BIBLIA SACRA

sive

LIBRI CANONICI

PRISCAE JUDAEORUM

ECCLESIAE A DEO TRADITI,

LATINI RECENS EX HEBRAEO

factis, brevibúsque Scholiis illustrati ab Immanuele

Tremellio & Francisco Junio.

~~ACCESSERUNT LIBRI QUI VULGO DI-~~

~~cuntur Apocryphi, Latinè reddîti & notis quibusdam aucti~~

~~a~~ FRANCISCO JUNIO.

MULTO OMNES QUAM ANTE EMENDA-

tiùs editi, numeris locisque citatis omnibus capitum distinctionem

quam hac ultima secuntur exactiùs respondentibus:

quibus etiam adjunximus novi Testamenti

libros ex sermone Graeco a Theodoro

Beza in Latinum

conversos.

LONDINI,

Excudebat Henricus Middletonus,

impensis F. H.

M. D. LXXXI.

44.
11. 6.
138.

ILLUSTRISSIMO POTENTISSIMOQUE PRINCIPI ET DOMINO D. FRIDERICHO COMITI PALATINO AD RHENUM, BAVARIAE DUCI, SACRI ROMANI IMPERII ELECTORI primario, Domino nostro clementissimo, gratiam & pacem a Domino.

UM PRIMUM *ad hoc opus elaborandum venimus, Illustrissime Princeps, non dubitavimus fore permultos, qui sive aliorum admiratione traducti, sive nostri fastidio aliove praejudicato abrepti institutum hoc nostrum abjecturi sint. Sed quia bonam causam judiciis ejusmodi anteponendam novimus, ac non adversantium animorum causa aut perfidè aut ignaviter deserendam, inprimis verò spem facit verbo suo Dominus fore ut si quae bene dicta sunt, tandem aliquando sub horam undecimam fortè aut desinentem diem bene accipiantur: freti Dei promissionibus, autoritate T. C. bonorum votis, & expectatione omnium, nunc demum laboris nostri specimen in lucem edimus: quod faustum felixq; sit Ecclesiae Christi a deo Patre & Domino* JESU CHRISTO. *Magnum profectò, magnum praejudicium faciunt hoc eodem argumento scripti cum Patrum, tum nostrorum hominum libri, quorum nos ipsi officiosam fidem & diligentiam summopere admiramur in evolvendis & explicandis Bibliis: majus eorum simplicitas, qui rivis illorum operâ ductis ita acquiescunt, ut vix uno aut altero anno fontes ipsos Veteris & Novi Testamenti investigent & consulant: maximum verò omnium, qui aut aliquam sui opinionem imbiberunt, aut male de aliena fide studioq; cogitantes quidlibet quamvis salutare futurum aversantur. Ac in primo quidem genere fideles multos conquiescere longè tutius judicamus, quàm si extra oleas (quod aiunt) vagandi licentiam praesidentius sibi assumpserint: quia tam multa pie, doctè, prudenter, ac modestè dicta sunt ab iis qui praecesserunt nobis, ut eorum nomine personas & scripta in pretio habeamus, vitia quae occurrunt (prout labi, errare, decipi humanum est) cum bonis quae protulerunt illi comparata, officiosè condonemus. Quid enim tam iniquum esset quàm omissis bonis enumerare mala, quibus*

scriptores invidiosè & nefariè obruantur? Isti suis laudibus ac meritissimis per nos fruantur licet: quorũ nomine immortales Deo gratias agimus, quòd ex infirmis hisce ac fictilibus vasis placuit illa seligere & sanctificare ad gloriã ipsius tanto cũ fructu tantaq; laude promovendã. In altero autẽ illo genere paulò amplius desiderare cogimur. Cùm enim præclarè secum agi existimant, si de rivulo humanitus ducto sorbeant ubi fons præforibus est, nihil mirum est si miseri justo Dei judicio tandem eò adducuntur, ut palustri ulva implicentur & sordibus inquinentur: quas etsi suo ipsi torpore contrahunt, tamen ut ab aliis arreptas mordicus deinde retinendas putant. At quanto melius veteres ex doctrina Joannis ad libros sacræ scripturæ adhibendam fidem, ad sua scripta judiciũ afferri postularunt! viderunt illi hoc pacto esse imperitiæ multorum & simplicitati consulendum, nequando sibi suisve aut ullius hominis scriptis divinus honor tribueretur: quem nemo sibi sine atrocissima blasphemia arrogare potest, nemo alteri sine insania tribuere. Tertium verò genus ut ebriosum plane ac nauseans, seriò ex animo oramus ut expergefaciat Dominus: quod alioqui nunquam huc adduxerimus, ut Christum nobis adfuisse credat, infirmitatem nostram sublevasse, animósque nostros sua gloriosa luce ad illustrationem doctrinæ suæ perfudisse. Certè Deus Opt. Max. voluntates nostras (ut ita discamus) ad hoc institutum animavit: & nos quoque coram illo Christianis omnibus sine cujusquam offensa breviter & perspicuè fidem officiumq; nostrum erga Deum, T.C. & totam Ecclesiam vicissim testari voluimus. Quod ut melius cognoscatur, paucis (si placet) de causa formáque hujus translationis, & de tota Lege apud T.C. disseremus.

Causa hujus translationis est duplex, altera communis omnium, altera singularis. Communis causa quæ nos ad hoc opus suscipiendum adduxit, ea ipsa est qua Patres olim & homines nostri hac nostra memoria usi sunt. Illi enim cùm Ecclesiam bene & solidè institui cuperent, nihil tam necessarium & utile ad vetus Testamentum fore judicabant, quàm ut cum Hebrais fontibus omnia compararentur, & ex iis hauriretur veritas, & aliqua una translatio cum Hebræo textu conformata in Ecclesia sua invaleseret. Cúmque ab eo labore propter varias & graves occupationes quibus tum distinebantur & propter ignorationẽ sermonis Hhebraici abstinuerint, alii ad interpretationem Lxx. confugiebant, alii hinc inde ex multorum interpretationibus corradebant quicquid aut ad scopum autoris aut ad præsentem usum videbant pertinere. Nam quòd ille ad sermones suos ferè quasque interpretationes obvias præsentis ædificationis causa rapiendo non satis ad firmitatem doctrinæ attenderunt (cùm idem plerumq; unum locum in varias sententias & interpretationes omisso scopo traduxerit) utut præposterum est, in ea tamen ætate fuit tolerandum: cùm quia hominum in linguis exercitatorum penuria laborabat, tum vel maximè quia boni illi Ecclesiastæ cuique potiùs tenuissimo e plebe ruditer, quàm doctis solidè operam dabant de industria. Unus Hieronymus magis præmonstravit viam quàm aliquid dignum tanto hiatu præstitit. Quapropter ipse quoque & Augustinus infinitis locis desiderium suum super hac re abundè exposuerunt. Utcunq; enim varias interpretationes

laudent;

laudent: ob tandem reciduntVeteris instrumenti veritatem ex Hebrais exemplaribus, Novi verò e Græcis eruendam esse: ne multa, si populariter dicendum fuit, suas translationes vulgatas, sm lmate ac firme, Hebraum textum adhibendum fuisse docent. Subtituit quidem Augustinus LXX. interpretationem, eámque mirificè effert: quia neque melius videbat ut Hebraici sermonis expers, neque religiosum existimabat ab eorum interpretatione discedere. Quòd si quis hodie vulgatam Græcam hac autoritate donaverit, faciet ne intelligendo ut nihil intelligat. Quis enim tot ineptias in tantorum (si credamus) hominum animos tanto consensu incidisse credat quales singulis pagmis offenduntur? tot corruptos locos? toi additos? tot amissos? quis denique eosdem esse cum antiquis exemplaribus putet, qui eos ipsos locos quos Evangelistæ, Apostoli & alii Patres de verbo ad verbum adduxerint cum libris nostris contulerit? Extant septem Locutionis libri ab Augustino scripti: in quibus quotusquisq; est locus cui bene cum libris nostris conveniat? Quare cùm illorum consensu libri Hebræorum omnibus anteponendi sint, Græci aut non idem aut certè omnium sint corruptissimi: optimè homines nostros de Repub. Christiana meritos esse confirmamus, qui studium suum, operam, laborem, atque industriam contulerunt ut Ecclesiam Christi augerent renovatis & interpolatis translationibus Scripturæ, quibus utrumq; quoad ejus fieri posset legentium oculis exhiberetur, genuinus sensus, & familiaris ad usum nostrum accommodatio. Maximas illis agimus & habemus gratias, quòd tam pie atque studiosè in hoc genus operis incumbentes tota Ecclesiæ bonum, nobis subsidium non mediocre attulerint: quippe cùm ædificatio Ecclesiæ & institutio studiosa istud ex parte consequendi & investigandi causam dederit, quod boni illi Patres vehementer expetebant. Jam verò si nos communem operam nostram studuimus in eadem re consumere, rebúsque interdum corruptis puritatem, obscuris lucem, bene inventis confirmationem adhibere: pios omneis oratos per nomen Jesu Christi & obtestatos volumus, ut ne quæ exempla diligentiæ ab omnibus uno ore dilaudata sunt, ea imitãdi nobis intercludant vium. De nullius nomine scientes detrahimus: tantùm accessionem opellæ nostræ fore Ecclesiæ utilem putavimus, & si aberit a legentium animis morositas atque [illegible], confidimus in Domino fructum aliquem ex studio hoc & labore nostro ad Christianos omneis perventurum. Hæc ergo prima fuit causa instituti nostri, veterum optatis confirmata & hominum nostrorum exemplis: quæ tamen si vidissemus omnibus ubique posse satisfacere, lubenter quidem certè labore isto supersedissemus. Huc verò altera causa accessit, quæ nos privatim attingit, & jam inde ab opere cœpto vehementer extimulat: Ea est bonorum de nobis expectatio & judicium nostri: quorum desiderium ut pro modulo nostro saltem ex parte expleamus, tutius tandem visum est Deo duce & succurrentibus piorum precibus rem periclitari, quàm ab illis accusari diffidentiæ inertiæve nomine. Periclitari autem? imo Deo nos laborémque nostrum certa cum fiducia ventura ad Ecclesiam benedictionis ex labore nostro committere. Nos enim quicquid egimus in hoc instituto, bona fide (ita nos Deus amet) bona conscientia egimus: non alienam operam tem-

nentes, non aliorum beneficiis (quæ admiramur) invidentes, nemini præjudicata quicquam afferentes, sed simplici animo sententiam nostram, prout cum verbo Dei convenientiorem esse sensimus, adducentes: etiamque imposterum eos qui pie & fraterne commodius aliquid dicent audituri, fraternoq; animo exosculaturi. Quid ergo? dixerit quispiam, vos aut illorum bonorum quos prædicatis expectatione degunt, aut Ecclesiæ utile suprà quàm quod a majoribus dictum est, aliquid profunxas subitraremini? Uno verbo satis factum vellemus, si placidè acciperent: nos ab omni contentione ac comparatione (ut ferè odio invidiáq; pleva est) abhorrere, ac proinde malle ab ipsis judicari siquid bene & utiliter scripsimus, quàm ipsi in nos fœtidissimam hanc molestiam invidiosissimámque suscipere. Recepimus nos pie, breviter, dilucidè, ac modestè sententiã nostram allaturos. Illi se vicissim a nobis exorari sinant: unum petimus quod nemini bono molestum esse potest, ut prius legant, deinde judicent, ita laborem vestrum conveniente honore, nos verò benevolentia (quam ipsis æquè ex animo exhibemus) & charitate prosequantur. Deniq; idẽ flagitamus quod olim bonus ille senex: Quisquis hæc legis, ubi pariter certus est, pergat nobiscũ: ubi pariter hæsitat, quærat nobiscũ: ubi errorem suum cognoscit, redeat ad nos: ubi nostrũ, revocet nos: Ita ingrediamur simul charitatis viam, tendentes ad eum de quo dictum est, Quærite faciem ejus semper.

Ne quis tamen hac ratione sibi minimè satisfactum putet, ad alterum caput nostra se convertet oratio: nam forma translationis quam secuti sumus, quæstionem totam explanabit. Constat apud omnes nihil æquè bono interpreti ex usu esse, quàm ut rem propositam intelligentia consequatur, & eam appositè reddat: Rei verò intelligentiam non tantùm ex serie & cõtinuatione argumentorum, sed etiam ex verborum natura petendam esse. Dolet nobis, quòd aliquid gravius ad excusationem nostram faciãq; nostri probationem dicendum est: sed tamen levissimam duntaxat interpretandi partem verbi gratia attingemus, quam in superiorum interpretum libris locis non paucis desideraxi comperimus. Regula est [illegible] singularem vocum naturam, constructionem earum, & interpunctionem observandam esse. At multa antehac fuerunt præter vocum naturam formámque reddita, voces detorta, res constructæ aliæ ab aliis distractæ, earum interpunctiones quasi quædam sententiarum sepes avulsæ, denique multa advecta incommoda: quæ si nostrâ operâ saltem aliqua ex parte amoveri possint omne punctum (quod ille ait) tulisse, nobis videbimur. Ut autem nihil amplius de alieno labore cogamur dicere, ad formam nostram descendemus. Ad rectam intelligentiam rerum obtinendam, naturam singularum vocum expendimus, constructionem ex similium locorum comparatione, quàm maximè fieri potuit, observavimus, interpunctiones Hebreas non ut otiosas, quod vulgus opinatur, sed plurimùm ad rem facientes retinuimus quanta commoditate potuimus, denig; sermonis & argumentorum seriem accuratè exploravimus, ut evidentior esset illorum cohærentia. In quibus omnibus aptè & accõmodatè reddendis etiam Hebraici sermonis ordinem, ut per Latinam linguam licuit, servavimus nisi aliud evidentia loci postularet: Hebraismos singulares &

quàm ut mentari possent, Patrum exemplo veligios è retinimus, alios Latinè quàm optimè per nos fieri potuit expressimus: in cõtextu Hebraeũ vocum interpretationem de verbo ad verbum margini apponentes, Barbarismos fugimus: denique enixi sumus ut Mosche Latinus Christianum orbem personet, idq; eodem argumento, quo civium suorum & gentilium aures dum vixit personabat. Haec voluimus, in hoc laboravimus, ad hoc contendimus pro facultate quam nobis Deus indidit: impari quidem conatu (quis enim rẽ tantam apte & accõmodatè ad materiam & usum illius ubiq; tractare possit?) sed tamen qui Deo & hominibus piis (speramus) non improbabitur.

Supereſt tertium caput de quo nos apud T. C. acturos promisimus. Indignum esse hoc opus judicant multi, in quo transferendo toties laboratur, & nos quoque operam ludere qui veteribus & obsoletis rebus novè dicendis incumbimus. Verùm Deus bone quàm falluntur illi! quàm procul a vero absunt qui veritatem absque principiis veritatis commode putant innotescere! utinam verò illius dicti quo Augustinus utitur meminissent: Ecclesia Christi, qua mater nostra est omnium, duo ubera esse, Vetus & Novum Testamentum, ex quibus pii & fideles Dei partus in dies alimentum sugunt, educantur, & adolescunt in Christo. Nunquam committerent, ut singularis ista divinae beneficentiae planaq; testificatio ignoratione, incuria, aut ignavia ulla concideret. Sed quid opus est nos singulas Veteris Testamenti laudes percurrere? autoritatem confirmare? usum commonstrare? stabilitatem minutim expendere? Quae neque hujus loci est explicare, neque instituti nostri. Ad Legem veniamus, de qua nobis sermo primùm institutus est. Legem vocamus, ex Christi ipsius Magistri nostri autoritate doctorumq; hominum consensu, hos quinque libros quos conscripsit Mosche. Quae obsecro autoritas, quis usus ad hujus autoritatem usumq;, posset accedere? Autoritatem nobis satis erit duobus argumentis ostendere: quae illa quidem oppugnando minimè convellemus, sed potius omnino labefactabunt autoritatem illa, quam protervè sibi ex Dei ipsius (si Deo placet) spoliis aucupantur. Primùm enim, unde melius potest cuiq; rei quam ab ipsius autore, conciliari autoritas? At hujus Legis autor est Deus pater in filio per Spiritum sanctum: ad cujus praesentiam cœlum exarsit, intremuit terra, Mosche exhorruit, Israëlita perterrefacti sunt, dejecta denique omnia quae suas vires cum hujus viribus ausa unquam sunt cõmittere. Deinde quo & quali instrumento usus est Deus ad exponendã in Lege voluntatẽ suã? nõnne Mosche sacratissimo viro dei ac Prophetae, cui non fuit similis in populo Dei, quicum Deus facie ad faciem locutus est, & qui fuit servus fidelis in tota domo ejus? hae testimonia qui tentat convellere sua autoritate, aut cõvulsa esse existimat indignus certè est cui autoritas ulla tribuatur, nec habeatur fides. Nugae, deliria, somnia, furores sũt quaecunq; Manichaei & alii omnes ad autoritatẽ istã obruendã insanè congesserũt. Quid ergo? nõne lex in veteratura & abolita est? nõnne fœdus Novũ in locũ Veteris suffectũ? mendaciũne aut vanitatis ullius Apostolus ad Hebr. tenebitur? Absit: nõ feremus Apostolo qui hanc orationẽ habuit suom veritatẽ adimi: sed ea lege ut Christo quoq; sua constet dicenti, non veni ut abolerẽ, sed ut implerẽ

Legem: quos locos Barnabas aliquibi optimè comparavit: Itaque ad ipsum Legis, id est, totum Pentateuchi statum vensamus, ut eo commodiùs quid abolitum quidve stabile sit intelligatur. Legem Moschis notum est ex duobus summis capitibus constare, factorum & juris. Ac historiam quidem factorum rerumq; gestarum sive a Deo in Ecclesia extraq; Ecclesiam, sive a rebus creatis in summa ortum Ecclesiæ, & prima illa vestigia benignitatis Dei in creatione adumbrata, in fœdere expressa, in operibus demonstrata quis nisi insanus intercidere patiatur? Sed de rebus ad jus pertinentibus gravior quæstio est: de quibus quia propriè statuuntur leges, eaq; præcipuum locum in his libris & in Vetere Ecclesia summam autoritatem obtinent, Legis nomine hi libri appellati sunt. Nunc ergo angustiore paulò significatione accipiamus Legem pro ea quæ (ut ait Tullius) scripto sancit quod vult jubendo aut vetando. Sanè utralibet significatione accipiamus, latiore illa, sive hac angustiore, certum est eam totam a singulari illa Lege profluxisse quam patres legem communem & immutabilem Dei nominarunt. Cicero summam rationem insitam in natura, &c. quasi dicat Legem scriptam Legis naturæ partum esse, Legem verò naturalem Legis Dei qui ordinavit naturæ. Quod si ita est, quid obsecro nisi cum summa ratione, cum natura, & cum Deo pugnat, qui oppugnat Legem? Sed quia Legis opera (ut Aug. in epistolam ad Galat. scribit) bipertita sunt, partim in sacramentis, partim in moribus posita: scitè omnino distinguendum est quid ex natura, quidve ad naturam in Lege accesserit. Ex lege naturæ sunt hæc, imperare, vetare, punire, permittere, hoc est, leges morum, & legum repagula: Sacramenta (ut ipsum fœdus; quod est Sacramentorum fundamentum) in accessionibus numerantur. Prioris generis membra quisquis negat, ut taceamus tot Leges naturæ inde a creatione usque ad traditionem Legis imperatas atque observatas, viderit qua fronte Deo Legislatori adimat quod omnium civilium legum commune est. Legis virtus (inquit Modestinus) hæc est, imperare, vetare, punire, permittere: quæ (malum) dementia est, sublato horum officiorũ uno aut altero Legem Dei facere ἀνάπηρον? Præterea Deus ipse, lex & veritas immutabilis legum, non tantùm verbo suo sta se adumbravit boni autorem & mali vindicem, sed etiam operibus: quis autem minus verbo quàm operibus ineſſe putet? quod sufficit ad hominem perfectum reddendum & comparatum ad omne opus bonum. Item regula justi & injusti in Deo atque in lege ejus eadem est & semper immutabilis: justum autem pereque est puniri mala, ac imperari bona aut vetari mala: ergo pœnarum quoque jus est immutabile. Amplius dicemus, Quorum causæ æternæ sunt, eorum quoque jus est æternum & immutabile: Est ergo æternum & immutabile jus in singulis hisce capitibus. Neque tamen hæc ita accipi volumus, ut hac ratione pœnas Legis, singulas inquam cautiones & formulas earum, quæ ad leges judiciales moresq; pertinent, accurate præcipiamus observari: Nequaquam: sed jus ipsum & substantiam legum omneis omnino servare Deus omni loco imperat, singulares verò formulas & cautiones quæ in personis, rebus, locis, aliisq; circumstantiis sunt positæ liberas reliquit, modo nihil de jure ipsius, de

ſubſtantia Legis, de æquitate derogetur. Sunt enim iſtæ formulæ acceſſiones Legis, ac proinde ex Rerumpub. perſonarum, temporum, locorúmq; natura, forma & conſtitutione mutabiles. Quæ quidem omnia ita conceſſit Deus utenda mutandáve bonorum arbitratu, ut nihil decedat de naturæ jure: quamobrem inter permiſſiones ponenda ſunt. Verbi gratia: Publicum liberatorem ducemq; populo dederat Deus, & Rempub. Iſraëlitarum inſtituerat: permittente Lege in Monarchiam abiit: neutrum a Lege naturæ diſcrepat, ſed optimum eſt (ſi bene adhibebitur) ad eam conſervandam vinculum atque ſepimentum. In privatis judiciis capitales quidem cauſas planè definivit: aliis verò κεφαλαιωδεσι quaſdam regulas juris circumpoſuit, ut is qui juri dicundo præſunt cætera quæ tendunt ad eandem utilitatem vel interpretatione vel certa juriſdictione ſuppleant: itaque jus definivit, ut factorum ſingula momenta voluerit a judicibus explorari, & pro occaſionibus circumſtantiisq; judicari ad normam Legis. Ejuſmodi ſunt leges de damno mulieri gravidæ illato, de pauperie quam fecit quadrupes, Exod. 21. & aliæ quàm plurimæ. Poſtremò documentorum quæ in judicialibus illis Legibus tradita ſunt; alia omnium temporum ſunt, alia totius temporis quo in terra promiſſa verſati ſunt Iſraëlitæ, alia Monarchiæ conſiſtentis, alia Oligarchiæ, alia denique ambulatoriæ illius Iſraëlitarum Reipub. cùm ex Ægypto profecti Cenahhaneam peterent: cujuſmodi ſunt caſtrorum ordines Numer. 2. & paxilli uſus, Deut. 23. 9. Horum verò omnium ſubſtantiam & æquitatem inviolatã ſervandam eſſe res ipſa loquitur, & Apoſtolus conveniente poſtremis duobus locis omnia honeſtè & ex ordine fieri in Eccleſia jubet. Quòd ſi horum quæ Apoſtolus præcipit fontes ex lege ſunt, multo magis juſti & injuſti ratio ex illa depromenda eſt. Nec refert quod objiciunt quidam nihil horum in novo Teſtamento adducta Chriſto aut Apoſtolis ejus. Primùm enim ut omittam falſitatem iſtius cavilli quæ ex multis locis deprehendi poteſt, ſciunt adeóque teſtis eſt ipſorum animus & conſcientia Chriſtum non fuiſſe aut adulteræ damnandæ, aut familiæ herciſcundæ judicem datum aut vocatũ a Deo: ipſum quoque, cujus nos imitatores eſſe oportet, juſtitiam omnem implevisſe, ideóque tum ex ipſius ore tum ex Apoſtolorum ſcriptis, idem jus morale ad ſanctificationem præſtitui in novo Teſtamento ac jubebat Vetus: denique Chriſtum non ita graviter aut ſæpè de judiciorum ſtatu contendiſſe, quia ne ipſi quidem Phariſæi de eo ambigebant, quod pervicaciſſima & contumaciſſima aſſentatorum turba ad delinienda Principum ora ferè ſibi arrogavit. Jam verò demus iſtis hominibus judiciales leges etiam in re hac corruiſſe: quò tandem res deventura eſt? Conferamus omnes rationes ad judicia bene conſtituenda, & ſummam illam rationem inſitam in natura aliquando tandem inveſtigemus. An illi ex unius hominis quamvis conſultiſſimi, conſilii, gentis, populi, temporis, denique omnium ſimul hominum rationibus eruent? Minimè verò, ſed maximam evertendis ac everrendis Rebus pub. feneſtram aperient: alius aiet, alius negabit, alius deliberandum cenſebit. Nos verò qui aliquam in natura, totam in Deo judiciorum normam ſitam agnoſcimus, quantò melius iis regulis juris conquieſcemus, quas ne illi quidem

a Deo profectas esse negaverint qui eas abdicant? Currant illi præcipiter in sua illa volubili & lubrica hominum ratione, & populari aura acclamet plausibiliter: nobiscum optimè agetur, si vestigiis illis hærebimus quæ in his libris impressit certissima ac constantissima Dei sapientia, per quã Reges regnant, & principes decernunt justitiam. In sacramentis verò sive cæremoniis longè dissimilis ratio est. Primùm enim cæremoniæ non sunt natura, sed gratiæ & fœderis, quod etsi unicum est, varias tamen formas pro dispensatione Dei induit: deinde non sunt res bonæ ex se, sed signa rerum comprehensarũ fœdere ex institutione Dei: neque ubique gentium, aut inde a creatione mũdi: sed loco definito certo tempore & in suum tempus erant constitutæ: postremò non propter se datæ, sed ad perpetui fœderis obligationem, gratam præteriti præsentisq; beneficii recordationem, professionem officii nostri, & figurationem venturi corporis in Christo, in quo fœdus ictum est & omnia consummata. Ex quibus omnibus conficitur jus quidem morum ac fœderis perpetuũ esse, signa verò formas & cæremonias, etiam quæ legibus moralibus & judicialibus cõmixtæ sunt (ut ita dicamus) ambulatorias. Hìc verò admirabilis est adversariorum oscitantia. Nam Apostolũ ad Hebræos uno loco de sacerdotio Christi agere (quod totum in Vetere populo fuit cæremoniis adumbratum) in altero de forma testificandi exhibendiq; fœderis res ipsa loquitur. Atqui non sumus, inquiunt, sub Lege, sed sub gratia. Mirum non videre illos, neq; animadvertere, ubicunque lex opponitur gratiæ, considerari legem nudam a gratia, id est, legem illam peccati nostri indicem inflammatricem & vindicẽ, nostrumq; omnium carnificem: gratiã verò non justitiã Dei quam Lex commonstrat, sed peccatum nostrum aboleri in Christo, ut peccato mortui vivamus Deo in Lege Christi, hoc est, in sanctimonia, charitate, & pace per fidem ipsius: in summa non legem justi & injusti, sed vim Legis nos alioqui cum peccatis nostris pessundaturam averti. Christus profectò sibi ipse constat, neque idem implet Legem & abolet. Itaque formulas illas Legis in circumstantiis positas & cæremonias ex ipsius quoque Legis testimonio intercidisse concedimus: sed sacrosanctam illam doctrinam, magistram vitæ, speculum justitiæ Dei, indicem peccati nostri, præmuntiam & testem gratiæ cujus complementum est Christus, illam omnino retinemus in Ecclesia Dei.

Quæ cùm ita sint, primùm oramus Deum sanctissimæ hujus doctrinæ fontem, ut veritatem suam Vetere Novóque Testamento explicatam suorum animis inscribat, & ab ingenii humani sordibus æterna Spiritus sui virtute vindicet in Christo: deinde verò Christianos omneis quibus pietas & salus est cordi, ne aut nos adostentum in opere tam necessario lusisse existiment, aut seipsos tempus in eo legendo inaniter consumpturos. Infiniti sunt thesauri, qui se ultrò piorum animis in hac scriptione versantibus offerunt. Nihil gravius de miseria nostra, nihil altius de misericordia Dei prædicari potest quàm quæ hic breviter a Mosche dicta, a nobis quàm commodissimè & convenientissimè fieri potuit exposita sunt. Tuam verò C. Illustrissime Princeps, pro ea pietate quam tecum prolixè communicavit Deus scriptionum hujusmodi studiosissimam, scripti hujus nostri vindicem & assertorem

appella-

appellamus. Nam cui melius opus Moſchis principis in populo Dei humaniſſimi & conſultiſſimi tribuamus, quàm tibi? qui tuum illum pietatis æſtum quo magis excitas, eò magis exultas, qui ad æqui & boni ſcientiam comparandam, juſtitiam colendam, augendam ſanctificationem, pacem continendam, tuendam denique Dei autoritatem pro adminiſtratione quæ tibi commiſſa eſt animum advertis, cujus autoritas nos ad iſtud opus aggrediendum provocavit, & adjuvit beneficentia.

Quæſumus itaque a T. C. ut illo ſpectato Zelo erga Dei gloriam & Scripturam gloriæ illius adminiſtram in dies magis exardeſcens, hoc divinum opus noſtrâ operâ (niſi nos animus fallit) aliquanto limatius humaniter excipias, ut pignus fidei animiq; noſtri erga T. C. ſtudioſiſſimi: ut nos eò confidentiùs tua autoritate freti & bonorum votis, reliquis operibus, quorum altera pars jam propè beneficio Dei confecta eſt, pergamus incumbere. Vale Princeps Illuſtriſſime.

Dominus T. C. quàm diutiſſimè incolumem ſervet, tibi adſit, te ſuo Spiritu regat, & omni benedictionum genere ornet cumulatiſſimè. Iterum vale.

T. C.

Servi addictiſsimi

Immanuel Tremellius.
Franciſcus Junius.

Christiano Lectori S.

ULTA sunt Christiane Lector, quæ de hoc opere dici possent: sed quia hic brevitati ut in toto opere studendum existimavimus, quatuor in universum capita hoc quidem loco monebimus. Primũ est de translationis genere: Vocum proprietati & ordini prout in Hebræo contextu habentur, quoad ejus fieri potuit, hęsimus: quamobrem non debet videri mirum si ab aliorũ interpretatione & ordine interdum discessimus, ut eâdem operâ & peritis & rudioribus consulatur. Secundum: Hebraismos, si quos propter emphasin servare necessarium visum est, servavimus: quos sine damno Latinitatis de verbo ad verbum reddere licuit, expressimus: qui verò duriores futuri fuissent, in contextu Latinè redditos margini apposuimus. Tertium: Nomina propria (quorum distinctio singulare est historiæ lumen) ex Hebręorum formâ, ut maxime fieri potuit, scripsimus, ne quæ inter se confunderentur, quod plerumque factum est: ideóq; literam Cheth per ch, Tzadi per tz, Schin per sch, (ut Germani solent) expressimus. Literam verò Hhajin (quæ populis ab Occidente barbara & inaudita est) per duas aspirationes scripsimus, ut saltem distinctione literarum servata differentiam nominum affinium indicemus, cujusmodi sunt Hharad, Arad, Amotz, Hhamos, & similia. Duabus autem aspirationibus junctis potius quàm per gn vel gh novè expressimus, quia duobus instrumentis aspirationis effertur, gutture & naribus: cùm a gutture incipiens illius enuntiatio in nares desinat. At gn nihil aspirati habet: gh verò Arabum & Maurorum est, qui duriorem illum (ut ipsis videtur) & asperiorem sonum usu palati emolliunt. Quartum: in tota hac translatione operam dedimus, ut textus planus esset: ideo neque longiores in eum annotationes addi necesse visum est, neq; de singulis mutationibus causam reddere: maximè cùm hoc magis obscuritatem quàm lucem, adeóq; multis in locis fastidium doctis allaturũ esset, totúmq; opus in immensum propè fuisset abiturum. Vale Christiane lector, & Deum pro nobis ora ut in offenso pede in reliquo opere pergentes spiritu Christi regamur ad opus Dei promovendum in gloriam ipsius & Ecclesiæ bonum. Amen.

ORDO

Ordo Canonicorum librorum veteris Testamenti.

I Partis.

Geneſis	pag. 1	Numeri	144
Exodus	66	Deuteronomium	181
Leviticus	114		

II Partis.

Jehoſchuhha lib. I.	6	Regum lib. II.	156
Judicum lib. I.	29	Chronicorum lib. I.	186
Ruthæ lib. I.	36	Chronicorum lib. II.	222
Schemuelis lib. I.	59	Hhezræ lib. I.	254
Schemuelis lib. II.	95	Nechemjæ lib. I.	264
Regum lib. I.	123	Eſtheræ lib. I.	279

III Partis.

Ijob	7	Eccleſiaſtes	220
Pſalmi	56	Liber Canticorum	237
Proverbia	182		

IIII Partis.

Jeſchahhja	5	Jona	334
Jirmeja	105	Mica	336
Jirmeja lament.	183	Nachum	344
Jechezkel	190	Chabakkuk	348
Danijel	272	Tzephanja	352
Hoſcheahhe	299	Chaggai	356
Joël	316	Zecarja	359
Hhamos	320	Maleaci	376
Hhobadja	332		

Ordo librorum Apocryphorum.

HISTORICI, ex temporum ſerie diſpoſiti.

Tobiti lib. I.	7	Hhezræ lib. IIII.	54
Oratio Menaſchis	17	Adjectiones ad lib. Eſtheræ	77
Judithæ lib. I.	18	Schmhhonis lib. I. qui vulgo Macbæorum III.	81
Baruci lib. I.	31	Macbæorum lib. I.	89
Epiſtola Jirmejæ	35	Macbæorum lib. II.	116
Adjectiones ad Danijelem	37		
Hhezræ lib. III.	42		

DIDASCALICI.

Liber ſapientiæ	135		
Eccleſiaſticus.	147		

PRIMUS LIBER MOSCHIS, SIVE Geneſis.

PRIMUS *liber Pentateuchi, ortum mundi & Eccleſiæ Dei deſcribit, eiſque doctrinam, religionem, progreſſus, & mirificam bis mille trecentorum ſexaginta octo annorum gubernationem uſque ad obitum Joſephi pertexit.*

A condito Adamo ad Scheſhum, Ann.	130			*Schelacho ad Hheberum. Ann.*	30		
Scheſho ad Enoſchum	205			*Hhebero ad Pelegum*	34		
Enoſcho ad Kenanem	90			*Pelego ad Rehhu*	30		
Kenane ad Mahalaleelem	70			*Rehhu ad Scheruguum*	32		Ge. 11
Mahalaleele ad Feredum	65		*A*	*Scherugo ad Nachorem*	30		
Fereda ad Chanocum	162	Ge. 5	*nato*	*Nachore ad Terachum*	29		
A nato Chanoco ad Metuſchelachum,	65			*Terachо ad Abramum*	130		
Metuſchelacho ad Lemecum	187			*Abramo ad Jitzchakum*	100	Ge. 21	
Lemeco ad Noachum.	182			*Jitzchako ad Jahhakobum*	60	Ge. 25	
Noacho ad Schemum	502			*Jahhakobo ad deſcenſ. in Ægyptū.*	130		
Schemo ad Arpaſchadum	100	Ge. 11.		*In Ægypto vixit Jahhakob*	17		Ge. 47
Arpaſchado ad Schelachum	35			*A morte Jahhakobi ad mortem Joſephi*	53		Ge. 50

CAPUT PRIMUM.

Creatio totius mundi ſex dierum abſoluta.

1 'IN principio creavit Deus cœlum & terram.

2 Terra autem erat res informis & inanis, tenebræ q; *erant* in ſuperficie abyſſi: & 'Spiritus Dei 'incubabat ſuperficiei aquarum.

3 Tum 'dixit Deus: Eſto lux, & fuit lux.

4 'Vidit q; Deus [a] lucem illam eſſe bonam: & diſtinctionem fecit Deus inter lucem & inter tenebras.

5 Tum Deus lucem illam 'vocavit diem, tenebras verò vocavit noctem: '& fuit veſpera, & fuit mane, 'dies primus.

6 Deinde Dixit Deus: 'Eſto expanſum inter aquas, ut ſit diſtinguens inter aquas & aquas.

7 'Fecit ergo Deus expanſum, quod diſtinguit inter aquas quæ *ſunt* ſub expanſo, & inter aquas quæ *ſunt* ſupra expanſum: & fuit ita.

8 Expanſum autem Deus vocavit cœlum: & fuit veſpera, & fuit mane, dies ſecundus.

9 Deinde dixit Deus: Congregentur aquæ *quæ ſunt* infra cœlum 'in locum unum, ut conſpiciatur arida: & fuit ita.

10 Aridam autem 'vocavit Deus terram, congregationem verò aquarum vocavit maria: & 'vidit Deus *id* eſſe bonum.

11 Poſtea dixit Deus: Producat terra 'herbas teneras, herbas ſementantes ſemen, arbores fructiferas edentes fructum [b] ſecundum ſpecies ſuas, in quibus ſuum *ſit* ſemen, ſuper terram: & fuit ita.

12 Produxit ergo terra herbas teneras, herbas ſementantes ſemen ſecundum ſpecies ſuas, & arbores edentes fructū, in quibus ſemen ſuum *erat*, ſecundum ſpecies ſuas: & vidit Deus *id* eſſe bonum.

13 Et fuit veſpera, & fuit mane, dies tertius.

14 Deinde dixit Deus: Sunto luminaria in expanſo cœli 'ad diſtinctionem faciendum inter diem & inter noctem: & ſunto in ſigna, id eſt, 'in ſtata tempora, & in dies & annos.

15 Sunto etiam in luminaria in expanſo cœli, ad afferendum lucem ſuper terram: & fuit ita.

16 Fecit itaq; Deus duo illa luminaria magna, luminare 'majus 'ad dominium diei, & luminare minus ad dominium noctis, atque ſtellas.

17 Et collocavit ea Deus in expanſo cœli, ad afferendum lucem ſuper terram,

18 Et ad dominandum diei ac nocti, & ad diſtinctionem faciendam inter lucem & inter tenebras: & vidit Deus *id* eſſe bonum.

19 Et fuit veſpera, & fuit mane, dies quartus.

20 Deinde Dixit Deus: [c] Abunde producant aquæ reptilia [d] animantia: 'volatilia autem volent ſupra terram verſus ſuperficiem expanſi cœlorum.

21 'Ita creavit Deus cetos maximos, & omnia animantia repentia, quæ abunde produxerunt aquæ ſecundum ſpecies ſuas, & omnia volatilia

[a] Heb. *lucem illam, quòd eſſet bona: trajectio, ut infrà ſæpe.*

[b] *vel in ſpecies ſuas, & ſic deinceps.*

[c] Heb *in molem reptilia, id eſt, copioſiſſimè producant, ut ver. ſequente*

[d] Heb. *animâ vivētem: periphraſis animantis, ut infrà ſæpe: quæ ſignificatur, non tantùm corpora reptilia ſed etiam animas ex aquis jaſſas Dei extitiſſe.*

volatilia[a] alata secundum species suas: & vidit Deus id esse bonum.

22 [b]Et benedixit eis Deus, dicendo, [f]Fœtificate & augescite, & implete aquas per maria: volatilia autem [b]augescant in terra.

23 Et fuit vespera, & fuit mane, dies quintus.

24 Deinde dixit Deus: Producat terra animantia secundum species suas, jumenta & reptilia & bestias terræ secundum species suas: & fuit ita.

25 Sic fecit Deus bestias terræ secundum species suas, & jumenta secundum species suas, & [c]omnia reptilia terræ secundum species suas: & vidit Deus id esse bonum.

26 Posteà dixit Deus, [d]faciamus hominem in imagine nostra, [e]secundum similitudinem nostram: qui [d]dominentur in pisces maris, & in volatilia cœli, & in jumenta, & in universam terram, atque in omnia reptilia reptantia super terram.

27 Cùm itaque creasset Deus hominem in imagine sua, in imagine, *inquam*, Dei creasset eum, [e]marem & fœminam creasset eos:

28 [b]Benedixit eis Deus, ac dixit eis Deus, fœtificate & augescite, ac implete terram, & [b]subjicite eam: & dominamini in pisces maris, & in volatilia cœli, & in omnes bestias reptantes super terram.

29 Præterea dixit Deus: [g]Ecce dedi vobis omnes herbas fementantes semen quę *sunt* in superficie totius terrę, omnesque arbores in quibus *est* fructus arboris, fementantes semen: vobis *eę* sint ad comedendum.

30 At omnibus bestiis terræ, & omnibus volatilibus cœli, omnibusque reptantibus super terram in quibus *est* anima vivens, *dedi* omnes [g]virides herbas ad comedendum: & fuit ita.

31 Cumque inspiceret Deus quicquid fecerat, ecce [g]bonum *erat* valde: & fuit vespera, & fuit mane, [g]dies ille sextus.

[a] Heb. *alæ*: substantivũ constructum pro adjectivo suo, *ut infrà* 30.

[f] Heb. *fructificate*, *ut infrà* 28.

[g] Heb. *viriditatem herbę*: *vide supra versu* 29.

ANNOTATIO.

1 In principio] *Sensus est, Deus principio facturus cœlum & terram, creavit impolitum chaos, quod posteà suppeditavit cœlestibus terrestribúsque corporibus formandis materiam.* 2 Spiritus Dei] *non aër, aut ventus (quia nondum erant) sed ipse sanctus Dei Spiritus ea fovens.* Incubabat] *verbum ab avibus pullities suæ incubantibus mutuatum: quo significatur a Spiritu materiam illam informem fuisse fotam, ut foventur pulli ab incubantibus matribus.* 3 Dixit] *Deus pater, filius, & spiritus sanctus: sic deinceps in opere creationis.* 4 Viditque] *id est, visum probavit & stabilivit: humanitus dictum, ut sequentia ferè omnia Deo attributa.* 5 Vocavit] *id est, statuit ut dum lux obtineret, esset dies: reliquum temporis, nox.* Et fuit vespera &c.] *tenebras præponit luci, quia tempore fuerunt priores, & secundum sacrarum Scripturarum rationem (quam multi populi secuti sunt) a nocte inchoatur dies naturalis. Est autem hîc Synecdoche, qua principium noctis & diei pro tota nocte & die ponitur.* Dies primus] *id est, ex hu tanquam partibus dies primus constitutus est, sicut & sequentes.* 6 Esto expansum] *ita vocatur quicquid supra nos est.* 7 Fecit ergo] *nimirum verbo suo potente, ut suprà versu* 3. *& sic deinceps. Heb.* 1.2. 9 In locum unum] *id est, in assignatum sibi alveum singulæ. Sylleptis, ut docet vox, maria, infrà versu* 10. 10 Vocavit] *id est, stabilivit: vide suprà* 5. *annot.* Vidit Deus] *id est, opus secundo dei cœptum approbavit: quæ eâdem ratione approbatio operis expansi in quartum diem rejicitur, vers.* 18. *& res creata primo die hac approbatione carent.* 11 Herbas teneras, &c.] *ut semper in promptu esset viventibus quo vescerentur.* 14 Ad distinctionem faci.] *id est, ut lux & tenebræ illu, velut suis organis, deinceps hæreant.* In stata tempora] *Ver, æstatem, autumnum, hyemem, plurvias, serenitatem, & alia id genus.* 16 Majus] *utrumque magnum quidem dicitur: sed cùm inter se conferuntur, Sol majus luminare dicitur.* Ad dominiũ, &c.] *distinguendo, lucendo, & suas proprietates cum inferioribus communicando.* 20 Volatilia] *De volatilium origine tres sunt sententiæ: una, ex aqua solùm originem habere, eo quòd hîc cum reptilibus ex aqua productu conjunguntur: altera, ex terra, quia junguntur bestiis e terra productis, infrà* 2,19. *tertia, ex terra & aqua originem duxisse. Nos ad posteriorem hanc probandam, ex utriusque loci inter se comparatione & Hebræorum consensu magis adducimur.* 21 Ita creavit] *id est, ex materia prius creata magnificè effecit.* 22 Et benedixit] *id est, verbo vim fœcunditatis indidit: quod sequentibus exprimit Deus humanitus.* Augescant] *id est, fœtificent, augescant, & impleant terram, ut superiore membro: Synecdoche.* 25 Omnia] *hoc ξυγμαλικῶς omnibus membris est accommodandum: nominatim autem de reptili exprimitur, ut intelligamus ne in hoc quidem vilissimo genere ullam esse speciem, quæ Deum non habeat autorem.* 26 Faciamus] *non Angelos hîc alloquitur, aut elementa, nam creationis gloriam sibi soli servat: neque honoris causa sic de se loquitur, quia mos ille non ita est antiquus, aut in prima persona receptus: sed secum statuit Deus Pater, Filius, & Spiritus sanctus, unicus Deus, tres distincte personæ. Estque hîc non obscurum S. Triados testimonium.* Secundum similitudinem] *Epexegesis est imaginis: ideò infrà ver.* 27. *&* 5.1. *alterum tantùm ponitur.* Qui dominentur] *vir & uxor cum posteris: nam in totam speciem beneficium fuit.* 27 Marem & fœminam] *Conjungit ambos, tum quia uterque ad imaginem Dei creatus est, tum quia benedictio propagationis, quæ statim subjungitur, ad utrumque conjunctim pertinet.* 28 Benedixit] *vide suprà* 22. *annot.* Subjicite] *prout dixerat suprà* 26 *qui dominentur, &c.* 29 Ecce dedi] *Demonstrandi adverbium, & præteritum verbum hîc adhibentur a Deo, ut homini ostendat se antè ei tibum, quàm creatus esset, præparasse.* 31 Bonum erat] *id est, non tantùm singula seorsim, sed omnia simul ea erant συμμετρία & perfectione, ut perfectior excogitari non posset.* Dies ille sext.] *Pronomine hîc tantùm præfixo designatur hunc illum fuisse diem, quo Deus constituerat absoluto homine, cujus causâ reliqua creaverat, creando finem facere.*

CAPUT. II.

Dies septimus a Deo consecratur, opus creationis quinte diei septimi terminatum fusius enarratur, & prima sanctæ conjugii institutio describitur.

1 Itaque

1 Itaque perfecti sunt cœli & terra, & omnis [a] exercitus illorum.

2 Cùm autem perfecisset Deus die septimo opus suum quod fecerat, ipso die septimo [a] quievit ab omni opere suo quod fecerat.

3 Et benedixit Deus diei septimo, id est, [a] sanctificavit illum, quòd in eo quievisset ab omni [a] opere suo faciendo, quod creaverat Deus.

4 [1] Istæ sunt [a] generationes cœli & terræ (quando creata sunt, quo tempore, inquam, Jehova Deus fecit terram & cœlum.)

5 [a] Et omnis stirpis agri quæ nondum fuerat in terra, omnisque herbæ agri quæ nondum orta fuerat: non enim pluviam demiserat Jehova Deus super terram, nec ullus homo fuerat ad colendum terram,

6 Aut vapor ullus ascenderat e terra, ut irrigaret universam superficiem terræ.

7 Finxerat autem Jehova Deus hominem pulverem ex terra, [a] sufflavereteq; in nares ejus flatum vitæ: [a] sic fuit homo in animâ viventem.

8 Et ornaverat plantis Jehova Deus hortum in [a] Hhedene [a] ab Oriente, ubi collocavit hominem illum quem finxerat:

9 Feceratq; Jehova Deus ut germinaret e terra illa omnis arbor desyderabilis ad aspectum, & bona ad cibum, [a] arbor quoque vitæ in medio illius horti, & [a] arbor scientiæ boni & mali.

10 (Fluvius autem [a] exit Hhedene, irrigando hortum, & inde dividit se, ita ut sit in quatuor capita.

11 Nomen unius [a] Pischon: is *est* qui [b] alluit universam regionem [a] Chavilæ, ubi *est* aurũ,

12 Et *quidem* aurum illius regionis præstans, ubi *est* [a] Bdellium, & lapis Sardonyx:

13 Nomen verò fluvii secundi, [a] Gichon, is *est* qui alluit universam [a] regionem Cuschi:

14 Et nomem fluvii tertii, [a] Chiddekel, is *est* qui labitur ad Orientem [c] Assyriæ: fluvius autem quartus est [d] Euphrates.)

15 Accipiens itaque Jehova Deus hominem illum, collocavit illum in horto Hhedenis, ad colendum eum, & [a] ad custodiendum eum.

16 Interdixitque Jehova Deus homini, dicendo, [c] Ex fructu *quidem* omnis arboris hujus horti [f] liberè comedes:

17 Ex fructu verò arboris scientiæ boni & mali ne comedas, *nempe* ex isto: nam [a] quo die comederis ex eo, [g] utique morieris.

18 [a] Dixerat autem Jehova Deus, non *est* bonum hominem esse solum: faciam ei auxilium [h] accommodum ipsi.

19 (Nam cùm formavisset Jehova Deus e terra omnes bestias agri & omnia volatilia cœli, & [a] adduxisset ad Adamum [a] ut videret quod nomen cuique inderet: quodcunq; enim nomen indidit Adam cuique animanti, id *est* nomen ejus:

20 Indidissetque Adam nomina omnibus jumentis & volatilibus cœli, & omnibus bestiis agri: Adamo non invenerat auxilium accõmodum.)

21 Quapropter injecit Jehova Deus soporem altum in Adamum, ita ut obdormierit, & desumpta una e costis ejus, [a] inclusit carnẽ [i] pro illa.

22 Costam autem illam quam desumpserat Jehova Deus ex Adamo, extruxit in mulierem, quam [a] adduxit ad Adamum.

23 Tunc dixit Adam, Hac vice *hæc est* os ex ossibus meis, & caro ex carne mea: hæc vocabitur [a] virago, eoquòd ex viro desumpta est hæc.

24 [a] Idcirco [a] relinquet vir patrem suum & matrem suam, & adhærebit uxori suæ: eruntq; in carnem unam.

25 [a] Erant autem ambo illi nudi, Adam & uxor ejus, neque erubescebant.

[a] Heb. *opere suo, quod creaverat Deus faciẽdo. Verborũ ἰμπλοκὴ, quam nos ut sensui planior esset, mutavimus.*

[a] Heb. *circuit, id est, longo viarum flexu per totam regionis longitudinẽ delabitur: sic infrà sæpe.*

[c] Heb. *Assur.*

[d] Heb. *Perath.*

[e] Heb. *ex omni arbore: metonymia quæ deinceps servatur. vide infrà 3.2.*

[f] Heb. *comedendo comedes: nam in finitivus suis verbis præpositi vim habẽt adverbiorum significationem verbis intendẽtiũ: sic ver. proximè sequenti.*

[g] Heb. *moriendo morieris.*

[h] Heb. *quæ coram se ipso esset, id est, tale auxiliũ quod sit velut alter ipse.*

[i] *vel loco illius.*

ANNOTATIO.

1 Exercitus] *id est, quæcunque in cœlo, & a terræ centro usque ad cœli convexum ordinata extant, quibus cœlum & terra cohonestantur, sicut Imperatoris sui exercitibus.* 2 Quievit ab opere] *creationis videlicet, ut sequens ver. ostendit, non autem gubernationis & conservationis, quo adhuc operatur Deus. Joan. 5.17.* 3 Sanctificavit] *vide 4. præceptum decalogi, Exod. 20. 8.* 4 Istæ] *quas hactenus recensuimus.* Generationes] *id est, ortus vel origines.* 5 Et omnis stirp.] *Stirpium præ reliquis meminit synecdochicè, cùm quia prima fuerunt substantiæ e materia productæ, tum quia illustrissimum est in iis creandis potentiæ divinæ testimonium: non enim solent provenire, nisi irrigatione pluviæ, hominis cultura, & vaporum humectatione, quæ omnia hîc deserte Mosche ante stirpium procreationem extitisse negat. Aliter quidem vertunt alii & variè, sed nos cum rei veritate perspicuitatem conjunximus.* 7 Sufflaverat] *ut clarius appareret discrimen, quod est inter animam hominis & reliquorum animantium: horum enim anima ex eadem materia provenerunt, unde corpora habebant; illius verò anima Spiritalis quiddam est & divinii.* Sic fuit] *id est, hac ratione factum est, ut terrea illa statuta animata viveret.* 8 Hhedene] *parte Mesopotamiæ, ut ex sequentibus apparet, stem ex Jeschabhiæ 37. & Jechezkelu. 27.* Ab Oriente] *Moschi hæc scribenti, & Israëlitis quibus hæc scribebat, versantibus in deserto.* 9 Arbor quoque] *non erat in ea vita: sed Christi symbolum fuit, qui est vita nostra, dataque fuit, ut esset vita divinitus accepta & conservanda sacramentum.* Arbor scientiæ] *metonymice dicta ab effectu: quòd qui ea vescerentur (cùm prohibita esset a Domino) experturi erant quantum bonum amitterent, & in quantum incidorent malum.* 10 Exit] *alvearium ejus ratione, quâ sursum & deorsum spectant: nam si aquarum cursum spectes, Tygrũ & Euphratem non inde exeunt, sed in regionem superne influentes, ex ea inferne suis duobus alveis in sinũ Persicum. Moschi tempore deserebantur: est Euphratis alveus posita Cyri Babylonem oppugnantis arte derivatus, & Orchanorũ industria totus deinde præclusus est. Plinius 6. natur. hist. 27.* 11 Pischon] *Tygridu pars ab interamni regione ad sinum Persicum.* Chavilæ] *vide infrà 10. 7.* 12 Bdellium] *arbor quam Dioscorides lib. 1. propius ad vocem Hhebraam accedens Bdolchon vocat. Hhebræi lapidem esse contendunt pretiosum durissimum, quem Arabes vocant Elmas, id est, Adamas: sed quia hîc lapidis nomen, ut Sardonychi, ei non præponitur, & adamas alio nomine in bibliis exprimitur, prior interpretatio magis placet.* 13 Gichon] *Euphratis inferior pars a Tygride disparata, usque dum influat in sinum Persicum.* Regionem Cuschi] *Arabiam desertam: nam Cusch generatim Arabas Æthiopiasq; comprehendit. vide infrà 10. 7.* 14 Chiddekel] *superior Tygridis pars, a loco ubi oritur usque ad confluentem: hunc nomen depravatum Diglito incolis re-*

ceptum, teſte Plinio 6.29. 15 Ad cuſtodiendum] *ne videlicet beſtiæ irrumperent, eumq; deformarent.* 17 Quo die] *id eſt, cùm primùm meum præceptum tranſgredieris, mortiu reus eris, inſinitas corporis & animæ ærumnas cruciatuſq; ſenties, certos ſecuturæ mortis prænuncios, denique jam in mortis veſtibulo eris.* 18 Dixerat] *die ſexto, quo arboris fructu utrique interdictum eſt, ut ſuprà 3.* mulier teſtatur. 19 Adduxiſſet] *tradens hominis imperium, & mittens illum in poſſeſſionem eorum, ut iſtis ſolens ſubditi novo Principi inaugurando.* Ut videret] *Adam videlicet, quibus nominibus ſingulas animantium formas appellaret.* 21 Jnclusit] *id eſt, vacuum locum carne replevit, & obductâ cute occluſit.* 22 Adduxit] *ut eam jungeret illi uxorem: ita divinitus conjugium inſtitutum eſt.* 23 Virago] *hoc vocabulo utendum fuit (quamvis non omnino præſenti loco ſignificatione conveniat) ut conſpiceretur ex parte Hebræarum dictionum conjugatio, & planius intelligeretur inditi nominis cauſa: nam ut a viro deſumpta eſt, ita nomen obtinuit a viri nomine derivatum.* 24 Idcirco] *Verba Moſithi, quibus demonſtrat divini inſtituti ſinè, doctrinam proponens omnibus ætatibus duraturam. Rationalia autem particula duas cauſas complectitur: quia uxor pars viri eſt, ideoque ei natura conjuncta, & quia divino inſtituto in matrimonium tradita.* Relinquet] κατὰ τὸ, *non ſimpliciter, ſed per comparationem dictum: id eſt, illud potius faciat quàm ut uxorem deſerat.* 25 Erant] *ſenſus eſt, non erat ante lapſum inhoneſtum, quod poſteà propter peccatum factum eſt probroſum.*

CAPUT III.

Natura humana a ſerpente diabolo decepta deſciſcit a Deo, imaginemq; ejus labefactat, cujus inſtauratio per Chriſtum mulieru ſemen promittitur.

1 ERAT autem ſerpens [a] aſtutior quavis beſtia agri, quam fecerat Jehova Deus: [b] is dixit ad mulierem, [c] Etiam quia edixit Deus, ne comederetis [d] ex omni [e] fructu arboris hujus horti.

2 Tum dixit mulier ad ſerpentẽ illũ, [f] E fructu quidem arborum hujus horti comedemus:

3 At de fructu arboris iſtius quæ *eſt* in medio horti, dixit Deus, ne comedatis, *nempe* ex iſto, [g] neque attingatis eum, ne moriamini.

4 Tum dixit ſerpens ille ad mulierem, [h] non utique morieminì:

5 [i] Sed novit Deus, [k] quo die comederitis ex eo, aperturos ſe oculos veſtros, & vos fore ſicut dii, ſcientes boni & mali.

6 Cùm ergo [l] videret mulier bonum eſſe arboris illius fructum in cibum, & [m] gratiſſimam *eſſe* illam oculis, deſyderabilemque eſſe arboris fructum ad afferendum intelligentiam, accepit tandem de fructu ejus, & comedit: dedit que etiam viro ſuo *comedendum* ſecũ, qui comedit.

7 Tunc [n] aperuerunt ſeſe oculi amborum, ut cognoſcerent ſe nudos eſſe: [o] conſutiſque foliis ficus fecerunt ſibi ſubligacula.

8 Deinde cùm audirent vocem Jehovæ Dei itantem per ipſum hortum [p] ad ventum illius diei, abſcondit ſe Adam & uxor ejus a facie Jehovæ Dei, inter arbores illius horti.

9 Inclamavit autem Jehova Deus Adamum, dixitque ei, [q] ubi es?

10 Qui dixit, [r] vocem tuam audivi in hoc horto, & extimui, eo quòd nudus ſum: ideò abſcondi me.

11 Dixit verò *Deus*, quis indicavit tibi nudum eſſe te? [s] an ex fructu illius arboris, de quo interdixeram tibi ne comederes ex eo, comediſtiſi

12 Tum dixit Adam, mulier iſta quam collocaſti mecum, ipſa *eſt quæ* dedit mihi de fructu illius arboris, & comedi.

13 Tum dixit Jehova Deus ad mulierẽ, [t] quid hoc *eſt quod* feciſti? Dixit autem mulier, ſerpens ille ſeduxit me, & comedi.

14 Dixit ergo Jehova Deus ad ſerpentem illum, [u] quia feciſti hoc, maledictus eſto præ omnibus jumentis & præ omnibus beſtiis agri: ſuper ventrem tuum ito, & pulverem comedito omnibus diebus vitæ tuæ.

15 Præterea inimicitiam pono inter te & inter mulierem hanc, ſimiliter inter ſemen tuum & inter ſemen ejus: ipſum conteret tibi caput, & tu conteres ei calcaneum.

16 Ad mulierem dixit, [x] admodum multiplico dolorem tuum, id eſt, [y] *dolorem* conceptus tui, in dolore paries liberos: [z] quin erga virũ tuũ appetitus tuus eſto, & ipſe poteſtatẽ habetoin te.

17 Adamo verò dixit: Quia auſcultaſti voci uxoris tuæ, comedens de fructu arboris illius, quo interdixeram tibi dicendo, ne comedas ex iſto: [a] maledicta *eſto* terra propter te, cũ moleſtia [b] comedito ex ea omnibus diebus vitæ tuæ.

18 Et [c] ſpinam & carduum proferat tibi, & comedito herbam [d] agri.

19 [e] In ſudore vultus tui veſcitor cibo, donec revertaris ad ipſam terrã, quia ex ea deſumptus fuiſti: pulvis enim es, & in pulverẽ revertẽris.

20 [f] Vocaverat autem Adam nomen uxoris ſuæ [g] Chavam, eoquòd ipſa *ſit* mater omnium *hominum* viventium.

21 Cumq; feciſſet Jehova Deus Adamo & uxori ejus tunicas pelliceas, quibus veſtiret eos:

22 Dixit Jehova Deus, [h] ecce homo evaſit *ſcilicet* ſicut unus ex nobis, cognoſcendo bonũ & malum: nunc itaq; [i] *videndum* ne extenſa manu ſua accipiat etiam ex fructu arboris vitæ, comedenſq; vivat in ſeculum.

23 Emittens itaq; eum Jehova Deus ex horto Hhedenis, ad colendum eam terram ex qua deſumptus fuerat,

24 Expulit ipſum hominem, ſtatuitq; [k] a parte anteriore horti Hhedenis Cerubinos, & [l] mucronem gladii ſeſe vibrantis, ad cuſtodiendum viam ad arborem vitæ.

[a] Heb. *arbor, ut ſuprà 2. 16. & ſic deinceps.*

[b] Heb. *non moriendo moriemini: vide ſuprà 2.17.*

[c] Heb. *deſyderium eſſe in oculis: ſed ex linguæ proprietate ſubſtantivũ (ut vocant) abſtractum pro adjectivo gradus ſuperlativi ponitur: ut ſuprà 34.*

[d] Heb. *multiplicando multiplicabo: ſimile eſt ſuprà 4.*

[e] Heb. *comedito eam, id eſt, proventu ejus: Metonymia.*

[f] *id eſt, vivens.*

[g] *hac voce συνεκδοχικῶς bonos Latinitatis autores ſecuti utimur, propter inopiam Latinæ linguæ: Græci ζῶντα dicunt: vulgus laminam ſive ſolium.*

ANNOTATIO.

1 Aſtutior] *ac proinde diaboli technis accommodatior.* Is dixit] *diabolus videlicet in ſerpente: licet Moſche propter populi rudita tem mentionem diaboli omittat: ſicut antè ob eandem cauſam omiſit Angelorum creationem & diabolorum lapſum, de quibus poſteà Eccleſiaſta jam adulta multa in prophetis & Novo Teſtamento ſcribuntur.* Etiam quia] *Paralepſis, quæ Moſche ex longiore diaboli ad mulierẽ ſermone id tantùm cõmemorat, quo obtinuit quod molliebatur. Videtur enim inter multas rationes (quibus perſuadere voluit non ita a Deo amari homines ut putabant, imò odiſſe eos & ipſorum bono invidere) hanc afferre, quòd eſu illius fructus prohibuiſſet a quo penderet maximum hominis bonum, cognitio videlicet boni & mali.*

mali. Ex omni]*id est, quæ vis, q.d. libertatem ademit prohibuitq; vescendi quo vellem.* 3 E fructu quid.] *Responsio Chavæ bellenus eò tendit, ut partes Dei tueatur diabolo resistens: negat enim durum aut molestum esse, quod maximâ copiâ & varietate arborum concessâ unam duntaxat excepit.* 3 Neque attingatis]*q.d. adeo sollicitè prohibuit illius usu, ut ne attingendus quidem nobis sit.* Ne moriamini]*hîc videtur cupiste mulier labascere, substituens voci certitudinis dubitandi particulam.* 4 Non utique]*Caret Satanas re apertius negando quod Deus dixerat, occasionem præbeat abrumpendi colloquij, & frustretur sine sibi proposito. Ideò verba Dei relinquens suo loco, ex dubitandi particula quâ usa est Chava, infert non esse certum mortem secuturam, si de prohibito fructu vescatur: non enim dicit moriendo non moriemini, id est, utique non moriemini (quod ex diametro pugnaret cum verbis Dei suprà 2.17.) sed inverso vocum ordine, tantum negat mortis certitudinem.* 5 Sed novit] *Alsam fuisse persuadet prohibitionis causam, non dubiam sed certam, quâ non hominem sed Deum attingeret, videlicet socios Dei fore bonis & mali cognitione: hanc certam causam Deum reticuisse, & alteram incertam proposuisse, ut amplius suo periculo moverentur.* Quo die]*præsenti periculo quod Deus adduxerat dicens, quo die comederitis, &c. præsentem visitationem opponit.* Oculos] *Metaphora, cujus sequitur explicatio, vos fore sicut Dii, &c.* 6 Videret]*id est, ex diaboli ratiocinatione, oculorum, suorum fide statueret, &c.* 7 Aperuerunt sese] *id est, experientiâ & conscientiæ sensu, quorsum tetendisset serpentis colloquium, cognoverunt: nimirum se boni corporis & animi bona nudarentur.* Consuti sq;] *ut nuditatis corporis providerent: de animi nuditate consilium nullum.* 8 Ad ventum]*id est, vento illius diei, cùm subinde resflaret, eam ex aurâ illorum reportante.* 9 Ubi es?]*hæc interrogatione hominem expergefacit, & ad se revocat: sic infrà 4.9.* 10 Vocem]*timoris & occultationis suæ duas causas non veras attingit, veramq; recitet: nam etiam ante peccatum nudus eras, & Deum loquentem audiverat, nec timuerat tamen, aut se absconderat. Vera autè causa est peccatum, cujus ipsum sua conscientia accusabat, & judicii injiciebat metum.* 11 An ex fructu.] *q.d. conscientiam tuam appello, an illa sint causæ quas attulisti, ac non potius hæc quam omisisti.* 13 Quid hoc]*quasi dicat, quod, quàm grave, & quantum flagitium commisisti?* 14 Quia fecisti] *Statim ad ferendam sententiam venit, quia nullus est in diabolo respistentiæ locus: idq; partim in diabolum autorem, partim in serpentem administrum peccati.* 15 Conteret]*id est, multo gravius accipies, quàm afferes damnum.* 16 Dolorem concep.]*id est, dolore erunt conjuncta conceptus, gestatio, partus, & educatio liberorum; ad quam functionem obeundam viro jungeris. 1. Tim. 2. 15.* Quin erga] *id est, cùm lege naturæ, tum infirmitatis tuæ sensu dominum viri appetito.* 17 Maledicta] *quatenus ad tuos usus spectat.* 18 Spinam]*id est, etiam post multos labores tuos, nec copiâ nec qualitate provectus, tuæ expectationi & necessitati satisfaciet.* Agri]*non hujus horti fructus, sed reliquæ terræ, cujus proventibus etiam bestiæ vescuntur.* 19 In sudore]*quodcunque genus vitæ sequeris, laboriosa & arumnosa est vita tua: Synecdoche.* 20 Vocaverat]*cùm primùm a Deo adducta est ad eum, suprà 2. 22.* 22 Ecce homo]*Ironica oratio, comparanda cum suasione serpentis suprà 5. Ex nobis] Deus hîc quoque, ut suprà 1. 26. sermonem ad se dirigit.* Videndum ne]*Ecliptica oratio; quales esse solent hominum qui aliquo affectu valde commoti sunt, ut Moschi Deum proponit ἀδιορθώτους: sic infrà 11. 4. & 42. 4. & Iob. 1. 5. & alibi frequenter.* 24 A parte anter.]*quâ patebat aditus in hortum Hhedenis.* Cerubinos]*angelos: nam ad captum populi sui se accommodat: cui Cerubini gloriæ in tabernaculo noti erant; invisibles verò Angeli non item.*

CAPUT IIII.

Adami duo filii diversam vitam sectantes Deo offerunt: quorum unus admittitur, alter rejicitur: inde natâ invidiâ, rejectus interimit admissum, & parricidium servatè à Deo vindicatur. Fratricida progenies cum studiis ejus: propagatio quoq; seminis benedicti in Schetho & Enoscho, initiumque veri cultus Dei prosecutis describitur.

1 DEINDE Adam cognovit Chavam uxorem suam: quæ ubi concepit & peperit [a] Kajinum dixit, Acquisivi virũ [b] a Jehova.

[a] *id est, acquisitum.*

2 Posteà pergens parere *peperit* fratrem ejus, nempe Hebelem: fuitq; Hebel pastor gregis, Kajin verò fuit agricola.

3 Fuit autem[b] post dies *multos*, cùm offerret Kajin de fructu terræ munus Jehovæ:

[b] Heb. *post finem dierũ.*

4 Et ipse quoque Hebel offerret de primogenitis gregis sui, '& de adipe eorum: ut' respiceret Jehova ad Hebelem & ad munus ejus:

5 Ad Kajinum verò & ad munus ejus non respiceret: quapropter accensa est *ira* Kajini valde, &' concidit vultus ejus.

6 Tum dixit Jehova ad Kajinum: quare accensa est *ira* tua, & quare concidit vultus tuus?

7 'Nónne' si bene egeris, remissio: sin verò non bene egeris, 'peccatum excubans præ foribus *est*: tamen ' erga te *est* appetitus illius, & tu potestatem habes in illum.

8 Deinde' colloquebatur Kajin cum Hebele fratre suo: fuitq; cùm essent in agro, ut insurgens Kajin in Hebelem fratrem suum, occideret eum.

9 Quamobrem dixit Jehova ad Kajinum: ubi est Hebel frater tuus? qui dixit: non novi, an custos fratris mei *sum* ego?

10 Dixit verò *Deus*: quid fecisti? *Ecce* vocem 'sanguinum fratris tui' clamantium ad me de terra.

11 Nunc itaq; 'maledictus esto: *etiam*' ab ipsa terra, quæ 'os suum aperuit ad excipiendum sanguinem fratris tui de manu tua:

12 Cùm coles ipsam terram, ne amplius edito vim suam tibi: 'vagus & erro esto in terra.

13 Tum dixit Kajin ad Jehovam: major *est* [c] pœna mea, quàm ut sustinere possim.

[c] Heb. *iniquitas mea: noema.*

14 En, ' Expellis me hodie a superficie hujus terræ, & ' a facie tua absscondar: eróque vagus & erro in terra: unde futurum est ut ' cùm ullus invenerit me, occidat me.

15 Dixit verò ei Jehova: 'propterea quisquis occiderit Kajinum, ' septuplo vindicator: sic posuit Jehova in Kajino ' signum, ne cæderet eum ullus qui erat inventurus eum.

d id est, errabundus sive vagationis, a supplicio Kajini.

e Heb. & pecoris: id est, fuit autor distribuendi pecora in greges, & cogendi ad suas caulas & armentaria.

f Heb. prehendentis, pro apprehensis tractantis: ut Latinè tangere pro tangendo pulsare: Synecdoche.

16 Egressus itaque Kajin a facie Jehovæ, habitavit in regione d Nodi, ad Orientem Hhededenis.

17 Et cognovit Kajin vxorem suam, quæ concepit & peperit Chanocum: e erat autem ædificator civitatis: vocavitque nomen civitatis illius de nomine filii sui Chanocum.

18 Deinde Chanoco natus est Hhirad: Hhirad verò genuit Mechujaëlem: & Mechujaël genuit Metuschaëlem: & Metuschaël genuit Lemecum.

19 f Lemec autem accepit sibi duas uxores: prioris nomen fuit Hhada, nomen verò secundæ Tzilla.

20 Peperitque Hhada Jabalem: is fuit f autor degentium in tentoriis, & pecuariæ.

21 Nomen autem fratris ejus, Jubal: is fuit autor omnis f tractantis citharam, & organon.

22 Tzilla verò ipsa quoque peperit Tubalkajinū, g qui erudivit omnem fabrum æratium & ferrarium: sororémq; Tubal-kajini Nahhaman.

g Heb. qui acuit: translatum a metallu ad fabros.

23 Tum dixit Lemec uxoribus suis: h Hhada & Tzilla, audite vocem meam: uxores Lemeci, aurem præbete sermoni meo: i certè virum occiderem propter vulnus meum, etiam adolescentem propter livorem meum.

24 Si septuplo vindicabitur Kajin, vtique Lemec septuagecuplo septuplo.

25 Adam autem denuò cognovit uxorem suam: quæ peperit filium, & vocavit nomen ejus k Schethum: nam, inquit illa, reposuit mihi Deus semen aliud pro Hebele: quia ipsum occidit Kajin.

h Heb. prehendentis, pro apprehensū tractantis: ut Latinè tangere pro tangendo pulsare: Synecdoche.

k id est, repositum.

26 Sed & ipsi Schetho editus est filius, cujus nomen vocavit Enoschum: l tunc m cœptum est profanari n in invocando nomine Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 A Jehova] *eclipsis particulæ, ut infrà 44.4.* 4 Et de adipe] *id est, iisque pinguissimis: hypallage.* Respiceret] *id est, approbaret favens, & acceptum haberet: humanitus dictum a principum consuetudine. Visibilem autem fuisse approbationem oportet: cùm quia eam animadvertit Kajin, tum quia dicit Apostolus Deum perhibuisse testimonium de donis Hebelis: Heb. 11.4.* 5 Concidit] *ut solet animus indcari vultu.* 7 Nonne] *interrogationum causam vide suprà 3.9.* Si bene] *id est, aut remissio respiscenti, aut pertinaci supplicium imminet.* Peccatum] *id est, pœna peccati: nocima, quod indicat genus Enallage in Hebræo textu.* Erga te] *id est, & naturæ lege, quia junior est: & affectu, quia frater est, te colit.* 8 Colloquebatur] *dissimulanti odium, vt inopinantem opprimeret.* 10 Sanguinum] *id est, sanguinis cæde fusi: nam plurale sanguinis nomen ferè pro cæde usurpatur.* Clamantium ad me] *hoc est, vindictam poscentium.* 11 Maledictus] *id est, exclusus a Deo & ecclesia: quo spectant Kajini verba ver. 14. a facie tua abscondar.* Ab ipsa terra] *ut sit vindictæ quam tibi infligo ministra, quod sequens versus ostendit.* Os suum aperuit] *Metaphora, quâ inhumanitas Kajini exaggeratur per comparationem terræ.* 12 Vagus & erro] *tertia pœna, exilium: idque tale, ut semper incerta sede futurus sit.* 14 Expellis me] *Secundum membrum sententiæ Dei exaggerat primo loco, & primum secundo.* A facie] *id est, gratia tua destituar: vide in ver 11.* Cùm ullus in.] *id est, omnium hominum injuriis & violentiæ ero expositus: adeò ut qui primus mihi fiet obviam, me occidat.* 15 Propterea] *quia pœna homicidii Kajino propter ipsum & posteros inflicta fuit, ut omnes ejus exemplo ab effundendo sanguine humano abhorrerentur; Deus per apposopesin cavet, ne quis facilè in eadem ejus prorumpat.* Septuplo vind.] *Kajin, q.d. supplicium de ejus interfectore multò gravius sumitor, quàm sit de eo sumptum. Numerus finitus pro infinito.* Signum] *id est, aliquam notam ei impressit. Alii per hypallagen vertunt; posuit Kajinum in signum, id est, in exemplum.* 17 Erat autem ædi.] *hoc est, cœperat ædificare: sed vi maledictionis Dei subinde ad errandum impulsus, opus intermittebat.* 19 Lemec] *primus digamus, & corruptor legitimi conjugii: de quo suprà 2.24.* 20 Autor] *id est, inventor, qui eorum usum homines docuit.* 21 Citharam & org.] *hi nominibus synecdochicè comprehendit omnia instrumenta musica ψαλτικὰ καὶ πνευματικὰ, quæ digitis ventóque moventur.* 23 Certè] *apud suas uxores jactat suorum inventis fretus, se nunquam quidem ullam etiam a minimo injuriam passurus; sed gravius ulturum quàm Deus in Kajini homicidam interminatus sit.* 26 Tunc] *sub Enoschi tempora.* Cœptum est prof.] *id est, alii posteri Schethi, apud quos mansura erat Ecclesia, a Kajinitis corrupti cœperunt profanare se.* In invocando] *id est, in cultu Dei: species pro genere; synecdoche frequens: vide infrà 5.22. & 6. in principio.*

CAPUT V.

Interseritur historiæ catalogus filiorum Schethi ad Noachum usque: ut promissionum Dei veritas de venturo semine mulieris, & certa temporum ætatumque series usque ad diluvium ostendatur.

1 o Hæc est enumeratio generationum Adami: p quo die creaverat Deus hominem, in similitudine Dei fecerat eum.

2 Marem & fœminam creaverat eos, ac benedixerat eis: vocaverat que nomen eorum hominem, quo die creati sunt.

3 Vixerat autem Adam centum triginta annos, cùm gigneret filium q in imagine sua, secundum similitudinem suam: & vocaret nomen ejus Schethum:

4 Fueruntque dies Adami, postquam genuit Schethū, octingentorum annorum: quibus genuit filios & filias.

5 Sic fuerunt omnes dies Adami, quibus vixit, nongentorum triginta annorum: ac mortuus est.

6 Vixerat autem Scheth r quinque & centum annos, cùm gigneret Enoschum.

r Heb. quinque annos & centum, annos: Pleonasmus usitatus in numeris hoc cap & alibi passim.

7 Vixitque Scheth, postquam genuit Enoschum, octingentis septem annis: quibus genuit filios & filias.

8 Sic fuerunt omnes dies Schethi, nongentorum duodecim annorum: ac mortuus est.

9 Vixerat autem Enoschi nonaginta annos, cùm gigneret Kenanem.

10 Vixitque Enoschi, postquam genuit Kenanem, octingentis quindecim annis: quibus genuit filios & filias.

11 Sic

11 Sic fuerunt omnes dies Enoschi, nongentorum quinque annorum: ac mortuus est.
12 Vixerat autem Kenan septuaginta annos, cùm gigneret Mahalalelem.
13 Vixitque Kenan postquam genuit Mahalalelem, octingentis quadraginta annis: quibus genuit filios & filias.
14 Sic fuerunt omnes dies Kenanis, nongentorum decem annorum, ac mortuus est.
15 Vixerat autem Mahalalel sexaginta quinque annos, cùm gigneret Jeredum.
16 Vixitque Mahalalel, postquam genuit Jeredum, octingentis triginta annis, quibus genuit filios & filias.
17 Sic fuerunt omnes dies Mahalalelis, octingentorum nonaginta quinque annorum, ac mortuus est.
18 Vixerat autem Jered centum sexaginta duos annos, cùm gigneret Chanocum.
19 Vixitque Jered, postquam genuit Chanocum, octingentis annis, quibus genuit filios & filias.
20 Sic fuerunt omnes dies Jeredi, nongentorũ sexaginta duorum annorum, ac mortuus est.
21 Vixerat autem Chanoc sexaginta quinque annos, cùm gigneret Metuschelachum.
22 'Ambulavit autem Chanoc cõtinenter cum Deo, postquam genuit Metuschelachum, trecentis annis, quibus genuit filios & filias.
23 Sic fuerunt omnes dies Chanoci, trecentorum sexaginta quinque annorum.
24 Cúmque ambulasset Chanoc continenter cum Deo, 'non extitit *amplius*, quia 'assumpsit eum Deus.
25 Vixerat autem Metuschelach centum octoginta septem annos, cùm gigneret Lemecum.
26 Vixitque Metuschelach, postquam genuit Lemecum, septingentis octoginta duobus annis, quibus genuit filios & filias.
27 Sic fuerunt omnes dies Metuschelachi, nõgentorum sexaginta novem annorum, ac mortuus est.
28 Vixerat autem Lemec centum octoginta duos annos, cùm gigneret filium,
29 Vocavitque nomen ejus[b] Noachum, dicendo, hic [c]recreabit nos ab opere nostro, & a labore manuum nostrarũ, [d] propterea quòd maledixit Jehova terræ.
30 Vixitque Lemec, postquam genuit Noachum, quingentis nonaginta quinque annis, quibus genuit filios & filias.
31 Sic fuerunt omnes dies Lemeci, septingentorum septuaginta septem annorum, ac mortuus est.
32 Postquam autem natus fuit Noach quingentos annos, 'genuit Noach Schemum, Chamum, & Jephethum.

[b] *id est, quietẽ, vel quietẽ recreãtem & afferentẽ consolationẽ.*
[c] Heb. *consolabitur.*
[d] Heb. *propter terrã cui maledixit Jehova. Traiectio, & verborum inversio: quam nos ad evidentiam restituimus. Similem vide 1. Schemuel. 24.20.*

ANNOTATIO.

1 Quo die] *vide suprà 1.& 2.* 3 In imagine sua] *non illâ quã creatus a Deo fuerat, sed hac deformata, quam ipse sibi & suis peccato comparaverat.* 22 Ambulavit] *id est, non secutus est malitiam sui seculi, aut corrupto Dei cultu cum cæteris depravatus, sed fide, cordis integritate, & vitæ innocentiâ Deum coluit ex ejus præscripto, cúmque ducem secutus est. vide Hebr. 11.5. Ecclesiasticí 44.16.& Sapient. 4.11.* 24 Non extitit] *id est, disparuit ex hominum conspectu, nec fuit inventus.* Assumpsit eum] *id est, ab hominum consortio transtulit. Rara locutio, sed tamen etiam in historia de raptu Eliæ 2. Reg. 2.9.& de morte uxoris Jechez kelu, Ezech. 24.17. legitur.* 32 Genuit] *hoc est, gignere cœpit, ut accipitur infrà 11. 26. nam omnes eodem anno natos non esse apparet ex cap. 11.10.& aliis infrà.*

CAPVT VI.

Deus Noacho mundum propter grassationes & libidines, quibus filii Dei ex conversatione apostatarum contaminabantur, universalis diluvio se deleturum prædicat, eumq; arcam quam delineat, intra certum tempus fabricare jubet, in qua ipse cum familia, & cætera animantium genera a diluvio conserventur.

1 'FVERAT autem, 'cùm cœpissent homines multiplicari in superficie terræ, filiæque editæ fuissent illis,
2 Ut videntes 'filii Dei 'filias hominum [a] bonâ *formâ* esse, acciperent sibi mulieres ex omnibus 'quas eligebant.
3 Quapropter dixit Jehova, 'non disceptabit Spiritus meus propter istos homines in seculum, eo quòd etiam ipsi 'caro sint: sunto itaque dies [b] hominis, 'centum viginti annorum.
4 'Nam defectores erant in ea terra temporibus illis, 'ac etiam postea *fuerunt*, quando congressi sunt filii Dei cum filiabus hominũ, quæ pepererunt illis *liberos*: 'ii *sunt* potentissimi illi, qui *fuerunt* [c] olim viri celeberrimi.
5 Sed cùm videret Jehova augeri malitiam hominis in terra, & omne figmentum, *id est*, cogitationes cordis ejus tantũmodò malum *esse* omni tempore,
6 'Pœnituit Jehovam quòd fecisset hominem in terra, &'dolore affectus est [d] cũ animo suo.
7 Tandem dixit Jehova, delebo hominẽ quem creavi, e superficie terræ, ab homine usque 'ad jumenta, usque ad reptilia, & usque ad volatilia cœli: pœnitet enim me quòd fecerim ea.
8 Sed Noach 'invenit gratiam in oculis Jehovæ.
9 Hæc *sunt* [e] quæ acciderunt Noacho. Noach vir justus, integer erat 'in ætatibus suis: cum Deo continenter 'ambulabat Noach.
10 (Genuit autem Noach tres filios, Schemũ, Chamum, & Jephethum.)
11 Sed 'terra corrupta erat 'coram Deo, & impleta erat terra 'violentiâ.
12 Cùm enim inspiceret Deus terram, ecce corrupta erat: nam corruperat 'omnis caro 'viam suam super terram.
13 Quamobrem dixit Deus Noacho, finis omnis carnis adventat coram me, eoquòd impleta sit terra violentia 'propter istos: quare ecce ego perditurus sum ipsos cum reliqua terra.
14 Fac tibi 'arcam e lignis 'Gopher, *multarum* [f] mansionum facies ipsam arcã: & picabis eam intrinsecus & extrinsecus pice.
15 Hæc autem *est forma* qua facies eam: trecentorum cubitorũ longitudo arcæ, quinquaginta cubitorum latitudo ejus, & triginta cubitorum altitudo ejus.
16 § Clarum lumen adhibeto arcæ, & [h] ad cubiti magnitudinem cõsummato eam a superiore par-

[a] Heb. *quòd bonæ* forma *essent: traiectio, ut suprà 1.4.*
[b] Heb. *ejus: relativum pro antecedente.*
[c] Heb. *a seculo, viri nominis.*
[d] Heb. *in corde suo.*
[e] Heb. *generationes Noachi: sed quia ritus hic generatim ad totam historiã Noachi, quæ subjungitur, pertinet, ita vocẽ ac cepimus, ut infrà 37.2.*
[f] Heb. *nidorum: translatio, vt Ijob. 29.18.& Habakuk 2.*
[g] Heb. *splendorem facito, id est, fenestras claram lucem quasi in meridie præbentes.*
[h] Heb. *ad cubitum.*

re parte, ostium verò arcæ in latere ejus ponito: infimarum, secundanarum, & tertianarum *mansionum* perficito eam.

17 De me enim, ecce ego facturus sum ut veniat diluvium aquarum super terram, ad perdendum omnem carnem in qua *est* spiritus vitalis infra cœlum: quicquid in terra *est*, expirabit.

18 Sed stabilio [a] fœdus meum tecum, ut ingrediaris in ipsam arcam, tu & filii tui, & uxor tua, uxores que filiorum tuorum tecum:

19 Præterea [a] ex omnibus viventibus ex omni carne, [b] bina ex omnibus intromittas in arcam, ad conservandum ea in vita tecum: mas & fœmina erunt.

20 Ex volucribus secundum species suas, & ex jumentis secundum species suas, ex omnibus reptilibus terræ secundum species suas, bina ex omnibus [a] venient ad te, ut in vita conserves ea.

21 Tu ergo accipe tibi ex omni cibo qui comeditur, & collige penes te, ut sit tibi & illis ad comedendum.

22 Quod fecit Noach: secundum omnia quæ præceperat ei Deus, sic fecit.

ANNOTATIO.

1 Fuerat autem] *Regreditur ad historiam, quam interposito capite 5. abruperat: nam hæc viginti annis antequàm nascerentur filii Noacho gesta sunt, ut apparet ex versu 3.* Cùm cœpissent] *hoc est, inde a temporibus Enoschi suprà 4.26.* 2 Filii Dei] *id est, qui puræ religionis & pietatis sectatores videri volebant, eamque profitebantur.* Filias hominum] *ex antitheto filiorum Dei patet sic vocari filias eorum quibus nulla erat pietas & religio: quales fuerunt Kajin & posteri ejus.* Quas eligebant] *id est, modò forma placuisset, nulla fidei aut pietatis ratione habita, ullas sibi adjungebant.* 3 Non disceptabit] *id est, non diu mecum disputabo quid istis hominibus sim facturus: stat enim sententia, nisi intra constitutum tempus resipiscant, me funditus eos deleturum, quia nihil nisi carnem sapiunt, etsi filii Dei haberi volunt.* Caro sunt] *hoc est, omnino depravati, ac proinde ad regnum Dei non magis pertinent, quàm Kajin cum posteris suis. vide infrà 12.* Centum viginti] *q. d. hoc spacium mundo tribuo, quo nisi resipuerint homines, diluvium immittam.* 4 Nam defectores] *sive apostatæ: hunc versum narrationi inserit Mosche, ut declaret planius quod prius attigerat, unde sit corruptio illa nata: videlicet quòd qui a pietate defecerant (quos Deus longè a suis abesse Kajini exilio mandaverat) in cœtum filiorum Dei se ingerentes, communiter cum illis iterum vixerunt. Sic enim accipimus vocem Nephilim, derivatam a deficiendi sive desciscendi verbo, ut accipitur 2. Reg. 25. 11. & Jirmejæ 37. 13. Nec obstat quod Num. 13. 34. hæc vox paulo aliter accipiatur: non enim rarum est, ut idem nomen diversas significationes admittat, præsertim cùm illis etiam inter se aliqua in re conveniat.* Ac etiam] *id est, homines nihilo meliores ista præmonitione facti sunt.* Ii sunt pot.] *nimirum defectores: ostendit enim eos cùm autoritate qua valebant & celebritate nominis se insinuasse, tum a filiis Dei, artium quas adinvenerant commoditate allectis, ultrò admissos esse.* 6 Pœnituit Jeh.] *ἀνθρωποπαθῶς: id est, delere statuit quem prius formaverat, quod velut pœnitere est. vide 1. Schem. 15. 11. annot.* Dolore aff.] *hoc est, summopere displicuit, similiter ἀνθρωποπαθῶς.* 7 Ad jumenta] *propter jumenta hominis in illa, & ut exemplo sint.* 8 Invenit gratiam] *id est, solâ Dei misericordiâ servatus est.* 9 In ætatibus] *inter homines sui seculi, ante & post diluvium.* Ambulabat] *vide suprà 5. 22. annot.* 11 Terra] *metonymia, pro habitatoribus terræ: aut hyperbole. q. d tanta fuit hominum corruptio, ut terram quoque ipsam infecerit.* Coram Deo] *id est, palam: nam abjecta omni reverentia numinis impudenter peccabatur. ut infrà 10. 9.* Violentia] *id est, justis & æqui oppressione.* 12 Omnis caro] *id est, homo: ut Levit. 13. 18. Jeschahhja 40. 5. & alibi passim.* Viam suam] *id est, vitam, studia, & mores.* 13 Propter istos] *filios Dei depravatos, quos modo vocavit carnem.* 14 Arcam] *hoc est, navigium tectum, a forma arcæ.* Gopher] *alibi non legitur: cedri species est cariem non sentiens. forsassis Cedrelate, de qua Plinius lib. 13. nat. hist. cap. 15.* 16 Ad cubiti mag.] *id est, arcam ita extruito, ut suprà trigintà altitudinis cubitos ad unius tantùm cubiti altitudinem assurgat fastigium tecti, summatq; tabulatorum coaxatio securiclatâ formâ, sit grundæ verò, omnes ex parte in dimidiatum cubitum projectæ, amplient uno cubito latitudinem depressi tecti: nam quòd vulgò verba hæc ad fenestram referunt, vocum generibus repugnat, ut illud mittamus, quòd arcæ descriptio imperfecta esset.* 18 Fœdus meum] *quo confirmo te & tuos isto exitio minimè perituros.* 19 Ex omnibus vivent.] *extra aquam, ut ostenditur infrà 7. 22.* Bina] *non definit hîc recipiendarum in arcam numerum, de quo infrà 7. 2. & 3. sed conjuga esse oportere declarat ad conservandas species, ut finis versus explicat.* 20 Venient] *meo instinctu, & sua sponte: ut tibi non sit opus venatione, aucupiove laborare.*

CAPUT VII.

Diluvium universale describitur, reliquiarum q. ex hominibus & animantibus in arca conservatio: luculentissimum justitiæ, misericordiæ, ac providentiæ Dei testimonium.

1 [a] POSTEA dixit Jehova Noacho, ingredere tu & universa familia tua in arcâ: etenim te perspexi justum [a] coram me in ætate hac.

2 Ex [a] omnibus jumentis [a] mundis accipito tibi [a] septena, marem & fœminam ejus: ex jumentis verò quæ non *sunt* munda, bina, marem & fœminam ejus:

3 Similiter ex volatilibus cœli, [a] septena, marem & fœminam ejus: ad conservandum in vita semen *eorum* in superficie totius terræ.

4 Nam ad dies adhuc septem, ego pluviam demissurus sum super terram quadraginta dies & quadraginta noctes: ut deleam omne corpus vivens quod feci, e superficie terræ.

5 Quod fecit Noach, secundum omnia quæ præceperat ei Jehova.

6 (Noach autem [b] natus *erat* sexcentos annos, cùm diluvium illud fuit, aquæ *fuerunt* super terram.)

7 Ingres-

[a] Heb. *septem septem: hac repetitione Hebræi pro distributivis utuntur: sic postea duo duo, id est, bina.*

[b] Heb. *filius sexcentorum annorum.*

7 Ingreſſus enim eſt Noach, & filii ejus & uxor ejus, & uxores filiorum ejus cum eo in arcam, propter aquas diluvii:
8 Ex jumentis mundis, & ex jumentis quę non *ſunt* munda, & ex volatilibus, & omnibus quæ reptant ſuper terram,
9 Bina *quoque* ingreſſa ſunt ad Noachum in arcam, mas & fœmina: quemadmodum præceperat Deus Noacho.
10 Et fuit ſeptimo illo die, ut aquæ diluvii [a] eſſent ſuper terram.
11 [a] Anno ſexcentesimo vitæ Noachi, menſe ſecundo, decimo ſeptimo die ejus menſis, hoc ipſo die [a] ruperunt ſeſe omnes fontes abyſſi magnæ, & cataractæ cœli ſe aperuerunt:
12 Ut eſſet pluvia illa ſuper terram quadraginta dies, & quadraginta noctes.
13 Eodem ipſo die cùm ingreſſus eſſet Noach & Schem & Cham & Japheth filii Noachi, uxorq; Noachi & tres uxores filiorum ejus cum ipſis in arcam:
14 Ipſi cum omnibus beſtiis ſecundum ſpecies ſuas, & omnibus jumentis ſecundum ſpecies ſuas, & omnibus reptilibus quæ reptant ſuper terram ſecundum ſpecies ſuas, & omnibus volatilibus ſecundum ſpecies ſuas, omnibus avibus [a] cujuſcunque alæ,
15 (Venerunt enim ad Noachum in arcam, bina ex omni carne in qua erat ſpiratio vitæ,
16 Id eſt, quæ venerunt, mas & fœmina ex omni carne ingreſſa ſunt) ſicut præceperat ipſi *Noacho* Deus: [a] occluſit Jehova pro eo.
17 Cùm ergo eſſet diluvium hoc [a] quadraginta dies ſuper terram: primùm ita creverunt aquæ, ut ſuſtulerint arcã & elevaretur e terra,
18 Deinde invaleſcentibus aquis & creſcentibus admodum ſuper terram, ambularet arca in ſuperficie aquarum.
19 Denique invaleſcentibus aquis [c] quàm plurimùm ſuper terram, operti ſunt omnes montes excelſiſſimi, qui *ſunt* ſub univerſo cœlo:
20 Quindecim cubitis ſurſum verſus invaluerunt aquæ, poſtquã operti fuerunt illi mõtes.
21 [a] Expiravit itaque omnis caro quæ reptat ſuper terram, ex volatilibus & ex jumentis & ex beſtiis & ex omnibus reptilibus quæ repunt ſuper terram, & omnis homo.
22 Quicquid *erat* in cujus naribus *eſt* halitus ſpirationis vitæ, ex univerſis quæ *degunt* in ſicco, mortuum eſt.
23 Sic deletum eſt omne corpus vivens quod *degit* in ſuperficie terræ, ab homine uſque ad jumẽta, uſque ad reptilia, & uſque ad volatilia cœli, deleta ſunt e terra: ſed ſuperſtes relictus eſt tantũmodò Noach, quæ & cum eo *erant* in arca.
24 Prævaluerunt autem aquæ illæ ſuper terram centum quinquaginta diebus.

[c] Heb. *valde valde.*

ANNOTATIO.

1 Poſtea] *extructa arca, ſub finem* 120. *annorum, de quibus ſuprà* 6.3. Coram me] *id eſt, juſtitiâ ſyncerâ, quæ ſola coram Deo juſtificacenſetur.* In Ætate] *inter homines hujus ætatis. vide ſuprà* 6. 9.
2 Omnibus] *id eſt, ex quovis genere.* Mundis] *aptis ad ſacrificia: nam mundorum & immundorum diſcrimen divinitus fuerat Patribus revelatum.* Septena] *horum enim uſus futurus erat major ad cibum & ſacrificia: quod autem ad terna mundorum paria ſeptimum adjecit, pertinet ad ſubminiſtrationem ſacrificii mox a diluvio futuri, infrà* 8,20. 3 Septena] *mundorum: eclipſis enim eſt ſupplenda ex verſu* 2. 10 Eſſent] *id eſt, inciperent eſſe, ut ſuprà* 5.32.11 Anno ſexcent.] *qui fuit mundi.* 1656. Ruperunt ſe] *ut fontes rupti & aperta cataractæ aquis exundarent.* 14 Cujuſcunque alę] *id eſt, quicquid quocunque modo alatum eſt.* 16 Occluſit] *obſervavit & obſtruit omnibus ingreſſis.* 17 Quadraginta dies] *cum noctibus, ut ſuprà verſu.*4. 21 Expiravit] *ut prædixerat ſuprà* 6,17. *& verſu* 4. *hujus capitũ.*

CAPUT. VIII.

Diluvio abeunte exiccatą aquę ad habitationem terra, Noach cum ſuis omnibus mandato Dei egreditur arca, oblatiſq; ſacrificiis Deum ſervatorem ſuum & mundi inſtauratorem celebrat: quam gratuitam actionem ſibi acceptam eſſe teſtatur Deus.

[a] Heb. *abeundo & recedẽdo: Infinitivus poſt verbum ſuũ cõtinuationem notat: ſic infrà ver.* 5 *&* 7. *&* 12.9 *&* 26,13. *&* 1. *Sebemu.*14. 19. *&* 17.42.
[b] Heb. *a fine, ut ſuprà.*4.3
[c] Heb. *erant eundo & deficiendo.*
[d] Heb. *ibat eundo.*
[e] Heb. *uſque ad exiccationem.*

1 NAM cùm [a] recordaretur Deus Noachi, & omnium beſtiarum, omniumq; jumentorum, & *eorum* quæ cum eo *erant* in arca, tranſmiſerat Deus ventum ſuper terram, ut [a] ſedarentur aquæ.
2 Sic occluſis [a] fontibus abyſſi & cataractis cœli, cohibitóque [a] imbre e cœlo,
3 Receſſerunt aquæ a ſuperficie terræ [b] continenter recedendo: & defecerunt aquæ [b] exactis centum quinquaginta diebus,
4 Adeò ut requieverit arca menſe ſeptimo, [a] decimo ſeptimo die ejus menſis, ſuper *uno* montium [a] Ararati.
5 Deinde [c] pergentibus aquis deficere uſq; ad menſem decimum, decimo *menſe*, primo die ejus menſis, conſpecti ſunt vertices montiũ.
6 Fuit autem ſub finem quadrageſimi diei, ut aperiens Noach feneſtram arcæ quam fecerat,
7 Emitteret corvum: qui [d] continenter ibat & redibat, [e] uſque-dum exiccuerunt aquæ e ſuperficie terræ.
8 Quamobrem [a] emiſit columbam, ut videret num [f] levata eſſet aquis ſuperficies terræ.
9 Cumq; non invenifſet columba illa quietis locum plantæ pedis ſui, reverſa eſt ad eum in arcam, eoquòd aquæ eſſent in ſuperficie terræ: qui extendens manum ſuam, accepit eam, & intromiſit eam ad ſe in arcam.
10 Expectavit itaq; adhuc ſeptem dies alios, & [g] iterum emiſit columbam illam ex arca.
11 Et venit ad eum columba illa circa tempus veſpertinum, ecce autem folium olivæ decerptum in ore ejus: unde cognovit Noach levatam eſſe aquis ſuperficiem terræ.
12 Deinde expectavit adhuc ſeptem dies alios, & emiſit columbam illam, quæ ultrà non eſt ad eum reverſa ex eo tempore.
13 Fuit itaque ſexcentesimo primo anno, primo *menſe*, primo *die* menſis illius, cùm [a] ſiccatæ eſſent aquæ a ſuperficie terræ: ut removens Noach operculum arcæ circumſpiceret, ecce autem ſiccata erat ſuperficies terræ.
14 Menſe autem ſecundo, vigeſimo ſeptimo die ejus menſis, exaruerat terra.

[f] Heb. *levata facta eſſent aquæ e ſuperficie: hypallage, ut infrà ver.*11.
[g] Heb. *adjecit mittere, ut adjecit reverti, infrà* 12. *item adjiciam maledicere, & adjiciam percutere, inf.*21.

15 Tunc

15 Tunc edixit Deus Noăcho, dicendo,
16 Exito ex arca, tu & uxor tua, & filii tui, & uxores filiorum tuorum tecum:
17 Omnes beſtias quæ tecum *ſunt* ex omni carne, tam volatilia quàm jumenta & omnia quæ repunt ſuper terram, educito tecum: & abundè progignant in terra, fœtificentque & augeſcant ſuper terram.
18 Exivit itaque Noach, & filii ejus, & uxor ejus, uxoreſque filiorum ejus cum eo:
19 Omnes beſtiæ, omnia reptilia, & omnia volatilia, *denique* quicquid reptat ſuper terram, [h] per genera ſua exiverunt ex arca.

[h] Heb. *per familias ſuas, id eſt, non cõfuſè.*

20 Extructo autem Noach altari Jehovæ, accepit ex omnibus jumẽtis mundis & ex omnibus volatilibus mundis, quæ obtulit holocauſta ſuper illud altare,
21 [i] Odoratuſque Jehova odorem illũ [l] gratum, dixit Jehova [k] cum animo ſuo, [i] Poſthac non maledicam ultrà terræ propter hominem, quamviſi gmentum cordis hominis malum *ſit* ab adoleſcentia ejus, neque poſthac percutiam ultrà omnia viventia, quemadmodum feci.
22 [l] Deinceps [l] quandiu erit terra, ſementis & meſſis, frigúſque & æſtus, eſtáſque & hyems, diéſque & nox non ceſſabunt.

[i] Heb. *quietãs.*
[k] Heb. *in corde ſuo.*
[l] Heb. *omnibus diebus terræ.*

ANNOTATIO.

1 Recordaretur] *id eſt, efficeret ut Noach & reliqui intelligerent ipſum ſuorum non oblivíſci.* Sedarentur] *hoc eſt, ira Dei aquis exundantibus furentibúſque teſtata deſerbuit, faciens ut aqua quieſcerent.*
2 Fontibus] *non omnibus, ſed iis qui ad exequendum judicium Dei præter naturam perruperant.* Imbre] *ne deinceps deſcendens pluvia effluxum aquarum impediret.* 4 Decimo ſept.] *ideſt,* 151. *die à cæpto diluvio.* Ararati] *Armeniæ majoris quæ imminet Aſſyriæ, Jeſchahhiæ* 37. 38. *& Jirmejæ* 51. 26. *quam Chaldei vocant Kardu: ibi collocat Ptolemæus montes Gordyæos, quos Q. Curtius Cordeos appellat, paulùm deflexo nomine.* 8 Emiſit] *die ſeptimo ab emiſſo corvo, ut colligitur ex ver.* 10. 11 Circa temp.] *Nam quietis locum, non pabulum inveniebat.* 13 Siccatæ eſſent] *ita ut terra ſuperficies conſpiceretur, etſi adhuc mollior erat, quàm ut poſſet hominum aut gravíorum animalium corpora ſuſtinere. ideò nondum cogitat Noach de exitu, aut Deo illum exire jubente.*
21 Odoratuſque] ὀσφρανθεὶς, *pro ſacrificium illud acceptum habuit. Dicitur autem quietù odor, quia prius iratum propter hominum peccata placat, & facit ut ira ejus conquieſcat.* Poſthac non mal.] *id eſt, terram diluvio non perdam: nam reliquas maledictiones terræ, de quibus ſuprà* 3. *&* 4. *nec tunc abſtulit, nec adhuc ablatæ ſunt, ut quotidiana experientia docet.* 22 Deinceps] *Rerum naturam diluvio corruptam inſtaurat.*

CAPUT. IX.

Deus ſuperſtites ex diluvio benedictione conſolatur, penuriam rerum eſu carnis conceſſo ſublevat, terretque, a diluvio fœdere pacis ſempiterno adimit dato irridui ſymbolo. Poſtremò Noach, occaſione ex animadverſis moribus filiorum capta, quæ ſingulu eventura ſint, procul in futurum prænuntiat.

1 PRæterea [d] benedixit Deus Noacho & filiis ejus, dicens eis, fœtificate, & augeſcite, ac replete terram.
2 Et timor veſtri terrorque veſtri eſto ſuper omnes beſtias terræ, & ſuper omnia volatilia cœli, in omnibus quæ calcant terram, & in omnibus piſcibus maris: *ea omnia* in manum veſtram tradita ſunt.
3 Quodvis reptile, quicquid *eſt* vivum, vobis eſto ad comedendum: [e] tanquam viridem herbam dedi vobis ea omnia.
4 Veruntamen carnem [a] cum animante eam ſanguine ejus, ne comedite.
5 Quin etiam ſanguinem veſtrum [b] animarum veſtrarum [e] repoſcam, [c] ab omni beſtia repoſcam illum: atque adeò a manu ipſius hominis, a manu [e] cujuſque fratris ejus repoſcam animam hominis.
6 [e] Qui effundit ſanguinem hominis, per hominem ſanguis ejus effunditor: quoniam [d] in imagine ſua fecit Deus hominem.
7 Vos autem fœtificate & augeſcite, abunde progignite in terra, & augeſcite in ea.
8 Locutus quoque eſt Deus ad Noachum & ad filios ejus cum eo, dicendo,
9 [e] De me autem, ecce ego ſtabilio fœdus meũ vobiſcum, & cum ſemine veſtro poſt vos,
10 [e] Et cum omnibus [e] animantibus quæ vobiſcum *ſunt*, ex volatilibus, ex jumentis, & ex omnibus beſtiis terræ quæ *ſunt* vobiſcũ, ab omnibus exeuntibus ex arca ad omnes beſtias terræ.
11 Stabilio, inquam, fœdus meum vobiſcũ, quòd non excindetur omnis caro amplius ab aquis diluvii, neque erit deinceps diluvium ad perdendum terram.
12 Deinde dixit Deus, hoc *eſt* ſignum fœderis, quod ego pono inter me & inter vos, atq; inter omnem animantem quæ *eſt* vobiſcum, æ-tatibus [f] in ſeculum.
13 Arcum meum poſui in nubibus, qui erit in ſignum fœderis inter me & inter [e] terram.
14 Eritque cùm fecero ut ſint nubes ſupra terram, & conſpiciatur arcus ille in nubibus,
15 Ut [e] recorder fœderis mei, quod *eſt* inter me & inter vos & inter omnem animantem ex omni carne: & non erunt deinceps aquæ in diluvium ad perdendum terram.
16 Nam cùm erit arcus ille in nubibus, aſpiciam illũ ad recordandum fœderis [g] perpetui inter Deum & inter omnem animantem, ex omni carne quæ *eſt* ſuper terram.
17 Denique dixit Deus ad Noachum, [e] hoc illud *eſt* ſignum fœderis, quod ſtabilio inter me & inter omnem carnem quæ *eſt* ſuper terram.
18 Erant autem filii Noachi qui exierunt ex arca, Schem, & Cham, & Jepheth: [e] Cham autem is *eſt* pater Cenahhani.
19 Hi tres *ſunt* filii Noachi, a quibus reſperſa eſt *incolu* univerſa terra.
20 Cœpit autem Noach [h] vir agriculturæ deditus, plantare vineam.
21 Bibenſque de vino illius, inebriatus eſt, & retexit ſe in medio tentorii ſui.
22 Cumque aſpexiſſet Cham pater Cenahhani nuditatem patris ſui, indicavit duobus fratribus ſuis foris.
23 Tum accipiens Schẽ cum Jephetho pallium ejus, impoſuerunt ſuo amborum humero, &

[a] Heb. *anima ejus ſanguine ejus: hypallage.*
[b] Heb. qui eſt *ad animas veſtras, i. inditum ad animandum vos.*
[c] Heb. *a manu omnis beſtiæ: Catachreſis.*
[d] Heb. *in imagine Dei fecit hominem: antecedens pro relativo, ut ſeriat utrinq; ſic infrà* 12. 4. *&* 14. 1.
[e] Heb. *animis viventibus: & ſic deinceps.*
[f] Heb. *ſeculi.*
[g] Heb. *ſeculi*
[h] Heb *vir terræ, ut plantaret. &c.*

& accedentes retrorsum texerunt nuditatē patris sui: facies autem suas *averterant* retrorsum ut nuditatem patris sui non respicerent.

24 Sed cùm evigilasset Noach e vino suo, & resciviſſet id quod fecerat sibi filius suus minimus *natu*:

25 Dixit, 'Maledictus *erit* Cenahhan, 'servus servorum erit fratribus suis.

26 Deinde dixit, Benedictus *eſt* Jehova Deus Schemi, eritq; Cenahhan servus 'eis.

27 'Alliciet Deus Jephethum, ut habitet in tentoriis Schemi: eritq; Cenahhan servus illis.

28 Vixit autem Noach poſt diluvium, trecentos quinquaginta annos.

29 Sic fuerunt omnes dies Noachi, nongentorum quinquaginta annorum, & mortuus eſt.

ANNOTATIO.

1 Benedixit] *id eſt, benedictionem ipſi & poſteris confirmavit quam in creatione contulerat.* 3 Tanquam vir.] *ut ante diluvium viridem herbam conceſſeram vobis in cibum: ſuprà 1. 29.* 5 Repoſcam] *perſequar & puniam, ut Pſalm. 9. 13.* Ab omni be.] *q.d. adeò mihi chara eſt humana vita, ut ne brutis quidem parci velim ſi hominem occiderint: Eandem legem renovat Exod. 21. 28.* Cujuſque fr.] *omnes homines ſine ulla exceptione ab homicidio abſterret, ſubjunctâ aquiſſimâ & efficaciſſimâ cauſâ, quòd omnes inter ſe ſint fratres, & nefas ſit tam arcto vinculo inter ſe conjunctos mutuis cædibus ſe conficere.* 6 Qui effundit] *id eſt, ſive homo ſive beſtia hominem interfecerit, occiſorem volo per hominē autoritate Dei inſtructum interfici.* 9 De me autem] *q.d. quæ ſint veſtræ partes in hominum propagatione & conſervatione audiſtis: iam quid ego propter eandem factūrus ſum exponam.* 10 Et cum] *id eſt, fœderis vobiſcum initi etiam beſtiæ percipiunt ſunt commodum.* 13 Terram] *Metonymia, pro incolis, ut ſuprà 6. 11. 15* Recorder] *vide ſuprà 8. 1.* 17 Hoc illud] *quaſi digito ſignum fœderis commonſtrans.* 18 Cham autem] *hoc adjicitur, cùm ut pateat via ad ſequentem hiſtoriam, tum ut confirmati hoc monito Iſraëlitæ ad ſuſcipiendam expeditionem in terram jam olim ſibi deſtinatam alacriores redderentur.* 25 Maledictus] *hîc illa tantùm commemorat Moſche, quæ aliqua ratione ad populum Dei cui ſcribebat pertinebant: ideò omiſſis reliquis filiis Chami, ſingulariter de Cenahhano loquitur, eâ ratione quam modò attigimus in verſum 18.* Servus ſerv.] *id eſt, viliſſima ſervitute addictus fratribus ſuis: nam Hebræis poſtſtrum in conſtructione geminatum ſuperlativi naturam induit, ut ſanctum ſanctorum pro ſanctiſſimo, Rex regum & dominus dominorum pro ſummo Rege dominoq; ponitur.* 26 Eis] *Schemo & Jephetho, quorum antè meminit.* 27 Alliciet] *id eſt, erit tandem ut vi Spiritus Dei poſteritas Jephethi alliciatur ad eundem Deum colendum cum poſteritate Schemi.*

CAPUT. X.

Filiorum Noachi propagatio, & ab illîs omnium gentium origo deſcribitur.

1 ISTÆ autem *ſunt* generationes filiorum Noachi, Schemi, Chami, & Jephethi, quibus nati ſunt filii poſt diluvium.

2 Filii Jephethi, 'Gomer, & 'Magog, & 'Madai, & 'Javan, & 'Tubal, & Meſchec, & 'Tiras.

3 Filii autē Gomeri, 'Aſchcenaz, & [a] 'Riphath, & 'Togarma.

4 Filii verò Javanis, 'Eliſcha, & [b] 'Tarſchiſch, 'Cittim, & [c] 'Dodanim.

5 Ab his 'ſeparatæ *ſunt* poſteà regiones Gentium 'per terras eorum, quæque gens 'ſecundū linguam ſuam, 'ſecundum familias ſuas, 'in gentes ſuas.

6 'Filii autem Chami, 'Cuſch, & 'Mitzraim, & 'Put, & Cenahhan.

7 Et filii Cuſchi, 'Seba, & 'Chavila, & 'Sabbeta, & 'Rahhema, & 'Sabteca: filii verò Rahhemæ, 'Scheba, & 'Dedan.

8 Prætereà Cuſch genuit Nimrodum: is 'cœpit eſſe potens in terra.

9 Ipſe fuit potens venatione 'coram Jehova: propterea 'dici ſolet, tanquam Nimrod 'potens venatione coram Jehova.

10 Erat enim 'principium regni ejus 'Babel, & 'Erec, & 'Accad, & 'Calne 'in terra Schinhhar.

11 E terra illa 'proceſſit in Aſſyriam, ubi ædificavit Nineven, & 'Rechoboth-hhirem, & 'Celachum,

12 Et 'Reſenen inter Nineven & inter Celachum: [d] illa *Nineve eſt* civitas maxima.

13 Mitzrajim autem genuit 'Ludæos, & 'Ehanamæos, & 'Lehabæos, & 'Naphtuchæos,

14 'Pattruſæos quoq;, & 'Caſluchæos, '& unde egreſſi ſunt Peliſchtæi, 'Caphtoræos,

15 Cenahhan verò genuit 'Tzidonem primogenitum ſuum, & 'Chethum,

16 'Jebuſæum quoque, & 'Emoræum, & 'Girgaſchæum,

17 Et 'Chivvæum, & 'Hharkæum, & 'Sinæum,

18 Et 'Arvadæum, & 'Tzemaræum, & 'Chamathæum: & poſtea ſparſerunt ſe familiæ Cenahhanæi.

19 'Fuit autem terminus Cenahhanæi a Tzidone quà venis Gerarum, uſque Hharzam: & inde quà venis Sedomum, Hhamoram, & Admam, & Tzeboïma uſque Leſchahhum.

20 Hi *ſunt* filii Chami ſecundum familias ſuas, ſecundum linguas ſuas, per terras ſuas in gentes ſuas.

21 Denique 'ipſi quoque Schemo *proles* edita eſt, patri omnium 'filiorum Hheberi, 'fratri Jephethi *natu* maximi.

22 Filii Schemi, 'Hhelam, & 'Aſchur, & 'Arpacſchad, & 'Lud, & 'Aram.

23 Filii autem Arami, 'Hhuz, & 'Chul, & 'Gether, & [e] 'Meſch.

24 Arpacſchad verò genuit Schelachum, & Schelach genuit Hheberum.

25 Hhebero autem editi ſunt duo filii: vnius nomen eſt [f] Peleg, quia temporibus ejus 'diviſa fuit terra, nomen verò fratris ejus Joktan.

26 Hic Joktan genuit Almodadum, & Schelephum, & Chatzar-mavethum, & Jerachum,

27 Et Hadoramum, & Uzaelem, & Diklam,

28 Et Hhobalem, & Abimaëlem, & Schebam,

29 Et Ophirem, & Chavilam, & Jobabum: hi omnes fuerunt filii Joktanis.

30 Fuit

[a] *D ijſdem 1. Chro. 1. 6.*
[b] *Tarſchiſcha 1. Chro. 1. 7.*
[c] *Rodanim, 1. Chro. 1. 7.*
[d] *Relativum ad antecedēs remotius pertinens: vt infrà 19. 13. & 1. Schem. 7. 17. & Pſ. 99. 7.*
[e] *Meſchec. 1. Chro. 1. 7.*
[f] *Id eſt, diviſio.*

30 Fuit autem habitatio eorum a Mesca, quà venis Sepharam, ad montes Orientis usq;.
31 Isti sunt filii Schemi, secundum familias suas, secundum linguas suas, per terras suas in gentes suas.
32 Hæ sunt familiæ filiorum Noachi secundũ generationes suas in gentes suas: ex quibus diviserunt se gentes in terra post diluvium.

Annotatio.

2 Gomer] *superiorem Asiæ minoris partem obtinens, ex Iecherkel.* 38.6. *& posterorum sedibus.* Magog] *Iecherkel.* 38.2. *& 39.6. Scytharum author.* Madai] *Medorum autor,* 2. Reg. 17.6. *Ieschahhjæ.* 13.17. *Jirmejæ.* 25.25. *Dan.* 5.6. *&* 8. Javan] *Jonium Græcorum autor, Dan.* 8.21. *Joël.* 3.6. Tubal & Meschec] *Albani cum Iberis, & Cappadoces, ubi est oppidum Mazaca Cæsarea postea dictum: Iecherkel.* 27.13. *&* 32.26. *&* 38.3. Tiras] *Thracum autor accolentium Pontũ Euxinum ac Propontidẽ.* 3 Aschcenaz] *incola Ponti & Bithyniæ, ubi lacus & fluvius est Ascanius ab hoc denominatus, Jir.* 51.27. Riphath] *Paphlagonum autor, qui olim Riphathæi.* Togarma] *populorum Armeniæ minoris autor, quorum Reges Tygranes, & oppida multa Tygranokartæ vocata sunt, Iecherkel.* 27. *&* 38.
4 Blischa] *Æolum purpurâ celebratorum autor, Iecherkel.* 27. Tarschisch] *incola Cilicia, quà Syriæ jungitur, ubi sita est Tharsus.* Cittim] *Cetidi in Cilicia incolæ, Num.* 24.24. *Ieschahhjæ.* 23.1. *Jirmejæ.* 2.10. *&* 1. *Machab.* 1.1. *Hic autem posterenus locus malè à plerisque intelligitur: qui illud quod dicitur Alexander ex cittim exivisse ita accipiunt, quasi inde originem duxerit, staque nomine Cetim Macedonas significari putant. Sensu enim est, Alexandrum in Darium expeditionem factũrum, ex ea regione summo labore & molestia propter asperitatem ejus per angustias Amani montis prodiisse, ut inopinantem opprimeret. Sic etiam accipiendus Numer. locus, quòd Romani ibi curatâ sua classe in Hebræos irruperint.* Dodanim] *Rhodii, & Dores a quibus vi maru Rhodum separatam scribunt.* 5 Separatæ] *separatim habitatæ.* Per terras eorum] *autorum videlicet: id est, conjunctiũ inter se regionibus familiarum, quæ ab uno autore descenderant.* Secundum linguam] *anticipatio, nam linguarum diversitas tum primùm cœpit, cùm Babylonis extructio impedita est.* Secundum famil.] *id est, cùm lingua dividerentur, eadem mansit in una familia lingua: nam divisio linguarum separandi familias causa fuit, sicut conformitas linguæ in eadem familia, in causa fuit illis cur eodem commigrarent.* In gentes [suas] *in quas pleraque familiæ auctæ sunt.* 6 Filii autem Chami] *qui totum meridianum tractum à Babylone in Asia & Affrica obtinuerunt.* Cusch] *qui Arabibus, Æthiopibusque nomen dedit: Jirm.* 13.23. *&* 2. Reg. 19.9. Mitzrajim] *autor Ægyptiorum.* Put] *Lybiæ, & ulteriorum regionum incola, ubi flumen est Phthuth. Iecherkel.* 27.10. *&* 38.5. 7 Seba] *Arabiam desertam incolentium autor, Psal.* 27.10. *& Jeschahhjæ.* 43.3. Chavila] *Susianes frons in Perside, & quam Plin. lib.* 6. *nat. hist. cap.* 27. *corrupto nomine Babylacen vocat.* Sabbeta] *imæ regionis in Arabia felice incola, ubi erat urbs Sabbotha.* Rahhema] *autor populorum in Arabia felice, ad sinum Persicum ubi Ptolemæus Regiamam ponit.* Sabteca] *Arabiæ felicis populorum autor ubi Sachalitæ sunt sub sinu Persico.* Scheba] *Australis regionis auro thure aromatis, abundantis incola in Æthiopia, Ieschah.* 50.6. *Matth.* 12.42. *&* 1. *Reg.* 10. *ubi Reginæ Kandak sive Candaces dicebantur Act.* 8.27. *Strabo & Plinius lib.* 6. *cap.* 29. Dedan] *superioru tractus in Arabia felice incola, ut aparet tum ex mercibus quarum meminit Iecherkel.* 27.15. *&* 38.13. *tum ex propinquitate Rahhemæ.* 8 Cœpit esse] *id est, in homines imperium exercere post linguarum divisionem: terra enim accipitur μετωνυμικῶς, ut suprà.* 6.11. *& alibi passim.* 9 Coram] *ut suprà.* 6.11. Dici solet] *id est, rejus tyrannis in proverbium abiit.* Potens venat.] *hoc quidem de ferarum venatione accipi potest, sed præcedentibus & sequentibus accommodatius est, cùm de imperio violento accipitur.* 10 Principium] *id est, primùm in Mesopotamia & Chaldæa regnabat.* Babel] *vide infrà.* 11. Erec] *Edessa vetus ad Euphratem.* Accad] *Nisibis in Accadene Mesopotamiæ parte, quam Geographi corruptè Acabenen vocant.* Calne] *Seleucia, Hhamos.* 6.2. In terra Schinhar.] *id est, inferiore parte Mesopotamiæ, quę subjacet monti Singaræ.* 11 Processit] *tyrannidem ampliavit.* Rechoboth-hhirem] *Oroham ad Tygrin.* Celachum] *qua regionis Calacinæ nomen dedit.* 12 Resenem] *oppidum in Adiabene, fortassis Bessaram, quod videtur indicare situs.* 13 Ludæos] *Gentilia, non propria sunt hæc nomina: Ludæi a Ludo, Hhanameæi a Hhanamo, &c. Sunt autem Ludæi Mæreticæ præfecturæ in Ægypto incolæ.* Hhanameos] *Pentapolitas sive Cyrenæos.* Lehabæos] *Lybias.* Naphtuchæos] *Æthiopas Ægypto conterminos, quorum Metropolis Napatha sive Naphta.* 14 Pattrusæos] *Phaurusios Ptolemæo Pharusios Plinio, ab autore Patrosio, Jeschahhjæ.* 11.11. Casluchæos] *Cassiotidis in ingressu Ægypti incolas.* Et unde] *Hysteresis verborũ, quà restituimus ex Deu.* 2.23. *Jirmejæ.* 47.4. *& Hhamos.* 9.7. Caphtoræos] *Sethroitidos præfecturæ incolas cum finitimis.* 15 Tzidonem] *Sidonii conditorem.* Chethum] *a quo Chittæi ad orientem siti Euphratem versus. Jehoschu.* 1.4. 16 Jebusæum] *conditorem Jebusi, quæ postea Jerusalaima, Jehoschu.* 18.28. Emoræum] *Baschanis & Gilbhadis incolam. Deut.* 2. *& alibi.* Girgaschęum] *sive Gergesenum. Matth.* 8.21. 17 Chivvæum] *in agro Gibbhonitarum habitantem, Jehoschu.* 9.19. Hharkæum] *incolam Hharkæ in Phœnicia ad radices Libani.* Sinæum] *Caparorsæ incolam, quam Ptolemæus in Idumæa non procul a Jebuso collocat, Meridiem versus.* 18 Arvadęum] *incolentes Aradii & Antaradii.* Tzęmaræum] *incolentes Tzemarajima, Jehoschu.* 18.22. *usque ad montẽ Tzemarajimorum.* 2. *Chro.* 13.4. Chamathæum] *incolam regionis Chamathæ, a Libano ad Arabiam usque porrectæ.* 19 Fuit autem] *Quia Israelitis scribebat Mosche, quibus regio Cenahhani destinata erat, singulari studio describit terminos tractus quem tum Cenahhanæi occupabant: nam Tzidon & Hharza maritimæ civitates angulos occidentales designant a septentrione ad Meridiem, Sedom verò cum reliquis civitatibus, & Leschahh sive Callirrhoë angulos orientales a Meridie ad Septentrionem.* 21 Ipsi quoq;] *similis prorsus locutio legitur suprà.* 4.26. Filiorum Hheberi] *id est, nostrer & Hebræorum omnium.* Fratri Jeph. &c.] *hæc rationem accentuum, & fidem historiæ secuti ita reddidimus: nam cùm Noach quingentesimo demum anno gignere cœperit, Schem verò biennio post diluvium centum annos dicatur natus infrà.* 11.10. *(Fuit autem is*

annus

annus centesimus secundus vita Noachi) constat hunc natu maximum non esse. Cham autem discretè minimus natu dicitur supra 9. 24. quare necessario sic fuit de Jephetho accipiendum. (ut autem hic frater Jephethi appelletur, exclusa Chamo, ex Noachi historia eruendum est supra 9. 23. & sequentibus. 22 Hhelam] *a quo Hhelamitæ in superiore Persidis parte.* Aschur] *qui Assyriæ nomen dedit.* Arpaschad] *a quo per aphæresin Caschdum, id est, (baldæi dicti sunt.* Lud] *a quo Lydi.* Aram] *a quo Aramæi, id est, Syri.* 23 rihutz] *populorum autor in Trachonitide, quam Auranitida vocant.* Chul] *Palmyrenem ad Euphratem usque obtinens, ubi fuit oppidum Challe, Ptolemæo.* Gether] *Apamenes incola, ubi Atergatis idolum colebatur.* Mesch] *incolens superiorem tractum Syriæ inter Ciliciam & Mesopotamiam, ad partem usque Amani montis, quam Masium vocant.* 25 Divisa fuit terra] *Metonymia, ut supra 8. id est, tunc natus est cùm lingua dividerentur.* 30 A Mescha] *id est, a monte Masio Amani parte.* Sepharam] *Sippharam Ptolemæo, ad Euphratem sitam, qua conjungitur montibus Chaldææ: nam hi dicuntur hoc loco montes Orientis, ut Num. 23. 11.*

CAPUT. XI.

Homines numero post diluvium aucti, & communi habitatione ac sermone utentes, cupiditate gloriæ & separationis metu conspirant, urbem & turrim monstrosam ædificare incipiunt: quorum consilium Deus immissa linguarum confusione, familisque per orbem dissectis abrumpit. Deinde posteri Schemi ad Abrahamum usque recensentur: cujus domum migratio, ex vocatione promissionis Dei, cum patris morte describitur.

1 FUERAT enim universa terra sermonis ejusdem: & verba eadem *erant.*

2 Sed fuerat cùm ' ab Oriente profecti essent, & inventa convalle in regione Schinharis, habitarent ibi:

3 Ut dicerent [a] alter ad alterum, agedum, formemus lateres, & [b] excoquamus prorsus: sic erant eis lateres illi pro lapidibus, & [b] bitumen illius erat eis pro intrito.

4 (Nam ' dixerant, agedum, extruamus nobis urbem & turrim, cujus fastigium *assurgat* ' in cœlum, ut [c] acquiramus nobis nomen: *videamus* ne dispargamur in superficiem terræ)

5 ' Descendens autem Jehova, ad videndum illam urbem & turrim quam extruebant filii hominis,

6 Dixerat Jehova, ' Ecce populus unus est & idem sermo omnib. istis, ' hoc verò est [d] quod isti cœperunt facere: jam autem [e] non averterentur isti ab omni eo quod cogitaverunt faciendo?

7 Agedum, descendamus & ' confundamus ibi sermonem eorum, ut non intelligant [f] alter sermonem alterius.

8 Sic disperserat eos Jehova inde in superficiem totius terræ, desierantq; extruere urbem illam.

9 Propterea vocavit nomen ejus [g] Babelem, quia ibi confuderat Jehova sermonem totius terræ, & inde disperserat eos Jehova in superficiem totius terræ.

10 ' Hæ *sunt* generationes Schemi. Schem natus centum annos, genuit Arpaschadum, biennio post diluvium.

11 Vixitque Schem, postquam genuit Arpaschadum, quingentis annis; quibus genuit filios & filias.

12 Arpaschad autem, cùm vixisset triginta quinque annos, Genuit Schelachum.

13 Vixitque Arpaschad, postquam genuit Schelachum, quadringentis tribus annis, quibus genuit filios & filias.

14 Schelach autem cùm vixisset triginta annos, genuit Hheberum.

15 Vixitque Schelach, postquam genuit Hheberum, quadringentis tribus annis, quibus genuit filios & filias.

16 Cùm autem vixisset Hheber triginta quatuor annos, genuit Pelegum.

17 Vixitque Hheber postquam genuit Pelegum, quadringentis triginta annis, quibus genuit filios & filias.

18 Cùm autem vixisset Peleg triginta annos, genuit Rehhu.

19 Vixitque Peleg postquam genuit Rehhu, ducentis novem annis: quibus genuit filios & filias.

20 Cùm autem vixisset Rehhu triginta duos annos, genuit Serugum.

21 Vixitque Rehhu, postquam genuit Serugum, ducentis septem annis: quibus genuit filios & filias.

22 Cùm autem vixisset Serug triginta annos, genuit Nachorem.

23 Vixitque Serug, postquam genuit Nachorem, ducentis annis, quibus genuit filios & filias.

24 Cùm autem vixisset Nachor viginti novem annos, genuit Terachum.

25 Vixitque Nachor, postquam genuit Terachum, centum novemdecim annis, quibus genuit filios & filias.

26 Cùm autem vixisset Terach septuaginta annos, ' genuit ' Abramum & ' Nachorem, & Haranem.

27 Hæ itaque sunt generationes Terachi: Terach genuit Abramum & Nachorem & Haranem, Haran verò genuit Lotum.

28 Mortuus autem est Haran ' in conspectu patris sui, [h] in solo natali suo, ' Ure Chaldæorum

29 Abram quoque & Nachor acceperunt sibi uxores: nomen uxoris Abrami *est* Sarai, nomen verò uxoris Nachoris, ' Milca ' filia Haranis, patris Milcæ & patris Jiscæ.

30 Erat autem Sarai sterilis, ideò non *erat* ei proles.

31 ' Assumens autem Terach Abramum filium suum, & Lotum filium Haranis nepotem suum, & Sarai nurum suam uxorem Abrami filii sui, ' egressi sunt unà Ure Chaldæorum ad proficiscendum in regionem Cenahhani: sed cùm perveniissent ' Charanem, ' manserunt ibi.

32 Eruntque dies Terachi ' ducentorum quinque annorum, cùm mortuus est Terach Charane.

33 ' Dixerat enim Jehova Abramo, [i] Abi e terra tua, id est *solo* natali tuo & [i] e domo patris tui, ad eam regionem quam ostendam tibi.

34 Et efficiam te ' *patrem* genti magnæ, ac ' be-

[a] Heb. *vir ad amicum suum.* [b] Heb. *conburamus in combustionem.* [c] Heb. *faciamus: ut accipitur infrà 12. 2. & Deu. 8. 17. & 18.* [d] Heb. *incipere ipsorum facere.* [e] Heb. *non averteretur ab istis facere? Hypallage* [f] Heb. *vir labium amici sui: ut sup. 2.* [g] *id est, confusionem.*

[h] Heb. *in terra cognitionis suæ, ut infrà 33.*

[i] Heb. *vade tibi. Pleonasmus ejus verbis actionis ejus frequens.*

[a] benedicã tibi, & magnificabo nomẽ tuum: a-
deóque jam esto [a] benedictio.
35 [a] Etiam benedicam benedicentibus tibi,
qui verò maledixerit tibi, ei maledicam: & [a] be-
nedictæ erunt in te omnes familiæ terræ.

ANNOTATIO.

1 Fuerat enim] *Per hysteroſin cauſam & initium hiſtoriæ, quæ ſuperiori capite continetur, explicat quod genus hyſteroſeon in cauſarum explicationibus eſt frequentiſſimum.* 2 Ab Oriente] *ex montibus Ararati, vbi ſubſtiterat arca, ſuprà 8.4.* 3 Bitumen illius] *convallis videlicet, id eſt, Babylonicum: hoc enim teſtatur Plinius lib. 35. nat. hiſt. cap. 15. adhibitum ferruminandis Babylonia muris, uſum præbuiſſe calci.* 4 Dixerant] *inter ſe deliberaverant.* In cœlum] *Hyperbole, qua maxima altitudo ſignificatur, ut Deuter. 1.27.* 5 Deſcendens] *humanitus dictum, ut ſuprà 11.26. & infrà 18.* 6 Ecce popu.] *q.d. duobus iſtis freti hoc opus machinati ſunt, communitate habitationis & linguæ.* Hoc verò] *id eſt, huc uſque opus ſuum perduxerunt: tempus eſt ut illorum conatus impediam.* 7 Confundamus] *ita aquæ efficiamus ut opus intermittatur & homines diſpergantur.* 10 Hæ ſunt gen.] *variam poſteritatem Schemi & habitationes ejus ſuprà dixit: hîc recenſentur filii Dei, ad hiſtoriæ fidem, temporum ſeriem, Eccleſiæ continuationem, & Chriſti genus cognoſcendum.* 26 Genuit] *gignere capit, ut ſuprà 5.32.* Abramum] *hic primus inter filios Terachi nominatur, ut Dei filius, quia de eo præcipuè ſermo habendus eſt: etſi non propterea primogenitus exiſtimandus eſt, ſicut etiam de Schemo obſervatum eſt ſuprà 10.21. Abramus enim (ut ex 12.1. infrà patet) natu eſt cùm pater ageret annum 130. ſiquidem pater anno 205. Charane mortuus eſt, infrà ver. 32. ac proinde [d] Abram 60 annis primogenito Haranæ junior fuit.* Nachorem & Haranem] *inverſo naturæ ordine nominat, quia a minimo inceperat, ut Matth. 1.1. Horum autem meminit propter ſequentem hiſtoriam, ut intelligatur qua ratione Lot ad Abramum attineat, & ut origo uxorum Iſaac hi & Jabbakobi conſtet.* 28 In conſpectu] *id eſt, vivo & præſente patre. ut Num. 3.4.* Ure] *hiſtoricis Orchoë.* 29 Milca] *avia Rebkæ uxoris Iſaac hi, infrà 22.23. pro avia Rachelis & Leæ, infrà 29.* Filia Haranis] *hinc colligimus Haranem fuiſſe natu maximum, eo quod filia ejus apta fuiſſe legitur, ut matrimonio fratri ejus Nachori jungeretur.* 31 Aſſumens] *poſtquam Deus Abramum vocavit infrà 13. & Act. 7. Sunt enim hæc per anticipationem dicta.* Egreſſi ſunt] *id eſt, Terach Abramum Ure (haldæorum eduxit, comitémque profectioni ei ſe adjunxit, ut Deo filium vocanti obtemperaret. Hinc autem incipiunt illi 430. anni, quibus exacti u Iſraëlita ex Ægypto educti leguntur Exod 12.41. & quos Paulus Galat. 3.17. interceſſiſſe aſt inter promiſſionem & legem.* Charanem] *Charras in Meſopotamia.* Manſerunt ibi] *quaſi 5. annos, quo inter vocationem Ure, & profectionem Charanæ intervenerunt. Dicitur enim infrà 12.1. Abram fuiſſe 75. annos natu, cùm inde exiret.* 32 Ducentorum quinque] *ex quibus ſi 75. annos Abrami Charanæ exeuntis detrahas, ſupererunt 130. anni: quot annos vixiſſe Terachum neceſſe eſt cùm Abramum gigneret, ut ſuprà 26. diximus.* 33 Dixerat en.] *Cauſa ſuperioris profectionis exponitur per hyſteroſin, qualem ſuprà obſervavimus verſu. 1. Quamobrem tres hoſce verſus cum ſuperioribus conjunximus. vide infrà 15.7. & Act. 7.2 & 3.* 34 Patrem] *adjecimus ex 17. 3. & 4. infrà.* Benedicam] *rebus corporalibus & ſpiritualibus, Rom. 4.11. &c.* Benedictio] *id eſt, ſummè benedictus, ut ſupra 3.6. Auxeſis.* 35 Etiam bened.] *q.d. tanta commiſſa eſt tibi benedictio, ut propter eam ſim communes tecum amicos & inimicas habituros.* Benedictæ erunt] *id eſt, tibi per fidem inſitæ participes fient bonæ promiſſionum benedictionum quæ tecum: Galat. 3.8. Act. 3.25.*

CAPUT XII.

Abram in peregrinatione imperata pergens Cenahhanæam petit: inde propter famem migrans aliò, uxorem ad tempus amittit, deinde inviolatam recuperat, bonisque propter eam cumulatus, fida publica incolatûs inde deducitur.

1 [a] Cùm autem abiret Abram Charane,
ſicut dixerat ei Jehova, abivit quo-
que cum eo Lot (erat autem Abram
natus ſeptuaginta quinque annos, [a] cùm inde
exiret)
2 Aſſumpſit enim Abram Sarai uxorem ſu-
am & Lotum filium fratris ſui, cum univerſis
facultatibus ſuis quas [b] comparaverant, & ani-
mis quas acquiſierant Charanæ: qui profecti
ut venirent in regionem Cenahhani, tandem
pervenerunt [c] in eam.
3 Et tranſivit Abram per regionem ipſam
uſque ad locum [a] Schecemi, uſque ad planiti-
em [a] Moræ: erat autem [a] Cenahhanæus tum in
ea regione.
4 Quamobrem apparens Jehova Abramo,
dixit, Semini tuo dabo hanc ipſam regionem:
tum extruxit ibi altare Jehovæ qui appare-
rat ei.
5 Poſteà refixit *tentorium* inde ad montem
profecturus, verſus Orientalem plagam [a] Beth-
elis, ubi tetendit tentorium ſuum, Beth-eli [d] ab
Occidente, & Hhai ab Oriente: extructoque ibi
quoque altari Jehovæ, invocavit nomen [e] e-
jus.
6 Deinde profectus eſt Abram [f] continen-
ter pergendo, ad [a] Meridianum tractum *Cena-
hhanæ*.
7 Erat autem fames in ea regione: quapropter
deſcendit Abram in Ægyptum, ut peregrinare-
tur illic, quia gravis *erat* fames in ea regione.
8 Fuitque cùm [g] veniſſet prope Ægyptum,
ut diceret ad Sarai uxorem ſuam, Ecce, [a] nunc
novi mulierem pulchram eſſe te:
9 Erit itaque, cùm videntes te Ægyptii dixe-
rint, hæc uxor ejus eſt, ut occidãt me & te vi-
vam conſervent.
10 Dic quæſo ſororẽ meam eſſe te, ut bene ſit
mihi propter te, & vivat anima mea tua cauſa.
11 Sic fuit ingreſſo Abramo in Ægyptum, cùm
viderent Ægyptii mulierem illam pulchram
eſſe valde,
12 Viden-

[a] Heb. *cùm exiret Charane: antecedẽs pro relativo ad emphaſin. ut infrà 2. & 5. & 16.16.*
[b] Heb. *fecerant.*
[c] Heb. *in regionem Cenahhani: ut ſuprà 1.*
[d] Heb. *amark ſic vocatur Occidẽs, propter mediterraneum mare, quod eſt ab Occidente Cenahhanæa.*
[e] Heb. *Jehovæ: ut ſuprà 1.*
[f] Heb. *eundo & proficiſcendo: vide ſuprà 8.3.*
[g] Heb. *appropinquaſſet veniendo, vel ad veniendũ in Ægyptũ: verbum infinitivo junctum ſignificationem adverbii obtinet.*

12 Videntésq; eam Principes Parhhonis laudárét eam apud Parhhonem: vt sublata mulier illa [a] perduceretur in domum Parhhonis.
13 Qui Abramo benefecit propter eam, adeò ut fuerint ei oves & boves & asini, servi quoque & ancillæ, asinæ quæ & cameli.
14 [a] Inflixit autem Jehova Parhhoni plagas magnas & domui ejus, [b] propter Sarai uxorem Abrami.
15 Quamobrem vocavit Parhho Abramum, ac dixit, quid hoc *est* quod feciſti mihi? quare non indicaveras mihi uxorem tuam eſſe hanc?
16 [a] Quare dixiſti, ſoror mea eſt? ut acceptu-rus fuerim eam mihi in uxorem: jam itaque ecce uxor tua, recipe *eam*, & abi.
17 Tunc dedit mandatum de eo Parhho hominibus *certis*, qui dimiſerunt eum, uxorémque ejus, & quicquid *erat* ei.

[b] Heb. *super re Sarai*,

ANNOTATIO.

3 Schecemi] *id eſt, ubi poſtèà fuit urbs Schecem, de qua infrà 33.18.* Moræ] *idem Deut.11,30. Mort autem proprium nomin poſteſſoru exiſtimatur, ſub hac tempora.* Cenahhanæus] *hoc eſt, nihil minus in ſpeciem videbat Abram, quam quod promiſſum erat, & tamen percipiebat fide.* 5 Beth-elis] *per anticipationem, tum enim dicebatur Luz, infrà 28.19.* 6 Meridianum tra.] *qui ſpectat Aegyptum: quare invadente fame in Aegyptum potius quàm aliò migravit.* 8 Nunc] *cùm Meridianas iſtas ſeminas contemplor, & te cum illis comparo.* 10 Sororem] *ut qua avum communem ſecum habuerit: vide infrà 20.12. non petit ab uxore ut mentiatur, falſum aiens aut negans verum, ſed tantùm ut veri partem dicens, partémq; reticens, ipſum a periculo liberet.* 12 Principes Par.] *id eſt, aulici.* Perduceretur] *Metalepſis, quam ſupplevimus: nam verbum hoc ſuperiore includitur, ut peregrina ſyntaxin confirmat.* 13 Benefecit] *nam hu etiam modiù implet Deus promiſſiones ſuas, ſupra 11.34.* 14 Inflixit] *cùm propter violentum raptum Sarai, tum ut morbo correptus libidinem ſuam explere non poſſet.* 15 Quid hoc] *Culpam omnem in Abramum rejiciens, ſe a culpa alienum dicit, non cogitans Deo perſpectum eſſe ſordidas cogitationes ſuas, neque quàm tyrannicè ſua poteſtate abuſus ſit, aut erga peregrinos inhumanus fuerit expendens.* 16 Quare dixiſti] *ad hanc interrogationem non reſpondet Abram, ut infrà 20. quia Rex iratus uxorem reſtituendo abire eum jubet, nec reſponſum expetit: nam hæc increpantis, ac non ſciſcitantis aut interrogantis verba ſunt.*

Caput. XIII.

Abram & Lot eò redeunt unde fame depulſi fuerant: ſed adeò auctis opibus ut eadem regio pecori amborum alendo non ſufficeret, ſeparari alter ab altero cogitur. Poſtèà Abramo terra & numeroſa poſteritatis promiſſio plenius a Deo renovatur.

1 ASCENDIT itaque Abram ex Ægypto ipſe cum uxore ſua, & quicquid *erat* ei, Lot quoque cum eo ad Meridianum tractum *Cenahhanæ*.
2 (Erat autem Abram gravis valde, pecore, argento, & auro)
3 Poſtea ivit [a] itineribus ſuis a Meridiano tractu uſque Beth-elem, ad locum uſque illum ubi fuerat tentorium ipſius [a] antè, inter Beth-elem & inter Hhai,
4 Ad locum illius altaris quod fecerat ibi prius: vbi invocavit Abram nomen Jehovæ.
5 Quin etiam Loto qui ibat cum Abramo, erant greges & armenta & [a] tentoria.
6 Itaque non ferebat eos terra illa ut habitarent ſimul: nam erant facultates eorum multæ, adeò ut non poſſent habitare ſimul,
7 Eſſetque contentio inter [a] pecuarios Abrami, & inter pecuarios Loti: [a] Cenahhanæus enim & Perizzeus tunc habitabat in terra illa.
8 Dixit ergo Abram ad Lotum, Ne quæſo ſit contentio inter me & inter te, aut inter paſtores meos & inter paſtores tuos: nam viri fratres ſumus,
9 Nonne univerſa hæc terra [b] tibi expoſita eſt? ſepara te quæſo a me: ſi ſiniſtram verſus *diſceſſeru*, tum dexteram petam, ſin autem dexteram verſus, ſiniſtram petam.
10 Cùm itaq; Lot ſublatis oculis ſuis animadverteret totam planitiem Jardenis, quà venis [a] Tzohharem, totam eſſe irriguam, ſicut [a] hortus Jehovæ, ſicut terra Ægypti, antequàm perderet Jehova Sedomum & Hhamoram:
11 Elegit ſibi Lot totam planitiem Jardenis, & profectus eſt Lot Orientem verſus: ſic ſeparaverunt ſe [c] alter ab altero.
12 Abram habitabat in regione Cenahhani: Lot verò habitabat in civitatibus illius planitici, tentoria movens [a] Sedomum uſque,
13 Quamvis [d] Sedomitæ *eſſent* mali & peccatores [a] coram Jehova valde.
14 Jehova autem edixit Abramo, poſtquam ſeparavit ſe Lot ab eo: attolle nunc oculos tuos, & circumſpice ab iſto loco ubi es, ad Septentrionem, & ad Meridiem, & ad Orientem, & ad Occidentem.
15 Nam totam hanc regionem quam vides tibi dabo, id eſt, ſemini tuo uſque [a] in ſeculum.
16 Et reddam ſemen tuum *numeroſum* [a] ſicut pulverem terræ: ut ſi poſſit quiſquam numerare pulverem terræ, etiam ſemen tuum numerari poſſit.
17 Surge, perambula regionem hanc in longitudinem ejus & latitudinem ejus, nam tibi daturus ſum eam.
18 Movit ergo tentoria Abram, veniénſque habitavit in [a] planitie Mamræ, quæ *eſt* ad Chebronem, ubi extruxit altare Jehovæ.

[a] Heb. *paſtores gregis Abrami, & inter paſtores gregis Loti*,

[b] Heb. *coram te eſt: ſic infrà 20.15. & 34.10.*

[c] Heb. *vir a fratre ſuo.*

[d] Heb. *homines Sedomi.*

ANNOTATIO.

3 Itineribus ſuis] *quibus in Aegyptum antè deſcenderat, ut quæ ipſi jam eſſent cognita.* Antè] *ſuprà 12.5.* 5 Tentoria] *id eſt, domeſtici multi. Synecdoche. Hæc autem dicuntur de Loto Abrami conſanguineo, amico, & peregrinationis comite, ut appareat veritas promiſſionis Dei, qua dixerat ſe amicum fore amicis Abrami, ſuprà 11.35.* 7 Cenahhanæus] *hoc eſt, iſti ut poſſeſſores regionis, meliorem paſcuorum partè ſuo pecori retinebant: ex quo fiebat ut peregrini Abram & Lot paſcuorii penuria laborarent, ac pecuarii inter ſe contenderent.* 10 Tzohharē] *per anticipationem, tum enim dicebatur Belahh, infrà 14.2. & 19.21.*

Hortus

Hortus Jehovæ] *in Hhedene, suprà.2.* 12 In regione Cena.] *id est, missis Perizzeorum montanis, contenti sein campestribus quæ possidebat Cenahhan.* Sedomum vsque] *ubi sedem fixit, infrà 14.12. & 19. 1.* 13 Coram Jehova] *vide suprà 6.11.* 15 In seculum] *ex condition quæ est Deut. 4.25. & 26. nam usque istud tempus, quo Abrami semen terram illam non possedit, huic promissioni opponi potest, neque 70. anni captivitatis quibus ab Assyriis & Babyloniis possessa est.* 16 Sicut pulv.] *hyperbole, quam sequentia explicant.* 18 Planitie Mamræ] *diversa a planitie Moræ de qua suprà 12.3. nam hæc Schecemo, illa Chreboni juncta est: nomen autem habet a possessore, de quo infrà. 14.13.*

Caput XIIII.

Lotum in direptione Sedomi captivum abductum cum facultatibus liberat Abram, cui victori Reges honorem deferunt. Ipse hac liberatione contentus nihil sibi ex præda quæritat aut oblatum accipit: sed tantùm victoriæ autorem Deum oblatis decimis agnoscit, & socios belli quod jus postulat relinqui curat.

1 Fuit autem, tèporibus Amraphelis Regis ᵃ Schinhharis, Arjoci regis Ellasaris, Cedor-lahhomeri Regis Hhelami, & Tidhhalis Regis Gentium,

2 Ut gererent *isti* bellum contra Berahhum Regem Sedomi, & contra Birschahhum Regem Hhamoræ, Schinabum Regem Admæ, & Schemeberum Regem Tzebojimorum, Regemque Belahhi, ipsa *jam est* Tzohhar.

3 Omnes hi junxerunt *copias* ad ᵃ vallem Siddimorum, quæ *jam est* mare salsum.

4 Duodecim annos servierant Cedor-lahhomero, terriodecimo autem anno rebellarant.

5 Quapropter decimoquarto anno veniens Cedor-lahhomer, & Reges qui *erant* cum eo, percusserant ᵃ Raphaæos ᵃ Hhaschterothis Karnajimorum, & Zuzæos Hami, & Emæos in planitie *ad* ᵃ Kirjathajima,

6 ᵃ Choræos quoque in monte suo Sehhire, usque ad planitiem ᵃ Paranis quę *est* juxta desertum:

7 Deinde reversi venerant Hhen-mischpatū, ipsum *jam est* Kadesch, & percusserant totum agrum *qui nunc est* ᵃ Hhamalekitarum, etiámque Emoræum illum qui habitabat ᵃ Chatzatzone thamaris:

8 Cùm procedens Rex Sedomi, & Rex Hhamoræ, & Rex Admæ, & Rex Tzebojimorū, & Rex Belahhi, ipsa *est* Tzohhar, instructi inierunt contra eos prælium in valle Siddimorum,

9 *Nempe* contra Cedor-lahhomerum Regem Hhelami, & Tidhhalem Regem Gentium, & Amraphelem Regem Schinhharis, & Arjocum Regem Ellasaris: quatuor hi Reges *erant* contra illos quinque:

10 (Vallis autem Siddimorum ᵃ referra erat puteis bituminis) sed fugientes Rex Sedomi & Hhamoręcciderunt illuc, reliqui verò ad montana fugerunt.

11 Accipientes itaque illi omnes facultates Sedomi & Hhamoræ, omnemque commeatum earum, ut abirent:

12 Ceperunt quoque Lotum filium fratris Abrami cum facultatibus ejus, & abierunt: nam ipse habitabat Sedomi.

13 Veniente autem quodam qui evaserat ut nunciaret Abramo ᵃ Hhebræo: habitanti in planitie Mamræ Emoræi fratris Eschcolis & fratris Hhaneri, qui erant fœderati Abrami:

14 Cùm audisset Abram captivum esse agnatum suum, ᵇ armavit ᶜ vernas suos ᵃ instructos trecentos octodecim, & persecutus est illos ᵃ Danem usque,

15 Ubi ᵃ distribuens se contra illos noctu ipse & servi ejus, percussit illos: persecutusque est eos vsque ᵃ Chobam, quæ *est* a sinistra ᵃ Damescheko,

16 Sic reducens omnes facultates, etiam Lotum agnatum suum cum facultatibus ejus reducebat, & mulieres quoque ac populum.

17 Quare egressus est Rex Sedomi obviam ei, postquam rediit a cæde Cedor-lahhomeri & Regum qui fuerant cum eo, ad vallem ᵈ Schavæ, ipsa *jam est* ᵃ vallis Regis,

18 ᵃ Malci-tzedek autem Rex Schalemi ᵃ proferens panem & vinum (qui etiam ᵃ erat sacerdos Deo forti excelso)

19 Benedixerat illi dicens: Benedictus Abram Deo forti excelso, possessori cœli & terræ:

20 Et benedictus Deus fortis excelsus, qui tradidit hostes tuos in manum tuam: dabátque ei *Abram* decimam ex omnibus.

21 Quapropter dixit Rex Sedomi ad Abramum, da mihi ᵉ animas, facultates verò accipe tibi.

22 Tum dixit Abram ad Regem Sedomi, ᵃ Extuli manum meam ad Jehovam Deum fortem excelsum, possessorem cœli & terræ,

23 ᵃ *Dira mihi imprecans* si accepero ᵃ a filo usque ad corrigiam calceamenti, ac proinde si accepero ex ullare quæ tua sit: ut non dicas, Ego ditaui Abramum,

24 ᵃ Penes me nihil, tantùm quod comederunt hi famuli, & pars horum virorum qui profecti sunt mecum, *eorum esto*: Hhaner, Eschcol, & Mamre, ipsi accipiunto partem suam.

ᵃ Heb. *putei putei bituminis: cuiusmodi substantivorum anadiplosi Hebræi interdū rei multitudinem exprimunt: ut* Exo. 8,10. *Judi.* 5.30. *Jerme*, 2.13.

ᵇ Heb. *fecit ut evaginarent instructos sui, id est, cōparavit ad pugnam capessendam.*

ᶜ Heb. *natos domi suæ: ut infrà.* 15.3.

ᵈ *id est, planam, æquam.*

ᵉ Heb. *animā: Enallage numeri, id est, homines mihi subditos, qui in tuā potestatem venerunt.*

ANNOTATIO.

1 Schinhharis] *De Schinhhare & Hhelamo, vide suprà* 10.10. & 22. 3 Vallem Sidd.] *vbi erant sitæ Sedom & reliquæ civitates: quibus eversis facta est mare salsum, quod etiam mare mortuum & lacus Asphaltites dicitur.* 5 Raphaæos] *populos ex posterū Canahhani, infrà* 15.20. Hhaschterothis] *sive Hhaschterothū simpliciter, Jehoschu.* 13,31. Kirjathajima] *de quibus Nu.* 32.37. & *Jehoschu.* 13.19. 6 Choræos] *incolat Sehhiru, antequā a posterū Hheævi occuparetur: Deut.* 2.22. Paranis] *civitatu montisq; nomen, historicis Pharana: Nu.* 13.1. & *Deut.* 33.2.7 Hhamalekitarū] *anticipatio: vide infrà* 36. 12. Chatzatzone] *sive Hhen-gedi, historicis Engadda, oppidum ad mare mortuum.* 2. *Chronic.* 20.2. 13 Hhebræo] *ex posterū Hheberi, suprà* 10.21. 14 Instructos] *cùm de jure hujus expeditionū, tum de religione informatos.* Danem] *locum ubi fons est, ad radices Libani in termino septentrionali terræ Israëlitarum, sub quo postèà oppidum fuit, primùm Laisch sive Leschem, deinde Dan, postremò Cæsarea Philippi appellatum: de quo Jehoschu.* 19.47. & *Judic.* 18. 15 Distribuens] *id est, suas & fœderatorum copias.*

copiæ. Chobam] Opeton in Phœnicia. Dammeſcheko] Damaſco, vndecunq; Damaſcena. 17 Vallis] non procul a Hieruſchalaimis. 2. Schemu. 18.18. 18 Malci-tzedek] regulus Cenahhanæa, ſedem habens Schalemis, quæ poſtea Hieruſchalaima, Pſal. 76.3. Proferens] id eſt, exiens. Abramo obviam addixerat comeatu ſummuſquam enim verbum Hebræum legitur pro offerendo verbo. Erat ſacerdos] cauſam oſtendit humanitatis erga Abramum, benedictionis qua illum & Deum proſecutus eſt, ac poſtremò decimarum quas obtulit Abram. 22 Extuli manum] id eſt, cùm ad bellum proficiſcerer Dei auxilium implorarem, iuramento me obſtrinxi: ſynecdoche ſigni & rei ſignificatæ. 23 Dira mihi] Apoſiopeſis in iuramentis uſitatiſſima, ut infrà 21.23. A filo &c.] Proverbialis formula de rebus viliſſimis & nullius pretii: a quibus qui ſe abſtinturum dicit, confirmat multo magis a majoribus & preciſioribus ſibi temperaturum eſſe. 24 Penes me] ſic infrà 44.16.

CAPVT XV.

Deus cum Abramo nondum liberos habenti iniens fœdus adhibitis ſymbolis, ſuperiores promiſſiones confirmat de ſua protectione & poſteritate numeroſa, quam poſt definitum 400. annorum tempus ſit in promiſſa terra poſſeſſionem miſſurum pollicetur.

a Heb. poſt has res.

1 a HIS rebus tranſactis, fuit ſermo Jehovæ ad Abramum per viſionem, dicendo, ne timeas Abram: ego clypeus *ſum* tibi, merces tua ampla *eſt* valde.

b Heb. filius deriſionis domus meæ, id eſt, hæres extraneus, ac (ut Iureconſ. loquuntur) non ſuus.

2 Cui dixit Abram, Domine Jehova, quid dares mihi, cùm ego incedam liberis carens, & b is cui relinquetur domus mea *ſit* Dammaſkenus Elihhezer?

c Heb. filius domus meæ, ut ſuprà 14. 14.

3 Amplius dixit Abram, en mihi non dediſti ſemen: unde ecce c verna meus, is hæres meus futurus eſt.

4 Tum ecce ſermo Jehovæ fuit ad eum, dicendo, iſte non erit tuus hæres: ſed qui exibit e viſceribus tuis, is erit hæres tuus.

5 Quare poſtquam eduxerat eum foras, dixit, intuere nunc verſus cœlum, & numera ipſas ſtellas, ſi poteris numerare eas: dixitque ei, ſic futurum eſt ſemen tuum.

6 Tunc credidit Iehovæ, qui imputavit ei illud d ad juſtitiam.

7 (Dixerat enim ad eum, Ego *ſum* Jehova, qui eduxi te Ure Chaldæorũ, vt dem tibi regionem hanc ad poſſidendum eam hæreditariò.

8 Et *Abramo* dicente, Domine Jehova, quo cognoſcam me hæreditariò poſſeſſurum eam?

9 Edixerat ei, ſume mihi vitulam triennem, & capram triennem, & arietem triennem, turturemque & pullum columbarum.

10 Ideoq; Abram his omnibus ſumptis ei & diſſectis per medium, collocaverat dimidiatam cujuſque partem e regione ſuæ alterius, aves verò non diſſecuerat.

11 Eas autem volucres quę deſcendebant ſuper cadavera iſta, dum abegiſſet Abram,

12 Fuerat ſole inclinante, ut altus ſopor invaderet Abramum: & ecce terror & tenebræ magnæ pervadentes eum)

d Heb. ſciendo ſcito quòd ſemen tuum, &c.

13 Dixit, inquam, Jehova Abramo, d ſcito certò peregrinos fore poſteros tuos in e terra non ſua, & ejus *incolis* f ſervituros, qui affligent eos: idq; quadringentos annos:

14 Atque etiam gentem illam cui ſervierint, me g judicaturum eſſe, & poſtea egreſſuros illos h cum facultatibus magnis:

15 Te verò i venturum ad patres tuos cum pace, ſepultum iri in k canitie bona:

e vel ætatem quartam.

16 e Progeniem autem quartam huc reverſuram, eo quòd non ſit completa iniquitas Emoræi adhuc.

17 Fuitque condito jam Sole, cùm cæca nox eſſet, ut ecce furnus *appareret* fumans, & lampas ignis, quibus tranſibat inter ſegmenta illa.

18 Hoc die pepigit Jehova fœdus cum Abramo, dicendo, Semini tuo dedi regionem hanc, a flumine Ægypti uſque ad flumẽ illud magnum, flumen Euphratis:

19 Kenæos, & Kenizzæos, & Kadmonæos,

20 Et Chittæos, & Perizzæos, & Raphaæos,

21 Et Emoræos, & Cenahhanæos, & Girgaſchæos, & Jebuſæos.

ANNOTATIO.

1 Clypeus] *defenſor tuus ab hoſtium impetu, odio, invidia, & violentia.* Merces] *q.d. etſi rei a te geſtæ fructum neque tibi ipſe ſervaſti, neq; oblatum accepiſti, contrà populi pio tuo erga ſe officio abutuntur ad ludificandum te: tamen apud me repoſita eſt tibi felicitatis merces. Hæc ita accipienda eſſe oſtendit Abrami reſponſio.* 2 Quid dares] *q.d. quorſum dares, & quid mihi proderit, ſi prole caream?* Incedam] *id eſt, vitam tranſigam æternos ad mortem properans.* 4 E viſcerib.] *id eſt, ex te naſcetur: ſynecdoche.* 6 Ad juſtitiam] *ſic reddomia ex Pſal. 106.31. & Rom. 4.9. hoc eſt, eum quamvis juſtitia careretem pro juſto habuit, numeravitq; in juſtitiæ loco, quòd promiſſiones firma fide amplexus eſt.* 7 Dixerat] *Hyperbaton uſq; ad ver. 13. quare hæc quæ ante promiſſionem geſta ſunt, parentheſi includimus.* Ego ſum Jeh.] *Exordium in promiſſionibus frequens ad faciendam de illis fidem, a natura Dei, quæ ex ſe eſt, & alia das eſſe.* 9 Mihi] *uſurpature iſta ad promiſſiones confirmandas. De hoc ritu Jirme. 34.18. & nonnihil apud profanos quoque autores legitur.* 13 Terra non] *Cenahhanæa, & Ægypto.* Servituros] *eorum imperio ſubditos fore.* Quadringentos] *hic numerus incepit a nato Iſrahako, ex quo Abram conſectatus eſt promiſſionis ſemen: & præciſè impletur cùm Iſraëlitæ ex Ægypto educuntur.* 14 Judicaturum] *puniturum.* Egreſſuros] *a ſervitute quâ ab Ægyptiis premebantur.* Cum facult.] *vide Exo. 3.21. & 12.36.* 15 Venturum ad patres] *periphraſis mortis: quod alibi dicitur aggregari ad populos ſuos, ut infrà 25.8.* Cum pace] *non affectus ſub alieno imperio, ut poſteri.* Canitie] *id eſt, diuturna ſenectute, & non morboſa.* 16 Progeniem] *id eſt, quartos ab ingredientibus in Ægyptum, prout factum eſt: Caleb enim quartus fuit a Jehuda qui in Ægyptũ deſcendera t, & filius Moſchus & Aharonis ex tribu Levi quarti fuerunt a Kehatha, qui inter deſcendentes in Ægyptũ numeratur, ut infrà 46.11.*

Emoræi] *id est, Cenahanæorum quos in fine cap. enumerat: Synecdoche.* 17 Transibat] *videlicet Deus, ut moris erat iis qui promissa externis symbolis confirmabant, ut Jerem. 34.18. & 19.* 18 Dedi] *hoc est, inviolabilis decreto adjudicavi, etsi executionem in quadringentesimum annum differo.* A flumine] *complementum sub Davide & Schelomone. vide 2. Sic benus, 8. & 2. Chron. 9.*

CAPUT XVI.

Sarai sterilis desiderio seminis benedicti ex Abramo suscipiendi, ei ancillam suam jungit, quæ ex hero gravida heram spernit superbè, ab eaq; repressa fugit: sed ab angelo promissionibus adducta, ut ad heram redeuns redigi se in ordinem cogat, reversa hero parit Jischmahhelem.

1 CÚMQVE Sarai uxor Abrami non pareret ei (erat autem ipsi ancilla Ægyptia, cujus nomen Hagar)

2 Dixit Sarai ad Abramum, Ecce nunc, 'occlusit me Jehova ne parerem: nunc *itaque* congredere cum ancilla mea, fortassis liberos consequar ex ea: annuitque Abram voci Sarai.

3 Tunc accipiens Sarai uxor Abrami Hagaram Ægyptiam ancillam suam, [a] exactis decem annis ex quo habitabat Abram in regione Cenahhani, dedit eam Abramo viro suo, *ut esset* ei pro uxore.

4 Sic congressus est cum Hagara, quæ concepit: cumque videret se concepisse, levis habita est hera ejus in oculis ejus.

5 Quapropter dixit Sarai ad Abramum, [b] injuria *quæ fit* mihi, in te *recidat*: ego posui ancillam meam in sinum tuum, quæ cùm vidit se concepisse, levis habita sum in oculis ejus: 'judicet Jehova inter me & inter te:

6 Dixit autem Abram ad Sarai, ecce ancilla tua in manu tua, fac ei quod videtur bonum in oculis tuis: afflixit ergo eam Sarai, ita ut fugeret a facie ipsius.

7 Sed inveniens eam Angelus Jehovæ juxta fontem aquarum in deserto, juxta fontem illum *qui est* in via *ad* Schurem,

8 Dixit, Hagar ancilla Sarai, 'undenam advenis, & quónam itura es? quę dixit, a facie Sarai heræ meæ ego fugio.

9 Tum dixit ei Angelus Jehovæ, Revertere ad heram tuam, & [c] abjice te sub manus ejus.

10 Iterum dixit ei Angelus Jehovæ, [d] valde multiplicabo semen tuum: adeò ut non possit numerari præ multitudine.

11 Præterea dixit ei Angelus Jehovæ, ecce tu prægnans es, & [e] propediem paritura filium: illius ergo nomen vocato [f] Jischmahhelem, eo quòd audierit Jehova ad afflictionem tuam.

12 Ipse autem erit ferus homo, 'cujus manus *erit* cóntra omnes, & manus omnium contra eum: & 'coram omnibus fratribus suis habitabit.

13 Idcirco vocavit Hagar nomen Jehovæ alloquentis se, tu es fortis 'Deus & visionis: dicebat enim, nonne etiam 'jam video 'post videntem me?

14 Et vocat *quisque* puteum illum, puteum [g] [h] Lachai, roi: ecce is *est* inter 'Kadeschum & Beredum.

15 Peperit itaque Hagar Abramo filium, vocavitque Abram nomen filii sui quem peperit Hagar Jischmahhelem.

16 Erat autem Abram natus octoginta sex annos, cùm pareret Hagar [i] ipsi Jischmahhelem.

[a] Heb. *a fine decem annorum.*

[b] Heb. *injuria mei super te.*

[c] Heb. *afflige te, id est, pastere te afflige.*

[d] Heb. *multiplicando multiplicabo.*

[e] *Vox Hebræa ex duobus temporib. cōposita paulò post futurum tempus significas, hîc & Jud. 13.7. id est, attendit Deus fortiu.*

[f] *nomen est, nō participium, vocis Hebrææ prima vocalis indicat.*

[g] *id est, vivētis, videntis me.*

[h] Heb. *Abramo-vide suprà 12.1.*

ANNOTATIO.

2 Nunc] *qua nunc ætate sum (erat enim 75. annos nata) intelligo Deum voluisse mihi sterilitatem afferre.* Occlusit me] *id est, uterum meum, ut infrà 20.18. Synecdoche.* 5 Injuria] *Expostulatio hæc nata ex eo videtur, quod Abram ancillæ insolentiam non corrigeret.* Judicet] *declaret inter nostrûm a culpa alienus sit.* 7 Schurem] *versus Aegyptum, unde ortunda erat: vide Exo. 15.22.* 8 Undenam] *vide suprà 3.9. annot.* 12 Ferus] *bellicosus & formidabilis, de quo vide Gen. 21.20.* Cujus] *id est, posteritas ejus bellum movebit omnibus, & bello vicissim ab omnibus petetur.* Coram omn.] *hoc est, tanta erit gentis numerus ac potentia, ut latissimam regionem sit occupatura, & terminos suos ad omnium fratrum suorum fines producturæ: vide infrà 25.17.* 13 Jam video] *id est, lucem hanc aspicio & vivo: Synecdoche, unius functionis vitæ pro tota vita, cui similis est Exod. 24.11. & 1. Schem. 14.28. Miratur enim se post Dei visionem vivere: quia a conspectu Dei aut Angeli mortem secuturam putabant, ut infrà 32.30. & Judic. 13.23.* Post viden.] *id est, postquam Angelus, cui nota eram, mihi apparuit.* 14 Lachai, roi] *Separantur hæc duo distinctionis nota, licèt unius rei sint nomina, quia diversa respiciunt: nam puteum viventis vocat respectu sui, quia viva remansit post Angeli conspectum, videntis verò respectu Angeli, propter beneficium sibi in ea apparitione collatum.* Kadeschum] *sive Kadeschum barnechæ, unde exploratores missi: Numer. 32.8. & Deuter. 1.19.*

CAPUT XVII.

Deus cum Abramo sempiternum fœdus in semine Jitzchaki ex Sarai nascituri iniens, signum Circumcisionis instituit, utriusque conjugis nomen ad promissionis monumentum mutat, & priori filio in gratiam patris se futurum pollicetur: quod fœdus Abraham fide & obedientia amplexus, sibi suisque omnibus notam hujus fœderis ex Dei jussu apponit.

1 CÙM autem Abram natus esset nonaginta novem annos, apparuit Jehova Abramo, dixitque ad eum, Ego *sum Deus* 'fortis [a] omnipotens: continenter 'ambula coram me, & esto integer.

2 Et [b] sanciam fœdus meum inter me & inter te: & 'multiplicabo te quàm-plurimùm.

3 Tum 'procidente Abramo super faciem suam, 'locutus est cum eo Deus, dicendo:

4 De me, ecce fœdus meum recum: quòd eris 'in patrem, & *quidem* multitudinis gentium.

5 Nec vocabitur ultrà nomen tuum Abram: sed erit nomen tuum 'Abraham, quia patrem multitudinis gentium 'reddidi te:

6 Fœcundabo enim te quàm-plurimùm, reddens te 'in gentes multas, & Reges ex te prodibunt.

7 Stabiliq autem fœdus meum inter me, & inter te

[a] Heb. *Schaddai, id est, qui sum sufficiens.*

[b] Heb. *dabo, id est, ponam.*

ter te ac inter ſemen tuum poſt te per ætates ſuas, in fœdus perpetuum: me eſſe tibi in Deum, & ſemini tuo poſt te.

8 Daturumque tibi & ſemini tuo poſt te regionem peregrinationum tuarum, totam regionem Cenahhani, in poſſeſſionem perpetuam: denique fore illis in Deum.

9 Ad Abrahamum verò dixit Deus, tu autem fœdus meum ſervato, tu *inquam*, & ſemen tuum poſt te per ætates ſuas.

10 Hoc eſt fœdus meum inter me, & inter vos & inter ſemē tuum poſt te, quod ſervabitis, circumcidatur vobis omnis mas.

11 Circuncidite igitur carnē præputii veſtri, ut ſit in ſignum fœderis inter me & inter vos.

12 Omnis, inquam, mas circunciditor vobis natus octo dies per ætates veſtras, narus domi, & emptus pecuniâ, ex quibuſcunque alienigenis ſit, id eſt, qui non ſit ex ſemine tuo.

13 Omnino circunciditor natus domi tuæ, & emptus pecunia tua: ſic erit fœdus meum in carne veſtra, in fœdus perpetuum.

14 Præputiatus enim, mas qui non circunciderit carnem præputii ſui, utique excindetur anima illa e populis ſuis: *nam* fœdus meum irritum fecit.

15 Præterea dixit Deus ad Abrahamum, quod ad Sarai uxorem tuam, ne voces nomen ejus Sarai: ſed *Sara eſto* nomen ejus.

16 Ita enim benedicam ei, ut etiam dem tibi ex ea filium: benedicâ, inquam, ei, ut ſit in gentes *multas*, Reges populorum ex ea ſint.

17 Tum procidens Abraham ſuper faciem ſuam riſit, dixitque in animo ſuo, an nato centum annos naſceretur *proles*? an etiam Saræ? an nata nonaginta annos pareret?

18 Dixitque Abraham Deo, utinam Jiſchmahhel vivat coram te.

19 Cui dixit Deus, imò Sara uxor tua paritura eſt tibi filium, cujus vocabis nomen Jitzchakum: ſtabiliámque fœdus meum cum eo, in fœdus perpetuum ſemini ejus poſt eum.

20 De Jiſchmahhele autem, exaudivi te, ecce benedixi ei, ut fœcundem eum augeámque eum quàm plurimùm: duodecim principes generabit, reddámque illum in gentem magnam.

21 Fœdus verò meum ſtabiliam cum Jitzchako, quem pariet tibi Sara hoc eodem tempore, anno altero.

22 Cumque abſolviſſet colloqui cum eo, aſcendit Deus ab Abrahamo.

23 Tunc accipiens Abraham Jiſchmahhelem filium ſuum, omneſque natos domi ſuæ, & quēcunque emerat pecuniâ ſuâ, omnem marem inter domeſticos ſuos: circuncidit carnem præputii eorum eo ipſo die: quemadmodū locutus fuerat cum ipſo Deus.

24 Erat autem Abrahā natus nonaginta novē annos, cùm circūcideretur carne præputii ſui:

25 Jiſchmahhel verò filius ejus natus erat tredecim annos, cùm circuncideretur carne præputii ſui.

26 Eodem ipſo die circunciſus eſt Abraham, & Jiſchmahhel filius ejus:

27 Omnes quoque domeſtici ejus, natus domi, & emptus pecuniâ ex alienigena, circunciſi ſunt cum eo.

• Heb. *circūcide vobis omnem marem.*

d Heb. *emptio pecuniæ.*

e Heb. *circūcidendo circunciditor.*

f Heb. *corde.*

g *id eſt, riſum a riſu Abraham: de quo ſupra 17.*

h Heb. *viros domus Abraham: ut infrà 27. vide ſupra 12,1.*

ANNOTATIO.

1 Fortis omnip.] *quia fidem & obedientiam a recipiendū in fœdus ſtipulatur, principio proponit potentiam ſuam & ſufficientiam, quibus promiſſa bona præſtat, & depellit adverſa mala.* Ambula] *id eſt, reſpiciens curæ meæ protectionemq; cōmitte, at ſtatue actionum cogitationumq; tuarum omnium me eſſe arbitrum: ſic infrà 48.15. & Pſal.116.9.* 2 Multiplicabo] *vide ſupra 11.34.* 3 Procidēte] *ut qui divinæ majeſtatis præſentia perterreſceret, ut de Moſche legitur Exo.3.6. & alibi paſſim in vetere & novo Teſtamēto.* Locutus] *poſtquā erexit eum, ut ex verſ.17. colligitur, alis riſui procidiſſe legitur.* 4 In patrē] *ut ſupra 11.34.* 5 Abraham] *priori nomini inſita eſt aſſeveratio, unde vox Hebræa incipit multitudinem ſignificans, veluti ſymbolum veritatem promiſſionis obſignans.* Reddidi] *id eſt, ſtatui reddere inviolabilis decreto, ut ſupra 15.18.* 6 In gentes] *duodecim tribus, Edomæos, Jiſchmahhelitas, Keturæ natos: nam ex his multæ gentes ortæ ſunt, Regēſque proſluxerūt.* 7 Perpetuum] *hoc eſt, in Chriſto ſerve ad Chriſtū ſola fide, ſive etiam carne pertineant) quod ad ſubſtantiam perpetuò continuandum, eſt ſi mutabilibus ſymbolis.* Me eſſe Deum] *id eſt, efficere te mei juſtitiæ meæ, bonorum omnium, denique cœleſtem vitæ participem.* 8 Daturum] *ſupra 13.15. & 15.18. quam promiſſionem fœdere confirmat.* Peregrinationū] *quò meo juſſu venisti, & ex Aegypto repetiſti, cujus longitudinem & latitudinem perluſtraſti, & in qua etiamnum ut peregrinus habitas.* 9 Tu autem] *altera pars fœderis, ſtipulatio.* 10 Fœdus] *metonymicè pro fœderis ſymbolo, ut infrà 13. ut verſus ſequens explicat: nam inane ſymbolum non eſt, ſed fœdus obſignat, & promiſſionem adjunctam habet.* Inter me] *id eſt, pignus mearum promiſſionum erga vos, & veſtri officii erga me.* Omnis mas] *quia vir eſt caput mulieris, a quo generatio pendet, eiq; tribuitur, ideo dum in carnali genere Abrahami manſit fœdus, voluit Deus ſymbolum maribus tantùm in culpi, licet utriuſque ſexui fœdus eſſet: cùm autē gentes quoque ſpirituali generatione adoptatæ ſunt, ſublato illo ſigno, ſubſtitutum eſt alterum expreſſius, & utriq; ſexui commune.* 13 Perpetuum] *ut ſupra 7.* 14 Circuncidetur] *id eſt, præputiatus mas ſi adultus circunciſionē negligeret, aut a parentibus neglectam approbabit.* Excindetur] *id eſt, hîc & in futuro ſeculo a ſanctorū conſortio excludetur. quod ex ſimilium locorum comparatione colligimus.* 15 Sara] *additā eadem litera quæ nomini Abrahamus acceſſit, ut idem eſſet utrobique earundem promiſſionum ſymbolum: quod confirmatur.1. Petri.3.6.* 17 Procidens] *gratias agendo, ut riſus non dubitationis vel incredulitatis, ſed lætitiæ indiciū eſſe: non enim reprehenditur ut riſus Saræ, infrà 18.12. & Onkelos verbum riſit interpretatur gaviſus eſt.* An nato] *interrogatio divinam potentiam cum ſua & uxoris impotentia comparantis, admirantis, & ſuſcipientis, ut docet Apoſtolus Rom.4.17.* 18 Vivat] *id eſt, tuo præſidio ſervetur incolumis, & in promiſſa felicitate fratri conjungatur. hanc fuiſſe Abrahami mentem ex Dei reſponſo patet.* 19 Imò Sara] *q.d. favorem quidē utriq; præſtabo, ſed cum filio Saræ, non cum altero, fœdus continuaturus ſum.* 20 Benedixi] *ſupra 16.10.* Duodecim] *complementiū vide infrà 25.11. & ſeq.* 21 Cum Jitzchako] *ſpirituale, præter corporales benedictiones ei cū Jiſchmahhele cōmunes.* 22 Aſcendit] *id eſt, aſcendens diſparuit: nam apparuiſſe, id eſt, aſpectabilis forma viſum fuiſſe legimus ſupra 1.* 23 Tunc] *a tempore quo juſſum Dei executus eſt, a perſonis in quibus id fecit, ab ipſius & ſilii ætate, & ab eo quòd aliorum miniſterio abſtinens, ipſe mandatum Dei præſtitit. fides & obedientia Abrahami commendatur.*

Caput. XVIII.

Abrahamus Angelos humanâ formâ iter facientes ad se invitat, & convivio excipit: qui promissione de nascituro Isaacho in gratiam Sarræ repetita, consilium Dei de urbium eversione ad divinæ gratiæ ergà eum testificationem, & posterorum utilitatem reteguntˢ: Abraham verò pro illis sedulo apud Deũ deprecatur.

1 Apparuit porrò ei Jehova in planitie Mamræ, cùm ipse sederet ad ostium tentorii sui [a] in æstu diei.

[a] Heb. *cùm æstus diei esset, id est, sub meridiem.*

2 [b] Cùm enim sublatis oculis suis aspexisset, ecce [c] tres viri stabant ante eum: quos videns accurrit obviam eis ex ostio tentorii, & [c] incurvavit se in terram:

3 Et dixit, [d] Domini mei: si nunc inveni gratiã in oculis tuis, ne quæso prætereas à servo tuo.

4 Sumatur [e] jam parum aquæ, & [e] lavate pedes vestros: atq; [e] innitimini sub hac arbore.

5 Interim accipiens *afferam* frustum panis, & reficite cor vestrum, postea progrediemini, [b] quandoquidem transitis præter servum vestrum. Qui dixerunt, ita facito ut locutus es.

[b] Heb. *quòd propter hoc: hysteron proteron in his particulis hoc sensu receptis, ut infrà. 19. 8. & 38. 26.*

6 Itaque festinanter abiens Abraham in tentorium ad Saram, dixit, festina, tria [c] sata, farinam similam *accipe*, depsè, & fac [e] subcinericias placentas.

[c] Heb. *filium bovis: periphrasis vituli subrumi.*

7 Ad armentum verò currens Abraham accepit [c] vitulum subrumum tenerum & bonum: dediq; puero, qui festinavit apparare eum.

8 Ita accepto butyro & lacte ac vitulo quẽ apparaverat, appositi illa coram eis: qui ipso aditante sibi sub eadem arbore, comederunt.

9 Dicentibus autem ad eum, [d] ubi est Sara uxor tua? dixit, ecce in hoc tentorio.

[d] Heb. *revertendo revertar ad te hoc tempore vivente.*

10 Dixit verò *eorum unus*, [d] Certè revertar ad te [e] cùm hoc tempus vigebit, & ecce filius *erit* Saræ uxori tuæ: Sara autem audiebat, *in* ostio tentorii quod erat [e] post eum.

11 (Abraham autem & Sara senes *erant*, [e] vergentes [e] ætate: desierat esse Saræ [f] [e] secundum consuetudinem mulierum.

[e] Heb. *diebus.* [f] Heb. *consuetudo secundum mulieres: Hypallage.*

12 Quapropter cùm rideret Sara [g] apud se, diceret, Post vetustatem meam foret mihi voluptas? deinde dominus meus senex est:

[g] Heb. *intra se.*

13 Dixit [e] Jehova ad Abrahamum, Quid ita risit Sara, dicendo [e] an etiam verè parerem, postquam ego consenui?

14 [e] An potest occultari à Jehova quicquam? hac tempestate revertar ad te, cùm hoc tempus vigebit, & Saræ *erit* filius.

15 Mentiens verò Sara negabat dicendo, non risi, nam timebat: sed *Jehova* dixit, nequaquam, sed risisti.

16 Postèà surgentes inde viri illi [e] prospectabant Sedomum versus: Abraham verò ibat cum illis, ut dimitteret illos.

17 Cui Jehova dixit, [e] occultémne ego ab Abrahamo, quod ego facturus sum?

18 Abrahamo, *inquam*, [h] prorsus futuro in gentem magnam & potentem, in quo benedicendæ sunt omnes gentes terræ?

[h] Heb. *exstendo erit.*

19 Cùm noverim eum, [e] *non revelarem?* ob hanc causam, ut præcipiat filiis suis & [i] domesticis suis post se, ut observent [e] viam Jehovæ exercendo [e] justitiam & judicium, & [k] ut præstet Jehova Abrahamo [e] id quod [l] promisit ei.

[i] Heb. *domui suæ.* [k] Heb. *ad faciendum ut eveniat.* [l] Heb. *dixit de eo.*

20 Dixit ergo Jehova, [e] clamor [e] Sedomi & Hhamoræ cùm multus sit, & peccatum eorum cùm grave sit valde:

21 [e] Descendam nunc, ut inspiciam num secundum clamorem ejus qui pervenit ad me, fecerint [m] *facta digna* consumptione: sin autem minus, cognoscam.

[m] Heb. *opus consumptionis: verbalis enim sæpe conjugatus suis verbis includuntur: aliòqui nullo argumento niteretur supplicatio Abrahami: infrà 23. & sequentibus.*

22 Cùm autem aversi inde [e] virorum illorum *duo* abirent Sedomum versus, Abraham ipse adhuc stabat coram Jehova.

23 [e] Accedens enim Abraham dixit, an etiam perdes justum cum improbo?

24 Fortassis sunt quinquaginta justi in ea civitate: an etiam perdes, ac non parces isti loco propter illos quinquaginta justos qui fuerint in ea?

25 Absit tibi ut facias [n] tale quippiam, mortì tradendo justum cum improbo, ut ita fit justo sicut improbo, absit tibi: an judex totius terræ non faceret judicium?

[n] Heb. *secundum rẽ hanc.*

26 Cui dixit Jehova, si invenero Sedomi quinquaginta justos in ipsa civitate, parcam etiam toti illi loco propter eos.

27 [o] Tum subjicienti Abrahamo ac dicenti, Ecce nunc cuperem loqui ad Dominum, tametsi ego sim pulvis & cinis:

28 Fortassis quinquaginta illos justos deficient quinq; an perdes propter hos quinque totam civitatem istam? dixit, non perdam, si invenero ibi quadraginta quinque.

29 Deinde pergenti loqui denuò ad eum ac dicenti, fortassis invenientur ibi quadraginta: dixit, non faciam propter illos quadraginta.

30 Postèà dicenti, ne quæso accendatur ira Domini si loquar, fortassis invenientur ibi triginta: dixit, non faciã si invenero ibi triginta.

31 Rursus dicenti, ecce nunc cuperem loqui ad dominũ, fortassis invenientur ibi viginti: dixit, non perdam propter illos viginti.

32 Postremò dicenti, ne quæso accendatur ira Domini, si loquar tantùm hac vice, fortassis invenientur ibi decem: dixit, non perdam propter illos decem.

33 Abiitq; Jehova, postquam desiisset alloqui Abrahamum: Abraham verò reversus est in locum suum.

[o] *Hìc ne toties eadem repetendo personæ confunderentur, adhibitus participii aliquãtulum a verbis Hebræis discessimus, ut planiorem sententiam evidentioremq; redderemus.*

ANNOTATIO.

2 Cùm enim] *Hospitalitatis Abrahæmi præclarum exemplum, quod singulis ferè vocibus amplificatur.* Tres viri] *non ut erant, sed ut putabantur esse: nescius enim Angelos excepit: Hebr. 13. 2.* Incurvavit] *honorem exhibens, qui civiliter exhiberi solebat hominibus honore dignis.* 3 Domini mei] *omnes primùm simul appellat, deinde cùm eos invitat, singulos sigillatim rogat.* Inveni gra.] *si hac gratiâ dignum me esse judicas.* 4 Jam] *quasi dicat, sine ulla mora quæ vobis iter facientibus sit molesta.* Lavate] *id est, pedes luto, sudore, ac pulvere inquinatos mundate, fessosq; ex itinere lotione recreate.* Innitimini] *q. d. non parabo sumptuosam mensã, sed frugaliter vos excipiam rustico more, quò vos præsentis arboris hoc æstu invitas commoditas.* 6 Sata] *Sea, modius Roma. tertia pars Ephæ. Hebraã mensura capiebat 6. cabos, cabus. 4. logos, logus 6. communia ova gallinacea. Est autem sententia sicùt verò & concisa valde, significans sedulitatem Abrahami ad excipiendos hospites, sicut & munerum distributio.* Subcinericias] *quia citiùs parantur,*

&

& apponuntur recenter. 9 Ubi est Sara?] *ut fides Abrahami obsignetur, & Sara augeatur, seipsos patefaciunt nomen hujus exprimendo: sua enim declarant sibi notum esse tum & uxorem ejus.* 10 Cùm hoc tempus vig.] *hac interpretatio confirmatur ver. 14. Vox enim viventis, alioquin propria animalium, sua tempori tribuitur, ut abhi structuræ, 1. Chro. 11. 9. & lapidibus Nechem. 4. 2.* Post eum] *ideſt a tergo ipsius Angeli.* 11 Vergentes] *transitio a sole occumbente ad homines appropinquantes mortis: ideò additur vox ætate.* Secundum cons.] *ac proinde nulla erat naturalis in ea concipiendi facultas. Rom. 4. 19.* 13 Jehova] *jam hic Jehovam vocat, quia se Dei Angelum esse demonstraverat suprà 9.* An etiam] *non verba, sed sententiam refert.* 14 An potest oc.] *id est, non potest Sara risum suum celare Deum, licèt tantùm internus esset.* 16 Prospectabant] *iter eo facturi.* 17 Occultemne] *humanum dictum. Singulæ autem ferè voces sunt a Mosche distinguentibus notis insignitæ, ut totidem circumstantiæ personarum & factorum expendantur: ut ipse minutatim versibus seq. explicat.* 19 Non revelatem] *ad evidentiam loti & causarum distinctionem hanc Eclipsin contrariorum supplevimus, confirmati similibus exemplis, infrà 33. 10. & 15. Proverb. 28. 16. Jurne. 18. 15. & 1. Tim. 4. 3.* Viam Jehovæ] *id est, vivendi rationem, quam homini præscribit ut in ea ambulet: frequens metaphora.* Justitiam & Jud.] *quicquid Deus ab homine requirit, sive ad primam sive ad secundam tabulam pertinet.* 20 Clamor] *& antecedentia scelera, clamoris causa: Metalepsis in hac voce frequens, ut Jeschabhjæ. 5. 7.* Sedomi] *aliarum urbium plantitei: synecdoche.* 21 Descendam] *humanum dictum, tertium autem exemplum est moderationis in summo judice, qui adhibet examen, antequam ad pœnas sumendas veniat: sicut in diluvio & linguarum divisione fecerat.* 22 Virorum illorum duo] *tertius enim est Jehova, coram quo Abraham stabat: quod ostenditur infrà 19. 1.* 23 Accedens] *id est, propius se admovens, ut pro urbibus intercederet.*

CAPUT. XIX.

Sedomi vicinarumq; civitatum eversio, & liberatio Loti & filiarum ejus (ex quibus duæ gentes Moabitarum & Hhammonitarum ortæ sunt) describitur.

1 PErvenientibus autem duobus illis Angelis Sedomum vespere, Lot sedebat ad portam Sedomi: quos cùm videret Lot, surgens ivit eis obviam, & incurvavit se vultu demisso in terram.

2 Et dixit, ecce nunc domini mei, divertite quæso in domum servi vestri, ubi pernoctetis, & lavare pedes vestros, deinde surgentes mane pergetis viam vestram: qui dixerunt, [a] ne quæsumus, nam in platea ipsa possumus pernoctare.

3 Sed cùm institisset apud eos valde, divertentes ad eum ingressi sunt domum ejus, qui fecit eis convivium, & [a] infermentatos panes coxit, quos comederunt.

4 Nondum cubaverant, cùm viri civitatis illius, Sedomitæ obsederunt domum illam a puero usque ad senem, universus populus ab extremo urbis:

5 Et inclamaverunt Lotum dicentes ei, ubi sunt viri illi qui ingressi sunt ad te hac nocte? educ illos ad nos, ut [b] cognoscamus eos.

6 Ad quos egressus Lot ad ostium, januam clausit post se:

7 Et dixit, ne quæso, fratres mei, malefaciatis *illo*.

8 [a] Ecce jam mihi sunt duæ *filiæ* quæ non sunt experte virum, educã quæso illas ad vos, & facite illis prout bonum *videbitur* in oculis vestris: tantummodò hominibus istis ne faciatis quicquam, quandoquidem ingressi sunt sub umbram [a] tabulati mei.

9 Qui dixerunt, [a] secede illuc: deinde dixerunt, [a] hic unus venerit ad hospitandũ, & [b] judicis partes arroget? nunc malefaciemus tibi plus quàm illis: cumq; institissent in virum illum *nempe* in Lotum valde, tandem accesserunt ut perfringerent januam.

10 Quapropter extendentes viri illi manum suam, introduxerunt Lotum ad se domum, januam autem occluserunt.

11 Viros verò illos qui erant ad ostium domus percusserunt [c] subito scotomate a minimo usq; ad maximum, adeò ut defessi sint *laborando* ad inveniendum ostium.

12 Edixeruntque viri illi Loto, quis præterea hic tibi est, *sive* gener, sive filii tui, sive filiæ tuæ, denique quicunque tibi *juncti sunt* in hac civitate, cura ut exeant ex hoc loco.

13 Nos enim [d] perdituri sumus locum hunc, eo quòd magnus est clamor istorum in conspectu Jehovæ, misitque nos Jehova ad perdendum [e] istam *civitatem*.

14 Egressus itaque Lot allocutus est generos suos qui brevi fuerant ducturi filias suas, dicens, surgite, egredimini de loco hoc, mox enim perditurus est Jehova hanc civitatem: sed fuit *habitus* tanquam jocabundus in oculis generorum suorum.

15 Cùm autem aurora ascenderet, urgebant Angeli ipsi Lotum, dicendo: surge, assume uxorem tuam & duas filias tuas præsentes, ne consumaris in [f] pœna hujus civitatis.

16 Cunctabatur autem: quapropter prehenderunt viri illi manum ejus & manum uxoris ejus, manumq; duarum filiarũ ejus, [g] eoquòd Jehova clementer amplectebatur eum: ut educerent eum, & relinquerent eum extra civitatem ipsam.

17 Fuitque cùm educerent eos foras, ut diceret *unus*, Eripe te quod ad vitam tuam: [a] ne intuere post te, neq; consiste tota hac planitie: ad montem illum *fuga* eripete, ne consumaris.

18 Dixit verò Lot ad eos, [a] ne quæso, domini mei.

19 Ecce nunc [h] invenit gratiam servus tuus in oculis tuis, & amplificasti benignitatem tuam quam exercuisti erga me, incolumẽ servando animam meam: ego autem non possum *fuga* me eripere ad montem illum: [i] *vide* ne assequatur me hoc malum, & moriar.

20 Ecce nunc civitas ista propinqua ad fugiendum eò, & est *res* perexigua: *fuga* eripiam me quæso illuc (nónne res perexigua est?) & vivat anima mea.

21 Dixit ergo ad eum, Ecce rationem habeo tui etiam in hac re: ut non subvertam civitatẽ istam quam dixisti.

22 Festina, *fuga* te eripe illuc, [a] non enim poterò facere quicquam usque-dum perveneris

[a] Heb. *tigni mei.*

[b] Heb. *judicando judicet.*

[c] *Vox Hebræa teste Aben Ezra, hîc, & 2. Regum. 6. 18. non tãtùm oculorũ, sed etiam mẽtis tenebras designat, ac proinde in plurali numero solùm repetitur.*

[d] Heb. *perdentes: nam præsens paulò post futuri significationẽ habet, ut versu. 14.*

[e] *vide suprà 10. 12.*

[f] Heb. *iniquitate, ut suprà 4. 13.*

[g] Heb. *propter clementiam Jehovæ erga eum.*

[h] *sic suprà, 6. 8. & 18. 3.*

[i] *Eclipsis, ut suprà. 3. 22. & 11. 3.*

illuc: propterea h vocavit quisque nomen illius civitatis i Tzohharem.

23 k Sole oriente super terram, Lot ingrediebatur Tzohharem.

24 Et Jehova demisit super Sedomum & super Hhamoram, pluviam sulphuris & ignis, a Jehova e cœlis:

25 Subvertitque l civitates ipsas & planitiem totam: & omnes incolas illarum civitatum, etiam m fœtum terræ.

26 Intuens autem uxor ejus n ulterius post eum, fuit in o statuam salis.

27 Cúmque Abraham mane surgens, in loco illo ubi p steterat coram Jehova,

28 Prospectaret versus Sedomum & Hhamoram, & versus universam regionem illius planitiei: vidit quòd ecce ascendebat fumus illius regionis tanquam fumus fornacis.

29 Fuit itaque cùm perderet Deus civitates illius planitiei, ut q recordaretur Deus Abrahami: ideoque emitteret Lotum e medio illius subversionis, cùm subverteret civitates illas in quibus habitaverat Lot.

30 Lot autem ascendens Tzohhare, vt habitaret in monte illo, & duæ filiæ ejus cum eo (metuebat enim habitare Tzohhare) habitavit in spelunca quadam ipse cum duabus filiabus suis.

31 Ubi dixit primogenita ad minorem *natu*, pater noster senex est: neque quisquam *superest* in terra, qui congrediatur nobiscum, secundùm consuetudinem totius terræ.

32 Agedum, demus bibendum patri nostro vinum, & cubemus cum eo, ut servemus ex patre nostro semen.

33 Cùm itaque dedissent bibendum patri suo vinum nocte illa, accedens primogenita cubavit cum patre suo, qui non percepit cùm cubaret illa, aut cùm surgeret.

34 Fuit verò postridie ut diceret primogenita ad minorem *natu*, ecce cubavi præterita nocte cum patre meo: demus ei bibendum vinũ etiam hac nocte: deinde accedes cuba cum eo, ut servemus ex patre nostro semen.

35 Cùm itaque dedissent bibendum etiam nocte illa patri suo vinum, surgens minor *natu* cubavit cum eo, qui non percepit cùm cubaret illa, aut cùm surgeret.

36 Ita conceperũt duæ filiæ Loti ex patre suo.

37 Peperitque primogenita filium, & vocavit nomen ejus Moabum: r is *est* pater Moabitarum s usque in hunc diem.

38 Et ipsa quoque minor *natu* peperit filium, & vocavit nomen ejus Ben-hhammi: ipse *est* pater Hhammonitarum usque in hunc diem.

h *id est, exiguum: alludit ad verba Loti, ver.* 20.

ANNOTATIO.

2 Nunc] *cùm nox iusset.* Ne quæs.] *ut hominum specie apparebant, sic hominum more civiliter agebant.* 3 Infermentatos] *ut maturè comederent, & se ad quietem componerent: vide supra* 18.6. 5 Cognoscamus] *adeò deplorati erant, ut abjecto omni pudore turpissimum suum flagitiosissimum animum palam profiterentur.* 8 Ecce jam] *tanta erat olim hospitalitatis reverentia, ut suorum hospitum incolumitatem suis etiam damnis redimerent. Nec tamen propterea probari, aut in exemplum trahi potest quod hic Lot aut Judic.* 19.24. *Ephrateus ille facit, quia facienda non sunt mala ut eveniant bona.*

9 Secede] *tantisper dum de eo quod proposuisti deliberabimus.* Hic unus] *indignum judicantes, ut ab inquilino leges acciperent, in priore proposito perguns, & graviora, nisi cesserit, interminantur.* Institisset] *proposito minus, si hospitum capiam non faceres.* 17 Ne intuere] *q.d. celeriùs fuge: duo enim prohibet quæ fugam retardant, neque tantùm Lotò, sed etiam reliquis, ut doces Luc.* 26. *unum est, ne retrospiciat ullus, alterum, ne pedem in ulla planitiei parte ad consistendum figat.* 18 Ne quæso] *cogar continuo cursu ad montem illi remotiorem difficilemq; contendere.* 22 Non enim po.] *a.d. consilium Dei immutabile est de vobis ex incendio eripiendis, ac proinde ante incendium in tuto collocandis: quod mandatum Angelus accepisse dicit.* Vocavit quisque] *ut suprà* 16.14. 23 Sole oriente] *id est, ab aurora. ad ortum solis ejusdem diei iter confecit, quod erat inter Sedomum & Tzohharem: quo emenso incendium secutum est, ut Angelus dixerat ver.* 22. 25 Civitates] *quæ nominantur Deut.* 29.23. *duæ verò quæ hic reticentur Hoschæ* 11.8. Fœtum] *id est, quicquid ortum e terra.* 26 Ulterius post eum] *contra mandatum Angeli suprà ver.* 17. *Lot enim mulieris sequebatur, ut eas ingereret.* Statuam salis] *non tantùm in materiam salis, sed firmum & durabilem, quod utrumque indicatur vocis salis: ut Num.* 5.11. *fœdus perpetuum fœdus salis dicitur, quia sal a corruptione vendicat.* 27 Steterat] *suprà* 18.22. 29 Recordaretur] *ut suprà.* 11.35. *promiserat se fore beneficum erga benedicentes ei, & amicos ejus, inter quos Lot post remus non erat.* 37 Is est pater Moab.] *quia hi duo fuerunt duorum populorum autores, qui Israëlitis futuri erant vicini, & de quibus certa leges ferendæ, & historiæ scribendæ erant, ideò Moschæ hæc de illis scribit, ut origine cognitâ, melius eorum ratio, quæ scribuntur de illis, intelligeretur.* Usque in hunc diem] *quasi dicat, nostro adhuc tempore manent impermixti, & sua nomina retinent.*

CAPUT. XX.

Abraham e planitie Mamræ cum familia ad urbem regiam Abimeleci migrat: ubi uxore ei adempta Rex divinitus objurgatus, punitus, eamq; reddere jussus, eam in violatahi marito cum amplu muneribus restituit, cujus precibus ipse cum suis sanitatem recuperat.

1 PROFECTUS autem inde Abraham ad regionem Meridianam, ut habitaret inter Kadeschum & Schurem, hospitatus est Gerari.

2 Vbi cùm dixisset Abraham de Sara uxore sua, soror mea est, mittens Abimelec Rex Gerari homines, accepit Saram.

3 Sed veniens Deus ad Abimelecum in somnio nocturno, dixit ei, Ecce tu illico morieris propter hanc mulierem quam accepisti, cũ sit junctа marito.

4 Abimelec autem non accesserat ad eum: quapropter dixit, domine, an gentem etiam justam occides?

5 Nónne ipse dixit mihi, soror mea est? & illa ipsa quoque dixit, frater meus est? cum integritate cordis mei & munditia manũ mearum feceram istud.

6 Tum dixit ad eum Deus in somnio, etiam ego sciebã cum integritate cordis tui te feciſſe istud,

a Heb. *mortuus es: ut suprà* 19.13.

b Heb. *maritata marito.*

istud, atque etiam ego cohibui te ne peccares in me: idcircò non sivi te attingere eam.
7 Nunc itaque restitue uxorem illius viri, propheta enim est, cumq; oraverit pro te, vivito: quòd si non restitueris, scito te omnino morituram, te, & omnes qui tui sunt.
8 Cùm ergo surgens Abimelec mane vocasset omnes servos suos, & locut' esset omnia verba hæc dipsis audientibus, timuerũt viri illi valde.
9 Deinde vocans Abimelec Abrahamum dixit ei, quid fecisti nobis? & quid peccavi in te, quòd induxisti super me & super regnum meũ noxam magnam? opera quæ non sunt facienda fecisti adversum me.
10 Dixit præterea Abimelec ad Abrahamũ, quid spectabas, cùm faceres rem hanc?
11 Cui dixit Abraham, feci quia dicebam, duntaxat irreverentia Dei est in loco isto: quare occident me causa uxoris meę.
12 Sed etiam verum est, soror mea filia patris mei est, sed non filia matris meæ: & fuit mihi uxor.
13 Fuit autem cùm faceret Deus ut errarẽ e domo patris mei, ut dicerem ei, hæc sit benignitas tua quam exerceas erga me: ad quemcunque locum pervenerimus, dicito de me, frater meus est.
14 Tunc accipiens Abimelec greges & armenta & servos & ancillas, dedit Abrahamo, & restituit ei Saram uxorem ejus.
15 Dixitque Abimelec, ecce regio mea tibi expositа est: in loco tibi grato habita.
16 Saræ verò dixit, ecce dedi mille sicles argenteos fratri tuo: ecce ipse tibi est operimẽtum oculorum apud omnes qui tecum sunt: sit etiam apud quoscunque, & esto erudita.
17 Cùm itaque orasset Abraham Deum, sanavit Deus Abimelecum & uxorem ejus & ancillas ejus, ut parerent.
18 Nam firmiter occluserat Jehova omnem vullam familiæ Abimeloci, causa Saræ, uxoris Abrahami.

c Heb. *moriendo morieris.*
d Heb. *in auribus eorum.*
e Heb. *in uxorem.*
f Heb. *errare facerent deus: ut 2. Schem. 7.23. plurale verbum cum Dei nomine ad indicandũ S. Triados mysterium.*
g Heb. *Coram te sus supra 13.9.*
h Heb. *in bono loco in oculis tuis.*
i Heb. *occludendo occluserat.*

ANNOTATIO.

1 Inde] *ex planitie Mamræ, ubi habitabat, supra 18.1.* 2 Cùm dixisset] *quo consilio, hic & cap. 12 ostenditur.* 3 Illico] *sub conditione, nisi mulierẽ hanc restituas, infra 7. nam conditionalis est interminatio.* 4 Non accesserat] *divinitus impeditus morbo, qui apparitionem præcessit, ut liquet ex fine cap.* An gentem] *nam etsi Deus Abimelecum alloquens populi non nominat, plagæ tamen, quibus populum cum Rege castigavit, efficiebant ut populo quoque suo matueres: ideoq; illum culpa primùm liberat, deinde seipsum excusat.* 5 Cum integritate] *id est, bona fide & conscientia, quasi dicat, nec animum habui malum, nec factum (quod synecdochicè manibus tribuitur) turpe existimavi, aut humanitus reprehendendum fore.* 7 Propheta] *mihi charus, quem si offendas, me offenderis: & quia propheta est, uxorem suam scit a te intactam esse, ac proinde eã restituta acquiescet.* Vivito] *quasi dicat, sententiam mortis latam rescindens remitto te in possessionem vitæ, cum primùm hic mihi exposueris te sibi satis fecisse.* 10 Quid spectabas] *quasi dicat, cùm nihil præsserat a nobis quod te eo moveret, quid te movit ut hoc consilium caperes?* 12 Sed etiam verum] *hinc confirmant Hhebræi Saram eandem esse quæ supra 11. 29. nominatur Jisca filia Haranis. Hharanem enim (ut qui annos 50. ante Abramum natus sit) ex altera matre natum esse dicunt, ideòque Abrahamum hîc votare eam filiam patris sui, non autem matris. Nepotes verò filios avorum dici pervulgatum est, ut Juthronis filiæ dicuntur filiæ Rebbuelis, Exod. 2. 17. & 20.* 14 Accipiens] *ut statum sibi placarets, injuriámque illatam compensaret.* 16 Tibi est operimentum] *Periphrasis mariti, a jure quod in uxorem habet, & ab officio illius protegendæ: nam in subjectionis signum velatur uxor, infra 24. 65. & 1. Corinth. 11. Simile est expandere alam vestimenti, Ruth 3.9. & Jechabh'æ 4.1.* Sit etiam] *ad est, quemadmodum a tuis familiaribus maritus tuus agnoscitur, sic fac ut apud quoscunque agnoscatur: & eruditus te hoc periculum in quo modò fuisti, ut in posterum caveas, ne dissimules hunc esse maritum tuum.*

CAPUT. XXI.

Dominus promissi memor, constituto tempore largitur Saræ Jitzchakum: quem Abrahum octavo die circumcidit, Hagaram ancillam cum Jischmahhelo filio imprimis Sara dato, justu ablegat, a Rege Abimelecho ad meundum fœdus invitatus acquiescit, & ab eo puteum sibi per violentiam ademptum recuperat.

1 POSTEA Jehova visitavit Saram quẽadmodum dixerat, id est, fecit Jehova Saræ quemadmodum locutus fuerat.
2 Concepit enim & peperit Sara Abrahamo filium in senectute ejus, eâ ipsâ tempestate quam dixerat Deus.
3 Vocavitque Abraham nomen filii sui qui natus erat ipsi, quem peperat ei Sara, Jitzchakum.
4 Et circumcidit Abraham Jitzchakum filium suum, natum octo dies, sicut præceperat ei Deus.
5 Erat autem Abraham natus centum annos, cùm nasceretur ei Jitzchak filius ejus.
6 Dixitque Sara, risum fecit mihi Deus: quisquis audiet, arridebit mihi.
7 Dixit præterea, quis dixisset Abrahamo, certò lactabit filios Sara? attamen peperi filium in senectute ejus.
8 Crevit autem infans & a lacte depulsus est: fecitque Abraham convivium magnum, quo die a lacte depellebatur Jitzchak.
9 Cumque videret Sara filium Hagaræ Ægyptiæ, quem pepererat Abrahamo, irridentẽ,
10 Dixit Abrahamo, ejice ancillam hanc & filium ejus: non enim futurus est hæres filius ancillæ istius cum filio meo, cum Jitzchako.
11 Mala autem videbatur hæc res valde in oculis Abrahami propter filium suum.
12 Sed edixit Deus Abrahamo, ne malum videtor in oculis tuis de puero hoc & de ancilla tua, quicquid dixit ad te Sara, auscultа voci ejus: nam in Jitzchako vocabitur tibi semẽ.
13 Attamen etiam filium ancillę hujus in gentem redigam, quia semen tuum est.
14 Cùm ergo surrexisset Abraham manè, accipiens panem & utrem aquæ, dedit Hagaræ imponens humero ejus, dedit & cum puero ipso, ac dimisit eam: itaque profecta vagabatur per desertum quod jam dicitur Beer-schebahhi.

a Heb. *lactaturi.*

15 Et deficientibus aquis ex utre, abjecit puerum ſuum' ſub unam arborum,
16 Abiénſque ſedit e-regione procul, 'ut qui jaculantur arcu: dicebat enim, ne videam cùm morietur puer: ſic ſedens e-regione, ſublata voce ſua flebat.
17 Audivit autem Deus vocem ipſius pueri: quapropter inclamans Angelus Dei Hagaram e cœlo, dixit ei, quid tibi eſt Hagar? ne timeas: attendit enim Deus ad vocem ipſius pueri 'in *loco* ubi eſt.
18 Surge, tolle puerum iſtum, & apprehende manu tua eum: nam in gentem magnam rediga eum.
19 Tum' aperuit Deus oculos illius, ut videret puteum aquarum: abiens itaque implevit utrem illum aqua, & bibendum dedit puero.
20 Deinde' adfuit Deus ipſi puero ita ut creverit, ('habitabat autem in deſerto, erat que 'jaculator arcitenens,
21 Habitabat, inquam, in deſerto Paranis) & accepit ei mater ejus uxorem, e terra Ægypti.
22 Fuit autem' illo tempore, ut alloqueretur Abimelec & Picol princeps militiæ ejus Abrahamum, dicendo, 'Deus tecum eſt in omnibus quæ tu facis.
23 Nunc itaque jura mihi per Deum hîc, 'dira *tibi imprecans*, ſi mentitus fueris mihi aut filio meo, aut nepoti meo, ſore ut ſecundum benignitatem illam quam exercui erga te, exerceas erga me & erga regionem hanc in qua peregrinaris.
24 Dixit verò Abraham, *quod ad* me, jurabo.
25 (Poſtquam reprehendenti Abrahamo Abimelecum, 'propter puteum aquarum, quem vi occupaverant ſervi Abimeleci,
26 Dixiſſet Abimelec, neſcio quis fecerit rem hanc: nam neque tu indicaſti mihi, neque etiam ego audivi prætercquàm hodie)
27 Et accipiens Abraham greges & armenta 'dedit Abimeleco: pepigerúntque ambo ipſi fœdus.
28 Statuerat autem Abraham ſeptem agnas gregis' ſeorſim.
29 Dicenti itaque Abimeleco ad Abrahamum, quorſum ſeptem agnæ iſtæ, quas ſtatuiſti ſeorſim?
30 Is dixit, ut has ſeptem agnas accipias e manu mea: 'quo ſit mihi in teſtimonium me fodiſſe puteum hunc.
31 Idcircò vocavit *quiſque* locum illum [b]Beerſchebahhum, quia ibi juraverant ambo.
32 Sic cùm pepigiſſent fœdus Beer-ſchebahhi, ſurgens Abimelec & Pcoli princeps militiæ ejus, reverſi ſunt in regionem Peliſchtæorum.
33 'Plantavit verò Abrahã nemus Beer-ſchebahhi, & invocavit ibi nomen Jehovę *Dei* fortis æterni.
34 Peregrinatus enim eſt Abraham in regione Peliſchtæorum diebus multis.

[b] *id eſt, puteum juramenti.*

ANNOTATIO.

1 Poſtea] *quàm recuperata uxore eò pervenit quò volebat.* Dixerat] *ſuprà.18.10.& 14.* Viſitavit] *hunc ſumenda frequentiſſimæ hujus phraſeos explicatio: eſt enim viſitare exequi promiſſum bonum, vel denunciatum malum.* 3 Jitzchakum] *ex mandato Dei ſuprà.17.19.* 4 Præceperat] *ſuprà.17.11. hic primus octavo die circumciſus legitur.* 6 Riſum] *non amplius diffidentis, ut ſuprà 18.12. ſed prædicantis beneficium Dei.* 7 Quis dixiſſet] *q.d. contra omnium opinionem factum eſt, ut hac ætate mater nutrixque fierem: ideò dicitur Rom.4.18. Abrahamũ ſub ſpe contrà ſpem credidiſſe.* Filios] *indefinitè dictum. vide infrà.46.7.* 9 Irridentem] *Certum eſt ex Galat.4.29. eam fuiſſe irriſionem, quæ cum Jitzchaki perſecutione conjuncta eſſet.* 10 Non enim] *Hæc cauſa oſtendit perſecutionem iſtam ab affectatione hæreditatis natã eſſe: cùmque Iſchmahbel adhuc puer non ſuo inſtinctu, ſed a matre inſtructus id facere videretur, ideò petit Sara ut uterque ejiciatur.* 12 Edixit] *noctu, ut oſtendis ver. 14.* Vocabitur] *id eſt, Jitzchak erit & reputabitur legitimus tuus hæres, ad quem promiſſiones tibi factæ derivabuntur.* 14 Panem] *Synecdoche: commemorantur enim tantùm, quæ uſui facientibus per deſerta loca ſunt neceſſaria.* 15 Sub unam arb.] *ne Solu ardore conficeretur, ſed quietius vitam in umbra finiret.* 16 Ut qui jacul.] *id eſt, quantum ſagittaris a ſcopo abeſſe ſolent.* 17 In locoubi] *q.d. licèt a paterna domo exulans, in deſerto verſetur, rebus ad vitam neceſſariis deſtituitur, non tamen eum derelinquit, ſed ejus etiam hîc rationem habet. Sic fidem hujus mulieris coluit ſulcis de promiſſione ſuprà.16.10. & factam Abrahamo præſtat ſuprà.17.20.* 19 Aperuit] *id eſt effecit ut videret fontem vicinum, quem antea, quamvis apertus eſſet oculus, non videbat: ſic Lucæ 24.31.* 20 Adfuit] *favore, quod ad externa proſecutus eſt, ut promiſſiones factas præſtaret.* Habitabat] *ut prædixerat Angelus ſuprà 16.12. ipſe erit ferus homo.* Jaculator] *id eſt, bellicoſus, ſynecdochicè, ut angelus ibidem prædixerat.* 22 Illo tempore] *cùm adhuc Abraham habitaret inter Kadeſchum & Schurem.* Deus tecum] *q.d. tibi in omnibus favet, quod nos monet, ut tuam amicitiam expetamus.* 23 Dira tibi] *apoſiopeſis, ut ſuprà.14.22.* 25 Propter puteum] *regio eſt ſiticuloſa, ut apparet ex hiſtoria Hagaræ, & Deut.11.10. quamobrem non debet leviculum videri id de quo Abraham Regem interpellabat.* 27 Dedit] *ut reſtituitur, nihil amplius offenſioni animo ſuo hærere, ſe excuſationem accipere, & in traditione hac bonam fidem, a ſe præſtitam grato animo agnoſcere.* 28 Seorſim] *nam negotium hoc de puteo, diverſum erat ab altero de ineundo fœdere.* 30 Quo ſit mihi] *id eſt, munere hujus acceptio teſtetur: ut multis ſimilibus controverſiis cedere hujus putei quem effodi uſu atque dominio.* 33 Plantavit verò] *ut qui ſtatuerat diu ibi commorari, quod ſequens verſus oſtendit.*

CAPUT XXII.

Abraham ex divino oraculo Jitzchakum filium immolandum in locum imperatum adducit: ad quem jugulandum ubi manum admovet, divinitus prohibetur, & aritetem ejus loco mactat: quo facto Dei obedientiam ejus probatis, promiſſiones de hæreditate & de Chriſto ei & ſemini ejus juramento confirmat. Poſtremò nuncium Abrahamo affertur de ſimilia fratru aucta, & nata Rubka, futura Jitzchaki uxore.

1 Fuit

a Heb. *post hæc, ut infrà vers.20.*

1 Fuit autem a his a rebus transactis, ut Deus ipse b tentaret Abrahamum: cùm dicenti ad eum c Abraham, is dixisset, ecce me.

2 Dixit enim *Deus*, d tolle nunc filium tuum, e unicum tuum, f quem diligis Jitzchakum, ut abeas in regionem g Morijæ: & offer eum ibi in holocaustum, super h uno illorum montium, quem dixero tibi.

3 Surgens itaque Abraham ipso mane instravit i asinum suum, & accepit duos pueros suos secum & Jitzchakum filium suum: & fissis lignis holocausti surrexit ut abiret ad locum quem dixerat ei Deus.

4 Tertio die cùm extulisset Abraham oculos suos, vidit ipsum locum e-longinquo.

5 Quapropter edixit Abraham pueris suis, consistite hic cum asino: ego verò & hic puer ibimus eo usque, cúmque adoraverimus, k revertemur ad vos.

6 Et accipiens Abraham ligna holocausti, imposuit Jitzchako filio suo, accepit verò in manum suam ignem & cultrum: sic abibant ambo simul.

7 l Alloquens autem Jitzchak Abrahamum patrem suum dicebat, mi pater, qui dixit, ecce me fili mi: tum dixit *Jitzchak*, ecce ignem & ligna, at ubi *est* parva pecus ad holocaustum?

8 Cui dixit Abraham, Deus prospiciet sibi de parva pecude ad holocaustum, fili mi: cùm irent ambo simul.

9 Cúmque perveniissent ad locũ illum quem dixerat ei Deus, extructo ibi Abraham altari disposuit ligna: posteà colligans artubus Jitzchakum filium suum, imposuit eum altari supra ipsa ligna.

10 Et extendens Abraham manum suam, accepit cultrum ad jugulandum filium suum.

11 Inclamans verò ad eum Angelus Jehovæ è cœlo, dixit, m Abraham Abraham: qui dixit, ecce me.

12 Tum dixit *Angelus*, ne extendas manum tuam in puerum hunc, nec facias ei quicquam: nunc enim n expertus sum timentem Dei esse te, cùm non subtraxeris filium tuum, unicum tuum, a me.

13 Cùm autem sublatis Abraham oculis suis videret, quòd ecce aries o retrò detinebatur in perplexitate *veprium* cornibus suis, abiens Abraham accepit arietem illum, obtulitque eum in holocaustum loco filii sui.

14 p Propterea vocavit Abraham nomen loci illius, Jehova providebit: ex quo dici solet hodie, q in monte Jehovæ providebitur.

15 Inclamavit porro Angelus Jehovæ Abrahamum secundò, è cœlo:

16 Ac dixit, Per meipsum juro, dictum Jehovæ: quandoquidem fecisti rem hanc, & non subtraxisti filium tuum, unicum tuum:

17 b Me prolixè benedicturum tibi & cumulatissimè multiplicaturum r semen tuum, *ut sit numerosum* sicut stellæ cœli, & sicut arena quæ *est* in littore maris, & hæreditariò possessurum semen tuum s portam inimicorum suorum,

18 Ita ut t benedictas se reputent in semine tuo omnes gentes terræ: quando quidem auscultasti voci meæ.

19 Deinde reverso Abrahamo ad pueros suos, surgentes abierunt pariter Beer-schebahhum: habitabat enim Abraham Beer-schebahhi.

20 Fuit autem his rebus transactis, ut nunciaretur Abrahamo, dicendo, ecce peperit ipsa quoque Milca filios Nachori fratri tuo:

21 Hhutzum primogenitum suum, & Buzum fratrem ejus, & Kemuelem patrem Arami,

22 Cesedum que, & Chazone, & Pildaschum, & Jidlaphum, etiam que Bethuelem:

23 Bethuel autem genuit u Ribkam: octo istos peperit Milca Nachori fratri Abrahami.

24 Quòd verò ad concubinam ejus, cujus nomen Reuma, ipsa quoque peperit Tebachum, & Gachamum, & Tachaschum, & Mahhacam.

b Heb. *quòd benedicendo benedicam tibi, & multiplicando multiplicabo.*

ANNOTATIO.

1 His rebus transf.] *q.d. pestquam Abraham tot promissiones a Deo in Jitzchako acceperat, & tot benedictiones, ut earum fructu gustaverat, hoc ei proponitur quod videbatur ex diametro pugnare cum promissionibus, quarum fundamentum erat Christus ex Jitzchako nasciturus.* Tentaret] *examini eum subjecit, ut palàm fieret qua fide erga se præditus esset.* 2 Tolle nunc] *tot sunt ferè distinctiones emphaticæ quæ verba ad exaggerandam mandati gravitatem, fidemque Abrahami & obedientiam: vide supra in 18. 17.* Unicum tuum] *post amandatum Jischmahhelem, eumq; unum legitimè ex uxore natum.* Quem diligis] *præ altero.* Morijæ] *anticipatio, nam nominu causa ponitur infrà ver. 14. Est autem hæc regio ubi sita sunt Jeruschalajima. 2. Chron. 3. 1.* Uno illorum] *nam mons ea est regio, Psal 125. 2.* 3 Asinum] *ad ferenda ligna, ver. 6.* 5 Revertemur] *fide reputabat Deum posse Jitzchakum a mortuis suscitare, Heb. 11. 19. itaque nesciens formam rei futuræ, prophetavit.* 7 Alloquens] *hæc colloquii narratio plurimum ad ostendendã Abrahami πληροφορίαν & constantiam facit.* 11 Abraham] *anadiplosis festinationem in vocante ostendit, & declarat eum in ipso articulo a suis cæde retractum esse, quo sacrificaturus.* 12 Expertus sum] *humanitus dictum.* 13 Retrò] *videtur vox Angeli a tergo Abrahami insonuisse, ad quam cùm se convertisset, arsit ille oculis ejus oblatus est.* 14 Propterea] *comparativum eventu respondentem suam ad filium supra ver. 8.* In monte Jeh.] *q.d. ex eo quod ibi Abrahamo contigit, proverbium manavit: quo in rebus perplexis quarum nullus cernitur exitus, ad Dei providentiam recurritur, dicendo, in monte Jehovæ providebitur, hoc est, suo tempore & loco, ut olim factum est.* 17 Semen tuum] *illud de quo dictum est, in Jitzchako vocabitur tibi semen, supra 21. 12.* Portam] *robur, potentiam, & imperium: nam munitiones & propugnacula in portis collocari solebant, & ibidem jus a magistratibus dici, ut passim in Scripturis apparet.* 18 Benedictas] *id est, fide se agnoscant in semine tuo, quod est Christus, esse benedictas.* 24 Ribkam] *cujus causa hanc genealogiam superioribus adjecit Moses, ut viam sibi munires ad narrationem. cap. 24.*

CAPUT XXIII.

Sara ætas & mors cum Abrahami planctu describitur, & locus ab eo emitur in quo uxorem sepelit.

1 Fuit

1 Fuit autem vita Sarę centum viginti ſeptem annorum, *bi* anni vitæ Saræ.
2 Quâ mortuâ in urbe Arbahhi (ea *jam dicitur* Chebron) in regione Cenahhani, [a]ingreſſus eſt Abraham ad lugendum propter Saram, & ad deflendum eam.
3 Poſteà ſurgens Abraham a facie mortui ſui, allocutus eſt filios Chethi, dicendo,
4 [b]Peregrinus & inquilinus ſum apud vos: date mihi poſſeſſionem ſepulchri apud vos, ut ſepeliam mortuum meum *ſublatum* e conſpectu meo.
5 Reſpondentes autem filii Chethi Abrahamo, dixerunt ei,
6 Audi nos domine mi, [c]princeps Dei, tu inter nos, in ſelecto ſepulchrorum noſtrorum ſepeli mortuum tuum: nemo ex nobis ſepulchrum ſuum occludet tibi, quo minus ſepelias mortuum tuum.
7 Tum ſurgens Abraham incurvavit ſe coram populo ejus regionis, coram filiis Chethi:
8 Et locutus eſt cum eis, dicendo, ſi eſt in animo vobis vt ſepeliam mortuũ meum *ſublatum* a conſpectu meo: audite me & intercedite pro me apud Hhephronem filium Tzocharis:
9 Ut det mihi ſpeluncam *loci* [d]Macpelæ [a]ſui, quæ *eſt* in extremitate agri ipſius, [b]juſtâ pecunia det eam mihi inter vos, in poſſeſſionem ſepulchri.
10 (Hhephron autẽ [e]ſedebat inter filios Chethi) reſpondit verò Hhephron Chittæus Abrahamo, [c]audientibus filiis Chethi, coram omnibus ingredientibus portã civitatis ſuæ, dicẽdo.
11 Nequaquam, domine mi audi me: agrum illum do tibi, & ſpeluncam quæ in eo *eſt* tibi do ipſam: [d]in conſpectibus populi meis do ipſam tibi, ſepeli mortuum tuum.
12 Tunc incurvavit ſe Abraham coram populo regionis illius:
13 Et allocutus eſt Hhephronẽ audiente populo regionis illius, dicendo, [e]ſed ſi tu *is es*, quęſo audi me: [f]dabo oblatum pretium agri accipe a me: tum ſepeliam mortuum meum ibi.
14 Reſpondens autem Hhephron Abrahamo, dixit ei,
15 Domine mi audi me, terra quadringentorum *ſiclorum* argenti, [g]inter me & inter te, [h]quid eſt? quare mortuum tuum ſepeli.
16 Acquievit itaque Abraham Hhephroni, & appendit Abraham Hhephroni argentum illud, quod indicaverat audientibus filiis Chethi: quadringentos [i]*ſiclos* argenti [k]commeantis ad quemlibet mercatorem.
17 [l]Ita ceſſit ager Hhephronis qui *eſt* Macpelæ, quæ *eſt* e-regione Mamræ, ager cum ſpelunca ipſa quæ in eo *eſt*, omnique arbore quæ in agro *erat*, quod *denique erat* in toto termino ejus circumquaque,
18 Abrahamo in poſſeſſionem præſentibus filiis Chethi, coram omnibus ingredientibus portam civitatis ejus.
19 Poſt hæc demum ſepelivit Abraham Saram uxorem ſuam in ſpelunca agri Macpelæ e-regione Mamræ (ea *jam dicitur* Chebron) in regione Cenahhani.
20 Cùm ceſſiſſet ager ille & ſpelunca quæ *eſt* in eo, Abrahamo in poſſeſſionem ſepulchri, *emptus* a filiis Chethi.

[a] Heb. *qui eſt ipſius.*
[b] Heb. *pleno argento, ut* 1. *Chro.* 21. 22. *&* 24. *quod explicatur infrà ver.* 16.
[c] Heb. *in auribus filiorum ut infrà.* 13. *&* 16.
[d] Heb. *in oculis filiorum populi mei, ſic infrà.* 18.
[e] Heb. *dedi argentum agri, id eſt, planè ſtatus dare & jam offero.*

ANNOTATIO.

2 Ingreſſus eſt] *in tentorium Sarę: ita enim ſimul habitabant, ut ſua tentoria ſeparata haberent, ſicut apparet ex fine cap. ſeq.* 4 Peregrinus] *ita benevolentiam ſibi conciliat, & neceſſitatem ſuæ petitionis oſtendit.* 6 Princeps Dei] *id eſt, quem nos, licèt nihil inter nos poſſidentem, Dei beneficiis eximiè ornatum agnoſcimus: ſic Abimelec ſuprà* 21. 22. *Deus eſt tecum.* 9 Macpelę] *nomen proprium eſt loci, ut apparet ex Hebræa conſtructione, infrà* 17. *&* 19. 10 Sedebat] *id eſt, unus erat ex illo conſeſſu apud quem agebat Abraham.* 13 Sed ſi tu] *nam viri nomen audiverat Abraham, ſed neque de facie noverat, neque adeſſe putabat.* Oblatum] *ver.* 9. 15 Inter me &] *ut inter amicos (cujuſmodi ſumus) æſtimari ſolet.* Quid eſt?] *q.d. leviuſculum eſt quàm ut propterea mortuum ſepelire differas.* 16 Siclos] *Siclus in Lege eſt duplex: Communis, jam ante latam legem in rebus politicis receptus, & ſacer, ad res ſacras inſtitutus lege, altero duplo major. Erat autem ſacer* 20. *gerarum. Exod.* 30. 13. *&* Jecheſkel. 45. 12. *gera,* 16. *granorum hordei. Continet ergo Communis ſiclus (de quo hîc Moſchen agere verìſimile eſt, cùm de emptione rei non ſacræ ante legem factâ quæritur)* 10. *geras, id eſt,* 160. *grana hordei. Efficiunt autem* 160. *grana ſcrupulos noſtrates ſex, & duos trientes, ſive* 2. *drachmas & grana* 16. *Sic* 400. *ſicli argentei efficiunt centum undecim uncias argenti, duos ſcrupulos & duos trientes ſcrupuli.* Commeantis] *id eſt, ea quantitate & qualitate, ut etiam inter ipſos mercatores (qui in expendendo numiſmatis pretio ſunt diligentiſſimi) tranſlatitium & receptum eſſe poſſet.* 17 Ita ceſſit] *Hîc verſib. locum emptum, venditorem, teſtes, & alias circumſtantias accuratè, & fuſiore quàm ſolet ſtylo, proponit Moſche, idq; verbis deſumptis ex publicis emptionis tabulis, in quas omnia exactè referri ſolent: ut perpetuum eſſet documentum poſteris Abrahami de legitima illius loci poſſeſſione.*

CAPUT XXIIII.

Abraham ſenex filio de uxore proſpicit, ſidum ſimulans jurejurando obſtrictum ad eam quærendam amandat: qui in Meſopotamiam Deo duce profectus, Rebkam Jitzchake cum abundantiam ei in uxorem obtinet: Jitzchak verò eam ad ſe adductam uxorem accipit.

1 Abraham autem erat [a]ſenex, vergens ætate: benedixeratque Jehova Abrahamo in omnibus.
2 Tunc edixit Abrahã ſervo ſuo ſeniori familiæ ſuæ, qui præerat in omnibus quæ *erant* illi, [b]pone nunc manum tuam ſub femore meo:
3 Ut jurejurando obſtringam te per Jehovam Deum cœli Deumque terræ, [c]te non acceptarum uxorẽ filio meo ex [d]filiabus [e]Cenahhanæi *populi*, [a]inter quem habito.
4 Sed te ad regionem meam & ad cognationem meam profecturũ, & accepturum uxorem filio meo Jitzchako.
5 Dicenti autem ad eum ſervo illi, fortaſſis nolet mulier illa [b]ſequi me in terram hanc: an [c]omninò reducam filium tuum in regionem illam ex qua egreſſus es?
6 Edixit Abraham, Cave tibi ne reducas filium

[a] Heb. *in ejus medio.*
[b] Heb. *ire poſt me, & ſic deinceps.*
[c] Heb. *reducendo reducam.*

lium meum illuc.

7 Jehova Deus cœli, qui assumpsit me e domo patris mei & e regione cognationis meæ, quique locutus est mihi, & qui juravit mihi dicendo, semini tuo dabo regionem hanc: ipse mittet Angelum suum ante te, ut accipias uxorẽ filio meo inde.

8 'Quòd si nolet mulier illa sequi te, tu insons eris ab adjuratione mea hac: modò filium meum ne reducas illuc.

9 Ponens itaq; servus ille manum suam sub femore Abrahami domini sui, juravit ei super hac re,

d Heb. *duorũ fluviorum, id est, Mesopotamum, quæ inter Tygrim & Euphratẽ sunt.*

10 Deinde accepit servus ille decem camelos e camelis domini sui, ut proficisceretur: (omnes enim opes domini sui *habebat* in manu sua) surgénsque profectus est in Syriam d interamnem ad civitatem Nachoris.

11 Ubi faciens 'ut flecterent genua cameli extra civitatem ipsam, juxta puteum aquæ, tempore vespertino, quo tempore egredi solent haurientes *mulieres*,

12 Dixit, Jehova Deus Domini mei Abrahami, fac quæso ut obveniat mihi hodie: & exerce benignitatem *hanc* 'erga dominum meum Abrahamum.

13 (Ecce ego consisto juxta fontem aquarum, & filiæ hujus civitatis egrediuntur ad hauriendum aquam)

14 'Ut puella illa quæ mihi ad se dicenti, Inclina quæso hydriam tuam, ut bibam, responderit bibe, etiamque camelis tuis bibendum dabo, sit ea quam destinaveris servo tuo Jitzchako: & hac re experiar te exercuisse benignitatem erga dominum meum.

e Heb. *fuit: ut infrà 41.13. & 1. Schem. 4.1.*

15 e Evenit autem idipsum: nondum defierat loqui, cùm ecce Ribka egrediebatur, quæ nata fuerat Bethueli filio Milcæ uxoris Nachoris fratris Abrahami, habens hydriam suam super humerum suum.

16 (Puella autem ista erat formâ bonâ valde, virgo quam vir non cognoverat) cumque descendens ad fontem illum impleviſſet hydriam suam, atque ascenderet:

17 Accurrens servus ille obviam ei, dixit, sine me sorbere quæso parum aquæ ex hydria tua.

f Heb *festinavit ut demitteret: sic infrà 20. festinavit ut deplueret: item ver. 46.*

18 Quæ dixit, bibe, domine mi: f festinanterque demittens hydriam suam super manum suam, bibendum dedit ei.

19 Cumque desiisset dare ei bibendum, dixit, etiam camelis tuis hauriam, usque-dum absolverint bibere.

20 Et festinanter deplens hydriam suam in aqualiculum, cucurrit denuò ad puteum ut hauriret, hausitque omnibus camelis ejus.

21 Interea vir ille 'stupebat super ea, tacitus *observans* ut cognosceret utrum secundasset Deus viam suam, nécne.

22 Fuit autem postquam absolverunt cameli bibere, ut depromptum *tradens* vir ille g monile aureum cujus pondus *erat* dimidiati 'sicli, & duas armillas imponens manibus ejus, quarum pondus *erat* decem 'aureorum:

g *Sive spiram ut Plinius vocat, Græci στρεπτὸν.*

23 (Cum eo dicente, filia cujus es? indica nunc mihi: estne in domo patris tui locus nobis ad pernoctandum?

24 Illa dixisset ad eum, filia sum Bethuelis filii Milcæ, quem peperit Nachori,

25 Dixisset quoque ad eum, tum stramen tum pabulum multum *est* penes nos, tum etiam locus ad pernoctandum)

26 Verticem inclinaret vir ille, & incurvaret se Jehovæ,

27 Dicens, Benedictus *sit* Jehova Deus domini mei Abrahami, qui' non dereliquit benignitatem suam & fidem suam, h quin *exerceret eam* erga dominum meum: quod ad me, 'hac eadem via deduxit me Jehova in domum agnatorum domini mei.

h Heb. *a domino meo. pro regnina verbi constructio ostendit supplendum esse verbum cui conveniat.*

28 Itaque currens puella nunciavit in domo matris suę, ut res istæ *se* habebant.

29 Ribkæ autem *erat* frater, cujus nomen Laban: cucurrit erga Laban ad virum illum foras ad fontem:

30 (Fuit autem *hoc*, cùm vidisset monile illud & armillas super manus sororis suę, & cũ audiisset verba Ribkæ sororis suæ dicentis, ita allocutus est me vir ille) venitque ad virum illum: qui ecce adstabat camelis prope fontem.

31 Et dixit *Laban*, ingredere' benedicte Jehovæ: quare maneres foris? nam ego expedivi domum, & locum pro camelis istis.

32 Ingressus itaque vir ille domum ipsam, solvit camelos: dedit que *Laban* stramen & pabulum camelis, & aquam ad lavandum pedes illius, pedésque virorum qui *erant* cum illo.

33 Sed cùm apponeretur illi ut comederet, dixit, non comedam usquedum locutus fuero verba mea: dixit ergo *Laban*, loquere.

34 Tum dixit, Servus Abrahami ego *sum*.

35 Jehova autem benedixit Domino meo valde, adeò ut magnus evaserit: dedit enim ei greges & armenta & argentum & aurum, servosq; & ancillas, & camelos & asinos.

i Heb. *post senectutem suam.*

36 Prætereà peperit Sara uxor domini mei filium domino meo, i' postquam senuit ipsa: qui dedit ei quicquid habet.

37 Jurejurando autem obstrinxit me Dominus meus dicendo, ne accipias filio meo uxorem e filiabus Cenahhanæi *populi*, in cujus regione ego habito.

38 *Domi tibi imprecare*, nisi ad domum patris mei proficiscaris & ad familiam meam, ut accipias uxorem filio meo.

39 Cumque dicerem ad dominum meum, fortassis non sequetur me mulier illa,

40 Dixit ad me, Jehova in cujus conspectu cõtinenter ambulavi, mittet Angelum suum tecũ, & secundabit viam tuã, ut accipias uxorem filio meo e familia mea, & e domo patris mei.

41 Tunc insons eris ab execratione mea cùm veneris ad familiam meam: etsi non dabunt tibi, tunc eris insons ab execratione mea.

42 Veniens ergo hodie ad fontẽ istum, dixi, Jehova Deus domini mei Abrahami, si tu nunc secundas viam meam per quam ego ambulo:

43 (Ecce ego consisto juxta fontem aquarum) *fac* ut sit virgo illa mox egressura ad hauriendũ ad quam dicenti, da mihi quæso bibendum parum aquæ ex hydria tua,

44 Responderit mihi, etiam tu bibe, etiámque camelis tuis hauriam, ea ipsa *sit* uxor, quam destinavit Jehova filio domini mei.

45 Ego nondũ absolverã loqui cũ animo meo, cũ ecce Ribka egressa est *habens* hydriã suam super humerũ suum, descendensq; ad fontẽ hausit: ad quã cũ dixissem, da mihi bibendũ quæso,

46 Festinanter demittens hydriam suam a se, dixit, bibe etiámque camelis tuis bibendum dabo: bibi itaque, etiam camelis meis bibendum

dum dedit.
47 Quare interrogavi eam dicens, filia cujus es? quæ cùm dixisset, filia Bethuelis filii Nachoris, quem peperit ei Milca, posui monile istud supra nasum ejus, & armillas istas super manus ejus:
48 Et inclinans verticem incurvansq; me Jehovæ, benedixi Jehovæ Deo domini mei Abrahami, quòd duxisset me per viam [k] veram, ad accipiendum filiam fratris domini mei pro filio ejus.
49 Nunc igitur si estis exercituri [l] benignitatem & fidem erga dominum meum, indicate mihi: sin autem minus, indicate mihi, ut cõvertam me ad dexteram vel ad finistram.
50 Cui respondens Laban & Bethuel dixerunt, a Jehova profecta est hæc res: non possumus eloqui tibi malum aut bonum.
51 Ecce Ribka [l] tibi exposita est, accipe & abi, ut sit uxor filio domini tui, quemadmodum locutus est Jehova.
52 Fuit itaque ut audiens servus Abrahami verba eorum, incurvàret se ad terram usque Jehovæ:
53 Et proferens servus ille supellectilia argentea & supellectilia aurea ac vestes, daret ea Ribkæ, similiter res pretiosas daret fratri ejus & matri ejus.
54 Deinde comederunt & biberunt ipse & viri illi qui cum ipso *erant*, ac pernoctaverunt: cumque mane surrexissent, dixit servus ille, remittite me ad dominum meum.
55 Dicente verò fratre ipsius *Ribkæ* & matre ipsius, Resideat hæc puella nobiscum *aliquot* [m] dies saltem decem, postea abito,
56 Dixit ad eos, ne remoremini me, cùm Jehova secundaverit viam meam: remittite me ut abeam ad dominum meum.
57 Tunc dixerunt, vocemus puellam ipsam, & interrogemus [n] ex ore ejus.
58 Vocantes ergo Ribkam dixerunt ad eam, [o] visne proficisci cum hoc ipso? Dixit illa, proficiscar.
59 Dimittentes itaque Ribkam sororem suam & [p] nutricem ejus, servumque Abrahami ac viros ejus:
60 Benedixerunt Ribkæ, dicentes ei, *ô* soror nostra, tu evadas in mille myriadas, & hæreditariò possideat semen tuum [q] portam inimicorum suorum.
61 Surgens verò Ribka & puellæ ejus, insidenteſq; camelis secutæ sunt virum illum: acceptaque servus ille Ribka abiit.
62 Jitzchak autem veniebat ex deambulatione ad puteum [r] Lachai roi: nam ipse habitabat in regione meridiana *Cenahhanææ*.
63 (Egressus enim fuerat Jitzchak ad [s] meditandum in quodam agro, appetente vesperâ) cumque sublatis oculis suis aspiceret, ecce cameli venientes.
64 Ribka quoque sublatis oculis suis cùm videret Jitzchakum, [t] dejecit se de camelo.
65 (Dicenti enim *Ribkæ* ad servum illum, quis *est* vir iste qui ambulat per agrum illũ obviam nobis? responderat servus ille, *is est* dominus meus) & accepto peplo [u] operuit se.
66 Enarravit autem servus ille Jitzchako omnes res quas gesserat.
67 Et introduxens eam Jitzchak in tentorium illud *quod fuerat* Saræ matris suæ, accepit Ribkam ut esset ei uxor, & amavit eam: sic cõsolatus est se Jitzchak [x] post *obitum* matris suæ.

[k] Heb. *veritatis.*
[l] Heb. *coram te.*
[m] Heb. *decadem* dierum.
[n] Heb. *num proficiscar.*
[o] *vel, orandum.*
[p] Heb. *decidit* sponte.

ANNOTATIO.

1 Senex] *natus* 140. *annos, ut colligitur ex* 25. 20. *ideò tempus videbat esse consulendi filio.* 2 Pone] *ut fecit Jahhakob infrà* 47. 9. *Ritus olim usitatus in juramentis, qua superiores a domesticis exigebant: eũ adhuc apud Æthiopas & Indos servari Abben Hhezra docit.* 3 Cenahhanæi] *a Deo rejectis, a fœdere excluſi, & exitio destinati, supra* 9. 25. & 15. 16. 8 Quòd si] *ipse quidem erat certus de providentia Dei, sed ut servo sollicitè ne quid temerè juret caventi fatiu faciat, ita respondet.* 10 Ad civitatem Nac.] *non Urem Chaldæorum, ubi natus erat, sed Charanem Mesopotamiæ, in qua habitabat, ut ex* 28. *cap. liquet.* 11 Ut flecterent] *id est, quiescerent pro Arabicorum camelorum natura.* 12 Erga dominum] *cujus res, non meæ agitur.* 14 Ut puella] *Rei eventus declarat non superstitiosa divinatione, sed divino instinctu motum fuisse servum, ut sibi signum hoc proponeret ad fidem suam confirmandam. Simile est de Jonathane & armigero, 1. Schem.* 14. 9. & 10. *Simile etiam quod de Gidhhonæ legitur Judic.* 7. 13. & *seq.* nisi quod expresse Gidhhonæ dicitur a Deo propositum, hîc non exprimitur. 21 Stupebat] *ad divinæ providentiæ καὶ οἰκονομίας considerationem, cùm eventus omnino proposito signo responderet.* 22 Sicli] *vide supra* 23. 16. Aureorum] *supple siclorum: nam ubicunque auro & argento (quæ nomina, ut & reliquorum metallorum, apud Hebræos pluralis careant) numeralia nomina juncta leguntur, pro siclo ejusdem metalli usurpantur.* 27 Non dereliquit] *id est, continenter prosecutus est. Laptote.* Hac eadem via] *benignitatis & fidei, ut ver.* 48. *quasi dicat, tam benignè mecum egit atq; fideliter, quàm cogisset cum domino meo si hoc iter ipse suscepisset.* 31 Benedicte Jehovæ] *vide infra* 26. 29. 36 Postquam senuit] *præter naturæ ordinem & expectationem omnium: siquidem fœcundis annis, & spem certam faciens de felice filii successu.* 49 Benignitatem & fi.] *postulatum concedendo, & bona fide præstando officium quod debetis consanguineo vestro.* Ad dexteram vel] *id est, alio deflectam, opponuntur enim ista rectæ viæ: proverbialis formula.* 50 Laban & Bethuel] *filius hîc in assensu præbendo patri præponitur, quia familiam paternam gubernabat (fortassis valetudinarius erat pater) & quia prudentiâ valebat in administrando rei familiaris, ut apparet ex cap.* 28. & *sequentibus, in historia rerum cum Jahhakobo gestarum: quare nulla desinceps sit patris mentio.* 57 Ex ore ejus] *id est, ejus consensum non de nuptiis, sed de subita hac profectione, ut sequens versus docet.* 59 Sororem] *id est, sanguine junctam: erat enim tantùm Labanu soror.* Nutricem] *Deboram, de qua infrà* 35. 8. 60 Portam inim.] *vide supra* 22. 17. *annot.* 62 Lachai roi] *de quo supra* 16. 13. 65 Operuit se] *in pudoris & subjectionis signum: vide annot. supra:* 20. 16. 67. Post obitum] *ex quo tertius annus agebatur, nec dum tamen dolorem ejus deposuerat.*

CAPUT. XXV.

Abraham ex novo conjugio liberos suscipit, quos a Jitzchako (ut solus hæres sit) cum muneribus dimittit: deinde mortuus, a duobus filiis sepelitur. Jeschmahhelu atas, mors, gens, & termini illius describuntur. Jitzchak geminos suscepit, quorum prior posteriori jus primogenitorum vili pretio vendit.

1 Deinde

[a] Heb. *& adjecit Abrahã & accepit.*

1 [a] DEINDE verò Abraham accepit uxorem, cujus nomen Ketura.

2 Quæ peperit ei Zimranem, & Jokschanem, & Medanem, & Midjanem, Jischbakum quoque, & Schuachum.

3 Jokschan autem genuit Schebam & Dedanem: filii verò Dedanis fuerunt [c] Aschurimus, & Letuschimus, & Leummimus.

4 Filii autem Midjanis, Hhepha, & Hhepher, & Chanoc, & Abidahh, & Eldahha: omnes hi *fuerunt* filii Keturæ.

5 [c] Dederat autem Abraham quicquid *erat* sibi, Jitzchako:

[b] Heb. *Abrahamo, ut suprà 12.1.*

6 Filiis verò concubinarum uxorum quæ *fuerunt* [b] sibi, dedit Abraham dona: ac dimisit eos a Jitzchako filio suo, dum adhuc viveret, Orientem versus, [c] in regionem Orientalem.

[c] Heb. *hi autem sunt dies annorum.*

7 [c] Hoc autem *est* tempus annorum vitæ Abrahami, quibus vixit: [d] centum septuaginta quinque anni.

8 Et expirans mortuus est Abraham [d] in canitie bona, [d] senio satur: sic [c] aggregatus est ad populos suos.

[d] Heb. *senex & satur.*

9 Sepelierunt que eum Jitzchak & Jischmahhel filii ejus in spelunca Macpelæ, in agro Hhephronis filii Tzocharis Chitæi, qui *est* e-regione Mamræ,

10 Agro, *inquam*, illo quem emerat Abraham a filiis Chethi: ibi sepultus est Abraham cum Sara uxore sua.

11 Fuitque post mortem Abrahami, ut [e] benediceret Deus Jitzchako filio ejus: habitabat autem Jitzchak juxta puteum [f] Lachai roi.

12 [f] Atque hæ *sunt* generationes Jischmahhelis filii Abrahami, quem peperit Hagar Ægyptia ancilla Saræ, Abrahamo.

[e] Heb. *cũ nominibus suis.*

13 Hæc, inquam, nomina filiorum Jischmahhelis, [e] quibus appellantur per generationes suas: primogenitus Jischmahhelis Nebajoth, deinde Kedar, & Adbeel, & Mibsam,

14 Et Mischmahh & Duma, & Massa,

15 Chadar, & Tema, Jethur, Naphis, & Kedma.

16 Hi fuerunt filii Jischmahhelis, & hæc nomina eorum per villas eorum, & per castella eorum, duodecim principes per nationes suas.

17 (Hi autem *sunt* anni vitæ Jischmahhelis, centum triginta septem anni, deinde expirans mortuus est: sic aggregatus est ad populos suos

18 Qui habitaverunt a Chavila usque Schurem, quod *desertum est* e-regione Ægypti, usque quà venis in Assyriam: coram omnibus fratribus suis [f] longè lateque habitavit.

[f] Heb. *generationes Jitzchaki, ut suprà 6.9.*

19 Hæc verò *sunt* [f] quæ acciderunt Jitzchako filio Abrahami: Abraham genuit Jitzchakum.

20 Erat autem Jitzchak natus quadraginta annos, cùm acciperet Ribkam filiam Bethuelis Syri, ex Padane Syriæ, [g] sororem Labanis Syri sibi in uxorem.

21 Postea supplex oravit Jitzchak Jehovam [g] ob uxorem suam, eo quòd sterilis *erat*: & exoratus est illi Jehova, ita ut conceperit Ribka uxor ejus.

[g] *vel* reverent *alter in alterum.*

22 Cumque [g] inter se conquassarent filii ejus in ea, dixit, si sic est, [g] quorsum ego? abiit igitur [g] ad consulendum Jehovam.

23 Cui dixit Jehova, [g] duæ gentes *sunt* in ventre tuo, & duæ nationes, *editæ* ex ventre tuo separabuntur: quarum [h] natio una [g] robustior erit altera, & major serviet minori.

[h] Heb. *natio præ natione robusta erit.*

24 Completis itaque diebus ejus ad pariendum, ecce gemini in ventre ejus.

25 Prodiit autem prior rufus [i] totus tanquã toga villosa: ideò vocarunt nomen ejus [k] Hhesavum.

[i] *id est, perfectus, nam perfectior quàm pueri solent, videlicet plus instructus, prodiit.*

26 Posteà verò prodiit frater ejus, cujus manus tenebat calcaneum Hhesavi: ideò vocavit *quisque* nomen ejus [k] Jahhakobum. Erat autem Jitzchak natus sexaginta annos, cùm *illa* pareret eos.

[k] *id est, manu tenentem calcaneum: nam ex manu & calcaneo compositum nomen est. Sed paronomasia in vertendo perit.*

27 Deinde cùm crevissent isti pueri, fuit Hhesav vir peritus venationis, vir agrestis: Jahhakob verò vir integer, habitabat [g] in tentoriis.

28 Amabat itaque Jitzchak Hhesavum, quia venatio *grata erat* in ore ejus: Ribka verò amabat Jahhakobum.

29 [g] Coquente autem Jahhakobo [l] jusculum, veniebat Hhesav ex agro, eratque fessus:

[l] Heb. *coctionem.*

30 Quamobrem dixit Hhesav ad Jahhakobum, fine me haurire de isto edulio [m] admodũ rufo, nam fessus sum: idcircò vocavit *quisque* nomen ejus [n] Edomum.

[m] Heb. *rufo rufo: amplosis loco superlativi.*

31 Respondenti verò Jahhakobo, vende jam hodie primogeniti jus tuum mihi:

[n] *id est, rufum.*

32 Dixit Hhesav, ecce ego [g] propero ad mortem: quorsum ergo mihi jus primogeniti?

33 Cui dixit Jahhakob, jura mihi jam hodie, qui juravit ei: sic vendidit jus suum primogeniti Jahhakobo.

34 Jahhakob verò dedit Hhesavo panem & jusculum lentium, qui [g] comedit ac bibit, deinde surgens abiit: sic contempsit Hhesav jus ipsum primogeniti.

ANNOTATIO.

3 Aschurimus] *Hæc nomina etsi pluralia terminatione, numero tamen singularia & significatione sunt propria, ut Muppim, Chuppim, & Chuschim, infrà 46.21. & 23.* 5 Dederat] *nam unicus erat ex uxore, suprà 22.2. & temporalium spiritualium, promissionum divinitus, antequàm nascerentur, hæres constitutus, suprà 15.4.* 6 In regionem orient.] *ubi est Arabia utraque.* 7 Centum] *ita vixit peregrinus 105. annos, & nepotes reliquit 15. annorum.* 8 In canitie] *ut promissum fuerat suprà 15.5.* Aggregatus est] *id est, relictis ante ipsum mortuis adjunctus: quod item dicitur de Jischmahhele, infrà 17.* 11 Benediceret] *ei confirmaret benedictiones parentis factas, suprà 17.19.* Lachai roi] *suprà 16.13. & 24.62.* 12 Atque] *sequentibus ostendit fidem Dei in servandis iis quæ promiserat suprà 16.10. & 12.* 18 Longè lateque hab.] *nimirum coram omnibus fratribus suis, ut promiserat suprà 16.12. nam verbum Hebræum hîc, ut Judic. 7.12. significat longè lateque diffundi.* 20 Sororem Labanis] *hîc propter historiam Jahhakobi (cujus socer fuit) nominatur.* 21 Ob uxorem] *id est, ea præsente & unà cum illa.* 22 Quorsum ego] *tamdiu oravi supplex ut mihi concederetur proles? Aposiopesis in pathetico sermone frequens.* Ad consulendum] *per aliquem Prophetam, fortasse socerum, qui idem dicitur Propheta suprà 20.7.* 23 Duæ gentes] *duarum gentium autores inter se dissidentes, quorum dissidium in posteris ipsorum continuabitur.* Robustior erit] *id est, ea quæ ex minore nascetur victoriam obtinebit, conjunctam fœderi continuatione: in quo præter Christum & vitæ cœlestis hæreditatem, hujus*

hujus quoque vitæ benedictiones comprehendebantur. Quamobrem vocē adducitur hic locus ab Apostolo Rom. 9.12. & victoria hac gratuitæ electionis Dei, unico promissionū ejus fœderisq; fundamento, in Christo attribuitur. 27 In tentoriis] *pecuaria & rem domesticam exercens: ideò tentoria in plurali scribit. q.d. vel domi erat, vel apud greges: ut suprà 4. 20 Jubal degentium in tentoriis autor fuisse dicitur.* 29 Coquente] *hoc puerorum factum etsi videtur ridiculum, tamen non frustrà describit Moſche: divinæ enim voluntati, quæ major minori ſubjectum eſt, inſervit, ut etiam benedictio a patre decepto in minorem collata, infrà 27.29. quod tandem completum eſt ſub Davide 2.Schem. 8.14.* 32 Propero ad] *q.d. feras venando pericula mortis quotidie ſubeo, ita non modò juru, ſed etiam vitæ præſentis (quam pluris facio) curam omnem abjicio: quòd ſi ab illis diſcerpar, quid proderit mihi jus primogenitis? Sic profanus Hbeſæus ſacrum Dei jus abjicit: vide Heb. 12.16.* 34 Comedit] *hac congeries impenitentis Hbeſæi deſcribitur, qui neque vilitate pressi a tanta rei venditione eſt deterritus, neque inter comedendum aut poſtquam comediſſet, ulla ratione reſipuit.*

CAPUT. XXVI.

Jitzchak fame impulſus in Ægyptum cogitat: ſed monitus a Deo Gerari ſubſtitit: ubi etſi de promiſſionibus patri factis confirmatus eſt, tamen metu mortis uxorem ſuam fingit ſororem eſſe: quo nomine a Rege objurgatus quidem, ſed publico edicto confirmatus eſt. Deinde cùm Dei beneficio opulentior effectus, injuriâ Peliſchtæorum gravius premeretur, Beerſchebahhum ſeceſſit, ubi Deo oraculo denuò confirmatus, & a Rege Gerari in fœdus aſcitus eſt.

2 FUIT autem fames in ea regione, præter famem illam priorem quæ fuerat 'temporibus Abrahami: quapropter profectus eſt Jitzchak ad Abimelecum Regem Peliſchtæorum Gerarum.

2 Apparens enim ei Jehova, dixerat, 'ne deſcendas in Ægyptum, ſed habita in ea regione quam dixero tibi.

3 Peregrinare in hac regione, & ero tecum ac benedicam tibi: nam tibi & ſemini tuo dabo omnes regiones iſtas, ut ſtabiliam 'juramentum illud quod juravi Abrahamo patri tuo.

4 Multiplicabo enim ſemen tuum *ut ſit numeroſum* ſicut ſtellæ cœli, & dabo ſemini tuo omnes regiones iſtas: & benedictas ſe reputabunt in ſemine tuo omnes gentes terræ:

5 Propterea quòd auſcultavit Abraham voci meæ, & obſervavit 'obſervationem meam, præcepta mea, ſtatuta mea, & leges meas.

6 Conſedit itaque Jitzchak Gerari.

7 Interrogantibuſque viris loci illius de uxore ipſius, dicebat, ſoror mea eſt, nam metuebat dicere, uxor mea eſt: [a] *dicebat enim, cavendum* ne occidant me viri hujus loci propter Ribkam, eo quòd bonâ formâ ſit.

8 Fuit autem cùm [b] multos dies ibi egiſſet, ut proſpectaret Abimelec rex Peliſchtæorū per feneſtram: & vidēret quòd ecce Jitzchak colludebat cum Ribka uxore ſua.

9 Quapropter vocato Abimelec Jitzchako dixit, Certè ecce uxor tua eſt: quomodo ergo dixiſti, ſoror mea eſt? ad quem dixit Jitzchak, quia dicebā, *cavendum* ne moriar propter eam.

10 Tū dixit Abimelec, quid hoc *eſt quod* feciſti nobis? parum *abfuit* quin concubuerit unus ex hoc populo cum uxore tua: ſic adduxiſſes ſuper nos 'reatum.

11 Præcepitque Abimelec tōti populo ſuo, edicendo, qui tetigerit hunc virum aut uxorem ejus, [c] omnino morte plectetur.

12 Serens autem Jitzchak in terra illa adipiſcebatur anno quoque centuplas menſuras: adeò benedicebat ei Jehova.

13 Sic creſcebat vir ille, & [d] progrediebatur cotinenter creſcendo, uſque-dū crevisſet valde.

14 Fuit enim ei poſſeſſio gregum, & poſſeſſio armentorum, & famulitium adeò magnum, ut inviderent ei Peliſchtæi:

15 Et omnes puteos quos foderāt ſervi patris ejus tēporibus Abrahami patris ejus, obſtruxerunt Peliſchtæi, implentes eos pulvere:

16 Dixeretque Abimelec ad Jitzchakū, diſcede a nobis, nā multò potentior factus es nobis.

17 Itaq; diſceſſit inde Jitzchak, & caſtris poſitis in valle Gerari, conſedit in ea.

18 ([e] Refoderat enim Jitzchak puteos aquarum quos foderant temporibus Abrahami patris ſui, quoſq; occluſerāt Peliſchtæi poſt mortem Abrahami: & indiderat eis nomina, ſecundum nomina quæ indiderat eis pater ejus)

19 Fodientesque ſervi Jitzchaki in ea valle, invenerunt ibi puteum aquarum 'viventium.

20 Contenderunt autem paſtores Gerari cum paſtoribus Jitzchaki, dicendo, noſtræ *ſunt* hæ aquæ: quamobrem vocavit nomen putei illius [f] Hheſekū, quia ſponte litē moverant cum ipſo.

21 Deinde cùm fodiſſent puteum alterum, contenderunt etiam propter illum: quamobrē vocavit nomen ejus [g] Sitnam.

22 'Refigens verò inde tentorium cùm effodiſſet puteum alium, non contenderūt propter eum: quapropter vocavit nomen ejus [h] Rechobothas, dicebat enim, *ſic vocandus eſt*, quia jam dilatavit Jehova nobis *terminos*, ut fructuoſi ſimus in hac regione.

23 Poſteà aſcendit inde Beer-ſchebahhum.

24 Apparuitque ei Jehova 'illa ipſa nocte, dicens, Ego ſum Deus Abrahami patris tui: ne timeas, nam tecum ſum, benedicamque tibi, & multiplicabo ſemē tuum propter Abrahamum ſervum meum.

25 Extructo itaque ibi altari invocavit nomē Jehovæ, tetenditque ibi tentorium ſuum: & foderunt ibi ſervi Jitzchaki puteum.

26 'Abimeleco autem veniente ad eum Gerarо, cum Achuzatho amico ſuo, & Picole principe exercitus ſui:

27 Dixit Jitzchak ad eos, cur veniſtis ad mē? cùm vos oderitis me, & dimiſeritis me a vobis?

28 Qui dixerūt, [i] certò perſpeximus 'eſſe Jehovam tecum, ideò diximus, ſit nunc 'execratio inter nos, *hoc eſt*, inter nos & inter te: pangamus itaque fœdus tecum.

29 *Dira tibi imprecare* 'ſi nos affeceris malo, 'quemadmodum 'non tetigimus te, & quemadmodum te 'duntaxat beneficio affecimus, dimiſimúſque te 'cum pace: tu nunc *annue* benedicte Jehovæ.

30 Cùm itaque feciſſet eis convivium, comediſſentque & bibiſſent,

31 Surgen-

---

2 Eclipſit ſuppleuda hic, ut infrà 9. vide ſuprà 3.22.

b Heb. prorogatis eſſent ei ibi dies.

c Heb. moriendo morte plectetur.

d Heb. ibat eundo & crescendo: ut ſuprà 8.3.

e Heb. reverſus erat ut foderet.

f id eſt, litem.

g id eſt, odii, inimicitias, contradictionem.

h id eſt, dilatationes.

i Heb. perſpiciendo perſpeximus. vide ſuprà 2.16. & 17.

31 Surgentes mane jurarerũt [k] alter alteri: deduxit quoque eum Jitzchak, & abierũt ab eo cũ pace.
32 Factumque eo ipſo die, ut venientes ſervi Jitzchaki nunciarent ei de puteo illo quem fuderant, dicerentque ei, invenimus aquas.
33 Et vocavit eum [l] Schibbham: idcirco nomen civitatis illius eſt [m] Beer-ſchebahh, uſque ad hunc diem.

[k] Heb. *vir fratris ſuo.*

[l] *id eſt, juramentum.*

[m] *id eſt, puteum juramenti: vide ſupra 21.31.*

ANNOTATIO.

1 Temporibus Abr.] *ſupra 12.7.* 2 Ne deſcendas] *ex patrio exemplo cognitas.* 3 Juramentum illud] *quod te præſtare in monte præſtitimus eſt ubi ſoceras animadvertas ſupra 23.17.* 5 Obſervationem] *hoc generis nomen eſt, cujus tres voces quæ ſequuntur ſunt veluti ſpecies: quæ congeriæ vocum, diligenter & ſyncera Abrahami in omnibus obedientia commendatur.* 10 Reatum] *id eſt, conſciſtas nos in peccatum, cujus pœna ſuiſſet nobis ſubeunda: Hebraica enim vox ſignificat reatum, & reatus pœnam.* 19 Jugitiũ] *id eſt, perennem & perpetuo ſtaturientem.* 32 Rengens] *vide ſupra in 13.8.* 24 Illa ipſa] *qua eò perveni: apparuit autem, ut triſtem de injuriis acceptis conſolaretur, & juberet ſubſiſtere.* 26 Abimeleco] *ſic declarat Deus ſe eodem favore filium proſequi, quo Abrahamum fuerat proſecutus: ad quem ſimiliter petendi fœderis cauſa venerat Abimelec. ſupra 21.* 28 Eſſe Jehovam] *vide ſupra 21.22.* Execratio] *id eſt, juramentum execratione conjunctũ, qua ſibi malè precatur, juramenti violati: Synecdoche.* 29 Si nos] *ſumma fœderis erat, ne alter noceret alteri.* Quemadmodum] *hu verbis objectum odium diluunt, & petitionis ſuæ æquitatem oſtendunt: quã eadem ratione uſi ſunt ſupra 21.23.* Non tetigimus] *nam ita cautũ caverat ſupra ver.12.* Duntaxat beneficio] *hoſpitio excipientes, & ad participanda commoda ratione veſtra admittentes.* Cum pace] *id eſt, ſalvo perſonã, rebuſque tuis omnibus.* Benedicte Jehovæ] *honorifica appellatio illius temporis, quã etiam Laban ſervum Abrahami appellavit ſupra 24.31.* 32 Puteo illo] *de quo ſupra ver.25.*

CAPUT. XXVII.

Hheſav Canahhanæas uxores parentibus invitas ducit: quem dum ſenex Jitzchak & oculis captus venatum mittit, benedicturus ei poſt allatam prædam, minor filius aſtu matris cum veſtitu majoris domeſticos edulio ſuppoſito, benedictionem imprudente patre ſurripit: qua fraude retecta frater reverſus benedictionem jam irritam recuperat, ſed alteri nihilominus Deo auctore confirmatur. Quare cùm major minorem odio capitali proſequeretur, mater conſilium de abigendo filio callidè ipſi marito proponit.

1 CUM autem eſſet Hheſav natus quadraginta annos, duxit uxorem Jehuditham filiam Beeri Chittæi, & Baſmatham filiam Elonis Chittæi:
2 Quæ fuerunt [a] amaritudini animis Jitzchaki & Ribkæ.
3 Deinde fuit cùm ſenuiſſet Jitzchak, & caligarent oculi ejus ne videret, ut vocans Hheſavum filium ſuum majorem, diceret ad eum, fili mi: qui dixit ad eum, ecce me.
4 Tum dixit, ecce nunc ſenui, non novi diem mortis meæ.
5 Jam itaque ſume quæſo arma tua, pharetram tuam, & arcum tuum, exienſque in agrum venare mihi venationem:
6 Paratiſque mihi cupediis quemadmodum diligo, affertoque eas ad me ut comedam: & benedicet tibi anima mea priuſquam moriar.
7 (Ribka autem audiebat cùm alloqueretur Jitzchak Hheſavum filium ſuum) abiit ergo Hheſav in agrum, ad venandum venationem quam afferret.
8 Ribka verò allocuta eſt Jahhakobum filium ſuum, dicendo: ecce, audivi patrem tuum alloquentem Hheſavum fratrem tuum, dicendo,
9 Affer mihi venationem, & para mihi cupedias, quas comedam, poſt benedicam tibi [b] coram Jehova, priuſquam moriar.
10 Nunc itaque fili mi, auſculta voci meæ, in eo quod ego præcipio tibi.
11 Abiens nunc ad gregem, accipe mihi inde duos hœdos capraruin bonos, quos parem cupedias patri tuo, quemadmodum diligit,
12 Et afferente te ad patrem tuum comedat: ut benedicat tibi antequam moriatur.
13 Sed dixit Jahhakob ad Ribkam matrem ſuam, En Hheſav frater meus, vir piloſus eſt, ego verò *ſum* vir [b] glaber:
14 Fortaſſis palpabit me pater meus, & ero in oculis ejus tanquam [c] plánus: ſic adducam ſuper me maledictionem, non autem benedictionem.
15 Cui dixit mater ejus, [d] ſuper me *ſit* maledictio tua, fili mi: tantùm auſculta voci meæ, & abiens accipe mihi.
16 Abiens ergo accepit & attulit matri ſuæ: paravitque mater ejus cupedias, quemadmodum diligebat pater ejus.
17 Deinde acceptis Ribka veſtimentis Hheſavi filii ſui majoris [d] deſyderatiſſimis, quæ *erant* apud ſe domi, induens Jahhakobum filium ſuum minorem,
18 Pelliſque hœdorum e capris induens manus ejus, & [e] glabritiem colli ejus:
19 Poſuit cupedias illas quas paraverat, cum pane, in manu Jahhakobi filii ſui.
20 Sic veniens ad patrem ſuum dixit, pater mi: quo dicente, ecce me, quis es tu, fili mi?
21 Dixit Jahhakob ad patrem ſuum, ego *ſum* Hheſav primogenitus tuus, feci quemadmodum edixiſti mihi: ſurgens nunc ſede & comede de venatione mea, ut benedicat mihi anima tua.
22 Dicenti autem Jitzchako ad filium ſuum, [f] quam jam ſicò inveniſti, fili mi? dixit, *certè*, quia fecit Jehova Deus tuus ut obveniret mihi.
23 Tum dixit Jitzchak ad Jahhakobum, accede nunc ut palpem te fili mi, an tu is *ſis*, filius meus Hheſav nè ne.
24 Acceſſit ergo Jahhakob ad Jitzchakum patrem

[a] Heb. *amaritudo ſpiritus Jitzchako & Ribkæ: vide infrà ver.ultimo, & 28.8.*

[b] Heb. *lævus, id eſt, lævus cute.*

[c] *id eſt, aliqui ſeducens & in errorem impellens.*

[d] Heb. *deſyderiorum, id eſt, omnino pretioſis.*

[e] Heb. *lævorem.*

[f] Heb. *feſtinaſti inveniendo.*

patrem ſuum: qui palpando eum dixit, hæc vox vox eſt Jahhakobi; at hæ manus manus Hheſavi.

25 Non enim agnoverat eum, eo quòd eſſent manus ejus, ut manus Hheſavi fratris eius, pilloſæ: quare benedixit ei.

26 Cùm enim dicenti, tu is *es* filius meus Hheſavè reſpondiſſet Jahhakob, ſum,

27 Ipſique dicenti, admovè mihi & comedam de venatione filii mei, ut benedicat tibi anima mea, admoviſſet ut comederet, attuliſſeque ei vinum ut biberet:

28 Dixerat ad eum Jitzchak pater ejus, accede nunc & oſculare me, fili mi.

29 Accedente igitur eo & oſculante illum, cùm odoraretur *Jitzchak* odorem veſtimentorum ejus, benedixit ei: ac dixit, [z] vide, odor filii mei cui benedixit Jehova, *eſt* ſicut odor agri.

30 [a] Det itaque Deus ipſe tibi de rore cœli, [b] variàque pinguedine terræ, & copiam frumenti ac muſti.

31 Serviant tibi populi, & incurvent ſe tibi nationes, eſto herus fratribus tuis, & incurvent ſe tibi filii matris tuæ: maledicentium tibi quiſque maledictus *eſto*, & qui benedixerit tibi, eſto benedictus.

32 Fuit autem cùm abſolviſſet Jitzchak benedicere Jahhakobo: fuit, inquam, ut [i] vixdum egreſſus prorſus Jahhakobo a facie Jitzchaki patris ſui, Hheſav rediret a venatione ſua.

33 Paravit itaque ipſe quoque cupedias attulit patri ſuo: dixitque patri ſuo, ſurgat pater meus, & comedat de venatione filii ſui, ut benedicat mihi anima tua.

34 Dicente verò ei Jitzchako pater ejus, quis *es* tu? dixit, ego *ſum* filius tuus, primogenitus tuus, Hheſav.

35 Tunc [k] contremuit Jitzchak tremore magno admodum, & dixit, [l] quis ille *eſt* qui venatus venationem modò attulit mihi, & comedi ex omnibus antequàm venires, & tu benedixi? etiam benedictus erit.

36 Audiens autem Hheſav verba patris ſui, exclamavit clamore magno & amaro admodum: dixitque patri ſuo, benedic mihi, mihi quoque, pater mi.

37 Qui dixit, venit frater tuus [m] per fraudem, & abſtulit benedictionem tuam.

38 Dicenti autem, quàm rectè vocavit nomen ſuum [n] Jahhakobum! (ſupplantavit enim me jam ſecundò, primogenitii jus meum abſtulerat, & ecce modò abſtulit [o] benedictionem meam: deinde dicenti, an non penes te reſervaſti mihi benedictionem?

39 Reſpondens Jitzchak dixit Hheſavo, en, herum conſtitui eum tibi, & [p] omnes fratres ejus dedi ei in ſervos, frumento quoque ac muſto [q] ſuſcivi eum: tibi igitur jam quid facerem, fili mi?

40 Dicebat verò Hheſav ad patrem ſuum, an benedictio unica tibi eſt, pater mi? benedic mihi, mihi quoque, pater mi: & ſublata Hheſav voce ſua [r] flebat.

41 Reſpondens itaque Jitzchak pater ejus dixit ad eum, ecce, ex varia pinguedine terræ [s] erit habitatio tua, & ex rore cœli ſuperne.

42 Sed [t] gladio tuo vives, & fratri tuo ſervies: [u] erit tamen cùm dominaberis, & frangendo excutes jugum ejus e collo tuo.

43 Quare inteſtino odio proſequens Hheſav Jahhakobum propter iſtam benedictionem qua benedixerat ei pater ejus, dixit Hheſav [x] cum animo ſuo, appropinquant dies luctus patris mei, tunc occidam Jahhakobum fratrem meum.

44 Cumque nunciatum eſſet Ribkæ *unumquodque* verborum Hheſavi filii ſui majoris, mittens vocavit Jahhakobum filium ſuum minorem, dixitque ad eum, ecce [y] Hheſav frater tuus ſe mox conſolaturus eſſet de te, occidendo te.

45 Nunc itaque fili mi, auſculta voci meæ, & ſurgens fuga te eripe ad Labanem fratrem meum Charanem:

46 Ut maneas cum eo dies [z] pauciſſimos, uſque-dum avertatur æſtuans ira fratris tui:

47 Dum averſa ira æſtuante fratris tui a te, oblitus fueris ejus quod feciſti ipſi, poſtea mittens recipiam te inde: quare orbarer etiam utroque veſtrûm die uno?

48 Ad Jitzchakum verò dixit Ribka, [a] tædet me vitæ meæ propter [b] Chittæas: ſi accipiet Jahhakob uxorem de Chittæis quales iſtæ *ſunt*, de filiabus hujus regionis, ad quid mihi vita?

[z] *id eſt, conſidera.*

[a] Heb. *pinguedinibuſque.*

[b] Heb. *& copiam frumenti ac muſti.*

[i] Heb. *tantùm exeundo exiverat.*

[k] Heb. *quid modò ù eſt qui, &c. Vox cum ordo perturbatus, animum loquentis perturbatum exprimens.*

[l] *id eſt, ſupplantatore m: nomẽ enim contumelioſè detorquet a vera ſignificatione.*

[m] Heb. *in corde ſuo.*

[n] Heb. *vnos.*

[o] Heb. *filias Chethi: mirum uxores Hheſavi, de quibus ſuprà 1. & 2.*

ANNOTATIO.

1 Cùm autem] *Duos hos verſus, quia ad ſequentem hiſtoriam pertinent, huic capiti conjunximus.* 6 Benedicet] *id eſt, paternarum benedictionum promiſſionúmque hæreditatem in te ut primogenitum tranſmittam: ſic naturalis ordinis privatisque ſtudiis potius rationem habet quàm oraculi, de quo ſuprà 25.23.* 9 Coram Jehova] *q.d. quæ teſtamentaria benedictio rata futura eſt a Domino.* 11 Abieas nunc] *antequàm frater eum præda revertatur.* 15 Super me] *de divino oraculo confirmata, maledictionem audaciter in ſe derivat, a qua filius metuebat.* 22 Quàm jam] *duæ cauſæ explicantur, quæ ſenem moverunt ut fraudem ſubeſſe ſuſpicaretur: una eſt citò allatum cibus, altera vocis diſſimilitudo. Priorem diluit Jahhakob adducta Dei providentia: altera (quia plus pater tactui & odoratui quàm auditui, Deo ita diſponente, tribuebat) cùm Jahhakobum palpaſſet, & olfeciſſet veſtimenta ejus, ſublata eſt.* 29 Vide, odor] *Ἐμφατικῶς verborum, quam mutato ordine fecimus planiorem. Senſus eſt: cùm filium oſculans odorem veſtimentorum Hheſavi (qui non pedorem caule, ſed agrorum odoramenta redolebant) ſenſit, omni dubitatione ſublata eum exiſtimavit eſſe Hheſavum, ac proinde ei benedixit.* 30 Det itaque] *& bene precatur filio vota animi ſui proferens, & prophetico Spiritu promiſſiones Dei denunciat: quare Hebraea verba utrunque continent. det vel dabit, & ſic ſequentia.* Variàque ping.] *confer cum Deut. 8.8.* 31 Serviant] *hæc partim Jehoſchuhha, partim Davidi ſequentiúmque Regum temporibus effecta ſunt.* Eſto herus] *hic jus primogenitis imprudens confirmat pater.* Maledicentium] *benedictionis paternas huic tradit hæreditatis jure, de quibus ſuprà 11.35.* 35 Contremuit] *quo velut fræno injecto cohibet eum Deus ut benedictionem re vocet, ſed verbo ſequentibus confirmare cogit.* 37 Per fraudem] *ut ſe excuſet fratrem*

fratrem accusat non admodum prudenter. 38 Absulerat] *imò ipse interposito iuramento sciens ac prudens vendiderat, suprà 25.33.* Benedictionem meam] *atqui ad eum pertinebat, ut cui primogeniti jure cessisset.* 39 Omnes fratres] *id est, totam posteritatem tuam.* Fulcivi] *circumquaque munivi, eorumq; copiam ei addixi.* 40 Flebat] *vide Hebr. 12.17.* 41 Erit habitatio] *hoc est, regionem habebis non prorsus sterilem, sed ex parte frugiferam.* 42 Gladio tuo] *vitam inquietam agas, & fines tuos armis tueri cogeris.* Erit ta.] *ut evenit sub Joramo, 2. Reg. 8.* 44 Hhesav fr.] *prudenter Hhesavi consilium reticet, tantùm quod metuit filio minori proponit, ut quam minimè fieri possit, fratrum animi exacerbentur.* 48 Tædet me] *astuta ratione non tantùm copiam discedendi a patre impetrat filio, sed etiam patri persuadet ut eum a se ableget.*

CAPVT XXVIII.

Jitzchak Jahhakobum in Mesopotamiam mittens ut ex sua cognatione uxorem ducat, eum contra exilii molestias divina benedictione solatur: cujus animum sibi prioribus nuptiis infensum reconciliaturus Hhesavi filiam Jischmahhelis prioribus superinducit. Deus Jahhakobo in itinere paternas benedictiones confirmat, favoremq; suum in toto illo exilio promittit: ad cujus testimonium erecto lapide Jahhakob loci nomen mutat, ac gratiarum votum Deo nuncupat.

1 VOcans itaque Jitzchak Jahhakobum ut [a] benediceret ei, præcepit ei ac dixit ei, ne accipias uxorem de filiabus Cenahhani:

2 *Sed* [a] surge, abi Padanem Syriæ in domum Bethuelis patris matris tuæ, & accipe tibi inde uxorem de filiabus Labanis fratris matris tuæ.

3 *Deus* autem fortis [a] omnipotens benedicat tibi, fructuosumq; te reddat ac multiplicet te, ut evadas in cœtum populorum.

4 Detq; tibi benedictionem Abrahami, tibi *inquam* & semini tuo tecum, ut hereditariò possideas terram peregrinationum tuarum, quã Deus dedit Abrahamo.

5 Sic dimisit Jitzchak Jahhakobum ut abiret Padanem Syriæ, ad Labanem filium Bethuelis Syrum, fratrem Ribkæ matris Jahhakobi & Hhesavi.

6 Videns autem Hhesav Jitzchakum benedixisse Jahhakobo, & dimisisse eum Padanem Syriæ ad accipiendum sibi inde uxorem, cumque ei benedicerer, interdixisse ei dicendo, ne accipias uxorem de filiabus Cenahhani,

7 Jahhakobum verò ausultantem patri suo ac matri suæ, abiisse Padanem Syriæ:

8 Videns quoque Hhesav malas videri filias Cenahhani in oculis Jitzchaki patris sui:

[a] Heb. *Jischmahhelem: sed ù jam antè moriuum erat suprà 25.17. Nomina autem propria pro gentilibus fèrè usurpatur.*

9 Abiens Hhesav ad [a] Jischmahhelitas, accepit Machalatham filiam Jischmahhelis filii Abrahami, sororem [a] Nebajothi, præter *superiores* uxores suas, sibi in uxorem.

10 Verùm Jahhakob exiens Beer-schebahho, ut proficisceretur Charanem,

11 Incidit in quendam locum, ubi pernoctavit [a] quia occiderat Sol: & accipiens de lapidibus illius loci disposuit *ut essent* cervical suũ, cubavitq; in eo loco.

12 Eoq; somniante, [a] ecce scala constituta in terra, cujus summitas pertingebat ad cœlum: & ecce Angeli Dei ascendebant descendebantq; per eam.

13 Ecce autem Jehova stans supra eam dicebat, [a] ego *sum* Jehova Deus Abrahami patris tui, & Deus Jitzchaki: hanc ipsam terram in qua tu cubas, tibi dabo [a] & semini tuo.

14 Eritq; semen tuum *numerosum*, [a] sicut pulvis terræ, adeò ut erumpas in Occidentẽ, & in Orientem, & in Septentrionem, & in Meridiem: & [a] benedicentur in te omnes familiæ terræ, id est, in semine tuo.

15 Quamobrem ecce ego tecum sum, ut custodiam te quocunque iveris, & reducam te ad hanc ipsam terram: non enim deseram te usque dum perfecero id quod locutus sum tibi.

16 Cùm itaque evigilans Jahhakob a somno suo diceret, certè [a] *est* Jehova in hoc ipso loco, attamen ego nesciveram:

17 (Territus enim dixerat, quàm terribilis *est* hic locus! non *est* hic *locus* nisi [a] domus Dei: etiam hic locus est porta cœli)

18 Surgens Jahhakob mane, accepit illam [b] lapidum strauem quam disposuerat *ut esset* cervical suum: disposuitq; eam *in* statuam, & effudit [a] oleum in summitatem ejus.

19 Vocavitq; nomen loci illius [c] Beth-elem: siquidem Luz *erat* nomen civitatis illius antè.

20 Præterea vovit Jahhakob votum dicendo: [a] Cùm fuerit Deus mecum, & custodierit me in via ista per quam ego profecturus sum, dederitq; mihi panem ad comedendum, & vestimentum ad induendum,

21 Reversusq; fuero in pace ad domum patris mei, [a] denique fuerit mihi Jehova in Deum:

22 Tum [a] hæc strues lapidum quam disposui in statuam, erit domus Dei: & quicquid dederis mihi, ejus decimas omnino dabo tibi.

[b] Heb. *lapidẽ pro lapidum strue hîc & infrà ver. 22. ut ostendit ver. 11. nam unus lapis qui ab uno moveri potuisset non fuisset satis ad statuam erigendam.*

[c] *id est, domũ Dei forsan*

ANNOTATIO.

1 Benediceret] *id est, benedictiones quas prius deceptu contulerat, Jahhakobo peregrè profecturo, sciens & prudens confirmaret.* 2 Surge abi] *non dubium est quin Jitzchak uxoru consilio tum demum acquieverit cùm oraculo Dei fuit approbatum præsertim memoria tenens quam sollicitè caviisset pater ne in Mesopotamiam ipse duceretur suprà 24. nam hoc benedictionibus promissionibusq; Dei quæ Jahhakobo in itinere fiunt, eventuq; ostenditur.* 3 Omnipotens] *vide suprà 17.1.* 9 Nebajothi] *primogeniti Jischmahhelis suprà 25.13.* 11 Quia occiderat] *ideò non poterat pervenire Luzam, & in agro sub dio cubare coactus est.* 12 Ecce] *visioni huic convenit cum promissionibus Dei: nam scala, Jahhakobi iter designat, Angeli ascendentes, abeuntis sunt custodes, sicut descendentes, redeuntis. Deus summitatem scalæ obtinet, quia rem totam moderatur, cujus providentiâ Jahhakob a parentibus abstrahitur, in itinere ducitur, apud socerum conservatur, atque reducitur. Hanc interpretationem affert Deus ipse vers. 15.* Cùm *enim se Jahhakobo adfuturum eumq; non deserturum dicit, satis declarat quorsum in summitate scalæ sit, & Angelos adhibuerit.* 13 Ego sum] *hîc confirmatur a Deo benedictio Jitzchaki suprà facta ver.*

3.&.4. Et ſemini tuo] *ut ſuprà 13.15. annot.* 14 Sicut pulvis] *ut ſuprà Abrahamo 13.14. & ſequent.* Benedicentur] *ut ſuprà 11.35.* 15 Uſquedum] *id eſt, nunquam te derelinquam: ſunt enim æternæ promiſſiones Dei in Chriſto. 1. Tim. 4.8.* 16 Eſt Jehova] *hoc eſt, ſingulari quadam ratione Deus, qui alioqui ubique eſt, hîc ſe eſſe declarat ſigno.* 17 Domus Dei] *locus dignus qui conſecretur precibus fundendis Deo: idem quoque ſenſus eſt verborum ſequentium.* 18 Oleum] *veluti conſecrationis ſignum, non ab eo excogitatum, ſed a patre avoq; acceptum, & divinitus inſtitutum. Hac ceremonia deinde ſub Lege in rerum perſonarumq; conſecrationibus ex Dei mandato in uſu fuit Exodi. 29. nam ita erat Eccleſiæ infantia & pueritia exercenda, donec exhiberetur Chriſtus.* 20 Cùm fuerit] *non eſt particula conditionalis, ſed temporis adverbium, ut infrà 38.9. nam de promiſſionibus ſibi factis minimè ambigit, quas propè ad verbum repetit, & adverbium certitudini quo utitur ſuprà 16. eum non dubitaſſe docet.* 21 Denique fuerit] *finis iſte verſiculi cohæret cum reliqua parte ejus, votum verò ſeorſim in ſequente verſu exprimitur. Similem locutionem vide ſuprà 17.8. unde Jahhakob hanc votis formulam ſumpſit.* 22 Hæc ſtrues] *id eſt, locus in quo ſtatuam e lapidibus erexi: Metonymia.*

CAPUT XXIX.

Jahhakob Rachelis operâ in familiam Labanis receptus, ejuſq; puellæ amore correptus ſeptennii ſervitutem pro ea paciſcitur: deinde in nuptiis per fraudem ſoceri Leâ ſuppoſitâ, alterum ſeptennium paciſcitur, ut Rachele potiatur. Et quia hanc præ illa amat, hæc ſterilis divinitus, illa quatuor filiorum mater redditur.

1 DEINDE [a] ſublatis Jahhakob pedibus ſuis, perrexit in [a] regionem [a] Orientalium.

[a] Heb. *filiorum Orientis*

2 Cumque circumſpiceret, ecce puteus in quodam agro: & ecce ibi tres greges pecudum cubantes juxta illum, ut ex illo puteo adaquarent greges, & lapis quidem magnus ſuper os illius putei.

3 (Congregari enim ſolebant illuc omnes greges, & devolventes paſtores lapidem illum ab ore ipſo putei adaquabant pecudes: poſteà reponebant eundem lapidem ſuper os illius putei in locum ſuum)

4 Dicenti itaque ad illos. Jahhakobo, fratres mei, undenam eſtis? dixerunt, ex Charane ſumus.

5 Dixitq; eis, noſtiſne Labanem filium Nachoris? qui dixerunt, novimus.

[b] Heb. *eſt ne pax ei? pacis autem nomine valetudo & omne proſperitatis genus paſſim in ſcripturis intelligitur.*

6 Deinde dixit eis, [b] rectène habet? qui dixerunt, rectè & ecce Rachel filia ejus advenit cum pecudibus.

[c] Heb. *magnus.*

7 Tum dixit, en adhuc dies [c] multus *eſt*, non *eſt* tempus congregandi pecoris: adaquate has pecudes, & [d] abeuntes paſcite.

[d] Heb. *abite & paſcite.*

8 Qui dixerunt, [e] non poſſumus, uſque-dum congregati fuerint omnes greges, & devolverint paſtores iſtum lapidem ab ore hujus putei: tum adaquabimus pecudes.

[e] Heb. *fratris matris ſuæ, & ſic deinceps.*

9 Ipſo adhuc loquente cum illis, advenit Rachel cum pecudibus quæ *erant* patris ſui: nam pecuaria erat.

10 Fuitq; cùm videret Jahhakob Rachelem filiam Labanis [e] avunculi ſui, & pecudes Labanis avunculi ſui, ut accedens Jahhakob [f] devolveret lapidem illum ab ore illius putei, adaquaretq; pecudes Labanis avunculi ſui.

[f] Heb. *fratrem: ut ſuprà 24.27. & infrà 31.*

11 Cùm enim [g] oſculatus Jahhakob Rachelē, ſublata voce ſua [g] flevifſet,

[g] Heb. *auditionem Jahhakobi.*

12 Deinde nunciaſſet Jahhakob Racheli ſe [h] cognatum eſſe patris ipſius, id eſt, ſe eſſe Ribkæ filium, cucurrerat illa ut nunciaret patri ſuo.

[h] Heb. *mensem alterum, id eſt, quot dies requirunt ut ad conſtituendum menſem: Hypallage, pro dies menſis.*

13 Fuit itaque cùm audiret Laban [i] nuncium de Jahhakobo filio ſororis ſuæ, ut currens obviam ei amplexaretur atque oſculatur eum, introduceretq; eum in domum ſuam: tunc narravit Laban [g] omnes res iſtas.

14 Cui dixit Laban, [g] profectò [k] os meum & caro mea es: ſic manſit cum eo [h] ſpatium menſis.

15 Deinde dixit Laban Jahhakobo, an quia cognatus meus es, ideò ſervies mihi gratis? indica mihi: quid vis in mercedem tuam?

16 (*Erant* autem Labani duæ filiæ: nomen majoris Lea, & nomen minoris Rachel.

17 Oculi verò Leæ [i] teneri *erant*, ſed Rachel erat pulchra formâ & pulchra aſpectu:

[i] Heb. *delicati,*

18 Quapropter amabat Jahhakob Rachelem) dixit ergo, Serviam tibi ſeptem annos [g] pro Rachele filia tua minore.

19 Cui dixit Laban, melius fuerit me tradere eam tibi, quàm ut tradam eam viro alteri: mane apud me.

20 Servivit itaque Jahhakob pro Rachele ſeptem annos, qui fuerunt in oculis ejus tanquam dies [k] pauciſſimi, propterea quòd diligebat eam.

[k] Heb. *uni, ut ſuprà 27 44.*

21 Dixerat autem Jahhakob ad Labanem, Cedò uxorem meam: quoniam [g] completi ſunt dies mei, [g] ut congrediar cum ea.

22 Congregatiſq; Laban [g] omnibus viris illius loci, fecerat convivium.

23 Fuit autem veſpere, ut [g] accipiens Leam filiam ſuam, introduceret eam ad illum: qui congreſſus eſt cum ea.

24 Deditque illi Laban Zilpam ancillam ſuam, ut *eſſet* Leæ filiæ ſuæ ancilla.

25 Sed fuit mane cùm ecce ipſa *agnoſceretur* Lea, ut diceret *Jahhakob* ad Labanem, quid hoc *eſt quod* feciſti mihi? nonne pro Rachele [l] ſervio apud te? quare igitur decepiſti me?

[l] Heb. *ſervivi, id eſt, ſervitutem pactus ſum.*

26 Cui dixit Laban, [g] non ita fieri ſolet in loco noſtro: ut detur minor *natu* ante primogenitam.

27 Comple ſeptimanam [g] hujus: tum dabimus tibi etiam iſtam pro ſervitute qua ſervies apud me adhuc ſeptem annos alteros.

28 Faciens ergo Jahhakob ita complevit ſeptimanam illius: deditq; Laban ei Rachelem filiam ſuam, *ut eſſet* ei uxor.

29 Dedit verò Laban Racheli filiæ ſuę Bilhā ancillam ſuam, *ut eſſet* ei ancilla.

30 Congreſſusq; Jahhakob etiam cum Rachele, amavit etiam Rachelem præ Lea, ſervivitq; apud illum, præterea ſeptē annos alteros.

31 Videns autem Jehova [g] exoſam eſſe Leam, aperuit vulvam ejus: at Rachel *erat* ſterilis.

[m] *id eſt, videtis afflictionem filium: compoſitum nomen ex corruptis vocibus ut & ſequentia.*

32 Concepit ergo Lea & peperit filium, cujus vocavit nomen [m] Reubenem: dicebat enim, *ſic vocandus eſt* eò quòd vidit Jehova afflictionem meam: nunc enim amabit me vir meus.

33 Poſteà iterum concepit peperitq; filium: quapropter dixit, quia audivit Jehova me eſſe exoſam, ideò dedit mihi etiā hunc: ſic vocavit

no-

[a] *ab audiendi verbo.*

nomen ejus [a] Schimhhonem.

34 Deinde concipiens rursus peperit filium, dixitque, [b] nunc demum adjungetur mihi vir meus, quia peperi ei tres filios: idcircò vocavit nomen ejus [c] Levi.

[c] *a verbo adjungendi.*

35 Deinde concepit denuò, parienſque filium dixit, hac vice celebrabo Jehovã: idcircò vocavit nomen ejus [d] Jehudam: tũ deſtitit parere.

[d] *Compoſitum ex Jehova & celebrandi verbo.*

ANNOTATIO.

1 Sublatis] *id eſt, non invitus ac pedes trahens, ſed alacrũ reliquum iter confecit, divino oraculo confirmatus.* Regionem ori.] *Meſopotamiam, quæ Cenahhanæa eſt Orientalis.* 8 Non poſſumus] *propter lapidũ magnitudinem vires noſtras ſuperantem.* 10 Devolveret] *ſuam operam in devolvendo lapide cum paſtoribus conferret pro abſente Rachele, quæ domum cucurrerat, ut de ejus adventu moneret patrem.* 11 Oſculatus] *pro temporis & loci conſuetudine.* Fleviſſet] *præ gaudio, quòd tam commodè cognatam nactus eſſet.* 13 Omnes res] *id eſt, quid inter fratrem & ipſum acciderit, cur profectionem hanc ſuſceperit, & quomodo in itinere oraculo confirmatus eſſet. Hæc oportebat Labanis innoteſcere, ne quid adverſi de ſubito ejus adventu ſuſpicaretur: præſertim cùm nudum ferè videret ac ſine comitatu: quis anteà famulum avis camelis, hominibus, auro, & argento inſtructum exceperat, ſupra 24.* 14 Profectò] *Exclamatione ſatis ſibi factum affirmat.* Os meum] *id eſt, mihi conſanguineus: neceſſitudinis periphraſis, ut Gene. 2, 23. & Judic. 9. 2.* 18 Pro Rachele] *id eſt, ſi des Rachelem: non enim ita ſervitutem paciſcebatur, ut conjugium differretur uſque ad exactum ſeptennium.* 21 Completi ſunt dies] *id eſt, uxoris matutus ſum plus ſatis: agebat enim annum quæſi 76. cùm pro uxore paciſceretur: quod colligitur ſi ex 130. annis quos natus erat cùm ſiſteretur Parbhoni infrà 47. 9. quadraginta anni ætatis Joſephi detrahantur, & quatuordecim anni ſervitutis Jahhakobi pro uxoribus, ſub quorum finem Joſeph natus eſt, infrà 30. 25.* Ut congrediar] *non ut abducat quia ſervitutem debet, ſed ut duos ſervit, ea uxore utatur.* 22 Omnibus] *id eſt, quàm plurimiſque: enim alibi frequenter univerſalis particula reſtringitur, ut infrà 41. 58. & 2. Reg. 8. 9. & in novo Teſtamento ſæpe.* 23 Acipiens Leam] *pro Rachele: nam ſponſæ in maritis ſuis thalamum velatæ & ſine lumine ducebantur, ut pudori earum conſuleretur: ea fiat in poſtea ætate integritas morum atque modeſtia.* 26 Non ita] *Loci conſuetudinem poſt nuptias obducit, quæ in tractatu ſponſalium fuerat exprimenda.* 27 Hujus] *Leæ videlicet, nam hæc ne repudietur, Laban alteram deamatam offert. Senſus eſt, patere nuptiarum convivium ſeptemdiale jam cæptum abſolvi, Leam apud te retinendo, poſtea optatam quoque habebis. Nuptialis autem convivii ſeptem dierum exemplum eſt in Schimſchone, Judic. 14. 15. & 17.* 31 Exoſam] *id eſt, minus amatam, ut apparet ex præcedente verſu.* 34 Nunc demum] *id eſt, conjunctior mihi poſthac erit vir meus, & impenſius me amabit quàm antehac, tertium liberorũ matrẽ.*

CAPUT. XXX.

Rachel & Lea amulatione ancillas ſuas Jahhakobo tradunt ſuo loco paritueras, qui tum ex ancillis, tum etiam ex uxoribus octonũ adhuc liberũ ſuſcepit, d. miſſionem in patriam ſecundo ſervitutis ſeptennio exactũ petit: ſed nova pactione ſoceri detentus, qua verſicolor partus ipſi ex unicolore albo grege dabatur, mercedem duabus artibus, divinitus adjutus, multam & præſtantem conſequitur, ita ut pecoris efficiatur diviſſimus.

1 Cùm autem videret Rachel ſe non parere Jahhakobo, ſimulata eſt Rachel ſororem ſuam: dixitque ad Jahhakobum, [a] cedò mihi liberos, ſin minus, [b] mortua ſum.

2 Tunc accenſa eſt ira Jahhakobi in Rachelem: & dixit, [c] an loco Dei *ſum* ego? qui prohibuit a te fructum ventris.

3 Quapropter dixit *Rachel*, [d] ecce ancillam meam Bilham, congredere cum ea: ut [e] pariat ſuper genua mea, & liberos conſequar ego quoque ex ea.

4 Deditque ei Bilham ancillam ſuam in uxorem: & congreſſus eſt cum ea Jahhakob.

5 Ita concepit Bilha, & peperit Jahhakobo filium.

6 Tunc dixit Rachel, cauſam meam egit Deus, etiamque exaudivit vocem meam, quòd dedit mihi filium: idcircò vocavit nomen ejus [a] Danem.

7 Cumque concipiens iterum, peperiſſet Bilha ancilla Rachelis filiũ ſecundum Jahhakobo:

8 Dixit Rachel, [f] Luctationibus [b] maximis luctata ſum cum ſorore mea, etiamque prævaluit: quapropter vocavit nomen ejus [c] Naphtalim.

9 Videns autem Lea ſe deſtitiſſe parere, ſimiliter accepit Zilpam ancillam ſuam, & dedit eam Jahhakobo in uxorem.

10 Peperitque Zilpa ancilla Leæ, Jahhakobo filium:

11 Ideoque dixit Lea, [g] venit tuyma: & vocavit nomen ejus [d] Gadem.

12 Iterum pariente Zilpa ancilla Leæ, filium ſecundum Jahhakobo:

13 Dixit Lea, [h] cum beatitate mea, nam beatam prædicabunt me [e] mulieres: idcircò vocavit nomen ejus [f] Aſcherem.

14 [g] Cùm autem abiens Reuben temporibus meſſis triticeæ, inveniſſet [h] amabiles *flores* in quodam agro, eoſque attuliſſet ad Leam matrem ſuam: dixit Rachel ad Leam, da quæſo mihi de amabilibus *floribus* filii tui.

15 Quæ dixit ei, an parum eſt te abſtuliſſe virum meum ut auferas etiam amabiles *flores* filii mei? dixit verò Rachel, idcircò cubet ille tecum hac nocte pro amabilibus *floribus* filii tui.

16 Redeunte itaque Jahhakobo ex agro veſpere, egrediens Lea obviam ei, dixit, congredieris mecum, nam [i] omnino mercede conduxi te pro amabilibus *floribus* filii mei: cubavit que cum ea nocte illa.

17 Deo autem exaudiente Leam, ita ut conciperet & pareret Jahhakobo filium quintum:

18 Dixit Lea [k] reddidit Deus mercedem meam, [l] poſtquam dedi ancillam meam viro meo: ideóque vocavit nomen ejus [k] Iſſaſcarem.

19 Deinde concepit rurſus Lea, peperitque filium ſextum Jahhakobo:

20 Et dixit Lea, donavit me Deus, me *inquã* dono bono: nunc tandem cohabitabit mihi vir meus, quia peperi ei ſex filios: idcircò

[a] *id eſt, cauſam agentem, vel judicantem.*
[b] Heb. *Dei: ut Jonæ 3. 3. Pſ. 36. 7. & alibi.*
[c] *id eſt, luctationem, vel lucta mea eſt.*
[d] *id eſt, turmam.*
[e] Heb. *filiæ.*
[f] *id eſt, beatum.*
[g] Heb *conducendo conduxi.*
[h] *id eſt, merces eſt, vel viri mercedem.*

vocavit nomen illius [i]Zeballunem.

21 Postremò verò peperit filiam, & vocavit nomen ejus [a]Dinam.

22 Recordatus autem est Deus Rachelis: & exaudiens eam Deus aperuit vulvam ejus.

23 Cumq; concepisset & peperisset filium, dixit, abstulit Deus [b]opprobrium meum.

24 Vocavitq; nomen illius [k]Josephum, dicendo, addat mihi Jehova filium alterum.

25 Fuit autem cùm peperisset Rachel Josephum, [c]ut diceret Jahhakob ad Labanem, dimitte me, ut abeam ad locum meum & ad regionem meam.

26 Da uxores meas pro quibus servivi tibi, & natos meos ut abeam: tu enim [d]nosti servitutem meam, qua servivi tibi.

27 Dixit verò ad eum Laban, [e]si nunc inveni gratiam in oculis tuis, *missa faciamus hæc:* [f]experimento didici, ut benedixerit mihi Jehova tuâ causâ.

28 Dixit etiam, [l]nominatim expressam mercedem tuam impone mihi, & dabo.

29 Dixit autem ad eum *Jahhakob*, tu novisti quomodo servierim tibi, & quale fuerit pecus tuum apud me.

30 Nam exiguum erat quod habebas [g]ante me, erupit autem in multitudinem, quia benedixit Jehova tibi ad *illatum* pedem meum: jam verò [h]quando operabor ego similiter pro domo mea?

31 Dicenti verò Labani, quid dabo tibi? dixit Jahhakob, [i]non dabis mihi quicquam: si voles facere mihi [k]rem hanc, revertar, pascam gregem tuum, custodiam.

32 Transeunte me per universum gregem tuum hodie, remove inde [l]omnem parvam pecudem punctulis respersam, & latis maculis interstinctam, omnémque parvam pecudem fuscam inter oves, similiter latis maculis interstinctam ac punctulis respersam inter capras: & *talium* sit merces mea.

33 [m]Sic attestetur mihi justitia mea [n]posthac coram te, cùm accedes ad *inspiciendum* mercedem meam: [o]quicquid non punctulis respersum, & latis maculis interstinctũ, præterea fuscum inter oves fuerit apud me, furtivum esto.

34 Cui dixit Laban, [p]en: ô utinam, fit secundum verbum tuum.

35 Cùm itaque removisset eodem die hircos varia crura habentes & latis maculis interstinctos, omnesq; capras punctulis respersas, & latis maculis interstinctas, omne in quo *erat* alba nota, præterea omne fuscum inter oves: tradidit ea Laban in manum filiorum suorum.

36 Interposuitq; iter trium dierum inter se & inter Jahhakobum: pascebatq; Jahhakob pecudes Labanis reliquas.

37 [q]Accepit autem sibi Jahhakob virgas e populo virentes, & ex Corylo & Castanea: & corticem *hîc illic* detrahens fecit in eis multa spaciola alba, [r]denudando album num quod *erat* in virgis illis.

38 Virgas autem illas quas *ita* decorticaverat, collocabat in canalibus & in [s]alveis aquarum e regione pecudum, quæ pecudes veniebant ad bibendum: ut incalescerent cùm venirent ad bibendum.

39 Ita incalescebant pecudes ad virgas illas: pariebantque pecudes *partus* varios cruribus, punctulis respersos, & latis maculis interstinctos.

40 Deinde [t]hos agnos separabat Jahhakob, obvertebatque ora pecudum, [u]pecudum *inquã* Labanis, ad varias crurib[x] & ad omnes fuscas: sibi autẽ collocabat greges seorsim, [y]nec obvertebat eas versus pecudes Labanis.

41 Eratque [z]quandocunque incalescebant, *si erãt* pecudes cõpactæ corpore, ut poneret Jahhakob virgas illas [a]ante oculos istarum pecudum in canalibus, ut incalescerẽt ipsæ ad virgas illas:

42 Cùm autem serò coibant pecudes, non poneret: sic erant serotinæ, Labanis, compactæ verò corpore, Jahhakobi.

43 Itaque erupit vir ille *in multitudinem* quã plurimùm fuerunt quæ ei greges multi, ancillæque & servi, & cameli & asini.

[f] *id est, danũ cohabitandi: compositum ex duob verbis corruptis, sed assiduos pronuntiatione: cujusmodi est sequens nomen ver. 24.*

[k] *id est, addat vel addet auferenti probrum, numirũ filio huic alterum.*

[l] Heb. *nominatim exprime mercedem tuã super me.*

[m] Heb. *erat: pars temporis proxima pro toto, Synecdoche ut infrà 31.2.*

ANNOTATIO.

1 Cedo] *dolore exacerbata, suæ sterilitatis culpam in maritum rejicit.* Mortua sum] *id est, actum est de me, ut suprà 20.3.* 2 An loco] *quasi dicat, posténne ego mihi arrogare quod solius Dei est? ipse te sterilem reddidit, & solus potest fœcundare: sic infrà 50.19.* 3 Ecce anc.] *exemplo Saræ, suprà 16.2.* Pariat sup.] *id est, partus ejus excipiam gremio, & tanquam meos habeam.* 8 Luctationibus] *quasi dicat, quædam luctæ species inter nos fuit, qua soror ne mater fierem nitebatur, ego verò contrà ut fierem: sed superior evasi tandem fuscepiss per ancillam liberũ.* 11 Venit turma] *hoc est, qui alia quos prius pepers junctus, efficiet turmam.* 13 Cum beatitate] *id est, quod sit faustum & felix. Sensus est, beatitudinis laudem inter mulieres consequar, jam sex filiorum mater factã.* 14 Cùm autem] *Hæc puerilis in speciem historia ostendit non minorem fuisse in Lea æmulationem propter amorem quo sibi præferebatur Rachel, quàm in Rachele propter fœcunditatem Lea: adde quòd hac occasione Lea, quæ aliquandiu destiterat parere, rursum concepit ac peperit, idq; ex sororis ipsius consensu.* Amabiles] *Hebræam vocem etiam Hebræi interpretes exponunt mandragoras, quidam gelseminum, alii violas, alii philtra sive amatoria: adeò incerta est significatio vocis, qua tantùm hîc & Cantic. 7.13. legitur. Nos autem Reubenis puertiam spectantes, (quam non virtute sed specie motam fuisse constat) & odorem gratum ei attributum Cantic. 7. (qui nihil ad mandragoras pertinet) postremò tempus præcox (quo neque gelseminum neque mandragoræ maturæ sunt) eo adducimur, ut amabiles omnes flores elegantia & odore eosque humiles, hac voce intelligamus. Quibus optimè convenit Hebræa vox ab amando ducta.* 18 Reddidit] *id est, mercedem quam dederam Rachelis, abunde compensavit.* Postquam dedi] *id est, etiam tum filium largitus, cùm de partu desperans, ancillam meam viro meo exposueram.* 21 Dinam] *cujus meminit propter historiam quæ scribitur infrà 34.* 23 Opprobrium] *sterilitatis, quæ apud veteres probrosa erat: nam maledictio reputabatur, ut contrà filiorum procreatio, benedictio Dei.* 25 Ut diceret] *finito videlicet altero servitutis septennio, cùm nihil amplius socero deberet.* 26 Nosti] *id est, pactæ servitutis annos exactos esse.* 27 Si nunc invi.] *concisa est oratio deprecantis, & Jahhakobum a discedendi proposito revocantis: suprà 18.3.* Experimento did.] *laudans præterea Jahhakobi diligentiam, conatur eum di-*

mittere

utinã retinere. 30 Ante me] *id eſt, meum aduentum ad te.* Quando operabor] *q.d. iam nonagenarius ſum, tempus eſt ut familiæ meæ proſpiciam.* 31 Non dabis] *id eſt, nullam mercedem quæ abs te pendeat, ſed quicquid diuina prouidentia mihi conſtituerit mercedis loco. Mauult enim a liberalitate Dei, quàm ab auaro ſocero pendere.* Rem hanc] *quam mox proponam.* 32 Omnem parvam] *tum mares & fœminas iam maturas, tum tenelles earum fœtus: ſynecdoche.* 33 Sic atteſtetur] *id eſt, appareat me non retinuiſſe mihi quicquam, quod ad me non pertineat.* Quicquid] *ſumma eſt, ego tibi verſicolores & fuſcas abducendas tradam, tu mihi unicolores albas tantùm cuſtodiendas: poſtea quicquid ex his variis coloru aut fuſcum naſcetur, mea eſto merces, quicquid non fuerit ejuſmodi ſi inuenietur penes me, id mihi ut furtum aſcribito.* 34 En, ô utinam, ſit] *tria ſunt membra inter ſe diſtincta: En, eſt hominu rem propoſitam expendentis, ut ad eam reſpondeat: ô utinam, apud ſeipſum probantis rem a genero propoſitam: ſit ſecundum verbum tuum, reſpondentis, planè conſentientis atque contrahentis.* 37 Accepit] *hæc à Jahhakobo juſſu Dei facta, eumq; divinitus locupletatum eſſe oſtenditur infrà 31. 9. & ſequentibus.* 40 Hos agnos] *verſicolores & fuſcos, ut antecederent, alii verò ſubſequentes, dum in progreſſu coibant, eorum intuitu ſimiles conciperent.* Nec obvertebat] *ne conſpectu unicolorum conciperent unicolores.* 41 Quandocunque] *id eſt, in priore admiſſura, qua robuſtiores tantùm appetunt mares.* Ante oculos] *ut quæ ex robuſtioribus naſcebantur, ſua eſſent merces.*

CAPUT XXXI.

Jahhakob ex animadverſa Labanis & filiorum in ſe invidia anxius, divinitus redire in patriam jubetur: qui re tota uxoribus expoſita, clam ſocero ex conſenſu earum cum familia facultatibuſq; diſcedit. Laban cum cognatis eum in itinere aſſequitur: & a violentia quidem Dei monitu abſtinet, ſed graviter tamen clandeſtino diſceſſu generi reprehenſo, fœti eum inſimulat: tandem verò poſt multas ultrò citroq; expoſtulationes, & probatam defenſionem generi, fœdere pacis inito diſcedit.

3 CUM autem audiiſſet Jahhakob verba filiorum Labanis, dicentium, accepit Jahhakob quicquid *erat* patris noſtri: & ex eo quod *erat* patris noſtri, comparavit omnem gloriam iſtam:

2 Aſpexiſſetq; Jahhakob vultum Labanis, quòd ecce non erat erga eum ſicut [a] anteà:

[a] Heb. *heri & nudius tertius: ſynecdoche frequens, qua pars proxima temporis pro toto ſumitur: ſic infrà ver. 5.*

3 Denique edixiſſet Jehova Jahhakobo, revertere in regionem [a] patrum tuorum, & ad cognationem tuam, nam [a] ero tecum:

4 Mittens Jahhakob accerſivit Rachelem & Leam, [a] in agrum, ad gregem ſuum:

5 Et dixit eis, video ego vultum patris veſtri non eſſe erga me ſicut anteà: deinde Deus patris mei [a] fuit apud me.

6 Atqui vos noſtis, omni facultate mea me ſerviiſſe patri veſtro:

7 Contrà patrem veſtrum illuſiſſe mihi & mutaſſe mercedem meam [b] decies, [a] quamvis nõ permiſerit ei Deus ut damno afficeret me:

[b] Heb. *decadem vicium, id eſt, ſæpiùs, ut infrà verſ. 41. & Num. 14. 22. & Jjob. 19. 3.*

8 [a] Cùm ita diceret, punctulis reſperſa ſunto merces tua, tum peperiſſe pecudes omnes punctulis reſperſa: cùm verò ſic diceret, varia cruribus ſunto merces tua, tum peperiſſe omnes pecudes varia cruribus:

9 [a] Ita eripuiſſe Deum pecus patris veſtri, & tradidiſſe mihi.

10 [a] Fuit autem quo tempore incaleſcunt pecudes, ut attollens oculos meos viderem per ſomnium, quòd ecce iſti hirci qui pecudes ineunt *erant* varii cruribus, punctulis reſperſi, & *quaſi* grandine guttati.

11 Dicenti enim ad me [a] Angelo Dei ipſius per ſomniũ, Jahhakob, cùm dixiſſem, ecce me:

12 Dixit, attolle nunc oculos tuos & aſpice, oẽs hi hirci qui ineunt pecudes *ſunt* cruribus varii, punctulis reſperſi, & *quaſi* grandine guttati: nam [a] vidi quicquid Laban facit tibi.

13 Ego *ſum Deus* ille fortis, [a] *Deus* Beth-elis, ubi unxiſti ſtatuam, ubi voviſti mihi [a] votum: [a] nunc ſurge, exi e regione hac, & redi in regionem cognationis tuæ.

14 Tunc reſpondens Rachel & Lea, dixerunt ei, [a] an adhuc nobis *eſt* pars & hæreditas in domo patris noſtri?

[c] Heb. *ederit edendo.*

15 Nõnne extraneę reputatæ fuimus ab eo? vendidit enim nos: præterea [a] etiãmne [c] exederit continenter pecuniam noſtram?

16 Nam omnes [a] opes divitiæ quas eripuit Deus a patre noſtro, noſtræ ſunt & filiorum noſtrorũ: quare nũc quicquid Deus edixit tibi, facito.

17 [a] Surgens itaque Jahhakob, ſublatos filios ſuos & uxores ſuas impoſuit camelis:

18 Et abduxit univerſum pecus ſuum, omneſque facultates ſuas quas comparaverat, pecus acquiſitionis ſuæ quod comparaverat Padane Syriæ, ut proficiſceretur ad Jitzchakum patrem ſuum in regionem Cenahhani.

19 (Laban autem abierat ad tondendum oves ſuas: cùm furata eſt Rachel [a] imagines quæ *erant* patri ſuo,

20 Et [d] Jahhakob [a] furtim, inſcio Labane Syro, *ſe & ſua* ſurripuit, quatenus non indicavit ei: ipſe enim fugiebat.)

21 Sic fugit ipſe cum omnibus quæ habebat, & ſurgens trajecit [a] flumen ipſum: [e] obverſaq; facie contendit ad montem Gilhhadis.

22 Cùm autem nunciatum eſſet Labani [a] die tertio, fugere Jahhakobum,

23 Aſſumens cognatos ſuos ſecum perſecutus eſt eum itinere ſeptem dierum: & aſſecutus eſt eum in monte Gilhhadis.

24 (Veniens autem Deus ad Labanem Syrum in ſomnio nocturno, dixerat ei, [a] cave tibi ne loquaris cum Jahhakobo [f] [a] ſive bonum ſive malum)

25 Aſſecutuſq; Laban Jahhakobum, cùm Jahhakob fixiſſet tentorium ſuum in eomonte, Laban quoque fixit cum cognatis ſuis in monte Gilhhadis.

26 Tum dixit Laban Jahhakobo, [a] quid feciſti quòd furtim ſurripuiſti te, me inſcio, & abduxiſti filias meas, quaſi captivas gladio *acquiſitas?*

27 Cur [g] clàm fugiſti, & furtim ſurripuiſti te a me? neq; indicaſti mihi, ut dimitterem te cum lætitia, cum canticis, cum tympano, & citharâ?

28 Neq; permiſiſti mihi ut oſculerer filios meos & filias meas? nunc *certè* [h] ſtultè feciſti.

29 Eſſet in poteſtate manus meæ malo vos afficere: ſed Deus patris veſtri heſterna nocte allocutus eſt me, dicendo, cave tibi ne loquaris cum Jahhakobo ſive bonum ſive malum.

30 Nunc *eſto*, [i] omnino abieris, quia ſummo deſy-

[d] Heb. *furatus eſt Jahhakob a corde Labanis: ſic infrà 26. & 27. Eclipſis, de qua ſupra c. 1. nam verbũ eſt actionis ajuratoriæ: alioquin actionem hanc conſecutione ſignificaret. devinxit ſibi animum Labanis, ut accipitur 2. Schemus. 15. 6.*

[e] Heb. *poſuit vultum ſuum verſus montẽ.*

[f] Heb. *a bono ad malum uſque, ut infrà 29.*

[g] Heb. *abſcõdiſti te fugiẽdo. vel latius: ſiſti.*

[h] Heb. *ſtultè egiſti ſic faciendo.*

[i] Heb. *abeundo abieris, quia deſyderando deſyderabas.*

vocavit nomen illius [i]Zeballunem.

21 Postremò verò peperit filiam, & vocavit nomen ejus [l]Dinam.

22 Recordatus autem est Deus Rachelis: & exaudiens eam Deus aperuit vulvam ejus.

23 Cumq; concepisset & peperisset filium, dixit, abstulit Deus [m]opprobrium meum.

24 Vocavitq; nomen illius [k]Joſephum, dicendo, addat mihi Jehova filium alterum.

25 Fuit autem cùm peperisset Rachel Joſephum, [n]ut diceret Jahhakob ad Labanem, dimitte me, ut abeam ad locum meum & ad regionem meam.

26 Da uxores meas pro quibus ſervivi tibi, & natos meos ut abeam: tu enim [o]noſti ſervitutem meam, qua ſervivi tibi.

27 Dixit verò ad eum Laban, [p]ſi nunc inveni gratiam in oculis tuis, *miſſa faciamus hæc*: [q]experimento didici, ut benedixerit mihi Jehova tuâ causâ.

28 Dixit etiam, [r]nominatim expreſſam mercedem tuam impone mihi, & dabo.

29 Dixit autem ad eum *Jahhakob*, tu noviſti quomodo ſervierim tibi, & quale fuerit pecus tuum apud me.

30 Nam exiguum erat quod habebas [s]ante me, erupit autem in multitudinem, quia benedixit Jehova tibi ad *illatum* pedem meum: jam verò [t]quando operabor ego ſimiliter pro domo mea?

31 Dicenti verò Labani, quid dabo tibi? dixit Jahhakob, [u]non dabis mihi quicquam: ſi voles facere mihi [x]rem hanc, revertar, paſcam gregem tuum, cuſtodiam.

32 Tranſeunte me per univerſum gregem tuum hodie, remove inde [y]omnem parvam pecudem punctulis reſperſam, & latis maculis interſtinctam, omnémque parvam pecudem fuſcam inter oves, ſimiliter latis maculis interſtinctam ac punctulis reſperſam inter capras: & *talium* ſit merces mea.

33 [z]Sic atteſtetur mihi juſtitia mea [aa]poſthac coram te, cùm accedes ad *inſpiciendum* mercedem meam: [bb]quicquid non punctulis reſperſum, & latis maculis interſtinctũ, præterea fuſcum inter oves fuerit apud me, furtivum eſto.

34 Cui dixit Laban, [cc]en: ô utinam, ſit ſecundum verbum tuum.

35 Cùm itaque removiſſet eodem die hircos varia crura habentes & latis maculis interſtinctos, omnesq; capras punctulis reſperſas, & latis maculis interſtinctas, omne in quo *erat* alba nota, præterea omne fuſcum inter oves: tradidit ea Laban in manum filiorum ſuorum.

36 Interpoſuitq; iter trium dierum inter ſe & inter Jahhakobum: paſcebatq; Jahhakob pecudes Labanis reſiduas.

37 [dd]Accepit autem ſibi Jahhakob virgas e populo virentes, & ex Corylo & Caſtanea: & corticem *hîc illîc* detrahens fecit in eis multa ſpaciola alba, [ee]denudando albũ num quod *erat* in virgis illis.

38 Virgas autem illas quas *ita* decorticaverat, collocabat in canalibus & in [ff]alveis aquarum e-regione pecudum, quæ pecudes veniebant ad bibendum: ut incaleſcerent cùm venirent ad bibendum.

39 Ita incaleſcebant pecudes ad virgas illas: pariebantque pecudes *partu* varios cruribus, punctulis reſperſos, & latis maculis interſtinctos.

40 Deinde [gg]hos agnos ſeparabat Jahhakob, obvertebatque ora pecudum, [hh]pecudum *inquã* Labanis, ad varias crurib' & ad omnes fuſcas: ſibi autẽ collocabat greges ſeorſim, [ii]nec obvertebat eas verſus pecudes Labanis.

41 Eratque [kk]quandocunque incaleſcebant, *ſi erãt* pecudes cõpactæ corpore, ut poneret Jahhakob virgas illas [ll]ante oculos iſtarum pecudum in canalibus, ut incaleſcerẽt ipſæ ad virgas illas:

42 Cùm autem ſerò coibant pecudes, non poneret: ſic erant ſerotinæ, Labanis, compactæ verò corpore, Jahhakobi.

43 Itaque erupit vir ille *in multitudinem* quã plurimùm: fuerunt que ei greges multi, ancillæque & ſervi, & cameli & aſini.

[i] *id eſt, donũ cohabitandi: compoſitum ex duob verbis corruptu, ſed aſſuetis pronuntiatione: cujuſmodi eſt ſequens nomen ver.* 24.

[k] *id eſt, addat vel addet auſerenti probrum, numerũ filio huic alterum.*

[l] Heb. *nominatim exprimã mercedem tuã ſuper me.*

[m] Heb. *erat: pars temporis proxima pro toto, Synecdoche ut infrà* 31.2.

ANNOTATIO.

1 Cedo] *dolore exacerbata, ſuæ ſterilitatis culpam in maritum rejicit.* Mortua ſum] *id eſt, actum eſt de me, ut ſuprà* 20.3. 2 An loco] *quaſi dicat, poſſémne ego mihi arrogare quod ſolus Dei eſt? ipſe te ſterilem reddidit, & ſolus poteſt fœcundare: ſic infra* 50.19. 3 Ecce anc.] *exemplo Saræ, ſuprà* 16.2. Pariat ſup.] *id eſt, partus ejus excipiam gremio, & tanquam meos habeam.* 8 Luctationibus] *quaſi dicat, quædam luctæ ſpecies inter nos fuit, qua ſoror ne mater ſierem nitebatur, ego verò contrà ut fierem: ſed ſuperior evaſi tandem ſuſceptis per ancillam liberis.* 11 Venit turma] *hoc eſt, qui alus quos prius peperi junctus, efficiet turmam.* 13 Cum beatitate] *id eſt, quod ſit fauſtum & felix. Senſus eſt, beatitudinis laudem inter mulieres conſequar, jam ſex filiorum mater facta.* 14 Cùm autem] *Hæc puerilis ſpeciem hiſtoria oſtendit non minorem fuiſſe in Lea æmulationem propter amorem quo ſibi præferebatur Rachel, quàm in Rachele propter fœcunditatem Leæ: adde quòd hac occaſione Lea, quæ aliquandiu deſiterat parere, rurſum concepit ac peperit, idq; ex ſororis conſenſu.* Amabiles] *Hebræam vocem etiam Hebræi interpretes exponunt mandragoras, quidam gelſeminum, alii violas, alii philtra ſive amatoria: adeò incerta eſt ſignificatio vocis, quæ tantùm hîc & Cantic.* 7.13. *legitur. Nos autem Reubenis puertiam ſpectantes, (quam non virtute ſed ſpecie motam fuiſſe conſtat) & odorem gratum ei attributum Cantic.* 7. (*qui nihil ad mandragoras pertinet*) *poſtremò tempus præcox (quo neque gelſeminum neque mandragoræ maturæ ſunt) eo adducimur, ut amabiles omnes flores elegantia & odore eoſque humiles, hac voce intelligamus. Quibus optimè convenit Hebræa vox ab amando ducta.* 18 Reddidit] *id eſt, mercedem quam dederam Rachelı, abunde compenſavit.* Poſtquam dedi] *id eſt, etiam tum filium largitus, cùm de partu deſperans, ancillam meam viro meo expoſueram.* 21 Dinam] *cujus meminit propter hiſtoriam quæ ſcribitur infrà* 34. 23 Opprobrium] *ſterilitatis, quæ apud veteres probroſa erat: nam maledictio reputabatur, ut contrà filiorum procreatio, benedictio Dei.* 25 Ut diceret] *ſcilicet finito videlicet altero ſervitutis ſeptennio, cùm nihil amplius ſocero deberet.* 26 Noſti] *id eſt, ſcis pactæ ſervitutis annos exactos eſſe.* 27 Si nunc invi.] *conciſa eſt oratio deprecantis, & Jahhakobum a diſcedendi propoſito revocantis: ſuprà* 18.3. Experimento did.] *laudans præterea Jahhakobi diligentiam, conatur eum di-*

mittere

utinã retinere. 30 Ante me] *id eſt, meum aduentum ad te.* Quando operabor] *q.d. Iam nonagenarius ſum, tempus eſt ut familiæ meæ proſpiciam.* 31 Non dabis] *id eſt, nullam mercedem quæ abs te pendeat, ſed quicquid diuina prouidentia mihi conſtituerit mercedis loco. Mauult enim a liberalitate Dei, quàm ab auaro ſocero pendére.* Rem hanc] *quam mox proponam.* 32 Omnem parvam] *tum mares & fœminas iam maturas, tum tenellos earum fœtus: ſynecdoche.* 33 Sic atteſtetur] *id eſt, appareat me non retinuiſſe mihi quicquam, quod ad me non pertineat.* Quicquid] *ſumma eſt, ego tibi verſicolores & fuſcas abducendas tradam, tu mihi unicolores albas tantùm cuſtodiendas: poſtea quicquid ex hu varii coloris aut fuſcum naſcetur, mea eſto merces, quicquid non fuerit ejuſmodi ſi inuenietur penes me, id mihi ut furtum aſcribito.* 34 En, ô utinam, ſit] *tria ſunt membra inter ſe diſtincta: En, eſt hominis rem propoſitam expendentis, ut ad eam reſpondeat: ô utinam, apud ſeipſum probantis rem a genero propoſitam: ſit ſecundum verbum tuum, reſpondentis, planè conſentientis atque contrahentis.* 37 Accepit] *hæc à Jahhakobo juſſu Dei facta, tumq; diuinitus locupletatum eſſe oſtenditur infrà 31. 9. & ſequentibus.* 40 Hos agnos] *verſicolores & fuſcos, ut antecederent, alii verò ſubſequentes, dum in progreſſu coibant, eorum intuitu ſimiles conciperent.* Nec obvertebat] *ne conſpectu unicolorum conciperent unicolores.* 41 Quandocunque] *id eſt, in priore admiſſura, qua robuſtiores tantùm appetunt mares.* Ante oculos] *ut quæ ex robuſtioribus naſcebantur, ſua eſſent merces.*

CAPUT XXXI.

Jahhakob ex animadverſa Labanũ & filiorum invidia anxius, divinitus redire in patriam jubetur: qui re tota uxoribus expoſita, clam ſocero ex conſenſu earum cum familia facultatibuſq; diſcedit. Laban cum cognatis eum in itinere aſſequitur: & a violentia quidem Dei monitu abſtinet, ſed graviter tamen clandeſtino diſceſſu generi reprehenſo, furti eum inſimulat: tandem verò poſt multas ultrò citroq; expoſtulationes, & probatam defenſionem generi, fœdere pacu inito diſcedit.

3 CUm autem audiſſet Jahhakob verba filiorum Labanis, dicentium, accepit Jahhakob quicquid *erat* patris noſtri: & ex eo quod *erat* patris noſtri, comparavit omnem gloriam iſtam:

2 Aſpexiſſetq; Jahhakob vultum Labanis, quòd ecce non erat erga eum ſicut [a] anteà:

3 Denique ediviſſet Jehova Jahhakobo, revertere in regionem [a] patrum tuorum, & ad cognationem tuam, nam [a] ero tecum:

4 Mittens Jahhakob accerſivit Rachelem & Leam, [a] in agrum, ad gregem ſuum:

5 Et dixit eis, video ego vultum patris veſtri non eſſe ergame ſicut anteà: deinde Deus patris mei [a] fuit apud me.

6 Atqui vos noſtis, omni facultate mea me ſervivisſe patri veſtro:

7 Contrà patrem veſtrum illuſiſſe mihi & mutaſſe mercedem meam [b] decies, [a] quamvis nõ permiſerit ei Deus ut damno afficeret me:

8 [a] Cùm ita diceret, punctulis reſperſa ſunto merces tua, tum peperiſſe pecudes omnes punctulis reſperſa: cùm verò ſic diceret, varia cruribus ſunto merces tua, tum peperiſſe omnes pecudes varia cruribus:

9 [a] Ita eripuiſſe Deum pecus patris veſtri, & tradidiſſe mihi.

10 [a] Fuit autem quo tempore incaleſcunt pecudes, ut attollens oculos meos viderem per ſomnium, quòd ecce iſti hirci qui pecudes ineunt *erant* varii cruribus, punctulis reſperſi, & *quaſi* grandine guttati.

11 Dicenti enim ad me [a] Angelo Dei ipſius per ſomniũ, Jahhakob, cùm dixiſſem, ecce me:

12 Dixit, attolle nunc oculos tuos & aſpice, oẽs hi hirci qui ineunt pecudes *ſunt* cruribus varii, punctulis reſperſi, & *quaſi* grandine guttati: nam [a] vidi quicquid Laban facit tibi.

13 Ego *ſum Deus* ille fortis, [a] *Deus* Beth-elis, ubi unxiſti ſtatuam, ubi voviſti mihi [a] votum: [a] nunc ſurge, exi e regione hac, & redi in regionem cognationis tuæ.

14 Tunc reſpondens Rachel & Lea, dixerunt ei, [a] an adhuc nobis *eſt* pars & hæreditas in domo patris noſtri?

[c] Heb. *ederit edendo.*

15 Nónne extraneę reputatæ fuimus ab eo? vendidit enim nos: præterea [c] etiámne exederit continenter pecuniam noſtram?

16 Nam omnes divitiæ quas eripuit Deus a patre noſtro, noſtræ ſunt & filiorum noſtrorũ: quare nũc quicquid Deus edixit tibi, facito.

17 [a] Surgens itaque Jahhakob, ſublatos filios ſuos & uxores ſuas impoſuit camelis:

18 Et abduxit univerſum pecus ſuum, omneſque facultates ſuas quas comparaverat, pecus acquiſitionis ſuæ quod comparaverat Padane Syriæ, ut proficiſceretur ad Jitzchakum patrem ſuum in regionem Cenahhani.

19 (Laban autem aberat ad tondendum oves ſuas: cùm furata eſt Rachel [a] imagines quæ *erant* patri ſuo,

20 Et [d] Jahhakob [a] furtim, inſcio Labane Syro, *ſe & ſua* ſurripuit, quatenus non indicavit ei: ipſe enim fugiebat.)

21 Sic fugit ipſe cum omnibus quæ habebat, & ſurgens trajecit [e] flumen ipſum: [e] obverſaq; facie contendit ad montem Gilhhadis.

22 Cùm autem nunciatum eſſet Labani [a] die tertio, fugere Jahhakobum,

23 Aſſumens cognatos ſuos ſecum perſecutus eſt eum itinere ſeptem dierum: & aſſecutus eſt eum in monte Gilhhadis.

24 (Veniens autem Deus ad Labanem Syrum in ſomnio nocturno, dixerat ei, [a] cave tibi ne loquaris cum Jahhakobo [f] [a] ſive bonum ſive malum)

25 Aſſecutuſq; Laban Jahhakobum, cùm Jahhakob fixiſſet tentorium ſuum in eo monte, Laban quoque fixit cum cognatis ſuis in monte Gilhhadis.

26 Tum dixit Laban Jahhakobo, [a] quid feciſti quòd furtim ſurripuiſti te, me inſcio, & abduxiſti filias meas, quaſi captivas gladio *acquiſitas*?

27 Cur [g] clàm fugiſti, & furtim ſurripuiſti te a me? neq; indicaſti mihi, ut dimitterem te cum lætitia, cum canticis, cum tympano, & citharâ?

28 Neq; permiſiſti mihi ut oſculerer filios meos & filias meas? nunc *cerè* [h] ſtultè feciſti.

29 Eſſet in poteſtate manus meæ malo vos afficere: ſed Deus patris veſtri heſterna nocte allocutus eſt me, dicendo, cave tibi ne loquaris cum Jahhakobo ſive bonum ſive malum.

30 Nunc *eſto*, [i] omnino abieris, quia ſummo deſi-

[a] Heb. *heri & nudius tertius: ſynecdoche frequens, qua pars proxima temporis pro toto ſumitur: ſic infrà ver. 5.*

[b] Heb. *decadem vicium, id eſt, ſæpiùs, ut infrà verſ. 41. & Num. 14. 22. & Jſob. 19. 3.*

[d] Heb. *& furatus eſt Jahhakob a corde Labanis: ſic infrà 26. & 27. Eclipſis, de qua ſupra c. 1. nam verbũ eſt actionis ejuſdem cum alioqui actionum hac conſecutione ſignificares, devinxit ſibi animum Labanis, ut accipitur 2. Schemu. 15. 6.*

[e] Heb. *poſuit vultum ſuum verſus montẽ.*

[f] Heb. *a bono ad malum uſque, ut infrà 29.*

[g] Heb. *abſcõdiſti te fugitãdo, vel latuiſti.*

[h] Heb. *ſtultè egiſti: ſic faciendo.*

[i] Heb. *abeundo abieri, quia deſyderando deſyderabas.*

desyderio tenebaris *eundi* in domum patris tui: quare furatus es Deos meos?

31 Respondens verò Jahhakob dixit Labani, *clàm fugi,* quia timui: dicebam enim, *videndum esse mihi,* ne vi raperes filias tuas a me.

32 Apud quē inveneris Deos tuos, ne vivat, coram cognatis nostris recognosce, si quid de tuo *est* apud me, & recipe tibi: non enim sciebat Jahhakob Rachelem furatam esse illos.

33 Ingressus itaque Laban in tentorium Jahhakobi, & in tentorium Leæ, & in tentorium duarum ancillarum, non invenit eos: egrediens autem e tentorio Leæ, venerat in tentorium Rachelis:

34 (Rachel verò acceptas imagines illas posuerat in clitellis cameli alicujus, sedebatque super illas *imagines*) & contrectaverat Laban totum tentorium illud, neque invenerat.

35 Dixerat enim Rachel ad patrem suum, ne quæso [l] displiceat in oculis domini mei, non enim possum [m] assurgere tibi, quia *secundum* consuetudinem mulierum est mihi: cumq; perscrutatus esset, non invenit imagines illas.

36 Tunc accensa est *ira* Jahhakobi, adeò ut jurgans cum Labane loqueretur Jahhakob & diceret Labani, quæ *est* prævaricatio mea? quòd peccatum meum, quòd insectatus es me?

37 Quandoquidem contrectasti omnia supellectilia mea, quod invenisti ex omnibus supellectilibus domus tuę, pone hîc coram cognatis meis & cognatis tuis: ut dijudicent inter utrumque nostrum.

38 Hic *est* vigesimus annus *ex quo* fui tecum, oves tuæ & capræ tuę non abortiverunt: & arietes gregis tui non comedi.

39 Discerptum non retuli ad te, ego illud luebã de manu mea reposcebas illud: *similiter* furto sublatum interdiu, & furto sublatum noctu.

40 Fui cum interdiu absumeret me æstus, & gelu noctu, recederetq; somnus meus ab oculis meis.

41 Hic mihi *est* vigesimus annus domi tuæ: servivi tibi quatuordecim annos pro duabus filiabus tuis, & sex annos pro grege tuo: immutasti autem mercedem meam decies.

42 Nisi Deus patris mei, Deus Abrahami & pavor Jitzchaki adfuisset mihi, haud dubiè nunc inanem dimitteres me: afflictionem meam & laborem manuum mearum respexit Deus, cùm reprehendit *te* hesterna nocte.

43 Respondens verò Laban dixit ad Jahhakobum, hæ filiæ filię meæ *sunt*, & hi filii filii mei *sunt*, & hoc pecus pecus meum *est*, denique quicquid vides meum est: filiabus autem meis istis quid facerem hodie, aut filiis earum quos pepererunt?

44 Nunc itaque age, pangamus fœdus ego & tu: quod sit in testimonium inter me & inter te.

45 Tunc accepit Jahhakob [n] lapidem, quem erigeret in statuam.

46 Deinde Jahhakob dicente cognatis suis, colligite lapides: illi acceptis lapidibus fecerunt cumulum, ubi comederunt super illum cumulum.

47 Quem appellavit Laban [o] Jegarem sahaduthæ, Jahhakob verò appellavit Galhhedem.

48 Cùm enim dixisset Laban, hic cumulus *sit* testis inter me & inter te hodie: idcircò vocavit Jahhakob nomen ejus Galhhedem:

49 Etiamq; [p] Mitzpam: quia dixerat Laban, speculetur Jehova inter me & inter te, cùm absconditi erimus [q] alter ab altero.

50 Si affixeris filias meas, & si duxeris uxores præter filias meas, nemo *esto* [r] inter nos: vide, Deus testis, inter me *esto* & inter te.

51 Præterea dixit Laban Jahhakobo, ecce cumulus iste, & ecce statua ista, quæ jeci inter me & inter te.

52 Testis *est* cumulus iste, & testis statua ista: sive ego *prætergrediar*, me non prætergressurum ad te cumulum hunc, sive tu *prætergrediaris*, te non prætergressurum ad me cumulum hunc & statuam hanc, ad malum.

53 Deus Abrahami & Dii Nachoris judicent inter nos, Dii patris eorum: cui jurávit Jahhakob per pavorem patris sui Jitzchaki.

54 Tunc mactavit Jahhakob [t] animalia in monte illo, & invitavit cognatos suos ad comedendum cibum: qui ubi comederũt cibum, pernoctaverunt in eodem monte.

55 Deinde surrexit Laban mane, & osculatus filios suos ac filias suas benedixit eis: abiensq; reversus est Laban in locum suum.

[l] *Sic accipitur hæc locutio in frà 45.5. & 1 Schem. 15.11.*

[m] Heb. *surgere a facie tua.*

[n] *id est, lapides: Enallage singularu pro plurali, ut suprà 28.18. quod confirmat ver. 51.*

[o] *id est, cumulum testimonii, quod etiam sonat Galhhed: sed hoc Hebraicũ est, illud verò Syriacum.*

[p] *id est, speculam. sic fœderis transgressorem voluit admonitum ultionis Dei, qui omnia quasi è specula cernit.*

[q] Heb. *vir a socio suo.*

[r] Heb. *nobiscum.*

[t] Heb. *mactationem, id est, animalia ad cõvivium, ut 1. Schem. 28. 24. & 1. Reg. 19. 21. & alibi, nam absurdum est (si hæc de sacrificio accipiantur) Labanem a Jahhakobo ad sacrum epulum admitti. Quòd si Mosche socerum suum admisit, Exod. 18. fecit quia ad Deum cõversum esse ex ipsius sermone intellexerat.*

ANNOTATIO.

3 Patrum tuorum] *quæ donati sunt divinitus.* Ero tecum] *id est, beneficus ero erga te, ut ipse Jahhakob explicat infrà 32.9.* 4 In agrum] *ne gregis curam relinqueret, & ut omnia liberius uxoribus exponeret.* 5 Fuit apud] *id est, appauit mihi jubens me discedere, ut exprimitur infrà ver. 13.* 7 Quamvis non] *q. d. etsi animus erat nocendi, & falsa animo respondebant, omnia tamen Deus in commodum meum convertit.* 8 Cùm ita] *hæc suprà retexuit Mosche, quia hîc fuissent repetenda: ex quibus apparet contractum illum de quo suprà. 30.34. a Labane sæpius mutatum esse. Jahhakobum verò pacis studio mutationem illam pertulisse.* 9 Ita eripuisse] *id est, non mea fraude, sed divinitus factum ut e grege patruo vestri ditescerem.* 10 Fuit aut.] *id est, divinitus præmonebar in ipsa pecudum admissura, cujus coloris essent nascituri fœtus, ut intelligerem me ditari beneficio Dei: hunc profectum, quod Jahhakob in una admissura coëuntibus virgas proponebat, in altera verò minimè.* 11 Angelo] *i. Deo ipsi, ut patet ex ver. 13.* 12 Vidi] *id est, rationem habui injuriæ quam a Labane pateris, & pro mea justitia, fœcrum quod speravit ex mercede tua obventurum, tibi attribuo.* 13 Deus Beth-elis] *qui illic tibi perpetuum præsidium, redituq; in patriam promisi, sup. 28.15.* Votum] *gratiarum actionis & decimarum, ibidem.* Nunc] *sine mora. hæc causa fuit subitæ discessus Jahhakobi.* 14 An adhuc] *i. nulla spes futuri commodi apud patrem nos diutius detinere debet: non enim nobis, sed sibi ex nobis emolumentũ quærit, ut omnino demonstravit, cùm nos tanquam alienas vendidit, pretii loco accipiens servitutẽ tuam.* 15 Etiamne] *q. d. cùm talem experti simus, an sinemus pergere domũ exederit quod habemus beneficia Dei?* 17 Surgens] *i. post uxorem consensumq; ad discessum expedivit, ut 1. Schem. 17. 48.* 19 Imagines] *id est, deos penates Labanis, ut ex ver. 30 apparet.* 20 Furtim] *sibi ab eo metuens, infr. ver. 31.* 21 Flumen] *Euphratẽ, qui medius est inter Mesopotamiam & Cenahhanæam.* 22 Die tertio] *quot dierum Labanis greges a statione Jahhakobi aberant.*

rant. 24 Cave tibi]hinc intelligitur prohibitioni gravem comminationem fuisse junctam. Sive bonum si.]averò vt rectè ecclu sinu propter quem Laban persequebatur eum: quasi dicat, neque blanditiis neque asperitate & minis revocare eum nititur.Ideò Laban hujus rei nullam apud Jahhakobum mentionem facit,ab omni tamen colloquio non abstinet. 26 Quid fecisti] tripertita est expostulatio: primùm Jahhakobum mercenarium Labanis eo inscio aufugisse,deinde filias ejus & nepotes eo non præmonito abduxisse,tertiò Deos suos abstulisse. 31 Quia timui]sic paucu candide ad duo priora expostulationis capita respondet. 32 Apud quem]ad tertium caput respondet,mortis sententiam in autorem furti pronuncians,& omnia pervestigandi copiam faciès:ita neq; alium se conscio Deos Labanis abstulisse probat. 39 Furto sublatum]vide Exod.22.10. 41 Immutasti] de mercede suprà ver.7.& 8.sic suam fidem cum Labanis perfidia comparat. 42 Pavor Jitzchaki]id est,Deus:alludit ad pavorem illum, quo quasi freno cohibuit Jitzchakum,ne collatam in Jahhakobum benedictionem revocaret: suprà 27.33. Reprehendit te] suprà ver.24. 43 Hæ filiæ] hic Laban se cùm rationibus Jahhakobi tum domesticorum respectu frangi declarat,nec posse Jahhakobo damnum afferre profitetur, quin seipsum ledat: quare missis contentionibus,de ineundo amicitiæ fœdere loquitur. 45 Accepit]consentiens videlicet in fœdus: quod Mosche brevitatis causâ retuct, quia hoc facto satis ostenditur, ut fœderis consectario: paralepsis. In statuam]ut procul cerneretur fœderis ibi instituti monumentum. 46 Cognatis suis]qui iidem sunt cognati Labanis suprà ver. 32.& 37. Ubi comederunt]cùm jam fœdus inissent, infrà ver. 54. 49 Absconditi er.]id est,aberimus alter ab alterius conspectu. 50 Nemo estlo]hoc est, non ab hominibus, sed a Deo cognoscitor transgressi fœderis culpa, & supplicium sumitor. 51 Jeci]id est, ex conjectu lapidibus erexi. 53 Deus Abrahami]verbosius est admodum Laban in urgenda fœderis observatione, quia generum suâ ultrà mansuetatur, conscientiâ præteritorum in Jahhakobum malefactorum pressus. Dii patris eor.]quos non tantùm avus meus colust Abrahami frater,sed etiam Terachpater utriusque: Sic superstitionem suam ab antiquitate commendat,& obliquè defectionem Abrahami perstringit. Per pavorem] ut suprà ver.42.

CAPUT XXXII.

Jahhakob ab Angelis confirmatus, fratrem de adventu suo certiorem facit, quem audiens sibi obviam cum copiis adventare vehementer timet: ideoq; suis ad minuendum periculum in duas acies distributis, Dei auxilium implorat, fratri munera præmittit,sortiq; cum Angelo luctæ & secundis nominis impositione a metu liberatus iterum de divino in posterum præsidio confirmatur.

1 JAHHAKOB verò perrexit itinere suo, & [f] obviam facti sunt ei Angeli Dei.

2 Dixit q;Jahhakob cùm videret eos,acies Dei hæc est: quapropter vocavit nomen loci illius [a] Machanajim.

3 Posteà Jahhakob misit nuncios [g] ante se ad Hhesavum fratrem suum in regionem [h] Sehiris, [g] agrum Edomæorum.

4 Mandavitque eis dicendo,sic dicetis [i] Domino meo Hhesavo: sic dicit servus tuus Jahhakob, apud Labanem peregrinus fui, & moratus sum usque-adhuc.

5 Sût autem mihi boves,& asini,greges,servique,& ancillæ:[k] quod misi nuntiatum *tibi* domino meo, ut invenirem gratiam in oculis tuis.

6 Sed cùm reversi nuncii illi ad Jahhakobum dicerent, venimus ad fratrem tuum ad Hhesavum, qui etiam procedit obviam tibi & quadringenti viri cum eo:

7 Timuit Jahhakob valde, &[l] fuit anxius, quamobrem distribuit populum illum qui erat secum, & greges, & armenta,& camelos in duas acies.

8 Dicebat enim, si venerit Hhesav ad aciem unam, & percusserit eam, erit saltem acies illa quæ relicta fuerit, [m] salva.

9 Præterea dixit Jahhakob,[n] ô Deus [o] patris mei Abrahami, & Deus patris mei Jitzchaki, Jehova [p] qui edixisti mihi, revertere in regionem tuam & ad cognationem tuam,nam beneficus ero erga te:

10 [q] Impar sum omnibus istis beneficiis,omnique isti fidei quam præstitisti servo tuo: etenim cum baculo meo *solo* transii eum Jardenem hunc, nunc autem evasi in duas acies.

11 Eripe me quæso e manu fratris mei,e manu Hhesavi: nam timeo eum, ne veniens perc uriat me, & [r] matrem cum liberis:

12 Tu autem dixisti,[s] omnino beneficus ero erga te, reddamq; semen tuum *numerosum* velut arenam maris, quæ numerari non potest præ multitudine.

13 Et pernoctans ibi nocte illa, accepit ex eo quod veniebat sibi [t] ad manum, munus pro Hhesavo fratre suo:

14 Capras ducentas, & hircos viginti, oves ducentas,& arietes viginti,

15 Camelos lactantes cum pullis earum triginta,vaccas quadraginta & juvencos decem, asinas vigiuti & asellos decem.

16 Cumque traderet in manum servorum suorum [u] quemq; gregem seorsim, edixit servis suis, transite ante me, & [x] spatium interponite inter [y] greges alios ab aliis

17 Præcepitque primo,dicendo, cùm occurrerit tibi Hhesav frater meus,& interrogaverit te dicendo, cujus es? & quò abis? & cujus *sût* ista ante te?

18 Dicito, *sum* servi tui Jahhakobi, hoc *est* præmissum munus,pro domino meo,pro Hhesavo: atque ecce etiam ipse *Jahhakob* post nos.

19 Idem præcepit etiam secundo, etiam tertio,etiam omnibus qui procedebant post greges illos,dicens,[z] in hanc sententiam alloquimini Hhesavum,cùm inveneritis eum:

20 Tandem dicite, etiam ecce servus tuus Jahhakob post nos: dicebat enim *Jahhakob*, placabo [a] vultum ejus hoc munere quod procedit ante me, ut posteà aspiciam vultum ejus, fortassis [b] suscipiet vultum meum.

21 Sic transivit munus illud ante eum: ipse verò pernoctavit ea nocte in ipsa acie.

22 Deinde surgens ea ipsa nocte, accepit duas vxores suas,& duas ancillas suas, & undecim natos suos,& trajecit vadum Jabboki.

23 Iisque acceptis & transmissis trans torrentem illum, transmisit etiam quod habebat.

a *id est, duæ acies, vel bina castra: nam ibi ipsius & Angelorum exercitus conjuncti erant.*

b Heb. *angustia, vel anxietas fuit ei.*

c Heb. *in evasionem vel liberationem.*

d Heb. *minor sum.*

e Heb. *beneficiendo beneficiam tibi.*

f Heb. *gregē gregem.*

g Heb *gregem & gregem.*

h Heb. *secundum verbum hoc.*

[i] *vel cùm accenderet aurora: ut sint verba Moschi, indicantis tempus quo hoc petiit Angelus.*

[k] *id est, princeps Dei fortis, q.d. a forti Deo principalem potentiâ consecutus, adeò ut cum Angelo & hominibus cõmitti possis: quod antè cum Labane, nunc in luctâ expertus, mox cum Hhesavo experturus es.*

24 Sed cùm [a] reliquus esset solus Jahhakob, [b]luctatus est[c] quidàm cum eo, donec ascenderet aurora.

25 Qui cùm videret se nihil posse adversùs ipsum *Jahhakobum*, tetigit vertebram marem femoris ejus: ita [a] luxata pependit vertebra mas femoris Jahhakobi, illo luctante cum eo.

26 Dicenti verò illi, dimitte me, [i] ascendit enim aurora, dixit *Jahhakob*, non *jam* dimittã te, sed [a] cùm benedixeris mihi.

27 Quamobrem dixit ei *Angelus*, [a] non Jahhakob *solùm* dicitor ultrà nomen tuum, sed [k] Jisraël; nam ut Principem te gessisti cum Angelis & cum hominibus, & potentiâ vales.

29 Petenti autem Jahhakobo & dicenti, indica quæso nomen tuum, dixerat, [a] quorsum interrogas de nomine meo? priusquam benediceret ei.

30 Quapropter vocavit Jahhakob nomen illius loci [l] Penielem: vidi enim, *inquit*, Angelos facie ad faciem, & [a] erepta est anima mea.

31 Exoriebatur autem ei Sol, [a] cùm transiret Peneuelẽ: & ipse claudicabat super femur suũ.

32 Idcircò non comedũt filii Jisraëlis [m] nervum defectus qui *est* supra vertebrã femoris, usque in diem hunc, eo quòd tetigerat *Angelus* vertebram femoris Jahhakobi in nervo defectus.

[l] *sive Pennuelem vers. 31. id est, aspectum, vel facies Dei fortis.*

[m] *i. primũ e quatuor nervis in femur progredientibus, qui in externam femoris cutem per ramos disseminatus, absumitur in musculis illis qui exterius femoris latus occupant. Defectus autem dicitur, quia non ad genu (ut reliqui) protenditur, sed antequam eò perveniat, deficit.*

Annotatio.

1 Obviam factì] *ut illorum adventu de divino præsidio & protectione amplius confirmaretur.* 3 Ante se] *id est, ante adventum suum: vide infrà 36.6.* Sehiris] *vide suprà 14.6. annot.* Agrum Edomiæ.] *Edom enim, id est, Hhesav jam eo migraverat, infrà 36.6. & agrum occupaverat, Deut. 2.21.*

4 Domino meo] *hac demissione collatum in se divinitus honorem dominum, non rejicit, sed patienter expectans divinæ voluntatis executionem, intra naturæ fines se continet, & fratrem tanquam majorem reveretur: quod item erga Schaulem facit David.* 5 Quod missi] *q.d. nolui te inscio pertransire, ne alia qua suspicione abrumpatur illa benevolentia, quam mihi a te servari studeo.* 9 O Deus] *ad consilium quod præsens metus suaserat, precationem subjungis hu 4. versib.* Patris mei] *a quo promissionum quas Abrahamo dederas, hæreditatem ad me detulisti.* Qui edixisti] *cujus singulari jussu & vocatione is hoc iter ingressus sum.* 10 Impar sum] *id est, fateor me indignum fuisse cui tot beneficia conferres, nedum eo me dignum judicem quod petiturus sum.* 11 Matrem cum] *id est, ad internecionem, promiscuè, sine ullo sexu ætatisve discrimine: proverbiali locutio, ut Hoschæ 10.14.* 13 Ad manum] *quia nox & anse vertendis fratrem stultum habere delectum non permittebant.* 16 Spatium] *ut occasione Hhesavo data muneris recognoscendi, servos interrogandi & Jahhakobi submissione audiendi, paulatim ejus ferocia mitigaretur: hoc enim consilium fuisse testatur Mosche infrà ver. 20.* 20 Vultum ejus] *id est, iram quæ proditur vultu: metonymia.* Suscipiet vultum] *id est, personam: synecdoche.* 24 Reliquus esset] *trans torrentem Jabboki, id est, cùm jam omnia præmisisset, & solus agmen clauderet.* Luctatus est] *quo præexercitamento, Deus voluit Jahhakobum metu liberare ab adventu fratris, & fidem ejus de præsidio divino confirmare, dum ei robur subministrat etiam cum Angelo luctandi.* Quidam] *Angelus, ut sequitia docent, & Hhoschæ 12.5. formam autem humanam assumpsit ad luctandum.* 25 Luxata pependit] *Quod ita in luctâ constitit ut efficeretur claudus, eo spectabat, ut intelligeret se non sua, sed cœlesti virtute superiorem fuisse, ut non succumberet.* 26 Cùm benedixeris] *hæc petitio demonstrat Jahhakobum jam tum intellexisse eum non hominem, ut formâ videbatur, sed Angelum esse, cùm ab eo tanquam majore sibi benedici petit.* 27 Quòd est no.] *interrogat de nomine, non quòd ignoraret, sed quia benedictionis roborisq; suppeditati perpetuum documentum posituru erat mutato nomine.* 28 Non Jahhakob solùm] *Eclipsin in hujusmodi orationibus frequẽ, quæ κατα ἄφαιρ καὶ θέσιν enunciantur: ut 1. Schem. 8.7. & alibi sæpe.* 29 Quorsum] *petitionem Jahhakobi repellit, cùm quia nihil utilitatis inde fuisset consecuturus, tũ ut dissimulato humano nomine Jahhakobi animum supra homines attolleret.* 30 Erepta est an.] *gratulatur sibi quòd cùm Angelum Dei viderit, tamen non sit mortuus: vide annot. suprà 16.13. Cujus rei causam vide suprà in 3.10. annot.*

Caput. XXXIII.

Hhesav Jahhakobo fratre ejusq; comitatu benignè excepto munera precibus victus accipit, se cum suis itineris comitem offert, eòque renuente discedit. Jahhakob verò Succothis Schecemum Cenahhanæam urbem pervenit: ubi empto agro commoratus altare extruit, & Deo gratias agit.

1 JAHHKOB autem sublatis oculis suis aspiciens quòd ecce Hhesav veniebat, & quadringenti viri cum eo, distribuit natos juxta Leam & juxta Rachelem, & juxta duas ancillas suas.

2 Collocavitque ancillas & natos earum primo *loco*, deinde Leam & natos ejus posteriores, Rachelem verò & Josephum postremos.

3 Ipse autem transiens ante eos, cùm incurvaret se in terram [a] septies, donec appropinquaret usque ad fratrem suum,

[a] Heb. *septem vicibus.*

4 Accurrens Hhesav obviam ei, & amplexatus eum, ruit in collum ejus & deosculatus est eum: ita fleverunt.

5 Deinde Hhesav sublatis oculis suis videns mulieres illas & natos illos, dixit, [a] qui sunt isti tibi? cui respondit, hi sunt nati, quos largitus est Deus servo tuo.

6 [a] Itaque appropinquantes ancillæ ipsę & nati earum, incurvaverunt se.

7 Deinde appropinquans etiam Lea & nati ejus incurvaverunt se: postremò verò [a] jussus appropinquare Joseph & Rachel incurvaverũt se.

8 Dixit autem *Hhesav*, [a] quæ tibi *est* tota acies ista cui occurri? qui dixit, *obviã misi* ut invenirem gratiam in oculis domini mei.

9 Dicenti verò Hhesavo, est mihi satis, [a] mi frater, esto tuum quod tuum *est*:

10 Dixit Jahhakob, ne quæso [b] *recuses*, si nũc inveni gratiam in oculis tuis: sed accipito e manu mea, [c] quandoquidem [a] contemplatus sum faciem tuam, ac si contemplatus essem faciem Dei, & benignè excepisti me.

[b] *Eclipsis, ut suprà 18.19.*

[c] *Ut suprà. 18.5. & 19.8.*

11 Ac-

11 Accipe quæso [d] donum meum quod adductum est ad te, cùm liberaliter egerit mecum Deus, cumque *sit* mihi ex omnibus: constitit ergo apud eum ita ut tandem acceperit.

12 Posteà dicente Hhesavo, proficiscamur & progrediamur, & ego præibo tibi:

13 Respondit ei, Dominus meus novit hos natos esse teneros, & *quod ad* greges & armenta lactantes incumbere mihi: quæ si agendo plus æquo urserint *pecuarii vel* uno die, morientur omnes pecudes.

14 Transeat quæso Dominus meus ante servum suum: ego autem sensim pergam *stuneribus* mihi *accommodis*, [e] gressui hujus rei quę ante me *est*, & gressui horum natorum, usque-dum veniam ad dominum meum Sehhirem.

15 Tum dixit Hhesav, constituam quæso tecũ *aliquot* e populo hoc qui mecum *est*: qui dixit, quorsum hoc? inveniam gratiam in oculis domini mei.

16 Revertit itaq; eodem ipso die Hhesav, itinere suo, Sehhirem versus.

17 Jahhakob verò profectus est Succothas, ubi extruxit sibi domum: pecori autem suo fecit tuguria, idcircò vocavit nomen illius loci [f] Succothas.

18 Deinde venit Jahhakob [g] incolumis ad civitatem Schecemum, quæ *est* in regione Canahhani, cùm veniret Padane Syriæ: & [h] castra posuit ad aspectum ejus civitatis.

19 Emitque portionem illius agri in quo tetendit tentorium suum, e manu filiorum Chamoris patris Schecemi, centum [i] numis.

20 Et [k] statuit ibi altare, quod appellavit Dei fortis Dei Israëlis.

[d] Heb. *benedictionem, id est munus ex benevolentia profectum: ut 1. Schem. 25. 27.*

[e] Heb. *pedi hujus operis, sed pro re usurpatur, ut Exodi 22. 8. & 36. 6. metonymia.*

[f] *id est, tuguria.*

[g] Heb. *pecudibus, id est, numis quibus pecudis imago impressa est: hîc tantùm & Iobis ultimo legitur.*

ANNOTATIO.

3 Septies] *numerus certus pro incerto, ut innumeri sequentia, donec ap. & c.* 5 Qui sunt isti] *id est, quid ad te attinent? amica hac interrogatione numerosam sobolem gratulatur fratri.* 6 Itaque] *cùm frater excepisset fratrem, & finito colloquio oculi Hhesavi in illas (quæ tunc subsisterant) conversi essent.* 7 Jussus] *parvulus enim 6. annorum erat: ideo nihil nisi a matre jussu faciebat: & quia præcedebat matri, nominatur prior.* 8 Quæ tibi] *hoc quidem ex servis audiverat, sed ex Jahhakobi responsione munera coràm recusandi occasionem captat.* 9 Mi frater] *q. d. meus animus fraternus est erga te etiam sine muneribus.* 10 Contemplatus] *id est, conspectus tui placidi vultus mihi est certum divinæ gratiæ indicium, ac si ipsam Dei faciem benignè me intuentem contemplarer.* 14 Gressui] *id est, quantum poterit ferre incessus horum quæ sub me a cura habeo.* Usque dum ve.] *et si nusquam eò veniße legitur.* 15 Inveniam gratiam] *id est, annue petitioni meæ, videlicet ne quem transmittas: sic infrà 34. 11.* 18 Incolumis] *rebus integris, nullum in itinere passus incõmodũ, ut posteà Schecemi accidit: quod consultò videtur addi lisse Moyse, ut ostenderet completũ esse quod Angelus post luctam Jahhakobo dixerat suprà 32. 28.* Castra posuit] *i. tentoria fixit, aliquandiu ibi moraturus, & Deo gratias acturus. Sic suprà 26. 17.* 20 Statuit] *i. prius ab Abramo extructum suprà 12. 6. deinde verò ab incolis profanatum denuò consecravit.*

Caput. XXXIIII.

Jahhakobo ante mœnia Schecemi commorante, Dina in urbem puellas spectatum à matre digressa, rapitur a filio principis atque vitiatur: quod flagitium fratres puellæ clam patre severissimè ulciscuntur fraude: & ultionis causa graviter a patre reprehensi, accepta injuriæ exaggeratione facinus suum excusant.

1 EGRESSA autem est Dina filia Leæ quã pepererat Jahhakobo, ut spectaret puellas ejus regionis.

2 Cumque vidisset eam Schecem filius Chamoris Chivvæi principis ejus regionis, rapuit eam, & concumbens cum ea, cõpressit eã.

3 Adhærebatque animus ejus ad Dinam filiam Jahhakobi, id est, deamabat puellam, & lo-

[a] Heb. *ad cor puellæ, id est, sermonem suũ animo puellæ, ut eam consolaretur & ad amorẽ ipsius pertraheret, accommodabat: sic Iesaiæ. 40. 1. & Hoseæ. 2. 13.*

quebatur [a] *quæ erant* cordi puellæ:

4 Adeò ut alloqueretur Schecem Chamorem patrem suum, dicendo: Accipe mihi natam hanc in uxorem.

5 Interea Jahhakob *quidem* illum vitiasse Dinam filiam suam audierat, dum filii ejus *erant* cum pecore suo in agro: sed siluit Jahhakob donec venirent.

6 Quamvis exivisset Chamor pater Schecemi ad Jahhakobum, ut loqueretur cum eo.

7 Sed ubi filii Jahhakobi venerunt ex agro, dolore afficiebantur homines illi, accendebaturque ira illorum valde, cum audivissent flagitium commisisse in Israëlem, concumbendo cum filia Jahhakobi, cujusmodi non est faciendum.

8 Et loquente Chamore ac dicente eis, [b] *Quòd ad* Schecemũ filium meum, animus ejus amore propendet in filiam vestram, date quæso ipsam ei in uxorem,

9 Et affinitatem inite nobiscũ: filias vestras date nobis, & filias nostras accipite vobis.

10 Sic nobiscum manete (nam hæc regio [b] exposita est vobis) inhabitate & negotiamini in ea, & possessores vos ipsos constituite in ea:

11 Quinetiam Schecemo dicente ad patrem illius & ad fratres illius, [c] Inveniam gratiam in oculis vestris, & quod mihi indixeritis dabo,

12 [c] Magnam valde imponite mihi dotem & donum, & dabo prout indixeritis mihi, tantùm date mihi puellam ipsam in uxorem:

13 Respondentes filii Jahhakobi Schecemo et Chamori patri ejus, locuti sunt fraudulenter, eo quòd vitiasset Dinam sororem ipsorum,

14 [d] Dixerunt; ad eos, non possumus facere rem istam, dare sororem nostram viro *cui est* præputium: nam ipsum *præputium* res *est* probrosa nobis.

15 Veruntamen [d] hac lege acquiescemus vobis: si eritis sicut nos, cùm circuncisus fuerit vobis omnis mas,

16 Tunc dabimus filias nostras vobis, & filias vestras accipiemus nobis, habitabimusq; vobiscum & erimus in populum unum:

17 Quòd si non auscultabitis nobis ut circuncidamini, recipientes puellam nostram abibimus.

18 Cùm itaq; bona *viderentur* verba eorum in oculis Chamoris, & in oculis Schecemi filii Chamoris:

19 Non distulit ipse adolescens exequi hanc rem, eo quòd deamabat filiam Jahhakobi *(erat* autem

[b] Heb. *est coram vobis: ut infrà ver. 21. sic suprà 13. 9. & 20. 15.*

[c] Heb. *amplificate super me dotem.*

[d] *vel in hac re, quã videlicet propositũ nobis: sic infrà 22.*

[a] Heb. *domus.* autem ipſe honoratiſſimus omnium [a] domeſticorum patris ſui)

20 Sed abeuntes Chamor & Schecem filius ejus ad portam civitatis ſuæ, allocuti ſunt [f] cives ſuos, dicendo:

[f] Heb. *viros civitatis ſuæ.*

21 'Homines iſti pacis ſtudioſi, ſunt apud nos, habitent ergo in hac regione, & negotientur in ea, & hæc regio ('ecce ampla ſpatiis eſt) expoſita eis eſto: filias eorum accipiemus nobis in uxores, & filias noſtras dabimus eis.

22 Veruntamen hac *lege* acquieſcent nobis homines iſti ad habitandum nobiſcum, ut ſimus in populum unum, ſi circunciſus fuerit nobis omnis mas, quemadmodum ipſi circunciſi ſunt.

23 'Pecus eorum & poſſeſſio eorum, & omnia jumenta eorum nónne noſtra ſunt? tantùm acquieſcamus eis, ut habitent nobiſcum.

24 Auſcultantes itaque Chamori & Schecemo filio ejus omnes 'egredientes porta civitatis ejus, circunciſi ſunt omnes mares, omnes egredientes porta civitatis ejus.

[g] Heb. *dolentes.*

25 Fuit autem 'die tertio cùm eſſent [g] in dolore, ut accipientes duo filii Jahhakobi 'Schimhhon & Levi fratres Dinæ quiſq; gladium ſuum, ingrederentur in urbem ipſam 'ſecurè, & occiderent omnem marem:

26 Chamorem quoque & Schecemum occiderent acie gladii, & accepta Dina e domo Schecemi abirent.

27 *Deinde* filii Jahhakobi ſupervenientes 'cæſis deprædati ſunt urbem ipſam, eo quòd vitiaſſent ſororem ipſorum.

28 Greges eorum & armenta eorum aſinoſq; eorum, tam quod *erat* in urbe quàm quod *erat* in agro acceperunt:

29 Univerſas quoque opes eorum, & omnes parvulos eorum, uxoreſque eorum captivas abduxerunt & deprædati ſunt, deniq; quicquid *erat* in domo qualibet.

30 'Quamobrem dixit Jahhakob ad Schimhhonem & ad Levin, 'perturbaſtis me faciendo ut 'fœteam apud incolas regionis hujus, apud Cenahhanæum & Perizzæum: cumque ego *ſim* [b] hominibus paucis *inſtructus*, ſi congregentur adverſum me ut percutiant me, excindar ego & familia mea.

[b] Heb. *homines numeri, id eſt, facilè numerabiles: Hypallage, pro numerus hominum. Sic Deut. 4. 27. & 33. 6. & alibi.*

31 Qui dixerunt, an tanquam cum ſcorto ageret *quiſquam* cum ſorore noſtra?

ANNOTATIO.

5 Siluit] *id eſt, dolorem continuit, neque reſpondit, donec cum filiis revertentibus conſilia communicaſſet.* 8 Quòd ad] *Ex oratione Chamori Moſche id tantùm refert quod ad præſens inſtitutum facit: ideò induxit ſtatim ex abrupto amorem filii commendantem erga puellam, ejuſq; nuptias petentem filio.* 11 Inveniam gr.] *vide ſuprà 23. 15.* 14 Dixerunt] *reſponſum tripertitum eſt: primùm enim affinitatem contrahi poſſe negant cum præputiatis, eo quòd ipſis probroſum eſt præputium: deinde oſtendunt hac ratione obſtaculum tolli poſſe, ſi circuncidantur: tertio quid ſint facturi ſi propoſitam conditionem Schecemitæ non admittant.* 20 Ad portam] *quò ſolebant cives convenire, & ubi publica negotia tranſigere, ut nunc in curiis vide ſuprà 23. 10.* 21 Homines] *confer hæc cum ver. 9. & 10.* Ecce ampla] *id eſt, nobis eſt ſpatioſior quàm ut eam poſſimus colere ſolus.* 23 Pecus eorum] *ab utilis duram circunciſionis conditionem leniunt.* 24 Egredientes porta] *periphraſis civium, qui item dicuntur ingredientes portam civitatis ſuæ. ſuprà 23. 10.* 25 Die tertio] *qui vulneratus ex ſententia medicorum eſt criticus.* Schimhhon & Levi] *fratres Dinæ ex utroque parente, & reliquis ſeniores præter Reubenem, quem mitioris ingenii fuiſſe minus ſanguinarium docet hiſtoria Joſephi infrà 37. nec verſimile eſt eos ſolos fuiſſe, ſed ſolos ut facinoris autores nominantur, ſicut infrà. 49. 7.* Securè] *ἀμφίλογον: nam & cives ſecurè agebant nihil hoſtile à familia Jahhakobi metuentes, & filii Jahhakobi ſecurè ingreſſi ſunt nihil ſibi à graviter decùbentibus metuentes: ſed illud magis probamus.* 27 Cæſis] *ex homicidii ſunt prædones, ſicut David ex adultero homicida: ſic uſu venit illu qui frænum laxant affectibus.* 30 Quamobrem] *hinc apparet Jahhakobum neque conſilii iſtius fuiſſe conſcium, neque in executionem conſenſiſſe: quod planius teſtatur infrà 49. 5. & ſequent.* Perturbaſtis] *Metaphora: qua Jahhakob queritur ſe prius tranquillè inter incolas agentem, jam filiorũ ſcelere, cùm in animo tùm in rationibus ſuis perturbatum eſſe, & nova conſilia inire conctum.* Fœteam] *i. æquè ſim odioſus & invioſus ac res fœtida hominibus: metaphora frequens ut Exod. 5. 21.*

CAPUT. XXXV.

Jahhakob ex ſuperiore cæde ſollicitus, juſſu Dei Beth-elem proficiſcitur luſtratâ familiâ: ubi votum perſolvit, nutricem matris ſepelit, & priorum benedictionum confirmationem accipit. Quo inde profecto, Rachel in itinere ex Binjaminu partu moritur ac ſepelitur, & uxor a filio Reubene ſtupratur: tandem cum uxoribus & filiis ad patrem pervenit, quem mortuum ipſe & frater Chebrone ſepeliunt.

1 EDIXIT autem Deus Jahhakobo, ſurge aſcende Beth-elem & conſide ibi: & fac ibi altare *Deo* illi forti, qui apparuit tibi 'cùm fugeres [a] metu Hheſavi fratris tui.

[a] Heb. *a facie ejus infrà. ver. 7.*

2 Quapropter edixit Jahhakob familiæ ſuæ & omnibus qui erant ſecum, 'removete Deos alienos *populi* qui *ſunt* inter vos, & mundate vos 'mutantes veſtimenta veſtra.

3 'Poſteà ſurgentes aſcendemus Beth-elem, ut faciam ibi 'altare *Deo* illi forti qui exaudit me in die anguſtiæ meæ, '& adfuit mihi in ipſa via quâ profectus ſum.

4 Qui cùm dediſſent Jahhakobo omnes Deos alienos *populi*, qui *erant* 'in manu ſua, & 'inaureis quæ *erant* in auribus ſuis, 'abſcondit ea Jahhakob ſub 'illa quercu quæ *eſt* prope Schecemum.

5 Deinde profecti ſunt (b invaſerat autem 'terror Dei civitates illas quæ *erant* circa eos, ut non perſequerentur [c] abeuntes filios Jahhakobi)

[b] Heb. *erat autem terror Dei ſuper civitates.*

6 Pervenitque Jahhakob 'Luzum quod *eſt* in regione Cenahhani (illud *jam eſt* Beth-el) ipſe & cunctus populus qui *erat* cum eo.

[c] Heb. *poſt filios, id eſt, veſtigiis eorũ inſiſterent.*

7 Et 'extruxit ibi altare *Deo* forti, *Deo* Bethelis, unde vocaverat locum illum: eo quòd ibi revelatus fuiſſet ipſi Deus, cùm fugeret metu fratris ſui.

8 Mor-

8 Mortuaque est Debora ᵃnutrix Ribkæ, ac sepulta infra Beth-elem sub quadam quercu, cujus vocavit nomen ᵈ Allon bacuth.

9 ᵃ Tum apparens Deus Jahhakobo rursus in reditu ejus Padane Syriæ, benedixit ei:

10 Dixitque ei Deus, nomen tuum *est* Jahhakob: non vocabitur ultrà nomen tuum *solùm* Jahhakob, sed Jisraël *quoque* erit nomen tuum: sic vocavit nomen ejus Jisraël eum.

11 Præterea dixit ei Deus, ᵃEgo *sum* ᵉ*Deus* fortis ᵉ omnipotens, fructuosus esto & multiplicare, gens imo cœtus gentium esto ex te: etiam reges e lumbis tuis prodeunto.

12 Quod autem ad regionem hanc quam dedi Abrahamo & Jitzchako, ᵃtibi dabo eam, id est, semini tuo post te dabo hanc regionem.

13 Posteà ᵃascendit ab illo Deus, in ipso loco ubi locutus fuerat cum eo.

14 Statuerat verò Jahhakob statuam in eodem loco ubi locutus est *Deus* cum eo, statuam lapideam, ᵃinspersitque eam ᶠliquore, & pertudit eam oleo.

15 Sic vocavit Jahhakob nomen illius loci, ubi locutus est cum ipso Deus, Beth-elem.

16 Deinde cùm profecti essent Beth-ele (supererat autem adhuc ᵍexiguum spatium ᵍitineris *conficiendum* ut pervenirent Ephratham) pariēs Rachel ʰ difficiliore partu utebatur.

17 Fuit; cùm difficili amplius partu uteretur, ut diceret ei obstetrix, ne timeas, ᵃnam etiam hic tibi filius *est*.

18 Fuit verò cùm exiret anima ejus (moriebatur enim) ut vocaret nomen ejus ⁱBen-oni: sed pater ejus vocavit eum ᵏ Binjaminem.

19 Sic mortua Rachel sepulta est in via ᵍ*pecūiæ* Ephratham, ea *jam est* Beth-lechem.

20 Statuitq; Jahhakob statuam super sepulchrum ejus: ea *est* statua sepulchri Rachelis ᵃusque in hunc diem.

21 Deinde profectus Jisraël, tetendit tentorium suum ultra turrim ⁱ Hhederis.

22 Fuit autem cùm habitaret Jisraël in regione illa, ut abiens Reuben cōcumberet cū Bilha cōcubina uxore patris sui, quod ᵃaudivit Jisraël: ᵃerant autem filii Jahhakobi duodecim.

23 Filii Leæ, ᵃprimogenitus Jahhakobi, Reuben: posteà Schimhhon, & Levi, & Jehuda, & Jissaschar, & Zebullun.

24 Filii Rachelis, Joseph, & Binjamin.

25 Filii autem Bilhæ ancillæ Rachelis, Dan, & Naphtali.

26 Filii verò Zilpę ancillæ Leæ, Gad, & Aschery hi *sunt* filii Jahhakobi, qui editi sunt ei ᵉ Padane Syriæ.

27 Denique pervenit Jahhakob ad Jitzchakū patrem suum Mamren, in urbem Arbahhi, ea *jam est* Chebron: ubi peregrinus fuerat Abraham & Jitzchak.

28 Fuerūt autem dies Jitzchaki, centum octoginta annorum.

29 Et ᵃexpirans Jitzchak mortuus est, aggregatúsque est ᵃ ad populos suos senex & satur diebus: sepeliverunt q; eum Hhesav & Jahhakob filii ejus.

ᵈ *id est, quercus fletus, quia ibi ejus mortem deflerunt.*

ᵉ Heb. *Schaddai, id est, sufficiens: vide supra 17.1.*

ᶠ Heb. *respersionem, id est, liquorem qui spargitur.*

ᵍ Heb. *terræ.*
ʰ Heb. *dura sunt in partu, suo.*

ⁱ *id est, filium doloris mei, vel filium luctus mei.*
ᵏ *id est, filium dexteræ, hoc est, charum atque & dilectum ut hominis est dextera.*
ˡ *id est, gregis.*

ANNOTATIO.

1 Cùm fugeres] *hoc est, non minus periclitareris.* 2 Removete] *hi pertinet est Jahhakobi concio: primùm enim quicquid detestabile est Deo, ac inprimis idololatriā, procul a suis amoveri jubet, deinde in fide instituens ad sanctificationem præparat.* Mutantes] *id est, externa professione abnegationem vestri, internamq; mutationem & renovationem testantes.* 3 Posteà (surg.] *exhortationis superioris causa.* Altare] *in quo eucharisticas victimas offeram Deo, infrà ver. 14. & votum persolvam.* Et adfuit] *deducendo, reducendo, fr enumq; fratri, socero finitimiq; Schecemi injiciendo, ne me ullo pacto laderent.* 4 In manu] *id est, quos penes sein sua potestate habebant.* Inaureis] *tum ne posthac eas ut superstitionis insignia gestarent, tum ne in posterum ad novos Deos conflandos materia essent ac irritamentum.* Abscondit] *tota familia locum ignorante, ut præsens malum solleretur, & a futuro caveretur.* Illa quercu] *cujus mentio est Jehoschu. 24. 26. & Judic. 9. 6.* 5 Terror Dei] *divinitus immissus & maximus: humanitus enim nequaquam fuisset timendum illis, qui numero potentia peritiaq; locorum & viarum longè erant superiores.* 6 Luzum] *vide supra 28. 19.* 7 Extruxit] *ut mandaverat Deus supra 12.* 8 Nutrix Ribkæ] *quæ ipsi adjuncta fuerat supra 24. 59. videtur autem postquam Ribkam deduxisset ad Jitzchakum, reversa esse in Mesopotamiam, jam vero desyderio revisendi Ribkam, filium ejus prosecuta esse.* 9 Tum apparens] *hac visione Deus obsequium Jahhakobi probat, & benedictiones novuas, nomen ab Angelo impositum confirmat, de quibus supra 28. & 32.* 11 Ego sum] *hic promittit Deus quæ pater Jahhakobo precabatur cùm eum a se dimitteres supra 28. 3. & 4. ideò isdem ferè vocibus utitur.* 12 Tibi] *non Hhesavo: nam Jahhakob solus cum suis posteris apertè paternarum avitarumq; promissionum hæres instituitur.* 13 Ascendit] *ut supra 17. 22.* 14 Inspersitque] *id est, votum suum, de quo supra 28. 22. sibi persolvit & obtulit Deo, cujus causa Deus altare extrui jusserat supra ver. 1. Synecdoche, pars oblationis pro toto.* 16 Exiguum spatium] *ita exponendam esse vocem evincitur ex 2. Regum. 5. 19.* 17 Nam etiam] *q. d. a doloribus partus ita te consolare, quòd alterum filium, quem a Deo optabas addis supra 30. 24. jam consequeris.* 20 Usque in hunc] *atque etiam in Schaulii tempus. 1. Schemu. 10. 2.* 22 Audivit] *hoc discrte additur, ut planius intelligantur quæ Jahhakob Reubeni dicit infrà 49. vers. 2. 3. & 4. & appareat quā justè primogenitis jure privatus sit: ut meminit. 1. Chro. 5. 1.* Erant] *nato jam Binjamine ultimo Jahhakobi filio numerus eorum recensetur, quia duodecim tribuum (quarum posteà frequens fit mentio) autores fuerunt: commodè verò duabus historiis superioribus subjicitur, ut causæ intelligantur ex quibus primogenitis præeminentia, non Reubenis Schimhhonis aut Levi fuit, sed ad Josephum & Jehudā, ut primos præcipuarū uxorum filios, translata est: de quibus vide. 1. Chro 5. 1. & 2.* 23 Primogenitus] *a natura, etsi præstantiam suo scelere amisit.* 26 Padane] *etsi Binjamin in itinere est natus, majoru tamen partu ratione dicuntur Padane edit: quare aut Binjaminem Padane conceptum fuisse dicendum est, aut addendum excepto Binjamine, quod genus synecdoches receptum est in planis narrationibus.* 29 Expirans] *etsi Jitzchaki mors statim post Jahhakobi reditum adscribitur, tamen diu posteà contigit, cùm jam Joseph fuisset a fratribus venditus, & ultra xij. annos captivus. Est usitata hic anticipatio.* Ad populos] *ut supra. 25. 8.*

CAPUT

Hheſavi conjugia & diſceſſus a Cenahhanæa genus Edomæorum & Choræorum ducum, Reges Choræorum qui ante Iſraëliticæ Reipub. exordia rerum potiti ſunt, & duces Edomæi qui poſteà præfuerunt recenſentur.

1 HÆ autem ſunt generationes Hheſavi, is *eſt* [a]Edom.

2 Hheſav acceperat uxores ſuas e filiabus Cenahhaei, [b]Hhadam filiam Elonis Chittæi, & [c]Aholibamam filiam Hhanæ filiam [d]Tzibhhonis Chivvæi:

3 Deinde [e] Baſematham filiam Iiſchmahhelis [f]ſororem Nebajothi.

4 Peperit autem Hhada Hheſavo Eliphazũ, Baſematha verò peperit Rehhuelem:

5 Et Aholibama peperit Jehhuſchum, Jahhlamum, & Korachum: *iſti ſunt* filii Hheſavi, qui editi ſunt ei in regione Cenahhani.

6 Aſſumpſerat autem Hheſav uxores ſuas & filios ſuos & filias ſuas, omnéſque [a]domeſticos ſuos, pecus quoque ſuum & omnia jumenta ſua, denique omnem poſſeſſionem ſuam quã acquiſiverat in regione Cenahhani, & abierat in regionem *Sehhiri* [b]ante adventum Jahhakobi fratris ſui.

7 Erant enim [a]eorum facultates ampliores quàm ut habitarent ſimul, neque poterat terra peregrinationum eorum ferre eos propter pecora eorum.

8 Habitabat ergo Hheſav in monte Sehhiris: Hheſav is *eſt* Edom.

9 Hæ autem *ſunt* generationes Hheſavi, patris Edomæorum in monte Sehhiris.

10 Hæc *ſunt* nomina filiorũ Hheſavi, Eliphaz filius Hhadæ uxoris Hheſavi, Rehhuel filius Baſemathæ uxoris Hheſavi.

11 Filii autem Eliphazi *ſunt*, Teman, Omar, [c]Tzepho, & Gahhtam, & Kenaz.

12 [d]Timnahh verò *fuit* concubina uxor Eliphazi filii Hheſavi, quæ peperit Eliphazo [e]Hhamalekum: hi *ſunt* filii Hhadæ uxoris Hheſavi.

13 Hi verò *ſunt* filii Rehhuelis, Nachath, & Zerach, Schamma, & Mizza: hi *ſunt* filii Baſemathæ uxoris Hheſavi.

14 Hi denique filii Aholibamæ filiæ Tzibhhonis, uxoris Hheſavi: peperit enim Hheſavo Jehhuſchum, & Jahhlamum, & Korachum.

15 Hi *ſunt* duces filiorum Hheſavi. Filii Eliphazi primogeniti Hheſavi, dux Teman, dux Omar, dux Tzepho, dux Kenaz.

16 Dux [f]Korach, dux Gahhtam, dux Hhamalek, hi *ſunt* duces Eliphazi in regione Edomæa: hi *ſunt* filii Hhadæ.

17 Hi autem filii Rehhuelis filii Hheſavi, dux Nachath, dux Zerach, dux Schamma, dux Mizza, hi duces Rehhuelis in regione Edomæa: hi *ſunt* filii Baſemathæ uxoris Hheſavi.

18 Hi deniq; filii Aholibamæ uxoris Hheſavi, dux Jehhuſch, dux Jahhlã, dux Korach: hi duces Aholibamæ filiæ Hhanæ uxoris Hheſavi.

19 Iſti *ſunt* filii Hheſavi, & iſti [d]duces eorum: is *Hheſav eſt* Edom.

20 [a]Hi *ſunt* filii Sehhiris [b]Choræi, incolentes eam regionem, Lotan, & Schobal, & Tzibhhon, & Hhana,

21 Et [c]Diſchon, & Etzer, & Diſchan: hi duces Choræi filii Sehhiris, in regione Edomæa.

22 Sunt autem filii Lotanis, Chori & [d]Heman, ſororque Lotanis [e]Timnahh.

23 Hi verò filii Schobalis, [f]Hhalvan, & Manachath, & Hhebal, [g]Schepho, & Onam.

24 Et hi filii Tzibhhonis, cùm Aja, tum Hhana: is *eſt* Hhana qui [h]invenit mulos in deſerto, cùm paſceret aſinos Tzibhhoni patri ſuo.

25 Hi autem filii Hhanæ, Diſchon, [i]Aholibama quoque filia Hhanæ.

26 Et hi filii [k]Diſchanis, [l]Chemdan, & Eſchban, & Jitran, & Ceran.

27 Hi quoque filii Etzeris, Bilhan, & Zabhhavan, & [m]Hhakan.

28 Item hi filii Diſchanis, Hhutz, & Aran.

29 Hi *ſunt* duces Chorææ *gentis*, dux Lotan, dux Schobal, dux Tzibhhon, dux Hhana,

30 Dux Diſchon, dux Etzer, dux Diſchan, hi *ſunt* duces Chorææ gentis [n] in ducatibus eorũ, in regione Sehhiris.

31 [o]Hi autem *ſunt* Reges qui regnaverunt in regione Edomæa, antequàm regnaret [p]Rex in filiis Iiſraëlis.

32 Primùm regnavit in Edomæa Belahh filius Behhoris, [q]cujus civitas nomine Dinhhaba.

33 Mortuo autem Belahho, regnavit pro eo Jobab filius Zerachi ex Botzra.

34 Ité mortuo Jobabo, regnavit pro eo Chuſcham ex regione Temanæi *populi*.

35 Item mortuo Chuſchamo regnavit pro eo Hadad filius Bedadi, qui percuſſit Midjanem in agro Moabitarum, cujus civitas nomine *erat* Hhavith.

36 Item mortuo Hadado, regnavit pro eo Sãla e Maſreka.

37 Ité mortuo Samla, regnavit pro eo Schaul ex Rechobothis fluminis.

38 Ité mortuo Schaule, regnavit pro eo Bahhal-chanan filius Hhacboris.

39 Item mortuo Bahhal-chanane filio Hhacboris, regnavit pro eo [r]Hadar, cujus civitas nomine *erat* [s]Pahhu: nomen verò uxoris ejus Mehetabeel, *quæ erat* filia Matredis, filia Mezahabi.

40 Atque hæc *ſunt* nomina ducum Hheſavi ſecundũ familias ſuas per loca ſua, *nuncupata* illorum nominibus: dux Timnahh, dux Hhalva, dux Jeteth,

41 Dux Aholibamæ, dux Ela, dux Pinon,

42 Dux Kenaz, dux Teman, Dux Mibtzar,

43 Dux Magdiel, dux Hhirã: hi *fuerũt* duces Edomæorũ ſecũdũ habitationes ſuas in regione poſſeſſionis ſuę: is *eſt* Hheſav autor Edomęorũ.

[a] Heb. *animas domus ſuæ.*

[b] Heb. *ante faciem: ſic enim interdũ accipitur præpoſitio, ut Jeſchahh. 43. 12 faciem verò pro adventu legimus ſuprà 32. 3. & infrà 46. 28. Hanc autem profectionem Hheſavi ante adventum Jahhakobi contigiſſe oſtenditur cap. 32. & 33. ſuprà.*

[c] *qui etiam Tzephi. 1. Chron. 1. 36*

[d] Heb. *duces eorum.*

[a] *qui & Diſchan, infrà ver. 26.*

[b] *qui & Homan. 1. Chron. 1. 39.*

[c] *qui & Hhaljan. 1. Chron. 1. 40.*

[d] *qui & Schephi, ibidem.*

[e] *qui & Diſchon, ſuprà ver. 21.*

[f] *qui & Chamran, 1. Chron. 1. 41.*

[g] *qui & Jahhakam. 1. Chron. 1. 42.*

[h] Heb. *m ducibus eorum, vel ſecundum duces eorum.*

[a] *'qui & Hadad 1. Chron. 1. 50.*

[b] *que & Pahhi, ibidem*

ANNOTATIO.

1 Edom] *hujus cognominis cauſam vide ſuprà 25, 29.* 2 Hhadam] *quæ etiam ſuprà 27. 1. Baſemath dicitur: binomia enim fuit.* Aholibamam] *hoc nomine non recenſetur inter uxores Hheſavi, ſuprà 27. 1. & 28. 9. quare aut alia ab illis diverſa eſt, aut eadem quæ ſuprà 27. Jehudith filia Beeri nominatur, ita ut ipſa æquè ac pater fuerit binomia. Nec obſtat quòd illic Chittæa, hic Chivvæa dicitur, quia populi diverſi ſunt, ſuprà 10. 15. & Exo. 3. 8. nã Chittæorũ ampliſſimi erãt fines, quibus Chivvæi cõtinebãtur.*

Tzib-

Tzibhhonis]avi nomen ad discretionem additur, ne alterius Hhanæ filia putaretur, qui Tzibhhonis frater fuit, ver. 20. 3 Basemath]hæc quoque binomia fuit, vocatur enim Machalath supra 28.9. Sororem Nebajothi]id est, ex eadem matre: de hoc supra 25.13. 7 Eorum]id est, Jurchaki patris & Hheſavi ipſius, qui ambo in regione Cenahhanis peregrini erant. 9 In monte Sehhiris]id est, nepotes, qui nati sunt ei jam habitanti Sehhiri montem. Confer cum hoc catalogo 1.Chron.1. 12 Timnahh] soror Lotanis, infrà ver.22.ex hoc loco explicandus alter 1.Chron.1.36. Hhamalek.]illorum Hhamalekitarum autor qui Exod. 17.14.a Domino sunt excidio destinati: vide Deut.2.4, annot. Filii Hhadæ] id est, nepotes. 16 Korach]hic in filiorum catalogo omissus est fortassis quia nepos fuit ex aliquo filiorum: sed tamen distinguendus a Koracho filio Aholibamæ, de quo vers. 14. & 18. 20 Hi sunt filii] horum recensio fit propter affinitatem quam Hheſav & Eliphaz cum eis contraxerunt: quæ occasione factum est ut cum eis habitarent, & in imperio tandem eis succederent. Chorræi]ut supra 14.6.hanc autem eandem gentem Chivvæam duci apparet ex collatione ver.2.& 21.hujus capitu. 22 Timnahh]vide supra in ver.12. 24 Invenit mulos]id est, artem excogitavit, qua ex admissura asini & equæ muli procrearentur. 25 Aholibama]non illa Hheſavi uxor: vide supra in ver.2. 31 Hi autem]q.d.ad hanc usque ætatem nostram, cùm nondum Israëlitæ ab Aegyptiorum servitute liberati proprium haberent gubernatorem administrationémque liberam, quæ me gubernatore cœpit, ab eo ipsis in Edomæa regnarunt. Rex]id est, gubernator unicus & ordinarius, Moſche, ut Deut.33.5. Judic.17.6.& 1.Schemu.21.12. 32 Cujus civitas] hi omnes ex diversis locu orundi fuerunt: unde colligitur eos non jure successionis, sed vel electione, vel tyrannide ad gubernationem pervenisse, quòd indicaverat Jurchaki vaticinium, gladio tuo vives, supra 27.42. 40 Timnahh]& Aholibama ver.41.nomina virorum sunt hîc, quæ supra eodem capite mulieribus sunt attributa.

CAPUT. XXXVII.

Joſeph adoleſcens fratrum vitia patri retegens, ab eo quidem præ illis amatur, & divinitus paternæ familiæ princeps futurus præmonſtratur: ſed fratrum odium invidiamq; tantam ſuſcipit, ut occaſione oblata primùm in necem, deinde in venditionem ejus conſpirent: qua ratione eò rem deducunt, ut in Aegyptum abducius Satrapæ Ægyptis mancipium fiat.

1 HABITABAT verò Jahhakob in regione[a] peregrinationum patris ſui, in regione Cenahhani.

[a] Heb. *generationes, ut ſupra 6.9.*

2 [a] Hæc ſunt quæ acciderunt Jahhakobo: Joſeph natus ſeptemdecim annos paſcebat cũ fratribus ſuis gregem (*erat* autem [a] puer) cum filiis Bilhæ & cum filiis Zilpę uxorum patris ſui: [a] referebatque Joſeph famam eorum malam ad patrem ipſorum.

3 Iſraël autem diligebat Joſephum præ omnibus filiis ſuis, quòd [a] filius ſenectutis eſſet ſibi, feceratque ei tunicam verſicolorem:

4 Videntes verò fratres ejus patrem ſuum diligere eum præ omnibus fratribus ejus, oderant eum adeò ut non poſſent alloqui eum [b] placidè.

[b] Heb. *ad pacem, id eſt, placidu verbu.*

5 Præterea cùm ſomniaſſet Joſeph ſomniũ, narrabat *illud* fratribus ſuis: quamobrem [c] magis adhuc oderant eum.

[c] Heb. *addiderunt adhuc odiſſe eum. ut infrà ver.8.*

6 Dicebat enim ad eos, audite nunc ſomnium hoc, quod ſomniavi:

7 [a] Ecce nobis colligantibus ſegetum faſces in medio cujuſdam agri, ecce ſurgebat faſcis meus, & etiãſtabat erectus: ecce autem circuibant faſces veſtri, & incurvabant ſe faſci meo.

[d] Heb. *regnando regnabis, &c. dominando dominaberis.*

8 Tum dixerunt ei fratres ejus, ergòne [d] planè regnabis ſuper nos, aut prorſus dominaberis nobis? quare magis adhuc oderunt eum propter ſomnia ejus, & propter verba ejus.

9 Deinde cùm ſomniaſſet adhuc ſomnium alterum, narravit illud fratribus ſuis dicens, ecce ſomniavi adhuc ſomnium, quòd ecce ipſe Sol & Luna ſtellæq; undecim incurvabant ſe mihi.

10 Narravit quoque patri ſuo, idque cum fratribus ſuis: quamobrem [a] increpavit eum pater ejus, ac dixit ei, quódnam *eſt* hoc ſomniũ quod ſomniaſti? an [e] omnino veniemus ego & mater tua & fratres tui, ut inclinemus nos tibi in terram?

[e] Heb. *veniendo veniemus.*

11 Invidebant itaque ei fratres ejus: pater verò ejus obſervabat rem ipſam.

12 Cùm autem abiiſſent fratres ejus, ad paſcendũ gregem patris ſui apud Schecemum,

13 Dixit Iſraël ad Joſephum, Nónne fratres tui paſcunt apud Schecemum? adeſdum ut mittam te ad eos: qui dixit ei, ecce me.

14 Deinde dixit ei *Jahhakob*, i nunc, [f] cognoſce de incolumitate fratrum tuorum, & de incolumitate gregis, & refer ad me aliquid: ſic cùm dimiſiſſet eum e valle Chebronis, abiit *in* Schecemum verſus.

[f] Heb. *vide pacem.*

15 Inveniens autem eum, cùm ecce erraret in quodam agro, interrogavit eum vir quidam, dicendo, quid quæris?

16 Qui dixit, fratres meos quæro: indica quęſo mihi, ubinam ipſi paſcunt.

17 Dixit verò vir ille, profecti ſunt hinc, nam audivi dicentes, abeamus Dothajina: inſecutus igitur Joſeph fratres ſuos invenit eos [a] Dothanis.

18 Illi autem videntes eũ e longinquo, cùm nondum acceſſiſſet ad ipſos, machinati fuerant contra eum de eo interficiendo.

19 Dixerant enim [g] alter ad alterum, ecce, [a] dominus ſomniorum iſte advenit.

[g] Heb. *vir ad fratrem ſuũ.*

20 [a] Nunc igitur agite occidamus eum, & injiciamus eum in unam ex his ciſternis, tum dicemus, beſtia mala devoravit eum: & videbimus quid futura ſint ſomnia ejus.

21 Quod cùm audiret Reuben, ut [a] eriperet eum e manibus illorum (a dicebat enim, non percutiemus eum [h] lethaliter)

[h] Heb. *animã, id eſt, ne admamus ei vitam.*

22 Dixit ad eos Reuben, ne effundite ſanguinem, in jicite eum in ciſternam iſtam, quæ *eſt* in hoc deſerto, ſed manum ne immittite in eum: ut eriperet eum e manu illorum, eumque reduceret ad patrem ſuum.

23 Fuit itaque cùm advenisſet Joſeph ad fratres ſuos, ut exuentes Joſephum [a] tunica ſua, tunica illa verſicolore [i] qua erat indutus,

[i] Heb. *quæ erat ſuper eum*

24 Aſſumerent eum injicerentque eum in ipſam ciſternam: ciſterna autem illa vacua *erat*, non

non *erat* aqua in ea.

25 Deinde ſedebant ad comedendum cibũ, cùm ſublatis oculis ſuis viderunt quòd ecce cœtus commeantium [a] Iſchmahhelitarum veniebat ex [a] Gilhhade, quorum cameli ferebant [a] myxaria, & opobalſamum, & ladanum, pergentes ut deportarent *ea* in Ægyptum:

26 Dixitque Jehuda ad fratres ſuos, [a] quod erit lucrum cùm interfecerimus fratrem noſtrum, & occultaverimus ſanguinem ejus?

27 Agite vendamus eũ Iſchmahhelitis iſtis, & manus noſtra ne ſit in eum, quia frater noſter, [a] caro noſtra eſt: cui auſcultaverunt fratres ejus.

28 Itaque tranſeuntibus viris Midjanitis mercatoribus extrahentes ſuſtulerunt Joſephum ex ipſa ciſterna, vendideruntque [b] eum Iſchmahhelitis illis viginti [c] ſiclis argenteis: qui deduxerunt eum in Ægyptum.

[b] Heb. *Joſephum: vide ſuprà 12.2.*

29 [a] Reverſus autem Reuben [a] ad ipſam ciſternam, cùm ecce non eſſet Joſeph in ea ciſterna, [a] laceravit veſtimenta ſua.

30 Quamobrem reverſus ad fratres ſuos dixit, puer ille non adeſt: ego verò [a] quorſum ibo ego?

31 Tum acceperunt tunicam Joſephi, & jugulantes hircum caprarum, intinxerunt tunicam illam ſanguine ejus.

32 Et miſerunt qui deferrent tunicam illam verſicolorem ad patrem ſuum, ac dicerent, hãc invenimus: agnoſce nunc an tunica filii tui ſit, nec ne.

33 Qui agnoſcens eam dixit, tunica filii mei eſt, beſtia mala devoravit eum: [1] omnino diſcerptus eſt Joſeph.

[1] Heb. *diſcerpendo diſcerptus.*

34 Laceranſque Jahhakob veſtimenta ſua, & imponens [a] cilicium lumbis ſuis, luxit propter filium ſuum diebus multis.

35 Et quamvis ſurrexiſſent omnes filii ejus omnéſque [a] filiæ ejus ad conſolandum eum, renuit conſolationem admittere, dicebat enim, [a] quin deſcendam ad filium [a] meum lugens in ſepulchrum: flevit etiam illum [a] pater ejus.

36 Medanæi autem vendiderunt illũ *abductum* in Ægyptum, Potiphari aulico Parhhonis præfecto [a] ſatellitum.

ANNOTATIO.

1 Peregrinationum] *ut ſuprà 17.8.* 2 Puer] *non tantùm ætate, ſed etiam miniſterio, cujus ratione Jehoſchuahh ætate maturus puer Moſchis. Ex. 33.11. & Gechazi puer Eliſchabbis 2. Reg. 4.12 dicitur. q.d. patri fratribuque miniſtrabat, & utriſque pro mediaſtino erat.* Referebat ſ] *res cauſæ fraterni in eum odii ex ordine recenſentur, delatio malæ actæ vitæ apud patrem, patru amor ſingularu erga eum, & ſomnia ejus de principatu futuro.* 3 Filius ſenect.] *natus enim erat Jahhakobo jam 91. annum agenti.* 7 Ecce] *vide hujus ſomnii complementum infrà 42.6. ut ſequentu, cap. 46.* 10 Increpavit] *aſtutè coram fratribus, quorum animos ſcibat in Joſephum exacerbatos eſſe: nam revera ipſe rem obſervabat, verſ. ſeq.* Ego & mater] *in hac reprehenſione ſomnium ita interpretatur, ut fratrum invidiam minuat argumento ἐξ ἀδυνάτου, q.d. ergo reſurrecturа eſſet mater tua: etſi hoc in una ex Jahhakobi uxoribus noverca Joſephi impletum eſt, infrà 46.* 17 Dothanis] *ſive Dothajinu, cujus loci mentio eſt 2. Reg. 6.13.* 19 Dominus ſomniorum] *id eſt, qui ſibi futuram in nos dominationem ſomniat.* 20 Nũc igitur] *tam citò de tanto ſcelere perpetrando concludunt, quia alius aliorum animi ex præcedentibus colloquiis erant cogniti.* 21 Eriperet] *id eſt, novo conſilio ejus cædem impedret.* Dicebat] *apud ſe, ut ſuprà 11.3.* 22 Ne effundite] *callidè Reuben a genere cædis tantùm deterret fratres, etſi revera illius vitæ conſuleba.* 23 Tunica ſua] *de qua ſuprà ver. 3. cur exuerent vide infrà ver. 31. & ſeq. quomodo autem interea Joſeph ſe erga fratres gereret, exponitur infrà 42.22.* 25 Iſchmahhelitarum] *Iſmahhelitæ hîc, Midjanitæ ver. 28. & Medanæi ver. 36. omnes Arabum incolebant, ideoque Onkelos exponit Arabas, ut Judic. 8.24. & quia cœtus iſte mercatorum ex variis conſtabat, Moſche illum varium nominibus exprimit.* Gilhhade] *unde in Ægyptum euntibus illac iter erat: Gilhhade autem mercatorum emporium erat, ut Jirmejæ 8.22. & 22.6. & alibi oſtenditur.* Myxaria] *hanc vocem & duas ſequentes variè admodum accipiunt interpretes, nos in tanta varietate, quod probabilius viſum eſt, elegimus. Myxaria Arabibus dicuntur Nuketa teſte Ægineta, Aëtio, Pſello, & Actuario, voce proximè ad Hebraicum Necoth accedente: opobalſamum cum R. D. K. interpretati ſumus, Ledum verò vel Ladanum, Onkelon Chaldæum & Arabas ſecuti: nam quod Hebræi Lot vocant, Chaldæus Letum, Arabes Laten vel Laden nominant.* 26 Quod erit] *Jehuda divina providentia ductus, fratribus ſuadet ſine cade & cum lucro poſſe tria illa mala vitari quorum causâ Joſephum oderant, ſi mercatoribus venundetur: ſic enim fore ut a patre (apud quem ipſos accuſabat, & cui præ cæteris dilectus erat) abſtrahatur, & ſervitutem ſubeat loco ſperati dominatu.* 27 Caro noſtra] *id eſt, perinde erit ſi eum mortis tradamus, ac ſi nobis ipſis vim inferremus.* 28 Siclis argent.] *vide ſuprà 23.16.* 29 Reverſus] *aberat enim cùm acciperetur Jehuda conſilium, & perficeretur.* Ad ipſam ciſt.] *ut Joſephum extractum reduceres, ſuprà ver. 22.* Laceravit] *ut veteribus erat in more, cùm triſte aliquid accidebat, ut infrà ver. 34. & alibi frequenter.* 30 Quorſum ibo] *id eſt, quò me vertam? videtur enim patris iram præ aliis metuiſſe, tum quia illi ut ſeniori major pueri cura incumbebat, tum quia formidabat ne infenſiorem ſibi patrem redderet quem jam offenderat, ſuprà 35.22.* 34 Cilicium] *id eſt, veſtem vilem & ſine ornatu lugentium more: nam vox Hebræa, teſte R. D. K. non tantùm ſaccum formatum, ſed ejus materiam & omne involucrum vile ſignificat.* 35 Filiæ] *id eſt. filia, nurus, neptes.* Quin deſcendam] *id eſt, tantus eſt hic luctus, ut me ad mortis uſque articulum profecturus ſit, & citò in ſepulchrum detruſurus.* Pater ejus] *Jitzchak pater Jahhakobi: nam a vendito Joſepho quaſi 12. annos vixit. vide ſuprà in 35.29.* 36 Satellitum] *Hebræa vox communis lanii, cœci & ſatellitibus, ſignificat macłatores, quia illi animalia ad cibum, hi verò ſontes in ſupplicium macłabant. Hinc duo illi Parhhonis aulici huic cuſtodiendi traduntur, cujus erat damnatos plectere, infrà 40.3. & Rex Babyloniæ Jeruſchalaimis captis ac Rege abducto, ſuum macłatorum ſive ſatellitum præfectum eò miſit, ut capitalem ſuam ſententiam in reliquias populi ipſamq; civitatem exequeretur. 2. Regum ultimo. Hi Latinè quæſtores rerum capitalium dici poſſunt.*

CAPUT.

Iehuda Chriſti progenitor, ex Cenahhanæa uxore ternos liberos ſuſcipit, duobus ſenioribus eandem uxorem ſucceſſivè conjungit, quibus mortuis tertium adhuc immaturum nurui fraudulenter promittens eam in paternam domum remittit: quod cùm ſuo tempore non præſtitiſſet, nurus ſimulato habitu ex Iehuda concipit & parit.

1 FUIT autem 'illo tempore, cùm deſcendens Iehuda a fratribus ſuis divertiſſet ad quendam Hhadullamæum, cujus nomen erat Chira,

2 Vidiſſetq; ibi Iehuda filiam cujuſdam Cenahhanæi cui nomen erat Schuahh, & accipiens eam *in uxorem* congreſſus eſſet cùm ea,

3 Et illa concepiſſet 'peperiſſetq; filium, cujus nomen vocavit Hherum,

4 Deinde concipiens rurſus peperiſſet filiũ, cujus nomen vocavit Onanem,

5 Pòſt rurſus peperiſſet filium, cujus nomen vocavit Schelam (erat autem Iehuda 'Cezibi cùm illa pareret iſtum)

6 Ut acciperet Iehuda uxorem Hhero primogenito ſuo, cujus nomen Tamar.

7 Cùm autem eſſet Hher primogenitus Iehudæ malus in oculis Iehovæ, mortì tradidit eum Iehova.

8 Ideoq́ue dixit Iehuda Onani, congredere cum uxore fatris tui, & 'fratris nomine duc eã: ut 'exuſcites ſemen fratri tuo.

9 Sciebat autem Onan non fore ſuum ſemen illud: ideò congreſſurus cum uxore fratris ſui, perdebat *ſemen, effundens* in terram, ne ſuppeditaret ſemen fratri ſuo.

10 Cúmque malum videretur in oculis Iehovæ quod faciebat, mortì tradidit etiam iſtum.

11 Quamobrem dixit Iehuda Tamaræ nurui ſuæ, mane vidua in domo patris tui, donec adoleverit Schela filius meus (dicebat enim, *Videndũ* ne moriatur ipſe quoq; ſicut fratres ejus) ſic abiens Tamar manebat in domo patris ſui.

12 Sed 'cùm plures eſſent dies, mortuâ filiâ Schuhhæ uxore Iehudæ, Iehuda ſe conſolaturus aſcendit ad tonſores gregis ſui, ipſe cum Chira amico ſuo Hhadullamæo 'Timnam.

13 Quod cùm renunciatum eſſet Tamarę dicendo, ecce ſocer tuus aſcendit Timnam ad tondendum gregem ſuum:

14 'Deponens illa veſte viduitatis ſuæ a ſe 'operuit ſe peplo ac 'texit ſe, conſeditq́; in [a]bivio quod *eſt* juxta viam Timnam verſus: videbat enim adoleviſſe Schelam, ſe verò non fuiſſe datam ei in uxorem.

15 Videns autem eam Iehuda 'exiſtimavit eam eſſe ſcortum, 'operuerat enim faciem ſuam.

16 Divertens itaque ad eam in ipſa via, dixit, age quæſo, congrediar tecum (non enim noverat nurum ſuam eſſe) quæ dixit, 'quid dabis mihi ut congrediaris mecum?

17 Quo dicente, ego mittam hœdum caprarum ex grege, dixit illa, *acquieſco* ſi des pignus donec miſeris.

18 Tũ dixit ille, quódnam *eſt* pignus quod dem tibi? quæ dixit, ſigillum tuum ſudarium tuum & ſcipio tuus qui *eſt* in manu tua: his datis ei 'congreſſus eſt cum ea, & concepit ea ex illo.

19 Deinde ſurgens 'abiit depoſuitq́; peplũ ſuum a ſe, ac induit veſtes viduitatis ſuæ.

20 Miſit autem Iehuda hœdũ illum caprarum per amicum ſuum Hhadullamæum illum, ut reciperet pignus e manu iſtius mulieris, ſed non invenit eam:

21 Cúmque interrogaret viros loci illius dicendo, ubinam *eſt* meretrix illa, *quæ* erat in iſto bivio juxta hanc viam? dixerunt, non fuit hic *ulla* meretrix.

22 Quamobrem reverſus ad Iehudam dixit, non inveni eam; quin etiam homines illius loci dixerunt, non fuit hic *ulla* meretrix.

23 Et dixit Iehuda, retineat ſibi, 'ne ſimus contemptui: ecce miſeram hœdum iſtum, tu autem non inveniſti eam.

24 Fuit verò cùm tertius menſis ageretur, ut nunciaretur Iehudæ dicendo, ſcortata eſt Tamar nurus tua, etiámque ecce gravida ex ſcortatione: quare dicebat Iehuda, 'educite eam ut 'comburatur.

25 Sed cùm educeretur, miſit ipſa ad ſocerum ſuum qui diceret, ex viro cujus hæc *ſunt*, ego ſum gravida: dicebátque, agnoſce quæſo cujus *ſint* iſta, ſigillum hoc ſudariumque hoc, & hic ſcipio.

26 Quæ agnoſcens Iehuda dixit, 'juſtior eſt me, quandoquidem non dedi eam Schelæ filio meo: 'neque [b] amplius deinceps cognovit eam.

27 Fuitq́; quo tempore pariebat illa (ecce autem gemelli in ventre ejus)

28 Fuit, inquã, cùm pareret, & illorũ unus exereret manũ: ut obſtetrix acceptũ coccinũ alligaret manui ejus, dicendo, hic exit primùm.

29 Sed fuit cùm retraxiſſet manum ſuam, & ecce exiret frater ejus, ut diceret illa, quã perrupiſti! [c] 'tua *eſt* ruptura: ideò vocavit *quiſque* nomen ejus [d] Peretzum.

30 Poſteà verò exivit frater ejus, ad cujus manum *erat* coccinum: & vocavit quiſque nomen ejus Zerachum.

[a] Heb. *in porta oculorum: periphraſis ſibivii, quo oculo quodammodo aperitur janua, ut illorũ intuitus huc illuc ferri poſſit.*

[b] Heb. *adjecit ultrà cognoſcere.*

[c] Heb. *ſuper te eſt ruptura*

[d] *id eſt, ruptura.*

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Hujus hiſtoriæ partem neceſſe eſt ante Joſephi venditionem contigiſſe: cùm enim tantùm 22. anni inter venditionem Joſephi & deſcenſum Jahhakobi cum familia in Ægyptum numerentur, non potuit tam brevi ſpatio Iehuda uxorem ducere, ternos liberos tollere, uxorem unam duobus ſucceſſivè conjungere, tertii conjugium ultra tempus differre, filios ex nuru ſuſcipere, & illorum unus duos filios gignere ante deſcenſum in Ægyptum. Contigit ergo ante venditionem Joſephi ſaltem triſque ad tempus quo Hher primus Iehudæ filius duodecimum annum agebat.* Illo tempore] *quo Jahhakob ad patrem ſuum Jiſchbakum redierat, Iehuda annum 17. agente, ſuprà 35.27.* 3 Peperiſſetque] *eodem anno 17. Iehudæ.* 5 Cezibi] *quod aliàs dicitur Aczib. Joſoſeh. 19.28. & Judic. 1.31.* 8 Fratris nomine] *hîc primùm legitur uxor fratris unius ſine liberis mortui alteri tradita ad excitandum mortui ſemen: quam conſuetudinem deinde Lege confirmavit Deus. Deut. 25.5.* Exuſcites ſemen] *id eſt, procrees liberos, quorum*

quorum primus pro mortui filio habeatur quam interpretationem docet Moſche Deut.25.6. 9 Sciebat] *quia non erat jus à Jehuda recens invectum, ſed mos jamdiu receptus, ac proinde juvenis Onani cognitus.* 12 Cùm plures] *quibus videlicet creverat Schela (erat enim quaſi 16.annorum) & ipſa diutius quàm anteà expectârat.* Timnam] *oppidum tribus Jehudæ, Joſeph.15.57. ſicut Actib & Hhadullam, nam vicinæ erant.* 14 Deponens illa] *duabus de cauſis Tamár fraudulentum hoc conſilium init: prior eſt jus receptum, ut mortuo proximus ſemen excitet, proximoq; ceſſante ex ordine neceſſitudinis alius ſuccedat, ut ex Ruth 3.conſtat: poſterior, promiſſio ſoceri ſui tempore non præſtita.* Operuit ſe peplo] *pro capitis tegmine vidua uſitato ſumpſit matronale.* Texit ſe] *id eſt, faciem ſuam, ut ſequente ver. Synecdoche.* 15 Exiſtimavit] *eo quòd more impudicarum mulierum in bivio ſederet, Proverb. 7.12.& 9.14. & Jechezkel.16 24.& 25.* Operuerat] *altera cauſa cur ſcortum eſſe putet, quia de facie cognoſci non vult.* 16 Quid dabis] *mercedem ſpecie, ſed reipſa cautionem quærit, quaſi ex eo concipiat, certùm indicium id probare poſſit.* 18 Congressus eſt] *agens quaſi 34.annum: nam in Ægyptum venit 50 ætatis anno, cùm jam Peretz Jehudæ ex hoc congreſſu filius pater duorum filiorum eſſet, infrà 46.12.* 19 Abiit] *non expectato hædo, quia ſeminis non mercedis cauſſa ſocerum admiſerat.* 23 Ne ſimus] *ideſt, ne re divulgata famæ jacturam faciamus: nam infamis erat ſcortatio etiam inter homines ignorantes Dei.* 24 Educite eam] *ad judices in portam.* Comburatur] *non decernit, quia judex non eſt, ſed ex regionis conſuetudine ſupplicium ejus urget, abs quæ in filii perſona ſe læſum arbitratur.* 26 Juſtior eſt me] *q.d. graviùs peccavi, qui fidei ei ſpe conjugii delusi eam, quam ea qua fraudantem circumvenit.* Neque ampl.] *quia inceſtus eſt.* 29 Tua eſt rup.] *hoc eſt, tibi convenit a ruptura nomen, quale eſt Peretz, quia fratrem anteverterens prior erupiſti.*

CAPUT. XXXIX.

Joſeph in ſervitutem redactus tantam heri ſui gratiam conciliat benedictione Dei, ut omnia rerum administrationem ei cómittat: & licèt ab hera calumniosè traductus in ſummâ heri odia veniat, miſerèq; in carcerem compingatur, tamen rurſus Dei beneficio aliquam heri gratiam promeritus ſalutem vinculo præſcitur.

1 JOSEPH igitur deductus fuerat in Ægyptum: emeratque eum Potiphar aulicus Parhhonis, præfectus ſatellitum, vir Ægyptius, e manu Jiſchmahhelitarum illorum qui deduxerant eum illuc.

2 Adfuit autem Jehova Joſepho, ut eſſet vir proſperè agens, dum fuit in domo domini ſui Ægyptii.

3 Vidente itaque domino ejus Jehovam eſſe cum eo, & omnia quæ ipſe faciebat Jehovam ſecundare in manu ejus:

4 Adeò invenit Joſeph gratiam in oculis ejus ut [a] miniſtraret ei, poſtremò præfecit eum domui ſuæ, & quicquid *erat* ſibi, tradidit in manum ejus.

5 Fuitq; ex quo præfecerat eum domui ſuæ & omnibus quæ *erant* ſibi, ut benediceret Jehova domui illius Ægyptii propter Joſephum, eſſetq; benedictio Jehovæ in omnibus quæ *erant* ei domi & rure.

6 [a] Quapropter relinquebat omnia quæ *erant* ſibi in manu Joſephi, adeò ut non cognoſceret cum eo de re ulla [a] præter cibum quo ipſe veſcebatur: erat autem Joſeph pulcher forma & pulcher aſpectu.

[a] Heb. *poſt has res.*

7 Fuit itaque [a] his rebus geſtis, cùm [a] ſuſtuliſſet uxor domini ejus oculos ſuos in Joſephũ, ut diceret, concumbe mecum.

8 Qui renuens dixit ad uxorem domini ſui, en dominus meus non cognoſcit mecũ quicquid *eſt* in hac domo, & quæcumque *ſunt* ipſi tradidit in manum meam:

9 [a] Nullus *eſt* ei in hac domo major me, neque ſubtraxit a me quicquam præter te, quatenus uxor ejus es: quomodo ergo facerem malum hoc maximum, & peccarem in Deum?

[b] Heb, *die dic.*

10 Fuit autem alloquente ea Joſephum [b] quotidie, cùm non acquieviſſet ei ut cubaret juxta eam, *aut* ut [a] eſſet cum ea,

11 Fuit, inquam, hujuſmodi aliquo die, cùm veniſſet *Joſeph* domum ad faciendum opus ſuum, neque eſſet quiſquam ex [c] domeſticis ibi in ea domo,

[c] Heb. *viris domus, ut infrà. 14. ſic ſuprà 17.23. & 27.*

12 Ut illa prehenderet eum veſte ejus, dicendo, concumbe mecum: ſed *is* relicta veſte ſua in manu ejus, fugiens egreſſus eſt foras.

13 Fuit ergo cùm illa videret eum relicta veſte ſua in manu ipſius, fugiſſe foras,

14 Ut [a] inclamaret domeſticos ſuos, & loqueretur eis dicẽdo, [a] videte, [a] adduxit nobis virum [a] Hebreũ ad illudendũ nobis: acceſſit ad me ut concũberet mecũ, ſed inclamavi voce magna.

15 Fuitq; cùm audiret ille me ſublata voce mea inclamarẽ, ut relinquens veſtem ſuam penes me fugerit foras.

16 Ira depoſuit veſtem illius penes ſe, donec veniret dominus illius domum ſuam.

17 Tunc allocuta eſt eum hujuſmodi verbis, dicendo, acceſſit ad me ſervus iſte, Hebræus iſte quem adduxiſti nobis, ut illuderet mihi:

18 Sed fuit cùm ſublata voce mea inclamarẽ, ut relinquens veſtem ſuam penes me fugerit foras.

19 Fuit verò, cùm audiret dominus illius verba uxoris ſuæ, quibus alloquebatur ipſum dicendo, [d] omnino hæc fecit mihi ſervus tuus: ut accenderetur ira ejus.

[d] Heb. *ſecundum verba hæc.*

20 Quamobrem rapiens Dominus Joſephi eũ, collocavit eum in [e] turri carceris, [f] loco ubi vincti Regis concluſi erant: vt eſſet ibi Joſeph in turri *carceris.*

[e] Heb. *in loco rotundi carceris: periphraſis turris: ſic deinceps.*

[f] Heb. *dederit gratiam ejus: hypallage, pro dederit ei gratiam, id eſt, conciliaverit.*

21 Sed adfuit Jehova Joſepho, & [a] extendit ad eum uſq; benignitatem, adeò ut [f] redderit eum gratioſum in oculis [a] præfecti turri *carceris.*

22 Tradiderit́que præfectus turri carceris in manũ Joſephi omnes vinctos qui *erant* in turri carceris: & quicquid facere ſolent ibi, id ipſe faciebat.

23 Præfectus turri carceris nihil quicquã inſpiciebat *quod eſſet* in manu ejus, eo quòd Jehova adeſſet ei: & quod ipſe faciebat, Jehova ſecundabat.

ANNOTATIO.

1 Joſeph] *Regreſſio ad hiſtoriam cap.37.* 4 Miniſtraret ei] *tres gradus deſcribit Moſche ſervitutis Joſephi: primo fuit conſervus pars conditione cum cæteris, ſecundò cubicularius domini, tertiò præfectus ædibus & omnibus*

& omnibus facultatibus ejus domi & rure. 6 Quapropter] *id est, postquam administratione ejus hero probata est, immunem eum fecit a rationibus reddendi, adeo illius probitatis confidebat.* Præter cibum] *id est, nihil erat sollicitus, genio tantùm indulgebat: prorsus iniquum dictum de eo qui res domesticæ curam totam alteri committit.* 7 Sustulisset] *præter decorum pudicæ fœminæ.* 9 Nullus est] *q d fidem meam, cui dominus meus omnia commisit perfidè violarem, & in Deum conjugii auctorem abstorquemque peccarem.* 10 Esset cum ea] *aliquantisper consisteret & colloqueretur.* 14 Inclamaret] *ut marito facilius persuaderet, cùm apud eum Josephum esset accusatura.* Videte] *pallium ostentans loquitur.* Adduxit] *indignationem adversus maritum fingit, cujus nomen propterea reticet.* Nobis] *ita servorum animos in Josephum inflammat.* Hebræum]*genere mensus ut Josephum magis odiosum reddat, & jure de marito conqueri videatur: erant enim Hebræi Ægyptiis præ cæteris abominabiles, infrà 43.32.* 20 Loco ubi vincti] *id est, carcere durissimo, quò destruebantur servi qui Regem offenderant, ut evidentius declaratur Psal.105.18. quamobrem Scriptura foveam vocat infrà 40.15.& 41.14.* 21 Extendit] *id est, effecit ut sua benignitas ad eum usque carcere inclusum penetraret, Sapi.10.13.* Præfecti turri] *hic Potipharis satellitum præfectis servus erat, fides commissarius custos: est autem verisimile Josephum huic rem totam sicut habebat explicasse, quod apud dominum non licuerat, itaque factum esse, ut etiam Josephi domini de innocentia ejus persuasus, eis paulatim faveret: quod confirmatur infrà 40.4.*

CAPUT XL.

Joseph in carcere Satrapis Regis a domino suo jam meliùs ipsi cupiente præficitur: quorum somnia interpretatus Deo duce convenienter eventui, viam sibi ad libertatem dignitatemq; maximam eodem autore sternit.

1 FUIT autem his rebus gestis, cùm peccavissent pincerna Regis & pistor in dominum suum, in regem Ægypti,
2 Effervescensque Parhho contra duos aulicos suos, contra præfectum pincernarũ, & contra præfectum pistorum,
3 Tradidisset eos in custodiam in domo præfecti satellitum, in [a] turrim carceris locum ubi Joseph vinctus erat,
4 Ut committeret præfectus satellitum Josephum cum eis, qui ministraret eis: fueruntque diebus *multis* in custodia.
5 Somniaverunt autem somniũ uterque illorum, quisque somniũ suum nocte[b] eadem, quisque secundum interpretationẽ somnii sui, pincerna ille & ille pistor qui *fuerant* Regis Ægypti, qui vincti *erant* in turri carceris.
6 Cùmque veniens ad eos Joseph mane aspexisset eos, quòd ecce [c] mœsti erant,
7 Interrogavit Satrapas Parhhonis qui secum *erant* in custodia, in domo domini sui, dicendo, quare vultus vestri [c] afflicti *sunt* hodie?
8 Qui dixerunt ad eum, quisque somniũ somniavimus, & [d] nemo *est* qui interpretetur illud: dixit verò ad eos Joseph, [d] an non Deo *sunt* interpretationes? narrate quæso mihi illa.
9 Narravit ergo præfectus pincernarum somnium suum Josepho, dicens: [e] ei: in somnio meo, cùm [e] ecce vitis coram me *esset*,
10 ([f] In qua vite tres erant palmites) ipsa quasi germinaret, erumperet flos ejus, matureſcerent botri ejus, *mox essent* uvæ maturæ,
11 Et poculum Parhhonis *esset* in manu mea, accipiens illas maturas uvas exprimebam eas in poculum Parhhonis: dabámque poculum ipsum in manum Parhhonis.
12 Cui dixit Joseph, hęc *est* interpretatio ejus: tres illi palmites tres dies [g] sunt.
13 [d] Intra dies tres [e] recensebit Parhho caput tuum & restituet te in [e] statum tuum: porrigesque poculum Parhhonis in manum ejus, secundum munus pristinum, cùm esses pincerna ejus.
14 Quòd si memor eris mei apud te cùm bene erit tibi, tunc exerceto quæso erga me benignitate m: aut mentionem facito mei apud Parhhonem, & fac ut exeam ex hac domo.
15 Etenim [f] omnino per plagium surreptus sum e terra Hebrærorum: atque adeò [h] hic non feci quicquam cur conjicerent me in hanc foveam.
16 Cùm autem videret præfectus pistorum eum [g] bonam interpretationem attulisse, dixit ad Josephum: etiam ego in somnio meo, cùm ecce tria canistra [h] foraminatim texta super caput meum essent,
17 In canistro autem supremo *esset* cibus Parhhonis, ex quovis opere pistorio, volucres [e] comedebant ea e canistro illo supra caput meũ.
18 Cui respondens Joseph dixit, hæc *est* interpretatio ejus: tria canistra illa, tres dies sunt.
19 [i] Intra dies tres recensebit Parhho caput tuum, [e] ne sit *denseps recensio* de te: suspendet enim te de ligno, & comedent volucres carnem tuam ex te.
20 Fuit ergo ipso die tertio, die quo editus fuerat Parhho, cùm faceret convivium omnibus servis suis, ut recenseret caput præfecti pincernarum & caput præfecti pistorum inter servos suos.
21 Et restituit præfectum pincernarum in suum potus ministrandi munus, ut traderet poculum in manum Parhhonis,
22 Præfectum verò pistorum suspenderet: quẽadmodum interpretatus fuerat eis Joseph.
23 Non est autem præfectus pincernarũ recordatus Josephi, sed oblivioni tradidit eum.

[a] Heb. *locum rotundi carceris, ut suprà 39.20.*

[b] Heb. *una, ut infrà 41. 11.*

[c] Heb. *mali.*

[d] Heb. *cùm adhuc tres dies.*

[e] Heb. *basin tuam, id est, locum vel sedem: translatio a vasis domesticis ad domesticum officia: ut infrà 41. 13.*

[f] Heb. *furando furto ablatus sum.*

[g] Heb. *bonum interpretatiũ esse.*

[h] Heb. *foraminiu.*

[i] Heb. *cùm adhuc tres dies, ut suprà 13.*

ANNOTATIO.

5 Secundum interp.] *id est, somnium eventui respondens quem prædixit sua interpretatione Joseph inf. ver. 22. sic infrà 41.11.& 12.* 6 Mœsti] *ut solent divinitus immissa somnia graviter eos afficere quibus immittuntur: sic turbatus est Parhho infrà 41.8.& Rex Babylonia Daniel 2.* 8 Nemo est] *id est, neq; est hic ariolus, neq; captivus nobis adeundis illos copia conceditur pro Ægyptiorum consuetudine.* An non Deo] *ab ariolo animum eorum avocat, & ad expectandam a Deo interpretationem, ut somniorũ autore, comparat, postremò quasi dono interpretandi divinitus instructũ esse sentit, quem illis interpretationis facit.* 9 Ecce] *Hypotyposis somnii ordinaria, quia somniantibus res de quibus somniant præsentes esse videntur.* 10 In qua vite] *ut quod ex naturæ ordine multis mensibus fit, somnianti uno momento objicitur, ita assumta & compendiosa admodũ oratione narrant.* 12 Sunt] *significant: categoricè enunciat*

Ioſeph ſententiam ſomnii, quia ut Propheta, non ut conjector loquitur. 13 Recenſebit] *cùm familiam & ſervitia omnia luſtrabit, te numerabit quoque in illorum catalogo.* 15 Hic] *ex quo in Ægyptum adductus ſum.* 17 Comedebant] *roſtra ſuis animibus in caniſtrum immittentes.* 19 Ne ſit deinceps] *id eſt, jubebit nomen tuum e catalogo ſervorum ſuorum obliterari: non enim probatur hæc interpretatio, auferet caput tuum a te, quia non capite truncatus, ſed ſuſpenſu fiet.*

CAPUT. XLI.

Parhho ſomniorum de futuris rebus divinitus immiſſorum interpretationem a ſuis ſapientibus minimè conſecutus, Joſephum audita a præfecto pincernarum pertia ejus e carcere accerſit, interpretationemq; & conſilium optimum contra famen venturam accipit: quo nomine Joſeph ex omnium procerum conſenſu regno præfectus, uxore ex clariſſima familia ducta duos filios ſuſcipit ante famis initium: & ſua induſtria tantum annonæ numerum colligit, ut famis tempore totam Ægyptum ſublevet, aliasq; regionibus alimentum ſuppediret.

[a] Heb. *a fine duorum annorum dierū: vide ſuprà in 29. 14.*

1 FUIT autem [a] exacto [c] biennii tempore, ut Parhho ſomniaret quòd ecce ſtabat juxta [c] rivum quendam:

2 Cùm ecce ex illo rivo aſcendentes ſeptem vaccæ pulchræ aſpectu & pingues carne, quæ paſcebant in ulva:

[b] Heb. *male.*

3 Item ecce ſeptem vaccæ aliæ aſcendentes poſt eas ex illo rivo, [b] deformes aſpectu & tenues carne, quæ ſtabant juxta vaccas illas ad ripam ipſius rivi.

4 Poſteà devorarunt iſtæ vaccæ deformes aſpectu & tenues carne ſeptem illas vaccas pulchras aſpectu & pingues: tunc evigilavit Parhho.

5 Deinde redormiſcens ſomniavit ſecundò: ecce autem ſeptem ſpicæ aſcendentes in culmo uno, pingues & bonæ.

6 Item ecce ſeptem ſpicæ tenues & aduſtæ Euro, provenientes poſt eas.

7 Poſteà deglutiverunt iſtæ ſpicæ tenues ſeptem illas ſpicas pingues & plenas, tunc evigilavit Parhho: & ecce ſomnium.

8 Quamobrē fuit ipſo mane, cùm [c] conſternatus eſſet animus ejus, ut mittens accerſeret omnes Magos Ægypti, & omnes ſapientes ejus: quibus cùm enarraſſet Parhho quæ ſomniaverat, non *erat* qui interpretaretur ea Parhhoni.

9 Tunc allocutus eſt præfectus pincernarum Parhhonem, dicendo, [c] peccata mea ego recordaturus ſum hodie.

10 [c] Parhho efferveſcens contra ſervos ſuos tradiderat me in cuſtodiam in domo præfecti ſatellitum, me & præfectum piſtorum.

[a] Heb. *unaquæque, ut ſuprà 40. 5.*

11 Somniavimus autem ſomnium nocte [a] eadem ego & ille, quiſque ſecundum interpretationem ſomnii ſui ſomniavimus.

12 Cumque ibi *eſſet* nobiſcum puer Hhebræus ſervus præfecti ſatellitum eique narravimus, interpretatus eſt nobis ſomnia noſtra, cuique ſecundum ſomnium ſuum interpretationem attulit.

[d] Heb. *eſſet, ut ſuprà 24. 15.*

13 Fuit enim, ut ſicut interpretatus eſt nobis ita [d] eveniret: me reſtituit *Parhho* in [e] ſtatum meum, illum verò ſuſpendit.

[e] Heb. *baſin, ut ſuprà 40. 13.*

14 Miſit itaque Parhho *homines* accerſitum Joſephum, qui [f] celeriter eduxerunt eum ex illa fovea: ita abraſo *capite* & mutatis veſtibus ſuis venit ad Parhhonem.

[f] Heb. *feceruntut curſores.*

15 Tunc dixit Parhho ad Joſephum, ſomnium ſomniavi, & nemo *eſt* qui interpretetur illud: ego autem audivi de te dicentem, te *eſſe* intelligentem ſomnii ut interpreteris illud.

[g] Heb. *reſpondebit pacem.*

16 Reſpondit verò Joſeph Parhhoni dicendo, [g] non *eſt* penes me: Deus & reſpondendo enunciabit proſperitatem Parhhonis.

17 Dixit itaque Parhho ad Joſephum, in ſomnio meo, ecce me adſtante ripæ cujuſdam rivi,

18 Ecce inquam ex illo rivo aſcendentes ſeptem vaccæ pingues carne & pulchræ forma, quæ paſcebant in ulva.

[b] Heb. *mala forma.*

19 Item ecce ſeptem vaccæ aliæ aſcendentes poſt eas macilentæ, & [b] mala formâ admodum, & exhauſtæ carne: non vidi illis deformitate ſimiles in tota terra Ægypti.

20 Poſteà devorarunt hæ vaccæ exhauſtæ & malâ formâ ſeptem illas vaccas priores pingues.

21 Et quamvis perveniſſent in ventrem earum, non animadvertebatur illas veniſſe in ventrem earum: nam aſpectus earum *manebat* malus ſicut anteà, tum evigilavi.

22 Deinde videbam in ſomnio meo, & ecce ſeptem ſpicæ aſcendentes in culmo uno plenæ & bonæ:

23 Item ecce ſeptem ſpicæ graciles, tenues, aduſtæ Euro, provenientes poſt eas.

24 Poſtea deglutiverunt ſpicæ illæ tenues ſeptem illas ſpicas bonas: quod retuli ad Magos, ſed nemo *fuit* qui exponeret mihi.

25 Tunc dixit Joſeph ad Parhhonem, ſomnium Parhhonis [c] unum eſt: [c] id quod Deus ipſe facturus eſt exponit Parhhoni.

26 Septem illæ vaccæ bonæ, ſeptem anni ſunt, & ſeptem illæ ſpicæ bonæ, ſeptē anni ſunt: ſomnium unum eſt.

27 Septem verò vaccæ exhauſtæ & malæ aſcendentes poſt illas, ſeptem anni erunt: & ſeptē ſpicæ exhauſtæ, aduſtæ Euro, erunt ſeptem anni famis.

28 Hoc *eſt* verbum quo alloquebar Parhhonem: quod Deus ipſe facturus eſt, oſtendit Parhhoni.

29 [c] Ecce ſeptem anni venturi ſunt, ſaturitatis magnæ in tota terra Ægypti.

30 Sed exurgent ſeptem anni famis poſt illos, quibus [c] oblivioni tradetur tota iſta ſaturitas in terra Ægypti: conſumet enim fames terram ipſam.

31 Neque animadvertetur ſaturitas illa in hac terra, propter ipſam famen poſteà eo quòd gravis futura ſit valde.

32 [c] De iteratione autem ſomnii apud Parhhonem bis, *iteratum eſt*, quia ſtata eſt hæc res a Deo ipſo, & [i] feſtinanter facturus eſt illam ipſe Deus.

[i] Heb. *feſtinat facere.*

33 [c] Nunc ergo provideat Parhho *de* viro prudente & ſapiente, quem conſtituat ſuper terram Ægypti.

34 *Id* faciat Parhho: deinde præficiat præfectos huic terræ (ut accipiat quintam proventuum terræ Ægypti ſeptem illis annis ſaturitatis)

35 Qui

35 Qui colligant omne esculentũ istorum annorum bonorum qui veniunt, & congerant cõmeatum ᵃsub manum Parhhonis, & esculentum in quibusque civitatibus ᵃ servent:
36 Sitq; illud esculentum in depositum pro hac regione ad septem annos illos famis, qui futuri sunt in terra Ægypti, ut non exeindatur ᵃterra hæc fame illa.
37 Cùm autem bona *videretur* hæc res in oculis Parhhonis, & in oculis omnium servorum ejus:
38 Dixit Parhho ad servos suos, an invenire possemus huic similem, virum in quo ᵃ spiritus Deorum *sit*?
39 Deinde dixit Parhho ad Josephum, quandoquidem nota fecerunt Dii tibi ᵃ omnia hæc, nemo *est* prudens & sapiens sicut tu.
40 Tu præsto domui meę, & ᵃ os tuum osculator universus populus meus: tantummodò hoc solio major ero te.
41 Cùm autem diceret Parhho ad Josephum, ᵃ vide, constituo te super universam terram Ægypti:
42 Detrahens Parhho annulum suum e manu sua, indidit illum in manum Josephi: justitque ipsum induere vestes xylinas, & apposuit torquem aureum collo ejus:
ᵏ Heb. *secundo ab illo qui erat sibi.*
43 Et justit eum insidere currui ᵏ secundo a suo, ut proclamarent *præcones* ante eum flectenda esse genua, constituisse enim eum super universam terram Ægypti.
44 Dixitque Parhho ad Josephum, ᵃ ego *sum* Parhho: Attamen sine te ᵃ non attoller quisquam manum suam aut pedem suum in universa terra Ægypti.
ˡ *id est, occulta revelante: peregrina vocis.*
45 Vocavit autem Parhho nomen Josephi ˡ Tzophnath-pahhaneachum, dedítque ei Asenatham filiam Potipherahhi ᵃ Præsidis ᵃ Heliopoleos in uxorem: ita egressus *erat* Joseph per terram Ægypti.
46 (Erat autem Joseph natus triginta annos, cùm stetit coram Parhhone Rege Ægypti, egressusq; est Joseph a conspectu Parhhonis, ut obiret universam terram Ægypti)
47 Produxit verò terra septem illis annis saturitatis, ᵃ manipulatim.
48 Collegit itaque septem annis quævis esculenta quæ *erant* in terra Ægypti, reposuitq; esculenta per civitates: esculenta agrorum cujusque civitatis, quæ *erant* circa eam, reposuit in ea.
49 Sic congessit Joseph commeatum multum valde, ut arena maris, adeò ut desierit numerari, eoquòd non esset numerus.
50 Josepho autem nati sunt duo filii, antequàm adveniret ullus annus famis, quos peperit ei Asenath, filia Potipherahhi Præsidis Heliopoleos.
51 Vocavitque Joseph nomen primogeniti ᵐ Menasscheu: nam fecit Deus, *inquit*, ut oblivisceret omnis laboris mei, ⁿ & ejus *quidem* a tota familiâ patris mei.
ᵐ *id est, qui affert oblivionem.*
ⁿ Heb. *& ejus, totius familię patris mei. sed affixa genitiva & genitivæ orationes (quæ eorum loco veniunt) activè aque ac passivè accipiuntur: ut diximus supra 16.5.*
52 Nomen autem secundi vocavit ᵒ Ephrajimum, quia me, *inquit*, fructuosum reddidit Deus in terra afflictionis meæ.
ᵒ *id est, fructuosum effectum.*
53 Absolutisq; septem illis annis saturitatis, quæ fuit in terra Ægypti,
54 Cùm cœpissent septem illi anni famis venire, quemadmodum prædixerat Joseph, fuit fames in omnibus regionibus *finitimis*, in tota verò terra Ægypti erat cibus.
55 Ex fame tandem terrâ Ægypti totâ laborante, clamavit populus ad Parhhonem cibi causa: sed dixit Parhho omnibus Ægyptiis, ite ad Josephum, quod edixerit vobis facite.
56 Cùm itaque fames fuit in universa superficie illius terræ, aperuit Joseph omnia *promptuaria* in quibus *cibus* erat: vendidit q; Ægyptiis, cùm invaluisset fames illa in terra Ægypti.
57 ᵃ Prætereà cujusque regionis *populi* venerunt in Ægyptum ad Josephum, ut emerent, eo quòd invaluisset fames in qualibet regione.

ANNOTATIO.

1 Biennii temp.] *ex quo somnia captivis interpretatus erat Joseph.* Rivum] *ex Nilo ductum, cui peculiare est hoc nomen.* 7 Ecce somnium] *id est, abeunte somno non evanuit somnium, ut naturalia evanescunt, sed adhuc illius animo præsens erat, adeò ut graviter eum consternaret.* 8 Consternatus] *vide suprà 40.6.* 9 Peccata mea] *insinuatio, qua ad Regis benevolentiam recuperandam suam captivitatem justam pronuntiat, & beneficium Regi in sui liberatione prædicat.* 10 Parhho] *non personæ sed dignitatis nomen. q.d. Regia majestas: ideò illud in tertia persona usurpat.* 16 Non est penes] *modestè Regis animum in se defixum ad Deum attollit, cujus solius sapientiæ est præstare quod Rex petebat, ut Daniel 2. Eadem particula usus est Abram suprà 14.24.* 25 Unum est] *significatione, licet hu & sub diversis imaginibus oblatum sit.* Id quod] *q.d. hoc somnium est a Deo, qui res providet, earumq; est autor.* 29 Ecce septem] *planius interpretatur somnium, & ad regnum Ægypti accommodat.* 30 Oblivioni tradetur] *id est, nullum ejus vestigium apparebit, sed suâ inopiâ fertilium annorum recordationem adimet, ut ver. seq. hoc designabant in somnio vacca & spicæ tenues, quæ pinguibus absorptu nihilo pinguiores apparebant ver. 21.* 32 De iteratione] *ex repetitione duo colligit, certitudinem & celeritatem rei futuræ: tertium consultò apud regem infidelem tenuit, ut serpentes excutes eorum, stuporem excutiat, quod etiam plerisq; communis sermone facere solent.* 33 Nunc ergo] *Altera pars sermonis Josephi de usu somnii, in qua plus quàm Parhho expectaret præstat, non temeritate sed spiritu Dei ductus: qui has occasione Josephum ad principatum evexit, & sua oracula implevit suprà 37.7. & 9.* 35 Sub manum] *in apothecas Regu.* Servent] *id est, non amplè distrahans quàm urgebit necessitas: ut infrà ver. 55. Joseph fecisse legitur.* 36 Terra] *populus hujus terræ metonymia.* 38 Spiritus Deorum] *id est, vis divina: loquitur autem ut ethnicus, sicut & Laban suprà 31.53. & avia Belschatzeris, Dani. 5.11.* 39 Omnia hæc] *somniorum interpretationem, & consilium contra venturam famem.* 40 Os tuum] *id est, hoc subjectionis symbolo dominum te agnoscito atque profiteor: sic 1. Schemu. 10.1. Psalm. 2.12. & 1. Regum. 19.18. & Hoschę. 13.2.* 41 Vide] *quia jam Josephum adhibitis externis signis in summam Ægypti præfecturam evehit, utitur verbo vide.* 44 Ego sum] *id est, mihi quidem reservo dignitatem regiam, tibi vero tantam autoritatẽ tribuo, ut te inconsulto vel nolente nihil a quoquam fiat in toto regno meo.* Non attol.] *proverbiale dictum, id est, nihil aggredietur sive tentabit quisquam.* 45 Præsidis] *Hebræam vocem sacerdotum sæpe significare sacerdotem, propria tamen sua significatione latius adhuc patet. significat enim primarium*

miniſtrum in miniſterio honorabili: ideo Davidis quoque filiis tribuitur. 2. Schemu. 9. 4. quod exponitur. 1. Chron. 18. 17. Sacerdotibus autem deinde attributum eſt, quatenus Levitarum reſpectu fuerunt primarii miniſtri Dei. Quare nos latam vocu ſignificationem retinuimus, adductis Paraphraſtæ Chaldæi authoritate Joſephi ab idololatria communione alieniſſimi putate, & ejuſdem exemplo, cùm ipſe ut miniſter Regis, familiæ, paterna fuerit regiis ſumptibus educata, infrà 47. 11. Heliopoleos] *Hebr. On: quod oppidum eſt Ægypti, præfecturæ Heliopolitanæ metropolis, Onis Ptolemæo.* 47 Manipulatim] *Hyperbole, ad maximum proventum ſignificandum. q. d. ex uno grano integer manipulus colligebatur.* 51 Ut oblivi ſcerer] *hoc eſt, præſente felicitate ademit mihi moleſtiam illorum temporum recordationem, maximè quibus tam indignè a fratribus meis domeſticis patrismes tractatus ſum: ſic ſuprà ver. 30.* 54 In omnibus reg.] *divina providentia videlicet, ut hac occaſione Jabhakob cum familia in Ægyptum deſcenderet, & complerentur cùm Joſephi ſomnia ſuprà 37. tum res Abramo prædictæ ſuprà 15. 13.* 57 Præterea] *Propariceve eſt ad ſequentem hiſtoriam de filiis Jabhakobi.*

Caput XLII.

Joſephi fratres Benjamine excepto in Ægyptum pro annona a patre mittuntur: ubi a Joſepho ſe diſſimulante agniti, calliùs explorationis inſimulantur, & in carcerem conjecti, non prius cum annona dimittuntur, quàm dato obſide hærentem domi fratrem ſe ſiſturos promittant: dimiſſi autem, una cum annona illius pretium manticis ipſorum juſſu Joſephi inditum intuentes domum referunt, patri quicquid acciderat narrant, & minimi fratris ſiſtendi neceſſitatem perſuadere fruſtrà conantur.

1 'VIDENS itaque Jahhakob eſſe annonam in Ægypto, cùm dixiſſet Jahhakob filiis ſuis, quare 'mutuò vos aſpicitis?

2 Dixit, ecce audivi eſſe annonam in Ægypto: deſcendite illuc & comparantes *apportate* nobis inde, ut 'vivamus ac non moriamur.

3 Deſcenderunt itaque fratres Joſephi decem ad comparandum commeatum *& apportandum ex* Ægypto.

4 (Binjaminem autem fratrem Joſephi non miſerat Jahhakob cum fratribus ejus, quia dicebat, '*videndum* ne obveniat ei exitium)

5 Et abierunt filii Jiſraëlis ad comparandum *annonam* inter alios euntes, quia erat eadem fames in terra Cenahhani.

6 Joſeph autem is qui imperium habebat in ea regione, idem erat qui annonam vendebat toti populo terræ: cui advenientes fratres Joſephi 'incurvaverunt ſe vultu *demiſſo* in terram.

7 Cumque videret Joſeph fratres ſuos, agnovit eos: ſed alienum ſe fingens eis, locutus eſt cum eis 'a duriter, dicens ad eos, unde advenitis? cui dixerunt, e regione Cenahhani ad cõparandum eſculenta.

8 Cumq; agnoſcente Joſepho fratres ſuos, ipſi non agnoſcerent eum:

9 Recordatus Joſeph illorum ſomniorum quæ ſomniaverat de eis, dixit, ' exploratores eſtis, ad obſervandum 'b nudas partes hujus terræ veniſtis.

10 Qui dixerunt ad eum, non, domine mi: imò ſervi tui venerunt ad comparandum eſculenta.

11 'Nos omnes filii unius viri ſumus: probi ſumus, nunquam fuerũt ſervi tui exploratores.

12 Dixit verò ad eos, nequaquam, ſed ad obſervandum nudas partes hujus terræ veniſtis.

13 'Dicentibus autem illis, duodecim ſervi tui fratres ſuimus, filii viri unius in regione Cenahhani: quorum ecce minimus *eſt* cùm patre noſtro hodie, unus verò 'non ſupereſt:

14 Dixit ad eos Joſeph, 'hoc illud *eſt* quo allocutus ſum vos dicendo, exploratores eſtis.

15 Hac re probabimini: ita vivat Parhho, ut 'exibitis hinc niſi cùm advenerit frater veſter minimus huc.

16 Mittite ex vobis unum qui accipiens *adducat* fratrem veſtrum, vos autem vincti eſtote, ut probétur verba veſtra an veritas *ſit* penes vos: ſin autem minus, ita vivat Parhho, *ut' probatum fueris* vos exploratores eſſe.

17 Contraxit itaque eos in cuſtodiam tribus diebus.

18 Deinde dixit ad eos Joſeph die illorum tertio, hoc facite '& vivite, 'Deum illum ego timeo.

19 Si probi eſtis, frater unus ex vobis vinciatur in loco cuſtodiæ veſtræ: vos autem abeuntes **abducite** annonam, 'ea quorum fame tenentur familiæ veſtræ.

20 Fratrem verò veſtrum minimum adducite ad me, ut probentur verba veſtra, & non moriamini: qui 'fecerunt ita.

21 Cumque 'dicentibus altero ad alterum, 'profectò rei ſumus fratris noſtri cauſa, qui videbamus angustiam animæ ejus cùm deprecaretur nos, nec tamen exaudivimus: idcircò aggreſſa eſt nos anguſtia hæc:

22 Reſponderet Reuben eis, dicendo, 'nónne alloquebar vos dicendo, ne peccetis in iſtum adoleſcentem? ſed non auſcultaſtis: ideò etiam 'ſanguis ejus ecce reposcitur.

23 (Ipſi autem neſciebant Joſephum intelligere, eo quòd interpres *fuerat* inter eos)

24 'Divertens *Joſeph* ab illis, flevit: deinde reverſus ad eos allocutus eſt eos, & accipiens ex eis 'Schimhonem, vinxit eum ante oculos illorum.

25 Et præcepit Joſeph ut implerent *miniſtri* vaſa eorum commeatu, reſtituendo inſuper pecuniam eorum cuiq; in ſaccum ſuum, & dando illis viaticum ad iter: ita ergo egit cum illis.

26 [d] Imponentes itaque annonam ſuam aſinis ſuis, abierunt inde.

27 Aperiens autem illorum unus ſaccũ ſuum ut daret pabulum aſino ſuo in quodam diverſorio, cùm videret pecuniam ſuam quæ ecce *erat* in ore manticæ ſuæ:

28 Dixit ad fratres ſuos, reſtituta eſt pecunia mea, 'etiamque ecce in mantica mea, tum [e] defecit animus illorum, & exterriti ſunt, dicendo alter ad alterum, 'quid hoc *eſt quod* fecit Deus nobis?

29 Deniq; venientes ad Jahhakobum patrem ſuum in regionem Cenahhani, 'enuntiaverunt ei omnia quæ acciderant ſibi, dicendo,

30 Locutus eſt vir ille, dominus ejus terræ nobiſcum duriter, & tradidit nos *in* cuſtodiam tanquam explorantes illam terram.

31 Dicentibus autem ad eum, probi ſumus, nunquam fuimus exploratores,

32 Duo-

[a] Heb. *dura: ſic infrà ver. 30.*

[b] Heb. *nuditatem, id eſt, nuda a deſſione & mutatione loca, metaphora, ſic infrà ver. 12.*

[c] Heb. *famẽ familiarum veſtrarum, id eſt quod & quantum ſatis ad famem levandam opus eſt ſic ver. 33*

[d] Heb. *tollẽtes ſuper aſinos.*

[e] Heb. *exivit cor illi.*

32 Duodecim fratres ſumus filii patris noſtri, quorum vnus non ſupereſt, & minimus hodie eſt cum patre noſtro in regione Cenahhani:
33 Dixit ad nos vir ille dominus ejus terræ, hac re cognoſcam vos eſſe probos: fratrem ex vobis unum relinquite apud me, & iis quorum fame tenentur familiæ veſtræ acceptis abite.
34 Deinde adducite fratrem veſtrũ minimum ad me, ut cognoſcã vos non exploratores eſſe, ſed vos eſſe probos: fratrem veſtrũ reddam vobis, & in hac terra negotiari poteritis.
35 Fuit autem ipſius evacuantibus ſaccos ſuos, cùm ecce cuique faſciculus pecuniæ ſuæ in ſacco ſuo eſſet, ut videntes faſciculos pecuniæ ſuę, ipſi & pater ij forum' timuerint.
36 Quamobrem dixit ad eos Jahhakob pater ipſorum, 'me orbatis, Joſeph non ſupereſt, & Schimhhon non ſupereſt, & Binjaminé auferetis?' contra me ſunt hæc omnia.
37 Locutus verò eſt Reuben ad patrem ſuum, dicendo, duos' e filiis meis morti traditos ſi non reduxero eum ad te: trade illum in manum meam, & ego reſtituam illum tibi.
38 Qui dixit, nõ deſcẽdet filius meus vobiſcũ, nam' frater ejus 'mortuus eſt, & ipſe' ſolus relictus eſt: quòd ſi obveniret ei exitium in ea via per quam ituri eſtis, demitteretis 'canitiem meam cum mœrore in ſepulchrum.

ANNOTATIO.

1 Videns] *ex reportantibus Cenahhanæis atque narrantibus.* Mutuò vos aſp.] *ut inopes conſilii ſolent, cunctabundi, & qui res alicujus curam in alios rejiciunt.* 2 Vivamus ac non] *id eſt, vitæ noſtræ conſulamus ne moriamur, ut infrà 18.* 4 Videndum] *ut ſuprà 3.22. Sollicitus autem eſt de Binjamine, tanquam de minimo, ſolo ſuperſtite ex chariſſima conjuge, & ſenectutis filio: ut ver. 38.* 6 Incurvaverunt ſe] *ita cæperunt imprudentes implere, quod ſomnio Joſephi pranunciabatur ſuprà 37.* 7 Duriter] *ut hac veluti quæſtione extorqueat, quod ab illis cupit cognoſcere.* 9 Exploratores] *hac ſimulata accuſatione longioris cum fratribus colloquii occaſionem captat, ut quod cupit expiſcatur.* 11 Nos omnes] *q. d. cùm exploratio ſit capitalis, non fuiſſet pater eodem momento tot filios in tantum periculum conjecturus.* 13 Dicentibus] *hinc ab illis Joſeph de ſuperſtite patre & fratre, & quid de ſe putent intelligit.* Non ſupereſt] *id eſt, mortuus eſt, ut eos intellexiſſe apparet ex verbo Reubeni infrà ver. 22. & Jehudæ infrà 44. 20.* 14 Hoc illud] *q. d. confirmor in priore mea opinione de vobis, eo quod prius vos decem eſſe dixiſtis ver. 11. nunc autem duorum aliorum mentionem facitis, ita quæ vobis in reſpondendo minimè conſtitit.* 15 Exibitis] *ſub. omnes, ut ex ver. proximè ſequente apparet.* 16 Probatum fuerit] *id eſt, hoc indicio confirmatum: ecliptis, quam ex præcedentibus verbis impleri oportuit.* 18 Et vivite] *id eſt, vitæ veſtræ conſulite, ut ver. 2.* Deum illum] *verum Deum timeo, ideoq; nolo familias veſtras inſontes fame veſtra cauſa diutius ſuſtinere, aut vobis (ſi vos purgabitis) injuriam facere.* 20 Fecerunt] *abſentes annonam abduxerunt.* 21 Dicentibus] *abſente interprete, primùm inde diſcederent: fortaſſe etiam cùm duriſſimam illam conditionem de novem retinendis proponens eos in cuſtodiam intruderet, ut deinde ex eorum verbis animo ipſorum cognito Joſeph leniorem multò conditionem propoſuerit.* Profecto] *hæc anguſtia conſcientiam ſceleris admiſſi excitat, pœnitentiam & juſti judicii Dei confeſſionem extorquet, & Joſephum de fratrum erga ſe animo certiorem facit.* 22 Non ne all.] *ſuprà 37.29.* Sanguis] *mors immatura veſtro crudeli facto accelerata: eum enim jam mortuum eſſe putabant.* 24 Divertens] *fratrum confeſſione, & Reubeni reprehenſione motus.* Schimhhonem] *maximum natu ex iis qui in ipſius venditionem conſenſerant: ideò autem Reubenem excipit, quia abfuerat & improbabat factum, ſuprà 37.29. & hîc ver. 22.* 28 Etiamq;] *id eſt, præter viaticum.* Quid hoc] *non quærunt cauſam, ſed mirantur factum, cujus Deum autorem agnoſcunt, ut in rebus inſpiratu ferè fit.* 29 Enuntiaverunt] *ut cauſam intelligeret detenti Schimhhonis, & diuturnæ ipſorum moræ, neceſſitatemq; mittendi Binjaminem.* 35 Timuerint] *ut ſuprà ver. 28. verebantur enim ne ad priorem accuſationem accuſatio furti adderetur, ut infrà 43. 18.* 36 Me orbatis] *q. d. Binjamine me orbatum reputo. ſi illum abduceris, mecũ in hoc confirmas quod antè Joſepho & jam Schimhhoni accidit: nam hu verbis eum Joſephi mortem & Schimhhonis abſentiam non planè exprobrare filiis vel inde apparet, quòd filii nihil ei reſpondent.* Contra me ſunt] *id eſt, me oneranti malo, & mihi mortem accelerant ut ver. 38.* 37 E filiis] *nam quatuor fuerunt, qui nominantur infrà 46. 9.* 38 Frater ejus] *ex eadem matre, id eſt, Joſeph.* Mortuus eſt] *ſic enim perſuaſus fuit, cùm veſtem Joſephi videret ſuprà 37.32.* Solus relictus eſt] *ex illa tãdem matre.* Canitiem meam] *id eſt, me jam canum dolore mori cogeretis: Hypallage, ut ſuprà 4.4.*

CAPUT XLIII.

Jahhakob fame tandem coactus, Binjaminem & reliquos filios priore pecunia & duplice alio pretio muneribuq; inſtructos, cum precibus ad Joſephum pro annona remittit: a quo humaniter lauto convivio, reſtitutoq; obſide excipiuntur, & muneribus donantur.

1 INTEREA fames illa ingraveſcebat in terra.
2 Fuit ergo abſolventibus ipſis comedere annonam illam quam attulerant ex Ægypto, cùm diceret ad eos pater eorum, redite, comparate nobis paulùm eſculentorum:
3 Ut alloqueretur eum Jehuda dicendo, [a] ſeriò conteſtatus eſt nos vir ille dicendo, non eſtis viſuri faciem meam niſi frater veſter fuerit vobiſcum.
4 Si miſſurus es fratrem noſtrum nobiſcum, deſcendemus & comparabimus tibi eſculenta:
5 Quòd ſi non miſſurus es, [a] non deſcendemus, nam vir ille dixit ad nos, non eſtis viſuri faciẽ meam niſi frater veſter fuerit vobiſcum.
6 Tum dixit Iſraël, quare malo affeciſtis me, quòd indicaſtis viro illi an vobis adhuc eſſet frater?
7 Qui dixerunt, [b] diligenter percunctatus eſt vir ille de nobis & de cognatione noſtra, dicendo, an adhuc pater veſter vivit? an eſt vobis frater? ideò indicavimus ei 'ſecundum verba iſta: [c] poteramúſne ullo pacto cognoſcere dicturum

[a] Heb. conteſtando conteſtatus.

[b] Heb. percunctando percunctatus.
[c] Heb. an cognoſcendo cognituri eramus.

dicturum illum fuisse, facite ut descendat frater vester?
8 Præterea dixit Jehuda ad Jisraëlem patrem suum, mitte hunc puerũ mecũ, ut surgẽtes abeamus: sic & vivemus ac non moriemur & nos & tu & parvuli nostri.
9 Ego spondeo pro eo, de manu mea reposcito eum: quòd si non reduxero eum ad te & stitero eum coram te, & peccavero in te omnibus diebus.
10 Etenim nisi cunctari fuissemus, jam certè reversi fuissemus, jam bis.
11 Dixit ergo ad eos Jisraël pater eorum, cùm ita jam sit faciendum, id facite: accipite de laudatissimis rebus hujus regionis in vasis vestris, & deferte ad virum illum munus, param & opobalsami & parum mellis, myxaria & ladanum, & nuces terebinthinas & amygdalas.
12 Pecuniam quoque & duplam accipite in manu vestra, & pecuniam illam quæ restituta fuit in ore manticarum vestrarum recipite in manu vestra: fortassis & error est.
13 Ita fratrem vestrum accipite, & surgentes redite ad virum illum.
14 Deus autem fortis omnipotens det vobis consequi misericordiam coram viro illo, ut dimittat vobis fratrem vestrum alium & Binjaminem: quòd ad me autem, cùm orbatus fuero orbatus sim.
15 Itaq; homines isti accepto munere illo, duplaque pecunia accepta in manu sua & Binjamine, surgentes descenderunt in Ægyptum, steteruntq; coram Josepho.
16 Et videns Joseph cum eis Binjaminem, dixit ei qui præerat domui suæ, introduc hos homines domum: & macta animalia & præpara, nam mecum comedent homines isti meridie.
17 Fecit ergo vir ille sicut edixerat Joseph: & introducebat vir ille istos homines in domum Josephi,
18 Cùm timentes homines isti eo quòd adducerentur in domum Josephi (dicebant enim, ob causam illius pecuniæ quæ rediit in manticas nostras prius, adducimur, ut devolvat se super nos, irruénsq; super nos accipiat nos in servos & asinos nostros)
19 Accesserunt ad virum illum qui præerat domui Josephi, & allocuti sunt eum in ostio domus,
20 Dixeruntque, attende ad me domine mi: tantummodo descenderamus priùs ad comparandum esculenta.
21 Fuit autem cùm venissemus ad diversorium quoddam, vt aperientibus nobis manticas nostras, ecce pecunia cujusque esset in ore manticæ suæ, pecunia nostra secundum pondus suum: eam itaque retulimus in manibus nostris.
22 Præterea pecuniam aliam descendentes attulimus in manibus nostris ad comparandum esculenta: nescimus quis reposuerit pecuniam nostram in manticis nostris.
23 Qui dixit, pax sit vobis, ne timeatis, Deus vester & Deus patris vestri dedit vobis thesaurum in mãticis vestris, pecunia vestra pervenit ad me: & eduxit ad eos Schimhhonem.
24 Tandem introduxit vir ille istos homines in domum Josephi: dedit que aquã ut lavarent pedes suos, dedit quoque pabulum asinis eorũ.
25 Interea parabant munus suum, dum veniret Joseph in ipso meridie: nam audierant se ibi sumpturos esse cibum.
26 Cùm itaque advenisset Joseph domum, afferentes ei munus illud quod habebant in manu sua in domum illius, incurvaverunt se illi in terram usque.
27 Qui interrogavit eos de prosperitate, dicẽs, prosperéne? pater vester senex ille quem dixistis, an adhuc vivit?
28 Qui dixerunt, prosperè, de servo tuo patre nostro, is adhuc vivit: & inclinantes verticem incurvaverunt se.
29 Tunc sublatis oculis suis contemplatus Binjaminem fratrem suum filium matris suæ, dixit, hiccine est frater ille vester minimus quẽ dixeratis ad me? & dixit, Deus gratiosus esto tibi fili mi.
30 Joseph autem quia æstuabant viscera ipsius erga fratrem suum, festinanter quæsivit ubi fleret, & ingressus quoddam cubiculum flevit ibi.
31 Posteà lota facie sua egressus, continebat se & dixit, apponite cibum.
32 Apposuerunt ergo ei, ei soli, & illis solis, & Ægyptiis comedentibus apud eum solis: non enim poterant Ægyptii comedere cũ Hebræis cibũ, quia abominationi id est Ægypto.
33 Sedebant autem coram eo, primogenitus secundum primogenita sua, & qui minor erat secundum minorẽ ætatem suã, adeò ut mirabundi aspicerent homines illi alter ad alterum.
34 Et accipiens fercula ex eo quod erat ante se mittebat Joseph ad eos, majus que fuit ferculum Binjaminis quàm fercula singulorũ quintuplo: sic convivati sunt & affatim biberũt cum eo.

a Heb. de laude: ab Jisraëlem pro concreto superlativi gradu: ut supra 3.6.

b Heb macta tionẽ id est, animalia quæ mactari solent ad convivium.

c Eclipsis verbi audiendi vel attendendi, ut 1. Schemu. 1. 26. & alibi.

d Heb. an pax? ut ver. seq.

e Heb. festinavit ut quæreret. sic infrà 44. 11.

f Heb. parvitatem.

g Heb. mirarentur homines illi alter ad alterum: peregrina constructio index ecclypseos, ut ver. sequente.

h Heb. biberunt, sine dochicè pro convivari, sicut etiam comedendi verbũ frequenter: sic Ester. 3. 15 & 7. 1.

ANNOTATIO.

3 Serio contest.] id est, promissionem a nobis exegit non revertendi ad se nisi Binjaminem abducamus. 5 Non descendemus] id est, non possumus sine promissi violatione & periculo descendere: vide 44. 26. 7 Secundum verba] id est, prout ejus interrogationes requirebant. 8 Vivemus] ut supra 42. 2. 9 Peccavero] id est, reus apud te sim fidei non præstitæ quandiu vixero. 11 Opobalsami] de his vide supra 37. 25. Nuces terebinthinas] fidem historiæ ex Theophrasto secuti, & Arabicam ejus appellationem sic vertimus: Terebinthus enim Hebraicè & Arabicè est Boten, & viridem significat, qualis est terebinthus arbore & fructu. 12 Duplam] in valuerat enim fames, ver. 1. adeò, annonæ pretium auctum erat. Error est] quo in manticis vestris relicta est. 14 Cum orbatus] verba sunt versi & rerum suarum eventum committentis voluntati Dei: similis phrasis est Ester. 4. 16. cùm perìero perierim. 18 Timentes] ne in vincula ducerentur, quasi furtim priorum annonæ pretium secum detulissent. Devolvat se] Metaphora duplex, a corporibus magnæ & ponderosæ molis, quæ rotando devolvuntur, & a rebus altis, quæ quo sunt altiores eo graviore impetu decidunt. q. d. cùm nullam legitimam occasionem habeat in nos irruendi, prætextu hujus pecuniæ eam captat. 19 Accesserunt] priusquam se purgaturi quàm accusentur furti. In ostio domus] idest, antequam introirent: scebant enim suum fuisse carcerem, & ibi detineri fratrem. 20 Dixeruntque] per unum aliquem ex ipsis, ut mox sequentia ostendunt. 21 Cùm venissemus] quia compendio utuntur, non accuratè omnia ut contigerant narrant: nam unus ex diversorio, reliqui

reliqui domi pecuniam reſtitutam inveneràt, ſuprà 42.27. & 35. Retulimus] *ad reſtificandum innocentiam noſtram.* 23 Pax ſit] *id eſt, tranquillo ſitu animo.* 26 Habebant] *quiſque aliquam partem offerendam, ut inter ſe diſtribuerant.* 28 Inclinantes] *prout figuratum fuerat ſomnio manipulorum, ſuprà 37.7.* 31 Continebat ſe] *a lachrymis.* 32 Ei ſoli] *prout ejus dignitas poſtulabat.* Non enim] *hæc non fuit cauſa cur Joſepho ſeorſim apponeretur (qui enim illius imperio regebantur, cum eo cibum ſumere honori habuiſſent) ſed cur fratres Joſephi communi cum Ægyptiis menſa non uterentur.* Abominationi] *hic cauſa non exprimitur, ſed ex collatione cap. 46. ver. 34. & Exod. 8. 26. conſtat illos abhorruiſſe a vita paſtoritia, & ab iis quæ bubus aut aliis animantibus quæ pro diis colebant veſcebantur, aut ea ſacrificabant.* 33 Homines illi] *fratres Joſephi, videntes ſibi Joſephi juſſu pro ætate cujuſque loca deſignari, ac ſi cum ipſis vixiſſet Joſeph, ætatemq; ipſorum compertam haberet.*

CAPUT XLIIII.

Joſeph per præfectum, poculum mandato ſuo in manica Binjaminis clam fratribus abditum ut ſublatum furto ab ipſis abeuntibus repetit: qui furti crimen ex anſaclu diluentes & conſcientia freti ſe inquiſitioni ſub mittunt, mortemq; in ſe & ſervitutem deterunt. Hi invento penes Binjaminem poculo ad Joſephum reducti ſe in ſervitutem dedunt: quod recuſante illo & ſolius deprehenſi ſervitute contento, Jehuda ſe in illius vicem retineri ſedulò ac ſupplex petit.

1 DEINDE præcepit *Joſeph* ei qui præerat domui ſuæ dicendo, imple manticas hominum iſtorum eſculentis, quantum poterunt ferre: & repone pecuniam cujuſq; in ore manticæ ſuæ.

2 Scyphum verò meum, ſcyphum argenteum ponito in ore manticæ minimi, & pecuniam annonæ ejus: qui fecit ſecundum verbum Joſephi quod locutus fuerat.

3 Simulac mane illuxit, homines iſti dimiſſi ſunt, ipſi cum aſinis ſuis.

4 Ipſi egreſſi e civitate illa non longè abſceſſerant, cum Joſeph dixit ei qui præerat domui ſuæ, ſurge, perſequere homines iſtos: cumque aſſecutus fueris eos, dicito ad eos, quare rependiſtis malum pro bono?

5 Nónne hic eſt quo bibere ſolet dominus meus? ac ipſe hac re [a] certo experimento diſcet *quales ſitis*: malè egiſtis quod feciſtis.

6 Aſſecutus itaque eſt eos, & allocutus ejuſmodi verbis.

7 Qui dixerunt ad eum, quare loquitur dominus meus talia verba? [b] abſit ſervis tuis, ut faciant rem ejuſmodi.

8 [c] En pecuniam quam inveneramus in ore manticarum noſtrarum retulimus ad te e regione Cenahhani: quomodo ergo furati eſſemus e domo domini tui argentum aut aurum?

9 [d] Apud quem ex ſervis tuis reperietur, is moriatur: quinetiam [e] nos ſimus domino meo pro ſervis.

10 Qui dixit, [f] jam etiam ſecundum verba veſtra, ſic eſto: apud quem reperietur, eſto mihi ſervus, vos autem eſtote innoxii.

11 Itaq; [g] feſtinanter deponentes quiſq; manticam ſuam in terram, aperuerunt quiſq; manticam ſuam.

12 Sic ſcrutatus eſt, a maximo incipiens & in minimo deſinens: inventus autem eſt ſcyphus ille in mantica Binjaminis.

13 Tunc [h] lacerarunt veſtimenta ſua, cumque impoſuiſſet onus quiſque aſino ſuo, reverſi ſunt in civitatem illam.

14 Venit itaque Jehuda cum fratribus ſuis in domum Joſephi, [i] qui adhuc erat ibi: & [k] prociderunt ante faciem ejus in terram.

15 Dixit autem eis Joſeph, [l] quódnam eſt hoc factum quod feciſtis? an ignorabatis virum cujusmodi ego *ſum*, [m] certò poſſe experimento diſcere?

16 Tum dicente Jehuda, [n] quid dicemus domino meo? quid loquemur? aut quomodo purgabimus nos? [o] Deus ille deprehendit iniquitatem ſervorum tuorum: ecce nos ſervos domino meo, tam nos quàm eum in cujus manu inventus eſt ſcyphus ille:

17 Dixit, [p] abſit mihi ut faciam hoc: vir ille in cujus manu inventus eſt ſcyphus, is *ſolo* mihi ſervus, vos autem aſcendite [q] cum pace ad patrem veſtrum.

18 Sed accedens ad eum Jehuda dixit, [r] *Attende* ad me domine mi: loquatur quæſo ſervus tuus verbum [s] audiente domino meo, nec accendatur ira tua in ſervum tuum: [t] nam tu es perinde ac Parhho.

19 [u] Dominus meus interrogaverat ſervos ſuos dicendo, eſtne vobis pater aut frater?

20 Diximus verò ad dominum meum, eſt nobis pater ſenex & natus ſenectutis parvus: frater autem ejus mortuus eſt, & relictus eſt ipſe ſolus ex matre ſua, ideò pater ejus deamat eum.

21 Tum dicebas ad ſervos tuos, facite ut deſcendat ad me, & [x] oculis meis intuear illum.

22 [y] Dicentibus verò nobis ad dominum meum, non poterit puer ille relinquere patrem ſuum: ſimul-ac reliquerit patrem ſuum, morietur pater:

23 Dixiſti ſervis tuis, niſi deſcenderit frater veſter minimus vobiſcum, non [z] amplius deinceps videbitis faciem meam.

24 Fuitq; cùm aſcendiſſemus ad ſervum tuum patrem meum, ut nunciaremus ei verba domini mei.

25 Poſteà dicente patre noſtro, revertimini, comparate nobis parum eſculentorum,

26 Diximus, non poſſumus deſcendere, ſed ſi fuerit frater noſter minimus nobiſcũ, deſcendemus: nam non poſſumus videre faciẽ illius viri, ſi frater noſter minimus non fuerit nobiſcum.

27 Dixit autem ſervus tuus pater meus ad nos, vos noviſtis duos peperiſſe mihi uxorem meam.

28 Digreſſo autem priore a me, dicebam, [a] profectò [b] omnino diſcerptus eſt: nec vidi eum hactenus.

29 Quòd ſi abſtuleritis hunc quoque a facie mea, & obvenerit ei exitium, deducetis canitiem meam cum triſtitia in ſepulchrum.

30 [c] Nunc igitur cùm venero ad ſervum tuum patrem meum, ſi hic puer non fuerit nobiſcum (quandoquidem [d] anima illius animę hujus devincta eſt)

31 [e] Erit cùm viderit non adeſſe hunc puerum, ut moriatur: ſic deduxerint ſervi tui canitiem

a Heb. *experiendo experiens diſcet, ſic ver. 15.*

b Heb. *abſit ſervis tuis a faciendo, pro abſit a ſervis tuis facere: Hypallage ferè perpetua in hac locutione, ſic infrà ver. 17.*

c Heb. *feſtinaverunt ut demitterent.*

d *vide ſuprà 43.20.*

e Heb. *in animis domini.*

f Heb. *ſicut tu, ſicut Parhho.*

g Heb. *ponã oculum meum ſuper illum: nimirum ut ita vos probem ſuprà 42.15.*

h Heb. *addatis videre.*

i Heb. *diſcerpendo diſcerpitus.*

ſervi tui patris noſtri cum mœrore in ſepulchrum.

32 'Sed quia ſervus tuus ſpoſpõdit pro puero hoc *abducendo* a patre meo, dicens, niſi reduxero eum ad te, utique peccavero in patrem meum omnibus diebus:

33 Ideò nunc maneat quæſo ſervus tuus loco hujus pueri ſervus domino meo: hic autem puer aſcendat cum fratribus ſuis.

34 Nam 'quomodo aſcenderem ad patrem meum, cùm hic puer non erit mecum? *cavendũ eſt mihi*, ne videam illud malum quod deprehenſurum eſt patrem meum.

ANNOTATIO.

5 Certo exper.] *id eſt, hoc demum factò innoteſcunt domino meo fraudes veſtræ quibus ei hactenus conati eſtis illudere. Qui hæc ad divinationem referunt, Joſephum ſine cauſa magno crimine gravant, ac ſi donum cognoſcendi arcana a Deo acceptum obſcuraret: & gloriam in ſe transferret, quod ne coram Parhhone quidem cùm recens ex carcere venit fecerat, ſuprà 41.16. & vocibus vim faciunt cùm hic tum ubi a Joſepho repetuntur infrà ver. 15. vide ſuprà 30.27.* 7 Abſit [ſervis] *q.d. is ſimus quibus non debeat hujuſmodi crimen objici.* 8 En pecuniam] *q.d. factum noſtrum præcedens huic quod objicis contrarium nos abundè purgat.* 9 Apud quem] *q.d. hæc tertia eſto probatio noſtri, quòd bona conſcientia freti ultrò nos inquiſitioni & ſupplicio ſubjicimus.* Nos ſimus] *ut furtis ſi deprehendetur conſcii.* 10 Jam etiam] *ad ea quæ propoſuerant reſpondens, inquiſitionem quidem ipſorum etiam judicio rectam & æquam admittit, de ſupplicio verò mitius ſtatuit, ſola deprehenſi furu ſervitute contentus.* 13 Laceraverunt] *vide ſuprà 37.29.* 14 Qui adhuc] *præfectũ reditum expectans.* Prociderunt] *nihil dum loquentes: animi enim conſternatio ex furto deprehenſo verba illis intercipiebat.* 15 Quodnam] *ita peccatum exaggerat, ut ſup. 3.13.* Certò poſſe] *id eſt, rationes excogitare, quibus certò cognoſcat quod cognitu erat difficile.* 16 Quid dicemus] *patheticum exordium ex abrupto.* Deus] *quaſi exerto in cœlos digito: ſenſus eſt, fatemur hac ratione Deum noſtra in ipſum peccata ulciſci: ubi videtur tacitè ſceleratam fratris venditionem innuere, ut ſuprà 42. 21. & 22.* Ecce nos] *ut ſup. ver. 9.* 17 Abſit] *q.d. mihi ſatu erit ſupplicium de ſonte ſumpſiſſe, ut ſuprà ver. 10.* Cum pace] *ſine ullo damno.* 18 Nam tu es] *rationem reddit cur iram ejus deprecatur, quia autoritate eum agnoſcit Parhhoni parem.* 19 Dominus] *Narratio, cujus finis eſt, ut Joſephum ad miſericordiam de patre capiendum flectat: ideò copioſè Binjaminũ hiſtoriam explicat.* 22 Dicentibus] *hæc antè cap. 42. omiſerat Moſche, quia hîc fuiſſent repetenda.* 28 Profectò] *ſic intelligit Joſeph patrem de ſui amittendi ratione & facinore fratrum ignorare.* 30 Nunc igitur] *Propoſitionis pars prior, narratio eventu hypothetica, quid fiet ſi detinentur Binjamin?* Anima illius] *propter impenſum amorem illius vita ab hujus vita pendet.* 31 Erit] *hoc eſt, paternæ mortis autores habebimur, & ſpectatores erimus.* 32 Sed quia] *Petitio altera pars propoſitionis, ſe apud patrem pro puero fide juſſiſſe, ac proinde vadimonium ſuum offerre, ut liberetur puer.* 34 Quomodo] *id eſt, qua fronte? Confutatio.* Cavendum eſt] *Concluſio, omnino conſtitutum eſſe quidvis potius ſubire, quàm ut ſine fratre rediens extremam patrũ calamitatem ſpectet.*

CAPUT XLV.

Joſeph oratione Jehudæ permotus, lachrymans ſe fratribus patefacit, eos ſceleris in ſe recordatione conſternatos, propoſitâ divinâ providentiâ erigit: deinde Regi juſſu eos curribus, commeatu, muneribuſq; inſtructos remittit ad patrem familiamq; totam celeriter adducendam: quibus reverſis & nuncium hunc referentibus, pater non niſi multis verbis & viſis curribus fidem habet.

1 QUire cùm non poſſet Joſeph ſe 'cõtinere coram omnibus aſtantibus ſibi, exclamavit, 'facite ut exeat quiſq; a me: ſic non remanſit quiſquam cum eo, quando ſe cognoſcendũ præbuit Joſeph fratribus ſuis.

2 Deinde edidit vocem ſuam cum fletu, adeò ut audierint 'Ægyptii, 'audierit etiam familia Parhhonis:

3 Et dixit Joſeph ad fratres ſuos, ego *ſum* Joſeph, an adhuc pater meus vivit? ſed nõ poterant fratres ejus reſpondere ei, quia perturbati erant 'ex conſpectu ejus.

4 Quapropter dixit Joſeph ad fratres ſuos, 'accedite quæſo ad me, qui acceſſerunt: tum dixit, ego *ſum* Joſeph frater veſter, quem vendidiſtis *deducendum* in Ægyptum.

5 'Sed nunc ne vos dolore crucietis, neque a diſpliceat in oculis veſtris, quòd vendidiſtis me *adducendum* huc: nam 'victus cauſa miſit me Deus ante vos.

6 Jam enim biennium fames *eſt* [b] in terra: *ſuperſunt* autem adhuc quinque anni, quibus nõ erit aratio aut meſſis.

7 Miſit, inquam, me Deus ante vos, [c] ut efficiat vos ſuperſtites in hac terra, & ut in vita conſervet vos, 'liberatione maxima.

8 Nunc itaq; nequaquam vos *eſtis*, qui miſiſtis me huc, ſed Deus ipſe: qui conſtituit me 'patrẽ apud Parhhonem, & dominum toti familiæ ejus, & dominatorem in tota terra Ægypti.

9 [d] 'Feſtinanter aſcendite ad patrem meum, & dicite ad eum, ita ait filius tuus Joſeph, conſtituit me Deus dominum toti Ægypto: deſcẽde ad me, ne morator.

10 (Habitabis enim in terra 'Goſchenis, & eris vicinus mihi tu & filii tui, & filii filiorum tuorum, greges q; tui & armenta tua & omnia quæ *ſunt* tibi:

11 Et ſuſtentabo te ibi, quia adhuc quinq; annos *futura eſt* fames) ne paupertate conſumaris tu & familia tua & omnia quæ *ſunt* tibi.

12 'Ecce autem 'oculi veſtri vident, & oculi fratris mei Binjaminis, 'os meum ipſum eſſe quod alloquitur vos.

13 Nunciate igitur patri meo omnem gloriam meam in Ægypto & quæcunque vidiſtis: ac feſtinantes deducite patrem meum huc.

14 Tum ruens in collum Binjaminis fratris ſui flebat: Binjamin quoq; flebat ad collum ejus.

15 Oſculatuſq; omnes fratres ſuos flebat ſuper eos:

[a] *vide ſuprà 31.35.*
[b] Heb. *in medio terræ.*
[c] Heb. *ad ponendum in vobis reſiduum. Hypallage, pro ad ponendum vos in reſiduum.*
[d] Heb. *feſtinate & aſcendite.*

eos: ' posteà demum locuti sunt fratres ejus cum eo.

16 Cùm itaque rumor iste auditus esset in domo Parhhonis dicendò, venerunt fratres Josephi, bonum visum est in oculis Parhhonis & in oculis servorum ejus.

17 Edixitque Parhho Josepho, dic ad fratres tuos, hoc facite: onerate jumenta vestra, & abeuntes redite in regionem Cenahhani.

18 Indeassumentes patrem vestrum & familias vestras, redite ad me: (daturus verò sum vobis [e] præstantissimum terræ Ægypti) & vescimini [f] ' pinguedine hujus terræ.

19 'Tu autem *Joseph* mandato instructus es, hoc facite: 'sumite vobis e terra Ægypti plaustra pro parvulis vestris & pro uxorib' vestris, & deportantes patrem vestrum redite.

20 At [g] oculum vestrum ne tædeat propter supellectilia vestra: nam præstantissimum totius terræ Ægypti vestrum est.

21 Facientibus ergo sic filiis Jisraëlis, dedit eis Joseph plaustra ex mandato Parhhonis, dedit etiam eis viaticum ad illud iter.

22 Eis omnibus donavit viritim [h] mutandas vestes, & Binjamini dedit trecentos *ficlos* argenteos, & quinque vestes mutandas:

23 Patri verò suo misit hæc, decem asinos portantes de rebus præstantissimis Ægypti, & decem asinas portantes commeatum, panis & obsonii patri suo ad iter.

24 Dimittensque fratres suos ut abirent, edixit eis, ' ne commoveamini in hoc itinere.

25 Sic ascendentes ex Ægypto, venerunt in regionem Cenahhani ad Jahhakobum patrem suum.

26 Cui cùm renunciarent dicendo, adhuc Joseph vivit, quin etiam ipse dominatur in tota terra Ægypti: ' defecit [i] animus ejus, non enim credebat eis. [i] Heb. cor.

27 Sed cùm elocuti essent omnia verba Josephi quibus erat allocutus eos, vidissetq; plaustra quæ miserat Joseph ad deportandum ipsum, ' revixit spiritus Jahhakobi patris eorum.

28 Quamobrem dixit Jisraël, ' sufficit, adhuc Joseph filius meus vivit: ibo & videbo eum antequam moriar.

[e] Heb. *præstantiam, ut infrà 20. vide suprà 3.6.* [f] Heb. *adipe.* [g] Heb. *oculus vester non parcat: id est, cùm oculos vestros conjicietis in supellectilia vestra, ne vos tædeat illa relinquere: Synecdoche.* [h] Heb. *mutationes vestium, pro vestibus mutationum: Hypallage.*

ANNOTATIO.

1 Continere] *quin se lachrymis & verbis fratribus declararet.* Facite ut ex.] *ne quid de sui venditione rescisceretur, fratrum honori consulebat.* 2 Ægypti] *jussi exire, quum nondum abessent procul.* Audierit] *ex sermone aliorum, ut infrà ver. 16.* 3 Ex conspectu] *conscientia sceleris sui, potentiaq; Josephi eos consternante facultatem & loquendi eis adimente.* 4 Accedite] *ita jubet erecturus eos, & benevolum animum amplexu ostensurus, ut infrà ver. 14.* 5 Sed nunc ne] *q.d. ne tantopere afficimini pectati vestri sensu, quum ad providentiam Dei respiciatis mihi & vobis hoc pacto consulentu.* Victus causa] *adest, ut vobis a me in hac summa rerum difficultate de iis quæ ad victum sunt prospiceretur, ver. 6. & 7.* 7 Liberatione maxima] *a periculo maximo, ad ratione mirabili.* 8 Patrem] *i. primarium principem & secundum a Rege: confer cum 41.40 suprà.* 9 Festinanter ascendite] *ut patris sollicitudo de vobis adimatur, læto de mi nuncio exhilaretur, vobis omnibus prospiciatur, meumq; desiderium videndi patru expleatur.* 10 Goschenis] *regione pascua & fertilissima totius Ægypti, Cenahhanæ vicina, nec multùm ab Heliopoli regia urbe & Josephi domicilio dissita. Suadet autem ut eò veniat, ab itineris brevitate, a soli quod habitaturus est fertilitate, a sui vicinitate, ab alimenti commoditate, & a summa paupertate quæ eis totiq; familiæ aliquin erat eventura.* 12 Ecce autem] *Confirmatio, a præsente visu & auditu.* Oculi] *q.d. non audita sed visa referetis.* Os meum] *ac non interpretis, ut cùm nondum a vobis cognosci vellem.* 15 Posteà dem.] *cùm recreati signa illa benevolentiæ sumpsissent fiduciam.* 18 Pinguedine] *id est, selectissimis fructibus ejus, qui sunt argumento pinguedinis terræ: metonymia.* 19 Tu autem] *q.d. tanta a me autoritate instructus es, ut sine amplore mandato hæc facere possis.* Sumite] *hoc est, tuis non tantùm liberam in regno meo habitationem concedo, sed etiam volo liberales sumptus ad iter communicare.* 24 Ne commoveamini] *dum se quisque purgare volens crimen venditionis meæ in alios rejiciet.* 26 Defecit] *ad filii memoriam dolore renovato deliquium animi passus est.* 27 Revixit] *recreatus est & recepit vires, tanquam ex mortu angustiis in vitam rediens.* 28 Sufficit] *q.d. non quæro de gloria ejus, nec tanti ampla munera quanti vitam ejus æstimo, hunc nuncium reliquis omnibus antepono.*

CAPUT. XLVI.

Jahhakob oblatis victimis divinitus confirmatur, cum familia quæ sigillatim enumeratur, omnibusq; facultatibus in Ægyptum descendens, Jehudam ad Josephum præmittit: Joseph patri obviam profectus eum amplexibus & lachrymis excipit: quo recreato, familiæ ejus fratribusq; consilium proponit, & instruit de prudente responso ad interrogata Regis, ut optatam regionem consequantur.

1 PROFECTUS itaque Jisraël cum omnibus quæ *erant* ei, venit Beer-schebahhum, ubi mactavit ' victimas Deo patris sui Jitzchaki.

2 Et alloquens Deus Jisraëlem in visionibus nocturnis dixit, Jahhakob, Jahhakob: quo dicente, ecce me:

3 Dixit, ego *sum Deus* ille fortis, Deus patris tui, ' ne timeas a descensu in Ægyptum: nam ' in gentem magnam redigam te ibi.

4 Ego ' descendam tecum in Ægyptum, & ego faciam ut ' ascendas, ' similiter ascendendo tecum: & ' Joseph imponet manu sua oculis tuis.

5 Surrexit ergo Jahhakob *profecturus* Beer-schebahho: deportaverunt que filii Jisraëlis Jahhakobum patrem suum parvulosq; suos & uxores suas plaustris, quæ miserat Parhho ad deportandum eum.

6 Assumpserunt quoque pecora sua, & facultates suas quas comparaverant in regione Cenahhani, ut venirent in Egyptum: Jahhakob & universum semen ejus cum eo.

7 Filios suos & filios filiorum suorum secum, ' filias suas & filias filiorum suorum, denique totum semen suum deduxit secum in Ægyptum.

[a] Heb. *filiorũ Iisraëlis.*

8 Hæc autem *sunt* nomina [a] Iisraëlitarum venientium in Ægyptum, Jahhakobi & filiorum ejus: [a] primogenitus Jahhakobi, Reuben.
9 Filii autem Reubenis, Chanoc, & Pallu, & Chetzron, & Carmi.
[b] *Nemuel*, 1. *Chro.* 4. 24.
[c] *Jarib, ibidẽ*
[d] *Zerach*, *Num.* 26. 13. *per μετάθεσιν λαὶ μετάθεσιν.*
10 Et filii Schimhhonis, [b] Jemuel, & Jamin, & Ohad, & [c] Jacin, & [d] Tzochar, Schaul quoque filius cujusdam [a] Cenahhanitidis.
11 Et filii Levi, [e] Gerschon, Kehath, & Merari.
12 Et filii Jehudæ, Hher, & Onan, & Schela, & Peretz cum Zeracho (mortuus autem fuerat Hher & Onan in regione Cenahhani) erãt quoque filii Peretzi Chetzron & Chamul.
[e] *Gerschom*, 1. *Chro.* 6. 22.
13 Et filii Jisascharis, Tolahh, & [f] Puva, & [g] Job, & Schimron.
[f] *Pua*, 1. *Chr.* 7. 1.
14 Et filii Zebulunis, Sered, & Elon, & Jachlel.
[g] *Jaschub*, *Num.* 26. 24
15 Hi *sunt* [a] filii Leæ, quos pepererat Jahhakobo Padane Syriæ, & una Dina filia ejus: omnes [a] animæ, *ipsæ*, filii ejus, filiæque ejus, triginta tres.
[h] *Tzephon*, *Num.* 26. 15
16 Et filii Gadis, [h] Tziphjon, & Chaggi, Schuni, & [i] Etzbon, Heri, & [k] Arodi, & Areli.
[i] *Ozni*, *Numer.* 26. 16.
17 Et filii Ascheris, Jimna, & Jischva, & Jischvi, & Berihha, & Serach soror eorum: filii autem Berihhæ, Cheber, & Malciel.
[k] *Arod*, *Nũ.* 26. 17.
18 Hi *sunt* filii Zilpæ, quam dederat Laban Leæ filiæ suæ: illa peperit istos Jahhakobo, sexdecim animas.
19 Filii Rachelis [a] uxoris Jahhakobi, Joseph, & Binjamin.
20 Nati autem sunt Josepho in terra Ægypti (quos peperit ei Asenath filia Potipherahhi Præsidis Heliopoleos) Menasche & Ephrajim.
21 Et filii Binjaminis, Belahh, & Becer, & Aschbel, & Gera, & Nahhaman, [l] Echi, & Rosch, [m] Muppim, & [n] Chuppim, & Ard.
[l] *Achiram*, *Num* 26. 38.
[m] *Schephupham*, *Num.* 26. 39.
[n] *Chupham*, *ibidem.*
22 Hi *sunt* filii Rachelis qui editi sunt Jahhakobo, omnes animæ quatuordecim.
23 [a] Filii autem Danis, [o] Chuschim.
[o] *Schucham*, *Num.* 26. 42. *transpositis literis, & mutata vocali.*
24 Et filii Naphtali, Jachtzel, & Guni, Jezer.
& Schillem.
25 Hi *sunt* filii Bilhæ, quam dederat Laban Racheli filiæ suæ: illa peperit istos Jahhakobo, omnes animæ septem.
26 Omnes animæ quæ ingressæ sunt cum Jahhakobo in Ægyptum, egressi e femore ejus (exceptis uxoribus filiorum Jahhakobi) omnes animæ [a] sexaginta sex *erant*.
27 Filii autem Josephi qui editi sunt ei in Ægypto, *sunt* animæ duæ: sic omnes animæ familiæ Jahhakobi, quæ venit in Ægyptum, *sunt* [a] septuaginta.
28 Jehudam autem miserat ante se ad Josephum, ut præmoneret *eum* P ante adventum suum in Goschenem: ut convenirent in terram Goschenis.
P Heb. *ante faciem suam: vide supra.* 36. 6
29 Jungens itaq; Joseph currrum suum ascendit obviam Jisraëli patri suo in Goschenem: cumq; Joseph [a] se aspiciendum obtulisset ei, irruit *Jahhakob* in collum ejus, flevitq; ad collum ejus diu.
30 Et dixit Jisraël ad Josephum, moriar hac vice: quandoquidem vidi faciem tuam, cùm tu adhuc vivis.
31 Deinde dixit Joseph ad fratres suos & ad familiam patris sui, ascendam ut renunciem Parhhoni & dicam ad eum, fratres mei & familia patris mei quæ *erat* in regione Cenahhani, venerunt ad me.
32 Sunt autem homines isti pastores gregis, nam homines pecuarii *semper* fuerunt: greges que suos & armenta sua & quæcunq; *erant* eis adduxerunt.
33 Esto autem cùm vocaverit vos Parhho & dixerit, quæ *sunt* [a] opera vestra?
34 Ut dicatis, homines pecuarii fuerunt servi tui ab adolescentia nostra, tum nos tũ majores nostri: ut habitetis in terra Goschenis, quia [a] abominationi *est* Ægypto omnis pastor gregis.

ANNOTATIO.

1 Beer-schebahhum] *suprà* 21. 14. *&* 26. 23. *quà iter erat Chebrone proficiscenti in Ægyptum.* Victimas] *tum gratias agens de invento Josepho filio, & restituto, tum etiam Deum orans & consulens de profectione sua.* 3 Ne timeas] *regionem hanc in pignus cœlestis hæreditatis semini tuo promissam deserere ad tempus, & in regionem migrare ubi avus tuus inhumaniter exceptus est: ita efficis Deus ut vaticinium de quo suprà* 15. 13. *impleatur.* In gentem] *quasi dicat, non impediet migratio hæc promissum incrementum suprà* 35. 11. 4 Descendam] *id est, dux tuus ero, & te continuo favore prosequar: humanitus dictum.* Ascendas] *tu quidem mortuus, sed superstites posteri: nam Jahhakobi cadaver in Cenahhanæam reportatum est, & huc respexisse videtur, cùm Josephum juramento obstrinxit ut id faceret, infrà* 47. 29. *&* 30. Similiter alc.] *id est, te reducendo, & solito favore prosequendo, ut promiserat suprà* 15. 13. Et Joseph] *sic confirmatur Jahhakobo nuncius de Josepho superstite, & mors quieta Josepho adhuc vivente ac præsente promittitur.* 7 Filias suas] καθόλα *dictum, ut suprà* 21. 7. *& infrà ver.* 23. 9. *d. quotquot filias & nepotes habuit, secum abduxit: nam unam tantùm filiam unamq; neptem habuisse legitur infrà ver.* 16. *&* 17. 8 Primogenitus] *ut suprà* 35. 23. 10 Cenahhanitidis] *hæc nominatim exprimitur, ut intelligamus reliquos Schimhhonis aliorumq; Patriarcharum liberos non esse natos ex matribus generis maledicti, excepto Schela filio Jehudæ, de quo infrà ver.* 11. *& suprà* 38. 15 Filii] *etiam nepotes, ac filii tantùm nati sunt Padane Syriæ, nepotes verò postquam mortui discessissent.* Animæ] *id est, personæ, ut in sequentibus.* Ipse] *perspicuitatis causa addimus, quia numerus* 33. *non completur nisi adnumerato Jahhakobo.* 19 Uxoris Jahh.] *hæc enim ratione sancta atq; legitima, verè uxor illius fuit propter primum contractum quem ille cum Labane iniit suprà* 29. 23 Filii] *ut suprà ver.* 7. 26 Sexaginta sex] *non comprehenso Jahhakobo, nam cum illo venisse dicuntur.*
27 Septuaginta] *Generalis summa Jahhakobum, Josephum, & duos ejus filios comprehendens. Quod autem Act.* 7. 14. *septuaginta quinque numerantur præter Jahhakobum, fit quia Stephanus non eos qui re ipsa cum Jahhakobo descenderunt, sed & matres eorum quatuor uxores Jahhakobi, & duos filios Jehudæ licet antè defunctos comprehendit, id est, quotquot hîc personæ de nomine recensentur: ut doceat ad quantùm in summa numerum familia Jahhakobi, antequam descenderet in Ægyptum pervenisset. Quare planior esset locus si hoc modo legeretur,* πάντες ἱ ἐξελθόντες πάντες, *nimirum* σωιστρέφω *ἢ* συγκεκραμένω, *constantem aut conscriptam ex animalibus septuaginta quinque:*

quos

quos hîc differè excepto Jahhakobo nominantur. 29 Se aſpiciendum obt.] *tum ut pater ſenex oculis debitor propius ſe aſpiceret, tum ut ſi quod adhuc de ipſo dubium hærebat in animo ejus, examaret.* 30 Cùm tu ad.]*q.d. jam implere poteſt quod mihi promiſit Deus, ſupra ver.* 4. 33 Opera]*id eſt, vitæ genera quæ ſequimini, & in quibus vos exercetis.* 34 Abominationi]*vide ſupra* 43.32.

CAPUT XLVII.

Joſeph ſuorum adventu ſignificato aliquot fratres & patrem in Regis conſpectum adducit: qui ſermone habito cum fratribus de genere vitæ, cum patre verò de ætate ejus, terram illis commodam in regione Goſchenis concedit: ubi quietè à Joſepho ſuſtentantur, cùm interea omnes Ægyptii exceptis Præſidibus tanta penuria laborarent, ut agros jumenta denique ſua libertatem venderent, & à ſuis fedibus abducti ſe cultores agros Regis certis conditionib. reciperent. Poſtremò Jahhakob morti vicinus Joſephum juramento obſtringit ſore ut ipſum inhumet in avito ſepulchro, regione Cenahhani.

1 VENIENS ergo Joſeph nunciavit Parhhoni ac dixit, pater meus & fratres mei cum gregibus ſuis, & armentis ſuis, & omnibus quæ *ſunt* ipſorum advenerunt ex regione Cenahhani: & ecce ſunt in terra Goſchenis.

2 Et partem fratrum ſuorum aſſumens, quinque *videlicet* homines, ſtitit eos coram Parhhone.

3 Tum dixit Parhho ad fratres ejus, 'quæ *ſunt* opera veſtra? qui dixerunt ad Parhhonem, paſtor gregis *eſt quisque* ſervorum tuorum, tum nos tum majores noſtri.

4 Dixerunt inſuper ad Parhhonem, ad hoſpitandum in hac terra venimus, eo quòd non eſſet paſcuum gregibus qui *ſunt* ſervis tuis: gravis enim eſt hæc fames in regione Cenahhani: nunc itaque habitent quæſo ſervi tui in terra Goſchenis.

5 Quamobrem allocutus eſt Parhho Joſephum dicendo, pater tuus & fratres tui venerunt ad te.

[a] Heb. *coram te eſt: ut infrà ver.* 18. *ſic ſupra* 13. 9. & 20. 15. & 34. 10.

6 Terra Ægypti[a] expoſita eſt tibi: in optimo *loco* hujus terræ colloca patrē tuum & fratres tuos, habitent in terra Goſchenis: ſi autem noveris, & ſint inter eos homines ſtrenui, eos conſtitue magiſtros pecuariæ ſuper *illos* qui *ſunt* mihi.

7 Adducens quoque Joſeph Jahhakobum patrem ſuum, ſtatuit eum coram Parhhone, ut 'benediceret Jahhakob Parhhoni.

8 Tum dixit Parhho ad Jahhakobum, quot *ſunt* dies annorum vitæ tuæ?

9 Dixit verò Jahhakob ad Parhhonem, dies annorum 'peregrinationum mearum *ſunt* centum triginta annorum: 'pauci & mali fuerunt dies annorum vitæ meæ, neq; attigerunt dies annorum vitæ patrum meorum, [b] quibus diebus illi peregrinati ſunt.

[b] Heb. *in diebus peregrinationum illorum.*

10 Cumque benedixiſſet Jahhakob Parhhoni, egreſſus eſt a conſpectu Parhhonis.

11 Collocans itaque Joſeph patrem ſuum & fratres ſuos, dedit eis poſſeſſionem in terra Ægypti in optimo *loco* ejus terræ, in regione 'Rahhmeſſi: quemádmodum præceperat Parhho.

12 Suſtentavitque Joſeph patrem ſuum & fratres ſuos & univerſam familiam patris ſui 'cibo, *quaſi inferens* in os parvulorum.

13 Cùm autem cibus nō eſſet in tota tērra eo$ gravis erat fames illa valde, 'ſurebat terra Ægypti & regio Cenahhani, ꝓpter ipſa famem:

14 (Collegerat enim Joſeph totam pecuniam quæ inveniebatur in terra Ægypti & in regione Cenahhani pro annona quam illi comparavetant: intuleratq; Joſeph pecuniam illam in 'domum Parhhonis)

15 Abſumptaq; pecunia ſuâ e terra Ægypti & e regione Cenahhani, conveniebant omnes Ægyptii ad Joſephum, dicendo, dato nobis cibum, cur enim moreremur' coram te? *donato*, nam defecit pecunia.

16 Dixit verò Joſeph, date pecora veſtra, & dabo vobis cibum pro pecoribus veſtris, ſi defecit pecunia.

17 Adducentibus itaque pecora ſua ad Joſephum, dedit eis Joſeph cibum pro equis & pro [c] poſſeſſo grege & ꝓ poſſeſſo armento & pro aſinis: ita fecit ut tranſigerēt cum cibo iſto pro omnibus pecoribus ſuis annum illum.

[c] Heb. *poſſeſſione gregu & poſſeſſione armenti, ut ver.* 18. *Hypallage Rhetorum.*

18 Cumque abſolutus eſſet annus ille, redeuntes ad eum anno[d] altero dixerunt ei, Celare non poſſumus dominum meum (cùm abſumpta ſit pecunia, & jumenta quæ poſſidebamus, *pervenerintq;* ad dominum meum) non reliquum eſſe [e] quod exponamus domino meo, præter [f] corpora noſtra & agros noſtros.

[d] Heb. *ſecundo, ab abſumpta pecunia, & ex quo cœptū eſt pecora annona commutare.*

19 Quare moreremur ante oculos tuos? tum nos tum agros noſtros *exponimus*, eme nos & agros noſtros pro cibo: & ſimus nos cum agris noſtris ſervi Parhhoni, & da to ſemen, ſic vivemus ac non moriemur, & agri ipſi non deſolabuntur.

[e] Heb. *coram domino ſupra* 9.

[f] Heb. *corpus noſtrum & terram noſtram: Enallage.*

20 Emit itaque Joſeph totum agrum Ægypti Parhhoni, cùm venderent Ægyptii quiſque agrum ſuum, eo quòd invaluiſſet ſupra eos hæc fames: ſic ceſſit terra ipſa Parhhoni.

21 Ipſum verò populum' tranſtulit' in certas civitates, ab una extremitate limitis Ægypti uſque ad alteram extremitatem ejus:

22 (Tantummodò agros 'Præſidum non emit, nam portio attributa erat Præſidibus a Parhhone, comedebantque portionem ſuam quam attribuerat ipſis Parhho:' idcircò non vendiderunt agros ſuos)

23 Edixitque Joſeph populo, en, emi hodie vos & agros veſtros pro Parhhone: 'ecce vobis ſementis, ut ſeratis agros:

24 Sed eſto de proventibus, ut detis quintam Parhhoni: quatuor autem partes ſunto veſtræ, ad ſementem agri, & ad cibum veſtrum, & eorum quæ *pertinent* ad familias veſtras, & ad cibum parvulorum veſtrorum.

25 Qui dixerunt, conſervaſti nobis vitam: 'inveniamus gratiam in oculis domini mei, ut ſimus ſervi Parhhoni.

26 Sancivit itaq; illud Joſeph in ſtatutum uſque ad diem hunc de agris Ægypti, ut Parhhoni tenerēt: ur de quinta: tantummodò agri Præſidum ſolum non ceſſerunt Parhhoni,

[g] Heb. *ſolarium.*

27 Habitabant verò Iſraelitæ in terra Ægypti in regione Goſchenis, & 'conſtituerunt ſe

ſe poſſeſſores in ea, fœtificarunt q; & auẽti ſunt valde.

28 Vixitq; Jahhakob in terra Ægypti ſeptẽdecim annos, ita ut fuerint dies annorũ vitæ Jahhakobi, centũ quadraginta ſeptem annorũ.

29 Cumque prope eſſent dies Iſraëlis ut moreretur, accerſens filium ſuum Joſephum dixit ei, ſi nunc inveni gratiam in oculis tuis, [f] pone quæſo manum tuam ſub femore meo: & [f] exerceto erga me [h] hanc benignitatem & fidem, [f] ne quæſo ſepelito me in Ægypto:

30 Sed cùm occubuero cum patribus meis, reportato me ex Ægypto, & ſepelito me in ſepulchro eorum: qui dixit, ego faciam ſecundũ verbum tuum.

31 Dicente verò *Iſraële*, jura mihi, juravit ei: tunc [i] incurvavit ſe Iſraël ad [k] cervical lecti ſui.

[h] Heb. *ſaper*,

[i] Heb. *incurvatus eſt*.

[k] Heb. *caput*.

ANNOTATIO.

3 Quæ ſunt opera] *quo conſilio, apparet ex ver. 6.* Majores noſtri] *quo conſilio hæc addantur, oſtendit ſupra 46.34.* 7 Benediceret] *ſalutando eum, ut infra 10. & 1. Schemu. 5.5.* 9 Peregrinationum] *id eſt, quibus annis mihi ſæpe fuit peregrinandum, ut in fine verſus: Eſt autem terrena hæc peregrinatio alterius ſpiritualis index, qua peregrinamur a Domino, Heb. 11.13.* Pauci & mali] *q. d. præpropera eſt canities mea, quia vires meæ curis, laboribus, moleſtiisq; exhauſtæ ſunt.* 11 Rahhmeſeli] *metropoleos in terra Goſchenu, ubi Jiſraëlitæ habitaturi ſunt infra 27.* 12 Cibo, quaſi inſ.] *id eſt, patrem ſum. agebat, nec magis erant illis ſolliciti de cibu quàm ſolent parvuli: nihil deerat illis, cùm Ægyptus premeretur fame.* 13 Furebat] *id eſt, Ægyptus tumultuabantur, mentem illa admonente fame.* 14 Domum] *id eſt, ærarium Regis.* 15 Coram te] *cùm ſit in manu tua remedium, ut infra 19.* 21 Tranſtulit] *ut jus proprietatis ab illis Parrhoni plenè acquireretur.* In certas civit.] *ut ſingulis pro Regis imperio aſſignabatur, non pro illorum voluntate ſedes.* 22 Præſidum] *id eſt, officialium, eorum qui in aliquo munere erant apud Regem: nam vel ipſius Joſephi exemplum oſtendit regios præfectos & familios eorum ex Regis apotheca & promptuariis ſuiſſe præfectum: aliquos non fuiſſent paſſi Ægyptii familiam Jahhakobi (quæ jam Joſephi familia habebatur) Regiis ſumptibus ſuſtentari. Quod autem quidam hæc ad Sacerdotes reſtringunt, fundamento & probatione caret: vide ſupra 41.45.* Idcircò] *quia non cogebantur victum emere, quem Regis Quæſtores ſuppeditabant.* 23 Ecce vobis] *nam hæc poſtremo anno famis contigerunt.* 25 Inveniamus gr.] *q. d. quod ad locationem agrorum quam propono, oramus ut id noſtrâ cauſâ efficias apud Parrhonẽ, quo ejus emphyteutæ, id eſt, perpetuarii coloni eſſe poſſimus.* 27 Cõſtituerũt ſe pol.] *quod ad habitationem & paſcua, ut petierant ver. 4.* 29 Pone quæſo] *vide ſupra 24.2.* Exerceto] *jam fidem dans mihi, & ſuo tempore præſtans.* Ne quæſo] *Hoc non ſua ſed ſuorum cauſâ petit, ut etiam mortuus eos doceat non eſſe animum eorum Ægypto affigendum, ſed intendendum ad promiſſam terram, ut cœleſtis hæreditatis ſymbolum: & ut patrum ſepulturam poſteris allectamentum & certũ poſſeſſionis pignus eſſe confirmaret. Eodem ſpectaſſe Joſephum apparet infra 50.21. & 25. & Act. 7.* 31 Incurvavit ſe] *baculi quẽ ſenex in manu habebat ſummitate nixus, Heb. 11.21. non ut Joſepho honorem exhiberet de impetrata poſtulatione ſua, ſed ut gratias ageret Deo: qui intus Spiritu, foris juramento filii futurũ confirmabat, ut impleretur id quod non tam ſuâ quàm ſuorum cauſa petierat, Heb. ibidem.*

CAPUT XLVIII.

Jahhakob ægrotus nepotes ex Joſepho a patre adductos cooptans, hæredes promiſſionis divinæ ejusq; pignoris (Cenahhanææ terræ) inſtituit filiorum gradu, jus primogenitorum a Reubene in Joſephum transferens: eiusq; benedictis minorem majori divino inſtinctu præponens.

[a] Heb. *poſt res iſtas.*

1 Fuit autem [a] his rebus geſtis, cùm dixiſſet *quiſpiam* Joſepho, ecce pater tuus ægrotat, ut aſſumptis duobus filiis ſuis ſecum, Menaſche & Ephrajimo, *advenret.*

2 Quod cùm renunciaſſet *quidam* Jahhakobo, dicens, ecce filius tuus Joſeph venit ad te, confirmavit ſe Iſraël ut ſederet ſuper lectum ſuum.

3 Et dixit Jahhakob ad Joſephum, [f] *Deus* fortis omnipotens apparens mihi [f] Luzi in regione Cenahhani, [f] benedixit mihi:

4 Dicens ad me, ecce [f] ego fœcundabo te & augebo te, redigamque te in cœtum populorum: & dabo terram hanc ſemini tuo poſt te, poſſeſſionem [b] perpetuam.

[b] Heb. *ſeculi.*

5 [f] Nunc itaq; duo filii tui qui nati ſunt tibi in terra Ægypti ante adventum meum ad te in Ægyptum, [f] mei ſunt: Ephrajim & Menaſche, tanquam Reuben & Schimhhon [f] ſunto mei.

6 Progenies autem tua, ſi quos genueris poſt eos, [f] tui ſunto: [f] de nomine fratrum ſuorum vocantor, in poſſeſſione ipſorum.

7 [f] De me autem, cùm redirem Padane, [f] mortua eſt apud me Rachel [f] in regione Cenahhani in itinere, [f] cùm adhuc *ſupereſſet* exiguum ſpatium terræ ad perveniendum Ephratham: & ſepelivi eam in via ad Ephratham, ea *jam eſt* Beth-lechem.

8 Tum [e] videns Iſraël filios Joſephi, dixit, qui *ſunt* iſti?

9 Dicente verò Joſepho ad patrem ſuũ, filii mei ſũt, quos dedit mihi deus hic: dixit, quæſo, aſſumẽs *admove* eos mihi, deinde benedicã eis.

10 (Oculi enim Iſraëlis graves erant præ ſenio, non poterat cernere) quapropter admovit eos illi: qui oſculat [b] eſt eos & amplexatus eos.

11 Tum dixit Iſraël ad Joſephum, me viſurum faciem tuam non judicaveram: ſed ecce, fecit Deus ut viderem etiam ſemen tuum.

12 Deinde [e] abducens illos Joſeph a genibus ejus, cùm incurvaſſet ſe in conſpectu [e] ejus ad terram uſque,

13 Aſſumptos *diſpoſuit* Joſeph illos ambos, Ephrajimum [e] ad dexteram ſuam a ſiniſtra Iſraëlis, Menaſchen verò ad ſiniſtrã ſuã a dextera Iſraëlis: ſic *illos* admovit ei.

14 [e] Sed extendens Iſraël dexteram ſuam, ut imponeret capiti Ephrajimi (quãvis eſſet natu minor) & ſiniſtram ſuam capiti Menaſchis, cognoſcebat *palpando* manibus ſuis Menaſchen

ille

esse primogenitum:
15 Benedicebatq; Joſepho dicens, Deus ille ante cujus conſpectum continenter ambulaverunt patres mei Abraham & Jitzchak, Deus ille qui paſcit me ex quo die ſum uſq; in diem hunc,
16 Angelus ille qui vendicat me ab omni malo, benedicat pueris iſtis, & vocetur in eis nomen meum & nomen patrum eorum Abrahami & Jitzchaki: & tanquam piſces multiplicentur in medio hujus terræ.
17 Cùm autem videret Joſeph patrem ſuum impoſituram eſſe manum dexteram ſuam capiti Ephrajimi, malum viſum eſt illud in oculis ejus: quare ſuſtinuit manū patris ſui, ut averteret eam a capite Ephrajimi ad caput Menaſchis.
18 Dixitq; Joſeph ad patrem ſuum, non ita pater mi, nam iſte eſt primogenitus: impone dexteram tuam capiti iſtius.
19 Renuit verò pater ejus dicens, novi fili mi, novi, etiam iſte evadet in populum, etiam q; iſte magnus erit: veruntamen frater ejus natu minor major erit eo, & ſemen illius erit magna multitudo gentium.
20 Itaque benedixit eis in die illo, dicendo, te proposito benedicent Jiſraëlitæ dicendo, conſtituat te Deus ſicut Ephrajimum & ſicut Menaſchen: ſic poſuit Ephrajimū ante Menaſchen.
21 Deinde dixit Jiſraël ad Joſephum, ecce ego brevi moriturus ſum: eritq; Deus vobiſcū, & reducet vos in regionē patrum veſtrorum.
22 Ego itaque do tibi partem unam ſupra fratres tuos, quam accepi e manu Emoræi gladio meo & arcu meo.

c Heb *fiant ut piſces in multitudine.*
d Heb. *plenitudo. ſic Jeſcha 31.4.*
e Heb. *in te.*
f Heb. *morior.*

ANNOTATIO.

3 Deus fortis] *Propoſitio prima promiſſionis & vocationis Dei, qua Joſephum & filios ab Aegypto ad promiſſam hæreditatem avocat.* Luzi] *ſuprà 28.19. & 35.6.* Benedixit] *patru & avi benedictiones confirmavit: quod ideò commemorat, ut intelligat Joſeph (cujus filios in promiſſionum participationem aſſumpturus eſt) eas penes Jahhakobum reſidere.* 4 Ego fœcundabo] *duo mihi promiſit Deus, poſteritatem numeroſam, & hæreditatem amplam, ac ita contulit ut penes me ſit facultas cooptandi filios tuos in communionem earum.* 5 Nunc itaque] *Altera propoſitio, duplex hæreditatu portio Joſepho attributa, ex ſuperiore jure.* Mei ſunt] *non ut nepotes ex filio, ſed ut mei ipſius filii.* Sunto mei] *in hæreditate hereiſcunda uterq; cum reliquis filiis meis ex æquo partem accipito.* 6 Tui ſunto] *filii tui & nepotes mei cenſentor.* De nomine fra.] *Ephrajimi & Menaſchis, id eſt, horū alteri accenſentor. Sic jus primogenitorum a Reubene ad Joſephum tranſfert, quod ad hæreditatē, 1. Chro. 5.1. & 2. cujus rei cauſam vide inf. 49. 3. & 4. Hinc apparet jus primogenitorum de duplice portione hæreditatu (de qua lex habetur Deut. 21.17.) ante latam Legem obtinuiſſe, ſicut ſabathum, circumciſio, ſeminiſq; fraterni ſuſcitatio.* 7 De me] *Propoſitio tertia, Joſephum ſimiliter animans ad repetendam Cenahhaneam cum poſteris, a religione ſepulchri, cùm majorum tum nominis atq; matris.* Mortua] *ſuprà 35.19* In regione] *in ea promiſſa terra, ad quam te revocat Deus.* Cùm adhuc ſup.] *hæc dicit ut planè declarat quàm religioſè caverit ne commiſceretur cum idololatris, cùm nō longè ab oppido exiſtens, uxorem in via potius quàm in oppido cum infidelibus ſepelierit, quia non poterat ad majorum ſepulchrum deportare: ita q; in ſeipſo ſtatuit exemplum Joſepho & filiis pietatis conſervandæ.* 8 Videns] *nam præſentes non perceperat, & de ipſis tanquam abſentibus loquebatur.* 12 Abducens] *ut eos mox benedicendos ordine Jahhakobo ſiſteret.* Ejus] *Jahhakobi, ut cum bona ejus venia liberos ſubtraheret, aliò ordine eos collocaturus: ſic deprecata eſt Abigail Davidē, 1 Schem. 25.24.* 13 Ad dexteram ſuam] *videtur ex verbis Jahhakobi verſ. 5. ac fortaſſis: amplexibus animadvertiſſe Joſeph Jahhakobū magis ad Ephrajimum quàm ad Menaſchen inclinare, quod ex ignoratione fieri ratus, eos patris hoc ordine benedicendos offert.* 14 Sed extendens] *poſt habito naturæ ordine, neq; tam avi quàm miniſtri Dei perſonam ſuſtinens, qui dona ſua prout vult ſine reſpectu naturæ confert.* 15 Joſepho] *in hu filiu ejus, ver. 16.* Ante cujus conſp.] *qui continenter duxit illos, & quem illi ſecuti ſunt: ſic Pſalm. 116.9.* 16 Angelus ille] *cùm eadem ab hoc Angelo petat quæ a Deo ipſo petiit, eumq; pari honore dignetur, non poteſt Angelus ſimpliciter, id eſt, creatus ſpiritus eſſe: neq; ad aliam accommodari quàm ad Chriſtum, qui dicitur Mal. 3.1. Angelus fœderis: quēmadmodum Angelus Exod 14.19 idem dicitur Jehova Exod. 13.21. & 14.24. Chriſti autem mentionem hic facit, quia illius fœderis cum patribus ad noſtram cum Deo reconciliationem icti, Chriſtus autor, mediator & conſervator eſt, ſolúq; bona in fœdere promiſſa confert, & mala contraria depellit.* Vocetur] *id eſt, mei & majorum meorum filii vocantor eodem gradu quo reliqui filii.* Hujus terræ] *ſecundum promiſſionem ſuprà 46.3.* 19 Major erit] *q d. divinum decretum in causā eſt cur ita faciam.* 20 Te propoſito] *ſenſus eſt, adeò conſpicua erit Dei gratia in filiu tuu, ut bene precandi exempla Iſraëlitæ ſint unde ſumpturi, illaq; benedictio in proverbium abitura: quales ſunt formulæ Ruth. 4.11. & 12.* 21 Ecce ego] *id eſt, ne putetis has promiſſiones vobis a me moribundo eſſe, ut ſunt hæreditates terrenæ quas parentes liberis relinquunt, & hi mortuis illis adeunt: ſed ſunt a Deo, qui vos in poſſeſſionem miſſurus eſt, in cujus fidei perpetuam proteſtationem meū corpus eò deferri morituru juſſi, ſuprà 47.29.* 22 Accepi] *hoc eſt, nondum re ſed fide poſſidens, ac omnino de promiſſione Dei confirmatus, perinde de eā diſtono ac ſi jam poſſideret.* Gladio meo] *proverbialis formula: qua deſignat fore ut poſteri ſui vi armata promiſſam terram acquirant, Deo ipſos armante & inimicos debilitante: ſic Pſal 44.6.*

a Heb. *in conſequentia temporum, id eſt, ventura & conſequentibus diebus, uſque ad exhibitionem Chriſti.*

CAPUT. XLIX.

Jahhakob moriturus, divini ſpiritus inſtinctu præterita filiorum flagitia taſtigat, ſingulū eventura prædicit, ac benedicit eis: denique de ſepultura ultimam ſuam voluntatem repetens moritur.

1 DEINDE vocatis Jahhakob filiis ſuis dixit, colligimini, ut prænuntiem vobis id quod eventurum eſt vobis a ſequentibus temporibus.

2 Con-

2 Congregamini & audite filii Jahhakobi, attendite, inquam, ad Jisraëlem patrem vestrũ.
3 Reuben, 'primogenitus meus fuisti, 'vis mea, & principium potentiæ meæ, 'excellentia dignitatis & excellentia roboris:
4 Rapiditate, 'aquarum instar [b] *inde ruat*, ne excellas, quia 'ascendisti cubilia patris tui: tunc prophanasti ea, 'stratum meum ascendit.
5 Schimhhon & Levi, 'fratres: instrumenta violentiæ, 'conventiones eorum.
6 'In arcanum eorum' ne ingreditor anima mea, 'in cœtum eorum ne adunator gloria mea: quia pro ira sua occiderunt [c] viros, & pro arbitrio suo avulserunt boves.
7 'Maledicta ira eorum, quia vehemens, & furor eorum, quia sævus fuit: dispertio eos per Jahhakobi, & dispergo eos per Jisraëlis *posteros*.
8 'Jehuda, te, te *inquam* celebrabunt fratres tui, 'manus tua *tenebit* cervicem hostium tuorum: 'incurvabunt se tibi filii patris tui.
9 'Catule leonis Jehuda, a præda fili mi ascendisti: [d] in crura se demiserit, cubuerit tanquam leo, & tanquam immanis leo, quis audeat illum suscitare?
10 'Non defistet tribus a Jehuda, neque Legislator 'e medio pedum ejus, usquedum venerit [d] filius ejus, '& sit ei obedientia populorum.
11 'Ligans ad vitem asellum suum, & ad generosam vitem pullum asinæ suæ, 'lavat in vino vestimentum suum, & in [e] succo uvarum operimentum suum:
12 'Rubicundus oculis ex vino, & 'albus dentibus ex lacte.
13 'Zebullun ad portum marium habitabit, ipse *inquam* in portu navium, latúsque ejus versus Tzidonem *erit*.
14 'Jissaschar asinus [f] ossibus valens, cubans inter duas sarcinas:
15 'Nam videns quietem *rem* bonam esse, & terram suam esse amœnam, inclinabit humerũ suum ad bajulandum, & fiet tributo serviens.
16 'Dan judicabit populum suum, ut [g] quævis tribuum Jisraëlis.
17 'Erit Dan *ut* serpens juxta viam, acontias juxta semitam: qui mordet calces equi, adeò ut cadat sessor ejus retrorsum.
18 'In salutem tuam expecto Jehovam.
19 Gad, 'turma turmatim populabitur eum: sed ipse populabitur *alios* tandem.
20 De Aschero, 'pinguis *erit* cibus ejus, & ipse præbebit delitias [h] regias.
21 'Naphtali, *est* cerva emissa: 'qui profert verba [i] elegantia.
22 'Ramus fœcundus Joseph, Ramus fœcundus secus fontem: *imò duo* rami, 'procedit *uterque* ultra murum.
23 'Quamvis amaritudine affecerint eum & jaculati sint in eum, quamvis intestino odio prosecuti sint eum sagittarii:
24 Tamen permansit in robore arcus ejus, roboratáque sunt brachia manuum ejus, 'a manibus robusti *Dei* Jahhakobi, 'unde *fiet* pastor & lapis Jisraëlis:
25 'A forti *Deo* patris tui qui adjuvat te, & ab omnipotente, qui benedixit tibi benedictionibus cœlorũ supernè, benedictionib' 'abyssi subjacentis, benedictionibus 'uberum & vulvę.
26 Benedictiones patris tui, *(quæ* validæ sunt plus quàm benedictiones progenitorum meorum)' usque ad finem collium seculi, 'sunto in capite Josephi, & in vertice separati inter fratres suos.
27 'Binjamin, lupus qui discerpit, 'mane comedit prædam, & ad vesperam dividit spoliũ.
28 Omnes istæ *sunt* 'tribus Jisraëlis, duodecim: & hoc *est* quod elocutus est eis pater earũ, cum benediceret eis, & 'prout erat cujusq; benedictio, benediceret eis.
29 Deinde præcepit eis ac edixit eis, cùm ego 'aggregatus fuero ad populum meum, sepelite me cum patribus meis, in spelunca illa quæ *est* in agro Hhephronis Chittæi,
30 'In ea spelunca quę *est* in agro Macpelæ, qui *est* e regione Mamrę in terra Cenahhani, quam emit Abraham cum ipso agro ab Hhephrone Chittæo in possessionem sepulchri.
31 ('Ibi sepelierunt Abrahamum & Saram uxorem ejus, ibi sepelierũt Jizchakum & Ribkã uxorem ejus, ibiq; sepelivi Leam)
32 In possessione agri illius, & spelunca quæ *est* in eo, *empta* a filiis Chethi.
33 Cumque absolvisset Jahhakob præcipere filiis suis, 'recipiens pedes suos ad lectum suũ expiravit: sic aggregatus est ad populos suos.

[b] *Eclipsis cõtrarii, ut suprà 18.19.*

[c] Heb. *virum, bovem, per enallagen: Synecdoche, pro quibusvis hominib. & jumentis, quorum illi Schecemi occisi, hæc vero ab urbe velut avulsa & pro eorum libidine alducta sunt: suprà 34.25. & seq.*

[d] Heb. *secunde ejus, hoc est, Christus, ut Chaldæa Paraphrasis utraq;, & Hebræi interpretes fere omnes consentiunt. Metonymia, rei continentis pro contenta.*

[e] Heb. *sanguine.*

[f] Heb. *ossis.*

[g] Heb. *una.*

[h] Heb. *regũ.*

[i] Heb. *elegãtiæ.*

ANNOTATIO.

1 Ut prænunciem] *Ex hũ verbũ apparet eum filios convocasse non tam testamenti condendi causã, quàm ut depositum apud se divinum oraculum eis exponeret: ideò assumit novum orationis genus, sancto spiritu linguam ejus agente, & in ipso ut in aliis Prophetis loquente. Hinc frequentes sub diversis verbis anaphoræ, hinc sententiæ solito contractiores & obscuriores, hinc perpetuæ metaphoræ & comparationes. Instituit autem suos primùm de singulari Dei erga ipsos providentia, ut qui ipsorum posteru, antequam sint, hæreditatem & vitæ conditionem, in qua sibi servituri sunt constituerit: deinde filium designat ex quo semen illud benedictum (quod antea fuerat promissum) erat nasciturum, quod non modo ipsorum, sed omnium etiam gentium perfectæ felicitatis fons & origo futurum sit.* 3 Primogenitus] *natura ordine, ut suprà 35.23.* Vis mea] *id est, primus effectus nostræ alumnæ virium mearum.* Excellentia dig.] *id est, excellentissimus dignitate & robore: Hypallage Rhetorica, de qua suprà 3.6. Duas attingit prærogativas, quæ ejus ut primogeniti fuissent futuræ, nisi se incestu commaculasset: una dignitatis, qua fratres sibi subjectos habuisset, posteà in Jehudam Christi progenitorem translata: altera roboris ex dupla hæreditate, quam suprà cap. 48. in Josephum transtulit.* 4 Aquarum instar] *hoc est, ut aquæ in sublimi non consistunt, sed magna rapiditate ad inferiora feruntur & sponte diffluunt: sic tu ne in hac excellentia maneas, sed illico in communem cum reliquis filiis gradum descendas.* Ascendisti] *vide suprà 35.22. Sic declavat Jehhakob incestum Reubenis fuisse privationis causam.* Stratum me.] *hac apostrophe reliquis filiis justam esse ostendit privationis causam, & hujus pœnæ exemplo omnes alios a peccatis abterret.*

5 Fratres] *non tam germanitatem respicit & communes utriq; parentes, quàm simile in utroq; ingenium & communem in sacrum contra Schecemitas conspirationem: de qua suprà 34. alioquin Reuben, Jehuda, Jissaschar, & Zebullun æquè eorum fratres dicerentur.* Conventiones] *hoc est, pactionibus illis, quibus*

cum

eum Schecemitis conveneruntꝫ tanquam instrumentis abusi sunt, ut iter sibi sternerent ad perpetrandam violentiam. 6 In arcanum] id est, consilium, quod quia secreto inire soles, hoc nomine appellatur, ut Jerem. 15.17. & alibi. Ne ingreditor] q.d. hoc facere videretur si illorum factum silentio & impunitate præteriret: ideoꝫ ut illud animo detestor, ita etiã reipsa punia. Congregatio gradatim detestationẽ auget: nã cœtus plus est quàm arcanum, admari quàm ingredi, & gloria est animæ pars præstantissima, quo etiam modo accipitur Psalmo 16.9 & 30.13. 7 Maledicta] Jam exemplum in eos statuit, ipsis posteruꝫ futuris salutare: nempe sapienter cavet, ne posteri exemplum progenitorum secuti facilè in scelus aliquod conspirare possent, addem rationem qua antè Deus mundo prospexerat supra 11.7. huc adde, quòd eorum noxia par pœna insistitur: nam quia consilio & viribus in perpetrando scelere sese conjunxerant, ita hac demum pœna separantur, ut non tantùm hujus posteri a posteris alterius, sed etiam unius posteri alis ab alia separentur. Schimhhoni enim possessio non eorum tua, ut reliqui fratribus, sed possessione Jehudæ intermixta assignata est, Josh. 19. posteris verò Levi habitatio per omnes tribus designata, Josh. 21. 8 Jehuda] Occasione ipsius nominis de ejus dignitate vaticinatur, eumꝫ divino decreto mittit in possessionem prioris illius juris quod ad primogenitum pertinebat: de quo supra ver. 3. Manus tua] i. casus fugatosꝫ comprehendes, & plenam de eis victoriam consequêris: quod primum quidem ex parte impletum legimus Judic. 1. & sub Davide. 2. Schem. 8 deinde verò in Christo perfectissimè tandem implebitur, cùm Dominus omnes inimicos ejus scabellum pedum ejus posuerit, Psal. 110.1. Incurvabunt] hoc est, regia dignitas in populo Dei penes te erit, propter quã tibi reliquæ omnes tribus honorẽ delaturæ sunt: ut Davidu & Schelomonu temporib. factum est. 9 Catule leonis] Quod prius dixit, jam ad majorem certitudinem allegoricè repetit, & figuris illustrat, ut Jehudæ statum quasi oculo filiorum spectandum subjiciat: ideò confert eum cum leunculo & leone per gradationem, minucis verò cũ præda. 10 Non delinet] omissis quæ ab alsu in hujus versus explicatione afferuntur, nobis ex collatione eventus cum vaticinio hic esse videtur sensus: non prius Jehudæ genus confundetur & distincta tribu nomen amittet, neꝫ prius regnũ Dei ab ea ad alias gentes derivabitur, quàm ex se promissũ humanis generi servatorem, qui salvet est gentium, genuerit. nam cùm regnum decẽ tribuũ diu ante captivitatem Babylonicam (ut vaticinium Jeschæ. 7.8. docet) planè dissipatum fuerit & populus esse desierit, tribus tamen Jehudæ divinâ providentia a reliquis distincta gente & religione mansit, etiamꝫ in ipsa Babylonicæ captivitate, restitutionu ventura promissis sustentata est, sicut in restitutione ejus ex 1. Chron. 3. utemque ex libris Hbezræ & Nechemiæ apertè liquet: denique post reditum a captivitate mansit impermixta semper usque ad exhibitionem Christi. Eo autem exhibito planè utrumque cessavit: cùm enim ab ipsis rejectus est Christus, procul dubio a Deo Legislatore suo defecerunt: quamobrem etiam deinde Lege & exercitamentis ejus spoliata tribus per Romanos abducta est, atque ita dissipata ut ne Judæi quidem ipsi possint eos qui sunt tribus Jehudæ a reliquis discernere: junxunt enim sine discrimine inter se connubia, & nulla est cura reservandi generis sui seriem distinctam, aut ratio eam distinguendi. E medio pedum] id est, eis qui ab eo generabuntur: similis locutio est Deut. 28.57. Et sit ei] id est, ei obedient gentes, eum sui principem & servatorem agnoscentes. 11 Ligans ad] Jam de terrena hæreditate tribus Jehudæ vaticinatur allegoricè. Sensus est, ejus regio futura est vitifera, adeò ut quemadmodum alibi rustici jumenta sua ad vepres & arbusta ligant, sic posteri Jehudæ præ copia & fœcunditate vitium etiam ad præstantissimas ed loga uti sint. Lavat in vi.] hoc est, vini copiã tantã abundabit, ut eo possit uti ad vestes lavandas aquæ loco: hyperbolicæ sunt locutiones. 12 Rubicundus oculis] ejus vinis præstantiam describit ab effectis: solet enim præstans vinum oculos bibentium rubicundos efficere, ut Proverb. 23.29. cui est rubedo oculorum? Albus dent.] id est, abundabit quoque bonus pascuis, ac proinde copia lactis affluet. 13 Zebullun ad port.] q.d. maritimam obtinebit regionem atque portuosam: hujus rei complementum vide Jehoschu 19.a ver. 10. ad ver. 15. 14 Jissaschar asinus] asino eum comparat robustissimo quidem, sed natura segni, adeò ut sarcinas graves sibi impositas signisce quadam feras, & non excutiat. 15 Nam videns] Similitudinis quæ modo usu est apodosis vel accommodatio: Sensus est, quietis studio & agri amœnitate captus, licèt robustissimus sit, nihil præclari geres, sed domi desidens, ignaviter sibi tributa indicta patietur: idem quoque vaticinatus est Mosche Deut. 33.18. cùm eũ in textoris sui obiectari dixit: vide Judic. 5.16. 16 Dan judicabit] Alludit ad nomen ejus a judicando desumptum, ut supra 30.6. paulùm diversa ratione. Sensus est, licet Dan filius sit ancillæ, ac proinde ex jure & lege conditione sua inferior illis quos modo recordatus sum, principatum tamen aliquem nobilissimus obtinebit inter fratres suos, divinitus sublato discrimine inter filios heram atque ancillarum. Quod autem hîc nominatim Dani attribuitur, quia primus inter filios ancillarum a Jahhakobo recensetur, eqùè per analogiam de unoquoꝫ ancillarum filio est accipiendu, quia omnes spiritu prophetico ut alibi restituto volebat Jahhakob quæ vero peculiariter ad tribum Danu pertinent, sic ejus subjungit Jahhakob. 17 Erit Dan] Posteros Danis cum serpente comparat, qui furtim, astu, & per insidias hominibus noces: eos enim hũ rationibus fuisse usos testantur historiæ Sacræ, cùm astu Laischum occuparunt, Judic. 18. cùm Schumschon astu ac nunquam aperto Marte Pelischtæis nocuit, Judic. 14. usque ad cap. 17. 18 In salutem tuam] Sensus est, graviter oppressi ad te confugiunt, & servatur ut non nisi divinitus ab oppressionibus servari possis: quod futurum sentia spe amplector. Duobus autem nominibus ea tribus in prima salute opus habuit: primum quod ad terrenam hæreditatem attinet, nam ab Emoræis eam tribuere valde fuisse pressam legimus Judic. 1. 34. deinde posteros inter tribus ad hæreditatem suam ac patrias habitationem magnis laboribus pervenisse, Jehoschu 19. 47. & Judic 18. deinde quod ad religionẽ, qua hæc prima a puritate illius defecisse legitur, & idola publicè coluisse, Judicum ibidem. 19 Turma turmatim] hîc quoque alludit ad nomen Gadu, ut supra 30.11. Sensus est, principia hostes tibi erunt infesti sed tandem victor evades Dei protectione freus, Deut. 33.21. Hhammonitas autè videtur intelligere, quos hæc tribus habuit finitimos. De quibus quantopere fuerint ei infesti, & quomodo tandem Gad victoriæ victor, apparet ex Judic. 10. & 11. nam ad illam historiam alludere videtur Jahhakob. 20 Pinguis est] hoc est, regio. Asseritur hæc tribus copiosa rerum præstantissimarum esse & regibus dignarum; eodem quoque spectat Mosche Deut. 33.24. cùm dixit eam pedem suum oleo immergere. Eventum autem vaticinio respondisse apparet ex Jehoschu. 19 ubi regio Asseritarum attribuitur ades aliarum & rerum optimarum fœcundissima. 21 Naphthali est cerva] Videtur Jahhakob innuere id quod de hac tribu scribitur Judicum 4. cap. & tribus sequentibus: q.d.

erit

eris hæc tribus animi promptitudine & celeritate ad gerendum bellum, quod sibi Deus commiserit, comparãda cum cerva a venatoribus dimissa. Qui profert] q.d. neque tamen hæc tribus temerè bella suscepturæ, sed pacis & concordiæ sermonibus erga oës usura est sorte sua contenta: quo etiam Moyses spectavit in benedictione ejus, Deut. 33.23. 22 Ramus fœcundus] Josephum (ex cujus posteritate duas tribus constituit, ut supra 48.5.) cum bifido ramo comparat, i. geminam ex se propaginem efferente, & velut perenni fonte benedictionibus irrigato. Procedit uterque] Omnia hæc allegoricè: id est, adeò in latitudinem & altitudinem excrescet, ut murum superet jux ta quem situs est. q.d. ustrà, ejus tribus sese longè latèq; diffundet: cujus res complementum vide Jehoschu. 16. & 17. 23 Quamvis amaritudine] Nunc primùm speciatim de Josepho agit sub metaphora jaculatorũ & sagittariorum. q.d. illi quidẽ Josepho adversantes (ut fratres, hera ejus, dominus, & tumultuantes præ fame Ægyptii) collimando ad eum velut scopum perdere eum conati sunt, ipsè vero arcu similiter instructus conatibus eorum restitit, & invictus mansit: arcus autem & robur ejus fuit favor Dei, providentia, & immutabile decretum de amplificando Josepho. 24 A manibus rob.] humanitus dictum. Unde fuit pastor] id est, a Deo ipso eodem evectus est eò usque, ut victum Ægyptiis & aliis gentibus suppeditaverit, fuerit{q} Israelitis lapsu perfugii. 25 A forti Deo] nunc docet quod supra 48.4. attigerat, numerum a Josepho in filios favorem illum Dei propagaturum iri: eo quòd regionem sunt consecuturi fœcunditate soli, roris pluviæq; abundantia, & aëris clementia præstantem ubi & terra nascentia feliciter proventura, & jam viventia prosperè altura sint. Abyssi] id est, fontium, rivorum, & pinguedinis soli. Uberum & vulvæ] id est, liberorum & pecudum copiã. Metonymia sunt. 26 Validæ sunt plus quàm] Quod ad substantiam quidem attinet, eadem sunt: validiores tamen dicuntur, primùm quia ex filiis Jahbakobi nullus excluditur, cùm de filiis Abrahami Ismahahel & nati ex Ketura, de filiis verò Isaschaki Hhesav hoc promissionum genere excluси sint: deinde quia multò clarius Jahbakobo revelatæ sunt, adeò ut potuerit singulis filiis singulas promissæ terræ portiones assignare, quales ea futuræ essent discernere, & filium designare ex quo servator mundi (Christus erat nasciturus: postremò quia non multo post quæ fuerunt procul ostensa patribus complementum suum erant habitura. Usque ad finem] id est, non temporales tantùm, sed æternæ: conjungit enim spirituales promissiones cum terrenis, quia hæ illarũ erant figuræ, periphrasis est perpetuitatis, non dissimilis illis quæ habetur Psal. 72. ver. 5. 7. & 17. Psal. 89. 37. & 38. item Matthæi 5. 18. & alibi passim. Sunto in capite] id est, perfundunto Josephum, ut abundè fiat earũ particeps. 27 Benjamin lupus] ingenium Benjaministarum præmonstrat tale futurum, ut cum lupo prædam rapiente, lacerãte, vorante, & suũ catulũ distribuente comparari possint: & historia quoq; quæ de Benjaminitis leguntur Judicum 19. usque ad finem, & 1. Schemuelis a cap. 9. usque ad 15. eos tales fuisse ostendunt. Mane comedit prædam, & ad vesp.] id est, totos dies: Synecdoche. 28 Tribus Israelis] tribuũ mentionẽ facit Moyses, antequam Israëlita in tribus distinctis essent, ut ostendat hæc Jahbakobi vaticinia non tam ad personas duodecim filiorũ, quàm ad totas tribus ex illis orturas pertinere. Prout erat cujusq;] id est, nõ ex paterno voto, aut singulari aliqua animi sui affectione, qua singulis filiis optabat protulit, sed ex Spiritu Dei quæ singulis fuerant a Deo decreta pronunciavit, & benedictiones addixit: namlicèt tres priores a ver. 3. ad ver. 7. nullam prorsus benedictionem a patre accepisse videantur, acceperunt tamen ipsi quoque: tum quia hæreditatem inter fratres suos & habitationem habuerũt, tum etiam quia in divino fœdere fuerunt comprehensi. 29 Aggregatus fuero] vide supra 25.8. annot. 30 In ea spelunca] vide supra 23.9. 31 Ibi sepelierunt] hæc commemorat, ut efficacius illorum animos ab Ægypto, ubi erant, ad promissam terram revocet, ut Josepho nominatim fecerat supra 48.7. De Rebka autem & Lea morte atque sepultura, nihil usquam alibi legitur. 33 Recipiens pedes] hinc apparet eum, cùm Dei præconem benedicens filius agneret, pedibus demissis in lecto consedisse, ut psaltem ea ratione, quia stare præ imbecillitate non poterat, honorẽ Deo verbo quod pronunciabat exhiberet, ut annotavimus supra 47.31. Sic legimus observatum infrà Num. 23.22. Judic. 3.20. & 2. Regum 23.2. & 2. Chron. 34.31. & Nechemiæ 8.6.

Caput. L.

Jahbakob mortuus Josephi jussu aromatibus conditur, diu ab Ægyptiis defletur, & rogũ permissus Josepho & fratribus, comitantibus regni proceribus, in Cenahhanæam delatus sepelitur. Joseph fratres de commisso in se facinore sollicitos benignè consolatur, eúq; necessaria omnia promittit: postremò visis ex se abnepotibus, cùm de transferendis suis ossibus cognationi sua præcepisset, moritur: ejusq; corpus aromatibus conditum asservatur.

1 Tunc ruens Joseph super faciẽ patris sui, flevit super eum, & osculatus est eũ.

2 Cumq; præcepisset Joseph servis suis medicis ut' aromatibus condirent patrem suũ, aromatibus condierunt medici Israëlem.

3 Et impletis ei' quadraginta diebus (nam ita impleri solent dies eorum qui aromatibus condiuntur) fleverunt eum Ægyptii septuaginta diebus.

4 Cùm autem præteriissent dies fletus ejus, allocutus est Joseph' familiam Parhhonis, dicendo, si nunc inveni gratiam in oculis vestris, loquimini quæso apud Parhhonem, dicendo:

5 Pater meus adjuravit me dicendo, ecce ego b brevi morituus sum, in sepulchro meo quod fodi mihi in regione Cenahhani, ibi sepelito me: nunc itaque ascendam quæso, & sepeliam patrem meum, deinde revertar.

6 Cui dixit Parhho, ascende & sepeli patrẽ tuum, quemadmodum adjuravit te.

7 Ascendit itaque Joseph ad sepeliendum patrem suum: ascenderuntque cum eo omnes servi Parhhonis, seniores familiæ ejus, & seniores omnes terræ Ægypti:

8 Præterea tota familia Josephi & fratres ejus ac familia patris ejus: tantummodò parvulos suos & greges suos & armenta sua reliquerunt in terra Goschenis.

9 Denique ascenderunt cum eo tum currus tum equites, adeò ut esset exercitus ille c numerosus valde.

10 Cùm autem venissent usque ad areã quandam d septam cynosbatis, quæ est ad vadum Jardenis, planxerunt ibi planctu magno & gravi valde: e instituit enim patri suo luctum septem diebus.

a Heb *in aures Parhhonis.*
b Heb. *morior.*
c Heb. *gravis*
d Heb. *cynosbatis, ut infra 11.*
e Heb. *fecit.*

11 Qua-

11 Quapropter videns incolæ ejus regionis, populus Cenahhanæus, luctum illum in eâ aréa cynosbatis septa, dicebant, Luctus gravis hic *est* Ægypto: idcircò vocavit nomen illius *aréa*, luctus Ægypti, quæ *est* ad vadum Jardenis.

[f] Heb. *sic, quẽ admodum.*

12 Facientes ergo filii ejus ei, [f] præcisè quẽ-admodum præceperat eis,

13 Deportaverunt eum filii ejus in regionem Cenahhani, & sepeliverunt eum in spelunca agri Macpelæ, quam emerat Abraham cum ipso agro in possessionem sepulchri ab Hhephrone Chittæo, e-regione Mamræ.

14 Deinde reversus est Joseph in Ægyptum, ipse & fratres ejus, & omnes qui ascenderant cum eo ad sepeliendum patrem ejus, postquam sepelivit patrem suum.

15 Videntes autem fratres Josephi mortuum esse patrem suum, dicebant, fortassis intestino odio prosequitur nos Joseph, & omnino repẽdet nobis totum illud malum quod intulimus ei.

16 Ideoq; amandarunt *aliquos* ad Josephum, qui dicerent, 'pater tuus 'præcepit ante mortem suam, dicendo,

17 Ità dicetis Josepho, obsecro, condona nunc defectionem [a] fratrum tuorum & peccatum eorum, quòd malum intulerunt tibi, nunc ínquam condona quæso defectionem [a] servorum Dei patris tui: sed flebat Joseph 'cùm illi alloquerentur se.

18 'Deinde adeuntes etiam fratres ejus prociderunt ante faciem ejus, ac dixerũt, ecce nos tibi in servos.

19 Dixit verò ad eos Joseph, ne timeatis: nam 'an loco Dei *sum* ego?

20 Vos quidem cogitaveratis contra me malum, *sed* Deus cogitavit illud in bonum *convertere*, ut faceret sicut *est* die hoc, conservando in vita populum multum.

21 Nunc itaque' ne timeatis, ego sustentabo vos & parvulos vestros: ita consolatus est eos, & locutus [g] quæ *erant* eis cordi.

[g] Heb. *secũdum cor eorum: vide supra* 34.3.

22 Sic habitavit Joseph in Ægypto, ipse & familia patris ejus: vixitq; Joseph centum decem annos.

23 'Et vidit Joseph ab Ephrajimo *natos* abnepotes: etiã filii Maciris filii Menaschis nati sũt, & *educati*' super genua Josephi.

24 Tum dixit Joseph ad fratres suos, ego [h] brevi moriturus sum: ' Deus autem [i] omnino visitabit vos, & faciet ut ascendatis ex hac terra in regionem illam quam [k] juramento dedit Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo.

[h] Heb. *morior, ut suprà* 48.21.

[i] Heb. *visitando visitabit, ut* 25.

25 Adjuravitq; Joseph filios Jisraëlis dicendo, omnino visitabit Deus vos, adjuro ut deportetis ossa mea hinc.

[k] Heb. *juravit, ut ver.* 25.

26 Deinde mortuus est Joseph natus centum decem annos, quem cùm *medici* condivissent aromatibus, ' repositum in quadam arca *servaverunt Jisraëlitæ* in Ægypto.

ANNOTATIO.

2 Aromatibus condirent] *ex regionis more, ut & sequentia: vide Herodotum lib.* 2. *& Plinium lib.* 11. *natur. hist. cap.* 27. *hunc autem morem Jisraëlitæ secum in promissam terram detulerunt, quo in Regũ illustriumq; virorum cadavera usi sunt: ut* 2. *Chron.* 16.14 *&* 21.16. *& in Evangelica historia de sepultura Christi.* 3 Quadraginta diebus] *videlicet ut condituræ vis ad omnes cadaveris partes penetraret.* 4 Familiam Parhhonis] *non quòd e gratia Regis excidisset, sed quia pullatus erat & versabatur in luctu ipse cum tota cognatione sua: ideò Ægyptiis utitur intercessoribus. non enim solebant pullati apparere coram Rege, Esther.* 4.2. 5 Quod fodi] *frequenter in usu fuit, ut homines dum vivebant sibi sepulchra pararent, ut apparet ex* 2. *Chron.* 16.14. *Jeschahhia.* 22.16. *& Matth.* 27.60. *idem fecisse Jahhakobum hic commemorare voluit Joseph, ne Jahhakob odio regionis inductus de se transferendo statuisse Ægyptiis videretur.* 7 Omnes servi] *id est, aulicorum bona pars: synecdoche.* Seniores] *id est, primates, ut senatores, consiliarii, præfecti.* 16 Pater tuus] *quod a Josepho petunt, tribus argumentis exorare conantur: primũ est patris voluntas atq; precatio.* Præcepit] *nobis videlicet ut suis verbis tecũ ageremus.* 17 Fratrũ tuorũ] *secundum argumentum a fraterna sanguinis necessitudine.* Servorum Dei] *tertiũ argumentum a communi religione.* Cùm illi] *nam ut instructi argumentis venerant, ita haud dubiè præmeditatã habebant orationem, ut re & verbis Josephum permoverent, ut illud mittamus, quod non poterat pius Josephi animus sola fucis cõmemoratione non graviter affici.* 18 Deinde] *cùm videlicet intellexissent quid ab intercessoribus factum.* 19 An loco Dei] *vide suprà annot.* 30.2. *sensus est, non est meũ mutare divinũ decretum, & vobis nocere quibus Deus prodesse voluit: servi Dei estis ut suprà ver.* 17. *& ego sum: quapropter ejus consilium utrique spectemus.* 21 Ne timeatis] *a metu vindicat eos liberat hac conclusione, & in certam spem continuandæ beneficentiæ erigit.* 23 Et vidit] *hic incipit apparere quod Jahhakob prædixerat suprà* 48.19. *Ephrajimum fore majorem fratre.* Super genua] *id est, excepti gremio Josephi, ut parvuli solent.* 24 Deus autem] *respicit promissionem factam Abrahamo suprà* 15.14. *& renovatam Jahhakobo patri suo suprà* 46.5. 26 Repositum in] *ut a migrantibus deportaretur Schecemum: vide Jehoschu.* 24.32.

E.

SECUN-

SECUNDUS LIBER MOSCHIS, SIVE Exodus.

SECUNDUS *liber Pentateuchi duram populi Dei servitutem, admirandam liberationem, divinę Legis promulgationem, denique res centum quadraginta duorum annorum ſpatio a morte Joſephi uſq; ad erectum tabernaculum geſtas complectitur:*

A morte Joſephi ad nativitatem Moſchis.	ann. 60.	
A nato Moſche ad exitum ex Ægypto.	ann. 81.	Exod.7.10.
Ab exitu ex Ægypto ad erectum tabernaculum.	ann. 1.	Exod.40.17.

CAPUT I.

Ægyptii ſibi a Iſraëlitis numero & viribus auctis metuit, ne inſurgant in ſe aut ſe deſerant: ideoq; novi Regis conſilium ſequentes dura eos ſervitute premunt, eorumq; maſculos infantes tum privatim tũ publicè tollendos eſſe e medio decernunt.

1 ATQUE hæc *quidem ſunt* nomina filiorum Iſraël, qui venerant in Ægyptum (venerãt *autem* cum Jahhakobo quiſq; cum familia ſua)

2 Reuben, Schimhhõ, Levi, & Jehuda,

3 Iſſaſcar, Zebullun, & Binjamin,

4 Dan, & Naphtali, Gad, & Aſcher.

5 Erant q; omnes animæ, [a] egreſſi e femore Jahhakobi, ſeptuaginta animæ, [a] cum Joſepho *qui* erat in Ægypto.

6 Cùm autem mortuus eſſet Joſeph, omnesq; fratres ejus, & [a] tota ætas illa:

7 Ita filii Iſraël ſœtificaverant & abundè progenuerant, augebanturq; & corroborabantur quàmplurimùm, ut terra illa impleretur ipſis.

8 Quapropter exiſtens Rex novus ſuper Ægyptum, qui [a] non agnoſcebat Joſephum,

9 Dixit ad populum ſuum, ecce populus filiorum Iſraël is numeroſior & potentior *ſit* nobis:

10 Agedum, ſapienter nos geramus adverſus illum, ne augeſcat, ſitq; ſiquãdo inciderint [a] *occaſiones* belli ut adjungens ſe ipſe quoq; inimicis noſtris pugnet contra nos, vel aſcendat ex hac terra.

11 Conſtitutis itaque ſuper eum [a] præfectis angariarum, qui [a] affligerẽt eum oneribus ſuis: ædificavit populus Iſraël is urbes armamentariorum Parhhoni, [a] Pithomum & [a] Rahhamſeſſum.

12 Sed prout affligebant eum, ita augeſcebat & ita erumpebat [b] *in multitudinem*, adeò ut diſtæderet *Ægyptios* propter filios Iſraël is:

13 Quamvis [a] cogerent Ægyptii filios Iſraël is ſervire per ſævitiam,

14 Et amaram efficerent vitam eorum per ſervitutem duram, *occupantes* in luto, & in lateribus, & in omni ſervitute ruſtica, [c] [a] præter omnem ſervitutem ipſorum quam exigebant ab iis per ſævitiam.

15 Quamobrem alloquens Rex Ægypti [a] illas quæ obſtetricabantur Hhebræis, quarum uni nomen *erat* Schiphra, nomen verò alteri Puhha,

16 Dixit, obſtetricando mulieribus Hhebræis, cùm inſpicietis in ſellas parturientium: ſi filius fuerit, enecate illum, ſin filia fuerit, ea vivito.

17 Sed timuerunt obſtetrices illæ Deum ipſum, neque fecerunt quemadmodum edixerat eis Rex Ægypti: nam vivos conſervabant natos.

18 Vocante autem Rege Ægypti obſtetrices illas, & dicente eis, quare feciſtis rem hanc, quòd vivos conſervaſtis natos?

19 [a] Dixerunt obſtetrices illæ ad Parhhonem, quia Hhebrææ non *ſunt* ſicut mulieres Ægyptiæ: ſunt enim vividæ, *adeò* cùm nondum venit ad eas ulla obſtetrix, iam pepererunt.

20 Idcircò benefecit Deus obſtetricibus illis, cùm augeretur populus ille & corroborarentur valdè.

21 Fuit verò, quia timuerant obſtetrices illæ Deum, & [a] perficiebat ipſis *natu* familias:

22 [a] Ut præciperet Parhhoni toti populo ſuo, edicendo, omnem horum filium qui naſcetur in rivum ipſum projicite, omnem verò horum filiam vivam conſervate.

[a] Eclipſis conjugati, ut Gen. 18.21.

[b] Eclipſis, Gen. 30.29. & 43.

[c] Heb. cum omni ſervitute, qua ſerviebant ſibi per eos.

ANNOTATIO.

1 Atque hæc] *quod prius ſcripſerat Gen. 46. hîc repetit Moſche, primùm ut illuſtrius appareat complementum promiſſionu facta Jahhakobo, ibidem. deinde ut intelligatur occaſio, qua moti ſunt Ægyptii ut*

contra

contra Israëlitas consilia inirent, quæ pòst describuntur. 5 Egressi] *ut discrètè excipiat uxores Jahhakobi atque filiorum, sicut nominatim excepit Gen. 46. 26.* Cum Josepho] *& natu ex eo: synecdoche.* 6 Tota ætas illa] *admonetur eius etiam Ægyptiu.* 8 Non agnoscebat *vel ignorans (natus videlicet & adregnum evectus post mortem Josephi) vel de industria memoriam abjiciens.* 11 Præfectis angariarum] *qui non una, sed multis rationibus extraordinarijs servilia ab ex officia extorquebant. Affligerent] ut vires eorum frangerent: sic imprudentes implent quod Deus Abramo prædixerat Gen. 15. 13.* Pithomum] *id est, Tanin.* Rahhamsesum] *id est, Peluſium, diversum a Rameſeſo, de quo Gen. 47. 11.* 13 Cogerent] *declarat angarias quibus premebant eos.* 14 Præter omnem] *hoc est, præter servitutem eam, rigidissimam, quam in privatis suis negotijs ab eis exigebant.* 15 Illas quæ obstetricabantur] *plures quidem fuisse in tanto populo verisimile est: sed hæ duæ reliquis videntur fuisse præfectæ: alioquin nihil potuisset Rex hoc mandato efficere.* 19 Dixerunt] *Certum est ex vers. 17. obstetrices infantibus vitam conservasse, quia timebant Deum: jam verò quod Regi respondent, si verum est (quod magis probamus) Hhebrææ de mandato Regis aut verbo aut alia significatione certiores factæ antè parturiebant quàm eas vocarent: sin autem falsum, callidè verum tegunt metu regis, & causam a se in matres infantum derivant, gravius malum minore redimentes.* 21 Perficiebat] *id est, sic illis aderat ut ad justam ætatem pervenirent, & familias ex se procrearent.* 22 Ut præciperet] *Sensus est, cùm neque labores & molestiæ procreationem liberorum minuerent, neque obstetrices clàm natos eorum tollerent, in apertam tyrannidem prorupit, & invenane de submergendis pueris decretum promulgavit.*

CAPUT. II.

Moschi nativitas, admirabilis in summo discrimine conservatio, educatio, exilium, & conjugium ejus describitur: deinde mors Parhhonis, Israëlitarum gemitus, Deiq; erga eos clementia ac fides commemoratur.

1 ABIENS autem quidam ex familia Levi, duxerat [a] filiam Levi.

2 Concepitque mulier illa & peperit filium: quæ videns eum esse [a] bona *forma*, abscondit eum tribus mensibus. [a] Heb. *bonum ut Gen. 6. 2.*

3 Sed [a] cùm non posset amplius abscondere eum, [a] accipiens ei arcam scirpeā oblivit illam bitumine & pice: & impositum illi eum puerulum exposuit [a] in alga [a] juxta ripam cujusdam rivi:

4 Collocavitq; sororem ejus procul, ad cognoscendum quid fieret eo.

5 [a] Descendens autem filia Parhhonis ut lavaret se ad rivū illum, cùm puellæ ejus deambularent secundum rivum illum, videnſque arcam illam inter algam illius, misit ancillam suam quę accepit eam,

6 Eaq; aperta videt ipsum puerulum (ecce autem puer flebat) & miserta illius dixit, ex natis Hhebræorum hic *est*.

7 Tunc dixit soror illius ad filiam Parhhonis, an ibo vocatum tibi mulierem nutricem ex Hhebræis, quæ lactet tibi hunc puerulum?

8 Dicente verò filia Parhhonis, i, abiens illa adolescentula vocavit matrem ipsius pueruli.

9 Cui dixit filia Parhhonis, abducens puerulum hunc lactato eum mihi, & ego dabo mercedem tuam: [a] sic accipiens mulier illa puerulum illum, lactavit eum.

10 Cùm autem crevisset ille puerulus, adduxit eum ad filiam Parhhonis, cui erat filii loco: vocavitq; nomen ejus [b] Moschen, quia dicebat, ex aquis enim extraxi eum. [b] *id est, extractum: patronomasia.*

11 Erat autem diebus illis cùm creverat Mosche, ut exiret ad fratres suos & aspiceret onera eorum: cumq; videret virum Ægyptium percutientem virum Hhebræum e fratribus suis,

12 Et respiciens huc illuc videret neminem adesse, [a] percussit Ægyptium illum, & abscondit eum in arena.

13 Deinde exiens die postero, cùm ecce duo viri Hhebræi contenderent, dixit [a] iniquo, cur percutis proximum tuum?

14 Qui dixit, quis constituit te in virum principem & Judicem super nos? an occidere me [c] cogitas, sicut occidisti Ægyptium illum? idcirco timuit Moschē, quia dicebat, profectò innotuit res ista. [c] Heb. *dicit, nimirum in corde.*

15 Audiens verò Parhho [a] remisiam, quærebat ut interficeret Moschen: sed fugit Moschē metu Parhhonis ut habitaret in terra Midjanis, & [a] sedit ad quendam puteum.

16 [a] Præsidi autem Midjanitarum septem erant filiæ: quæ advenientes hauriebant *aquam* & implebant aqualiculos illius *putei*, ut adaquarent greges patris sui.

17 Supervenientibus verò pastoribus quibusdam & abigentibus eos, surgens Moschē defendit eas, & adaquavit greges [a] eorum.

18 Cùm itaque rediissent ad Rehhuelem [a] patrem suum, dixit, quare tam [d] citò rediistis hodie? [d] Heb. *festinastis redire.*

19 Quæ dixerunt, quidam Ægyptius eripuit nos e manu quorundam pastorum: etiámque [e] abundè hausit nobis & adaquavit ipsos greges. [e] Heb. *hauriendo hausit.*

20 Tum dixit ad filias suas, at ubi *est* ille? quāobrem reliquistis virum illum? vocate eum ut sumat cibum.

21 Acquievit tandem Moschē ut maneret cum hoc viro: qui dedit Tzipporam [a] filiam suam Moschi *uxorem*.

22 Cùmque peperisset filium, vocavit *Moschē* nomen ejus [f] Gerschomum: dicebat enim, peregrinus sum, in terram alienam *pulsus*. [f] *id est, peregrinum pulsum: compositavoce ex peregrinatione & peregrinationis causa.*

23 Fuit autem diebus illis, [a] qui multi *fuerunt*, cùm [a] mortuus esset Rex Ægypti, ut suspirarent filii Israëlis [a] præ servitute illa & vociferarentur: & [a] eorum clamor præ servitute illa ascenderet ad Deum ipsum.

24 Quamobrem [a] audiens Deus gemitum eorum, & recordatus Deus [a] fœderis sui cum Abrahamo, cum Jitzchako, & cum Jahhakobo,

25 [a] Respexit Deus filios Israëlis, & [a] cognovit Deus.

ANNOTATIO.

1 Quidam] *cujus nomen est Hhamram, uxoru vero Jocebed, infrà 6.20. & Num. 26.59.* Filiam Levi] *ex ipso Levi gentem Num. 26.58. ideo infrà 6.20. maritis amita dicitur. fuit enim Hhamram Kehathi filius, & uxor ejus Jocebed Kehathi soror, infrà 6.18. quod matrimonii genus deinde interdictum est lege, Levit 18.12.* 2 Bona forma] *hoc est, divinitus venustu. Act. 7.20. & Hebr. 11.23. quod præter naturalem corporis reddebat matrem diligentiorem ad vitam ejus procurandam, & filiam quoque Parhhonis movit ut eum inventum curaret sibi educandum, & pro filio haberet.* 3 Cùm non posset] *tum propter diligentem inquisitionem a Rege institutã, tum propter vicinos Ægyptios: mixti enim habitabant, ut infrà 3.22.* Accipiens] *sperabat enim hac ratione sine parentũ periculo servatum iri: hoc enim consilium divinitus fuisse immissũ eventus ipse declarat.* In alga] *ne nimis undis & ventu agitaretur.* Juxta ripã] *ut eo facilius ab aliquo reciperetur.* 5 Descendens] *alio quidem consilio, sed tamen Deo impulsore, ut expositum infantulum reciperet.* 9 Sic accipiens] *ita divinitus filium matri curandum datur citra utriusque periculum.* 11 Exiret] *interna vocatione Dei, in dies recognoscens fratres suos, & ad futuram liberationem se comparans, Act. 7.22.* Fratres suos] *Israëlitas, e quorum genere erat.* 12 Percussit] *id est, occidit jam quadragenarium, nec temerè, sed certo persuasus de vocatione sua, Act. 7.25.* 13 Iniquo] *id est, ei qui causam agebat malam: nimirum ut ad pacem eos compelleret, Act. 7.26.* 15 Rem istam] *hujus exprobrationem de cæde a Moyse commissa, Act. 7.29.* Sedit] *ex longiore fuga in tuto se recreans.* 16 Præsidi] *vide in Gen. 41.45.* 17 Eorum] *id est, omnium, puellarum & pastorum.* 18 Patrem] *i. avum, ut apparet ex Num. 10.29. Hebræis enim ut nepotes nomine filiorum, sta nomine patrum avi & majores continentur: sic neptes dicuntur filiæ, ver. 20.* 21 Filiam] *neptem filii sui Jethronu filiam, infrà. 3.1.* 23 Qui multi] *quadraginta ferè anni: tamdiu enim apud socerum mansisse apparet ex collatione Act. 7.23. cum Exod. 7.9. quod diserè exprimitur Act. 7.30.* Mortuus esset] *ac proinde liber esset Moschi in Ægyptum rediturus, infrà 4.19.* Præ servitute] *quæ etiam illo Rege mortuo durabat.* Eorum clamor] *id est, maximè clamarent præ maxima servitute: gravis enim afflictio sensum peccatorum (quæ eo erant afflictionis causæ) ineis excitavit, & ad implorandam Dei misericordiam movit: vide Num. 20.16.* 24 Audiens] *humanitus dictum ex judiciorum formula.* Fœderis sui] *Gen. 15.13. & 46.4.* 25 Respexit] *illos recognoscens ad fœdus suum pertinere, ut fœderatorum filios.* Cognovit Deus] *de causa, & statuit quod proximo capite explicat, & sequentibus exequitur.*

CAPUT III.

Moschen expresse a Deo vocatur in liberatorem populi, de ratione qua tum apud regem, tum apud Israëlitas agat instruitur: & de voluntate Dei contra adversantem Ægyptum, ac felice hujus legationis eventu præmonetur.

1 MOSCHEN enim pascens gregem Jithronis soceri sui Præfidis Midianitarum, cùm abducto grege illo post quoddam desertum, venisset ad [a] montem ipsum Dei [2] Chorebum:

2 Apparuit Angelus Jehovæ ei in flamma ignis e medio cujusdam rubi: cumque aspiceret, ecce rubus ille ardebat igne, nec tamen rubus consumebatur.

3 Itaque dicebat Moschen, divertam nunc ut videam visionem istam magnam, quare non [a] comburatur rubus iste.

4 Videns autem [a] Jehova ipsum divertere ad aspiciendum, inclamavit eum Deus e medio illius rubi, dicens, Moschen Moschen, qui dixit, ecce me.

5 Tum dixit *Deus*, ne appropinques huc: [a] extrahe calceamenta tua e pedibus tuis, nam locus in quo stas, [a] terra sancta est.

6 Deinde dixit, [a] Ego *sum* Deus patris tui, Deus Abrahami, Deus Jitzchaki, & Deus Jahhakobi: quapropter abscondit Moschen faciem suam ([a] nam timebat) ne intueretur deum ipsum.

7 Cui dixit Jehova, [b] probè vidi afflictionem populi mei qui *est* in Ægypto & clamorem eorum ab exactoribus ejus audivi: quin cognovi [c] dolores ei *allatos*.

8 Ideò [a] descendi ut [a] liberem eum e manu Ægyptiorum, & educam eum e terra illa in regionem [a] bonam & amplam: in regionem [a] affluentem lacte & melle, in locum Cenahhanæi, & Chittæi, & Emoræi, & Perizzæi, & Chivvæi, & Jebusæi.

9 [a] Nunc itaque, ecce clamor filiorum Israëlis pervenit ad me, atque etiam vidi oppressionem, qua Ægyptii opprimunt eos:

10 Nunc inquam adesdum, ut mittam te ad Parhhonem: deinde educito populum meum filios Israëlis ex Ægypto.

11 Dicenti verò Moschi ad Deum ipsum, [a] quis *sum* ego, ut eam ad Parhhonem, & ut educam filios Israëlis ex Ægypto?

12 Dixit, *Fac*, nam [a] ero tecum, & [a] hoc ipsum esto tibi signum, quòd ego miserim te: cùm eduxeris populum illum ex Ægypto, [a] servietis Deo juxta montem hunc.

13 Dixit autem Moschen ad Deum, ecce, me veniente ad filios Israëlis, cùm dixero eis, Deus patrum vestrorũ misit me ad vos: si dicerent mihi, quod *est* nomen ejus? [a] quid dicerẽ illis?

14 Dixit itaque Jehova ad Moschen, [d] Eheje, quia ero: dixit quoq; ita dices filiis Israëlis, Eheje misit me ad vos.

15 Edixitque iterum Deus Moschi, sic dicito filiis Israëlis, [a] Jehova Deus patrum vestrorum, Deus Abrahami, Deus Jitzchaki, & Deus Jahhakobi misit me ad vos: [a] hoc *est* nomen meum in seculum, & hoc memoriale meũ [e] in omnem ætatem.

16 [f] I & congregatis senioribus Israëlis dicito ad eos, Jehova Deus patrum vestrorum apparuit mihi, Deus Abrahami Jitzchaki & Jahhakobi, dicendo, [f] omnino rationem habeo vestri, & ejus quod fit vobis in Ægypto.

17 Quapropter dico, deducã vos ex afflictione Ægypti in regionem Cenahhanæi & Chittæi & Emoræi & Perizzæi & Chivvæi & Jebusæi, in regionem affluentem lacte & melle.

18 Sic auscultabunt voci tuæ: deinde accedens tu & seniores Israëlis ad Regem Ægypti, dicetis,

[a] *id est, sicut, qui propriè Sindi, id est, rubi dicitur, ab hac visione, infrà 19.1.*

[b] Heb. *vidèdo vidi.*

[c] Heb. *Dolores ejus.*

[d] *id est ero, vel sum futurum enim pro continuo tempore ac præsente usurpatur.*

[e] Heb. *ætatẽ ætatũ.*

[f] Heb. *visitãdo visitavi vos, & id quod, &c.*

dicetis ad eum, Jehova Deus Hebræorũ [a] obviam factus est nobis : nunc itaq; abire nobis liceat quęsumus itinere trium dierum in illud desertum, ut sacrificemus Jehovæ Deo nostro.
19 Ego autem novi *fore* ut nolit permittere vobis Rex Ægypti ut abeatis, ne quidẽ manu forti *pressus*:
20 Sed cùm extendens manum meam percussero Ægyptum omnibus [b] mirabilibus meis quę facturus sum in medio ejus, tum demum dimittet vos.
21 [§] Reddam verò gratiosum populum illũ in oculis Ægyptiorum: erit q; cum abibitis, ut non abeatis vacui.
22 [c] Petet enim unaquæque a vicina sua & ab hospita domꝰ suæ supellectilia argẽtea & supellectilia aurea & vestimẽta, quæ imponetis filiis vestris & filiabꝰ vestris: sic spoliabitis Ægyptũ.

§ Heb. *dabo verò gratiã hujus populo.*

ANNOTATIO.

1 Jithronis] *sive Chobabi Num.10.29. & Judic.4.11. filii Rebhuelis, ut suprà annotatum est, 2.18.* Montem Dei] *ita dictum, cùm propter visionem hanc, tum etiam quia in eum descendit Deus legem laturus populo, infrà 19.* 3 Comburatur] *id est, absumatur.* 4 Jehova] *Christus angelus Jehova, ver.1. vide in Genes.48.16.* 5 Extrahe calceam.] *idem mandatur Jehoshu.6.3. Simplicissima hujus ceremoniæ ratio videtur esse, ut pedum nuditas religionem animo incuteret.* Terra sancta] *ob præsentiam Dei sanctificantis, qua abeunte loci sanctitas tollebatur.* 6 Ego sũ Deus] *ita se affectissimis duis discernit, fœderis q; cum patribus initi memoriã renovat vide pendet populi, quæ hîc agitur, liberatio.* Nam timebat] *duæ sunt hujus timoris causæ, conscientiam mali nostri, exemplo Adami & Petri, Genes.3.10. & Luc.5.8. & majestatis Dei sublimitas, ad cujus præsentiam Angeli ipsi faciem obvelant, Jesaiæ.6.2.* 8 Descendi] *is jam adsum: humanitus dictũ, ut Genes.11.7.* Liberem] *secundũ promissionem, Gen.15.14 & 46.4.* Bonã] *ex promissione, Gen.13.15.* Affluentem] *id est, commendabilem copia præstantiaq; proventũ: hyperbole.*
9 Nunc itaque] *Finu præsentis visionis atque colloquii, ut Mosche demũ divinitus se jamjam ad populum Dei liberandum vocari intelligat.* 11 Quis sum] *Prima objectio Moschi, qua provinciam detrectat a persona sua, & a negotii gravitate.* 12 Ero tecum] *unico responso utramque difficultatem tollit. q.d. sufficientia tua erit a me, cui nihil est nimis arduum.* Hoc ipsum] *id est, hac ipsa visio rationem naturæ superans. alii aliter exponunt, sed hoc videtur simplicissimum.* Servietis Deo] *finem ostendit hujus liberationis quẽ spectat Deus, ut liberatos a servitute terrena deviniat ut sibi serviant: quod futurũ promittit designato & præfinito loco, ubi rationem declaraturus est qua sibi serviant.* 13 Quid dicturem] *Altera objectio, qua de de nomine quidem mittentis posse Israëlitas a se confirmari queritur.* 14 Eheje] *hoc nomine se cognoscendum proponit ab æterna essentia sua, qua ab omnibus quæ sunt in cælo terra & infra terram discernitur: quod explicatur Heb.13.8. & Apoc.1.8. qui est fuit & futurus est, heri & hodie & in perpetuum. Sic instruit Moschen, ut vocationi & missioni suæ fidem apud Israëlitas comparet, prædicando æternitatem mittentis conjunctam omnipotentiæ. Hebræum autem Eheje tanquam proprii retinuimus, quia ut proprium nomen eodem ver. paulò post subjicitur.* 15 Jehova] *hoc quoque nomen essentiæ proprium denotat æternitatem illius, & originem ac vim efficiendi ut sint quæcunque sunt: hoc autem subjungit præcedenti, quia usitatius & magis notum est.* Hoc est] *nimirum quod me dixi esse Eheje. Jehovam, & Deum patrum vestrorum.* 16 1 & congr.] *Quæ ratione instruit qua ratione obiturus sit legationem.* Senioribus] *officio, ut passim in Scripturis accipitur, hoc est, iis qui vel gubernatione vel doctrina reliquis præsunt. his primùm fuerunt conveniendi, ut per eos multitudo compararetur ad divina mandata utiliter a Mosche audienda, & ut Parhbonem nomine Dei totiusque populi conveniremt.* 18 Obviam factus] *Paralepsis, reticet enim quid qua ratione mandaverit, supplendũ tamen ex petitione sequente, & infrà 5.3.q.d. nobis nihil de hac re cogitantibus Deus noster obviam factus severè mandavit, ut hinc eximus ei sacrificaturi, cessantibus q; interminatus est pestem aut gladium.* Itinere trium] *nullum est in petitione mendacium: sed partem consilii sui Deus tyranno aperit, ut fiat inexcusabilis, partem celat, quia liberrimus est, ut Deut.2.28. Sic Schemuelem instruit 1.Schem.16.2. & 3. & loquitur Paulus Act.23.6.* 19 Novi] *hæc prædictione præmunit eos, ne repulsam inspectato passi animum abjicerent.* 20 Mirabilibus] *decem plagis, quæ sequentibus cap. explicantur.* 22 Petet] *nec vitiosa fraus, nec furtum hîc intervenit: nam Deus rerum omnium dominus, pro voluntate sua, rerum suarum usum quibus vult concedit, & in quos vult transfert: hu autem convenit cum promissione facta Abrahamo Gen.15.14.*

CAPUT IIII.

Mosche rursus impositum sibi munus diversis subterfugiis detrectat, miraculis tandem, & divinæ promissione, objurgatione, adjunctione fratris illius voluntatis Dei acquiescens suscipit: deinde uxorem liberosq; reducens ad socerum, in itinere propter neglectam filii circumcisionem a Deo sistitur, nec nisi illo circumciso dimittitur: tum impetratra a socero venia, cum fratre legationem prodigiis apud Israëlitas confirmatam feliciter obit.

1 [a] TUNC respõdens Mosche dixit, at ecce non credituri sunt mihi, neq; auscultaturi voci meæ: sed dicent, non apparuit tibi Jehova.
2 Dixit autem ad eum Jehova, quidnam est in manu tua? quo dicente, baculus,
3 [a] Dixit, abjice eum in terram, cumq; abjecisset eum in terram, [a] conversus est in serpentem: fugiebat q; Mosche [b] metu ejus.
4 Sed dixit Jehova ad Moschẽ, extẽdẽs manum tuam apprehende caudam ejus: cumque extensa manu sua apprehẽdisset eum, conversus est in baculum in manu ejus.
5 [a] Ut credant, *inquit*, apparuisse tibi Jehovam Deum patrum suorum, Deum Abrahami, Deum Jitzchaki, & Deum Jahhakobi.
6 Deinde rursus dicente Jehova ei, infer nunc manum tuam in sinum tuum: intulit manum suam in sinum suum, cumque eduxisset [a] ecce manus ejus leprosa, [a] *alba* ficut nix.
7 Dicente verò, refer manum tuam in sinum tuum, retulit manum suam in sinum suum: cumq; eduxit eam e sinu suo, ecce restituta est ut *reliqua* caro ejus.

[a] Heb. *fuit in serpentem.* [b] Heb. *a facie ejus.*

8 Hoc esto, inquit, si non crediderint tibi, neque auscultaverint voci & signo priori, ut credant voci & signo alteri.

9 Esto quoque, si non crediderint etiam duobus signis istis & nō auscultaverint voci tuæ, ut accipiens de aquis aliçujus rivi effundas in aridam: tunc convertentur aquæ illæ quas acceperis e rivo, convertentur in sanguinem in ipsa arida.

10 Dixit verò Moſche ad Jehovam, [c] *attende* ad me domine, 'non ſum vir [d] facundus, neque [e] unquam anteà fui, ne quidem ex quo locutus es cum ſervo tuo: ſed [f] impedito ore & impedita lingua ſum.

11 Tum dixit Jehova ad illum, 'quis ſtauit os homini? aut quis ſtatuere poteſt mutum aut ſurdum, aut [g] ſenſibus valentem aut cæcū? nónne ego *qui ſum* Jehova?

12 Nunc itaque i, & ego adero ori tuo, & docebo te quæ loqui te convenit.

13 Dicente autem *illo, attende* ad me Domine: 'mitte quęſo [h] per eum *quem* mittere te convenit:

14 Accenſus irâ Jehova contra Moſchen, dixit, 'annon Aharon Levites frater tuus eſt? ſcio illum [i] omnino valere eloquio: adeóque ecce ipſe prodiens obviam tibi, 'quando videbit te lætabitur [k] cum animo ſuo.

15 Itaque alloquitor eum & 'inſerito hæc verba ori ejus: de me autē, adero ori tuo & ori ejus, & docebo vos quæ facere vos cōveniet.

16 Nam alloquetur ipſe pro te populum: erit q; ut ipſe ſit tibi 'vice oris, tu verò iis es 'vice Dei.

17 Baculum autem iſtum accipito in manu tua, quo edas ſigna illa.

18 Abiens igitur Moſche reverſus eſt ad [l] Jetherum ſocerum ſuum, dixit q; ei, eam quæſo, & revertar ad fratres meos qui ſunt in Ægypto, ut videam an adhuc vivant ipſi: & dixit Jithro Moſchi, abi cum pace.

19 Cumq; edixiſſet Jehova Moſchi apud Midianitas, i, revertere in Ægyptum, mortui enim ſunt 'omnes homines illi qui quærebant animam tuam:

20 Accipiens Moſche uxorem ſuam & filios ſuos, 'impoſuerat eos aſino, ut reverteretur 'ipſe in terram Ægypti: acceperat q; Moſche 'baculum ipſum Dei in manu ſua.

21 Dixerat quoq; Jehova ad Moſchen, quandoquidem proficiſceris ut revertaris in Ægyptum, 'vide ut omnia illa prodigia quæ poſuero in manu tua, facias coram Parhhone: ſed ego 'obſtirmabo cor ejus, vt nolit dimittere populum illum.

22 'Tandem dices ad Parhhonē: ſic dicit Jehova: 'filius meus, 'primogenit' me' *eſt* Iſraël.

23 Sed cùm edicerem tibi, dimitte filium meum ut ſerviat mihi, renuiſti dimittere eum: ecce ego occiſurus ſum filium tuū, 'primogenitum tuum.

24 (Fuit autem in' illo itinere, in diverſorio quodam, ut' occurrens ipſi *Moſchi* Jehova quæreret morte afficere eum.

25 Sed cùm accipiens Tzippora [m] *cultrum* acutum, amputaſſet præputium filij ſui, quod admovit pedibus' illius dicens, certè' ſponſus ſanguinum es mihi:

26 Deſtitit *Jehova* ab illo: 'dixerat autem tunc ſponſū ſanguinū propter circūciſionem.)

27 'Edixerat item Jehova Aharoni: abi obviam Moſchi in deſertum: qui abiens occurrit ei juxta 'montem ipſum Dei & oſculatus eſt eum.

28 Tum retulit Moſche Aharoni omnia negotia Jehovæ ad quæ mittebat ſe, & omnia ſigna illa quæ præceperat ſibi.

29 Abiens itaque Moſche & Aharon, congregaverunt omnes ſeniores filiorum Iſraëlis.

30 Proloquente autem Aharone omnia verba illa quæ elocutus fuerat Jehova Moſchi, & edente ſigna illa ante oculos ipſius populi;

31 Credidit populus: cumque audirent Jehovam 'viſitaſſe nlios Iſraëlis, & vidiſſe afflictionem ipſorum, verticem inclinantes incurvaverunt ſe.

[m] *Qui lapidi acutum exponunt, vocis ambiguitate falluntur, quia ſic accipitur Jether. kel. 3. 9. pro cultro verò acuto, Jehoſchu. 5. 2. & 3. & Pſalm. 89. 44. nam ſæpe malis, & quidem paſtores, deſtitutos fuiſſe cultro tam neceſſario ad multa inſtrumento non eſt verſimile: quo inſtructos fuiſſe ſtultum uſi lapide.*

[c] Heb. *vide Gen. 43. 20.*
[d] Heb. *verborum.*
[e] Heb. *etiam ab hers, etiam a nudius tertio.*
[f] Heb. *gravii ore & gravi lingua.*
[g] *Hebræa vox ſignificat auditu valētē & viſu, cui præcedens & ſequens privativè opponuntur.*
[h] Heb. *per manum illius quem, manu communè multarum actionum inſtrumentum ſæpe adhibetur ad inſtrumentum ſignificandum, etiam ubi nihil opus eſt adminiſtratione manus: Synecdoche, ut infrà 9. 35*
[i] Heb. *quod eloquendo eloquitur ipſe.*
[k] Heb. *in corde ſuo.*
[l] *qui & Jithro dicitur frequentius, ut ſuprà 3. 1. & infrà hoc ver.*

ANNOTATIO.

1 Tunc reſpondens] *Tertia objectio, a perſona ſua eorumq; ad quos mittitur, ſe non eſſe ita rationibus inſtructum, ut fidem apud eos conciliet vocationi ſuæ.* 3 Dixit] *quæ coram illo edenda erant ad illos de Moſchu vocatione confirmandos, eadē hîc fieri jubet ad confirmandū Moſchen.* 4 Dixit] *efficaciter, metuentem liberans, & a fuga revocans.* Apprehende] *nam eodem baculo alia ſigna erant edenda, ut ver. 17.* 5 Ut credant] *ſimul iſtius miraculorum domi.* 6 Alba ſicut] *ſpecies lepræ eſt omnium deterrima, quæ cutē aſpergit albo maculo nivem referentibus: vide Num. 12. 10.* 7 Reſtituta] *in hoc poſitum eſt miraculū, quod ſubitò & affecta eſt manus, & curata morbo incurabili.* 8 Hoc eſto] *hæc in ſubſidium prioris miraculi.* 10 Non ſum vir] *Quarta objectio a perſona ſua ſe ineptum eſſe propter impeditum ſermonem.* 11 Quis ſtatuit] *Rationem Moſchu confutat Deus a potentia ſua, quæ domi ornat quos vult, & quos vult ſpoliat.* 13 Mitte quæſo] *Quinta objectio, deprecatio muneris a tenuitate ſua, Dei mittentis majeſtate, & negotii gravitate.* 14 Annon Aharon] *q. d. quorſum tot quæris ſubterfugia? quaſi non ſit tibi futurus ad manum vir eloquentiâ valens & tibi conjunctiſſimus Aharon germanus frater.* Quando videbit] *ad eſt, videns advenit ex te commiſſam vobis legationem; lætabitur & hilariter tecum eam ſuſcipiet: Synecdoche.* 15 Inſerito] *id eſt, de mandatu quæ a me acceperis, & iis quæ dicenda erunt, eum inſtruito.* 16 Vice oris] *id eſt, interpres tuus apud populum & Regem.* Vice dei] *hoc eſt, perſonam meam apud illi gereſ, exponens ei voluntatem meam: vide infrà 7. 4.* 19 Omnes homines] *cum Rex qui Moſchen quærebat ut eum interficeret, ſuprà 2. 15. cum vindices hominu occiſi: vide ſuprà 2. 23.* 20 Impoſuerat] *& deducēdos ad ſocerum ibi reliquerat: Paralepſis, nam ſicum habebat eos cùm verſaretur in deſerto: poſtea verò ad Moſchen reducntem ex Ægypto reduxit eos Jithro, infrà 18. 2. & ſequentibus.* Baculum ipſum] *de quo ſuprà ver. 4. & 17.* 21 Vide ut] *præmonet, ut ſuprà. 3. 19.* Obſtirmabo] *non tantum permittēdo, ſed etiam meo ſpiritu eum deſtituendo, conſilia & actiones ejus in ſimum miſi propoſitum dirigendo, & quibucunq; modu uſurus ſum ejus malitiam exacerbando. Sic Deus cauſa eſt obſtirmationis, Parhho peccati.* 22 Tandem] *vide infrà. 11. 1. & 12. 29.* Filius meus] *q. d. eſt vobis jus paternum in populum hunc, ut nō poſſis eum niſi tyrannicè detinere.* Promogenitus] *ſummè mihi dilectus.* 23 Primogenitum tuū] *omnibus hominū & animantiū in Ægypto quæ ad te pertinēt, infrà 12. 29.* 24 Illo itinere] *quo a deſerto uxorem cum liberis ad ſocerum reducturi accepturus ab eo deſcendendi veniam.* Occurrens] *id eſt, ejus mēdi impetum*

petum in eum faciens, ut ipse & uxor ejus intelligerent causam iræ divinæ esse neglectã circumcisionem filii.
25 Illius] *Moschu, in quem irata invehitur, & ægrè ferens quòd sibi necesse fuerit maritis causa filiolo sua manu vulnus infligere.* Sponsus sang.] *id est, te sponsum meum mihi sanguine filii cogis redimere.*
26 Dixerat] *verba Moschu, quibus declarat uxorem se sponsum sanguinum vocasse, quia filios circumcidi oportebat: quod Madianitidi de voluntate Dei non satis instructæ ingratum erat.* 27 Ediderat] *antequam Mosche in Ægyptum perveniret.* Montem ipsum Dei] *Chorebum, ut suprà 3.1. cùm Mosche relicta uxore & liberis profecturus in Ægyptum, eò pervenisset.* 31 Visitasse] *rationem eorum habuisse, & promissam Abramo liberationem Gen. 15.13. jam præstare statuisse.*

Caput V.

Mosche & Aharon legatione sua regi exposita, ut seditionu capita, cum objurgatione repelluntur: graviores labores Israëlitis præter diurnum pensum imponuntur: cujus causa operum curatores cæsi cùm frustrà apud Parhhonem questi essent, exacerbatis animis in cum Moschen & Aharonem, tanquam sui malis autoribus, & Moschen cum Deo expostulant, a quo placidè exaudiuntur & confirmatur Moschi.

1 Postea verò accedentes Moschen & Aharon dixerunt ad Parhhonem, ita ait Jehova Deus Israëlis, dimitte populum meum ut festum celebrent mihi in deserto illo.
2 Dicenti autem Parhhoni, quis *est* Jehova, cujus voci ausculter dimittendo Israëlem? non novi Jehovam, ideò etiam Israëlem non dimittam.
3 Dixerunt, Deus ipse Hhebræorum [a] obviam factus est nobis: liceat quæsumus nobis abire itinere tridui in illud desertum, ut sacrificemus Jehovæ Deo nostro, ne occurrens nos *aedat* peste aut gladio.
4 Tum dixit ad eos Rex Ægypti, Moschen & Aharon, quare abstrahitis populum hunc ab operibus suis? abite ad onera vestra.
5 Dicebat eum Parhho, en multus nunc *est* populus hujus terræ: & cessare faceretis eos ab operibus suis?
6 Præcepitq; Parhho eodem die, illis qui exactores agebant in populum, & moderatoribus ejus, dicendo,
7 Ne pergatis dare huic populo stramen ad faciendos lateres suos, sicut [a] anteà, ipsi eant & conquirant sibi stramen:
8 Summam verò laterum quam ipsi faciebãt anteà imponite eis, ne minuite ex eã: nã desides sunt, idcircò clamant ipsi dicendo, [b] liceat nobis ire sacrificatum Deo nostro.
9 [c] Aggravetur hæc servitus super homines istos, & operentur in ea, ut non attendant [c] verbis mendacii.
10 Egressi itaq; exactores ipsi populi & moderatores ejus allocuti sunt populum ipsum dicendo, ita ait Parhho: ego [c] non sum daturus vobis stramen.
11 Vos ite, accipite vobis stramen, undecunq; inveneritis: etsi non diminuitur de servitute vestra quicquam
12 Ita dispersus est populus ipse per totam terram Ægypti, ad conquirendum stipulam pro stramine.
13 Exactores autem urgebant dicendo, perficite operavestra, pensum diei die suo, sicut cùm adesset stramen:
14 Et cædebantur [d] moderatores filiorum Israëlis, quos illis præfecerãt exactores Parhhonis, dicendo, quare non perfecistis demensum vestrum faciendo lateres sicut anteà, [e] nec heri nec hodie?
15 Quamobrem accedentes moderatores filiorum Israëlis, clamaverunt ad Parhhonem, dicendo: quare facis ita servis tuis?
16 Stramen non datur servis tuis, lateres autẽ, inquiunt nobis, perficite: & ecce servi tui cæduntur, cùm culpa *sit* populi tui.
17 Qui dixit: desides estis, desides: idcircò vos dicitis, liceat nobis ire sacrificatũ Jehovæ.
18 Nunc itaq; abeuntes servite, stramen autem non dabitur vobis: summam tamen laterum datote.
19 Cùm autem moderatores filiorum Israëlis conspiderarent eos alloquendum esse [e] iniquè, *videlicet* ne diminuite de lateribus vestris, demensum diei die suo *date*.
20 Incidẽtes in Moschen & Aharonẽ (qui stabãt e regione ipsorũ, cùm exirent a Parhhone)
21 Dixerunt ad illos, [d] Cognoscat Jehova de vobis & judicet: qui [e] fecistis ut fœteat odor noster [e] ante oculos Parhhonis & ante oculos servorum ejus, [e] tradendo gladium in manum eorum ad occidendum nos.
22 [f] Reversus itaque Moschen ad Jehovam dixit, Domine, quare [f] malo affecisti populum hunc? quamobrem misisti me?
23 Nam ex quo veni ad Parhhonem & locutus sum nomine tuo, malo affecit populum hunc: & [g] prorsus non liberasti populum tuum.
24 Dixit verò Jehova ad Moschen, nunc videbis quid facturus sim Parhhoni: nam [f] per manum fortem dimittet eos, & per manũ fortem expellet eos e terra sua.

a Heb. *beri & mudiu tertius ut suprà 4. 20. & infrà vers. 8. & 14.*
b Heb. *sibimus sacrificabimus: ut infrà ver. 17.*
c Heb. *in malo.*
d Heb. *videat*
e Heb. *liberando non liberasti, id est, nullum adhuc liberationu vestigium impressisti. vide de hac formula in Gen. 3.4.*

ANNOTATIO.

1 Posteà] *quàm priore legationis parte apud Israëlitas functi sunt.* 2 Quis est] *ejusmodi responsum præduxerat Deus suprà 3.19.* 3 Obviam] *vide suprà 3.18.* 9 Aggravetur] *ita auget tyrannidem ex obfirmatione cordis, de qua suprà 4.21* Verbis mendacii] *sic Rex impius insignis verbum Dei, ut Psal. 2.3.* 10 Non sum datus] *id est, non sinam dari.* 14 Moderatores] *hinc apparet moderatores Israëlitas fuisse ab exactoribus Ægyptiis urgendo operi præfectos, a quibus deinde totius operũ ratio deposcebatur & in quos nisi præstitum esset animadvertebatur.* Nec heri nec] *q. d. neglectũ bidui est.* 16 Populi tui] *id est, Ægyptiorum, qui stramen non suppeditant, & pristinum tamen laterum numerum a nobis in dies exigunt.* 21 Fecistis ut fœteat] *hoc est, exosos nos reddidistis: vide Gen. 34.29.* Ante oculos] *hoc est, quàm longè nos vident aversantur nos.* Tradendo gladium] *q. d. vos autores estis ut nos odis armatis ipsi Ægyptios, & quasi nostris homicidæ utimini.* 22 Reversus] *relicta multitudine secedens ut privatim cum Deo expostularet* Malo affecisti] *graviore quàm tum fuit cùm non misisses me.* 24 Per

manum fort.] *id eſt, tam duram experietur & ſeuriet manum meam, ut non modò dimittere, ſed etiam vi expellere vos compellatur: vide complementum infrà 12.33.*

Caput VI.

Moſche cum amplioribus quàm antea mandatis ad Iſraëlitas remiſſus duriore ſervitute preſſos, nihil efficit: quamobrem Parhhonem iterum convenire juſſus metu ejuſdem eventum detrectat. Deinde ſuum, fratriſq; ſibi in collegam dati genus deſcribit.

1 ALLOQVENS autem Deus Moſchen, dixit ad eum, ego *ſum* Jehova.

2 'Apparueram quidem Abrahamo Jitzchako & Jahhakobo nomine 'Dei fortis omnipotentis: at nomine meo Jehova 'non cognitus ſum illis.

3 Atque etiam 'ſtabiliveram fœdus meum cum illis, me daturum illis terram Cenahhani, terram peregrinationum ipſorum, in qua peregrinabantur.

4 'Nunc etiam ego audio gemitum filiorum Iſraëlis quos Ægyptii ſervire cogunt: quare recordari volo fœderis mei.

5 Idcircò dic filiis Iſraëlis, ego *ſum* Jehova, itaque eximam vos [a] a ſubjectione onerum Ægyptiorum, & eripiam vos a ſervitute eorum: redimamque vos 'brachio exerto & 'judiciis magnis.

6 'Et aſſumens vos mihi in populum, ero vobis in Deum: ſic experiemini me eſſe Jehovam Deum veſtrum eximentem vos a ſubjectione onerum Ægyptiorum.

7 Denique introducã vos in eam terram quam 'ſublata manu mea *juravi* me daturum Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo: & dabo eam vobis 'in hæreditatem, 'ego *ſum* Jehova.

8 Quod cùm ita eloqueretur Moſche filiis Iſraëlis, non attenderunt ad Moſchen 'præ anguſtia ſpiritus & præ ſervitute dura.

9 Alloquente itaq; Jehova Moſchen, dicẽdo,

10 I, alloquere Parhhonem Regem Ægypti, ut dimittat filios Iſraëlis e terra ſua:

11 Locutus eſt Moſche coram Jehova, dicendo: 'en filii Iſraëlis nõ attenderũt ad me: quomodo ergo attenderet ad me Parhho, qui ſum 'præputiatus labiis?

12 Tamen allocutus eſt Jehova Moſchen & Aharonem: & 'mandata dedit eis ad filios Iſraëlis & ad Parhhonem Regem Ægypti, ad educendum filios Iſraëlis e terra Ægypti.

13 'Hi *ſunt* primarii familiarum paternatum ipſorum: filii Reubenis, primogeniti Iſraëlis, Chanoc, & Pallũ, Chetzron, & Carmi: hæ *ſunt* familiæ Reubenis.

14 Et filii Schimhhonis, Jemuel, & Jamin, & Ohad, & Jacin, & Tzochar, & Schaul filius cujuſdã Cenahhanitidis: hæ *ſunt* familiæ Schimhhonis.

15 Hæc autem *ſunt* nomina filiorum Levi per generationes ſuas, Gerſchon, & Kehath, & Merari: anni verò vitæ Levi *fuerunt* centum triginta ſeptem.

16 Filii Gerſchonis, Libni & Schimhhi per familias ſuas.

17 Filii verò Kehathi, Hhamram, & Jitzehar, & Chebron, & Hhuzziel: anni autem vitæ Kehathi *fuerunt* centum triginta tres.

18 Filii verò Merari, Machli & Muſchi: hæ *ſunt* familiæ Leviticæ *tribus* per generationes ſuas.

19 Accepit autem Hhamram Jocebedam 'amitam ſuam ſibi in uxorem, quæ pep erit ei Aharonem & Moſchen: anni verò vitæ Hhamrami *fuerunt* centum triginta ſeptem.

20 'Filii verò Jitzeharis, Korach, & Nepheg, & Zicri.

21 Et filii Hhuzzielis, Miſchaël, & Elrzaphan, & Sithri.

22 Poſtea accepit Aharon Eliſchebahham filiam Hhmminadabi ſororẽ Nachaſchonis ſibi in uxorem: quæ peperit ei Nadabum, & Abihu, & Elhhazarem, & Ithamarem.

23 Filii autem Korachi, Aſſir, & Elkana, & Abjaſaphi hæ *ſunt* familiæ *gentis* Korachææ.

24 Elhhazar quoque filius Aharonis accepit ſibi unã de filiabus Putielis, [b] *ut eſſet* ſibi uxor, quæ peperit ei Pinchaſum: hi *ſunt* primarii [c] paternarum familiarum Leviticarum per familias ſuas.

25 Hic ille Aharon & Moſche, quibus edixit Jehova, educite filios Iſraëlis e terra Ægypti 'per exercitus ſuos.

26 Ipſi iidem *ſunt* qui allocuti ſunt Parhhonem Regem Ægypti, ad educendũ filios Iſraëlis ex Ægypto: hic ille *eſt* Moſche & Aharon.

a Heb. *de ſub oneribus, ut verſ. 6.*

b Heb. *ſibi in uxorem.*

c Heb. *patrũ Levitarum.*

ANNOTATIO.

2 Apparueram] *per comparationem hanc paterfactionem qua ſe nunc filiis ſtatuit patefacere, illi longè præfert qua ſe patribus patefecit: nam patribus facta revelatio promiſſiones habuit, hæc promiſſorum exhibitionem erat habitura.* Dei fortis] *q.d. promiſſa amplexi ſunt fide, freti majeſtate meæ omnipotentiæ & omniſufficientia.* Non cognitus] *hoc eſt, non præbui me eu cognoſcendum, non quòd Jehovæ nomen ignoraverint, aut ipſe hoc nomine ſuas promiſſiones non obſignaverit (nam diſertè ſe nominat Abramo & Jahhakobo Geneſeos. 15.7. & 28.13. & Jitzchak invocat nomen Jehovæ. Geneſeos 26.25.) ſed quia nondum faciebat ut promiſſa exiſterent, quod deſignatur nomine Jehova. Significat enim exiſtentem per ſe, ex quo, in quo, per quem, & propter quem ſunt quæcunque ſunt, ut ſuprà. 3.15.* 3 Stabiliveram fœdus] *etiam definiens complementi tempus, Gen.15.13.* 4 Nunc etiam] *q.d. tertia cauſa accedit præſens Iſraëlitarum miſeria, quæ me movet ut eorum rationem habeam.* 5 Brachio exerto] *id eſt, potentiſſimè: humanitus dictum, quod proximè ſequentia explicant.* Judiciis magnis] *plagis, quibus judicia mea in Ægyptios exercebo.* 6 Et aſſumens] *finis liberationis, ut ſuprà 3.12.* 7 Sublata manu] *ut Gen.14.22.* In hæreditatem] *firma poſſeſſione, ut qua hæreditario jure poſſidentur.* Ego ſum Jeh.] *ut ſuprà ver.1. & 2.* 8 Præ anguſtia] *graviore quam antea, ut ſuprà 5.9. & 23. unde factum, ut Moſchi ad eos remiſſo non attenderint: ſed potius eo repulſo ſervitutem Ægyptiam propoſitæ libertati prætulerint, infrà 14.12.* 11 En filii] *Rurſus tergiverſatur ab exemplo Iſraëlitarum argumentans per comparationem minoris. q.d. ſi Iſraëlitæ qui te Deum ſuum profitentur & quorum hic ſalus agitur, te repulerunt, quid impius Parhho, qui ex hujus populi dimiſſione maximum damnum acciperet?* Præputia-

putiatus labiis] *id est, balbus: balbiè enim multæ superfluæ syllabæ excidunt, quæ velut præputium essent amputandæ ut purus efficeretur sermo.* 12 Mandata] *cap. seq.* 13 Hi sunt] *Digressio ad finem usque capitis, qua Mosche finem & fratris genus describens docet ex quo & quoto Jabhakobi filio sint nati, & quibus parentibus: quæ ad pleniorem cognitionem historiæ pertinent. Ordine autem a seniore Jabhakobi filio incipit donec ad eum veniat ex quo descendit: illos autem leviter percurrit eos tantùm nominans qui cum Jabhakobo descenderant, Gen. 46. in suo verò genere non tantùm posteros Levi commemorat qui cum Jabhakobo descenderant, sed ulterius pergit, donec ad se & fratrem suum perveniat.* 19 Amitam] *id est, filiam Levi, ut suprà 2.1.* 20 Filii verò] *hîc videretur fuisse Moschi subsistendum: sed tamen pergit recensere Leviticum genus, quia aliorũ quoq; notitia ad sequentes historias erat necessaria: ut Korachi Num. 16. Michaëlis & Elizaphanu Levit. 10. 4. filiorum Korachi Num. 26. 11. & in Psalmis passim, Nadabi & Abihu Levit. 10. Elhhazarii Numer. 20. Jthamaru. 2. Regum. 2. & Pinchasi Num. 25.* 25 Per exercitus] *id est, catervatim, pro ratione locorum ubi habitaverant & unde ejicerentur: nondum enim constituta fuerat respub. & in tribus distincta.*

CAPUT VII.

Deus Moschen quærulũ detrectantem urgens ut altera legationis parte fungatur, eum cum fratre contra obstinationem Regis præmunitum & signis instructum ad Parhhonem remittit: tum Rex præstigiis Magorum ad signum serpentis obstinatior facilius, plaga aquarum in sanguinem versarum percutitur, nec tamen a pertinacia sua desistit Magorum fascino excæcatus.

1 'FUIT ergo, qua die allocutus est Jehova Moschen in terra Ægypti,

2 Ut alloquente Jehova Moschen dicendo, 'ego *sum* Jehova: eloquere apud Parhhonem Regem Ægypti omnia quæ ego locuturus sum ad te:

3 Diceret Mosche coram Jehova, en, ego *sum* 'præputiatus labiis, quomodo ergo attenderet ad me Parhho?

4 Tum dixit Jehova ad Moschen, 'vide, constitueram te vice Dei Parhhoni: Aharonem verò fratrem tuum, ut esset [a] interpres tuus.

[a] Heb. *propheta.*

5 Tu 'loquitor quęcunque præcepero tibi: Aharon verò frater tuus alloquitor Parhhonem, ut dimittat filios Jisraëlis e terra sua.

6 Ego verò obdurabo cor Parhhonis, 'ut multiplicem signa mea & prodigia mea in terra Ægypti.

7 Sed cùm non auscultante vobis Parhhone appoſuero manum meam ad Ægyptum, educam 'exercitus meos, populum meum, filios Jisraëlis e terra Ægypti 'judiciis magnis.

8 Et experientur Ægyptii me esse Jehovam, cùm extendero manũ meam adversus Ægyptũ: sic educam filios Jisraëlis e medio ipsorum.

9 Quod fecit Mosche & Aharon: 'quemadmodum præceperat Jehova eis, sic fecerunt.

10 Mosche autem natus *erat* octoginta annos, & Aharon natus octoginta tres annos, cùm alloquerentur Parhhonem.

11 Allocutus enim est Jehova Moschen & Aharonem, dicendo:

12 'Cùm alloquetur vos Parhho dicendo, edite pro vobis prodigium, tum edicito Aharoni, accipe baculum tuum & projice coram Parhhone: vertetur in 'draconem.

13 Veniens itaque Mosche & Aharon ad Parhhonem, fecerũt ita ut præceperat Jehova: projecit enim Aharon baculum suum coram Parhhone & coram servis ejus, qui conversus est in draconem.

14 Tum vocavit etiam Parhho 'sapientes & præstigiatores: feceruntque ipsi quoque Magi Ægypti suis incantationibus 'similiter.

15 Projecerunt enim 'quisque baculum suum, qui conversi sunt in dracones: sed 'deglutivit baculus Aharonis baculos eorum.

16 Attamen obfirmatum est cor Parhhonis, ita ut non auscultaret illis, quemadmodũ 'prædixerat Jehova.

17 Deinde edixit Jehova Moschi, 'aggravatum est cor Parhhonis, renuit dimittere populum hunc:

18 'I ad Parhhonem hoc mane, ecce egreditur ad aquam: & consistens e-regione ejus ad ripam ipsius rivi, baculum qui versus fuerat in serpentem accipe in manu tua:

19 Et dicito ad eum, Jehova Deus Hhebræorum miserat me ad te ut dicerẽ, dimitte populum meum ut serviant mihi in ipso deserto: sed ecce non auscultasti adhuc.

20 Ita ait Jehova, hac re experiẽris 'me esse Jehovam, ecce ego percussurus sum baculo hoc qui *est* in manu mea superficiẽ aquæ quæ *est* in hoc rivo: sic convertetur in sanguinem:

21 Et pisces qui *sunt* in quovis rivo morientur, adeò ut fœteat rivus quisque: & 'defectisscentur Ægyptii *quærendo* quam bibant aquam ex aliquo rivo.

22 Dixit ergo Jehova ad Moschen, 'edic Aharoni, accipe baculum tuum, & extende manum tuam 'operaturam in aquas Ægyptiorum, in 'flumina earum, in 'rivos earum, & in 'stagna earum, denique in omnem congregationem aquarum illorũ, ut convertantur in sanguinem: eritq; sanguis in tota terra Ægyptiorum, etiam 'in *vasis* ligneis & in lapideis.

23 Fecerunt itaq; sic Mosche & Aharõ, ut præceperat Jehova: sublato enim baculo suo percussit aquam quæ *erat* in eo rivo ante oculos Parhhonis & ante oculos servorum ejus: & cõversæ sunt omnes aquæ quę *erant* in unoquoq; rivo in sanguinem.

24 Et piscibus qui erant in unoquoque rivo mortuis fœtuit unusquisque rivus, adeò ut non potuerint Ægyptii bibere aquam ex ullo rivo: erat enim sanguis ille per universum terram Ægyptiorum.

25 Sed 'fecerunt similiter Magi Ægypti incantationibus suis: quapropter obfirmatum est cor Parhhonis, adeò ut non auscultaret eis, quemadmodum prædixerat Jehova.

26 Avertens enim se Parhho rediit domum suam, nec [b] adjecit animum suum 'etiam ad istud.

[b] Heb. *apposuit cor.*

27 Effodiebant autem omnes Ægyptii circa rivum quemq; ad bibendum aquam: quia non poterant bibere ex aqua ullius rivi.

28 'Ita completum est septiduum, postquam 'percussit Jehova rivum illum.

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Fuit ergo] *hos tres versus historia series ostendit ad 7. caput pertinere. Hic enim Deus tergiversationi Moschi respondens, mandato repetito eum ad alteram muneris sui partem fungendam detrudit.* 2 Ego sum Jeh.] *Confutat objectionem Moschi a constantia & efficacitate sua. q.d. consilium non mutat, nam Jehova sum: repulsa verò Israëlitarum, Parhhonisve pertinacia liberationem populi non impedies aut remorabitur, nam facio ut etiam quæ non sunt existant.* 3 Præputiatus lab.] *ab insufficientia sua deprecatur: vide suprà 6.11.* 4 Vide]*q.d. jam huic incommodo remedium adhibui suprà 4.16.* 5 Loquitor] *Aharoni, ut suprà 4.15.* 6 Ut multiplicem]*hanc conjunctionem sic accipiendam apparet ex 9.16. infrà.* 7 Exercitus]*vide suprà in 6.25.* Judicijs]*vide suprà in 6.5.* 9 Quemadmodum]*vide Gen. 6.22. hæc autem per prolepsin continens quæcunque infrà usque ad cap. 12. describuntur.* 12 Cùm alloquetur]*isdem signis jubet probare Parhhoni vocationem suam, quibus populo probaverant: vide suprà cap. 4.* Draconem]*i. serpentem, ut ver. 18.* 14 Sapientes]*vide Gen 41.8.* Similiter]*in specie, ac non re ipsa, nam oculos Ægyptiorum mentes præstringebant.* 15 Quisque]*duos nominat Apostolus 2. Tim. 3.8. fortè præcipuos inter adversarios Moschi, quorum etiam Hebræi meminerunt in Talmud, de oblationibus cap. 9.* Deglutivit] *ut baculus amissis & præstigijs evanescentibus, Moschi & Aharon victores manerent, & Parhho fieres inexcusabilis.* 16 Prædixerat]*suprà ver. 6.* 17 Aggravatum]*id est, quis prius difficilis erat ad populum dimittendum, jam difficilior efficitur est, opere meo quasi pondere accedente, ut difficilius quàm antè moveatur.* 18 I ad Par.]*hoc enim vel nocte vel summo diluculo edixisse videtur. q.d. sine mora hoc ipso mane mandatum exequere.* 20 Me esse Jehovam] *quem ignorare dixisti. suprà. 5.2. Jam quia verbu & signis particularibus apud eum nihil prestabatur, ad plagas venitur, quarum hæc prima est. Ostendit autem se Jehovam esse non tantùm insligendo, sed etiam prænuntiando plagas, quas pronunciat as ne ipse quidem Parhho possit effugere.* 21 Deficiscentur]*similem vide phrasin Gen. 19.11. hinc autem collige Israëlitis non fuisse ademptum aquarum usum, ut fodere sicut Ægyptii cogerentur.* 22 Edic Aharom] *nam per Aharonem denunciabantur & edebantur miracula, suprà ver. 4. & 13. itaque quod ver. 18. Moschi mandatum est ut baculum in manu acciperet, fuit ut Aharoni traderetur.* Operatur ā]*non enim eum jubet percutere omnes equas Ægypti. sed eam quæ præsens erat percutiendo, divinam maledictionem inde in omnes aquas diffusam intrepidè testatam facere percutionis signo: Synecdoche.* Flumina]*fluenta, brachia, & ostia Nili.* Rivos]*colliquias & aquæ ductus arte humana paratos.* Stagna] *aquas resides ad lina macerande, aquationem, & alios usus humanos.* In vasis]*ut solent aquæ per domos asservari ad privatos usus.* 25 Fecerunt]*ut sup. ver. 14. Aquas autem sumpserunt e fossis quas cogebantur Ægyptii potus causâ fodere, de quibus ver. 27. nam alioqui solus Nilus Ægypto potum præbet, teste Plinio lib. 6. natu. hist. cap. 29.* 26 Etiam ad] *ut neque adjecerat animum ad baculum serpente commutatum ver. 14.* 28 Ita completum] *id est, postquàm ita percussa sunt aquæ, mutatæ in sanguinem manserunt totum septidium, quo duravit labor Ægyptiorum in effodiendis aquis.* Percussit]*id est, Aharone percutiente in sanguinem convertit.*

CAPUT VIII.

Parhhoni populum Dei pertinaciter detinenti secunda tertia & quarta plaga ranarum, pediculorum, feræcumq; animalium colluvies denunciata immittitur: qui nihilominus obdurato animo, licèt verbu aliter præ se ferat, in pristina pertinacia persistit.

1 DEINDE edixit Jehova Moschi, i ad Parhhonem & dicito ad eum: ita ait Jehova, dimitte populum meum ut serviant mihi.

2 Quòd si tu renues dimittere, ecce ego verberaturus sum totam oram tuam ranis.

3 Nam abundè producet rivus quisque ranas, quæ ascendent & ingredientur domum tuam & conclave cubilis tui, & in lectum tuum: in [a] domos quoque servorum tuorum & in domos populi tui, etiam in furnos tuos & in mactras tuas.

a Heb. *domū.*

4 Sic contra te, & contra populum tuum, & contra omnes servos tuos ascendent hæ ranæ.

5 Dixitque Jehova ad Moschen, edic Aharoni, extende manum tuam cum baculo tuo [b] *operaturā* in ipsa flumina, in rivos, & in stagna: ita fac ut ascendant ranæ super terram Ægyptiorum.

b Heb. *ad quando.*

6 Itaque extendit Aharon manum suam *operaturam* in aquas Ægyptiorum, & ascendentes ranæ operuerunt terram Ægyptiorum.

7 Sed fecerunt [c] similiter Magi ipsi incantationibus suis, fecerunt enim ut ascenderent ranæ super terram Ægyptiorum.

8 Accersens autem Parhho Moschen & Aharonem, dixit, supplices orate Jehovam ut auferat ranas istas a me & a populo meo: & dimittam hunc populum ut sacrificent Jehovæ.

9 Dixit verò Moschi Parhhoni gloriam assume supra me: [b] intra quod templus supplex orabo ipsum pro te, & pro servis tuis, & pro populo tuo, ut excindat ranas istas a te & a domibus tuis, stantū in unoquoq; rivo relinquantur.

10 Quo dicente, intra crastinum: dixit Moschen, secundum verbum tuum *fiet*, ut experiaris neminem esse parem Jehovæ Deo nostro.

11 Tunc recedent istæ ranæ a te & a domibus tuis & a servis tuis & a populo tuo, tantùm in unoquoque rivo relinquentur.

12 Sic exivit Moschen & Aharon a Parhhone: inclamavitq; Moschen Jehovam propter illas ranas quas imposuerat Parhhoni.

13 Fecit autem Jehova secundum sermonem Moschi, nam mortuæ sunt ranæ e domibus, & ex villis, & ex agris ipsis.

14 Quas colligebant Ægyptii [c] acervatim, adeò ut fœteret ipsa terra.

c Heb. *acervos acervos, id est, permultos acervos: videtur Gen. 14.10.*

15 Sed cùm vidit Parhho aliquam esse respirationem, [d] aggravans cor suum non auscultavit eis, quemadmodum prædixerat Jehova.

16 Quamobrem dixit Jehova ad Moschen, edic Aharoni, extende baculum tuum & percute pulverem terræ: ut convertatur in pediculos per totam terram Ægyptiorum.

17 Qui fecerunt ita: extendens enim Aharon ma-

manum ſuam cum baculo ſuo percuſſit pulverem terræ, & extitit pediculorum copia in hominibus & in jumentis: totus pulvis terræ erant pediculi in tota terra Ægyptiorum.

18 Laborantes verò ſimiliter Magi incantationibus ſuis ut producerent pediculos, non potuerunt: ſic fuit illa pediculorum multitudo in hominibus & in jumentis.

19 Et quamvis dicerent Magi ad Parhhonẽ, digitus Dei hic *eſt*, obſirmatum tamen eſt cor Parhhonis ut non auſcultaret illis, quemadmodum prædixerat Jehova.

20 Deinde edixit Jehova Moſchi, maturè ſurge hoc mane, & te iſtens coram Parhhone (ecce egreditur ad aquã) dicito ad eum: ita ait Jehova, dimitte populum meum ut ſerviant mihi.

21 Nam niſi dimittas populum meum, ecce ego emiſſurus ſum in te & in ſervos tuos, & in populum tuum, & in domos tuas quandam colluviem *animalium*: adeò ut impleantur domus Ægyptiorum illa colluvie *animalium*, atque etiam tellus ipſa ſuper quam illa *animalia* erunt.

22 Sed excipiam in die illo terram Goſchenis in qua populus meus moratur, ut nõ ſit ibi colluvies *animalium*: quo cognoſcas me Jehovam eſſe in medio hujus terræ.

23 Sic ponam redemptionis indicium inter populum meum & inter populum tuum: intra craſtinum futurum eſt ſignum hoc.

24 Fecitque Jehova ſic: advenit enim colluvies *animalium* gravis in domum Parhhonis & domum ſervorum ejus, adeò ut in tota regione Ægyptiorum corrumperetur terra ab iſta colluvie *animalium*.

25 Tunc accerſens Parhho Moſchen & Aharonem, dixit, euntes ſacrificate Deo veſtro in hac terra.

26 Dixit verò Moſche, non cõvenit ſic facere: nam quod abominationi eſt Ægyptiis, *fortaſſis* ſacrificaturi ſumus Jehovæ Deo noſtro: ſi ſacrificaremus id quod eſt abominationi Ægyptiis ante oculos eorũ, nónne lapidaturi eſſent nos?

27 Itinere tridui liceat nobis ire in ipſum deſertum, ut ſacrificemus Jehovæ Deo noſtro, quemadmodum edixerit nobis.

28 Dicenti autem Parhhoni, ego dimittam vos ut ſacrificetis Jehovæ Deo veſtro in ipſo deſerto, tantummodo ullo pacto ne longius abeatis: ſupplices orate pro me.

29 Dixit Moſche, ecce ego mox egreſſus abs te ſupplex orabo Jehovam ut recedat hæc colluvies *animalium* a Parhhone, a ſervis ejus, & a populo ejus: cras: tantummodò ne pergat Parhho illudere, non dimittendo populum ut ſacrificandum Jehovæ.

30 Egreſſus ergo Moſche a Parhhone, cùm ſupplex oraret Jehovam:

31 Fecit Jehova ſecundum verbum Moſchis: nam receſſit colluvies iſta *animalium* a Parhhone, a ſervis ejus, & a populo ejus, ne unum quidem relictum eſt.

32 Attamen aggravavit Parhho cor ſuum etiam hac vice, neque dimiſit populum hunc.

d Heb. *redẽptionem: ſic Circumciſio fadus & ſignum dicitur Ge. 17. parva pecus Poſacib, infrà 12. arca fœderis Dei, Pſal. 24. & alibi: Syrecdoche.*

e Heb. *elongando me elongetis vos eundo.*

ANNOTATIO.

4 Contra te] *contra Iſraëlitas verò minimè.* 5 Operaturam] *vide ſuprà 7.22.* 7 Similiter] *vide ſuprà 7.25.* 9 Gloriam aſſume] *q. d. etſi non debetur tibi hæc gloria, ut præſcribas mihi tempus quo ranas a te auferri vis, per me tamen aſſumas licet: ſic obiter pungit Parhhonem, qui fruſtra in ſui Magna gloriatus erat, dixob. præterea locu hæc locutio (id, hoc ſenſu, legitur Judc. 7.2. & Jeſcha. 10.14.* Intra quod] *q. d. præſcribe tempus quantumvis ſit exiguum, ut illuſtrior ſit divina virtus.* 10 Experiaris] *ac promãſſas inexcuſabilu.* 11 Relinquentur] *ut ibi erant ante immiſſam plagam.* 15 Aggravans] *id eſt, ſeipſum in pertinacia confirmans ſtatuit ſe prabere inexorabilem: vide ſuprà 7.17.* Prædixerat] *ſuprà 7.6.* 17 Totus pulvis] *id eſt, ubiq; in eo regno fuerunt pediculi pulveri terræ commixti: hyperbole.* 19 Digitus Dei] *virtus Dei non humana induſtria facta hoc: ſic horum confeſſione Parhho ſit inexcuſabilu, ut 1. Schem. 6.9.* 21 Colluviem animalium] *damnum afferentium: illi enim corrumpebatur terra, & Ægyptii abſumebantur infrà ver. 24. & Pſal. 78.45. alioqui non fuiſſet plaga.* 22 Me Jeho.] *ut ſuprà 5.2. & 7.20.* In medio] *id eſt, autorem plagarum quibus hæc terra afficitur.* 24 Gravis] *numeroſa, ut Gen. 13.2. & 50.9.* 26 Fortaſſis ſacrin.] *verbum hoc dubitantis eſſe apparet ex eo quod aperte dicit ſe ignorare quibus rebus futurum eſſet ut ſerviant Jehovæ infrà ver. 27. & 10. 16.* Si ſacrificaremus] *Ratio: Ægyptii non tantùm a ſacrificiis, verùm etiam a cæde iſtarum rerum abhorrent: ideóque graviſſimum nobis periculum ab Ægyptiis imminueret.* 27 Itinere tridui] *concluſiva mandato Dei minimè diſcedendum, ut ſuprà 5.3.* 28 Pro me] *ut amoveatur hæc plaga, ut ſuprà ver. 8.* 29 Pergat Parhho] *ut capit in ranarum plaga, ſuprà ver. 15.* 32 Aggravavit] *ut ſuprà ver. 15.*

CAPUT. IX.

Parhhoni obſirmato tres aliæ graviores plagæ, peſtis, ulcera, & grando, denunciatæ immittuntur, quarũ tertia illis extorqueatur quidem qualiſcunq; ſui peccati & ſuorum, at juſtitiæ Dei confeſſio: ſed tamen ad obſtinatum ſuum ingenium redit.

1 DEINDE edixit Jehova Moſchi, i ad Parhhonem, & dicito ad eum: ita ait Jehova Deus Hebræorum, dimitte populum meum ut ſerviant mihi.

2 Quòd ſi tu renues dimittere, & adhuc tu vi retinebis eos:

3 Ecce manus Jehovæ futura eſt in pecus tuum quod *erit* in agro, in equos, in aſinos, in camelos, in armenta, & in greges: peſtis gravis valdè.

4 Diſcrimen autem ponet Jehova inter pecus Jiſraëlitarum & inter pecus Ægyptiorum: non enim morietur ex omnibus *quæ ſunt* filiorum Jiſraëlis quicquam.

5 Conſtituitque Jehova certum tempus, dicendo, cras facturus eſt Jehova rem iſtam in hac terra.

6 Fecit itaque Jehova rem illam poſtero die, adeò ut moreretur omne pecus Ægyptiorum: de pecore verò filiorum Jiſraëlis ne unũ quidem morieb atur.

7 Et quamvis mittens Parhho *obſervaret* quòd ecce non moriebatur e pecore Jiſraëlitarum vel unum: tamen aggravatum eſt cor Parhho-

Parhhonis, neque dimisit populum.

8 Quapropter edixit Jehova Moschi & Aharoni, sumite vobis [a] plenos pugnos vestros favilla fornacis: quam spargat Mosche versus cœlum ante oculos Parhhonis:

9 Et erit in [a] pulvisculum spargentem sese per omnem terram Ægypti: eritque super homines & super jumenta in ulcus [b] erumpens [a] mul. tu pustulis in tota terra Ægyptiorum.

10 Accepta itaque favilla cujusdam fornacis steterunt coram Parhhone, sparsitque illam Mosche versus cœlum: sic fuit ulcus, pustulæ multæ, *quibus* erumpebat in hominibus & jumentis:

11 Adeò ut non possent ipsi Magi consistere coram Mosche propter illud ulcus: erat enim ulcus illud in ipsis Magis, ut in tota Ægypto.

12 Sed obsirmavit Jehova cor Parhhonis, ut non auscultaret eis, quemadmodum [a] prædixerat Jehova Moschi.

13 Deinde edixit Jehova Moschi, maturè surgens hoc mane te siste coram Parhhone: ac dicito ad eum, ita ait Jehova Deus Hhebræorũ, dimitte populum meum ut serviant mihi.

14 Quoniam [a] hac vice ego immissurus sum [a] omnes plagas meas [a] in cor tuum, & in servos tuos, & in populum tuũ, ut experiaris non esse parem mihi in universa terra.

15 Modò enim cùm extendi manum meam, [a] percussissem etiam te & populum tuum peste illa: sic fuisses excisus de terra.

16 Veruntamen propterea feci ut restares, ut [a] ostendam in te virtutem meam: & ut [a] *populus meus* enarret nomen meum in tota terra.

17 Adhuc tu teipsum extollis in populum meum, ut non dimittas eos?

18 Ecce ego demittam pluviam sub hoc tempus cras, & grandinem gravem valdè, cui par non fuit in Ægypto ex quo die fundata fuit usque adhuc.

[a] Heb. *mitte, congrega.*

19 Nunc itaq; [a] mitte [a] congregatum pecus tuum & quicquid *est* tibi in agro: quicunq; homo aut jumentum invenietur in agro, neq; receptus fuerit in domum, descendente super eos illa grandine, utique morietur.

20 Quisquis ex servis Parhhonis timuit verbum Jehovæ, fecit ut confugerent servi sui, & pecus suum in domos:

21 Quisquis verò non adjecit animum suum ad verbum Jehovæ, reliquit quoque servos suos, & pecus suum in agro.

22 Edixit ergo Jehova Moschi, extende manum tuam versus cœlum, ut sit grando in tota terra Ægyptiorum: super homines, & super jumenta, & super omnes herbas agri in terra Ægyptiorum.

23 Et extendente Mosche baculum suũ versus cœlum, Jehova edidit [a] sonos & grandinem, & obibat ignis per terram: ita demisit Jehova Deus pluviam cum grandine super terram Ægyptiorum.

24 (Erat autem grando & ignis [d] quise accendebat in medio illius grandinis, gravis admodum: cui par non extitit in tota terra Ægypti, ex quo fuit gentis *alicujus*)

[d] Heb. *qui se accipiebat.*

25 Cæcidit; illa grando in tota terra Ægyptiorum quicquid *erat* in agro tam homines quàm jumenta: omnem quoque herbam agri læsit illa grando, & omnem arborem agri fregit.

26 Tantummodo in terra Goschenis, ubi *erant* filii Jisraëlis, non fuit grando.

27 Quapropter mittens Parhho qui accerseret Moschen & Aharonem, dixit ad eos, [a] peccavi hac vice: Jehova justissimus, ego verò & populus meus improbissimi *sumus*.

28 Supplices orate Jehovam (nam satis *est*) ne pergant esse soni Dei & grando: tum dimittam vos, & non [e] ultrà manebitis.

[e] Heb. *addàtis manere.*

29 Dixit verò ad eum Mosche, cùm egressus hac civitate expandero manus meas ad Jehovam, soni illi cessabunt & grando non erit amplius, & experieris Jehovæ esse terram hanc.

30 De te autem & servis tuis, novi quòd [a] nõdum timebitis ob præsentiam Jehovę Dei.

31 Linum autem & hordeum læsum fuit: quia [f] hordeum in culmum *assurrexerat*: & linum in calamum:

[f] Heb. *hordeum erat culmus, & linũ calamus.*

32 Triticum verò & zea non erant læsa, eo quòd [g] latentia erant *sub terra*.

[g] Heb. *obscura, id est, nondum proditura.*

33 Itaque Mosche a Parhhone egressus urbe, expandit manus suas ad Jehovam: cessaverunt que soni illi & grando, & pluvia non est effusa in terram.

34 Parhho autem videns cessasse pluviam illam & grandinem & sonos, perrexit peccare: aggravavit enim cor suum, ipse & servi ejus,

35 Adeò ut obsirmato corde Parhho non dimitteret filios Jisraëlis: quemadmodum [a] prædixerat Jehova [b] per Moschen.

[b] Heb. *per manum Moschi: vide supra 4.13.*

Annotatio.

3 Manus Jehovæ] *id est, pestis a Deo irato immissa, ut finis versus explicat.* 8 Quapropter] *hæc plaga sicut & tertia supra 8.16. & nona infrà 10.21. sine denuntiatione immissa est.* 9 Pulvisculum] *id est, non subsidebit, sed velut flos tenuissimus pulveris huc illuc volitabit, & defundetur per totam Ægyptum.* Erumpens] *nondum maturum, quo tempore dolorem affert gravissimum.* Multis pustulis] *q.d. non unum in unoquoque, sed multa.* 12 Prædixerat] *supra 4.21.* 14 Hac vice] *jam nunc, & in posterum.* Omnes plagas] *reliquas, quibus ad dimittendum populum cogendus es.* In cor] *id est, sta graviter & alte, ut tuum ipsius cor transverberent, non leviter pungant velut extremam cutem.* 15 Percussissem] *nam pecus tantùm percusserat ver. 3. & 6. Reddit autem rationem cur eadem plaga homines non percusserit.* 16 Ostendam in te] *ita intelligendum esse ostendit Mosche infrà 14.17 & 18. & Apostolus Rom. 9.17. cujusmodi reperiuntur multa.* Populus meus] *ita vertendum docet Mosche infrà 10.2. Apostolus autem activum passive reddidit, evidentiæ & sensui rationem habens, quæ duo illa sunt ἀπίστροφα.* 19 Congregatum] *duabus de causis hoc indicit, tum ut eum evincat sua beneficentia cum ingrato ejus animo certans, tum ut magnitudinem futuræ grandinis amplifices. q.d. si unquam rebus tuis in agro metuendum fuit, jam certè est.* 23 Sonos] *id est, tonitrua, ut infrà 19.16.* 27 Peccavi hac vice] *id est, nunc demum cogor fateri me peccasse, & Jehovæ justitiam, mihi verò ac meis improbitatem tribuere.* 30 Nondum timebitis] *ut confirmatur eventu ver. 35.* 35 Prædixerat] *utrumque, cessationem plagæ, & pertinaciam Parhhonis, supra ver. 29. & 30.*

CAPUT

Caput X.

Moſche pleniùs a Deo de pertinacia Parhhonis monitus & confirmatus, unam ei plagam denuntiat, duas immittit, locuſtarum & tenebrarum: quarum priore in confeſſionem peccati, altera verò in graviſſimas contra Moſchen minas erumpit.

1 DEINDE edixit Jehova Moſchi, i ad Parhhonem: quamvis ego aggravaverim cor ejus & cor ſervorum ejus, ut edam ſigna mea hæc in medio ejus,

2 Et ut enarres [a] audiente filio tuo & filio filii tui, quę præclarè geſſero in Ægyptios, & ſigna mea quæ edidero in eis: [e] ita cognoſcatis me eſſe Jehovam.

3 Veniens itaq, Moſche & Aharon ad Parhhonem, dixerunt ad eum, ſic ait Jehova Deus Hhebræorum, quouſque renuis [e] abjicere te ob præſentiam meam? dimitte populum meum, ut ſerviant mihi.

4 Quòd ſi tu renues dimittere populum meum, ecce ego inducturus ſum cras locuſtas in oram tuam:

5 Quæ operient [b] aſpectum terræ, ita ut non poſſit quiſquam videre terram: abſumentque [e] reſiduum quod evaſit, quod relictum eſt vobis a grandine, etiam abſument omnem arborem, quicquid oritur vobis ex agro:

6 Præterea implebunt domos tuas, domoſque omnium ſervorum tuorum, deniq; domos omnium Ægyptiorum, qualem *plagam* non viderunt patres tui, aut patres patrum tuorum, a die quo extiterunt ſuper terram uſque in diem hunc: deinde avertens ſe exibat a Parhhone.

7 Sed cùm dixiſſent ſervi Parhhonis ad eum, quouſque erit hic nobis [e] in laqueum? [e] dimitte hos homines ut ſerviant Jehovæ Deo ſuo: an nondum cognoſcis periiſſe Ægyptum?

8 Reductus eſt Moſche & Aharon ad Parhhonem: qui dixit ad eos, [c] ite ſervitum Jehovę Deo veſtro: [d] quinam *ſunt* illi qui abituri ſunt?

9 Dicente verò Moſche, cum pueris noſtris & cum ſenibus noſtris abeundum eſt nobis, cum filiis noſtris & cum filiabus noſtris, cum gregibus noſtris & cum armentis noſtris abeundum eſt nobis, quia feſtum Jehovæ [e] nobis *indictũ eſt*.

10 Dixit ad eos, [e] Ita ſit Jehova vobiſcum, ut ſum dimiſſurus vos & parvulos veſtros: conſyderate, nam [e] malum *eſt* ante faciem veſtram.

11 Non ita *fiet*, ite nunc qui viri *eſtis* & ſervite Jehovæ, nam [e] id vos poſtulabatis: ſic [e] expulit eos a facie Parhhonis.

12 Tunc edixit Jehova Moſchi, extende manum tuam contra terram Ægyptiorum pro locuſtis, ut aſcendant ſuper univerſam terram Ægyptiorum: & abſument omnem herbam ejus terræ, quicquid reliquerat grando illa.

13 Extendente ergo Moſche baculum ſuum contra terram Ægyptiorum, Jehova adduxit [e] Eurum in eam terram toto die illo & tota illa nocte: mane erat cùm Eurus ille apportaſſet locuſtas.

14 Et aſcendentes locuſtæ illæ ſuper vniverſam terram Ægyptiorum, reſederunt in tota terra Ægyptiorum [f] numeroſæ valdè: ante eas non fuerunt ſic locuſtæ ut hæ, & [e] poſt eas non ſunt futuræ ſic.

15 Operiebant enim aſpectum totius terræ illorum, ita ut obſcuraretur terra, abſumebantq; omnem herbam terræ illorum, & omnem fructum cujuſvis arboris, quicquid reſiduum fecerat grando illa: neque reſidua facta eſt ulla viriditas in ulla arbore aut in herba agri per totam terram Ægyptiorum.

16 Quapropter Parhho [g] feſtinanter accerſens Moſchen & Aharonem, dixit, [e] peccavi in Jehovam Deum veſtrum & [e] in vos.

17 Sed nunc, condona quæſo peccatum meum [e] tantùm hac vice: & ſupplices orate Jehovam Deum veſtrum, ut amoveat a me tantummodò [e] mortem hanc.

18 Quamobrem *ille* egreſſus a Parhhone, cùm ſupplex oraſſet Jehovam,

19 [h] Immiſit ex adverſo Jehova ventum [i] Occidentalem vehementem valdè, qui ſublatas locuſtas illas [e] defixit in mare algoſum: non relicta eſt locuſta una in tota terra Ægyptiorum.

20 Sed [e] obfirmavit Jehova cor Parhhonis, ita ut non dimitteret filios Jiſraëlis.

21 Deinde edixit Jehova Moſchi, extende manum tuam verſus cœlum, ut ſint tenebræ ſuper terram Ægyptiorum, & [e] *quivis* palpare poſſit tenebras.

22 Extendente itaque Moſche manum ſuam verſus cœlum, extiterunt tenebræ caliginoſæ in tota terra Ægyptiorum tribus diebus.

23 [e] Non videbant [k] alter alterum, neq; ſurgebat ullus a loco ſuo tribus diebus: at omnibus filiis Jiſraëlis erat lux in habitationibus eorum.

24 [e] Deinde acceſſivit Parhho Moſchen, ac dixit, euntes ſervite Jehovę, tantùm greges veſtri & armenta veſtra [e] ſiſtuntor: etiam parvuli veſtri abeunto vobiſcum.

25 Sed dixit Moſche, etiam tu permiſſurus es in manu noſtra victimas & holocauſta, quæ faciamus Jehovæ Deo noſtro.

26 Ideò etiam pecora noſtra eant oportet nobiſcum, non relinquetur *vel* ungula, quia ex eis accepturi ſumus ut ſerviamus Jehovæ Deo noſtro: nam nos ignoramus [e] quo colere nos oportebit Jehovam, donec perverenimus illuc.

27 Obfirmavit verò Jehova cor Parhhonis, adeo ut nollet dimittere eos.

28 Nam dixit ei Parhho, apage a me: cave tibi, [l] ne deinceps intuetor faciem meam, nam quo die intuitus fueris faciem meam, morieris.

29 Cui dixit Moſche, [e] rectè locutus es: non amplius deinceps intuebor faciem tuam.

[a] Heb. *in auribus filii tui, &c.*

[b] Heb. *oculum, ut etiam infrà ver. 15. & Numer. 11. 7. metonymia.*

[c] Heb. *ite ſervite, ut infrà ver. 24.*

[d] Heb. *quis & quis abituri.*

[e] Heb. *ventũ Orientalem.*

[f] Heb. *grave.*

[g] Heb *feſtinavit accerſere.*

[h] Heb. *convertit.*

[i] Heb. *maris, vide Gen. 12. 5.*

[k] Heb. *vir fratrem ſuũ.*

[l] Heb *ut adjicias iterum: ſic ver. 29.*

ANNOTATIO.

2 Ita cognoſcatis] *ſinù ſummus, quò duo præcedentes referuntur.* 3 Abjicere te] *id eſt, meis ferulis emendari, & te obſequio meo ſubmittere.* 5 Reſiduum] *triticum & ream, de quibus ſupra 9. 32. & reliqua a grandine relicta.* 7 In laqueum] *jam enim aliquoties a Moſche icti haud ſecus ſibi ab eo metuunt, quàm aves a laqueo.* Dimitte hos] *concedens quod petunt.* 8 Quinam ſunt] *q. d. non omnibus ſum conceſſurus, ſed quibusdam tantùm, qui explicantur ver.* 11. *eoſque nominatim volo cognoſcere.* 9 Nobis] *ſubaudi omnibus, nam hęc eſt ſuperiorum ratio.* 10 Ita ſit Jehova vob.] *id eſt, propitius vobis adſit. q. d. non dimittam ut petitis: ſed dum ſe illu malè precari putat, imprudens bene precatur.* Malum eſt] *intermina-*

vos ab initio non amplius postulabatis. Expulit] *Parhho & aulicorum quisq; , quorum consensum ut exprimeret Moschè, singulari verbo usus est: sic enim fore prædixerat Deus suprà ver. 1.* 13 Eurum] *in illis regionibus vehementissimum, adeò ut maximas naves differingat Psal. 48.8. quamobrem eo mare rubrum Israëlitis pervium reddidit Deus, infrà 14.21.* 14 Post eas] *id est, nunquam erunt usquam: nam ut taceamus multas simul fuisse species Psal. 78.46. & 105.34. tanta fuit earum copia, ut aspectum terræ adimeret. Quod autem describitur Joël. 1.2.3. & 4. alia ratione fuit incomparabile, tum quòd aliæ species aliis successerunt, tum quia per aliquot annos flagellum duravit.* 16 Peccavi] *ex flagelli acerbitate, non detestatione peccati in hanc vocem erumpit: quare sublato flagello statim ad impietatem redit.* In vos] *deludendo vos sæpe, & a conspectu meo extrudendo.* 17 Tantùm hac] *q.d. nisi promissum constanter præstabo, ne deinceps parcas.* Mortem hanc] *id est, mortiferam hanc plagam, & alimenta omnia exedentem: metonymia.* 19 Defixit] *id est, magno impetu dejecit, ut ibi suffocarentur ac non emergerent.* Mare algosum] *id est, Erythræum sive rubrum: ita ipsum scripturæ passim, quòd in eo alga plus quàm in alio nascatur: vide Plinium lib. 13. natur. hist. cap. ultimo.* 20 Obturmavit] *ut Moschi prædixerat suprà ver.* 21 Quivis palpare] *pro earum densitate: hyperbole, qua designantur solito longè densiores tenebræ, quæ declarat ver. sequens.* 23 Non videbant] *densitas enim aëris tenebrosi etiam ignem impediebat, ne lucem subministraret eis.* 24 Deinde] *post triduanas tenebras, inductus a consiliariis suis quis tunc adpeterunt, ut ostenditur infrà 11.8.* Sifuntor] *pugnori, ut de vestro reditu certiores simus.* 26 Quo celere] *id est quibus generibus, & quo numero animalium.* 29 Rectè loc.] *non approbat quod Parhho dicit: sed ex insultat, & id ipsum quod ducebat Parhho eventurum quidem, at longè aliter quàm putabat dicens, vim extremæ plagæ (quam mox denunciaturus est) ei præmunciat.*

CAPUT XI.

Moschè ad Parhhonem non amplius rediturus, postremam ipsi plagam de primogenitorum nece ex Dei mandato denuntiat, & vehementi ira commotus discedit.

1 (a DIXERAT enim Jehova ad Moschen, adhuc plagam unam inducam super Parhhonem & super Ægyptios, postmodùm dimittet vos hinc: cùm dimittet, ad unum a celeriter expellet vos hinc.

a Heb. *expellendo expellet.*

2 Loquere nunc b audiente hoc populo, ut petant quisq; ab amico suo, & quæq, ab amica sua, supellectilia argentea supellectiliaque aurea.

b Heb. *in auribus populi.*

3 c Reddiderat que Jehova gratiosum populum illum ante oculos Ægyptiorum: d etiam virum illum Moschen, magnum valde in terra Ægypti ante oculos servorum Parhhonis & ante oculos e ipsius populi.)

c Heb. *dederat gratiam illius populi, ut suprà 3.21.*

4 Præterea dixit Moschè, ita ait Jehova, circiter medium hujus noctis ego egressurus sum per medium Ægypti:

5 Et morietur omnis primogenitus in terra Ægyptiorum, a primogenito Parhhonis qui sessurus erat super thronum ejus, usque ad f primogenitum ancillæ quæ est g post molas: etiam omne primogenitum jumenti.

6 Itaque erit clamor magnus in tota terra Ægyptiorũ, h cujusmodi non fuit editus, & cujusmodi non deinceps erit.

d Heb. *est Enallage generis, quia Moschen conjunctim de flagelli gravitate, & clamoris ex eo magnitudine loquitur: quæ diversi sunt generis. Sic Gene. 4.7.*

7 At apud omnes filios Jisraëlis i non movebit canis linguam suam, contra ullum hominẽ aut jumentum: ut cognoscatis quantum discrimen ponat Jehova inter Ægyptios & inter Jisraëlitas.

8 Tunc descendentes omnes k servi tui isti ad me incurvabunt se mihi, dicendo, exi tu & totus iste populus l qui tua vestigia sequitur, & postea m exibo: sic exivit a Parhhone, n accensus ira.

e Heb. *qui est in pedibus tui: pro vestigio per translationẽ, ut Judic. 4. 10. & alibi*

f Heb. *cum accensione iræ, ut 1. Schem. 20.34.*

9 o Quemadmodum dixerat Jehova ad Moschen, non auscultabit vobis Parhho, ut multiplicem prodigia mea in terra Ægypti:

10 Ita Moschè & Aharone edentibus illa ipsa prodigia omnia coram Parhhone, obduravit Jehova cor Parhhonis, adeò ut non p dimiserit filios Jisraëlis e terra sua.

ANNOTATIO.

1 Dixerat] *prædixerat quidem de plaga suprà 4.23. de missione & spoliis suprà 3.20. & sequent. sed eadem repetierat Deus antequam postremò ad Parhhonem rediret Moschè: quapropter dicit, adhuc plagam unam.* Celeriter expellet] *infrà 12.31. & sequent.* 2 Amico] *Ægyptio & Ægyptia, suprà 3.22.* 3 Etiam virum] *q.d. hinc factum est ut nihil contra ipsum Parhho tentaverit.* Ipsius populi] *Ægypti.* 5 Primogenitum ancillæ] *id est, infimum: per ancillam enim intelligit mancipium infimæ servitutis: vide infrà 12.29.* Post molas] *instrumentis, quæ qui circumagunt, non præcedunt sed sequuntur, brachiis & toto corpore obnixè trudentes.* 7 Non movebit] *q.d. tanta erit quies & tranquillitas, ut ne canis quidem (qui animo alioqui strepitu excitari solet) sit oblaturus: proverbiale dictum, ut Jehosch. 10.24.* 8 Servi tui] *consiliarii & ministri, ut annotavimus suprà 10.24.* Exibo] *ex Ægypto.* 9 Quemadmodum] *conclusio superiorum quinque capitum, evenisse ut Deus prædixerat suprà 3.9. & sequentibus cap. Moschen vero & Aharonem sicut Deus præceperat fecisse.*

CAPUT XII.

Deus mox populum suum educturus, novam anni rationem, Paschalis victimæ sacramentum, & azymorum panum ritum instituit: Jisraëlitarum domos illius victimæ sanguine notatas præterfilit, Ægyptios primogenitis eorum interemptis cogit ut omnes Jisraëlitas cum suis facultatibus & ipsorum spoliis quam citissimè dimittant: & Jisraëlitas eductos ad secundam stationem perducit.

1 q ALLOCUTUS autem fuerat Jehova Moschen & Aharonem, in terra Ægypti, dicendo,

2 Hic mensis r vobis principium mensium, primus esto vobis inter menses s cujusque anni.

3 Alloquimini totam congregationem Jisraëlis dicendo, in ipso decimo *die* mensis hujus, ut accipiant sibi quisque parvam pecudem pro t familia

'familia paterna, parvam pecudem pro 'quaq; familia.

4 Si verò minor fuerit aliqua familia, quàm ut sit [a] par edendæ parvæ pecudi, accipiat ipse *pater familiàs* & vicinus ejus qui proximus *est* domui ejus *parvam pecudem* pro numero animarum: quisque '[b] pro ratione cibi sui numerabitis ad ipsam parvam pecudem *comedendam*.

5 Parva pecus integra, mascula, 'annicula esto vobis: *eam* ex ovibus aut ex capris accipitote.

6 'Sitq; apud vos in custodia, usque ad decimum quartum diem hujus mensis: tum' jugulanto eam totus cœtus congregationis Jisraëlis inter 'duas vesperas.

7 Deinde accipientes ex ipsius sanguine, 'imponunto duobus postibus & superliminari, in domibus illis 'in quibus esuri sunt ipsam.

8 Comedunto verò carnem illius ea ipsa nocte: comedunto eam assam igne, & azymos panes 'cum *herbis* amaris.

9 Ne comedatis ex ea 'crudum *quicquam*, aut coctile coctum in aqua, sed assum igne, 'caput ejus cum cruribus ejus & cum intestinis ejus.

10 Neque reliquum faciatis ex ea *quicquam* 'usque mane: quod autem reliquum fuerit ex ea usque mane, 'igne comburitote.

11 'Ita verò comedite e, lumbis vestris succinctis, calceamētis vestris ad pedes vestros, & baculo vestro in manu vestra: sed comedite eam cum festinatione, [c] Pascha est Jehovæ.

12 Transiturus enim sum per terrā Ægypti ea ipsa nocte, & percussurus omne primogenitum in terra Ægypti ab hominibus usque ad jumenta: & in 'omnes Deos Ægyptiorum exerciturus judicia, ego Jehova.

13 Erit autem sanguis ille 'pro vobis in signum super illas domos ubi eritis, ut videns sanguinem illum transeam præter vos: sic non erit in vobis plaga [d] exitialis, cùm cædam *primogenita* in terra Ægypti.

14 'Quamobrem esto dies iste vobis in 'monimentum, ut celebretis ipsum, *diem* festum Jehovæ: per ætates vestras statuto ' [e] perpetuo celebrate ipsum.

15 ' Septem dies panes azymos comeditote, veruntamen ipso die primo [f] *jam* amoveritis vetus fermentum e domibus vestris: nam quisquis comederit fermentatum a die illorum primo usque ad septimum diem, utique 'excindetur illa ipsa anima ex Jisraële.

16 In primo autem illorum die ' convocatio sancta, similiter die illorū septimo convocatio sancta esto vobis: nullum opus fiatin eis, veruntamen quod comedendum erit unicuique animæ, illud solùm parabitur vobis.

17 Observatote igitur *diem* ipsum azymorum, quia eodem ipso die eduxero exercitus vestros e terra Ægypti: ideò observatote illum ipsum diem per ætates vestras statuto perpetuo.

18 Primo ipso *mense*, quarto decimo die ejus mensis ' vespere comeditote azymos, usq; ad diem vigesimū primū ejusdem mensis vespere.

19 Septem dies vetus fermentum ne repērit or in 'domibus vestris: nam quisquis comederit fermentatū, utique excindetur illa ipsa anima ex congregatione Jisraëlis, tam 'peregrini, quàm indigenæ ipsius regionis.

20 Nihil fermentati comeditote: in omnibus habitationib' vestris 'comedite panes azymos.

21 Convocatis itaque Mosche omnibus senioribus Jisraëlis, edixit eis 'extrahite, & accipite vobis parvam pecudem per familias vestras, deinde jugulate ipsum Pascha.

22 Tum acceptum fasciculum [g] muſci intingite in sanguine ipsius qui *erat* in aliqua pelvi, & admovetote superliminari & duobus postibus de sanguine illo qui *erat* in ea pelvi: vos autem ne exitote ullus e porta domus suæ usquè mane.

23 Procedens enim Jehova ad percutiendum Ægyptum, cùm viderit sanguinem illum in superliminari & in duobus postibus: transibit Jehova præter portam illā, nec sinet interfectorem ipsum ingredi domos vestras ad cædendū.

24 Observatote autem 'rem hanc, pro statuto & filiis tuis usque in seculum.

25 Esto itaque, ' cùm veneritis in terram illam quam daturus est Jehova vobis quemadmodū dixit, & observabitis hunc ipsum cultū:

26 isto inquam, 'dicentibus ad vos filiis vestris, quid hic cultus vobis *designat*?

27 Ut dicatis, victima, pascha est Jehovæ, qui transiens præter domos filiorum Jisraëlis in Ægypto cùm cæderet Ægyptios, familias nostras eripuit: tunc verticem 'inclinavit populus ipse & incurvaverunt se.

28 Quod abeuntes fecerunt filii Jisraëlis: quē admodum præceperat Jehova per Moschen & Aharonem, sic fecerunt.

29 Fuit autem 'sub mediam noctem, ut Jehova cæderet omnē primogenitū in terra Ægypti, a primogenito Parhhonis qui sessurus erat super thonum ejus, usq; ad primogenitū 'captivi qui *erat* in [h] ergastulo: & omne primogenitum jumentorum.

30 Quapropter surrexit Parhho nocte, ipse & omnes servi ejus, omnes denique Ægyptii: erat enim clamor magnus in Ægypto, eo quòd nulla *erat* domus, ubi non *esset* aliquis mortuus.

31 ' Inclamabat q; Moschen & Aharonem noctu, dicens: surgentes exite e medio populi mei, tum vos tum filii Jisraëlis, & abeuntes servite Jehovæ, sicut locuti estis.

32 Greges quoq; vestros & armenta vestra accipite, 'quemadmodum locuti estis, ac abite: sed' benedicite etiam mihi.

33 Etiam Ægyptii vehementer instabant apud populum, festinanter dimittendo eos e sua regione, dicebant enim, nos omnes jam jam morituri sumus.

34 Itaq; accepit ipse populus massam suam, nondum fermentatam, mactris suis super humerum suū *quisque* circumligatis ad vestes suas

35 (Filii autem Jisraëlis fecerant secundum edictum Moschis: petierant enim ab Ægyptiis supellectilia argentea, & supellectilia aurea, & vestes:

36 Et Jehova [i] reddiderat gratiosum populū hunc ante oculos Ægyptiorum, qui commodaverant eis: ita ' spoliaverunt Ægyptum)

37 Profectiq; sunt filii Jisraëlis 'Rahhmeseso Succothas, 'ad sexcēta millia peditum, virorū, præter parvulos.

38 Quinetiam' miscellanea turba multa ascendit cum eis, greges quoque & armenta, possessio gravis valde.

39 'Tunc coxerunt e massa illa, quam 'extulerant ex Ægypto, placentas azymas cum nondum fermentata esset: nam 'expulsi ab Ægyptiis,

[a] Heb. *super-erit parva pecude.*
[b] Heb. *secundum comedere eum.*
[c] Heb. *Pesach, id est, transitus, & sic deinceps: pro pecude adhibita ad significandū transitum.*
[d] Heb. *in exitum.*
[e] Heb. *seculi, & infra vers. 17.*
[f] Heb. *facere-tis ut cesset: nam autem accipiendum ex ostenditur infra 23. 18. & 34. 25.*

[g] *Latini ex vocis similitudine hyssopum, Hhebraei origanon, alii aliud intelligunt: sed muscum esse ostendit ejus ad cedrum altissimam & nobilissimam oppositio ut minutissimæ atq; vilissimæ, 1. Reg. 4. 32. quod parietinis adnascitur, quod præ cæteris recipiendo & aspergendo liquori aptus est. postremò quod penicillis usum præstare potuit ad sanguine inficiendum postes & superliminare.*
[h] Heb. *loco foveæ.*
[i] Heb. *dederat gratiam hujus populi, ut supra 3. 21.*

tiis, non potuerant cunctari, etiamq; viaticum non comparaverant sibi.
40 Incolatus autem 'Jisraëlitarum, quo cõmorati sunt ' in Egypto, *fuit* ' quadringentorum triginta annorum.
41 Fuit verò exactis quadringentis triginta annis, fuit, inquam, eodem ipso die, ut egrederẽtur omnes exercitus Jehovæ e terra Ægypti.
[k] Heb. *observationum, ut paulo post hoc versu.*
42 Nox [k] plurimùm observanda est Jehovæ, qua eduxit eos e terra Ægypti: hæc est illa nox Jehovæ, plurimùm observanda omnibus Jisraëlitis per ætates suas.
43 Quamobrem edixit Jehova Moschi & Aharoni, hoc *esto* statutum ipsius Paschatis: nullus ' alienigena vescitor illo.
[l] Heb. *emptio pecuniæ, ut Gen.* 17.21.
44 'Omnis verò servus cujusque, [l] emptus pecunia, cùm ' circũcideris eum, tũ vescitor illo.
45 ' Inquilinus, aut mercenarius ne vescitor illo.
46 'In eadem domo editor, ne effertoex ulla domo de carne illius foras: & ' os ne confringatis in illo.
47 Tota congregatio Jisraëlis faciunto illũ.
48 Quòd si peregrinabitur apud te peregrinus, qui [m] facere voluerit Pascha Jehovæ, circũciditor ei ' omnis mas, tum demum accedito ad faciendum ipsum, & esto sicut ipse indigena terræ: at nullus præputiatus vescitor illo.
[m] Heb. *facere sit Pascha.*
49 ' Lex autem esto indigenæ ipsi, & peregrino qui peregrinatur inter vos.
50 Quod fecerunt omnes filii Jisraëlis: quemadmodum præceperat Jehova per Moschen & per Aharonem, sic fecerunt.
51 Fuit autem 'hoc, eodem ipso die, *quo* eduxit Jehova filios Jisraëlis e terra Ægypti per exercitus ' suos.

ANNOTATIO.

1 Allocutus] *ante triduanas tenebras, ut evincit ver.6. nam Pesach ex grege seligunt quatriduo antequàm macletur: quod facere non potuissent, nisi inter hoc mandatum & sequentis mandatũ, Paschæ, & Paschatis tempus intrà ver.28. quatriduum intercessisset, triduum tenebrarum, & dies sequens, quo Mosche cum Parbhone postremò locutus, cadẽ primogenitorum proxima nocte futuram denunciavit: suprà 10. & 11.*
2 Cujusque anni] *sacri videlicet, hoc est, ad redemptionem & rationem festorum pertinentu: nam respectu jubilæi, intermissionis terræ, atque proventuum, hoc est, civilis anni aliud erat initium, nimirum à septimo mense, ut apparet intrà. 23.11. & 16 & 34.22. & Levitici 25.9.* 3 Familia paterna] *id est, tota alicujus hominis cognatione, quæ in multas familias ferè distributa est.* Quaq; familia] *quæ sufficere ad totam pecudem eadem nocte edendam.* 4 Proratione cibi] *id est, singuli patresfam. pro numero suorum domesticorum, & ratione victus eorum, ut infrà 16.17.* 5 Annicula] *quæ annum non excesserit, etiamsi præcisè annum minimè complevisset: nam apta incipiebat esse inde ab octavo die: vide infrà 23.19.* 6 Sitq; apud vos] *seponitor a reliquo grege penes vos.* Jugulanto] *quisque suam.* Duas vesperas] *id est, duas vespertini temporis extremitates, quarum prior ad finem diei inclinantis pertinet, ut apparet ex ver.18. posterior ad principium noctis, quo sequens dies inire dicitur Gen.1.5.* 7 Imponunto] *causam vide infrà ver.13. nam temporariũ hoc mandatum fuit illius tantùm paschatis, quod ante redemptionem celebrarunt.* In quibus] *nam intra illas ea nocte se continere jubentur infrà ver.22.* 8 Cum herbis amaris] *in monimentum amaræ servitutis, quæ ab Ægyptiis pressi fuerant, suprà.1.14.* 9 Crudum] *aut crudum, aut non satis coctum, nam utrumque vox Hhebræa significat.* Caput ejus cum] *id est, integrum assatum, non autem per partes: nam ne tum quidem cùm assata erat, per partes foras efferri sinebat, infrà ver.46.* 10 Usque mane] *nam ad primam noctem illius festi hæc ceremonia pertinebat, infrà ver.42.* Igne comburitote] *ne ad alios usu præter institutum adhibeatur.* 11 Ita verò] *Quatuor hæc ad istud tantùm Pascha pertinent, quod in Ægypto celebrarunt: quapropter in institutione anniversarii ritus Paschatis neque hæc repetuntur, neque sanguinis aspergendi mandatum, de quo suprà ver.7. nec egrediendi interductum, quod habetur infrà ver.22. ac proinde Christum in celebratione Paschatis discumbentem, & post esum ejus in horum exeuntem (ut Evangelista tradunt) minimè contra Legem venisse constat.* 12 Omnes Decs] *judicis mei declarando, quàm vani sint, fallaces, & omni facultate opus ferendæ destituti.* 13 Pro vobis] *ut vos promissi mei admonitos in fide corroboret, & mihi testetur vos promissiones meas fide amplexos esse.* 14 Quamobrem] *hîc demum in futurum jubet anniversarium Paschæ celebrari.* Monimentum] *redemptionis vestræ a Deo acceptæ, & gratiarum ipsum animi vestri.* Perpetuo] *in Christo, qui legis est complementum, & harum umbrarum corpus, Rom.10.4. Hebr.10.1 & Colloss.2.17. in hac autem & in omnibus aliis legalibus ceremoniis, perpetuitas ista non longiùs quàm usque ad Christum extenditur.* 15 Septem dies] *Hebræi uno ore tantundem (ratis dicunt intercessisse inter profectionem Jisraëlitarum ex Ægypto, & Ægyptiorum submersionem, ideoq; mandatum fuisse, ut primus & ultimus dies præ cæteris celebraretur: quia dicitur infrà 14.30. Jehova eo die quo submersi sunt Ægyptii servasse Jisraëlitas e manu Ægyptiorum. at quæ hæc sententia verisimilis est, tum quia quemadmodum primo die in esu Paschatis fuit sanctæ convocatio, sic submersis Ægyptiis per convocationem sanctam cantico Moschi Deus celebratus est, tum quia itinerium rationi cum hac sententia optimè convenit: nam Succothas decimo quinto venerunt, Ethamum decimo septimo, ad fauces Chirotharum decimo octavo (ubi jussu Dei subsisterunt expectantes adventum hostium) die vicesimo occurrit Parbhonii exercitus, nocte verò sequente Jisraëlitæ trajiciunt mare & isti submerguntur.* Excindetur] *vide Gen.17.14.* 16 Convocatio sancta] *id est, populus a reliquis hujus vitæ negotiis vacans convenies, ut sacris incumbat.* Illud solum] *sicut etiam licebat diebus festis pentecostes, buccinarum & tabernaculorum: in sabbatho verò hoc quoque prohibebatur, infrà 16.5. & 23.& 29.& 35.3.* 18 Vesperę] *unde incipit dies, Gen.1.idèo festa omnia in Lege mandata a vespere incipiebant.* 19 Domibus vestris] *id est, toto termino tuo, infrà 13.7. Synecdoche.* Peregrini] *id est, ad confusionem vitandam, alienigenæ inter Jisraëlitas versantes, quod ad externam vivendi rationem, se ipsos populo Dei accommodent, alioquin ne tolerantur; ideo nec Sabbatho operari, nec azymorum tempore eu permittebat fermentato vesci, & contra venientes excludi jussit.* 20 Comeditepan.] *causam vide Deut.16.3.* 21 Extrahite] *die videlicet decimo, id est, habito delectu a reliqui segregate pecudem qualu describitur suprà ver.5.* 24 Rem hanc] *non ceremonias illas Paschatis in Ægypto peculiares, de quibus suprà ver.7.11. & 22. sed reliquam institutionẽ anniversarii Paschatis ali-*

azymorum. 25 Cùm veneritis] *nam in deserto unum tantùm Pascha jussu Dei celebrasse leguntur anno secundo ab exitu ex Ægypto, Num.9.* 26 Dicentibus] *Sacræ actioni doctrinam annectit, ut cap. 13. nam sine ea actio vana & inutilis esset.* 27 Inclinavit] *ita fidem & obedientiam suam testificatus est.* 29 Sub mediam no.] *prout denuntiaverat suprà 11.4.* Captivi] *id est, servi & ancillæ, ut suprà 11.5. nam ex captivis fiebant servi, qui molas in carcere trudebant: vide de Schimschone Judic.16.22.*

31 Inclamabatque] *ipse, & per omnes servos suos, etiam orando ut discederent, suprà 11.8.* 32 Quemadmodum locuti] *id est, sine exceptione, ut postulavistis, suprà 10.25.* Benedicite] *ideſt, impetrate mihi hujus plagæ finem.* 36 Spoliaverunt] *ut promiserat Deus Moschi suprà 3.23. & diu antè Abrahamo, Gen.15.14.* 37 Rahhmeseso] *de quo Gen.47.11.* Ad sexcenta mil.] *ut Jahhakobo promiserat Deus Gene.46.3. & narratur suprà 1.12.* 38 Miscellanea turba] *diversarum gentium, quæ miraculis territa sese Israëlitis adjunxerant, de qua etiam Num.11.4.* 39 Tunc] *cùm pervenissent Succothas, ver.37.* Extulerant] *suprà ver.34.* Expulsi] *ut promiserat Deus suprà 6.1. & 11.1.* 40 Israëlitarum] *id est, non tantùm posterorum Jahhakobi, sed ipsius quoque Jahhakobi patris, & avi, ex quo tempore Ure Chaldæorum vocatus est, tum enim cœpit incola esse Israël, & incolatus duravit usque ad exitum ex Ægypto: Synecdoche, ut Gen.15.13. tempus autem itineris ad terram promissam, itidem (synecdochicè possessionis terræ annumeratur.* In Ægypto] *& alibi peregrinationum locus, in terra non sua: Synecdoche.* Quadringentorum trig.] *vide in Gen.11.35.* 43 Alienigena] *id est, qui neque ex liberatis ab Ægypto natus est, neque ad redemptionem futurum per Christum (cujus illa umbra fuerunt) pertinet.* 44 Omnis verò] *excepto superiori legis.* Circumciderisque] *hoc est, ita institueris, ut fidei justitiam prehendat, & circumcisione (quæ sigillum ejus est) obsignari & in populum Dei referri voluerit: Synecdoche.* 45 Inquilinus] *tantùm, hoc est, fide non imbutus, ac proinde incircumcisus.* 46 In eadem domo] *populi, qui antè dispersus erat, collecti symbolum: idcircò Deus hoc præcipit quod collectionem figurat, & contrarium vetat.* Os ne conf.] *quia Pesach figura fuit Christi, cui hoc accommodatur, Joan.19.33. & 36.* 48 Omnis mas] *id est, ipse, & quicunque mas ad eum pertinet.* 49 Lex eadem] *id est, ijsdem legibus tenentur, quibus præfuit, nullo discrimine ab Israëlitis genere discernuntur.* 51 Hoc] *id est, anniversaria Paschatis institutio à ver.43. ad finem usque.*

CAPUT XIII.

Moschè mandata Dei de anno Paschatis ritu & primogenitorum consecratione capite superiore atque hoc accepta populo proponit, eorumq; memoriam ad posteros propagari jubet: deinde quâ & quomodo ad tertiam stationem ductu Dei pervenerint, narrare pergit.

1 ALLOCUTUS quoque est Jehova Moschen, dicendo,

2 Consecra mihi omne primogenitum, quicquid aperit vulvam in filiis Israëlis, ex hominibus & ex jumentis : [a] meum [a] *enim* est.

[a] *Eclipsis, ut Gene.14.17. & 49.3.*

3 Edixit itaque Moschè populo, mementote diei hujus, quo egressi estis ex Ægypto e [c] domo servorum, nam [b] robusta manu eduxit Jehova vos illinc : ne ergo comeditor fermentatum.

[b] Heb. *robore manus: sic infrà ver.14. & 16.*

4 Hujus, *inquam*, diei *quo* vos exitis, in mense [c] Abib.

[c] *id est, hordei cum spica: quia ibi hordeū jam spicas extulerat: Levit.10.10 & 15.*

5 Esto autem, cùm introduxerit te Jehova in regionem Cenahhanæi, & Chittæi, & Emoræi, & Chivvæi, & Jebusæi, quam juravit majoribus tuis se daturum tibi, terram affluentem lacte & melle: ut obeatis cultum istum mense hoc.

6 Septem diebus comedito panes azymos: die quoque septimo festum *esto* Jehovæ.

7 Panes azymi comeduntor septem illis diebus: neque conspicitor apud te vetus fermentatum *quicquam*, neque conspicitor apud te vetus fermentum in toto termino tuo.

8 Et annuntiato filio tuo die illo, dicendo, [c] propter hoc, fecit *ista* Jehova mihi, cùm exirem ex Ægypto.

9 Sic [c] erit tibi in signum [c] ad manum tuam, & in monimentum inter oculos tuos, ut sit doctrina Jehovæ in ore tuo, manu forti eduxisse te Jehovam ex Ægypto.

[d] Heb. *de anno in annum.*

10 Observato itaque statutum hoc, [c] constituto tempore suo, [d] quotannis.

[e] Heb. *facias ut transeat, nimirum a tua potestate, ut deinceps Domus sit.*

11 ITEM esto, cùm introduxerit te Jehova in regionem Cenahhanæi, quemadmodum juravit tibi ac majoribus tuis, dederitq; eam tibi

12 Ut [e] emancipes quicquid aperit vulvam, Jehovæ : nam quicunque aperuerit *vulvam*, fœtus jumentorum qui fuerit tibi, masculi ex iis, Jehovæ *erunt.*

13 Sed omnem [c] asinum aperientem *vulvam*, parva pecude redimito, quòd si non redimes, [c] decollato ipsum : omnem verò primogenitum humanum ex filiis tuis, redimito.

14 Et esto, cùm interrogaverit te filius tuus [f] in posterum, dicendo, quid hoc *sibi vult* ? ut dicas ad eum, robusta manu eduxit nos Jehova ex Ægypto e domo servorum.

[f] Heb. *crastè Synecdoche.*

15 Fuit enim, cùm durum se præbuisset Parhho in dimittendis nobis, ut occideret Jehova omne primogenitum in terra Ægypti, a primogenito hominum ad primogenitum jumentorum: idcircò ego macto Jehovæ [c] ex omni aperiente vulvam ipsos masculos, omnem verò primogenitum filiorum meorum redimo.

16 Quod erit in signum ad manum tuam, & in frontalia inter oculos tuos, manu robusta eduxisse nos Jehovam in Ægypto.

17 Fuit autem, cùm dimisisset Parhho populũ, ut non duceret eos Deus viâ regionis Pelischtæorum, quamvis propinqua esset (dicebat enim Deus, [g] *videndum* ne pœniteat hunc populũ cùm viderint bellum, & revertantur in Ægyptum)

[g] *Eclipsis, vide Gen.3.22.*

18 Sed circumduceret Deus populum viâ ipsa [c] deserti, ad [c] mare algosum : [h] militari autem ordine ascendebant filii Israëlis e terra Ægypti.

[h] Heb. *armati, nam plerumque quinti procedebant milites: Catechrisis.*

19 (Acceperat autem Moschè ossa Josephi secum: nam [c] jure jurando obstrinxerat filios Israëlis dicendo, omnino visitabit Deus vos, *adjuro* ut tunc deportetis ossa mea hinc vobiscum.

20 Profecti itaque [c] Succothis, castrametati sunt [c] Ethami, in fine ipsius deserti.

21 [c] Jehova verò antecedens eos interdiu in columna nubis, ad deducendũ eos [c] viâ illâ, & noctu in columna ignis, ad afferendum eis lu-

cem, ut progrederentur interdiu ab noctu:
22 Non amovit columnam illam nubis interdiu, aut columnam illam ignis noctu, a conſpectu ipſius populi.

ANNOTATIO.

2 Meum enim] *cauſam vide infrà ver.15.* 3 Domo ſervorum]*id eſt,ergaſtulo, ſive loco foveæ, ſuprà 12.29.cui Ægyptus comparatur,quòd in ea Iſraëlitæ dura ſervitute exercebantur, ut ſervi in ergaſtulis ſolent, ſuprà 1.14.* 8 Propter hoc]*id eſt,in hunc finem omnia hæc beneficia præſtitit, ut ipſum tam beneficium grato animo colam & prædicem.* 9 Erit tibi in ſig.] *id eſt, repetes quotannis hanc actionem, ut memoriam Dei & liberationis ab eo conſerves,doctrinam ad poſteritatem propages.* Ad manum tuam] *id eſt,quid in promptu habeas: quaſi manibus palpandam,oculis continenter ſpectandum,& ad omnes uſus recolendum: hyperbole ex hominum more ſumpta.* 10 Conſtituto temp.] *de quo ſuprà 12.6. hinc apparet, quàm temerè conſtitutum a Deo tempus poſt redutum a captivitate Babyloniea Judæi mutaverint, ne Paſchatis initium (ut ipſorum traditio docet) in diem Lunæ , Mercurii,aut Veneris incideret: quâ contemptâ Chriſtus Paſcha celebravit cum diſcipulis ex Legis præſcripto,Marci 14.12.& alibi.* 13 Alinum] *quodvis jumentum ineptum ſacrificiis per analogiam,hanc autem ſpeciem nominat,quia major ejus quàm aliarum copia illis regionibus erat: ſynecdoche.* De collato] *in quod Domini eſt adhiberetur ad profanos uſus .* Redimito] *quando & quanti,docetur Num.18.16. quod de Chriſto factum eſt Lucæ 2.22.* 15 Ex omni] *apto ad ſacrificium: nam de ineptis dictum eſt ver 13.* 18 Deſerti] *Ethami, ut nominatur. Num.33.8.* Mare algoſum]*de quo ſuprà 10 19.nam ſi rectà fuiſſent profecti, ad mare potius mediterraneum, quam ad rubrum declinaſſent.* 19 Oſſa Joſephi]*& reliquorum Patriarcharum, ut docet Stephanus Act.7.16. horum verò nominatim meminit propter juramentum illud quo obſtrictis fuerant .* Jurejurando obſtr.]*Gen.50.25.* 20 Succothis]*ſuprà 12.37.* Ethami] *qui locus nomen deſerto dedit, quod conſequentium protenditur qua Iſraëlitæ fecerunt iter a trajectu maris. Num.33.8.* 21 Jehova]*Chriſtus, qui & Angelus Dei vocatur,infrà 14.19.vide 1.Corrinth.10.* In columna] *utriuſque columnæ commune erat, ut populo dux itineris eſſet : peculiare autem,columnæ quidem nubi,ut ab æſtu & cœli injuria protegeret.Pſal.105.39.alterius verò quod hîc deſcribitur .* Via illa]*quâ divertendum erat, ſuprà ver.18.*

CAPUT XIIII.

Deus Ægyptiorum potentiam in mare ſubmerſurus ſuoſq; prorſus liberaturus, Iſraëlitis de toto rei eventu præmonitis mandat ut Parhhonem cum exercitu ad ſe ſtratagemate pelliciant : qui eventum oraculo prorſus reſpondentem videntes Deum amplius reverentur,& Moſchi miniſtro fidem habent.

1 ALLOCUTUS autè eſt Jehova Moſchen,dicendo,
2 Alloquere filios Iſraëlis, 'ut divertant, & caſtrametentur ' ante [a] fauces *montium* Chirotharum,inter Migdolum & inter mare: ante Bahhal-tzephonem,e-regione ejus caſtrametamini ad mare.
3 Dicit autem Parhho de filiis Iſraëlis,perplexi ſunt in hac regione,concluſit eos' deſertũ illud.
4 Et 'obfirmabo cor Parhhonis , ut perſequatur eos, quò glorificer in Parhhone & in omnibus copiis ejus,experianturq́; Ægyptii me eſſe Jehovam: & fecerunt ſic.
5 Nam cùm nunciatum eſſet Regi Ægypti' fugere populum hunc,' mutatoq́; [b] animo Parhho & ſervi ejus erga populum hunc, dicerent, quid hoc *eſt quod* fecimus ? quod dimiſimus Iſraëlitas ne ſervirent nobis?
6 Junxit currum ſuum,& populum ſuum aſſumpſit ſecum,
7 Aſſumpſit inquam,ſexcentos currus delecti *militu* , & ' omnes currus Ægypti: quibus omnibus præerant duces.
8 (Obfirmaverat enim Jehova cor Parhhonis Regis Ægypti,ut perſequeretur filios Iſraëlis:filii verò Iſraëlis procedebãt manu ſublatâ.)
9 Ita perſequentes eos Ægyptii aſſecuti ſunt eos caſtra habentes ad mare, omnes [c] equites ciſiarii Parhhonis, & equites ejus, & copiæ ejus,ad fauces *montium* Chirotharum, ante Bahal-tzephonem,
10 Et admovit caſtra Parhho : ſublatis verò filii Iſraëlis oculis ſuis,cùm ecce Ægyptius ſub ſequeretur eos,timuerunt valdè, & ' clamaverunt filii Iſraëlis ad Jehovam.
11 Dixeruntq́; ad Moſchen, an propterea quòd nulla prorſus ſint ſepulchra in Ægypto, abduxiſti nos ut moreremur in hoc deſerto? quid hoc *eſt quod* feciſti nobis, educendo nos ex Ægypto?
12 'An nõ hoc illud *eſt*,quo alloquebamur te in Ægypto, dicendo, deſiſte a nobis ut ſerviamus Ægyptiis ? nam melius fuiſſet nobis ſervire Ægyptiis , quàm nos mori in hoc deſerto.
13 Edixit autem Moſche ipſi populo, ne timeatis,'conſiſtite & ſpectate' ſalutem Jehovæ,quam edet vobis hodie: nam quos vidiſtis Ægyptios hodie,non pergetis videre eos poſthac uſquè in ſeculum.
14 Jehova pugnabit pro vobis ,vos ergo [d] quieſcite. [d] Heb.*ſilete*
15 Edixit verò Jehova Moſchi,'quid clamas ad me? alloquere filios Iſraëlis, ut proficiſcantur.
16 Sed tu attolle baculum tuum, & extenſa manu tua verſus ipſum mare finde ipſum, ut ingrediantur filii Iſraëlis per medium maris in ipſa arida .
17 De me autem,ecce ego obfirmo cor Ægyptiorum ut ingrediantur poſt illos , & glorificabor in Parhhone, & in omnibus copiis ejus, in curribus ejus, & in equitibus ejus .
18 Et experientur Ægyptii me eſſe Jehovam, cùm glorificabor in Parhhone,in curribus ejus, & in equitibus ejus.
19 Tum profectus' Angelus ipſe Dei,qui antecedebat caſtra Iſraëlitarum, ivit a tergo eorum : (nam profecta columna illa nubis a conſpectu eorum, ſtabat a tergo eorum.)
20 Procedenſq́; inter caſtra Ægyptiorum, & inter caſtra Iſraëlitarũ: illis erat nubes & tenebræ,*his* autem illuſtrabat noctem ipſam, adeo ut non appropinquaverit alter ad alterum tota illa

[a] Heb.*ex ipſarum Chirotharum: ſic ſtatim ceps.*
[b] Heb.*cordis.*
[c] Heb.*equus currus,abſtracta pro concretis: ſic infrà 23.*

illa nocte.
21 Cúmq; extendiſſet Moſche manum ſuam verſus illud mare, abegit Jehova mare ipſum Euro vehemente tota illa nocte: & redegit mare ipſum in ſiccum, diffindente ſe aqua illa.
22 Sic procedebant filii Iſraëlis in medio maris per ipſam aridam, cùm aquæ eſſent eis murus a dextera eorum & a ſiniſtra eorum.
23 Perſequentes quoque Ægyptii procedebant poſt eos, totus equitatus Parhhonis, cifiarii ejus, & equites ejus, in mediũ illius maris.
24 Fuit autem in vigilia matutina illa, cùm [a]proſpectaret Jehova ad caſtra Ægyptii in colũna ignis & nubis, ut funderet caſtra Ægyptii,
25 [b]Ablatiſq; rotis curruum ejus duceret eum [c]tardè: quamvis diceret Ægyptius, fugiam a conſpectu Iſraëlitarum, nam Jehova pugnat pro eis contra Ægyptium.
26 Tum dixit Jehova ad Moſchen, extende manum tuam verſus ipſum mare, ut revertátur aquæ ipſius ſuper Ægyptium, ſuper currus ejus, & ſuper equites ejus.
27 Extendente itaque Moſche manum ſuam verſus ipſum mare, reverſum eſt mare ipſum appetente mane ad vim ſuam, Ægyptii autem fugiebant [d]obviam ipſi mari: Sic [e]excuſſit Jehova Ægyptium in medium maris.
28 Nam revertentibus aquis illis, & operientibus illorum currus & equites cum omnibus copiis Parhhonis, qui proceſſerant poſt eos in ipſum mare, [f]non eſt relictus ex eis vel unus.
29 [g]Interea filii Iſraëlis ibant per aridam in medio ipſius maris, & erant aquæ illæ eis murus a dextera eorum & a ſiniſtra eorum.
30 Ita [h]ſervavit Jehova in die illo Iſraëlitas e manu Ægyptiorum, viderunt{que} Iſraëlitæ Ægyptios morientes [i]in litore maris.
31 Cùm autem vidiſſent Iſraëlitæ [k]opus illud maximum, quod edidit Jehova contra Ægyptios, timuerunt populus ipſe Jehovam, crediderunt{q;} Jehovæ & Moſchi ſervo ejus.

[a] Heb. *cum gravitate.*
[f] Heb. *manſit illam magnã mutonymia.*

ANNOTATIO.

2 Ut divertant] *cauſam oſtendit ſuprà 13.17. hîc autem prædicit quomodo hanc aberrationem acceptura ſint Ægyptii, & quid inde eventurum ſit.* Ante fauces] *q.d. in loco iniquo, in faucibus montium inter duo munita loca non procul a mari, ut hac ſpecie allecti Ægyptii Iſraëlitas aggrediantur, ſpe retrahendi eos ad priſtinam ſervitutem.* 3 Deſertum] *Ethami, de quo ſuprà 13.20. quaſi dicat, deſerti horridatate perterritis, huc illuc aberrando tandem montium anguſtiis incluſerunt.* 4 Obfirmabo] *vide ſuprà in 4.21.* 5 Fugere] *magnis itineribus die & nocte contendere, quod Ægyptii ſuis metu fieri exiſtimabant.* Mutatóque an.] *ita ut de Iſraëlitis, quos priùs a ſe dimiſerant, retrahendis ad ſervitutem cogitarent.* 7 Omnes] *quos potuit in illa celeritate colligere.* 8 Manu ſublata] *non ut fugitivi tepidè manibus remiſſis, ſed ſecurè, inſtructa acie, ut dimiſſi, ſuprà 13.18. ſic Num. 15.30.* 10 Clamaverunt] *animo & corpore anxii propter hoſtem propinquum ejularunt potius quàm invocarunt fide, quod ex ſequentibus querimoniis apparet, quas contra Moſchen miſcent.* 12 An non] *vide ſuprà 6.8.* 13 Conſiſtite] *ne commoveamini ac fluctuetis animo, ſed ſpe firma opem domini expectate.* Salutem] *victoriam & liberationem, 1. Schem. 14.46. & 19.5.* 15 Quid clamas] *non reprehendit ſimpliciter quòd oraret, ſed quòd non exequitur mandatum acceptum ſuprà ver. 2. ideóq; illud rurſus urget in fine verſus: ſic 1. Schemu. 16.1. & Joan. 20.17.* 19 Angelus] *vide ſuprà 13.21.* 23 In medium] *procul a litore illius ſinus.* 24 Proſpectaret] *immittens aquas, tonitrua, fulgura, & procellas, infrà 15. & Pſal. 77.18. & 19.* 25 Ablatiſq; ue] *cùm remota ſiccitate terra fermentéſceret, quæ tenaciter hærebat rotis & pedibus, ut fruſtrà de fuga cogitarent, Judith. 9.7. & 8.* 27 Obviam ipſi] *nam quocunque ſe convertebant, irruentes aquæ excipiebant eos.* Excuſſit] *dejiciens eum ex curribus & equis.* 28 Non eſt rel.] *ut Pſal. 106.11.* 29 Interea] *nam nondum omnes Iſraëlitæ tranſierant, cùm ſubmergerentur Ægyptii.* 30 Servavit] *id eſt, prorſus liberavit: vide ſuprà in 12.15.* In litore] *id eſt, Iſraëlitæ trajecto mari a litore hoſtes ſuos morientes ſpectarunt.*

CAPUT XV.

Moſche cum Iſraëlitis Deum ſuperioris victoriæ autorem cantico celebrat, idemq; Maria & fœmineæ tympanis adhibitu facunt. Poſteà relicto mari, per triduì iter aquæ penuriâ laborantes ad quintam ſtationem perveniunt: ubi murmurantì Deumq; tentanti populo amaræ aquæ a Moſche dulces reddiuntur, ligno injecto ex juſſu Dei, & populus in futurum erudítur.

1 TUNC canens Moſche & filii Iſraëlis canticum iſtud Jehovæ, locuti ſunt dicendo, [a]Cantabo Jehovæ, eo quòd [a]admodum excelluit, equum & ſeſſorem ejus dejecit in mare.
2 [b]Robur meum & carmen Jah, qui fuit mihi ſaluti: hic *eſt Deus* fortis meus [c]*cum* quo habitabo, Deus patris mei quem exaltabo.
3 Jehova *eſt* [b]bellicoſiſſimus, nomen ejus *eſt* Jehova.
4 [d]Currus Parhhonis & copias ejus præcipitavit in mare, delectumq; præfectorum ejus: demerſi ſunt in mare algoſum.
5 [e]Abyſſi operuerunt eos, deſcenderunt in profunda [f]velut lapis.
6 [g]Dexterâ tuâ, Jehova, magnificus *es*, ipſa virtute, dextera tua Jehova confringis hoſtem.
7 Et magnitudine excellentiæ tuæ ſubvertis inſurgentes contra te: furorem tuum immittis, [h]conſumit eos tanquam ſtipulam.
8 Et [i]flatu narium tuarum coacervatæ ſunt aquæ, conſtiterunt velut cumulus fluidæ: [k]concreverunt abyſſi [l]in intima parte maris.
9 [m]Dixerat hoſtis, perſequar, aſſequar, dividam prædam: explebitur eis anima mea, exeram gladiũ meũ, aſſeret eos in hæreditatẽ man[n]mea.
10 Flaviſti vento tuo, operuit eos mare: profunda petierunt tanqam plumbum, [o]in aquis validis
11 Quis *eſt* ſicut tu inter robuſtiſſimos, Jehova? quis *eſt* ſicut tu, magnificus ſanctitate, reverendus laudibus, mirificus?
12 Extendiſti dexteram tuam, [p]deglutivit eos terra.
13 Deducis benignitate tua populum quem redemiſti: commodè ducis robore tuo ad [q]habita-

[a] Heb. *excellendo excellit.*
[b] Heb. *vir belli, id eſt, magnus bellator, ut Judic. 5.14.*
[c] Heb. *Periphraſis fluctuum, quæ explicatur Pſal. 93.4.*
[d] Heb. *in corde maris.*

taculum ſanctitatis tuæ.
14 'Cùm audierint populi, commovebuntur: dolor corripiet incolas Peliſchtææ.
15 Tunc turbabuntur duces Edomæorum, potentes Moabitarum, corripiet eos tremor: 'diffluent omnes incolæ Cenahhanææ.
16 Irruet ſuper eos formido magna & pavor: magnitudine brachii tui ' conticeſcent tanquam lapis, donec pertranſierit populus tuus Jehova, donec pertranſierit populus quem acquiſiviſti.
17 Introduces eos, & ' plantabis eos in ' monte poſſeſſionis tuæ, loco *quem* ad habitationem tuam operatus es Jehova: ſanctuario, ô Domine, *quod* ſtabiliverunt manus tuæ.
18 'Jehova regnabit [e] in omnia ſecula.
19 Cùm procederet equitatus Parhhonis in curribus ejus & equitibus ejus per ipſum mare, & reduceret Jehova ſuper eos aquas illas maris, tunc filii Iſraëlis ibant in arida per medium ejuſdem maris.
20 Accepit quoque Prophetiſſa Mirjam ſoror Aharonis tympanum quoddam in manu ſua, & egreſſæ ſunt omnes fœminæ poſt eã cum tympanis & cum ſiſtulis.
21 'Quibus reſpondebat Mirjam, Cantate Jehovæ, eo quòd admodum excelluit, equum & ſeſſorem ejus dejecit in mare.
22 Deinde proficiſci juſſit Moſche Iſraëlitas a mari algoſo, & progreſſi ſunt verſus deſertum Schuris: euntéſq; triduo per ' illud deſertum, non inveniebant aquam.
23 Inde pervenientes Maram, non potuerunt bibere aquas e Mara, eo quòd amaræ eſſent: idcircò *qui ſque* vocat nomen ejus *loci* [f] Maram.
24 Quamobrem murmurante populo contra Moſchen, dicendo, quid bibemus?
25 Cùm inclamaſſet *Moſche* Jehovam, oſtendit Jehova ei lignum, quo injecto in aquas illas, 'dulces factæ ſunt aquæ: ibi impoſuit ei ſtatutũ & judicium, poſtquàm ibi 'tentavit eum *Deus*:
26 Dixit enim: ſi [g] ſedulò attendens ad vocem Jehovæ Dei tui, quod rectum videtur in oculis ejus feceris, & ſi aurem accommodans ad præcepta ejus obſervaveris omnia ſtatuta ejus, nullum morbum quem impoſui Ægyptiis, imponã tibi, ſed ego Jehova ero curator tuus.

[e] Heb. *in ſeculum & ſeculum.*

[f] *id eſt, amarum: amaros fontes vocat Plinius lib. 6. natur. hiſtor. capit. 29.*

[g] Heb. *attendendo attendens.*

ANNOTATIO.

1 Cantabo] *Exordium ab ipſa propoſitione rei quam cantaturus eſt.* Admodum excel.] *q. d. hæc liberatione, illuſtri excellentiæ ſuæ documento, amplam nobis materiam ſe laudandi ſuppeditavit.* 2 Robur meũ] *quo e tanti tyranni manibus ereptus ſum.* Carmen] *ſubjectum argumentum carminis mei, metonymia: ſic Pſalmo.* 118.14. Cum quo habit.] *id eſt, perpetua ſervitute ei addictus, in ejus familia conſiſtam.* 3 Jehova] *per ſe exiſtens: vide ſuprà in* 3.15. & 6.2. 4 Currus] *Narratio ſuperiori hiſtoriæ conjungenda, qua explicat Moſche quod ver.* 1. *per prolepſin dixit.* 5 Abyſſi] *hoc eſt, duæ illæ aquarum congeries, quæ Iſraëlitu ceſſerant, & tantiſper conſiſterant dum omnes Ægyptii in mare deſcendiſſent.* Velut lapis] *q. d. nihil eis profuit natandi peritia, ut altera ſimilitudine plumbi oſtenditur verſ.* 10. 6 Dextera tua] *Apoſtrophe ad Deum, narrationis tyrannis uſque ad ver.* 14. 7 Conſumit] *iram Dei cum igne comparat, hoſtes cum ſtipula. quæ ignem facilè concipit & ſtatim conſumitur, ut Jeſcha.* 5.24. 8 Flatu narium] *Euro vehemente divinitus immiſſo, ſuprà* 14.21. Concreverunt] *ut aquæ congelatæ, conſtiterunt.* 9 Dixerat] *Hypotipoſis præſidentis hoſtium conſilii victoriam ſibi promittentium.* 12 Deglutivit] *alveum maris, quò deſcenderunt ſubmerſi Ægyptii, faucibus terræ comparat, ut Jona.* 2.6. 13 Habitaculum ſancti.] *id eſt, terram promiſſam.* 14 Cùm audierint] *tertia pars cantici, propoſitio prophetica, ex argumento præſentis beneficii.* 15 Diffluent] *ut Jehoſchu.* 2.9. *& ſequentibus &* 4.23. *&* 6.4. 16 Conticeſcent] *Cenahhanæi: nam ita fuerunt conſternati, ut Iſraëlitu Jardenem tranſituru non auderent ſeſe objicere.* 17 Plantabis] *id eſt, firmam eis habitationem concedes, ut* Pſal. 44.3. *&* 80.9. Monte poſ.] *montoſa Cenahhanæa, quam eis daturus, cum ipſis habitaturus, præſentiaq; tua ſanctificaturus ac ſtabilituru es.* 18 Jehova] *Concluſio cantici.* 21 Quibus] *virũ, ita ut alternis canerent, mulieribus eundem verſum, qui primus eſt cantici, ἀναβάσεως repetentibus, tantùm mutata perſona numeroq; verbi.* 22 Illud deſertum] *Ethami, de quo ſuprà* 13.20. *ut probatur ex collatione Num.* 33.8. *cum hoc ver.* 25 Dulces factæ] *ad præſentem neceſſitatem populi, non quòd poſteà dulces remanſerint.* Tentavit] *id eſt, explorans ipſorum fidem & obedientiam, fecit ut ipſi proderent quales eſſent: ſic infrà* 16.5. *&* Deut. 8.2. *&* 16. *&* 13.4.

Caput XVI.

Iſraëlita ad ſextam ſtationem aquoſam pervenientes caſtris poſitis recreantur: inde ad oſtavam per deſertum progreſſi rurſus ob cibi penuriam murmurant in Deum, ducibuſq; ſuis quòd ipſos eduxerint ex Ægypto exprobrant: quare Deus cœlitus cibum eis demittit, quo per totos quadraginta profectionu annos deinceps alantur.

1 DEINDE venerunt Elima, ubi *erant* duodecim fontes aquarum & ſeptuaginta palmæ, & caſtrametati ſũt ibi propter aquas illas.
2 Profecti verò Elimis, venerunt tota congregatio filiorum Iſraëlis ' in deſertum Sinis, quod *eſt* inter Elima & inter Sinai, quintodecimo die menſis ſecũdi ab exitu eorũ ex Ægypto.
3 Tunc murmurarunt tota congregatio filiorum Iſraëlis contra Moſchen & contra Aharonem, propter 'illud deſertum:
4 Dixeruntq; ad eos filii Iſraëlis, [a] utinam mortui fuiſſemus 'manu Jehovæ in terra Ægypti, cùm aſſidentes ollæ carnis comederemus panem ad ſaturitatem: nam eduxiſtis nos in deſertum iſtud, ut mortem afferretis toti huic cœtui fame iſta.
5 Dixit verò Jehova ad Moſchen, ecce, ego faciam ut pluat vobis panis ex ipſo cœlo: quare egreditor hic populus, & colligunto [b] demenſũ cujuſque diei quotidie, ut 'tentem eum, utrum 'ambulaturus ſit in lege mea, nec ne.
6 Eſto autem ſingulo die ſexto, ut 'parent quod intulerint: *hoc* verò eſto duplum ſuprà quàm collegerint [c] quotidie.
7 Dixit ergo Moſche & Aharon ad omnes filios

[a] Heb. *quis daret nos mortuos eſſe.*

[b] Heb. *rem diei die ſuo.*

[c] Heb. *die die: geminatum nomen pro adverbio.*

filios Iſraëlis, veſpere utique cognoſcetis Johovam eduxiſſe vos e terra Ægypti.

8 Mane quoque, cùm [a] videritis gloriam Jehovæ, quandoquidem audit murmurationes veſtras contra Jehovam: nos enim quid *ſumus*, ut murmuretis contra nos?

9 Dixitq; Moſche, *cognoſcetis*, cùm dederit vobis Jehova huc veſpere carnem ad edendum, & panẽ ipſo mane ut ſaturemini, quandoquidẽ audit Jehova murmurationes veſtras, quibus murmuratis contra ſe: nos enim quid *ſumus*? non *ſumus*, contra nos murmurationes veſtrę, ſed contra Jehovam.

10 Deinde dixit Moſche ad Aharonem, edic toti congregationi filiorum Iſraëlis, appropinquate [a] ante conſpectum Jehovæ: nam audivit murmurationes veſtras.

11 Fuitq; allocuto Aharone totam congregationem filiorum Iſraëlis, cùm ſe convertiſſent ad [a] ipſum deſertum, ut ecce gloria Jehovæ appareret in ipſa nube.

12 (Allocutus enim fuerat Jehova Moſchen, dicendo,

13 Audivi murmurationes filiorum Iſraëlis: alloquere eos dicendo, inter has [a] duas veſperas comedetis carnem, & ipſo mane ſaturabimini panẽ: ita cognoſcetis me eſſe Jehovam Deum veſtrum.)

14 poſteà fuit eo veſpere, ut aſcendentes coturnices tegerent ipſa caſtra, mane verò, eſſet [d] ſtratus ros circa ipſa caſtra.

15 Cumq; ſe [e] elevaſſet ſtratus ille ros, ecce in ſuperficie ipſius deſerti tenue *quiddam* rotundum, tenue *inquam* ſicut ipſa pruina ſuper terrã.

16 Quod videntes filii Iſraëlis dicebant [f] alter ad alterum, [g] Man eſt, non enim ſciebant quid eſſet: dixit verò Moſche ad eos, is *eſt* panis ille quem dat vobis Jehova ad comedendũ.

17 Hoc *eſt* verbum quod præcepit Jehova, colligite ex eo quiſque pro ratione [a] cibi ſui [a] menſuram Hhomer [h] in ſingula capita, pro numero animarum veſtrarum: quiſque pro iis qui ſunt in tentorio ſuo accipite.

18 Et fecerunt ſic filii Iſraëlis: collegerunt enim [i] qui magnam & qui parvam *familiam* habebat.

19 Deinde [a] metiebantur menſura Hhomer, ita ut non abundaret qui magnam habebat, & qui parvam, non laboraret penuria: quiſque pro ratione cibi ſui [a] colligebant.

20 Sed quamvis Moſche edixiſſet eis, nemo reliquum faciat ex eo uſque in craſtinum,

21 [a] Non auſcultantes Moſchi reliquum fecerunt [k] quidam ex eo in craſtinum, quod cùm

[a] Heb. *ſtratum roris, ut ver 15.*
[e] *id eſt, diſſolutus abiiſſet.*
[f] Heb *vir ad fratrem ſuum.*
[g] *id eſt, cibus præparatus.*
[h] Heb. *in cranium: ſynecdoche,*
[i] Heb. *qui multus erat, & qui paucus, ſub. familiã.*
[k] Heb. *viri.*

produ&tis vermibus putruiſſet, efferbuit contra eos Moſche.

22 Quare collegerunt illum [l] quovis mane, quiſq; pro ratione cibi ſui, nam cùm incaleſceret Sol, liqueſcebat.

23 Fuit autem ipſo die ſexto, quo colligebãt cibum duplum, binas menſuras Hhomer in unumquemque, ut venientes omnes duces congregationis renunciarent Moſchi.

24 Qui dixit ad eos, illud *eſt* quod edixit Jehova, [a] quies ſabbathum ſanctũ *eſt* Jehovę cras: quod coQturi eſſetis, [a] coquite *hodie*, & quod elixaturi eſſetis, elixate, quicquid autem [a] abundat, deponite vobis [m] aſſervandum uſq; in craſtinum.

25 (Cùm enim depoſuiſſent uſque in craſtinũ, ſicut præceperat Moſche, non putruit, nec *ullus* vermis in eo fuit)

26 Dixitque Moſche, comedite illud [a] eo die, nam Sabbathum illius diei Jehovæ *eſt*: eo die non invenietis illum *cibum* in ullo agro.

27 Sex diebus colligetis eum, die verò ſeptimo, ſabbatho non erit.

28 Fuit verò ipſo die ſeptimo, cùm exiviſſet *aliqui* de populo ad colligendum, & non invenirent:

29 Ut [a] diceret Jehova ad Moſchen, quouſq; renuitis obſervare mandata mea, & leges meas?

30 [a] Conſyderate, quia Jehova dedit vobis ipſum ſabbathum, idcircò idem dat vobis quovis die ſexto cibum bidui: manete quiſq; in loco ſuo, [a] ne exeat ullus e loco ſuo die ipſo ſeptimo.

31 Sic quieſcebãt populus quovis die ſeptimo.

32 Vocavit autem domus Iſraëlis nomen ejus Man: quod erat quaſi ſemen coriandri, album, & [a] ejus ſapor velut cruſtuli [n] melliti.

33 [a] Dixit etiam Moſche, hoc *eſt* verbum quod præcepit Jehova, plena menſura Hhomer aſſervanda eſt ex eo per ętates veſtras: ut videant panem illum, quo vos cibo in hoc deſerto, poſtquàm eduxi vos e terra Ægypti.

34 Quare edixit Moſche Aharoni, accipe [a] urnam unãm, vbi ponas plenam menſuram Hhomer Man: & depone ipſam [a] ante conſpectum Jehovæ aſſervandam per ętates veſtras.

35 Quemadmodũ præcepit Jehova Moſchi, ſic depoſuit eam Aharon [a] coram teſtimonio ipſo aſſervandam.

36 Filii autem Iſraëlis veſcebantur Man iſto quadraginta annis, donec venirent in regionem habitabilem: hoc, *inquam*, Man veſcebantur, [a] donec pervenirent ad extremitatem regionis Cenahhanææ.

37 Hhomer autem, [a] decima Ephæ eſt.

[l] Heb. *in mane ipſo, in mane ipſo: ſic ſupra 36.3. & Jechezkel 46.14. & 16.*
[m] Heb. *ad aſſervationem: & ſic dumceps*
[n] Heb. *in melle.*

ANNOTATIO.

2 In deſertum Sinis] *ſtationem octavam: omittitur hic ſeptima ad mare algoſum, ad ſinum Ælaniticum, de qua Num. 33. 10.* 3 Illud deſertum] *per quod deducendi erant, & cujus aſperitate terrebantur.* 4 Manu Jehovę] *qua Ægyptis caſi ſunt.* 5 Tentem] *vide ſupra in 15 25.* Ambulaturus] *id eſt, vitam tranſacturus ex præſcripto meo.* 6 Parent] *coquant illud totum quod collegerint pro arbitrio ſuo, ad uſum hujus & ſequentis dies, ut explicatur infrà ver. 24.* 7 Jehovam] *non autem nos fuiſſe, quod exprobraſtis ſupra ver. 4.* 8 Videritis] *ut infrà factum eſt, ver. 11.* 10 Ante conſpectum] *verſus columnam populo præeuntem, præſentiæ divinę ſymbolum, infrà ver. 21* 11 Ipſum deſertum] *cujus impendebat columna populum per ipſum deducturæ.* 13 Duas veſperas] *vide ſupra in 12.6.* 16 Man] *cibus aptus ad comedendum, ut colligitur ſine alio hominis labore: hoc autem generali nomine vocant, quia ejus ſpeciem ignorabant: vide Sapientiæ 16.20* 17 Cibi ſui] *familiæ ſuæ, ut ſupra 12.4.* Menſuram Hhomer] *decimam Ephæ, infrà ver 37.* 19 Metiebantur] *ab omnibus collectum & in commune comportatũ adhibita menſura diſtribuebant, ita accuratè ut nulli plus aut minus quàm opus eſſet darent 2. Cor. 8.15.* Colligebant] *demenſum ſibi recipiebant.* 21 Non aſcult.] *vel ex curioſitate, vel ex diffidentia demenſi partem reſervarunt.* 24 Quies] *hoc generale eſt feſtorum nomen, ſequens verò, ſingulare dari*

Sabbathi. Coquite]*ut suprà ver.6.* Abundat]*die sexto, suprà ordinarium demensum cujusq; diei, nimirum dimidiū duplæ quam collegerant ver.6.* 26 Eo die]*Jam statuit quid sit faciendū non tantùm posteroꝺie, sed singulis Sabbathis, quandiu durabit Man, & cessas in fine ver. indicat.* 29 Diceret]*mandaret populo dicendi quæ sequuntur.* 30 Consyderate]*Tres ponuntur sabbathi observandi causæ: prima, finis creationis ut Ge.2. aliera, liberatio a servitute Ægypti, Deu.5.15. tertia, liberalitas Dei in sexto, & cessatio Man in septimo die quam hîc commemorat Moscue, quamvis & alias duas intelligat verbo præterito, dedit, de quibus infrà 20.11.* Ne exeat]*ad Man colligendum, aut aliud opus faciendum: alioquin mandatum erat ut exirent ad convocationem sanctam, Levit 23.3.* 32 Ejus sapor]*crudi: quod enim coquebatur, fiebat ut coctione diversos sapores acquireret, Sap.16.21.* 33 Dixit etiam]*hic & 2. sequentes ver. ducuntur per prolepsin: facta enim sunt jam erecto tabernaculo extructaq; arca, antequam asservabantur Man & virga Aharonis, de qua Num.17.10. hîc enim voluit Moscue totam historiam de Man contexere, ut apparet infrà ver.36.* 34 Urnam]*auream, Heb.9.4. quicquid Hebræi dicant de materia ejus.* Ante conp.] *in sacrario, ubi supra arcam inter Cerubinos Dei Majestas erat.* 35 Coram testimonio]*arca & tabulæ Legis. sic enim vocantur infrà 25,21. & alibi frequenter.* 36 Donec pervenirent]*Jehoschu.5.11.* 37 Decima Ephæ.]*Hhomer, aridorum mensura capit cotylas septem cum quinta parte, sive chœnices duos cum dimidio quintâ minus: unde colligitur quanta sit capacitas Ephæ.*

CAPUT XVII.

Jisraëlitæ ab oĉtava ad undecimam stationem progressi, ibiq; sitiu impatientia in rixas murmura & tentationes contra Deum & Moschen effusi, cùm aquæ copiam, tum victoriam contra Hhamalekitas consequuntur, mandatum ex scripto de perdenda gente illa accipiunt, & altare in perpetuam hujus rei memoriam extruunt.

1 DEINDE profecti tota congregatio filiorum Jisraëlis a deserto Sinis itineribus suis [a] ex præstituto Jehovæ, castra metati sunt Rephidimis, ubi non erat aqua quâ populus hiberet.

[a] Heb. *secundū os Jehovæ. metonymia.*

2 Quapropter contendens populus cum Moscue, dicebant, [b] date nobis aquam ut bibamus: quibus dixit Moscue, quid contenditis mecum? [c] quid tentatis Jehovam?

3 Sed cùm sitiens ibi populus aquam, & murmurans populus ipse contra Moschen, amplius diceret, quare fecisti ut ascenderemus ex Ægypto, ad mortem afferendum mihi, filiis meis, & pecori meo hac siti?

4 Inclamavit Moscue Jehovam dicendo, quid faciam populo huic? [d] adhuc pauliſper, tum possent me lapidare.

5 Edixit verò Jehova Moschi, [e] transi ante populum hunc & accipe tecum de senioribus Jisraëlis: baculoq; tuo, quo percusseras rivum ipsum, accepto in manu tua, abi.

6 Ecce me stante coram te ibi super illam rupem in Chorebo, ubi percusseris rupem ipsam, procedent ex ea aquæ ut bibat hic populus: [f] fecitq; sic Moscue ante oculos Seniorum Jisraëlis

[b] Heb. *id est, tentationem & contentionem.*

7 (Vocavit autem nomen illius loci [b] Massam & Meribam, propterea quòd contenderant filii Jisraëlis, & propterea quòd tentaverant Jehovam dicendo, estne Jehova in medio nostri, an non?)

8 Sed [g] venientibus Hhamalekitis, ut pugnarent contra Jisraëlitas, [h] Rephidima,

9 Edixit moscue Jehoschuhhæ, delige nobis homines, & [i] procede pugnatum contra Hhamalekitas: cras, me consistente in vertice istius collis cum baculo ipso Dei in manu mea.

[c] Heb. *protervè pugna.*

10 Faciens itaque Jehoschuhha quemadmodū dixerat ei Moscue pugnavit contra Hhamalekitas: Moscue verò, Aharon, & Chur, ascenderunt verticem illius collis.

11 Eratq; attollente Moscue [k] manum suam ut prævalerent Jisraëlitæ, cùm verò quieti dabat manum suam, prævalerent Hhamalekitæ.

12 Quamobrem cùm [l] manus Moschis graves essent, acceptum lapidem supposuerunt ei, ut insideret illi: Aharon verò & Chur sustentabant manus ejus, hinc unus & illinc alter, fuitq; utraque manus ejus [m] firma usque ad occasum solis:

[d] Heb. *firmitas abstractè pro concreto.*

13 Donec fregisset Jehoschuhha Hhamalekū, *id est* populum ejus acie gladii.

14 Itaq; edixit Jehova Moschi, inscribe hoc in monimentum [n] libro isto, & [o] insere ipsum in aures Jehoschuhhæ: me [p] omnino deleturum esse memoriam Hhamalekitarum [q] e terra sub cœlo.

[e] Heb. *delendo delebo.*

15 Tunc extruxit Moscue altare, cujus vocavit nomen, Jehovæ vexilli mei.

16 Dicebat enim, *sic vocandum est*, quia [r] manus super solium Jah, bellum *est* Jehovæ contra Hhamalekitas: de ætate in ætatem.

ANNOTATIO.

1 Itineribus suis]*nam duas habuerunt stationes a deserto Sinis Rephidima, de quibus Num.33.12.& 13.* 2 Date]*tu & frater qui nos adduxistis.* Quid tentatis Jah]*quid vestra incredulitate Deum provocatis, ut vobis edat potentiæ suæ præsentaq; signa? sic explicatur infrà ver.7.* 4 Adhuc pauliſper]*id est, si adhuc pauliſper differas eu consulere, metuendum est ne vocer ab illu in discrimen vitæ.* 5 Transi ante]*id est, castra moveant Chorebum versus, & tu eis præcedas cum senioribus.* 6 Fecitq; sic]*etsi non omnia statim, nam interfuit præsum in Hhamalekitas, qui profectionis momento superveneruntsunt ergo hæc per prolepsin dicta.* 7 Vocavit]*Moscue.* 8 Venientibus]*cùm se Jisraëlitæ ad profectionem accingerent in Chorebum.* Rephidima]*ut eos a tergo adoriuntur, Deut.25.17.& 18.* 11 Manum suam]*cum baculo, ut solent vexilliferi.* 12 Manus Moschis]*quibus alternis baculum tenebat.* 14 Libro isto]*hic tuus commentarius.* Insere]*id est, de eo instrue Jehoschuhhamqui tuus olim successor futurus est.* E terra sub cœlo]*ubivis terrarum fuerint, quam latè patet cœlum.* 15 Jehovæ vexilli]*id est, qui per me populo suo in conflictu isto vexillum erexit, & in perpetuum erigit.* 16 Manus sup.]*id est, Deus in ipso solio majestatis sedem maximam exteriam habet erectumq; vexillum, ad pugnandum contra Hhamalekitas in perpetuum.*

CAPUT

Caput XVIII.

Jithro Moſchi ſocer de ſucceſſu legationis generi & Iſraëlitarum liberatione certior factus, filiam apud ſe cum duobus liberis a genero relictam ad eum in caſtra reducit: genero & populo beneficium Dei gratulatur, ſuam in Deum fidem & pietatem verbis facti ſq; proteſtatur: Tunc a genero Senioribus q; populi humaniter exceptus, dato prudenti & ſalutari pro repub. conſilio, domum revertitur.

1 AUDIENS autem Jithro Præſes Midianitarum ſocer Moſchis quæcunque fecerat Deus Moſchi & Iſraëli populo ſuo, eduxiſſe Jehovam Iſraëlem ex Ægypto:

2 Aſſumpſit Jithro ſocer Moſchis Tzipporam uxorem Moſchis, [a] quandoquidem deduxerat eam,

3 Duoſq; filios ejus: quorum unius nomen erat Gerſchom, quia dixerat *Moſche*, peregrinus fui, in terram alienam *pulſus*.

4 Nomen verò alterius Elihhezer, *qui dixerat*, nam Deus patris mei [b] auxilio *fuit* mihi, qui eripuit me [c] e gladio Parhhonis:

5 Et veniens Jithro ſocer Moſchis cum filiis ejus & cum uxore ejus ad Moſchen in deſertum illud, ubi is caſtra habebat, ad [d] montem ipſum Dei:

6 [d] Dixit ad Moſchen, Ego ſocer tuus Jithro venio ad te, uxor quoque tua, & duo filii ejus cum ea.

7 Tunc proceſſit Moſche obviam ſocero ſuo, & incurvans ſe oſculatus eſt eum, rogaruntque alter alterum [e] de proſperitate: poſteà ingreſſi ſunt in tentorium ipſius.

8 Ubi enarrante Moſche ſocero ſuo quæcunq; fecerat Jehova Parhhoni & Ægyptiis propter Iſraëlem, omneſq; moleſtias [d] quæ obvenerant ipſis in via illa, unde eripuerat eos Jehova:

9 Lætatus Jithro ſuper omnibus illis beneficiis quibus affecerat Jehova Iſraëlem, quòd eripuiſſet eum e manu Ægyptiorum,

10 Dixit Jithro, benedictus *ſit* Jehova qui eripuit vos e manu Ægyptiorum & e manu Parhhonis: qui eripuit hunc populum [e] a ſubjectione manus Ægyptiorum.

11 Nunc agnoſco magnum eſſe Jehovam præ omnibus diis: nam ea ipſa re [f] qua ſuperbiunt, ſuperior illis *eſt*.

12 Acceptum q; *obtulit* Jithro ſocer Moſchis holocauſtum & victimas Deo: & venit Aharon & omnes ſeniores Iſraëlis ad comedendum cibum cum ſocero Moſchis coram Deo ipſo.

13 Fuit autem poſtero die, ſedente Moſche ad judicandum populum, cùm adſtaret populus ipſe Moſchi, a mane illius *diei* uſq; ad veſperam:

14 Ut aſpiciens ſocer Moſchis quicquid ipſe faciebat populo: diceret, quid hoc *eſt quod* facis huic populo? cur ſedes tu ſolus, & totus hic populus ſiſtit ſe coram te a mane uſque ad veſperam?

15 Tum dixit Moſche ſocero ſuo, nam venit ad me hic populus ad [d] conſulendum Deum.

16 [d] Cùm eſt inter illos negotium, venit *quiſque* ad me ut judicem inter [g] utrumq; : & nota facio ſtatuta ipſa Dei & leges ejus.

17 Dixit verò ſocer Moſchis ad eum, non *eſt* bona hæc res, qualem tu facis.

18 [h] Omnino decides, cùm tu, tùm populus hic qui *eſt* tecum: nam [d] gravis *eſt* hæc res ſupra te, non poteris eam præſtare ſolus.

19 Itaque attende voci meæ, conſulam tibi, [d] & erit Deus tecum: eſto tu pro hoc populo erga Deum ipſum, ut tu referas eorum res ad Deum ipſum,

20 Et commoneſaciens eos de ſtatutis ac legibus ejus, notam facias eis viam ipſam per quam ambulaturi ſunt, id eſt, opus ipſum quod ſunt facturi.

21 Tu autem provideto ex toto hoc populo de viris [i] ſtrenuis, timentibus Dei, viris [k] veracibus, oſoribus turpis lucri, quos conſtituas ſuper eos præfectos millenis, præfectos centenis, præfectos quinquagenis, & præfectos denis:

22 Ut judicent populum hunc omni tempore, ſitq; ut omnem rem quæ magna *erit* referant ad te, omnem verò rem quæ parva *erit* judicent ipſi: ſic leva a te *onus* ut ferant tecum.

23 Cúmque feceris hanc rem & [d] præceperit tibi Deus, poteris conſiſtere, etiam q; totus populus hic ad locum ſuum [d] redibit [d] cum pace.

24 Auſcultans itaque Moſche voci ſoceri ſui, fecit quicquid dixerat.

25 Eligens enim Moſche viros ſtrenuos ex toto Iſraële, conſtituit eos principes ſuper ipſum populum, præfectos millenis, præfectos centenis, præfectos quinquagenis, & præfectos denis:

26 Qui judicarent populum ipſum omni tempore, rem quæ difficilis *erat* referebant ad Moſchen, rem verò quæ parva *erat* judicabant ipſi.

27 Poſteà deduxit Moſche ſocerum ſuum, [d] qui rediit in regionem ſuam.

[a] Heb. *poſt miſſiones ejus, ſed hoc nomen plurale eſt tàntùm.*

[b] Heb. *in auxilio meo.*

[c] Heb. *de pace, ut Geneſ. 43.27.*

[d] Heb. *quæ invenerant eos.*

[e] Heb. *de ſubmanu, ut ſuprà 6.5.*

[f] *vel, qua ſuperbiebant, ſupra eos fuit*

[g] Heb. *virum & proximum ejus.*

[h] Heb. *decidendo decides.*

[i] Heb. *roboris ut ver. 25.*

[k] Heb. *veritatis.*

ANNOTATIO.

2 Deduxerat] *vir ejus Moſche, cùm a Deo legatus mitteretur ad Parhhonem & Iſraëlitas, ſuprà 4.18. & ſequentibus.* 3 Gerſchom] *Exod. 2.22.* 4 E gladio Par.] *ſuprà 2.25.* 5 Montē Dei] *Chorebum ſuprà 3.1.* 6 Dixit] *per nuncios quos præmiſit dicendum curavit.* 11 Qua ſuperbiunt] *bifariam hæc exponi poſſunt: univerſè, Deum ſuperiorem eſſe omnibus poteſtate prædita, & res ipſas de quibus gloriantur, pro arbitrio moderari: vel ſpeciatim de hiſtoria Ægypti accipi, ut ex hypotheſi ipſa eruatur theſis.* 12 Coram Deo] *ut moris erat in ſacrificiis euchariſticis, Deut. 12.7. & 27.7. nam epulum fuiſſe ſacrum locutio oſtendit: vide in Gen. 31.54.* 15 Conſulendum Deum] *de rebus tuæ ad religionem & cultum Dei, tum ad res civiles pertinentibus. ſic 1. Schemu. 9.9.* 16 Cùm eſt] *in rebus civilibus & privatis cauſis: altera cauſa.* 17 Qualem] *non enim rem, ſed rationem improbat qua utebatur Moſche, ut ſequentia oſtendunt.* 18 Gravis] *Ætiologia eſt ex parte ἀναγκαίου τοῦ q.d & tu gravitate oneru cõficiẽris, & populus expectando defeciſcens damnum accipiet.* 19 Et erit Deus tecum] *bene erit tibi, Gen. 39.2.* 21 Strenuis] *fortibus & conſtantia animi præditis, qui ſolo Dei timore non variis affectibus ferantur.* Veracibus] *rationem tantùm veritatis habentibus, ideoq; a turpi lucro abhorrentibus, infrà 23.8. Deut. 16.19.* 23 Præceperit] *hoc meum conſilium approbans.* Redibit] *non coactus expectare a mane uſq; ad veſperam, ut ſuprà ver. 14.* Cum pace] *compoſitis litibus.* 27 Qui rediit] *vide in Num. 10.29. & ſequent.*

Iſraëlitis caſtra in duodecima ſtatione ex-adverſo Sinai habentibus, Deus per Moſchen ſignificat recenti redemptionis beneficio commemorato, ſe fœdus cum eis renovare, eosq́; ſibi legibus velle obſtringere, obſervantesq́; amore ſuo & beneficentia proſequi: Quibus annuentibus triduum ad ſe comparandos invitat, omni, busq́; (excepto Moſche & Aharone) montis acceſſu interdicit: Poſtremò in montem cum majeſtate ſumma, cernentibus omnibus ac trepidantibus deſcendit.

1 IN novilunio *menſis* tertii ex quo exierunt filii Iſraëlis e terra Ægypti, eo ipſo die pervenerunt in deſertum Sinai.

2 Cùm itaq; profecti Rephidimis veniſſent in deſertum Sinai, & caſtra haberent in illo deſerto (caſtra autem fecerant ibi Iſraëlitæ e-regione ipſius montis)

3 Moſche aſcendit ad Deum ipſum: clamavitq; ad eum Jehova ex ipſo monte, dicendo, ſic dicito familiæ Jahhakobi, & annuntiato filiis Iſraëlis:

4 'Vos vidiſtis quæ fecerim Ægyptiis, ut ſuſtulerim vos *quaſi'* alis aquilarum, & adduxerim vos 'ad me.

a Heb. *attendendo attendetis.*

5 Nunc itaque, ſi [a] ſedulò attendetis voci meæ & ſervabitis fœdus meum, utique eritis mihi peculium præ omnibus aliis populis (nam 'mea eſt tota ipſa terra)

b Heb. *ſacerdotum.*

6 Vosq; eritis mihi 'regnum [b] ſacerdotale, & gens ſancta: hæc *ſunt* verba illa quibus alloqueris filios Iſraëlis.

7 Veniens itaque Moſche cum vocatis ſenioribus ipſis populi, propoſuiſſet eis omnia hæc verba quæ præceperat ei Jehova:

8 'Reſpondentes totus ipſe populus unà, dixerunt, quicquid dixerit Jehova, faciemus: retulitq; Moſche verba hæc populi ad Jehovam.

c Heb. *in densitate hujus nubis, vide infrà ver. 16.*

9 Tunc dixit Jehova ad Moſchen, ecce ego vĕtu[c] ſum ad te in [c] denſa hac nube, ut audiat hic populus cùm alloquar te, etiamq; tibi fidãt in ſeculum: cùm renunciaſſet Moſche Jehovæ verba illa populi.

10 Sic edixit Jehova Moſchi, ito ad ipſum populum, ut 'ſanctifices eos hodie & cras: & lavanto veſtimenta ſua,

11 Ut ſint parati in diem ipſum tertiũ: nam ipſo die tertio deſcẽſurus eſt Jehova ante oculos totius populi hujus, ſuper montem Sinai.

12 Deinde 'terminum ponito huic populo circumquaque, dicendo, cavete vobis ne aſcendatis in hunc montem, attingatiſve finem ejus: quicquid tetigerit hunc montem,

d Heb. *moriendo ne moriatur ſiat.*

[d] omnino morte afficitor.

e Heb. *jaculando jaculator.*

13 'Ne attingito illud ulla manus, ſed lapidibus obruitor, aut [e] jaculando confícitor, ſive jumentum ſive homo *fuerit*, ne vivito: cùm 'tractim ſonabit cornu, ea aſcendere poterunt in ipſum montem.

14 Deſcendit ergo Moſche ex monte illo ad populum: 'ſanctificavitq; populum, qui lavarunt veſtimenta ſua,

15 Cùm edixiſſet populo, eſtote parati in diem ipſum tertium, 'ne accedite *ullus* ad uxorem.

f Heb. *eſſet, id eſt, cupiſſet eſſe, ut Gen. 3.12.*

16 Fuit verò die illo tertio, cùm [f] cœpiſſet mane, ut eſſent ſoni & fulgura & nubes [g] denſæ ſuper illum montem, ſonitúſque tubæ vehemens valde: adeò ut trepidaret totus ipſe populus qui *erat* 'in caſtris.

g Heb. *graves.*

17 Sed educente Moſche 'populum obviam Deo ipſi e caſtris ſuis, conſtiterunt' ad imum illius montis.

18 'Mons autem Sinai fumabat totus, propterea quòd deſcendebat ſuper eum Jehova in 'ipſo igne: emittenſq; fumum ſuum 'tanquam fumum fornacis, tremebat totus ille mons valde.

19 Cumque ſonus ille tubæ pergeret & invaleſceret valde, 'Moſche loquebatur, Deus verò ipſe reſpondebat ei' voce.

20 'Tum deſcendens Jehova ſuper montem Sinai ad ipſũ verticẽ montis, vocavit Jehova Moſchen ad ipſum verticem montis, & aſcendit Moſche.

h *Eclipſis ſupplenda ex ver. 24.*

21 Edixitq; Jehova Moſchi, deſcende, conteſtare hunc populum: ne [h] perrumpant *terminum, aſcendendo* ad Jehovam videndi animo, ut *non* cadant ex eo multi:

22 Ne ipſi quidem 'ſacrorum adminiſtri, qui ad Jehovam appropinquantes ſanctificare ſe ſolent, ut non irrumpat in eos Jehova.

23 Dicenti verò Moſchi ad Jehovam, 'non poterit *quiſquam* hujus populi aſcendere montem Sinai: quod tu conteſtatus es nos dicendo, terminum pone huic monti, & ſanctifica illum?

i Heb. *dixit ad eum.*

24 [i] Reſpondit ei Jehova, 'abiens deſcende, ut aſcendas tu & Aharon tecum: ipſi verò ſacrorum adminiſtri & populus ne perrumpunto *terminum* aſcendendo ad Jehovam, ut non irrumpat in eos.

25 Deſcendens ergo Moſche ad ipſum populum, *hæc* retulit eis.

ANNOTATIO.

4 Vos vidiſtis] *recentis beneficii commemoratione ad fœdus invitat.* Alis aquil.] *id eſt, brevisſimo tempore vos à duriſſima ſervitute liberans, huc incolumes extra omnem teli jactum ſumma fide paternoq; ſtudio tranſtulit, ut aquila pullos: ſic Deut. 32.11.* Ad me] *ut mihi ſervi ſitis, meiq; legibus vivatis.* 5 Mea eſt tota terra] *id eſt, omnes populi terra, metonymia. q. d. et ſi pro meo jure poſſim aliquem alium populum quem ſingulari ratione proſequar, ex omnibus deligere, vos tamen præ cæteris omnibus hac prærogativa ornabo.* 6 Regnum ſacerd.] *vide 1. Petri. 2.5. & 9.* 8 Reſpondentes] *cùm Seniores eis propoſuiſſent verba Dei accepta a Moſche.* 10 Sanctifices] *jubeas ſe ſanctificare, lavando veſtimenta ſua, hoc ver. & abſtinendo ab uxore ver. 15, quibus ceremoniis deſignatur purgatio ab interna ſordibus præteritis, & ſtudium abſolutum informandi corpus & animum ſuum ad ſanctè percipiendam Legem ut ver 11.* 12 Terminum ponito] *primum ut rudis populus affectus ſenſus majeſtatis Dei Legislatoris amplius eum revereretur, ſtudioſiusq; caveret ne ejus mandata tranſgrederetur, infrà 20.20. deinde ut infirmitati populi conſuleretur, qui propius majeſtatem ejus ferre non potuiſſet, infrà. 20.19. & Heb. 12.20.* 13 Ne attingito] *i. quicquid attigerit montem adeo execrabile eſto, ut nulla manus ipſum attingat, ſed jaculo vel lapidibus interimitor*

mitor. Tractim ſon.] *id eſt, audietur continens uniu toni ſonus: q.d. erit huic interdicto lotus donec iſtud audiatur.* 14 Sanctificavitq;] *juſſit ſanctificari, ut ver. 10.* 15 Ne accedite] *id eſt, omnino vacate vobis informandis, ideoq; ne ad uxores quidem veſtras accedite.* 16 In caſtris] *etſi procul a monte: caſtra enim metaverat ex adverſo montis, ſuprà ver. 2.* 17 Populum] *primo confirmatum, ut infrà 20.* 20. Ad imum] *in ipſo termino ſibi præſcripto ver. 12.* 18 Mons autem] *cùm pervenſſent illi ad imum montis.* Ipſo igne] *quo circundabatur Deus, & mons conflagrabat, Deut. 4. 11.* Tanquam fumum] *denſum & atrum: ideo Deut. 4. 11. vocatur tenebræ, nubes & caligo.* 19 Moſche loquebatur] *nuſquam in Vetere Teſtamento legitur quid ſit locutus: ſed Apoſtolus ad Hebræos. 12. 21. id exprimit dicens, adeò ſuiſſe terribile viſum quod apparebat, ut Moſche diceret, expavefactus ſum & tremebundus.* Voce] *id eſt, placidu verbu timorem eis eximens, eum confirmavit.* 22 Sacrorum adminiſtri] *id eſt, primogeniti, quos ſibi Dominus conſecraverat ſuprà 13. 2. Num. 8. 16. & ſeq. hi enim adminiſtrarunt ſacra, donec Levitæ in eorum locum aſſumerentur: vide infrà 24. 5.* 23 Non poterit] *cùm purè interdixiſſet Deus, ne ullus ex toto populo ad montem accederet, quærit Moſche an ſi vel alium aliquem exceptum velit: cui reſpondens Deus ver. 24. ipſum cum fratre ex interdicto excipit.* 24 Abiens deſc.] *interdictum populo denunciaturus.*

CAPUT XX.

Deus promulgat Decalogum terribili voce: qua territi omnes procurant, ut non amplius per ſe Deus, ſed per Moſchen ipſos alloquatur: ita q; eos per illum admonet de certis capitibus ad duo prima Decalogi præcepta pertinentibus.

1 TUM elocutus eſt Deus omnia hæc verba, dicendo,

2 Ego *ſum* Jehova Deus tuus, qui eduxi te e terra Ægypti, e domo ſervorum.

3 Ne eſto tibi *ullus* Deorum alienorum [a] ante faciem meam.

4 Ne facito tibi [a] ſculptile, aut ullam imaginem *eorum* quæ *ſunt* in cœlis ſuprà, aut quæ in terra infrà, aut quæ in aquis infra terram:

5 Ne incurvato te eis, neq; colito ea: [a]nam ego, Jehova Deus tuus *Deus* fortis Zelotes *ſum*, [a]viſitãs iniquitatẽ patrũ in filios, in [a]nepotes, & in abnepotes, in [c]eos qui odio proſequũtur me,

6 Exercens verò benignitatem in milleſimos *a patribus* qui diligunt me & qui obſervant mãdata mea.

7 Ne aſſumito nomen Jehovæ Dei tui [b]in vanum: nam [c]non relinquet impunem Jehova eum qui aſſumpſerit nomen ſuum in vanum.

8 Recordare diei ſabbathi, ut [a] ſanctifices illum.

9 Sex diebus operaberis, & facies omne opus tuum:

10 Dies verò ſeptimus [a]ſabbathum *eſt* Jehovæ Deo tuo: ne facito [a]ullum opus tu, aut filius tuus, aut filia tua, ſervus tuus, aut ancilla tua, aut jumentum tuum, aut peregrinus tuus qui *eſt* intra [a]portas tuas.

11 Nam ſex diebus perfecit Jehova cœlum ipſum & terram, mare & quicquid *eſt* in eis, quievit verò die illo ſeptimo: [a]idcirco benedixit Jehova diei ſabbathi, & ſanctificavit illum.

12 Honora patrem tuum, & matrem tuam, ut [a]prolongent dies tuos ſuper terram illam, quam Jehova Deus tuus dat tibi.

13 Ne occidito.

14 [a]Ne ſcortator.

15 Ne furator.

16 Ne proferto contra proximum tuum teſtimonium falſum.

17 [a]Ne concupiſcito domum proximi tui: ne concupiſcito uxorem proximi tui aut ſervum ejus, aut ancillam ejus, aut bovem ejus, aut aſinum ejus, denique quicquid *eſt* proximi tui.

18 Ipſe autem populus totus percipiebant illos ſonos, & fulgetra & ſonum tubæ, montemq; ipſum fumantem: percipiensq; populus, [a]commoti ſunt *loco* & ſteterunt procul.

19 [a]Dixerunt́que ad Moſchen, [a]loquere tu nobiſcum, & audiemus: ſed ne loquatur nobiſcum Deus, ut non moriamur.

20 Edixit verò Moſche populò ipſi, ne timeatis, nam ut [a]tentaret vos, venit Deus ipſe: & ut ſit timor ejus ante faciem veſtram, [a]ne peccetis.

21 [a]Stabat ergo populus ipſe procul, Moſche verò acceſſit ad [a]illam caliginẽ ubi *erat* ipſe Deus.

22 Tunc edixit Jehova Moſchi, ſic dicito filiis Iſraëlis: vos vidiſtis, [a]ex cœlis me locutum eſſe vobiſcum.

23 Ne facite *quicquam* [a]mecum: [a]Deos argenteos, aut Deos aureos ne facite vobis.

24 [a] Altare [a]terreum facito mihi, ut ſacrifices ſuper ipſum holocauſta tua, euchariſteria tua, greges tuos & armenta tua: quocunque in loco jubebo celebrari memoriam nominis mei, veniam ad te, & benedicam tibi.

25 Quòd ſi altare ex lapidibus facies mihi, ne extruito *ex* eis cęſis: nam cum-primùm cælum tuum extuleris ſuper ipſum *lapidem*, profanaveris eum.

26 [a]Neq; aſcendito per gradus ad altare meum, ut non detegantur pudenda tua ad illud.

[a] Heb. *tertianos & quartanos, nimirũ ab ipſis patribus generationũ ordine.*

[b] Heb. *in tullum vanum.*

[c] Heb. *non declarabit innocentem, pro declarabit nocentem, id eſt, puniet, nam pœna eſt criminis conſectaria: Metalepſis.*

ANNOTATIO.

3 Ante faciem meam] *id eſt, mecum, ut ver. 23. nam ſi facto vel cogitatione adhibetur Deus, ante faciem ejus eſt, cui etiam intima cordium ſunt explicata.* 4 Sculptile] *ſive ad me, ſive ad falſos Deos repræſentandos.* 5 Nam ego] *Ætiologia mandati & interdicti ſuperioris a natura Dei: zelotes eſt ac potentiſſimus: ideoq; cùm ſeverè animadvertens in idololatras, tum in eos ſummè beneficus qui fidem ſervãt in ſpirituali illo conjugio, cujus contractus deſcribitur ſuprà 19. 4. & ſequentibus.* Viſitans iniq.] *non quamvis iniquitatem, ſed quæ ſpirituale conjugium diſſolvitur, quam adeò ſeverè punit, ut non tantùm eum comprehendat qui illam commiſit, ſed etiam poſteros ut meretricios partus: ejus enim qui a fœdere excluſus eſt, excluſi quoque ſunt filii, ſicut eorum qui ſunt in fœdere, filii ad fœdus pertinent: vide Hoſche. 1. & 2. Jechezkel 16. & 23.* Eos qui odio pro.] *id eſt, qui ab amore mei diſcedentes perfidè mecum agunt.* 7 In vanum] *id eſt, nulla cauſa, re, aut ratione vana, vel mendace: quæ omnia formula Hebræa ſignificantur.* 8 Sanctifices] *celebres habens pro ſancto & conſecrato cultui Dei.* 10 Sabbathum eſt Jehovæ] *totum conſumendum in cultu Dei tuo.*

Ullum

Ullum opus] *ſervile & mechanicum, ne in meſſe quidem & vindemia, quale conceſſum eſt ſex reliquis diebus, infrà 34.21. Levit. 23.3.* Portas tuas] *terminos jurisdictionis tuæ: metaphora à portis, quibus oppida terminantur.* 11 Idcirco] *hîc tribus de cauſis: ut duem illum impendas in cultum Dei tui: ut ne continuis laboribus te aut tuos fatigies infrà 23.12. Deut. 5.14. & ut perpetuò recorderis operum & quietis Dei in creatione. Additur quarta cauſa Deut. 5.15. perpetua memoria liberationis à ſervitute Ægypti.* 12 Prolongent] *pater & mater honorem ſibi ex mandato Dei delatum approbantes, ac benedicentes tibi: quo ſenſu alis aliqs ſervare dicuntur. 1. Tim. 4.16. Jacob. 5.20. & recipere in æterna tabernacula, Lucæ. 16.9. vide Eccleſiaſtici. 3. verbum enim hoc ubique tranſitivum eſt.* 14 Ne ſcortator] *qui veretur, ne committat adulterium: præceptum nimis reſtringunt: ſignificat enim vox omne ſcortationis genus, ut Ijob. 24.15. & Jirmejæ. 3.9. & ſummæ inter Hebræos doctores authoritatis Abben Hhezra ita interpretatur.* 17 Ne concupiſ.] *hoc verſu unicum præceptum eſt, etſi Deut. 5. in duos verſus diſtinguitur: quamobrem ibi incipitur ab uxore proximi, quæ hîc ſecundo loco ponitur: quòd ſi duo præcepta eſſent, incertum eſſet utrum alteri antecedat.* 18 Commoti ſunt] *longius a monte retrocedendo: acceſſerant enim ad imum montis, ſuprà 19.17.* 19 Dixerúntque] *per tribunos & ſeniores ſuos, Deut. 5.23.* Loquere tu] *efficium ejus quod promiſerat Deus ſuprà 19.9. Hujus autem figuræ veritatem & uſum explicat Moſche Deut. 18.* 20 Tentaret] *ut ſuprà 15.25.* Ne peccetis] *ſed humiliati ipſius legi vos ſubjiciatis.* 21 Stabat] *reverſus ad ſua tabernacula, Deut. 5.30.* Illam caliginem] *ſumum denſum & nubem, de quibus ſuprà 19.16. & 18.* 22 E cœlis] *nam etſi ignis, nubes, fumus, & ſonus tubæ in monte percepta ſunt, vox tamen Dei loquentis e cœlis elebatur, Deut. 4.36 & Nechemiæ 9.13.* 23 Mecum] *explicatio 1. mandati.* Deos argenteos] *explicatio 2. mandati: ſi necdoche, quia nobiliſſimi materiis rejectis, aliæ omnes repudiatæ intelliguntur.* 24 Altare] *q.d. hu tantùm abjectis mediis in cultu meo utitor, quocunque vos deducam, donec fixum cultui meo locum deſignavero: præceptum enim temporarium eſt ab initio profectionis per deſertum uſque ad ſtructuram templi, ut illa indicant, quocunque iſti loco jub. &c. poſtea verò altare ſacrificiorum fuit æneum. 1. Reg. 8.64.* Terreum] *e terra vel lapidibus inculatum fieri voluit, ut poſt temporarium ejus uſum, aut laberetur per ſe, aut deſtrueretur, & ne elegantiæ aut religionis nomine conſervatum poſteris offenſioni eſſet.* 26 Neque aſcendito] *honeſtatis ratio in Eccleſia non eſt temporaria, ſed etiam poſt deſignatum cultui locum duratura.*

Caput XXI.

Hebræorum in Hebræos dominium circumſcribitur: & in homicidas, vim facientes aut maledicentes parentibus, damnóque afficientes proximum aut jumentum ejus, leges cum adjunctis pœnis feruntur.

1 Hæc autem *ſunt* judicia illa, quæ proponeſ eis.

2 Cum emeris [a] ſervum Hebræum, ſex annis ſerviet: illorum autem ſeptimo, exito in libertatem gratis.

3 Si *ſolus* corpore ſuo venit, corpore ſuo exito. [b] ſi maritus uxoris eſt, exito quoque uxor ejus cum eo.

4 Si dominus ejus dederit ei [a] uxorem, peperitque ille illi filios aut filias, uxor ipſa cum natis ſuis erit domini ipſius, ille verò exito *ſolus* corpore ſuo.

[a] Heb. *dicendo dixerit.* [b] Heb. *non exibo.* [c] Heb. *tempus ejus, vel habitationem ejus, hoc eſt, conſortium uxoris.* [d] Heb. *moriendo ut moriatur fixt, & ſic deinceps: quæ anaphora adhibentur, ut juris exequendi neceſſitas inviolabilis oſtendatur, veniæque dandæ interdictum.*

5 Quòd ſi [a] ingenuè dixerit ille ſervus, amo dominum meum, uxorem meam, & filios meos, [b] nolo exire liber:

6 Tum ſiſtens eum dominus ejus [a] coram magiſtratibus ipſis, ſiſtito eum ad [c] januam ſuam aut ad alterutrum poſtem: ubi perforato dominus ejus aurem ejus ſubula, ſic ſervito ei in ſeculum.

7 Cum autem vendiderit quis filiam ſuam in ancillam, ne exito [a] ut hi ſervi exeunt.

8 Si mala videbitur in oculis domini ſui ita ut non deſponſet eam ſibi, tum finito eam redimi: *alcui e* populo extero ne jus habeto vendendi eam, quandoquidem [a] pertidè egit cum ea.

9 Quòd ſi filio ſuo deſponſet eam, [a] ſecundum jus ipſum puellarum facito ei.

10 Si alteram [a] acceperit ſibi, alimentum ejus, operimentum ejus, & [c] benevolentiam debitam ei ne diminuito.

11 Quòd ſi [a] trium illorum *unum* non fecerit ei, tum exito gratis abſque pecunia.

12 [a] Qui percutit quenquam ita ut moriatur, [d] omnino [a] morte plectitor.

13 Tamen qui non quæſiverit, ſed Deus ipſe objecerit manui ejus, [a] conſtituam tibi locum quò ille confugiat.

14 Cùm autem quis [a] arrogaverit contra proximum ſuum occidere eum aſtu, *etiam* [a] ab altari meo rapito eum ad mortem.

15 Item [a] qui percutit patrem ſuum aut matrem ſuam, omnino morte plectitor.

16 Item plagiarius, ſive vendiderit hominem, ſive deprehenſus fuerit in manu ejus, omnino morte plectitor. *Deut. 24.7.*

17 Item qui maledicit patri ſuo aut matri ſuæ, omnino morte plectitor.

[a] Heb. *vir proximum ſuum.* [b] Heb. *cadat in cubile.* [c] Heb. *innocens eſto, hoc eſt, declaratur, ut ſuprà 20.7.* [d] Heb. *curando bene curato.* [e] Heb. *vindicando vindicator.* [f] Heb. *percuſſerint.* [g] Heb. *exeât nati ejus.* [h] Heb. *mulctando mulctator.* [i] Heb. *animâ pro anima, anima pro vita, ut infrà ver. 30. metonymia.* [k] Heb. *fecerit ut cadat.*

18 Item cùm altercantibus hominibus percuſſerit [a] unus alterum lapide aut pugno, ita ut non mortuus ſit, ſed [b] decumbat in lecto:

19 Si ſurgens ambulaverit foras nixus ſcipione ſuo, tum [c] impunis eſto percuſſor: tantummodò [a] ceſſationem ejus reddito, & [d] plenam curationem ejus præſtato.

20 Item cùm percuſſerit quiſpiam [a] ſervum ſuum aut ancillam ſuam virga, ita ut moriatur [a] ſub manu ipſius, [e] omnino vindicator:

21 Sed ſi diem unum aut biduum ſuperſtes fuerit, ne vindicator, nam [a] pecunia ejus eſt.

22 Item certantibus hominibus, ſi [a] percuſſerit *unus* illorum mulierem gravidam, ita ut [b] ejiciatur fœtus ejus, nec tamen ſit [a] exitium: [c] omnino [a] mulctator prout impoſuerit ei maritus ipſe mulieris, &c. per judices dato.

23 Sin autem exitium ſit, tum reddito [a] [n] vitam pro vita,

24 Oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede,

25 Uſtionem pro uſtione, vulnus pro vulnere, livorem pro livore.

26 Item cùm percuſſerit quis oculum [a] ſervi ſui aut oculum ancillæ ſuæ, ita ut corruperit eum, in libertatẽ dimittito eum pro oculo ejus:

27 Et ſi dentem ſervi ſui aut dentem ancillæ ſuæ [o] excuſſerit, in libertatem dimittito eum pro dente ejus.

28 Item

28 ITEM cùm cornu ferierit bos aliquis virum aut mulierem, ita ut moriatur : P omnino lapidator bos ille, 'neque comeditor caro ejus, dominus verò bovis illius 'insons esto.

29 Quòd si bos petulcus fuerit 9antea,& quāvis denunciatum fuerit testibus adhibitis domino ejus, non asservaverit eum, itaq; interfecerit virum aut mulierem: bos ille 'lapidator, etiam que 'dominus ejus morte plectitor.

30 'Si redemptionis pretiū impositum fuerit ei, tum dato pretium redemptionis vitæ suæ, omnino prout impositum fuerit ei:

31 Sive filium cornu petierit, sive filiam cornu petierit, secundum hoc jus fiat eo.

32 Si 'servum cornu petierit bos ille aut ancillam, 'triginta argenteos siclos dato domino ejus, & bos ille lapidator.

33 ITEM cùm retexerit quis foveam, aut cùm foderit quis foveā, deinde non operuerit eam, itaq; ceciderit illuc bos aut asinus:

34 'Dominus ille foveæ 'expendito, 'pecuniam restituito domino illius, quod autem mortuum fuerit, ejus esto.

35 ITEM si ferierit 'bos unius bovem alterius ita ut moriatur, tum vendito eo qui vivit partiunto pecuniam pretii ejus, & similiter mortuum partiunto.

36 Aut *si* indicatum est bovem petulcum fuisse antea, nec tamen asservaverit eum dominus ejus: 'omnino expendito bovem pro illo bove, qui autem mortuus fuerit, ejus esto.

P Heb. *lapidando lapidator.*

9 Heb. *ab heri & nudiustertius, sic infrà ver. 36.*

'Heb. *bos viri bovem proximi ejus.*

'Heb. *expendendo expendito.*

ANNOTATIO.

2 Servum Hebræum] *sive ù paupertate pressus se aut libros venderet, ut infrà ver. 7. & Deut. 15. 12. sive ab alio furti nomine venderetur ex lege infrà 22. 3.* 3 Si maritus] *aut si pater liberorum est quos nexu secum obliget, similiter exeunto : synecdoche, quam partim analogia juris, partim sequentes ver. ostendunt.* 4 Uxorem] *alienigenam videlicet, ut sibi pararet servos: nam ancillam Israëlitidem non poterat dominus dare nuptui jure dominii, ex lege infrà ver. 7. hanc autem deseri facilè permittit Deus, quia connubium istud Deo suis ingratum, qui genus sanctum cum profano nolebat commisceri, ut clarius apparet ex lege Deut. 21. 10.* 6 Coram magistratu.] *ut publicè privatur se certo consilio suam libertatem sibi abjudicare.* Ianuam fuam] *quidam ad publicam portam referunt, sed hoc verbo & significationi hujus ceremoniæ visum est accommodatius.* In seculum] *usque ad Jubilæi annum, Levit. 25. 39.* 7 Uti hi servi] *de quibus superiore lege: finis est, ut puellarum honestati consulatur, & nunquam capite vacent : Summa, patris jus omne in filiam perire, venditione emancipatam in domini familiam transire, dominum teneri aut eam ducere aut eam collocare filio: si neutra ratione ei consultum velit, nam posse alienigenæ eam vendere, sed agnatis faciendam esse potestatem ejus redimendæ.* 8 Perhdè egit] *legem Dei violavit, qua se obstrinxerat cùm puellam emeret.* 9 Secundum jus] *ut ingenua puella nuptui dator.* 10 Acceperit] *sive dominus, sive filius ejus.* 11 Trium illorum] *id est, n e sibi desponsaverit, nec filio, nec eam redimendi potestatem fecerit, Hactenus leges συγχωρήσεως de personarum jure: nolebat enim Deus suos quos a servitute vendicaverat, beneficium hoc prostituere, & se rursus servituti dedere, sed tolerabat factum.* 12. Qui percutit] *datā opera, ex antithesi ver. sequentis.* Morte] *hoc est, magistratus meam hanc legem exequitor, nec ullo studio aut affectu peccatis indulgeto.* 13 Constituam] *videtur in deserto fuisse tabernaculum perfugii locus ubi altare Dei erat, ex ver. sequente: sed posteà adventum in terram civitates constitutæ sunt, de quibus Num. 35. Deut. 19. Iehoshua 20. atque duabus de causis una, ut eo se reciperent qui longe a magistratu aberant donec de causa sua cognosceretur, ne a vindice opprimerentur : altera, ut ibi cognita causa usque ad mortem summi sacerdotis tuto habitarent.* 14 Arrogaverit] *aut occiderit, aut conatus sit occidere, Deut. 19. 19.* Ab altari meo] *id est, nullius ei esto perfugii locus sic jussit Scholiastes 1. Reg. 2. 25. & 28. & 2 Reg. 11. 15.* 15 Qui percutit] *etiamsi non sequatur mors, aut grave corporis damnum.* 19 Impunis esto] *ne occiditor.* Cessationem] *damnum quod accepit cessando ab opere suo.* 20 Servum] *alienigenam, cum fratribus enim lenius agendum erat, Levit. 25. 38.* Sub manu] *id est, sub plagis, dum cædatur, ex antithesi ver. 21.* 21 Pecunia ejus] *emptus pecunia, metonymia. q. d. ipse satis grave de se supplicium sumserit, pretium emptionis sua perdendo.* 22 Exitium] *mulieris aut fœtus, persona totius aut alicujus partis in ea corrupto.* Mulctator] *pœna arbitraria: nam præter voluntatem mulierem sibi occurrentem concussit.* Per judices] *tum ut materiam contentionis & privatæ ultionis præcidant, tum ut statum sit quod eorum interventu transactum fuerit.* 23 Vitam pro vita] *nam etsi imprudens matrem aut fœtum privarit vita, consilii tamen & occasionis ratio habenda est : consilium autem fuit virum proximi petere, qua occasione vita privavit istum. Est autem hic talionis exemplum, de qua etiam Levit. 24. 20. & Deut. 19. 19. alia exempla habentur.* 26 Servi] *alienigenæ, ut suprà ver. 20. nam Hebræi non erant cædendi, aliquin elatum eis damnum retaliabatur ex Levit. 24. 19.* 28 Neque comeditor] *a vobis, neque edenda exteris proponitor, ne aliquis morticina caro illis dari posset in cibum; Deut. 14. 21. Sic commendatur vita hominis & res ei adversantes detestationi sunt, ut Gen. 9. 5.* Insons esto] *si vitium non præstiterat, ex versiculo sequente.* 29 Lapidator] *nec ejus caro comeditor, ex ver. 28.* Dominus] *ut latè culpæ reus, cùm non caverit ne per suum bovem hoc damnum afferretur.* 30 Si redemptionis] *si causa cognita judicabitur non esse in eo latam culpam, sed aliqua occasione levior esse videbitur, multa irrogabitur ultimis supplicii loco.*

32 Servum] *alienigenam, ut suprà ver. 20. & 26.* Triginta siclos] *septem uncias argenti & quadrantem sive totidem dalleros : siclus enim communis quadrantem uncię pendebat.* 34 Dominus ille foveæ] *qui aperuit, aut in causa fuit cur aperiretur apertáve relinqueretur, quamvis non sit possessor ejus : nam in eo residet occasio damni.* Pecuniam] *quanti æstimabitur damnum.*

CAPUT XXII.

Leges de furibus, de damno ex depassione aut incendio, de amisso depositorum, rerum amotarum, conductorum, commodati, de stupro virgini oblato, de sortilega, de nefariam libidinem exercente, de idololatra, de vi, de usura, de pignore, de honore magistratui habendo, de primitiis, & de sanctimonia servanda.

1 Si

1 SI quis furatus bovem aut parvam pecudem mactaverit aut vendiderit eam, quinque boves rependito pro uno bove, & quatuor *pecudes* gregis pro una pecude.

[a] Heb. *ne ſuto illi ſanguines. ſic ver.* 3.

2 Si in [a] effoſſione deprehendatur fur, & percuſſus moriatur, [a] reus cædis ne eſto *percuſſor*.

[b] Heb. *rependendo rependitio: ſic deinceps.*

3 Si Sol ortus fuerit [a] ei, cædis [a] reus eſto: *fur verò* [b] omnino rependito, ſi non *eſt* ei, venditor pro furto ſuo.

[c] Heb. *deprehendendo deprehenſum fuerit.*

4 Sin autem [c] totum furtum deprehenſum fuerit [a] in manu ejus, ſive bos, ſive aſinus, ſive parva pecus, viventes, [a] duplum rependito.

[d] Heb. *incendit incendium.*

5 Si quis depaſcens agrum aut vineam immiſerit pecus ſuũ quod paſcat in agro alterius, optimo agri ſui, & optimo vinæ ſuæ rependito.

6 Si egreſſus ignis invenerit ſpinas, abſumatur q; meta frumenti aut ipſa ſeges, aut aliquis ager, omnino rependito is qui [d] fecit ut incendium eſſet.

7 SI quis dederit proximo pecuniam aut ſupellectilia ad ſervandum, & id furto ablatum fuerit e domo illius: ſi deprehendetur fur ipſe, rependito duplum:

8 Si non deprehendetur fur ille, tunc ſiſtitor dominus illius domus coram ipſis magiſtratibus, [a] *jurejurando ſe purgaturus*, [e] ſi non extendit manum ſuam in [e] rem proximi ſui.

[e] Heb. *opus, ut Geneſ.* 33. 14. *& infrà ver.* 11.

9 DE omni negotio [a] rerum amotarum, de bove, de aſino, de parva pecude, de veſtimento, de omni re amiſſa, cùm dixerit *ejus dominus* [a] illum ipſum eſſe, uſque ad ipſos magiſtratus venito negotium amborum: [a] quem condemnabunt magiſtratus, rependito duplum proximo ſuo.

10 SI dederit quiſpiam proximo ſuo *ex conducto* aſinum, aut bovem, aut parvam pecudem, aut ullum jumentum ad ſervandum, mortuum autem, vel fractum *aliquid*, vel vi abductum fuerit, nemine vidente:

11 Juramentum Jehovæ eſto inter utroſque, *quo ſe purget redemptor* [a] ſi non extendit manum ſuam in rem proximi: quod [a] accipito dominus [f] rei, ille ne rependito.

[f] Heb. *ejus: relativum ad antecedens remotum.*

12 Quòd ſi furto ablatum fuerit illi, rependito domino ejus.

[g] Heb. *diſcerpendo diſcerptum.*

13 Si [g] omnino diſcerptum eſt, afferto illius *aliquid, in* teſtimonium: quod diſcerptum eſt, ne rependito.

14 ITEM cùm quis quid petierit a proximo ſuo *commodato*, quod corrumpatur aut moriatur, *ſi* dominus ejus *res* non adfuerit ei, omnino rependito.

15 Si dominus ejus adfuerit ei, ne rependito: Si mercede conductum eſt, *ne rependito*, [a] venerat pro mercede ſua.

[h] Heb. *dotando dotans.*

16 ITEM ſi quis pellexerit virginem quæ non eſt deſponſata, & cubaverit cum ea, [h] omnino conſtituens ei dotem *accipiat eam* in uxorem:

[i] Heb. *renuendo renuet.*

17 Si [i] planè renuet pater ejus eam dare illi, pecuniam pendito, [a] prout *eſt* dos virginum.

18 [a] PRÆSTIGIATRICEM ne finito vivere.

[k] Heb. *moriendo ut moriatur fiat: vide ſuprà.* 21. 12.

19 [a] QUISQUIS cubat cum jumento, [k] omnino morte plectitor.

20 QUI ſacrificat aliis Diis præterquam Jehovæ ſoli, ut anathema perditor.

21 ITEM peregrino vim ne facito, nec opprimito eum: nam peregrini fuiſtis in terra Ægypti.

22 Nullam viduam aut orphanum affligitote.

[l] Heb. *clamãdo clamet.*

23 Si qua afflictione afflixeris eum (nam ſi clamitillum clamet ad me, [m] utique exaudire ſoleo clamorem ejus)

[m] Heb. *exaudiendo exaudio.*

24 Tum accenſa ira mea occidam vos gladio: ſic erunt uxores veſtræ viduæ, & liberi veſtri orphani.

25 SI pecuniã mutuam dederis populo meo, pauperi ipſi qui *eſt* tecum, ne eſto ei tanquam fœnerator, ne imponite ei [n] uſuram.

[n] Heb. *morſum. i. rodens lucrum.*

26 Si [o] pignore acceperis veſtem proximi tui, dum inclinat Sol, reſtituito illam ei.

[o] Heb. *pignerando pigneraberis.*

27 Nam id ſolum operimentum ejus *eſt*, illud *eſt* veſtimentum ejus ad cutem ejus *tegendam*: in quo cubaret? alioquin erit, cùm inclamabit me ut exaudiam, quia clemens ſum.

28 [a] MAGISTRATUS ne execrator, & principi in populo tuo ne maledicito.

[p] Heb. *plenitudinem tuã, & lachrymã tuam.*

29 PFRUGUM tuarum maturarum, & liquoris tui *primitias* ne differto *dare*: primogenitum filiorum tuorum dato mihi.

30 Sic facito bove tuo & pecore tuo: ſeptem dies eſto cum matre ſua, illorum autem die octavo dato illud mihi.

31 ITEM homines ſancti eſtote mihi, & carnem in agro diſcerptam ne comeditote, cani projicite illam.

ANNOTATIO.

1 Quinque boves] *nam in hoc damnum majus, fractura major, & audacia major eſt, in ſequente verò minor: ideoq; inæquales pœnæ.* 2 Effoſſione] *nocturna ex antitheſi ver.* 3. 3 Ei] *furi & percuſſori, hoc eſt, ſi deprehendatur in ipſo furto poſt ortum Solis.* Reus eſto] *percuſſor: ne liceto ei furtum occidere.* 4 In manu ejus] *ſi non mactaverit aut venditerit, ſed ſervet apud ſe.* Duplum] *id eſt, alterum tantum, quia idem reddit quod furatus erat: ſic ver.* 7. 8 Jurejurando] *ſic accipiendum ex ver.* 11. Si non extendit] *ut ea tanquam ſua utatur, aut ſuam faciat.* 9 Rerum amotarum] *quæ quocunq; pacto interverſæ fuerint, & proprio domino perierint.* Illum ipſum] *rerum amotarum reum.* Quem condemnabunt] *ſive depoſitarium evictus, ſive depoſitor falsò accuſans.* 10 Ex conducto] *hoc addidimus evidentiæ causâ, quia diverſam eſſe hanc legem a præcedente oſtendit pœna: & factum Jahhakobi Gen.* 31. 39. *Hebræorumq; auctoritas ita accipiendam confirmant.* 11 Si non] *ut ſuprà ver.* 8. Accipito] *id eſt, juramento acquieſcito.* 15 Venerat pro] *id eſt, ejus uſum mercede conduxerat, cujus abuſu præſens dominus poterat interdicere.* 17 Prout eſt dos] *videlicet* 50. *ſiclorum minimum, qui æſtimantur paulo amplius duodecim unciis argenti & ſemuncia: vide Deut.* 22. 29. 18 Præſtigiatricem] *& præſtigiatorem, & omnem artiu nefariæ exercitorem, Levit.* 19. 26. *& Deut.* 18. 10. 19 Quiſquis] *hîc quoque ſynecdoche eſt: omnes enim nefariæ libidines per analogiam prohibentur: vide Levit.* 18. 22. *&* 20. 15. 28 Magiſtratus] *penes quos eſt adminiſtratio civilis vel eccleſiaſtica, teſte Apoſtolo Act.* 23. 5.

CAPUT XXIII.

Leges de injuriis, afficiendo beneficiis inimico, judiciis, intermiſſione culturæ, ſabbatho & feſtis anniverſariis, Idololatria & idolis, cultu veri Dei, fœdere cum Cenahhanæis & eorum diu non iucundo, & habitatione cum illis non communicanda feruntur.

1 [a] Ne

1 'NE efferto rumorem mendacii,'ne apponito manum tuam cum improbo,[a] agēdo testem injurium.

2 Ne [b] insistito vestigiis potentiorum ad malaneque loquitor de lite,declinādo post potentiores ad pervertendum eum.

3 'Attamen pauperē ne honorato in lite ejus.

4 'Si offenderis bovem inimici tui,aut asinū ejus errantem,[c]omnino reducito eum ad illum.

5 Si videris asinum osoris tui succumbentem oneri suo, tum ' desinito ut non relinquas ei: [d] omnino relinquito *rem tuam*,adesto ei.

6 Ne pervertito judiciū egeni tui,in lite ejus.

7 'A verbo mendacii procul abesto, & innocentem ac justum 'ne occidito: quia non absolvam'improbum.

8 Et munus ne accipito:nā munus ipsum excęcat'oculatos,& pervertit verba justorum.

9 Et 'peregrinum ne opprimito: vos enim experti estis affectum peregrini, cùm peregrini fuistis in terra Ægypti.

10 Item sex annis conseres terram tuam, & colliges proventum ejus:

11 'Septimo autem quoque intermittito ea, & relinquito eam incultam, ut comedant ' egeni e populo tuo, residuum verò eorum comedant bestiæ agrestes, sic facito vineę tuæ & oliveto tuo.

12 Sex diebus facies opera tua:die autem ipso septimo cessato,ut quiescat bos tuus & asinus tuus,& [e]recreetur filius ancillæ tuæ & peregrinus.

13 Et in omnibus quæ edixero vobis [f] continetore vos:nomen autem deorum alienorum'ne recordemini,'neque auditor in ore tuo.

14 'Tribus vicibus feriator mihi quotannis.

15 Festum azymorum observato, septem dies comedito azymos,quemadmodum'præcepi tibi, constituto tempore,ipso mense Abib,quia in eo egressus es exÆgypto:& ne *vlli* comparento coram me' vacui:

16 Item'festum [g] anniversarium messis,primitiarum laborū tuorum quas severis in agro tuo: festumque 'collectionis in exitu cujusque anni, cùm collegeris labores tuos ex agro.

17 'Tribus vicibus quotannis,compareto omnis mas tuus in conspectu domini Jehovæ

18 Ne mactando *fundito* sanguinem sacrificii mei'cum fermentato: neque pernoctato' adeps [h] sacrificii festi mei usque mane.

19 'Prima quæque,primitias terræ tuæ afferto in domum Jehovæ Dei tui: 'ne coquito hœdum in lacte matris suæ.

20 Ecce, ego mitto' Angelum ante te, ad servandum te in hac via,& ad introducendum te in locum illum quem præparavi.

21 Cave tibi a facie ejus,&'ausculta voci ejus, ne exacerbes eum : quia non feret defectionem vestram,quia nomen meum est [i] in eo.

22 Nam cùm sedulò auscultaveris voci ejus & feceris omnia quæ edicam,inimicabor inimicos tuos,& hostiliter agam cum hostibus tuis.

23 Cùm iverit angelus meus ante te, & introduxerit te in *terrā* Emoræi, & Chittæi, & Perizzæi,& Cenahhanæi, & Chivvæi ,& Jebusæi, & excidero eum:

24 Ne te incurvato diis eorum , neque colito eos, neque facito secundum opera eorum: quin [k] omnino demolitor eos,& omnino perfringito statuas eorum.

25 Sed colitote Jehovam Deum vestrum , qui benedicet pani tuo & aquæ tuæ : &'amovebo *quē vis* morbum e medio tui.

26 Non erit abortiens aut sterilis in terra tua: numerum dierum tuorum complebo.

27 Terrorem mei præmittam ante faciem tuam, & fundam quemlibet populum in quos venies: & [l] omnium inimicorum tuorum exponam tibi cervicem.

28 Mittam enim 'tanquam crabronem ante te, qui expellet Chivvæum, Cenahhanæū,&'Chittæum a conspectu tuo.

29 Non expellam eum a conspectu tuo anno uno , ne sit terra ipsa desolata, & potentior sit bestia agrestis te:

30 Sed [m] paulatim expellam eum a conspectu tuo,usquedum'fœtaveris,& possideas terram illam.

31 'Et ponam terminum tuum a mari Algoso usque ad mare Philisthæorum,&'a deserto usq; ad illud flumen *Euphratæ* : nam dabo in manum vestram habitatores illius terræ,ut expellas eos a facie tua.

32 'Ne pangito cū iis, & cum diis eorū fœdus.

33 Ne habitanto in terra tua,vt non inducant te ad peccandum mihi : nam serviturus esses diis illorum,'nam *id* esset tibi in tendiculam.

[a] Heb. *existendo testis injuriæ.*
[b] Heb. *esto post potent.*
[c] Heb *reducendo reducito.*
[d] Heb. *relinquendo relinquito.*
[e] Heb. *respiret.*
[f] Heb. *custodite vos.*
[g] Heb. *quadraque.*
[h] Heb. *festi mei: synecdoche,ut Psal. 118.27.*
[i] Heb. *in medio ejus, hoc est, Jehova est. ac non creatus Angelus.*
[k] Heb. *demoliendo demolitor, & perfringendo perfringito.*
[l] Heb. *dabo omnes inimicos tuos versus te cervice, id est, in fugā dabo.*
[m] Heb *paulatim parum.*

ANNOTATIO.

1 Ne efferto] *ne falsi rumoris autor vel adjutor esto.sic Levit.19.16.* Ne apponito ma.] *ne consentiator aut conferto operam cum illo,consentiendo aut juvando eum ad malum.synecdoche.* 3 Attamen] *q.d.cavendum a duobus extremis injustitiæ,ne privatus aut potentioribus plus æquo tribuas , aut misericordiæ specie plus tenuibus faveas:sic Levit. 19.15.* 4 Si offenderis] *Deut.22.1.* 5 Desinito]*ab occupatione tua,neq; eis solis asinis sublevandis onus relinquito sic Deut.22.4.* 6 Ne pervertito] *De judiciis versus quatuor:vide Deut.16.19.* 7 Averbo men.] *admittendo,vel pronunciando.* Ne occidito] *ne fretus autoritate tua injuria ulla afficito: synecdoche.* Improbum] *ne judicem quidem, qui improbè judicando litem suam fecerit.* 8 Oculatos]*sapientes metaphoricè,Deut.16.19.* 9 Peregrinum] *hîc magistratibus feruntur leges, ut Deut.24 19. privatis verò de eodem argumento supra 22. 21.& Levit. 19.33.* 11 Septimo] *idem Levit.25.3.& pluribus ibidem ver 20. 21. 22.* Egeni]*subauds tecum & cum tuis communi jure,Levit 25.6.& 7.* 13 Ne recordemini] *imò potius efficite ut eorum memoria pereat, Deut. 12.3.* Neque auditor] *sive in juramentis, sive in sermone familiari : vide exemplum Psal.16.4.& promissionem Hosche.2.17.* 14 Tribus] *Deut.16.16.* 15 Præcepi] *supra 12.43.& 13.* 3. Vacui] *sed pro eo quod habent afferunto,Deut.16.17.* 16 Festum ann.]*Pentecostes,quo incipiebat segetum messis,Deut.16.19.* Collectionis] *sive tabernaculorum,Deut.16.13. ubi etiam vide quare collectionis dicatur.* 17 Tribus] *ut supra ver.14.* 18 Cum fermentato] *habens adhuc fermentum apud se, sed illud removeto ante Pascha: vide infrà 34.25* Adeps sacer.] *pars aliqua Paschalis sacrificii, vide ibidem.* 19 Prima quæque] *primitias personarum,animalium,q. supra 13.& rerum omnium , ut sint primi arborum fructus , Levit.19.23.* Ne coquito] *ne sacrificii primitiarumve nomine offerto ullam pecudem cùm adhuc est lactea , id est , antequam septidium excesserit , quo apud matrem relinqui jubetur,*

betur, ſuprà 22.30.& Levit 22.28 ſic infrà 34.26.nam etiam in cibis privatis, illius tanquam immaturi uſus damnatur, Deut.14.21. 20 Angelum] *non creatum, ſed æternum ſermonem Chriſtum, quem ſuprà 13.21. nominavit Jehovam.* 21 Auſculta voci ejus] *nam etiam veteri populo Chriſtus a Patre magiſter datus eſt, licèt illuſtrius Novo teſtamento patefactus,1.Petri 1.11.* 25 Amovebo] *ut ſuprà 15.26.* 28 Tanquam crabronem] *quod ſuperiore verſu promiſit illuſtrat ſimilitudine: q.d. animi eorum immiſſis aculeu terroru fodicabuntur, ita ut vobis cedere cogantur.* Chittæum] *cæteros, memoratos ſuprà ver.23.* 30 Fœtaveris] *id eſt, numero auctius fueru: ſynecdoche.* 31 Et ponam] *hujus promiſſionis complementum ſub Davide & Schelomone vide 2.Schemu.8.& 10.& 1. Reg.4. 21.& 2. Chron.9. 27.* A deſerto] *Schuru, quod Ægyptum ſpectat.* 32 Ne pangito] *vide infrà 34.32.& Deut.7. in principio.* 33 Nam id] *nimirum fœdus cum illu, affinitas, habitatio communis, & converſatio: ſic autem explicatur hic locus Deut.16.*

CAPUT XXIIII.

Moſche ſuperiores leges populo propoſiturus ex mandato Dei deſcendit, quibus abſentiente populo fœdui inter Deum populumq; pangit: tum omnibus conſtitutis quæ ad rempub. adminiſtrandã ſe abſente pertinebant, cum certo comitatu reverſens, ſolus evocatur ad Deum, apud quem quadraginta dies noctesq; manet.

1 EDIXIT autem Moſchi, [a]aſcende verſus Jehovam tu & Aharon Nadab & Abihu & ſeptuaginta e ſenioribus Jiſraëlis : & incurvate vos e longinquo.

2 Deinde accedito Moſche ſolus ad Jehovam, iſti verò ne accedunto : quod autem ad populum, [a]ne aſcendunto cum eo.

3 Veniens ergo Moſche cùm enarraviſſet populo omnia verba Jehovæ & omnia [a] illa jura: reſpondiſſetq; populus una voce ac dixiſſent, omnia hæc verba quæ edixit Jehova faciemus:

4 Scripſit Moſche omnia verba Jehovæ: & ſurgens mane extruxit [a] altare ſub ipſo monte, & duodecim ſtatuas pro duodecim tribubus Jiſraëlis.

5 Poſteà miſit [a]pueros filiorum Jiſraëlis, qui obtulerunt [a] holocauſta, & ſacrificaverunt ſacrificia euchariſtica Jehovæ, juvencos.

6 Et accipiens Moſche dimidium ſanguinis illorum, poſuit in crateribus: dimidium verò ejuſdem ſanguinis ſparſit ſuper [a]altare illud.

7 Cúmque acceptum [a]librum illum fœderis legiſſet [a] audiente populo, & dixiſſent; quicquid edixerit Jehova, faciemus & auſcultabimus:

8 Accipiens Moſche [a] reliquum ſanguinem, ſparſit ſuper ipſum populum ac dixit, ecce ſanguis illius fœderis quod pepigit Jehova vobiſcum, ſecundum [a]omnia verba hæc.

9 Deinde aſcendens Moſche & Aharon, Nadab & Abihu, & ſeptuaginta e ſenioribus Jiſraëlis,

10 Aſpexerunt [a]Deum Jiſraëlis, & ſub pedibus ejus velut opus [b] pavimentatum ſapphiro, & velut corpus ipſum cœli nitore.

11 Tamen in [a]ſelectos filiorum Jiſraëlis [a] non extendit manũ ſuam: nam quamvis intuiti eſſent Deum ipſum, [a]comederunt & biberunt.

12 Tum edixit Jehova Moſchi, aſcende ad me in hunc montem, & [a]eſto ibi, ut dem tibi tabulas lapideas, id eſt, legem ac præcepta quæ ſcripſero ad docendum eos.

13 Quare ſurgens Moſche & Jehoſchuhha miniſter ejus, ut aſcenderet Moſche ad montem ipſum Dei,

14 Senioribus illis edixit, [c]ſedentes [a]nos *expectate* hìc, dum revertamur ad vos: ecce autem Aharon & Chur vobiſcum, [d] qui habebit [a] aliquid dicendum, accedat eos.

15 Et aſcendit Moſche montem illum (operiebat autem nubes quædam montem illum,

16 Habitabatque gloria Jehovæ in monte Sinai) & operuit eum nubes illa ſex diebus: poſteà [a]inclamavit Moſchen die illorum ſeptimo e medio ipſius nubis.

17 Aſpectus autem gloriæ Jehovæ *erat* tanquam ignis conſumens in ſummitate illius mõtis, [a]ante oculos filiorum Jiſraëlis.

18 Ita ingreſſus Moſche in mediũ ipſius nubis aſcendit montẽ: fuitque Moſche in ipſo monte quadraginta dies & quadraginta noctes.

[a] Heb. *in auribus populi.*

[b] Heb. *ſtructura lapidea ſapphiri.*

[c] Heb. *ſedete] nobis hìc.*

[d] Heb. *qui dominus verborum erit.*

ANNOTATIO.

1 Aſcende] *ſub. poſtquàm ſuperiora jura populo propoſueris, & audito ejus conſenſu fœdus cum eiu nmo nomine pepigeru: quæ narrantur infrà a ver.3.ad 9.tum demum aſcende leges accepturu, ut infrà ver.12.* Verſus Jehovam]*nam illi deinde ſubſiſtendum erat, infrà ver.14.* 2 Ne aſcendunto]*in caſtra manẽto.*
3 Illa jura] *comprehenſa ſuperioribus 4.capitibus.* 4 Altare ſub ipſo monte] *partium fœdus inter ſe ineuntium ſigna: ſic Gen.31.45.* 5 Pueros] *adminiſtros, primogenitos Jiſraëlitarum, qui ante ſacerdotium inſtitutum fuerunt ſacrorum adminiſtri: vide ſuprà in 19.22.* Holocauſta] *prius expiatoria, deinde euchariſtica.* 6 Altare illud] *quod Deum repræſentabat fœdus cum populo ineuntem.* 7 Librum fœderis] *in quo continebantur promiſſiones Dei, & ſtipulationes ſive leges per quas populus officii ſui erga Deum ex fœdere monebatur: de quo ſuprà ver. 4.* 8 Reliquum ſanguinem] *ſervatum in crateribus, ver.6.* Super populum]*id eſt, duodecim illas ſtatuas repræſentantes duodecim tribus Jiſraëlis, de quibus ſuprà ver.4. metonymice: nam ſingulos e populo ſanguine aſpergi nimu laboriosũ fuiſſet Moſchi, neq; ſanguis ipſe ad tantam multitudinem aſpergendam potuiſſet ſufficere: quanquam fortaſſis aliqua illius pars ſimiliter aſperſa fuit.* Sanguis fœderis]*ſignum veteru fœderu, adumbrans ſanguinem Chriſti quo ſancitum eſt novum. Lucæ 22.20. Marc.14.24.* Omnia verba hæc] *conditiones a Deo propoſitas, & a populo acceptas.* 10 Deũ Jiſraëlis] *ſigna præſentiæ ejus, de quibus ver.15.& 16. ſynecdoche.* 11 Selectos] *quos Deus ſeorſim adduci juſſerat, ſuprà ver.1.& 9.* Non extendit manum] *non affecit eos ullo malo, quia non temerè, ſed Dei juſſu acceſſerant.* Comederunt] *vivi & incolumes manſerunt: quam incolumitatẽ hu vitæ actionibu exprimit Moſche: ſimile vide Geneſ.16.13.* 12 Eſto ibi]*maneto, donec te propius vocem, infrà ver. 16.*
14 Nos exp.] *me & Jehoſchubham.* Aliquid dicendum]*ſive conſilio, ſive litu dirempſione opus ſit.*
16 Inclamavit Moſchen]*ut ſolu veniret, ſuprà ver. 2.nam Jehoſchubha poſteà non aderat Moſchi, cum Jehova alloqueretur eum, ut apparet infrà ex 32.17.* 17 Ante oculos filiorum] *qui in caſtris manſerant:*

ferant: non enim videbamus illam ſpeciem, quam viſam fuiſſe legimus ab iis qui cum Moſche aſcenderant, ſupra ver. 10.

CAPUT XXV.

Deus Moſchen jubet Iſraëlitas indicere materias certas ſponte ab ipſis offerendas, ex quibus ſibi tabernaculum extruatur, ut ibi viſibili ſymbolo præſentiæ ſuæ habitet: & arcæ, menſæ, lychnuchi cum inſtrumentis ſuis materiam, menſuram, & formam deſcribit:

a Eclipſis verbi conjugati, quam peregrina conſtructio indicat ſic infra 27. 20.

1 TU Mallocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo,

2 Edic filiis Iſraëlis, ut accipientes a *offerant* mihi oblationem: ab omni viro cujus b animus ſponte moverit eum, a accipite oblationem a mihi.

3 Hæc autem *eſt* oblatio illa, quam accipietis ab eis: aurum, & argentum, & æs,

4 Et d hyacinthina, & purpurea, & coccinea dibapha, ſive linum xylinum, ſive *lana* caprarum,

5 Pelles etiam arietum rubefactæ, & pelles melium, & e ligna Schittim,

6 Oleum ad f luminare, odoramenta ad g oleū unctionis, & ad h ſuffitum aromata quædam,

7 Lapides i ſardonyches, lapides k inſitivi pro l amiculo, & pro pectorali ſacro,

8 Ut faciant mihi ſacrarium, & habitem inter eos:

9 Omnino prout oſtendo tibi ſtructuram ipſius tabernaculi, & ſtructuram omnium ſupellectilium ejus, ſic autem facitote.

10 PRIMUM faciunto arcam e lignis Schittim, longitudine ſua duûm cubitorum, ac dimidiati, & unius cubiti ac dimidiati latitudine ſua, ſimiliter uni m cubiti ac dimidiati altitudine ſua.

11 Et obducito eam auro puro, intrinſecus & extrinſecus obducito eam: & facito ſuper eam n e limbum aureum circumquaque.

n *vel loricam auream.*

12 Fundenſq; ei quatuor annulos aureos, indito eos quatuor impagibus ejus, ut duo annuli ſint in latere ejus uno, & duo annuli in latere ejus altero.

13 Facito quoque vectes e lignis Schittim, & obducito eos auro:

14 Et inducito vectes illos in annulos ad latera illius arcæ, ad ferendum eis arcam illam.

15 In annulis illius arcæ o iunto vectes illi, ne o Heb. *recedunto.* p amoventor inde.

16 Deinde collocato in ea arca q teſtimonio ipſo, quod daturus ſum tibi,

17 Facito r operculum propitiatorium ex auro puro, duorum cubitorum & dimidiati longitudine ſua, uniuſq; cubiti & dimidiati latitudine ſua.

18 Et facito duos s Cerubinos aureos, t continente opere facito eos, e duabus extremitatibus operculi ipſius propitiatorii:

19 Facito, inquam, Cerubinum unum ex extremitate *una* hinc, & Cerubinum alterum ex *altera* extremitate inde: ex operculo propitiatorio facito Cerubinos in duabus extremitatibus ejus.

20 Et ſunto Cerubini illi paſſis alis ſuis ſurſū verſus, obtegentes alis ſuis operculum illud propitiatorium, & facibus ſuis obverſis unius ad alterum: u verſus ipſum operculum propitiatorium ſunto facies Cerubinorum.

21 Imponito autem operculum hoc propitiatorium arcæ ipſi ſupernè, x poſtquam in arca poſueris teſtimonium illud quod daturus ſum tibi

22 Ubi conveniam tecum, & y loquar tecum e ſuperiore parte operculi propitiatorii, e medio duorum Cerubinorum qui *erunt* ſuper arcam illam teſtimonii, quæcunque præcepero tibi *referenda* filiis Iſraëlis.

23 ITEM facito menſam e lignis Schittim, duûm cubitorum longitudine ſua, & unius cubiti latitudine ſua, cubitique & dimidiati altitudine ſua.

24 Et obducito eam auro puro, facitoque ei limbum aureum circumquaque.

25 Facito quoque z ei faſciam palmarem circumquaque, & facito a limbum aureum ad faſciam ejus circumquaque.

26 Facito etiam ei quatuor annulos aureos, quos indito quatuor ejus angulis, qui *erunt* in quatuor pedibus ejus.

27 b E regione illius faſciæ ſunto ipſi annuli, ut ſint ſedes vectibus ad portandum ipſam arcam.

b Heb. *pro domibus vectibus*

28 Facito verò vectes iſtos e lignis Schittim, quos obducito auro, ut portetur eis hæc menſa.

29 Præterea facito c ſcrutulas ejus, & d acerras ejus, & e ſcutellas ejus, & f ſcopulas ejus, quibus g tegetur, ex auro puro facito illas.

30 h Imponitoq; huic menſæ panem i faciei, ante faciem meam jugiter.

31 ITEM facito lychnuchum ex auro puro: opere k continente fiat lychnuchus ille, ſcapus ejus, & rami ejus, lances ejus, mala oblonga ejus, & l calyculi ejus ex eo ſunto.

32 Sex autem rami egrediuntur e lateribus ejus, tres rami lychnuchi e latere ejus uno, & tres rami lychnuchi e latere ejus altero.

33 Tres lances, ſpeciem amygdalæ referentia in uno ramo *ſunto* malū oblongū & calyculus, & tres lances, ſpeciem amygdalæ referentia in uno ramo malum oblongū & calyculus: ſic *eſto* ſex illis ramis qui prodeunt e lychnucho ipſo.

34 In ipſo verò lychnucho quatuor *ſunto* lances, amygdalæ ſpeciem referentibus malis oblongis m ejus & calyculis ejus.

35 Malum autem oblongum *eſto* ſub duobus ramis ex eo prodeuntibus, & malum oblongum ſub duobus ramis ex eo prodeuntibus, & malum oblongum ſub duobus ramis ex eo prodeuntibus, *nimirum* ſub ſex illis ramis qui prodeunt ex ipſo lychnucho.

36 Mala oblonga n ramorum, & rami eorum ex eo ſunto: totus *eſto* continentis operis ejuſdem, ex auro puro.

n Heb. *eorū.*

37 Et facito lucernas ejus ſeptem, ut o accendat *ſacerdos* lucernas ejus, ad lucem præbendum p ab omni parte ejus:

o Heb. *ad trāſitum faciei ejus, id eſt, ultra citraque ſe.*

38 Et q forcipes ejus & r trullas ejus ex auro puro.

q Heb. *quam ſuſtum eſt ut tu videres, ut infrà 26. 30.*

39 s Talento auri puri facito illum, cum omnibus inſtrumentis iſtis.

40 Videto autem ut facias juxta ſtructurā eorum, t quæ tibi exhibita eſt videnda in hoc mōte.

ANNOTATIO.

e Accipite] *tu & quos nominavi tibi ſuprà 24. 1.*

4 Linum xylinum] *vulgo byſſum: ſed alia eſt byſſus apud*

apud Hebræos appellatis: quamobrem nos ita vertimus adducti verbis Plinii lib.18. natu.hist.cap.1. 5 Ligna Schittim] *genus cedri fortassis proprium illius regionis: nam nusquam alibi quàm in hac historia, & Deutero.10.3.legitur* 6 Luminare] *lychnuchi, de quo infrà versic.37.& 27.20.* Oleum unctionis] *de quo infrà 30.23.* Suffitum] *de quo infra.* 30.34. 7 Sardonyches] *vide Genes.2.12.* Insitivi] *gemma insitiva, de quibus infrà 28.17.* Amiculo,& pro pect.] *Vestibus sacerdotalibus, de quibus infrà.28.* 11 Limbum aureum] *ab exteriore parte, quo tegatur operculi propitiatoris cum arca commissura, ut apparet ex comparatione ver.17.* 15 Sunto] *idest, manento, ut suprà 24.12.* 16 Testimonio] *tabulis lapideis cum decem præceptis, quæ infrà 31.18.& 32.15. dicuntur tabulæ testimonii.* 17 Operculum propitiatorium] *Verbum primitivum duo significat, expiare & illinere sive linimento tegere: quare nos duas significationes unà conjunximus.* 18 Cherubinos] *absolutè humanas, sed alatas imagines: vide in Genes.3.24. vestitos autem pinximus, ex lege suprà 20.26.* Continente] *nonex emptis libris mobilibus ve partibus, sed firmiter cohærentibus: sic infrà ver.31.& 36.* 20 Versus ipsum op.] *i. vultu operculum versus demisso.* 21 Supernè] *non suprà elatum, sed additum in os arcæ.* Postquam] *non enim posteà licebat eam aperire: ideoq; antequàm operculum fieri juberet, testimonium in arca poni jussit, suprà ver.16.* 22 Loquar tecum *vide Num.7.89.* 25 Bi] *summitati pedum ejus, quo amota mensa pedes cohærerent.* Limbum] *sub mensa, ne vacillaret ea aut de trapezophoro depelleretur.* 27 E-regione] *proximè infra fulciam.* 29 Scutulas] *formandis panibus, ut essent magnitudine firmaque similes, totidem numero quot panes: vide Levit.24.5.* Acerras] *thuris conceptacula quæ Veteres acceptbur arias dicebant, ut cum thure panibus singulis imponerentur, Levit.24.7* Scutellas] *scitularum tegmina quibus in coquendo circumcludebantur panes: ut formâ eâdem essent: unde Num.4.7. vocantur scutelle tegminu: atque ita exponit R. Jehuda antiquissimus Hebraorum scriptor.* Scopulas] *repurgandæ mensæ instrumenta, ut docet etymon.* Tegetur] *i. insternetur mensa,* 30 Impositoq;] *quovis sabatho recentes, Levit.24.8.* Faciei] *non quod faciem haberent, sed quia ante faciem Dei erant, ut sequentia explicant.* 31 Continente] *ut suprà ver.18.* Calyculi] *vox Hebræa communiter significat calathos, calyculos, & alabastros, sive flores apertos, semiapertos, vel clausos: sed ita reddimus, quia amygdalina specie fuisse dicuntur infrà ver.33.* 33 Lychnucho] *lychnuchi scapo, ut sequent. ver. synecdoche.* 34 Ejus] *nimirum lychnuchi: q.d. ramorum & scapi summitas forma eadem esto.* 37 Accendat] *hæc propria est verbi significatio cùm de lumine agitur, ut Num.8.2.& 3.* 38 Forcipes] *instrumenta ad emungendas lucernas.* Trullas] *instrumenta ad purgandum lucernas a decidentibus fordibus.* 39 Talento auri] *sacro, quod duplo majus erat communi: continebat enim 120. libras, commune tantùm sexaginta. Libram autem auri si æstimes, ut ferè fit, coronatu aureis 100. erit summa lychnuchi & instrumentorum ejus, 12000. coronatorum.*

CAPUT XXVI.

Tabernaculi, tentorii, operimenti ejus, & tabulati ad ea sustentanda ratio præscribitur: mandatur & Moschi, ut sacratiorem partem velo ante arcam appenso ab altera tabernaculi parte separet: in hac verò mensam ad septemtrionale latus, & lychnuchum ad Meridianum disponat.

1 IPSUM verò tabernaculum facito[a] decem aulæorum e xylino nativo [a] internexo & hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, Cerubinis *referta* opere [a] artificiosissimo facito ea.

[a] Heb. *contortuglicato, ut loquitur Plautus. i. duobus aut pluribus filis in modum chordæ contortis.*

2 Longitudo aulæi unius viginti octo cubitorum, & latitudo quatuor cubitorum, cujusq; aulæi: mensura eadem omnibus hiis aulæis *esto.*

3 Quinque aulæa sunto[a] conjuncta unum ad alterum, & quinque aulæa conjuncta unum ad alterum.

4 Facito itaq; loramenta hyacinthina in ora aulæi primi [a] ad extremitatem in commissura: & similiter facito in ora cujusvis aulæi ulteriore in commissura secunda.

5 Quinquaginta loramenta facito in aulæo promo, & quinquagena loramenta facito in extremitate cujusq; aulæi, quæ *est* in commissura secunda: continentia hæc loramenta unum *aulæum* cum altero.

6 Facito quoque quinquaginta ansulas aureas: ut conjungas aulæa illa alterum alteri, *unitii loramentis* in ansulas illorum, & [a] sit ipsum tabernaculum unum.

7 DEINDE facito aulæa *e lana* caprina, *ut sint* pro tentorio super tabernaculum: undecim aulæa facito ista.

8 Longitudo aulæi unius triginta cubitorū, & latitudo quatuor cubitorum aulæi unius: mensura eadem *esto* undecim aulæis.

9 Et [a] conjungito quinque horum aulæorum seorsim, & sex horum aulæorum seorsim: [a] conduplicatoque aulæum sextum e-regione [b] anterioris partis ipsius tentorii. [b] Heb. *faciei.*

10 Facito itaq; quinquaginta loramenta aptanda oræ aulæi primi [a] ulteriori in ipsa commissura: & quinquagena loramenta oræ cujusvis aulæi, commissuræ secundæ.

11 Facito quoque [a] ansulas æreas quinquagenas, ut inseras ansulas in loramenta, conjungasq; ipsum tentorium, ut sit unum.

12 [a] Redundans autem, quod superfluum *erit* in aulæis tentorii: dimidium illud [a] aulæi quod superfluum erit, redundato versus posteriorem partem tabernaculi:

13 Cubitus verò unus hinc, & cubitus unus inde, ex eo quod superfluum erit in longitudinem aulæorum ipsius tentorii, *esto* redundans ad latera ipsa tabernaculi hinc & inde, [a] ad tegendum ipsum.

14 FACITO præterea [a] tegmen ipsi tentorio e pellibus arietum rubefactis, & operimentum e pellibus melium supernè.

15 ITEM facito asseres ipsi tabernaculo e lignis Schittim, arrectarios.

16 Decem cubitorum *esto* longitudo cujusq; asseris, cubiti verò & dimidiati cubiti latitudo asseris uniuscujusque.

17 Duo cardines sunto asseri unicuique, [a] scalari forma compositi, unus cum altero: sic facito omnibus asseribus istis tabernaculi. [a] Heb. *dentes scalati instar.*

18 Facito autē asseres istos huic tabernaculo: viginti asseres ad plagam Australem dextrorsū.

19 (Quadraginta verò sylobatas argenteos facies

facies sub viginti asseribus illis *ponendos*, duos stylobatas sub assere uno ᵃ ad duos cardines ejus, & duos stylobatas sub assere altero ad duos cardines ejus)

20 Et lateri tabernaculi secundo ad plagam Aquilonalem, viginti asseres,

21 Cum quadraginta stylobatis eorum argenteis, duobus stylobatis sub assere uno, & duobus stylobatis sub assere altero:

22 Angulis verò ipsis tabernaculi ad Occidentem, facito sex asseres,

23 Et duos asseres facito in antas ipsas angulares tabernaculi, in utroque angulo:

24 Qui sint ᵃ gemelliparæ infernè, ᵇ pariterque sint gemelliparæ ad verticem suũ, ᵇ inditi annulo uno: sic esto duobus illis, pro duabus antis angularibus sunto.

25 Sic sunto octo asseres cum stylobatis suis argenteis, sexdecim stylobatis, duobus stylobatis sub assere uno, & duobus stylobatis sub assere altero.

26 Facito etiam transtilla e lignis Schittim: quinque sunto pro asseribus unius lateris ipsius tabernaculi,

27 Et quinq; transtilla pro asseribus secundi lateris ipsius tabernaculi, & quinque transtilla pro asseribus lateris Occidentalis ipsius tabernaculi ad utrumque angulum *pertingentia*.

28 Transtillum autem medianum *esto* ᵃ in medio ipso asserum, transcurrens ab uno extremo ad alterum.

29 Illos verò asseres obducito auro, annulosq; eorum facito ex auro, *ut sint* sedes transtillis ipsis: obducito quoque ipsa transtilla auro.

30 Sic erigito tabernaculum illud, secundum conveniendam ejus, ᵈ quæ tibi exhibita est videndo in hoc monte. ᵈ *ut supra* 25.40.

31 DEINDE facito velum ex hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo, opere artificiosissimo facito illud Cherubinis *refertum*.

32 Et ᵉ appendito hoc ad quatuor columnas e Schittim obductas auro, uncis earum aureis, impositas quatuor stylobatis argenteis: ᵉ *dato, id est, ponito.*

33 Et collocato hoc velo ᵃ illarum ansularum loco, inferto illuc intra hoc velum arcam testimonii: ut distinctionem faciat vobis illud velum inter sanctũ & inter sanctum sanctorum.

34 Indito autem operculum propitiatorium ipsi arcæ testimonii, in sancto sanctorum.

35 Ponito verò mensam extra illud velum, & lychnuchum e regione ipsius mensæ ad latus unum tabernaculi versus meridiem: mensam autem collocato ad latus Aquilonale.

36 FACITO quoque tegumentum portæ hujus tentorii ex hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo, opere Phrygiano.

37 Et facito pro hoc tegumento quinque columnas e Schittim, ᵃ quas obduces auro, uncis earum aureis: funditoq; illis quinque stylobatas æneos.

ANNOTATIO.

1 Decem aulæorum] *ut ex decem aulæis constet tabernaculum.* Artificiosissimo] *id est, Barbaricario, ut Imperatores vocant, utrunque eandem speciem referente: quod colligitur ex mediano velo separante sanctum a sancto sanctorum, de quo ver. 31.* 3 Conjuncta] *loramentis & ansulis, de quibus ver. sequenti. in utraq; autem compage primum aulæum nullas habebat ansulas, aut postremum loramenta: ita manebant quina aulæa conjuncta, quorum priora priorem, posteriora posteriorem tabernaculi partem efficiebant: neque ansulis & loramentis hæ duæ partes inter se connectebantur.* 4 Ad extrem.] *id est, in ora secunda aulæi, qua cum secundo erat committendum.* 6 Sit ipsum tabernaculum unum] *hoc est, ita posterior aulæorum ordo prioris admoveatur, ut nullum sit inter duos ordines spatium: quod speciem redderet duorum tabernaculorum.* 9 Conjungito] *loramentis & ansulis, ut ver. sequentibus.* Conduplicato;] *hoc est, ita imponito tabernaculo hæc secundaria aulæa, ut dimidio ejus (id est, duobus cubitis) quod secundo ordini primum est, contegatur dimidium quinti aulæi quod in prioribus ordinibus tentorii & tabernaculi est ultimum, reliqua ejus latitudo contegat initium sexti aulæi in latitudinem.* 10 Ulteriori] *exterior enim sive prior qua tabernaculum terminabatur, nullo opus habebat loramento, quia cum nullo erat committenda: vide supra in ver. 3.* 11 Ansulas] *collocandas in priore ora cujusque aulæi, dempto primo, ut cum proximè antecedente conjungeretur.* 12 Redundans] *supra mensuram aulæorum tabernaculi in longitudinem & latitudinem ejus: superabantur enim aulæa tabernaculi ab aulæis tentorii quatuor cubitis sua latitudine in longitudinem tabernaculi, & duobus cubitis sua longitudine in latitudinem ejus.* Aulæi] *postremi omnium ad posteriorem sive occidentalem partem tabernaculi.* 13 Ad tegendum] *nam densitas asserum, transillorum annulorumq; prominentia, & stylobatæ postulabant ut tentorium quo tegebantur latius esset: quamobrem aulæa ejus aucta sunt duobus cubitis in longitudinem.* 14 Tegmen] *sive unum esset consutum, sive duo separata, arietinum inferius, superius verò e pellibus melium.* 17 Scalari forma] *æqualiter distantes, ut scalarum gradus æqualibus spacijs inter se distant.* 19 Ad duos cardines] *excipiendos: nam singuli stylobatæ singula habuerunt cava, in quæ cardines asserum immitterentur.* 24 Gemelliparæ] *id est, quasi matres tabulæ geminos ex se tabularum ordines conficiunto, nempe in longitudinem latitudinemq; tabernaculi: continebant enim asseres arrectarios tabernaculi utrinq;, summitate transillorum in annulos suos transmissa, totumq; aulæorum pondus sustinebant.* Pariter] *æqua & continente forma.* Inditi annulo uno] *uno inferne, & uno supernè, quem inserti sui denticuli tabulæ antarię constringebantur.* 28 In medio ipso] *Hebræi omnes quos legere licuit, hoc transillum per medium asserum densitatem transmissum ducunt: nos contrà ex textu ipso colligimus medium asserum non ratione densitatis, sed longitudinis eorum dici, ut sit sensus, medianum transillum annulo immittendum esse, qui præcisè in media longitudine asserum sint collocati: alioquin eus ipsos in infinitum asseres fusse oportet (quod minimè credibile est cùm gestatorium & ambulatorium hoc tabernaculum fuerit, cujus tota compages ab octo bobus quatuor plaustris vehebatur, Num. 3. 36. & 7. 8.) aut mirum in modum debilitates, ac planè tanto oneri ferendo impares, neq; istud transillum opus fuisset mauarari, ut ver. 29. præcipitur.* 33 Illarum ansularum loco] *id est, ubi quinq; posteriora aulæa (si cum prioribus fuissent conjungenda) ansulas fuissent habitura: ita apparet sanctum sanctorum capisse ubi desinebat anteriorum tabernaculi longitudo, quæ erat viginti cubitorum.* 37 Quas obduces] *id est, epistylia & zonas earum, infrà 36. 38. Synecdoche.*

Caput XXVII.

Altare ad sacrificia, atrium q; tabernaculi pars exterior, extruendum Moschi præscribitur: & de lucernis lychnuchis, quomodo fovenda, quando & a quibus aptanda accendendæ q; sint statuitur.

1 ITEM facito altare e lignis Schittim: quinq; cubitorum longitudine, & quinque cubitorum lætitudine, [a] quadratum sit altare illud, & trium cubitorum altitudine sua.

[a] Heb. *cornua ejus: Emanatæ formæ.*

2 Facito autem [a] illi cornua super quatuor angulis ejus, [a] ex ipso sunto cornua ejus: & [a] obducito illud ære.

3 Facito etiam lebetes ejus ad excipiendos cineres ejus, & palas ejus, & crateras ejus, & fuscinulas ejus, & forcipes ejus: omnia instrumenta ejus facito ex ære.

4 Et facito ei [a] cribrum opere *æreo*, [a] reticulū æreum: facito q; [a] secundum illud reticulum quatuor annulos æreos, in quatuor extremitatibus ipsius altaris.

5 [a] Ponito q; illud, [a] subjacente *ei* ambitu ipso altaris infernè, ita ut sit reticulum ad medium illius altaris.

6 Facito etiam vectes huic altari, vectes e lignis Schittim, & obducito eos ære:

7 Et inducitor uterq; vectium istorum in annulos ejus: sic sunto vectes isti in duobus lateribus illius altaris, cùm portabitur.

8 [b] Cavum e tabulis facito illud: quemadmodum ostendit tibi *Dominus* in hoc monte, sic faciunto.

[b] Heb. *cavum tabularum. id est tabulatū fictūra vacuum.*

9 ITEM facito atrium istius tabernaculi: ad plagam meridianam dextrorsum, tapetes [a] ocellatos atrii [a] e xylino internexo, centum cubitorum longitudine, in latus unum,

10 Columnas q; ejus viginti, & stylobatas earum viginti æreos, uncos columnarum & [a] zonas illarum argenteas:

11 Similiter ad plagam Aquilonalem in longitudinem, tapetes ocellatos centum cubitorum longitudine, columnas q; ejus viginti, & stylobatas earum viginti æreos, uncos columnarum & zonas illarum argenteas:

12 Latitudinis verò ipsius atrii ad plagam occidentalem, tapetes quinquaginta cubitorum, columnas eorum decem, & stylobatas earum decem.

13 Similiter latitudo ejusdem atrii ad plagam anteriorem Orientem versus, *erit quidem* quinquaginta cubitorum:

14 Sed in quindecim cubitos tapetes ocellati in uno latere *sunto*, columnæ eorum tres, & stylobatæ illarum tres:

15 Similiter in latere altero in quindecim cubitos tapetes ocellati *sunto*, columnæ eorum tres, & stylobatæ illarum tres.

16 Denique in porta ipsa atrii tegumentum *esto* viginti cubitorum ex hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino interexo opere Phrygiano: columnæ eorum quatuor, & stylobatæ illarum quatuor.

17 Omnes columnæ istæ atrii circumquaque redimitæ zonis argenteis, uncis earum argenteis, & stylobatæ illarum ænei.

18 Longitudo istius atrii centum cubitorū, & latitudo [c] quinquaginta ex omni parte, altitudo verò quinque cubitorum, e xylino internexo: stylobatæ verò illarum ænei.

[c] Heb. *quinquagenta in quinquagenta.*

19 Omnia instrumenta ipsius tabernaculi [a] ad totum ministerium ejus, tum omnes paxilli ejus, tum omnes paxilli ipsius atrii ex ære *sunto*.

20 ITEM tu præcipito filiis Jisraëlis, ut accipientes *afferant* ad te oleum olivæ puru [a] usum pro luminari, ad accendendum lucernas singula, [d] quotidie.

[d] Heb. *jugiter est tantùm a vespere ad mane accensa manssisse constat ex 30.8. infrà, & Levit. 24. 3. & 1. Schemu. 3. 3. Catachresis.*

21 In tentorio conventus extra illud velum, quod *erit* versus ipsum testimonium aptato quæque illarum Aharon aut filii ejus, *ut luceat* a vespera usq; mane coram Jehova: statutum perpetuum *esto* generationibus eorum, a filiis Jisraëlis [a] *observandum.*

Annotatio.

1 Quadratum] *superiore sua area, etsi altitudo alia duabus mensuris non respondet.* 2 Ex ipso] *id est, ipsi solidè hærento sursum versus, ut ostendit Jechezkel 43. 16. nam ad ea bestiæ sacrificandæ ligabantur, Psal. 118. 27.* Obducito] *extrinsecus & intrinsecus, ut nihil lignorum cernatur.* 4 Cribrum] *e lamina ærea pertusa parvis foraminibus, quibus cinis & sacrificiorum sanguis ad imam altaris partem decideret: quod si ampliora fuissent foramina, potuissent quoque ligna, carbones, aut carnes eò decidere.* Reticulum] *foraminosum ut rete: metonymia.* Secundum illud] *hoc est, ad illam altaris altitudinem annulos extrinsecus infigito, ad quam cribrum oportet consistere.* 5 Ponitoque] *in cavo altaris.* Subjacente] *hoc est, ambitui ille sive projectura aris cui cribrum imponetur, continuus esto ab imo altaris usque ad ipsum cribrum, sive justam medietatem altaris.* 9 Ocellatos] *utrinque picturæ tantùm.* E xylino] *eorum colorum de quibus infrà ver. 16.* 10 Zonas] *quibus inter se columnæ connectabantur velut redimita, iisq; tapetes alligabantur.* 18 E xylino] *si faciem exteriorem spectes, ubi continui tapetes apparebant: nam columnæ intus erant, pondus tapetum sustinentes.* 19 Ad totum ministerium] *erigendi & deponendi, ut sunt clavi, malleus, forcipes, ligones.* 20 Tusum] *tudicula, ut sit purius, non prælo expressum.* 21 Observandum] *nimirum ut ab hu accendatur, ab illo verò oleum subministretur: nam hoc (ut alia ministeria quæ extra sanctum sanctorum obibantur) non solius Aharonu sed etiam filiorum erat, quamobrem indefinitè suprà 25. 37 lucernas accendi jussit.*

Caput XXVIII.

Deus futurorum sacerdotum ornamenta præscribit: pro Aharone quidem, amiculum, pectorale continens Urim & Tummim, bracteam coronariam, & cidarin, pro filiis, tiaras, pro utrisque, tunicas, baltheos, & femoralia: quibus illos suo munere in sancto loco sancturos indui semper jubet.

1 ITEM jubeto accedere ad te Aharonem fratrem tuum & filios ejus cum eo, e medio filiorum Jisraëlis, ut sacerdotio fungantur mihi, Aharonem, Nadabum, & Abihu, Elhhazarem, & Ithamarem filios Aharonis:

2 Cùm feceris vestes sacras Aharoni fratri tuo,

tuo, ad gloriam & ad ornatum.

3 Quapropter tu edicito omnibus [a] industriis quorum cunque replevero animum spiritu sapientiæ, ut faciant vestes Aharonis, ad consecrandum eum quò sacerdotio fungatur mihi.

4 Hæ autem *sunt* illæ vestes quas facturi sunt, pectorale sacrum, & amiculum, & pallium & tunica [b] tessellata, cidaris, & baltheus: faciunto ergo *has* vestes sacras Aharoni fratri tuo & filiis ejus, ut quisque eorum sacerdotio fungatur mihi.

5 Ideoque illi accipiunto [c] aurum illud, & hyacinthina, & purpurea, & coccinea dibapha, & nativum illud xylinum.

6 PRIMÙM faciunto [d] amiculum illud ex auro, hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo, opere artificiosissimo.

7 Duo [e] humeralia conjungentia sunto illi in [f] duabus extremitatibus, ut conjungi possit.

8 [g] Cingula verò amictus ejus [h] quæ in eo est, prout opus ejus fuerit, ex ipso esto, ex auro, hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo.

9 Tum accipiens duos lapides Sardonychas, insculpito eis nomina filiorum Jisraëlis:

10 Sex e nominibus eorum super istorum lapidum unum, & nomina illa sex quæ supererunt, super istorum lapidum alterum, [i] prout illi nati sunt.

11 Opere artificis lapidarii, [k] sculpturis *tanquam* sigilli [l] insculpito duobus istis lapidibus nomina filiorum Jisraëlis: circumclusos fundis aureis aptato illos.

12 Et imponito duos istos lapides humeralibus illius amiculi, lapides monimenti pro filiis Jisraëlis, ut portet Aharon nomina eorum coram Jehova super duos humeros suos in monimentum.

13 Facito itaque fundas ex auro:

14 Et duas catenas auri puri æquabiles faciens illis opere tortili, opponito illas catenas tortiles ad ipsas fundas.

15 ITEM facito sacrum [m] pectorale juris, opere artificiosissimo: sicut opus amiculi facito illud: ex auro, hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo facito illud.

16 Quadratum esto, duplicatum: spithamæ unius longitudine sua, & spithamæ unius latitudine sua.

17 Et inserito ei [n] insitivos lapides, lapides ordinibus quatuor: ordo, pyropus, topazius, & Smaragdus, hic ordo primus esto.

18 Hic autem ordo esto secundus, Chrysoprasus, Sapphirus, & adamas.

19 Et hic ordo tertius, cyanus, & Achates, & amethystus.

20 Hic denique quartus ordo, beryllus thalassius, & Sardius, & Jaspis: impacti fundis aureis sunto insitionibus suis.

21 Hi autem lapides sunto cum nominibus filiorum Jisraëlis duodecim secundum nomina eorum: sculpturis *tanquam* sigilli secundum cujusque nomen sunto pro duodecim tribubus.

22 Et aptato ad illud pectorale sacrum catenas [o] æquabiles, opere tortili, ex auro puro.

23 Factisq; pro illo sacro pectorali duobus annulis aureis, ponito duos illos annulos in duabus extremitatibus pectoralis illius sacri.

24 Tunc indens duas illas *catenas* tortiles aureas duobus istis annulis, in extremitatibus pectoralis illius sacri:

25 Duas verò alias extremitates illarum duarum tortilium *catenarum* indens duabus illis fundis, opponito humeralibus ipsis amiculi, *pectorale* ante faciem ejus.

26 Factos quoque duos annulos aureos indito [p] duabus extremitatibus illius sacri pectoralis, [q] intrinsecus, in ora ejus quæ *est* ad latus ipsum amiculi.

27 Similiter factos duos annulos aureos indito duobus [r] humeralibus ipsius amiculi infernè, ante faciem ejus e regione *alterius* commissuræ ejus: [s] a superiore parte cingulæ ipsius amiculi.

28 Ita attollunto pectorale illud sacrum annulis suis ad annulos illos amiculi vitta hyacinthina, ut incumbat ipsi cingulę amiculi: neque separator pectorale hoc sacrum ab illo amiculo.

29 Ut portet Aharon nomina filiorum Jisraëlis in sacro illo pectorali juris supra cor suum, cùm ingredietur in ipsum sanctum, in monimentum coram Jehova jugiter.

30 Deinde ponito in sacro illo pectorali juris [t] Urim & Tummim, quæ sint supra cor Aharonis cùm ingredietur coram Jehova: sic portabit Aharon jus filiorum Jisraëlis supra cor suum coram Jehova jugiter.

31 ITEM facito [u] pallium ipsius amiculi, totum hyacinthinum:

32 [x] In cujus medio esto os *transmittendo* capiti ejus: limbus esto ori illius circumquaque opere [y] textili, velut os loricæ esto illi, ne laceretur.

33 Et facito in fimbriis ejus malogranata hyacinthina, & purpurea, & coccinea dibapha, in fimbriis ejus circumquaque, & tintinnabula aurea inter illa circumquaque:

34 Tintinnabulum aureum, deinde malogranatum, tintinnabulū aureum, deinde malogranatum, in fimbriis illius pallii circumquaque.

35 Hoc esto super Aharonem cùm ministrabit: ut audiatur sonus ejus, cùm ingredietur ipsum sanctum coram Jehova, & cùm egredietur, neque moriatur.

36 ITEM facito bracteam ex auro puro: & insculpito ei sculpturis *tanquam* sigilli, SANCTITAS JEHOVAE.

37 Quam appones cum vitta hyacinthina, ita ut sit super ipsam cidarin: e regione anterioris partis ipsius cidaris esto.

38 Sic esto super frontem Aharonis, ut [z] auferat Aharon iniquitatem rerum sacrarum quas consecraverint filii Jisraëlis, omnium donorum, rerum consecratarum ab illis: esto ergo super frontem illius jugiter, [a] ut sit benevolentia erga illos coram Jehova.

39 ITEM tessellatā facito tunicam illā e nativo xylino, facito quoque cidarin e nativo xylino: baltheum verò facito opere Phrygiano.

40 FILIIS autem Aharonis facito tunicas, & facito eis baltheos: tiaras quoque facito eis ad gloriam & ad ornatum.

41 Deinde induito illis Aharonem fratrem tuum & filios ejus cum eo: & ungens eos [b] consecrato ministerium eorum, ac sanctificato eos, ut sacerdotio fungantur mihi.

42 Fac quoque eis femoralia linea ad tegendum [c] carnem nudam: a lumbis usque ad *ima* femina

[a] Heb. *sapientibus corde, quarum replevero illud spiritu sap.*

[b] Heb. *textilia.*

[c] Heb. *secundum nativitates illorum.* [d] Heb. *insculpito duos lapides illos super nomina, &c. Hypallage.*

[e] Heb. *implementum lapidum.*

[f] Heb. *aequabiliter.*

[g] Heb. *textūra.*

[h] Heb. *in benevolentiam.*

[i] Heb. *implето manum eorum, pro consecrato, ut infrà 32.29.* [k] Heb. *carnē nuditatis*

femina sunto.

43 Et sunto super Aharonem & super filios ejus, cùm ingredietur tentorium conventus, aut cùm accedent ipsum altare ad ministrandum in sancto, ne ferentes iniquitatis pœnam moriantur: statuto perpetuo ei & semini ejus post eum. 1 Heb. *iniquitatem, ut Genes.* 4.13.

ANNOTATIO.

5 Illi] *industrii artifices, de quibus ver.* 3. Aurum illud] *id est, de auro illo, ut hæc quoque sacerdotalia ornamenta ex eo, præter superiora faciant.* 6 Amiculum] *ornamentum humerale, a lumbo ad summos humeros pertingens, summi Sacerdotis tantùm, quatuor alas in quatuor extremitatibus habens: quarum superiores super humeros flexæ pectorale catenulis aureis sustinebant, inferiores verò ad latera Sacerdotis flexæ per annulos inferiores pectoralis parti conjungebantur. Confer hæc cum cap.* 39. *infrà.* 7 Humeralia] *id est, superiores alæ sive cingulæ.* Duabus]*dextera & sinistra.* 8 Cingula] *superiores & inferiores alæ.* Quæ in eo] *discretionis causa, ne hæ singulæ pro baltheo acciperentur: erat enim baltheus separatus, istæ verò amiculo continentes.* 11 Sculpturis tanquã sig.] *i. cujusmodi celaturis signatoris annuli sculpi solent.* 15 Pectorale] *hoc veluti anterior pars amiculi, qua sacerdotis pectus tegebatur, quatuor annulis aureis ex quatuor suis angulis vittà hyacinthina alii amiculi, (de quibus suprà) alligabatur.* Juris] *nam eo induebatur summus Sacerdos consulentibus Deũ de jure responsuru. Num.* 27.21. *Hinc* 1 e 2.6. *& Nehem.* 7.65.

25 Ejus] *summi sacerdotis, cujus tegebat pectus.* 26 Duabus extremit.] *minarum inferioribus.* Intrinsecus] *in interiore pectoralis parte, ut cõmissura annulorum lateret sub angulo ejus, & pectorale insideret cingulo amiculi, quoties constringebantur: infrà ver.* 28. 27 Humeralibus] *id est, ὑπομασχαλίοις, subaxillaribus, duabus cingulis inferioribus, quæ etiam humeralia dicuntur: catachresi.* A superiore parte] *nam ita commodiùs sub interiore pectoralis parte vitta constringebatur, cùm extremitas cingulæ ei subjiceretur.* 30 Urim & Tummim] *quæ & qualia fuerint non constat: Certum autem est non numerari inter ea quæ artificibus commissa sunt facienda, sed Moschi sola a Deo data ut ea sacro pectorali indaret: prout fecisse legimus Levit.* 8.8. *ac propterea fortasse suprà ver.* 16. *jussit Deus pectorale fieri duplicatum, ut Urim & Tummim intus reponerentur, & ab utraq; parte laterent.* 31 Pallium amiculi] *cui immediatè amiculum imponebatur.* 32 In cujus medio]*tam longitudinis quàm latitudinis, ut æquè penderet ab anteriore & posteriore parte: erat autem a lateribus apertum, & sine manicis.* 35 Ut audiatur] *pulsante ea ciurium motu, nam eo usque protendebatur pallium.* Cùm ingredietur i. e. c. J. & cùm egredietur] *id est, cùm administrabit, & muneris suo fungetur, ut Num.* 27.17. *Deut.* 31.2. *& 1. Chro.* 27.1. *& 2. Chro.* 1.10. *Act.* 1.21. 38 Auferat] *non in persona sua, sed in summo Pontifice Christo, quem typicè referebat: notantur enim hîc duo beneficia solius Christi, remissio peccatorum, & reconciliatio æternæ benevolentiæ, quæ ver. eodem subjicitur.* 40 Tunicas] *quæ etiam in historia sacrâ vocantur amicula, ut* 1. *Schem* 2.18. *&* 28. *&* 14.3. *&* 22.18.

CAPUT XXIX.

Deus legem de consecratione sacerdotum, & portione eis eroganda ex eucharisticis Israëlitarum oblationibus sancit. Fugit sacrificia matutina vespertinaq; instituit: promissionem de sua præsentia confirmat, eaq; se populum, locum, ministros, & cultum sanctificaturum pollicetur.

1 HOC autem illud *est* quod facies eis, sanctificando eos ut sacerdotio fungantur mihi: accipito juvencum [a] subrumum & arietes duos [a] integros:

a Heb. *filium bovis, id est, nondum depulsum a lacte.*

2 Et [a] panes azymos, placentasq; azymas mistas oleo, & lagana azyma uncta oleo, e simila tritici facito ea.

3 Positisq; iis in canistro uno, admoveto ea in ipso canistro, similiter juvencum illum & duos arietes.

4 Tum jubeto Aharonem & filios ejus accedere ad portam tentorii conventus, & lavato eos [a] aqua.

5 Deinde accipiens vestimenta [a] illa, induito Aharonem tunica & [a] pallio amiculi, amiculoq; ac pectorali sacro, quæ accinges per cingulam amiculi.

6 Et imposita cidari capiti ejus, aptato [a] coronamentum sanctum super illam cidarin:

7 Acceptumq; [a] oleum unctionis fundito super caput ejus: sic unxeris eum.

8 Postea filios ejus jubens accedere, induito eos tunicis:

b Heb. *implevêrũ manum, ut suprà* 28. 41. *quemadmodum aries implesionum dicitur infrà ver.* 22. *sic desumpsi.*

9 Et cingito illos baltheo, Aharonem & filios ejus, & alligato [a] his tiaras, ut sit eis sacerdotium decreto perpetuo: sic [b] consecraveris ministerium Aharonis, & ministeriũ filiorum ejus.

10 Tum admoveto juvencum illum ante tentorium conventus, nitente Aharone & filiis ejus manibus suis super caput illius juvenci:

11 Et jugulato juvencum illum coram Jehova, ad ostium tentorii conventus.

12 Deinde accipiens de sanguine illius juvenci, imposito cornibus altaris digito tuo: totum autem reliquum sanguinem effundito versus fundamentum altaris.

13 Accipiens quoque totum adipem qui operit intestina, & reticulum *quod est* super jecur, amboſq; renes ejus & adipem qui *erat* super illos, adoleto super illud altare.

14 Carnem verò illius juvenci, & pellem ejus, fimumque ejus igne comburito extra castra: [c] oblatio est pro peccato.

c Heb. *peccatum est: metonymia.*

15 Postea arietem illorum unum accipito: & nituntor Aharon & filii ejus manibus suis super caput istius arietis.

16 Jugulatoq; ariete isto, acceptum sanguinẽ ejus inspergito altari circumquaque:

17 Arietem verò ipsum dividito in membra sua, cumque laveris intestina ejus & crura ejus, apponito membris ejus & capiti ejus:

18 Sic adoleto arietem istum totum in ipso altari, [d] holocaustum est Jehovæ: odor [d] gratus, igne absumendum sacrificium Jehovæ est.

d Heb. *quietis, id est, oblatio grata, ut Gen.* 8. 21. *ſit desumpsi.*

19 Accipito quoq; arietem illorum alterum, nitente Aharone & filiis ejus manibus suis super caput illius arietis:

20 Jugulatoq; ariete isto, acceptum sanguinẽ ejus imponito in fimæ auriculæ Aharonis, & in fimæ auriculæ filiorum ejus dexterç, & pollici manus eorum dexteræ pollicique pedis eorum dexteri: inspergito verò reliquum sanguinem altari ipsi circumquaque.

21 Tum accipiens de illo sanguine qui erit super

per altare & de oleo illo unctionis, inſpergito Aharonem & veſtimenta ejus, filioſque ejus & veſtimenta filiorum ejus cum eo: ita ſanctus erit ipſe veſtimentaq; ejus, atque filii ejus & veſtimenta filiorum ejus cum eo.

22 Deinde accipiens ex iſto ariete adipem cum cauda, adidem quoq; tegentem inteſtina, & reticulum jecoris, amboſq; renes, & adipem qui *erit* ſuper eos, & armum dexterum (nam' aries *Heb. impletionum: vide ſuprà ver. 9. ſic deinceps.

'conſecrationum eſt.)

23 'Tractam quoque panis unam, & placentam panis cum oleo unam, laganumq; unum ex caniſtro illo azymorum quod erit coram Jehova:

24 Imponito hæc omnia manibus Aharonis, manibuſq; filiorum ejus,' & agitato illa agitatione coram Jehova.

25 Poſteà accipiens illa e manu eorum, adoleto in ipſo altari ſuper holocauſtum, in odorem gratum coram Jehova, ſacrificium igne abſumendum Jehovæ.

26 Accipito verò pectus ipſum ex ariete conſecrationum qui *erit* pro Aharone, cùm agitaveris illud agitatione coram Jehova,' & cedito tibi in partem.

27 Sic ſanctificato pectus illud agitationis armumque 'elationis, quod agitatum & qui elevatus fuerit, ex ariete conſecrationum, ex *eo* qui *fuerit* pro Aharone, & ex *iis* qui *fuerint* pro filiis ejus.

28 'Et cedito Aharoni & filiis ejus ſtatuto perpetuo, *in ſacrificiis oblatis* a filiis Iſraëlis, cùm elatio erit: nam elatio a filiis Iſraëlis ex ſacrificiis euchariſticis eorum, elatio, *inquam*, eorum Jehovæ *erit*:

29 Veſtes autem ſacræ quæ *fuerint* Aharonis, ſunto filiorum ejus poſt eum, 'ad ungendum indutos eis, & ad conſecrandum in eis miniſterium illorum.

30 Septem dies induito eas qui ſacerdos *fuerit* pro eo ex filiis ejus, qui ingreiſurus erit in tentorium conventus ad miniſtrandum in ſancto.

31 Arietem autem iſtum conſecrationum accipiens, coquito carnem ejus 'in loco ſancto.

32 Et comedito Aharon & filii ejus carnem iſtam arietis, & panem illum qui *erit* in caniſtro, ad portam tentorii conventus:

33 Comedunto, *inquam*, iſta ii pro quibus expiatio facta fuerit, ad conſecrandum miniſterium eorum, ad ſanctificandum eos: 'extraneus autem ne comedito, nam res ſancta ſunt.

34 Quòd ſi reliquum fiet de iſta carne conſecrationum aut de pane iſto, uſque mane, tum comburito quod reliquum factum fuerit igne, ne comeditor, nam res ſancta eſt.

35 Facito itaque Aharoni & filiis ejus ſic, ſecundum omnia quæ præcepi tibi: ſeptem diebus conſecrato miniſterium eorum.

36 Juvencum verò pro peccato parato quolibet die ad 'expiationes, & 'peccato inſpergito altare expiationem faciens in eo, 'poſtquam unxeris illud ad ſanctificandum illud.

37 Septem diebus expiato ſuper illo altari, & ſanctificato illud: ſic eſto illud altare res 'ſancta ſanctarum,' quicquid tetigerit altare illud, ſanctum eſto.

38 Hoc quoque *eſt* quod 'offeres in iſto altari, agnos anniculos binos quoque die jugiter. 'Heb. *faciet & ſic deinceps*

39 Horum agnum unum offerto mane, & agnum alterum offerto 'inter duas veſperas.

40 Præterea 'decimam Ephæ ſimilæ, miſtæ quarta 'hinis olei tuſi, & libamen quartam hinis vini, in quemlibet agnum.

41 Agnum verò alterum offerens inter duas veſperas, ſecundum oblationem matutinam, & ſecundum libamen ejus facito ei, in odorem gratum, ſacrificium igne abſumendum Jehovæ.

42 Holocauſtum juge eſto generationibus veſtris, 'intra portam tentorii conventus coram Jehova, ubi conveniam vobiſcum 'alloquendo te ibi. *Num. 28. 3.*

43 Conveniam autem illuc cum filiis Iſraëlis, ut' ſanctificetur 'gloriâ mea:

44 Sanctificabo enim tentorium conventus & altare ipſum, Aharonem etiam & filios ejus ſanctificabo, ut ſacerdotio fungantur mihi:

45 Et habitabo 'inter filios Iſraëlis, ac ero illis in Deum: 'Heb. *in medio, ut verſu ſeq.*

46 Experientur q; me eſſe Jehovam Deum ſuum, qui eduxi ipſos e terra Ægypti, ut habitem inter ipſos: ego *ſum* Jehova Deus eorum.

ANNOTATIO.

1 Integros] *omni vitio carentes, ut ſuprà 12. 5. Levit. 22. 20.* 2 Panes] *placentas ſine oleo, Levit. 8. 26.* 4 Aqua] *non quavis, ſed ex labro ſanctio, infrà 30. 18.* 5 Illa] *de quibus cap. 28. ut nominatim ſubjiciuntur.* Pallio amiculi] *vide ſuprà in 28. 31.* 6 Coronamentum] *bracteam autem, de qua ſuprà 28. 36. ut explicat Moſche Levit. 8. 9.* 7 Oleum unct.] *de quo infrà 30. 22.* 9 His] *filiis: nam pater tiaræ loco habebat cidarin, ut ſuprà ver. 6. vide ſuprà 28. 40.* 14 Oblatio] *ac proinde comburenda extra caſtra. Levit. 4.* 18 Holocauſtum] *totum pro ritu adolendum Deo, Levit. 1.* 22 Aries conſecr.] *& hic ritus requiritur in iſto ſacrificiorum genere, Levit. 7. 18.* 23 Tractam] *ſic vocat Cato quam vulgus tortam.* 24 Et agitato] *a dextera in ſiniſtram, & contrà.* 26 Et cedito tibi] *ut qui Aharonem & filios conſecrans ſummi ſacerdotis munus obu.* 27 Elationis] *id eſt, ſurſum extollendum, antequàm comedatur.* 28 Et cedito] *regula eſt in futurum de ſacerdotum jure, ut Levit. 7. 18. & 10. 14.* 29 Ad ungendum indutos eis] *id eſt, ut cùm ungendi fuerint & conſecrandi ſucceſſores, induantur illis, quemadmodum Aharon & filii ejus: ſtatuit enim perpetuam rationem conſecrandi ſacerdotes.* 31 In loco ſancto] *in porta tentorii conventus, ubi coquenda & comedenda erat, infrà ver. 32. & Levit. 8. 31.* 33 Extraneus] *qui ex familia Aharonis non eſt.* 36 Expiationes] *Aharonis, filiorum, & altaris.* Peccato] *ſanguine ſacrificii pro peccato, Levit. 8. 15. ſynecdoche.* Poſtquam unxeris] *ut mandatur infrà 30. 28. & 40. 10. vide Levit. 8. 11.* 37 Sancta ſanctarum] *ſanctiſſima, vide Gen. 9. 25. & infrà 30. 32.* Quicquid tetigerit] *hoc eſt, adeò ſanctum eſto, ut quidvis contactu ejus ſanctificetur: huc reſpicit Chriſtus Phariſæos redarguens, Matth. 23. 18.* 39 Inter duas veſp.] *vide ſuprà. 12. 6.* 40 Decimam Ephæ] *hhomerem, de quo ſuprà 16. 37.* Hinis] *men ſure liquidorum tantum capientis quantum 72. ovorum gallinaceorum teſtæ: eſt ergo quarta hinis quantum capiunt 18. ovorum teſtæ, id eſt, dimidium congii.* 42 Intra portam] *nam in ea tabernaculi parte collocandum erat altare, & offerenda ſacrificia: vide infrà 40. 29.* Alloquendo te] *q. d. per te filios Iſraëlis conveniam.* 43 Sanctificetur] *Iſraël.*

Gloria mea] *id est, per me, non per unctionem, aspersionem, aut quidvis aliud: nam externa illa omnia adhibebantur, ut veræ sanctificationis symbola.*

Caput XXX.

Altare suffitus, usus & locus ejus describitur: semiscla argentei capitatio maribus vigesimum annum attingentibus superantibusq; ad tabernaculi extructionem imperatur: unguenti suffitusq; sacri confectura & usus præscribitur, & ne ad alios usus adhibeantur severè prohibetur.

1 FACITO etiam altare, [a] thymiaterium suffitus, e lignis Schittim facito illud.

2 Unius cubiti longitudine sua, & cubiti latitudine sua, quadratum esto, & duorum cubitorum altitudine sua: [a] ex ipso cornua ejus *sunto.*

3 Et obducito illud auro puro, [a] tectum ejus & latera structuræ ejus circumquaq; & cornua ejus: facitoq; ei limbum aureum circumquaq;.

4 Deinde binos annulos aureos faciens ei, infra limbum ejus juxta binos angulos ejus aptato ad duo latera ejus, quod erit [a] in sedes vectibus, ad portandum illud eis.

5 Facito autem ipsos vectes e lignis Schittim, & obducito eos auro.

6 Et ponito illud ante velum quod *erit* ante arcam testimonii, e regione operculi propitiatorii illius quod *erit* supra testimonium, quò cõventurus sum tecum:

7 Ut adoleat super illud Aharon suffitum aromatum, unoquoque mane, cùm aptaverit lucernas, adoleat illum,

8 Similiter cùm accenderit Aharon lucernas inter duas vesperas, adoleat illum: suffitus jugis coram Jehova per generationes vestras *esto.*

9 Ne imponite ei suffitum exterum, aut [a] holocaustum, aut oblationem: neque libamen libato te super illud.

10 Tantùm expiationem facito Aharon super cornua ejus semel [a] quotannis: e sanguine [a] sacrificii pro peccato *diei* expiationũ semel quotannis expiationẽ facito in eo per generationes vestras: res sancta sanctarum est Jehovę.

[a] Heb. *peccati: metonymia*

11 Praeterea allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

12 [a] Cùm recensebis singula capita filiorum Jisraëlis per numerandos eorum, tum danto quisq; [a] redempturam [b] vitæ suæ Jehovæ, numerando eos, ut non sit in eis plaga cùm numerabis eos.

[b] Heb. *animæ suæ.*

13 Hoc danto, [a] quisquis transit in numeratos, dimidium sicli [a] prout est siclus sacer, ([a] viginti obolorum *est* hic siclus) dimidium sicli oblationem Jehovæ.

14 Quisquis transit in numeratos a nato viginti annos & suprà, dato oblationem Jehovæ.

15 Qui dives est, ne augeto, & qui tenuis est, ne diminuito de dimidio sicli, dando oblationẽ Jehovæ, ad expiandum animas vestras.

16 Accipiens autem pecuniam istam expiationum a filiis Jisraëlis, reponito eam [a] ad ministerium tentorii conventus: eritq; filiis Jisraëlis in monimentum coram Jehova, ad expiandum animas vestras.

17 Item allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

18 Facito etiam labrum æneum, & scapum ejus æneum ad lavandum: & ponito illud inter tentorium conventus & inter [a] ipsum altare, ac ponito ibi aquam:

19 Ut lavent Aharon & filii ejus ex eo, manus suas & pedes suos.

20 Cùm erunt ingressuri tentorium conventus, lavanto aqua ut non moriantur, aut cùm erunt accessuri ad ipsum altare, ut ministrent ut adoleant sacrificium igne absumendũ Jehovæ:

21 Lavanto, inquam, manus suas & pedes suos ut non moriantur: hoc esto illis statutum perpetuum, ipsi *Aharoni* & semini ejus per generationes eorum.

22 Item allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

23 Tu autem accipe tibi [a] aromatum præstantissimum, myrrhæ ingenuæ quingenta [c] *pondo*, & cinnamomi odorati dimidium ejus, ducenta quinquaginta: & calami odorati ducenta quinquaginta,

[c] *Eclipsi, quã supplevimus ex Onkelo Chaldæo.*

24 Et casię quingenta, prout est pondus sacrum, & olei olivæ [a] hinem,

25 Et parato [d] ex illo oleum unctionis sacrę, unguentum [a] unguentariæ operæ [a] unguentarii: oleum unctionis sacræ esto.

[d] Heb. *illud, oleum: appositio, ut infrà ver. 35.*

26 Eoque ungito tentorium conventus, & arcam ipsam testimonii,

27 Mensamq; illam cum omnibus instrumentis ejus, & lychnuchum ac instrumenta ejus, & altare ipsum suffitus,

28 Altare quoq; holocausti & omnia instrumenta ejus, labrumq; & scapum ejus.

29 Ita sanctificato illa, ut sint res [a] sancta sanctarum: quicquid tetigerit illa, sanctum esto.

30 Aharonem quoque & filios ejus ungito: ita sanctificato eos, ut sacerdotio fungantur mihi.

31 Filios verò Jisraëlis alloquitor, dicendo, oleum unctionis sanctę esto hoc [a] mihi per generationes vestras.

32 Carnem hominis ne *quisquam eo* ungito, aut secundum confecturam ejus ne facitote simile ei: [a] res sancta est, res sancta esto vobis.

33 Quisquis conficiet simile ei, aut quisquis imponet ex eo rei exteræ, utique [a] excindetur e populis suis.

34 Item edixit Jehova Moschi, accipe tibi aromata, stacten & [e] onychem & galbanũ [f] & nardi folia cum spicis & thus purum: pondus *unius* prout pondus *alterius esto.*

[e] *Vulgo blattam Byzantiam.*

35 Et parato ex eo suffitum, pigmentum opus pigmentarii, [a] salitum, purum, ac sanctum.

[f] Heb. *aromata.*

36 Contundensq; [a] ex eo minutim, ponito ex eo [a] coram ipso testimonio in tentorio conventus quò conventurus sum tecum: res sancta sanctarum esto vobis.

37 At secundum hujus suffitus quem feceris confecturam ne facitote vobis: [a] res sancta esto tibi, Jehovæ *est.*

38 Quisquis fecerit ei similem ad odorandum eam, utique excindetur e populis suis.

ANNOTATIO.

2 Thymiaterium] *a quotidiano usu ejus, etsi ibidem semel quotannis, & aliàs in certis peccatorum generibus*

bus aspersione sanguinis fieret expiatio, infrà ver. 10. Levit. 4. 7. 2 Ex ipso] *vide supra 27. 2.* 3 Tectum] *aream, summam ejus partem.* 4 Insedes] *ut supra 25. 27.* 9 Holocaustum] *nam ad hæc fuit institutum altare supra 27. 1.* 10 Quotannis] *die expiationum decimo mensis septimi, Levit. 16. 18. & 23. 27.* 12 Cùm recensebis] *Hebræi fere omnes hoc mandatum non temporarium, sed perpetuum fuisse putant, ut ex collecta compararentur holocausta quotidiana, sacrificia in dies festos, & reliquæ oblationes pro toto cœtu: sed quia nusquam de anniversaria collecta legitur, veri similius videtur mandatum fuisse Moschi ut semel tantùm fieret: primùm a fine, nam hæc capitatio ad expiationem populi recens ex Ægypto educti imperata est: secundò a verbis exemplo, Moscius, qui neq; hoc statutum perpetuum vocat ut cætera omnia, neque deinceps repetisse legitur, ne tum quidem cùm iteratò & tertiò populum recensuit. Num 1. & 26. tertiò ab exemplo successorum omnium, qui nusquam leguntur hanc capitationem imperasse: (Legitur quidem Joasch 2. Chron. 24. exemplum Moschi adhibuisse, ut extraordinaria necessitate extraordinariâ collectâ consuleret: sed quod ibi scribitur, de anno in annum, &c. non ad pensitationem, ut vulgò putatur, sed ad assiduam templi instaurationem pertinet, ut quæ non esset unius anni opus: ut illud taceamus quod diversum fuit collectæ genus, quod apparet ex eo quod cunctabatur Joiada eam colligere, & quod deinde tanquam voluntaria oblatio in arcam sive cippum Ecclesiæ ab unoquoque pro arbitrio suo conjecta est) Postremò ab hujus collectæ usu: nam pecunia hæc in monimentum statuenda docetur ver. 16. hoc est in ministerium tabernaculi quod manebat, non autem in res quæ consumuntur (qualia sacrificia erant) impendenda: ac propterea Nechemja legis studiosissimus observator Jisraëlitis perstimisse reversis non legis auctoritate sed ipsa æquitate fretus ad illum usum trientem sicli induxit Nechem. 10. 32. quod minimè omnium facturus erat si hac lege caveri intellexisset.* Redemptura] *pecuniam, quam offerri ab iis necesse est, si vitam salvam esse volunt: ideò sequitur, ut non sit in eu plaga.* 13 Quisquis transit] *ad eos numerandorum ad cœtum numeratorum: dabatur enim a singulis transeuntibus dimidiatus siclus.*

Prout est siclus sacer] *duplo major communi.* Viginti obolorum] *est autem obolus tantum argenti quantum pendunt 16. grana hordei: ita q; hic semisiclus pendebat 160. grana hordei.* 16 Ad ministerium ten.] *quod speciatim exprimitur infrà. 38. 25.* 18 Ipsum altare] *holocausti, de quo supra 27. 1. nam thymiaterium de quo ver 1. intra tentorium conventus ante velum sanctuarii erat collocandum, ver. 6. quamobrem hunc loco accommodari non potest.* 23 Aromatum præstantissimum] *vel speciem omnium præstantissimam, hoc est, balsamum omnibus, ut Plinius loquitur, odoribus prælatum, quod ideò Arabibus dicitur Belsamin, quasi dicas, dominium obtinens inter aromata: vel unumquemque generis quod subjungitur, quicquid est præstantissimum: harum prior interpretatio magis placet.* 24 Hinem] *bicongium: vide supra 29. 40.* 25 Unguentariæ] *id est, artificiosissimè paratum.* Unguentarii] *non tyronis sed periti artificis.* 29 Sancta sanctarum] *sanctissima per se, & alias sanctificans: vide Gen. 9. 25.* 31 Mihi] *soli, ut ad nullos alios usus adhibeatur, aut fiat.* 32 Res sancta] *q. d. ut res sancta est mea institutione, sta vobis esto observatione.* 33 Excindetur] *vide Gen. 17. 14.* 34 Nardi folia cum spicis] *tribus modis ab Hebræis redditur: quidam hoc modo, stacten & onychem & galbanum hæc aromata, & thus, &c. alii, & galbanum illa aromata & thus, respicientes ad ea quæ nominata sunt in superiore confectura ver. 23. alii nardum interpretantur, ut nos fecimus: nardus enim, teste Plinio lib. 12. natur. hist. cap 12. præcipuus est in unguentis odoratis, ideoq; generis nomen κατ' ἐξοχὴν obtinet. obtinet autem in plurali, quia non tantum spica sua, sed etiam folia celebratur gemina dote, ut idem loquitur.* 35 Salitum] *ex simplice vocis etymo: etsi alii exponunt commixtum, condensatum, fermentatum, metaphoricè.* 36 Ex eo] *ex pastillis unguentariis ejus, qui non toti friabantur & contundebantur, sed tantum quotidie quantum absumendum erat.* Coram ipso test.] *in altari suffitus, sive thymiaterio, de quo ver. 1.* 37 Res sancta] *vide supra ver. 30.*

CAPUT XXXI.

Deus nominatim præcipuos tabernaculi curatores facultate opificii a se instructos designat: & ne sibi licere putent operi illi sacro etiam in sabbatho incumbere, præceptum de ejus observatione mortu excidiq; pœna adjuncta repetit.

1 DEINDE allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

2 Vide, nominatim vocavi Betzaleelem filium Uri filii Churis e tribu Jehudæ:

3 Quem implevi Spiritu Dei, *quod* ad peritiam & intelligentiam notitiamq; & omnem artem,

4 Excogitandi [a] res industriè inventas, & operandi in auro & in argento & in ære

5 Et artificio gemmario inserendi & artificio lignario, operandi qualibet arte

6 Præterea ego ecce, addidi ei Aholiabum filium Achisamaci e tribu Danis, & [a] animo cujusque [b] industrii indidi peritiam: ut faciant quecunque præcepi tibi,

7 Tentorium conventus, & arcam [a] pro testimonio ipso, & operculum propitiatorium quod *erit* super eam, & omnia instrumenta ipsa tentorii:

8 Mensamque cum instrumentis ejus, & lychnuchum [a] purum cum omnibus instrumentis ejus, & altare suffitus:

9 Et altare holocausti cum omnibus instrumentis ejus, labrumq; & scapum ejus:

10 Et [a] vestes ministerii, & vestes sacras Aharonis sacerdotis, & vestes filiorum ejus [a] ad fungendum sacerdotio:

11 Denique oleum unctionis, & suffitum aromatum pro sanctuario: secundum omnia quæ præcepi tibi faciunto.

12 Præterea edixit Jehova Moschi, dicendo,

13 Tu autè alloquere filios Jisraëlis dicendo, [a] veruntamen sabbatha mea servatote: nam [a] signum est inter me & inter vos per generationes vestras, ad cognoscendum me Jehovam esse qui sanctifico vos.

14 Observate ergo sabbathum, quia res sancta est vobis: profanantium illud *quisque* [c] omnino morti traditor, nam quicunque fecerit in eo opus, utique [a] excindetur anima illa e medio populorum suorum.

15 Sex diebus fiet opus, at die quovis septi-

[a] Heb. *cogitationes: meditamina.*

[a] Heb. *sapientia corde.*

[c] Heb. *morte morietur, ut infrà ver. 15.*

mo sabbathum [a] requies *est*, res sancta Jehovæ: quisquis fecerit opus die ullo sabbathi, omnino morti traditor.

16 Observanto itaque filii Jisraëlis sabbathũ ipsum, celebrando sabbathum per generationes suas, fœdere [d] perpetuo.

17 Inter me & inter filios Jisraëlis signum est in perpetuum: quia sex diebus fecit Jehova cœlum & terram, die autẽ septimo quievit & [e] recreavit se.

18 Tandem cùm absolveret alloqui eum in monte Sinai, dedit Moschi duas illas tabulas testimonii, tabulas lapideas scriptas [f] digito Dei.

[a] Heb. *respiravit, ut supra* 23.12.

[d] Heb. *seculi*

ANNOTATIO.

2 Vide] *considera, ut scias cui erit hoc opus committendum.* 3 Implevi] *divinũ donũ quę sequuntur instruxi.* 6 Animo cujusque] *præter duos superiores, qui fuerunt præcipui curatores operũ. vide infrà* 36. 1. 7 Pro testimonio] *contunendo: vide supra* 25.16. 8 Purum] *ex auro puro, supra.* 25. 31. 10 Vestes ministerii] *stragulas, hoc est, aulæa & vela tabernaculum vestientia supra* 26. *& infrà* 36. *& involucra quibus tegebatur mensa, arca, altare, & reliqua instrumenta sacra, cùm deportanda erant. Num.* 4. *sic infrà* 35. 19. Ad fungendum] *quibus utentur cùm fungendum eris sacerdotio.* 13 Veruntamẽ] *q.d. tanti volo fieri sabbatha mea, ut ne hoc opus quidem, quamvis sacrum, in eis fieri velim.* Signum] *documentum commune inter nos, mei, ut creatoris & sanctificantis, vestri autem, ut qui creati estis & sanctificati: adeo subjungit, ad cognoscendum. q d. observari jubeo, ut ejus observatione hæc cognoscatis.* 14 Excindetur] *vide Gene.* 17.14. 15 Requies] *supra* 16.26. 17 Recreavit] *humanitus dictum.* 18 Digito Dei] *id est, non artificio humano sed divinitus sculptas, ut* 32.16. *nam secundas de quibus infrà* 34. 1. *paravit Mosche.*

Caput XXXII.

Jisraëlitæ Mosche tardante vitulum sibi in Deum conflantes, iram divinam gravissimè contra se provocant: qua demum mitigata revertens Mosche, eos verbis & factis severè castigat.

1 Cùm autem videret [a] populus admodum differre Moschen descendere ex ipso monte: congregatus populus ad Aharonem, dixerunt ad eum, [a] age, fac nobis Deos, qui anteeant nobis, jam enim viro illo Moschę, qui eduxit nos e terra Ægypti, quid factum sit ignoramus.

2 Quibus edixit Aharon, rumpentes detrahite inaures aureas quæ *sunt* in auribus uxorum vestrarum, filiorum vestrorum, filiarumq; vestrarum: & afferte ad me.

3 Rumpentes ergo detraxerunt sibi [a] totus ille populus inaures aureas, quæ *erant* in auribus suis, & attulerunt ad Aharonem.

4 Qui acceptum e manu eorum formavit illud certa formã, fecitque [b] ex eo vitulum fusilem: tum dixerunt, hi *sunt* dii tui Jisraël, qui eduxerunt te e terra Ægypti.

5 Quod videns Aharon, extruxit altare coram eo, proclamavitq; Aharon dicendo, festum Jehovę cras *esto*.

6 Surgentes itaq; postero mane obtulerunt holocausta & applicarunt eucharisteria: seditq; populus ad edendum & bibendum, deinde surrexerunt ad ludendum.

7 Edixit verò Jehova Moschi, [c] abiens descende, nam [a] corrupit se populus tuus quem eduxisti e terra Ægypti:

8 Declinarunt [a] celeriter ab ea via quam præcepi illis, fecerunt sibi vitulum fusilem: & incurvantes se sacrificaverunt [a] ei, ac dixerunt, hi *sunt* Dii tui Jisraël, qui eduxerunt te e terra Ægypti.

9 Dixit etiam Jehova ad moschen, [a] vidi populũ istũ, quòd ecce populus [d] [a] dura cervice est.

10 Nunc igitur [a] sine me, ut accensa ira mea in eos consumam eos: efficiam verò te in gentem magnam.

11 Quamobrem deprecans Mosche faciem iratam Jehovæ Dei sui, dixit, [a] quare Jehova, accenderetur ira tua in populũ tuum, quẽ eduxisti e terra Ægypti, virtute magna & manu forti?

12 Quare loquerentur Ægyptii, dicendo, malo *animo* eduxit eos, ut occideret eos in istis montibus, & consumeret eos e superficie terræ? converte te ne accendatur ira tua, & pœniteat te istius mali quod proposuisti contra populum tuum.

13 Recordare Abrahami, Jitzchaki, & Jisraëlis servorum tuorum, quòd juraſti eis per te & promisisti eis, multiplicabo semen vestrum tanquam stellas cœli: & totã hanc terrã quam promisi dabo semini vestro, ut possideant in seculũ.

14 Tum [a] pœnituit Jehovam istius mali, quod facturum se dixerat populo suo:

15 Et Mosche revertens descendit de monte illo cum duabus tabulis testimonii in manu sua: tabulis scriptis a binis paginis suis, hinc & inde erant scriptæ.

16 Erantq; tabulæ istę [a] opus Dei, & scriptura scriptura Dei erat insculpta tabulis.

17 Audiens autem Jehoschuhha sonum ipsum populi dum vociferaretur, dicebat ad Moschen, [a] sonus belli *est* in castris:

18 Qui dixit, non *est* sonus [e] quo strenui clamant, neque *est* sonus quo debiles clamant: sonum [a] cantantium ego audio.

19 Fuitque cùm appropinquans ad castra videret vitulum illum & choros, ut accenderetur ira Moschis, & abjiciens e manibus suis tabulas frangeret eas sub ipso monte.

20 Deinde accipiens vitulum illum quem fecerant [a] exussit igne, commoluitq; donec minutum esset: dispergensque in superficiem aquarum, jussit bibere filios Jisraëlis.

21 Dixitq; Mosche ad Aharonem, quid fecit tibi populus iste, quòd induxeris super eum peccatum maximum?

22 Cui dixit Aharon, ne accendatur ira domini mei, tu nosti populum hunc [f] in malo jacêre:

23 Dicentibus mihi, fac nobis Deos qui anteeant nobis: jam enim Mosche viro illo, qui eduxit nos e terra Ægypti quid factum sit ignoramus:

24 Dixi eis, cui *est* aurum? rumpentes detrahite vobis, dederuntq; mihi: quod ubi conjeci in ignem, prodiit vitulus iste.

25 Cùm ergo videret Mosche populum esse [a] nudatum, quòd [a] nudasset eum Aharon ad ig-

[a] Heb. *surge.*

[b] Heb. *illud, vitulum fusionis pro adjectivo conjugato, ut infrà ver.* 8.

[c] Heb. *abi descende.*

[d] Heb. *durus.*

[e] Heb. *clamandi strenuitatem, neque sonus clamandi debilitatem, sonum cantandi.*

[f] Heb. *quòd in malo est simile* 1. *Joan* 5.19.

nominiam ſubeundam ᵃab *inimicũ* qui reſurrecturi fuiſſent in eos:

26 Subſiſtens Moſche in porta caſtrorum, edixit, quiſquis *eſt* Jehovæ, ad me *aggregator*: ſic aggregati ſunt ad eum ᵃomnes filii Levi.

27 Dixitq; illis, ſic ait Jehova Deus Iſraëlis, apponite quiſque gladium ſuum femori ſuo: tranſite & redite per caſtra de porta in portam, ut occidatis quiſque ᵃfratrem ſuum, & quiſque amicum ſuum, & quiſque propinquum ſuum.

28 Quod facientibus filiis Levi ſecundum edictum Moſchis, ceciderunt de populo illo, eo ipſo die, ad tria millia virorum.

‡ Heb. *implete, ut ſuprà 28.41. & 29.9.*

29 ᵃDixerat enim Moſche, ‡ conſecrate manum veſtram hodie Jehovæ (nam *conſecranda eſt* cuique contra ᵃfilium ſuum & fratrem ſuum) ut imponat vobis hodie benedictionem.

30 Fuit autem ᵃpoſtridie, cùm dixiſſet Moſche ad populum, vos peccaſtis peccato maximo, nunc itaque aſcendam ad Jehovam, ᵃfortè expiationem faciam pro peccato veſtro:

31 Ut reverſus Moſche ad Jehovam ᵃ diceret, utique peccavit populus iſte peccato maximo, cùm fecerunt ſibi Deos aureos:

32 Attamen nunc an condonare vis peccatum eorum? nam ſi non *ita eſt*, ᵃdele me nunc de libro tuo quem ſcripſiſti.

33 Dixit verò Jehova ad Moſchen, eum qui peccaret mihi, ᵃdelerem de libro meo:

34 Sed nunc abiens deduc populum iſtum ᵃquò dixi tibi, ecce ᵃangelus meus præibit tibi: & ᵃquo die viſitaturus ſum, viſitabo adverſus eos peccatum ipſorum.

35 ᵃQuare cùm percuteret Jehova populum iſtum, *percutiebat* propter *id* quod fecit vitulo illi quem fecerat Aharon.

ANNOTATIO.

1 Populus] *magna pars populi: ſi necdoche: nam illi quos Moſche armavit contra idololatras ver. 26. non ſunt in idololatru numerandi, teſte Apoſtolo 1. Cor. 10. 7.* 3 Totus ille po.] *de quo ver. 1.* 7 Corrupit ſe] *idolatriâ ſuâ ſibi exitium comparavit, effectiq, ut non amplius habeatur pro populo meo: ſic Deut. 32. 5.* 8 Celeriter] *poſt initium ſædus, & promulgatum decalogum.* Ei] *non mihi, licet verbo aliter præ ſe ferant, ſuprà ver. 5.* 9 Vidi] *q. d. memoria repetens res ejus geſtas ab exitu ex Ægypto, & cum facto hoc comparans, indomitum eſſe ſtatuo.* Dura cervice] *metaphora a juvenci refractarii.* 10 Sine me] *q. d. ſime ſeverè neque precibus averteris iram meam, conſumam eos: humanitus dictum.* 11 Quare Jehova] *tribus argumentis deprecatur iram Dei, primum eſt a beneficiis antè collatis, quæ irrita eſſent ſi populus conſumeretur: ſecundum a gloria Dei quam hoſtes obſcurarent: tertium a promiſſionibus factis patribus, quarum fidem conſtare oporteat.* 14 Pœnituit] *ut Gen. 6. 6. id eſt, non conſumpſit ut interminatus fuerat ſuprà ver. 10. ſed tribus millibus cæſis acquievit ver. 28. pœnitentiaq, populo imperata infrà 33. 4. aſpectabilem præſentiam ſuam a caſtris ſubduxit infrà 33. 7. & ſequentibus.* 16 Opus Dei] *vide ſuprà 31. 18.* 17 Sonus belli] *neſciebat enim quid in caſtris gereretur, quia in monte ſubſiſterat ſuprà 24. 13.* 18 Cantantium] *poſt crapulam coram vitulo ludentium, ver. 6.* 20 Exuſſit] *deformavit liquefaciens igne: omnia hæc ad deteſtationem idololatriæ.* 25 Nudatum] *gratia & præſidio Dei, quem adeò graviter offenderat.* Nudaſſet] *præſtando quod petebant, eoſq, in errore confirmando, vem 4. & 5. unde gravis in eum ira ſecuta eſt, Deut. 9. 20.* Ab inimicis] *ut poſtea evenit ab Hhamalekitis, Num. 14. 45.* 26 In porta caſtr.] *cùm in tentorium extra caſtra ſe reciperet, infrà 33. 8.* Omnes filii Levi] *non quidem omnes Levitæ, ſed omnes qui aggregati ſunt Levitæ erant; videlicet qui domi manentes ſe in idololatriâ non projecerant, hoc enim nomine commendantur Deut. 33. 9. alioquin ex iis multi in idololatriam cum Aharone lapſi erant, ut apparet ex ver. 29. & Deut. 33.* 27 Fratrem ſuum] *q. d. neminì parciſte, ſed obvium quemque ſine exceptione occidite.* 29 Dixerat enim] *Ætiologia alacritatis Levitarum, quod a Moſche didicerant rem fore Deo gratiſſimam, ſibiq, ac toti populo ſalutarem.* Filium] *ut ſuprà ver. 27.* 30 Poſtridie] *quàm ſtrages edita eſt, & Moſche ſermonem cum Deo habuit, de quo infrà tota cap. 33.* Fortè] *non dubitantis eſt, ſed ſollicitudinem exacuentis, gravitatem peccati oſtendentis, & tamen aliqua gratiæ Dei ex pectatione erigentis, ut Jehoſchu 14. 12. & 1. Schemu. 14. 7. Act. 8. 22.* 31 Diceret] *illo 40. dierum ſpatio, quo rurſum jejunus in monte manſit, Deut. 9. 18. Eſt autem Paralepſis, qua retices Moſche alias rationes quibus ad impetrandam populo veniam utebatur, colloquii finem duntaxat exprimit quo ipſe erupit, cùm nihil aliùd præſtitiſſet: vide infrà 33.* 32 Dele me] *ne habeas me in tuorum numero, quos ad ſalutem præſtinaſti: metaphora.* 33 Delerem] *Conceſſione inhibet ardens Moſchi ſtudium erga idololatras: q. d. ſi ut dicis ullus mihi delendus eſſet pro ſumma mea juſtitia eum delerem qui peccavit.* 34 Quò dixi] *infrà 33. 2 & 3. nàm illa tempore præceſſerunt.* Angelus] *de quo ſuprà 23. 20.* Quo die viſit.] *q. d. niſi nunc tua interceſſione manum retraho, alio tamen tempore eos propter hoc peccatum caſtigabo, cùm me alia peccata irritaverint.* 35 Quare cùm] *id eſt, alio tempore quoties novi peccati occaſione populum puniebat, puniit quoque hujus peccati nomine.*

CAPUT XXXIII.

Populi iræ divinæ ſenſu ad reſpiſcentiam permotus etiam externis ſignis tam declaratæ: ejq, precibus Moſchis tandem venia impetratur.

‡ Heb. *abi, aſcende.*

1 ᵃEDIXERAT autem Jehova Moſchi, ‡ abiens aſcende hinc tu & populus iſte quem eduxiſti e terra Ægypti, in terram quam juramento promiſi Abrahamo, Jitzchako & Jahhakobo, dicendo, ſemini tuo dabo illam:

2 ᵃ(Et mittam ante te Angelum, quo expellam Cenahhanæum, Emoræum, & Chittæum, & Perizzæum, & Chivvæum, & Jebuſæum)

3 In terram affluentem lacte & melle: ſed ᵃnon aſcendam in medio tui, quia populus durus cervice es, ᵃne conſumam te in hoc itinere.

4 Et audiens populus ᵃ verbum malum iſtud luctui ſe dederant, & ᵃnon impoſuerant ullus ornamentum ſuum ſibi:

5 (Quia edixerat Jehova Moſchi, edic filiis Iſraëlis, vos *eſtis* populus durus cervice, ᵃuno momento, ſi aſcendero in medio tui, conſumpſero te: nunc itaque depone ornamentum tuum a te, ᵃtunc cognoſcam quid ſim facturus te)

6 Sed ſpoliaverant ſe filii Jitzraëlis quiſque

ornamento ſuo, 'procul a monte Chorebo.
7 Moſche verò' acceptum tentorium ſuum tetendit ſibi extra caſtra procul recedendo a caſtris, 'vocavitq; illud tentoriũ conventus; erat enim ut quiſquis requirebat Jehovã, exiret verſus tentorium conventus quod *erat* extra caſtra.
8 Fuit autem' cùm exiret Moſche in tentorium illud, 'ſurgentes q; totus populus ſtarent quiſque ad oſtium tentorii ſui, ut intuerentur tergum Moſchis donec ingrederetur in illud tentorium:
9 Fuit verò, cùm ingreſſus eſſet Moſche in tentorium illud, ut deſcendens columna illa nubis conſiſteret ad oſtium illius tentorii, & loqueretur cum Moſche.
10 Quamobrem videns totus populus columnam illam nubis conſiſtentem ad oſtium illius tentorii, ſurgebat totus populus ut incurvarent ſe ad oſtium tentorii ſui.
11 Alloquebatur autem Jehova Moſchen, 'facie ad faciem, quemadmodũ alloqui ſolet quis amicum ſuum: redeunte verò ad caſtra *Moſi* be cum miniſtro ſuo Jehoſchuhha filio Nunis' puero, 'non recedebat e medio illius tentorii.
12 Tum dixit Moſche ad Jehovam, vide, 'tu edicis mihi deduc populum hunc, interea tu' non indicaſti mihi quę miſſurus eras mecum: tu tamen dixiſti, 'agnoſco te nominatim, atque etiam inveniſti gratiam in oculis meis.
13 Nunc ergo, ſi modò inveni gratiam in oculis tuis, 'indica mihi quæſo vias tuas, ut' agnoſcam te eo quòd invenero gratiam in oculis tuis: conſydera etiam gentem hanc populum tuum eſſe.
14 Quo dicente, ' facies mea præcederet ut quietem darem tibi?
15 Dixit Moſche ad eum, ſi facies tua non præcedet, ne jubeto nos hinc diſcedere.
16 Nam quanam re cognoſcetur inveniſſe gratiam in oculis tuis me & populum tuum? nonne cùm ibis nobiſcum? ita ſeparabimur ego & populus tuus ab omni populo qui *eſt* in ſuperficie terræ.
17 Dixit itaq; Jehova ad Moſchen, etiam hanc rem quam dixiſti faciam: quia gratiam inveniſti in oculis meis, & agnoſco te nominatim.
18 Amplius dicenti *Moſchi*, 'fac quæſo videã 'gloriam tuam:
19 Dixit, ego faciam ut tranſeat' tota bonitas mea ante faciem tuam, & inclamabo nominatim Jehova ante faciem tuam: attamen' gratioſus ero' cui fuero gratioſus, & miſerebor cujus miſertus fuero.
20 ('Dicebat enim, non poſſes videre faciem meam, quia non poteſt videre me ullus homo 'dum vivit)
21 Et dixit Jehova, ecce locus apud me: ut conſiſtas ſuper iſtam rupem.
22 Erit autem cùm tranſibit gloria mea, ut ponam te in cavitate ipſa rupis, & 'obtegam te manu mea donec tranſivero.
23 Sed cùm amovero manum meam, videbis 'poſteriora mea, 'facies autem mea videri non poteſt.

ANNOTATIO.

1 Edixerat] *cùm ad primam illam precationem Moſchis ſuprà 32.11. Deum pœnituiſſet ejus mali, quod ver.10. fuerat interminatus, vide ſuprà 32.14. nam totum hoc caput per hyſteroſin eſt ſupertoris exegeticum* 2 Et mittam] *hæc diſertè promiſiſſe ullis patrum nuſquam legitur, ſed tamen reipſa promiſſionib. continentur, ut Gen. 46.3. cùm enim ſe daturum poſteris promiſit terram iſtorum populorum, omnino promiſit fore ut illos expelleret.* 3 Non aſcendam] *id eſt, nolo poſt hoc ſigno aſpectabili eos ducere, aut inter eos viſibiliter reſidere, ut feci.* Durus cerv.] *ſuprà 32.9.* Ne conſumam te] *quia non poſſum peccatu connivere. ſuprà 23.21.* 4 Verbum malum iſtud] *Deum graviſſimè indignatum de populi excidio cogitaſſe, aliquantulum precatione Moſchu mitigatum pœnitentiam publicam imperaſſe, & ſuam præſentiam aſpectabilem ſubtrahere.* Non impoſuerant] *depoſitis pretioſis ornamentis, cilicio & cinere operti lugubri habitu incedebant.* 5 Tunc] *ratione habita reſipiſcentiæ tuæ certius aliquid ſtatuam.* 6 Procul a monte] *quaſi publicè profitentes ſe præſentia Dei indignos eſſe in Chorebo habitancii.* 7 Acceptum tentorium ſuum] *nam Deo nullum adhuc erectum fuerat, ac ut populo quidem imperatum. facit autem hoc Moſche ut populi peccatum ante oculos ejus exaggeret, & ne ſi in populo maneat colloquio Dei privetur, & plena reconciliatione actio abrumpatur, quando quidem ſe Deus a caſtris ſubduxerat, ſuprà ver.3.* Vocavitque] *promulgavit omnibus qui Deum conſulerent eorſum eſſe veniendum, unde nomen conſecutum eſt tentorii conventus.* 8 Cùm exiret] *oraturus pro populo Deum ut tram plagaſq; ſuas cohiberet, de quibus ſuprà 32.25. & ſequent.* Surgentesq;] *boni, qui Moſchen pro ipſis interceſſurum ita proſequebantur.* 11 Facie ad faciem] *id eſt, admodum familiariter, ut ſequentia exprimunt,* Puero] *id eſt, famulo, ut Gen. 37.2. & 41.12. erat enim tum quaſi 53 annos natus.* Non recedebat] *Jehova ſcilicet, qui planè denunciaverat ſe non futurum in medio populi, ſuprà ver.3.* 12 Tu edicis] *ſuprà ver.1.* Non indicaſti mihi quæ miſ.] *id eſt, nihil dicis de columna ignis & nubis quibus hactenus duxerat nos, aut de tabernaculo ubi promiſeras habitaturã gloriam tuam: ſed quod interminatus es ſuprà ver.3. jam reipſa præſtas, quod hîc conſiſtens omnino a caſtris abſtines, ver.11.* Agnoſco te nom.] *approbo te, & habeo rationẽ tui.* 13 Indica mihi] *id eſt, oſtende te fore ducem noſtrũ.* Agnoſcam] *id eſt, reipſa experiar & ſentiam te præſentẽ eſſe.* 14 Facies s.] *aſpectabilis præſentia mea. q.d. vis ne ita fieri? ſtatui enim tibi gratificari.* 18 Fac quæſo] *i. promiſſionem tuã confirma hoc ſigno aſpectabili.* Gloriam tuam] *ipſiſſimam majeſtatẽ tuam ab emaginibus nudam, ad majorẽ mei confirmationẽ.* 19 Tota bonitas] *id eſt, gloria, ut ver.18. & 22.* Gratioſus ero] *opere & communicatione mei.* Cui gratioſus fuero] *æterno decreto meo: & ſic ſequentia. q.d. neque omnino neq; omnibus hoc tribuo, ſed quibus, quando, & quantum decretum eſt ab æterno: ſic reſpondet Chriſtus filiis Zebedæi. Matth. 20.23. Hunc locum Apoſtolus Rom. 9.15. a ſingulari cauſa ad univerſalem optimè accommodat.* 20 Dicebat enim] *altera recuſationis cauſa, petenti perſonæ imbecillitas.* Dum vivit] *in hac mortali vita.* 22 Obtegam te manu] *humanitus dictum, id eſt, velabo tibi oculos, ne videas gloriam meam quam humanus aſpectus non fert.* 23 Poſteriora] *aliquam gloriæ meæ imperfectam imaginem: quæ notitia cum ea comparetur qua quis hominẽ ex dorſo, non autem de facie agnoſcit: vide 1. Cor. 13.9. ad finem uſque.* Facies mea] *ipſiſſima majeſtas mea retecta, ut ſuprà ver.20.*

CAP.

CAPUT XXXIIII.

Deus populo infensus esse dissimens novas tabulas lapideas dolari, & in montem adsi asserri jubet, quibus legem inscribat, & fœdus cum populo certa conditionibus renovet.

1 EDIXIT autem Jehova Moschi, dola tibi duas tabulas lapideas 'similes illis prioribus, ut inscribam istis tabulis eadem verba quæ fuerant in tabulis illis prioribus quas fregisti.

2 Et 'esto paratus in crastinum mane, ut ascendis ipso mane in montem Sinai, & sistaris mihi illic 'in vertice istius montis.

3 Sed ne quisquam ascendito tecum, etiamque ne quisquam conspicitor in toto isto monte: etiam pecudes aut armenta ne pascunto e-regione istius montis.

4 Cùm igitur dolasset duas tabulas lapideas similes illis prioribus, surgens mosche ipso mane ascendit in montem Sinai, quemadmodum præceperat Jehova eiacceptis in manu sua duabus tabulis lapideis.

5 Tum descendens 'Jehova in ipsa nube constitit cum eo ibi, 'inclamavitque nominatim, Jehova.

6 Transiens enim Jehova ante faciem ejus, inclamavit, 'Jehova Jehova, *Deus* fortis misericors, & gratiosus, longanimis, & multus benignitate ac fide:

7 Custodiens benignitatem millibus, condonans iniquitatem & defectionem & peccatum: qui [a] nullo pacto non absolvit sontem, 'visitans iniquitatem patrum in filios, & in filios filiorum, in nepotes & abnepotes.

8 Festinans autem Mosche, inclinato vertice in terram incurvavit se:

9 Et dixit, si nunc inveni gratiam in oculis tuis Domine, eat quæso Dominus 'in medio nostri: 'nam populus durus cervice est, condonas autem iniquitatem nostram & peccatum nostrũ comparasti nos in hæreditatem.

10 Qui dixit, ecce, ego 'pango fœdus, coram toto populo tuo facturus sum 'mirabilia, quæ non fuerunt patrata in tota terra & in omnibus gentibus: adeò ut videat totus hic populus (in cujus medio es) opus Jehovæ terribile esse, quod ego facturus sum erga te.

11 [b]Observa id quod ego præcipio tibi hodie: ecce ego expulsurus sum a facie tua Emoræum, & Cenahhanæum, & Chittæum, & Perizzæum, & Chivvæum, & Jebusæum.

12 'Cave tibi ne pangas fœdus cum habitatore illius terræ ad quam venturus es, ut non fit 'in laqueum in medio tui.

13 Sed altaria eorũ demolimini, & statuas eorum frangitote, ac lucos eorum succiditote.

14 Nam non convenit te incurvare Deo alieno, Jehovæ enim nomen *est* 'zelotes, *Deus* fortis zelotes est.

15 *Cave tibi inquam* ne pangas fœdus cum habitatore illius terræ: ne cùm scortabitur sectando Deos suos & sacrificabit diis suis, invitet te, & comedas de sacrificio ejus:

16 Et accipias de filiabus ejus pro filiis tuis, cùmq; scortentur filiæ ejus [c] sectando Deos suos, efficiant ut scortentur filii tui sectando Deos ipsarum.

17 'Deos [d] fusiles ne facito tibi.

18 'Festum azymorum observato, septem dies vescitor azymis, quemadmodum præcepi tibi, constituto tempore, ipso mense Abib; quia ipso mense Abib egressus es ex Ægypto.

19 'Omne *masculum* aperiens vulvam, meum *est*: quare totius pecoris tui masculum separator, aperiens vulvam bovis aut parvę pecudis.

20 [c]Asinæ autem aperientem vulvam redimito parva pecude, quòd si non redimes ipsum, decollato: omnem primogenitum filiorum tuorum redimito, neque comparento *ulli* coram me vacui.

21 Sex diebus operaberis, die autem septimo cessato: 'in ipsa aratione & in messe cessato.

22 Etiam festum septimanarum [f] feriator tibi, *festum* primitiarum messis triticeæ: & festum collectionis 'in revolutione cujusque anni.

23 'Tribus vicibus quotannis, compareto omnis mas tuus ante conspectum domini Jehovæ Dei Jisraëlis.

24 Nam ejiciam gentes a conspectu tuo, & dilatabo terminum tuum: neque concupisset quisquam terram tuam, cùm ascendes compariturus ante conspectum Jehovæ Dei tui ternis vicibus quotannis.

25 Ne jugulando *fundito* cum fermentato sanguinem sacrificii mei: neque pernoctato usque mane sacrificium festi Paschatis.

26 Prima quæque, primitias terræ tuæ afferto in domum Jehovæ Dei tui: ne coquito hœdum in lacte matris suæ.

27 Tum edixit Jehova Moschi, scribe tibi verba hæc: quia [g] ex præstituto horum verborum pango tecum fœdus & cum Jisraële.

28 Itaque fuit ibi cum Jehova quadraginta dies & quadraginta noctes, cibum non comedit, & aquam non bibit: dum inscripsit tabulis verba fœderis hujus, decem illa verba.

29 Fuit verò descendente Mosche e monte Sinai (erant autem duæ illæ tabulæ testimonii in manu Moschis, cùm descenderet ex illo monte) 'ut ignoraret Mosche splendidã esse factam cutem faciei suæ, cùm ille loqueretur secum.

30 Quamobrem videns Aharon & omnes filii Jisraëlis Moschen, quòd ecce splẽdida facta erat cutis faciei ejus, timebant accedere ad eum.

31 Sed revocante eos Mosche, reversi sunt ad illum Aharon & omnes principes in eo cœtu: & alloquutus est eos Mosche.

32 Posteà demum accesserunt omnes filii Jisraëlis, quibus præcepit omnia quæ locutus fuerat Jehova secum in monte Sinai.

33 Donec autem absolvisset Mosche loqui cũ eis, 'imposuit faciei suæ velamen.

34 Cumq; veniret Mosche in conspectum Jehovę ad loquendũ cum eo, amovebat illud velamen donec exiret: egressus verò sic eloquebatur filiis Jisraëlis id quod mãdatum erat sibi.

35 Aspicientes enim filii Jisraëlis faciem Moschis, *videbant* splendidam factam esse cutem faciei Moschis: quapropter reponebat Mosche velamen illud super faciem suam, donec rediret locutum cum eo.

[a] Heb. *absolvendo non absolvit, sub audi, non absolvendum, q. d. sua misericors, ut maneat justus.*

[b] Heb. *observa tibi, id est, ut tibi bono sit.*

[c] Heb. *post deos: sic deinceps.*

[d] Heb. *fusiles vel fusionis.*

[e] Heb. *asini, genere epicœno.*

[f] Heb. *facito festum.*

[g] Heb. *secundum os, metonymia frequens.*

ANNOTATIO.

1 Similes illis] *forma & amplitudine.* 2 Esto paratus] *id est, hodie illa expedi ut cras mane ascendas.*

das. In vertice] *in cacumine, de quo suprà 31.21 & 22.* 5 Jehova] *nubes ipsa, aspectabile signum præsentiæ ejus.* Inclamavit] *ut promiseras suprà 33.25.* 6 Jehova Jehova] *hac anaphora Moschi magis præsentiã divinæ majestatis asciscitur, ut se statim ad reverentiam humilitatemq; componat, vt fecisse dicitur infrà ver. 8.* 7 Vilitans] *ut suprà 20.5.* 9 In medio nostri] *ut suprà 29.43. & sequentibus.* Nam populus durus] *tres redduntur causæ hujus petitionis: prima, a conditione populi, cùm durus sit populus, tali moderatore egeat: secunda, a natura Dei, qualem prædicaverat suprà ver. 6. & 7. tertia, a beneficiis præteritis, & fœdere quo populum in hæreditatem asciverat.* 10 Pango fœdus] *acquiesco petitioni tuæ, & fœdus redintegro ea lege quam mox exprimam.* Mirabilia] *comprehendit omnia, quæ in gratiam illius populi cùm toto illo itinere, tùm in possessione & conservatione terræ promissæ facturus erat: de quibus ver. 11. & 24.* 12 Cave tibi] *conditiones fœderis quæ a populo requiruntur.* In laqueum] *ut suprà 23 33. & ver. 15. & 16. hic.* 14 Zelotes] *ut suprà 20.5.* 17 Deos fusiles] *species pro genere, sumpta occasione a vitulo quem fuderat Aharon, suprà 32. synecdoche.* 18 Festum azymorum] *fœderis ceremoniæ & exercitia repetuntur de quibus suprà 23.* 19 Omne masc.] *ut suprà 13.2.12. & sequent.* 21 In ipsa aratione] *id est, tempora opportunissima, atque in rebus humanæ vitæ summè necessariis opus intermittito ut sabbathum serves, suprà 31.13.* 22 In revolutione] *respectu proventuum, Jubilæi, & remissionis terræ: vide suprà in 12 2.* 23 Tribus vicibus] *de quibus suprà 23. & Deut. 16.16.* 29 Ut ignoraret] *vide 2. Cor. 3.* 33 Imposuit] *hujus interpretationis autorem Apostolum secuti summus. 2. Cor. 3.7.*

CAPUT XXXV.

Mosche sabbathi observatione inculcata oblationem a Deo imperatam indicit: eaq; collata a populo, artifices divinitus vocatos nominat.

1 CUM ergo congregasset Mosche totum cœtum filiorum Jisraëlis, edixit eis, hæ *sunt* illæ res quas præcepit Jehova ut faciatis.

2 Sex diebus fiet opus, die autem unoquoquè septimo, esto vobis *dies* sanctus sabbathum quietis Jehovæ: quisquis fecerit in eo opus, morte plectitor.

3 Ne accenditote ignem In ullis habitationibus vestris, die ullo sabbathi.

4 Præterea allocutus est Mosche totum cœtum filiorum Jisraëlis, dicendo, hæc *est* illa res quam præcepit Jehova, dicendo:

5 Accipientes ex *iis quæ* penes vos *sunt* oblationem Jehovæ, cujuscunque [a] animus sponte moverit eum, afferto eam oblationem Jehovæ: aurum, & argentum, & æs,

[a] Heb. *cor, sic deinceps.*

6 Et hyacinthina, & purpurea, & coccinea dibapha, sive xylinum, sive *lanam* caprarum:

7 Et pelles arietum rubefactas, pelles q; melium, & ligna Schittim,

8 Et oleum ad luminare, odoramenta q; ad oleum unctionis, & ad suffitum aromata illa:

[b] Heb. *implectionum, sic ver. 27.*

9 Et lapides sardonychas, & lapides [b] insitivos, pro ipso amiculo, & pectorali sacro.

[c] Heb. *sapiens corde: sic deinceps.*

10 Industrius autem ex vobis quisque, veniunto ut faciant quicquid præcepit Jehova:

11 Tabernaculum, tentorium ejus & tegmen ejus ansulas ejus, & asseres ejus, transtilla ejus, columnas ejus & stylobatas ejus:

12 Arcam ipsam, vectes q; ejus, cum operculo propitiatorio, & velum tegumenti:

13 Mensam & vectes ejus & omnia instrumenta, & panis faciei *instrumenta*,

14 Lychnuchumque luminaris & instrumenta ejus, ac lucernas ejus, & oleum luminaris:

15 Item altare suffitus & vectes ejus, & oleum unctionis, & suffitum aromaticum: & tegmentum portæ ad portam tabernaculi:

16 Altare holocausti & cribrum æneum quod illi *erit*, vectes ejus & omnia instrumenta ejus, labrum & scapum ejus:

17 Tapetes ocellatos atrii, columnas ejus, & stylobatas ejus, & tegmentum portæ atrii:

18 Paxillos tabernaculi, & paxillos atrii, cum funibus suis:

19 Vestes ministerii ad ministrandum in sancto, vestes sanctas Aharonis sacerdotis, & vestes filiorum ejus ad fungendum sacerdotio.

20 Tum egressis toto cœtu filiorum Jisraëlis, a conspectu Moschis,

21 Reversi sunt quisque quem extulit animus ejus: & quemcunque spiritus ejus sponte movit, afferentes oblationem Jehovæ, ad opus tentorii conventus & ad totum ministerium ejus, & ad vestes sanctas.

22 Et venientes viri cum mulieribus: [d] quemcunque sponte movit animus, afferebant *hæ quidem* fibulas & monilia & annulos & cingula pedula, omnia supellectilia aurea, omnis verò vir qui [e] offerebat, *offerebat* oblationẽ auri Jehovæ.

[d] Heb. *omne voluntarium corde.*

[e] Heb. *agitabat, species pro genere, synecdoche, ut infrà 38.24. & 29. & Num. 8. 11.*

23 Item unusquisque quicquid præstò *fuit* penes se hyacinthinum, aut purpureum, aut coccineum dibaphum, sive linum xylinum, sive *lanam* caprarum, pelles que arietum rubefactas, & pelles melium afferebant.

24 Quisquis offerebat, oblationem argenti aut æris attulerunt *in* oblationem Jehovæ: & penes quoscunque præstò *erant* ligna Schittim, pro toto opere illius ministerii attulerunt.

25 Præterea singulæ mulieres industriæ neverunt manibus suis, attulerunt q; netum hyacinthinum & purpureum & coccineũ dibaphum & nativum xylinum.

26 Omnes etiam mulieres quas extulit animus earum *ad nendum* industriè, neverunt *lanam* caprarum.

27 Principes verò attulerunt lapides sardonychas & lapides insitivos, pro amiculo & pectorali sacro:

28 Et odoramentum & oleum, pro luminari & pro oleo unctionis, & pro suffitu aromata.

29 Omnes viri & mulieres, quos sponte movit animus ipsorum ad afferendum pro toto illo opere quod præceperat Jehova fieri per Moschen, attulerunt filii Jisraëlis voluntariam oblationem Jehovæ.

30 Tum dixit Mosche ad filios Jisraëlis, videte, vocavit Jehova nominatim Betzaleelem filium Uri filii Churis, e tribu Jehudæ:

31 Quem implevit Spiritu Dei, *quod* ad peritiam, ad intelligentiam & ad notitiam & ad omnem artem,

32 Ut excogitet res industriè inventas, & operetur

retur in auro & in argento, & in ære,
33 Et in artificio gemmario ad inserendum, & in artificio lignario, operando omni arte ingeniosissima:
34 Et animo ejus indidit ut docere possit, ipsi & Aholiabo filio Achisamaci e tribu Danis.
35 Implevit eos industria animi, ad faciendū omne opus fabri, & opificis artificiosissimi, phrygionisque, & textoris, in hyacinthinis & in purpureis & in coccineis dibaphis & in nativo xylino, facturos omne opus & excogitaturos res industriè inventas.
36 Facito hęc Bezaleel & Aholiab, & omnis vir industrius, quibus indidit Jehova peritiam & intelligentiam ut sciant facere totum opus ministeriale sanctuarii, secūdum omnia quæ præcepit Jehova.

f Heb. *excogitationū.*

ANNOTATIO.

1 Congregasset] *suprà* 34.32. 2 Sex diebus] *Israëlitis oblationem & artificibus opus imperaturus, mandatum de sabbatho repetit, ea de causa quam attigimus suprà* 31.13. 3 Ne accenditote] *eo die cultui meo tantùm incumbite, ac ne cibos quidem vobis necessarios parate: vide suprà* 16.24. 5 Accipientes] *confer cum mandato Dei suprà* 25.2. 10 Industrius] *vide suprà* 31.6. 12 Tegumenti] *quo obtegebatur ingressus in sanctuarium.* 15 Tegmentum] *quo obtegebatur ingressus tabernaculi.* 17 Tegmentum] *quo obtegebatur ingressus atrii, de quo suprà* 27.16. 19 Vestes ministeriī] *vide suprà* 31.10. 21 Exulit] *id est, excitavit ut non coactè sed liberaliter id faceret, ut planius sequentibus explicatur.* Ministerium ejus] *id est, vasa & instrumenta sacra.* 30 Vocavit] *de hu vide suprà* 31.2. *& sequentibus.* 36 Facito] *hunc versum ad præcedentia pertinere, atque ita interpretandū esse, adeo grammaticum est ut nihil suprà.*

CAPUT XXXVI.

Artifices a Deo vocati ex oblata materia tabernaculum, operimenta, vela, asseres, columnas, stylobatas & faciunt: & quia antè oblata materia satu erat, cavetur ne quid amplius ad hoc opus populus conferat.

1 VOCAVIT ergo Mosche Betzaleelem & Aholiabum, & omnem virum *a* industrium cujus *b* animo indiderat Jehova peritiam, quemcunque extulerat animus ejus, ut accederet ad opus illud ad faciendum illud.
2 Qui cùm accepissent a conspectu Moschis omnē illam oblationē quam attulerant filii Jisraëlis pro opere ministeriali sanctuarii ad faciendū illud, tamen adhuc afferebāt ad eum voluntariam oblationem *c* singulo quoque mane.
3 Quapropter venientes periti illi omnes qui faciebant totum opus sanctuarii, quisque ab opere suo quod ipsi faciebant:
4 Allocuti sunt Moschen dicendo, excedunt populus afferendo: plus satis *est* hujus administrationis pro illo opere quod præcepit Jehova faciendum.
5 Tum præcepit Mosche ut *d* proclamarent in castris, dicendo, illus aut uila ne faciunto deinceps opus ad oblationem sanctuarii: sic cohibitus est populus ne afferret.
6 Nam illius *e* rei erat satis illis pro toto hoc opere ad faciendum illud, *f* adeoq; supererat.
7 Fecerunt itaq; industrius quisq; inter facientes hoc opus, tabernaculum illud e decem aulæis, xylino nativo inte nexo & hyacinthino & purpureo & coccineo dibapho, Cerubinis *referta*, opere artificiosissimo fecit ea.
8 Longitudo aulæi uniuscujusq; viginti octo cubitorum, & latitudo quatuor cubitorum cujusque aulæi, mensura eadem fuit omnibus his aulæis.
9 Et conjunxit quinque aulæa unum ad alterum, & quinque aulæa conjunxit unum ad alterum.
10 Deinde fecit loramenta hyacinthina in ora aulæi primi ad extremitatem in commissura: similiter fecit in ora cujusvis aulæi ulteriore, in commissura secunda.
11 Quinquaginta loramēta fecit in aulæo primo, & quinquagena loramēta fecit in extremitate cujusque aulæi quæ *erat* in commissura secunda: continuerunt hæc loramenta aulæa ipsa unum cum altero.
12 Factisq; quinquagenis ansulis aureis, conjunxit ista aulæa alterum alteri *indūtis loramentis* in ipsas ansulas, ut esset ipsum tabernaculum unum.
13 Item fecit aulæa e *lana* caprina, ut essent tentorium super ipsum tabernaculum, undecim aulæa fecit illa.
14 Longitudo aulæi unius triginta cubitorum, & quatuor cubitorum latitudo aulæi uniuscujusque, mensura eadem *fuit* undecim aulæis.
15 Conjunxitq; horum aulæorum quinque seorsim, & sex horum aulæorum seorsim.
16 Faciens enim loramenta quinquaginta *aptavit* oræ aulæi ulteriori in commissura secunda, & quinquagena loramenta aptavit oræ aulæi cujusque commissura secunda.
17 Similiter fecit ansulas æreas quinquagenas, ad conjungendum *ipsum* tentorium ut esset unū.
18 Præterea fecit tegmen ipsi tentorio e pellibus arietum rubefactis, & tegmen e pellibus melium superné.
19 Item fecit asseres huic tabernaculo e lignis Schittim, arrectarios.
20 Denūm cubitorum longitudo asseris, cubiti verò & dimidii cubiti latitudo asseris uniuscujusque.
21 Binos cardines asseri unicuiq; scalari forma compositos unum ad alterum: sic fecit omnibus asseribus ipsius tabernaculi.
22 Fecit autem asseres istos huic tabernaculo: viginti asseres ad plagā Australem dextrorsū:
23 Et quadraginta stylobatas argenteos fecit sub viginti illis asseribus, duos stylobatas sub assere uno ad duos cardines ejus, & duos stylobatas sub assere altero ad duos cardines ejus.
24 Similiter in latere tabernaculi secundo ad plagam Aquilonalem, fecit viginti asseres:
25 Et quadraginta stylobatas eorum argenteos, duos stylobatas sub assere uno, & duos stylobatas sub assere altero.
26 Angulis autem ipsius tabernaculi ad occidentem, fecit sex asseres:
27 Duos præterea asseres fecit ad antas angulares ipsi tabernaculo, in utroque angulo:

28 Qui

a Heb. *sapientem corde, sic deinceps.* *b* Heb. *cordi.*

c Heb. *mane mane.*

d Heb. *facere: ut transiret vox.*

e Heb. *operū, ut Genes.* 33. 14. *f* Heb. *& superesse. Confer hæc omnia cū mādato Dei, suprà.* 26.

28 Qui erant gemelliparæ infernè, pariterq; erant gemelliparæ ad verticem ſuum inditi annulo uno: ſic fecit utrique illorum pro duabus antis illis angularibus.

29 Sic erant octo aſſeres, & ſtylobatæ eorum argentei, ſexdecim ſtylobatæ: & bini ſtylobatæ ſub aſſere unoquoque.

a Heb. *duo ſtylobatæ, duo ſtylobatæ.*

30 Fecit etiã tranſtilla e lignis Schittim: quinq; pro aſſeribus primi lateris ipſius tabernaculi,

31 Et quinq; tranſtilla pro aſſeribus ſecundi lateris tabernaculi, & quinque tranſtilla pro aſſeribus tabernaculi ad utrumq; angulum *pertinentia* occidentem verſus.

32 Fecit autem tranſtillum horum medianum, quod tranſcurreret in medio ipſorum aſſerum, ab uno extremo ad alterum.

33 Aſſeres verò ipſos obduxit auro, & annulos eorũ fecit ex auro, *qui eſſent* ſedes ipſis tranſtillis, obduxit quoque ipſa tranſtilla auro.

34 Item fecit velum illud ex hyacinthino, purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo, opere artificioſiſſimo fecit illud Cerubinis *refertum*.

35 Et factis ei quatuor columnis e Schittim obduxit eas auro, uncis earum aureis, fuditq; eis quatuor ſtylobatas argenteos.

36 Item fecit tegumentũ portæ ipſi tentorii ex hyacinthino & pupureo & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo, opere Phrygiano:

37 Et columnas ejus quinque & uncos earum (obduxit tamen earum b epiſtylia, horumq; zonas auro) & ſtylobatas earum quinque, ex ære.

b Heb. *capitã, id eſt, capitella.*

CAPUT XXXVII.

Betzaleel arcam, menſam, lychnuchum, thymiaterium, cum inſtrumentis ipſorum, oleum quoque unctionis, & ſuffitum aromaticum conficit.

Confer hæc cum mandato Dei ſuprà 25

1 ITEM fecit Betzaleel arcam illam e lignis Schittim: duũm cubitorum & dimidiati longitudine ſua, & cubiti *unius* ac dimidiati latitudine ſua, cubitique *unius* ac dimidiati altitudine ſua.

2 Eáq; obducta auro puro intrinſecus & extrinſecus, fecit ei limbum aureũ circumquaque.

3 Et fudit ei quatuor annulos aureos ad quatuor impages ejus, ita ut duo annuli *eſſent* in latere ejus uno, & duo annuli in latere ejus altero.

4 Fecit quoque vectes e lignis Schittim, quos obduxit auro:

5 Et induxit vectes illos in annulos ad latera illius arcæ, ad ferendum arcam illam.

6 Deinde fecit operculum propitiatorium ex auro puro: duũm cubitorum & dimidiati longitudine ſua, & cubiti *unius* ac dimidiati latitudine ſua.

7 Fecit etiam duos Cerubinos aureos, continente opere fecit eos, e duabus extremitatibus ipſius operculi propitiatorii:

8 Cerubinum unum ab extremitate *una* hinc, & Cerubinum alterum ab extremitate *altera* inde: ex operculo propitiatorio fecit Cerubinos iſtos in duabus extremitatibus ejus.

9 Ita ut eſſent Cerubini illi paſſis alis ſurſũ, obtegentes alis ſuis operculum ipſum propitiatorium, & facie ſua *obverſa* unius ad alterum, verſus ipſum operculum propitiatorium facies Cerubinorum eſſent.

10 Item fecit menſam illam e lignis Schittim: duũm cubitorum longitudine ſua, & *unius* cubiti latitudine ſua, & cubiti unius ac dimidiati altitudine ſua.

11 Et obduxit eam auro puro, fecitq; ei limbũ aureum circumquaque.

12 Facta quoque ei faſcia palmari circumquaque, fecit limbum aureum faſciæ ejus circumquaque.

13 Et fudit ei quatuor annulos aureos, indiditque annulos ipſos in quatuor angulos, qui *erant* in quatuor pedibus ejus.

14 E regione ipſius faſciæ fuerunt illi annuli, ſedes vectibus ad portandum menſam.

15 Fecitq; vectes ipſos e lignis Schittim, & obduxit eos auro, ad portandum menſam.

16 Fecit quoq; inſtrumenta illa quæ imponẽbantur menſæ, ſcutulas ejus & acerras ejus & ſcopulas ejus & ſcutellas quibus tegeretur, ex auro puro.

17 Item fecit lychnuchum illum ex auro puro: continente opere fecit lychnuchum illum, ſcapus ejus & *quiſque* ramus ejus, lances ejus, mala oblonga ejus, & calyculi ejus ex ipſo erant.

18 Sex autem rami egredientes e lateribus ejus, tres rami lychnuchi e latere ejus uno, & tres rami lychnuchi e latere ejus altero:

19 Tres lances, ſpeciem amygdalę referentia in uno ramo malum oblongum & calyculus, & tres lances, ſpeciem amygdalæ referentia in uno ramo malum oblongum, & calyculus: ſimiliter ſex illis ramis qui prodibant e lychnucho illo.

20 In ipſo verò lychnuchi *ſcapo* quatuor lances, amygdalæ ſpeciem referẽtia mala oblonga ejus & calyculi ejus:

21 Et malum oblongum ſub duobus ramis ex eo *prodeuntibus*, & malum oblongum ſub duobus ramis ex eo *prodeuntibus*, & malum oblongum ſub duobus ramis ex eo *prodeuntibus*, *omnium* ſub ſex illis ramis prodeuntibus ex ipſo:

22 Mala oblonga eorum & rami eorum ex ipſo, totus ille continente opere uno *ſuo* ex auro puro.

23 Et fecit lucernas ejus ſeptem, & forcipes ejus, & trullas ejus ex auro puro.

24 Talento auri puri fecit illum, & omnia inſtrumenta illius.

25 Item fecit altare ipſum ſuffitus e lignis Schittim, unius cubiti longitudine ſua, & unius cubici latitudine ſua, quadratum, & duũm cubitorum altitudine ſua, ex ipſo erant cornua ejus. *Confer hæc cũ mandato ſuprà 30.*

26 Et obduxit illud auro puro, tectum ejus, lateráque ejus circumquaque, & cornua ejus, fecitq; ei limbum aureum circumquaque.

27 Et binos annulos aureos fecit ei infra limbum ejus juxta binos angulos ejus, in duobus lateribus ejus, ut eſſent ſedes vectibus ad portandum illud eis.

28 Fecit autem vectes ipſos e lignis Schittim, quos obduxit auro.

29 Fecit quoque oleum ipſum unctionis ſanctæ, & ſuffitum aromaticum purum, opere pigmentarii.

CAPUT,

Caput XXXVIII.

Beçaleel altare holocausti, labrum, atrium, cum ipsorum instrumentis facit: deinde metallorum ad opus sacrum oblatorum summa recensetur, & quid ex unoquoq; factum sit ostenditur.

Confer cum mandato Dei supra 27.1.

1 ITEM fecit altare holocausti o lignis Schittim: quinque cubitorum longitudine sua, & quinque cubitorum latitudine sua, quadratum, & trium cubitorum altitudine sua.

2 Factisque cornibus ejus, super quatuor angulos ejus ex ipso fuerunt cornua ejus, & obduxit illud ære.

3 Fecit etiam omnia instrumenta ipsius altaris, lebetes & palas & crateras & fuscinulas & forcipes, omnia instrumenta ipsius fecit ex ære.

4 Et fecit illi altari cribrum opere *æreo*, reticulum æreum, sub *quo* ambitus illius *erat* ab ima parte usque ad medium illius.

5 Et fundens quatuor annulos indidit quatuor extremitatibus illius e regione cribri ænei, *ut essent* sedes vectibus illius.

6 Fecitque vectes illos e lignis Schittim, quos obduxit ære.

7 Et induxit illos vectes in annulos ipsos in lateribus illius altaris ad portandum illud eis: cavum ex tabulis fecit illud.

Confer cum 30.18. supra.

8 Item fecit labrum illud chalybeum & scxpum ejus chalybeum, e [a] speculis mulierum turmatim convenientium, quæ turmatim convenibant ad portam tentorii conventus.

Confer cum cap. 27.9. supra.

9 Item fecit illud atrium: ad plagam meridianam dextrorsum tapetes ocellatos illius atrii e xylino internexo, centum cubitorum.

10 Columnas eorum viginti, & stylobatas earum viginti æneos, uncos illarum columnarum, zonasq; illarum argenteas:

11 Similiter ad plagam Aquilonalem, centum cubitorum, columnas eorum viginti & stylobatas earum viginti æneos, uncos calumnarũ zonasque illarum argenteas:

12 Ad plagam verò occidentalem, tapetes ocellatos in quinquaginta cubitos, columnas eorum decem & stylobatas illarum decem, uncos columnarum zonasque illarum argenteas:

13 Et ad plagam anteriorem orientem versus, quinquaginta cubitorum,

14 Tapetes ocellatos in quindecim cubitos ab uno latere, columnas eorum tres, & stylobatas illarum tres,

15 Et ad latere altero, hinc & inde ad portam ipsius atrii, tapetes ocellatos in quindecim cubitos, columnas eorum tres & stylobatas illarum tres.

16 Omnes tapetes ocellatos ipsius atrii circũquaque, e xylino internexo,

17 Et stylobatas ad istas columnas æneos, uncos columnarum cum zonis earum argenteos, & obductionem epistyliorum earum ex argento: erant enim omnes columnæ atrii redimitę zonis argenteis.

18 Tegumentum autem portæ ipsius atrii opere phrygiano, ex hyacinthino & purpureo & coccineo dibapho & nativo xylino internexo, cujus longitudo viginti cubitorũ, altitudo verò in latitudine *tegumenti* quinque cubitorum, e regione tapetium ocellatorum cujusq; atrii:

19 Et columnas eorum quatuor cum stylobatis earum quatuor æneis, uncos earum argenteos, & obductionem epistyliorum earum cum zonis earum ex argento:

20 Omnes autem paxillos ad tabernaculum & ad atrium circumquaq; æneos.

21 [a] *Ista sunt* numerata [a] ipsius tabernaculi, tabernaculi testimonii, quæ numerata sunt [a] ex præstituto Moschis *ad* ministerium [b] Levitarum, [b] opera Ithamaris filii Aharonis sacerdotis:

[a] Heb. *secundum os.*
[b] Heb *per manum.*

22 Ex quibus Betzaleel filius Uri filii Churis e tribu Jehudæ, fecit omnia quæ præceperat Jehova Moschi,

23 Et cum eo Aholiab filius Achisamaci de tribu Danis, faber quisque & ingeniosus artifex, phrygioq; in hyacinthino & in purpureo & in coccineo dibapho & in nativo xylino.

24 Totum illud aurum quod factũ est ad istud opus in toto opere sanctuarii: fuit ergo aurum [c] oblationis, [d] viginti novem talenta, septingenti triginta sicli, prout *est* siclus sacer.

[c] Heb. *agitationis, ut infrà ver. 29. vide supra 35.22.*
[d] Heb. *in cranium.*

25 Item argentum numerarorum e cœtu, [e] centum talenta, cum mille septingentis septuaginta quinq; siclis, prout *est* siclus sacer.

26 Didrachma [d] in singula capita, dimidium sicli prout *est* siclus sacer, cujusq; transeuntis ad numeratos a nato viginti annos & deinceps, *virorum* [e] sexcentorum trium millium quingentorum quinquaginta.

27 Cujus argenti fuerunt centum talenta ad fundendum stylobatas sanctuarii & stylobatas veli, centum stylobatæ centum talentorum, talentum in stylobatam:

28 Ex mille verò septingentis septuaginta quinque *siclis*, fecit uncos singulis columnis, & obduxit epistylia earum, redimivitq; eas zonis.

29 Item æs oblationis septuaginta talentorũ, & bis mille quadringentorũ siclorum *ponderis*:

30 Ex quo fecit stylobatas portæ tentorii conventus, & altare æneum & cribrum æneum quod ei *est*, & omnia instrumenta illius altaris:

31 Stylobatas quoq; ipsos atrii circumquaque, & stylobatas portæ ipsius atrii: omnes pręterea paxillos tabernaculi, & omnes paxillos atrii circumquaque.

ANNOTATIO.

8 Speculis mulierum] *oblatis a mulieribus, quæ studio pietatis turmatim accurrebant ad offerendum Deo.*
21 Ista] *quæ numerare incipit ver. 23.* Ipsius tabernaculi] *ad conficiendum tabernaculum & res ad ipsum pertinentes.* Levitarum] *totius gentis Levitica, quæ posita in Levitas & Sacerdotes distributa est.*
24 Viginti novem] *auri summa superat pretium quinquies centies sexagies mille quadringentorum quinquaginta dallerorum.* 25 Centum tal.] *argenti summa superat pretium centies nonagies bis mille octingentorum octoginta septem dallerorum cum dimidio: siquidem dimidiatus dallerus sacrum siclum efficit: vide justam rationem in Gen. 23.* 26 Sexcentorum] *qui numerus fuisse ostenditur Num. 1. 46.*

Caput XXXIX.

Quæ e xylino, auro & gemmis facienda erant, nimirum amiculum, pectorale sacrum, pallium, tunica, cidaris, cæra, baltheus, femoralia, & bracteæ ad Moschen afferuntur, & ab ipso probata narrantur.

1 ITEM

Confer cum cap. 28. ſuprà.

1 ITEM ex illis hyacinthinis & purpureis & coccineis dibaphis fecerunt veſtes miniſterii, ad miniſtrandum in ſancto, fecerunt quoque veſtes ſacras quæ *eſſent* Aharonis, ſicut præceperat Jehova Moſchi.

2 Fecit itaque amiculum illud, ex auro, hyacinthino & purpureo & coccineo dibapho & nativo xylino internexo.

3 Ductis enim bracteis illius auri, ſciderat *artifex* filamenta [a] ad inſerendum inter hyacinthina ipſa, & inter purpurea, & inter coccinea dibapha, & inter nativum illud xylinum, opere artificioſiſſimo.

[a] Heb. *ad faciendum in medio hyacinth. &c.*

4 Humeralia fecerunt ei conjungentia, ut duabus extremitatibus ejus conjungeretur.

5 Et cingula amictus ejus quæ in eo *erat*, prout *erat* opus ejus ex ipſo fuit, ex auro, hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo, quemadmodũ præceperat Jehova Moſchi.

6 Cumque aptaſſent lapides illos ſardonychas circunclusos fundis aureis, inſculptos ſculpturis *tanquam* figilli, de nominibus filiorum Iſraëlis:

7 Impoſuit illos humeralibus hujus amiculi, *ut eſſent* lapides monimenti pro filiis Iſraëlis, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

8 Item fecit ſacrum illud pectorale opere artificioſiſſimo ſicut opus amiculi, ex auro, hyacinthino, & purpureo, & coccineo dibapho, & nativo xylino internexo.

9 Quadratum fuit, duplicatum, *ſic* fecerunt pectorale illud ſacrum, ſpithamæ longitudine ſua, & ſpithamæ latitudine ſua, duplicatum.

10 Inſeruerunt ei quatuor ordines lapidum: ordinẽ, pyropum, topazium, & ſmaragdum, hunc ordinem primum.

11 Et hunc ordinem ſecundum, Chryſopraſum, Sapphirum, & adamantem.

12 Hunc quoq; ordinem tertium, cyanum, achatem, & amethyſtum.

13 Hunc deniq; quartum ordinem, beryllum thalaſſium, Sardium, & jaſpidem: circumcluſos fundis aureis inſitionibus ſuis.

14 Hi ergo lapides cum nominibus filiorũ Iſraëlis erant duodecim de nominibus eorum, ſculpturæ *tanquã* figilli, cuiq; de nomine illius, pro duodecim tribubus.

15 Et fecerunt in iſto pectorali ſacro, catenas æquabiles opere tortili ex auro puro.

16 Factisque duabus fundis aureis, & duobus annulis aureis, poſuerunt duos illos annulos in duabus extremitatibus pectoralis illius ſacri.

17 Indideruntque duas illas *catenas* tortiles aureas duobus iſtis annulis, in extremitatibus illius pectoralis ſacri.

18 Duas verò *alias* extremitates iſtarum duarum tortilium catenarum apponentes duabus illis, fundis, indiderunt humeralibus ipſius amiculi, *ut eſſet* ante faciem ejus.

19 Fecerunt quoque duos annulos aureos, quos appoſuerunt duabus extremitatibus pectoralis illius ſacri, intrinſecus in ora ejus, quæ *eſt* ad latus ipſius amiculi.

20 Similiter fecerunt duos annulos aureos, quos appoſuerunt duobus humeralibus illius amiculi infernè ante faciem ejus, e regione *alterius* commiſſuræ ejus, a ſuperiore parte cingulæ ipſius amiculi.

21 Ita ſuſtulerunt pectorale illud ſacrum annulis ſuis ad annulos illius amiculi vitta hyacinthina, ut eſſet ſuper cingulam ipſius amiculi, neque ſepararetur pectorale illud ſacrum ab ipſo amiculo: quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

22 Item fecit pallium illud amiculi, opere textili, totum hyacinthinum.

23 Os verò illius pallii in medio ejus velut os loricæ, limbum ori ejus circumquaque, ne laceraretur.

24 Et fecerunt in fimbriis illius pallii malogranata hyacinthina, & purpurea, & coccinea dibapha, filis internexis.

25 Factiſq; tintinnabulis ex auro puro, poſuerunt tintinnabula hæc inter malogranata, in fimbriis ipſius pallii circumquaque inter malogranata illa:

26 Tintinnabulum deinde malogranatũ, tintinnabulum deinde malogranatum in fimbriis illius pallii circumquaq;, adminiſtrandũ, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

27 Item fecerunt tunicas illas e nativo xylino, opere textili, Aharoni & filiis ejus:

28 Et cidarin illam e nativo xylino, & [b] tiaras illas ornamentorum e [c] nativo xylino, & femoralia linea e nativo xylino internexo:

[b] Heb. *ornamenta tiarum: hypallage.*

29 Et baltheum illum e xylino nativo internexo & hyacinthino & purpureo & coccineo dibapho, opere Phrygiano: quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

30 Item fecerunt bracteam coronamenti ſancti ex auro puro, cui inſcripſerũt inſcriptionẽ ſculpturis *tanquam* figilli, SANCTITAS JEHOVAE.

31 Et indiderunt ei vittam hyacinthinam imponendo eam cidari ipſi ſuperne: quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

32 Abſoluto itaque toto opere tabernaculi, tentorii conventus (quod facientes filii Iſraëlis, ſecundum omnia quæ præceperat Jehova Moſchi, ſic fecerant)

33 Attulerũt tabernaculum illud ad Moſchen, tentorium ipſum & omnia inſtrumenta ejus, anſulas ejus, aſſeres ejus, tranſtilla ejus, columnaſque ejus, & ſtylobatas ejus:

34 Et operimentum e pellibus arietum rubefactis, & operimentum e pellibus melium, & velum tegumenti:

35 Arcam ipſam teſtimonii & vectes ejus, & operculum illius propitiatorium:

36 Menſam cum omnibus inſtrumentis ejus, & panis faciei *inſtrumenta*,

37 Lychnuchum illum [c] purum, lucernas ejus lucernas [c] aptandas, & omnia inſtrumenta ejus, & oleum luminaris:

[c] Heb. *ordinationis.*

38 Et altare aureum & oleum unctionis & ſuffitum aromaticum, & tegumentum portæ ipſius tentorii:

39 Altare æneum & cribrum æneum quod ei *eſt*, vectes ejus & omnia inſtrumenta ejus, labrũ & ſcapum ejus:

40 Tapetes ocellatos atrii, columnas ejus & ſtylobatas ejus, & tegumentum ad portam atrii, funes ejus & paxillos ejus, denique omnia inſtrumenta miniſterialia ipſius tabernaculi, pro tentorio conventus:

41 [d] Veſtes miniſterii ad miniſtrandum in ſanctuario, veſtes ſacras pro Aharone ſacerdote, & veſtes filiorum ejus ad fungendum ſacerdotio:

42 Secundum omnia quæ præceperat Jehova Moſchi,

Moſchi, ſic fecerant filii Iſraëlis totum illud opus.

43 Cumque videret Moſche totum illud opus quòd ecce fecerant illud, & quemadmodum præceperat Jehova ſic fecerant, benedixit eis Moſche.

ANNOTATIO.

37 Purum] *ex auro puro, vt ſuprà 31.8. ſynecdoche.* 41 Veſtes miniſterii] *vide ſuprà 31.10.* 43 Eis] *qui obtulerant, & qui ex rebus oblatis ea quæ mandaverat Deus perfecerant.*

CAPUT XL.

Erigendi tabernaculi mandatum & executio, divina approbatio per aſpectabilem deſcenſum gloriæ Dei, & profectionum ratio deſcribitur.

1 ALLOCVTVS autem fuerat Jehova Moſchen, dicendo,

2 [a] Tempore menſis primi, primo die ejus menſis, erigito tabernaculum, tentorium conventus.

3 Tum ponito ibi arcam ipſam teſtimonii, & obtegito eam arcam [c]illo velo.

4 Deinde inferto menſam illam [b] quam inſtruas, inferto quoque lychnuchum illum, & accendito lucernas ejus:

5 Et ponito altare illud aureum ad ſuffitum coram arca ipſa teſtimonii: tunc apponito [c] tegumentum portæ ipſi tabernaculo.

6 Poſtea ponito altare holocauſti ante portam tabernaculi, tentorii conventus.

7 Ponito verò labrum inter tentorium conventus & inter hoc altare, ubi ponas aquam.

8 Poſtremò ponito atrium circumquaque, & apponito [c] tegumentum portæ ipſi atrii.

9 Tunc accepto oleo unctionis ungito tabernaculum ipſum & quicquid *eris* in eo, ſic ſanctificabis ipſum & omnia inſtrumenta ejus, ut ſit res ſancta:

10 Ungito quoque altare holocauſti & omnia inſtrumenta ejus, ſic ſanctificabis ipſum altare, ut ſit altare illud res ſancta ſanctarum:

11 Ungito etiam labrum ipſum & ſcapum ejus, ſic ſanctificabis ipſum.

12 Deinde jubens accedere Aharonem & filios ejus ad portam tentorii conventus, lavato eos aqua:

13 Et induto Aharone veſtibus ſacris, ungens eum ſanctificato eum ut ſacerdotio fungatur mihi,

14 Filios verò ejus jubens accedere, induito eos tunicis,

15 Et ungito eos quemadmodum unxeris patrem eorum, ut ſacerdotio fungantur mihi: ſic fiet ut ſit illis hæc unctio eorum [c] in ſacerdotium perpetuum, per generationes eorum.

16 Quod fecit Moſche, ſecundum omnia quæ præceperat ei Jehova, ſic fecit.

17 Fuit enim ipſo menſe primo, anno [c] ſecundo, primo die menſis, ut erigeretur tabernaculum.

18 Nam erexit Moſche tabernaculum: poſitiſq; ſylobatis ejus impoſuit aſſeres ejus, & apposuit tranſtilla ejus, ac erexit columnas ejus.

19 Deinde expandit tentorium in tabernaculo ipſo, cui impoſuit tegmen ipſius tentorii ſuperne, quemadmodū præceperat Jehova Moſchi.

20 Acceptumq; ponens teſtimonium in arca illa, apposuit vectes arcæ, & impoſuit operculum propitiatorium arcæ illi ſuperne:

21 Poſtea intulit arcam in tabernaculum & poſuit velum tegmenti, ut obtegeret arcam ipſam teſtimonii, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

22 Item poſuit menſam in tentorio conventus, in latere tabernaculi Aquilonem verſus extra velum illud:

23 Quam inſtruxit inſtructione panis coram Jehova, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

24 Similiter poſuit lychnuchum in tentorio cōventus e-regione illius menſæ, in latere altero tabernaculi Meridiem verſus:

25 Et accendit lucernas ejus coram Jehova, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

26 Poſuit etiam altare aureum in tentorio cōventus, ante velum ipſum:

27 Et adolevit in eo ſuffitum aromaticum, quēadmodum præceperat Jehova Moſchi.

28 Appoſuitque tegumentum portæ, ipſi tabernaculo.

29 Item altare holocauſti poſuit ad portam tabernaculi, tentorii conventus: & obtulit in eo holocauſtum & munus, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

30 Et poſuit labrum inter tentorium conventus & inter altare iſtud, ubi poſuit aquam ad lavandum:

31 Laveruntq; ex eo [c] Moſche, [c] deinde Aharon & filii ejus, manus ſuas & pedes ſuos.

32 Cùm ingreſſuri erant in tentorium conventus, & cùm acceſſuri erant ad ipſum altare, lavabant, quemadmodū præceperat Jehova Moſchi.

33 Deniq; erecto atrio ipſo circa tabernaculū & altare illud, apposuit tegumentum portę ipſius atrii: ſic abſolvit Moſche opus illud.

34 Tunc operuit [c] nubes illa tentorium cōventus, & gloria Jehovæ [c] implevit tabernaculum:

35 Adeò ut non poſſet Moſche ingredi in tentoriū conventus, cùm incubuiſſet illi nubes: nā gloria Jehovæ implebat ipſum tabernaculum.

36 Cùm autem ſuſtollebatur nubes illa e tabernaculo, proficiſcebantur filii Iſraëlis [c] in omnibus profectionibus ſuis:

37 Sin autem non ſuſtollebatur nubes illa, neq; ipſi proficiſcebantur, uſque ad diem quo ſuſtollebatur illa.

38 [c] Nubes enim Jehovæ erat ſuper ipſum tabernaculum interdiu, ignis verò noctu ibidem, in oculis totius familiæ Iſraëlis, omnibus profectionibus eorum.

[a] Heb. *die, ſynecdoche.*

[b] Heb. *cujus diſponas diſpoſitionem, id eſt, res ex mandato diſponendas ſuprà 25.29.*

ANNOTATIO.

3 Illo velo] *quo definitur ſanctum ſanctorum, intima pars tabernaculi.* 5 Tegumentum] *quo ſanctum altera tabernaculi pars definitur.* 8 Tegumentum] *quo terminatur atrium altera pars ac velut ſepes tabernaculi, quæ ſine tecto erat.* 15 In ſacerdotium perpetuum] *videlicet ut non eſſet opus unctionem repetere ad conſecrandum eorum poſteros in ſacerdotes: ungebantur enim poſtea ſummi ſacerdotes*

zavitum, quamobrem hi soli dicuntur uncti Levit. 4.3. 17 Secundo] *ab exitu ex Ægypto.* 31 Mosche] *cùm ingrederetur sacerdotii munus obstupuit usque dum Aaronem & filios plenè consecravisset, & omnia sibi imparata in tabernaculo effecisset.* Deinde Aharon] *quotus illa sacerdotio fungendum erat.* 34 Illa nubes] *de qua suprà 13.21. & alibi sæpe.* Implevit] *singulari quadam ratione, & apparabilis symbolo, cum primùm eò descenderet.* 36 In omnibus] *id est, ubicunque essent, hoc signo intelligebant sibi proficiscendum esse.* 38 Nubes] *vide suprà 13.21. & 22.*

TERTIUS LIB. MOSCHIS, SIVE Leviticus.

TERTIUS liber pentateuchi continet memorabilia in populo Dei dicta & facta ab initio anni secundi post exitum ex Aegypto, erecto jam tabernaculo, usque ad principium secundi mensis ejusdem anni: imprimis autem id genus legum quod ad ceremonias pertinet.

CAPUT I.

Lex de voluntario holocausto, ex quibus generibus animalium, & quo ritu sit offerendum.

1 CLAMAVIT autem Moschen: deinde allocutus est Jehova eum e tentorio cõventus, dicendo:

2 Alloquere filios Jisraëlis & edicito eis, quisque cùm offeret e vobis [a] oblationem Jehovæ, ex jumentis, *hoc est* ex bobus aut ex [a] ovibus sive capris offeret tote oblationem vestram.

3 Si holocaustum erit oblatio ejus e bobus, [b] maris integri offerto illam: ad portam tentorii conventus offerto illam, pro voluntate sua coram Jehova.

4 Et [c] nititor manu sua super caput holocausti sui, ut [c] sit acceptum pro ipso ad expiandum ipsum.

5 Ac [c] jugulato [c] subrumum illum *juventum* coram Jehova, cujus offerentes filii Aharonis sacerdotes sanguinem, spargunto sanguinem illum circumquaque super illud altare quod *est* ad portam tentorii conventus.

6 Deinde nudato *pelle* illud holocaustum, & dividito illud in membra sua.

7 Tunc componentes filii Aharonis sacerdotes [c] ignem, struunto ligna super ignem illum.

8 Postea disponunto filii Aharonis sacerdotes membra illa cum capite & adipe, super illa ligna quæ fuerint appositi igni, qui *est* super altare illud.

9 [c] Cùm intestina ejus & crura ejus laverit aqua: sic adolebit sacerdos ea omnia in illo altari, holocaustum, sacrificium igne absumptum, odoris grati Jehovæ.

10 QUÒD si e grege oblationem suam, ex ovibus aut ex capris *offeret* in holocaustum, maris integri offerto eam.

11 Jugulato ó; illam ad latus illius altaris [c] versus Aquilonem [c] coram Jehova: & spargunto filii Aharonis sacerdotes sanguinem ejus super altare illud circumquaque.

12 Divisaque illa in membra sua cum capite ejus & adipe ejus, disponito ea sacerdos super illa ligna quæ fuerint appositi igni qui *est* super illud altare.

13 Cùm intestina cruráque laverit aqua: sic offerens sacerdos ea omnia adolebit in ipso altari, holocaustum est, sacrificium igne absumptum, odoris grati Jehovæ.

14 SI AUTEM ex aliqua volucri holocaustum oblationem suam *offerat* Jehovæ; tum offerto [c] e turturibus, aut e pullis columbæ oblationem suam.

15 Quam admovens sacerdos ad ipsum altare, ungue secabit caput ejus adolebitq; in illo altari, cùm expressus fuerit sanguis ejus ad parietẽ ipsum altaris.

16 Et a mota ingluvie ejus cum [c] cordibus ejus, projecerit eam juxta altare illud [c] orientem versus [c] ad locum cineris:

17 Fideritque ipsam contentibus alis ejus quas non [c] separabit, sic adolebit eam sacerdos in ipso altari super ea ligna quę fuerint appositi igni: holocaustum est, sacrificium igne absumptum, odoris grati Jehovę.

[a] *Hebræa vox unica utramque speciem complectitur, quas evidentiæ causa expressimus.*
[b] Heb. *marẽ integrum per appositionem, ut ver. 10.*
[c] Heb. *filium bovis.*

ANNOTATIO.

1 Inclamavit autem Moschen] *foris manentem, quia præ gloria Dei implente tabernaculum non potuit Mosche ingredi tentorium, Exod. 40.34. inclamavit autem, ut vocem suam e tabernaculo sonantem, & leges ferentem de sacrificiis attentè audiret.* 2 Oblationem] *voluntariam, ut ostendit finis versic. 3.* Ex bobus aut] *inter animalia terrestria hæ tres solæ species sacrificiis aptæ erant.* 4 Nititor] *vide*

vide in Exod. 29. 10. Sit acceptum] *offerenti acceptum feratur a Deo atque imputetur, tanquam legitimum & gratum sacrificium: vide infrà 7. 8.* 5 Jugulato] *videlicet is qui offert, ut in sequentibus sacrificiis omnibus accipiendum: quod oſtenditur infrà 7. 20.* 7 Ignem] *illum videlicet qui cultui demiſſus eſt cùm in eo primùm offerretur, infrà 9. 24. & qui poſteà ex Dei mandato ſemper alendus erat in to altari ad res ſacras, infrà 6. 5. & 6.* 9 Cùm inteſtina] *nam hæc quoq; lota cum reliquo holocauſti partibus erant igne conſumenda: unde holocauſtum & ſacrificium igne abſumptum dicitur Exod. 29. 18. & hîc paſſim.* Verſus aquilonem] *quod etiam de priore ὁλοκαυτώσει intelligendum eſt ſuprà ver. 5.* 11 Coram Jehova] *id eſt, ad portam tentorii conventus, ſuprà ver. 3.* 14 E turturibus] *quæ duæ tantùm ſpecies volucrium aptæ erant communibus ſacrificiis, præter aviculam in oblatione pro leproſo infrà 14.*

16 Sordibus] *viſceribus, quæ tranſmiſſas ab ingluvie ſordes excipiunt: ſynecdoche.* Orientem verſus] *longiſſimè a ſanctò ſanctorum, ad reverentiam majeſtatis Dei.* Ad locum cineris] *in quo ii qui purgabat altare cineres primùm collocabat, ut poſteà efferrentur extra caſtra: quod docetur infrà 4. 12. & 6. 3. & 4.* 17 Separabit] *a reliquo trunco.*

CAPUT II.

Lex de voluntario munere rerum inanimarum crudarum, torre factarum, frixarum, elixatarum, & primitiarum, cum interdicto commiſcendi fermenti aut mellis, & mandato de adhibendo ſale.

1 CUJUSVIS autem animæ, cùm offeret oblationem muneris Jehovæ, e ſimila eſto oblatio, cui ſuperfundito oleum & apponito thus:

2 Sic afferto illud ad filios Aharonis ſacerdotes, & accipito inde plenum pugillum ſuum e ſimila ejus *muneris* & ex oleo ejus cum toto thure ejus: adoletoque ſacerdos ſuffimentum ejus in ipſo altari, munus igne abſumptum odoris grati Jehovæ.

3 Quod autem remanſerit ex iſto munere, eſto Aharonis & filiorum ejus: res ſancta ſanctarum eſt ex igne abſumptis Jehovæ.

4 QUòD ſi offeret oblationem muneris, coctum *aliquid* furno, ſunto e ſimila placentæ azymæ mixtę oleo, aut lagana azyma uncta oleo.

5 QUòD ſi munus ad ſartaginem coctum ſit oblatio tua, e ſimila azyma mixta oleo eſto.

6 Secato illam in fruſta, poſtquam effuderis ſuper eam oleum: munus eſt.

7 SINAUTEM munus [a] cacabi ſit oblatio tua, e ſimila cum oleo conficitor.

8 Tum afferto munus ipſum quod fuerit cõfectum ex iſtis Jehovæ: quo oblato ſacerdoti, admoveto *ſacerdos* illud ad altare:

9 Et tollens ſacerdos de munere iſto [b] ſuffimentum ejus, adoleto in altari illo, igne abſumptum, munus odoris grati Jehovæ.

10 Quod autem remanſerit ex iſto munere, eſto Aharonis & filiorum ejus: res ſancta ſanctarum ex igne abſumptis Jehovæ.

11 [c] NULLUM munus quod offeretis Jehovæ conficitor fermentatum: nam ex nullo fermento, & ex nullo [d] melle adolere poteritis igne abſumendum munus Jehovæ.

12 In oblatione primitiarum offeretis ea *fermentata* Jehovæ: ſed ad hoc altare ne offerunto in odorem gratum.

13 [e] Omnem autem oblationem muneris tui ſale ſalito: [f] neque ceſſare ſinito ſalem fœderis Dei tui a munere tuo, cum omni oblatione tua offerto ſalem.

14 QUòD ſi offeras munus primitiarum Jehovæ, ariſtas recentes toſtas igne, [g] quod contuſum fuerit e ſpicis virentibus, offerto munus primitiarum tuarum.

15 Cui addito oleum, & imponito ei thus: munus eſt.

16 Sic adolebit ſacerdos ſuffimentum ejus ex [h] eo contuſo, & ex oleo ejus cum toto thure ejus: munus igne abſumptum eſt Jehovæ.

[a] Heb. *confuſionem ſpicæ virentis, id eſt, ex ariſtis grana torrefacta & tuſa: metonymia.*

[b] Heb. *contuſione ejus, ut ſuprà ver. 14.*

ANNOTATIO.

1 Muneris] *donum intelligit ex rebus inanimatis ad oblationem aptis: in hoc autem cap. de voluntariis tantùm agitur, in tribus verò primis verſibus de crudo munere.* 7 Cacabi] *profundi vaſis, in quo res coquuntur liquore merſæ.* 8 Ex iſtis] *toſtis, frixis, aut elixatis.* 9 Suffimentum] *partem illam quam pugillo a ſacerdote accipi juſſit, ut Deo igne abſumatur, ſuprà ver. 2.* 11 Nullum munus] *voluntarium: nam in euchariſticis ſacrificiis placentæ fermentatæ adhibebantur, infrà 7. 13. & in primitiarum oblationes duo panes fermentati afferebantur, de quibus infrà 23. 20. & proximè ſequente ver.* Melle] *nam mel quoque fermentandi vim habet, teſte Abben Hiberya.* 13 Omnem autem] *mandatum eſt univerſale: ex quo admonet Chriſtus Marc. 9. 49. ut ad æternam & incorruptam fœderis obſervationem ſanctitatemq; comparemur, oblationum exemplo quæ ſine ſale ingratæ erant.* Neque ceſſare ſin.] *id eſt, in te ipſo ſemper habeto fœdus meum quo velut ſale conditus ſis: oblationes enim hominum alienorum a fœdere, abominationi ſunt mihi. Tranſlata locutio a ſenſibus ad animum.*

CAPUT III.

Lex de ſacrificiis privatorum euchariſticis, ex tribus quadrupedum generibus.

[a] Heb. *euchariſticum q. d. retributorium.*

1 QUòD ſi ſacrificium [a] euchariſticum oblatio ejus *erit*, cùm ex bobus offert ſive marem ſive fœminam, integram offerto eam coram Jehova.

2 Et nitens manu ſua ſuper caput oblationis ſuæ, mactato illam ad portam tentorii conventus: funduntoque filii Aharonis ſacerdotes ſanguinem illius ſuper ipſum altare circumquaque.

3 Poſtea offerto *ſacerdos* de ſacrificio hoc euchariſtico igne abſumendum Jehovæ, adipem illum qui operit inteſtina, & totum illum adipem qui adhæret inteſtinis.

4 Præterea ambos renes ejus, & adipem qui *erit* ſuper illos [b] *pertinentem* uſque ad ilia & reticulum quod *erit* ſuper jecur, cum renibus au-

[b] Heb. *qui uſque ad ilia & ſic deinceps*

ferto illud.

5 Quod adolento filii Aharonis in eo altari, una cum holocausto quod *erit* super illa ligna quæ fuerint imposita igni: igne absumptum est, odoris grati Jehovæ.

6 Quòd si e grege erit oblatio ejus in sacrificium eucharisticum Jehovæ, marem aut fœminam, integram offerto eam.

7 Si ovem offert oblationem suam, tum offerto illam coram Jehova:

8 Et nitens manu sua super caput oblationis suæ, jugulato eam coram tentorio conventus: sparguntoq; filii Aharonis sanguinem ejus super ipsum altare circumquaque.

9 Posteà offerto de sacrificio hoc eucharistico igne absumendum Jehovæ, adipem ejus, caudam ipsam integram, quam ad orthopygium auferet, & adipem illum qui operit intestina, & totum illum adipem qui adhæret intestinis,

10 Præterea ambos renes ejus, & adipem qui *erit* super illos *pertinentem* usq; ad ilia, & reticulum quod *eris* super jecur, cum renibus auferto illud.

11 Quod adoleto sacerdos in eo altari: cibus *est* igne absumptus Jehovæ.

12 SINAUTEM capra erit oblatio ejus, tum offerto illam coram Jehova:

13 Et nitens manu sua super caput ejus, jugulato eam coram tentorio conventus: sparguntoque filii Aharonis sanguinem ejus super ipsum altare circumquaque.

14 Posteà offerto de ea oblatione sua igne absumendum Jehovæ, adipem illū qui operit intestina, & totum adipem qui adhæret intestinis.

15 Præterea ambos renes ejus, & adipem qui *erit* super illos *pertinentem* usq; ad ilia, & reticulum quod *erit* super jecur, cum renibus auferto illud.

16 Quæ adoleto sacerdos in eo altari: cibus igne absumptus in odorem gratum, ' omnis adeps Jehovę *esto*.

17 Statuto perpetuo per generationes vestras ' in omnibus habitationibus vestris, nullū adipem, & nullum sanguinem comeditote.

ANNOTATIO.

16 Omnis adeps] *hoc quoque mandatum generale est, ut in omnibus victimarum generibus adeps nec asferenti nec offerenti cedat, sed Deo sit sacer. Est autem adeps non quodvis pingue, sed musculorum extremitatibus aut membranis hærens, qui frigore concretus durus & fragilis est.* 17 In omnibus] *hoc est, non tantùm animalium mactatorium in publico ad sacrificia, sed etiam in vestris habitationibus ad privatos usus vestros, in universum esus adipis & sanguinis vobis interdico: vide* 1. *Schem.* 14. 33.

CAPUT IIII.

Lex de sacrificiis pro peccatis errore commissis a summo sacerdote, Ecclesia, Principe, & privato e vulgo.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

2 Alloquere filios Jisraëlis, dicendo, [a] quisque cùm peccaverit per errorem præter omnia mandata Dei *peccatis* quæ non sunt facienda, & fecerit præter unum ex illis mandatis:

3 Si sacerdos ille qui ' unctus est peccaverit ' in reatum populi, tum offerto propter peccatum suum quo peccavit, juvencum [b] subrumum integrum Jehovę in ' peccatum.

4 Adductoq; juvenco illo ad portam tentorii conventus coram Jehova, nititor manu sua super caput ipsius juvenci, & jugulato juvencum illum coram Jehova:

5 Deinde accipiens ipse sacerdos unctus de sanguine illius juvenci, inferto eum in tentorium conventus,

6 Et intingens sacerdos ipse digitum suum sanguine illius, aspergito de sanguine illo septem vicibus coram Jehova, ante velum sanctuarii:

7 Ponito quoque sacerdos de sanguine illo super cornu altaris suffitus aromatici coram Jehova, quod *est* in tentorio conventus, totum verò reliquum sanguinem juvenci effundito versus fundamentum altaris holocausti, quod *est* ad portam tentorii conventus:

8 Præterea totum adipem illius juvenci pro peccato auferto ab eo, adipē qui operit intestina, & totum adipem qui adhæret intestinis,

9 Amboq; renes & adipem qui *erit* super illos [c] *pertinentem* usq; ad ilia, & reticulum quod *erit* super jecur cum renibus auferto illud,

10 Sicut aufertur ex bove sacrificii [d] eucharistici: quæ adoleto sacerdos in altari holocausti.

11 Pellem verò juvenci illius & totam carnem ejus cum capite ejus & cum cruribus ejus, intestinaq; ejus, & fimum ejus,

12 Denique totum illum juvencum efferto extra castra ad locum mundum, ad locum [e] ' ubi effunditur cinis, & comburito eum super ligna igne: in loco ubi effunditur cinis comburitor.

13 Quòd si totus cœtus filiorum Jisraëlis erraverint, & abdita sit res ab oculis ipsius Ecclesiæ, fecerintq; aliquid præter ullum præceptorum Jehovæ, eorum quæ non sunt facienda, ita ut rei sint:

14 Cùm innotuerit peccatum quo peccaverint contra *mandatum* illud, tunc offerentes Ecclesia juvencum subrumum in peccatum adducunto eum ante tentorium conventus:

15 Nituntorq; seniores ipsi cœtus manibus suis super caput illius juvenci coram Jehova, & jugulanto juvencum illum coram Jehova:

16 Deinde inferto sacerdos ipse unctus de sanguine illius juvenci in tentorium conventus:

17 Et intingendo sacerdos ipse digitum suum *accipiens* de illo sanguine, aspergito septem vicibus coram Jehova ante velum ipsum:

18 De eodem quoque sanguine ponito super cornua illius altaris quod *est* coram Jehova, quod *est* in tentorio conventus, totum verò reliquum sanguinem effundito versus fundamentum altaris holocausti quod *est* ad portam tentorii conventus:

19 Præterea totum adipem illius auferens ex illo, adoleto in isto altari.

20 Deniq, facito juvenco illo quemadmodū facit juvenco pro peccato suo, sic facito eo: ita expiabit

[a] Heb. *anima.*

[b] Heb. *filium bovis, & sic deinceps.*

[c] Heb. *qui usque ad ilia, ut suprà* 3. 4.

[d] Heb. *eucharistiarum, ut suprà* 3. 1. *& sic deinceps.*

[e] Heb. *effusionis cinerum.*

expiabit eos sacerdos ille & remittetur eis.
21 Efferto verò juvencum illum extra castra, & comburito illum quemadmodum comburit juvencum illum 'priorem: peccatum Ecclesiæ est.
22 Cùm princeps peccaverit, & fecerit aliquid præter ullum mandatorũ Jehovæ Dei sui, eorum quę non sunt facienda, per errorem ita ut reus sit,
23 Et notum factum fuerit peccatum ejus quo peccavit contra illud, tunc adducito oblationẽ suam, hircum caprarum marem integrum:
24 Et nititor manu sua super caput illius hirci, & jugulato illum in loco ubi jugulat *sacerdos* 'holocaustũ ipsum coram Jehova: peccatum est.
25 Deinde accipiens sacerdos ipse de sanguine istius peccati digito suo, ponito super cornua altaris holocausti: reliquum verò sanguinem effundito versus fundamentum altaris holocausti.
26 Præterea totum adipem ejus adoleto in isto altari sicut adipem sacrificii 'eucharistici: ita expiabit eum sacerdos a peccato ejus, & remittetur ei.
f Heb. *anima* 27 Quod si unus f quispiam peccaverit per
g Heb. *de populo terræ.* errorem ex g vulgo, faciendo aliquid præter mandata Jehovæ, eorum quæ non sunt facienda, ita ut sit reus,
28 Cùm notum factum fuerit ei peccatum ejus quo peccavit, tum adducito oblationem suam capram e capris integram fœminam pro peccato suo quo peccavit:
29 Et nititor manu sua super caput istius peccati, & jugulato peccatum istud in loco holocausti.
30 Deinde accipiens sacerdos de sanguine ejus digito suo ponito super cornua altaris holocausti, totum verò sanguinem reliquum effundito versus fundamentum istius altaris.
31 Præterea totum ejus adipem auferens sicut aufertur e sacrificio eucharistico adeps, adoleto eum sacerdos in ipso altari, in odorem gratum Jehovæ: sic expiabit eum sacerdos, & remittetur ei.
32 Sin autem ovem adducet oblationem suam pro peccato, fœminam integram adducito eam:
33 Et nititor manu sua super caput illius peccati, & jugulato illam pro peccato in loco ubi jugulat sacerdos holocaustum ipsum.
34 Deinde accipiens sacerdos de sanguine illi' peccati digito suo ponito super cornua altaris holocausti, totum verò sanguinem reliquum effundito versus fundamentum illius altaris.
35 Præterea totum ejus adipem auferens sicut aufertur adeps ovis e sacrificio eucharistico adoleto 'eos sacerdos in altari illo super 'igne consumpta Jehovæ: ita expiabit eum sacerdos a peccato ejus quo peccavit, & remittetur ei.

ANNOTATIO.

3 Unctus] *id est, summus: nam ù solus poste a ungebatur: vide in Exo.* 40.15. In reatum] *id est, populum inducens in reatum, sive doctrina sive exemplo materiam ei præbens peccandi: similis locutio est* 1. *Chro.* 21. 3. Peccatum] *hostiam pro peccato, sic in sequentibus: metonymia.* 12 Ubi effunditur cinis] *deportatu e loco sacro: nam extra castra ultimam cineratiam esse oportebat a priore distinguendam, cujus meminit supra* 1.16. 21 Priorem] *pro peccato suo, supra ver.* 12. 24 Holocaustum ipsum] *juge, de quo Exod.* 29.38. *sic vocatur* κατ' ἐξοχὴν *passim, ut infra ver.* 33. 26 Eucharistici] *de quo supra* 3.5. *& sequentibus.* 35 Eos] *adipes tam holocausti quàm sacrificii eucharistici.* Igne consumpta] *id est, holocausta quotidiana, & alia adventitia: nam unum altare omnibus istis sacrificiis erat commune quæ in atrio consumebantur.*

Caput V.

Leges de dissimulante blasphemiam proximi, de immundo ex immunditia contactu, de temerè jurante, de eo qui res sacras imminuit per errorem sive facti sive juris, & de eo qui de industria mentitur proximo post illatum damnum.

a Heb. *anima* 1 Item cùm peccaverit a quispiam, & audierit vocem blasphemiæ, cujus ipse 'testis sit, sive viderit sive 'cognoverit, si non 'indicet, utique 'feret iniquitatem ejus.
2 Aut cùm quispiam tetigerit rem ullam immundam, aut cadaver feræ immundæ aut cadaver jumenti immundi aut cadaver reptilis immundi: 'etsi abditum fuit ab eo, ipse tamen immundus est & reus.
3 Aut cùm tetigerit immunditiam hominis, 'secundum omnem immunditiam ejus qua fit immundus, sive abditum fuerit ab eo sive ipse noverit, reus tamen est.
4 Aut cùm quispiam juraverit 'effutiendo labiis suis se malè aut benefacturum, secundum omnia quæ effutire solet homo juramento, & 'abditum fuerit ab eo, deinde cognoverit se reum esse unius ex istis:
5 Tum esto, quia reus est unius ex istis, ut id 'confiteatur in quo peccavit:
6 Itaque adducito 'reatũ suum Jehovæ propter peccatum suum quo peccavit, fœminam e
b Heb. *sufficientiam parvæ pecudis: sic ver.* 11. grege ovem aut capram e capris in reatum: ita expiabit eum sacerdos a peccato suo.
7 Quòd si non adipiscatur manus ejus b quod satis erit pro parva pecude *comparanda*, tunc adferto reatum suum quo peccavit, duos turtures aut duos pullos columbæ Jehovæ, unum in peccatum, & alterum in holocaustum.
8 Quibus allatis ad sacerdotem, offerto eum qui *est* in peccatum prius, & ungue fecato caput ejus e-regione cervicis ejus ita ut non 'separet.
9 Et aspergito de sanguine illius peccati super parietem altaris, quod verò remanserit de illo sanguine exprimitor versus fundamentum illius altaris, peccatum est.
10 Ex altero autem conficito holocaustum 'pro more: ita expiabit eum sacerdos a peccato ejus quo peccavit, & remittetur ei.
11 Quòd si non assequatur manus ejus duos turtures aut duos pullos columbæ, tunc adferto oblationem suam qui peccavit, 'decimam Ephæ similæ in peccatum: 'ne addito ei oleum, neque imponito ei thus, quia peccatum est.
12 Qua allata ad sacerdotem, accipito ex ea sacerdos plenum pugillum suum *in* suffimentum ejus, & adoleto in ipso altari super igne absumpta Jehovæ: peccatum est.
13 Ita expiabit eum sacerdos a peccato suo

quo peccavit de aliquo ex istis, & remittetur ei: esto autem *reliquum* sacerdotis, 'sicut muneris *reliquum*.

14 PRÆTEREA allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

15 Cum quispiam fefellerit falsitate aliqua & peccaverit per errorem *minuens* e rebus sacris Jehovæ, tunc afferto reatum suum Jehovæ arietem integrum e grege, 'cum æstimatione tua, *id est*, e siclis argenteis prout est siclus sacer, pro reatu.

e Heb. *argento siclorum*: *hypallage.*

16 Sic quod peccavit *minuens* e re sacra rependito, & quintam partem ejus superaddito ei & dato illud sacerdoti: ita sacerdos expiabit eum per arietem illum reatus, & remittetur ei.

17 QUOD si quispiam quando peccavit, 'ita fecit præter ullum mandatorum Jehovæ eorum quæ non sunt facienda, ut nesciret *faciendum non esse* & reus fieret, nihilominus feret iniquitatem suam.

18 Quapropter adducito arietem integrum ex ovili cum æstimatione tua pro reatu ad sacerdotem: ita expiabit eum sacerdos ab errore suo quo erravit cum ipsa nesciret, & remittetur ei.

d Heb. *reum faciendo, reum se fecit.*

19 Reatus est, d omnino reum se fecit Jehovæ.

20 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

21 Cùm quispiam peccaverit & fefellerit falsitate' contra Jehovam, mentitus contra proximum suum de depósito aut de e societate aut de rapto, aut *de dolo quo* fraudavit proximum suum:

e Heb. *compositionem. nus, videlicet cujus societatem cum altero inierunt Synecdoche, dexteras jungendi ritus pro consociatione, ut Gal. 2. 9. quàquam potest latiùs accipi pro omni negotiorum gestione, procuratione, & aliis bonæ fidei administrationibus, ubi quis manum apponit adrè proximi.*

22 Sive inventa re illa mentitus erit de illa, aut juraverit de mendacio, de aliqua re ex omnibus quas facere potest homo peccando in eis:

23 Tum esto quia peccavit & reus est, ut restituat' rapinam ipsam quam rapuit aut ipsam f rem dolo interversam, aut depositum ipsum quod apud se depositum fuerat, aut ipsam rem amissam quam invenit:

f Heb. *fraudi qua fraudavit.*

24 Aut de quocunque juraverit mendaciter, 'rependito illud g quanti fuerit & quintam ejus superaddito ei: ei cujus est dato illud' quo die h reus peractus est:

g Heb. *secùm caput suum, id est, summam vel rem.*

h Heb. *reatu sui.*

25 Deinde reatum suum afferto Jehovæ, arietem integrum ex ovili cum æstimatione tua, in reatum ad sacerdotem.

26 Ita expiabit eum sacerdos coram Jehova, & remittetur ei, pro aliquo ex omnibus quæ fecerit, i reatum obeundo in eo.

i Heb. *in reatu in eo.*

ANNOTATIO.

1 Testis] *Plerique omnes de eo legem hanc accipiunt, qui testimonium a se in judicio sub religione jurijurandi petitum ex veritate non præstat: sed quia adjunctæ leges omnes de peccante per ignorantiam & de privatis peccatis loquuntur, communique omnibus imperatur oblatio, potius de eo hîc videtur agi, qui non corrigit proximum blasphemantem, sed de industria vel imprudentia peccatum ejus dissimulat. est itaque hîc lex de correctione proximi, ut infrà 19. 17.* Cognoverit] *auditione.* Indicet] *ei qui peccavit, fraternè eum admonendo.* Feret iniq.] *id est, illius peccati reus erit.* 2 Etsi abditum] *id est, etiam ignorans contactu horum polluitur.* 3 Secundum omnem imm.] *cujus genera explicantur infrà 12. 12. 13. 15. & 17. capitibus.* 4 Effutiendo] *temerè proferendo ac perturbato animo: quale fuit juramentum Davidis contra Nabalem 1. Schema. 25. 22.* Abditum] *ex animi perturbatione.* 5 Confiteatur] *coram Domino in loco sacro.* 6 Reatum] *oblationem pro reatu, ut ver. 7. & 15. nam reatum nomina cum symbolis earum communi antiquitate metonymicè. sic etiam peccatum ver. 7. & suprà 4. 3.* 8 Separet] *caput a reliquo corpore, ut suprà 1. 17.* 10 Pro more] *de quo suprà 1. 14.* 11 Decimam Ephæ] *Hinometem: vide Exod. 16. 37.* Ne addito ei] *oblatio enim pro peccato condimento & odoramento, id est, oleo & thure carebat.* 13 Sicut muneris] *de quo suprà 2. 3.* 15 Cum æstimatione tua] *id est, cum tanta pecunia quanti tu sacerdos æstimaveris damnum sacris ab eo illatum, ut explicatur ver. 16. 18. & 25. vide plura de hac lege infrà 22. 14.* 17 Ita fecit] *id est, non minuit quidem ut in superiore lege, sed in rem sacram alia ratione peccavit.* 21 Contra Jehovam] *nam etiam contra proximum prolatum, contra Jehovam est: sic exaggeratur peccatum mendacii.* 23 Rapinam ipsam] *si extabit.* 24 Rependito illud] *si illud ipsum non potest redhiberi, quia non extat, aut deterius factum est.* Quo die reus] *id est, restitutionem ne differto, sed eodem tempore quo reconciliabitur Deo, proximo satisfacito. sic Matth. 5. 23.*

CAPUT VI.

Ritus superiorum sacrificiorum fusius explicatur, holocausti, muneris omnium communis, muneris sacerdotum cùm instituntur, sacrificii pro peccato & pro reatu.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen dicendo,

2 Præcipe Aharoni & filiis ejus dicendo, hæc *esto* lex 'ipsius holocausti: 'ipsum *est* quod ascendit in adustionem *quæ sit* in altari ipso tota nocte usq; mane, quia ignis ipse altaris a alendus est in eo.

a Heb. *fiet ut uratur.*

3 Iudutus ergo sacerdos 'vestimento suo lineo, & femoralibus lineis superindutis carni suæ, tollito cinerem ubi consumpserit ignis holocaustum in isto altari, & ponito illum' secus ipsum altare:

4 Deinde nudato se vestibus 'suis & induito vestibus aliis, ac deferto cinerem ipsum extra castra' in locum mundum.

5 Ignis autem qui 'est super altare alitor in eo, ne extinguitor, sed facito sacerdos ut ardeant ligna super illum b quolibet mane: & disponito super illum unumquodq; holocaustum, & adoleto super eum adipes eucharisticorum.

b Heb. *mane mane.*

6 Ignis jugiter alitor in eo altari, ne extinguitor.

7 HÆC autem *esto* lex 'ipsius muneris: offerto illud *aliquis* filiorum Aharonis coram Jehova ante idem altare:

8 Et tollens ex eo pugillo suo, de simila illius muneris & de oleo ejus totumq; thus illud quod *est* in eo munere, adoleto in altari, odor gratus *est* suffimentum ejus Jehovæ.

9 Quod autem remanserit ex eo, comedent Aharon

Aharon & filii ejus : azymis *facta* comeditor in loco sancto, in atrio tentorii conventus comedunto illud.

10 Ne coquitor fermentatum, dedi illud *ut sit* pars eorum ex meis igne absumptis : res sancta sanctarum est sicut [a]peccatū & sicut reatus ipse.

11 Omnis mas ex filiis Aharonis comedet illud, statuto perpetuo per generationes vestras de igne absumptis Jehovæ : quicquid tetigerit ea, [a]sacrum esto.

12 ITEM allocutus est Jehova Moschen dicendo,

13 Hæc *esto* oblatio Aharonis & filiorum ejus, quam offerent Jehovæ [a] semper quo tempore [c] consecrabitur eorum aliquis, [a] decima Ephę similæ munus, dimidium ejus mane & dimidium ejus vespere.

14 In sartagine cum oleo parator, [a] bullatum afferto illud, [d] cocta muneris frusta, offerto odorem gratum Jehovæ.

15 Similiter sacerdos ille e filiis ejus qui unctus fuerit pro eo facito idem, statuto perpetuo, Jehovæ prorsus adoletor.

16 Sic prorsus esto omne munus sacerdotis, ne comeditor.

17 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

18 Alloquere Aharonem & filios ejus dicendo, hæc *esto* lex peccati: in loco [a] ubi jugulari solet holocaustum jugulator peccatum coram Jehova, in atrio tentorii conventus.

19 Sacerdos ille qui [c] offert peccatum illud [a] comedet ipsum: in loco sacro comeditor, in atrio tentorii conventus.

20 Quicquid tetigerit carnem illius, [a] sanctum esto: & cùm quis asperserit de sanguine illius super ullum vestimentum, illud vestimentum super quod asperserit lavato [a] in loco sancto.

21 Et vas testaceum in quo coctum fuerit frāgitor : quòd si in vase æneo coctum fuerit, tum defricator & immergitor in aquam.

22 Omnis mas in sacerdotibus comedere poterit illud: res sancta sanctarum est.

23 Sed omne peccatum [a] de cujus sanguine aliquid illatum fuerit in tentorium conventus ad expiandum in sancto, ne comeditor, igne comburitor.

24 ITEM hæc *esto* lex ipsius [a] reatus, res sancta sanctarum est.

25 In loco in quo jugulare solent holocaustū ipsum, jugulanto reatum: sanguinem autem ejus spargito super altare circumquaque.

26 Totum verò adipem ejus offerto ex eo, caudam & adipem illum qui operit intestina:

27 Ambos que renes & adipem qui *eris* super illos *pertinentem* usque ad ilia, & reticulum quod *eris* super jecur cum renibus auferto illud.

28 Et adoleto illa sacerdos in ipso altari, igne absumendum Jehovæ, reatus est.

29 Omnis mas e sacerdotibus comedere potest illum: in loco sacro comeditor, res sancta sanctarum est.

30 Prorsus sicut peccato sic reatui lex eadem esto utrisque : sacerdotis ipsius qui eo expiationem fecerit, esto.

31 Sacerdotis autem qui offert holocaustum alicujus, pellis holocausti quod obtulerit illius sacerdotis esto.

32 Item omne munus quod coquitur in furno, & quicquid paratur in cacabo aut in sartagine, sacerdotis qui offert illud illius esto,

33 Similiter omne [a] munus mixtum oleo vel aridum: omnium filiorum Aharonis hoc jus esto, [f] [a] unius sicut alterius.

[a] Heb. *ungetur, proprium sacerdotu sūmi, suprà* 4.3 *sed alius tributur pro eorum consecratione & initiatione ad sacra: synecdoche.*

[d] Heb. *coctura muneru frustorum : sensus est, massa illa prius in frusta dividitor, deinde coquitor.*

[a] Heb. *facit.*

[f] Heb. *viri sicut fratris sui.*

ANNOTATIO.

1 Item al.] *Plerique hoc caput incipientes a vers.* 20. *superioris cap. non viderunt ibi de privato quoque peccato agi, hic verò præcepta generalia de sacrificiorum ritu: quamobrem nos cùm veteres Hebræos, tum argumentum secuti aliter distinximus.* 2 Ipsius holoc.] *sive jugu Exod.* 29. 38. *sive privati ac voluntarii suprà* 1. *sive lege imperati.* Ipsum est] *id est, totum consumitur igne, unde nomen habet, cujus etymon ostendit Mosche.* 3 Vestimento] *tunica, de qua Exod.* 28. 39. & 40. Secus altare] *orientem versus, suprà* 1.16. 4 Suis] *immisterialibus, de quibus ver.* 3. In locum mun.] *de quo suprà* 4.12. 7 Ipsius muneris] *de quo suprà* 2. 10 Peccatum & reatus] *sacrificium pro peccato & reatu, ut infrà passim: vide suprà* 5.6. 11 Sacrum esto] *ne ad alios usus adhibetur, sed aut frangitor aut antè lavator, infrà ver.* 20. & 21. 13 Semper quo temp.] *id est, quotiescunque illorum aliquis sacerdotalis munere initiabitur, sive summus qui ungendus est, sive alii consecrandi.* Decima Ephæ] *vide Exod.* 16. 37. 14 Bullatum] *ita coctum ut in bullas tumeret.* 18 Ubi jugulari] *suprà* 1.3. & 5. 19 Comedet ipsum] *quod licebit comedere, nam quædam comedere nefas erat infrà* 23. 20 Sanctum esto] *ut suprà in ver.* 11. In loco sancto] *ubi immunditiam contraxit: nam hoc ad sacerdotes ministrantes pertinet.* 23 De cujus sang.] *hujusmodi sunt sacrificia pro errore summi Sacerdotis & Ecclesiæ, de quibus suprà* 4. & *anniversaria deis expiationum, infrà* 16. 24 Reatus] *de quo suprà* 5 *toto cap.* 33 Munus] *de quo suprà* 2. Unius sicut al.] *id est, omnium ex æquo.*

CAPUT VII.

Lex de eucharistico sacrificio trium generum, gratulatorio, votivo, & voluntario, de adipe & sanguine omni vitando, & de jure sacerdotum in omnes res quæ offerebantur.

1 ITEM hæc *esto* lex sacrificii eucharistici, quod quis offeret Jehovæ.

2 Si pro gratiarum actione offeret ipsum, tunc offerto cum ipso sacrificio gratiarum actionis placentas azymas mistas oleo, & lagana azyma uncta oleo : *sunto* autem placentæ illæ mistæ oleo, e simila bullatæ.

3 Præter placentas [a] panem fermentatum offerto in oblationem suam, cum sacrificio gratiarum actionis, eucharistico suo.

4 Et offerto ex ea panem *unum* ex tota oblatione Jehovæ in elationem : ejus sacerdotis qui sparget sanguinem eucharisticorum, esto.

5 Caro autem sacrificii gratiarum actionis, eucharistici ejus, die oblationis ejus comeditor, nemo relinquito ex illa quicquam usque mane.

6 Si verò votivum aut voluntarium erit sacrificium oblationis ejus, quo die offeret sacrificium suum, comeditor: & postero die simi-

liter quod remanſerit ex eo comeditor.
7 Quod autem *duntiu* remanebit e carne illius ſacrificii, ipſo die tertio igne comburitor:
[a] Heb. *comedendo comed.*
8 Nam ſi [a] quicquam comedetur de carne ſacrificii eucharíſtici ejus die tertio, non erit acceptum, ei qui obtulit illud, 'non reputabitur, 'res abominabilis eſto: quamobrem [b] is qui comederit ex ea, iniquitatem ſuam feret.
[b] Heb. *anima quæ com.*
9 Et horum caro quæ tetigerit ullam rem immundam ne comeditor, igne comburitor: quod autem ad carnem reliquam, 'quiſquis mundus
[c] Heb *carnē: antecedens pro relativo.* eſt comedere poterit [c] illam.
10 [d] Quiſquis autem comederit carnem e ſacrificio eucharíſtico 'quod *eſt* Jehovæ, 'cum immunditia ſua in ſe, utiq; 'excindetur [e] homo ille e populis ſuis.
[d] Heb. *anima quæ.*
[e] Heb. *anima illa: ſic deinceps.*
11 Cùm quis tetigerit ullam rem 'immundam, ſive [f] immundum hominem, ſive jumentum immundum, ſive quicquid *eſt* abominatio immunda, deinde comederit de carne ſacrificii eucharíſtici quod *eſt* Jehovæ: utique excindetur homo ille e populis ſuis.
[f] Heb. *immūditiam hominū, Hypallage.*
12 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:
13 Alloquere filios Iſraëlis dicendo: nullum adipem 'bovis aut ovis aut capræ comeditote.
14 Adeps quidem cadaveris & adeps 'diſcerpti adhiberi poterit ad omne opus: ſed omnino ne comeditote eum.
15 Nam quiſquis comederit adipem ex iis jumentis e quibus offert homo igne abſumendum, utiq; excindetur homo ille qui comederit e populis ſuis.
16 Similiter nullum ſanguinem comedite in ullis habitationibus veſtris, ullius volucris aut ullius beſtiæ.
17 Quiſquis comederit ullum ſanguinem, utique excindetur homo ille e populis ſuis.
18 PRÆTEREA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo,
19 Alloquere filios Iſraëlis dicendo: qui offert ſacrificium ſuum eucharíſticum Jehovæ, 'afferto oblationem ſuam Jehovæ 'de ſacrificio ſuo eucharíſtico.
20 Manus ejus adferunto igne abſumenda Jehovæ: ipſum adipem impoſitum pectori adferto, & pectus ad agitandum ipſum agitatione coram Jehova.
21 Tum adoleto ſacerdos adipem illum in ipſo altari, pectus verò ipſum eſto Aharonis & filiorum ejus.
22 Armum etiam dextrum date in elationem ſacerdoti, ex veſtris ſacrificiis eucharíſticis.
23 Illius e filiis Aharonis qui obtulerit ſanguinem & adipem illum eucharíſticorum, eſto armus ipſe dexter in partem.
24 Nam pectus ipſum agitationis armumque elationis excepi a filiis Iſraëlis e ſacrificiis eucharíſticis eorum: & dedi ea Aharoni ſacerdoti & filiis ejus ſtatuto perpetuo, a filiis Iſraëlis *accipienda in partem.*
25 Hæc *eſt pars* 'unctionis Aharonis & unctionis filiorum ejus ex igne abſumendis Jehovæ, ex qua 'die juſſit eos accedere ad ſacerdotio fungendum Jehovæ:
26 Quam præcepit Jehova [g] dari eis, ex quo die 'unxit eos, a filiis Iſraëlis, ſtatuto perpetuo per generationes eorum.
[g] Heb. *ad dandum eis.*
27 'Hæc *eſt* lex de holocauſto ipſo, de munere, & de peccato, de reatu, item de conſecrationibus, ac de ſacrificio eucharíſtico:
28 Quam præcepit Jehova Moſchi in monte Sinai, quo die præcepit ipſe *Jehova* filiis Iſraëlis ut offerant ſacrificia ſua ipſi in deſerto Sinai.

ANNOTATIO.

1 Item] *Hebræos ſecuti ita diſtinximus: nam leges de reatu & de peccato cohærent oſtendit verſu 25.* 3 Panem ferm.] *vide ſuprà in 2.11.* 8 Non reputabitur] *tanquam ſacrificium eucharíſticum legitimè oblatum.* Res abominabilis] *vox Hebræa propriè ſignificat carnem quæ vetuſtate ſit deterior in odorem vel ſpeciem.* 9 Quiſquis mundus] *e ſacerdotibus, de quorum munditia & impuritate infrà 21. & 22.* 10 Quod eſt Jehovæ] *quod ex ſuperioribus cauſis ingratum non eſt, ſed acceptum Deo.* Cum immunditia ſua] *præſuſquàm ab ea ſit purgatus, ut imperatur infrà 21. & 22.* Excindetur] *vide in Gen. 17. 14.* 11 Immundam] *de quo infrà a cap. 11. ad 15. & cap. 17.* 13 Bovis aut ovis] *eorum jumentorum quæ ſacrificiis apta ſunt: nam aliorum quæ comedere fas erat, de quibus infrà 11. & Deuter. 14. adipe non interdicebatur.* 14 Diſcerpti] *etiam e jumentorum genere apto ſacrificiis.* 19 Afferto] *ipſe, non per alium afferendum curato, quod declarat verſequens.* De ſacrificio] *eas partes quæ vel Deo adolendæ erant, vel ſacerdotibus ceſſuræ.* 25 Unctionis Ahar.] *id eſt, ſacerdotii unctí: hypallage.* Die] *a tempore ſeptidui illius, quo ſacerdotes uncti & conſecrati fuerint.* 26 Unxit eos] *Moſche, vel Deus per Moſchen.* 27 Hæc eſt lex] *Epilogus omnium ſuperiorum a principio libri.*

CAPUT VIII.

Conſecratio rerum & perſonarum ad Dei cultum pertinentium, prout mandatum fuerat Exod. 29. & 30.

1 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo,
2 'Accipe Aharonem & filios ejus cum eo, veſteſq; illas, & oleum ipſum unctionis, juvencum quoque ipſum peccati, ac duos arietes, caniſtrumq; illum azimorum:
3 Et totum hunc cœtum convoca, ad portam tentorii conventus.
4 Quæ fecit Moſche ſicut præceperat Jehova ei, & congregatus eſt cœtus ipſe ad portam tentorii conventus.
5 Tum dixit Moſche ad cœtum, 'hæc *eſt* res illa, quam præcepit Jehova facere.
6 Jubens ergo Moſche accedere Aharonem & filios ejus, lavit eos aqua.
7 Deinde imponens ei tunicam accinxit eum baltheo, inductoque ei pallio impoſuit amiculum: & accingens illud cingula amiculi, cùm amiciret illum eo,
8 Appoſuit ei pectorale ſacrum, indiditque pectorali ſacro Urim & Tummim:
9 Poſtea impoſita cidari capiti ejus, impoſuit cidari e regione faciei ejus bracteam auream, coronamentum ſacrum, ſicut præceperat Jehova

Jehova Moschi.
10 Cumq; accipiens Mosche oleum unctionis unxisset tabernaculum ipsum & quicquid in eo erat, ut sanctificaret illa,
11 Et aspergens eo altare ipsum septem vicibus unxisset ipsum altare & omnia instrumenta ejus & labrum & scapum ejus, ad sanctificandum ea:
12 Effundens de illo oleo unctionis super caput Aharonis, unxit eum ad sanctificandũ eum.
13 Similiter jussit Mosche accedere filios Aharonis, & induens eos tunicis cinxit eos baltheo, alligavitq; eis tiaras, sicut præceperat Jehova Moschi.
14 Deinde admovit juvencum illum peccati, nitente Aharone & filiis ejus manibus suis super caput illius juvenci peccati:
15 Quem cùm jugulasset, acceptum Mosche sanguinem illius posuit super cornua altaris circumquaque digito suo, & expiavit altare: reliquum verò sanguinem effudit versus fundamentum altaris, ad expiandum in eo:
16 Postea accipiens totum illum adipem qui *est* super intestina, & reticulum jecoris, amboſq; renes & adipem eorum, adolevit Mosche in ipso altari:
17 Reliquum verò juvencum, id est, pellem ejus & carnem ejus & fimum ejus combussit igne extra castra, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.
18 Deinde admovit arietem holocausti, nitentibus Aharone & filiis ejus manibus suis super caput illius arietis:
19 Quem cùm jugulasset, sparsit Mosche sanguinem ejus super altare circumquaque:
20 Et divisó ariete in membra sua, adolevit Mosche caput & membra & adipem,
21 Postquam intestina & crura ejus lavisset aqua: sic adolevit Mosche totum arietem hunc in eo altari, holocaustum fuit in odorem gratum, igne absumptum Jehovæ, quemadmodum præcepit Jehova Moschi.
22 Deinde admovit arietem illorum alterum, arietem consecrationum, nitentibus Aharone & filiis ejus manibus suis super caput illius arietis:
23 Quem cùm jugulasset, accipiens Mosche de sanguine ejus imposuit [a] infimæ auriculæ Aharonis dexteræ, & pollici manus ejus dexteræ & pollici pedis ejus dexteri:
24 Similiter jubens accedere filios Aharonis imposuit Mosche de illo sanguine infimæ auriculæ eorum dexteræ, & pollici manus eorum dexteræ ac pollici pedis eorum dexteri, deinde sparsit Mosche reliquum sanguinem super illud altare circumquaque:
25 Cumq; accepisset illius adipem & caudam totumq; adipem qui *erat* super intestina & reticulum jecoris amboſq; renes & adipem eorum, armúmque dexterum,
26 De canistro verò illo azymorum quod *erat* coram Jehova, accepisset placentam unam azymam & placentam panis cum oleo unam & laganum unum, appositit adipibus illis armoque dextero:
27 Et imponens hæc omnia manibus Aharonis & manibus filiorum ejus, agitavit illa agitatione coram Jehova:
28 Postea accepta Mosche illa e manibus eorum adolevit in illo altari super ipsum holocaustum: consecrationes fuerunt in odorem gratum, igne absumpta fuerunt Jehovæ.
29 Accepit autem Mosche pectus illius quod agitavit agitatione coram Jehova: ex illo ariete consecrationum Moschi cessit in partem, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.
30 Tunc accipiens Mosche de illo oleo unctionis & de sanguine isto qui *erat* super altare, asperst Aharonem vestes ejus & filios ejus & vestes filiorum ejus cum eo: sic sanctificavit Aharonem & vestes ejus, filiosq; ejus & vestes filiorum ejus cum eo.
31 Postea edixit Mosche Aharoni & filiis ejus, coquite istam carnem ad portam tentorii conventus, & ibi comedite eam panemq; istum qui *est* in canistro consecrationum: quemadmodum præcepi dicendo, Aharon & filii ejus comedunto illud:
32 Quòd autem reliquum fiet de ista carne aut de isto pane igne combusite.
33 Sed extra portam tentorii conventus ne exite septem diebus usque ad diem complementi, diebus consecrationum vestrarum: nam septem diebus [b] consecrabit Jehova ministerium vestrum.
34 Sicut facit die hoc, præceperat Jehova facere ad expiandum vos.
35 Quapropter ad portam tentorii conventus manete interdiu & noctu septem diebus, & observate observationem Jehovæ ut non moriamini: sic enim jussus sum.
36 Quod fecit Aharon & filii ejus, secundum omnia verba quæ præceperat Jehova [c] per Moschen.

[a] Heb. *molli auricula.*
[b] Heb. *implebit Jehova manus vestras.*
[c] Heb. *per manum Moschi, id est, ministerium: metonymia.*

ANNOTATIO.

2 Accipe] *id est, jube tecum ad portam tentorii convenire illos accedere, & alia afferri & adduci ad te.* 5 Hæc est res] *quam mox facturus sum, & vos spectaturi.* 31 Illud] *reliquum carnis & panum ex canistro.* 32 Reliquum fiet] *usque in posterum mane.* 34 Facit] *exequitur per me.* 35 Observationem] *id est, legem hanc quam a vobis observari jubeo, mortem denuncians si transgrediamini.*

CAPUT IX.

Aharon primo die a consecratione filiis populoque præsente, primùm pro se, deinde pro toto populo sacrificia & munera offert: quibus igne e cælo absumptis, ministerium sacerdotum populo divinitus comprobatur.

1 FUIT autem die octavo, quo convocavit Mosche Aharonem & filios ejus, ac seniores Israëlis:
2 Ut ediceret Aharoni, accipe tibi vitulum [a] subrumum in peccatum, & arietem in holocaustum integros, & offer coram Jehova:
3 Filios verò Israëlis alloquitor dicendo, accipite hircum caprarum in peccatum, vitulumq; & agnum [b] annicules integros in holocaustum.
4 Et bovem & arietẽ in eucharistica ad sacrificandum coram Jehova, munusque mixtum oleo: nam hodie Jehova appariturus est vobis.
5 Accipientes ergo quæ præceperat Mosche

[a] Heb. *filium bovis.*
[b] Heb. *filios anni.*

che *adduxerunt* ante tentorium conventus, & accedentes totus cœtus ſteterunt ᵉ coram Jehova.

6 Tum dixit Moſche, hanc rem quam præcepit Jehova facitote, & apparebit vobis gloria Jehovæ.

7 Edixitq; Moſche Aharoni, accede ad hoc altare, primum para peccatum tuum & holocauſtum tuum expiationem facturus pro te & pro populo hoc: deinde para oblationem ipſius populi & expiationem fac pro eis, quemadmodum præcepit Jehova.

8 Accedens itaque Aharon ad altare, jugulavit illum vitulum qui *erat* pro ſe.

9 Et admoventibus filiis Aharonis ſanguinem illius ad eum, intingens digitum ſuum in illo ſanguine poſuit ſuper cornua illius altaris, reliquum verò ſanguinem effudit verſus fundamentum altaris.

ᶜ Heb. *e jecore.*

10 Adipem autem & renes & reticulum ᶜ jecoris in peccato ipſo adolevit in eo altari, quèadmodum præceperat Jehova Moſchi:

11 ᵈ Carnem verò & pellem ejus, combuſſit igne extracaſtra.

12 Deinde jugulavit ſuum holocauſtum, cui porrigentibus filiis Aharonis ſanguinem illius, ſparſit eum in illo altari circumquaque:

13 Similiter holocauſtum porrigentibus ei per membra illius & caput illius, quæ adoleret in ipſo altari,

14 Poſtquam lavit inteſtina & crura illius, adolevit ea cum reliquo holocauſto in illo altari.

15 Poſtea obtulit oblationem populi: primùm accepit hircum peccati qui *erat* pro populo, quo jugulato paravit eum pro peccato, ritu ſuiᵉ prioris:

16 Deinde obtulit hŏlocauſtum ipſum, & paravit illud ᵉ pro ritu:

17 Obtulit quoque ᵉ munus illius, & implens manum ſuam illo, adolevit in eo altari: ᵉ præter holocauſtum matutinum.

18 Cumq; jugulaſſet *quiſpiam* bovem & arietẽ in ſacrificium euchariſticum quod *erat* pro populo: porrigentibus ei filiis Aharonis ſanguinem illorum, ſparſit eum in ipſo altari circumquaque:

19 *Porrigentes* deinde adipes ex illo bove, & ex illo ariete caudam & *adipem* operientem *inteſtina* & renes & reticulum jecoris,

20 Impoſuerunt illos adipes ad ipſa pectora: & adolevit adipes in ipſo altari,

21 Pectora verò ipſa & armum illorum dexterum agitavit Aharon agitatione coram Jehova: quemadmodum præceperat Moſche.

22 Tum attollens Aharon manus ſuas verſus populum ᵉ benedixit eis, ac deſcendit parato illo peccato, holocauſtoq; & euchariſtico.

23 Poſtea venit Moſche cum Aharone in tentorium conventus, cumq; egrederentur ᵉ benedicturi populo, apparuit gloria Jehovæ toti populo.

24 Exiens enim ignis a conſpectu Jehovæ, cõſumpſit in illo altari holocauſtũ ipſum & adipes: quod cùm videret totus populus, acclamãtes proceciderunt ſuper faciem ſuam.

ANNOTATIO.

1 Die octavo] *proximè ſequente ſeptiduum conſecrationis.* 4 Munuſq;] *eſſimila, ut ſuprà* 2. 5 Coram Jehova] *in atrio tabernaculi.* 7 Pro populo] *id eſt, hac ratione fias idoneus ad faciendum pro illo expiationem.* 11 Carnem verò & pel.] *denique totum juvencum reliquum pro ritu ſuo ſacrificii ſuprà* 4. 11. *ſynecdoche.* 15 Prioris] *de quo ſuprà ver.* 2. & 8. 16 Pro ritu] *holocauſti ſuprà* 1. 17 Munus illius] *omni holocauſto conjunctum ex lege, ſuprà* 6. & 7. Præter holocauſtum] *juge cum munere ſuo, ſynecdochicè: nam hoc nulla ex cauſa intermittebatur, ſed reliqua præcedebat, Exod.* 29. 38. 22 Benedixit eis] *ex formula præſcripta Num.* 6. 23 In tentorium] *ut ibi Aharonem de reliquo miniſterio exercendo inſtitueret.* Benedicturi] *benedictione enunciata dimiſſuri eum peractu ſacro.*

CAPUT X.

Filii Aharonis ſeniores duo munus ſuum tranſgreſſi, divinitus morte plectuntur: quorum luctu interdicto, occaſione neglecti ab aliis officii præcipitur ut a vino & inebriante potu abſtineant: lex fertur de eſu ſacrorum, & Aharonis excuſatio Moſchi approbatur.

1 ᵉ Sed accipientes filii Aharonis Nadab & Abihu quiſque thuribulum ſuum, indito eis igni impoſuerunt ſuffitum, obtuleruntque coram Jehova ignem alienum, ᵉ quod non præceperat eis.

2 Quapropter exiens ignis ᵉ a conſpectu Jehovæ ᵃ exanimavit eos, ita mortui ſunt coram Jehova.

ᵃ Heb. *devoravit eos: ſed hoc ad vitæ tantùm ademptionem refertur, nam corpora & veſtes integra manſerunt, infrà ver.* 4. *& 5. ſynecdoche.*

3 Tum dixit Moſche Aharoni, illud *eſt* ᵉ quod locutus erat Jehova dicendo, ᵉ in propinquis meis ſanctificabor, & ante conſpectum totius populi glorificabor: ſed ᵉ conticuit Aharon.

4 Et vocans Moſche Miſchaëlem & Eltzaphanem filios ᵉ Hhurzielis patrui Aharonis, edixit eis, accedite, ſublatos deportate fratres veſtros a conſpectu ſanctuarii extra caſtra.

5 Qui acceſſerunt, ſublatos que tunicis eorũ deportaverunt eos extra caſtra, ſicut edixerat Moſche.

6 Edixit verò Moſche Aharoni, & Elhhazari, & Ithamari filiis ejus, capita veſtra ᵉ ne nudate, neque veſtimenta veſtra diſcindite, ut non moriamini & contra totum hunc cœtum efferveſcat: ſed fratres veſtri, tota familia Iſraëlis deflebunt hoc incendium quod incendit Jehova.

7 ᵉ Neque a porta tentorii conventus exite ne moriamini, ᵉ nam oleum unctionis Jehovæ ſuper vos *eſt*: qui fecerunt ſecundùm verbum Moſchis.

8 Et allocutus eſt Jehova Aharonem, dicendo,

9 Vinum aut potum inebriantem ne bibito tu aut filii tui tecum, quando ingreſſuri eſtis tẽtorium conventus, ut non moriamini, ſtatuto perpetuo per generationes veſtras:

10 ᵉ Cùm ad diſcernendum inter ſacrum & inter profanum: atque inter mundum & inter immundum,

11 Tum ad docendũ filios Iſraëlis omnia illa ſtatuta, quæ edixerit Jehova eis ᵇ per Moſchen.

ᵇ Heb. *per manũ Moſchi.*

12 Edixit autem Moſche Aharoni, & Elhhazari & Ithamari filiis ejus qui reliqui erant, accipite

cipite munus iſtud quod reliquum eſt ex igne abſumptis Jehovæ, & comedite illud *cum* azymis propè hoc altare: quia res ſancta ſanctarum eſt.

13 Ideò comedetis illud in loco ſacro, quia demenſum tuum & demenſum filiorum tuorum eſt ex igne abſumendis Jehovæ: ſic enim juſſus ſum.

14 Pectus autem agitationis & armum elationis comedetis in loco mundo, tu & filii tui & filiæ tuæ tecum: quia in demenſum tuum & demenſum filiorum tuorum data ſunt ex ſacrificiis euchariſticis filiorum Iſraëlis.

15 Armus elationis & pectus agitationis, *quæ* cum igne abſumendis adipibus afferent ad agitandum agitatione coram Jehova, hoc eſto tibi & filiis tuis tecum in demenſum perpetuum, quemadmodum præcepit Jehova.

16 Cumque hircum illum peccati [c] accuratè perquiſiviſſet Moſche, ecce exuſtus erat: quapropter efferbuit contra Elhhazerem & contra Ithamarem filios Aharonis qui reliqui erant, dicendo,

17 Quamobrem non comediſtis peccatum hoc in loco ſancto? nam res ſancta ſanctarum eſt: at illud dederat vobis ad ferendum iniquitatem hujus cœtus, expiationem faciendo pro eis coram Jehova.

18 En, non eſt illatus ſanguis ejus in ſanctuarium intrinſecus: [d] omnino comedere debueratis in *loco* ſancto, ſicut præceperam.

19 Tum dixit Aharon ad Moſchen, ecce, hodie obtulerunt peccatum ſuum & holocauſtum ſuum coram Jehova, acciderunt autē mihi qualia his: ſi comedero peccatum hodie, an bonum videbitur in oculis Jehovæ?

20 Quod cùm audivit Moſche, bonum viſum eſt in oculis ejus.

[c] Heb. *perquirendo perquiſivit.*

[d] Heb. *comedendo comedere.*

ANNOTATIO.

1 Sed accipientes] *q.d. hoc temerario filiorum Aharonis facto alii perturbati ad ſanctionem ſuam non ſatis attenderunt, unde Moſchi eos reprehendendi oblata eſt occaſio infrà ver. 16.* Quod non præceperat] *duo fecerunt contra mandatum Dei, quòd igne extero uſi ſunt, (vide ſuprà in 1.7.) & quòd locum ſacrum ingreſſi ſunt, quod ne ſummo quidem ſacerdoti licebat niſi ſemel in anno.* 2 A conſpectu Jeh.] *vel è cœlo, ut ſuprà 9.24. vel ab altari holocauſti, quod erat in conſpectu Jehovæ.* Coram Jehova] *ibidem ſubita morte.* 3 Quod locutus erat] *ſupra 8.35.* In propinquis] *ſacerdotibus, quibus ſolis licuit in tabernaculum propius ad Deum accedere.* Sanctificabor] *exercendo judicia mea coram populo in peccantes.* Conticuit] *hortatu Moſchi divinæ voluntati acquievit.* 4 Huzzielis] *qui fuit frater Hhamramis patris Aharonu & Moſchu, Exod. 6.18 Num. 3.19.* 6 Ne nudate] *luctu ne vacate, ſynecdoche: erat enim hoc ſignum commune luctus, ut ſuprà 13.45.* 7 Neque a porta] *hæ duæ leges repetuntur infrà 20. 10. & universè ſummus ſacerdotibus accommodantur, non tantùm miniſterii tempore aut recens unctis, ut hic, ſed toto vitæ curriculo obſervandæ.* Nam oleum unct.] *id eſt, a Deo conſecrati eſtis, recèns adhuc eſt oleum unctionis in vobis, & in ipſa actione ſacra verſamini.* 10 Cum ad diſc.] *q.d. duabus de cauſis interdixit potu qui perturbat mentem: primùm ut judicare poſſent, & ſibi in adminiſtratione ſua conſtare, deinde ne turbata mente ſecus docerent quàm convenit.* 13 Sic enim] *ſuprà 2.3. & 6.3.* 14 In loco mundo] *in caſtris: quia non tantùm mares, ſed etiam fœminæ ex iis comedebant, ſuprà 7.ver. 29. 21. & ſequent.* 16 Exuſtus] *vide in ver. 1.* Efferbuit] *quia non attenderant miniſterio ſuo.* 17 Ad ferendum iniq.] *ut a cœtu eam in vos tranſferatis & recipiatis expiandam: ſic infrà 16.21. & 22.* 18 Sicut præcep.] *ſuprà 6.23.* 19 Obtulerunt] *totus cœtus.* His] *filiis meis quos reprehendi. q.d. ejuſdem negligentiæ & perturbationis rei ſum.* Si comedero] *id eſt, gratumne ei foret, ſi ego adhuc in peccato hærens, peccatum populi expiandum in me tranſferrem?* 20 Bonum viſum eſt] *approbavit judicium fratris, ad cujus quæſtionem ex mandato Dei reſpondetur infrà cap. 16.*

CAPUT XI.

Leges de diſcernendis omne genus animantibus mundis ab immundis, ratione cibi, vel contactus.

1 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen & Aharonem, edicendo eis:

2 Alloquimini filios Iſraëlis dicendo: hæc *ſunt* animalia quæ vos comedetis, ex omnibus beſtiis quæ *ſunt* ſuper terram.

3 Quicquid habet ungulam ſciſſam ita ut ſit biſidatum fiſſura ungularum, [a] revocans ruminis *cibum* ex quavis beſtia, illud comedetis.

4 Veruntamen hoc ne comeditote, ex revocantibus *cibum* ruminis aut ex habentibus ſciſſam ungulam: camelum, quia revocat quidem *cibum* ruminis, ſed ſciſſam ungulam non habet, immundus eſto vobis:

5 Et cuniculum, quia revocat quidem *cibum* ruminis, ſed ungulam ſciſſam non habet, immundus eſto vobis:

6 Et leporem, quia revocat quidem *cibum* ruminis, ſed ungulam ſciſſam non habet, immundus eſto vobis:

7 Et ſuem, quia habet quidem ſciſſam ungulam ita ut biſidata ſit fiſſura unguiæ, ſed ruminis *cibum* non ruminat, immunda eſto vobis.

8 De carne iſtarum ne comedite, & cadaver eorum ne tangite, immunda *ſunt* vobis.

9 Hoc comedetis ex omnibus quæ *ſunt* in aquis: omne quod habet [a] pinnas & ſquamas in aquis tum per maria tum in fluminibus, illa comedetis,

10 Quicquid verò non habet [a] pinnas aut ſquamas tum per maria tum in fluminibus, ex omni reptili aquatico, denique [a] ex omni anima vivente quæ *ſit* in ipſis aquis, abominationi ſunto vobis.

11 Ita abominationi ſunto vobis, ut de carne eorum non comedatis, & cadaver eorum abominemini.

12 Quicquid non habet pinnas aut ſquamas in aquis, abominationi eſto vobis.

13 ISTA autem abominamini ex volatilibus, ne comeduntor, abominationi ſunto: [a] aquilam, & [a] oſſifragam, & [a] haliæetum,

14 Et [a] milvum, & [a] cornicem ſecundum ſpeciem ſuam,

15 Omnem corvum ſecundum ſpeciem ſuam,

16 Et [a] ululam, & [a] hirundinem, & æſalonem, & accipitrem ſecundum ſpeciem ſuam,

[a] Heb. *filium ululæ.*

17 Et

17 Et bubonem,& mergum,& noctuam,
18 Et [a]monedulam,&[a]plateam,&[a]meropem,
19 Et ciconiam , ardeam ſecundum ſpeciem ſuam,& attagenem,& veſpertilionem.
20 OMNE reptile volucre ambulans quatuor *pedibus*,abominationi eſto vobis.
21 Veruntamen hoc comedetis ex omni reptili volucri quod ambulat quatuor *pedibus*,[a]quod non habet crura ſupra pedes ſuos, quibus ſaliat ſuper terram.
22 Iſta *ſunt* ex quibus comedetis,[a] Arbem ſecundum ſpeciem ſuam, & Solhamum ſecundum ſpeciem ſuam,& Chargolum ſecundum ſpeciē ſuam,& Chagabum ſecundum ſpeciem ſuam.
23 Omne verò reptile volatile quatuor habēs pedes,abominationi eſto vobis.
24 [a]HIS autem polluemini: quiſquis tetigerit cadaver eorum, immundus eſto uſque ad veſperam.
25 Item quiſquis portaverit de cadavere illorum,lavato veſtimenta ſua , & immundus eſto uſque ad veſperam.
26 *Cadavera* omnis beſtiæ quæ[a]ſciſſam quidē habet ungulam,ſed fiſſura non *eſt* bifidata, aut *cibum* ruminis non revocat , immunda ſunt vobis,quicunque tetigerit ea,immundus erit.
27 Similiter omnis incedentis ſuper [b] marculos ſuos ex omni animante [c] quadrupede , immunda ſunt vobis: quiſquis tetigerit cadaver eorum,immundus eſto uſque ad veſperam.
28 Quæ qui portaverit cadavera eorum, lavato veſtimenta ſua,& immundus eſto uſq; ad veſperam:immunda ſunt vobis.
29 Item hoc vobis immundum *eſt* ex reptilibus quæ reptant ſuper terram: muſtella,& mus, &[a]teſtudo ſecundum ſpeciem ſuam,
30 Et hericius,& lacerta,& ſtellio , & chamæleon,& glis.
31 Iſta *ſunt* quæ[a]immunda ſunt vobis ex omnib[a] reptilibus:quiſquis tetigerit illa poſt mortem illorum,immundus eſto uſq; ad veſperam.
32 Et res omnis ſuper quam *aliquod* eorum poſt mortem ſuam ceciderit,immunda eſto: ex quocunque vaſe ligneo,aut veſtimento,aut pelle,aut ſacco,denique unumquodque vas eorum in quibus fit aliquod opus,in aquam infertor & immundum eſto uſq; ad veſperam,deinde mundum eſto.
33 Omne autem vas teſtaceum intra quod[a]a-liquid illorum ceciderit, (omne quod intra ipſum fuerit,immundum eſt) ipſum frangite.
34 Ex omni cibo qui comeditur cui ſupervenerit[a] aqua,immundus eſto:& omnis potus qui bibi ſolet,in quocunq; vaſe, immūdus eſto.
35 Similiter ſuper quodcunque ceciderit de cadavere illorum,immundum eſto: furnus & teſtus minuitor,immundi ſunt,ideò immundi ſunto vobis.
36 Veruntamen fons aut ciſterna, congregatio aquarum[a]erit munda : ſed quod tetigit cadaver eorum,immundum eſto.
37 Quòd ſi ceciderit de cadavere eorum ſuper aliquod ſemen ſativum quod ſeminari ſolet, mundum erit.
38 Sed ſi impoſitâ aquâ ſemini , ceciderit de cadavere illorum ſuper ipſum, immundum eſto vobis.
39 Item ſi moriatur ex beſtiis *aliqua* quæ vobis *eſt* cibo,qui tetigerit cadaver ejus immundus eſto uſque ad veſperam.
40 Qui autem comederit de cadavere ejus, lavato veſtimenta ſua , & immundus eſto uſque ad veſperam : ſimiliter qui aſportaverit cadaver ejus, lavato veſtimenta ſua , & immundus eſto uſque ad veſperam.
41 ITEM omne reptile quod reptat ſuper terram,abominationi eſto,ne comeditor.
42 Quicquid[a]it ſuper ventrem , & quicquid it quatuor *pedibus*,& quicquid numeroſius *eſt* pedibus ex omni reptili quod reptat ſuper terrram, ne comedite ea , ſed abominationi ſunto.
43 Ne abominabiles redditote [d] vos ipſos ullo reptili quod reptat,neque polluitote vos illis,[a]eſſetis enim polluti illis.
44 Nam ego Jehova *ſum* Deus veſter,vos ergo ſanctificate,& eſtote ſancti,quia ego ſanctus ſū: neque polluite vos ipſos ullo reptili, quod reptat ſuper terram.
45 Nam ego *ſum* Jehova qui[a]educo vos e terra Ægypti,ut ſim vobis in Deum: eſtote igitur ſancti,quia ſanctus ego ſum.
46 [a]Hæc *eſt* lex de beſtiis & volatilibus & omni anima vivente quæ repit in aquis,denique de omni anima quæ reptat ſuper terram:
47 Ad diſcernendum inter immundum & mūdum,atque inter animal quod comeditur, & inter animal quod non comeditur.

[b] Heb. *manus, id eſt, pedes digitatos inſtar manuum*
[c] Heb. *incedente ſuper quatuor pedes.*
[d] Heb. *animas veſtras, ut ver.44.*

ANNOTATIO.

3 Revocans] *q.d.quibus hæc duo inſunt, bifidati pedes & ruminatio,legitimè comedentur.* 9 Pinnas & ſquamas] *conjunctim: ut ſuprà de ungula & ruminatione.* 10 Pinnas aut] *quod deſtituitur alterutro,aut utroque.* Ex omni anim.] *ut aquatilium multa ſpecies ſunt teſtacea,cartilaginea,pedibus prædita, &c.* 13 Aquilam] *in his vertendis doctiſſimos Hebræorum interpretes ſecuti ſumus : a quibus cùm diſcedimus,cauſam exponemus paucis.* Oſſifragam] *nomen habet a diſtribuendo,quod huic animanti ſic tribuit Plinius lib.10.natur.hiſt.cap.3.ejectos ab aquilis cognatum genus aſſifragæ excipiunt & educant cum ſuis.* Haliæetum] *a firmitate,nam hæc avis adeò firma eſt oculorum acie,ut intuentur adverſum Solem.* 14 Milvum] *a volatus forma.* Cornicem] *ſic vertimus ex Ijob.28.7.qus hanc avi præſtantiſſimam oculorum aciem proverbiali forma tribuit,ut Latini cornicum oculos celebrarunt.* 16 Hirundinem] *hoc & duo ſequentia ex R. Jehuda.* 18 Monedulam] *ex R. Schelemone, & R.D.K.* Plateam] *a vomitu : vide Plin. Lib.10.natur.hiſt.cap.40.* Meropem] *ab amore: nam genitores ſuos recondito paſcit, Plin.lib.10.cap.33.* 21 Quod non habet crura ſup.] *cujus crura ſunt obverſa & pedes varicati : huic enim generi pedes non ſubſunt cruribus .* 22 Arbem] *hæc inſectorum genera neq; Hebræis neque hiſtoricis neque nobis ſunt cognita,ideò Hebræas voces retinuimus : certum autem eſt in oriente cicadas & locuſtas fuiſſe cibo.Matth.3.Marci 1.Plinius l.b.11.natur.hiſt.cap.26.& 29.* 24 His autem] *hinc uſque ad ver.41 digreſſio eſt,qua explicatur non tam quid impurum ſit, quàm quid impurum faciat. Eſt autem tripertita: docetur enim primùm ex cadaveru immundorum contactu, ſecundò ex reptilibus immundis ſive viventibus ſive mortuis, tertiò ex morticini etiam mundorum animantium tactu vel cibo hominem impurari.* 26 Scil.am] *tantùm ex una parte, ſuperiore vel inferiore pedis.* 29 Teſtudo]

ſtudo] *Nomen huic animanti & plauſtro tecto commune eſt, quia hoc animal putaminibus ſuis tectum repræſentat cameràti plauſtri.* 31 Immunda] *non tantùm eſu & morticino carnis contactu, ut ſuperiora, ſed etiam quod ad contactum eorum dum adhuc vivunt.* 33 Aliquid illorum] *etiam vivum.* 34 Aqua] *illa impurata.* 36 Erit munda] *id eſt, non erit minuenda, ſed purgandi aqua quæ impuritatem contraxit.* 42 It ſuper ventrem] *ſerpit.* 43 Efficietis] *nam haberem vos pro mundis, ſi vos illis contaminaretis.* 45 Educo] *jam inde ab eductione ex Ægypto in cæpto erga vos beneficio pergo.* 46 Hæc] *Epilogus.*

CAPUT XII.

Lex de impuritate mulieris puerperæ, & de tempore ac ratione purgationis ejus.

1 ALLOCUTUS etiam eſt Jehova Moſchen, dicendo:

2 Alloquere filios Iſraëlis dicendo: Mulier cùm edito ſemine pepererit maſculũ, ut immunda eſſe ſolet ſeptem dies, ſecundum dies [a] quibus [b] ſeparatur languore ſuo, immunda eſto.

3 Die autem octavo, circumciditor caro præputii ejus.

4 Deinde triginta tres dies maneto [c] in [d] ſanguinis purgatione: nullam rem ſacram tangito, & ad ſanctuarium ne venito, donec completi fuerint dies purgationis ſuæ.

5 Quòd ſi fœminam pepererit, tunc impura eſto duabus hebdomadibus, [e] ſecundum *impuritatem* ſeparationis ſuæ: deinde ſexaginta ſex dies maneto in purgatione ſanguinis:

6 Cùm autem impleti fuerint dies purgationis ejus a filio aut a filia, afferto agnum [f] anniculum in holocauſtum, & pullum columbæ aut turturem in peccatum: ad portam tentorii conventus ſacerdoti.

7 Qui offerens illum coram Jehova expiationem faciet pro ea, ſic purgata erit a [g] profluvio ſanguinis ſui: hæc *eſto* lex puerperæ a mare aut a fœmina.

8 Quòd ſi non [h] aſſequatur manus ejus quãtum ſatis eſt pro parva pecude, tum accipito duos turtures aut duos pullos columbæ, unum in holocauſtum & alterum in peccatum: & expiationem faciet pro ea ſacerdos, ſic munda erit.

[a] Heb. *ſeparationis languoris ejus.*

[b] Heb. *ſanguinibus purgationis: hyppallage, & ſic deinceps.*

[c] Heb. *filium anni ſui.*

[d] Heb. *invenit manus ejus ſufficientiam parvæ pecudis: ut ſuprà 5. 7.*

ANNOTATIO.

2 Secundum dies] *ut ſeptiduum immunda eſt ex purgatione ſua menſtrua, infrà 15. 19. ita a puerperio immunda eſto.* Separatur] *a reliquis hominibus tanquam immunda, ibidem.* 3 Octavo] *etſi lex circumciſionu diu antè lata fuit, videtur tamen Deus hoc conſilio in diem octavum illam rejeciſſe, propter ſeptiduum quo impura eſt mater, & impurat partum.* 4 In ſanguinis purg.] *quo tempore non amplius ab hominum conſortio, ſed a rebus ſacris abſtinebat. ſanguis enim μετωνυμικῶς pro impuritate ex eo accipitur.* 5 Secundum imp.] *id eſt, eadem impuritatis lege, ut ſuprà ver. 2.* 7 Profluvio] *impuritate, quam ex profluvio contraxerat.*

CAPUT XIII.

De ſignis ad lepram: de lepra hominum per ſe, aut ex ulcere, aut ex aduſtione: de porrigine, varo, & calvitio: de leproſi ſeparatione: de lepra rerum lanearum, linearum, & pelliceárum, atque ratione qua de his omnibus ſacerdotes erant cogniturí.

1 PRÆTEREA allocutus eſt Jehova Moſchen & Aharonem, dicendo:

2 Homo cùm erit in cute carnis ejus tumor aut abſceſſus aut phlyzacium, quorum aliquid erit in cute carnis ejus *vergens* ad plagam lepræ: omnino adducitor ad Aharonem ſacerdotem, aut ad unum e filiis ejus ſacerdotibus.

3 Cumq; inſpexerit ſacerdos ipſe plagam illam in cute carnis ejus, ſi pilus in plaga illa mutatus fuerit in albũ, & ſpecies illius plagæ profundior fuerit cute carnis ejus, plaga lepræ eſt: cùm ergo eam inſpexerit ſacerdos, [a] immundum illum pronuntiato:

4 Quòd ſi phlyzacium album erit in cute carnis illius, & profundior non erit ſpecies ejus ipſa cute, neque pilus ejus mutatus erit in album: tum recludito ſacerdos plaga illa *affectum* ſeptem diebus.

5 Poſtea inſpicito idem ſacerdos die ſeptimo, ſi ecce plaga illa conſtiterit [b] judicio ejus, nec diffuderit ſe plaga illa in ipſam cutem: tunc recludito eum ipſe ſacerdos ſeptem diebus ſecundò.

6 Deinde inſpicito eam idem ſacerdos die ſeptimo ſecundò, ſi ecce contracta eſt plaga illa, neque diffudit ſe plaga illa in ipſam cutem: tum [c] mundum pronuntiato eum ſacerdos, abſceſſus eſt, poſtquam laverit veſtimenta ſua, mundus eſto.

7 Sin autem [d] omnino diffuderit ſe abſceſſus ille in cutem ejus, poſtquam oſtenſus fuerit ſacerdoti ipſi ad purgationem ſui, & oſtenſus fuerit ſecundò ſacerdoti:

8 Cùm inſpiciet ipſe ſacerdos, ſi ecce diffudit ſe abſceſſus ille in cutem ejus, tunc pronunciato illum immundum ſacerdos ipſe, lepra eſt.

9 PLAGA lepræ ſi erit in homine, adducitor ille ad aliquem ſacerdotem:

10 Quem cùm inſpexerit ſacerdos ille, ſi ecce tumor albus eſt in cute & ipſa mutavit pilum in album, etiam ſi *aliqua* ſanitas carnis vivæ *ſit* in tumore illo:

11 Lepra inveterata eſt in cute carnis ejus, ideò immundum pronunciato eum ſacerdos ille: ne recludito eum, immundus enim eſt.

12 Quòd ſi [e] omnino efflorceret illa lepra in cute ejus, regétq; illa lepra totam cutem [f] plaga *affecti* a capite ejus uſque ad pedes ejus, & quacunque inſpicient oculi ſacerdotis,

13 Poſtquam inſpexerit ſacerdos ipſe, ſi ecce texit lepra illa totam carnem ejus, tum mundum declarato plaga illa *affectum*: cùm tota mutata eſt in album, mundus eſt.

14 Sed qua die apparebit [g] in ea caro viva, immunda

[a] Heb. *impurato illum, & ſic deinceps.*

[b] Heb. *in oculo ejus. nam pro ſpecie cum accipitur ſingulare eſt, ut infra ver. 55.*

[c] Heb. *mundato, & ſic deinceps.*

[d] Heb. *diffundendo diffuderit ſe.*

[e] Heb. *efflorendo efflorceret.*

[f] Heb. *viri plaga: ſic ver. 13. & 17.*

[g] Heb. *ad omnem aſpectũ oculorum ſacerdotis.*

munda erit.
15 Cùm itaque inſpexerit ille ſacerdos carnem iſtam vivam, immundum pronuntiato illum: caro illa viva immunda eſt, lepra eſt.
16 At cùm verſa fuerit caro illa viva & mutata in albam, tum venito ad ſacerdotem.
17 Cumq; inſpiciet eum ſacerdos ipſe, ſi ecce verſa fuerit plaga illa in albam, tum pronunciato mundum ſacerdos illum plaga *affectum*, mundus eſt.
18 ITEM caro cùm fuerit in ipſa cute ejus ulcus, ſi ſanata eſt,
19 Deinde oboritur in loco ipſius ulceris tumor albus, aut phlyzacium album ſubrubidum, tum oſtenditor ſacerdoti:
20 Cumq; inſpiciet ſacerdos ille, ſi ecce ſpecies ejus *eſt* depreſſior ipſa cute & pilus ejus mutatus in album, tum immundũ pronunciato eum ſacerdos, plaga lepræ eſt, ulcere efflоruit.
21 Quòd ſi cùm inſpiciet eam ſacerdos, ecce non *eſt* in ea pilus albus, neq; depreſſior eſt ipſa cute, ſed eſt contracta, tunc recludito eum ſacerdos ſeptem diebus.
22 Poſtea ſi omnino diffuderit ſe per ipſam cutem, tum ſacerdos pronunciato eum immundum, plaga eſt.
23 Sin autem in loco ſuo conſtiterit phlyzacium illud, nec ſe diffuderit, cicatrix illius ulceris eſt: ideò mundũ pronunciato eum ſacerdos.
24 ITEM caro, cùm fuerit in cute ejus aduſtio ignis, ſi erit [b] pars ſanata ab illa aduſtione, phlyzacium album ſubrubidum, aut album *tantùm*
25 Cùm inſpiciet eam ſacerdos, ſi ecce mutatus eſt pilus in album in ipſo phlyzacio & ſpecies ejus eſt profundior ipſa cute, lepra eſt, aduſtione efflоruit, quapropter immundum pronunciatio eum ſacerdos, plaga lepræ eſt.
26 Quòd ſi cùm aſpiciet eam ſacerdos, ecce non erit in phlyzacio pilus albus, neque depreſſior erit ipſa cute, ſed ipſa contracta erit, tunc recludito eum ſacerdos ſeptem diebus.
27 Deinde aſpiciente eam ſacerdote eodem die ſeptimo, ſi omnimo ſe diffuderit per ipſam cutem, tum ſacerdos pronunciato eum immundum, plaga lepræ eſt.
28 Sin autem in loco ſuo conſtiterit phlyzacium illud, nec diffuderit ſe per ipſam cutem, ſed illud contractum fuerit, tumor illius aduſtionis eſt: quapropter mundum pronunciato eum ſacerdos, nam cicatrix illius aduſtioni eſt.
29 ITEM cùm in viro aut muliere erit plaga, in capite vel in barba,
30 Inſpiciente ſacerdote plagam illam, ſi ecce ſpecies ejus profundior *eſt* ipſa cute, & in ea *eſt* pilus fulvus tenuis: tum immundum pronunciato eum ſacerdos, porrigo eſt, lepra capitis aut barbę eſt.
31 Inſpiciente verò ſacerdote plagam illam porriginis, ſi ecce ſpecies ejus profundior non *erit* ipſa cute, & pilus nigricans non *erit* in ea: tum recludito ſacerdos *affectum* plaga porriginis ſeptem diebus.
32 Deinde inſpiciente ſacerdote plagam illam die ſeptimo, ſi ecce non diffudit ſe porrigo illa, neque factus eſt in ea pilus fulvus, neq; ſpecies ipſa porriginis profundior *eſt* ipſa cute,
33 Tum radito ſe, porriginem verò ipſam ne radito: & recludito ſacerdos porrigine illa *affectum* ſeptem diebus ſecundò,
34 Inſpiciente autem ſacerdote porriginem illam die ſeptimo, ſi ecce non diffudit ſe porrigo illa per ipſam cutem, & ſpecies ejus non *eſt* profundior ipſa cute: tunc mundum pronunciato eum ſacerdos, & cùm laverit veſtimenta ſua, mundus erit.
35 Sin omnino diffudit ſe porrigo illa per ipſam cutem, poſt mundationem ejus,
36 Tunc inſpiciente eum ſacerdote, ſi ecce diffudit ſe porrigo illa per ipſam cutem: ne inquirito ſacerdos de pilo illo fulvo, immundus eſt.
37 Quòd ſi [i] judicio ejus conſtitit porrigo illa, & pilus nigricans efflоruit in ea, ſanata eſt porrigo illa, mundus eſt: quapropter mundum pronunciato ſacerdos.
38 ITEM cùm erunt in cute carnis viri aut mulieris phlyzacia, phlyzacia alba:
39 Tunc inſpicito ſacerdos, ſi ecce in cute carnis eorum phlyzacia erunt contracta alba: varus eſt qui efflоruit in ipſa cute, mundus eſt.
40 ITEM cùm alicujus caput glabrum fiet, calvus eſt, mundus eſt.
41 Etſi *tantùm* ex parte faciei ejus glabreſcet caput ejus, recalvaſter eſt, mundus eſt.
42 Cùm autem erit in ipſo loco calvo aut in recalvo plaga alba ſubrubida, lepra efflоreſcens eſt in loco calvo aut recalvo ejus.
43 Quare inſpiciente eum ſacerdote, ſi ecce tumor illius plagæ albus ſubrubidus *erit* in loco calvo aut recalvo ejus: ſecundum ſpeciem lepræ cutis carnis,
44 Homo leproſus eſt, immundus eſt: [k] omnino immundum pronunciato eum ſacerdos, in capite ejus eſt lepra ejus.
45 LEPROSI autem in quo plaga iſta eſt, veſtimenta ſunto ſciſſa, & caput ejus eſto retectum, & [l] myſtacem obvelato, & immundus immundus clamato.
46 Omnibus diebus quibus ea plaga in ipſo fuerit, immundus habetor, immundus eſt, ſolus habitato, extra caſtra habitatio ejus eſto.
47 ITEM cùm erit in aliqua veſte plaga lepræ, in veſte lanea aut in veſte linea,
48 Aut in trama aut in licio lineis laneísve, aut in pelle, aut in quovis opere pelliceo,
49 Eritq; plaga illa ſubviridis aut ſubrubida in aliqua veſte, aut in pelle, aut in trama, aut in licio, aut in ullo inſtrumento pelliceo, plaga lepræ eſt: tum oſtenditor ſacerdoti,
50 Cúmq; inſpexerit ſacerdos plagam illam, recludito illud *affectum* plaga ſeptem diebus.
51 Deinde inſpiciente *eo* plagam illam die ſeptimo, cùm diffuderit ſe plaga illa in ea veſte, aut in trama, aut in licio, aut in pelle, ad quodcunque opus aptata ſit pellis illa, lepra [m] dolorifica eſt plaga illa, res immunda eſt.
52 Quamobrem comburito veſtem illam, aut tramam, aut licium e lana ſive e lino, aut omne illud inſtrumentum pelliceum in quo erit plaga iſta: nam lepra dolorifica eſt, igne comburitor.
53 Quòd ſi inſpiciente ſacerdote, ecce non diffudit ſe plaga illa in ea veſte aut in trama, aut in licio, aut in ullo inſtrumento pelliceo.
54 Tunc præcipito ſacerdos ut lavent id in quo *eſt* plaga illa, deinde recludito id ſeptem diebus ſecundò.
55 Inſpiciente autem ſacerdote ubi ablutũ fuerit illud plaga *affectum*, ſi ecce non mutaverit plaga illa ſpeciem ſuam, etiam ſi plaga illa non

[b] Heb. *ſanitas illius aduſtionis.*

[i] Heb. *in ocu-lo ejus, ut ſupra ver. 5.*

[k] Heb. *impu-rando impu-rabit.*

[l] *qui priſci Latinis dicebatur titus.*

non diffudit ſe res immunda eſt, igne comburito eam: res eſt diminuens, [m] exteriore aut interiore parte ejus.

56 Quòd ſi inſpiciente ſacerdote, ecce contracta eſt plaga illa poſtquam id lavatum eſt, tũ rumpito illud ab ea veſte, aut ab ea pelle, aut a trama, aut a licio.

57 Sin apparebit adhuc in ea veſte, aut in trama, aut in licio, aut in quocunque inſtrumento pelliceo, reflorereſcens eſt *lepra*: igne comburito illud, in quocunque *eſt* plaga iſta.

58 Illa autem veſtis aut trama aut licium, aut quodcunque inſtrumentum pelliceum, cùm laveris, ſi receſſerit ab eis plaga iſta, tunc lavator ſecundò, & mundum erit.

59 Hæc *eſto* lex plagæ lepræ, veſtis laneæ aut lineæ aut tramæ aut licii aut cujuſcunque inſtrumenti pellicei: ad [n] pronunciandum illud mundum aut immundum.

[m] Heb. *loco calvo & recalvo ejus: quod aliu ita accipi placet, ſive res trita ſit, ſive nova.*

[n] Heb. *mundandũ illud, aut immundandum illud.*

ANNOTATIO.

14 In ea] *ill eſt, in plaga conſpicietur viva caro intermixta illis carni quæ mutata fuerat in album: nam varietas colorum judicium eſt lepræ, ut contrà unus color ſanitatis.* 41 Ex parte faciei] *a vertice ad frontem & tempora.* 45 Veſtimenta ſunto] *cium videlicet immundus declaratus, a reliquorum conſortio emittetur.* 51 Dolorifica] *dolore & damno eos afficiens qui utentur ipſis.*

CAPUT XIIII.

De ritu obſervando cùm ſanatus a lepra in cœtum eſt recipiendus & de lepra adhuc cognoſcenda & purganda.

1 PRÆTEREA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

2 Hæc eſto lex leproſi, [a] die purgationis ejus: primùm adducitor, [b] ſacerdotem verſus.

3 Exibit autem ſacerdos ipſe extra caſtra: cumque inſpexerit ſacerdos, ſi ecce ſanata eſt plaga illa lepræ a leproſo,

4 Præcipito ſacerdos ut accipiat *quiſpiam* pro eo qui purgandus erit, duas [c] aviculas vivas mundas, & lignum cedrinum, & dibaphum coccineum, & muſcum.

5 Deinde præcipito ſacerdos ut jugulans aviculam unam, *ſanguinem ejus fundat* in vas teſtaceum ſuper aquam vivam.

6 Aviculam verò alteram vivam accipito, lignúmque cedrinum, & dibaphum coccineum, & muſcum: & intingito illa ſimul cum avicula viva in aviculæ jugulatæ ſanguinem cum aqua viva.

7 Ita aſpergito eum qui purgandus erit a lepra ſeptem vicibus: & pronuncians eum mundum, dimittito aviculam vivam in ſuperficiem agri.

8 Tum qui purgandus eſt, abluens veſtimenta ſua & radens totum pilum ſuum lavator aqua, ſic mundus erit, & poſtea veniet in caſtra: ſed emanato extra tentorium ſuum ſeptem dies.

9 Et eſto die ſeptimo ut radat totum pilum ſuum, caput ſuum & barbam ſuam ſuperciliaq; oculorum ſuorum, denique totum pilum ſuum abraditor: & ablutis veſtimentis ſuis lavato carnem ſuam aqua, ſic mundus erit.

10 Die autem octavo accipito duos agnos integros, & agnam unam [d] anniculam integram, & tres decimas *Ephæ* ſimilæ *in* munus miſtæ oleo, & ſextarium unum olei.

11 Sacerdos autem ille qui purgat, ſtatuito virum iſtum qui purgatur, unà cum illis, coram Jehova, ad oſtium tentorii conventus.

12 Et acceptum ſacerdos ille agnum unum offerto in reatum ſimul cum illo ſextario olei, & agitato illa agitatione coram Jehova.

13 Deinde jugulato agnum illum in loco ubi jugulare ſolet peccatum & holocauſtum, in loco ſancto: nam ſicut peccatum, ſic reatus ipſe *eſt* ſacerdotis, res ſancta ſanctarum eſt.

14 Tum accipiens ſacerdos de illo ſanguine reatus, imponito ſacerdos infimæ auriculæ dexteræ ejus qui purgatur, & pollici manus ejus, dexteræ, ac pollici pedis ejus dexteri.

15 Similiter accipiens ſacerdos de ſextario illo olei, infundito ſacerdos manui [e] ſuæ ſiniſtræ.

16 Et intincto ſacerdos digito ſuo dextero, *accipiãs* de oleo illo *q̃ erit* in manu ſua ſiniſtra, aſpergito de illo oleo digito ſuo ſeptem vicibus coram Jehova.

17 De reſiduo autem illius olei quod erit in manu ſua, imponito ſacerdos infimæ auriculæ dexteræ ejus qui purgatur, & pollici manus ejus dexteræ, ac pollici pedis ejus dexteri: [f] ſuper ipſum ſanguinem reatus.

18 Quod autem remanſerit de illo oleo quod *erit* ſuper manum ſacerdotis, imponito capiti ejus qui purgatur: ſic expiationem faciet pro eo ſacerdos coram Jehova.

19 Tum parans ſacerdos peccatum expiationẽ facito pro eo qui purgatur ab immunditia ſua, poſtremò autem jugulato holocauſtum,

20 Et offerto ſacerdos holocauſtum illud & munus ejus in altari: ſic cùm expiationem fecerit pro eo ſacerdos, mundus erit.

21 Quòd ſi [g] tenuis ſit, neque aſſequatur *iſta* manus ejus, tum accipito agnum unum in reatum ad agitationem, quo expiationem faciat *ſacerdos* pro eo, & decimam *Ephæ* unam ſimilæ miſtæ oleo in munus, atque ſextarium olei,

22 Et duos turtures aut duos pullos columbæ, quæ aſſequi poterit manus ejus, ut ſit unum in peccatum, & alterum in holocauſtum.

23 Quæ offerto die octavo purgationis ſuæ ſacerdoti, ad portam tentorii conventus coram Jehova.

24 Tunc accipiens ſacerdos agnum reatus & ſextarium olei, agitato illa ſacerdos agitatione coram Jehova.

25 Deinde jugulato agnum reatus: & accipiens ſacerdos de ſanguine illius reatus, imponito infimæ auriculæ dexteræ ejus qui purgatur, & pollici manus ejus dexteræ, ac pollici pedis ejus dexteri.

26 De oleo quoque effundito ſacerdos ſuper manum ſuam ſiniſtram.

27 Et aſpergito ſacerdos digito ſuo dextero de illo oleo quod *erit* in manu ſua ſiniſtra, ſeptem vicibus coram Jehova.

28 Poſtea imponito ſacerdos de illo oleo quod *erit* in manu ſua, infimæ auriculæ ejus qui pur-

[a] Heb. *ſacerdotu: ſic ver. 26.*

purgatur, & pollici manus ejus dexteræ, ac pollici pedis ejus dexteri, in loco ſanguinis ipſius reatus.

29 Quod autem remanſerit ex illo, quod *erit* in manu ſacerdotis, imponito capiti ejus qui purgatur ad expiationem faciendam pro eo coram Jehova.

30 Deinde parato unum ex turturibus illis aut e pullis columbæ, ex eis quę aſſequi potuerit manus ejus,

31 *Ex* iis quæ aſſecuta fuerit manus ejus, unũ in peccatum & alterum in holocauſtum, cum ſuo munere: ſic expiationem faciet ſacerdos pro eo qui purgatur coram Jehova.

32 Iſta *eſto* lex *ejus* in quo *erit* plaga leprę, cujus manus aſſequi *illa* non potuerit in purgatione ſui.

33 Allocutus quoque eſt Jehova Moſchen & Aharonem, dicendo:

34 Cùm perveneritis in terram Cenahhani quam ego daturus ſum vobis in poſſeſſionem, & indidero plagam leprę alicui domui regionis [c] quam poſſidebitis,

35 Tunc veniens is cujus *eſt* domus illa, indicato alicui ſacerdoti, dicendo, velut plaga apparet mihi in domo illa.

36 Et præcipito ſacerdos ut expediant domum illam, antequàm veniat ſacerdos ad aſpiciendum plagam illam, ut non polluatur quicquid *eſt* in ea domo: poſtmodùm verò advenito ſacerdos ad aſpiciendum domum illam.

37 Inſpiciens autem plagam illam, ſi ecce plaga illa in parietibus illius domus *conſtat* foſſulis ſubviridibus aut ſubrubidis, quarum ſpecies *ſit* depreſſior ipſo pariete:

38 Egreditor ſacerdos illa domo ad januam ipſius domus, & recludito [d] eam ſeptem diebus.

39 Poſteà redito ſacerdos die ſeptimo: cumq; inſpiciet, ſi ecce diffudit ſe plaga illa per parietes illius domus,

40 Tunc præcipito ſacerdos ut eruant lapides illos in quibus *erit* plaga iſta: & projiciunto eos extra civitatem in locum immundum.

41 Domum autem nudari jubeto tectorio intrinſecus circumquaque: & effundunto pulverem illum quem detraxerint, extra civitatem in locum immundum.

42 Deinde acceptos lapides alios inducunto in locum illorum lapidum, ſimiliter pulvere alio accepto ipſam domum inducito.

43 Quòd ſi redierit eadem plaga efflorueſcet in iſta domo, poſtquam eruit lapides illius, & poſtquam detraxit *pulverem* ex ea domo, & poſtquã induxit:

44 Tunc adveniens ſacerdos inſpicito, ſi ecce diffuderit ſe plaga hæc per domum illam, lepra dolorifica eſt in ea domo, immunda eſt.

45 Quapropter deſtruito domum illam, lapides ejus, & ligna ejus, omnémque pulverem illius domus, & educito extra ipſam civitatẽ in locum immundum.

46 Qui autem ingreſſus fuerit domum illam [e] ullo dierũ *quibus* recluſit eam, immundus eſto uſque ad veſperam.

47 Et qui cubaverit in ea domo, lavato veſtimenta ſua: ſimiliter qui comederit in ea domo, lavato veſtimenta ſua.

48 Sin autem [f] omnino ingreſſo ſacerdote & aſpiciente, ecce non diffudit ſe plaga illa per domum illam, poſtquam inducta eſt domus illa: tunc mundam pronunciato domum illam, quia ſanata eſt plaga.

49 Itaq; accipito ad expurgandum domum illam duas aviculas, item lignum cedrinũ, & dibaphum coccineum, & muſcum:

50 Et jugulatæ aviculæ unius *ſanguinem* infundens vaſi fictili ſuper aquam vivam,

51 Accipito lignum illud cedrinum & muſcum & dibaphum coccineum, aviculamq; alteram vivam, & intingito in ſanguine aviculæ jugulatæ, & in aqua viva: & aſpergito domum illam ſeptem vicibus.

52 Sic cùm mũdaverit domum illam ſanguine illius aviculæ & aqua viva, avicula quoque altera viva, ligноque cedrino, & muſco, & dibapho coccineo:

53 Dimittito alteram aviculam vivam extra civitatem in ſuperficiem agri: & expiatione facta pro illa domo, erit munda.

54 Iſta *eſt* lex de omni plaga leprę, & de porrigine,

55 De lepra quoque veſtimenti, & de *lepra* domus,

56 Item de tumore, & de abſceſſu, & de phlyzacio:

57 Ad docendum qua die quis immundus ſit, & qua die quis ſit mundus: iſta *eſt* lex cujuſque leprę.

[c] Heb. *poſſeſſionis veſtræ.*

[d] Heb. *domũ ipſam.*

[e] Heb. *omnibus diebus.*

[f] Heb. *ingrediendo ingreſſo.*

ANNOTATIO.

2 Die purgationis] *quo tempore pronunciandus eſt purgatus.* Sacerdotem verſus] *propiũ, ut ſacerdos cogatur procul a caſtrũ diſcedere.* 4 Aviculas] *ſive (ut Hebræi interpretantur) paſſeres: nomen enim generis & ſpeciei commune eſt: nos generũ ſignificationem prætulimus.* 17 Super ipſum] *id eſt, in eadem parte, quæ prius ſanguine reatus aſperſa fuit: vide ſuprà ver.* 14. 21 Tenuis] *imre tenuis, pauper.* Neq; aſſequatur] *ſic infra ver.* 22. 30. & 32. *vide ſuprà in* 5.11. 28 In loco ſang.] *ut ſuprà* 17. 32 Iſta] *quæ primo loco mandata ſunt ad purgationem leprę ver.* 10. 44 Dolorifica] *ut ſuprà* 13.51.

Caput XV.

Lex de immunditia viri gonorrhœa laborantis, de eo qui proprio ſemine ſe inficit, de muliere ordinarium vel extra ordinem fluxum patiente, & de ratione purgationis illorum.

1 Item allocutus eſt Jehova Moſchen & Aharonem, dicendo:

2 Alloquimini filios Iſraëlis, & edicite eis, [a] unuſquiſque cùm eſt gonorrhœa affectus a carne ſua, profluvio ſuo immundus eſt.

3 Hęc autem eſt immunditia ejus in profluvio ejus: ſi ſalivaverit caro ejus profluvium ejus, aut obſtruxerit ſe caro ejus a profluvio ejus, immunditia ejus eſt.

4 Omne cubile cui incubuerit gonorrhœa affectus, immundum eſto: & omne inſtrumentum cui inſederit, immundum eſto.

5 Et quiſquis tetigerit cubile ejus, ablutis veſtimentis ſuis lavator aqua, & immundus eſto uſque ad veſperam.

6 Item qui inſederit inſtrumento ulli cui inſedit

[a] Heb. *vir vir.*

ſedit gonorrhœa affectus, ablutis veſtimentis ſuis lavator aqua, & immundus eſto uſque ad veſperam.
7 Item qui tetigerit carnem gonorrhœa affecti, ablutis veſtimentis ſuis lavator aqua, & immundus eſto uſque ad veſperam.
8 Item cùm deſpuerit gonorrhœa affectus in aliquem mundum, is ablutis veſtimentis ſuis lavator aqua, & immundus eſto uſq; ad veſperã.
9 Item omne ſedile, cui inſidens vehetur gonorrhœa affectus, immundum eſto.
10 Item quiſquis tetigerit rem ullam quæ ſub ſtrata fuerit ei, immundus eſto uſque ad veſperam: & qui portaverit illa, ablutis veſtimentis ſuis lavator aqua, & immundus eſto uſque ad veſperam.
11 Item quemcunque tetigerit gonorrhœa affectus, manibus ſuis non [illegible]tis in aquam, is ablutis veſtimentis ſuis lavator aqua, & immundus eſto uſque ad veſperam.
12 Item vas teſtaceum quod tetigerit affectus gonorrhœa, frangitor: omne verò vas ligneum immergitor in aquam.
13 Cùm autem mundabitur affectus gonorrhœa a profluvio ſuo, primum numerato ſibi ſeptem dies, ad purgationem ſui, & abluito veſtimenta ſua, deinde lavato carnem ſuam aqua viva, ut ſit mundus:
14 Denique die octavo accipito ſibi duos turtures aut duos pullos columbæ: veniensque coram Jehova ad portam tentorii conventus, dato illos ſacerdoti:
15 Quorum parato ſacerdos unum in peccatum, alterum in holocauſtũ: ſic expiationem faciet *p* eo ſacerdos corã Jehova a *p* fluvio ejus.
16 Item quiſque cùm exibit ex eo [b] concubitus ſemen, is lavato aqua totam carnem ſuã, & immundus eſto uſque ad veſperam.
17 Et ſuper quocunque panno, aut quacunq; pelle fuerit concubitus ſemen, id abluitor aqua, & immundum eſto uſque ad veſperam.
18 Mulier etiam cum qua vir concubuit concubitus ſemine, ambo lavantor aqua, & immundi ſunto uſque ad veſperam.
19 Mulier autem cùm erit affecta profluvio, *cùm* profluvium ejus erit in carne ejus, ſeptem dies eſto in [c] ſeparatione ſua, & quiſquis tetigerit eam, immundus eſto uſque ad veſperam.
20 Et ſuper quodcunque cubaverit tempore ſeparationis ſuæ, immundum eſto: ſimiliter cuicunque inſederit, immundum eſto.
21 Et quiſquis tetigerit cubile ejus, ablutis veſtimentis ſuis lavator aqua, ac immundus eſto uſque ad veſperam.
22 Quiſquis etiam tanget ullum inſtrumentum cui illa inſederit, ablutis veſtimentis ſuis lavator aqua, & immundus eſto uſque ad veſperam.
23 Etiamſi illud *quod quis tanget* erit ſuper cubile aut ſuper inſtrumentum illud, cui illa inſidebat cùm is tangeret illud, immundus eſto uſque ad veſperam.
24 Quod ſi [e] omnino concubuerit quis cum ea, ita ut [d] id cujus cauſã ſeparatur ea ſit ſuper ipſum, is immundus eſto ſeptem diebus: ſimiliter omne cubile in quo cubaverit, immũdũ eſto.
25 Item mulier cùm profluet profluvio ſanguinis diebus multis præter tempus ſeparationis ſuæ, aut cùm profluet ultra ſeparationem ſuam: omnib. diebus profluvii immunditiæ ſuæ, ſicut dieb. ſeparationis ſuæ eſto, immũda eſt.
26 Omne cubile in quo cubaverit omnibus diebus profluvii ſui, ut cubile ſeparationis ſuæ eſto ei: & omne inſtrumentum cui inſederit immũdũ eſto, ſecũdũ immũditiã ſeparationis ejus.
27 Et quiſquis tetigerit illa, immundus erit: quapropter ablutis veſtimentis ſuis lavator aqua, & immundus eſto uſque ad veſperam.
28 Cùm autem mundabitur a profluvio ſuo, numeratis ſibi ſeptem diebus poſtea mundator.
29 Itaque die octavo accipito ſibi duos turtures aut duos pullos columbæ, & afferto eos ſacerdoti ad portam tentorii conventus:
30 Quorum parato ſacerdos unum in peccatũ & alterum in holocauſtum, & expiationem facito pro ea ſacerdos coram Jehova a profluvio immunditiæ ejus.
31 Sic curabitis ut ſe ſeparent filii Iſraëlis ab immunditia ſua, ut non moriantur in immunditia ſua, cùm impuraverint tabernaculum meum quod *eſt* inter ipſos.
32 Iſta *eſt* lex affecti gonorrhœa, ejusq; ex quo exit concubitus ſemen, quo fit immundus.
33 Item languentis *mulieris* in ſeparatione ſua, & cujuſq; profluentis profluvio ſuo tam maris quàm fœminæ: de viro quoque qui concubuerit cum immunda.

[c] Heb. *concumbendo cũ cumbet.*
[d] Heb. *ſeparatio ejus ſit ſup. id eſt, cujus cauſã ſeparetur, aut id quod natura ejicit & ſeperat ab ea.*
[b] Heb. *concubitus ſeminis: hypallage.*

ANNOTATIO.

3 Caro] *honeſta pudendorum appellatio per ſynecdochen.* 19 Separatione ſua] *id eſt, ſegregata a reliquis hominibus, ita ut neque concumbant, neque veſcantur cum ea, neque illam attingant: ut ſequentia explicant.* 25 Sicut diebus] *id eſt, eadem immunditia lege tenetur, qua cùm ordinarium fluxum patitur: de quo ver. 19. & ſequentibus.*

Caput XVI.

Lex de ritu anniverſaria expiationis ſanctuarii, tentorii, altaris, ſummi ſacerdotis, ac totius populi: & de univerſali jejunio in die expiationis celebrando.

1 Quamobrem allocutus eſt Jehova Moſchen, poſtquam mortui ſunt duo filii Aharonis: (mortui autem ſunt [a] cum appropinquaſſent ante conſpectũ Jehovæ)
2 Edixitq; Jehova Moſchi, alloquere Aharonem fratrem tuum, ut ne ingrediatur quovis tempore in ipſum ſanctuarium intra velũ: ante illud operculum propitiatorium quod *eſt* ſuper arcam, ut non moriatur: nam in nube appareo ſuper operculum illud.
3 Cum hoc ingreditor Aharon ipſum ſanctuarium, cum juvenco [a] ſubrumo in peccatum, & ariete in holocauſtum.
4 Tunicam lineam ſanctam induito, & femoralia linea ſunto ſuper carnem ejus, balteoque lineo accingitor, & cidari linea tegitor: veſtes ſacræ ſunt, ideo lavato aqua carnem ſuam cùm induet eas.
5 A cœtu verò filiorum Iſraëlis accipito duos hircos e capris in peccatum, & arietem unum in holocauſtum.
6 Et offerto Aharon juvencum illum peccati

[a] Heb. *filio bovis.*

I, qui

qui *fuerit* pro se, & expiationem facito pro se & pro familia sua.

7 Deinde accepros duos illos hircos, sistito illos coram Jehova ad portam tentorii conventus.

8 Et imponito Aharon his duobus hircis sortes, sortem unam pro Jehova, sortem vero alteram pro [b] Hhazazele.

9 Tunc offerens Aharon hircum super quem ascenderit sors pro Jehova, parato illum in peccatum.

10 Hircus verò ille super quem ascenderit sors pro Hhazazele, sistitor vivus coram Jehova ad faciendum expiationem super eum: ut dimittant eum Hhazazeli in desertum.

11 Cùm autem offerens Aharon juvencum illum peccati qui *erit* pro se, expiationem faciet pro se & familia sua: jugulato juvencum illum peccati qui *erit* pro se.

12 Et acceptum [c] plenum thuribulum prunis ex ipso altari a conspectu Jehovæ, [d] plenósque pugillos suos suffitu aromatum comminuto, inferto intra ipsum velum.

13 Et imponito suffitum illum igni coram Jehova, ut tegat nubes illa suffitus ipsum operculum propitiatorium quod *est* super testimonium, & non moriatur.

14 Postea accipiens de sanguine illius juvenci inspergito digito suo superficiem ipsius operculi propitiatorii orientem versus: ante illud operculum propitiatorium inspergito septem vicibus de illo sanguine digito suo.

15 Jugulato verò hirco illo peccati qui *erit* pro populo, inferto sanguinem ejus intra ipsum velum: & facito sanguine ejus sicut fecit sanguine illius juvenci, id est, inspergito eo ipsum operculum propitiatorium, & ante operculum propitiatorium.

16 Sic expiatione facta pro sanctuario ab immunditiis filiorum Jisraëlis & a defectionibus eorum ex quibusuis peccatis eorum, similiter facito tentorio conventus, manenti apud eos inter immunditias eorum.

17 (Nullus autem homo esto in tentorio conventus cùm ille ingredietur ad expiationem faciendam in loco sancto, usque dum egrediatur cùm expiationem faciet pro se & pro familia sua, & pro tota cõgregatione Jisraëlis.)

18 Et exito ad ipsum altare quod *est* coram Jehova, ut expiationem faciat pro eo, accipiénsque de sanguine illius juvenci & de sanguine illius hirci, imponito cornibus ipsis altaris circumquaque.

19 Et inspergito ipsum ex illo sanguine digito suo septem vicibus: sic mundabit ipsum, & sanctificabit ipsum ab immũditiis filiorũ Jisraëlis.

20 Cùmq; finem fecerit expiandi sanctuarium & tentorium conventus atq; altare ipsum, adhuc vivus erit.

21 Nitensque Aharon ambabus manibus suis super caput illius hirci qui vivus *erit*, cõfitetor super ipsum omnes iniquitates filiorum Jisraëlis, & omnes defectiones eorum ex quibusque peccatis eorum, & postquam imposuerit illa capiti istius hirci, emittito eum [e] per hominem commodum in aliquod desertum.

22 Nam portabit hircus ille super se omnes iniquitates eorum in regionem [f] inhabitabilẽ: quãobrem is dimissurus est hircum illum in ipsum desertum.

23 Postea veniens Aharon in tentorium conventus exuito vestes lineas quas induerat cùm vẽtur esset in locũ sanctũ: & relinquito eas ibi.

24 Deinde cùm laverit carnem suam aqua in loco sancto, & induerit vestimenta sua, exiens parato holocaustum suum & holocaustum populi: & expiationẽ facito pro se & pro populo.

25 Adipem verò cujusque peccati adoleto in ipso altari.

26 Qui autem dimiserit hircum illum pro Hhazazele, ablutis vestimẽtis suis lavato carnẽ suam aqua, & postea ingredi poterit in castra.

27 Juvencum verò illum peccati & hircum peccati, quorum sanguis illatus fuit ad expiationem faciendam in sancto, efferto extra castra: & comburunto igne pelles eorum, & carnem eorum, simũque eorum.

28 Qui autẽ combusserit ista, ablutis vestimentis suis lavato carnem suam aqua: postea demũ ingredi poterit in castra.

29 Atque *hoc* esto vobis in statutum perpetuum: mense septimo, *die* decimo illius mensis affligitote animas vestras, & nullum opus facitote, indigena aut peregrinus qui peregrinatur inter vos.

30 Nam isto die expiationem faciet pro vobis, ad mundandum vos: ab omnibus peccatis vestris, coram Jehova mundabimini.

31 Cessatio, requies esto vobis, qua affligatis animas vestras, statuto perpetuo.

32 Expiato autem sacerdos ille quem *Deus* unxerit & cujus [h] consecraverit ministerium ad fungẽdum sacerdotio loco patris sui, cùm induerit vestimenta linea, vestimenta sacra.

33 Expiato inquam sanctuarium sacrum, tentorium quoque conventus, & altare expiato: etiam sacerdotes ipsos, & totum populum hujus congregationis expiato.

34 Et esto hoc vobis in statutum perpetuum, ad expiationem faciendam pro filiis Jisraëlis ab omnibus peccatis eorum, semel quolibet anno: quod fecit Aharon, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.

[b] *id est, capri profectione: loco in quem emissus caper profectus erat: sic deinceps.*

[c] Heb. *plenitudinem thuribuli carbonibus ignis.*

[d] Heb. *plenitudinem pugillorum suorum.*

[e] Heb. *per manum hominis temporivi vel opportuni*

[f] Heb. *deciſam: quæ quia non habitatur, a parte habitabili vel data eſt.*

[g] Heb. *in medio veſtri.*

[h] Heb. *implere manũ.*

ANNOTATIO.

1 Quamobrem] *Regressio est, qua respondet Deus ad quæstionem Moschi propositã, an insciens & peccati conscius sacerdos peccatum populi possit comedere, suprà 10.19. quod verba contextus docent, postquam mortui sunt, &c.* Cùm appropinq.] *plus sibi arrogantes, quàm sua erat mensura. suprà 10.1.* 2 In nube ap.] *id est, aspectabili specie residebo, & conspiciendam exhibeo majestatem meam.* 6 Expiationem fa.] *ut præscribitur ver. 11. & sequentibus.* 8 Imponito] *id est, cognoscito per sortem judicium Dei, utrum aliorum sibi macta ri, & utrum dimitti cum populi peccatis velit.* 9 Parato] *ut præscribitur ver. 15. & sequentibus.* 10 Hircus verò] *de cujus usu infrà. 20. & sequentibus.* 12 Comminuto] *ex massa odoramentorum: vide suprà in Exod. 30 34.* 16 Pro sanctuario] *purgato eo ab immunditiis quæ a circumstantibus filiis Jisraëlis immundis inferebatur.* 29 Animas vestras] *vos ipsos, videlicet abstinendo ab omni cibo & potu, ac utendo alio exercitii quovis ad finem ipsum accommodo.*

CAPUT XVII.

Lex de loco omnium sacrificiorum Deo soli per sacerdotem ipsius offerendorum: interdictum universale edendi sanguinis, morticini, aut discerpti cum pœna adversus inobsequentes.

1 PRÆ-

1 PRÆTEREA allocutus est Jehova Moſchen, dicendo:
2 Alloquere Aharonem & filios ejus omneſque filios Iſraëlis, & edicito eis, hoc illud eſt verbum quod præcepit Jehova, dicendo:
3 [a]Quicunque e familia Iſraëlis [a]jugulaverit bovem aut agnum aut capram in caſtris, aut quiſquis jugulaverit extra caſtra,
4 Ac non ad portam tentorii conventus adduxerit illam, [b]oblaturus oblationem Jehovæ, ante tabernaculum Jehovæ: [a]ſanguis imputator viro illi, ſanguinem effudit, quapropter excinditor vir ille e medio populi ſui.
5 Adducunto itaque filii Iſraëlis ſacrificia ſua, [a]quæ ſacrificant in ſuperficie cujuſvis agri, adducunto inquam illa Jehovæ verſus portam tentorii conventus ad ſacerdotē, & ſacrificanto ſacrificia [a]ipſa euchariſtica jehovæ.
6 Ut aſpergat ſacerdos ipſe ſanguinem illorū ſuper altare Jehovæ ad portam tentorii conventus, adoleátque illorum adipem in odorem [c]gratum Jehovæ.
7 Neque ſacrificanto deinceps ſacrificia ſua [d]dæmonibus, [e]quos ſectantur iſti ſcortando: ſtatutum perpetuum hoc eſto ei per generationes eorum.
8 Quapropter eis edicito, quicunq; e familia Iſraëlis aut e peregrina *gente* qui peregrinatur [f]inter eos, offeret holocauſtum aut aliud ſacrificium,
9 Ac ad portam tentorii conventus non adducet illud, ut paret illud Jehovæ: omnino excinditor vir ille e populis ſuis.
10 Et quicunque e familia Iſraëlis aut e peregrina *gente* qui habitat inter eos veſcetur ullo ſanguine, utique ponam faciem meam iratā contra [g]eum ipſum qui commederit ullum ſanguinem, & excindam illum e medio populi mei.
11 [a]Nam anima cujuſq; carnis in ſanguine eſt, ego verò deſtinavi eum pro vobis in altari ad expiationem faciendam pro animis veſtris, nam ſanguis is *eſt* qui pro anima expiationem facit.
12 Idcirco edico filiis Iſraëlis, nulla anima ex vobis comedito ſanguinem: etiam peregrinus qui peregrinatur inter vos ne comedito ſanguinem.
13 Et quicunque e filijs Iſraëlis aut e peregrina *gente* qui peregrinatur inter eos, [h]venando ceperit capturam beſtiæ aut avis quæ comeditur, primùm effundito ſanguinem ejus, & tegito eum pulvere.
14 Eſt enim anima cujuſq; carnis, ſanguis ejus pro anima ejus eſt, ideo edico filiis Iſraëlis, ſanguine nullius carnis ne comeditote nam cujuſq; carnis anima ſanguis ejus eſt, comedentium eum quiſque excinditor.
15 [i]Quicunque autem comederit morticinum aut diſcreptum, ſive indigena ſive peregrinus, is ablutis veſtimentis ſuis lavator aqua, & immundus eſto uſque ad veſperam, poſt mundus erit.
16 Quòd ſi non abluerit illa, & carnem ſuam non laverit, feret iniquitatem ſuam.

[a] Heb. *vir vir qui, & ſic deinceps.*
[b] Heb. *ad offerendum.*
[c] Heb. *quietus.*
[d] Heb. *horribus, vel horriſicis, quia horrida ſunt, & horrorem in incutiunt quibus apparent.*
[e] Heb. *poſt quos ipſi ſcortantur, videlicet Ægyptios & gentes.*
[f] Heb. *in medio eorum, ſic deinceps.*
[g] Heb. *animam quæ.*
[h] Heb. *venatus fuerit venationem beſtiæ.*
[i] Heb. *omnis autem anima quæ, &c.*

ANNOTATIO.

3 Jugulaverit] *oblaturus oblationem Jehovæ, ex ver. 4.* 4 Sanguis] *perinde habetur ac ſi homicidium perpetraſſet, hominiſq; innoxii ſanguinem effudiſſet: cauſam vide ver. 11.* 5 Quæ ſacrificant] *id eſt, hucuſque conſueverunt ſacrificare vbivis locorum ante erectum tabernaculum.* Ipſa euchariſtica] *ac multò magis reliqua ſanctiora coram Deo: ſic enim profitentur ipſi Iſraëlitæ Jehoſchu. 22. 26.* 11 Nam anima] *interductis cauſa duæ: prior, quòd ſanguis ſedes ſit animæ: poſterior, quod eum ſibi reſervat Deus, ut eo fiat expiatio pro animis offerentium, ac ſi anima pro anima dederetur noxæ. Hu rudimentis apud veterem populum Chriſtus adumbratus eſt.*

CAPUT XVIII.

Interdicta ab omni inceſtu, digamia, adulterio, vaga portentoſáque libidine, cum gravi comminatione.

1 ITEM allocutus est Jehova Moſchen, dicendo.
2 Alloquere filios Iſraëlis, & edicito eis, ego *ſum* Jehova Deus veſter.
3 Secundum opera terræ Ægypti in qua habitaſtis ne facite: ſimiliter ſecundum opera terræ Cenahhanæi, in quam duco vos, ne facite, & in ſtatutis eorum ne ambulate.
4 *Sed* judicia mea exercetote, & ſtatuta mea obſervatote ambulando in eis: ego *ſum* Jehova Deus veſter.
5 Cùm obſervaveritis ſtatuta mea & judicia mea, homo ille qui fecerit ea, utique vivet per ea: ego *ſum* Jehova.
6 [a]NEMO homo ad ullum [a]propinquū carnis ſuæ acceditote, ad retegendum nuditatem: ego *ſum* Jehova.
7 Nuditatem patris tui aut nuditatem matris tuæ ne retegito: mater tua eſt, ne retegito nuditatem ejus.
8 Nuditatem uxoris patris tui ne retegito: nuditas patris tui eſt.
9 Nuditatem ſororis tuæ, [a]filiæ patris tui aut filiæ matris tuæ, [a]cognationis domeſticæ aut exteræ cognationis, ne retegito nuditatē earū.
10 Nuditatem [a]filiæ filii tui, aut filiæ filiæ tuæ, ne retegito nuditatē earum: nā nuditas tua ſunt.
11 Nuditatem filiæ uxoris patris tui, [a]cognationis patris tui, [a]ſoror tua eſt: ne retegito nuditatem ejus.
12 Nuditatem ſororis patris tui ne retegito, propinqua patris tui eſt.
13 Nuditatem ſororis matris tuæ ne retegito, nam propinqua matris tuæ eſt.
14 Nuditatem fratris patris tui ne retegito: ad uxorem ejus ne apropinquato, amita tua eſt.
15 Nuditatem nurus tuæ ne retegito: uxor filii tui eſt, ne retegito nuditatem ejus.
16 Nuditatem uxoris fratris tui ne retegito, nuditas fratris tui eſt.
17 Nuditatem mulieris & filiæ ejus ne retegito: [a]filiam filii ejus, aut filiam filiæ ejus ne accipito ad retegendam nuditatem ejus, proximæ ejus ſunt, ſcelus eſt.
18 [a]ITEM [b]mulierem *unam* adalteram ne aſſumito, angendo *hanc*, retegendo turpitudinem illius *ductæ* ſuper hanc in vita ejus.
19 [a]ITEM ad mulierem [a]in ſeparatione immunditiei ſuæ ne accedito, retegendo nuditatem ejus.
20 [a]ITEM cum uxore proximi tui ne cōmittito ut cōcumbas ad ſemen, polluendo *te* cū ea.

[a] Heb *homo homo.*
[b] Heb. *mulierem ad ſororē ſuam: ſed ita paſſim hæ voces accipiuntur, ut Gen. 26. 31. Exod. 26. 3. &c. Jechezkel. 1. 9 & 23. & 3. 13. Joel. 2. 8. Nos verò ſic ita accipimus, primum, quia ſupra ver. 16. connubium cum ſorore uxoris prohibetur ἀνάλογον: ſecundo quia hæc cauſa alter niſi coactè & obſcurè accommodari non poſſunt, cùm tamen proprio nomine uxores digamorum angentes & æmulas ſcriptura vocet. 1. Schemu. 1. 6: tertiò nuſquā in lege diſertè interdiceretur digamia niſi Regi, Deut. 17. 16. poſtremò fidelliſſimi ſunt interpretes Chriſtus Mat. 19. 5. & 6. Apoſtolus 1. Cor. 6. 16. & 7. & Chaldæus Paraphraſtes in Ruth. 4. 6.*

21 ITEM de ſemine tuo ne permittito traducendum Moleco, ut non profanes nomen Dei tui: ego *ſum* Jehova.
22 Cum mare ne concubito concubitu muliebri: abominatio eſt.
23 ITEM cum ulla beſtia ne committito ut concumbas, polluendo *te* cum ea: mulier quoq; ne conſiſtito coram beſtia ut incubet ſibi, confuſio eſt.
24 Ne polluite vos ullo horum, quia omnibus his pollutæ ſunt gentes iſtæ quas ego ejicio a facie veſtra:
25 Unde polluta eſt terra, & iniquitatem ejus ego viſito adverſus eam, ita ut evomitura ſit terra habitatores ſuos.
26 Sed vos obſervate ſtatuta mea & judicia mea, neque facitote *ullam* ex omnibus iſtis abominationibus, indigena aut peregrinus qui peregrinatur inter vos.
27 (Nam omnes abominationes iſtas fecerunt homines iſtius terræ, quæ vobis expoſita eſt, unde polluta eſt ipſa terra)
28 Ut non evomat eadem terra vos cùm polluveritis eam, quemadmodum evomuerit gentem illam quæ vobis eſt expoſita.
29 Nam quiſquis fecerit *aliquam* ex omnibus abominationibus iſtis, utique excindentur animæ quæ illud fecerint e medio populi ſui.
30 Obſervate igitur obſervationem meam, ut non faciatis ex iſtis inſtitutis abominandis quæ facta fuerunt ante vos, neque polluatis vos illis: ego *ſum* Jehova Deus veſter.

Heb. *ante vos eſt, ut ver. 28. ſic Gen. 20.15.*

ANNOTATIO.

6 Propinquum] *ex iis videlicet qui infrà aut ſpeciatim nominantur uſque ad ver. 17. aut ex illorum comparatione per analogiam intelliguntur.* 9 Filiæ patris] *ſororis tuæ etiam ex altero parente tantùm.* Cognationis domeſt.] *domeſticæ cognationis ſunt liberi ex eodem patre, exteræ verò, ex altero patre nati: nam liberi patrùi familiam ſequuntur.* 10 Filiæ fil.] *id eſt, neptis ex filio vel filia.* 11 Cognationis patr.] *id eſt, per matrui ſuæ nuptias, patrùi tui cognata facta eſt: Ex variis hujus legis interpretationibus hæc videtur ſimplicitati, ordini, & verbo accommodatiſſima.* Soror tua] *ex affinitatis jure, ut ver. 8. 14. 15. 16.* 17 Filiam filii] *liberos privigni aut privignæ tuæ: tanta eſt vis affinitatis ex lege Dei, & matrimonii commendatio. Hactenus leges naturales ſanguinis, quarum gradus ponuntur duo, conſanguinitas & affinitas.* 18 Item] *Lex naturalis matrimonii ad omnes perſonas pertinens, Gen. 2. 24.* 19 Item] *lex ceremonialis.* In ſeparatione] *cùm immunditia laborans ſeparata eſt, ſuprà 15. 25.* 20 Item] *lex de adulterio, deinde promiſcuè de neſariis ſceleribus.* 21 Moleco] *idolo Hhammonitarum, quod etiam dicitur Milcom, 1. Reg. 11. 5. & 11. in hujus honorem parentes igne filios ſuos tranſmittebant, ut 2. Reg. 23. 11.* 23 Confuſio] *divinæ ordinationis perturbatio, & ſuicinus confuſione dignum.* 25 Iniquitatem ejus] *id eſt, incolarum: metonymia.*

Propinqui ex conſanguinitatis aut affinitatis jure.

Conſanguinei.	3 *Patruus, amita, ver. 12. & 20. 19.* 4 *agnatus vel agnata, ex analogia ſequent.*	2 *Pater, mater, ver 7.*	3 *Avunculus, matertera, ver. 13.* 4 *cognatus, cognata.*	
Affines.	4 *Patrui uxor, amitæ vir, ver. 14. & 20. 20.*	3 *vitricus, noverca, ver. 8. & 20. 11.* 3 *ſocer, ſocrus, ver. 15. & 20. 12.*	4 *avunculi uxor, matertera vir ex analogia patrui.*	
Conſanguinei.	2 *frater, ſoror, ver. 9. & 20. 17.*	*Collate*	*Aſcendentes & Deſcendentes*	
Affines.	3 *levir fratria, ver. 16. & 20. 21.*		3 *viri uxoriſve frater aut ſoror, ver. 16. & 20. 21.* 4 *vitrici, novercæ filius filiave ver. 11.*	
Conſanguinei.	2 *filius, filia, ver. 7. nepos, neptis, ver. 10.*			
Affines.	3 *gener, nurus, ver. 15. & 20. 12.*		3 *privignus, privigna, ver. 8. & 17. & 20. 14.* 4 *horum filius aut filia, ver. 17.*	

Ex horum comparatione tres regulæ naſcuntur:
1 *Collateralium inter ſe conjugia ad quartum uſque gradum prohiberi: aſcendentium verò ὑποβολὴ μιμοῦ vel deſcendentium ipſo naturæ ordine impediri, ac proinde opus non fuiſſe ut prohiberentur.*
2 *Eoſdem gradus aſcendentium ac deſcendentium per analogiam prohiberi.*
3 *Iiſdem gradibus viro ac mulieri per analogiam interdici.*

CAPUT XIX.

Lex de ſanctificatione noſtri: cujus partes ſunt reverentia Dei & parentum, officia in proximos, ſimplicitas & puritas noſtra in corpore, habitu, & actionibus, & rerum contrariarum averſatio: quibus adjuncta ſunt gratus animus erga Deum, abſtinentia ab omni malo idololatrarum & a ſpecie mali, ſcortationis præſtigiarumq; deteſtatio, Dei, ſeniorumq; honor, charitas erga exteros, & in omni juſtitia.

1 PRÆTEREA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:
2 Alloquere totum cœtum filiorum Iſraëlis & edicito eis: ſancti eſtote, quia ſanctus *ſum*, ego Jehova Deus veſter.
3 Quiſque matrẽ ſuam & patrem ſuum time-

te,

te,& ſabbatha mea ſervate:ego *ſum* Jehova Deus veſter.

[a] Heb. *fuſura.*

4 [a]Ne convertite vos ad' idola, & [a]Deos fuſiles ne facitote vobis: ego *ſum* Jehova Deus veſter.

5 Cùm autem ſacrificabitis ſacrificium euchariſticum Jehovæ, [a]pro voluntate quidem veſtra ſacrificabitis illud:

6 *Sed* quo die ſacrificabitis illud comeditor & poſtridie, quod autem remanſerit uſque ad diem tertium igne comburitor.

[b] Heb. *comedendo comedetur.*

[c] Heb. *comedentes iniquitatem ſuam ferto: Sylleptis numeri.*

7 Quòd ſi ejus [b] quicquam comedetur die tertio,res abominanda eſt, non erit acceptum.

8 Ideo [c] comedentium *quisque* iniquitatem ſuam ferto,quia rem ſanctam Jehovæ profanavit:utique excindetur anima illa e populis ſuis.

[d] Heb. *ne abſolvito latus agri tui metere.*

9 Item cùm metetis meſſem terræ veſtræ, [d] ne prorſus demetito latus agri tui: ſpicilegium meſſis tuę ne [e] facito.

[e] Heb. *legito*

10 Similiter vineam tuam ne racemato, & deciduos acinos vineæ tuæ ne relegito: ipſi pauperi & peregrino relinquito iſta, *ego ſum* Jehova Deus veſter.

11 Ne furamini,& ne mentimini, neque fallacia utimini ullus in proximum ſuum.

12 Item ne jurate per nomen meum ad fallaciam ullam:ſic profanaveris nomen Dei tui, ego *ſum* Jehova.

[f] Heb. *opus: metonymia.*

13 Ne fraudem facito proximo tuo, neque rapito: ne pernoctato [f] merces mercenarii apud te uſque mane.

14 Ne maledicito ſurdo,& ante cęcum ne ponito offendiculum: ſed timeto a Deo tuo, ego *ſum* Jehova.

[g] Heb. *vultûs: ſynecdoche,ut in ſequentibus*

[h] Heb. *injuſtitia.*

15 Ne exerceto perverſitatem in ullo judicio: ne accipito [g] perſonam tenuis, neque honorem exhibeto perſonæ magni:[h] juſtè judicato proximum tuum.

[i] Heb. *corripiendo corripito.*

16 Ne ambulato *cum* detractione per populos tuos,ne inſtato contra ſanguinem proximi tui: ego *ſum* Jehova.

17 Ne odio habeto fratrem tuum in corde tuo: [i] liberè corripito proximum tuum, [a]neque ferto in eo peccatum.

[k] Heb. *junctum tuum ne ſinito coire duobus generibus: & ſic ſequentia.*

[l] Heb. *aſcendito ſuper te.*

18 Ne vlciſcitor,neque *iram* aſſervato in populares tuos:ſed diligito proximum tuum ſicut te, ego *ſum* Jehova.

19 [a]Statuta mea obſervatote:[k]jumentorũ tuorum ne ſinito coire duo genera, in agro tuo ne ſerito duo ſeminum genera,& veſtimentum duorum generum varié commixtũ ne[l]obtegito te.

20 Item cùm quis cubaverit cũ muliere ſeminis concubitu, quamvis illa ſit ancilla deſpecta cuiq;,quæ[m] omnino non redimitur,aut libertas non datur ei:flagellatio [a] adhibetor, ne morte afficiuntor,quia non fuit [a]libertate donata.

[m] Heb. *vellendo non redimitur.*

[a] Heb. *eſto.*

21 Præterea afferto *vir* reatum ſuũ Jehovæ,ad portam tentorii conventus,arietem reatus.

22 Et expiationem facito pro eo ſacerdos illo ariete reatus coram Jehova, pro peccato ejus quo peccavit,& condonabitur ei *liberando eum* a peccato ejus quo peccavit.

[o] Heb. *pueri do putate.*

[p] Heb. *ne comedatur.*

23 Item cùm veneritis in iſtam terram & plãtaveritis quamvis arborem eſculenti *fructus*, [o] omnino putate præputium ejus *id eſt* fructum ejus,tribus annis ſunto vobis præputiate, [p] nihil earum comeditor.

24 Anno verò quarto eſto omnis fructus ejus, [a]ſancta res laudationum Jehovæ:

25 (Anno demum quinto comedetis fructum ejus)ut augeat vobis proventum ejus: ego *ſum* Jehova Deus veſter.

[q] Heb. *vel neque ex nubibus conjicite, vel ne temporis obſervationi plus æquo tribuite.*

[r] Heb. *anima, ut infrà 21.1 metonymia.*

[f] Heb. *faciendo ut ipſa ſe ſortetur.*

26 Ne comeditote quicquam cum ſanguine, ne utimini [q] cõjectationibus, [q] neque præſtigiis.

27 Ne circumcidite *pilos ad* latus capitis veſtri: neque corrumpito latus barbæ tuæ.

28 Neque cæſuram pro ullo [r] mortuo inditote carni veſtræ, & inſcriptionem ſtigmatis ne imponitote vobis: ego *ſum* Jehova.

29 Ne profanato filiam tuam [f]proſtituendo eam: ut non ſcortetur [a]terra illa, & impleatur illa terra ſcelere.

30 Sabbatha mea obſervatote,& ſanctuarium meum reveremini: ego *ſum* Jehova.

31 [a]Ne vos convertite ad pythones & ariolos,ne conſulitote polluendo vos eis: ego *ſum* Jehova Deus veſter.

32 Coram [a]canitie aſſurgito,& honorem habeto faciei ſenis: & timeto a Deo tuo,ego *ſum* Jehova.

33 Item ſi peregrinatur apud te peregrinus in terra veſtra,ne injuria afficite illum.

34 Tanquam indigena ex vobis, eſto vobis quiſq; peregrinus qui peregrinatur apud vos,& diligito eum ſicut te: quia peregrini fuiſtis in terra Ægypti,ego *ſum* Jehova Deus veſter.

[t] Heb. *judicio,id eſt,officio ex lege præſcripto.*

[u] Heb. *juſtitia, & ſic deinceps.*

[x] Heb. *lapides: metonymia.*

35 Ne exercetote perverſitatem in ullo [t] munere, [a]in dimenſione,in pondere,aut in [a]menſura.

36 Trutinæ [u] juſtæ, [x] pondera juſta,Epha juſtũ, & hin juſtus ſunto vobis:ego *ſum* Jehova Deus veſter,qui eduxi vos e terra Ægypti.

37 Obſervate itaque omnia ſtatuta mea,omniaque judicia mea,& facite ea:ego *ſum* Jehova.

ANNOTATIO.

4 Ne convertite]*id eſt, Deo relicto illa ne ſectemini.* Idola]*a vanitate denominata Hhebræis, quia idolum nihil eſt,*1.*Cor.*8. Deos fuſiles]*vide Exodi* 34.17. 5 Pro voluntate]*nam conceptiva ſunt, ac non imperata: vide ſuprà cap.*7. 17 Neque ferto]*ne diſſimulato in eo ullum peccatum quod non corripias.* 20 Libertate donata]*nam de libera lex eſt Exod.*22.16. 24 Sancta res laudationum]*id eſt, Deo offeruntor in ſignum gratiarum actionis.* 29 Terra illa]*populus illius exemplo tuo: metonymia.* 31 Ne vos con.]*ut ſuprà ver.*4. 32 Canitie]*cano homine, Synecdoche.* 35 Dimenſione]*menſuris quibus dimetiuntur ſpatia.* Menſura]*qua res aridæ aut liquidæ capiuntur, & de quantitate earũ judicatur.*

CAPUT XX.

In trangreſſores legum quæ ſuperioribus 2. *cap. continentur ſtatuuntur pœnæ, & ſanctificationis mandatũ renovatur.*

ſuprà 18,21.

1 PRÆTEREA allocutus eſt Jehova Moſchen,dicendo:

2 Item filiis Iſraëlis edicito, quiſquis e filiis Iſraëlis aut e peregrina gente qui peregrinatur in Iſraële, dediderit de ſemine ſuo Moleco,[a] omnino morte afficitor: populus ipſe

[a] Heb. *moriendo morte afficitor. ſic deinceps.*

terræ obruunto eum lapidibus:

3 Aut ego opponens iratã faciẽ meã viro illi' excindam illum e medio populi sui, quia de semine suo dedidit Moleco, ut' polluerꝫ sactuarium meũ, & ut profanaret nomen sanctũ meũ.

b Heb. occultando occultaverint.

4 Quòd si'b omnino occultaverint populus illius terræ a viro isto, cùm dedidit de semine suo Moleco, ut non afficerent eum morte:

c Heb. scortantur post ipsum: sic deinceps.

5 Tunc opponam ego iratam faciem meam viro illi & familiæ ejus, & excindam eum, omnesque qui c scortando sectantur ipsum ut scortentur sectantes Molecum, e medio populi sui.

suprà 19.31.

6 De anima item quæ converterit se ad Pythones & ad ariolos ut scortando sectetur eos: utique opponens iratam faciem meam animæ illi, excindam illam e medio populi sui.

7 Itaq; sanctificate vos, & estote sancti, quia ego Jehova *sum* Deus vester.

8 Et observate statuta mea, & facite illa: ego Jehova *sum* sanctificator vester.

suprà 19.3.

9 'Nam' quicunque maledixerit patri suo aut matri suæ, omnino morte afficitor: patri suo aut matri suæ maledixit.

d Heb. sanguines ejus in eo: sic deinceps.

d cædis suæ causa *est* in ipso.

suprà 18.20.

10 Similiter vir qui adulterabit cum uxore alicujus, quia adulterevit uxorem proximi sui, omnino morte plectitor adulter ipse & adultera.

suprà 18.8.

11 Item is qui cubaverit cum uxore patris sui, nuditatem patris sui retexerit, omnino morte afficiuntor ambo, cædis ipsorum causa *est* in ipsis.

suprà 18.15.

12 Item is qui cubaverit cum nuru sua, omnino morte afficiuntor ambo: 'confusionem fecerunt, cædis ipsorum causa *est* in ipsis.

13 Item is qui cubaverit cum mare concubitu muliebri, rem abominandam fecerunt ambo: omnino morte afficiuntor, cædis ipsorum causa *est* in ipsis.

suprà 18.22.

suprà 18.17.

14 Item is qui duxerit mulierem & matrem ejus, scelus est: igne comburunto eum' & eas, ut non sit scelus in medio vestri.

suprà 18.23.

15 Item is qui sibi arrogaverit cubare cum jumento, omnino morte afficitor: jumentũ quoq; ipsum occiditote.

suprà 18.9.

16 Item mulier cùm accesserit ad ullum jumentũ ut incubet sibi, occidito mulierem & jumentum ipsum: omnino morte afficiuntor, cædis ipsorum causa *est* in ipsis.

17 Item is qui accipiens sororem suam filiam patris sui aut filiam matris suæ viderit nuditatẽ ejus, viciſſim illa viderit nuditatem ipsius, probrum est, quapropter excindunto: 'in oculis' populariũ suorum: nuditatem sororis suæ retexit, iniquitatem suam ferto.

e Heb. filiorũ populi sui.

18 Item is qui cubaverit cum muliere languente e *fluxu* & retegens nuditatem ejus profluviũ ejus nudaverit, ipsaquè retexerit profluvium sanguinis sui: quapropter excinduntor ambo e medio populi sui.

suprà 18.19.

19 Item nuditatem sororis matris tuæ, aut sororis patris tui ne retegito: quia proximum suũ nudaverit, iniquitatem suam ferunto.

suprà 18.12. & 13.

20 Item quiſquis cubaverit cum 'amita sua, nuditatem patrui sui retexit: peccatum suam ferunto, ſine liberis moriuntor.

f. prà 18.14.

21 Item quiſquis acceperit uxorem fratris sui, f res exterminanda est: nuditatem fratris sui retexit, ſine liberis ſunto.

suprà 18.16.

f Heb. separatio est, id est, res separatione digna.

22 'Denique obſervate omnia ſtatuta mea & omnia judicia mea, & facite illa, ut non evomat vos terra illa, ad quam ego deduco vos ut habitetis in ea.

suprà 18.26.

23 Neque ambulate in ſtatutis iſtius gentis quam ego ejecturus ſum a facie veſtra: quia omnia iſta fecerunt, ideo tæduit me eorum:

24 Et dixi vobis, vos hæreditarió poſſidete terram eorum (nam ego daturus ſum illam vobis ut hæreditarió poſſideatis eam) 'terram affluentem lacte & melle: ego *ſum* Jehova Deus veſter, qui diſcrevi vos a reliquis populis.

25 Vos igitur diſcernite inter beſtiam mundam & immundam, & inter avem immundam & mundãneq; abominandas efficite animas veſtras ulla beſtia, aut ulla ave, aut ullo qꝫ premit terrã, quæ diſcrevi vobis ut immunda habeatis.

26 Et eſtote mihi ſancti, quia ſanctus ego *ſum* Jehova: qui diſcrevi vos a reliquis populis ut ſitis mei.

27 Sed viri aut mulieres, ſi erit ex eis 'pytho aut ariolus, omnino morte afficiuntor: lapidib' obruunto eos, cædis eorum causa *eſt* in eis.

ANNOTATIO.

3 Aut ego] *ſi vobis non innotuit.* Excindam] *judicio aliquo ſingulari etiam in hac vitairam meam cõtra illum teſtabor.* Polluerꝫt] *ſua impuritate, ut ſuprà 16.16.* 4 Omnino occultaverint] *datâ operâ diſſimulaverint.* 5 Familiæ] *populo illius terræ quid diſſimulabit ſcelus: ſynecdochicè ſic accipitur familiæ nomen firmejæ 8.3. Micæ 2.3. quo etiã modo accipitur* υἱος *Mat. 7.26. &* παιδία *Act. 3.25. & alibi paſſim.* 9 Nam] *id eſt, ſi enim non obſervabitis ſtatuta mea, neque rationem habebitis ſanctificationis quæ ſanctificat vos, ſed iſta ſcelera facietis quæ ſequuntur, erunt quoque iſtæ pœnæ vobis ſubeundæ.* Quicunque maled.] *ſenſus eſt, quicunque vel dicto alterum parentum offenderit.* 12 Confuſionem fecer.] *vide ſuprà in 18.23.* 14 Et eas] *ſi conſciæ ſunt ambæ, vel alteram earum, videlicet quæ non connubio ſed adulterio illi conjuncta eſt: ſynecdoche Hebræus frequentiſſima.* 17 In oculis pop.] *publicè.* 20 Amita] *patrui uxore, ut ſequentia oſtendunt.* 22 Denique] *concludit ab exhortatione, ut ſuprà 18.26.* 24 Terram affl.] *ut Exod. 3.8. hyperbole.* 27 Pytho aut ar.] *qui diabolicis artibus reliquos a Dei cultu & ſui ſanctificatione avocant: nam de iis qui avocant ur, actum eſt ſuprà ver. 6.*

Caput XXI.

Leges de puritate ſacerdotum a rebus externis & internis: de honore ipſis habendo: & qui ex iis apti aut inepti ſint ad miniſterium.

PRÆTEREA edixit Jehova Moſchi, alloquere' ſacerdotes filios Aharonis: & dicito eis, pro a mortuo ne polluito ſe

a Heb. *animæ, ut ſuprà, 19.28.*

vllus veſtrũm in populis ſuis,

2 Sed pro proximo ſuo propinquo ſibi, pro matre ſua, aut pro patre ſuo, aut pro filio ſuo, aut pro filia ſua, aut pro fratre ſuo,

3 Aut pro ſorore ſua virgine' propinqua ſibi, quæ non eſt *junãta* viro, pro ea polluet ſe.

4 Ne polluito ſe maritus *pro aliqua'* in populis ſuis, ita vt ipſe profanet ſe.

5 'Ne capillos evellendo calvitium capiti ſuo

suo inducunto, neque latus barbæ suæ raduntο: neque carnem suam ulla cæsura cædunto.
6 Sancti sunto Deo suo, neque profananto nomen Dei sui, quia igne absumenda Jehovæ, cibũ Deo sui ipsi offerunt: ideo q; sunto [b] sancti.
7 Mulierem meretricem aut [a] profanatam ne accipiunto, & mulierem repudiatam a viro suo ne accipiuntο: nam sanctus est eorum quisque Deo suo.
8 [a] Tu quoque *populo* sanctum habeto illum, qui cibum Dei tui ipse offert: sanctus esto tibi, quia sanctus *sum* ego Jehova sanctificator vester.
9 Filia autem alicujus sacerdotis cùm profanaverit se scortando, patrem suum profanat, igne comburitor.
10 Sacerdos autem ille qui maximus est fratrum suorum, cujus capiti infusum est oleum illud unctionis, & [c] consecravit ministerium suum ut induat vestes illas, [a] caput suum ne retegito, & vestimenta sua ne discindito:
11 Neque ad [d] ulla cadavera mortui venito: ne pro patre quidem suo aut pro matre sua se polluito:
12 Neque e sanctuario exito, ut non profanet sanctuarium Dei sui: nam coronamentum & oleum unctionis Dei sui super ipsum *est*, ego *sum* Jehova.
13 Et quod ad eum, uxorem in virginitate ejus ducito.
14 Viduam, aut repudiatam, aut profanatam meretricem, hujusmodi ne ducito: sed virginem [a] e populis suis ducito uxorem.
15 Neque profanato semen suum in populis suis, quia ego Jehova *sum* sanctificator ejus.
16 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
17 Alloquere Aharonem, dicendo: [a] in quocunque e semine tuo per generationes eorum fuerit corporis vitium, ne accedito ad offerendum cibum Dei sui.
18 Nam nullus vir in quo *est* corporis vitium, accedere debet, vir cæcus aut claudus, aut curtus, aut prælongus membra,
19 Aut vir in quo est fractura pedis, vel fractura manus,
20 Aut gibbosus, aut gracilis, aut in cujus oculis *est* suffusio, aut *in quo est* psora, aut saniosa scabies, aut thlibias teste.
21 In quocunque fuerit aliquod corporis vitium e semine Aharonis sacerdotis, ne appropinquato ad offerendum igne absumenda Jehovæ: corporis vitium *est* in eo, cibum Dei sui ut offerat ne appropinquato.
22 Cibum quidem Dei sui e [a] rebus sanctis sanctarum, & e rebus sanctis comedet:
23 Veruntamen ad ipsum velum [a] ne venito, & ad altare ne appropinquato, quia corporis vitium *est* in eo, ut non profanet sanctuaria mea: nã ego Jehova *sum* sanctificator eorum.
24 Quæ retulit Mosche ad Aharonem filiósq; ejus, & ad omnes filios Jisraëlis.

[a] Heb. *sanctitas.*
[b] Heb. *sancti.*
[c] Heb. *implevit manum.*
[d] Heb. *animas.*
[a] Heb. *anima illa.*
[b] Heb. *immundum animæ.*
[c] Heb. *concubitus seminis: hypallage.*
[d] Heb. *natus domi ejus.*

ANNOTATIO.

1 Sacerdotes] *inferiores quidem usque ad ver. 10. summum verò sex sequentibus.* 3 Propinqua] *germana sorore: additum enim est ut hoc nomen ad agnatos & affines minimè extendatur, ut sæpe alibi evenit.* Polluet se] *interierit funeri ejus, ut ver. 1.* 4 In populis suis] *id est, quam duxit e populo suis, ut infrà ver. 14. Est autem hîc Eclipsis nonnũ relati.* 5 Ne capillos] *id est, in luctu modum adhibento, ut eos decet qui resurrectionem expectant: idem mandatur populo supra 19. 8.* 7 Profanatam] *cui stuprum est illatum vi aut alio modo.* 8 Tu quoque] *apostrophe ad populum.* 10 Caput suum ne ret.] *id est, nulli externo luctui vacato: vide supra 10. 6.* 14 E populis suis] *non externam, sed e suo genere vel saltem ex aliqua tribu.* 17 In quocunque] *tam in summo quàm inferiore sacerdote.* 22 Rebus sanctis] *sive sanctioribus, ut erant panes facierei, reatus, peccatum, sive minus sanctis, ut erant eucharistica, primitiæ, decimæ.* 23 Ne venito] *ut eos venire necesse est qui sacra faciunt.*

CAPUT XXII.

Leges ne sacerdotes impuri res sacras comedant, & ut legitimo ritu purgentur: quibus liceat, & quibus non liceat vesci sacris, subjunctâ pœna in eos qui contrà venerint: qualia sacrificia & a quibus sacerdotes accepturi sint, qua ætate apta esse incipiant, quomodo macta nda, & quando comedenda sint.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
2 Alloquere Aharonem & filios ejus, ut [a] separent se a rebus sanctis filiorum Jisraëlis, ut non profanent nomen sanctum meum: *rebus* quas illi sacrificant mihi, ego *sum* Jehova.
3 Edicito eis, quicunque e toto semine vestro per generationes vestras accesserit ad res illas sacras, quas sanctificaverint filii Jisraëlis Jehovæ, dum immunditia ejus in eo est: utique excindetur [a] ille ipse a facie mea, ego *sum* Jehova.
4 Quisquis e semine Aharonis est leprosus aut gonorrhœa laborans, de rebus sacris ne cõedito usque-dum mundus fuerit: similiter qui tangit ullum [b] immundum a mortuo, aut eum ex quo exiit [c] concubitus semen.
5 Aut quicunque tetigerit ullum reptile quo quis impuratur, aut hominem quo quis impuratur, secundum omnem immunditiam ejus.
6 Anima quæ tetigerit illud, immunda quoque esto usque ad vesperam: neque comedito de illis rebus sacris, nisi laverit carnem suam aqua.
7 Postquam occubuerit Sol, mundus erit: & posteà comedere poterit de rebus illis sanctis, quia cibus ejus est.
8 Morticinum aut discerptum ne comedito ut impuretur eo: ego *sum* Jehova.
9 Sed observanto observationem meam, ut non importent in illam *rem sanctam* peccatum, ac moriantur in eo, quia profanaverint illam: ego *sum* Jehova [a] sanctificator earum.
10 Nullus quoque [a] alienus comedito rem sanctam: [a] inquilinus sacerdotis & mercenarius ne comedito rem sanctam.
11 Cùm autem sacerdos emerit quempiam emptione pecuniæ suæ, is comedet ea: similiter [d] verna ejus, isti comedent de cibo ejus.
12 Sed filia sacerdotis cùm fuerit nupta viro alieno, ipsa de oblatione illarum rerum sanctarum ne comedito.
13 Filia verò sacerdotis cùm erit vidua aut repudiata, si semen non sit ei, revertatur q; ad domum patris sui sicuti *erat* in adolescentia sua, de cibo patris sui comedet: at nullus alienus

comedito de illo.
14 Quòd si quis comederit rem ſanctam per errorem, is addito ei quintam ejus, redditoque ſacerdoti rem ſanctam:
15 Ut non profanent res ſanctas filiorum Iſraël, quas obtulerunt Jehovæ:
16 Neque ſinant eos ferre poenam reatus, comedendo res ſanctas ipſorum, quia ego Jehova *ſum* ſanctificator illarum.
17 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:
18 Alloquere Aharonem filioſque ejus & omnes filios Iſraël, ac edicito eis: quicunque e domo Iſraël aut ex peregrino [a] *querit* in Iſraële obtulerit oblationem ſuam ſecundum omnia vota ſua & ſecundū omnia voluntaria munera ſua, quæ offerunt Jehovæ in holocauſtum:
19 Pro voluntate veſtra, integrum marem ex bobus ex [a] agnis aut ex capris,
20 Nullum, in quo *ſit* corporis vitium, offerte: non enim [c] acceptum eſſet pro vobis.
21 Etiam cùm quis ad offerendum ſacrificium euchariſticum Jehovę, [d] ſegregabit votivum aut voluntarium munus ex bubili aut ex grege, integrum eſto ut ſit acceptum, nullum corporis vitium eſto in eo.
22 Cæcum, aut fractum, aut mutilum, aut ſuffuſione aut pſora aut ſanioſa ſcabie *affectum*, ne offerte hujuſmodi Jehovę: & igne abſumendum ne imponite ex iſtis altari Jehovæ.
23 Sed bovem aut pecudem prælongam curtámve membra, in voluntarium quidem munus parabis eam, pro voto autem ne accipitor.
24 Compreſſum verò aut contuſum aut avulſum aut exciſum ne offerte Jehovæ: & [a] in regione veſtra ne facite *illa*.
25 Et e manu [a] alienigenæ *acceptum* ne offerte [a] cibum Dei veſtri ex ullis hujuſmodi: quia corruptio eorum *quæ eſt* in eis corporis vitium *cenſetur* in illis, ne ſunto accepta vobis.
26 PRÆTEREA, allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:
27 Bos aut agnus aut capra cum nata fuerit, eſto deinde ſeptem dies ſub matre ſua: a die autem octavo & deinceps accepta erit in oblationem igne abſumendam Jehovę.
28 Bovem verò aut pecudem ullam cum fœtu ſuo, ne jugulate eodem die.
29 Cumque ſacrificabitis ſacrificium laudis Jehovæ, [a] pro voluntate veſtra ſacrificate.
30 Die eodem comeditor: ne reliquum facite ex eo *quicquam* uſque mane, ego *ſum* Jehova.
31 Obſervate itaque mandata mea & facite illa: ego *ſum* Jehova.
32 Neque profanate nomen ſanctum meum: [g] ſed ſanctificer [g] inter filios Iſraël, ego Jehova *ſum* ſanctificator veſter:
33 Qui deduco vos e terra Ægypti, [h] ut ſim vobis in Deum: ego *ſum* Jehova.

[b] Heb. *ad benevolentiam. ſic ver.* 21.
[c] Heb. *offeret*
[d] Heb. *ad ſegregandum: Hypalage.*
[g] Heb. *in medio fil.*
[h] *vel exiſtendo vobis in Deum.*

ANNOTATIO.

2 Separent] *cùm ex aliqua impuritate ſunt immundi, de qua ver.* 4. *& ſeq.* 9 Sanctificator earum] *eas a profanatione vendicans, quas oblatas mihi pro ſanctis habeo.* 10 Alienus] *a genere ſacerdotum, ut ſunt Levitæ & Iſraëlitæ reliqui, ut infrà ver.* 12. Inquilinus] *ſive advena, ſive civis.* 16 Eos] *qui præter legem veſcentur ſacris.* 18 Qui erit in Iſr.] *id eſt, proſelytus nam infidelium oblatio nulla grata eſt Deo.* 19 Agnis] *id eſt, ovibus: ſynecdoche, ut infrà ver.* 27. 24 In regione veſtra] *id eſt, vobis neſas eſto alibi offerre, quàm in loco deſtinato cultui meo, ut ſuprà* 17. 25 Alienigenæ] *qui genere & fide alienus eſt a vobis: nam ex peregrino proſelyto oblationem licuit accipere, ſuprà ver.* 18. Cibum Dei] *oblationem igne conſumendam, ut multis locis explicatur.* Ex ullis hujuſmodi] *etiamſi per ſe apta ſint ad ſacrificium.* Corruptio eorum] *id eſt, infidelitas offerentium facit ut oblationes etiam carentes vitio quaſi vitioſæ reputentur & ingratæ ſint: nam immundu omnia ſunt immunda.* 27 Sub matre] *nam inepta ſunt ad ſacrificium.* 28 Ne jugulate] *ſub. ad ſacrificium.* 29 Pro voluntate] *quando & quæ voletis ex aptu generibus.* 32 Sed ſanctificer] *id eſt, ſtudium a vobis adhibeatur ut ſanctitas mea integra conſerveiur inter filios Iſraëlu: poteſt etiam verti, ita ut ſanctificem me inter, &c. de qua interpretatione vide ſuprà* 10. 3.

CAPUT XXIII.

Leges de ſtatis ſolennitatibus, Paſchate, feſto primitiarum, feſto buccinarum, die expiationum, & feſto tabernaculorum.

1 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:
2 Alloquere filios Iſraël & edicito eis, ſolennitates Jehovæ quas indicetis, convocationes ſanctæ: hæ *inquam* ſunto ſolennitates meæ.
3 Sex diebus fiet opus, die verò quovis ſeptimo [a] ſabbathum ceſſationis convocatio ſancta eſto: nullum opus facite, ſabbathum eſt Jehovæ in omnibus habitationibus veſtris.
4 [a] Hæ *ſunt* ſolennitates Jehovæ, convocationes ſanctæ, quas indicetis ſtatuto tempore ſuo.
5 Primo quoq; menſe, *die* quartodecimo illius mēſis, inter [a] duas veſperas [a] Paſcha eſt Jehovæ.
6 Quintodecimo enim die ejuſdem menſis feſtum azymorum eſt Jehovæ: ſeptem diebus panes azymos comeditote.
7 Die horum primo convocatio ſancta eſto vobis: nullum opus ſervile facitote.
8 Offerte autem igne abſumenda Jehovæ ſeptem diebus: die illorum ſeptimo convocatio ſancta *eſto*, nullum opus ſervile facitote.
9 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo.
10 Alloquere filios Iſraëlis, & edicito eis, cùm ingreſſi in terram illam quam ego daturus ſum vobis meiſueritis meſſem ejus: tunc afferte manipulum frugum, primitias meſſis veſtræ ad ſacerdotem.
11 Qui agitabit manipulum iſtum frugum coram Jehova ad acceptionem veſtri: poſtridie illius ceſſationis agitabit eum ſacerdos.
12 Quo autem die agitabitis manipulum illum frugum: parate agnum [b] anniculum integrum in holocauſtum Jehovæ.
13 Et munus ejus, duas decimas *Ephæ* ſimilam miſtam oleo, igne abſumēda Jehovę in odorem gratū: libamen autem ejus, vini quartam hinis.
14 Panem autem toſtáſve ariſtas, aut ſpicas virentes

[a] *id eſt, tranſitus ſacrificium euchariſticū, memoriale tranſitu Angeli percuſſoris parcentis familiis Iſraëlitarū cum primogenitos Ægypti occideret: Exod.* 12.
[b] Heb. *filium anni ſui, & ſic deinceps.*

virentes ne comeditote uſq; ad illum ipſum diem, uſque dum attuleritis oblationẽ Dei veſtri: ſtatuto perpetuo per generationes veſtras, in omnibus habitationibus veſtris.

15 DEINDE numerate vobis a poſtero die ſabbathi, ex quo attuleritis manipulum illum frugum agitationis: ſeptem ſeptimanæ integræ ſunto.

16 Uſque ad poſterum diem ſeptimanę ſeptimæ numeratæ quinquaginta dies, tunc offerte munus b novum Jehovæ.

17 a Ex habitationibus veſtris afferte panes agitationis duos, duarum decimarum *Ephæ* ſimila ſunto, fermentati coquuntor: primitiæ *ſunt* Jehovæ.

18 Offerte autem cum illo pane ſeptem agnos anniculos integros, & juvencum c ſubrumum, atque arietes duos: ſunto holocauſtum pro Jehova cum munere ſuo & libaminibus ſuis, igne abſumenda odoris grati Jehovæ.

19 Parate quoque hircum caprarum unum in peccatum, & duos agnos anniculos in ſacrificium euchariſticum.

20 Quæ agitabit ſacerdos cum pane primitiarum agitatione coram Jehova cum duobus agnis: res ſancta ſunto Jehovæ pro ſacerdote.

21 Et indicitote eo ipſo die, convocatio ſancta eſto vobis, nullum opus ſervile facitote: ſtatuto perpetuo in omnibus habitationibus veſtris per generationes veſtras.

22 Cùm autem metetis meſſem terræ veſtræ, d ne prorſus demetito latus agri tui, & ſpicilegiũ meſſis tuę ne facito: ipſi pauperi & peregrino relinquito iſta, *ego ſum* Jehova Deus veſter.

23 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

24 Alloquere filios Iſraëlis dicendo, Menſe quoque ſeptimo primo *die* ejus menſis eſto vobis ceſſatio, monimentum clangoris, convocatio ſancta.

25 Nullum opus ſervile facitote, ſed offerte igne abſumenda Jehovæ.

26 PRAETEREA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

27 Sed quoque die decimo menſis hujus ſeptimi dies expiationum eſt, convocatio ſancta eſto vobis, ut e affligatis animas veſtras: tum offerte igne abſumenda Jehovæ.

28 Quare nullum opus ſervile facitote illo ipſo die: quia dies expiationum eſt ad expiationem faciendam pro vobis coram Jehova Deo veſtro.

29 Omnis enim anima quæ non fuerit afflicta eo ipſo die, omnino excindetur e populis ſuis.

30 Et omnem animam quæ fecerit ullum opus eo ipſo die, omnino perdam animam iſtam e medio populi ſui.

31 Nullum opus facitote, ſtatuto perpetuo per generationes veſtras in omnibus habitationibus veſtris.

32 Sabbathum ceſſationis eſto vobis quo affligatis animas veſtras, f cùm nonus dies ejus menſis fuerit veſpere: a veſpera uſque ad veſperam g celebrate ceſſationem veſtram.

33 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

34 Alloquere filios Iſraëlis dicendo: decimo quinto quoque die menſis hujus ſeptimi feſtum h tabernaculorum ſeptem diebus eſto Jehovæ,

35 Die primo convocatio ſancta *eſto*, nullum opus ſervile facitote.

36 Septẽ diebus offerte igne abſumenda Jehovæ: prætereà die octavo convocatio ſancta eſto vobis, & offerte igne abſumenda Jehovæ, i *dies* interdicti eſt, nullum opus ſervile facitote.

37 Iſtę *ſunt* ſolennitates Jehovæ quas indicetis, convocationes ſanctæ: ad offerendum igne abſumenda Jehovæ, holocauſtum & munus ſacrificium & libamina, rem diei *cujuſque* die ſuo.

38 Præter ſabbatha Jehovæ, & præter dona veſtra & præter omnia vota veſtra, & præter omnes voluntarias oblationes veſtras quas dabitis Jehovæ.

39 Veruntamen quolibet quintodecimo die hujus menſis ſeptimi cùm colligeritis proventũ terræ, celebrabitis feſtum Jehovæ ſeptem diebus: horum dierum primo ceſſatio eſto, itemq; die octavo ceſſatio eſto.

40 k Sumptiſq; pro vobis ipſo die primo l termitibus arborum m ſpecioſarum, ſpathis palmarum, & ramis arborum denſarum n cum ſalicibus torrentis, lætamini coram Jehova Deo veſtro ſeptem diebus.

41 Et celebrate illud feſtum Jehovę ſeptem dies quoque anno: ſtatuto perpetuo per generationes veſtras, quolibet menſe ſeptimo celebrate illud.

42 In illis tabernaculis manete ſeptem diebus, quiſquis indigena eſt in Iſraële, maneto in iſtis tabernaculis:

43 Ut cognoſcant generationes veſtræ me feciſſe vt in tabernaculis habitarent filii Iſraëlis, cùm educerem eos e terra Ægypti: ego *ſum* Jehova Deus veſter.

44 Ita edixit Moſche ſolennitates Jehovæ, filiis Iſraëlis.

a Heb. *filium bovis.*

b Heb. *ne abſolvito latus in metendo, ut ſuprà 10. 9.*

c Heb. *legito.*

d Heb. *in nono die.*

e Heb. *ceſſate ceſſatione.*

ANNOTATIO.

3 Sabbathum ceſſationis] *ut Exod. 35. 2.* 4 Hæ ſunt ſolennitates] *anniverſaria præter ſabbatha.* 5 Duas veſperas] *Exod. 12. 6.* 15 A poſtero] *die decimoſexto menſis primi, quo dies eſt a Paſchate ſecundus.* 16 Novum] *id eſt, recentium fructuum.* 17 Ex habitationibus] *non ex frugibus exteris, ſed e terra quam trado vobis poſſidendam.* Panes agitationis] *offerendos cum agitatione coram Jehova.* 24 Monimentum clang.] *tum ut prænoneretur populus inde incipiendum eſſe annum civilem emptionum, venditionum, ſervitutis, remiſſionis terræ, Jubilæi, tum ut ad gratiarum actionem adduceretur propter beneficia ſuperiore anno accepta, & abnegando peccata ſua compararetur ad remiſſionem conſequendam proximè venturo expiationis die.* 27 Affligatis] *ut ſuprà 16. 29.* 34 Tabernaculorum] *potius tugiuriorum: nam non erant ex tabulis, pannis, aut pellibus, ſed ex frondentibus arborum ramis contexta, qualia umbræ cauſa fieri ſolent: vide ſub finem Nechemiæ, 8.* Septem diebus] *nam octavus dies immunis erat ab iſta ceremonia.* 36 Dies interdicti] *quo omni ſervili opere interdicebatur: ſic vocatur ultimus dies Paſchatis, Deut. 16. 8. ex eadem ratione: quare ſequentia hîc & alibi locis ſunt exegetica.*

40 Sumptis] *quicquid hîc Hebræi ſomnient de nova ceremonia, planè explicatio eſt mandatæ ceremoniæ tugiuriorum: docetur enim ex qua materia paranda ſint & quomodo vincienda, vide Neche. 8.* Termitibus] *vox Hebræa communiter quidem ſignificat fructus: ſed tamen etiam 2. Reg. 19. 31. ſimiliter accipitur pro*

omni re pullante & germinante, teste etiam Jonathane Chaldæo Paraphraste. Speciosarum] *ut sunt ferè omnes oleosæ: quapropter Nechem. 8. pro terminibus ponuntur frondes olivarum, myrti, & oleosarum arborum.* Cum salicibus] *ex quibus vimina sirebant ad colligandos ramos.*

CAPUT XXIIII.

Lex de conferendo oleo in lucernas sacras, & de panibus faciei sabbatho renovandis: Lex contra blasphemos occasione blasphemi deprehensi lata, item contra homicidam, & damno afficientem proximum aut jumentum ejus.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

2 [a] Præcipe filiis Jisraëlis, ut accipientes *adferant* ad te oleum olivæ purum tusum pro luminari, ad accendendum lucernas [b] quotidie.

[a] Heb. *jubeat*, ut Exod. 27.20.

[b] Heb. *jugiter*, ut Exod. 27.20.

3 [a] Extra velum ipsum testimonii in tentorio conventus aptabit unamquamque illarum [a] Aharon, *ut luceant* a vespere usque mane coram Jehova quotidie: statuto perpetuo per generationes vestras.

4 Super ipsum lychnuchum *auri* puri aptabit lucernas illas coram Jehova quotidie.

5 ITEM accipiens similam coquito ex ea duodecim placentas, duarum decimarum *Ephæ* esto unaquæque placenta.

6 Quas disponito duobus ordinibus, senas in ordinem quemque, super mensam puram coram Jehova.

7 Et imponito cuique ordini thus purum, ut sit [a] unicuique pani in suffimentum, igne absumendum Jehovæ.

[a] Heb. *memoriale*.

8 [b] Quolibet die sabathi aptato eum *sacerdos* coram Jehova jugiter, *acceptum* a filiis Jisraëlis fœdere perpetuo.

[b] Heb *in die sabbathi, in die sabbathi.*

9 [a] Posteà esto Aharonis & filiorum ejus, qui comedent illum in loco sancto: quia res sanctæ sanctarum est pro eo, [a] præter igne absumpta Jehovæ, statuto perpetuo.

[a] Heb. *de igne*.

10 EGRESSUS autem est filius cujusdam Jisraëlitidis qui erat filius viri Ægyptii, [a] inter filios Jisraëlis: concertantibus q; in castris filio hoc Jisraëlitidis, & [a] Jisraëlita quodam,

[a] Heb. *de igne*.

12 [c] Execrans filius ille Jisraëlitidis mulieris [a] nomen illud *Dei* blasphemavit, quapropter adduxerunt illū ad Moschen (nomen autem matris ejus *erat* Schelumith filia Dibri de tribu Danis)

[c] Heb. *defigēs vel transfigens: nam blasphemum eum quodam modo transfigit: in quem pronunciat blasphemiam; metaphora.*

[a] Heb. *nomen Jehovæ*.

12 Posuerunt que eum in custodia, ut exponeret eis *Mosche quid faciendum esset* [d] ex præstituto Jehovæ.

[d] Heb. *secundum os.*

13 Allocutus itaque est Jehova Moschen, dicendo:

14 Educito blasphemum istū extra castra, & nituntor quicunq; [a] audiverunt manibus suis super caput ejus: deinde lapidanto eum totus ipse cœtus.

15 Filios verò Jisraëlis alloquitor dicendo: quisque cùm blasphemaverit Deum suum, omnino ferto peccatum suum.

16 Id est, qui execratur nomen Jehovæ, [a] omnino afficitor morte, omnino lapides conjiciunto in eum totus cœtus: tam peregrinus quàm indigena, cùm execratus fuerit nomen *Dei*, morte afficitor.

[a] Heb. *morlendo morte afficitor, lapidando lapidanto, & se decerpi.*

17 Item [a] cùm quis [a] percusserit ullam animam hominis, omnino morte afficitor.

18 Qui autem percusserit animam jumenti, rependito illam: animam pro anima.

19 Quòd si quis intulerit corporis vitium proximo suo, quemadmodum fecit, sic fiat ei.

20 Fractura *esto* pro fractura, oculus pro oculo, dens pro dente: prout intulerit corporis vitium homini, ita infertor ei.

21 Deniq; qui occiderit jumentū, rependito illud, & qui occiderit hominem, morte afficitor.

22 Jus idem esto vobis, ut peregrini, ita indigenæ *jus* esto: nam ego Jehova *sum* Deus vester.

23 Quæ referente Mosche filiis Jisraëlis, eduxerunt blasphemum illum extra castra, & obruerunt eum lapidibus: sic filii Jisraëlis fecerunt quemadmodum præceperat Jehova Moschi.

ANNOTATIO.

2 Præcipe] *ut Exod.* 27.20. 3 Extra velum] *ubi Meridiem versus lychnuchus erat: Exod.* 26.35. Aharon] *aut filii mandato ejus, Exod.* 27.21. 7 Unicuique] *duodecim fuisse acerras a duodecim principibus tribuū oblatas constat ex Num.* 7. *& hìc ver.* 5. *totidem panes præcipitur duobus ordinibus in mensa disponi, ac illu imponi thus: quare nos non panes panibus impositos, ut plerique, intelligimus, quorum summo duæ tantùm acerræ fuissent imponendæ, sed singulas acerras singulis panibus.* 9 Posteà] *finita septimana, ablatis mensa panibus, & recentibus substitutis.* Præter igne] *i. absumpto thure quod illis erat impositū.* 10 Inter filios] *sive amplexus esset Jisraëlitarum fidem, ut plerique putant: sive inter illos peregrinaretur.* Jisraëlita] *ex utroque parente.* 11 Nomen illud] *proprium Dei, quod in vanum assumi deserè Decalogo prohibetur.* 14 Audiverunt] *blasphemantem: hoc autem supplicii genus etiam in aliis criminibus mandatur Deut* 17.7. 17 Cùm quis] *ab occasione repetit leges antè latas Exod.* 21.12. *& sequent.* Percusserit ullam] *id est, vitam percutiendo ademerit, ut Gen.* 37.21.

CAPUT XXV.

Leges de intermissione culturæ & ratione victus septimo quoque anno, de jubileo quinquagesimo quoq; anno celebrando, & de jure venditionis, emptionis, redemptionis q; rerum & personarum pro ratione jubilæi.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen in monte Sinai, dicendo.

2 Alloquere filios Jisraëlis, & edicito eis: cùm ingressi fueritis in eam terram quam ego do vobis, omnino [a] quiescito terra, [a] sabbathum est Jehovæ.

[a] Heb. *separatæ tuæ, id est, a qua te separas, intermittens cultum ejus ex lege mea: sic decerpi.*

3 Sex annis seminabis agrum tuum, & sex annis putabis vineam tuam: & colliges proventum illius.

4 Anno verò septimo sabbathum cessationis esto ipsi terræ, sabbathum Jehovæ: agrum tuum ne seminato, & vineam tuam ne putato.

5 Sponte natum ex messe tua ne metito, & uvas [a] intermissæ tuæ *vineæ* ne vindemiato: annus cessationis esto ipsi terræ.

[a] Heb. *vineæ*

6 Sed esto *fructus* sabbathi ipsius terræ vobis ad comedendum: tibi, & servo tuo, & ancillæ tuæ, mercenario etiam tuo, & inquilino

tuo

tuo qui peregrinatur apud te.

7 Iumenti etiam tui & cujusque bestiæ quæ *est* in terra tua, esto totus proventus illius ad comedendum.

8 PRÆTEREA numerato tibi septem [b] septimanas annorum, septem annos septem vicibus, ita ut tempus septem septimanarum annorum sint tibi quadraginta novem anni.

9 Tunc [c] facito ut ubiq; personet clangor tubæ [d] mense septimo die decimo ejus mensis, die expiationum facitote ut personet tuba in tota terra vestra.

10 Ut sanctificetis annum quinquagesimum & promulgetis libertatem in ipsa terra omnibus habitatoribus ejus: Jubilæi *annus* ille esto vobis, ut revertamini quisque ad possessionem suã, & quisq; ad familiam suam revertamini.

11 Jubilæi est annus [d] quinquagesimus, jubilæi annus esto vobis: ne seminate, neque metite sponte nascentia ejus *anni*, neque vindemiate uvas intermissarum vinearum ejus.

12 Nam jubilæi est, sanctus esto vobis: [e] exquovis agro comedetis proventum ejus.

13 Anno jubilæi isto quisque redibitis in possessionem suam.

14 Quare cùm rem venalem [e] vendideris proximo tuo, aut emeris e manu proximi tui, ne fraudem facitote [f] alter alteri.

15 Secundum numerum annorum a Jubilæo emito a proximo tuo: secundum numerum annorum proventum vendito ille tibi.

16 Pro multitudine annorum augebis pretium emptionis ejus, & pro paucitate annorum minues pretium emptionis ejus: nam numerum proventuum ille vendit tibi.

17 Ne igitur fraudem facitote [g] alter alteri: sed timeto a Deo tuo: quia ego Jehova *sum* Deus vester.

18 Quòd si feceritis statuta mea, & judicia mea observantes feceritis ea, habitabitis in ea terra securè.

19 Et terra illa edet fructum suum, quem comedetis ad saturitatẽ: & habitabitis securè in ea.

20 Sin autem dicatis, quid comederemus anno illo septimo si non sumus seminaturi neque collecturi proventum nostrum?

21 At mandabo benedictionem meam vobis anno quoque sexto, ita ut proferat proventum suum in tres annos.

22 Nam seminabitis anno octavo, & comedetis de illo proventu veterem *fructum*, usque ad nonum annum, usque dum provenerit proventus ejus, comedetis veterem.

23 Terra autem ne venditor [h] lege mancipii, mea enim *est* illa terra: nam peregrini & inquilini vos estis apud me.

24 Itaq; in tota terra possessionis vestræ, redempturæ *legem* [i] relinquite ipsi terræ.

25 CÙM facultatibus attenuatus erit frater tuus, ita ut vendat de possessione sua, tunc accedens vindex ejus qui propinquus *est* ei, redimet rem venditam a fratre suo:

26 Quòd si cui non erit vindex, sed consecuta fuerit manus ejus & invenerit quantum satis est redempturæ suæ:

27 Tunc supputatis annis venditionis suæ restituito quod supereſt viro cui vendiderat: sic revertetur in possessionem suam.

28 Sin verò non invenit manus ejus quantũ satis erit ad restituendum ei, tunc erit res ejus vendita in manu illius qui emit ipsam usque ad annum jubilæi: deinde discedito emptor in ipso jubilæo, & revertitor *qui venduderat* in possessionem suam.

29 ITEM cùm quis vendet domum habitabilem *in* civitate muro *cincta*, tum esto jus redempturæ ejus usque ad complementum anni venditionis ejus: [k] anno pleno esto jus redẽpturæ ejus.

30 Quòd si non fuerit redempta interea dum completur ei annus integer, tunc cedito domus illa, quæ *est* in civitate muro *cincta*, in [l] mãcipium illi qui emit eam, per generationes illius: [m] non discedet in ipso jubilæo.

31 Domorum autem in villis quibus non *sunt* muri circumquaque [n] secundum agrum terræ fiat supputatio: redempturæ *jus* esto ipsi *venditori*, aut in jubilæo *emptor* discedito.

32 Quod autem ad civitates Levitarum, domos civitatum possessionis eorum, *jus* [m] perpetuum redempturæ esto Levitis.

33 Sed qui redimit *esto* ex Levitis, aut discedito *emptor* a vendita domo & civitate possessionis illius in jubilæo: nam domus civitatum Levitarum *sunt* possessio eorum [n] inter filios Jisraëlis:

34 Ager verò suburbanus civitatum illorũ ne venditor: quia possessio perpetua est eis.

35 ITEM cùm *facultatibus* attenuato fratre tuo apud te [o] vacillabit manus ejus, tunc confirmato illum, *etiam* peregrinum aut inquilinum, ut vivat tecum.

36 Ne accipito ab eo usuram aut fœnus: sed timeto a Deo tuo, ut [o] vivat frater tuus tecum.

37 Pecuniam tuam a dato ei in usuram: nec in fœnus dato cibum tuum.

38 Ego *sum* Jehova Deus vester qui eduxi vos e terra Ægypti, ut dem vobis regionem Cenahanæi, & sim vobis in Deum.

39 ITEM cùm *facultatibus* attenuatus frater tuus se vendiderit tibi [p] ne exerceto eum servitute servili.

40 Tanquam mercenarius, tanquam inquilinus est apud te, usque ad annum jubilæi serviet apud te.

41 Tunc egredietur a te ipse & filii ejus cum eo, ut revertatur ad familiam suam, & in possessionem patrum suorum revertatur.

42 Quia servi mei sunt quos eduxi e terra Ægypti, ne venduntor venditione servili.

43 Ne dominium exerceto in eum per sævitiã, sed timeto a Deo tuo.

44 Servum autem tuum aut ancillam tuam qui *sint* tui, ex illis gentibus quæ *sunt* circa vos ex illis acquiretis servum & ancillam.

45 E filiis quoque inquilinorum qui peregrinantur apud vos, ex eis acquiretis, & ex familia eorum qui *erunt* apud vos, quos gignent in terra vestra, cedent quoe vobis in possessionem.

46 Et constituetis vos possessores illorum, cũ filiis vestris post vos, obtinendo hereditario possessionem *eorum*, in perpetuum eorum servitute utemini: at in fratres vestros filios Jisraëlis, nemo in fratrem suum dominator per sævitiam.

47 Imò cùm assecuta facultates manu peregrini aut inquilini apud te, [p] attenuatus erit frater tuus apud eum, adeò ut vendiderit se peregrino habitanti apud te, aut [q] indigenæ familiæ peregrini.

48 Post-

---

[b] Heb. *sabbatha, pro septimanis: synecdoche passim in vetere & novo testamento.*

[c] Heb. *facies ut transeat tuba clangoris: hypallage.*

[d] Heb. *quinquagesima annorum, id est, inter eos ultimus.*

[e] Heb. *venditionis: syllepsis numeri frequens.*

[f] Heb. *vir fratri suo.*

[g] Heb. *vir proximo suo.*

[h] Heb. *in decisionem, id est, præcisa ratione redimendi aut recuperandi quod venditum est.*

[i] Heb. *date vel permittite.*

[k] Heb. *dierũ sub anno: id est, tot diebus jus habet redẽpturæ quot requiruntur ad efficiendũ annum, ut ver. sequens explicat.*

[l] Heb. *decisionem, ut supra. ver. 23.*

[m] Heb. *fecul: sic deinceps.*

[n] Heb. *in medio.*

[o] Heb. *ut vita fratris tui sit apud te.*

[p] Heb. *ne servito ei servitute servi.*

[q] Heb. *radicato: id est, qui est originem habet ex illis inde natus: tamen est & quasi radicatus ejus in populo Dei: metaphora.*

48 Postquam vendidit se, redempturæ *jus* esto ei,unus e fratribus ejus redimet eum,
49 Aut patruus ejus,aut filius patrui ejus redimet eum,aut aliquis e propinquis carnis ejus ex familia ejus redimet eum, aut si assecuta erit *facultates* manus ejus,redimet sese.
50 Supputato autem cum emptore suo ab anno quo vendidit se ei usq; ad annum jubilæi, ut sit pecunia venditionis ejus pro numero annorum,' sit *inquam* penes eum tanquam *pecunia* dierum mercenarii.
51 Si adhuc multi supersunt ex istis annis *ante jubilæum*, ' pro numero illorum restituito redempturam suam de pecunia emptionis sui:
52 Sin autem parum supereſt ex illis usque ad annum jubilæi,supputando cum eo, pro numero annorum ipsius *jubilæi* restituito redempturam suam,
53 Tanquam mercenarius ' annuus esto apud eum,ne dominator in eum per sævitiam *emptor* ante oculos tuos.
54 Quòd si non redemptus fuerit *suo* ex his, attamen discedet anno jubilæi,ipse & filii ejus cum eo.
55 Nam mihi *sunt* filii Israëlis servi, servi mei sunt quos eduxi e terra Ægypti : ego *sum* Jehova Deus vester.

' Heb. *secundum illos: sic ver.* 52.

' Heb. *anni in annum.*

ANNOTATIO.

2 Quiescito] *ne exercetor cultura,ut reliquis annis.* Sabbathum] *cessatio culturæ terræ præcepta a Jehova.* 9 Mense (septimo)] *a quo mense & die civilis annus incipiebat, supra 23.24.* 12 Ex quovis agro] *id est,ne quid inde asservandum deportator, sed cùm usi lubuerit,ad præsentem usum inde desumitor.* 30 Non discedet] *a jure quod habebat in domum emptam,sic ver.* 31. 31 Secundum agrum] *id est, ut de vendizione agri mandatum est,ver.* 25. *& seq.* 35 Vacillabit manus] *id est,non magis rem suam poterit administrare quàm vir morbo confectus uti manu potest: metaphora.* 50 Sit inquam penes] *id est, in sui redemptione tantum deducat ratione annorum quibus servivit habita,quantum mercenarius pro ejusdem temporis mercede lucrifecisset.*

CAPUT XXVI.

Interdicta idololatria,observationem sabbathi,& sanctuarii reverentiam imperat : amplas promissiones observantibus mandata Dei,comminationes verò transgredientibus denuntiat : postremò recipiscentibus certam veniæ spem facit.

1 NE facite vobis ' idola, & sculptile aut statuam ne erigite vobis, neque lapidem ' figuratum ponite in terra vestra ut incurvetis vos ante eum:nam ego Jehova *sum* Deus vester.
2 Sabbatha mea observatote,& sanctuarium meum revereinini : ego *sum* Jehova.
3 Si ambulaveritis in statutis meis,& mandata mea servantes feceritis ea,
4 Utique dabo pluvias vestras tempore suo: edetque terra proventum suum, & quælibet arbor agri edet fructum suum.
5 Et attingit vobis ' tritura vindemiam, & vindemia attinget sementem: comedetisque cibum vestrum ad saturitatem ,& habitabitis securè in terra vestra.
6 Dabo enim pacem in ea terra, ita ut cubetis & non *sit* qui exterreat: & faciam ut cesset bestia mala ex ea terra, & gladius non transibit per terram vestram.
7 Quin potius persequemini inimicos vestros, qui cadent ante vos gladio :
8 Et quini ex vobis persequentur centenos, & centeni ex vobis persequentur myriadas, ita cadent inimici vestri ante vos gladio.
9 Respicienſq; ad vos faciam ut fœtificetis atque augebo vos,& stabiliam fœdus meũ vobiscum
10 Et comeditis vetus, ' valdè vetus, & vetus propter novum deprometis.
11 Et ' ponam tabernaculum meum inter vos, neque fastidiet anima mea vos.
12 Deniq; continenter ambulabo ' inter vos ac ero vobis Deus, vos quoque eritis mihi populus.
13 Ego *sum* Jehova Deus vester, qui eduxi vos e terra Ægyptiorum ne esſetis illis servi, & frangens lora jugi vestri feci ut ambuletis ' erecti.
14 Quòd si non auscultabitis mihi,neq; facietis omnia mandata ista.
15 Si inquam statuta mea spernetis,& si judicia mea fastidiet anima vestra, & non facietis omnia mandata mea, sed irritum facietis fœdus meum.
16 Etiam ego hoc faciam vobis, efficiam inquam ut ' dominetur in vos terror cum ' tabe & cum æstuante morbo, ' conficientes oculos & cruciantes animum : & seminetis frustra semen vestrum,comedent enim illud inimici vestri.
17 Et opponam faciem meam iratam vobis ut cçdamini coram inimicis vestris, dominiumq; exerceant in vos ' osores vestri : & fugiatis etiam nemine persequente vos.
18 Quòd si ' adhuc non auscultaveritis mihi, tunc addam castigando vos ' septuplum propter peccata vestra.
19 Frangam enim ' excellentiam roboris vestri, & reddam cœlum vestrum ' tanquam ferrum,terram q; vestram sicut æs.
20 ' Deficiétq; frustra virtus vestra : non enim edet terra vestra proventum suum, & arbores ipsæ terræ non edent fructum suum.
21 Quòd si ambulaveritis mecum ' temerè & non acquieveritis ut auscultetis mihi, tunc addam contra vos plagam septuplam secundum peccata vestra.
22 Et immittam in vos bestias agri, ut orbent vos excindentes jumenta vestra, & diminuentes vos, adeò ut desolatæ reddantur viæ vestræ.
23 Quòd si istis non erudiemini *ut rediatis* ad me, sed ambulabitis mecum temerè.
24 Utiquè ambulabo etiam ego vobiscum ' temerè, & percutiam ego vos quoque septuplo propter peccata vestra.
25 Et inducam contra vos gladium ulciscentem ultionem ' fœderis ita ut congregetis vos in

a Heb. *effigiei.*

b Heb. *invetustatum.*

c Heb. *in medio vestri.*

d Heb. *cum erectione, vi delices cervicum.*

e Heb. *usque ad hoc: sensu esse, si mihi eousque in vobis flagellandis progresso ut auscultetis.* &c.

in civitates veſtras: tum immittam peſtem inter vos, & trademini in manum inimici.

26 [a] Cùm fregero vobis ſcipionem panis, & coquentes [a] decem mulieres panem veſtrum in furno uno retulerint panem veſtrum *diſtribuendum* certo pondere: ſi comederitis, non tamen ſaturabimini.

27 Quòd ſi hoc non auſcultaveritis mihi, ſed ambulaveritis mecum temere.

28 Utique ambulabo vobiſcum in æſtuante [a] ira temeritatis, & caſtigabo vos ego quoque ſeptuplo propter peccata veſtra:

29 Nam comedetis carnem filiorum veſtrorũ, & carnem filiarum veſtrarum comedetis.

[f] Heb. *ſole affectos, id eſt, ſtatuas quæ Soli expoſitæ colorem aduſtum habent:* ut 2. Chro. 14. 4.

30 Et perdam excelſa veſtra, & ſuccidã[f] ſubdiales ſtatuas veſtras, ponamq́ue cadavera veſtra cum [a] cadaveribus ſtercoreorum deorum veſtrorum: & faſtidiet anima mea vos.

[g] Heb. *veſtrum.*

31 Et redigens civitates veſtras in vaſtitatem deſolabo ſanctuaria veſtra, neq́ue odorabor [g] odorem gratum a vobis.

32 Deſolabo inquam ego iſtam terram, adeò ut obſtupeſcant de ea inimici veſtri, qui [a] habitabunt in ea.

[h] Heb. *faciã ut educant poſt vos gladium.*

33 Vos autem diſpergam in gentes, [h] faciamque ut perſequantur vos gladio ſtricto, ut ſit terra veſtra deſolata, & civitates veſtræ ſint ipſa vaſtitas.

34 Tum exolvet terra ſabbatha ſua omnibus diebus quibus deſolata manebit, cùm eritis [a] in terra inimicorum veſtrorum, tum quieſcens terra ipſa exolvet ſabbatha ſua.

35 Omnibus diebus quieſcet quibus deſolata manebit, quia non quieverit [a] ſeptimanis veſtris, cùm habitareris in ea.

36 Quòd autem ad eos qui remanſerint e vobis, inducam mollitiem in animum eorum in regionibus inimicorum ipſorum, ita ut perſequente eos [a] ſtrepitu folii agitati fugiant fuga *tanquam* a gladio, cadantq́; etiam nemine perſequente.

37 Et impingent [i] alter in alterum tanquam a gladio, etiã nemine perſequente: nec erit vobis conſiſtendi facultas aduerſus inimicos veſtros.

[i] Heb. *vir in fi atrem ſuum*

38 Sed peribitis in ipſis gentibus, & abſumet vos terra inimicorum veſtrorum.

39 Qui autem reliqui fuerint e vobis, tabeſcẽt propter iniquitatem ſuam in regionibus inimicorum veſtrorum, etiamq́; propter iniquitates patrum ſuorum cum ipſis [a] tabeſcent.

40 SIN autem confitebuntur iniquitatem ſuam & iniquitatem patrum ſuorum cum prævaricatione ſua qua prævaricati ſunt in me, etiamque ſe ambulaſſe mecum temere.

41 Me quoque ambulantem cum ipſis temere, induxiſſe ipſos in terram inimicorum ſuorum: ſi tunc abjicietur iſtud cor eorum præputiatum, & tunc exolverint pœnam iniquitatis ſuæ.

42 Utique recordabor fœderis mei cum Jahhakobo, adeoq́; fœderis mei cum Jitzchako, atque fœderis mei cum Abrahamo recordabor, ac etiam ipſius terræ recordabor.

43 Terra quidem deſolata ab illis exolvet ſabbatha ſua, quatenus deſolata erit illis, & illi exolvent pœnam iniquitatis ſuæ: [k] quia multis modis judicia mea ſpreverunt, & ſtatuta mea faſtidivit animus eorum.

[k] Heb. *quia & quia.*

44 Sed inſuper hujus etiam *recordabor*, quòd cùm eſſent in [a] terra inimicorum ſuorum non ſprevi eos, neque faſtidivi eos, ut conſumerem eos irritum faciendo fœdus meum cum eis: quia ego Jehova *ſum* Deus ipſorum.

45 Ideò recordabor propter illos fœderis priſcorum, quos eduxerim e terra Ægypti ante oculos gentium ut eſſem eis in Deum, ego Jehova.

46 Iſta *ſunt* ſtatuta illa judiciaq́; & leges, quas dedit Jehova inter ipſum & inter filios Iſraelis, in monte Sinai per Moſchen.

ANNOTATIO.

1 Idola] *ut Levit.* 19. 4. 5 Tritura vind.] *q.d. tanta erit meſſis copia, ut non antè abſolvatur ſegetum tritura quam vindemiæ tempus adveneriț, & præ uvarum copia tempus vindemiæ uſque ad ſementem producatur: abundantiæ maximæ promiſſio.* 11 Ponam] *id eſt, jam poſitum non auferam.* 16 Dominetur] *id eſt, occupet ac poſſideat vos.* Tabe] *id eſt, omnibus morbis qui homines graviter affligunt: ſynecdoche.* Conficientes oc.] *mala quidem exteriora oculos, interiora animum.* 18 Septuplum] *numerus finitus pro indefinito, ſic deinceps.* 19 Excellentiam rob.] *id eſt, excellens robur, quo nunc excellitis: hypallage.* Tanquam fer.] *pluvias ſuperne continebo, & fructus terræ infernè.* 20 Deficietq́;] *id eſt, licet ad conſumptionem uſque virium laboretis, inanis tamen erit labor.* 21 Temerè] *ſine diſcrimine, ſecuti ſtudia veſtra, non voluntatem meam: ſic deinceps.* 24 Temerè] *ſine ullo perſonarum diſcrimine, & non adhibita plagu moderatione, habenas iræ meæ in vos laxabo.* 25 Fœderis] *de rupto fœdere meo.* 26 Cùm fregero] *alendo facultatem panis ademero: metaphora.* Decem] *q.d. tanta erit panis penuria, ut familiæ multæ vix tantum habeant unde ſemnum unum panibus ſimul impleant: finitus numerus pro infinito, ut ſuprà ver.* 18. 28 Ira temeritatis] *omnia promiſcuè pervadente.* 30 Cadaveribus] *ſragmentis: catachreſis.* 32 Habitabunt in ea] *vobis ejectis.* 35 Septimanis] *ſabbatho, ſeptimo quoque anno, & quinquageſimo, ut mandavit Deus ſuprà* 23. & 25. 36 Strepitu folii] *id eſt, minima quaque re percellantur.* 39 Tabeſcent] *videlicet filii: q.d. continuabitur calamitas patrum in filiu.* 44 Terra inimic.] *Ægypto, ubi fœderis mei recordatus illos conſervavi.*

CAPUT XXVII.

Leges de æſtimationibus perſonarum, beſtiarum, ædium, & prædiorum voto conſecratorum Domino: de redemptionibus eorum, & primogenitorum, atque decimarum.

1 ALLOCUTUS quoque eſt Jehova Moſchen, dicendo:

[a] Heb. *ſeparaverit, i. ſeparatim expreſſum dicaverit Deo.*

2 Alloquere filios Iſraëlis & edicito eis, cùm quis [a] nuncupaverit votum: pro æſtimatione [a] tua perſonæ *ſunto* Jehovæ.

3 Eſto autem æſtimatio tua maris, a nato viginti annos uſque ad [b] ſexagenarium, eſto inquam æſtimatio tua quinquaginta ſicli argentei, prout *eſt* ſiclus ſacer.

[b] Heb. *filium ſexaginta annorum: & ſic deinceps.*

4 Quòd ſi fœmina erit, tunc eſto tua æſtimatio triginta ſicli.

5 Sin autem a nato quinque annos uſque ad natum

natum viginti annos, tunc eſto æſtimatio tua in marem viginti ſicliũ fœminã autem decẽ ſicli.
6 Quòd ſi *erit* a nato uno menſe uſque ad natũ quinque annos, tunc eſto æſtimatio tua in marem quinque ſicli argentei: in fœminam verò *eſto* æſtimatio tua tres ſicli argentei.
7 Cum autem a ſexagenario & deinceps, ſi *erit* mas, tũc eſto æſtimatio tua quindecim ſicli: in fœminam verò decem ſicli.
8 Quòd ſi tenuior ſit *facultatibus* quàm pro æſtimatione tua, tunc ſiſtito eum coram ſacerdote, ut æſtimet eum ſacerdos prout aſſequetur manus illius qui vovit, æſtimato eum ſacerdos.
c Heb. *ex qua ſic ver. 11.*
9 SED ſi beſtiam *vovit* [c] ex cujus genere oblationem offerre ſolent Jehovæ, quicquid ex eo dederat Jehovæ, eſto ſanctum.
10 Ne [a] aliam ſuſcito pro ea, neque [a] commutato illam, *ſubſtituens* bonum pro malo, aut malum pro bono: quòd ſi [d] ullo pacto commutet beſtiam beſtia, tunc eſto illa & quæ ſubjecta eſt pro illa, eſto inquam ſancta.
d Heb. *commutando cõmutet: ſic deinceps.*
11 Si autẽ ullam beſtiam immundam *vovit*, ex cujus genere non poſſunt offerre oblationẽ Jehovæ, tunc ſiſtito beſtiam illã coram ſacerdote:
12 Et æſtimato ſacerdos eam ſive bonam ſive malã: [e] prout æſtimaverit tibi ſacerdos, ſic eſto.
e Heb *ſecundum æſtimationem tuam ſacerdotis*
13 At ſi [f] planè volet redimere illam addito quintam ejus ſupra æſtimationem tuam.
f Heb. *redimendo redimet. ut ver. 19. & 31.*
14 CUM autem quis ſanctificaverit domum ſuam *ut ſit* ſancta Jehovæ, & æſtimaverit eam ſacerdos ſive bonam ſive malam: prout æſtimabit eam ſacerdos, ſic ſtatum eſto.
15 Quòd ſi qui ſanctificavit, redimere volet domum ſuam, ſimiliter additâ quintâ pecuniæ æſtimationis tuę ſupra eam, erit illius.
16 SIN verò de agro poſſeſſionis ſuæ ſanctificaverit quis Jehovæ, tunc eſto æſtimatio tua ſecundum ſemẽtem ejus: [g] Corus ſementis hordeaceæ quinquaginta ſiclis argenteis.
17 Si ab anno jubilæi ſanctificaverit agrũ ſuũ, ſecundum æſtimationem tuam ſtatum eſto.
18 Sin poſt jubilæum ſanctificavit agrum ſuum, tunc ſupputato ei ſacerdos pecuniam illius pro numero annorum qui reliqui *ſunt* uſque ad annum jubilæi, & diminuitor de æſtimatione tua.
19 At ſi planè volet redimere agrũ illum is qui ſanctificavit eum, ſimiliter additâ quintâ pecuniæ æſtimationis tuæ ſuprà eam, erit illius.
20 Quòd ſi non redimet agrum illum, aut ſi vendet agrum illum viro alteri, ne redimitor amplius:
21 Sed eſto ager ille poſtquam exiit *a jure ejus*, in jubilæo res ſancta Jehovę, ſicut ager [h] devotus: penes ſacerdotem eſto poſſeſſio illius.
h Heb. *devotionis vel anathematis: vide infrà ver. 28.*
22 Si autem agrum [i] emptum ſibi, qui non *eſt* ex agris poſſeſſionis ſuæ, ſanctificauit Jehovæ:
23 Tunc ſupputato illi ſacerdos ſummam ipſam æſtimationis tuæ uſque ad annum jubilæi, & dato illam æſtimationem tuam eo die, rem ſanctam, pro Jehova.
i Heb. *emptionũ ſuã.*
24 Anno jubilęi revertetur ager ille ad eum a quo emerat illum, ad eum cujus *eſt* poſſeſſio ipſius [i] fundi.
i Heb. *terræ.*
25 Omnis autem æſtimatio tua eſto perſiclum ſacrum: viginti obolorum erit ſiclus.
26 VERUNTAMEN primogenitũ quod primum gignitur Jehovæ ex beſtiis, ne quis ſanctificato illud: ſive bos ſive parva pecus, [a] Jehovę eſt.
27 Sed ſi ex beſtiis immundis *erit*, tunc redimito pro æſtimatione tua addens quintam ejus ſupra eam: quòd ſi non redimetur, venditor pro æſtimatione tua.
28 Ulla autem res devota quã devoverit quis Jehovę, ex omnibus quę *ſunt* ei ex hominibus aut beſtiis, aut ex agris poſſeſſionis ſuę, ne venditor neque redimitor: omnis res devota [a] ſancta ſanctarum eſt Jehovę.
29 Omnis *beſtia* devota quæ devovetur ab homine, ne redimitor: [k] omnino morte afficitor.
k Heb. *moriendo morte afficitor.*
30 OMNES quoque decimę illius terræ, ex ſemine terrę, ex fructu arborum, Jehovæ *ſunt*, res ſancta ſunt Jehovæ.
31 Quòd ſi planè redimere volet quis de decimis ſuis, quintam illarum ſuperaddito illis.
32 Et omnium decimarum boum aut gregum, eorum quæ tranſeunt [a] ſub virgam decimum quodque eſto ſanctum Jehovæ.
33 Ne diſquirat inter bonum & malum, neq; commutet ipſum: quòd ſi ullo pacto commutabit ipſum: tum eſto illud & [l] quod ſuffectum eſt pro eo, res ſancta, ne redimitor.
l Heb. *cõmutatio ejus.*
34 Iſta *ſunt* mãdata illa, quæ mandavit Jehova Moſchi *referẽda* ad filios Iſraẽlis in mõte Sinai.

ANNOTATIO.

2 Tua] *quam tu meo juſſu mox illis propoſiturus es.* 10 Aliam] *ejuſdem generis.* Commutato] *re ulla diverſi generis.* 16 Corus] *decem Ephæ ſive medimni, hoc eſt triginta modii: vide Fecherkel. 45. 11.* 26 Jehovæ eſt] *ex lege primogenitorum, Exod. 13. 2.* 28 Sancta ſanctarum] *id eſt, ſanctiſſima: q. d. nunquam ad ullum qui devovit eam aut ad alium ulla ratione redito, ſed penes ſacerdotes in perpetuum maneto.* 32 Sub virgam] *rationem explicat qua hæc triæ animalium genera decimari debent: nimirum ut quo ordine ipſa ex ſtabulis ſua ſponte exeunt, decimum quodque baculo numerantis tangatur & ſegregetur Domino, ut ſequens verſus indicat.*

QUARTUS LIB. MOSCHIS, SIVE Numeri.

Quartus liber Pentateuchi continentes gestas & leges promulgatas in populo Dei, ab initio mensis secundi anni secundi post exitum ex Aegypto usque ad initium mensis undecimi anni quadragesimi: id est, historiam annorum amplius triginta octo.

CAPUT I.

Deus jubet Moschen Israelitarum omnium, exceptis Levitis, mares a vigesimo anno ad sexagesimum per suas tribus recensere, ut ordine ponantur castra: Levitas vero ministerio tabernaculi praficere & circa illud collocare, ut ipsum, cum opus erit, deponant, portent & erigant.

1 ALLOCUTUS autem est Jehova Moschen in deserto Sinai in tentorio conventus, primodie mensis secundi anno secundo ab egressu eorum e terra Ægypti, dicendo:

2 Recensete capita universi cœtus filiorum Israëlis per familias ipsorum secundum domos paternas eorum, per enumerationem nominum, omnem marem

a Heb. *calvitia: sic deinceps: synecdoche.*

a in singula capita eorum.

3 A nato viginti annos & b deinceps, c omnes aptos ad egrediendum in militiam in Israële: recensebitis eos per exercitus ipsorum, tu & Aharon.

b Heb. *supra: sic deinceps.*

4 Sunto autem vobiscum vir unus ex unaquaque tribu, vir primarius in domo majorum suorum estu.

c Heb. *omnem egredientem, sic deinceps.*

5 Hæc itaque *sunto* nomina virorum illorum qui adstabunt vobis: ex Reubene, Elitzur filius Schedë-uris:

6 Ex Schimhhone, Schelummiel filius Tzurischaddai:

7 Ex Jehuda, Nachschon filius Hhamminadabi:

8 Ex Issaschare, Netan-el filius Tzuhharis:

9 Ex Zebulune, Eliab filius Chelonis:

10 De filiis Josephi, ex Ephrajimo, Elischamahh filius Hhammihodis: ex Menasche, Gamliel filius Pedah-tzuris:

11 Ex Binjamine, Abidan filius Gidhhoni:

12 Ex Dane, Ahihhezer filius Hhamischaddai:

13 Ex Aschere, Paghhiel filius Hhocranis:

14 Ex Gade, Eljasaph filius Dehhuelis:

15 Ex Naphtali, Achirahh filius Hhenanis.

16 Hi sunto, convocati e cœtu, principes tribuum patriarum suarum, primarii multorum in militum Israëlis sunto.

17 Assumsit itaque Mosche & Aharon viros istos, qui expressi nominatim fuerant:

18 Et eorum ipsum cœtum congregaverunt primo die mensis secundi: qui professi sunt natales suos per familias suas secundum domum majorum suorum, per enumerationem nominum a nato viginti annos & deinceps, in singula capita eorum.

19 Sicut præcepit Jehova Moschi, sic recensuit eos in deserto Sinai.

20 FUERUNT itaque filii Reubenis primogeniti Israëlis, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorum ipsorum, in enumeratione nominum *facta* per singula capita eorum, omnis maris a nato viginti annos & deinceps, quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

21 Numerati eorum ex tribu Reubenis, quadragies sexies mille quingenti.

22 Ex filiis Schimhhonis, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorum ipsorum, numerati ejus in enumeratione nominum *facta* per singula capita eorum, omnis maris a nato viginti annos & deinceps quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

23 Numerati eorum ex tribu Schimhhonis, quinquagies novies mille trecenti.

24 Ex filiis Gadis, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorum ipsorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps, quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

25 Numerati eorum ex tribu Gadis, quadragies quinquies mille sexcenti quinquaginta.

26 Ex filiis Jehudæ, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorum ipsorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

27 Numerati eorum ex tribu Jehudę, septuagies quater mille sexcenti.

28 Ex filiis Issascharis, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorum ipsorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps, quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

29 Numerati eorum ex tribu Issascharis, quinquagies quater mille quadringenti.

30 Ex filiis Zebulunis, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorum ipsorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

31 Numerati eorum ex tribu Zebulunis, quinquagies septies mille quadringenti.

32 De filiis Josephi, ex filiis Ephrajimi, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorum ipsorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quisquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

33 Numerati eorum ex tribu Ephrajimi, quadragies mille quingenti.

34 Ex filiis Menasches, generationes eorum per familias eorum secundum domum majorum ipso-

ipſorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

35 Numerati eorum ex tribu Menaſchis, tricies bis mille ducenti.

36 Ex filiis Binjaminis, generationes eorum per familias eorum ſecundum domum majorum ipſorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

37 Numerati eorum ex tribu Binjaminis, tricies quinquies mille quadringenti.

38 Ex filiis Danis, generationes eorum per familias eorum ſecundum domum majorum ipſorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

39 Numerati eorum ex tribu Danis, ſexagies bis mille ſeptingenti.

40 Ex filiis Aſcheris, generationes eorum per familias eorum ſecundum domum majorum ipſorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

41 Numerati eorum ex tribu Aſcheris, ſemel & quadragies mille quingenti.

42 Filiorum Naphtali generationes per familias eorum ſecundum domum majorum ipſorum, in enumeratione nominum a nato viginti annos & deinceps quiſquis aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

43 Numerati eorum ex tribu Naphtali, quinquagies ter mille quadringenti.

44 Iſti *ſunt* numerati illi, quos recenſuit Moſche & Aharon cum ducibus Iſraëlis duodecim viris: vir unus pro unaquaque domo majorum ſuorum erant.

45 Ita fuerunt omnes numerati filiorum Iſraëlis ſecundum domum majorum ſuorum, a nato viginti annos & deinceps quiſquis in Iſraële aptus *erat* ad egrediendum in militiam:

46 Fuerunt inquam omnes iſti numerati, ſexcenties ter mille quingenti quinquaginta.

47 At Levitæ per tribum majorum ſuorum, non fuerunt recenſiti inter illos.

48 Allocutus enim fuerat Jehova Moſchen, dicendo:

49 Veruntamen tribum Levi ne numerato, & capita eorum ne recenſeto inter filios Iſraëlis:

50 Sed tu præficito Levitas tabernaculo teſtimonii & omnibus inſtrumẽtis ejus, ac omnibus quæ *ſunt* ejus, ipſi ferunto tabernaculum & omnia inſtrumenta ejus, & ipſi miniſtranto ei ac circa tabernaculum caſtra habento:

51 Ut cùm profecturum erit tabernaculum, deponant illud Levitæ, & cùm caſtrametaturum erit tabernaculum, erigant ipſum Levitæ: ſed quicunque extraneus acceſſerit, afficietur morte.

52 Quare caſtra habento filii Iſraëlis quiſque in caſtris ſuis, & quiſque ad vexillum ſuum per exercitus ſuos:

53 Levitæ autem caſtra habento circa tabernaculum teſtimonii, ut non ſit ira fervens contra cœtum filiorum Iſraëlis, & obſervanto Levitæ obſervationem tabernaculi teſtimonii.

54 Quod fecerunt filii Iſraëlis: ſecundũ omnia quæ præceperat Jehova Moſchi, ſic fecerũt.

ANNOTATIO.

16 Convocati e cœtu] *in deliberationibus capiendis, & repræſentanto ſinguli ſuas tribus, quarum ſũt principes.* 51 Extraneus] *qui non eſt e genere Levitico, ut Levit. 22. aliquoties.*

CAPUT II.

Ordo ſervandus a tribubus in caſtris & profectionibus ſuis.

1 DEINDE allocutus eſt Jehova Moſchen & Ahoronem, dicendo:

2 Filii Iſraëlis, quiſque juxta vexillum ſuum cum ſignis ſecundum domum majorum ſuorum caſtra habento: e longinquo circa tentorium conventus caſtra habento.

3 Caſtra habentium autem ab anteriore parte Orientem verſus, vexillum eſto caſtrorum Jehudæ per exercitus ſuos, cum principe filiorum Jehudæ Nachſchone filio Hhamminadabi,

4 Cujus exercitus, id eſt, numerati illorum, ſeptuagies quater mille ſexcenti.

5 Qui autem caſtra habebunt juxta eum, *ſunto* tribus Iiſſaſcaris, cum principe filiorum Iiſſaſcaris Netan-ele filio Tzuhharis,

6 Cujus exercitus, id eſt, numerati ejus, quinquagies quater mille quadringenti.

7 Et tribus Zebulunis, cum principe filiorum Zebulunis Eliabo filio Chelonis,

8 Cujus exercitus, id eſt, numerati ejus, quinquagies ſepties mille quadringenti.

9 Omnes numerati in caſtris Jehudæ centies octogies ſexies mille quadringenti per exercitus ſuos: in prima *acie* proficiſcuntor.

10 VEXILLUM caſtrorum Rẽubenis *eſto* Meridiem verſus per exercitus ſuos, cum principe filiorũ Rẽubenis Elizure filio Schedeuris,

11 Cujus exercitus, id eſt, numerati ejus, quadragies ſexies mille quingenti.

12 Qui autem caſtra habebunt juxta eum, *ſunto* tribus Schimhhonis, cum principe filiorum Schimhhonis Schelummiele filio Tzuriſchaddai,

13 Cujus exercitus, id eſt, numerati illorum, quinquagies novies mille trecenti:

14 Et tribus Gadis, cum principe filiorum Gadis Eljaſapho filio [a] Rehhuëlis,

15 Cujus exercitus, id eſt, numerati illorum, quadragies quinquies mille ſexcenti quinquaginta.

16 Omnes numerati in caſtris Rẽubenis, centies quinquagies ſemel mille quadringẽti quinquaginta per exercitus ſuos: hi ſecundani proficiſcuntor.

17 TUM proficiſcitor tentorium conventus cum caſtris Levitarum in medio reliquorum caſtrorum: ſicut ſolent caſtrametari, ſic proficiſcuntor, quiſque in loco ſuo ad vexilla ſua.

18 VEXILLUM caſtorum Ephrajimi per exercitus ſuos *eſto* [b] Occidentem verſus, cum principe filiorum Ephrajimi Eliſchamahho filio Hhammihudis:

19 Cujus exercitus, id eſt, numerati illorum, quadragies mille quingenti.

20 Et juxta eum tribus Menaſchis, cum principe filiorum Menaſchis Gamliele filio Pedahtzuris

a *qui etiam Dehhuel, ſupra 1. 14.*

b Hebraei *verſus.*

tzuris,
21 Cujus exercitus, id eſt, numerati illorum, tricies bis mille ducenti.
22 Et tribus Binjaminis, cum principe filiorũ Binjaminis Abidane filio Gibhhoni,
23 Cujus exercitus, id eſt, numerati illorum, tricies quinquies mille quadringenti.
24 Omnes numerati in caſtris Ephrajimi, cẽties octies mille centum per exercitus ſuos: hi tertiani proficiſcuntor.
25 VEXILLUM caſtrorum Danis *eſto* Aquilonem verſus per exercitus ſuos, cum principe filiorũ Danis Achihhezere filio Hhamiſchaddei
26 Cujus exercitus, id eſt, numerati illorum, ſexagies bis mille ſeptingenti.
27 Qui autem caſtrahabebunt juxta eum, *ſunto* tribus Aſcheris, cum principe filiorum Aſcheris Paghhiele filio Hhocranis,
28 Cujus exercitus, id eſt, numerati illorum, ſemel & quadragies mille quingenti.
29 Et tribus Naphtali, cum principe filiorum Naphtali Achirahho filio Hhenanis,
30 Cujus exercitus, id eſt, numerati illorum, quinquagies ter mille quadringenti.
31 Omnes numerati in caſtris Danis, centies quinquagies ſepties mille ſexcenti: in poſtrema *acie* proficiſcuntor per vexilla ſua.
32 Iſti *ſunt* numerati filiorum Jiſraëlis ſecũdum domum majorum ſuorum: omnes numerati caſtrorum per exercitus ſuos, ſexcenties ter mille quingenti quinquaginta.
33 Levitæ autem non ſunt numerati [c] inter filios Jiſraëlis, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.
34 Quod fecerunt filii Jiſraëlis: ſecundum omnia quæ præceperat Jehova Moſchi, ita caſtrametabãtur per vexilla ſua, & ita proficiſcebantur quique per familias ſuas ſecundũ domũ majorum ſuorum.

[c] Heb. *in medio.*

CAPUT III.

Levitarum numerus, ſtatio, officia, deſcribuntur: qui loco primogenitorum ex reliquis tribubus Deo conſecrantur: & quia præter numerum Levitarum primogeniti aliquot inventi ſunt, quini in ſingulos redemptionis ſicli ſtatuuntur.

1 HÆC autem *ſunt* generationum Aharonis & Moſchis, ex quo die locutus eſt Jehova cum Moſche in monte Sinai.
2 Et hæc nomina filiorum Aharonis primogenitus Nadab, deinde Abihu, Elhhazar, & Ithamar:
3 Hæc inquam nomina filiorum Aharonis ſacerdotum qui uncti fuerant, quorum [a] conſecraverat miniſterium ad fungendũ ſacerdotio.
4 Sed mortuus eſt Nadab & Abihu coram Jehova, cùm offerrent ignem extraneum coram Jehova in deſerto Sinai, & hlii non eſſent: quapropter ſacerdotio functus eſt Elhhazar & Ithamar coram Aharone patre ſuo:
5 Allocutus autem eſt Jehova Moſchen, dicendo:
6 Jube appropinquare tribum Levi, & ſiſtito eam coram Aharone ſacerdote, ut miniſtrent ei,
7 [b] Obſervent̃q; obſervationem ejus, & obſervationem totius cætus coram tentorio conventus, exercendo miniſterium tabernaculi,
8 Et cuſtodiant omnia inſtrumenta tentorii conventus, *nempe* cuſtodiam filiorum Jiſraëlis, exercendo miniſterium tabernaculi:
9 Et dato Levitas Aharoni ac filiis ejus: hi [b] omnino donati *ſunt* ei e filiis Jiſraëlis.
10 Aharonem autem & filios ejus præficito [b] ut obſervent ſacerdotium ſuum: nam quicunque extraneus acceſſerit, morte plectetur.
11 Itẽ allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:
12 De me enim, ecce aſſumpſi Levitas e medio Jiſraëlis loco omnis primogeniti aperientis vulvã ex filiis Jiſraëlis: ideò ſunto mei Levitæ:
13 Nam meum *eſt* omne primogenitum, quo die percuſſi omne primogenitum in terra Ægypti, ſanctificavi mihi omne primogenitum in Iſraële [c] tam hominum quàm jumentorum: mea ſunto, ego Jehova.
14 Præterea allocutus eſt Jehova Moſchen in deſerto Sinai, dicendo:
15 Recenſeto filios Levi ſecundum domum majorum ſuorum per familias ſuas, omnes mares [d] a nato uno menſe & deinceps numerato.
16 Numeravit ergo eos Moſche [d] ex præſtituto Jehovæ, quemadmodum præceperat.
17 Erant autem hi filii Levi nomicibus ſuis, Gerſchon, & Kehath, & Merari.
18 Et hęc nomina filiorum Gerſchonis per familias eorum, Libni & Schimhhi:
19 Filii verò Kohathi per familias ipſorum, Hhamram & Jitzhar Chebron & Hhuzziel
20 Filii autem Merari per familias eorum, Machli & Muſchi: hę *ſunt* familiæ Levitarum ſecundum domum majorum ipſorum.
21 Gerſchoni *eſt* familia Libnitica & familia Schimhhitica: hę familiæ Gerſchonitarum.
22 Numerati eorum in enumeratione cujuſq; maris a nato uno menſe & deinceps, numerati inquam eorum, ſepties mille quingenti.
23 Familię Gerſchonitarum poſt tabernaculum caſtrametabantur, occidentem verſus:
24 Princeps autem paternæ domus Gerſchonitarum, Eljaſaph filius Laëlis.
25 Cuſtodia verò filiorum Gerſchonis in tẽtorio conventus *eſt* tabernaculi & ipſius tentorii, operimenti ejus cum tegmento portæ tentorii conventus,
26 Et tapetum ocellatorum atrii cum tegmento portæ ipſius atrii, qui *ſunt* ante ipſum tabernaculum & ante altare circumquaque, & funium illius pro toto miniſterio ejus.
27 Kehatho autem familia Hhamramæa, & familia Jitzharitis, & familia Chebronitis, & familia Hhuzzielitica: hæ *ſunt* familiæ Kohathitarum.
28 In enumeratione cujuſque maris a nato uno menſe & deinceps, *erant* octies mille ſexcẽti, cuſtodientes cuſtodiam ſanctuarii.
29 Familiæ filiorum Kohathi caſtrametabantur ad latus tabernaculi, meridiem verſus:
30 Princeps autem domus paternæ in familiis Kehathitarum, Elitzaphan filius Hhuzzielis.
31 Cuſtodia verò horum *eſt* arcæ & menſæ & lychnuchi & altarium inſtrumentorium q; ſanctuarii, quibus miniſtrant, & ipſum tegumentũ totum q; miniſterium ejus.
32 At [b] princeps principum ordinis Levitici,

K. Elhhaza-

[a] Heb. *implevera manũ*, ut Exod. 28. 41.
[b] Heb. *donati donati.*
[c] Heb. *ab homine uſque ad jumentũ.*
[d] Heb. *ſecundum oris præc. 39. 51.*

Elhhazar filius Aharonis sacerdotis : hæc præfectura custodientium custodiam sanctuarii.

31 Merari est familia Machlitica, & familia Muschitica hæ familiæ Merari.

34 Et numerati eorum in enumeratione cujusque maris a nato uno mense & deinceps, erant sexies mille ducenti.

35 Princeps autem domus paternæ in familiis Merari, Tzuriel filius Abichajilis: ad latus tabernaculi castrametabantur Aquilonem versus.

36 Perfectura verò custodiæ filiorum Merari est asseres ipsorũ tabernaculi, & transtyllorum ejus, & columnarum ejus ac stylobatarum ejus & omnium instrumentorum ejus ac totius ministerii ejus:

37 Item columnarum ipsius atrii circumquaque & stylobatarum illarum, & paxillorum funiumq; illarum,

38 Qui autem castrametabantur ante tabernaculum ab anteriore parte ante tentorium cõventus Orientem versus, erant Mosche & Aharon cum filiis ejus custodientes custodiã sanctuarii pro custodia Israëlitarum: externeus verò qui accelleret, morte plectendus erat.

39 Omnes numerati Levitarum, quos recensuit Mosche & Aharon ex præstituto Jehovæ per familias eorum, omnes mares a nato uno mense & deinceps, vicies bis mille.

40 DEINDE edixit Jehova Moschi, recensito omnem primogenitum marem ex filiis Israëlis a nato uno mense & deinceps, & cõlige numerum nominum illorum :

41 Et accipito Levitas mihi (ego *sum* Jehova) loco omnis primogeniti in filiis Israëlis, & jumenta Levitarũ loco omnis primogeniti in jumentis filiorum Israëlis.

42 Recensente itaq; Mosche, quemadmodum præceperat ei Jehova, omnem primogenitum in filiis Israëlis,

43 Fuerunt omnes primogeniti maris in enumeratione nominum a nato uno mense & deinceps per numeratos illorum, vicies bis mille ducenti septuaginta tres.

44 Quapropter allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

45 Accipito Levitas istos loco omnium primogenitorum in filiis Israëlis, & jumenta Levitarum loco jumentorum illorum : sic sunto mei Levitæ, ego *sum* Jehova.

46 Quod autem ad [a] redimendos illos ducentos septuaginta tres, qui redundant supra Levitas ex primogenitis filiorum Israëlis,

47 Accipito [b] quinos siclos pro quoque capite: prout *est* siclus sacer accipito, viginti obolorum *est* siclus ille.

48 Et dato pecuniam illam Aharoni & filiis ejus, pecuniam redemptorum qui redundaverint inter illos.

49 Acceptâ itaq; Mosche pecuniâ illâ redẽptionis ab iis qui redundabãt, præter redemptos per Levitas,

50 A primogenitis filiorum Israëlis acceptâ hâc pecunia, mille trecentis sexaginta quinque siclis, prout *est* siclus sacer:

51 Dedit Mosche pecuniam redemptorum istorũ Aharoni & filiis ejus ex præstituto Jehovæ, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.

[a] Heb. *redemptos ut infra 6. 9. catachresis.*

[b] Heb. *quinque siclos, in calvitium.*

ANNOTATIO.

1 Hæc autem] *id est, quæ hoc & seq. cap. dicentur, pertinent ad Levitas ex quorum genere fuerunt Mosche & Aharon.* 4 Coram Aharone] *ipso vivente, ut Gen. 11. 28.* 7 Observentque] *cum observantia sacerdoti ministrent vices totius cœtus in ministerio ille subeuntes, nam totius cœtus erat ministrare Domino, cujus vices primùm gerebant primogeniti, jam verò in horum locum Levitæ assumuntur.* 8 Custodiam filiorum Isr.] *quam alioquin filii Israëlis præstare tenerentur.* 10 Ut observent] *ut ministerio parare sacerdotes, quibus donati sunt, sublevent, observantes ne quid alienum fiat a sacerdotali munere.* 15 A nato uno mense] *tum enim primum purgabantur infantes ab impuritate partus, offerebanturq; Deo primogenitorum nomine, Levit. 12. 4. sic infrà ver. 40.* 25 Filiorum Gersch.] *horum & reliquorum munus fusiùs explicatur cap. 4. quod hic per prolepsin dicitur.* 32 Princeps principum] *id est, ipsis Levitarum principibus præfectus.*

CAPUT IIII.

Ex Levitico ordine mandato Dei eliguntur administrandum tabernaculo in stationè & profectione a trigenario ad quinquagenarios, & pro familiarum ratione sua, cui munera & onera distribuuntur.

1 ALLOCUTUS etiam est Jehova Moschen & Aharonem, dicendo:

2 Recensero capita filiorum Kohathi inter filios Levi, secundum familias eorum per domum majorum ipsorum,

3 A nato triginta annos & deinceps usque ad natum quinquaginta annos, omnem aptum ad obeundum [a] hanc militiam, ad faciendum opus in tentorio conventus.

4 [a] Hoc *esto* ministerium filiorum Kohathi in tentorio conventus, res sanctæ sanctarum.

5 Prius accedito Aharon & filii ejus cùm profectura sunt castra, & deponunto velum tegmẽti, quo obtegunto arcam testimonii.

6 Deinde imponentes ei tegmen e pellibus melium, postquam expanderint vestem totam hyacinthinam superne, apponunto demum vectes ejus.

7 Similiter super [a] mensam *panum* faciei expandunto vestem hyacinthinam, impositis ei scutulis ejus & acerris scopulisque & scutellis tegmenti, & panis jugis super eam esto.

8 Deinde expandentes super hæc vestem coccineam dibapham, tegunto illam tegumento e pellibus melium : apponuto demum vectes ejus.

9 Accipientes quoque vestem hyacinthinã tegunto lychunchum luminaris & lucernas ejus, & forcipes ejus, & trullas ejus, & omnia vasa olearia ejus quibus ministrare solent in eo:

10 Eoq; reposito & omnibus instrumentis ejus in tegmento e pellibus melium, imponunto eum palangæ.

11 Item super altare aureum expansa veste hyacinthina, tegunto illud tegumento e pellibus melium, deinde apponunto vectes ejus.

12 Accipiunto quoque omnia instrumenta ministerii quibus ministrare solent in sanctuario,

rio, posítque veste hyacinthina tegunto illa tegumento e pellib[y] meliũ: sic imponũto palãgę.
13 Præterea excepti cineribus ex altari, expandunto super illud vestem purpuream:
14 Et imponunto ei omnia instrumenta ejus quibus ministrare solent in eo, forcipes fuscinulas & palas & crateras, omnia instrumenta altaris: expansoq; super illud tegumento e pellibus melium, apponunto vectes ejus.
15 Denique cùm absolverit Aharon & filii ejus tegere sanctuarium & omnia instrumenta sanctuarii, cùm profectura erunt castra, postmodùm accedunto filii Kohathi ad deporeandum ea: sed ne attingunto ullam rem sanctam ne moriantur: ista sunto onus filiorum Kohathi in tentorio conventus.
16 Præfectura autem Elhhazaris filij Aharonis sacerdotis esto oleum luminaris, & suffitus aromaticus, & munus ipsum jugis sacrificii, oleumq; unctionis; hæc præfectura totius tabernaculi & omnium quæ *sunt* in eo, tùm sanctuarii, tùm instrumentorum ejus.
17 Allocutus verò est Jehova Moschen & Aharonem, dicendo:
18 Ne committite ut excindatur tribus, *aut ulla* familiarum Kohathitarum e medio Levitarum:
19 Sed hoc facite eis ut vivant, ac non moriantur cùm accedent ad res sanctas sanctarũ: Aharon & filii ejus advenientes collocantò eos, quemq; in ministerio suo & in onere suo:
20 Ut non [a] inspiciant veniendo cùm regunt *sacerdotes* rem sanctam, & moriantur.
21 Allocutus quoq; est Jehova Moschẽ, dicendo:
22 Recense capita etiam ipsorum filiorum Gerschonis, per domum majorum ipsorum secundũ familias ipsorum,
23 A nato triginta annos & deinceps usque ad natum quinquaginta annos recenseto illos: omnem aptum [b] ad obeundum militiam, ad exercendum ministeriũ in tentorio conventus.
24 Hoc *esto* ministerium familiarum Gerschonitarum, ministrandi, & onus *portandi*:
25 Ut portent aulea tabernaculi, & tentorium conventus, tegumentum ejus & tegumentũ melium quod imponitur ei supernè, & tegmen portæ tentorii conventus:
26 Et tapetes ocellatos atrii, & tegmentum in janua portæ atrii quod *est* ante tabernaculum & ante altare circumquaque, & funes eorum, & omnia instrumenta ministerii eorum, & quæcunque fiunt ad illa ut subserviant *illi*.
27 [c] Ex præstituto Aharonis & filiorum ejus esto ministerium totum filiorum Gerschonitarũ in toto onere & in toto ministerio eorum: committetis autem eis in custodiam omnia onera ipsorum.
28 Hoc *est* ministerium familiarum filiorum Gerschonitarum in tentorio conventus: quorũ observatio *esto* in manu Ithamaris filii Aharonis sacerdotis.
29 Filios Merari secundum familias ipsorum, per domum majorum ipsorum recenseto.
30 A nato triginta annos & deinceps usque ad natum quinquaginta annos recenseto eos, quemque aptum ad obeundum hanc militiam, ad exercendum ministerium tentorii conventus.
31 Hæc autem *esto* observatio oneris eorum, præter omne ministerium eorum in tentorio conventus, [d] *ut portent* asseres tabernaculi & translilia ejus, columnasque & stylobatas ejus:
32 Columnas quoque atrii circumquaque & stylobatas earum, & paxillos earum, ac funes earum cum omnibus instrumentis illorum & cum omni ministerio eorum: nominatim autem recensete omnia instrumenta observationis oneris eorum.
33 Hoc ministerium familiarum filiorum Merari, præter omne ministerium eorum in tentorio conventus: *esto* in manu Ithamaris filii Aharonis sacerdotis.
34 Recensuit itaque Mosche cum Aharone & principibus cœtus filios Kohathitarum, secundum familias ipsorum, per domum majorum ipsorum,
35 A nato triginta annos & deinceps usque ad natum quinquaginta annos, quemque ad obeundum illam militiam, ad ministerium in tentorio conventus.
36 Fuerunt que numerati eorum secundum familias eorum, bis mille septingenti quinquaginta.
37 Hi *sunt* numerati familiarum Kohathitarum, quisque aptus ad ministrandum in tentorio conventus: quos recensuit Mosche cum Aharone [e] ex præstituto Jehovæ per Moschen.
38 Numerati autem filiorum Gerschonis, secundum familias suas per domum majorum suorum,
39 A nato triginta annos & deinceps usque ad natum quinquaginta annos, quisque aptus ad obeundum illam militiam, ad ministerium in tentorio conventus:
40 Numerati inquam eorum secundum familias suas per domum majorum suorum fuerunt, bis mille sexcenti triginta.
41 Hi *sunt* numerati familiarum filiorum Gerschonis, quisque aptus ad ministrandum in tentorio conventus: quos recensuit Mosche & Aharon ex præstituto Jehovæ.
42 Numerati verò familiarum filiorum Merari, secundum familias suas per domum majorũ suorum,
43 A nato triginta annos & deinceps usque ad natum quinquaginta annos, quisq; aptus ad obeundum militiam illam, ad ministeriũ in tentorio conventus:
44 Numerati inquam eorum secundum familias suas, fuerunt, ter mille ducenti.
45 Hi *sunt* numerati familiarum filiorum Merari, quos recensuit Mosche & Aharon ex præstituto Jehovæ per Moschen.
46 Levitæ omnes numerati, quos recensuit Mosche cum Aharone & principibus Israëlis, secundum familias suas & per domum majorum suorum,
47 A nato triginta annos & deinceps usq; ad natum quinquaginta annos, quisquis aptus ad obeundum militiam illam, ad exercendum ministerium cultus & ministerium oneris in tentorio conventus:
48 Numerati inquam eorum fuerunt, octies mille quingenti octoginta.
49 Ex præstituto Jehovæ per Moschen recensuit eos, unumquemque ad ministerium suum & ad onus suum & numerati ab eo *fuerunt* quos [f] *virum*, præceperat Jehova Moschi.

[a] Heb. *veniant inspiciendo*: hypallage *ne prius veniant, quàm tecta sint a sacerdotibus omnia, ut non moriantur si illa inspexerint.*
[b] Heb. *ad obeundum ad militandum militiam.*
[c] Heb. *secundum os, & sic deinceps.*
[d] *ex ver.* 25.
[e] Heb. *secundum os Jehovæ per manũ Moschi. sic infrà ver.* 45.
[f] Heb. *virum & virum.*

3 Hanc militiam] *ſerviendi ſacerdotibus in tabernaculo erecto, aut cùm proficiſcendum eſt, ipſum deportandi: nam hæc duo erant miniſterii genera apud ambulatorium tabernaculum.* 4 Miniſterium] *id eſt, hùc rebus miniſtrando.* 5 Velum tegmenti] *vide Exo. 35.12.* 7 Menſam panum] *de qua Exod. 25.* 39. 15 Et]*etiam arcam ipſam, donec ſacerdotes numero auctiſ eam deportare poſſent, Deut. 31.9. nam ſacerdotum poſtea fuiſſe omnia hiſtoriarum exempla docent, in libris Jeboſchuhha, Judicum, Schemuelis, & Regum.* 28 Eſto in manu] *ad eſt, per Ithamarem habetor inſpectio illorum, uſq; curato ut exequantur miniſteria ſua: ſic infrà ver. 33.* 32 Nominatim] *id eſt, quæcunque illis deportanda ſervandave tradetur, ea ſigillatim relata in indicem, deſcriptaque habetor.*

CAPUT V.

Deus e caſtris in quibus habitat, ne contaminentur, leproſos, gonorrhœa laborantes, & cadavere immundos ejici jubet: culpam reatus domino ejus reſtitui cum quinta, aut ſi is non extabit, Jehova ut ſacerdoti cedet: poſtremò a ſacerdotibus de zelotypia juſta aut injuſta cognoſci.

1 ALLOCUTUS quoq; eſt Jehova Moſchen, dicendo:

2 Præcipe filiis Jiſraëlis, ut ejiciant è caſtris omnem leproſum & omnem gonorrhœa laborantẽ, & omnẽ immundum[a] ex cadavere.

[a] Heb. *propter animam: metonymia, ut Levit. 21.1.*

3 [b] Sive marem ſive fœminam ejicite, extra caſtra ejicite eos, ut non polluant caſtra ſua, in quorum medio ego habito.

[b] Heb. *a mare uſque ad fœminam.*

4 Facientes ergo ſic filii Jiſraëlis, ejecerunt eos extra caſtra: quemadmodum edixerat Jehova Moſchi, ſic fecerunt filii Jiſraëlis.

5 PRÆTEREA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

6 Edicito filiis Jiſraëlis, cùm vir aut mulier fecerint ullum ex peccatis humanis prævaricãdo prævaricatione in Jehovam: ita ut rea ſit anima illa:

7 Primùm confitentor quiſque peccatum ſuum quod fecerunt, deinde reſtituens reatum ſuum [c] quanti eſt quintam ejus ſuperaddito ei, ac dato illi in quem reus eſt.

[c] Heb. *in caput ejus, ut Levit. 5.24.*

8 Quòd ſi non erit iſti viro vindex ad reſtituendum ei reatum, reatus qui reſtituitur Jehovæ, ſacerdotis *eſto*, præter arietem expiationum, quo expiationem facit pro eo.

9 Similiter omnis oblatio omnium rerum ſanctificatarum a filiis Jiſraëlis quas attulerint ad aliquem ſacerdotem, illius eſto.

10 Et cujuſque res ſanctificatæ, illius ſunto quod quis ulli ſacerdoti dederit, illius eſto.

11 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

12 Alloquere filios Jiſraëlis & edicito eis, cùm [d] ullius uxor declinans *ab eo* prævaricatione prævaricata fuerit in eum,

[d] Heb. *viri viri.*

13 Et concumbente aliquo cum ea concubitu ſeminis, abſconditum ſit ab oculis mariti ejus, eáq; diſſimulauerit ſe cùm tamen immunda facta ſit, & nemo teſtis fuerit contra eam, neque fuerit deprehenſa.

14 Si invaſerit eum [e] affectus zelotypiæ ita ut ſit zelotypus uxoris ſuæ, quæ immunda facta ſit, aut invaſerit eum affectus zelotypiæ ita ut zelotypus ſit uxoris ſuæ, quamvis ipſa non ſit facta immunda:

[e] Heb. *ſpiritus: ſic in ſequent.*

15 Tunc adducito vir ille vxorem ſuam ad ſacerdotem aliquem, & afferto oblationem ejus pro ea decimam Ephæ farinæ hordeaceæ: ne ſuperfundito ei oleum, neque imponito ei thus, quia oblatio zelotypiarum eſt, munus monãti revocans in memoriam iniquitatem.

16 Quam jubeto accedere ſacerdos, & ſiſtito eam coram Jehova.

17 Et accipito ſacerdos aquam ſanctam in vaſe fictili, & de pulvere qui *eris* in ſolo tabernaculi accipiens ſacerdos indito in aquam illam.

18 Siſtenſque ſacerdos mulierem illam coram Jehova retegito caput illius mulieris, & imponito manibus illius munus monimenti, *quod* munus zelotypiarum eſt: in manu verò ſacerdotis eſto aqua illa amaritudinis quæ maledictionem importat.

19 Et adjurans eam ſacerdos dicito ad ipſam mulierem, ſi non concubuit ullus tecum, & ſi non declinaſti *ad eum* immunditie loco mariti tui, inſons eſto ab aqua illa amaritudinis quæ maledictionem importat.

20 Sin autem tu *ſic* declinaſti loco mariti tui & immunda facta es, eò quòd indiderit in te aliquis *ſemen* concubitus ſui præter maritum ſuũ:

21 Adjurans inquam ſacerdos mulierem illam adjuratione dirarum, dicito ſacerdos mulieri illi, ponat te Jehova in *formulã* dirarum & juramenti in medio populi ſui, [f] cùm reddiderit Jehova femur tuum cadivum, & ventrem tuum tumidum.

[f] Heb. *dans te.*

22 Ingreditor itaque hæc ipſa aqua maledictionem importatura in viſcera tua, ad tumidum reddendum ventrem & ad efficiendum femur cadivum: cui dicito mulier ipſa, amen amen.

23 Deinde ſcribito diras iſtas in quodam libro, & deleto eas aqua illa amaritudinis:

24 Curatoque ut bibat mulier illa aquam iſtã amaritudinis quæ maledictionem importat, ut ingrediatur in eam aqua iſta quę maledictionem importat, ad amaritudinem.

25 Accipiens autem ſacerdos e manu mulieris illius manus zelotypiarum, agitato munus illud coram Jehova, & offerto illud ſuper altare.

26 Et pugillo acceptum ſacerdos de munere illo ſuffimentum ejus adoleto in altari, & poſtea curato ut mulier illa bibat aquam iſtam.

27 Cùm enim curaverit eam bibere aquam iſtam: erit ſi immunda facta fuerit & prævaricata prævaricatione in virum ſuum, ut introeunte in eam aqua illa quæ maledictionem importat in amaritudinem intumeſcat venter ejus: & cadat femur ejus: ſic erit mulier illa in dirarum *formã* in medio populi ſui.

28 Quòd ſi non immunda facta fuerit mulier illa, ſed fuerit munda, tum inſons erit, & [g] conſequetur ſemen.

[g] Heb. *ſeretur ſemen.*

29 Hæc *eſt* lex zelotypiarum, cùm declinaverit mulier *ad ullum* loco viri ſui, ita ut immunda facta ſit.

30 Aut cum invaſerit aliquem affectus zelotypiæ ita ut zelotypus ſit uxoris ſuæ, ut ſiſtat mulie-

mulierem ipſam coram Jehova, & exequatur erga eam ſacerdos totum legem hanc.

31 Sec inſons erit vir ille [f] ab iniquitate, mulier verò illa feret iniquitatem ſuam.

ANNOTATIO.

3 Polluant] *Iſraëlitæ reliqui, ſerendo immundos in medio ſui.* 7 Primùm confit.] *vide Levit. 5. 21. & ſequent.* 17 Aquam ſanctam] *hauſtam ex ſanctio labro, in quod ad ſacros uſus importabatur.* 18 Amaritudinis] *ſic vocatur ab effectu, quia gravi acerboque ſupplicio afficiebat mulierem ſontem, ut proximè ſequentibus verbis explicatur.* 31 Ab iniquitate] *cujus planè reus eſſet, ſi contra legem Dei tantum vitiũ in uxore diſſimularet, aut ſuſpitionem in animo aleret, qua conjunctioni conjugali adverſatur.*

CAPUT VI.

Lex de Nazaræatu, & formula qua ſacerdotes erant populo benedicturi.

1 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen dicendo:

[a] Heb. *ſeparaverit, ut Levit. 27. 2. & ſic deinceps.*

2 Alloquere filios Iſraëlis & edicito eis: cùm vir aut mulier [a] nuncupaverit votum, vovendo votũ [b] Nazaræi, ſeparaturum ſe Jehovæ:

[b] *id eſt, ſeparati.*

3 A vino aut alio potu inebriante ſeparato ſe, acetum vini & acetum ullius potus inebriantis ne bibito: & [c] nullum potum e maceratis uvis bibito, nec ullas uvas recentes aut ſiccas comedito.

[c] Heb. *nullã macerationẽ uvarum.*

4 Omnibus diebus [d] Nazaræatus ſui, de nulla re quæ fit ex vite vinifera, a nucleis acinorũ uſque ad cutem, comedito.

[d] *id eſt, ſeparationis ſuæ, & ſic in ſequentibus.*

5 Omnibus diebus voti Nazaræatus ſui novacula ne tranſito ſuper caput ejus, uſque-dum compleantur dies illi quibus ſeparaverit ſe Jehovæ: ſanctus eſto, ſinito creſcere comam, capillos capitis ſui.

6 Omnibus diebus quibus ſeparaverit ſe Jehovæ, ad [e] cadaver mortui ne accedito.

[e] Heb. *animã ut ſuprà. 5. 2.*

7 Propter patrem ſuum aut propter matrem ſuam, propter fratrem ſuum aut propter ſororem ſuam, ne ſe polluat propter illos cùm mortui ſunt: quia Nazaræatum Dei ſui *gerit* in capite ſuo.

8 Omnibus diebus Nazaræatus ſui, ſanctus eſt Jehovæ.

9 Quòd ſi is qui mortuus eſt mortuus fuerit juxta eum [f] repentino caſu, itaque polluerit [g] Nazaræatum capitis ejus, tunc radito caput ſuum die purgationis ſuæ, die ſeptimo radito illud:

[f] Heb. *repentè ſubitò.*

[g] Heb. *caput Nazaræatus:* hypallage, *ut ver. 18.*

10 Die autem octavo afferto duos turtures aut duos pullos columbæ ſacerdoti, ad portam tentorii conventus:

11 Quorum parans ſacerdos unum in peccatum & alterum in holocauſtum, expiationem facito pro eo, ab eo quod peccavit circa illud cadaver, ſic ſanctificato caput illius eo die.

12 Deinde [e] ſeparans Jehovæ dies Nazaræatus ſui adducito agnum anniculum in reatum: dies autem illi priores [h] irriti ſunto, quia pollutus fuit Nazaræatus ejus.

[h] Heb. *cadãt*

13 Hæc autem *eſto* lex Nazaræi quo tempore complentur dies Nazaræatus ejus: afferto illud ad portam tentorii conventus:

14 Nempe offerto oblationem ſuam Jehovæ, agnum [i] anniculum integrum unum in holocauſtum, & agnam anniculam integram in peccatum, arietemque unum integrum in *ſacrificium* euchariſticum:

[i] Heb. *filium anni ſui.*

15 Præterea caniſtrum azymorum, placentas ſimila miſtas oleo, & lagana azyma uncta oleo, cum munere eorum & libaminibus eorum.

16 Quæ offerens ſacerdos coram Jehova, parato peccatum ejus & holocauſtum ejus.

17 Arietem autem ipſum parato in ſacrificium euchariſticum Jehovæ cum caniſtro azymorũ: ſimiliter parato munus ejus & libamen ejus.

18 Tunc radito Nazaræus in porta tentorii conventus Nazaræatum capitis ſui, & acceptos capillos Nazaræatus ſui imponito igni, qui ſubeſt ſacrificio euchariſtico.

19 Deinde acipiens ſacerdos armum coctum ex illo ariete, & placentam azymam unam ex illo caniſtro cum lagano azymo uno, imponito ea manibus Nazaræi, poſtquam ſibi raſerit Nazaræatum ſuum.

20 Et agitato ea ſacerdos agitatione coram Jehova, res ſancta eſt pro ſacerdote præter pectus agitationis & armum elationis: & poſtmodùm bibet Nazaræus ille vinum.

21 Hçe *eſt* lex Nazaræi qui voverit, oblatio Jehovæ pro Nazaræatu ſuo, [k] præter id quod aſſequetur manus ejus: prout fuerit votum ejus quod vovit, ſic facito, præter legem Nazaræatus ſui.

22 PRÆTEREA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

23 Alloquere Aharonem & filios ejus, dicendo: ſic benedicitote filiis Iſraëlis, dicendo eis:

24 Benedicat tibi Jehova, & cuſtodiat te.

25 Faciat Jehova ut luceat facies ſua tibi, & gratiam faciat tibi,

26 Attollat Jehova faciem ſuam ergate, & apponat tibi pacem.

27 Et [k] imponentes manus filiis Iſraëlis, invocabunt nomen meum, & ego benedicam eis.

[k] Heb. *imponent filiis Iſraëlis nomen meum.*

ANNOTATIO.

12 Separans] *id eſt, de integro incipiens ſe ſeparare a ſuperioribus rebus totidem dies quot ſeparatum ſe fore voverat, redintegranſque complementum voti, ac ſi tunc primùm votum nuncupaſſet.* 13 Iſtud] *quod ſequen. 2. verſibus exprimitur.* 21 Præter id] *id eſt, præter id quod ſponte voverit, prout ſunt facultates ipſius: Lex enim continet restam a paupere quàm a diviſe neceſſario offerendas.* 27 Imponentes manus] *id eſt, duobus ſignis teſtatam facient populo gratiam meam, quam ego pro fide mea factturus ſum, nominis mei invocatione, & manuum ſuarum impoſitione.*

CAPUT VII.

Principes tribuum erecto tabernaculo, & conſecrato altari, plauſtra ad vehendum ſacra, & ſacrificia inſtrumentaque ad ſacrum miniſterium pertinentia ſingulis ſingulis diebus offerunt, ex ordine inſtituto ſuprà 2.

1 FUIT autem quo die abſolvit Moſche erigere tabernaculum, & ungens illud ſanctificavit illud cum omnibus inſtrumentis ejus, & altare cum omnibus inſtrumentis ejus, cum inquam ungens illa ſanctificaſſet illa.

2 Ut offerrent principes Iſraelis primarii domus majorum ſuorum (hi *erant* principes tribuum, qui iidem præerant numeratis)

3 Offerrent inquam oblationem ſuam coram Jehova ſex plauſtra camerata & duodecim boves, plauſtrum unum in binos principes, & bovem unum in unumquemque: & offerrent illa ante tabernaculum.

4 Allocutus autem eſt Jehova Moſchen, dicendo:

5 Accipito *iſta* ab illis, ut ſint ad exercendū miniſterium tentorii conventus, & dato ea Levitis, ' cuique ' prout eſt miniſterium ejus.

6 Accipiens itaque Moſche plauſtra illa & boves, dedit ea Levitis.

7 Duo plauſtra & quatuor boves dedit filiis Gerſchonis, ' prout erat miniſterium eorum.

8 Quatuor verò reliqua plauſtra & octo boves dedit filiis Merari, ' prout erat miniſterium eorum, [a] per Ithamarem filium Aharonis ſacerdotem.

a Heb. *per manum.*

9 Sed filiis Kehathi non dedit, quia miniſterium rei ſanctæ incumbebat illis, ' humero laturi erant.

10 Afferebant ergo principes illi cum dedicatione altaris, quo die illud ungebatur, afferebant inquam principes illi oblationem ſuam ante ipſum altare.

b Heb. *princeps unus in diem, princeps unus in diem.*

11 Edixit autem Jehova Moſchi, [b] principes ſinguli in ſingulos dies oblationem ſuam afferunto in dedicatione altaris.

12 ITAQUE fuit qui obtulit die primo oblationem ſuam, Nachſchon filius Hhamminadabi ' pro tribu Jehudæ.

13 Oblatio autem ejus, ſcutula argentea una centum triginta *ſiclorum* pondere, crater unus argenteus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus ſacer, ambo pleni ſimila miſta oleo in munus:

14 Acerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:

c Heb. *filius bovis ſic deinceps.*

15 Juvencus unus [c] ſubrumus, aries unus, agnus unus [d] anniculus in holocauſtum:

d Heb. *filius anni ſic & ſic deinceps.*

16 Hircus e capris unus in peccatum:

17 In ſacrificium verò euchariſticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque; agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Naſchonis filii Hhamminadabi.

18 DIE ſecundo obtulitet Netan-el filius Tzuhharis, princeps Iſſaſcaris.

19 Obtulit oblationem ſuam, ſcutulam argenteam unam centum triginta *ſiclorum* pondere, craterem unum argenteum ſeptuaginta ſiclorū prout eſt ſiclus ſacer, ambos plenos ſimila miſta oleo in manus:

20 Acerram unam decem *ſiclorum* aureorum plenam thure:

21 Juvencum vnum ſubrumum, arietem unum, agnum unum anniculum in holocauſtum:

22 Hircum e capris unum in peccatum:

23 In ſacrificium verò euchariſticum boves duos, arietes quinque, hircos quinque, agnos anniculos quinque: hæc *fuit* oblatio Netan-elis filii Tzuhharis.

24 DIE tertio princeps filiorum Zebulunis, Eliab filius Chelonis,

25 Oblatio ejus, ſcutula argentea una centum triginta *ſiclorum* pondere, crater unus argenteus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus ſacer, ambo pleni ſimila miſta oleo in munus:

26 Acerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:

27 Juvencus unus ſubrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocauſtum:

28 Hircus e capris unus in peccatum:

29 In ſacrificium verò euchariſticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Eliabi filii Chelonis.

30 DIE quarto princeps filiorum Rēubenis, Elitzur filius Schede-uris.

31 Oblatio ejus, ſcutula argentea una centū triginta *ſiclorum* pondere, crater unus argenteus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus ſacer, ambo pleni ſimila miſta oleo in munus:

32 Acerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:

33 Iuvencus unus ſubrumus, ' aries unus, agnus unus anniculus in holocauſtum:

34 Hircus e capris unus in peccatum:

35 In ſacrificium verò euchariſticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hęc *fuit* oblatio Elitzuris filii Schede-uris.

36 DIE quinto princeps filiorum Schimhhonis, Schelummiel filius Tzuriſchaddai.

37 Oblatio ejus, ſcutula una argentea centum triginta *ſiclorum* pondere, crater unus argenteus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus ſacer, ambo pleni ſimila miſta oleo in munus:

38 Acerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:

39 Juvencus unus ſubrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocauſtum:

40 Hircus e capris unus in peccatum:

41 In ſacrificium verò euchariſticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hæc *fuit* oblatio Schelummielis filii Tzuriſchaddai.

42 DIE ſexto princeps filiorum Gadis, Eljaſaph filius Dehhuelis.

43 Oblatio ejus, ſcutula argentea una centum triginta *ſiclorum* pondere, crater argenteus unus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus ſacer, ambo pleni ſimila miſta oleo in munus:

44 Acerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:

45 Juvencus unus ſubrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocauſtum:

46 Hircus e capris unus in peccatum:

47 In ſacrificium verò euchariſticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinq; hæc *fuit* oblatio Eljaſaphi filii Dehhuelis.

48 DIE ſeptimo princeps filiorum Ephrajimi, Eliſchamahh filius Hhammihudis.

49 Oblatio ejus, ſcutula argentea una centum triginta *ſiclorum* pondere, crater unus argenteus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus

ſacer,

ſacer, ambo pleni ſimilâ miſta oleo in munus:
50 Acerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:
51 Juvencus unus ſubrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocauſtum:
52 Hircus e capris unus in peccatum:
53 In ſacrificium verò euchariſticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hæc *ſunt* oblatio Eliſchamahhi filii Hhammihudis.
54 D I I octavo princeps filiorum Menaſchis, Gamliel filius Pedahtzuris.
55 Oblatio ejus, ſcutula argentea una centũ triginta *ſiclorum* pondere, crater unus argenteus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus ſacer, ambo pleni ſimila miſta oleo in munus:
56 Accerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:
57 Juvencus unus ſubrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocauſtum:
58 Hircus e capris unus in peccatum:
59 In ſacrificium verò euchariſticum boves duo, arietes quinque, hirci quinq;, agni anniculi quinque: hæc *ſunt* oblatio Gamlielis filii Pedah-tzuris.
60 D I I nono princeps filiorum Binjaminis, Abidan filius Gidhhoni.
61 Oblatio ejus, ſcutula argentea una centum triginta *ſiclorum* pondere, crater argenteus unus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus ſacer, ambo pleni ſimila miſta oleo in munus:
62 Acerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:
63 Juvencus unus ſubrumus, aries unus, agnus anniculus unus in holocauſtum:
64 Hircus e capris unus in peccatum:
65 In ſacrificium verò euchariſticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hæc *ſunt* oblatio Abidanis filii Gidhhoni.
66 D I I decimo princeps filiorum Danis, Achihhezer filius Hammiſchaddai.
67 Oblatio ejus, ſcutula argentea una cẽtum triginta *ſiclorum* pondere, crater argenteus unus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus ſacer, ambo pleni ſimila miſta oleo in munus:
68 Acerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:
69 Juvencus unus ſubrumus, aries unus, agnus unus anniculus in ſtolocauſtum:
70 Hircus e capris unus in peccatum:
71 In ſacrificium verò euchariſticum boves duo, arietes quinq;, hirci quinq;, agni anniculi quinque: hæc *ſunt* oblatio Achihhezeris filii Hhammiſchaddai.
72 [e] D I I undecimo princeps filiorum Aſcheris Paghhiel filius Hhocranis.
73 Oblatio ejus, ſcutula argentea una centum triginta *ſiclorum* pondere, crater unus argenteus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus ſacer, ambo pleni ſimila miſta oleo in munus:
74 Acerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:
75 Juvencus unus ſubrumus, aries unus, agnus unus anniculus in holocauſtum:
76 Hircus e capris unus in peccatum:
77 In ſacrificium verò euchariſticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hæc *ſunt* oblatio Paghhielis filii Hhocranis.
78 [f] D I I duodecimo princeps filiorũ Naphtali, Achirahh filius Hhenanis.
79 Oblatio ejus, ſcutula argentea una centum triginta *ſiclorum* pondere, crater argenteus unus ſeptuaginta ſiclorum prout eſt ſiclus ſacer, ambo pleni ſimila miſta oleo in munus:
80 Acerra una decem *ſiclorum* aureorum plena thure:
81 Juvencus unus ſubrumus aries unus, agnus anniculus vnus in holocauſtum:
82 Hircus e capris unus in peccatum:
83 In ſacrificium verò euchariſticum boves duo, arietes quinque, hirci quinque, agni anniculi quinque: hæc *ſunt* oblatio Achirahhi filii Hhenanis.
84 Hæc *eſt* oblatio dedicationis altaris poſt diem quo illud unctum fuit, *oblata* a principibus Iiſraëlis: ſcutulæ argenteæ duodecim, crateres argentei duodecim, acerræ aureæ duodecim.
85 Centenûm tricenûm *ſiclorum* ſcutula argentea unaquæque, & ſeptuagenûm crater unuſquiſque, totum argentum horum vaſorum, bis mille quadringenti ſicli prout eſt ſiclus ſacer.
86 Acerræ aureæ duodecim plenæ thure, denûm ſiclorum unâquæque acerra prout eſt ſiclus ſacer, totum aurum illarum acerrarum, centum viginti *ſicli*.
87 Omnium boum in holocauſtum *numerus* duodecim juvenci, arietes duodecim, agni anniculi duodecim cum munere ſuo: & hirci e capris duodecim in peccatum:
88 Omnium verò boum ſacrificii euchariſtici *numerus* viginti quatuor juvenci, arietes ſexaginta, hirci ſexaginta, agni anniculi ſexaginta: hæc *ſunt* oblatio dedicationis altaris, poſtquam illud unctum fuerat.
89 [g] Deinde cùm ingrederetur Moſche in tentorium conventus ut loqueretur cum *Deo* ipſo, tunc audiebat quandam vocem ſermocinantem ſecum e ſuperiore parte illius operculi propitiatorii, quod *erat* ſuper arcã teſtimonii, e medio duorũ Cerubinorum: ſic alloquebatur eum.

[e] Heb. *die undecim dierum*, Numeralia cardinalia ſupra denarium ſere pro ordinalibus ponuntur, ut infrà ver. 78.

[f] Heb. *die duodecim dierũ*.

[g] Heb. *die undecim dierum*, Numeralia cardinalia ſupra denarium ſere pro ordinalibus ponuntur, ut infrà ver. 78.

ANNOTATIO.

5 Cuique] *genti Levitarum, ut ſequentibus explicatur.* Prout eſt] *ut explicatur ſuprà cap. 4.* 7 Prout] *ſuprà 4. 25. & 26.* 8 Prout] *ſuprà 4. 31. & 32.* 9 Humero laturi] *ſuprà 4. 14.* 12 Pro tribu Jehudæ] *quod hîc a principe Jehudæ publico ſuæ tribus nomine oblatum dicitur, de ſequentibus quoque eſt intelligendum.* 89 Deinde] *conſecrato tabernaculo, ut promiſerat Exod. 25. 22. nam ante conſecrationem ejus aliter cum ipſo loquebatur Deus.*

CAPUT VIII.

Deus cùm lucernæ lychnuchi accendendæ ſunt, omnes accendi præcipit, & Levitas primogenitorum loco conſecrari præſcripta conſecrationis formula: poſtremò tempus definit incipientis & deſinentis illorum miniſterii.

1 ALLOCUTUS autem est Jehova Moſchen, dicendo:
2 Alloquere Aharonem & edicito ei: quãdo accendes lucernas, 'e regione faciei lychnuchi lucem præbento ſeptem illæ lucernæ.
3 Fecitq; ſic Aharon, e regione faciei lychnuchi *lucem præbituras* accendit lucernas ejus: quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.
4 Hoc autem opus lychnuchi, erat continens 'ex auro uſque ad ſcapum ejus, uſq; ad calyculum ejus opus *erat* continens: ſecundum formã illam quam oſtenderat Jehova Moſchi, ſic fecerat lychnuchum illum.
5 Allocutus etiam eſt Jehova Moſchen, dicendo:
6 Aſſume Levitas e medio filiorum Iſraëlis, ut purifices eos.
7 Sic autem facito eis ad purificandum eos, ſpargito ſuper eos aquam [a] expiationis: & novaculam ducentes ſuper totã carnem ſuam lavanto veſtimenta ſua, & purificanto ſe.
8 Poſtea accipiunto juvencum [b] ſubrumum cũ munere ejus, ſimila miſta oleo, & juvencum alterum ſubrumum accipiunto in peccatum.
9 Jubénsque Levitas accedere ante tentorium conventus, & congregari totum cœtum filiorum Iſraëlis,
10 Admoveto Levitas coram Jehova, & nituntor filii Iſraëlis manibus ſuis ſuper ipſos Levitas:
11 Ita offerto Aharon Levitas [c] oblatione coram Jehova *oblatos* a filiis Iſraëlis, ut ſint ad exercendum miniſterium Jehovæ.
12 Ipſi autem Levitæ nituntor manibus ſuis ſuper caput illorum juvencorum: quorum parato unum *in* peccatum, & alterum in holocauſtum Jehovæ, ad expiationem faciendam pro ipſis Levitis.
13 Sic ſiſtes Levitas coram Aharone & coram filiis ejus, offerens eos oblatione Jehovæ:
14 Et ſeparabis Levitas ipſos e medio filiorũ Iſraëlis, ut ſint mei Levitæ.
15 Poſtmodùm verò veniunto Levitæ ad miniſtrandum tentorio conventus, cùm purgaveris eos & obtuleris eos oblatione:
16 Nam [d] omnino donati *ſunt* mihi e medio filiorum Iſraëlis, pro [e] omni aperiente vulvam, primogenito cujuſque e filiis Iſraëlis, aſſumpſi eos mihi:
17 Meum enim *eſt* omne primogenitum in filiis Iſraëlis ex homine & jumento quovis, quo die percuſſi omne primogenitum in terra Ægypti, ſanctificavi illa mihi:
18 Aſſumpſi autem Levitas pro omni primogenito, in filiis Iſraëlis,
19 Et dedi Levitas ipſos [f] dono Aharoni & filiis ejus e medio filiorum Iſraëlis, 'ut exercerent miniſterium 'filiorum Iſraëlis in tentorio conventus, & ut ſint 'pretium redemptionis pro filiis Iſraëlis: ſic non erit in filiis Iſraëlis 'plaga, cùm accedẽt filii Iſraëlis ad ſanctuariũ.
20 Quod fecit Moſchè & Aharon & totus cœtus filiorum Iſraëlis Levitis: ſecundum omnia quæ præceperat Jehova Moſchi *fieri* Levitis, ſic fecerunt eis filii Iſraëlis.
21 Purificantes enim ſe Levitæ cùm laviſſent veſtimenta ſua, obtulit eos Aharon oblatione coram Jehova, & expiationem fecit pro eis Aharon ad purgandum eos.
22 Poſtea demum acceſſerunt Levitæ ad exercendum miniſterium ſuum in tentorio conventus coram Aharone & filiis ejus: quemadmodũ præceperat Jehova Moſchi *fieri* ipſis Levitis, ſic fecerunt eis.
23 Allocutus quoq; eſt Jehova Moſchen, dicendo:
24 Hoc *eſt* quod ad Levitas *pertinet*: 'a nato vigintiquinq; annos & deinceps, venito *Levita* 'ad militandum militiam in miniſterio tentorii conventus:
25 Ex quo verò natus fuerit quinquaginta annos, 'revertetur a militia hujus miniſterii, ut nõ miniſtret amplius.
26 Attamen ſervito fratribus ſuis *obeuntibus militiam* in tentorio conventus, 'obſervando obſervationem; miniſterium verò non exercebunt: ſic facito Levitis in 'obſervationibus eorum.

[a] Heb. *peccati quod adhibetur ad expiandum peccatum: vide de iſta aqua infrà 19*
[b] Heb. *filium bovis.*
[c] Heb. *agitatione, ut in ſequent. ſynecdoche: vide Exod. 35.22.*
[d] Heb. *donati donati: ut ſuprà 3.8.*
[e] Heb. *apertura omnis vulvæ.*
[f] Heb. *donatos.*

ANNOTATIO.

2 E regione] *Juxtà, citrà, & ex omni parte quà lychnuchus videri poteſt, ut exprimitur Exod. 25.37.*
4 Ex auro] Exo. 25.31. 19 Filiorum Iſraëlis] *id eſt, quo miniſtraturi ſuiſſent primogeniti filiorum Iſraëlis, ut faciebant ante aſſumptam tribum Leviticam ad miniſterii*ũ Exod. 19.22. *vide ſuprà 3.7. & 8.* Pretium re] *id eſt, ſuis perſonis & miniſterio Iſraëlitas liberent, exolventes pro illis quod illorũ erat præſtare.* Plaga] *quæ eſſet, ſi per ſe ipſi accedentes, non per Levitas mihi poſtmodùm miniſtrarent, ut contigit* Hbuzzãe, 2. *Chron.* 26.16. 24 A nato vigintiquinque] *miniſterii Levitici diverſum hîc initium ſtatuitur, & ſuprà 4.3. & 47. ita ut quinque annorum diſcrimen intercedat: quod ſtatium 5. annorum Levitis dabatur ad tyrocinium primùm venientibus: quia viginti quinque annos nati reliqui accenſi miniſtrare tenerentur, ſed anno demum trigeſimo munus ſuum plenè exequi inciperent. Quamobrem ſuprà 4.3. dicit Moſchen, omnem aptum ad obeundum, &c. hîc verò, venito &c.* Ad militandum] *id eſt, conſiſtendum in ſtatione cum reliquis, & obſervandam rationem miniſterii.* 25 Revertetur] *licebit, ſi volet.* 26 Obſervando] *id eſt, in ſpecie nem habendo in alios, ut quique ſungantur miniſterio ſuo, & alii ſint* φυλακες. Obſervationibus] *in ſingulorum miniſterio: quo ſenſu accipitur hæc vox ſuprà cap. 4.*

CAPUT IX.

Iſraëlitæ in deſerto anno ſecundo ab exitu rurſus jubentur celebrare Paſcha: ex occaſione lex fertur de Paſcha celebrando menſe ſecundo iis qui propter immunditiam peregrinationem ve non poſuerũt: poſtremò ratio profectionum Iſraëlitarum & ſtationum in deſerto oſtenditur.

1 ALLOCUTUS autem 'fuerat Jehova Moſchen in deſerto Sinai, anno ſecundo ab exitu eorum e terra Ægypti, menſe primo, edicendo,
2 Ut celebrarent filii Iſraëlis Paſcha ipſum ſtato ſuo tempore:
3 Quarto decimo die, menſe iſto, inter duas veſperas, eum celebrate ſtato tempore ſuo, ſecun-

cundum omnia [a]ſtatuta ejus, & ſecundum omnes rationes ejus celebrate eum.

4 Edixit itaque Moſche filiis Iſraëlis, ut celebrarent Paſcha:

5 Et celebrantes Paſcha primo *menſe*, quartodecimo die ejus menſis inter duas veſperas in deſerto Sinai, ſecundum omnia quæ præceperat Jehova Moſchi, ſic fecerant filii Iſraëlis.

6 Fuerunt autem quidam, qui cùm immundi eſſent ex [a] cadavere hominis, [a] non poterant celebrare paſcha die illo: quapropter appropinquarunt ante Moſchen & ante Aharonem eo ipſo die.

7 Dixeruntque homines illi ad eum, nos immundi *ſumus* ex cadavere hominis: quare ſubtraheremur ne offeramus oblationem Jehovæ ſtatuto tempore ſuo [b] inter filios Iſraëlis?

8 Ad quos dixit Moſche, conſiſtite, dum audiam quid præcepturus ſit Jehova vobis.

9 Allocutus autem eſt Jehova Moſchen, dicendo:

10 Alloquere filios Iſraëlis, dicendo, [c] ſi ullus e vobis erit immundus propter cadaver, aut *ullus* e vobis aut ex generationib[b] veſtris in via remota fuerit: tamen celebrato Jehovæ Paſcha.

11 Menſe ſecundo, decimo quarto die inter duas veſperas [a] celebranto illud, cum azymis & herbis amaris comedunto illud.

12 Ne relinquunto *quicquam* ex eo uſq; mane, & os ne frangunto in eo: ſecundum totum ſtatutum Paſchatis celebranto illud.

13 Sed vir ille qui [e] *eſt* mundus aut in itinere non eſt, ſi deſierit celebrare Paſcha, omnino excinditor anima illa e populis ſuis: quia oblationem Jehovæ non obtulit ſtato tempore ejus, pœnam peccati ſui ferto vir ille.

14 Et ſi habitet vobiſcum peregrinus, ſimiliter celebrato Paſcha Jehovæ, ſecundum ſtatutum ipſius Paſchatis & ſecundum rationem ejus, ſic celebrato: ſtatutum idem eſto vobis, tam peregrino quàm indigenæ ipſi regionis.

15 Quo autem die erectum eſt tabernaculum, operuit nubes ipſa tabernaculum, [a] verſus teſtorium teſtimonii: veſpere autem erat ſuper tabernaculum quaſi ſpecie ignis uſque mane.

16 Sic erat jugiter: nubes tegebat illud, ſed ſpecie ignis noctu.

17 Prout autem deducebatur nubes illa a tẽtorio ipſo, ita poſtmodùm proficiſcebantur filii Iſraëlis: & in loco ubi reſidebat eadem nubes, ibi caſtrametabantur filii Iſraëlis.

18 [d] Ex præſtituto Jehovæ proficiſcebantur filii Iſraëlis, & ex præſtituto Jehovæ caſtrametabantur: omnibus diebus quibus reſidebat illa nubes ſuper tabernaculum, caſtra habebant:

19 Cumq; [e] continuabat nubes illa reſidere ſuper tabernaculum diebus multis, tum [a] obſervabant filii Iſraëlis obſervationem Jehovæ, & non proficiſcebantur:

20 Sive accideret ut eſſet illa nubes diebus [f] paucis ſuper tabernaculum, ex præſtituto Jehovæ caſtra habebant, & ex præſtituto Jehovæ proficiſcebantur:

21 Sive accideret ut eſſet illa nubes a veſpere uſque mane, poſteà deducereturnubes illa mane, tum proficiſcebantur: ſive per diem & noctem, quamdiu deducebatur nubes illa, tam diu proficiſcebantur:

22 Sive biduo, ſive menſe, ſive anno, prout cõtinuabat nubes illa reſidere ſuper ipſum tabernaculum, caſtra habebant filii Iſraëlis, & non proficiſcebantur: & prout deducebatur illa, proficiſcebantur.

23 Ex præſtituto Jehovæ caſtra habebant, & ex præſtituto Jehovæ proficiſcebantur: obſervationem Jehovæ obſervabant ex præſtituto Jehovæ per Moſchen.

[a] Heb. *anima ut Levi.* 21.1

[b] Heb. *in medio filiorum.*

[c] Heb. *vir vir cùm fuerit, &c.*

[d] Heb. *ſecundum os, & ſic deinceps: etſi hæc non ore, ſed ſigno nubis teſtata faciebat Deus: Catachreſis.*

[e] Heb. *producebat ſive prolongabat, ut ver.* 22.

[f] Heb. *numeri, ſupple exigui, ut Deut.* 33.6.

ANNOTATIO.

1 Fuerat] *ante Iſraëlitarum diſtributionem, quæ menſe ſecundo illius anni contigit ſuprà* 1. *Tranſlata eſt autem hæc narratio hucuſq; propter Paſcha immundorum & iter facientium, dilatum in menſem ſecundũ.* 3 Statuta ejus] *Exo.* 12. *&* 23. *& Levit.* 23. 6 Non poterant] *prohibitum enim fuerat ne immundus euchariſtico veſceretur Levit.* 7. 10. 11 Celebranto] *ut factum legimus temporibus Chizkiæ,* 2. *Chron.* 30. 2. *&* 15. 19 Obſervabant] *id eſt, vacabant cultui ejus in erecto tabernaculo.*

CAPUT X.

Duas argenteas tubas fieri Deus imperat, quibus cœtus convocetur, ſigna profectionum expeditionumq; dentur, & ſacrificiorum tempore clangatur: deinde ordo Iſraëlitarum narratur a deſerto Sinai in deſertum Paranii proficiſcentium Chobabo comite & arcæ duce: poſtremò formula precationis Moſchi in proficiſcionibus caſtrorumq; metationibus deſcribitur.

1 PRÆTEREA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo,

2 Fac tibi duas tubas argenteas, opere continente facito illas, ut ſint tibi ad convocandum cœtum, & ad imperandum profectionem caſtrorum.

3 Cùm clangent [a] illis, tunc congregantor ad te totus cœtus ad portam tentorii conventus:

4 Cùm autem unà clanxerint, tunc congregantor ad te principes, primarii millium Iſraëlis:

5 Cùm autem [a] clangetis fracto ſono, tunc proficiſcuntor caſtra illa quæ metantur verſus Orientem:

6 Cumq; fracto ſono clangetis ſecundò, tũc proficiſcuntor caſtra quæ metantur meridiem verſus: fracto ſono clangunto in profectionibus [a] eorum:

7 Cùm verò congregabitis congregationẽ, clangetis quidẽ, ſed nõ edetis fractũ ſonum.

8 Et filii Aharonis ſacerdotes clangunto tubis illis: hæc ſunto vobis in ſtatutum perpetuũ per generationes veſtras.

9 Cùm autem procederetis ad bellum in regione veſtra, contra oppugnatorem oppugnantem vos, ſimiliter fracto ſono clangite tubis illis: & fiet veſtri memoria coram Jehova Deo veſtro, ac ſervabimini ab hoſtibus veſtris.

10 In die quoque lętitiæ veſtrę, & in ſolennitatibus veſtris, & in principiis menſium veſtrorum ſimiliter clangetis tubis illis ad holocauſta veſtra, & ad ſacrificia euchariſtica veſtra: eruntq; vobis in monimentum coram Deo veſtro, ego *ſum* Jehova Deus veſter.

11 Fuit autem anno ſecundo, mẽſe ſecundo, vigeſimo *die* menſis, *ut* deduceretur nubes illa a tabernaculo teſtimonii:
12 Et proficiſcerentur filii Iſraëlis profectionibus ſuis a deſerto Sinai, reſedit q; nubes illa in deſerto Paranis.
[a] Heb. *ſecundum os, i. eo ordine quem Deus præſcripſit ſuprà 2.*
13 Sic profecti ſunt primùm [a] ex præſtituto Jehovæ per Moſchen:
14 Nam profectum eſt vexillum caſtrorum filiorum Jehudæ primùm per exercitus ſuos: cujus exercitui præerat Nachſchon filius Hhamminadabi:
15 Et exercitui tribui filiorum Iſſaſcaris, Nethan-el filius Tzuhharis.
16 Exercitui verò tribui filiorum Zebulonis, Eliab filius Chelonis.
17 Tum depoſito tabernaculo, profecti ſunt filii Gerſchonis & filii Merari ferentes tabernaculum.
18 Poſteà profectum eſt vexillum caſtrorum filiorum Rẽubenis per exercitus ſuos, cujus exercitui præerat Elitzur filius Schedẽuris.
19 Et exercitui tribui filiorum Schimhhonis Schelummiel filius Tzuriſchaddai.
20 Exercitui verò tribui filiorum Gadis, Eliaſaph filius Dehhuelis.
21 Tunc profecti ſunt Kohathitæ ferentes ſanctuarium: ut erigerent [a] *illi* tabernaculum dum [a] hi veniebant.
22 Poſteà profectum eſt vexillum caſtrorum filiorum Ephrajimi per exercitus ſuos, cujus exercitui præerat Eliſchamahh filius [b] Hhamihudis.
23 Et exercitui tribui filiorum Menaſſchis, Gãliel filius Pedah-tzuris.
24 Exercitui verò tribui filiorum Binjaminis, Abidan filius Gidhoni.
25 Poſtremò profectum eſt vexillum caſtrorũ filiorum Danis, [b] extrema acies omnium illorũ caſtrorum per exercitus ſuos, cujus exercitui præerat Achihhezer filius Hhammiſchaddai.
[b] Heb. *colligens omnia caſtra: ſic dicitur ultima caſtrorum acies, quia recipit omnia impedimenta, quæ priora ſua agmina ſequi nõ poſſunt: ſic Joſhoſchu 6.13. & 16.*
26 Et exercitui tribui filiorum Aſcheris, Paghhiel filius Hhocranis.
27 Exercitui verò tribui filiorum Naphtali, Achiralh filius Hhenanis.
28 Hæ *erant* [a] profectiones filiorum Iſraëlis per exercitus eorum, quando proficiſcebantur.
29 [a] Dixerat autem Moſche Chobabo filio Rehhuelis Midjanitæ ſocero Moſchis: profecturi ſumus ad locum de quo dixerat Jehova, illum dabo vobis: veni nobiſcum, & benefaciemus tibi, quia Jehova [c] promiſit bonã Iſraëli.
[c] Heb. *dixit bonũ de Iſraële: ſic Gen. 18.19.*
30 Qui dixit ad eum, non [a] *jam* ibo, [d] ſed cùm ad terram meã & ad cognationem meam ivero.
[d] *ſic Gen. 32. 26.*
31 Dixit verò Moſche, [a] ne quæſo deſeras nos, quandoquidem [a] noviſti metationes noſtras in hoc deſerto, eriſq; nobis oculorum loco.
32 Eritque, ſi iveris nobiſcum, cùm fuerit bonum illud quo benefacturus eſt nobis Jehova, ut benefaciamus tibi.
33 Profecti itaque ſunt a monte Jehovę itinere tridui (arca autem fœderis Jehovæ proficiſcebatur ante illos, itinere tridui ad explorãdum ſibi [e] locum quietis:
[e] *ut Gen. 8.9.*
34 Et nubes Jehovę ſuprà eos erat quotidie, cùm proficiſcerentur ex caſtris.
35 Erat autem, cùm proficiſcura eſſet arca, ut diceret Moſche, ſurge Jehova, & diſpergantur inimici tui, fugiantque oſores tui a facie tua:
36 Cùm verò conſiſteret illa, diceret, da quietem Jehova myriadibus millium Iſraëlis.

ANNOTATIO.

3 Illis] *Jambabus, ut ex comparatione ſequentis ver. apparet.* 5 Clangetis] *ſupple primùm, ut ex comparatione ſequentis ver. intelligitur.* 6 Eorum] *tam horum quorum meminit, quam aliorum quos nondũ commemoravit: ſynecdoche.* 21 Illi] *Gerſchonita & Meraritæ, qui cùm primo agmine proficiſcebantur ſuprà 17.* Hi] *Kehathitæ.* 28 Profectiones] *proficiſcendi rationes, & proficiſcentium ordines.* 29 Dixerat] *videlicet cùm primùm ad ipſum veniſſet, Exod. 18. nam ibi paucis hæc hiſtoria Jithronu (qui idem eſt Chobab) attingitur, quia hic fuſiùs fuerat deſcribenda.* 30 Jam] *hoc additum, quia certum eſt ex Judic 3.16. & 4.11. & 1. Schemu 15.6. & 2. Reg. 10.15. & 1. Chro. 2.55. & Jirmejæ. 35. genus Jithronu fuiſſe Iſraëlitis conjunctum, & inter eos habitaſſe.* 31 Ne quæſo] *id eſt, ne abeas e manendi conſilio, ſed antequam hinc proficiſcamur revertere: ſic eum dimiſit Moſche a ſe, Exod. 18.27.* Noviſti] *id eſt, verſatus es in locis hujus deſerti, & noſti locorum opportunitatem.*

CAPUT XI.

Populus queritans adverſus Deum, divino igne percuſſus, precibus Moſchi liberatur: Rurſus carnis deſiderio & faſtidio Man murmurans Deum provocat, & Moſchen ita turbat ut excuſationem a munere petat: quare Deus huic ſeptuaginta adjungit, in illos verò ſubminiſtratu eorum deſperatis, graviſſima plaga animadvertit.

[a] Heb. *in auribus: ſic ver. 18.*
[b] *id eſt, exaſperationem.*
[c] Heb. *colluvies.*
[d] Heb. *concupiverunt concupiſcentia.*
[e] Heb. *redierunt ut fierent.*
[f] Heb. *quis faciet nos comedere carnem? ſic infrà ver. 18.*
[g] Heb. *tantum ad man oculi noſtri: Impallage: Exod. 16.32. & Exod. 16.14.*

1 Tum populus, cùm queribundi eſſent, malus fuit [a] audiente Jehova: quapropter audiens Jehova accenſus eſt ira, & exardeſcens in eos ira Jehovę conſumebat *eos qui erant* in extremitate caſtrorum:
2 Sed clamante populo ad Moſehen, ſupplicavit Moſche Jehovã, & compreſſus eſt ignis ille.
3 Idcirco vocavit *quiſq;* nomẽ illius loci [b] Tabhheram, quia exarſerat in eos ignis Jehovæ.
4 [c] Covenarum quoque turba quæ in medio ejus *erat* [d] graviter concupiverunt: quare [e] rurſus fleverunt etiam filii Iſraëlis dicentes, [f] ô ſi quis daret nobis comedendam carnem.
5 Recordamur piſcium quos edebamus in Ægypto [a] gratis, cucumerum & peponum & porrorum & cæparum & alliorum.
6 Et nunc [a] anima noſtra arida eſt, nihil quicquam *eſt*, [g] tantum Man ob oculos noſtros.
7 (Man autem ut ſemen coriandri erat, & color ejus ut color [a] bdellii.
8 Itantes populus colligebant ac molebant molis, aut tundebant tudicula, coquebantque in cacabo, aut conficiebant ex eo placentas ſubcineritias: eratq; ſapor ejus tanquam ſapor [a] humoris præſtantiſſimi ex oleo.
9 Et cùm diſcenderet ros quidam ſuper caſtra nocte, diſcendebat Man cum eo.)
10 Audivit ergo Moſche populum ipſum flentem per familias ſuas, quemque ad portam tentorii [a] ipſius, quare accenſa eſt ira Jehovæ valdè, & in oculis Moſchis malum viſum eſt.
11 Dixit itaque Moſche ad Jehovam, quare malo affeciſti ſervum tuum? & quare non inveni gratiã in oculis tuis, quòd impoſuiſti onus hujus

jus populi totius mihi?
12 An ego concepi totum populum hunc? an ego peperi illum? quòd dicis ad me, porta eum in sinu tuo quemadmamodum portat nutricius lactentem, ad illam terram quam juramẽto promisisti majoribus ejus.
13 Unde mihi *esset* caro quam dem toti populo huic? nam flent adversum me dicendo, da nobis carnem ut comedamus.
14 Non possum ego solus ferre [b] *onus* totius populi hujus, nam [i] grave hoc *est* supra me.
15 Quòd si tu sic facturus es mihi, [k] omnino me jam occide, si inveni gratiam in oculis tuis: & ne *ultrà* experiar malum meum.
16 Dixit ergo Jehova ad Moschen, congrega mihi septuaginta viros e senioribus Jisraëlis, quos nosti esse seniores populi & moderatores ejus: assumptos *adducito* eos ad tentorium conventus, ut sistant se ibi tecum.
17 Tum descendens loquar tecum ibi, & seponam de spiritu qui *est* in te ponãq; in eis: sic portabunt tecũ onus populi, neq; portabis tu solus.
18 Populo autem edicito, parate vos in crastinum ut comedatis carnem, nam flevistis audiente Jehova dicendo, ô si quis daret nobis comedendã carnẽ, nã bene *erat* nobis in Ægypto: dabit igitur vobis Jehova carnẽ & comedetis.
19 Non uno die comedetis, neq; biduo, imò non quinque diebus, neque decem diebus, neq; viginti diebus:
20 Usque ad [l] plenum mensem comedetis, usque dum exeat e naso vestro, & sit vobis in ejectamentum: propterea quòd spreviſtis Jehovã qui *est* in medio vestri, & flevistis coram illo dicendo, quare eximus ex Ægypto?
21 Dicente verò Moscheſexcentics millepeditum *est* populus hic in cujus medio ego *sum*: & tu dicis, carnem daturus sum eis ut comedant mensem plenum.
22 An greges & armenta jugulabuntur eis, ut [m] satis sit eis? an omnes pisces maris congregabuntur eis ut *satis* sit eis?
23 Dixit Jehova ad Moschen, an manus Jehovæ [n] curta esset? jam videbitis utrum eventurum sit tibi verbum meum, necne.
24 Egressus itaque Moscheelocutus est ad populum verba Jehovæ, & [o] congregavit septuaginta viros e senioribus populi, quos stitit circa tentorium *conventus*.
25 Tum descendens Jehova in nube illa allocutus est eum, & seponens de illo spiritu qui *erat* super eum, indidit septuaginta illis viris senioribus: fuitque cùm resideret super eos spiritus ille, [p] ut *tum* prophetarent, & non amplius.
26 Remanserant autem duo viri in castris, quorum uni nomen *erat* Eldad, nomen verò alteri Medad, super quos resedit quoque spiritus ille, quia ipsi *erant* inter conscriptos, quavis nõ prodiissent ad tentoriũ: sic prophetarunt in castris.
27 Quare cucurrit minister quidam & renunciavit Moschi, dicens, Eldad & Medad prophetant in castris.
28 Locutusque Jehoschuahh filius Nunis minister Moschis a juventute sua, dixit, domine mi Mosche, cohibe eos.
29 Cui dixit Mosche, an invides tu meâ causa? atqui [q] utinam totus populus Jehovæ *esset* prophetæ, indente Jehova spiritum suum illis.
30 Posteà recepit se Mosche ad castra, cum senioribus Jisraëlis.
31 Tum ventus profectus a Jehova abreptas coturnices a mari dissevit ad castra, quasi itinere unius diei hinc, & quasi itinere unius diei illinc circa castra, idque ad duos cubitos in superficie terræ.
32 Surgens que populus toto die illo & tota nocte illa & toto die postero collegerũt coturnices: qui minimùm, decem acervos collegit, & [r] cõpositè expanderunt eas sibi circa castra.
33 Earum caro [s] erat adhuc inter dentes illorũ, nondum exesa erat, cùm ira Jehovæ accensa est in populum, & percussit Jehova populum plaga magna valdè.
34 Quamobrem vocavit quisque nomen loci illius [t] Kibrothas taavę, quia ibi sepelierunt populum, eos qui concupierant.
35 Kibrothis taavæ profecti sũt populus Chatzerothas, & subsiterunt Chatzerothis.

b Eclipsis nominis conjugati, ut ver. 14.
i ut Exod. 18. 18.
k Heb. occide me jam occidendo.
l Heb. mensem dierum: sic infrà ver. 21.
m sic accipitur hoc verbum Jehoschu. 17. 16. & Judic. 21. 14. & 1. Reg. 14. 13.
n Heb. ut prophetarent. & non adderent prophetare.
o Heb. quòd det ut totus po.
p Heb. expanderunt eas expandendo.
q id est, sepulchra concupiscentiæ.

ANNOTATIO.

5 Gratis] *id est, vili pretio: hyperbole.* 6 Anima nostra ar.] *exaresc imus & contabescimus penuria rerũ omnium.* 7 Bdellii] *gummi arboris bdellii, quod est transl ucidum simile ceræ, teste Plinio lib 12. nat. hist. cap. 9.* 8 Humoris præstantissimi] *ejus qui supernatat in oleo, nam illud præstantissimum est, ut scribit Plutarchus lib. 7. συμποσιακῶν προβλημάτων cap. 3. Nec pugnat quod hic scribitur cum Exod. 16. 31. nam ita sapore suo referebat crustulum mellitum, ut simul etiam haberet suavitatem olei præstantissimi.* 10 Ipsius] *supple Moschi, ut ipse ostendit ver. 13.* 23 Curta] *id est, finita minuta vi facultas, adeo ut non possit eousque pertingere.* 24 Congregavit] *id est, fussit convenire & se sistere, etiam si duo ex illis idvõ fecerint, ver. 26.* 25 Tum prophetarent] *voluit enim Deus præsente signo populo toti vocationem eorum obsignare: ideo temporarium fuit in eis prophetiæ donum, ut Schauli contigit 1. Schmu. 10. 13.* 32 Compositè expa.] *ut melius a putredine conservarentur.* 33 Erat adhuc] *completo mense, de quo suprà ver. 20.*
35 Subsiterunt] *occasione sequenti in historia.*

CAPUT XII.

Mirjam & Aharon murmurantes se æquant Moschi: sed divinitus represso utrique præfertur Mosche, & de Mirjamo septiduanæ lepræ pœna sumitur.

1 NAM oblocuta est [a] Mirjam cum Aharone contra Moschẽ, propter uxorem illam [b] Cuschidem quam duxerat, quòd uxorem Cuschidem duxisset:
2 Ac dixerunt, an tantummodo per Moschen locutus est Jehova? nonne etiam per nos locutus est? quod audivit Jehova.
3 (Vir autem ille Mosche [c] mansuetus erat valdè, præ omnibus hominibus qui *erant* in superficie terræ)
4 Quapropter edixit Jehova repente Moschi & Aharoni & Mirjamo, prodite vos tres ad tentorium conventus, & prodierunt ipsi tres.
5 Tum descendens Jehova in columna nubis,

bis,ſubſiſtit ad portã ipſius tentorii: cumq; vocaſſet Aharonem & Mirjamũ,prodierunt ambo.
6 Quibus dixit,audite nunc verba mea,ſi *eſt* propheta ex vobis *propheta* Jehovæ,per aliquã viſionem me ipſum notum facio ei,*aut* per ſomnium alloquor eum:
7 Non ſic ſervus meus Moſche, qui *eſt* in tota domo mea fidelis:
[a] Heb. *ore ad os.*
8 [a] In os alloquor eum,& [b] oſtendo, non *quidem* ænigmatibus,ſed ſimilitudinem Jehovę intuetur:quare igitur non timuiſtis obloqui contra ſervum meum,contra Moſchen?
9 Accenſa itaq; eſt in eos ira Jehovæ, & abiit.
10 Nubes enim illa receſſit a ſuperiore parte tentorii,ecce autem Mirjam leproſa *erat*,*alba* ſicut nix: cumq; reſpexiſſet Aharon ad Mirjamũ, ecce leproſa *erat*.
11 Quamobrẽ dixit Aharõ ad Moſchen,*attende* ad me domine mi,ne queſo[c] imponas nobis peccati pœnã,quo ſtultè egimus & quo peccavimus
[b] Heb. *qui cùm egreditur ex utero matris ſuæ, jam exeſum eſt dimidium carnis ejus.*
12 Me quæſo ſit *Mirjam* ſimilis [d] mortuo,[b] cujus dimidia caro exeſa eſt cùm egreditur ex utero matris ſuę.
13 Inclamante ergo Moſche Jehovam,dicendo, *Deus* fortis quæſo ſana nunc eam:
14 Edixit Jehova Moſchi,[e] ſi pater ejus ſputum inſpuiſſet in faciem ejus, annon rubore ſuffuſa eſſet ſeptem dies? ſecluditor ſeptem dies extra caſtra,& poſtmodum [f] aggregabitur.
15 Secluſa eſt itaque Mirjam extra caſtra ſeptem dies,ideo populus non eſt profectus donec aggregaretur Mirjam.
16 Poſtea verò profecti populus Chatzerothis, caſtrametati ſunt in deſerto Paranis.

ANNOTATIO.

1 Mirjam] *priùs nominatur quæ peccati autor fuit,ideo in illam animadverſum eſt infrà verſ.*10. Cuſchidem] *Tzipporam Midjanitidem:vocantur autem Midjanitæ Cuſchitæ,non quòd ex Cuſcho progeniti eſſent, ſed quia obtinebant partem regionis Cuſchi,Gen.*10. 3 Manſuetus] *q.dicat,hanc injuriam ab illo modeſtè ferebat,ut erat injuriarum patientiſſimus.* 8 Oſtendo] *quæ illum ſcire volo,aut meipſum.* 11 Imponas] *imponi ſinas,ſed deprecare illam.* 12 Mortuo] *fœtui putreſcenti in utero.* 14 Si pater] *id eſt,ſi pater terrenus aliquod gravis in eam iræ ſignum edidiſſet, puderet eam ſaltem ſeptem dies redire in conſpectum ejus quanto igitur magis eam pudere debet in his caſtris verſari hac plaga affectam, in quibus ego gravi ſſimè ab ea offenſus habito? ſecluditor igitur,&c.* Aggregabitur] *liberata a lepra in cœtum recipietur.*

CAPUT XIII.

Exploratores juſſu Dei in promiſſam terram præmittuntur: quibus poſt quadrageſimum diem reverſis, major pars eorum rem ita refert,ut populum ab aditu illius abſterreat.

*Deut.*1.
1 [a] POSTEA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo,
2 Mitte[a] tibi viros qui explorent terrã Cenahhani,quam ego daturus ſum filiis Jiſraëlis, [a] virum unum pro una quaque tribu majorum ſuorum mittite,quemque principem inter eos.
[a] Heb. *virum unum, virum unum pro tribu.*
3 Miſit itaq; illos Moſche a deſerto Paranis [b] ex præſtituto Jehovæ: omnes viri illi,primarii filiorum Jiſraëlis erant.
[b] Heb. *ſecundum os.*
4 Hæc autem *ſunt* nomina illorum:pro tribu Reubenis,Schammuahh filius Zacuris:
5 Pro tribu Schimhonis, Scaphat filius Chori:
6 Pro tribu Jehudæ,Caleb filius Jephunæ:
7 Pro tribu Jiſſaſcaris,Jigeal,filius Joſephi:
8 Pro tribu Ephrajimi, Hoſchcuhh fili[b] Nunis:
9 Pro tribu Binjaminis, Palti, filius Raphu:
10 Pro tribu Zebulunis,Gaddiel filius Sodi:
11 De tribu Joſephi,pro tribu Menaſchis,Gaddi filius Suſi:
12 Pro tribu Danis,Hhammiel filius Gemalli:
13 Pro tribu Aſcheris,Setur filius Micaëlis:
14 Pro tribu Naphtali,Nachbi filius Vophſi:
15 Pro tribu Gadis,Geuël filius Maci,
16 Hæc *ſunt* nomina virorum illorum quos miſit Moſche ad explorandum terram illam:appellabatq; Moſche Hoſchehham filium Nunis, Jehoſchuhham.
17 Mittens ergo eos Moſche ad explorandum terram Cenahhani, edixit eis, aſcendite hac in meridiana plaga,& conſcendite iſtum montem.
18 Tum conſiderabitis terram illam qualis ſit: & populum qui habitat in ea,utrum fortis ſit an debilis,utrum paucus ſit an multus:
19 Et qualis ſit ea terra in qua habitat, utrum bona ſit an mala:& quales civitates illæ in quibus habitat,utrũ in caſtris an in munitis locis.
20 Rurſus qualis ſit ipſa terra, utrum pinguis ſit an maciſenta,utrum ſint in ea arbores nẽne: confirmate itaque vos ut accipiatis de fructu illius terrę : dies autem illi dies erant præcocium uvarum.
21 Aſcendentes igitur exploraverunt terram illam,a deſerto Sinis [c] Rechobum uſq;,quà venis Chamatham.
[c] *aliàs urbem Arbahhi, Gen.*23.2.
22 [d] Aſcendentes enim per meridianam plagam venerunt [c] Chebronem uſque , ubi erant Achiman,ſcheſchai, & Talmai nati ex [e] Hhanako: Chebron autem extructa fuerat ſeptem annis ante [d] Tzohhanem Ægypti.
[d] *Tanim,qua Tanitico ſecundo Nili oſtio nomen dedit.*
23 Deinde pervenerunt uſque ad vallem Eſcholis , unde exciſo uno palmite cum botro uvarum,deportaverunt eum palanga duobus *hominibus*: ſimiliter ex malogranatis & ficubus ejus *terræ*.
24 Locum illum vocavit *quiſque* vallem [c] Eſcholis,propter botrum illum quem exciderunt inde filii Jiſraëlis.
[c] *id eſt, botri.*
25 Reverſi autem ſunt ab exploratione illius terræ,[f] exactis quadraginta diebus:
[f] Heb. *a fine quadraginta d.*
26 Et abeuntes pervenerunt ad Moſchen & ad Aharonem & ad totum cœtum filiorum Jiſraëlis verſus deſertum Paranis [g] Kadeſchum:& relato illis ac toti cœtui negotio, oſtenderunt eis fructum illius terræ.
27 Narrantes itaq; [g] ei dixerunt , pervenimus ad terram illam quò miſeras nos:& certè affluens eſt lacte & melle, atq; hic eſt fructus ejus.
28 Niſi quòd robuſtus *eſt* populus qui habitat in ea terra, & civitates ipſas munitas magnas valdè,etiamq; natos ex Hhanako vidimus ibi.
29 Hhamalek habitat in regione auſtrali, Chittæus verò & Jebuſæus & Emoræus habitat in ipſo monte,& Cenahhanæus habitat ad mare

mare & ad ripam Jardenis.

30 Et quamvis[a] compesceret[a] Caleb populum
[a] Heb. ascendendo ascendamus.
venientem ad Moschen (dicebat enim, imò ascendamus ut hæreditariò possideamus eam: nã
[b] Heb. prævalendo prævalebimus.
[b] omnino prævalebimus adversus eam)

31 Tamen alii viri qui ascenderant cum eo dicebant, non prævalebimus ascendendo ad illum populum, nam fortior est nobis.

32 Et induxerunt famam malam de terra illa quam exploraverant, in filios Jisraëlis, dicendo: terra illa per quam transivimus ad explorãdum eam, terra est[a] quæ consumit habitatores suos, & totus ille populus quem vidimus in ea, homines sunt[b] proceri.

[a] Heb. devorans.
[b] Heb. mensurarum: ut 1. Chro. 20. 6.

33 Præterea ibi vidimus gigantes filios Hhanaki, [a] qui superant reliquos gigantes, ita ut videremur in oculis nostris esse sicut locustæ, & sic essemus in oculis eorum.

[a] Heb. præ aliis gigantibus.

ANNOTATIO.

1 Posteã] *quàm Kadeschum Barnebhæ perventum, inter quod & Paranem multæ fuerunt stationes, de quibus infrà 33. vide in ver. 16. & infrà 32. 8. Præcedentem autem versum ad hoc caput minimè pertinere tum argumentum rei, tum Hebræorum distinctio docet.* 2 Tibi] *populo tuo presenti, Deut. 1. 22.* 19 In castris] *apertis locu, ut sunt castra, ac minime muro cinctis.* 21 Rechobum] *Rechob & Chamath civitates conterminæ erant promissæ terræ ad radices Libani, q. d. ingressi a parte meridiana penetrarunt usq; ad terminos Aquilonares.* 22 Ascendentes] *ut singuli vel bini singula loca, non omnes simul explorarent: quod manifestè ostendit Caleb Jehoschua. 14. 12. ubi Caleb sibi nominatim Chebronem deposcit eo nomine, & Jehoschuahh (qui unus erat exploratorum) dicit, audivi, &c.* Hhanako] *nomen proprium gigantis celeberrimi, quod deinde communiter omnibus gigantibus attributum est.* 26 Kadeschum] *civitatem Edomæi finitimam infrà 20. 16. decimam octavam stationem ab ingressu Paranis, infrà 33. 36.* 27 Ei] *Moschi & Aharoni.* 30 Compesceret] *animadvertens populum jam seditionem moliri.* Caleb] *& Jehoschuahh, infrà 14. 6. synecdoche.* 32 Quæ consumit hab.] *id est, durissima, ita ut in ea colenda hominum vires consumantur.*

CAPUT XIIII.

Populus mala exploratorum relatione territus reditum in Ægyptum molitur, monitoribusq; mortem parat, donec Jehova se exhibet: qui subitum exitium minatus, de precatione Moschi flectitur, ita tamen ut eo ab ingressu promissæ terræ excluso mortem in deserto decernat, ideoq; jubeat in desertum retrocedere. His autem pertinaces dum contra Dei jussum progredi contendunt, ab hostibus cæduntur.

1 QUA *fama* accepta totus populus ediderunt vocem suam, fleveruntque populus nocte illa.

2 Et murmurarunt contra Moschen & contra Aharonẽ omnes filii Jisraëlis: dicebant enim ad eos totus cœtus, utinam mortui essemus in terra Ægypti, aut in deserto hoc utinam moreremur.

3 Nam quorsum Jehova adducit nos in terram istam ut cadamus gladio? *quorsum* uxores nostræ & parvuli nostri sint prædæ? an non melius esset nobis redire in Ægyptum?

[a] Heb. vir ad fratrem suum
[b] Heb. caput.
4 Dicebantque [a] alter ad alterum, constituamus [b] ducem, & revertamur in Ægyptum.

5 Tum prociderunt Mosche & Aharon super faciem suam, coram tota congregatione cœtus filiorum Jisraëlis.

6 Jehoschuahh verò filius Nunis & Caleb filius Jephunnæ, ex illis qui exploraverant terram, lacerarunt vestimenta sua:

[c] Heb. bona valdè valdè.
7 Et allocuti sunt totum cœtum filiorum Jisraëlis dicendo, terra per quam transivimus ad explorandum eam, terra *est*[c] perquàm optima.

8 Si delectatur nobis Jehova, introducet quoque nos in terram istam & dabit eam nobis, terram quę *est* affluens lacte & melle.

[d] Heb. umbra, effectus pro causa: metonymicè.
[e] Heb. dicebant.
9 Tantummodò contra Jehovam[d] ne rebellate, prætereà vos ne timete populum istius terræ, nam[d] cibus noster sunt: recessit[d] umbraculum eorum ab eis, & Jehova *est* nobiscum, ne timete eos.

10 Tunc [e] deliberabãt totus cœtus ut obruerent eos lapidibus: sed gloria Jehovæ apparuit in tentorio conventus omnibus filiis Jisraëlis:

11 Dixitque Jehova ad Moschen, quousque provocabunt me populus hic? & quousque non credent mihi ad omnia illa signa quæ feci in medio ejus?

12 Percutiam eum peste & dispellam eum, te autem efficiam ingentem, magnam & robustiorem hac.

13 Dixit verò Moschе ad Jehovam, atqui audirent Ægyptii, e quorum medio fecisti virtute tua ut ascenderet hic populus,

14 Ac dicerent, cum habitatore istius terræ (audiverunt enim te Jehovam *esse* in medio populi hujus, quia tu Jehova [f] oculo conspiciendus appares, quòd nubes tua resident super illos ac in columna nubis antecedis eos interdiu, & in columna ignis nocte)

[f] Heb. oculo ad oculũ apparet, id est, non omnino, aut obscurè.
15 Si inquam morte afficeres populum hunc, [g] omnes ad unum, loquerentur gentes istæ quæ audiverunt famam tuam dicendo,

[g] Heb. tanquam virum unum.
16 [h] Propterea quòd non poterit Jehova introducere populum hunc in terram illam, quam juramento promiserat eis, ideò jugulavit eos in hoc deserto.

[h] Heb. ex non posse.
17 Nunc igitur magnificetur quæso virtus Domini, quemadmodum pronunciasti dicendo,

18 Jehova *est* longanimis & multus benignitate, condonans iniquitatem & defectionem, qui prorsus non absolvit sontem, visitans iniquitatem patrum in filios, in nepotes & abnepotes:

Exod. 34 6.

19 Condona quæso iniquitatem populi hujus pro magnitudine benignitatis tuæ, & prout condonasti populo huic ab Ægypto hucusque.

20 Cui dixit Jehova, condono secundum verbum tuum:

21 Veruntamen *ne* vivam ego, nec impleatur gloria Jehovæ tota terra:

22 (Quia omnes isti homines qui viderunt gloriam meam & signa mea quæ feci in Ægypto, & in deserto hoc, tentarunt me jam [i] decies & non auscultarunt voci meæ)

[i] Heb. decem vicibus: numerus finitus pro infinito.
23 Si viderint, erram illam quam juramento promisi patribus eorum: nulli inquam qui provocarerunt me videbunt eam.

[k] Heb. implevit ire post me.
24 At servum meum Calebum, quia fuit[k] spiritus alius cum eo & [k] plenè secutus est me, ideò induc am

inducam ipſum in terram [1] In quam venerat, & ſemen ejus hęreditariò poſſidebit eam.

[1] Heb. *volui.*

25 Sed Hhamalekita & Cenahhanæus conſidit in [1] iſta valle: cras revertimini & [1] vestro bono proficiſcimini in deſertum, via *ad* mare algoſum.

26 Deinde allocutus eſt Jehova Moſchen & Aharonem, dicendo,

27 Quouſque auſcultavero cœtui huic malo qui *ſunt* murmuratores adverſum me? quouſque murmura filiorum Iſraëlis qui *ſunt* murmurantes contra me, audivero?

28 Dicito ad eos, *ne* vivam ego, dictum Jehovæ, niſi quemadmodum [1] locuti eſtis [m] audiente me, ita fecero vobis.

[m] Heb. *in auribus meis.*

29 *Niſi* in deſerto hoc eciderint cadavera veſtra & omnes [1] numerati veſtri in toto numero veſtro, a nato viginti annos & deinceps, qui murmuraſtis adverſum me:

30 Si vos ingreſſuri eſtis in terram, in qua *juravi* tollens manum meam me collocaturum vos, præter Calebum filium Jephunnæ, & Joſchuhham filium Nunis.

31 Parvulos autem veſtros, de quibus [1] dixiſtis, prædæ erunt, utique introducam ipſos ut [n] fruantur ea terra quam ſpreviſtis.

[n] Heb. *cognoſcent.*

32 Cadavera ergo veſtra, *quod ad* vos, cadent in hoc deſerto:

33 Filii verò veſtri [1] paſcentes in deſerto quadraginta annos, [1] ferent pœnam ſcortationum veſtrarum, donec deficiant cadavera veſtra in deſerto.

34 Pro numero dierum quibus exploraſtis terram, quadraginta dierum, [o] unoquoque die in annum *verſo*, feretis pœnam iniquitatum veſtrarum quadraginta annos: ſic experiemini [p] pœnam abruptionis a me.

[o] Heb. *die in annum, die in annum.*

[p] Heb. *fracționem vel abruptionem meam:* metonymia uſitata. hanc autē eſſe ſignificationem oſtendit conjugatum verbum infrà 32.7. & 9.

35 Ego Jehova locutus ſum, *mentiar* niſi hoc fecero toti cœtui malo huic qui congregati ſuerunt contra me: in deſerto iſto defecient, & ibidem morientur.

36 Quamobrem viri illi quos miſerat Moſche ad explorandum terram (propterea quòd reverſi, ad murmurandum incitarunt contra eum totum cœtum, inducendo famam malam de terra illa)

37 Viri inquam illi qui induxerunt famam de terra illa malam, mortui ſunt [1] plaga illa coram Jehova.

38 Jehoſchuahh verò filius Nunis & Caleb filius Jephunnæ vivi remanſerunt ex viris illis, qui iverant ad explorandum terram illam.

39 Elocuto autem Moſche omnia verba illa apud omnes filios Iſraëlis, luxeruut populus valdè.

40 Deinde cùm manè ſurrexiſſent ut aſcenderent verticem illius montis, dicendo, [q] præſtò ſumus ut aſcendamus in locum illum de quo dixerat Jehova, nam [1] peccavimus:

[q] Heb. *ecce nos.*

41 Dixit Moſche, quare tranſgredimini vos [r] præſtitutum Jehovæ? atqui hoc non ſucceder.

[r] Heb. *os.*

42 Ne aſcendite, nam non *erit* Jehova in medio veſtri, ut non afficiamini plaga coram hoſtibus veſtris.

43 Hhamalekita enim & Cenahhanæus [1] ibi *eſt* ante vos, cujus gladio cadetis: quandoquidē averſi eſtis [1] a ſequendo Jehova, neque futurus eſt Jehova vobiſcum.

[1] Heb. *a poſt.*

44 Nihilominus contenderunt in altum ut aſcenderent verticem illius montis: ſed arca fœderis Jehovæ & Moſche non diſceſſerunt e medio caſtrorum.

45 Quapropter deſcendit Hhamalekita & Cenahhanæus qui conſiſtebat in monte illo, & percutientes eos contuderunt eos Chormam uſque.

ANNOTATIO.

9 Ne rebellate] *conſtituendo ducem, & in Ægyptum redeundo contra voluntatem ejus, Deut.17.17.* Cibus noſter] *id eſt, tam facilè illos abſumemus quam facilè conſumitur cibus.* Umbraculum] *id eſt, omni præſidio nudati ſumus & externæ injuriæ expoſiti.* 16 Jugulavit] *violenta morte e medio ſuſtulit: ſynecdoche.* 17 Magnificetur] *appareat magnitudo virtutis domini, & in hoc negocio explicetur.* 24 Spiritus] *id eſt, alio animo fuit quam illi prædixi, ita ut plenè voluntatem meam ſequeretur.* In quam] *in Chebronu agrum, ſupra 13.22. & Jehoſchu.14.9.* 25 Iſta valle] *ab altera parte montis: præmonet fore ut monte occupato Iſraëlitas invadant, ideoq; jubet eos retrocedere.* Veſtro bono] *ut eventu docuit infrà ver.45.* 28 Locuti] *ſupra ver.2.* 29 Numerati] *de quibus ſupra cap.1. & 2.* 31 Dixiſtis] *ſupra ver.3.* 33 Paſcentes] *inertiū ſedibus vagantes, ut grex paſcus causā vagatur per deſertum.* Ferent pœnam] *dum iſta quadraginta annorum mora exhibitio terræ promiſſæ differetur.* 37 Plaga illa] *peſte, quam interminatus fuerat ſupra ver.12.* 40 Peccavimus] *agnoſcimus nos peccaviſſe ut 2. Schem. 24.10. cùm videlicet noluin ut aſcendere, ſed reditum in Ægyptum cogitavimus, ſupra ver.3. & 4.* 43 Ibi eſt ante vos] *id eſt, jam ſummum montem ante vos occupavit.*

CAPUT XV.

Ingreſſurū promiſſam terram renovat mandata de muneribus ad ſacrificia adjungendū, peregrinum in eis æquans indigenā, primitias maſſæ quoties ſinſitur offerri jubet: variationem expandi cœtus aut privati a peccato per errorem commiſſo ſtatuit, illiusq; puniendi qui protervè tranſgreditur, ut ſuccinum eſt eo qui violavit ſabbathum: poſtremò periculamenta oræ veſtimenti apponi jubet, ut perpetua monimenta obſervandæ Legi.

1 POSTEA allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

2 Alloquere filios Iſraëlis & edicito eis, cùm perveneritis in terram habitationum veſtrarum, quam ego daturus ſum vobis,

3 Si facietis igne abſumendum Jehovæ holocauſtum aut ſacrificium, nuncupando votum, aut in voluntaria oblatione aut in ſolennitatibus veſtris, parando odorem gratum Jehovæ ex armento aut ex grege:

4 Tunc qui offert oblationem ſuam, afferto Jehovæ, *in* munus [1] decimam *Ephæ* ſimilæ commiſtam olei quarta hinis,

[1] Heb. *decima ſimilem, ſic deinceps.*

5 Et vini in libamen quartam hinis, parato in holocauſto aut in ſacrificio pro unoquoq; agno

6 Aut pro ariete parato munus ſimilæ duas decimas, miſtæ olei tertia hinis,

7 Et vini in libamen tertiā hinis, offerto odo-

rem

rem gratum Jehovæ.

b Heb. *filium bovis sic ver. 24.*

8 Quòd ſi parabis juvencum b ſubrumum *in* holocauſtum aut ſacrificium, nuncupando votum aut euchariſticum Jehovæ,

9 Tunc offerto cum juvenco ſubrumo munus, tres decimas *Ephæ* ſimilæ miſtæ olei dimidio hine:

10 Et vini offerto in libamen dimidium hinę: igne abſumendum odoris grati Jehovę.

11 Sic fiat in bovem unumquemque aut in arietem unumquemque, aut in parvam pecudem ex ovibus aut ex capris.

12 Pro numero quem parabitis, ſic facitote in unumquemque pro numero eorum.

13 Omnis indigena ſic parato iſta, offerendo igne abſumendum odoris grati Jehovæ.

14 Similiter ſi peregrinetur apud vos peregrinus aut c inquilinus in generationibus veſtris, cùm parabit igne abſumendum odoris grati Jehovæ, quemadmodum facturi eſtis, ita facito.

c Heb. *qui eſt in medio veſtri: peripiræ ſii inquilini.*

15 Huic congregationi, vobis & peregrino qui peregrinatur *apud vos*, ſtatutum idem *eſto*: ſtatuto perpetuo per generationes veſtras, ' ut vos ita peregrinus erit coram Jehova.

16 Lex eadem & ratio eadem eſto vobis, & peregrino qui peregrinatur apud vos.

17 Item allocutus eſt Jehova Moſchen dicendo:

18 Alloquere filios Iſraëlis & edicito eis, cùm perveneritis in terram illam, quò ego ſum adducturus vos:

19 Tum eſto comedentibus vobis de pane illius terræ, ut offeratis oblationem Jehovæ.

d Heb. *principium maſſarum veſtrarum: ſic ver. 21.*

20 d Primitias cujuſque maſſæ veſtrę placentam offerte *in* oblationem: ' ſicut oblationem e *ex* area, ſic offerte illam.

e Heb. *area: de qua Levi. 2. 14.*

21 Ex primitiis cujuſq; maſſæ veſtrę date oblationem Jehovæ, per generationes veſtras.

22 Cùm autem errabitis non facientes f omnia mandata iſta, quæ eloquutus eſt Jehova Moſchi,

f Heb. *per manũ Moſchi.*

23 Omnia *inquam* quæ præcepit vobis Jehova f per Moſchen, ' ex quo die præcepit *illa* Jehova & deinceps per generationes veſtras:

g Heb. *longè ab oculis cœtus.*

24 Tum eſto, ſi g non animadvertente ipſo cœtu commiſſum eſt *illud* per errorem, ut parent totus ille cœtus Juvencum ſubrumum unum in holocauſtum, in odorem gratum Jehovæ, & munus libamenq; ejus pro ratione ejus: præterea hircum e capris unum in peccatum.

25 Et expiationem facito ſacerdos pro quoque cœtu filiorum Iſraëlis ut condonetur eis: quia error eſt, & ipſi oblationem ſuam igne abſumendum Jehovæ, peccatumq; ſuum adduxerunt coram Jehova pro errore ſuo:

26 Hoc condonabitur cuique cœtui filiorum Iſraëlis, & peregrino qui peregrinatur inter eos, quia toti illi populo accidit per errorem.

27 Quòd ſi anima una peccaverit per errorem, ea offerto capram h anniculam in peccatum.

h Heb. *filiam anni ſui.*

28 Et expiationem facito ſacerdos pro anima quæ erravit peccato per errorem, coram Jehova, expiando pro ea ſic condonabitur ei:

29 Indigenæ ex filiis Iſraëlis, & peregrino qui peregrinatur inter eos: lex eadem eſto vobis, committenti *peccatum* per errorem.

30 Anima verò illa quæ commiſerit ' elata manu, ſive ex indigenis ſive ex peregrinis, Jehovam afficit probro: omnino excinditor anima illa e medio populi ſui.

i Heb. *excindendo excinditor.*

31 Quia verbum Jehovæ ſprevit, & mandatum ejus irritum fecit, i omnino excinditor anima illa, iniquitas ejus in ea *eſt*.

32 Cùm autem eſſent filii Iſraëlis in deſerto illo, invenerunt quendam colligentem ligna in die ſabbathi:

33 Quem adducentes *ii* qui invenerant illum colligentem ligna, ad Moſchen & ad Aharonem & ad totum cœtum:

34 Poſuerunt eum in cuſtodia, quia non fuerat declaratum quid faciendum eſſet eo.

k Heb. *morte cndo morte afficitor.*

35 Edixit autem Jehova Moſchi, k omnino morte afficitor vir ille, obruito eum lapidibus totus cœtus extra caſtra.

36 Educentes itaq, totus cœtus illum extra caſtra, obruerunt illum lapidibus ita ut mortuus eſſet, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

37 Item allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:

38 Alloquere filios Iſraëlis & edicito eis, ut faciant ſibi ' peniculamentũ in oris veſtimentorum ſuorũ per generationes ſuas, & adhibeant peniculamento ipſius oræ filum hyacinthinum.

39 Hoc eſto vobis peniculamentum, ut videntes illud recordemini omnium mandatorum Jehovæ & faciatis ea, ac l non attentâ obſervatione ſequamini animum veſtrum & oculos veſtros quæ vos ſequentes ſcortamini.

l Heb. *non exploretis poſt cor veſtrum & poſt oculos veſtros, poſt quæ ſcortamini.*

40 Ut *inquam* recordemini & faciatis omnia mandata mea, & ſitis ſancti Deo veſtro.

41 ' Ego Jehova Deus veſter, qui eduxi vos e terra Ægypti ut ſim vobis in Deum, ſum Jehova Deus veſter.

ANNOTATIO.

k 15 Ut vos] *id eſt, eodem loco apud me quo vos habebitur, qui genere eſtis Iſraëlitæ. de peregrino autem loquitur qui Dei doctrinam amplexus eſt.* 20 Sicut oblationem] *id eſt, pro quantitate maſſæ tuæ, ut ſit in ſegetibus, Levit. 2.* 22 Omnia mandata iſta] *ad externum Dei cultum pertinentia, de quibus hoc cap. loquitur: nam hac ratione lex hæc diſtinguitur ab ea quæ habetur Levit. 4. de errore totius cœtus Iſraëlitarum.* 23 Ex quo] *inde ab hoc tempore quo legem hanc fero.* 30 Elata manu] *i. protervè neq; Deum neq; homines metuens aut curans, non clàm aut recondita manu, ſed apertè exertaq; manu contravenerit.* 38 Peniculamentum] *ſic vocant Ennius & Lucilius genus ſegmenti carminati quaſi in penicillos ſecti in filis absens, quod vulgus frangiam nominat, Germani franzen: & ita ab Onkelo & Hebræorum doctiſſimis accipitur.* 41 Ego Jehova] *q. d. etſi amiſi patres veſtros a promiſſa terra exclusi, non tamen id eo ſum vobis infenſus ſed Deus veſter maneo.*

CAPUT XVI.

Korath Levita ſacerdotii ambitu ſeditionem movens contra Moſchen & Aharonem, divinitus cum ſuis conjuratis & omnibus eorum facultatibus partim igne partim hiatu terræ intercidentibus perit.

1 ASSUMPSIT autem *homines* Korach filius Jitzharis filii Kohathi filii Levi, ſimiliter Dathan & Abiram filii Eliabi, & On filius Pelethi filii Reubenis:

2 Ut

2 Ut insurgentes sisterent se coram Mosche, Korach & homines ex filiis Jisraëlis ducenti quinquaginta, principes cœtus, [b] convocati e cœtu, homines [a] celebres.

[a] Heb. *nomimon, ut Gen. 6.4.*

3 Et congregantes se adversus Moschen & adversus Aharonem dixerunt ad eos, plus satis *arrogatis* vobis, nam totus hic cœtus, hi omnes sunt sancti, & inter eos *est* Jehova: quare ergo effertis vos super congregationem Jehovæ?

4 Quo audito Mosche, procidit in faciem suam

5 Deinde allocutus est Korachũ & totũ cœtũ ejus dicendo: manè cùm illuxerit, planè notum faciet Jehova eum qui ipsius *est*, & [c] qui sanctus *est*, & quem admovit ad se: nam eum quem elegerit, admovebit ad se.

6 Hoc facite, sumite vobis thuribula, Korach cum toto cœtu suo:

7 Inditoq; eis igne imponite eis thus coram Jehova cras, eritq; is quem elegerit Jehova, ille ipse sanctus: plus satis *arrogatis* vobis filii Levi.

8 Cùm dixisset Mosche ad Korachum, audite nunc filii Levi:

9 [d] An parva res *est* præ vobis, quòd separavit Deus Jisraëlis vos a cœtu Jisraëlis admovendo vos ad se, ut exerceatis ministerium tabernaculi Jehovæ, stantes coram hoc cœtu [e] pro ministerio eorum?

10 Admovit enim te & omnes fratres tuos filios Levi tecum: & quæratis etiam sacerdotiũ?

11 Idcircò tu & totus cœtus tuus *ii estis* qui congregatis vos adversus Jehovam: Aharon verò quid *est* ut murmuretis contra eum?

12 Mittente autem Mosche vocatum Dathanem & Abiramum filios Eliabi, dixerunt, non ascendemus:

13 An parum est quòd fecisti ut ascenderemus e terra affluente lacte & melle, ad morte afficiendum nos in isto deserto, quòd [b] etiam continenter imperium tibi assumis in nos?

[b] Heb. *facis te principem super nos etiam te principem faciendo.*

14 [f] Etiam non introduxisti nos in terram affluentem lacte & melle, nec dedisti nobis possessionem agri aut vineæ: an [g] oculos istorum hominum fodies? non ascendemus.

15 Tùm acconsus ira Mosche valdè, dixit ad Jehovam, [h] ne respicito ad munus eorum: ne asinũ quidem unum ab eis usurpavi, neq; malo affeci ullum ex eis.

16 Cùm ergo edixisset Mosche Koracho, tu & totus cœtus tuus estote coram Jehova, tu, *inquã*, & illi cum Aharone cras:

17 Et accipientes quisque thuribulum suum, indito illis thure admovetote coram Jehova quisque thuribulum suum, ducenta quinquaginta thuribula, tu quoque & Aharon quisq; thuribulum suum:

18 Acceperunt quisque thuribulum suum, & indito eis igne imposuerunt eis thus: stantibus ad portam tentorii conventus tùm Mosche tùm Aharone.

19 Congregavitq; contra eos Korach totum cœtum suum ad portam tentorii conventus, ubi apparuit gloria Jehovæ toti cœtui.

20 Et allocutus est Jehova Moschen & Aharonem, dicendo:

21 Separate vos e medio cœtus hujus, ut consumam eos [c] momento.

[c] Heb. *quasi momento, id est, tempore admodum exiguo.*

22 Qui procidentes in faciem suam dixerunt, *Deus* fortis, Deus spiritum, *Deus* omnis carnis: hic vir unus peccaverit, & contra totum hunc cœtum efferveſces?

23 Iterum allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

24 Alloquere cœtũ dicendo, recedite a circuitu tabernaculi Korachi, Dathanis & Abirami.

25 Surgens itaque Mosche ivit Dathanem & Abiramum versus, [d] sequentibus eum senioribus Jisraëlis:

[d] Heb. *& ibant post eũ.*

26 Et allocutus est cœtum, dicendo, recedite nunc a tentoriis istorum improborum hominũ, & ne attingite quicquam quod illorum sit: ne consumamini in omnibus [e] pœnis eorum.

[e] Heb. *peccatũ, noema consequentis ex antecedente.*

27 Itaque recesserunt a tabernaculo Korachi, Dathanis, & Abirami circumquaque, Dathan verò & Abiram [f] egressi stabant quisque in ostio tentorii sui cum uxoribus suis, filiisq; suis, & parvulis suis.

[f] Heb. *egressi erant stantes, hypallage.*

28 Quibus dixit Mosche, hac *re* cognoscetis Jehovam misisse me ad faciendum omnia opera ista, non autem [g] ex me *venisse ad faciendum ea.*

[g] Heb. *ex corde meo.*

29 Si ut moriuntur omnes reliqui homines morientur isti, & [h] animadversione omnium reliquorum hominum animadvertetur in eos: ne Jehova miserit me.

[h] Heb. *visitatione omnium hominum visitabitur super eos.*

30 Sin autem [i] aliquid novi patrabit Jehova, & aperiens hũmus os suum absorbebit eos cum omnibus quæ eorum *sunt*, descendentq; vivi in sepulchrum, tunc cognoscitote homines istos provocasse Jehovam.

[i] Heb. *creationem creaverit.*

31 Fuit ergo cùm absolveret eloqui omnia verba hæc, ut finderetur hum [k] quę superat illis,

32 Et aperiens terra os suum absorberet eos & domos eorum, [l] omnes etiam homines qui *erant* Korachi, & omnes facultates ejus.

33 Ita descenderunt illi cum omnibus quę ipsorum *erant*, vivi in sepulchrum: & operiente eos terra perierunt e medio congregationis.

34 Omnes verò Jisraëlitæ qui *erant* circa illos, fugerunt ad vocem illorum: dicebant enim, fugiamus, ne absorbeat nos terra.

35 Prętereà ignis egressus est a Jehova, & absumpsit ducentos quinquaginta illos viros, qui admoverant thus.

ANNOTATIO.

2 Convocati e] *vide suprà in* 1.16. 5 Qui sanctus est] *qui sanctificatus est ut sacerdotio fungatur mihi, quod declarant proximè sequentia verba.* 9 An parva res] *an minoris facitis quàm ut conveniat vobis?* Pro ministerio] *quo ipsis fuerat ministrandum Deo: vide suprà* 3.7. 14 Etiam non introd.] *cùm ad ejus fines pervenissemus, fecisti ut retrocederemus, suprà* 14. Possessionem] *cujus causã nos tibi devinctos teneas.* Oculos] *an nobiscum tanquam cum cæcis tu alterum arbitrarius, ut tuas fraudes non videamus?* 15 Ne respicito] *ne acceptum sit tibi, ut Gen.* 4.4. 32 Omnes etiam homines] *exceptis filiis ejus, ut habetur infrà* 26.11.

CAPUT XVII.

Deus seditiosorum thuribula ad tegendum altare adhiberi jubet in monimentum Jisraëlitis: Populo toto ex superiore clade in Deum murmurante, plaga a Deo immissa per Aharonem cohibetur, & novo miraculo florentis virgæ vocatio Aharonis confirmatur: ita murmurandi causã præcisa, populus perculsus remedii quærit

1 Tum

1 TUM allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
2 Edicito Elhhazari filio Aharonis sacerdotis, ut tollat thuribula ista e medio incendii, ignē verò eorū dispergat illuc, (sancta enim sūt)
3 Thuribula istorum qui peccatores fuerunt in animas suas, e quibus faciunto [a] ductiles laminas obducendas altari, nam admoverunt illa coram Jehova, ideò sancta sunt: & sunto in signum Jisraēlitis.
4 Assumpsit itaque Elhhazar sacerdos thuribula illa ærea quæ admoverant ii qui fuerunt exusti, [c] diduxeruntq; ea [b] obducenda altari.
5 (In monimentum filiis Jisraēlis, ne accedat quisquā extraneus qui ex semine Aharonis non est, ad adolendum suffitū coram Jehova: ut non sit sicut Korach, & sicut cætus ejus) quemadmodum edixerat Jehova ipsi per moschen.
6 Sed murmurarunt totus cætus filiorum Jisraēlis postridie contra Moschen & contra Aharonem, dicendo: vos morte affecistis populū Jehovę.
7 Fuitque congregato cœtu contra Moschen & contra Aharonem, ac respicientibus ad tentorium conventus, ut ecce operiret illud nubes ipsa: apparebat enim gloria Jehovæ.
8 Venit ergo Moschę & Aharon ante tentorium conventus.
9 Et allocutus est Jehova Moschen, dicendo,
10 [e] Recedite e medio hujus cœtus, ut absumam eos [d] momento: qui prociderunt in faciem suam.
11 Edixitq; Moschę Aharoni, accipe thuribulum, inditoque ei igne ex altari & impositō thure, citò propera ad cœtum, & expiationem facito pro eis: exivit enim fervens ira a facie Jehovę, iam incepit ipsa plaga.
12 Quo accepto Aharon, quemadmodum edixerat Moschę, cùm accurreret in medium cœtus (ecce autem inceperat plaga illa in populo) indito thure expiationem fecit pro populo.
13 [f] Cumque staret inter mortuos & inter vivos, cohibita est plaga illa.
14 Fuerunt autem qui mortui sunt ista plaga quaterdecies mille septingenti, præter mortuos ob negotium Korachi.
15 Deinde reverso Aharone ad Moschen versus portam tentorii conventus, cùm plaga jam cohibita esset:
16 Allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
17 Alloquere filios Jisraēlis, & accipe ab eis [e] singulas virgas pro paterna familia, ab omnibus ducibus eorum secundum paternam familiam suam duodecim virgas, cujusq; nomen inscribito virgæ ejus.
18 Nomen verò Aharonis inscribito virgę Levi: nam virga una est in quenque [f] primarium familiæ paternæ suæ.
19 Et relinquito illas in tentorio conventus, coram [g] testimonio ubi convenire soleo vos.
20 Eritque ut ejus quem elegero, virga floreat: sic sedando avertam a me murmura filiorum Jisraēlis, quibus murmurant contra vos.
21 Quæ cùm elocutus esset Moschę filiis Jisraēlis, dederunt ei omnes duces eorum [g] virgas singulas in duces singulos domus paternæ suæ, duodecim virgas: erat q; virga Aharonis inter virgas illorum.
22 Reliquit autem Moschę virgas illas coram Jehova, in tentorio testimonii.
23 Et fuit postridie, ingresso Moschę in tentorium testimonii, ut ecce floruisset virga Aharonis pro familia Levi, producens enim germē emiserat florem, & educabat amygdala.
24 Protulitque Moschę omnes virgas illas a cōspectu Jehovæ ad omnes filios Jisraēlis, quas cùm aspexissent, receperunt quisq; virgam suā.
25 Edixit autem Jehova Moschi, refer virgā Aharonis ante testimonium, [h] observandam in signum contra deditos rebellioni: ut [i] auferas a me murmura eorum, ac non moriantur.
26 Quod fecit Moschę, quemadmodum præceperat ipsi Jehova, sic fecit.
27 Tunc allocuti sunt filii Jisraēlis Moschen, dicēdo, [k] en expiramus, perimus, omnes perimur.
28 Quicunque [k] propè accedit ad tabernaculum Jehovę, moriturus est: nunquid conficiemur expirando?

[a] Heb. *ductiones laminarū, obductionem pro altari.*
[b] Heb. *obductionem pro altari, ut ver. 3.*
[c] Heb. *efflare eos.*
[d] Heb. *quasi momento, ut supra 15.21.*
[e] Heb. *virgā virgam.*
[f] Heb. *caput.*
[g] Heb. *virgā in ducem unum, virgam in ducem unum.*
[h] Heb. *ad observationem in signum filiis rebellionis.*
[i] Heb. *absumas.*
[k] Heb. *accedit accedit.*

ANNOTATIO.

2 Illuc] *procul a sanctuario, quò res immundæ abjiciebantur extra castra.* 3 In animas] *qui sibi ipsis causa exitii peccatis suis fuerunt.* 4. Diduxeruntq;] *bracteerii.* 10 Qui prociderunt] *orantes & deprecantes supplicium a populo.* 13 Cumq; staret] *ut plagæ ulterius serpenti sese objiceret.* 18 Nam virga] *q. d. etiamsi tribum Levi in duas partes distinxi, sacerdotum & Levitarum, in hac tamen ut in reliqui virgam unam esse volo, & Aharonem totius generis principem.* 19 Testimonio] *arcæ testimonii, in loco sacratiore ubi arca est.* 27 En] *sensus est, superiora exempla evincunt Deum nobis insensum esse: cuperemus autem ad ejus tabernaculum, ut cum eo reconciliemur, accedere: at qui mors proposita est propiùs accedentibus: quid igitur faciendum ut desinamus interire?*

CAPUT XVIII.

Deus Aharonem & filios officii sui admonet, Levitas verò eis in ministerio sacro subjicit, certa illis ministeria designans: utrisq; prospicit de alimentis a populo subministrandis ex oblationibus & decimis.

1 QUAPROPTER dixit Jehova ad Aharonem, tu & filii tui & [a] familia patris tui tecum [a] portabitis iniquitatem sanctuarii: nam tu & filii tui tecum portabitis iniquitatem sacerdotii vestri.
2 Atq; etiam fratres tuos tribum Levi tribū paternam tuam admovebis tecum, ut adjuncti tibi ministrent tibi (tu autem & filii tui tecum ministrabitis [a] ante tentorium testimonii)
3 Et ut [a] observent observationem tui & observationem totius tentorii: sed ad vasa sanctuarii & ad altare ne accedunto, ut non moriantur tum ipsi [a] tum vos.
4 Adjunguntor verò tibi & observanto observationem tentorii conventus in toto ministerio tentorii: & nullus [a] extraneus accedito vobiscum.
5 Vos autem observabitis observationem sanctuarii & observationem altaris: sic non erit deinceps fervens ira contra filios Jisraēlis.
6 Etenim ego, ecce, desumpsi fratres vestros Levitas e medio filiorum Jisraēlis: vobis dono

dantur pro Jehova, ad miniſtrandum miniſterium tentorii conventus.

7 Tu ergo & filii tui tecum obſervate ſacerdotium veſtrum in omni negotio altaris quod *erit* intra ipſum velum ut miniſtretis: [a] dativo miniſterio dono ſacerdotiũ veſtrũ, ideo extraneus qui propè acceſſerit, morte plectetur.

8 Præterea dixit Jehova ad Aharonem, ecce inſuper ego do tibi ad obſervationem oblationes meas: ex omnibus rebus ſanctis filiorum Iſraëlis tibi do eas propter [c] unctionem, & fillis tuis in ſtatutum perpetuum.

9 Hoc eſto tuum, e rebus ſanctis ſanctarum *ſervatis* [c] ab igne: omnis oblatio eorum ex omni [c] munere eorum, & ex omni peccato eorum, & ex omni reatu eorum quæ reſtituent mihi, res ſancta ſanctarũ tua eſto & filiorum tuorũ.

10 [b] In ſanctiore loco comedito illud: omnis mas comedet illud, res ſancta eſto tibi.

11 Hoc quoque tuum *eſto*, elatio doni eorum cum omnibus [c] *donũ* filiorum Iſraëlis quæ agitantur, tibi do illa & filiis tuis filiabus q̃s tuis tecum ſtatuto perpetuo: quiſquis mundus *erit* in familia tua, comedet illud.

12 Quodvis [d] opimum oleum & quodvis opimum muſti ac frumenti, primitias eorum quas dederint Jehovæ, do tibi.

13 Primitiæ omnium quæ fuerint in terra illorum, quas attulerint Jehovæ, ſunto tuæ: quiſquis mundus *erit* in familia tua, comedet ex eis.

14 Omne devotum in Iſraële, tuum eſt.

15 Quicquid aperit vulvam ex omni carne quã oblaturi ſunt Jehovæ tam ex homine quàm ex jumentis tuum eſto: ſed [e] omnino redimi jubeto primogenitum hominis, primogenitum quoq; jumenti immundi redimi jubeto:

16 [f] Redimendos autem illorum a nato uno menſe redimi jubeto ſecundum æſtimationem tuam, argenti quinq; ſiclis prout eſt ſiclus ſanctuarii: viginti obolorum eſt:

17 Primogenitum verò bovis, aut primogenitum ovis, aut primogenitum capræ ne finito redimi, res ſancta ſunt: ſanguinem eorum ſpargito ſuper altare, & adipem illorum adoleto, *ut ſit* igne abſumptus in odorem gratum Jehovæ.

18 Et caro eorum tua eſto, ſicut pectus agitationis, & ſicut armus dexter, tua eſto.

19 Omnes oblationes rerum ſanctarum quas offerent filii Iſraëlis Jehovæ, do tibi & filiis tuis ac filiabus tuis tecum in ſtatutum [g] perpetuum: [e] fœdus ſalis, perpetuum eſt coram Jehova pro te & pro ſemine tuo tecum.

20 Edixit enim Jehova Aharoni, in terra illorum ne habeto poſſeſſionem, & pars ne eſto tibi inter eos: ego *ſum* pars tua & poſſeſſio tua [h] inter filios Iſraëlis.

21 Filiis autem Levi ecce do omnes decimas ex Iſraële in poſſeſſionem, pro miniſterio ipſorum quo ipſi miniſtrant, miniſterio tentorii conventus:

22 Ut non accedant deinceps filii Iſraëlis ad tentorium conventus, portantes peccatum ad moriendum,

23 Sed miniſtrent Levitæ ipſi miniſteriũ tentorii conventus, & ipſi ferant iniquitatem ſuã: ſtatutum perpetuum per generationes veſtras *eſto*, ut inter filios Iſraëlis non poſſideant poſſeſſionem.

24 Nam decimas filiorum Iſraëlis quas aſſerent Jehovæ in oblationem, do Levitis in poſſeſſionem: idcirco edico de illis, inter filios Iſraëlis ne poſſidento poſſeſſionem.

25 Allocutus quoque eſt Jehova Moſchen, dicendo:

26 Levitas alloquere & edicito eis, cùm acceperitis a filiis Iſraëlis decimas quas do vobis ab illis pro poſſeſſione veſtra: tunc offerte ex eis oblationem Jehovæ, decimas ex illis decimis,

27 (Ut [i] imputetur vobis oblatio veſtra) [i] ſicut frumentum ex area, & ſicut [i] maturũ liquorem ex torcularis lacu.

28 Sic offerte vos quoque oblationem Jehovæ de omnibus decimis veſtris quas acceperitis a filiis Iſraëlis: & date [k] ex illis ſingulis oblationem Jehovæ, Aharoni ſacerdoti.

29 Ex [l] ſingulis quæ dabuntur vobis offerte omnem oblationem Jehovæ, ex ſingulorum opimo, ex eo *offerte* ſacram partem ejus.

30 Dicito etiam ad eos, cùm offeretis ex eo opimum ejus, tum imputabitur Levitis tanquàm proventus ex area, & tanquam proventus e lacu torcularis.

31 Tum comedetis ipſas *decimas* in quovis loco vos & familiæ veſtræ: nam merces eſt vobis pro miniſterio veſtro in tentorio conventus.

32 Sic non portabitis illarũ nomine peccatũ, offerentes ex eis opimũ earũ, & res ſacras filiorũ Iſraëlis non profanabitis, neq; morieminı.

[a] Heb. *miniſterio doni: ſic dativos tutores & curatores jureconſ. vocant.*
[b] Heb. *in ſãcto ſanctorũ: hoc eſt, non in intima tabernaculi parte (ut ferè accipitur) quæ ſummo tantũ ſacerdoti & ſemel quotannis patebat, ſed ad portam tentorii, quæ non reſpectu tabernaculi, ſed atrii ſanctior dicitur, ut oſtenditur Levit. 6. 9. & 29. & 8. 31.*
[c] Heb. *agitationibus fil.*
[d] Heb. *adipẽ olei: ſic ver. 29. & 30. & 32.*
[e] Heb. *redimendo redimito.*
[f] Heb. *redẽptos ut ſuprà 3. 46.*
[g] Heb. *ſeculi.*
[h] Heb. *in medio: ſic deinceps.*
[i] Heb *plenitudinem, ut Exod. 22. 29.*
[k] Heb. *ex eo.*
[l] Heb. *omnibus donis veſtris.*

ANNOTATIO.

1 Quapropter] *quia Deus Iſraëlitas metu quo præmebantur ſuprà 17. 27. voluit liberare, ideò ſui adeundi rationem docet, & per quos quibuſq; adminiſtru reconciliatio ſuſcienda.* Familia patris] *tribus Levi ex ſacerdotibus & Levitis conſtans.* Portabitis iniq.] *dabitis pœnas ſi quod in miniſterium ſacrum commiſſerit.* 2 Ante tentorium] *procurabitu quicquid adminiſterium ſacrum pertinet, ab altari uſq; ad intimam partem ſanctuaris ubi eſt arca.* 3 Obſervent obſ.] *præſto ſint ad omnia mandata tua.* Tum vos] *ſi hoc illu permitteti.* 4 Extraneus] *a genere Levitico, ut ver. 7.* 8 Unctionem] *ſacerdotium, quod unctione in te & filios tuos collatum eſt: Synecdoche ſigni & rei ſignificatæ.* 9 Ab igne] *id eſt, quæ neque holocauſta ſunt, neque deſtinata ut igne comburantur Deo.* Munere] *oblationum genera recenſet de quibus Levit. 2. & 4. ſequentibus.* 14 Devotum] *vide Levit. 27. 28.* 18 Sicut pectus] *Levit. 7. 21. & 22.* 16 Fœdus ſalis] *id eſt, ab omni corruptione tutum, perpetuum: metaphora.* 27 Imputetur] *id eſt, accepta feratur vobu, non illis a quibus decimas acceperitis.* Sicut frumentum] *id eſt, antequam illu utamini, ſicut alsi tenentur offerre decimas frumenti & aliorum proventuum, antequæm illu utantur.*

CAPUT XIX.

Deus rationem præſcribit conficienda aquæ ab immunditia purgantis.

ITEM

1 Iterum allocutus est Jehova Moschen & Aharonem, dicendo,

2 Hoc *est* statutum legale quod præcepit Jehova dicendo, edicito filiis Jisraëlis, ut accipientes *adducant* ad te junicem rufam, integram, in qua non *sit* vitium, [a] cui jugum nondum impositum sit.

3 Et dabitis eam Elhhazari sacerdoti, qui jubebit eam educi extra castra, ut jugulet eam *quia* coram ipso.

4 Tum accipiens Elhhazar de sanguine ejus digito suo, aspergito versus anteriorem partem tentorii conventus de sanguine ejus [b] septies.

5 Et [c] jubeto comburi junicem illam ante oculos suos, pellem ejus & carnem ejus & sanguinem ejus cum fimo ejus jubeto comburi.

6 Assumens q; sacerdos lignum cedrinum & muscum & dibaphum coccineum, projicito ea [d] intra rogum illius junicis.

7 Deinde lotis vestimentis suis sacerdos, abluito carnem suam aqua, postmodum veniet in castra, & immundus erit sacerdos usque ad vesperam.

8 Similiter qui combusserit eam, lavato vestimenta sua aqua, & abluito carnē suam aqua: & immundus erit usque ad vesperam.

9 Tum colligito quispiam mundus cinerem istius junicis, & relinquito extra castra in loco mundo, ut cœtui filiorum Jisraëlis [e] asservetur in aquam separationis, *aqua* peccata est.

10 Deinde lavato qui collegit cinerem illius junicis vestimenta sua, & immundus esto usque ad vesperam: hoc esto filiis Jisraëlis & peregrino peregrināti inter eos in statutū perpetuū.

11 Qui tetigerit mortuum, quodcunq; cadaver hominis, *is esto* immundus septem dies.

12 Et purgato se *aqua* illa die tertio & die septimo, mundus erit: quòd si non purgabit se die tertio & die septimo, non erit mundus,

13 Quisquis tacto mortuo, cadavere hominis qui mortuus est, non purgaverit se, tabernaculum Jehovæ polluit, ideo excinditor anima illa e Jisraële: quia aqua separationis non fuerit aspersa super eum, immundus esto, deinceps immunditia ejus in eo *est*.

14 Hæc *esto* lex cùm homo mortuus fuerit in tentorio: quisquis accedit ad tentorium ipsum, & quisquis *est* in ipso tentorio, immundus esto septem dies.

15 Etiam omne vas apertum [f] super quo non fuerit pannus circumtortus, immundum est.

16 Et quicunque tetigerit in superficie agri confossum gladio, aut [g] mortuum, aut os hominis, aut sepulchrum, immundus esto septem dies.

17 Accipiunto itaque pro illo immundo de pulvere istius exustæ *junicis* peccati, cui imponito aquam vivam in vase:

18 Et acceptum muscum intingens aqua illa vir mundus, aspergito eo tentorium illud & omnia illa vasa, & animas quæ ibi fuerint: similiter eum qui tetigerit aliquod os, aut confossum, aut mortuum, aut sepulchrum ullum:

19 Aspergito inquam mundus ille immundum istum die tertio & die septimo: cùmque purgaverit eum die septimo, lotis vestimentis suis abluito se aqua: sic mundus erit vespere.

20 Quisquis autem immundus fuerit & non purgaverit se, omnino excindito, anima illa e medio hujus congregationis: nam sanctuarium Jehovæ polluit, aqua separationis non fuit inspersa illi, immundus est.

21 Hoc esto illis in statutum perpetuum: tum qui spargit aquam separationis lavato vestimenta sua, tum qui tangit aquam separationis, immundus erit usque ad vesperam.

22 Et quicquid tetigerit is qui immundus *est*, immundum esto: & anima quæ tetigerit *illud* imunda esto usque ad vesperam.

a Heb. *super quam non ascenderit jugū, id est, injugē, ut olim in sacrificiū dicebatur.*

b Heb. *septem vicibus.*

c Heb. *comburito, nempe per alium, ut ostenditur infrà ver. 8.*

d Heb. *in medium combustionis.*

e Heb. *sis in asservationē.*

f Heb. *a facie*

ANNOTATIO.

9 Aquam separationis] *adhibendam iis qui propter immunditiam fuerant separati, ut ea purgati rursus in cœtum reciperentur: eādem ratione aqua peccati nominatur: sic dicenda.* 15 Super quo nō] *quod aut indito panno contorto, aut circumvoluto oris ejus non fuerit obturatum.* 16 Mortuum] *non violēta morte.*

CAPUT XX.

Populus aquarum penuriā in duces suos insurgit, quibus cùm mandasset Deus ut eo præsente petram alloquentes aquam ex ea eliceret, ex diffidentia non planè mandatum ejus exequuntur, ideoq; a promissa terra excluduntur: per Edomæos transitu petitur: eo denegato ad montem Horem deveniturr, ubi Aharon moritur, & Elhhazar ei in summo sacerdotio succedit.

1 Perveneruntibus autem filiis Jisraëlis, toto cœtu illorum in desertum Tzinis' mense primo, consedit populus [a] Kadeschi: ubi mortua est Mirjā, & sepulta ibi.

2 Cùmque non esset aqua illi cœtui, congregati sunt adversus Moschen & adversus Aharonem:

3 Et contendens populus cum Mosche, loquebantur dicendo, at utinam expirassemus, cùm expirarent fratres nostri coram Jehova.

4 Nam cur adduxistis congregationem Jehovæ in desertum istud? ut moriamur ibi nos & [a] jumenta nostra?

5 Et quare fecistis ut ascenderemus ex Ægypto? ad adducendum nos in locum malum istum? non *est* locus sementis, aut ficuum, aut vitium, aut malogranatorum, ac ne aqua *quidem* adest ad bibendum.

6 Veniens itaque Mosche & Aharon [b] metu illius congregationis ad portam tentorii cōventus, prociderunt in faciem suam: & apparuit eis gloria Jehovæ.

7 Et allocutus est Jehova Moschen, dicendo:

8 Accipe [c] virgam hanc, congregatoque isto cœtu tu & Aharon frater tuus alloquimini petram istam ante oculos eorum, ut edat aquam suam: ita proferens eis aquam ex illa petra, dabis bibendum isti cœtui & jumentis eorum.

9 Cùm itaque accepisset Mosche virgam illam a conspectu Jehovæ, quemadmodum præ-

a Heb *bruta nostra: sic infrà ver. 8. & 11.*

b Heb. *a facie*

ceperat ei:
10 Congregaverunt Moſche & Aharon congregationem iſtam verſus petram illam, ᵉ dixitq; ᵉ eis, ᵉ audite nunc ô rebelles, ᵉ an ex petra hac proferremus vobis aquam?
11 Deinde Moſche attollens manum ſuam percuſſit petram illam virga ſua ᵉ bis: tunc prodiit aqua multa, ut biberet cœtus ille & jumenta illorum.
12 Quamobrem dixit Jehova ad Moſchen & ad Aharonem, quia non credidiſtis mihi, ut ᵉ ſanctificaretis me ante oculos filiorum Jiſraël, idcircò non introducetis congregationem iſtam in terram quam ego do eis.
13 (Illa *eſt* aqua contentionis, ubi contenderunt filii Jiſraëlis contra Jehovam) ita ſanctificatus eſt ᵉ in illis.
14 Tum miſit Moſche nuntios Kadeſcho ad Regem Edomæorum, *qui dicerent*, ſic ait frater tuus Jiſraël, tu noſti ᶜ omnes moleſtias quæ obvenerunt nobis:
15 Ut deſcēderunt patres noſtri in Ægyptū, manſimusq; in Ægypto temporibus multis, ac malo affecerūt nos Ægyptii ſicut patres noſtros
16 Cumq; clamaviſſemus ad Jehovam, ut exaudivit Jehova vocem noſtram, miſitq; angelū qui eduxit nos ex Ægypto: & ecce jam ſumus Kadeſchi *in* civitate ad finem termini tui.
17 Tranſeamus quæſumus per terram tuam, non tranſibimus per agrum aut per vineam *ullus*, neque bibemus aquam ullius putei: viā regiā ibimus, non declinabimus ad dexteram aut ſiniſtram uſq; dum tranſiverimus terminū tuū.
18 Cui reſpondit Edomæus, ne tranſito ᵈ per regionem meam, ut non prodeam ᵉ cum gladio obviam tibi.
19 Rurſus dicentibus ad eum filiis Jiſraëlis, tritā viā aſcendamus, & ſi aquam tuam bibemus ego & pecora mea, ſimul dabo ᵉ pretium venditionis ejus: ᶠ nihil eſt *quod petimus*, tantùm pedibus meis tranſeam.
20 Reſpondit, non tranſibis, prodiitq; Edomæus obviam ei cum populo ᵍ numeroſo & manu forti.
21 Renuente itaque Edomæo permittere Jiſraëli ut tranſiret per terminum ſuum, deflexit Jiſraël ab eo.
22 Profecti enim Kadeſcho, venerunt filii Jiſraëlis totus cœtus illorum in Horem montem.
23 Tum allocutus eſt Jehova Moſchen & Aharonem in ipſo monte Hore, juxta terminum terræ Edomæorum, dicendo,
24 Aggregandus eſt Aharon ad populos ſuos, non enim ingredietur in terram quam do filiis Jiſraëlis: eò quòd rebellaſtis contra ʰ præſtitutum meum ad aquam contentionis.
25 Aſſume Aharonem & Elhhazarem filium ejus, quos jubeto aſcendere in montem ipſum Horem.
26 Ubi exuito Aharonem veſtibus ſuis, & induito eis Elhhazarem filium ejus: deinde Aharon aggregabitur & morietur ibi.
27 Fecit ergo Moſche quemadmodum præceperat Jehova, cum aſcendiſcent in montem Horem ante oculos totius cœtus:
28 Exuens enim Moſche Aharonem veſtibus ipſius induit eis Elhhazarem filium ipſius, & mortuus eſt Aharon ibi in vertice mōtis: poſtea deſcēdit Moſche cum Elhhazare de monte illo.
29 Cumq; viderent totus ille cœtus expiraſſe Aharonem, fleverunt Aharonem triginta diebus tota domus Jiſraëlis.

ᶜ Heb. *omnem moleſtiam quæ invenit nos, ut Exod.* 18.8.

ᵈ Heb. *per me: ſynecdoche, ut Deu.* 2.29.

ᵉ Heb. *venditionem: metonymia.*

ᶠ Heb. *tantū non eſt quicquam, pedibus meis tranſeam: Hoſteroſis*

ᵍ Heb. *gravi,*

Num. 33.38. & 39.

ʰ Heb. *os.*

ANNOTATIO

1 Menſe primo] *anni quadrageſimi ab exitu ex Ægypto, ut oſtenditur infrà* 33.38. *& Deut.* 2.14. Kadeſchi] *in deſerto Tzinis ad fines Edomæorum, infrà ver.* 16. 8 Virgam hanc] *quam ſuprà* 17.25. *ante teſtimonium juſſit aſſervari in ſignum contra rebellionis auctores: ideò Moſche eam a conſpectu Jehova accepiſſe dicitur infrà ver* 9. 10 Dixitq; *Moſche & Aharon, quod ex pœna utrique inflicta colligitur.* Eis] *contra quàm juſſi fuerant alloqui petram ante oculos illorum.* Audite] *impatientiæ voces.* An ex petra] *incredulitatis voces: quod enim certò fore Deus promiſerat ver.* 8. *id iſti in dubium vocāt.* 11 Bis] *inobſequens factum, nam a mandato diſcedunt, cùm petram alloqui juſſi ſuprà ver.* 8. *eam percutiunt, & quidem iteratò, irato & impatiente perturbatoq; animo.* 12 Sanctificaretis me] *certò confirmando Iſraëlitas de eventu, & ſecurè imperando petræ.* 13 Inillis] *in moſche & Aharone: ſimilem locutionem vide Levit.* 10.3. 18 Cum gladio] *id eſt, armis: ſynecdoche.*

CAPUT. XXI.

Iſraëlitæ in pugna adverſus Regem Cenahhanæa damno primùm accepto, votum nuncupantes victoriam conſequuntur: poſtea murmurando efficiunt ut ſerpentes in ſe mittantur, a quibus precibus Moſchi & ſerpentu æreí intuitu liberantur: poſt certas profectiones aquis divinitus datis, grato cantico Deum celebrant: denique duobus Emoræu regibus expugnatis regna eorum obtinent.

1 Cùm autē audiviſſet Cenahhanæus Rex Hharadi inhabitans Auſtralem partem adventare Jiſraëlitas via ipſa exploratorum, pugnavit contra Jiſraëlem, & captivam fecit ex eo captivorum multitudinem.
2 Quapropter vovens Jiſraël votum Jehovæ, dixit, cùm ᵃ omnino tradideris populum iſtum in manum meam, tunc ᵉ devotas efficiam civitates eorum.
3 Auſcultans ergo Jehova voci Jiſraëlis tradidit Cenahhanæam *illi*, qui devotos efficit eos & civitates eorum: quamobrem vocavit nomen illius loci ᵇ Chormam.
4 Deinde profecti ex illo monte Hore viā ad mare algoſum, ut circumirent terram Edomæorum, cùm imminutus eſſet animus populi propter viam illam:
5 Dicebat populus contra Deum & contra Moſchen, quare feciſtis ut aſcenderemus ex Ægypto, ad moriendum in hoc deſerto? nam non adeſt panis, nec adeſt aqua, & animam noſtram tædet hujus panis viliſſimi.
6 Tum immiſit Jehova in populum illum ſerpentes ᶜ preſteres qui morderent populum: ita moriebatur populus multus ex Jiſraële.
7 Veniens itaque populus ad Moſchen dixerunt, peccavimus quòd locuti ſumus contra Jehovam & contra te, ora Jehovam ut amoveat a nobis hos ſerpentes: oravitque Moſche pro populo.

ᵃ Heb. *tradēdo tradideru.*

ᵇ *id eſt, devotionem ſive anathema.*

ᶜ Heb. *adurentes.*

8 Edixit

8 Edixit verò Jehova Moſchi, fac tibi preſterem & impone eum perticæ, eritque ut quiſquis morſus fuerit, cum aſpexerit eum [d] ſanitatem recipiat.

[d] Heb. vivat, ſic ver. ſeq.

9 Et faciens Moſche ſerpentem æneum impoſuit eum cuidam perticæ: eratque cùm momordiſſet ſerpens aliquem, ut intuens in ſerpentem illum æneum ſanitatem reciperet.

10 Cumq; filii Iſraëlis [a] profecti eſſent, caſtrametati ſunt Obothis.

11 Deinde profecti Obothis, caſtrametati ſunt ad [b] cumulos *montium* Hhabarimorum in illo deſerto quod *eſt* ante conſpectum Moabitarum ab ortu Solis.

[a] Heb. *filiabus; ſic deinceps.*

[b] *vel terrëte.*

12 [a] Inde profecti, caſtrametati ſunt in [c] valle Zeredis.

[c] Heb. *Zered.*

13 Inde profecti caſtrametati ſunt ad vadum Arnonis, quod *eſt* in ipſo deſerto procedens a termino Emoræi: [a] nam Arnon terminus Moabitarum inter Moabitas & inter Emoræos *eſt*.

14 Ideircò dici ſolet in recenſione [a] bellorum Jehovæ, contra [a] Vahebum turbine [c] *pugnavit*, & contra [a] flumina, *nempe* Arnonem.

15 [a] Decurſus enim iſtorum fluminum qui divertit ad ſitum Hharæ, is nititur termino Moabitarum.

16 Et inde *profecti ſunt* [a] Beerum: is *eſt* ille puteus de quo edixerat Jehova Moſchi, congrega populum ut dem eis aquam.

17 (Tunc cecinit Iſraël canticum hoc, [a] aſcende putee, acclamate ei:

18 Putee, quem fodiunt principes, quem effodiunt ingenui e populo, cum Legiſlatore ſcipionibus ſuis) a deſerto verò Mattanâ *ſunt profecti:*

19 Et Mattana Nachalielem, & Nachaliele Bamothas:

20 Bamothis verò ad illam vallem quæ *eſt* in agro Moabitarum ad initium collium, & reſpicit verſus [a] ipſam ſolitudinem.

21 Tum miſit Iſraël nuncios ad Sichonem Regem Emoræorum, qui dicerent,

22 Tranſeam per terram tuam, non divertemus in *ullum* agrum aut vineam, neq; bibemus aquam *ullius* putei: viâ regiâ ibimus uſque dum tranſiverimus terminum tuum.

23 Non permiſit autem Sichon Iſraëli tranſire per terminum ſuum, ſed congregato Sichon toto populo ſuo procedens obviam Iſraëli in ipſum deſertum, venit Jahhetzam ubi pugnavit contra Iſraëlem.

24 Percuſſit verò eum Iſraël acie gladii: & hæreditariò acquiſivit terram ejus ab Arnone Jabbokum uſq; uſque ad Hhammonitas (nam munitus erat terminus Hhammonitarum)

25 Occupavit ergo Iſraël omnes civitates illas: ideo habitat Iſraël in omnibus civitatibus Emoræi, Cheſchbone & in omnibus [b] oppidis ejus.

[b] Heb. *filiabus; ſic deinceps.*

26 Cheſchbon enim civitas erat Sichonis Regis Emoræi, qui pugnans contra [a] Regem Moabitarum [a] priorem ademerat totam regionem ejus e manu ejus Arnonem uſque.

27 [a] Idcirco dicere ſolent qui proverbiis utuntur, adite Cheſchbonem, ædificetur & firmetur civitas Sichonis.

28 [a] Cum ignis egreſſus eſt Cheſchbone, flamma ex civitate Sichonis, abſumpſit [a] Hharam Moabitarum, incolas [a] excelſorum Arnonis.

29 Væ tibi Moab, periiſti populo [a] Cemoſchi: [a] tradidit filios ejus qui evadebant & filias ejus in captivitatem Regi Emoræo Sichoni.

30 Sed jaculati ſumus in eos, pereúte Cheſchbone, Dibonem uſque, & deſolavimus Nophachum uſque, *deſolatione* [i] pertingente Medebam uſque.

[i] Heb. *quæ eſt uſque Med.*

31 Itaque habitavit Iſraël in terra Emoræi.

32 Deinde miſit Moſche ad explorandum Jahhzerem, quam ceperunt *cum* oppidis ejus: ſic expulit Emoræum qui erat illic.

33 Poſtea converſi cùm aſcenderent via *ad* Baſchanem, proceſſit Hhog Rex Baſchanis obviâ eis, ipſe cũ toto populo ſuo in prælio Edrehhin.

34 Edixit autem Jehova Moſchi, ne timeto eum, nam in manum tuam trado eum totumquè populum ejus ac regionem ejus: ſed facito ei quemadmodum feciſti Sichoni Regi Emoræorum qui habitabat Cheſchbone.

35 Percuſſerunt itaq; eũ filioſq; ejus & totum populũ ejus, adeò ut nõ relinquerent ei ſuperſtitẽ: ſic hæreditariò conſecuti ſunt terram ejus.

ANNOTATIO.

1 Auſtralem partem] *Cenahhanæe, qua miſſi fuerant exploratores ſuprà* 13.18. 2 Devotas efficiam] *non reſervabo ad uſus noſtros, ſed tibi conſecratas perdam.* 10 Profecti] *duabus ſtationibus Tzalmone & Punone, infrà.* 33.41. & 42. 11 Cumulos] *primos colliculos quà incipiunt Hhabarimi montes.* 12 Inde profecti] *hu novem verſibus non ſtationes Iſraëlitarum, ſed loca compendio enumerantur per que tranſiverunt antequàm Moſche legatos ad Emorgum mitteret.* 13 Nam Arnon] *fuerat quidem amicè ditionis Moabitarum, ſed Sichon Emoræus bello ipſum cum ulteriore agro ſubegerat, itaq; Iſraëlitæ nihil quod tum Moabitarum eſſet occuparunt.* 14 Bellorum Jehovæ] *quæ Jehovæ providentia & ductu contra Moabitas ab Emoræo geſta ſunt, ut Moabitæ caſtigarentur, Sichon elatus Iſraëlitas audacius in bellum provocaret, & Iſraëlitis hæreditas pararetur: vide Judic.* 11. Vahebum] *Regem a Sichone devictum, de quo infrà ver.* 26. Flumina] *Arnonem, qui in diverſos rivos ac fluenta dividitur.* 15 Decurſus enim] *id eſt, hoc bello factum eſt, ut Moabitarum dirio eo vivo terminaretur qui vergit ad Hharam: Nam Sichon ſibi ulteriores rivos vendicavit.* 16 Beerum] *relictò Arnone: unde factum eſt ut aquarum penuria laborantibus Deus puteo dato ſuccurreret.* 17 Aſcende pu.] *canticum eſt per proſopopœiam & hypotypoſin factum: primùm enim celeuſtarum more ſeipſos ad opus urgent clamore, deinde operas velut oculo ſubjicit, nimirùm principes & ingenuos cum Moſche ſcipionibus ſedentes.* 20 Ipſam ſolitudinem] *Kedemoshas, unde nuncios ad Emoræum miſit, Deut.* 2.25. 24 Nam munitus] *proinde non poterat ſicut Moabitarum terminus a Sichone occupari.* 26 Regem Moab.] *Vahebum, de quo ſuprà ver.* 14. Priorem] *aut Balaki reſpectu de quo infrà* 22. *aut ſitus, qua ex variis Moabitarum regibus hic erat illi proximus.* 27 Idcirco dicere] *Confirmatio a communi dicto ejus temporis.* 28 Cùm ignis] *altera confirmatio, cujus ſenſus eſt: Sichon poſt occupatam Cheſchbonem copiis inde ductis in vicinos Moabitas, tanquam igne conſumpſit eos.* Hharam] *nomen agri Moabitarum, ut Deut.* 2.8. Excelſorum] *locorum munitorum, deſtinatorumq; idololatriæ.* 29 Cemoſchi] *idoli Moabitarum, 1. Reg.* 11.7. *& alibi.* Tradidit] *id eſt, ſivit abduci, nec potuit defendere.*

CAPUT XXII.

Bilbham a Moabitis accerſitus ut Iſraëlis maledicat, primùm recuſat de voluntate Dei admonitus, iterum vocatus, veniam abeundi exterquet: quare offenſus Deus in via per Angelum eum objurgat, & quid fieri ab ipſo velit diſertè repetit.

1 POSTEA profecti ſunt filii Iſraël, & caſtra poſuerunt in campeſtribus Moabitarũ procul a vado Jerichuntino Jardenis.

2 Quod videns Balak filius Tzipporis, cum omnibus quæ fecerat Iſraël Emoræo ipſi:

[a] Heb. *a facie, ſic deinceps.*

3 Timuit Moabita [a] a præſentia iſtius populi valde, eò quòd multus eſſet, tæduitq; Moabitam ob præſentiam filiorum Iſraëlis.

4 Quapropter dixit Moabita ad [a] ſeniores Midjanis, nunc delingerent hæc congregatio omnia quæ circum nos *ſunt*, ſicut delingit bos viridem herbam agri: erat autem Balak filius Tzipporis Rex Moabitarum tempore illo.

5 Et miſit nuncios ad Bilhhamum filium Behhoris [a] Petoram, quæ *eſt* impoſita ipſi [a] flumini, in regionem [b] populariũ ejus, accerſitum eum: dicendo, ecce populus egreſſus ex Ægypto, ecce [a] operit aſpectum hujus terræ, & ipſe conſidet e-regione mei.

[b] Heb. *filiorũ populi ejus, id eſt, Meſopotamienſium.*

6 Nunc itaque veni quæſo, [a] maledic meâ causâ populo huic, quia robuſtior eſt me, fortaſſe prævalebo, percutiemus eum aut expellam eum ex hac terra: novi enim benedictum fore eum cui benedixeris, & cui maledixeris fore maledictum.

7 Iverunt ergo ſeniores Moabitarum & ſeniores Midjanitarum [c] cum divinationum honorariis in manibus ſuis: cumq; perveniſſent ad Bilhhamum, retulerunt ei verba Balaki.

[c] Heb. *& divinationes in.*

8 Qui dixit ad eos, pernoctate hîc nocte iſta, & reddam vobis [d] reſponſum quemadmodum edixerit Jehova mihi: ſic manſerunt principes Moabitarum cum Bilhhamo.

[d] Heb. *verbũ.*

9 Venit autem Deus ad Bilhhamum, & dixit, qui *ſunt* viri iſti apud te?

10 Et dixit Bilhham ad Deum, Balak filius Tzipporis Rex Moabitarum miſit *eos* ad me,

11 *Dicens*, ecce populus egreſſus ex Ægypto jam tegit aſpectum hujus terræ: nunc veni, [e] execrare meâ causâ illum, fortaſſe prævalebo pugnando adverſus eum, aut expellam eum.

[e] Heb. *defige, id eſt, tuis artibus mihi illum confide: ſic infrà ver. 18. & Levitici. 24. 11.*

12 Sed dixit Deus Bilhhamo, ne ito cum illis: ne maledicito populo illi, nam benedictus eſt.

13 Quare ſurgens Bilhham eo mane dixit ad principes Balaki, redite in terram veſtram, quia renuit permittere Jehova ut eam vobiſcum.

14 Et ſurgentes principes Moabitarum venerunt ad Balakum, dixerunt q; *ei*, renuit Bilhham venire nobiſcum.

15 Sed perrexit ulterius Balak, mittendo principes plures & honoratiores iſtis:

16 Qui cùm veniſſent ad Bilhhamum, dixerunt ei, ſic ait Balak filius Tzipporis, ne quæſo [f] excuſes te interdicto, quò minùs venias ad me:

[f] Heb. *prohibeas tu.*

17 Nam [g] valde cumulabo te honore, & quicquid edixeris mihi efficiam: quare veni quæſo, execrare populum hunc meâ causâ.

[g] Heb. *honorando honorabo te honore.*

18 Reſpondens autem Bilhham dixit ad ſervos Balaki, ſi daret mihi Balak [h] domũ ſuam plenam argento & auro, non poſſem tranſgredi [i] præſtitutum Jehovæ Dei mei, faciendo aliquid parvum aut magnum.

[h] Heb. *pleni ſuidomus ſuæ.*

[i] Heb. *os.*

19 Nunc tamen manete quæſo hîc vos quoq; hac nocte, ut cognoſcam quid perrecturus ſit Jehova loqui mecum.

20 Veniens autem Deus ad Bilhhamum nocte dixit ei, [a] quandoquidem accerſitum te veniunt viri iſti, ſurge vade cum eis: veruntamen rem quam edixero tibi, illam [a] facies.

21 Surgens itaque Bilhham ipſo mane ſtravit aſinam ſuã, abiitq; cum principibus Moabitarũ.

22 Sed accenſâ irâ Dei [a] quòd ipſe abiret, oppoſuit ſe Angelus Jehovæ in ea via ut eſſet adverſarius ei: is autem inſidebat aſinæ ſuę habens duos pueros ſuos ſecum.

23 Cùmq; videns aſina illa Angelum Jehovæ ſtantem in via illa & gladium ejus eductum in manu ejus, declinaſſet aſina ab illa via ut iret in agrum, percuſſit eam Bilhham ut cogeret eam reflectere ad viam illam.

24 Tum ſtetit Angelus Jehovæ in tramite quodam vineарum, [k] maceriam utrinque habente.

[k] Heb. *maceria hinc & maceria illinc*

25 Cumque videns aſina Angelum Jehovæ *ſtantem* comprimeret ſe ad alteram maceriem, compreſſit pedem Bilhhami ad maceriem illam: quare denuò percuſſit eam.

26 Poſtea Angelus Jehovæ perrexit tranſire: ſtetitque in loco anguſto, ubi nulla erat via ad declinandum dextrorſum aut ſiniſtrorſum.

27 Cùmque videns aſina Angelum Jehovę ſuccubuiſſet ſub Bilhhamo, accenſus ira Bilhhã percutiebat aſinam baculo ſuo.

28 Aperuit autem Jehova os aſinæ, quę dixit Bilhhamo, quid feci tibi, quòd percuſſiſti me jam [l] ter?

[l] Heb. *tribus vicibus, ſic infrà ver. 32. & 33.*

29 Dicente verò Bilhhamo aſinæ, quia ludificata es me: utinam eſſet gladius in manu mea, jam enim occiderem te.

30 Dixit aſina ad Bilhhamum, nonne aſina tua ſum, qua vehi ſoles [m] ex quo tua fui uſque in diem hunc? an [n] ſolita fui unquam tibi ita facere? qui dixit, non.

[m] Heb. *ex quo tibi ſum: pronomen aſſixũ pro ſeparato.*

[n] Heb. *ſilendo ſolco tibi ita facere.*

31 Tum detegente Jehova oculos Bilhhami, vidit Angelũ Jehovæ conſiſtentem in ipſa via & gladium ejus eductum in manu ejus: quare inclinans verticem incurvavit ſe in faciem ſuam.

32 Et dixit ad eum Angelus Jehovæ, quamobrem percuſſiſti aſinam tuam jam ter? ecce ego egreſſus ſum ut ſim adverſarius, quia [o] declinat hæc via in conſpectu meo.

[o] Heb. *revertatur mihi.*

33 Cùm vidit me aſina, tum divertit a conſpectu meo jam ter: niſi divertiſſet a conſpectu meo, jam certè etiam te occidiſſem & illam vivam conſervaſſem.

34 Dicente itaque Bilhhamo ad Angelum Jehovæ, peccavi, quia neſciebam te cõſiſtere obviam mihi in hac via: quare nunc ſi malum videtur in oculis tuis, [o] revertar.

35 Dixit Angelus Jehovæ ad Bilhhamum, abi cum iſtis viris, ſed tantùm verbum quod edixero tibi illud loquitor: ivitque Bilhham cum principibus Balaki.

36 Cùm autem audiret Balak adventare Bilhhamum, proceſſit obviam ei ad urbem Moabitarum quæ *erat* in termino Arnonis, qui *eſt* in extremitate ipſius termini.

37 Et dixit Balak ad Bilhhamum, an non [p] ſedulò miſeram ad te ad accerſendum te? quare non veniebas ad me? an verò non poſſum honore afficere te?

[p] Heb. *mittendo miſi.*

ANNO-

ANNOTATIO.

4 Seniores] *ſenatores quos ſocios in hoc conſilio adhibuit: ideò legati utrinque dicuntur miſſi infra ver. 7.* 5 Petoram] *Pacoriam Ptolomæo.* Flumini] *Euphrati.* Popularium] *erat enim Meſopotamienſis, ut ipſe teſtatur infrà 23.11.* Operit] *pro multitudine: hyperbole.* 6 Maledic] *tuis artibus fuſcina eum ut malè petat: ſic pugnaſſe dicitur contra Iſraëlem Joboſthus.24.9.* 20 Quandoquidem] *q.d. cùm illi ita, & tu me adeò importunè ſollicites, age abi, &c.* Facies] *quamvis invitus & aliud cupiens.* 22 Quod ipſe abiret] *animo exequendi voluntatem Balaki, Deut.23.5.* 32 Declinat hæc via] *id eſt, alium tuæ hujus profectionis finem tibi propoſuiſti a meo: viam enim pro miſſionis accepit, ut Judic. 4.9.*

CAPUT. XXIII.

Bilhham præmiſſis ſacrificiis bis conatur Iſraëlitis maledicere morem Balako gerens: ſed divinitus animo linguaque illius mutata, benedicat eis, & divinam erga eos benevolentiam prædicat.

1 DIXIT verò Bilhham ad Balakum, ecce veni ad te, jam [a]poſſémne ullo pacto aliquid loqui? illud ipſum verbum quod indiderit Jehova ori meo, eloquar.

[a] Heb. *poſſe poſſum.*

2 Ivitque Bilhham cum Balako, & venerunt Kirjath-chutzothas.

3 Ubi mactans Balak boves & pecudes, [b]miſit ad Bilhhamum & ad principes qui cum eo *erant.*

4 Fuit autem ipſo mane, ut aſſumens Balak Bilhhamum deduceret eum ad excelſa Bahhalis: unde videbat extremam partem populi.

5 Tum dicente Bilhhamo ad Balakum, extrue mihi hic ſeptem altaria, & præpara hic mihi ſeptem juvencos & ſeptem arietes:

6 Fecit Balak quemadmodum locutus erat Bilhham, obtulitque Balak cum Bilhhamo juvencum & arietem in unoquoque altari.

7 Dixit autem Bilhham Balako, conſiſte juxta holocauſtum tuum dum abeo, fortaſſe [b] obviam fiet Jehova mihi, & [c] quæcunque rem oſtenderit mihi indicabo tibi: & abiit *in* clivum.

[b] Heb. *obvius fiet Jehova obviam mihi.* [c] Heb. *rem ejus quod &c.*

8 Cùmq; obviam factus eſſet Deus Bilhhamo, dixit ad eum Bilhham, ſeptem altaria iſta diſpoſui, & obtuli juvencum atque arietem in unoquoque altari.

9 Indens verò Jehova verbum ori Bilhhami, dixit, revertere ad Balakum, & ſic loquere.

10 Qui reverſus ad illum (cùm ecce conſiſteret juxta holocauſtum ſuũ, ipſe & omnes principes Moabitarum)

11 Protulit ſententiam ſuam dicens, [a] e Syria juſſit me adduci Balak Rex Moabitarum, e [a] montibus orientalibus, *dicendo,* veni maledic meâ cauſâ Jahhakobo, veni [d] deteſtare Iſraëlẽ.

[d] Heb. *indignare, id eſt, in indignationẽ adduc: ſic ver.* 12.

12 Quid execrarer quod non execratur *Deus* fortis? aut quid deteſtarer quod non deteſtatur Jehova?

13 Cùm e ſummitate rupium illum aſpicio, & e collibus contemplor illum, en populus *qui* [a] ſolus habitat, & aliis gentibus ſeipſum non annumerat.

14 Quis numeret pulverem Jahhakobi? & *quis* numerum ſ *quis* quartam partẽ Iſraëlis? [e] moriar ego morte juſtorum, & ſit finis meus ſicut illius.

[e] Heb. *anima mea moriatur.*

15 Tum dixit Balak ad Bilhhamum, quid facis mihi? ad execrandum inimicos meos aſſumpſi te, ecce autem [f] continenter benedicis.

[f] Heb. *benedicendo benedicis.*

16 Qui reſpondens dixit, annon quod indidit Jehova ori meo, ipſum [g] obſervanter eloquerer?

[g] Heb. *obſervarem loquẽdo.*

17 Deinde dixit ad eum Balak, veni quæſo mecum ad locum alterum ex quo videas eum (tantùm extremitatem ejus videbis, eum verò totum non videbis) & execrare eum meâ cauſâ inde.

18 Sic aſſumens eum *deduxit* in agrum [h] Tzophim ad verticem cujuſdam collis, ubi extructis ſeptem altaribus obtulit juvencum & arietem in unoquoque altari.

[h] *id eſt, ſpeculatorum.*

19 Dixitque ad Balakum, conſiſte hîc juxta holocauſtum tuum, ego verò obvius fiam illic *Jehovæ.*

20 Obviam itaque factus Jehova Bilhhamo indidit verbum ori ejus, ac dixit, revertere ad Balakum & ſic loquere.

21 Cui venienti ad ſe (cùm ecce conſiſteret juxta holocauſtum ſuum & principes Moabitarũ cum eo) dixit Balak, quid locutus eſt Jehova?

22 Tum protulit ſententiam ſuam dicens, [a] ſurge Balak & audi, aures attende ad me fili Tzipporis.

23 *Deus* fortis non *eſt* homo qui mentiatur, aut filius hominis quem pœniteat: an ipſe dixerit & non faciet? an locutus fuerit, & non præſtabit illud?

24 Ecce *jam* e recepi benedicere: [a] benedixit enim, [a] nec revocabo illud.

25 [a] Non intuetur iniquitatem in Jahhakobo, nec aſpicit perverſitatem in Iſraële: Jehova Deus ejus [a] cum eo *eſt*, & clangor regius *eſt* in eo.

26 *Deus* fortis eductor eorum ex Ægypto, [a] *eſt* ei ut vires monocerotis.

27 [a] Nam non eſt incantatio contra Jahhakobum, neque divinatio contra Iſraëlem: [a] jam hoc tempore dicendum eſt de Jahhakobo & de Iſraële, quid operetur *Deus* fortis.

28 En populus *qui* tanquam immanis leo [a] aſſurget, & tanquam leo ſeipſum attollet: [a] non cubabit donec comederit prædam, & ſanguinẽ cæſorum biberit.

29 Tum dixit Balak ad Bilhhamum, ne execratione execrator eum, nec benedictione benedicito ei.

30 Reſpondens verò Bilhham dixit ad Balakum, annon allocutus eram re dicendo, quicquid locutus fuerit Jehova, illud faciam?

31 Deinde dixit Balak ad Bilhhamum, age quæſo, aſſumens te *ducam* in locum alium: fortaſſe rectum videbitur in oculis Dei illius, ut iſtum inde meâ cauſâ execreris.

32 Et aſſumens Balak Bilhhamum *duxit* in verticem Pehhoris, qui reſpicit ad ſolitudinem.

33 Ubi dicente Bilhhamo ad Balakum, extrue mihi hîc ſeptem altaria, & præpara hic mihi ſeptem juvencos & ſeptem arietes:

34 Fecit Balak quemadmodum dixerat Bilhham, obtulitque juvencum & arietem in unoquoque altari.

ANNOTATIO.

3 Misit] *ut cum principibus conviveretur quòs ei honoris causâ adjunxerat.* 11 E Syria] *Mesopotamia Syriæ parte, Deut.* 23.4. Montibus orient.] *vide Gen.*11.26. 13 Solus] *religione, legibus, & instituto vitæ ab omnibus alijs separatus Deo.* 14 Moriar] *id est, utinam post hujus vitæ exitum felicitatem consequar hu rectus repositam.* 22 Surge] *honorē verbo Dei exhibiturus: sic Gen.*49.33. *& Judic.*3.20. 24 Benedixit] *Jehova, qui mihi occurrit.* Nec revocabo] *non possum irritam facere benedictionem ejus.* 25 Non intuetur] *nō imputat illis, sed tegit remittit & purgat peccata.* Cum eo est] *illu favet, sua præsentia sanctificans eos, & verbo suo (quod in eu velut buccina personat) regit eos.* 26 Est ei ut vires] *q. d qui eos a servitute invitu Ægyptiu vindicavit, idem robore munit eos contra inimicos ut est munitus monoceros. nec plus valent adversus eum artes diabolicæ, quàm venena contra monocerotem.* 27 Nam non] *Confirmatio a re præsente, eò quod ipse suis fascinu & incantationibus nihil illu nocere possit.* Jam hoc tempore] *id est, hu omnibus fascinij missis, opus Dei erga Jisraëlem mihi est prædicandum.* 28 Aflurget] *prosperabitur & contra hostes prævalebit ut leo.* Non cubabit] *non desinet prosperari.*

CAPUT XXIIII.

Bilhham spiritu Dei adactus Jisraëlitis benedicit, & felicia eis, infelicia verò eorum hostibus coram Rege Moabitarum prænunciat: cui tamen pernicioſum dat consilium ante profectionem suam.

1 VIDENS autem Bilhham bonum videri in oculis Jehovæ ut benediceret Jisraëli, [a] hac vice ut antea nō ivit ad capzandas ineantationes, sed [b] convertit faciem suam versus desertum.

2 Cùmq; sublatis oculis suis videret Bilhhā Jisraëlem commorantem [c] per tribus suas, adfuit ei spiritus Jehovæ:

3 Quo protulit sententiam suam dicens, dictum Bilhhami filii Behhoris, dictum viri [c] aperti oculis:

4 Dictum audientis sermones *Dei* fortis, qui visionem omnipotentis videt, [c] excidens, sed retectus oculis.

5 Quàm sunt bona tentoria tuâ ô Jahhakob, tabernacula tua ô Jisraël.

6 [c] Ut valles extenduntur, ut horti juxta flumen, ut santali *quos* [c] plantavit Jehova, ut cedri juxta aquas.

7 [c] Fundet aquam e situlis suis, ut semen ejus sit in aquis multis: sic attolletur supra [c] Agagum Rex ejus, & attollet se regnum ejus.

8 [c] *Deus* fortis eductor ejus ex Ægypto ut vires monocerotis *erit ei*: consumet gentes inimicas sibi & ossa eorum [d] detrahet, aut sagittis suis franget.

9 [c] Ubi incurvaverit se, ubi jacuerit tanquam leo & tanquam immanis leo, quis excitet eum? [e] benedicentium tibi *quisque est* benedictus, & maledicentium maledictus.

10 Tunc accensus ira Balak adversus Bilhhamum complosit manibus suis: dixitq; Balak ad Bilhhamum, ad [f] execrandum inimicos meos vocaveram te, & ecce benedixisti [g] continenter tribus jam vicibus.

11 Nunc ergo effuge in locum tuum: dixerā, [g] honore cumulabo te, sed ecce [h] avertit te Jehova ab honore.

12 Sed dixit Bilhham ad Balakum, nònne etiam nuncios tuos quos miseras ad me allocutus eram dicendo,

13 Si daret mihi Balak [i] plenam domum suam argento & auro, non posſem transgredi [k] præstitutum Jehovæ, faciendo rem bonam aut malā [l] ex me: quod loquitur Jehova, illud eloquar.

14 (Attamen nunc ecce me eunte ad populum meum, age consulam tibi) quæ facturus est hic populus populo tuo [m] extremis temporibus.

15 Et [c] proferens sententiam suam dixit, dictū Bilhhami filii Behhoris, dictum viri aperti oculis:

16 Dictum audientis sermones *Dei* fortis, & noscentis notionem excelsi, *qui* visionem omnipotentis videt, excidens sed retectus oculis.

17 [c] Video illud, non tamen nunc: contemplor illud, sed non propinquum: procedit [c] stella ex Jahhakobo, & exurget sceptrum ex Jisraële, quod [c] franget latera Moabitarum, & destruet omnes [c] filios Schethi:

18 Et erit Edom possessio, erit inquam Sehhir possessio [c] hostibus suis: nam Jisraël faciet [n] strenuè:

19 Dominiumq; obtinebit ex Jahhakobo *natus*, qui perdet [c] superstitem e civitate *quaque*.

20 Cumq; aspiceret Hhamalekum, proferens sententiam suam dixit: [o] *ut* principium gentium *quod ad* Hhamalekum, ita finis ejus in perpetuum perit.

21 Cùm verò aspiceret [c] Kenæum, proferens sententiam suam dixit: fortè est habitaculum tuum, & ponere in petra nidum tuum:

22 Attamen erit [o] cùm *aliqui* stepascent [c] Kajinum: quousque *erit in petra nidus tuus*? Assyria captivum abducet te.

23 Deniq; proferens sententiam suam dixit, eheu, quis vivet cū disposuerit hoc *Deus* fortis?

24 Ut naves a litore [c] Cittæorum *solventes* affligant Assyrios & affligant Hhebræos: sed etiam *populus* ille in perpetuum [c] peribit.

25 Postea surgens Bilhham abiit ut reverteretur in locum suum: atque etiam Balak abiit itinere suo.

[a] Heb. *vice ut vice in occursum incantationum: sic Judic.*16.20
[b] Heb. *posuit.*
[c] Heb. *oculo, ut infrà ver.* 15.
[d] Heb *exoßabit, id est, tractabit eos ut feræ prædam.*
[e] *ut suprà* 22.11.
[f] Heb. *benedicendo.*
[g] Heb. *honorando honorabo te.*
[h] Heb. *prohibuit te Jehova ab honore: hypallage, pro prohibuit honorem a te.*
[i] Heb. *plenitudinem domus.*
[k] Heb. *os.*
[l] Heb. *ex corde meo, ut supra* 16.28.
[m] Heb. *in extremitate dierum.*
[n] Heb. *virtutem nomen pro adverbio.*
[o] Heb. *ad depascendum Kajinum.*

ANNOTATIO.

2 Per tribus] *in stationes suas distinctum ex lege suprà* 2. 3 Aperti oculis] *donati luce spiritus divini.* 4 Excidens] *extra se raptus excidentibus sensuum facultatibus, quæ ratio est videndi visiones Dei, ut* 1. *Schemuel.*19.24. 6 Ut valles] *hu metaphoru prædicit felicitatem populi, q.d. amplitudine cum vallibus felicitatis incremento cum hortu perrenni fluvio irriguis, suavitate cum santalis odoratissimis, robore & altitudine cum irriguis cedris comparanda.* Plantavit] *q.d. quarum tanta est præstantia, ut non humanitus sita sed divinitus data dicenda sint.* 7 Fundet] *ita benedicet Deus ut copiosam sobolem habeat atque fructiferam.* Agagum] *Hhamalekitarum regum ea tempore florentissimum, per synecdochen: nam eorum Reges Agagi dicebantur, ut Ægyptiorum Pharhones: sic* 1. *Schemu.* 15.8. 8 Deus fortis] *vide suprà* 23.16. 9 Ubi incurvaverit] *ut Gen.*49.9. Benedicentium] *ex promissione facta Abrahamo. Gene.*

Genes. 11.35. 14 Attamen] *Infinuatio, qua Balaki animum comparat ut res quamvis animo ipsius ingratas) patienter audiat. Consilium autē hoc quale fuerit, indicat historia ca. 25. nam ex consilio Bilhami eam evenisse confirmatur infrà 31.16. & Apoc. 2.14.* 15 Proferens] *sic suprà versu. 3. & 4.*
17 Videoillud] *quod mox dicturus sum: sic relativa interdum apud Hhebræos antecedentibus præeunt.*
Stella] *stellæ & sceptri nomine regnum populi Dei intelligit, ceptum in Davide, completum in Christo: inter quos tempus interjectum fuit progressu quidam stellæ, sive temporale regnum spectat, quod in primis spectabat Bilhham, sive spirituale, quod continenter adimpletur in Christo.* Franget] *Moabitas sibi subjiciet quasi perfodiens eorum latera: vide 2. Sche. 8.2.* Filios Schethi] *hominēs ex Schetho Adami filio prognatos: nam Kajini aliorumq; genus diluvio periit.* 18 Hostibus suis] *Israëlitæ: vide 2. Schemu. 8.14.*
19 Superstitem] *hostem.* 20 Ut principium] *id est, ut copiis ejus infeliciter succedat, cum primum Israëlitas aggressi sunt Exod. 17. ita succedet semper donec deleti sint: nam irrevocabilis Dei decreto Hhamalekita traditi sunt. Israëlitis delendi, & contra eos perpetuum imperatum bellum, ibidem 3. ver. ultimo.*
21 Kenæum] *genitē Jethronis e Midjanitis: unde Kenæus vocatur Judic. 1.16. & posteri ejus Kenæi Judic. 4. & 1. Schemu. 15.6.* 22 Kajinum] *Kenæum transpositis literis, fortasse auctor gentis istius nomen est.* 24 Cittæorum] *Celicum: vide Gen. 10.4. intelligit autem Græcorum Romanorumq; copias quibus Hhebræi & Assyrii domiti sunt.* Peribit] *quod Daniel. 2.34. & 45. figurā statuæ à lapide, qui sine manibus excisus fuerat, comminutæ prædicitur.*

CAPUT. XXV.

Israëlitæ astuto Bilhami consilio in idololatriam & fornicationem cum alienigenis inducti, iram Dei ita in se provocant, ut duces maleficorum suspendi, reliquos interfici jubeat, donec strenuo Pinchasi facto ira ejus deferbuit. Quo nomine sacerdotium perpetuum ei posterisq; ejus adjudicatur, & in Midjanitas sceleris auctores bellum imperatur.

1 TUM manebat Jisraël Schittimis, ubi cœpit populus fornicari cū filiabus Moabitarum.
2 Quibus invitantibus populum ad sacrificia deorum suorum, comedebat populus, ac incurvabat se diis illarum.
3 Sic copulato Jisraële cum idolo Pehhoris, accensa est ira Jehovæ in Jisraëlem.
4 Et edixit Jehova Moschi, sume omnes primarios istius populi, & [a] suspende eos Jehovæ coram isto Sole: ut avertatur furor iræ Jehovę ab Jisraële.
5 Deinde edixit Mosche judicibus Jisraëlis, occidite quisque nomines suos qui copularunt se idolo Pehhoris.
6 Ecce autem quidam e filiis Jisraëlis veniens adduxit versus fratres suos Midjanitidem quandam, ante oculos Moschis & ante oculos totius cœtus filiorum Jisraëlis, ipsis flentibus ad portam tentorii conventus.
7 Quod cum videret Pinchas filius Elhhazaris filii Aharonis sacerdotis, surgens e medio illius cœtus arripuit spiculum manu sua.
8 Quod penetravit [a] a dorso viri Jisraëlitæ ad [b] ventrem ejus, transfixitque ipsos ambos, virum Jisraëlitam & mulierem illam per ventrem illius: tum coërcita est plaga illa ne pergeret in filios Jisraëlis.
9 (Fuerunt autem qui mortui sunt plaga illa, vicies quater mille)
10 Allocutus enim est Jehova Moschen, dicendo,
11 Pinchas filius Elhhazaris filii Aharonis sacerdotis avertit æstuantem iram meam a filiis Jisraëlis cūm [c] ageret zelotypia mei inter eos, ita ut non cōsumpserim filios Jisraëlis zelotypia mea.
12 Idcircò dicito, ecce do ei cum fœdere meo pacem.
13 Erit enim ei ac semini ejus post eū fœdere sacerdotiū perpetuum, eò quòd zelotypus fuit pro Deo suo, & expiationē fecit pro filiis Jisraëlis.
14 Nomen autem viri Jisraëlitæ illius percussi, qui percussus fuit cum illa Midjanitide, erat Zimri filius Sallu, princeps paternæ familiæ [d] ex Schimhhonitis:
15 Nomen verò illius mulieris Midjanitidis percussæ, Cozbi filia Tzuris, qui primarius nationum paternę familiæ inter Midjanitas erat.
16 Deinde allocutus est Jehova Moschē, dicēdo,
17 Hostiliter agite cum Midjanitis istis, ac percutite eos.
18 Nam ipsi hostiliter agunt cōtra vos machinationibus suis, quas machinati sunt contra vos in negotio Pehhoris, & in negotio Cozbi filiæ principis Midjanitarū [e] gētilis suæ, quæ percussa fuit in die ipso plagæ ob negotiū Pehhoris.

[a] Heb. *post virum Jisraëlitam.* [b] *ut vox assimilatur Deut. 18.3. quod enim vulgò interpretantur, ad ipsum tentorium, sine exemplo est.*
[c] Heb. *Zelatus est zelotypiā meam.*
[d] Heb. *Schimhhonitæ.*
[e] Heb. *sororis*

ANNOTATIO.

4 Istius populi] *multitudinis eorum qui ad idololatriam & fornicationem se contulerunt.* Suspende eos Jeh.] *ut 2. Schemu. 21.6.* Coram isto Sole] *hoc ipso die antequam occidat Sol: nam uno die diuasse plagam illam legimus infrà ver. 18. & 1. Cor. 10.8.* 5 Hominēs suos] *sui cuique commissis secundum ordinem institutum, Exod. 18.25.* 6 Adduxit] *ipsum malum in media castra intulit: adeo non satis illi fuit ad exteras mulieres vocantes exivisse cum reliquis.* 12 Cum fœdere meo] *id est, præter fœdus meum quo illi sacerdotium adjudico, illum dono reconciliationis meæ cum populo: vide sacerdotii formam 1. Chro. 6.4 & sequentibus ver.*

CAPUT. XXVI.

Moschę cum summo sacerdote omnibus jam mortuis qui fuerant numerati suprà 1. jubetur iterum Israëlitas eadem ratione qua prius recensere, & distributionis terræ promissæ mandatum accipit.

1 FUIT autem post illam plagam, ut ediceret Jehova Moschi & Elhhazari filio Aharonis sacerdoti, dicendo:
2 Recensete capita totius cœtus filiorum Jisraëlis a nato viginti annos & deinceps, per familias paternas eorum, omnem [a] aptum ad

[a] Heb. *egredientem.*

egrediendum in militiam inter Iſraëlitas.
3 Itaq; allocutus eſt eos Moſche & Elhhazar ſacerdos in campeſtribus Moabitarum, ex adverſo Jardenis Jerichuntini, dicendo,
4 *Recenſete* a nato viginti annos & deinceps: quemadmodum[a] præceperat Jhova Moſchi & hliis Iſraëlis, qui egreſſi fuerant e terra Ægypti.
5 Reuben, primogenitus *fuerat* Iſraëlis: hliorum Reubenis, Chanoci familia[b] Chanocæa, Pallu familia Palluitis,
6 Chetzronis familia Chetzronitis, Carmi familia Carmitis.
7 Hi *ſunt* e familiis Reubenitarum, quorum fuerunt numerati quadragies ter mille ſeptingenti triginta.
8 Nati autem Pallu, Eliab,
9 Et filii Eliabi, Nemuel & Dathan & Abiram: hi *ſunt* Dathan & Abiram[c] convocati e cœtu, qui moverunt rixas contra Moſchen & contra Aharonem cum cœtu Korachi, quando moverunt rixas contra Jehovam.
10 Quare aperiens terra os ſuum abſorpſit eos & *quæ erant* Korachi, cùm moreretur cœtus ille: cum abſumpſit ignis ducentos quinquaginta viros, itaq; fuerunt in ſignum:
11 Filii verò Korachi non ſunt mortui.
12 Filiorum Schimhhonis per familias ſuas,[e] Nemuelis familia Nemuelitica, Jaminis familia Jaminitica: Jachinis familia Jacinitica,
13 [d] Zerachi familia Zerachæa, Schaulis familia Schaulitica.
14 Hi *ſunt* e familiis Schimhhonitarum, vicies bis mille ducenti.
15 Filiorum Gadis per familias ſuas,[e] Tzephonis familia Tzephonitis, Chaggi familia Chaggitica: Schuni familia Schunitica,
16 [f] Ozni familia Oznitica, Heri familia Hheritica,
17 Arodis familia Aroditica, Areeli familia Areelitis.
18 Hi *ſunt* e familiis filiorum Gadis per numeratos eorum, quadragies mille quingenti.
19 Filii Jehudæ *fuerant* Hher & Onan: ſed mortuus eſt Hher & Onan in terra Cenahhani.
20 Fuerunt autem filiorum Jehudæ per familias ſuas, Schelæ familia Schelanitis, Peretzi familia Peretzæa: Zerachi familia Zerachæa.
21 Fueruntque filiorum Peretzi, Chetzronis familia Chetzronitis, Chamulis familia Chamulitis.
22 Hi *ſunt* e familiis Jehudæ per numeratos eorum, ſeptuagies ſexies mille quingenti.
23 Filiorum Iſſaſcaris per familias ſuas,[g] Tolahhi familia Tolahhæa: [g] Puvæ familia Puvæa,
24 [h] Jaſchubi familia Jaſchubæa, Schimronis familia Schimroniter:
25 Hi *ſunt* e familiis Iſſaſcaris per numeratos eorum, ſeptuagies ſexies mille quingenti.
26 Filiorum Zebulunis per familias ſuas, Seredi familia Seredæa, Elonis familia Elonitis: Jachleelis familia Jachleelitis.
27 Hi *ſunt* e familiis Zebulunitarum per numeratos eorum, ſexagies mille quingenti.
28 Filii Joſephi per familias ſuas, Menaſche & Ephrajim.
29 Filiorum Menaſchis, Maciris familia Maciritis, Macir autem genuit Gilhhadem: Gilhhadis familia Gilhhaditis.
30 Horum filiorum Gilhhadis,[i] Ihhezeris familia Ihhezeritis: Cheleki familia Chelekæa,
31 Et Aſchrielis familia Aſchrielitis, & Schecemi familia Schecemæa,
32 Et Schemidahhi familia Schemidahhæa, & Chepheris familia Chepheritis.
33 Tzelophchadi autem ipſi filio Chepheris non fuerunt filii, ſed filiæ: & nomen filiarum Tzelophchadi *fuit* Machla, & Nohha, Chogla, Milca, & Tirtza.
34 Hi *ſunt* e familiis Menaſchis, quorum numerati quinquagies bis mille ſeptingenti.
35 Hi *ſunt* filii Ephrajimi per familias ſuas, Schutelachi familia Schutelachæa,[k] Beceri familia Beceræa: Tachanis familia Tachanitis:
36 Atque hi *ſunt* filii Schutelachi, Hheranis familia Hheranitis.
37 Hi *ſunt* e familiis filiorum Ephrajimi per numeratos eorum, tricies bis mille quingenti: hi *ſunt* filii Joſephi per familias ſuas.
38 Filiorum Binjaminis per familias ſuas, Belahhi familia Belahhæa, Aſchbelis familia Aſchbelitis:[l] Achirami familia Achiramæa,
39 [m] Schuphami familia Schuphamæa, Chuphami familia Chuphamæa.
40 Fuerunt[q] filiis Belahhi[n] Ardi & Nahhamani, *illi* familia Arditis, Nahhamani familia Nahhamitis.
41 Hi *ſunt* filii Binjaminis per familias ſuas, quorum numerati quadragies quinquies mille ſexcenti.
42 Hi *ſunt* filii Danis per familias ſuas,[o] Schuchami familia Schuchamæa: [p] hi *ſunt* e familiis Danis per familias ſuas.
43 Omnes familiæ Schuchamæorum per numeratos eorum, ſexagies quater mille quadringenti.
44 Filiorum Aſcheris per familias ſuas, Jimnæ familia Jimnæa, Jiſchvi familia Jiſchvitis: Berihhæ familia Berihhæa:
45 Filiorum Berihhæ, Cheberi familia Cheberæa: Malcielis familia Malcielitis:
46 Nomen verò filiæ Aſcheris, Serach.
47 Hi *ſunt* e familiis filiorum Aſcheris per numeratos eorum, quinquagieſter mille quadringenti.
48 Filiorum Naphtali per familias ſuas, [p] Jachzeelis familia Jachzeelitis: Guni familia Gunitis,
49 Jetzeris familia Jetzeritis, [q] Schillemi familia Schillemæa.
50 Hi *ſunt* e familiis Naphtalitarum per familias eorum, quorum numerati quadragies quinquies mille quadringenti.
51 Hi *ſunt* numerati filiorum Iſraëlis, ſexcenties mille cum mille ſeptingentis triginta.
52 Tum allocutus eſt Jehova Moſchen dicendo,
53 Iſtis dividitor terra in poſſeſſionem, [r] pro numero nominum.
54 Ei qui multus eſt multiplicato poſſeſſionem ſuam, ei verò qui paucus eſt pauciorem aſſignato poſſeſſionem: cuique ſecundum numeratos ſuos attribuitor poſſeſſio ſua.
55 Veruntamen ſorte dividitor terra: pro nominibus tribuũ paternarum ſuarum poſſidento.
56 Per ſortem dividitor poſſeſſio ejus inter multum

[a] Heb. *Chanocai, & ſic deinceps.*
[b] *ſuprà 16.*
[c] *qui & Jemuel Genef. 46.10.*
[d] *qui & Tzohar, ibidem.*
[e] *qui & Tziphjon, ibidem & 1. Chro. 5.*
[f] *qui etiam Ezbon 1. Chro. 5.*
[g] *qui & Pua 1. Chro. 7.1.*
[h] *qui & Job dicitur per ſyncopen: Gen. 46.*
[i] *qui idẽ Abihhezer Joſchu. 17.2. & paſſim.*
[k] *qui idem Bered 1. Chro. 7.20.*
[l] *qui idem Echi Gen. 46 & Achrach. 1. Chro. 8.1.*
[m] *qui idem Muppim Geneſ. 46.21.*
[n] *qui idem Adar per metathefin. 1. Chro. 8.2.*
[o] *qui & Chuſchim, Gen. 46.23.*
[p] *qui idem Jachzeli, 1. Chro. 7.13.*
[q] *qui & Schallum, ibidem.*

multum & paucum.

57 HI autem *sunt* numerati Levitarum per familias suas, [z] Gerschonis familia Gerschunnitis, Kehathi familia Kohathæa, Merari familia Meraritis.

58 Hæ *sunt* familiæ Levi, familia [a] Libnitis, familia [a] Chebronitis, familia [a] Machlitis, familia Muschitis, familia [a] Korachæa: Kehath autem genuit Hhamramum.

59 Et nomen uxoris Hhamrami Jocebed filia Levi, quam peperit *uxor* Levi in Ægypto: peperitque Hhamramo Aharonem & Moschen atq; Mirjam sororem eorum.

60 Natus autem est Aharoni, Nadab & Abihu Elhhazar & Ithamar,

61 Sed mortuus est Nadab & Abihu, cùm admoverunt ignem extraneum coram Jehova.

[z] *qui & Gerschun. 1. Chr. 6.1.*

62 Fuerunt̃q; numerati illorum vicies ter mille, omnis mas a nato uno mense & deinceps: [b] nõ enim recensentur inter filios Jisraëlis, quia non dabatur illis possessio inter filios Jisraëlis.

63 Hi *sunt* numerati [c] a Mosche & Elhhazare sacerdote, qui numerarunt filios Jisraëlis in campestribus Moabitarum ex adversõ Jardenis Jerichuntini.

64 In istis autem non erat quisquam ex numeratis a Mosche & Aharone sacerdote, cùm numerarent filios Jisraëlis in deserto Sinai,

65 (Dixerat enim Jehova d̃ illis, [t] omnino morientur in isto deserto) neque reliquus erat ex illis quisquam nisi tantùm Caleb filius Jephunnæ, & Jehoschuahh filius Nunis.

[b] Heb. *dando dato.*

[c] Heb. *Moschi & Elhhazaru. sic ver. 64.*

[t] Heb. *moriendo morientur.*

ANNOTATIO.

1 Post illam plagam] *quæ cæteri omnes qui suprà 14. morti fuerant a Deo adjudicati, absumpti sunt.* 4 Præceperat] *suprà 1. 2. & 3.* 10 Quæ erant Korachi] *sic accipiendum esse docet suprà 16. 32. Korach enim ipse cum illu ducentu quinquaginta erat quos ignis cœlestis consumpsit. suprà 16. 25.* In signũ] *exemplum omnium oculis propositum, ut esset certum signum.* 42 Hi sunt e fam.] *id est, ex hoc uno Danu filio diversæ familiæ ortæ sunt.* 53 Pro numero] *habita ratione frequentiæ vel paucitatis in unaquaque familia.* 58 Libnitis] *e Gerschone orta suprà 3. 18.* Chebronitis] *e Kohatho suprà 3. 19.* Machlitis] *& Muschitis e Merari suprà 3. 20.* Korachæa] *e Kohatho suprà 16. 1.* 62 Non enim] *hoc est, Jisraëlitarum numeratio dividunda possessioni causã fuit institutæ: qua causa cùm ad Levitas nihil pertinuerit, diversa eos numerandi ratio servata, & seorsim a Mosche descripta est.*

CAPUT XXVII.

Filiabus Tzelophchadi paterna hæreditate data, lex de jure successionum fertur: deinde Moschi propinqua mors denunciatur, & successor in gubernatione populi divinitus Jehoschuahh nominatur, quem instituendi & instituendi mandatum accipit atque exequitur.

1 ACCEDENTES etiam filiæ Tzelophchadi filii Chepheris filii Gilhhadis filii Maciris filii Menaschis, [a] ad familias Menaschis filii Josephi, cujus filiarum hęc *sunt* nomina, Machla Nohha & Chogla & Milca & Tirtza:

2 Steterunt coram Mosche & coram Elhhazare sacerdote, & coram principibus ac toto cœtu, ad portam tentorii conventus, dicentes:

3 Pater noster mortuus est in deserto, ipse tamen non fuit inter eorum cœtum qui convenerant contra Jehovam in cœtu Korachi: sed [a] propter peccatum suum mortuus est, cùm filii non essent ei.

4 Quare subtraheretur nomen patris nostri e medio familiæ suæ, eò quòd non *sit* ei filius? da nobis jus possessionis inter fratres patris nostri.

5 Protulit itaque Mosche [a] causam earum coram Jehova:

6 Et allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

7 Rectè filiæ Tzelophchadi loquuntur, [a] omnino dato illis jus possessionis hæreditariæ inter fratres patris earum: & transferto possessionem patris earum in eas.

8 Ad filios autem Jisraëlis loquere, dicendo, cùm quis morietur, si filius nõ erit ei, tunc trãsferte possessionem ejus ad filiam ejus.

9 Quòd si filia non erit ei, tunc tradite possessionem ejus [a] fratribus ejus.

10 Quòd si non erunt ei fratres, tunc tradite possessionem ejus fratribus patris ejus.

11 Sin autẽ non supererunt fratres patris ejus, tunc tradite possessionem ejus necessario ejus, propinquiori ei ex familia [a] ejus, ut hæreditariò possideat eam: hoc erit filiis Jisraëlis in statutũ judiciale, quẽadmodum præcepit Jehova Moschi.

12 DEINDE [a] edixit Jehova Moschi, ascende istum montem Hhabarimorum, & aspice terram quam do filiis Jisraëlis:

13 Ut cùm aspexeris eam, aggregeris ad populos tuos tu quoque, quemadmodum aggregatus est Aharon frater tuus:

14 Quandoquidem rebellastis in deserto Tzinis in contentione cœtus [b] contra præstitutum meum, *quod erat* ut sanctificaretis me ad aquas illas ante oculos eorum: istæ sunt aquæ [a] contentionis Kadeschi in deserto Tzinis.

15 Allocutus autem est Mosche Jehovam, dicendo,

16 Præficiat Jehova Deus spirituum *Deus* omnis carnis, virum huic cœtui:

17 Qui [a] procedat ante eos & qui veniat ante eos, quique educat eos & qui reducat eos: ut non sit cœtus Jehovæ sicut pecudes quibus non *est* pastor.

18 Edixit verò Jehova Moschi, sume tecum Jehoschuhham filium Nunis, virum in quo *est* spiritus meus: & imponito manum tuam illi.

19 Sistensque illum coram Elhhazare sacerdote & coram toto cœtu, mandatis instruito illum ante oculos eorum:

20 Et impertito illi de gloria tua, ut auscultẽt totus cœtus filiorum Jisraëlis.

21 Is coram Elhhazare sacerdote stato, cùmque consulito de [a] judicio [a] Urim corã Jehova: ad [a] cujus præstitutum exeunto, & ad ejus præstitutum redeunto ipse & omnes filii Jisraëlis cum

[b] Heb. *ori sicut ver. 21.*

cum eo, denique totus cœtus.
22 Fecit ergo Moſche quemadmodum præceperat Jehova ipſi: aſſumens enim Jehoſchuham ſtitit eum coram Elhhazare ſacerdote & coram toto cœtu.
23 Et imponens manus ſuas illi mandatis inſtruxit illum, quemadmodum edixerat Jehova fieri per Moſchen.

ANNOTATIO.

1 Ad familias] *id eſt, comparentes inter familias ſuæ tribus, quæ coram Moſche luſtrabantur, ut paternam hæreditatem peterent.* 3 Propter peccatum ſuum] *videntur ita ratiocinari: ſi pater noſter aut in cœtu Korachi fuiſſet, aut ejuſmodi peccatum commiſiſſet, non tantùm hæreditate ſed etiam vita privanda fuiſſemus, ut ſum integræ familiæ quæ conſpiraverant perierunt. Atqui peccatū, propter quod mortuus eſt, perſonam ejus non tranſiit: quare æquum eſt nobis tradi hæreditatem ejus, ut vita nobis a Deo relicta eſt, præſertim cùm ex decreto Dei aliorum qui propter infidelitatem terra excluſi ſunt liberis hæreditas attributa ſit ſuprà 14. 31. Deut. 1. 39.* 5 Cauſam] *nam adhuc incertum erat, utrum fœminæ deficiente ſobole maſculæ hæredes eſſent, an verò ſola dos ad illas pervenires.* 9 Patribus] *ſi pater ſuperſtes non erat, ut in hoc exemplo: ſic quoque accipiendus finis ver. 10.* 11 Ejus] *patru, ex quo filii denominantur.* 14 Contentionis Kadeſchi] *nam altera antè contigerat Rephidimis, ubi Deus a populo horum offenſus fuerat. Exod. 17. 7.* 17 Procedat] *domi & foris pace & bello reipub. adminiſtret.* 21 Judicio Urim] *oraculo Dei in rebus obſcuris & incognitis. De Urim vide Exod. 28. 31. & Levit. 8. 8.* Cujus] *Jehovæ, quod proximè præceſſit.*

CAPUT XXVIII.

Mandatum de jugi holocauſto cum munere & libamine ſuo repetitur: deinde quid ſibi ſingulis ſabbathis, novilunijs, diebus Paſchatis & Pentecoſtes, & quo dari tempore offerri velit, præſcribit Deus.

1 ITEM allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo:
2 Præcipito filiis Iſraëlis & edicito eis: oblationem meam cibi mei, in igne abſumenda mihi odorem gratum meum, [a] obſervanter offertote mihi, ſtato tempore ſuo.
3 Itaque dicito illis, hoc *eſt* igne abſumendum quod offeretis Jehovæ: agni [b] anniculi integri bini quoque die in holocauſtum jugiter.
4 Agnum illorum unum parato mane, agnumq; alterum parato inter duas veſperas:
5 Et decimam Ephæ ſimilæ in munus, miſtæ olei contuſi quartâ hinis.
6 Holocauſtum juge, [c] quod paratum fuit in monte Sinai, in odorem gratum, igne abſumendum Jehovæ:
7 Et libamen ejus quartam hinis in agnum unumquemque, in loco ſancto libato libamen [d] generoſi vini Jehovæ.
8 Agnum verò alterū parato inter duas veſperas, ut munus matutinum, & ut libamen ejus parato igne abſumendū, odorem gratū Jehovæ.
9 DIE autem ſabbathi bini agni anniculi integri, & binæ decimæ ſimilæ in munus miſtæ oleo cum libamine ſuo,
10 Holocauſtum ſabbathi eſto ſabbatho ſuo, præter ipſum holocauſtū juge cū libamine ſuo.
11 ITEM in initiis menſium veſtrorum offerte holocauſtum Jehovæ, juvencos [e] ſubrumos binos & arietem unum, agnos anniculos ſeptenos integros:
12 Et ternas decimas ſimilæ in munus miſtæ oleo in juvencum unumquemq; binaſque decimas ſimilæ in munus miſtæ oleo, in arietem unumquemque,
13 [f] Singulas verò decimas ſimilæ in munus miſtæ oleo in arietem unumquemque: holocauſtum, odorem gratū, igne abſumendum Jehovæ.
14 De libaminibus autem eorum, dimidium hinis eſto in quemque juvencum, tertiſq; hinis in quemq; arietē, & quarta hinis vini in quēq; agnum: hoc holocauſtum menſis ineuntis, *reſto* in initio ſuo, per ſingulos menſes anni.
15 Præterea hircus e capris unus in peccatum, præter holocauſtum juge, Jehovæ parator cum libamine ſuo.
16 ITEM menſe primo, decimoquarto die illius menſis, [g] Paſcha *eſto* Jehovæ.
17 Quintodecimo autem die ejus menſis, feſtum: ſeptem diebus azyma comeduntor.
18 Horum dierum primo convocatio ſancta *eſto*: nullum opus ſervile facitote.
19 Et offerte igne abſumendum holocauſtum Jehovæ, juvencos ſubrumos binos & arietem unum: præterea ſeptenos agnos anniculos, integri ſunto vobis.
20 Munus verò illorum, ſimilam miſtam oleo, *nempe* ternas decimas in quemque juvencum, & binas decimas in quemque arietem paratote:
21 Singulas decimas parato in nnumquemq; agnum, ex ſeptem illis agnis:
22 Præterea hircum peccati unum, ad expiationem faciendam pro vobis:
23 Præter holocauſtū illud matutinum quod *eſt* pro holocauſto jugi, paratote iſta.
24 Qualia hæc *ſunt* parate in quemque diem ſeptem diebus, *in* cibum igne abſumendum odoris grati Jehovæ: præter holocauſtum juge parator cum libamine ſuo.
25 At die horum ſeptimo convocatio ſancta *eſto* vobis: opus ſervile nullum facitote.
26 ITEM die primitiarum, cùm offeretis munus novum Jehovæ, poſt ſeptimanas veſtras, convocatio ſancta eſto vobis, nullum ſervile opus facitote.
27 Et offerte holocauſtum odorem gratum Jehovæ juvencos ſubrumos binos, arietem unum, ſeptenos agnos anniculos:
28 Et munus illorum, ſimilam miſtam oleo, *nempe* ternas decimas in quemque juvencum, binas decimas in arietem quemque,
29 Singulas decimas in agnum unumquemque, ex ſeptem illis agnis:
30 Hircum e capris unum, ad expiationem faciendam pro vobis:
31 Præter holocauſtum juge & munus ejus facitote *iſta*, integra ſunto vobis cum libaminibus ſuis.

[a] Heb. *obſervatote ad offerendum mihi.*
[b] Heb. *filii uniu anni: & ſic deinceps.*
[c] Heb. *potus inebriantis.*
[d] Heb. *filios bovū: & ſic deinceps.*
[e] Heb. *decimam decimā.*
[f] *id eſt, vespertinum.*

ANNOTATIO.

6 Quod paratum fuit] *primum quidem oblatum Exod. 29. 38. ſed poſtea triginta novem annis, quibus Iſraëlitæ*

Israelita in deserto vagati sunt, intermissum: vide in Deut.11.8. 26 Post septimanas *Jexactis septem illu septimanis de quibus cautum est Levit.23.15.& 16.*

CAPUT XXIX.

Præscribit offerenda sibi præter ordinarias oblationes in festiu septimi mensis, die buccinarum, expiationū, singulu diebus tabernaculorum, & die interdicti hos proximè subsequente.

1 MENSE verò septimo, primo *die* mēsis, convocatio sancta esto vobis, opus servile nullum facitote: [a] dies clangoris esto vobis:

2 Quo paratę holocaustum in odorem gratum Jehovæ, juvencum[a] subrumum unum, arietem unū, agnos[b] anniculos septenos integros:

3 Munus verò eorum similam mistam oleo, ternas decimas in quemque juvencum, & binas decimas in quemque arietem,

4 Et decimam unam in agnum unumquemq; ex septem illis agnis:

5 Præterea hircum e capris unum *in* peccatum, ad faciendum expiationem pro vobis:

6 Præter holocaustum mēsis illius ineuntis cum munere suo, & holocaustū juge cum munere suo & libaminibus suis pro ratione eorū, in odorem gratum igne absumendum Jehovæ.

7 ITEM decimo *die* mensis hujus septimi convocatio sancta esto vobis, [a] ut affligatis animas vestras: nullum opus facitote.

8 Et offerte holocaustum Jehovæ *in* odorē gratum, juvencum subrumum unum, arietem unum, agnos anniculos septenos, integri sunto vobis:

9 Et munus eorum similam mistam oleo, ternas decimas in quemq; juvencum, binas decimas in arietem unumquemque,

[c] Heb. *decimæ decimam, ut ver.15.*

10 [c] Singulas decimas in agnum unumquemque, ex septem illis agnis:

11 Hircum e capris unum *in* peccatum: præter peccatum expiationum, & holocaustum juge cum munere suo ac libaminibus suis.

12 ITEM decimoquinto die hujus mensis septimi convocatio sancta esto vobis, opus servile nullum facitote: sed celebrate festum Jehovæ septem diebus.

13 Et offerte holocaustum igne absumendum odorem gratum Jehovæ, juvencos subrumos ternos denos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos: integri sunto:

14 Et munus eorum similam mistam oleo, ternas decimas in juvencum unumquemque ex tre decim juvencis, binas decimas in arietem unūquemque ex duobus illis arietibus,

15 Et singulas decimas in agnum unumquemque, ex quatuordecim agnis:

16 Præterea hircum e capris unum, peccati: præter holocaustum juge, munus ejus & libamē ejus.

17 DEINDE die illorum secundo juvencos subrumos duodenos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos integros,

18 Et munus eorum ac libamina eorum in juvencos, in arietes, & in agnos quoſque ex numero eorum, pro eadem ratione,

19 Præterea hircum e capris unum peccati: præter holocaustum juge & munus ejus, ac libamina eorum.

20 DIE autem illorum tertio juvencos undenos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos integros,

21 Et munus eorum ac libamina eorum in juvencos in arietes & in agnos quoſq; ex numero eorum, pro eadem ratione,

22 Præterea hircum peccati unum: præter holocaustum juge & munus ejus ac libamen ejus.

23 DIE autem illorum quarto juvencos denos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos integros,

24 Munus eorum ac libamina eorum in juvēcos, in arietes, & in agnos quoſque ex numero eorum pro eadem ratione,

25 Præterea hircum e capris unum peccati: præter holocaustum juge, munus ejus & libamen ejus.

26 DIE autem illorum quinto juvencos novenos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos integros,

27 Et munus eorum ac libamina eorum in juvencos, in arietes, & in agnos quoſque ex numero eorum, pro eadem ratione,

28 Præterea hircum peccati unum: præter holocaustum juge & munus ejus ac libamen ejus.

29 DIE autem illorum sexto juvencos octonos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos integros,

30 Et munus eorum ac libamina eorum in juvencos, in arietes, & in agnos quoſque ex numero eorum, pro eadem ratione,

31 Præterea hircum peccati unum: præter holocaustum ejus, munus ejus, ac libamen ejus.

32 DIE autem illorum septimo juvencos septenos, arietes binos, agnos anniculos quatuordenos integros,

33 Et munus eorum ac libamina eorum in juvēcos, in arietes, & in agnos quoſq; ex numero eorum pro ratione eorum,

34 Præterea hircum peccati unum: præter holocaustum juge, munus ejus ac libamē ejus.

35 DIE *ipso octavo*, [a] *interdicti dies* esto vobis: opus nullum servile facitote.

36 Et offerte holocaustum igne absumendum odorem gratum Jehovæ juvencum unum, arietem unum, agnos anniculos septenos integros,

37 Munus eorum cum libaminibus eorum in juvencum, in arietem, & in agnos quoſque, ex numero eorum pro eadem ratione,

38 Præterea hircum peccati unum: præter holocaustum juge, & munus ejus ac libamen ejus.

39 Hæc paratote Jehovæ in solennitatib[b] vestris: præter votiva vestra & voluntarias oblationes vestras, cum holocaustis vestris, & cum muneribus vestris, & cum libaminibus vestris, & cum eucharisteriis vestris.

40 Quę retulit Moſche ad filios Israēlis, secūdum omnia quę præceperat Jehova Moſchi.

ANNOTATIO.

1 Dies clangoris] *vide in Levit.23.24.* 7 Ut affligatis] *ut Levit.16.29.& 23.27.* 35 Interdicti] *ut Levit.23.36.*

CAPUT. XXX.

Lex de votivis promissis, de mariti & fœminæ tam puellæ quàm uxoris exceptionibus, de voti vidiuæ & repudiatæ: quatenus hæc omnia rata aut irrita habenda sint.

1 ITEM allocutus est Mosche primarios tribuum, ut filiis Jisraëlis dicerent, hoc *est* verbum quod præcepit Jehova.

2 Vir cùm [a] voverit votum Jehovæ, aut juraverit juramento, [a] obligatione obligando [a] seipsum, [a] ne profanato verbo suo: secundum [a] omne verbũ quod prodierit ex ore suo facito.

3 Fœmina verò cùm vovit votum Jehovæ, aut obligavit se obligatione domi patris sui in adolescentia sua:

4 Si cùm audit pater ejus votum ejus aut obligationem quã obligavit seipsã, tacebit apud eam pater ejus, tunc ſtata ſunto omnia vota ejus, & omnis obligatio qua obligavit seipſam ſtata eſto.

5 Sin autém efficiet pater ejus ut ea infringat *illud* quo die audiverit, nullum ex votis ejus aut obligationibus ejus quibus obligavit seipsam, ſtatum eſto: & Jehova condonabit ei, quia pater ejus effecit ut ea infringeret illud.

[b] Heb. *fiet viri: ſic infrà 36.3.*

6 Sed ſi[b] omnio nubet viro votis ei incumbentibus, aut pronunciato labiorum ſuorum quo obligavit seipſam,

7 Audienſque maritus ejus quo die audiverit illud, tacebit apud eam: tum ſtata ſunto vota ejus, & obligationes ejus quibus obligavit seipſam, ſtatæ ſunto.

8 Sin quo die audivit maritus ejus, effecit ut ea infringeret, irritumq; fecit votum ejus quod incumbebat ei, aut pronunciatum labiorum ejus quo obligaverat seipſam: ſimiliter Jehova condonabit illi.

9 Quod autem ad votum viduæ aut repudiatæ, quicquid *erit* quo obligaverit seipſam, ſtatum incumbito ei.

10 Sed ſi in domo viri ſui vovit, aut obligavit obligatione ſeipſam per juramentum,

11 Audienſque maritus ejus tacuerit apud eam, nec fecerit ut ea infringeret *illud*: tunc ſtata ſunto omnia vota ejus, omnisque obligatio, qua obligavit ſeipſam, ſtata eſto.

12 Sin verò [c] omnino irrita fecerit illa vir ejus quo die audiverit, nihil prolatum labiis ejus, ex votis ejus aut ex obligatione ſui ipſius, ſtatum eſto: vir ejus irrita fecit illa, quapropter Jehova condonabit illi.

[c] Heb. *irrita faciendo irrita fecit ea: ſic ver. 15.*

13 Omne votum, & omnem [d] obligationem juramento confirmatam [e] de ſe ipſa affligenda, [e] vir ejus ſtabilito illam, aut vir ejus irritam facito illam.

[d] Heb. *juramentum obligationis: hypallage.*

[e] Heb. *ad affligendum animam ſuam.*

14 Quòd ſi [f] omnino taceat apud eam vir ejus de die in diem, tunc ſtabilierit omnia vota ejus aut omnes obligationes ejus quæ incumbunt ei: ſtabilierit, *inquam*, ea, cùm tacuerit apud eam quo die audivit illud.

[f] Heb. *tacendo tacebit.*

15 Sin omnino irrita fecit illa poſtquàm audiverit, tunc ipſe portabit iniquitatem ejus.

16 Hæc *ſunt* ſtatuta quæ præcepit Jehova Moſchi inter virum & uxorem ejus *ſervanda*, inter patrem & filiam ejus in adoleſcentia ipſius, dum *eſt*[g] in domo patris ſui.

ANNOTATIO.

2 Voverit votum] *ſe aliquid præſtiturum voto obſtrinxerit.* Obligatione] *juramento ſe ab aliquare aut facto abſtenturum recepere: qualia erant Nazaræorum vota legitima, & illegitimum eorum qui Paulum volabant occidere, Act.23.14.* Ne profanato] *nomen Dei quod promiſit & do interpoſuit: profanat autem & qui votum licitum non exequitur, & qui vovet illicitum.* Omne verbum] *non pugnans cum lege Domini, ut fuit inſidiantium vitæ Pauli.* 13 Vir ejus ſtabilito] *ne differto de die in diem, ſed alterutrũ facito, ut vir ſequens oſtendit.* 16 In domo patris] *ſub patria poteſtate.*

CAPUT XXXI.

Bello juſſu Dei contra Midjanitas geſto, virgines tantùm ex hominibus ſervantur, & cum rebus Midjanitarum præda, nomine inter milites qui conflixerant & reliquum populum dividuntur: Deus ex illorũ pro ſacerdotibus, ex hujus præda pro Levitis portionem aſſumit, præter res a ducibus oblatas, quæ in tabernaculo ad monimentum aſſervatæ ſunt.

1 ALLOCUTUS autem eſt Jehova Moſchen, dicendo,

[a] Heb. *ulciſcere ultionẽ.*

2 [a] Sume ultionem Jiſraëlitarum de Midjanitis iſtis, poſtmodùm aggregaberis ad populos tuos.

3 Allocutus itaque eſt Moſche populum dicendo, [b] expedite ex vobis aliquos ad hanc militiam: ut ſint contra Midjanitas, ad edendum ultionem Jehovæ contra Midjanitas.

[b] Heb. *expedite vos ex vobis: pleonaſmus.*

4 [c] Millenos in ſingulas tribus, ex omnibus tribubus Jiſraëlis mitte ad hanc militiam.

[c] Heb. *mille in quamque tribum mille in quamque tribum.*

5 Traditis itaque millenis e millibus Jiſraëlis in ſingulas tribus, duodecies mille expeditis ad militiam:

6 Miſit Moſche hos millenos in ſingulas tribus *delectos* ad hanc militiam, eos *inquam*, & Pinchaſum filiũ Elhhazaris ſacerdotis in hanc militiam, cum vaſis ſacris & tubis q; clangoris in manu ejus.

7 Qui militantes contra Midjanitas, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi, occiderunt omnes mares.

8 Reges quoque Midjanitarum occiderunt præter cæſas *coptas* eorum, Evim & Rekemum & Tzurem & Churem & Rebahhũ, quinq; Reges Midjanitarum: etiam Bilhhamum filium Behhoris occiderunt gladio.

9 Et captivas fecerunt filii Jiſraëlis mulieres Midjanitarum ac pervulos eorum, omnia etiam jumenta eorum & omnia pecora eorum omnesque facultates eorum prædati ſunt:

10 Omnes verò civitates eorum per habitationes eorum, & omnes arces eorum combuſſerunt igne.

11 Deinde acceptis omnibus illis ſpoliis & omni captura, tam hominum quàm jumentorum:

12 Adducebant ad Moſchen & ad Elhhazarem ſacerdotem & ad cœtum Jiſraëlitarũ captivos

tivos & reliquam capturam ſpoliſque ad caſtra, in campeſtria Moabitarum, quæ *ſunt* ex-adverſo Jardenis Jerichuntini.

3 Sed egreſſi ſunt Moſche & Elhhazar ſacerdos omneſque principes cœtus obviam eis extra caſtra.

14 Efferveſcenſque Moſche contra præfectos illarum copiarum, principes millenorũ & principes centenorum, qui redibant ab illo militari prælio:

15 Dixit ad eos Moſche, an conſervaſtis vivas omnes fœminas?

16 En ipſę fuerunt filiis Jiſraëlis ex ſermone Bilhhami, [d] quæ ſuppeditarunt prævaricationẽ contra Jehovam in negotio Pehhoris: unde fuit plaga [e] illa in cœtu Jehovæ.

17 Nunc itaque occidite omnes mares ex parvulis, omnem quoque mulierem quæ cognovit virum concubitu maris occidite:

18 Omnes verò parvulos ex fœminis quæ non cognoverunt concubitum maris, vivos conſervate vobis.

19 Vos autem caſtrametamini extra hæc caſtra ſeptem dies: *etiam* quiſquis occidit *horum* aliquem & quiſquis tetigit cæſum, purgate vos die illorum tertio & die ſeptimo, vos *inquam* & captivos veſtros:

20 Cum omni veſtimento & omni inſtrumento pelliceo omnique opere *e pilu* caprarum, & omni inſtrumento ligneo, purgabitis vos.

21 Edixit quoque Elhhazar ſacerdos omnibus viris illis militaribus qui iverant in illud prælium, [f] hoc *eſt* illud ſtatutum legale quod præcepit Jehova Moſchi.

22 Tantummodo aurum & argentum, æs, ferrum, ſtannum & plumbum:

23 [g] Quicquid fert ignem, tranſmittite per ignem ut mundum ſit, veruntamen [h] aquâ ſeparationis purgator: quicquid autem non fert ignem, tranſmittite per aquam.

24 Et lavate veſtimenta veſtra die horum ſeptimo, ut mundi ſitis, ac poſtmodùm venietis in caſtra.

25 Præterea allocutus eſt Jehova Moſchen, dicendo,

26 Recenſe capita capturæ captivorum tam hominum quàm jumentorum, tu & Elhhazar ſacerdos, & primarii paternarũ *familiarum* cœtus:

27 Et divide capturam ipſam inter geſtores hujus prælii qui egreſſi ſunt in militiam, & inter totum cœtum.

28 Et ablatam portionem pro Jehova ab iſtis prœliatoribus qui egreſſi ſunt in hanc militiam, animam unam e quingentenis, ex hominibus, & ex bobus, & ex aſinis, & ex gregibus,

29 E media parte ad iſtos *pertinente* accipientes, dato Elhhazari ſacerdoti oblationem Jehovę.

30 At e media parte ad filios Jiſraëlis *pertinente*, accipe unum [i] captum e quinquagenis, ex hominibus, ex bobus, ex aſinis, & ex gregibus, ex quibuſcunq; jumẽtis, & [k] dato Levitis obſervantibus obſervationem tabernaculi Jehovæ.

31 Quod fecit Moſche & Elhhazar ſacerdos, quemadmodum præceperat Jehova Moſchi.

32 Fuit autem captura illa, [l] reſiduum prædæ quam prædati erant populus ille militaris, pecudum ſexcenta ſeptuaginta quinq; millia,

33 Item boum ſeptuaginta duo millia,

34 Item aſinorum unum & ſexaginta millia,

35 Item animæ humanæ ex fœminis quæ non cognoverant concubitum maris, univerſæ animæ trigeſies bis mille.

36 Fuit autem hujus dimidium, pars eorum qui prodierant in hanc militiam, numerus pecudũ, ter centies tricies ſepties mille quingentæ,

37 Fuitq; portio pro Jehova ex pecudibus, ſexcentæ ſeptuaginta quinque:

38 Item boum trigeſies ſexies mille, portio eorum pro Jehova ſeptuaginta duo:

39 Item aſinorum tricies mille quingentorum, portio eorum pro Jehova ſexaginta unus:

40 Item animarum humanarum ſexdecies mille, portio earũ pro Jehova triginta duę animæ.

41 Quam dedit Moſche portionem obblationis Jehovæ, Elhhazari ſacerdoti: ſicut præceperat Jehova Moſchi.

42 De dimidio autem ad filios Jiſraëlis *pertinente*, quod partitus Moſche *receperat* ab hominibus illis qui militaverant.

43 (Erat autem dimidium ad cœtum *pertinens* ex pecudibus, tercenties tricies ſepties mille quingentæ,

44 Et ex bobus tricies ſexies mille.

45 Et ex aſinis tricies mille quingenti,

46 Et ex animis humanis ſexdecies mille)

47 Sumens, inquam, Moſche de dimidio ad filios Jiſraëlis *pertinente* unum captum ex quinquagenis quibuſq;, ex hominibus & ex jumentis, dedit ea Levitis obſervantibus obſervationem tabernaculi Jehovæ, ſicut præceperat Jehova Moſchi.

48 Tum accedentes ad Moſchen ii qui præfecti *erant* millibus illius militiæ, principes millenorum & principes centenorum,

49 Dixerunt ad Moſchen, ſervi tui recenſuerũt capita virorum hujus prælii qui fuerunt in manu noſtra: & non deeſt ex nobis quiſquam.

50 Quapropter offerimus oblationem Jehovę quiſque quod nactus eſt, inſtrumentum aureum, periſcelidem, aut armillam, annulum, inaurem, aut cingulum pendulum, [m] expiationem faciendo pro animis noſtris coram Jehova.

51 Accepit ergo Moſche & Elhhazar ſacerdos aurum ab illis, [n] totum in inſtrumentis affabre factis,

52 (Erat autem totum illud aurum oblationis quod obtulerunt Jehovæ, ſedecies mille ſeptingentorum quinquaginta ſiclorum) a principibus millenorum & a principibus centenorum.

53 Quod ad viros militares, [o] prędam habuerunt quiſque ſibi.

54 Cumq; accepiſſet Moſche & Elhhazar ſacerdos aurum illud a principibus millenorum & centenorum, intulerunt illud in tentorium conventus, monimentum pro filiis Jiſraëlis coram Jehova.

d Heb. *ſuppeditando, vel ad ſuppeditandum.*

e Heb. *omnem rem quæ venit in ignem ſub.sta ut eo mundè conſumatur.*

f Heb. *totum inſtrumentũ operis, id eſt, operoſum.*

ANNOTATIO.

2 Ultionem] *Jejuratæ, de qua ſuprà* 25.18. *& infrà ver.*16. 6 Vaſis ſacris] *arca fœderis cum iis quæ ad eam pertinebant.* Tubiſque] *de quibus ſupra* 10. 8 Reges] *beneficiarios ſive vaſallos (ut vocant) Sichonis, ut apparet Jehoſchuæ.* 13. 21. *quamvis caſu Sichonis mero imperio ut reges eos τυραννίδος uſi ſint.* Bilhhamum] *in itinere, dum rediret in Meſopotamiam.* 16 Illa] *de qua ſuprà* 25.9. 21 Hoc eſt] *quod*

quod habetur suprà ver.17.& sequent.sic enim iussit Deus suprà 25.17. 23 Aqua separationis] *de qua suprà 19.* 30 Captum e]*id est,quinquagesimum quemque,ut quingentesimum quodque suprà 28.* Dato]*sic eadem proportio servatur quæin decimarum distributione,nimirum ut decimum ejus quod Levitarum esset ad Sacerdotes perveniat.* 32 Residuum] *nem pars ad alimentum exercitus consumpta est in itinere, & in septidiuana statione extra castra,suprà ver.19.* 49 In manu nostra] *sive potestate,id est, qui nobis commissi fuerunt.* 50 Expiationem faciendo]*nam ex Mosthis irati verbis suprà ver. 14. intelligebant se peccasse: ideoq; duo oblationum genera offerunt,expiatorium & eucharisticum.* 53 Prædam habuerunt]*q.d. etsi liberaliter admodum obtulerunt Deo,tamen tantum tanta fuit preda ut quisque sibi multum reservaverit.*

CAPUT XXXII.

Rëubenita & Gadita regionis cùm Jordanem commoditate adducti,eam sibi in possessionem dari petunt: qui primùm graviter a Mosche objurgati,deinde communes cum fratribus operas ad plenam terræ occupationem pollicti postulatum obtinent. Dimidiata verò tribui Menasschi,pars Gilhhadu quam armis occupaverat, adjudicatur.

1 Erat autē filiis Rëubenis & filiis Gadis pecus multū, numerosum admodū: ecce autem videbant terrā Jahhzeris & terrā Gilhhadis,locum illum esse locum pecuariæ.

2 Quapropter accesserunt filii Gadis & filii Rëubenis, & allocuti sunt Mosschē Elhhazarēque sacerdotē ac principes cœtus,dicendo:

3 [a] Hhatarothæ, & Dibon, & Jahhzer, & [a] Nimra,& Chesschbon, & Elhhale,cum [b] Schebamo & Nebunte & [c] Behhone,

4 Horum regio quam percussit Jehova coram cœtu Jisraëlis, regio pecuariæ est: & servis tuis *sunt* pecora.

5 Dixerunt ergo, si invenimus gratiam in oculis tuis, detur regio ista servis tuis in possessionem: ne nos ducas trans Jardenem.

6 Sed dixit Mosche filiis Gadis & filiis Rëubenis,[d] an fratres vestri procederent in bellum, & vos consisteretis hîc?

7 Imò quare rumpitis [d] animum filiorum Jisraëlis, ne transeant in terrā illam quam dat eis Jehova?

8 Sic fecerunt patres vestri, cùm misissem eos Kadesscho Barnehhæ ad consyderandum illam terram:

9 Nam cùm ascendissent ad vallem Eschcolis consyderantes illam terram, ruperunt animum filiorum Jisraëlis, ne venirent in eam terram quam dabat eis Jehova.

10 Idcircò accensus irâ Jehova die illo, juravit dicendo,

11 *Ne vivam*, si viderint homines isti qui ascenderunt ex Ægypto a nato viginti annos & deinceps, terram illam quam juramento promisi Abrahamo, Jitzchako & Jahhakobo, eò quòd [e] non sunt plenè secuti me:

12 Præter Calebum filium Jephunnę [f] Kenizzæum, & Jehoschuhham filium Nunis, quia plenè secuti sunt Jehovam.

13 Et accensus irâ Jehova in Jisraëlem, agitavit eos per hoc desertum [f] quadraginta annos, donec consumeretur tota illa ætas quæ fecerat malum illud in oculis Jehovæ.

14 Ecce autē surrexistis loco patrum vestrorū turba, homines [g] peccatis dediti, ut addatis adhuc ad æstum iræ Jehovæ contra Jisraëlem.

15 Si [g] vos avertetis ab obsequio ejus, omnino perget adhuc relinquere eum in hoc deserto: sic perdetis totum populum hunc.

16 Accedentes autem rursus ad eum dixerunt, septa gregum struemus hîc pro pecore nostro: & civitates pro parvulis nostris *erunt*.

17 [h] Nos autem expediti erimus, celeres *ad precedendum* ante filios Jisraëlis, usquedum introduxerimus eos in locum suum: interea maneant parvuli nostri in civitatibus istis munitis,[b] metu habitatorum istius terræ.

18 Nō redibimus in domos nostras,donec [i] adierint filii Jisraëlis quisq; possessionem suam.

19 Quin non erimus possessores cum illis [k] trans vadū Jardenis,eo quòd obvenerit possessio nostra nobis cis vadum Jardenis Orientem versus.

20 Tum dixit ad eos Mosche, si feceritis rem hanc, si expediti eritis ante Jehovā ad bellum:

21 Si transibit quisque expeditus e vobis Jardenem istum coram Jehova, donec expulerit inimicos suos a facie sua,

22 Et domita fuerit terra illa coram Jehova, posteà demsi reverteminieritisq; insontes apud Jehovam & apud Jisraëlem: sic cedet terra hæc vobis in possessionem coram Jehova.

23 Quòd si non sic facietis, ecce peccaveritis Jehovæ: ac scitote [e] peccatum vestrum obventurum vobis.

24 Ædificate vobis civitates pro parvulis vestris & septa pro gregibus vestris: sed quòd prodiit ex ore vestro facitote.

25 Tum allocuta est *tribus* filiorū Gadis & filiorū Rëubenis Mosschen, dicendo, servi tui facient,quemadmodū dominus meus præcipit.

26 Parvuli nostri, uxores nostræ, pecus nostrum, & omnia jumenta nostra ibi erunt in civitatibus Gilhhadis:

27 Servi autem tui transibunt quisque expeditus ad militiam coram Jehova in bellum, quemadmodum dominus meus loquitur.

28 Quapropter præcipiens Mosche de eis Elhhazari sacerdoti & Jehoschuhhæ filio Nunis, primariis etiam paternarum familiarum in filiis Jisraëlis,

29 Edixit Mosche illis, si transierint filii Gadis & filii Rëubenis vobiscum Jardenem, quisque expeditus ad bellum coram Jehova, & domita fuerit terra illa coram vobis: tum date illis hanc terram Gilhhadis in possessionem:

30 Sin autem non transierint expediti vobiscum, tunc possessores fiant inter vos in terra Cenahhani.

31 Respondenturq; filii Gadis & filii Rëubenis dicendo, quod edixit Jehova servis tuis, sic faciemus:

32 Nos transibimus expediti coram Jehova in terram Cenahhani, & penes nos manebit jus possessionis nostræ cis Jardenem.

33 Dedit itaq; eis Mosche, filiis Gadis & filiis Rëubenis ac [l] dimidiate tribui Menasschis filii Josephi, regnum Sichonis Regis Emoræorum & reg-

[a] *quæ etiam Beth nimra, infrà,ver.36.*
[b] *quæ etiam Schibma, infrà ver.38.*
[c] *Contractum pro Bahhal mehhone,infrà ver.38.*
[d] Heb.*cor, ut ver.9.*
[e] Heb. *non implevertunt ire post me, ut suprà 14. 24.sic deinceps.*
[f] Heb. *peccatores.*
[g] Heb.*revertemini ab eundo post eum.*
[h] Heb.*a suscite.*
[i] Heb. *constituerint se possessores filis Jisraëla quisq; possessionu suæ.*
[k] Heb.*ultra vadu Jardenis & ultrà.*

& regnum Hhogi Regis Baſchanis: regionem ipſam cum civitatibus per terminos ejus, civitates illius terræ circumquaque.

34 Et ædificarunt filii Gadis, Hhatarothas & Hharohherem,

35 Item Hhatrothas Schophanis, & Jahhzerem, & Jogbeham,

36 Et Beth-nimram, & Beth-haranem, civitates munitas cum ſeptis gregum.

37 Filii verò Rëubenis ædificarunt Cheſchbonem & Elhhalen, & Kirjathajima,

[1] Heb. *mutatis nominibus.*

38 Itë Nebuntem & Bahhal-mehhonem [1] mutatis nominibus, atque Sibmam: quibus indiderunt nomina, nomina [2] hæc civitatum quas ædificarunt.

[2] Heb. *expulſas, ſub. Maacru genus.*

39 Profecti autem filii Maciris filii Menaſchis in [2] Gilhadem cùm cepiſſent illum, [m] expuliſſent q; Emoræos qui habitabant in eo:

40 Dedit Moſche Gilhhadem Maciri filio Menaſchis, qui inhabitavit eum.

41 Jair enim filius Menaſchis profectus ceperat villas ipſorum *Gilhhadiarum*, quas vocavit villas Jairis:

42 Similiter Nobach profectus ceperat Kenatham cum pagis ejus, quam vocavit Nobachum de nomine ſuo.

ANNOTATIO.

3 Hhatarothæ] *bina erant eodem nomine infrà 34. & 35.* 6 An fratres] *hæc reprehenſionis non recuſat Moſche Iſraëlitis terram attribuere, cujus mandatum ſe accepiſſe narrat Deut. 2. 23. ſed petentes increpat ignavia, & ſui erga fratres officii contemptum exprobrat: idque eo vehementius, quòd diſtractis copiis fore videbat ut Iſraëlitarum animi frangerentur.* 12 Kenizzæum] *nepotem Kenaz e tribu Jehuda, 1. Chron. 4. 13.* 13 Quadraginta] *annumeratis duobus annis ab exitu ex Ægypto ad miſſionem exploratorum: ſynecdoche.* 17 Nos autẽ] *id eſt, in numerum ex nobis quem judicabitis fratribus juvandis ſufficere: nam non omnes aptos ad militiam Jardanem cum fratribus tranſiecſſe apparet ex Joſuæ cap. 4. 12. ſynecdoche.* 23 Peccatum veſtrum] *panam peccati: metonymia.* 33 Dimidiatæ tribui] *cauſam cur hanc tribum illis conjunxit vide infrà ver. 39. & ſequent.* 38 Hæc] *qua jam obtinent ex quo ab illis ædificata ſunt.* 39 Gilhhadeni] *partem Gilhhadi quæ Rubenitis & Gadæis minimè ceſſerat: ſynecdoche: vide Deut. 3. 12.*

CAPUT XXXIII.

Iſraëlitarum ab Ægypto ad Cenahhanæam profectiones omnes & ſtationes recenſentur: cui mandatur ut Cenahhanæos ejiciant, idola eorum perdant, terram ſorte inter ſe dividant, ſubjuncta gravi comminatione, ſi quos ex Cenahhanæa idololatriæ in ea tollerent.

1 HÆ *ſunt* profectiones filiorum Iſraëlis, cùm egreſſi ſunt e terra Ægypti per exercitus ſuos, [1] miniſterio Moſchis & Aharonis.

[1] Heb. *manu.*

2 (Scripſit autem Moſche progreſſus eorum in profectiones eorum ex [2] præſtituto Jehovæ) hæ inquam ſunt profectiones eorum in progreſſibus eorum.

[2] Heb. *ore, ut infrà ver. 38.*

3 Primùm proficiſcentes Rahhmeſeſo, menſe primo, decimo quinto die menſis ipſius primi, poſtridie ipſo Paſchatis egreſſi ſunt Iſraëlitæ manu ſublata ante oculos omnium Ægyptiorum:

Exod. 12. 37.

Exod. 12. 12.

4 Ægyptiis ſepelientibus omnes primogenitos, quos percuſſerat Jehova in eis: cùm in deos etiam illorũ exercuiſſet Jehova judicia.

5 Profecti autem filii Iſraëlis Rahhmeſeſo, caſtra poſuerunt Succothis.

Exod. 13. 3.

6 Deinde profecti Succothis, caſtrametati ſunt Ethami quod *eſt* in extremitate deſerti.

Exod. 14. 2.

7 Deinde profecti Ethamo reverſi ſunt ad fauces Chirotharum quæ *ſunt* ante Bahhal-tzephonem, & caſtrametati ſunt ante Migdolum:

8 Deinde profecti ex-aduerſo Chirotharum tranſiverunt per medium ipſius maris in deſertum: pergentes q; itinere tridui per deſertum Ethami, caſtrametati ſunt Maræ.

Exod. 15. 22. & 23.

Exod. 16. 1.

9 Deinde profecti Mara pervenerunt Elima (erant autem Elimis duodecim fontes aquæ & ſeptuaginta palmæ) & caſtrametati ſunt ibi.

10 Deinde profecti Elimis, caſtrametati ſunt ad mare algoſum.

Exod. 16. 2.

11 Deinde profecti a mari algoſo, caſtrametati ſunt in deſerto Sinis.

12 Deinde profecti a deſerto Sinis, caſtrametati ſunt Dophkæ.

13 Deinde profecti Dophka, caſtrametati ſunt Aluſchi.

Exod. 17. 1.

14 Deinde profecti Aluſcho, caſtrametati ſunt Rephidimis, ubi non erat aqua populo quam biberet.

15 Deinde profecti Rephidimis, caſtrametati ſunt in deſerto Sinai.

Exod. 19. 1.

16 Deinde profecti a deſerto Sinai, caſtrametati ſunt Kibrothis-taavæ.

ſuprà 11. 34.

17 Deinde profecti Kibrothis-taavæ, caſtrametati ſunt Chatzerothis.

ſuprà 11. 35.

18 Deinde profecti Chatzerothis, caſtrametati ſunt Rithmæ.

19 Deinde profecti Rithma, caſtrametati ſunt Rimmone-peretzi.

20 Deinde profecti Rimmone-peretzi, caſtrametati ſunt Libnæ.

21 Deinde profecti Libna, caſtrametati ſunt Riſſæ.

22 Deinde profecti Riſſa, caſtrametati ſunt ad Kehelam.

23 Deinde profecti a Kehela, caſtrametati ſunt ad montem Schepheris.

24 Deinde profecti a monte Schepheris, caſtrametati ſunt Charadæ.

25 Deinde profecti Charada, caſtrametati ſunt Makehelothis.

26 Deinde profecti Makehelothis, caſtrametati ſunt Tachathi.

27 Deinde profecti Tachatho, caſtrametati ſunt Terachi.

28 Deinde profecti Teracho, caſtrametati ſunt Mithkæ.

29 Deinde profecti Mithka, caſtrametati ſunt Chaſchmonç.

30 Deinde profecti Chaſchmona, caſtrametati ſunt Moſerothis.

31 Deinde profecti Moſerothis, caſtrametati ſunt apud filios Jahhakanis.

32 Deinde profecti a filiis Jahhakanis, caſtrametati ſunt Chore-gidgadis.

33 Deinde profecti Chore-gidgadis, caſtra-

metati sunt ad Jotbatham.
34 Deinde profecti a Jotbatha, castrametati sunt Hhabronæ.
35 Deinde profecti Hhabrona, castrametati sunt Hhetzione-geberi.
suprà.10.1. 36 Deinde profecti Hhetzione-geberi, castrametati sunt in deserto Tzinis, quòd *est* Kadesch.
suprà.20.22 37 Deinde profecti Kadescho, castrametati sunt ad Horem montem juxta fines terræ Edomæorum.
38 (Ascēditq; Aharon sacerdos Horem montē ex præcepto Jehovæ, & mortuus est ibi, anno quadragesimo ab exitu Jisraëlitarum e terra Ægypti, mense quinto, primo die illius mensis.
39 Erat autem Aharon natus centum viginti tres annos, cùm moreretur in Hore monte)
suprà.21.1. 40 Quod audivit Cenahhanæus Rex Hharadi, qui inhabitabat Austrālē partem in regione Cenahhani, cùm adventarent filii Jisraëlis.
41 Deinde profecti ab Hore monte, castrametati sunt [a] Tzalmonæ.
42 Deinde profecti Tzalmona, castrametati sunt Punone.
suprà.21.10. 43 Deinde profecti Punone, castrametati sunt Obothis.
ibidem.11. 44 Deinde profecti Obothis, castrametati sūt ad cumulos Hhabarimorum *montium* ad terminum Moabitarum.
45 Deinde profecti e cumulis, castrametati sunt Dibone-Gadis.
46 Deinde profecti Dibone-Gadis, castrametati sunt Hhialmone ad Diblathajima.
47 Deinde profecti Hhalmone ad Diblathajima, castrametati sunt ad montes Hhabarimorum ante Nebuntem.
48 Deinde profecti a montibus Hhabarimorum, *suprà.22.1.* castrametati sunt in campestribus Moabitarum ex adverso Jardanis Jerichuntini:
49 Et castra habuerunt secundum Jardenem a Beth-jesechimothis usque [a] Abel-schittimos, in campestribus Moabitarum.
50 Allocutus autem est Jehova Moschen in campestribus Moabitarum, ex-adverso Jardenis Jerichuntini dicendo:
51 Alloquere filios Jisraēlis & edicito eis, quandoquidem vos *mox* transituri estis Jardenem in terram Cenahhani:
52 Omnino ejicite omnes habitatores ejus terræ a facie vestra, & perdite omnes effigies eorum, & omnes imagines [c] fusas eorum perdite, omniaque excelsa eorum destruite.
53 Cumq; expulsis *eis* [d] e terra illa habitabitis in ea (nam vobis trado terram illam ut hæreditariò possideatis eam)
54 Tunc adite possessionem illius terræ sorte per familias vestras, ei qui multus est multiplicatore possessionem ejus, ei verò qui paucus est pauciorem assignato possessionem ejus, in quēcunque locum exierit cuiq; sors sua, is illius esto: per tribus paternas vestras possessiones adite.
55 Quòd si non expulerītis habitatores istius terræ a facie vestra, utiq; erit quicquid reliquū feceritis ex eis in spinas in oculis vestris & in aculeos in lateribus vestris: & hostiliter agent vobiscum in illa terra in qua habitaturi estis.
56 Eritq; ut quemadmodum cogitavi facere illis, faciam vobis.

[a] Heb. *fusarum.*
[d] *Eclipsis supra positionis, ut Gen.4.1.& 16.3.*

ANNOTATIO.

41 Tzalmonæ] *qui locus fortasse denominatus est ab imagine serpentis ibi erecti jussu Dei, suprà 21.6.& sequentib.* 49 Abel Schittimos] *Schittimos locum esse, ubi Jisraëlitæ cum mulieribus Moabitarum convenerunt apparet suprà 25.1. Abelis autem nomen quod luctum significat, videtur sumpsisse a luctu quem extorsit populo gravis plaga Dei, ibidem ver.6.*

CAPUT XXXIII.

Deus terminos definit reliquæ terræ in possessionem tradendæ novem tribubus cum dimidiata: & ad eam distribuendam singulos e singulu tribubus summo sacerdoti & duci nominatim adjungit.

1 PRÆTEREA allocutus est Jehova Moschen, dicendo:
2 Præcipe filiis Jisraēlis & edicito eis, quādoquidem vos mox adituri estis terram Cenahhani: hæc *esto* terra quæ accidet vobis in possessionem, terra Cenahham per terminos suos.
3 Primùm esto vobis plaga Australis a deserto Tzinis [a] secundum [b] sedes Edomæorum: similiter esto vobis terminus Australis, extremitas [c] maris salsi ad Orientem.
4 Et divertens vobis terminus hic ab Austro ad ascensum [d] Hhakrabbimorum pertransito Tzinem, & sunto exitus ejus ab Australi plaga per Kadeschum-barnehhæ: inde procedito [e] Chatzar-Adarem, & transito Hhatzmonem.
5 Posteà divertito hic terminus Hhatzmone ad [f] torrentem Ægypti, ubi sunt ejus exitus ad ipsum [g] Occidentem.
6 Terminus verò Occidentalis, ut est vobis ipsum mare magnum ita terminus *esto*: hic esto vobis terminus Occidentalis.
7 Hic verò esto vobis terminus Aquilonalis: a mari magno definitote vobis [h] Horē montem.
8 Ab Hore monte definitote quà itur Chamatham, & sunto exitus illius termini Tzedadi.
9 Et procedente eodem termino Ziphronem sunto exitus ejus Chatzer-hhenanis: hic esto vobis terminus Aquilonalis.
10 Item definite vobis in terminum Orientalem a Chatzer-hhenane [c] Schephamum.
11 Et descendens hic terminus Schephamo Riblam versus ab Oriente Hhajini, descendete pergito terminus, donec attingat litus maris [i] Cinnereth Orientem versus.
12 Et descendente termino ad ipsum Jardenem, sunto exitus ejus ad mare salinum: ista esto vobis terra per terminos suos circumquaque.
13 Quæ præcepit Mosche filiis Jisraēlis, dicendo: hæc *esto* terra, cujus possessionem adibitis per sortem, quemadmodum præcepit Jehova dari novem tribubus & dimidiatæ tribui.
14 Nam acceperant tribus filiorum Rēubenitarū per familias paternas suas, & tribus filiorū Gaditarū per familias paternas suas, dimidiataque tribus Menaschis acceperant possessionem suam.
15 Duæ hæ tribus cum dimidiata tribu, acceperant possessionē suam cis vadum Jardenis Jerichuntinum ab anteriorie parte orientem versus.
16 Præterea allocutus est Jehova Moschen, dicendo,

17 Hæc

[a] Heb. *per manus sive spatia, id est, latera: metonymia.*
[b] Heb. *mare: sic deinceps.*
[c] *Schiphmo ibidem bis cum dicatur in Schema.* 30. 28.

17 Hæc *sunt* nomina virorum qui possidendam vobis distribuent istam terram, Elhazar sacerdos, & Jehoschuahh filius Nunis,
18 Et [d] principem unum ex unaquaque tribu adhibetote ad distribuendam possessionem illius terræ.
19 Hæc autem nomina horum virorum *sunt:* tribus Jehudæ, Caleb filius Jephunnæ.
20 Et tribus filiorum Schimhhonis, Schemuel filius Hhammihudis.
21 Tribus Binjaminis, Elidad filius Cisloñis:
22 Et tribus filiorum Danis princeps, Bukki filius Jogli.
23 E filiis Josephi, tribus filiorum Menaschis princeps, Channiel filius Ephodis.
24 Et tribus filiorum Ephraimi princeps, Kemuel filius Schiphtanis.
25 Et tribus filiorum Zebhlunis princeps, Elitzaphan filius Parnaci.
26 Et tribus filiorum Jissaschari princeps, Paltiel filius Hhazzanis.
27 Et tribus filiorum Aschæris princeps, Achihud filius Schelomi.
28 Denique tribus filiorum Naphtali princeps Pedaheel filius Hhammihudis.
29 Hi *sunt* quibus præcepit Jehova, ut possessionem distribuerent filiis Jisraëlis in terra Cenahhani.

[d] Heb. *principem unum, principem unum e tribu.*

ANNOTATIO.

3 Sedes] *id est, terminales tractus Edomæorum, ut Jehoschu.* 15.1. Maris salsi] *mortui, seu Asphaltitis lacus: vide in Gen.* 14.3. 4 Hhacrabbimorum] *vel scorpionum, si eis placet appellatura accepta.* Chatzar Adarem] *id est, Chatzromen & Adarem conjuncta oppida situ, ejs discreta nomine, quæpropter seorsim nominantur Jehosch.* 15.3. 5 Torrentem Egy.] *Schichorem fluvium influentem in paludem Sirbonidem, qui Ægypti propterea dicitur, quòd Ægyptum ab Judæa disterminat.* 7 Horem] *id est, Chermonem, ut Jehoschu.* 13.15, *nam huic monti plura sunt nomina, Schirjon & Schenir Deut.* 3.9. *item, Sion Deu.* 4.48. 11 Cinnereth] *qui postea dictus est lacus Genezareth.*

CAPUT XXXV.

Jisraëlitæ jubentur quadraginta octo civitates suburbanas, prædia Levitis assignare habitanda: ex quibus sex in asylo constituantur, quo se recipiant homicida donec de causa sua cognoscatur, & ubi in eo maneant qui per imprudentiam aliquem occiderint: Homicidiorum jura explicantur, & ejus cædis ultionem omnino præciditur.

1 ITEM allocutus est Jehova Moschen in campestribus Moabitarum, ex-adverso Jardenis Jerichuntini, dicendo:
2 Præcipe filiis Jisraëlis, ut dent Levitis de possessione juris sui civitates ad habitandum: suburbanum quoque prædium in singulas civitates circa ipsas datote Levitis:
3 Ut sint illis civitates ad habitandum, suburbana verò prædia illarum sint pro jumentis eorum & pro facultatibus eorum & pro omnibus animalibus eorum.
4 Suburbana autem prædia illarum civitatū quæ daturi estis Levitis, sunto a muro civitatis cujusque extrinsecus mille cubitorum circumquaque.
5 Ideoq; metimini extra civitatem quamq; ad plagam Orientalem bis mille cubitos, & ad plagam Australem bis mille cubitos, & ad plagam Occidentalē bis mille cubitos, & ad plagā Aquilonalem bis mille cubitos, ita ut quęque civitas sit in medio eorum, hæc esto illis *mensura* prædiorum suburbanorum singularum civitatum.
6 Civitates autem quas dabitis Levitis sunto sex civitates receptus, quas dabitis ut confugiat illuc qui *hominem* occidit: & additote illis quadraginta duas civitates.
7 Omnes civitates quas dabitis Levitis, sunto quadraginta octo civitates, ipsæ cum prædiis suburbanis suis.
8 Istas autē civitates quas dabitis de possessione filiorū Jisraëlis, de ejus *possessione* qui multus est [a] multas datote, de ejus verò *possessione* qui paucus est datote pauciores: quisq; prout erit possessio sua, dato de suis civitatibus Levitis.
9 Allocutus quoque est Jehova Moschen, dicendo,
10 Alloquere filios Jisraëlis & edicito eis, quandoquidem vox mox transituri estis Jardenem in terram Cenahhani:
11 'Idcircò curate vobis ut obviæ sint civitates *quæ* civitates receptus erunt vobis, ut confugiat illuc occisor qui [b] aliquem percussit per errorem.
12 Et sunto vobis civitates istæ in receptū [a] vindice *occisi*, ut non moriatur qui occidit tantisper dum 'stat coram cœtu in judicium.
13 Civitates autem illæ quas dabitis, sex civitates receptus sunto vobis.
14 Tres harum civitatum datote cis Jardenem, & tres reliquas civitates datote in terra Cenahhani: civitates receptus sunto.
15 Filiis Jisraëlis peregrinoq; & inquilino inter eos sunto sex civitates istę in receptū, ut fugiat illuc quisquis percussit aliquē per errorem.
16 Sēd si instrumento ferreo' percussit eum ita ut mortuus sit, occisor est, [c] omnino morti traditor occisor ille:
17 Similiter si lapide manuali quo *quis* mori potest percusserit eum ita ut mortuus sit, occisor est, omnino morti traditor occisor ille:
18 Aut *si* ligneo instrumento manuali quo *quis* mori potest percusserit eum ita ut mortuus sit, occisor est, omnino morti traditor occisor ille.
19 Vindex ipse illius sanguinis morti 'tradet occisorem illum: cùm incidet in eum, ipse morti tradet eum.
20 Quòd si ex simultate depulerit eum, aut projecerit *aliquid* in eum de-industria ita ut mortuus sit,
21 Aut per inimiciciam percusserit eum manu sua ita ut mortuus sit, omnino morti traditor percussor ille, occisor est: vindex ipse sanguinis morti tradet occisorem illū cùm incidet in eū.
22 Quòd si de-repente sine inimicitia depulit eum, aut projecit in eum ullum instrumentum non de industria,
23 Aut *percussit eum* inconsyderatè ullo lapide quo *quis* mori potest, sciens ut decidat in eum ita ut moriatur, cùm ipse non *sit* inimicus ei, nec quęrat malum ejus:
24 Tunc jus dicunto cœtus inter ipsum percussorem & inter vindicem illius sanguinis, secundum judicia ista.

[a] Heb. *multiplicatote dare, sic posteà minuite dare.*

[b] Heb. *animam, sic deinceps.*

[c] Heb. *moriendo morti traditor: & sic deinceps.*

25 Sic eripientes cœtus occisorē istum e manu vindicis illius sanguinis, remittunto eum cœtus ad civitatem receptus sui quò confugerat: in qua maneto usque ad mortem sacerdotis maximi, quem unxit *Deus* oleo sacro.

d Heb. *exeundo exibit.*

26 Quòd si d ullo pacto exibit occisor iste termino civitatis receptus sui, quò confugerat,

27 Eçinvenjet eum vindex ille sanguinis extra terminum civitatis receptus ejus: cùm occiderit vindex ille sanguinis occisorem istum,

e Heb. *non est ei sanguis.*

e non est reus sanguinis.

28 Nam in civitate receptus sui manere debet usque ad mortem sacerdotis maximi: post mortem verò sacerdotis maximi revertetur occisor in terram possessionis suæ.

29 Sunto autem hæc vobis in statutum judiciale per generationes vestras, in omnibus habitationibus vestris.

30 f Quicunque percussurus est aliquem, ex sermone testium occidet occisorem: sed testis unus non poterit testari contra aliquē, ut moriatur.

31 At ne accipitote redemptionis pretium pro ullo occisore qui sons sit dignus morte: sed omnino morti traditor.

32 Ne quidem accipitote pretium redemptionis ab eo qui effugit in civitatem receptus sui, ut revertatur ad habitandum in suam terram, donec mortuus fuerit sacerdos ille:

33 Ut non contaminetis terram ipsam in qua eritis; quia sanguis iste contaminaturus esset hanc terram: pro eâ autem terrâ fieri non posset expiatio a sanguine qui effusus esset in eâ, nisi per sanguinem effundentis eum.

34 Neque polluito terram ipsam in qua resides, in cujus medio habitaturus sum: nam ego Jehova habito in medio filiorum Jisraëlis.

ANNOTATIO.

5 *Bis mille cub.*] *quidam hunc ver. cum 4. ita conciliant, ut illi mille cubiti propinquiores civitati, pecuariæ servirent, bi mille remotiores, culturæ: quod fundamento caret. Alii bu mille cubitos accipiunt ab una extremitate suburbani prædii ad oppositam ex extremitatem: quo pacto media versu part redundaret. Nobu videtur hic versus exegeticè de quibus cubitis antè loquatur declarare, nimirum Geometricu sacrū, quis (ut sicli) duplo majores erant communibus. vide 1. Reg. 7. 15.* 8 *Qui multus*] *Noēma, quo subauditur, ac prosinde ampliorem accepit hæreditatem, sic etiam in proximè sequente verbo: quod intelligitur ex 33. 54. suprà.*

11 *Idcircò curate*] *id est, destinentur civitates opportuno regionu loco, & via ad eas undequaque reddātur expeditæ, ut imperatur Deuter. 19.* 12 *Avindice*] *nam ex lege Dei permittebatur consanguineo cædem necessarii persequi infrà ver. 21.* Stat coram cœtu] *suo ac legitimo, cui defertur hujus facti cognitio ex jure, infrà ver. 24. hinc autem apparet nihil opus fuisse ut si ad civitatem receptu confugerent qui in civitate hominem occiderant, aut in alio loco unde commodiùs poterant se sistere purgandos magistratui suo.*

16 Percussit eum] *sciens & prudens Deut. 19. 5. sic duobus ver. sequent.* 19 Tradet] *id est, licebit ei tradere.* 21 Per inimicitiam] *aperta hostilitate, non insenso tantùm animo.* 30 Quicunque] *sive judex, sive vindex ille sit.*

CAPUT XXXVI.

Occasione hæreditatis filiarum Tzelophchadi lex fertur, qua filia haret intra paternam tribum jubetur nubere, ne cum ea hæreditas de tribu in tribum demigret.

1 a Tunc accedentes primores patrum ex familiis filiorū Josephi cum familia filiorum Gilhadis filii Maciris filii Menaschis, locuti sunt coram Mosche & coram principibus primoribus patrū inter filios Jisraëlis.

2 Ac dixerunt, Domino meo præcepit Jehova ut det istam terram in possessionem sorte filiis Jisraëlis: & Dominus meus præceptum habet a Jehova ut det possessionem Tzelophchadi fratris nostri filiabus ejus.

suprà 26.

suprà 27.

a Heb. *erunt in uxores: sic suprà 30. 6. & denceps.*

3 Si a nubent alicui e b tribulibus filiorum Jisraëlis, detrahetur possessio earum de possessione paterna nostra, & adjicietur ad possessionem tribus eorum quibus nupserint: utique de sorte possessionis nostræ detrahetur.

b Heb. *filiu tribuum filiorum Jisr. sic infrà.*

4 Etiam cùm erit c jubilæus filiis Jisraëlis, tamen adjecta manebit possessio earum ad possessionem tribus illorum quibus nupturæ sunt, ita ut de possessione tribus paternæ nostræ detracta maneat possessio earum.

c Heb. *ere.*

5 Præcepit itaque Mosche filiis Jisraëlis ex d præstituto Jehovę, dicendo, rectè tribules filiorum Josephi loquuntur.

6 Hoc *est* verbum quod præcipit Jehova de filiabus Tzelophchadi, dicendo, cui bonum videbitur in oculis suis nubent: veruntamen in familiæ tribus paternæ suę nubunto.

7 Nam non avertenda est possessio in filiis Jisraëlis a tribu in tribum: sed filii Jisraëlis adhærento quisq; possessioni tribus paternæ suæ.

8 Quapropter quæcunque filia e tribubus filiorum Jisraëlis hæres est possessionis, alicui e familia tribus paternæ suæ nubito, ut filii Jisraëlis hæreditariò possideant quisque possessionē paternam suam.

9 Neq; avertitor possessio a tribu *sua* in tribum alteram: sed quisque possessioni suę adhęrento e tribulium filiorum Jisraëlis.

d Heb. *tribum.*

10 Quemadmodum præceperat Jehova Moschi, sic fecerunt filiæ Tzelophchadi:

11 Nupserunt enim Machla, Tirtza, & Chogla, & Milcā, & Nohha filiæ Tzelophchadi f filiis patruorum suorum.

12 *Virū* e familiis filiorum Menaschis filii Josephi nupserunt: fuitque possessio earum conjuncta tribui *ac* familiæ paternæ earum.

13 Hæc sunt illa præcepta & judicia quæ præcepit Jehova per Moschen filiis Jisraëlis, in campestribus Moabitarum ex-adverso Jardenis Jerichuntini.

ANNOTATIO.

1 *Tunc accendentes*] *Trajectio est in Hebræo contextu quam indicat ver. 5. dum reliquæ familiæ filiorū Josephi se adjunxerunt familiæ Gilhadu, ut ei apud Moschen & principes Jisraëlis patrocinarentur.* 4 *Jubilæus*] *quo aliosquin possessiones distractæ & alienatæ ad priores dominos ex lege redeunt, Levit. 25.*

11 *Filiis*] *posteru: nihil enim contra jus & honestatem præcepit Deus, aut Moschi fieri passus est: & hanc vocem latè accipi est notissimum.*

QUIN-

QUINTUS LIB. MOSCHIS, SIVE Deuteronomium.

HOC libro Moſche a brevi commemoratione rerum præteritarum exorſus, populum hortatur ad legis obſequium, quam diligenter repetit & explicat: ab initio undecimi menſis anni quadrageſimi uſq; ad ſeptimum diem menſis duodecimi ejuſdem anni ab exitu ex Aegypto.

CAPUT I.

Breviter repetitis actis a ſtatione in Chorebo uſque Kadeſchum barnehhæ, hiſtoriam de miſſis exploratoribus, & decretum Dei contra infidelas fuſius quam antè Numm. 14. commemoras & exponit Moſche.

1 HAEC ſunt verba quæ locutus eſt Moſche univerſo Iiſraëli cis Jardenem, in deſerto, in campeſtribus, e regione [a] *maris* algoſi, inter [b] Paranem & inter Tophelē & Labanū & Chatzerothas, ac Di-zahabum:

2 [c] In itinere a Chorebo per montem Sehhiris, uſque Kadeſchum barnehhæ, [d] *quod eſt* iter undecim dierum.

3 Fuit autem [e] quadrageſimo anno, [f] undecimo menſe, primo *die* menſis, ut alloqueretur Moſche filios Iiſraëlis ſecundū omnia quæ præceperat ei Jehova *referenda* ad illos.

4 Poſtquam percuſſit Sichonem Regem Emoræorum, qui habitabat Cheſchbone, & Hhogum Regē Baſchanis qui habitabat Hhaſchterothis, *percuſſit* [g] Edrehhi:

5 Cis Jardenem in terra Moabitarum, placuit Moſchi declarare legem iſtam, dicendo:

6 Jehova Deus noſter allocutus erat nos in Chorebo, dicendo, [h] [a] ſatis habitaſtis in monte iſto.

7 Convertite vos, & proficiſcentes ingredimini in montem Emoræorum & in omnia vicina ejus, in campeſtria, in montana, & in humilia loca, & [i] in Auſtralem plagam, & in portus maris: *in* terrā Cenahhanæi & Libanum, uſque ad flumen maximum, flumen Euphratis,

8 Vide, [k] expono vobis terram illam: ingredimini & hæreditariò poſſidete illam terram, quā juramento promiſit Jehova majoribus veſtris Abrahamo, Jitzchako, Jahhakobo dare illis, id eſt, ſemini eorum poſt eos.

9 Et allocutus fueram vos tempore illo, dicendo, non poſſem ſolus ferre [l] onus veſtri.

10 Jehova Deus veſter auxit vos, adeò ut ecce vos hodie ſicut ſtellæ cœli multitudine.

11 Jehova Deus majorum veſtrorum [m] augeat vos ſuprà quàm eſtis millecuplo, & benedicat vobis quemadmodum dixit vobis.

12 Quomodo ferrem ego ſolus, [n] moleſtias a vobis, [o] onera a vobis, & contentiones veſtras?

13 [p] Exhibete homines ſapientes & prudentes & cognitos per tribus veſtras, ut conſtituam illos in primores veſtros.

14 Qui reſpondiſtis mihi, dicentes [q] bonum eſt eam rem de qua dixiſti facere.

15 Accipiens itaque primores tribuum veſtrarum homines ſapientes & cognitos, conſtitui iſtos primores vobis, præfectos millenis, & præfectos centenis, & præfectos quinquagenis, & præfectos denis, & moderatores per tribus veſtras:

16 Et præcepi judicibus veſtris tempore illo, dicendo, ubi audiveritis cauſas inter fratres veſtros, judicate [r] juſtè inter virum & inter fratrem ejus, etiam inter peregrinum ei.

17 Ne [s] ſuſcipite perſonam in ullo judicio, æquè parvum atque magnum auditote, ne metuitote [t] a quoquam, nam judicium ipſum Dei eſt: rem autem quæ difficilis *erit* præ vobis, [u] referte ad me ut audiam eam.

18 Præcepi etiam vobis illo tempore, [x] res illas omnes quas facturi eſtis.

19 Deinde cùm profecti Chorebo obiiſſemus totum illud deſertum magnum & formidabile quod vidiſtis, viâ ad montem Emorçorum, quē admodum præceperat Jehova Deus noſter nobis, & veniſſemus Kadeſchum-barnehhæ uſque:

20 Edixi vobis, veniſtis uſque ad montem Emoræorem quem Jehova Deus noſter dat nobis:

21 Vide, exponit Jehova Deus tuus iſtam terram tibi: aſcendens hæreditariò poſſide, quemadmodum dixit Jehova Deus patrum tuorum tibi, ne timeto, neque conſternator.

22 [y] Accedentes verò ad me vos omnes, dixiſtis, mittamus homines ante nos qui nobis perveſtigēt illam terram: & referant nobis aliquid de via per quam aſcenſuri ſumus, & civitatibus in quas perventuri ſumus.

23 Quæ res cùm bona videretur in oculis meis, accepi e vobis duodecim homines, hominē unum in quamque tribum.

24 Qui convertentes ſe & aſcendentes montē iſtum, venerunt uſque ad vallem [z] Eſcholis: ita exploraverunt illam,

25 Et accipientes in manu ſua de fructu illius terræ [a] deportarunt ad nos: retuleruntque nobis aliquid, dicentes, bona *eſt* illa terra quam Jehova Deus noſter dat nobis.

26 Noluiſtis tamen aſcendere, ſed [b] occaſionem dediſtis mutandi præſtitutum Jehovæ Dei veſtri.

27 Murmuraſtis enim in tentoriis veſtris, dicentes, [c] eò quòd Jehova odio proſequitur nos, eduxit nos e terra Ægypti: ut tradat nos in manum Emoræorum ad perdendum nos.

28 Quò aſcenderemus? fratres noſtri [d] diſſolverunt animum noſtrum dicendo, populus *eſt*

Num. 21.

a Heb. *multū fuit vobū habitare, ut infrà. 2. 3.*

b Heb. *pono coram vobū, ut infrà. 21.*

c Heb. *vos, ut Num. 11. 14.*

d Heb. *ad latus vobū ut vos eſtis ille vicinus.*

e Heb. *moleſtiam veſtrā, onus veſtrum.*

f Heb. *date vobū. Exod. 18.*

g Heb. *bona eſt res quam dixiſti facere.*

h Heb. *juſtitiā.*

i Heb. *agnoſcite facies.*

k Heb. *a facie cujuſquam.*

l Heb. *admovete.*

Num. 10. 11.

m *id eſt, borri.*

n Heb. *fecerūt deſcendere. Num. 14.*

o Heb. *mutare feciſtis os Jehovæ, id eſt, feciſtis ut Deus aliud conſiliū vobis proponeret quam quod habetur ſuprà ver. 8 ſic infrà ver. 43.*

p Heb. *propter odium Jehovæ* quo odit nos: *Eclypſis conjugata ut Gen. 19. 16.*

q Heb. *liquefecerunt cor noſtrum.*

major & excelſior nobis, civitates magnæ & munitæ aſſurgentes in cœlum uſque: quinetiam filios ᵃ Hhanakitarum vidimus illic.

29 Me autem dicente vobis, ne expaveſcite, neque timete ab illis:

30 Jehova Deus veſter qui anteit vos, is pugnaturus eſt pro vobis, ſecundum omnia quæ exercuit erga vos contra Ægyptios ante oculos veſtros,

31 Et quæ vidiſti in deſerto, ᵃ Jehovam Deum tuum portaſſe te quemadmodũ portat quis filium ſuum, in tota via per quam iviſtis donec perveniretis ad locum hunc:

32 Non tamen propter hunc ſermonem, credidiſtis Jehovæ Deo veſtro,

33 Qui anteit vobis in hac via ad explorandum vobis locum pro caſtrorum metatione veſtra, igne noctu, quo monſtret vobis viam per quam ituri eſtis, & nube interdiu.

34 Quamobrem cùm audiſſet Jehova vocem ſermonũ veſtrorũ, effervaveſcens juravit, dicẽdo:

35 *Ne vivam*, ſi quis ex hominibus iſtis, *ſi* generatio prava iſta viſura eſt, terram illam optimam, quam juramento promiſi me daturum patribus veſtris:

36 Præter Calebum filium Jephunnæ, ipſe videbit eam, & ei tradam illam terram quam calcavit ac filiis ejus, eò quòd ᵇ plenè ſecutus eſt Jehovam.

ᵇ Heb. *implevit* ire *poſt Jehovam.* *Num.* 20. 12

37 (ᵃ Etiam contra me irâ percitus eſt Jehova occaſione veſtri, dicendo, neque tu ingredieris illuc)

38 *Et* Jehoſchuhham filium Nunis qui adſtat in conſpectu tuo, ipſe ingredietur illuc: eum confirma, quia ipſe poſſidendam dividet eam Iſraëlitis.

39 Parvuli autem veſtri de quibus dixiſtis, prædæ erunt, & filii veſtri qui non cognoſcunt hodie bonum aut malum, ipſi ingredientur illuc: nam eis tradam eam & ipſi hæreditariò poſſidebunt eam.

40 Vos igitur revertimini, & proficiſcimini in deſertum ipſum, viâ *ad* mare algoſum.

41 Tum reſpondentes dixiſtis ad me, peccavimus Jehovæ, nos aſcendemus & pugnabimus ſecundum omnia quæ præceperat nobis Jehova Deus noſter: & accingentes vos quiſque armis bellicis ſuis, obtuliſtis vos ad aſcendendum montem illum.

42 Quamvis edixiſſet Jehova mihi, dicito eis, ne aſcenditote neque pugnatote, quia non ſum in medio veſtri, ut non afficiamini plaga coram inimicis veſtris.

43 Et edixiſſem vobis, tamen non auſcultaſtis: ſed occaſionem dediſtis mutandi præſtitutum Jehovæ, cùm ᶠ arroganter aſcenderetis ipſum montem.

ᶠ Heb. *arroganter vobis ut aſcenderetis.*

44 Egreſſi enim Emoræi qui inhabitant montem illum, obviam vobis, perſecuti ſunt vos ut facere ſolent ᵇ apes: & contriverunt vos in Sehhire Chormam uſque.

45 Qui licèt reverſi fleveritis coram Jehova, non tamen auſcultavit Jehova voci veſtræ, nec aurem præbuit vobis:

46 ᵃ Quamvis conſediſſetis Kadeſchi dies multos, ut *ſunt* dies quibus conſediſtis ibi.

47 Deinde convertimus nos & profecti ſumus in ipſum deſertum viâ *ad* mare algoſum, quemadmodum edixerat Jehova mihi: & circumlvimus montem Sehhiris ᵃ diebus multis.

ANNOTATIO.

1 Iſta] *quæ hactenus recenſuimus: Epilogus præcedentium, ut indicant locorum nomina, & duorum priorum verſuum cum ver. 3. comparatio.* Deſerto] *Sinai, ubi Choreb erat, Exod. 18. & 19.* Campeſtribus] *Moabitarum, Num. 21. & ſequentibus.* Maris algoſi] *quo redire juſſi ſunt, Num 14. 25. & infrà 40.* Paranem] *de Parane & Chatzrothii. Num. 11. & 12. Tria reliqua loca alibi non commemorantur, quia ſtationem in illis non habuerunt Iſraëlitæ.* 2 In itinere] *hyſteroſin Hhebraicam conſulò ad evidentiam declinavimus.* Quod iter] *tam breve iter propter gravitatem peccati non potuerunt ante triageſimum octavum annum abſolvere, infrà 2. 13.* 3 Quadrageſimo] *ab exitu ex Ægypto.* Undecimo menſe] *paulò ante mortem ſuam: nam eum mortuum eſſe quaſi ſeptimo die menſis duodecimi colligitur ex Deut. 34. & Jehoſchu, 1. & 4.* 4 Edrehhi] *nam illuc duxiſſe exercitum contra Iſraëlitas dicitur Num. 21. 33. & infrà 3. 1.* 6 Satis habitaſtis] *nam fermè annum ibi habitaſſe docet comparatio Exod. 19. 1. cum Num, 10. 11.* 7 In Auſtralem] *hic deſcribit terminos promiſſæ terræ ſuo ordine a Meridie, Occidente, Aquilone, & Oriente.* 18 Res illas] *totam legem ad mores, judiciaq, & ceremonias pertinentẽ.* 22 Accedentes] *hoc cum Num. 13. conjungendum eſt: primùm enim populus hoc a Moſche petiit, ut hîc dicitur: deinde Moſche ad Deum petitionem referente, Deus id ſibi placere per Moſchen declaravit Num. 13. 2.* 28 Hhariakirarum] *vide in Num. 13. 22.* 37 Etiam contra me] *Hanc hiſtoriam inſerit Moſche duabus de cauſis: una, ut oſtendat eos in cauſa fuiſſe cur non tantùm ipſi, ſed etiam Moſche terra excluſus eſt dum ipſorum rebellione fuit perturbatus: altera, ut Jehoſchuhham ab iſta excluſione nominatim exceptum, (prout cum Calebo exceptus fuerat Num. 14. 30.) ſucceſſorem ſibi eâdem operâ nominaret.* 44 Apes] *cum a quo ſunt offenſa, omni ex parte aggredientes.* 46 Quamvis conſediſſetis] *ut ſtentes ſupplicium excluſionũ a terra deprecaremini ſuprà ver. 45.* 47 Diebus multis] *annis triginta octo, ut ſuprà in ver. 2.*

CAPUT II.

Res geſtæ apud Edomæos, Moabitas, & Hhammonitas, bellumq; contra Sichonem exponuntur.

1 TANDEM allocutus eſt me Jehova, dicendo:

2 ᵃ Satis circumiiſtis montem iſtum; convertite vos ᵃ Aquilonem verſus.

ᵃ Heb. *multis fiat vobis circumire, ut ſuprà 1. 6.*

3 ᵃ Item populo præcipe dicendo, vos mox pertranſituri eſtis terminum fratrum veſtrorum filiorum Hheſavi inhabitantium Sehhirem: quanquam metuent a vobis, tamen cavete vobis valde.

4 Ne bellum miſcete ᵃ cum illis, non enim daturus ſum vobis de terra eorum, ᵇ vel veſtigium plantæ pedis: nam hæreditarium dedi Hheſavo montem Sehhiris.

ᵇ Heb. *uſque ad veſtigium.*

5 Cibum comparate ab eis pecuniâ, quem comedatis, & ſimiliter aquam emitote ab eis pecuniâ quam bibatis.

6 Nam

6 Nam Jehova Deus tuus [a] benedixit tibi in omni opere manus tuæ, agnovit iter tuum in deserto maximo isto: jam quadraginta annos Jehova Deus tuus tecum *fuit*, non eguisti *ulla re*.

7 Prætergressi itaque fratres nostros filios Hhesavi inhabitantes Sehhirem a viâ campestrium *quæ sunt* ab Elatha & a Hhetzjone-geberi, convertimus nos ut transiremus via deserti Moabitarum.

8 Tum edixit Jehova mihi, ne hostiliter age cum Moabitis, neq; misceto cum eis bellum: quia non sum daturus tibi de terra ejus hæreditatem, nam filiis Loti dedi Hharem *in* hæreditatem.

[c] *id est, formidabiles.*

9 ([c] Emimi [a] antea inhabitabant eam, populus magnus multusque & excelsus ut Hhanakita:

10 Gigantes reputabantur etiam illi sicut Hhanakite, sed Moabitæ vocabant eos Emimos.

11 Sehhirem inhabitabant quoque Chorzi antea, in quorum hæreditatem filii Hhesavi successerunt cùm perdidissent eos a facie sua, & inhabitant loco eorum: quemadmodum faciunt Jisraëlitæ terræ hæreditatis suæ quam dedit Jehova eis)

12 Nunc surgentes transite vallem Zeredis: quare transivimus vallem Zeredis.

13 Dies autem quibus iter fecimus Kadeschobarnehhæ usque-dum transivimus vallem Zeredis, fuerunt triginta octo annorum: donec consecta esset tota ætas illa, [d] viri illi militares e medio castrorũ, sicut juraverat Jehova de eis.

[d] Heb. *viri belli, id est, apti ad bellũ a nato vigintis annos & deinceps, contra quos exclusionis sententia lata est. Num. 14. 23.*

14 Nam etiam manus Jehovæ erat contra eos ad quassandum eos e medio castrorum, donec conficerentur.

15 Fuit itaque cùm omnes viri illi militares moriendo consecti essent e medio populi,

16 Ut alloqueretur me Jehova dicendo:

17 Tu transiturus es hodie terminum Moabitarum Hharem,

18 Et appropinquaturus e-regione Hhammonitarum: ne hostiliter agito adversus eos, neq; bellum misceto cum eis: quia non sum daturus tibi de terra Hammonitarum hæreditatem, nam filiis Loti dedi eam in hæreditatem.

19 (Terra gigantum reputatur ipsa quoq; Gigantes inhabitabant eam antea, quos Hhammonitæ vocabant [e] Zamzummimos,

[e] *id est, quàm scelerati fuerint Amorræi: habuerãt enim robore & potentia sua.*

20 Populus magnus multusq; & excelsus sicut Hhanakite: sed perdidit eos Jehova a facie istorum, ut succedentes in hæreditatem eorum inhabitarent *isti* loco eorum:

21 Quemadmodum fecit filiis Hhesavi inhabitantibus Sehhirem, a quorum facie perdidit Chorzos, ut succedentes in hæreditatem eorum inhabitarent loco illorum usque in hunc diem:

22 [a] Hhavveos quòq; qui inhabitabant Chatzerima Hhazzam usque, [a] Caphtorzi qui prodierunt e Caphtore perdiderunt, & inhabitant loco illorum)

23 Surgentes proficiscimini & transite flumen Arnonis: vide, trado in manum tuam Sichonem Regem Cheschbonis Emoræum & terram ejus, [f] incipe adire hæreditatem: & misceto cum eo bellum.

[f] Heb. *incipe adi: sic infrà ver. 30.*

24 Die hoc incipiam imponere pavorem tui & timorem tui [g] populis sub universo cælo: qui audierint famam tuam, ii trepidabut & languescent a facie tua.

[g] Heb. *facies populorum.*

25 Itaque misi nuncios e deserto Kedemotharum ad Sichonem Regem Cheschbonis, ad dicendum [a] verbis pacis:

26 Transeam per terram tuam, [h] continenter procedam eâdem viâ, non recedam dextrorsum aut sinistrorsum.

[h] Heb. *eadem via, eadã via.*

27 Sine me comparare cibum pecuniâ ut comedam, & aquam pecuniâ dato mihi ut bibam, (tantùm transibo pedibus meis)

28 [a] Quemadmodum fecerunt mihi filii Hhesavi inhabitantes Sehhirem, aut [a] *saltem* Moabitæ inhabitantes Hharem, usque-dum transeam Jardenem, [a] in eam terram quam Jehova Deus noster dat nobis.

29 Sed noluit Sichon Rex Cheschbonis sinere ut transiremus, [i] per agrum suum: quia obduravit Jehova Deus tuus spiritum ejus, & [k] obfirmavit animum ejus, ut traderet illum in manum tuam, sicut *est* hoc tempore.

[i] Heb. *per se ut Num. 20. 18.*

[k] Heb. *roboravit cor.*

30 (Dixerat enim Jehova ad me, vide, cœpi [l] exponere tibi Sichonem & terram ejus: incipe adire hæreditatem, ut hæreditariò possideas terram ejus.)

[l] Heb. *ponere coram te: sic deinceps.*

31 Quin egressus est Sichon obviam nobis, ipse cum toto populo suo in prælium Jahetzam.

32 Quem exponente Jehova Deo nostro nobis, percussimus eum & filios ejus & totum populum ejus:

33 Et cepimus omnes civitates ejus eo tempore, devovimusque internecioni [m] homines cujusque civitatis, etiam fœminas & parvulos, non reliquum fecimus superstitem:

[m] Heb. *omnẽ civitatem hominum: hypallage, ut infrà 3. 6.*

34 Tantummodò jumenta prædati sumus nobis, & spolia civitatum illarum quas cepimus.

35 A Hharohhere quæ *est* in ripa fluminis Arnonis, & civitate ipsa quæ *est* in flumine usque ad Gilhhadẽ, nulla fuit urbs quæ superior esset nobis: omnia hæc exposuit Jehova Deus noster nobis:

36 Cæterùm ad terram Hhammonitarum non accessisti, totum tractum torrentis Jabboki, & civitates ipsius montis, denique omnia quibus interdixerat Jehova Deus noster.

ANNOTATIO.

2 Aquilonem] *relicto Meridiano tractu respectu Cenahhanææ, secundum Moabitarum agrum iter fecisse.*

3 Item] *ordinem rei gestæ non servat: sed quia de Moabitis & Hammonitis mox locuturus est, quorum regiones erant pertransiunda, mandatum conjungit de non molestandis Edomæis: quorum regionem hîc dicuntur circumvisse, unde jubentur discedere.* 4 Cùm illis] *relictis per quos transiturus esset: nam Hhamalekitas (quamvis Edomæi essent) nominatim ex hac lege excluserat Deus Exo. 17. 14. & infrà 25. 17.* 6 Benedixit] *Confirmatio in futurum ab experientia gratiæ Dei quadraginta annos in horrendo illo itinere ea consulentis.* Agnovit] *curam habuit tui in toto illo itinere.* 22 Hhavveos] *priscos Palestinæ incolas: vide Jehoschuæ 13. 3.* Caphtorzi] *Pelischtæos a Caphtoræis orti, Gen. 10. 14.* 23 Incipe] *vide in Num. 32. 6.* 25 Verbis pacis] *nam pax prius offerenda erat infrà 20. 10. quæ repudiata, non solùm coram Deo sed etiam coram hominibus justè bellum susceptum est.* 28 Quemadmodum] *nam Edomæi*

tranſitum quidem per regionem ſuam Iſraëlitis denegarunt, ut exprimitur Num. 20, 20. terminos verò ſuos attingere eis permiſerant, cibum, & potum pecunia conceſſerant: ut ex hoc loco colligitur. Saltem] *nam a terminis attingendis non repulerunt, ſed cibum & potum recuſarunt, ut docetur infrà 23. 3.* In eam terram] *vide in Exod. 3. 18.* 33 Fœminas] *ut præcipitur infrà 20. 16.*

CAPUT III.

Victoria contra Hhogum, diſtributio acquiſitæ terræ in duas tribus & dimidiatam, inſtitutio Jehoſchuhhæ in ſucceſſorem, deprecatio Moſchi ne priùs moriatur quàm ſit ingreſſus terram, & repulſa quam paſſus eſt a Deo, exponuntur.

1 INDE nos covertentes aſcendebamus viâ ad Baſchanem: cumq; egrederetur Hhog Rex Baſchanis obviam nobis, ipſe cum toto populo ſuo in prælium Edrehhin,
2 Edixit Jehova mihi, ne timeto eum, nam in manum tuam trado eum cum toto populo ejus ac terra ejus: ſed facito eo, quemadmodum feciſti Sichone Rege Emoræorum qui habitabat Cheſchbone.
3 Tradidit itaq; Jehova Deus noſter in manum noſtram Hhogum quoque regem Baſchanis cum toto populo eius, quem percuſſimus adeò ut non fecerimus ei reliquum ſuperſtitem.
4 Et cepimus omnes civitates tempore eodẽ, nulla eſt vrbs quam non ceperimus ab eis, ſexaginta civitates, totum tractum Argobi, regnum Hhogi in Baſchane:
5 Omnes iſtas civitates munitas muro alto, portis, & vectibus, præter civitates paganorum multas admodum.
6 Devovimuſque internecioni eos, quemadmodum feceramus Sichone Rege Cheſchbonis, devovendo internecioni [a] cujuſque civitatis homines, fœminas, & parvulos:
7 Omnia verò jumenta & ſpolia ſingularum civitatum prædati ſumus nobis.
8 Ita cepimus tempore illo terram e manu duorum Regum Emoræorum, quæ *eſt* cis Jardenem a flumine Arnonis uſq; ad montem Chermonis:
9 (Tzidonii Chermonem vocant Schirjonem, Emoræi verò illum vocant Schenirem)
10 Omnes civitates planitiei, totumq; Gilhhadem & totum Baſchanem, Salcam & Edrehhin uſque, civitates regni Hhogi in Baſchane.
11 Nam [b] tantùm Hhog Rex Baſchanis ſe reliquum ſervarat ex reliduo Gigantum, ecce ſponda ejus ſponda ferrea, nonne eſt Rabbathæ Hhammonitarum? novem cubitorum *eſt* longitudo ejus, & quatuor cubitorum latitudo ejus cubito virili.
12 Cùm itaque terram hanc hæreditariò conſecuti eſſemus tempore illo: a Haroohhere quæ *eſt* ad flumen Arnonis & dimidium montis Gilhhadis cum civitatibus ejus, dedi Rëubenitis & Gaditis:
13 Reſiduum autem Gilhhadis cum toto Baſchane, regnum Hhogi dedi dimidiatæ tribui Menaſchis: totus tractus Argobi per totum Baſchanem, is ipſe vocari ſolebat terra Gigantum.
14 Jair filius Menaſchis ceperat totum tractum Argobi uſq; ad terminum Geſchuritarum & Mahhacathitarum: ideò vocavit eas *nempe* Baſchanem de nomine ſuo villas Jairis, uſque in diem hunc.
15 Maciri autem dedi *reliquum* illud Gilhhadis.
16 Sed Rëubinitis & Gaditis dedi a Gilhhade uſque ad fluvium Arnonis, inter amnem *agrum* cum termino, Jabbokum torrentem uſque, qui terminus *eſt* Hammonitarum:
17 Præterea campeſtria hæc & Jardenem cum termino, a Cinnereth uſq; ad mare campeſtriũ mare ſalſum, ſub [c] decurſibus ipſius collis verſus orientem.
18 Quamobrem præcepi vobis tempore illo, dicendo, Jehova Deus veſter dat vobis terram hanc quam hæreditariò poſſideatis: expediti tranſite ante fratres veſtros filios Iſraëlis, [b] viri militares omnes. *Num. 32. 20.* b Heb. *filii roboris.*
19 (Sed fœminæ veſtræ parvuliq; veſtri & pecora veſtra (novi pecora multa eſſe vobis) manebunto in civitatibus veſtris quas dedi vobis)
20 Uſq; dum quietem largiatur Jehova fratribus veſtris ut vobis, & poſſideant hæreditariò ipſi quoque terram illam quam Jehova Deus veſter dat eis trans Jardenem: tunc revertemini quiſq; ad hæreditatem ſuam quam dedi vobis.
21 Jehoſchuhhæ autem præcepi tempore illo, dicendo: oculi tui *ſunt*, qui vident omnia quæ fecit Jehova Deus veſter duobus regibus iſtis, ſic facturus eſt Jehova omnibus regnis quò tu tranſiturus es. *Num. 27.*
22 Ne timete illos: nam Jehova Deus veſter, is eſt qui pugnabit pro vobis.
23 Cumque deprecarer Jehovam tempore illo, dicendo,
24 Domine Jehova, tu cæpiſti oſtendere ſervo tuo magnitudinem tuam & manum tuam robuſtiſſimam, quâ quis *eſt* deus fortis in cœlo aut in terra, qui faciat ſecundum opera tua & ſecundum virtutes tuas?
25 Tranſeam quæſo ut videam terram iſtam optimam, quæ *eſt* trans Jardenem, montem iſtũ optimum, & Labanum:
26 Ut excanduerat Jehova contra me propter vos, ſic non auſcultavit mihi, ſed dixit Jehova mihi, ſatis eſto tibi [c] ne ultrà deinceps alloquitor me de hac re. c Heb. *Ne adde alloqui me deinceps.*
27 Aſcende verticem iſtius collis, & attollens oculos tuos Occidentem, Aquilonem, & Auſtrum, & Orientem verſus proſpice oculis tuis: quia non es tranſiturus Jardenem hunc.
28 Mandatis verò inſtruens Jehoſchuhham confirma eum atque corrobora eum: is enim tranſiturus eſt ante populum hũc, & idem poſſidendam diſtributurus eſt eis terram, quam proſpexeris.
29 Sic conſedimus in hac valle e regione Beth-pehhoris.

a Heb. *omnẽ civitatem hominum, ut ſuprà. 2. 35.*

ANNOTATIO.

11 Tantùm Hhog.] *id eſt, hic ſolus e gigantibus antiquis habitatoribus terræ reliquus erat, & ſe ſuis viribus in poſſeſſione regni continuerat: ſic amplificatur virtus Dei in tradenda ſuis contra eum victoria.*
15 Reliquum] *cujus meminit ſuprà ver. 13.* 17 Cinnereth] *vide Num. 34. 11.* Decurſibus] *ſic vocat*

vocat declivem illius colli partem in quam e diversis locis torrentes decurrunt, & civitatem eodem nomine a situ dictam Jehoshu. 13. 21. 25 Montem istum opt.] *uberrimos colles, quibus monte sa Canahhanæa referta est.*

CAPUT. IIII.

Narrationi præcedenti exhortationem subjicit, ut Deum solum colant, judicia ejus nihil addendo aut detrahendo servent, exempla iræ Dei in transgressores & gratiæ in morigeros recordentur, felicitatem & existimationem suam sciant conjunctam esse Dei obedientia, ideoq; in ea pergant ipsi & filios suos instituant: deinde civitates receptui ei Jardenem designat Mosche.

1 NUNC ergo Jisraël, attende ad statuta judiciaq; illa quæ ego doceo vos facere, ut vivatis & ingressi hæreditariò possideatis terram istam quam Jehova Deus majorum vestrorum dat vobis.

2 Ne addite ad verbum illud quod ego præcipio vobis, neque detrahite de eo, ut servetis præcepta Jehovæ Dei vestri quæ ego præcipio vobis.

Num. 25.

3 Oculi vestri *sunt*, qui viderunt quæ fecit Jehova Bahhal-pehhore: nam omnem virum qui [a] secutus est Bahhal-pehhorem perdidit Jehova Deus tuus e medio tui.

[a] Heb. *ivit post.*

4 Vos autem qui adhæsistis Jehovæ Deo vestro, vivitis omnes hodie.

5 Vide docui vos statuta & judicia, quemadmodum præcepit mihi Jehova Deus meus, ut sic faciatis in medio illius terræ quo mox ingressuri estis ad hæreditariò possidendum eam.

6 Observate ergo & facite, nam hæc *est* sapientia vestra & prudentia vestra ante oculos populorum: qui audientes omnia statuta ista dicent, tantùm gens ista maxima populus sapiens est & prudens.

7 Nam quæ *est* gens maxima? cui *est* Deus propinquus ei, sicut Jehova Deus noster *est* [b] quotiescunque invocamus eum.

[b] Heb. *in omni invocare nos eum.*

8 Rursus quæ *est* genus maxima? cui *sunt* statuta & judicia justa, sicut *est* tota hæc lex quam ego propono vobis hodie.

[c] Heb. *animam tuam, sic deinceps.*
[d] Heb. *corde.*
[e] Heb. *filiis filiorũ tuorũ, sic ver. 25.*

9 Sed cave tibi, & serva [c] teipsum valde, ne obliviscaris rerum illarum quas viderunt oculi tui, neque recedant ab [d] animo tuo ullo dierum vitæ tuę, ut notas eas facias filiis tuis & [e] nepotibus tuis:

10 Die *nimirum* quo stetisti coram Jehova Deo tuo in Chorebo, cum edixisset Jehova mihi, congrega mihi istum populum, ut audienda proponam eis verba mea, quibus discant timere me quibuscunque diebus victuri sunt super terram, & filios suos doceant:

[f] Heb. *cor cœli.*

11 Quò accedentes stabatis sub illo monte, cùm mons ille arderet igne usque ad [f] summum cœlum, cum tenebris nube & caligine:

12 Tunc allocutum esse vos Jehovam e medio illius ignis: vocem verborum vos audivisse, at similitudinem nullam vos animadvertisse, præter vocem:

[g] Heb. *facere.*

13 Et ipsum indicasse vobis fœdus suum, quo præcipiebat vos [g] observare decem illa verba, & inscripsisse ea duabus tabulis lapideis.

14 Me autem præcepit Jehova tempore illo docere vos statuta & judicia, ut exerceatis ea in ista terra, quo mox transituri estis ad hæreditariò possidendum eam.

15 Quamobrem cavetote vobis ipsis valde (nam non animadvertistis ullam similitudinem quo die allocutus est Jehova vos in Chorebo e medio illius ignis)

16 Ut non corrumpatis [a] *quicquam*, & faciatis vobis sculptile similitudinem ullius simulachri, formam maris aut fœminæ,

17 Formam ullius animalis quod *sit* in terra, formã ullius avis alatæ quæ volat versus cœlũ,

18 Formam ullius repentis in terra, formam ullius piscis qui *sit* in aqua sub terra:

19 Etiam ut non sublatis oculis tuis versus cœlum, cùm aspexeris Solem aut Lunam aut stellas, ullam rem exercitus cœlestis, tum impellaris & incurvans te eis colas ea, quæ [a] impertitus est Jehova Deus tuus reliquis omnibus populis sub universo cœlo.

20 Vos enim assumpsit Jehova, & eduxit vos e catino [a] ferri ex Ægypto, ut essetis ei in populum hæreditarium, sicut *estis* hodierno die.

21 Quamvis Jehova percitus sit ira contra me propter verba vestra, & juraverit me nõ transiturum Jardenem, nec ingressurum terram illam optimam quam Jehova Deus tuus dat tibi *in* possessionem:

22 (Nam moriturus sum in hac terra, non sum transiturus Jardenem) vos tamen estis transituri, & hæreditariò possessuri terram illam optimam.

23 Cavete vobis ne obliviscamini fœderis Jehovæ Dei vestri, quòd pepigit vobiscum, aut faciatis vobis sculptile, similitudinem ullius rei, quo interdixit tibi Jehova Deus tuus:

24 Nam Jehova Deus tuus ignis consumens est, *Deus* fortis zelotis.

[h] Heb. *inveterati fueritis.*

25 Cùm genueris filios & nepotes, & [b] habitatores veteres facti fueritis in ea terra, si corrumpetis *quicquam*, & facietis sculptile similitudinem ullius rei, vel feceris aliquod malum in oculis Jehovæ Dei tui provocando eum:

[i] Heb. *quòd pereundo pereatis.*
[k] Heb. *perdendo perdemini.*
[l] Heb. *numeratis est, sicut numerati, ut Gen. 34.* 30.

26 Contestor contra vos hodie cœlum & terram, [i] fore ut omnino pereatis quam celerrimè e terra illa quò transituri estis Jardenem ad possidendum eam: non prolongabitis dies in ea, sed [k] omnino perdemini:

27 Aut dispergetJehova vos in alios populos, & reliqui fietis homines [l] pauci in gentibus, quo Jehova vos abduxerit:

28 Et servietis illic Deis, operi manuum hominis, ligno aut lapidi, qui non vident, neq; audiunt, neque comedunt, neque odorantur.

29 Quòd si requiretis inde *quisquis* Jehovam Deum tuum, invenies, cùm quæsiveris eum ex toto corde tuo & ex toto animo tuo.

30 Cùm angustia fuerit tibi, & obvenerint tibi omnes res istæ in extremitate dierum, si cõversus usque ad Jehovam Deum tuum auscultaveris voci ejus:

31 Quandoquidem Jehova Deus tuus *est Deus* fortis, misericors, non deseret te, neque perdet te: nam non obliviscetur fœderis majorum tuorum, quod juramento sancivit illis.

32 Nam interroga nunc, a temporibus priscis quæ *fuerunt* ante te, inde ab eo die quo creavit Deus hominem super terram, ab una extremi-

tate cœli uſque ad alteram extremitatem cœli: num facta fuerit [m] res cujuſmodi hæc maxima, aut num audita fuerit ſimilis ei:

33 Num audierit *ullus* populus vocem Dei loquentis e medio ignis ut tu audiſti & vixerit:

34 Aut num tentaverit *ullus* Deus veniens aſſumere ſibi gentem aliquam e medio alterius gentis, [n] probationib', ſignis ac prodigiis, 'belloq; & manu forti & brachio extento, deniq; 'terroribus maximis: qualia *ſunt* omnia quæ fecit pro vobis Jehova Deus veſter in Ægypto ante oculos tuos.

35 [o] Tibi exhibita ſunt videnda, ut cognoſcas Jehovam eſſe Deum ipſum, nullum amplius *eſſe* præter eum.

36 E cœlis audiendam propoſuit tibi vocem ſuam ut erudiret te: & in terra exhibuit tibi videndum ignem ſuum maximum, nam verba ejus audiſti e medio ignis.

37 Et propterea quòd dilexit majores tuos ita ut elegerit ſemen *cujuſq;* eorum poſt eum, ideò eduxit te preſentiâ ſua virtute ſua maxima ex Ægypto:

38 Ut expellat gentes majores & robuſtiores te a conſpectu tuo, ut det tibi terram eorum in poſſeſſionem, ſicut *eſt* hodie.

39 Scito ergo hodie & revocato in [p] animum tuum, Jehovam Deum ipſum eſſe in cœlis ſuperne, & in terra infernè, nullum amplius *eſſe*:

40 Et obſervato [q] cunctis diebus ſtatuta ejus & præcepta ejus quæ ego præcipio tibi hodie, quibus bene ſit tibi & filiis tuis poſt te: ut prolonges dies ſuper terram illam quam Jehova Deus tuus dat tibi.

41 'TUNC ſ elegit Moſche tres civitates cis Jardenem, ad ortum Solis:

42 Ut confugerit illuc occiſor qui occidiſſet proximum ſuum per imprudentiam, cùm ipſe non odiſſet eum [r] antea, & fugiens in unam ex illis civitatibus viveret:

43 Betzerem in ipſo deſerto in terra [t] plana Reubenitarum, & Ramothas in Gilhhade Gaditarum, atque Golanem in Baſchane Menaſchitarum.

[m] Heb. *ſecundum rem hãc maximam.*

[n] Heb. *tentationibus.*

[o] Heb. *tu fuiſti es videre, ut Exo. 25. 40.*

[p] Heb. *cor.*

[q] *Hyperbaton in Hebræo contextu adeò lentiam reſtituimus: ſimile eſt Gen. 10. 12. & infrà 5. 10. & 12.*

[r] Heb. *ab heri & nudiustertio: vide in Gen. 31. 2.*

[t] Heb. *planitiei.*

ANNOTATIO.

16 Quicquam] *aut majeſtatem Dei, effingendo eam ſimilitudine cùm nullam habeat, aut factus & legem ejus, adjendo vel detrahendo de ea, aut deniq; vos ipſos, aliter vivendo quàm ex præſcripto ejus.* 19 Impertitus eſt] *duobus argumentis a cultu cæleſtium corporum dehortatur: uno, quod non homines illa, ſed illa hominibus data ſunt ut eis miniſtrent: altero, quòd non uni alicui populo, ſed omnibus ſub univerſo cælo data ſunt utenda: facit enim Deus ut Sol ſuus oriatur ſuper bonos & malos.* 20 Ferri] *labro ſive vaſe in quo liquatur ferrum, ut 1. Reg. 8. 51.* 34 Probationibus] *ſignis quæ legationem Moſchu divinam eſſe confirmarunt Exod. 4.* Belloq;] *conflictu Dei contra Ægyptios in mari algoſo, cujus ratione Moſches Deũ virũ belli vocat Exo. 15. 3.* Terroribus] *tam Ægyptiorum quàm reliquorum populorum, qui ad famam ullius terruti nihil contra eos moliri auſi ſunt, ut promiſerat Deus Exod. 23. 27.* 41 Tunc ſelegit] *prout præceperat Deus. Num. 35. 14.*

CAPUT V.

Moſche repetitum populo & explicatum Decalogum docet patribus quidem datum, ſed ad filios propriè pertinere: ſe a Deo ipſis petentibus doctorem conſtitutum eſſe, ipſos verò obedientiam promiſiſſe: ideóq; hortatur ut promiſſum ſervent.

1 'HÆC autem illa *eſt* lex, quam propoſuit Moſche filiis Jiſraëlis:

2 Hæ teſtificationes illæ, ſtatutaque, & judicia, quæ elocutus eſt Moſche apud filios Jiſraëlis, cum exiviſcent ex Ægypto:

3 Cis Jardenem in ipſa valle e regione Bethpehhoris, in terra Sichonis Regis Emoræorum habitantis Cheſchbone, quem percuſſerat Moſche & filii Jiſraëlis cùm exiviſſent ex Ægypto:

4 Cùm jam hæreditariò poſſiderent terrã ejus & terrã Hhogi Regis Baſchanis amborum Regũ Emoræorũ, quæ *eſt* cis Jardenem, ab ortu Solis,

5 A Hharohhere quæ *eſt* ad ripam fluminis Arnonis, uſq; ad montẽ Sionis qui *eſt* Chermõ:

6 Et omnia ipſa campeſtria cis Jardenẽ orientem verſus uſq; ad 'mare campeſtrium, ſub ipſis decurſibus collis.

7 Nam Moſche advocatis omnibus Jiſraëlitis, edixit ejs, audi Jiſraël ſtatuta & judicia illa quæ ego loquturus ſum hodie [a] vobis audientibus: ut diſcatis illa & [b] obſervanter faciatis illa.

8 Jehova Deus noſter pepigit nobiſcum fœdus in Chorebo.

9 'Non cum patribus noſtris pepigit Jehova fœdus iſtud, ſed nobiſcum, nos ii *ſumus* qui hic *ſumus* hodie, nos omnes qui vivimus.

10 'Faciead faciem locutus eſt Jehova vobiſcum in monte illo e medio ignis,

11 (Ego ſtabam inter Jehovam & inter vos tempore illo, ad referendũ vobis ſermonem Jehovæ: timebatis enim propter ignem illum, neque aſcendiſtis illum montem) [c] dicendo:

12 EGO *ſum* Jehova Deus tuus, qui eduxi te e terra Ægypti e domo ſervorum.

13 ne ſit tibi ullus Deorum alienorum ante faciem meam.

14 Ne facies tibi ſculptile, ullam imaginem *eorum* quæ *ſunt* in cœlis ſuprà, aut quę *ſunt* in terra infrà, aut quę *ſunt* in aquis infrà terram:

15 Ne incurves te illis, neque colas ea: nam ego Jehova Deus tuus ſum *Deus* fortis zelotes, viſitans iniquitatẽ patrũ in filios in nepotes & in abnepotes, in eos qui odio proſequuntur me:

16 Exercens verò benignitatẽ in melleſimos *a patribus* qui diligunt me, 'id eſt, quì obſervant mandata ejus.

17 Ne aſſumas nomen Jehovę Dei tui in vanum: nam nõ relinquet impunem Jehova eum, qui aſſumpſerit nomen ejus in vanum.

18 Obſerva diem ſabbathi ut ſanctifices illũ, quemadmodũ præcepit tibi Jehova Deus tuus,

19 Sex dieb' operaberis, & facies omn' op' tuũ:

20 Dies verò ſeptimus ſabbathum *eſt* Jehovæ Deo tuo: ne facias ullum opus, tu, ut filius tuus, aut filia tua, aut ſervus tuus, aut ancilla tua, aut bos tuus, aut aſinus tuus, aut ullum jumentum tuũ, aut peregrinus tuus qui *eſt* intra portas tuas, ut quieſcat ſervus tu' & ancilla tua ſicut tu:

21 Et memineris te ſervum fuiſſe in terra Ægypti, Jehovã verò Deũ tuũ eduxiſſe te inde manu forti & brachio extento: idcircò præcipit tibi Jehova Deus tu' dut obſerves diẽ ipſũ ſabbathi.

22 Honora patrem tuũ & matrem tuam, quẽadmodum præcepit tibi Jehova Deus tuus, ut

[a] Heb. *in auribus veſtris.*

[b] Heb. *obſervetis faciendo. & ſic dein: cipit. Exod. 19.*

[c] *Hyperbaton ut ſuprà 4. 40. Exod. 20.*

[d] Heb. *ſicut id eſt, celebra-re.*

ut prolongent dies tuos, & bene sit tibi super illam terram quam Jehova Deus tuus dat tibi.

23 Ne occidas.

24 Neque scorteris.

25 Neque furaris.

26 Neque proferas contra proximum tuum testimonium falsum.

27 Neque concupiscas uxorem proximi tui, neque expetas domum proximi tui, agrum ejus, aut servum ejus, aut ancillam ejus, bovem ejus, aut asinum ejus, denique quicquid *est* proximi tui.

28 Hæc verba edixit Jehova toti congregationi vestræ in ipso monte, e medio ignis nubis & caliginis, voce magna, neque [e] ulteriùs perrexit: sed inscripsit illa duabus tabulis lapideis quas dedit mihi.

[e] Heb. *addidit, sub-alloqui totam cõgregationem.*

29 Fuit enim cùm audissetis vocem illam e medio tenebrarum illarum & montis ardentis igne, ut accederetibus ad me omnibus primoribus tribuum vestrarum & senioribus vestris,

30 Diceretis, en, ostendit nobis Jehova Deus noster gloriam suam & magnitudinem suam, & vocem ejus audivimus e medio ignis: hodierno die vidimus *ista*: si pergeret Deus loqui cũ homine, an viveret?

31 Nunc itaque quare moreremur? nam absumeret nos ignis ille maximus: si pergeremus denique audire vocẽ Dei nostri, utiq; moreremur

32 [f] Nam quæ *est* ulla caro, quæ auditâ voce Dei viventis loquentis e medio ignis sicut nos, possit deinde vivere?

33 Accede tu & audi quæcunque dicturus est Jehova Deus noster: deinde tu eloquitor nobis quæcunque edixerit Jehova Deus noster tibi, ut postquàm audiverimus faciamus.

34 Itaque audiens Jehova vocem verborum vestrorum cùm alloqueremini me, dixit Jehova mihi, audivi vocem verborum populi hujus quibus allocuti sunt te, [f] quæcunq; locuti sunt, bene sunt locuti.

[f] Heb. *bene fecerunt quæcunq; locuti sunt.*

35 ¶ O si esset hic eorum animus illis ad timendum me & observandum omnia præcepta mea omnibus diebus, ut bene esset eis & filiis eorum in seculum.

[g] Heb. *quis des ut sit cor eorum.*

36 I, edicito illis, [h] revertimini ad tentoria vestra.

[h] Heb. *revertimini vobis.* Exod. 20. 19.

37 Tu autem hic consiste apud me, & edicam tibi omnia præcepta statutaque & judicia illa quæ docebis eos, ut exerceant *illa* in ea terra quam ego do eis possidendam hæreditariò.

38 Observanter igitur facitote quemadmodum præcepit Jehova Deus vester vobis: ne recedite dextrorsum aut sinistrorsum.

39 Totâ illâ viâ quam præcepit Jehova Deus vester vobis itote, ut vivatis, & bene sit vobis, & prolongetis dies in eâ terrâ quam hæreditariò possessuri estis.

ANNOTATIO.

1 Hæc autem] *Exordium sive propositio sequentium: quamobrem nos sex istos versus ad principium capitis 5. retulimus.* 6 Mare campestrium] *mortuum, sive salsum, id est, Asphaltiten lacum: vide supra* 3. 17. 9 Non cum patribus] *sic qui ante fœdus in Chorebo pactum mortui sunt: nam Legis pactum tum primùm cœpit, cùm in Chorebo Lex promulgata est. Fuit quidem fœdus substantiâ idem unitum cum Abrahamo, renovatum in deserto, & planè in Christo exhibitum: sed formâ pro temporum personarumq; ratione diversum dicitur. vide ad Hebræos. 8.* 10 Facie ad faciem] *id est, admodum familiariter.* 16 Id est] *hæc veluti Moschi verba exegetice posita sunt: ut etiam adduntur quædam supra ea quæ in Exodo dicitur pronunciasse Deus, infrà ver. 18. 20. 21. 22.* 32 Nam quæ est] *q. d. miraculum est quòd jam vivimus: sed idem periculum subire metuimus.*

CAPUT. VI.

Mosche doctoris officium præstans Decalogum antè propositum hìc incipit explicare: duo priora ejus præcepta exponit, & bonum ex eorum observatione eventurum monstrat.

1 HOc autem *est* præceptum, statuta, judicia q; illa, quæ præcepit Jehova Deus vester ut doceam vos, ut exerceatis ea in terra, quò mox transituri estis ad hæreditariò possidendum eam:

2 Ut timeas Jehovam Deum tuum observando omnia statuta ejus & præcepta ejus quæ ego præcipio tibi, tu & filius tuus & nepos tuus omnibus diebus vitæ tuæ, & ut prolongent dies tuos.

[a] Heb. *Toto valde tuo.*

3 Audi igitur Jisraël, & observanter facito, quo bene erit tibi, & quo augescetis valde (quemadmodum dixit Jehova Deus patrum tuorum tibi) *in* terra affluente lacte & melle.

4 Audi Jisraël: Jehova Deus noster, Jehova unus *est*.

5 Itaque diligito Jehovam Deum tuum ex toto corde tuo, & ex toto animo tuo, & ex [a] totis viribus tuis.

[b] Heb. *exacuito filiu: metaphora a bellatoribus, qui arma acuunt ut facilius in hostes penetrent: fa jubet proponere parentes liberis suis doctrinã Dei quàm accuratissimè.*

6 Et sunto verba ista quæ ego præcipio tibi hodie in corde tuo:

7 Eaq; [b] acutè ingerito filiis tuis: ac loquitor de eis cùm sedes domi tuæ, & cùm ambulas per viam aliquam, cùm cubas & cùm surgis:

8 Etiam' alligato ea in signum manui tuæ, & sunto pro frontalibus inter oculos tuos:

9 Deniq; inscribito ea postibus domus tuæ, & portis tuis.

10 Et esto, cùm introduxerit te Jehova Deus tuus in terram quam juramento promisit majoribus tuis Abrahamo Jitzchako Jahhakobo se daturum tibi, *in* civitates maximas & optimas quas non ædificasti,

11 Et *in* domos plenas omni bono quas non implevisti, & *ad* cisternas effossas quas non effodisti, *ad* vineas & oleveta quæ non plantasti, & comedens saturatus fueris:

12 Ut caveas tibi ne obliviscaris Jehovæ, qui eduxit te e terra Ægypti e domo servorum.

13 Jehovam Deum tuum timeto, & ipsum colito, ac per nomen ejus jurato.

14 [c] Ne sequimini Deos alienos, e diis populorum qui circumstant vos:

[c] Heb. *ne ambulate post.*

15 (Nam *Deus* fortis zelotes Jehova Deus tuus *est* in medio tui) ne accensus irâ Jehova Deus tuus in te perdat te e superficie terræ.

16 Ne tentatote Jehovam Deum vestrum, quemadmodum tentastis Massæ.

Exod. 17. 7.

17 [d] Diligenter observatote præcepta Jehovæ Dei vestri, & testimonia ejus statuta q; ejus quæ præ-

[d] Heb. *observando observate.*

præcepit tibi.
18 Et facito quod rectum & quod bonum videtur in oculis Jehovæ (ut bene sit tibi,& ingressus hæreditariò possideas illam terram quã juramento promisit Jehova majoribus tuis)
Num.33.52 19 Expellendo omnes inimicos tuos a facie tua: quemadmodum locutus est Jehova.
[c] Hebraeus: ſynecdoche. 20 Cumq; interrogaverit te filius tuus [c] posthac,dicendo, quid *sibi volunt* testimonia statutaq; & judicia illa quæ præcepit Jehova Deus noſter vobis?
21 Dicito filio tuo,servi eramus Parhhoni in Ægypto : sed eduxit nos Jehova ex Ægypto manu forti,
22 Cùm edidiſſet Jehova ſigna prodigiaque maxima & peſſima contra Ægyptios, contra Parhhonem & contra totam familiam ejus ante oculos noſtros.
23 Eduxit autem nos inde,ut introduceret nos ad dandum nobis terram hanc,quam juramento promiſerat majoribus noſtris:
24 Et præcepit nos Jehova exercere omnia ſtatuta iſta, timendo Jehovam Deum noſtrum, [f] ut bene ſit nobis omnibus diebus,ut nos conſervet in vita ſicut hodie.
[f] Heb. *in bonum nobis.*
25 Et[g] juſtitia erit nobis, ſi obſervanter fecerimus cuncta hæc præcepta coram Jehova Deo noſtro,quemadmodum præcepit nobis.

ANNOTATIO.

2 Prolongent]*timor Dei & mandatorum obſervatio ſint tibi cauſa diuturnæ vitæ.* 7 Cùm ſedes &c.]*id eſt, nunquam intermittas inculcare ea: periphraſis a ſitu hominu.* 8 Alligato]*vide Exodi.*13. 9. 25 Juſtitia] *conditionaliu,ſi obſervanter fecerimus,&c.vide Rom.*10.5.

CAPUT VII.

Dehortatur ab idololatria & a perſonis & rebus in eam inducentibus: proponit ampla præmia acquieſcentibus exhortationi ſuæ,& graves pœnas renitentibus.

1 CÙM introduxerit te Jehova Deus tuus in eam terram,quò tu mox ingreſſurus es ad poſſidendum eam,& dejecerit gentes magnas a facie tua, Chittæam & Girgaſchæam & Emoræam & Cenahhanæam & Perizzæam & Chivvæam & Jebuſeam, ſeptem gentes majores & robuſtiores te.
[a] Heb. *dederit eas ante faciem tuam: ſic ver.*23.
2 [a] Expoſueritq; eas Jehova Deus tuus tibi ut percutias eas:[b] omnino internecioni [a] devoveto eas, ne pangito cum eis fœdus,neque gratiam facito eis,
[b] Heb. *devovendo devoveto.*
3 Neque conjungito te affinitate cum eis,filiam tuam ne dato filio ullius *earum*, & filiam ullius ne accipito pro filio tuo:
[c] Heb. *a poſt eo.*
4 (Abduceret enim filium tuum [c] a ſequendo me, & colerent Deos alienos, quamobrem accenſus irâ Jehova in vos perderet vos celeriter)
5 Quin potius ſic facitote eis,altaria earum diruitote,& ſtatuas earum frangitote,etiam lucos earum ſuccidite, & ſculptilia earum comburite igne.
6 Nam populus ſanctus es Jehovæ Deo tuo: te ſelegit Jehova Deus tuus, ut ſis ei in populũ peculiarem præ omnibus populis qui *ſunt* ſub univerſo cœlo.
[d] Heb. *propter multitudinem veſtram præ omnibus populis.*
7 Non[d] eò quòd plures eſſetis omnibus reliquis populis, amore propendit Jehova in vos ac ſelegit vos : vos enim eratis pauciſſimus omnium reliquorum populorum:
[e] Heb. *propter dilectionem Jehovæ* qua dilexit *vos*: *Eclypſis conjugati.*
8 Sed [e] eò quòd diligit Jehova vos, & eò quòd ſervat juramentum illud quod juraverat majoribus veſtris,eduxit vos Jehova manu forti: ac redemit te e domo ſervorum,e manu Parhhonis Regis Ægypti.
9 Agnoſcito igitur Jehovam Deum tuum eſſe Deum ipſum, *Deum* fortiſſimum, fideliſſimum, obſervantem fœderis ſui & benignitatis ſuæ erga diligentes ſe & obſervantes mandata ſua in mille ætates,
10 Et rependentem odio habentibus ſe cuiq; in faciem ejus perdendo eum:non dilaturus eſt odio habenti ſe,in faciem ejus rependet ei.
11 Obſervato igitur mandatum ſtatutaque & judicia illa,quę ego præcipio tibi hodie ut facias ea.
12 Eritq; propterea quòd audietes judicia iſta obſervaveritis ac feceritis ea,ut obſervet Jehova Deus tuus tibi fœdus illud & benignitatem , quam juramento promiſerat majoribus tuis.
13 Diliget enim te & benedicet tibi atque augebit te,benedicet inquã fructui ventris tui & fructui terræ tuæ,frumento tuo muſtoq; tuo & oleo tuo,fœtui boum tuarum & gregibus pecudum tuarum in ea terra quam juramento promiſerat majoribus tuis ſe daturum tibi.
14 Benedictus eris præ omnibus populis:non erit in te [f] ullus ullave ſterilis,etiam in jumentis tuis.
[f] Heb. *infacundus aut, infœcunda.*
15 Et amovebit a te Jehova omnem morbum: & nullos languores Ægyptiorũ peſſimos quos noſti,imponet tibi, ſed indet eos omnibus odio habentibus te.
16 [g] Abſumito, inquam, omnes illos populos quos Jehova Deus tuus dat tibi , ne parcito oculus tuus illis: neque colito Deos eorum,quia tendicula id eſſet tibi.
[g] Heb. *cave.*
17 Si dicas in [h] animo tuo , majores *ſunt* iſtæ gentes me,quomodo poſſem expellere eas?
[h] Heb. *recordando recordare.*
18 Ne timeto ab eis: [h] fideliter recordare eorum quę fecit Jehova Deus tuus contra Parhhonem & totam Ægyptum,
19 [i] Probationum illarum maximarum quas viderunt oculi tui ,& ſignorum prodigiorumq; manusq; illius fortis & brachii extenti, quibus eduxit te Jehova Deus tuus : ſic facturus eſt Jehova Deus tuus omnibus illis populis a quorũ facie times.
[i] Heb. *tentationũ: vide ſupra in* 4. 34.
20 Sed etiam [i] *tanquam* crabronem immittet Jehova Deus tuus in eos,donec pereant qui reliqui fuerint,quiq; abſconderint ſe a facie tua.
21 Ne conſternator metu illorum: nam Jehova Deus tuus in medio tui *eſt, Deus* fortis magnus & formidabilis.
22 Et quanquam dejiciet Jehova Deus tuus gentes illas a facie tua [k] paulatim , non poteris conſumere eas celeriter,ne[l] numero ſuperent te beſtiæ agri:
[k] Heb. *paulũ per paululũ.*
[l] Heb. *multiplicentur ſuprà te.*
23 Exponet tamen eas Jehova Deus tuus tibi, & divexabit eas vexatione maxima donec perdantur,

24 Et tradet reges eorum in manum tuam, ut perdas nomen eorum sub cœlis: non consistet quisquam coram te donec perdideris eos.

[m] Heb. *sculptilia deorum.*

25 [m] Sculptiles deos eorum comburite igne: ne concupiscas argentum vel aurum *quod sit* in eis, ut accipias tibi, ne illaqueeris eo, nam abominationi est Jehovæ Deo tuo:

26 Ut ne inferens rem abominabilem domũ tuam sis anathema, sicut ea *est*: [n] omnino detestare eam, & prorsus abominare eam, quia anathema est.

[n] Heb. *detestando detestare, & abominando abominare.*

ANNOTATIO.

2 Devoveto eas] *sub perstantes in idololatria, ut ostendit ver. 4. sic in conservatione Rachabæ atque connubio & aliis quoque exemplu contra hoc mandatum Israëlitæ non venerunt.* 16 Absumito] *Regressio ad mandatum quod intermissum fuerat inde a ver. 6.* 20 Tanquam crabronem] *vide in Exod. 23. 28.*

CAPUT. VIII.

Omnium mandatorum Dei observationem inculcat, inde pendere vitam & felicitatem docens: quam hortationem confirmat duobus argumentis, ab admirabili Dei ductu per annos quadraginta, & a maxima loci promissi commoditate.

1 UNUMQUODQUE præceptum quod ego præcipio tibi hodie [a] observanter facitote, ut vivatis & augeamini, ac ingressi possideatis hæreditariò terram illam quã juramento promisit Jehova majoribus vestris.

[a] Heb. *observatote faciendo.*

2 Et recordare totius istius viæ, qua deduxit te Jehova Deus tuus jam quadraginta annos per ipsum desertum, vt affligeret te tentando te [b] ad cognoscendum id quod *erat* in [b] animo tuo, utrum observares præcepta ejus nẽne.

[b] Heb. *corde: sic deinceps.*

3 Afflixit enim te & fecit ut esurires, sed cibavit te man, quod non cognoveras neq; cognoverant majores tui: ut notum faceret tibi non solo [c] pane vivere hominem, sed omni [d] eo quod prodit ex ore Jehovæ vivere hominem.

[c] *vel cibo: sic nedoche.*

[d] Heb. *ne sit super te: q.d. divinitus factum est ut tandiu vestimentu tuu commodè uteretis.*

4 Vestimentum tuum non veteravit [e] quin tegumento sit tibi, & pes tuus non [e] intumuit, jam quadraginta annos.

[e] Heb. *firmẽtatus est, id est, intumuit, ut massa fermẽtata solet: vel non pinsit. id est, prossit terram nudus, ut solet pes pistoris massam subigere.*

5 Agnosce ergo cum animo tuo, ut erudit quis filiũ suum, Jehovam Deum tuũ erudire te.

6 Et observa præcepta Jehovæ Dei tui, ambulando per vias ejus & timendo eum.

7 QUANDOQUIDEM Jehova Deus tuus mox introducturus est te in terram optimam, terram irriguam fluminibus aquarum, fontibus & voraginibus prodeuntibus in convalle & in monte quoque,

[f] Heb. *olei.*

8 Terram *feracem* tritici & hordei & vitis & ficus & malogranati, terram *feracem* oleæ [f] oleosæ & mellis,

9 Terram in qua non comedes cum penuria panem, neque egebis quoquam in ea, terrã ejus lapidibus ferrum, & e cujus montibus excides æs:

10 Cùm comederis & saturatus fueris, benedicito quoq; Jehovæ Deo tuo in illa terra optima quam dederit tibi.

11 Caveto tibi ne obliviscaris Jehovæ Dei tui, non observando præcepta ejus judiciaque ejus & statuta ejus quæ ego præcipio tibi hodie:

12 Ne, cùm comedens saturatus fueris, & domos bonas extruxeris ac inhabitaveris,

13 Armentaq; tua & greges tui aucti fuerint, ac argentum & aurum auctũ fuerit tibi, deniq; quicquid *est* tibi auctum fuerit,

14 Efferat se animus tuus, & obliviscaris Jehovę Dei tui, qui eduxit te e terra Ægyti e domo servorum:

15 Qui duxit te per desertum illud maximum & formidabile, *abundans* anguibus presteribus & scorpionibus, ac siticulosum ubi non *sunt* aquæ, qui produxit tibi aquã e rupe, *ex* ipso saxo:

16 Qui in eo deserto cibavit te Man, quod non noverant majores tui, ut affligeret te, & ut tentaret te ad benefaciendum tibi [g] ad extremum:

[g] Heb. *in extremitate tua, id est tandem.*

17 Neque dicas cum animo tuo, virtus mea & robur manus meæ paravit mihi opulentiam hanc.

18 Sed recordare Jehovæ Dei tui, quia ipse *est* qui dat tibi virtutem ad comparandum opulentiam, ut præstet fœdus suum quod juramento sanciverat majoribus tuis, sicut *est* hodie.

19 Erit enim si [h] omnino oblitus Jehovæ Dei tui [i] secutus fueris deos alienos, & colens eos incurvaveris te eis (contestor contra vos diem hunc *istud fore*) ut [k] omnino pereatis:

[h] Heb. *oblivisscendo oblitus.*

[i] Heb. *sveris post.*

[k] Heb. *perendo pereatis.*

20 Sicut hæ gentes quas Jehova perdiderit a facie vestra, ita pereatis, propterea quòd non auscultaveritis voci Jehovæ Dei vestri.

ANNOTATIO.

2 Ad cognoscendum] *id est, ut tu cognoscas: nam Moscbe hic verum legis usum explicat de quo Apostolus Galat. 3.* 3 Eo quod prodit] *id est, omni re cui Deus verbo suo alendi nos facultatem indit, quasi imperans ei ut hoc faciat & verbo suo præstans.* 15 Erupe, ex] *ingeminatione nominis alludere videtur ad duo ejus generis beneficia in deserto præstita, Exod. 17. & Num. 20.*

CAPUT. IX.

Moscbe Israëlitas propria justitiæ opinione omnino spolians, omnia beneficia gratuitæ Dei bonitati accepta ferenda docet: quod confirmas rebellionum superiorum commemoratione.

1 AUDI Israël, tu transiturus es die hac Jardenem, ut ingressus hæreditariò possideas [a] gentes majores & robustiores te, civitates magnas & munitas *usque* in cœlum usque.

[a] *Num. 13. 22. & 33.*

2 Populum magnum & excelsum, filios Hhanakitarum, quos tu novisti, & *de quibus* tu audivisti, quis consisteret coram filiis Hhanaki?

3 Scito ergo hodie Jehovam Deum tuum ipsum qui transit ante te ignem *esse* consumentem, ipsum perditurũ eos, & ipsum prostraturũ eos ante te, ut expellas eos & perdas eos celeriter

riter, quemadmodum Jehova dixit tibi.

a Heb. corde. 4 Ne loquitor cum a animo tuo, cùm expulerit Jehova Deus tuus eos a facie tua, dicendo, propter justitiam meam introduxit me Jehova ad hæreditariò possidendum terram hanc, ut propter improbitatem gentium istarum Jehova expellit eas a facie tua.

b Heb. recti in cordis. 5 Nequaquam propter justitiam tuam aut propter b rectam animum tuum ingressurus es ad possidendum hæreditariò terram earum: sed propter improbitatem gentium istarum Jehova Deus tuus expellit eas a facie tua, & ut præstet verbum quod juramento promisit majoribus tuis Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo.

6 Ut autem cognoscas non propter justitiam tuam Jehovam Deum tuum dare tibi terram istam optimam ad hæreditariò possedendam eam, sed populum durum cervicis esse te:

c Heb. perverientes, vel mutationis causam afferentes, ut infrà ver. 24. vide supra in 1.26. Exo. 32. 7 Recordare, ne obliviscitor eorum quib. effeciſti ut ira efferveſceret Jehova Deus tuus in ipſo deſerto, inde ab ipſo die quò exiviſti e terra Ægypti uſque-dum veniſtis in hunc locum c perverſi fuiſtis contra Jehovam.

8 a Etiam in Chrorebo feciſtis ut efferveſceret ira Jehova: nam percitus fuit ira Jehova cõtra vos ad perdendum vos:

9 Cùm aſcendiſſem montem ipſum accepturus tabulas lapideas, tabulas ipſas fœderis quod pepigerat Jehova vobiſcum, & conſediſſem in ipſo monte quadraginta dies & quadraginta noctes, cibum non comediſſem, nec aquam bibiſſem,

Exod. 20. 10 Et daret mihi Jehova duas illas tabulas lapideas ſcriptas digito Dei, quibus inerat ſecundum omnia illa verba quæ locutus fuerat Jehova vobiſcum in eo monte e medio ignis die congregationis.

11 Fuit enim exactis quadraginta diebus & quadraginta noctibus, cùm daret mihi Jehova duas illas tabulas lapideas, tabulas ipſas fœderis,

12 Ut ediceret Jehova mihi, ſurge deſcende celeriter hinc, nã corrupit ſe populus tuus quẽ eduxiſti ex Ægypto, receſſerunt citò ab ea via quam præſtitui ipſis, fecerunt ſibi d fuſile.

d Heb. fuſaturam, ut ver. 16. 13 Præterea allocutus eſt Jehova me dicendo, conſyderavi populum hunc, ecce autem populus durus cervice eſt:

14 Deſiſte a me, ut perdem eos & deleam nomen eorum ſub cœlis, efficiam autem te in gentem robuſtiorem & majorem ea.

15 Quamobrem convertens me deſcendi ex ipſo monte (mons autem ille ardebat igne) cum duabus tabulis ipſis fœderis in ambabus manibus meis.

16 Cùmque inſtiterem quòd ecce peccaveratis Jehovæ Deo veſtro, facientes vobis vitulum fuſilem, receſſeratis celeriter ab ea via quã præſtituerat Jehova vobis:

17 Apprehendens duas illas tabulas, abjeci eas ab ambabus manibus meis, & confregi eas ante oculos veſtros.

18 Deinde prorui coram Jehova ſicut priùs, quadraginta dies & quadraginta noctes (cibum non comedi & aquam non bibi) propter omnia peccata veſtra quibus peccaveritis, faciendo quod malum videtur in oculis Jehovæ, provocando eum:

19 Metuebam enim ab ira illa & quidem æſtuante, qua efferbuerat Jehova contra vos ad perdendum vos: & auſcultavit Jehova mihi etiam vice illa.

20 In Aharonem quoq; irâ percitus eſt Jehova valde ad perdendum eum: ſed ſupplex oravi etiam pro Aharone eodem tempore.

21 Peccatum autem veſtrum, ipſum quem feceratis vitulum accipiens combuſſi igne, & cõtrivi eum molendo optimè donec comminutus eſſet in pulverem: & projeci pulverem ejus in torrentem, qui deſcendit ex illo monte.

Num. 11.1. Exod. 17.7. Num. 11.34 Num. 13.

22 Etiam Tabhheræ, & Maſſæ, & Kibrothitaavæ feciſtis ut Jehova efferveſceret irâ.

23 Item cùm mitteret vos Jehova Kadeſchobarnehhæ, dicendo, aſcendite & hæreditariò poſſidete terram iſtam quam traditurus ſum vobis: rurſus e occaſionem dediſtis mutandi præſtitutum Jehovæ Dei veſtri, cùm non crederetis ei, neque auſcultaretis voci ejus.

e Heb. feciſtis ut mutaretur, ut ſupra ver. 7.

24 Perverſi fuiſtis erga Jehovam, ex quo die cognovi vos.

25 Cùm autem proruerem coram Jehova quadraginta illos dies & quadraginta noctes quibus f dixi me proruiſſe, eò quòd dixerat Jehova ſe perditurum vos:

f Heb. prorui, vel feci me proruere ſupra ver. 18.

26 Supplex oravi Jehovam dicens, Domine Jehova, ne perdito populum tuum, & *quidem* poſſeſſionis tuæ: quem redemiſti magnitudine tua, quem eduxiſti ex Ægypto manu forti.

27 Recordare ſervorum tuorum Ahrahami Jitzchaki & Jahhakobi, ne reſpice ad duritiem populi hujus, & ad improbitatem ejus & ad peccatum ejus:

28 Ut non dicant *incolæ* illius terræ unde eduxiſti nos, g propterea quòd non poterat Jehova introducere eos in illam terram quam promiſerat eis: & h quia oderat eos, eduxit eos ad morte afficiendum eos in deſerto illo.

g Heb. propter non poſſe Jehovam. Num. 14. 16. h Heb. ex eo dio ipſius quo oderat illum.

29 Attamen ſunt populus tuus, & *quidem* poſſeſſionis tuæ, quem eduxiſti virtute tua maxima, & brachio tuo extento.

ANNOTATIO.

1 Gentes] *id eſt, regionum gentium: metonymia. Nam gentes delendæ erant.* 8 Etiam in Chorebo] *ubi liberationu recentu recordatio, præſentu Dei reſpectu, & ſaltu recens initum vos, ut cùm maximè, debuerat continere.*

CAPUT X.

Moſche inſtaurationem fœderis a Deo, novarum tabularum traditione, Levitarum inſtitutione, & deleta Aharonis ac populi rebellione teſtatam repetens, populum ad gratum erga Deum animum hortatur.

Exod. 34. 1 a Tempore illo edixerat Jehova mihi, dola tibi duas tabulas lapideas ſicut illę priores *erant*, & aſcende ad me in montem, facitoq; tibi arcam ligneam:

2 Ut inſcribam iſtis tabulis eadem verba, quæ fuerant in tabulis illis prioribus quas fregiſti, deinde ponas eas in arca illa.

3 Facta itaque arca e lignis Schittim, dolavi duas tabulas lapideas ſicut illæ priores fuerant, & aſcendi monte cum duabus illis tabulis

in

in manu mea.
4 Inscripsit ergo tabulis illis secundum scripturam priorem eadē decem verba, quæ edixerat vobis Jehova in monte e medio ignis, die congregationis: & dedit eas Jehova mihi.
5 Tunc convertens me descendi e monte, & posui tabulas illas in arca quam feceram: quæ fuerunt ibi, quemadmodum præceperat mihi Jehova.
Num. 33.30 *& sequent.* 6 Quod autem filiis Jisraëlis progressis e puteis filiorum Jahhakanis, [a] & Mosera, [a] ibi mortuus est Aharon & sepultus ibidem, functusque est sacerdotio Elhhazar filius ejus loco ejus,
7 Cùm inde Gudgodam, & Gudgoda per Jotbatham progederentur terram *versus irriguam* fluminibus aquarum:
Num. 8.14. 8 [a] Tempore illo separaverat Jehova tribum Leviticam ad portandum arcam fœderis Jehovæ, ad standum coram Jehova ut ministraret ipsi & ad benedicendum in nomine ipsius, usq; in diem hunc.
Num. 18.20. 23. & 24. 9 Idcirco non *est* Levitæ pars aut possessio cum fratribus suis: Jehova *est* possessio ejus, quemadmodū locutus est Jehova Deus tuus ei.
10 Sic cùm ego stetissem in illo monte sicut diebus prioribus, quadraginta dies & quadraginta noctes, exaudivit me Jehova etiam vice illa, noluit Jehova perdere te:
[a] Heb. *i in profectionem.* 11 Sed edixit Jehova mihi, surge, [a] suscire profectionem ante populum hunc, ut ingressi possideant hæreditariò terram, quam juramēto promisi majoribus eorum me daturum eis.
12 Nunc itaq; Jisraël, quid Jehova Deus tuus petit abs te, nisi ut timeas Jehovam Deum tuum, ambules in omnibus viis ejus, & diligas eum, & colas Jehovam Deum tuum ex toto corde tuo, & ex toto animo tuo:
13 Observando præcepta Jehovæ & statuta ejus, quæ ego præcipio tibi hodie, [b] ut bene fit tibi?
[b] Heb. *in bonum tibi, ut supra* 6.24.
14 En Jehovæ Dei tui *sunt* cœli & [a] cœli cœlorum, terra & quicquid *est* in ea:
15 *Attamen* tantùm in majores tuos propensus fuit amore Jehova diligēdo eos, unde selegit semen eorum post eos, vos *inquam* præ omnibus populis, sicut *est* hodie.
16 [a] Circumcidite ergo præputium cordis vestri, & cervicem vestram ne obdurate amplius.
17 Nam Jehova Deus vester, is *est* [a] Deus Deorū & dominus dominorū, *Deus* fortissimus, maximus, potentissimus, summeq; formidabilis, qui non [a] accipit personam, neque recipit munus:
[a] Heb. *recipit faciem.*
18 Agit causam pupilli & viduæ, & amat peregrinum dando ei cibum & vestimentum.
19 Itaq; amate peregrinum, quia peregrini fuistis in terra Ægypti.
20 Jehovam Deum tuum timeto, eum colito, & ei adhæreto, ac per nomen ejus jurato.
21 Ipse *est* laus tua, ipsemq; Deus tuus, qui fecit apud te res maximas & formidabiles istas, quas viderunt oculi tui.
22 Ad septuaginta animas descenderunt patres tui in Ægyptū: nunc autē dispositit te Jehova Deus tuus, ut sis sicut stellę cœli multitudine.

ANNOTATIO.

1 Tempore illo *cùm meū precibus tuis ejus conquievisset.* Arcam ligneam *temperariam, ubi hæ tabulæ tantisper conservarentur dum arca fœderis fabricata esset, in qua deinde erant collocandæ,* Exod. 25.21. 6 Et Mosera *hypotheticè, ut apparet ex Num.* 33.31. Ibi] *in eo progressi de quo ver.* 7. *Relativum est præpositum suo antecedenti: confer cum Num.* 20.22. & 33.38. 7 Terram versus irr.] *fines Moabitarum in quibus sunt decursus Arnonis: vide Num.* 21.14. & 15. 8 Tempore illo] *de quo supra ver.* 1. 14 Cœli cœlorum] *id est summi cœli ut* 1. *Reg.* 8.27. 16 Circumcidite] *id est, tollite ex animo vestro quod divinæ voluntati repugnat, nimirum carnem peccato obnoxiam Coloss.* 2.11. *Metaphora a corpore ad animum, ut altera sequens de cervice.* 17 Deus Deorum] *id est, supremus omnium, qui munus aliquod divinum gerunt, ut sunt Angeli & homines, & verissimus Deus: vide in Gen* 9.25.

CAPUT. XI.

Mosche primum præceptum inculcans, commendat observationem ejus a beneficiis ante acceptis & præstantia terræ promissæ: ideoq; hæc diligenter memorari & filios docere jubet: deinde post ingressum in terram monumentum publicum benedictionis & maledictionis quæ mandatis Dei conjunctæ sunt, institui præcipit.

1 ITAQUE diligito Jehovam Deum tuum, & observato observationem ejus & statuta ejus judiciaque ejus & præcepta ejus omnibus diebus:
2 Et agnoscite hodie non penes filios vestros (qui non noverunt neq; sunt experti) *fuisse* eruditionem Jehovæ Dei vestri, magnitudinē ejus, manum ejus fortem & brachium ejus extentū,
3 Nimirum signa ejus & facta ejus quæ fecit in medio Ægypti, adversus Parhhonem Regem Ægypti & adversus totam terram ejus,
4 Quæq; fecit exercitui Ægyptiorum equis ejus & curribus ejus, quòd fecit ut aquæ maris algosi inundarent super faciem eorū cùm persequerentur vos, ita ut perdiderit eos Jehova usque in diem hunc,
5 Et quæ fecit in deserto, donec perveniretis ad locum hunc,
6 Et quod fecit Dathani & Abiramo filiis Eliabi filij Rēubenis, cùm aperiens terra os sum absorbuit eos & domos eorum & tentoria eorum, & omnia corpora viventia quę [a] sequebantur eos in medio totius Jisraëlis:
[a] Heb. *quæ erant in pedibus eorum, ut Exod.* 12.8
7 [a] Sed oculos vestros *fuisse*, qui viderunt quodque opus Jehovæ maximum quod fecit.
8 Observatote igitur quodque præceptum quod ego præcipio tibi hodie, ut roboremini, & ingressi hæreditariò possideatis terram, quò mox transituri estis ad hæreditariò possidendū eam:
9 Et ut prolongetis dies super illam terram, quam juramento promisit Jehova majoribus vestris se daturum eis, id est, semini eorum: terram affluentem lacte & melle.
10 Terra enim quò mox ingressurus es ad hæreditariò possidendum eam, non est ut terra Ægypti unde exiistis, ut semines semen tuum, deinde irriges [b] *labore* pedis tui sicut hortum olitorium:
[b] Heb. *pede tuo, videl. cet deferendo aquam, & rivos ducendo.*
11 Sed terra illa quò mox transituri estis ad hære-

hæreditariò possidendum eam, terra montium & convallium est, ad pluviam cœli imbibit aquam:
12 Est terra quam Jehova Deus tuus curat, jugiter oculi Jehovæ Dei tui *intenti sunt* in eam a principio anni usque ad finem [c] ejus.
13 Erit itaque si [d] seriò auscultaveritis præceptis meis quæ ego præcipio vobis hodie, diligendo Jehovam Deum vestrum & colendo eum ex toto corde vestro & ex toto animo vestro,
14 Ut dem pluviam terræ vestræ tempore suo, [e] tempestivam & serotinam, sic colligas frumentum tuum & mustum tuum & oleum tuum:
15 Etiam dem herbam in agro tuo pro jumentis tuis, vt comedas & satureris.
16 Cavete vobis ne seducatur [f] animus vester, ut recedentes colatis Deos alienos & incurvetis vos illis:
17 Unde accensus irâ Jehova in vos ita claudat cœlos ut non sit pluvia, & terra non edat proventum suum: sic periatis celeriter a terra illa optima quam Jehova daturus est vobis:
18 Sed reponite hæc verba mea in corde vestro & in animo vestro, & alligate ea in signum manui vestræ, suntoq; pro frontalibus inter oculos vestros:
19 Præterea docete ea filios vestros loquendo de eis, [g] cùm sedes domi tuæ & cùm incedis per viam & cùm jaces & cùm surgis:
20 Etiam inscribito ea postibus domus tuæ, & portis tuis:
21 Ut multiplicentur dies vestri & dies filiorum vestrorum super terram illam, quam juramento promisit Jehova majoribus vestris se daturum eis, ut *multi sint* dies cœli super terram.
22 Nam si [h] diligenter observaveritis totum hoc præceptum quod ego præcipio vobis faciendum, diligendo Jehovâ Deum vestrum, incedendo per omnes vias ejus & adhærendo ei:
23 Utique expellet Jehova omnes gentes istas a facie vestra, & hæreditariò possidebitis gentes majores & robustiores vobis.
24 Omnis locus quem calcaverit planta pedis vestri, vester erit: a deserto ad Libanum usque, ab ipso flumine, flumine Euphratis, usq; ad mare posterum erit terminus vester.
25 Non consistet quisquam ante faciem vestram: pavorem vestri timoremque vestri indet Jehova Deus vester super faciem totius terræ quam calcabitis, sicut locutus est vobis. *Exod.23.27.*
26 Vide ego propono vobis hodie, benedictionem aut maledictionem:
27 Benedictionẽ, si auscultabitis præceptis Jehovæ Dei vestri quę ego præcipio vobis hodie:
28 Maledictionem verò, si non auscultabitis præceptis Jehovæ Dei vestri, sed recedetis ab hac via quam ego præcipio vobis hodie, sequèndo Deos alienos quos non nostis.
29 Esto igitur cùm introduxerit te Jehova Deus tuus in terram istam, quò tu mox ingressurus es ad hæreditariò possidendum eam, ut [i] edas benedictionem hanc in monte Gerizzimorum, & maledictionem istam in monte Hhebalis.
30 Nónne sunt trans Jardenem procul viâ ad occasum Solis, in terra illius Cenahhanæi qui inhabitat campestria, e-ragione Gilgalis juxta [k] planitiem Morę?
31 Nam vos transituri estis Jardenẽ, ut ingredientes hæreditariò possideatis terram quam Jehova Deus vester dat vobis: & hæreditariò possessuri estis eam, ac habitaturi in ea.
32 Itaque [l] observanter facite omnia hæc statuta & judicia, quæ ego propono vobis hodie.

[c] Heb. *anni, antecedens pro relativo.*
[d] Heb. *auscultando auscultaveritis.*
[e] Heb. *tempestivum & serotinum.*
[f] Heb. *cor.*
[g] *vide suprà in 6.7.*
[h] Heb. *observando observ.*
[i] Heb. *observate faciendo.*
[k] Heb. *planitiem Morę.*
[l] Heb. *observabitis faciendo: sic infrà ver.32.*

ANNOTATIO.

8 Sed oculos] *id est, singulare in vos beneficium esse, quòd hæc omnia opera vestra ætate vobis spectantibus fruentibusq; edita sunt: similem comparationem cum patribus vide suprà 5.3.* 14 Tempestivam & serot.] *quæ sequitur culturam, & quæ antecedit collectionem provent.* 24 Posterum] *id est, Occidentale: nam ut oriens pars anterior, sic occidens posterior pars dicitur Ijob 23.8.* 29 Edas] *audienti populo pronuncies, ut infrà 27.1. Describitur autem benedictio & maledictio hæc Deut. 27. & 28. qua a Jehoschuahha executioni mandatur Jehoschu. 8.* 30 Planitiem Morę] *vide Gen. 13.18.*

CAPUT XII.

Idolorum sedes in Cenahhanæa destrui, Deo non quidvis aut vbi, exemplo gentium, sed tantùm in loco quem ipse elegerit res a Deo institutas & ratione præscripta offerri, etiamq; in domestico carnium esu a sanguine abstineri jubet: postremò idolorum cultum, ut Deo abominabilem, instaurari vetat.

1 Hæc *sunt* illa statuta & judicia, quæ [a] observanter facturi estis in ea terra, quam dat Deus majorum tuorum tibi ut hæreditariò possideas eam, [b] omnibus diebus quibus victuri estis super terram.
2 [b] Omnino perdite omnia illa loca, ubi gentes quas hæreditariò possessuri estis coluerunt Deos suos, in singulis montibus excelsis, & in singulis collibus, & sub quaque arbore virente.
3 Diruite igitur altaria earum, & confringite statuas earum, & lucos earum comburite igne, ac [c] sculptiles Deos illarum succidite: sic perdite nomen eorum loco illo.
4 Ne facite sic Jehovæ Deo vestro:
5 Sed in loco quem elegerit Jehova Deus vester ex omnibus tribubus vestris, ad collocandum nomen suum ibi, in habitatione ejus exquiritote *eum* & venito illuc:
6 Et adducitote illuc holocausta vestra, & sacrificia vestra, decimas q; vestras, & oblationem manus vestræ, item voriva vestra & voluntarias oblationes vestras, & primogenita armenti vestri ac gregis vestri:
7 [d] Ut comedatis ibi coram Jehova Deo vestro, & lætemini vos & familiæ vestræ, in omni re ad quam jus vobis est admovendi manum, qua benedixerit tibi Jehova Deus tuus.
8 Non facietis secundum omnia quę nos hìc facimus hodie, quisque [e] quicquid rectum videtur in oculis ejus:
9 Non enim adhuc ingressi estis ad locum illum quietis & ad possessionem illam quam Jehova Deus tuus dat tibi.
10 Sed ubi trajecto Jardene habitabitis terram quam Jehova Deus vester possidendam dat vobis, & quietem dederit vobis ab omnibus

[a] Heb. *observabitis faciendo: sic infrà ver.32.*
[b] Heb. *perdendo perdite.*
[c] Heb. *sculptilia Deorum, hypallage.*
Levit.17.
[d] Heb. *extensione manui vestræ. sic infrà ver.18.*
[e] Heb. *omnis res quæ recta videtur.*

bus inimicis vestris circumquaq; ita ut habitetis securè.

11 Esto ut eò loci quem elegerit Jehova Deus vester ad collocandum nomen tuum ibi, adducatis quæcunq; ego præcipio vobis, holocausta vestra & sacrificia vestra, decimas vestras, & oblationẽ manus vestræ, & [e] selectum quodque votum vestrum quod voveritis Jehovæ:

12 Ut lætemini coram Jehova Deo vestro vos & filii vestri filiæq; vestræ, & servi vestri ancillæq; vestræ, Levita etiam qui intra portas vestras erit, quia non *est* ei pars aut possessio vobiscum.

13 Cave tibi ne offeras holocausta tua in omni loco, [f] qui videbitur tibi:

14 Sed in eo loco quem elegerit Jehova in aliqua tribuum tuarum, ibi offerto holocausta tua & ibi facito quæcunque ego præcipio tibi.

15 Veruntamen [g] omnino prout desyderat animus tuus, mactare poteris & comedere carnem in omnibus portis tuis, secundum benedictionem Jehovæ Dei tui quam largitus fuerit tibi: immundus & mundus comedere poterit ex ea, [h] ut capreæ & ut cervi *carnem*.

16 Tantum horum sanguinem ne comedite, super terram effundito illum sicut aquam.

17 Non poteris comedere intra portas tuas decimas frumenti tui aut musti tui aut olei tui, vel primogenita armenti tui aut gregis tui, neque ulla votiva tua quæ voveris aut voluntarias oblationes tuas, denique *ullam* oblationem manus tuæ:

18 Sed coram Jehova Deo tuo comedito illam in loco quem elegerit Jehova Deus tuus, tu & filius tuus filiaq; tua & servus tuus ancillaq; tua, & Levita qui *est* intra portas tuas: sic lætator coram Jehova Deo tuo in omni re ad quam jus est tibi admovendi manum.

19 Cave tibi ne deseras Levitam ullo dierum tuorum in terra tua.

20 Cùm dilataverit Jehova Deus tuus terminum tuum, quemadmodum promisit tibi, si dixeris comedam carnem, eò quòd desyderet animus tuus comedere carnem, omnino prout desyderabit animus tuus, comedes carnem.

21 Si procul aberit abs te locus ille, quem electurus est Jehova Deus tuus ad collocandum nomen suum illic, & mactabis de armento tuo aut de grege tuo quẽ dederit Jehova tibi, [i] quemadmodum præcepi tibi: tum comedes intra portas tuas omnino prout desyderabit anim[æ] tuus.

22 Verum quemadmodum comeditur aliqua caprea aut cervus, sic comedes eam: mundus simul & immundus comedent eam.

23 Tantummodò [k] persta ut non comedas ullum sanguinem, quia sanguis cujusque est ejus anima: ideò ne comedito ullius animam cum ipsius carne.

24 Ne comedito illum, super terram effundito illum sicut aquam.

25 Ne comedito illum, ut bene sit tibi & filiis tuis post te, cùm feceris quod rectum videtur in oculis Jehovæ.

26 Sed res sacras tuas quæ tuæ *erunt* & votiva tua sumens, venito ad locum quem elegerit Jehova:

27 Et parato holocausta tua, carnem & sanguinem eorum in altari Jehovæ Dei tui, sacrificiorum verò tuorum *aliorum* sanguis effunditor in altari Jehovæ Dei tui, & carnem[æ] comedito.

28 Observa & auscultа omnibus verbis istis quæ ego præcipio tibi, ut bene sit tibi & filiis tuis post te usq; in seculũ, cùm feceris q[æ] bonum & rectum videtur in oculis Jehovæ Dei tui.

29 Cùm exciderit Jehova Deus tuus a facie tua gentes illas quò mox ingressurus es ad possidendum eas hæreditariò, & hæreditariò possidens eas habitabis in terra earum:

30 Cave tibi ne [l] sequendo eas illaqueeris postquam perditæ fuerint a facie tua, & ne exquiras de diis earum, dicendo, quomodo coluerunt gentes istæ deos suos, & sic faciam ego quoque.

31 Ne facito sic Jehovæ Deo tuo: nam quicquid abominationi est Jehovæ, quicquid odit fecerunt diis suis, nam etiam filios suos & filias suas comburunt igne *offerentes* diis suis.

32 Unamquamque rem quam ego præcipio vobis, eam observanter facite: ne addito ei, neque detrahito ex ea.

[e] Heb. *omnẽ electionem votorum vestrorum, id est, vota vestra quæ ex selectissimo in unoquoque genere nuncupanda sunt Deo.*

[f] Heb. *quem videbit.*

[g] Heb. *secundum omne desyderium animæ tuæ: sic infrà 20. & 21.*

[h] Heb. *sicut.*

[i] Heb. *post.*

[k] Heb. *firma esto.*

[l] Heb. *post.*

ANNOTATIO.

2 Omnibus diebus] *Hyperbaton: nam hæc ad primæ sententiæ membrum pertinent.* 7 Ut comedatis] *de iis quibus offerentes jure vesci poterant.* 8 Quicquid rectum] *quod ad oblationes attinet: nam etsi oblationum lex una semper fuit ab initio præscripta a Deo, non potuit tamen usque adeò in ambulatoriis Israëlitarum castris observari, aut summo jure ab illis exigi: prout ostendit antithesis ver. 11. vide Num. 28. 6*
15 Ut capreæ] *qua animalia ad sacrificia quidem sunt inepta, sed in privatos usus munda: vide infrà ver. 22.* 21 Quemadmodum præcepi] *effundens sanguinem ejus, ut ver. 16.* 27 Comedito] *sacerdos, aut offerens, aut uterque, prout ferunt sacrificiorum leges.*

CAPUT. XIII.

Deus præcipit, ne ulli auctori defectionis a se quamvis conjunctо & charo, nec ullis defectoribus, quamvis magno numero, parcatur: & supplicii genus in eos statuit.

1 Cùm surgens in medio tui [a] Propheta aut somnians somnium, [a] ediderit tibi signum aut prodigium,

2 (Quamvis eveniat signum illud aut prodigium quod prædixerat tibi) dicendo, [a] sequamur deos alienos quos non noveras, & colamus eos:

3 Ne auscultato verbis Prophetæ istius, aut isti somnianti somnium, quia tentat Jehova Deus vester vos, [a] ad cognoscendum an ficis amantes Dei vestri ex toto corde vestro & ex toto animo vestro.

4 Jehovam Deum vestrum sequimini, & ipsum timete, & mandata ejus observate, ac voci ejus auscultate, eumq; colite, & adhærete ei.

5 Propheta autem iste aut somnians somniũ iste plectitor morte, [a] quia suasit apostasiam cõtra Jehovam Deum vestrum, qui eduxit vos e terra Ægypti & qui redemit vos e domo servorum, depellendo te a via quam præstituit tibi Jehova Deus tuus ut ambules in ea: sic tollito illud malum e medio tui.

6 Si clã incitet te frater tuus filius matris tuæ, aut filius tuus, aut filia tua, aut uxor [b] charissi-

[a] Heb. *eamus post deos, ut infrà ver. 4. & 6.*

[b] Heb. *finus tui.*

ma tibi, aut amicus tuus qui *est* sicut tu ipse, dicendo, eamus & colamus Deos alienos quos non noveras tu aut majores tui,

7 E diis populorum qui sunt circa vos propinquorum tibi aut longinquorum ab te. ab una extremitate terræ usq; ad alteram extremitatem [c] ejus:

c Heb. *terræ.*

8 Ne acquiescito illi, neque auscultato illi, neq; parcito oculus tuus illi, neq; clementia utitor, neq; celato illum.

9 Sed [d] omnino occidito illum, [e] manus tua primùm esto contra illum ut morte afficias illum, postea verò manus totius populi.

d Heb. *occidendo occidito.*

10 Et obruito eum lapidibus ita ut moriatur, quia quæsivit te depellere a Jehova Deo tuo, qui eduxit te e terra Ægypti e domo servorum.

11 Ut audiant omnes Israëlitæ & timeant, nec pergant *ulli* facere secundum rem malam hanc in medio tui.

12 Si audieris de aliqua civitatum tuarum, quas Jehova Deus tuus dat tibi ad habitandum illic, dicentes,

e Heb. *filii Belijahhadæ.*

13 Egressi homines [e] nequissimi e medio tui [f] depulerunt habitatores civitatis suæ, dicendo, eamus & colamus deos alienos quos non noveratis:

14 Ubi inquisiveris & perveſtigaveris ac percunctatus fueris bene, si eccè [f] vera certaque erit res illa, *si* commissa fuerit abominatio hęc in medio tui,

f Heb. *veritas.*

15 [g] Omnino percutito habitatores civitatis illius acie gladii: internecioni devoveto eã, & omnes qui ei ût in ea juméraq; ejus acie gladii:

g Heb. *percutiendo percutito.*

16 Omnem verò prędam ejus comportato in medium platęæ ejus, & comburito igne civitatem ipsam omnémque prædam ejus prorsus Jehovæ Deo tuo: estò que tumulus [h] perpetuus, ne ædificator deinceps.

h Heb. *ſecul.*

17 Neque adhæreſcito manui tuæ quicquam de ullo anathemate: ut convertat se Jehova, ne accendatur ira ejus, & *ut* conferat tibi misericordiam & miseréatur tui atque angeat te, sicut *ſe facturum* juramento promisit majoribus tuis:

18 Si auscultaveris voci Jehovæ Dei tui observando omnia præcepta quæ ego præcipio tibi hodie, faciendo quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ Dei tui.

ANNOTATIO.

1 Propheta] *qui alterum ex illis ordinariis rationibus, de quibus Num. 12. 6. falsò sibi arrogaverit.* Ediderit] *verbo, id est, pronuncia verit, ut explicat ver. 2. sic supra 11. 29. & 1. Reg. 13. 6.* 3 Ad cognoscendum] *vide supra in 8. 2.* 5 Quia [vasit] *prior nota dignoscendi pseudoprophetas, a doctrina: posteriorem per concessionem ostendit supra ver. 2. & explicat infra 18. 21. & 22.* 9 Manus tua] *quo detulerit eum ex lege quæ habetur infra 17. 7. quam rationem servarunt Pharisæi in falso judicio contra Stephanum Act. 7. 58.* 13 Depulerunt] *a recta via, ut ver. 5.*

CAPUT. XIIII.

Leges de modo adhibendo ad luctum, de discrimine ciborum, & de tribus decimarum generibus, ordinario in Levitas, anniversario ad sacrum epulum, & tertio quoque anno recurrente in eleemosynam & charitatis officia.

Levit. 19. 27 & 21. 5.

1 [a] Filii estis Jehovæ Dei vestri: [b] ne incidite vos, neque inducite calvitium inter oculos vestros propter mortuum:

2 Quia populus sanctus es Jehovæ Deo tuo, & te elegit Jehova ut sis ei in populum peculiarem, præ omnibus populis qui *sunt* in superficie terræ.

Levit. 11.

3 Ne comedito ullam rem abominandam.

a Heb. *pecudes ovium, & pecudes caprarum.*

4 Hæ *sunt* bestiæ quas comedetis, boves, [a] ex pecudibus oves & capræ:

5 Cervos & capreas & [b] damas, & rubicapras & [c] repsicerotas & bubalos & camelopardalidas,

6 Et omnem bestiam habentem ungulam scissam & bifidatam fissura in binas ungulas, revocantem ruminis *cibum* inter bestias, ipsam comedetis.

7 Veruntamen hæc ne comeditote ex revocantibus ruminis *cibum* & ex habentibus ungulam scissam bifidatam: camelos & lepores & cuniculos, quia revocant *quidem cibum* ruminis ista, sed ungulam scissam non habent, immunda sunto vobis.

8 Similiter suem, quia ungulam *quidem* scissam habet, sed non *revocat cibum* ruminis, immunda esto vobis: de carne eorum ne comeditote, & cadaver eorum ne tangite.

9 Hæc comedetis ex omnibus quę *sunt* in aquis: quæcunque habẽt pinnas & squamas comedetis.

10 Quæcunque verò non habent pinnas aut squamas, ne comeditote: immũda sunto vobis.

11 Omnem avem mundam comedetis.

12 Hæc autem *sunt* ex quibus non comedetis, aquilæ, & ossifragæ, & haliæeti.

13 Et perspicaces nimirum cornices, & milvi secundum speciem suam,

14 Et omnes corvi secundum speciem suam.

15 Et ululæ, & hirundines, & æsalones, & accipitres secundem speciem suam,

16 Et bubones, & nocturæ, & monedulæ,

17 Et plateę, & meropes, & mergi,

18 Et ciconiæ, & ardeæ secũdam speciem suam, & attagenes, & vespertiliones.

19 At omne reptile volucre, immundum esto vobis, ne comeduntor.

20 Omne volucre mundum comedetis.

21 Ne comeditote ullum cadaver (peregrino qui *erit* intra portas tuas dabis illud, ut comedat illud, aut vendes alieno) nam populus sanctus es Jehovæ Deo tuo: ne coquito hœdum in lacte matris suæ. *Exod.* 23. 19.

22 [b] Fideliter decimato omnem proventum sementis tuæ, qui provenit in agro, [c] quotannis.

b Heb. *decimando decimato.*

c Heb. *anno anno.*

23 [d] Et comedes coram Jehova Deo tuo, in loco quem elegerit ad collocandum nomen suum ibi, decimas frumenti tui, musti tui, & olei tui, & primogenita armenti tui gregisque tui: ut discas timere Jehovam Deum tuum omnibus diebus.

d Heb. *prima, hu hoc vers.*

24 Quòd si magnum sit [d] præter facultatem tuam iter ipsum, ut nõ possis ferre illas *decimas*, si distet præter facultatem tuam locus quem elegerit Jehova Deus tuus ad collocandum nomen suum ibi: cùm quòd benedixit tibi Jehova Deus tuus:

25 Tum

[a] Heb. *ponito eas in pecunia.*

25 Tum [a] commutato pecuniâ, & colligatam pecuniam *habens* in manu tua, ito ad locum quem elegerit Jehova Deus tuus:
26 Expensáque pecunia illa in omnia quæ desyderaverit animus tuus, in boves aut in pecudes, & in vinum aut in alium potum inebriantem, denique in omnia quæ expetierit abs te animus tuus, comedes ibi coram Jehova Deo tuo, ac lætaberis tu cum familia tua.
27 Sed Levitam qui *erit* intra portas tuas ne derelinquito, non enim *est* ei pars aut possessio tecum.
28 [b] A fine trium annorum depromito omnes decimas proventus tui *provenientis* illo anno, & relinquito intra portas tuas: *infrà* 26.12.
29 Quem venientes Levitę (quibus non *est* pars aut possessio tecum) & peregrini pupillique & viduæ qui *sunt* intra portas tuas, comedant & saturentur, ut benedicat tibi Jehova Deus tuus in omni opere manus tuæ quod facies.

ANNOTATIO.

1 Filii] *promissionem habentes hæreditatis æternæ, ideò non est volis lugendum ut qui spem non habent. 1. Thess. 4. 13.* Ne incidite] *hoc enim aut desperantium est, aut cum infidelibus communicantium, a quibus vos segregavit Deus.* 5 Damas] *ex R. Jehuda Hhebræorum antiquissimo scriptore & authoritatu summa.* Strepficerotas] *sic enim Afri vocant Aldasses, teste Plinio lib. 11. natur. hist. cap. 37. etsi corrupte legimus Addacem, appellatione ex nomine Hhebræo & articulo eorum depravata.* 23 Et comedes] *nam hu secundu decimio prosficiebatur de commeatu iis qui ex lege statis feriis in locum electum a Deo convenicbant.*

CAPUT XV.

Leges feruntur ut anno intermissionis intermittatur exactio nominum nisi ab exteris, etiamsi eo anno instante liberalitas in fratres egentes exerceatur. Jus servitutis Hhebræorum, manumittendi ratio, & primogenitorum leges explicantur.

[a] Heb. *dominus debiti vendicans manu sua, id est, qui possessorem suum manu injectione recipere.*

1 A Fine septem annorum facito intermissionem.
2 Hoc autę *esto* jus intermissionis, intermittito omnis [a] creditor, jus habens vendicandi manu sua, id quod vendicaturus esset a proximo suo: ne exigito a proximo suo & a fratre suo, quia [b] Jehova indixit intermissionem sibi.
3 Ab alienigena exiges, sed ab eo quod *erit* tibi apud fratrem tuum intermittito manum tuam:
4 [c] Tantùm quia per te non debet esse egenus, cùm [c] omnino benedicturus sit tibi Jehova in ea terra quam Jehova Deus tuus dat tibi in possessionem, ut hæreditariò possideas eam:
5 Si tamen [d] diligenter auscultaveris voci Jehovæ Dei tui, [e] observanter faciendo totum præceptum hoc quod ego præcipio tibi hodie.
6 Nam Jehova Deus tuus benedicit tibi, quêadmodum locutus fuerat tibi: adeò ut poteris mutuare gentibus multis, & tu non habebis opus mutuari, & poteris dominari in gentes multas, neque in te dominaturæ sunt.
7 Si fuerit apud te egens [f] quispiam e fratribus tuis intra aliquam e portis tuis, in terra tua quam Jehova Deus tuus dat tibi, ne obfirmato [g] animum tuum, neque occludito manum tuam adversus fratrem tuum qui egens sit:
8 Sed [h] liberaliter aperito manum tuam ei, & [i] liberaliter mutuato ei quantum satis est indigentiæ ejus, id cujus indiget.
9 Cave tibi ne sit quicquam in animo tuo nequam, ut dicas, appropinquat annus ille septimus, annus remissionis, & [k] malignus sit oculus tuus in fratrem tuum qui egens *est* ita ut non des ei: idcircò inclamet contra te Jehovam, & sit in te peccatum.
10 [l] Liberaliter dato ei, neq; malignus esto animus tuus cùm das ei: nam hujus rei causa benedicit tibi Jehova Deus tuus in omni opere tuo & in omni [l] re ad quam admoves manum tuam:
11 Quia non desinet egens e medio hujus terræ: idcircò ego præcipio tibi dicendo, liberaliter aperito manum tuam erga fratrem tuum, erga [m] pauperem tuum, & erga egenum tuum in terra tua. *Exo.* 22.2.
12 Si vendatur tibi frater tuus Hhebræus aut Hhebræa, is serviet tibi sex annis: anno verò illo septimo dimittito eum liberum abs te.
13 Cùm autem dimittes eum liberum abs te, ne dimittito eum vacuum:
14 [n] Liberaliter imponito collo ejus de grege tuo, & de area tua & de torculari tuo, quo benedixerit Jehova Deus tuus dato ei:
15 Et recordare te servum fuisse in terra Ægypti, ac redemisse te Jehovam Deum tuum: idcircò ego præcipio tibi rem hanc hodie.
16 Sed esto si dicat tibi, nolo exire a te, eò quòd diligat te & familiam tuam, quia bene *est* ei apud te:
17 Ut acceptam subulam indas auri ejus & ipsi januæ, sic erit tibi servus [o] in seculum: & etiam ancillæ tuæ facito similiter.
18 Ne durum videtor in oculis tuis cùm *sic* dimittes eum liberum abs te (nam [p] duplum *est* mercedis mercenarii quo servivit tibi sex annis) ut benedicat tibi Jehova Deus tuus in omnibus quæ facies.
19 OMNE primogenitum quod nascetur in armento tuo & in grege tuo, quod mas *erit* sanctificato Jehovæ Deo tuo: ne utitor primogenito bovis tui, neque tondeto primogenitum gregis tui. *Exod.* 13.
20 Coram Jehova Deo tuo [q] comedito illud [q] quotannis in loco quem elegerit Jehova, tu & familia tua.
21 Sin autem erit in eo vitium, si *erit* claudum aut cæcum, ullum *si erit ex* [r] vitiis malis, ne mactato illud Jehovæ Deo tuo.
22 Intra portas tuas comedito illud, immundus & mundus pariter, tâquam capream & tanquam cervum.
23 Tantummodò sanguinem ejus ne comedito: super terram effundito eum sicut aquam.

[b] Heb. *indixit intermissionem Jehova, antecedit pro relativo.*
[c] Heb. *benedicendo benedicit.*
[d] Heb. *auscultando auscultes.*
[e] Heb. *observando facere.*
[f] Heb. *ex uno fratrum tuorum, hypallage.*
[g] Heb. *cor, ut ver. 9. & 10.*
[h] Heb. *aperiendo aperito, ut infrà ver. 11.*
[i] Heb. *mutuando mutuato.*
[k] Heb. *dando dato.*
[l] Heb. *extensione manus tuæ ut suprà 12.7.*
[m] Heb. *imponendo collo imponito ei.*
[n] Heb. *seculi, id est, usque ad annum jubilæi ut Exo. 21.6.*
[o] Heb. *anno in annum.*

ANNOTATIO.

2 Vendicaturus esset] *nisi lex intermissionis obstaret.* 4 Tantùm] *duæ causæ legis istius, prior charitatis, posterior benedictionis divinæ ex promissione, quæ obedientiæ conditione connexa est.* 9 Malignus] *id est, immisericors, qui eum non libenter aspicit ut succurrat ei. sic Matth. 20. 15.* 11 Pauperem tuum] *quem tibi Deus offert ut ei succurras.* 18 Duplum est] *id est, ut servus addictus necessaria servitutis ser-*

virili, quæ multò gravior est quàm mercenaria, ac proinde dupla merceda dignæ. 20 Comedito illud] *Apostrophe ad sacerdotes: nam illis primogenita cedebant ex Lege Num.18.17.* 21 Vitiis malis] *quod sæ ex illu vitiis quæ recensentur Levit.22.23.24.& 25.sic infrà 17.1.*

CAPUT XVI.

Repetit mandatum de tribu festis anniversariis, jubet singulis locis constitui, qui jus populo rectè administrent: lucos aut statuas haberi vetat, cùm Dei altare sit satu.

Exod.12.& 23. [a] *id est, transitum.*

1 OBSERVATO mensem Abib, ut celebres [a] Pascha Jehovæ Deo tuo: quia in mense ipso Abib eduxit te Jehova Deus tuus ex Ægypto noctu.

2 Tum mactato Pascha, [b] pecudes & boves Jehovæ Deo tuo, in loco quem elegerit Jehova ad collocandum nomen suum ibi.

3 Ne comedito cum illo fermentum, septem diebus comedito cum illo azyma [c] panem paupertatis (cum festinatione enim exivisti e terra Ægypti) ut recorderis diei exitus tui e terra Ægypti, omnibus diebus vitæ tuæ.

Exo.34.25.

4 Neque conspicitor apud te vetus fermentum in toto termino tuo septem dies: neque pernoctato quicquam de ea carne quam mactaveris vespere die primo, usque mane.

5 Non poteris mactare Pascha intra aliquam e portis tuis, quas Jehova Deus tuus dat tibi:

6 Sed ad locum illum quem Jehova Deus tuus elegerit ad collocandum nomen suum *profectus* ibi mactato Pascha vespere, cùm occidit Sol, [d] stato tempore exitus tui ex Ægypto.

7 Et coquito comeditoq; illud in loco quem elegerit Jehova Deus tuus: deinde revertens mane ibis ad tentoria tua.

8 Sex diebus comedito azyma: similiter die septimo, *quia dies est* interdicti Jehovæ Deo tuo, ne facito ullum opus.

9 SEPTEM septimanas numerato tibi, ex quo cœperit [e] falx *immitti* in segetem, incipito numerare septem septimanas.

10 Tum celebrato [f] festum septem septimanarum Jehovæ Deo tuo, [g] tributo & voluntaria oblatione manus tuæ quam dabis, prout benedixerit tibi Jehova Deus tuus.

11 Et lætator coram Jehova Deo tuo, tu & filius tuus & filia tua servusque tuus & ancilla tua, & Levita qui *erit* intra portas tuas, peregrinus quoque & pupillus & vidua qui *erunt* in medio tui, in loco quem elegerit Jehova Deus tuus ad collocandum nomen suum ibi.

12 Ita recordaberis te servum fuisse in Ægypto, cùm observabis & facies statuta ista.

13 FESTUM tabernaculorũ [h] celebrato septem diebus, cùm collegeris ex area tua, & ex torculari tuo.

[b] Heb. *facito tibi.*

14 Et lætator celebrando festum, tu & filius tuus & filia tua servusque tuus & ancilla tua, Levita quoque, & peregrinus, pupillusq; & vidua, qui *erunt* intra portas tuas.

15 Septem diebus festum celebrato Jehovæ Deo tuo in loco quem elegerit Jehova, cùm benedixerit tibi Jehova Deus tuus in toto proventu tuo & in omni opere manuum tuarum: eris ig; tantummodo lætus.

16 Tribus vicibus compareto quotannis omnis mas tuus ante conspectum Jehovæ Dei tui in loco quem elegerit, in festo azymorum, & in festo septimanarum, & in festo tabernaculorum: sed ne compareto ante conspectum Jehovæ vacuus.

[c] Heb. *secundum donum manus ipsius, id est, donum Dei manui ipsius collatũ. Exo.23.6.*

17 Quisque [c] prout donatũ est manui suæ, pro benedictione Jehovæ Dei tui, qua donavit te.

18 JUDICES & moderatores constituito tibi in singulis portis tuis quas Jehova Deus tuus dat tibi, per tribus tuas, qui judicent populum judicio justo.

19 Ne pervertito judicium, ne [d] accipito personã: neq; suscipito munus, quia munus excæcat oculos sapientũ, & pervertit verba justorũ.

[d] Heb. *agnoscito facem.*

20 [e] Justissimam justitiam sectare, ut vivas & hæreditariò possideas terram quam Jehova Deus tuus dat tibi.

[e] Heb. *justitiam justitiæ.*

21 Ne conserito tibi lucum ullis arboribus, *ne sunto* unà altare Jehovæ Dei tui, & quod feceris tibi.

22 Neque erigito tibi statuam: quæ odit Jehova Deus tuus.

ANNOTATIO.

2. Pecudes & boves] *sacrificia imperata in dies illos, de quibus Num.28.16.* 3 Panem paupertatis] *id est, quales ferè vescuntur pauperes, qui præ fame non expectant dum fermentetur massa.* Cum festinatione] *Exo.12.39.* 6 Stato tempore] *decimoquarto die mensis Abib, Exo.13.3.& 4.* 9 Falx immitti] *ad manipulum segetum offerendum de quo Levit.23.10.* 10 Festum septem sept.] *quod etiam primitiarum dicitur, Num.28.26.* Tributo] *de quo infrà 26.primis undecim versibus.*

CAPUT XVII.

Leges de integritate sacrificiorum, de interficiendo idololatrii, de consulendis in causa religionis sacerdotibus, in civili judicibus summis, statuta in contravenientes pœna, de Regis eligendi ratione, & de illius electi officio.

Levit.21.& 22 & 24. Num.19.

1 NE mactato Jehovæ Deo tuo bovẽ aut pecudem in qua *sit* vitium, quicquam [a] *quod sit* res mala: nam abominationi Jehovæ Deo tuo est.

[a] Heb. *vir aut mulier.*

2 [a] Si inveniatur in medio tui in aliqua e portis tuis quas Jehova Deus tuus dat tibi, [a] ullus ullâve qui fecerit quod malum videtur in oculis Jehovæ Dei tui transgrediendo fœdus ejus:

3 Et abiens coluerit Deos alienos & se incurvaverit illis, aut Soli, aut Lunæ, aut ulli exercitus cœlorum, quod non præcepi,

4 Renunciatumq; fuerit tibi atque audiveris: tum inquirito bene, si ecce [b] vera certaq; res illa *erit*, si commissa fuerit abominatio ista in Israële:

[b] Heb. *veritas.*

5 Omnino producito virum illum aut mulierem illã qui commiserint rem pessimã hanc, [a] ad portas tuas, virũ *inquam* illum aut mulierem illam, ut obruas eos lapidibus ac moriantur.

Num.35.30. & infrà 19.

6 Ex [c] sermone duorum testium aut trium testium morte afficitor is qui moritur: ne afficitor morte ex sermone testis unius.

[c] Heb. *ori, hoc versu.*

7 Manus testium primum esto contra eum ut morte

supra 13.9.

morte afficiant eum, postea verò manus totius populi: sic tollito illud malum e medio tui.

8 Si occulta erit res tibi in judicio *ferendo* inter [d] cædem & cædem, inter litem & litem, aut inter plagam & plagam, & rebus [e] controversis intra portas tuas: tunc surgens ascendito ad locum quem elegerit Jehova Deus tuus,

9 Et adito Sacerdotes Leviticos, [f] vel summum judicem qui erit diebus illis: quos ubi cōsulueris, indicabunt tibi [g] statum illius judicii.

10 Tum facito [g] ex præstituto illius sententiæ quam indicaverint tibi, *profectus* a loco illo quem elegerit Jehova: & observa ut facias secundum omnia quæ docuerint te,

11 Ex præstituto legis quam docuerint te, & secundū judicium illud quod dixerint tibi facito: ne recedito ab ea sententia quam indicaverint tibi, dextrorsum aut siniſtrorsum.

12 Vir autem ille qui commiserit [h] superbè, ut nō auscultet Sacerdoti [i] constanter ministranti ibi Jehovæ Deo tuo, aut summo judici, omnino moritor vir ille, & tollito malum illud e Jisraële.

13 Ut omnis populus audiant & timeant, neque superbiant deinceps.

14 Cùm ingressus fueris in terram quam Jehova Deus tuus dat tibi ut hæreditarió possideas illam, & habitabis in illa, si dixeris, statuam super me Regem sicut omnes gentes quæ *sunt* circa me:

15 [k] Tantùm statuito super te Regem quem elegerit Jehova Deus tuus: e medio fratrum tuorum statuito super te Regem, non poteris tibi præficere virum extraneum qui non frater tuus sit.

16 Veruntamen ne multiplicato sibi equos, neque facito ut hic populus revertatur in Ægyptum ad multiplicandum equos: cùm Jehova edixerit vobis, ne [l] deinceps redeatis per viam hanc amplius.

17 Neque multiplicato sibi uxores, ut non recedat [m] animus ejus a me: argentum quoque & aurum ne multiplicato sibi admodum.

18 Sed esto cùm insidebit solio regni sui, ut describat sibi exemplum hujus Legis in libro, ex *eo qui erit* in conspectu Sacerdotū Leviticorum:

19 Estoque penes eum, & legito in eo omnibus diebus vitæ suæ, ut discat timere Jehovam Deum suum, observare omnia verba hujus Legis, & statuta ista faciendo ea.

20 Ne efferatur animus ejus præ fratribus suis, & ne recedat ab hoc præcepto dextrorsum aut siniſtrorsum: ut prolonget dies in regno suo ipse & filii ejus in medio Jisraëlis.

[d] Heb. *sanguinem & sanguinem.* [e] Heb. *controversiarum.* [f] Heb. *rem.* [g] Heb. *secūdum ea legis illius, ut ver.* 11.

[h] Heb. *per superbiam.* [i] Heb. *per stantis ministrando: sic infrà* 18.5.

[k] Heb. *stando statues.*

[l] Heb. *addatis ut redire. Num.* 4.9.

[m] Heb. *cor. ejus ver.* 20.

ANNOTATIO.

8 Quod sit res] *vide supr à in* 15.21. 2 Si invenietur] *supplementum est cap.* 13. *suprà: quo docetur quid faciendum sit eo qui alios quidem non seduxit, sed ipse seductus idolatriam commisit.* 5 Ad portas] *conventuum publicorum loca: nam habere solebant in portis.* 8 Cædem & Cædem] *Cædes politica sunt & ad judicum cognitionem pertinent, plagarum discrimen ad cognitionem sacerdotum: litium verò aliæ politicæ, aliæ ecclesiasticæ, cujusmodi sunt quæ aut propter conscientiam magis instituta sunt, ut zelotypiæ & consimiles, aut civilis judicium cognitione perve stigari non possunt.* 9 Vel summum] *conjectionem disjunctivam esse apparet ex ver.* 12. *ut res ipsa munera esse disparata constet.*

CAPUT XVIII.

De jure tribus Leviticæ in oblationes, decimas, & primitias: de sacrilega gentium idololatria fugienda: de propheta Mediatore venturo: & de ratione qua falsi prophetæ dignoscendi sunt.

Num. 18.

1 NE esto sacerdotibus Leviticis toti tribui Leviticæ pars & possessio cum *reliquo* Jisraële: *ex* igne absumendis Jehovæ & de possessione ejus comedunto.

[a] Heb. *in medio fratrum.*

2 Quamobrem ne esto possessio ipsi [a] inter fratres suos: Jehova *est* possessio ejus, quemadmodum dixit ei.

3 Hoc autem esto jus sacerdotum a populo, a sacrificantibus aliquod sacrificium sive bovē sive pecudem ut det sacerdoti armum, & ambas maxillas & omasum.

4 Primitias frumenti tui, musti tui, & olei tui, & primitias velleris ovium tuarum dato ei:

5 Quia eum selegit Jehova Deus tuus ex omnibus tribubus tuis, ut [b] constanter ministret in nomine Jehovæ ipse & filii ejus omnibus diebus.

[b] Heb. *ad perflandum ministrando.*

6 Item si advenit Levita quispiam ab aliqua e portis tuis ex universo Jisraële, ubi habitabat, adveniat [c] omnino prout desyderabit animus ejus ad locum quem elegerit Jehova.

[c] Heb. *pro omni desiderio animi.*

7 Is ministrato in nomine Jehovæ Dei sui, sicut omnes ejus fratres Levitæ qui stant ibi coram Jehova.

[d] Heb. *partē sicut partem.* [e] Heb. *venditiones ejus: metonymia.* [f] Heb. *patres Levit.* 18.21.

8 [d] Partem ex æquo comedent (præter [e] prætium rerum quas quisque eorum vendiderit) [f] secundum paternas familias.

9 Cùm ingressus fueris in terram quam Jehova Deus tuus dat tibi, ne discito facere secundum abominationem gentium istarum:

10 Ne inveniтor in te qui traducat filium suum aut filiam suam per ignem, [g] utens divinationibus, planetarius, aut conjector, aut præstigiator,

11 Item utens incantatione, aut requirens pythonem, aut ariolus, aut [h] necromantis.

12 Nam abominationi *est* Jehovæ quisquis facit ista: & propter abominationes istas Jehova Deus tuus expellit istas *gentes* a facie tua.

13 Integer esto cum Jehova Deo tuo.

14 Nam gentes istæ quarum tu hæres futurus es, planetariis & divinis auscultant: de te autem non sic permittit tibi Jehova Deus tuus.

15 Prophetam e medio tui e fratribus tuis, sicut ego *sum*, suscitabit tibi Jehova Deus tuus, ei auscultate:

16 Secundum omnia quę petiisti a Jehova Deo tuo in Chorebo, die congregationis, dicendo: ne [i] pergam audire vocem Jehovæ Dei, & ignem maximum istum ne videam amplius, ut non moriar.

17 Quamobrem dixit Jehova ad me, [k] bene locuti sunt quod locuti sunt.

18 Prophetam suscitabo eis e medio fratrum ipsorum sicut tu es: & indam verba mea ori ejus, ut eloquatur eis quicquid præcepero ipsi.

19 Erit autem, ut quisquis non auscultaverit verbis meis quæ locuturus est in nomine meo,

[g] Heb. *divinans divinationes. Levit.* 19.26 *Exo.* 22.17. *Levit.* 20.27

[h] Heb. *consulens mortuos.*

Exod. 20.

[i] Heb. *addā audire.*

[k] Heb. *bene-ficerunt quod locuti sunt.*

ego repoſcam ab illo.
20 Veruntamen propheta ille, qui ſibi arrogarit eloqui aliquid in nomine meo quod nō præcepero ei eloqui, aut qui eloquetur in nomine Deorū alienorū, omnino moritor propheta ille.
[1] Heb. corde. 21 Quòd ſi dicas cum[1] animo tuo, quomodo cognoſcemus verbum illud quod non elocutus fuerit Jehova?
22 Quod fuerit locut⁹ ille propheta in nomine Jehovæ, ſi nō erit illud verbū⁹ neq; evenerit, hoc illud eſt uerbū quod nō elocutus eſt Jehova: ſuperbè eloc ut⁹ eſt propheta ille, ne timeto ab eo.

ANNOTATIO.

8 Partem ex æquo] *id eſt, æquè ad ſimilitudinē Leviticæ & commodi ex ea parte admittitur cum fratribus, ut Num. 18. 31.* Præter pretium] *q. d. ne excludatur a parte commodi, ſi quod habet pretium rei alicujus aut poſſeſſionis vendi æ unde ſe poſſit alere. Ratio eſt, quia rem venditam redimendi jus perpetuum habet: redimere autem non poſſet ſi abſumeretur pretium: vide Levit. 25. 32.* Secundum patrias fam.] *id eſt, ſuo adventu ne perturbet diſtributa miniſteria inter Levitas: ſed accedit o Gerſchonita Gerſchonitas, Kehathita Kehathitas, & ſic de reliquis. Diſtributionem autem miniſterii vide Num. 3. & 4.* 22 Neque evenerit] *altera pſeudo prophetæ nota ab eventu: priorem quæ eſt a doctrina vide ſuprà 13.*

CAPUT XIX.

De tribus civitatibus receptus u'ræ Jardenen. & quibus liceat in eas ſecuritatis cauſſâ ſe recipere: de non movendo termino, de jure teſtium, & de pœna falſis teſtibus irroganda.

1 Cùm exciderit Jehova Deus tuus gentes iſtas, quarum terram Jehova Deus tuus dat tibi, ita ut hæres ſis earum, habiteſq; in civitatibus earū & in domibus earum:
2 Tres civitates ſeparato tibi, in medio terræ tuæ quam Jehova Deus tuus dat tibi ad hæreditariò poſſidendum eam.
Num. 35. 11. [2] Heb. earū. 3 Parato tibi viam[2] ad eas, & cùm tripertitus fueris terminum terræ tuæ quam poſſidendam
[b] Heb. eſto, ſub una quæque illarum: ſyllepſis. tradiderit tibi Jehova Deus tuus: [b] ſuntóque ut fugiat illuc omnis occiſor.
4 (Hoc autem eſto jus occiſoris qui fugerit illuc, ut vivat: qui percuſſerit proximum ſuum
[c] Heb. abſq; ſcientia. [d] Heb. ab heri nudius tertio: ſynecdoche, ut infrà ver. 6. [e] Heb. ligno metonymia. [f] He. vna illa. [g] Heb. animā vel anima, ut infrà ver. 11. & Gen. 37. 21. [c] imprudēter, cùm ipſe non oderit eū[d] antea,
5 Ut qui iverit cum proximo ſuo in ſylvam ad cædendum ligna, ſi vibraute ſe manu ejus cū ſecuri ad cædendum lignum dejecerit ferrum e[e] manubrio ejus, quod offendat proximum ejus ita ut moriatur: is fugiens ad unam harum civitatum fugito.)
6 Ne perſequens vindex illius ſanguinis occiſorem cùm iracaluit animus ipſius, aſſequatur eum ſi major erit[f] via ad eas, & percutiat eum [g] lethaliter: cùm non ſit in eum judicium mortis, quia non oderat illum antea.
7 Idcircò ego præcipio tibi dicendo, tres civitates ſeparato tibi.
8 Cùm verò dilataverit Jehova Deus tuus terminum tuum, quemadmodum juramēto promiſit majoribus tuis, & dederit tibi totam illā terram quam promiſit ſe daturū majoribus tuis,
9 (Si quidem obſerves totum præceptum hoc faciendo illud quod ego præcipio tibi hodie, diligendo Jehovam Deum tuum & ambulando per vias ejus omnibus diebus) adjicito tibi amplius tres civitates ad tres iſtas:
10 Ut non effundatur ſanguis innoxii, in medio terræ tuę quam Jehova Deus tuus dat tibi
[h] Heb. ſanguinis: metonymia. [m] poſſeſſionem, neve ſit in te [h] culpa cædis.
11 At ſi fuerit quiſpiam odio habens proximum ſuum, qui inſidiatus fuerit ei, & inſurgens in eum percuſſerit eum lethaliter ita ut moriatur, deinde fugerit in aliquā harum civitatum:
12 Tunc mittentes ſeniores civitatis[i] illius accipiunto eum inde, & tradunto eum in manū vindicis illius ſanguinis ut moriatur.
13 Ne parcito oculus tuus ei: ſed tollito reatū ſanguinis innoxii ex Iſraële, ut bene ſit tibi.
14 Ne moveto terminum proximi tui quem determinarunt priſci, in poſſeſſione tua quam poſſidebis, in ea terra quam Jehova Deus tuus dat tibi ad hæreditariò poſſidendum eam.
15 Ne ſurgito teſtis unicus in quemquam, pro ulla iniquitate aut pro ullo peccato ex omnibus peccatis quibus quis peccat: ex[k] ſermone duorum teſtium, aut ex ſermone trium teſtium ſtabitur res eſto.
[i] Heb. ut ſuprà 17. 6. [k] Heb. ore
16 Si ſurrexerit[l] teſtis injurius in aliquem, ad teſtificandum in eum apoſtaſiam:
17 Tum ſiſſunto ſe duo viri quorum *fuerit* controverſia iſta coram Jehova, ante [m] ſacerdotes aut judices qui erunt in diebus illis.
18 Cumq; inquiſierint judices illi bene, ſi eccè teſtis falſus *eſt* teſtis ille, falſum teſtatus eſt contra fratrem ſuum:
19 Omnino facite ei, quemadmodum molitus fuerat facere fratri ſuo: ut tollas malum e medio tui:
20 Et qui reliqui ſunt audientes timeant, neque pergant deinceps facere ſimile quicquam huic rei malæ in medio tui:
21 Neque parcito oculus tuus: vita pro vita, oculus pro oculo, dens pro dente, manus pro manu, pes pro pede *eſto*.

ANNOTATIO.

3 Cùm tripertitus] *ut poſſis in unoquoque ejus quadrante civitatem commodo loco ſtatuere.* 12 Illius] *qui reus eſt cædis.* 16 Teſtis] *etſi in omnibus aliis cauſis minimum duo teſtes ex Lege requirantur: tamen in religionis negotio unus teſtis ad quæſtionem habendam ſufficit: adeò vult Deus magiſtratibus conſervatricem doctrinæ commendatam eſſe. Eſt autem appendix legis quæ habetur ſuprà 17. 2.* 17 Sacerdotes] *ſi res nullis humanis teſtimoniis cognoſci poteſt: vide ſuprà 17. 8.* Judices] *tentaturos ſi quid civilis examine cognoſci poterit.* 20 Neque pergant] *id eſt, ne indulgentia veſtra inducantur ad ſequendum exemplum illius qui impunitus ſit dimiſſus.*

CAPUT. XX.

Leges militares de præparatione militum ad hortamenta ſacerdotum, & orationem moderatorum exercitus: de pugna, & de obſidionibus.

1 Cùm

1 CUM prodiens in prælium contra hostem tuum videbis equos & currus, populum majorem te, ne timeto ab eis: nam Jehova Deus tuus tecum *est*, qui fecit ut ascenderes e terra Ægypti.
2 Ⓢ Isto autem cùm procedetis in prælium, ut accedens sacerdos alloquatur populum:
3 Et dicat ad eos, audi Jisraël, vos proceditis hodie in prælium contra hostes vestros: ne molleſcat cor vestrum, ne timeas, neque trepidate, neque expaveſcite [a] metu eorum:
4 Nam Jehova Deus vester *is est* qui pergit vobiscum, prælians pro vobis contra hostes vestros ad ſervandum vos.
5 Deinde alloquuntor qui moderatores ſunt populum dicendo, quis *eſt* ille vir qui ædificavit domum novam & nondum [b] cœpit uti ea? abiens revertitor domum ſuam, ne moriatur in hoc prælio, & vir alius incipiat uti ea.
6 Item quis *eſt* ille vir qui plantavit vineam nec dum [c] ea ſacris jam ſolutâ uſus eſt? abiens revertitor domum ſuam, ne moriatur in hoc prælio, & vir alius illâ ſacris ſolutâ utatur.
7 Item quis *eſt* ille vir qui diſponſavit uxorem, nec dum duxit eam? abiens revertitor domum ſuam, ne moriatur in hoc prælio, vir alius ducat eam:
8 Et pergunto moderatores illi alloqui populum, dicêtes, quis *eſt* ille vir, qui timidus & mollis corde eſt? abiens revertitor domum ſuam, ut non liqueſcat cor fratrum ejus, ſicut cor ejus.
9 Tum eſto deſinentibus moderatoribus alloqui populum, ut præficiant principes ordinum militarium in [d] principiis populi.
10 Ⓢ CUM accedes ad aliquam civitatem ad belligerandum contra eam, primùm [e] invitato eam ad pacem,
11 Eſto autem ſi [f] pacem tuam reſponſo probet, aperiátque tibi: eſto inquam ut populus totus qui inventus fuerit in ea, ſint tibi [g] tributarii, & ſerviant tibi.
12 Quòd ſi non ineat pacem tecum, ſed gerat contra te bellum, tum obſideto eam.
13 Cúmque tradiderit eam Jehova Deus tuus in manum tuam, percutito omnem marem ejus [h] acie gladii:
14 Fœminas verò parvulóſque & jumenta & quicquid erit in ea civitate, omnia ſpolia ejus diripies tibi: [i] fruerisque præda hoſtium tuorum quam dederit Jehova Deus tuus tibi.
15 [k] Sic facito omnibus civitatibus longinquis a te valde, quæ e civitatibus gentium iſtarum non ſunt:
16 Sed e civitatibus populorum iſtorum quas Jehova Deus tuus dat tibi in poſſeſſionem, ne ſinito vivere [l] ullam animam.
17 Quin potius [k] internecioni devoveto eos, Chittæum, & Emoræum, Cenahhanæum, & Perizzæum, Chivvæum, & Jebuſæum: quemadmodum præcepit tibi Jehova Deus tuus:
18 Ut non doceant vos facere ſecundum omnes abominationes ſuas quas exercuerunt erga deos ſuos, neque peccetis Jehovæ Deo veſtro.
19 Cùm obſidebis aliquam civitatem diebus multis, oppugnando eam ut capias eam, ne perdito arbores ejus vibrando in eas ſecurim, ſi ex eis comedere potes, eas ne excindito (quamvis [m] cujuſque hominis ſint arbores agri) [n] ut procedant ante te in propugnacvlum.
20 Verumtamen arbores quas noſti non eſſe eſculenti *fructus* arbores, eas perdes & excindes, ut ædifices propugnaculum contra civitatem quæ gerit in te bellum, donec [l] corruat.

[a] Heb. *a facie.*
[b] Heb. *initiavit eam: ibi hoc verſu.*
[c] Heb. *profanavit eam, id eſt, fructus ejus adhibuit ad uſum non ſacrum: vide Levi. 19. 23. & ſequent.*
[d] Heb. *capite.*
[e] Heb. *proclamato ad eam pro pace.*
[f] Heb. *pacem reſponsus tibi.*
[g] Heb. *in tributum.*
[h] Heb. *ore.*
[i] Heb. *comedes: ſynecdoche.*
[k] Heb. *devovendo devoveto.*
[l] Heb. *deſcendat.*

ANNOTATIO.

15 Sic facito] *captivos & ſpolia ſervato, ut ver. 14.* 16 Ullam animam] *ſub ſi pacem repudiaverit ſanctis conditionibus oblatam: vide ſupra 2, 3 4. & 3. 6.* 19 Cujuſque hominis] *id eſt, quamvis omnes imperio hominis ſubjecti eſſent, ac proinde ſtruendis turribus & propugnaculis accommodari poſſint.* Ut procedant] *ut propugnacula ex illis extructis obſidibus opponas & te præmunias.*

CAPUT XXI.

De expiatione cædis autore incerto: de ducente captivam uxorem: de jure primogenitorum nulla privata cauſa perrumpendo: de filio contumace a parentibus deferendo, & morte afficiendo, de jure ſuſpendi.

1 SI [a] quo inveniatur confoſſus in terra quam Jehova Deus tuus dat tibi ut hæreditariò poſſideas eam, [a] jacens in agro, nec notum ſit quis percuſſerit eum:
2 Tunc egreſſi Seniores tui & judices tui, metiuntor *ſpatium inde* uſque ad civitates quæ *ſunt* circa confoſſum illum.
3 Eſtoq; ut civitatis illius quæ proxima *erit* illi confoſſo, accipiant civitatis Seniores vitulam de armento quæ non ſit ad uſum adhibita, [b] quæ non traxerit jugum:
4 Et deducentes Seniores illius civitatis vitulam illam in vallem [c] horridam, in qua nihil colitur neque ſeminatur, decollanto ibi vitulam in illa valle.
5 Deinde accedentes Sacerdotes filii Levi (eos enim elegit Jehova Deus tuus ad miniſtrádum ſibi, & benedicendum in nomine Jehovæ: & ex eorum [d] præſtituto agetur omnis controverſia & omnis plaga)
6 Omnes quoq; Seniores civitatis illius qui ſunt proximi ad confoſſum iſtum, lavanto manus ſuas ſuper vitulam decollatam in ea valle:
7 Et proteſtantur dicentes, manus noſtræ non effuderunt ſanguinem hunc, & oculi noſtri *effundentem* non viderunt.
8 Expia populum tuum Jiſraëlem, quem redemiſti Jehova, & ne impone [e] reatum ſanguinis innoxii in medio populi tui Jiſraëlis: ſic expiabitur illis reatus illius ſanguinis.
9 Tu ergo tollito reatum ſanguinis innoxii e medio tui, ſi factures ea quod rectum videtur in oculis Jehovæ.
10 Ⓢ CUM egreſſus fueris in prælium contra hoſtes tuos: ſi dante [f] eos Jehova Deo tuo in manum tuam captivam feceris ex eis captivorũ multitudinem,
11 Et videns in ea captivorum multitudine mulierem pulchram forma, amore propenderis in eam, ita ut accipias tibi in uxorem:
12 Ideóq; introduxeris eam [g] domũ tuã: priùs raditó caput ſuum, & [h] alito ungues ſuos.
13 Depoſitoq; veſtimento captivitatis ſuæ a ſe, ſedeto domi tuæ, & defleto patrem ſuum & matrem ſuam [i] menſe pleno: poſtea verò congrediens cum ea maritus eris ejus, eritque illa tibi

[a] Heb. *cadēs.*
[b] Heb. *quæ non ſit ſervitum.*
[c] Heb. *fortē vel aſperam.*
[d] Heb. *ore eorum omnis &c.*
[e] Heb. *ſanguinem, hoc verſu.*
[f] Heb. *eum: ſillepſis.*
[g] Heb. *in medium domus.*
[h] Heb. *facito.*
[i] Heb. *luna dierum, id eſt, tot diebus quot durat ambitus Lunæ.*

tibi in uxorem.
14 Esto tamen si non delectaberis ea, ut dimittas eam arbitrio suo: at nequaquam [a] pecuniâ vendito eam: ne utitor ea ad quæstum, [b] quandoquidem compressisti eam.
15 Si fuerint alicui duæ uxores, una dilecta & altera exosa, pepererintque ei filios dilecta & exosa: fuerit autem filius primogenitus ejus quæ exosa est:
16 Tum esto ut quo die possessores instituet filios suos eorum quæ sunt ipsi, non possit primogenitum efficere filium dilectæ [c] in conspectu filii exosæ qui primogenitus est.
17 Sed eum qui primogenitus est filium exosæ agnoscito, dando ei portionē duorū ex omnibus [m] quæ prælló sunt ei: nam is est principium potentiæ ejus, ipsius est jus primogenitorum.
18 Si cui fuerit filius contumax & rebellis, qui non auscultat voci patris sui & voci matris suæ, quamvis castigaverint eum, tamen non auscultat illis:
19 Tandem prehendentes eum pater ejus & mater ejus, producunto eum ad Seniores civitatis suæ & ad portam loci sui,
20 Ac dicunto ad Seniores civitatis suæ, filius noster iste contumax & rebellis non auscultat voci nostræ, comeditator & ebriosus est.
21 Tunc obruunto eū omnes [n] cives ejus lapidibus ita ut moriatur, & tollito malū illud e medio tui, ut omnes Israëlitæ audiant & timeant.
22 Cùm autem erit in aliquo peccatum [o] adjudicandum morti, & tradetur morti, si suspenderis eum de ligno:
23 Ne pernoctato cadaver ejus in ipso ligno, sed [p] omnino sepelito eum eodem die, nam suspensus [q] execrationi est Deo: ne ergo polluito terram tuam quam Jehova Deus tuus dat tibi in possessionem.

[a] Heb. *vendendo vendito.*
[b] Heb. *pro eo quod.*
[m] Heb. *quæ inveniuntur ei.*
[n] Heb. *viri civitatis.*
[o] Heb. *judicii mortis.*
[p] Heb. *sepeliendo sepelito.*
[q] Heb. *execratio Dei.*

ANNOTATIO.

10 Cùm egressus] *concessio est facti, non lex: quamobrem duo Lege statuuntur, quæ evincunt rem Deo per se ingratam esse: unum, ceremoniæ ante matrimonium imperatæ, eò spectantes ut mulier deformetur, & ver ab amore suo refrigescat: alterum, dimissio longè facilior quàm in justis & legitimis matrimoniis.* 16 In conspectu] *ipso superstite, ut Gene.11.28.* 17 Principium potentiæ] *vide in Gene.49.3.*

CAPUT. XXII.

Leges de charitate in proximum, de non confundendis sexuum muneribus, de cavenda inhumanitate, de præveniendis periculis, de simplicitate servanda, & honestate in vestitu: & de pœnis in maritum falsò insimulantem uxorem impudicitiæ, in uxorum impudicitiæ evictam, & in adulterii, stupri, & incestus reos.

1 Videns bovem fratris tui aut pecudē ejus devios, ne te occultato ab illis: *sed* [b] omnino reducito eos ad fratrem tuum.
2 Quòd si frater tuus non erit propinquus tibi, aut non nosces eum: tum recipito illum intra domum tuam, ut sit apud te donec quærat frater tuus illum, & illum restituas ei.
3 Et sic facito de asino ejus, sic etiam de vestimēto ejus, & sic facito de omni re amissa fratris tui, cùm perierit ei & inveneris illam: non poteris te ipsum occultare.
4 Videns asinum fratris tui aut bovem ejus jacentes in aliqua via, ne te occultato ab eis: [c] omnino erigito cum illo.
5 Ne esto instrumentum virile super fœminam: neque induito vir vestem fœminæ: nam abominationi est Jehovæ Deo tuo quisquis facit ista.
6 Si obviam fiet tibi nidus avium in via, in ulla arbore aut humi, *nidus* pullorum aut ovorum, ubi mater incubet pullis aut ovis: ne accipito matrem cum [d] pullis.
7 [e] Prorsus dimittito matrē, pullos verò accipies tibi, ut bene sit tibi, & prolonges dies.
8 Cùm ædificas domum novam, tum facito loricā ad tectum tuum, ut non imponas reatum sanguinis domui tuæ, si decidat [f] aliquis ex eo.
9 Ne conserito vineam tuam duobus generibus, [g] ne sanctus sit illius fructus maturus, *nimirum* semen ipsum quod severis & proventus vineæ.
10 Ne arato bove & asino simul.
11 Ne induito vestimentum duorum generū, variè commixtum, lana & lino pariter.
12 Institas facito tibi, in quatuor oris tegumenti quo tegis te.
13 Cùm duxerit quis uxorem: si postquam congressus est cum ea, odit eam,
14 Ideóque [h] dedit occasiones *habendorū* sermonum de ea, proferens de ea famam malam, puta dixit, mulierem hanc duxeram, sed cōgressus cum ea non inveni in ea virginitatem.
15 Tunc accipito pater puellæ aut mater ejus *eam*, & proferunto signa virginitatis puellæ apud Seniores civitatis suæ ad portam.
16 Cúmq; dixerit pater puellæ Senioribus, filiam hanc meam dederam viro huic in uxorem, qui odit eam,
17 Unde ecce ipse dedit occasiones *habendorum* sermonum dicendo, non inveni in filia tua virginitatem, cùm hæc sint signa virginitatis filiæ meæ: expandunto pannum ejus coram Senioribus civitatis.
18 Tum accipientes Seniores civitatis illius virum ejus, castiganto eum.
19 Et mulctanto eum centum *sicli* argenteis, quos dabunt patri puellæ, eo quòd protulit famam malam contra virginem Israëlis: & esto ei in uxorem, neq; potesto dimittere eam omnibus diebus suis.
20 Sed si vera fuerit res ista, *si* non inventa fuerit virginitas in puella,
21 Tunc educunto puellam ad portam patris ejus, & obruunto eam [i] cives ejus lapidibus ita ut moriatur, eò quòd commisit flagitiū in Israële scortando domi patris sui: sic tollito malum e medio tui.
22 Si quis deprehendatur cubans cum muliere maritata marito, omnino moriuntor pariter ambo, vir qui cubavit cùm muliere, & mulier ipsa: sic tollito malum e medio tui.
23 Si puella virgo desponsata est viro, quā inveniens quis in civitate concubuerit cum ea:
24 Omnino productis eis ambobus ad portam ipsam civitatis obruitote eos lapidibus ita ut moriantur, puellam propterea quòd non clamavit in civitate, virum autem, propterea quòd cōpressit [k] uxorem proximi sui: sic tollito malum e medio tui.
25 Sed si in agro invenerit vir ille puellam de-

[a] Heb. *ne videto depulsos & occultato te: sic infrà ver.4.*
[b] Heb. *reducendo reducito.*
[c] Heb. *erigēdo erigito.*
[d] Heb. *filiis, ut inf. ver.7.*
[e] Heb. *dimittendo dimittito.*
[f] Heb. *cadens*
[g] Heb. *plenitudo, ut Exo. 22.29.*
[h] Heb. *imposuit ei occasiones sermonū: sic infrà ver. 17.*
[i] Heb. *homines civitatis ejus.*

desponſatam, & vim faciens ei vir ille concubuerit cum ea, tunc morietur vir ille qui concubuerit cum ea, ſolus:
26 Puellæ autem ne facito quicquam, non eſt in puella peccatum [k] capitale: nam quemadmodum ſurgit quis in proximum ſuum & [l] occidens animam ei vitam, ſic ſe habet hæc res:
27 Cùm in agro invenerit eam, clamaverit puella desponſata, nec fuerit qui ſervaret eam.
28 Si inveniat quis puellam virginem quæ non eſt desponſata, & prehendens eam concubuerit cum ea, & [m] manifeſta fiant:
29 Tunc dato viri ille qui concubuit cum ea, patri puellæ quinquaginta *ſicles* argenteos: & eſto ei in uxorem quòd compreſſit eam, ne poteſto dimittere eam omnibus diebus ſuis.
30 Ne ducito quiſquam uxorem patris ſui, neque retegito oram *veſtimenti* patris ſui.

k Heb. *mortuus.*
l Heb. *occidit eum animâ.*
m Heb. *invenientur, nimirum, committere vel commiſiſſe, ut ſupra ver.* 20. & 22. *Levit.* 18.8.

ANNOTATIO.

9 Ne ſanctus] *id eſt, ne tibi & cæteris qui non eſt ſacri ordinis, uſu ejus interdicatur, tanquam rerum ſacrarum uſu.* 24 Uxorem] *licet desponſatam tantùm: jam enim uxor ejus eſt jure.*

CAPUT XXIII.

De ineptiis ad gerendæ officia publica in populo Dei: de mundicia in caſtris: de non prodendo ſervo alterius: de nullo ſcorto ferendo: de uſura vitanda: de votis ſolvendis: & de non efferendo proventu ex alieno agro.

1 NEC [a] vulneratus teſte, neq; exectus virilitate, [a] venito in congregatione Jehovæ.
2 [a] Spurius ne venito in congregatione Jehovæ: etiam [a] decima ejus generatio, ne venito in congregatione Jehovæ.
3 Ne venito Hhammonita aut Moabita in congregatione Jehovæ, etiam decima generatio illorum, ne venito in congregationẽ Jehovæ uſque in ſeculum.
4 Propterea quòd non occurrerunt vobis cum pane & aqua in iſta via, cùm exiretis ex Ægypto, & quia [a] mercede conduxit contra te Bilhhamum filium Behhoris e Petore [a] Meſopotamiæ, ad maledicendum tibi:
5 (Quanquam noluit Jehova Deus tuus auſcultare Bilhhamo, ſed convertit tibi Jehova Deus tuus maledictionem illam in benedictionem: eò quòd diligeret te Jehova Deus tuus)
6 Ne quærito [a] pacem illorum & bonum illorum, ullis diebus tuis unquam.
7 Ne abominare [b] Edomæum, nam frater tuus eſt: ne abominare Ægyptium, nam peregrinus fuiſti in terra ejus.
8 Filiorum, qui naſcentur ex illis, generatio tertia, venito ex illis in congregatione Jehovæ.
9 Cùm exibit exercitus contra hoſtes tuos, tum caveto tibi ab omni [a] re mala.
10 Si fuerit in te quiſpiam qui non erit mundus [a] caſu nocturno, is exito extra caſtra, ne ingreditor intra caſtra.
11 Sed eſto appetente veſpera ut laveret ſe aqua: deinde cùm occidit Sol, veniet intra caſtra.
12 Item ſpatium eſto tibi extra caſtra, ut egrediaris illuc foras:
13 Et paxillus eſto tibi præter arma tua: eſtoque cum ſeſſurus eris foris, ut eo fodias, & [c] rurſus tegas excrementum tuum:
14 Nam Jehova Deus tuus continentur ambulat in medio caſtrorum tuorum ad eripiendum te, & ad [d] exponendum inimicos tuos tibi, ideò ſunto ſancta caſtra tua: ut nõ videat in te [e] rurpitudinẽ ullius rei, quamobrem avertat ſe [f] a te.
15 Ne tradito ſervum domino ſuo, qui *confugiens* ad te eripuerit ſe domino ſuo.
16 Tecum maneto in medio tui, in loco quem elegerit, in aliqua portarum tuarum ubi bonum videbitur ei: ne opprimito eum.
17 Ne eſto meretrix e filiabus Iſraëlis: neq; eſto meritorius e filiis Iſraëlis.
18 Ne inferto mercedem ſcorti, aut pretium [a] canis in domum Jehovæ Dei tui, pro ullo voto: nam abominationi Jehovæ Deo tuo ſunt pariter ambo.
19 Ne [a] dato in uſuram fratri tuo, uſuram pecuniæ, uſuram cibi, uſuram ullius rei quę in uſuram datur.
20 [a] Extraneo iſti dabis in uſuram, fratri autem tuo ne dato in uſuram: ut benedicat tibi Jehova Deus tuus in omni [g] re ad quam admoveris manum tuam ſuper terram quo tu mox ingreſſurus es ad hæreditariò poſſidendum eam.
21 Si voveris votum Jehovæ Deo tuo, ne differto ſolvere illud: nã [h] omnino repoſceret illud Jehova Deus tuus abs te, & eſſet in te peccatum.
22 Quod ſi [i] abſtinueris a vovendo, non erit in te peccatum.
23 Quod prodiit e labiis tuis obſervato & facito, quemadmodum voveris Jehovæ Deo tuo voluntariam oblationem, quod dixeris ore tuo.
24 Si ingrediaris vineam proximi tui, comedes quidem uvas pro deſyderio tuo ad ſaturitatem tuam: at inſtrumento tuo ne imponito.
25 Si ingrediaris ſegetem proximi tui, decerpes quidem ſpicas manu tua: at falcem ne agitato in ſegetem proximi tui.

a Heb. *Syriæ duorum fluminũ, id eſt, interamnu.*
b Heb. *Adomaeum.*
c Heb. *revertaris ut tegas.*
d Heb. *dandũ inimicos tuos coram te.*
e Heb. *nuditatem.*
f Heb. *de poſt te.*
g Heb. *extenſione manus tuæ.*
h Heb. *repoſcendo repoſceret.*
i Heb. *deſierit vovere. Eccleſ.* 5.3. & 4.

ANNOTATIO.

1 Vulneratus] *nam hi ferè ignavi & fracto animo eſſe ſolent: contra quàm mandatur ſuprà* 1.17. Venito] *id eſt, adminiſtrato q.d munus publicum in populo Dei ne gerito: nam hæc quominus de interdicto a ſacris accipiantur impediunt leges* Exo. 12.48 *Levit.* 22.18. *Num.* 9.14. *& aliæ multæ: de interdicto quo quæ matrimonio intelligi non debere vel Ruthæ exemplum oſtendit: quæ Moabitis cùm eſſet, interveniente magiſtratu authoritate totiuſq; populi acclamatione Bohhæo Iſraëlæ nupſit.* 2 Spurius] *propter infamiam.* Decima ejus] *id eſt, nullus deſtendentium ex eo: nam ſpurius eſt.* 4 Propterea quòd] *vide ſuprà* 2.28. *eſt autem hæc ratio ſequentis interdicti.* Mercede conduxit] *Moabita Num.* 22. 6 Pacem illorum] *id eſt, cum illis ne ambias fœdus: quod bonæ eſtet illis & tibi damno.* 9 Re mala] *quæ cum æquitate & honeſtate pugnat.* 10 Caſu nocturno] *de quo Levit.* 15. 12 Egrediaris illuc] *ad purgandũ alvum, ex ſequenti verſu.* 18 Canis] *id eſt, meritoris, quem ad deteſtationem canem vocat: etſi decane accipere quibuſdam placet.* 20 Extraneo iſti] *reliquis iſtis Cenahhanæorum, infrà* 28.12. *illas enim Deus exitio deſtinaverat, & paulatim conſumi volebat, ſuprà* 7.22.

CA-

CAPUT XXIIII.

De uxore non recipienda, quæ repudiata alteri nupsit: de immunitate novi mariti: de rebus ad victum necessariis pignori non accipiendis: de plagiariis: de jure lepræ observando: de pignoratione: de mercede mercenario exhibenda: de non transferendo supplicio soatium in insontes: & de publicis privatisq; officiis in afflictos.

1 CUM ducta quis uxore maritus fuerit ejus, fuerit q; si non invenit gratiam in oculis illius (quia invenit in ea [a] turpem rem aliquã) ut scribens ei libellum [b] repudii tradens q; in manũ ejus, dimiserit eam e domo sua:

2 Itaq; egressa e domo ejus abierit, & [c] nupserit alteri viro:

3 Deinde odio habens eam hic vir posterior, scriptumq; ei libellum repudii tradens in manũ ejus dimiserit eã e domo sua, aut si moriatur vir ille posterior, qui acceperat eam sibi in uxorem:

4 Ne potestas maritus ejus prior qui dimiserat eum [d] rursus ducere eam, ut sibi sit in uxorem, postea quàm *per eum* factum est ut pollueretur, nam res abominanda est coram Jehova: ne itaq; permittito ut peccet *populus* terræ, quam Jehova Deus tuus dat tibi *in* possessionem.

5 CUM acceperit quis uxorem novam, non exibit in militiam, neq; [e] imponitor ei *onus* ullius rei. immunis esto domi suæ annum unum, ut exhilaret uxorem suam quam duxit.

6 NE pignore accipito quisquam metam aut catillum: nam is vitam acciperet.

7 SI inventus fuerit quis [f] plagiarius alicujus e fratribus suis e filiis Israëlis, & ad quæstum abusus fuerit eo aut vendiderit eum: omnino moritor plagiarius ille, sic tollito illud malum e medio tui.

8 CAVE tibi in plaga lepræ ut observes valde, & ut facias secundum omnia quę docuerint vos sacerdotes Levitici: quemadmodum præcepi eis, observate faciendo.

9 Recordare eorũ quæ fecit Jehova Deus tuus Mirjamæ, in itinere cum exiretis ex Ægypto.

10 CUM mutuaveris proximo tuo ullius rei mutuum, ne ingrediter domum ejus ad pignorandum pignus ejus.

11 Foris subsistito, ut vir ille cui tu mutuas proferat ad te pignus suum foras.

12 Quòd si vir pauper est, ne cubato [g] habens pignus ejus:

13 [h] Omnino restituito ei pignus ejus cùm occidit Sol, ut cubans in veste sua benedicat tibi: quod [i] tibi erit justitiæ coram Jehova Deo tuo.

14 Ne fraudem facito mercenario pauperi & egeno, e fratribus tuis aut [k] peregrinis apud te, qui *el* in terra tua intra portas tuas.

15 Die suo dato mercedem ejus, neq; occumbito super eam Sol, nam pauper est, quare [l] ad eam ipse attollit animum suum: ut non invocet contra te Jehovam, & sit in te peccatum.

16 Ne morte afficiuntor patres pro filiis, nec filii morte afficiuntor pro patribus: quisq; propter peccatum suum afficiuntor morte.

17 Ne pervertito judicium peregrini & pupilli, neque pignori accipito vestem viduæ:

18 Sed recordare te servum fuisse in Ægypto, redemisse autem te Jehovam Deum tuum inde: idcirco ego præcipio tibi ut facias rem hanc.

19 Cùm metes messem tuam in agro tuo, si oblitus eris manipuli in agro ipso, ne revertitor ad accipiendum illum, peregrini, pupilli, & viduæ esto: ut benedicat tibi Jehova Deus tuus in omni opere manuum tuarum.

20 Cùm excuties olivas tuas, ne ramos sigillatim recognoscito [k] postquam excusseris: peregrini, pupilli, & viduæ esto.

21 Cùm vindimiabis vineam tuam, ne racemato postquàm vindemiaveris: peregrini, pupilli, & viduæ esto.

22 Et recordare te servũ fuisse in terra Ægypti: idcirco ego præcepi tibi ut facias rem hanc.

[a] Heb. *nuditatem rei: hebraïce.*
[b] Heb. *abscissionis, ut ver. 3.*
[c] Heb. *fuerit alterius viri.*
[d] Heb. *redire ad ducendum eam.*
[e] Heb. *transibo super eum ex ulla re.*
[f] Heb. *fur animæ*
[g] Heb. *cum pignore ejus.*
[h] Heb. *restituendo restituito.*
[i] Heb. *peregrino tibi.*
[k] Heb. *post te: sic in seq.*

Num. 12.

ANNOTATIO.

13 Tibi erit justitiæ] *i. imputabitur tibi a Deo pro eleemosyna, quæ passim in scripturis justitia dicitur.*
15 Ad eam ipse] *id est, so gelăt & animum erigit, sperans se illa præsenti inopiæ consulturum.*

CAPUT XXV.

De judicio ex bono & æquo pronunciando: de communicando laborum fructu cum laborantibus: de suscitando semine fratris mortui, & ceremoniali pœna recusantis: de pœna mulieris pudoris oblitæ: de justis ponderibus & mensuris habendis: de memoria Amalekitarum delenda.

1 SI fuerit controversia inter aliquos, ideoq; accesserint ad judicium ut judicent eos: tum justũ pronunciato eum qui justus est, & improbato eum qui improbus est.

2 Esto autem, si [a] dignus est quem cædant improbus ille, ut [b] dejiciendum curet eum judex & cædendum coram se, pro improbitate ejus certo numero.

3 [c] Quadragenis *plagis* cædendum curabit eum, ne addito: videto ne [c] pergat plagã numero ore his cædere eum, [d] cum sit vilis factus frater tuus in oculis tuis.

4 [d] NE capistrato bovem [d] triturantem.

5 SI habitantibus fratribus [e] pariter moriatur unus ex eis, cui filius non *sit*, ne [e] nubito uxor mortui foris viro extraneo: [f] levir ejus congreditor cum ea, & ducens eam sibi in uxorem, leviri officium præstato ei.

6 Estoq; ut primogenitus quem pariet, [f] succedat in nomen mortui fratris illius: ut non deleatur nomen ejus ex Israële.

7 Quòd si non placuerit viro illi ducere glorem suam: tum ascendens glos ejus portam ad seniores dicito, renuit levir meus [g] excitare fratri suo nomen in Israële, noluit leviri officium præstare mihi.

8 Cumq; accersentes eum Seniores civitatis ejus *id* elocuti fuerint ei, si persistens dixerit, non placet mihi ducere eam:

9 Accedens glos ejus ad eum ante oculos Seniorum, [g] exuito calceum ejus e pede ejus, spuitoq; ante faciem ejus: & protestans dicito, sic fieri debet viro illo, qui non volet [g] extruere domum fratris sui:

10 Et vocatur nomen *familiæ* ejus in Israële, familia exuti calceo.

11 SI concertantibus hominibus inter se, viro cum fratre suo, accedat uxor viri unius illorum ad eripiendum maritum suum e manu percutientis ipsum, & extendens manum suam appre-

[a] Heb. *filius cædendi.*
[b] Heb. *faciat cadere & percutiat eum.*
[c] Heb. *ad lat cædere.*
[d] Heb. *in tritura ejus.*
[e] Heb. *esto.*
[f] Heb. *exurgat.*

prehendat pudenda ejus:
12 Tunc amputato manum illius, ne parcito oculus tuus.
13 Non esto tibi in loculo tuo [g] diversum pondus magnum & parvum.
14 Ne esto tibi domi tui [h] diversum Epha, magnum & parvum.
15 Pondus integrum & justum esto tibi, Epha integrum & justum esto tibi: ut prolongent dies tuos in ea terra quã Jehova Deus tuus dat tibi.
16 Nam abhominationi est Jehovæ Deo tuo quisquis facit ista, quisquis facit iniquitatem.
17 RECORDARE eorum quæ fecit tibi Hhamalek, in itinere cùm exiretis ex Ægypto: Exo.17.
18 Qui occurrens tibi eo itinere, [i] in postremo agmine tuo cæcidit omnes qui debilitate affecti [k] sequebantur te, cùm tu esses lassus & fatigatus: nec reveritus est Deum.
19 Ideò esto cùm quietem dederit Jehova Deus tuus tibi ab omnibus inimicis tuis circũquaque in terra quam Jehova Deus tuus dat tibi in possessionem ad hæreditariò possidendum eam, ut deleas memoriam Hhamaleki sub cœlis: ne obliviscitor.

[g] Heb. lapû & lapi: metonymia materiæ pro re effecta.
[h] Heb. Epha & Epha, synecdoche, species pro genere
[i] Heb. truncavit te cauda in omnibus
[k] Heb. abant post te.

ANNOTATIO.

2 Quadragenis] *id est, numerum hunc non excedet: quamobrem ut ab hujus legis transgressione caveretur, statuerunt antiqui ne amplius triginta novem plagæ infligerentur, quibus se quinquies affectum fuisse scribit Apostolus 2.Cor.11.24.* Cùm vilis] *q.d. satis esto tibi adversarium tuum temporariu plagã affectũ in perpetua ignominia versari.* 4 Ne capistrato] *vide 1.Cor.9.9.* 5 Pariter] *id est, hæreditatem communem habentibus in eadem paternã familia.* Levir ejus] *ex vi nominis & conjugati verbi in fine hujus versus apparet legem esse non remotioribus modò consanguineis, sed ipsis fratribus latam eorum qui sine liberis moriebantur, ideoq; illius exceptionem esse quæ habetur Levit.18.16. deinde verò ex ordine naturæ adagnatos pertinentem.* In uxorem] *si ab uxore liber est: nam ne quidem hoc nomine duabus simul uxoribus licebat uti, Levit.18.18.* 7 Excitare nomen] *id est, generando filium proto efficere ut ejus nomen, quod alioquin interiturum esset conservetur.* 9 Exuito calceum] *id est publico hoc signo translationem juris & possessionis ab eo testatur: nam calceus possessionis signum erat, dextrallio vero & traditio alienatæ possessionis & translatæ. Hujus legis affine exemplum vide Ruth.4.7.* Extruere domum] *id est gignere prolem ejus nomine, in qua conservetur nomen & familia ejus.*

CAPUT XXVI.

Mosche repetit leges de primitiis & tertiano decimis solemniter offerendis, cum formulis orationum in quibus utebantur offerentes: postremò fœdera Dei cum populo substantiam & usum explicat.

1 ESTO autem cùm ingressus fueris in terram, quam Jehova Deus tuus dat tibi in possessionem, & hæres factus ejus habitabis in ea:
2 Ut accipiens [a] de primitiis omnium fructuum illius terræ, quas oblaturus es de terra tua, quam Jehova Deus tuus dat tibi, imponas corbi, eãque ad locum quem elegerit Jehova Deus tuus ad collocandum nomen suum ibi.
3 Et accedens ad Sacerdotẽ qui erit diebus illis, dicito ad eũ, profiteor hodie Jehovæ Deo tuo me ingressũ esse terrã, quã juramento promiserat Jehova majoribus nostris se daturũ nobis.
4 Tunc accipiens sacerdos corbem e manu tua, statuito eum ante altare Jehovæ Dei tui.
5 Deinde protestare dicens coram Jehova Deo tuo, [a] Syrus [a] miser *erat* pater meus, qui descendit in Ægyptum hominibus paucis ut peregrinaretur illic: evasit autem illic in gentem magnam, robustam, & amplam.
6 Cumq; malo nos afficientes Ægyptii & affligentes nos, imponerent nobis servitutẽ durã,
7 Inclamavimus Jehovam Deum majorum nostrorum: exaudienscq; Jehova vocem nostram respexit afflictionem nostrã, molestiamq; nostrã, & oppressionem nostram.
8 Nam educens Jehova nos ex Ægypto manu forti & brachio extento & terrore magno, signis etiam & prodigiis,
9 Introduxit nos in locũ hunc, deditq; nobis terram hanc, terram affluentem lacte & melle.
10 Nunc itaq; ecce attuli primitias fructuum terræ, quam dedisti mihi Jehova: sic relinquito illos coram Jehova Deo tuo, & incurvato te coram Jehova Deo tuo.
11 Postea lætaberis de omni bono quod dederit tibi Jehova Deus tuus & familiæ tuæ, tu & Levita & peregrinus qui *erit* in medio tui.
12 Cùm absolveris [b] dare omnes decimas proventus tui [b] anno tertio, qui annus decimarum est, & dederis Levitæ, peregrino, pupillo, ac viduæ, ut comedãt in portis tuis & saturẽtur:
13 Tunc dicito coram Jehova Deo tuo, sustuli quod sanctum est [c] mea domo, etiamq; illud dedi Levitæ, & peregrino, pupillo, & viduæ, omnino secundum præceptum quod præcepisti mihi: non sum digressus a mandatis tuis, neque oblitus sum *eorum:*
14 Non comedi [a] in luctu meo ex illo, neque sustuli ex eo [a] ad rem immundam, neque dedi ex illo [a] in mortuum: auscultavi voci Jehovæ Dei mei, feci secundũ omnia quæ præcepisti mihi.
15 Prospice ex habitaculo sanctitatis tuæ e cœlis, & benedic populo tuo Israëli & terræ illi quam dedisti nobis, quemadmodum juramento promiseras majoribus nostris, terræ affluenti lacti & melle.
16 Hodierno die Jehova Deus tuus præcipit tibi, ut facias statuta hæc & judicia hæc: observato igitur & facito ea ex toto corde tuo & ex toto animo tuo.
17 [c] A Jehova stipulatus es sponsionem hodie, fore tibi in Deum, idque ambulando in viis ejus & auscultando voci ejus:
18 Jehova verò stipulatus est sponsionem a te hodie, ut sis ei in populum peculiarem, quemadmodum edixit tibi, & ut observes omnia præcepta ejus:
19 Nempe ut efficiat te sublimem supra omnes gentes quas fecit, laude & nomine & gloria, & ut sis populus sanctus Jehovæ Deo tuo, quemadmodum locutus est.

[a] Heb. periẽs.
[b] Heb. decimare decimas
[c] Heb. fecisti ut Jehova dicat, i. spondeat ac promittat tibi: sic ver 18. Jehova fecit ut tu dicas.

ANNOTATIO.

2 De primitiis] *quas sibi in festo Pentecostes offerri voluit tribuni nomine: vide supra 16.10.* 5 Syrus] *de*

de Jabbakobo loquitur, qui viginti annorum ſervitutem apud ſocerum in Syria ſervivit. 12 Anno tertio] *quo ſeparabantur decima comedenda ſingulis locis promiſſæ terræ, & lex illa decimarum complebatur, de qua ſupra* 14. 13 E mea domo] *ne cum reliquo proventu adhiberetur ad res domeſticas.* 14 In luctu meo] *id eſt, bilariter feci: quod mihi reliquum factum eſt non comedi triſtis propter alienatas decimas, ſive de illis comederem ſive abſtinuerim ex lege.* Ad rem immundam] *id eſt, ad alium uſum quam qui præſcriptus eſt a te.* In mortuum] *id eſt, ne in religioſis quidem ſumptibus funerum ullam decimarum partem collocavi, ſed me continui intra terminos a te præſcriptos.*

CAPUT XXVII.

Moſche præcipit ut trajecto Jardene lapides oblita calce inſcripto Decalogo trigantur, & in altero e duobus vicinis montibus Levitæ audientibus & acclamantibus Iſraëlitis maledictiones Legis in tranſgreſſores pronuncient.

1 PRÆCEPIT autem Moſche cum Senioribus Iſraëlis populo, dicendo, obſervate unumquodque præceptum quod ego præcipio vobis hodie:
2 Eſtoque qua die tranſiveritis Jardenem in terram quam Jehova Deus tuus dat tibi, ut erigas tibi lapides magnos & linias eos calce:
3 Et inſcribas eis omnia verba Legis hujus, cùm tranſieris: ut pervenias in illam terram quam Jehova Deus tuus dat tibi, terram affluentem lacte & melle, quemadmodum locutus eſt Jehova Deus majorum tuorum tibi.
4 Eſto autem, cùm trajecto Jardene erexeritis lapides iſtos, de quibus ego præcipio vobis hodie, in monte Hhebalis, & liveritis eos calce.
5 Ut extruas ibi altare Jehovæ Deo tuo: altare e lapidibus, [a] ne agitato ſuper illos ferrum.
6 Lapidibus integris ædificato altare Jehovæ Dei tui, ut offeras in eo holocauſta Jehovæ Deo tuo.
7 Mactabis etiam euchariſtica quæ comedas ibi: & lætaberis coram Jehova Deo tuo.
8 Inſcribito autem iſtis lapidibus omnia verba hujus legis bene perſpicuè.
9 Tum allocutus eſt Moſche & ſacerdotes Leviticí totum Iſraëlem, dicendo, attende & audi Iſraël, hodierno die effectus es populus Jehovæ Deo tuo.
10 Auſcultato igitur voci Jehovæ Dei tui, & facito præcepta ejus ac ſtatuta ejus, quę ego præcipio tibi hodie.
11 Præcepitq; Moſche in die illo populo, dicendo,
12 Hi ſtanto ad benedicendum populo in monte Gerizzimorum, cùm tranſiveritis Jardenē, Schimhhon, & Levi, & Jehuda, & Iſſaſcar, & Joſeph, & Binjamin:
13 Hi verò ſtanto ad maledictionem in monte Hhebalis, Rēuben, Gad, & Aſcher, & Zebulun, Dan, & Naphtali.
14 Proteſtantesq; Levitæ dicunto ad unumquemque Iſraëlitam, voce alta:
15 Maledictus *eſt* vir ille qui fecerit ſculptile aut fuſile, rem abominandam Jehovæ, opus manuum artificis, quamvis poſuerit in abdito: & reſpondentes totus populus dicunto, Amen.
16 Maledictus qui vilipendit patrem ſuū aut matrem ſuam: & dicito totus populus, Amen.
17 Maledictus qui movet terminum proximi ſui, & dicito totus populus, Amen.
18 Maledictus qui facit ut cæcus erret in viā, & dicito totus populus, Amen.
19 Maledictus qui pervertit jus peregrini, pupilli, aut viduæ: & dicito totus populus, Amen.
20 Maledictus qui cubat cum uxore patris ſui, quia retexit oram *veſtimenti* patris ſui: & dicito totus populus, Amen.
21 Maledictus qui cubat cum ulla beſtia: & dicito tuus populus, Amen.
22 Maledictus qui cubat cum ſorore ſua, filia patris ſui aut filia matris ſuæ: & dicito totus populus, Amen.
23 Maledictus qui cubat tum ſocru ſua: & dicito tuus populus, Amen.
24 Maledictus qui cædit proximum ſuum clam: & dicito totus populus, Amen.
25 Maledictus [a] qui accipit munus ad percutiendum [a] quemquam cæde innocentis: & dicito totus populus, Amen. [a] Heb. *animā Galat.* 3, 10.
26 Maledictus qui non præſtiterit verba Legis hujus faciendo ea: & dicito totus populus, Amen.

ANNOTATIO.

5 Ne agitato] *id eſt, ne cædunto, néve calanto ferro, ut Exod.* 20. 25. 25 Qui accipit] *ſive judex ſit, ſive teſtis, ſive ſicarius & redemptor cædis.*

CAPUT. XXVIII.

Moſche propoſitis præmiis ad Legis Dei obſervationem hortatur, & comminationibus ab ejus violatione abſterret.

1 ERIT autem ſi [a] fideliter auſcultaveris voci Jehovæ Dei tui, [b] obſervanter faciendo omnia præcepta ejus quæ ego præcipio tibi hodie, ut efficiat te Jehova Deus tuus ſublimen ſupra omnes gentes terræ:
2 Et obvenientes tibi omnes benedictiones iſtæ aſſequantur te, cùm auſcultabis voci Jehovę Dei tui.
3 Benedictus eris in civitate, & benedictus eris ruri.
4 Benedictus *eris* fructus ventris tui, & fructus terræ tuæ, & fructus jumentorum tuorum. fœtus boum tuorum, & greges pecudū tuarū.
5 Benedictus [a] corbis tuus & mactra tua,
6 Benedictus eris [a] in ingreſſu tuo, & benedictus eris in egreſſu tuo.
7 [c] Exponet Jehova tibi inimicos tuos cæſos qui inſurgent adverſum te: cùm viā unā proceſſerint contra te, ſeptē viis fugiēt corā te. [c] Heb. *dabit Jehovacura te.*
8 Amandabit Jehova penes te benedictionem in horrea tua & in [d] quodcunque admovebis manum tuam: benedicetque tibi in terra quam Jehova Deus tuus dat tibi. [d] Heb. *omne extenſionem manus tuæ: ſic ver.* 20.
9 Stabiliet te Jehova ſibi in populum ſanctum, quemadmodum juramento promiſit tibi: cùm obſervabis præcepta Jehovæ Dei tui, & ambulabis in viis ejus.
10 Unde videntes omnes populi terræ nomen Jeho-

[a] Heb. *auſcultando auſcultaveris.* [b] Heb. *obſervando ad faciendum: ſic infrà ver.* 15 & 58.

Jehovæ invocari in te, timebunt abs te.

11 Et faciet Jehova ut excellas bonis in fructu
[e] Heb. *fructu, ut infrà 18. & 51.* ventris tui, & in [e] fœtu jumentorum tuorum, & in fructu terræ tuæ, super terram quam juramento promiserat Jehova majoribus tuis se daturum tibi.

12 Aperiet tibi Jehova thesaurum suum optimum, cœlos, dando pluviam terræ tuę tempore suo, & benedicendo cuique operi manus tuæ: ita ut mutuare possis gentibus multis, tu autem opus non habeas mutuari.

13 Statuetq; te Jehova [a] in caput, non autem in caudam, ut sis tantummodò superior, non autē sis inferior: cùm auscultabis præceptis Jehovæ Dei tui, quæ ego præcipio tibi hodie, ut observes & facias,

14 Et non recedes ab ullis verbis quæ ego præcipio vobis hodie dextrorsum aut sinistrorsum, [f] sequendo Deos alienos ad colendum eos.

[f] Heb. *eundo post.*

15 Sed erit si non auscultaveris voci Jehovæ Dei tui, observanter faciendo omnia præcepta ejus & statuta ejus quæ ego præcipio tibi hodie, ut obvenientes tibi omnes maledictiones istæ assequantur te.

16 Maledictus eris in civitate, & maledictus eris ruri.

17 Maledictus corbis tuus, & mactra tua.

18 Maledictus fructus ventris tui, & fructus terræ tuæ, fœtus boum tuorum, & greges pecudum tuarum.

19 Maledictus eris in ingressu tuo, & maledictus eris in egressu tuo.

20 Immittet in te Jehova ipsam maledictionē vexationem & exitium, in omnem rem ad quam admovebis manum tuam, quam facies: donec excindaris & donec pereas citò, propter malignitatem actionū tuarum, quia deseruerit me.

21 Faciet Jehova ut adhæreſcat tibi pestis, donec consumpserit te ex ea terra quò tu venturus es ad hęreditariò possidendum eam.

22 Percutiet te Jehova tabe, calidaq; & æstuante ac adurente febre, & siccitate & uredine, & morbo regio, quæ persequentur te donec pereas

23 Præterea erunt [b] cœli tui qui *sunt* supra caput tuum, ænei, & terra quæ subest tibi, ferrea.

[g] Heb. *dabit Jehova pluviam terræ tuæ pulviſculum.*

24 [g] Efficiet Jehova [c] ut pluvia terræ tuę sit pulviſculus aut pulvis, e cœlis discendet super te donec excindaris.

[h] Heb. *dabit Jehova te cæſum.*

25 [h] Faciet Jehova ut cedaris coram hostibus tuis, viâ unâ procedes [i] contra exercitum eorū, at septem viis fugies a facie ejus: eris q; in commotionem omnibus regnis terræ.

[i] Heb. *contra eum ſub. inimicum.*

26 Et erit cadaver tuum in cibum omnibus volatilibus cœli & jumentis terræ: nec erit qui deterreat.

27 Percutiet te Jehova ulcere Ægypti & hęmorrhoidibus & scabie & prurigine, quibus nō poteris sanari.

28 Percutiet te Jehova amentiâ & cæcitate & stupore cordis:

29 Adeò ut palpes in meridie, quemadmodū palpat cęcus in caligine, neq; prospereris viis tuis: & sis tantummodò infestus fraudi & rapinæ omnibus diebus, neque sit qui servet.

30 Uxorem desponsabis, sed vir alius cubabit cum ea, domum ædificabis, sed non inhabitabis eam: vineam conseres, sed [k] eā sacris soluta non uteris.

[k] Heb. *non profanabis eam, ut ſupra, 20.6.*

31 Bos tuus mactabitur ante oculos tuos, nec tamen comedes ex eo, asinus tuus abripietur a conspectu tuo, nec redibit ad te: pecudes tuę tradentur inimicis tuis, nec erit tibi qui servet.

32 Filii tui filiq; tuæ tradentur populo extraneo: & oculis tuis aspicientibus & deficientibus *attentione* ad eos tota die, tamen non erit in potestate manus tuæ.

33 Fructum terræ tuæ & omnem laborem tuum absumet populus, quem non novisti, eris que tantummodò infestus fraudi & quassationi omnibus diebus.

34 Et fies amens propter visum oculorum tuorum, quod videbis.

35 Percutiet te Jehova ulcere maligno in genibus & in cruribus, quo non poteris sanari, a planta pedis tui usque ad verticem tuum.

36 Abducet Jehova te & regem tuum quem prœfeceris tibi ad gentem quam non novisti tu aut majores tui, coles q; ibi deos alienos ligna aut lapides.

37 Eris q; in stuporem, in parabolam, & in dicterium, apud omnes populos quò abduxerit te Jehova.

38 Semen multum deferes rus, sed parum colliges, quia absumet illud locusta.

39 Vineas conseres & coles, sed vinū non bibes neque comportabis, quia absumēt illas vermes.

40 Olęæ erunt tibi in toto termino tuo: sed oleo non unges te, quia dejiciet *olæa* oliva tua.

41 Filios filiasq; gignes, non tamen erunt tui, sed abibunt in captivitatem.

42 Omnes arbores tuas & fructus terrę tuæ, hęreditariò obtinebit eruca.

43 Peregrinus qui in medio tui *erit*, ascendet supra te [l] per quam supremè, tu autem descendes [m] per quam infimè.

[l] Heb. *ſupra* [m] Heb. *ſupra.*

44 Ipse mutuabit tibi, tu verò non mutuabis ei: ipse erit in caput, tu verò eris in caudam.

[m] Heb. *infrà.*

45 Venientes autem super te omnes maledictiones istæ persequentur te & assequentur te donec excindaris, cùm non auscultaveris voci Jehovæ Dei tui, observando præcepta ejus & statuta ejus quę præcepit tibi.

46 Eruntq; in te pro signo & pro prodigio, atque in semine tuo usque in seculum.

47 Propterea quòd non servieris Jehovæ Deo tuo in lætitia & in hilaritate cordis, præ copia *rerum* omnium:

48 Propterea servies inimico tuo, quem mittet Jehova contra te, in fame & in siti & in nuditate & in inopia *rerum* omnium, imponetq; [n] jugum ferreum collo tuo, donec exciderit te.

49 Efferet Jehova contra te gentem e longinquo ab extremitate terræ, *involantem* quemadmodum velare solet aquila: gentem cujus linguam non intelliges:

50 Gentem impudentē, quæ ne *quidē* senis personam suscipiet, neq; puero gratiam faciet:

51 Quæ absumet fœtum jumenti tui & fructū terræ tuæ donec excindaris: quæ non reliquum faciet tibi frumentum mustum aut oleum, fœtū boum tuorum aut greges pecudum tuarum, donec perdiderit te.

52 Quę premet te in omnibus portis tuis, donec corruerint mœnia tua altissima & munitissima quibus tu confideris, in tota terra tua, premet inquam te in omnibus portis tuis, in tota terra tua quam dederit Jehova Deus tuus tibi.

53 Adeò ut comedas fructum ventris tui, carnem filiorum tuorū filiarumq; tuarum quas dederit tibi Jehova Deus tuus, in oppressione

&

& in Angustia qua anget te inimicus tuus.

54 Viri illius qui mollis *fuerat* in te & qui *fuerat* delicatus valde, malignus erit oculus in fratrē suum,& in uxorem [m] sibi charissimā,atq; in residuum filiorū suorū quos reliquos fecerit:

55 Adeò ut non det ulli ex eis de carne filiorum suorum quam comedet, adeò ut non reliquum faciat illi quicquam in oppressione & angustia,qua anget te inimicus tuus in omnibus portis tuis.

56 Mollis in te & delicatæ, quæ non tentarat plantam pedis sui figere super terram præ deliciis & præ mollitie, oculus malignus erit in virum charissimum ipsi,& in filium ipsius,ac in filiam ipsius,

57 Etiam in secundas ipsius quæ prodeunt inter pedes ejus,& in filios ipsius quos pariet,nam comedet eos clam præ inopia *rerum* omnium: in oppressione & in angustia, qua anget te inimicus tuus in portis tuis.

58 Nisi observanter feceris omnia verba Legis hujus,quæ scripta sunt in libro hoc,timendo nomen gloriosissimum & summè reverendum istud,nempe Jehovam Deum tuum:

59 Omnino [n] mirabiles efficiet Jehova plagas tuas & plagas seminis tui, plagas magnas & constantes,morbosq; malignos & constantes:

60 Et revocabit in te omnes languores Ægyptiorum,a quibus metuebas,ut adhæreant tibi:

61 Omnem etiam morbum,& omnem plagam quæ scripta non est in libro Legis hujus,inducet Jehova in te,donec excindaris.

62 Sic reliqui fietis hominibus paucis, pro eo quòd fuistis sicut stellæ cœli multitudine, eò quòd non auscultaveris voci Jehovæ Dei tui.

63 Eritq; ut quemadmodū lætabatur Jehova de vobis, benefaciendo vobis & augendo vos, sic lætetur Jehova de vobis, perdendo vos & excindendo vos: cùm convellemini e terra,quò tu ingressurus es ad hæreditariò possidēdū eam.

64 Nam disperget te Jehova in omnes populos ab extremitate terræ *una* usque ad *alteram* extremitatem [o] ejus:ubi servies dijs alienis quos non noveras tu aut majores tui,lignis & lapidibus.

65 In gentibus verò illis non requiesces,neq; erit quies plantæ pedis tui,sed dabit Jehova tibi illic cor trepidum,& hebitationem oculorum & mœrorem animi:

66 Eritq; vita tua suspensa tibi e-regione, pavebis q; noctu & interdiu,nec eris certus de vita tua.

67 Unoquoque mane dices, ô si esset vespera, & unaquaque vespera dices,ô si esset mane:præ pavore cordis tui quo pavebis,& præ viso oculorum tuorum quod videbis.

68 Et reducet te Jehova in Ægyptum [p] navibus, via ad eam *terram* [q] de qua dixeram tibi, [r] non deinceps amplius videbis eam: exponetis q; vos ibi venales inimicis tuis in servos & in ancillas, sed non erit ullus emptor.

m Heb *sinus sui*,ut infrà ver.56. sic supra.13.6.

n Heb. *terra antecedens prælativa.*

o Heb. *non adde amplius videre eam.*

ANNOTATIO.

5 Corbis] *id est, panis tuus pro quovis cibo synecdochicè: est autem metonymia continentis pro contento ut infrà ver.17.* 6 In ingressu] *id est, omni administratione tua domi & foris: vide in Num.27.17.* 13 In caput] *translatio a membris animalium,ut ver.44.* 23 Cœli tui] *vide in Levit.26.19.* 24 Ut pluvia] *id est, non magu fermentabit terram pluvia, quam si pulvis esset.* 25 In commotionem] *id est,ut semper commoveatu ab externa potentia.* 48 Jugum ferreum] *durissimum & validissimum.* 59 Mirabiles efficiet] *adeò aggravabit & amplificabit eas, ut sint omnes in admirationem traducturæ.* 68 Navibus] *per mare mediterraneum.* De qua dixeram] *q.d. ei te rursus subjiciam,ubi qua perpetuam liberationem promiseram Exodi 14.13.*

CAPUT XXIX.

Moschi jussu Dei fœdus in Chorebo pactum cum Israëlitis Jardenem mox trajecturis renovat, cum posteris eorum continuari jubet,a fœderis oblivione deterret gravissimi judicii interminatione, & præcipuam populo Dei attributam commendat.

1 HÆC *sunt* verba fœderis quod præcepit Jehova Moschi,ut pangeret cū filiis Jisraëlis,in terra Moabitarū, præter fœdus illud quod pepigerat cum illis in Chorebo.

2 Convocans enim Mosche omnes Jisraëlitas, dixit ad eos, vos vidistis omnia quæ fecit Jehova ante oculos vestros in terra Ægypti,Parhhoni,& omnibus servis ejus,totiq; regioni ejus:

3 [a] Probationes illas maximas quas viderūt oculi tui,signa & prodigia illa maxima.

4 Sed [b] nondum dederat vobis Jehova [c] mentem ad cognoscendum & oculos ad [d] videndum, & aures ad audiendum, usque in diem hunc.

5 Deduxi autem vos quadraginta annos per desertum: non inveteraverūt vestimenta vestra, [e] quin tegumento essent vobis, neq; calceus tuus inveteravit,quin tegumento esset pedi tuo.

6 Panem non comedebatis, nec vinum aut potum in ebriantem bibebatis,ut cognosceretis me Jehovam esse Deum vestrum.

7 Tandem pervenientibus vobis ad locum hunc, processit Sichon Rex Cheschbonis, & Hhog Rex Baschanis obviam nobis in prælium, & percussimus eos:

8 Occupataq; terra eorum, dedimus eam in possessionem Rēubenitiçe,Gaditiçe q;,& dimidiatę tribui Menaschæ.

9 Quapropter observate verba fœderis hujus & facite ea,ut secundetis quicquid facturi estis,

10 Vos statis hodie omnes coram Jehova Deo vestro,primores vestri tribuum vestrarum,Seniores vestri, & moderatores vestri, omnes viri Jisraëlitæ:

11 Parvuli vestri, fœminæ vestræ, & peregrinus qui *est* in medio castrorum tuorum,a cedente ligna usq; ad haurientem aquam tuam:

12 Ad [d] ineundum fœdus Jehovæ Dei tui cum adjuratione ejus, quod Jehova Deus tuus pangit tecum hodie:

13 Ut statuat te hodie sibi in populum, & ipse sit tibi in Deum, quemadmodum dixit tibi, & quemadmodum juramento promisit majoribus tuis, Abrahamo,Jitzchako,& Jahhakobo.

14 Neq; vobiscum solis ego pango fœdus meū hoc,cum adjuratione hac,

15 Sed cum eo qui adstat hīc nobiscum hodie coram Jehova Deo nostro, & cum eo qui non *est* hic nobiscum hodie.

16 Quādoquidē vos novistis quomodo nos habitaverimus in terra Ægypti,& quomodo transive-

a Heb. *tentationes,ut suprà 4.34.*

b Heb. *cor.*

c Heb. *desuper vos, ut mox desuper pedem tuum.*

d Heb. *transeundum in fœdus.*

[a] Heb. *per medium iſtarũ gentium.*
[f] Heb. *abominationes & ſtercora.*
[g] Heb. *cor.*

fiverim [a] per iſtas gentes, quas pertranſiſtis,
17 Et vidiſtis [f] abhominandos & ſtercoreos Deos illorum, ligna & lapides argentum & aurum, quæ *ſunt* apud eos:
18 *Cavete* ne ſit in vobis vir aut mulier aut familia aut tribus, cujus [g] animus avertat te hodie a Jehova Deo noſtro, ut eat ad colendum Deos gentium iſtarum: *cavete* ne ſit in vobis radix [a] proferens cicutam aut abſynthium:

[b] Heb. *in corde ſuo.*
[i] Heb. *in aſpectu cordis mei ambulabo, hoc eſt, id ſequar quod ſpectabit animus meus.*
[k] Heb. *de ſub.*

19 Unde erit, cùm audiverit verba adjurationis hujus, ut benedicat ſibi [b] cum animo ſuo, dicendo, pax erit mihi cùm [i] ex ſententia animi mei ambulabo: [a] quò addat ebria ſitientem.
20 Non acquieſcet Jehova ut condonet ei: ſed tunc fumante ira Jehovæ & zelo ejus contra virum illum, [a] incumbet ei omnis adjuratio quæ ſcripta eſt in libro hoc: delebitque Jehova nomen ejus [k] ſub cœlis.

[l] Heb. *poſterior, ut Gen. 49. 2.*

21 Et ſeparabit eum Jehova ad malum, ex omnibus tribubus Iſraëlis: ſecundum omnes adjurationes fœderis, quod ſcriptum eſt in libro hoc legis:
22 Adeò ut dicat generatio [l] ſequês, filii veſtri qui exurgent poſt vos, & extraneus qui adveniet e terra longinqua (cùm videbunt plagas iſtius

ANNOTATIO.

1 Præter illud fœ.] *id eſt, præter quàm id fœdus quod jam antè pepigerat: trajectio, ut Gen. 5. 29. nam idem fuit fœdus ſubſtantia, ſed ratione perſonarum & locorum inſtauratum eſt, diverſum erat.* 4 Nondũ dederat] *ætatis enim adhuc parvuli.* Videndum] *cum fructu, id eſt, res viſas & auditas obſervandum.*
18 Proferens] *id eſt, ne animus veſter ſit ullius idololatriæ perditæ ve vitæ ſeminarium: Metaphora.* 19 Quò addat ebria ſit] *id eſt, ut nunquam peccandi finem faciat, aut ſitum ad peccandum deſyderium expleat, ſed ut ſolent ebrii ſitim provocare atque accendere, ſic peccatorum fomites, & irritamenta accerſas, & in peccatis occalleſcat.* 20 Incumbet] *id eſt, reus erit totius fœderis violati, quod adjuratione fuerat confirmatum.* 26 Eis] *ſc. lui: vide ſupra in 4. 19.*

CAPUT. XXX.

Veniam & liberationem proponit ex animo reſipiſcentibus: & divinam voluntatem populo ita fuiſſe patefactam docet, ut nullius ſit futurum in poſterum prætextus ignorationis locum.

1 ERIT tamen cùm obvenerint tibi omnes res iſtæ, benedictio & maledictio hæc quam propoſui tibi: ſi revocabis *ea* in animum tuum apud omnes gentes quò depulerit te Jehova Deus tuus:
2 Et converſus uſque ad Jehovam Deum tuum auſcultabis voci ejus ſecundùm omnia quæ ego præcipio tibi hodie, tu & filii tui, ex toto corde tuo & ex toto animo tuo:
3 Ut reducat Jehova Deus tuus multitudinem captivorum tuorum miſertus tui, & reducens colligat te ex omnibus populis quò diſperſerat te Jehova Deus tuus.

Nehemiæ. 1. 9.

[a] Heb. *depulſus tuus eſſet.*

4 Etiamſi [a] quis ex tuis depulſus eſſet ad extremitatem cœli, inde colliget te Jehova Deus tuus & inde reſumet te:
5 Reducétque te Jehova Deus tuus in eam terram quam hæreditariò poſſiderant majores tui, ut hæreditariò poſſideas eam: & beneſaciet tibi, & augebit te ſuprà quàm majores tuos.

[b] Heb. *cor.*

6 Et [a] circumcidet Jehova Deus tuus [b] animum tuum & animum ſeminis tui, ad diligendum Jehovam Deum tuum ex toto corde tuo & ex tota anima tua, [c] ut vivas.

[c] Heb. *propter vitã tuã.*

7 Indet autem Jehova Deus tuus omnes [a] adjurationes iſtas in inimicis tuis & oſoribus tuis, qui perſecuti fuerint te.
8 Tu verò converſus cùm auſcultabis voci Jehovæ Dei tui, & facies omnia præcepta ejus quæ ego præcipio tibi hodie.
9 Excellentem efficiet te bonis Jehova Deus tuus in omni opere manus tuæ, in fructu ventris tui & in fœtu jumentorum tuorum, ac in fructu terræ tuæ: nam [d] rurſus Jehova lætabitur de te beneſaciendo *tibi*, quemadmodum lætatus fuerat de majoribus tuis:

[d] Heb. *revertetur Jehova ad lætandum de te in bonũ.*

10 Si auſcultaveris voci Jehovæ Dei tui obſervando præcepta ejus & ſtatuta ejus, quicquid ſcriptum eſt in libro hoc legis, ſi converſus fueris ad Jehovam Deum tuum ex toto corde tuo, & ex toto animo tuo.
11 Nam præceptum hoc quod ego præcipio tibi hodie, occultũ non *eſt* a te, neq; longinquũ.
12 Non *eſt* in cœlis, ut dicas, quis aſcendet nobis in cœlum, qui ſumens illud nobis enunciet nobis illud, ut faciamus illud?

Rom. 10. 6.

13 Neque eſt ultra mare, ut dicas, quis tranſibit nobis trans mare, qui ſumens illud nobis enunciet nobis illud ut faciamus illud?
14 Sed propinquum *eſt* tibi verbum hoc valdè, in ore tuo & in animo tuo, ad faciendum illud.
15 (Vide, propono tibi hodie vitam & bonum, item mortem ac malum)
16 Quod ego præcipio tibi hodie, ut diligas Jehovam Deum tuum ambulando in viis ejus, & obſervando præcepta ejus ſtatutaque ejus & judicia ejus, ut vivas & augearis, ac benedicat tibi Jehova Deus tuus in terra, quò tu venturus es ad hæreditariò poſſidendum eam.
17 Quòd ſi avertente ſe animo tuo non auſcultabis, ſed impulſus incurvabis te ad diis alienis & coles eos:

18 De-

[c] Heb. *quòd pereundo pereas.*

18 Denuncio vobis hodie [c] vos omnino perituros: non prolongabitis dies ſuper terram, quò ut venias ad hæreditariò poſſidendum eam tu tranſiturus es Jardenem.

19 Conteſtor hodie contra vos cœlum & terram, me vitam ac mortem propoſuiſſe tibi, benedictionem ac maledictionem: quare elige vitam, ut vivas tu cum ſemine tuo,

20 Diligendo Jehovam Deum tuum, auſcultando voci ejus, & adhærendo ei (nam ipſe *eſt* vita tua & longitudo dierum tuorum) ut habites ſuper terram, quam juramento promiſerat Jehova majoribus tuis Abrahamo Jitzchako & Jahhakobo ſe daturum eis.

ANNOTATIO.

6 Circumcidet] id eſt, repurgabit vos vi ſus ſpiritus, & ad ſuum obſequium reformabit: mes aphora, de qua ſuprà 10.15. 7 Adjurationes] id eſt, omnia mala in fœdere cũ gravi adjuratione denunciata: Synecdoche.

CAPUT. XXXI.

Moſche Iſraëli exponit ſibi cũ Jardenem moriendum, Jehoſchuhham ſibi a Deo ſuffectum præficiens promiſſionibus confirmat, Legem deſcriptam Sacerdotibus & Magiſtratibus tradit, ac ſeptimo quoque anno publicè relegi jubet: proſtremò juſſu Dei canticum deſcribit publicè legendum, a ſingulu verò diſcendum & decantandum, ut Iſraëlitis beneficentiam Dei, & ingratum ipſorum animum teſtatum faceret.

1 DEINDE cùm veniens Moſche elocutus eſſet verba iſta apud omnes Iſraëlitas,

2 Dixit ad eos, natus ſum hodie centũ viginti annos, non poſſum deinceps [a] procedere & venire: præterea Jehova dixit ad me, non ex tranſiturus Jardenem hunc.

3 Jehova Deus tuus, is qui tranſit ante te, ipſe excindet gentes iſtas a conſpectu tuo ut hæreditariò poſſideas eas: Jehoſchuahh is tranſiturus eſt ante te, quemadmodum dixit Jehova.

4 Facietq; Jehova illis, quemadmodum fecit Sichoni & Hhogo Regibus Emoræi, terræque illorum, qui excidit eos.

[a] Heb. *dabit eos coram vobu.*

5 Nam [a] exponet eas Jehova vobis, ut facitis eis ſecundum [a] quodque præceptum quod præcepi vobis.

6 Confirmamini & fortes eſtote, ne timete neque expaveſcite [b] metu eorum: nam Jehova Deus tuus is qui ambulat tecum, nõ deſeret te, neque derelinquet te.

[b] Heb. *a facie*

7 Poſtea evocans Moſche Jehoſchuhham, edixit ei ante oculos omnium Iſraëlitarum, confirmare & fortis eſto, nam tu ingreſſurus es cum populo hoc in terram quã juramentò promiſerat Jehova majoribus eorum ſe daturum eis: & tu eam poſſidendam divides eis.

8 Jehova autem, is qui antecedit te, ipſe erit tecum, non deſeret te, neq; derelinquet te: ne timeto, neque conſternator.

9 Cùmque Moſche ſcripta hac Lege, dediſſet eam Sacerdotibus filiis Levi qui portant arcam fœderis Jehovę, & omnibus Seniorib' Iſraëlis:

10 Præcepit eis Moſche dicendo, a fine ſeptem annorum, ſtato tempore, anno intermiſſionis, in feſto tabernaculorum,

11 Cùm veniens totus Iſraël comparebit ante faciem Jehovæ Dei tui in loco quem elegerit: legito *aliquis* legem hanc coram toto Iſraële,

[c] Heb. *in auribus illorum.*

[c] illis audientibus:

12 Congregando populum, viros fœminaſq; & parvulos & peregrinum tuum qui *erit* in portis tuis: ut audiant, & ut diſcant timeantq; Jehovam Deum veſtrum, & [d] obſervanter faciant omnia verba Legis hujus.

[d] Heb. *obſervent facienda.*

13 Filii quoque ipſorum qui experti non fuerint, audientes diſcant timere Jehovam Deum veſtrum: quibuſcunque diebus vivetis in terra, quo, ut hæreditariò poſſideatis eam, mox tranſituri eſtis Jardenem.

14 Edixerat namque Jehova Moſchi, en propè ſunt dies tui, cùm moriendum eſt, voca Jehoſchuhham & ſiſtite vos ad tentorium cõventus, ut mandatis inſtruam eum: qua propteriens Moſche & Jehoſchuahh ſtiterant ſe ad tentorium conventus.

15 Apparueratque Jehova in tentorio per columnam nubis, ſtante columna nubis ſuper portam ipſam tentorii.

16 DIXIT quoque Jehova ad Moſchen, ecce tu cubaturus es cum majoribus tuis: ſurgens verò populus iſte ſcortabitur [e] ſequendo deos alienigenarum illius terræ [f] in quam venturus eſt, & derelinquet me, irritumq; faciet fœdus meum quod pepegi cum eo.

[e] Heb. *poſt Deos.*

[f] Heb. *in cujus medium.*

17 Quamobrem accenſa irâ meâ contra eum die illa derelinquam eos, & abſcondam faciem meam ab eis, ut ſit eſui, & obveniant ei mala multa atque anguſtiæ: adeò ut dicant die illa, nonne eò quòd Deus meus non *eſt* in medio mei obvenerunt mihi mala hæc?

18 Ego verò [g] prorſus abſcondero faciam meam die illa, propter omne malum quod commiſerit, cùm avertit ſe ad Deos alienos:

[g] Heb. *abſcondendo abſcondam.*

19 Nunc itaque ſcribite vobis canticum iſtud, quod doceas filios Iſraëlis [a] indendo illud ori ipſorum, ut ſit mihi hoc ipſum canticum loco teſtis contra filios Iſraëlis.

20 Nam introducam eum in terram quam juramento promiſeram majoribus ejus, affluentem lacte & melle, ubi comedens ſaturabitur ac ſaginabitur: ſed avertent ſe ad deos alienos, & colent eos, me autem irritabunt, idque irritum faciendo fœdus meum.

21 Eſto igitur, cùm obvenerint ei mala multa atque anguſtiæ, ut teſtetur canticum hoc in faciem ejus loco teſtis (non enim oblivioni tradendum eſt *excindendo* ex ore ſeminis ejus) nam cognovi [a] figmentum ejus, quid is ſit facturus jam hodie, antequam introducam eum in terrã quam juramento promiſi.

22 Scripſit igitur Moſche canticum iſtud die illo, quod docuit filios Iſraëlis.

23 Et mandatis inſtruxit Jehoſchuhham filium Nunis, dicens, confirmator & fortis eſto, nam tu introduces filios Iſraëlis in terram quã juramento promiſi eis: & ego ero tecum.

24 Fuit autẽ cùm abſolviſſet Moſche ſcribere verba legis hujus in libro, uſq; ad finẽ illorum,

25 Ut præciperet Moſche Levitis portantibus arcam fœderis Jehovæ, dicendo:

26 Accipientes librum hunc Legis, ponite eſt [a] a latere arcę fœderis Jehovæ Dei veſtri, ut ſit ibi [a] contra te loco teſtis.

27 Nam ego novi rebellionem tuam & cervicem

cem tuam duriſſimam: en, dum adhuc ego vivo vobiſcum hodie, rebelles fuiſtis contra Jehovam, quanto igitur magis poſt mortem meam?
28 Congregate ad me omnes Seniores tribuum veſtrarum, & moderatores veſtros: ut eloquar audientibus ipſis verba hæc, & conteſter contra eos cœlos & terram.
[b] Heb. corrũpendo corrũpatis. 29 Novi enim fore poſt mortẽ meam, ut [b] omnino corrumpatis & recedatis ab hac via quam præſtitui vobis: unde obveniet vobis hoc malum extremis temporibus, cùm feceritis quod malum videtur in oculis Jehovæ, provocando eum opere manuum veſtrarum.
[i] Heb. in auribus totius congregationis. 30 Elocutus itaque eſt Moſche [i] audiente tota congregatione Iſraëlis verba cantici hujus, uſque ad finem eorum.

ANNOTATIO.

Verba iſta] quæ habentur ſuprà 29. & 30. 2 Procedere &] *id eſt, conſueto munere fungi: vide Nũ. 27. 17.* 5 Quodque præc.] *ſuprà. 7. & 20.* 19 Indendo illud] *id eſt, ſæpiùs inculcando tu, ut ipſi quoq; illud ſæpiùs recantent.* 21 Figmentum] *id eſt, cogitationes ejus Gen. 6. 5.* 29 Alatere arcæ] *extra aream in ſanctuario: atque hic liber eſt quem ſacerdos invenit Joſchiæ tempore ibus. 2 Reg. 22.* Contra te] *apoſtrophe ad populum.*

CAPUT. XXXII.

Moſche proponit & commendat populo canticum Dei: conſtans ex Proœmio, Narratione laudativæ præteritorum & præſentium beneficiorum Dei, ac vituperativa ingrati Iſraëlitarum animi, Propoſitione gravisſimæ comminationis divinæ, & conſolationis ex reſtitutione populi inimicorum ejectione, & Concluſione laudativam ad utrumque reliquas. Deinde jubetur Moſche è proximo monte terram proſpectare & vitam finire.

1 PRÆBETE aures cœli, & eloquar: & audito terra ſermones oris mei.
2 [a] Stillet tanquã pluvia diſciplina mea, fluat tanquam ros ſermo meus, ut tenues pluviæ ſuper tenerem herbam, & ſicut imbres ſuper adultam herbam,
3 Quandoquidem nomen Jehovæ prædicaturus ſum, [a] tribuite magnitudinem Deo noſtro:
[a] Heb. fidei, cui non eſt iniquitas. 4 [a] Rupi illi cujus opus *eſt* perfectum, omnes viæ ejus *ſunt* jus, *Deo* forti [a] fideli, & experti iniquitatis, *qui* juſtus & rectus eſt.
5 [a] Corrupit ſe generatio perverſa & contorta, vitioſue, [a] *quod* non eſt filiorum ipſius.
[b] Heb. poſſeſſor vel emptor: ſed quia de ſingulari poſſeſſione Dei ſit ſermo, ad aſſertionẽ ex Ægypto verbu accommodavimus. 6 Jehovæ ne rependere debebatis iſtud, populeſtulte & inſipiens? nonne ipſe *eſt* pater tuus [b] redemptor tuus? *nonne* ipſe [c] magnificavit te, & confirmavit te?
7 Recordare dierum ſeculi, animadvertite annos [d] cujuſque ætatis: interroga patrem tuũ, ut annunciet tibi, ſeniores tuos, ut dicant tibi,
8 Cùm poſſeſſionẽ diſtribueret excelſus gentibus, cùm diſpararet filios Adami, [a] ſtatuit terminos populorum pro numero filiorum Iſraëlis:
9 Quia pars Jehovæ eſt populus ejus, Jahhakob [a] funiculus poſſeſſionis ejus.
10 Invenit eum in terra deſerti, ac in inanitatis & [e] ejulatus ſolitudine: circumdedit eum, erudivit eum, cuſtodivit eum tanquam pupillam oculi ſui.
[d] Heb. ætatũ. & ætatũ. [e] Heb. ejulatu ſolitudinis hyperbolice. Jecheziel. 16 Exo. 19. 4. 11 Ut aquila excitat nidum ſuum, pullis ſuis incubat, pandat alas ſuas, aſſumit eum, portat eum ſuper alas ſuas:
12 Sic Jehova ſolus duxit eum, nec fuit cum eo Deus alienigena.
13 Vexit eum ſuper [a] excelſa terræ, adeò ut comedat reditus agrorum: datq; ei fugendum mel *etiam* e petra, & oleum e ſaxo rupis.
[f] Heb. natorũ Baſchanu, quę regio erat paſcuoſiſſima, Num. 32. 4. 14 Butyrum ex armento, & lac e grege, cum adipe agnorum & ducum inter oves [f] Baſchanęorum, & hircorum, cum [a] adipe renum tritici: etiam ſanguinem uvarum bibiſti merum.
15 Sed ſaginatus [a] Jeſchurun recalcitravit: ſaginatus es, obeſatus es, adipem obduxiſti: deſeruit enim Deum qui magnificaverat ipſum, & vilipendit rupem ſalutis ſuę.
16 Ad zelotypiam commoverunt eum propter [a] extraneos, propter abominationes provocarunt eum.
17 Sacrificaverunt dæmonibus, non Deo: diis quos non noverant, novis qui e propinquo advenerant, quorum metu non horruerant majores noſtri.
18 Rupis quæ genuit te oblitus es, & oblivioni tradidiſti *Deum* fortem formatorem tuum.
[g] Heb. filiorum & filiarum. paſſive, ut infrà ver. 27. filios autem hìc reſpectu vocationis dicit, quos ratione vitæ vocavit non filios ſuprà ver. 5. 19 Quod cùm videret Jehova: præ indignatione [g] a filiis ſuis & filiabus ſuis, ſprevit *eos*;
20 Et dixit, obſcondam faciem meam ab illis, videam quis *erit* finis illorum: ſunt enim generatio [b] perverſitatibus dedita, filii in quibus non *eſt* fides.
21 Ipſi commoverunt me ad zelotypiam per ea quæ non *ſunt Deus* fortis, provocaverunt me vanitatibus ſuis: ego quoque ad zelotypiam commovebo eos per eum [a] qui non *eſt* populus, pergentem ſtultam provocabo eos.
22 Nam ignis accenſus *eſt* ira mea, qui ardebit [a] uſque ad imum ſepulchrum: abſumetque terram & proventum ejus, & inflammabit fundamenta montium.
[h] Heb. perverſitatis. 23 Impendam in eos mala, ſagittas meas [a] conſummam in eos:
24 In exhauſtos fame & exeſos anthrace ac lue amariſſima: dentes etiam beſtiarum immittam, cum veneno ſerpentum [i] terreſtrium.
[i] Heb. pulveru. 25 Foris orbabit gladius, & in conclavibus terror: tam adoleſcentulum quàm virginem, lactentem cum viro cano.
26 Dixiſſem, angulatim profligem eos: faciam ut ceſſet e mortalibus memoria eorum:
27 Niſi indignationem ab inimico metuiſſem ne ignorent hoſtes illorum: ne dicant, excelſa manus noſtra fuit, nec Jehova operatus eſt omnia hęc.
[k] Heb. periit conſilium. 28 Nam gens [k] inops conſiliorum ſunt, & non eſt in eis intelligentia.
29 Utinam ſaperent, intelligerent iſta: animadverterent ad finem uſque ſuum.
30 Quomodo proſequeretur unus mille, & duo fugarent myriadem? ſi non: fieri quia rupes eorum [l] dedidit eos, & Jehova tradidit eos.

l Heb. *vendidit; id est, subjecit alia domino.* *Jechezkel 16.46.*

31 (Non enim ut rupes nostra **rupes illorum** *est*, ac inimici nostri *sunt* judices)

32 Nam[m] superat vitem Sedomi vitis eorum, & superat vites Hhamoræ: uvæ eorum *sunt* uvæ venenosæ, botri amari sunt eis.

33 Venenum draconum vinum eorum *est*, ac venenum aspidum sævum.

m Heb. *præ vitis Sedomi est vitis eorũ.*

34 Nónne[n] illud reconditum est penes me? obsignatum in thesauris meis?

35 [o] Mea *est* ultio & retributio, tempore *suo* vacillabit **pes** eorũ: nam propinqua *est* dies calamitatum eorũ, & festina *dies* eventurorum illis.

36 Cùm judicaverit Jehova populum suum; tunc propter servos suos [p] pœnitebit ipsum, cùm videbit abiisse[q] vires & [r] conclusum cum derelicto nihil *esse*:

n Heb. *manũ, ut Num. 11. 23.*

37 Et dicet, ubi *sunt* dii eorum? rupes cui cõmittebant se?

38 Quorum victimarum adipe vescebantur, & quorum bibebant vinum libaminis? surgant & opitulentur vobis, sit vobis latebra *rupes illa.*

39 Videte nunc, me, me ipsum *esse*, & nullum *esse* Deum mecum: me morte afficere & vitæ restituere, frangere me & sanare, nec *esse* qui e manu mea eripiat.

40 Nam[s] attollo ad cœlos manum meam, & dico, vivo ego in seculum:

o Heb. *coruscationẽ gladii.*

41 Cùm acuero [o] coruscantem gladium meum & arripuerit manus mea judicium, reddam ultionem hostibus meis, & osoribus meis rependam.

p Heb. *confossi & captivitatũ.*

42 Inebriabo sagittas meas sanguine, & gladius meus absumet carne, sanguine [p] confossorum & captivorum, inde a principio *erunt* ultiones inimici.

43 Cantate **gentes** ¶ & populus ejus: nam sanguinem servorum suorum ulciscitur, & ultionem reddit hostibus suis, ac terram suam populumque suum expiat.

¶ *vel* cum populo *ejus, ut Rom. 15. 10.*

44 Venit itaq; Mosche ut eloqueretur omnia verba cantici hujus [t] audiente populo, ipse & Hoscheahh filius Nunis.

t Heb. *in auribus populi.*

45 Cùmque absolvisset Mosche eloqui omnia verba omnibus Israëlitis:

46 Edixit eis, [u] adjicite animum vestrum ad omnia hæc verba quæ ego testificor contra vos hodie: quæ præcipitote filiis vestris, [x] ut observanter faciant omnia verba Legis hujus.

u Heb. *ponite cor.*

x Heb. *ad observandum facendo.*

47 Nam non est res [y] inanior quàm ut suscipiatis illam, sed est vita vestra: & hac re prolõgabitis dies super terram, quò ut hæreditariò possideatis eam transituri estis Jardenem.

y Heb. *inanis præ vobis.*

48 POSTEA allocutus est Jehova Moschen eo ipso die, dicendo,

49 Ascende montem hunc Hhabarimorum, montem Nebuntis, qui *est* in terra Moabitarũ, qui *est* in conspectu Jerichũtis: & prospice terram Cenahhani, quam ego do filiis Israëlis in jus possessionis.

50 Deinde morere in eo monte quò tu ascensurus es, & aggregare ad populos tuos: quemadmodum mortuus est Aharon frater tuus in Hore monte, & aggregatus est ad populos suos:

51 Eò quòd prævaricati estis contra me In medio filiorum Israëlis ad aquas contentionis Kadeschi in deserto Tzinis: eò quòd non sanctificastis me in medio filiorum Israëlis. *Num. 20.*

52 Nam ex adverso prospicere poteris terrã illam: at illuc non es venturus, in terram illam quam ego do filiis Israëlis.

ANNOTATIO.

2 Stillet] *id est, utinam eum fructum efferat oratio mea in vobis, quem proferunt pluvia & ros in terra.* 3 Tribuite] *percipiendo verba ejus, & observando.* 4 Rupi] *epitheton Dei, ut qui perfugium firmum est fide ad ipsum recurrentibus.* 5 Corrupit] *hypallage pro corruptum est: vide Exod. 32. 7.* Quod non est] *id est, vitiositas illorum aliena est a filiis Dei, qui justus & rectus est: ver. 4.* 8 Statuit] *designavit illis possessionem nondum existentibus.* 9 Funiculus] *possessio peculiaris, nam possessiones funiculo dividebantur: metonymia.* 13 Excelsa terra] *id est, fecit ut penetrarent civitates munitissimas.* 14 Adipe renum] *id est, optimo crasso tritico, cujus granicula extuberant formâ renibus persimili: Metaphora ab animantibus. sic Num. 18. 12. adipis nomen oleo & musto accommodatur.* Sanguinem] *expressum succum.* 15 Jeschurun] *Israël. sic vocatur hîc & infrà 33. 5. & 26. a rectitudine quo vocatur est, etsi quam longissimè ab ea discessit.* 16 Extraneos] *deos quos coluerunt.* 21 Qui non est populus] *peculiaris, Rom. 10. 19.* 22 Usq; ad imum sep.] *q. d. suprà & infrà conflagrabit, ut præsentibus futuruq; fructibus priventur: sequentia epexegeticè addita sunt.* 23 Consumam] *omnes ad unam ejaculabor.* 30 Si non] *Ecclesiast. si unus Israëlita non persequitur mille, &c. sed contrà fugantur ad hostibus, sis quia, &c.* 31 Non enim] *Apostrophe Moschi, qua causa deditionis in servitutẽ explicat, quòd Deus opẽ ferat suis, adversetur desertoribus: quorum neutrum fictitiu Deu ascribi debet.* Judices sunt] *experientiâ testari possunt.* 32 Superat] *fructum deteriorem edit: metaphoricè vitam malè actam describit.* 34 Illud] *q. d. jamjam compertum habeo qualis fuerit baculenus, atque futurus sis.* 35 Mea est ultio] *non evadent judicium, etsi amsi differatur, sed suo tempore incipient luere.* 36 Pœnitebit] *vide in Gen. 6. 6.* Vires] *Israëlitarum, quibus nimium confidebant.* Conclusum cum der.] *id est, & captivum & eum qui evaserat hostium manus nihil posse.* 38 Surg ant] *Sarcasmus: similem vide Judic. 10. 14.* 40 Attollo manum] *id est, juro, Gen 14. 22. hymnasmus dictum.* 42 Inde a principio] *id est, cùm ultionem sumam de inimicis, nihil impunitum relinquam eorum quæ inde a principio contra me commiserunt.*

CAPUT XXXIII.

Mosche paulo pòst moriturus singulis tribubus prophetice benedicit: exorsus & concludens orationem a singulari Dei gratia erga eos quibus benedicit.

1 HÆc autem benedictio *est*, qua benedixit Mosche vir Dei filiis Israëlis ante mortem suam,

2 Cùm diceret, Jehova e Sinai prodeunte ut oriretur è Sehhire [a] istis, [b] illuxisse ret e monte Paranis: simul venit *turba* e myriadibus [a] sanctorum: a cujus dextera [c] ignis [b] legalis ipsis lucebat.

a Heb. *sanctitatis.*

b Heb. *ab illis.*

3 Valde diligis [d] populos, omnes sancti [e] istius *sunt* in manu tua: vicissim ipsi [f] medii inserantur pedibus tuis, suscipiat *quisque* e verbis tuis,

4 Lege, *quam* præcepit nobis Moſche, 'hæreditaria congregationi Jahbakobi.

Exod.19. 5 (Erat enim in Jeſchrune 'Rex) cùm ſe congregarent primores populi, ſimul tribꝰ Jiſraëlis.

6 VIVAT Réuben, & non moriatur, 'imo *non* ſit hominibus ejus numerus:

7 IDEM quoque 'Jehudæ *precatus*, amplius dixit, exaudi Jehova vocem Jehudæ & ad populum ſuum 'reduc eum: manibus ejus ſatis *ſit* ei, & auxilium ab hoſtibus ejus ſis.

8 DE Levi autem dixit, 'Tummim tui & Urim tui 'penes virum tuum quem beneficio proſequeris, quem probaſti 'probatione, cum quo

Num.20. ſuprà 32.51. contendiſti ad aquas Meribæ:

9 Dicentem de patre ſuo & de matre ſua, 'non reſpicio eum, qui fratres ſuos non agnoſcit, & filios ſuos non recognoſcit: ſed obſervant ſermonem tuum, & fœdus tuum cuſtodiunt:

10 'Docent judicia tua Jahbakobum, & Legem tuam Jiſraëlem, ' apponunt ſuffitum ad

ᵍ Heb. *naſum* ᵍ faciem tuam, & prorſus conſumendum ad altare tuum.

11 Benedic Jehova 'copiis ejus, & opus manuum ejus grato animo ſuſcipe: frange lumbos inſurgentibus in eum & oſoribus ejus, ex quo inſurrexerint.

12 DE Binjamine dixit, ' dilectus *eſt* Jehovæ, habitet ſecurè ' cum eo: protegente eum quotidie, & inter humeros ejus habitante.

Gen.49.25. 13 ET de Joſepho dixit, benedicta Jehovæ *ſit*

ᵈ Heb. *pro truſione Lunarum.* terra ejus: a rebus pretioſis cœli, a rore & ab abyſſo ſubjacente:

ᵉ Heb. *capite montium antiquitatis: ſic accipitur caput pro re præſtante Exod. 30.23.* 14 Item a rebus pretioſis, proventibus Solis, & a rebus pretioſis, ᵈ quas quæq; Luna protrudit:

15 Item a ᵉ præſtantiſſimis rebus montium antiquiſſimorum, & a prætioſis rebus collium

ᶠ Heb. *ſeculi.* ᶠ æternorum:

16 Denique a pretioſis rebus terræ cum plenitudine ejus, & ' beneplaciti *Dei* ' inhabitantis rubum: veniant abunde ad caput Joſephi, & ad

ᵍ Heb. *fratrum ſuorum: vide Gen. 49 26.* verticem ſeparati ᵍ e fratribus ſuis.

17 'Primogeniti, bovis illius decor *eſt* ei, & *velut* cornua monocerotis duo cornua ejus *ſunt*, quibus populos feriet pariter, *populos* finium terræ: *ſunt* autem hęc, myriades Ephrajimi, & ſunt *multa* millia Menaſchis.

18 DE Zebulune autem dixit, lætare Zebulun 'de exitu tuo: & Iſſaſcar 'de tentoriis tuis.

19 'Populos ad 'montem invitent, ibi ſacrificent ſacrificia ʰ juſta: quia affluentiam marium ſugent, & occulta, id eſt, theſauros 'arenæ.

ʰ Heb. *juſtitiæ, id eſt, euchariſtica ut jus requirit.*

20 DE Gade autem dixit, benedictus *eſt* qui 'dilatat Gadem: 'tanquam leo habitat ut rapiat brachium & verticem:

21 Qui proſpexit 'de principiis ei, quia ibi 'in portione Legiſlatoris ' protectus eſt: ideò veniens cum primoribus populi, juſtitiam Jehovæ faciat, & ' judicia ejus cum *reliquo* Iſraële.

22 DE Dane autem dixit, Dan ' *ut* catulus leonis *ſit*: qui exilit ex Baſchane.

23 DE Naphtali quoq; dixit, ô Naphtali ſitur beneplacito & plene benedictione Jehovæ: ad Occidentem & meridiem hæreditatem obtine.

24 DENIQUE de Aſchere dixit, benedictus a *reliquis* ' filiis Aſcher: ſit acceptus fratribus ſuis: 'intingat in pinguedine pedem ſuum.

25 Ferrum & æs 'ſub calceo tuo: & ⁱ quandiu durabunt eies tui, 'ſermones *habeantur* de te.

ⁱ Heb. *ut dies tui ſermones tui.*

26 NULLUS *eſt* ſimilis huic *Deo* forti, ô Jeſchurun: qui cœlis inſidet in auxilium tuum, & magnificentiâ ſuâ ſuperioribus nubibus.

27 Protectio *ſit* Deus ᵏ ſempiternus, & infernè 'brachia æterna, qui expellat a facie tua inimicum, ' aut dicat perde:

ᵏ Heb. *antiquitatu.*

28 Ut habitet Jiſraël ſecurè ſolus, ' fons Jahbakobi, in terra frumenti & muſti *ferace*: etiam 'cœli ejus ſtillent rorem.

ˡ Heb. *beatitates tuæ.*

29 ˡ Beatus es Jiſraël, quis *eſt* ſicut tu, populus ſervatus per Jehovam clypeum auxiliarem tuũ & cujus gladius *eſt* excellentia tua? Sic ᵐ reddantur abjecti inimici tui tibi, tu autem ' exceſſa eorum conculces.

ᵐ Heb. *mendaces ſiant, id eſt, preventur facultate exequendi quod magnificè ſibi pollicebâtur vel emacientur, id eſt, robore priventur.*

ANNOTATIO.

1 Vir Dei] *Propheta: nam prophetico ſpiritu, non ſimpliciter benedicit, & res eventuras precatur.* 2 E Sinai] *Metaphora perpetua eſt a Sole ſumpta, qui initio lucem præmittit, poſtea oritur ipſe, tandem terras illuſtrat: ſic gradatim Deus præſentiam ſuam in populo declaravit quacunque iter fecerunt. q. d. inde a termino proximo Ægypti, uſquedum perventum eſt ad Edomæos finitimos terra promiſſæ.* Iſtis] *Jiſraëlitis.* Illucęſceret] *pergeret favere iſtis, etiam poſt defectionem a rebutu exploratorum. Num.* 13.14. Sanctorum] *Angelorum, quorum catervis ſtipatus eſt. vide Chabakuk* 3.3. *Act.*7.53. *Galat.*3.19. Ignis legalis] *ex quo ſingula ipſis facienda omittendave edicebat.* 3 Populos] *tribus Jiſraëlis, ut Judic.*5.14. Iſtius] *Jiſraëlis.* In manu tua] *ſub cura tua, ut ſuprà* 32.11. Medii inſerantur] *efficiantur tui diſcipuli, tibique morigeri reddantur, ut ſunt diſcipuli præceptoribus, quorum pedibus aſſident, ut de Paulo dicitur Act.*22.3. 4 Hæreditaria] *id eſt, obſervanda præſentibus & futuris Jahbakobi poſteris ſuprà* 29.29. 5 Rex] *regis munus obiens populum gubernabat: ideò Legem eu tulit: vide in Gen.* 36. 31.

6 Imò non] *particula, non, ἀπὸ κοινοῦ repetenda eſt, Pſal.*9.19. *cujus rei ignoratio Græcos fefellit, ut alteram hanc verſus partem Schimhboni accommodarent, quia nulla hîc ſit ejus diſerta mentio.* 7 Jehudæ] *& Schimboni: ſynecdoche: nam Schimhbion accenſitus eſt Jehudæ, & poſſeſſio ejus per tribum Jehudæ diffuſa, Jehoſchua.*19.1. *& 1.Chron.*4.24. *unde factum eſt ut expeditiones inter has tribus communes eſſent, Judic.*1.3. Reduc eum] *quia ejus eſt præire cæteris tribubus ad expeditiones, precatur ut victor domum reducatur.* 8 Tummim] *de quibus Exod.*28.30. *id eſt, totum miniſterium Sacerdotale. ſynecdoche: eſt autem hîc apoſtrophe ad Deum.* Penes virum] *Aharonem, penes quem depoſitum eſt Sacerdotale munus continuandum in poſteris.* Probatione] *vulgò in Maſſa, ut alludatur ad hiſtoriam Exod.*17.7. *ſed quia nihil ibi de ſingulari aliqua Aharoni probatione ſcribitur, ſimplicitus viſum eſt appellativè accipere.* 9 Non reſpicio] *q.d. neque perſonis, neque rebus humanis ſtudioſius hęret, ſed in hoc unum incumbit, ut Deum colat & alios retineat in cultu ejus: quod oſtenderunt Levitæ gladium ſtringendo in idololatras ad mandatum Moſis, non habita propinquitatis ratione, ut Deo manus ſuas conſecrarent, Exod.* 32. *abſtinendo a propinquorum luctu, Levitic.*10.3. *& 21. hæreditatiq; terrenæ renuntiando, Numerorum* 18. 20. 10 Docent] *omnes egenire Levitico, ideò diſperſi habitabant in Jiſraële.* Apponunt] *ſacerdotes.* 11 Copiis ejus] *militiæ ſacræ & verſis miniſterii eorum. Num.*4.3. 12 Dilectus eſt

Jeh.] *ut patri singulariter fuit, Gen.44.20.* Cum eo] *ut olim cum patri.* Inter humeros] *id est, Jeruschalaimis in metropoli possessionis ejus: Metaphora, qua tota possessio Benjaminis cum corpore confertur, & metropolis cum capite humeris imposito: sic Jeschahhja 8.8.* 16 Beneplaciti] *id est, quas profers terra ex beneplacito Dei.* Inhabitantis rubum] *qui primùm mihi apparuit ex ardente rubo. Exod.3.2.* 17 Primogeniti, bo.] *id est, duabus dignitatibus excellit, quòd est primogenitus, & bos Dei: nam translatum est, quod ad possessionem attinet, primogenitorum jus a Rëubene in Josephum. 1. Chron. 5.1. deinde bovi officio (de quo proverb.14.4.) functus est, cùm familiam paternam in Ægypto sustentavit.* 18 De exitu] *id est, negotiatione tua: maritimam enim regionem habuit navigationibus aptam, Gen.49.13.* Detentoriis] *id est, terra tua contentus eris. Gen.49.14. & 15.* 19 Populos] *eam exteros, quàm Israëlitas reliquos.* Montem] *Typicum, ubi colendus erat Deus.* Invitent] *exemplo suo: qui licèt remotissimi ab eo loco essent studiosè tamen ex Lege, ac minimè vacui eò confluebant.* Arenæ] *id est, maritimis metonymia.* 20 Dilatat] *ab angustia liberat, efficitq; ut commodè habites: vide in Gen.49.19.* Tanquam leo] *q.d. jam possessio ei attributa est, ex qua tanquam leo commodè potest in hostium prædam irruere: vide 1. Chro. 5.* 21 De principiis] *q.d. Deus tribuens ei possessionem ante reliquos... jussit eum in prima acie contra Cenahhæos procedere, Num.32.16.* In portione Legis.] *quæ ei per Moschen divino jussu attributa est.* Protectus] *loco firmo ac munito situs.* Judicia ejus] *in excindendis & exterminandis Cenahhæis.* 22 Ut catulus] *robore & felice successu.* 24 Filiis] *Israëlis, fratribus suis, ut mox nominat: quibus è terra sua res opimas suppeditaturus est.* Intingat] *præcopia rerum pinguium: hyperbole, ut Gen.49.11.* 25 Sub calceo] *id est, terra quam calcabis, abundet fodinis ferri & æris.* Sermones] *id est, laus sols tui commendet nomen tuum in perpetuum.* 27 Brachia æterna] *id est, omnipotentia sempiterna ejus. q.d. suprà & infrà eum habeas protectorem.* Aut dicat] *instruat te mandato & viribus ad perdendum eum.* 28 Pons Jahhakobi] *id est, ii qui manarunt ex Jahhakobo.* Cœli ejus] *ei impendentes, ut suprà 28.23.* 29 Ex celsa] *ut suprà 32.13.*

CAPUT. XXXIIII.

Mosche defuncto famulus suus, & divinò mandato obsequens montem conscendit, terram circumquaque prospicit, moritur, a Deo sepelitur, a Israëlitis lugetur, succeditq; ei Jehoschuahh.

1 POSTEA ascendit Mosche e campestribus Moabitarum in montem Nebuntis, in verticem illius collis qui *est* in conspectu Jerichuntis: ubi ostendit ei Jehova totam terram cum Gilhhade Danem usque:

2 Nempe totam *terram* Naptali, terramq; Ephrajimi & Menaschis, & totam terram Jehudæ, usque ad mare posterum:

3 Meridianam quoque, & planitiem ipsam, convallem Jerichuntis civitatis [a] palmiferæ usque Tzohharem.

4 Dixitq; Jehova ad eum, hæc *est* illa terra, quam juramento promiseram Abrahamo Jitzchako & Jahhakobo, dicendo, semini tuo dabo eam: ostendo eam tibi, videndam oculis tuis, sed eò non es transiturus.

5 Mortuus itaque est ibi Mosche servus Jehovæ, in terra Moabitarum [a] ex præstituto Jehovæ:

6 Qui sepelivit eum in eadem valle in terra Moabitarum, e-regione Beth-pehhoris: [a] neque novit quisquã sepulchrũ ejus usq; in diem hũc.

7 (Erat autem Mosche natus centum viginti annos, cùm moreretur: non caligaverat oculus ejus, neque fugerat viriditas ejus)

8 Et defleverunt filii Jisraëlis Moschen in campestribus Moabitarum triginta diebus: quibus absoluti sunt dies fletus, *id est*, luctus Moschis.

9 Erat autem Jehoschuahh filius Nunis plenus spiritu Sapientiæ, cùm [b] impositisset Mosche manus suas ei: quapropter auscultantes ei filii Jisraëlis, fecerunt quemadmodum præceperat Jehova per Moschen.

10 Sed non surrexit Propheta præterea in Jisraële similis Moschi, *ut* quem cognoverit Jehova facie ad faciem:

11 In omnibus signis & prodigiis ad quæ miserat eum Jehova facienda in terra Ægypti, cõtra Parhhonem & contra omnes servos ejus, totamq; terram ejus:

12 Etiam in omnibus *operibus* manus fortis, & in omnibus *operibus* [c] terribilibus maximis, quæ fecit Mosche ante oculos totius Jisraëlis.

[a] Heb. *secundũ os. suprà 3.18.*

[a] Heb. *palmarum.*

[a] Heb. *ad diem hanc.*

[b] Heb. *virtus fuisset Mosche manibus suis super eũ.*

[c] Heb. *terroris maximi.*

ANNOTATIO.

2 Mare posterum] *vide suprà in 11.24.* 3 Palmiferæ] *ut Judic.1.16. & 2.Chron.28.15. nam palmetũ tota fuit consita, teste Plinio lib.5.natur.hist.cap.15.* 6 Neque novit] *causam, quare incognitam tam esse voluerit Deus sepulturam Moschi, vide in Epistola Apostoli Judæ ver.9.* 9 Cùm imposuisset] *ex mandato Dei: vide historiam totam Num.27.18. & sequentibus.*

Primæ partis Bibliorum finis.

Πάντων δόξα Θεῷ.

BIBLIORVM

PARS SECUNDA,

id est

Libri Historici Latini recèns ex *Hebræo facti, brevibúsque Scho-*
liis illustrati ab Immanuele Tremellio & Francisco Junio.

Librorum Index sequente pagina continetur.

LONDINI,
Typis Henrici Middletoni.
M. D. Lxxxi.

Jehoſchuhhæ	liber unus.
Judicum	liber unus.
Ruthæ	liber unus.
Schemuelis	libri duo.
Regum	libri duo.
Chronicorum	libri duo.
Hhezræ	liber unus.
Nechemjæ	liber unus.
Eſteræ	liber unus.

Auguſtinus lib. 18. de civitate dei cap. 40.

Cui narranti meliùs præterita credimus quidem quæ etiam futura prædixerit quæ præſentia iam videmus? Nam & ipſa hiſtoricorum inter ſe diſſonantia copiam nobis præbet, vt eis potiùs credere debeamus, qui diuinæ quam tenemus non repugnant hiſtoriæ. Paulo poſtNos in noſtrâ religione hiſtoria, fulta authoritate diuina, quicquid ei reſiſtit non dubitamus eſſe falſiſſimum quomodolibet ſeſe habeant cætera in ſecularibus literis: qua ſeu vera ſeu falſa ſint, nihil mouemur affirmat quo rectè beatè viuamus.

44.
II. 6.
139.

JEHO-

ILLUSTRISSIMO POTENTISSIMOQVE PRINCIPI ET DOMINO, D. FRIDERICHO, COMITI PALATINO AD RHENUM, BAVVRIÆ DUCI, &c. SACRI ROM. IMPERII ELECTORI PRIMARIO, DOMINO NOSTRO CLEMENTISSIMO, GRATIAM ET PACEM A DOMINO.

QVEMADMODVM in ductionibus aquarũ, Illustrissime princeps, aliud præstant aquileges, aliud castellarii (ut Frontinus vocat) emodulantes laxiora aquæ concepacula aliud operę huc illuc aquæductibus canalibusq́ derivantes: ita multiplicibus variisq́ operibus utendũ esse commonstras omnium ætatum experientia, ut perẽnis hæc & salutaris aqua accommodè ad suos usus adhiberi possit. Nam ut illud taceamus: a Deo munificentissimò authore potus istius saluberrimi, non plenitudinem Spiritus, sed exiguas tantùm scintillas & particulas communicari nobis cum protenuitate nostra: amplius etiã agnoscim⁹ sive fontis ipsius (cuius petra manalis est Christus) id est, contextus sacrã curationẽ puritatemq́ spectabimus: sive scripturæ locos, in quibus ut in castellis aquę summa doctrinę cœlestis capita continentur: sive uberes illos conciorum rivos & exundantẽ latius in Christianos omnes explicationem veritatis: nullam omnino partem esse quę non superet omnibus numeris facultates nostras, nullasq́ humani ingenii vires ad tantam altitudinem & profunditatem sapientię Dei perfecte posse accedere. Et quamvis omnia hæc pertineant ad ædificationem corporis Christi: verbi gratia, Scripturæ loci ad scholas plurimùm, fluenta & vivi ad Ecclesiasticas conciones, fons verò hic Scripturæ ad Christianos omnes universè: nunquam tamen eò adducti sumus ut totam simul componendorum istorum omnium procurationem nobis assumamus: sive conscii tenuitatis nostræ coram Deo, sive rerum amplitudine perterriti, sive Dei ipsius authorite exemploq́, moti, & documentis Ecclesiæ. Si enim oculorum aciem ad nos advertimus, deficit animus: si ad Scripturam, mysteriorum amplitudine & profunditate absorbemur: sin ad authoritatem & exempla Dei, compellimur quidem ad scribendum ut dona Dei quantulacunque sunt in nobis fideliter expendamus, sed ἀπὸ τῆς ἀολυμαθείας καὶ ἀολυπραγμοσύνης in hoc quidem argumento maximè avertimur. Cur enim tam paucos breveś libellos, hoc est, Biblia aut βιβλαρίδια ista commendavit Ecclesiæ, in thesaurum illius importandã: cur rerum tantarum tanta fecit compendia, nisi ut exemplo ipsius dissemus luxuriantem istam orationis sylvam (quę vanitatis fere est aut mendaciorum comes) sophistis rhetoribusq́ missam facere, & breviloquenti ãsimplicitatemq́ consectari? Aut cur Pastoribus Doctoribusq́ suas in Ecclesia & schola functiones disparavit, nisi ad singulos suis repagulis quæ verbo fixit continendos, & illorum dicta, facta, scriptaq́ (hæ enim formæ utendorum pie donorum Dei pro administratione & operatione ad quam quisque vocatus est in Ecclesia) suis terminis confringenda? Quamobrẽ non possumus satis mirari prepostera illorũ iudicia: qui ita in his mysteriis versantur ipsi, quasi omnia quæ ad hoc ũunum adduci possunt factis hinc inde coacervationibus multis teneantur possintve profundere: aut hoc ipsum ab aliis perinde exigunt, ac si omnis opera, nisi suffarcinata, foret inutilis. Excurrant illi per nos licet in vocule unius argumento: in versu unico, si placet, ut in mediis Campaniæ latifundiis velueatur, aut in brevi aquula quasi in Oceano navigent ingenii sui fertilitate & exuberantia styli. denique maiores centones compilent (ut ait Satyricus) quàm sunt duo Cæsaris Anticationes. Nos verò commodiùs prospici stomacho esurienti posse sacra hac dicta cogitamus, quam levari copiã nauseantem, aut deonerari saturum: & quod in ędificiorum structuris dicitur, opus istud Dei firmius sine illa immani fractura compingi & coalescere. Præterea quàm multa piè a multis ante nos dicta sunt! quæ omnia si nobis inculcanda essent: nullam apud omneis gratiam, sed invidiam sumam iniremus: saltem hoc nomine apud bonos, quod actum (ut aiunt) agere diceremur. Denique meminimus illustrissime PRINCEPS, instituti nostri, & expectationis communis omnium. Non hîc aguntur homiliæ, & sabbores e

sacro

ſacro fonte riuuli per ſanctiſſimum agrum Chriſti concionalibus, ut ita dicamus, ſulcis deriuantur: non locorum compoſitiones & demonſtrationes Dialectica ſubtilitate & brevitate indicantur, certáque velut caſtella conficiuntur iucundiſſimum hunc potum immiſſariis ſuis eructantia: Hæc in lectionibus, illa in concionibus Eccleſiaſticis Theologi corriuantur: Verùm omnibus æquè Paſtoribus & ouibus, Doctoribus diſcipuliſque, magnis & parvis firmis & infirmis alteram ſanctiſſimi illius fontis partem labore noſtro excultam proferimus. Excultam autem elaboratione noſtra propterea dicimus, quòd acceſſiuncula iſta partim contexitu (ut confidimus in Domino) aliquam lucem afferet, partim in Scholiis quamvis brevibus, locos difficiliores explanabit: quæſtiones enim multæ, quæ antea miris modis exagitatæ ſunt, ipſo contextu diluuntur, & multi nodi ſolvuntur uno aut altero Scholiorum verbo. Quorum omnium brevitatem facilè condonaturi ſunt, quicunque hac viâ præcaveri putaverint aut ab ingenii humani nauſea aut a gravitate ſumptuum. Atque hæc quidem de opera noſtra apud T. C. plus ſatis. De rebus autem quæ his libris continentur, de hiſtoriis ſacris quid multis opus eſt dicere? Prima lex hiſtoriæ (inquiunt veteres) nequid falſi dicere audias, deinde nequid veri non audeat: ne qua ſuſpicio gratiæ ſit in ſcribendo, nequa ſimultatis. Certè quiſquis ſine animi perturbatione hos libros legerit, omnia ſupra quàm dici poteſt in brevitate hac, vera, certa ſimpliciá, recognoſcet. Hîc enim tuetur Dominus authoritatem ſuam, fidem veritatemá, oſtendit, & ſempiterno ſuo Spiritu obſignat in animis credentium cui adhærentes fide, authoritatem non addimus ſed accipimus, & in veritate illius confirmamur. Vtinam verò Chriſtiani omnes tum veram iſtarum rerum notitiam, tum legitimum earum uſum a Deo opt. max. conſequantur. Nos quidem in tradenda ſimplice veráq, horum notitia fidelem pro eo ac potuimus & diligentem operam conſumpſimus: quæ deſyderabuntur (prout minimè dubitamus ſemper ad hominum ſcripta vel accuratiſſima aliquid amplius adiungi, detrahi, aut mutari poſſe) ſive in poſterum noſtrâ, ſive aliorum peritiorum operâ in dies ſubminiſtrabit Deus. Vſum verò huius hiſtoriæ ſanctæ legimum licèt præſtantes viri olim tradiderint, & multi viri boni memoriâ noſtrâ piè ſapienterq, ſcriptis conſignaverint: non poſſe tamen incidi in hominum mentes ſine eodem Spiritu Prophetæ & Apoſtoli ſexcentis locis demonſtravimus. Quòd ſi hiſtoriam humana arte induſtriâque elaboratam, & ignoratione, vanitate plurimisq, animi perturbationibus implicatâ, & prout ipſe Herodianus ſcribit συγχεχυμένην δόξαν τῆς ἀληθείας μείζονα, tamen temporum teſtem, hucem veritatis, viam memoriæ, magiſtram vitæ, nuntiam vetuſtatis vocavit Tullius: quantam obſecro opinionem & reverentiam erga libros iſtos ingenerari oportet in animis credentium? Nam omnes illæ hiſtoriæ nihil ad noſtram hanc: quam per prophetas dictavit, per Eccleſiam tradidit, per Spiritum æternum ſuum obſignavit Deus. Ferimus itaq, fuerit, ac non tantùm Chriſtiano ullo, ſed homine planè indigniſſimum, eoſdem uſus ab hiſce hiſtoriis abiudicare: quas Deus commendat ſuis, ſanctitatis, veritatis, utilitatiſq, nomine. Temporum teſtificationem requirimus? quorum partem inde a creatione uſque ad obitum ſuum expoſuit Moſche: ecce hîc evolutam rationem temporum inde a Moſche, uſque ad finem regni Perſici: hoc autem Alexander Macedo occupavit: cùm Iadduahh ſacerdotio fungeretur, cuius Nechemia mentionem facit. Lucémne veritatis? at hæc prælucens dictavit veritas, & ſeipſam quodammodo literarum monumentis expreſſam in Eccleſia utendam fruendam dedit. An memoriæ vitam? hîc memorabilia omnia de Deo creatore, hîc de rebus creatis, hîc de earum adminiſtratione ac ſingulari Eccleſiæ dnctu, hîc de memoria ſempiternæ vitæ documenta omnibus fidē amplectentibus aperta exhibentur: in quæ ſimulac introſpicimus, mens animus & memoria virtute Dei animatur. An magiſterium vitæ? Deus bone, quàm multifariam, quàm certò, quàm ſanctè, quam efficaciter noſtris cogitationibus ſermonibꝰ facilis, toti denique vitæ præſcribuntur ſtatæ perpetuæq, regulæ in his libris! qua doctrina, quibus exemplis circumfluunt! Non libet hoc loco elogia multa longius petita percurrere: modò per vulgata duo teſtimoniorum genera adducerimus ex Teſtamento Novo Verum eſt: Scripturæ huius doctrinam teſtimoniis Chriſti Evangeliſtarum & Apoſtolorum confirmatam eſſe, qui illam tam ſæpe quàm Moſchen aut Prophetas alios ſermoni ſuo adhibent, & authoritatem ſibi apud auditores conciliant ab illius locis. Ideoq, Paulus Romanis, Quæ antè ſcripta ſunt, inquit, ad doctrinā noſtram ſcriptæ ſunt, ut per patientiam & conſolationem Scripturarum ſpem habeamus. Idem Timotheo, Permane in iis quę didiciſti & quæ tibi concredita ſunt, ſciens a quo didiceris: Teq, a puero ſacras literas noviſſe, quæ te poſſint ſapientem reddere in ſalute per fidem in Chriſto Ieſu. Tota ſcriptura divinitus eſt inſpirata, utilis, &c. Alterum eſt, rationem uſus percipiendi ex hoc ſcripturarum genere ipſis locis ſingulis communfrari, ubi adducitur. Nam ut miſſa faciamus

ea doctrinæ capita, quæ in his libris quàm simplicissimè & accommodatissimè proferuntur: illud pro certo habemus, quot exempla in his libris extant, totidem extare magisteria vitæ & fidei, ac iuris factorumq; typos summis infimis, doctis indoctis, adeoq; omnibus imitanda fugiendáve propositos: proinde sive legamus promissiones, minas, præcepta, interdicta, beneficia iudiciáve Dei, sive hominum officia rationem fidei aut vitæ spectantia, sive rerum creatarum quæ in cælo aut terra degunt obsequia: omnia universè & sigillatim ad ingenerandam fidem pertinere, informanda studia, componendos animos, & corrigendos mores. Audiuntur promissiones a Deo? adhibetor fides. Audiuntur minæ? castus affertor metus. Audiuntur præcepta vel interdictæ obsequendi studium accedit. Beneficia iudiciáve proferuntur? animi cum reverentia Dei, qui certissimus & constantissimus illorum autor est, eò advertuntur. Quæcunque hominum officia in exemplum subiti iuntur, imitationi sunto: ignorationis, infirmitatis, & contumaciæ exempla odium, horrorem, fugam & studiosissimam cautionem ab iis indunto animis nostris: prompta cælestium terrestrium aquaticorumq; obsequia admirationem omnipotentiæ, sapientiæ, bonitatisq; divinæ afferunto: omnia denique confirmanto fidem & patientiam, spem consolationemq; pariunto, & accedunto Zelum: ne per nos stet, tu quo majorum a Deo benefactorum simus conscii cum animis nostris, eo maioris perfidiæ & ἀχαριστίας gravioris hîc & in seculo venturo condemnemur. Hæc ita se habere cùm multis locis docent Apostoli, qui hęc rerum antegestarum & in sacrarium Ecclesiæ relatarum exempla propter nos fuisse scripta & facta testantur, σϕεϊς μαλα, ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ἡμῖν, ὑπὲρχαμμαχῳ τύπους nominantes: tum inprimis Petrus his verbis aures ostendit: habemus firmiorem (videlicet quàm sint οσοφιστῶν μῦθοι, quorum antè memineram) sermonem illum propheticum: cui rectè facitis quòd attendatis: velut lucerna splendenti in obscuro loco, usquedum dies illucescat & lucifer exoriatur in cordibus vestris: Hoc inprimis scientes nullam prophetiam Scripturæ esse propriæ explicationis: non enim libidine hominis allata est olim prophetia: sed acti a spiritu sancto loquuti sunt sancti homines illi Dei. Cùm itaq; hi nostri historiarum libri impressa quadam a Deo maiestate, autoritate, fide, utilitate, & forma longè anteferendi sint omnibus illis quos humana industria exaravit, & peculiares sint thesauri olim Ecclesiæ commissi, & ab eo tempore per manus traditi ad ædificationem nostram: prout illos Deus sua Ecclesia dignos iudicavit, ita nos hanc re cognitionem nostrâ, quantacunque est, nomine T. C. Ecclesiæ Christi offerimus. Dignissimum donum exhibet Deus Ecclesiæ suę, dignum Christiano principe, dignũ omnibus hominibus, dignum seculis: etsi nos imparem rebus, personis, expectationiq; operam exhibemus, sed pro demenso donationis Christi. Octavium Augustum narrat Tranquillus in evolvendis utriusque linguæ autoribus nihil æquè sectatum esse quàm præcepta & exempla publicè vel privatim salubria, eaque ad verbum excepta aut ad domesticos, aut ad exercitum provinciarumq; rectores, aut ad urbis magistratus plerunq; misisse, prout quique monitione indigerent: etiam libros totos & senatui recitasse, & populo notos per edictum sæpe fecisse, quo magis persuaderet rem non a se primo animadversam, sed antiquis pariter fuisse curæ. Egregium profectò studium, & conveniens humano principi, qui impotentem tyrannorum dominationem hac sua lenitate universę posteritati ἀφιλέρμηνον. Verùm quanto dignius Christiano Principe exempla hęc in manibus, in oculis, in animo ferri, & dicta factaq; ad normam eorum exigi! Hæc sunt proculdubio, hæc illa sunt studia, quæ Christianam iuventutem alunt, senectutem confirmant, domi oblectant, foris conversantur, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur, & ubivis locorum secundis adversisq; rebus sanctorum animos ad cælestes cogitationes evehunt faciunt, ut iam undè cum Christo sedeant in ἐπουρανίοις. Accipe igitur, Illustrissime Princeps, alterum hoc tuorum erga nos beneficiorum, nostrique erga T. C. animi monimentum, & pignus officii: ut primùm Deo optimo Maximo de clariore ista veritatis explicatione (si quam Deus, ut speramus, operâ nostra contuleris) immortales gratiæ in Ecclesia habeantur, deinde etiam T. C. cuius monitis atque subsidiis opus istud cœptum & hucusque a nobis perductum est: postremò verò nobis piorum vota faveant, studiumq; nostrum in hoc opere consummando sanctis precibus sublevent coram Deo Patre nostro & Domino Iesu Christo: cui Regi æterno, immortali, invisibili, soli sapienti Deo honor & gloria in sempiterna secula. Amen.

Dominus T. C. quàm diutissimè incolumem servet, tibi adsit, se suo Spiritu regat, & omni benedictionum genere in dies ornet cumulatissimè.

T. C.

Servi addictissimi,

Immanuel Tremellius.
Franciscus Iunius.

JEHOSCHUHHÆ.
Liber unus.

LIBER Iehoſchuhhæ res memorabiles, inde a morte Moſchis uſq; ad mortem Jehoſchuhhæ ſucceſſoris, a Deo pro Iſraëlitis geſtas continet: ut fidem ſuam in ſuis promiſſionibus confirmaret, & promiſſa impleret. Eſtq; hiſtoria annorum amplius ſeptendecim.

CAPUT. PRIMUM.

Jehoſchuahh divinitus jubetur ſuſcepere populi adminiſtrationem, cum divini favoris promiſſione: vocazione ſuſcepta omnibus mandat, ut ad Jardenem trajiciendum ſe parent, illu autem, quibus cis Jardenem poſſeſſio erat attributa, ut promiſſi memores, in expeditionem cum aliis proficiſcantur, qui omnes fidem dant Jehoſchuhhæ.

1 FUIT autem poſt mortem Moſchis ſervi Jehovæ: ut ediceret Jehova Jehoſchuhhæ filio Nunis miniſterio Moſchis, dicendo.

2 Moſche ſervus meus mortuus eſt: jam itaq; ſurge, tranſi Jardenem hunc tu & totus populus hic, in terram quam ego do ipſis filiis Iſraëlis.

3 Omnem locum quem calcaverit planta pedis veſtri [a] daturus ſum: quemadmodum allocutus ſum Moſchen.

4 [b] A deſerto illo & [b] Libano iſto uſque ad flumen [c] maximum, flumen Euphratis, totam terram [d] Chittæorum uſque ad [e] mare magnum, ad occaſum ſolis: erit terminus veſter.

5 Non poterit conſiſtere quiſquam ante faciem tuam, ullis diebus vitæ tuæ: quemadmodū fui cum Moſche, ero tecum, non deſeram te, neque derelinquam te.

6 Confirmare & fortis eſto: tu enim poſſidendam trades populo huic terram illam quam juramento promiſeram majoribus eorum, me daturum eis.

7 Tantummodo confirmare & fortis eſto valde, ut [f] obſervanter facias prorſus ſecundum legem illam, quam [g] præcepit tibi Moſche ſervus meus, ne recede ab [g] eo dextrorſum aut ſiniſtrorſum: ut ſecunderis quocunque iveris.

8 Ne diſcedito [h] liber iſte legis ex ore tuo, ſed meditare de eo interdiu & nocti, ut obſervanter facias omnino prout ſcriptum eſt in eo: tunc enim proſperabiris in viis tuis, & tunc ſecundaberis.

9 [i] Nónne præcepi tibi? confirmare & fortis eſto, ne expaveſcito neq; conſternator: quia tecum eſt Jehova Deus tuus quocunque iveris.

10 Præcepit itaque Jehoſchuahh moderatoribus populi, dicendo:

11 Tranſite per [k] caſtra, & præcipite populo, dicendo, parate vobis [l] viaticum: nam intra tres dies vos trajecturi eſtis Jardenem hunc, ut ingrediamini ad poſſidendum terram, quam Jehova Deus veſter dat vobis hæreditariò poſſidendam.

12 Rêubeniticæ autem & Gaditicæ ac dimidiatæ tribui Menaſchiticæ: edixit Jehoſchuahh, dicendo:

13 Recordamini rei illius quam præcepit vobis Moſche, ſervus Jehovæ, dicendo: Jehova Deus veſter quietem largitur vobis, quòd dedit vobis terram hanc.

14 Fœminę veſtræ, parvuli veſtri, & pecora veſtra manebunt in hac terra, quam dedit vobis Moſche cis Jardenem: at vos tranſite [m] militari ordine ante fratres veſtros, quotquot eſtis valentes robore, & adjuvate eos.

15 Uſque dum quietem largitus ſit Jehova fratribus veſtris, ut vobis, & hæreditariò poſſideant etiam ipſi terram, quam Jehova Deus veſter dat eis: tunc revertemini in terram hæreditatis veſtræ quam dedit vobis Moſche ſervus Jehovæ cis Jardenem ad ortum ſolis, & hæreditariò poſſidebitis eam.

16 Qui [n] reſponderunt Jehoſchuhhæ dicendo, quicquid præcepiſti nobis faciemus, & quocunque miſeris nos ibimus.

17 Omnino ſecundum ea quibus auſcultavimus Moſchi, ſic auſcultabimus tibi: tantummodo ſit Jehova Deus tuus tecum, quemadmodum fuit cum Moſche.

18 Quiſquis occaſionem dederit mutandi præſtitutum tuum, & non auſcultaverit verbis tuis in omnibus quę præceperis ei, morte plecteturtantummodo confirmare & fortis eſto.

[a] Heb. *dedi, præteritum pro futuro. Deut. 1. 28. Deut. 11. 24.*

[b] Heb. *ad obſervandum faciendo: hypallage, ſic ver. 8.*

[c] Heb. *per medium caſtrorum: vel in medio.*

[d] Heb. *quinti ut Exo. 13. 18. & infrà 4. 12.*

Num. 32.

ANNOTATIO.

4 A deſerto] *deſertum Sinis intelligit, quo terminabitur ad meridiem promiſſa terra.* Libano] *Aquilonali termino.* Maximum] *termino ab oriente, Gen. 15. 18.* Chittæorum] *tractum orientalem incolentium.* Mare magnum] *terminum ab occidente.* 7 Quam præcepit] *Num. 27. ver. ultimo. Deu. 31. 7. & ſequentibus.* Ab eo] *ſub. quod præcepit Moſche.* 8 Liber iſte] *de quo Deut. 31. 9.* 9 Nonne] *confirmat eum a vocatione divina.* 11 Viaticum] *ſi quid vobis præter cibum ad iter eſt neceſſarium, illud jam parate. Man enim nondum ceſſarat.* 16 Reſponderunt] *omnes tribus ad ſupertora mandata.* 17 Tantummodo] *id eſt, videto, ut tibi Deus adſit, ſicut Moſchi: & tu ab eo non recedas, ſicut Moſche non receſſit ab eo. Reſtipulatio.* 18 Mutandi præſtitutum] *id eſt, deficientis a te.*

CAPUT II.

Jehoſchuahh præmittit exploratores, qui deveniunt Jerichunte apud Rachabam, & ab ea abditi, a periculo liberati, ac de regionis ſtatu informati, jurejurando promiſſa ei & totis cognationis ejus vita, ad Jehoſchuahham reverſuntur, quem de omnibus certiorem faciunt.

1 MISERA

1 MISERAT autem *prius* Iehoschuahh filius Nunis [a] Schittimis duos viros exploratores [a] clam dicendo, ite, inspicite terram istam, adeoque Jerichuntem: qui abeuntes venerant in domum cujusdam meretricis cauponæ, cujus nomen erat Rachab, ut cubarent ibi.

[a] Heb. *silenter, ad est, non communicato cum populo consilio: ut fadium fuerat. Num. 13.*

2 Sed cùm renunciatum fuisset Regi Jerichuntis, dicundo: ecce quidem veniunt huc per noctem e filiis Jisraëlis ad perveſtigandum hanc terram:

3 Misit Rex Jerichuntis ad Rachabam qui ediceret: produc viros illos venientes ad te, qui ingressi sunt domum tuam, nam ad perveſtigandum totam hanc terram venerunt.

4 (Assumens autem mulier illa duos viros illos, absconderat utrumq; quæ respondit ita, venerant ad me quidem viri, nec sciebam unde essent.

5 Sed cùm clandenda esset porta, in ipsis tenebris, viri illi exierunt: non novi quò abierint viri illi: persequimini eos celeriter, nam assequimini eos.

6 (Illa autem jusserat ipsos conscendere tectum suum: & absconderat eos in [b] stipulis lini, quæ erant ei dispositæ super tectum.)

[b] Heb. *in lini stipula: hypallage.*

7 Quam ob rem [b] virorum illorum *alii* persecuti fuerant eos viâ ad Jardenem per vada singula, *alii* autem [c] portam clauserant postea cùm egressi essent, qui persequebantur istos.

8 [d] Illi autem nondum cubaverant cùm ipsa ascendit ad eos super tectum.

9 Dixitq; ad viros istos, novi Jehovam dedisse vobis terram hanc: cùm quia irruit terror veſtri super nos: tùm quia diffluxerunt omnes habitatores istius terræ [e] metu veſtri.

[c] Heb. *a facie: sic deinceps.*

10 Audivimus enim quo modo arefecit Jehova aquas maris algosi, propter vos, cùm exiretis ex Ægypto: & quæ feciſtis duobus regibus Emoræorum, qui *erant* trans Jardenem, Sichoni & Hhogo, quos internecioni devoviſtis.

11 Quod audientibus nobis liquefactum est cor [d] noſtrum, neque [d] constat animo quiſquam amplius metu veſtri: nam Jehova Deus veſter, est Deus in cœlis suprà, & in terra infra.

[d] Heb. *neque consistat amplius spiritus in quoquam a facie vestra.*

12 Nunc itaq; jurate mihi, quæso, per Jehovam, quia exercui benignitatem erga vos fic exercituros vos quoque erga familiam paternã meam benignitatẽ, & date mihi signũ [e] certum.

[e] Heb. *veritatis.*

13 Ut vivos conſervetis patrem meum, & matrem meam, & fratres meos, & sorores meas, & quicquid illorum est: eripiatisq; animas noſtras à morte.

14 Respondernntque ei viri illi, [f] animam noſtram loco veſtri ad moriendum *dabimus*, si non enunciaveritis sermonem noſtrum hunc: utique erit cùm dederit nobis Jehova terram hanc, ut exerceamus erga te benignitatem & fidem.

15 (Tunc illa demisit eos fune per feneſtram: nam [f] paries domus ejus erat in mœnibus, ita ut in ipsis mœnibus habitaret illa:

[f] Heb. *nam domus ejus erat in pariete mœnium: hypallage.*

16 Dicens ipsis, ad istum montem ite, ne occurrant vobis qui perſequuntur: & latitate illic tribus diebus, donec revertantur perſequentes, deinde ibitis viâ veſtrã.)

17 Dixerunt inquam viri isti, [g] insontes erimus ab adjuratione tua hac, qua adjuraſti nos.

18 Ecce nobis intrantibus in hanc terram: hunc funiculum fili dibaphi ligato in hac feneſtra, per quam nos demiſiſti, & patrem tuum cum matre tua a c fratribus tuis, deniq; totam familiam patris tui jubeto convenire ad te in hanc domum.

19 Erit enim ut cujuſque, qui egressus fuerit e foribus domus tuæ, [h] cædis causam caput ejus *recidat*, & nos simus insontes: cujusque verò qui erit tecum in hac domo, cædis causa *recidat* in caput noſtrũ, si manus fuerit in eum *injecta*.

[g] Heb. *sanguis ejus in capite ejus sic paulo infra.*

20 Sed si enunciaveris sermonem noſtrum hunc: tunc erimus insontes ab adjuratione tua, qua adjuraſti nos.

21 Qua dicente, secundum verba veſtra sic esto, & dimittente eos abiverunt: [i] posteà alligavit *illa* funiculum dibaphum ei feneſtræ:

22 Abeuntes ergo venerunt in montem illũ, ac manserũt ibi tribus diebus, donec rediiſſent, qui perſequebantur *eos*: quæsierant enim eos qui perſequebantur totã illã viã, sed non invenerant.

23 Deinde revertentes duo viri isti, cùm descendiſſent e monte, trajecerunt *Jardenem* & pervenerunt ad Jehoschuhham filium Nunis: & enarrarunt ei quæcunque obvenerant sibi.

24 Dixerunt q; ad Jehoschuham, *eamus*, nam tradit Jehova in manũ noſtram totam terram istam: atque etiam diffluunt omnes habitatores istius terræ metu noſtri.

ANNOTATIO.

1 Miserat autem] *Hyperbaton est perpetuum toto hoc cap. cujusmodi annotavimus Gen. 11.1. quæ enim hoc capite narrantur gesta sunt a Jehoschuhha, antequam edictum de parando viatico promulgaret: Atque voluntate divina gesta fuisse eventus ostendit. Voluit enim Deus per Rachabæ relationem Jisraëlitis, ad eos confirmandos, innotescere populi præsentem constitutionem, ut Judic. 7. per somnii narrationem Gedeonem animum confirmatum dicitur: & Jonathanum per evocationem ludcram. 1. Schemu. 14.* Schittimis] *de quo Num. 25. & 33.49.* 7 Virorum illorum] *civium Jerichuntis.* Portam] *urbis videlicet, ne si in urbe essent exploratores, elaberentur.* 8 Illi] *cives, qui nondum a murmure planè cessarant.* 11 Noſtrum] *id est populi noſtri.* 14 Animam noſtram] *vide in Deut. 7.2.* 17 Insontes erimus] *id est, esse volumus hu duabus conditionibus quæ sequuntur, ne quis sis extra domum, & ne quid reveles.* 21 Posteà] *cùm commodum & necessarium visum est.*

CAPUT III.

Jehoschuahh a reditu exploratorum ad Jardenem, cum populo trajecturus, accedit, quo pridie ad sanctificationem comparato, sacerdotes cum arca præmittit: ad quorum ingressum Jarden dirisus, transiturus cedit: quo signo Jisraëlis a confirmati, omnes ad unum trajiciunt.

1 ITAQUE cùm surrexisset Jehoschuahh [a] manè, profecti Schittimis pervenerunt usq; ad Jardenem, ipse & omnes filii Jesraëlis, pernoctaruntq; ibi, nondũ trajecerunt.

2 Fuitq; [a] tertio pòst die: ut transirent moderatores per [b] castra.

[a] Heb. *a fine trium dierũ.*

[b] Heb. *mediũ castrorum.*

3 Et præciperent populo dicendo, cùm videbitis arcam fœderis Jehovæ Dei veſtri, & sacerdos

cerdotes Leviticos portantes eam: vos quoque proficiſcimini e loco veſtro & ſequemini eam.
4 (Veruntamen loginquum *ſpatium* eſto inter vos & inter eam, quaſi bis mille cubitorum [a] notæ menſuræ: ne *proprium* accedite ad eam; ut cognoſcatis viam per quam ituri eſtis, non enim tranſiviſtis per eam viam [d] antea.
5 Edixerat enim Iehoſchuahh populo, ſanctificate vos: nam cras facturus eſt Iehova in medio veſtri mirabilia.
6 Deinde edixit Iehoſchuahh ſacerdotibus dicendo, portantes arcam fœderis, tranſite ante populum: qui portantes arcam fœderis, iverunt ante populum.
7 Dixerat enim Iehova ad Iehoſchuhham, iſto die incipiam magnificare te ante oculos totius Iiſraëlis: ut cognoſcant, quemadmodũ fui cum Moſche, me futurum tecum.
8 Tu autem præcipito ſacerdotibus portantibus arcam fœderis, dicendo: cùm perveneritis uſque ad [a] extremitatem aquarum Jardenis, in ipſo Jardene conſiſtite.
9 Edixit itaq; Iehoſchuahh filiis Iiſraëlis: accedite huc, & audite verba Iehovæ Dei veſtri.
10 Deinde dixit Iehoſchuahh, [a] hac *re* cognoſcetis Deum fortem, vivum eſſe in medio veſtri & omniuo expulſurum a facie veſtra Cenahhanæum, & Chittæum, & Chivvæum, & Perizzæum, & Girgaſcheum, & Emoræum, & Jebuſæum.
11 (Ecce arca fœderis *arca* domini totius terræ, tranſit ante vos per Jardenem.
12 Nunc itaq; ſumite vobis duodecim viros e tribubus Iiſraëlis [a] virum unum in quamque tribum.)
13 Erit enim, cùm primum quieſcent plantæ pedum ſacerdotum portantium arcam Iehovæ, domini totius terræ in aquis Jardenis, ut aquæ Jardenis diſcindantur, aquę, inquam, deſcendentes, ab *iis quæ ſunt* ſupernè: [a] quæ conſiſtent acervo uno.
14 Fuitq; cùm proficiſcererur populus e tentoriis ſuis, ad trajiciendum Jardenem: & ſacerdotes portantes arcam fœderis ante [a] populum:
15 Dum pervenerunt portantes arcam uſque ad Jardenem, & pedes ſacerdotum portantium arcam cœperunt intingi in extremitate aquarum ejus: [a] eſt autem Jarden plenus, ſuperans omnes ripas ſuas omnibus diebus meſſis.)
16 Ut conſiſtentes aquæ, quę deſcendebant ſupernè, conſurgerent in acervum unum, procul valdè ab 4 Adamo civitate quæ eſt a latere [a] Tzartanis, quæ autem deſcendebant ad mare campeſtrium, [a] mare ſalſum, [f] prorſus [a] excinderentur: populus autem tranſirent e regione Jerichuntis.
17 Stabant autem ſacerdotes portantes arcam fœderis Jehovæ in ipſo ſicco in [g] alveo Jardenis firmi: dum omnes Iiſraëlitæ tranſirent perſiccum, uſque dum abſolviſſent tota gens illa trajicere Jardenem.

[a] Heb. *ite poſt eam.*
[d] Heb. *ab heri, nudius tertius: ſynecdoche uſitata.*
[a] Heb. *virum unum, virum unum, &c.*
[a] *4. quæ & Adama, infrà 19. 36.*
[f] Heb. *deficerent, excinderentur.*
[g] Heb. *in medio, id eſt, intra alveum.*

ANNOTATIO.

1 Manè] *noni diei menſis primi: trajicerunt enim die decimo ejuſdem menſis, ut apparet infrà 4. 19.* 3 Tertio pòſt die] *a mandato, de parendo viatico ſuprà 1. 11.* 4 Notæ menſuræ] *q. communis, quæ duplicata mille cubitos efficiat, ut Num. 35. 5.* 8 Ad extremitatem] *id eſt, in alveum ulteriùs ripæ.* 10 Hac re] *quam exprimit ver. 13.* 13 Quæ conſiſtent] *videlicet aquæ ſuperiores ut ex ver. 16. apparet.* 15 Eſt autem Jarden] *non tantùm id tunc contigit ut plerique arbitrantur, ſed quotannis ſic ex fluminis natura: ut apparet ex 1. Chronic. 12. 16. & Eccleſiaſtici. 24. 36.* 16 Tzartanis] *ager in tribu Ephraimi de quo 1. Reg. 4. 12 & 7. 46. Idem etiam dicitur Tzerera Judic 7. 22. & Tzereda mutata litera 1. Reg. 11 26.* Mare ſalium] *Gene. 14. 3.* Excinderentur] *id eſt, effluerent, & in lacu Aſphaltite deperirent.*

CAPUT IIII.

Tranſmiſſo univerſo populo, ſacerdotes cum arca, juſſu Dei, Jardenem trajiciunt, qui illicò revertitur in priorem ſtatum. Cujus beneficii monimenta utrunq; populo Dei erigunturꝝ.

1 Fuit autem cum abſolviſſent tota gens hæc trajicere Jardenem (a qui edixerat Iehova Iehoſchuahhæ dicendo:
2 Sumite vobis e populo duodecim viros: [a] virum unum ex unaquaque tribu.
3 Et præcipite eis dicendo: tollite vobis hinc ex medio Jardene, ex ipſo loco ubi ſtant ſacerdotum pedes firmi, duodecim lapides: & tranſportantes eos vobiſcum, collocate eos in [c] ſtatione in qua pernoctaturi eſtis hac nocte.)
4 Ut vocaret Iehoſchuahh duodecim illos viros, quos ſtiterat e filiis Iiſraëlis: virum unum e quaque tribu.
5 Quibus edixit Iehoſchuahh, tranſite in conſpectu arcæ Iehovæ Dei veſtri in medio Jardene: & tollentes vobis quiſque lapidem unum *imponito* humero ſuo: pro numero tribuum filiorum Iiſraëlis.
6 Ut ſit hoc ſignum in medio veſtri: ut cùm interrogabunt filii veſtri [d] poſthac, dicendo, quid lapides iſti vobis *deſignant*?
7 Dicatis eis, diſciſſas fuiſſe aquas Jardenis a præſentia arcæ fœderis Jehovæ, cùm tranſiret per Jardenem diſciſſas manſiſſe aquas Jardenis: ideoq; ſunt lapides iſti monimento filiis Iiſraëlis uſque in ſeculum.
8 Itaque facientes ſic filii Iiſraëlis, quemadmodum præceperat Iehoſchuahh, ſuſtulerunt duodecim lapides e medio Jardene, quemadmodum edixerat Iehova Iehoſchuhhæ, pro numero tribuum filiorum Iiſraëlis: quos tranſportarunt ſecum ad illam ſtationem, & collocarunt eos tibi.
9 [a] Præterea duodecim lapides erexit Iehoſchuahh in medio Jardene, *eorum* loco ubi ſtabant pedes ſacerdotum portantium arcam fœderis: fuerunt q; ibi [a] uſque in diem hunc.
10 Interea ſacerdotes portantes arcam ſtabant in medio Jardene, donec abſolutum eſſet id totũ quod præceperat Iehova Iehoſchuhhæ ut ediceret populo, ſecundum omnia [a] quæ præceperat Moſche Iehoſchuhhæ: dum populus feſtinantes trajicerent,
11 Fuitq; cùm abſolviſſet totus populus trajicere: Ut trajiceret arca Jehovæ, & ſacerdotes in conſpectu populi:
12 (Trajicerant autem Rëubenitæ & Gaditæ, & dimidiata tribus Menaſchis [e] militari ordine

[a] Heb. *virum unum virum unum ex tribu, ſic ver. 4.*
[b] Heb. *ex ſtatione pedum ſacerdotum.*
[c] Heb. *in diverſorio: ſic ver. 8.*
[d] Heb. *cras ſynecdoche uſitata, ut infrà ver. 21.*
[e] Heb. *armati, ut ſuprà 1. 14. Num. 32*

ne ante filios Iisraëlis: quemadmodũ edixerat eis Moſche.
13 Quaſi quadragies mille expediti ad militiã trajecerant ante Iehovam in bellum, in campeſtria Jerichuntis.
14 Die iſto magnificavit Iehova Iehoſchuhhã ante oculos omnium Iisraëlitarum, ut reverērentur eum, quemadmodum erant reveriti Moſchen omnibus diebus vitæ ejus.)
15 Edixerat nãq; Iehova Iehoſchuhhe, dicẽdo:
16 Præcipe ſacerdotibus portantibus arcam teſtimonii: ut aſcendant e Jardene.
17 Ideo præceperat Iehoſchuah ſacerdotibus dicendo: aſcendite e Jardene.
18 Fuit autem cum aſcenderent ſacerdotes portantes arcam fœderis Iehovæ e medio Jardene in ſiccũ, *tantùm* avellebantur plantæ pedũ ſacerdotũ: ut reverſæ aquæ Jardenis in locũ ſuũ, irent[f] ut antea, ſuprà omnes ripas ejus.
19 Populus itaq; aſcenderunt e Jardene duodecimo die menſis primi: & caſtra poſuerunt [a]Gilgale, in extremitate, ad orientẽ Jerichũtis.
20 Illos autem duodecim lapides quos acceperant e Jardene, erexit Iehoſchuahh Gilgale.
21 Edixitq; filiis Iisraëlis dicendo: cum interrogabunt poſthac filii veſtri patres ſuos dicendo, quid ſibi volunt lapides iſti?
22 Tunc inſtruite filios veſtros dicendo: per aridam trajecit Iisraël Jardenem iſtum.
23 Nam arefecit Iehova Deus veſter aquas Jardenis propter vos, donec tranſiſſetis: quemadmodum fecerat Iehova Deus veſter mari algoſo, quod arefecit propter nos donec tranſiſſemus.
24 Ut cognoſcant omnes populi terræ manũ Iehovæ [g] robuſtam eſſe: ut timeatis Iehovam Deum veſtrum omnibus diebus.
25 [a]Sic fuit cùm audirent omnes reges Emorærorum, quierant in latere Jardenis verſus occidentem, & omnes reges Cenahhanæorum, qui accolebant mare, arefeciſſe Iehovam aquas Jardenis propter filios Iisraëlis: donec trajeciſſent: ut liquefieret cor illorum, nec ceſſet amplius in iis animus metu filiorum Iisraëlis.

f Heb. *herinadiuſſent*: *ſynecdoche uſitata.*

g Heb. *quòd robuſta eſt.*

ANNOTATIO.

1 Quia edixerat] *hyperbaton eſt, ut infrà 12. ver. quod huic libro admodum eſt familiare.* 9 Præterea] *ut monimento eſſent eu Jardenẽ habitantibus.* Uſq; in diem hunc] *id eſt, immutabilis & perpetuo ſtatuto.* 10 Quę præceperat Moſche] *quorũ ſumma continetur, Num. 27. 21.* 13 Ante Jehovã] *id eſt, ante arcam Jehovæ, ut oſtenditur infrà 6. 12.* 19 Gilgale] *per anticipationem locum ita vocat, qui poſtea ita vocatus fuit infrà 5. 8.* 25 Sic fuit] *quia hic verſus a præcedentibus pendet, & ad ſequentia non pertinet, ſuperioribus conjunximus.*

CAPUT V.

Iehoſchuahh interruptum circumciſionis uſum, Dei mandato, inſtaurat Gilgale, ubi præſtituto tempore Paſcha celebratur, & Man ceſſat.

1 TEMPORE illo edixit Iehova Iehoſchuhhæ, para tibi gladios acutos: & [a] ſecũdò repetens circũcide filios Iisraëlis.
2 Paravit itaque Iehoſchuahh ſibi gladios acutos: quibus circumcidit filios Iisraëlis ad collẽ præputiorum.
3 Hæc autem eſt ratio cur circumcidit Iehoſchuahh: [b] *quia* totus populus ille qui exierant ex Ægypto, mares omnes viri bad bellũ apti *qui* mortui erant in deſerto, in ipſo itinere, poſtquã exiviſſent ex Ægypto:
4 Quia *inquam* circumciſi fuerant totus populus qui exierant: at totum populum, qui nati fuerant in deſerto, in ipſo itinere, poſtquam exiviſſent ex Ægypto, [c] non circumciderant.
5 (Quadraginta enim annis iverant filii Iisraëlis per deſertum, donec conſumeretur tota gens illa, viri apti ad bellum egreſſi ex Ægypto, qui non auſcultaverant voci Iehovæ: eò quòd juraſſet Iehova eis ſe non permiſſurum eis vt viderent terram, quam juramento promiſerat Iehova majoribus eorum ſe daturum nobis, terram affluentem lacte & melle.)
6 Et *quia* horũ filios ſtatuerat loco eorũ, ipſos circumcidit Iehoſchuahh: quia præputiati erãt, non enim circumciderant eos in ipſo itinere.
7 Fuitq; cùm [c] omnino tota hęc gens circunciſa eſſet, ut conſiderent loco ſuo in caſtris donec [d] ſanitatem recepiſſent.
8 Tum dixit Iehova ad Iehoſchuhham, hodie devolvi [e] opprobriũ Ægypti a vobis: vocavitq; nomen loci illius [e] Gilgalem uſq; in diem hunc.
9 Cùmq; filii Iisraël caſtra haberẽt Gilgale: celebrarunt Paſcha quartodecimo die illius menſis veſpere, incampeſtribus Jerichuntis.
10 Comederuntque ex annona ipſius terræ poſtridie Paſchatis, azymos panes, & toſtum igne: eo ipſo die.
11 Quam ob rem ceſſavit Man poſtridiè, cùm comederent de annona illius terræ: neque fuit deinceps filiis Iisraëlis Man: ſed comederunt de proventu terræ Cenahhani anno illo.

a Heb. *& redi, circuncide filios Iisraël ſecundo.*

b Heb. *viri belli: ſic infrà ver. 5.*

c Heb. *cùm abſolviſſent tota illa gens circuncidi.*

d Heb. *reviviſcerent ut Num. 20. 8.*

e *id eſt, devolutio, propter devolutum ibi ab Iisraëlitis probrum.*

ANNOTATIO.

1 Secundò repetens] *id eſt, rem ſemel ab Abrahamo obſervatam: ac deinde indeſerto a reditu explorato rum negletam, rurſus in uſum revocans.* 2 Collem præputiorum] *nomen accepit ex præſentis facto, quòd præputia circumciſorum ſint ibi relicta.* 3 Quia totus] *hic hyperbaton eſt vaide obſcurum quod ut illuſtraremus, præſumimus particulam rationalem, quæ eſt in principio verſus ſequentis.* 4 Non circũciderant] *patres, quaſi fœdus Dei a ſe & poſteris ſuis abjicientes.* 8 Opprobrium Ægypti] *id eſt, ex Ægypto hauſtum, Ægyptiis non Iisraëlitis dignum. nam etſi non datum eſt illis quod cupiebant ut redirent in Ægyptum, Num. 14. 4. animo tamen nihilominus Ægyptũ ſpirabãt, quod vel ex circumciſionis neglectu declarãrit.*

CAPUT VI.

Iehoſchuahh divinitus viſione præmonetur de felici ſucceſſu contra hoſtes, Deo duce, inſtruiturq; de ratione expugnandæ Jerichuntis: & jubetur civitatem internecione devovere.

1 Fuit autem cùm eſſet Iehoſchuahh ad Jerichuntē, & attollens oculos ſuos videret quòd, ecce' vir quidam ſtaret ex adverſo ejus cum gladio ſuo ſtricto in manu ſua: ut iret Iehoſchuahh ad eum, ac diceret ei, utrum noſter es an hoſtium noſtrorum?

2 Qui dixit, 'non, ſed ego ſum' princeps militiæ Jehovæ, modò veni:' quamobrem procidens Iehoſchuahh ſuper faciem ſuam in terram incurvavit ſe, dixitque ei: quid dominus meus edicit ſervo ſuo?

3 Tum edixit princeps militiæ Jehovæ Jehoſchuahhæ, ' extrahe calceamentum tuum a pedibus tuis, nam locus in quo ſtas ſanctus eſt: fecitque ſic Iehoſchuahh.

4 (aCives autē Jerichuntis occluſerant eā, & occluſam continebant metu filiorum Iiſraēlis: non erat qui exiret, nec erat qui intraret,)

5 Dixit deinde' Jehova ad Iehoſchuahhā, vide trado in manum tuam Jerichuntem & regem ejus, valentes robore.

6 Circuite itaque civitatem ipſam, omnes viri[b] apti ad bellum, circundando civitatem [c] ſemel: ſic facite ſex diebus.

7 Et ſeptem ſacerdotes portanto ſeptē buccinas arietinas ante arcam: die verò ſeptimo circuitote civitatem,[d] ſepties: ſacerdotes verò clangunto buccinis illis.

8 Iſtoq; cùm tractim ſonabitur cornu arietino, cùm primùm audietis vocem buccinæ, ut vociferentur totus populus vociferatione magna: ſic concidet murus civitatis in loco ſuo, ut aſcendant populus quiſque ex adverſo ſui.

9 Vocavit itaq; Iehoſchuahh filius Nunis ſacerdotes, & edixit eis, portate arcam fœderis: ac ſeptem ſacerdotes portanto ſeptem buccinas arietinas ante arcam Jehovę.

10 Populo autem edixerunt, tranſite & circuite civitatem iſtam: & expeditus quiſque tranſito ante arcam Jehovæ.

11 Fuit ergo, cùm hoc edixiſſet Iehoſchuahh populo, ut ſeptem ſacerdotes portantes ſeptem buccinas arietinas ante Jehovam, tranſirent & clāgerent buccinis illis: arca verò fœderis Jehovę [e]ſequeretur eos:

12 (Expeditus autem quiſque iret ante ſacerdotes illos clangentes buccinis) denique [f] extrema acies ſequeretur arcam, pergentibus *ſacerdotibus* & clangentibus buccinis illis.

13 Nam populo præceperat Iehoſchuahh dicendo, ne vociferemini, neque facite ut audiatur vox veſtra, nec prodeat ex ore veſtro ullum verbum: uſq; in diem, quo edicam vobis vociferamini, tunc vociferabimini.

14 Sic, cùm circūduxiſſet arcam Jehovæ, circa civitatem ipſam circumeundo ſemel, reverſi in caſtra, pernoctarunt in caſtris.

15 Deinde cùm ſurrexiſſet Iehoſchuahh manè: rurſus fecerunt ſacerdotes arcam Jehovæ.

16 Et ſeptem alii ſacerdotes portantes ſeptem buccinas arietinas ante arcam Jehovę, ire pergebant & clangebant buccinis illis: (expeditus autem quiſque ibat ante eos) & extrema acies ſequebatur arcam Jehovæ, pergentibus *ſacerdotibus* & clangentibus buccinis illis.

17 Sic circuierunt civitatem die ſecundo ſemel, ac reverſi ſūt in caſtra: ita fecerūt ſex diebus.

18 Fuit autem die ſeptimo, ut ſurgerent cùm aurora aſcenderet, & circuirent civitatem hac eadem ratione ſepties: tantùm die illo circuiverunt civitatem illam ſepties.

19 Fuit verò vice ſeptima, buccinaturis ſacerdotibus: ut ediſceret Iehoſchuahh populo, vociferamini, nam dedit Jehova vobis iſtam civitatem.

20 Eſto autem civitas iſta' anathema, ipſa & quicquid eſt in ea Jehovæ: tantùm Rachab meretrix caupona vivat ipſa, & quicquid eſt cum ea domi ejus, quia fideliter abſcondit legatos illos quos 'miſeramus.

21 Veruntamen vos, ſervate *vos* ab anathemate, ne 'efficiatis *vos* anathema, accipientes de iſto anathemate: & ſubjicientes caſtra Iiſraēlis anathemati perturbetis ea.

22 Sed totum argentum & aurum, & inſtrumenta ærea aut ferrea res ſancta ſunto Jehovæ: in 'theſaurum Jehovæ venito.

23 Vociferatus itaque eſt populus cùm illi clangerent buccinis: fuitque cum populus audiret ſonū buccinæ, & vociferaretur populus voce magna, ut corrueret murus loco ſuo, ita ut aſcenderet populus in civitatem, quiſq; ex adverſo ſui: ſic ceperunt civitatem illam.

24 Devoveruntque internecioni quicquid erat in ea civitate [g] tam fœminas, quàm viros, tàm pueros quàm ſenes: & boves & pecudes aſinos que acie gladii.

25 Duobus autem viris illis, qui exploraverant illam terram, edixit Iehoſchuahh, ite in domum mulieris illius meretricis cauponæ, & educite inde ipſam mulierem & quicquid ejus *eſt*, quemadmodum juramento promiſiſtis ei.

26 Cùm itaque ingreſſi pueri illi exploratores eduxiſſent Rachabam, & patrem ejus, ac matrem ejus atque fratres ejus, & quicquid *erat* ei, etiam omnes familias ejus eduxiſſent, collocarunt eos 'extra caſtra Iiſraēlis.

27 Ipſam autem civitatem combuſſerunt igne, & quicquid erat in ea: tantummodo argentum & aurum, inſtrumenta que ærea & ferrea, poſuerunt *in* theſauro domus Jehovæ.

28 Sed Rachabam meretricem cauponam, & familiam paternam ejus, cum omnibus quæ erant ei, vivam conſervavit Iehoſchuahh, quæ 'habitavit inter Iiſraēlitas 'uſque in diem hūc: eò quòd aſcondiſſet legatos illos, quos miſerat Iehoſchuahh ad explorandum Jerichuntem.

29 Præterea adjuratione execratus eſt Iehoſchuahh tempore illo, dicendo: maledictus eſto vir ille 'coram Jehova, qui 'ſurget ut ædificet civitatem hanc Jerichuntem, [h] 'pretio primogeniti ſui fundet eam: & pretio minimi ſui ſtatuat fores ejus.

30 Erat autem Jehova cum Iehoſchuahha, adeò ut eſſet fama ejus in tota illa terra.

a Heb. *Jericho autem claudens, & clauſa erat: meſonymia.*

b Heb. *viri belli.*

c Heb. *vice una.*

d Heb. *ſeptem vicibus. ſic ſepius.*

e Heb. *poſt eos: ſic frequenter.*

f Heb. *colligens. ut Num. 10.25. vide annotata ibi. ſic infrà 16. ver.*

g Heb. *a viro uſque ad fœminam a puero uſque ad ſenem, & uſque &c.*

h Heb. *per primogenitum & per minimum.*

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *hunc verſum cum duobus ſequentibus imperitè a proximè ſequenti hiſtoria divulſum, ei conjunximus, hinc caput ſextum incipientes.* Vir] *Jehova forma viri.* 2 Non] *id eſt, neque ex Iiſraëlitis, neque ex hoſtibus.* Princeps militiæ] *id eſt, tam angelorum quàm populi Dei. (chriſtus autem eſt, ad quem ſolùm hic principatus pertinet.* Quam ob rem procidens] *hunc honorem exhibet ei, quia non angelum, ſed Jehovam eſſe intelligit. Angeli enim tum ſibi deferri nolunt, Apoc. 19.10. & 22.8.* 3 Extrahe] *ſic Deus pra-*

præcepit Moschi Exodi 3.5. vide annotata ibi. 5 Jehova]*quem 1.ver.virum, & 2.ver.principem militiæ Jehovæ vocarat.* 20 Anathema]*id est, exitio devota.* Miseramus]*ego cum primoribus clam populo, sup.2.1.* 21 Efficiatis vos anathema]*id est, eidem exitio vos obnoxios reddatis: sic Deut.7.26.* 22 Thesaurum]*id est, in tentorium conventus, ubi etiam manubiæ Midianitarum Jehovæ asservabantur Num.31.in fine.* 26 Extra castra]*tantisper dum initiarentur & recuperentur in populum Dei, ut Num. 31.19. vide ver.28.* 28 Usque in diem hunc]*id est, in perpetuum, ut suprà 4.9. Augustinus lib.6. locutionu de Josue.* Habitavit] *& Schalmoni filio Nachshonnii in tribu Jehudæ nupsit: Matthæi 1.5.* 29 Coram Jehova]*id est, ex decreto Jehovæ.* Surget]*id est, operam dabit ut ædificet.* Prætio primogeniti]*hujus execrationis efficitum vide 1 Reg.16.34.*

CAPUT VII.

Jisraëlitæ propter scelus Hhacanis, ope Dei destituti ceduntur: cujus causa Jehoschuhhæ Deum consulenti explicatur, quapropter inquisitione deprehenso sceleris autore, & supplicio affecto populus Deo reconciliatur.

[a] *qui & Hhacar 1. Chron.2.7. & Hhacor infrà ver.24.*
[b] *Zimri, 1. Chron.2.6.*

1 SED prævaricati sunt Jisraëlitæ prævaricatione in anathemate: accepit enim [a] Hhacan filius Carmi, filii [b] Zabdi, filii Zerachi e tribu Jehudæ de illo anathemate, quapropter accensa est ira Jehovæ in filios Jisraëlis.

2 Cùm enim mittens Jehoschuahh quosdam Jerichunte Hhajum, quod erat propè Beth-Avenem ab oriente Beth-Elis, edixisset eis dicendo, ascendite & explorate terram istam: ascendentesque homines illi explorassent Hhajum:

3 Ac reversi ad Jehoschuhham dixissent ad eum, ne ascendat totus hic populus, quasi bis mille viri, aut quasi ter mille viri ascendant ut percutiant Hhajum: ne fatiges ducendo illuc totum populum hunc, cum pauci sint isti:

4 Ideoq; ascendissent de populo illuc quasi ter mille viri: fugerunt a facie virorum Hhaji.

5 Ceciderunt{q;} ex eis viri Hhaji ad triginta sex viros, persequentes inquisim, eos *a loco qui* erat ante portam usque ad [c] Schebarimos, ceciderunt eos in illius declivi: quam ob rem liquefactum est cor populi adeò ut [c] *velut* in aquam abiret.

[c] Heb. *ut esset in aquam, id est, ut diffluere quasi aqua,*

6 Jehoschuahh autem lacerans vestimenta sua, prostitit super faciem suam in terram, ante arcam Jehovæ, usqua ad vesperam, ipse & seniores Jisraëlis: imposueruntque pulverem quisque capiti suo.

7 Dicebat{q;} Jehoschuahh, Aha domine Jehova, quare [d] unquam traduxisti populum hunc trans Jardenem? ut dedas nos in manum Emoræi ad perdendum nos? at utinam voluissemus [e] morari trans Jardenem.

[d] Heb. *traduxisti traducendo.*
[e] Heb. *& mansissemus.*

8 *Attende* ad me domine, quod dicam postquam obvertit Jisrael dervicè ante hostes suos?

9 Nam audientes Cenahhanæi & omnes habitatores istius terræ, circumvenient nos, & excindent nomen nostrum ex hac terra. Et quid facies nomini tuo maximo?

[f] Heb. *surge tibi.*
[g] Heb. *tu decidens in faciem tuam.*

10 Dixit autè Jehova ad Jehoschuhham [f] surge, quorsum hoc? [g] te manere dejectum in faciem tuam?

11 Peccavit Jisrael, atq; etiam transgressi sunt [h] fœdus meum quod præceperam eis: nam etiam acceperunt [i] de anathemate, ac [k] etiam furati sunt, etiamq; mentiti sunt, denique reposuerunt etiam illud inter [l] instrumenta sua.

12 Ideo non poterunt consistere filii Jisraëlis ante hostes suos, sed vicem vertent ante hostes suos, quia sunt [h] rei anathematis: non pergam esse vobiscum, nisi perdatis hoc anathema e medio vestri.

[h] Heb. *sunt, in anathema.*

13 Surge, sanctifica populum hunc, dicens, sanctificate vos in crastinum: sic enim ait Jehova Deus Jisraëlis, anathema est in medio tui Jisraël, non poteris consistere ante hostes tuos, donec amoveritis anathema istud e medio vestri.

14 Appropinquate ergo mane per tribus vestras: estoque ut tribus illa quam prehenderit Jehova, appropinquet per familias suas, & familia illa quam prehenderit Jehova, appropinquet per domos suas, & domus, quam prehenderit Jehova, appropinquet per viros suos.

15 Tum esto, ut deprehensus cum hoc anathemate [k] comburator igni, ipse & quicquid *est* ei: quia transgressus est fœdus Jehovæ, & quia cõmisit flagitium in Jisraële.

16 Cum itaque surgens Jehoschuahh manè, jussisset Jisraëlem appropinquare per tribus suas: prehensa est tribus Jehudæ.

17 Deinde cùm jussisset appropinquare quanque familiam Jehudæ, prehendit familiam Zerachæam: postea jussit appropinquare familiam Zerachæ per viros suos, & prehensus est Zabdi.

18 Denique jussit appropinquare familiam ej[us] per viros ejus, & prehensus est Hhacan filius Carmi filii Zabdi, filii Zerachi e tribu Jehudæ.

19 Tum dixit Jehoschuahh ad Ahacanem, fili mi, tribue nunc gloriam Jehovæ Deo Jisraëlis, & ede ei confessionem: & enunciato nunc mihi quid feceris, ne celes me.

20 Respondit itaque Hhacan Jehoschuhhæ dicens: verum est, eg[o] peccavi Jehovæ Deo Jisraëlis, & [l] hoc & illud commisi.

[i] Heb. *& secundum hoc & secundum illud comisi.*
[k] Heb. *Schabbath id est, Babylonæ regionis, vide Gen.10.10.*

21 Cùm enim viderem inter illa spolia togam [k] Babilonicam unam præstantem, & ducentos siclos argenti, & lingulam auream unam quinquaginta siclorum pondere, cõcupiscens accepi ea, ecce autè sunt abscondita in terra, in medio isti[us] tentorii mei, argentũ autè *est* sub ipsa *toga.*

22 Tunc misit Jehoschuahh legatos, qui cucurrerunt in illud tentorium, & ecce ea *toga* abscondita erat in tentorio ejus, & argentum illud sub ea.

23 Qui accipientes ea e medio illius tentorii attulerunt ea ad Jehoschuhham & ad omnes filios Jisraëlis: statueruntq; ea coram Jehova.

24 Tunc Jehoschuahh, & totus Jisraël cum eo, assumpto Hhacane filio Zerachi, & argento & toga & lingula aurea, & filiis ejus ac filiabus, ej[us] & bobus ejus: asinisq; ejus, & gregibus ejus, & tentorio ejus, deniq; quicquid erat ei: deduxerunt ea in convallem Hhacoris.

25 Ubi dixit Jehoschuahh, quam perturbasti nos? perturbabit te Jehova hoc die: obruerunt{q;} eum totus Jisraël lapidibus, & combusserunt eos igni, cùm obruissent eos lapidibus.

26 Postremò erexerunt super eum acervum lapidum magnum usq; in hunc diem, sic aversus est Jehova a furore iræ suæ, idcirco vocavit *quisque* nomen loci illius convallem Hhacoris usque in hunc diem.

ANNO-

ANNOTATIO.

1 In anathemate] *de quo capite præcedenti ver.20.21.22.* 5 Schebarimos] *i. fractionum locum: sic enim sonat Hhebraa vox. videtur nomen accepisse inde, quod acies Israëlitarum ibi fractæ sint.* 6 Imposuerunt que pulverem] *lugentium more, de malo accepto, ut 1.Schemu.4.12.& alibi passim.* 11 Fœdus meum] *id est, obedientiam, quam promiserant in fœdere, non præstiterunt: Exodi 19.8.& 24.7. synecdoche.* De anathemate] *id est, de rebus comburendis, ex ver.24.cap.6.* Etiam furati] *de rebus servandis Jehovæ, de quibus ibid.22.ver.* Mentiti sunt] *non afferendo in thesaurum Jehovæ, quod a singulis afferendum erat, ver.27.ibid.* Instrumenta] *id est, tam perdendas res, quàm Deo destinatas rebus propriis commiscuerunt, in peccato persistentes. quare se & sua eodem anathemate obligarunt.* 12 Hoc anathema] *id est, tum res anathemati devotas prius, tum eas, quæ contagionem ejusdem criminis hauserunt, nempe similiam cum Hhaanæis rebus.* 15 Comburatur] *id est, postquam supplicium subierit, quod ex lege in blasphemum, & divini mandati contemptorem constitutum est: Levit.24.14.& sequentibus: & Num.15.30.& 35. absumitor eadem ratione, qua perdenda res & anathemati devota, tollenda sunt, id est, incendio, ex lege Deut.13.16. quam Israëlitæ executi sunt, infrà ver.25.& 26.* 20 Hoc & illud] *id est, singula illa commissa, quæ Deus commissa esse in Israële queritur suprà 11.* 25 Cùm obruissent] *vide annot. ver.15.*

CAPUT. VIII.

Deus Israëlitis reconciliatus jubet Jehoschuhham Hhajum aggredi stratagemate, & victoriam promittit, spoliaq; populo concedit, reliquas igni & gladio consumendo. Deinde Jehoschuahh partâ victoriâ altare ex lege præscripto erigit ad sacrificandū, Decalogi lapidibus insculpit, & benedictiones ac maledictiones proponit.

1 TUM dixit Jehova ad Jehoschuhham, ne timeto neque consternator, sume tecum totum populum [a] aptum ad bellum, & surgens ascende versus Hhajum : vide trado in manum tuam regem Hhaji & populum ejus, civitatémq; ejus, & terram ejus.

[a] Heb. *belli. sic deinceps.*

2 Ut facias Hhajo & regi ejus, sicut fecisti Jerichunti & regi ejus : tantùm spolia ejus & jumenta ejus diripietis vobis: dispone tibi insidias contra civitatem istam a posteriore parte ejus.

3 [b] Surgens itaque Jehoschuahh & totus populus aptus ad bellū, ut ascenderet versus Hhajum: delegit Jehoschuahh triginta millia virorū valentium robore, ut præmitteret eos nocu,

4 Præcepitq; eis dicendo, videte vos qui insidiaturi estis huic civitati a posteriore parte ipsius civitatis, ne procul colloceris vos ab ipsa civitate valde: sed estote vos omnes parati.

5 Ego autem totusq; hic populus qui mecum erit, appropinquabimus ad istam civitatem : eritque cùm procedent obviam nobis, quemadmodum prius, & fugiemus ante eos :

6 Ut exeant post nos, donec avellerimus eos ab ipsa civitate, (dicent enim, fugiunt ante nos quemadmodum prius :) fugiendo ante eos.

7 [c] Tum vos surgitote ex insidiis, ut expellatis [b] reliquias ipsius civitatis: trader enim Jehova Deus vester eam in manum vestram.

[b] Heb. *ipsam civitatem metonymia & synecdoche, sic infrà ver.24.*

8 Esto autem, cùm occupabitis ipsam civitatem, ut incendatis ipsam civitatem igni, secundū verbum Jehovæ facitote: videte, præcepi vobis.

9 Sic præmisit eos Jehoschuahh, qui abeuntes ad locū insidiarum, consederunt inter Beth-Elem & inter Hhajum ab occasu Hhajo: pernoctavit autem Jehoschuahh nocte illa in medio populi.

10 Deinde surgens Jehoschuahh manè, recensuit populum: ascendebatq; ipse cum senioribus Israëlis ante populum versus Hhajum.

[c] Heb. *bellum*

11 Totus quoq; populus, [c] acies quæ erat cum eo, ascendentes appropinquarunt donec venirent e regione ipsius civitatis : posueruntq; castra ab Aquilone Hhajo : vallis autem quæ dam erat inter eos & inter Hhajum.

12 Præterea sumpsit quasi quinquies mille viros : quos disposuit in insidiis inter Beth-Elem & inter Hhajum, ab occasu civitatis Hhaji.

13 Admovente autem populo tota castra, quæ erant ab Aquilone civitati illi, & extremam partem eorum ab occasu ipsius civitatis : perrexit Jehoschuahh ea nocte in medium [d] illius convallis.

14 Vnde fuit, [e] cùm id vidisset Rex Hhaji, ut manè [d] festinanter surgentes procederent viri illius civitatis obviam Israëli in prælium, ipse cum toto populo suo, [e] eo ipso tempore ante [e] planitiem illam : nesciebat autem ille sibi insidias esse a parte posteriore civitatis.

[d] Heb. *ut festinarunt & manè surgerent.*

15 Tunc finxerunt se plaga affici Jehoschuahh & totus Israël ante eos : fugeruntque viâ [e] ad desertum.

16 Quapropter conclamati sunt totus populus qui remanserat in civitate Hhaji ad persequendos eos: qui persecuti sunt Jehoschuhham, ita ut avellerentur a civitate sua.

17 Neq; remanserat quisquam Hhaji aut Beth-Ele qui non exirent ad persequendum Israëlē : reliqueruntque civitatem suam apertam dum persequebantur Israëlem.

18 Postea cùm edixisset Jehova Jehoschuhhæ, [f] extende [e] vexillum istud, quod est in manu tua versus Hhajum, quia in manum tuam trādam ipsum : extendit Jehoschuahh vexillum illud quod erat in manu sua versus ipsam civitatem.

[e] Heb. *hastā vexillarem. quæ &c. sic infrà.*

19 Tunc illæ insidiæ surgentes citò e loco suo, accurrentesq; cùm extendisset manum suam, & ingressæ civitatem ipsam ceperunt eam: & festinanter incenderunt civitatem igni.

[f] Heb. *manū suam. synecdoche.*

20 Cumq; respicientes viri Hhaji post se, viderent quòd, ecce, ascenderet fumus ipsius civitatis versus cœlum, non erant in eis [f] vires fugiendo hue & illuc : nam populus qui fugiebat ad desertum, convertit se contra eum qui persequutus fuerat.

21 Etenim Jehoschuahh & totus Israël videntes suas insidias cepisse civitatem, & ascendere fumum ipsius civitatis: reversi pecusserunt viros Hhaji.

22 Ipsæ verò *insidiæ* exierunt ex ipsa civitate obviam illis, ita ut essent israëlitis in medio, istis hinc, & illis inde : percusserunt verò illos adeò, ut non relinquerent illis superstitem aut effugientem.

23 Sed

23 Sed regem Hhaji ceperunt vivum, quem obtulerunt Jehoſchuhh æ.
24 Fuit autem cùm abſolviſſent Iiſraëlitæ occidere omnes habitatores Hhaji in ejus agro, in eo deſerto ubi perſequuti fuerant ipſos, & cecidiſſent omnes illi acie gladii, donec conſumerentur: ut reverſi omnes Iiſraëlitæ Hhajum, percuterent reliquias ejus acie gladii.
25 (Fuerunt que omnes qui ceciderunt die illo, [g] cùm viri tum fœminæ duodecies millia: omnes viri Hhaji.)
26 Nã Jehochuahh non' retraxit manum ſuã, quã extenderat cum vexillo: uſque dũ internecioni devoviſſet omnes habitatores Hhaji.
27 Tantùm jumenta & ſpolia civitatis illius diripuerunt ſibi Iiſraëlitæ: ſecundùm verbum Jehovæ, quod præceperat per Jehoſchuhham.
28 Deinde combuſſit Jehoſchuahh Hhajum: & diſpoſuit ipſum in tumulum [h] perpetuum, in ſolitudinem uſque in diem hunc.
29 Denique regem Hhaji ſuſpendit e ligno uſque ad' tempus veſpertinum: cùm autem occideret ſol, præcepit Jehoſchuahh ut cadaver ejus demitterent e ligno, quod projecerũt ad oſtiũ portæ civitatis ipſius, & ſtatuerunt ſuper ipſũ acervum lapidum magnum uſq; in diem hũc.
30 TUNC extruxit Jehoſchuahh altare Jehovæ Deo Iiſraëlis: in monte Hhebalis:
31 (Quemadmodum præceperat Moſche ſervus Jehovæ filiis Iiſraëlis, ſicut ſcriptum eſt in libro legis Moſchis,) altare e lapidibus integris, ſuper quos non' agitaverat ferrum: in quo obtulerunt holocauſta Jehovæ, & ſacrificaverunt euchariſtica.
32 Præterea inſcripſit ibi aliis lapidibus exemplum legis Moſchis, quam præſcripſerat filiis Iiſraëlis.
33 Cumq; totus Iiſraël & ſaniores ejus, moderatoresque & judices ejus adſtarent arcæ [i] utrinque, coram ſacerdotibus Leviticis portantibus arcam fœderis Jehovæ, peregrinus æquè ac indigena, dimidium ejus e regione montis Gerizzimorum, alterum verò dimidium ejus e regione montis Hhebalis: (quemadmodum prius præceperat Moſche ſervus Jehovę populo ipſi Iiſraëli.)
34 Poſtmodum pronunciavit omnia verba ipſius legis, benedictionem ac maledictionem, prorſus ut ſcriptum erat in ipſo libro legis.
35 Nullum fuit verbum ex omnibus quę præceperat Moſche, quod non pronuntiaverit Jehoſchuahh coram tota congregatione Iiſraëlis & fœminis & parvulis, peregrino etiam, qui ibat inter eos.

[g] Heb. *a viro uſque ad fœminam.*

[h] Heb. *ſeculi.*

[i] Heb. *hinc & inde.*

ANNOTATIO.

3 Surgens] *ut Gen.* 31.17. 7 Tum] *ſigno dato de quo infrà* 18. *ver.* 13 Illius convallis] *quæ videlicèt media erat inter Hhajam & Iiſraëlitarum exercitum: de qua ſuprà ver.* 11. 14 Cùm id vidiſſet] *Iiſraëlitas iniquo loco caſtra collocaſſe, nempe in depreſſa valle, hac opportunitate allectus eſt ad irrumpendum.* Eo ipſo tempore] *ſine dilatione aut deliberatione.* Planitiem illam] *quæ civitati ad orientem adjacebat: ut ita Iiſraëlitas a latere aggrederentur, & fugientibus iter præcluderent.* 15 Ad deſertum] *quà reditur Jerichuntem.* 18 Extende vexillum] *ut hac explicatione, vexilli ſignum daretur inſidiantibus irruendi in civitatem, & fugientibus faciem in hoſtes convertendi.* 26 Retraxit] *quod fuiſſet ſignum receptus.* 29 Tempus veſpertinum] *vide legem Deut.* 21, 22. *ſic infrà* 10.26. 31 Agitaverat] *vide prohibitionem Exodi.* 20.25.

CAPUT IX.

Fama ſucceſſus Iiſraëlitarum commoti reliqui Chenahhanæi reges in eos conſpirant: Gibbhonitæ contrà aſtu vitam ab eu fœdere obtinent, ſed cum perpetua ſervitute junctam.

1 FUIT QUE cùm *iſta* audiviſſent omnes reges illi, qui erant cis Jardenẽ, in montanis & in planitie, & in omnibus portubus maris magni, [a] uſque ad *regionem* ſubjectã Libano: Chittæus & Emoræus, Chenahhanæus, Perizzæus, Chivvæus & Jebuſæus:
2 Ut congregarent ſe pariter ad pugnandum contra Jehoſchuhham & contra Iiſraëlem [b] animo uno.
3 Habitatores autem Cibhhonis cùm audiviſſent quæ fecerat Jehoſchuahh Jerichunti & Hhajo,
4 Fecerunt 'ipſi quoque aſtu, ut abeuntes fingerent ſe legatos veniſſe *e longinquo*: ſumẽtes enim ſaccos tritos *impoſuerunt* aſinis ſuis, & utres vini tritos, ruptoſque & colligatos.
5 Et calceamenta trita & refarta pedibus ſuis, ac veſtimenta trita ſibi indota: omnisque panis viatici eorum aruerat, [c] abierat in micas.
6 Qui adeuntes Jehoſchuhham in caſtra Gilgalem, dixerunt ad eum, & ad *primores* viros Iiſraëlis: e terra longinqua advenimus, nunc ergo pangite nobiſcum fœdus.
7 Dixerunt autem *primores* viri Iiſraëlis ad Chivvæum: fortaſſis in' medio mei habitas: & 'quo modo pangerem tecum fœdus?
8 Qui dixerunt ad Jehoſchuhham: 'ſervi tui ſumus: dixitque ad eos Jehoſchuahh, qui eſtis? & unde venitis?
9 Tum dixerunt ad eum, e terra longinqua valde venerunt ſervi tui ad nomen Jehovæ Dei tui: nam audivimus famam ejus, & omnia quæ fecit in Ægypto.
10 Omnia etiam quæ fecit duobus regibus Emoræorum, qui erant trans Jardenem: Sichoni regi Cheſchbonis, & Hhogo regi Baſchanis, qui erat Hhaſchtarothis.
11 Quapropter edixerunt nobis ſeniores noſtri & omnes habitatores terræ noſtræ dicẽdo, ſumite in manu veſtra viaticum ad ipſum iter, & abite obviam eis, dicetis autem ad eos, ſervi veſtri ſumus, nunc ergo plãgite nobiſcũ fœdus.
12 Hic panis noſter eſt, calidum in viaticum accepimus illum e domibus noſtris, quo die exivimus ut veniremus ad vos: nunc autem ecce aruit & abiit in micas.
13 Et hi ſunt utres vini, quos impleveramus novos, jam ecce, rupti ſunt: 'militer hæc veſtimenta noſtra & calceamẽta noſtra detrita ſunt, [d] quia magnum eſt iter hoc valde.
14 'Quæ cùm accepiſſent viri illi *primores* ex viatico eorum; & os Jehovæ non conſuluiſſẽt:
15 Fecit cum eis Jehoſchuahh pacẽ, pepigitq; cum eis fœdus de illis in' vita ſervandis: quod juramen-

[a] Heb. *contra Libanum.*

[b] Heb. *ore uno: ſynecdoche. ſic* 2. *Chro.* 18.12.

[c] Heb. *erat mica. ſic infrà* 12. *ver.*

[d] Heb. *præ multitudine itineris valde.*

juramento promiſerunt eis principes cœtus.

16 Fuit autem tertio poſt die quàm pepigiſſent cum eis fœdus: ut audientes eos propinquos eſſe ſibi, & in medio ſui eos habitare:

17 Profecti filii Iſraël venerunt ad civitates eorum tertio die: erant autem civitates eorum Gibhhon, & Cephira, & Beerothæ, & Kiriath-Jehharim.

18 Sed non percuſſerunt eos filii Iſraëlis, eò quòd juramento promiſiſſent eis duces cœtus per Jehovam Deum Iſraëlis: quamvis murmurarent totus cœtus contra ipſos duces.

19 Dixerunt enim omnes duces ad totum cœtum, nos juramento promiſimus eis per Jehovam Deum Iſraëlis: ideo nunc [c] non poſſumus [c] tangere eos.

20 Hoc faciamus eis, ut ſervemus in vita eos: ne ſit ſuper nos [c] indignatio, propter illud juramentum quo juravimus eis.

21 Cùm ergo dixiſſent ad eos duces illi, ſinuntor vivere: fuerunt putatores lignorum, & haurientes aquam [c] pro toto cœtu, quemadmodum dixerant ipſis duces.

22 Vocavit enim eos Jehoſchuahh, & allocutus eſt dicendo: quare decipiſtis nos dicendo: longinqui ſumus a vobis valde, cùm vos in medio noſtri habitetis?

23 Nunc ergo [d] maledicti eſtis: neque [e] deficiet ex vobis ſervus, & qui putet lignа, ac hauriant aquam pro domo Dei mei.

24 Qui reſpondentes Jehoſchuhhæ dixerunt: *fecimus*, quia [g] certò nunciatum fuerat ſervis tuis, id quod præcepit Jehova Deus tuus Moſchi ſervo ſuo, ut daret vobis totam hanc terram, & ut perderet omnes habitatores hujus terræ a facie veſtra: quare metuimus valdè [h] vitæ noſtræ a vobis, & fecimus rem hanc.

25 Nunc autem ecce, nos in manu tua, ut bonum & ut rectum *videtur* in oculis tuis facere nobis, fac.

26 Fecit ergo eis ſic, & eripuit eos e manu filiorum Iſraël, ut non occiderent eos.

27 Conſtituitque eos Jehoſchuahh in die illo putatores lignorum, & haurientes aquam pro cœtu: idque pro altari Jehovæ uſque in diem hunc, in eo loco quem electurus eſſet.

[c] Heb. *a fine trium dierum*

[e] Heb. *excindetur.*

[g] Heb. *nuntiando nunciatum.*

[h] Heb. *animæ noſtræ.*

ANNOTATIO.

4 Ipſi quoq;] *id eſt, ut reliqui omnes Cenahhanæi vitæ ſuæ conſulebant conſpiratione, ſic ipſi hac aſtutia.* 7 Chivvæum] *id eſt, Gibhhonitas qui Chivvæi erant.* Medio mei] *ac ideo regio quam tenes jure divino ad me pertinet.* Et quo modo] *id eſt, quala fœdus velles me tecum inire.* 8 Servi tui] *id eſt, ad quævis imperata facienda parati.* 14 Quæ cum] *id eſt, quos ſermones cùm admiſiſſent & probaſſent, additis ſpecie rerum quas in viaticum ſumpſerant.* 15 In vita ſervandis] *nulla addita conditione ad perſonas, bona, vel regionem pertinente, prout cum externis licebat, qui Cenahhanæi non erant: vide Deut. 20.10.2. Schem. 2.12. & 21.2.* 19 Non poſſumus] *quia fidem legitimè dedimus, nondum enim ad eorum urbes ac ceſſeravimus, cùm illis ſe nobis dederent, & vitam a nobis peterent. Eſt autem mandatum Deut. 20.10. & ſequentibus, ne poſtquam acceſſerimus ad expugnanda loca a Deo nobis deſtinata ullos vivere ſinamus: ſed cùm hi vitam prius petierint, quàm eos aggrederemur, non habemus cur illos, contra juramentum noſtrum, interfectioni devovere debeamus. Eadem ratione vita conceſſa eſt Rachabæ & totis familiæ paternæ ejus, ſupra 4. Et eadem ratione reliquias Cenahhanæorum ultro ſe dedentes Schelomo tributarias fecit 1. Reg. 9.20. Contrà verò, propter violatum a Schaule juramentum hoc, divinitus fames immittitur, nec ira Dei prius ſedatur quàm de familia Schaulis ultio ſumpta ſit, 2. Schem. 21.* Tangere eos] *ut vitam adimamus.* 20 Indignatio] *quæ eſſet ſi legitimè præſtitum juramentum violaremus.* 21 Pro toto cœtu] *id eſt, ſervi publici, nomine cœtus populi Dei publicas angarias obeuntes in domo Dei, infrà 23. ver. Et Hhevæ 8.20. quæ & etiã Netinæi id eſt, dedititij vocantur in Hhebræa & Nethemja frequenter.* 23 Maledicti] *id eſt, miſera conditioni & laboriosè addicti.*

CAPUT. X.

Reges quì ad pugnandum contra Jehoſchuhham ſe congregarant, audita defectione Gibhhonitarum vires in eos converterunt, ſed Jehoſchuhha auxilio liberantur illis & reges divinitus cæduntur, quam victoriam Jehoſchuahh perſecutus regionem totam occupat & Gilgalem reverſitur.

1 FUIT ergo, cùm audiviſſet Adoni-Tzedek rex Jeruſchalaimorum cepiſſe Jehoſchúhham Hhajum & exitio devoviſſe ipſum, quemadmodum fecerat Jerichunte & rege ejus ſic feciſſe Hhajo & rege ejus: præterea pacem feciſſe habitatores Gibhhonis cum Iſraëlitis, & [a] *Iſraëlitas* eſſe in medio eorum:

2 (Timebant autem valde, eò quòd civitas magna eſſet Gibhhon, ſicut una ex civitatibus regiis: imo quòd etiam major eſſet Hhajo, & omnes cives ejus eſſent ſtrenui.)

3 Ut mitteret Adoni-Tzedek rex Jeruſchalaimorum, ad Hohamum regem Chebronis, & ad Piramum regem Jarmuthi, & ad Japhihhamm regem Laciſchi, & ad Debirum Regem Hheglonis, qui dicerent:

4 Aſcendite ad me & auxiliamini mihi, ut percutiamus Gibhhonem: nam pacem fecit cum Jehoſchuhha & cum filiis Iſraëlis.

5 Congregati itaque aſcenderunt quinque reges Emoræorum, rex Jeruſchalaimorum, rex Chebronis, rex Jarmuthi, rex Lachiſchi, rex Hheglonis, ipſi cum omnibus copiis ſuis, & caſtra ponentes contra Gibhhonem, bellum gerebant adverſus eam.

6 Sed miſerunt cives Gibhhonis ad Jehoſchuhham in caſtra Gilgalem, qui dicerent, ne remitte manus tuas a ſervis tuis: aſcende ad nos celeriter, & ſerva nos auxilians nobis, nam congregantur contra nos omnes reges Emoræorum habitantes in montanis.

7 Aſcendit itaq; Jehoſchuahh Gilgale, ipſe & totus populus aptus ad bellum cum ipſo: & quidem omnes valentes robore:

8 (Dixerat enim Jehova ad Jehoſchuhham, ne timeto ab eis, nam in manum tuam tradidi eos: non conſiſtet ex eis quiſquam in conſpectu tuo.)

9 Perveniſque ad illos Jehoſchuahh repentè tota ipſa nocte aſcenderat Gilgale.

10 Fudit itaque illos Jehova coram Iſraële,

raële, qui percussit eos cæde magna apud Gibhhonem: deinde persecutus eos via [a] qua ascenditur Beth-choronem, percussit eos Hhazekà & Makkedam usque.

[a] Heb. *ascensu.*

11 Fuit autem cùm fugerent a facie Jisraëlis, ipsis *versantibus* in declivi Bethchoronis, & Jehova dejiciente in eos lapides magnos è Cœlis Hhazekam usque, quibus moriebantur: (plures erant qui morlebantur lapidibus illis grandinis, quàm quos occiderunt filii Jisraëlis gladio.)

12 Tunc [b] alloqueretur Jehoschuahh Jehovam die quo [b] exposuit Jehova hunc Emoræum filiis Jisraëlis: & diceret ante oculos Jisraëlis, Sol in Gibhhone [c] subsiste, & Luna [c] in convalle Ajalonis.

[b] Heb. *posuit coram filiis Jisraëlis.*
[c] Heb. *silesce accipitur. 1. Schem. 14. 10*

13 Subsistit ergo Sol, & Luna stetit donec vindicata esset gens *Jisraëlitica* ab hostibus suis: nonne hoc scriptum est in [d] libro recti? stabat autem sol in medio cœlo, neq; festinabat ad occasum quasi diem integrum.

14 Nec fuit similis dici illi ante eum, vel post eum, auscultante Jehova voci cujusquam: nam Jehova pugnabat pro Jisraële.

15 [e] Tandem reversus est Jehoschuahh, & totus Jisraël cum eo ad castra Gilgalem.

16 Cùm autem fugientes quinque reges illi, abscondissent se in quadam spelunca Makkedæ:

17 Nuntiatum q; fuisset Jehoschuahhe dicendo: inventi sunt quinq; illi reges absconditi in quadam spelunca Makkedæ.

18 Dixit Jehoschuahh, obvolvite lapides magnos ori illius speluncæ: & præficite ei viros ad custodiendum illos.

[d] Heb. *truncate illos cauda.*

19 Vos autem ne consistite, persequimini hostes vestros, & [d] postremos quosque eorum cædite, ne permittite eos ingredi in civitates suas: quandoquidem tradidit eos Jehova Deus vester in manum vestram.

20 Fuit q; cùm obsolvissent Jehoschuahh & filii Jisraëlis percutere eos cæde magna valde, donec consumerentur: superstites verò qui superierant ex eis ingressi essent in civitates munitas.

[e] Heb. *cum pace, id est, incolumitate.*

21 Ut reverterentur totus populus [e] in castra ad Jehoschuahhum in Makkedam [e] incolumes. [e] nõ moverat contra filios Jisraëlis quisquam linguam suam.

22 Dixeretq; Jehoschuahh, aperite os illius speluncæ, & producite ad me quinq; reges istos ex ipsa spelunca.

23 Qui facientes sic, produxerunt quinque reges istos ad eum ex ipsa spelunca, regem Jeruschalaimiorum, regem Chebronis, regem Jarmuthi, regem Lacischi, regem Hhegloni.

24 Deinde fuit cùm produxissent reges istos ad Jehoschuahhum, ut vocaret Jehoschuahh omnes viros Jisraëlis, & ederet ductoribus virorum militantium, qui venerant cum ipso, appropinquate, imponite pedes vestros [f] cervicibus istorum regum: qui appropinquantes imposuerunt pedes suos servicibus eorum.

[f] Heb. *collis: sic in fine versu. sequentis.*

25 Tunc dixit ad eos Jehoschuahh, ne timete, neque consternamini, confirmamini & fortes estote, nam sic facturus est Jehova omnibus hostibus vestris, quibuscum vos pugnatur estis.

26 Percussit q; eos Jehoschuahh postea & morte affecit eos, suspendens eos e quinque lignis: qui manserunt suspensi e lignis illis usq; ad vesperam.

27 Fuit enim tempore occasus solis, ut præcipiente Jehoschuahh, demitterẽt eos ex ipsis lignis, ac projicerent eos in speluncam illam ubi abscondebant se: & imposuerunt lapides magnos ori illius speluncæ usq; in hunc ipsum diem.

28 MAKKEDAM autem cepit Jehoschuahh eodem die, & cujus *incolas* percussit acie gladii, & cum rege ejus internecioni devovit, ipsos, id est, [g] omnem animam quæ erat in illa, non reliquum fecit superstitẽ: sed fecit rege Makkedæ, quemadmodum fecerat rege Jerichuntis.

[g] Heb. *& pertransiit eam.*

29 DEINDE progressus Jehoschuahh & totus Jisraël cum eo Makkeda Libnam, oppugnavit Libnam.

30 Cumq; tradidisset ipsam quoque Jehova in manum Jisraëlis & regem ejus, percussit eam acie gladii, id est, omnem animam quæ erat in ea, non reliquum fecit in ea superstitem: sed fecit rege ejus quemadmodũ fecerat rege Jerichũtis.

31 DEINDE progressus est Jehoschuahh & totus Jisraël cum eo Libna Lacischum: & castris positis obsidens eam oppugnavit eam.

32 Tradidit que Jehova Lacischum in manum Jisraëlis, qui cepit eam [h] die secundo, & percussit eam acie gladii, id est, omnem animam quæ erat in ea, secundum omnia quæ fecerat Libnæ.

[h] Heb *in ea sic in fine ver. & ver. 39.*

33 TUNC ascendit Horam rex Gezeris ad auxiliandum Laischo, sed percussit eum Jehoschuahh & populum ejus, adeò ut non faceret ei reliquum superstitem.

34 DEINDE progressus est Jehoschuahh & totus Jisraël cum eo Laciscio Hhegloné: & castris positis obsidentes eam, oppugnaverũt eam.

35 Quam ceperunt [i] eodem die, & percusserunt eam acie gladii, id est, omnem animam quæ erat in ea, eodem die internecioni devovit: secundũ omnia quæ fecerat Laischo.

36 [k] DEINDE ascendit Jehoschuahh & totus Jisraël cum eo Hhegloné Chebronem, & oppugnaverunt eam.

37 Quam capientes percusserunt acie gladii, & regem ejus & omnes civitates ejus, id est, omnem animam, quæ erat in [l] unaquaque earum, nõ reliquum fecit superstitem, secũdum omnia quæ fecerat Hhegloni, internecioni enim devovit eam, id est, omnem animam quæ erat in ea.

[i] Heb. *in die.*
[k] Heb. *& reversus Jehoschuahh.*
[l] Heb. *unaquaque earum.*

38 DEINDE [k] reverten Jehoschuahh & totus Jisraël cum eo, Debirum venit & oppugnavit eam.

39 Cumq; cepissent eam & regem ejus & omnes civitates ejus, percusserunt eos acie gladii, & internecioni devoverunt omnem animam in unaquaque earum, non reliquum fecit superstitem: quemadmodum fecerat Chebroni, sic fecit Debiro & regi ejus, & quemadmodum fecerat Libnæ & regi ejus.

40 DENIQUE percussit Jehoschuahh totam regionem, [i] montanam & australem, & planam, & declivibus irriguam, & omnes reges earum, non reliquum fecit superstitem: sed omnem animam hum mam internecioni devovit, quemadmodum præceperat Jehova Deus Jisraëlis.

[i] Heb. *montis & austri, & planities, & declivium suum.*

Deut. 20. 16 & 17.

41 Sic percussit eos Jehoschuahh inde a Kadescho Barnehhæ Hhazam usque: totam etiam terram [k] Goschen: Gibhhonem usque.

[k] Heb. *vitra.*

42 Omnes autem istos reges & terram eorum cepit Jehoschuahh [l] una expeditione: nam Jehova Deus Jisraëlis pugnabat pro Jisraële.

[l] Heb. *una.*

43 Tum demum reversus est Jehoschuahh & totus Jisraël cum eo ad castra Gilgalem.

ANNO-

1 Jisraëlitas esse in medio] *Sic enim legitur cap. 9. 16.* 10 Fudit] *lapidibus, ut versu sequenti explicat.* 12 Alloqueretur] *precibus interpellaret eum.* In convalle Ajalonis] *ad tribum Zebulunis pertinente versu alterum terminum promissæ terræ ad Aquilonem, vide Judicum 12. Est enim altera ab ea quæ commemoratur infrà 19. 42. Sensus autem verborum est:* [illegible] *ne occidas nobis in Gibeonis pugnantibus, & Luna ne nobis afferat noctem.* 13 Libro recti] *sacræ historiæ, quæ sola recta, & ab omni mendacio libera est, quique inscripsit, ut alii multi sanctæ, quorum scriptura memoratur.* 14 Quidquam] *ab hac voce in eo nomine usque hyperbaton continuum est: nam antequam Gilgalem pedes ejus exercitus, omnia, quæ sub oculis, gesta sunt, ideo eundem versum in fine capitis repetit.* 20 Confligerentur] *qui per agros dispersi sunt.* 21 In castra] *militaria. nam stativa erant Gilgalæ ut apparet ver. 15. & ultimo.* Non moverat] *ad est ne verbo quidem a quoquam injuriam acceperant.* 28 Omnem animam] *humanam: nam cætera prædæ erant: Deut. 20. 16. & 17. & infrà ver. 40. hoc sensu sequentia omnia accipienda sunt.* 32 Die secundo] *ab obsidione: nam uno die non potuisset civitates tam remotas expugnare.* 35 Eodem die] *quo obsederunt.* 36 Deinde] *vide amplioren hujus historiæ explicationem infrà 14. & 15.* 38 Revertens] *meridiana parte relicta, Gilgalem versus tendens.* 41 Goschenis] *non Ægypti, sed eam de qua infrà 15. 51.*

CAPUT XI.

Devictis quinque regibus, omnes reliqui conjuncta copia Jisraëlitas at flatum invadere, sed inopinantes oppressi cæduntur, & tota eorum regio occupatur distribuenda tribubus Jisraëlis, ac sta finis belli imponitur.

1 FUITQUE cùm audivisset *ista* Jabin rex Chatzoris: ut mitteret ad Jobabum regem Madonis, & ad regem Schimronis, & ad regem Acschaphi:

2 Ad reges quoque qui erant ab Aquilone *regionis*, in montanis & in campestribus, in [a] australibus partibus Cinnerothanis & in planitie, & in tractibus Dori versus mare:

3 *Ad* Cenahhanæum ab oriente & occidente, & Emoræum, & Chittæum, Perizzæumque & Jebusæum in montanis: Chivvæum etiam subjacentem Chermoni, in regione Mitzpæ:

4 Qui prodierunt ipsi, & omnes copiæ eorum cum eis, populus multus, sicut arena quæ *est* in littore maris, multitudine: & equi ac currus multi admodum.

5 Et ex condicto convenerunt omnes reges isti: deinde venientes castra posuerunt simul ad aquas Meromi, ut pugnarent contra Jisraëlem.

6 Dixit autem Jehova ad Jehoschuhham, ne timea facie eorum, nam cras hoc eodem tempore traditurus sum omnes illos confossos coram Jisraële: equis eorum suffragines succidito, & currus eorum comburito igni.

7 Venit itaque Jehoschuahh & totus populus militaris cum eo contra illos ad aquas Meromi repentè, & irruerunt in eos.

8 Quos tradidit Jehova in manum Jisraëlis, ita ut percuterent eos, persequutique sunt eos usque ad magnam Tzidonem, & usque ad [b] salinas, ac usque ad conuallem Mitzpæ versus orientem: percusserunt autem eos adeò, ut non reliquum facerent eis superstitem.

9 Fecitq; Jehoschuahh quemadmodum ipsi edixerat Jehova: equis eorum suffragines succidit, & currus eorum combussit igni.

10 Reversus deinde Jehoschuahh, tempore illo cepit Chatzorem, cujus regem percussit gladio: Chatzor enim antea fuit caput omnium regnorum istorum.

11 Percusserunt autem omnem animam, quæ erat in ea, acie gladii internecioni devoventes, non reliqua fuit ulla anima humana: Chatzorem verò combussit igni.

12 Similiter omnes civitates regum istorum, & omnes reges earum cepit Jehoschuahh, percussitq; eos acie gladii incernecioni devovendo eos: quemadmodum præceperat Mosche servus Jehovæ. *Deut. 20. 16. & 17.*

13 Veruntamen nullam earum civitatum quæ [c] manserunt cum aggere suo combussit Jisraël: præter Chatzorem solam, *quam* combussit Jehoschuahh.

14 Omnia autem spolia istarum civitatum & jumenta diripuerunt sibi filii Jisraëlis: tantùm omnes homines percusserunt acie gladii, adeò ut perderent eos, non fecerunt reliquam ullam animam humanam.

15 Quemadmodū præceperat Jehova Moschi servo suo, sic præceperat Mosche Jehoschuahh, & sic fecit Jehoschuahh, nihil detraxit ex omnibus quæ præceperat Jehova Moschi.

16 Cepit ergo Jehoschuahh totam regionem istam montanam, & totam australem, & totam terram Goschenis, & planitiem atq; campestria, id est, montana Jisraëlis & planitiem ejus.

17 A monte [d] glabro [e] quo ascenditur Sehhirem usque Bahhal-Gadem in convalle Libani, sub monte Chermonis, quorum omnes reges cepit, & percutiens morti tradidit eos.

18 [f] Diebus multis gessit Jehoschuahh contra omnes reges istos bellum.

19 Nulla fuit civitas quæ pacem fecerit cum filiis Jisraëlis, præter Chivvæos habitatores Gibhhonis: omnia ista ceperunt bello.

20 A Jehova enim fuit quod obfirmarant cor suum, ad occurrendum bello Jisraëli, ut internecioni devoveret illas, nec fieret illis gratia: sed ut perderent eas, quemadmodum præceperat Jehova Moschi.

21 TEMPORE autem illo veniens Jehoschuahh excidit [g] Hhanakæos e montanis, e Chebrone, e Debiro, e Hhanabo, & ab omnibus [h] montanis Jehudæ, & ab omnibus montanis Jisraëlis: cum civitatibus illorum internecioni devovit eos Jehoschuahh.

22 Nullus Hhanakæus reliquus factus est in terra filiorum Jisraël: tantùm Hhazæ, Gathi & Aschdodi superstiterunt.

23 Sic cepit Jehoschuahh totam illam terram quemadmodum ediderat Jehova Moschi: deinde dedit eam Jehoschuahh in possessionem Jisraëlitis, [i] secundum partitiones eorum per tribus eorum: cum terra quieta fuit a bello.

[a] Heb. *in austro Cinnerotharum, id est, regionem sitarum in utraq; ripa Genezareth cis & trans Jardenem.*

[b] Heb. *ad cōbustiones aquarum, id est, loca ubi aquæ cōburūtur in salem, ut infrà 13. 6*

[c] Heb. *ascendens Sehhirem, usque Bahhal-Gadem.*

[d] Heb. *ascendens Sehhirem, usque Bahhal-Gadem.*

[e] Heb. *ascendens Sehhirem, usque Bahhal-Gadem.*

[f] Heb. *Dies multi fecit Jehoschuahh contra omnes reges istos bellum.*

[g] Heb. *Hhanakæos e montanis, e Chebrone, e Debiro, e Hhanabo, & ab omnibus montanis Jehudæ, & ab omnibus montanis Jisraëlis: cum civitatibus illorum internecioni devovit eos Jehoschuahh.*

[h] Heb. *Hhanakæus reliquus factus est in terra filiorum Jisraël: tantùm Hhazæ, Gathi & Aschdodi superstiterunt.*

[i] Heb. *secundum partitiones eorum per tribus eorum: cum terra quieta fuit a bello.*

ANNOTATIO.

1 Mitzpæ]*id eſt, ſpecula: nam regio eſt ſita in ingreſſu Libani ſuprà Jardenem, in qua ſpeculatores collocati erant ut eorum cuſtodia, ſecura ſervaretur regio. Non eſt autem illa Mitzpa quæ ad tribum Jehudæ pertinet, infrà 15.38. neque Benjaminis infrà 18.26. neque illa Mitzpa Moabitarum de qua 1. Schem. 22. 3. ſed ea quæ eſt Gilhhadi juncta, de qua Gen. 31.49. & Jud. 1,1.* 13 Manſerunt cum aggere] *id eſt, qua obſidionem quidem expectarunt, ſed antequam aggeres vi dejicerentur ſe dediderunt: Ex lege Deut. 20.* 10. 17 Glabro]*id eſt, qui totus eſt glabretum ſine arboribus.* 18 Diebus multis] *ſix annis & paulo plus, quod colligitur ex ætate Calebi, cum petiit poſſeſſionem a Jehoſchuhha infrà 14.6. & ſequentibus.* 21 Hhanakæos]*vide annotata Num. 13.22.* Montanis Jehudæ] *hinc colligitur librum hunc compoſitum fuiſſe poſt diviſionem populi in duo regna, & Schaulu mortem, quod confirmatur frequenti illa formula qua facta a Jehoſchuhha dicuntur duraſſe in diem hunc. ſuprà 4.9. & ſæpius.* 23 Secundum partitiones]*de quibus infrà 13. & ſequentibus.*

CAPUT XII.

Epilogus expeditionum Iſraëlitarum ſub Moſche & Jehoſchuhha: cum catalogo regionum quas occuparunt, & regum quos occiderunt.

1 HI autem ſunt reges iſtius terræ, quos percuſſerunt filii Iſraëlis & hæreditariò poſſederunt terram eorum, trans Jardenem ad ortum ſolis: a flumine Arnonis uſque ad montem Chermonis, & omnia campeſtria ad orientem.

Num. 21.

2 Sichon rex Emoræorum qui habitabat Cheſchbone: qui dominabatur a Hharohhere, quod eſt ad ripam fluminis Arnonis, & [a] inter amni ipſius fluminis, ac dimidio Gilhhadis uſque ad Jabbokum torrentem, terminum Hhammonitarum.

[a] Heb. *& medio ipſius fluminis.*

[b] Heb. *Cinnerotharum. vide Num. 34.11.*

3 Et a campeſtribus uſque ad mare [b] Cinneroth ab oriente, & uſque ad mare campeſtrium, mare ſalſum ad orientem, *ubi eſt* via [c] Beth-Jeſchimothas: & ab Auſtro ſub ipſis [d] decurſibus collis.

[c] Heb. *Beth-Jeſchimothas.*

[d] Heb. *Aſedoth.*

4 Et conterminus Hhog rex Baſchanis e reliquiis Raphæorum: qui habitaverat Hhaſchtharothis & Edrebhi.

5 Dominabaturque in monte Chermonis & Salchæ & in toto Baſchane, uſque ad terminum Geſchuræorum, & Mahhachathæorum, & in dimidio Gilhhadis, conterminо Sichoni regi Cheſchbonis.

6 Moſche ſervus Jehovæ & filii Iſraëlis percuſſerunt eos: deditque illam Moſche ſervus Jehovæ hæreditariam poſſeſſionem Reubeniticæ & Gaditicę, ac dimidiatæ tribui Menaſchiticæ.

7 Hi verò ſunt reges iſtius terræ, quos percuſſit Jehoſchuahh cum filiis Iſraëlis cis Jardenem ad occidentem, a Bahhal-Gade in convalle Libani uſque ad montem glabrum, quà aſcenditur Sehhirem: deditque, eam Jehoſchuahh tribubus Iſraëlis hæreditariam poſſeſſionem ſecundum partitiones eorum.

8 In montanis ac in planitie & in campeſtribus, & in decurſibus, & in deſerto, ac in auſtrali plaga: *terram* Chittæi, Emoræi, & Cenahhanæi, Perizzæi, Chivvæi, & Jebuſæi.

9 Rex Jerichuntis unus: rex Hhaii, quæ a latere erat Bethelis unus.

10 Rex Jeruſchalajimorum unus: rex Chebronis unus.

11 Rex Jarmuthi unus: rex Laciſchi unus.

12 Rex Hheglonis unus: rex Gezeris unus.

13 Rex Debiri unus: rex Gederis unus.

14 Rex Chormæ unus: rex Hharadi unus.

15 Rex Libnæ unus: rex Hhadullami unus.

16 Rex Makkedæ unus: rex Beth-Elis unus.

17 Rex Tappuachi unus: rex Cheperis unus.

18 Rex Apheki unus: rex [e] Scharonæ unus.

[e] *Aſcalonæ ab Aſcalone.*

19 Rex Madonis unus: rex Chatzoris unus.

20 Rex Schimronis Meronis unus: rex Achſchaphi unus.

21 Rex Thahhanachi unus: rex Megidduntis unus.

[f] *Akaronæ ab Accaron.*

22 Sex Kedeſchi unus: rex Joknehhami cum Carmelo unus.

[g] Heb. *Mehhara: ſed uſitatum eſt literam hebraicã hhajin in g mutari. eſt autem fluvius in ora Libano ſubjecta inter Tyrionem & Berytum, vide Plinium, 5. cap.* 20.

23 Rex Dori cum tractu Dori unus: rex gentium ad Gilgalem unus.

24 Rex Thirtzæ unus: omnes reges triginta unus.

ANNOTATIO.

2 Interamni]*Deut. 2.35. item 3.16.* 3 Beth Jeſchimothas]*quæ eſt in termino Moabitarum: vide Ezech. 25.9.* Decurſibus collis]*de quibus Deut. 3.17.* 18 In Scharone]*vide 1. Chron. 27.29.*

CAPUT XIII.

Jehoſchuhha jam ſeni Deus præcipit, ut totam promiſſam terram tam occupatam quàm occupandam cis Jardenem novem tribubus cum dimidio diſtribuat, quæ diſtributio antequam explicetur, repetit diſtributionem factam a Moſche trans Jardenem duabus tribubus cum dimidiata.

[a] Heb. *vergens diebus. ſic infrà 23.1.*

[b] *vel Accaronis, ut hiſtorici nominant.*

[c] *vel Gazæa*

[d] Gaza.

[e] *vel Azotea*

[f] *Azoto.*

1 JEHOSCHUAHH autem [a] ſenex erat & [a] vergens ætate: quare dixit Jehova ad eũ, tu ſenuiſti, vergens ætate es: & terra relinquitur multa admodum hæreditariò poſſidẽda.

2 Hæc terra eſt quæ relinquitur, omnes limites Peliſchtæorum & tota Geſchuræa.

3 A [b] Schichore, qui eſt ante Ægyptum uſque ad terminum [c] Hhekronis verſus Aquilonem, Cenahhanęis [d] accenſetur: *regio* quinque Satrapiarum Peliſchtæorum, [e] Hhazzathæ & [f] Aſchdodæ, & [g] Eſchkeloniticæ, Gathæ, & [h] Hhekroniticæ, quæ Hhavæorum *fuit.*

[g] *a Gabale, promontorio ſuprà Tyrionem, ſic dicta Plin. ibidem.*

[h] Heb. *combuſtiones aquarum: vide annotata ſuprà 11.8.*

4 Ab Auſtro tota terra Cenahhanæi & [i] Magora quod eſt Tzidoniorum uſque Aphekum: uſque ad terminum Emoræi.

[i] Heb. *Meara.*

5 Terra etiam [k] Giblæa & totus Libanus ad ortum ſolis, a Bahhal-Gade ſub monte Chermonis: uſque ad ingreſſum Chamathæ.

[k] *a Gabale, vide annotata ſuprà 11.8.*

6 Omnes habitatores illius montis a Libano uſque ad [l] ſalinas omnes, Tzidonios ego expellam

[l] Heb. *aquas.*

pellam a conſpecta filiorum Iſraëlis: tantùm fac ut *ſortitione* accidat Iſraëli in poſſeſſionem, quemadmodum præcepi tibi.

7 ' Nunc itaque divide terram iſtam in poſſeſſionem novem his tribubus & dimidiatæ tribui Menaſchiticæ.

k Heb. *cum eo: ſynecdoche.*

8 ' k Cum *altera dimidiata* ejus Rëubenitica & Gaditica acceperunt poſſeſſionem ſuam quam dederat eis Moſche trans Jardenem ad orientem, ' quemadmodum dedit eis Moſche ſervus Jehovæ:

9 (A Hharohhere quod eſt ad ripam fluminis Arnonis, & civitate, quæ *eſt* interamnis, tum totam planitiem Medebæ Dibonem uſque.

10 Id eſt, omnes civitates Sichonis regis Emoræi, qui regnabat Cheſchbone: uſque ad terminum Hhammonitarum.

11 Tum Gilhhadem & terminum Geſchuræũ & Mahhacathæum, totumq; montem Chermonem ac totum Baſchanem Salcam uſque.

12 Totum regnum Hhogi in Baſchane, qui regnabat Hhaſchtarothis & Edrehhi: hic reſiduus erat e reliquiis ' Raphaçorum,) cùm percuſſiſſet eos Moſche & expuliſſet eos.

13 Quamvis non expulerint filii Iſraëlis Geſchuræum & Mahhacathæum, ſed inhabitaverit Geſchuræus & Mahhacathæus in medio Iſraëlitarum, uſque in diem hunc.

14 Tantùm tribui Leviticæ non dedit poſſeſſionem: ' igni conſumenda Jehovæ Dei Iſraëlis ſunt poſſeſſio ejus, quemadmodum dixit ei.

15 Dederat autem Moſche tribui filiorũ Rëubenis per familias eorum *in poſſeſſionem.*

16 Fuitque eis terminus a Hharohhere, quod eſt ad ripam fluminis Arnonis, tum civitas quę eſt interamnis, tum tota planities uſque Medebam.

17 ' Cheſchbonem cum omnibus civitatibus ejus, quæ ſunt in illa planitie: Beth-Bahhal ' Dibonem & Bamoth-Bahhalem, l Mehhonem.

l *Bahhalmehhon & Behhon. Num.* 32.3. & 38. *& Bethmehhon. Jirmiæ.* 48.23.

18 Item Jahhetzam & Kedemothas & Mephahhatham.

19 Item Kiriathajima & Sibmam & Zereth-Schahharam in montanis illius convallis.

20 Item Beth-Pehhorem, & ' Aſchdothas-Piſgæ & ' Beth-Jeſchimothas.

21 Denique omnes civitates illius planitiei & totum regnum Sichonis regis Emoræorum, qui regnarat Cheſchbone: cùm percuſſiſſet Moſche eum & principes Midjanitarum Evin & Rekemum & Tzurem & Churem & Rebahhũ, ' Toparchas Sichonis, inhabitantes eam terram.

22 Bilhhamum quoque filium Behhoris divinum occiderant filii Iſraëlis gladio ad cæſas copias eorum.

23 Fuitque terminus filiorum Rëubenis Jarden cum termino *ejus*: hæc *eſt* poſſeſſio filiorum Rëubenis per familias eorum, civitates cum villis earum.

24 ITEM dederat Moſche tribui Gadis, pro filiis Gadis per familias eorum,

25 Fuitque illis terminus Jahhazer cum omnibus civitatibus Gilhhadis, & ' dimidiata terra Hhammonitarum: uſque Hharohherem, quæ eſt ante conſpectum Rabbæ.

26 Item a Cheſchbone uſque m Ramatham Mitzpę, & Betonimos: & a Machanajimis uſque ad terminum n Debiri.

m *Ramoth Gilhhadi, infrà* 20.8.

n *Kiriath-Sepheri, infrà* 15.15.

27 In convalle autem o Beth-Haramum & p Beth-Nimram & Succhothas & Tzaphonem, reſiduũ regni Sichonis regis Cheſchbonis, Jardenem cum termino *ejus*: uſque ad extremitatẽ maris Cinnerethę, trans Jardenem ad orientem.

o *Beth-haranem, Num.* 32.36.

p *Nimram, Num.* 32.3.

28 Hæc eſt poſſeſſio filiorum Gadis per familias eorum: civitates cum villis earum.

29 DENIQUE dederat Moſche dimidiatæ tribui Menaſchis: fuitque dimidiatæ tribus filiorum Menaſchis per familias eorum;

30 Fuit, inquam, terminus eorum a Machanajimis totus Baſchan, totum regnum Hhogi regis Baſchanis, & omnes villę Jairis, quæ erant in Baſchane ſexaginta civitates.

31 Item dimidium Gilhhadis cum q Haſchtarothis & Edrehhi civitatibus regni Hhogi in Baſchane: hæc dederat filiis Maciris filii Menaſchis ' pro dimidiata parte filiorum Maciris per familias eorum.

q *Behheſchtera infrà*, 21.27.

32 Iſta ſunt, quæ poſſidenda tradiderat Moſche in campeſtribus Moabitarum trans Jardenem Jerichuntis orientem verſus.

33 Tribui autem Leviticæ non dederat Moſche poſſeſſionem: Jehova Deus Iſraëlis eſt poſſeſſio eorum, quemadmodum dixit eis.

ANNOTATIO.

1 Senex] *de ætate ejus vide cap. ſequentis ver.* 10. 3 Aſchichore] *amnis eſt, qui Petræam Arabiæ præterfluens in Sirbonim paludem influit, & Ægyptum a terra promiſſa diſterminat.* Accenſetur] *non enim erant Philiſtæi juſti poſſeſſores ejus, ſed vi Hhavvæos expulerant Deut.* 2.22. *ideo finem verſiculi vertimus, quæ Hhavvæorum fuit.* 7 Nunc itaque] *cùm ſenio confectus ſis. ſup. ver.* 1. 8 Cum altera] *præcedentia mandatum continent, ſequentia referunt diſtributionem priùs factam a Moſche Num.* 32. *& 34. ut appareat cur novem tribubus tantùm cum dimidiata jubeatur poſſeſſionem diſtribuere.* Quemadmodum] *id eſt, præſtita conditione quam præſcripſerat Moſche.* 12 Raphaæorum] *vide Gen.* 14.5. 14 Igni conſumenda] *ſynecdoche eſt ſimul & metonymia: nam ſpeciei pro omni oblationum genere, & igni conſumenda pro parte eorum aſſervata ponuntur. Num.* 18. 17 Cheſchbonem] *eam habuerunt communem Rëubenitæ cum Gaditis: unde factum eſt ut infrà* 21. 39. *a Gaditis dicatur Levitis data.* Dibonem] *non eſt ea quæ Num.* 33.45. *Dibon Gadis vocatur ad differentiam hujus Dibonis, quamvis etiam illa interdum Dibon ſimpliciter dicatur, ut Numerorum* 32.3. 20 Aſchdothas-Peſgæ] *vide Deut.* 3.17. Beth-Jeſchimothas] *de qua Num* 33.49. *& Ezech.* 25.9. 21 Toparchas] *vide annotata Num.* 31.8. 25 Et dimidiata terra Hhammonitarum] *quam ademerat eis Sichon Num.* 21.26. *nam attingere quicquam eorum quæ adhuc poſſidebant Hhammonitæ expreſſè prohibuerat Deut. Deut.* 2.16. *& ſequentibus unde Jephtach Judic.* 11.17. *negat Iſraëlitas quicquam occupaſſe, quod ad Hhammonitas pertineret.* 31 Pro dimidiata] *ſex enim ejus filii hæreditatem acceperunt ultra Jardenem cum novem tribubus infrà* 17.2.

CAPUT. XIIII.

Generalis propoſitio partitionis terræ quinque prioribus verſibus continetur: inde verò uſque ad finem capitis narratur ſingularis privilegio, antequam divideretur terra, Calebo poſſeſſionem attributam eſſe, ut promiſerat Deus Num. 14.

1 'Ista

1 [a]ISTA verò ſunt quæ poſſidenda acceperunt filii Iſraëlis in terra Cenahhanitarum quæ poſſidenda tradiderunt Elhhazar ſacerdos & Jehoſchuahh filius Nunis ac primores paternarum familiarum per ſingulas tribus filiis Iſraëlis.

2 Sortitione poſſeſſionis ſuæ: (quemadmodum præceperat Jehova per Moſchen) novem tribubus & dimidiatæ tribui.

3 Cùm dediſſet Moſche poſſeſſionem duabus illis tribubus, & dimidiatæ tribui trans Jardenem: Levitis autem non dediſſet poſſeſſionem inter eos.

4 [a]Erant enim filiorum Joſephi duæ tribus, Menaſche & Ephrajim, [a]quare nō dederunt partem Levitis in ipſa terra, ſed civitates ad habitandum, & ſuburbana prædia earum, pro pecoribus eorum & pro facultatibus eorum.

5 Quemadmodum præceperat Jehova Moſchi ſic fecerunt filii Iſraëlis: & partiti ſunt terram.

6 Acceſſerant enim [a]filii Jehudæ ad Jehoſchuhham Gilgalem, & dixerat ad eum Caleb filius Jephunnę Kenizzeus: tu noviſti verbū quod edixit Jehova Moſchi viro illi Dei, mei causâ, & tui causâ Kadeſchi-Barnehhæ.

7 Quadraginta annos natum fuiſſe me cùm mitteret Moſche ſervus Jehovæ Kadeſcho-Barnehæ ad explorandum hanc terram: & retuliſſe ei reſponſum, quemadmodum erat in [a]animo meo.

8 Fratres quidem meos, qui aſcenderant mecum, liquefeciſſe [b]animū populi: me verò [c]plenè ſecutum eſſe Jehovam Deum meum.

9 Ideoq; juraſſe Moſchen die illo dicendo: *mentiar* niſi terra illa per quam inceſſit pes tuus tibi cedat in poſſeſſionem filiisque tuis uſque in ſeculum: eò quòd plenè ſecutus es Jehovam Deum meum.

10 Nunc autem, ecce, vivum conſervavit Jehova me quemadmodum dixerat: jam [a]quadrageſimus quintus annus eſt, ex quo edixit Jehova edictum hoc Moſchi, [a]cùm rediret Iſraël in deſertum: nunc ergo, ecce ego hodie natus ſum octoginta quinque annos.

11 Adhuc hodie robuſtus ſum, ut quo die miſit me Moſche, ut vires meæ tunc *fuerunt*, ſic etiam vires meæ nunc *ſint* ad bellum, & ad [a]procedendum atque veniendum.

12 Quapropter nunc da mihi montem iſtum, id quod ediderat Jehova die illo: quamvis tu audieris illo die Hhanakæos eſſe ibi, & civitates eſſe maximas & munitiſſimas, [a]fortaſſis Jehova erit mecum ut expellam eos quemadmodum prædixit Jehova.

13 [a]Benedixit ergo ei Jehoſchuahh: deditque Chebronem Calebo filio Jephunnæ in poſſeſſionem.

14 Idcircò ceſſit Chebron Calebo filio Jephunnæ Kenizzæ in poſſeſſionem, uſq; in diem hunc: propterea quòd plenè ſecutus eſſet Jehovam Deum Iſraëlis.

15 (Nomen autē Chebronis antea fuerat [d]urbs [a]Arbahhi, is eſt homo ille maximus inter Hhanakęos) [a]tum terra quieta fuit a bello.

[a]Heb. cum corde meo.
[b]Heb. cor.
[c]Heb. implevisse poſt Jehovam ire, ut infrà aliquoties.
[d]Heb. Kirjath Arbahhi.

ANNOTATIO.

1 Iſta] *quæ hoc & ſequentibus quinque capitibus comprehenduntur.* 4 Erant enim] *hoc verſu docet quo modo exceptis Levitis & illis qui poſſeſſionem acceperant ultra Jardenem, novem cum dimidia ſuperfuerint.* Quare non dederunt] *tum quia mandaverat Deus ut exciperentur Levitæ a poſſeſſione terræ, tum etiam quia Moſchis exemplum exceptionem confirmabat.* 6 Filii Jehudæ] *ut contribuli ſuo Calebo, advocati patrocinarentur. Hæc autem geſta fuiſſe ante expugnatam Chebronem, oſtendit comparatio hujus loci cum verſ. 36. & 37. capitis 10.* 10 Quadrageſimus quintus] *ad eſt, 7. ab ingreſſu in terram: unde colligitur ſeptem annos Jehoſchuahham impendiſſe in debellandis Cenahhanæis.* Cum rediret] *Dei ſententia juſſus retrocedere. Num. 14. 25.* 11 Procedendum] *vide Num. 27. 17.* 12 Fortaſſis] *offert ſe propriis viribus montis vindex aggreſſurus confiſus promiſſione divina. vide Exod. 32. 30. Dubitandi vero particulam adjicit, cùm ad notandam humanitus res difficultatem, tùm ad comparandos & confirmandos in eadem ſpe animos audientium, ut 1. Sebem. 14. 7.* 13 Benedixit] *ideſt, approbavit petitionem ejus & conceſſit ei Chebronem, quamvis non promiſeritus propriis viribus aggrederetur Calab, ſed ipſe cum 1010 Iſraëlitis eam oppugnavit, & captam dedit Calebo. vide ſuprà 10. 37.* 14 In poſſeſſionem] *vide infrà 21. 11. & ſequentibus.* 15 Arbahhi] *viri nomen eſt, a quo civitas denominabatur.* Tum terra] *idem repetit quod in fine decimi, ut eo clarius temporum rationes cognoſcatur.*

CAPUT XV

Termini poſſeſſionis Jehudæ cum omnibus civitatibus & villis in ea comprehenſis recenſentur.

1 FUIT autem ſors pro tribu filiorum Jehudę per familias eorum: ad terminum Edomæorum, deſertum Tzinis meridiem verſus *erat* extremitas auſtralis.

2 Fuit q; eis terminus meridianus, extremitas [a]maris ſalſi: ab [a]eo ſinu qui ſpectat meridiem verſus.

3 Unde procedens adverſus meridiem ad aſcenſum Hhakrabimorum pertranſit Tzinem, aſcenditq; a meridie Kadeſchum-Barnehhæ: ac tranſiens Chetzrone, aſcendit Adarem, & divertit Karkahhum.

4 Inde tranſiens Hhatzmonem, procedit ad [a]flumen Ægypti, cujus termini exitus ſunt in mare: hic eſt vobis terminus meridianus.

5 Terminus autem orientem verſus, eſt [a]mare ipſum ſalſum, uſq; ad extremitatem Jardenis: terminus verò ad latus Aquilonare, a ſinu iſtius maris, [a]pars Jardenis.

6 Unde aſcendens hic terminus Beth-Choglam, tranſit ab Aquilone Beth-Hharabæ, deinde aſcendit idem terminus ad lapidem Bohanis [b]filii [a]Reubenitæ.

7 Unde aſcendit idem terminus Debirum a convalle Hhacoris, & Aquilonem verſus ſpectat [c]Gilgalem, qui eſt e regione aſenſus Adummimorum, qui eſt ipſi valli a meridie: tum tranſit terminus ipſe ad aquas Hhen-Schemeſchi, ſuntque progreſſus ejus ad fontem Rogelis.

8 Inde aſcendit idem terminus per vallem filiorum Hinnomi ad latus urbis Jebuſæorum a meridie, ipſa eſt Jeruſchalajim: unde aſcen-

[a]Heb. ab ea lingua.
[b]Heb. filii Reubenu.
[c]infrà 18. 17. Gelilothaa.

dit idem terminus ad verticem montis qui *eſt* in conſpectu [d] vallis Hinnomi verſus occidentem: quiq; eſt in extremitate convallis Raphaæorum verſus Aquilonem.

9 Poſt definit terminum iſtum mons a [e] vertice ſuo ad fontem aquarum Nephtoachi, & procedit ad civitates montis Hhephronis: definit etiam terminum iſtum Bahhala, iſta eſt Kiriath-Jehharim.

10 Deinde divertens terminus ipſe a Bahhala occidentem verſus, ad montem Sehhiris, tranſit ad latus montis Jehharimorum ab Aquilone, *hoc jam eſt* Ceſalon: tum deſcendens Beth-Schemeſchum tranſit Timnam.

11 Poſtea procedit iſte terminus ad latus Hhekronis Aquilonem verſus, & definit ipſum terminum ad Schiceronem, & tranſiens montem Bahhalæ, procedit Jabneelem, & ſunt exitus iſtius termini in mare.

12 Denique terminus occidentalis eſt, quod eſt ad mare magnum & terminum *ipſum*: hic eſt terminus filiorum Jehudæ circumquaque per familias eorum.

13 Caleb autem filio Jephunnæ, dederat partem inter filios Jehudæ [f] ex præſtituto Jehovæ ad Jehoſchuhham: urbem Arbahhi, *qui fuit* pater Hhanakitarum, ea eſt Chebron.

14 Expulerat q; inde Caleb tres Hhanakitas: Scheſchaium & Achimanem & Talmium, [g] Hhanakitas.

15 Poſtea [a] aſcendens inde ad habitores Debiri: (nomen autem Debiri ante fuerat urbs Sepheri,)

16 Dixerat Caleb, qui percuſſerit urbem Sepheri & ceperit eam: viciſſim dabo ei Hhachſam filiam meam in uxorem.

17 Cumq; cepiſſet eam Hothniel [b] filius Kenazi agnatus Calebi: dedit ei Hhachſam filiam ſuam in uxorem.

18 Fuitq; cùm conventura eſſet, ut perſuaderet illi de petendo a patre ſuo agro: quare ea deſilit de aſino: cui dixit Caleb, quid tibi eſt?

19 Tum dixit illa, da mihi munus: quandoquidem terrã [h] ſiccam dediſti mihi, des mihi quoque ſcaturigines aquarum: dedit itaq; ei ſcaturigines ſuperiores & ſcaturigines inferiores.

20 Hæc eſt poſſeſſio tribus filiorum Jehudę per familias eorum.

21 Suntq; civitates iſtæ extremitatis *pertinentis* ad tribum filiorum Jehudæ conterminæ Edom ęis ad meridiem: [i] Kabtzeel, & Hheder, & Jagur.

22 Et Kina, & [k] Dimona, & Hhadhhada,

23 Et Kedeſch, & Chatzor, & Jithnan,

24 Ziph, & Telem, & Behhalothæ,

25 Et Chatzor, Chaddatha, & Kerijothæ, (Chetzron [c] ea *eſt* Chatzor.)

26 Aman, & [l] Schemahh, & Molada,

27 Et [m] Chatzar-Gadda, & Cheſchman, & Beth-pelet,

28 Et Chatzzar-Schuhhal, & Beer-Schebahh, & Birjothia.

29 [n] Bahhala, & Hijima, & Hhetzem.

30 Et [o] Eltolad, & [p] Cecil, & Chorma.

31 Et Tziklag & [q] Madmanna, & Sanſanna,

32 Et [r] Lebaothæ, & [s] Schilchima, & [t] Hhajim, & Rimmon: omnes civitates [u] viginti novem, & villæ earum.

33 In humili loco, Eſchtaol, & Tzorhha, & Aſchna.

34 Et Zanoach, & Hhen-Gannimah, Tapuach, & Hhenam,

35 Jarmuth, & Hhadullam, Soco, & Hhazeka,

36 Et Schahharajima, & Hhadithajima, & Gedera ſive Gederothajima: civitates quatuordecim & villæ earum.

37 Tzenan, & Chadaſcha, & [x] Migdal-Gadis.

38 Et Dilhan, & Mitzpæ, & [y] Jokteel,

39 Laciſch, & Botskath, & Hheglon,

40 Et Chabbon, & Lachmas, & Cithliſch.

41 Et Gederothæ, Beth-Dagon, & Nahhama, & Makkeda, civitates ſexdecim & villæ earum.

42 Libna, & [z] Hhether, & Hhaſchan.

43 Et Jiphtach, & Aſchna, & Netzib.

44 Et Kehhila, & [a] Aczib, & Mareſcha: civitates novem & villæ earum.

45 Hhekron cum pagis ejus & villis ejus.

46 Ab Hhekrone uſque ad mare, omnes *civitates* quæ ſunt juxta Aſchdodum & villę earum.

47 Aſchdod, pagi ejus, & villæ ejus: Hhazza, pagi ejus, & villæ ejus uſque ad flumen Ægypti: & mare magnum, ac terminus *ejus*.

48 In mõtanis autẽ: Schamir, & Jattir, & Socho

49 Et Danna, & urbs Sannæ, ea *eſt* Debir.

50 Et Hhanab, & [b] Eſchtemo, & Hhanime.

51 Et Goſchen, & [c] Cholon, & Gilo: civitates undecim & villæ earum.

52 Arab, & Duma, & Eſcheham,

53 Et Janum, & Beth-Tapuach, & Apheka,

54 Et Chumpta, & urbs Arbahhi, ea *eſt* Chebron, & Tzihhor: civitates novem & villæ earum.

55 Mahhon, Carmel, & Ziph, & [d] Juta,

56 Et Jizrehell, & Jokdehham, & Zanoach,

57 Kajim, Gibba, & Timna: civitates decem & villæ earum.

58 Chalchul, Beth-Tzur, & Gedor,

59 Et Mahharath, & Beth-Hhanotz, & Eltekon: civitates ſex & villæ earum.

60 [e] Kirjath-Baahhal, ea *eſt* Kirjath-Jehharima, & Rabba: civitates duæ & villæ earum.

61 In deſerto, Beth-Hharabę, Middin, & Secaca,

62 Et Nibſchan, & civitas ſalis, & Hhen-Gedi: civitates ſex & villæ earum.

63 Jebuſæos autem inhabitante Jeruſchalajima non potuerunt filij Jehudæ expellere: ſed habitabat Jebuſęus cum filiis Jehudæ Jeruſchalajimis uſque in diem hunc.

ANNOTATIO.

[a] Heb. *Gehinnon unde voce corrupta irrepſit Gehenna nomen propter immanes cruciatus eorum qui immolabantur Moloch, 2. Reg. 23.10. & Jer 7.31. & 19.*

[b] Heb. *a vertice montis.*

[c] Heb. *ſecundum os.*

[d] Heb. *natos Hhanako, ut paulò antè in verſu, filios Hhanaki.*

[e] Heb. *ſiccitatis.*

[f] *Jekabzeel Nehemiæ. 11.25.*

[g] *Dibon ibid.*

[h] *Schebahh infrà 19.2. & Jeſchuahh Neeben 11. 26.*

[i] *ſorte Chatzer-Suſa, de qua infrà 19. 5. & 6.*

[k] *Chatzar Suſim. 1. Chro. 4. 31.*

[a] *Bala infrà 19.3. & Bilha 1. Chro. 4. 29.*

[b] *Tholad 1. Chro. 4.29.*

[c] *Bethul infrà 19.4. & Betsuel 1. Chro. 4. 30.*

[d] *Mecona Nechem. 11. 28.*

[e] *Beth-Labaotha infrà 19.6.*

[f] *Scharuchen infrà 19.6. & Schabharajima. 1. Chro. 4.31.*

[g] *Hhetzan. 1. Chro. 4.32.*

[h] *qua & Ctzib. Gen. 38. 5. & Cozeba 1. Chro. 4. 22.*

[i] *Eſchtemoahh infrà 21. 14.*

[k] *Chilen 1. Chro. 6.58.*

[l] *Juta infrà 21.16.*

[m] *qua & Bahhala 1. Chro 13.6. & Baahhala-Jehhada. 2. Schem. 6.2.*

4 Flumen Ægypti] *Schichorem intelligit, de quo ſuprà 13.3. & infrà ver. 47.* 5 Mare ipſum] *totum, ab auſtrali ſinu uſq; ad orientalem, quo Jarden in ipſum mare influit.* Pars Jardenis] *id eſt, ab extremitate Jardenis partem ejus uſq; ad locum Genezareth Juda magnam poſſedit, etiamſi quarundam tribuum fines in ipſum Jardenem inciderent, hac ratione fiebat ut fines Naphtali ad Jardenem eſſent Juda contermini, ut habetur infrà 19.34.* 6 Rèubenitæ] *nihil habuit ea tribus cis Jardenem: ſed locus videtur ab hoc Rohane Rèubenita denominatus propter rem aliquam geſtam ibi, quæ ipſum attingat, ſicut infrà ver. 37. Migdal Gadis dicitur.* 15 Aſcendens inde] *videtur Calebo attributa expeditio in eam civitatem, quæ tamen ſuprà 10.38. Jehoſchuahhæ & toti Iſraëli attribuitur: quod ſit quia pro ipſo Caleb ſuſcepit.*

suscipitur: ideo ipse præmium proponit primo occupanti. 17 Filius Kenazi] *id est, descendens a Kenazo, sive nepos, sive abnepos.* 1. *Chron.* 4. 13 Ut persuaderet] *id est, veniam obtinuit a sponso, a patre suo petendi.* 25 Ea est Chatzor] *cujus meminit in principio versus.* 32 Hajim & Rimmon] *sic separatim leguntur infrà* 19.7. *&* 1. *Chro.* 4.32. *unde apparet duas civitates fuisse, quia autem Nechemja* 11.29. *conjuncta sunt Hhen-Rimmon, videntur ita vicina fuisse, ut unam quasi civitatem constituerent.* Viginti novem] *plures quidem resensuit, sed quia illarum partem Schimhhonitis cessisse apparet infrà* 19.9. *ideo hic tantùm 29. numerat quæ remanserunt penes tribum Jehudæ, & quarum etiam aliquot Schimhhonis & Jehudæ communes fuerunt.* 37 Migdal Gadis] *vide annotata suprà 6. ver.* 38 Jokteel] *id est, Petram Arabia vide* 2. *Reg.* 14.7. 63 Sed habitabat Jebusæus] *detinebant enim arcem, & alteram civitatis partem ad Jehudam pertinentem: a Davide enim primùm sunt devicti* 2. *Schem.* 5.6. *& sequent. vide Judic.* 1.8.

CAPUT XVI.

Termini filiorum Josephi in genere; deinde Ephrajimi speciatim recensentur.

1 DEINDE prodiit sors pro filiis Josephi, a Jardene Jerichuntis, inde ab aquis Jerichuntis ad orientem: desertum illud, quod ascendit Jerichunte per montana Beth-Elem.

2 Inde progreditur Beth-Ele [a] Luzum: & transit ad terminum [a] Arœi [a] Hhatarothas.

3 Postea descendit occidentem versus per terminum Japhletæi usque ad terminum Beth-Choronis inferioris & Gezerum usque: suntque exitus ejus in mare.

4 Itaq; possessionem acceperunt filii Josephi, Menasche & Ephrajim.

5 Fuit autem terminus filiorum Ephrajimi per familias eorum, fuit, inquam, terminus possessionis eorum orientem versus Hhatarothæ-Adaris usq; Beth-Choronem superiorem.

6 Et procedit terminus occidentem versus Michmetatam ab Aquilone, tum divertit terminus orientem versus Taanatam-Schiluntis, quam pertransit ab oriente ad Janoachum.

7 Tum descendit a Janoacho Hhatarothas & [a] Nahharam: & incurrens in Jerichuntem exit ad Jardenem.

8 A Tappuacho procedit terminus versus occidentem ad flumen Kanæ: suntque exitus ejus in ipsum mare: hæc *est* possessio tribus filiorum Ephrajimi per familias eorum.

9 Præter civitates illas, quæ distinctæ erant pro filiis Ephrajimi in medio possessionis Menaschitarum: omnes *inquam* civitates illas cum villis earum.

10 Sed non expulerunt Cenahhanæum qui habitabat Gezere: quapropter habitavit Cenahhanæus inter Ephrajimitas usque in diem istum: fuit tamen tributo serviens.

[a] *quæ & Nahharan.* 1. *Chro.* 7.28.

ANNOTATIO.

2 Luzum] *Non est ea, quæ ex Jahhakobi visione Gen.* 28.19. *vocata fuit Beth-El: sed altera non admodum remota, a Beth-Elita quodam extructa: de qua Judic.* 1.26. Arœi Hhatarothas] *falluntur qui utroque hoc nomine unum locum designari putant: quod evincit Hhebraï textus distinctio. Est autem hic locus Erech. ex quo Cuschai ille consiliarius Davidis, qui infregit consilium Achitophelis denominatus est Arœus.* 2. *Sam.* 16. *sive Ereœus Latinâ formâ.* Hhatarothas] *Agrum situm in termino Ephrajimi Binjaminis & Jehudæ: Quam ob rem pro ratione termini variis nominibus distinctus est: infrà ver.* 5. *&* 7. *&* 1. *Chron.* 2.54.

CAPUT XVII.

Reliquæ dimidiatæ tribui Menaschis, hæreditas a Jehoschuhha datur Ephrajimo conjunctæ: & utrisque de angustiis finium querentibus, ratio illis delatandi ostenditur.

1 FUIT verò sors tribui Menaschis, (quia ipse primogenitus erat Josephi) : Maciri quidem primogenito Menaschis, principi Gilhhaditidos, eò quòd ipse *erat* vir bellicosus, ideo fuit ejus Gilhhaditis & [a] Baschan. *Num.* 32.

2 Fuit verò filiis Menaschis [a] reliquis per familias suas, filiis [a] Abihhezeris, & filiis Cheleki, & filiis Asrielis, & filiis Schecemi, & filiis [b] Chepheris, & filiis Schemiddahhi: (*nam* hi sunt filii Menaschis, filii Josephi, mares per familias suas. [a] *Ihherer.* *Num.* 26.30. [b] *Chuppim* 1. *Chro.* 7.15.

3 Tzelophehado autem filio Chepheris, filii Gilhhadis, filii Maciris, filii Menaschis, non fuerãt filii sed filiæ: hæc autem sunt nomina filiarum ejus, Machla, & Nohha, Chogla, Milca, & Tirtza. *Num.* 27.

4 Quæ accesserunt coram Elhhazare sacerdote, & coram Jehoschuhha filio Nunis, & coram principibus, dicendo, Jehova præcepit Moschi dari nobis possessionem inter fratres nostros: quapropter dedit eis *Jehoschuahh* ad [c] præstitutum Jehovæ possessionem inter fratres patris earum.) *Num* 32. [c] Heb. *os.*

5 Acciderunt inquam [d] partes Menaschis [d] decem: præter terram Gilhhaditicam & Baschanem quæ sunt trans Jardenem.

6 Nam filiæ Menaschis possederunt possessionem inter filios ejus: terra autem Gilhhaditica fuit filiorum Menaschis reliquorum.

7 Fuit verò terminus Menaschis versus Ascherem Micmetatha, quæ est in conspectu Schecemi: proceditq; terminus versus dexteram ad habitatores Hhen-Tappuachi.

8 (Menaschis *quidem est* regio Tappuachi: sed Tappuach in termino Menaschis, *est* filiorum Ephrajimi)

9 Unde descendit terminus ad flumen Kanæ ad meridiem ipsius fluminis, civitates istæ Ephrajimi sunt inter civitates Menaschis: terminus autem Menaschis est ab Aquilone ipsius fluminis, suntque exitus ejus in mare.

10 Quæ ad Austrum, Ephrajimi *sunt*, ad Aquilonem verò, Menaschis, estque mare [e] terminus ejus: & in Ascherem incidunt ab Aquilone, in Jissascharem verò ab oriente.

11 Est enim Menaschis in Jissaschare & in Ascherem, [d] Heb. *funiculi: metonymia, quia funiculo hereditas in partes dividebatur ut infrà* 14.

chere, [e] Beth-Schean cum pagis ejus, & [f] Jiblehham cum pagis ejus, & habitatores Dori cum pagis ejus, & habitatores Hhendori cum pagis ejus, & habitatores Tahhanaci cum pagis ejus, & habitatores Megidduntis cum pagis ejus: tres illi tractus.

12 Sed [g] non potuerunt filii Menaschis expellere a civitatibus istis: & voluit habitare Cenahhanæus in terra ista.

13 ([g] Fuit quidem cùm fortes evasissent filii Israëlis, ut redderent Cenahhanæum tributarium: sed [g] omnino non expulerunt eum.)

14 Quapropter allocuti sunt [g] filii Josephi Jehoschuhham dicendo: quare dedisti mihi in possessionem sortem [g] unicam, & partem unicam, cùm ego sim populus multus, adeò ut huc usque benedixerit mihi Jehova.

15 Sed dixit ad eos Jehoschuahh, quandoquidem populus multus es, ascende in istam sylvam, & [g] præcide tibi illic, & in terram Perizzæi & Raphæorum: siquidem angustus est tibi [g] mons Ephrajimi.

16 Dixerunt autem filii Josephi, non esset satis nobis iste mons, præterea currus [g] ferrati sunt apud omnes Cenahhanæos, qui habitant in terra convallis illius, apud eos qui sunt Beth-Schean, & in pagis ejus, & apud eos qui sunt in convalle Jizreëlis.

17 Rursus allocutus est Jehoschuahh domum Josephi Ephrajimum & Menachem dicendo: populus multus es, & robur magnum est tibi, ne sit tibi sors vnica.

18 Quin mons esto tuus, si sylva est, at præcidito eam, ut sint tui exitus ejus: nam [g] expelles Cenahhanæum, quamvis currus ferrati sint ei, quamvis robustus sit.

[e] *Beth-Sham. 1. Schem. 31. 32.*
[f] *Bilhham 1. Chron. 6. 70. & Gath-Rimmon infrà 21. 25.*
[g] Heb. *expellendo non expulit eum* posteritas Josephi.

ANNOTATIO.

1 Quia ipse est primogenitus] *rationem addit cur duæ partes sint Menaschi attributæ, quia primogenitus esset: vide legem Deut. 21. 17. Nam quod legitur Gen. 48. 18. & sequentibus prælatum Ephrajimi Menaschi, a Jahhakobo, hoc non ad translationem primogenituræ referendum est, sed ad prophetiam benedictionem sobolu.* Baschan] *ex parte: synecdoche, vide suprà 13.* 2 Reliquis] *qui non acceperant possessionem trans Jardenem.* 5 Decem] *id est, sex in eos qui nominantur ver. 2. quarum sextain quinq; filias divisa est.* 10 Terminus ejus] *utriusq; Ephrajimi & Menaschi.* 12 Non potuerunt] *statim in principio: nãsia Deus prædixerat fore. Exo. 23. 29. & 30.* 13 Fuit quidem] *vide Judic. 1. 28.* 14 Filii Josephi] *Utraq; tribus, ut apparet ex ver. 15. 16. 17.* Unicam] *id est, cui possidendæ una tribus satis esset: nam bona pars hæreditatis illi assignatæ a Cenahhanæis detinebatur.* Hucusque] *id est, ad tantum numerum me excrescere voluerit.* grant enim utriusq; tribus virorum amplius 87 millia. 15 Præcide tibi] *id est, locum habitabilem effice tibi succisâ sylvâ.* Mons Ephrajimi] *in quo sylva ista est.* 16 Ferrati] *id est, fulcibus instructi: metonymia.* 18 Expelles] *securè pronunciat fore ut expellant ex promissione Dei suprà 13. 6.*

CAPUT. XVIII.

Israëlitæ omnes convenientes, tabernaculum transferunt Gilgale Schiluntem, & jussi Jehoschuhhæ dant e singulu tribubus geodetas, ut ex eorum descriptione reliqua terra septem tribubus, quæ supererant, sorte distribuatur: & sors prima quæ Benjamini accidit, recensetur.

1 CONGREGATI autem sunt totus cœtus filiorum Israëlis Schiluntem, collocaveruntq; ibi tentorium conventus: postquam terra domita fuit coram eis.

2 Cùmq; reliquæ essent e filiis Israëlis septem tribus, quarum possessionem non diviserat,

3 Dixit Jehoschuahh ad filios Israëlis: quousque vos remisse agètis, [a] quo minus progrediamini ad hæreditariò possidendam terram, quam dedit vobis Jehova Deus majorum vestrorum.

4 Date ex vobis ternos viros ex quaque tribu: ut mittam eos & surgentes obambulent terram, ac describant eam, secundum possessionem [c] suam, deinde redeant ad me.

5 Sic partientur se in ea in septẽ partes: Jehuda manebit in termino suo ab Austro, & domus Josephi manebunt in termino suo ab Aquilone.

6 Vos autem cùm descripseritis terram septem partibus, adferetis ad me huc: ut jaciam pro [b] tribubus vestris sortem, hic coram Jehova Deo nostro.

7 Nam non est pars Levitis [c] inter vos, quia [d] ministerium Jehovæ est possessio ejus: Gad verò & Rëuben ac dimidiata tribus Menaschis acceperunt possessionem suam trans Jardenem ab oriente, quam dedit eis Mosche servus Jehovæ.

8 Surrexerunt itaque viri illi ut abirent: præcepitque Jehoschuahh abituris, ut describerent ipsam terram, dicendo, ite & obambulate istam terram, ac describite eam, deinde revertimini ad me, ut hic jaciam pro tribubus vestris sortem coram Jehova Schilunte.

9 Abeunteq; viri isti transiverunt per ipsam terram, & descripserunt eam oppidatim in septem partes in libro: deinde venerunt ad Jehoschuhham in castra Schiluntem.

10 Jecitq; pro [c] tribubus illorum Jehoschuahh sortem Schilunte coram Jehova: sic partitus est ibi Jehoschuahh terram istam filiis Israëlis, secundum partiones illorum.

11 [e] ASCENDIT enim sors tribus filiorum Binjaminis per familias eorum: deinde prodiit terminus sortis illorum inter filios Jehudæ & inter filios Josephi.

12 Fuit autem illis terminus [f] in angulo versus Aquilonem a Jardene: & ascendit terminus ipse ad latus Jerichuntis ab Aquilone, deindè ascendit per montem, occidentem versus, suntq; exitus ejus in desertum [f] Beth-Avenis.

13 Unde transit terminus Luzum, ad latus Luzi versus meridiem, [f] illa est Beth-El: posteà descendit terminus Hhatarothas-Adaris secùdum mõtẽ, qui est ab Austro Beth-Choroni inferiori,

14 Unde definiens terminus ille, divertit in angulo occidentali meridiem versus, a monte qui est in conspectu Beth-Choronis ad meridiem, & sunt exitus ejus ad Kirjath-Bahhalem, (ea est Kirjath-Jehharima,) civitatem filiorum Jehudæ: hoc est latus occidentale.

15 Latus autem versus meridiem ab extremitate

[a] Heb. *ad progrediendum.*
[b] Heb. *pro vobis, ut infrà ver. 8. & 10. mittendos alloquitur ac si tribus allocutus esset, quæ mittebat eos. sylleptis.*
[c] Heb. *in medio vestri.*
[d] Heb. *sacerdotium: synecdoche.*
[c] Heb. *pro illis.*

tate Kirjath-Jehharimorum: hoc exiens a termino occidentali progreditur ad fontem aquarum Nephtoachi.

16 Tum descendit idem terminus ad extremitatem montis qui est in conspectu vallis filii Hinnomi, quiq; est in convalle Raphæorum in aquilonali parte *ejus*: descenditq; per vallem Hinnomi ad latus Jebusæi meridiem versus, descendit inquam ad fontem Rogelis.

17 Et definiens versus Aquilonem procedit Hhen-Schemeschum, inde procedit [f] Gelilothas, quę sunt e regione ascensus Adummimorum: ac descendit ad lapidem Bohanis Reubenitę.

18 Inde transiens ad latus *quod est* e regione Hharabæ aquilonem versus, descendit Hharabam.

19 Postea transit terminus ad latus Beth-Choglæ versus Aquilonem: suntq; exitus ipsius termini in sinum maris salsi Aquilonarem, in extremitatem Jardenis meridianam: hic est terminus meridianus.

20 Denique Jarden terminat ipsum in latere orientem versus: hæc *est* possessio filiorum Binjaminis per terminos ejus circumquaque, pro familiis eorum.

21 Sunt autem civitates pro tribu filiorum Binjaminis, per familias eorum: Jericho, & Beth-Chogla, & Hhemek-Ketzitz,

22 Item Beth-Hharaba, & Tzemarajima, & Beth-El,

23 Et Hhavvim, & para, & Hhophra,

24 Item Cephar-Hhammonai, & Hhaphni, & Gebahh: civitates duodecim & villæ earum.

25 Gibhhon, & Rama, & Beerothæ,

26 Et Mitzpa, & Cephira, & Motza,

27 Et Rekem, & Jirpeel, ac Tareala,

28 Et Tzelahh, Eleph, & Jebusæi *civitas*, (*ea est* Jeruschalaima,) Gibhhath, & Kirjath, civitates quatuordecim & villæ earum: hęc *est* possessio filiorum Binjaminis per familias eorum.

[f] Heb. *alio nomine Gilgal suprà 15. 7.*

[a] *suprà 15. Schemahh. & eadem videtur quæ 1. Chro. 4 32. Tocen vocatur: nam omnia utrobique conveniunt, hæc exceptâ, quæ ibi aliquam omitteretur.*

[b] *vide 15. suprà in margine de hoc & sequentibus nominibus civitatum.*

[c] *suprà 15. Chatzar-Gadda, conveniunt enim nomina significatione: nam Gadda turmam & Susa equitatum significat.*

[d] *& Beth-Birei 1. Chro. 4. 31.*

[e] *quæ & Hhaschan. 1. Chr. 6. 59.*

[f] *Hhetam 1. Chron. 4. 32.*

[g] *Bahhala 1. Chron. 4. 33. sive Ramothas meridianas. 1. Chron. 30. 27.*

[h] Heb. *ex funiculo: metonymia, ut suprà 17. 5.*

[i] Heb. *magna pars illa.*

[k] *Tabor 1. Chro. 6. 77. & Kartha infrà 21. 34.*

ANNOTATIO.

4 Suam] *id est, suarum tribuum quæ ipsis eventura est.* 11 Ascendit & prodiit] *ex urnâ, quarum altera nomina tribuum, altera regionum continebat.* 12 In angulo versus Aquilonem] *id est, in diverticulo Jardenis, quo magis adhuc ad orientem divertit.* Beth-Avenis] *ea est Beth-aven, cujus meminit suprà 7. 2.* 13 Illa est Beth-El] *vide Gen. 28. 19. nam Luz altera, restituit Luz nomen. de qua Judic. 1. 26.*

CAPUT XIX.

Reliquæ sex tribus similiter sorte suam hæreditatem consequuntur, & omnes communi consensu Jehoschuham urgitate, quam petiit, muneruntur.

1 DEINDE prodiit sors secunda Schimhhoni: pro tribu Schimhhonitarum per familias eorum: fuitq; possessio eorum intra possessionem filiorum Jehudæ.

2 Fuit enim eis in possessione illorum, Beer-Schebahh & [a] Schebahh, & Molada,

3 Item Chatzar-Schuhhal, & [b] Bala, & Hhetzem,

4 Et Eltolad, & Bethul, & Chorma,

5 Et Tziglag, & Beth-Marcabothæ, & [c] Chatzar-Susa,

6 Et [d] Beth-Lebaothæ, & Scharuchen: civitates tredecim & villæ earum.

7 [e] Hhajim, Rimmon, & [f] Hhether, & Hhaschan: civitates quatuor & villæ earum.

8 Omnes, inquam, villæ quę erant circa civitates istas usque ad [g] Bahhalath Beerem, sive Ramatham meridianam: hæc est possessio tribus filiorum Schimhhonis per familias suas.

9 [h] Ex portione filiorum Jehudæ, est possessio filiorum Schimhhonis: quia fuit [i] major pars filiorum Jehudæ, quàm eis conveniret, ideo possessionem acceperunt filii Schimhhonis intra possessionem eorum.

10 POSTEA ascendit sors tertia pro filiis Zebulunis per familias eorum: estq; terminus possessionis eorum [l] Saridum usque.

11 Unde ascendit terminus eorum secundum mare, etiam Marhalam, & incurrit Dabbescheta: postea incurrit etiam in torrentem, qui *est* in conspectu [m] Joknehhami.

12 [n] Convertitur autem Sarido antrorsum, versus ortum solis ad terminum [k] Cisloth-Taboris: & procedit Dabratham ac ascendit Japhihham.

13 Indeque transit antrorsum orientem versus Githam-Chepheris, *aliàs* Hhitta-Katzinis: procedítque [l] Rimmonem Methoarum *aliàs* Nehham.

14 Unde divertit terminus ille aquilonem versus Channathonem: suntque exitus ejus in vallem Jiphthach-Elis.

15 Cum [m] Kattatha, & [n] Nahhalale & Schimrone, & Jideala, & Beth-Lechemo: civitates sunt duodecim & villæ earum.

16 Hæc *est* possessio filiorum Zebulunis per familias eorum: *nimirum* civitates istæ & villæ earum.

17 ISSASCARI prodiit sors quarta pro filiis Jissascaris per familias eorum.

18 Estque [o] termini eorum: [p] ad Jizrehhelem & Cesullothæ, & Schunem,

19 Et Chapharajima, & Schion, & Anacharatha.

20 [p] Præterea Rabbith, & [o] Kischion, & Ebetz,

21 Et [p] Remeth, & [q] Hhen-Gannim, & [r] Hhen-Chadda, & Beth-Parzetz.

22 Unde incurrit terminus in [r] Taborem, & Schachatzima, & Beth-Schemeschum: suntq; exitus termini eorum in Jardenem: civitates sexdecim & villæ earum.

23 Hæc est possessio tribus filiorũ Jissascaris per familias eorũ: hæ civitates & villæ earum.

24 TUM prodiit sors quinta pro tribu filiorum Ascheris per familias eorum.

25 [s] Estq; termini eorum [t] Chelkath & Choli, & Beten, & Acschaph,

26 Et Alamelech, & Hhamhad, & [t] Mischeal: incurritq; in Carmelum in occidente, & in [u] Schichorem ad [u] Libnatham.

27 Inde convertitur versus orientem solis Beth-Dagonem, & incurrit in Zebulunem, & in vallę Jiphtach-Elis ad Aquilonem, Beth-Hhemeki & Nehhielis: procedítque ad [u] Cabulem, [u] sinistrorsum.

[l] *Dimna infrà 21. 35. & Rimmono 1. Chro. 6. 77.*

[m] *Kitrone Judic. 1. 30.*

[n] *Nahalole Judic. 1. 30.*

[o] *Kedesch. 1 Chro 6. 72.*

[p] *Jarmuth, infrà 21. 29. & Ramoth 1. Chro. 6. 73.*

[q] *Hhanem ibid.*

[r] *Daberath infrà 21. 28.*

[s] *Chukkoth. 1. Chro. 6. 75.*

[t] *Maschal. 1. Chro. 6. 74.*

28 Item [a] Hhebron, & Rechob, & Chammon, & Kana: uſque ad Tzidonem magnam.
29 Unde convertitur terminus Ramam, uſque ad civitatem munitam [a] Tzor: convertitur quoque terminus Choſam, ſuntq; exitus ejus in mare a tractu Aczibæ.
30 Præterea Hhumma, & [b] Aphek, & Rechab: civitates viginti duæ & villæ earum.
31 Hæc eſt poſſeſſio tribus filiorum Aſcheris per familias eorum: civitates iſtę & villæ earũ.
32 FILIIS Naphtali prodiit ſors ſexta: pro filiis Naphtali per familias eorum.
33 [c] Eſtque termini eorum a Chelepo, & ab querceto in Tzahhanannimis, & ab Adamæi ſoſſa, & Jabneele, uſque Lakkumum: ſuntque exitus ejus in Jardenem.
34 Unde convertitur terminus verſus occidentem Aznothas-Taboris, & procedit inde Chukkokum verſus: incurritq; in Zebulunem a meridie, in Aſcherem verò incurrit ab occidente, & in [d] Jehudam ad Jardenẽ ab ortu Solis.
35 Urbes autem munitæ ſunt: Tziddim-Tzer, & [e] Chamath, [d] Rakkath, & [f] Cinnereth,
36 Et Adama, & Rama, & Chatzor,
37 Et [e] Kedeſch, & Edrehhi, & Hhen-Chatzor,
38 Et Jireon, & Migdal-El, Chorem, & Beth-Hhanath, ac Beth-Schemeſch: civitates novendecim & villæ earum.
39 Iſta eſt poſſeſſio tribus filiorum Naphtali per familias eorum: hę civitates & villę earum.
40 PRO tribu filiorum Danis per familias eorum prodiit ſors ſeptima.
41 Eſtq; terminus poſſeſſionis eorum: Tzorha & Eſchtaol, & [f] Hhir-Schemeſch,
42 Et [g] Schahhalabin, & Ajalon, & Jitla,
43 Et Elon, & Timnatha, & Hhekron,
44 Et Elteke, & Gibbeton, & Bahhalath,
45 Et Jehud, & Bene-Berak, & Gath-Rimmon,
46 Et Me-Jarkon, & Rakkon: cum termino ſuo e regione [h] Japhuntis.
47 Prodierat autem terminus filiorum Danis minor [i] quàm illis ſufficeret: quapropter [k] aſcendentes filii Danis pugnaverunt contra Leſchemum, & capientes eam percuſſerũt eam acie gladii, & hęreditariò poſſidentes eam, habitaverunt in ea, vocaveruntq; Leſchemum, Danem, de nomine Danis patris ſui.
48 Iſta eſt poſſeſſio tribus filiorum Danis per familias eorum: hæ ipſæ civitates & villæ earũ.
49 Cumq; abſolviſſent poſſeſſionem accipere ipſius terræ per terminos ejus: dederunt filii Iſraëlis poſſeſſionem Jehoſchuhhæ filio Nunis in medio ſui:
50 Ex præſtituto Jehovæ dederunt ei civitatem, quam petierat [k] Timnath-Serachum in monte Ephrajimi: extruxit deinde ipſam civitatem & habitavit in ea.
51 Iſtæ ſunt poſſeſſiones quas poſſidendas dederunt Elhhazar ſacerdos, & Jehoſchuahh filius Nunis, ac primores paternarum familiarum tribubus filiorum Iſraëlis per ſortem, Schilunte, coram Jehova, ad portam tentorii conventus: ſic abſolverunt partiri terram.

[a] *Hhabdon infrà 21.30. & 1.Chro. 6. 74.*
[a] *Tyrum.*
[b] *Aphik Judic. 1. 31.*
[c] *Chamath Dor infrà 21 32. & Chammon 1.Chro. 6. 76.*
[d] *fortaſſis ea eſt, quæ Kajta infrà 21, 32. & Kirjathajim 1. Par. 6. 76. dicitur.*
[e] *Kedeſch in Galilæa. 1. Chro 6. 76.*
[f] *Beth-Schemeſch. 1. Reg. 4. 9. &c. Har-Cheres, Jud. 1. 35. nam ſignificatione conveniunt.*
[g] *Schahhalabim ibidem.*
[h] *vulgò Joppe.*
[i] Heb. *ab eò, ideſt, infra eos.*
[k] *Timnath Cheres Judic. 2. 9. litteris inverſis.*

ANNOTATIO.

10 Saridum] *ultima eſt in angulo meridiano, termino occidentali.* 11 Joknehhami] *Angulum ſeptentrionalem in eodem termino.* 12 Convertitur Sarido] *deſcribit meridianum terminum aſcendendo ab occidente orientem verſus.* 13 Termini eorum] *auſtralis nimirum ab occidente verſus orientem.* Ad Jizrehhelem] *quæ erat filiorum Joſephi ſuprà 17.16.* 20 Præterea] *in occidentali termino, in angulo meridiano ad Aquilonem.* 21 Hhen-Chadda] *hinc terminum aquilonarem incipit deſcribere ab occidente in orientem.* 25 Eſtq; termini] *occidentalis ab aquilone ad meridiem.* 26 In Schichorem] *rivus eſt alius ab eo cujus ſuprà 13. 3. eſt enim rivus quem Plin. lib. 5. cap. 19. vocat Pagidam ſive Belum.* Libnatham] *id eſt, promontorium album, Plin. ibidem ſuprà Hhacuntẽ: ideo Hhacuntu hîc non meminit, quia incluſa eſt hîc termino, meminit autem ejus Judic. 1. 31.* 27 Cabulem] *vide de ea. 1. Reg. 9. 13.* Siniſtrorſum] *ideſt, ab ea parte quæ maximè ſeptentrionalis eſt.* 33 Eſt termini] *orientalis ab Aquilone ad meridiem.* 34 Et in Jehudam] *vide annotata ſuprà. 15. 5.* 35 Cinnereth] *unde nomen accepit lacui, quem accolebant Naphtalitæ, poſtea ductu Genezareth.* 47 Aſcendentes] *videhæc fuſiùs Judic. 18. ex cujus loci collatione conſtat, quæ hîc leguntur, longo tempore poſt Jehoſchuhhæ mortem geſta eſſe.*

CAPUT XX.

Iſraëlitæ a Deo per Jehoſchuhham admoniti civitates receptui deſignant.

1 DEINDE allocutus eſt Jehova Jehoſchuhham dicendo.
2 Alloquere filios Iſraëlis dicendo: date ex vobis civitates illas receptus, de quibus edixi vobis per Moſchen.
3 Ut confugiat illuc occiſor, qui percuſſerit quempiam errore, per imprudentiam: ut ſint vobis receptui a vindice ſanguinis illius.
4 Qui, ubi confugiens ad unam ex civitatibus iſtis, ſteterit ad oſtium portę civitatis, & [a] expoſuerit, audientibus ſenioribus illius civitatis, rationes ſuas: tum [b] recipiunto illum in eam civitatem ad ſe, & danto ei locum, ut habitet cum ipſis.
5 Ut cùm perſequetur illum vindex illius ſanguinis, tum non tradant occiſorem in manũ ejus: (nam per imprudentiã percuſſit proximum ſuum, cùm non odiiſſet hic illum [c] antè):
6 Sed maneat in civitate illa, donec ſtet coram cœtu ad judicium ſuum; [d] ac deinde uſq; ad mortem ſacerdotis maximi, qui erit in diebus illis: tunc revertens occiſor ille veniet in civitatem ſuam & in domum ſuam, *etiam* in civitatẽ unde fugerat.
7 Quapropter [e] ſanctificaverunt Kadeſchum in Galilæa, in monte Naphtali, & Schecemum in monte Ephrajimi & Arbem Arbahhi, ea eſt Chebron, in monte Jehudæ.
8 Trans Jardenem autem Jerichuntinum orientem verſus dederunt Betzerum in deſerto, in planitie e tribu Rẽubenis, & Ramothas in Gilhhade e tribu Gadis, & Golanem in Baſchane e tribu Menaſchis.
9 Hæ ſunt civitates [f] conventus omnibus filiis

Num. 35. 9. Deut. 19. 1.
[a] Heb. *eloquutus fuerit in auribus ſeniorum &c. verba ſua.*
[b] Heb. *colligunto.*
[c] Heb. *ab heri nudiuſtertio; ſynecdoche.*
[d] *Num. 35. 25. Deut. 19. 12.*
[e] *Jeſu. 21. 32. 1. Chro. 6. 76.*
[f] *Num. 35. 6. Deut. 4. 41. Jeſu. 21. 13.*

filiis Iſraëlis & peregrino peregrinanti inter eos, ut confugiat illuc quiſquis percuſſerit quẽpiam per errorem: & non moriatur manu vindicis illius ſanguinis, donec ſteterit corũ cœtui.

ANNOTATIO.

6 Ac deinde] *ſub. ſi cauſa cognita, imprudens feciſſe judicabitur. Num.* 35.25. 7 Sanctificaverunt] *id eſt, in aſylum conſecraverunt.* 9 Convenrus] *id eſt, ad quas conveniebant occiſori.* Steterit &c] *id eſt, cauſam in judicio dixerit.*

CAPUT XXI.

Civitates ſacerdotibus & Levitis cum ſuis ſuburbanis, a ſingulis tribubus ſorte attributæ recenſentur

Confer cum 1.Chro.6.54

1 TUM acceſſerunt primores paternarum *familiarum* e Levitis ad Elhhazarem ſacerdotem, & ad Jehoſchuhham filium Nunis: & ad primores paternarũ *familiarum* tribuum e filiis Iſraëlis.

Num.35.

2 Allocutique ſunt eos Schilunte in terra Cenahhani dicendo: Jehova præceperat per Moſchen dari nobis civitates ad habitandum, & prędia ſuburbana earum pro jumentis noſtris.

3 Dederunt itaque filii Iſraëlis Levitis de poſſeſſione ſua [a] ex præſtituto Jehovæ: civitates iſtas & ſuburbana prædia earum.

[a] Heb. *ſecundum os.*

4 Cùm enim prodiret ſors pro familiis Kehathitarum, fuerunt filiis Aharonis ſacerdotis e Levitis a tribu Jehudæ, & a tribu Schimhhonitica & a tribu Binjaminis ſorte, civitates tredecim.

5 Filius autem Kehathi reliquis ex familiis tribus Ephrajimi, & ex tribu Danis, & ex dimidiata tribu Menaſchis, ſorte civitates decem.

6 Filiis autem Gerſchonis ex familiis tribus Jiſſaſcharis, & ex tribu Aſcheris, & ex tribu Naphtali, ac ex dimidiata tribu Manaſchis in Baſchane, ſorte civitates tredecim.

7 Filiis Merari per familias eorum ex tribu Rẽubenis & ex tribu Gadis, & ex tribu Zebulunis civitates duodecim.

8 Dederunt, inquam, filii Iſraëlis Levitis civitates iſtas, & ſuburbana prædia earum (quem admodum præceperat Jehova per Moſchen) ſorte.

9 DEDERUNT itaque ex tribu filiorum Jehudæ, & ex tribu filiorum Schimhhonis civitates iſtas, quas legere poterit *lector* nominatim.

10 Ut eſſent filiorum Aharonis e familiis Kehathitarum de filiis Levi: nam illis fuit ſors primùm.

11 Dederunt, inquam, eis urbem Arbahhi patris [b] Hhanokitarum, ea eſt Chebron in monte Jehudę: & ſuburbana prædia ejus circa eam,

[b] *antea ubiq; Hhanakitæ, & pater Hhanak.*

12 Agrum verò ejus civitatis & villas ejus dederunt Calebo filio Jephunnæ, in poſſeſſionem ejus.

13 Filiis ergo Aharonis ſacerdotis dederunt civitatem receptus occiſoris Chebronem cum ſuburbanis prædiis ejus: & Libnam cum ſuburbanis ejus.

14 Et Jattirem cum ſuburbanis ejus: & Eſchtemoahhum cum ſuburbanis ejus,

15 Et Cholonem cum ſuburbanis ejus: & Debirum cum ſuburbanis ejus.

16 Et Hhajinem cum ſuburbanis ejus: & Juttam cum ſuburbanis ejus: Beth-Schemeſchum cum ſuburbanis ejus: civitates novẽ ex duabus tribubus iſtis.

17 Ex tribu autem Binjaminis, Gibhhonem cum ſuburbanis ejus: Gebahhum cum ſuburbanis ejus.

18 Hhanatothas cum ſuburbanis ejus, & Hhalmonem cum ſuburbanis ejus, civitates quatuor.

19 Omnes civitates filiorum Aharonis ſacerdotum, tredecim civitates cum ſuburbanis earũ.

20 FAMILIIS autem filiorum Kehathi Levitarum, qui reliqui erant a filiis Kehathi: fuerunt quoque civitates ſortis eorum ex tribu Ephrajimi.

21 Qui dederunt eis civitatem receptus occiſoris, Schecemum cum ſuburbanis ejus in monte Ephrajimi; & Gezerum cum ſuburbanis ejus.

22 Item [c] Kibtzaima cum ſuburbanis ejus, & Beth-Choronẽ, cũ ſuburbanis ejus, civitates quatuor.

[c] *Jokmehhæam. 1. Chro. 6.68.*

23 Ex tribu autem Danis Elteken cum ſuburbanis ejus: Gibbetonem cum ſuburbanis ejus,

24 Ajalonem cum ſuburbanis ejus: Gath-Rimmonem cum ſuburbanis ejus: civitates quatuor.

25 A dimidiata autem tribu Menaſchis Tahhnacum cum ſuburbanis ejus, & [d] Gath-Rimmonem cum ſuburbanis ejus: civitates duas.

[d] *vide ſuprà 17.11.*

26 Omnes civitates decem cum ſuburbanis earum: pro familiis filiorum Kehathi reliquorum.

27 ATFILIIS Gerſchonis ex familiis Levitarum a dimidiata tribu Menaſchis civitatem receptus occiſoris, Golanem in Baſchane cum ſuburbanis ejus, & Behheſchteram cum ſuburbanis ejus: civitates duas.

28 Item ex tribu Iſſaſcaris Kiſchionem cum ſuburbanis ejus: Daberatham cum ſuburbanis ejus:

29 Jarmuthum cum ſuburbanis ejus, Hhen-Gannimam cum ſuburbanis ejus: civitates quatuor.

30 Et ex tribu Aſcheris Miſchealem cum ſuburbanis ejus: Hhabdonem cum ſuburbanis ejus,

31 Chelkatham cum ſuburbanis ejus, & Rechobum cum ſuburbanis ejus: civitates quatuor.

32 Et ex tribu Naphtali civitatem receptus occiſoris Kedeſchum in Galilæa cum ſuburbanis ejus, & Chammothas-Dori cum ſuburbanis ejus, & Kartanem cum ſuburbanis ejus, civitates tres.

33 Omnes civitates Gerſchunnitarum per familias eorum: tredecim civitates cum ſuburbanis earum.

34 DENIQUE familiis filiorum Merari Levitarum reliquorum: ex tribu Zebulunis Joknehhamum cum ſuburbanis ejus, Kartham cum ſuburbanis ejus.

35 Dimnam cum ſuburbanis ejus: Nahalalem cum ſuburbanis ejus: civitates quatuor.

36 Ex tribu autem Rëubenis, Bezerum cum ſuburbanis ejus: & Jahhatzam cum ſuburbanis ejus.
37 Kedemothas cum ſuburbanis ejus: Mephahhatham cum ſuburbanis ejus: civitates quatuor.
38 Ex tribu autem Gadis, civitatem receptus occiſoris Ramothas in Gilhhade cum ſuburbanis ejus, & Machanajima cum ſuburbanis ejus.
39 Cheſchbonem cum ſuburbanis ejus: Jahhezerem cum ſuburbanis ejus: omnes civitates quatuor.
40 Omnes civitates iſtas filiis Merari per familias eorum, reliquis ex familiis Levitarum: fueruntq; ſortis eorum civitates duodecim.
41 Omnes civitates Levitarum intra poſſeſſionem filiorum Iſraëlis, civitates quadraginta octo cum ſuburbanis earum.
42 Sunt civitates iſtæ, [d] unaquæque cum ſuburbanis ſuis circa ipſam: ſic de ſingulis civitatibus iſtis.

[d] Heb. *civitas civitas.*

ANNOTATIO.

3 Dederunt] *in uſum & habitationem, manente interea dominio directo penes tribus quibus ſorte obvenerant, ut exemplum Chebronii docet infrà ver. 11. & 12.* 4 Civitates tredecim] *de quibus infrà ver. 11. & ſeq.* 5 Civitates decem] *de quibus infrà ver. 20. & ſequentibus.* 6 Tredecim] *de quibus infrà ver. 27. &c.* 7 Duodecim] *de quibus infrà ver. 34. &c.*

CAPUT XXII.

Rëubenitæ cum Gaditis & Menaſchitarum parte a Jehoſchuhha, parta jam quiete, cum laude & præmio domum remittuntur, qui ad Jardenem, antequam trajiciunt, altare in communionis ſymbolum extruentes, Iſraëlitis omnibus occaſionem præbent belli contra eos ſuſcipiendi, Sed miſſis legatis, & audita illorũ defenſione, belli conſilium deponunt.

1 [a] Cùm autem [a] dediſſet Jehova Iſraëlitis totam teram, quam Juramento promiſerat ſe daturũ majoribus eorum, & hæreditariò poſſidentes eam, habitarent in ea:
2 Et quietem largitus eſſet Jehova illis circumquaque, ſecundum omnia quæ juramento promiſerat majoribus eorum: neque conſiſteret quiſquam ante faciem eorum, [a] ex omnibus hoſtibus eorum, omnes hoſtes eorum tradidiſſet Jehova in manum eorum.
3 Non excidiſſet quicquam ex ullis rebus bonis, quas locutus fuerat Jehova *ſe præſaturũ* domui Iſraëlis, cuncta eveniſſent:
4 Tunc Jehoſchuahh convocavit Rëubeniticam & Gaditicam ac dimidiatam tribum Menaſchis.
5 Dixitque ad eos, vos obſervaſtis omnia quæ præcepit vobis Moſche ſervus Jehovæ: & auſcultaſtis voci meæ in omnibus quæ præcepi vobis.
6 Non deſerviſtis fratres veſtros jam [a] diebus multis, uſque in diem hunc: & obſervaſtis obſervationem & præceptum Jehovæ Dei veſtri.
7 Nunc autem, cùm quietem largitus ſit Jehova Deus veſter fratribus veſtris, quemadmodum dixerat eis: nunc inquam converſi [a] abite in tentoria veſtra, in terram poſſeſſionis veſtræ, quam dedit vobis Moſche ſervus Jehovæ trans Jardenem.
8 Tantùm [b] obſervanter admodum facite præceptum & legem illam, quam præcepit vobis Moſche ſervus Jehovæ, diligentes Jehovam Deum veſtrum, & ambulantes in omnibus viis ejus, & obſervantes præcepta ejus, & adhærentes ei: denique colentes eum ex toto corde veſtro, & ex toto animo veſtro.
9 Benedixitq; Jehoſchuahh eis: ac dimiſit eos ut abirent in tentoria ſua.
10 [a] (Nam dimidiatæ tribui Menaſchiticæ dederat Moſche *poſſeſſionem* in Baſchane: alteri verò dimidiatæ ejus dedit Jehoſchuahh [c] cum fratribus eorum cis Jardenem ad occidentem: Jinſuper etiam cum dimitteret eos Jehoſchuahh in tentoria eorum, ſimul [c] muneratus eſt eos.
11 Et allocutus eſt eos dicendo, cum opibus multis redite in tentoria veſtra, nimirum cum pecore numeroſo admodum, cum argento, & auro, & ære, & ferro, & veſtimentis multis admodum: participes eſtote prædæ hoſtium veſtrorum cum fratribus veſtris.
12 Revertentes itaque abiverunt Rëubenitæ & Gaditæ & dimidiata tribus Menaſchitica a *filiis* Iſraëlis Schilunte, quæ *eſt* in terra Cenahhani: ut venirent in terram Gilhhadis, in terram poſſeſſionis ſuæ, in qua conſtituti fuerant poſſeſſores [d] ex præſtituto Jehovæ per Moſchen.
13 Cùmque perveniſſent ad limites Jardenis, qui ſunt in terra Cenahhani: extruxeruut Rëubenitæ cum Gaditis & dimidiata tribu Menaſchitica illic altare prope Jardenem, altare magnum ad aſpectum.
14 Quare audientes filii Iſraëlis dicentem: ecce, extruxerunt Rëubenitę cum Gadittis & dimidiata tribu Menaſchitica altare illud e regione terræ Cenahhani, in limitibus Jardenis, in [e] latere filiorum Iſraëlis:
15 Andientes, inquam, filii Iſraëlis, congregati ſunt totus cœtus filiorum Iſraëlis Schilunte, ut aſcenderent contra eos in militiam.
16 Interim miſerunt filii Iſraëlis ad Rëubenitas & ad Gaditas, & ad dimidiatam tribum Menaſchis in terram Gilhhadis, Pinchaſum filium Elhhazaris ſacerdotis:
17 Ac decem principes cum eo, [f] principem unum ex quaque domo paterna, ex ſingulis tribubus Iſraëlis: (erat autem eorum quiſque primarius domus paternæ ſuæ in millibus Iſraëlis.)
18 Qui venerunt ad Rëubenitas & ad Gaditas & ad dimidiatam tribum Menaſchis in terram Gilhhadis: & allocuti ſunt eos, dicendo.
19 Sic dicunt totus cœtus Jehovę: quæ eſt prævaricatio hæc, qua prævaricati eſtis in Deum Iſraëlis avertendo vos hodie [g] a Jehova, cum extruxiſtis vobis altare, ut rebelletis hodie contra Jehovam?
20 [h] An parum eſt nobis, quòd nondũ purificavimus nos ipſos ab iniquitate Pehhoris uſq; in diem hunc: unde fuit illa plaga in cœtu Jehovæ:
21 Quòd vos avertimini hodie a Jehova: unde futurum eſt vobis rebellantibus hodie contra

[a] Heb. *abiite vobis.*
[b] Heb. *obſervate faciendo admodum.*
[c] Heb. *benedixit eis: benedicendi eorum verbum non ſolum bene precari, ſed etiam beneficium conferre ſignificat.*
[d] Heb. *ſecundum os, per manum Moſchu.*
[e] Heb. *in tranſitu.*
[f] Heb. *principem unum principem unum in domum paternam, in omnes, &c.*
[g] Heb. *ab eundo poſt Jehovam: ſic infrà aliquoties.*
[h] Heb. *an parum eſt nobis ab iniquitate Pehhoris, quòd non purificavimus nos ab ea trajectio. Num. 25.*

tra Jehovam, [a] ut eras adversus totum cœtum Jisraëlis efferveſcat.

22 Quòd ſi fortè immunda *videtur* terra poſſeſſionis veſtræ, tranſite in terram poſſeſſionis Jehovæ, in qua habitat tabernaculum Jehovæ, & poſſeſſores conſtituimini inter nos: modò contra Jehovam ne rebelletis, & contra nos ne ſitis rebelles, extruentes vobis altare præter altare Jehovæ Dei noſtri.

23 An non Hhacan filius Zerachi prævaricatus eſt prævaricatione cauſâ illius anathematis, unde in totum cœtum filiorum Jisraëlis fuit ira fervens? quamvis ipſe vir unus *prævaricatus ſit*, non expiravit propter iniquitatem ſuam *ſolus*.

24 Reſpondentes autem Rëubenitæ cum Gaditis, & dimidiata tribu Menaſchitica: ſic allocuti ſunt primores millium Jisraëlis.

25 *Deus* fortis, Deus Jehova, Deus fortis, Deus Jehova ipſe ſcit, & Jisraël ipſe ſciat: ſi rebellione, ſive prævaricatione in Jehovam, ne ſervet nos hodierno die.

26 *Si* extruximus nobis altare ut averteremus nos a Jehova: ſive ut offeremus in eo holocauſtum cũ munere, ſive ut pararemus in eo ſacrificia euchariſtica, Jehova ipſe requirat.

27 Imò ſi non ex ſolicitudine de hac re fecimꝰ [1] iſtud, dicentes: in [i] poſterũ allocuturi eſſent filii veſtri filios noſtros dicendo: quid vobis [k] cũ Jehova Deo Jisraëlis?

28 Quandoquidem terminum poſuit Jehova inter nos & inter vos Rëubenitæ & Gaditæ, Jardenem hunc, nõ eſt vobis portio in Jehova: & effecturi eſſent filii veſtri, ut filii noſtri ceſſarent, quo minus timerent Jehovam.

29 Quapropter diximus, extruentes faciamus jam nobis altare, non ad holocauſtum, neque ad ſacrificium.

30 Sed teſtis ſit inter nos & inter vos, & inter generationes noſtras poſt nos: de exercẽdo cultu Jehovæ coram eo, holocauſtis noſtris & ſacrificiis noſtris, euchariſticis ꝙ noſtris: ut non dicant filii veſtri in poſterum filiis noſtris, non eſt vobis portio in Jehova.

31 Diximus enim, ſic erit cùm alloquentur nos aut generationes noſtras in poſterum ut dicamus, Reſpicite ſimilitudinem altaris Jehovæ, quam fecerunt patres noſtri, non ad holocauſtum, neque ad ſacrificium, ſed *ut* teſtimonium ſit inter nos & inter vos.

32 Abſit [l] a nobis illud, ut rebellemus contra Jehovam, & ut avertamus nos hodie a Jehova ædificando altare ad holocauſtum, ad munus, aut ad ſacrificium: excepto altari Jehovæ Dei noſtri, quod eſt ante tabernaculum ejus.

33 Cúmque audiviſſet Pinchas ſacerdos & principes cœtus, id eſt, primores millium Jisraëlis, qui *erant* cum eo, verba iſta, quæ locuti fuerant Rëubenitæ cum Gaditis & Menaſchitis, viſum eſt bonum in oculis eorum.

34 Quapropter dixit Pinchas filius Elhhazaris ſacerdotis ad Rëubenitas & Gaditas & ad Menaſchitas: hodie novimus in medio noſtri eſſe Jehovam, ut qui non ſitis prævaricati contra Jehovam prævaricatione iſta: [m] tunc eripuiſtis filios Jisraëlis e manu Jehovæ.

35 Reverſus itaque eſt Pinchas filius Elhhazaris ſacerdotis cum ipſis principibus a Rëubenitis & a Gaditis e terra Gilhhadis in terrã Cenahhani ad filios Jisraëlis: & retulerunt eis rẽ.

36 Cumq; bona videretur res illa in oculis filiorum Jisraëlis, benedixerunt Deo filii Jisraëlis: nec amplius locuti ſunt ut aſcenderent contra illos in militiam, ad perdendum terram illã, in qua Rëubenitæ & Gaditæ habitabant.

37 Sic indiderunt Rëubenitæ & Gaditæ altari iſti [n] nomen: *dicentes*, ſed teſtis eſt inter nos, Jehovam eſſe Deum.

[1] Heb. *eras: & ſic ſæpius infrà.*
[k] Heb. *& Jehova.*
[l] Heb. *abſit nobis ab illo: hypallage.*

ANNOTATIO.

1 Cùm autem] *ſolent tres hi verſus præcedente capite includi, ſed ſeries hiſtoriæ requirit, ut ſequentibus conjungantur, ideo ab hoc verſu capitis initium fecimus: oſtenditur enim iſtis, quando defuncti ſunt Rëubenitæ & reliqui, munere a Deo per Moſchen ipſis impoſito. Num.* 32. Dediſſet] *licèt Jisraëlitæ, ſuâ negligentiâ, partem ejus aliquam intermitterent.* 2 Ex omnibus hoſtibus] *quos Jisraëlitæ aggreſſi eſſent ab eo hoſtiliter laceſſiti.* 6 Diebus multis] *ſeptem continuis annis, quibus duravit bellum contra Cenahhaneos: vide annotata ſuprà* 14. 10. 10 Nam &c.] *rationem reddit cur ſuprà ver.* 4. *Rëubenitis & Gaditis, Menaſchitarum partem conjunxerit.* Cum fratribus] *cum reliquis novem tribubus, ut ver.* 11. 21 Cras] *id eſt, mox: Synecdoche.* 25 Si rebellione] *parhetica eſt oratio, ideo membris conſtat concisis.* 34 Tunc] *cùm extrueretur altare in alium finem, quàm ad ſacrificandum in eo, liberaſſi vos & nos ab ira Dei.* 37 Nomen] *ſuprà ver.* 30.

CAPUT. XXIII.

Jehoſchuahh diſtributa jam terra, mortì vicinus, omnes Jisraëlitas convocat, & commemoratione præteritorum beneficiorum & promiſſionum divinarum, atque etiam pœnã propoſitu ſui officii admonet & confirmat.

1 FUIT autem exactis [a] diebus multis, poſtquàm dedit Jehova quietem Jisraëlitis ab omnibus hoſtibus eorum circumquaque: cùm Jehoſchuahh ſenex eſſet [a] vergens ætate.

2 Ut vocaret Jehoſchuahh totum Jisraëlem, ſeniores ejus & primores ejus, judices que ejus ac moderatores ejus: diceretque ad eos, ego ſenui, vergo ætate.

3 Vos autem vidiſtis quæcunq; fecit Jehova Deus veſter omnibus iſtis gentibus propter vos: Jehova enim Deus veſter is eſt, qui pugnat pro vobis.

4 Videte [b] jactis ſortibus, attribui vobis gentes iſtas reliquas in poſſeſſionem per tribus veſtras: a Jardene, cùm omnes gentes quas excidi tum *gentes* maris magni ad occaſum Solis.

5 Nam Jehova Deus veſter ipſe diſpellet eas a facie veſtra [c] omnino expellet eas a facie veſtra: ut hæreditariò poſſideatis terram earum, quemadmodum locutus eſt Jehova Deus veſter vobis.

6 Confirmamini igitur valde, ut obſervetis & faciatis quicquid ſcriptum eſt in libro legis Moſchis: ne recedatis ab eo dextrorſum aut ſiniſtrorſum.

[a] Heb. *dies. ſcilicèt* 2.
[b] Heb. *feci ut caderent vobis gentes iſtæ in hæreditatem. &c.*

7 Ne

*Exo.*23.13. 7 Ne conveniatis cum gentibus iſtis, iſtis, inquam, quæ reliquæ ſunt vobiſcum: & nomen Deorum earum ne recordemini, [a]neq; adjuretis, neque colatis eos, neq; incurvetis vos eis.

*Deut.*13.4. 8 Sed Jehovæ Deo veſtro adhæreſcite: quem admodum feciſtis in hunc uſque diem.

9 Ut expulit a facie veſtra Jehova gentes magnas & robuſtas: (nam quod ad vos, non cõſtitit quiſquam in conſpectu veſtro uſque in diem hunc:)

*Levit.*26.7. 10 *Ita* vir ex vobis perſequetur mille, quia Jehova Deus veſter is eſt qui pugnat pro vobis: quemadmodum locutus eſt vobis.

[c] Heb. *conſervate vos valde.* 11 [c] Attendite igitur valde animis veſtris: ut ametis Jehovam Deum veſtrum.

[d] Heb. *avertendo, &c.* 12 Nam ſi [d] omnino averteritis vos, & adhæſeritis reſiduo gentium iſtarum, iſtarũ *inquam*, quæ reliquæ ſunt vobiſcum, & affinitatem contrahentes cum eis, conveneritis cum eis, eæque vobiſcum:

[e] Heb. *ſcuendo ſcitote.* *Exod.*23.33 *item* 34.12. *Num.*33.*in fine.* 13 [e] Certò ſcitote non perrecturũ Jehovam Deum veſtrum expellere omnes gentes iſtas a facie veſtra, ſed eas fore vobis in laqueum & in tendiculam, & in [a]flagellum lateribus veſtris, ac in ſpinas in oculis veſtris, donec pereatis e terra optima hac, quam dedit vobis Jehova Deus veſter.

14 Ecce autem ego deceſſurus ſum [f]brevi pro conſuetudine totius terræ: quapropter cognoſcite ex toto corde veſtro, & ex toto animo veſtro non excidiſſe rem ullam, ex omnibus rebus bonis, quas promiſerat Jehova Deus veſter vobis; omnia eveniſſe vobis, non excidiſſe ex eis rem ullam. [f] Heb. *hodie: ſynecdoche.* *ſuprà* 22.3.

15 *Contrà* fore, ut quemadmodum evenit vobis unaquæq; res bona, quam promiſerat Jehova Deus veſter vobis: ſic inducat contra vos Jehova unamquamq; rem malam, donec perdiderit vos e terra optima hac, quam dedit vobis Jehova Deus veſter.

16 (Quandoquidem tranſgreſſi fueritis fœdus Jehovæ Dei veſtri quod præcepit vobis, & abeuntes colueritis deos alienos, & incurvaveritis vos eis:) cumque primùm accenſa fuerit ira Jehovæ in vos, perituros vos eſſe celeriter a terra hac optima, quam dedit vobis.

ANNOTATIO.

1 Diebus multis] *non tantùm ſeptem annis bellorum, ſed etiam toto tempore, quod expendit in diſtributionem terræ, ut probat verſus quartus.* 5 Omnino expellet] *ſic enim promiſit Num.*33.52. *Deut.*6.19. 7 Neque adjuretis] *efficientes vt ipſæ ea commemorent, Exod.*23.13. *& Deut.*12.3. 13 Flagellum lateribus] *mos erat antiquus cædendi latera. Eccleſiaſt.*30.12. *Item* 42.6.

CAPUT. XXIIII.

Jehoſchuahh rurſus omnes tribus Iſraëlu cum earum moderatoribus Schecemum convocat, easq; commemoratu beneficiu divinii præteritii, ad perſeverantiam in cultu Dei hortatur, ac fœdus inter Deum & Iſraëlitas renovat. Poſtremò mors Jehoſchuahhæ, & ſepultura ejus, oſſium Joſephi & Elhhazari ſacerdotis deſcribitur.

1 DEINDE congregavit Jehoſchuahh omnes tribus Iſraëlis in agrum Schecemitanum: poſtquàm convocaſſet ſeniores Iſraëlis & primores ejus, & judices ejus, & moderatores ejus, qui ſtiterunt ſe coram Deo.

[a] Heb. *à ſeculo.* 2 Tum dixit Jehoſchuahh ad totum populũ, ſic dicit Jehova Deus Iſraëlis: ultra flumen *Euphratem* habitabant majores veſtri [a]olim, *utpote* Terach pater Abrahami & pater Nachoris: colebantque Deos alienos.

3 Sed aſſumpſi patrem veſtrum Abrahamum, e *regione* quæ eſt trans illud flumen, & deduxi eum per totam terram Cenahani: auxiqúe ſemen ejus, cùm dediſſem ei Jitzchakum.

4 Dedi enim Jitzchako Jahhakobum, & Hheſavum: dedi autem Hheſavo montem Sehhiris ut hæreditariò poſſideret eum ſed Jahhakob & filii ejus deſcenderunt in Ægyptum.

5 Quò mittens Moſchen & Aharonem, plagis affeci Ægyptum, prout feci in medio ejus: & poſtea eduxi vos.

6 Deducente autem me patres veſtros ex Ægypto, donec adveniſſetis ad mare, perſecuti ſunt Ægyptii patres veſtros curribus & equitibus ad mare algoſum,

7 Cùmque calamarent ad Jehovam, poſuit caliginem inter vos & inter Ægyptios, deinde induxit ſuper eos mare illud, quod operuit eos, *Exod.*14.19. *&* 20. viderunt que oculi veſtri, id quod feci contra Ægyptios: poſtea manſiſtis in ipſo deſerto diebus multis.

8 Tandem adduxi vos in terram Emoræorũ habitantium trans Jardenem, qui pugnaverunt contra vos: tradidi autem eos in manum veſtram, ita ut hæreditariò poſſideatis terram eorum, & perdidi eos a facie veſtra.

9 Surrexit quoque Balak filius Tzipporis Rex Moabitarum ut certaret contra Iſraëlem: ideoque mittens vocaverat Bilhhamum filium Behhoris, ut malediceret vobis. *Num.*22.11.

[b] Heb. *benedixit benedicendo vobis, vide Gen.*8. 10 Sed nolui auſcultare Bilhhamo: unde [b]continenter benedixit vobis, ſic eripui vos e manu ejus.

11 Cumque trajeciſſetis Jardenem & veniſſetis ad Jerichuntem, [c]pugnaverunt contra vos [c] Jerichuntini, Emoræi & Perizzæi & Cenahhanæi & Chittæi & Girgaſchæi, Chivvæi, & Jebuſæi: quos tradidi in manum veſtram. 3.

[c] Heb. *domini Jerichuntii.* *Exo.*23.28. *eſt promiſſio.* 12 Mittebam enim ante vos crabronem, qui expellebat eos a facie veſtra, *ut* duos reges Emoræi: non gladio tuo, neque arcu tuo *expuliſti eos.*

13 Dedi itaque vobis terram in qua non laboraveratis, & civitates quas non extruxeratis, in quibus habitatis: vinetis & olivetis, quæ non plantaveratis fruimini.

[c] Heb. *in integritate & in fide.* 14 Quare nunc timete Jehovam & colite eũ [c]integrè & fideliter: & amovete Deos, quos coluerunt majores veſtri, in *regione* trans flumen illud & in Ægypto, & colite Jehovam.

15 Quòd ſi malum *videatur* in oculis veſtris colere Jehovam, [d]eligite vobis hodie quos colatis, ſive deos quos coluerunt majores veſtri, qui habitabant trans flumen illud, ſive deos Emoræorum, in quorum terra habitatis: ego vero & familia mea colemus Jehovam.

[d] Heb. *abſit nobis a relinquendo: hyppallage uſitata.* 16 Cui reſpondens populus dixit: [d]abſit a nobis

bis ut relinquamus Jehovam ad colendum deos alienos.
17 Nam Jehova Deus noſter, is eſt qui eduxit nos & patres noſtros e terra Ægypti e domo ſervorũ: & qui edidit ante oculos noſtros ſigna maxima iſta, conſervavitq́ue nos totâ illâ viâ, per quam ivimus, & in omnibus populis per quorum medium tranſivimus.
18 Expulit etiam Jehova omnes populos iſtos & Emoræum inhabitantẽ illam terram a facie noſtra: nos quoque colemus Jehovam, quia eſt Deus noſter.
19 Dixit autem Jehoſchuahh ad populũ: 'nõ poteſtis colere Jehovam, quia Deus *ſanctiſſimus eſt: Deus fortis Zelotes eſt, 'non feret defectionem veſtram & peccata veſtra.
20 Cùm deſeritis Jehovam & coletis Deos alienigenarum, ſed converſus malo afficiet uos, & conſumet vos, poſtquam benefecerit vobis.
21 Tum dixit populus ad Jehoſchuhhamm: nequaquam, ſed Jehovam colemus.
22 Dixit itaq; Jehoſchuahh ad populum, teſtes eſtis ipſi de vobis, vos elegiſſe vobis Jehovam ad colendum eum: qui dixerunt, teſtes ſumus.
23 Nunc igitur *inquis* amovete deos alienigenarum qui ſunt in medio veſtri, & inclinate animum veſtrum ad Jehovam Deum Iſraëlis.
24 Tum dixerunt populus ad Jehoſchuhham Jehovam Deum noſtrum colemus, & voci ejus aſcultabimus.
25 Sic pepigit Jehoſchuahh fœdus cum populo die illo: propoſuitque ei ſtatuta & judicia in Schecemo.
26 Deinde ſcripſit Jehoſchuahh verba iſta in 'libro legis Dei: qui eſt in Sanctuario Jehovæ: & accipiens lapidem magnum, erexit illum ibi, 'ſub' quercu illa.
27 Dixitq́ue Jehoſchuahh ad totum populũ: ecce lapis iſte eſto inter nos teſtimonium: quia ipſe [f]interfuit conteſtando omnes ſermones Jehovæ quibus locutus eſt nobiſcum: eſtoq́ue inter vos in teſtimonium, ne mentiamini in Deum veſtrum.
28 Tum dimiſit Jehoſchuahh populum quẽque in poſſeſſionem ſuam.
29 Fuit autem poſt res iſtas, ut moreretur Jehoſchuahh filius Nunis ſervus Jehovæ, natus centum decem annos.
30 Sepeliveruntq́; eum in termino poſſeſſionis ejus Timnath-Serachi, quæ eſt in monte Ephrajimi, ab Aquilone monti Gahhaſcho.
31 Coluit autem Jiſraël Jehovam omnibus diebus Jehoſchuhhæ, omnibus etiam diebus 'ſeniorum, qui prolongarunt dies poſt Jehoſchuhham, quiq; 'experti erant omne opus Jehovæ, quod fecit Jiſraëli,
32 Tum oſſa Jeſephi, quę 'deportaverant filii Jiſraëlis ex Ægypto, ſepeliverunt in Schecemo, in illa portione agri quam emerat Jahhakob a filiis Chamoris patris Schecemi centum numis: ita fuerunt apud filios Joſephi in poſſeſſione *eorum*.
33 Elhhazar quoq; filius Ahharonis mortuus eſt, quem ſepeliverunt in colle Pinchaſi filii ejus, qui datus fuerat ei in monte Ephrajimi.

*Heb. *quia Deus ſanctus eſt, adjectivũ plurale pro ſingulari in gradu ſuperlativo.*

[f] Heb. *audivit: tranſlata locutio a teſtibus vivis, præſentibus audientibuſq; ad lapidem.*

Judicum.2.8

Gen.33.19.

ANNOTATIO.

1 In agrum Schecemitanum] *Schilumtem intelligit, ubi tunc tabernaculum Dei erat. Eſt enim Schilo in agro Schecemit ano. nec novum eſt, opidi nomen pro agro poni, ut infrà ver. penultimo oſſa Joſephi Schecemi ſepulta dicuntur, & ſtatim ſubjicitur, ſepulta fuiſſe in portione agri quem emerat Jahhakob, &c. agrũ autem illum non fuiſſe in opido, apparet ex Gene. 33.18. & ſequenti. Sic Chebron Calebo data dicitur ſuprà 14.14. cùm tamen non ipſa civitas, ſed ejus ager datus ſit i: ſup. 21.12.* Coram Deo] *id eſt, in loco tabernaculi.* 10 Continenter] *nam non ſemel tantùm id fecit. ſed quoties tentavit maledicere eũ, toties divinitus coactus eſt eũ benedicere.* 11 Pugnaverunt] *hi urbem vobis occludendo, illi verò cum armis vobis occurrendo.* 15 Eligite] *non ſolvit eos vinculo colendi Deum, quo priùs obſtrictì erant, ſed hac proponendo animos illorum explorat, & exemplo patrum ac Emoræorum eos ab idololatria abſterret: ſuo verò & familiæ exemplo ad perſeverantiam in cultu Dei hortatur. Simile vide in Ruth.1.15.* 19 Non poteſtis] *ſubaudi, Deos alienos retinendo, & eorum cultum cultui Dei commiſcendo: quod colligitur ex ver. 23.* Non feret] *impunitam: ſic Exodi 23.21.* 21 Nequaquam] *Jehovam deſeremus, &c.* 26 In libro legis Dei] *id eſt, juſſit ut ſacerdotes referrent in librum legi Dei, Deut. 31.26. quem penes ſi haberent, & in ſanctuario aſſervarent.* Sub quercu] *de qua vide Gen.35.4. & Judic.9.6.* 31 Seniorum] *eos tantùm intelligit, qui ſimul cum Jehoſchuahhæ Rempub. adminiſtrarant, & ei ſupervixerant.* Quique ſunt experti omne opus] *id eſt, qui jam adulti erant, cùm exirent ex Ægypto, & obſervaſſe poterant, qua Deus fecerit Iſraëli.* 32 Deportaverant] *prout juramento promiſerant Joſepho. Gen.50.25.*

JUDICUM

Liber unus.

LIBER Judicum Flatum Reipub. Iſraëlitarum inde a temporibus Jehoſchuahhæ uſque ad Hhelin ſacerdotem peccata eorum in genere, revocamenta Dei partim monitis partim judiciis, poſtremò ſingularia exempla duo impudentiſſima Iſraëlitarum deſcribit: ut ex illis corruptiſſimæ in religione & moribus Reipub. imago conſpiciatur. Eſtque hiſtoria annorum a morte Jehoſchuahhę ducentorum nonaginta novem.

Ad

	Hhothnielis	40		ver.11.
	Ehudis & Schamgaris	80	*Iudicum cap.3.*	ver.30
	Deboræ	40	*Iudicum cap.5.*	ver.31.
	Gidhhonis	40	*Iudicum cap.8.*	ver.28.
	Abimeleci	3	*Iudicum cap.9.*	ver.22
Ad mortem	Tolahhi	23		ver.2.
	Iairis	22	*Iudicum cap.10*	ver.3.
	Iiphtachis	6		ver.7.
	Ibtzani	7		ver.9.
	Elonis	10	*Iudicum cap.12.*	ver.11.
	Hhabdonis	8		ver.14.
	Schimchonis	20	*Iudicum cap.16.*	ver.31.

CAPUT I.

Israëlita Iehoschuhha mortuo, hostes invasuri de ordine suo militari Deum consulunt & feliciter pugnant: Res a Iehuda & Iosepho strenuè gestæ narrantur. Postremò omnium tribuum negligentia commemoratur.

1 EVIT autem post mortem Iehoschuhhę, ut consulerent filii Israëlis Iehovā dicendo: quis ascendet ex nobis contra reliquum Cenahhanæum in principio, ad pugnandum contra eum?

2 Quibus dixit Iehova, Iehuda ascendito: ecce tradidi [a] istam terram in manum ejus.

3 ([a] dixerat autem Iehuda Schimhhoni fratri suo, ascende mecum in sortem meam, ut pugnemus contra Cenahhanæum istum: vicissim ibo ego quoque tecum in sortem tuam: ibatq; cum eo Schimhhon.)

4 Sic ascendit Iehuda, tradiditq; Iehova Cenahhanæum & Perizzæum illum in manum eorum: qui percusserunt eorum in Bezeco decies mille viros.

5 Invenientes enim Adoni-Bezekum in Bezeko, pugnaverunt contra eum: & percusserunt Cehhanæum & Perrizzæum illum.

[a] Heb. *post eum.*

6 Cùm autem fugeret Adoni-Bezek, persecuti sunt [a] eum: & prænendentes eum, imputarunt pollices manuum ejus, ac pedum ejus.

7 Tum dixit Adoni-Bezek, septuaginta reges pollicibus manuum suarum & pedum suorum amputatis, colligebant sub mensa mea, quemadmodum feci, sic rependit mihi Deus: & adduxerunt eum Iehuschulajima, ubi mortuus est.

Iehosch.15. [b] Heb. *civitatem miserant in ignē, i. pallage.*

8 Expugnaverant enim filii Iehudæ [a] Jeruschalajima, & capientes eum percusserant *incolas* ejus acie gladii: [b] civitate verò ipsi immiserant ignem.

9 Deinde autem descenderant filii Iehudæ ad pugnandum contra Cenahhanæum: inhabitantem [a] montana, & [a] australem plagam, & humilem regionem.

Iehosch.10. 36, & 11. 21 & 15.13.

10 Processerant enim Iehuda ad Cenahhanæum inhabitantem Chebronem: (nomen autem Chebronis antea *erat* urbs Arbahhi [c]) percusserantque [a] Scheschaium, & Achimanem, & Talmaium.

Ibid ver. 38. & ca. 15.15.

11 Ac inde processerat adversus incolas Debiri: (nomen autem Debiri antea *erat* urbs Sepheri.)

12 Ubi cùm dixisset Caleb, qui percutiens urbem Sepheri ceperit eam: utiq; dabo ei Hhacsam filiam meam in uxorem,

13 Cepit eam Hohthniel [a] filius Kenazi agnatus Calebi minimus [a] ex illo: quamobrem dedit ei Hhacsam filiam suam in uxorem.

14 (Fuit autem cùm conventura esset, ut persuaderet illi de petendo a patre suo agro quodam, quare *ea* desiliit de asino: cui dixit Caleb, quid tibi est?

15 Tum dixit ei illa, ex do mihi munus, quandoquidem terram siccam dedisti mihi, des mihi quoque scaturigines aquarum: dedit itaque ei scaturigines superioris & scaturigines inferioris *tractus*)

16 Filii quoque Kenæi soceri Moschis [a] ascenderant e [a] civitate palmarum, cum filiis Iehudæ in desertum Iehudæ, quod est ad Australem plagam Hharadi: [a] profectus enim fuerat ut habitaret cum ipso populo.

17 Vicissim procedēte Iehuda cum Schimhhone fratre suo, percusserant Cenahhanæū inhabitantem Tzephatham: quod cū devovissent, vocavit *Schimhhon* nomen civitatis illius [c] Chormā.

c id est, anathemati devotam.

18 [a] Deinde cepit Iehuda Hhazzam cum termino ejus, & Aschalonem cum termino ejus: atque Hhekronem cum termino ejus.

19 Aderat enim Iehova Iehudæ, ita ut expelleret montanæ regionis *incolas*: [a] sed non *perrexit* ad expellendum habitatores ipsius convallis, eò quòd [a] currus ferrati essent illis.

20 Dederunt autem Calebo [a] Chebronem, quemadmodum edixerat Mosche: qui expulit inde tres illos filios Hhanaki.

21 Iebusæum quoque habitantem [a] Ieruschalajimis non expulerunt filii Binjaminis: sed inhabitabat Iebusæus cum filiis Binjaminis Jeruschalajima usque in diem hunc.

22 Ascenderant etiam familia Iosephi ipsi quoque Beth-Elem: & Iehova *fuerat* cum eis.

23 Curaverant enim familia Iosephi explorari Beth-elem: (nomen autem illius civitatis antea *erat* Luz.)

Gen.28.19.

24 Videntes autem observatores illi quendam exeuntem e civitate illa: dixerant ei, ostende nobis, quæso, ingressum istius civitatis, & exercebimus erga te benignitatem.

25 Sic cùm ostendisset ipsis ingressum ipsius civitatis, percusserant civitatem ipsam acie gladii: virum autem illum cum tota familia ejus dimiserant,

26 Abiitq; vir ille in terram Chittæorum ubi ædicavit civitatem & vocavit nomen ejus [a] Luzum, id *est* nomen ejus usq; in diem hunc.

27 Sed non [a] expulerat Menasche incolas Beth

Beth Scheanis, & pagorum ejus, & Tahbanaci pagorumque ejus, & incolas Dori ac pagorum ejus, & incolas Jeblehhami pagorumque ejus, & incolas Megidduntis pagorumque eius: [a]placebat enim Cenahhanæo habitare in terra ista.

28 Fuit autem cùm fortis evaderet Israël, [a]at redderet Cenahhanæum tributarium: sed [d] omnino non expulit eum.

[d] Heb. expellendo non expulit.

29 Similiter Ephrajim non expulit Cenahhanæum illum qui habitabat Gezere: Sed habitabat Cenahhanæus in medio ejus Gezeri.

30 Zebulun non expulit habitatores Kitronis & habitatores Nahalolis: sed habitabat Cenahhanæus in medio ejus: & erant tributarii.

31 Ascher non expulit habitatores Haccuntis & habitatores Tzidonis: item Achlabi, & Acabibi, & Chelbæ, & Aphiki, & Rechobi.

32 Habitabat enim Ascherita in medio Cenahhanæi, habitatorum illius terræ: quia non expellebat eum.

33 Naphtali non expulit habitatores Beth-Schemecschi, & habitatores Beth-Hanathæ: sed habitabat in medio Cenahhanæi, habitatorum illius terræ: & habitatores Beth-Schemeschi & Beth-Hhanathæ erant eis tributarii.

34 Comprimebant autem Emoræi filios Dan in montana: nam non permittebant ei descendere in ipsam convallem.

35 Placebat enim Emoræo habitare Har-Heresi, Ajalone, & Schahhalbimis: sed cùm ingravesceret manus [a] familiæ Josephi facti sunt tributarii.

36 (Terminus itaque Emoræi *erat* ab ascensu Hhakrabbimorum: ab ipsa [a] petra & quod suprà *est.*)

ANNOTATIO.

1 Ut consulerent] *Imperatore destituto, (cujus nutu omnia gesserant) & in suas quasi Respub: distributi, per sacerdotem Deum consulunt ex lege Numerorum 27.21.* 2 Istam terram] *id est, agrum Bezeki, quem adhuc Cenahhanæus occupat, Jehuda prius sorte attributum.* 3 Dixerat autem] *id est, peculiare fœdus cum Schimhone iverat, ut ostendit historia Chormæ, infrà versic 17. quæ temporibus Jehoschuhhæ gesta fuit: Jehosch. 12.14.* 8 Jeruschalaima] *id est, partem illam quæ ei soli obtigerat Jehosch. 15.8. & 63. Duplex enim erat civitas prater arcem (unde etiam nomen habet dualis forma) quarum altera in sorte Jehudæ erat, altera Binjaminu cum Jehuda communis; arx verò solius Binjaminis. Hæc autem & sequentia temporibus Jehoschuhhæ gesta hic commemorantur ἀπὸ συναχθείας ut appareat quâ occasione Deus Jehudam reliquis tribubus prætulerit: nimirum quia fuit reliquis prudentior, & in exequendo mandato divino diligentior: Nam in scriptura sæpe, non tam temporum quàm causarum series observatur.* 9 Montana] *ubi erat Chebron ver. 10.* Australem plagam] *ubi erat Debir ver. 11. & Kenæus, & Chorma, ver. 16. 17.* Humilem regionem] *quam occupare non perrexit ut ver. 19. Totus enim hic versus prolepticus est.* 10 Shescaium] *de quibus Num. 13.22.* 13 Filius] *id est, ex posteris Kenazi, a quo dictus est Caleb Kenizæus Num. 32.12.* Ex illo] *id est, omnium qui ex Kenazo geniti superstites erant, ætate, auctoritate, opibus minimus, quod dicitur ad commendationem fidei Caleb, & strenuitatis illius.* 16 Ascenderant] *id est, in illa expeditione Jehuda se conjunxerant. Dicitur autem Jithro Kenæus a gente, Numerorum 24.21.* Civitate palmarum] *Jerichunte Deut. ultimo, 3. ver sic infrà cap. 3.13.* Profectus enim] *vide Numerorum 10.29.* 18 Deinde cepit] *post terræ distributionem, ut apparet ex Jehosch. 13.3. etsi non diu potitus est isto civitatibus, ut ex cap. 3.3 ver. apparet.* 19 Sed non perrexit] *hic incipit semarium indicare calamitatem Israëlitarum, quæ in sequentibus describentur, nimirum quòd gentes inimicas contra mandatum Dei in medio sui tolerarunt singulæ tribus.* Currus ferrati] *oblii mandatorum & promissionum Dei, Jehosch. 13.6. & 17.18.* 20 Chebronem] *confer cum Jehosch. 21. ver. 11. 12.* 21 Jeruschalajimis] *ex altera Jeruschalajima & arce, suprà 8.* 26 Luzum] *vide Jehosch. 16.2.* 27 Non expulerat] *vide Jehosch. 17.12. 13.* Placebat] *id est, potuit acquiescebat diutu conditionibus quàm ut excederet.* 28 Ut redderet] *id est, pacem cum Cenahhanæo iunxit nulla alia conditione quàm tributi, neglecto Dei cultu, & expresso mandato Exod. 23.32. & 34.12. 15. & Deut. 7.2.* 35 Familiæ Josephi] *quæ possessionem habebat Dani & ipsi Emorai vicinam.* 36 Ab ipsa petra] *id est, a prima aditu ascensu Hhakrabbimorum.*

CAPUT II.

Rationes quibus Israëlitæ ad Cenahhanæos depellendos sollicitati sunt, describuntur: Frequens Israëlitarum perfidia, & Dei in eos ultio sæpenumerata declaratur.

1 [a]Quamvis ascendisset [a]nuntius Jehovæ [a]Gilgale [a]Bocimos: ac dixisset, feci ut vos ascenderetis ex Ægypto, & introduxi vos in hanc terram, quâ juramento promiseram majoribus vestris, ac dixi, nũ irritũ faciã fœdus meum vobiscum in seculum:

2 Vicissim vos ne pangitote fœdus cum habitatoribus terræ hujus, altaria eorum demolimini: attamen non auscultastis voci meæ, quid est hoc *quod* feciistis?

Exo. 23. 32. & 34. 12. Deut. 7. 2.

3 Quam ob rem etiam dico, non expellam eos a facie vestra: sunto itaque vobis ad latera, sed Dii eorum erunt vobis in tendiculam.

4 Fuerátq; cùm eloqueretur nuntius Jehovæ verba hæc apud omnes filios Israëlis: ut attollentes populus vocem suam, flerent.

5 (Quare vocarunt nomen loci illius [a] Bocimos): & sacrificarunt ibi Jehovæ.

[a] id est, flentes.

6 [a]Dimiserat etiam Jehoschuahh populum: & abierant filii Israëlis quisque in possessionem suam, ad hæreditariò possidendum ipsorũ terram.

7 Coluerunt quidem populus Jehovam omnibus diebus Jehoschuhhæ, omnibus etiam diebus seniorum, qui prolongarunt dies post Jehoschuhham, qui viderant totum opus Jehovæ maximum quod fecerat Israëli.

8 [a]Sed cùm mortuus esset Jehoschuahh filius

us Nunis ſervus Jehovæ: natus centum decem annos:

9 Et ſepeliviſſent eum in termino poſſeſſionis ſuæ[b] Timnath-Chereſi, in monte Ephrajimi, ab Aquilonē monti Gahhaſcho:

10 Præterea tota etiam illa ætas aggregati eſſent ad majores ſuos: & ſurrexiſſet ætas altera poſt illos qui non agnoſcebeant Jehovam, nec etiam opus illud quod fecerat Jiſraēli:

11 Fecerunt filii Jiſraēlis quod malum *videtur* in oculis Jehovę: coluerunt enim[c] Bahhalimos.

12 Et relinquentes Jehovam Deum majorum ſuorum, qui eduxerat eos e terra Ægypti, [d] ſecuti ſunt Deos alios e diis populorum, qui erant circa ipſos, incurvaverunt que ſe illis: ſic provocaverunt Jehovam.

13 Quapropter cùm [e] dereliquiſſent Jehovam: & ſerviviſſent Bahhali & [e] Hhaſchtarothis.

14 Accenſa eſt ira Jehovæ in Jiſraēlem, ut traderet eos in manum diripientium, qui diripuerunteos: dediditque eos in manū inimicorū eorum circumquaque: cùm non poſſent amplius conſiſtere ante inimicos ſuos.

15 Quocunque egrediebantur, manus Jehovæ erat contra eos in malum, quemadmodum locutus fuerat Jehova, & quemadmodum juraverat Jehova illis: & anguſtiis afficiebat eos valde.

16 Poſteà excitabat *quidam* vindices, qui ſervabant eos e manu diripientium eos.

17 Sed neque vindicibus ſuis auſcultabant, (ſcortabantur enim ſequentes deos alienos, & incurvabant ſe illis) recedebant celeriter ab ea via, qua ambularant majores eorum, auſcultando præceptis Jehovæ, non ſic faciebant.

18 Nam cùm excitaverat illis Jehova vindices, fuerat quidem Jehova cum unoquoque vindice, & ſervabat eos e manu inimicorum eorum, omnibus diebus cujuſque vindicis: [f] pœnetebat enim Jehovam propter genitum eorum, ab opprimentibus eos, & depellentibus eos.

19 Sed erat mortuo vindice, ut reverſi corrumperent ſe ſupra patres ſuos, ſequendo deos alienos ad colendum eos & incurvandum ſe illis: non [g] remitterent de actionibus illorum, & de via eorum obdurata *quicquam*.

20 Quapropter accenſa eſt ira Jehovę in Jiſraēlem: & dixit, propterea quòd tranſgreſſi ſūt gens iſta fœdus meum quod præceperam majoribus eorum, neque auſcultarunt voci meæ:

21 Etiam ego non pergam expellere quenquā a facie eorum, ex gentibus quas reliquit Jehoſchuahh, cùm moreretur.

22 Ad probandum per eas Jiſraēlem: an obſervaturi ſint viam *mandatorum* Jehovæ, ambulando in eis, quemadmodum obſervārant majores eorum, nēcne.

23 Fecerat autem Jehova ut manerent gentes iſtæ, quia non expulerant eas celeriter: ideo non tradiderat eas in manum Jehoſchuhhæ.

[a] Timnath-Serach, Jehoſchu. 24. 30.

[c] Id eſt, tutelares deos.

[d] Heb. *iverūt poſt ſic ver.* 17.

[e] Heb. *adjicerent: id eſt, cum deteſtatione deponerent.*

Levit. 26. Deut. 28.

[f] Heb. *ingemuit.*

ANNOTATIO.

1 Quamvis] *hîc ſex primis verſibus injuſtitiam populi exaggerat, quòd neque legi, neq; ſingularibus monitis parueſſent, ſed averſi a fœdere, cum Cenahhanæis, exitio dēſtinatis pacem colerent, quare præcedentibus potiùs quàm ſequentibus hi verſus conjungendi viderentur, niſi commodius fuiſſet hujus libri ſummam in hoc caput contrahere.* Nuntius Jehovæ] *ſive fuerit propheta extra ordinem vocatus, ſive ſacerdos Pinchas, Hominem non angelum fuiſſe apparet, quod locu unde venerit exprimitur, neq; diſparuiſſe legitur ut de aliis angelis narratur: Sic propheta angelus Dei vocatur Chaggai 1.13.* Gilgale] *1. cùm populus inde arcam Schiluustem tranſferret: de quo Jehoſch. 18. in principio.* Bocimos] *per anticipationem, ut apparet ex verſu quinto. Videtur autem locus fuiſſe Schiluni: conjunctus, quia ibi ſacrificaſſe dicuntur, ver. 5.* 6 Dimiſerat] *Hoc fuit alterum monitum ſingulare, de quo Jehoſch. 18. 3.* 8 Sed cùm mortuus] *ab hoc verſu uſque ad 7. verſum ſequentis capitis ſummatim explicantur cauſæ judiciorum Dei in Jiſraēlitas, quæ deinde ſingularibus aliquot exemplis explicantur planiùs infrà a 17. cap. uſque ad finē.* 13 Hhaſchtarothis] *id eſt, ovibus a forma, Deabus Tzidoniorum, 1. Reg. 11. 5. & 33. & 2. Reg. 23. 14. & Peliſchtæorum 1 Schem. 31. 10.* 18 Penitebat] *vide Gen. 6. 6.* 23 Non expulerant] *nimirum Jiſraēlitæ, ut mandatum fuerat illis, Deut. 9. 3.*

CAPUT III.

Recenſentur populi in terra relicti ad Jiſraēlitas erudiendos: Et ex triplici Jiſraēlitarum defectione, tria oppreſſionis tempora, cum liberatione ab illis attributa reſpicientibus, miniſterio Hhothnielis, Ehudi & Schimgari.

1 ISTÆ autem ſunt gentes, quæ ut manerent fecit Jehova, ad probandum per eas Jiſraēlitas: eos omnes qui non experti fuerant ulla bella [a] Cenahhanæa:

2 Tantummodo ut cognoſcerent ætates filiorum Jiſraēlis, [a] docente eos bello: ea tantùm quæ priùs non noverant.

3 Nempe, quinque Satrapæ Peliſchtæorum, & totus Cenahhanæus, Tzidoniúſq;& Chivveus inhabitans montem Libanum: a monte Bahhal-Chermone uſque ad ingreſſum Chamathæ.

4 Fuerúntque ad probandum per ipſas Jiſraēlem: ad cognoſcendum an auſcultaturi eſſent præceptis Jehovæ, quæ præceperat majoribus eorum per Moſchen.

5 Filii autem Jiſraēlis habitabant in medio Cenahhanæi, Chitthæi & Emorçi ac Perizzæi, Chivvæiq; ac Jebuſæi.

6 Et accipiebant filias eorum ſibi in uxores, & filias ſuas dabant filiis eorum: [b] deniq; colebant deos eorum.

7 Cùm itaque facerent [c] filii Jiſraēlis quod malum *videtur* in oculis Jehovę obliti Jehovæ Dei ſui: collerentq; Bahhalimos, & *idola* lucorum:

8 Accenſa eſt ira Jehovæ in Jiſraēlitas, & dedidit eos in manum Cuſchanis Riſchehhathajimorum regis Syriæ interamnis: ſervivérūntq; filii Jiſraēlis Cuſchani Riſchehhathajimorum octo annis.

9 Deinde clamaverunt filii Jiſraēlis ad Jehovam: quare excitavit Jehova ſervatorem filiis Jiſraēlis, ut ſervaret eos: [d] Hhothnielem filium

[a] Heb. *ſcientes bellum Cenahhanæum.*

[b] Heb. *oblivioni dabant.*

[c] Heb. *addiderunt.*

[d] Heb. *Othnielem.*

lium Kenazi, agnatũ Calebi, minimum ex illo.
10 [a]Cui cùm insideret spiritus Jehovæ[b] vindicavit Jisraëlem, nam egressus est ad bellum, tradiditq; Jehova in manum ejus Cusanem Risehehathajimorum regem Syriæ: id est, robusta fuit manus ejus supra Cusanem Risehehathajimorum.
11 Sic quievit terra. [c]hæc gesta quadraginta annorum: cùm mortuus est Hhothniel filius Kenazi.
12 Deinde[c] denuo filii Jisraëlis fecerunt quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: & fortiorem reddidit Jehova Hheglonem regem Moabitarum supra Jisraëlitas, eò quòd facerent quod malum *videretur* in oculis Jehovæ.
13 Congregavit enim ad se Hhammonitas & Hhamalekitas: quibuscum abiens percussit Jisraëlem, & possederunt civitatem palmarum.
14 Servierunt autẽ filii Jisraëlis Hhegloni regi Moabitarum octodecim annis.
15 Deinde clamantibus filiis Jisraëlis ad Jehovam, excitavit eis Jehova servatorem Ehudem filium Geræ Binjaminitam, virum præclusum manu dextera sua, cùm misissent filii Jisraëlis per eum munus Hhegloni regi Moabitarũ.
16 (Paraverat autem sibi Ehud gladium [d]bipennem cubitalem longitudine suæ: quo accinxerat se sub vestibus suis ad femur dexterum suum)
17 Obtulit itaq; ipsum munus Hhegloni regi Moabitarum: qui Hheglon homo erat pinguis valde:
18 Fuitq; cùm absolvisset offerre munus illudi ut[e] deduceret populum illum qui attulerant munus.
19 Ipse verò reversus e lapicidinis, quæ *sunt* prope Gilgalem diceret: aliquid arcani habeo ad te, ô Rex, qui cùm dixisset,[f] sile, & exiissent ab eo quicunque adstabant ei.
20 Ehud accessit ad eum (is autem sedebat in cœnaculo [g]æstivo suo solus) dixitq; Ehud, aliquid divini habeo ad te: quapropter[g] surrexit e suo solio.
21 Extendens autem Ehud manum sinistram suam, accepit gladium illum a femore suo dextero: & infixit eum ventri illius.
22 Ita ut ingrederetur etiam capulus ipse post mucronem suum, & occluderet adeps mucronem ipsum, (non enim extraxit gladium suum e ventre ejus) & exiret ad podicem ejus.
23 Postea exivit Ehud ad ipsum procœtonẽ: cùm occlusisset fores cœnaculi circa illum, & pessulo obseratę: quare dixerunt, [e] purgat alvum in conclavi æstivi *cœnaculi*.
25 Cúmq; expectassent[f] dudum, & ecce non aperiret fores ipsius cœnaculi: accepta clave aperuerunt, ecce autem dominus eorum cecidérat in terram mortuus.
26 Interea Ehud sese recipiebat, dum cunctarentur illi: & ipse prætergrediens lapicidinas illas sese recepit[g] sehhiram.
27 Fuitque cum adveniens clanxisset buccina in monte Ephrajimi: ut descenderent cum eo filii Jisraëlis ex eo monte, [g] ipso præeunte eis.
28 Dixerat enim ad eos, sequimini me, nam tradidit Jehova inimicos vestros Moabitas in manum vestram: quapropter descenderunt post eum, & præoccupantes vada Jardenis Moabitis, non siverunt quemquam tranire.
29 Sed percusserunt Moabitarum tempore illo quasi decies mille viros, quemque [h] opulentum, & quemque virum strenuum: neque recepit se quisquam,
30 Sic depressi sunt Moabitæ die illo sub manu Jisraëlitarũ & quievit terra. [a]hæc gesta octoginta annorum.
31 Quibus post eum fuit [a] Schamgar filius Hhanathi, qui percussit Philistheæos sexcentos viros stimulo bovis: servavitq; ipse quoq; Jisraëlem.

a Heb. *& fuit super eum spiritus Jehovæ, id est, divina vi impulsus fuit.*
b Heb. *judicavit vel causam egit.*
c Heb. *addiderunt facere*
d Heb. *cui erant duæ aciei.*
e Heb. *refrigerationis, quod erat ei.*
f Heb. *tegit ipse pedes suos sic 1. Sam. 24. 4. periphrasis honestæ purgantis alvum.*
g Heb. *usque ad tarditatẽ, id est, amplius dissimulasset aperire, quàm solebat.*
h Heb. *& ipse descendebat ante eos.*
i Heb. *pinguem: translatum a corpore ad opes.*

ANNOTATIO.

1 Cenahhanæa] *id est, a populo Dei contra Cenahhaneos gesta Mosche & Jehoschuhha ducibus: Nam historias bellorum illorum ex parte tenebant, sed Dei in illis singularia judicia non animadvertebant: quod sequens versus fusiùs explicat.* 2 Docente eos bello] *id est, bellorum eventu eos revocantibus ad eorum recordationem, ad quæ alioquin ipsi non attendebant.* 9 Hhothnielem] *de quo supra 1. 13.* 10 Vindicavit] *id est, manu armata Jisraëlitarum causam contra hostes suscepit, & superior fuit.* 11 Hæc gesta] *id est, quæcunque a morte Jehoschuhhæ usque ad mortem Hhothnielis facta narrantur, comprehensa etiam servitute sub Syria, de qua ver. 8. gesta fuerunt quadraginta annis: nam hoc membrum αἰτιολογικὸν ad totam historiam est referendum: & sic accipiendum esse hunc locum & sequentes docet temporum ratio ex 1. Reg. 6. 1. Simile vide Gen. 15. 13.* 18 Ut deduceret] *ut a periculo, si quod eventurum erat, liberi essent.* 19 Sile] *donec isti abierint, qui me circumstant.* 20 Surrexit] *vide Num. 23. 21. in annotatione.* 26 Sehhiram] *locus est admodum Ephrajimitarum, ut ostendit versus sequens.* 30 Res gestæ] *a morte Hhothnielis ad hujus mortem, ut supra ver. 11.* 31 Schamgar] *de quo infra 5. ver. 6.*

CAPUT. IIII.

Nova Jisraëlitarum a Deo defectio, cum severa Dei castigatione: Resipiscentia eorum, & divina liberatio per Deboram, Barakum & Jahhelem recensentur.

a Heb. *cùm adderent filii Jisraëli facere.*
b Heb. *fœmina Lappidothæa.*

1 DEINDE cùm[a] rursus filii Jisraëlis facerent quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: Ehude mortuo:
2 Dedidit eos Jehova in manum Jabinis regis Cenahhanæi, qui regnabat in [a] Chatzore: (cujus militiæ princeps erat Sisera,) & habitabat [a] Charoschethæ gentium.
3 Quapropter clamaverunt filii Jisraëlis ad Jehovam: cùm enim nongenti currus ferrati essent ei, ipse oppresserat filios Jisraëlis violentia, viginti annis.
4 Debora autem fœmina prophetissa [b] Lappidothana: [a] judicabat Jisraëlem tempore illo.
5 (Quæ habitabat sub palma Deboræ inter Ramam & inter Beth-Elem in monte Ephrajimi): nam ascendebant ad eam filii Jisraëlis

raëlis in judicium,

6 Mitteus itaque advocavit Barakum filium Abinohhami Kedeſcho Naphtalitarum: dixitque ad eum, nonne præcepit Jehova Deus Iſraëlis? I & [c] convocatos in montem Taboris aſſumto tecum decies mille viros e filiis Naphtali & e filiis Zebulunis.

7 Nam [d] convocabo adverſum te ad torrẽtem Kiſchonis Siſeram principem militiæ Jabinis, currusq; ejus & multitudinem ejus: quem tradam in manum tuam.

8 Dixit verò ad eam Barak, ſi iveris mecum utique iturus ſum: ſin autem non iveris mecum non ibo.

9 Quæ dixit: [e] omnino itura ſũ tecũ, niſi quòd non erit gloria tua, ſecundum hanc viam qua tu ambulas: in manum enim mulieris dedit Jehova Siſeram: ſic ſurgens Debora ivit cum Barako Kedeſchum.

10 Cùm itaque accerſiviſſet Barak Zebulunitas & Naphtalitas Kedeſchum, deduxit [f] ad veſtigia ſua decem millia virorum: ibatquè cum eo Debora.

11 (Cheber autem Kenæus [g] ſeparaverat ſe a Kenæa gente, de filiis Chobabi ſoceri Moſchis: tetenderatq; tentorium ſuum uſque ad quercetum in [h] Tzahhanajimis, quod eſt prope Kedeſchum.)

12 Cúmque renunciaſſent Siſeræ aſcendiſſe Barakum filium Abinohhami montem Taboris,

13 Accerſivit Siſera omnes currus ſuos, nongentos currus ferratos, & totum illum populum qui fuerat cum eo: Charoſchetha gentium ad torrentem Kiſchonis.

14 Tum edixit Debora Barako: ſurge, nam hic ille dies eſt, quo tradit Jehova Siſeram in manum tuam, nonne Jehova procedit ante te? quare deſcendit Barak e monte Taboris & decies mille viri poſt eum.

15 [i] Fuditque Jehova Siſeram, & omnes illos currus, totumquè illum exercitum *ſternendum* acie gladii ante Barakum: ita ut deſcendens Siſera de ſuo curru fugeret pedibus ſuis.

16 Barak verò cùm perſequeretur currus illos, & exercitum illum uſque Charoſchetham gẽtium: & caderet totus exercitus Siſeræ acie gladii, non relictus eſſet ne unus quidem.

17 Siſera fugit pedibus ſuis ad tentorium Jahhelis vxoris Cheberi Kenæi: erat enim [k] pax inter Jabinem regem Chatzoris & inter familiã Cheberi Kenæi.

18 Prodiens autem Jahhel obviam Siſeræ, dixit ad eum: diverte domine mi, diverte ad me ne timeto: ſic divertit ad eam in tentorium: quæ texit eum ſtragula amphitapa.

19 Dixerat autẽ ad eam, da mihi, queſo, bibendum parum aquæ, nam ſitio: & illa apperiens utrem lactis, dederat ipſi bibendum, antequàm tegeret eum.

20 Dixit autem ad eam, ſta in porta tentorii: & eſto, ſi quis adveniens interroget te & dicat, eſtné iſtic aliquis? ut dicas nemo eſt.

21 Deinde Jahhel uxor Cheberi accipiens paxillum ipſius tentorii, & apponens [l] manum ſuam ad malleum quendam, acceſſit ad eum ſenſim, ac infixit paxillum illum in tempora ejus, ita ut [k] permearet in terram: nam ipſe feſſus ſomno ſopitus erat, ſic mortuus eſt.

22 Ecce autem Barako perſequente Siſeram, prodiit Jahhel obviam ei, dixitque ei: veni ut oſtendam tibi virum illum quem tu quæris: qui ingreſſus eſt ad eam: & ecce Siſera proſtratus mortuus, cum paxillo in temporibus ſuis.

23 Sic cùm depreſſiſſet Deus die illo Jabinem regem Cenahhanæum ante filios Iſraelis,

24 [l] Perrexit manus filiorum Iſraëlis continenter durior eſſe contra Jabinem regem Cenahhanæum: uſquedum excidiſſet Jabinem regem Cenahhanæum.

[c] Heb. *& attrahito in montem Taboris, & aſſumto &c. nimirum accerſendo, ut docet ver. 10.*

[d] Heb. *attraham ſub. divino nto inſtinctu.*

[e] Heb. *eundo ibo.*

[f] Heb. *ad pedes ſuos.*

[g] Heb. *a Kajino ſic Nũ. 24 22.*

[h] *qui Tzahhananimi vocantur. Joſ. 19. 33.*

[i] Heb. *mallum ad manũ ſuam: hypallage.*

[k] Heb. *defixit in terram, id eſt, cum impetu trimpens & alteo temporum infigeretur in terram.*

[l] Heb. *ivit manus filiorũ Iſraëlis cundo & dura eſtendo.*

ANNOTATIO.

2 In Chatzore] *id eſt, in agro Chatzoritano: nam Chatzorem Joſchuahh combuſſerat: Joſchuahh 11. ver. 11. & 13. ideo ſũ junctur ipſum reſediſſe Charoſchethæ.* Charoſchethæ] *id eſt, in loco ſylvatico: Sic fuit locus a ſitu dictus. Gentium autem vocatur quod eò tanquam in locum munitum & tutum ſe contuliſſent reliquiæ Cenahhanæorum.* 4 Judicabat] *id eſt, conſulentibus de jure ex revelatione divina reſpondebat, ut verſus ſequens explicat.* 9 Secundum hanc viam] *hac ratione quam tu ſequeris partæ victoriæ laus non adte, ſed ad mulierem perventura eſt: mulierem autẽ hoc indefinitè accipit, & eventus docet Deboræ & Jahheli magna ex parte eam aſcribi. Viam autem ſic accepit Moſche Num. 22. 32.* 11 Separaverat ſe] *id eſt, relictis ſuis gentilibus apud tribum Jehudæ, venerat habitatum in regionem Naphtalitarum.* 15 Fudit] *ut Joſchuahh 10. 10.* 17 Erat pax] *id eſt, non erant ſimultates aut bella inter illos, ſed pacem fimulans illa Kenæa æquè cum Jabine atquè cum Iſraëlitis colebat, ut quæ nullum jus ſibi in ea regione vendicaret: ſic 1. Schemu. 7, 13.*

CAPUT. V.

Carmen epinicium quo Debora Deum victoriæ auctorem celebrat, & reliquis celebrandum proponit, a ſuperiore Dei ductu, & liberatione e proximo populi calamitatibus e peccato ipſorum natis, & a commodo victoriæ. Deinde vocationem ſuam prædicans, ſe, Barakum, & ſingulas tribus ad perſequẽdam victoriam hortatur ab exemplo duarum tribuum, quæ hanc victoriam comparaverant, a ſingularibus teſtimoniis divini favoris, & a judiciis Dei ſeveris in hoſtes & deſides, & clementibus in adjutores. Poſtremo ludificatur hoſtium muliebrem jactationem, & canticum prophetica precatione concludit.

1 CECINIT autem Debora & Barak filius Abinohhami: die illo dicendo.

2 [a] Quandoquidem ſumit ultiones per Iſraëlem, ſponte ſe offerente populo: benedicite Jehovę.

3 Audite reges, aurem præbete dominatores, ego, ego Jehovæ canam, pſallam Jehovæ Deo Iſraëlis.

4 Jehova cùm [b] procederes a Sehhire, cùm gradereris ab agro Edomæorum, [b] terra mota eſt, etiam Cœli ſtillaverunt: etiam denſæ nubes ſtillaverunt aquas.

5 Montes diffluxerunt a præſentia Jehovæ: [b] ipſe Sinai a præſentia Jehovæ Dei Iſraëlis.

6 [b] Diebus Schamgaris filii Hhanathi, diebus [b] Jahhe-

[a] Heb. *in ulciſcendo ultionẽ.*

'Jahhelis diſierãt cœtus commeantium: & e-
untes itineribus cœtus commeantes, ibant *itine-*
ribus tortuoſis.

b Heb. *deſie-*
runt pagi,
ſupple viri,
vel paganus
quiſque.

7 Deſierant b pagani in Iſraële, deſierant:
uſquedum ſurrexi Debora, dum ſurrexi 'mater
in Iſraële.

8 'Elegerat deos novos, tunc debellator e-
rat *in* portis: clypeus an conſpiciebatur? aut
ſpiculum in quadraginta millibus, in Iſraële?

c Heb. *cor*
meum.

9 c'Animus meus *propenſus eſt* erga 'manda-
ta habentes Iſraëlitarum, *erga* 'ſe ſponte offe-
rentes in populo: benedicite Jehovæ.

10 'Equitantes aſinas nitidas, 'reſidentes in
provincia, & 'qui proficiſcimini per viam con-
fabulamini.

11 'A ſtrepitu ſagittariorum inter hauſtra, ibi
confabulentur de d juſtis operibus Jehovæ,
juſtis operibus 'erga paganos ſuos in Iſraële:
tunc 'cum deſcendent ad portas, populus Jeho-
væ *confabulentur.*

d Heb *juſti-*
tias Jehovæ,
juſtitias pa-
gani ejus.

12 Expergiſcere, expergiſcere Debora, exper-
giſcere, expergiſcere, eloquere canticum: ſurge
Barak, & captivam fac multitudinem captivo-
rum tuorum fili Abinohhami.

13 'Tunc dominium 'reſidui populi tradidit
'magnificis: Jehova 'dominium tradidit mihi
in fortiſſimos.

14 Ex Ephrajimo: *ex* iis 'quorum radix ad Hha-
malekitas *protenditur*: e'ex ſequentibus te Bin-
jaminitis inter populos tuos: e Macire 'legiſla-
tores: & e Zubulune 'convocantes deſcendunt
'ad ſtylum ſcribæ.

e Heb. *ex poſt*
te ſequenti-
bus.

f Heb. *ad cu-*
jus pedes: ſic
Exod. 11. ver.
8. & ſup. 4.
ver. 10.

15 Etiam principes in Iſſaſcare 'cum Debora:
ut Iſſaſcar, ſic Barak, ad cujus f veſtigia miſſus
eſt *exercitus* in ipſam convallem: 'magni inſti-
tutis g animi 'in h partibus Reübenis.

g Heb. *cordis*
ſic ver. 16.

16 (' Cur deſidéres inter duas illas ſarcinas
'audiendo ſibila acierum?) 'magni i profundis
cogitationibus animi 'ad partes Reübenis.

h Heb. *divi-*
ſionibus.

i Heb. *profun-*
ditatibus
cordis.

17 Gilhhad ultra Jardenem habitans, & Dan
quare degeret 'apud naves? Aſcher *quare* deſi-
deret ad portum marium, & in 'præruptis ſuis
habitaret?

18 'Zebulun & Naphtali populus eſt *qui* abje-
cit k ſe ipſum ad moriendũ, in 'editis locis agri.

k Heb. *ani-*
mam ſuam.

19 Venerunt 'reges, pugnaverunt: tunc pug-
naverunt reges Cenahhanæi 'Tahhanaci ad a-
quas Megidduntis: ne 'fruſtulum *quidem* argen-
ti acceperunt.

20 'E Cœlis pugnarunt: 'ſydera ipſa 'e ſuis
aggeribus pugnaverunt contra Siſeram.

21 'Torrens Kiſchonis 'evertit eos, torrens
'occurſuum torrens Kiſchonis: 'proculca anima
mea robur.

22 Tunc fortes eorum obtuderunt calces equo-
rum: l præcitatis curſibus ſuis.

l Heb. *plauſi-*
bus, plauſibus
ſupple equo-
rum, qui cur-
rendo plau-
dunt terram.

23 'Maledicite Merozo, 'inquit angelus Je-
hovæ, m continenter maledicite habitatoribus
ejus, quia non advenerunt ad auxilium Jehovæ,
ad auxilium Jehovæ inter fortes.

m Heb. *male-*
dicite maledi-
cendo.

24 Benedicitor præ fœminis Jahhel uxor
'Cheberi Kenæi: præ fœminis 'in tentorio de-
gentibus benedicitor.

25 Aquam petierat *ille*, lac *ipſa* dedit: 'in pa-
tera magnificorum obtulit n lac pingue.

n Heb. *buty-*
ri. ſubaudi
lac: id eſt, re-
cens & non
preſſum.

26 Manus ſiniſtra ejus ad paxillum, dextera au
tem ejus ad tuditem laborantium ſeſe extende-
runt: & tudit Siſeram, abraſit caput ejus, & fre-
git ac tranſverberavit tempora ejus.

27 Inter pedes ejus incurvavit ſe, cecidit, ja-
cuit: inter pedes ipſius incurvavit ſe, cecidit, ubi
incurvavit ſe ibidem cecidit *vaſta* ſpoliatus.

28 'Per feneſtram proſpectabat & garriebat
mater Siſeræ, per feneſtellam: cur tardat currus
ejus redire? cur differunt inceſſus curruum ejus?

29 Sapientes principum fœminarum ejus re-
ſpondebant: etiam ipſa referebat ſermones ſuos
ſibi ipſi.

30 An non aſſecuti ſunt? partiuntur prædam?
puellam unam, *imo* duas o in perſonam quamq; ?
præda verſiculorum *eſt* Siſeræ, præda verſiculo-
rum phrygionicum opus: verſicolor operis
phrygionici utrinq; ad p colla prædantium.

o Heb. *in ca-*
put viri, id eſt
cujuſq.

p Heb. *ad*
colla virorũ
præda.

31 Sic pereant omnes inimici tui, Jehova, at
diligentes eum *roborentur*, ut cum procedit Sol
in robore ſuo: ſic quievit terra. *hæc geſta* qua-
draginta annorum.

ANNOTATIO.

2 Populo] *id eſt, non toto Iſraële, ſed iis qui Barakum ſecuti Siſeram fuderant, de quibus ſuprà 4. ver. 10. & infrà ver. 18. nam eo nomine dicuntur ſponte ſe obtuliſſe, quod Barakum priùs in ſe nullum imperi-*
um habentem, ſecuti ſunt. Eſt autem hic duobus verſibus exordium, in quo Iſraëlitas ad laudationem
Dei: exteros verò ad attentionem hortatur. 4 Cùm procederes] *populum inde in terram*
promiſſam deducendo, Numero. 20. ver. 21. & 21. capite cum ſequentibus. Narrationis pars prima, in
qua recenſet anteactam beneficentiam Dei erga Iſraëlem in debellandis Cenahhanæis. Terra mota
eſt] *id eſt, omnia tua præſentia perculſa ſunt: hyperbolica locutiones.* 5 Ipſe Sinai] *quaſi di-*
cat, non tantùm illi, in quos procedebas, ſed etiam quos procul a tergo relinquebas, ut erat mons Si-
nai. 6 Diebus Schamgaris] *ſecunda narrationis pars, in qua afflictus Iſraëlitarum ſtatus, proximè ante victoriam hanc partam, deſcribitur.* Schamgaris] *de quo ſuprà tertio capitis ultimo*
verſiculo. Jahhelis] *de qua ſuprà cap. 4. 17. verſiculo & ſequentibus: & infrà in hoc cantico. Sen-*
ſus autem eſt, a morte Ehudi uſque ad hunc conflictum adeo premebatur hic populus ab hoſtibus, ut com-
mercia ceſſarent, & quibus iter faciendum erat, hoſtium metu, diverticula quærenda eſſent, neque tuta eſ-
ſet ullius pagi habitatio. 7 Mater] *tum quia ſpiritu prophetico Iſraëlitis ut mater filiis, &*
propheta diſcipulo (quos prophetarum filios ſcriptura vocat) conſulebat, tum quia hoc bello malum ab Iſ-
raëlitis, ut pia mater, depulit. 8 Elegerat] *afflictionem, in quas populus inciderat, cauſam expo-*
nit idololatriam, ſuprà 2. ver. 10. & ſequentibus. & 4. ver. 1. Clypæus an &c.] *id eſt, Deus illu animum ademit, ut ſe contra hoſtes non valuerint defendere, ut comminatus erat, Levit. 26. 36. Deuteronom.*
28. 65. 9 Animus meus] *tertia pars cantici, propoſitio qua malitiæ duces laudat, & omnes ſecum*
ad laudationes Dei accendit, poſtremò vocationem ſuam a Deo ſingulis tribubus nominatim commendat: &
claſſicum canens ad perdendas Cenahhanæorum reliquias hortatur: quod factum eſſe oſtendit ver. ultimus
cap. 4. Mandata habentes] *id eſt, duces, qui huic militiæ præfuerunt.* Sponte ſe offerentes] *id*
eſt, etiam milites gregarios, qui ultrò venerant, ut ſuprà ver. 2 10 Equitantes aſinas] *id eſt, qui a-*
nimi cauſa aliquo conveniũt. Reſidentes in provincia] *id eſt, qui manent domi.* Qui proficiſcimini

per viam] *id eſt, commeantes mercatores.* 11 Aſtrepitu] *id eſt, pueri & puellæ, qui ad hauriendum aquam diſcrimen vitæ fubibant, ab hoſtium ſagittis, eodem loco convenientes, divinam liberationem præcidit.* Erga paganos] *quibus deinceps Dei beneficio ſuos pagos tuto inhabitare licet.* Cum deſcendent ad portas] *convenient ad curiam & forum.* 13 Tunc] *cùm Barak captivos fecit Cenabhanæos.* Reſidui populi] *Cenabhanæi, qui reliquus factus fuerat ſupra 3.* Magnificis] *Iſraëlitis.* Dominium tradidit mihi] *id eſt, Iſraëlitis me præfecit, ut ſupra 7. quos ſigillatim quinque ſequentibus verſibus enumerat.* 14 Quorum radix] *id eſt, ex tribu Jehudæ & Schumbhonis, quarum hæreditas extenditur ad Hhamalekitas uſque, ut oſtendit comparatio 16. ver. cap. 1. ſupra cùm 1. Sam. cap. 15. verſ. 6.* Locutio autem eſt metaphorica, qua comparantur tribus arbori, quarum extrema pars ad Auſtrum radix appellatur. Ex ſequentibus te] *apoſtrophe ad Deum, qua Binjamunu reliquias ſervatas ab exitio Binjaminitica tribus (cujus mentio habetur infra 19. & ſequentibus capitibus) paucitate ſua non impeditas fuiſſe docet, quò minus in populi Dei numerarentur, id eſt, tribum unam efficerent, qua ſecuta erant Deum: nam hiſtoriam illam huc tempore præceſſiſſe oſtendimus ſuo loco.* Legiſlatores] *id eſt, primarii, qui jus populo dicunt.* Convocantes] *quorum auctoritate conventus habentur.* Ad ſtylum ſcribæ] *id eſt, nunc litteris a me tranſmiſſis obſequuntur.* 15 Cum Debora] *id eſt, conſentiunt cum ea, & juſſi ſe eſſiſtunt.* Sic Barak] *vocatus cum ſua tribu Naphtalitica acceſſit, ſupra 4. ver. 6 & imperata fecit ibidem. ver 10.* Magni inſtitutis animi] *id eſt, magnates induſtrii: perſpharaſi gubernatorium in ea tribu.* In partibus] *id eſt, in regione trans Jardenem.* 16 Cur deſideres] *Apoſtrophe ad Jiſſaſcharem, qua aſininam ejus ſegnitiem excitat: vide dicta Gen. 49. 14.* Audiendo &c.] *id eſt, non admovendo manum, ſed quieſcendo interea dum fratres tui cum inimicis ad ſuos tuos domicant.* Ad partes Rëubenis] *Gaditas intelligit, qui Rëubenitis adjacebant.* Magni] *id eſt, magnates conſulti.* 17 Apud naves] *poſſeſſionem enim habuit magna ex parte maritimam, Joſoſeb. 19. ver. 40. ſicut & Aſcher ibidem ver. 24. & ſequentibus.* Præruptis ſuis] *ſupple, rupibus.* 18 Zebulun & Naphthali] *quarta pars confirmatio ab exemplo ſuperiorū victoriæ.* In editis locis agri] *in monte Taborii, de quo ſupra 4. 14.* 19 Reges] *Jabin & ſuderati ejus, ut res amiſſas recuperarent.* Tahhanaci, &c.] *regiones ſunt in dimidiata tribu Menaſſibu non procul a Tabore, Joſoſeb. 17. 11. & ſupra 1. 27.* Ne fructulum] *id eſt, nihil acquiſiverunt ullo bello.* 20 E Cœlis] *id eſt, res cœleſtes, pluvia, venti, grandines, procellæ.* Sydera ipſa] *quæ ſunt harum rerum inſtrumenta.* E ſuis aggregibus] *e ſuperioribus regionibus aëris: tranſlata locutio a militibus ex editio loco pugnantibus.* 21 Torrens Kiſchonis] *qui labitur ad radicis Carmeli, tractum Tahhanacæum & Megiddonitem præterfluens.* Evertit eos] *auctus imbribus ſua rapiditate hoſtium corpora abſtulit.* Occurſum u] *ad quem utrique exercitus concurrentes manu conſeruerunt.* Proculca anima] *id eſt, quicquid validum fuit, ſive torrentem, qui paulo antè hoſtes abrupit, ſi ve hoſtes ipſos robori ſuo præſidentes.* 23 Maledicite Merozo] *ſecundum confirmationu locus ab ira Dei in deſides, ut fuerunt Merozita, & favore Dei in adjuteres, ut fuit Jahhel.* Inquit angelus] *id eſt, quicunque ſpiritu Dei afflati ſunt, mecum ſemper pronunciabunt Merozitas maledictos eſſe & Jahhelem benedictam.* 24 Cheberi Kenæi] *vide ſupra 4. 17. & ſequentibus.* In tentorio] *quas decet domi ſe continere, non viros, ut Merozita faciunt.* 25 In patera magnificorum] *id eſt, ampla, ut ſatietatem liberet.* 28 Per feneſtram] *poſtrema pars canticis, Concluſio humanum primùm enim per hypotypoſin mulierum hoſtilium jactationes cum Sarcaſmo tradecit deinde propheticam precationem illarum jactationibus opponit, qua exitium reliquis hoſtium, Iſraëlitis autem roboris incrementum, comparatione Solis ab ortu ad meridiem procedentis, precatur.*

CAPUT VI.

Deus Iſraëlitas rurſus a ſe deficientes per Midjanitas caſtigat, per prophetam increpat: & Gidhhonem per angelum ad eos liberandos vocat ac præparat.

1 DEINDE cùm facerēt filii Iſraël is quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: tradidit eos Jehova in Manum Midjanitarum ſeptem annis.

2 Roborata itaq; manu Midjanitarum ſuper Iſraëlem: metu Midjanitarum faciebant ſibi filii Iſraëlis ſpecus illas quæ *ſunt* in montibus, & ſpeluncas ac munitiones.

3 Erat enim cùm ſeverat Iſraël, ut aſcendente Midjane, Hhamalek quoque & orientales ſimiliter aſcenderent adverſus illum.

4 Et caſtra ponentes contra eos perderent proventum terræ, uſq; quà venis Hhazzamineq; reliquum facerent victum in Iſraële, aut parvā pecudem, aut bovem aut aſinum.

5 Nam ipſi & pecora eorum aſcendebant cum tentoriis ſuis: veniebant autem quaſi locuſtæ multitudine, ipſiſq; & camelis eorum non erat numerus: veniebantque in eam terram ad perdendum eam.

6 Cùm ergo depauperatus eſſet valde Iſraël ob præſentiam Midjanitarum, cl maverunt filii Iſraëlis ad Jehovam.

7 Factiq; cùm clamarent filii Iſraëlis ad Jehovam, propter Midjanitas:

8 Ut mitteret Jehova virum prophetam ad filios Iſraëlis: qui dixit eis, ſic ait Jehova Deus Iſraëlis, ego feceram ut vos aſcenderetis ex Ægypto, & eduxeram vos e domo ſervorum,

9 Et eripueram vos e manu Ægyptiorum & e manu omnium opprimentium vos: expuleramq; eos a facie veſtra, & dederam vobis terram eorum,

10 Denique dixeram vobis, ego ſum Jehova Deus veſter: ne timete deos Emoræorū, in quorum terra habitatis: at non auſcultaſtis voci meæ.

11 Poſteà veniens [a] angelus Jehovæ, conſedit ſub quercu illa quæ eſt Hhophræ, pertinente ad Joaſchum Abi-Ihezeritam cujus filius Gidhhon [b] terebat triticum in quadam areola, ut fugiens deportaret a conſpectu Midjanitarum.

12 Cumq; appareret ei angelus Jehovæ: dixit ad eum, Jehova *eſt* tecum, valens itlime robore.

13 Cui dixit Gidhhon, *attende* ad me domine, ſi eſt Jehova nobiſcum, at quare evenit nobis totum hoc? & ubi ſunt omnia mirabilia ejus

[a] Heb. *turcularii, id eſt, parva area quantum torcularis capiendo ſatis eſt quo ſenſu accipitur hic a R. Jehuda Scriptorum Hhebraorum antiquiſſimo.*

[b] Heb. *ad ſtipendium ſuppetere.*

ejus, quæ enarrabant nobis patres nostri dicẽdo, nónne fecit ut ex Ægypto ascenderemus Jehova, cùm nunc deseruerit nos Jehova ac tradiderit nos in manum Midjanitarum?

14 Tum respiciens ad eum Jehova dixit, i 'virtute tua hac, & servabis Israëlem e manu Midjanitarum: nónne mitto te?

15 Cui ille dixit, *attende* ad me Domine, 'quanam reservabo Israëlem? 'ecce dux meus pauperrimus est inter Menaschitas, & ego minim' in domo patris mei.

16 Tum dixit ad eum Jehova, 'sed ero tecum: ideo percuties Midjanitas 'tanquam virum unum.

17 Dixit autem *Gidhhon* ad eum, si nunc inveni gratiam in oculis tuis: (ut edas mihi signum te illum esse qui loqueris mecum)

18 Ne, quæso, moveas te hinc, donec redeam ad te, & prolatum munus meum collocem ante te: qui dixit, ego considebo donec revertaris.

19 Deinde Gidhhon rediit, cùm parasset hœdum e capris, & ex Epha farinæ azymos panes, carne posita in canistro, & jure posito in cacabo: protulitque ad eum sub quercum illam, & 'applicavit.

20 Nam edixerat ei angelus ille Dei, accipe istam carnem, & azymos panes, & colloca in petra illa, jus autem effunde: qui fecit sic.

21 Tum extendens angelus Jehovæ extremitatem scipionis illius, qui *erat* in manu ejus, tetigit illam carnem & illos azymos panes: ascenditq; ignis e rupe illa, qui absumpsit carnem & azymos panes illos: sic angelus Jehovæ abiit a conspectu ejus.

22 Quapropter animadvertens Gidhhon angelum Jehovæ eum esse: dixit Gidhhon: 'Aha, domine Jehova, quandoquidem vidi angelum Jehovæ facie ad faciem.

23 'Dixit verò ei Jehova, pax *est* tibi: ne time: non morieris.

24 Extruxit itaque ibi Gidhhon altare Jehovæ, quod vocavit, JEHOVÆ PACIS: usque in diem hunc adhuc extat Hhophræ Abi-Hhezeritarum.

25 (Nam fuerat ea ipsa nocte ut diceret ei Jehova: accipe juvencum 'adultiorem, qui est patris tui, nempe juvencum 'illum secundũ septennem: & posquam destruxeris altare illud Bahhalis, quod *est* patri tuo, & lucũ qui *est* juxta illud succideris,

26 Extruito altare Jehovæ Deo tuo in summitate illius ipsius 'arcis, cum ipsa structure: tunc accipiens juvencum illum secundum offerto holocaustum in lignis illius luci quem excideris.)

27 Itaque Gidhhon accipiens decem viros e servis suis, fecit quemadmodum edixerat ei Jehova: fuit autem quia timebat familiam patris sui & homines civitatis illius, 'si feciſſet interdiu, ut faceret nocte.

28 Cùm autem surrexissent homines illius civitatis manè, & ecce dirutum erat altare Bahhalis, & lucus qui *fuerat* juxta illud, excisus: juvencus autem secundus ille oblatus in holocaustum *erat* super illud altare extructum:

29 Dixerunt' alter ad alterum, quis fecit rem hanc? cumque inquisiviſſent & percunctati essent, dixerunt: Gidhhon filius Joaschi fecit rem hanc.

30 Dixerunt autem homines illius civitatis ad Joaschum, produc filium tuum, ut moriatur: quia diruit altare Bahhalis, & quia succidit lucum qui *erat* juxta illud.

31 Dixit verò Joasch omnibus qui instabant apud ipsum, 'vosne contendetis pro Bahhale? an vos servabitis eum? qui contenderit pro eo, 'hoc ipso mane morti tradetur: si Deus est, cõtendet pro se, quia diruit altare ipsius.

32 'Vocavit itaq; illũ die illo 'Jerubbahhalẽ: 'ẽ quòd dixisset, condendet contra eum ipse Bahhal, quia diruit altare ejus.

33 Omnes autem Midjanitæ & Hhamalekitæ ac orientales 'congregati simul, trajecto *Jardene*' castrametati erant in convalle 'Jizrehelis.

34 Sed spiritus Jehovæ 'induit Gidhhonem: qui cùm clanxisset buccina, 'convocati Abi-Hhezeritæ eum secuti sunt.

35 Præterea nuntios misit per totum Menaschen, qui convocatus ipse quoque secutus est eum: nuntios etiam misit ad Ascherem & ad Zebulunem & ad Naphtalin, qui ascenderunt obviam' illis.

36 Dixerat autem Gidhhon ad Deum: si tu servaturus es manu mea Israëlem, quemadmodum locutus es:

37 Ecce ego statuo 'vellus lanæ in hac area: si ros fuerit in ipso vellere solo, & in tota terra siccitas, sic novero te servaturum manu mea Israëlem, quemadmodum locutus es.'

38 Et fuit ita, nam surgens postero mane, quo aspexerat *Jehova* vellus: expressit rorem ex illo vellere, plenam pateram aquæ.

39 Rursus dixit Gidhhon ad Deum, ne accendatur ira tua in me, & loquar tantùm hac vice: probem, quæso, solummodo hac vice vellere: sit, quæso, siccitas in hoc vellere solo, & super totam terram sit ros.

40 Fecit itaque Deus sic nocte illa: erat enim siccitas in illo vellere solo, at in tota terra erat ros.

'Heb. *servi.*

'Heb. *a faciendo interdiu.*

'Heb. *dum est hoc mane.* 'id est, *contendet contra eum Bahhal.* 'Heb. *descendo.*

'Heb. *& convocatus est Abihhezer post eum: sic deinceps. in ver. proximè sequente.*

'Heb. *tonsuram lanæ, sic deinceps.*

ANNOTATIO.

4 Castra ponentes] *singulis annis, ut & septimo anno facere inceperant, infrà 33. ver.* 11 Angelus Jehovæ] *Christus sermo æternus patris, qui infrà ver. 14. Jehova, & 15. dominus vocatur.* 14 Virtute tua hac] *qua te valentissimum robore vocans, donavi, & me tecum futurum promisi.* 15 Quanam re] *non diffidentis, sed consultantis verba sunt, quasi dicat, non dubito futurum quod promittitur, sed modum quæro illius efficiendi.* Ecce dux meus] *duplicis ratione ostendit sibi inculatem deesse: prior, quia præfectura in qua est, tenues sint vires: posterior, quia in præfectura illa ipse minimum locum obtinet.* 16 Sed ero tecum] *ut suprà ver. 12.* Tanquam virum unum] *id est, facillimè, ac si tibi cum uno negotium esset.* 19 Applicavit] *offerendo, ut Exodi 32. 6. Malachi 2. 12. & cap. 3. ver. 3.* 22 Aha] *interjectio est exitium sibi metuentis ex conspectu Jehovæ: vide Gen. 16. 13. annot.* Facie ad faciem] *vide Exodi 33. 11.* 23 Dixit verò ei] *hanc vocem abiens protulit.* 25 Illum secundum] *id est, qui in bubili ordine secundus est.* Septennem] *Ac ideo eodem natum anno, quo Midjanitarum cœperat tyrannis.* 26 Arcis] *quà suprà ver. 20. petram & 21. ver. rupem vocavit, hic vocat arcem quod calamisso*

mitoso illo tempore in ejusmodi loca tanquam in arces Israëlitæ se recipiebant, ut suprà ver. 2. 30 Alter ad alterum] *tam ex civibus, quam ex domesticis.* 31 Vóine] *Vt de voluntate Dei instructus respondet tribus argumentis: primùm ab audacia eorum, qui præter vocationem vindices Bahhalis esse volebant, & contra voluntatem Dei veniebant: secundò a metu supplicii divini, quem illis injicit: tertiò ab officio ipsius Bahhalis per concessionem ironicam, si Deus est, &c.* 32 Vocavit &c.] *pater filium Gidhhonem, non convitii sed monimenti causa quemadmodum etiam Jerubboscheth 2. Schem. 11. 21.* 33 Congregati erant] *anno septimo ejus calamitatis.* Castrametati] *finem indicavimus suprà ver. 4. & infrà 7. 12. idem repetitur.* Jizrehhel] *vide Jehoschu 17. 16.* 34 Induit] *instruxit eum voluntate & facultate adhæc expeditionem pertinente.* 35 Iltis] *Abihhezertis & Menaschitis.*

CAPUT VII.

Gidhhon partem populi, Dei jussu dimittit, & residui trecentos divinitus designatos retinet, quibuscum noctu, Dei jussu & adversarii somnio confirmatus, mirabili stratagemate hostes fundit, & fugientium partem cædit.

1 SURGENS itaque Jerubbahhal, is est Gidhhon, totusq; populus qui erat cum eo, castrametati sunt ad fontem Charodi: castra autem Midjanitarum *erant* ei ab Aquilone, cis collem Moræ in ipsa covalle.

2 Sed dixit Jehova Gidhhoni, numerosior *est* hic populus qui *est* tecum, quàm ut tradam Midjanitas in manum eorum: ne [a] gloriam assumat sibi Israël supra me, decendo, manus mea salutem attulit mihi.

[a] Heb. *in auribus hujus populi.*

3 Nunc itaque proclama jam[a] audiente hoc populo dicendo, is qui timidus est & trepidus, revertens evolato versus montem Gilhhadis: sic revertisa sunt ex eo populo viginti duo millia, decies autem mille remanserunt.

4 Quapropter edixit Jehova Gidhhoni, populus iste adhuc est numerosior, deducito eos ad istas aquas, & [b] disparabo tibi eum illic: estóque ut de quocunque edixero tibi, hic ito tecū, is eat tecum: de quocunque autem edixero tibi, hic ne ito tecum, is ne eat.

[b] Heb. *defecabo, transferam a metallis ad hominis.*

5 Deducto itaque populo ad istas aquas: edixit Jehova Gidhhoni, quicunque lambet lingua sua ex ista aqua, quemadmodum lambere solet canis, statuito eum seorsum: similiter quicunque incurvabit se in genua sua ad bibendum.

6 Fuitque numerus eorum qui lāberant sua manu ad os suum *admota*, trecentorum virorum: totum autem reliquum illus populi incurvaverunt se in genua sua ad bibendum aquam.

7 Tum edixit Jehova Gidhhoni, trecentis istis viris lambentibus servabo vos, & tradam Midjanitas in manum tuam: quam ob rem totus iste populus abeunto quisque in locum suum.

8 Cùm itaque accepissent hic populus commeatum in manu sua, & buccinas [c] illorum, & omnes viros Israëlitas illos dimisisset quemq; in tentoria sua, trecentos istos viros retinuit: castra verò Midjanitarum infra eum *erant* in illa convalle.

[c] Heb. *eorum, sic Exod. 13. 18.*

9 Fuit autem illa ipsa nocte ut ediceret ei Jehova, surge, descende contra ista castra: nam tradidi ea in manum tuam.

10 Quòd si times descendere: descende tu & Pura puer tuus ad ipsa castra:

11 Et audito quid loquantur, ut posteà confirmentur manus tuæ, ac descendas contra ista castra: descendit itaq; ipse & Pura puer ejus ad extremitatem [d] militarium ordinum, qui *erant* in castris.

[d] Heb. *quinquagenarium.*

12 Midjanitæ autem & Hhamalekitæ cū omnibus orientalibus [e] diffusi erant in ea convalle tanquam locusta multitudine: camelisque eorū non erat numerus, *erant* sicut arena quæ *est* in littore maris multitudine.

[e] Heb. *jacentes.*

13 Cumque advenisset Gidhhon, ecce quidā narrabat proximo suo somnium: & dicebat, ecce somnium somniavi, quòd ecce [f] tostus panis hordeaceus obvertebat se in castris Midjanitarum, & perveniens in quodque tentorum, concutiebat ipsum ita ut caderet, subvertebat que ipsum: sic jacebat tentorium quodque.

[f] Heb. *tostū panis hordeorum.*

14 Respondens autem proximus ejus dicebat, non est hoc *aliud* nisi gladius Gidhhonis filii Joaschi viri Israëlitæ: tradidit Deus in manū ejus Midjanitas & tota hæc castra.

15 Fuit ergo cùm audisset Gidhhon narrationem illius somnii & [g] explicationem ejus ut incurvaret sese: & reversus ad castra Israëlitarum diceret, surgite, tradit enim Jehova in manum vestram castra Midjanitarum.

[g] Heb. *fracturam ejus, transfatum verbum a nucibus vel nucleis: quasi dicat, enucleationem.*

16 Tum distribuit trecentos illos viros in tria [h] agmina: tradiditq; buccinas in manū cujusq; eorum, & hydrias vacuas, erantq; faces in medio illarum hydriarum.

[h] Heb. *tria capita: sic infrà 20. & 9. 34.*

17 Et edixit eis, me versus respicitote, & sic facitote: cùm ecce ego veniam ad extremitatem istorum castrorum, esto ut quemadmodum faciā sic faciatis.

18 Clangam enim buccina ego & quicunque *erunt* mecum: quare clangitote vos buccinis quoque circum tota ista castra, & dicite, Jehovę & Gidhhonis *gladius.*

19 Adveniens itaque Gidhhon & centum viri qui *erant* cum ipso ad extremitatem illorum castrorum principio vigiliæ mediæ, (tantummodo [g] denum statuebant custodes): clanxerūt buccinis simul comminuendo hydrias, quæ *erant* in manu ipsorum.

[g] Heb. *statuebāt statuebāt.*

20 Clanxeruntque tria illa agmina buccinis, & fregerunt hydrias: sic tenebant manu sinistra sua faces, manu verò dextera sua buccinas ad clangendum: deinde clamarunt, gladius Jehovę & Gidhhonis:

21 Subsistebant autem quisque in loco suo circum castra ipsa: discurrentia verò tota illa castra vociferabantur & fugiebant.

22 Rursus clanxerunt trecentis illis buccinis, & [h] obvertit Jehova gladium [i] unius in alterum, idque per tota illa castra: adeòut fugerit exercitus ille usq; Beth-Schittam per [k] Tzererā usque ad ripam [l] Abel-Mecholæ am supra Tabbatham.

[h] Heb. *posuit.*
[i] Heb. *viri in proximum suum.*

23 Quapropter convocati sunt viri Israëlitę e Naphtali & ex Aschere, atque ex toto Menasche, qui persecuti sunt Midjanitas.

24 Præ-

24 Prætetea nuncios misit Gidhhon per totum montem Ephrajimi qui ediceret, descendite obviam Midjanitis, & præoccupate illis aquas [b] Beth-Baram usque, nempe Jardenem: itaq; cōvocati omnes viri Ephrajimi præ occupaverunt aquas illas Beth-Baram usque, id est, Jardenem.

25 Ceperuntq; duos principes Midjanitarum Hhorebum & Zeebum, ac occiderunt Hhorebū in rupe Hhorebi, Zeebum verò occiderunt in torculari Zeebi cùm persequerentur Midjanitas: caput autem Hhorebi & Zeebi attulerunt ad Gidhhonem [c] trans Jardenem.

[b] *qua apud Johannem cap. 1. 28. Bethabara dicitur.*

ANNOTATIO.

1 Fontem Charodi] *ù fons esse videtur, cujus meminit 1. Schem. 29. 1. quia in Jizreehhele situs erat, & fortasse Charod (quòd sonat trepidum) dictus est, vel a trepidatione 22. multum, qui Gidhhonem deseruerunt infra 3. ver. vel a trepidatione Midjanitarum fusorum per Gidhhonim ibi castra habentem, vel denique a trepidatione Schaulu ibidem, de qua 1. Schemu. 28. 5.* Collem moræ] *id est, jaculatoris vel inducis. hoc quoque nomen collu ille consecutus videtur a sagittariis qui Schaulem fugientem assecuti sunt: 1. Schemu. 31. 3. nam unus erat e montibus Gilbohhæ.* 2 Ne gloriam assumat] *vide Exodi 8. 9.* 3 Versus montem Gilhhadis] *id est, retrorsum, ne animos Israëlitarum qui vicini erant hostibus, minuerent, hostium verò animos confirmarent.* 8 Illorum] *omnium qui prius aderant, ver. 3. & tunc abibant.* 12 Diffusi erant] *vide Gen. 25. 18.* Tanquam locustæ] *erant enim centum triginta quinque millia, ut apparet ex 8. cap. ver. 10.* 22 Per Tzereram] *id est, agrum Tzartanu, ut colligitur ex 1. Reg. 4. 12. vide Jehoschu. 3. 16.* Abel Mecolæam] *id est, ripam Jardenu ex adverso Abel-Mechole: Locus est unde oriundus erat Elischahb. 1. Reg. 19. 16. in tribu Ephrajimi 1. Reg. 4. 12.* 25 Trans Jardenem] *nam Jardenem trajecerant, ut ostendit ver. 4. capit sequentis.*

CAPUT VIII.

Gidhhon Ephrajimitarum contra se contentione prudenter & modestè sedata, hostes fugientes persecuturus a Succhothanis & Penuelitis commeatum non impetrat: quare illis interminatus expeditionem suam feliciter persequitur, & reversus illos plectit: Oblatum dominium repudiat, & victoriæ monimentum in urbe sua statuit, quo post mortem ejus Israëlitæ ad idololatriam abusi sunt.

1 SED dixerūt ad eum viri Ephrajimitæ, quæ est hæc res *quam* feciſti nobis, non vocando nos cùm proficiscereris ad pugnam contra Midjanitas? [a] contenderuntque cum eo validè.

2 Qui dixit ad eos, quid feci nunc cujusmodi vos? [a] nónne meliores sunt racemationes Ephrajimitarum, vindemia Abihhezeritarum?

3 In manum vestram tradidit Deus principes Midjanitarum Hhorebum & Zeebum: quid ergo potui facere cujusmodi vos? tunc desistit [a] iratus illorum animus ab eo, cùm locutus esset verbum hoc.

4 Cùm autem veniſſet Gidhhon ad Jardenem: trajiciens ipse cum trecentis viris qui erant cum eo fessi, persequentes tamen:

5 Dixit viris Succothanis, date, quæso, [a] tractas panis huic populo [b] qui sequitur vestigia mea: fessi enim sunt, & ego persequor Zebachum & Tzalmunahhum Reges Midjanitarum.

6 Dixit verò principum Succothanorum *ordo*: [a] an [c] manus Zebachi & Tzalmunahhi nunc est in manu tua, ut tradamus exercitui tuo panem?

7 Quibus dixit Gidhhon: propterea cùm tradiderit Jehova Zebachum & Tzalmunahhum in manum meam: utiq; [d] triturando cædam carnem vestram, spinis istius deserti & sentibus.

8 Et ascendens inde Penuelem allocutus est eos [e] in eandem sententiam: sed responderunt ei viri Penuelitæ, quemadmodum responderant viri Succothani.

9 Quare etiam allocutus est viros Penuelitas dicendo: cùm revertar [f] in columis, destruam turrim istam.

10 Zebach autem & Tzalmunahh erant Karkoræ, & exercitus eorum cum ipsis quasi quindecim millium, quicunque residui *erant* e toto exercitu [g] orientalium: qui autem ceciderant, centum viginti millia virorum erant stringentium gladium.

11 Ascendit itaque Gidhhon viâ [a] degentium in tentoriis ab oriente [a] Nobacho & [a] Jogbehæ: percussitque exercitum illum: nam exercitus ille degebat securè.

12 Sed fugientes Zebachum & Tzalmunahhum persecutus est: cepitque duos reges Midjanitarum Zebachum & Tzalmunahhum, & totum exercitum illum perculit.

13 Quapropter revertens Gidhhon filius Joaschi ab illo prælio ante [a] ascensum solis.

14 Cepit puerum e viris Succothanis & percunctatus est eum: qui descripsit ei principes Succothanos & seniores ejus, septuaginta septem viros.

15 Cumque ingressus esset ad viros Succothanos dixit: ecce Zebach & Tzalmunahh de quibus exprobrastis mihi dicendo: an manus Zebachi & Tzalmunahhi est nunc in manu tua, ut tradamus viris tuis fessis panem?

16 Et assumptis senioribus civitatis illius, spinisque deserti & sentibus: [a] documentum in eis dedit viris Succothanis.

17 Deinde turrim Penuelis destruxit, ac interfecit [a] viros illius civitatis.

18 Postea dixit ad Zebachū & ad Tzalmunahhum: quales erāt viri quos interfeciſtis Tabore? qui dixerunt, qualis tu tales illi *erant*, idem *erāt* formā quali filii regis.

19 Tunc dixit, fratres mei filii matris meæ erant: *ita ut* vivit Jehova, si vivos servasſetis eos, [a] non occiderem vos.

20 Itaque dixit Jethero primogenito suo, surgens occide istos: sed non strinxit puer gladium suum, eò quòd timeret, nam adhuc puer erat.

21 Tum dixit Zebach cum Tzalmunahho: surge tu & incurre in nos: nam qualis est vir, tale *est* robur ejus: quapropter surgens Gidhhon interfecit Zebachum & Tzalmunahham: accepitque [a] lunulas illas, quæ *erant* ad colla camelorum ipsorum.

22 Postea dixerunt Jisraëlitæ ad Gidhhonem: dominium habe in nos, tum tu, tum filius tuus, [b] tum [b] nepos tuus: quia servasti nos e manu

[b] Heb. *filium filius tuus.*

[a] Heb. *spiritus.*

[b] Heb. *qui est ad pedes meos.*

[c] Heb. *vola.*

[d] Heb. *triturabo, id est, repetitis ictibus, ut solent qui triturant, ad necem usq; cædam.*

[e] Heb. *sicut hoc.*

[f] Heb. *turris pace.*

[g] Heb. *filiorū orientis.*

Midjanitarum.

23 Sed dixit ad eos Gidhhon, non habebo ego dominium in vos neque filius meus habebit dominium in vos: Jehova habiturus est dominium in vos.

24 Præterea dixit ad eos Gidhhon, petam a vobis petitionem ut detis mihi quisque monile prædæ suæ: (monilia enim aurea fuerant illis, quia [a] Jischmahhelitæ erant).

[i] Heb. *dando dabimus.*

25 Qui dixerunt [i] lubentissimè dabimus: explicantesque pannum quendam conjecerunt illuc quisque monile prædæ suæ.

26 Fuit autem pondus monilium aureorum quæ petierat, [a] mille septingentorum *Siclorum* auri: præter lunulas & myrothecidia & vestes purpureas, quibus induti erant reges Midjanitarum, & præter torques, qui erant ad colla camelorum illorum.

27 Aptavitque Gidhhon illud *aurum* in amiculum, [a] statuitque ipsum in sua civitate Hhophræ: [a] quod scortantes secuti sunt omnes Jisraëlitæ ibi: fuitque Gidhhoni, id est, familiæ ejus in tendiculam.

28 Tum depressi Midjanitæ ante filios Jisraëlis, non perrexerunt attollere caput suum: sic quievit terra diebus Gidhhonis: *hæc gesta* quadraginta annorum.

29 Et abiens Jerubbahhal filius Joaschi, mansit domi suæ.

30 (Fuerunt autem Gidhhoni septuaginta filii, egressi e femore ejus: nam uxores multæ erant ei.

31 Concubina verò ejus quæ erat Schecemi, peperit ei ipsa quoque filium, cui nomen indidit Abimeleco).

32 Sed cùm mortuus Gidhhon filius Joaschi in canitie bona, sepultus esset, in sepulchro Joaschi patris sui Abihhezeritæ Hhophræ:

[k] Heb. *reverterentur filii Jisraëlis ut scortarentur.*

33 Fuit mortuo Gidhhone, ut [k] denuò filii Jisraëlis scortantes sequerentur Bahhalimos: proponerentq; sibi [a] Bahhal-Berithum in Deum.

34 Ita non recordarentur filii Jisraëlis Jehovæ Dei sui, qui eripuerat ipsos e manu omnium inimicorum ipsorum circumquaque.

35 [a] Neq; exercerent benignitatē erga familiam Jerubbahhalis, Gidhhonis: secundum omne illud bonum quo affecerat Jisraëlem.

ANNOTATIO.

1 Contenderunt validè] *ex cæcis duobus regibus Midjanitarum sibi præsidentes.* 2 Nónne meliores sunt] *Pugnam cum vindemia, fugientium verò persecutionem cum racematione comparat, quasi dicat, nos Abihhezeritæ non tantum pugnando, quantum vos Ephraimitæ a nobis fugatos persequendo, consecuti sumus.* 5 Tractaspanis] *id est, quam celerrimè paratas & collas, ne nostrum ulter abrumpatur.* 6 An manus] *quasi dicant, longissimè abes ab expectatione tua, cùm tu festus & parvo comitatu, expeditos, numerosiores & a labore recreatos persequeris: ita ejus consilium rident.* 11 Degentium in tentoriis] *Arabum scenetarum.* Nabacho] *de quo Num. 32. ver. ult.* Jogbeha] *in tribu Gadi, de quo Num. 32. 35.* 13 Ante ascensum] *sub ipsum ortum.* 16 Documentum in eis] *id est, eos cædendo. Succothanos informavit ut in posterum saperent.* 17 Viros illius] *qui illi civitati præerant, ut ex superiore exemplo conflat.* 19 Non occiderem] *sed illos vita vestra redimerem.* 21 Lunulas illas] *id est, ornamenta lunari forma, & bullatas phaleras.* 24 Jischmahhelitæ erant] *vide Gen. 37. 25.* 26 Mille septingentorum] *id est, 3750 dalerorum.* 27 Statuitq;] *in monimentum victoriæ.* Quod scortantes] *i. domum mortuo Gidhhone abusi sunt ad cultum Bahhalimorum, infrà 33.* 33 Bahhal-berithum] *idolum Schecemitarum, de quo cap. sequente.* 35 Neque exercerent] *Transitio est ad historiam sequentem.*

CAPUT IX.

Abimelec Schecemitarum imperium consecutus, omnes fratres uno excepto occidit, qui ipsi & Schecemitis exitium denunciat. Deus verò illius prædictionem mittens Abimelech & Schecemitarum odium, grassantibus & pugnis ita adimplevit, ut vaticinatus erat.

1 Cùm enim abiens Abimelec filius Jerubbahhalis Schecemum ad cognatos matris suæ, allocutus esset eos, & totam familiam paternæ domus matris suæ, dicendo:

[a] Heb. *in auribus omnium dominorum Schecem. sic ver. 3. & sic dimceps.*

2 Eloquimini, quæso, [a] audientibus omnibus Schecemitis, utrum melius est vobis, an ut dominium habeant in vos septuaginta viri, omnes filii Jerubbahhalis, an verò ut dominium habeat in vos vir unus? [a] recordemini autem me esse os vestrum & carnem vestram.

3 Elocuti sunt cognati matris ejus pro eo, audientibus omnibus Schecemitis, omnia verba ista, inclinavitq; [b] animus eorum ad sequendum Abimelecum, eò quòd dicerent, cognatus noster est.

[b] Heb. *cor.*

4 Quapropter dederunt ei septuaginta *siclos* argenti ex æde Bahhal-Berithi: quibus conduxit Abimelec viros vanos & instabiles, qui secuti sunt ipsum.

5 Ita venit in domum patris sui Hhophram, & interfecit fratres suos filios Jerubbahhalis, *qui erant* septuaginta viri, super lapidem unum: sed superstes relictus est Jotham filius Jerubbahhalis minimus: absconderat enim se.

6 Tum congregarunt se omnes Schecemitæ, & [c] omnes incolæ munitionis, abeunteſq; constituerunt Abimelecum in regem, in [a] planitie statuæ, quæ *est* in *agro* Schecemitano.

[c] Heb. *& tota domus munitionis.*

7 Quod cùm nunciassent Jothamo, abiens constitit in vertice montis Gerizzimorum, & sublata voce clamavit: dicens illis, audite me Schecemitæ, ita audiat vos Deus.

[d] Heb. *cum iverunt ad ungendum.*

8 [d] Aliquando iverunt arbores ut crearent sibi regem: dixeruntque oliveæ, regna super nos.

9 Sed dixit eis oliva, cogerémne desistere cum pinguedine mea ego, per quam [a] honorant Deum & homines: & irem [a] vagatum propter alias arbores?

10 Deinde dixerunt arbores ficui: veni tu, regna super nos.

11 Sed dixit eis ficus, cogerémne desistere cum dulcedine mea, & cum reditu meo optimo, & irem vagatum propter alias arbores?

12 Tum dixerunt arbores viti: veni tu, regna super nos.

13 Sed dixit eis vitis: cogerémne desistere cum musto meo, quod [a] lætificat Deum & homines: & irem vagatum propter alias arbores?

14 Denique dixerunt omnes arbores ad Cynosbatum: veni tu, regna super nos.

15 Tum

15 Tum dixit Cynoſbatus ad arbores: ſi * ſeriò vos creatis me in regem ſuper vos, venite, obtegite vos umbra mea: ſin minus, exeat ignis ex Cynoſbato, & abſumat cedros ipſas Libani.

* Heb. *in veritate, ut ver.* 16. & 19.

16 Similiter nunc, ſi ſeriò & integrè feciſtis quòd Regem conſtituiſtis Abimelecum, & ſi bonum exercuiſtis erga Ierubbahalem & erga familiam ejus, & ſi ſecundum beneficium manuum ejus affeciſtis eum:

‖ Heb. *ungitis ut ſupra ver.* 8.

17 (Pugnavit enim pater meus pro vobis: & abjiciens animam ſuam procul, eripuit vos e manu Midjanitarum:

18 Vos autem inſurrexiſtis contra familiam patris mei ‖ hoc tempore & interfeciſtis filios ejus, *qui erant* ſeptuaginta viri ſuper lapidē unū: regemq; conſtituiſtis Abimelecum filium ancillæ ejus ſuper Schecemitas: eò quòd cognatus vester eſt)

‖ Heb. *hodie: ſynecdoche.*

19 Si, inquam, ſeriò & integrè feciſtis erga Ierubbahalem & erga familiam ejus hoc tempore: lætamini de Abimeleco, & lætetur ipſe etiam de vobis:

20 Sin verò minus, exeat ignis ex Abimeleco, & abſumat Schecemitas & incolas munitionis: & exeat ignis ex Schecemitis & incolis munitionis qui abſumat Abimelecum.

21 Tum aufugit Jotham, & fugiens abiit * Berum: manſitq; ibi metu Abimeleci fratris ſui.

* Heb. *puteum.*

22 Tenuit ergo Abimelec principatum ſuper Iiſraëlem tribus annis.

23 Immiſit autem Deus ‖ affectū malum inter Abimelecū & inter Schecemitas, adeò ut prævaricarentur Schecemitæ contra Abimelecum.

‖ Heb. *ſpiritum.*

24 Ut reverſa injuria ſeptuaginta filiis Ierubbahalis *illata*, id eſt, cædes eorum reponeretur Abimeleco fratri eorum, qui interfecerat eos, & Schecemitis qui confirmaverunt manus ejus, ut interficeret fratres ſuos.

25 Ponentes enim adverſus eum Schecemitæ inſidiatores in verticibus illorum montium, rapiebāt quicquid tranſibat juxta illos per eam viam: quod * renunciatum eſt Abimeleco.

* Heb. *in auribus.*

26 Deinde veniens Gahhal filius Hhebedi & fratres ejus, tùm pervenīſſent Schecemum: confiſi ſunt ei Schecemitæ.

27 Adeò ut exeuntes in agrum vindemiarent vineas ſuas, & calcarent *uvas*, facerentq; * laudativa carmina: deinde ingreſſi ædem Dei ſui comederent & biberent ac maledicerent Abimeleco.

* Heb. *hilaritudines.*

28 Quare dixit Gahhal filius Hhebedi, præſente Zebule præfecto Schecemi, * quis eſt Abimelec, & quæ Schechē ut ſerviamus iſti? nonne filius *eſt* Ierubbahhalis? ſervite * cum civibus Chamoris ‖ principis Schecemi, cur enim ſerviremus iſti nos?

* Heb. *quis dei?* ‖ *patris.*

29 * At utinam populus hic eſſet in manu mea, ut tollerem Abimelecū: dixitq́ue de Abimelcho, * multiplica exercitū tuū & prodi.

* Heb. *& dixit.*

30 Audiens itaque Zebul præfectus ipſius civitatis verba Gahhalis filii Hhebedi: quibus accenſa eſt ira ejus,

31 Miſit nuncios ad Abimelecum * Tormam, qui dicerent: ecce Gahhal filius Hhebedi & fratres ejus ingreſſi ſunt Schecemum, qui ecce cum civitate oppugnaturi ſunt te.

* Heb. *& dixerunt.*

32 Nunc igitur ſurge noctu tu & populus qui *eſt* tecum: & inſidiare in agro.

33 Et eſto ipſo mane cùm orietur Sol, ut ſurgas irruiturus in civitatē, nam ecce ipſe & populus qui *eſt* cum eo exituri ſunt ad te, ſic facies ei prout obvenerit manui tuæ.

34 Surrexit itaque Abimelec & totus populus qui *erat* cum eo noctu: inſidiatiq; ſunt in Schecemitas * quatuor ‖ agminibus.

* Heb. *capitibus.* ‖ Heb. *capitibus, ut ſupra 7. 16. ſic deinceps.*

35 Gahhal verò filius Hhebedi cùm exiviſſet, ſubſtitit in foribus portæ civitatis: ſurgebat enim Abimelec & populus qui *erat* cum eo ex inſidiis.

36 Videns q́; Gahhal populum illum, dicebat ad Zebulem, ecce populus deſcendens e verticibus iſtorum montium: ſed reſpondit ei Zebul, umbram ipſorum montiū vides quaſi homines.

37 * Deinde iterum locutus Gahhal, amplius dixit, ecce populus deſcendentes ex * editiore loco terræ: nam agmen unum veniebat a via planitiei * Mehhonenimorum.

* Heb. *& dixit.* * Heb. *umbilico terræ.* * *id eſt, planetariorum.*

38 Cui dixit Zebul, ubi nunc eſt * os tuum: quo dicebas, quis eſt Abimelec ut ſerviamus ei? an non iſte eſt populus ille quem ſpreviſtis egredere, quæſo, nunc, & pugna contra eum.

* Heb. *os.*

39 Sic egreſſus Gahhal ante Schecemitas pugnavit contra Abimelecum.

40 Sed perſecutus eſt eum Abimelec fugientem a facie ſua: ceciderunt́q; confoſſi multi, uſq; ad fores ipſius portæ.

41 Reſidebat autem Abimelec Arumæ: expulitq; Zebul Gahhaliem cum fratribus ejus, ne habitarent Schecemi.

42 Fuit etiam poſtridie * cum exiret populus in agrum, ut renunciarent Abimeleco.

* Heb. *tempore.*

43 Qui aſſumens populum ſuum, partitus eſt eos in tria agmina, & inſidiatus eſt in agro: cumque videret quòd ecce populus exibat, e civitate, inſurgens in eos percuſſit eos.

44 Nam Abimelec & agminum *illud* quod *erat* cum ipſo irruentes inſtabant ad fores portæ ipſius civitatis: duo verò reliqua agmina irruentia in omnes qui erant in agro percuſſerunt eos.

45 Itaque Abimelec oppugnans ipſam civitatem toto illo die cepit civitatem, & populum qui *erat* in ea interfecit: deſtructáque civitate * conſevit eam ſale.

* Heb. *ſeminavit.*

46 Quę cum audirent omnes ‖ cives arcis Schecemitanæ: ingreſſi ſunt propugnaculum, ædem Dei Berithi.

‖ Heb. *domini turris Schecem, ſic deinceps.*

47 Cumq; nunciatumeſſet Abimeleco ſe congregaſſe omnes cives arcis Schecemitanæ:

48 Aſcendit Abimelec montem Tzalmonis ipſe & totus populus qui erat cum eo, ubi accipiens Abimelec ſecurim bipennem in manu ſua, amputavit ramos arborum, quos ſublatos impoſuit humero ſuo: edixitq́; populo qui *erat* ſecum, quod * vidiſtis me facere, * feſtinanter facite ſicut ego.

* Heb. *feſtinando feciſtis.*

49 Quapropter amputarunt totus quoq; populus quiſque ramos ſuos, & ſecuti Abimelecum circumpoſuerunt propugnaculo, & incenderunt illis propugnaculum igni: ſic mortui ſunt etiam omnes cives arcis Schecemitanæ, quaſi mille viri & mulieres.

50 Deinde profectus Abimelec Thebzum: caſtra poſuit contra Thebzum, & cepit illud.

51 Arx autem munita erat intra civitatem illam, quò confugientes omnes viri & mulieres, id eſt, omnes cives illius civitatis, occluſerant circa ſe: & aſcenderant ad tectum arcis.

52 Sed veniens Abimelec uſque ad arcem ut pugnaret contra eam: cùm accederet uſque ad portam arcis, ad comburendum eam igni,

53 Dejecit mulier quædam fragmen molæ ſuper caput Abimeleci : & confregit cranium ejus.
54 Quare inclamans celeriter puerum armigerum ſuum edixit ei,ſtringe gladium tuum, & morti trade me,ne dicant de me,mulier interfecit eum: tum confodit eum puer ejus, ita ut mortuus ſit.
55 Videntes autem Iſraëlitæ mortuum eſſe Abimelecum, abiverunt quiſque in locum ſuum.
56 Sic fecit Deus ut rediret maleficium Abimeleci,quo affecerat patrem ſuum,interficiendo fratres ſuos,*qui erant* ſeptuaginta,
57 Et totum maleficium Shecemitarum fecit Deus ut rediret in caput illorum : evenitq; illis maledictio Jothami filii Jerubbahhalis.

ANNOTATIO.

2 Recordemini autem] *oratio eſt eclíptica: quaſi dicat, Quod ſi conſtituerit is virum unum habendum eſſe,præferte me alsu,qui vobis ſanguine conjunctus ſum.* 6 Planitie]*in campo illo prope Shecemion ubi Jehoſchuahh magnum lapidem erexiſſe legitur ſub quercu: Jehoſch.ultimo, ver.26. vide annotata ibi.*
8 Aliquando iverunt]*apologus ut 2.Reg.14.9.* 9 Honorant Deum & homines] *adhibetur enim oleum ad ſacrificia, ad unctionem regum,ſacerdotum,ac prophetarum,denic, ad corpora humana delibuenda.* Vagatum]*id eſt,circumcurſatum ad regium munus exequendum.* 13 Letificat Deum & homines] *quia ad oblationes legales adhibetur,& cor hominu exhilarat: Pſal.104.15.* 21 Beerum]*fortè is locus eſt, qui Jehoſch.19.8. Bahhalath-Beer dicitur in tribu Schimhhonu.* 25 Quod nuntiatum] *oratio eclíptica, quæ ſuppletur ex oratione ſequenti: quaſi dicat,qui ex relatione,in Shecemitas infeſſus in agro Shecemitano graſſabatur.ſimile eſt Gen.35.22.* 27 Laudativa carmina]*id eſt,cantu ſuo & laudibus Gahhalis declararunt ſe omni metu Abimeleci ſolutos eſſe,& hoc beneficium Gahhali aſcribere.* 28 Quis eſt Abimelec?] *indignitatem ſervitutis comparatione perſonarum Abimeleci & Shecemitarum oſtendit: Jerubbahhalis filius eſt, qui nomen conſecutus eſt a dejecto altari & luco Dei Bahhalis,quod, ut privatus vixit,neque imperium in quemquam habuit : Shecemitæ autem liberam Rempub. jam olim conſtitutam habuerunt.* Cum civibus Chamoris] *id eſt,ſi ſerviendum eſt,ne patiemini vos ſervitute premi duriore, quàm olim hujus loci cives ſub Chamore, qui Shecemitis erat veluti pater.* 29 At utinam] *inis conſilium cum civibus de occidendo poſtridie Abimeleco Tormæ.* Multiplica exercitum] *abſentem exagitat ironicè & arroganter.* 31 Tormam]*idem locu eſt, qui infrà 41.ver.Aruma vocatur.* 33 Civitatem]*cæſo Gahhale cum civibus,ut ſtatim ſubjicit.* 34 Quatuor agminibus] *ut illos circumveniret.* 38 Os tuum] *quaſi dicat, ut hers ore ita nunc manu te virum præſta.* 42 Cùm exiret] *ut prius conſilium exequerentur,etſi priore duce deſtituti,tanto flagrabant in Abimelecum odio. nam qui de operibus ruſticis accipiunt,non conſiderant vindemiam jam factam ſuiſſe, & ejus nomine epulum meditrinalioru(ut Latini vocarunt) celebratum ſuprà ver.27 oratio autem non ſtatim vindemiam ſubſequitur.*
45 Conſevit ſale] *in perpetuæ deteſtationu ſymbolum.*

CAPUT X.

Iſraëlitæ aliquandiu ſub Tolahho & Jaire pace & libertate uſi,ſi eſt quàm in idololatriam relapſi ſunt, divinitus deduntur hoſtibus ſuis: quapropter Deum inclamantes,primùm quidem graviter increpantur, deinde verò ſeriò reſipiſcentes gratiam impetrant.

1 SURREXIT autem poſt Abimelecum
a Heb. *vir Iſſaſcharis.* ad conſervandum Iſraëlem Tolahh filius Puæ filii Dodonis [a] Iſſaſcarita : qui reſidebat [a] Schamire in monte Ephrajimi.
2 Is judicavit Iſraëlem viginti tribus annis: & moriens ſepultus eſt Schamire.
3 Deinde ſurrexit poſt eum Jair Gilhhadita: qui judicavit Iſraëlem viginti duobus annis.
4 Erant autem ei triginta filii equitantes triginta [b] aſellos:ac triginta civitates erant eis,
b Heb. *pullos, ut infrà 12. 14.* quas vocarant [a] villas Jairis uſq; in diem iſtum, quæ *erant* in terra Gilhhadis.
5 Deinde mortuus Jair , ſepultus eſt Kamone.
c Heb. *addiderunt facere.* 6 Tum [c] rurſus faciebant filii Iſraëlis quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: colebant enim Bahhalimos & Hhaſchtarothas,id eſt,deos Syriç & deos Tzidonis & deos Moabitarum, deosq; Hhammonitarum & deos Peliſchtæorum : ac proinde dereliquerant Jehovam nec colebant eum.
7 Quapropter accenſa eſt ira Jehovæ contra Iſraëlitas : adeò ut dederet eos in manum [a] Peliſchtæorum & in manum Hhammonitarum.
8 Hi autem confringebant & conquaſſabant Iſraëlitas uſque ad [a] annum illum: *nimirum* decimum octavum annum,omnes *inquam* Iſraëlitas qui *erant* ultra Jardenem in terra Emoræi, quæ *eſt* in Gilhhade.
9 Trajiciebant quoque Hhammonitæ Jardenem ad pugnandum etiam contra Jehudam , & contra Binjaminem & contra familiam Ephrajimi:adeò ut anguſtia eſſet Iſraëlitis valde.
10 Clamaverunt itaque Iſraëlitæ ad Jehovam dicendo:peccavimus tibi, tum quia dereliquimus Deum noſtrum,tum *quia* coluimus Bahhalimos.
11 Sed dixit Jehova ad Iſraëlitas: an non ex Ægyptiis & ex Emoræis, & ex Hhammonitis & ex Peliſchtæis.
d Heb. *habitaculs viris, id eſt,gentibus illius terræ quam habitatu, reliquis Cenahhanæorum.* 12 Tzidoniis quoque & Hhamalekitis,& [d] indigenis opprimentibus vos: cùm clamaretis ad me,omnino ſervavi vos e manu eorum?
13 Attamen derelinquentes me coluiſti Deos alienos:[a] idcirco non pergam ſervare vos.
14 Abite,& inclamate Deos iſtos,quos elegiſtis:ipſi ſervent vos tempore anguſtiæ veſtræ.
e Heb. *ſecundum videtur* 15 Dixerunt autem Iſraëlitæ ad Jehovam,peccavimus,fac tu nobis [e] omnino prout bonum *videtur* in oculis tuis: veruntamen libera nos, quæſumus, [f] hoc tempore.
16 Et removentes Deos alienigenarum e medio ſui coluerunt Jehovam: ita imminutus eſt [a] animus ille ejus [a] propter laborem Iſraëlitarum.
f Heb. *hoc ipſo die.*

ANNOTATIO.

1 Ad conſervandum] *continendum Iſraëlem in cultu Dei, atque ideo in pace, & parta antè libertate* Schamire]

Schamire] oppido Iussaſcarũ contermino Ephrajimitis, aliud enim eſt a Schamire Jehuda, de quo Jehoſch. 15.48. 4 Villas Jairi] de nomine prioris Jairi, de quo Num 32.41. 7 Peliſchtæorum] A quibus adiuti Jiphtachi tempore Jiſraëlitarum pars, quæ ad occidentem ſita eſt, promebatur: nam in hiſtoria Jiphtachi tantùm de Hhammonitis ſcribitur: de Peliſchtæis verò demum in hiſtoria Schamſchonis. 8 Annum illum] vide infrà 11.6. 13 Idcirco] quia coluiſtis & adhuc colitis. 16 Animus] indignatio ejus, quia dixerat Deus, non pergam ſervare vos, ſuprà ver. 13. Proter laborem Jiſraëlis] tum quo ab hoſtibus premebatur, tum quo ſtudebat in gratiam redire cum Deo.

CAPUT XI.

Gilhhaditæ bellum ſuſcepturi contra Hhammonitas Jiphtachum gentilem ſuum profugum, promiſſo regionis principatu, in belli ducem accerſunt, qui tentatu ſæpe Hammonitarum animo per legatos, rationibuſq; ſuis fruſtra propoſitis, bello conflagens eos devincit. Deinde ab expeditione rediens filiam ſuam e domeſticis primam nactus, ut proceſſus in hoſtes vouerat, conjungio privans, Deo ſanctificat.

1 NAM cùm convocati Hhammonitæ caſtra haberent in Gilhhade: congregati ſunt quoque Jiſraëlitę & caſtra metati ſunt in 'Mitzpa.

2 Ubi dixerunt populus, principes Gilhhadis [a] alter ad alterum: quis ille vir erit, qui incipiet pugnare contra Hhammonitas? is eſto primarius omnibus habitatoribus Gilhhadis.

[a] Heb. *vir ad proximum ſuum.*

3 (Jiphtach autem Gilhhadites erat valens robore, eratq; filius mulieris meretricis: ex qua 'genuerat Gilhad Jiphtachum.

4 Pepererat etiam vxor Gilhhadis ei filios: & cùm adoleviſſent filii ipſius uxoris, expulerunt Jiphtachum: dicebant enim ei, non es habiturus poſſeſſionem in domo patris noſtri, quia filius mulieris 'exteræ es.

5 Aufugiens itaque Jiphtach metu fratrum ſuorum, confidebat in 'terra Tobi: collegerant enim ſe ad Jiphtachum homines vani, & 'exierant cum illo.)

6 Fuit autem 'poſt annos *illos*: ut bellum gererent Hhammonitæ contra Jiſraëlitas.

7 Fuitque cùm pugnaturi eſſent Hhammonitæ contra Jiſraëlitas: ut abirent ſeniores Gilhhadis ad aſſumendũ Jiphtachum e terra Tobi:

8 Et dicerent Jiphtacho, veni & eſto nobis ductor: ut pugnemus contra Hhammonitas.

9 Dixit verò Jiphtach ſenioribus Gilhhadis, nõnne vos 'odiſtis me, & expuliſtis me e domo patris mei? cur ergo venitis ad me nunc, cum anguſtia eſt vobis?

10 Dixerunt verò ſeniores Gilhhadis ad Jiphtachum, 'idcirco nunc reverſi ſumus ad te, ut veniens nobiſcum pugnes contra Hhammonitas: 'imò ſis nobis primarius, omnibus habitatoribus Gilhhadis.

11 Dixit ergo Jiphtach ad ſeniores Gilhhadis, quandoquidem reducitis me ad pugnandum contra Hhammonitas: cũ expoſuerit eos Jehova mihi, ego futurus ſum vobis primarius.

12 Tum dixerunt ſeniores Gilhhadis ad Jiphtachum: Jehova [b] 'cognoſcet inter nos, niſi ſecundum verbum tuum ſic feceri mus.

[b] Heb. *erit, audiens.*

13 Ita profectus eſt Jiphtach cum ſenioribus Gilhhadis, conſtituerunt̃que populus ipſum ſuper ſe primarium & ductorem: poſtquam elocutus eſſet Jiphtach omnia 'verba ſua coram Jehova in Mitzpa.

14 Deinde miſit Jiphtach nuntios ad regem Hhammonitarum qui dicerent, quid mihi [c] tecũ, quòd veniſti ad me, ut pugnes in terra mea?

[c] Heb. *& tibi.*

15 Dixit autem rex Hhammonitarum ad nuntios Jiphtachi, quia cepit Jiſraël 'terram meam, cùm aſcenderet ex Ægypto ab Arnone uſq; ad Jabbokum, & ad Jardenem uſque: nunc ergo reſtitue illa *loca* cum pace.

16 Quapropter perrexit rurſus Jiphtach: miſitque nuntios ad regem Hhammonitarum.

17 Et dixit ei, ſic ait Jiphtach: 'non cepit Jiſraël terram Moabitarum, aut terram Hhammonitarum.

18 Sed aſcendentibus illis ex Ægypto: cùm perrexiſſet Jiſraël per deſertum uſque ad mare algoſum, tandem pervenit Kadeſchum.

19 Vnde miſit Jiſraël nuntios ad regem Edomæorum dicendo: tranſeam, quæſo, per terram tuam: ſed non auſcultavit rex Edomæorum: etiamque ad regem Moabitarum miſit, qui non acquievit: ſic conſedit Jiſraël Kadeſchi.

20 Poſteà pergens per deſertum illud circuivit terram Edomæorum & terram Moabitarum, veniens verſus ortum ſolis terræ moabitarum, caſtraque metati ſunt trans Arnonem: ſed non ingreſſi ſunt terminum Moabitarum. Arnon enim terminus Moabitarum erat.

21 Inde 'miſit Jiſraël nuntios ad Sichonem regem Emoræum, regem Cheſchbonis, dixitq; ei Jiſraël: liceat nobis, quæſo, tranſire per terram tuam uſque ad locum meum.

22 Sed non fidens Sichon Jiſraëli ut tranſiret per terminum ſuum: congregavit Sichon totum populum ſuum, & caſtrametati ſunt ad Jahetzam, pugnavitque contra Jiſraëlem.

23 Tradidit autem Jehova Deus Jiſraëlis Sichonem & totum populum ejus in manum Jiſraëlitarum, qui percuſſerunt eos: ſic hæreditariò poſſidit Jiſraël totam terram Emoræi habitatoris terræ illius.

24 Hæreditariò, inquam, poſſederunt' totũ terminum Emoræorum ab Arnone uſque ad Jabbokum, & a 'deſerto uſque ad Jardenem.

25 'Nunc autem Jehova Deus Jiſraëlis ejecit Emoræum a facie populi ſui Jiſraëlis: & tu hæres illius eſſes?

[d] Heb. *an bonus, bonus es tu præ Balako? an conſtendendo contendit? an pugnando pugnavit?*

26 Nonne cujus hæredem inſtituerit te Cemoſch Deus tuus illius hæres eſſes? ſic quemcumque expulit Jehova Deus noſter a facie noſtra, illius hæreditarem obtinebimus.

27 'Jam verò an [d] ullo pacto melior es Balako filio Tzipporis rege Moabita um? an 'unquàm contendit cum Iiſraële? num pugnavit unquam contra nos?

[e] *id eſt, Hharoſhhire inſidiatur.* ver. 35.

28 Dum habitavit Jiſraël Cheſchbone & in villis ejus, & [e] Hharhhore & in villis ejus, atq; in omnibus civitatibus quæ ſunt [f] ſecundum Arnonem 'trecentos annos: & quare non eripuiſtis *eas* tempore illo?

[f] Heb. *quæ ſunt ad ſpatia Arnonis.*

29 'Quamobrem ego non peccavi in te, ſed tu

tu afficis me malo pugnando contrà me: Jehova qui judex est, judicet hoc tempore inter Jisraëlitas & inter Hhammonitas.

30 Attamen non auscultavit rex Hhammonitarum verbis Jiphtachi, cum misisset ad eum.

31 Itaque adfuit spiritus Jehovæ Jiphtacho, ut [f] perransiret Gilhhadem & Menasschem: [f] pertransivit enim Mitzpen Gilhhadis, & Mitzpa Gilhhadis transivit ad Hhammonitas.

[g] Heb. *tradendo tradideris.*

32 (Vovens autem Jiphtach votum Jehovæ dixerat: cùm [g] omnino tradideris Hhammonitas in manum meam.

[h] Heb. *illud egrediēs quod egredietur.*

33 Utique erit, [h] quodcunq; primum egredietur foribus domus meæ obviam mihi, quando revertar cum pace ab Hhammonitis: [f] erit, inquam, Jehovæ, ut offeram illud holocaustum)

34 Cumque transivisset Jiphtach ad Hhammonitas ut pugnaret contra eos: tradidit eos Jehova in manum illius.

[i] *id est, luctū, fortassis a luctu Hhammonitarum ex clade hoc nomen acceptū.*

35 Percussit enim eorum a Hharohhere, usq; quà venis [f] Minnithan viginti civitates, & usq; ad Abelum vinearum, plaga magna admodū: sic depressi sunt Hhammonitæ a facie Jisraëlitarum.

36 Deinde redeunti Jiphtacho Mitzpam in domum suam, ecce filia ejus exibat, obviam ei cum tympanis & cum choris: & tantùm ipsa unica erat: non erat illi ex se *alius* filius aut filia.

37 Quam ob rem fuit cum videret eam ut lacerans vestes suas diceret: Ah, ah filia mea [k] omnino [f] depressisti me, quia es inter turbatores meos: ego enim pandi os meum Jehovæ ita ut non possim [l] repetere.

[k] Heb. *deprimendo depressisti.*

[l] Heb. *revertendum, id est, votum hoc altero commutare.*

38 Quæ dixit ad eum: pater mi, pandisti os tuum Jehovæ, fac mihi quemadmodum exivit ex ore tuo: postquàm præstitit tibi Jehova ultiones de hostibus tuis, de Hhammonitis.

39 Deinde dixit ad patrem suum, fiat mihi hæc res: desiste a me duobus mensibus, ut abeam discendens in istos montes, & defleam virginitatem meam, ego cum puellis amicis meis.

40 Qui dicens, abi, dimisit eam duobus mensibus: sic abiens illa cum puellis amicis suis: deflevit virginitatem suam super illos montes.

[m] Heb. *a fine duorum mensium.*

41 Deinde fuit [m] exactis duobus mensibus cùm reversa esset ad patrem suum, ut [f] exequeretur in ea votum suum quod voverat: nam ipsa non novit virum: [f] fuitque ritus in Jisraële.

42 De anno in annum ibant filiæ Jisraëlitarū ad confabulandum cum filia Jiphtachi Gilhhaditæ: quatuor diebus quotannis.

ANNOTATIO.

1 Nam cum convocati] *hunc & sequentem versiculum ad undecimum caput pertinere res ipsa loquitur.* Mitzpa] *vide Jehos.* 11. 3. 3 Genuerat Gilhhad] *alius a Gilhhade Machirū filio, tamen ex posteris ejus.* 4 Exteræ] *non domesticæ, quasi dicat, vulgò quæsitas.* 5 Terra Tobi] *Tob tractus est ad regionem Gilhhadis non procul a Hhammonitis in ingressu Arabiæ desertæ: vide* 2. *Schemu.* 10. 6. & 8. *ver.* Exierant] *e Gilhhade, ut cum Jiphtacho sedes novas quærerent.* 6 Post annos illos] *id est, ultimo annorum illorum octodecim, de quibus capitis decimi versiculo octavo.* 9 Vos odistis] *sive fratres Jiphtachi fuerunt sive ex magistratu, qui hereditatem Jiphtacho abjudicaverit, sive utrique simul.* 10 Idcirco] *quasi dicant, missa faciamus ista, & audi causam ob quam jam ad te venimus: nam propterea venimus ut &c.* Imò sis] *id est, non tantùm in hoc negotio, sed postea in cæteris principatum apud Gilhhaditas obtineas, ut supra versiculo secundo.* 12 Cognoscet] *id est, pacis erumt tecum præsente Jehova, ut cognoscat de patio nostro, & violatores ejus puniat.* 13 Verba sua] *quæ prius cum legatis habuerat.* 15 Terram meum] *falsò suam fuisse dicet regionem quæ prius Moabitarū fuerat, deinde Sichonis, postremò Jisraëlitarum, Numerorum vigesimo primo, cap. versiculo* 26. 17 Non cepit Jisraël] *primus locus defensionis Jiphtachi est inficiatio, cujus confirmatio tribus sequentibus versibus continetur, a narratione rerum gestarū Numerorū capitis vigesimi versiculo vigesimo primo, & Deuteronomii secundo, qua ostendit nihil res fuisse Jisraëlitis cum Hhammonitis, sed tantùm cum Edomæis & Moabitis, Deuteronomii capitis secundi versiculo vigesimo octavo.* 21 Inde misit] *altera pars defensionis, assertio juris sui a legitimo bello contra Sichonem, qui tunc eam regionem possidebat.* 24 Totum terminum Emoræorum] *regionem quam Hhammonitæ supra ver.* 15. *juris sui esse falsò affirmabant: ut ostendit limitū circumscriptio.* Deserto] *Arabia deserta.* 25 Nunc autem] *tertia pars defensionis, confirmatio juris a victoria divinitus data, quam amplificat per concessionem juris gentium, argumento a minori ad majus: si quod patratū a duce vestro vobis attribuunt esse, justè vos illud possidere arbitraminī: multò justius nos possidemus, quod Jehova nobis tradidit.* 27 Jam verò] *quartus defensionis locus confutatio duobus argumentis, a silentio Moabitarum, qui prius regionem possederant, atque ideo eorum magis inter fuisset: & a longo temporis præscriptione, quæ continetur versu sequente.* An unquam contendit] *hujus regionis causa.* 28 Trecentos annos] *ab exitu ex Ægypto incipit numerus, unde narrationis suæ initium fecerat supra versiculo decimo octavo: præcisè autem trecentos annos numerat pro trecentis quinque brevitatis causa. Eclipsis, ut infra vigesimo, ver. quadragesimo sexto.* 29 Quamobrem] *Conclusio binembris: qua primum injustam Hhammonitarum expeditionem, justam, sui defensionem probat: deinde Deum inter utrosq; judicem invocat.* 31 Pertransiret] *cum exercitu, quem ducebat in Hhammonitas.* 33 Erit Jehovæ] *subaudi, consecratum illi, & si fuerit aptum ad sacrificium, fiet ex eo holocaustū, conjunctio enim disjunctiva est hoc loco, ut alibi frequenter, Exodi capitū* 1. *ver.* 10. & 21. *ver.* 15. 35 Minnitham] *id est, imam Armeniæ minoris partem Amana junctam: dicitur enim Armenia quasi Aram-minnith, id est, Syria Minæa, corrupta appellatione: atque hæc pars Aquilonalis est Abel vinearum verò Australis.* 37 Depressisti me] *quasi dicat, qui me antehac turbare conatus sunt, operam luserunt, ut fratres mei & Hhammonitæ, ac tuhoc fulco prorsus me dejicis: nam quod promisi, revocare non possum.* 41 Exequeretur in ea votum] *id est, illam non redemit æstimatione pecuniæ secundum legem quæ habetur Levitici ultimo ver.* 4. *sed reliquit consecratam Domino: idio non passus est illam nubere, ne alterius quam Jehovæ esse videretur: quod ex legis ignoratione (ut corruptæ erant tempora) profectum est. dicit enim supra ver.* 37. *se non posse repetere, & puella patri fidem habens, virginitatem suam deflet.* Fuitq; ritus] *id est, abiit in consuetudinē, quod versu sequente explicatur.*

CAPUT

CAPUT. XII.

Ephrajimitæ levi de cauſa Jephthacho interminantes excidium, maxima clade ab eo afficiuntur, & in fuga linguæ vitio detecti jugulantur. Judices tres mortuo Jephthacho ordine ſuccedunt, Ibzan, Elon & Hhabdon.

1 Cùm itaque [a] convocati Ephrajimitæ tranſiviſſent verſus aquilonem: dixerunt Jephthacho, quare tranſiviſti ad pugnandum contra Hhammonitas nobis non vocatis, ut iremus tecum? domum tuam comburemus tecum igni.

2 Dixit autem Jephthach ad eos, [b] in controverſia eram ego & populus meus contra Hhammonitas gravi: cumq; inclamarem vos, non ſervabatis me e manu eorum.

3 Itaque videns te non ſervare, [c] expoſui [d] vitam meam in manu mea, tranſiviq́ue ad Hhammonitas, quos tradidit Jehova in manum meam: & quare aſcendiſtis ad me hoc tempore ad pugnandum contra me?

4 Tum contrahens Jephthach omnes Gilhhaditas, pugnavit contra Ephrajimitas: [e] deinde percuſſerunt viri Gilhhaditæ Ephrajimitas: dicebant enim [f] Gilhhaditæ medii inter Ephrajimitas & Menaſchen, perfugæ Ephrajimitarum eſtis.

5 Occupaverant namq; Gilhhaditæ vada Jardenis contra Ephrajimitas: ita erat cùm dicerent perfugæ Ephrajimitarum, tranſeam, ut dicerent illorum cuiq; Gilhhaditæ, eſne [g] Ephrathæus? quo dicente, non:

6 Dicebant ei, dic jam [h] ſchibboleth: qui dicebat [i] ſiboleth, nec comparabat ſe ad loquendũ rectè: quam ob rem apprehenſum eum jugulabant ad vada Jardenis: ſic cecidêrunt tempore illo ex Ephrajimitis quadraginta duo millia.

7 Judicavit autem Jephthach Iſraëlem ſex annis: deinde mortuus Jephthach Gilhhadita, ſepultus eſt in *aliqua* civitatum Gilhhaditarum.

8 Poſt eum vero judicavit Iſraëlem Ibzan e Beth-Lechemo.

9 Erantq; ei triginta filii, & triginta filias [k] locavit foras, & triginta filias introduxit pro filiis ſuis foris: judicavitq́ue Iſraëlem ſeptem annis.

10 Deinde mortuus Ibzan ſepultus eſt Beth-Lechemi.

11 Et poſt hunc judicavit Iſraëlẽ Elon Zebulonita: judicavit autem Iſraëlem decẽ annis.

12 Poſteà mortuus Elon Zebulonita, ſepultus eſt Ajalone in terra Zebulunitarum.

13 Et poſt eum judicavit Iſraëlem Hhabdon filius Hillelis Pirhhathonites.

14 Erantq́ue ei quadraginta filii & triginta nepotes equitantes ſeptuaginta [l] aſellos: judicavitq́ue Iſraëlem octo annis.

15 Deinde mortuus Hhabdon filius Hillelis Pirhhathonites: ſepultus eſt Pirhhathone in terra Ephrajimitarum in monte [m] Hhamalekitarum.

[a] Heb. *vir controverſiæ eram ego & populus meus & Hhammonitæ valde.*
[b] Heb. *animã meam.*
[c] *id eſt, Ephrajimita.*
[d] *id eſt, fluxu fluminis, ut accipitur Pſ. 69. 3. & Jeſchahjæ. 27. 14.*
[e] *vox corrupta ex blaſa Ephrajimitarum pronunciatione, nihil per ſe ſignificans.*
[f] Heb. *emiſit.*
[g] Heb. *fullos ut ſuprà 10. 4.*

ANNOTATIO.

1 Convocati] *ſive a Jephthacho advocati, ut verſu ſequenti teſtatur Jephthach, tardiùs advenerint, ſive certo conſilio Jephthachum aggreſſuri ultrò convenerint.* 3 Expoſui] *in vitæ periculum me conjeci. ſic 1. Schem. 19. 5. & 28. 21.* 4 Deinde] *poſt conflictum dum perſequebantur fugientes: nam hoc verſu prolepticus eſt, complectiturq́; hiſtoriam quæ planius duobus verſibus ſequentibus deſcribitur.* Gilhhaditæ] *id eſt, milites Jephthachi, qui inter regionem ſuam & Ephrajimitarum ſe collocarant ad obſidenda trinera & occupanda vada Jardenis quò præcluderent Ephrajimitis redutum.* 6 Nec comparabat] *quaſi ſtatim & incogitatè efferre jubebatur.* 15 Hhamalekitarum] *quem Hhamalekitæ incolebant adhuc ex parte, unde a Schaule demum ejecti ſunt 1. Schem. 15. id eſt, in orientali Ephrajimitarum tractu.*

CAPUT XIII.

Iſraëlitis adhuc Peliſchtæorum dominatu propter peccata ſua preſſis, Schimſchon divinitus parentibus promittitur in Iſraëlitarum vindicem: legibuſq́; de eo latis promiſſio ſigno confirmatur, & ſuo tempore præſtatur.

1 Cùm autem [a] rurſus filiis Iſraëlis facientibus quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: tradidiſſet eos Jehova in manum Peliſchtæorum [b] quadraginta annis:

2 Fuerat vir quidam [c] Tzorhha, e familia aliqua Danitarum nomine ſuo Manoach: cujus uxor ſterilis erat, ut quæ non peperiſſet.

3 Apparuit autem angelus Jehovæ mulieri illi: dixitq́; ad eam: ecce nunc ſterilis es ut quæ non pepereris: ſed conceptura es & paritura filium.

4 Jam ergo cave tibi nunc, & ne bibito vinum aut potum inebriantem: neque comedito [d] quicquam immundi.

5 Nam ecce tu concipies & brevi paritura es filium, ad cujus caput nemo [e] admoveto novaculam: nam Nazaræus Dei erit ipſe puer inde ab utero: & ipſe [f] incipiet ſervare Iſraëlem e manu Peliſchtæorum.

6 Tunc veniens mulier illa allocuta eſt virum ſuum dicendo, vir quidam Dei venit ad me cujus aſpectus erat veluti aſpectus Angeli Dei reverendus valde: ſed non interrogavi eum unde nam eſſet, & nomen ſuum non indicavit mihi.

7 Dixit autem mihi, ecce tu concipies & brevi paritura es filium: jam ergo ne bibito vinum aut potum inebriantem, neque comedito quicquam immunditiæ: nam Nazaræus Dei erit ipſe puer inde ab utero, uſque ad tempus mortis ſuæ.

8 Quapropter ſupplex orans Manoach Jehovam dixit: attende ad me Domine, vir ille Dei quem miſeras, veniat quæſo rurſus ad nos, doceatq́; nos quid faciamus puero illi qui natus fuerit.

9 Et auſcultavit Deus voci Manoachi: venit enim ille angelus Dei rurſus ad ipſam mulierẽ, cùm ipſa ſederet in quodam agro, & Manoach vir ejus non eſſet cum ea.

10 Quare feſtinans mulier illa cucurrit ut indicaret viro ſuo: dixitq́; ad eum, ecce apparuit

[a] Heb. *cùm addidiſſent filii Iſraëlis facere, &c.*
[b] Heb. *aſcendere faciat.*

ruit mihi vir idem qui venerat die illo ad me.
11 Qua propter surgens Manoach secutus est uxorem suam: cumque venisset ad virum illum dixit ei: tune vir ille es, qui allocutus fueras istam mulierem? qui dixit, sum.
12 Tum dixit Manoach, [c] nunc evenit unumquodque verborum tuorum: quæ [c] ratio erga puerum illum, & opera *præstanda* erit ei?
13 Edixit autè angelus Jehovæ Manoacho: ab omni re quam indicavi mulieri huic caveto sibi.
14 De nulla re quæ exite vite vinifera comedito *illa*, & vinum aut potum inebriantem ne bibito, neque immunditię quicquam comedito: quicquid præcepi ei observato.
15 Postea dixit Manoach ad angelum Jehovæ: detineamus, quæso, te ut [d] parantes *apponamus* tibi hœdum e capris.
16 Sed dixit angelus Jehovæ ad Manoachum, si detineres me, [e] non comederem de cibo tuo, sin autem parare vis holocaustum, Jehovæ offeres illud: [f] non enim sciebat Manoach eum esse angelum Jehovæ.
17 Rursus dixit Manoach ad angelum Jehovæ, quis es de nomine tuo, ut cùm evenerit quodq; verborum tuorum [g] honore afficiamus te?
18 Cui cùm dixisset angelus Jehovæ, ecquid interrogas de nomine meo? [h], fuit mirificus.
19 Nam cùm Manoach assumens hœdum e capris: & ejus munus, offerret in rupe quadam Jehovæ: is [i] mirabiliter egit, Manoacho & uxore ejus videntibus.
20 Fuit enim cùm ascenderet flamma quædam ab altari versus cœlum, ut ascenderet angelus Jehovæ in flamma illa altaris: quod Manoach & uxor ejus videntes, prociderunt super faciem suam in terram.
21 Neque [k] deinceps amplius angelus Jehovæ apparebat Manoacho & uxori ejus: tunc novit Manoach eum [l] angelum Jehovæ esse:
22 Quapropter dixit Manoach ad uxorem suam, [m] omnino morituri sumus: nam Deum, vidimus.
23 Sed dixit ei uxor ejus, si delectaretur Jehova morte afficiendo nos, non accepisset e manu nostra holocaustum cum munere, neq; ostendisset nobis omnia hęc: quin etiam hoc tempore non feciſſet ut audiremus hujusmodi.
24 Peperit itaq; mulier illa filium, cujus nomen vocavit Schimschonem; adolevitq; puer ille & [n] benedixit ei Jehova.

[c] Heb. *quæ ratio pueri illius, & opera ejus, &c.*
[d] Heb. *ut paremus ante te, metalepsis.*
[e] Heb. *à mirificavi agendo.*
[f] Heb. *neque addebat amplius angelus apparere.*
[g] Heb. *moriendo morituri sumus.*

ANNOTATIO.

1 Quadraginta annis] *qui incipiunt a decimo quarto anno gubernationis Jairi, de quo cap. 10. 3. & desinunt in nuptiis Schimschonis, ubi primùm occasione capta Philistæos cædit, ut ex eorum spoliis socios, prout promiserat, muneraret, infrà 14. 20. nam quæ hoc capite narrantur, temporibus præcedentium judicum contigerunt.* 2 Tzorhha] *quæ Jehosch. 15. 33. & 19. 41. inter Judæ & Danis terminales civitates numeratur: Est autem hìc nomen civitatis pro agro ejus: nam ruri habitabant Schimschonis parentes in castris Danis, de quibus infrà 14. 1.* 4 Quicquam immundi] *id est, non tantùm cujus esus vulgo ex lege Levitici. 11. sed etiam Nazaræis ex lege, Num. 6. 3. & 4. prohibitus est.* 5 Incipiet] *nam nihil a Jairi temporibus in Philistæos gestum est, & ipse Schimschon non prorsus Israelitas a Philistæis liberavit, ut apparet ex 1. Schem. 7. 13.* 12 Nunc eveniet] *verba sunt declarantis se fide certa promissionem Dei amplexum esse.* 16 Non comederem] *duplex est proponendi cibi finis, ut comedatur humanus, vel ut Deo acceptus absumatur: prima ratione nihil offerre opus non est, altera, si offeras scito te Jehovæ oblaturum.* Non enim sciebat] *sed tantùm virum Dei esse putabat.* 17 Honore afficiamus] *id est, honorarium aliquod munus tibi in gratitudinis signum offeramus.* 18 Fuit mirificus] *id est, factu maluit Manoacho se declarare quàm verbis, & promissionem superiorem confirmare.* 21 Angelum Jehovę] *sermonem æternum, quem versu sequente ipse vocat Elohim, uxor verò ejus Jehovam. ver. 23.* 24 Benedixit] *donavit eum heroico animo, & prodigiosis viribus corporis.*

CAPUT XIIII.

Schimschon Philistæam puellam ducturus, cùm ad sponsalia contrahenda proficiscitur, leonem in itinere inermu necat: postea ad nuptias redeuns e leonis cadavere mel exceptum comedit cum parentibus: quod in nuptiali convivio invitatis ænigmatice proponit, sponsione utrinque facta, cujus mente a sponsa retecta, irâ accensus discedit, Philistæos cædit, e quorum exuviis promissioni satisfacit, & uxor ejus alteri nubit.

1 [a] CEPIT autem spiritus Jehovæ [a] agere eum in [a] castris Danis inter Tzorhham & inter Eschtaolem.
2 Cùm enim descendisset Schimschon Timnatham: & vidisset fœminam Timnathæ e filiabus Philistæorum.
3 Ascendens indicavit patri suo & matri suæ, ac dixit, fœminam vidi Timnathæ filiabus Philistæorum: nunc itaq; accipite eam mihi in uxorem.
4 Dicente autem ei patre & matre ejus, an non est inter filias agnatorum tuorum aut in toto populo meo uxor, quòd tu abis ad accipiendum uxorem e Philistæis istis præputiatis? respondet Schimschon patri suo, istam accipe mihi: [a] ea enim recta videtur in oculis meis.
5 (Pater autem & mater ejus ignorabant a Jehova id esse, occasionę [a] ipsum quærere a Philistæis: nam tempore illo Philistæi dominiũ habebant in Israelitas).
6 Cùm ergo descenderet Schimschon cum patre & matre sua Timnatham: pervenientibus usq; advenias Timnathæ, ecce [b] adultus leo rugiens occurrebat ei.
7 Tum incessit eũ spiritus Jehovæ, adeò ut discinderet illum, ac si discidisset aliquem hœdum quamvis nihil esset in manu ejus: [a] non autem indicavit patri aut matri suæ id quod fecerat,
8 Deinde descendit & allocutus est fœminam illam, quæ recta visa est in oculis Schimschonis.
9 Revertens autem post aliquot dies, ut duceret eam, secessit ad videndum cadaver illius leonis: & ecce examen apum in corpore illius leonis *erat* cum melle.
10 Quod cum eduxisset in manus suas, [b] pergebat ire comedendo, & perveniens ad patrem suum & matrem suam, dedit eis, qui comederunt: sed non indicavit eis, se e corpore leonis eduxisse mel illud.

[a] Heb. *adultus leonum, id est, integra ætate, firmissimus, viribus, & ferocia maxima.*
[b] Heb. *ibat eundo & comedendo.*

11 Postea

11 Postea descendit pater ejus ad illam fœminam: fecitq; ibi Schimschon convivium, sic enim solebant facere juvenes.
12 Fuit autem cùm viderent eum illi triginta sodales quos assumpserant, ut essent cum eo,
13 Ut diceret eit Schimschon, proponã vobis nunc ænigma: quod si planè explicaveritis mihi intra septem dies hujus convivii & inveneritis, utique dabo vobis triginta sindones, & triginta mutandas vestes.
14 Sed si non potueritis explicare mihi, vicissim vos dabitis mihi triginta syndones & triginta mutandas vestes: qui dixerunt ei, propone ænigma tuum, ut audiamus illud.
15 Tum dixit eis, ab edente prodiit edulium, & ab acri prodiit dulce: qui non potuerunt explicare ænigma illud tribus diebus.
16 Fuit autem dierum illorum septimo, & dixerant enim uxori Schimschonis, pellice virum tuum, ut explicet nobis hoc ænigma, ne comburamus te & familiam patris tui igne: an ad hæreditatem nostram consequendam invitastis nos necne?
17 Quam ob rem flebat uxor Schimschonis a-

a Heb. ænigmaticè proferam nunc vobis ænigma: sic ver. 14. 17.
d Heb. indicando indicaveritis.
e Heb. mutationes vestium: hypallage pro vestes mutationum, id est, ad mutãdum sic ver. seq. & 20. ut Gen. 45. 22.

pud eum, & dicebat, tantùm odisti me ac non amas me: istud ænigma proposuisti popularibus meis, & mihi non explicasti: qui dicebat ei, ecce patri aut matri meæ non explicavi, & tibi explicarem?
18 Sic flebat apud eum septem illis diebus, quibus fuit illis convivium): fuit, inquam, die illorum septimo ut explicaret ei, quia premebat eum, & illa explicaret ænigma ipsum popularibus suis.
19 Dixerunt ergo ei f cives illius civitatis die septimo cùm nondum occumberet sol, quid dulcius est melle, & quid acrius leone? qui dixit eis, nisi arassetis vitula mea, non invenissetis ænigma meum.
20 Tum incessit eum spiritus Jehovæ, ut descendens ad Aschkelonitas, percuteret ex eis triginta viros, & acceptis exuviis eorum daret illas g mutandas vestes eis qui explicaverant illud ænigma: & h accensa ira suâ h ascenderet in domum patris sui.
21 Quapropter i nupsit uxor Schimschonis k sodali ejus, quem sibi in sodalem ascivérat.

f Heb. homines illius civitatis, hoc est, triginta sodales invitati.
g Heb. fuit uxor Schimschonis, &c. Num. ult. ver. 3.

ANNOTATIO.

1 Cœpit agere] *hic versus sequentibus potius quàm precedentibus cohæret: continet enim generalem propositionem eorum quæ gessit Schimschon divini spiritus instinctu.* Agere] *id est, bruto adolescentia Schimschonis impetu uti cœpit ad ea ordinanda, quæ ei contendendi cum Philistæis occasionẽ darent: ut mala voluntate fratrum Josephi usus est ad implendum ea, quæ per somnium prædixerat: Gene. 37. & 50. ver.* 20 Castris Danis] *Locus est vicinus urbi Jabharmorum, id est, Chebroni, qui nomen accepit ab expeditione Danitarum, de qua infrà 18. 12. quasi dicat, spiritus Jehovæ in domo paterna cœpit eum agere, ut apparet ver. 31. cap. 16.* 4 Ea enim] *quasi dicat, neque nostrorum sanctitatu, neque illorũ impuritatis & præputii rationem habeo, sed oculos meos sequor: hic brutus Schimschonis impetus apparet.* 5 Ipsum] *Jehovam, qui volebat a Philistæis Schimschonis justã inimicitiarũ occasionem dari.* 7 Non autẽ indicavit] *nã illi vel ad leonis rugitũ fugã sibi consuluerant, vel Schimschon a parentibus in itinere diegrediebatur, ita ut ipsis ab sentibus leonem Luceraverit: non autẽ indicavit, ne ab iis incæparetur temeritatis nomine. Tota autem hæc de leone historia eò pertinet, ut Schimschon præpararetur ad suscipiendas Philistæorum inimicitias, verbis sibi a Deo subministratis fretus, & ut argumentum suppeditaretur ænigmatis, cujus nomine Philistæi Schimschonem provocarunt.* 12 Cùm viderent eum] *id est, cùm post multos sermones invitati in sponsum oculos defixos haberent.* Quos assumpserant] *id est, sponsu cum parentibus invitarunt, ut apparet ver.* 16. 15 Tribus diebus] *quibus se ipsos in inveniendo suo marte ænigmatis explicatione fatigarant.* 16 Dixerant enim] *post triduum illud: hæc autem quia hyperbatica sunt, parentibesi includimus.* Ut explicet nobis] *id est, sibi, ut ex te intelligamus, sic ver.* 18. 18 Septem illis diebus] *id est, illorum septẽ reliqui, de quibus supra ver.* 13. *synecdoche.* 19 Nisi arassetis] *id est, nisi ut rustici juvencæ opera arando quæ sub terra latebant retegunt, vos sponsæ meæ opera quæ in animo meo latebant scrutati fuissetis, non invenissetis & callegoria, qua perstringis sponsa perfidiam & illorum fraudem.* 20 Mutandas vestes] *cum syndonibus, synecdoche.* Accensa ira sua] *in sponsam.* Ascenderet] *non deducta secum sponsa.*
21 Sodali] *ex illis triginta numeratis.*

CAPUT XV.

Schimschon denegatâ sibi uxore occasionem arripit Philistæorum agros incendendi & Philistæos contrà se armatos cædendi, qua propter graßantibus in Jehudam Philistæis, fides popularium suorum se committit, ut vinctus ad illos deducatur, ibi divinitus solutus vinculis, maxilla asini rursus eos cædit. Denique a labore fitiens, precibus novum fontem a Deo impetrans, recreatur.

1 Fuit autem post *aliquot* dies a tempore messis triticeæ, ut visitaturus Schimschon uxorem suam cum hœdo e capris, diceret, ingrediar ad uxorem meam in ipsum conclave: sed non permisit ei pater illius ingredi.
2 Dixit enim pater illius, b planè cogitavi te prorsus odisse eam: ideò tradidi eam sodali tuo: nonne soror ejus minor c elegantior est ea? nubat nunc tibi loco ejus.
3 Quamobrem dixit de eis Schimschon, infons fuero hac vice a Philistæis, cùm ego affecero eos malo.
4 Et abiens Schimschon cepit trecentas vulpes: acceptisque facibus obvertit d caudam unam ad alteram, & posuit facem unamquam que mediam inter binas caudas.
5 Sic accendens ignem in facibus immisit eas in segetes Philistæorum: qui succendit cùm metas tùm segetes, vineas que & oliveta.
6 Interrogantibus autem Philistæis, quis fecit istud? cùm dixissent, Schimschon gener illius Timnæi, eò quòd acceptam uxorem ejus dederit sodali ejus: ascenderunt Philistæi, & eam cum patre ejus combusserunt igni.
7 Sed dixit eis Schimschon, siccine facturi estis? at cum ultionem sumpsero de vobis, pòstmodum desistam.
8 Percussitque eos crus *vibrans* in femora *eorum* plaga magna: deinde descendens consedit in scopulo petræ Ithetami.
9 Quamobrem ascendentes Philistæi castra

a Heb. diebus, ut ver. 20.
b Heb. dicendo dicebam, quòd odio oditi eam: sic dicere pro cogitare, Exod. 2. ver. 14. & infrà ver. 3.
c Heb. melior supple forma. ut Gen. 6. 2.
d Heb. caudam ad caudam.

ſtra poſuerunt [e] contra Iehudam, fuderuntque ſe in loco [e] Lechi.

10 Dixerunt autem viri Iehudæ, cur aſcendiſtis contra nos? qui dixerunt, ad vinciendum Schimſchonem aſcendimus, ut faciamus ei, quēadmodum fecit nobis.

11 Tum deſcendentes ter mille viri ex Iehuda ad ſcopulū petræ Hhetami, dixerunt Schimſchoni, an neſciebas Peliſchtæos dominium habere in nos? quid ergo eſt, quod feciſti nobis? qui dixit eis, quemadmodum fecerant mihi, ita feci eis.

12 Qui dixerunt ei, ad vinciendum *te* deſcendimus, ut tradamus te in manum Peliſchetæorum: quibus dixit Schimſchon, jurate mihi, [f] *nam timeo* ne incurratis vos in me.

13 Tum allocuti ſunt eum dicendo, nequaquam *incurremus*, ſed [g] bene vinciemus te, ut tradamus te in manum eorum, ac nullo modo morte afficiemus te: vinxerunt autem eum duobus funibus novis, & deduxerunt eum ab illa petra.

14 Ipſe pervenerat uſq; ad locum Lechi, & Peliſchtæi vociferabantur præ gaudio ad occurſum ejus: cùm inceſſit eum ſpiritus Jehovæ quo fuerunt funes illi [h] qui erant ad brachia ejus, tanquam [h] fila linea, quæ arſerunt igni, & diſſoluta ſunt vincula ejus e manibus ejus.

15 Cumq; invenisſet maxillam aſini humentem, extenſa manu ſua accepit eam, qua percuſſit mille viros.

16 Quapropter dicebat Schimſchon, iſta max illa aſini acervum unum, [i] *imò* duos acervos, iſta maxilla aſini percuſſi mille viros.

17 Unde fuit cùm abſolviſſet loqui & projeciſſet maxillā e manu ſua, ut vocaret locum illum [i] Ramath-Lechi.

18 Deinde ſitiens valde invocavit Jehovam ac dixit, tu [k] effeciſti per manum ſervi tui ſalutem hanc maximam: nunc autem morerer *ne* ſiti, aut inciderem in manum iſtorum præputiatorum?

19 Qua propter [e] fidit Deus [l] cavum quoddam, quod eſt in loco illo Lechi, ita ut prodirent ex eo aquæ, de quibus bibit, ſic reſtituto [m] animo ejus revixit: idcirco vocavit nomen ejus *fontis*, fontem invocantis, qui eſt in illo Lechi, uſque in hunc diem.

20 Vindicavit autem Iſraēlem [e] temporibus Peliſchtæorum viginti annis.

[e] *id eſt, maxillæ quod nomen accepit ab hac hiſtoria.*

[f] *Eclipſis, de qua Gen. 3. 2. in annotatione.*

[g] Heb. *vinciendo vinciemus te: at morte tradēdo non trademus te.*

[b] Heb. *ſequamlina: ſubſtantivū pro adjectivo, & maſculina pro re fœmin. metonymicè.*

[i] *id eſt, abjectionem maxillæ.*

[k] Heb. *dediſti*

[l] Heb. *mortarium, à ſimilitudine ejus propter cavitatem.*

[m] Heb. *ſpiritu.*

ANNOTATIO.

3 Inſons fuero] *Datâ mihi hoc facto juſtâ vindictæ occaſione, ut ipſe explicat ver. 11.* 7 Siccine facturi eſtis?] *quaſi dicat, ex hoc initio intelligo, quid mē facturi eſſetis, ſi in veſtras manus venirem: atqui non idcirco prius deſiſtā ab inceptū, quam de vobis ultus fuero.* 8 Crus vibrans] *id eſt, non aliis armis eos petens, quam pede.* Hhetami] *qui ad tribum Schimhhonis intra fines Jehudæ pertinebat. 1. Chron. 4. 32.* 9 Contra Jehudam] *comprehenſo Schimhhone ex oratione, quæ dicta eſt ſuprà cap. 1. ſic in ſequentibus.* 16 imo acervos] *Correctio eſt: nam cùm maxilla hoſtes utrinq; prementes cæderet, factis ſunt ex eis duo acervi.* 19 Fidit] *hiatum & aperturam fecit unde aquæ prodire inciperent.* 20 Temporibus Peliſchtæorum] *quaſi dicat, ultiones quidem aliquas fecit, ſed tamen non abſtulit eorum dominatum.*

CAPUT XVI.

Peliſchtæi non jam armis ſed artibus Schimſchonis mortem quærentes de primo conſilio ab eo præventi decidunt Hhazzæ: ſed poſtea Soreki Delilæ ab eo amatæ proditione viribus nudatus Peliſchtæis venditur, a quibus excæcatus in piſtrinum truditur, donec recuperatis viribus ad Peliſchtæorum hilaria per ludibrium traductus, eadem dejecit moriens, & Peliſchtæos oppreſſit.

1 VENIT enim Schimſchon Hhazzam: ubi cùm videret quandam meritricem, congreſſus eſt cum ea.

2 Hhazzæis cùm diceretur, venit Schimſchō huc: [a] circumeuntes inſidiati ſunt ei tota illa nocte in porta civitatis ſuæ: conticeſcebantq; tota illa nocte, cùm dixiſſent *conticeſcamus* uſq; ad lucem matutinam, tum interficiemus eum.

3 Sed cum cubaſſet Schimſchon uſque ad medium noctis, ſurgens ipſo medio noctis arripuit fores portæ civitatis, una cum duobus poſtibus earum, profectuſque eſt cum eis, *conjunctis* vecte imponens humeris ſuis: ac deportavit in verticem montis illius, qui *eſt* in conſpectu Chebronis.

4 QUAPROPTER fuit poſtea cùm adamaret mulierem in valle Soreki: cujus nomen Delila.

5 Ut aſcenderent ad eam Satrapæ Peliſchtæorum, dicerentque ad eam, pellice eum & [a] cognoſce in quo *conſiſtat* vis ejus [b] magna, & quo pacto prævaleamus ei, ut vinciamus eum ad affligendum eum: nos autem dabimus tibi quiſque millenos centenos *ſiclos* argenti.

6 Dixit ergo Delila ad Shimſchonem, indica mihi quæſo in quo *conſiſtat* vis tua magna, & quo pacto vinciri poſſes ad affligendum te.

7 Ad quam dixit Schimſchon, ſi vincirent me ſeptem reſtibus virentibus quæ nondum exſiccatæ fuerint, tum infirmarer, & eſſem ſicut unus aliquis homo.

8 Curaverunt ergo ei adferri Satrapæ Peliſchtæorum ſeptem reſtes virentes, quæ nondum fuerant exſiccatæ, quibus illa vincivit eum.

9 (Inſidiæ autem manebant apud eam in aliquo conclavi,) & dixit ad eum, Peliſchtæi invadunt te Schimſchon: qui diſrupit reſtes illas quemadmodum diſrumpitur filum ſtupeum, cùm [b] ſentit ignem: ſic non eſt [b] agnita vis ejus.

10 Poſtea dixit Delila ad Schimſchonem, ecce deluſiſti me: nam elocutus es mihi mendacia: nunc indica mihi quæſo quo pacto vinciri poſſis.

11 Qui dixit ad eam, ſi [c] validè vincirent me funibus recentibus, quibus nullum opus eſſet factum: tum infirmarer & eſſem ſicut unus aliquis homo.

12 Sed cùm accipiens Delila funes recentes vinxiſſet eum illis, dixiſſetque ad eum, Peliſchtæi invadunt te Schimſchon: (manebant autem inſidiæ in quodam conclavi) diſrunpit illos

[a] Heb. *vide, metaphora.*

[b] Heb. *obſcitè: metaphora.*

[c] Heb. *viſitando vinxerunt.*

los a brachiis ſuis tanquam filum.
13 Quapropter dixit Delila ad Schimſchonē, hactenus deluſiſti me, & elocutus es mihi mendacia: indica mihi quo pacto vinciri poſſes: qui dixit ad eam, ſi attexueris ſeptem ' cincinnos capitis mei ad jugum textoris.
14 ' Quæ impacto paxillo dixit ad eum, Peliſchtæi invadunt te, Schimſchon: qui expergefactus a ſomno ſuo, profectus eſt cum paxillo ipſo texturæ & cum ipſo jugo.
15 Deinde dixit ad eum, quomodo dicis amo te, cùm [d] animus tuus non ſit penes me? jam tribus vicibus illuſiſti mihi, dum non indicaſti mihi in quo *conſiſtat* vis tua magna.
16 Fuit itaque cùm premeret eum verbis ſuis omnibus diebus & urgeret eum: denique ' imminueretur animus ejus, ac ſi [e] moriturus eſſet,
17 Ut indicaret ei totum animum ſuum & diceret ei, novacula nunquam [f] fuit admota ad caput meum, eò quòd Nazaræus Dei ſum inde ab utero matris meæ: quòd ſi raderer, recederet a me vis mea, & infirmarer, ac eſſem ut quivis homo.
18 Cùm ergo animadverteret Delila eum indicaſſe ſibi totum animum ſuum, mittens accerſivit Satrapas Peliſchtæorum dicendo: aſcendite hac vice: nam indicavit mihi totum animum ſuum: ſic aſcenderunt ad eam Satrapæ Peliſchtæorum afferentes ipſam pecuniam in manu ſua.
19 Illa autem cùm ſomnum ei induxiſſet ſuper genua ſua, accerſivit quendam, curavitque ut abraderet ' ſeptem cincinnos capitis ejus: deinde cœpit affligere eum, cùm receſſiſſet vis ejus ab eo.
20 Dixit enim, Peliſchtæi invadunt te Schimſchon: qui expergefactus a ſomno ſuo dicebat, [g] hac vice ut anteà exibo, cùm excuſſero me: nam ipſe ignorabat ' Jehovam receſſiſſe a ſe.
21 Itaque apprehendentes eum Peliſchtæi effoderunt oculos ejus: & eum deductum Hhazzam vinxerunt duobus vinculis chalybeis, ubi erat molens in domo vinctorum.
22 Inceperant autem capilli capitis ejus reflo-

d Heb. *cor tuum*: ſic deinceps.
e Heb. *ad moriendum.*
f Heb. *aſcendit.*
g Heb. *vice ut vice*: ſic Num. 24.1.

reſcere, ' ut cùm abraderetur.
23 Quando Satrapæ Peliſchtæorum congregati ſunt ad [h] celebrandum ſacrificium magnū ' Dagoni deo ſuo, & ' ad lætitiam: dicebant enim, tradidit Deus noſter in manus noſtras Schimſchonem inimicum noſtrum.
24 Videntes eum quoque populus laudabant Deum ſuū: dicebant enim, tradidit Deus noſter in manus noſtras inimicum noſtrum & vaſtatorem terræ noſtræ, quiq; multos e nobis cōfodit.
25 Fuitque cùm [i] hilaris eſſet animus illorum, ut dicerent, vocate Schimſchonem & ludat coram nobis: qui evocantes Schimſchonem e domo vinctorum ut luderet coram ipſis, ſtaruerunt eum inter columnas.
26 Dixerat enim Schimſchon puero illi qui tenebat manum ejus, collocа me & fac palpem illas columnas, quibus hæc domus ſuſtentatur: & ' innitar illis.
27 (Erat autem ea domus plena viris & mulieribus, ubi erant omnes Satrapæ Peliſchtæorum: ſuper tectum autem quaſi tria millia virorum ac mulierum qui ſpectabant quando luderet Schimſchon.)
28 Invocans verò Schimſchon Jehovam dicebat: domine Jehova recordare mei obſecro, & confirma me obſecro tantùm hac vice, ô Deus, ' ut ſumam de Peliſchtæis ultionem *vicū* unius propter ambos oculos meos.
29 Tum cōplexus Schimſchon duas columnas medianas quibus domus illa ſuſtentabatur, nixus eſt eis: uni dexterā ſuā, alteri verò ſiniſtra ſuā.
30 Deinde dicens Schimſchon, [l] moriar ego cum Peliſchtæis, ' inclinavit ſe vi, decidítque domus illa ſuper ipſos Satrapas & ſuper totum populum qui erat in ea: ita fuerunt mortui illi, quos mortui tradidit cùm moreretur, plures quā nos mortui tradiderat in vita ſua.
31 Poſteà deſcendentes cognati ejus, & tota familia paterna ejus, deportaverunt eum, & aſcendentes ſepeliverūt eum inter Tzorhham & inter Eſchtaolem, in ſepulchro Manoachi patris ejus: vindicaverat autem Iſraëlem viginti annis.

h Heb. *ad ſacrificandum.*
i Heb. *multi placevit cor eſſorum noſtrorum.*
k Heb. *cùm bene eſſet cordi illorum, ut ſupra* 18 20.
l Heb. *moriatur anima mea, ut Num.* 23.10.

ANNOTATIO.

2 Circumeuntes] *id eſt, per circitores curaverunt tota illa nocte, ut cives parati eſſent in matutinum tempus ad occidendum Schimſchonem.* 5 Magna] *qua reliquos ſuperat.* Ad affligendum eum] *ad magnam ejus vim cohibendā, ut communem cum aliis hominibus ſortem experiatur: ſic in ſequentibus, quod ipſe Schimſchon explicat vr. 7.* 9 Agnita vis ejus] *id eſt, non eſt cognitum a Peliſchtæis in quo vis ejus conſiſteret: noēma.* 13 Septem cincinnos] *id eſt, capillamentum omne, in ſeptem cincinnos quaſi lucis diſtributum.* 14 Quæ impacto paxillo] *ſubaudi, poſtquam egiſſet, quæ ex verbis Schimſchonis agēda eſſe didicerat: noēma. quaſi dicat, hu factu impegit paxillum in ſcapum, ne jugum cum panno cui capilli attexti erant volvi poſſet.* 16 Imminueretur] *maximè fr angeretur: ſic Num.* 21.4. 19 Septem cincinnos] *id eſt, totum capillamentum ejus, ut inducat ver.* 17. *numerus finitus pro infinito.* 20 Jehovam receſſiſſe] *vim illam, quàm priùs contulerat, ei adimendo.* 22 Ut cùm abraderetur] *id eſt, in priſtinam ſuam magnitudinem recreſcebant.* 23 Dagoni] *id eſt, Tritoni maritimarum gentium, quales erant Peliſchtææ idolo nomen habet ab Hebraica piſcis appellatione, eò quòd inferiore parte ſua piſcis eſſet* 1. Schem. 5.4. Ad lętitiam] *ad celebranda hilaria.* 26 Et innitar illis] *quaſi eſſet ex labore piſtrini & adventu ſui accelerationē feſſus.* 28 Ut ſumam ultionem] *quaſi dicat, quando nunc in hanc Peliſchtæorum frequentiam veni, quos deinceps oculo captu quærere non poſſum, ac proinde virium, quas de integro tu in me inſtauras explicandarum commoditas tanta oblata eſt: fac ut injuriam hanc mihi effoſſione oculorum illatam & damnum irreparabile quo me affecerunt ad ultiones tuas impediendas ſemel nunc demum præſtent.* 30 Inclinavit] *manibus ſecum depellens columnas.*

CAPUT XVII.

Muliер pecuniam ſibi a filio priùs ablatam, deinde ſibi reſtitutam, idololatriæ deſtinat. ex qua mater ſtatuam, filius ornamenta, imagines, & ſacerdotem ex genere Levitico mercede procurat.

1 FUERAT autem quidam e monte Ephrajimi, cujus nomen erat Micajehu.
2 Qui cùm dixiſſet matri ſuæ, argentum illud mille centum *ſiclorum* quod captum fuerat tibi, ' quia tu execrata es, ſicut etiam dixiſti me audiente, ecce argentum illud penes me eſt, ego ceperam illud: dixit mater ejus, ' benedictus ſit filius meus Jehovæ.

3 Deinde reſtituenti argentum illud miſſe centum *ſiclorum* matri ſuę, dixit mater ejus: [a]omnino ſanctificavi iſtud argentum Jehovæ *dimiſſura* e manu mea filio meo ad faciendum ſculptile & fuſile: quapropter [e]jam reſtituerem tibi.

4 Reſtituit tamen argentum illud matri ſuæ: unde accipiens mater ejus ducentos *ſiclos* argenti dedit illud fuſori, qui fecit ex eo ſculptile & fuſile: fuitq; in domo Micajehu.

5 Huic autem viro Micæ erat ædes Deorum: qui [d]facto [d]amiculo & imaginibus [b] conſecravit miniſterium [d]unius e filiis ſuis, ut eſſet ipſi in ſacerdotem.

6 (Temporibus illis non erat [d]rex in Iſraële: quiſq; quod rectum *videbatur* in oculis ſuis faciebant.)

7 Fuit autem ut [d]puer *diſcedens* Beth-Lechemo Jehudæ: (qui cùm eſſet Levita [d]peregrinatus erat illic).

8 Diſcedens, inquam, vir ille ab ea civitate Beth-Lechemo Jehudæ ad peragrinandum ubicunq; inveniret *commodum*: perveniret in montem Ephrajimi, uſque ad domum Micæ conficiendo iter ſuum.

9 Cui dicente Mica unde venis? dixit ad eum Levita ſum, *venio* Beth-Lechemo Jehudæ: ego autem vado ad peregrinandum ubicunq; *commodum* invenero.

10 Tum dixit ei Mica, mane apud me, & eſto mihi in patrem & in ſacerdotem, & dabo tibi denos ſiclos argenti quotannis, & [d]ſyntheſin veſtium & victum tuum: ſic ivit Levita.

11 Et dum placuit Levitæ iſti manere apud virũ illum: fuit iſte puer ei quaſi unus e filiis ejus.

12 Conſecravit enim Mica miniſterium iſtius Levitæ, ut eſſet ſibi puer ipſe in ſacerdotem: ſic erat in domo Micæ.

13 Dicebat enim Mica, nunc novi Jehovam benefacturum eſſe mihi: eò quòd eſt mihi [d]hic Levita in ſacerdotem.

[a] Heb. *ſanctificando ſanctificavi.*

[b] Heb. *implevit manũ Exo.* 28.41. *& infrà* cap.12.

ANNOTATIO.

1 Fuerat autem] *Quæcunque ab hoc capite uſque ad finem libri narrantur ad ea pertinent quæ ſcribuntur ſuprà 2. ver. 11. & ſequentibus, ut non multo poſt mortem Joſuæ ea geſta fuiſſe appareat: primùm quod ad hiſtoriam hujus & ſequentis capitis attinet, eò quòd veriſimile non eſt tribum Danu, quæ numeroſa erat, diu potuiſſe propria poſſeſſione carere, ut caruiſſe dicitur infrà 18.1. & confirmatur Joſuæ 19. 47. Deinde eò quòd in quem in ſacerdotem tribus Danitica adoptavit juvenu & proneros Moſchis ex Menaſſe erat, ut apparet ex 18.30. Tertiò quia hanc hiſtoriam antè ſequentem de Benjaminitis geſtam, eſſe oſtendit infrà 20.1. Similiter quod ad ſequentem hiſtoriam attinet cap.19. & ſequentibus, ſub idem tempus contigiſſe probatur, primùm ex Pinchaſo, qui tum temporu ſacerdotio fungebatur, ut apparet ex 20.28. deinde ex eò quòd Jeruſchalajimorum (quæ Jebus dicebatur) ea pars quæ ad Benjaminem ſpectabat adhuc a Jebuſæu tenebatur, ut docetur infrà cap.19.11. vide ſuprà cap.1. ver.8. & 21. poſtremò ex verbo Deboræ Judicum 5.14. Eſt ergo hujus & ſequentium capitum ſtatus, Iſraëlitarum Rempub. tam in religione quàm in moribus fuiſſe corruptiſſimam: quæ ex parvis initiis brevi tempore totæ tribus in idololatriam & aperta ſcelera ruerunt, quod ſatu fuit unico tantùm in utroque genere exemplo confirmaſſe. Finis autem eſt, ut judiciorum Dei, quæ ſuprà a capite 3. hucuſque commemorata ſunt, juſtitia elucęſcat.* 2 Quia tu execrata es] *quaſi dicat, ego execrationę tuæ audita percuſſui agnoſco culpam.* Benedictus ſit] *hæc mea execratione liber eſto.* 3 Jam reſtituerem] *quaſi dicat, quid opus eſt ut illud a me referas, cùm ſi haberem tibi reddituræ eſſem?* 5 Qui facto amiculo] *ex reliqua pecunia, quam ſibi mater reliquerat.* Amiculo] *ſacerdotalibus veſtibus: ſynecdoche.* Unius e filiis] *ad tempus, donec ſibi de aliquo Levita provideretur.* 6 Rex] *gubernator & ordinarius judex: ſic accipitur Gen.36.31. & Deut.33.5.* 7 Puer] *ratione miniſterii Exodi 33.11. Eſt autem hic Jehonathan de quo infrà 18.30.* Peregrinatus erat illic] *ubi tamen Levitu nulla erat aſſignata habitatio, ſed ubi ſervitutem ſervebat, ut erant jam tum omnia pertuſa.* 10 Syntheſin veſtium] *tam ad uſum proprium, quàm ad miniſterium.* 13 Hic Levita] *quaſi dicat, non amplius ex aliena genere ad functionem ſacerdotalem aliquem aſſumo.*

CAPUT. XVIII.

Danitæ ſedem ampliorem ſibi quærentes, Laiſchum ſtatu ejus per exploratores cognito ſtratagemate occurpant, & idololatriam ex una familia in totam ſuam tribum, partim ſuperſtitione partim oraculi eventu adductã, derivant.

1 TEMPORIBUS illis non erat [d]rex in Iſraële: cùm temporibus iiſdem tribus Danitica quæreret ſibi poſſeſſionem ad habitationem, [d]hæc enim ei nondum acciderat uſque in diem illum inter tribus Iſraëlis in poſſeſſione *ejus.*

2 Quapropter miſerunt filii Danis ex familia ſua, quinque viros e finibus ſuis [a]homines ſtrenuos Tzorhha & Eſchtaole, ad explorandum terram quandam & ad perveſtigandum eam, dicentes ad eos, ite, perveſtigate illam terram: qui pervenientes in montem Ephrajimi uſque ad domum Micæ, pernoctarunt [d]ibi.

3 Cumque ipſi eſſent apud domum Micæ, agnoverunt vocem illius pueri Levitæ: quapropter divertentes illuc dixerunt ei, quis adduxit te huc? & quid tu agis hic? quidve tibi hic eſt?

4 Qui dixit ad eos, [b]hæc & talia fecit mihi Mica, & mercede conduxit me ut ſim ei in ſacerdotem.

5 Tum dixerunt ei, conſule Deum quæſumus: ut ſciamus an ſecundum erit iter noſtrum, cujus cauſa imus.

6 Quibus dixit ſacerdos ille, ite cum pace: [c]coram Jehova eſt iter veſtrum, quò ituri eſtis.

7 Abeuntes ergo quinque viri illi pervenerunt Lajiſchum: ubi animadverterunt populum qui *erat* in ea, (*ut erat* ſita in tuto) [d]ſecundum rationem Tzidoniorum quietum & ſecurum eſſe, [d]nec eſſe quicquam quod pudorem afferret in ea terra, neq; [d]hæredē imperii: præterea eos remotos eſſe [a]a Tzidonis, [d]& rem nõ eſſe eis cũ quoq;.

8 Redeuntibus itaq; ipſis ad fratres ſuos Tzorhham & Eſchtaolem, dixerunt fratres ii, ſorum, quid vos?

9 Qui dixerunt, ſurgite ut aſcendamus contra illos; nam conſideravimus terram illã quòd ecce bona ſit valde, & vos ſileretis; ne pigramini properare

[a] Heb. *filios ſtrenuitatis.*

[b] Heb. *ſicut hoc & ſicut hunc.*

[c] Heb. *a regione Jehova.*

[d] Heb. *hactenus interdicti aut prohibitionis.*

properare eundo ad possidendum istam terram. Cùm advenietis, advenietis ad populum
10 securũ & in terrã quæ est ampla spatiis, nam tradidit Deus eam in manum vestram: locus est ubi
nulla est penuria, nulla rei quæ sit in terra.
11 Itaque profecti inde ex familia Danitica Tzorhha & Eschtaole: sexcenti viri accincti ar-
mis bellicis,
12 Ascendentes castra fecerunt ad urbem Jaharimorum ad Jehudam: (idcircò vocarunt lo-
cum illum, [a] Castra Danis usque in hunc diem,
ecce est [a] post urbem Jehharimorum).
13 Deinde transeuntes illinc ad montem E-
phrajim: perveneruntusque ad domum Micæ.
14 Ubi loquentes quinq; viri illi qui iverant
ad explorandum Lajischum cum terra ejus, di-
xerunt ad fratras suos, nostisne in domibus istis
esse amiculum & imagines, & sculptile & fusile?
nunc igitur [a] cognoscite quid facturi sitis.
15 Qui divertentes illuc venerunt in domum
illius pueri Levitæ domum Micæ: & [a] interro-
[a] Heb. de pa- gaverunt illum de [a] prosperitate.
ce sic Gen. 16 Sexcenti autem viri accincti armis bellicis
43.27. suis, qui erant e filiis Danis, subsisterant ad fo-
res portæ.
17 [a] Interea ascendentes quinque viri illi, qui
iverant ad explorandum illam terram, ingressi
illuc, acceperunt sculptile & amiculum & ima-
gines & fusile ipsum: dum ipse sacerdos subsi-
steret ad fores portæ cum sexcentis viris illis,
qui accincti erant armis bellicis.
18 Cumq; isti qui ingressi fuerant domum Mi-
cæ accipientes *afferrent* sculptile, amiculum & i-
magines ac ipsum fusile: dixit ad eos sacerdos
ille, quid facitis?
19 Qui dixerunt ei, sile: impone manum tuam
ori tuo, & veniens nobiscum esto nobis in patrẽ
& in sacerdotem: utrum melius est te esse sacer-
dotem domui unius viri, an te esse sacerdotem
tribui & familiæ in Jisraële?
[b] Heb. bene habuit cor, ut supra 16. 25. 20 Tum [b] lætatus est animus ipsius sacerdotis,
& recepit amiculũ ipsum & imagines & sculpti-
le: sic proficiscebatur in medio illius populi.
21 Ita conversi abibant, positis parvulis & pe-
coribus & impedimentis ante se.
22 Ipsi procul aberant a domo Micę, cùm viri
illi qui inhabitabant domos, quæ erant junctæ
domui Micæ cõvocati assecuti sunt filios Danis
23 Et inclamantes filios Danis fecerunt ut cõ-
verterent faciem suam; qui dixerunt Micæ, quid
tibi est, quòd [g] convocatis comitatus es?
[g] Heb. quòd convocatus es.
24 Qui dixit, deos meos, quos feceram accepi-
stis & sacerdotem ipsum, & abitis: & quid mihi
amplius est? quid igitur est hoc quod dicitis ad
me, quid tibi est?
25 Sed edixerunt ei filii Danis, ne facito ut au-
diatur vox tua apud nos, ne si incurrant in vos
viri amarulenti animo, [h] perdas vitam tuam &
vitam familię tuæ.
[h] Heb. colligas animam tuam & animam &c.
26 Deinde perrexerunt filii Danis itinere suo:
Mica verò cùm videret eos fortiores esse se,
conversus rediit domum suam.
27 Sic isti acceptis quæ fecerat Mica, & sacer-
dote qui fuerat ei, supervenerunt Lajischo po-
pulo quieto & securo, quos percusserunt acie
gladii: [a] postquam civitatem ipsam combusse-
runt igni.
28 Nemo autem fuit qui eriperet, [a] quia remo-
ta erat a Tzidone, & res non erat illis cum quo-
quam: (ea autem est in convalle illa quæ adjacet
[a] regioni Rechobi): posteà extruentes ipsam ci-
vitatem habitarunt in ea,
29 Vocarunt autem nomen illius civitatis Da-
nẽ de nomine Danis patris sui, qui natus fuerat
Jisraëli: siquidem [a] Lajisch nomen erat civita-
tis illius primò.
30 [a] Tum statuerunt sibi filii Danis illud sculp-
tile: [a] Jehonathan verò filius Gerschomi, filii
Menaschis, ipse & filii ejus fuerunt sacerdotes
tribui Daniticæ usque ad tempus quo [a] migravit
e terra.
[i] Heb. sculptile Micæ, quod fecerat trajectio, sic 2. Reg. 24.5. 31 Et constitutum habuerunt sibi [i] sculptile
quod fecerat Mica omnibus diebus quibus fuit
domus Dei Schilunte.

ANNOTATIO.

1 Rex] *vide cap.* 17.6. Hæc enim] *confer hunc locum cum Jehoschu.* 19.47. *& suprà* 1.34. 2 Ibi] *i. in loco ubi Mica domum habebat.* 6 Coram Jehova] *id est, Deus sibi ob oculos proposuit iter & institutum vestrũ, ut illud secundet: sic impiè nomine Jehovæ abutitur.* 7 Secundum rationem Tzidoniorum] *id est, eisdem institutis & legibus utentem.* nec esse quicquam] *omnia licere, & nihil apud eos turpe præ licentia esse.* Hæredem] *id est, Rempub. non rege, sed alternante magistratu regi.* A Tzidoniis] *qui auxilio illius esse potuissent si abfuissent propius.* Et rem] *id est, singulare fœdus: ita enim sibi confidebant, ut aliorum fœdera rejicerent.* 12 Castra Danis] *vide supra* 14. *ver.* 1. Post urbem] *id est, ab occidente ejus. vide annotata Deut.* 11.24. 14 Cognoscite quid facturi] *id est, ut nos secundo suprà ver.* 5 *deos hos de expeditione vestra consulite.* 15 Interrogaverunt illum de pace] *id est, amicè salutatum foras ad sexcentos colloquendo adduxerunt, ut intelligitur ex ver.* 17. *Metalepsis.* 17 Interea] *dum eum sexcenti apud se colloquio detinent.* 27 Postquam civitatem] *id est, ignarum diversis partibus civitatis subjecerunt, ut quia pauciores erant, commodius hostes in extinguendo incendio occupatos opprimerent.* 28 Quia remota] *suprà ver.* 7. Regioni Rechobi] *Parti Syriæ Trachonitidæ, de qua* 2. *Schem.* 10.6. & 8 *ver.* 29. Lajisch.] *sive Leschem, Jehosch.* 19.47. *posteà Cæsarea Paneadi.* 30 Tum statuerunt] *videtes omnia succeſſisse, prout sacerdos prædixerat: tanta fuit errorũ efficacitas, ut totam tribum in idololatria & sacerdotem cum posteritate tota in sacerdotio confirmaret.* Jehonathan] *de quo suprà in vers.* 1. *capitis* 17. Migravit] *nimirum domus Dei Schilunte, quod ex versu sequente* 31 *manifestè præsumendum est, vide* 1. *Schem.* 4. & *Psal.* 78.60.

CAPUT. XIX.

Levita quidam exteram concubinam a se profectam repetens, Bethlechemi quatriduo apud patrem illius hæret; cum qua deinde revertens opprimente nocte Gibbhaam diverſit: ubi a peregrino exceptus a civibus ut obſideatur, & ut concubinam exponere cogitur, quam deinde ex accepta per totam noctem contumelia mortuam recipit, & in duodecim partes divisam per singulas tribus Israëlis membratim ad jus postulandum mittit.

1 FACTVM quoque temporibus illis, cùm [a] rex non esset in Israele: fuit inquam ut quidã Levita peregrinatus per latera montis Ephraimi acciperet sibi mulierem concubinam e Beth-Lechemo Iehudæ.

2 Quæ concubina ejus [a] scortata cum eo, tandẽ discessit ab eo in domũ patris sui Beth-Lechemũ Iehudæ: ubi fuit [a] plenis quatuor mensibus.

[a] Heb. *dierũ quatuor mẽsibus: Num.* 11.20. *&* 21 *ver.*

3 Quapropter surgens vir ejus abiit post eam ad loquendum [b] quæ illi esset cordi, ut reduceret eam, cum puero suo & pari asinorum quæ introduxit eum in domum patris sui: & ipse pater puellæ videns eum, lætatus est de occursu ejus.

[b] Heb. *super cor ejus: sic Gen.* 34.3.

4 Nam retinente eum socero ejus patre ipsius puellæ mansit apud eum tribus diebus: ubi comedebant & bibebant ac pernoctabant.

5 Fuit autem die quarto ut surgentibus illis mane consurgeret ab proficiscendum: sed dixit pater ipsius puellæ ad generum suum, fulci [c] animum tuum frustulo cibi, deinde abibitis.

[c] Heb. *cor: sic deinceps.*

6 Itaque sedentes comederunt ambo unà & biberunt: dicebat q; pater puellæ ad ipsum virũ, acquiesce & pernocta, ut bene sit animo tuo.

7 Sed surrexit vir ille ad proficiscendum: insistente verò apud eum socero ejus, [d] rursus pernoctavit ibi.

[d] Heb. *reversus est & pernoctavit.*

8 Posteà surrexit mane die quinto ut abiret: dicente autem patre puellæ, fulci quæso animum tuum: cunctati sunt donec declinaret dies, nam comedebant ambo.

9 Tandem surrexit vir ille ad proficiscendum ipse & concubina ejus & puer ejus: cumque diceret ei socer ejus pater puellæ, ecce nunc remissus est dies adeò ut ad vesperascat, pernocta te quæso, ecce hospitium hodiernum, pernocta hic ut bene sit animo tuo, deinde surgentibus vobis cras ad iter vestrum, perges ad tentorium tuum,

10 Noluit vir ille pernoctare, sed surgens abivit & pervenit [e] ex adverso Jebusi, id est, Jeruschalajimorũ: & cum eo par asinorum instratorum, concubina quoque ejus cum eo *erat*.

[e] Heb. *usque contra Jebusum.*

11 Ipsi *erant* prope Jebusum, cùm dies declinasset valde: quapropter dicebat puer ad dominum suum, propera quæso ut divertamus in istã civitatem Jebusæi & pernoctemus in ea.

12 Ad quem dixit dominus ejus, non diverte mus in ullam civitatem alienigenæ, ex eis quæ non sunt filiorum Israëlis: sed transibimus Gibhham usque.

13 Præterea dixit puero suo, perge ut appropinquemus ad alterum istorum locorum: & pernoctemus Gibhhæ aut Ramæ.

14 Præterierunt igitur properabant: sed occubuit illis sol prope Gibhham quæ est Benjaminis.

15 Quapropter diverterunt illuc, ingredientes ad pernoctandum Gibhhæ, & ingressus consedit in platea civitatis: quia non fuit quisquam qui reciperet eos in domum suam ad pernoctandum.

16 Ecce autem vir senex veniens ab opere suo ex agro vespere, (erat autem vir ille e monte Ephrajimi, qui peregrinabatur Gibhhæ: viri autem loci illius Binjaminitæ.)

17 Qui cùm sublatis oculis suis videret virum illum viatorem in platea civitatis: dixit vir ipse senex, quò abis & unde venis?

18 Qui dixit ad eum, transimus Beth-Lechemo Jehudæ usq; ad latera montis Ephrajimi unde sum, iveram enim usq; Beth-Lechemum Jehudæ: ad [a] domum autem Jehovę abeo, & non est quisquam qui recipiat me in domum suam.

19 Quamvis tum stramen tum pabulum sit penes servos tuos pro asinis nostris, tum etiam panis & vinum sit pro me & pro ancilla tua & hoc puero: nullus rei sit penuria.

20 Sed cùm dixisset vir ille senex, [a] pax esto tibi, quicquid deficit te, incumbat tantùm mihi: tantummodo in hac platea ne pernocta to,

21 Introduxensin domum suam, pabulum dedit asinis: deinde lotis pedibus suis comederunt & biberunt.

22 Ipsi exhilarabant animos suos, cùm ecce viri civitatis illius, viri [f] nequam circunstetterunt domum illam, pulsantes ad ejus januam: & allocuti sunt virum illum dominum ejus domus, senem illum dicendo, produc virum illum, qui ingressus est domum tuam ut cognoscamus eum.

[f] Heb. *viri filiorum Beli Jahbal.*

23 Ad quos egressus vir ille dominus domus illius, dixit ad eos, ne fratres mei, ne malefacite quæso: quandoquidem ingressus est vir iste domum meam, ne facite flagitium istud.

24 Ecce filiam meam quæ virgo *est*, & concubinam illius, producam nunc eas, & comprimite eas, aut facite eis quod bonum *videtur* in oculis vestris: viro autem isti ne facite quicquam hujus flagitii.

25 Sed nolentibus viris illis auscultare ei, prehendens ipse vir concubinam suam produxit ad eos foras: qui cognoscentes eam cùm [g] indesinenter abusi essent ea tota nocte usq; mane, dimiserunt eam cùm ascenderet aurora.

[g] Heb. *facientes in ea.*

26 Tum rediit mulier illa appetente mane: & collapsa jacebat ad portam domus illius viri, ubi dominus ipsius erat usq; ad ipsam lucem.

27 Cùm autem surgens Dominus ejus mane, apertis januis domus exiret ad pergendum itinere suo: ecce mulier illa concubina ejus jacens ad portam domus [a] cum manibus suis in limine.

28 Qui cùm dixisset ad eam, surge ut abeamus nec esset qui responderet: acceptam eam *imposuit* asino, sic surgens vir ille abiit in locum suũ.

29 Deinde ingressus domum suam, accipiens gladium prehendit concubinam suam, quam divisit per ossa ejus in duodecim membra: misit q; eam per totum terminum Israëlis.

30 Eratque ut quisquis videbat diceret, non fuit factum neque fuit visum, hujusmodi inde a tempore *quo* ascenderunt filii Israëlis e terra Ægypti usq; in diem hunc: [h] adhibete vos ad istud, consilium inite & colloquimini,

[h] Heb. *ponite.*

ANNOTATIO.

1 Rex] *ut suprà* 17.6. 2 Scortata cum eo] *non enim justa uxor erat, donec parentum consensu confirmatum est matrimonium, Exod.* 22.16. *quo confirmato pater illius dicitur Levitæ socer, infrà ver.* 4. *sic passim accipitur hęc locutio Jechezkelu* 16. *cap. &* 23. 9 Ecce hospitium] *id est, aliò tibi non est eundum, sed hìc hodie hospitandum.* 18 Domum Jehovæ] *Schulunitem, ubi tabernaculum erat.* 20 Pax esto tibi] *nihil esto solicitus.* 27 Cum manibus] *quasi indormivisset, manibus capiti subjectis in limine.*

CAPUT

CAPUT XX.

Iſraëlita conventu indicto Binjaminitas citant, accuſationem Levitæ audiunt, reos a Binjaminitis petunt, in contumaces ac recuſantes bellum decernunt: hi a Binjaminitis caſi ad Deum convertuntur, quo reconciliato Binjaminitas ſtrategemate vincunt, eosq; perdunt funditus, excepto 600.

1 ITAQUE exiverunt omnes Iſraëlitæ, congregatuſque eſt totus cœtus [a] unanimis a Dane 'Beerſchebahhum & 'terram Gilhhadis uſque: ad Jehovam' Mitzpam.

2 Ubi conſtiterunt [b] *uſque ab* extremitatibus totius populi omnes tribus Iſraëlis, in congregatione populi Dei: quadringenta millia virorũ peditum ſtringentium gladium.

3 Audiverunt autem Binjaminitæ aſcendere Iſraëlitas Mitzpam: 'dicebant enim Iſraëlitæ, eloquimini quo modo factum eſt malum iſtud?

4 'Tum proteſtatus vir ille Levita, vir mulieris illius occiſæ, dixit: cùm Gibhham illam quę *eſt* Binjaminis veniſſem ego & concubina mea ad pernoctandum,

5 Inſurrexerunt in me [c] Gibhhani & circundederunt contra me ipſam domum noctu: [d] ſibi propoſuerant me occidere, & concubinam meam ita compreſſerunt ut mortua ſit.

6 Quapropter prehendens concubinam meam membratim diviſi eam, ac miſi eam per totum agrum poſſeſſionis Iſraëlitarum, eò quòd feciſſent ſcelus & flagitium in Iſraële.

7 'Ecce vos omnes Iſraëlitæ *eſtis*, [e] communicate inter vos ſermonem & conſilium hîc.

8 Surrexit ergo totus populus unanimis dicendo: non ſumus ituri ullus in tentorium ſuum, neque ſeceſſuri in domum ſuam.

9 Sed nunc eſto hæc res quam facturi ſumus contra Gibhham: [f] oppugnabimus eam 'ſorte.

10 Accipiemus enim denos viros e centenis per omnes tribus Iſraëlis, & centenos e millenis, ac millenos e decies millenis ad [g] comparandum commeatum pro hoc populo, ut invadendo [h] Gibhham Binjaminitarum faciant [i] omnino prout meritum eſt flagitium illud quod fecit in Iſraële.

11 Sic congregati ſunt omnes Iſraëlitæ *venturi* contra illam civitatem unanimes conjuncti.

12 Tum miſerunt tribus Iſraëlis viros ad omnes tribus Binjaminis qui dicerent: quod eſt malum iſtud, quod factum eſt in vobis?

13 Nunc igitur date iſtos viros [k] nequam, qui *ſunt* iſtic Gibhhæ, ut morti tradamus eos & tollamus malum ab Iſraële: ſed noluerunt auſcultare Binjaminitæ voci fratrum ſuorum Iſraëlitarum.

14 Congregaverunt enim ſe Binjaminitæ e ſuis civitatibus Gibhham: ut prodirent in prælium contra Iſraëlitas.

15 'Numeraveruntq; ſe Binjaminitæ tempore illo e ſuis civitatibus viginti ſex millia virorum ſtringentium gladium: præter habitatores Gibhhæ *qui* numeraverunt ſe ſeptingentos viros lectiſſimos.

16 'E toto populo iſto erant ſeptingenti viri lectiſſimi 'præcludentes manum dexteram ſuam: iſtorum quiſquè funda mittens lapidem ad 'capillum, [l] ſine erratione mittebant.

17 Iſraëlitæ quoque numeraverunt ſe præter Binjaminitas quadringenta millia virorum ſtringentium gladium: quorum quiſque vir *erat* bellicoſus.

18 Deinde ſurgentes aſcenderunt in 'domum Dei fortis, ut conſulerent Deum, dixeruntq; Iſraëlitæ, 'quis ex nobis primùm aſcendet ad hanc pugnam contra Binjaminitas? quibus dixit Jehova, Jehuda primùm.

19 Surgentes itaque Iſraëlitæ manè: caſtra poſuerunt contra Gibhham.

20 Et exeuntes Iſraëlitæ in prælium contra Binjaminitas: inſtruxerunt contra eos Iſraëlitæ aciem apud Gibhham.

21 Exeuntes verò Binjaminitæ Gibhha: proſtraverunt ex Iſraëlitis die illo viginti duo millia virorum humi.

22 Confirmavit tamen ſe populus, Iſraëlitæ: ita ut [m] iterum inſtruerent aciem in eodem loco ubi inſtruxerant die illo priore:

23 Cùm aſcendentes Iſraëlitæ fleviſſent corã Jehova uſque ad veſperam, conſuluiſſentq; Jehovam dicendo, an [n] iterum accedam in prælium contra filios Binjaminis 'fratris mei? dixiſſetq; Jehova aſcendite contra illum.

24 Appropinquaverunt itaque Iſraëlitæ ad Binjaminitas die iſto ſecundo.

25 Exeuntes quoque Binjaminitæ obviam eis Gibhha eo ipſo ſecundo die, proſtraverunt ex Iſraëlitis iterum octodedim millia virorum humi: omnes hos ſtringentes gladium.

26 Quapropter aſcendentes omnes Iſraëlitæ, totus, inquam, populus ille venerunt ad domum Dei fortis, & 'flentes conſederunt ibi coram Jehova, ac jejunaverunt die illo uſque ad veſperam: obtuleruntq; holocauſta & euchariſtica coram Jehova.

27 Cùm conſuluiſſent Iſraëlitæ Jehovam: (nam ibi erat arca fœderis Dei temporibus illis)

28 *Ipſi* & Pinchas filius Elhhazaris filii Aharonis 'qui ſtabat coram eo temporibus illis dicendo, utrum pergam adhuc exire in prælium contra filios Binjaminis frarris mei, an deſinã? quibus dixit Jehova, aſcendite: cras enim traditurus ſum eum in manum tuam.

29 Diſpoſuit autem Iſraël inſidias apud Gibhham circumquaque.

30 Deinde aſcendentes Iſraëlitæ contra Binjaminitas die tertio, inſtruxerunt *aciem* apud Gibhham ſicut [o] anteà.

31 Unde exeuntes Binjaminitæ obviã iſti populo avellebantur ab ipſa civitate: cœperant enim [p] percutiendo confodere ex iſto populo ut anteà per vias illas tritas, quarum altera aſcendit ad domum Dei fortis, altera verò Gibhham, in agro quaſi triginta viros ex Iſraële.

32 Quapropter dicebant Binjaminitæ, cęduntur iſti ante nos ut priùs: at Iſraëlitæ dixerant fugiemus, ut avellamus eum a ſua civitate ad iſtas vias tritas.'

33 Tunc omnes Iſraëlitæ ſurgentes quiſque e loco ſuo inſtruxerunt aciem Bahhal-Tamare: inſidiæ quoque Iſraëlitarum eruperunt e loco ſuo poſt 'denudationem Gibhhæ.

34 Veneruntq; Gibhhæ 'ex adverſo decies mille viri lectiſſimi ex toto Iſraële cùm prælium ingraveſceret: illi autem ignorabant ſe pertingere malum illud.

[a] Heb. *quaſi vir unus: & ſic deinceps.*

[b] Heb. *anguli totius populi.*

[c] Heb. *domini Gibhha.*

[d] Heb. *machinati ſunt.*

[e] Heb. *date vobis ſermonem.*

[f] Heb. *contra eam ſortem ibimus.*

[g] Heb. *accipiendum.*

[h] *Gebahh: ſic infrà ver. 33.*

[i] Heb. *ſecundum totum illud flagitium quod fecit in Iſraële.*

[k] Heb. *viri filii Beli-Jabhal.*

[l] Heb. *non fruſtra peccare, id eſt, aberrare lapidem.*

[m] Heb. *addidérunt inſtruere.*

[n] Heb. *addã accedere.*

[o] Heb. *vice ut vice. Niſi. 24. 1. & infrà ver. 32.*

[p] Heb. *percutere ex iſto populo confoſos, ut infrà ver. 39.*

35 Affecit enim Iehova Binjaminem ' plaga coram Iisraële, adeò ut prosternerent Iisraëlitæ e Binjamine die illo vicies quinquies mille centum viros : hos omnes stringentes gladium.
36 Nam videntes Binjaminitæ se plaga affici : (' cessarant enim Iisraëlitæ loco Binjaminitis, quia confidebant insidiis quas posuerant contra Gibhham.
37 Insidiæ verò illæ festinantes irruerant in Gibhham : & ligno ¶ dato insidiæ percusserant totam civitatem illam acie gladii.
38 Cùmque constitutum fuisset tempus Iisraëlitis cum insidiis istis : ut ' excitantibus istis multam elationem fumi e civitate illa,
39 Converterent se Iisraëlitæ ad prælium : Binjaminitæ verò incepissent percutiendo confodere quasi triginta viros : eò quòd dicerent, utique plaga ' omnino afficitur coram nobis, sicut bello priore.
40 Elatio illa, columna *inquam* fumi cœperat ascendere e civitate : adeò ut respicientes Binjaminitæ retrorsum, *viderent* quòd ecce ascenderet incendium ciuitatis in cœlum)
41 Et Iisraëlitas se obvertere, turbati sunt Binjaminitæ : videbant enim pertingere se malum illud.
42 Averterunt itaque se ante Iisraëlitas in viam ad desertum : sed ' prælatores assecuti sunt eos, & unumquemq; e civitatibus aliis prosternebant ' in medio cujusque.
43 Cinxerunt Binjaminitas, persequendum curaverunt quemque, proculcaverunt quemque " quietum, usque ' ex adverso Gibhhæ ab ortu solis.
44 Nam ' ceciderunt e Binjaminitis octo decies mille virisbi omnes viri strenui.
45 Deinde eorum qui averti fugiebant versus desertum ad petram Rimmonis ' racemarunt quemque per tritas illas vias, quinquies mille viros : postea assecuti eos a tergo Gidhhomum usque, percusserunt ex eis bis mille viros.
46 Ita fuerunt omnes qui ceciderunt ' e Binjaminitis ' vicies quinquies mille viri stringentes gladium eodem die : omnes isti viri strenui.
47 Eorum autem qui averti erant, effugerunt versus desertum ad petram Rimmonis sexcenti viri : qui confederunt in petra Rimmonis quatuor mensibus.
48 Quibus Iisraëlitæ reversi ad Binjaminitas percusserunt eos acie gladii, [a] tam homines civitatis cujusque quam jumenta, denique quicquid inventum est : etiam omnibus civitatibus illis, quę supererant immiserunt ignem.

¶ Heb. *tractim clanxerant insidiæ.*
' Heb. *ad faciendum eos ut multum ascenderet elatio fumi.*
f Heb. *afficiendo afficitur.*
' Heb. *prælio assecutum est metonymia.*
" Heb. *quietis virum, id est, qui in ea expeditione arma non sumpserat.*
[a] Heb. *a civitate hominis hypallage.*

ANNOTATIO.

1 A Dane] *oppido quod prius Lajisch sive Leschem dicebatur suprà 18.29. terminus septentrionalis Iisraëlitarum.* Beerschebahhum] *civitas Jehudæ versus Pelisthæos, terminus meridianus, Gen. 21.33.* Terram Gilhhadis]*terminum ab oriente.* Mitzpam] *locus erat in finibus Binjaminitarum, quorum res agebatur in isto conventu, quasi in media longitudine regionis situs, ac proinde conventibus habendis destinatus. vide Jehosch. 11.3.* 3 Dicebant] *legatis missis Binjaminem convocabant & suum negotium explicare jusserant.* 4 Tum] *Binjaminitæ non comparentibus.* 7 Ecce vos omnes]*quasi dicat, hæc injuria non me solum, sed totam Iisraëlitarum Rempublicam attingit.* 9 Sorte] *id est, sortemur qui annonæ curatores & qui bellatores sint futuri.* 15 Numeraverunt̃que sc] *id est, e toto suo numero conscripserunt viginti sex millia virorum qui in aciem prodirent, ut Gibhhæus septingentos, reliquis ad locorum custodiam relictis.* 16 E toto populo] *id est, e toto Binjaminitarum exercitu : hi erant velites ad Iisraëlitas lacessendos missi.* Prælucentes] *id est, ita præsidentes viribus & militari peritiæ suæ ut vel manu sinistra cum hoste dimicare auderent.* Capillum] *hyperbole, qua tanta eorum peritia in mittendis lapidibus fusa dicitur, ut rem quantumvis parvam attingerent.* 18 In domum Dei] *id est, Schilumitem, ut confirmatur cap. 21.12.* Quis ascendet] *quasi dicant, statutum est bellum inire ad puniendos scelerates & contumaces, vires autem nostræ tantæ sunt, & adeò justa causa, ut de victoria securi simus, sed non convenit inter nos quia primus ordine inter nos procedat.* 23 Fratris mei] *quasi dicant, an ideò ingratum est bellum, quia contra fratres suscipitur ? sic nondum pugnaverunt fide.* 26 Flentes]*tandem videntes se ipses Deo ingrates fuisse, resipuerunt, quam resipiscentiam a signo externo describit.* 28 Qui stabat]*ut sacerdos summus. sic Deut. 10.17.* 33 Post denudationem]*id est, postquam Gibhhæus cum totâ copiâ exeuntes in Iisraëlitas fugientes civitatem præsidio nudaverant.* 34 Ex adverso Gibhhæ] *id est, collocaverunt se medios inter Gibhhæum & Gibhhæos, ne se in civitatem reciperent.* 35 Affecit plaga] *prolepsis : qua in genere proponit historiam, quam deinde singillatim persequitur.* 36 Cesserant]*hyperbasin, quòd nos ad evidentiam parentheſi inclusimus.* 42 In medio cujusque]*id est, singulos cives in suis civitatibus prostraverunt.* 43 Ex adverso]*id est, usque ad fines Binjaminæ versus Jeruschalaima.* 44 Ceciderunt] *in ipso conflictu.* 45 Racemarunt]*id est, palantes occiderunt : metaphora ut suprà 8.2.* 46 E Binjaminitis]*ex acie Binjaminitarum.* Vicies quinquies mille] *centenario numero prætermisso brevitatis causa : quia paulo antè præcessit 35. versu : sic suprà 11.28. eclipsis.*

CAPUT XXI.

Iisraëlita bello contra Binjaminitas confecto, fletu & precibus a Deo consilium servandæ in reliquis tribus exorant. Jabesitæ delent, ex quibus puellas quadringentas Binjaminitis tradunt : reliqui autem consilio prospiciunt de uxoribus Schilumitæ rapiendis, & raptarum parentibus prout promiserant reconciliatis, domum quisque revertuntur.

1 Iisraelitæ autem juramento se obstrinxerant ' Mitzpæ dicendo : quisquam nostrum non dabit filiam suam Binjaminitę in uxorem.
2 Quam ob rem populus ingressi domum Dei fortis consederunt ibi usqs ad vesperam coram Deo : & sublata voce sua fleverunt fletu magno.
3 Ac dixerunt, ' quare ô Iehova Deus Iisraëlis fieret istud in Iisraële : ut desideraretur hodie ex Iisraële tribus una ?
4 ' Fuitque postridie, cùm manè surgentes populus ' extruxissent illic altare : ut offerrent holocausta & eucharistica :
5 Et dicerent Iisraëlitæ, quis *est* qui non ascendit

cendit cum hac congregatione ex omnibus tribubus Iſraëlis ad Jehovam?(nam juramentum maximum [a] interceſſerat contra eum qui non aſcenderet Mitzpam ad Jehovã dicendo, [b] omnino morti tradetur.

6 [c] Cum enim pœniteret Iſraëlitas de Binjamine fratre ſuo dixerant,excinderemús nehodie tribum unam ex Iſraële?

7 Quid facturi ſumus iſtis,reliquis iſtis quod ad uxores? nos enim juramento obſtrinximus per Jehovam,ut non daremus illis de filiabus noſtris in uxores)

8 [d] Cùm autem dixiſſent, quis ullus eſt e tribubus Iſraëlis qui non aſcendit Mitzpam ad Jehovam?ecce non venerat quiſquam in caſtra,Jabeſcho Gilhhadis ad congregationem.

9 Numeravit enim ſe populus: & ecce non erat ibi quiſquam ex habitatoribus Jabeſchi Gilhhadis.

10 Quapropter miſerunt illuc cœtus duodecies mille viros e [e] ſtrenuiſſimis, & mandatis inſtruxerunt eos dicendo: ite ut percutiatis habitatores Jabeſchi Gilhhadis acie gladii, etiam mulieres & parvulos.

11 Hoc enim illud *eſt* quod facturi eſtis : omnem marem & omnem fœminam expertam concubitum maris internecioni devovebitis.

12 Qui invenerunt ex habitatoribus Jabeſchi Gilhhadis quadringentas puellas virgines, quæ non fuerant expertæ virùm concubitu maris: [f] adduxeruntq; eas Schiluntem ad caſtra,[g] quæ *manſerant* in terra Cenahhani.

13 Tum mittentes totus ille cœtus qui alloquerentur Binjaminitas qui *erant* in petra Rimmonis,promulgaverunt illis pacem.

14 Sic reverſi ſunt Binjaminitæ tempore illo, quibus dederunt fœminas illas,quas vivas conſervarant e fœminis Jabeſchi Gilhhadis: ſed ſic [h] non fuerunt ſatis illis.

15 Cumque *adhuc* populum pœniteret de Binjamine: eo quòd feciſſet Jehova rupturam in tribubus Iſraëlis,

19 Dixerunt ſeniores cœtus ipſius,quid faciemus reliquis iſtis quod ad mulieres: cùm perditæ ſint e Binjamine fœminæ?

17 Amplius dixerunt,[i] poſſeſſio Binjaminitarũ hæreditaria eſt horum qui evaſerunt: non enim delenda eſt tribus ex Iſraële.

18 Nos autem non poſſumus dare eis uxores e filiabus noſtris : (obſtrinxerant enim ſe juramento Iſraëlitæ dicendo:maledictus ſit qui dederit vxorem Binjaminitis).

19 Tandem dixerunt : ecce feſtum Jehovæ eſt Schilunte de anno in annum, quod *celebratur* ab Aquilone domus Dei fortis , verſus ortum ſolis ad tritam viam,quę aſcendit a domo Dei fortis Schecemum : & a meridie Lebonæ.

20 Et præceperunt Binjaminitis dicendo : ite ut inſidiemini in vineis.

21 Et animadvertite,ut ecce cùm exibunt puellæ Schiluntinæ ad ſaltandum choreis : ſtatim prodeuntes e vineis illis rapiatis vobis quiſque uxorem ſuam e puellis Schiluntinis:deinde abite in terram Binjaminitarum.

22 Erit autem cùm venient parentes earum aut agnati earum ad litigandum apud nos,ut dicamus a:deos [k] gratificamini nobis illas,ut qui non cepimus pro quoque uxorem ſuam [l] in iſto bello:nam vos non dederitis illis, [m] neque jam rei eritis.

23 Facientes itaque ſic Binjaminitæ perduxerunt uxores pro numero ſuo e ſaltantibus illis quas rapuerant:abeunteſque reverſi ſuntad poſſeſſionem ſuam,& inſtauraverunt civitates ſuas in quibus habitarunt.

24 Receperunt quoque ſe inde Iſraëlitæ tempore illo quiſq; ad tribum ſuam,& ad familiam ſuam: unde [n] exiverunt quiſq; in poſſeſſionem ſuam.

25 Temporibus illis non erat rex in [o] Iſraële : quiſque quod rectum *videbatur* in oculis ſuis faciebat.

[a] Heb. *fuerat*.
[b] Heb. *morietur morti tradatur*.
[c] Heb. *filiis roboris*.
[d] Heb. *poſſeſſio hæreditaria evaſionis Binjaminis*.

ANNOTATIO.

1 Mitzpæ] *cùm de bello contra Binjaminitas ſuſcipiendo deliberaturi illuc convenìſſent ſuprà* 20.1.
3 Quare &c.] *Petunt ut Deus ſibi rationem conſervandi tribum explicet.* 4 Fuitq; poſtridie] *cùm jam impetraſſent conſilium quod petierant, ut in ſequentibus explicatur.* Extruxiſſent altare] *præter ordinarium,propter multitudinem ſacrificiorum quæ offerenda erant,ut factum eſt Schelomonis tempore.* 1.*Reg.* 8.64. *nam quòd unum tantùm altare lege imperabatur,ad ambulatoriam Reſpub. reſtringendum eſt cùm altare hoc illuc deferendum erat,ut oſtendit Moſes* Exodi 28,24. 6 Cùm enim pœniteret] *nimirum pridie: explicatur enim narratio verſus ſecundi & tertii.* 8 Cùm autem dixiſſent] *nimirum poſtridie, a divinitus oſtenſa ratione conſulendi reliquis Binjaminitarum & contumaces caſtigandi.* 12 Adduxeruntq;] *reliquis omnibus interfectis,ut mandatum illis fuerat* ver.10. Quæ manſerant in terra Cenahhani] *quæ non trajecerant Jardenem,ut Jabeſchitas oppugnarent.* 14 Non fuerunt &c.] *ſic accipitur idem verbum Num.*11.22. 22 Gratificamini nobis] *quaſi dicant,non illis,ſed nobis date reputantor.* In iſto bello] *contra Jabeſchitas, ex quo tantùm quadringentæ Binjaminitis traditæ ſunt.* Neque jam rei] *quaſi dicant,non eſt cur metuatis ne non præſtetis fidem veſtram,non dediſtis,ceperunt ipſi. & ſi qua culpa eſt,eam in nos recipimus.* 24 Unde exiverunt] *id eſt, cùm gregatim primùm unaquæq; tribus ad ſortem ſuam pervenìſſent, ſinguli poſtea in poſſeſſionem ſuam diſceſſerunt.*

RUTH
Liber unus.

RVTH Moabitis prioris mariti (cui premente fame in agrum Moabitarum profecto nupserat) defuncti recordatione & pietatis ſtudio, ſocrum in patriam reuertentem ſecuta: Bohhazo ſecundis nuptiis, iure propinquitatis coniungitur : cui parit Hhobedum Dauidis auum: unde Chriſtus ſecundum carnem, genus ſuum ducit. Matth. primo.

CAPUT. I.

Elimelec Beth-Lechemites fame e patria cum uxore & duobus filiis pulſus, apud Moabitas conſedit: ubi ipſo primùm, deinde utroque filio orbata Nahhomi in patriam fame ſedata unà cum Rutha altera nuru decennio pòſt revertitur.

a Heb. *in diebus.*

1 FACTVM autem a quo tempore judicabant judices, cùm eſſet fames in ipſa terra: aut abiret quidam Beth-Lechemo Jehudæ ad peregrinandum in agrum Moabitarum, ipſe cum uxore ſua & duobus filiis ſuis.

2 Cujus viri nomen erat Elimelec, nomen verò uxoris ejus Nahhomi, & nomina duorum filiorum ejus Machlon & Ciljon ' Ephrataei e Beth-Lechemo Jehudæ, pervenientesque in agrum Moabitarum

b Heb. *fuerũt ibi.* b subſtiterunt ibi.

3 Ubi mortuo Elimeleco viro Nahhomi, ſuperſtes relicta eſt ipſa cum duobus filiis ſuis.

4 Qui duxerunt ſibi uxores Moabitidas, nomen unius erat Hhorpa & nomen alterius Ruth: conſederuntq; ibi quaſi decem annos.

5 Deinde mortuis quoque utriſque Machlone & Ciljone, ſuperſtes relicta mulier illa a duobus natis ſuis & a viro ſuo,

6 Surrexit ipſa cum nuribus ſuis, ut reverteretur ex agro Moabitarum: (audierat enim in agro Moabitarum Jehovam ' viſitaſſe populum ſuum dando eis panem.)

7 Et egreſſa eſt e loco illo ubi ſubſtiterat, & duæ nurus ejus cum ea: ingreſſæque ſunt iter ad revertendum in terram Jehudę.

8 Sed dicebat Nahhomi duabus nuribus ſuis, abeuntes revertimini quæq; in domum matris ſuæ': exerceat erga vos Jehova benignitatem, quemadmodum exercuiſtis ' erga mortuos & erga me.

9 Det Jehova vobis ut inveniatis requiem quęque in domo viri ſui : cumque oſculatur eas, ſublata ſua voce flebant.

10 Dicebantque ei : quin tecum ' revertemur ad populum tuum.

11 Sed dicebat Nahhomi, revertimini filiæ meæ : cur veniretis mecum ? num adhuc ' ſunt mihi filii in viſceribus meis, qui vobis viri futuri ſint ?

12 Revertimini filiæ meæ, abite : nam ſenior ſum quàm c ut nubam : ſi dicerem eſt mihi ſpes: eſſem etiam hac nocte cum viro: aut etiam parerem filios:

c Heb. *ſum viro, ut Nil, vltimo, ſic infrà ver. 13.*

13 An propter hæc expectaretis, uſque dum adoleſcerent ? an ' propter hæc differretis ita ut non nubereris cuiquam ? nequaquam filiæ meæ : nam mihi multò ' amarius eſt quàm vobis : ſed ' exeruit ſe contra me manus Jehovæ.

14 Tum ſublata voce ſua fleverunt iterum: & Hhorpa ' oſculata ſocrum ſuam *abiit*, Ruth autem adhærebat ei.

15 Quamobrem dixit *ſocrus* : ecce reverſa eſt fratria tua ad populum ſuum & ad Deos ſuos, ' revertere poſt fratriam tuam.

d Heb. *ne accurras mihi: metaphora.*

16 Sed Dixit Ruth, ne d adverſa eſto mihi ut derelinquam te recedendo a te: nam quocunque iveris ibo, & ubicunque diverſata fueris diverſabor, populus tuus populus meus: & Deus tuus Deus meus eſt.

17 Ubicunq; morieris, moriar & ibidem ſepeliar: ' ſic faciat Jehova mihi, & ſic pergat, nam ſola mors ſeparatura eſt inter me & inter te.

18 Itaque videns illam fortiter inſtare, ut pergeret ſecum: deſtitit *ſic* alloqui eam.

19 Ita profectæ ſunt ambæ donec pervenirent Beth-Lechemum : fuit autem cùm ingrederentur Beth-Lechemũ, ut e tuſæ omnes cives *accurrerent* ad eas ac dicerent, hęccine eſt Nahhomi ?

e Heb. *confundaretur tota civitas ad eas, vel perſtreperet tota civitas de eis.*

20 Quę dicebat ad eas, ne vocate me f Nahhomin, vocate me g Maram : eò quòd amaritudine affecit me omnipotens valde.

f *id eſt, amœnam.*

21 Ego plena abieram, at vacuum reduxit me Jehova: cur vocaretis me Nahhomin, cùm Jehova teſtificatus ſit contra me, & omnipotens malis affecerit me?

g *id eſt, amaram: tranſitum autem eſt ab uno ſenſu ad alium, ut ſignificet horrorem.*

22 Sic cùm reverſa eſſet Nahhomi habens Rutham Moabitidem nurum ſuam ſecum ' redeuntem ex agro Moabitarum: ingreſſæ ſunt Beth-Lechemum in principio meſſis hordeaceæ.

ANNOTATIO.

1 Quo tempore] *Ex collatione primi capitis, Matth. verſ. 5 cum fine hujus hiſtoriæ colligitur hæc contigiſſe temporibus Deborę. Primùm quod ad Bohhazum attinet e Rachaba natum fieri poteſſe ut ea ipſum peperit quinquaginta quinque annos nata ſi ex tribuantur quindecim cùm exploratores excepit Jehoſ. 2. ita ut vigeſimo tertio Hhothniela Bohhazum pariat unde ad initium Deborę ſunt anni nonaginta ſeptem, quibus ſi addideris viginti priores annos Deborę, erit Bohhaz 117. annorum, cùm e Rutha ſuſceperit Hhobedum Hhobedum quoque & Iſchaium, ut hiſtoriæ Dauidis tempus cum hoc conveniat, neceſſe eſt centenarios genuiſſe.* 2 Ephratæi] *e Beth-Lechemo Jehudæ ut ſequentia verba teſtantur: Ephrata enim Gen. 35. 19. eſt Beth-Lechem.* 6 Viſitaſſe populum] *vide annotata Gen. 21. 1. verſ.* 8 Erga mortuos] *filios meos, maritos veſtros, cùm viverent.* 10 Revertemur ad populum] *i. revertemur proſequentes*

us

ut infrà ver. 22. quaſi dicant, adeo grata fuit noſtra cum filiis tuis converſatio, ut illorum recordatio nos ad totum populum amandum inciter. 11 Sunt mihi ſubi] *per quos ſuſcitetur mortuis ſemen ex lege Deut.* 25.5. 13 Propter hæc] *has conditiones, quas commemoravit verſu precedenti.* Amarius eſt] *id eſt, niſi grave eſt quod deſeritis me, mihi adhuc moleſtius eſt vobis privari.* Exeruit ſe] *id eſt, non per me factum eſt ut vos deſereretis: ſed divina voluntate, quæ ego filiis, vos verò orbatæ ſumus.* 14 Oſculata ſocrum] *quia non religione, ſed humanitate fuerat mota ad ſequendam ſocrum: ut oſtenduntur verba Nahhomi proximè ſequentia.* 15 Revertere poſt fratriam] *ut fidem ejus exploret, fratrie exemplum proponit.* 17 Sic faciat Jehova] *Imprecandi forma, qua malum aliquod ſibi infligi & continuari veteres poſtulabant, ſi ſecus quàm dixerant facerent: eſt autem ubique apoſiopeſis mali: quod vel ipſi intelligebant, vel Deo judicio committebant.* 22 Redeuntem] *id eſt, cum redeunte venientem, ut ſuprà 20. & infrà 2.6. & 1. Schemn. 15.25. Catachreſis.*

CAPUT II.

Ruth dum ſpicilegium in agro Bohhazi facit, innoteſcit ei, a quo humaniſſimè verbis excepta, bonis ita afficitur, ut eorum etiam commodum ad ſocrum perveniat.

1 ERAT autem Nahhomi huic [a] affinis a marito ejus, vir valens facultatibus e familia Elimeleci: cujus nomen erat Bohhaz.

[a] Heb. *notus.*

2 Cum ergo dicenti Ruthæ Moabitidi ad Nahhomin, eam quæſo in aliquem agrum ut legam ſpicas poſt eum, in cujus oculis invenero gratiam, dixiſſet illa, abi filia mea:

3 Et abiens veniſſet ut legeret in aliquo agro poſt meſſores, [b] accidit [c] caſu ei poſſeſſio agri *pertinentu* ad Bohhazum, qui erat e familia Elimeleci.

[b] Heb. *accidit caſus ejus. Enallage.*

4 Ecce autem Bohhaz veniens Beth-Lechemo dixit meſſoribus, Jehova ſit vobiſcum: cui dixerunt, benedicat tibi Jehova.

5 Tum dixit Bohhaz puero ſuo, [c] qui præerat illis meſſoribus: cujus eſt puella hæc?

[c] Heb. *qui conſtitutus erat ſuper meſſores.*

6 Cui reſpondens puer, qui præerat illis meſſoribus dixit, puella Moabitis eſt, quæ [c] rediit cum Nahhomi ex agro Moabitarum.

7 Dixit autem, legam quæſo & colligam inter manipulos poſt meſſores: ſic accedens perſtitit ex quo fuit mane uſque adhuc, modò ſedit pauliſper domi ſuę.

8 Tum dixit Bohhaz ad Rutham, nónne audis filia mea? ne abito ad legendum in agrum alterum, neque etiam diſcedito hinc: ſed hic hæreto cum puellis meis.

9 Oculi tui *intenti ſunto* in agrum illum quẽ metent ut ſequaris eas: an non præcepi pueris iſtis ne attingant te? cùm autem ſities, ito ad iſta vaſa, & bibito ex eo quod hauſerint pueri iſti.

10 Quare procidens in faciem ſuam, incurvavit ſe in terram ac dixit ad eum, quare inveni gratiam in oculis tuis, ut agnoſcas me, cum ſim alienigna?

11 Sed reſpondens Bohhaz dixit ei, [d] planè indicatum eſt mihi quicquid egiſti cum ſocru tua: poſt mortem viri tui: ut deſeruiſti patrem tuum & matrem tuam & [e] ſolum natale tuum, & veniſti ad populum quem non cognoveras [f] antea.

[d] Heb. *indicando indicatum eſt mihi.*

[e] Heb. *terra nativitatis tuæ.*

[f] Heb. *heri nudius tertius: ſyncdoche*

12 Rependet Jehova opus tuum, & [g] erit merces tua perfecta a Jehova Deo Jiſraëlis, quòd [h] ſub ejus alas veniſti ut te obtegeres.

[g] Heb. *erit.*

[h] Heb. *ſub alas ejus.*

13 Quæ dixit, [i] invenio gratiam in oculis tuis domine mi, quòd conſolatus es me, & quòd locutus es quę ſunt [k] cordi ancillæ tuæ? at ego non ſum futura ut una ancillarum tuarum.

[i] Heb. *invenio gratiam.*

[k] Heb. *quæ ſunt ſuper cor: ſic Gen. 34.3.*

14 Dixit verò ei Bohhaz [l] tempore cibi, accede huc ut comedas ex hoc cibo, & intingas buccam tuam in acetum iſtud: & ſedenti ei a latere meſſorum porrexit *ariſtas* toſtas, adeò ut comedens ſaturaretur, & reliquum faceret.

[l] Heb. *ad tempus cibi.*

15 Deinde ſurrexit ad legendum *ſpicas*: præcepit autem Bohhaz pueris ſuis dicendo, etiam inter [m] manipulos legentẽ ipſam ne pudefacite.

[m] Heb. *inter manipulos.*

16 Atque etiam de [n] induſtria omittite ei ex faſciculis manualibus, & finite *eos* ut legat: nec increpate eam.

[n] Heb. *omittendo omittite ei.*

17 Legit itaque in eo agro uſque ad veſperam: adeò ut cùm excuſſiſſet quod legerat, eſſet quaſi [o] Epha hordei.

[o] Epha] *vide Exodi capitu decimi ſexti verſiculo ultimo.*

18 Cumque deferens ipſa veniſſet in civitatem, & vidiſſet ſocrus ejus quod legerat: præterea proferens dediſſet ei quod reliquum fecerat [p] ex quo ſaturata fuerat:

[p] Ex quo ſaturata] *vide ſuprà verſi-*

19 Dixit ei ſocrus ejus, ubi legiſti hodie, & ubi feciſti *opus*? ſit qui agnovit te benedictus: indicavitque ſocrui ſuæ apud quem *opus* fecerat, dicens, nomen viri illius apud quem *opus* feci hodie *eſt* Bohhaz.

20 Tum dixit Nahhomi nurui ſuæ, benedictus ſit a Jehova: ut qui non deſtitit exercere benignitatem ſuam erga [q] vivos & erga mortuos: deinde dixit ei Nahhomi, propinquus noſter vir ille, ex [r] vindicibus noſtris eſt.

[q] Heb. *vivos & mortuos.*

[r] Heb. *vindicibus noſtris.*

21 Tum dixit Ruth Moabitis; etiam quia dixit mihi, cum iſtis pueris qui mei ſunt hæreto, donec abſolverint totã meſſem quę mea *eſt*.

22 Quapropter dixit Nahhomi ad Rutham nurum ſuam: bonum eſt filia mea ut exeas cum puellis ejus: ac non adverſi ſint tibi *metentes* in agro altero.

23 Itaque hærebat cum puellis Bohhazi legendo, donec abſoluta eſſet meſſis hordei & meſſis tritici: deinde manſit apud ſocrum ſuam.

ANNOTATIO.

3 Caſu] *id eſt, ipſa hæc de re nihil cogitante ſed Deo pro ipſa.* 6 Quę rediit] *ut ſuprà in verſum ultimum capitis primi.* 12 Erit merces tua] *id eſt, planè fidem tuam, quæ ad ipſum confugiſti, muneratbitur Deus.* Sub ejus alas &c.] *metaphora a pullis avium.* 13 Invenio gratiam] *quaſi dicat, ſatis gratiam inivi apud te, dum me humaniter conſolatus es, & verbis tuis confirmaſti: indignum eſſet me accipere abs te beneficium etiam illud quod dereſtis corum tuorum proprium eſt, ſuprà vo ſiculo nono.* 14 Tempore cibi] *cum ipſe una cum operariis cibum ſumpturus eſſet.* 15 Inter manipulos] *faſces manipulorum.* 17 Epha] *vide Exodi capitu decimi ſexti verſiculo ultimo.* 18 Ex quo ſaturata] *vide ſuprà*

versiculo decimo quarto. 20 Ergà vivos] *id est, erga nos, & mortuorum nostrorum recordationem in nobis.* Vindicibus] *ex eis ad quos pertinent vindictæ sive jus redimendi hæreditates nostras & semen suscitandi, Levit. 25. 25. Deut. 25. 5.*

CAPUT III.

Ruth a socru instructa, jacentem Bohazum noctu accedit, eumq; de jure propinquitatis sibi ex lege exhibendo verecundè submonet, a quo promisso confirmata, ad socrum cum munere remittitur.

1 POSTEA dixit ei Nahhomi socrus ejus: filia mea, [a] an non quærerem tibi requiem qua bene sit tibi?

2 Jam verò annon Bohhaz affinis noster, cũ cujus puellis fuisti, ecce ipse ventilaturus est hoc deum in area nocte hac?

3 [a] Lavans itaque te [a] ungito te, & impositis tibi vestibus tuis descendito in ipsam aream: ne innotescito ipsi viro donec absolverit comedere & bibere.

4 Sed esto cum cubabit, ut cognoscas locum ubi cubaturus est, deinde accedens retegas pedes ejus & cubes: [b] & ipse indicabit tibi quid sis factura.

5 Quæ dixit ad eam, quicquid edixeris mihi faciam.

6 Descendit itaq; in aream, & fecit omnino prout præceperat ei socrus ejus.

7 Cùm enim comedisset Bohhaz ac bibisset, & [a] hilaris animo iviſſet cubitum in extremam partem cujusdam acervi: venit illa clam, & retectis pedibus ejus cubavit.

[a] Heb. *bonum corde, aut bonum esset cor ejus.*

8 Fuit autem ipsa media nocte, [a] ut contremisceret vir ille, & huc illuc se verteret, cùm ecce mulier cubaret ad pedes ejus.

9 Cui dixit, quæres tu? quæ dixit, sum Ruth ancilla tua, ut [a] expandas alam tuam super ancillam tuam, quia [a] vindex es.

10 Qui dixit, benedicta esto, filia mea, Jehovę, meliorem præstas benignitatem tuam hanc [a] posteriorem illa priore, non sequendo ullum juvenum, sive pauperem sive divitem.

11 Nunc ergo filia mea, ne timeto, [a] quicquid dicis efficiam tibi: novit enim [b] quisque intra portas populi mei, te fœminam esse [c] strenuam.

[b] Heb: *tota porta populi mei: synecdoche, pro tota civitate.*

[c] Heb. *strenuitatis.*

12 Nunc in quam, quia verum est, etsi vindex ego sum: tamen præterea *est* vindex propinquior me,

13 Pernocta hac nocte, eritque mane, si vendicabit te, bene vendicet, sin autem noluerit vendicare te, tum vendicabo te ego, ut vivit Jehova: cuba usque mane.

14 Itaque cubavit ad pedes ejus usque mane, deinde surrexit cùm nondum agnosceret [d] alter alterum: dicebat enim Bohhaz, ne innotescat ingressam esse ullam mulierem in hanc aream.

[d] Heb. *vir proximum suum.*

15 Cumque dixisset, cedo ventrale [e] quo tegeris, & tene illud: quæ tenuit illud: tunc demensus sex *mensuras* hordei imposuit ei, deinde ingressus est civitatem.

[e] Heb. *quod est super te.*

16 Illa verò venit ad socrum suam, quæ dicebat, [a] quę es filia mea? indicavitq; ei quicquid fecerat sibi vir ille.

17 Dixit etiam, sex *mensuras* hordei istas dedit mihi: dicebat enim ad me, ne venito vacua ad socrum tuam.

18 Tunc dixit *illa*, confide filia mea usque dũ resciscas quomodo casura sit res: non enim quieturus est vir ille, nisi absolverit hãc rem hodie.

ANNOTATIO

1 An non quærerem] *quæsi dicat, an non sollicita essem ut tibi de fausto connubio prospiceretur? confer cum 1. 11. suprà.* 3 Lavans te] *consilium est re legitimum, specie inhonestum: sed fidem præstat utrumq; & Bohhaz senio, illud nurui proponit, ita ut offensionem proximi circumstantiis temporis & locivitet.* Ungito te] *ut erat usus in regionibus orientalibus: psal 104. Matth. 6. 17.* 8 Ut contremisceret] *re novitate perterritus.* 9 Expandas alam] *id est, me ducens in uxorem protectionem meam suscipias: vide suprà 2. 12. & annotata in Gen. 20. 16.* Vindex] *vide suprà 2. 20.* 10 Posteriorem] *quod socrum tuam mariti recordatione secuta es, magnum quidem est: sed majus adhuc quòd posthabita ætatis & formæ meæ ratione, mariti propinquum juvenibus formosis præfers.* 11 Quicquid dicis] *id est, connubium quod expetis cum vindice procurabo.* 15 Ingressus est civitatem] *ad conficiendum quod Ruthæ promiserat, ut sequens caput ostendit.* 16 Quæ es filia mea] *nam ipso diluculo venerat, ita ut socrus eam de facie agnoscere non posset, supra ver. 14.*

[a] Heb. *accedit.*

[b] Heb. *peloni almoni, hoc est, si græcè reddas ad hoc, sic loquuntur Hebræi cum certam hominem significare volunt, neque tamen nominare. sic 1. Sam. 21. 3. & 2. Reg. 6. 8.*

[c] Heb. *vendidit.*

CAPUT. IIII.

Bohhaz Rutham Moabitidem cum hereditate Elimelci a propinquiore in judicio concessam, sibi in uxorem a civibus ex qua suscipit Hobedum Davidis avum.

1 BOHHAZ autem ascendens ad portam consedebat ibi, cùm ecce vindex ille transiret [a] de quo locutus fuerat Bohhaz: cui dixit, [a] adesdum, sede hic, [b] heus tu, N. qui accedens sedit.

2 Tum assumens Bohhaz decem viros e senioribus civitatis dixit: sedete hic: qui sederunt.

3 Posteà dixit vindici illi: partem agri, qui fuerat cognati nostri Elimelci: [c] alienavit Nahhomi, quæ reversa est ex agro Moabitarum,

4 Quam ob rem ego [d] statui revelare, te audiente, dicendo: compara coram his assidentibus, & coram senioribus populi mei: si vendicaturus es vendica: quòd non vendicaturus es indica mihi ut [a] cognoscam: nam nullus est præter te qui vendicet, & ego secundus sum a te: qui dixit, ego vendicaturus sum.

[d] Heb. *dixi revelato auritus dicendo.*

5 Sed dixit Bohhaz, quo die comparabis agrum illum *alienatum* a manu Nahhomi omnino a Rutha Moabitide uxore demortui comparaveris, [a] excitando nomen demortui in possessionem

sessionem ejus.
6 Tum dixit vindex ille: non possum vendicare mihi, ne perdam possessionem meam: vendica tu tibi id cujus mea erant vindicia: nam non possum vendicare.
7 (Hoc autem antiquitus in Israële *obtinebat* in vindiciis & in permutatione ad stabiliendam unamquamque rem: detrahebat vir *ille* calceum suum, & dabat proximo suo: & hoc erat ejus *rei* testimonium in Israële)
8 Cùm ergo dixisset vindex ille Bohhazo: compara tibi: extraxit calceum suum.
9 Tum dixit Bohhaz senioribus illis & toti populo, testes estis hodie me comparare quæcunque fuerunt Elimeleci, & quæcunque fuerunt Ciljonis & Machlonis *alienata* a manu Nahhomi:
10 Præterea etiam Rutham Moabitidem uxorem Machlonis, comparo mihi in uxorem ad excitandum nomen demortui in possessione ejus, ut non excindatur nomen demortui a fratribus suis, & a porta loci sui: testes estis hodie.
11 Cui dixerunt totus populus qui erat in porta & seniores, testes *sumus*: reddat Jehova hanc mulierem quæ ventura est domum tuã, similem Racheli & Leæ, quæ extruxerunt ambæ domum Israëlis, & compara opes Ephratæ, & fac prædicetur nomen Beth-Lechemi.
12 Sitq; domus tua ut domus Peretzi, quem peperit Tamar Jehudæ: ex illo semine quod daturus est tibi Jehova de puella hac.
13 Accepit itaque Bohhaz Ruthamq; nubentem sibi, & congressus est cum ea: dedit que ei Jehova ut conciperet & pareret filium.
14 Tum dicebant mulieres ad Nahhomin, benedictus *sit* Jehova, qui non destituit te vindice hodie: & celebretur nomen illius in Israële.
15 Hic erit tibi ut instaurator vitæ, idq; sustentando canitiem tuam: quia nurus tua quæ diligit te, peperit eum, quæ & est melior tibi septem filiis.
16 Accipiensq; Nahhomi natum illum, apposuit eum sinui suo: fuitq; ei vice nutricis.
17 Indiderunt autem ei vicinæ nomen, dicentes, natus est filius Nahhomi: vocaverunt enim nomen ejus Hhobedum, is *est* pater Jischi, patris Davidis.
18 Atq; hæ *sunt* generationes Peretzi: Peretz genuit Chetzronem.
19 Chetzron autem genuit Ramum: & Ram genuit Hhamminadabum.
20 Hhamminadab autem genuit Nachschonem: & Nachschon genuit Salmon.
21 Salmon autem genuit Bohhazum: & Bohhaz genuit Hhobedum.
22 Hhobed autem genuit Jischajum: & Jischai genuit Davidem.

• Heb. redemptorem meã vel vindicias meas.
f Heb. prædica.
g Heb. cùm *fieret ei in uxorem.*
h Heb. *conceptum.*
i Heb. *anima.*

ANNOTATIO.

1 De quo locutus] *cum Ruthæ suprà 3.12.* 3 Alienavit] *id est, in filium Machlonem transtulit, quo mortuo ad Rutham uxorem devoluta est.* 4 Vendicaturus es &c.] *apostrophe ad seniores primum, deinde ad vindicem, qua non observata, locus videtur obscurior.* Ut cognoscam] *statuam quid mihi faciendum sit: sic Gen. 18.21.* 5 Excitando] *secundum legem Deut. 25.5. vide annotata ibi.* 6 Ne perdam] *quasi dicat, ne si unam tantùm prolem suscipiam, non mihi, sed mortuo suscipiam; ideoq; hæreditatem meam ita perdam, ut Elimelec & filii suam: eadem ratio fuit Onanis Gen. 38.8.* 7 Et in permutatione] *id est, in omni publico alienationis genere: synecdoche, nam permutatio antiquissimum est alienationis genus: teste Aristotele Ethicorum ad Nicomachum lib. 5. ca. 5.* Vir ille] *qui rem a se alienabat nam calceo traditione, juru sua cessionem, & rei alienationem significabat.* Proximo suo] *in quem jus suum transfundebat.* 8 Extraxit] *passivè est secundum: legem ab ea cujus connubium recusabat, extrahi, ut cui ea nuberet, illum in cessionis signum traderet.* 10 A porta] *id est, a civibus: metonymia.* Compara opes] *q.d. precamur, ut qui in hoc matrimonio non spectasti, opulentus ex eo sias.* Ephratæ] *Beth-Lechemi ut suprà 1.2.* Prædicetur nomen] *tam domortui quàm tuum ipsius, susceptis pluribus liberis.* 17 Hhobedum] *id est, servientem: ab officio quod antèa dicebant eum vetula præstiturum.*

SCHEMUELIS
Liber primus.

PRIMVS liber Schemuelis res gestas sub judicibus Hheli & Schemuele ac sub rege Schaule describit. Estq; historia octoginta annorum.

Sub { Hheli / Schemuele & Schaule } 40. cap. 4.18. / 40. Act. 13.21. } Vers.

CAPUT I.

Channa Elkana Levitæ uxor, & Peninnæ æmula, graviter ferens, quòd jam diu sterilis esset, & eo nomine ab illa provocaretur, Deum Schilonte flens supplicat: ubi primùm ab Hheli ut ebria repulsa, deinde, postquam se purgavit, ejus sermone confirmata, tandem Schemuelem parit, quem jam educatum Deo, ut ex mariti consensu voverat, in perpetuum Nazaræum addust.

1 ERAT autem vir quidam e duplici Rama Tzophæorum in monte Ephrajimi: cujus nomen Elkana filius Jerochami, filii a Elihu, filii b Tochu, filii c Tzuphi, Ephratæus.

a *Eliab. 1. Chro. 6.27. & Elsel ibi. ver. 34.*
b *Nachath ib. ver. 26. & Toach ibid. 34. ver.*
c *Tzophai ibid. ver. 26.*

2 Et

2 Et erant ei duæ uxores, nomen unius Channa, nomen verò alterius Peninna: eratq; Peninnæ nati: Channæ verò non erant nati.
3 Ascendebat autē vir ille e civitate sua de anno in annum, ad incurvandum se & ad sacrificandum Jehovæ exercituum, Schiluntem: ubi duo filii Heli, Chophni & Pinchas, sacerdotio fungebantur Jehovæ:
4 Eratque quo die sacrificabat Elkana: ut daret Peninnæ uxori suæ, & omnibus filiis ejus ac filiabus ejus partes:
d Heb. *irarū vir.* 5 Channæ verò daret partem unam d tristis valdè: eò quòd Channam diligeret, & Jehova occlusisset vulvam ejus,
e Heb. *& provocabat eam æmula ejus etiam provocatione* 6 Et ipsam quoque e valde provocabat f æmula ejus, ut commoveret eam: quia occlusserat Jehova vulvam ejus.
f Heb. *cor tuum, ut infrà ver. 13.* 7 Sic autem faciente eo quotannis, cùm illa ascenderet in domum Jehovę ita *æmula* provocabat f eam: ut fleret & non comederet.
8 Quamvis diceret ei Elkana vir ejus, Channa quare fles? & quare non comedis? & quare malè se habet f animus tuus? an non melior tū tibi quàm decem filii?
9 Surrexit itaque Channa, postquam comedisset ille Schilunte & postquam bibisset: cùm Heli sacerdos sederet in solio ad postem templi Jehovę,
g Heb. *amara animo.* 10 Cumque illa esset g amaro animo: supplicavit Jehovam & h vehementer flevit.
h Heb *flens flevit.* 11 i Vovitque votum dicens, Jehova exercituum, si omnino respiciens ad afflictionem ancillæ tuæ recordaberis mei, & non oblivisceris ancillæ tuæ, sed dabis ancillæ tuæ semen k masculum: utique dabo ipsum Jehovæ, omnibus diebus vitæ ejus: & novacula non l admovebitur capiti ejus.
i Heb. *respiciendo respexeris.*
k Heb. *virorum.*
l Heb. *ascendet.*
12 Erat autem cùm illa m multis supplicaret coram Jehova: ut Heli observaret os ejus.
m Heb. *multiplicaret supplicando.* 13 Nam Channa loquebatur cum animo suo, tantùm labia ejus movebantur, vox autem ejus non audiebatur, quapropter reputabat eā Heli ebriam.
14 Et dixit ad eam Heli, quoúsque āges ebriam? amove vinum tuum a te.
15 Sed respōdens Channa dixit: nequaquam domine mi: mulier n ægra animo sum, & vinum aut potum inebriantem non bibi: sed effundo *desiderium* animi mei coram Jehova.
n Heb. *dura spiritu.*
16 o Ne compares ancillam tuam cum vlla fœmina nequam: nam præ magnitudine meditationis meę & indignationis meæ *sic* locuta sum hactenus.
o Heb. *ne des ancillam tuā coram filia Beli-Jahal, id est, nequitia.*
17 Tum respondens Heli dixit, p abi cum pace: Deus autem Israēlis præstet petitionem tuam quam petiisti ab ab eo.
18 Quæ dixit, inveniat ancilla tua gratiam in oculis tuis: sic abiens mulier illa itinere suo q comedit, & irata P facies non erat amplius ei.
P Heb. *facies ejus non erat* ut fuerat *prius.*
19 Cumque surgentes manè incurvavissent se coram Jehova, & revertentes pervenissent domum suam Ramam: cognovit Elkana Channam uxorem suam: & Jehova recordatus est ejus.
q Heb. *diēi.*
20 Fuit enim r post revolutiones q temporis ex quo concepit Channa, ut pareret filium: vocavitque nomen ejus s Schemuelem. nam, *inquit*, a Jehova petivi illum.
r Deinde ascendente ipso viro Elkana cum tota familia sua ad sacrificandum Jehovæ sacrificium illud anniversarium, & t votum suum *persolvendum*:
s *id est, petitum a Deo fortis, nomine ex duob. corruptis & ex integro compositio.*
22 Channa non ascendit: dicebat enim viro suo, *differendum* donec u educatus fuerit puer iste: tunc adducam eum ut comparens in conspectu Jehovæ, x maneat ibi usque in seculum.
t *id est, votum a Deo.*
23 Cui dixit Elkana vir ejus, fac quod bonū *videtur* in oculis tuis, mane donec educaveris eum: tantummodò præstet Jehova verbum suum: Sic mansit mulier illa ut lactaret filium suum, donec educasset eum.
u
24 Deinde, abduxit eum secum, postquam educavit eum, cum juvencis tribus & Epha vno farinæ, & utre vini: introduxitque eum in domum Jehovæ Schiluntæ: puer autem erat *admodum* puer.
x
25 Mactaverunt que juvencum, cùm adduceret puerum ad Hhelin.
26 Cui dixit *Channa, attende* ad me domine mi, y ut vivit anima tua domine mi, sum mulier quæ stabat tecum hic supplicando Jehovam.
27 Pro puero isto supplicabam: præstititque mihi Jehova petitionem meam, quam petebam ab eo.
28 Quam ob rem ego quoque commodatum restituo eum Jehovæ omnibus diebus quibus fuerit, z ipse commodatus est Jehovæ: incurvavitque se *Schemuel* ibi Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 E duplici Rama] *id est, ex ea quæ in duas civitates divisa erat.* Tzophæorum] *incolarum regionis Tzuphi de qua infrà 9.5.* Ephrajimi] *ut a Rama Binjaminū & Naphtali distinguatur.* Ephratæus] *id est, ex agro Ephrajimitarum.* 3 Schiluntem] *ubi tabernaculum constiterat inde a septimo anno Jehoschuhhæ. vide Jehoschuhhæ 18.1.* 6 Æmula ejus] *Peninna altera uxor: nam ita vocantur uxores digamorum Levitici 18.18.* 11 Vovitque] *sive sub condītione, si maritu comprobaret, sive consensum illius ante audiverit: vide legem Num. 30.* Novacula non admovebitur] *id est, Nazæreus erit ex voto Num. 6.* 17 Abi cum pace] *id est, hac sollicitudine te libera, & fac ut animus tuus in Dei providentia acquiescat. sic 2. Reg. 5.19.* 18 Inveniat] *id est, ut jam pro me oras, ita precor ut porrò facias.* Comedit] *cùm responsum & precationem sacerdotis pro oraculo accepisset.* 20 Post revolutiones] *exacto ordinario graviditatis tempore.* 21 Votum suum] *commune ipsius & uxoris votum, de Schemuele Deo dicando.* 22 Educatus fuerit] *id est: roboratus, provectus sit ministrare possit: nam hoc verbum non tantùm est a mamma disjungere, sed educare, Num. 17.2 2.1. Reg. 11.20.* Maneat ibi] *id est, ne sit mihi necesse eum educandum reducere, sed maneat a me emancipatus perpetuo: nam aliquam postea Schemuelis domiculium fuit rame, cum legitima sua administratione functus esset, vt infrà 7.16.* 26 Ut vivit] *quasi dicat: per tuam vitam obsecro, ut attendas ad me.* 28 Ipse commodatus] *id est, ab eo mihi datus jamrestituo ei.*

CAPUT. II.

Channæ gratitudinis cantico Deum celebrat: Filii Hhelis sacerdotali munere ad sua scelera abutuntur, & Jeh-

& Israëlitas a sacris ceremoniis alienant, nec tamen a patre debita severitate castigantur: quare Deus ira-tus calamitatem & exitium ipsi Heheli & ejus posteritati per Prophetam denunciat.

[a] Heb. *cor meum.*

1 TUNC orans Channa dixit, 'exultat [a] animus meus in Jehova, elevatur' cornu meum in Jehova: dilatatur os meum 'contra hostes meos, nam lætor de salute tua.

2 'Nullus est sanctus ut Jehova, imò nullus *est* præter te: & nulla *est* rupes ut Deus noster.

[b] Heb. *ne multiplicetis loquamini altum altum.* [c] Heb. *durum dirsum.* [d] Heb. *notitiarum.*

3 Ne [b] multis loquimini admodum elatè, ne prodeat [c] superbum *quicquam* ex ore vestro: 'nã Deus fortis omni notitia præditus est Jehova, & non di sponuntur actiones.

[e] Heb. *arcus valentium, hypallage.* [f] Heb. *multa filii.*

4 [e] Arcu valentes conteruntur: & collapsi accinguntur robore.

5 Saturi ob panem oporam suam locant: famelici autem 'desinunt: adeò ut sterilis 'septem pariat: & [f] abundans filiis elanguescat.

6 Jehova morte afficit & in vitam restituit: dimittit in sepulchrum & educit.

7 Jehova depauperat & ditat: deprimit, etiam extollit.

8 Erigit e pulvere tenuem, e sterquilinio extollit egenum, collocando cum ingenuis, & faciendo ut solium gloriæ possideant: nam Jehovæ sunt cardines terræ, quibus imposuit orbem habitabilem.

9 'Pedes eorum quos benignè accepit conservabit, improbi verò in tenebris 'conticescent: quia viribus *suis* 'non obtinebit quisquã.

10 *Singuli* contendentes in Jehovam contentur, contra quemque in cœlis intonabit, Jehova judicabit fines terræ: 'nam dabit fortitudinem regi suo, & extollet cornu uncti sui.

11 Deinde abiit Elkana Romam in domum suam: puer autem ministrabat Jehovæ in conspectu Heheli sacerdotis.

[g] Heb. *filii Belii Jabhal.*

12 Quamvis filii Heheli [g] nequam essent: 'nec agnoscerent Jehovam.

13 'Ratio enim sacerdotum istorum cum populo *hæc* erat: cum ullus quispiam sacrificabat sacrificium, veniebat puer sacerdotis dum coqueret carnes, habens fuscinam tridentem in manu sua.

14 Incutiensq; in labrum aut in lebetem, aut in ahenum, aut in cacabum, quicquid deprome bat fuscina illa, accipiebat sacerdos ex eo: sic faciebant Schilunte, omnibus Israëlis venientibus illic.

15 Etiam cùm nondum adolevissent illius adipem, veniens puer sacerdotis dicebat viro qui sacrificabat, da carnem assandam pro sacerdote: non enim accepturus est abs te carnem coctam, sed crudam.

[h] Heb. *adolendo adolebunt.*

16 Quòd si dicebat ad eum vir ille, [h] potius jam adoleant ipsum adipem, tum accipe, tibi prout desiderabit animus tuus: dicebat hic illi, imò jam nunc dabis, sin autem minus, accepturus sum vi.

17 Sic erat peccatum istorum puerorum magnum valde in conspectu Jehovæ: quia 'spernebant homines munus Jehovæ.

18 At Schemuel ministrabat in conspectu Jehovæ: puer cinctus 'amiculo lineo,

19 Pallium autem parvum faciebat ei mater ejus, quod adferebat ei de anno in annum: cùm ascenderet cum viro suo ad sacrificandum sacrificium anniversarium.

20 Benedixerat autem Heheli Elkanæ & uxori ejus dicendo, reponat tibi Jehova semen ex muliere hac, pro restitutione ejus quem petierat a Jehova: cùm abirent in locum suum.

21 Cumque visitaret Jehova Channam, concipiens peperit tres filios & duas filias: dum puer Schemuel creseceret apud Jehovam.

22 Heheli autem senex erat valde: qui audiens quæcunque faciebant filii sui toti Israëli, & ut concumbebant cum mulieribus quæ 'turmatim conveniebant ad portam tentorii conventus:

23 Dicebat eis, quare facitis res hujusmodi? ut ego audiam sermones hos malos de vobis ab ipso toto populo.

24 'Nequaquam filii mei: non enim bona est est ista fama quam ego audio, vos averte. e populum Jehovæ.

[i] Heb. *vir in virum.*

25 'Si peccaverit [i] ullus in alterum, judicabit eum 'magistratus: sed si in Jehovam ullus peccat, quis oret illum? non tamen auscultarunt voci patris sui: quia 'volebat Jehova morte afficere eos.

[k] Heb. *ibat & crescens & bonus.*

26 Interea puer Schemuel [k] pergebat crescere & gratus esse, tum apud Jehovam, tum etiam apud homines.

[l] Heb. *revelando revelavi.*

27 Venit autem 'vir Dei ad Hhelin: dixitque ad eum, sic ait Jehova: an *non* [l] planè me ipsum revelavi domui 'patris tui, cùm essent in Ægypto *subditi* domui Parhhonis?

28 Deinde eligendo illum ex omnibus tribubus Israëlis mihi in sacerdotem, 'ad offerendum super altare meum, ad adolendum suffitum, ad gestandum amiculum coram me: dedi familiæ patris tui 'reliquias omnium igne absumendorum a filiis Israëlis?

29 Cur 'recalcitratis in sacrificium meum & in munus meum, quòd præcepi, habitaculi *hujus*: & honorasti filios tuos supra me, ut sagi naretis vos e primario cujusque muneris Israëlis, populi mei?

[m] Heb. *dicendo dixeram.*

30 Idcirco dictum Jehovæ Dei Israëlis, 'dixeram quidem, domus tua ut domus patris tui coutinenter ibunt coram me usque in seculum: at nunc, dictum Jehovæ, 'absit mihi: nam honorantes me honorabo, contemptores autem mei 'leves *sient.*

31 Ecce dies venturi sunt, cùm 'amputabo brachium tuum, & brachium domus patris tui: ne sit senex e domo tua.

32 'Nam intueberis angustiam habitaculi pro omni eo quo 'benefacturus fuisset *Deus* Israëli: adeò ut non sit futurus senex in familia tua omnibus diebus his.

33 'Is autem *quem* non excindam tibi ab altari meo, 'erit ad consumendum 'oculos tuos & ad cruciandum animum tuum: nam tota soboles domus tuæ *reliqua* morientur virili ætate.

34 Atque hoc 'tibi esto signum quod eventurum est duobus filiis tuis Chophni & Pinchaso: die una morientur ambo.

35 'Statuam verò mihi sacerdotem firmum, *qui* quemadmodum est in corde meo & in animo meo faciet: & ædificabo ei 'domum firmã, ut continenter ambulet coram uncto meo omnibus temporibus.

36 Eritque ut quicunq; reliquus fuerit in familia

mulia tua ᵃ veniat incurvatum ſe illi pro nummulo argento & tegmento panis: ac dicat, copta me quæſo in unam e ſunctionibus ſacerdotalibus ut comedam fruſtum panis.

ANNOTATIO.

1 Exultat] *Propoſitio eſt, quaſi dicat, ex ſalutari hoc tuo beneficio tantam lætitiam concepi, ut animus qui prius triſtis erat, exultet, caput abjectum elevetur, & os occluſum dilatetur. Eſt enim totum hoc canticum metaphoris, aſyndeto, & apoſtrophis refertum.* Cornu] *pro capite: ſic ver.* 10. Contra hoſtes] *ſive Peninnam æmulam, ſive alios qui mihi ſterilitatis opprobrium objiciebant: nam eſt indefinitè dictum.* 2 Nullus eſt ſanctus] *Confirmatio propoſitionis tribus argumentis: primum a natura Dei ſanctiſſimi, & qui ſolus ac veraciter ſanctificandus eſt.* Secundum a ſingulari ejus fide, beneficentia, & protectione erga ſuos. *Non eſt rupes &c. Tertium ad univerſalis ejus providentia & diſpoſitione rerum omnium: qui poſtremum locum exemplo aliquot antitheticis confirmatur.* 3 Nam Deus fortis] *duobus argumentis dehortatur a malo: primo quia Deo omnia conſilia perfecta ſunt: altero, quia omnia pro voluntate ſua moderatur & diſponit.* 5 Deſinunt] *nimirum famelici eſſe.* Septem] *id eſt, multos, finitus numerus pro indefinito.* 9 Pedes eorum] *Concluſio prophetica, quâ divinam protectionem & ſalutem eis quos benignè accepit in Chriſto promittit, contrà vero iram & exitium ejus adverſariis denunciat.* Conticeſcent] *confuſione & metu, ut piorum os contrà dilatatur ſuprà ver.* 1. Non obtinebit] *ut ſuprà in fine verſus tertii.* 10 Nam dabit] *Vaticinatur de regno futuro in populo Dei, quod propriè pertinet ad Chriſtum: quaſi dicat, ſuos ſervabit & adverſarios perdet per regem ſuum Chriſtum, cui omnem poteſtatem daturus eſt in Cœlo & in terra.* 12 Nec agnoſcerent] *videlicet factù, ut ad Titum* 1.16. 13 Ratio enim] *id eſt, forma quam ſervabant non lege, ſed nefaria uſurpatione & præſidentia authoritatis ſuæ: ſic* 1. *Schem.* 8.9. 17 Spernebant homines] *Iſraelitæ tam effræni miniſtrorum Dei licentia a cultu Dei & reverentia illius abſtrahebantur. infra ver.* 24. 18 Amiculo] *vide in Exod.* 28. 40. 22 Quæ turmatim] *vide Exod.* 38.8. *in annotatione.* 25 Nequaquam] *videlicet hujuſmodi facite.* 25 Si peccaverit] *quaſi dicat, ſi homo hominem offendit, eſt cognitio civilis aut Eccleſiaſtica qua res componi poſſunt, ſed ſi in Deum quis volens & elata manu peccet, non adhuc reliquum eſt pro peccatis ſacrificium, neque quiſquam pro eo apud Deum interceſſurus eſt. Num.* 15.30. *infrà* 3.14. *Jirmeje* 7.16. *&* 11.14. *&* 14.11. *Heb.* 10.26. *&* 1 *Joh.* 5.16. Magiſtratus] *vide Exodi.* 22.28. Quia volebat] *id eſt, ſtabat ſententia.* 27 Vir Dei] *id eſt, Schemuel, cujus vocatio per ὑςέρησιν explicatur capite ſeq.* Patris tui] *Aharonis.* 28 Ad offerendum] *quæ communia erant omnibus ſacerdotibus tam ex Elhhanare quàm ex Ithamare deſcendentibus.* Reliquias] *ut Num.* 18. *eſt lex.* 29 Recalcitratis] *contemnitis & quaſi pedibus teritis* 30 Dixeram] *in prima ſacerdotii inſtitutione Exodi.* 28.43. *&* 29.9. Abſit mihi] *ut domum tuam totam ea lege ſtabilitam.* Leves ſient] *prout Moſche meo nomine pronunciavit: Levitici* 10.3. 31 Amputabo brachium] *id eſt, totam familiam tuam excindam, adeò, ut tantùm juvenes aliquot ſuperſint. quòd factum eſſe apparet, cum uno die Hhelis cum duobus filiis caderet infrà cap.* 4. *ſuperſtites enim remanſerunt Achitub & Icabod, de quibus infrà* 14.3. 32 Nam intueberis] *te vivo accidet, ut habitaculum anguſtia prematur arcâ amiſſâ, infrà* 4.11. *&ſeq.* Benefacturus fuiſſet] *Situ & tui cultum Dei conſervaſſetu.* 33 Is autem] *id eſt, præter calamitatem quam tuo tempore immittam, non eſt ſobolis tuæ melior futura conditio: nam illa quoque tota violenta morte tolletur, infrà* 22.17. *Ebjathares autem quem non tollam violenta morte in illa clade, reſervabo ad ſubeundas magnas calamitates.* 1. *Reg.* 2. *verſ.* 26 Oculos tuos] *in nepote tuo.* 34 Tibi eſto ſignum] *id eſt, initium tuæ calamitatis erit a morte filiorum ex quo argumentum ſumes reliquarum calamitatum tibi denunciatarum.* 35 Statuam verò] *quaſi dicat, etſi de te & de tuis factum ſum ut denunciavi, conſtanter tamen præſtiturus ſum promiſſionem meam, de qua ſuprà verſ.* 30. Domum firmam] *id eſt, faciam ut non intercidat ejus poſteritas & munus illius continuabo. Intelligit autem Tzadokum, qui fidelſter ex voluntate Dei Davidi & Schelomoni hæſit, ac proinde in ſummum ſacerdotem unctus eſt:* 1. *Paralip.* 29.22. *&ſacerdotum in poſteris ejus ſemper continuatum: ſic infra* 25.28. 36 Veniat incurvatum] *hoc impletum eſt poſtquam Ebjathar ſacerdotio a Schelomone abdicatus, & Hhanat bothas ablegatus eſt* 1. *Reg.* 2.26 *nam non poterat ſine cibario Dei ex ſuo agello ipſe cum familia ſua victitare: poſtremo autem publico judicio definitum a Joſchija* 2. *Reg.* 23.9. *& divinitus in perpetuum confirmatum Jechezkel. capitis quadrageſimi quarti verſiculo decimo & ſequentibus.*

CAPUT. III.

Deus Schemueli ſe primùm patefaciens cladem familiæ Hheli prædicit, eamq; per ipſum ſacerdoti Hheli denunciat. Deinde pergens cum Schemuela communicare famam ei & autoritatem apud totum Iſraëlem conciliat.

1 ᵃ Et Schemuel miniſtrabat Jehovæ coram Hheli: ſermo Jehovæ erat ᵃ rarus temporibus illis, nec erat viſio ᵇ aperta.

2 Sed fuit die illa, Hheli cubante in ᵃ loco ſuo: (oculi autem ejus cœperant caligare, non poterat videre.)

3 Schemuele quoq; cubantem: ᵃ cùm nondùm ſuiſſet Dei extingueretur in templo Jehovæ ubi erat arca Dei:

4 Ut vocaret Jehova Schemuelem: qui dixit, ecce me:

5 Et accurrens ad Hhelin dixit, ecce me: vocaſti enim me: ſed dixit, non vocavi, revertere ᶜ cubitum: qui abiens cubavit.

6 ᵈ Iterum autem Jehova amplius vocavit Schemuelem: quare ſurgens Schemuel abiit ad Hhelin ac dixit, ecce me: nam vocaſti me: qui dixit, non vocavi filii mi, revertere cubitum,

7 At Schemuel nondum expertus fuerat Jehovam: id eſt, nondum revelatus fuerat ei ſermo Jehovæ.

8 De-

ᵃ Heb. *pretioſus.*
ᵇ Heb. *perrupta.*

ᶜ Heb. *revertere, cuba. ſic deinceps.*
ᵈ Heb. *& addidit Jehova adhuc &c. ſic ver.* 8

8 Deinde Jehova vocavit amplius Schemuelem tertiò: qui ſurgens abiit ad Hhelin ac dixit, ecce me: nam vocaſti me: tum intellexit Hheli Jehovam vocaſſe puerum ipſum.
9 Quapropter dixit Hheli Schemueli, abi cubitum: ſito autem ſi vocaverit te, ut dicas, loquere Jehova, quia audit ſervus tuus: ſic abiens Schemuel cubavit in loco ſuo.
10 Veniens autem Jehova ſubſtitit, cùm vocaſſet ut anteà, Schemuel Schemuel: dixiſſetq; Schemuel, loquere quia audit ſervus tuus.
11 Ac dixit Jehova ad Schemuelem: ecce ego facturus ſum rem in Iſralem: quam quiſquis audiverit, tinnient ambæ aures ejus.
12 Die illa præſtabo Hheli quicquid loquor contra familiã ejus, incipiendo & perficiendo.
13 Indico enim ei me vindicaturum eſſe familiam ejus uſque in ſeculum: propter iniquitatem quam novit, quia maledictionem inferentibus ſibi filiis ſuis, non tamẽ repreſſit eos.
14 Ideóque juro familiæ Hheli, *ne vivam*, ſi expiabitur iniquitas familiæ Hheli ullo ſacrificio & munere uſque in ſeculum.
15 Cùm itaque cubuiſſet Schemuel uſque mane, aperiebat valvas domus Jehova: Schemuẽl enim timebat indicare Hheli iſtam viſionem.
16 Sed vocavit Hheli Schemuelẽ dicens, Schemuel fili mi? qui dixit: ecce me.
17 Et dixit quis eſt ſermo ille quo allocutus eſt te? ne quæſo celes me: ita faciat tibi Deus & ita pergat, ſi celaveris me quicquam ex toto ſermone illo quo allocutus eſt te.
18 Itaque indicavit ei Schemuel omnes illos ſermones nec celavit eum: qui dixit, Jehova eſt, quod bonum *videtur* in oculis ſuis faciat.
19 Cùm autem creviſſet Schemuel, Jehova erat cum eo, adeò ut non ſineret decidere ullum ex omnibus ſermonibus ejus in terram.
20 Unde cognovit totus Iſraël a Dane uſq; Beerſchebahhum Schemuelem fidelem eſſe prophetam Jehovæ.
21 Nam pergebat Jehova apparere Schilunte: poſtquam revelaſſet ſe Jehova Schemueli Schilunte per ſermonem Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Dum enim] *vide annotata ſuprà 2.27.* Coram Hheli] *id eſt, inſtitutore.* Aperta] *id eſt, fuerunt quidem ſingulares & privatæ viſiones cum piis communicatæ, ut cum Manoacho Judic. 13. ſed publicè Prophetarum omne officium jacebat.* 2 Die illa] *cùm Deus virtum ſuum mitteret ad Hhelin, declaratum ea de quibus ſuprà 2.27.* In loco ſuo] *in atris parte tabernaculo proxima, ubi erant ſacerdotum cellæ.* Non poterat] *videlicet clarè: nam tantùm cœperat caligare oculi.* 3 Cùm nondum] *id eſt, ante tempus matutinum, quouſque ardebant lucernæ Exodi 27.20. & 21. & 2. Chron. 13.11.* 9 In loco ſuo] *id eſt, in remotiore tabernaculi parte ubi erant Levitarum cellæ.* 11 In Iſraëlem] *Non tantùm in domum Hheli, ſed etiam in populum, qui ſacerdotum offenſione ſpernebant cultum Jehovæ. ſuprà 2.17: eladem autem intelligit de qua infrà 4.2. & 10. verſ.* Timinent] *id eſt, adeò audiens percelletur, ut præ horrore ſenſus ejus heberentur.* 12 Quicquid loquor] *quod quia capite ſuperiore continetur, brevitatis causâ eſt omiſſum.* Incipiendo] *id eſt, totum id a principio ad finem, quod 6. ultimis verſibus 2. cap. denunciatur.* 13 Novit] *id eſt, cujus eſt rerum ratione quæ ſubjungitur.* Non tamen] *ea ſeveritate & modo quibus debuit pro authoritate patris, ſacerdotis, & judicis, ac ſcelerum magnitudine. Vide lenitatem ejus ſuprà 2. verſ. 23. & ſequentibus.* 14 Si expiabitur] *vide annotata ſuprà 2. verſ. 25.* 15 Valvas domus] *id eſt, atrii, ut Iſraëlitis adoraturis paterent.* 17 Ita faciat] *Imprecatio, de qua vide Ruth 1.17.* 19 Cùm autem] *explicat ſuiſus quod ſuprà 2.26. attigerat: ſunt autem hæc paraſcevaſtica ad ſequentia.* In terram] *ita ut effectum ſuum non ſortiretur: metaphora a ſomine, cui ſato ſemel dicit Deus.* 20 A Dane] *vide Judic. 20. 1. in annotatione.* 21 Poſtquam revelaſſet] *id eſt, cæpiſſet revelare, ſuprà verſ. 7.* Per ſermonem] *de quo in ſuperioribus.*

CAPUT IIII.

Iſraëlitæ prœve prælio contra Peliſchtæos ſuſi arcam Dei a filiis Hheli in caſtra adduci jubent ut ea duce rurſus cum hoſtibus dimicent, qui graviore adhuc clade accepta, arcam ſacerdotibus interfectis amittunt: ad cujus rei famam Hheli cadens & nurus pariens moriuntur, ut prædixerat Deus ſuprà capite 2. & 3.

1 Evenit autem ſermo Schemuẽlis toti Iſraëli: cùm egreſſi Iſraëlitæ obviam Peliſchtæis in bellum caſtra-metarentur ad illum *locum* qui *dicitur* Eben-Hhezer, & Peliſchtæi caſtra haberent Apheki.
2 Nam cùm acie inſtructa Peliſchtæi irent obviam Iſraëli & conſereretur prœliũ, plaga affecti eſt Iſraël coram Peliſchtæis: ita ut perciterent ipſo conflictu in eodem agro quaſi quatuor millia virorum.
3 Quam ob rem cùm veniſſet populus in caſtra, dixerunt ſeniores Iſraëlis: quare plaga affecit nos hodie Jehova coram Peliſchtæis? aſſumamus ad nos Schilunte arcam fœderis Jehovæ, ut procedens in medio noſtri ſervet nos e manu inimicorum noſtrorum.
4 Miſit itaque populus Schiluntem, ut deportarent inde arcam fœderis Jehovę exercituum inſidentis Cerubinis: erantautem ibi cum arca fœderis Dei duo filii Hheli, Chophni & Pinchas.
5 Fuit autem cùm veniret arca fœderis Jehovę in caſtra, ut vociferarentur omnes Iſraëlitæ vociferatione magna adeò ut perſtiperet terra.
6 Audientes autem Peliſchtæi ſonum illius vociferationis dicebant, quid ſibi vult ſonus vociferationis maximæ iſtius in caſtris Hhebręorum? & intellexerũt arcam Jehovæ veniſſe in caſtra eorum.
7 Quapropter timentes Peliſchtæi cùm dicerentur Deus veniſſe in caſtra eorum, dicebant, væ nobis: quia non fuit tale quippiam ante hhac.
8 Væ nobis, quis nos eripiet e manu iſtorũ deorum magnificentiſſimorum? hi ſunt illi dii qui percuſſerunt Ægyptios, præter ſingulas plagas, in deſerto.
9 Confirmate vos, & eſtote viri ô Peliſchtæi, ne ſerviatis Hhebræis quemadmodum ſerviverunt vobis: eſtote igitur viri & pugnate.
10 Pugnantibus itaque Peliſchtæis, iterum pla-

a Heb. *fuit*: ſc. Gen. 24. 15.

b Heb. *exciderentur, vel explicaretur.*

c Heb. *dicerent venit Deus, &c.*
d Heb. *heri nudiuſtertius*

plaga affecti Iſraëlitæ fugerunt quiſque ad tentoria ſua, fuitque plaga illa magna valde: nam ceciderunt ex Iſraële triginta millia peditum.

11 Et arca Dei capta eſt: duoque filii Hheli mortui ſunt, Chophni & Pinchas.

12 Tum currens quidam Binjaminita ex ipſa acie, venit Schiluntem eodem die: veſtibus ſuis laceris, & [a]terra capiti ſuo inſperſa.

13 Quo ingrediente ecce Hheli [b]ſedebat in ſolio, latus viæ obſervans: erat enim [c]animus ejus trepidus propter arcam Dei: cumque vir ille ingreſſus eſſet nuntiando per civitatem, exclamavit tota civitas.

14 Audiens verò Hheli ſonum iſtius clamoris dixit, quid ſibi vult ſonus ipſius multitudinis? tum vir ille feſtinans venit ut nunciaret Hheli.

15 (Hheli autem natus erat nonaginta octo annos: & oculorum ejus *acies* caligaverat ita ut non poſſet videre)

16 Dixitq; vir ille ad Hhelin, ego *ſum* qui venio ab ipſa acie, nam ego ex ipſa acie effugi hodie: cui dixit, quid fuit rei, fili mi?

17 Tum reſpondens nuntius ille dixit, fugit Iſraël coram Peliſchtæis, & etiam magna plaga fuit in populo: quin etiam duo filii tui mortui ſunt, Chophni & Pinchas, & arca Dei capta eſt.

18 Fuit ergo cùm mentionem faceret ille arcæ Dei, ut caderet *Hheli* e ſolio retrorſum ante latus portæ, ita ut fracta vertebrarum cervicis ſuæ compage moreretur: ſenex enim erat vir ille & gravis, & judicaverat Iſraëlem quadraginta annis.

19 Prætereà nurus ejus uxor Pinchaſi prægnãs [f]proxima partui, cùm audiret hanc famam de capta arca Dei, & mortuo ſocero ſuo ac viro ſuo: incurvavit ſe ut pareret, quia [g]irruerant in eam dolores ejus.

20 Cumque, quo tempore moriebatur, dicerẽt quæ aſtabant ei, ne timeto: nam filium peperiſti non tamen reſpondit neque appoſuit animum ſuum.

21 Indiderat autem nomen puero ipſi [h]I-Cabodem, dicendo, emigravit gloria ab Iſraële: *audiens* de capta arca Dei & de mortuo ſocero ſuo ac viro ſuo.

22 Dicebat enim, emigravit gloria ab Iſraële: [i]propterea quòd capta eſſet arca Dei.

[e] Heb. *cor. & c. ſic ver.* 20.

[f] Heb. *ad pariendum.*

[g] Heb. *verterunt ſe in eam dolores ejus.*

[h] *i. non eſt gloria.*

ANNOTATIO.

1 Toti Iſraëli] *Nam mala denunciarat non tantùm domui Hheli: ſed etiam Iſraëli ſuprà 3.11, & ſequentibus: ex quorum prædictione & eventu ei reſpondente apud Iſraëlem autoritas comparata eſt. ſuprà 3.19. & 20. ver.* Eben Hhezer] *per anticipationem: nam nomen hoc conſecutus eſt ex victoria de qua infrà 7.11.* Apheki] *civitas eſt Iehudæ, Joſ. 15.53.* 4 Inſidentis Cerubinis] *e quorum medio reſponſa dabat, Num. 7.89.* 8 Iſtorum Deorum] *de unico vero Deo impiè, ut deorum multorum cultores, loquuntur.* Præter plagas] *de illis loquitur, quibus affecti Ægyptii Iſraëlitas dimittere coacti ſunt, de quibus in Exodo uſque ad 12. cap.* In deſerto] *ubi Ægyptii Iſraëlitas perſequentes in mari alto ſo ſubmerſi ſunt quod deſerto Ethami conjunctum erat Exodi. 13.20. vide annotata Exodi 15.22.* 12 Et terra capiti] *vide annotata Joſuæ 7.6.* 13 Sedebat in ſolio] *quod erat ad limen templi Jehovæ ſuprà 1.9.* 22 Propterea quòd] *quaſi dicat, illud eam inprimis cruciabat, & domeſticam calamitatem publicæ poſtponebat.*

CAPUT V.

Deus in Peliſchtæos propter abductam arcam ſuam animadvertens, Deum eorum communit, eos & regionem eorum gravi plaga afficit: adeò ut conſilium de remittenda arca ineant cogantur.

1 PELISCHTÆI autem captam arcam Dei abduxerunt Eben-Hhezere Aſchdodum.

2 Ubi Peliſchtæi acceptam arcam Dei induxerunt in [a]ædem Dagonis: collocaverunt q; eam prope Dagonem.

3 Sed cùm ſurrexiſſent Aſchdodæi poſtridie, ecce Dagon collapſus jacebat facie ſua in terram corã arca Jehovæ: & accipientes Dagonẽ, reſtituerunt eum in locum ſuum.

4 Surgentibus verò mane poſtridie, rurſus ecce Gagon collapſus jacebat facie ſua in terram coram arca Jehovæ: caput autem Dagonis & ambæ palmæ manuum ejus abſciſſæ *erant* in ipſo lumino infero, tantùm [a]quod referebat piſcem remanſerat in eo.

5 Idcirco non calcant ſacerdotes Dagonis aut ulli ingredientes in ædem Dagonis limen inferũ Dagonis Aſchdodi: uſque in hunc diem.

6 Prætereà ingravenſcens manus Jehovæ contra Aſchdodæos: [b]deſolabat eos: (percutiebat enim eos hæmorrhodib.) Aſchdodum & terminos ejus.

7 Videntes autem Aſchdodæi ſic rem habere: dicebant, non manebit arca Dei Iſraëlis apud nos: nam dura eſt manus ejus contra nos & contra Dagonem deum noſtrum.

8 Mittentes itaque congregaverunt omnes ſatrapas Peliſchtæorum ad ſe, quibus dixerunt, quid facturi ſumus arca Dei Iſraëlis? dixerunt verò illi, Gathum circumducitor arca Dei Iſraëlis, quò circunduxerũt arcam Dei Iſraëlis.

9 Sed fuit poſtquàm circumduxiſſent eam, ut eſſet manus Jehovæ contra civitatem illam vexatione magna valde, qua percuſſit cives illius civitatis a minimo uſque ad maximum: [c]nam occultabant ſe inter eos hæmorrhoides.

10 Quapropter miſerunt arcam Dei Hhekronem: fuitque cùm intraret arca Dei Hhekronẽ: ut clamarent Hhekronitæ dicendo, circumduxerunt ad me arcam Dei Iſraëlis ad morte afficiendum me & populum meum.

11 Proinde mittentes congregaverunt omnes ſatrapas Peliſchtæorum quibus dixerunt, dimittite arcam Dei Iſraëlis, ut revertatur in locum ſuum, neque morte afficiat me & populum meum: erat enim vexatio lethalis in tota ea civitate, gravis erat valde manus Dei ibi.

12 Homines enim [b]qui ſupervivebant manebant affecti hæmorrhoidibus: ita ut aſcenderet exclamatio civitatis in cœlum.

[a] Heb. *Dagon remanſerat.*

[b] Heb. *Mori moriebantur.*

ANNO-

ANNOTATIO.

2 In ædem Dagonis] *vide de eo annotata Judicum 16.23.* 6 Desolabat enim eos] *hæmorrhoidibus: & regionem muribus infestando. de quibus infrà 6.5.* 9 Nam occultabant] *sistebatur enim sanguis, qui interranea trodebat: quod est secundum genus hæmorrhoidis, & malè grave.*

CAPUT VI.

Philisthæi suorum sacerdotum consilio arcam post septem menses captivitatem cum muneribus plaustro impositam dimittunt, quam Beth-Schemeschitæ ad suos fines venientem irreverentius aspicientes divinitus occidantur: quare eam civibus Jehharimorum abducendam tradunt.

1 FUERAT autem arca Jehovæ in agro Philisthæorum septem menses:

2 Cùm vocantes Philisthæi suos sacerdotes & divinos dicerent eis, quid facturi essemus arcæ Jehovæ? instruite nos qua ratione remittamus eam in locum suum.

3 Qui dixerunt, si remissuri estis arcam Dei Israëlis, ne remittite eam[a] donis vacantem, sed [b] omnino reddite ei[a] reatum, tunc sanabimini, aut innotescet vobis [a] quare non recedat a vobis manus ejus.

[a] Heb. *vacuæ* [b] Heb. *reddendo reddite*

4 Dicentibus autem *Philisthæis*, quis est ille reatus quem reddemus ei? dixerunt, *de* numero Satraparum Philisthæorum quinque hæmorrhoides aureæ, & quinque mures aurei: quia plaga eadem est omnibus istis & satrapis vestris.

5 Nam cùm feceritis [a] imagines hæmorrhoidum vestrarum & imagines murium vestrorum qui corrumpunt hanc terram, & dederitis Deo Israëlis gloriam: fortassis allevabit manum suam a vobis & a Diis vestris & a terra vestra.

6 Et quare aggravaretis cor vestrum, quemadmodum aggravarunt Ægyptii & Pharao cor suum? nónne postquam præclarè gessit in eos, tandem demiserunt istos ita ut abierint?

[a] Heb. *sculptilia*

7 Nunc itaq; [a] facite unum plaustrum novũ & accipite duas vaccas fœtas, [b] quibus nunquam est impositum jugum: & jungite eas vaccas illi plaustro, pullos verò earum reducite domum [c] ne eas sequantur.

[a] Heb. *accipite & facite: verborum inversio.* [b] Heb. *super quas non ascendit jugũ.* [c] Heb. *de post eas.*

8 Tum accipientes arcum Jehova imponite eã plaustro, & instrumẽta ista aurea, quæ reddideritis ei *in* reatum ponetis in capsula a latere illius: sic dimittetis eam ut abeat.

9 Considerabitis autem, si viâ *ferente ad* terminum ejus, ascenderit Beth-Schemeschum, ipse affecerit nos hoc malo maximo: sin autem minus, utique cognoscemus nequaquam manum ejus attigisse nos, casum esse *qui* accidit nobis.

10 Fecerunt itaque viri illi sic, nam accipientes duas vaccas fœtas junxerunt eas illi plaustro: cùm pullos earum reclusissent domi.

11 Imposuerunt què arcam Jehovæ plaustro illi: & capsulam suam unà cum muribꝰ aureis, & cum imaginibus mariscarum suarum.

12 Ita rectà contendentes vaccæ per viã illã, per viam Beth-Schemeschi, [a] strata viâ unicâ [b] ibant continenter mugientes, neque declinabant ad dexteram vel sinistram: satrapæ verò Philisthæorum [c] sequebantur eas usque ad terminum Beth-Schemeschi.

[a] Heb. *ibant eundo & mugiendo.* [b] Heb. *ibant* [c] Heb. *ibant post eas.*

13 Beth-schemeschitæ autem metebant messem tritici eam in sua convalle: qui cùm sublatis oculis suis viderent ipsam arcam, gavisi sunt inspiciendo.

14 Cumque perveniens plaustrum in agrum Jehoschuhhæ Beth-Schemeschitæ substitisset ibi, ubi erat lapis magnus: findentes ligna plaustri, & ipsas vaccas obtulerunt holocaustum Jehovæ.

15 Levitæ enim deposuerunt arcam Jehovæ & capsulam illam quæ *erat* prope eam, in qua *erant* instrumenta aurea, & imposuerunt lapidi illi magno: Beth-Schemeschitæ autem [a] offerebant holocausta, & sacrificabant sacrificia die illo Jehovæ.

[a] Heb. *offerebant*

16 Quod quinque satrapæ Philisthæorum cùm vidissent: reversi sunt Hhekronem eodem die.

17 Hæ autem sunt mariscæ aureæ quas reddiderunt Philisthæi Jehovæ in reatum: pro Aschdodo una: pro Hazza una: pro Aschkelone una: pro Gatho una: pro Hhekrone una:

18 Et mures aurei *de* numero omnium civitatum Philisthæorum per quinq; satrapias illas, [a] nomine tam civitatum munitarum quàm vicorum paganorum: usque [b] ad lapidem illum magnum, super quem collocarant arcam Jehovæ, *qui est* usque in diem hunc in agro Jehoschuhhæ Beth-Shemeschitæ.

[a] Heb. *a civitate munita usq; ad vicum paganum: supple submiserãt mures.* [b] Heb. *lucĩi nam sic denominatus fuit lapis assimi nomine a lucĩo populi, de quo ver. 19. nam aben lapidem, abel lucĩum significat, quæ una eamdem litera discrepant.*

19 Percussit autem ex Beth-Schemeschitis qui inspexerant arcam Jehovæ, [a] ut percuteret [b] ex illis quinquagies mille septuaginta hominesꝫ quia propter lugentes populus eò quod per cussisset Jehova populum plaga magna,

[a] Heb. *percussit* [b] Heb. *ex populo septuaginta millia virorum.*

20 Dicebant Beth-Schemeschitæ, quis posset consistere coram Jehova Deo sanctissimo isto? & ad quem ascendet a nobis?

21 Miserunt ergo nuntios ad habitatores urbis Jehharimorum qui dicerent: reduxerunt Philisthæi arcam Jehovæ, descendite, abducite eam ad vos.

22 Venerunt itaque cives urbis Jehharimorũ & abducentes arcam Jehovæ, intulerunt eam in domum Abinadabi in ipso colle? Elhhazarem autem filium ejus sanctificaverunt ad observandum arcam Jehovæ.

ANNOTATIO.

3 Reatum] *oblationem pro reatu, ut Levitici 5. & passim, quasi dicant, peccatum non videmus: sed fieri potuit ut propter omissum aliquem ritibus eius, rei sitis.* Quare non recedat] *id est, ipsum non esse in causa tur non recedat: sed casum esse, ut infrà vers. 9.* 5 Imagines hemorrhoidum] *id est, sedes cum hemorrhoidibus, vel mariscũ, ut infrà vers. 11. & 17.* 12 Strata via unica] *id est, nunquam deflectentes, ut sequentia epexegetice ostendunt.* 13 Inspiciendo] *retectam contra legem: Num. 4. 5. & 20. ver. sive a Philisthæis retectã missa esset, sive ab ipsis.* 14 Fiderunt] *nimirum sacerdotes Levitici ordinis, de quibus vers. 15. erat enim Beth-Schemesch urbs sacerdotum: Josh. 21. 16.* 15 Levitæ enim] *e sacerdotum genere, ad quos propriè hoc munus pertinebat. vide Num. 4. 5. & sequentibus versibus.* Offerebant]

Et. id est

id est, suppeditabant animalia sacerdotibus ad holocaustā & sacrificia. 19 Percussit ex Beth-Schemeschitis *]eos qui propius ad inspiciendum arcam irreverentur accesserant supra 13. vers.* Ut percusserat *]hoc est, Hæmorrhoidibus, quibus Philistæos percusserat supra 5.6. & seq.* Ex illis *]id est, Philistæis quorum antea meminit. Ita scriptum invenimus in vetere codice Hebræo manuscripto ex bibliotheca illustrissimi Principis Electoris Palatini. Quod autem de Beth-Schemeschitis plerique hunc locum accipiunt, nobis non probatur: primùm quia Beth-Schemeschitæ erant Aharonitæ ad quos tractatio arcæ pertinebat, Num. 4. Secundò, quia tantum numerum hominum totus tractus Beth-Schemeschi non potuit, nedum ipsum oppidū continere. Tertiò, quia si tanta fuissent affectæ plagæ: non potuissent celare fratres suos cives urbis Jahharimorū: ad quos nuntios mittunt, ut ad se arcam recipiant. Hanc autem horū sententiā fluxisse suspicamur ex affinitate vocum Bahem, in eis, & Bahham, in populo, una tantùm litera discrepantibus.* 22 Venerunt *]hunc versum ad superiora pertinere res ipsa docet: quare cum superioribus conjunximus.*

CAPUT VII.

Israëlitæ Schemuelis opera ad veram resipiscentiam, reconciliationem cum Deo, & legum instaurationē adducti, vigesimo post anno divinitus ab invadentibus Philistæis servantur, & prius amissas civitates recuperant. Postremò forma quietæ gubernationis sub Schemuele exponitur.

1 FUIT autem, ex quo tempore resedit arca in urbe Jahharimorum, multis diebus elapsis, cùm jam esset vigesimus annus:
[a] Heb. *Lamentabantur post Jehovam.* quando lamentantes tota familia Israëlis [a] sequebantur Jehovam.
2 (*Edixerat enim Schemuel toti familiæ Israëlis dicendo, 'si ex toto [b] animo vestro vos convertimini ad Jehovā, auferte deos alienigenæ *gentis* e medio vestri & Hhasthtarotas: & comparantes animum vestrum ad Jehovam, colite eum solum, & eripiet vos e manu Philisthæorum.
[b] Heb. *corde: sic deinceps.*
3 Et amoverant filii Israëlis Bahhalimos & Hhasthtarotas: & colebant Jehovam solum.
4 Deinde edixerat Schemuel, congregate totum Jisraëlem Mitzpam, ut supplicem pro vobis Jehovam.
5 Congregaverantque se Mitzpam, 'ubi haurientes aquam effuderant coram Jehova, jejunantesque illo die, dixerant illic, peccavimus Jehovæ. ita 'judicaverat Schemuel filios Jisraëlis Mitzpæ).
6 Fuit inquam ut audientes Philisthæi Jisraëlitas congregare se Mitzpam, ascenderent Satrapæ Philisthæorum versus Jisraëlem: quod cùm audirent Jisraëlitæ timuerunt ab [c] adventu Philisthæorum.
[c] Heb. *a facie: sic Gen. 36.6. facies pro adventu.*
7 Quapropter dicebant Jisraëlitæ ad Schemuelem, ne sileto pro nobis, quin inclames Jehovam Deum nostrum: ut servet nos e manu Philisthæorum.
8 Et accipiens Schemuel agnum [d] lactentem unum obtulit eum holocaustum totum Jehovæ: inclamavitque Schemuel Jehovam pro Jisraële, & exaudivit eum Jehova.
[d] Heb. *la ctu.*
9 Fuit enim Schemuele offerente holocaustum, cùm Philisthæi appropinquassent ad prælium contra Jisraëlem: ut intonaret Jehova sono magno eodem die contra Philisthæos & funderet eos, ita ut plaga afficerentur coram Jisraële.
10 Egressi autem Jisraëlitæ Mitzpa persecuti sunt Philisthæos: quos percusserunt usque ad *locum* subjacentem 'Beth-Cari.
11 Tunc accipiens Schemuel lapidem quendam collocavit eum inter Mitzpam & inter scopulum illum cujus nomen vocavit [e] Eben-Hhezerum: dicebat enim, usque huc adjuvit nos Jehova.
[e] *id est, Lapis adjumenti, de quo supra, 4.1.*
12 Sic depressi sunt Philisthæi, 'neque perrexerunt deinceps invadere terminum Jisraëlitarum: 'erat enim manus Jehovæ contra Philisthæos omnibus diebus Schemuelis.
13 Et [f] reductæ sunt civitates illæ ad Jisraëlem, quas ceperant Philisthæi ab Jisraële, inde a Hhekrone Gathum usque, & terminum earum eripuit Jisraël e manu Philisthæorum: 'eratque pax inter Jisraëlitas & inter Emoræos.
[f] *reversæ sunt.*
14 Judicavit autem Schemuel Jisraëlem 'omnibus diebus vitæ suæ.
15 Profectusq; de anno in annum obibat 'domum Dei fortis & 'Gilgalem & Mitzpam: ut judicaret Jisraëlem in omnibus locis istis.
16 (Quamvis regressio ejus esset 'Ramā, quia ibi erat domus ejus, & ibidem judicaret Jisraëlem): & extruxit 'illic altare Jehovæ.

ANNOTATIO.

2 Edixerat enim *]hi quatuor versibus tota ratio administrationis qua Schemuel Jisraëlitas gubernavit inde a morte Hheli, exponitur: quod hyperbaton ut planius esset parenthesi inclusimus.* 5 Ubi haurientes *]hyperbolica descriptio ingentis lamentationis. quasi dicat eos lachrymarum rivos ex intimo fonte cordis hausisse, oculis coram domino profudisse: quo hyperbolico genere pleni sunt inter alios psalmi.* Judicaverat *]i. populo resipiscenti & cum Deo reconciliato jus dixit, & corruptum Israëlitica Reipub. & Ecclesiæ 1. Chro. 9.22. statum correxit.* 10 Beth-Cari *]nomen scopuli illius de quo versu* 11. 12 Neq; perrexerunt &c. *]Justo videlicet exercitu, ut dilatarent regionem suam: sed contenti erant stationario milite tueri, quæ acquisiverant: nam est proleptica narratio omnium quæ tempore Schemuelis contra Philisthæos contigerunt, vide infrà 10.5 & 13.3.* Erat enim *]at paulatim res acquisitas amitterent, quod versus proximus indicat, & historia sequens docet.* 13 Erat pax *]id est, inter eos nullum gerebatur bellum: sic Judic. 4.17.* 14 Omnibus diebus *]etiam comprehenso Schaulo regno ut apparet infrà 13.15. & 16. capitibus. Hinc factum ut Actorum 13.21. Schemueli & Schauli conjunctim anni quadraginta tribuantur.* 15 Domum Dei fortis *]i. urbem Jehharimorum arcæ Dei domicilium quia coram eo ex lege festis anni versariis maximis conventus habebantur: Exod. 23.17.* Gilgalem & Mitzpam *]quæ duo loca in media longitudine ita sita erant, ut Mitzpa extremitatem latitudinis ad occidentem & Gilgal ad orientē attingerent: quare videbantur habenda conventibus commodissima.* 16 Ramam *]vide supra 1.1.* Illic *]nimirum in urbe Jehharimorum, ubi arca erat: sic enim frequenter relativa ad remotiora antecedentia referun-*

feruntur: ut Gen.10.12. & infrà 27.8. & 2.Schem.21.13. & Psalmo 99.7. Cujusmodi multa in Novo Testamento extant.

CAPUT VIII.

Schemuel jam senex filios suos in administrationem populi cooptat, quia patrijs vestigijs longè discedentes, Israëlitis regem a Schemuele petendi occasionem præbent. Quare Schemuel Deo consulto eos a proposito frustra deterrere conatus, propter damnæ quæ acceperunt eramt inde, animum illorum petitioni eos dimittit.

1 SED fuit cùm senuisset Schemuel, & præposuisset filios suos judices Israëli,

2 (Erat autem nomen primogeniti filii ejus [a] Joel, & nomen secundi ab eo Abija) : Judices *inquam* usque ad Beer-Schebahhum:

3 Nec ambularent filii ejus viis ejus, sed [b] sectarentur lucrum: & accipientes munus perverterent judicium:

4 Ut congregantes se omnes seniores Israëlis venirent ad Schemuelem Ramam,

5 Et dicerent ad eum, ecce tu senuisti & filii tui non ambulant viis tuis: nunc præpone nobis regem, ad vindicandum nos, ut *habent* omnes istæ gentes.

6 Malum autem visum est istud verbum in oculis Schemuelis, cùm dicerent, da nobis regem ad vindicandum nos: quapropter [c] supplicavit Schemuel Jehovam.

7 Sed dixit Jehova ad Schemuelem, [d] auscultа voci populi hujus in omnibus quæ indicunt tibi: non enim te spreverunt [e] *solum*, sed me spreverunt, ne regnem super ipsos.

8 Secundum omnia illa facta quæ fecerunt a die quo deduxi eos ex Ægypto usque in hunc diem, quibus dereliquerunt me & coluerunt Deos alienos: sic ipsi faciunt etiam tibi.

9 Nunc itaque ausculta voci illorum: verumtamen cùm [f] sedulo contestatus fueris contra eos, & indicaveris eis [g] rationem istam regis qui regnaturus est super eos.

10 Itaque indixit Schemuel omnia verba Jehovæ populo, petentibus a se regem.

11 Ac dixit, hæc erit ratio ipsa regis qui regnabit super vos, filios vestros accipiet ut sibi disponat in curribus suis & in equitibus suis, & currant ante currum suum.

12 Et ad disponendum sibi præfectos millenis, & præfectos quinquagenis: & ad arandum [h] arva sua & ad metendum messem suam, & ad faciendum instrumenta bellica sua, & instrumenta curruum suorum.

13 Similiter filias vestras accipiet in vnguentarias, in coquas & in pistrices.

14 Etiam agros vestros, & vineas vestras ac olivera vestra optima accipiet, & dabit servis suis.

15 Semina quoque vestra & vineas vestras decimabit: & dabit aulicis suis & servis suis.

16 Servosq; vestros & ancillas, vestras ac juvenes vestros præstantissimos & asinos vestros accipiet: quod faciet ad opus suum.

17 Greges vestros decimabit: deniq; vos eritis ei in servos.

18 Adeo ut clamaturi sitis die illa propter regem vestrum, quem elegeritis vobis: sed non exaudiet vos Jehova die illa.

19 Renuerunt tamen populus ascultare voci Schemuelis: & dixerunt, [i] nequaquam: sed rex præerit nobis.

20 Ut simus nos quoque sicut omnes istæ gentes, & vindicet nos rex noster, & procedens ante nos gerat bella nostra.

21 Audiens itaque Schemuel omnia verba populi, elocutus est ea [k] apud Jehovam.

22 Et edixit Jehova Schemueli, ausculta voci eorum, ut præficias eis regem: quapropter edixit Schemuel Israëlitis, [l] ite quisque in civitatem suum.

[a] *Idem qui 1.Chro.6.28 Vasthni vocatur.*
[b] Heb. *declinarent post.*
[c] Heb. *contestando contestatus fueris.*
[d] Heb. *arationem suam.*
[e] Heb. *in auribus Jehovæ*

ANNOTATIO.

2 Usque ad Beer-Schebahhum] *synecdoche, qua sub una extremitate alteram ei oppositam nempe Danu simul intelligit.* 6 Malum visum est] *& meritò: nam Dei gubernationem sperni videbat: ut ipse Deus versu 7. testatur, quod confirmatur infrà 12.17. & 19.* Supplicavit] *consulens Deum quid sibi faciendum esset ad petitionem populi, & orans pro populo.* 7 Auscultа voci] *verba sunt irati, ut testatur Hoschæ 13.11.* Solum] *eclipsis, qualis Gen. 32.28. ut ostendit finis versus sequentis: sic faciunt etiam tibi &c.* 9 Rationem istam] *ut suprà 2.13. vide annotata ibi.* 9 Nequaquam] *subaudi, hæc tua contestatio nos a nostro proposito deterrebit. procurationem in se recipientis.* 22 Ite quisque] *eclipsis est assentientis & totam rei*

CAPUT IX.

Schaul ad Schemuelem occasione amissarum asinarum eum de illis consulturus adveniens, de regia dignitate sibi delata præmonetur, conversio honorificè excipitur, & a Schemuele præmisso puero deducitur.

1 ERAT autem quidem e Binjamine, cujus nomen Kisch, filius [a] Abielis, filii Tzeroris, filii Bechorathi, filii Aphiachi, filii [b] viri Binjaminitæ: valens robore.

2 Huic verò erat filius nomine suo Schaul juvenis & [b] elegans, adeo ut non esset e filiis Israëlis elegantior eo: ab humero suo sursum versus altior erat toto populo.

3 Cumq; amissæ essent asinæ quædam Kischo patri Schaulis: edixit Kisch Schauli filio suo, accipe nunc tecum unum ex istis pueris, & surgens abi quæsitum istas asinas.

4 Itaque transivit in montem Ephrajimi, cum pertransivisset terram [c] Schalischæ neque invenissent: pertransivissent etiam terram [c] Schahhalimorum, neque *illic* essent, denique pertransivissent terram [c] Binjaminitarum, neque invenissent.

5 Ipsis venientibus in terram [d] Tzuphi, Schaul dicebat puero suo qui cum ipso erat, agedum revertamur: ne cessans pater meus de asinis istis sollicitus sit de nobis.

6 Qui dixit ei, ecce jam vir Dei est in civitate ista, & quidem vir honoratissimus, quicquid prædicit [e] omnino evenit: eamus nunc illuc, fortè indicabit nobis [f] viam nostram ad

[a] *qui Ner dicitur, 1.Chro. 8.33. & 9. 39.*
[b] Heb. *bonus forma: ut Gen.6.2.*
[c] He. *Jeminitarum.*
[d] Heb. *evenicndo evenit.*

id cujus causâ profecti sumus.
7 Dixit verò Schaul puero suo, ecce ergo eamus sed [a] quid adferemus viro isti? nam panis [a] Heb. abiit. defecit ex instrumentis nostris, & donarium nullum est quod adferamus ad virum hunc Dei: quid est penes nos?
8 Tum pergens puer ille respondere Schauli dixit, ecce præsentem in manu mea quadrantem ficli argentei: hunc dabo viro isti Dei, ut indicet nobis viam nostram.
9 [a] Antiquitus in Jisraële sic dicebat quisq; , cùm profecturus esset ad consulendum Deum, agite eamus usque ad Videntem: nam qui propheta hodie, antiquitus vocabatur [a] Videns.
10 Cùm itaque dixisset Schaul puero suo, bonus est sermo tuus, agedum eamus: & irent versus illam civitatem, ubi erat vir ille Dei,
11 Ipsi ascendebant per clivum civitatis, cùm invenerunt puellas egredientes ad hauriendum aquam: & dixerunt illis, estne illic Videns?
12 Quæ respondentes eis dixerunt, est, ecce ante te: festina jam, nam hodie venit in civitatem, quia [f] convivium est huic populo in isto excelso. [f] Heb. mactatio, ut Gen. 21.54. vide annotata. sic deinceps.
13 Simulac ingressi eritis civitatem, invenietis eum, cùm nondum ascenderit excelsum istud [a] ad comedendū, nam non comedet populus usq; dum advenerit, cùm ipse [g] benedixerit convivio, postmodum, comedent invitati: nunc ergo ascendite, nam hoc ipso [g] tempore inventuri estis eū. [g] Heb. die, synecdoche, ut infrà 16.
14 Cùmq; ascendissent in civitatem ipsis pervenientibus in mediam civitatem: ecce Schemuel prodibat obviam illis, ut deduceret ad excelsum illud.
15 (Jehova enim revelarat *in* aurem Schemuelidie uno antequam adveniret Schaul dicendo:
16 Hoc ipso tempore cras [a] missurus sum ad te quendam e terra Binjaminis ut ungas eum in [a] antecessorem super populum meum Jisraëlem, & servet populum meum e manu Pelischtæorum: [a] nam respexi populum meum: quia pervenit clamor ejus ad me.)
17 Cùmq; Schemuel videret Schaulem: Jehova dixit ei, ecce hic est vir, quem dixeram tibi, hic imperium obtinebit in populo meo.
18 Quapropter Schauli accedenti ad Schemuelem intra portam: & dicenti, indica quæso mihi ubinam sit domus Videntis?
19 Respondit Schemuel Schauli dicens, ego sum ille Videns, ascende ante me in istud excelsum ut comedatis mecum hodie: & dimittam te manè, [a] quicquid autem est in [b] animo tuo *jam* indico tibi. [b] Heb. in corde: sic 20. ver.
20 Nempè quod ad asinas, quæ amissæ erant tibi [c] abhinc tertio die, ne apponito animum tuum ad illas, quia inventæ sunt: [a] erga quem autem est totum desiderium Jisraëlis? nónne erga te, & erga totam familiam patris tui? [c] Heb. hodie est tertius dierum illorū.
21 Respondens autem Schaul dixit: [a] an non Binjaminita sum [k] minimus e tribubus Jisraëlis, & familia mea infima est omnium familiarum in tribubus Binjaminis? & quam ob rem allocutus es me sermone hujusmodi? [k] Heb. eminimis tribuū hypallage.
22 Assumpsit tamen Schemuel Schaulem & puerum ejus, quos introduxit in cœnaculum: [a] dedítque eis locum in [l] summo invitatorum qui, *erant* quasi triginta viri. [l] Heb in capite.
23 Tum dixit Schemuel coquo, cedo partem illam [illegible] dederam tibi: de qua dixeram tibi, reponè eam apud te.
24 Cùmq; deprompsisset coquus armum quendam & quæ hærebant ei, appositit *Schemuel* ante Schaulem dicens, ecce quod reliquum *erat* ponens ante te, comede: nam in hoc tempus reservatum fuit tibi, [a] *ex quo* dixi, populum invitavi: sic comedit Schaul cum Schemuele illo die.
25 Posteà descenderunt ex illo excelso in civitatem: ubi locutus est *Schemuel* cum Schaule [a] versus suum tectum.
26 Illis autem manè surgentibus fuit cùm ascenderet aurora, ut vocaret Schemuel Schaulem versus tectum suum [a] dicens, surge ut dimittam te: cùmq; surrexisset Schaul: egressi sunt ambo, ipse & Schemuel foras.
27 Ipsi descendebant ad extremum civitatis, cùm Schemuel edixit Schauli, dic huic puero ut transeat ante nos: (transivit itaq;) tu autem [m] sta jam, & [m] enunciabo tibi sermonem Dei. [m] Heb. facit ut audiam.

ANNOTATIO.

1 Viri Binjaminitę] *id est, patris Gilbhonitarum Jehhielis* 1. *Chron.* 9. 35. 4 Schalischæ] *ea regio plana est in Binjamine.* 2 Reg. 4. 42. Schahhalimorum] *cujus oppidum Iohan.* 3. 23. *Salim corrupta voce dicitur, non procul a Gilgale ad Jardaem.* 5 Tzuphi] *de quo suprà* 1. 1. 6 Viam nostram] *qua via nobis eundum est, ut asinas istas inveniamus.* 7 Quid adferemus] *quasi dicat, incivile esset sine honorario eum accedere, antèa ignotum.* 8 Viam nostram] *suprà ver.* 6. 9 Antiquitus] *quasi dicat, priscis illis temporibus tanta erat inter Jisraëlitas pietas, ut in rebus obscuris Deum consulerent per prophetas ejus, quos tunc vocabant Videntes. Exemplum habemus in Rebka Gen.* 25. 22. Videns] *Quia visionibus se & res occultas patefacturus erat illis Deus, ut Num.* 12. 6. 13 Ad comedendum] *non autem ad sacrificandum: quod contra legem fuisset, jubentem ut coram Deo tantùm sacrificetur: Levitici* 17. 3. *& sequentibus. Deut.* 12. 5. *& sequent.* Benedixerit convivio] *ex lege Deut.* 8. 10. 15 Jehova enim] *Institutis convivii tanta indicatur, & simul ostenditur cur Schemuel obviam eu prodierit: prout etiam ad hunc finem Schemuel armum asservari jusserat, infrà ver.* 23. 16 Missurus sum] *secreto ductu Spiritus, ipso aliud cogitante.* Antecessorem] *id est, ut ita dicamus, prætorem, qui tempori belli ante exercitum procedit.* Nam respexi] *id est, prospicere illi statui.* 19 Quicquid autem est in animo] *quicquid cogitas ex me scisitari, quod sequens versus explicat.* 20 Erga quem] *quasi dicat, nostri omnium Jisraëlitarum desiderium esse ut sibi præficiatur rex, prout seniores mihi exposuerunt, suprà* 8. 5. *jam verò cui defert Deus hanc dignitatem nisi tibi, ac proinde familiæ patris tui?* 21 An non Binjaminita] *modestè tribus rationibus gradatim regnum recusat: a tribu omnium infirmissima ex historia Judic.* 20. *a persona sua & a familiæ totius ignobilitate.* 22 Deditque eis locum] *hac collatione & armi appositione cœpit dignitatem Schaulo invitatis adumbrare.* 24 Ex quo dixi] *ex quo indixi coquo, ut convivium invitatis pararet.* 25 Versus suum tectum] *ut pote locum secretiorem, ac proinde commodiorem sermonibus habendis & precibus, Danielis* 6. 11. *Act.* 10. 9. 26 Dicens surge] *Paralepsis cujusmodi est Gen.* 3. 1. *vide annotata ibi. Reticentur enim monita Schauli a Schemuele data.* 27 Sta jam] *ut cum reverentia audias divinum oraculum: vide annotata Gen.* 46. 33. *& Num.* 23. 22.

CAPUT

CAPUT X.

Schemuel Dei juſſu Schaulem in regem vngit privatim, & de vocatione ipſius ſignorum prædictione confirmat. Deinde Mitzpæ in publicis conventibus, primùm Dei nomine cum populo expoſtulat, & ſortitione deſignatum a Deo regem populo ſiſtit, qui eum maxima ex parte acclamationibus excipit.

1 TU Maccepta Schemuel phiala olei perfundens caput ejus[a] oſculatus eſt eum: & dixit, nonne *ſic faciendum* eſt, quia unxit te Jehova in antecеſſorem ſuper poſſeſſionem ſuam?

2 [a]Cùm abieris hodie a me invenies duos viros apud [a]ſepulchrum Rachelis, in termino Binjaminis [a] Tzeltzachi: qui dicent ad te, inventæ ſunt aſinæ quas quæſitum abieras, & ecce omiſſis pater tuus rebus iſtis aſinarum, ſollicitus eſt de vobis dicendo, quid faciam filio meo?

3 Et inde progreſſus ulterius, cùm veneris uſque ad planitiem Taboris, invenient te illic tres viri aſcendentes ad Deum in [a] domum Dei fortis: unus ferens tres hœdos, & alter ferens tres tractas panis, & alius ferens utrem vini.

[a] Heb. *de pact.*

4 Qui interrogabût te de[a] proſperitate: dabuntque tibi duas *tractas* panis, quas accipies e manu eorum.

5 Poſtmodum pervenies ad [a] collem ipſum Dei, ubi ſunt [a] ſtationarii milites Peliſchtæorum: eritque ibi cùm ingreſſus fueris civitatem, ut occurras [a] turbæ Prophetarum deſcendentium de illo excelſo, [a] cùm nablio & cũ tympano & tibia & cithara ante ſe, qui prophetabunt:

6 Irruetq; ſuper te ſpiritus Jehovæ, ut prophetes cum eis: & [a] mutaberis in virum alium.

7 Quòd cum erit, cùm evenerint ſigna iſta tibi: fac [a] quod obvenerit manui tuæ, quia Deus ipſe tecum erit.

8 [a] Poſteà deſcendens ante me Gilgalem, quò ecce ego deſcendam ad te, [a] ad offerendum holocauſta, & ad ſacrificandum ſacrificia euchariſtica: [a] ſeptem diebus expectato uſquedum venero ad te, & notum faciam tibi id quod facturus es.

9 Itaque fuit cùm avertiſſet humerum ſuum abeundo a Schemuele ut mutaret ei Deus cor in aliud: & evenerint omnia iſta ſigna die eodẽ.

10 Cùm autem veniſſent illuc ad collem illum, ubi ecce turba prophetarum obviam facta eſſet ei: irruente ſuper eum ſpiritu Dei prophetabat inter eos.

[b] Heb. *ab heri nudiuſtertio.*

[c] Heb. *vir ad proximum ſuum.*

[d] Heb *fuit.*

[e] Heb. *fuit.*

11 Fuitque cùm omnes qui noverant eum [b] antè, viderent, quòd ecce cum prophetis prophetaret: ut diceret populus [c] alter ad alterum, quid hoc *eſt quod* [d] accidit filio Kiſchi? an etiam Schaul *eſt* inter prophetas?

12 Reſpondens autem quidam [a] ex eo loco dixit, at quis *eſt* [a] pater eorum? idcirco [e] abiit [a] in proverbium, an etiam Schaul *eſt* inter prophetas?

13 Cùm autem abſolviſſet prophetare, ingreſſus eſt ipſum [a] excelſum.

14 Dixit autem patruus Schaulis ad eum & ad puerum ejus, [a] quò abieratis? qui dixit, ad quærendum aſinas, cùm autem videremus nuſquam eſſe, venimus ad Schemuelem.

15 Dicente verò patruo Schaulis: indica quæſo mihi quid dixerit vobis Schemuel.

16 Dixit Schaul ad patruum ſuum, [a] cerrò indicavit nobis inventas eſſe aſinas: ſed negotium regni non indicavit ei quod edixerat Schemuel.

[a] Heb. *indicando indicavit.*

17 Schemuel autem convocato populo Mitzpam ad [a] Jehovam,

18 Dixit ad filios Jiſraëlis, ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis, ego deduxi Jiſraëlem ex Ægypto & eripui vos e manu Ægyptiorum, & e manu omnium regnorum, *ab* opprimentibus vos.

19 Vos verò hodie ſpreviſtis Deum veſtrum, qui ipſe ſervat vos ab omnibus malis veſtris & anguſtiis veſtris: cùm [a] dixiſtis ei: imò regem præpone nobis: nunc ergo ſiſtite vos coram Jehova per tribus veſtras, & [a] per duces veſtros.

20 Cumque faceret Schemuel [a] ut accederent omnes tribus Jiſraëlis, deprehenſa eſt tribus Binjaminis.

21 Deinde cùm faceret ut tribus Binjaminis accederet per familias ſuas: deprehenſa eſt familia Matreæ *gentis*, denique deprehenſus eſt Schaul filius Kiſchi, quem cùm quærerent non inveniebatur.

22 Quam ob rem cùm rogarent iterum Jehovam, [a] an adhuc adventaturus eſt huc ille? dixit Jehova, ecce ipſe latitat ad impedimenta.

23 Tum [a] accurrentes aſſumpſerunt eum inde, qui ſtitit ſe in medio populi: erat autem altior toto populo ab humero ſuo ſurſum-verſus.

24 Tum dixit Schemuel ad totum populum, videtiſne quem elegit Jehova, non eſt ei ſimilem in toto populo? tunc vociferantes totus populus dixerunt, vivat Rex.

25 Cumque elocutus eſſet Schemuel apud populum jus regni, & deſcripſiſſet in quodã libro, quem collocavit coram Jehova: dimiſit Schemuel totum populum, quemque domum ſuam.

[g] Heb. *quos Deus tetigerat in corde ipſorum.*

[h] Heb. *filii Belijahhal, id eſt, homines nequitiæ dediti.*

[i] Heb. *fuit ut obmutesceret.*

26 Et etiam Schaul abiit domum ſuum Gibhham [g] comitantibus eum copiis, quorum tetigerat Deus animos.

27 At [h] homines nequam dicebant, quid ſervaret nos iſte? contemnentes eum, ut ne afferrent quidem ei munus, tamen [i] planè conticuit.

ANNOTATIO.

1 Oſculatus eſt eum] *in ſubjectionis ſignum: vide Gen. 41. 40. in annotatione.* 2 Cùm abieris] *a ſigno mox eventuro Schaulem confirmat.* Sepulchrum Rachelis] *prope Beth-Lechemum Gen. 35. 19. 20.* Tzeltzachi] *nomen eſt loci, quem ſuperioribus verbis circumſcribit.* 3 In domum Dei] *id eſt, in urbem Jebhuſæorum ubi arca reſidebat.* 5 Ad collem] *ad editiorem partem Gibbhæ, ubi eſt excelſum ſive ſynagoga, locus cœtus ſacro deſtinatus: ideo vocatur collis Dei.* Stationarii milites] *vide annotata ſuprà 7. 12. & infrà 13. 3.* Turbæ Prophetarum] *ſtudioſorum operam dantium prophetiæ: quorum alii filii, id eſt, diſcipuli Prophetarum dicuntur, alii Prophetæ ſimpliciter.* Cum Nablio] *hîc inſtrumentis utebantur pro incitamentis, ut apparet ex 2. Regum 3. 15.*

6 Mutaberis in virum alium] *id est, animus tuus eo spiritu dono repentè imbuetur, quod ad obeundum regium munus pertinebit.* 7 Quod obvenerit] *prout te vocatum senseris ita ambulato, & suo tempore regem te præsta: ut fecisse legitur infrà 11.7. & 13.2. & 3.* 8 Posteà descendens] *cùm ea gesseris quæ obvenerint manu tuę contra Hhammonitas & Philischæos.* Ad offerendum] *eò arcâ adductâ, ut appareat infrà 12.2. & 13.9.* Septem diebus] *de quibus infrà 13.8.* 12 Quidem ex eo loco] *fortassis unus aliquis ex illorum Prophetarum numero.* Pater eorum] *institutor: quasi dicat, an putatis hos prophetas esse eò quòd tantùm ab hominibus instituti sunt, & non potius quod divinitus prophetandi donum habuerunt?* In Proverbium] *de aliquo qui aliquid præter expectationem præstat, vide infrà 19.24.*

13 Excelsum] *eadem in colle Dei, de quo suprà ver. 5.* 14 Quo abieratis] *intelligens Schaulem prophetæ ſe, & rei novitate motus studiosius percontatur, præsertim audita mentione Schemuelis.* 16 Quod edixerat] *subaudi, ne cuiquā indicaret: quapropter etiā puerū Schaulo præmiserat, cùm Schaulē unctūrus esset suprà 9. versu. ultimo.* 17 Ad Jehovam] *quò arcam apportari & sacerdotem summum cum Urim & Thummim advenire jusserat, ad mittendas sortes & consulendum Deum, infrà 22. vide infrà in capitis duodecimi versum secundum.* 19 Dixistis ei] *Deo & mihi Prophetæ ejus, suprà 8.7.* Per duces] *subaudi singularum familiarum, quæ multæ erant in singulis tribubus. Eandem rationem servat quam Jehoschuahh ex præscripto domini, Jehoschu. 1.7. 14. & sequentibus.* 20 Ut accederent] *coram arca, ubi urnę erant inde sortes emittebantur. nam præmissis precibus Deus per sortem consulebatur: preces autem præcessisse indicat ver. 22. ubi dicitur: Iterum rogarent Jehovam &c. Sic Act. 1.24.* 22 An adhuc] *id est, an quia abest vocandus est, ut sistatur coram populo?* 26 Comitantibus eum copiis] *id est, cum prætorianis cohortibus, & comitatensibus Regis (ut Imperatores vocant) quos elegit ad 3000. infrà 13.2.* 27 Planè conticuit] *id est, modestè se continuit, vide infrà 11.12.*

CAPUT XI.

Hhammonitæ Jisraëlitarum fines invadentes, Jabeschitas ita obsidione premunt, ut turpissima conditione deditionem post septem dierum inducias paciscantur: sed interèa Schaulo diligentia copiosus exercitus colligitur: quo fusis Hhammonitis, liberantur Jabeschitæ, & sic Schaulo vocatio confirmatur.

1 Nam ascendens Nachasch Hhammonita castra habebat contra Jabeschū Gilhhadis: tandem dicentibus omnibus civibus Jabeschi ad Nachaschum, pange nobiscum fœdus ut serviamus tibi:

2 Dicebat ad eos Nachasch Hhammonita, hac *lege* pangam vobiscum, effodiendo vobis oculum dexterum cujusque: ut imponam hoc ipsum probrum toti Jisraëli.

3 Dixerunt autem ad eum seniores Jabeschi, desiste a nobis septem dies, ut mittamus nuntios per totum terminum Jisraëlis: quòd si nemo fuerit qui servet nos, tum exibimus ad te.

4 Cùm itaque venissent isti nuntii [a] Gibhham Schaulis & elocuti essent verba illa audiente populo: totus populus sublata voce sua flebant.

5 Ecce autem Schaul sequebatur armentum suum ex agro, dixitque Schaul, quid *est* huic populo quòd flent? qui narrarunt ei verba civium Jabeschi.

6 Tum irruente spiritu Dei super Schaulem dum audiret verba ista: [a] accensa est ira ejus valde.

7 Et acceptum par boum membratim divisit illud, & transmisit in totum terminum Jisraëlis [a] per eosdem nuntios dicendo, quisquis non exibit post Schaulem [a] & post Schemuelem, sic fiet armento ejus. Unde incidit pavor Jehovæ in populum ita ut exirent [b] unanimes.

8 Quos cùm recensuisset [a] in Bezeko, fuerunt [a] Jisraëlitarum trecenta millia: [a] virorum autem Jehudæ triginta millia.

9 [a] Qui dixerunt nuntiis illis qui advenerant, sic dicetis civibus Jabeschi Gilhhadis: cras aderit vobis salus cum incalescet sol: quod redeuntes nuntii illi cum indicassent civibus Jabeschi, illi lætati sunt.

10 Itaque dixerunt cives Jabeschi *Hhammonitis*, cras exibimus [b] ad vos: ut faciatis nobis omnino prout bonum *videbitur* in oculis vestris.

11 Fuit autem postridie, ut disposito Schaul populo tribus [c] agminibus pervaderent media castra in vigilia matutina: percuterētq; Hhammonitas usque ad æstum diei: fuitque ut qui residui erant dispergerentur neque relinquerentur ex eis duo simul.

12 Tum dixit populus ad Schemuelem, quis *est* qui dicebat, Schaul *ne* regnaret super nos? date hujusmodi homines ut morti tradamus eos.

13 Sed dixit Schaul, non traderur morti quisquam die hoc: quandoquidem hodie effecit Jehova, salutem in Jisraële.

[a] Heb. *per manum eorūdem nuntiorum.*

[b] Heb. *tanquam vir unus: sic Judicum 20.1.*

[c] Heb. *capitibus: sic Judic. 7.16. & 20.*

ANNOTATIO.

1 Nam] *occasionem explicat petiti ab Jisraëlitis regis & omnium eorum quæ ab octavo capite hucusque narrantur: quæ deinde planiùs confirmat ver. 14. capitis 12.* 4 Gibhham Schaulis] *quæ prius Binjamina dicebatur.* 6 Accensa est ira] *in Hhammonitas, propter illorum invasionem & superbissimas conditiones.* 7 Per eosdem nuntios] *ut magis permoverent de suis rebus agentes.* Et post Schemuelem] *nam hoc expeditius Schemuelem interfuisse docet versus 12. & principium capitis sequentis.* 8 In Bezeko] *in Bezekano agro Judic. 1.4.* Jisraëlitarum] *ex aliis tribubus.* Virorum Jehudæ] *comprehenso etiam Schimhhone, ut Judic. 1.3 quorum sedes erat Philischæis contermina: ac ideo non poterat tam commodè viris exhauriri quam reliquæ tribus.* 9 Qui dixerunt] *Schaul cum Schemuele: ex consensu totius populi.* 10 Ut faciatis] *subaudi, nisi fuppetiæ advenerint: reticent autem adventum eorum, ut reperiantur imparati.* 11 Postridie] *id est, die primo a pacte septiduo.* 13 Salutem in Jisraële] *vocationis meæ testem, quem isti prius in dubium vocabant. Notima, quo rationis tantum prior pars explicatur sic 2. Schem. 19.23.*

CAPUT

CAPUT XII.

Schemuel Jabeschi comitiis Gilgalem indictis coram populo & rege anteactam suam administrationem censuræ subjicit: qua probata, populum ingrati in Deum animi arguit, & cœlitus edito signo eorum animos percellit: deinde consternatos & respipiscentes erigit & confirmat, atque ad constantiam in Dei cultu hortatur.

1 ᵃTUM ᵃ dixit Schemuel ad populum: agite eamus Gilgalem: ut ᵃ renovemus ibi regnum hoc.

2 Abierunt itaque totus ille populus Gilgalem ut regem constituerent ibi Schaulem coram Jehova, Gilgale, & sacrificarent ibi sacrificia eucharistica ᵃ coram Jehova: quam ob rem lætatus est ibi Schaul & omnes Jisraëlitæ pervalde.

3 ᵃ Prætereà dixit Schemuel ad totum Jisraël: ecce auscultavi voci vestræ in omnibus quæ dixeratis mihi: & constitui super vos regem.

4 Nunc autem ecce regem ipsum pergentem ante vos: cùm ego senui & incanui, & filii mei ecce sunt inter vos: ego verò continenter ambulavi coram vobis a pueritia mea in diem hunc.

5 Ecce me, testificamini contra me coram Jehova & coram uncto ejus, cujus bovem accepérim: aut cujus asinũ acceperim: aut quẽ fraudaverim: aut quem concusserim, aut e cujus manu acceperim redemptionis pretium, ᵃ ut abderem oculos meos propter illud: & reddam vobis.

6 Qui dixerunt, non fraudasti nos, neque concussisti nos, neq; accepisti quicq̃ e manu ullius.

7 Tum dixit ad eos, testis *est* Jehova contra vos, & testis *est* unctus ejus hodie, vos non inveniſſe in manu mea quicquam: dixitque *populus*, testis *est*.

8 Dixitq; Schemuel ad populum: Jehova *testis est*, qui ᵃ magnificavit Moschen & Aharonem, & qui deduxit majores vestros e terra Ægypti.

9 Nunc ita que sistite vos, & contendam vobiscum coram Jehova: de omnibus ᵇ ᵃ justis factis Jehovę quæ fecit vobiscum & cum majoribus vestris.

10 Postquam venisset Jahhakob in Ægyptum: clamantibus majoribus vestris ad Jehovam, misit Jehova Moschen & Aharonem, qui eduxerunt majores vestros ex Ægypto & collocaverunt eos ᵃ in loco isto.

11 Deinde cùm oblivisceretur Jehovæ Dei sui: dedidit eos in manum Siseræ principis militiæ Chatzoris, & in manum Pelischtæorum, & in manum Regis Moabitarum, qui oppugnaverunt eos.

12 Sed cùm clamarent ad Jehovam dicentes, peccavimus quòd deserentes Jehovam coluimus Bahhalimos & Hhaschtarothas: at nunc eripe nos e manu hostium nostrorum, ut serviamus tibi:

13 Misit Jehova Jerubbahhalem & ᵃ Bedanem & Jiphtachum & Schemuelem: eripuitque vos e manu hostium vestrorum circumquaque, ita ut habitaretis securè.

14 Deniq; videntes Nachaschum regem Hhammonitarum invasisse vos, dixistis mihi, ᵃ nequaquam, sed rex regnaturus est super nos: ᵃ cùm Jehova Deus vester, sit rex vester.

15 Nunc igitur ecce regem illum quem elegistis, quem petiistis, ecce inquam ᵈ præfecit vobis Jehova regem.

16 Si timentes Jehovam colueritis eum, & auscultaveritis voci ejus, neque ᵉ occasionem dederitis mutandi prætitutum Jehovæ utiqs ᶠ permanebitis tum vos tum etiam rex ipse qui regnat super vos, ᵍ sequentes Jehovam Deum vestrum.

17 Sed si non auscultaveritis voci Jehovę, quin mutaveritis præstitutum Jehovę, utique erit manus Jehovæ contra vos, ut contra patres vestros.

18 Etiam nunc consistite, & respicite hanc rem maximam: quam facturus est Jehova ante oculos vestros.

19 Nónne ᵃ *dies* messis triticeæ est hodie? ubi invocavero Jehovam, edet sonos & pluviam: itaque agnoscite & videte malum vestrum quod feciſtis, magnum esse in oculis Jehovæ, petendo vobis regem.

20 Cumque clamaret Schemuel ad Jehovam, edidit Jehova sonos & pluviam eódem die: timuitque totus populus valde Jehovam & Schemuelem.

21 Quam ob rem dixerunt totus populus ad Schemuelem, supplica pro servis tuis apud Jehovam Deum tuum & ne moriamur: adjecimus enim ad omnia peccata nostra malum, petendo nobis regem.

22 Tum dixit Schemuel ad populum, ne timete, vos feciſtis totum malum hoc: ᵃ veruntamen ne recedite ʰ aversi a Jehova, sed colite Jehovam ex toto ⁱ animo vestro.

23 Ne inquam recedite: nam sequeremini ipsam inanitatem: quæ non prosunt, neque eripiunt, quia sunt inanitas.

24 Non enim deseret Jehova populum suum propter nomen suum maximum: quia placuit Jehovæ vos sibi efficere populum.

25 Etiam quod ad me, absit mihi ᵏ ut peccem Jehovæ, ut desinam supplicare pro vobis: imò instituam vos in via optima & rectissima.

26 Veruntamen timete Jehovam & colite eum verè, ex toto animo vestro: nam considerate ˡ res magnas quas fecit erga vos.

27 Quòd si ᵐ ultro malefeceritis: tum vos, tum rex vester consumemini.

ᵃ Heb. *fecit ut Deu.* 32.6

ᵇ Heb. *justitiis.*

Judicum 4. *Judicũ* 10.7 *Judicum* 3.

*Judic.*6. *Judic.*10. *Judic.*11.

ᵈ Heb. *dedit super vos.*

ᵉ Heb. *fecerimus mutare os Jehovæ: sic infrà ver.*17. *& Deut.*1. 26.

ᶠ Heb. *eritis.*

ᵍ Heb. *post Jehovam: sic infrà* 23.

ʰ Heb. *de post Jehovam.*

ⁱ Heb. *corde: sic deinceps.*

ᵏ Heb. *a peccando, a desinendo.*

ˡ Heb. *quod magnificavit vobiscum.*

ᵐ Heb. *malefaciendo malefeceritis.*

ANNOTATIO.

1 Tum] *Hos duos versus, quia ad orationem Schemelu in castrũ habitam pertinent, illis conjunximus.* Dixit] *cùm adhuc essent ad Jabeschum in castrũ, ut probat finis decimi versiculi: nam Schemuel septimo tantùm die istius conventus Gilgalem venturus erat, suprà* 10. 8. *& infrà* 13. 8. *&* 10. Renovemus] *planè ex omnium consensu probatum confirmemus. hæc autem dicit, tum ut eorum qui priùs Schaulem pro rege non agnoverant peccatum levetur, tum ut omnis in posterum occasio rebellionis præcidatur.* 2 Coram Jehova] *præsente arca ejus: in conventu enim maximos per sacerdotes adduci solebat: ut confirmatur ex capit.* 14. 19. 3 Prætereà dixit] *ibidem in castrũ ante profectionem Gilgalem.* 4 Nunc autem] *quasi dicat, cùm nunc regem habeatis, ad quem Respub. vestræ gubernatio pertinet: & ego ætatis imbecillitate excusser, filii autem mei lege in privatorum conditionem devenerint, ego me ultro*

Et 4 *sisto,*

ſiſto,ut adminiſtrata ab ineunte ætate a me Reipub.rationem reddam. 5 Ut abderem] *id eſt, ab injuria cognoſcenda muneribus corruptis averterem me.* 9 Juſtis factis] *tam beneficii,ex promiſſione: quàm ſupplicii,ex ipſorum meritis: ut ſequens narratio indicat.* 10 In loco iſto] *Nam duce Moſche duo regna Emoræorum occupata fuerat,in quibus erat Jabeſch.Num.20.& 21.* 13 Bedanem] *id eſt, Jairem Menaſchitam,de quo Judicum 10.3.nam hoc cùm ordini rerum congruit,quo utitur Schemuel: tum loco qui eſt 1.Chron.7.17.* 14 Nequaquam] *vide ſuprà 8.19.* Cùm Jehova] *atque ideo gubernatione ejus contenti eſſe debuiſſetis: ſuprà 8.7.* 19 Dies meſſis triticeæ] *id eſt, cælum ſudum, quale ad meſſem tempeſtivum eſt.* 22 Veruntamen ne recedite] *quaſi dicat,etiamſi graviter a vobis peccatum ſit: miſericordiâ ſuâ vos reſpicit,modò ne vos ab eo amplius avertatis.*

CAPUT XIII.

Præſidium Peliſchtæorum apud Gibbham, dum Schaul in expeditione eſt contra Hhammonitas, a Jonathane funditur: quam ob rem Peliſchtæi magno exercitu regionem ingreſſi in Micmaſcho ex adverſo Gibbhæ caſtra ponunt: Schaul verò hoc audito Iſraëlitas ad arma excitat,& Gilgale non expectato Schemuele ſacrificat, ideo graviter a Schemuele increpatus & de inſtabilitate regni ſui monitus, cùm Iſraëlitæ diffugerent,ipſe Gibbham cum paucis reliquis intrepidus proficiſcitur, cujus adverſam regionem hoſtes tribus agminibus emiſſis occupabant.

[a] Heb. *filius anni, vel anniculus Schaul in regnare ſuo.* [b] Heb. *Micmaſo, ut Hhezyz.2.27.*

1 [a] AGENS primum annum Schaul in regno ſuo: (['duobus autem annis regnavit ſuper Iſraëlem).

2 ' Elegerat ſibi Schaul tria millia ex Iſraëlitis, ut eſſent cum Schaule bis mille ' in [b] Micmaſcho,& ' in monte Beth-Elis: mille autem eſſent cũ Jonathane Gibbhæ Binjaminis: reliquũ autem populi dimiſerat, quemq; in tentoria ſua.

3 ' Interea percuſſit Jonathan ſtationarios milites Peliſchtæorum qui erant Gebahhi,quod cùm audiviſſent Peliſchtæi: Schaul quidem clanxit buccina per totam eam terram dicendo, audiant Hhebræi:

4 Omnes inquam Iſraëlitæ audiant dicentes, percuſſit Schaul ſtationarios milites Peliſchtæorum, unde etiam fœtidus factus eſt Iſraël inter Peliſchtæos: & convocentur populus [c] ad ſequendum Schaulem Gilgalem.

[c] Heb. *poſt Schaulem.*

5 Peliſchtæi verò congregaverunt ſe ut bellarent contra Iſraëlem triginta millibus curruum,& ſex millibus equitum,ac populo in multitudinem ſicut arena quæ *eſt* in littore maris: & aſcendentes caſtrametati ſunt in Micmaſcho ad orientem ' Beth-Avenis.

6 Itaque Iſraëlitæ videntes anguſtiam eſſe ſibi,eò quòd coarctaretur populus: ' abſcondebant ſeſe populus *alis* in ſpeluncis, & in ſpinetis, & in petris,& in arcibus,& in ciſternis.

7 Hhebræi verò alii trajiciebant Jardenem in terram Gadis & Gilhhadis: Schaule autem hærente adhuc Gilgale,'totus hic populus 'trepidi accurrebant poſt eam.

8 Cúmque expectaſſet ſeptem dies,ſecundum illud' tempus, quo *expectaturus erat* Schemuel, neque veniret Schemuel Gilgalem, diſpergebatur populus ab eo.

9 Quapropter dixit Schaul, admovete mihi iſtud holocauſtum & eucharíſtica: & ' obtulit holocauſtum.

10 Sed fuit cùm abſolveret offerre holocauſtum illud,ut ecce Schemuel adveniret: & exivit Schaul obviam ei ad ' benedicendum ei.

11 Cui dixit Schemuel, quid feciſti ? Dixit autem Schaul, cùm viderem diſpergi populum a me, & te non adveniſſe conſtituto tempore dierum, Peliſchtæos verò congregatos eſſe in Micmaſcho:

12 Dicebam, jam deſcendent Peliſchtæi contra me Gilgalem, cùm faciem Jehovæ nondum deprecatus fuero: cùmq; continuiſſem me,tandem obtuli holocauſtum.

13 Tum dixit Schemuel ad Schaulem, ſtultè geſſiſti te: non obſervaſti mandatum Jehovæ Dei tui, quod mandavit tibi, jam certè ſtabiliviſſet Jehova' regnum tuum apud Iſraëlitas uſque ' in ſeculum.

14 Nunc autem regnum tuum non ſtabit: quæſivit ſibi Jehova ' virum ſecundum animum ſuum, quem mandavit Jehova eſſe anteceſſorem in populo ſuo,quia non obſervaſti id quod præceperat tibi Jehova.

15 Deinde ſurgens Schemuel aſcendit Gilgale Gibbham Binjaminitarum: ubi recenſuit Schaul populum, qui præſtò erant ſecum, quaſi ſexcentos viros.

16 Schaule itaque & Jonathane filio ejus & populo qui præſtò aderat eis, conſidentibus Gebahhi Binjaminitarum: Peliſchtæis verò caſtra habentibus in Micmaſcho:

17 Egreſſus eſt miles [d] populator e caſtris Peliſchtæorum tribus [e] agminibus: agmen unum vertens ſe ad viam *verſus* ' Hhophram, in terram Schuhhalis:

[d] Heb. *turruptor.* [e] Heb. *capitibus: ſic deinceps.*

18 Et agmen unum obvertens ſe viâ 'Beth-Choronem *ſpectante*: & agmen unum obvertens ſe viâ ejus termini qui ſpectat verſus vallem 'Tzebohhimorum in deſertum.

19 ' Faber autem non inveniebatur in tota terra Iſraëlitarum: dixerant enim Peliſchtæi, *caveamus* ne faciant Hhebræi gladium aut haſtã.

20 Adeò ut deſcenderent omnes Iſraëlitæ ad Peliſchtæos: ad poliendum quiſque vomerem ſuum,aut ligonem ſuum,aut ſecurim ſuam,& rutrum ſuum.

21 ' Alioquin [f] adhibebatur lima pro rutris & pro ligonibus, & pro tridente,& pro ſecuribus: etiam ad ' aptandum ſtimulum.

[f] Heb. *erat.*

22 Ita fuit [g] tempore belli, ut non inveniretur gladius aut haſta [h] penes totum populum qui erat cùm Schaule & Jonathane: 'tantùm inveniebatur penes Schaulem & Jonathanem filium ejus.

[g] Heb. *die.* [h] Heb. *in manu totius populi.*

ANNOTATIO.

1 Agens primum] *id eſt, cùm recens regnum ſuum iniret, ſtatim in ingreſſu prioris anni regni ſui geſta ſunt,tam quæ geſta narrantur duobus ſuperioribus capitibus,quàm quæ deſcribuntur hoc & ſequente.*

Duobus autem annis regnavit] *Subaudi legitimè, nondum planè rejectus a Deo & ſpiritu ejus deſtitutus, de quo infrà 16. 13. rejectus enim fuit tum demum, cùm in expeditione contra Hhamalekitas Deo*

non

non obtemperavit, infrà 15. & ſpiritu deſtitutus cùm David unctus fuit: infrà 16.13. & 14. Confirmatur autem hæc interpretatio primùm ex cap. 14. 48. ubi regnum cepiſſe dicitur, id eſt, tyrannicè occupaſſe: deinde etiamex multis bellis ejus de quibus ibidem ſcribitur: tertio ex longa perſecutionibus in Davidem atque numeroſis: poſtremò ex tempore quo David exul Tziklagi cum ſuis hæſit, infrà 27. ver. 6. 2 Elegerat] *hi ſunt illi de quibus ſuprà 10.26. quos Schaul profectus ex contra Hhammonitas, ſubcura Jonathanis reliquit contra præſidia Peliſchæorum.* In Micmaſcho] *nomen non oppidi ſed tractus eſt, in finibus Binjaminitarum ad montem Beth-Elu.* In monte Beth Elis] *nam ibi erat peropportunus tranſitus, ut meminit principium capitis ſequentis & Jeſchabbiæ 10.28.* 3 Interea] *dum Schaul occupabatur in expeditione contra Hhammonitas.* 5 Beth-Avenis] *oppido & deſerto Beth-Avenis, de quo Joſue. 18.12.* 6 Abſcondebant ſeſe populus] *tum ex univerſo regno, tum etiam ex tribu illiu militibus præſidiariorum, de quibus ſuprà ver. 2.* 7 Totus hic populus] *ſexcenti illi, qui infrà ver. 15. commemorantur: & alii qui deinde delapſi ſunt ut verſu ſequenti commemoratur.* Trepidi] *adeò ut arma in præſidiis ſuis reliquerint & inermes ad Schaulem confugerint. Id eſt autem relativum hîc ante ſuum antecedens poſitum, quod frequenter fieri ſolet.* 8 Tempus, quo &c.] *id eſt, adventum ſuum dilaturus ut dixerat ſuprà 10.8.* 9 Obtulit] *per ſacerdotem, non expectato adventu Schemuelis, ut juſſus fuerat ſuprà 10.8.* 10 Benedicendum] *ſalutandum eum, ut Gen. 47.7.* 13 Regnum tuum] *id eſt, perſona tua electione commiſſum.* In ſeculum] *perpetuò, tota vita tua, ut ſuprà 1.22.* 14 Virum] *Davidem, de quo infrà 16. nam eo conſtituto Schaul deſiit legitimè regnare, ut ſuprà dictum eſt in verſum primum.* 17 Hhophram] *oppidum Binjamitarum, de quo Joſue. 18. 23. id eſt ſeptentrionem verſus, ratione loci ubi Peliſchtæi caſtra habebant.* 18 Beth-Choronem] *in tribu Ephraimi occidentem verſus, in confinio Binjamini & Joſue. 16.3. & 18.13.* Tzebohhimorum] *in tribu Binjaminis verſus deſertum Jardenis. de eodem legitur Nechemiæ 11.34.* 19 Faber] *de fabris ferrariis intelligit: quaſi dicat, ex quo tempore Peliſchtæi dominatum in Iſraëlitas obtinuerant, ſtudioſè cavebant ſuis artibus, ne Iſraëlitis arma aut armorum habendorum facultas eſſet.* 21 Alioquin] *ſi nolebant aut non poterant Peliſchtæi eos adire.* Aptandum] *tam partem illam quæ vertit in ſigitur: quàm alteram quæ ſimulatur jumenta.* 22 Tantùm inveniebatur] *cauſam vide ſuprà in annotatione in ver. 7.*

CAPUT. XIIII.

Jonathan ceſſante & inſcio patre atque exercitu, divino ſpiritu & ſigno incitatus, cum ſolo armigero hoſtes invadit ac fundit. Deinde Schaul cum exercitu ſuos perſequens, intempeſtivo interdicto plenam victoriam impedit, & filium ut interdicti violatorem ad mortem petit: ſed ab ea per multos liberatur: Poſtremò reliqua bella a Schaule feliciter geſta ſummatim, ejuſq; genus ac progenies recenſetur.

1 PRoorrsa autem ſtatione Peliſchtæorum ad [a] anguſtias Micmaſchi:

[a] Heb. *tranſitûs ſic ver. 5.*

2 Fuit quodam die ut ediceret Jonathan filius Schaulis puero armigero ſuo: agedû tranſeamus ad ſtationem Peliſchtæorum, quæ eſt a [b] latere illo: quamvis patri ſuo non indicaviſſet.

[b] Heb. *tranſitu illo: ſic infrà 5. & 41. ver.*

3 Schaul verò conſidebat in extremitate collis ſub malo punica quæ *eſt* in [c] Migrone: & populus qui aderat ei quaſi ſexcenti viri.

4 Et Achija filius Achitubi fratris [c] Icabodis filii Pinchaſi, filii Hheli ſacerdotis Jehovæ Schilunte geſtans amiculum: [c] qui populus ignorabat abiiſſe Jonathanem.

5 (Inter anguſtias autem illas quibus quærebat Jonathan tranſire ad ſtationem Peliſchtæorum, [c] ſcopulus erat ab uno latere hinc, ſimiliter ſcopulus ab altero latere inde: nomenque unius Botzetz, & nomen alterius Sene.

[c] Heb. *dens petra.*

6 Scopulus illorum unus erat ſitus ab Aquilone contra Micmaſchum: alter verò a meridie contra Gebahhum).

7 Cùm ergo diceret Jonathani ad puerum armigerum ſuum, agedum tranſeamus ad ſtationem præputiatorum iſtorum, [c] fortè faciet Jehova pro nobis: non enim *eſt* Jehovæ impedimentum quin ſervet multis aut paucis:

8 Diceret ipſi armiger ejus, fac quicquid eſt in [d] animo tuo: applica te ex *ſententia* animi tui, ecce me tecum:

[d] Heb. *corde: ſic deinceps.*

9 Dixit Jonathan, ecce nos tranſituri ſumus ad viros iſtos: & retegemus nos eis.

[e] Heb. *ſilete: ſic Joſue. 10. 12. 13.*

10 [e] Si dicent ita ad nos, [e] ſubſiſtite donec pervenerimus ad vos: tum ſtabimus in loco noſtro & non aſcendemus ad eos.

11 Sin autem ita dicent, aſcendite ad nos, utiq; aſcendemus: nam tradiderit eos Jehova in manum noſtram: hoc igitur eſto nobis ſignum.

12 Itaq; retegentibus ſe ambobus ſtationi Peliſchtæorum: dicebant Peliſchtæi, ecce Hhebræi prodeunt e foraminibus ubi ſeſe abſconderant.

13 Deinde alloquentes [f] homines iſtius ſtationis Jonathanem & armigerum ejus, dixerunt: aſcendite ad nos, ut notam faciamus vobis rem: quamobrem dixit Jonathan ad armigerum ſuum, aſcende poſt me, nam tradidit eos Jehova in manum Jiſraëlis.

[f] Heb. *viros.*

14 Cùm itaq; aſcendiſſet Jonathan nixus manibus & pedibus ſuis, & armiger ejus poſt eum: [f] cadebant ante Jonathanem, armiger quoq; ejus [f] morte afficiebat poſt eum.

15 Fuitq; plaga illa prior qua percuſſit Jonathã & armiger ejus quaſi viginti viros, fermè in dimidiato jugero, *id eſt, boum* [g] jugatorum actu.

[g] Heb. *paris jugo.*

16 Quapropter fuit trepidatio in illis caſtris, in eo agro & in toto illo populo, ſtationarii & populatores milites trepidaverunt ipſi quoq;: adeò ut commoveret ſe ipſa terra, & evaderet in trepidationem [g] maximam.

[g] Heb. *Dei ſic Gen. 30. 8.*

17 Videntes autem ſpeculatores ubi *retulerunt* ad Schaulem Gibhham Binjamitarum: quòd ecce multitudo illa colliqueſceret & [h] pergeret continenter tundere ſe:

[h] Heb. *& ire et eundo & contundendo ſe.*

18 Dixit Schaul populo qui erat ſecum, recenſete jam & videte quis abiit a nobis: qui cùm recenſuiſſent, ecce non aderat Jonathan & armiger ejus.

19 Dixit ergo Schaul Achijæ, admove arcam Dei: ([f] nam erat arca Dei illa die cum filiis Jiſraëlis.)

20 Sed fuit adhuc alloquente Schaule ſacerdotem illum, cùm multitudo illa quæ *erat* in caſtris Peliſchtæorum [h] pergeret continenter conflictari: ut diceret Schaul ad ipſum facerdotem, [i] recipe manum tuam.

[i] Heb. *iret eundo & cõfluendo.*

21 Et congregati Schaul totus que populus ille qui *erat* cum eo, venerunt usque ad pugnam illam: ubi ecce erat gladio cujusq; *strictò* in alterum, strepitus magnus valde.

22 'Hebræi autem quidam *erant* istis Philisthæis, ut [k] anteà qui ascenderant cum ipsis ad ea castra circumquaq; : isti etiam fuerunt [l] ab Israëlitis, qui erant cum Schaule & Jonathane.

23 Prætereà omnes Israëlitæ qui 'absconderant sese in monte Ephraimitarum audientes fugere Philisthæos: assecuti sunt ipsi quoque eos a tergo in eo prælio.

24 Sic servavit Jehova die illo Israëlem: & [m] exercitus transivit Beth-Avenem.

25 Ubi Israëlitæ pressi sunt eodem die: 'quia execratione obstrinxit Schaul populum dicendo: maledictus *esto* vir ille qui comederit cibum usq; ad vesperam: ut ultionem sumâ de inimicis meis, neq; gustavit totus ille populus cibum.

26 Quamvis [n] totius regionis populus venisset in 'quandam sylvam, ubi erat mel in superficie agri:

27 Tamen advenientis populi ad eam sylvam, ubi ecce fluxus mellis erat: nemo fuit qui admoveret manum suam ad os suum: timebat enim populus illam adjurationem.

28 Sed Jonathan qui ' non audiverat cùm adjuraret pater suus populum, extendens extremitatem baculi, qui *erat* in manu ipsius, intinxit eã in illum favum mellis: & cùm advertisset manũ suam ad os suum, 'lumen receperunt oculi ejus.

29 'Respondenti autem cuidam de populo & dicenti, [o] omnino adjuravit pater tuus populum dicendo: maledictus *esto* vir ille qui comederit cibum hodie: 'ita fatigatus est populus:

30 Dixit Jonathan, 'turbavit pater meus terram, videte quæso ut illuminati sunt oculi mei, cùm gustavi parum mellis hujus:

31 Etiam quia (utinam liberè comedisset hodie populus de præda hostium suorum quod sufficisset:) quia *inquam* jam non multa *est* plaga in Philisthæos.

32 Percusserunt itaque die illo Philisthæos a Micmascho 'Ajalonem usq; : ubi fatigatus erat populus valde.

33 Quamobrem contendens populus ad prædam, accipiebant quidem pecudes & boves & [p] *juvences* subrumos, quos jugulantes *fundebant sanguinem* humi: sed comedebat populus' cum ipso sanguine.

34 Quod cùm nunciassent Schauli dicendo: ecce hic populus peccat Jehovæ comedendo cum sanguine: dixit perfidè egistis: 'devolvite ad me hodie lapidem magnum.

35 Deinde dixit Schaul, [q] discurrentes per populum edicite eis, admovete ad me quisque bovem suum, & quisque parvam pecudem suam, & jugulate hic, ut comedatis & non peccetis Jehovæ comedendo *quicquam* cum sanguine!: admoventes ergo totus populus quisque bovẽ suum, *qui erat* in manu sua, illa nocte, 'jugulaverunt ibi.

36 Ita extruxit Schaul altare Jehovæ: [r] hoc primum extruxit altare Jehovæ.

37 Posteà dixit Schaul, descendentes persequamur Philisthæos nocte, & deprædemur eos usque ad lucem matutinam, ut non reliquum faciamus ex eis quenquam: qui dixerunt, quicquid bonum *videtur* in oculis tuis fac: sed dixit sacerdos, accedamus hic ad Deum.

38 Consulente itaque Schaule Deum, an descendẽs persequar Philisthæos? an traditurus es eos in manũ Israëlis? non respondit ei die illo.

39 Quapropter dixit Schaul: accedite huc, susq; ab omnibus extremitatibus populi: & cognoscite ac videte [t] qua re fuerit peccatum hoc die.

40 Nam ut vivit Jehova qui servat Israëlem, etiamsi illud fuerit in Jonathane filio meo, [u] omnino morietur: nec erat qui responderet ei ex toto populo.

41 Tum edixit toti Israëli: vos estote a latere vno, ego autem & Jonathan filius meus erimus a latere altero: dixeruntque populus ad Schaulem: quod bonum *videtur* in oculis tuis fac.

42 Cùm itaque dixisset Schaul ad Jehovam Deum Israëlis, 'cedo integrum: & deprehensus esset Jonathan cum Schaule: populus autem [x] absolati ussent:

43 Dixit Schaul, [y] sortimini inter me & inter Jonathanem filium meum: 'deprehensus que est Jonathan.

44 Quare dixit Schaul Jonathani, indica mihi quid fecisti? quod indicans ei Jonathan, dixit: tantummodò gustavi extremitate baculi, qui *est* in manu mea parum mellis: ecce me, an morerer?

45 Cui dixit Schaul, 'ita fiat *mihi* Deus & ita pergat: ut omnino morituras es, Jonathan.

46 Sed dixit populus ad Schaulem, an Jonathã moreretur, qui [z] comparavit salutem hanc maximam in Israële? absit: 'ut vivit Jehova, an cadere debet ullus e capillis capitis ejus: quandoquidem [a] Deo duce operatus est hoc hodiei sic 'redemerunt populus Jonathanem ut non moreretur.

47 Deinde ascendit Schaul a persequendis Philisthæis: Philisthæi verò abierunt in locum suum.

48 Schaul autem 'acceptum obtinuit regnum super Israëlem: & bellavit circumquaque contra omnes inimicos suos: contra Moabitas: & contra Hhammonitas, & contra Edomæos: & contra 'reges Tzobæ, & contra Philisthæos, & in quoscunque se vertebat inquietabat *eos*.

49 Comparavit etiam copias quibus 'percussit Hhamalekum: denique eripuit Israëlem e manu diripientium eum.

50 ' Erant autem filii Schaulis Jonathan & [b] Jischvi & Malcischuahh: nomina verò duarũ filiarum ejus, nomen *quidem* primogenitæ Merab, nomenque minoris Mical.

51 Et nomen uxoris Schaulis Achinohham filia Achimahhatzi: nomen verò principis exercitus ejus Abner filius Neri patrui Schaulis.

52 Nam Kischpater Schaulis, & Ner pater Abneri 'filius erat Abi-Elis.

53 Sed quia erat validum bellum contra Philisthæos omnibus diebus Schaulis: prospiciebat *sibi* Schaul de omni viro forti, & omni [c] strenuo, quem recipiebat ad se.

[k] Heb. *ut heri nudusterterunt.*
[l] Heb. *cum*
[m] Heb. *belli, transmigrationis.*
[n] Heb. *tota terra: ut Ge. 41.57. sic infrà ver. 30.*
[o] Heb. *adjurando adjuravit, &c.*
[p] Heb. *filios bovis.*
[q] Heb. *spargimini per populum & dicetis.*
[r] Heb. *hoc incepit extruere, &c.*
[b] *qui & Ahinadab. infrà 31.2. & 1.Chr.8.& 9*
[c] Heb. *filii roboris.*

ANNOTATIO.

1 Progressa] *hunc versum ad sequentia pertinere res ipsa docet.* Angustias] *quibus occupatũ patebat viã in Binjaminitarum campos aditus: de illis infrà ver. 5. Et Jeschahh. 10.29.* 3 Migrone] *agris nomen ab altera angustiarum parte Gibhham, versus Jeschahh 10.29.* 4 Icabodis] *de quo suprà 4.21.* Qui populus]

ius] *tam sacerdos quàm Schaul cum comitatu suo.* Fortè faciet] *vide Jehoſ.14.12.* 10 Si ita dicent] *vide annotata Gen.24.14.* 13 Homines illius ſtationis] *id est, primi excubitores ſive procubitores exercitus.* 14 Cadebant] *ab eo videlicèt cæſi.* Morte afficiebat] *ſumptu armis ab aliquo ex interfecto.* 19 Nam erat] *vide annotata ſuprà 12.2.* 20 Recipe manum] *quaſi dicat, non amplius hic in conſulendo Deo hærendum eſt: ſed propius ad Peliſthæos accedendum: hîc incipit prodere ſuum animum a ſpiritu Dei alienum.* 22 Hhebræi autem] *multi Peliſthæi multa mancipia Hhebræorum inter impedimenta caſtrorum ſuorum habebant, qui arrepta hac occaſione ad ſuos Iſraëlitas tranſfugerunt.* 23 Abſconderant ſeſe] *ut ſuprà 13.6.* 24 Tranſivit exercitus] *præſequens Peliſthæos cùm perveniſſet Beth-Avenem non procul a Macmaſtho, ut apparet ex 13.5. ubi volebat ſumere cibum: ſed adjuratione Schaulis ad perſequendam victoriam ſuper modum preſſus eſt.* 25 Quia execratione] *finem bonum ſumendæ de hoſtibus ultionis duobus malis medium definit: nimirum inter ducto neceſſarii cibi, & execrationis, ſecundum argumentum diſtituti Schaulis ſpiritu Dei.* 26 In quandam ſylvam] *inter Beth-Avenem & Ajalonem Danu.* 28 Non audierat] *nondum enim ex quo Peliſthæos invaſit, ad exercitum rediverat.* Lumen receperunt] *id eſt, vires receperunt, unde ſinguli ſenſu recreati ſunt: ſynecdoche, ut Gen. 16.13.* 29 Reſpondenti] *ad horſamenta Jonathanu obvios Iſraëlitas incitantis ad ſtrenuè proſequendum hoſtes. Ita fatigarus] quaſi dicat, vires nos ita deficiunt, ut longius proſequi non poſſimus.* 30 Turbavit] *Improbat conſilium patris primùm ab effectu, quòd populus viribus deſtituatur quem locum probat exemplo ſuo. Secundo ab eventu, quia non adeò cadebantur Peliſthæi, ut cæſi fuiſſent, ſi Iſraëlitæ cibo vires ſuas confirmaſſent. Tertiò correctione ex abrupto, quia pium ſuum votum opponit patris adjurationi: Quia libertatem populo præripuit: & prædæ a Deo oblata uſum interludens populum in neceſſitatem conjecit.* 32 Ajalonem] *Danu videlicèt Jehoſ.19.42.* 33 Comedebat cum ſanguine] *pro feſtinatione, non plane depurato & expreſſo ſanguine, quamobrem cavendum putarent ne veniretur contra legem, Levit. 3.17.* 34 Devolvite ad me] *ad extruendum altare, de quo infrà ver. 36. ut coram Deo & ſe ſpectante animalia jugularent.* 35 jugulaverunt ibi] *in agro qui altare circunſtat.* 42 Cedo integrum] *id eſt, declara quis ſit innoxius: pro eo quod eſt declara nocentem, ſed euphemiſmo utitur, ut ſolent hypocritæ: ſic 1. Reg. 21.10.* 43 Deprehenſus] *qui verè erat integer & innocens: ita Deus revera præſtat; quod Schaul hypocritæ κατ' ειρωνειαν dixerat.45.* 45 Ita faciat] *eò quòd tam facilè prorumpit in juramentum, videtur aſſiduus fuiſſe jurator: & rationem majorem habet juramenti quam juru, ut qui integer eſt a morte ſervetur: ita in ſe ipſum ſententiam ferat, quam Deus in ipſum ſuo tempore executus eſt. De hac formula juramenti vide Ruth 1.17. in annotatione.* 46 Ut vivit Jehova] *adjurat populus Schaulem, & appellat ipſum conſcientiam coram vivente Deo, ut poſthabita juramenti ratione, juru habeat rationem, quaſi dicat, an ex jure eſſet, ut vel minimum damnum acciperet a populo Dei vir, qui Deum ſecutus tantam populo ſalutem comparavit? proverbiale dictum ut 2. Schemu. 14. 12. & 1. Reg. 1. penult.* Redemerunt] *id eſt, ſe interponentes Schaulem impedierunt ne eum morti traderet.* 48 Acceptum obtinuit] *vide annotata ſuprà 13.1.* Reges Tzobæ] *Tzobæ eorum populorum, qui corrupto nomine a Plinio lib.6. cap. 28. Nubes dicuntur: regionem tenebant a Batanea ad Euphratem: de quibus vide 2. Schem.8.* 49 Percuſſit Hhamalekum] *quæ expeditio explicatur capite ſequenti.* 50 Erant autem] *Eas tantùm nominat qui in bello patrem ſequebantur, & in eo tandem ceciderunt, infrà 31,2.* 52 Filius abielis] *ſuprà 9.1.*

CAPUT. XV.

Schaul divinitus juſſus Hhamalekitas penitus excindere, ducto in eos exercitu, lenius quam pro mandato cum eis agit. Deinde reverſus cum præda Gilgalem, a Schemuele iterum poſt aliquot reprehenſiones & cavillationes, rejectionis ſententia audita, & occiſo Agago domum revertitur.

1 CUi mautem dixiſſet Schemuel ad Schaulem, me miſerat Jehova ad ungendum te in regem ſuper populum ſuum, *nempe* ſuper Iſraëlem: idcirco nunc auſculta voci, verbis[6] Jehovæ.

2 Sic ait Jehova exercituum, [a]viſitavi id quod fecit Hhamalek Iſraëli: cui oppoſuit in itinere cùm aſcenderet ex Ægypto, *actum*.

3 Nunc abiut percutias Hhamalekum, & anathemati devoveatis quicquid eſt ei, neque clementia utaris erga eum: ſed occidito [a] cùm virum tum mulierem, cùm puerum tum lactentem, cùm bovem tum parvam pecudem, cùm camelum tum aſinum quemque.

4 Hoc promulgato Schaul apud populum, recenſuit eos in [a] Telajimis, ducenta millia peditum, & decem millia [a] virorum Jehudæ.

5 Cumque Schaul perveniſſet uſque ad civitates Hhamaleki: ut contenderet *cum eo* in valle ejus:

6 Edixit Schaul [a] Kenæis, abite, recedite, deſcendite e medio Hhamalekitæ, ne tollam te cum eo: tu enim exercuiſti [a] benignitatem erga omnes Iſraëlitas cùm aſcenderent ex Ægypto: receſſit *ita* Kenæus e medio Hhamaleki.

7 Et percuſſit Schaul Hhamalekum: [a] *habitantem* inde a [a] Chavila *uſque* quà venis [a] Schurem, qui eſt e regione Ægypti.

8 Sed cepit [a] Agagum regem Hhamaleki vivum: cùm totum ejus populum internecioni devovi ſſet acie gladii.

9 Itaque clementia uſus Schaul cum populo erga Agagum, & erga optimos gregum & armentorum, etiam [a] ſecundarios, & erga [a] ovium duces & erga quicquid bonum erat, noluerunt internecioni devovere ea: tantùm omnem rem contemptibilem & [b] tabeſcentem, eam internecioni devoverunt.

10 Quapropter fuit verbum Jehovæ ad Schemuelem, dicendo:

11 Pœnitet me conſtituiſſe Schaulem in regem, quia [c] averſus eſt a ſequendo me, & verba mea non præſtitit: quod [d] diſplicuit Schemueli adeò ut clamaret ad Jehovam tota illa nocte:

12 Deinde ſurgente Schemuele *ut iret* obviam

Exod. 17.a ver. 8. uſque ad finem & Deut. 25. 17. & ſequentibus.

[a] Heb. *a viro uſque ad mulierem &c.*

[b] Heb. *liquefcentem.*

[c] Heb. *a poſt me.*

[d] *ſic accipitur Gen. 31. 35.*

am Schauli mane: nunciatum eſt Schemueli dicendo, venerat Schaul [a] Carmelum, ubi ecce [b] conſtituerat ſibi [c] ſtationem: ſed deflectens trāſivit ac deſcendit Gilgalem.

13 Quò veniente Schemuele ad Schaulem: [d] dixit ei Schaul, benedictus eſto Jehovæ, præſtiti verbum Jehovæ.

14 Cui dixit Schemuel, quid ergo *ſibi vult* vox pecudum iſtarum [f] *perſonans* aures meas? & vox iſta armentorum quam ego audio?

15 Dixit verò Schaul, ab Hhamalekitis adduxerunt ea populus, qui clementia uſus eſt erga opimos gregis & armenti, ad ſacrificandum Jehovæ Deo tuo: reſiduum autem interceoni devovimus.

16 Tum dixit Schemuel ad Schaulem, deſine, ut renunciem tibi quod elocutus eſt mihi Jehova hac nocte: qui dixit ei, loquere.

17 Dixit ergo Schemuel, nónne [g] cùm pervulus *videbaris* in oculis tuis, caput tribuum Jiſraēlis fuiſti: & unxit te Jehova in regem ſuper Jiſraēlem?

18 Et mittens te Jehova in iter: dixit, abi, & internecioni devoveto peccatores iſtos Hhamalekum, & oppugnato eum, uſque adeò ut *sui* iſti conſumant eos?

19 Quare ergo non auſcultaſti voci Jehovæ, ſed contendens ad prædam, feciſti quod malum *videtur* in oculis Jehovæ?

20 Dixit verò Schaul ad Schemuelem, imò auſcultavi voci Jehovæ: & ambulavi in iter quò miſit me Jehova: adduxi quidem Agagum regem Hhamaleki: ſed Hhamalekum interneoni devovi,

21 Accepit verò pōpulus de præda illorum greges & armenta, præſtantiſſimum illius anathematis: ad ſacrificandum Jehovæ Deo tuo Gilgale.

22 At dixit Schemuel, an delectatur Iehova holocauſtis & ſacrificiis, ut cùm auſcultatur voci Jehovæ? ecce auſcultare *eſt* melius ſacrificio: attendere, adipe arietum.

23 Quin *ſicut* peccatum divinationis *eſt* rebellio: & *ſicut* ſuperſtitio & idola *eſt* repugnantia: quia ſpreviſti verbum Jehovæ, ſprevit ſimiliter te ne ſis Rex.

24 Tum dixit Shaul ad Schemuelem, peccavi quòd tranſgreſſus ſum [g] præſtitum Jehovæ & verba tua: ſed timui populum: ideo auſcultavi voci eorum. [g] Heb. os.

25 Nunc autem, condona, qnęſo, peccatum meum: & [h] revertere mecum, ut incurvem me Jehovæ.

26 Dixit verò Schemuel ad Schaulem, non revertar tecum: nam ſpreviſti verbum Jehovæ: ideo ſprevit te Jehova, ne ſis rex ſuper Jiſraēlem.

27 Itaque divertit Schemuel ut abiret: quare apprehendit *Schaul* alam pallii ejus, ita ut lacerareturr.

28 Tum dixit ad eum Schemuel: laceravit Jehova regnum Jiſraēlis a te hodie: ut det ipſum proximo tuo, qui melior *eſt* te.

29 Quin etiam [i] qui *eſt* æternitas Jiſraēlis non committet mendaciter, neque pœnitebit eum: non enim homo *eſt* ut pœniteat eum.

30 Tandem eo dicente, peccavi: jam honora quæſo me coram ſenioribus populi mei & coram Jiſraēle: & revertere mecum, ut incurvem me Jehovæ Deo tuo:

31 Reverſus Schemuel [k] ſecutus eſt Schaulem, & incurvavit ſe Schaul Jehovæ. [k] Heb. poſt Schaulem.

32 Deinde dicente Schemuele, admovete ad me Agagum regem Hhamaleki: ivit ad eum Agag [l] delicatè *cultus*: dicebat enim Agag, [m] certè receſſit amaritudo mortis. [l] Heb. in deliciis. [m]

33 Sed dixit Schemuel, quemadmodum orbavit mulieres gladius tuus: ſic orbabitur inter mulieres mater tua: dilaniavitq; Schemuel Agagum coram Jehova Gilgale.

34 Tum abiit Schemuel Ramam: Schaul verò aſcendit in domum ſuam Gibhham Schaulis.

ANNOTATIO.

2 Viſitavi] *id eſt, recognovi, & viſitare ſtatui: vide annotata Gen. 21. 1.* 4 Telajimis] *in agro Telemi oppidi tribus Jehudæ, de quo Joſ. 15. 24.* Virorum Jehudæ] *cauſam exigus iſtius numeri vide ſuprà 11. 8. in annotatione.* 6 Kenęis] *qui in finibus Jehudæ & Hhamalekitarum habitabant Jithronis gentiles: Judic. 1. 16.* Abite] *congeries aſyndetos celeritatis index: vide Gen. 18. 6.* Benignitatem] *quæ Exod 18. deſcribitur & Num. 10. 29. & ſequentibus.* 7 Habitantem] *non deſcribit terminum quem depopulatus eſt Schaul: ſed regionem quam occupabant, qui Schauli occurrerant. Non enim omnes Hhamalekitæ: ſed iſti tantùm ceſi ſunt: ut apparet infrà 30.* Chavila] *regione Arabiæ.* Shurem] *terminum Arabiæ verſus Ægyptum, de quo Gen. 16. 7. & 25. 18.* 8 Agagum] *vide annotata Num. 24. 7.* 9 Secundarios] *id eſt, munus præſtantes: ſed non macilentos & contemptibiles: hanc genuinam eſſe Hhebræam vocis ſignificationem, quicquid alii dicant, docent literarum ordo & vocalium nota.* Ovium duces] *ut commodius greges ſuis ducibus aſſuefactos, abducere poſſent, ita autem accipiendum eſſe Hhebræam vocem docet perpetua apud Prophetas metaphora, qua duces hominum hanc appellationem obtinent: ut 2. Reg 11. 4. & 19. Jechekel. 39. 18.* 11 Pœnitet me] *humanitus dictum, ut Gen. 6. 6. quod oſtendit infrà vir. 29. & 16. 1.* 12 Carmelum] *opidum Jehudæ, quod redeunti ab Hhamalekitis in itinere erat Joſ. 15. 55.* Conſtituerat ſibi ſtationem] *id eſt, cum exercitu conſiſterat ut recrearetur a labore.* 13 Dixit ei Schaul] *obviam ei profectu ut eum acciperet: ut apparet ex ver. 25. & ſequentibus.* 17 Cum parvulus] *vide ſuprà 9. 21.* 25 Et revertere] *vide Ruth. 1. 22. in annotatione: & ſic ſequentia.* 29 Qui eſt æternitas] *periphraſis Dei ad ſermonem ſuam accommodata: quaſi dicat, Deus qui naturâ æternus eſt, æternum ſe populo ſuo uſquequaque exhibet: ac proinde in æternum te de regno dejecit & Davidem evehit.* 32 Certè receſſit] *id eſt, periculum mortis evaſi, quandoquidem ab armatore ge ad ſenem prophetam abducor.*

CAPUT XVI.

Schemuel ex Dei mandato, omiſſo Schaule, Beth-Lachemum ſpecie convivii ad Jiſchajum proficiſcitur, &

& Davidem ejus filium in regem conſecrat: quem Deus regalis ſpiritu inſtruit: Schaulem verò malo ſpiritu agitatum ad Davidis operam adhibendam incitat.

1 'POSTEA non perrexit Schemuel 'inviſere Schaulem' uſque ad diem mortis ſuæ 'cùm luxiſſet Schemuel de Schaule: & Jehovā pœnituiſſet regem conſtituiſſe Schaulem ſuper Iſraëlem.

2 Nam dixit Jehova ad Schemuelem: quouſque lugeres de Schaule, cùm ego ſpreverim eum ne regnet ſuper Iſraëlem? ſimple cornu tuum oleo, & abi *quò* mitto te ad Iiſchajum Beth-Lechemitam, nam proſpexi inter filios ejus mihi de rege.

3 Cui dicente Schemuele, quomodo irem? audiens enim Schaul occideret me: dixit Jehova, vitulam armenti accipito in manu tua & dicito, 'ad celebrandum convivium Jehovæ veni.

4 Et invitato Iiſchajum ad illud convivium: ego autem oſtendam tibi id quod facturus es, ut ungas mihi quem dixero tibi.

5 Cum itaque Schemuel faciens quod edixerat Jehova adveniret Beth-Lechemum: trepidi accurrerunt ſeniores civitatis obviam ei, & dicebat *quiſque*, [a] proſperène advenis?

[a] Heb. *pax adveniat tua: ſic infra vr.6.*

6 Qui dixit, proſperè, ad celebrandum convivium Jehovæ veni, comparate vos ut venitis mecum ad illud convivium: ſimiliter 'juſſit comparare ſe Iiſchajum & filios ejus, & invitavit illos ad illud convivium.

7 Fuit autem ingredientibus illis, cùm videret [b] Eliabum: ut diceret, 'utique coram Jehova *eſt* unctus ejus.

[b] *Qui & Eliab 1. Chro. 27.18.*

8 Edixit verò Jehova Schemueli, ne reſpiciato ad ſpeciem ejus, aut altitudinem ſtaturæ ejus, nam reſpui eum: non enim *ſpectat* quod ſpectare ſolet homo, nam homo ſpectat *quod eſt* ob oculos, ſed Jehova ſpectat *quod eſt* in animo.

9 Deinde vocans Iiſchai Aminadabum, juſſit eum tranſire ante Schemuelem: qui dixit, neque hunc elegit Jehova.

[c] *Qui idem Schimhoa. 1.Chro.2.13. & 2. Schem.13.3.*

10 Tunc juſſit Iiſchai tranſire [c] Schammam: qui dixit, neq; hunc elegit Jehova.

11 Sic juſſit Iiſchai tranſire ſeptem filios ſuos coram Schemuele: ſed dicebat Schemuel ad Iiſchajum, non elegit Jehova iſtos.

12 Denique dicenti Schemueli ad Iiſchajum, 'an abſolverunt *tranſire* pueri? dixit, adhuc reliquus *eſt* minimus qui ecce paſcit gregem: edixit ergo Iiſchajo, mitte & aſſume eum, non enim 'deflectemus donec venerit huc.

13 Mittens itaque adduxit eum (erat autem rufus cum pulchritudine oculorum & decoro aſpectu:) & dixit Jehova, ſurgens unge eum, quia hic ille eſt.

14 Cùm ergo Schemuel accepto cornu olei, 'unxiſſet eum in medio fratrum ejus, 'irruens ſpiritus Jehovæ in Davidem, *egit eum* a die illo & deinceps: 'Poſteà ſurgens Schemuel abiit Ramam.

15 Nam ſpiritus Jehovæ receſſerat a Schaule: perturbabat q; eum ſpiritus malus a Jehova.

16 Quapropter dicentibus ſervis Schaulis ad eum: ecce jam ſpiritus Dei malus perturbat te:

17 Edicat, quæſumus dominus noſter ſervis tuis [d] adſtantibus tibi, *ut* perquirant aliquem ſcientem, pulſantem citharam: eritq; cùm inerit tibi ſpiritus Dei malus, ut eo pulſante manu ſua, bene ſit tibi.

[d] Heb. *coram te.*

18 Edixit Schaul ſervis ſuis, proſpicite mihi jam de aliquo [e] bene pulſante quem adducatis ad me:

[e] Heb. *benefaciente pulſando.*

19 Tum reſpondens unus ex ejus pueris dixit, ecce proſpexi, filius eſt Iiſchai Beth-Lechemitæ ſciens pulſare, & 'valens robore, & vir bellicoſus, rerumq; intelligens ac vir formoſus: deniq; Jehova *eſt* cum eo.

20 Quapropter Schaul miſſis nuntiis ad Iiſchajum: edixit, mitte ad me Davidem filium tuum, qui *eſt* cum grege.

21 Accipiens verò Iiſchai aſinum [f] *cum* pane, & utrem vini, hœdumq; e capris unum: miſit per Davidem filium ſuum ad Schaulem.

[f] Heb. *aſinæ panis.*

22 Cumque veniſſet David ad Schaulem 'ſtabat coram eo: dilexitque eum valde, adeò ut eſſet ei armiger.

23 Mitteretque Schaul ad Iiſchajum, qui diceret: ſtet, quæſo, David coram me: nam invenit gratiam in oculis meis.

24 Erat enim cùm ineſſet ſpiritus Dei Schauli, ut David accipiens citharam pulſaret manu ſua: unde [g] reſpirabat Schaul, & bene erat ei, recedente ab eo 'ſpiritu illo malo.

[g] Heb. *reſpiratio erat Schauli.*

ANNOTATIO.

1 Poſteà &c.] *hunc verſum ad ſequentia pertinere res ipſa docet.* Inviſere] *ut anteà ſolitus erat, regia inſtruendi cauſa. Sic accipitur idem verbum 2.Reg.8, ver.ultimo.* Uſque ad diem mortis] *id eſt, nunquam. vide Gen.49.26.* Cùm luxiſſet] *id eſt, pro facto, quod ſibi diſplicebat, apud Deum interceſſiſſet ſuprà 15.11. nam fieri non poteſt, ut audita Dei irrevocabili ſententia, & ea ipſius nomine Schauli pronunciata ſuprà 15.29. precibus contenderit ut reſcinderetur.* 3 Ad celebrandum convivium] *ſic eadem vox pro convivio accipitur ſuprà 9.12. & 13. & infrà hoc capite. Quod autem additur Jehovæ, ad ſacrificia referendum non eſſe vel inde apparet, quòd intra domeſticos Iiſchai parietes celebrabatur: cùm nulla publica aut privata ſacrificia ex lege alibi quàm in loco a Deo deſignato: vel temporibus corruptis alibi quàm in excelſis offerri poſſent: ſed ideò additur Jehova, ut intelligatur ex mandato Jehovæ ad rem aliquam divinam eſſe inſtitutum.* 6 Juſſit comparare] *Declarando ex conſilium Dei de eligendo rege ex filiis ejus: quod oſtendit ſinu verſiculi 9.10. & 11.* 7 Utique coram Jehova] *id eſt, probatus eſt Jehova in regem, ut Judic.18.6. imprudenter d Etum quod ſequentia corrigunt: quale eſt Nathanu. 2. Schem.7.3.* 12 An abſolverunt] *ſimilis eſt locutio, Matth.10.23.* Deflectemus] *ad convivium: eodem ſenſu accipitur idem verbum, Gen.42.24.* 14 Unxiſſet] *præeunte explicatione voluntatis Dei: vide 2.Schem.5.2.* Irruens ſpiritus Jehovę] *de quo ſuprà 10.6. qui a Schaule receſſiſſe dicitur proximo verſu.* Poſteà] *vnllo Davide & celebrato convivio.* 19 Valens robore] *Ex his quorum nomine hic commendatur David colligitur eum jam antè Pelisthæum interfecisse, unde apparuit ipſum eſſe bellicoſum, & Deum adeſſe ei.* 22 Stabat coram eo] *id eſt, miniſtrabat ei: ut explicatur Deut.10.8. ſic verſu 23.* 24 Spiritu illo] *id eſt, lymphationibus, quæ ab illo ſpiritu malo proficiſcebantur, tunc temporis ceſſantib: metonymia.*

CAPUT.

CAPUT. XVII.

Schaule caſtra habente ex adverſo Peliſchtæorum, qui armati irruperant: monſtroſa magnitudinis Goljath armis munitiſſimus per quadraginta dies in medium prodit, ſeſe offerens ad decernendum de victoria, ſingulari certamine: ſed tandem ab adoleſcente inermi Davide, fide munito, victus occiditur, & Peliſchtæorum copiæ funduntur.

1 CUM enim congregantibus Peliſchtæis caſtra ſua ad bellum, congregata fuiſſent [a] Socuntem, quæ eſt Jehudæ: & metata inter Socuntem, & Hhazekam, in [a] Ephes-Dammimis.

2 Schaul verò & Jiſraëlitæ congregati caſtris poſitis ad convallem querceti: inſtruxiſſent aciem contra Peliſchtæos:

3 Conſiſtentibus Peliſchtæis in monte hinc, Jiſraëlitis verò conſiſtentibus in monte inde: ubi vallis erat inter eos:

4 Egreſſus erat quidam [b] duellator e caſtris Peliſchtæorum Goljath nomine Gatho *oriundus*: cujus altitudo erat ſex cubitorum cum ſpithama.

5 Galea autem chalybea ſuper caput ejus, & lorica ſquamata erat indutus: (cujus loricæ pondus *erat* quinquies mille ſiclorum), e chalybe.

6 Et tibialia chalybea *erant* ſuper pedes ejus: & humerale chalybeum inter humeros ejus.

7 Haſtile autem haſtæ ejus ſimile *erat* jugo textorum, & [c] mucro ferreus haſtæ ejus ſexcentorum ſiclorum erat: & qui ſcutum ferebat antecedebat eum.

8 Qui ſubſiſtens clamabat ad acies Jiſraëlitarum & dicebat eis, quare prodiretis inſtruendo aciem? an non ego ſum Peliſchtæus unus? vos ergo ſervi Schaulis ſeligite vobis virum qui [d] deſcendat ad me.

9 Si prævalebit pugnando contra me ita ut percutiat me, utiq; ſimus vobis ſervi: ſin autem ego prævaluero ei, ita ut percutiã eum, viciſſim eſtote nobis ſervi, [e] omnino ſervietis nobis.

10 [f] Dicebat prætereà Peliſchtæus ille, egó *ne* probro effecero acies Jiſraëlitarum hodie? date mihi virum ut pugnemus ſimul.

11 Cùmque audiſſet Schaul & totus Jiſraël verba illa Peliſchtæi: conſternati timebant valde.

12 [g] David autem ille filius viri Ephrathæi e Beth-Lechemo Jehudæ: (huic nomen Jiſchai, erantq; ei octo filii: & vir ille temporibus Schaulis ſenuerat, provectus inter homines *ſenes*.

13 Abeuntesque tres filii Jiſchai maximi ſequebantur Schaulem in iſto bello: nomenque trium filiorum ejus qui iverant in iſtud bellum *erat* Eliab primogeniti, ſecundi autem ab eo Abinadab, & tertii Schamma).

14 David, inquam, ille [g] minimus: cùm tres maximi ſequerentur Schaulem,

15 David, inquam, ibat & redibat [d] a [g] comitatu Schaulis: ad paſcendum gregem patris ſui, Beth-Lechemum.

16 Appropinquaverat autem Peliſchtæus ille [e] mane & veſpere: & ſtiterat ſe quadraginta diebus.

17 Cùm dixit Jiſchai Davidi filio ſuo, accipe nunc pro fratribus tuis epham hanc ariſtarum toſtarum, & decem hos panes: & [f] celeriter deportato in caſtra ad fratres tuos.

18 Decem verò caſeos iſtos lacteos deferto ad præfectum Chiliadi *eorum*: & fratres tuos viſitans *cognoſcito* de [g] proſperitate *eorum*: [g] & arram ad eis accipito.

19 Schaul autem cum ipſis, & omnes Jiſraëlitæ in convalle querceti *erant*: bellantes contra Peliſchtæos.

20 Itaque ſurgens David mane deſerto grege penes cuſtodem, aſſumpſit *ea* & abiit, quemadmodum præceperat ei Jiſchai: pervenitque [g] ad plauſtrorum ambitum cùm exercitus prodiret in aciem, & vociferarentur ad prælium.

21 Nam inſtruxerat ſe Jiſraëlitarum & Peliſchtæorum acies [h] altera adverſus alteram.

22 Quapropter David deſerens [g] impedimenta a ſe in manu cuſtodis impedimentorum, cucurrit in ipſam aciem: & adveniens interrogavit fratres ſuos de proſperitate.

23 Ipſo autem loquente cum eis, ecce vir ille duellator aſcendebat, Goljath Peliſchthæus nomine, oriundus Gatho, ex aciebus Peliſchtæorum, & loquebatur [g] hujuſmodi verba: quæ audivit David.

24 Singuli autem Jiſraëlitæ cùm viderent iſtum virum: fugiebant a facie ejus, adeò metuebant valde.

25 Et dicebat quiſque Jiſraëlita, nónne vidiſtis hunc virum qui aſcendit, ad probro afficiendum Jiſraëlem aſcendere? erit tamen *ut* virum illum qui percuſſerit eum, ditet rex divitiis magnis, & filiam ſuam det ei, & domum paternam ejus efficiat immunem in Jiſraële.

26 Tunc allocutus eſt David homines qui adſtabant ſibi dicendo: [g] quid fieret viro qui percuteret Peliſchtæum illum, & auferret opprobriũ ab Jiſraële: quis enim eſt Peliſchtæus [g] præputiatus iſte, quòd probro afficit acies Dei viventis?

27 Cui locutus eſt populus ille in eandem ſententiam dicendo: [g] ita fiet viro illi qui percuſſerit eum.

28 Audiebat autem Eliab frater ejus maximus, cùm alloqueretur viros illos: quare Eliab accenſus ira in Davidem dixit, quorſum deſcẽdiſti, aut penes quam deſeruiſti pauculas illas pecudes in deſerto? ego novi arrogantiam tuam & nequitiam animi tui, te ad inſpiciendum hoc bellum deſcendiſſe.

29 Dixit verò David, [g] quid feci nunc? nónne [g] negotium fuit?

30 Deinde deflectens [i] ab eo verſus alium, locutus eſt in eandem ſententiam: reſponderuntque populus in ſententiam priorem.

31 Gumq; auditi fuiſſent ſermones quos loquebatur David: indicatis illis præſente Schaule aſſumpſit eum.

32 Dicente verò Davide ad Schaulem, ne cõcidat [k] animus ullius propter iſtum: ſervus tuus iturus eſt & pugnaturus contra Peliſchtæũ iſtum.

33 Dixit Schaul ad Davidem, non prævales res eundo ad Peliſchtæum iſtum, ut pugnes cõtra eum: puer enim es, ipſe verò vir bellicoſus a pueritia ſua.

34 Tum dixit David ad Schaulem, paſcente ſervo tuo patriſuo gregem: cùm accedens leo aut

[a] *Idem Paſ. Dammima. 1.Chro.11. 13.*

[b] Heb. *vir qui inter duos: ſupple, pugnam ſingularem decerni poſtulabat infrà 8.9. & 10. ver. alii inter duo: ſubaudi caſtra: ſic infrà 23. ver.*

[c] Heb. *lamina: vide Ge. 3.24.*

[d] Heb. *de cũ Schaule.*

[e] Heb. *infinitivi verborum ſunt poſiti pro adverbia.*

[f] Heb. *fac currere.*

[g] Heb. *pace tui infrà 22.*

[h] Heb. *a ſein adverſus aciem.*

[i] Heb. *a pre pe eum.*

[k] Heb. *cor hominis.*

aut ursus, auferret [a] parvam pecudem e grege,
35 Egressus persequebar illum, ut percuterem eum, aut eriperem ex ore ejus, insurgentē verò in me prehendebam eum barba, & percutiens morte afficiebam eum.
36 Tum leonem tum ursum percussit servus tuus: & esset Philischæus præputiatus iste ut unus ex eis, cùm probro affecerit acies Dei viventis?
37 Dicebatque David, Jehova qui eripuit me
[1] Heb. *a manu leonis, & e manu ursi, ut Gen. 9. 5.*
a leone, & ab urso, idem eripiet mē e manu Philischæi istius: tum dixit Schaul ad Davidem, abi & Jehova *sit* tecum.
38 Jussérat autem Schaul Davidem indui [a] armis suis, & imposuerat galeam chalybeam capiti ejus: jusserátque eum indui lorica.
39 Cùm itaque David accinctus gladio suo super arma sua vellet incedere, cùm non expertus esset: dixit David ad Schaulem, non possū incedere cum istis, quia non sum expertus, amovitq; ea David a se.
40 Et accepto baculo suo in manu sua, elegit sibi quinq; leves lapides ex [m] valle, quos imposuit instrumento pastorali quod habebat, id est, pere, funda autem ejus erat in manu ejus: sic appropinquabat ad Philischæum.
[m] *vel torrente.*
41 Similiter Philischæus [b] continenter pergebat appropinquare ad Davidem: viro illo, qui ferebat scutum, præcedente eum.
[b] Heb. *similiter ibat Philischæus iens & appropinquans Davidem.*
42 Cùmque intuitus Philischæus videret Davidem, spernebat eum: eò quòd esset puer & rufus cum pulchritudine aspectus.
43 Quam ob rem dicebat Philischæus ille ad Davidem, an canis sum quòd venis contra me [a] cum baculis? maledicebatq; Philischæus ille Davidi per Deos suos.
44 Deinde cùm dixisset Philischæus ad Davidem: accede ad me, ut tradam carnem tuam volatilibus Cœli & bestiis agri:
45 Dixit David ad illum Philischæum, tu venis ad me cum gladio & cum hasta & cum [a] humerali: ego verò venio ad te in nomine Jehovæ exercituum, Dei acierum Israëlitarum, quē probo affecisti.
46 Hoc ipso die dedit te Jehova in manum meam, ut percutiens te amoveam caput tuum a te, & tradam cadavera exercitus Philistæorum hocipso die volatilibus cœli & bestiis terræ: ita cognoscent *incolæ* totius terræ Deum esse pro Israële.
47 Et cognoscent tota congregatio hæc, non gladio aut hasta Jehovam servare: nam [a] Jehovæ *est* hoc bellum, ideo tradet vos in manus nostras.
48 Fuit autem cùm [a] surgens Philischæus pergeret appropinquare obviam Davidi: & festinans David procurreret in aciem obviam Philischæo,
49 Ut extendens David manum suam ad sum instrumentum, acceptum inde lapidem intorqueret funda, & percuteret Philischæum in fronte ejus: ita [a] ut immersus lapide in frontem ejus caderet [o] pronus in terram.
[o] Heb. *super faciem suam.*
50 Cùm itaq; robustior fuisset David Philischæo funda & lapide, & percutiens Philischæum [a] morti tradidisset eum: quāvis gladius non esset in manu Davidis:
51 Accurrens David stetit super Philischæum, deinde arrepto gladio ejus, quem eduxit e vagina sua ut morte planè afficeret eum, amputavit illo caput ejus: quapropter videntes Philischæi mortuum esse fortissimū suum, aufugerunt.
52 Surgentes verò viri Israëlis & Jehudæ, vociferantes persecuti sunt Philischæos [a] usq; quà is per vallem, & usque ad portas Hhekronis: ceciderunt que confossi Philischæorum per viam *ad* Schahharajima Gathum & Hhekronem usque.
53 Deinde reversi Israëlitæ ab insectando Philischæos: diripuerunt castra eorum.
54 Postea accipiens David caput Philischæi, detulit ipsum Jeruschalaima: arma verò ejus deposuit in [a] tentorio suo.
55 Cùm autem videret Schaul Davidem obviam procedentem Philischæo illi, dicebat ad Abnerem principem militiæ, cujus filius est iste puer, Abner? cui dicebat Abner, *ut* vivit anima tua, Rex, non novi.
56 Dicebat verò Rex: interroga tu, cujus filius sit iste adolescens.
57 Quapropter cùm reverteretur David a cæde Philischæi, assumens eum Abner adduxit eum in aspectum Schaulis: caput Philischæi habentem in manu sua.
58 Ad quem dicente Schaule, cujus filius es ô puer? dixit David, filius servi tui Jischai Beth-Lechemitæ.
59 [a] Fuitque cùm absolveret alloqui Schaulē, ut anima Jonathanis devinciretur cum anima Davidis: adeò ut amaret eum Jonathap tanquā [p] se ipsum.
[p] Heb. *animam suam.*

ANNOTATIO.

1 Socuntem &c.] *oppida tribus Jehudæ Jehos.* 15. 35. *Est autem toto hoc capite digressio ad confirmandum verba, quibus Schaulus servi Davidem ea commendabant, suprà* 16. 19. 8 Descendat ad me] *ad singulare certamen.* 9 Omnino servietis] *Verba sunt victoriam sibi præsidenter pollicentis.* 10 Dicebat prætereà] *cùm videret neminem prodire ad singulare certamen quo provocaverat, ut sequens versus ostendit.* 12 David autem ille] *cujus mentionem fecerant servi Schaulu, suprà* 16, 19. Octo] *Propriè filii septem tantùm erant, qui nominantur* 1. *Chron.* 2. 13. 14. 15. *hic autem octo ponuntur: quia nepos unus ex aliquo filiorum jam tum ei natus erat: fortassis Jonadab Schammæ filius de quo* 2. *Schem.* 13. 3. *nempotes autem in scripturis passim filii dicuntur.* 14 Minimus] *eorum qui propriè erant, suprà* 16. 12. 15 A comitatu Schaulis] *hoc est, sæpius a patre ad fratres, qui in isto bello Schaulem comitabantur, mittebatur.* 18 Et arrham ab eis accipito] *id est, symbolum aliquod ab eis, quod me de prosperitate eorum certiorum reddat, tecum deportato.* 20 Ad plaustrorum ambitum &c.] *id est, ad locum impedimentorum quibus castra circumvallata erant ut infrà* 26. 5. *sine dubio: plaustra pro omni impedimentorum genere.* 22 impedimenta] *id est, ea quæ ad fratres & ducem militarem ducebat.* 23 Hujusmodi verba] *qualia commemorata sunt versu* 8. 26 Quid fieret] *q. d. quod tantus præmiis opus est ad fortem Israëlitam incitandum? etiam sine præmio intundum est certamen duabus de causis: prior a persona hostis injuris & alieni a Deo ac fœdere ejus posterior a dignitate eorum qui afficiuntur injuria, quorum probra in*

se

ſe recipit Deus. 27 Ita fiet] *q. d. utut etiam ſine præmio certandum ſit: nihilo minus tamen certum eſt præmium propoſitum.* 29 Quid feci] *ſubaudi, cujus nomine nunc arrogantiæ me damnas.* Negotium fuit] *cujus conficiendi cauſâ huc me miſit pater.* 34 Parvam pecudem] *Ita reddidimus, Chaldæum paraphraſten & duos codices manu ſcriptos ſecuti: alioquin pro hac voce in vulgatu exemplaribus legitur: & auferebat hoc e grege: mutatâ unâ literâ, proclivi lapſu.* 38 Armis ſuis] *id eſt, Davidi datis a Schaule & ipſius corpori accommodatis: nam tanta fuit Schaulis proceritas, ut arma ipſius, Davidi convenire non potuerint.* 43 Cum baculis] *Indefinitè dictum: plurale pro ſingulari, ut Gen. 21. 7. & alibi frequenter.* 45 Humerali] *armis ad corpus tegendum pertinentibus: ſynecdoche.* 47 Jehovæ eſt] *Vos Jehovæ bellum infertis: nos pro eo gerimus.* 48 Surgens] *ſe expediens & ad conflictum comparans, ut Gen. 31. 17.* 49 Immerſo] *id eſt altius infixo, ea facilitate qua fuiſſet in aquas immerſus.* 50 Morti tradidiſſet] *id eſt, lethale vulnus inflixiſſet ei.* 52 Uſque quâ is] *id eſt, per ſtet totius vallis, cujus meminit ſuprà ver. 3.* Schahharajima] *oppidis in finibus Jehudæ, de quo Joſ. 15. 36.* 54 Poſteà], *non videtur hoc ſtatim a victoria factum: ſed diu poſteà: tum fortaſſis cùm arca Dei ipſe jam rege conſtituto Jeruſchalaima tranſlata eſt, & ei ibi tentorium erectum 2. Schemu. 6. 17. protepſis eſt, ut Exodi. 16. 33.* Tentorio ſuo] *id eſt, quod arcæ Dei ipſe tetenderat, ibidem & 1. Chron. 15. 1. & ſeq. verſibus.* 59 Fuitque] *hunc verſum cum ſuperioribus conjungendum eſſe ipſius inſtitum docet.*

CAPUT XVIII.

David Schaulis citharœdus, & Jonathan fœderatus ſatellitio regio præficitur: & ita ſe gerit ut ipſius adminiſtratio omnibus probata a puellis publico cantico adminiſtrationi Schaulis præferatur. Unde in Davidem Schaul odio tanto exarſit: ut ejus mortem apertè primùm, deinde inſidioſis conſiliis, deferendo honores & affinitatem promittendo periculoſis conditionibus quæſiverit. quæ omnia pericula ſingulari Dei providentia ſuperavit.

1 ITAQUE aſſumpſit eum Schaul [a] die illa: nec permittebat eì redire domum patris ſui.

2 [a] Deinde pepigit Jehonathan cum Davide fœdus: eò quòd amaret eum tanquam [b] ſe ipſum.

[a] Heb. *in illa.*
[b] Heb. *animam ſuam ſuprà 17. 59*

3 Et exuens ſe Jehonathan pallio, quo erat indutus, tradidit illud Davidi: & veſtes ſuas, & tum gladium ſuum, tum arcum ſuum, tum deniq; baltheum ſuum.

4 Cumque prodiens David ad quæcunque mittebat eum Schaul, ſecundaretur, propoſuit eum Schaul viris militaribus: bonuſque videbatur in oculis totius populi, ac etiam in oculis ſervorum Schaulis.

5 Sed fuit [a] redeuntibus illis, cùm reverteretur David a cæde [b] Peliſchtæorum, ut prodirent fœminæ ex omnibus civitatibus Jiſraëlis ad cantandum, & earum choreæ obviam Schauli Regi cum tympanis præ lætitia & cũ panduris.

[a] Heb. *in redeundo illis.*
[b] Heb. *Peliſchtæi. Enallage numeri frequentiſſima, ut Gen. 25. 19. & ſequentibus: ſic infrà 29. 5.*

6 [a] Reſpondebant autem fœminæ ludentes & dicebant: [b] percuſſit Schaul millia ſua, at David myriadas ſuas.

[a] Heb. *Et reſpondebant.*
[b] Heb. *percuſſit Schaul mille ſua, & David decem millia.*

7 Quapropter accenſa eſt *ira* Schauli valde, mala enim videbatur in oculis ejus hæc res ac dicebat, tribuerunt Davidi myriadas, mihi verò tribuerunt milia, & quid *tribuant* amplius ei? utique ipſum regnum.

8 Et [a] configebat Schaul oculos in Davidem, ab eo die & deinceps.

[a] Heb. *Et configebat Schaul oculos ſuos in Davidem.*

9 Fuit enim poſtridie cùm irruente ſpiritu Dei malo in Schaulem [a] prophetico more agere domi ſuæ, & David pulſaret manu ſua eo die ut anteà: (erat autem haſta in manu Schaulis)

[a] Heb. *prophetico more agere in medio domus ſuæ.*

10 Ut jacularetur Schaul haſtam [a] dicebat enim percutiam Davidem uſque ad parietem: ſed deflexit David metu illius bis.

[a] Heb. *dicebat enim.*

11 Deinde metuens Schaul propter Davidem eò quòd eſſet Jehova cum illo & a Schaule receſſiſſet,

12 Amovit eum Schaul a ſe, conſtituitq; eum ſibi [a] præfectum Chiliadi ut [a] procederet & veniret ante populum.

[a] Heb. *præfectum Chiliadi ut exiret & veniret ante populum.*

13 David autem in omnibus viis ſuis ſecundabatur: quia Jehova *erat* cum eo.

14 Cumq; videret Schaul eum ſecundari valde: formidebat ab eo.

15 Totus verò Jiſraël & Jehuda amabat Davidem: quia ipſe procedebat & veniebat ante eos.

16 [a] Itaque dixit Schaul ad Davidem, ecce filia mea major Merab, ipſam daturus ſum tibi in uxorẽ, tantùm eſto mihi [b] ſtrenuus & gere bella Jehovæ: (Schaul enim dicebat, ne ſit manus mea contra eum, ſed ſit contra eum manus Peliſchtæorum)

[a] Heb. *Et dixit Schaul ad Davidem.*
[b] Heb. *in filium roboris.*

17 Dixit verò David ad Schaulem [a] quis *ſum* ego? aut quis *author* vitæ meæ? aut *familia* patris mei in Jiſraële, aut ſim gener regi?

[a] Heb. *quis ſum ego?*

18 Fuit autem quo tempore daturus erat Merabam filiam Schaulis Davidi: ut ipſa daretur [a] Hhadrieli [a] Micholathæo in uxorem.

[a] Heb. *Hhadrieli Micholathæo.*

19 Sed ambabat Mical filia Schaulis Davidem: quod cùm nuntiarent Schauli, rectum viſum eſt in oculis ejus.

20 (Dicebat enim Schaul, dem eam illi ut ſit ei in [a] tendiculam, & ſit contra eum manus Peliſchtæorum:) dixitque Schaul ad Davidem, per [b] alteram te affinitate conjunge mecum [a] iſta die.

[a] Heb. *in tendiculam.*
[b] Heb. *per alteram.*
[a] Heb. *iſta die.*

21 Præceperat autem Schaul ſervis ſuis, alloquimini Davidem [a] clam dicendo, ecce delectatur te rex, & omnes ſervi ejus amant te: nunc ergo junge te affinitate cum rege.

[a] Heb. *clam.*

22 Et eloquentibus ſervis Schaulis in aures Davidis ſermones iſtos: dixerat David: an *videtur* leve in oculis veſtris affinitate jungi cum rege: cùm ego ſim vir [a] pauper & vilis?

[a] Heb. *pauper & vilis?*

23 Quod cum renunciaſſent ſervi [a] Schaulis ei dicendo: hujuſmo di ſermonibus locutus eſt David:

[a] Heb. *Schaulis.*

24 Edixerat Schaul, ſic dicitote Davidi: non delectatur rex dote, niſi [a] centum præputiis Peliſchtæorum, ut ultio ſumatur de inimicis regis: (Schaul autem cogitabat efficere ut David caderet manu Peliſchtæorum).

[a] Heb. *centum præputiis.*

25 Renunciantibus igitur ſervis ejus Davidi ſermones iſtos, recta *viſa* eſt res in oculis Davidis, ut affinitate conjungeret ſe regi: nec dum impleti erant [a] dies illi,

[a] Heb. *dies illi.*

29 Cùm

26 Cùm ſurgens David abiit ipſe cum viris ſuis & percuſſit e pelſchtæos ducentos viros: quorum præputia attulit David, pleneque exhibuerunt ea regi, quo affinitate ſe jungeret Regi; quapropter dedit ei Schaul Micalem ſuam filiam in uxorem.

27 Videns autem Schaul & experientia cognoſcens Jehovam eſſe cum Davide: & Micalem filiam Schaulis amare illum:

28 Perrexit Schaul metuere a Davide amplius: ſic fuit Schaul infeſtus Davidi omnibus diebus ſuis.

29 Prodeuntibus enim præfectis pelischtæorum: erat quotieſcunque prodibant, ut ſecundaretur David præ omnibus ſervis Schaulis: & in pretio eſſet nomen ejus valde.

ANNOTATIO.

1 Die illa] *qua miſſis legatis ad Fiſchajum, petiit ut apud ſe David reliqueretur: eſt enim regreſſio ad hiſtoriam intermiſſam in fine capitis 16.* 2 Deinde] *id eſt, poſtquam eum Schaul aſſumpſiſſet in aulam, amorem (quo inde a caſo Pelischtæo cum proſequebatur) fovere confirmavit.* 5 Redeuntibus illis] *Schaule, populo, & ſervis Schaulis ab aliqua alia pugna contra Peliſchtæos.* 6 Reſpondebant] *id eſt, hunc amabatum verſum, nempe percuſſit Schaul, & alterniù canebant, ut Exodi 15. 21.* Percuſſit Schaul] *Laude dignus eſt Schaul: ſed decuplo majore David. Numerus certus pro incerto.* 8 Configebat] *id eſt, lumis intuebatur, & obſervabat ut ei noceret.* 9 Prophetico more ageret] *id eſt, extra ſe eſſet, & ſpiritu malo actus, ita ſermones & actus ſuos componeret, ut boni Prophetæ ſolent actis ſpiritu bono.* 10 Dicebat] *id eſt, cogitabat apud ſe: ſic infrà ſæpe.* 12 Præfectum chiliadi] *non ut eum eveheret: ſed ut eum hoſtibus interficiendum objiceret: vide infrà 16. & 24. ver.* Procederet & veniret] *vide Num. 27. 17.* 16 Itaq; dixit] *i. cùm permanente odio necem Davidis quæreret: populi verò amore in Davidem ipſe deterreretur a perpetranda cæde: ſi audulentum hoc conſilium ſuſcepit.* 17 Quis ſum] *a perſona ſua, patris & familiæ inæqualitatem ſuam oſtendit.* 18 Hhadrieli] *filio Berzillai Ephrajimitæ. 2. Schemu. 21. 8.* Mecholathæo] *vide Judic. 7. 22.* 20 In tendiculam] *ut explicatur infrà ver. 24.* Iſta die] *i. intra certum & præfinitum tempus, ut apparet ex ver. 25.* 21 Clam] *id eſt, tanquam ex vobis, ne intelligat conſilium ex me profectum eſſe.* 22 Pauper] *quaſi dicat, non eſſet penes me eam dotem tribuere quæ convenit filiæ regis: non enim accipiebant: ſed dabant viri dotem, ut Gen. 34. 12. Exodi 22. 16. & 17.* 24 Centum præputiis] *Loco dotis, quæ minimùm erat quinquaginta ſiclorum: vide annota. Exodi 22. 17.* 25 Dies illi] *id eſt, nondum præfinitum a rege tempus elapſum erat: de quo ſuprà 20. verſu.*

CAPUT XIX.

Schaulis conſilium de interficiendo Davide a Jonathane Davidi retegitur, & eo monitore David Schauli reconciliatur: ſed iterum bello a Davide felicitèr geſto, Schaul mortem illius quærit, cujus furori cedens David domum ſe recipit, in qua circumventus, Micalis aſtu & operâ eripitur: Sehemuelem adit & Prophetarum collegium: ubique a violentia legatorum & ipſius eiam Schaulis, ipſis divinitus repreſſis, conſervatur.

1 Iтaque allocutus eſt Schaul Jonathanem filium ſuum & omnes ſervos ſuos de morte afficiendo Davide: ſed Jonathan filius Schaulis delectabatur Davide valde.

2 Quapropter indicavit Jonathan Davidi dicendo, quærit Schaul pater meus morte afficere te: nunc ergo cave tibi, quæſo, [d] mane, & conſidens in occulto abſconde te.

3 Ego autem exiens conſiſtam ad latus patris mei in eodem agro ubi tu eris, & ipſe alloquar de te patrem meum, & ubi percepero aliquid, nuntiabo tibi.

4 Alloquens ergo Jonathan de Davide *bonis* verbis Schaulem patrem ſuum: dicebat ad eum: ne peccet rex in ſervum ſuum in Davidem, quia non peccavit in te, quinimò facta ejus bono ſunt tibi valde.

5 Nam cùm exponens vitam ſuam in manu ſua percuſſit [a] Peliſchtæos, & comparavit Jehova ſalutem magnam toti Iſraëli, vidiſti & lætatus es: & quare peccares contra ſanguinem innoxium, morte afficiendo Davidem immeritò?

6 Tunc auſcultavit Schaul voci Jonathanis: ita ut juraret Schaul, ut vivit Jehova, non afficietur morte.

7 Quapropter vocans Jonathan Davidem, indicavit ei Jonathan omnia verba iſta: & reduxit Jonathan Davidem ad Schaulem, ut eſſet coram eo [b] ſicut antea.

8 Fuitq; cùm [c] redintegraretur bellum: ut prodiens David ad pugnandum contra Peliſchtæos, Percuteret eos plaga magna, & fugerent a facie ejus.

9 Deinde cùm ineſſet ſpiritus Jehovæ malus Schauli; (erat autem domi ſuæ deſinens, tenens haſtam ſuam manu ſua): pulſante David manu,

10 Quæſivit Schaul percutere haſta Davidem, [d] *uſque* ad ad parietem: quo abſcedente a facie Schaulis percuſſit haſta parietem: ſic David aufugiens eripuit ſe nocte illa.

11 Miſit autem Schaul legatos verſus domum Davidis ad obſervandum eum, ut morte afficeret eum mane: quod nuntiavit Davidi Mical uxor ejus dicendo: ſi non eripis [e] te ipſum hac nocte, cras morte afficieris.

12 Cumq; demiſiſſet Mical Davidem per quãdam feneſtram: abiens aufugit & eripuit ſe.

13 Mical verò aſſumptam quandam imaginem poſuit lecto, & [f] pulvinar caprinum cervicali ejus: quam texit veſte *ſtragula*.

14 Mittente verò Schaule legatos ad capiendum Davidem: dicebat illa, ægrotus eſt.

15 Tunc remiſit Schaul legatos illos ad inviſendum Davidem, dicens: adducite eum in lecto ad me ut morte afficiam eum.

16 Sed cùm ingreſſi eſſent legati, & ecce quædam imago erat in lecto: & pulvinar caprinum in cervicali ejus:

17 Dixit Schaul ad Micalem, quare ita decepiſti me & demiſiſti inimicum meum, ut eripe-

[a] Heb. *Peliſchtæum: vide ſup. 18. 5 in margine.*

[b] Heb. *ſicut heri nudiuſtertius, ut Gen. 31. 2.*

[c] Heb. *cùm adiceret bellum eſſe.*

[d] Heb. *Davidem & parietem.*

[e] Heb. *animam ſuam.*

ret ſe? dixit Mical ad Schemuelem, ipſe dixerat mihi, dimitte me, quam ob rem morte afficerem te?

18 David ergo fuga eripiens ſe venit ad Schemuelem Ramam, indicavitque ei quicquid feciſſet cibi Schaul: [a] abiitq; ipſe cum Schemuele, ut conſiderent Najothis.

19 Cumq; nuntiaretur Schauli dicendo, ecce David eſt Najothis in Rama:

20 Miſit Schaul legatos ad capiendum Davidem: quorum vidit *quiſque* congregationem prophetarum prophetantium, & Schemuelem ſtantem, qui præerat illis: quapropter invaſit legatos Schaulis ſpiritus Dei, ut [a] more prophetico agerent ipſi quoque.

21 Quod cum nuntiaſſent Schauli, miſit legatos alteros qui more prophetico egerunt ipſi quoq;: ideò remiſit Schaul legatos tertios qui more prophetico egerunt ipſi quoq;.

22 Tandem abiens etiam ipſe Ramam cùm perveniſſent uſq; ad ciſternam magnam quæ eſt in Schecu interrogabat dicens, ubi eſt Schemuel & David? cui dixit *quiſpiam*, ecce Najothis in Rama.

23 Tum abibat illuc Najothas in Rama: ſed invaſit eum quoq; ipſum ſpiritus Dei: ita ut [a] contiuenter pergens prophetico more ageret, uſquedum perveniret Najothas in Rama.

24 Ubi [a] exuens etiam ipſe veſtes ſuas prophetico more agebat ipſe quoque coram Schemuele: ita [a] excidit [b] nudatus toto die illo & tota nocte: ideo dicere ſolent, [c] an etiam Schaul *eſt* inter prophetas?

[a] Heb. *ut iret eundo & prophetico more ageret.*

ANNOTATIO.

2 Mane] *id eſt, antequam a ſatellitibus patris mei opprimaris, ut infrà ver.11.* 13 Pulvinar caprinũ] *ut capillamenti humani ſpecie deciperentur a Schaule miſſi.* 18 Abiitque] *ut in prophetarum collegio & Schemuelis conſortio Davidis animus confirmaretur, & mirificam Dei adminiſtrationem, cui ipſe fidebat, experiretur, qua ipſe ereptus, inimici averſi ſunt: fortaſſis etiam ut in collegio illo velut in aſylo tutus a Schaule eſſet, quod apud omnes gentes etiam receptum fuiſſe, hiſtoriæ prophanæ docent, & exemplum confirmat, ſuprà 10.10. ubi ne Philiſthæi quidem hoſtes Iſraëlitarum, cœtum prophetarum agentem Gibbiæ ſtationis eorum loco, infeſtarunt.* 20 More prophetico] *vide ſuprà 18.ver.9. ſic deinceps, apparet autem eos depoſuiſſe habitum illum militarem, quo capturi Davidem venerant ex ultimo verſu hujus capitis.* 24 Exuens] *id eſt, deponens militarem habitum, ſicut fecerant prius ab ipſo miſſi, ut ſe in ſpeciem prophetæ componeret.* Excidit] *id eſt, extra ſe raptus eſt: vide Num.24.4.* Nudatus] *ſupple militari habitu quo ſe exuerat.* An etiam Schaul] *Proverbium eſt, de eo qui præter expectationem divinitus cohibetur a præſtando conatu ſuo: quod confirmat exemplum Bilhami, Num.23. & 24. & Pauli Actu 9. Eſt autem hoc proverbium anceps de iis qui aut ſpiritu Dei impelluntur ad aliquid agendũ ut ſup.10.12. aut de iis a præſtando avertuntur.*

CAPUT XX.

David turgens Schaulem apud Jonathanem de injuria conqueritur: quæ Jonathan audita, cum Davide conſtituit tempus, locum & rationem, quibus eum de patris animo certiorem faciat, jurejurando veri amicis officium perpetuum ei promittit & ab eo reſtipulatur: Quod poſthabita paternæ indignationis & periculi ſui ratione fideliter præſtans, Davidem liberat, conſolatur & confirmat.

1 INTEREA fugiens David Najothis in Rama: venit ac dixit coram Jonathane quid feci? quæ *eſt* iniquitas mea? & quod *eſt* peccatum meum coram patre tuo, quòd quærit [a] vitam meam?

2 Qui dixit ei: abſit, non morieris: ecce non ſolet pater meus facere quicquam magnum aut quicquam parvum quin revelet mihi in aurem: cur ergo celaret me pater meus rem hanc? non *eſt* hoc.

3 Deinde vetò juravit David, (cùm dixiſſet, [b] certò novit pater tuus me inveniſſe gratiam in oculis tuis, ideo dixit: ne cognoſcat hoc Jonathan, ut non afficiatur dolore:) at certè ut vivit Jehova & vivit anima tua, [c] quaſi paſſus interme & inter mortem *eſt*.

4 Dixit verò Jonathan ad Davidem: eloquere quod ſit [c] deſiderium tuum & efficiam tibi.

5 Tum dixit David ad Jonathanem, ecce [d] novilunium eſt cras, quo ego [d] omnino ſedere ſoleo cum rege ad comedendum: [e] dimittito ergo me ut abſcondam me in iſto agro [e] dum erit veſpera tertiana.

6 Si recenſendo deſideraverit me pater tuus: tum dicito, [e] obnixè excuſavit ſe apud me David ut percurreret Beth-Lechemum in civitatem ſuam, nam convivium ibi eſt anniverſarium totiejus familiæ.

7 Si ita dixerit, Bene, pax erit ſervo tuo: ſin autem [f] planè accendetur ei *ira*, ſcito [g] definitum eſſe malum hoc ab eo.

8 Hanc exerceto benignitatem erga ſervum tuum, quandoquidem in fœdus Jehovę induxiſti ſervum tuum, tecum: quòd ſi eſt in me iniquitas, tu me affricito morte nam uſque ad patrem tuum quare adduceres me?

9 Cui dixit Jonathan, abſit tibi nam ſi planè novero definitum eſſe hoc malum a patre meo ut obveniat tibi, an non illud indicaré tibi?

10 [a] Dixit autem David ad Jonathanem, quis indicabit mihi: ſi quid reſponderit tibi pater tuus duri?

11 Dixit verò Jonathan ad Davidem, age exeamus in iſtum agrum: egreſſique ſunt ambo in agrum illum.

12 Tum dixit Jonathan ad Davidem, [a] ô Jehova Deus Iſraëlis, cum perveſtigavero a patre meo ſecundum hoc tempus cras *aut* poſtridie, ſi ecce bonus fuerit erga Davidem: an non tunc mitterem ad te, & revelarem tibi in aurem?

13 [a] Ita faciat Jehova Jonathani & ita pergat, ſi bonum videbitur patri meo hoc malum inferre tibi, ut revelaturus ſum tibi in aurem, & dimi-

[a] Heb. *anima & ſic deinceps.*

[b] Heb. *noſcédo novit ut infrà 9.ver.*

[c] Heb. *quaſi ſit animus tuus: ſic animus pro deſiderio Pſa. 27.12. & alibi frequenter.*

[d] *ſedendo ſedere ſolzo.*

[e] Heb. *exorando exoravit ſe a me: ſic infrà ver. 28.*

[f] Heb. *accendendo accendetur.*

[g] Heb. *abſolutum: ſic 9. ver. & ver. 33.*

dimiſſurus ſum tè cum pace, [a]quò ſit Jehova tecum, ſicut fuit cum patre meo.

14 [a]Nonne ergo *id fecerem* tantiſper dum vixero? [a]nonne viciſſim exerciturus es erga me benignitatem Jehovæ *hanc*, quòd [a] non moriturus ſum?

15 Neque præciſurus es benignitatem tuam a familia mea uſque in ſeculum: ne tunc quidem cum excindet Jehova inimicos Davidis quéq; a ſuperficie terræ.

16 [a]Et requiret Jehova de manu inimicorum Davidis: ſic pepigit Jonatham cum familia Davidis [b] *fœdus*.

17 Similiter [i] de-integro adjuravit Jonathã Davidem præ amore ſuo erga eum: nam amore [k] ſui ipſius amabat eum.

18 Poſteà dixit ei Jonathan, cras eſt novilunium: & deſideraberis, cùm vacabit ſedes tua.

19 Cùmque ad [l] triduum abfueris, deſcendito [m] diligenter, & venito ad locum illum ubi abſconderas te, [n] quo die [o] iſtud negotium *geſtũ fuerat*: & conſideto juxta lapidem iſtum qui *dicitur eſt* [o] Ezel.

20 Ego autem tres ſagittas ad latus ejus jaculabor: Pemittendo ad ſcopum.

21 Ecce autem mittens puerum quẽ dam *dicendo*, abi inveni ſagittas: ſi [q] planè dixero puero ecce ſagittæ ſunt præter te citeriùs, [r] aſſumito eum & venito: nam pax tibi erit: nec erit [r] quicquam ut vivit Jehova.

22 Sed ſi ita dixero adoleſcenti: ecce ſagittæ ſunt præter te ulterius: abi, quia [a] dimiſerit te Jehova.

23 Hoc autem verbum quod locuti ſumus ego & tu: (ecce Jehova *eſt* inter me & inter te), *eſto* uſque in ſeculum.

24 Itaque [a] abſcondit ſe David in illo agro: fuitque in novilunio: quo [s] ſeſſurus erat Rex ad cibum ut comederet,

25 Ut ſeſſuro rege in ſede ſua ſicut [t] anteà, in ſede ad parietem, [a] aſſurgeret Jonathan: ſederet q; Abner a latere Schaulis: & vacaret locus Davidis.

26 Attamen non eſt locutus quicquã Schaul illo die: dicebat enim, [a] caſus eſt, non eſt mundus: quia non eſt mundus [a] *non venit*.

27 Sed fuit [a] poſtridie a novilunio, cùm vacaret locus Davidis: [u] ut diceret Schaul ad Jonathanem filium ſuum: quare non venit filius Jiſchai tum heri tum hodie ad cibum?

28 Reſpondit autem Jonathan Schauli: obnixè excuſavit ſe David apud me ut percurreret Beth-Lechemum uſque.

29 Et dixit dimitte me, quæſo: quia convivium familiæ nobis *eſt* in ea civitate, & ipſe frater meus præcepit mihi, nunc itaque ſi inveni gratiam in oculis tuis, proripiam, quæſo, me & inviſam fratres meos: idcirco non venit ad mẽſam regis.

30 Tum accenſa eſt ira Schaulis in Jonathanem adeò ut diceret ei, [a] fili perverſiſſime [t] contumaciſſime, nónne novite ſeligere filium Jiſchai ad pudorem tuum & ad pudorem nuditatis matris tuæ?

31 Nam quibuſcunque diebus filius Jiſchai vixerit ſuper terram, non ſtabilieris tu & regnũ tuum: quare nunc mitte & captum *adduc* eum ad me: quia [u] reus mortis eſt.

32 Reſpondens verò Jonathan Schauli patri ſuo: dixit ad eum, quare morte afficeretur? quid fecit?

33 Tum jaculatus eſt Schaul haſtam ſuam in eum, ut percuteret eum: unde cognovit Jonathan definitum hoc eſſe a patre ſuo ut morte afficeret Davidem.

34 Quapropter ſurrexit Jonathan a menſa, [x] accenſuſira: neque comedit in die novilunii ſecundo cibum, dolore enim afficiebatur, propter Davidem: & quia ignomia affecerat ipſum pater ipſius.

35 Fuitque ipſo mane, ut exiens Jonathan in agrum illum ad tempus conſtitutũ Davidi cum puero parvo ſecum:

36 Diceret puero ſuo, curre, inveni jam ſagittas, quas ego jaculaturus ſum: itaque currente puero ipſe [y] jaculando ſagittam ulterius tranſmiſit.

37 Cùm autem veniſſet puer uſque ad [z] ſcopum, ad quem jaculabatur Jonathan: inclamavit Jonathan poſt puerum dicens, nónne ſagitta præter te vlterius eſt?

38 Prætereà inclamavit Jonathan poſt puerum citò feſtina, ne conſiſtito: quare collectis puer Jonathanis ſagittis, rediit ad dominum ſuum.

39 (Ipſe [a] autem puer neſciebat quicquam: tantùm Jonathan & David conſcii erant hujus rei).

40 Et dedit Jonathan arma ſua puero illi, qui erat ſecum: dixitque ei, abi, refer in civitatem.

41 Puer ille abibat cùm David ſurgens [a] e latere meridiano, procidit [a] pronus in terram, incurvans ſe tribus vicibus: & oſculati ſunt [b] alter alterum, fleveruntque alter cum altero, donec Davidem [c] erexiſſet.

42 Cùm diceret Jonathan Davidi, abi cum pace: *ratum eſto* quod juravimus nos ambo in nomine Jehovæ dicendo: Jehova *eſto* inter me & inter te, atq; inter ſemen meum & inter ſemen tuum, uſque in ſeculum.

[b] *Eclipſis, ut infrà 22.8. & 1. Reg. 8. 9.*
[i] Heb. *addidit Jonathan adjurare.*
[k] Heb. *animæ ſuæ.*
[l] Heb. *tertia vice.*
[m] Heb. *valde.*
[n] Heb. *in die iſtius facti.*
[o] *Id eſt, aditus vel adventus, eò quod ad eum aditurus erat Jonathan Davidem, ut ei negotium indicaret.*
[p] Heb. *emittendo mihi: pleonaſmus.*
[q] Heb. *dicendo dixero.*
[r] Heb. *ut vice eius vicè: ſic Num. 24.1.*
[s] Heb. *a craſtino novilunii ſecundo.*
[t] Heb. *filii ipſius contumaciæ.*
[u] Heb. *filius mortis.*
[x] Heb. *in accenſione iræ: ut Exo. 11.9.*
[y] Heb. *jaculatus eſt ſagittam tranſmittendo eam.*
[z] Heb. *locum ſagittæ: periphraſis ſcopi.*
[a] Heb. *ſuper faciem ſuam.*
[b] Heb. *vir proximum ſuum.*
[c] Heb. *magnificaſſet vel ſuſtulisset: ut pſ. 41.10.*

ANNOTATIO.

1 Intereà] *dum Saul divinitus correptus diem & noctẽ Najothi hærebat.* 3 Quaſi paſſus] *præſentiſſimum eſt periculum meum in quo verſor.* 5 Novilunium eſt cras] *atq; ideo dies ſolennis eſt.* Dimittito ergo] *quandoquidem patris vices eo abſente geris, ut oſtenditur infrà ver. 25. nam interea Saul Najothi hærebat, ſup. 19.23.* Dum erit veſpera] *id eſt, nocte illa qua incipit tertius dies menſis, me abſcondam & expectabo dum abs te certior fiam de patris tui erga me animo.* 6 Obnixè excuſavit] *vide infrà ver. 28. 29.* 8 In fœdus induxiſti] *ſupra 18 2.* 12 ô Jehova] *Exclamantis cum admiratione, quaſi dicat, Deus bone fieri ne poſſet ut ego qui adeò te amo, officium iſtud non præſtarem?* 13 Ita faciat] *apoſiopeſis contrarii per Euphemiſmum: quaſi dicat, ita benedicat ut revelabo, aut maledicat ut non revelabo,* Quò ſit] *ut divinæ voluntati inſerviam, quæ tibi regnum, priùs patri meo collatum, adjudicavit.* 14 Nónne ergo] *quaſi dicat, cùm te amem: tibi juraverim coram Deo: & ejus conſilio ſervire ſtudeam, nónne totam vitam meam eò conferrem?* Nónne viciſſim] *Reſtipulatio, qua idem officium in ſe & in poſteros ſuos a Davide poſtulat.* Non moriturus ſum] *id eſt non afficiar morte, cujus pater meus to-*

tam familiam ſuam ream peregit. 16 Et requiret] *hyſteroſis verborum, quam ad perſpicuitatem mutavimus.* 19 Iſtud negotium] *liberationis tuæ a manu patris, me intercedente. ſuprà 19.2. & ſequentibus.* 21 Quicquam] *ſubaudi periculi.* 22 Dimiſeret te Jehova] *hoc ſigno a me dato te abire juſſeris: ſic docet qua ratione ſit præſtiturus quod ſuprà ver. 13. juravit.* 24 Abſcondit] *ad conſtitutum diem ſuprà 5. intra quod tempus contigerunt quæ deſcribuntur undecim verſibus ſequentibus.* 25 Aſſurgeret] *qui patris vices geſſerat eo abſente: jam reverſo cederet.* 26 Caſus eſt] *aliquis ex iis caſibus quibus homines ſordidantur: vide Levitic. 11. & ſequentibus.* Non veni.] *ſubaudi, ad epulum ſacrum euchariſticum, quod in novilunio celebrabatur Num. 10. 10. ex quo immundus comedere nefas erat Levitic. 7. 9.* 29 Præcepit mihi] *ex mandato patri.* Fratres] *id eſt, cognationem meam, ut alibi paſſim.* 30 Fili perverſiſſime] *ut impuriſſimus loquitur in filium adeóque in illius matrem ſuam uxorem convitia ingerens turpiſſima.* 41 Elatere meridiano] *lapidis & agri.* Erexiſſet] *conſternatum animo confirmaſſet, ut ſequens verſus oſtendit: prout etiam poſtea fecit cap. 23. 17.*

CAPUT XXI.

David diſcedens a Jonathane ad Achimelecum ſacerdotem venit: panes ſacros & Gladium Goliathi ab eo obtinet proſpectante Doëge: Inde Gathum profectus a Poliſchis ab agnoſcitur, & adrepti adductus amentiæ ſimulatione evadit.

1 ITAQUE ſurgens abiit: cùm Jonathan rediret in civitatem.

2 Adveniente autem Davide Nobum ad Achimelecum ſacerdotem: trepidus accurrens Achimelec obviam Davidi, dicebat ei, quare tu ſolus es? & an nemo eſt tecum?

3 Dixit verò David Achimeleco ſacerdoti: rex præcepit mihi aliquid: edixitque mihi, ne quiſciat quicquam de hac re ad quam mitto te, & quam præcipio tibi; ipſis autem pueris condixi locum cujuſdam[a] N.

4 Nunc igitur quid eſt [b] penes te? quinque panes tradito in manum meam: aut quod præſtò eſt.

5 Reſpondit verò ſacerdos Davidi dicens: non adeſt panis[c] communis penes me: ſed panis ſacer adeſt: ſi caverint ſibi pueri ipſi, [d] utiq; a muliere.

6 Tum reſpondens David ſacerdoti dixit ei: imò verò mulier[e] intercepta eſt nobis, ut heri nudiuſtertius: cùm egrederer jam erant[f] inſtrumenta ipſa puerorum ſancta: eſt enim [d] ratione communis *penes ſacerdotes*: [f] tum etiam eo die cùm ſanctificandus eſt *alius* in eodem vaſe.

7 Itaque dedit ei ſacerdos ſanctum: eò quòd non eſſet ibi panis, niſi panes faciei qui amovebantur a conſpectu Jehovæ, ad apponéndum panem calidum, quo die ille tollebatur.

8 (Erat autem ibi quidam[e] ſervis Schaulis eo die[e] detentus coram Jehova, nomine Doeg[e] Adomæus: ampliſſimus paſtorum qui erant Schauli.)

9 Præterea dixit David Achimeleco: annon eſt hic penes te haſta aut gladius? nam nec gladium meum, nec arma mea accepi in manum meam: quia *erat* verbum regis urgens.

10 Cui dixit ſacerdos [e] poſtquam applicuiſſet amiculum, gladius Goljathi Peliſchæi, quem percuſſiſti in convalle querceti, ecce is eſt involutus panno: ſi illum accepturus es tibi, accipe: nam non *eſt* alius præter ipſum hic, cui dixit David, non *eſt* ei ſimilis: da eum mihi.

11 Itaque ſurgens David aufugit die illo [f] metu Schaulis & venit ad [e] Aciſchum Regem Gathi.

12 Dicentibus autem ſervis Aciſchi ad eum, nónne hic *eſt* David[e] Rex iſtius terræ? an non de hoc reſpondebant in choreis dicendo: percuſſit Schaul millia ſua: David autem ſuas myriadas?

13 Repoſuit David verba iſta in [g] animo ſuo: timebátque valde ab Aciſcho rege Gathi.

14 Quapropter mutavit ſibi[h] [e] ſpeciem ſuam in oculis eorum, & agebat inſanum[e] in manu eorum: & ſignabat valvas portæ, demittebatq; ſalivam ſuam in barbam ſuam.

15 Et dixit Aciſch ad ſervos ſuos: ecce cùm videritis hominem amentem, quare adduxiſtis eum ad me?

16 Careóne amentibus ego, quòd adduxiſtis hunc ut amentem agat apud me? hiccine ingrederetur domum meam?

[a] Heb. *Pdoni abnoni: vide annotata Ruth. 4.1*
[b] Heb. *ſub manu tua: ſic deinceps.*
[c] Heb. *prophani uſus.*
[d] Heb. *via prophani.*
[e] Heb. *poſt ipſum amiculum. Suprà 17.2.*
[f] Heb. *a facie. Suprà 18.6.*
[g] Heb. *in corde ſuo.*
[h] Heb. *geſtus ſuum.*

ANNOTATIO.

2 Nobum] *ubi tum tabernaculum Dei erat, atque ideò multi ſacerdotes miniſtrandi causâ ibidem reſidebant: erátq; ea in tribu Binjaminis prope Hhanathothas, ubi aſſignata erat habitatio & ager familiæ iſti, Nechemiæ 11. 32. & 1. Reg. 2. 26.* 5 Utique a muliere] *id eſt, ſua ſanctificationi ſtuduerint, adeò ut ne ad uxores ſuas quidem acceſſerint. Quæſtio eſt quam ſumit ſacerdos ex analogia mandati de quo Exodi. 19. 15. & ex oraculo Dei de quo infrà ver. 10. & ca. ſequente ver. 10. quaſi dicat: qui rebus ſanctis ſanctarũ, quales ſunt hi panes, uſurus ſunt, hac puritate præditi eſſe debent, quam Deus a populo ad ſe acceſſuro exegerat & nunc quoq; mandato exigit.* 6 Intercepta] *id eſt, tanta eſt celeritas hujus itineris noſtri, ut cum uxoribus eſſe non licuerit nobis a diſceſſu noſtro: a quo hic tertius dies agitur.* Inſtrumenta] *id eſt, quibuſcunque ad iter hoc conficiendum inſtructi ſunt.* Eſt enim ratione] *id eſt, æquè atque alio pane ſacerdotes eo veſci poſſunt: hæc verba ſunt autoris ex Levit. 24. 9.* Tum etiam] *id eſt, inde ab ipſo die ſabbathi ineunte, quo reponendi ſunt in ſuis ſcutellis recentes: ibidem ver. 8. infrà ver. ſequent.* 8 Detentus] *aut religione ſabbathi, aut voto.* Adomæus] *id eſt vel ex Adamo oppido Naphtalitarum de quo Joſuæ 3. 16. & 19. 36. vel potius ex Edomæa oriundus, ſed Iſraëlitarum religionem profitens, ut Chimchæus infrà 26. 6. & ſimilia.*
10 Poſtquam applicuiſſet] *q.d. de his poſtmodo Davidu indutus amiculo Deum conſuluiſſet: ita accipienda eſſe hæc verba docent hiſtoria ſequentis cap. 10. 13. & 15. Jonathan Chaldæus paraphraſtes, & Jeſchahhja Hhebræus interpres: Similem locutionem vide Deut. 24. 20. & 21.* 11 Ad Aciſchum] *quæ Pſalm. 34. 1. Abimelecum vocat communi Peliſchtæorum Regum appellatione.* 12 Rex] *id eſt, gubernator,*

tor, ut Gen. 36. 31. 14 Speciem] *id est, gestus, verba, & quicquid cadere potest in hominum sensum trãslatum nomen a sensu gustus ad visum & auditum, & si qui sunt alii quibus homo hominem explorare potest.* In manu] *dum erat in eorum potestate, & captus ad regem adducebatur: vide initium Psalmi 56.*

CAPUT XXII.

David a Pelischtæis dimissus Hhadullami cum copiis & parentibus ad Moabitas proficiscitur, sed a prophete monitu Judæam cum suo comitatu repetit: Quo audito Schaul a proditione sibi metuens, suos objurgat, absentem filium accusat, & delatum Achimelecum & familiam coram se a delatore occidi, totamq; civitatem eorum excindi jubet: a quibus solus Ebjathar evadens ad Davidem proficiscitur.

1 ITAQ; abiens David inde, prorripuit se ad speluncam [1] Hhadullami: quo audito, fratres ejus & tota familia patris ejus descenderunt ad illum illuc.

2 Congregaverunt quoq; se ad eum quilibet pressus angustia, & cuicũq; erat exactor, & quisquis amaro erat animo, ut esset ipsis præfectus: ita fuerunt cum ipso quasi quadringenti viri.

3 Posteà abiens David inde [1] Mitzpam Moabitarum: dixit ad [2] regem Moabitarum, egressi, quæso, maneant pater meus & mater mea vobiscum, tantisper dum cognoscam quid facturus sit me Deus.

4 Quos deduxit in conspectum regis Moabitarum: manseruntque apud eum omnibus diebus quibus fuit David [1] in eo propugnaculo.

5 Edixit autem propheta [1] Gad Davidi, ne maneto in isto propugnaculo: abito & redito in terram Jehudæ: abiens itaque David, venit in sylvam Cherethæ.

6 Tum audiens Schaul recognitum esse Davidem & homines qui erant cum eo: Schaul, inquam, consîdens Gibhhę sub nemore in excelso, [1] cum hasta sua in manu sua, omnibus servis ejus adstantibus ei:

7 Dixit Schaul servis suis qui adstabant sibi, audite jam Binjaminitæ, etiam *ne* vobis omnibus daturus est filius Jischai agros & vineas? omnes *ne* vos dispositurus est præfectos millenis & præfectos centenis?

8 Quòd conjurastis vos omnes contra me, neque est qui revelaverit mihi in aurem, cùm pangeret *fœdus* filius meus cum filio Jischai, neque est e vobis qui ægrè tulerit meâ causâ, & revelaverit mihi in aurem: [1] quòd excitaverit filius meus servum meum contra me insidiatorem, sicut *est* hodie?

9 Respondit autem Dojeg Adomæus, qui adstabat cum servis Schaulis dicens, vidi filium Jischai venientem Nobum ad Achimelecum filium Achitubi.

10 [1] Qui consuluit pro eo Jehovam, & viaticum dedit ei: etiam gladium Goljathi Pelischtæi dedit ei.

11 Tum misit Rex vocatum Achimelecum filium [1] Achitubi sacerdotem, & totam familiam paternam ejus, sacerdotes qui *erant* Nobi: venerunt*que* omnes ad Regem.

12 Et dixit Schaul audi jam fili Achitubi quo dicente me, domine mi:

13 Dixit ad eum Schaul, quare conjurastis contra me tu & filius Jischai: cùm dederis ei panem & gladium, & consulueris pro eo Deum, ut insurgeret contra me insidiator, sicut *est* hodie?

14 Respondens verò Achimelec regi dixit, at quis *est* inter omnes servos tuos sicut David fidus, & gener regis, & incedens in tui obedientia, ac honorabilis in domo tuâ?

15 *An* eo die cœpi consulere pro illo Deum? [1] absit mihi: ne imponat Rex servo suo quicquam, *aut* ulli e familia patris mei: nam non fuit conscius servus tuus in toto hoc negotio rei parvæ aut magnæ.

16 Attamen dixit Rex: [a] omnino moriturus es Achimelec: tu & tota familia patris tui. [a] Heb. *moriendo morieris.*

17 Dixitq; Rex [1] cursoribus qui adstabant sibi divertite & morte afficite sacerdotes Jehovæ: quia etiam manus eorum [1] adjuncta est Davidi: & quia scientes eum fugere, non revelarunt mihi in aurem: sed noluerunt servi regis extendendo manum suam irruere in sacerdotes Jehovæ.

18 Quapropter dixit rex Dojego, diverte tu & irrue in sacerdotes istos: [1] divertens ergo Dojeg Adomæus irruit ipse in sacerdotes, & morte affecit eodem die octoginta quinque viros, gestantes [1] amiculum lineum.

19 Nobum quoque civitatem istorum sacerdotum percussit acie gladii tam viros quã fœminas: tam pueros quàm lactentes: etiam boves & asinos ac parvas pecudes acie gladii.

20 Tamen prorripuit se filius unus Achimeleci filii Achitubi nomine Ebjathar: & [1] fugit post Davidem.

21 [1] Tum nuntiante Ebjathare Davidi, Schaulem occidisse sacerdotes Jehovæ:

22 Dixit David Ebjathari: sciebam eo die, cùm ibi esset Dojeg Adomæus, [b] omnino indicaturum esse Schauli: ego in causa fui, *cur* fœviretur in [c] omnes personas familiæ patris tui. [b] Heb. *indicando indicaturum esse.* [c] Heb. *in omnem animam; sic Gen. 14. 21.*

23 Mane mecum: ne time: nam [1] qui quærit vitam meam quærit vitam tuam: sed *in* custodia tu es apud me.

ANNOTATIO.

1 Hhadullami] *oppidum est in tribu Jehuda: de quo Josh. 15. 35. hujus autem speluncæ meminit etiam 2. Schem. 23. 13. & 1. Chronic. 11. 15.* 3 Mitzpam] *id est, speluncam, quippe clausuram vel clusuram, ut Jureconsulti vocant. Jehos. 11. 3.* Regem Moabitarum] *unum ex hostibus Schaulis, ut apparet 1. Schem. 14. 48. quo nomine verisimile est regem Davidi & copiis ejus, quas persequebatur Schaul, locum apud se dedisse, ut fecerunt Pelischtæi, infrà 27. cap.* 4 In eo propugnaculo] *in Mitzpa.* 5 Gad] *cujus fit mentio secundi Schem. 24. & 1. Chron. 21. & 2. Chron. 29.* 6 Cum hasta] *quasi paratus ut supplicium sumeret ipse de deprehensa.* 8 Quòd excitaverit] *audiens Davidem cum copiis reversum esse in regnum: & videns Jonathanem abesse ex quo in eum hastam vibraverat suprà 20. 33. suspicatur conjura-*

jurationem fictam, & sibi insidias parari. 10 Qui consuluit] *ut cognosceret, an sacros panes tantùm sacerdotibus confessos, & gladium semel Deo sacratum ad alios usus transferre fas esset.* 11 Achitubi] *cujus memini supra 14.4.* 15 Abiit mihi] *ut conjurem contra te: quod dixerat Schaul ver. 13.* 17 Cursoribus] *id est, viatoribus sive apparitoribus.* Adiuncta est Davidi] *id est, consociati sunt ei: vide in Levitici 5.21.* 18 Divertens ergo] *hujus historiæ accommodationem ad divinam communionem vide supra 2.33. in annotatione.* Amiculum lineum gestantes] *functionem sacram obeuntes: ad quam amiculo lineo solebant tegi, quam lex tunicam appellat Exodi. 28.40 & 41.* 20 Fugit] *quem assecutus est Kehhilæ infrà 23.6.* 21 Tum nunciante] *hæc ex occasione per prolepsin dicuntur: tum enim demum gesta sunt cùm Ebjathar Kehhilam venit, infrà ibidem.*

CAPUT. XXIII.

David duobus oraculis Dei confirmatus Kehhilæos a Pelischtæorum obsidione liberat, Ebjatharem cum ornamentis sacerdotis advenientem recipit. Inde certior de Schaulo contra se consilio fallaci Deo consulto, per deserta Ziphæorum abit: ubi a Jonathane confirmatus fœdus cum eo renovat, Deinde a Zphæis proditus, & a Schaule circumventus divinitus affato nuntio de irruptione Pelischtæorum, liberatur.

1 Cûm autem indicassent Davidi, dicendo: Ecce Pelischtæi bellum gerunt contra Kehhilam, & ipsi diripiunt areas *illius*:
2 'Consuluit David Jehovam dicendo, an iturus sum & percussurus Pelischtæos illos? & dixit Jehova ad Davidem, i, & percutiens Pelischtæos illos servato Kehhilam.
3 Dicentibus verò hominibus Davidis ad eum, ecce nos hic in Jehuda 'timemus: 'quanto igitur magis euntes Kehhilam in acies Pelischtæorum?
4 [a] 'Amplius iterum consuluit David Jehovam, respondítque ei Jehova: dicens, surge, descende Kehhilam quia ego 'illico traditurus sum Pelischtæos in manum tuam.
5 Itaque abiens David cum viris suis Kehhilam, debellavit Pelischtæos & abegit pecora eorum, cum percussisset eos plaga magna: sic servavit David habitatores Kehhilæ.
6 Fuit autem quando fugit Ebjathar filius Achimeleci ad Davidem Kehhilam: *ut* descenderet *cum* amiculo in manu sua.
7 Tum nunciatum est Schauli Davidem venisse Kehhilam: quare dicens Schaul, concluserit eum Deus in manu mea: quandoquidem [b] venit inclusum se in civitate *munita* foribus & vectè.
8 Promulgavit Schaul toti populo bellum: ut descendendo Kehhilam, obsideret Davidem & homines ejus.
9 Sed resciscens David Schaulem fabricari contra se hoc malum: edixit Ebjathari sacerdoti, 'applica amiculum.
10 Dixítque David, ô Jehova Deus Jisraëlis, [c] certò audivit servus Schaulem quærere ut invadat Kehhilam, ad perdendum civitatem meâ causâ.
11 'An dedituri essent me [d] Kehhilæi in manum ejus? an descensurus esset Schaul, quemadmodum audivit servus tuus? ô Jehova Deus Jisraëlis indica quæso servo tuo: cui dixit Jehova, descensurus esset.
12 Deinde dixit David, an dedituri essent Kehhilæi me & homines meos manum Schaulis? cui dixit Jehova, dedituri essent.
13 Quapropter surgens David cum hominibus suis quasi sexcentis viris egressi sunt Kehhila, ut continenter itarent, quò itare possent: quòd cùm nuntiatum est Schauli Davidem se proripuisse Kehhila, destitit procedere.
14 Considebat autem David per desertum in propugnaculis, tandem consedit in monte, in deserto Ziphi: & quamvis quæreret eum Schaul omnibus illis diebus, non tradidit eum Deus in manum illius.
15 'Percipiebat enim David cùm Schaul Procederet ad quærendum vitam suam: David ergo erat in deserto Ziphi, Choreschæ.
16 Cùm surgens Jonathan filius Schaulis, adivit Davidem Choreschæ: & 'confirmavit manum ejus in Deo.
17 Dixit enim ei, ne timeto, quia non est inventura te manus Schaulis patris mei: sed 'tu regnaturus es super Jisraëlem, & ego futurus sum [e] secundus a te: quin etiam Schaul pater meus 'novit ita fore.
18 Pepigeruntque ambo fœdus 'coram Jehova: & considente Davide Choreschæ, Jonathan abiit domum suam.
19 Tum ascenderunt Ziphæi ad Schaulem Gibhham ejus, dicentes: an non David latitat apud nos in propugnaculis, Choreschæ, in colle Chachilæ, qui est a [f] meridie solitudinis?
20 Nunc ergo [g] prout desiderat omnino anima tuus descendere, descende: nostrum autem esto, dedere eum in manum regis.
21 Quibus dixit Schaul, benedicti estote Jehovæ: quòd clementia utimini erga me.
22 Ite jam, informate *vos* certiùs adhuc, & cognoscite ac dispicite locum ejus: ubi erit pes ejus: quis viderit eum ibi: 'nam dicebat mihi ipse, se astu admodum solere uti.
23 Dispicite ergo & recognoscite ex omnibus illius latebris ubi *jam* latitet: tum revertimini ad me cum certitudine, ut eam vobiscum: erit que si ipse fuerit in hac terra, ut perscrutet eum in omnibus millibus Jehudæ.
24 Itaque sugentes redierunt Ziphum ante Schaulem: cùm David & homines ejus essent in deserto Mahhonis, in campestribus, ad meridiem illius solitudinis.
25 Nam adveniente Schaule & viris ejus ad quærendum: cùm indicassent Davidi, descendit 'e petra illa & consedit in deserto Mahhonis: quod audiens Schaul persecutus est Davidem *in* deserto Mahhonis.
26 Ibatque Schaul a latere montis hinc: David autem cum hominibus suis a latere montis inde: sed fuit Davide accelerante abitum metu Schaulis: ut Schaul & homines ejus circumcluderent Davidem & homines ejus ad prehendendum eos.
27 Sed nuntius venit ad Schaulem dicens, festina & abi: quia irruerunt Pelischtæi in hanc terram.
28 Quapropter revertens Schaul a persequêdo Davide abiit obviâ Pelischtæis: idcircò vocaverunt locum illum, 'Petram diremptionum.

[a] Heb. *adjecit adhuc David consulere Jehovam.*
[b] Heb. *inclusit se veniendo: hypallage.*
[c] Heb. *audiendo audivit.*
[d] Heb. *domini Kehhilæ: sic ver. 12. & Judic. 9.2.*
[e] Heb. *tibi in secundum.*
[f] Heb. *dextra: sic infr. 24*
[g] Heb. *ad omne desiderium animæ tuæ descendendi descende.*

AN-

ANNOTATIO.

3 Consuluit] *Per Prophetam Gadem, qui erat in comitatu Davidis, suprà 22.5. nam nondum apud se habebat sacerdotem cum amiculo, per quem Deum consulere posset.* 3 Timemus] *ab uno hoste Schaulis.* Quanto igitur magis] *subaudi:, timendum erit si Philistæos a fronte & Schaulem a tergo habeamus?* 4 Amplius iterum] *non suæ: sed suorum causâ.* Illicò] *antequam Schaul se adoriri possit.* 9 Applica amiculum] *id est, accede indutus amiculo, ut consulas pro me Deum ratione prescripta Num. 27. 21.* 11 An dedituri essent me] *subaudi, si hic consisterem, ut docet vers. 14.* 15 Percipiebat] *per exploratores quos emittebat, & per indicia qui erant in regno.* 16 Confirmavit manum ejus] *id est, ipsum anxium divinis promissionibus confirmavit, ut docet versus sequens: synecdoche.* 17 Tu regnaturus es] *ex promissione Dei suprà 16.* Futurus sum &c.] *ex tua promissione, & fœdere inter nos inito.* Novit ita fore] *ex Schemuele suprà 15.28. ex continuo successu Davidis, atque etiam aliorum sermone: ut ipse Schaul ostendit suprà 20.30.31. & 22.8.* 18 Coram Jehova] *id est, solenne, præsente sacerdote Dei.* 21 Nam dicebat ipse mihi] *id est, David cùm familiariter mecum verseretur, rogatus quâ ratione tam facilè hostibus potiretur, dicebat &c.* 25 E petra illa] *id est, a colle Chacila de quo suprà ver. 19.* 28 Petram diremptionum] *Ex eo quòd nuntio allato de Philistæis diremptæ sunt copiæ Schaulis ac piis Davidis quæ circum veneranti.*

CAPUT XXIIII.

Davide agente in deserto Hhen-Gedi, Schaul cum copiis ad eum intercipiendum proficiscitur: sed cum in itinere alvum purgaturus solus speluncam ingrediter, imprudens in Davidem incidit: qui suorum hortamento propemodum adductus, ut manus Schauli inferret, submisit se & suos: Schaulemq; egressum reverenter alloquens, & partem lacinia quam abscinderat, ostendens: vincit Schaulem injustitia, suam innocentiam probat, & ab injuria sibi faciendæ deterretur. Postremò fide petenti Schauli data de non delendo ejus posteritate, abit.

1 POSTEA ascendens David inde: considebat in propugnaculis ad [a] Hhen-Gedin.

2 Fuit autem cùm reverso Schaule a persequendis Philisthæis: nunciarent ei dicendo, Ecce David in deserto Hhen-Gedi:

3 Ut accipiens Schaul tria millia virorum delectorum e toto Jisraële: iret ad quærendum Davidem & homines ejus versus rupes [a] rupicaprarum.

4 Cùmque perveniens ad caulas ovium prope viam, ubi erat spelunca, ingrederetur Schaul ad [a] purgandum alvum: Davide & hominibus ejus considentibus ad latera illius speluncæ:

5 Dicebant homines Davidis ad eum: ecce hic dies *est* quo dicit Jehova ad te: ecce ego trado inimicum tuum in manum tuam, ut facias ei quemadmodum bonum *videbitur* in oculis tuis: quare surgens David abscidit alam pallii quod *erat* Schauli, clam.

6 Sed fuit postmodùm, ut [b] afficeret animus Davidis ipsum: eò quòd abscidisset alam *pallii* quod *erat* Schauli.

7 Quam ob rem dixit hominibus suis: absit mihi a Jehova, an facerem rem hanc Domino meo, [a] uncto Jehovæ, extendendo manum meam contra eum? *non faciam*: quia unctus Jehovæ est.

8 Et [a] dispescuit homines suos David verbis, nec sivit eos insurgere in Schaulem: sic Schaul surgens ex ea spelunca, ibat itinere suo.

9 Postea demum David surgens, egressus est e spelunca, & clamavit post Schaulem dicèdo: domine mi Rex: cumque intueretur Schaul post se, verticem inclinans David facie in terram *demissa*, incurvavit se.

10 Dixitque David Schauli: quare auscultas verbis cujusquam dicentis: ecce David quærit malum tuum?

11 (Ecce hoc die viderunt oculi tui, Jehovam tradidisse te in manum meam in ista speluuca:) Dicit quidem, *quærit* occidere te: atqui pepercit *oculus meus* tibi: dixi enim non extendam manum meam in dominum meum, nam unctus Jehovæ est.

12 Imò, pater mi, [d] etiam atque etiam vide alam pallii tui in manu mea: ex eo quòd, excindendo alam pallii tui, non interfeci te, agnosce & vide [e] non esse in manu mea malum aut defectionem, neque peccasse me in te: quamvis tu venêris [e] vitam meam, ut intercipias eam.

13 Judicabit Jehova inter me & inter te, & ulciscetur me Jehova de te: at manus mea non erit contra te.

14 Quemadmodum [f] dicitur sententiâ illâ antiquorum: ab improbis prodeat improbitas: at manus mea non erit contra te.

15 Post quem processit rex Jisraëlis? quem tu persequeris? persequeris canem mortuum, persequeris pulicem unum.

16 Sed erit Jehova judex, & jus dicet inter me, & inter te: cognoscet, inquâ, agetque causam meam, & vendicabit me e manu tua.

17 Fuit autem cùm absolvesset David alloqui verbis istis Schaulem: ut diceret Schaul, an vox tua hæc *est*, fili mi David? & sublata Schaul voce sua fleret:

18 Dicens ad Davidem, justior es me: nam tu rependis mihi bonum, cùm ego afficerim te malo.

19 Tu enim indicasti hodie, te afficere me bono: quamvis dederet me Jehova in manum tuam: attamen te non occidisse me.

20 Cùm autem quis invenit inimicum suum, an dimittit eum [g] cum beneficio? itaque Jehova rependat tibi beneficium, [h] pro eo quod fecisti mihi hodie.

21 Sed nunc, ecce novi te [i] omnino regnaturũ: & stabile fore in manu tua regnum Jisraëlis,

22 Nunc, inquam, jura mihi per Jehovam, *dira tibi imprecans* si exciderit semen meum post me: & si perdideris nomen meum e familia patris mei.

23 Quod juravit David Schauli: tum abiit Schaul domum suam: David verò & homines ejus ascenderunt ad propugnaculum quoddã.

[a] Heb. *ad tegendum pedes suos: vide Jud. 3.24.*

[b] Heb. *ut perueteret cor Davidũ ipsum: sic 2. Schem. 24: 10.*

[a] Heb. *fidit, vel diffidit.*

[d] Heb. *vide etiam vide.*

[e] Heb. *animã meam.*

[f] Heb. *dicit* quisque *sententiam illã antiqui.*

[g] Heb. *in via boni.*

[h] Heb. *pro hodierno die quod feciſti mihi: trajecto, ut Gen. 5.29.*

[i] Heb. *regnãdo regnaturũ.*

ANNOTATIO.

1 Hhen-Gedin]*vide annotata Gen.*17.7. 3 Rupicaprarum]*id eſt editiſſimas, qualibus illud genus animalium delectatur.* 7 Uncto Jehovæ]*a Deo ad regnum aſſumpto: ac proinde ſancto & munito ab omnis injuria.* 8 Diſpeſcuit]*id eſt, jam ex utraque parte ſpelunca, ubi latebant, exurgentes, ut in Schaulem irruerent, utrinque repreſſit.* 12 Non eſſe in manu]*id eſt me non verſare malum ſpecchoe: ſic infrà 26.18.* 15 Perſequeris canem]*quaſi dicat, facis quod eſt tanto rege indignum, dum me tenuiſſimum, infimum & infirmiſſimum tanto comitatu perſequeris: hyperbole ſunt ſunt per comparationem dictæ.* 22 Dira tibi imprecans]*Eclipſis, de qua Gen.*14.23.

CAPUT XXV.

Schemuele mortuo, David cum ſuis ad fines Jehud, ꝙ meridianos ſecedit: ubi cum paſtoribus Nabalis aliquandiu verſatus, tandem ad eum in loco vicino greges tondentem, nuntios miſit, quis donum aliquod ſibi ab eo impetrarent: ſed duriter excepti, & vacui contumelioſè dimiſſi ad Davidem revertuntur: qui ultionis ſtudio inflammatus, & cum bona copiarum parte adverſus Nabalem proficiſcens, Abigajlæ occurrit: quæ deprecatione, rationibus, & munere iram ejus placat, & reverſa marito periculum explicat: ex quo adeo conſternatur, ut decimo poſt die moriatur, quo accepto nuntio David Abigajlam uxorem ducit.

1 TUM[a] Mortuo Schemuele, cùm ſe congregarent omnes Iſraëlitæ, ut[a] plangerent eum & ſepelirent eum in domo ejus Ramæ: ſurgens David deſcendit verſus [a]deſertum Paranis.

2 Quidam autem [a]Mahhone agens, cujus opus erat Carmele, & quidem vir magnus valde: ſunt enim ei ovium tria millia & mille capræ: erat *quoque* cùm tonderentur oves ſuæ Carmeli.)

3 Hujus viri nomen Nabal, & uxoris ejus nomen Abigajil mulier quidem ipſa [a] præſtanti mente & pulchrâ formâ: ſed vir illius durus, & malis actionibus deditus, eratque Calebita.

[a] Heb. *bona intelligentiâ.*

4 Audiens ergo David in deſerto illo, Nabalem tondere oves ſuas:

5 Miſit David decem pueros: edixitque David pueris illis, aſcendite Carmelum, & ingreſſi ad Nabalem, interrogate eum nomine meo de [b] proſperitate.

[b] Heb. *de pace.*

6 Ac dicite ipſi, [a]ita [c]agenti: & tu pace, & domus tua pace, & quicquid eſt tibi pace *fruitor.*

[a] Heb. *vivenți.*

7 Nunc autem audivi tibi eſſe ovium tonſores: jam (paſtores tuos cùm eſſent nobiſcum non affecimus injuria, neque deſideratum eſt illis quicquam omnibus diebus quibus fuerunt in Carmelo:

8 Interroga pueros tuos qui indicabunt tibi, ut inveniant [a]pueri iſti gratiam in oculis tuis:) quandoquidem [a]die [d] læto venimus: da quæſo quod obvenerit manui tuæ [a]ſervis tuis, & filio tuo Davidi.

[d] Heb. *bono.*

9 Advenientes itaque pueri Davidis, allocuti ſunt Nabalem omnibus verbis iſtis nomine Davidis: & quietè ſe [a]continuerunt.

10 Cùm reſpondens Nabal ſervis Davidis diceret, quis *eſt* David? aut quis *eſt* filius Iſchai? multi ſunt ſervi qui [a] erũpentes deficiunt quiſque a domino ſuo.

11 Scilicet acciperem panem meum & aquas meas, & [e] mactatas carnes meas, quas mactavi pro tonſoribus ovium mearum: & darem hominibus quos non novi undenam ſint.

[e] Heb. *mactationem meam quam mactavi.*

12 [a]Et converterunt ſe pueri Davidis in viam ſuam: reverſique venerunt & nuntiaverunt ei ſecundum omnia verba iſta.

13 Quapropter dixit David hominibus ſuis, accingite quiſque gladium ſuum, quibus accingentibus ſingulis gladium ſuum, accinxit quoque David gladium ſuum: ita aſcenderunt poſt Davidem quaſi quadringenti viri, ducenti verò conſederunt ad impedimenta.

14 Interea Abigajilæ uxori Nabalis indicaverat puer unus e ſuis pueris dicendo, ecce miſit David nuntios a deſerto [a] ad benedicendum domino noſtro, & abegit eos.

15 Cùm tamen homines illi boni fuerint erga nos valde: neque fuerimus injuria affecti, nec deſideraverimus quicquam quibuſcunque diebus itavimus cum eis, dum eſſemus in agro.

16 [f]Muri loco fuerunt nobis tum noctu tum interdiu: quibuſcunque diebus fuimus cum eis paſcentes gregem.

[f] Heb. *muru fuerunt circa nos.*

17 Nunc ergo cognoſce & diſpice quid facturа ſis, nam [a] definitum eſt malum contra dominum noſtrum & contra totam familiam ejus: ipſe autem [g] nequior eſt, quàm ut alloquar eum.

[g] Heb. *filius nequam.*

18 Ideo feſtinans Abigajil accepit ducentos panes, & duos utres vini, & quinque pecudes paratas, & quinque ſata ariſtæ toſtæ, & centum uvas paſſas, & ducentas palathas ficuum: quæ impoſuit aſinis.

19 Dixitq; pueris ſuis, tranſite ante me: ecce poſt vos ventura ſum: viro autem ſuo Nabali non indicaverat.

20 Fuit verò ea inſidente aſino, & deſcendente per abditum montis, ut ecce David & homines ejus deſcenderent obviam illi: & illa occurreret eis.

21 (Dixerat enim David, utiq; fruſtra conſervavero quicquid *erat* iſti in deſerto, ita ut non deſideretur ex omnibus quæ ſunt ei quicquam: reddidit enim mihi malum pro bono.

22 [a]Ita faciat Deus hoſtibus Davidis & ita pergat: *ut* non reliquum faciam ex omnibus quæ *ſunt* ei uſque ad lucem craſtinam, [a] mingentem ad parietem.)

23 Itaque cùm videret Abigajil Davidem, feſtinans deſcendit de aſino: & [a] procidem ante Davidem in faciem ſuam, incurvavit ſe terram verſus.

24 Cùmque procidiſſet ad pedes ejus dixit, [a]in me, me inquam, domine mi, *ſit* hæc iniquitas: ſed loquatur, quæſo, ancilla tua ad aures tuas, & audi verba ancillæ tuæ.

25 [a]Ne, quæſo, apponat dominus meus [b] animum ſuum ad virum iſtũ [a]nequiſſimũ, ad Nabalem, nam prout *eſt* nomen ejus, ſita eſt, [i] Nabal eſt

[b] Heb. *cor ſuum. id eſt, animum.*

est nomen ejus, & penes eum est stultitia: ego verò ancilla tua non videram pueros domini mei quos miseras.

26 'Nunc ergo domine mi, per viventem Jehovam, & per [k] vitam tuam, 'quandoquidem cohibet te Jehova ne ineas cædes, '& vindicet manus tua te, 'nunc inquam, 'sint sicut Nabal inimici tui, id est, qui quærunt malum contra dominum meum.

27 'Jam verò 'hoc donum illud est, quod adduxit ancilla tua domino meo ut detur pueris istis qui itant ad [l] vestigia domini mei.

28 Condona quæso, defectionem ancillæ tuæ: 'nam [m] planè parabit Jehova domino meo 'domum firmam, si 'bella Jehovæ dominus meus gerat, & malum non inveniatur in te in diebus tuis.

29 'Ut ut surgat homo ad persequendum te, & ad quærendum vitam tuam: erit tamen vita domini mei 'ligata in fasciculo viventium apud Jehovam Deum tuum, at vitam inimicorum tuorum 'ejaculabit e medio [n] cavo fundæ.

30 'Sed esto, cùm fecerit Jehova domino meo bonum illud, [o] secundum omnia quæ promisit tibi: & mandato instituerit te ante cesserem super Israëlem:

31 (Si quidem hoc non fuerit tibi titubationi, aut offensioni [p] animi domino meo, [q] si effundat sanguinem immeritò, aut vindicet dominus meus se) : cùm *inquam* benefecerit Jehova domino meo, ut recorderis ancillæ tuæ.

32 Tum dixit David Abigajilæ: benedictus *sit* Jehova Deus Israëlis, qui misit te hoc ipso die obviam mihi:

33 Et benedictum consilium tuum, benedictaque tu ipsa: quæ continuisti me hoc ipso die 'ne inirem cædes, & vindicaret me manus mea.

34 Nam certè ut vivit Jehova Deus Israëlis, qui cohibuit me ne malo afficerem 'te: nisi festinans veniſſes obviam mihi: certè non relictus fuisset Nabali usque ad lucem matutinam, mingens ad parietem.

35 Ita accipiens David e manu ejus id quod adduxerat sibi: ei dixit, ascende cum pace domum tuam: vide auscultavi voci tuæ, & 'suscipio vultum tuum.

36 Cùm autem veniret Abigajil ad Nabalem, ecce ei convivium erat domi suæ, quasi convivium regium: [r] in quo animus Nabalis lætus erat, adò ut per-valde ebrius esset: quam ob rem illa non indicavit ei quicquam parvi aut magni usque ad lucem matutinam.

37 Sed fuit mane cùm abiisset [s] crapula a Nabale, & indicaret ejus uxor ejus res istas: ut [t] obstupuerit anima ejus in eo, & ipse fuerit 'veluti lapis.

38 Cùmque fuissent quasi decem dies: quibus plaga affecerat Jehova Nabalem, mortuus est.

39 Audiens autem David Nabalem esse mortuum dixit, benedictus Jehova, qui egit causam opprobrii mei a [u] Nabale, & servum suum subtraxit a re mala, malum autem Nabalis convertit Jehova in caput ejus: misitque David per quos alloqueretur Abigajilam ad ducendum eam sibi uxorem.

40 Venientes itaque servi Davidis ad Abigajilam Carmelũ, allocuti sunt eã dicendo: David misit nos ad te, ut ducat te sibi in uxorem.

41 Tum surgens illa incurvavit se facie *demissa* ad terrã: & dixit: ecce ancilla tua in famulã ad lavandũ pedes servorũ domini mei.

42 Deinde [a] festinanter surgens Abigajil insedit asino, & quinque puellæ ejus, quæ ibant ad vestigia ejus: & secuta legatos Davidis, fuit ei uxor,

43 Quamvis Achinohhamam duxisset David 'e Jizrehhele: fuerunt que etiam hæ ambæ ei uxores.

44 Nam Schaul dederat Micalem filiam suam uxorem Davidis: [b] Palti filio Lajischi, qui erat 'e Gallimis.

[k] Heb. *vitã animæ tuæ.*
[l] Heb. *ad pedes: ut Exod. 11.8. sic infrà 42. ver.*
[m] Heb. *faciendo faciet.*
[n] Heb. *vola.*
[o] Heb. *secundum omne, quod locutus est bonum illud de te, trajectio antecedentis post relativum.*
[p] Heb. *cordis.*
[q] Heb. *effundendo, &c. vindicando, &c.*
[r] Heb. *cor Nabalis boni erat in eo.*
[s] Heb. *vinũ: metonymia.*
[t] Heb. *mortuum fuerit cor ejus in medio ejus.*
[u] Heb. *a manu Nabalis.*
[a] Heb. *festinans ut surgeret.*
[b] *qui & Paltiel 2. Sam. 3.15.*

ANNOTATIO.

1 Mortuo Schemuele] *cujus consilio subsidióque fretus, commodius in regno versabatur.* Ut plangerent & sepelirent] *Quo tempore ad fines regni se recepit, & a Schaulo persecutione aliquantisper respiravit.* Defertum Paranis] *admeridianos terminos regni & tribus Judæ.* 2 Mahhone] *vide de hoc & de Carmelo Jehos 15.55.* 6 Ita agenti] *pace jam & prosperitate fruenti, meo nomine ejus continuationem precamini.* 8 Isti pueri] *id est, nos nuncii Davidis.* Die læto] *quo proventu tuos e gregibus recipis, & æquum est ex lege Deuter. 15.7. ut ex tua abundantia aliquid cum fratribus egentibus communices.* Servis tuis] *qui ut sumus ex animo: ita etiam facilis servorum officium præstitumus apud servos tuos, & David officium tuum.* 9 Continuerunt] *patienter Nabalem invehentem in se & in Davidem, ad finem usque audiverunt.* 10 Erumpentes deficiunt] *id est, qui perrumpunt officii sui fines: sumpta metaphora ab exundantibus fluminibus.* 12 Et converterunt] *modestè & quietè ut supra ver. 9.* 14 Ad benedicendum] *ut Gen. 47.7.* 17 Definitum malum] *de quo infrà ver. 22.* 22 Ita faciat] *vide Ruth. 1.17.* Mingentem] *id est, me canem quidem: sic infra 34.* 23 Procidens] *hoc signo abjectissimè & humillimè supplicans. 2. Reg. 4.27.* 24 In me] *exordium ex abrupto, quo transfert crimen in se, & audientiam facit.* 25 Ne quæso] *Propositio deprecationem continens, primium culpa, a vers sui condistione & sua ignoratione.* Negotiosissimum] *ut Deuterono. 15.9. quo verbo hic specie are videtur.* 26 Nunc ergo] *altera pars propositionis deprecatio pœnæ per adjurationem.* Quandoquidem] *a providentia Dei ipsius occupationis dispontentis.* Et vindicet] *ab officio Davidis, ne sibi sui ipsius ultionem sumat.* Nunc inquam] *ab equitate per comparationem facili Nabalis, cum alieno: quasi dicat, non de illis qui delinquunt in suo officio, ut Nabal, ultio sumenda est: sed de illis qui studio contra suum officium veniunt.* Sint sicut Nabal] *id est, sicut Nabal futurus esset, si in tuo consilio pergeres.* 27 Jam verò] *secunda propositio, qua primium obleto munere crimen quod in se transtulerat supra versiculo vigesimo quarto deprecatur.* Hoc donum illud] *quod per legatos tuos petierat, supra 8. ver.* 28 Nam planè parabit] *Confirmatio propositionis sua a præstatione Dei cum officio Davidis conjuncta, quo argumento usa est supra 26. pro Nabale.* Domum firmam] *id est, regnum firmius quam fuerit Schaulus: vide supra 2.30.* Bella Jehovæ] *non autem privatas ultiones tuas.* 29 Ut ut surgat] *altera confirmatio a decreto Dei, quod nemo potest infirmare.* Ligata &c.] *id est, firmissimæ & securæ, ut a cellis ei a quoquam non possis: metaphora.* Ejaculabit] *id est, violenter illu erpier,*

quàm longissimè abjiciet, ut lapidem emissum funda: metaphora à re præsenti: id est, ab armis Davidis & sociorum ejus. 30 Sed estò] *Conclusio petitoria, per hypothesin præmissionum Dei, & officii Davidis: quas fuerunt suprà duo summi suasionis loci.* 33 Ne inirem cædes] *id est, ne officium meum transgrederer ultionis studio executus.* 34 Te] *similium tuam, ut sequentia expununs.* 35 Suscipio vultum] *vide annotata Gen.* 32.20. 37 Veluti lapis] *præclusus sensibus regebat, horrore pericul perterrefactus.* 43 E Jizrehelitide] *oppido Judæ: Jehosibu.* 15.56. 44 E Gallimis] *Loco Benjaminitarum non procul a Gibbha Schaulis: Jeschabbjæ.* 10.29.&.30.

CAPUT XXVI.

Ziphæi rursùs Davidem Schaulì produnt: qui copias ducens in eum, ita divinitus sopitur nocte cum toto exercitu, ut David uno comitatu ad Schaulem usque penetret, ejusq; hastam & phialam auferens, tutò secum montem recipiat: unde inclamatis castris ducem neglecti officii objurgat, regem excitat, de injuria quæ sibi fiebat, cum eo expostulat, jure secum agi petit, & ad Deum justum judicem provocat.

1 CÙM rursus venissent Ziphæi ad Schaulem Gibhham dicendo: nonne David latitat in eodem colle Chacilæ ex-adverso solitudinis?

2 Surgens Schaul descendit versus desertum Ziphi, & cum eo te mille viri delecti Jisraëlitæ: ad quærendum Davidem in deserto Ziphi.

3 Itaque castra posuit Schaul in colle ipso Chacilæ, qui est ex adverso solitudinis prope viam: David autem considens in deserto, animadvertit venire Schaulem post se in desertum.

4 Miserat enim David exploratores: per quos cognovit pro certo adventare Schaulem.

5 Quare surgens David venit in locum ubi castra habebat Schaul, ut inspiceret David locum ubi cubabat Schaul, & Abner filius Neri princeps militiæ ejus: Schaul autem cubabat in ᵃ ambitu plaustrorum: populus verò castra habebat circa eum.

6 Quod referens David, allocutus est ᵃ Achimelecum Chittæum, & Abischajum ᵃ filium Tzerujæ fratrem Joabi dicendo: quis descensurus est mecum ad Schaulem in ipsius castra? cui dixit Abischai, ego descendam tecum.

7 Veniente ergo Davide & Abischajo ad populum illum nocte: ecce Schaul cubabat dormiens in plaustrorum ambitu, & hasta ejus infixa erat humi *versus* cervical ejus: Abner verò & populus cubabant circa eum.

8 Tum dixit Abischai ad Davidem: dedit hodie Deus inimicum tuum in manum tuam: quare nunc percutiam quæso eum hasta usque in terram ictu uno, utique non iterabo ei.

9 Sed dixit David ad Abischajum: ne perimito eum: quis enim immissa manu sua in unctum Jehovæ insons esset?

10 Præterea dixit David, ut vivit Jehova *non sinam*: sed Jehova ᵃ plaga afficiet eum: aut dies ejus adveniet ut moriatur: aut in bellum descendet ut consumatur.

11 Absit mihi a Jehova, ut extendam manum meam in unctum Jehovæ: sed nunc, quæso, accipe hastam quæ *est* versus cervical ejus, & phialam istam aquæ: deinde abeamus.

12 Accepit itaque David hastam & phialam illam aquę a cervicali Schaulis, & abiverunt: nec fuit qui videret: neque qui nosset, neque qui evigilaret: omnes enim dormiebant, quia ᵃ altus sopor Jehovæ irruerat super eos.

13 Cúmq; transivisset David ᵃ ipsorum aditum, subsitit in vertice cujusdam montis e longinquo: *interjecto* amplo spatio inter eos.

14 Unde inclamavit David populum & Abnerum filium Neri dicendo, an non respondes Abner: tandem respondens Abner dixit, quis es *qui* ᵃ inclamas regem?

15 Tum dixit David ad Abnerum, an non vir egregius es? & quis *est* tibi similis in Jisraële? quare ergo non observasti *adstans* domino tuo regi? nam ᵃ veniret unus e populo ad perimendum regem dominum tuum.

16 Non est bona hæc res quam fecisti, ut vivit Jehova ᵃ rei mortis estis, qui non observastis circa dominum vestrum, circa unctum Jehovæ: nunc enim aspice, ubi *est* hasta regis & phiala aquæ quæ *erat* ad cervical ejus? ᵃ Heb. *filii mortis.*

17 Tum agnoscens Schaul vocem Davidis dixit, an vox tua hæc *est*, fili mi David? cui dixit David, vox mea *est*, domine mi rex.

18 Ad hæc dixit, quam ob rem persequitur dominus meus servum suum? quid enim feci? & quid mali *est* in ᵃ manu mea?

19 Nunc ergo, audiat, quæso, dominus meus rex verba servi sui: si Jehova incitavit te contra me, ᵃ odoretur munus: sin autem ᵇ homines, maledicti sint coram Jehova: ᵃ quia expellunt me hodie ne cooptatus hæream possessioni Jehovæ, dicentes abi, cole Deos alienos. ᵇ Heb. *filii hominum.*

20 At nunc, ne cadat sanguis meus in terram ᵃ procul a conspectu Jehovæ: ᵃ nam procedit rex Jisraelis ad quærendum ᵃ pulicem unum, ac si persequeretur perdicem in montibus.

21 Dixit verò Schaul: peccavi, revertere, fili mi David: non enim malefaciam tibi amplius, propterea quòd pretiosa visa est vita mea in oculis tuis hoc ipso die: ecce stultè egi & erravi quamplurimum.

22 Cui respondens David dixit: ecce hastam regis: transeat jam unus ex istis pueris qui accipiat eam.

23 Jehova autem reddet unicuique ᵃ justitiam suam & ᵃ fidem suam: quandoquidem tradiderat te Jehova hodie *mihi* in manum: sed nolui immittere manum meam in unctum Jehovæ.

24 Ideoque ecce, quemadmodum vita tua magni fuit in oculis meis: ita magni erit vita mea in oculis Jehovæ, & eripiet me ab omni angustia.

25 Tum dixit Schaul ad Davidẽ, benedictus es, fili mi David, ᶜ etiam ᶜ porrò facito, nam etiam omnino prævalebis: sic abeunte David de itinere suo, Schaul reversus est in locum suum. ᶜ Heb. *confidendo confidas, & prævalendo prævalebis.*

ANNOTATIO.

Rursus] *de prima eorum productione vide suprà* 23. 20. 5 Ambitu plaustrorum] *vide suprà* 17. 20 6 Achime-

6 Achimelecum Chittæum] *id eſt, ex ea gente ortum, religione tamen Iſraëlitam.* Filium Tzerujæ] *ſororis Davidis: vide 1. Chron. 2. 16.* 10 Plaga afficiet] *id eſt, commuto eum Deo, ut quocunque pacto voluerit eum e medio tollat.* 12 Altus ſopor Jehovæ] *maximus & divinitus immiſſus: vide Gen. 35. 5.* 13 Ipſorum aditum] *caſtrorum ingreſſum, ubi excubiæ collocantur.* 14 Inclamas regem] *id eſt, ita inclamas ut regem excites.* 15 Nam veniret] *id eſt, venire poſſet.* 16 Rei mortis] *nam hoc, ex jure gentium capitale eſt.* 18 In manu] *vide ſupra 24. 12.* 19 Odoretur munus] *id eſt, nihil aliud peto, quàm ut ei acceptum ſit ſacrificium mei per mortem, ad quam ultrò me offero: ut eſt acceptum munus rite oblatum: Munus pro oblatione tota. ſynecdoche metaphorica.* Quia expellunt] *Non ſinunt me verſari in certa fidelium: ſed cogunt me vivere inter infideles: ac proinde ad deſectionem a Deo provocant.* 20 Procul a conſpectu] *id eſt, ne prius morte afficiar, quàm legitimè de cauſa mea ſit cognitum, & ſiſtar magiſtratui: qui judicia Dei exercet, & in cujus medio Deus præſidet.* Nam procedit Rex] *pro ſua fabulæ ſine ulla juris forma, ut aiunt.* Pulicem] *id eſt, me ei longè inferiorem, ut ſupra 24. 15.* 23 Juſtitiam] *id eſt, æquitatem cauſæ ſuæ, vel iniquitatem.* Fidem] *id eſt conſtantiam in officio aut inſtabilitatem.* 25 Etiam portò facito] *id eſt, in juſtitia & fide, quam antèà exercuiſti erga me, perſevera, & cauſâ ſuperior eris.*

CAPUT XXVII.

David ut Schaulem effugiat ad regem Gathi rurſus cum ſuis recurrit: apud quem aliquandiu in regia urbe commoratus, ab eo impetrat Tziklagum: unde in veteres populi ſui hoſtes ſæpe irruptans hominibus occiſis, copioſam prædam abducebat: fingens apud regem ſe e Judæa abduxiſſe.

[a] Heb. *apud cor ſuum.* [b] Heb. *proripiendo proripiam me,* [c] Heb. *deſperet de me Schaul.* [d] Heb. *tranſivit.*

1 TANDEM dixit David cum [a] animo ſuo, jam, conſumar aliquo die manu Schaulis: nihil mihi melius eſt, quàm ut [b] omnino proripiam me in terram Peliſchtæorum: ut [c] ſpem abjiciat Schaul mei *prehendendi*, quærendo me amplius in ullo termino Iſraëlis, cum eripuero me e manu ejus.

2 Itaque ſurgens David, [d] tranſiit ipſe & ſexcenti viri qui *erant* cum eo: ad Aciſchum filium Mahhoci, regem Gathi.

3 Manebatque David cum Aciſcho Gathi, ipſe & viri ejus, quiſq; cum familia ſua: David cum duabus uxoribus ſuis Achinohhama Jizrehhelitide, & Abigajila uxore Nabalis Carmelitide.

4 Sic cùm nuntiatum eſſet Schauli Davidem fugiſſe Garhum: non perrexit amplius quærere eum.

[e] Heb. *dent mihi locum.*

5 Dixit autem David ad Aciſchum: quæſo, ſi inveni gratiam in oculis tuis, [e] detur mihi locus in aliqua civitatum *hujus agri* & reſideam ibi: nam cur reſideret ſervus tuus in civitate regia tecum?

[f] *ſic accipitur eadem vox infrà 28. 2.*

6 Quam ob rem dedit ei Aciſch die illa Tziklagum: [f] hoc pacto fuit Tziklag regum Jehudæ uſque in hunc diem.

7 Fuit autem numerus dierum quibus manſit David in agro Peliſchtæorum: anni unius & [g] quatuor menſium.

8 Et aſcendebat David & viri ejus irruentes in [g] Geſchuræum & Girzæum & Hhammalekitum: (*illæ enim ſunt gentes quæ [h] olim habituverant [g] ipſam terram, quà venis [g] Schurem uſque ad terram Ægypti.*

[g] *pro Gezræo, tranſpoſitis literis ut notant Maſſoræ.* [h] Heb. *a ſeculo: ſic Gen. 6. 4.*

9 Vt percutiens David regionem, non conſervabat vivum marem aut fœminam: ſed accepto gregibus & armentis, & aſinis & camelis & veſtibus revertebatur & veniebat ad Aciſchum.

10 Cumque diceret Aciſch, in quem irruiſtis hoc tempore? dicebat David, in meridianum tractum Jehudæ, aut in meridianum tractum [i] Jerachmeelis, aut in meridianum tractum [k] Kenæi.

11 Maremautem vel fœminâ non conſervabat vivum David, *quæ* adduceret Gathũ dicens: *cavendum* ne indicent nos dicendo: ſic fecit David: & ita erat ratio ejus omnibus diebus quibus manſit in agro Peliſchtæorum.

12 Credensq; Aciſch Davidi dicebat: [l] planè fœtidum ſe reddidit populo ſuo Iſraëli, ideò erit mihi ſervus perpetuus.

[l] Heb. *fœtidè reddendo, fœtidum ſe reddidit: vide Gen. 34. 30.*

ANNOTATIO.

2 Aciſchum] *de quo ſupra 21. 11. ſed prius accepta fide publica, non ut antèà clanculum.* 5 Hujus agri] *id eſt, civitate regni tui altera.* 6 Hoc pacto] *fieret quidem aſſignata Jehudæ per Joſhuhbam 15. 31. ſed tamen obtinebatur a Peliſchtæis, donec hac occaſione ad Jehudam tranſferretur.* 7 Quatuor menſium] *uſque ad Schaulis mortem, poſt cujus caſum Chebronem tranſivit: de quo 2. Schamis. 2. 1.* 8 Geſchuræum & Girzæum] *reliquias Canahhanæorum: qui ad adventum Iſraëlitarum Geſchurem in Galilæa, de quo Joſhuæ 12. 5. & Gezerum in Ephraimo, de quo Joſhuæ 16. 3. reliquerunt, ut ad Hhamalekitas ſe reciperent.* Illæ enim] *duæ priores: vide ſupra 7. 16.* Ipſam terram] *Judæam cis & trans Jordanem.* Schurem] *de quo Gen. 16. 7. & Exodi 15. 22.* 10 Jerachmeelis] *regionem Judææ, quam poſſidebant poſteri Jerachmeelis primogeniti Chezronis, de quo 1. Chron. 2. verſ. 9. 25. & ſequentibus.* Kenæi] *vide Judic. 1. 16.*

CAPUT XXVIII.

David Aciſcho in bellum cum reliquis Peliſchtæis proficiſcturo operam ſuam pollicetur. Schaul verò Peliſchtæorum adventu conſternatus, cùm nullum reſponſum a Deo impetraret, Pythonissam adit: cujus opera, a ſpectro Schemuelis mortis denuntiationem & regni ablationem audit, quo nuntio exterritus & inedia confectus concidit: deinde cibo confirmatus ad ſua caſtra abit.

[a] Heb. *ſcienſ ſciens.*

1 FUIT autem diebus illis cùm congregarent Peliſchtæi caſtra ſua ad militiam, ad bellandum contra Iſraëlem: ut ediceret Aciſch Davidi, [a] omnino ſcito te mecum proditurum in caſtra, te cum hominibus tuis.

2 Dicenteverò David ad Aciſchum, [b] hoc pacto tu experieris id quod facturus ſit ſervus tuus: dixit Aciſch ad Davidem: [c] propterà

[b] *ut ſupra 27. 6.*

terrà cuſtodem capitis mei ponam te omnibus diebus.

3 (Schemuel autem mortuus erat, & planxerant eum omnes Iſraëlitæ, cùm ſepeliviſſent eum Ramæ, id eſt, in civitate ſua: & [a] Schaul amoverat Pythones & ariolos e terra ſua.)

4 Cùm ergo congregantes ſe Philiſthæi veniſſent & caſtra haberent [a] Schunemi: & congregaſſet Schaul omnes Iſraëlitas ut caſtra haberent [a] Gilbohhæ,

[c] Heb. *cor.*

5 Videnſque Schaul caſtra Philiſthæorum, timeret ac trepidaret [c] animus ejus valde:

6 Conſuluit Schaul Jehovam: ſed non reſpondebat ei Jehova: nec per ſomnia, nec per [a] Urimos, nec per [a] Prophetas.

7 Quare dixit Schaul ſervis ſuis: quærite mihi mulierem prædítam Pythone, ut adeam eam, conſulturus per eam: ad quem ſervi ejus dixerunt, ecce mulier prædita Pythone eſt [a] Hhen-Dori.

8 Cùm itaque ſe diſſimulaſſet Schaul indutus veſtibus aliis, ivit ipſe & duo viri cum eo, & venerunt ad iſtam mulierem noctu: cui dixit, divina, quæſo, mihi per Pythonem, [d] evoca mihi eum quem dixero tibi.

[d] Heb. *fac aſcendere mihi: ſic deinceps.*

9 Sed dicente muliere ad eum: ecce tu noſti quid fecerit Schaul, ut excidit Pythones & ariolos ex hac terra: cur ergo te ponis in tendiculam vitæ meę ad morte afficiendum me?

10 Juravit ei Schaul per Jehovam dicendo: ut vivit Jehova non obveniet tibi [e] pœna propter hanc rem.

[e] Heb. *iniquitas; metonymia, Gen. 4.13.*

11 Tum dixit mulier, quem evocabo tibi? qui dixit, Schemuelem evoca mihi.

12 Cùm autem videret mulier [a] Schemuelem, clamavit voce magna: & allocuta eſt mulier Schaulem dicendo: quare decepiſti me, [a] cùm tu ſis Schaul?

13 Dixit verò ei Rex, ne time: ſed quid vidiſti? & dixit mulier ad Schaulem: [a] deos [a] vidi aſcendentes e terra.

14 Quo dicente ei, quæ *eſt* forma [a] hujus? dixit illi, vir ſenex aſcendit, qui *eſt* amictus pallio; tunc agnoſcens Schaul Schemuelem eſſe, verticem inclinavit facie *demiſſa* in terram, & incurvavit ſe.

15 Dixit autem Schemuel ad Schaulem: [a] quare commoviſti me evocando me, cui dixit Schaul, anguſtia eſt mihi valde: nam Philiſthæi bellum gerunt contra me: Deus autem receſſit a me, nec exaudit me amplius ſive per prophetas, ſive per ſomnia: quapropter inclamavi te, ut doceas me quid ſim facturus.

16 Cui dixit Schemuel, quare ergo conſulis me: cùm Jehova receſſerit a te, & ſit inimicus tuus?

17 [a] Fecit enim Jehova ſibi quemadmodum locutus eſt per me: [a] laceravit enim Jehova regnum iſtud e manu tua, ut tradat illud proximo tuo Davidi.

18 Quum non auſcultaveris voci Jehovæ, neque executus ſis [f] iram ejus accenſam in Hhamalekum: idcirco rem hanc facit tibi Jehova hoc die.

[f] Heb. *accenſionem iræ ejus.*

19 Prætereà traditurus eſt Jehova Iſraëlem quoque tecum in manum Philiſthæorum, ita ut cras, tu & filii tui [a] futuri ſitis mecum: etiam caſtra Iſraëlitarum traditurus eſt Jehova in manum Philiſthæorum.

20 Tum Schaul [g] confeſtim ceciditᵇ totâ ſtaturâ ſuâ in terram, adeò timebat valde a verbis Schemuelis: vis etiam non inerat ei, quia non comederat cibum toto die & tota nocte illa.

[g] Heb. *feſtinavit & cecidit.*

[h] Heb. *plenitudine ſtaturæ ſuæ.*

21 Quapropter accedens mulier illa ad Schaulem, cùm videret eum turbatum eſſe valde: dixit ad eum: ecce auſcultavit ancilla tua voci tuæ, & [a] expoſui vitam meam in manu mea, ut auſcultarem verbis tuis, quæ edixiſti mihi.

22 Nunc itaque auſculta tu quoque voci ancillæ tuæ, & cùm appoſuero tibi fruſtum panis, comede: ut inſit tibi vis, cùm proficiſceris in viam.

23 Renuente verò ac dicente eo, non comedam, inſtiterunt apud eum ſervi ejus, etiamque mulier ita ut auſcultaret voci eorum: & ſurgens e terra: [i] recubuit in lecto.

[i] Heb. *ſedit.*

24 Mulieri autem illi erat vitulus [k] ſaginatus domi, quem [l] feſtinanter mactavit: & accipiens farinam depſit & [m] ex ea coxit azymos panes.

[k] Heb. *ſagi narii.*

[l] Heb. *feſtinavit & mactavit.*

25 Deinde admovit ad Schaulem & ad ſervos ejus, qui comederunt: & ſurgentes abiverunt nocte illa.

[m] Heb. *eam, ut Gen. 6.17*

ANNOTATIO.

2 Propterea] *quòd te virum præſtiterù.* 3 Schaul amoverat] *vide annotata 2. Schem. 21.1.* 4 Schunemi] *oppidum eſt in termino Iſſaſcarù Joſ. 19.18.* Gilbohhæ] *montes ſunt non procul a convalle Izreëlis: nam ibi prælium conſertum eſt.* 6 Urimos] *de quibus Num. 27. 21. Illi enim non penes Schaulem: ſed penes Davidem erant, ſuprà 23.6. & 9* Per Prophetas] *Num. 12.6. id eſt, neque ordinariè, neque extra ordinem.* 7 Hhen-Dori] *oppidum eſt Menaſſitarum cis Jarrenem: Joſ. 17.11.* 12 Schemuelem] *ſpectrum diabolicum ſpecie Schemuelis.* Cùm tu ſis Schaul] *quod intellexerat a Diabolo quem evocaverat.* 13 Deos] *id eſt, divinas quaſdam imagines, quibus Diabolus ante ſuas illuſiones præludere ſolet.* Vidi] *ac proinde diſparuerant cùm Schemuelis apparitura præceſſiſſent: Noëma.* 14 Hujus] *quem adhuc vides.* 15 Quare commoviſti] *ut ſpecie Schemuelem, ita verbis mentiebatur: ſic in toto capite.* 17 Fecit ſibi] *id eſt, diſpoſuit ſua conſilia ad eum finem ut exaquatur id quod locutus eſt per Schemuelem.* Laceravit] *vide ſuprà 15.27. & 28. verſ. cujus rei executio docetur 2. Schem. 2.* 19 Futuri ſitis mecum] *id eſt, mortui, ut Schemuel.* 21 Expoſui vitam] *ut Judic. 12.3.*

CAPUT XXIX.

Philiſthæi luſtrantes exercitum, uno ore Davidem abdicant: Aciſchumq́ excuſantem ita increpant, ut Davidem cum ipſius hominibus remittat.

1 CUM itaque congregaſſent Philiſthæi omnes copias ſuas [a] Aphekum: Iſraëlitis caſtra habentibus ad [a] fontem qui eſt Jizrehhele:

2 Satrapæ Philiſthæorum tranſibant cum centenis & millenis: David verò & homines ejus [a] tranſibant in extrema *acie* cum Aciſcho.

3 Quam ob rem dixerunt principes Philiſthæorum,

tæorum, quid *sibi velint* Hhebrei isti? dixit verò Aciſch ad principes Peliſchtæorum: annon hic *eſt* David ſervus Schaulis regis Iſraëlitarum, qui fuit apud me jam aliquot diebus, imò jam [a] aliquot annis, neque deprehendi in eo quicq̃, [b] ex quo die defecit uſque in hunc diem?

[a] Heb. *a die deficere ſui.*

4 Sed efferbuerunt contra eum principes Peliſchtæorum, dixeruntq; ei principes Peliſchtæorum, remitte virum iſtum, ut revertatur in locum ſuum, ubi præfeciſti eum, ut non deſcendat nobiſcum in hoc prælium: neq; ſit nobis adverſarius in hoc prælio: qua enim re benevolentiam ſibi conciliabit apud dominum ſuum? an non capitibus [a] horum hominum?

Suprà 18.6.

5 An non hic *eſt* David de quo reſpondebant in choreis dicendo: percuſſit Schaul millia ſua: David verò myriadas ſuas?

6 Quapropter Aciſch advocans Davidem edixit ei: ut vivit Jehova, tu rectus es, & bonus *videtur* in oculis meis [a] egreſſus tuus & ingreſſus tuus mecum in caſtra: quia non deprehendi in te malum ex *quo* die veniſti ad me uſque in diem hunc: ſed in oculis iſtorum ſatraparum non *videris* bonus.

7 Nunc ergo revertere & abi cum pace: ut non facias *quod videtur* malum in oculis ſatraparum Peliſchtæorum.

8 Dixit verò David ad Aciſchum: at quid feci, quidve deprehendiſti in ſervo tuo ex quo die fui coram te uſque in diem hunc: quòd non iturus ſim ut pugnem contra hoſtes domini mei regis?

9 Reſpondens verò Aciſch dixit ad Davidem: ſcio, certè bonus *videris* in oculis meis, ſicut angelus Dei: veruntamen principes Peliſchtæorum dixerunt: non eſt aſcenſurus nobiſcum in hoc prælium.

10 Quare nunc manè ſurge cum ſervis domini tui, qui advenerunt tecum: cumq; ſurrexeritis manè & illuxerit vobis, abite.

11 Itaque ſurrexit David ipſe cum hominibus ſuis, abiturus manè, ut reverteretur in terram Peliſchtæorum: cùm Peliſchtæi aſcenderent Jizrehhelem.

ANNOTATIO.

1 Aphekum] *Aphek oppidum in tribu Aſcheri Joſ.19.30.* Fontem] *de quo vide Judic.7.1. in annotatione.* 2 Tranſibant] *luſtrantes copias ſuas.* 3 Aliquot annis] *id eſt, jam altero anno: indefinitè dictum, vide ſuprà 27.7.* 4 Horum hominum] *id eſt, noſtrum & noſtrorum.* 6 Egreſſus] *id eſt, converſatio & adminiſtratio tua: ſic Num.27.17.*

CAPUT XXX.

David a Peliſchtæis Tziklagum remiſſus, oppidum invenit ſpoliatum & exuſtum: quod per Ægyptium ab Hhamalekitis factum cognoſcens, eos aſſequitur & fundit: & prædam omnem tam ſibi, quam ſinitimis ereptam recuperat. De ea milites componit, & munera amicis civitatibus in terminis Iſraëlis mittit.

1 ERAT verò quando venit David cum hominibus ſuis Tziklagum, [a] tertius dies: Hhamalekitæ autem irruentes in meridianum *tractum* & in Tziklagum, percuſſerant Tziklagum & combuſſerant illud igne.

2 Et captis fœminis quæ erant in eo, neminem a minimo ad maximum morte affecerant: ſed abducebant abeuntes itinere ſuo.

3 Itaque veniente Davide cum hominibus ſuis in civitatem, cùm ecce combuſta eſſet igne: & uxores eorum, filiique eorum ac filiæ eorum capti eſſent:

4 Suſtulit David & populus qui erat cum eo vocem ſuam & fleverunt: uſquedum non ſupereſſet ipſis vis flendi.

5 Et quamvis duæ uxores Davidis captivæ eſſent: Achinohham Jizrehhelitis, & Abigajil uxor Nabalis Carmelitæ:

6 Et anguſtia eſſet Davidi valde: quòd loquerentur populus de ipſo lapidando (erat enim amarus animus totius populi, cujuſque propter filios ſuos vel propter filias ſuas) tamen [a] confirmavit ſe David in Jehova Deo ſuo.

7 Edixitque David Ebjathari ſacerdoti filio Achimeleci, applica, quæſo, mea causâ amiculum: applicavitque Ebjathar amiculum Davidis causâ.

8 Tum conſulente Davide Jehovam dicendo, perſequar turmam hanc? aſſequárne eam? dixit ei, perſequere: nam [a] omnino aſſequuturus es, & omnino erepturus es.

[a] Heb. *aſſequendo aſſequuturus es & eripiendo erepturus.*

9 Quapropter abiens David ipſe & ſexcenti viri qui *erant* cum ipſo, venerunt uſq; ad torrentem Beſoris: ubi reliqui [a] iſti ſubſtiterunt.

10 Inde perſecutus eſt David ipſe cum quadringentis viris: cùm ſubſiſterent ducenti viri, qui ita [b] defecti erant viribus, ut non poſſent tranſicere torrentem Beſoris.

[b] Heb. *qui defecti erant a tranſeundo*

11 Illi inventum virum Ægyptium in agro capientes, *duxerunt* ad Davidem: cùm dediſſent ei panem ut comederet, & bibendam dediſſent ei aquam:

12 Dediſſentque ei fragmen palathæ, & duas uvas paſſas ut comederet: itaque reſtitutus eſſet ei animus: (non enim comederat cibum, neque biberat aquam tribus diebus & trib[b] noctibus.)

13 Tum dixit ei David, cujus es tu? & undenam es? qui dixit, puer Ægyptius ſum, ſervus viri Hhamalekitæ: dereliquit autē me Dominus meus, eò quòd ægrotarem [c] *abhinc* die tertio.

[c] Heb. *hic tertius dies eſt.*

14 Nos irrueramus ad meridianum tractum [a] Cereteï, & in *eum* qui *eſt* Jehudæ, & in meridianum [a] Caleb: denique Tziklagum combuſſimus igne.

15 Quam ob rem dicenti ad eum Davidi, poſſesne deducere me ad turmam iſtam? dixit, jura mihi per Deum, te non affecturum me morte: neque dediturum me in manum domini mei: & deducam te ad turmam iſtam.

16 Cumq; deduxiſſet eum, (ecce autem diffuſi erant in tota ſuperficie illius terræ: comedentes & bibentes & tripudiantes de tota præda illa magna quam ceperant e terra Peliſchtæorum, & e terra Jehudæ:)

17 Percuſſit eos David a crepuſculo uſque ad veſperam [d] poſtridie *expeditionis ejus in eos*: nec propripuit ſe ex eis quiſquam, niſi quadringenti homines pueri, qui inſidentes Camelis auſugerūt.

[d] Heb. *poſtridie eorum.*

18 Sic eripuit David quicquid ceperāt Hhamalekitæ: etiam duas uxores ſuas eripuit David.

19 Neque defuit eis [e] quicquam parvum aut Magnum, tam e filiis aut filiabus, tum e præda: deni-

[e] Heb. *a parvo uſque ad magnum, & uſque ad filios, &c.*

dęniq; quicquam quod accepissent eis: hæc omnia reduxit David.

20 Præterea cepit David ' totum reliquum gregem & armentum *quod* abducentes ante 'pecora sua dicebant, hæc *est* præda Davidis.

21 Redeunte itaque Davide ad ducentos illos homines, qui [f] defecti viribus non potuerant sequi Davidem, quòsq; jusserat residere ad torrentem Besoris: egressi sunt obviam Davidi & obviam populo, qui *erat* cum eo: & accedens David ad illum populum, interrogabat eos de [g] prosperitate.

22 Deinde 'respondens quisq; pravus & nequam ex hominibus illis qui iverant cum Davide, dicebant: propterea quòd non sunt profecti mecum, ne demus eis de hac præda quam eripuimus: sed cuique uxorem suam & filios suos, ut abducentes abeant.

23 Dixit verò David, ne facitote ficfratres mei: [h] 'præterquam quòd tradidit nobis Jehova *hæc*, servans nos & tradens turmam quæ venerat contra nos in manum nostram:

24 Præterea quis auscultet vobis in re hac? 'nam prout *est* pars descendentis in prælium: ita etiam *est* pars residentis ad impedimenta: pariter partiuntor.

25 'Quod fuit a die illo & deinceps: nam imposuit illud statutum & judicium Israëli usque in hunc diem.

26 Deinde cùm venisset David Tziklagum, misit de ea præda senioribus Jehudæ amicis suis dicendo: ecce vobis [i] donum de præda hostium Jehovæ.

27 Nempe iis qui *erant* ' in domo Dei: & iis qui *erant* 'Ramothis meridianis, & iis qui *erant* 'Jattire,

28 Et iis qui *erant* 'Hharohhere, & iis qui *erant* 'Siphmothis, & iis qui *erant* 'Eschtemohhæ,

29 Et iis qui *erant* Racali, & iis qui *erant* in civitatibus 'Jerachmeelitæ, & iis qui *erant* in civitatibus 'Kenæi.

30 Item iis qui *erant* 'Chormæ, & iis qui *erant* 'Cor-Hhaschane, & iis qui *erant* Hhataci.

31 Denique iis qui *erant* Chebrone: & omnibus locis quò 'itaverat David, ipse cum hominibus suis.

[f] *vi lassitudinis supra 30. ver.*

[g] Heb. *de pace.*

[h] Heb. *cum eo quod tradidit.*

[i] Heb. *benedictio: sic Gen. 33. 11.*

ANNOTATIO.

1 Tertius dies] *ex quo David discessit a castris Philischæorum: nam tantum itineris inter castrorum locum intercessisse docet initium sequentis libri ver. 2.* 6 Confirmavit] *vide supra 23. 16. in annotatione.* 9 Illi] *ducentis, de quibus ver. sequenti.* 14 Ceretæi] *id est, Philisthæi, ut ostenditur infra ver. 16. & Tzephaniæ 2. 5. & Jechezkelis 25. 16.* Calebi] *id est, quem possidet posteritas Calebi.* 20 Totum reliquum gregem] *quæ hostes alibidè compilaverant.* Pecora sua] *quæ sibi fuerant erepta versu proximo.* 22 Respondens] *cùm sermo cæpisset agi de dividenda præda.* 23 Præterquam quòd] *prius argumentum est a genere victoriæ, quòd non ipsorum viribus: sed divina beneficentia sit parta.* 24 Nam prout] *alterum argumentum a jure militari: ex æquo censentur militare, stationarii castrorum & qui in aciem prodeunt.* 25 Quod fuit] *id est, obtinuit lex illa.* 27 In domo Dei] *id est, in urbe Jehharimorum, quò arca restituta a Philischæis, transfata resedit 1. Schem. 6. 22.* Ramothis] *de quibus Jehos. 19. 8.* Jattire] *Jehos. 15. 48. 28.* Hharohhere] *Jehos. 13. 16.* Siphmothis] *quæ Num. 34. 10. Schephamdicitur.* Eschtemohhæ] *qua Eschtemo Jehos. 15. 50. vocatur.* 29. Jerachmeelitæ] *de quo supra 27. 10.* Kenæi] *vide Judic. 1. 16.* 30 Chormæ] *Judic. 1. 17.* Cor-Hascane] *forte oppidum est Schimhhonis quod simpliciter Hhaschan, Jehos. 19. 7. dicitur.* 31 Itaverat] *ad quos frequenter se receperat David, cùm fugeret a Schaule.*

CAPUT XXXI.

Schaul prælio commisso fugiens Philischæos, casis filiis, sibi mortem consciscit, Philischæi fugientium Israëlitarum loca occupant, & inter confossos, Schaulis & filiorum corpora inventa, ad ludibrium præmanibus, affigentes, diis ac populo suo gratulantur: Jabeschitæ verò noctu abrepta corpora Jabeschi exurunt, & ossa sepeliunt.

1. Chro. 10.

1 'PELISCHTÆIS autem præliantibus contra Israëlem: fugerunt Israëlitæ metu Philischtæorum, ceciderúntque confossi in monte Gilbohhæ.

2 Ubi assecuti Philischtæi Schaulem cum filiis ejus: percusserunt Philischtæi 'Jonathanem & Abinadabum ac Malci-Schuhham filios Schaulis.

3 Ingravescente verò prælio in Schaulem, invenerunt eum homines arcu jaculantes: timuitque valde ab ipsis jaculatoribus.

4 Quapropter cùm dixisset Schaul armigero suo, stringe gladium tuum & transfode me illo, ne venientes præputiati isti transfodiant me, & illudant mihi, & noluisset armiger ejus (reverebatur enim valde *eum*) arrepto Schaul gladio suo irruit in eum.

5 Tum videns armiger ejus mortuum esse Schaulem: irruit ipse quoque in gladium suum, ut moreretur cum ipso.

6 Sic mortuo Schaule cum tribus filiis suis & armigero suo, & etiam omnibus hominibus suis eo die pariter:

7 Videntes Israëlitæ qui *habitabant* 'citra convallem illam, & qui *habitabant* citra Jardenem fugisse Israëlitas & mortuos esse Schaulem ac filios ejus: derelictis civitatibus suis fugerunt: & venientes Philischtæi habitarunt in eis.

8 Fuit autem ' postridie, cùm venissent Philischtæi ad spoliandum confossos: ut invenirent Schaulem & tres filios ejus prostratos in monte Gilbohhæ.

9 Cujus caput cùm abscidissent, & detraxissent arma ejus: miserunt in terram Philischtæorum circumquaque, ad nuntiandum in æde 'terriculorum suorum, & populo.

10 Et deposuerunt arma ejus in æde 'Hhaschtarotharum: corpus verò ejus affinxerunt 'propemurum 'Beth-Schanis.

11 Sed audientes de eo ' habitatores Jabeschi Gilhhadis: quod fecerant Philischtæi Schauli:

12 Surgentes omnes viri strenui, abierunt tota nocte: & assumpserunt corpus Schaulis & corpora filiorum ejus a muro Beth-Schanis: redeuntesq; Jabeschum 'combusserunt ea ibi.

13 Deinde accipientes ossa eorum sepeliverunt sub nemore ad Jabeschum: & jejunaverunt septem diebus.

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Peliſchtæis] *regreditur ad hiſtoriam cap.29. dimiſſione Davidis & ejus in Hhamalekitas expeditione interrupta.* 2 Jonathanem &c.] *vide ſuprà 14.50.* 4 Illudant mihi] *id eſt, aliquo mortis genere indigno me afficiant.* 7 Citra convallem &c.] *id eſt, ab utraque parte loci, in quo prælium ſuerat commiſſum.* 8 Poſtridie] *conflictus.* 9 Terriculorum] *idolorum, quibus terrentur animi ſuperſtitioſorum: non inſtituuntur. Confer cum 1.Chron. 10.cap.* 10 Hhaſchtarotharum] *vide annotata Judicum 2 13.* Prope murum] *id eſt, in platea muro junctâ, infrà 2.Schem.21.12.* Beth Schanis] *quod & Beth-Schean dicitur Judic.1.27. & alibi. Hoc in ſorte Menaſſchæ erat, ſed nondum erat tum Peliſchtæis, ibidem: ut de Kehhila dictum eſt ſuprà 27.6.* 11 Habitatores] *memores beneficii a Schaule accepti, ſup.cap.11.* 12 Combuſſerunt ea] *id eſt, carnem eorum: tum quia jumentum ſole & aëre expoſita computruerant: tum etiam quia hac ratione proſpiciebatur, ne rurſus corpora illa ludibrio exponentur.*

SCHEMUELIS
Liber ſecundus.

POSTERIOR liber Schemuelis res geſtas a morte Schaulis uſque ad finem regni Davidis deſcribit. Eſtq; hiſtoria quadraginta annorum. 2.Schem,5.5.

CAPUT. I.

David morte Schaulis per eum nuntiata, qui ſe illius interfectorem fuiſſe profitetur, ſupplicium de eo ſumit: & carmine deplorat Schaulem & Jonathanem mortem.

1 FUIT autem poſt mortem Schaulis, cùm David reverſus eſſet [a] a cæde Hhamalekitarũ: & conſediſſet David Tziklagi duobus diebꝫ

[a] Heb. *a tædendo Hhamalekum.*

2 Fuit, inquam, die tertio, ut ecce quidam veniret e caſtris a Schaule, veſtibus laceris & [a] terra impoſita capiti ſuo: fuitque eo veniente ad Davidem, cùm procidens in terram incurvaſſet ſe:

3 Ut diceret ei David, vndenam venis? qui dixit ad eũ, e caſtris Iiſraëlitarum profugi me.

4 Dixit verò ad eum David, quid fuit reꝛ? indica quæſo, mihi: qui dixit, nempe fugit populus a prælio: [b] ubi cum multi e populo ceciderunt & mortui ſunt, tum etiam Schaul & Jonathan filius ejus mortui ſunt.

[b] Heb. *& etiam multum e populo ceciit.*

5 Dicenti autem Davidi ad puerum qui nunciabat ei, quòd ſcis mortuum eſſe Schaulem & Jonathanem filium ejus?

6 Dixit puer qui nunciabat ei, [c] caſu incidi in montem Gilbohhę, cùm ecce Schaul [d] incumberet haſtæ ſuæ: ecce autem currus & [e] magiſtri equitum aſſequebantur eum,

[c] Heb. *incidendo incidi.* [d] Heb. *nitereretur haſtæ ſuæ.*

7 Cumque reſpiciens a tergo ſuo videret me: inclamavit me, & dixi ei, ecce me.

8 Eo autem dicente mihi quis es? cùm dixiſſem ad eum, Hhamalekita ſum,

9 Dixit ad me, inſta, quæſo in me & morte affice me, quia [f] detinuit me hæc ocellata chlamys: nam adhuc tota [g] vita mea in me eſt.

[e] Heb. *animæ*

10 Inſtans itaque in eum morte affeci eum: quia ſciebam eum non victurum, poſtquam ceciderat: & accepi coronamentum quod *erat* in capite ejus & armillam: quæ erat in brachio ejus, ut afferrem ea ad dominum meum huc.

11 Tum David corripiens veſtimenta ſua laceravit ea: ſimiliter etiam omnes homines qui *erant* cum eo.

12 Et plangentes fleverunt, jejunaveruntque uſque ad veſperam, propter Schaulem, & propter Jonathanem filium ejus, & propter populum Jehovæ, deniq; propter familiam Iiſraëlis quòd cecidiſſent gladio.

13 Et dixit David ad puerum qui nunciabat ei, unde nam es? quo dicente, filius cujuſdam [a] peregrini Hhamalekitæ ſum,

14 Dixit ad eum David: quo modo non timuiſti extendere manum tuam ad perimendum unctum Jehovæ?

15 Vocansque David unum e pueris ſuis dixit, accede, incurre in eum: qui percuſſit eum ita ut moreretur.

16 Cùm dixiſſet ad eum David, [b] cædis tuæ *cauſa eſt* ſuper caput tuum: nam os tuum teſtatum eſt contra te dicendo: ego morte affeci unctum Jehovæ.

[b] Heb. *ſanguis tuus: ſee Joſ.2.19. & Judic.9.24.*

17 Lamentatus autem eſt David lamentatione hac de Schaule & de Jonathane filio ejus.

18 [a] Quam protulit ad docendum filios Jehudę *tradere* arcum: [a] ecce ſcripta eſt in libro recti.

19 [a] O decus Iiſraëlis, in [a] excelſis tuis confoſſi: quo modo ceciderunt robuſti,

20 [a] Ne indicetis [a] Gathi, neque annuncietis in plateis Aſchkelonis: ut non lætentur filiæ peliſchtæorum, ut non exultent filiæ præputiatorũ.

21 O montes Gilbohhæ, ne ros neve pluvia *decidat* ſuper vos, ò agri [a] editi: quia illic [a] faſtidio fuit clypeus robuſtorum, clypeus Schaulis, deeſſet [a] unctus oleo.

[a] Heb. *elatio-num: ſubſtantivum pro adjectivo.*

22 [a] A ſanguine confoſſorum, ab adipe fortium arcus Jonathanis non retrocedebat; & gladius Schaulis non revertebatur vacuus.

23 [a] Schaul & Jonathan amantiſſimi & jucundiſſimi in vita ſua: in morte quoque ſua non ſeparati ſunt: [a] aquilis leviores, leonibus robuſtiores erant.

24 [a] Filiæ Iiſraëlis de Schaule flete, qui veſtiebat vos dibapho cum deliciis, qui inducebat ornamenta aurea ſuper veſtimenta veſtra.

25 [a] Quo modo ceciderunt robuſti in iſto præ

liot

lio! Jonathan in excelsis tuis confossus!
26 Angustia est mihi propter te, frater mi Jonathan: jucundus fuisti mihi valde: admirabilior fuit amor tuus mihi amore fœminarum.
27 Quo modo ceciderunt robusti, & perierunt arma bellica!

ANNOTATIO.

1 Acæde] *de qua 1. Schem 30.* 2 Et terra imposita] *vide Jehos. 7. 6.* 6 Magistri equitum] *sine: doche, id est, ipsi cum suis turmis.* 9 Detinuit me] *impedivit hastam ne in corpus meum alsiùs penetraret.* 13 Peregrini] *id est, peregrinantiu in Israële, quod quibus conditionibus permissum fuerit, vide Deut. 20. 10. & 23. 3. & sequentibus.* 18 Quam protulit] *i. ut ea enuntiata per contribules suos, quasi hortamento excitaret eos ad pertiam jaculandi exercitationem comparandam.* Ecce scripta est, &c.] *vide Jeʼos. 10. 13. in annotatione.* 19 O decus] *Periphrasis Dei: exordium patheticum cladis propositionem continens. Est autem genus lamentationis cyclodes.* In excelsis] *id est, in montibus terra tua, ut infra 21. & 25. vtr.* 20 Ne indicetis] *Propositio secunda eventuum ex superiore clade quos perturbatio fingit. Eorum priorem deprecatur, ne istius cladis rumor unquam ad Philisthæos perferatur: & finem habet honorem Dei, ut Micæ 1. 10. posteriorem imprecatur in cladis locum.* Gathi] *id est, in ullis partibus Philisthæorum, ne in propinquioribus quidem.* Lætentur] *Deum blasphemantes & populo ejus insultantes, ut de Schimschone Judic. 16. 23. & sequentibus.* 21 Fastidio fuit] *i. abjectus est clypeus nostrorum cum animo.* Unctus ole o] *id est, rex Schaul ibi amissus est.* 22 A sanguine] *amplificatio cædis, a præstantia personarum Schaulis & Jehonathanis. Est autem hic primus commendationis locus a rebus gestis: quasi dicat, nunquam frustra hostilibus arma intulerunt, quin ea in ima hostium quamvis fortissimorum, viscera penetrarent.* 23 Schaul & Jonathan] *secundus locus a constante fide & amore mutuo usque ad mortem.* Aquilis] *tertius locus ab eorum agilitate & robore.* 24 Filiæ Israëlis] *quartus locus ab effectu, quòd subditos bonis cumulabant.* 25 Quo modo] *versus amœbæus, idem cum primo & ultimo versu lamentationu, quo transitur ad quintum locum lamentationu.* 26 Angustia est mihi] *quintus locus a privato suo damno & dolore propter summum mutuum amorem: suum enim fraterno amori comparat, & Jonathanu erga se, mulierbri.* 27 Quo modo] *conclusio per versum amœbæum.*

CAPUT. II.

David oraculo Dei Chebronem profectus a posteris Jehudæ in regem eligitur: Jabeschitis per legatos de officio præstito Schauli gratulatur, id Deo acceptum testatur, & sis operam suam pollicetur. Ischbosheth filius Schaulis operâ Abneri, reliquo Israëlis præficitur: & bello inter utrumq; biennio gesto orto, Abner cum suis funditur.

1 FUIT autem post hæc, cùm consulente Davide Jehovam dicendo, sumne ascensurus in aliquam civitatum Jehudæ? edixisset Jehova ei ascende: Et dicenti Davidi, quò ascensurus sum? dixisset, Chebronem:
2 Ut ascenderet illuc David, etiamq; duæ uxores ejus: Achinohham Jizrehhelitis, & Abigajil uxor Nabalis Carmelitæ:
3 Homines quoque suos, qui secum *erant* deduceret David, quemque cum familia sua: & habitarent [a] in civitatibus Chebronis.
4 Quò advenientes homines Jehudæ, unxerunt ibi Davidem in regem super familiam Jehudæ, & [b] indicaverunt Davidi dicendo, homines Jabeschi Gilhhadis sunt qui sepelierunt Schaulem.
5 Quamobrem David missis legatis ad homines Jabeschi Gilhhadis: dixit ad eos, benedicti estis Jehovę, qui exercuistis benignitatem hanc erga dominum vestrum, erga Schaulem, quòd sepeliviſtis eum.
6 Propterea nunc exerciturus est Jehova erga vos benignitatem & fidem: & ego quoque [a] reponam vobis beneficium hoc, qui fecistis rem hanc.
7 nunc itaque confirmentur manus vestræ, & estote [b] strenui, cùm mortuus est dominus vester Schaul: [c] nam similiter unxerunt me domus Jehudæ in regem super se.
8 Abner autem filius Neri princeps militiæ, quæ *fuerat* Schaulis: assumptum [c] Ischboschethum filium Schaulis, traduxit [d] Machanajima.
9 Constituitque eum regem super [d] Gilhhadem, super [d] Aschæros, & [d] Jizrehhelem, & Ephrajimum, & Binjaminem, denique super Jisraëlem totum.
10 Quadraginta annos natus erat Ischbosheth filius Schaulis, cùm [e] regnare cœpit super Jisraëlem, & duobus annis regnaverat: (tantùm domus Jehudæ erant [f] qui sequebantur Davidem.
11 Fuitq; numerus dierum, quibus erat David rex Chebrone super domum Jehudæ: septem annorum & sex mensium)
12 Cùm egressus est Abner filius Neri, & servi Ischboschethi filii Schaulis Machanajimis Gibhhonem.
13 Joab quoque filius Tzerujæ & servi Davidis egressi occurrerunt eis apud piscinam Gibhhonis simul: consederuntque hi secundum piscinam hinc: illi verò secundum piscinam inde.
14 Ubi dicenti Abnero ad Joabum: surgant jam pueri isti ut [a] ludant coram nobis: dixit Joab, surgant.
15 Surgentes itaque transiverunt *pari* numero: duodecim a Binjamine, id est, ab Ischboschetho filio Schaulis, & duodecim a servis Davidis.
16 Quorum quisq; apprehenso capite proximi sui, glabium suum *infixit* lateri proximi sui: sic ceciderunt simul: quapropter vocat *quisq;* locũ illum, [a] portionem fortium quæ est Gibhhone.
17 Deinde fuit prælium durum admodum die illo: & plagâ affectus est Abner & homines Jisraëlis antè servos Davidis.
18 (Erant autem ibi tres filii Tzerujæ Joab & Abischai & Hhasa-El: eraq; Hhasa-El celer pedibus suis, ut caprearũ aliqua quę *degit* in agro)
19 Quapropter persequebatur Hhasa-El Abnerum: nec declinabat eundo ad dexteram aut ad sinistram, a persequendo Abnero.
20 Respiciens verò post se Abner dixit, ésne tu Hhasa-El? qui dixit, sum.
21 Dicente verò ei Abnero, declina tu ad dexteram tuam, aut ad sinistram tuam, & prehendens

[e] Heb. regnavit: sic Gen. 5. 32.
[f] Heb. erant post.

a Heb. *faciam*
b Heb. *filii roboris.*
c *qui & Eschbahhal 1. Chro. 8. 33. & 9. 39.*
d Heb. *Aschuraum.*

dens tibi unum ex iſtis pueris, accipe tibi exuvias ejus: noluit Hhaſa-El divertere ſ ab eo perſequendo.

g Heb. *a poſt eum: ſic deinceps.*

22 Quare rurſus adhuc dixit Abner ad Hhaſa-Elem, diverte tu a me perſequendo: quare percutiens *ſternerem* te in terram? & quomodo ſublaturus eſſem faciem meam apud Joabum fratrem tuum?

23 Cùm itaque renueret divertere, percuſſit eum Abner ſtylo poſteriore haſtæ ad quintam coſtam, ita ut exeunte haſta a tergo ejus, caderet ibi & moreretur in loco ſuo: eratq; *ut* quiſquis veniebat ad locum illum ubi cadens Hhaſa-El mortuus fuerat, ſubſiſteret.

24 Sed perſecuti ſunt Joab & Abiſchai Abnerum: qui cùm ſol occumberet venerunt ad collem Ammæ, qui *eſt* in conſpectu Giachi, via ad deſertum Gibhhonis.

h Heb. *poſt.* 25 Et congregaverunt ſe Binjaminitæ h ſequentes Abnerum, ita ut eſſent cuneus unus: ſubſtiteruntq; in vertice collis unius.

26 Unde inclamans Abner Joabum dixit, *a* an in æternum conſumet gladius? an non ſcis amaritudinem fore in fine? quousq; ergo non edices populo iſti, ut avertantur a perſequendo fratres ſuos?

27 Cui dixit Joab: ut vivit Deus ipſe, niſi *a* locutus fuiſſes, *nihil feciſſemus*: ſed inde a matutino tempore abductus fuiſſet populus, quiſq; a perſequendo fratrem ſuum.

28 Tum clangente Joabo buccina ut ſubſiſterent totus populus, neq; amplius perſequerentur Iſraëlitas: non perrexerunt amplius bellum gerere.

29 Ita Abner & homines ejus abiverunt per campeſtria tota nocte illa: & trajecto Jardene obeuntes i totum tractum ſeparatum *Jardene* pervenerunt Machanajima.

i Heb. *totam ſeparationem: ſic cantic. 2. ver ultimo. montes ſeparationis, id eſt, ultra Jardenem.*

30 Joab verò reverſus a perſequendo Abnerũ congregavit totum populum: deſideratiq; ſunt e ſervis Davidis novemdecim viri & Hhaſa-El.

31 Servi autem Davidis percuſſerant e Binjaminitis, id eſt, ex hominibus Abneri *multos*: trecenti ſexaginta viri mortui ſunt.

32 Tollentes autem Hhaſa-Elem ſepeliverunt eum in ſepulchro patris ſui, quod *erat* Beth-Lechemi: cum pergentibus tota nocte Joabo & hominibus ejus, illuxiſſet ipſis Chebrone.

ANNOTATIO.

3 In civitatibus Chebronis] *id eſt, quæ ſitæ ſunt in montano tractu Chebronis: vide Joſue. 21. 11. & 12.* 4 Indicarunt] *ſciſcitanti de corpore mortui regis, ut ipſum honorificè ſepelirent.* 7 Nam ſimiliter] *q. dicat: ſi Schaule defuncto deſtituti eſtis, me paratum habebitis jam conſtitutum regem Jehudæ.* 8 Machanajima] *vide Gen. 32. 2. nominis rationem: eſt autem ultra Jardenem in tribu Gadi.* 9 Gilhhadẽ] *regionem trans Jardenem: ſynecdoche, ut in ſequentibus.* Aſchereos] *id eſt, regionem ſummam a ſeptentrione: nam ſynecdochicè hac & ſequentibus vocibus tota latitudo regionis a mari ad Jardenem intelligitur.* Jizrehhelem] *id eſt, regionem mediam Zebulunis, Iſſaſcarũ & Naphthali.* 14 Ludant] *id eſt, ſpectaculi cauſa pugnent.* 16 Portionem fortium] *id eſt, partem agri, ut Gen. 33. 19.* 22 Et quo modo] *id eſt, qua fronte eſſem coram fratre tuo compariturus?* 26 An in æternum.] *Tribus argumentis deterret Joabum a perſequenda victoria: Primum eſt ab humanitatis officio: Secundum ab eventu, qui non poteſt etiam victoribus non eſſe luctuoſus in ejuſmodi victoria: poſtremum a naturalis verecundiæ & religionis jure.* 27 Locutus fuiſſes] *id eſt, niſi prior ſermone provocaſſes, ſuprà ver. 14.*

CAPUT. III.

Bello inter Davidem & Iſchboſthethum durante, decreſſit hic: ille verò in dies augeſcit, numeroſa prole: reſtitutione Micalæ uxoris: confœderatione Iſraëlitarum deficientium ab Iſchboſthetho operâ Abneri: quem rege inſcio, Joab & Abiſchai dolo interficiunt. A quo maleficio David verbo & opere ſe purgat, Abnerum honorificè ſepeliendum curat, & apud ſuos ſe excuſat quòd Joabi ſupplicium differat.

1 DEINDE fuit bellum a diutinum inter domum Schaulis & inter domum Davidis: ſed Davidis pergens in valeſcebat: domus verò Schaulis pergentes attenuabantur.

a Heb. *longũ.*

2 Nati enim ſunt Davidi filii Chebrone: fuitque primogenitus ejus Amnõ ex Achinohhama Jizrehhelitide.

b *qui dicitur Daniel 1. Chro. 3. 1.*

3 Et ſecundus ab eo b Cileab ex Abigajila uxore Nabalis Carmelitæ: & tertius Abſchalom filius Mahhacæ filiæ Talmai *a* regis Geſchuris.

4 Et quartus Adonija filius Chaggithæ: & quintus Schephatja filius Abitalïæ.

5 Deniq; ſextus Jitrehham ex Hegla, *quæque* uxore Davidis: hi nati ſunt Davidi Chebrone.

6 Fuit etiam cùm eſſet bellum inter domum Schaulis & inter domum Davidis: & Abner *a* ſefe confirmaſſet in domo Schaulis:

7 (Fuerat autem Schauli concubina *a* nomine Ritzpa filia Ajæ) *a* ut diceret *Iſchboſtheth* ad Abnerum: quare congreſſus es cum concubina patris mei?

8 Tum accenſus *irâ* Abner valde propter verba Iſchboſthethi dixit: *a* an perſona canina ſum? *a* qui fuerim Jehudæ? hodie exercuero benignitatem erga domum Schaulis patris tui: erga cognatos ejus, & erga proximos ejus, quòd non exhiberim te in manum Davidis: ut imputes mihi *a* iniquitatem iſtius mulieris?

9 Ita faciat Deus Abnero, & ita pergat *facere* ei: ut quemadmodum juravit Jehova Davidi, ut *inquam* ſic facturus ſum ei,

10 Transferendo hoc regnum a domo Schaulis: & ſtabiliendo ſolium Davidis ſuper Iſraëlem & ſuper Jehudam, *a* a Dane uſq; Beerſchebahhum.

11 Qui non potuit amplius reſpondere Abnero quicquam, c præ timore quo timebat eum.

c Heb. *præ timore ejus.*

12 Itaque miſit Abner legatos ad Davidem *a* propter hoc, qui dicerent: cujus *eſt* regio? & dicerent, pange fœdus tuum mecum, & ecce *a* manus mea affutura eſt tibi, ad avertendum ad te totum Iſraëlem.

13 Qui dixit, bene *eſt*: ego pacturus ſum tecum fœdus: verumtamen rem unam ego peto abs te dicendo: non viſurus es faciem meam, niſi antequam introducant te, cum Micale filia Schaulis adveneris ad videndum faciem meam.

14 Miſitque David nuntios ad Iſchboſthethum filium Schaulis, qui dicerent: da uxorem meam

meam Micalem quam dispondi mihi ᵃ centum præputiis Philischtæorum.

15 Itaq; mittens Ischboscheth assumpsit eam a viro : a [d] Paltiele filio Lajischi.

16 Pergente autem cum ea viro ejus, [e] continenter flendo post eam ᵃ Bachurima usq; edixit ei Abner : abi, revertere : qui reversus est.

17 Sermo autem Abnero fuerat cum senioribus Jisraëlis dicendo : [f] anteà planè quærebatis Davidem in regem super vos :

18 Nunc ergo efficite : nam Jehova locutus est de Davide dicendo : per Davidem servum meum servaturus sum populum meum Jisraël e manu Philischtæorum, & e manu omnium hostium ipsorum.

19 Præterea locutus erat similiter Abner audientibus Binjaminitis : cùm abiit etiam abner ad eloquendum in aures Davidi Chebronem, ᵗ omnia quæ bona *videbantur* in oculis Jisraëlitarum : & in oculis ᵗ totius familiæ Binjaminis.

20 Cùm autem venisset Abner ad Davidē Chebronem [g] comitatus viginti hominibus : fecit David Abnero & hominibus qui *erant* cum eo convivium.

21 Deinde dicente Abnero ad Davidē : surgens abeam ut congregem ad dominum meum regem omnes Jisraëlitas : qui pangant tecum fœdus, & regnes prorsus prout desiderat animus tuus : dimisit David Abnerum : qui abibat cum pace.

22 Ecce autem servi Davidis cum Joabo, veniente a *persequenda* aliqua turma, prædam magnam secum abducebant : sed Abner non erat amplius cum Davide Chebrone, eò quòd dimisisset eum ut abiret cum pace.

23 Joabo itaq; & toto exercitu qui *erat* cum eo ingressis : postquam nuntiaverunt Joabo dicendo : venit Abner filius Neri ad regem, qui dimisit eum ut abiret cum pace :

24 Veniens Joab ad regem dixit : quid fecisti? ecce venerat Abner ad te : quare dimisisti eum ut ᵇ abeat continenter?

25 Nostine Abnerum filium Neri? certè ad pelliciendum te venit : aut ad cognoscendū egressum tuum & regressum tuum : deniq; ad cognoscendum quæcunque facis.

26 Tum egressis Joab a Davide, misit legatos post Abnerum : qui revocaverunt eum a cisterna Siræ : sed David non irat conscius.

27 Reverso q; Abnero Chebronem, seorsim duxit eum Joab intra portam, ut loqueretur cum eo, ⁱ imprudentē : percussit q; eum ibi quintā costā, adeò ut moreretur : ᵃ propter sanguinē Hhasa-Elis fratris sui.

28 Quod cùm postea audisset David, dixit : insons ego *sum* & regnū meum apud Jehovā usq; in seculum ᵃ a sanguinibus Abneri filii Neri.

29 Maneant super caput Joabi, & super *caput* totius domus paternæ ejus : ᵏ neq; [k] deficiat e domo Joabi fluxum patiens : aut leprosus : aut qui ᵗ nitatur scipione : aut cadens gladio : aut carens cibo.

30 ᵗ Joab enim & Abischai frater ejus occiderant Abnerum : eò quòd morte affecisset Hhasa-Elem fratrem ipsorum ᵃ Gibhhone in illo prælio.

31 Postea edixit David Jobo & toti populo qui *erat* cum eo : ᵗ lacerate vestimenta vestra & accingite vos ciliciis, ac plangite ante Abnerum : & rex ipse David sequebatur feretrum illius.

32 Ipsis autem sepelientib ᵛ Abnerum Chebrone : rex sublata voce sua flebat ad sepulchrum Abneri, flebantq; totus populus.

33 Et lamentatus rex Abnerum dixit : ergóne ᵗ ut moritur stultus, mortuus fuerit Abner?

34 Manus tuę ᵗ non fuissent ligatæ, & pedes tui æreis compedibus non fuissent admoti : ut cadit quis ante [l] iniquissimos, ceciditi : pergebantq; totus populus deflere eum.

35 Veniente autem toto populo ut reficeret Davidem cibo, cùm adhuc erat dies : juravit David dicendo, ita faciat mihi Deus, & ita pergat, ut non ante occasum solis gustaturus sum panē aut prorsus quicquam.

36 Quod cùm totus populus cognovisset, bonum *visum* est in oculis eorum : omnino prout fecerat rex, *videbatur* in oculis totius populi bonum.

37 Agnoscebant enim totus populus ejus, & totus Jisraël die illo, non *profectum* fuisse a rege, ut *qui* morte afficeret Abnerum filium Neri.

38 Nam dixerat rex ad servos suos : ᵗ an nescitis principem & quidem magnum cecidisse die hoc in Jisraële?

39 Ego autem hoc tempore [m] infirmus sum, ᵗ utpote unctus rex : homines verò isti filii Tzeruję [n] firmiores sunt me : ᵗ rependet Jehova ei qui fecit hoc malum secundum maleficium ejus.

[d] *qui Palti dicitur* 1. *Sehem* 25. *ver. ultimo.*
[e] Heb. *eundo & flendo.*
[f] Heb. *etiam heri, etiam nudiustertius: synecdoche.*
[g] Heb. *& cū eo viginti homines.*
[h] Heb. *eunde.*
[i] Heb. *per errorem.*
[k] Heb. *excindatur.*
[l] Heb. *filios iniquitatis. i. dolo & proditione interfectus es.*
[m] Heb. *tener.*
[n] Heb. *duriores.*

ANNOTATIO.

3 Regis Geschuris] *pars est Syriæ, confinis Gallilææ in Trachonitide. Deuteron.* 3.14. 6 Sese confirmasset] *id est, autoritatem & opes sibi comparasset.* 7 Nomine Ritzpa] *de qua vide plura infrà cap.* 21. Ut diceret] *falsa suspitione vel delatione motus : nam nihil tale commississe legitur.* 8 An persona canina] *id est, vilis, abjecta, & sortatione dedita, nam utroq; spectat appellatio canis. Deut.* 23.18. *& 1. Schem.* 24.15. Q. d fuerim &c.] *i. quia te defecerim cum tribu Jehuda supra* 2.4. *Exprobrat beneficium suum erga Ischboscheth.num, & sequentibus amplificat.* Iniquitatem illius mulieris] *id est, velut commissam cum hac muliere : ita inficiatur objectum sibi crimen.* 10 A Dane] *vide Judic.* 20.1. 12 Propter hoc] *id est, hac offensione motus.* Cujus est regio] *supple, nisi tua, cui Deus imperium detulit.* Manus mea affutura est] *i. operam meam tibi navabo : vide Levitic.* 5.21. 14 Centum præputiis] *ex Sibaulu pacto mihi proposito* 1. *Schem.* 18.24. 16 Bachurima] *oppidum in tribu Binjaminis, ut apparet infrà cap.* 19.17. 19 Totius familiæ &c.] *i maximæ partis : synecdoche, vide* 1. *Chron.* 12.29. 24 Abeat continenter] *id est, conficiat iter suum sine impedimento.* 25 Egressum tuum] *vide Num.* 27.17. 27 Propter sanguinem] *propter eadem, de qua supra* 2.23. 28 A sanguinibus] *ut versio præcedenti : vide Gen.* 4.10. 29 Neq; deficiat] *id est, tantisper dum durabit ejus familia, obnoxia sit isthu malo.* Nitatur scipione] *id est, sit valetudinarius, podagricus, tabidus &c. synecdochicè dicta.* 30 Joab enim & Abischai] *rationem reddit imprecationis Davidis in totam paternam familiam ejus : quia ambo fratres, qui superant in necem Abneri conspiraverant.* Gibhhone] *cap.* 2.24. 31 Lacerate vestimenta] *vide Jehoſ.* 7.6. 33 Ut moritur stultus] *Hoc est, an tam indignè virum adeò strenuum obire oportuit? ut versus sequente explicatur.* 34 Non fuissent ligatę] *id est, si justo certamine confligissent tecum, apparuisset quàm expeditus fuerit manibus & pedibus.* 38 An nescitis] *quasi dicat, occisores tanti viri agnoscitis*

agnoſcitis maximo ſupplicio dignos pro atrocitate criminis, & amplitudine perſonæ occiſæ: ſed infirmus rerum mearum ſtatus, non patitur ut nunc ſupplicium ſumã de vobis, qui plus quam ego apud populum poſſunt.

39 Utpote unctus rex] *id eſt, deſignatus quidem totius Iſraëlis rex: ſed nondum plenè regnum conſecutus.* Firmiores] *multarioribus hominibus acceptiores quàm ego ſum, ut apparet infrà cap. 19. Eſt autem utriuſque membri antiteſis metaphorica à plantu deſumpta.* Rependet] *id eſt, ſuimet ipſe de eo ſupplicium, cùm me adhuc facultas deficit: vel me facultate inſtruet, ut ipſius judicium exerceam: vide initium executionis infrà 19.14. progreſſum 1. Reg. 2.5. & 6. executionem autem plenam ibidem verſ. 34. & 35.*

CAPUT IIII.

Morte abneri Iſchboſchethi fractus: Iſraëlitis conſternatu, latronibus impunè graſſantibus, tandem ab illorum duobus ſimulato habitu, domum illius ingreſſis, dormienti occiditur: quibus caput illius ad Davidem afferentibus, præter expectationem ipſorum, ignominioſa mortis ſententia a Davide pronunciatur, & executioni mandatur: caput verò Iſchboſchethi honorificè ſepelitur.

1 AUDIENTE verò filio Schaulis mortuum eſſe Abnerum Chebronę, remiſſæ ſunt manus ejus: omnes verò Iſraëlitæ conturbati ſunt.

2 Duo autem homines principes turmarum erant filio Schaulis, nomen unius Bahhana: nomẽ verò alterius Rechab filii Rimmonis Beerothæi e Binjaminitis: nam Beerothæ quoque annumerabantur Binjamini.

3 Fugerantque Beerothitæ iſti Gitajima: fuerantq; peregrini ibi uſque in iſtum diem.

4 Cùmque e Jonathane filio Schaulis filius eſſet affectus pedibus: (natus quinque annos erat, cùm pervenit fama de Schaule & de Jonathane e Jizrehhele: quo aſſumpto cùm nutrix ejus fugeret, fuit ea accelerante fugam, ut cadens claudus redderetur:) cujus nomen erat Mephiboſcheth:

5 Iverunt filii Rimmonis Beerothæi Rechab & Bahhana intraverunt{que} æſtu diei in domum Iſchboſchethi: ipſo cubante cubatu meridiano.

6 Cum{que} illuc perveniſſent uſq; ad intimũ domus, bajulantes triticum, percuſſerunt eum quintà coſtà: deinde Rechab & Bahhana frater ejus proripuerunt ſe.

7 Itaque ingreſſi domum illam, ipſo cubante in lecto ſuo, in cubiculo ſuo, cùm percutientes morte affeciſſent eum, & amoviſſent caput ejus: aſſumpto capite ejus abierunt via campeſtrium tota illa nocte.

8 Et afferentes caput Iſchboſchethi ad Davidem Chebronem, dixerunt ad regem: ecce caput Iſchboſchethi filii Schaulis inimici tui, qui quærebat vitam tuam: ſic edidit Jehova pro domino meo rege ultiones hodie de Schaule & de ſemine ejus.

9 Sed reſpondens David Rechabo & Bahhanæ fratri ejus, filiis Rimmonis Beerothęi, dixit eis: vivit Jehova, qui redimit me ab omni anguſtia.

10 Cùm eum qui nuntiabat mihi dicendo: ecce mortuus eſt Schaul, qui tamen *videbatur* in oculis ſuis quaſi læta nuntians, apprehenſum occiderim Tziklagi: quod *oportebat* me ei præſtare pro nuntio.

11 Quanto magis *oportet* hominibus improbis, *qui* occiderunt virum juſtum, domi ejus, in cubili ejus: jam ergo an non repoſcerem ſanguinem ejus e manu veſtra, & tollerem vos e terra?

12 Præcepit itaq; David pueris ſuis ut occiderent eos, qui amputarunt manus eorum & pedes eorum, & ſuſpenderunt ad piſcinam Chebrone: caput verò Iſchboſchethi aſſumentes, ſepeliverunt in ſepulchro Abneri Chebrone.

d Heb. *animam tuam.*

e Heb. *animam meam.*

f Heb. *erat in oculis ſuis.*

g Heb *quod mihi erat ea præſtandum, munus.*

a *qui & Meribbahal & Meri-Baal.* 1. Chro. 8.34. & 9. 40.

b Heb. *cùm æſtu dies eſſet. ſic Gen.* 18.1.

c Heb. *in conclavi cubatus ſui.*

ANNOTATIO

1 Remiſſæ ſunt manus] *id eſt, fractus animo deſtitit bellum gerere.* Conturbati ſunt] *rei novitate conſternati, quaſi præciſâ ſuorum conſiliorum viâ de quibus ſuprà 3.17.* 2 Turmarum] *latronum graſſatorum: ut Hoſ. 6.9. & 7.1.* Erant filio Schaulis] *e ſubditis ejus, quia Binjaminitæ erant.* Annumerabantur Binjamini] *Joſ. 18.25. quaſi dicat, etiamſi Beerothæ a Peliſthæis poſt Schaulis cædem occupatæ adhuc detinerentur, 1. Chron. 31.7.* 3 Gitajama] *Nehem. 11.33. Binjaminitarum oppidum.* In iſtum diem] *quo facinus perpetrarunt, infrà ver. 7.* 4 Cùmq; e Jonathane] *Quaſi dicat, cùm latrones iſti viderent neminem fere deſignatæ a ſe cædi aut regni vindicem, præter Mephiboſchethum puerum adhuc & claudum, ſpe impunitatis in factum audacius proruperunt.* Jizrehhele] *ubi caſi & fugati ſunt. 1. Chron. 31.* 7 Via campeſtrium] *id eſt, trajectio Jardene per ſolitudinem Jerichuntinam: nam cædes Machanaimis perpetrata eſt.* 9 Vivit Jehova] *quaſi dicat, Deus idem eſt in ſempiternum, qui promiſſionem ſuam de me ſervando, non maleficorum opera (ut veſtra eſt) ſed ſanctè hactenus præſtitit, & in poſterum præſtiturus eſt. Prima argumentum damnationis illorum, a fide promiſſionum Dei.* 10 Cùm eum] *ſecundum argumentum a prejudicio, per comparationem minorum.* Quod oportebat] *quaſi dicat, quæ meretis illis jure a me debebatur.* 11 Juſtum] *id eſt, qui ipſos nulla injuria afficerat, ut contra illis improbi, ut eſt injuris dici ſolent, ut Exod. 2.13. & alibi paſſim.*

CAPUT V.

David a toto Iſraële rex confirmatus Tzionem occupat & inſtaurat: amicitiam cum rege Tyriorum init: filiorum numero augetur, Peliſthæos bis fundit: ſic in dies magis augeſcit.

1 TUNC venientes omnes tribus Iſraëlis ad Davidem Chebronem: loquutæ ſunt dicendo, ecce nos, os tuum & caro tua ſumus.

2 Item planè antehac cum Schaul nobis præeſſet rex, tu eras qui educebas & reducebas Iſraëlem, deniq; dixit Jehova tibi, tu paſturus es populum meum Iſraëlem, & tu præfuturus es anteceſſor Iſraëli.

3 Venerunt quoque omnes ſeniores Iſraëlis ad regem Chebronem, quibuſcum pepigit rex David fœdus Chebrone coram Jehova: & unxerunt

a Heb. *etiam heri, etiam nudius tertius*

unxerunt Davidem in regem ſuper Iſraëlem.
4 Natus triginta annos Dauid cum [b]regnare cœpit: quadraginta annis regnauit.
5 Chebrone regnauit ſuper Iehudam ſeptem annis & ſex menſibus: Ieruſchalaimis verò regnauit [c]triginta tribus annis per totum Iſraël & Iehudam.
6 [d]Profecto autem rege cum hominibus ſuis Ieruſchalaima contra Iebuſæum inhabitantem eam terram: allocutus eſt *ille* Davidem dicendo: ne venito huc, ſed amoveto te, [e]cæcis ipſis & claudis dicentibus, non eſt venturus David huc.
7 Attamen cepit David propugnaculum Tzijonis: ea *jam eſt* civitas Davidis.
8 (Dixerat enim David die illo, quiſquis pertingens ad illud emiſſarium, cœperit percutere Iebuſæum & iſtos cæcos & claudos exoſos animo Davidis, [f] *primarius & princeps futurus eſt*: eò quòd dixiſſent cęcus & claudus, non introgreſſus eſt [g]huc)
9 Et habitans David in eo propugnaculo vocavit illud, civitatem Davidis: quia ædificavit David circumquaque a munitione ipſa [h]intorſum.
10 Sic pergebat David [i] continenter creſcere: quia Jehova Deus exercituum *erat* cum eo.
11 [k]Miſit enim Chiram rex Tyri legatos ad Davidem, lignaq; cedrina, & fabros lignarios & [l]latomos: qui extruxerunt domum Davidis:
12 Cùm expertus eſſet David Jehovam ſtabiliſſe ſe in regem ſuper Iſraëlem, & extollere regnum ſuum propter populum ipſius Iſraël.
13 Accepit autem David adhuc concubinas & uxores e Ieruſchalaimis poſtquam venit Chebrone: natiq; ſunt Davidi alii & filiæ.
14 Atq; hæc ſunt nomina eorum qui nati ſunt ei Ieruſchalaimis: [f] Schammuahh, & Schobab, & Nathan & Schelomo.
15 Item Jibchar & [g] Eliſchuahh, & Nepheg & Japhiahh.
16 Et Eliſchamahh, [h] & Eljadahh, & Eliphelet.
17 Audientes autem Peliſchtæi *Iſraëlitas* unxiſſe Davidem in Regem ſuper ſe: aſcenderunt omnes Peliſchtæi, ad quærendum Davidem, verſus propugnaculum: quod audiens David [k] deſcendit.
18 Cùm enim Peliſchtæi veniſſent: & diffuſi eſſent per convallem [l] Raphaçorum:
19 Conſuluerat David Jehovam dicendo, an aſcenſurus ſum contra Peliſchtæos? an traditurus es eos in manum meam? & dixerat Jehova Davidi, aſcende, nam [i] omnino traditurus ſum Peliſchtæos iſtos in manum tuam.
20 Veniens itaq; David Bahhal-Peratzima, percuſſit eos ibi David ac dixit, rupit Jehova inimicos meos coram me, ut *eſt* eruptio aquarum: idcirco vocavit *quiſque* nomen loci illius [k] Bahhal-Peratzima.
21 Nam [l] dereliquerunt ibi [m] terricula ſua: quæ [n] ſuſtulit David & viri ejus.
22 Iterum autem adhuc Peliſchtæi aſcendêtes: diffiti erant in convalle Raphaæorum.
23 Cùm conſuleret David Jehovam dixit, ne aſcendito: [o] diverte a perſequendis eis, poſteà aggredere eos ex adverſo mororum.
24 Et eſto cùm audieris ſonum inceſſus in cacuminibus mororum, ut tunc [p] moveas te: tunc enim prodierit Jehova ante te ad percutiendum caſtra Peliſchtæorum.
25 Cumq; ſic faceret quemadmodum præceperat ei Jehova: percuſſit Peliſchtæos a [q] Gebahho uſq; qua venis Gezerum.

[b] Heb. *regnavit, ita ſit ver. 6. ſic Ge. 5. 32.*
[c] Heb. *in hâc domum.*
[d] Heb. *eundo & creſcendo.*
[e] Heb. *fabros lapidum muri*
[f] *qui & Schimbha 1. Chro. 3. 5.*
[g] *qui & Eliſchamahh, ibid. ver. 6.*
[h] *qui & Beboeljadahh 1. Chro. 14. 7.*
[i] Heb. *tradendo traditurus ſum.*
[k] *id eſt, ſplanitiem ruptu rarum a ruptu rarius exercitu Peliſchtæorum.*
[l] Heb. *addiderunt adhuc Peliſchtæi aſcendere.*
[m] Heb *deverſe a poſſeſſu.*

ANNOTATIO.

2 Os tuum &c.] *ut Gen. 29. 14.* 2 Tu eras] *vide 1. Schem. 18. 4. & 5. verſibus.* Dixit Jehova] *cum per Schemuelem eum unxi; juſſit 1. Schem. 16. 13. Signum enim non fuit ſine verbo: ſed brevitatis cauſſâ ibi reticetur.* 3 Coram Jehova] *i. publico jurejurando, Jehova advocato teſte.* 5 Triginta tribus] *Id eſt, triginta duobus cum dimidio: ſi nec docbe.* 6 Profecto] *Confer quæ hic dicuntur cum 1. Chro. 11. 4. & 5.* Cæcis ipſis] *freti munitione loci, ipſi imprimis Davidem ludificata ſunt, & præcipui autores fuerunt ut David minimè cederetur: gloriantes vel ſe ſolos Davidem propulſaturos.* 8 Primarius & princeps &c.] *Ecclipſis conſequentis, ſive oratio anantapodoton, quæ impletur, 11. Chro. 11. 6.* 9 Intorſum] *nam Joab reliquam civitatem inſtauravit 1. Chro. 11. 8.* 11 Miſit enim] *confer hos duos verſus cum initio 1. Chro. 14.* 17 Deſcendit] *ex arce ſua proceſſurus contra Peliſchtæos, ut explicatur ibidem ver. 8.* 18 Raphaæorum] *in tribu Jehuda, Joſ. 15. 8.* 21 Nam dereliquerunt] *quaſi dicat, tam præceps fuit Davidis irruptio & illorum ruptura, ut fugientibus ne deos quidem ſuos recipere vacaverit.* Terricula] *vide annotata 1. Schim. 31. 9.* Suſtulit] *comburendo ea, ut 1. Chro. 14. 12.* 24 Moveas] *procedas in prælium.* 25 Gebahho] *Gibbhone in tribu Binjaminu Joſoſch. 18. 25.*

CAPUT VI.

Davidi Iſraëlitis convocat, ut ſecum arcam Dei ex urbe Jebharimorum in civitatem ſuam deducant: in cuius deportatione peccatur, tum a ſacerdotibus dum arcam plauſtro devehendam curant: tum a Hhuzza, qui ad eam temere manum admovens divinitus in exemplum morte afficitur. Unde conſternatus David, arcâ in ſtinere Hhobed-Edomo committit, donec audita ejus proſperitate conſilium repetit, & eam ad ſe magno comitatu & lætitia adducit. Poſtremo a Micale deriſus eam ipſe graviter increpat, Deus verò ſterilitate punit.

1 POSTEA congregavit [a] iterùm David quiſque delectos ex Iſraële, triginta millia.
2 Surgente autem Davide & toto illo populo qui erat cum eo, ut abiret [b] Bahhalibus Jehudæ: ad deducendum inde arcam Dei, ad quã [c] invocabatur nomen, nomen *inquam* Jehovæ exercituum [d] inſidentis Cerubinis:
3 [e] Impoſuerunt arcam Dei plauſtro novo, ut deportarent eam e domo Abinadabi, quæ *erat* in ipſo colle: Hhuzza & Achjo filius Abinadabi ducentibus plauſtrum illud novum.
4 Deportaverunt itaque eam e domo Abinadabi quæ *erat* in ipſo colle Dei *cunctes* cum arca Dei: Achjo autem ibat ante arcam.
5 David verò & tota domus Iſraëlis geſtiebant [f] *præ lætitia* coram Jehova, cum quovis *inſtrumento* e lignis abiegnis: nempe cum citharis & cum nabliis & cum tympanis, & cum tubis

[a] Heb. *iudebant. id eſt. ludentium more geſtiebant, ut ipſo ver. 16.*

tubis & cum cymbalis.

[b] qui & Zidon 1. Chro. 13.9.

6 Sed cum veniſſent uſq; ad aream [b] Naconis: Huzza extenſa ad arcam Dei manu, prehendit eam: quia dimoverant eam boves.

7 Quamobrem accenſus ira Jehova in Hhuzzam: percuſſit ibi Deus eum propter [c] hoc [c] imprudens factum: ita ut moreretur ibi, prope arcam Dei.

[c] Heb. hanc imprudentiã.

8 [c] Diſplicuit autem Davidi, eò quòd irrupiſſet Jehova irruptione in Hhuzzam: quapropter vocat quiſq; locum illum rupturam Hhuzzæ, uſque in diem hunc.

9 Et timens David Jehovam die illo: dixit, [c] quomodo intraret ad me arca Jehovæ?

10 Noluitque abducere David ad ſe arcam Jehovæ in civitatem Davidis: ſed curavit David ut ea diverteret in domum [c] Hhobed-Edomi [c] Gittæi.

11 Conſidente autem arca Jehovæ in domo Hhobed-Edomi Gittæi tres menſes: cùm benediceret Jehova Hhobed-Edomo & toti domui ejus:

12 Et nuntiaretur regi Davidi dicendo: benedixit Jehova domui Hhobed-Edomi, & omnibus quæ ei ſunt propter arcam Dei: [c] abiens David deduxit arcam Dei e domo Hhobed-Edomi in civitatem Davidis cum lætitia.

13 Erat autem cùm grogreſſi eſſent portantes arcam Jehovæ ſex greſſibus: [c] ut ſacrificaret boves & pinguia ſacrificia.

14 David verò ſaltabat omnibus viribus coram Jehova: erat que David accinctus amiculo lineo.

15 Ita David & tota domus Iſraëlis adduxerunt aream Jehovæ cum clangore & cum ſono tubæ.

16 Fuit autem arca Jehovæ intrante in civitatem Davidis: cùm Mical filia Schaulis proſpectans per quandam feneſtram, videret regem Davidem [d] contentiſſimè ſaltantem coram Jehova, ut ſperneret eum [e] cum animo ſuo.

[d] Heb. contendentem & ſaltantem. [e] Heb. in corde.

17 Cumq; introducta arca Jehovæ ſtatuiſſent eam in loco ſuo, intra tentorium [c] quod tetenderat ei David: obtulit David holocauſta coram Jehova & Euchariſtica.

18 Deinde cùm abſolviſſet David offerre holocauſtum & Euchariſtica: benedixit populo in nomine Jehovæ exercituum.

19 Et impertitus eſt toti illi populo, toti multitudini Iſraëlitarũ, tam viris quam mulieribus, cuiq; tractam panis unam, & fruſtrum unum carnis, & lagenam vini unam: poſteà abiit totus populus ille quiſque domum ſuam.

20 Tum revertente Davide ab benedicendum domui ſuæ: egreſſa Mical filia Schaulis obviam David dixit: quàm glorioſus fuit hodiè rex Iſraëlis, qui retexit ſe hodie ante oculos ancillarum ſervorum ſuorum, [c] prorſus ut [c] retegit ſe unus quiſpiam e vaniſſimis hominibus!

[f] Heb. ut retegendo retexit ſe &c.

21 Dixit verò David ad Micalem: coram Jehova, qui elegit me præ patre tuo & præ tota familia ejus: præcepto inſtituendo me anteceſſorem ſuper populum Jehovæ, ſuper Iſraëlem: [c] præ lætitia geſtivi: & geſtiam coram Jehova.

22 [c] Quo & abjecero me adhuc amplius, & fuero humilior ante oculos meos: eo apud iſtas ancillas, de quibus locuta es, & apud illos glorioſior ero.

[g] Heb. levior rem habebo me.

23 [c] Itaque Micali filiæ Schaulis ipſi non fuit proles: in diem uſq; mortis ſuæ.

ANNOTATIO.

1 Iterum] *id eſt, ſecundò, nam bis eam ob cauſam Davidem congregaſſe Iſraëlitas docet 1. Chron. 13.* 2 Bahhalibus] *a urbe Jehhar imorum Jehoſ. 15.60.* Invocabatur] *id eſt, colebatur: ſynecdoche uſitata, ut Gen. 4.26.* Inſidentis] *vide 1. Schem. 4.4.* 3 Impoſuerunt] *oblitis legis qua habetur Num. 7. 9. & Peiſchitaorum exemplum ſecuti 1. Sche. 6.* 7 Imprudens factum] *quo præter munus ex lege ſuo miſſe ſua commiſſum geſtandi arcam humeris, eam plauſtro impoſuit: quod peccatum ſacerdotum & Levitarum omnium commune fuit: & nunc contra legem Num. 4.15. rem ſanctam attingit: quod peculiare eſt illum: ideo peculiariter in eum animadvertit Deus.* 8 Diſplicuit] *ſic idem verbum accipitur Gen. 31. 35.* 9 Quomodo intraret] *ſubaudi, cùm hoc facto declaret, non eſſe hanc ſuam voluntatem.* 10 Hhobed-Edomi] *Levita ex janitoribus & cantoribus 1. Chron. 15.18. & 21.* Gittæi] *ex opido Gath-Rimmone, quod a Menaſſitis & Danitis communiter fuit attributum Kebahitis, Joſoſ. 21.24. & 25.* 12 Abiens David] *Confer cum 1. Chro. 15.* 13 Sacrificaret] *in altaris tumultuarie aggeſto ex lege Exod. 20.24.* 17 Quod tetenderat ei David] *antequam adduceretur arca, ſit docet inſtitum cap. 15. 1. Chro. confer hæc cum 1 Chro. 16.* 20 Retegit, &c. *id eſt, ſcurriliter vel hiſtrionicè, depoſita omni honeſtate & gravitate.* 21 Præ lætitia] *eclipſis antecedentis ſive hypozeugma, quod indicat copula.* 22 Quo abjecero] *juxta ſententiam ipſius Dei 1. Schem. 2.30.* 23 Itaq;] *propter hunc ſuum in Deum & in maritum ac regem contemptum, ſterilitatis perpetuæ probro affecta eſt.*

CAPUT VII.

Nathan Davidis conſilium de ædificando templo primùm ex proprio ſenſu approbat: ſed poſteà Dei juſſu Davidi declarat, idcirc vocatione non eſſe: filium autem ei promittit, qui conſilium illud fideliter exequatur: ejuſq; regno plurima, typicè in Schelomone & poſteris: perfectè verò in Chriſto implenda revelat. Pro quibus David indignitatem ſuam agnoſcens, & æterno Dei verbo omnia aſcribens, gratitudinem ſuam ampliſſimis verbis exponit.

1 [c] FUIT autem cùm deſideret rex domi ſuæ: & Jehova dediſſet ei quietem circumquaque ab omnibus inimicis ejus:

2 Ut diceret rex ad Nathanem prophetam: vide quæſo, ego habito in domo cedrina: dum arca ipſa Dei habitat [c] inter aulea.

[a] Heb. in corde.

3 [c] Dixit verò Nathan ad regem: quicquid eſt in [a] animo tuo abi fac; nam Jehova tecum eſt.

4 Sed fuit nocte illa: ut [b] ederetur verbum Jehovæ ad Nathanem, dicendo:

[b] Heb. factum.

5 Abi ut dicas ad ſervum meum Davidem, ita ait Jehova: [c] tùne ædificares mihi domum quam inhabitem?

6 [c] Cùm non habitarem in ede *ulla*, inde a tempore, quo deduxi filios Iſraëlis ex Ægypto uſque in diem hunc: ſed itarem cum tentorio & cum tabernaculo:

7 Quocunque itabam cum filiis Jisraëlis, locutusne sum quic quam ulli [e] moderatorum Jisraëlis, quibus præceperam ut pascerent populum meum Jisraëlem, dicendo: quare non ædificastis mihi domum cedrinam?

8 Nunc ergo, sic Dicito servo meo Davidi, ita ait Jehova exercituum: [f] ego assumpsi te ex ipsa caula, a sequendo grege: ut anteceiſor præeſſes populo meo Jisraëli.

9 Et fui tecum quocunque iviſti, excidiq; [g] omnes inimicos tuos a facie tua: adeò ut comparaverim tibi nomen magnum, par nomini maximorum qui *ſunt* in terra.

10 Diſpoſiturus etiam ſum locum populo meo Jisraëli, & plantaturus eum, ut habitet in loco ſuo, & non commoveatur amplius: neq; pergant [d] iniquitati dediti affligere eum, quemadmodū prius,

11 Nimirum ex quo die mandatis inſtruxi judices ſuper populum meum Jisraëlem: [h] uſquedum quietē dedi tibi ab omnibus inimicis tuis. Denique indicat tibi Jehova: [i] domum paraturum eſſe tibi Jehovam:

12 [k] Quando completis diebus tuis, occubueris cum patribus tuis: excitabo ſemen tuum poſt te, quod prodierit e viſceribus tuis: & ſtabiliam regnum ejus.

13 Ipſe ædificabit domum nomini meo: & ſtabiliam ſolium regni ejus uſque in ſeculum.

14 Ego ero illi in patrem, & ipſe erit mihi in filium: qui cùm perverſè egerit, corripiam eum [l] virga hominum, id eſt, plagis humanis:

15 At benignitas mea [m] non amovebitur ab eo: quemadmodum amovi a Schaule, quem amovi a facie tua.

16 Sed firma erit domus tua, & regnum tuum uſque in ſeculum, [n] tibi erit expoſitum: ſolium tuum erit ſtabile uſque in ſeculum.

17 Secundum omnia verba hæc, & ſecundum totam viſionem hanc: ſic allocutus eſt Nathan Davidem.

18 Itaq; ingreſſus Rex David, [o] reſtitit coram Jehova: ac dixit, quis *ſum* ego, domine Jehova? & quæ *eſt* familia mea quòd [p] deducis me eo uſque?

19 Et parum adhuc viſum eſt hoc in oculis tuis domine Jehova: adeo ut locutus ſis etiam de familiâ ſervi tui in longinquum: [q] idque ſecundum rationem humanam, domine Jehova.

20 Sed quid perget adhuc David loqui apud te: cùm tu cognoſcas ſervū tuum, domine Jehova?

21 [r] Propter [r] VERBUM tuum, & ſecundum animum tuum, præſtas [s] has omnes res maximas: notas faciendo ſervo tuo.

22 (Propterea [t] magnus es Jehova Deus: quin non *eſt* par tibi, imo non *eſt* Deus præter te:) [u] omnino prout audivimus auribus noſtris.

23 Quæ ergo *eſt* ſicut populus tuus, ſicut Jiſraël gens ulla in terra? ad quam redimendam ſibi in populum [x] iverit Deus, & ad [k] comparandum ſibi nomen, & ad præſtandum [y] vobis has res maximas & [l] reverenter ſuſpiciendas terræ tuæ, *expellendo* a facie populi tui, quem redimiſti tibi ex Agypto, gentes & deos earum.

24 Nam ſtabiliviſti tibi, populum tuum Jiſraëlem, ut tibi *ſit* populus: uſque in ſeculum: & tu Jehova *es* eis in Deum.

25 Nunc ergo Jehova Deus, verbum illud quod promiſiſti ſervo tuo & familiæ ejus præſta in ſeculum: & fac quemadmodum dixiſti.

26 Ut magnificetur nomen tuum uſque in ſeculum dicendo: Jehova exercituum Deus *eſt* ſuper Jiſraëlem: & domus ſervi tui Davidis ſtabilis ſit coram te.

27 Tu enim Jehova exercituum Deus Jiſraëlis revelaſti in aurem ſervi tui dicendo: domum ædificaturus ſum tibi: idcirco [m] judicavit ſervus tuus cum animo ſuo orandum te eſſe oratione hac.

28 [z] Quapropter nunc, domine Jehova, tu ipſe *es* Deus & verba tua *ſunt* veritas: promiſiſtique ſervo tuo bonum iſtud.

29 Nunc inquam, [a] placeat tibi benedicere domui ſervi tui, ut ſit in ſeculum coram te: quia tu domine Jehova dixiſti, benedictione ergo tua benedicatur domus ſervi tui in ſeculum.

[e] Heb. *ſceptrorum, ſynecdoche.*

[f] Heb. *conſedit: catachreſis.*

[g] Heb. *& hæc eſt ratio hominu.*

[d] Heb. *filii iniquitatu.*

[h] Heb. *totam hanc ipſam magnitudinē, ut infrà ver.* 23.

[i] Heb. *iverint dii, ut Gen.*20.13.

[k] Heb. *concordium.*

[l] Heb. *reverenda.*

[m] Heb. *invenit ſervus tuus cum corde ſuo.*

[n] Heb. *coram te. ſic Gen.* 23.9.

[o] Heb. *ſedit.*

[p] Heb. *adduxiſti.*

[q] Heb. *& hæc eſt lex hominis.*

[r] Heb. *propter verbum tuum.*

[s] Heb. *fecit.*

[t] Heb. *magnificus.*

[u] Heb. *omnino prout.*

[x] Heb. *ivit.*

[y] Heb. *vobis & benedix.*

[z] Heb. *& nunc.*

[a] Heb. *velis & benedix.*

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *confer totum hoc caput cum* 1.*Chron.*17. 2 Inter aulea] *in tabernaculo, quod ei in civitate ſua retenderat, ſuprà* 6.17. 3 Dixit verò Nathan] *ut ſuprà* 1.*Schem.*16.7. 5 Tunc ædificares] *hoc eſt, putáſne tantum tibi fore otii a rebus bellicis, ut eam ædificare poſſis? quaſi dicat, falleris: nam bella adhuc multa geſturus es. vide cap.*8. *Atque hæc eſt ratio, quam Schelomoni adfert* 1. *Chron.*22.11. *& Schelomo proponit* 1.*Reg.*5.3. *Averſus Davidem a ſuo inſtituto hac prima ratione.* 6 Cùm non habitarem] *Secunda ratio ab exemplo anteceſſorum qui nihil tale ſuſceperunt: ſcientes Dei vocationem expectandam eſſe.* 8 Ego aſſumpſi te] *accommodat ſecundam rationem ad perſonam Davidis: quaſi dicat, reliquam partem officii illius exequere, ad quod te aſſumpſi, & in quo opem meam expertus es.* 9 Omnes inimicos] *id eſt, Schaulem & quicunque oppoſuerant ſe Davidi ne regnaret.* 11 Uſquedum] *id eſt, uſque ad hoc tempus, ut ſuprà ver.* 1. Domum paraturum] *ideoq; hanc tuam eſſe vocationem, ut huic promiſſioni inſervias, & regnum ſtabilitas perveniturum ad ſucceſſorem tuum.* 12 Quando] *Poſtrema pars, promiſſio hæredu, regni & domus in Schelomone & poſteris typica, in Chriſto abſoluta: ut oſtendat illud, Uſque in ſeculum: confer cum* 1. *Coronic.* 22.8. *& ſequentibus.* 14 Virga hominum] *id eſt, modum adhibebo caſtigationibus ut patres cùm caſtigant filios.* 15 Non amovebitur] *ita ut convellam regnum ejus, transferamq; in aliam familiam.* 16 Tibi expoſitum] *ut a tua poſteritate poſſideatur.* 18 Deducis couſque] *ideſt, evehis ad tantam amplitudinem: metaphora. Exordium a comparatione perſonæ ſuæ & ſuorum, cum beneficiis Dei ſive accepiis ſive promiſſis.*

19 Idque ſecundum rationem] *id eſt, familiariter mecum agis, ut ſolet homo cum homine: ita commendat beneficia Dei a forma, ut in ſuperioribus a reipſa.* 21 Propter] *Propoſitio, cauſam continens beneficiorum Dei erga populum & erga ſe.* VERBUM] *id eſt, propter Chriſtum ſervum tuum. vide* 1. *Chron* 17.19.22. Magnus es] *id eſt, maxima agnoſceris.* Omnino prout] *quæ majoribus noſtris fuerant promiſſa, iam re ipſa conſignas mihi ſervo tuo.* 23 Vobis] *Apoſtrophe ad populum Dei.* 27. Revelaſti] *ſuprà ver.* 11. 28 Quapropter] *Concluſio poſtulatoria a natura: libera voluntate: promiſſionibus: & fide Dei.*

CAP-

CAPUT VIII.

Dauid contra Peliſchtæos, Moabitas, Tzobæos, Damaſcenos, Edomæos adeò proſperè pugnat, ut eis caſis amplam prædam reportet, & eos tributarios reddat: Regis verò Chamathæ per filium munera inſtructum, amicitiam petentis aſſentitur, munera q; cum ſpolijs Deo conſecrat.

1 FUIT enim poſt hæc, ut David percutiens Peliſchtæos deprimeret eos, & acciperet David [a] frænum [a] Amgaris e manu Peliſchtæorum.

[a] Heb. *Amma: proprium nomen montis Peliſchtæorum, ex quo & appellativo Har conflatum eſt nomen Amgaris: de quo Plin. lib. 5. cap. 13. natur. hiſt.*

2 Pecuſſit etiam Moabitas, cùmque metiretur [a] eos funiculo dejiciendo [a] eos in terram; [a]metiebatur duobus funiculis quos morte afficeret, integro autem funiculo quos in vita conſervaret: fuerunt que Moabitæ Davidi ſervi [a]ferentes munus.

3 Percuſſit quoque David [b] Hadad Hhezerem filium Rechobi [a] regem Tzobæ: cùm proficiſceretur *David* ad repellendam manum ejus, [a] verſus flumen Euphratem.

[b] *qui & Hadar Hhezer. 1. Chro. 18. dicitur.*

4 Cepit que David ex eis mille *currus*, & [a] ſeptingentos equites, & viginti millia virorum peditũ & ſuccisis David ſuffraginibus omnium [a] currulium equorum, reliquum fecit ex eis *ad* centum currus.

[a] Heb. *omnium curruum: metonymia.*

5 Venerant autem Syri [d] Damaſceni ad juvandum Hadad Hhezerem regem Tzobæ: quapropter percuſſit David e Syris viginti duo millia virorum:

[d] *in Chronicis Damaſceni: & ſic deinceps.*

6 Impoſuit que David ſtationarios Syriæ Damaſcenæ: & fuerunt Syri Davidi ſervi adferentes munus: ſervabat enim Jehova Davidem quocunque ibat.

7 David autem acceptos umbones aureos, qui *erant* penes ſervos Hhadad Hhezeris: attulit Jeruchalaim.

8 E [e] Betacho quoque & [f] Berothai civitatibus Hadad Hhezeris: accepit rex David æris quamplurimùm.

[e] *quæ in Chronicis Tibchath tranſpoſitis literis & mutata forma: Tauba Ptolemæo.*

[f] *in Chron. Cun: Ptolemæo Barathena.*

9 Cùmque audiret Tohhi rex Chamathæ: Davidem percuſſiſſe totas copias Hadad Hhezeris,

10 Miſit Tohhi [g] Joramum filium ſuum ad regem Davidem ad rogandum eum de proſperitate, & ad benedicendum ei: eò quòd præliatus contra Hadad Hhezerem, percuſſiſſet eum, (nam Hhadad Hhezer [h] bella gerebat contra Tohhin) erant que in manu [a] illius [a] inſtrumenta argentea, & inſtrumenta aurea, & inſtrumenta ænea.

[g] Heb. *Hadoram.* 1. *Chr.* 18. 10

[h] Heb. *vir bellorũ Tohhi erat Hadad-Hhezer.*

11 Hæc quoque [a] conſecravit rex David Jehovæ: cum argento & auro quod conſecraverat *ablatum* ab omnibus gentibus quas ſubegerat.

12 A Syris & a Moabitis, & ab Hhammonitis, & a Peliſchtæis, & ab Hhamalekitis: etiam de præda Hadad Hhezeris filii Rechobi regis Tzobæ.

13 Comparavit etiam David nomen, cùm reverteretur a cæde Syrorum, in [a] valle ſalis: & [a] percutiens octodecim millia.

14 Adeò ut diſponens in Edomæum ſtationarios, in tota Edomæa poneret [a] ſtatiorios, & eſſent omnes Edomæi ſervi Davidis: ſervabat enim Jehova Davidem quocunque ibat.

ANNOTATIO.

1 Fuit enim] *etiologia ſive confirmatio cauſæ, cur noluerit Deus templum a Davide ſibi ædificari eſt hic & capite 10. nam utrobiq; ſumma bellorum, quæ ſupererant Davidi gerenda, recenſetur.* Frænum Amgaris] *id eſt, Gathum potentiſſimum illius montu oppidum, cujus clauſura totus Peliſchtæorum tractus mœnianus, ab hoſtibus defendebatur: vide 1. Chron. 18. 1.* 2 Eos] *regionem eorum, metonymia.* Eos in] *civitates eorum aquando ſolo.* Metiebatur] *ſenſus eſt regionem in tres partes menſu eſt adhibito funiculo, ex quibus unam conſervavit ſu occiſis qui erant in alia duabus.* Afferentes munus] *i. tributarii, ut infrà ver. 6.* 3 Regem Tzobæ] *1. Schem. 14. 48. bellu hujus occaſio attingitur hîc, quòd Chamatham invaſurus exercitum per terminos Davidi duceret cùm dicitur, ad repellendam manum ejus, i. propulſandas copias ejus a ſuis finibus.* Verſus flumen] *finis hujus belli, ut ſines regni ſui eò produceret, hac occaſione, ſecundùm promiſionem Gen. 15. 18. quod innuit 1. Chro. 18. 3.* 4 Septingentos] *i. decurtas equitum ſeptingentas, quæ efficiunt ſeptem millia equitum: ibid. ver. 4. ſic infrà 10. 17.* 10 Illius] *Jorami filii Tohhi.* Inſtrumenta] *quæ patru nomine dedit Davidi.* 11 Conſecravit] *ad futuri templi ornatum: vide 1. Chron. 18. 11. & 26. 26.* 13 Valle ſalis] *in Edomæa 2. Reg. 14. 7. & Pſalm. 60.* Percutiens] *duce Abiſchajo, ut commemorat. 1. Chron. 18* 14 Stationarios] *quibus præerat prorex uſque ad Jehoſchaphati tempus 1. Reg. 22. 48.*

CAPUT IX.

Dauid Iſraëlarũ jus dicens, curatores Reipub. & eccleſiæ ordinat: & fœderis ſui cum Jonathane memor, domeſticum exemplum gratiæ & fidei in Mephiboſchethum Jonathanis filium edit.

1 REGNABAT itaque David ſuper totum Iſraël: erat q; David exercens judicium & juſtitiam in toto populo.

2 Joab autem filius Tzeruję [a] præerat militię: & Jehoſchaphat filius [a] Achiludis [a] a memoria *erat.*

[a] Heb. *monitor.*

3 Et [a] Tzadok filius Achitubi, ac Achimelech filius [a] Ebjatharis ſacerdotes: Scheraja autem ſcriba.

4 Et Benaja filius Jehojadahhi [b] præerat [a] Cerethæis & Pelethæis: filii denique Davidis [a] præſides erant.

[b] Heb. *cum Cerethæo & Pelethæo.*

5 Dixit verò David an certè ſupereſſet adhuc qui relictus ſit, de familia Schaulis: ut exerceam erga eum benignitatem propter Jonathanem?

6 Erat autem ſervus familiæ Schaulis nomine Tziba, quem vocarunt ad Davidem: ad quę dicente rege: Tune es Tziba? dixit *ſum*, ſervus tuus.

7 Dicente verò rege, an nullus amplius ſupereſt familiæ Schaulis erga quem exerceã benignitatem Dei? dixit Tziba ad regem: *ſupereſt* adhuc filius Jonathanis, [a] affectus pedibus.

8 Tunc dixit ei rex: ubinam eſt? dixit Tziba ad regem: ecce eſt in domo Maciris, filii Hhammielis [a] Lodebari.

9 Mittens ergo David assumpsit eum e domo Maachis filii Hhammielis Lodebaro.
20 Cumque ingressus esset Mephiboscheth filius Jonathanis filii Schaulis ad Davidem, procidens in faciem suam incurvavit se: & dicenti Davidi, Mephiboscheth, dixit, ecce servum tuũ.
[e] Heb. *exercendo exercitaturus sum.*
11 Tum dixit ei David: 'ne timeto: nam[e] omnino exercituras sum erga te benignitatem, propter Jonathanem patrem tuum: & 'restituam tibi totum agrum Schaulis 'patris tui: tu verò sumpturus es cibum in mensa mea semper.
[d] Heb. *qui sicut ego.*
12 Qui incurvans se dixit: quid *est* servus tuus: ut respexeris ad 'canem mortuum,[d] qualis *sum* ego?
13 Quum ergo vocasset rex Tzibam puerum Schaulis, edixit ei: quicquid *erat* Schauli & toti familiæ ejus, 'do filio domini tui.
14 Quapropter colito ei terram, tu, & filii tui, & servi tui: deinde 'afferto, ut sit 'filio domini tui cibus quem comedat: sed Mephiboscheth filius domini tui, sumpturus est semper cibum in mensa mea: 'Tzibæ autem quindecim *erant* filii & viginti servi).
15 Dixitq; Tziba ad regem: omnino prout præceperit dominus meus rex servo suo: sic facturus est servus tuus: quanquam Mephiboscheth comedens 'in mensa mea *foret* 'ut unus e filiis regiis.
16 *Erat* autem Mephiboschebo filius parvus, nomine Mica: & quotquot habitabant domi Tzibæ, servi erant Mephiboschetho.
17 Ita Mephiboseeth residebat Jeruschalaimis, quia in mensa regis semper comedebat: quamvis esset claudus [e] utroque pede.
[e] Heb. *duobus pedib. suis.*

ANNOTATIO.

1 Regnabat] *hoc quatuor versus, quia non ad bella cum exteris: sed ad domesticam gubernationem pertinent, sequentibus conjunximus, quia eodem pertinant.* 2 Præerat militiæ] *ex eo quod gessisse legitur supra* 5.8. 4 Tzadok] *e genere Ehhazaru.* 1 *Chron.* 6.8. Ebjatharis] *filius Achimelecs occisi a Schaule* 1. *Schem.* 22. *e genere Ithamaru.* 1. *Chron.* 24.3. 3 Cerethæis] *id est, Jfraëlitu, quorum colonias devicti Pelischtæi, qui Cerethæi dicuntur.* 1. *Schem* 30.14. *in illorum agrum transmiserat: sive ibi commorarentur, sive inde in prætorianam cohortem cooptarentur, ut exercitatissimi.* Pelethæis] *id est, militibus e tribu Jehudæ: natu Peleiho Jerachmeelu filio, de quo* 1. *Chron.* 2.33. *nam hi quoque, ut Pelischtæi contermini, in bello erant exercitatissimi: vide* 1. *Schem.* 27.10. & 30.29. Præsides] *id est, primarii administri ad latera regis, ut* 1. *Chron* 18.17. *De hac voce vide Gene.* 41.45. 7 Benignitatem Dei] *id est, jurare & jurejurando coram Deo promissam.* 1. *Schem.* 20.15. Affectus pedibus] *supra* 4.4. 8 Lodebari] *Locus trans Jardenem, ut apparet, infrà.* 17.27. 11 Ne timeto] *a me, quamvis Jschbosthethi partes secutus sis: infrà* 19.29. Restituam tibi] *quasi dicat: tantisper dum latuisti, avitam hæreditatem bona fides possessores obtinebant: nunc autem te inventum in eorum possessionem remittam, ex lege Num.* 27.8. & 9 Patris tui] *id est, avi tui, ut Exods.* 2.18. 12 Canem mortuum] *vide* 1. *Schem.* 24.15. *in annotatione.* 13 Do filio] *hæreditatis jure.* 14 Afferto] *videlicet, proventus ejus: nam cum colonum partiarium instituit David: vide infrà* 19.30. Filium domini] *id est, Micæ filio Mephiboschethi, qui jam est dominus tuus.* 15 In mensa] *quam ego ei paraturus essem.* Ut unus] *ut filium Regis decet.*

CAPUT X.

David a Hhammonitis injuria in legatos suos, & belli apparatu provocatus, contra Hhammonitas & auxiliares eorum copias per Joabum & Abischajum feliciter pugnat. Deinde eosdem novis auxiliis instructos rursus cadens, pacem petere & & servitutem pacisci cogit

1 Fuit quoque postea, cùm mortuo 'rege Hhammonitarum, regnaret Chanun filius ejus pro eo:
2 Ut diceret David: exerceam benignitatem erga Chanunem filium Nachaschi, 'quemadmodem exercuit pater ejus erga me benignitatem: & mitteret David consolatum eum per servos suos de patre ejus: venerentq; servi Davidis in regionem Hhammonitarum.
3 Dicentibus autem principibus Hhammonitarum ad Chanunem dominum suum: Davidne honore afficere patrem tuum in oculis tuis *videtur*, quia misit tibi consolatores? an nõ ut perscrutetur hanc civitatem, & ad explorandum eam, denique ad evertendum eam misit David servos ad te?
4 Accipiens Chanum servos Davidis, abrasit dimidium barbæ eorum, & precidit vestes eorum per medium, usque ad nates eorum: sic remisit eos.
5 Quod cum indicassent Davidi, misit obviam eis: (erant enim homines illi rubore suffusi valde:) edixitque rex, considete Jerichunte donec refloreat barba vestra, ut revertamini.
6 Videntes itaque Hhammonitæ se fœtidos factos Davidi: miserunt Hhammonitæ qui 'mercede conducerent e Syris [a] 'Rechobæis & e Syris 'Tzobæis viginti millia peditum: & a rege 'Mahhacæ mille viros, & 'viros Tobi, duodecim millia virorum.
[a] Heb. *domu Rechobi.*
7 Quod audiens David: misit Joabum cum toto exercitu suo robustissimos quosque.
8 Egressi itaque Hhammanitæ instruxerunt aciem ad 'ostium portæ: Syri verò Tzobæ & Rechobi, & viri Tobi ac Mahhacæ [b] seorsim *erant* in agro.
[b] Heb. *seorsim Gen.* 43.32.
9 Quam ob rem videns Joab, obversam esse contra se aciem [c] a fronte & a tergo: selectos ex omnibus lectissimis Jisraëlis, instruxit adversus Syros.
[c] Heb. *ab ante & a retro.*
10 Residuum autem populi tradidit in manum Abischai fratris sui: quod instrueret adversus Hammonitas.
11 Ac dixit: si Syri robustiores fuerint me, tum esto mihi [d] auxilio: quòd si Hammonitæ robustiores fuerint te: viciſſim ibo, ut auxilio sim tibi.
[d] Heb. *salutis sic deinceps.*
12 Confirmare, imò confirmemus nos pro populo nostro, & pro civitatibus Dei nostri: Jehova autem faciet quod bonum *videbitur* in oculis suis.
13 Tum accedente Joabo & populo qui erat cum

cum eo, in prælium contra Syros: fugerunt a facie ejus: Hammonitæ verò videntes fugisse Syros, fugerunt a facie Abischai, & ingressi sunt civitatem suam: deinde revertens Joab a Hhammonitis ingressus est Jeruschalaima.

14 Sed videntes Syri se plaga effectos fuisse coram Israële: rursus congregaverùt se simul.

15 Et mittens Hadarhhezer, eduxit Syros qui degunt trans flumen, venerunt[que] Chelamum [c] Schobaco principe militiæ Hhadarhhezeris præeunte illis.

16 Quod cùm nuntiaretur Davidi, congregato toto Israële, trajecit Jardenem venit[q;] Chelamum: ubi Syri instruentes aciem adversùs Davidem præliati sunt contra eum.

17 Sed fugerunt Syri a facie Israëlis: & occidit David e Syris [d] septingentorum curruum equites, & quadraginta *pedatum* millia: Schobacum quoque principem militiæ illius percussit: ita ut moreretur ibi.

18 Quam ob rem videntes omnes reges [e] servi Hhadarhhezeris, se plaga affectos esse ante Israëlitas, pacem ineuntes cum Israëlitis servierunt eis: metuebant enim Syri amplius auxilio esse Hhammonitis.

[a] *qui & Schophac 1. Chro. 19.16.*

ANNOTATIO.

1 Fuit] *confer hoc caput cum 1.Chron.19.* Rege Hhammonitarum] *id est, Nachaschbo, de quo 1.Schē.* 11 2 Quemadmodum exercuit] *mihi plane reperitur Nachaschum beneficis præstitisse Davidi: sed verisimile est, illum in Schaulu odium, a quo magnam cladem acceperat 1.Schem.11. Davidi fugienti gratificatum esse.* 6 Mercede] *id est, mille talentis argenti, ut 1.Chro.19.6.* Rechobæis & Tzobæis] *subditis Hadarhhezeris.* Mahhacæ] *finitimæ Gilhhadæ in Trachonitide: vide Deut.3.14.* Viros Tobi] *vide Judic.11.5. hic autem non enumerantur currus, de quibus 1.Chron.19.7.* 8 Ostium portæ] *crucifixu Medebæ in fine Hhammonitarum: Num.21.30.1.Chron.19.7.* 15 Chelamum] *forte oppidum illud est, quod Ptolomæus Alamthum vocat, apud Trachonitas Arabes.* 17 Septingentorum curruum] *id est, septingentarum decuriarum equitis, ut suprà 8.4. Ideo 1.Chron.19.18. septem millia equitum fuisse dicuntur.* 18 Servi] *id est, conducti ab eo, ut ipsi in eo bello operam suam locarent.*

CAPUT XI.

David redintegrato contrà Hhammonitas bello, cùm domi desideret Uriæ uxorem formosam lavantem videns accersit, & a se compressam remittit: quam ex se concepisse audiens, maritum e castris revocat, ut partum illius habeatur. Quod quia non succedit, remissum in castra Uriam cum literis, Joabo mandat, ut eum interficiendum hostibus objicat: quo effecto viduam ejus ducit, & filium ex ea suscipit.

1 Sed fuit [a] vertente anno, quo tempore prodeunt reges: cùm misisset David Joabum & servos suos cum eo, ac totum Israëlem qui perderent Hhammonitas & obsiderent Rabbam: Davide desidente Jeruschalaimis:

2 Fuit, inquam, tempore [a] vespertino, cùm surrexisset David a cubili suo, & obambulans in tecto domus regiæ, mulierem lavantem se vidisset ex ipso tecto: quæ quidem mulier pulchra aspectu erat valde:

3 Ut mitteret David scisciatus de ipsa muliere (cùm dixisset *quispiam*, an non *est* [a] Bath-Schebahh filia Elihhami uxor Uriæ Chittæi?)

4 Mitteret, inquam, David nuntios ut assumeret eam: qua ingressa ad ipsum cubavit cum ea, cùm ipsa [b] purgasset se ab immunditia sua: posteà reversa est domum suam.

5 Concepit autem mulier: quapropter mittens indicavit Davidi dicens: gravida sum.

6 Tunc mittens David *edixit* Joabo: mitte ad me Urijam Chittæum: misitque Joab Urijam ad Davidem.

7 Ingressum autem Urijam ad se: interrogavit David de [c] prosperitate Joabi, & de prosperitate populi & de prosperitate belli.

8 Deinde dixit David Urijæ: descende domū tuam & lava pedes tuos: sic egresso Urija e domo regia, egrediebatur post eum ferculum regium.

9 Sed cubavit Urija ad ostium domus regiæ, cum omnibus servis domini sui: neque descendit domum suam.

10 Quod cùm nuntiassent Davidi dicendo: non descendit Urija domum suam: dixit David ad Urijam: nónne ex itinere advenis? quare non descendisti domum tuam?

11 Dixit verò Urija ad Davidem: [a] arca ipsa, & Jiraël ac Jehuda manent in tuguriis: & Joab [a] dominus meus, ac servi domini mei in superficie agri castra habent: & ego ingrederer domum meam ad comedendum & ad bibendum & ad cubandum cum uxore mea? [d] ut vivis & ut vivit anima tua, non sum facturus rem hanc.

12 Tum edixit David Urijæ: subside hic etiā hodie, & cras dimittam te: sic subsedit Urija Jeruschalaimis die illo & postridie.

13 Quo accersivit eum David, ut comederet ante se & biberet, & [a] inebriaret eum: attamen egressus est vespere ad cubandum in cubili suo cum servis domini sui: neque domum suam descendit.

14 Fuit iraq; mane ut David scriptam epistolam ad Joabum: mitteret [e] per Urijam.

15 Scribebat autem in ea epistola, dicendo: adhibete Urijam ex adverso [f] prælatorum fortissimorum: deinde avertite vos [g] ab eo, ut percussus moriatur.

16 Fuit ergo Joabo observante civitatem: ut poneret Urijam versus locum illum: ubi sciebat esse viros strenuos.

17 Egressique viri civitatis, & pugnantibus contra Jehudam, caderent e populo, e servis Davidis: & moreretur etiam Urija Chittæus.

18 Quare mittens Joab, qui indicaret Davidi singulas res hujus prælii:

19 Præcepit nuntio dicendo: cùm absolveris singulas res hujus prælii eloqui apud regem:

20 Tum esto, si [h] invehatur æstuās ira regis, ita ut dicat tibi: quare accessistis ad civitatem expugnaturi? an non sciebatis quàm ejaculentur e muro?

21 Quis percussit Abimelecum filium Jerubbeschethi? an non mulier dejecit super eum fragmen molæ e muro, ita ut mortuus sit Thebetzi?

[a] *qua & Bathschuahh & passe. ejus. Hhammatel transpositis syllabis, 1. Chro.3.5.*

[b] Heb. *sanctificasset se.*

[c] Heb. *pace.*

[a] Heb. *vita tua & vitæ animæ tuæ.*

[a] Heb. *per manū Uriæ.*

[e] Heb. *belli fortissimi. metonymia.*

[g] Heb. *a post eum.*

[h] Heb. *si æstuando.*

quare acceſſiſtis ad murum? *eſto inquam* ut dicas, etiam ſervus tuus Urija Chittæus mortuus eſt.

22 Sic abivit nuntius ille: qui veniens indicavit Davidi omnia *ad* quæ miſerat eum Joab.

23 Dixitque nuntius ille ad Davidem: cum fortiter ſe gerentes contra nos homines illi, pro dirent ad nos in agrum: & inſtaremus illis uſq; ad oſtium portæ,

24 Jaculati ſunt jaculatores contra ſervos tuos e muro, & mortui ſunt e ſervis regis: ac etiam ſervus tuus Urija Chittæus mortuus eſt.

25 Edixit verò David nuntio: ſic dicito ad Joabum: ne mala videatur in oculis tuis hęc res: nam [1] hujuſmodi *ratione* & hujuſmodi *homines* conſumere ſolet gladius: confirma militiam tuam contra iſtam civitatem, ut deſtruas meam, & confirma ipſum *militem*.

[1] Heb. *ſicut hanc & ſicut hunc abſumit gladius.*

26 Audiens verò uxor Urijæ, mortuum eſſe Urijam virum ſuum: planxit de marito ſuo.

27 Sed cùm tranſiſſet luctus, & mittens David recepiſſet eam in domum ſuam: fuit ei uxor, & peperit ei filium: mala autem viſa eſt' hæc res, quam fecit David, in oculis Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Vertente anno] *id eſt, redeunte æſtate, qua ſolent bella geri.* Rabbam] *metropolim Hhammonitarum Philadelphiam dictam.* 2 Veſpertino] *id eſt, pomeridiano, quo ſolent homines meridiari.* Lavantem ſe] *id eſt, purgantem ſe ab immunditia, ut exprimit verſus 4. ex lege Leviticî 11.* 3 Chittæi] *vide annotata 1. Schem. 26. 6.* 8 Lava pedes] *id eſt, recrea te a labore itineris: ſynecdoche.* Egrediebatur] *id eſt, mittebatur a rege ad eum, in benevolentiæ ſignum.* 11 Arca ipſa] *ſolebat enim in gravibus belli arca deferri in caſtra: ut apparet ex 1. Schem. 4. 4. & 14. 19.* Dominus meus Joab] *regis vicarius, & totius exercitus imperator: ſic infrà 20. 6.* 13 Et inebriaret] *ut ebrium remitteret domum, quod a ſobrio non obtinuerat.* 21 Jerubbeſchethi] *Gidhbonî, qui Jerubbahhal dicitur: Judic. 6. 32. nam idem eſt Jerubbeſcheth: vide hanc hiſtoriam Judicum 9. 50. &c.* 27 Hæc res] *totum hoc Davidis factum: eſt enim hic præſcieve ad ſequens caput, quo reprehenditur David.*

CAPUT XII.

Nathan a Deo miſſus, propoſita Davidi parabola quid juris eſſet expiſcatus: eum ad facti ſui conſcientiam revocat, & reſipiſcenti veniam pronuntiat, ſed caſtigationibus conjunctam: de quarum una, nimirum infantis morte, David ſperans Deum exorari poſſe, flettu, jejunio, precibuſq; eum ſollicitat: donec audita infantis morte voluntati ejus acquieſcat. Poſteà Schelomonem ex Bath-Schebabha ſuſcipit: Rabbam expugnat, & de Hhammonitis, injuria legatis facta a nomine, ſupplicia gravia ſumit.

1 QUAPROPTER miſit Jehova Nathanem ad Davidem: qui ingreſſus ad eum dixit ei: [a] duo homines erant in civitate quadam, unus dives, alter verò pauper.

2 Diviti erant greges & armenta multa admodum.

3 Pauperi autem nihil quicquam: niſi agna una parva quam emerat, quam alebat, ut educaretur ſecum, & cum filiis ſuis páriter: de fruſto *panis* ejus comedebat, & de poculo ejus bibebat, & in ſinu ejus cubabat: denique erat ei tanquam filia.

4 Sed advenienti viatore ad virum illum divitem, pepercit accipere de grege ſuo, aut de armento ſuo, quod pararet viatori qui venerat ad ſe: accipiens verò agnam viri illius pauperis, paravit eam illi viro, qui venerat ad ſe.

5 Tunc David accenſus ira in virum illum valde: dixit ad Nathanem: ut vivit Jehova, [a] reus mortis *eſt* vir ille qui fecit hoc.

[a] Heb. *filius mortis.*

6 Agnam quoq; ipſam rependito [b] quadruplam: [c] eò quòd fecit rem hanc, & eò quòd [d] non pepercit.

7 Tum dixit Nathan ad Davidem: tu vir ille es: ſic ait Jehova Deus Iſraëlis: ego unxi te in regem ſuper Iſraëlem, & ego te eripui e manu Schaulis.

8 Præterea tradidi tibi domum dominorum tuorum, [e] etiam uxores dominorum tuorum [b] ad animum tuum, denique tradidi tibi domum Iſraelis & Jehudæ: & ſi parum eſt, additurus fui tibi [c] hæc & talia.

[b] Heb *in ſinu tuo metonymia: ſic Pſal. 89. 51.*

[c] Heb *ſicut hæc & ſicut hæc.*

9 Quare ſpreviſti verbum Jehovę faciendo quod malum *videtur* in oculis ejus? Urijam Chittæum percuſſiſti gladio, ut uxorem ejus aſſumeres tibi in uxorem: occidiſti autem eum gladio Hhammonitarum.

10 Nunc itaq; non amovebitur gladius a domo tua, [d] uſque in ſeculum: eò quòd ſpreviſti me, ut acciperes uxorem Uriję Chittæi, quæ eſſet tibi uxor.

11 Sic ait Jehova: ecce ego ſuſcitaturus ſum contra te [e] malum e domo tua, & accipiens uxores tuas [d] ante oculos tuos tradã proximo tuo: [d] qui cubabit cum uxoribus tuis: [d] coram iſto Sole.

[d] Heb. *ante oculos Solis.*

12 Quamvis tu feceris clam: attamen ego facturus ſum rem hanc coram toto Iſraële, & coram Sole.

13 Tum dixit David ad Nathanem: peccavi Jehovæ: quapropter dixit Nathan ad Davidem: etiam Jehova tranſtulit [f] peccatum tuum: non es moriturus.

14 Tantummodo quia [g] planè irritaſti Jehovam [h] per inimicos ejus in hac re: ſimiliter iſte filius, qui natus eſt tibi, [i] omnino moriturus eſt.

[g] Heb. *irritando irritaſti per inimicos Jehovæ. Nomen ſingens officio antecedentis & relativi, ut Gen. 9. 6.*

[i] Heb. *moriendo morieturus.*

15 Deinde abiit Nathan domum ſuam: & Jehova plaga affecit infantem illum, quem pepererat uxor Urijæ Davidi, adeò ut conficeretur morbo.

16 Quam ob rem requiſivit David Deum propter puerum: & [k] utens David jejunio [l] cùm rediiſſet, pernoctavit & cubavit humi.

17 Et quamvis ſeniores domus ejus inſtarent apud eum, ut erigerent eum a terra: noluit tamen: neque refecit ſe cum eis cibo.

[k] Heb. *jejunans jejunio.*

18 Fuit autem die ſeptimo, cùm mortuus eſſet infans: ut timerent ſervi Davidis nunciare ei mortuum eſſe infantem. dicebant enim: ecce cùm eſſet infans vivus alloquebamur eum: ſed non auſcultabat voci noſtræ: quo modo ergo dicentibus nobis ad eum, mortuus eſt infans, id afficiet *eum* malo?

19 Sed videns David ſervos ſuos inter ſe muſſitantes, intellexit David mortuum eſſe infantẽ: dix-

dixitque David ad ſervos ſuos : mortuúſne eſt infans ? qui dixerunt, mortuus eſt.

20 Tum ſurgens David e terra [a] lavit ſe, ac unxit ſe, & mutatis veſtimentis ſuis, ingreſſus domum Jehovæ incurvavit ſe : poſteà rediens domum ſuam, petiit ût apponerent ipſi cibum, & comedit.

21 Dicebant autem ſervi ejus ad eum : quę *eſt* hæc res quam feciſti ? propter iſtum infantem viventem jejunans flebas : poſtquam verò mortuus eſt infans, ſurgens comediſti cibum.

22 Qui dixit : dum infans viveret, jejunans flebam : quia dicebam [a] quis ſcit ? gratiam poteſt facere mihi Jehova, ut vivat infans.

23 At nunc mortuus eſt : quorſum ego jejunarem ? poſſémne revocare eum denuo ? ego ſum abiturus ad ipſum : at ipſe non eſt reverſurus ad me.

24 Itaque David conſolatus Bath-Schebaham uxorem ſuam, & accedens ad eam cubavit cum ea : peperitque filium, cujus nomen [a] vocavit *David* Schelomonem : & Jehova dilexit eũ.

25 Ideoque mittens per Nathanem Prophetam, vocavit etiam nomen ejus [b] Jedidjan : [c] propter Jehovam.

[b] *id eſt, amatum Deo.*

26 Bellum autem gerens Joab contra Rabbam Hhammonitarum capiebat ipſam [a] civitatem regiam.

27 Sed mittens Joab legatos ad Davidem : dixit, oppugnavi Rabbam, etiam cepi [a] civitatis *partem ubi eſt* aqua :

[a] Heb. *civitatem aquæ.*

28 Quare nunc congrega reſiduum populi & caſtrà metare contra hanc civitatem ut capias eam : ne ſi cepero civitatem, [a] prædicetur nomen meum de ea.

29 Itaque David congregato toto populo, profectus eſt Rabbam : quam expugnavit & cepit.

30 Et aſſumpſit coronam regis eorum a capite ejus, cujus pondus erat [a] talenti auri cum lapidibus pretioſis : quæ impoſita fuit capiti Davidis : prædamque civitatis detulit multam valde.

31 Populum verò, qui erat in ea, eduſtum [a] ſubjecit ferrę, & tribulis ferreis, ac ſecuribus ferreis : traduxitque eos in laterariam : & ſic fecit omnibus civitatibus Hhammonitarum : deinde reverſus eſt David cum toto populo Ieruſcahalaima.

[a] Heb. *quos poſuit in ſerra.*

ANNOTATIO.

1 Duo homines] *Allegoria ſive parabola, qua propheta Davidem adigit ad ferendum contra ſe ſententiam.* 6 Quadruplam] *Ex lege Exod 22.1. Sic accipendam eſſe vocem, non autem pro bis quadrupla, apparet ex uſu ſimilis vocis, Jeſaiahh. 30.26. Eò quòd] ætiologia ſuis duabus partibus, duobus condemnationibus membrũ reſpondens : ita ut prior pars ad poſteriùs condemnationis membrum pertineat velut propinquius, ex Hhebræorum uſu.* Non pepercit] *id eſt, fecit contra id quod præcipitur Deut. 15. ac proinde rem mortis eſt.* 8 Etiam uxores] *quaſi dicat, res & perſonas etiam intimas atque chariſſimas, eorum qui prava tui erant domini, ſubjecit tibi.* Domum] *id eſt regnum totius populi.* 10 Uſque in ſeculum] *quandiu vives : vide 1. Schem. 1.22.* 11 Malum e domo] *Abſchalomum Davidis filium, infrà 15.16 & 17.* Ante oculos tuos] *id eſt, te vivo : ſynecdoche.* Qui cubabit] *infrà 16.21. & 22.* Coram iſto ſole] *id eſt, palàm & interdiu.* 13 Peccatum tuum] *id eſt, perſonam tuam liberat peccato & pœna, quam tu in te pronuntiaveras ſuprà ver. 5.* 14 Per inimicos] *id eſt, Hammonitas, quorum opera eo uſus ad occidendum Uriam innoxium.* 16 Cum rediiſſet] *a domo Dei, ubi eum requiſiverat.* 18 Die ſeptimo] *ab ejus nativitate.* 20 Lavit] *ut ſe ex jejunio recrearet & luctum deponeret : vide infrà 14.3.* 22 Quis ſcit] *quaſi dicat, quis poſſit affirmare commutationem illam irrevocabilem eſſe ?* 24 Vocavit David] *ex Dei juſſu. 1. Chron. 22.9.* 25 Propter Jehovam] *quia amabatur ab eo.* 26 Civitatem regiam] *id eſt, partem civitatis, ubi erat regia. Regreditur ad hiſtoriam intermiſſam in principio capitis* 11. 28 Prædicetur] *id eſt, aſcribatur mihi victoria.* 30 Talenti] *id eſt, ſexaginta librarum : vide Exod. 25. 39.* 31 Subjecit ferrę] *id eſt, hu ſupplicioram generibus eos affecit, ferro & igne.*

CAPUT XIII.

Amnon ſororis amore languens, conſilio Jonadabi agnati, a patre aſtu obtinet ut ipſam ad ſe mittat : vivitatem comprimit : poſtea mutato animo turpiter expellit : eam ut ſimere lugens ad Abſchalomum fratrem ſuum ſe recipit : qui poſt diſſimulatum biennio odium in convivio illum occidendum curat, & apud avum maternum triennium exulat.

1 FUIT autem poſt hæc, cùm Abſchalomo filio Davidis [a] ſoror pulchra *eſſet* nomine Tamar : ut deamaret eam Amnon filius Davidis.

[a] Heb. *angeretur Amnon conficiendo ſe morbo*

2 Adeò ut [a] præ anguſtia Amnon conflictaretur morbo, propter Tamaram ſororem ſuam : [a] quia virgo erat : unde occulta videbatur *ratio* in oculis Amnonis faciendi ei quicquam.

3 Erat autem Amnoni amicus nomine Jonadab filius Schimhhæ fratris Davidis : eratq; Jonadab uir [b] aſtutus valde.

[b] Heb. *ſapiens.*

4 Qui dixit ei : quare ſic attenuatus es fili regis, [c] ſingulo quoque mane ? an non indicares mihi ? cui dixit Amnon : Tamaram ſororem Abſchalomi fratris mei ego deamo.

[c] Heb. *mane mane.*

5 Dixit verò ei Jonadab : cuba in cubili tuo, & age ægrotum : ut veniente patre tuo ad inviſendum te, dicas ad eum : veniens, quæſo, Tamar ſoror mea ut reficiat me cibo, paret ante oculos meos cibum ipſum : quem cùm videro comedam e manu ejus.

6 Decumbens itaque Amnon, agebat ægrotum : cumque veniſſet rex ad inviſendum eum, dixit Amnon ad regem : veniat, quæſo, Tamar ſoror mea, ut paret ante oculos meos duo cruſtula, & reficiar de manu ejus.

7 Quapropter miſit David ad Tamaram in domum ejus, qui diceret : ito jam in domum Amnonis fratris tui, & parato ei cibum illum.

8 Tum abiens Tamar in domum Amnonis fratris ſui, ipſo decumbente : aſſumptam maſſam quam deperat, paravit eam in cruſtula ante oculos illius, & coxit cruſtula ipſa.

9 Poſteà accipiens ſartaginem [a] effudit coram eo, quod renuit comedere : dixerat autem Amnon : Excite ut exeat quiſque a me, & exiverant quiſque ab eo.

10 Ad Tamaram verò dixerat Amnon, afferte ci-

to cibum iſtum in conclave, ut reficiar e manu tua: & accipiens Tamar crultula illa quę paraverat, attulerat ad Amnonem fratrem ſuum in ipſum conclave).

11 Sed eam admoventem ſibi ut comederet: prehendens dixit ei: accede, cuba mecum ſoror mea.

12 Quæ dixit ei: ne frater mi, ne comprimito me. nam non eſt ita faciendum in Iſraële: ne committito flagitium hoc.

d Heb. *facere* ut abiret.

13 Ego enim, quò d derivarem opprobrium meum? tu autem eſſes ut unus e flagitioſiſſimis in Iſraële: nunc itaque, e alloquere, quæſo, regem ut non e interdicat me tibi.

e Heb. *non prohibeat me, abi te.*

14 Qui renuit auſcultare voci ejus: & cùm robuſtior eſſet ea, compreſſit eam cubando cum ea.

15 Deinde odit eam Amnon odio magno valde: majus enim *erat* odium quo odit eam: quam amor quo deamaret eam: dixitque ei Amnon, ſurge abi.

16 Illa verò dicente ei, occaſione mali maximi hujus, majoris altero quo affeciſti me, quòd pellis me: noluit auſcultare ei.

17 Sed inclamans puerum miniſtrum ſuum, dixit: emitte jam iſtam a me foras, & obde peſſulum foribus poſt eam.

18 (Erat autem induta tunica verſicolore: ſic enim veſtiebantur filiæ regis virgines pallis): itaque emiſit eam miniſter illius foras, & peſſulum obdidit foribus poſt eam.

19 Tum Tamer aſſumptum cinerem impoſuit capiti ſuo: tunicamq; verſicolorem, qua erat induta, laceravit: & impoſita manu ſua capiti ſuo f abiens continenter vociferabatur.

f Heb. *abibat eundo & vociferabatur.*

20 Ad quam dixit Abſchalom frater ejus: an Amnon frater tuus fuit apud te? ſed nunc ſoror mea, tace, g frater tuus eſt: ne apponas g animum tuum ad hanc rem: itaque conſedit Tamar, idque deſolata in domo Abſchalomi fratris ſui.

g Heb. *cor: ſic ver. 33.*

21 Rex quoq; David audivit omnes res iſtas: & h diſplicuit ei valde.

22 Sed h non loquebatur Abſchalom cum Amnone ſive malum, ſive bonum, quamvis odiſſet Abſchalom Amnonem: propterea quòd compreſſerat Tamaram ſororem ſuam.

h Heb. *dierū: vide Gen. 29 14. in annotatione.*

23 Deinde fuit poſt biennium i integrum, cùm eſſent tonſores *ovium* Abſchalomo in planitie k Chatzoris, quæ eſt contermina Ephraiimo: l ut invitaret Abſchalom omnes filios regis.

24 Nam ingreſſus Abſchalom ad regem dixerat: ecce jam ſunt tonſores *ovium* tuo: veniat quæſo, rex & ſervi ejus cum ſervo tuo.

25 Dixit autem rex ad Abſchalomum: ne fili mi: ne nunc veniamus omnes, ut non prægravemus te: & quamvis urgente eo, noluit tamen ire: ſed m benedixit ei.

26 Cui dixit Abſchalom: n ſaltem veniat quæſo, nobiſcum Amnon frater meus: dixit verò ei rex: quorſum iret tecum?

l Heb. *ſi non, ſubaudi, tu vero.*

27 Sed urgente ipſum Abſchalomo; miſit cum eo Amnonem & omnes filios regis.

28 Præceperat autem Abſchalom pueris ſuis dicendo: videte quæſo, cùm o lætus fuerit animus Amnonis vino, & edixero vobis, percutite Amnonem, ut morte afficiatis eum: ne timetote: p nónne quia ego præcepero vobis? confirmamini & q ſtrenui eſtote.

k Heb. *bonū cor.*

l Heb. *ſibi robora.*

29 Itaque fecerunt pueri Abſchalomi Amnoni, quemadmodum præceperat Abſchalom: quapropter ſurrexerunt omnes filii regis, & inſidentes quiſque mulo ſuo aufugerunt.

30 Fuit autem dum adhuc eſſent in via, ut rumor quidam perveniret ad Davidem dicendo: percuſſit Abſchalom omnes filios regis, neque relictus eſt ex eis unus.

31 Quapropter ſurgens rex, laceravit veſtimenta ſua, & cubabat humi: cum omnibus ſervis ſuis, adſtantibus laceratis veſtibus.

32 Cui locutus Jonadab filius Schumhhæ fratris Davidis, dixit: ne dicat, dominus meus, omnes pueros filios regis affecerunt morte, cùm Amnon ſolus mortuus ſit: Nam r ex præſtituto Abſchalomi factum eſt s id quod propoſuerat ex quo die compreſſit ille Tamaram ſororem ipſius.

r Heb. *ſecūdū os: ſic Num. 3.16.*

s Heb. *propoſitum.*

33 Nunc ergo ne ſtatuat dominus meus rex apud animum ſuum quicquam dicendo, omnes filios regis mortuos eſſe: ſed Amnonem ſolum mortuum eſſe.

34 Interea fugiebat Abſchalom: puero autem ſpeculatore ſublatis oculis ſuis, t vidente quòd ecce populus multus veniebant u a via o ad illum, *vid* a latere montis.

o Heb. *poſt illum.*

35 Dixit Jonadab ad regem: ecce filii regis veniunt: ſecundum verbum ſervi tui ſic factum eſt.

36 Fuit que cùm abſolviſſet eloqui, ut ecce filii regis advenerent, & ſublata voce ſua flerent: tum rex quoq; & omnes ſervi ejus fleverunt fletu magno valde.

37 Abſchalomo fugiente & proficiſcente ad x Talmaium filium Hhammichuris regem Geſchuris: luxit q; de filio ſuo omnibus diebus illis,

38 Quibus Abſchalom fugiens venerat Geſchurem: fuit autem ibi tribus annis.

ANNOTATIO.

1 Sororem] *ex eadem matre Mahhaka, de qua ſuprà 3.3.* 2 Quia virgo] *atque ideo pro more virginū arctiùs ſervabatur.* 9]Effudit] *e ſartagine in diſcum.* 13 Alloquere quæſo] *ut præſens periculū evitet non planè recuſat: ſed ut a rege id petat conſulit, dilationem quærens.* 16 Occaſione mali] *oratio imperfecta, quia ab Amnone urgente ejus diſceſſu abrumpitur: videtur autem voluiſſe Amnoni oſtendere graviora adhuc ſubſecutura mala ex hac ſui ejectione: eò quòd ſtatim futurū erat, ut res omnib. innoteſceret, ſicut eventu declaravit.* 19 Impoſita manu ſua] *morē exprimit fœminarū graviſſimè lugentiū: de quo etiam Jirmejæ 2. ver. 37.* 20 Frater tuus eſt] *quaſi dicat: etſi ipſe fraterni juris oblitus eſt, te tamē decet illius rationem habere, & cavere ne ejus inſolentia in te & nos omnes qui fratres ſumus, promulgata redundet: poſtremò cogitandū tibi eſt, regē non tuis tantùm, ſed etiā illius rationē habiturū, qui ſimiliter filius eſt, & quidē primogenitus: ac proinde te omnibus querimoniis tuis nihil effecturam.* 21 Diſplicuit] *ſic Ge. 31.35.* 22 Non loquebatur] *id eſt, nunquam hujus rei mentionem apud eum fecit, ſive improbando ſive approbando: ſic Gen. 31.24.* 23 Chatzoris] *de qua Joſue 15.25.* Ut invitaret] *ſolebant enim tunc domini ipſi intereſſe & convivia agitare: vide Gen. 38. & 1. Schem. 25.* 25 Benedixit ei] *ſermone, & fortaſſis etiam munere.* 28 Nónne] *ſubaudi, fecerūſi: quaſi dicat, ſi quis eo nomine voluerit vobis eſſe moleſtus, ego præſtabo.* 34 Vidente] *& referente: paralepſis.* Viā ad illum] *id eſt, qua ibatur ad domum Abſchalomi, ubi tondebantur oves.* 37 Talmajum] *avum ſuum maternum, ſuprà 3.3. Eo autem potius quàm ad*

ad ullam civitatum receptum recipit: quia subito regi & populo furori cedendum putavit, & avi patrui animum sibi profuturum confisus est.

CAPUT XIIII.

Joab animadvertens regis animum in Abschalomum impensum esse, mulierem submittit: quæ primum tentato per parabolam regis animo, postea inde Abschalomi causam agens, efficit, ut rex eum per Joabum hujus consilii autorem, revocet: sed Abschalom biennio a rege congressu exclusus Joabum tandem ad patrem deprecatorem adhibet, per quem liberum ad regem aditum impetrat.

[a] Heb. *consumeret David*: infinitiva oratio pro nominat. verbi transitivi.

1 Cùm autem [a] consumeret Davidem regem *desiderium* exeundi ad Abschalomum (consolationem enim ceperat de Amnone, [c] quia mortuus esset)

2 Cognoscens Joab filius Tzerujæ [b] animum regis hærere Abschalomo:

3 Misit Joab [c] Tekohham, & assumpsit inde mulierem [c] astutam: dixitque ad eam, age, quæso, lugentem, & indue te jam vestibus lugubribus, neque ungitor oleo: sed esto sicut mulier jam dies multos lugens de mortuo.

4 Ita veniens ad regem alloquere eum [d] in hanc sententiam: [e] Indidit ei; Joab ipsa verba ori ejus.

5 Itaque dixit mulier illa Tekohhæa ad regem, cùm procidens super faciem suam in terram incurvasset se: dixit, inquam: serva ô Rex.

6 Cui dicente rege: quid tibi est? dixit illa: equidem mulier vidua sum, & mortuus est vir meus.

7 Ancillæ autem tuæ duo erant filii qui dum rixarentur ambo in agro, nec esset dirimens inter eos, cùm percussisset alter hunc, qui unicus est: hic morte affecit illum.

8 Tum ecce surgens [c] tota familia contra ancillam tuam, dixerunt: da percussorem fratris sui, ut morte afficiamus eum pro vita fratris sui què interfecit, & perdamus etiam ipsum hæredem ita extinxerint [e] prunam meam quæ remanserit, non [f] relinquendo viro meo nominis superstitem in superficie terræ.

[f] Heb. *non ponendo viro meo nomen & residuum*: Hypallage Rhetorum.

9 Dixit verò rex ad mulierem illam, abi domum tuam: & ego mandabo de te.

10 Sed dixit mulier illa Tekohhæ ad regem: in me, domine mi Rex, [c] esto hæc iniquitas & in familiam patris mei, nam rex cum solio suo [e] erit innoxius.

11 Cui dixit rex: eum qui loquitur contra te, adducito ad me: ut non pergat amplius attingere te.

[g] Heb. *ne multiplicet perniere vindex sanguinis.*

12 Iterum dicente: [c] recordetur, quæso, rex Jehovæ Dei tui, ne [g] plus vindex sanguinis perimat neq; perdant filium meum: dixit *rex*: ut viuit Jehova, [c] non cadet e capillis filii tui in terram.

13 Tum dixit mulier illa: eloquatur quæso ancilla tua apud dominum meum regé aliquid: quo dicente, eloquere:

14 Dixit mulier: & [c] quare cogitasti rem hujusmodi contra populum Dei? & *quare* secum loquitur Rex hanc rem ipsam [c] quasi *de reo*? dum non revocat rex depulsum [c] illius?

[h] Heb. *morientes morimur.*

15 [c] Nam [h] omnino morituri sumus, & *futuri* veluti aquæ diffluentes in terram quæ non recipiuntur: & non susciperet Deus desiderium [c] *illius* & iniret cogitationes, ut non maneat depulsus [c] ab illo is qui depulsus est?

[i] Heb. *cogitationi, &c.*

16 Nunc autem quòd veni alloquutum dominum meum regem de hac re, *veni* [c] quia metum mihi incusserunt populus: quapropter [c] dixit ancilla tua: alloquar jam regem, fortassis facturus est rex verbum ancillæ suæ.

17 Si auscultaverit rex eripiendo ancillam suam e manu viri: [c] perdituri me & filium meum pariter a possessione Dei:

18 Dixit, inquam, ancilla tua: [c] jam erit verbum Domini mei regis ad quietem: (c nam vt angelus Dei, ita *est* dominus me [c] rex cùm audit bonum aut malùm:) [c] & Jehova Deus tuus erit tecũ.

19 Respondens verò Rex, dixit ad mulierẽ illam: ne, quæso, celato me rem, de qua interrogaturus sum te: cui dixit mulier illa, loquatur jam dominus meus rex.

[k] Heb. *an manus Joabi secum?* metonymia.

20 Itaq; dicenti regi: an [k] opera Joabi adfuit tibi in tota hac re? respondens mulier, dixit: ut vivit anima tua, domine mi Rex, non est flectendum ad dexteram vel ad sinistram ab omnibus quæ locutus est dominus meus rex: nam ipse servus tuus Joab præcepit mihi, & ipse indidit ori ancillæ tuæ omnia verba hæc.

21 [c] Ut circumduceret speciem hujus sermonis, fecit servus tuus Joab rem hanc: dominus autem meus [c] sapiens est, quasi sapientia angeli Dei, ad cognoscendum quicquid sit in hac terra.

22 Quamobrem dixit rex ad Joabum: ecce fecisti jam rem hanc; abi ergo, reduc puerum illũ, Abschalomum.

23 Tum procidens Joab in faciem suam versus terram, incurvavit se, & benedixit regi: dixitq; Joab: hodie experitur servus tuus, me invenisse gratiam in oculis tuis, domine mi rex: quòd effecit rex verbum servi sui.

24 Deinde surgens Joab abiit Geschurem: reduxitque Abschalomum Jeruschalaimam.

25 Dicente verò rege: divertito domum suam, & faciem meam ne videto: divertit Abschalom domum suam, & faciem regis non vidit.

[l] Heb. *ad laudandum.*

26 Non erat autem vir pulcher ut Abschalom in toto Jisraële [l] laudabilis valde: a planta pedis ejus, usq; ad verticẽ ejus, nõ erat in eo vitiũ.

[m] Heb. *caput suum: synecdoche.*

27 Et cùm tondebat [m] *capillos* capitis sui (tondebat autem exactis [n] singulis annis ut tonderet: quia prægravabant eum, tonderet eos) ut penderet capillos capitis sui ducentis siclis pondere [c] regio.

[n] Heb. *a fine anni in annũ*

28 Et nati sunt Abschalomo tres filii & filia una nomine Tamar: hæc erat fœmina pulchra aspectu.

[o] Heb. *dierũ.*

29 Itaq; mansit Abschalõ Jeruschalaimis bien nium [o] integrum: cùm faciem regis nondũ vidisset.

30 Quapropter mittente Abschalomo ad Joabum, ut mitteret eum ad regem: cùm nollet venire ad ipsum: & mittente adhuc secundò, iterum nollet venire:

[p] Heb. *ad hortum meum.*

31 Edixit servis suis, videte possessionem Joabi [p] adjacentem meæ, ubi ei *est* hordeum: ite & succendite eam igni: succenderunt itaq; servi Abschalomi possessionem illam igne.

32 Tum surgens Joab venit ad Abschalomũ in domũ ejus: dixitq; ad eum: quare succenderunt servi tui possessionem istam, quæ mea *est*, igne?

33 Dixit

33 Dixit Abſchalom ad Joabum : ecce miſeram ad te dicens: veni huc & mittam te ad regem,[a] ut dicas, quare veni Geſchure ? melius eſſet mihi me adhuc ibi eſſe, quam ob rem nunc videam faciem regis :[a]quòd ſi eſt in me iniquitas,morte me afficiat.

34 Veniens itaq; Joab ad regem indicavit ei: qui vocavit Abſchalomum : isque veniens ad regem incurvavit ſe ſuper faciem ſuã in terram coram rege : & oſculatus eſt rex Abſchalomũ.

ANNOTATIO.

1 Quia mortuus *quia factum infectum eſſe non poterat. hunc autem verſum ſequentibus cohærere facile ex textu apparet.* 2 Animum regis hærere &c.]*quia maximus natu eſſet, omnium pulcherrimus, atque ideo populo charus.* 3 Tekohham]*oppidum Jehudæ,2.Chron.*11.6. Neque ungitor]*vide ſuprà* 12 20. 8 Tota familia] *Ad quam ex lege vindictæ pertinent.* Prunam meam] *aptiſſima metaphora: quaſi dicat,cùm unicus ſuperſit,potius ferendus quàm extinguendus eſt.* 10 Eſto iniquitas]*quaſi dicat, ego ita ſum perſuaſa de filii ſuperſtitis innocentia,ut culpam in me recipere non dubitem.* Erit innoxius] *præſtando quod peto.* 12 Recordetur]*quaſi dicat,meminerit legis a Deo datæ, qua occiſoribus impunitatis vel invitis cavetur: Num.*35. Non cadet]*vide ſuprà* 1.*Schem.*14.46 *in annotatione.* 14 Quare cogitaſti]*quaſi dicat : cùm improbes poſtulatum familiæ:cur tu eadem ratione Abſchalomum perſequeris: ad quem totius populi converſi ſunt oculi,tanquam ad primam ſuam, ſucceſſorem tuum? hinc enim colligitur, ut ex principio capitis ſequentis,Culeabum ſive Danielem ſecundum Davidis filiorum ſam tum mortuum fuiſſe: quapropter regnum ad Abſchalomum redibat.* Quaſi de reo]*id eſt, quaſi Abſchalom reus eſſet propvindicatam injuriam,quam alter ſorori intulerat: & quidem vindicatam poſt triennium, quo David præcipuus vindex injuriam diſſimulaverat* Illius]*i.populi,qui ejus exilium triennium tulit.* 15 Nam] *id eſt, ita afficimur ejus abſentia:ut ſine illo vita nobis ingrata: & regni ſtatus diſfluxurus videatur,ita ut redintegrari deinceps non poſſit.* Illius]*populi deſiderium de reſtituendo Abſchalomo.* Ab illo]*populo.* Is] *Abſchalom.Senſus eſt : putarẽ ſine hoc ſtudiũ tantum humanũ eſſe: & non potius Dei illud excitare in populo,ut ea ratione revocetur Abſchalom ab exilio?* 16 Quia metũ incuſſit]*quaſi dicat,videbam pereclitaturũ eſſe populum,niſi ſui reſtitutione Abſchalomi ſuccurreretur.* Dixit]*i.cogitavit apud ſe.* 17 Perdituri]*i qui fuiſſet perditurus me,niſi tua autoritas intercederet: Se autem dicit , quia extinctõ filio ſuo de vita ſua deſperabat.* 18 Jam erit]*quaſi dicat,Ita cogitabam,ſi mea cauſa hac privata,rex ratione mei habita,filio meo conſulendum judicabit : multo magis in publica cauſa , filio ſuo ad publicam tranquillitatem conſulturus eſt.* Nam ut Angelus]*id eſt,in ſimili cauſa,eodem judicium conſtanter laturus eſt.poſito humanis affectibus.* Et Jehova]*id eſt,cùm hoc fecero,Deus benedictione ſua tibi aderit.* 21 Ut circumduceret] *id eſt,ut verſando hunc ſermonem de filio meo,illum tandem devolveret ad cauſam Abſchaloms.* Sapiens] *ut ſagaciſſimus,optimè es aſſecutus conſilium noſtrum.* 23 Benedixit]*gratias agendo.* 27 Regio]*id eſt,civilis non ſacro.* 33 Ut dicas]*meis verbis.* Quòd ſi eſt iniquitas]*quaſi dicat,cognoſcatur de cauſa mea:vide annotata ſuprà ver.*14.

CAPUT XV.

Abſchalom plenè a patre reſtitutus,ſubditorum animos artibus ita ab eo ad ſe allicit , ut ſecũ contra Davidem conſpirent : David verò ut ſibi conſulat & populo parcat,urbe cum ſuis exuens fugit quidem: ſed in ipſa fuga conſtituit,qua ad Abſchalomi conſilia evertenda pertinebant.

[a] Heb.*de poſt ſic.*

1 Fuit autem[a] aliquanto pòſt,ut pararet ſibi Abſchalom currum cum equis : & [a]quinquaginta viros præcurrentes ſibi.

2 Præterea mane ſurgens Abſchalom,ſtabat ſecundum viam ipſius[a]portæ:eratq; ut cuicunque eſſet lis venienti ad regem in jus,inclamans Abſchalom eum diceret : ex quanam civitate es?quo dicente,ex aliqua tribuum Jiſraëlis *ſum* ſervus tuus:

3 Diceret ad eum Abſchalom:[a]conſidera rationes tuas,bonæ ſunt & rectæ : ſed qui audiat nemo *eſt* tibi a rege.

[b] Heb.*quis ponet me: formula optantis.*

4 Et dicebat Abſchalom:[b] utinam ponerer me judicem in hac terra:ut ad me veniret cuicunque eſt lis aut cauſa,& juſtum pronuntiarẽ [a]iſtum.

5 Erat etiam cùm quis appropinquaret incurvaturus ſe ei:ut extenſa manu ſua, eum apprehenſum deoſcularetur.

6 Cumq; faceret Abſchalom omnibus Jiſraëlitis hac ratione,qui veniebant in jus ad regem:[a] ſuffurabatur Abſchalom animum Jiſraëlitarum.

7 Tandem fuit ante finem[a] quadraginta annorum,ut diceret Abſchalom ad regem:abeam, quæſo, ut perſolvam votum meum quod vovi Jehovæ,Chebronem.

[c] Heb. *reducendo reduxerit.*

8 Nam[a] votum vovit ſervus tuus , cùm reſiderem[a]Geſchure in Syria dicendo: ſi [c] omnino reduxerit me Jehova Jeruſchalaima , ut colam Jehovam.

9 Cui dicente rege:abi cum pace:ſurgens abiit Chebronem.

10 Miſerat autem Abſchalom [a] exploratores per omnes tribus Jiſraëlis, qui dicerent : cùm audietis ſonum buccinæ Chebrone, tum dicite: regnat Aſchalom.

11 Cum Abſchalomo verò abierant ducenti viri Jeruſchalaimis: Vocati *quidem* , ſed euntes [d] integro animo: non enim conſcii erant ullius rei.

12 Miſerat etiam Abſchalom *accerſitum* Achithophelem Giluntinum,conſiliarum Davidis,[a] civitate ejus Gilunte,cum mactaturus eſſet [e] animalia:fuitq; conjuratio firma,[f]populo continenter augeſcente cum Abſchalomo.

13 Tum venit index quidam ad Davidẽ dicẽs: [g] animus Jiſraëlitarum ſectatur Abſchalomum.

14 Quam ob rem dixit David omnibus ſervis ſuis,qui cum ipſo erant Jeruſchalaimis: ſurgite & fugiamus ante adventum Abſchalomi: aliquin non eſſet nobis effugium: feſtinanter properate,ne feſtinans aſſequatur nos,[a] aut impellens in nos iſtud malum,percutiat hanc civitatem acie gladii.

15 Dicentibus ergo ſervis regis ad regem:omnino[a]prout elegerit dominus meus Rex , ecce ſervos tuos:

[d] Heb.*in integritate ſua.*

[e] Heb.*mactationes ut Gen.*31.54.

[f] Heb.*populo pergente & augeſcente.*

[g] Heb. *cor Jiſraëlitarũ eſt poſt Abſchalomum.*

16 Egreſſus

16 Egressus est rex cum tota familia sua [h] sequente vestigia ipsius: tantùm reliquit rex decem fœminas concubinas, ad custodiendum domum suam.

17 Egressus autem rex & totus populus sequens vestigia ejus: substeterunt in [i] quodam loco [e] remoto.

18 Cumque omnes servi ejus transirent ad latus ejus, cum omnibus [f] Cerethæis & omnibus Pelethæis: omnes quoque Gittæi sexcenti viri, qui Gatho ad vestigia ipsius Ittai venerant, transirent ante faciem regis:

19 Dixit rex ad [f] Ittai Gittæum: quare ires tu quoque nobiscum? revertere & mane cum rege: nam [g] extraneus es, & etiam [g] remigraturus es in locum tuum.

20 [k] Nuperrime venisti, & hodie [l] abducerem te ad vagandum nobiscum: cùm ego abeam, [m] quò me ire contigerit? revertere, & [n] redde fratribus tuis tecum benignitatem & fidem.

21 Respondens verò Ittai regi dixit: vt vivit Jehova, & vivit dominus meus Rex, tantummodò in loco ubi erit dominus meus rex, sive ad mortẽ sive ad vitam, ibi futurus est servus tuus.

22 Dicente itaq; Davide ad Ittai: veni & transi: transivit Ittai Gittæus cum omnibus viris suis, & omnibus parvulis qui erant secum.

23 Et [a] omnes incolæ terræ flebant voce magna dum populus totus transiret: rex itaque pertransivit torrentem [o] Kidronem, totusque populus transibant versus viam [p] ad desertum.

24 Cùm autem ecce [q] Tzadok quoque, & omnes Levitæ cum eo, ferentes arcam fœderis Dei, collocassent arcam Dei, ascendente etiam [r] Ebjathare: donec absolveret totus populus ille transire e civitate:

25 Edixit rex Tzadoko: reduc arcam Dei in civitatem: si invenero gratiam in oculis Jehovæ: utique reducet me, & faciet vt revisam se & habitaculum suum.

26 Quòd si ita dixerit: non delector te: ecce me: faciat mihi prout bonum *videtur* in oculis suis.

27 Præterea dixit Rex ad Tzadokum sacerdotem, [s] ipse es videns, revertere in civitatem cum pace: & Achimahhatz filius tuus, & Jonathan filius Ebjatharis, duo filii vestri [t] vobiscum.

28 Videte ego cunctaturus sum in campestribus istius deserti: donec venerit [u] a vobis qui annuntiet mihi aliquid.

29 Itaque reduxit Tzadok cum Ebjathare arcam Dei Jerusalem: & consederunt ibi.

30 David autem ascendebat per clivum *montis* olivarum P continenter flens, [x] opertus capite suo, & pergens discalceatus: similiter totius populi qui erant cum eo, operuerant quisque caput suum, & ascendebant [y] continenter flendo.

31 Cumq; Davidi [z] nuntiaret dicendo: Achithophel est inter conjuratos cum Abschalomo: dixit David: stultum redde, quæso, [a] consilium Achithophelis, ô Jehova.

32 Deinde fuit cùm David perveniſſet usque ad illius verticem, ubi [b] incurvaturus erat se Deo ut ecce Chuschai [c] Arœus obviam veniret ei lacerata tunica sua, & terra imposita capiti suo.

33 Cui dixit David: si tranſieris mecum, utiq; eris mihi oneri:

34 Sin autem in civitatem reversus, dixeris Abschalomo: servus tuus, ô Rex, futurus sum, servus equidem patris tui fui [r] jamdiu: nunc autem similiter sum servus tuus: utique irritum facies mea causa consilium Achithophelis.

35 Et an non tecum erunt ibi Tzadok & Ebjathar sacerdotes? esto igitur, ut quamcunque rem audiveris e domo regis, indices Tzadoko & Ebjathari sacerdotibus.

36 Ecce ibi cum eis *sunt* duo filii eorum: Achimahhatz Tzadoki, Jonathan autem Ebjatharis: per quos mittentes ad me *indicetis* quamcunque rem audiveritis.

37 Itaque venit Chuschai amicus Davidis in civitatem: cùm Abschalom venturus esset Jerusalem.

[h] Heb. *in pedibus ipsius sic dicunt.*

[i] Heb. *in domo quadam remotionis.*

[k] Heb. *heri.*

[l] Heb. *movere te nobiscum venendo:*

[m] Heb. *quò ego abeo.*

[n] Heb. *fac cum misericordia & veritate.*

[a] Heb. *tota terra: metonymia: sic Gen. 41. 57.*

[o] Heb. *donec veniat aliquid a vobis, qui annuntiet mihi, in parvum verborum.*

[p] Heb. *ascendens & flens.*

[q] Heb. *ascendendo & flendo.*

ANNOTATIO.

1 Quinquaginta viros] *id est, satellitium regium: quia interfecto Amnone & Cileabo extincto, ipse hæres futurus erat.* 2 Portæ] *palatii regii.* 3 Considera] *quasi dicat, etsi causa tua bona est, prudenter tamen tibi agendum, ut eam bene tractes: nam omnia negligenter gerentibus regium sic reddendum esse versum Hebraicæ distinctiones docent.* 4 Istum] *cujus rationes bonæ sunt & rectæ, de quo suprà ver. 3.* 6 Suffurabatur] *vide Gen. 31. 20. in annotatione.* 7 Quadraginta annorum] *regni Davidis, de quo suprà 5. 5.* 8 Votum vovit] *proficiscendi Chebronem, ubi natus sum, ut apud tribules meos, & seniores Israëlis prædicem beneficium acceptum.* Gesehure] *exul, suprà 13. 38.* 10 Exploratores] *qui nuntiorum speciem præ se ferebant: re tamen ipsa explorabant animos præcipuorum in singulis tribubus, & in partes Abschalomi adductos, Chebronem indicato conventu sine, invitabant infrà 17. 4.* 14 Aut impellens] *id est, oppugnatus nos in civitate inclusos.* 15 Prout] *quasi dicant, e dubiis rationibus utram voles sequimur.* 16 Sequente vestigia] *id est, ordinario suo comitatu.* 17 Remoto] *ab urbe.* 18 Cerethæis] *vide suprà 9. 4.* 19 Ittai Gittæum] *præfectum præsidiariorum Gathi, antè à David occupati.* Extraneus es] *i. non es ejd. mysticu meis, ac proinde periculum tibi non erit a novo rege.* Remigraturus] *id est, redditurus Gathum in statutam tuam.* 20 Redde] *id est, gratiam habeo tibi & socius a me.* 23 Kidronem] *inter urbem & montem olivarum situm.* Ad desertum] *quod vergit ad campestria Jardenis, vide infrà 28.* 24 Tzadok] *qui ea hebdomade in ministerio erat: prout ordines sacri ministerii a Schemuele & Davide constituti fuerant. 1. Chro 9. 22. & 2. Chro. 23. 8* Cum eo] *id est, qui ordinarie sub eo ad arcam ministrabant.* Ebjathare] *etsi ea hebdomade non ministrabat.* 27 Ipse es videns] *sic habetur in duobus manu scriptis exemplaribus Hebraicis & Chaldeo paraphraste. Sensus est, munus tuum non est, me privata conditione fugientem sequi: sed Reipub. in rebus sacris inservire, & in statione tua residere.* Vobiscum] *subaudi, civitatem versus redeant: nam civitatem non sunt ingressi, infrà 17. 17.*

30 Opertus] *pro lugentium more obvolutus. vide infrà 19. 5. & Ester. 6. 12.* 31 Nunciaret] *Tzadok & Ebjathar.* Consilium Achithophelis] *quod tunc maximi fiebat: vide infrà 16. ver. ultimo.* 32. Incurvaturus se] *inde versus arcam Dei se convertendo.* Arœus] *vide annotata Josh. 16. 2.* 36 Ecce ibi] *sic putabat David, quorum tot parentum jussu subsistisse ad finem Regulus infrà. 17. 17.*

CAPUT XVI.

David in fuga a famulo Mephiboſthethi verbis & munere deceptus, benigna ei adducit: & a Schimhhi Benjaminita conviciatoris verbis & ſuctu provocatus, conſcientiæ judicio divini a vindicta abſtinet, & ſuos impedit, ne quid adverſus eum faciant. Abſchalomum Jeruſchalaima ingreſſum, Chuſchai David amicus ambigua oratione dimulcens, in ejus conſilium ſe inſinuat: Achithophel vero David inſenſus Abſchalomo autor eſt, ut palam cum concubinis patris congrediens, præciſa Iſraëlitis omni reconciliationis ſpe, ſibi eos magis devinciat.

1 DAVID autem tranſierat paululum præter verticem *montis*, cùm ecce *Tziba puer Mephiboſchethi venit obviam ei: & par aſinorum inſtratorum, quibus impoſiti erant ducenti panes, & centum uvæ paſſæ centumq; [a] ponia & uter vini.

[a] Heb. *æſtatis id eſt, æſtivi fructus.*

2 Dixit ergo rex ad Tzibam, quid *ſibi volunt* hæc tua? cui dixit Tziba: hi aſini pro familia regis, ad inſidendum: hi verò panes & poma, ut comedant pueri, & vinum, ut bibant qui feſſus fuerit in deſerto.

3 Tum dicente rege, at ubi *eſt* filius domini tui? dixit Tziba ad regem, ecce reſidet Jeruſchalaimis, dicit enim, hodie reddituri ſunt mihi domus Iſraëlis regnum patris mei.

4 Quam ob rem dixit rex Tzibæ: ecce tuum eſto quicquid erat Mephiboſchethi: cui dixit Tziba, *incurvo me: inveniam gratiam in oculis tuis, domine mi Rex.

5 Deinde progrediebatur rex David Bachurima verſus: ecce autem inde quidam prodiens e familia domeſtica Schaulis, nomine Schimhhi filius *Geræ procedebat [b] continenter maledicens.

[b] Heb. *exibat exeundo & maledicens.*

6 Et appetebat lapidibus Davidem, & omnes ſervos regis Davidis: quamvis totus populus & robuſtiſſimi quique, a dextera ejus, & a ſiniſtra ejus *eſſent.*

7 Sic autem dicebat Schimhhi maledicendo ei: exi, exi [c] vir ſanguinarie, & vir nequiſſime.

[c] Heb. *vir ſanguinis, & vir Belijahhal.*

8 Convertit in te Jehova omnes cædes familiæ Schaulis, cujus loco regnaſti: traditq; Jehova regnum ipſum in manu Abſchalomi filii tui: jam ecce te in malo tuo, quia vir ſanguinarius es.

9 Tum dicenti Abiſchajo filio Tzerujæ ad regem: quare malediceret *canis iſte mortuus domino meo regi? tranſeam, quæſo, ut auferam caput ejus.

[d] Heb. *quid mihi & vobis.*

10 Dixit rex, [d] quid mihi vobiſcum filii Tzerujæ? ſi maledicit, quia Jehova edixit ei, maledic David: ecquis dicat, quare ſic facis?

[e] Heb. *in manu ſcripto exemplari, ex me.*

11 Deinde dixit David ad Abiſchajum & ad omnes ſervos ſuos: ecce filius meus, qui prodiit [e] e viſceribus meis, quærit [f] vitam meam: quanto igitur magis nunc Binjaminita iſte? ſinite eum ut maledicat, quia edixit ei Jehova.

[f] Heb. *animam.*

12 Fortaſſe reſpiciet Jehova ad afflictionem meam: & reddet Jehova mihi bonum loco maledictionis ejus, hodierno die.

13 Itaque progrediebatur David cum hominibus ſuis, itinere ſuo: quamvis Schimhhi *pergens in latere montis ex adverſo ejus continenter malediceret, & appetteret lapidibus ex adverſo ejus, & [h] injiceret pulverem.

[g] Heb. *pergens pergendo, &c. & maledicens.*

[h] Heb. *pulverari pulvere.*

14 Sic advenit rex & totus populus qui erat cum eo feſſi: & recreavit ſe *ibi.

15 Abſchalom verò & totus populus ejus Iſraëlitæ, ingreſſi ſunt Jeruſchalaima: & Achithophel cum eo.

16 Fuit autem cùm veniſſet *Chuſchai Arcæus amicus Davidis ad Abſchalomum: & dixiſſet Chuſchai ad Abſchalomũ: *vivat rex, vivat rex:

17 Ut diceret Abſchalom ad Chuſchajum: hæccine *eſt* benignitas tua erga amicum tuum? quare non iviſti cum amico tuo?

18 Dixit verò Chuſchai ad Abſchalomum: nequaquam, quem enim elegit Jehova & populus hic, ac omnes Iſraëlitæ: non eſſem *ejus*, ac cum eo manerem?

19 Secundò, cui ego ſerviero? nónne coram filio ejus? quemadmodum ſervivi coram patre tuo, ſic futurus ſum coram te.

20 Dixit autem Abſchalom *ad Achithophelem: [i] da conſilium quid facturi ſimus.

[i] Heb. *date vobis: Plurativum.*

21 Dixit verò Achithophel ad Abſchalomum: congredere cum concubinis patris tui, quas reliquit ad ſervandum domum ſuam: ut audiente toto Iſraële *fœtidum te redditum eſſe patri tuo: *confirmentur manus omnium qui tecum ſunt.

22 Quapropter cum tetendiſſent Abſchalomo tentorium ſuper tectum *illius: congreſſus eſt Abſchalom cum concubinis patris ſui, *ante oculos totius Iſraëlis.

23 *Conſilium enim Achithophelis, quod conſulebat diebus illis, *erat* ac ſi quis petiſſet verbum ipſum Dei: ita erat quodque conſilium Achithophelis tum David tum Abſchalomo.

ANNOTATIO.

1 Montis] *videlicet olivarum: de quo ſup. 15.30.* Tziba] *de quo ſup. 9.6.* 4 Incurvo me] *i. declaro me gratum: ſynecdoche.* Inveniam] *quaſi dicat, oro te, ita mihi ſis gratioſus in poſterum ut nunc es.* 5 Geræ] *filii Echudis. filius Binjaminis, de quo 1. Chron. 8.6.* 8 In malo] *id eſt, in pœna maleficiorum ſuorum: Noëma.* 9 Canis mortuus] *vide. 1. Schem. 24.15. in annotatione.* 14 Ibi] *id eſt, Bachurimus: vide ver. 5.* 16 Chuſchai] *ſup. 15.32.* Vivat rex] *hic Chuſchai toto ſuo ſermone cum Abſchalomo ex ambiguo ludificatur ei.* 20 Ad Achithophelem] *id eſt, totum conſilium ſuum: ſynecdoche.* 21 Fœtidum te] *id eſt, prorſus exoſum, & ab omni reconciliationis ſpe excluſum ut Geneſ. 34.30.* Confirmentur manus] *id eſt, eò conſtantius agant: ſynecdoche.* 22 Illius] *nimirum regia, cujus concubinæ cuſtodes erant: de quo ver. 21.* Ante oculos] *ex prædicto ſuprà 12.11.* 23 Conſilium enim] *id eſt, ei ſi ſuccurus, omnium judicio per ſe horrendum erat: tamen tanta erat apud omnes Achithophelis autoritas, ut rem Abſchalomo & ſuctioſu Iſraëlitæ probaverit.*

CAPUT XVII.

Achithophel ſuadet Abſchalomo conſilium dat de opprimendo Davide, & ſe ducem offert ſed a Chuſchaio ad Abſchalomum vocato, multis rationibus hoc conſilium infringitur, & aſtu alterum ſuggeritur Davidis ſalutare. Cujus rei David certior factus ab eo, Jordanem trajicit, & commeatu ab amicis adjuvatur. Perſequente verò Davidẽ Abſchalomo, Achithophel indignabundus de rejecto conſilio ſuo laqueo ſeipſũ ſuſpendit.

CAPUT

1 Dixit præterea Achithophel ad Abſchalomum: deligam quæſo, duodecim millia virorum, ut ſurgens perſequar Davidem hac nocte.

2 Et invadens eum, dum eſt laſſus & [a] remiſſis manibus, ita perterrefaciam eum, ut fugiat totus populus qui cum eo eſt: ſic percutiam regẽ ipſum ſolum.

3 Tum reducam totum illum populum ad te: quaſi reſtitutio rerum omnium [b] eſt is quem tu quæris: toti populo erit pax.

4 Et recta videbatur res illa in oculis Abſchalomi: & in oculis omnium ſeniorum Iſraëlis.

5 Sed dixit Abſchalom: voca jam etiam Chuſchaium Arcæum: ut audiamus quid ſit in ore etiam ipſi.

6 Cùm ergo veniſſet Chuſchai ad Abſchalomum, allocutus eſt eum Abſchalom dicendo: in hanc ſententiam locutus eſt Achithophel, an facturi ſumus verbum ejus? ſi non *facturi ſumus*, tu loquere.

7 Dixit verò Chuſchai ad Abſchalomum: non *eſt* bonum conſilium iſtud quod conſuluit Achithophel hac vice.

8 Deinde dixit Chuſchai: tu noviſti patrem tuum & homines ejus eſſe robuſtos: præterea amaro animo ſunt, tanquam urſus orbatus per agrum: cumq; pater tuus bellicoſus ſit, non pernoctabit cum populo.

9 Ecce nunc ipſe delitеſcit in aliqua e foſſis, aut in aliquo e [c] locis *ſuis*: erit autem cùm ceciderint [d] ex iſtis in principio, ut audiens quiſque dicat, fuit plaga in populo qui ſequitur Abſchalomum:

10 Et ipſi etiam [e] ſtrenui, quorum [f] animus *eſt* ut animus leonis omnino colliqueſcent: novit enim totus Iſraël robuſtum eſſe patrem tuum, & ſtrenuos qui ſunt cum eo.

11 Sed conſulo, ut [g] prorſus congregato ad te toto Iſraële a Dane Beerſchebahhum uſq; , ſicut arena quæ *eſt* ad mare in multitudinem: & perſona tua procedente in hanc expeditionem:

12 Aggrediamur eum [h] ubicunque locorum reperietur, & [i] commodè ingruamus ei, quemadmodum cadit ros ſuper terram: ſic non relinquetur ex eo, id eſt, ex hominibus qui ſunt cum eo vel unus.

13 Quòd ſi in civitatem ſe receperit, curabunt omnes Iſraëlitæ attolli in civitatem illam [k] funes: & [l] trahemus illam uſque ad torrentem, adeò ut ne lapillus quidem inveniatur ibi.

14 Tum dixit Abſchalom & omnes Iſraëlitæ: [m] melius *eſt* conſilium Cchuſchai Arcæi conſilio Achithophelis: Jehova autem præſtituerat irritum facere cõſilium Achithophelis, quod melius ſpiſſet: ut induceret Jehova in Abſchalomũ malum ſuum.

15 Deinde dixit Chuſchai ad Tzadokum & Ebjatharem ſacerdotes: [n] iſta & talia conſuluit Achithophel Abſchalomo & ſenioribus Iſraëlis: hæc verò & talia conſului ego.

16 Nunc itaque mittite feſtinanter, & indicate Davidi dicendo: ne pernoctato hac nocte in campeſtribus iſtius deſerti: quin imò [o] omnino trajicito: ne [p] abſorbeatur rex & totus populus qui cum eo *eſt*.

17 Jonathan autem & Achimahhatz conſtiterant [q] ad fontem Rogelis, ad quos profecta quædam ancilla, indicavit eis: ut ipſi euntes indicarent regi Davidi: [r] non enim poterant comparere *aut* ingredi in civitatem.

18 Videns tamen eos puer, indicavit Abſchalomo: quapropter abeuntes ambo feſtinanter venerunt in domum cujuſdam [s] Bachurima, cui puteus erat in atrio ipſius, quò deſcenderunt.

19 Cùmq; accipiens mulier ipſa explicaſſet tegumentum in ſuperficie illius putei, & expandiſſet ſuper illud [t] molam: non innotuit res.

20 Venientibus enim ſervis Abſchalomi ad eam mulierem domum ejus & dicentibus: ubi eſt Achimahhatz & Jonathan? dixit eis ipſa mulier: traſſiverunt rivulum iſtum aquæ: quæ cùm quæſiviſſent nec inveniſſent, reverſi ſunt Jeruſchalaima.

21 Fuit autem poſtquam abiiſſent illi, ut hi aſcendentes e puteo, pergerent nunciaturi regi Davidi: dixeruntq; ad Davidem: ſurgite & tranſite feſtinanter hanc aquam: ſic enim conſuluit contra vos Achithophel.

22 Quam ob rem ſurgens David & totus populus qui erat cum eo, trajecerunt Jardenem: [u] dum illuceſceret mane, ne unus quidem deerat, qui non tranſiiſſet Jardenem.

23 Achithophel autem videns non fieri conſilium ſuum: inſtrato aſino ſurgens abiit domum ſuam: & præceptis datis in familiam ſuam, ſtrangulavit ſe: ſic mortuus eſt & ſepultus in ſepulchro patris ſui.

24 David verò venerat [x] Machanajima: cùm Abſchalom trajiceret Jardenem: ipſe & omnes Iſraëlitæ cum eo.

25 Tunc Hhamaſam poſuit Abſchalom loco Joabi qui præeſſet militiæ: (Hhamaſa autem filius erat cujuſdam, nomine [k] Jitræ [y] Iſraëlitæ, qui congreſſus fuerat cum [l] Abigale filia [z] Nachaſchæ ſorore Tzerujæ matris Joabi.)

26 Et caſtra poſuit Iſraël cum Abſchalomo [a] in terra Gilhhadis.

27 Fuit autem cùm veniret David Machanajimam: ut Schobi filius Nachaſchi [b] e Rabba Hhammonitarum, & Macir filius Hhammielis e [c] Lodebaro, ac [d] Barzillai Gilhhaditæ e Rogelimis,

28 Cubilia, & pelves, & vaſa fictilia, & triticum, & hordeum, & farinam, [e] etiam e ſpica toſta, & fabas, & lentes, & ſpicas toſtas,

29 Et mel, & butyrum, & parvas pecudes, & caſeos armentitios afferrent ad Davidem & ad populum qui erat cum eo, ut comederent: dicebant enim: populus iſte famelicus, & laſſus, & ſitibundus *eſt* in hoc deſerto.

[a] Heb. *remiſſu manibus: ſynecdoche.*

[b] Heb. *quieſcamus ſuper eum, ſicut cadit ros.*

[c] Heb. *in uno locorum ubi reperietur.*

[d] Heb. *ex eis.*

[e] Heb. *cor ſuum.*

[f] Heb. *filii roboris: ſic infrà.*

[g] Heb. *con-gregando congregetur.*

[h] Heb. *facie tua.*

[i] Heb. *cadet ſuper eum.*

[k] Heb. *trahemus.*

[l] Heb. *trajiciendo trajiciet.*

[m] Heb. *ſicut hoc & ſicut illud: ſic infrà*

[n] Heb. *ſicut hoc & ſicut illud: ſic infrà*

[o] Heb. *trajiciendo trajiciet.*

[p] Heb. *deglutiatur.*

[q] Heb. *ſtantes.*

[r] Heb. *non enim poterant videri.*

[s] Heb. *Bachurima.*

[t] Heb. *molam aſinariam.*

[u] Heb. *donec illuceſceret mane.*

[x] Heb. *Machanajima.*

[y] Heb. *Iſmaëlitæ.*

[z] Heb. *Nachaſch.*

[a] Heb. *in terra Gilhhadis.*

[b] Heb. *Rabbathammonitarum.*

[c] Heb. *Lodebaro.*

[d] Heb. *Barzillai Gilhhaditæ.*

[e] Heb. *& polentam.*

ANNOTATIO.

3 Eſt is] *id eſt, David, quoſi potieris, omnium potiere.* 9 Locis ſuis] *id eſt, ipſis, jam inde a perſecutione Schaulo cognita & exploratis.* Ex iſtis] *ſubaudi, militibus tuis.* 13 Funes] *id eſt, machinas bellicas ſimilibus ductilibus, ſive ſcansoriis, ſive demolitoriis: metonymia.* Trahemus] *hyperbole, qua facilitatem & gravitatem excidii exprimit.* 14 Melius] *id eſt, accommodatius ad conſequendum deſideratum Abchalomi.* 16 Abſorbeatur] *ſubito circumventum obruatur: metaphora.* 17 Ad fontem Rogelis] *in terminis Jehudæ & Binjaminis: Joſue 15.7. & 18.16.* Non poterant] *ex conducto parentum: ut inde ad Davidem commodius excurrere poſſent.* 18 Bachurima] *vide ſupra 3.16.* 19 Molam] *id eſt, granaſuſa & commolita.* 22 Dum illuceſceret] *id eſt, mane, luſtrato exercitu, invenit neminem deeſſe erari.*

24 Machanajima] *vide Gen.* 32.2. 25 Jisraëlitæ] *religione & instituto vitæ: genere verò Ischmahhelitæ* 1. *Chron.* 2.17. Nachaschæ] *uxoris Jischai.* 26 In terra Gilhhadis] *præter Mochanajima, ut Davidem circumcluderent.* 27 E Rabba] *expugnata jam antè a Davide, supra* 12.26. *& sequentibus.* Lodebaro] *vide supra* 9.8. Barzillai] *vide infra* 19.32. 28 Etiam e spica] *qualis est furiua avenacea, quæ non nisi in refecta molitur.*

CAPUT XVIII.

David instructum exercitum Abschalomo cum maximis copiis appropinquanti, obviam mittit: ipse Machanajimæ ex voluntate populi consistit. Prælio commisso Abschalom cum suis fusus in sylvam fugit, & capillis quercus suspensus hæret, donec a Joabo & ejus armigeris occidatur. Postremo ejus victoriæ nuntii duo excurrentes ad Davidem, rem pauciis nuntiant.

1 Cùm autem David lustrato populo qui erat secum: præposuisset eis præfectos
2 millenis & præfectos centenis:
Et commisisset David populum, tertiam manui Joabi, & tertiam manui Abischai filii Tzerujæ fratris Joabi, ac tertiam manui Ittai
a Heb. *procedendo processurus.* Gittæi: dicebat rex ad populum: a omnino processurus sum ego quoque vobiscum.
3 Sed dixit populus, non ex processurus, nam
b Heb. *fugiendo fugeremus.* sive b planè fugeremus, non apponerent ad nos
c Heb. *cor: sic infra.* c animum: sive morerentur dimidium nostri, nõ apponerent ad nos animum, d etiamsi jam ut sumus, decies mille essemus: quare nunc melius erit, si fueris nostrâ causâ e pervigil ad ferendũ opem.
4 Dicens itaque ad eos rex: quod bonum vi-
sum fuerit in oculis vestris faciam: substitit rex f in spatio ipsius portæ, dum totus iste populus procederent per centenos & millenos.
5 Præcepit autem rex Joabo, & Abischajo &
d Heb. *sensim.* Ittajo, dicendo: d leniter propter me erga puerum istum, erga Abschalomum: & totus populus audiverant, cùm præciperet rex omnibus
e Heb. *de re Abschalomi.* præfectis e de Abschalomo.
6 Egressio itaq; populo in agrum obviam Jisraëli: fuit prælium g ad sylvam Ephrajimitarum.
7 Ubi cęsi sunt populus Jisraëlis ante servos Davidis: adeò ut esset ibi plaga magna in die illo, viginti millium.
8 Nam cùm esset ibi sparsum prælium in su-
f Heb. *multiplicavit silva consumere.* perficiem totius terræ: f plures consumpsit sylva illa de populo, quàm consumpserit gladius die illo.
g Heb. *perplexitatem, &c.* 9 Obviam autem facto Abschalomo servis Davidis: & Abschalomo insidente mulo, venit mulus subter g perplexam quercum magnam:
h Heb. *prehensum est caput ejus ad quercum.* h cui quercui ita hæsit caput ejus, ut i pendẽ: et inter cœlum & inter terram, & mulus qui sub eo erat prætergredereretur.
i Heb. *poneretur.* 10 Quod videns quidem nuntiavit Joabo, ac dixit: ecce vidi Abschalomum suspensum de quercu.
11 Dixit verò Joab viro illi qui nuntiabat sibi: cùm ecce videris, quare ergo non percussisti eum ibi *dejiciens* in terram? nam penes me erat dare tibi decem *siclos* argenteos & cingulum unum.
12 Sed dixit vir ille ad Joabum: etiamsi ego k appenderẽ manibus meis mille *siclos* argenteos, non extenderem manum meam in filium regis:
k Heb. *in auribus nostris.* nam k nobis audientibus, præcepit rex tibi, & Abischajo, & Ittajo dicendo: observate quicunque *estis* de puero isto, de Abschalomo.
l Heb. *in animo meo.* 13 Aut *si* commisissem l ex me ipso falsitatem: cùm nulla res celari possit a rege: m an tu fisteres te ex adverso?
m Heb. *in cor: sic, in cor quercus: ibi.* 14 Dixit verò Joab: non ita n morabor coram te: & assumens tria tela in manum suam, infixit ea in m medium Abschalomi adhuc viventis, per mediam quercum.
15 Deinde circumdantes decem pueri armigeri Joabi: percusserunt Abschalomum ita ut morte afficerent eum.
16 Tum clangente Joabo buccina, reversus est populus ejus a persequendis Jisraëlitis: quia subtraxit Joab populum.
17 Assumpserunt que Abschalomum, & projicientes eum in ea sylva in quandam fossam magnam, statuerunt super eum cumulum lapidum magnum valde: omnes verò Jisraëlitæ fugerunt quisque ad tentoria sua.
18 Abschalom autem assumptam statuerat sibi in vita sua statuam o in convalle regis: dicebat enim, p non est mihi filius: ut monimentum statuam nominis mei: quapropter vocavit statuam illam de nomine suo: quę vocatur, locus Abschalomi usque in diem hunc.
19 Cumque Achimahhatz filius Tzadoki diceret: excurram, quæso, & nuntiem regi: Jehovam vindicasse eum e manu hostium ejus:
20 Dixit ei Joab: tu non q es, qui *perferas* nun-
n Heb. *vir nuntii hoc die.* tium hoc die, sed nuntiabis r die alio: hodie autem non es nuntiaturus, quandoquidem filius regis s mortuus est.
21 Dixit verò Joab cuidam t Æthiopi: abi, nuntia regi quod vidisti: qui Æthiops incurvans se Joabo, cucurrit.
22 Pergens autem adhuc Achimahhatz filius Tzadoki, dicebat ad Joabum: quicquid tandem fit, excurram ego quoq; post ipsum Æthiopẽ: ut
o Heb. *sufficiens: ut Num.* 11.22. ut diceret Joab: quam ob rem tu cursurus esses, fili mi? cùm tibi non sit nuntius o conveniens?
23 Quicquid sit, inquit, excurram: cui dixit, excurre: excurrens itaque Achimahhatz via planitiei, prætergressus est Æthiopem illum.
24 Considerat autẽ David inter duas portas, & iverat speculator in tectum portæ ad ipsum murum: qui sublatis oculis suis vidit, quòd ecce quidam accurrebat solus.
25 Quamobrem inclamante speculatore & in-
p Heb. *veniebat veniendo & appropinquando.* dicante regi: dixit rex, si solus est, nuntius est in ore ejus: ita P veniendo continenter appropinquabat.
26 Deinde vidit speculator quendam alium accurrentem, & inclamans speculator janitorẽ dixit: ecce quidam accurrit solus: tum dixit rex, nuntium allaturus est etiam hic.
27 Dicente verò speculatore, ego video cursum prioris quasi cursum Achimahhatzi filii Tzadoki: dixit rex, vir bonus est, & propter u nuntium bonum venit.
28 Tandem exclamans Achimahhatz ad regẽ dixit, Pax: cùmq; incurvasset se regi facie sua versus terram: dixit: benedictus Jehova Deus tuus qui dedidit homines illos, qui extulerant manũ suam contra dominum meum regem.
29 Dicenti autem regi: pax *ne esse* puero Abschalomo? dixit Achimahhatz: vidi multitudinem

dinem aliquam magnam, cùm mitteret Ioab servum regis, & me servum tuum: sed non novi quid esset.

30 Cui dixit rex: diverte, consiste ishic: qui divertens stetit.

31 Tum ecce Æthiops ille venit: dixitque Æthiops: nuntium accipiat dominus meus rex, quòd vindicavit te Jehova hodie e manu omnium insurgentium contra te.

32 Dixit itaque rex ad Æthiopem: an pax est puero Abschalomo? cui dixit Æthiops: sint sicut puer iste inimici domini mei regis, & quicunque insurgunt contra te ad malum.

ANNOTATIO.

3 Etiamsi jam] *id est, etiamsi decuplo plures & instructiores essemus, non tanti facerent victoriam, quàm sit unum opprimere possent.* Parvigil] *attentus, & accuratissimè hîc observans ut nobis succurras si opus fuerit: hæc interpretatio videtur simplicior & consecutioni vocum accommodatissima: ut confirmatur ver. 24.* 4 In spatio] *inter duas portas, ut infrà ver. 24.* 6 Ad sylvam Ephrajimitarum] *id est, ubi olim a Jiphtacho Ephrajmita sunt cæsi Judic. 12. unde silva illa nomen accepit, licèt esset in tribu Manasshu trans Jardenem.* 8 Plures consumpsit] *sive instipites impingerent, sive in arbores illiderent, denig. in scrobes & præcipitia caderent &c.* 12 Appenderem] *si præsentem autem pecuniam numerare mihi quisquam, non facerem.* 13 An tu] *regi me damnanti repugnaturus esses ad defensionem mei?* 14 Morabor] *prætextens occasionem hostem occidendi.* 18 Inconvalle] *vide annotata Gen. 14. 17.* Non est mihi] *nam mortui erant tres ejus filii: de quibus suprà 14. 28.* 20 Die alio] *cùm ejus occasio dabitur læta nuntiandi. confer cum versic. 22.* Mortuus] *ideo nuntius est luctubris regi.* 21 Æthiopi] *servo regis, ut infrà ver. 29.* 27 Nuntium bonum] *mihi utilem.* 29 Servum regis] *Æthiopem, ut observatum est in ver. 21.*

CAPUT. XIX.

Davide Abschalomoni mortem deflente, milites ejus pudefacti dilabuntur: donec Joabi reprehensione & manu adductus, deposito luctu, populo se exhibet. Auditu Jisraëlitarum studiu de reducendo, suam tribum ita sollicitat, ut reliquos in eo negotio antevertat: excepto Schimbhi, qui culpam deprecaturus cum eo advenit. Mephiboscheth restituitur. & Cimehhamin familiam regis asciscitur: Jisraëlita autem præreptam sibi gloriam ægrè ferentes, cum Jehuda graviter contendunt.

1 TUM commotus rex, ascendens in cœnaculum illius portæ flebat: & ita dicebat eundo: fili mi Abschalom, fili mi, fili mi Abschalom: [a] utinam mortuus essem ego, vicinam essem loco tuo, Abschalom fili mi, fili mi.

[a] Heb. *quis det mori me.*

2 Cùm autem nuntiatum esset Joabo: ecce rex flet ac luget de Abschalomo:

3 Fuit illa salus eo die *conversa* in luctum toti populo: cùm audiret populus eo die dicentes: dolore afficitur rex de filio suo.

[b] Heb. *furabatur se veniendo.*

4 Et [b] furtim populus ille eo die veniebat in civitatem: quemadmodum furtim se furripturus fuisset populus rubore suffusus si fugissent in prælio.

5 Rex vero obvolverat [c] faciem suam, & clamabat rex, vocemagna: fili mi Abschalom, Abschalom fili mi, fili mi.

6 Cum veniens Joab ad regem intrò dixit, [d] pudefeciisti hodie vultum omnium servorum tuorum, qui eripuerunt vitam tuam hodie, & vitam [e] filiorum tuorum filiarumq; tuarum & vitam uxorum tuarum, & vitam concubinarum tuarum.

7 Amando osores tuos, & odio prosequendo amantes tui: ut qui indicasti hodie [f] non esse tibi principes aut servos, experior enim hodie si Abschalom viveret, & nos omnes hodie mortui essemus, tunc rectum *fore* in oculis tuis.

[c] Heb. *operuit.*

[d] Heb. *confudisti.*

[e] Heb. *filiorum filiarumq; tuarum.*

[f] Heb. *super servorum tuorum: sic Gen. 34. 3.*

8 Nunc ergo surge, exi & loquere [g] quę sint cordi servis tuis: nàm per Jehovam juro, si non exieris, non pernoctaturum quenquam apud te hac nocte: & pejus tibi futurum hoc, omni malo quod obvenit tibi ab adolescentia tua usq; nùc.

[g] Heb. *secundum cor servorum tuorum.*

9 Surgens itaque rex consedit in porta: quod cùm toti populo nuntiassent dicendo: ecce rex considet in porta, venit totus populus ante regem, Jisraëlitæ verò fugerant quisque in tentoria sua.

10 Erat autem totus populus iste disceptans apud se in omnibus tribubus Jisraelis dicendo: [h] hic Rex eripuerat nos e manu omnium inimicorum, nostrorum, & idem liberaverat nos e manu Pelischt æorum: modo autem fugit ex hac terra ab Abschalomo.

[h] Heb. *ipse.*

11 Abschalom verò quem unxeramus mortuus est in hoc prælio: nunc ergo quare [i] quiescitis a revocando rege?

[i] Heb. *silentio: ut Exo. 14. 14.*

12 Quapropter Rex David misit ad Tzadokum & ad Ebjatharem sacerdotes qui dicerent: alloquimini seniores Jehudæ dicendo: quare essetis postremi ad reducendum regem domum suam: cùm sermo totius Jisraëlis pervenerit ad regem *de reducendo eo* domum suam?

13 Fratres mei estis, os meum & caro mea estis: quare ergo postremi essetis ad reducendum regem?

14 [k] Hhammasæ quoque dicitote: an non os meum & caro mea es? ita faciat mihi Deus & ita pergat, si non princeps militiæ futurus es coram me omnibus diebus loco Joabi.

[k] Heb. *Amasa.*

15 Sic cum inflexisset [l] animum omnium virorum Jehudæ quasi viri unius: miserunt ad regem *qui dicerent*, revertere tu & omnes servi tui.

[l] Heb. *cor: sic ver. 20.*

16 Revertens igitur rex venit usque ad Jardenem: Jehuda autem venit Gilgalem, ut iret obviam regi, ad traducendum regem cjs Jardenem.

17 Cùm festinans Schimhhi filius Geræ Binjaminita qui erat e Bachurimis: descendit cum viris Jehudæ, obviam regi Davidi:

18 Et mille viri cum eo e Binjamini: Tziba quoque minister familiæ Schaulis, & quindecim filii ejus, & viginti servi ejus cum eo: qui transmiserunt Jardenem ante regem.

19 Cùm ergo transivisset [m] ponto ille ad transvehendum familiam regis, & ad faciendum quod bonum *videretur* in oculis ejus: Schimhhi filius Geræ procidit coram rege, quando trajecturus erat per Jardenem.

[m] Heb. *transitum.*

20 Et dixit ad regem: ne imputet mihi dominus meus iniquitatem, neque recorderis quæ iniquè egit servus tuus, quo die egressus est dominus meus rex Jerusalem: ut rex [n] re-

[n] Heb. *ponat*

ponat in animo suo.
21 Agnoscit enim servus tuus: egoenim peccavi: sed ecce veni hodie' prior tota domo Josephi, ut descenderem obviam domino meo regi.
22 Respondente verò Abischaio filio Tzerujæ ac dicente: an propterea non afficeretur Schimhhi: cùm maledixerit uncto Jehovæ?
f Heb. *mihi & vobis, ut suprà 16.10.*
23 Dixit David, f quid mihi vobiscum filii Tzerujæ, quòd estis mihi hodie 8 adversarii? 'hodiéne afficeretur morte quispiam in Jisraële? nam nonne agnosco hodie me esse regem
8 Heb. *in adversarium.*
super Jisraëlem?
24 Dixitque rex ad Schimhhin, 'non es moriturus, & juravit ei rex.
h Heb. *filius.*
25 Mephiboscheth quoque h nepos Schaulis descenderat obviam regi: ('non curaverat autem pedes suos, neque curaverat myslacem suum & vestes suas non laverat ex quo die abierat rex, usque ad diem quo venit cum pace.)
26 Fuitque obvius regi cùm rediret *rex* Jeruschalaima: cui dixit rex: quare non proficiscebaris mecum Mephiboscheth?
27 Qui dixit, domine mi rex, servus meus decepit me: nam' dixerat servus tuus, insternam mihi asinam ut insidens ei abeam cum rege: quia claudus *est* servus tuus.
28 Et traduxit servum tuum apud dominum meum regem: dominus autem meus rex, *est* sicut angelus Dei: quare fac quod bonum *videtur* in oculis tuis.
i Heb. *nonerat tota domus patris mei, nisi homines mortui.*
29 Nam non i erant omnes e familia patris mei nisi 'rei mortis apud dominum meum regem: cùm posuisti servum tuum inter comedentes *cibum* mensæ tuæ: & quid *est* mihi amplius 'juris *postulandum*, aut expostulandum amplius apud regem?
30 Cui dixit rex: 'quare eloqueris ultrà verba tua? 'edixeram ut tu & Tziba parti amini 'agrum.
31 Dixit vero Mephiboscheth ad regem, vel omnia accipiat: postquam venit dominus meus rex cum pace domum suam.
32 Barzillai quoque Gilhhadita descenderat Rogelimis: quare trajecit cum rege Jardenem, persequendo eum per Jardenem.
Sup.17.27.
33 (Erat autem Barzillai senex valde natus octoginta annos, qui sustentaverat regem dum resedit Machanajimis. nam vir magnus erat valde).
34 Dixit itaque rex ad Barzillaium: tu progredere mecum, & sustentabo te apud me Jeruschalaimis.
k Heb. *quot sunt dies annorum vitæ meæ: sic Gen.23.1.*
35 Sed dixit Barzillai ad regem: k quantum *est* tempus annorum vitæ meę, ut ascendam cum rege Jeruschalaima?
36 Natus sum octoginta annos hodie: an dignoscere possum inter bonum & malum? num gustare poterit servus tuus quod comedam & quod bibam? num audire potero amplius vocem cantorum & cantatricum? & quare esset servus tuus amplius oneri domino meo regi?
37 'Perparùm transierit servus tuus Jardenem cum rege: quare ergo tribuerat mihi rex retributionem hanc?
38 Revertatur, quæso servus tuus, ut moriar in civitate mea apud sepulchrum patris mei & matris meæ: Sed ecce servus tuus l 'Cimeham transiturus est cum domino meo rege: cui fac quod bonum *videtur* in oculis tuis.
l *vel Cimham. ver.41.*
39 Quam ob rem dixit rex: mecum transeat Cimeham, cui ego faciam quod bonum *videtur* in oculis tuis: præterea quicquid optaveris a me efficiam tibi.
40 cumque trajecisset totus populus Jardenem, & rex quoque trajecisset: osculatus rex Barzillaium, benedixit ei: qui reversus est in locum suum.
41 Deinde progresso rege Gilgalem, & Cimehane progrediente cum eo: cùm totus populus Jehudæ m prosequerentur regem, ac etiá 'pars populi Jisraëlis:
m Heb. *progredi faceret regem.*
42 Ecce omnes Jisraëlitæ venientes ad regem: dixerunt ad regem: quare 'furtim abduxerunt te fratres nostri viri Jehudæ, traducentes regem cum familia ejus cis Jardenem? ('omnes autem homines Davidis cum eo erant)
43 Respondentes autem omnes viri Jehudæ contra viros Jisraëlis: quoniam rex 'propinquus est mihi, & cur accensa est *ira* tibi de hac re? an n quicquam comedimus a rege? an donativum donavit nobis?
n Heb. *comedendo comedimus.*
44 Respondentes verò viri Jisraëlis viris Jehudæ dixerunt: decem partes mihi *sunt*' in rege, atque adeò pro Davide potior sum te, quare ergo vilipendisti me? an non fuit sermo meus 'prior apud me de reducendo rege meo? sed 'durior fuit sermo virorum Jehudę sermone virorum Jisraëlis.

ANNOTATIO.

5 Faciem suam] *tapus suum: synecdoche, vide suprà 15.30.* 6 Pudefecisti] *id est, hoc tuo facto effecisti, ut tuum exercitum victorem, factis suis pudeat, perinde ac si victus esses, & ingratum te præbuisti.* Filiorũ tuorum &c.] *hoc est, ita rebellem filium desles, ut si vitam illius soti familiæ tuæ anteponeres, quod familia contumeliosum est & turpe.* 7 Non esse tibi] *videlicet curæ.* 6 Jisraëlitæ] *qui steterant ab Absalomo.* 10 Hic rex eripuerat] *Tribus argumentis ad revocandum Davidem se excitant. Primùm a beneficio Davidis, qui eos liberaverat & defenderat. Deinde a fucmorũ indignitate filii in patrem. Tertio a morte Absalomi, quem ipsi stulitè ad regnum dignitatem evexerant, & justè à Deo in eo præsio prostratum noscunt.* 14 Hhamasæ] *quem Absalom principem militiæ suæ constituerat, sup. 17.25.* Os meum] *i. consanguineus meus, ut Gen.29.14. nam filius erat sororis Davidis, sup.17.25.* Loco Joabi] *qui licet dignitatem illam sua strenuitate in expugnatione Jebus.1 Chron.11.6 sibi comparasset: jam tamen Absalomi cæde & proterva ipso in regem sermone, & arrogato imperio justè abdicabatur.* 15 Quasi viri unius] *id est, unanimi consensu, ut judic.20.1.* 18 Ante regem] *id est, antequam rex ad Jardenem veniret.* 16 Ponto ille] *quem præmiserat tribus Jehudæ ad reducendum regem, & quem Schimhhi cum suo comitatu ad deprecandam iram regis sequebatur.* 20 Reponat in animo] *ultionem aliquando sumpturus.* 21 Prior tota domo] *q.d. studio redeundi in gratiam tuam tanta diligentia ad te properavi, ut anteverterim omnes posteros Josephi, quorum ager tibi secundum Jardenem Machanajimis huic ad vadum venienti est vicinior: nam Benjamitarum ager remotior erat: Jehos.18.11.* 23 Hodiéne] *eodem argumento utitur quo Schem.1.Schem.11.13.* 24 Non es moriturus] *per me, q.d. est facilis tua ratio, mihi non est præterenda, tamen quod me attingit tibi condono, & facili judicium alii relinquo vindicandum 1.Reg.2.8.37. & sequentibus.*

tibus. 25 **Non curaverat**]*in signum luctus ob fugam regis: vide suprà 12.20.* 27 **Dixerat** servus]*id est, exposueram Tzibæ servo meo consilium meum & mandaveram ut insterneret &c.* 28 **Sicut** angelus]*vide sup. 14.21.* 29 **Rei mortis**] *omnes enim partes, Ischbosthethi sequebamur suprà 2. habitaveras enim trans Jardenem ubi regnaverat Ischbosthetha suprà 9.* Juris postulandum]*propter bona adempta, detractum honorem, & injuriam factam a servo.* 30 **Quare** eloquereris]*quasi dicat, accipio excusationem, pluribus opus non est.* Edixeram]*quasi dicat, posteriorem sententiam revoco, qua prædia tua Tzibæ adjudicavi, cùm apud me defectionis te accusasset suprà 16.3. & priorem suprà 9. redintegro.* Agrum]*id est, proventum. Synecdoche.* 37 **Perparum**] *quasi dicat, pro tantillo officio tanta retributione opus non est.* 38 (imeham] *filius vel proximus.* 41 **Pars populi**] *qui non defecerant a rege, & qui jam redierant cum eo in gratiam, ut Schimbhi suprà 17. ver.* 42 **Furtim abduxerunt**] *non expectato nobis (qui constituramus te ut regem decet, reducere) honorem præripuerunt.* Omnes homines] *& tribules Jehudæ, & qui pro Davide mulctarant: quibus copiosi frets audaciores erant in sua responsione.* 34 **Propinquus**]*id est, contribulis meus.* 44 **In rege**]*id est, in regno, ut Hoschæ. 10.15.* Prior] *suprà ver. 10. & 12.* **Durior fuit**]*id est, refellendo Israëlitarum rationes & ludificando eos, insolentius adhuc locuti sunt quàm Israëlitæ.*

CAPUT XX.

Auctore Schebahbo, Israëlita a Davide deficiunt, & a sola tribu Jehudæ rex Jeruschalaima reducitur: ubi vitiatas a filio concubinas perpetuæ custodiæ committit. Hhamasæ ut celeriter defectionis auctorem persequatur jubet: eo tardante Abischajum submittit. In cujus comitatu Joab Hhamasæ obviam fictus proditorie eum interficit. Deinde cum fratre Schebahbum persequitur, obsidet, & cives defectionis capite tradito, obsidione liberans, Jeruschalaima revertitur, dignitatemq; suam recapit.

[a] Heb. *vir Belijahhal.* [b] Heb. *vir Jeminita.*

1 **Bi autem** casu aderat quidam [a] nequam, nomine Schebahh filius Bicri [b] Binjaminita: qui clangens buccina dicebat: [c] non est nobis pars cum Davide, neque est nobis possessio cum filio Jischai: quisque ad tentoria sua, ô Israëlitæ.

[c] Heb. *a post Davidem.*

2 Sic ascendit [c] a Davide quisque Israëlita post Schebahhum filium Bicri: homines verò Jehudæ adhæserunt regi suo a Jardene usque Jeruschalaima.

3 Ingressus autem David domum suam Jeruschalaimis, assumptas rex decem fœminas concubinas, quas reliquerat ad custodiendum domum suam: tradidit eas in [d] custodiam, ubi sustentabat eas, & cum eis non congrediebatur: sed fuerunt vinctæ usque ad diem mortis ipsarum [e] viduitate in vitam.

[d] Heb. *domũ custodiæ.* [e] Heb. *viduitatem vitæ.*

4 Edixit autem rex [f] Hhamasæ: convoca mihi viros Jehudæ in diem tertiũ, & tu hìc te[f]siste.

5 Itaq; abiit Hhamasa ad convocandum Jehudam: sed tardavit ultra tempus illud quod constitutum erat ei.

6 Quapropter dixit David ad Abischajum: nunc magis nobis nociturus esset Schebahh filius Bicri quàm Abschalom: tu assume servos [g] domini tui, & persequere eum: ne inveniat sibi civitates munitas, & eripiat *se ex* oculis nostris.

7 Itaque prodeuntes [g] post eum, [h] homines Joabi, & [i] Cerethçi ac Pelethæi & robustissimi quique: prodierunt Jeruschalaimis ad persequendum Schebahhum filium Bicri.

8 Ipsis *agentibus* apud lapidem illum magnũ, qui *est* in Gibhhone, Hhamasa obvenit eis: Joab autem erat accinctus chlamyde sua vestimẽti sui, super quam *erat* [k] zona cum gladio, [l] copulato lumbis ejus in vagina sua, [m] ut ipso eunte caderet *gladius.*

[f] Heb. *constitue mihi tempus.* [g] Heb. *post eum.* [h] Heb. *& homines Joabi.* [i] Heb. *& Cerethçi & Pelethæi.* [k] Heb. *zona gladii.* [l] Heb. *copulatus.* [m] Heb. *an tu pax &c.*

9 Tum dixit Joab Hhamasæ: [n] tũne prosperè agis frater mi? apprehenditque manus dextera Joabi barbam Hhamasæ, ut oscularetur eum.

10 Cumq; Hhamasa non caveret sibi a gladio, qui *erat* in manu Joabi, percussit eum illo in quinta costa, & effudit viscera ejus in terram: adeò ut non iterato ei *ictu* moreretur: deinde Joab cum Abischajo fratre suo persecutus est Schebahhum filium Bicri.

11 Quidam autem stabat juxta illum e pueris Joabi: qui dicebat, quisquis est bene affectus erga Joabum, & quisquis est pro Davide sequatur Joabum.

12 Interea Hhamasa [o] volutabat se in suo sanguine in medio tritæ viæ: quam ob rem videns vir ille stabistere totum populum, avertit Hhamasam ab ipsa trita via in agrum, & conjecit super eum pannum, cùm videret quemvis venientem ad illum consistere.

13 Cùm amotus esset a trita via, progrediabatur unusquisque post Joabum ad persequendum Schebahhum filium Bicri.

14 (Is progrediebatur per omnes tribus Israëlis, [p] Abelum nimirum Beth-Mahacæ cum omnibus [q] Beræis: qui congregantes se etiam sequebantur eum).

15 Venientes igitur illi, obsederunt eum Abeli-Beth-Mahhaçę, & diffuderunt [h] missilia catapultaria in civitatem quæ resistebat ad interiorem murum: & totus populus qui erat cum Joabo, perdebant dejicientes [r] istum murum.

[h] Heb. *tatapultam: metonymia.*

16 Tum inclamavit mulier sapiens de civitate: audite, audite: dicite, quæso, ad Joabum: appropinqua huc usque ut alloquar te.

17 Cumq; appropinquasset ad eam, dixit mulier: tũne es Joab? qui dixit, sum: & ea dicente audi verba ancillæ tuæ: dixit ego audio.

18 Itaque locuta est dicendo: [i] [s] omnino loquebantur principio, dicendo: [k] haud dubiè interrogabunt Abelæos, & ita absolverint.

[i] Heb. *loquendo loquebãtur* [k] Heb. *interrogãdo interrogabunt.*

19 Ego [l] ex pacem colentibus, e fidelibus Israëlis *sum*: tu quęris morte afficere [m] incolas civitatis, & quidem metropolis in Israële: quare absorberes possessionem Jehovæ?

[l] Heb. *ego pacem colentiũ fidelium Israëlis sum.* [m] Heb. *civitatem & matrem: metonymia.*

20 Respondit verò Joab dicens: Absit, absit mihi ut absorbeam, & ut perdam.

21 Non ita se habet res: sed quidam [t] e monte Ephrajimi Schebahh filius Bicri nomine suo, extulit manum suam contra regem Davidem: tradite eum solum, & abibo [n] ab obsidione hujus civitatis: quapropter dixit mulier illa ad Joabum: ecce caput ejus mox projicietur ad te per murum.

[n] Heb. *a contra hanc civitatem sic ver.* 22.

22 Et ita incessit mulier illa apud populum sapientia sua, ut amputantes caput Schebahhi filii Bicri, projicerent ad Joabum: qui cùm clanxisset buccina, dispersi sunt ab obsidione civitatis quisque in tentoria sua: Joab verò reversus est Jeruschalaima ad regem.

23 Sic Joab ' prærat toti militiæ in Israële: Benaja autem filius Jehojadahhi prærat Cerethęis & Pelethæis.
24 Et Adoram prærat tributo: & Jehoschaphat filius Achiludis erat ° a memoria.
25 P Scheja autem scriba: Tzadok verò & Ebjathar sacerdotes.
26 Et etiam Hhira Jairites erat ' præses pro Davide.

P qui suprà 9. 3. Scheraja.

° Heb. memorator.

ANNOTATIO.

1 Non est nobis pars] *id est, nihil habemus commune cum Davide: sic 1. Reg. 12. 16.* 3 Viduitate in vitam] *id est, perpetua, destitutæ marito quamdiu vixerunt.* 4 Hhamasæ] *ut quem constituerat principem militiæ suæ. sup. 19. 14.* Siste] *subaudi, eodem die.* 6 Domini tui] *Hhamasa, sub quo tu militas: sic Urija Joabum vocat dominum suum, suprà 11. 11.* 7 Post eum] *id est, Abischajum cum copiis ejus.* Homines Joabi] *quorum nominatim duxerat.* Cerethæi] *quorum duxerat Benaja suprà 9. 4.* 8 Copulato] *id est, elato ad lumbos, ne inter ambulandum nutans & crus alludens incedenti impedimento esset: ut pedites Germani solent.* Ut ipso eunte] *nam sic certo consilio aptaverat, ut sibi non caveret Hhamasa: infrà 10. ver.* 12 Volutabat] *moriens.* 14 Abelum] *oppidum Manasśitarũ tribus Naphthali conterminum, quod alio nomine Abel Majim dicitur, 2. Chro. 16. 4. Vocatur autem Abel-Mahhaca ad differentiam aliorum oppidorum ejusdem nominis: fuit hoc Mahhacæ uxoris Maachæ: 1. Chron. 7. 16.* Berœis] *id est, civibus Beerotharum, oppidi Binjaminitarum, Jehoschubhæ 18. 25. contribulibus & fortassis civibus suis.* 15 Istum mutum] *interiorem videlicet.* 18 Omnino &c.] *id est, cruentus mei animum sibi principio persuadebant fore, ut per legatos exponeres petitionem tuam, & omnia, priusquam armis experiretur: quod si factum fuisset, jam absolutum & confectum esset negotium. Sic modestè Joabo mandatum Dei objicit, Deut. 20. 10. de conditionibus pacis offerendis: civium suorum de Joabo opinionem bonam, denique facilitatem omnium ad efficiendam & præstandam rem justam.* 21 E monte Ephrajimi] *id est, ex oppido sito in finibus montis Ephrajimi: nam propriè Beerothæ erant Binjaminitarum: Jehos. 18. 25. & suprà 4. 2.* 23 Prærat] *nam imperium jure sibi ademptum improbè recuperavit: cætera vide suprà 9.* 26 Præses] *sic suprà 9. 4.*

CAPUT XXI.

Fame per triennium Israëlitas premente, David oraculo admonitus, propter cæsos a Schaule contra jusjurandum, Gibhhonitas, immissam esse: petentibus in piaculum Gibhhonitis, septem e posteris Schaulis suspendendos tradit: quo facto reconciliatur Deus. Pietas commendatur, Ritzpæ quidem in custodiendis suspensis: Davidis verò, in eis cum Schaule sepeliendis. Posteà quatuor recensentur præliа contra Philischæos feliciter gesta, in quorum singulis singuli gigantes occubuerunt.

1 FUERAT autem fames temporibus Davidis a tribus annis continuis.' deinde 'requisivit David faciem Jehovæ: cui dixit Jehova, propter Schaulem & domum b illius 'sanguinariam, eò quòd 'morte affecit Gibhhonitas.

a Heb. anno post annum. b Heb. domũ illam sanguinum.

2 Itaq; rex accersitis Gibhhonitis allocutus est eos: (Gibhhonitæ autem non e filiis Israëlis erant: sed e reliquo Emoræi, quibus etsi filii Israëlis juramento caverant: tamen quæsiverat Schaul percutere eos, affectus zelo pro filiis Israëlis & Jehudæ).

3 Et dixit David ad Gibhhonitas: quid faciam vobis? & quánam re expiabo, ut benedicatis possessioni Jehovę?

4 Cui dixerunt Gibhhonitæ: non *agitur* mihi *de* argento aut auro cum Schaule & cum familia ejus: neque *agitur* nobis *de* ullo morte afficiendo in Israële: quibus dixit: id quod vos dicetis facturus sum vobis.

5 Tum dixerunt ad regem: viri illius qui absumpsit nos, & qui cogitavit cõtra nos: *per quem* exterminati sumus ne consisteremus in ullo termino Israëlis:

6 Ex illius filiis dentur nobis septem homines quos 'suspendamus Jehovæ apud Gibhham Schaulis, ô electe Jehovæ: quibus dixit rex, ego daturus sum.

7 Sed clementiâ usus rex erga Mephiboschethum filium Jonathanis filii Schaulis: propter 'juramentum Jehovæ quod *fuerat* inter ipsos, inter Davidem, & inter Jonathanem filium Schaulis:

8 Accepit rex duos filios 'Ritzpæ filiæ Ajæ, quos pepererat Schauli, Armonin & Mephiboschethum: & quinque filios 'sororis Micalæ filię Schaulis quos pepererat Hhadrieli filio Barzillai Mecholano:

9 Tradiditq; eos in manum Gibhhonitarum, qui suspenderunt eos in 'monte coram Jehova: sic ceciderunt hi septem simul: sunt autem affecti morte 'ipsis primis diebus messis, in principio messis hordeaceæ.

10 'Accepit autem Ritzpa filia Ajæ quoddam cilicium, quod tenderet sibi ad rupem illam a principio messis: ' donec effunderetur aqua super eos ecœlis: ut nõ sineret volatilia cœli quiescere super eos interdiu, aut bestias agri noctu.

11 Et renunciatum est Davidi quod fecerat Ritzpa filia Ajæ concubina Schaulis.

12 Et abiens David accepit ossa Schaulis, & ossa Jonathanis filii ejus a civibus Jabeschi Gilhhadis: qui suffurati erant ea e platea Beth-Schanis, ubi suspenderant eos Philischæi, quo tempore percusserant Philischtęi Schaulem in Gilbohha.

1 Schem. 31 10. & sequentibus.

13 Cumque deportasset inde ossa Schaulis & ossa Jonathanis filii ejus: 'collegerunt ossa *eorum* qui suspensi fuerant:

14 Sepeliveruntq; cum ossibus Schaulis & Jonathanis filii ejus in terra Binjaminitarum 'Tzelahhi, in sepulchro Kischi patris illius, fecerunt-que omnino prout præceperat rex: sic exoratus est Deus ipsi 'terræ ' post illud.

15 Cùm autem adhuc esset bellum Philischæis contra Israëlitas: descendens David & servi ejus cum eò, pugnaverunt contra Philischæos, ita ut defessus esset David.

16 Tum Jischbi Benob, qui erat e natis cujusdam gigantis, cujus mucronis pondus, *erat* trecentorũ siclorum pondus, ex chalybe, eratq; accinctus[b] novo *gladio*; [c]cogitabat percutere Davidẽ

[b] Heb. *dictabat.*

17 Sed

17 Sed opem tulit ei Abiſchai filius Tzeruiæ, & percutiens Peliſchtæum morte affecit eum: tunc iurarunt homines Davidis ei dicendo: non es proditurus ultrà nobiſcum in prælium, ut nõ 'extinguas lucernam Iiſraëlis.

18 Fuit quoque poſteà cùm adhuc eſſet prælium 'Gobi contra Peliſchteos: ut tunc percuteret Sibeai Chuſchathæus [d] Saphum, qui erat e natis ejuſdem gigantis.

19 Item fuit adhuc prælium Gobi cum Peliſchtæis: ubi percuſſit Elchanan filius [e] Jahhare-Oregim Beth-Lechemita, Goljathi Gitthæi *fratrem*, cujus haſtile erat ut jugum textorum.

20 Fuit item adhuc bellum ad Gathum: eratque [f] quidam procerus, & cujus manuum & pedum digiti erant ſeni, viginti quatuor numero: & ipſe quoque natus erat eidem giganti.

21 Quem, cùm probro afficeret Iiſraëlem, percuſſit Jonathan filius [h] Schimhhai fratris Davidis.

22 Quatuor iſti editi ſunt eidem 'Giganti Gathi: 'qui ceciderunt manu Davidis, & manu ſervorum ejus.

[d] *Sippajum. 1.Chro.20.4.*

[e] *Jahhirù. 1. Chro.20.5.*

[f] Heb. *vir menſuræ.*

[g] Heb. *cujus digiti manuum & digiti pedum ſex & ſex.*

[h] *Schimhha 1.Chro.20.1.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *id eſt, anno quarto, ut oſtenditur infrà 24 c.* Requiſivit] *ordinaria ratione, de qua Num.27.* 21. Sanguinariam] *qua Schaulis adhærebat, ſanguinem & cædes ſpirans: & poſt Schaulem Iſchboſibetho contra inſtitutum Dei: vide ſuprà 19.29.* Morte affecit] *contra juramentum illu præſtitum Jehoſib. 9. hæc hiſtoria alibi non legitur: nam ad eadem ſacerdotum & excidium civitatis Nobe de quo 1.Schem.22. referri non placet, quia ſacerdotum quoque hoc loco mentionem feciſſet, & quia in eo facto zelo non ducebatur pro Iiſraëlitis, quod ſequente verſ. dicitur: ſed ultionis affectu, veriſimile vero eſt, hoc ab eo factum eſſe, cùm Pythones & ariolos exterminaret e terra 1.Schem.28.3. & 9.ver. Quia iſtius zelo communis fuit gentes & gentium ſtudia è medio Iiſraëlis tollere.* 2 Affectus zelo] *mandato Dei ſibi propoſito de quo Exodi 23. in fine & Deut.7. & 20. ſed ſine ſcientia.* 3 Ut benedicatis] *id eſt, reconciliationem veſtram teſtatam facientes, iram ejus ab Iiſraële averſatis: ſic de Abimeleco & Abrahamo Gen. 20.7.* 6 Suſpendamus] *ad eum vobis reconciliandum jura ejus exequendo in familiam iſtam, ut Num. 25.4.* 7 Juramentum Jehovæ] *de quo 1.Schem.20.15. & 42. & 23.18.* 8 Ritzpæ] *de qua ſupra. 3.7.* Sororis Micalæ] *ex: ipſis qualis legitur infrà 19.ver. nam uxorem Hhadrielis alteram Schaulis filiam fuiſſe apparet 1.Schem.18.18.* 9 Monte] *Gabbhæ Schaulis.* Ipſis primis] *ſub tempus Paſchatis, quo primùm fulx in ſegetem ex lege mittebatur: Deut.16.9.* 10 Accepit] *intelligens ex oraculo hac ratione Deum populo reconciliatum iri, & miſſa pluvia reconciliationem ſuam ſignificaturum, accepit &c.* Donec effunderetur] *ſecuta enim erat, quo tempore pluvia caſura eſſet.* Ut non ſineret] *ſi furiè Deus nondum planè reconciliatus fuiſſet ac proinde pluviam mittere diſtuliſſet: nam hæc ad pietatis officia ſe ita comparaverat, ut divinæ voluntati ſatisfaceret, & non mauerent inſepulta quocunq; temporis momento ſibi ſatisfactum eſſe teſtificaturus eſſet Deus pluviam demittendo in terminos Iiſraëlis: vide legem Deut.21.23.* 13 Collegerunt] *diu poſtquam ſepulti fuiſſent.* 14 Tzelahhi] *de quo Jehoſ.18.28.* Terræ] *demittendo pluviam.* Poſt illud] *poſtquam ſuſpenſi ſunt. relativum ad remotius refertur, vide ſup.1.Sche.7.16.* 17 Extinguas lucernam] *id eſt, morte tua felicem noſtrarum rerum curſum & regiæ majeſtatis lumen interveras.* 18 Gobi] *in loco adjacente Gezeri: ideò 1.Chron.20. hoc bellum dicitur geſtum ad Gezerem.* 19 Fratrem] *ſic enim expreſſè ſcribitur.1. Chron.20. 5. ſic ſupr.ver.8.* 22 Giganti eidem] *qui pater erat Goljathi.* Qui ceciderunt] *comprehenſo Goljatho: ſynecdoche.*

CAPUT. XXII.

Davidis carmen laudativum, editum ab eo ſub finem vitæ: quo Deum laudat recordatione beneficiorum jam acceptorum, & in poſterum ſe laudaturum profitetur.

Confer hoc caput cum pſal.18. & 144.

1 ELOCUTUS autem eſt David Jehovæ verba cantici hujus: qua die eripuerat eum Jehova e manu inimicorum ipſius, ut e manu Schaulis.

2 Et dixit: 'Jehova petra mea, & propugnaculum meum, & liberator meus, a me *eſt*.

3 Deus rupis meæ, in quem me recipiam: clypeus meus & 'cornu ſalutis meæ: editus locus meus, & perfugium meum: ſervator meus, a violentia ſervas me.

4 'Laudatum invoco Jehovam: & ab inimicis meis ſervor.

5 'Cùm circundant me irrumpentes fluctus mortis: torrentes *hominum* nequam perterrent me.

6 Dolores 'ſepulchri circumeunt me: occurrunt mihi 'tendiculæ mortis.

7 In ipſa anguſtia mea invoco Jehovã, & Deũ meum inclamo: 'qui exaudit e templo ſuo vocẽ meam: & clamorem meum auribus ſuis.

8 Et concutitur ac movetur terra: 'fundamenta cœlorum commoventur: concutiuntur autem cùm ira accenditur ei.

9 *Cùm* aſcendit fumus per naſum ejus, & ignis ex ore ejus conſumit: prunæ ardent ab eo.

10 Et demittens Cœlum deſcendit: cum caligine ſub pedibus ſuis.

11 Et inſidet Cerubinis & volat: ac conſpicuus eſt ſuper alas venti.

12 Et circumponit ſibi tenebrarum tuguria: atrorem aquarum, denſitates ſuperiorũ nubium.

13 Splendore qui *eſt* ante eum, ardent prunæ igneæ.

14 Tonat e Cœlis Jehova: & excelſus edit vocem ſuam.

15 Et emittit ſagittas, *quibus* diſperſit illos: fulgur quo fundit illos.

16 Conſpiciuntur etiam imi alvei maris: revelantur fundamenta orbis habitabili: increpatione Jehovæ, a flatu ſpiritus naſi ejus.

17 'Mittens ex edito aſſumit me: extrahit me ex aquis multis.

18 Eripit me ab inimico meo valentiore: ab & ſoribus meis, cùm robuſtiores ſint me.

19 *Cùm* occurrunt mihi in tempore calamitatis meæ: tum eſt Jehova ſcipio mihi.

20 Et educit in latum me: liberat me 'quia delectatur me.

21 Tribuit mihi Jehova ſecundum 'juſtitiam meam: ſecundum puritatem manuum mearum

restituit mihi.
22 Cùm observo vias Jehovæ: neque improbè
a verto me a Deo meo:
23 Sed omnia judicia ejus in conspectu meo
sunt: & ab ullo statutorum ejus non recedo:
24 Deniq; cùm sum integer illi: & caveo mihi
Heb. *ab in-* a ne iniquè agam:
quitate mea. 25 Restituit mihi Jehova secundum justitiam
meam: secundum puritatem meam coram oculis suis.
26 Cum benigno benignum te exhibes: cum
viro intego integrum te exhibes.
27 Cum puro purum te præbes: at cum per-
verso b eluctaris.
28 Populum autem afflictum servas: & oculos tuos contra elatos c dejicis.
29 d Quin imò tu es d lucerna mea ô Jehova: &
Jehova d illustrat tenebras meas.
30 Per te enim transcurro d turmam: per Deum meum transilio d murum.
31 d Hujus Dei fortis integra est via: sermo Jehovæ purgatissimus est: clypeus est omnibus
qui se recipiunt ad eum.
32 Nam quis *est* Deus fortis præter Jehovam?
& quis rupes præter Deum nostrum?
33 Hic Deus fortis robur *est* meum, & *mearum*
copiarum: & e expeditam reddit integrè viam
meam.
34 Disponit pedes meos, ut cervarum: d ut in
excelsis meis statuat me.
35 Docens manus meas prælium: adeò ut
frangatur arcus chalybeus brachiis meis.
36 Nam d das mihi clypeum salutis tuæ: &
e mansuetudo tua adauget me.
37 d Dilatas gressui meo locum meum: neque
d vacillant malleoli pedum meorum.
38 Persequor inimicos meos, ut perimam eos:
neque revertor donec consumam eos.
39 Et consumo eos ac frango eos, adeò ut non
exurgant: sed cadant sub pedes meos.
40 Accingis enim me robore ad bellum: pro-
sternis sub me insurgentes in me.
41 Et inimicorum meorum exponis mihi cervicem: odio habentium me, ut excindam eos.
42 Circumspectant: sed non est qui servet:
ad Jehovam: sed non exaudit eos.
43 Contundo itaque eos tanquam pulverem
terræ: ut lutum platearum comminuo eos, dis-
pando eos.
44 Sic liberas me a contentionibus populorũ:
conservas me in caput gentium: populus *quem*
non noveram serviunt mihi.
45 Alienigenæ mendaciter se dedunt mihi:
e ad auditionem auris obediunt mihi.
46 Alienigenæ e decidunt: & horrescunt e
e conclavibus suis.
47 e Vivit Jehova, & benedicta rupes mea:
quapropter exaltetur Deus rupis f salutaris
meæ.
48 Deus ille fortis, qui g præstat ultiones mihi
& deturbat populos subter me.
49 Qui exitum dedisti mihi ab inimicis meis:
& supra insurgentes in me exaltasti me: a viro
d violentissimo eripuisti me.
50 Idcirco celebrabo te, Jehova, in gentibus:
& nomini tuo psallam.
51 *Dicens ipsum esse* turrim, g omnimodam salutem regis sui: & exercere benignitatem erga unctum suum, Davidem & semen ejus usque in
seculum.

b Heb. *eluctaris.*
c Heb. *dat.*
d Heb. *violentiarum.*
e Heb. *salutis.*

ANNOTATIO.

2 Jehova] *propositio, contenta tribus versibus: per congeriem metaphoricarum similitudinum.* 3 Cornu salutis] *id est, quo me defendo, ut bestiæ cornibus.* 4 Laudatum] *id est, cùm eum invoco, non possum non erumpere in laudes, quia certa fiducia amplector quod peto.* 5 Cùm circundant] *Confirmatio a narratione beneficiorum Dei planè poëtica cujus duæ sunt partes, liberationis ex adversis ab hoc versu ad 29. & gloriosæ victoriæ inde ad 47.* 6 Sepulchri] *id est, lethales.* Tendiculæ mortis] *id est, quas homines nequam tetenderunt in necem meam.* 7 Qui exaudit] *primus gradus beneficiorum Dei, precum exauditio in calamitatibus.* 8 Concutitur &c.] *Secundus, præsentiæ suæ testificatio multiplex, ad confirmandos suos & hostes perterrefaciendos usque ad versum 17. A terræ motu: ab aëris inflammatione: a repercussu nubium: a vi majore, & impressionibus a ventorum concertatione: a nubium condensatione: a coruscatione: a tonitruis: a fulguribus: & a maris terræq; hiatu.* Fundamenta cœlorum] *id est, altissimi montes, quibus videtur quasi cœlum incumbere.* 17 Mittens] *tertius gradus, opus liberationis, sub similitudine ejus qui aliquem e profundo aquis eripit, propositum.* 20 Quia delectatur] *unica causa liberationis, gratuita Dei benevolentia erga nos.* 21 Justitiam] *causæ meæ rectum, quam contra hostes sustinet: sive facti mei, cùm illorum comparati.* 27 Eluctaris] *id est, ita certas, ut eum sua ipsius perversitate corruentem vincas.* 28 Dejicis] *id est, e sublimiore loco eos observas puniendos.* 29 Quin] *altera pars narrationis, ut observatum est supra ver. 5.* Lucerna] *id est, author felicitatis meæ: metaphora.* Illustrat] *id est, dissipat adversa prosperis allatis.* 30 Turmam murum] *hostium.* 31 Hujus Dei] *Epiphonema: percurreus laudes Dei ab operibus: sermone: & essentia ejus hu duobus versibus.* 33 Expeditam] *id est, sublatis omnibus impedimentis complanat & felicem exitum dat.* 34 Ut in excelsis] *id est, in munitionibus, quas tanta velocitate comparavi, stabilit me: sic Deut. 32.13. & 33.29.* 36 Das mihi] *id est, armas me salute.* Mansuetudo tua] *qua ad benefaciendum tuu te demittu.* 37 Dilatas] *id est, facu ut liberè incedam sublatis adversariis.* Vacillant] *ut solent tropidi.* 45 Ad auditionem] *i. quamprimùm audiunt mandatum, obtemperant, etsi mendaci animo.* 46 Decidunt] *ut folia arborum marcida.* E conclavibus] *id est, etiam in abstrusissimis locis, quò se ad securitatem recipere solent, metu perculsuntur.* 47 Vivit Jehova] *Conclusio cujus duæ sunt partes, præsentis laudationis ab antiquitu beneficiis: & publicæ professionis in futurum.*

CAPUT XXIII.

David moriturus vocationem suam, mandatum Dei & promissiones repetit, & suam indignitatem confessus fidem suam in fœdus Dei protestatur: ex quo suo regno prospera: alienis adversa denuntiat. Catalogus describitur ducum exercitus Davidis: e quibus summi tribuni rebus strenuè gestis commendantur.

1 DENI-

1 DIXIQUE hæc sunt verba Davidis 'posterna: Dictum Davidis filii Jischai: dictum inquam, viri qui constitutus est 'excelsus: unctus Dei Jahhakobi: & 'amœnus psalmis Jisraëlitarum.

2 'Spiritus Jehovæ locutus est in me: & sermo ejus per linguam meam.

3 'Dixit Deus Jisraëlis, mihi locuta est 'rupes Jisraëlis: qui dominatur' hominibus istis justus esto, dominans *in* timore Dei.

4 *Erunt*' ut cum lucente mane oritur sol: 'ut mane non nubilo, herba teneræ e terra *exsiit* splendore post pluviam.

5 Quamvis non sit ita' domus mea erga Deum fortem: quando quidem fœdus a' perpetuum disposuit mihi, 'ordinatum *manet* prorsus & servatum, quia tota salus mea & totum' desiderium *est*: quamvis non faciat ut pullulet.

6 At' *homines* nequam ut spinæ remotæ erunt omnes: quæ manu non capiuntur.

7 Sed qui attrectaturus est eas b munitur ferro & hastili: ut igne c prorsus comburantur in 'sede eadem.

8 ISTA sunt nomina robustissimorum qui erant Davidi: d Joscheb Basschebeth Tachcemonita' primarius ducum: e huic gratum fuit hastato una vice invadere octingentos f' confodiendos.

9 Post hunc Elhhazar filius Dodonis' Achochæi inter hos tres robustissimos g comites Davidis, cùm' abjicerent se contra Pelischtæos: *quibus* congregatus illuc ad bellum,' abierant Jisraëlitæ.

10 Is surgens percussit Pelischtæos, usquedũ defatigata esset manus ipsius, & ' adhæreret manus ipsius gladio suo: præstante Jehova salutem magnam illo die: post quem reversus est populus tantùm ad spoliandum.

11 'Post hunc autem Schamma filius Agæ Hararites: cùm congregarentur Pelischtæi in catervam: ubi erat portio agri plena lentibus: & populus fugeret a facie Pelischtæorum.

12 Stitit se in medio illius portionis ut liberaret eam, percussitque Pelischtæos: ita præstitit Jehova salutem magnam.

13 Præterea descendentes' tres isti supra triginta primarii convenerunt in messe ad Davidem, ad speluncam' Hhadullami: cùm caterva Pelischtæorum castra haberent in convalle' Raphaæorum.

14 (Nam David tunc agebat' in suo propugnaculo: & statio Pelischtæorum tunc' erat *ad* Beth-Lechemum)

15 Et desiderio motus dixit David: h ô si quis bibendam daret mihi aquam e cisterna Beth-Lechemi, quæ *est* ad portam.

16 Quapropter perruperunt tres isti potentissimi per castra Pelischtæorum: & hausta aquam e cisterna Beth-Lechemi, quæ *est* ad portam, deportantes attulerunt ad Davidem: qui noluit bibere eam: sed effudit eam Jehovæ.

17 Dicebat enim: absit mihi a Jehova ut faciã hoc, an sanguinẽ istorum hominum, qui i inierunt periculum vitæ suæ biberem? sic noluit bibere illam: hæc fecerunt tres illi potentissimi.

18 Deinde Abischai frater Joabi filius Tzerujæ erat primarius' horum trium: qui vibravit hastam suam in trecentos, quos confodit: erat que i nominatissimus inter hos tres.

19 Horum trium, nonne quia honoratissimus erat, fuit illis princeps? attamen usque ad illos tres non pervenit.

20 Et Benaja filius Jehojadahhi filius viri strenui, magnus rebus gestis, e' Kabtzeeleïs percussit duos k valentissimos Moabitas, & idem descendens percussit quendam leonem in medio cisternæ' tempore nivis.

21 Idem quoque percussit quendã Ægyptium l spectabilem *magnitudine*: cùm esset in manu Ægypti hasta, descendit ad eũ baculo: & accipiens hastã e manu Ægyptii, interfecit eũ hasta ipsius.

22 Hæc fecit Benaja filius Jehojadahhi: qui erat nominatus inter hos tres potentes.

23 Honoratus supra triginta: quamvis ad tres illos non pervenerit: quam ob rem præposuit eũ David m satellitio suo.

24 Hhasaelfrater Joabi 'supra triginta istos: Elchãnanem filium Dodonis Beth-Lechemitã.

25 nSchammã 'Charoditam: Elikã Charoditã.

26 Cheletzum o Paltitam: Hhiram filium Hhikeschi Tekohhæum.

27 Abihhezerem Hhanathotanum: p Mebunaium' Chuschatæum.

28 q Tzalmonem Achochæum: Maharaium 'Netophathæum.

29 rChelebũ filium Bahhanæ Netophathæum: Ittaium filium Ribbai e Gibhha Binjamitarum.

35 Benajam' Pirhhathonæum: sHiddaium ex una vallium' Gahhaschi.

31 t Abi Hhalbonem Hharbathæum: Hhazmavethum u Barchumæum.

32 Eljachbam' Schahhalbonæum: e filiis a Jaschenis Jonathanem.

33 Schammam 'Hhararitam: Achiamum filiũ b Schararis Hararitarũ.

34 c Eliphelethũ filiũ Achasbi' Mahhachathei: d Elihhamũ filium Achithophelis' Giluntinum.

35 e Chetzravũ' Carmelitam: f Pahhariũ' Arbæũ.

36 g Jigalem filium Nathanis e Tzoba: Barnin Gaditam.

37 Tzelekum Hhammonitam: Nacharaium 'Beerothitam armigerum Joabi filii Tzerujæ.

38 Hhiram' Jitræum: Gareb um Jitræum.

39 Urijam Chittæum: omnes sunt' triginta septẽ.

ANNOTATIO.

1 Posterna] *i. habita ab eo postquam mandata dedit filio Schalomoni, de quibus 1. Reg. 2. etsi, & precibus Deo commendavit Psal. 72. cùm jamjam esset moriturus. Hoc enim facto Jahhakobum Gen. 49. & Moschen Deut. 32. & 33. unitatus est.* Excellus] *i. evectus ad fastigium regni, ut proximè sequentia verba indicant.* Amœnus psalmis] *i. propheta, qui suaves psalmos Jisraëlitis ad laudandum Deum conscripsit.*

2 Spiritus Jehovæ] *i. Deus pater per filium in spiritu animum & linguam meam moderatus est ad prophetias exarandas confirmatio posteriorũ sui epithetti.* 3 Dixit] *confirmatio prioris sui epithetti a vocatione & mandato Dei.* Rupes] *vide Deut. 32. 4.* 4 Hominibus istis] *Jisraëlitis.* 4 Ut cum lucente] *i. omni luce prosperitatis & gloriæ earum illustratum, altera pars sermonis Dei promissio regi, & populo celesti justitiam & timorem Dei.* Ut mane] *i. viviscent perpetuo: ut herba, quibus pluviæ & calores temestivè adveniunt.* 5 Domus mea, &c.] *i. ego & regnum meum, quamvis hæc non ita exactè præstemus, ac promde ris sanctum non servati fœderis cum Deo &c.* Perpetuum] *quia Deus immutabilis est, & ita promisit sup. 7. 15. 16.* Ordinatum &c.] *i. pene ipsum est ordinatio & conservatio, quam se efficturũ recepit, ib. dum.*

a Heb. *siculi*

b Heb. *implebitur ferro.*

c Heb. *comburendo comburantur. Confer cum 1. Chro. 11. 4 ver. 11.*

d *ibi Jaschob Hhamlisim Chachmonæi.*

e Heb. *hoc gratum fuit ei lignato.*

f Heb. *confossos: sic infrà 18. ver.*

g Heb. *cum David.*

h Heb. *qui ebiberunt pro animo suo.*

i Heb. *nomen erat ei in tribus istis.*

k Heb. *ariel, id est, duos leones fortissimos.*

l Heb. *virum aspectũ.*

m Heb. *ad salutationi sua: id est, militibus stipatoribus suis, qui semper præsto erant ad imperium ipsius 2. Sam. 9. 4 & 20. 23.*

n *Schammothum Hararitam. 1. Chro. 11.*

o *Pelonitam.*

p *Sibbæum.*

q *Hhilajam,*

r *Cheledum, & Cheldai. 1. Chro. 27. 15.*

s *Churajum.*

t *Abielem.*

u *Bacharumæum, id est ex Bachurimiũ Binjaminitarum.*

a *Haschemi.*

b *Sacharu.*

c *Eliphalem filium Pruũ.*

d *Achijam Pelonitam.*

e *Chetzronẽ.*

f *Na. Hbarajum.*

g *Joelem fratrem Nathanis.*

Deſiderium eſt] *Deus & ſanctus ejus.* Quamvis non faciat ut pallulet] *ſi propter indignitatē noſtram parparum præſtet illum primiſſa felicitatu. Sic anticipat objectionem: unam quod non pareat mandato Dei: alterum quod Deus promiſſa nondum præſtet. Statuit enim modo dientiā ſuā fidem Dei manē reddi non poſſe: ut Roman. 3. 3.* 6 Homines nequam] *quos mandata Dei non amplectuntur, neque promiſſionum ſunt participes, id eſt, reprobi. eſt autem antitheſis ex comparatione cum ſuperioribus.* 7 In eadem ſæde] *i. in eo loco ubi ſacrificæ fuerant.* 8 Primarius ducum] *dux ſummus primis agminis, ut quisq; ſequentes ſuorum agminum ſuo ordine.* Confodiendos] *ex quibus trecentos eum confodiſſe oſtendit 1. Chron. 11. 11.* 9 Achochęi] *e poſteris Achoachi Benjaminitæ, de quo 1. Chron. 8. 4. ſic infra verſic. 28.* Abjicerent ſe] *abjecta vitæ cura, periculo ſe exponerent: ſic. Judic. 5. 18.* Abierant] *i. ſugientes loco ceſſerant. 1. Chron. 11. ver 13. & hic ver. 11.* 10 Adhæreret] *ex diſtenſione nervorum præ magno labore.* 11 Poſt hunc] *ab Elhhazare ſecundus reſtitit Beliſchtæo, alteram caterum ab altera agri parte invaſerat, nam Elhhazar ab ea parte Peliſchtæos aggreſſus eſt, ubi erat hordeum: Schamma verò quæ lentes erant 1. Chron. 11. 13.*
13 Tres illi] *ſupra nominati,* Hhadullami] *1. Schem. 22. 1.* Raphaæorum] *ſup. 5. 18.* 14 In ſuo propugnaculo] *Jebuſi in civitate ſua, paulo antè expugnata, ex qua prodiit Hhadullamum verſus, Peliſchtæos aggreſſurus.* Erat ad Beth-Lechemum] *itinera obſidens.* 18 Horum trium] *qui ſequuntur.* 19 Illos tres] *antè numeratos.* 20 Kabtzeele] *Joſ. 15. 21. in tribu Jehudæ.* Tempore nivis] *quo fere ferociores ſunt penuria victus.* 24 Supra triginta] *poſtremum quidem ſecundi ordinis: ſed præſtantior triginta Chiliarchis quos deinceps nominat, nam ſex iſti quinq; Chiliarchis præerant, ut Joab erat imperator omnium: ſunt enim hę duæ voces κατ' κοινῦ ſex illis accommodanda quorum nomina & res geſta modò explicata ſunt.* 25 Charoditam] *Judic. 7. 1.* 27 Chuſchathæum] *e tribu Jehuda. 1, Chron. 4. 4.* 28 Netophathæum] *in tribu Jehuda. 1. Chron. 2. 54.* 30 Pirhhathonæum] *oppidum in tribu Ephraimi, Judic. 12. 15.* Gahaſchi] *mons in tribu Ephraimi. Joſ. 24. 33. & Judic. 2. 9.* 32 Schahhalbonæum] *e Schahhalabuma in tribu Danu Joſ. 19. 42.* 33 Hhatariticam] *montanum, e montibus Ephraimi.* 34 Mahhachathæi] *erant Jardenem ex oppido Menaſchitarum Joſ. 13. 11.* Giluntinum] *Joſ. 15. 51.* 35 Carmelitam] *ex oppido Jehudę Joſ. 15. 55.* Arbæum] *ex Arabo oppido Jehudæ ibidem. 52.* 37 Beerothitam] *Joſ. 18. 25.* 38 Jitręum] *e Jattire oppido Jehudę: Joſ. 15. 48.* 39 Triginta ſeptem] *comprehenſo Joabo imperatore ſummo, & ſecundo a rege.*

CAPUT XXIIII.

David Satanæ inſtinctu populum numerari jubens, Deo iram in ſe & in populum concitat. Quam obrem Deus ei trium pœnarum optione data, triduana peſte, ut David elegerat, in populum ſævit. Deinde populi & Davidu reſipiſcentis miſertus, altare ſibi extrui & ſacrificia in eo offerri deſtinato loco quem demonſtrat, jubet.

1 'PERREXIT autem ira Iehove accendi in Iſraelitas: cùm incitaſſet *adverſarius* Davidem in eos dicendo: I, numera Iſraëlem & Jehudam.
2 Edixit enim rex Joabo principi copiarum [a] ſuarum, diſcurre jam per omnes tribus Iiſraëlis 'a Dane Beerſchebahhum uſque: & recenſete' populum: 'ut ſciam numerum populi.
3 Et quamvis diceret Joab regem: at adjiciat Jehova Deus tuus ad populum [b] quotquot ſunt centuplum, idque oculis domini mei regis videntibus: dominus autem meus rex quare delectaretur re hac?
4 Tamen prævaluit verbum regis apud Joabum, & apud præfectos copiarum: quapropter egreſſus eſt Joab, & præfecti copiarum a conſpectu regis ad recenſendum populum Iiſraëlē.
5 Et trajicientes Jardenem caſtra poſuerunt ad 'Hharohherem, a dextera civitatis, 'quæ eſt in medio 'torrentis Gaditarū Jahhzerem uſq;.
6 Deinde venerunt Gilhhadem, & in terram inferiorem 'recens comparatam: poſteà venerunt 'Dan-Jahhanum, & 'circa Tzidonem.
7 Et venientes ad 'urbem munitam Tyri, & omnes civitates Chivvæi, & Cenahhanęi: proceſſerunt ad meridianum tractum Jehudæ Beerſchebahhum.
8 Deniq; cùm diſcurriſſent per totam terram, venerunt, [c] exactis novem menſibus & viginti diebus, Jeruſchalaima.
9 Ubi dedit Joab numerum cenſus populi regis: 'erant autem Iiſraëlitarum octingenta millia virorum [d] ſtrenuorū ſtringentium gladium: virorum autem Jehudæ 'quingenta millia
10 Tum [e] animus Davidis affecit eum, poſtquam numeraſſet populum: quapropter dixit David ad Jehovam: peccavi valde *in* eo quod feci: ſed nunc Jehova, tranſfer, quæſo, iniquitatem ſervi tui, 'nam ſtultè egi valde.
11 Cumq; ſurrexiſſet David manè: verbum Jehovæ fuit ad Gadem prophetam 'Videntem Davidis dicendo.
12 Abiens alloquitor Davidem: ita ait Jehova: tria ego propono tibi: delige unum ex his quod faciam tibi.
13 Veniens ergo Gad ad Davidem renuntiavit ei: dixit enim ei: an eveniet tibi 'ſeptem annorum fames in terra tua? an potius ut fugias tribus menſibus, a facie opprimentium te, 'ita ipſe perſequetur te? an deniq; ut ſit tribus diebus peſtis in terra tua? nunc cognoſce, & vide quid rei reſponſurus ſim ei qui miſit me.
14 Dixit verò David ad Gadem: anguſtia eſt mihi valde: incidamus, quæſo 'in manum Jehovæ, nam magnę ſunt miſerationes ęjus: in manum autem hominis ne cadam.
15 Itaque poſuit Jehova peſtē in Iiſraële ab eo mane uſque ad 'tempus conſtitutum: qua mortui ſunt de populo a Dane uſq; Beerſchebahhum ſeptuaginta millia virorum.
16 Extenderatq; manum ſuam angelus contra Jeruſchalaima ad perdendum ea: ſed pœnitens Jehova iſtius mali, edixit angelo qui perdebat de populo: ſatis eſt, jam remitte manum tuam: angelus autem Jehovæ erat juxta aream [f] Aranæ Jebuſi.
17 Cum allocutus David Jehovam, videndo angelum qui percutiebat populum dixiſſet: ecce ego peccavi, & ego iniquè feci: hi autem, hæ oves quid fecerunt? ſit, quæſo manus tua contra me & contra domum paternam meam.
18 Deinde 'rediit Gad ad Davidem die illo: &

[a] Heb. *quæ erant apud ſe*
[b] Heb. *ut ſunt & ut ſunt centum vicibus.*
[c] Heb. *a fine novem menſium.*
[d] Heb. *virorum roborū.*
[e] Heb. *percuſſit cor Davidu ipſum: ſic 1. Schem. 24. 6.*
[f] *qui & Aranja ver. 18 & Ornam in Chronicis.*

& dixit ei: ascende, statue Jehovæ altare in area Aranjæ Jebusæi.
19 Et ascendente Davide secundum verbum Gadis: quemadmodum præceperat Jehova:
20 Cùm prospectans Aravna videret regem & servos ejus transeuntes ad se: egressus Aravna incurvavit se regi facie sua *demissa* in terram,
21 Dixitq; Aravna: quare venit dominus meus rex ad servum suum? cui dicente Davide: emptum a te istam aream, ad ædificandū altare Jehovæ: ut cohibeatur hæc plaga a populo:
22 Dixit Aravna ad Davidem: accipiat & offerat dominus meus rex quod bonum *videtur* in oculis ejus: vide hos boves pro holocausto, & has tribulas & instrumenta boum in ligna.
23 Hæc omnia dabat Aravna regulus regi: dicebatq; Aravna ad regem: Jehova Deus tuus acceptum te habeat.
24 Dixit verò rex ad Aravnam, nequaquam: sed § omnino emam abs te pretio: neque offeram Jehovæ Deo meo holocausta gratis: quapropter emit David' aream illam & illos boves argenti ſiclis quinquaginta.
25 Deinde extruens ibi David altare Jehovæ: obtulit holocausta & eucharistica: sic exoratus est Jehova terræ, & cohibita plaga hæc ab Jisraële.

§ Heb. *emendo emam.*

ANNOTATIO.

1 Perrexit] *id est, cùm toto triennio antè Jisraëlitis infensus, famem immisisset ob factum Schaulis suprà, 21. hac Davidis offensa rursus in eos ira accensa est: nam utraque hæc historia per ὑστερον πρότερον temporum ultimo loco ponitur.* Adversarius] *ex 1. Chron. 21. 1. Num nomina conjugata verbis suis: ut contrà vera nominibus inclusa latent, ex lingua proprietate, ut Gen. 18. 21.* Dicendo] *sive vila legitima causa: sive Ecclesiastica, ut fuit illa tempore Moschi, Exod. 30. sive politica, ut est temporibus belli, sed contra promissiones Dei, contra fidem suam priorem, & contra publicam quietem veniens: vide 1. Chron. 23. 23.* 2 A Dane Beersche bahhum] *vide Judicum 20. 1.* Populum] *aptum ad militiam obeundam: a nato viginti annos & demceps 1. Chron. 23. 26. & 27. 23. prout ostenditur infrà. 1. ver. 9.* Utsciam] *mera curiositate movetur, & nullam rationem adfert aliam: quàm voluntatem: quapropter Joab conatur eum a proposito avertere dicit: quare delectaretur Dominus meus re hac?* 5 Hharohherem] *vide Num. 32. 34.* Quæ est in medio] *vide Deu. 2. 35.* Torrentis] *Arnonis.* 6 Recens comparatam] *temporibus Schaulis: 1. Chron. 5. 10.* Dan Jahhanum] *Quod Dan simplicitur dicitur Jehos. 19. 47.* Circa Tzidonem] *nam agrum tenebant: quamvis Cenahhanæus urbem quemadmodū de Tyro in sequenti versu dicendum est.* 7 Urbem munitam] *Jehosch. 19. 29.* 9 Erant autem] *quorum numerum Joab regi dedit, cùm primùm Jeruschalaima venit, nondum numerato Binjamina nec Levi: studio enim Joab omiserat eos, quia rem improbabat, ut apparet 1. Chron. 21. 6. Cur autem ibi trecenta millia ad hunc numerum accedant, vide 1. Chron. 27. 24.* Quingenta millia] *annumeratis triginta millibus, quorum nullens singuli Chiliarchis parebant, de quibus suprà 23. 8. ver. & sequent. quam ob rem hi omissi in Chronico quadringenta septuaginta millia tantùm numerantur.* 10 Nam stultè] *agnosco me stultè egisse, ut Num. 14. 40.* 11 Videntem] *vide 1. Schem. 9. 9. & de ejus officio 2 Chron. 29. 25.* 13 Septem annorum] *quasi dicat: jam tres anni fames propter Gibbhonitas elapsi sunt: hic quæritur, quo dare pluviā sedatam: quidem est Deum se reconciliatum esse: sed hoc tuo peccato offensus denuo proponit tibi alterum triennium, cujus mentio est 1. Chron. 21. 12. mali hoc triennium superioribus annis conjunctū sepiē efficit.* Ita ipse] *1. Deus tibi infensus ipsorū contra te conatus secundet & efficiat ut asequantur tervide 1. Chron. 21. 18.* 14 In manum Jehovæ] *solius, ut finū versu explicat.* 15 Tempus constitutū] *tridui, suprà ver. 13.* 17 Contra domū] *contra familiares meos, ut consiliorū participes,* 18 Rediit] *ex jussu Dei 1. Chr. 21. 18. & infr. 19. ver.* 22 Hos boves *quibus utebatur in triturations.* 24 Aream] *eam cum toto loco emit sexcentis siclis aureis 1. Chron. 21. 25. qui efficiunt paulo amplius mille quingentos dalleros.* Siclis quinquaginta] *videlicet boves: hoc est, dalleris paulo amplius duodecim: sine dubio.*

REGUM
LIB. PRIOR.

PRIOR liber regum res gestas quinque regum Iehudæ, Schelomonis, Rechabhhami, Abijæ Asæ, Jehoschaphati: & octo regum Jisraëlis Jarobhhami, Nadabi, Bahhaschæ, Elæ Zimri, Tibni, Hhomri & Achabi continet. Est q; historia cētum octodecim annorum: e quibus primi quadraginta Schelomonis fuerunt: cæteri numerum septuaginta octo reliquorum regnantium in Iehuda & in Jisraële

Schelomonis 40. 1. Reg. 11. 42.

Jehudæ			Jisraëlis		
Anni Rechabhhami	17.	1. Reg. 14. 21.	Jarobhhami	21	1. Reg. 14. 20.
Abijami	3.	1. Reg. 15. 2.	Nadabi	1.	1. Reg. 15. 25.
Asæ	41.	1. Reg. 15. 10.	Bahhaschæ	23.	1. Reg. 16. 1.
Jehoschaphati solius	17.	1. Reg. 22. 52	Elæ	1.	1. Reg. 16. 10.
			Zimri dies	7.	1. Reg. 16. 17.
			Tibni cum Hhomri		
			Hhomri	11.	1. Reg. 16. 25.
			Achabi	21.	1. Reg. 16. 31.

In regibus Jisraëlis observandum, nos ex numero, qui in istis singulis scriptura locis habetur, ultimum cujusque annum detrahere: quia idem ipsi successoris primus.

CAPUT.

CAPUT I.

Davide rigente præ senio, Adonija maximus natu filius apud populum gratiosus, cum Joabo & Ebjathare conspirat, ut regnum paternum occupet: sed Nathanis operâ, dissipato eorum consilio, a Davide Schelomo rex instituitur: a sacerdote unguitur: a populo accipitur, & spectante Davide in solio regni collocatur. Cujus rei Adonija certior factus, dilapso comitatu, ad altare domini securitatis causâ se confert: donec fide data ad Schelomonem ducitur, domum cum venia remittitur.

1 REx autem David[a] senuerat, vergebat[a] ætate: & quamvis opperirẽt eum pannis: non tamen[b] calefiebat.

2 Quapropter dixerunt ei servi ejus: [c] quæratur domino meo regi puella virgo, quæ stet coram rege, & sit ei adjutrix: ut cubante ea in sinu tuo, calefiat dominus meus Rex.

3 Quærentes itaque puellam pulchram in toto termino Jisraelitarum: invenerunt Abischagam Schunamitidem, quam adduxerunt ad regem.

4 Erat autem puella hæc pulchra admodum: eratque regi adjutrix, & ministrabat ei: rex verò non cognovit eam.

5 Adonija portò filius Chaggithæ efferens se dicendo: [d] ego regnaturus sum: [e] paraverat sibi currum, & equites, & quinquaginta viros præcurrentes sibi.

6 Quem pater ejus [f] nunquam dolore afficiebat dicendo: quare ita facis? & ipse[g] quoque bonâ formâ erat valde, pepererat[h]q; eum *Chaggitha* post Abschalomum *natum*.

7 Tandem[i] fuerunt ei sermones cum Joabo filio Tzerujæ, & cum Ebjathare sacerdote: ut [k] Adonijam fecuti adjuvarent.

8 Tzadok verò sacerdos, & Benaja filius Jehojadahhi & Nathan propheta, & [l] Schimhhi ac Rehhi, & reliqui potentes qui erant Davidi, non aderant Adonijæ.

9 Cumque Adonija mactatis pecudibus ac bobus iisque pinguib. apud lapidẽ Zocheleth, qui est juxta fontem[m] Rogelis: invitasset omnes fratres suos filios regis, & omnes homines Jehudæ servos regis:

10 Nathanem verò Prophetam & Benajam, & reliquos potentes, ac Schelomonem fratrem suum non invitasset:

11 Allocutus est Nathan Bath-Schebahham matrem Schelomonis dicendo: an non audivisti regnare Adonijam filium Chaggithæ: domino nostro Davide ignorante?

12 Nunc ergo age, [n] daturus jam sum tibi consilium: quo libera vitam tuam, & vitam filii tui Schelomonis.

13 Abi & ingressa ad regem Davidem dicito ad eum: nónne tu domine mi rex, jurasti ancillæ tuæ dicens: Schelomo filius tuus regnaturus est post me, & ipse sessurus est super solium meum: cur ergo regnat Adonijas?

14 Ecce te adhuc loquente ibi cum rege: ego quoque ingrediar post te, & [o] cõfirmabo verba tua.

15 Itaq; ingressa est Bath-Schebahh ad regem in cõclave, (rex enim erat senex valde): ubi Abischag Schunamitis ministrabat regi.

16 Et inclinato vertice Bath-Schebahh incurvavit se regi: & dicente rege: quid tibi est?

17 Dixit ei: domine mi, tu jurasti per Jehovam Deum tuum ancillæ tuæ: Schelomo filius tuus regnaturus est post me, & ipse sessurus est in solio meo.

18 Nunc autem, ecce Adonija regnat: [p] te, domine mi rex, ignorante.

19 Mactatis enim bobus, iisque pinguibus & [q] pecudibus multis, invitavit omnes filios regis etiam Ebjatharem sacerdotem, & Joabum principem militiæ: Schelomonem verò servum tuum non invitavit.

20 At[r] jam, domine mi rex, oculi omnium Jisraelitarum in te conversi sunt, ut indices eis, quis sessurus sit in solio domini mei regis post ipsum.

21 Alioquin erit, cùm occubuerit dominus meus rex cum patribus suis: ut sim ego & filius meus Schelomo[s] peccatores.

22 Ecce autem ipsa adhuc loquebatur cum rege: quando Nathan propheta venit.

23 Cumq; nuntiassent regi dicendo: ecce Nathan propheta: [t] ingressus in conspectum regis, incurvavit se regi [u] facie sua *demissa* versus terram.

24 Dixitq; Nathan, domine mi Rex, *tune* dixisti, Adonija regnaturus est post me, & ipse sessurus est in solio meo?

25 Nam descendit hodie, & mactatis bobus iisq; pinguibus & pecudibus multis, invitavit omnes filios regis, & principes militiæ, & Ebjatharem sacerdotem, qui ecce comedunt & bibunt coram eo: & dixerunt, vivat rex Adonija.

26 Me verò: me servum tuum, & Tzadokum sacerdotem & Benajam filium Jehojadahhi, ac Schelomonem servum tuum non invitavit.

27 An a domino meo rege facta est hæc res? quòd non notum fecisti servo tuo, quis sessurus sit in solio domini mei regis post ipsum.

28 Cui cùm respondisset rex David: dixit, vocate mihi Bath-Schebahham: quæ ingressa in conspectum regis, stabat coram rege.

29 Juravitque rex dicens: ut vivit Jehova, qui redemit animam meam de omni angustia:

30 [x] Quemadmodum juraveram tibi per Jehovam Deum Jisraelis dicendo: Schelomonem filium tuum regnaturum post me: eúmque sessurum in solio meo pro me, ita facturus sum hoc die.

31 Tum inclinans verticem Bath-Schebahh, facie *demissa* in terrã, incurvavit se regi: ac dixit, vivat dominus meus rex David in seculũ.

32 Deinde dixit rex David: vocate mihi Tzadokum sacerdotem & Nathanem propheram, & Benajam filium Jehojadahhi: venerúntque in conspectum regis.

33 Quibus dixit rex: sumite vobiscum servos [y] domini vestri & facite ut Schelomo filius meus insideat mulæ meæ: ita deducite eum ad [z] Gichonem.

34 Ubi ungito eum Tzadok sacerdos, & Nathan propheta in regem super Jisraelem, & clangentes buccina, dicitote: vivat rex Schelomo.

35 Deinde ascendite post eum, & ingressus sedeat

[a] Heb. *diebus ut Gen. 18. ver. 11.*
[b] Heb. *non calefiebat ei sic infrà ver. 2.*
[c] Heb. *quærant.*
[d] Heb. *a diebus suis.*
[e] Heb. *adjuvarent post Adonijam.*
[f] Heb. *consulturus.*
[g] Heb. *munian vel supplebo.*
[h] *in aliis exemplaribus, & nunc domino mi rex ignoras.*
[i] Heb. *in multitudinem sit infrà ver. 25*
[k] *& tu domine mi rex: ut habent quædam exemplaria.*
[l] Heb. *super faciem suam in terram.*
[m] Heb. *quòd quemadmodū &c. quodita facturus sum, pleonasmus particula ad evidentiam.*

deat in ſolio meo, & ipſe regnet pro me: nam præcepi eum eſſe anteceſſorem in Iſraël & in Iehuda.

36 Tum [a] reſpondens Benaja filius Iehojadahhi, regi dixit: [a] Amen: ita dixerit Jehova Deus Domini mei regis.

37 Quemadmodum fuit Jehova cum domino meo rege: ita ſit cum Schelomone: ampliſcetque ſolium ejus, ſupra ſolium domini mei, regis Davidis.

38 Deſcendens ergo Tzadok ſacerdos & Nathan propheta & Benaja filius Jehojadahhi [a] Cerethæuſque & Pelethæus, cum feciſſent ut inſideret Schelomo mulæ regis Davidis, deduxerunt eum ad Gichonem.

39 Ubi Tzadok ſacerdos accepto cornu olei [a] e tentorio unxit Schelomonem: & clangentes buccina dicebãt totus populus: vivat rex Schelomo.

40 Aſcendebant autem totus populus poſt eum, & ipſe populus canebant tibiis, lætabanturque lætitia magna: adeo ut [a] finderetur terra præ voce eorum:

41 Et audiret Adonija, & omnes invitati qui erant cum eo, cum ipſi abſolverent comedere: audiensque Joab ſonum buccinæ diceret: quare vox iſta urbis perſtrepentis *edatur?*

42 Cùm adhuc ipſe loqueretur, ecce Jonathan filius Ebjatharis ſacerdotis advenit: cui dicente Adonija, accede, vir enim [a] ſtrennus es, & bonum nuntium affers:

43 Reſpondens Jonathan dixit Adonijæ: at dominus noſter rex David regem conſtituit Schelomonem,

44 Miſit enim cum eo rex Tzadokum ſacerdotem & Nathanem prophetam ac Benajam filium Jehojadahhi, Cerethæumque & Pelethæum: qui fecerunt ut ipſe inſideret mulæ regis.

45 Et unxerũt eũ Tzadok ſacerdos & Nathan propheta regem apud Gichonem, & aſcenderunt inde læti, adeó ut perſtreperet urbs: hæc illa eſt vox quam audiviſis.

46 Quin-etiam inſidet Schelomo ipſi ſolio regni.

47 Et etiam ingreſſi ſunt ſervi regis ad benedicendum cum domino noſtro rege Davide dicendo: præſtantius reddat Deus tuus nomen Schelomonis nomine tuo, & ampliſcet ſolium ejus ſupra ſolium tuum: ac incurvavit ſe rex [a] in ſuo cubili.

48 Atque adeò ita dixit rex: benedictus Jehova Deus Iſraëlis qui dedit hodie ſedentem in ſolio meo, idque oculis meis videntibus.

49 Quare trepidantes ſurrexerunt omnes illi invitati, qui aderant Adoniję: & abiverunt quiſque itinere ſuo.

50 Adonija verò metuebat a Schelomone: quare ſurgens abiit, & [a] prehendit cornua altaris.

51 Cùmque nuntiaretur Schelomoni dicendo, ecce Adonija timet regem Schelomonem: ideoque ecce prehendit cornua altaris dicendo: juret mihi rex Schelomo ſe non affecturũ morte ſervum ſuum gladio:

52 Dixit Schelomo: ſi futurus eſt [a] ſtrennus, non cadet *ullus* e capillis ejus in terram: ſed ſi malum deprehendetur in eo, utique morietur.

53 Itaq; miſit rex Schelomo qui deducerent eum ab altari: unde veniens incurvavit ſe regi Schelomoni: cui dixit Schelomo, abi domum tuam.

[a] Heb. *roboris.*

[a] Heb. *in ſinu roborat.*

ANNOTATIO.

1 Senuerat] *nam ad annum 70. pervenerat: vide 2. Schem. 5. 4.* 3 Schunamitidem] *e Schunemo oppido Iſſaſcari. Joſh. 19. 18.* 5 Ego regnaturus] *quaſi dicat, meum eſt regnare jure naturæ: qui primus ſum, ſenioribus fratribus extinctis: infrà ver. 6. & 2. Schem. 3. 4.* Paraverat] *Exemplo Abſchalomi 2. Schem. 15.* 6 Quoque] *ut Abſchalom: qua ratione erat gratioſus apud populum.* 7 Fuerunt ei ſermones] *id eſt, communi conſilio cum illo conſpiravit.* 8 Schimhhi] *fortaſſis eſt ille de quo infrà 4. 17.* 9 Rogelis] *Joſ. 15. 7. & 2. Schem. 17. 17.* 21 Peccatores] *id eſt, agetur nobiſcum ut cum ſontibus, & de vita noſtra periclitabimur.* 23 Ingreſſus] *egreſſæ Bath-Schebahhæ: ut apparet ex ver. 28.* 28 Quæ ingreſſa] *egreſſo Nathane ut docet ver. 32.*

31 In ſeculum] *id eſt, quãdiuſſimè: quaſi dicat, mihi ſatis eſt de jure confirmari, non peto ut te regno ſpolies.* 33 Domini veſtri] *id eſt, mei, in cujus obedientia perſtatis.* Gichonem] *id eſt, in locum iſtum per gradus civitatis Davidis proſequimini, qui ex Gichonem eſt, quaſi medius inter civitatem Davidis & altera Jeruſchalaima, ut aditu obtineat ex adverſo ſontis Rogelis: nam Gichon rivus erat ad tutum civitatem Davidis & Jeruſchalaimæ 2. Chro. 32. 30. & 33. 14.* 36 Reſpondens Benaja] *ſuo & reliquorum nomine, ut apparet ver. 47.* Amen] *id eſt, firmum & ſtatum eſto a Deo.* 38 Cerethæus] *vide 2. Schem 9. 4.* 39 E tentorio] *quod tetenderat David area in civitate ſua 2. Schem. 6. 17.* 40 Finderetur] *hyperbole.* 42 Bonum nuntium] *vide ſimile. 2. Schem. 18. 27.* 47 In ſuo cubili] *adoraturus, ut Jahhakob. Gen. 47. 31. & cum illo bene precaturus filio.* 50 Prehendit cornua] *non ut tutus eſſet donec de cauſa cognoſceretur: ſed ut miſericordiam implorare ob numinis reverentiam: ſicut Joab, infrà 2. 28.*

CAPUT II.

David moriturus Schelomonem filium hortatur ad pietatem erga Deum & ad juſtitiam: nominatim verò ut beneficium poſteris Barzillæi rependat, & ſupplicium de Joabo Schimhhi ſumi jubet: Quod Schelomo data occaſionibus juſtis, non tantùm in eos: ſed etiam in Adonijam & Ebjatharem præſtat.

1 Cùmque propè eſſent dies Davidis ut moreretur: præcepit Schelomoni filio ſuo, dicendo:

2 Ego [a] deceſſurus ſum brevi pro conſuetudine totius terræ: ſed confirmare & eſto [b] vir.

3 Et obſervato obſervationem Jehovæ Dei tui, ambulando in viis ejus, ſervando ſtatuta ejus & præcepta ejus, judiciaq; ejus, & teſtimonia ejus, ſicut ſcriptum eſt in lege Moſchis: [a] ut ſecundes quicquid feceris, & quocunq; te verteris.

4 Ut præſtet Jehova verbum ſuum quod promiſit mihi dicendo: ſi obſervabunt filii tui viam ſuam, ambulando coram me in fide: ex toto

[a] Heb. *abeo per viam totius terræ.*

[b] Heb. *in virum: id eſt, præſta te virum, quamvis ætate adoleſcens. 1. Chro. 22. 5.*

toto corde ſuo, & ex toto animo ſuo: dicendo
inquã: non excindetur tibi vir a ſolio Iſraëlis.
5 Ad hæc tu noſti quid fecerit mihi Joab filius Tzerujæ: quid fecerit duobus principibus exercituum Iſraëlis, Abnero filio Neri, & Hhamaſæ filio Jetheri, quos occidit, [c] deſignans cædem bellicam in pace: [d] ut reponſuit ſanguinem bellicæ *cædis* in zona ſua, quę adhærebat lumbis ipſius, & in calceamento ſuo quod habebat ad pedes ſuos.
6 Quam ob rem facito [e] pro ſapientia tua: neque finito deſcendere canitiem ejus cum pace in ſepulchrum.
7 Erga filios verò Barzillai Gilhhaditæ exerceto benignitatem, & ſunto inter comedentes *cibum* menſæ tuæ: quia ſimiliter [f] appropinquarunt ad me cùm fugerem propter Abſchalomum fratrem tuum.
8 Denique ecce [g] apud te *eſt* o Schimhhi filius Geræ Binjaminita e Bachurimis: qui quidem maledixit mihi maledictione acerrima, quo die ibam Machanajima: quo deſcendente obviam mihi ad Jardenem juravi ei per Jehovam dicẽdo, morte non afficiam te gladio.
9 Nunc autem eum ſontem ne abſolvito, cùm vir ſapiens ſis: ſed cognoſcito quid ſis facturus ei, ut deducas canitiem ejus cum ſanguine in ſepulchrum.
10 Poſteà occubuit David cum patribus ſuis: & ſepultus eſt in civitate Davidis.
11 Dies autem quibus regnavit David ſuper Iſraëlem fuerunt quadraginta annorum: Chebrone regnavit ſeptem annos, Jeruſchalaimis verò regnavit triginta tres annos.
12 Cùm itaque Schelomo ſederet in ſolio Davidis patris ſui: & confirmaretur regnum ejus valde.
13 Venit Adonija filius Chaggithæ ad Bath-Schebahham matrem Schelomonis: qua dicente, [e] an cum pace advenis? dixit, cum pace.
14 Et dixit, [f] aliquid mihi eſt *dicendum* tibi: qua dicente, loquere.
15 Dixit, tu noſti meum fuiſſe hoc regnum, & in me convertiſſe omnes Iſraëlitas faciem ſuam ut regnarem: ſed devolutum eſſe ipſum regnũ ut eſſet fratris mei, [e] eò quòd a Jehova ejus ſit.
16 Nunc autem ego petitionem unam peto abs te: [e] ne avertito faciem meam: quæ dixit ad eum, loquere.
17 Dic quæſo Schelomoni regi, (non enim averſurus eſt faciem tuam) ut det mihi Abiſchagam Schunamitidem in uxorem.
18 Cui dixit Bath-ſchebahh: bene: ego pro te alloquar regem.
19 Itaque cum veniſſet Bath-ſchebahh ad regem Schelomonem ut loqueretur ei pro Adonija: aſſurgens rex obviam ei, incurvavit ſe ei, & ſedens in ſolio ſuo, opponi juſſit ſolium matri regis, quæ ſedit ad dexteram ejus.
20 Et dixit, petionem unam parvam ego peto abs te: ne avertito faciem meam: cui dicente rege, pete mater mea: non enim avertam faciem tuam:
21 Dixit illa: detur Abiſchag Schunamitis Adonijæ fratri tuo in uxorem.
22 Reſpondens verò rex Schelomo dixit matri ſuæ: & quare tu petis Abiſchagam Schunamitidem pro Adonija? imò pete pro eo regnum ipſum, cum ipſe ſit frater meus major me: at illius & Ebjatharis ſacerdotis, ac Joabi filii Tzerujæ *petitio eſt*.
23 Et juravit rex Schelomo per Jehovam dicendo: ita faciat mihi Deus & ita pergat: ut contra vitam ſuam locutus eſt Adonija verbum iſtud.
24 Quapropter nunc ut vivit Jehova qui ſtabilivit me, & collocavit me in ſolio Davidis patris mei, quiq; paravit mihi domum, quem admodum locutus eſt: hodie morte afficietur Adonija. 2. *Schem.* 7. 12.
25 Mittens igitur rex Schelomo *juſſit eũ occidi* per Benajam filiũ Jehojadahhi, qui irruit in ipſum ita ut moreretur.
26 Ebjathari autem ſacerdoti edixit rex: Hhanathothas abi ad agrum tuum, nam [g] reus mortis es: attamen hoc die non afficiam te morte quia portaſti arcam domini Jehovæ, coram David patre meo: & quia [e] afflixiſti te in omnibus quibus afflictus eſt pater meus. [g] Heb. *vir mortis.* 2. *Schem.* 15. 24. 1. *Schem.* 22.
27 Sic ejecit Schelomo Ebjatharem ne eſſet ſacerdos Jehovæ: [e] ut impleret verbum Jehovæ, quod locutus fuerat contra domum Hheli Schilunte. 20.
28 Rumore autem hoc proveniente uſq; ad Joabum (Joab enim declinabat poſt Adonijam, quamvis poſt Abſchalomum non declinaſſet:) fugiens Joab ad tentorium Jehovæ, prænendit cornua altaris.
29 Cúmque nuntiaretur regi Schelomoni: [e] fugit Joab ad tentorium Jehovæ, & ecce *eſt* prope altare:
30 Miſit Schelomo Benajam filium Jehojadahhi, dicens: abi irrue in eum.
31 Nam cùm veniſſet Benajæ ad tentorium Jehovæ, & edicenti ei, ſic edicit rex: egredere, dixiſſet, nequaquam: ſed hic moriar: & retuliſſet Benaja regi rem dicens, ita locutus eſt Joab & ita reſpondit mihi:
32 Dixit ei rex, [e] fac quemadmodum locutus eſt, & irrue in eum, deinde ſepeli eum: ut amoveas [h] culpam ſanguinis immeriti, quem effudit Joab, a me, & a domo patris mei. [h] Heb. *ſanguines ſint cauſa: metonymia.*
33 Et [i] retorqueat Jehova [e] ſanguinem ejus in caput ejus: qui irruit in duos homines juſtiores & meliores ſe, & occidit eos gladio, patre meo Davide ignorante: Abnerũ filium Neri principem militiæ Iſraëlis, & Hhamaſam filium Jetheri principem militiæ Jehudæ. [i] Heb *redit faciat: ſic infrà ver.* 45.
34 Sic reverſis cędibus eorum in caput Joabi, & in caput [e] ſeminis ejus in ſeculum: Davidi, id eſt, ſemini ejus & domui ejus ac ſolio ejus ſit pax uſq; in ſeculum a Jehova.
35 Itaque aſcendens Benaja filius Jehojadahhi irruit in eum & morte affecit: deinde ſepultus eſt domi ſuæ in deſerto.
36 Tum præpoſuit rex Benajam filium Jehojadahhi loco ejus exercitui: Tzadokum verò poſuit rex loco Ebjatharis.
37 Deinde mittens rex accerſivit Schimhhin, & dixit ei: extrue tibi domum Jeruſchalaimis ut habites ibi: neq; egreditor inde huc aut illuc. [k] Heb. *ſcitãdo ſcito, quid morte morieris: ſic ver.* 42.
38 Erit enim quo die egreſſus tranſieris torrentem Kidronem ([k] certò ſcito te omnino moriturum:) ut [l] cauſa cædis tuæ ſit in capite tuo. [l] Heb. *ſanguis tuus &c.*
39 [e] Dixit autem Schimhhi regi, bona *eſt* res iſta: quemadmodum locutus eſt dominus meus rex, ita factutus eſt ſervus tuus: & confedit Schimhhi Jeruſchalaimis diebus multis.
40 Fuit autem [m] exactis tribus annis, cùm fugiſſent [m] Heb. *a fine trium annorum.*

c Heb. *ponens ſanguines belli in pace.*
d Heb. *ſanguines belli.*
2. *Schem.* 16. 5.
e Heb. *an pacu eſt advenire tuum?*
f Heb. *verbũ mihi eſt ad te.*

giſſent duo ſervi Schimhhi ad Aciſchum filium Mahhachæ regem Gathi: & indicaſſent Schimhhi quidam dicendo: ecce ſervi tui ſunt Gathi.

41 Ut ſurgens Schimhhi ſtrato aſino ſuo abiret, Gathum ad Aciſchum quæſitum ſervos ſuos: rediensq; Schimhhi reduceret ſervos ſuos Gatho.

42 Cùm itaq; nuntiatum eſſet Schelomoni: abiviſſe Schimhhin Jeruſchalaimis Gathum, & reverſum eſſe:

43 Mittens rex accerſivit Schimhhin, & dixit ad eum: nónne juramento aſtrinxi te per Jehovam, & conteſtatus ſum te dicendo: quo die exiens abieris huc aut illuc, certò ſcito te omnino moriturum: dixerasq; ad me, bona eſt hæc res quam audio.

44 Quare ergo non obſervaſti juramentum Jehovæ, & præceptum quod præceperam tibi?

45 Deinde dixit rex ad Schimhhin, tu noſti totum illud malum, cujus conſcius eſt animus tuus, quo affeciſti Davidem patrem meum: retorquet autem Jehova malum tuum in caput tuũ.

46 Rex verò Schelomo benedictus, & ſolium Davidis erit ſtabile coram Jehova uſque in ſeculum.

47 Tum præcipiente Rege Benajæ filio Jehojadahhi, egreſſus irruit in eũ, ita ut moreretur: ſic regnum ſtabilitũ eſt in manu Schelomonis.

ANNOTATIO.

1 Cumq́.] *vide annotata 2. Schem. 23. 1.* 3 Ut ſecundùs] *eodem ſenſu dictum quo Exodi 20. 12 ut prolongent dies tuos &c.* 4 Non excindetur] *i. ſemper erit aliquis tibi ſucceſſor, per juramen dictum.* 5 Fecerit mihi] *xarárt per conſequentiam, dùm perfidè interfecit illos, quos ego in fidè meam receperã.* Deſignans cædem] *id eſt, patrans ejuſmodi cædem pacis tempore, quæ tantùm temporibus belli convenit.* Ut repoſuit] *id eſt, cruentatum enſem in vaginam repoſuit & cruentatis pedibus ambulavit, neque eo nomine magis afflictus eſt, quàm ſi nihil commiſiſſet.* 6 Pro ſapientia tua] *tempus & rationem faciendi ſapienter obſervans: quaſi dicat, homo eſt novarum rerum cupidus: non diu quieſcet, quin tibi juſtam occaſionem in ſe animadvertendi præbeat.* Neque ſinito] *id eſt, ne ſinito eum naturali morte interire: ſic 9. verſ.* 7 Appropinquarunt ad me] *id eſt, appropinquãtes idem officium exhibuerunt mihi: 2. Schem. 17. 27.* 8 Apud te eſto] *i. Ne ſinito illum vagari: ſed certum ei locum circumſcribito quo ſe contineat, ne quid cum ſuu Benjaminitis moliatur: apud quos gratia & autoritate valet, ut apparet 2. Schem. 19. 17. & ſequentibus.* 15 Eò quòd a Jehova] *1. Chron. 22. 12. & 28. 5.* 16 Ne avertito] *id eſt, ne recuſes: præcedochet ſic deinceps.* 32 Imò pete] *ſi Abiſchagam petit: eadem opera regnum tranſfer: nam hic ſcopus ejus eſt, eodem Achitophelu conſilium ſpectabat, cùm Abſchalomum induxit, ut rem haberet cum concubinis patris. 2. Schem. 16. 21.* At illius] *i. hoc non eſt ipſe ſolus commentus, ſed Ebjatharu & Joabis conjuratorum uſus eſt conſilio.* 26 Hhanathothias] *vide Jehoſchu. 21. 18. & annotata 1. Schem. 21. 2.* Affixiſti te] *ex quo excuſa eſt domus paterna tua a Schaule 1. Schem. 22. 20.* 27 Ut impleret] *id eſt, ut Jehova impleret verbum ſuum: nomen pro ſe & pro ſuo relativo: ſic Gen. 9. 6. vide 1. Schem. 2. 33. & 36.* 29 Fugit Joab] *quaſi ad aſylum, ut Adonija ſuprà. 1. 51. vide annotata Exodi 21. 13.* 32 Fac quemadmodum] *ex lege Exodi 21. 14.* 33 Sanguinem ejus] *id eſt, quem ipſe effudit.* 34 Seminis ejus] *vide 2 Schem. 3. 29.* 38 Kidronem] *vide 2. Schem. 15. 23.* 39 Dixit Schimhhi] *adhibito juramento ut apparet ex verſ. 43.* 47 Stabilitum] *ſublatis rerum innovatoribus.*

CAPUT III

Schelomo filiam regis Ægypti uxorem ducit: Deum ſingularibus ſacrificiis Gibhhone colit: ubi optione a Deo in ſomnu data petendi quod vellet, prout patis, ſapientia divinitus donatur, etiam alia dona ſuprà quàm peteret cumulata: quæ, in judicio litigantium inter ſe mulierum apparet incipium, auctoritatem ei & reverentiam magnam apud ſubditos conciliat.

1 JUNXIT autem ſe affinitate Schelomo cum Parhhone rege Ægypti. & accipiens filiam Parhhonis duxit eam in civitatem Davidis: donec abſolviſſet ædificare domum ſuam, & domum Jehovæ, ac murum Jeruſchalaimorum circumquaque.

2 Tantummodò populus ſacrificabant in iſtis excelſis: cùm nondum ædificata fuiſſet domus nomini Jehovæ, tantiſperdum fuerunt dies iſti.

3 Amabat enim Schelomo Jehovam, ambulando in ſtatutis Davidis patris ſui: tantummodò in iſtis excelſis ipſe ſacrificabat & adolebat.

2. Chro. 1. 6. 4 Cùm itaque abiens rex Gibhhonem ad ſacrificandum ibi: eò quòd eſſet excelſum magnum: mille holocauſta obtuliſſet Schelomo in altari illo:

5 Gibhhone apparuit Jehova Schelomoni per ſomnium eadem nocte: dixitque Deus: pete, quid daturus ſum tibi?

a Heb. *in fide & in juſtitia & in rectitudine cordis.*

6 Cui dixit Schelomo: tu exerciſti erga ſervum tuum Davidem patrem meum benignitatem magnam: cùm ambularet coram te a fideliter ac juſtè & recto corde erga te: ſervaſtiq; ei benignitatem hanc maximam, quòd dederis ei filium ſedentem in ſolio ejus, ut eſt hodierno die.

7 Nunc enim, Jehova Deus mi, tu conſtituiſti me ſervum tuum regem loco Davidis patris mei: quamvis ego puer parvus neſciam procedere & redire:

8 Servum, inquam, tuum in medio populi tui quem elegiſti: populi multi, qui neque numerari neque ſupputari poteſt præ multitudine.

9 Da igitur ſervo tuo b animum intelligentem ad judicandum populum tuum, diſcernendo inter bonum & malum: quis enim poſſet judicare hunc populum tuum c numeroſiſſimum?

b Heb. *cor ſic dicens.*

c Heb. *gravitus Num. 20. 20.*

10 Qui ſermo cùm bonus videretur in oculis d Jehovæ: quòd petiiſſet Schelomo rem hanc:

d *vel dominus ut in quibuſdam exemplaribus.*

11 Dixit Deus ad illum: eò quòd petiiſti rem iſtam: & non petiiſti tibi dies multos: neque petiiſti tibi divitias: neque petiiſti e vitam inimicorum tuorum: ſed petiiſti

e Heb. *animam.*

petiisti tibi discretionem ad intelligendum judicium:
12 Ecce facio secundum sermonem tuum: ecce do tibi animam sapientem & intelligentem: adeò ut [d] par non fuerit tibi ante te, & post te non surrecturus sit par tibi.
13 Insuper etiam, quod non petiisti do tibi, tum divitias tum gloriam: adeò ut non sit par tibi ullus inter reges omnibus diebus tuis.
14 Quòd si ambulaveris per vias meas, observando statuta mea, & præcepta mea, quemadmodum ambulavit David pater tuus: etiam prolongabo dies tuos.
15 Deinde expergefacto Schelomone, cùm ecce adesset somnium: venit Jerusalem, ubi stans coram arca fœderis Jehovæ, obtulit holocausta, & fecit eucharistica, deinde fecit convivium omnibus servis suis.
16 Tum venientes duæ mulieres cauponæ ad regem: steterunt coram eo.
17 Dixitque mulier illarum una, *attende* ad me domine mi: ego & mulier hæc habitamus in domo eadem: & peperi apud eam in eadem domo.
18 Fuit autem die tertio a partu meo, cùm peperisset etiam mulier hæc: & essemus unà, nullus extraneus esset nobiscum in eadem domo: præterquam nos duæ in eadem domo.
19 Ut moreretur filius mulieris hujus noctu: eò quòd incubuisset ei.
20 Quapropter surgens media nocte, accepit filium meum a [g] latere meo, ancilla tua dormiente, & collocavit eũ in sinu suo: filium autẽ suum mortuum collocavit in sinu meo.
21 Cumque surgerem manè ad lactandum filium meum, ecce mortuus erat: sed animadverti de eo manè, quòd ecce non esset filius meus quem pepereram.
22 Dixit verò mulier illarum altera, nequaquam: sed filius meus *est*, qui vivit, filius verò tuus qui mortuus est: illa verò dicebat, quin-imò filius *est* tuus, qui mortuus est, & filius meus qui vivit: sic loquebantur coram rege.
23 Tum dixit rex: hæc dicit, hic *est* filius meus qui vivit, filius autem tuus qui mortuus est: sed illa dicit, quin imò *est* filius tuus qui mortuus est, filius autem meus qui vivit.
24 Quare edixit rex, accipientes mihi gladium *afferte*: qui attulerunt gladium ante regem.
25 Quibus dixit rex: scindite natum istum qui vivit in duas partes: & date ejus dimidium uni, dimidiumque alteri.
26 Sed mulier illa cujus erat filius qui vivebat, allocuta est regem (æstuabant enim viscera ejus erga filium suum) ac dixit, *attende* ad me domine mi: date huic natum istum qui vivit, & [h] minimè afficite eum morte: illa verò dicebat, neque mihi, neque tibi fit: scindite.
27 Tunc pronuntiavit rex dicens: date illi natum istum qui vivit, & minimè eum morte afficite: illa mater ejus est.
28 Cumque audirent omnes Israëlitæ judicium hoc, quod judicaverat rex, timuerunt a facie regis: videbant enim sapientiam Dei in [i] eo esse ad exercendum judicium.

[d] Heb. *sicut tu sic dicinceps.*
[g] Heb. *a prope me.*
[h] Heb. *mortificiendo ne afficiste eum morte: sic ver.* 27.
[i] Heb. *in medio ejus: ut Exod.* 23. 27.

ANNOTATIO.

1 Accipiens filiam Parhhonis] *prius populo Dei professione fidei conjunctam: aliter enim prohibebatur Deut.* 7. 3. *Nam hæc a Schelomone gesta esse in principio regni ejus, cùm adhuc amaret Deum, versu* 3. *ostendit: & Psal.* 45. *& libro canticorum confirmatur.* In civitatem Davidis] *ubi regiam suam habebat: sed angustiorem quam ut tantam reginam cum ejus comitatu commodè caperet.* Donec absolvisset] *ut infrà cap.* 7. 8. Domum suam] *de qua infrà* 7. 2. *& sequentibus.* Domum Jehovæ] *de qua* 6. Murum] *infrà* 9. 15. *&* 19. 2 Illis] *quæ commemorantur in hoc capite, nempe Gibbhon ubi erat tabernaculum* 2. *Chron.* 1. 3. *& Jerusalemis ubi erat arca* 2. *Schem.* 6. *versic.* 17. 3 Amabat enim] *Ideo neque ipse alibi offerebat, neque alios offerre patiebatur.* 4 Excelsum magnum] *ubi ordinarium erat cultus divini exercitium, & alsare jugiu holocausti* 2. *Chronic.* 1. 5. 5 Eadem nocte] *quæ proximè sacrificium Schelomonis subsecuta est.* 2 *Chronic.* 1. 7. 7 Procedere & redire] *id est, obire functionem meam: vide Num.* 27. 17. 12 Animum sapientem] *ad intelligenda & præstanda quæ sunt officii tui.* 15 Adesset somnium] *id est, abeunte somno sentiret illud somnium non fuisse somnium evanidum: sed ornatum se esse domi, quæ in somnio promissa fuerant.* 16 Cauponæ] *quæ simul cauponariam exercebant: nam meretrices fuisse credibile non est: cum quia regnum inde a temporibus Davidis bene constitutum erat, tum quia non fuissent ausæ coram Schelomone Deum amante, & tum adhærente Legi ad agendum causam suam comparere.*

CAPUT IIII.

Schelomo toti Israëli imperans regnum ordinat, de administratoribus, annonæ curatoribus, equis & copiis ordinariis providens: sta ut sui tranquillè agerent: vicini eo obtemperarent, & longinqui ejus sapientia fama ad eum confluerent.

1 Erat autem rex Schelomo, rex super totum Israëlem.
2 Et hi sunt principes qui erãt ei: Hhazaria [a] filii Tzadoki præses.
3 Elichoreph & Achija filii Schischę scribæ: Jehoschaphath filius Achiludis [a] a memoria.
4 Benaja filius Jehojadahhi præfectus militiæ: Tzadok verò & Ebjathar sacerdotes.
5 Et Hazaria filius Nathanis præfectus, [b] Sitarchis: & Zabud filius Nathanis [a] præses, amicus regis.
6 Et Achischar [a] præfectus domui: & [c] Adoniram filius [a] Ahabdæ præfectus [a] delectui.
7 Erantque Schelomoni duodecim Sitarchi super totum Israëlem, qui sustentabant regem & familiam ejus: mensem quotannis erat vniuscujusque sustentare *eam*.
8 Quorum hæc sunt nomina: filius Churis in monte Ephrajimi.
9 Filius Dekeri in [a] Makatzo, & Schahhalbimis & [d] Bethschemescho: Elo ne quoque Bethchanane.
10 Filius Chesedi in [a] Arubbothis: ipsius erat [a] Soco

[a] Heb. *memorator, ut* 2. *Schem.* 9. 2.
[b] Heb. *præfectis, de quibus ver.* 7. *& sequentibus, qui curatores erant annonæ regiæ.*
[c] *infrà* 12, 18 *Adoram.*
[d] *quæ Jehus.* 19. 41. *Hhirsh. hemesch dicitur*

[a] Soco & tota [a] terra Chepheri.
11 Filii Abinadabi totus tractus [a] Dori: Taphath filia Schelomonis erat ei uxor.
12 Bahhanæ filii Achiludis [a] Tahhanæc & Megiddo: & tota Beth-Schean quæ est prope [a] Tzartanem infra Jizrehhelē, a Beth-Scheane usq; [a] Abel-Mecholam, usque ultra [a] Jokmehhamum.
13 Filii Geberi in Ramothis Gilhhadis erant [a] villæ Jairis filii Menaschis quæ sunt in Gilhhade, ejus erant tractus: Argobi, qui *est* in Baschane sexaginta civitates magnæ, *munitæ* muro & vecte chalybeo.
14 Achinadab filius Hhiddonis erat in [a] Machanajimis.
15 Achimahhatz in Naphtali: ipse quoque acceperat Bosematham filiam Schelomonis in uxorem.
16 Bahhana filius Chuschai in Aschere & [a] in superioribus *partibus*: Jehoschaphat filius Paruachi in Jissascare.
17 Schimhhi filius Elæ in Binjamine.
18 Geber filius Uri [a] in terra Gilhhadis: terra Sichonis regis Emoræi & Hhogi regis Baschanis: hic Sitarchus unus qui præerat [a] illi terræ.
19 Jehuda & Jisraël multi, ut arena quæ est ad mare in multitudinem: comedebant & bibebant & lętabantur.
20 Schelomo autem erat dominans in omnia regna ab ipso [a] flumine *ad* terram Pelischtæorū, & usque ad terminum Ægyptiorum: offerebāt munus & serviebant Schelomoni omnibus diebus vitæ ejus.
21 Eratque cibarium Schelomonis in diem unum [a] triceni Chori similæ, & sexageni Cori farinæ.
22 Deni boves pingues, & viceni boves pascuales & centenæ pecudes: præter cervos & capreas & damas, denique [a] lectissima quæque [a] altilia.
23 Nam ipse dominabatur in tota citeriore parte fluminis a [a] Tiphsacho ad [a] Hhazzam, in omnes reges qui erant citra ipsum flumen: & pax erat ei ab omnibus [a] lateribus suis circumquaque.
24 Adeò ut consideret Jehuda & Jisraël securè quisque [a] sub vite sua & sub ficu sua, [a] a Dane Beerschebahhum usque: omnibus diebus Schelomonis.
25 Erant q; Schelomoni [a] quadraginta millia præsepiorum equilium, ad equitatum ejus: & ad duodecies mille equites.
26 Sustentabant que Sitarchi illi regem Schelomonem, & omnes qui appropinquabant ad mensam regis Schelomonis, quisq; mense suo: non sinebant desiderari quicquam.
27 Hordeum autem & stramen in equos, & in [a] angarios: afferebant ad locum ubi erant: quisq; pro ratione sua.
28 Prætereà indidit Deus sapientiam Schelomoni, & intelligentiæ multum admodum: & amplitudinem animi, secundum *amplitudinem* arenæ, quæ *est* in littore maris.
29 Erat enim sapientia Schelomonis major, [a] quàm sapientia omnium orientalium: & quàm omnis sapientia Ægyptiorum.
30 Sapientior etiam fuit omnibus [a] suis hominibus: [a] Ethane Ezrachæo, & Hemane, & Calcole, & [b] Dardahho filiis Macholis: [i] pervasitque nomen ejus in omnes gentes circumquaque:
31 Et elocutus est [a] ter mille sententias: fueruntque cantica ejus quinque supra mille.
32 Elocutus etiam est de plantis a cedro quæ *est* in Libano usque ad [a] muscum, qui prodit e pariete: denique elocutus est de jumentis, & de volucribus, & de reptilibus, & de piscibus.
33 Quam ob rem veniebant ex omnibus populis ad audiendam sapientiam Schelomonis: ab omnibus regibus terræ, qui audierant de sapientia ejus.

[a] Heb. *præsepiata, ut ita licuit loqui.*

[a] *quæ Gaza vocatur.*

[a] Heb. *transitibus.*

[b] *Darahho*: 1. *Chro.* 2. 6.

[i] Heb. *fuit.*

ANNOTATIO.

2 Filius Tzadoki] *non sacerdotis: sed alterius ejusdem nominis.* 4 Sacerdotes] *id est, primarii in ordinibus sacerdotum constituti a Davide.* 1. *Chron.* 24. 5 Præses] *regii consilii.* 6 Præfectus domui] *id est, magister aulæ magnus.* Delectui] *de quo infra* 5. 14. 9 Makatzo] *id est, in tractu, qui obtigerat tribui Danis, Pelischtæis contermino: unde nomen habet quod sonat finem, quasi dicat, terminalem tractum.* 10 Arubbothis] *nomen tractus in Jehuda.* Soco] *de quo Josh.* 15. 35. Terra Chepheri] *alter tractus Jehudæ possessus a Chephero filio Ascburis.* 1. *Chronic.* 4. 6. 11 Dori] *in Menasse cū Jardenem, Josh.* 17. 11. 12 Tahhanac & Megiddo] *ibidem.* Tzartanem] *vide Josh.* 3. 16. Abel Mecholam] *vide Judic.* 7. 22. Iokmahhamum] *in termino Zabulunis: Josh.* 19. 11. & 21. 22. 13 Villæ Iairis] *Num.* 32. 41. Argobi] *Deu.* 3. 4. 14 Machanajimis] *Josh.* 13. 26. *vide annotata Gen.* 32. 2. 16 In superioribus] *id est, in montanis, quorum pars ad Danem, pars ad Ascherem pertinebat: pars a Schelomone fuerat recens acquisita.* 2. *Chron.* 8. 15. & 16. 18 In terra Gilhhadis] *reliqua ab ea quam sup.* 13. *versic. nominavit.* Illi terræ] *quæ fuerat duorum regum.* 20 Flumine] *Euphrate. sic deinceps.* 21 Triceni Cori] *id est, ter centeni medimni attici. Corus enim decem Ephas id est medimnos atticos continet sive triginta seas, id est, modios Romanos.* 22 Lectissima altilia] *omissis omnibus interpretum somnis vocis ex mon secuti sumus.* 23 Tiphsacho] *Tapsacho ad Euphratem, ut vocant historici, quod deinde vocatum est Amphipolis Plin. libr. natur. hist.* 5. *cap.* 24. 24 Sub vite] *id est, in prædio suis: synecdoch.* A Dane] *Judic.* 20, 1. 25 Quadraginta millia] *id est, statu ordinario a Schelomone constitutus est, de alimento præstando huic equorum numero ad omnem necessitatem: e quibus sexdecim millia quatuor millibus currusum aptabantur, de quibus* 2. *Chron* 9. 25. *reliqui, id est, viginti quatuor millia ad duodecies mille equites pertinebant, quorum quisque habebat binos, ut sit in ordinario principum copiis. Ita conciliandus est hic locus cum* 2. *Chron.* 9. 25. 27 Angarios] *id est, celeres eques, qui vulgò dicuntur poste, in stationibus regiis dispositos: vide Ester* 8. 10. & 14. 29 Quam sapientia omnium] *id est, superabat omnes exteros cognitione liberalium artium & scientiarum, quibus orientales & Ægyptii olim floruerunt.* 30 Suis hominibus] *Israëlitis.* Ethane &c.] *de quibus.* 1. *Chron.* 2. 6. Ezrachæo] *qui Zeracho progenitus est, quem Juda suscepit e Tamare ibidem.* 31 Ter mille &c.] *ex quibus ea tantùm collecta & in Ecclesiæ thesaurū importata sunt, quæ Proverbiorū, Ecclesiastæ,*

Ji.

ſiaſtiu, & Canticorum libri continentur: reliqua de quibus etiam verſu ſequenti, fidei hominum commiſſa intercidérunt, vide infrà 11.41. in annotatione. 33 Muſcum] *vide Exodi 12.22. id eſt, a maxima ad minimam.*

CAPUT V.

Schelomo a Chiramo per nuntios ſalutatus, juvari ab ipſo petit ad materiam pro ſtructura templi parandam. quod Chiram certis conditionibus mercedu accipiens, cum Schelomone paciſcitur & præſtat. Schelomo autem operarios ſuppeditat adjunctis præfectis & curatoribus.

2.Chro.2. 1 MISERAT autem Chiram rex Tyri ſervos ad Schelomonem: cùm audiſſet *Jiſraëlitas* unxiſſe eum in regē loco patris ejus: amicus enim fuerat Chiram Davidi omnibus diebus ejus.

2 Quapropter miſit Schelomo ad Chiramum qui dicerent:

3 Tu noviſti Davidem patrem meum non potuiſſe ędificare domum nomini Jehovæ Dei ſui, a propter bellatores qui circundabant eum: donec poneret Jehova illos ſub plantis pedum ejus.

a Heb. *propter bella* virorum.

4 At nunc quietem dedit Jehova Deus meus mihi circumquaque: non *eſt* adverſarius, neque *eſt* occurſus mali.

b Heb. *dico ſubaudi apud me: ſic Exo.* 2 14.2. *Schem.* 7.13.

5 Quam ob rem ecce b cogito ędificare domum nomini Jehovæ Dei mei: quemadmodum prædixit Jehova Davidi patri meo, dicendo, filius tuus quem ponam pro te in ſolio tuo, ipſe ędificaturus eſt iſtam domum nomini meo.

6 Nunc ergo præcipe ut ſuccidant mihi cedros e Libano & ſervi mei erunt cum ſervis tuis: mercedem autem ſervorum tuorum daturus ſum tibi prorſus prout dixeris: tu enim noſti non eſſe inter nos quenquam peritum ad cædēdum ligna ut ſunt Tzidonii.

7 Fuit autem cùm audiens Chiram verba Schelomonis: lætaretur valde: ut diceret: benedictus Jehova hoc tempore, qui præfecit pro Davide filium ſapientem populo multo iſti.

8 Et miſit Chiram ad Schelomonem qui diceret: audivi quorum causā miſiſti ad me: ego effecturus ſum omnem voluntatem tuam, quod ad ligna cedrina, & quod ad ligna abiegna.

9 Servi mei deducent a Libano ad mare, & ego diſponens ea ratibus, per mare *mittam* uſque ad locum quem miſeris *ſignificatum* mihi, ut ibi diſparem ea & tu auferas: tu viciſſim facito voluntatem meam dando cibum familię mex.

10 Itaque dabat Chiram Schelomoni ligna cedrina & ligna abiegna c prorſus ut volebat.

c Heb. *totam voluntatem ejus.*

11 Schelomo autem dabat Chirā d vicies millenos coros tritici in cibum pro familia ejus & vicies coros olei tuſi: ita dabat Schelomo Chiramo de anno in annum.

12 Cùm ergo dediſſet Jehova ſapientiā Schelomoni, quemadmodum promiſerat ei: & eſſet pax inter Chiramum & inter Schelomonem, ita ut paciſcerentur fœdus ambo ipſi:

d Heb. *impoſuit tributum* perſonale: *ſic deinceps in capite.*

13 d Indixit rex Schelomo delectum in toto Jiſraële: fuitque delectus triginta millium virorum.

14 Quorum mittebat ad Libanum decies millenos in menſem e alternis: menſe erant in Libano: duos autem menſes *quiſque* domi ſuæ: Adoniram autem præerat iſti delectui.

e Heb. *mutationibus.*

15 Erant quoque Schelomoni e ſeptuagies mille bajuli: & octuagies mille putatores in illo monte.

16 f Præter principes curatorum Schelomonis, qui præerant illi operi, ter mille trecenti: qui dominabantur populo, facientibus opus illud.

17 Et præcipiente rege devexerunt lapides magnos, lapides f pretioſos: ad fundandum domum illam, lapides cæſos.

f *Vel rarus, ſic 1.Schem.* 3.1 *& infrà* 7.9. *& 10.*

18 Dolabantque ſtructores Schelomonis, & ſtructores Chirami, atq; g Giblæi: ſic præparabant ligna & lapides ad ędificandum domum.

ANNOTATIO.

2 Amicus enim] *quam cum Davide contraxerat amicitiam 2.Schem.* 5.11. *& 1.Chron.* 14.1. *nunquam interrupit.* 3 Propter bellatores] *vide 2.Schem.* 7.5. 4 Occurſus mali] *quod ſit mihi impedimento.* 11 Vicies millenos coros &c.] *& totidem hordei ac vini 2.Chron.* 2.10. *ſupradecbat: de coro vide ſuprà* 4.21. 15 Septuagies mille] *hi omnes peregrini erant ut apparet 2.Chron.* 2. *in fine.* 16 Præter principes curatorum] *id eſt, præter peregrinos illos ter mille, de quibus 2.Chron.* 2. *ſecundo & ultimo verſu, quos curatores illi Jiſraëlitæ, de quibus verſu* 13. *præfecerant centum quinquaginta millibus operariorum: ita ut eſſent e tribu millibus ſinguli quinquageni operariis præfecti: ſexcenti vero reliqui alterni ab his tribu millibus rationem exigerent ſinguli ab eorum denis. Ideo hic trecenti tantùm tribu millibus adduntur: in Chronicis autem ſexcenti, annumeratis etiam trecentis, qui vicarias operas præſtabant.* 17 Pretioſos] *non quidem gemmas, ſed tamen in genere ſuo forma & magnitudine præſtantes.* 18 Giblæi] *vicini Tzidoniis.*

CAPUT VI.

Schelomo templum Deo ſumptuoſiſſimum, cujus magnitudo, partes & ornamentum deſcribitur, abſolvit ſeptem annorum ſpatio.

a Heb. *ædificavit: ſic Gen* 5.32. *& infrà ver.* 37. *prout exponitur 2.Chro.* 3.1.

1 DEINDE fuit a quadringenteſimo octuageſimo anno ab egreſſu Jiſraëlitarum e terra Ægypti, anno quarto, menſe Zivo (is menſis *eſt* ſecundus) regni Schelomonis ſuper Jiſraëlem: ut a ędificare inciperet domum Jehovæ.

2 Domus autem quam ędificavit rex Schelomo Jehovæ, *fuit* longitudine ſua ſexaginta cubitorum, & viginti latitudine ſua: triginta verò cubitorum altitudine ſua.

3 b Et porticus erat ante templum domus viginti cubitorum longitudine ſua ſecundum frontem latitudinis domus: decem cubitorum latitudine ſua ante domum.

b Heb. *Et.*

4 Et

4 Et fecit domui feneſtras [b] [a] proſpectui accommodas [a] clauſas.

[b] Heb. *fenestras proſpectuum clauſorum.*

5 Et ædificavit ad murum domus [a] ſubſtructionem circumquaque : [a] ad muros ipſius domus circumquaque templo & adyto : fecitque [a] alas circumquaque.

6 Subſtructio ima *erat* quinque cubitorum latitudine ſua, & mediana ſex cubitorum latitudine ſua, tertiana verò ſeptem cubitorum latitudine ſua, nam [a] contracturas indiderat domui circumquaque extrinſecus, [a] ne hærerent muris domus.

7 Domus autem cùm ædificabatur, [a] [c] lapide integro ut fuerat advectus ædificabatur : [a] neque mallei aut ſecuris, *aut* ullum inſtrumentum ferreum auditum eſt in illa domo cùm ædificaretur.

[c] Heb. *advectionis* lapide.

8 Porta ad [a] alæ medianum erat in latere domus [a] dextero : quâ per cochleas aſcendebant ad medianum, & a mediano [a] ad tertiana *cubicula.*

9 Ædificata itaque domo illa atque abſoluta : [a] obtexit domum ipſam [d] cantheriis & coaxationibus cedrinis.

[d] Heb. *dorsis & ordinationibus.*

10 Ædificavit autem ſubſtructionem quamq; circa totam domum quinis cubitis altitudine ſua : [a] quam adjecit domui lignis cedrinis.

11 Tum fuit verbum Jehovæ ad Schelomonem, dicendo.

12 Hæc, quam tu ædificas, [a] domus illa eſt : ſi ambulaveris in ſtatutis meis, & judicia mea exercueris, ac obſervaveris omnia præcepta mea ambulando in eis : utique præſtabo verbum meum ergate, quod [a] elocutus ſum Davidi patri tuo.

13 Et habitabo inter Jiſraëlitas : neque derelinquam populum meum Jiſraëlem.

14 Cùm itaque ædificaſſet Schelomo domum iſtam, & abſolviſſet eam,

[a] Heb. *ædificavit : ſic ver. 16.*

15 [a] Contabulavit muros ipſius domus intrinſecus [f] tabulis cedrinis : a ſolo domus uſque ad [g] tegmen murorum obduxit ligno intrinſecus : obduxit etiam ſolum ipſum [a] domus tabulis abiegnis.

[f] Heb. *lateribus : ſic deinceps.*

[g] Heb. *muros tegminis i. ad muri ſummã partem, cui incumbit tegmen.*

16 Contabulavit verò viginti cubitos ad latera ipſius domus tabulis cedrinis, [a] a ſolo uſque ad ipſos muros : contabulavit, inquam, [a] ipſi intra adytum in ſancto ſanctorum.

17 Quadraginta autem cubitorum erat domus illa : illud templum anterius.

18 Et [h] ad cedros domus intrinſecus erant [i] inciſæ colocynthides & aperti flores : omnia erant cedrina, nullus lapis conſpiciebatur.

[h] Heb. & *cedros ad domũ.*

[i] Heb. *inciſura colocynthidum vel fungorum, & apertura florum : ſic infrà ver. 29. & 32.*

19 Adytum quoque intra domum intrinſecus paravit : ad collocandum ibi arcam fœderis Jehovę.

20 Quod autem ad interiorem partem adyti, viginti cubitorum erat longitudo, & viginti cubitorum latitudo, ac viginti cubitorum altitudo ejus, quam obduxit auro [k] [a] aſſervato : obduxit etiam [a] altare cedrinum.

[k] Heb. *vectoſo ſic ver. 21.*

21 Cumq; obduxiſſet Schelomo hanc domum intrinſecus auro aſſervato : [l] fecit interjectum *parietem* præter [a] funes aureos ante adytum, quem ſimiliter obduxit auro.

[l] Heb. *tranſmiſit.*

22 Ita totam domum ipſam obduxit auro, donec abſolveretur tota domus : ſimiliter totum altare illud quod erat [a] ad adytum obduxit auro.

23 Fecit autem in ipſo adyto duos Cherubinos e lignis [m] oleoſis : decem cubitorum altitudo [n] utriuſque *torum.*

[m] Heb. *olei.*

[n] Heb. *ejus.*

24 Et quinque cubitorum erat ala Cherubini una : ſimiliter quinque cubitorum ala Cherubini altera : decem cubiti *erant* ab extremitate alæ cujuſque, uſq; ad extremitatem alæ ſuę *alterius.*

25 Sic decem cubitorum Cherubinus alter erat : menſura eadem & proportio eadem ambobus Cherubinis.

26 Altitudo Cherubini unius decem cubitorum, & ſimiliter Cherubini alterius.

27 Diſpoſuit autem iſtos Cherubinos intra [a] domum intimam ita ut expaſſis alis Cherubinorum attingeret ala unius murum hunc, & ala Cherubini alterius attingeret murum alterum : alæ verò eorum verſus medium domus attingerent [o] altera alteram.

[o] Heb. *ala, alam.*

28 Et obduxit iſtos Cherubinos auro.

29 Omnes autem muros iſtius domus [p] circuitu inciſo, ſculpturis inciſuram Cherubinorum & palmarum, & apertorum florum intrinſecus & [a] extrinſecus.

[p] Heb. *circuitu inciſura.*

30 Solum quoque domus obduxit auro [a] intus & extrà.

31 Et *in* porta adyti fecit fores *e* lignis oleoſis : ſuperliminare *cum* poſtibus [a] quinta *parsetis.*

32 In his autem binis foribus *e* lignis oleoſis incidit cæſuras Cherubinorum, & palmarum, & apertos flores, quos obduxit auro : diduxit etiam ſuper Cherubinos & ſuper palmas aurum.

33 Et ſimiliter fecit portę templi poſtes e lignis oleoſis : [a] e quarta *parsetis.*

34 Et binas fores e lignis abiegnis : duę [q] valvæ foribus unis verſatiles, ac duæ valvæ inciſæ foribus alteris verſatiles.

[q] Heb. *laterę*

35 Incidit enim Cherubinos & palmas ac apertos flores : quæ abduxit auro, [r] adaptato ad earum ſcalpturam.

[r] Heb. *directio ad ipſum ſcalptum.*

36 Poſteà ædificavit [a] atrium interius tribus ordinibus *lapidum* cæſorum : & ordine ſectarum cedrorum.

37 Anno quarto [s] cœpta eſt fundari domus Jehovæ menſe Zivo,

[s] Heb. *fundata eſt.*

38 Anno verò undecimo menſe [a] Bule (is menſis *eſt* [a] octavus) abſolvit domum hanc cum omnibus rebus ejus, & ſecundum omnes rationes ejus : ita ædificavit eam ſeptem annis.

ANNOTATIO.

1 Quadringenteſimo] *hos annos ita colliges in deſerto 40. Deut. 1. 3. ſub Jehoſchuahh 17. Judicibus 299. Heli, Schemuele & Schaule 80. Davide 40. quibus additi quatuor anni Schelomonis hunc numerum efficiunt.* Zivo] *qui reſpondet majori ex parte Aprili.* Secundus] *ex Des inſtituto, Exod 12. 2.*

2 Cubitorum] *ſacrorum & Geometricorum in metiendis corporibus ſolidis receptorum : nam ideò dicuntur primarii 2. Chron. 3. 3. vide infrà 7. 2. & 15. & Numer. 35. 5.* 3 Et porticus] *duæ tantùm dimenſiones hîc ponuntur longitudinis & latitudinis : altitudinis verò deſcribitur 2 Chron. 3. 4.* 4 Proſpectui accommodas] *id eſt, e lato contractas utrinque uſque ad mediam craſſitiem muri : ea enim ratione commodiùs lux undequaque intromittitur.* Clauſas] *vitro, ad arcendas cæli injurias. Sic interpretatur R. Jehuda ſcriptor antiquiſſimus, cujus ſententiam ex vocum etymo reliquis omnibus præferimus.* 5 Subſtructionem] *id eſt, ſolum cujuſq; contignationis : vide ver. 6.* Ad muros] *a parte exteriore.* Alas] *i. exiamis*

extantes muros alarum instar, ad alteram partem substructionis sustinendam. 6 Contracturas inderat] *i. quino quoque cubito assurgentis muri crassitiem ejus diminuerat cubito uno extrinsecus, ut projecturæ illę muris essent cubitis substructionis trabibus.* Ne hærerent] *ut exemplus essent sine damno templi, & tantùm projecturis incumberent.* 7 Lapide integro] *i. prorsus affabre facto antequam adveheretur, ut sequentia explicant.* Neque mallei] *i. instrumenta illa quæ ad tundendos dolandos, & calandos lapides adhiberi solent.* 8 Alæ medianum] *i. qua ascendebatur ad medianam contignationem.* Dextero] *i. meridiano.* Ad tertiena &c.] *hinc ex parte apparet singulas contignationes distinctas fuisse in diversas cellas: clariùs verò adhuc ex 2. Reg. 11. 2. & 1. Chronic. 28. 12.* 9 Obtexit] *intrinsecus tectum extruxit.* 10 Quam adjecit] *i. imposuit projecturu muri domus. vide supra 6. ver.* 12 Domus illa] *quam patri tuo fore promisi ut is ædificares 2. Schem. 7. 13.* Elocutus sum] *ibidem.* 15 Domus] *non adyti, sed prioris partis: synecdoche, ut apparet ex vers. 17. vide 2. Chronic. 3. 5.* 16 A solo usque ad muros] *id est, solum totum a muro uno ad alterum.* Ipsi] *Deo.* 20 Asservatò] *a Davide in hunc finem 1. Chronic. 28. 14. vide 2. Chron. 3. 6.* Altare] *sustitus, de quo ver. 22.* 21 Funes aureos] *quibus pendebat velum ante parietem & portam ad sanctum sanctorum: synecdoche.* 22 Ac adytum] *id est, e regione portæ.* 27 Domum intimam] *id est, adytum.* 29 Extrinsecus] *parietem illum quo distinguebatur adytum a templo, in illa ejus parte, quæ templum spectabat.* 30 Intus & extrà] *tam in adyto quàm in templo.* 31 Quinta parietis] *id est, altitudine & latitudine sua quatuor continebat cubitos, qui efficiunt quinquncem parietu.* 33 E quarta parietis] *id est, quinque cubitu latam & totidem altam: nam hic est triens paretu.* 36 Atrium interius] *propinquius templo pro sacerdotibus 2. Chron. 4. 9. Sic autem dicitur respectu atrii magni pro populo, ibidem.* 38 Bule] *qui respondet majori ex parte nostro œcloori.* Octavus] *ex Dei instituto ut supra in ver. 1.*

CAPUT VII.

Privatæ Schelomonis structuræ & publicæ: Deinde relatio sum opificium Columnarum, Lacu, Basium cum labrù, & instrumentorum eò pertinentium ex ære: Postremò res auræ ad Dei cultum & bonorem comparatæ describuntur.

1 POstea domum suam ædificavit Schelomo tredecim annis: [a] quibus absolvit totam [a] domum suam.

2 [a] Deinde ædificavit domum [a] saltus Libani [a] centum cubitorum longitudine, & quinquaginta cubitorum latitudine, & triginta cubitorum altitudine: [a] super quatuor ordines columnarum cedinarum, [a] & trabes cedrinas impositas columnis.

[a] Heb. *Latera ut sup. 6. 15.*

3 Et tectum cedrinum supernè supra [a] [a] contabulationes, quod *erat* supra columnas, quadraginta quinque: quindenas ordine.

4 Et prospectuum [a] tres ordines, [a] quorum aspectus ad aspectum *dirigebatur*, [b] triplici serie.

[b] Heb. *tribus vicibus: sic ver. 5.*

5 Et omnes portas cum postibus quadratas [c] jugumento: & [a] directuram aspectus ad aspectum triplici serie.

[c] Heb. unius *aspectus.*

6 Prætereà [a] porticum columnarum fecit, [a] quinquaginta cubitorum longitudine, & triginta cubitorum latitudine: ita ut porticus esset secundum aspectum illarum, id est, columnæ & columen secundum aspectum [a] illarum.

7 ITEM [a] porticum tribunalis ubi judicabat, porticum, *inquam*, judicii fecit: quod obtectum erat cedro, [d] a soli parte una ad alteram.

[d] Heb. *ab hac soli, usque ad illam soli extremitatem,*

8 Posteà domui suæ ubi habitabat, atrium [a] alterum [a] interius ista porticu, opere huic simile erat: [a] domum quoq; filiæ Parhhonis fecit quam duxerat Schelomo, similem porticui isti.

[e] *vel rariu: sic deinceps: ut sup. 5. 17. & infrà 10. & 11. ver.*

9 [a] Omnia hæc *erant* e lapidibus [e] pretiosis, [a] secundum dimensiones *unius* cæsi lapidis, sectis serra intrinsecus & extrinsecus: idque a fundamento usq; ad [f] [a] præcinctiones, etiam extrinsecus: *omnia, inquam*, usque ad atriam [a] magnum.

[f] Heb. *palmas. quia fere palmares sunt projecturæ.*

10 Fundatio quoque *erat* e lapidibus pretiosis, lapidibus magnis: lapidibus denùm cubitorum, & lapidibus octonùm cubitorum.

11 Similiter supernè e lapidibus pretiosis, secundum dimensiones *unius* lapidis cæsi, & cedro.

12 Denique atrio magno circumquaque, tres erant ordines lapidis cæsi, & ordo trabium cedrinarum: similiter atrio domus Jehovæ [a] interiori, & porticui ejusdem domus.

13 Misit quoque rex Schelomo, ut assumeret [g] Chiramum e Tyro:

[g] *qui & 1 Churam 2. Chro. 4. 11.*

14 (Is erat filius mulieris viduæ, [a] e tribu Naphtali, cujus pater vir [a] Tyrius fuerat faber ærarius): eò quòd plenus esset, peritia & intelligentia ac notitia ad faciendum omne opus [a] ex ære: qui veniens ad regem Schelomonem fecit totum opus ejus.

2. Chro. 3. 15.

15 Formavit enim duas columnas æreas: [a] octodecim cubitorum erat altitudo columnæ unius, [a] quam filum duodecim cubitorum cingebat: etiam columnam secundam.

16 Et [a] duo coronamenta fecit ad imponendum summitatibus columnarum e fuso ære: [a] quinque cubitorum altitudo coronamenti unius, & quinque cubitorum altitudo coronamenti alterius.

[h] Heb. *perplexitates opere perplexo,*

17 [h] Encarpi opere implexo, fasciæ opere catenato ipsis coronamentis, quæ erant in summitate columnarum: [a] septem coronamento uni, & septem coranamento alteri.

18 Quæ aptavit ad ipsas columnas: [a] deinde duos ordines circumquaque super encarpum unum, ad tegendum coronas, quæ imponendæ erant summitati [a] malogranatorum (ut etiam fecit coronæ alteri).

19 [a] Ita ut coronæ, quæ *erant* super capitulum columnarum opere liliaceo, *collocandarum* in porticu: quatuor cubitorum *essent.*

20 [a] Coronæ autem impositæ duabus istis columnis etiam sursum-versus, *sitæ erant* e regione [i] projecturæ, quæ *erat* in latere encarpi: & malogranata ducentena *binu* ordinibus circumquaque, *etiam* ad coronamentum alterum.

[i] Heb. *versus.*

21 Deinde erexit columnas ipsas in porticu templi: erectamque columnam dexteram vocavit nomine ejus [k] Jacin: posteà erectam columnam sinistram vocavit nomine ejus [l] [a] Bohhaz.

[k] *i. stabilit vel stabiliet.*

[l] *i. in ipso est robur.*

22 Cùm itaque impositum esset capitulo columnarum [a] opus liliaceum: absolutum est opificium columnarum.

23 ITEM fecit ipsum [m] lacum fusum: decem cubitorum erat [n] a labri [a] [a] una ad alteram, rotun-

[m] Heb. *mare sic deinceps. 2. Chro. 4. 2.*

[n] Heb. *a labro ejus usque ad labrum ejus.*

rotundum circumquaque, cujus altitudo quinque *erat* cubitorum, & filum triginta cubitorũ cingebat eum circumquaque.

24 °Colocynthides autem ſubter labium ejus circumquaq; cingebant ipſum, ' denæ in cubitum ambiebant lacum circumquaq;: duobus ordinibus colocynthides fuſæ in fuſura ejus.

25 Stabat impoſitus duodecim bobus, tribus reſpicientibus ad aquilonem, & tribus reſpicientibus ad occidentem, & tribus reſpicientibus ad meridiem, ac tribus reſpicientibus ad orientem: quibus lacus *erat* impoſitum ſuperné: ita eorum omnium poſteriora intus *latebant*.

26 Craſſitudo autem ejus palmaris erat, & labium ejus ' ſimile operi labii calicis, *aut* floribus lilii: bis ' mille bathos ' continebat.

27 Item fecit ' baſes decem æreas: quaternũm cubitorum longitudo baſis uniuſcujuſq;, & quaternũm cubitorum latitudo ejus, ternorumq; cubitorum altitudo ejus.

28 Erat autem hujuſmodi opus cujuſq; baſis: P zophori erant eis: erantq; zophori inter ' ' déticulatos toros.

29 Ipſis autem zophoris qui *erant* inter denticulatos toros, inerant leones, boves, & Cerubini. & ſuper denticulatos toros ' ſulcrum ſuperné: infra leones verò & ' boves ' adjectiones opere ducto.

30 Erant q; quaternæ rotæ æneæ baſi unicuiq;, & ' tabulæ æreę, quibus erant ' ſcapulę in quaternis impagibus ſuis: ſubter labrum quodq;. ſcapulæ illæ erant fuſæ e regione ' adjectionum cujuſque *labri*.

31 Deinde illius ' *labri* os ab interiore parte ' ' ambitus coronarii ſurſumverſus *extabat* ' uno cubito, cujus ' *ambitus* os rotundum *erat* ' opere fulcri, ' unius cubiti & dimidiati cubiti: ' circa cujus os ſimiliter inerant cæſuræ, & ' zophori earum quadrati non rotundi.

32 Quaternæ autem rotæ illæ ſubter zophoros illos, & axes rotarum *affixi erant* baſi: & altitudo rotæ uniuſcujuſque erat cubiti unius & dimidiati cubiti.

33 Eratque opus rotarum iſtarum ſimile operi rotæ currus: axes earum, & modioli earum, & canthi earum, & radii earum: omnia fuſa.

34 Similiter quaternæ ſcapulæ ad quaternos angulos baſis uniuſcujuſque: ex ipſa baſi erant ſcapulæ ejus.

35 Ita ut in ſummo ipſius baſis, dimidiati cubiti ' altitudo rotunda *extaret* circumquaq;: nam in ſummo baſis ' manus illius, ut zophori illius, ex ipſa erant.

36 Inſculpſit autem ' tabulis illius, ' manibus illius, & ' zophoris illius Cerubinos, leones & palmas: prout cæluturis cujuſque & adjectionibus circumquaque *conveniebat*.

37 ᵗIn hanc *formam* fecit decem baſes: fuſura eadem, menſura eadem, proportio eadem *erat* ipſis omnibus.

38 Item fecit decem labra ærea: quadragenos ' bathos continebat labrum unumquoque: quaternũm cubitorum *erat* labrum unumquodq;: labrum unum impoſitum baſi ſuæ uni, in decem baſes.

39 Et diſpoſuit harum baſium quinque ad latus ipſius domus dextrorſum, & quinque ad latus domus ſiniſtrorſum: lacum verò poſuit verſus latus domus dexterum, ' ad orientem e ' regione meridiei.

40 Cùm itaque Chiram feciſſet labra & hamas ac crateras eorum: abſolvit Chiram facere totum opus, quod fecit regi Schelomoni *pro* domo Jehovæ.

41 Columnas duas, & ' orbes coronarios qui erant impoſiti capitulo columnarum duos & encarpos duos, ad tegendum duos orbes coronarios, qui *erant* impoſiti capitulo columnarum.

42 Et malogranata quadringenta pro duobus encarpis: duobus ordinibus malogranata pro encarpo unoq ' oque, ad tegendum duos orbes coronarios, qui *erant* in ſuperficie columnarum.

43 Item baſes decem, & labra decem impoſita baſibus.

44 Item lacum unum, & boves duodecim ſub ipſo lacu.

45 Item ollas, & hamas, & crateras: denique omnia vaſa illa quæ fecit Chiram regi Schelomoni *pro* domo Jehovæ: ex ære purgato.

46 In planite Jardenis fudit ea rex in ª terra argilloſa: inter ' Succothas, & inter ' Tzartanem.

47 Et omiſit Schelomo *pendere* omnia vaſa iſta præ multitudine: ᵇquàmplurima erant: non perveſtigatum eſt æris eorum pondus.

48 Fecit verò Schelomo omnia inſtrumenta iſta, quæ *erant* domui Jehovæ: nempe ' altare aureum, & menſam, ſuper quam erant panes facierei, aureum.

49 Item lychnuchos, quinque a dextera, & quinq; a ſiniſtra ante ipſum adytum ex auro aſſervato: ' flores etiam & lucernas & fotcipes aureos.

50 Item pelves & inſtrumenta muſica, & crateras & acerras, & trullas *ex* auro aſſervato: etiam ' cardines fœminas cum foribus domus interioris ſanctorum, & cum foribus domus templi ipſius, aureas.

51 Perfecto demum toto opere illo, quod fecit rex Schelomo *pro* domo Jehovæ: inferens rex Schelomo ' res conſecratas a Davide patre ſuo, argentum & aurum, & vaſa poſuit in theſauris domus Jehovæ.

° *vel ſiungi.*

ᵗ Heb. *ſecundum hanc.*

ª Heb. *in denſo terræ.*

ᵇ Heb. *valde valde.*

2. *Chro.* 5.

P Heb. *cleuſuræ, latę fiſſæ, quibus inſculpta eſſent imagines: de quibus in verſu ſequente.*

' Heb. *ſcalas: ſic deinceps.*

' Heb. *corona.*

' Heb. *ſecundum effoſſuram cujuſque.*

ANNOTATIO.

1 Quibus abſolvit] *non mirum videri debet, ſi plus temporis in ea impendit quàm in domum Dei, ſupra 6. quia neque materiam paratam invenit: neque tot operas, neque tantam diligentiam adhibuit.* Domum ſuam] *de qua ver. 8.* 2 Deinde] *poſt viginti annos, de quibus infrà 9. 10. capta jam Chamatha civitate regis Libani: 2. Chron. 8. 1 3.* Saltus Libani] *in ipſo ſaltu ædificatam.* Centum cubitorum] *communium, quales adhibebantur in rebus non ſacris. alioqui major fuiſſet domus iſta domo Dei: vide ſupra 6.* 2 Super quatuor] *hæc infima eſt domus contignatio.* Et trabes cedrinas] *hoc eſt, ſolum mediana contignationis, cui impoſitæ quadraginta quinque columnæ, de quibus ver. 3. efficiebant mediana contignationem.* 3 Tectum cedrinum] *tertia & ſumma contignatio.* Contabulationes] *quibus mediana contignatio circumſepta erat.* 4 Tres ordines] *in ſingulis contignationibus ſinguli feneſtrarum ordines ad proſpiciendum.* Quorum aſpectus] *id eſt, inter ſe parallelogramma, & convenienter in ſingulis*

contignationibus superiores inferioribus ad perpendiculum respondebant. Triplici serie]*id est, aequè in longitudinu latera duo atque in altitudinem fenestræ habebant convenientem responsum.* 5 Directuram aspectus]*id est, sita ut duorum laterum fenestræ ex diametro singula ad singulas dirigerentur in singulis contignationibus.* 6 Porticum columnarum]*id est, constantem ex multis columnis, & tecto illu impositio.* Quinquaginta]*ut ejus longitudo protenderetur in latitudinem domus.* Illarum]*sub. portarum, de quibus versu* 5. 7 Porti cum tribunalis]*nimirum Jeruschalaimis ante domum suam, ubi forum constituit. Erat autem cõjunctum huic foro atrium exterius pro populo ad forum accedente, ut colligitur ex versu sequente.* 8 Alterum]*ab exteriori illo atrio, quod 2. Reg. 20. 4. appellatur medianum.* interius]*id est, inter ipsam porticum & domum regiam.* Domum quoque]*vicinam quidem: sed extra arcem Davidis, vide suprà 3. 1. indicatur autem causa 2. Chron. 8. 23.* 9 Omnia hæc]*quæ hoc & superiore capite commemorantur ædificia.* Secundum dimensiones]*id est, structura ejusdem.* Præcinctiones]*i. summi muri projecturas sive loricationes, quibus incumbit tectum.* Magnum]*ubi populus conveniebat.* 12 Interiori]*id est, sacerdotum: vide suprà 6. 36.* 14 E tribu Naphtali]*etiamsi mater e tribu Danù erat: 2. Chron. 2. 14.* Tyrius]*i. incola Tyri: genere tamen Judæus.* Ex ære]*synecdoche: ibidem.* 15 Octodecim cibitarum]*sacrorum id est, triginta sex communium: quam ob rem in Chronico trigeni quini cubiti tribuuntur cuique, quia de communibus ibi sermo est: excipitur autem basis, quæ uniu cubiti communis altitudine erat, quæ efficit trigesimum sextum cubitum.* Quam filum &c.]*ita ut diameter ejus esset quaternũm cubitorum.* 16 Duo coronamenta]*id est, epistilia, quorum partes erant ternæ: capitulum, abacus & corona.* Quinque cubitorum]*si tres istas partes comprehendas: nam capitulum unius cubiti erat: abacus unius: corona trium. ideò infrà versic. 19. coronæ cum abaco quatuor cubiti tribuuntur. at 2. Reg. 25. 20. coronæ soli tres cubiti.* 17 Encarpi &c.]*Id est, totum capitulum ex florum, frondium ac fructuum implexu coronario incumbantium constabat, quaternu ordinibus qui ternis fasciis redemiti erant.* Septem]*coemprehensis encarporum ac fasciarum ordinibus.* 18 Deinde duos ordines]*i. abacum duobus ordinibus malogranatorum cinctum.* Malogranatorum]*id est, abaci malogranatis cincti, quæ artifices guttas vocant.* 16 Ita ut coronæ]*cum suis abacis: vide suprà* 15: 20 Coronæ autem]*id est, coronarum scapi ab ima parte sua, usque ad eam qua expanduntur flores, ad perpendiculum respondebãt parti illi encarpi quæ maximè prominebat.* 21 Iacin & Bohaaz]*hæc duo nomina columnis propheticè indita fuerunt, ut prædicarent Salomonis columen & robur plusquam abaneum in regno Dei, id est, in ecclesia esse.* 22 Opus liliaceum]*ut suprà 19. ver.* 23 A libri parte]*id est, ex diametro.* 24 Denæ in cubitum]*id est, trecenæ in ambitum.* 26 Simile operi &c.]*id est, repandum, ut sint calices & lilia, periphrasis.* Mille bathos]*mensura liquidorum ejusdem capacitatis cum Epha, de qua Exodi 16. 35. amphora attica.* Continebat]*q. d. hic batborum numerus ordinarie inferebatur: nam alioquin totum usque ad summitatem labri poterat capere ter mille bathos 2. Chron. 4. 5.* 27 Bases]*truſatiles sive ambulatorias, sedes labrorum, de quibus infrà 38. ver.* 29 Fulcrum]*id est, area sive superficies statuminata, qua fultum nitebatur labrum.* Boves]*sub. & cerubinos, synecdoche.* Adjectiones]*id est, fascias e venusto opere implexo & continente appositas.* 30 Tabulæ æreæ]*quæ instratæ erant axibus, ut sibi impositas bases sustinerent.* Scapulæ]*id est, extremæ tabulæ in formam humerorum e quatuor angulis assurgentes, ne inter trudendum vacillaret labrum.* Adjectionum cujusque labri]*id est, ornamentorum quæ erant ad collum labri sub projecturu ejus, dimidio cubito infrà summitatem labri: vide infrà ver. 35.* 31 Labri os]*id est, æquibilis cavitas sub projectura.* Ambitus coronarii]*id est, circuli in quem indebatur ex labro cubitum unus cum dimidiato.* Uno cubito]*ab area ambitus coronarii usque ad summas scapulas.* Ambitus os]*id est, æquabilis cavitas sub area, in quam indebatur labri dimidia altitudo.* Opere fulcri]*id est, justo & ad proportionem labri, quod rotundum erat, accommodato: ut fulcimento esset ei undequaque.* Unius cubiti]*pro, mensura unius labri, quod recipiebat.* Circa cujus os]*id est, in area illa quadrata baseos, cujus medium ambitus coronarius occupabat.* Zophori earum]*id est, eas circumcludentes ab extremu area quadratæ partibus.* 35 Ita ut in summo]*id est, suprà basim & scapulas ejus.* Altitudo]*summi labri videlicet, ut dictum est suprà ver. 30.* Manus illius]*id est, scapularum summitates, quibus veluti manibus fulciebatur labrum.* 36 Tabulis]*efficientibus summam aream.* Manibus]*id est, ex tanti scapularum parti: synecdoche.* Zophoris illius]*nimirum area, de quibus suprà 31.* 38 Bathos]*vide suprà ver. 26.* 39 Ad orientem]*id est, ad ingressum domus.* E regione meridiei]*id est, in latere dextero domus: exegeticum est.* 41 Orbes coronarios]*id est, coronas, suprà ver. 19. & 20.* 46 Succothas]*in tribu Gadu trans Jardenem: vide Gen. 33. 17. & Josue. 13. 27.* Tzartanem]*in Tribu Ephraimi cis Jardenem, Josue. 3. 16. & suprà 4. 12.* 48 Altare aureum]*Thymiaterium cedrinum obductum auro: de quo suprà 6. 20 & 22.* 49 Flores]*id est, lychnuchorum ornamenta & instrumenta.* 50 Cardines fœminas]*id est, metas cavas sive ferramenta januis affixa, quæ circum cardines volvuntur.* 51 Res consecratas]*partim factas, partim infectas, quæ ex opere superfuerant.*

CAPUT VIII.

Schelomo convocatis primoribus populi & sacerdotibus, deducit arcam Tzijone in adytum, tabernaculum ac vasa sacra Gibbone in thesaurum domus Dei: in qua cum Deus præsentiæ suæ signum aspectabile edidisset, Schelomo cum populo benedicit Deo, & concepta precibus sacrificat: dominum Dei consecrat: festum tabernaculorum celebrat: denique populum ad pietatem hortatus dimittit.

1 TUNC congregari jussit Schelomo seniores Jisraelis, & omnes primarios tribuum, principes paternarum familiarum cum Jisraelitis ad regem Schelomonem Jeruschalaimam: ut deducerent arcam fœderis Jehovæ e civitate Davidis, ea *est* Tzijon.

2 Congregatis itaque ad regem Schelomonẽ omnibus Jisraelitis mense [a] horridorum *agrorũ*, in ipso festo: is est mensis septimus:

3 Et convenientibus omnibus senioribus Jisraelis: deportarunt sacerdotes arcam.

4 Et deduxerunt arcam Jehovæ & tentorium

[a] Heb. *fortũ vel asperorũ.*

um conventus, & omnia vasa sacra quæ *erant* in tentorio: deduxerunt, inquam, ea 'sacerdotes & Levitæ.

5 Rex autem Schelomo & totus cœtus Jisraëlitarum qui convenerant ad eum, cum ipso *essent* coram arca: sacrificabant pecudes & boves, quæ nec numerabantur nec supputabantur præ multitudine.

6 Intulerunt autem sacerdotes arcam fœderis Jehovæ in locum ipsius, in adytum domus, in sanctum sanctorum: sub alas Cerubinorum.

7 Nam Cerubini pandebant alas super locum arcæ: & obtegebant Cerubini arcam & vectes ejus supernè.

8 Deinde protenderunt ejus vectes, ita ut conspicerentur summitates vectium 'e sancto 'versus partem anteriorem ipsius adyti: non autem conspiciebantur foris: fuerunt q; ibi usque in diem hunc.

Exo. 40.20. 9 'Nihil *erat* in arca præter duas tabulas lapideas, quas collocaverat ibi Mosche in Chorebo: quando 'pepigit *fœdus* Jehova cum filiis Jisraëlis, egredientibus ipsis e terra Ægypti.

10 Fuit autem cùm exirent sacerdotes e sancto ipso: ut nubes impleret domum Jehovæ.

11 Adeò ut non possent sacerdotes consistere ad ministrandum propter ipsam nubem: cùm implevisset gloria Jehovæ domum Jehovæ.

2.Chro.6. 12 Tum dixit Schelomo: 'Jehova dixit se habitare in caligine.

b Heb. *ædificando ædificavi.* 13 b Planè ædificavi tibi domum habitaculi: stationem c in qua resideas in secula.

c Heb. *adre. fidentiam tuam.* 14 Posteà rex conversa facie sua 'benedixit cum tota congregatione Jisraëlis: tota congregatione Jisraëlis stante.

15 Ac dixit: benedictus Jehova Deus Jisraëlis, qui allocutus est ore suo Davidem patrem meum, prout manu sua implevit, dicendo:

16 Ex quo die eduxi populum meum Jisraëlem ex Ægypto: non 'elegeram civitatem ex

2.Sch.m.7. 6.& 7. ullis tribubus Jisraëlis: ad ædificandum domum ubi esset nomen meum: sed elegi Davidem ut præesset populo meo Jisraëli.

d Heb. *corde: ficdeinceps.* 17 Quam ob rem cùm esset in d animo Davidis patris mei: ædificare domum nomini Jehovæ Dei Jisraëlis:

18 Dixit Jehova ad Davidem patrem meum: eò quòd fuit tibi in animo ædificandi domum nomini meo: bene fecisti e quòd fuisti eo animo.

e Heb. *quòd fuit cum corde tuo.* 19 Veruntamen tu non es ædificaturus istam domum: sed filius tuus qui egressurus est e lumbis tuis, is ædificabit domum istam nomini meo.

20 Itaq; præstitit Jehova verbum suum quod locutus fuerat: surrexi enim loco Davidis patris mei, & sedens in solio Jisraëlis quemadmodum locutus est Jehova, ædificavi domum hanc nomini Jehovæ Dei Jisraëlis,

21 Ubi disposui locum pro arca, in qua *est* 'fœdus Jehovæ, quod pepigit cum patribus nostris, cùm educeret eos e terra Ægypti.

22 Deinde substitit Schelomo 'ante altare Jehovæ, coram tota congregatione Jisraëlis, & expandit manus suas versus cœlum:

23 Ac dixit: 'Jehova deus Jisraëlis, nullus *est* similis tibi deus, in cœlis supernè, aut in terra in fernè: servans fœdus & benignitatẽ servis tuis, qui ambulant coram te, ex toto animo suo.

24 Qui servasti Davidi patri meo servo tuo id quod elocutus fueras ei: ut elocutus fueras ore tuo, ita manu tua implevisti, sicut *est* hoc die.

25 'Nunc ergo Jehova Deus Jisraëlis serva Davidi servo tuo patri meo, id quod elocutus fueras ei, dicendo: non excindetur tibi vir a conspectu meo sedens in solio Jisraëlis: si tamen observabunt filii tui viam suam ambulando 'coram me, quemadmodum ambulasti coram me.

26 Nunc etiam Deus Jisraëlis: confirmetur, quæso, verbum tuum quod elocutus es servo tuo Davidi patri meo:

27 ('Quamvis an revera habitaret Deus in terra? ecce cœli ipsi, & 'cœli cœlorum non capiunt te: quanto minus domus hęc quam ædificavi).

28 Ut respicias ad orationem servi tui, & ad deprecationem ejus Jehova Deus mi: auscultando clamosi & orationi qua servus tuus orat coram te hodie.

29 Ut sint 'oculi tui aperti erga domum hanc noctu & interdiu, erga locum illum de quo dixisti: futurum est nomen meum ibi: auscultando orationi qua orabit servus tuus versus locum hunc.

30 'Auscultato igitur deprecationi servi tui, & populi tui Jisraëlis, qua orabunt 'versus locum hunc: tu, inquam, auscultato in loco habitationis tuę in cœlis, & auscultans condonato.

31 'Cùm peccaverit ullus in proximum suum, qui detulerit ei juramentum execrationis, execratione adjurando eum, (nam veniet execratio ante altare tuum in domum hanc):

32 Tunc tu audito e cœlis, & conficiens judicato servos tuos, improbando improbum, reddendo viam ejus in caput ejus: & justificando justum, reddendo ei secundum justitiam ejus.

33 Cùm plaga affectus fuerit populus tuus Jisraël coram hoste: eò quòd peccaverint in te: si conversi ad te 'celebrabunt nomen tuum, & orabunt ac deprecabuntur te versus domum hanc:

34 Tunc tu exaudiens e Cœlis condonato peccatum populi tui Jisraëlis: & reducito eos in terram hanc, quam tradidisti majoribus eorum.

35 Cùm clausum fuerit Cœlum ita ut non sit pluvia, eò quòd peccaverint in te: si orantes versus locum hunc celebrabunt nomen tuum, & a peccato suo revertentur, 'quia testatus fueris contra eos:

36 Tunc tu exaudiens e Cœlis condonato peccatum servorum tuorum, & populi tui Jisraëlis: cùm docueris eos viam optimam per quam ambulent: & dato pluviam super terram tuam quam dedisti populo tuo in possessionem.

37 Fames cùm erit in hac terra: pestis cùm erit, uredo, rubigo, locusta, bruchus cùm erit: cùm angeat eum inimicus ejus in terra f ditionis ejus: quęcunque plaga, quæcunque ægritudo:

f Heb. *portarum.*

38 Omnem orationem, omnem deprecationẽ quæ erit a quocunque homine, *aut* a toto populo tuo Jisraële: cùm agnoscentes quisque plagam animi sui, 'expandet manus suas versus domum hanc,

39 Tum tu exaudito e cœlis, statione habitationis tuæ, & condonans facito aut dato unicuique secundum omnes vias ejus, quas agnosces apud animum ejus: tu enim nosti solus animum omnium filiorum hominis.

40 Ut 'revereantur te omnibus diebus, quibus sunt victuri in superficie hujus terræ quam

dedisti majoribus nostris.

41 Quin etiam extraneo ipsi, qui non e populo tuo Jisrâële *fuerit* : sed venerit e terra longinqua propter nomen tuum.

42 (Audient enim de nomine tuo magno, & manu tua robusta ac brachio tuo extento) : cùm adveniens orabit versùs domum hanc:

43 Tu auscultato e Cœlis, stationehabitationis tuæ, & facito [g] omnino prout clamaverit ad te extraneus ipse : ut experiantur omnes populi terræ nomen tuum, ad reverendum te, sicut populus tuus Jisraël, & ad cognoscendum nomen tuum invocari super domum hanc quam ædificavi.

44 Cùm procedet populus tuus in bellum contra inimicum suum, [1] via qua mittes eos : si orabunt Jehovam [1] viâ civitatis hujus quam elegisti, & hujus domus quam ædificavi nomini tuo :

45 Tum exaudito e cœlis orationem eorum & deprecationem eorum : ut peragas causam eorum.

46 Cùm peccaverint in te (nam nemo *est* qui non peccet), & iratus contra eos [h] expostueris eos inimico : ita ut captivos abduxerint eos *illi* a quibus capti sunt in terram inimici, longinquam aut propinquam.

47 Si reducent in animum suum in ea terra ubi captivi detinebuntur : ut conversi deprecentur te, in terra eorum quorum sunt captivi, dicendo : peccavimus & perversè egimus, improbè fecimus :

48 Et revertentur ad te ex toto corde suo, & ex toto animo suo in terra inimicorum suorum, qui captivos detinebunt eos : & orabunt te viâ terræ suæ, quam dedisti majoribus ipsorum, hujus civitatis quam elegisti, & hujus domus quam ædificavi nomini tuo :

49 Tum exaudito e cœlis, stationis habitationis tuæ, orationem eorum & deprecationem eorum : ut peragas causam eorum.

50 Et condonato populo tuo quæ peccaverint contra te, & omnes defectiones eorum quibus defecerint a te : & [i] conciliato eis misericordiam coram captivos detinentibus eos, ut misereantur eorum.

51 [1] Populus enim tuus & possessio tua sunt: quos eduxisti ex Ægypto, e medio [1] catino ferri.

52 Oculis tuis apertis existentibus ad deprecationem servi tui, & ad deprecationem populi tui Jisraëlis : auscultando eis [k] quandocunque invocabuntur.

53 Tu enim distinxisti eos tibi in possessionem ab omnibus populis terræ : quemadmodum locutus es per Moschen servum tuũ, cum educeres majores nostros ex Ægypto, Domine Jehova.

54 Deinde fuit cùm absolvisset Schelomo orare Jehovam tota oratione & deprecatione ista: ut surgens ab anteriore parte altaris Jehovę, ab inflectione sua in genua, manibusque suis passis versus Cœlum,

55 Staret ac benediceret *Deo* cum tota congregatione Jisraëlis, voce magna dicendo :

56 Benedictus Jehova qui dedit quietem populo suo Jisraëli, prorsus ut locutus fuerat: non excidit res ulla ex omnibus rebus bonis ejus, quas locutus fuerat per Moschen servum suum. *Deut.12.10.*

57 [1] Sit Jehova Deus noster nobiscum quemadmodum fuit cum majoribus nostris : ne derelinquat nos neque deseratnos.

58 Ad inclinandum animum nostrum ad se : ut ambulemus in omnibus viis ejus : ut observemus præcepta ejus, & statuta ejus, ac judicia ejus quæ præcepit majoribus nostris :

59 Et sint verba mea ista, quibus deprecatus sum coram Jehova, propinqua Deo nostro interdiu & noctu : ut peragat causam [1] servi sui & causam populi sui Jisraëlis, [l] cujusque temporis tempore suo.

60 Ut cognoscant omnes populi terræ Jehovam esse Deum ipsum : neminem *esse* amplius.

61 Esto igitur cor vestrum integrum erga Jehovam Deum nostrum : ambulando in statutis ejus, & observando præcepta ejus, sicut hodierno die.

62 Deinde rex & omnes Jisraëlitæ cum eo: sacrificarunt sacrificia coram Jehova.

63 Sacrificavit enim [1] Schelomo *in* sacrificium eucharisticum quod sacrificavit Jehovæ, boves vicies bis mille & pecudes centies vicies mille : cùm dedicarent domum Jehovæ rex & omnes filii Jisraëlis.

64 Eo ipso die consecravit rex [m] [1] internam partem atrii quæ *erat* ante domum Jehovæ, eò quòd parasset ibi holocausta & munera ac adipes eucharisticorum : [1] nam altare æreum, quod *erat* coram Jehova, minus erat quàm ut caperet holocausta & munera ac adipes eucharisticorum.

65 Celebravit etiam Schelomo tempore illo illud [1] festum, & totus Jisraël cum eo, congregatio magna, inde ab [1] ingressu Chamathæ usque ad [1] torrentem Ægypti, coram Jehova Deo nostro [1] septem diebus, [1] deinde septem diebus : hoc est, quatuordecim diebus.

66 [1] Die octavo dimisit populum, cùm benedixissent regi : ita abierunt ad tentoria sua, læti & hilares animo de toto illo bono, quo affecerat Jehova [1] Davidem servum suum, & Jisraëlem populum suum.

[g] Heb *secundum omne quod.*

[h] Heb. *dederis eos coram inimico: ut Gen.13.9. & Deut.7.2.*

[i] Heb. *dato eos misericordiæ.*

[k] Heb. *in omni invocare eos te. Exod.19.5.*

[l] Heb. *rem dei, die sui.*

[m] Heb. *medium atrii.*

ANNOTATIO.

1 E civitate Davidis] *vide* 2. *Schem.* 5.9. 2 Horridorum agrorum] *id est, septembri, quo collecta totius anni proventibus, agri inculti horrescunt : sic Deut* 21, 4. Festo] *Tabernaculorum, ut colligitur ex* 65 *versu.* Septimus] *Ex divina institutione, Exod.* 12.2. 3 Sacerdotes] *Levitici ordine, id est Levitæ dicuntur* 2. *Chron.* 5.4. 4 Arcam Jehovæ] *e civitate Davidis, sup. ver.* 1. Tentorium conventus] *Gibbhone, 2. Chron.* 1.3. *& 4 ver.* Sacerdotes & Levitæ] *quique pro munere & functione sua Num.* 4. *nam et si eo loco nihil de sacerdotibus legitur : tamen certum est auctò sacerdotum numero, portandis arcani munus illo impositum fuisse, Deut* 31.9. 8 E sancto] *id est, ex arca sancta,* 2. *Chron.* 5.7. Versus partem anteriorum] *ut velut : propagula essent sacerdotii adytum ingredienti. & ita semper manserunt etiam consistente arca, ut mandatum fuerat Exod.* 25.15.9. Nihil erat in arca] *id est, intra arcam sub operculo : nam urna in qua erat Man, & virga Aharonii coram testimonio quidem : sed extra arcam fuisse legunt ur Exod.* 16.33. *& Num* 17.19. Nec pugnat quod ad Hebræos 9. *ver.* 4. *legitur : nam relativum, in qua, non ad arcæ nomen proximum : sed ad nomen vicinius id est, tabernaculi referendum est, etiamsi remo-*

tius ſit. Pepigit fœdus] *vide ſimilem eclipſim* 1. *Sc'hem.* 20.16. & 22.8. 21 Jehova dixit] *quaſi dicat, hoc ſigno teſtatur ſe præſentem eſſe, ut Moſchis dixit, Leviticí.* 16.2. 14 Benedixit] *ſub Deo, laudibus ejus & precibus. nam benedicendi verbo utrunque continetur, ut Matt.* 14.19. & 26.26. 16 Elegeram] *id eſt, electionem meam patefeci coram humanitus dictum.* 31 Fœdus] *id eſt, tabulæ fœderis: Metonymia.* 22 Ante altare] *ſub holocauſti, quod erat in atrio, ubi Schelomonem hæc protuliſſe e ſuggeſtu legitur* 2. *Chron.* 6.12. & 13. 23 Jehova Deus] *exordium orationis, a laudatione, cujus argumenta ſunt, natura Dei & gratia, poſita partim in promiſſionibus partim in effectu earum.* 25 Nunc ergo] *propoſitio, ſecunda orationis pars, cujus membra ſunt duo: unum, ut ſtabilitatur regnum in familia Davidu: alterum, ut Deus præſentia ſua in domo ſibi conſecrata, regnum & regem ſanctificet & regat.* Coram me] *id eſt, in lege mea,* 2. *Chron.* 6.16. 27 Quamvis &c.] *correctio petitionis de præſentia Dei in domo, argumento a majore: quaſi dicat, ſi neque tota terra: neque omnes cæli te capere poſſunt, quid dicerem ut continearis in hac domo? Act.* 7.47. Cœli cœlorum] *id eſt, ſummi cæli.* 29 Oculi tui] *humanitus dictum.* 30 Auſcultato] *tertius locus propoſitionis: quo petit Schelomo, ut in poſterum ad omnes occaſiones Deus re ipſa præſentiam ſuam petentis cuiquæ, ſive ex populo ejus ſive ex alienigenis utilem & ſalutarem oſtendat.* Verſus locum] *id eſt, horſum converſus, quaſi reſpiciens ad promiſſionem ſuæ præſentiæ in hoc loco. Exemplum in Daniele cap.* 6.11. 31 Cùm peccaverit] *ſynecdoche: quaſi dicat: in cauſis omnibus dubiis quæ hominis inquiſitione perveſtigari non poſſunt: ut ea ſunt, in quibus lex adjurijurandi religionē remittit* Exo. 22.8. & 11. *Num.* 5.15. & *alibi: tu qui omnia noſti juſtum judicem te declara.* 33 Celebrabunt nomen tuum] *ſibi reatum: tibi verò juſtitiam at gloriam tribuentes.* 35 Quia teſtatus &c.] *immiſſa ſiccitate, ut factum eſt* 2 *Schem.* 21. 38 Expandet manus] *id eſt. precabitur: ſynecdoche a ſigno.* 40 Revereantur] *ambulando in via tua,* 2 *Chron.* 6.31. 44 Via qua mittes] *id eſt, expeditione juſta & a te imperata.* Via civitatis] *id eſt, verſus civitatem hanc: ſic ver.* 48. 51 Populus tuus] *Confirmatio petitionum ſuperiorum: tertia orationis pars.* Catino ferri] *vide Deut.* 4.20. 56 Non excidit] *vide Joſue.* 22.3. 57 Sit Jehova] *Precatio eſt Schelomonis cœtum dimittentis.* 59 Servi ſui] *id eſt, regis.* 63 Schelomo] *cum populo, ut explicat ſinu verſus.* 64 Internam partem] *id eſt, atrium interius ſive ſacerdotum: hypallage.* Nam altare æreum] *quod fecerat Schelomo,* 2. *Chron.* 7.7. *de cujus forma,* 2 *Chron.* 4.1. 65 Feſtum] *nempe tabernaculorum.* Ingreſſu Chamathæ] *vide Num.* 13.21. & 34.8. Torrentem Ægypti] *Num.* 34.5. *in annotatione.* Septem diebus] *tamdiu enim duravit dedicatio.* Deinde ſeptem diebus] *feſtum tabernaculorum.* 66 Die octavo] *id eſt, ſub finem diei octavi: nam dies interdicti fuit dies octavus, Leviticí.* 23.36. & 2. *Chron.* 7.9: *ut poſtridie profiſcerentur, qui fuit vigeſimus tertius menſis, ut indicat ibidem ver.* 10. Davidem] & *Schelomonem,* 2. *Chron.* 7.10. *ſynecdoche.*

CAPUT. IX.

Schelomo Dei nova revelatione confirmatus de anteactis promiſſionibus, domo ſua ædificata, Chiramo regionem nuper acquiſitam offert in compenſationem officiorum quibus adjutus ab eo fuerat: publica opera curat gentes populo intermixtas dedutione reciprocæ & ſervituti addicit: Cultum Dei e legis præſcripto obſervandum curat: & claſſe procul tranſmiſſa, auri peregrini vim magnam comparat.

2. *Chro.* 8.

1 FUIT autem cùm abſolviſſet Schelomo ædificare domum Jehovæ & domum regis: idq; pro toto deſiderio Schelomonis quo delectatus fuerat faciendo:

2 (Apparuerat enim Jehova Schelomoni ſecundò: quē admodum apparuerat ei Gibhhone,

3 Et dixerat Jehova ad eum: exaudivi orationem tuam, & deprecationem tuam qua deprecatus es coram me: conſecravi domum iſtam quam ædificaſti: ut collocem nomen meum ibi uſq; in ſeculum: & ſint oculi mei & [a] animus meus ibi omnibus diebus.

[a] Heb. *cor: ſic deinceps.*

4 Tu autem, ſi ambulaveris coram me, ſicut ambulavit David pater tuus, [b] integro animo & recto, faciendo omnino prout præcepi tibi: ſtatuta mea & judicia mea obſervaveris.

[b] Heb. *integritate cordis & rectitudine.* *Supra* 2.4.

5 Utiq; ſtabiliam ſolium regni tui ſuper Iſraëlem in ſeculum: quemadmodum elocutus fueram Davidi patri tuo dicendo: non excindetur tibi vir a ſolio Iſraëlis.

[c] Heb. *avertendo averſi fueritis.*

6 Si [c] omnino averſi fueritis vos & filii veſtri [d] a ſequendo me, & non obſervaveritis præcepta mea & ſtatuta mea, quæ propoſui vobis: ſed abeuntes colueritis deos alienos, & incurvaveritis vos eis:

[d] Heb. *a poſt me.*

7 Utiq; excindam Iſraëlem a ſuperficie hujus terræ quam dederam eis: & iſtam domum quam conſecravi nomini meo dimittam a facie mea: eritq; Iſraël [e] in parabolam & dicterium inter omnes populos.

8 Et domus iſta *ut ut* fuerit excelſa, quiſquis tranſibit juxta eam [f] obſtupeſcet aut [f] ſibilabit: dicent enim: quomobrem fecit Jehova ita terræ iſti, & domui iſti?

9 Ac dicent: eò quòd derelinquerunt Jehovā Deum ſuum, qui eduxerat majores ipſorum e terra Ægypti, & prehenderunt deos alienos: & incurvantes ſe eis coluerunt eos: idcirco induxit Jehova in eos totum malum iſtud).

10 Fuit inquam, exactis [g] viginti annis, quibus ædificavit Schelomo duas illas domos: domum Jehovæ & domum regis:

11 Quia Chiram rex Tyri donaverat Schelomonem lignis cedrinis & lignis abiegnis ac [h] auro, pro toto deſiderio ejus: *ut* tunc daret rex Schelomo Chiramo viginti civitates ad [i] regionis limitem.

[h] Heb. *in regione limitis.*

12 Itaq; egreſſus Chiram Tyro ad viſendum civitates illas quas dabat ipſi Schelomo: cùm non placerent in oculis ejus:

13 [k] Dixit, quid *ſunt* civitates iſtæ, quas das mihi, frater mi? ideò vocat eas *quiſque* terræ Cabul *civitates* uſque in diem hunc.

14 Miſerat enim Chiram regi, [l] centum viginti talenta auri.

15 Hęc porrò cauſa eſt [m] delectus, quem indixerat rex Schelomo ut ædificaret domum Jehovę, & domum ſuam, & [n] munitionem ipſam murumq; Jeruſchalaim: orum: item [o] Chatzorem & [p] Megidduntem & [q] Gezerum.

16 (Parhho rex Ægypti ascendens ceperat Gezerum, & combusserat eam igne: Cenahhanæum autem qui inhabitabat civitatem interfecerat: dederatque eam in munus filiæ suæ uxori Schelomonis.
17 Ædificavit autem Schelomo Gezerum): & [a] Bethchoronem inferiorem.
18 Item [a] Bahhalatham & [a] Tadmorem in deserto, in illa terra.
19 Omnes quoq; civitates armamentariorum, quæ *erant* Schelomoni, & civitates curruum, & civitates equitum, denique pro desiderio Schelomonis *id* quod desideraverat ædificare Jeruschalaimis, & in Libano, & in tota terra dominatus sui.
20 Totius populi qui relictus fuerat ex Emoræo, Chittæo, Perizzæo, Chivvæo & Jebusæo, qui non *erant* e filiis Jisraëlis:
21 [a] Horum filios qui relicti fuerant post eos in ipsa terra, quos [a] non potuerant Jisraëlitæ internecioni devovere, [f] adegit eos Schelomo in [a] tributum servile [a] usq; in hodiernum diem.
22 Ex Jisraëlitis verò neminē reddidit Schelomo servum: sed erant viri militares, & servi ejus, & principes ejus, & duces ejus, & præfecti currum ac equitum ejus.
23 Ex his erant principes curatorum, qui præfecti erant operi pro Schelomone [a] quingenti [a] quinquaginta: qui dominabantur populo, facientibus opus illud. *Sup. 7. 8.*
24 Veruntamen filia Parhhonis ascenderat e civitate Davidis ad domum suam quam ædificaverat ei *Schelomo*: tunc ædificavit [a] munitionem ipsam.
25 Et offerebat Schelomo ter quotannis holocausta & eucharistica super altare quod extruxerat Jehovæ: & sufficum adoleri curabat [a] in eo quod erat coram Jehova: cùm perfecisset domum.
26 Prætereà classem paravit rex Schelomo Hhetzjone Geberi, quę *est* prope [a] Elothas ad littus maris algosi in terra Edomæorum.
27 Misit vero Chiram in ea classe servos suos, [g] nautas, peritos maris: cum servis Schelomonis.
28 Qui profecti [a] Ophirum, acceperunt inde auri [a] quadringenta viginti talenta, quæ attulerunt ad regem Schelomonem.

[f] Heb. *ascendere fecit in tributum servitutis.*

[g] Heb. *homines navium.*

ANNOTATIO.

2 Apparuerat] *hyperbaton est usque ad ver. 10. quo ostendit qua re fretus ædificaverit sibi quo que domos, & templum Dei, atque basilicas tam accuratè ornaverit: numirum promissione præsentiæ divinę in templo, & stabilitatu regni in posterū.* Quemadmodum] *id est, proxima nocte a dedicatione, ut anteà proxima nocte a sacrificiis, supra 3. 5.* 7 In parabolam] *ut Deut. 28. 37.* 8 Obstupescet] *admiratione, ut sequentia in versu explicant.* Sibilabit] *ludibrio & derisione, ut apparet ex versu sequente.* 10 Viginti annis] *septem extructi templi sup. 6. 38. & tredecim extructæ domui suæ, sup. 7. 1. id est, vigesimo quarto regni ejus.* 11 Auro] *cujus numerus explicatur infrà ver. 14.* Regionis limitem] *id est. Ascheri conterminam versus septentrionem: sed extra possessionem a Deo lege definitam: ex qua non licebat quicquam exteris possidendum dare: nam Calulem minimè ad Ascherem pertinuisse, cùm ex hoc loco ostenditur: tum ex ipso civitatum Ascheru numero, quas habetur Jehosch. 19. a versiculo 24. usque ad 30. denique ex 2. Chronic. 8. 14. ubi Schelomo Jisraëlitarum colonias eò deduxisse legitur.* 13 Dixit] *reddendo eas amicè, ut testatur 2. Chronic. 8. 14.* Terræ Cabul] *id est, displicentu, ex Phœnicum lingua, ut testatur Josephus Antiquitatum libr. 8. cap. 2.* 14 Centum viginti] *id est, septingenta viginti millia aureorum.* 15 Delectus] *de quo supra 5. 13.* Munitionem ipsam] *videlicet Tzyonis.* Chatzorem] *Jehos. 19. 36. Naphtalitarum.* Megiddontem] *Menasshitarum: Jehos. 17. 11.* Gezerum] *Ephrajmitarum: Jehoschu. 21. 21.* 17 Beth-Choronem inferiorem] *synecdoche pro superiore & inferiore: vide 2. Chronic. 8. 17. Ephrajmitarum, Jehoschu. 21. 22.* 18 Bahhalatham] *Danitarum Jehoschu. 19. 44.* Tadmorem] *si ea civitas est, quam Ptolemæus vocat Δαμάσκον: in deserto Judæ est, non procul ab Hhen-Gedi: sin verò est Palmira, ut Josephus putat Antiquit. Jud. lib. 8. cap. 2. in solitudine Syriæ sita est: sed posterior sententia magis placet.* In illa terra] *hoc est, quæ omnia oppida in ipso Schelomonis regno & intra fines a Deo designatos erant.* 19 In Libano] *vide supra 7. 2. & sequentibus.* 21 Horum filios] *vide annotata Jehoschu. 9. 19.* Non potuerant] *justo Dei judicio: quia cum mandatum haberent & possent, neglexerant, Judic. 2.* Adegit] *dedititios: sive ultrò se offerrent: sive pacem oblatam acciperent ex lege Deuteron. 20. 10.* In tributum servile] *id est, præter pecuniarum tributum, servitutem etiam ab eu exigebat* Usque in hodiernum] *id est, in perpetuum: nam etiam post captivitatem, nomen retinuerunt servorum Schelomonii, Hhezra 2. 55. & Nehemia 7. 60.* 22 Servi ejus] *ingenua servitute & liberalibus officiis.* 23 Quingenti] *quorum ducenti quinquaginta, de quibus 2. Chronic. 8. 22. alterni curatione sua fungebantur.* Quinquaginta] *alterni decurionum officium agentes, ab illis opus exigentes, vide supra 5. 16. annotata.* 24 Munitionem] *supra versu 15.* 25 In eo quod erat &c.] *id est, in Thymiaterio, est autem synecdoche, pro eo quod est, cultum Dei exercebat ex lege, ut in Chronicis explicatur.* 26 Elothas] *vide de utroque loco Deuteron. 2. 7.* 28 Ophirum] *id est, ad aureum Chersonesum, ut explicat Josephus.* Quadringenta] *id est, vicies, quinquies centena, viginti millia aureorum. At in 2. Chronic. 8. versu ultimo est accessio 30. talentorum, quæ non ad regem afferebantur: sed non in usum classis insumebantur.*

CAPUT X.

Regina Schebæ audità famâ de Schelomone, eum invisit: sapientiam ejus probat: gloriam perlustrat, & muneribus datis & acceptis domum revertitur. Cujus historiæ occasione, istius gloriæ Schelomonis documenta exponuntur, in ascensu: clypeis: solio: poculo, & reliquis instrumentis: denique proventibus ex classe, pensitationibus exterorum, & vectigalibus.

1 AUDIENS autem regina [a] Schebæ famam Schelomonis [a] & nominis Jehovæ: venit ad probandum eum ænigmatibus. [a] Heb. *ad nomen.*

2 Et

2 Et ingressa Jerusalaim cum [a]exercitu [b]numeroso admodum, camelis ferentibus aromata, & aurum multum admodum, ac lapides pretiosos: accessit ad Schelomonem, & elocuta est ei quicquid *erat* in [c]animo suo.

3 [a]Cui indicavit Schelomo omnia verba ejus: non fuit absconditū quicquā regi, quin indicaverit ei.

4 Quapropter cum videret regina Schebæ omnem sapientiam Schelomonis: & quamq; domum quam ædificaverat.

5 Cibum etiam mensæ ejus, & [a]consessum servorum ejus, & statum ministrorum ejus & vestitum eorum: similiter pincernas ejus, [a]& ascensum ejus quo ascendebat in domum Jehovæ: [a]non *erat* amplius in ea spiritus.

6 Tandem dixit ad regem: verum *est* verbum illud quod audiveram in terra mea: de rebus tuis & de sapientia tua.

7 Tamen non credidi verbis illis usquedum venirem, & viderent oculi mei, sed ecce non indicatum fuerat mihi ejus dimidium: [d]superas sapientiā & bonitate famam illam quam audiveram.

8 Beati homines tui, beati servi tui isti: qui stant coram te jugiter, qui audiunt sapientiam tuam:

9 Sit Jehova Deus tuus benedictus, qui delectatus est te, ut collocaret te in solio Israëlis, eò quòd diligit Jehova Israëlem in seculum, ideò imposuit te regem, ut exerceres judicium & justitiam.

10 Et dedit regi centum viginti talenta auri, & aromata multa valde, ac lapides pretiosos: [e]non sunt advecta hujusmodi aromata amplius tanta multitudine, quanta dedit regina Schebę regi Schelomoni.

11 (Nam etiam classis Chirami quæ afferebat aurum ex Ophiro: advexerat ex Ophiro lignа chyina multa admodum & lapides pretiosos:
12 Et paraverat Rex ex illis lignis thyinis [f]repagulum ad domum Jehovę & ad domum regis: & citharas, & nablia pro cantoribus: non fuerant advecta talia ligna thyina, neque visa usque in diem illum.)

13 Rex verò Schelomo dedit reginæ Schebæ pro toto desiderio ejus quicquid petivit, præter id quod [g]rependit ei pro facultate regis Schelomonis: quæ revertens abiit in terram suam, ipsa cum servis suis.

14 Erat autem pondus auri quod obveniebat Schelomoni quolibit anno: [a]sexcentorum sexaginta sex talentorum auri:

15 Præter *id quod obveniebat* a [h]publicanis negotiatorum & marcaturæ aromatariorum: & omnibus [a]regibus Arabiæ, & proceribus ejus regionis.

16 Itaque fecerat rex Schelomo ducentos clypeos ex auro maleato: sexcentos [a]aureos [i]imponebat clypeo unicuique.

17 Item trecenta scuta ex auro malleato, [a]tria pondo auri imponebat scuto unicuique: quæ posuit rex in domo saltus Libani.

18 Fecerat præterea rex solium eburneum magnum: & obduxerat illud auro depuratissimo.

19 Sex gradus erāt huic solio, & fastigium rotundum ipsi solio a posteriore patre ejus, & fulcra manuaria hinc & inde ad locum sessionis: ac duo leones stantes juxta ipsa fulcra manuaria.

20 Duodecim quoque leones stantes ibi ad sex gradus ejus hinc & inde: non fuerat factum tale in ullis regnis.

21 Insuper omnia vasa potoria regis Schelomonis *erant* aurea: & omnia vasa domus saltus Libani ex auro [k]asservato: nihil inerat argenti non æstimabatur temporibus Schelomonis [a]ullius *pretii*.

22 Nam [a]classis Oceani pro rege, cum classe Chirami *erat*: semel ternis annis veniebat classis ex Oceano afferens aurum & argentum, ebora, & simiнas, & pavones.

23 Sic major erat rex Schelomo omnibus regibus terræ: divitiis & sapientia.

24 Et totius terræ *regū* quærebant aspectum Schelomonis: ut audirent sapientiam ejus, quā indiderat Deus animo eius.

25 Isti quoq; afferebant quisque munus suum, instrumenta argentea & instrumenta aurea, & vestimenta, & arma, & aromata, equos & mulos: rem annuam quocannis.

26 Ita ut congregaret Schelomo currus & equites: essent que ei [a]mille quadringenti currus, & duodecies mille equites: quos [a]abduci jussit in civitates curruum, & ad regem Jerusalaim.

27 Et reddidit rex argentum Jerusalaimis [a]ut lapides: cedros autem reddidit ut sycomoros quæ *crescunt* in loco depresso, multitudine.

28 Et [a]vectigal [a]equorum ex Ægypto, quod [a]erat Schelomoni, id est, [a]neti [a]mercatores regis accipiebant netum pro pretio.

29 Nam ascendēs ex Ægypto [a]exibat currus sexcēntenis: siclis argenti, & equus centenis quinquagenis & ita pro omnib. regibus [a]Chittæorū, & pro regibus [a]Syriæ [a]in manu sua educebant.

[b] Heb. *gravi.*

[c] Heb. *cum corde: sic infrà 24. ver.*

[d] Heb. *addidisti sapientiam & bonitatem ad famam &c.*

[e] Heb. *non venit sicut aroma illud amplius in multitudine quod dedit &c.*

[f] Heb. *fulcrū.*

[g] Heb. *reddidit: quo sensu accipitur idē verbum 2. Chron. 8. 14. nam apud Hebræos simplicia verba habent significationem compositorum quibus illi carent.*

[h] Heb. *hominibus explorātorum: solet enim illud genus hominum in speculo esse, ut occasionem aucupetur comparandarum aut distrahēdarum mercium.*

[i] Heb. *ascendere faciebat.*

[k] Heb. *clausa.*

2. *Chro* 1. 14.

ANNOTATIO.

1 Schebæ] *vide Gen.* 10, 7. 2 Exercitu] *id est, comitatu & satellitio regio.* 3 Cui indicavit] *id est respondit ad omnes quæstiones ejus.* 5 Consessum servorum] *id est, multitudinē procerum qui sub eo erant suis ordinibus.* Et ascensum ejus] *de quo infrà ver.* 12. Non erat in ea &c.] *præ stupore quo penè exanimabatur: hyperbole.* 10 Centum] *ut suprà* 9 14. 11 Nam] *reddit rationem cur obstupuerit regina ad aspectum tantæ gloriæ: nominatim verò illius ascensus de quo suprà ver.* 5. Chirami] *& Schelomonis: synecdoche: vide suprà* 9. 26. & 27. Thyina] *ligna præstantissima, ut apparet ex apocal.* 18. 12. *vide Plin. lib.* 13. *natural hist. cap.* 15. & 16. *nam quod coralium Hebræi interpretantur, alienum est ab istu operibus ad quæ adhibebatur: neque fuisses tam procul advehendum, cùm in mari mediterraneo & rubro abundè crescat.* 12 Repagulum] *synecdoche, pro ascensu reparandi utrinque munito, quo a domo regia ad domum Dei ibatur: sic enim accipiendum esse ostenditur* 1. *Chr.* 26. 16. & 18. & 2. *Chr.* 9. 11. 14 Sexcentorū, &c.] *hoc est, tricies centies mille, non centies nonagies sexies mille aurorum.* 15 Publicanis negotiorum] *id est, iis qui publica regis vectigalia ex terris mercatoribus imperata redimebant.* Regibus Arabiæ] *finitimis tam ab oriente quàm meridie.* 16 Itaque cùm ita abundaret auro. Aureos] *sub siclos communes, qui efficiunt aureos nummos paulo minus mille.* 17 Tria pondo] *continenta siclos centenos,*

2. *Chro*

2. *Chron.* 9. 16. 21 Ullius pretii] *hyperbolè: ut infrà ver.* 27. 22 Classis Oceani] *comparata ad navigationem Africani Oceani.* 26 Mille quadringenti] *alterniu in ordinario comitatu ejus: nam alioquin totus numerus currium tam in comitatu ejus quàm in stationibus erat quatuor millium: vide sup.* 4. 25. & 2. *Chron.* 9. 25. Abduci justit] *id est, per vices in stationibus esse, & sibi ministrare.* 27 Ut lapides] *hyperbolè.* 28 Vectigal] *nam ex Ægypto terrestri itinere in Syriam proficiscentibus per angustias trajiciendum erat inter Syriacum & rubrum mare, quas obtinebat Schelomo.* Equorum] *i. mercium, quæ equis aut curribus vehebantur, ut sequens versus explicat: metonymia.* Erat Schelomoni] *quia per ipsius regionem transibatur.* Neti] *id est, mercium netarum & confectarum, ut byssi & aliarum, quæ ibi parabantur: de quibus vide proverb.* 7. 16. & *Jechezkel.* 27. 7. Mercatores] *id est, publicani sive vectigalium redemptores.* 29 Exibat] *e finibus Jehudææ, & Schelomonis regni.* Currus] *oneratus mercibus in quaternos equos: prout equus onustus centenos quinquagenos siclos pendebat.* Chittæorum] *ab oriente: ut Jehos.* 1. 4. Syriæ] *ab Aquilone.* In manu sua] *id est, secum abducebant quocunque volebant, pensitatis vectigalibus.*

CAPUT XI.

Schelomo multarum extrarum fœminarum consortio corruptus, in idololatriam labitur: ideoq; Dei iram in se ita provocat, ut ei interminetur lacerationem regni: duos hostes excitat: & Jarobhhamum servum ejus in successorem majoris partis regni præsignificat. Qua occasione cùm Schelomo ejus necem quæreret, in Ægyptum aufugit: ubi manet usque ad Schelomonis mortem.

1 POSTEA rex Schelomo adamavit mulieres alienigenas multas, [a] idque præter filiam Parhonis: Moabitidas, Hhammonitidas, Edomæas, Tzidonias, & Chittæas:

2 E gentibus de quibus edixerat Jehova filiis Jisraëlis: ne convenitote cum eis, nec ipsi conveniunto vobiscum: profecto inclinarent [a] animum vestrum post deos suos: iisdem adhæsit rex Schelomo amore:

3 Adeò ut essent ei fœminæ principes septingentæ, & concubinæ trecentæ: quapropter inclinarunt fœminæ ejus animum ejus.

4 Fuit ergo tempore senectutis Schelomonis, fœminis inclinantibus animum ejus post deos alienos: cum non esset animus ejus integer erga Jehovam Deum suum, sicut *fuerat* animus Davidis patris ejus:

5 Ut [b] sequeretur Schelomo [a] Hhaschtorethamm [c] deum Tzidoniorum, & [a] Milcomum abominationem Hhammonitarum.

6 Sic faceret Schelomo quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: neque [d] planè sequeretur Jehovam sicut David pater ejus.

7 Tunc ædificavit Schelomo excelsum [a] Cemoschu abominationi Moabitarum, [a] in eo monte qui *est* in conspectu Jeruschalaimorum. & Moleco abominationi Hhammonitarum.

8 Itidem fecit omnibus suis fœminis alienigenis: adolentibus & sacrificantibus diis suis.

9 Itaque ira percitus est Jehova in Schelomonem: eò quòd declinasset animus ejus a Jehova Deo Jisraëlis, qui apparuerat ei [a] bis:

10 Et interdixerat ei hanc ipsam rem, ne sequeretur deos alienos: nec tamen observasset id quod præceperat Jehova.

11 Et [a] dixit Jehova Schelomoni, eò quòd fuit hoc apud te, quòd non observasti fœdus meum & statuta mea quæ præcepi tibi: [e] omnino lacerabo hoc regnum a te, & tradam servo tuo.

12 Veruntamen diebus tuis non faciam hoc [a] propter Davidem patrem tuum: e manu filii tui lacerabo illud.

13 Sed totum hoc regnum non lacerabo: tribum unam dabo filio tuo, propter Davidem servũ meũ, & [a] propter Jeruschalaima quæ elegi.

14 Itaq; suscitavit Jehova adversarium Schelomoni Hadadum Edomæum: is *erat* e semine regis *qui regnaverat* in Edomæa.

15 Fuit autem cùm esset David contra Edomæos ascendente Joabo principe militiæ ad sepeliendum confossos: postquam percussisset omnes mares in Edomæa.

16 (Nam sex menses mansit ibi Joab cum toto Jisraële: donec excidisset omnes mares in Edomæa)

17 Ut fugeret Hadad ipse, & homines Edomæi e servis patris ejus cum eo ad proficiscendum in Ægyptum: erat autem Hadad puer parvus.

18 Cùmque surgentes e Midjane venissent Paranem: assumpserunt secum homines Parane & venerunt in Ægyptum ad Parhhonem regem Ægypti, qui dedit ei Domum, & cibum condixit ei, terram quoq; dedit ei.

19 Ubi invenit Hadad gratiam in oculis Parhhonis [f] permagnam: adeò ut daret ei uxorem sororem uxoris suæ sororem Tachpenesæ [g] Augustæ.

20 Peperit autem ei soror Tachpenesæ Genubathum filium ejus, quem [a] educavit Tachpenes intra domum Parhhonis: ita ut esset Genubath domi Parhhonis inter filios Parhhonis.

21 Audiens autem Hadad in Ægypto, occubuisse Davidem cum patribus ejus & mortuum esse Joabum principem militiæ: dixit Hadad ad Parhhonem: dimitte me ut eam in terram meam.

22 Dicente verò ei Parrhhone: at quid deficit te apud me, quòd ecce quæris abire in terram tuam? dixit, non: sed [h] omnino dimitte me.

23 Suscitavit præterea Deus illi adversarium [a] Rezonem filium Eljadahhi: [a] qui fugerat ab Hadar-Hhezere rege Tzobæ domino suo.

24 Et congregatis ad se hominibus erat princeps turmæ, cùm occideret David illos: deinde euntes Damascum habitarunt in ea, & [a] regnarunt Damasci.

25 Et erat adversarius Jisraëli omnibus diebus Schelomonis: idq; præter malum illud quod *inferebat* Hadad: & [a] tædebat eum Jisraëlis, cùm regnaret in Syria.

26 Jarobhhamum quoq; *excitavit* filium Nebati Ephratæum e [a] Tzereda (cujus matri nomen Tzeruhhæ fœminæ viduæ) servum Schelomonis: ita ut [a] attolleret manum suam contra regem.

27 Hæc autem occasio *est* quâ sustulit manum contra regem Schelomonem: ædificabat munitionem: obstruebat [a] rupturam civitatis Davidis patris sui.

28 Vir autem iste Jarobhham valentissimus erat

2. *Sche.* 8. 14.

Deut. 7. 3. & *sequent.*

[a] Heb. *cor: sic deinceps.*

[b] Heb. *iret post sic ver.* 10.

[c] Heb. *Deos: sic ver.* 33.

[d] Heb. *impleret iret post.*

[e] Heb. *Lacerando lacerabo.*

[f] Heb. *valde.*

[g] Heb. *domina.*

[h] Heb. *dimittendo dimitte.*

erat robore? quare videns Schelomo puerum ipſum [i] negotio eſſe intentum: præfecit eum toti oneri familiæ Joſephi.

[i] Heb. *faciens temopus.*

29 Fuit autem eodem tempore, Jarobhhamo egreſſo Jeruſchalaimis: ut inveniret eum Achija Schilonites propheta in via, cùm ille induiſſet veſtimentum novum, & eſſent ambo ſoli in agro.

30 Ubi prehendens Achija veſtimentum novum quo [k] tegebatur: laceravit illud in duodecim fragmenta.

[k] Heb. *quod erat ſuper eum.*

31 Ac dixit Jarobhhamo: accipe tibi decem fragmenta, nam ſic ait Jehova Deus Iſraëlis: ecce ego laceraturus ſum regnum hoc e manu Schelomonis, & daturus tibi decem tribus.

32 [l] Tribus autem una erat ejus propter ſervum meum Davidem, & propter Jeruſchalaima civitatem quam delegi ex omnibus *civitatibus* tribuum Iſraëlis:

33 Eò quòd dereliquerût me, & incurvarunt ſe Hhaſchtorethæ deæ Tzidoniorum, & Cemoſcho deo Moabitarum, ac Milcomo deo Hhammonitarum: neque ambularunt in viis meis faciendo quod rectum videtur in oculis meis, videlicet ſtatuta mea & judicia mea, ſicut David pater hujus.

34 Non tamen auferam quicquam iſtius regni de manu hujus: ſed principem diſpono eum omnibus diebus vitæ ejus propter Davidem ſervum meum quem elegi, qui obſervavit præcepta mea & ſtatuta mea.

35 Sed accipiens illud regnum e manu filii ejus: dabo tibi [l] ex illo decem tribus.

[l] Heb. *illud: ſynecdoche.*

36 Filio verò ejus dabo tribum unam: [m] ut ſit lucerna Davidi ſervo meo omnibus diebus coram me Jeruſchalaimis, in civitate quam delegi mihi ad ponendum nomen meum ibi.

37 Te itaque aſſumam ut regnes ſecundum omnia quæ deſiderabit animus tuus, & eris rex ſuper Iſraëlem.

38 Erit autem ſi auſcultaveris omnibus quæ præcepero tibi, & ambulaveris in viis meis ac feceris quod rectũ *videtur* in oculis meis, obſervando ſtatuta mea & præcepta mea, quemadmodum fecit David ſervus meus: ut adſim tibi & ædificem tibi [n] domum firmam, quemadmodum ædificavi Davidi, ac tradam tibi Iſraëlem.

39 Affligam quidem ſemen Davidis propter hoc: veruntamen non omnibus diebus.

40 Quam obrem quærebat Schelomo morte afficere Jarobhhamum: ſed ſurgens Jarobhhamus fugit in Ægyptum ad Schiſchakum regem Ægypti: fuitque in Ægypto donec mortuus eſſet Schelomo.

41 [m] Reliquæ autem res Schelomonis, & quicquid fecit ac ſapientia ejus nonne ſunt ſcripta [n] in libro rerum Schelomonis?

[m] Heb. *reliquum rerum.*

42 Dies autem quibus regnavit Schelomo Jeruſchalaimis ſuper totum Iſraëlê fuerunt quadraginta annorum.

43 Deinde occubuit Schelomo cum patribus ſuis, & ſepultus eſt in civitate Davidis patris ſui: regnavitq; Rechabhham filius ejus, loco ejus.

ANNOTATIO.

1 Idque præter filiam] *quam legitimè duxerat q.d. uxori huic ſuæ legitimæ alias multas ſuperinduxerat: vide ſuprà 3.1. ſic accipiuntur hæ particulæ ver. 25. & 2. Chron. 11.18.* 5 Hhaſchtoretham] *Aſtarten vocant hiſtorici.* Milcom] *vide annotata Leviticis 18.21.* 7 Cemoſcho] *ut Num 21.29.* In eo monte] *olivarum, de quo vide 2. Schem. 15.30.* 9 Bis] *Gibbhone, ſuprà 3.5. deinde Jeruſchalaimis, ſup. 9.2.* 11 Dixit Jehova] *i. interminatus eſt, neque minas ſuas revocavit, ex reſipiſcentia Schelomonis: vide annotata 2. Chron. 11.17.* 12 Propter Davidem] *i. propter promiſſionem factam Davidi 2. Schem. 7.14. &c. & 1. Chro. 28.9.* 13 Propter Jeruſchalaima] *i. propter promiſſionem præſentiæ meæ regni Davidi ſtabilitate conjunctam, ſuprà 8.16. & 2. Chron. 6.6.* 20 Educavit] *ſic 1. Schem. 1.22.* 23 Rezonem] *vide infrà 15.18.* Qui fugerat] *cùm videret victoriam inclinare in partes Davidis.* 24 Regnarunt] *i. regnum ſtatuerunt pro ipſo & poſteris.* 25 Tædebat] *ac ideò indies infeſtabat.* 26 Tzereda] *vide Joſ. 3.16.* Attolleret manum] *i. deficeret a Schelomone, ut exprimitur ver. 40.* 27 Rupturam] *quam David fecerat expugnando Jebuſæum 2. Schem. 5.6. & ſeq.* 28 Puerum] *i. miniſtrum: ſic Exo. 33.11.* 32 Tribus una] *nempe Jehudæ integra: nam e Binjamine tantùm pars penes eum manſit.* 36 Ut ſit lucerna] *i. regni ſplendor vide 2. Schem. 21.17.* 38 Domum firmam] *ut 1. Schem. 2.35. & 2. Schem 7.16.* 41 In libro] *i. in actu publico, ſive in commentariis rerum geſtarum Schelomonis: quaſi dicat, nihil attinet hîc ea enarrare: hæc ad fidem & inſtitutionem Eccleſiæ ſunt ſatis: ita enim his ſcriptis temperavit ſpiritus Dei, conſulens tenuitati noſtræ. ſic Joan. 20.30. & 21.25. Nam hæc de duobus libris Chronicorum, qui longo poſt intervallo ab Hhezya conſcripti ſunt, ridiculum eſſet accipere.*

CAPUT XII.

Rechabhham duo reſponſo decem ferè tribus a ſe alienat: quæ Jarobhhamum novum regem ſibi præficiunt, Rechabhhami legato interfecto. Quamobrem Rechabhham in Iſraëlitas bellum adornat: ſed Dei juſſu ab eo abſtinet. Jarobhham verò metu Rechabhhamis ſe munit, & ne ſui deficerent, nova religionis ſpecie avertit eos a Jeruſchalaimis adeundis, & eos in regno ſuo, ſtatuâ idololatria, continet.

2. *Chre* 10. 1 TU Mabiit Rechabham Schecemum: nam Schecemum [o] conveniebat totus Iſraël ad conſtituendum eum regem.

2 Fuerat autem cùm audiviſſet Jarobhham filius Nebati qui *erat* adhuc in Ægypto, *ex quo* fugerat metu regis Schelomonis: (habitabat enim Jarobham in Ægypto)

Sup. 11.40.

3 Ut mitterent accerſitum eum: & venirent Jarobhham & tota congregatio Iſraëlis: alloquerenturq; Rechabhhamum, dicendo:

[a] Heb. *induravit jugum noſtrum.*

4 Pater tuus [a] durum impoſuit jugum nobis: tu ergo nunc leva *nos* ſervitute patris tui dura & jugo ejus gravi quod impoſuit nobis, & ſerviemus tibi.

5 Qui dixit ad eos: abite uſque ad diem tertium, tum revertimini ad me: ſic abiverunt populus.

6 Interea iniit conſilium rex Rechabhham, cum ſenioribus, [p] qui ſteterant ante Schelomonem patrem ipſius [b] cùm eſſet in vivis, dicendo: quo modo vos conſilium initis ad reſpondendum populo huic aliquid?

[b] Heb. *cùm eſſet vivus.*

7 Qui

7 Qui allocuti sunt eum dicendo: si hodie fueris servus populo huic, & servieris eis, id est, respondens eis allocutus fueris eos [a] verbis bonis: utique erunt tibi servi omnibus diebus.

8 Sed reliquit consilium seniorũ quo consuluerant eis: & iniit consilium cum eis [c] qui a pueris educati fuerant secũ, & qui stabant coram ipso.

9 Dixitq; ad eos: quod vos consilium iniretis ut responderemus aliquid populo huic, qui allocuti sunt me dicendo: leva nos jugo illo quod imposuit pater tuus nobis?

10 Tum allocuti sunt eum isti qui a pueris educati fuerant cum eo, dicendo: sic dices populo isti qui alloquuti sunt te dicendo: pater tuus grave effecit jugum nostrum, tu ergo leva *illud* nobis: sic alloqueris eos: [a] minimus *digitus* meus densior est lumbis patris mei.

11 Jam verò pater meus oneravit vos jugo gravi: ego autem superaddam jugo vestro: pater meus castigavit vos scuticis: ego autem castigabo vos flagellis aculeatis.

12 Cùm ergo venisset Jarobhham & totus populus ad Rechabhhamum die tertio: quemadmodum edixerat rex dicendo: revertimini ad me die tertio:

13 Respondit rex populo duriter, derelicto consilio seniorum quo consuluerant ei.

14 Allocutus est enim eos ex consilio puerorũ suorum dicendo: pater meus grave reddidit jugum vestrum; ego autem superaddam jugo vestro: pater meus castigavit vos scuticis: ego autem castigabo vos flagellis aculeatis.

15 Cùm itaq; non auscultasset rex populo: (erat enim [a] causa a Jehova: ut præstaret verbum suũ, quo allocutus fuerat Jehova per Achijam Schilonitem Jarobhhamum filium Nebati)

16 Videns totus Jisraël regem non auscultasse sibi: retulerunt populus regi responsum dicendo: quæ nobis [a] portio *esset* cum Davide? utique non *est nobis* possessio cum filio Jischaji: ad tentoria tua Jisraël: jam [a] prospice domui tuæ David: sic abiit Jisraël ad tentoria sua.

17 Tantùm [a] super filios Jisraëlis qui habitabãt inter civitates Jehudæ: regnavit Rechabhham.

18 Cumq; misisset rex Rechabhham [d] Adoramum qui præerat tributo, & obruissent omnes Jisraëlitæ eum lapidibus ita ut moreretur: Rex Rechabhham [a] totis viribus conscenso curru fugit Jeruschalaimã.

19 Sic defecerunt Jisraëlitæ a domo Davidis usque in hunc diem.

20 Fuit q; cùm audissent omnes Jisraëlitæ reversum esse Jarobhhamum, (quem mittentes accersiverant ad cœtum) ut constituerent eũ regem super totum Jisraëlem: nemo [f] secutus est domum Davidis, præter [a] tribum Jehudæ [a] solam.

21 Cùm autem Rechabhham venisset Jeruschalaima, congregavit ex tota domo Jehudæ & tribu Binjaminis centum octoginta milia delectorum *hominum* gerentium bellum: ad pugnandum contra domum Jisraëlis: ut reduceret regnum illud ad Rechabhhamum filium Schelomonis.

22 Sed fuit verbum Dei, ad Schemahhjam virum Dei dicendo:

23 Edicito Rechabhhamo filio Schelomonis regi Jehudæ, & toti domui Jehudæ & Binjamini: & residuo populi, dicendo.

24 Sic ait Jehova: ne ascendite, néve pugnate contra fratres vestros filios Jisraëlis: revertimini quisque domum suam; [a] nam a me facta est res ista: qui auscultarunt verbo Jehovæ & reversi abiverunt, secundum verbum Jehovæ.

25 Posteà [a] ædificavit Jarobhham Schecemum in monte Ephrajimi, & habitavit in eo: & procedens inde ædificavit [a] Penuelem.

26 Dicebat autem Jarobhham [g] cum animo suo: mox reversurum esset regnum hoc ad domum Davidis:

27 Si ascenderet populus iste ad parandum sacrificia in domum Jehovæ Jeruschalaima, & rediret animus populi istius ad dominum suum, ad Rechabhhamum regem Jehudæ: utique occiderent me, sic reverterentur ad Rechabhhamũ regem Jehudæ.

28 Quapropter inito consilio rex fecit duos vitulos aureos: & edixit [h] Jisraëlitis, satis *sint* vobis, ut non ascendatis Jeruschalaima: ecce Dii tui ô Jisraël, qui eduxerunt te e terra Ægypti.

29 Quorum unum posuit [a] Beth-Ele: alterum verò collocavit Dane.

30 Sic fuit res ista in *causa* peccati, cur irent populus [a] coram [i] hoc Danem usque.

31 Paravit enim domum excelsorum: & fecit sacerdotes [k] e populo, qui non erant e filiis Levi:

32 Et constituit Jarobhham festum mense octavo quintodecimo die ejus mensis, simile [a] festo quod *celebrabatur* in Jehuda, quo offerebat in altari: similiter fecit Beth-Ele sacrificando vitulis quos fecerat: etiam Beth-Ele constituit sacerdotes excelsorum quæ fecerat.

[c] Heb. *cum natis illis qui &c. sic ver.* 10. *trajectio.*

[d] *qui Adoniram dicitur sup. 4.6.*

[e] Heb. *roboravit se ascendendo currum ad fugiendũ.*

[f] Heb. *fuit post.* 2. *Chro.* 11.

[g] Heb. *in corde suo. sic ver.* 27.

[h] Heb. *illis: relatrum præpositum antecedenti.*

[i] Heb. *uno.*

[k] Heb. *ex parte vilis.*

ANNOTATIO.

1 Conveniebant] *quia ibi habenda erant comitia regni, propter loci commoditatem: nam erat in meditullio regni.* 4 Durum jugum] *id est, onera gravia, qualia describuntur suprà cap. 4. a versu 7. usq; ad 27. quanquam de illis conquerebatur populus, non habita commodorum ratione quæ ad ipsum Schelomonis regno pervenerant.* 6 Steterant ante] *id est, qui mini straverant & a consilus fuerant: sic ver. 8.* 7 Verbis bonis] *acquiescens petitioni illorum, 2. Chron. 10. 7.* 10 Minimus digitus] *proverbiale dictum: quasi dicat, nulla est pars mei tam infirma, quæ non sit valentior robore patrũ mei.* 15 Causa a Jehova] *id est, hæc media disposuit Deus, ut illud exequeretur quod per prophetam Jarobhhamo dixerat, suprà 11. ver. 31.* 16 Portio cum Davide] *vide annotata 2. Schem. 20. 1.* Prospice] *id est, curam habe rerum tuarum, & a nostrũ abstine.* 17 Super filios Jisraëlis] *id est, super tribum Schimhhonis & partem Biniaminis: quorum hi sortem conjunctam, illi commixtam habebant & super convenas altarum tribuum, ut ostenditur infrà ver. 23. & 2. Chron. 11. 13. & sequent.* 20 Tribum] *id est, sortem unam tribuum duarum Jehudæ & Schimhhonis: vide annotata Deut. 33. 7.* Solam] *subaudi integram.* 24 Nam a me] *vide suprà 15. ver.* 25 Ædificavit] *id est, munivit.* Penuelem] *trans Jardenem in tribu Gadi: vide Gen. 32. 30.* 29 Bethele & Dane] *in finibus regni tui: priore meridiano, posteriore septentrionali: Hæc autem per prolepsin dicuntur, quæ tribus proximè sequent. versib. explicatur.* 30 Coram hoc] *qui erat Dan: nam ad posterius prolepseos membrum & propinquius pertinent relativæ voces ex Hebræorum usu.* 32 Festo] *tabernaculorum.*

CAP-

CAPUT XIII.

Jarobbham Bethele ſacrificans a viro Dei obiqué reprehenditur: futurum olim Dei judicium in altare & ejus ſacerdotes denuntiante, & præſentibus prodigiis in regem & in altare confirmante. Inde ex mandato Dei abiens, a prophetæ quodam oraculi prætextu deceptus redit: Quam ob rem offenſus Deus, eum apud Bethelitam objurgat: deinde in itinere morte quam denuntiaverat afficit: quo cognito Bethelita honorificè eum ſepelit, & filios de vaticinii illius fide informat: Jarobbhamo nihilominus in ſua defectione pergente.

1 'CUM autem offerret in altari quod fecerat Beth-Ele, quintodecimo die, menſe octavo, menſe illo, quod commentus
[a] Heb. *ex corde ſuo.* fuerat [a] animo ſuo: & celebrans feſtum cum filiis Iſraëlis, offerret in altari illo adolendo:

2 Ecce vir Dei veniens e Jehuda cum verbo Jehovæ Beth-Elem: Jarobbhamo aſtante altari ad adolendum,

3 Clamavit contra altare, illud per verbũ Jehovæ, dicens: altare, altare, ſic ait Jehova: ecce filius 'naſciturus eſt domui Davidis nomine Joſcbija, 'qui mactabit ſuper te ſacerdotes excelſorum, adolentes ſuper te, & oſſa hominum comburent ſuper te.

4 Et 'edidit illo ipſo die prodigium dicendo: hoc *eſt* prodigium ejus quod dixit Jehova: ecce altare hoc findetur, & effundetur cinis, qui *eſt* ſuper ipſum.

5 Fuit autem cùm audito rex verbo viri Dei, quo clamabat contra altare Beth-Ele, extendiſſet Jarobbham manum ſuam ab altari dicendo: prehendite eum: ut exareſceret manus ejus quam extenderat contra illum: ita ut non poſſet rectahere eam ad ſe.

6 Altare autem fiſſum eſt, & effuſus cinis ab altari: ſecundum prodigium, quod 'ediderat vir Dei ex verbo Jehovæ.

7 Tunc locutus rex dixit ad virum illum Dei: deprecare, quæſo, iratam faciem Jehovæ Dei tui, & ora pro me, ut redeat *reſtituta* manus mea ad me: cumque deprecatus eſſet vir ille Dei iratam faciem Jehovæ, *reſtituta* manus regis rediit ad ipſum, & fuit ſicut antè.

8 Quapropter dixit rex ad virum illum Dei:
[b] Heb *fulci te.* veni mecum domum: & [b] refice te: deinde dabo tibi donum.

9 Dixit verò vir ille Dei ad regem: 'ſi dares mihi dimidiam domum tuam non irem tecum: neque comederem panem, neque biberem aquam in hoc loco.

[c] Heb. *verbo Jehovæ: antecedens vim ſuam & relativi obtinens, ut Gen. 9. 6.* 10 Sic enim præcepit mihi [c] verbo ſuo Jehova dicendo: ne comedito panem neq; bibito aquam: neq; revertitor per eam viam qua veneris.

11 Itaque abiit viâ aliâ: ac non eſt reverſus viâ illâ qua venerat Beth-Elem.

12 'Propheta autem quidam ſenex habitabat Beth-Ele: cui veniens filius ejus, enarravit totum hoc factum quod fecerat vir Dei illo die Beth-Ele, cum verbis quibus allocutus fuerat regem, quæ enarraverunt [d] *filis* patri ſuo.

[d] Eclipſis covriativi, ut Levitici. 21. 4. 13 Ad quos dicente patre eorum quanam viâ abiit? conſiderarunt filii ejus viam qua ibat vir ille Dei, qui venerat e Jehuda.

14 Deinde edixit filiis ſuis: inſternite mihi aſinum: qui inſtraverunt ei aſinum & inſedit ei.

15 Secutus itaq; virum illum Dei, invenit eum ſedentem ſub quadam quercu: & dixit ad eum: eſne vir ille dei qui veneras e Jehuda? qui dixit, ſum.

16 Tum dixit ad eum: veni mecum domum & comede panem.

17 Qui dixit: non poſſum reverti tecum, aut ingredi tecum: neq; comedam panem, neque bibam tecum aquam in iſto loco.

18 Verbum enim æditum eſt mihi ex verbo Jehovæ: ne comedito panem, neque bibito ibi aquam: neque [e] redito via qua iveris.
[e] Heb. *revertere eundo.*

19 Sed eo dicente illi: etiam ego propheta *ſum* ut tu, & angelus allocutus eſt me ex verbo Jehovæ dicendo: reduc eum tecum domum tuam, ut comedat panem & bibat aquam: (mentiebatur *autem* ei)

20 Reverſus eſt cum eo, & comedit panem domi ejus, & bibit aquam.

21 Fuit verò illis aſſidentibus menſæ: fuit, inquam, verbum Jehovæ ad prophetam illum 'quem reduxerat.

22 Inclamavit enim virum Dei qui venerat e Jehuda dicendo: ſic ait Jehova: propterea quòd rebellaſti contra [f] præſtitutum Jehovæ, neque obſervaſti præceptum illud, quod præceperat tibi Jehova Deus tuus:
[f] Heb. *os ſic Num. 20. 24. & infrà ver. 27.*

23 Sed reverſus es & comediſti panem, & bibiſti aquam in loco in quo edixerat tibi: ne comedito panem, neque bibito aquam: non eſt venturum cadaver tuum in ſepulchrum majorum tuorum.

24 Fuit q; poſtquam comediſſet panem & poſt quam bibiſſet: in ſtraviſſet q; ei asinum, *numerum* ei prophetæ quem reduxerat:

25 Ut eum abeuntem inveniret leo in via, & morte afficeret eum: ſic erat cadaver ejus abjectum in via; & aſtabat aſinus juxta ipſum: leo quoq; aſſtabit juxta cadaver ipſum.

26 Cùm ecce quidam tranſeuntes viderunt cadaver illud abjectum in via, & leonem aſtantem juxta cadaver: qui venientes retulerunt in ea civitate in qua propheta ille ſenex habitabat.

27 Quod cùm audiret propheta ille qui reduxerat eum de via dixit: vir ille Dei *eſt*, qui rebellavit contra præſtitutum Jehovæ: ideò tradidit Johova eum leoni iſti, ut frangens eum morte afficeret eum, ſecundum verbum Jehovæ quo locutus fuerat ei.

28 Deinde edixit filiis ſuis dicendo, inſternite mihi aſinum: qui inſtraverunt.

29 Tum abiens invenit cadaver illius abjectum in via & aſinum ac leonem aſſtantes juxta cadaver: non comederat leo cadaver, neque fregerat aſinum.

30 Suſtulit itaque hic propheta cadaver viri Dei, & impoſitum aſino reduxit illud: & ingreſſus eſt civitatem propheta ille ſenex ad plangendum & ſepiliendum illud.

31 Et eo collocante cadaver illius in ſepulchro ſuo: plangebant ſuper eum, eheu frater mi.

32 Fuitque poſtquam ſepeliviſſet eum, ut diceret filiis ſuis dicendo, cùm mortuus fuero, ſimiliter ſepelite me in hoc ſepulchro, in quo vir ille Dei ſepultus eſt, juxta oſſa ejus collocate oſſa mea.

[g] Heb. *eſtodo erit.* 33 Nam [g] omnino futura eſt res quam prædica-

dicavit ex verbo Jehovæ: contra altare quod est Beth-Ele, & contra omnes domos excelsorũ quæ sunt in civitatibus [b] Schomronis.

34 [1] Hoc facto non est reversus Jarobhham a via sua mala, sed [k] rursus fecit e populo sacerdotes excelsorum, ejus qui volebat [l] consecrabat ministerium ut essent sacerdotes excelsorũ.

35 [1] Fuit, hac re domus Jarobhhami in causa peccati: & ut excinderet ac perderet eam Deus a superficie terræ.

[a] *vulgo Samariæ.*
[b] Heb. *post rem hanc.*
[k] Heb. *reversus est & fecit e partibus populi ut suprà 12.31.*
[l] Heb. *implebat manum, ut Exo.28. 41.*

ANNOTATIO.

1 Cùm autem offerret] *versum hunc ad sequentia pertinere res ipsa docet.* 3 Nasciturus] *post annos circiter.* 330. Qui mactabit] *vide 2. Reg: 23.15. & sequentibus.* 4 Edidit prodigium] *per quod fides de vaticinio suo confirmaretur secundum constitutionem Domini: Deu.13.* 6 Ediderat] *id est, verbo pronuntiaverat, ut Deus.13.2.* 12 Propheta autem] *hoc facto mendax, ut docetur ver.19. etsi alioquin certa sunt pietatis illius in hoc capite documenta, ut quòd a sacris Jarobhhami abstinuerit: quòd humaniter prophetam vivum & mortuum sit prosecutus: quòd sepulturam cum eo communem habere voluerit: quòd denique filios suos in expectatione vaticinii confirmaverit.* 21 Quem reduxerat] *sic interpretandum esse docet epexegesis quæ statim subsequitur: ut etiam 24. ver. eadem locutio eodem modo exprimitur, & confirmant verba ipsa Bethelita in fine ver.27.* 35 Fuitque hac re] *vide supra 12.30.*

CAPUT XIIII.

Jarobhham de filio ægrotante prophetam per uxorem consulens, non tantùm de eo responsum accipit: sed etiam de propinquo excidio familiæ suæ, de regni Israëlitici continua agitatione & excidio præmonetur. & morienti Nadab succedit. Rechabhham quoque & Jehuda peccatis Deum provocantes, a rege Ægypti affliguntur & spolianturi & Rechabhamo mortuo succedit Abijam.

1 In tempore illo ægrotabat Abija filius Jarobhhami:

2 Quapropter dixit Jarobhham uxori suæ: surge jam & [a] dissimula te, ut non agnoscant te esse uxorem Jarobhhami: ac ito Schiluntem: ecce ibi est Achija propheta: qui [b] promiserat mihi me fore regem super populũ hunc.

3 Accipiens autem in manu tua decem panes & buccellata, & lagenam mellis adito eum: is indicabit tibi quid futurum sit isto puero.

4 Et faciens ita uxor Jarobhhami surrexit, & abiens Schiluntem ingressa est domum Achijæ: Achija autem non poterat videre: nam oculi ejus caligaverant præ [c] senio ejus.

5 Sed Jehova indixerat Achijæ: ecce uxor Jarobhhami ventura est, ut requirat aliquid abs te de filio suo, quia ægrotus est: [d] his & talibus alloquitor eam: futurum autem est cùm ingredietur, ut ipsa agat extraneam.

6 Fuit itaque cùm audiret Achija strepitum pedum ejus ingredientis januam, ut diceret: ingredere uxor Jarobhhami: ecquid tu agis extraneam? ego verò missus sum ad te *ad indicandum* durum.

7 I, dic Jarobhhamo: sic ait Jehova Deus Jisraëlis: propterea quòd te extuli e medio hujus populi, & imposui te antecessorem populo meo Jisraëli,

8 Et laceratum regnum a domo Davidis tradidi tibi: neque fuisti sicut servus meus David, qui observavit præcepta mea, & qui [e] secutus est me ex toto animo suo, faciendo tantumodò quod rectum *videtur* in oculis meis:

9 Sed [f] pejus egisti omnibus qui fuerunt ante te: & abiens fecisti tibi deos alienos, etiam fusiles ad provocandum me: denique abjecisti me post tergum tuum:

10 Idcirco ecce ego inducturus sum malum in domum Jarobhhami, & excisurus sum Jarobhhamo mingentem ad parietem, [g] concluso quoque & derelicto in Jisraële: & tollam [g] asseclas domus Jarobhhami, quemadmodum tollit quis stercus, donec defecerit.

11 [g] Morientem Jarobhhamo in civitate, comedent canes: morientem verò in agro, comedent volatilia cæli: nam Jehova locutus est.

12 Tu autem surge, abi domum tuam: cùm intrabunt pedes tui civitatem illico moretur infans:

13 Quem plangent omnes Jisraëlitæ sepelientes eum, is enim solus [g] perveniet Jarobhhamo in sepulchrum: eò quòd [h] est de eo *solo* e domo Jarobhhami sententia bona apud Jehovam Deum Jisraëlis.

14 Itaq; suscitabit sibi Jehova [i] regem super Jisraëlem, qui excidet domum Jarobhhami [g] eadem die: [g] quid autem? etiam nunc *suscitavit.*

15 Præterea [g] percutiet Jehova Jisraëlem *agitans* [g] quemadmodum agitatur arundo in aqua: & [g] convellans Jisraëlem a terra hac optima quam dederat majoribus eorum, dispergetque eos procul ultra ipsum [g] flumen: eò quòd fecerunt lucos suos provocantes Jehovam.

16 Denique exponet Jisraëlem propter peccata Jerobhhami quibus peccavit, & quibus ad peccandum induxit Jisraëlem.

17 Tum surgens uxor Jarobhhami abiit, & pervenit [g] Tirtzam: qua veniente ad limen domus suæ, puer mortuus est.

18 Et sepelientes eum planxerunt eum omnes Jisraëlitæ: [g] secundum verbum Jehovæ quod locutus fuerat [l] per servum suum Achijam prophetam.

19 [k] reliquæ autem res Jarobhhami, ut bellavit & ut regnavit: ecce scriptæ sunt in [l] libro Chronicorum regum Jisraëlis.

20 Dies autem quibus regnavit Jorobhham fuerunt [g] viginti duorum annorum: qui postquam occubuit cum patribus suis, regnavit Nadab filius ejus pro eo.

21 Rechabhham verò filius Schelomonis regnavit in Jehuda: natus unum & quadraginta annos Rechabhham cùm iniret regnum, septemdecim annos regnavit Jeruschalaimis, in civitate quam elegerat Jehova ad ponendum nomen suum ibi ex omnibus *civitatibus* tribuum Jisraëlis, [g] & nomen matris ejus Nahhama Hhammonitis.

22 [g] Fecit etiam Jehuda quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: & ad zelotypiam moverunt eum peccatis suis, quibus peccarunt supra quam omnia quæ fecerant majores eorum.

23 Nam

[a] Heb *muta te ipsam.*
[b] Heb. *locutus fuerat de me eum regem.*
[c] Heb. *caligavit: synecdoche.*
[d] Heb. *secundum hoc & secundũ hoc.*
[e] Heb. *ambulavit post me ex toto corde.*
[f] Heb. *malè egisti faciendo.*
[g] Heb. *post domum Jarobhhami cuntes: sic infrà 16.5.*
[h] Heb. *invita est de ea: vide Num. 11.22.*
[i] Heb. *permanum servi.*
[k] Heb. *reliquum rerum.*
[l] Heb. *verum dierum. i. in actis publicis: sic deinceps.*

23 Nam extruxerunt etiam sibi excelsa, & statuas, ac lucos: super omnem collem altum, & sub omni arbore virente.
24 Insuper etiam meretrices erant in terra ipsa: faciebant secundum abominationes gentium, quas ejecerat Jehova a facie Israëlitarum.
25 Quapropter fuit anno quinto regis Rechabhami: ut ascenderet Schischak rex Ægypti contra Jerusalaima,
26 Acciperet thesauros domus Jehovæ, & thesauros domus regis: illa, inquam, omnia acciperet: acciperet etiam omnia scuta aurea quæ fecerat Schelomo.
27 Pro quibus fecit Rex Rechabhham scuta ærea: quæ deposuit in manum præfectorum cursoribus, qui observabant portam domus regis.
28 Eratque ex quo veniebat rex in domum Jehovæ, ut afferrent ea cursores: posteà referrent ea ad procœtonem cursorum.
29 Reliquæ autem res Rechabhhami, & omnia quæ fecit: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jehudæ?
30 Etiam bellum *quod* fuit inter Rechabhhamum & inter Jarobhhamum omnibus diebus eorum.
31 Cumque occubuisset Rechabhham cum patribus suis, & sepultus esset cum patribus suis in civitate Davidis: cujus matri nomen Nahhama Hammonitis: regnavit [m] Abijam filius ejus pro eo.

2.Chro.12.

[m] qui Abija. 2.Chro.12.16.

ANNOTATIO.

9 Deos alienos] *vide* 2. *Chronic.*11.15. 10 Mingentem] *vide* 1.*Schem.*25.22. Concluſumque] *vide Deut.*32.36. 11 Morientem Jarobhhamo] *vide executionem infrà* 15.29.*& ſequentibus.* 13 Perveniet Jarobhhamo] *id eſt, ex poſteris ejus.* Eſt de eo &c.] *id eſt, placuit Deo hunc ſolum e poſteris Jarobhhami ſepulturæ honore afficere.* 14 Regem] *Bahhaſcham, vide infrà* 15. 27. Eadem die] *id eſt, eodem tempore quo regnum invadet.* Quid autem] *correctio, quaſi dicat: quid dico ſuſcitabis? imò jam eo uſtitutus eſt, & in regno verſatur.* 15 Percutiet] *Inſultorem & calamitoſum ſtatum regni Iſraëlitici a Jarobhhamo uſque ad finem prophetat.* Quemadmodum agitatur] *id eſt, perpetuis motibus civilibus & externis divexans, ut tota illius regni hiſtoria docet.* Convellens] *ſub Hoſchebhha filio Ela per Salmanaſſarem,*2.Reg.17. Flumen] *Euphratem in Aſſyriam, Meſopotamiam, & Mediam,* 2. *Reg.*17.6. 17 Tirtzam] *urbem regiam ante extructam Samariam, ad Euphratem ſitam non procul Typhſacho. vide* 2.*Reg.* 15.16. 18 Secundum verbum] *ſupra verſic.*13. 19 Chronicorum] *vide ſupra* 11.41. *ſic infrà* 29. 20 Viginti duorum annorum] *quorum ultimus in regno filii primus numerandus eſt.* 22 Et nomen matris] *hîc & in fine capitis meminit matris, quòd idololatria ipſius author poſt regni truncationem fuerit: vide* 2.*Chron.*11.17. 22 Fecit etiam] *anno quarto regni ipſius, ut apparet ex* 2. *Chron.*11.17. *& infrà verſic.*25. 25 Schiſchak] *ad quem Jarobhham fugiſſe legitur* 1.*Reg.* 11.40. *Idem Saſoſkis Diodoro Siculo, & Suſakis Juſtino dicitur.* 26 Scuta aurea] *de quibus ſupra* 10.16.*&* 17. 27 Curſoribus] *id eſt, regis ſatellitibus ad officia expeditis.*

CAPUT XV.

Abijam improbus triennio regnat. Aſa verò filius bonus & inſtaurandi cultus Dei ſtudioſus uno & quadraginta: Sed Bahhaſcha conatu malo ratione impedito iram Dei in ſe provocat. In regno verò Iſraëlitico Nadab Jarobhhamo ſuccedit ſceleratus patris exemplo: quem Bahhaſcha alitero ipſius regnis anno per conjurationem occidit, & tota Jarobhhami ſtirpe delata regno potitur.

1 ANNO autem decimo octavo regis Jarobhhami filii Nebati: regnavit [a] Abijam ſuper Jehudam.
2 Tribus annis regnavit Jeruſchalaimis: cujus matri nomen [b] Mahhaca filia Abiſchalomi.
3 Et ambulavit in omnibus peccatis patris ſui, quæ fecerat coram ipſo: nec fuit [c] animus ejus integer erga Jehovam Deum ſuum, ut animus Davidis patris ſui.
4 Sed propter Davidem dedit Jehova Deus illius, illi [d] lucernam Jeruſchalaimis, ſuſcitando filium ejus poſt eum & ſtabiliendo Jeruſchalaima:
5 Eò quòd fecit David quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: [e] neque receſſiſſet ab omnibus quæ præceperat ei, omnibus diebus vitæ ſuæ: præterquam in re Urijæ Chittæi.
6 Bellum autem fuerat inter Rechabhhamũ & Jarobhhamum omnibus diebus vitæ ejus.
7 Sed cùm reliquæ res Abijami, & omnia quæ fecit nónne ſunt ſcripta in libro [f] Chronicorum regum Jehudæ, tum bellum [g] confectum inter Abijamum & Jarobhhamum?
8 Poſtea occubuit Abijam cum patribus ſuis, quem ſepeliverunt in civitate Davidis: & regnavit Aſa filius pro eo.
9 Anno itaque vigeſimo [h] *completo* Jarobhhami regis Iſraëlis: regnavit Aſa ſuper Jehudam.
10 Uno & quadraginta annis regnavit Jeruſchalaimis: cujus [i] aviæ nomen Mahhaca filia Abiſchalomi.
11 Et fecit Aſa quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: ſicut David pater ipſius.
12 Nam abſtulit [k] meritorios e terra: & amovit omnes deos ſtercoreos quos fecerunt majores ſui.
13 Quin etiam ipſam Mahhacam aviam ſuam [l] amovit ne eſſet Auguſta: eò quòd fecerat horrendam ſtatuam cum luco: & [m] ſuccidam Aſa horrendam ſtatuam ejus, combuſſit ad torrentem Kidronem.
14 Excelſa quidem non amota ſunt: ſed animus Aſæ fuit integer [n] erga Jehovam omnibus diebus ejus.
15 Et retulit res conſecratas patris ſui, & res conſecratas *a ſe* in domum Jehovæ: argentum & aurum & inſtrumenta.
16 [o] Quam ob rem bellum fuit inter Aſam & inter Bahhaſcham regem Iſraëlis omnibus diebus eorum.
17 Nam aſcendens Bahhaſcha rex Iſraëlis contra Jehudam, ædificabat Ramam: [p] ne ſineret ad Aſam regem Jehudæ egredi aut regredi *quemquam.*
18 Sed accipiens Aſa totum argentum & aurum [q] quæ reliqua erat in theſauris Jehovæ: etiam theſauros domus regiæ, tradidit in manum

2.Chro.13. [a] *in Chron. Abija.* [b] *Micaja filia Urielis,* 2.*Chro.*13. 2. *hinonis enim fuerunt ipſa & pater.* [c] Heb. *cor ſic deinceps.*

[d] Heb. *fuit Sed ita hoc loco interpretandum eſſe verbum docet* 2.*Chro.*13.3. *& ſequentibus.* 2. *Chron.* 14.

[e] Heb. *matris: vide ſupra* 2. *var. & infrà* 13.*ver.*

[f] Heb. *dominatus ſupra* 11.19.

2.Chron.16.

Kk num

num ſervorum ſuorum: quos miſit rex Aſa ad Ben-Hadadum filium Tabrimonis filii Chezjonis regem Syriæ, qui habitabat Damaſci ut dicerent:

19 Fœdus eſt inter me & inter te, inter patrem tuum & inter patrem meum: ecce mitto ad te munus argentum & aurum: age fac irritum fœdus tuum cum Bahhaſcha rege Iſraëlis, ut abſcedat a me.

20 Et auſcultans Ben-Hadad regi Aſæ, miſit principes copiarum [g] ſuarum contra civitates Iſraëlis, & percuſſit [f] Hijonem, & Danem & [h] Abelum Beth-Mahhacæ, & [i] totum tractum Cinnereth & totam terrã Naphtali.

21 Unde fuit audiente Bahhaſcha, ut deſiſteret ab ædificanda Rama, & reſideret Tirtzæ.

22 Tunc rege Aſa promulgante in tota Iehuda, (nemo erat immunis,) deportarunt lapides Ramæ, & ligna ejus quibus ædificabat Bahhaſcha, & ædificavit ex illis rex Aſa Gebahhum Binjaminitarum & Mitzpam.

23 Reliquæ autẽ omnes res Aſæ, & omnis fortitudo ejus, & quæcunq; fecit, & civitates quas ædificavit, nónne ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Iehudæ? veruntamen [f] tempore ſenectutis ſuæ ægrotavit ex pedibus ſuis.

24 Poſteà cùm occubuiſſet Aſa cum patribus ſuis, ſepultus eſt cum patribus ſuis in civitate Davidis patris ſui: & regnavit Jehoſchaphat filius ejus pro eo.

25 Nadab verò filius Jarobhhami regnare cœpit ſuper Iſraëlem anno ſecundo Aſæ regis Jehudæ: ac regnavit ſuper Iſraëlem [f] biennio.

26 Fecitque quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: ambulans in via patris ſui, & in peccato ejus, quo ad peccandum induxit Iſraëlẽ.

27 Quapropter conſpirationem fecit contra eum Bahhaſcha filius Achijæ e domo Iſſaſcharis, & percuſſit eum Bahhaſcha ad [f] Gibbetonem, qui Peliſchtæorum erat: cùm Nadab & omnes Iſraëlitæ obſiderent Gibbetonem.

28 Itaque morte afficiens eum Bahhaſcha anno tertio Aſæ regis Jehudæ regnavit pro eo.

29 Fuitque cùm cœpit regnare, ut percuteret totam domum Jarobhhami, donec perdidiſſet eam: non reliquam faceret ullam animam Jarobhhamo: ſecundum verbum Jehovæ quod locutus fuerat per ſervum ſuum Achijam Schilonitem. *Sup. 14.10. & ſequentibus.*

30 Propter peccata Jarobhhami quibus peccavit, & quibus ad peccandum induxit Iſraëlem: propter indignationem ejus, qua provocavit Jehovam Deum Iſraëlis.

31 Reliquæ autem res Nadabi & omnia quæ fecit nónne ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Iſraëlis?

32 Itaque [f] bellum erat inter Aſam & inter Bahhaſcham regem Iſraelis omnibus diebus illorum.

[g] Heb. *quæ erant ei.*
[h] 2. *Chro.* 16. 4. *dicitur Abel-Majim: vide* 2. *Schã.* 20.14.
[i] Heb. *totas Cinnerothas: vide Joſh.* 11.2.

ANNOTATIO.

2 Abiſchalomi] *non filii Davidis (nam ejus liberi non ſupervixerunt,* 2. *Schem.* 18.18.) *ſed alterius Gibbhani e Binjamine,* 2. *Chron.* 13.2. 4 Lucernam] *vide ſuprà.* 11.36. *Sequentia autem per epexegeſin oſtẽdunt in quo conſiſtat iſta lucerna, nimirum in regno & in religione.* 5 Neqs receſſiſſet] *id eſt, neq; omnia pietatis & juſtitiæ officia lege imperata depoſuiſſet: præterquam & c. Nam* Uriæ *facto in totam legem peccavit, ſed ex infirmitate: non autem elata manu & projecta audacia totius offujus eſt ad peccandum in Spiritum ſanctum.* 7 Chronicorum] *ut ſuprà* 11,41. 9 Completo] *Nam Nadab Jarobhhamo ſucceſſiſſe ſcribitur anno ſecundo Aſæ, infrà ver.* 25. 12 Meritorios] *de quibus ſuprà* 14.24. *vide infrà* 22.47. 13 Amovit] *id eſt, dignitate & poteſtate eam privavit: hæc autem omnia ſummatim ſine temporum diſtinctione de adminiſtratione Aſæ referuntur, quæ planiùs in ſua tempora diſtribuuntur* 2. *Chron.* 14.15. & 16. *cap.* Succiſam] *& comminutam: ſynecdoche:* 2. *Chro.* 15.16. 14 Erga Jehovam] *erga cultum ejus, quamvis vitã reliquam huic ſtudio non conformaverit.* 16 Quam ob rem] *cùm Bahhaſcha videret Aſam religionem inſtauraſſe, & multos in ſuo regno ad Aſam defeciſſe, ut in ſordu Dei convenirent: vide* 2. *Chron.* 15.8. & *ſequentibus.* 17 Ne ſineret &c.] *ut ſuorum defectionem impediret, & iter ad ſollicitandos ſuos præcluderet.* 18 Quæ reliqua erant] *a temporibus Rechabhami: vide ſuprà* 14.26. Chezjonis] *forte u eſt. qui ſupra* 11.23. *Retzon dicitur.* 19 Inter patrem tuum] *nam adverſarius fuiſſe legitur temporibus Schelomonis, ac non diutius: ſuprà* 11.25. *poſteà ante diviſo regno utrũque ſæderatus fuit.* 20 Hhijomem & Danem &c.] *id eſt, percurrens ſuperiorem tractum Aſcheri, Dani & Naphtali uſque ad fines Menaſſitis ſtragem edidit Nam Hhijon Aſcheri, Dan Danitarum, Abel Mahhacæ Menaſſitarum, Cinnereth Naphtalitarum erat.* 23 Temporis ſenectutis] *tribus ultimis annis ſuis: quare nihil fortiter geſſit.* 25 Biennio] *imperfectio, ut oſtendit ver.* 28. *& cap. ſequen. ver.* 1. 27 Gibbetonem] *oppidum attributum Dani, quod Peliſcbitas tenebant: Joſuæ* 19.44. 32 Bellum erat] *ut ſuprà ver.* 16.

CAPUT XVI.

Regni Iſraëlitarum ſtatus temporibus Aſæ deſcribitur: ut Bahhaſchæ Jarobhhamo in peccatis ſimili, ſimilis pœna denunciatur: ut eam Ela filius cum toto genere luit: Ut Zimri poſt ſeptiduum ſe ipſum combuſſit: Ut regnum Iſraëlitarum inter Hhijonum & Tibnin diviſum fuit: Ut Hhijonni ſolus regno potitus Samariam ædificat: & malitia anteceſſores ſuperat: Ut Achab ei ſuccedens omnes impietate ſuperat: Denique ut contra execrationem Joſchuhhæ Jerichuntæ inſtaurata, autor inſtaurationi pœnas luit.

1 ANNO tertio Aſæ regis Jehudæ: regnavit Bahhaſcha filius Achijæ ſuper totũ Iſraëlem Tirtzæ, viginti quatuor annis.

2 Cùm autem faceret quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: ambulans in via Jarobhhami, & in peccato ejus, quo ad peccandum induxerat Iſraëlem.

3 Fuit verbum Jehovæ ad Jehu filium Chanani contra Bahhaſcham, ut diceret:

4 Quia cum exaltavi te ex ipſo pulvere, & poſui te in ducem ſuper populo meo Iſraëlem: ambulaſti in via Jarobhhami, & ad peccandum induxiſti populum meum Iſraëlem, ut provocarent

carent me peccatis suis?

5 Ecce ego mox sublaturus sum [a] asseclas Bahhaschæ & assecias domus ejus: & redditurus domum tuam sicut domum Jarobhhami filii Nebati.

6 Morientem Bahhaschę in civitate comedent canes: & morientem ei in agro comedent volatilia Cœli.

7 Reliquæ autem res Bahhaschæ, & quæ fecit, fortitudóque ejus, nónne sunt scriptæ in libro 'Chronicorum regum Jisraëlis?

8 (Posteà occumbens Bahhascha cum patribus suis, sepultus est Tirtzę: & regnavit Ela filius ejus pro eo)

9 'Ut etiam per Jehu filium Chanani prophetam verbum Jehovæ fuerat contra Bahhascham & contra domum ejus: idq; propter totum malum illud, quod fecerat in oculis Jehovæ, quòd provocasset eum operibus manuum suarum, quòd esset similis domui Jarobhhami: & eò quòd percussisset eum.

10 'Anno vigesimo sexto Asæ regis Jehudæ *completo*: regnabat Ela filius Bahhaschæ super Jisraëlem Tirtzæ 'secundo anno,

11 Cum facta conspiratione in eum servus ejus Zimri princeps dimidiatæ partis curruum, dum is Tirtzæ biberet [b] ad ebrietatem, in domo Artzæ, qui præerat domui ipsius Tirtzæ:

12 Veniens Zimri & percutiens eum, morte affecit eum anno vigesimo septimo Asæ regis Jehudæ: ac regnavit pro eo.

13 Fuit autem cùm primùm iste regnaret, 'dum insedit solio suo, ut percuteret totam familiam Bahhaschæ, non reliquum faceret ei 'mingentem ad parietem: 'etiam vindices ejus & amicos ejus.

14 Itaque perdidit Zimri totam familiam Bahhaschæ: secundum verbũ Jehovæ quod locutus est contra Bahhaschaṁ, per [c] Jehu prophetam:

15 Propter omnia peccata Bahhaschæ & peccata Elæ filii ejus: quibus peccaverunt, & quibus ad peccandum induxerunt Jisraëlem, provocando Jehovam Deum Jisraelis vanitatibus suis.

16 Reliquæ autem res Elæ & quæcunq; fecit: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regũ Jisraëlis?

17 Anno vigesimo septimo Asæ regis Jehudę regnavit Zimri septem diebus Tirtzæ: cùm populus castra haberent' contra Gibbetonem qui *erat* Philistæorum.

18 Sed qui castra habebant, populus ille audiés dicentes: conspiravit Zimri, & etiam percussit regem: constituerunt omnes Jisraëlitæ regem Hhomrin principem militiæ super Jisraëlem eodem die, in ipsis castris.

19 Posteà ascendens Hhomri, & omnes Jisraëlitæ cum eo Gibbetone: obsederunt Tirtzam.

20 Fuit autem cùm videret Zimri captam esse civitatem, ut ingrederetur palatium domus regiæ: & combusta secum domo regis igne, meretur:

21 Propter peccata sua quibus peccaverat faciendo quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: ambulando in via Jarobhhami, & in peccato ejus quod fecerat inducendo Jisraëlem ad peccandum.

22 Reliquæ autem res Zimri, & conspiratio ejus qua conspiravit, nónne sunt scriptæ in libro Chronicorum regum Jisraëlis?

23 Tunc divisus est populus ille, Jisraël in partes: pars una populi sequebatur Tibnin filium Ginathi ut constitueret eum regem: pars vero altera sequebatur Hhomrin.

24 Cùmque firmior esset populus qui sequebatur Hhomrin populo qui sequabatur Tibnin filium Ganathi: 'mortuo Tibni 'regnavit Hhomri

25 Anno trigesimo primo *completo* Asæ regis Jehudæ, (regnavit Hhomri super Jisraëlẽ' duodecim annis): Tirtzæ regnabat sexto anno,

26 Cùm emit montem [e] Schomronis a Schemero' duobus talentis argenti: & ornato ædificiis monte, vocavit nomen civitatis illius quã ædificavit de nomine Schemeri domini illius montis, Schomronem.

27 Et fecit Hhomri quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: ac pejus fecit quàm ullus qui fuerit ante eum:

28 'Nam ambulavit in tota via Jarobhhami filii Nebati, & in singulis peccatis ejus, quibus ad peccandum induxerat Jisraëlem: ut provocaret Jehovam Deum Jisraëlis vanitatibus illorum.

29 Reliquæ autem res Hhomri, '& omnia quæ fecit, & fortitudo ejus qua fecit: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jisraëlis?

30 Posteà occubuit Hhomri cum patribus suis & sepultus est Schomrone: regnavitq; Achab filius ejus pro eo.

31 Achab autem filius Hhomri regnare cœpit super Jisraëlem anno trigesimo octavo, Asæ regis Jehudæ: regnavitque Achab filius Hhomri super Jisraëlem Schomrone' viginti duobus annis.

32 Fecitq; Achab filius Hhomri quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: plus quàm omnes qui fuerant ante ipsum. *Infrà* 21.25.

33 Fuit enim ('nónne leve habebatur ei ambulare in peccatis Jarobhhami filii Nebati?) ut acciperet uxorem Izebelem filiam 'Eth-Bahhalis regis Tzidoniorum: & abiens coleret [d] Bahhalem illorum ac incurvaret se ei:

34 Et statueret altare Bahhali isti in æde illa Bahhalis, quam extruxerat Schomrone.

35 Prætereà [e] confereret Achab lucum: denique [f] amplius Achab faceret ad provocandum Jehovam Deum Jisraëlis, quàm omnes reges Jisraëlis qui *fuerant* ante ipsum.

36 Diebus ejus ædificavit Chiel Beth Elita Jerichuntem: [g] pretio Abirami primogeniti sui fundavit eam, & pretio Schegubi natu minimi sui statuit fores ejus: secundum verbum Jehovæ quod locut' erat per Jehoschuhhã filiũ Nunis.

[a] Heb. *post Bahhaschaṁ & post domũ ejus* euntes, *ut sup.* 14.10

[b] Heb. *ebrius.*

[c] Heb. *per manum Jehu.*

[d] *i. ut celaret deum: vide Judic.* 2.11.

[e] Heb. *faceret.*

[f] Heb. *adderet facere.*

[g] Heb. *pro Abiramo, & pro Schegubo. Josh.* 6.29.

[e] *vulgo Samariæ: sic deinceps.*

ANNOTATIO.

1 Anno tertio] *hos duos versus ad sequentia pertinere res ipsa ostendit.* Viginti quatuor annis] *quorum primus & ultimus imperfecti sunt: nam primus etiam Nadabo antecessori, & ultimus Elæ filio communis est.* 7 Chronicorum] *vide suprà* 11.41. *& sic de seq.* 9 Ut etiam] *accommodato exitu istius regis ac totius familiæ Bahhaschæ ad superiorem prophetiam Jehu. ver.* 4. *&* 5. 10 Anno vigesimo sexto] *quo mortuus erat Bahhascha, & regnare cœperat Ela.* Secundo anno] *Elæ, qui fuit* 27. *Asæ, ut*

infrà 13. ver. quaſi dicat: vix dum elapſa erat ei annus primus cùm ad conſpirationem venit eſt. 13 Dum inſedit] *ſeptimo illo quo regnavit.* Mingentem] *vide 2. Sebem. 25. 22.* Etiam vindices] *omnes qui erant ejuſdem cognationis.* 17 Contra Gibbetonem] *vide ſupra 15. 27. in annot.* 24. Mortuo Tibni] *quarto demùm anno poſt ſublatum Zamrin: vide in 2. Chro. 22. 2.* Regnavit] *anno 5. & ſequen. regnum totius Iſraëlis obtinuit.* 25 Duodecim annis] *comprehenſis annis 4. quib. æmulum habuit Tibnini.* 26 Duob. talentis] *5. paulo minùs bis mille daleru.* 28 Nam ambulavit] *duo notantur hîc mala quibus ſuperavit anteceſſores: unum, quod regum & populi peccata minutatim perſecutatus eſt ut illa hæreſt: alterum, quòd conſulto & de-induſtria Deum provocavit, cùm ſupersores non ita deſtinato conſilio & deſperata malitia id feciſſent: nam decretu obſtrinxit populum, & ad idololatriam tyrannicè coegit: quod teſtatur Micæ propheta 6. 16.* 29 Et omnia] *ſic habent noſtra vetuſta manu ſcripta exemplaria.* 31 Viginti duob. annis] *imperfectum: nam primis cum patre, ultimus cum filio communis fuit.* 33 Nónne leve] *epiphonema. quaſi dicat, quàm parvi fecit iſte peccata priorum, qui novis illa cumulavit.* Eth-Bahhalis] *quem Diodorus Sxulus vocat Itobalum.*

CAPUT XVII.

Elija Achabo a Deo multorum annorum ſiccitatem denuntiat: juſſuq; certo loco delitescere, per annum corvorum miniſterio divinitus cibatus: inde propter aquæ penuriam Dei juſſu Zarphatham proficiſcitur, a tenui vidua, quam promiſſione Dei confirmat, ultra biennium ſuſtentatur: cui mortuum filium precibus ſuſcitat.

1 DIxit autem Elija Tiſchbites ex inquiſinis Gilhhadis ad Achabum: ut vivit Jehova Deus Iſraëlis ante quem adſto, non eſt futurus annis iſtis ros aut pluvia: niſi ex verbo meo.

2 Poſteà fuit ad eum verbum Jehovæ, dicendo:

3 Abi hinc, & convertens te orientem verſus, abſconde te ad torrentem Cerithi, qui *eſt* e regione Jardenis.

4 Eritque ut ex illo torrente bibas: corvis autem præcepi, ut te ſuſtentent ibi.

5 Qui abiens fecit ſecundum verbum Jehovæ: veniens enim conſedit ad torrentem Cerithi, qui *eſt* e regione Jardenis:

6 Quò corvi afferebant ei panem & carnem quolibet mane, ſimiliter panem & carnē quolibet veſpere: & e torrente bibebat.

7 Sed fuit exacto anno, cùm exſiccatus eſſet torrens ille: quia non fuerat pluvia in illa terra.

8 Ut eſſet verbum Jehovæ ad eum, dicendo:

9 Surge, abi Tzarphatham quæ *eſt* Tzidonis, & conſide to ibi: ecce præcepi ibi mulieri viduæ ut ſuſtentet te.

10 Qui ſurgens abiit Tzarphatham, cùmque perveniſſet ad portam civitatis, ubi ecce mulier vidua colligebat ligna: advocavit eam & dixit:

[a] Heb. *accipe quæſo mihi: vide Exo. 25. 2. ſic deinceps.*

accipiens da, quæſo, mihi paululum aquæ in hoc vaſe ut bibam.

11 Euntem verò ut acceptam daret: rurſus advocans eam dixit: accipiens da quæſo mihi fruſtum panis *prout eſt* in manu tua.

12 Quæ dixit, ut vivit Jehova Deus tuus non *eſt* mihi placenta: ſed plena vola farinæ in cado, & paululum olei in phiala: & ecce colligo duo ligna, ut veniens parem illam mihi & filio meo, ut comedamus illud: deinde moriemur.

13 Dixit verò ad eam Elija: ne timeto, abi, para ſecundum verbum tuum: veruntamen fac mihi de ea placentam parvam priùs, quam afferas mihi: tibi verò & filio tuo facito poſteà.

14 Nam ſic ait Jehova Deus Iſraëlis: [b] cadi iſtius farina non conſumetur, & phialæ iſtius oleum non deficiet: uſq; ad diem quo datur eſt Jehova pluviam in ſuperficie terræ.

[b] Heb. *cadus iſtius farina, & phiala olei: hypallage.*

15 Abiens ergo illa fecit ſecundum verbum Elijæ: ita comedit ipſa & ipſe, idque domi ejus per annum.

16 Cadi farina illa non conſumebatur, & phialæ illius oleum non deficiebat: ſecundū verbū Jehovæ quod locutus fuerat per Elijam.

17 Fuit autem [c] his rebus geſtis ut ægrotaret filius mulieris illius, dominæ domus: cùmq; eſſet ægritudo ejus valida admodum, adeò ut nō reliqua eſſet in eo reſpiratio,

[c] Heb. *poſt res has.*

18 Dixit illa ad Elijam: quid [d] mihi tecum vir Dei veneris ad me ad recordandum iniquitatem meam, & afficiendum morte filium meum?

[d] Heb. *mihi & tibi: ſic 2. Schem. 16. 10 & 19 23.*

19 Qui dixit ad eam: da mihi filium tuum: & acceptum eum e ſinu ejus, detulit eum in cœnaculum, ubi ipſe habitabat, depoſuitq; eum ſuper lectum ſuum.

20 Tum inclamans Jehovam dixit: ô Jehova Deus mi, etiámne viduam hanc apud quam ego hoſpitor malo affeceris, mortem afferendo filio ejus?

21 Et admenſus ſe ſuper puero ter, inclamavit Jehovam dicens: Jehova Deus mi, revertatur quæſo anima pueri hujus in medium ejus.

22 Quapropter auſcultavit Jehova voci Elijæ, ita ut reverſa anima pueri in medium ejus, is revixerit.

23 Tum acceptum Elija puerum deduxit e ſuo cœnaculo domum, & reddidit eum matri ejus: dixitq; Elija: vide, vivit filius tuus.

24 Dixit verò mulier ad Elijam: jam hoc experior virum Dei te eſſe: & verbum Jehovæ in ore tuo verum.

ANNOTATIO.

1 Tiſchbites] *id eſt, incola partis illius Gilhhadii, quæ ad orientem ſpectat, temporibus Schaulis Hagarenis adempta. Hæc autem Teſcheb dicta eſt: vel eò quòd veteres incolæ ad centum millia captivi abducti ſunt: vel quòd ex Iſraëlitis trans Jardenem coloniæ eò tranſmiſſæ ſunt, ut eam habitarent: vide 1. Chro. 5. 26.* Inquilinis] *id eſt, colonis e Gilhhade tranſmiſſis.* Adſto] *id eſt, miniſtro, ut expenitur Deut. 10. 8.* Annis] *tribus & ſex menſibus Luc. 4. 25. & Jacobi. 5. 17. vide infrà 18. 1 ſic enim apertè colligitur ex mandato & promiſſione Dei infrà 14.* 4 Corvis præcepi] *hoc avis lege immunda erat cibo: non autem cœnaculo, niſi mortua: Levit. 11. 15.* 9 Tzarphatham] *quam ſcriptores vocant Sareptam inter Tyrum & Tzido-*

T'idoneum sitam ad mare. 11 In manu tua] *id est, penes te.* 13 Placenta] *id est ut minimus quidem panis fiat.* Deinde moriemur] *quasi dicat, nulla est deinceps vitæ sustentandæ ratio.* 14 Diem quo] *id est, usquedum anni duo cum dimidio effluxerint.* 17 His rebus gestis] *id est tertio anno, quem apud viduam egebat: sive exacto biennio siccitatis: nam annum educatus est corvorum ministerio, supra ver. 7. & alterum apud viduam, de quo ver. 15.* Non reliqua esset] *id est, expiraret.* 18 Quid mihi tecũ] *subaudi, fuerit. Id est, quorsum spectaverint promissiones tuæ, si moriendum sit illis quibus factæ sunt?* Veneris ad me] *quasi dicas, cùm me primum allocutus es, me & filium de vita in remissione peccatorum confirmasti ver. 14. quòd jam amplius annum experta sum: nunc verò ultra aliquid cujus nomine tam gravis sim castiganda contrà quàm initio spem fecerat?* 20 Etiamne] *quasi dicas, ut alios multos qui fame & siccitate pereunt, sed minimè confirmatos de vita: ut hac vidua per me confirmata est.* 21 Admensus se] *tum ut visu & contactu pueri ad orandum magis inflammaretur: tum ut incubationis medio calore pueri foverentur, confer cum facto Elisæi Sabbathi 2. Reg. 4. 34.* Ter] *alterum incubans & orans.*

CAPUT XVIII.

Elias ab Achabo diu quæsitus, jussu Dei se illi exhibet: increpantem regem reprehendit, & Israëlem cum falsis prophetis in montem Carmelo convocari jubet: ubi populo similiter reprehenso, miraculo cum prophetis Bahalis spondet: convictos jugulat: regi pluviam denuntiat, & abeuntem Jizrehelem prosequitur.

1 POSTEA diebus multis post annum tertium hunc, fuit ut verbum Jehovæ esset ad Elijam dicendo: I, [a] ostende te Achabo, & dabo pluviam in superficie terræ.

2 Itaque abiit Elija ut ostenderet se Achabo: erat autem fames valida in [a] Schomrone:

3 Quapropter advocaverat Achab Hhobadjam qui præerat domui ipsius: (erat autem Hhobadja timens Jehovæ valde.

4 Nam fuit cùm excinderet Izebel prophetas Jehovæ: ut accipiens Hhobadja centum prophetas absconderet eos, quinquagenos viros in una spelunca, & sustentaret eos pane & aqua).

5 Et edixerat Achab Hhobadjæ: perambula hanc terram ad fontes aquarum, & ad omnes torrentes: si fortè inveniamus fœnum, ut vivos conservemus equos & mulos, & non [a] sinamus excindi nobis jumenta.

[a] Heb. *& non excindamus nos a jumentis: hypallage.*

6 Itaque partiti terram inter se quam obirent: Achab profectus est unâ viâ ipse [b] seorsim, & Hhobadja profectus est viâ alterâ seorsim.

[b] Heb. *solus: ut Gen. 43. 32.*

7 Fuit autem Hhobadja *versante* in itinere, cùm ecce Elija obvius ei fieret: ut agnoscens eum procideret in faciem suam ac diceret: túne ille *es* dominus meus Elija?

8 Qui dixit ei, sum: i, dic domino tuo, ecce Elijam.

9 Dixit verò *Hhobadja*: quid peccavi: quòd tradis servum tuum in manum Achabi ut morte afficiat me?

10 Ut vivit Jehova Deus tuus, non *est* gentis aut regni *locus* quò non miserit dominus meus ad quærendum te: qui dixerunt non *adest*: etiam adjuravit regnum & gentem: quia non potest invenire te.

11 Et nunc tu dicis: i, dic domino tuo ecce Elijam.

12 Atqui erit me abeunte abs te, ut spiritus Jehovæ deferat te nescio quò: cùmque venero indicatum Achabo, si non inveniat te occidet me: tamen servus tuus timet Jehovam ab adolescentia mea.

13 Nónne indicatum est domino meo quid fecerim cùm occideret Izebel prophetas Jehovæ? ut occultavi e prophetis Jehovæ centum viros, [c] quinquagenos viros in una spelunca, & sustentavi eos pane & aqua?

[c] Heb. *quinquaginta quinquaginta viros.*

14 Nunc autem tu dicis: I, dic domino tuo, ecce Elijam: atqui occideret me.

15 Dixit verò Elija: ut vivit Jehova exercituum coram quo [a] astito: hodie ostendam me ei.

16 Abiens itaque Hhobadja obviam Achabo indicavit ei: quapropter ivit Achab obviã Elijæ.

17 Fuitque cùm videret Achab Elijam: ut diceret Achab ad eum: túne ille es [a] perturbator Jisraëlis?

18 Qui dixit, non perturbo Jisraëlem: sed tu & domus patris tui: dum derelinquitis præcepta Jehovæ & sequeris Bahhalimos.

19 Sed nunc mitte, congrega ad me totum Jisraëlem in montem Carmelum: & prophetas Bahhalis quadringentos quinquaginta, prophetas quoque [a] luci illius quadringentos comedentes e mensa Izebelæ.

20 Itaque mittens Achab ad omnes Jisraëlitas congregavit prophetas illos in montem Carmeli.

21 Tum accedens Elija ad totum populum illum, dixit: [a] quousque claudicaturi estis in duabus istis cogitationibus? si Jehova est Deus ipse, sequimini eum: sin autem istorum Bahhal, sequimini eum: sed [a] non responderunt ei populus ille quicquam.

22 Præterea dixit Elija ad populum illum: ego relictus sum propheta Jehovæ solus: [a] prophetæ autem isti Bahhalis quadringenti quaquaginta viri.

23 Itaque [d] dentur nobis duo juvenci, & eligentes sibi juvencum unum, in membra dividãt eum ac imponant lignis: sed ignem ne apponunto: ego qnoque parabo juvencum alterum, quem imponam lignis: sed ignem non apponam.

[d] Heb. *demus nobis duos.*

24 Tum [a] invocatote nomen deorum vestrorum: ego verò invocabo nomen Jehovæ: eritque Deus ille qui testabitur igne, ipse Deus: cui respondens totus populus ille dixerunt: bona *est* hæc res.

25 Deinde dicente Elija prophetis Bahhalis: eligite vobis juvencum unum, & parate primũ, nam *estis* plures: & invocate nomen deorum vestrorum: sed ignem ne apponite:

26 Acceperunt juvencum [a] quem confecerat eis: quo parato cùm invocassent nomen Bahhalis a mane usqs ad meridiem dicendo, ô Bahhal exaudi nos, & nulla *esset* vox & nullus exaudiens: [a] insultarũt in altare quod fecerat *Elija*.

27 Fuit enim ipso meridie ut ludificans eos Elija diceret: clamate voce magna quandoquidem Deus est, nam colloquium: aut, nam [a] infectatio *est* ei: aut, nam iter *est faciendum ei*: fortassis dormit, ut evigilet.

28 Qui clamabant voce magna, & [a] incidebant sese pro ratione ipsorum gladiis & spicu-

lis: usque adeo ut perfunderent se sanguine.
29 Fuit verò cùm præteriisset meridies, ut prophetas agerent usquedum [a] offertur munus: sed nulla *erat* vox, & nullus exaudiens, nullaq; attentio.
30 Elija autem edicente toti populo illi, accedite ad me, accessit totus populus ad eum: tum curavit altare Jehovæ [a] quod dirutum erat.
31 Nam accepit Elija [a] duodecim lapides pro numero tribuum filiorum Jahhakobi: ad quem
Gen. 32. 28. & 35.10. fuerat verbum Jehovæ dicendo, Jisi aël esto nomen tuum.
32 [a] Cumq; extruxisset lapidibus istis altare in nomine Jehovæ: paravit aquę ductum *capientem* quasi [a] duo sata sementis circa illud altare.
[a] Heb. *quasi locum duorũ satorũ sementis.* 33 Deinde disposuit ligna: & divisum in membra junencum imposuit lignis.
34 Tum edixit: implete quatuor Cados [a] aqua, & effundunto super ipsum holocaustum & super ligna: iterum edicente, secundò facite, secundò fecerunt: rursus edicente tertiò facite, tertiò fecerunt.
[b] Heb. *irrent.* 35 Adeò ut [b] fluerent aquæ circa altare: atq; etiam aquæ ductum impleret aqua.
36 Fuit autem cùm [a] offertur munus, ut accedens Elija propheta diceret: ô Jehova Deus Abrahami, Jitzchaki & Jisraëlis, hodie innotescat te Deũ esse in Jisraële, & me servum tuũ: qui ex verbo tuo feci omnes res istas.
37 Exaudi me Jehova, exaudi me, ut agnoscant populus hic te Jehovam Deum illum esse: cùm tu averteris animum eorum [a] retrorsum.
38 Tunc ignis Jehovæ decidens, consumpsit holocaustum & ligna & lapides & pulverem ipsũ. etiam aquãquæ *erat* in aquæ ductu delinxit.
39 Quod cum videret totus ille populus, prociderunt in faciem suam: & dixerunt, Jehova ipse Deus est, Jehova ipse Deus est.
40 Deinde dicente Elija eis: prehendite prophetas istos, Bahhalis, nemo se proripiat ex eis: prehenderunt eos: quos deducens Elija ad torrentem [a] Kischonis, jugulavit ibi.
41 Et dixit Elija Achabo: ascende, comede & bibe: nam *ecce* strepitus multitudinis pluviæ.
42 Sic ascendit Achab ad comedendum & bibendum: Elija autem ascendit in verticem Carmeli, & pronum se abjecit in terram: deinde posuit faciem suam inter genua sua.
43 Edixerat autem puero suo, ascende jam, intuere viã maris: qui ascendens intuitus est ac dixit, non *est* quicquam: & septies edixit revertere.
44 Fuitq; septima *vice* ut diceret: ecce nubes parva sicut vola hominis ascendit a mari: tum dixit: ascende, dic Achabo, junge equos & descende ne intercludat te pluvia.
45 Itaque fuit [g] interea cum Cœli obscurarentur nubibus & vento, unde fuit pluvia magna: ut equitans Achab abiret Jizrehhelem.
[g] Heb. *dum sic & dum sic est.*
46 Manus autem Jehovæ adfuit Elijæ, ut [a] confirmaret lumbos ejus: ita præcurrit Achabo usquedum veniat Jizrehhelem.

ANNOTATIO.

1 Posteà diebus multis] *id est, elapsis sex mensibus, Luc.* 4.25. *& Jacob.* 5.17. *vide suprà in* 17.1. Ostende] *ea dicturus & facturus quę in sequentibus narrantur, ut ipse docet ver.* 36. 2 Schomrone] *id est, regno Jisraëlis synecdoche.* 15 Adsto] *ut suprà* 17.1. 17 Perturbator] *qui tantam siccitatẽ & famem in Jisraëlem immittit.* 19 Luci illius] *de quo suprà* 16.33. 21 Quousque claudicaturi estis] *id est, quousque in dubio eritis conscientiæ vestræ, quem cultum sequamini? nam neque cultui vitulorum, quem vos Jehovæ exhibere putatis ex institutione Jarobhami, neque Bahhalimis, quos recens instituit Achab, planè acquiescitis: denique nescitis utrum veterem no vo, an novum veteri præferre debeatis: hæc autem quæ sequuntur per concessionem dicuntur.* Non respondebant] *quia dubitabant inter Dei cultus esse, aut hærebant donec miraculo Eliæ confirmati sunt.* 22 Prophetæ isti] *non comprehensis prophetiis luci, de quibus suprà ver.* 19. 24 Invocate] *Apostrophe ad Prophetas Bahhalis.* 26 Quem conscelerat] *id est, cujus optionem dederat.* Insultarunt] *post meridiem, furorem propheticum simulantes ut ipsum everterent ver.* 30. *provocati sarcasmis Eliæ mam prolepticis hic versus* 3. *sequentibus exponitur.* 27 Insectatio] *vel hostium vel ferarum.* 28 Incedebant] *ex more gentium, de quo Deut.* 14.1. 29 Propheras agerent] *vide* 1. *Schem.* 18.9. Offertur munus] *id est, usque ad tempus vespertinum, quo munus offerebatur, Exod.* 29.41. *sic infrà* 36 *simile vide* 2. *Reg.* 3.20. 30 Quod dirutum & c.] *ab insultantibus prophetis suprà* 26. 31 Duodecim lapides] *ut hoc altare structura doceret Jisraëlitas, omnes tribus simul in unum corpus Deo sacrum debere coalescere, & avitæ dignitatis memores ab omni idolorum servitute abstinere.* 32 Cumque extruxisset] *speciali mandato Dei hoc facto extra ordinem Jisraëlitas revocantis: ac proinde contra legem non venit quæ est Levit.* 17. *& Deut.* 12. 34 Aqua] *nam Carmelus imminet mari, unde aquam petebant.* 36 Offertur munus] *suprà ver.* 29. 34 Retrorsum] *ab idolatria in quam nunc præceps currit, ad te converteris.* 40 Kischonis] *vide Judic.* 5. 21. 46 Confirmaret lumbos] *id est, vires suppeditaret ut expeditè pedes iter facerent.*

CAPUT XIX

Izebel audita cæde prophetarum suorum, Eliæ per nuntium mortem in crastinum minatur. Quare Elija in desertum fugiens mortem expetit: unde, ab angelo cibo confirmatus, in Chorebum progreditur & in spelunca se abdit: ex qua a Deo evocatus, ad novos reges Syriæ & Jisraëlitarum, per Elischabham sibi in munere prophetico successurum, instituendos mittitur.

1 Indicavit autem Achab Izebelæ quicquid fecerat Elija: & eum occidisse prorsus omnes prophetas ejus gladio.
[a] Heb *positus a sum.*
2 Quapropter misit Izebel nuntium ad Elijam qui diceret: sic faciant dii & sic pergant, ut hoc ipso tempore cras [a] reddiderit sum vitam tuam ut est vita uniuscujusque illorum.
[a] Heb. *videret.*
3 Quod cùm [b] intelligeret, surgens abiit, [c] consulens vitæ suę, pervenitq; Beer-Schebahhum quod *est* Jehudæ: ubi reliquit puerum suũ.
[b] Heb. *pro vita sua.*
4 Ipse verò perrexit in illud desertum itinere unius diei, & veniens consedit sub junipero quadam: ubi expetebat [d] apud se mori, ac dicebat: satis *est*, nunc Jehova accipe animam meam, non enim sum [a] melior maioribus meis.
[d] Heb. *cum animo suo.*
5 Ita recumbens obdormivit sub junipero quadam: cùm ecce quidam angelus tangens eum, dixit ei: surge, comede.

6 Eo intuente, ecce ad locum cepitis ejus placenta carbonibus *tostis*, & phiala aquæ: unde comedit ac bibit, posteà [a] rursus recubuit.

7 Reversus autem angelus Jehovæ secundò, tetigit eum dicens: surge comede: nam [1] majus esset hoc iter quàm conficeres.

8 Surgens ergo comedit ac bibit: deinde progressus est vi cibi illius quadraginta dies & quadraginta noctes *sustentante eum*, usque ad montem Dei Chorebum.

9 Ubi cùm ingressus [b] quandam speluncam pernoctaret ibi: ecce verbum Jehovæ ad eum, quo dixit ei: quid tibi *rei* hic est, Elija?

10 Quo dicente, [2] planè zelo affectus sum pro Jehova Deo exercituum: eò quòd dereliquerūt fœdus tuum Israëlitæ: [c] altaria tua destruxerunt: & prophetas tuos occiderunt gladio: cumque ego relictus sim solus, etiam quærunt, [d] vitam meam ut auferant eam:

11 Edixit Deus: exi & consiste in isto monte coram Jehova: ecce autem Jehova trānsibat, & [e] ventus magnus ac vehemēs perfringens montes ac perrumpens petras ante Jehovam: non *erat* in eo vento Jehova: post ventum autem illum concussio, non *erat* in concussione illa Jehova:

12 Et post concussionem illam, ignis: non erat in eo igne Jehova: denique post ignem illū, vox [f] silentio tenuis.

13 Fuitq; ut audiens Elija [g] obvolveret faciem suam toga sua: & exiens consisteret in porta ipsius speluncæ: cùm ecce ad eum *fuit* vox, quæ dixerat: quid *rei* tibi hic est Elija?

14 Cui dixerat *illi*, planè zelo affectus sū pro Jehova Deo exercituum, eò quòd dereliquerunt Israëlitæ fœdus tuum, altaria tua destruxerunt, & prophetas tuos occiderunt gladio: cumq; ego relictus sim solus, etiam quærūt vitam meam ut auferant eam.

15 Edixit enim ei Jehova: abi, revertere itinere tuo versus desertum Damasci, & [a] veniens ungito Chazaëlem in regem super Syriam:

16 Jehu autem filium Nimschi ungito in regem super Israëlem: denique Elischahhum filium Schaphati [a] Abel-Mecholanum ungito in prophetam [a] loco tuo.

17 Erit enim ut eū qui proripuerit se a gladio [a] Chazaëlis [a] morte afficiat Jehu: eum verò qui proripuerit se a gladio Jehu, morte [a] curabit affici Elischahh.

18 [a] Reliquos autem feci ex Israële septies mille: quorum omnium genua [a] non curvaverūt se Bahhali, & quorum omnium os non osculatum est illum.

19 Itaque abiens inde cùm inveniſſet Elischahhum filium Schaphati qui arabat duodecim jugis antecedentibus eum, & ipse *erat* cum duodecimo: transiens Elija ad eum, [a] injecit togam suam illi.

20 Tum relictis bobus accurrens post Elijam dixit: [a] osculer quæso patrem meum & matrem meum ut sequar te: cui dixit: abi, revertere: nā [a] quid feci tibi?

21 Itaque divertit ab eo, & acceptum par boum mactavit, & instrumento boum coxit [b] illorum carnem: [a] quam dedit populo suo, & comederunt: postea surgens secutus est Elijam, & ministrabat ei.

[a] Heb. *reversus est ut recumberet.*
[1] Heb. *multū esset pro te hoc iter.*
[2] Heb. *zelando zelavi sic infrà ver. 14.*
[b] *Supra* 18.13.
[c] Heb. *aniam. sic infrà* 14.
[d] *infrà* 14.
[e] *infrà* 19.11.
[f] Heb. *& vox silentii tenuis.*
[g] *infrà* 19.13.
[a] *infrà* 19.15.
[a] *infrà* 19.16.
[a] *infrà* 19.17.
[a] *infrà* 19.18.
[a] *infrà* 19.19.
[a] *infrà* 19.20.
[a] *infrà* 19.20.
[b] Heb. *coxit eos, carnem.*

ANNOTATIO.

4 Melior majoribus meis] *ut diutius mihi vivendum sit quàm illi vixerint.* 10 Planè zelo] *quasi dicat, abjectio tui fœderis cultus tui destructio: prophetarum tuorum cades, & mei persecutio faciunt ut mortem expetam: supra ver. 4.* Altaria] *id est, cultum, metonymia: nam propriè altaria Dei erant Jeruschalaimu.* 11 Ventus magnus] *hujus apparitionis duo sunt fines: unus ut de divina præsentia certior reddatur Elija: alter ut ea confirmetur, & ad exequendum mandata Dei comparetur.* 12 Silentio] *id est, cùm ventus, concussio & ignis conquievissent.* 13 Obvolveret faciem] *vide Exo.3.6.* 15 Veniens ungito] *id est, instituto per alium: vide executionem 2.Reg.8. sic etiam de Jehu accipienda sunt verba sequentia 2.Reg.9.* 16 Abel-Mecholanum] *Judicum 7.22.* Loco tuo] *id est, qui hæc tibi mandata exequatur.* 17 Chazaëlis] *in bello contra Joramum de quo 2.Reg.8.28.* Morte afficiat] *2.Reg.9.19.* Morte curabit affici] *per Chazaëlem: vide 2.Reg.8.12. & executionem ibidem cap.10.32. & cap.13.3.* 18 Reliquos autem feci] *respondet ad illud quod dixerat: Relictus sum solus &c. supra ver. 10.* Non curvaverunt] *id est, coluerunt: synecdoche. vide Gen.41.40.* 19 Injecit togam] *id est, hoc signo vocationem Dei ei indicavit, & in numerum prophetarum assumptum esse declaravit: quorum habitus ille erat.* 20 Osculer] *id est, valedicam parentibus & amicis meis: synecdoche.* Abi revertere] *id est, hac conditione abi ut quàm primùm revertaris.* Quid feci tibi] *quasi dicat: sis muneris memor ad quod te vocavi, & cujus administratio non patitur moras, aut curam aliarum rerum. Mat.8.22. & Luc.9.62.* 21 Quam dedit, &c.] *convivio valedicturus ei.*

CAPUT XX.

Rex Syriæ regnum Israëlis invadens ab Achabo fidem subjectionū cum obsidibus & thesaurū petit: cui Achab fidem offert, reliqua deprecatur. Deinde instante Syro & tempus designante, Achab ex consilio suorum conditiones repudiat: Syrum oppugnantem duobus prælio fusis: quorum posteriore Syrum dedentem se honorificè accipit, & fœdere icto a se dimittit: Quam ob rem a prophetā reprehenditur denunciata a Deo ipsi & populo pœna.

1 BEN-HADAD autem rex Syriæ congregatis omnibus copiis suis, & triginta regulis secum, cum equis & curribus: ascendens obsedit Schomronem ut oppugnaret eam.

2 Et misit nuntios ad Achabum regem Israëlis in civitatem:

3 Per quos dixit ei, sic ait Benhadad: argentum tuum & aurum tuum meum esto: etiam fœminæ tuæ & filii tui præstantissimi [a] mei sunto.

4 Respondens autem rex Israëlis dixit: secundum verbum tuum domine mi Rex: [a] tuus sum & quæcunq; *sunt* mihi.

5 Rursus autem redeuntes nuntii dixerunt: sic ait Ben-hadad dicens: quia misseram ad te qui dicerent, argentum tuum & aurum tuum & fœminas tuas & filios tuos mihi dato.

6 [a]Sed hoc ipſo tempore cras mittam ſervos meos ad te, ut [a]ſcrutentur domũ tuam, & domos ſervorum tuorum: eritq; ut quicquid deſiderabile *erit* oculis tuis, poſitum in manu ſua accipiant.

7 Itaque rex Iſraëlis vocatis omnibus ſenioribus regionis dixit: agnoſcite quæſo & videte iſtum quærere malum: miſerat enim ad me pro fœminis meis & pro filiis meis, & pro argento meo ac pro auro meo: [a]neque denegaveram ei.

8 Dixerunt verò ad eum oẽs illi ſeniores & totus populus: ne auſcultato neq; acquieſcito.

9 Dixit ergo nuntiis Benhadadi, dicite domino meo regi: quicquid mandabas ſervo tuo primùm, facturus ſum: rem verò hanc non poſſum facere: ſic abeuntes nuntii retulerunt ei rem.

10 Quapropter mittens ad eum Benhadab dixit: ſic faciant mihi dii & ſic pergant: [a]non ſufficeret pulvis Schomronis pugillis toti populo huic qui [a]ſequitur veſtigia mea.

[a] Heb. *qui eſt in pedibus meis: ut Exo. 11.8.*

11 Sed reſpondes rex Iſraëlis dixit, eloquimini: [a]ne jactet ſe qui aſcingit ſe ut qui diſcingit.

12 Fuit autem audito verbo hoc, cùm biberet ipſe & reges illi in tuguriis: ut ediceret ſervis ſuis, [a] admovete: qui admoverunt contra civitatem.

13 Tum ecce propheta quidam accedens ad Achabum regem Iſraëlis, dixit, ſic ait Jehova: vidéſne totam multitudinem maximam iſtam? ecce ego traditurus ſum eam in manum tuam hodie, ut cognoſcas me eſſe Jehovam.

14 Dicenti verò Achabo, per quos? dixit, ſic ait Jehova: [a]per pueros præfectorum provinciis: iterum dicenti, quis componet [b] aciem? dixit, tu.

[b] Heb. *ligabit.*

15 Itaque recenſuit pueros præfectorum provinciis, qui *erant* ducenti triginta duo, & poſt hos recenſuit totum populum, omnes Iſraëlitas ſeptem mille.

16 Et egreſſi ſunt ipſo meridie: cùm Ben-hadad [a] biberet ad ebritatem in tuguriis ipſe cum regulis illis triginta duobus auxiliaribus ejus.

[a] Heb. *bibens obvius.*

17 Egreſſis autem pueris præfectorum provinciis primùm: miſit Ben-hadad cùm renuntiaſſét ei dicendo, homines egreſſi ſũt Schomrone:

18 Ac dixit, ſive ad pacem egreſſi ſint, prehendite eos vivos: ſive ad bellum egreſſi ſint, vivos prehendite eos.

19 Iſti autem egreſſi e civitate: pueri præfectorum provinciis, & copiæ quæ ſequebãtur eos:

20 Percuſſerunt quiſq; virum ſuum, adeò ut fugientes Syros perſequerentur Iſraëlitæ: proripuit autem ſe Ben-hadad rex Syriæ in equo cum equitibus.

21 Tum egreſſus rex Iſraëlitarum percuſſit equos & currus: denique percuſſit Syros plaga magna.

22 Accedens autem propheta ille ad regem Iſraëlis dixit ei: abi, confirma te, & cognoſce ac vide quid ſis facturus: nam [d] revertente anno rex Syriæ aſcenſurus eſt contra te.

[d] Heb. *in reverſione anni: ſic infrà ver. 26.*

23 Servi verò regis Syriæ dicebant ad eum: dii montium ſunt dii eorũ, idcirco firmiores fuerunt nobis: at certè pugnemus contra eos in ipſa planitie: ſi non firmiores erimus eis.

24 Itaque rem hanc facito: [a]amove regulos iſtos, quemque a loco ſuo, & ſubſtitue [a]proceres loco eorum.

25 Tu tamen numerato tibi copias [a]ex tuis, prout erant copiæ illæ quæ ceciderunt, & equos prout erant illi equi, & currus prout illi currus erant: ſic pugnemus contra illos in ipſa planitie: ſi non firmiores erimus eis: qui auſcultans voci eorum ſic fecit.

[a] Heb. *ex te tuo.*

26 Fuit enim revertente anno, cùm recenſuiſſet Syros Ben-hadad: ut aſcenderet [a] Aphekum in bellum contra Iſraëlitas.

27 Iſraëlitæ quoque recenſiti & commeatu inſtructi proceſſerunt obviam eis: & caſtra habentes Iſraëlitæ e regione eorum, ſimiles *erant* [a]duob. parvis gregibus caprarum: Syri autem replebant illam terram.

28 Quapropter accedens vir ille Dei allocutus eſt regem Iſraëlis ac dixit: ſic ait Jehova: eò quòd dixerunt Syri Deum montium Jehovam ac non Deum convallium eſſe: ideò traditurus ſum totam multitudinem maximam iſtam in manum tuam, ut cognoſcatis me eſſe Jehovam.

29 Itaque caſtra habebant hi ex adverſo illorum ſeptem dies: fuit verò die ſeptimo, ut appropinquante acie, percuterent Iſraëlitæ e Syris centum millia peditum uno die.

30 Fugientibus deinde reliquis Aphekum in ipſam civitatem, corruit ejus murus ſuper viginti ſeptem millia virorum qui reliqui erant: ſed Ben-hadad fugiens ingreſſus eſt civitatem in [f] intimum conclave.

[f] Heb. *conclave in conclavi.*

31 Ubi dixerunt ad eum ſervi ejus: ecce jam audivimus reges domus Iſraëlis, reges [g] benignos eſſe: [a]imponamus quæſo cilicia lumbis noſtris, & funes indamus capitibus noſtris, & exeamus ad [a]regem Iſraëlis, fortaſſis [h] vitam tuam ſervabit.

[g] Heb. *benignitatis.*
[h] Heb. *vivificabit animã tuam.*

32 Itaque accingentes ciliciis lumbos ſuos & funes indentes capitibus ſuis, venerunt ad regem Iſraëlis dicentes: ſervus tuus Ben-hadad dicit, vivat quæſo anima mea: qui dixit, eſtne adhuc vivus? [a]frater meus eſt.

33 (Homines autem iſti [a] experimento diſcere feſtinabant & præcisè cognoſcere an ex ipſo eſſet), dixerunt itaque, frater tuus *ergo eſt* Ben-hadad: qui dixit, redite aſſumpto eo: egreſſum itaque ad ſe Ben-hadadum, juſſit aſcendere in currum ſuum.

[a] Heb. *experimento diſcebant & feſtinabant & præcidebant ex eo.*

34 Ad quem dicente Ben-hadado, civitates illas [a]quas acceperat pater meus a [a]patre tuo, reſtituam, & [a]limitaneæ conſtitues tibi in Damaſco, quemadmodum conſtituerat pater meus [a]in Schomrone: *dixit*, & ego cum hoc fœdere dimittam te: ſic pacto cum eo fœdere dimiſit eum.

35 Vir autem quidam e filiis prophetarum dixit ad proximum ſuum ex verbo Jehovæ: percute me quæſo: ſed renuit vir ille percutere eum.

36 Ideoq; dixit ei, propterea quòd non auſcultaſti voci Jehovæ, ecce abeuntem te a me percuſſurus eſt leo: cumq; abiiſſet ab eo, inveniens eum leo percuſſit eum.

37 Iterum invento viro alteri dixit: percute me quæſo: quem percutiebat vir ille [k] continenter ac vulnerabat.

[k] Heb. *percutiendo & vulnerando.*

38 Tum abiens propheta ille ſtetit coram rege in via: diſſimulaverat autem ſe cinere inſper ſo oculis ſuis.

39 Fuitq; rege tranſeunte, ut ipſe clamans ad regem

regem diceret? servus tuus processerat in medium prælii tùm ecce quidam accedens adduceret ad me virum & diceret, serva virum hunc: si b Heb. desiderando desiderabitur. illo pacto desiderabitur, utique erit vita tua pro vita ejus, vel talentum argenti pendes.

40 Fuit autem servo tuo agente hic & illic, ut ille c non adesset: tum dixit ad eum rex Jisraëlis: rectè judicium tuum tu decidisti.

41 Tum festinans amovit cinerem ab oculis suis: ut agnosceret ipsum rex Jisraëlis e prophetis esse:

42 Et dixit ad illum, sic ait Jehova: eò quòd virum m a me anathemate devotum dimisisti e manu: ideò erit vita tua pro vita ejus, & populus tuus pro populo ejus.

m Heb. anathematis mei.

43 Quam ob rem abiens rex Jisraëlis domum suam fastidiosus & indignabundus: ingressus est Schomronem.

ANNOTATIO.

3 Mei sunto] *id est, planè dedito meo arbitratui personas & facultates tuas.* 4 Tuus sum] *beneficiarium, quem vasallum vocant.* 5 Dato] *videlicet jamjam tu ipse, non expectans donec per meos involem.* 6 Sed] *q. d. quando quidem non dedisti &c.* 7 Neque denegaveram] *quo minus fidei & clientelæ ejus subjicerentur.* 10 Non sufficeret] *comparatio est a majore: sed hyperbolica atque Thrasonica: quasi dicat, tota terra vestra auferretur pugillo a meis: quanto magis homines vestri, simulis hyperbole 2. Schem. 17.* 13. 11 Ne jactet] *id est, qui induit arma pugnaturus ne ita gloriator ac si victoriâ partâ, illa deponeret, hoc est, ne canat (quod aiunt) triumphum ante victoriam.* 12 Admovete] *machinas.* 14 Per pueros præfectorum] *id est, ministros domesticos.* 24 Amove] *id est, me adhuc eo ut antèà.* Proceres] *e subditis, qui parent fidelius.* 25 Ex tuis] *id est, non auxiliario misisse quò lucrum & mercedem tantùm spectat.* 26 Aphekum] *in sorte Ascherii: Jehos. 19. 30. quod occupavit rex Syriæ in hoc bello.* 27 Duobus gregibus] *erant enim distributi in duas acies, sed parvas respectu Syrorum.* 31 Imponamus cilicia] *id est, licèat nobis servili tunicâ lugubri sentium habitu misericordiam implorantium, regem Jisraëlis adire, ut pro salute tua intercedamus.* 32 Frater meus est] *id est, fraterno studio & officiu prosequar eum.* 33 Experimento discere festinabant] *id est, sagaciter & studiosè intenti erant ut animum Achabi explorarent gestu & sermone qui erga Benhadadum esset.* 34 Quas acceperat pater meus] *suprà 15. 20.* Patre tuo] *id est, antecessore tuo, nempe Babhascha.* Limitanea] *id est, clausuras sive aditus in regnum Damascenum.* In Schomrone] *id est, regno Samariæ: synecdoche.* Dixit & ego] *ellipsis insolens, verbi etiam in diverso membro n's ἀπὸ κοινοῦ repetendi: ut 2. Reg. 9. 27. & 10. 15.* 40 Non addesset] *id est, fuga se eripuisset.*

CAPUT XXI.

Achab recusata sibi a Nabotho vinea ægre decumbit, donec ab Izebela erigitur spe certa consequendæ vineæ. Quod ut ei præstet Nabothum falsis testibus oppressum lapidari curat, & Achabum in vineæ possessionem mittit. Quam ob rem Elija Achabo obviam missus, ipsi cum tota ejus posteritate & ipsi etiam Izebelæ excidium a Deo denuntiat. Quo nomine Achab exterrefactus ad tempus respicit, & sententia executionem prorogat.

a Heb. post res istas.

1 FUIT autem a his rebus gestis, cùm vinea Nabotho Jizrehelitæ agenti Jizrehhele, esset juxta palatium Achabi regis Schomronis:

2 Ut alloqueretur Achab Nabothum dicens: cedo mihi veneam tuam, ut sit mihi in hortum olitorium, nam propinqua est juxta domum meam, & dabo tibi pro ea veneam meliorem ea: sin melius *videtur* in oculis tuis, dabo tibi pecuniam pretium hujus.

3 Dixit verò Naboth ad Achabum: b absit mihi a Jehova, ut cedam possessione majorum meorum tibi.

4 Quam ob rem venit Achab domum suam fastidiosus & indignabundus, propter verbum quo allocutus fuerat ipsum Naboth Jizrehhelita dicens, non cedam tibi possessione majorum meorum: & jacens in lecto suo, avertebat faciem suam ne comederet cibum.

5 Sed veniente ad ipsum Izebela uxore ipsius, & dicente ad ipsum: quid spiritus tuus fastidiosus est, adeò ut non comedas cibum?

6 Dixit ad eam, quia allocutus Nabothum Jizrehhelitam dixeram ei, cedo mihi vineam tuam pecunia, aut si mavis dabo tibi vineam pro ea: sed dixit, non sum daturus tibi vineam meam.

7 Tum dixit ad eum Izebel uxor ejus, d túne nunc exerceres regnum super Jisraëlem? surge, comede cibũ, & bono animo esto: ego dabo tibi vineam Nabothi Jizrehhelitæ.

8 Itaque scribens illa literas nomine Achabi, obsignavit sigillo ejus: & misit literas ad seniores & ad a clarissimos qui erant in civitate illius, b cives cum Nabotho.

a Heb. candidos, id est, spectatos & illustres sic ver. 11.

b Heb. qui habitabant cum Nabotho.

9 Scripserat autem in illis literis edicens: c indicite jejunium & d collocate Nabothum in e principiis populi.

c Heb. in capite: sic ver. 12.

10 Et collocate duos homines f nequam ex adverso ejus, qui testificentur contra eum dicendo: g maledixisti deo & regi: deinde educentes eum lapidatote eum, ita ut moriatur.

d Heb. filios Belijahhal.

e Heb. benedixisti, per antiphrasin vide 1. Schem. 14. 42 sic infrà ver. 13.

11 Feceruntq; homines civitatis illius ipsi seniores & clarissimi, qui iidem cives erant in civitate illius, quemadmodum mandaverat eis Izebel: quemadmodum scriptum erat in literis quas miserat ad eos.

12 Indicto jejunio collocarunt Nabothum in principiis populi.

13 Tum venientes duo illi homines nequam, consederunt ex adverso ejus: testatiq; sunt contra eum homines isti nequam, cõtra Nabothum, coram populo dicentes, maledixit Naboth Deo ac regi: sic eduxerunt eum extra civitatem suam, & lapidibus obruerũt eum ita ut moreretur.

14 Deinde miserunt ad Izebelam qui dicerent: lapidatus est Naboth, & mortuus.

15 Fuit autem cùm audivisset Izebel lapidatum Nabothum ac mortuum esse, ut diceret Izebel ad Achabum: surge, h hæreditariò posside vineam Nabothi Jizrehhelitæ, quam renuerat dare tibi pecunia, non enim vivus est Naboth, i sed mortuus.

16 Sic fuit audiente Achabo mortuum esse Nabothum: ut surgeret Achab descensurus ad

vineam Nabothi Jizrehhelitæ ut hæreditariò poſſideret eam.

17 Fuit autem verbum Jehovæ ad Elijam Tiſchbitem, dicendo:

18 Surge, deſcende obviam Achabo regi Iſraëlitarum habitanti Schomrone: ecce in vinea Nabothi *eſt*, quò deſcendit ut hæreditariò poſſideat eam.

19 Et alloquitor eum dicens, 'ſic ait Jehova: an occideris, ac etiam hæreditariò poſſideas? alloquitor ergo eum dicendo, ſic ait Jehova, [f]pro eo quod linxerunt canes ſanguinem Nabothi, lingent canes tuum ſanguinem etiam tibi.

20 Dixit verò Achab ad Elijam: 'téne invenire me, inimice mi? qui dixit, [g] invenire oportuit, eò quòd dedidiſti te ad faciendum quod malum *videtur* in oculis Jehovæ.

21 'Ecce inducturus ſum in te malum, & tollam poſteros tuos: & exciſurus ſum Achabo 'mingentem ad parietem, & 'concluſum ac derelictum in Iſraële.

22 Et reddam domum tuam ſicut domum Jarobhami filii Nebati, & ſicut domum Bahhaſchę filii Achiję: propter indignationem qua provocaſti *me* quòd ad peccandum induxiſti Iſraëlem.

23 Atque etiam contra Izebelam locutus eſt Jehova dicendo: 'canes comedent Izebelam ad præmunitionem Jizrehhelis.

24 Morientem Achabo in civitate comedent canes, & morientem in agro comedent volatilia Cœli.

25 Enimverò non fuit ſimilis Achabo, qui dediderit ſe ad faciendum quod malum *videtur* in oculis Jehovæ. *Sup.16.31.*

26 Nam commiſit res valde abominandas [h] ſequendo ſtercoreos deos: prorſus ut fecerant Emoræi quos expulit Jehova a facie Iſraëlitarum. [h] Heb. *eundo poſt.*

27 Fuit verò cùm audiſſet Achab verba iſta, 'ut laceratis veſtibus ſuis, & impoſito cilicio carni ſuæ jejunaret, cubaret etiam cum cilicio & ambularet lentè.

28 Quapropter fuit verbum Jehovæ ad Elijam Tiſchbitem, dicendo:

29 Vidéſne Achabum ſe abjeciſſe ante faciem meam? 'eò quòd abjecit ſe ante faciem meam, non inducam malum illud diebus ejus: diebus filii ejus inducam malum illud ſuper domum ejus.

[f] Heb *in loco ejus quod &c.*

[g] Heb. *invenit.*

Sup.15.27. & 16.13.

ANNOTATIO.

3 Abſit mihi a Jehova] *lege enim prohibetur poſſeſſionem terræ illius alienari lege mancipii, Levit.*25.23. *& Num.*36.7. *& ſequentibus.* 7 Tune exerceres] *reprehendit in marito animi abjectionem & conſilii inopiam, tanquam rege indignam.* 9 Indicite jejunium] *i. cœtum indicto jejunio convocate, ut pro more, publico conventu de maleficiis inquiſitio habeatur. Nam jejuniorum dies inſumebantur in reconciliando Deo, maleficiis tollendis & jure dicendo.* Collocate in principiis] *hoc eſt, jubete ut e media turba procedens ſiſtat ſe coram magiſtratu.* 10 Nequam] *verba ſunt auctoris exegeticè deſcribentis teſtes ab Izebela ſubmiſſos.* Ut moriatur] *tanquam reus minuæ maieſtatis divinæ: & humanæ: vide legem Leviticī* 24.15. *& ſequentibus, & Exodi* 22.28. 15 Hæreditario poſſide] *ut cujus bona fiſco tuo annotata ſint, omnibus hæredibus ejus cum ipſo de votis anathemate: ita obtendebat religionis ſpeciem: perinde ac ſi judicio divino in Dathanem & Abiramū Numerorum* 16. *& in Hhacanem Jehoſchu.*7. *ſeſe confirmaret vide* 2. *Reg.*9.26. Sed mortuus] *ipſe cum hæredibus.* 19 Sic ait Jehova] *vide executionem infrà* 22.38. 20 Téne invenire] *quaſi dicat, an non conveniebat te inimicum meum, a meo conſpectu abſtinere?* 21 Ecce inducturus] *interruptum ab Achabo ſermonem repetit.* Mingentem] *vide* 1. *Schem.*25.22. Concluſum] *Deut.*32.36. 23 Canes comedent] *vide* 2. *Reg.*9.33. 27 Ut laceratis] *reſipiſcentia temporaria, ut ex hiſtoria ſequente infrà* 22.8. *conſtat.* 29 Eò quòd] *quaſi dicat, hanc temporariam pœnitentiam beneficio temporario compenſabo.*

CAPUT XXII.

Achab cum Jehoſchaphato Ramothas Gilhhadii oppugnatum profectus, & diſſimulato habitu pugnans occidatur, ut a propheta ei prædictum fuerat. Jehoſchaphati vita & res geſtæ ſummatim deſcribuntur.

2. *Chro.* 18.

1 CUM autem manſiſſent tres annos: ſine bello inter Syriam & inter Iſraëlem.

2 Fuit anno tertio *completo*, ut aſcenderet Jehoſchaphat rex Jehudæ ad regem Iſraëlis.

3 Dixerat verò rex Iſraëlis ad ſervos ſuos: noviſtiſne 'noſtras eſſe Ramothas Gilhhadis? & nos [a] quieſcimus a recipiendis illis e manu regis Syriæ?

[a] Heb. *ſilemus: tranſlatio.*

4 Dicente itaque ad Jehoſchaphatum, ituríne es mecum in iſtud bellum Ramothas Gilhhadis? 'dixit Jehoſchaphat ad regem Iſraëlis, ſicut ego, ſic tu: ſicut populus meus, ſic populus tuus, ſicut equi mei, ſic equi tui *ſint.*

5 Dixit præterea Jehoſchaphat ad regem Iſraëlis: conſule quæſo hoc ipſo die verbum Jehovę.

6 Tunc congregatis rex Iſraëlis prophetis ſuis quaſi quadringentis viris, dixit ad eos: utrū iturus ſum contra Ramothas Gilhhadis in bellum, an deſtiturus? qui dicebant, aſcende, trahiturus enim eſt dominus in manum regis.

7 Dicente verò Jehoſchaphato: an non eſt hic propheta Jehovæ amplius, ut conſulamus ex eo?

8 Dixit rex Iſraëlis ad Jehoſchaphatum, amplius vir quidam *eſt* ex quo conſulas Jehovam: ſed ego odi eum: quia non prophetat de me bonum, ſed malum, Micajehu filius Jimlæ: dixit verò Jehoſchaphat: 'ne loquatur rex ita.

9 Itaque advocato rex Iſraëlis aulico uno: edixit, [b] feſtinanter adduc Micajehu filiū Jimlæ. [b] Heb. *feſtina.*

10 (Interea rex Iſraëlis & Jehoſchaphat rex Jehudæ ſedebant quiſque in ſolio ſuo, induti veſtibus *regiis* in area ad oſtium portæ Schomronis: & omnes prophetæ illius prophetabant coram eis.

11 Fecerat enim Tzidkija filius Cenahhanę cornua ferrea, & dicebat: ſic ait Jehova: his feries Syros, adeò ut conſumas eos.

12 Omnes quoque prophetæ illi prophetabant ſimiliter, dicendo: aſcende Ramothas Gilhhadis & proſperare, trahiturus enim eſt Jehova

hova in manum regis).
13 Nuntius autem ille qui iverat vocatum Micajehu alloquebatur eum, dicendo: ecce nunc verba iſtorum prophetarum uno ore bonum *prophetant* regi: ſit quæſo verbum tuum ut verbum unius illorum, & eloquitor bonum.
14 Cui dixit Micajehu: ut vivit Jehova, quod edixerit mihi Jehova id eloquar.
15 Cùm ergo ingreſſus eſſet ad regem, dixit rex ad eum: Micajehu utrùm ituri ſumus in bellum contra Ramothas Gilhhadis, an deſtituri? qui dixit ad eum, 'aſcende & proſperare: ſcilicet tradet Jehova in manum regis.
[c] Heb. *uſque ad quot vices.*
16 Dicenti verò ad eum regi, [c] quoties tandem ego adjuraturus ſum te: ut non eloquaris mihi, niſi veritatem in nomine Jehovæ?
17 Dixit, video omnes Iſraëlitas 'diſperſum iri per illos 'montes, ut oves quibus non *eſt* paſtor: nam dixit Jehova, non *erit* dominus illis, revertantur quiſque domum ſuam 'cum pace.
18 Tum dicente rege Iſraëlis ad Jehoſchaphatum: nónne dixeram ad te: fore ut non prophetaret de me bonum: ſed malum?
19 Dixit, 'propterea audi verbum Jehovæ: vidi Jehovã inſidentem ſolio ſuo, & totum exercitum cœli aſſtantem ei, a dextera ejus & a ſiniſtra ejus.
20 Ubi dicente Jehova, quis pelliciet Achabum, ut aſcendat & corruat apud Ramothas Gilhhadis? hic dicit [d] hoc modo, & ille dicit illo modo.
[d] Heb. *hic in ſic & ille in ſic.*
21 Tandem prodiit quidam ſpiritus, qui conſiſtens coram Jehõva dixit, ego pelliciam eum: dicente verò Jehova ad eum: [e] quo pactõ?
[e] Heb. *in quo*
22 Dixit, egreſſus ero ſpiritus mendacii in ore omnium prophetarum ejus: tum dixit, pellicies, etiamq; 'prævalebis, exi & fac ita.
23 Quare nunc ecce indidit Jehova ſpiritum mendacii ori omnium prophetarum tuorum: interea locutus eſt Jehova contra te malum.
24 Tunc accedens Tzidkija filius Cenahanæ percuſſit Micajehu in maxillam: dicens, quanam tranſivit ſpiritus Jehovæ a me, ut alloqueretur te?
25 Cui dixit Micajehu, ecce tu videris illo ipſo die: cùm ingredieris [f] intimum conclave ad abſcondendum te.
[f] Heb. *conclave, in conclave ſup.* 20. 30.
26 Dixit verò rex Iſraëlis, prehende Micajehu, & 'reduc ad Ammonem præfectum civitatis: & ad Joaſchum filium regis.
[g] Heb. *in domo coërcitionis.*
27 Quibus dicito, ſic edicit rex: ponite iſtum in [g] carcere, & alite eum pane [h] anguſtè, & aqua anguſtè, donec rediero cum pace.
[h] Heb. *oppreſſionis: nomen pro adverbio.*
28 'Dixit verò Micajehu, ſi planè reverſus fueris cum pace, non locutus fuerit Jehova per me: dixitq;, audite populi quotquot ſunt.
[i] Heb. *revertendo revertiſu.*
29 Itaq; aſcendit rex Iſraëlis cum Jehoſchapato Rege Jehudæ *contra* Ramothas Gilhhadis.
[k] Eclipſis particulæ Bethrogerundio: diſſimulando & veniendo in prælium.
30 Ubi dixit rex Iſraëlis ad Jehoſchaphatum, [k] cùm diſſimularet ſe proceſſurus in prælium: at tu induere veſtimentis tuis: ſic diſſimulans ſe rex Iſraëlis proceſſit in prælium.
31 Rex autem Syriæ præceperat ſuis curruum præfectis triginta duobus, dicendo: ne 'pugnate contra parvum aut contra magnum: ſed contra regem Iſraëlis ſolùm.
32 Fuit itaque cùm videntes præfecti curruum Jehoſchaphatum ipſi dicerent, utique rex Iſraëlis eſt: ut 'accederent contra eum ad pugnandum: & 'exclamaret Jehoſchaphat.
33 Quam ob rem fuit cùm viderent præfecti curruum regem Iſraëlis non eſſe: ut reverterentur a [l] perſequendo eo.
[l] Heb. *a poſt eum.*
34 Sed quidam jaculatus arcu [m] ſimplici animo, percuſſit regem Iſraëlis 'inter commiſſuras, id eſt, inter loricæ *partes*: quapropter dixit aurigæ ſuo, deflecte manu tua, & educ me ex caſtris: quia ægrotus factus ſum.
[m] Heb. *in ſimplicitate ſua: nihil minus cogitãs quàm Achabum percutere.*
35 Quoniam autem [n] invaleſcebat prælium eo die, rex 'diſtinebatur propter currus ſuos contra Syros: quare mortuus eſt veſpere, cùm efflux iſſet ſanguis e plaga ejus in [o] capſum currus.
[n] Heb. *aſcendebat.*
[o] Heb. *in ſinum.*
36 Quapropter tranſivit [p] præco per caſtra occumbente ſole, dicens: quiſque in civitatem ſuam & quiſque in regionem ſuam *redito.*
[p] Heb. *clamoria* vir: *quam eclipſin oſtendit genus verbi: ſic Gen.* 4. 7.
37 Rex verò mortuus pervenit Schomronem: & ſepeliverunt *Iſraëlitæ* regem Schomrone.
38 Cumq; immergeret *auriga* illius currum in piſcina Schomronis, lingebant canes ſanguinem ejus: ſic cùm ipſius arma lavarunt: ſecundum verbum Jehovæ quod locutus fuerat.
Supra 21. 19
39 Reliquæ autem res Achabi, & omnia quæ fecit, domus que eburnea quam ædificavit, omnes item civitates quas ædificavit: nónne ſunt ſcripta in libro 'Chronicorũ regum Iſraëlis?
40 Deinde cùm occubuiſſet Achab cum patribus ſuis, regnavit Achazja filius ejus pro eo.
41 Jehoſchaphat porrò filius Aſæ regnare cœpit ſuper Jehudam: anno quarto Achabi regis Iſraëlis.
42 Jehoſchaphat natus triginta quinque annos cùm regnare inciperet, 'quinque annis regnavit Jeruſchalaimis: cujus matri nomen erat Hhazuba filia Schilchi.
43 Et ambulavit prorſus in via Aſæ patris ſui: non receſſit ab ea: faciendo quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ.
44 Veruntamen excelſa non deſiſtebant: adhuc populus ſacrificabant & adolebant in excelſis.
45 'Et pacem inierat Jehoſchaphat cum rege Iſraëlis.
2. *Chro.* 20.
46 Reliquæ autem res Jehoſchphati & fortitudo ejus qua fecit, & qua pugnavit: nónne ſunt ſcriptæ in libro Chronicorum regum Jehudæ?
47 Is reliquos meritorios qui relicti fuerant temporibus Aſæ patris ſui: ſuſtulit e ſua terra.
Sup. 15. 12.
48 In Edomæa tunc 'non erat rex: *ſed* prorex.
49 Jehoſchaphat paravit [q] claſſem Oceani quæ proficiſceretur Ophirum auri causã: ſed non ivit: quia fracta eſt claſſis Hhetzjone-Geberi.
[q] Heb. *naves: ſic deinceps.*
50 Tunc dixerat Achazja filius Achabi ad Jehoſchaphatum, eant ſervi mei cum ſervis tuis in iſta claſſe: ſed 'non acquieverat Jehoſchaphat.
51 Poſtea cùm occubuiſſet Jehoſchaphat cum patribus ſuis, & ſepultus eſſet cum majoribus ſuis in civitate Davidis patris ſui: regnavit Jehoram filius ejus pro eo.
52 Achazja filius Achabi regnare cœpit ſuper Iſraëlem Schomrone anno decimo ſeptimo Jehoſchaphat regis Jehudæ *completo*: & regnavit ſuper Iſraëlem 'biennio.
53 Fecitque quod malum *videtur* in oculis Jehovæ:

Jehovæ: nam ambulavit in via patris sui & in via matris suæ: & in via Jarobhhami filii Nebati, qui ad peccandum induxit Jisraëlem.

54 Et colens Bahhalem incurvabat se ei: sic provocavit Jehovam Deum Jisraëlis, prorsus prout fecerat pater ejus.

ANNOTATIO.

2 Ut descenderet] *instituto prorege Jehoramo filio: nam pacem inter se inierant, ver. 45.* 3 Nostras] *tum ex prima distributione terræ, tum ex fœdere cum Benhadado suprà 20. 34.* 4 Dixit] *id est, incitavit, ut communem in hoc bellum operam conferret, 2. Chronic. 18. 2. & sequentibus.* 8 Ne loquatur] *hoc est, neque personam oderu, neque verbum Dei rationes personæ spernas.* 15 Ascende] *ironicè pseudoprophetas fingit.* 17 Dispersum iri] *si in istam expeditionem proficiscentur.* Montes] *Gilbhadu ubi sitæ erant Ramothæ.* Cum pace] *id est, omissa belli cogitatione.* 19 Propterea] *id est, quia nunc ludificaris consilium Dei, & incredulitatem palàm testatam facis: jam tibi certam Dei sententiam denuntio: sic 2. Chronic. 25. 16.* 22 Prævalebis] *id est, habebis efficacitatem ad decipiendum.* 26 Reduc] *in civitatem.* 28 Dixit] *Micajehu contestans quot quot aderant.* 31 Pugnatote] *id est, pugnando contendite.* 32 Accederent] *ab aliis divertentes in eum contenderent: 2. Chronic. 18. 31.* Exclamaret] *ad Jehovam, ejus opem imploraus, ibidem.* 34 Inter commissuras] *id est, ad latus ubi est commissura anteriorus cum posteriore parte.* 35 Distinebatur] *id est, occupatus erat, ut suos fugam molientes sisteret, 2. Chron. 18. 34.* 39 Chronicorum] *ut infrà 46. vide suprà 11. 41.* 42 Viginti quinque annis] *comprehensis filii Jehoramí gubernatione, & quatuor primis annis regni illius: quamobrem hic liber a decimoseptimo anno Jehoschaphati desinit, unde cœpit Jehoramí gubernatio: vide 2. Reg. 1. 17. & 8. 16.* 45 Et pacem inierat] *cum Achabo & filio ejus 2. Reg. 3. 7. quod similiter reprehensione dignum fuit: unde 2. Chron. 19. 2. a propheta reprehenditur.* 48 Non erat rex] *inde a temporibus Davidis: 2. Schem. 8. 14.* 50 Non acquieverat] *primùm: sed tandem persuasus est, & male cessit. 2. Chron. 20. 52* Biennio] *supple imperfecto. nam prior fuit cum Achabo, posterior cum Jehoramo communi.*

REGUM
LIB. II.

SECVNDVS liber regum continet res gestas sedecim Regum Jehudæ, & duodecim regum Jisraëlis. Estq; historia 320. annorum.

	Jehudæ		Jisraëlis		
Jehoram prorex & rex	12. ex 2	2. Reg. 8. 16	Achazja	1	1. Reg. 22. 52
Achazja		2. Reg. 8. 26	Jehoram	11	2. Reg. 8. 25
Hhathalia	6	2. Reg. 11. 3.	Jehu	28	2. Reg. 10. 36
Joasch	39	2. Reg. 12. 2.	Jehoachaz	15	2. Reg. 13. 1.
Amaztja	17	2. Reg. 14. 2.	Joasch	16	2. Reg. 13. 10.
Hhuzzija	52	2. Reg. 15. 2.	Jarobhham	41	2. Reg. 14. 23
Jotham	15	2. Reg. 15. 33	Zecarja		2. Reg. 15. 8.
Achaz	14	2. Reg. 16. 2.	Schallum		2. Reg. 15. 13
Chizkija	29	2. Reg. 18. 2.	Menachem	10	2. Reg. 15. 17
Menasche	55	2. Reg. 21. 1.	Pekachja	2	2. Reg. 15. 23
Amon	2	2. Reg. 21. 19	Pekach	20	2. Reg. 15. 27
Joschija	31	2. Reg. 22. 1.	Hoschea hh	87	2. Reg. 15. 30
Joachaz		2. Reg. 23. 31			
Jehojakim	11	2. Reg. 24. 1.			
Jehojacin		2. Reg. 24. 10			
Tzidkija	11	2. Reg. 25. 1.			
Inde usque ad Jehojacinem evectum.	26. anni.	2. Reg. 25. 30			

Capite

CAPUT. I.

Moabitarum defectio: Achazjæ morbus & mors, prout ab Elija denuntiata fuerat: & Jehoramí fratris successio.

1 2 DEFECIT autem Moab ab Jisraële post mortem Achabi.

Cumque cecidisset Achazja per quendam clathrum in cœnaculo suo quod *erat* Schomrone, [a] ægrotabat: quam ob rem mittens nuntios edixit eis: ite, consulite Bahhal-Zebubum Deum Hhekronis, an [a] sanitatem recepturus sim ex morbo hoc.

[a] Heb. vivens: sic Num. 21. 8.

3 Interea angelus Jehovæ allocutus est Eliam Tischbitem: surge, ascende obviam nuntiis regis Schomronis, & eloquere eis: an propterea quòd non *est* Deus in Jisraële, vos itis consultum Bahhal-Zebubum Deum Hhekronis?

4 At

4 At propterea sic ait Jehova, ex illo lecto quò ascendisti non es descensurus: sed [b]omnino morituras: deinde [a] abiit Elija.

[b] Heb. *moriendo morieris: sic deinceps.*

5 Reversis itaque nuntiis istis ad illum: dixit ad eos: quid revertimini?

6 Qui dixerunt ad eum, quidam ascendit obviam nobis, qui edixit nobis: abite, revertimini ad regem qui misit vos, & eloquimini ei: sic ait Jehova: an propterea quòd non est Deus in Jisraële tu mittis consultum Bahhal-Zebubum Deum Hhekronis? propterea ex illo lecto quò ascendisti non es descensurus: sed omnino morieris.

7 Rursus dixit ad eos: quis habitus *est* viri illius qui ascendit obviam vobis, & elocutus est vobis verba ista?

8 Quibus dicentibus ad eum, vir est [c] pilosus, & cingulo pelliceo accinctus lumbos suos: dixit, Elija Tischbites est.

[c] Heb. *dominus pili.*

9 Tum misit ad eum præfectum quinquaginta [d] cum quinquaginta suis: qui ascendens ad eum (ecce enim consedebat in vertice cujusdam montis) edixit ei: ô vir Dei, rex edixit, descende.

10 Respondens verò Elija allocutus est illum præfectum quinquaginta: quòd si vir Dei sum, descendat ignis e Cœlo & consumat te & quinquaginta tuos: illicò descendens ignis e Cœlo consumpsit eum cum quinquaginta ejus.

11 [d] Rursus itaq; rex misit ad eum præfectum quinquaginta alterum cum quinquaginta suis: qui clamans edicebat ei: ô vir Dei, sic edixit rex, citò descende.

[d] Heb. *reversus est ut mitteret sic 1. cet. 13.*

12 Respondens verò Elija elocutus est eis: si vir Dei sum, descendat ignis e Cœlo & consumat te cum quinquaginta tuis: illicò descendens ignis Dei e Cœlo consumpsit illum cum suis quinquaginta.

13 Itaque rex rursus misit præfectum quinquaginta tertianis cum suis quinquaginta: ascendensque venit præfectus quinquaginta iste tertius, & procidens in genua sua coram Elija deprecabatur eum ac dicebat ad eum: ô vir Dei pretiosa habeatur quæso [e] vita mea & vita servorum tuorum quinquaginta horum in oculis tuis.

[e] Heb. *anima: sic infra ver. sequente.*

14 Ecce descendens ignis e Cœlo consumpsit duos præfectos quinquagenis priores cum quinquagenis eorum: sed nunc pretiosa habeatur vita mea in oculis tuis.

15 Edixerat autem angelus Jehovæ Elijæ: descende cum isto, ne timeto a facie ejus: quapropter surgens descendit cum eo ad regem.

16 Dixitque ad eum: sic ait Jehova, eò quod misisti nuntios consultum Bahhal-Zebubum Deum Hhekronis: (an propterea quòd non *est* Deus in Jisraële ad consulendum verbum ejus?) idcircò e lecto illo quò ascendisti non es descensurus: sed omnino morieris.

17 Mortuus itaque est secundum verbum Jehovæ quod locutus fuerat Elija, ac regnavit [f] Jehoram pro eo, [f] anno secundo Jehorami filii Jehoschaphati regis Jehudæ: quia non *erat* illi filius.

18 Reliquæ autem rēi Achazjæ quas fecit: nónne sunt scriptæ in libro [g] Chronicorum regum Jisraëlis?

ANNOTATIO.

1 Moab] *quem domuerat David 2. Schem. 8. 2.* 2 Ægrotabat] *ac proinde nihil contra Moabitas tentare potuit.* 4 Abiit Elija] *post executionem mandati accepti, abiit in verticem montis.* 9 Cùm quinquaginta] *ut vel invitum ad sē traherent, tanquam ministros injustitiæ regis: quam obrem non prius ad regem descendit quàm tertia legatione audita fit ab Angelo confirmatus, infra ver.* 15. 17 Jehoram] *frater ejus, filius Achabi, infra 3. 1.* Anno secundo] *ex quo Jehoram gubernare cœpit ut prorex, qui fuit annus decimus octavus Jehoschaphati.* 18 Chronicorum] *vide 1. Reg. 11. 41.*

CAPUT II.

Elija cum Elischahbo in via colloquens, Jardene per siccum traiecto in cœlum assumitur: Elischahbo successore relicto donis cœlitus instructo: qui fisso similiter Jardene reversus a prophetis colitur: aquam Jerichuntis curat: & Beth-Elu pueru sibi illudentibus efficaciter maledicit.

1 DEINDE fuit cum sublaturus esset Jehova Elijam turbine in Cœlum: & profisceretur Elija cum Elischahbo Gilgale:

2 Ut diceret Elija ad Elischahbum, conside quæso hic, quia Jehova mittit me Beth-Elem usq; : cui dixit Elischahb, ut vivit Jehova & vivit anima tua, non derelinquam te: ita descenderunt Beth-Elem.

3 Tunc agressi filii prophetarum qui *agebant* Beth-Ele ad Elischahbum, dixerunt ad eum: nostine hodiè Jehovam assumpturum dominum tuum a [a] te? qui dixit, etiam ego novi: silete.

[a] Heb. *de cũ capite tuo: synecdoche: sic deinceps.*

4 Rursus dicente ei Elija: conside quæso hic Elischahb, nam Jehova mittit me Jerichuntem: dixit, ut vivit Jehova & vivit anima tua non derelinquam te: ita venerunt Jerichuntem.

5 Accedentes autem filii prophetarum qui *agebant* Jerichunte ad Elischahbum, dixerunt ad eum: nostine hodie Jehovam assumpturum dominum tuum a te? qui' dixit, etiam ego novi: silete.

6 Amplius dicente ei Elija: conside quæso hic, nam Jehova mittit me ad Jardenem: dixit, ut vivit Jehova & vivit anima tua, non derelinquam te: ita abibant ambo.

7 Quinquaginta quoq; viri e filiis prophetarum, euntes [b] consiterunt e regione procul: istis ambobus consistentibus ad Jardenem:

8 Cùm Elija assumpta toga sua & convoluta percuteret aquas illas, & divisæ *cederent* huc & illuc: ita transiverunt ipsi ambo per siccum.

9 Fuit tandem ipsis transeuntibus, ut Elija diceret ad Elischahbum: pete, quid faciam tibi, cùm' nondū assumor abs te? cui dixit Elischahb, sit ergo, quæso, 'portio duplа de tuo spiritu penes me.

10 Cui dixit, [c] rem difficilem petiisti. 'si videris me assumi a te, futurum est tibi sic: sin verò minus, non est futurum.

[c] Heb. *difficultatem intercessisti petendo.*

11 Fuit itaq; ipsis pergentibus ambulando colloqui, ut ecce currus igneus & equi ignei separationem facerent inter utrosque: sic ascenderet Elija turbine in cœlum.

12 Quod Elischahb videns ipse clamabat: pater mi, pater mi, 'currus Jisraëlis & equites ejus: dum ec

donec non videret eum amplius: posteà accipiens vestes suas 'laceravit eas in duo fragmenta.
14 Sublatáq; toga Elijæ quæ ceciderat ab eo reversus constitit ad ripam Jardenis.
15 Ubi cùm accipiens togã Elijæ quæ ceciderat ab eo, percussisset aquas illas, dicens, 'ubi *est* Jehova Deus Elijæ? etiam iste cùm percussisset aquas, divisæ *cesserunt* huc & illuc, sic transivit Elischahh.
16 Quod ex adverso videntes 'filii prophetarum qui *agebant* Jerichunte dixerunt: quievit spiritus Elijæ super Elischahhum: quare venientes obviam ei, incurvaverunt se ei in terrã usq;.
17 Et dixerunt ad eum, ecce jam *sunt* cum servis tuis quinquaginta homines strenui: eant quæso ut quærant dominum tuum: [c] *videndum* ne fortè sustulerit eum spiritus Jehovæ, & conjecerit eum in aliquem montium, aut in aliquam vallium: qui dixit, non estis missuri.
18 Tandem instantibus apud eum, dum differebat: dixit, 'mittite: miserunt itaq; quinquaginta viros: qui quærentes tribus diebus non invenerunt eum.
19 Itaque reversis ad eum, cùm ipse consideret Jerichunte: dixit ad eos: nónne edixeram vobis; ne eatis?
20 Tum dicentibus hominibus illius civitatis ad Elischahhum: ecce jam habitatio hujus civitatis bona *est*, quemadmodum dominus meus videt: sed aquæ malæ sunt, quapropter 'regio facit abortum:
21 Dixit, sumite mihi phialam novam, & ponite ibi salem: qui sumptam *attulerunt* ei.
22 Tum egressus ad scaturiginem illius aquæ, injecit illuc salem: ac dixit, sic ait Jehova, sano aquam hanc, ut non sit inde deinceps mors aut abortus.
23 Sic sanata est illa aqua usque in hodiernum diem: secundum verbum Elischahhi quod locutus fuerat.
24 Posteà ascendebat inde Beth-Elem: ipso autem ascendente via illa, pueri parvi egressi e civitate illa 'illudebant ei dicentes ei, ascende calve, ascende calve.
25 Qui cùm retrospiciens videret eos, maledixit eis 'in nomine Jehovæ: quapropter egressæ duæ ursæ & sylva illius, discerpunt ex eis quadraginta duos pueros.
26 Unde abiit ad montem Carmeli: & inde reversus est Schomronem.

[c] *Eclipsi, qualis est Gen. 3. 22.*

ANNOTATIO.

7 Constiterunt] *ut observarent quid eo fieret.* 9 Nondum assumor] *dum adhuc versor in extremo actu administrationis prophetica, in qua tu mihi ex Dei mandato succedturus es, 1. Reg. 19. 16.* Portio dupla] *id est, donorum spiritualium prærogativa inter prophetas, prout ad functionem nervam mihi necessaria futura est. translata locutio, a jure corporali primogenitorum Deut. 21. 17. ad dona spiritus.* 10 Rem difficilem] *id est, quæ non humanitus datur: sed divinitus: & rarò contingit.* Si videris] *quasi dicat, me expectato a me: sed ab eo qui me assumpturus est: ac proinde signum ejus attentè observato, ut de donis ad vocationem tuam confirmeru.* 12 Currus Jisraëlis] *id est, vis & robur Jisraëlis: metaphora.* Laceravit] *lugens magistrum.* 15 Ubi es Jehova] *id est, qui adfuisti Elijæ in simili actione, suprà ver. 8.* 16 Filii prophetarum] *de quibus suprà ver. 7.* 18 Mittite] *per concessionem, importunitate ipsorũ victus.* 20 Regio facit abortum] *hoc est, neque hominum & animantium fœtus, neque terra fructus ad justam maturitatem pervenire sinit: nam in toto tractu Jerichuntino unus tantùm fons erat: vide Josephum de bello Judaico lib. 5.* 24 Illudebant ei] *non tantùm in contemptum personæ: sed etiam functionis prophetica, ut qui idololatriam, quæ Beth-Ele exercebatur ab ipsis incunabulis imbibissent.* 25 In nomine Jehovæ] *cui ipsi illudebant in propheta.*

CAPUT III.

Jehoram Jisraëlita contra rebelles Moabitas proficiscens cum Jehoschaphato & rege Edomæorum, siti in itinere valde premitur: Sed Elischahhi ministerio aqua submini stratur & victoria promittitur. Severum anathematis judicium in Moabitas decernitur quòd victores exequuntur postridie: donec cognita Moabitarum obstinatione de expugnando oppido desperantes, domum revertuntur.

1 ITAQUE Jehoram filius Achabi regnare cœpit super Jisraëlem Schomrone, anno 'decimo octavo Jehoschaphati regis Jehudæ: regnavitq; 'duodeim annis. *Sic. 1. Reg. 11. 4.*
2 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: sed non sicut pater ipsius & sicut mater ipsius: nam abstulit statuam Bahhalis quam fecerat pater ipsius.
3 Veruntamen peccatis Jarobhhami filii Nabati, quibus ad peccandum induxit Jisraëlem, adhæsit: non recessit [a] ab ullo eorum.
4 Meschahh autem rex Moabitarum erat pecuarius: penderatque regi Jisraëlis centena millia agnorum, & centena millia arietum lanatorum.
5 Sed fuerat cùm moreretur Achab: ut deficeret rex Moabitarum a rege Jisraëlis.
6 Quapropter egressus rex Jehoram die illa Schomrone recensuit totum Jisraëlem.
7 Et abiens misit ad Jehoschaphatum regem Jehudæ qui dicerent: Rex Moabitarum defecit a me: profecturúsne es mecum contra Moabitas in prælium? qui dixit ascendam: sicut ego, sic tu: sicut populus meus, sic populus tuus: sicut equi mei, sic equi tui *sint*.
8 Dicenti verò, quanam via ascensuri sumus? dixit, 'viã deserti Edomæorum.
9 Profecto itaque rege Jisraëlis cum rege Jehudæ & rege 'Edomæorum, circumiverunt itinere septidui: deinde non erat aqua pro exercitu, & pro jumentis quæ [b] sequebantur vestigia eorum.
10 Quapropter dixit rex Jisraëlis: eheu quòd vocavit Jehova tres hos reges, ut traderet eos in manum Moabitarum.
11 Dixit verò Jehoschaphat: an non *est* hic propheta Jehovæ ut consulamus Jehovam ex eo? cui respondens unus ex servis regis Jisraëlis dixit: est hic Elischahh filius Schaphati qui 'infundebat aquam manibus Elijæ.
12 Dicente verò Jehoschaphato: 'est apud eum verbum Jehovæ: descenderunt ad eum rex Jisraëlis & Jehoschaphat ac rex Edomæorum.
13 Sed dixit Elischahh ad regem Jisraëlis, quid

a Heb. *ab eo: Ellipsis.*

Sup. 1. 1.

b Heb. *qua erant in pedibus eorum: ut Exo. 11. 8.*

quid mihi [e]tecum *est*: abi ad [f]prophetas patris tui & ad prophetas matris tuæ: cui dixit rex Iſraëlis: ne *ita dicite*, quandoquidem vocavit Jehova [f]tres reges hos, ut tradat eos in manum Moabitarum.

14 Tum dixit Eliſchahh, ut vivit Jehova exercituum antequem adſto, niſi [d]perſonam Jehoſchaphati regis Jehudæ ſuſciperem: non interuerer te neque aſpicerem te.

15 Sed nunc aſſumentes *adducite* mihi [f]fidicinem: ſic fuit cùm pulſaret fidicen, ut adeſſet ei [f]manus Jehovæ:

19 Et diceret ſic ait Jehova: [e] faciendæ *ſunt* in valle hac multæ foſſæ.

17 Nam ſic ait Jehova, non [g]ſenſuri eſtis ventum, neque viſuri eſtis pluviam: tamen vallis iſta implebitur aqua: unde bibatis vos, pecoraque veſtra & jumenta veſtra.

18 Et leve hoc *viſum eſt* in oculis Jehovæ: nam traditurus eſt Moabitas in manum veſtram.

19 [f]Quorum percutite omnem civitatem munitam, & omnem civitatem lectam, omnemque arborem bonam dejicite, & omnes fontes aquæ obthurate: omnem deniq; poſſeſſionem bonam afflcitote lapidibus.

20 Fuit autem mane, cùm [f] tempus eſſet offerendi munus, ut ecce aqua veniret a via Edomæa; & impleturterra illa aquâ.

21 Moabitę vero omnes audierant aſcendere iſtos reges ad pugnandum contra ſe: quapropter convocati fuerant ab omni [f] accingente ſe *primum* cingulo & deinceps, ſtabantque in termino ſuo.

22 Itaq; ſurgentes mane, ſole jam orto ſuper aquam illam: cum viderent Moabitæ ex adverſo illam aquam rubentem ut ſanguinem:

23 Dixerunt, ſanguis eſt: [i] omnino deſolaverunt ſe reges iſti, & percuſſerunt [h]alter alterum: quapropter nunc ad prædam, ô Moabitæ.

24 Cumq; perveniſſent ad caſtra Iſraëlis, ſurgentes Iſraëlitæ percuſſerunt Moabitas, ita ut fugerint a facie ipſorum: & [i] perrexerunt percutere Moabitas etiam in ipſa *regione eorum*.

25 Nam civitates eorum deſtruxerunt, & quâque poſſeſſionem bonam injectis quiſque lapidibus ſuis impleverunt, & quemque aquæ fontem obthurarunt, ac quamque arborem bonam dejecerunt, [e] donec Kir-Chareſetæ reliquos facerent *Moabita* [f] lapides ejus: quapropter divertentes funditores quatiebant eam.

26 Videns autem rex Moabitarum prævalere ſibi [h] hos bellatores, (nam acceperat ſecum *ſeptingentos viros ſtringentes gladium*, ut perrumperent per regem Edomæorum: ſed non potuerant).

27 Accepit filium ſuum primogenitum qui regnaturus erat pro ipſo, & obtulit eum in holocauſtum ſuper murum ipſum: adeò erat fervor magnus contra Iſraëlitas: [f] quare profecti ab eo reverſi ſunt in regionem ſuam.

[e] Heb. *mihi & tibi est* 2. Schem. 16, 10

[d] Heb. *facie: ſynecdoche.*

[f] Heb. *facere in hac valle foſſas foſſas.* [g] Heb. *viſuri: ſynecdoche.*

[f] Heb. *& percuſſerunt in ea, etiam percutiendo Moabitas.*

[h] Heb. *hujus belli milites.*

[*] *Corrigendũ*, ejus, *id eſt*, *regis Edomæorum. vide Hhanios. 1. 16. in Amoſat.*

ANNOTATIO.

1 Decimo octavo] *qui idem poſterior fuit Achazia.* Duodecim annis] *imperfectũ.* 8 Via deſerti] *non recta, ut illos a tergo adoriamur.* 9 Rege Edomæorum] *i. præpoſito beneficiario Jehoſchaphati, infrà 8.20.* 11 Infundebat aquam] *i. miniſtrabat: ſynecdoche.* 12 Eſt apud eum] *i. proculdubio habebit quod nomine Dei exponat.* 13 Prophetas patris &c.] *i. prophetas Bahhalu & luci, 1. Reg. 18, 19.* Hos tres reges] *quaſi dicat, non tantùm de me agitur: ſed etiam de hu ducibus quos magni facu.* 15 Fidicinem] *cujus opera perturbatus ipſius animus ex præſentia impiũ regis Iſraëlitarum ſedaretur, & ſpiritualis carmine compararetur ad cœleſtia prædicenda, ſicut aliorum ad ea percipienda.* Manus Jehovæ] *i. vis prophetica, ſive donum prophetandi: metonymia.* 19 Quorum percutite omnem civitatem] *quaſi dicat, omnia anathemati devovete, ut qui non tantùm a regno: ſed etiam a religione defecerunt: vide Deu. 13 12.* 20 Tempus offerendi munus] *vide 1. Reg. 18. 29.* 21 Accingente ſe primùm] *novitio tyrocinium armorum exercente.* 25 Donec Kircharesetæ] *id eſt, reliquiæ Moabitarũ eò ſe recipientes impedirent, ne ſicut cætera deſtruerentur.* Lapides ejus] *i. muros metonymia: ab illu enim vem Iſraëlitæ ũ propulſabant.* 27 Quare profecti] *i. cùm viderent tantam obſtinationem in Moabitis: ac prorſus de potiunda urbe deſperarent, ab impetu anathemate perſequendo deſiterunt diſſidentia.*

CAPUT IIII.

Eliſchahhi miracula: uncti olei apud viduam prophetæ: exhibiti & excitati a mortuis filii Schunamitidis hoſpitæ ſuæ: & pulsu ex amara dulcu facta, denique panum viginti in multorum alimentum ſuſtinuiſtratorum, deſcribuntur.

1 MULIER autem quædam ex uxoribus filiorum prophetarũ clamabat ad Eliſchahhum dicens, ſervus tuus vir meus mortuus eſt: tu verò noſti, ſervum tuum timuiſſe Jehovam: creditor autem venit ad rapiendũ duos natos meos ſibi in ſervos.

2 Ad quam dixit Eliſchahh: quid facturus ſum tibi? indica mihi: quid *eſt* tibi domiſ quæ dixit, non *eſt* ancillæ tuæ quicquam domi, niſi lecythus olei.

3 Qui dixit, abi, pete tibi vaſa foris ab omnibus vicinis tuis: vaſa vacua, ne pauca petito.

4 Tum ingreſſa occludito fores tibi & filiis tuis, deinde infundito in omnia vaſa illa, & quod plenum fuerit [f] amoveri jubeto.

5 Itaq; abiens ab eo, cùm occluſiſſet fores ſibi & filiis ſuis: ipſis admoventibus ad illam, infundebat illa.

6 Fuitq; cùm plena eſſent vaſa illa: & dicente ea filio ſuo admove mihi adhuc vas: dixit ſet ad eam nullum præterea *eſt* vas; ut [f] conſiſteret oleum.

7 Tunc illa veniens indicavit viro Dei: qui dixit, abi, vende iſtud oleum & repende creditori tuo: tu verò cum ſiliis tuis vivito e reliquo.

8 Prætereà fuit quodam die, cùm pertranſiret Eliſchahh [f] Schunemum, ut ibi [f] mulier *quædam* magna prehenderet eum ad ſumendum cibum: unde fuit quoties tranſibat, *ut* diverteret eodem ad ſumendum cibum.

9 Dixit enim illa ad virum ſuum: ecce quæſo novi virum Dei ſanctum hunc eſſe: iqui tranſit per nos jugiter.

10 Faciamus, quæſo, cœnaculum parvum mu-

ro, ubi ponamus illi lectum & mensam, sellam quoque & lucernam: etto; cùm venerit ad nos ut divertat eò.

11 Fuit deinde quodam die, quo venerat illuc: cùm divertens ad cœnaculum illud cubasset ibi:

12 Ut ediceret Gechazi puero suo, voca Schunamitidem istam: quam ille vocavit, ut sisteret se [f] coram illo.

13 (Edixerat enim illi, dic jam ad eam: ecce [a] sollicita fuisti erga nos tota sollicitudine ista, quid faciendum est tuâ causâ? estne loquendum tuâ causâ ad regem, aut ad præfectum militiæ? quæ dixerat, [g] in medio populi mei ego habito.

[a] Heb. *trepidasti ad nos tota trepidatione ista.*

14 Dicenti verò Elischahho, quid ergo faciendum est ejus causâ? dixerat Gechazi, utiq; filius non est ei, & vir ejus est senex).

15 Dicente ergo advoca eam, cum vocasset eam, stitit illa se ad portam illius.

16 Et dixit ille, [h] hac ipsa tempestate, cùm hoc tempus vigebit, tu amplexatura es filium: quæ dixit, ne, domine mi vir Dei, ne mentiaris ancillæ tuæ.

17 Itaque concepit mulier illa, ac peperit filium ea ipsa tempestate: cùm vigeret illud tempus quo allocutus fuerat eam Elischahh.

18 Deinde crevit infans ille: fuitq; quodam die, cùm egressus esset ad patrem suum apud messores,

19 Ut diceret ad patrem suum, caput meum, caput meum: qui edixit puero, refer illum ad matrem suam.

20 Is referens eum, adduxit ad matrem ejus: super cujus genua cùm sedisset usque ad meridiem, mortuus est.

21 Tunc ſursum deportans illa, collocavit eum super lectum viri Dei: & includens eum, egressa est.

22 Deinde accersivit virum suum dicens, mitte mihi quæso unum e pueris, & unam asinarum: ut excurram usque ad virum Dei: deinde revertar.

23 Qui dixit, quare itura es ad eum hodie, [i] cùm non sit novilunium neq; sabbathum? quæ dixit, [b] quieto animo *esto*.

[b] Heb. *pax: sic ver. 26.*

24 Deinde instrata asina edixit puero suo, duc & abi: equitando [k] ne inhibeto meâ causâ, nisi edixero tibi.

25 Sic abiens illa pervenit ad virum Dei in montem Carmeli: fuit autem cùm videret eam vir Dei procul, ut ediceret Gechazi puero suo, ecce Schunamitis illa.

26 Nunc currens quæso obviam ei, dic ei: *estne* pax tibi? *estne* pax, viro tuo? *estne* pax natoque dixit, quieto animo *esto*.

27 Cumque pervenisset ad virum Dei in montem, [l] prehendit pedes ejus: accedenti autem Gechazi ad depellendum eam, edixit vir Dei, sine eam, nam animus ejus amaritudine affectus est in ea: quod Jehova celavit me, neque indicavit mihi.

28 Dicente verò illa, [m] an petieram filium a domino meo? an non dixeram: ne fallas me?

29 Edixit Elischahh Gechazi, [n] accinge lumbos tuos, & sumpto scipione meo in manum tuam abi: si quem inveneris, [o] ne salutato eum: & si quis te salutaverit, ne respondeto ei: & [p] pono scipionem meum super faciem pueri.

[o] Heb. *ne benedicito, & si quis tibi benedixerit.*

30 Sed dixit mater pueri: ut vivit Jehova & vivit anima tua non derelinquam te: quare surgens secutus est eam.

31 Gehazi autem antecesserat eos, & posito scipione super faciem pueri, [q] nulla *erat* vox neque ulla attentio: quapropter revertens obviam illi, indicavit illi dicens: non evigilavit puer.

32 Tum ingressus est Elischahh domum illius: ecce autem puer mortuus, collocatus erat super lectum ipsius.

33 Quò ingressus occlusit fores post utrunq;: & supplicavit Jehovam.

34 Deinde conscendens *lectum* [r] incubuit puero, & imponens os suum ori ejus, & oculos suos oculis ejus, & volas suas volis ejus, extendit se super eum: ut incalesceret caro pueri.

35 Postea rursus ibat per domum [s] modò huc modò illuc, & conscendens extendebat se super illum: tandem sternutavit puer usq; septies, & aperuit puer oculos [t] suos.

[d] Heb. *semel huc & semel illuc.*

36 Tum inclamans Gechazin edixit, advoca Schunamitidem istam: qui cùm advocasset eam, venit ad illum: & dixit *Elischahh*, defer filium tuum.

37 Itaque ingressa est, & [u] procidens ad pedes ejus incurvavit se versus terram: deinde deferens filium suum exivit.

38 Elischahho autem reverso [x] Gilgalem, cùm fames esset in ea terra, & filii prophetarum sederent coram eo: edixit puero suo, dispone ollam istam magnam, & coque pultem pro filiis prophetarum.

39 Egressus verò quidam in agrum ad colligendum olera, invenit [y] vitem agrestem, collegitq; ex ea collocynthidum agrestium plenam vestem suam: & veniens concisas posuit in olla pultis: non enim [z] noverant.

40 Postea infuderunt hominibus ut comederent: sed fuit comedentibus illis ex ea pulte, ut clamantes ipsi dicerent, mors *est* in olla ista, vir Dei: & non possent comedere.

41 Qui dixit, at sumentes *afferte* farinam, projecitq; in ollâ: posteà dixit, infunde huic populo & comedant: nec fuit quicquam mali in olla.

42 Intereà quidam veniens e planitie [a] Schalischæ attulit ad virum Dei panes primitiarum, viginti panes hordeaceos, & spicas recentes cum gluma suâ: itaque edixit, appone huic populo ut comedant.

43 Dixit verò minister ejus, quid apponerem hoc centum viris? rursus edixit, appone huic populo, ut comedant (sic enim edixit Jehova) [e] abundè & reliquum faciant.

[e] Heb. *comedendo & reliquum faciendo.*

44 Quo apponente eis: comederunt, & reliquum fecerunt secundum verbum Jehovæ.

ANNOTATIO.

3 Ne pauca petito] *id est, sive a te, sive ab aliis: cura ut vasorum copiâ instructa sis.* 4 Amoveri jubeto] *id est, per filios seponito.* 6 Consisteret] *id est, augeri desineret.* 8 Schunemum] *vide Josh. 19.18.* Mulier magna] *genere & facultatibus, ut sequentia ostendunt.* 12 Coram illo] *id est, Elischahho.* 13 Edixerat illi] *id est, ministro suo.* In medio populi mei habito] *id est, amicè cum omnibus populariter meâ vivo: adeò ut illorum causa nihil habeam quod apud istos conqueror.* 16 Hac ipsa tempestate] *vide Gen. 18.10. & 14.* Ne domine mi] *verba sunt deprecantis: quasi dicat, fuxit Deus ut quod dixisti*

dixisti irritum non fiat. 23 Cum non sit novilunium] *qui dies ordinarii sunt ad consulendum Deum & verbum ejus audiendum: namin regno Israëlis, ubi religio corrupta erat, pii huc illuc ad consulendum prophetas discurrebant.* 24 Ne inhibeto] *id est, continenter pergito.* 27 Prehendit pedes &c.] *vide 1. Schem. 25. 23.* 28 An petieram] *quasi dicat, priora conclusione mea contenta non petebam filium: sed ultrò à te promissum, mihi divinitus dari & conservari petieram: nunc autem quia recepisti te præstiturum petitionem meam sup. ver. 13. & sequentibus: in eadem petitione persto.* 29 Accinge lumbos tuos] *expeditè iter facturus.* Ne salutato] *synecdoche: id est, ne colloquitor cum eo, quòd sit tibi in mora: sic Luc. 10. 4.* Ponito scipionem] *quo signo Gechazi confirmabatur de virtute Dei ipsi affutura ad preces Elischahhi, cujus erat scipio.* 31 Nulla erat vox] *id est, nullum apparuit in puero restituta vitæ signum: non quòd Elischahh falsus fuerit opinione sua, cùm baculum tradidit ministro: sed quia ad importunum mulieris juramentum consilium mutare est coactus.* 34 Incubuit puero] *vide 1. Reg. 17. 21.* 37 Procidens] *cum submissione gratias agens.* 38 Gilgalem] *unde cum Elisæ profectus fuerat sup. 2. 1.* 39 Vitem agrestem] *id est, colocynthidem, quam Hebræi à forma sic vocabant.* Non noverant] *quâ naturâ essent.* 42 Schalischæ] *vide 1. Schem. 9. 4.*

CAPUT. V.

Nahhaman Syrus per Elischahhum mundatus lepra ad Deum convertitur: & Gechazi propter interversam Nahhamani clam Elischahho pecuniam, divinitus ipsi cum posteris lepra afficitur.

1 NAHHAMAN autem præfectus militiæ regis Syriæ erat vir magnus apud dominum suum, & [a] persona accepta: quia per eum ediderat Jehova [a] salutem Syriæ: sed vir iste valens robore erat leprosus.

2 Cumq; Syri turmales, egressi captivam abduxissent e terra Israëlis puellam parvam: [b] quæ fuit administra uxori Nahhamanis:

3 Dixit illa ad heram suam: utinam dominus meus esset coram propheta illo qui *habitat* in Schomrone: tum [c] restitueret eum a lepra ejus.

4 Itaque veniens indicavit domino suo, dicendo: [d] hæc & talia locuta est puella ista, quæ *est* e terra Israëlis.

5 Cui dicente rege Syriæ: age, abi, & mittam literas ad Regem Israëlis: abiens accepit in manu sua [a] decem talenta argenti, & sex millia aureorum, ac decem mutandas vestes.

6 Et attulit literas ad regem Israëlis, quibus dicebat: [a] nunc ergo, cùm pervenerint hæ literæ ad te, ecce mitto ad te Nahhamanem servum meum, ut restituas eum a lepra ejus.

7 Fuit verò, cùm legisset rex Israëlis illas literas, ut lacerans vestimenta sua, diceret: an Deus sum ad morte afficiendum, & ad restituendum vitæ, quod iste mittit ad me ut restituam virum a lepra sua? at profectò cognoscite, quæso, ac videte, istum fabricari sibi occasionem contra me.

8 Sed fuit cùm audivisset Elischahh vir Dei Regem Israëlis laceràsse vestimenta sua, ut mitteret indictum regi: quare lacerasti vestimenta tua? veniat jam ad me, & experietur prophetã esse in Israële.

9 Venit itaq; Nahhaman cum equis suis & cum curru suo, ac substitit ad portam domus causã Elischahhi.

10 [a] Sed misit ad eum Elischahh nuntium, dicentem: abi & lavato te [e] septies in Jardene: sic [f] restituetur caro tua tibi, & mundus eris.

11 Tum effervescens Nahhaman abibat: dicebat enim, ecce dicebam, [g] procul dubio exiturus est ad me, & consistens invocaturus nomen Jehovæ Dei sui, & agitaturus manum suam in ipso loco: ut restituat leprosum.

12 An non melior *est* [h] Abana & [i] Pharphar flumina Damasci omnibus aquis Israëlis? an non possem lavare me illis ut mundus essem? sic conversus abibat cum æstuante ira.

13 Accedentes verò servi ejus allocuti sunt eum ac dixerunt: [k] domine mi, si rem magnam iste propheta edixisset tibi, an non facturus fuisses? quanto igitur magis cùm edicit tibi, lava te ut mundus sis?

14 Itaq; descendens immersit se in Jardenem septies, secundum verbum viri Dei: & restituta est caro ejus, ut caro pueri parvi, & mundus factus est.

15 Tum reversus ad virum Dei, ipse cum [l] omnibus copiis suis, venit & stitit se coram eo, dicens: ecce jam novi nullum esse Deum in tota terra [a] nisi in Israële: quare nunc accipe quæso [m] munus a servo tuo.

16 Dixit verò *Elischahh*, ut vivit Jehova ante quem sto, non sum accepturus: & quamvis instaret apud eum ut acciperet, renuit.

17 Cui dixit Nahhaman, [n] saltem detur quæso servo tuo duorum mulorum onus e terra: non enim est facturus amplius servus tuus holocaustum aut sacrificium diis alienis: sed Jehovæ.

18 Hac in re condonet Jehova servo tuo: cùm ingreditur dominus meus ædes Rimmonis ut incurvet se ibi, quia is nititur manu mea, similiter incurvo me in ædes Rimmonis: hoc incurvare meum in ædes Rimmonis condonet quæso Jehova servo tuo, in hac re.

19 Sed dixit ei Elischahh, abi cum pace: ita abierat ab eo [a] exiguum spatium terræ:

20 Cùm [a] diceret Gechazi minister Elischahhi viri Dei: ecce cohibuit se dominus meus apud Nahhamanem Syrum istum, ne acciperet e manu ejus id quod adduxerat: sed ut vivit Jehova, curram post eum ut accipiam ab eo aliquid.

21 Itaque persecutus est Gechazi Nahhamanem: quem videns Nahhaman accurrentem post se, desiliit e curru suo obviam ei, ac dixit: [o] prosperène?

22 Qui dixit: prosperè, dominus meus mittit me ad dicendum: ecce jam modò venerunt ad me duo pueri a monte Ephrajimi e filiis prophetarum: dà quæso pro eis talentum argenti & duas mutandas vestes.

23 Cui dixit Nahhaman: acquiesce, cape duo talenta: institit q; apud eum, ut ligaret duo talenta argenti in duobus loculis, & duas mutandas vestes: quæ tradidit duobus pueris suis, ut ferrent ante illum.

24 Sed cùm pervenit ad clivum, accipiens e manu eorum deposuit in quadam domo: postquam dimisisset homines illos & abiviissent.

25 Deinde ipse ingressus cùm stetisset se Domino

[a] Heb. *acceptu facie.*

[b] Heb. *quæ erat coram uxore: synecdoche.*

[c] Heb. *colligeret, id est, recuperet in hominum consortium: sic ver. 6. 7. & 11.*

[d] Heb. *sicut hoc & sicut hoc.*

[e] Heb. *septem vicibus: sic ver. 14.*

[f] Heb. *reliabit: sic ver. 14.*

[g] Heb. *exiturus exiturus est.*

[h] *quod & Amana, historicis Adonis vel Adonius dicitur.*

[i] *Insurcis Orontes.*

[k] Heb. *pater mi.*

[l] Heb. *cum toto castris suis.*

[m] Heb. *benedictionem.*

[n] Heb. *si non accepturus es: sic 2. Schem. 13. 26.*

[o] Heb. *an est pax: sic ver. 22.*

no ſuo, dixit ad eum Eliſchahh: undénam Gechazi? qui dixit, non ivit ſervus tuus huc aut illuc.

26 Dixit verò ad eum *Eliſchahh*: [P]non abierat animus meus, cùm converteret ſe vir a curru ſuo obviam tibi: an tempus erat [q]accipiendi argentum, aut accipiendi veſtes, aut oleas, aut vineas, aut greges, aut armenta, aut ſervos, aut ancillas?

27 Idcirco [r]lepra Nahhamanis adhæret tibi & ſemini tuo in ſeculum: ſic egreſſus eſt a conſpectu ejus affectus lepra *alba* ſicut nix.

P Heb. *cor meum.* Sup. ver. 21.

ANNOTATIO.

1 Salutem Syriæ] *id eſt, regnum ab hoſtibus conſervavit.* 5 Decem talenta] *paulo minus decem millibus dalerorum.* Sex millia aureorum] *ſiclorum, id eſt, quindecies mille dalcros.* 6 Nunc ergo] *paralepſis: nam tantùm ea literarum pars recitatur, quæ petitionis ſummam continet, ut Gen. 3. 1.* 15 Niſi in Iſraële] *a. niſi eum qui ab Iſraëlitis colitur.* 17 Detur quæſo] *hîc Nahhamã de vero Deo perſuaſus, duo poſtulat ex zelo Dei profecta ſed non ſecundũ ſcientiam: nam zelus Dei eſt, quo dicit: nõ eſt faëturus ſervus tuus &c. a ſcientia vero alienis: primùm quod petit ut ſibi terra deportare liceat, ſuper qua ſacrificet: nam neq; terra per ſe hærebat ſanctitas: neq; alibi quàm Jeruſchalaimis ſacrificare fas erat. Deinde quod petit ut Deus condonet officioſam, ut ipſe exiſtimabat, ſervitutem corã rege.* 19 Abi cum pace] *quaſi dicat, quieto animo eſto: & ne ſis ſollicitus de iſtu rebus, quæ nihil ad pacem conſcientiæ tuæ faciunt: ſed potiùs illam turbaturæ eſſent, & Deum in te provocaturæ. Sic 1. Schem. 1. 17. & ſuprà 4. 23. & 26.* Exiguum ſpatium] *vide Gen. 35. 16.* 20 Diceret] *cum animo ſuo, ut ſuprà ver. 11.* 26 Non abierat] *id eſt, aderat præſens.* Accipiendi argentum] *id eſt, quicquam: ſynecdochicos omnia dona intelligit.* 27 Lepra Nahhamanis] *id eſt, eodem genere lepræ corripitur quo ille laboravit. Eſt autem prophetica denuntiatio divini judicii in eum & poſteros ejus ad deteſtationem ſceleris: mentiebatur enim Spiritui Sancto, ut Ananias & Sapphira Actorum 5.*

CAPUT. VI.

Eliſchahhi tria miracula: revocata ſecuris e flumine: retectarum inſidiarum quas ſtruebant Syri: & deluſi ac capti abeo Syrorum exercitus, qui ad capiendum eum venerant, deſcribuntur: Deinde ex obſidione Schomronii fames, cum prædictione ſubitæ & maximæ abundantiæ.

1 DIXERUNT autem filii prophetarum ad Eliſchahhum: ecce jam hic locus, ubi nos conſidemus coram te, [a]anguſtior eſt, quàm ut nobis ſit ſatis.

2 Abeamus quæſo uſque ad Jardenem, ut accipientes inde quiſque tignum unum, paremus nobis illic locum ubi habitemus: qui dixit, abite

3 Dicente verò uno illorum: acquieſce quæſo & i cum ſervis tuis: dixit, ego iturus ſum.

4 Itaque ivit cum eis: & cum veniſſent ad Jardenem, cædebant ligna.

5 Fuit autem illorum uno dejiciente tignum etiam cum ferro, *ut ferrum* caderet in aquam: quapropter exclamabat dicens Eheu domine mi: eſt enim [b]commodatum.

6 Cui dixit vir Dei, quò cecidit? cumq; oſtendiſſet ei locum, præcidens lignum injecit illuc: ita fecit ut enataret ferrum.

7 Deinde dixit, tolle tibi: qui extendens manum ſuam recepit illud.

8 PRÆTEREA cùm rex Syriæ gereret bellum contra Iſraëlitas, & conſilium iniret cum ſervis ſuis dicendo, apud locum [c]cujuſdam N. erit metatio mea:

9 Mittebat vir Dei ad regem Iſraëlis dicendo: cave tibi ne tranſeas per locum illum: nam ibi Syri [d]inſidiantur.

10 Quare mittebat rex Iſraëlis ad locum de quo dixerat ipſi vir Dei, & monuerat ipſum ut caveret ſibi illic: [e]non ſemel neque bis.

11 Perturbato itaque animo regis Syriæ ſuper re hac: inclamans ſervos ſuos dixit ad eos: annon indicaretis mihi, quis ex noſtris ad regem Iſraëlis *retulit*?

12 Cui dixit unus e ſervis ejus, [f]non domine mi rex: ſed Eliſchahh prophetaille, qui eſt in Iſraële, indicat regi Iſraëlis verba ipſa quæ loqueris in conclavi cubilis tui.

13 Tum dixit: ite & videte ubi nam eſt, ut mittens capiam eum: nuntiatumque eſt ei, dicendo: ecce eſt [g]Dothane.

14 Miſit itaque illuc equos & currus, ac copias [d]numeroſas: quæ venientes noctu, cinxerunt obſidione civitatem illam.

15 [e]Mane autem miniſter viri Dei ſurgens, cùm exiret, & ecce copiæ circumdabant civitatem, & equi & currus: dixit puer ejus ad eum: eheu domine mi, quo modo faciemus?

16 Cui dixit, ne metuito: nam plures *ſunt* qui nobiſcum quàm qui cum illis *ſunt*.

17 Et orans Eliſchahh dixit: ô Jehova [f]aperi quæſo oculos ejus ut videat: & aperiens Jehova oculos pueri illius, vidit quòd ecce mons ille plenus *erat* equis & currubus igneis circa Eliſchahhum.

18 Cumque deſcenderant ad eum, oravit Eliſchahh Jehovam ac dixit: percute quæſo gentem iſtam [f]ſubito ſcotomate: qui percuſſit eos ſubito ſcotomate ſecundum verbum Eliſchahhi.

19 Tum dixit ad eos Eliſchahh: [g]non *eſt* hæc via, neq; hæc eſt civitas illa: ſequimini me & ducam vos ad virum illum quem quæritis: ſic duxit eos Schomronem.

20 Fuit autem cum ingreſſi eſſent Schomronem, dicente Eliſchahho: ô Jehova aperi oculos iſtorum, ut videant: ut aperiret Jehova oculos eorum, & viderent quòd ecce eſſent in medio Schomronis.

21 Dicebat verò rex Iſraëlis ad Eliſchahhum cùm videret eos: percutiamne? percutiam pater mi?

22 Qui dixit: ne percutito: [f]an quos captivos abduceres gladio tuo & arcu tuo, *eos* percuteres? propone panem & aquam illis, ut comedent & bibant: deinde abeunt ad dominum ſuum.

23 Itaque apparavit eis appartum magnum: qui cùm comediſſent & bibiſſent, ac dimiſiſſet eos, abierunt ad dominum ſuum: [f]neq; perrexerunt deinceps turmæ Syrorum invadere terram

a Heb. *anguſtus eſt præ nobis.*

b Heb. *petitum commodato.*

c Heb. *mõ una nec duab. vicibus. 1. perſæpe. ſiptote.*

d Heb *grave*

e Heb. *matutinus agebat miniſter viri Dei ſurgendo.*

ram Iſraëlis.
24 Sed fuit poſtea, ut congregans Ben-hadad rex Syriæ totum exercitum ſuum: aſcenderet & obſideret Schomronem.
25 Ideoque eſſet fames magna Schomrone, dum ecce obſidebant eam: adeò ut eſſet caput aſini [a] octogenûm *ſiclorum* argenti, & [a] quarta pars, [a] venter ipſe *qui eſt* in cavo columbarum [b] quinûm *ſiclorum* argenti.
26 Fuitque rege Iſraëlis tranſeunte ſecundum murum: ut mulier *quædam* clamaret ad eum, dicens: ſerva, domine mi rex.
27 Qui dixit, [c] ne ſervet te Jehova: unde ſervarem te? an ex area? aut ex torculari?
28 Dixitque præterea ei rex: quid tibi *eſt*? quæ dixit, mulier iſthæc dixerat ad me: da filium tuum ut comedamus eum hodie, filium autem meum comedemus cras.
29 Coximus itaque filium meum, & comedimus eum: ſed cùm dicerem ad eam die alio, da filium tuum ut comedamus eum, abſcondit filium ſuum.
30 Fuit verò cùm audiſſet rex verba mulieris illius, ut laceraret veſtimenta ſua, dum tranſiret ſecundum murum: quod cùm vidiſſet [d] populus intra civitatem: ecce [e] cilicium impoſuit carni ſuæ.
31 [e] Quapropter dixit rex: ita faciat mihi Deus & ita pergat, ſi manſerit caput Eliſchahbi filii Schaphati in eo hodie:
32 (Eliſchahb autem ſedebat domi ſuæ, & ſeniores ſedebant cum eo:) & miſit [a] quendã ex adſtantibus ſibi: cùm nondum veniſſet nuntius [g] iſte ad ipſum, ipſe jam dixerat ad ſeniores, pervidetiſne ut mittit filius [a] occiſoris iſte qui auferat caput meum? videte cùm ingredietur nũtius iſte, occludite fores & [e] comprimite eum in ipſis foribus: [e] an non ſtrepitus pedum domini ejus ſequitur eum?
33 Adhuc ipſo loquente cum illis, ecce nuntius ille deſcendit verſus eum: & [d] dixit, ecce [e] hoc malum *ſit* a Jehova, quod confiderem Jehovæ amplius?
34 [e] Dixit verò Eliſchahb: audite verbum Jehovæ: ſic ait Jehova, [h] hoc tempore cras, ſatum ſimile ſiclo, & bina ſata hordei *venient* ſiclo, in porta Schomronis.
35 Reſpondit autem viro Dei dux ille, cujus manu rex nitebatur, ac dixit: ſi Jehova faceret [e] cataractas in cœlis, an poſſet eſſe res iſta? cui dixit *Eliſchahb*: ecce tu id viſurus es oculis tuis, ſed ex eo non eſurus.

[a] Heb. *ex anteſe.*

[h] Heb. *ſecundum hoc tempus.*

[f] *in Hebræo vitiatæ eſt verborum, quam ſuſtulimus ad evidentiam.*

ANNOTATIO.

8 Cujuſdam N.] *vide Ruth. 4. 1.* 9 Inſidiantur] *de Syris loquens, voce Syra utitur, ſignificante ſe ad inſidiandum dimittere.* 12 Non] *id eſt, non ita ſe habet res, ut ſuſpicaru.* 13 Dothane] *locus eſt non procul a Schecemo & Schomrone, ac ideo in tribu Manaſſes, Gen. 37. 17.* 17 Aperi] *id eſt, illuſtra.* 18 Sobito [ſcotomate] *vide Gen. 19. 11.* 19 Non eſt hæc via] *quaſi dicat, neque hac nec illac eſt vobis eundum ut aſſequamini eum quem quæritis.* 22 An quos] *argumentum eſt a majori: quaſi dicat, ne eos quidem occidere quos mancipis jure tibi in bello comparares: ergo multo minus alieno beneficio comparatos fas erit occidere.* 23 Neque perrexerunt] *id eſt, non amplius Syri turmarii inſidiantibus Iſraëlitas aggredi auſi ſunt, ſed juſtis & numeroſis caſtris.* 25 Octogenûm ſiclorum] *id eſt, vicenum dalerorum.* Quarta pars] *ſupple columbarum.* Venter] *id eſt, ingluvies cum interaneis: quod ſequentia per appoſitionem explicant: metonymia continentis pro contento.* Quinûm ſiclorum] *id eſt, ſimile daleri cum quadrante.* 27 Ne ſervet te] *Impatientis & indignabundi atque infidelis verba, videntis ſe juvandi facultate deſtitutum.* 30 Cilicium impoſuit] *ut ſe cum rege luctu communicare teſtaretur.* 31 Quapropter] *fretu turba aſſentantis populi, irascitur autem contra Eliſchahbum: tum quia verbo ejus Syri reſiſtebatur, ac proinde ſe ab illo deluſum fuiſſe cogitabat: tum quia putabat negligentia Eliſchahbi fieri ut fames indies ingraveſceret.* 32 Quendam] *quæ exprimitur ver. 35.* Occiſoris] *Achabi, cujus nutu Naboth & viri boni occiſi ſunt. 1. Reg. 18. & 21.* Comprimite] *id eſt, ſiſtite eum extra ſepta, ne ingreſſus irruat in me: ut commodè poſſim denuntiare verbum Domini.* Annon ſtrepitus] *veſtigia ipſius inſiſtis Rex, & proximè eum ſequitur.* 33 Dixit] *cum ſiſteretur a ſenioribus oſtendentibus tantam famem non fortuito, ſed divinitus immiſſam eſſe.* Hoc malum] *fames, & parvulorum cades ex fame conſecuta.* 34 Dixit Eliſchahb] *ad ſeniores, nuntium, & regem adventantem, ut oſtenditur infra 7. 16. hos autem duos verſus cum ſuperioribus cohærere res ipſa oſtendit.* 35 Cataractas] *ad profundendum frumentum.*

CAPUT VII.

Deus excitato ſtrepitu Syros in fugam vertit: ex quorum caſtris in manum Iſraëlitarum, ad leproſorum indicium, traditis, eos fame levat, & curatorem annonæ eo fructu privat: impleto quod per Eliſchahbum ſuperiore capite prædixerat.

1 ERANT autem quatuor homines leproſi ad januam [a] portæ *Schomronis*: qui dicebant [a] alter ad alterum: quid deſidemus hîc donec moriamur?
2 Si dicamus, ingrediamur civitatem: at fames *eſt* in civitate, ideo moriemur ibi: ſive deſideamus hîc, itidem moriemur: nunc itaque agite, deficiamus ad caſtra Syrorum: ſi nos vivere ſinent, vivemus: ſin verò morte affecerint nos, etiam moriemur.
3 Quare ſurgentes ipſo crepuſculo ut venirent in caſtra Syrorum: venerunt uſq; ad finem caſtrorum Syrorum: ubi ecce nemo *erat*.
4 Nam dominus effecerat ut audirent caſtra Syrorum ſtrepitum curruum & ſtrepitum equorum, ſtrepitum copiarum magnarum: ad eò ut dicerent [b] alter ad alterum: ecce mercede conduxit rex Iſraëlis contra nos reges [a] Chittæorum & reges Ægypti, ut invadant nos.
5 Itaq; ſurgentes aufugerant ipſo crepuſculo, & dereliquerãt tentoria ſua, & equos ſuos & aſinos ſuos, ipſa caſtra [a] quemadmodum erant: deniq; [c] fuga conſuluerant vitæ ſuæ.
6 Cùm ergo venientes leproſi iſti uſq; ad finem caſtrorum, & ingreſſi in tentorium unum comediſſent & bibiſſent, deportarunt inde argentum aurumque & veſtes, quæ abeuntes abſconderunt: [d] rurſus venientes in tentorium a-

[a] Heb. *vir ad proximum ſuum: ſic ver. 7.*

[b] Heb. *vir ad fratrem ſuũ.*

[c] Heb. *fugerant pro anima ſua: ſic Gen. 19. 17.*

[d] Heb. *reverſi & venientes.*

liud, similiter deportarunt inde, & abeuntes abscondérunt.

7 Tum dixerunt alter ad alterum, non rectè facimus: dies iste dies boni nuntii est, & nos taceremus? si expectaverimus usq; ad lucem matutinam, utiq; obventura est nobis culpa: quare nunc agite, & euntes indicemus domui regis.

8 Venientes itaque inclamaverunt janitorem civitatis, & indicaverunt illis dicendo: ingressi sumus castra Syrorum, ubi ecce nemo est, ne vox quidē hominis: sed equi ligati, & asini ligati, & tentoria, quemadmodum erant.

9 Quo inclamante reliquos janitores: ii indicarunt domui regis intus.

10 Surgens itaq; rex noctu dicebat ad servos suos: indicabo jam vobis id quod faciant nobis Syri: sciunt famelicos nos esse: ideò exiverunt ex castris, ut absconderint sese in agro dicentes: cùm egressi fuerint é civitate, capiemus eos vivos, & civitatem invademus.

11 Respondens autem unus e servis ejus dixit: sed accipiant quæso quinq; exquis reliquis qui relicti sunt in ea (ecce sunt [a] sicut tota multitudo Israëlitarum qui reliqui sunt in ea: ecce sunt sicut tota multitudo Israëlitarum, qui defecerunt) & mittentes videamus.

12 Itaque acceperunt duos [e] equos vectarios: quos misit rex post castra Syrorum dicendo, ite & videte.

13 Ita persecuti sunt eos usq; ad Jardenem: ecce autem tota illa via plena erat vestibus, & instrumentis, quæ projecerant Syri inter festinandum: quod reversi nuntii indicarunt regi.

14 Quare egressus populus diripuerunt castra Syrorum: fuitque satum similæ *venale* siclo, & bina sata hordei siclo secundū verbum Jehovæ.

15 Rex autem præfecerat portæ, ducem illū, cujus manu nitebatur: quem proculcaverunt populus in porta ita ut moreretur: quemadmodum locutus fuerat vir Dei, cùm loqueretur descendente rege ad ipsum.

16 Fuerat enim cùm alloqueretur vir Dei regem dicendo: bina sata hordei siclo, & satum similæ siclo *venale* erit hoc tempore cras in porta Schomronis:

17 Ut respoderet iste dux viro Dei, dicens: etiamsi faceret Jehova cataractas in cælis, an esse posset secundum verbum hoc? dicereque *Elischahbs*, tu id visurus es oculis tuis: sed ex eo non esurus.

18 Fuit ergo illi sic: nam proculcarunt eum populus in porta ita ut moreretur.

[e] Heb. *vecturas equorum*: hypallage.

Suprà 6. 34.

ANNOTATIO.

1 Portæ Schomronis] *exclusi, a consortio civium ex lege, Levit. 13, 14. vicini autem porta manu propter prementem hostem.* 5 Quemadmodum erant] *adest, ut cum in illo versaretur Syri sic cæt. 8.*

8 Illis] *janitoris cum excubatoribus.* 11 Sicut tota multitudo] *adest, prope est ut fame pereant, sicut homines nostri, ac proinde non est quod magnum sumus sollicite de eorum conservatione.*

CAPUT VIII.

Elischahh Schunamitidi famem septennii prædicens, auctor est ei ut alio cum familia migret: Mortem Benhadadi & regnum Chazaëlis prænunciat: Jehoram Jehoschaphato patri succedit, quo regnante Edomæi & Libnæi defecerunt, eiq; mortuo succedit Achazja, qui Joramum Achabi filium ex vulneribus in prælio contra Syros acceptis labrantem invisit, Jizreheliten.

1 ELISCHAHH autem edixerat mulieri illi cujus filium vitæ restituerat, dicendo: surge & abi tu cum familia tua, & peregrinare ubicunque peregrinari poteris: nā proclamavit Jehova famem, quæ etiam advenit in hanc terram ad septennium.

Sup. 4. 35.

2 Surgens itaque mulier illa fecerat secundū verbum viri Dei: abierat enim ipsa cum familia sua, & peregrinata fuerat in terra Pelischtæorum septem annos.

3 Fuit verò exactis septem annis, cùm reversa esset mulier e terra Pelischtæorum: ut prodiret ad implorandum regem [a] pro domo sua, & pro agro suo.

4 Interea rex alloquebatur Gechazin puerum viri Dei, dicens: narra, quæso, mihi omnes res magnas quas fecit Elischahh.

5 Itaque fuit illo narrante regi, quo modo vitæ restituisset mortuum: ut ecce mulier illa, cujus filium restituerat vitæ, imploraret regem pro domo sua & pro agro suo: quapropter dixit Gechazi, domine mi rex, hæc illa *est* mulier, & hic filius ejus, quem vitæ restituit Elischahh.

6 Interrogante autem rege mulierem illam, cùm enarrasset ipsi: dedit illi rex aulicum unū dicens, cura restitui quicquid *est* illius, etiam omnes provētus agri, ex *quo* die dereliquit hanc terram [a] ad hoc usq; tempus.

[a] Heb. *& usque nunc.*

7 Posteà venit Elischahh Damascum, cùm Ben-hadad rex Syriæ ægrotaret: nuncatumque est ei dicendo, venit vir Dei huc usque.

8 Itaque edixit rex ille Chazaëli, accipe in manu tua munus, & i obviam viro Dei, ut consulas Jehovam ex eo, dicens: an revalescere possum ex morbo hoc?

9 Tum abiturus Chazaël obviam ei, accepit munus in manu sua, & [b] ex quavis re præstante Damasci, onus quadraginta Camelorum: & veniens substitit coram eo, ac dixit: [c] filius tuus Ben-hadad rex Syriæ misit me ad te, dicendo: an revalescere possum ex morbo hoc?

[b] Heb. *& omne bonū Damasci, id est, quodvis.*

[c] Heb. *vivēdo vivere potes: sic dixerunt.*

10 Ad quem dixit Elischahh: abi, dic ei: [c] omnino revalescere posses: sed ostendit mihi Jehova eum [d] omnino moriturum.

[d] Heb. *moriendo morietur.*

11 Et quamvis contineret vultum suū ac componeret [e] dudum: tandem flevit vir Dei.

[e] Heb. *usque ad verecundiā: ut Judic. 3. 25.*

12 Cui dicente Chazaële, quare dominus meus flet? dixit, quia novi illud malum quo affecturus es filios Israëlis: munitiones eorum committes igni, & juvenes eorum gladio occides, & infantes illorum allides, ac prægnantes eorum diffindes.

13 Dixit verò Chazaël: at quid *est* servus tuus hic [a] canis, ut faciat rem magnam hanc? Cui dixit Elischahh, ostendit mihi Jehova te *fore* regem super Syriam.

14 Tum abiens ab Elischahho venit ad dominum suum, qui dixit ei, quid dixit Elischahh? dixit mihi, inquit, omnino revalescere potes.

15 Sed fuit postridie cùm, acceptam stragulam intingens in aquam extenderet super faciem illius, ut moreretur: sic regnavit Chazaël

pro

pro illo.
16 'Anno autem quinto Jorami filii Achabi regis Jisraëlis, cum Jehoschaphat esset rex Jehudæ, regnare cœpit Jehoram filius Jehoschaphati, rex Jehudæ.
17 Natus triginta duos annos erat cùm regnare inciperet, & ' octo annis regnavit Jeruschalaimis.
18 Quibus ambulavit in via regum Jisraëlis, quemadmodum faciebant domus Achabi: nam 'filia Achabi erat ei uxor: ita fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ.
1.*Reg.*11.36 19 Tamen noluit Jehova perdere Jehudam, propter Davidem servum suum: quemadmodum dixerat de eo, se daturum illi lucernam, & filiis ejus omnibus diebus.
f Heb. *de manu Jehudæ. sic ver.* 22. 2.*Chro.* 21.8. g *Ptolemæo Tzaaram.* 20 Diebus hujus defecit Edom f ne subjectus esset Jehudæ: & constituerunt super se 'regem.
21 Quapropter profectus est Joram g Tzahhirem, & omnes currus cum eo: fuitq; ipso surgente nocte, ut percuteret Edomæos circumjacentes sibi, & præfectos curruum, fugeretq; populus iste ad tentoria sua.
22 Attamen perstitit in defectione Edom ne subjectus esset Jehudæ in hunc usq; diem: tunc defecit 'Libna eodem tempore.
23 Reliquæ autem res Jorami & quicquid fecit: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jehudæ?
24 Cumque occubuisset Joram cum patribus suis, & sepultus esset cum patribus suis in civitate Davidis: regnavit h Achazja filius ejus pro eo.
25 Anno duodecimo *ineunte* Jorami filii Achabi regis Jisraëlis, regnare cœpit i Achazja filius Jehorami, rex Jehudæ.
26 Natus 'viginti duos annos Achazja cùm regnare inciperet, 'anno uno regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Hhathalja k nata Hhomri rege Jisraëlis.
29 Et ambulavit in via domus Achabi, feciteque quod malum *videtur* in oculis Jehovæ sicut domus Achabi: quia gener domus Achabi erat.
28 Quapropter ivit cum Joramo filio Achabi in bellum contra Chazaëlem regem Syriæ Ramothas Gilhhadis: ubi percusserunt Syri Joramum.
29 Et reversus est Joram rex, ut curaret se Jzrehhele, a percussoribus l dum percussio eo Syri 'Ramæ inter præliandum' *consisterent*: cum Chazaële rege Syriæ: Achazja verò filius Jehorami rex Jehudæ descendit ad invisendum Joramum filium Achabi Jizrehhelem: eó quòd ægrotus esset.

h *qui & Hhe* ‹arja 2.*Chro.* 22.6.
i *qui & Joachax* 2.*Chro.* 21.17.
k Heb. *filia*

ANNOTATIO.

3 Pro domo &c.] *recuperandæ: in quorum possessionem ipsa absente, alii missi fuerant.* 9 Filius tuus] *qui te ut patrem veneratur.* 10 Revalescere potes] *ex morbo qui lethalis non est.* 13 Canis] *id est, vilis & abjectus*, 2.*Schem.* 3.8. 16 Anno quinto] *quo erat vigesimus secundus regni Jehoschaphati. confer cum cap.* 3.1. *regnat enim simul cum patre quatuor annis: quam ob rem* 1.*Chron.* 21.3. *legitur ipsum Jehoschaphatum regnum tradidisse Jehoramo: quia primogenitus erat.* 17 Octo annis] *solus jam mortuo patre quatuor, & quatuor vivente patre.* 18 Filia Achabi] *Hhathalja, ver.* 26. 20 Regem] *nam prius imperabat prorex datus a Rege Jehuda*, 1.*Reg.* 22.48. *: Est autem hic complementum vaticinii Jizchaki Gen.* 27.42. 22 Libna] *sacerdotum urbs in Jehuda Josch.* 21.13. *ita defectione impedita, victoriam persequi non potuit.* 26 Viginti duos annos] *cùm ageretur annus* 42. *ex quo domus Hhomri regnare cœpit.* 2.*Chron.* 22.2. Anno uno] *imperfectè: quia eodem Hhathalja regnare cœpit, cujus primus dicitur.* 29 Ramæ] *id est, Ramothi Gilhhadi.* Consisterent] *id est, non persequerentur victoriam.*

CAPUT IX.

Jehu ex Dei decreto in regem Jisraëlitarum unctus, de ipsius voluntate instructus, & in castris confirmatus in Joramum conspirat: & cum exercitu ad exequendum Dei decretum properans, Joramum, Achazjam & Izebelam occidit: e quibus solum Achazja sepeliendum relinquitur.

1 ELISCHAHH autem propheta, vocato uno e filiis prophetarum: edixit ei, 'accinge lumbos tuos, & accipiens phialam olei hanc in manu tua, abi Ramothas Gilhhadis.
2 Et ubi pervenieris illuc, dispiciens *quære* illuc Jehu filium Jehoschaphati filii Nimschi: ad quem cùm veneris, facito ut surgat e medio a Heb. *conclave in conclavi. sic* 1.*Reg.* 20.30. 'fratrum suorum, & introducito eum in a intimum conclave.
3 Tunc accepta phiala olei infundito capiti ejus, ac dicito, ita ait Jehova: ungo te in regem, super Jisraëlem: deinde aperiens fores fugito, neque differto.
4 Itaque abiit puer ille, 'puer propheta ille Ramothas Gilhhadis.
5 Quo ingresso ecce principes copiarum considebant: dixit autem: verbum mihi *est* ad te, ô princeps: cui dicente Jehu, ad quem ex omnibus nobis 'dixit, ad te, ô princeps.
6 Cùm ergo surgens ingressus esset intrò, infudit oleum capiti ejus: ac dixit ei, ita ait Jehova Deus Jisraëlis: ungo te in regem super populum Jehovæ, super Jisraëlem.
7 Ut percutias domum Achabi domini tui: sic ulciscar b cædem servorum meorum prophetarum, & cædem omnium servorum Jehovæ a manu Izebelæ:
8 Pereunte tota familia Achabi, cùm excidam Achabo 'mingentem ad parietem, concluso umq; & derelicto in Jisraële.
9 Et reddam domum Achabi sicut domum Jarobhami filii Nebati, & sicut domum Bahhaschæ filii Achijæ.
10 Etiam Izebelam comedent canes, 'in portione Jizrehhelitana: nec erit qui sepeliat: deinde aperiens fores aufugit.
11 Jehu verò regresso ad servos domini sui, dicebat *quisque* c prosperène? quare venit demens iste ad te? ad quos dixit, vos 'novistis hominem & sermonem ejus.
12 Tandem dicentibus falsum est, indica quæso nobis: dixit, d his & talibus allocutus est me dicendo: ita ait Jehova, ungo te in regem super Jisraëlem.
13 Tunc e festinanter accipientes quisque vestem suam, supposuerunt ei in fastigio gradûs: & clangentes buccina dicebant, regnat Jehu.

b Heb. *sanguines: sic deinceps.*
1.*Reg.* 15. 27. & 16. 13.
c Heb. *cum pace: sic deinceps.*
d Heb. *secundùm hoc & secundùm illud.*
e Heb. *festinarunt & acceperunt.*

14 Deinde conjuravit Jehu filius Jehoschaphati filii Nimſchi contra Joramum: cum Joram *qui* ſervabat Ramothas Gilhadi ipſe cum toto Iſraële, adverſus Chazaëlem regem Syriæ,

Sup. 8. 29. 15 Reverſus eſſet Jehoram rex, ut curaretur Jizrehhele, a percuſſoribus quando percuſſerunt eum Syri, cùm pugnaret contra Chazaëlem regem Syriæ: & dixit Jehu: ſi eſt vobis in animo,

[f] Heb. *ſi eſt eum animo veſtro: ſic Gen. 23. 8.* ne exeat *quiſquam* propiens ſe ex hac civitate, ut abeat renuntiatum Jizrehhelem.

16 Tum equitans Jehu ivit Jizrehhelem: quia Joram decumbebat ibi: Achazja verò rex Jehudæ deſcenderat ad inviſendum Joramum.

17 Speculator autem ſtans in turri Jizrehhele, cùm videret agmen Jehu inter veniendum dixit: alicujus agmen video: cum dixit Joram, accipe equitem, & mitte illis obviam, qui dicat, proſperènè?

18 Abiens itaque eques obviam ei dixit, ita ait rex: proſperènè? cui dixit Jehu, [g] quid tua de proſperitate? diverte [h] ad aſſeclas meos: & quam ob rem indicavit ſpeculator dicendo: pervenit nuntius ille uſque ad eos: ſed non revertitur.

[g] Heb. *quid tibi & pacè? ſic deinceps.*
[h] Heb. *ad poſtme: ſic ver. 19*

19 Et miſit equitem alterum: qui veniens ad eos dixit, ita ait rex, proſperènè? cui dixit Jehu, quid tua de proſperitate? diverte ad aſſeclas meos:

20 Quod indicavit ſpeculator, dicendo: pervenit uſque ad eos: ſed non revertitur: & ductus iſte, [i] *eſt* quaſi ductus Jehu filii Nimſchi. nam [i] præcipitanter ducere ſolebat.

[i] Heb. *in demantia.*

21 Tum dicente Jehoramo, junge, junxit *auriga* currum ejus: ſic egreſſus Jehoram rex Iſraëlis & Achazja rex Jehudæ quiſque in curru ſuo, proceſſerunt obviam Jehu: quem invenerunt in portione Nabothi Jizrehhelitæ.

22 Fuit autem cùm videret Jehoram Jehu, ac diceret, proſperènè Jehu? [k] ut is diceret, quid iſtud proſperè, dum ſcortationes Izebelę matris tuæ, & præſtigiæ ejus quàm plurimæ durant?

23 Itaq; avertens Jehoram manus [l] illius, fugiebat: cùm dixiſſet ad Achazjam, dolus *eſt* Achazja.

24 Sed Jehu [k] vehementiſſimè adducto manu ſua arcu percuſſit Joramum [l] inter ſcapilio ejus, ita ut exiret ſagitta ex corde ejus: ſic corruit in curru ſuo.

[k] Heb. *implevit manum ſuam arcu: hypallage, pro implevit, id eſt, plenè tetendit manu ſua arcum.*
[l] Heb. *inter brachia ejus.*

25 Deinde edixit Bidkari duci ſuo: tolle, projice eum in portione agri Nabothi Jizrehhelitę: nam recordare, me & te pariter equitantibus binis poſt Achabum patrem iſtius, Jehovam protuliſſe adverſus eum [m] onus hoc.

26 *Nempe, ut vivam* ſi non cædem Nabothi, & cædem filiorum ejus, quam vidi heſterna veſpera, dictum Jehovæ, rependero tibi in hac ipſa portione, dictum Jehovæ: quare nunc tolle, projice eum in hac portione, ſecundum verbum Jehovæ.

1. Reg. 21. 17. &c.

27 Quod Achazjarex Jehudæ videns, aufugit viâ domus hortenſis: ſed perſecutus eum Jehu, edixit, etiam ipſum percutite in ſuo curru: *ſic percuſſerunt eum* in aſcenſu Guris, qui *eſt* ad' Jibleham: unde fugit [n] Megiddum, ibi mortuus eſt.

28 Poſtea currui imponentes eum ſervi ejus, *abduxerunt* Jeruſchalaima: ſepeliverunt q; eum in ſepulchro ejus cum patribus ejus in civitate Davidis.

29 Anno autem undecimo [o] *completo* Ioramo filio Achabi, regnare cœperat Achazja ſuper Jehudam.

30 Prętereà adveniente Jehu Jizrehhelem, cùm id audiviſſet Izebel [m] appoſito fuco oculis ſuis, & aptato capite ſuo: proſpiciebat per feneſtram.

[m] Heb. *poſuit ad ſucum oculos ſuos: hypallage, ut ſup. 24. ver.*

31 Cumq; Jehu ingrederetur portam, dixit illa: proſperènè [p] ò Zimri, occiſor domini ſui?

32 Ille verò ſublata facie ſua ad feneſtram illam, dixit: [q] quis *facit* mecum? quis? & reſpicientibus ad eum duobus *vel* tribus [r] aulicis:

33 Dixit: deturbate eam: qui deturbarunt eam: & aſperſa eſt pars ſanguinis ejus parieti & equis, & conculcavit eam *Jehu.*

34 Deinde ingreſſus poſtquam comedit & bibit: edixit: reviſite jam maledictam iſtam & ſepelite eam: nam filia regis eſt.

35 Abierunt ergo ad ſepeliendum eam: ſed non invenerunt ex ea niſi calvariam, & pedes ac volas manuum.

36 Quod cùm reverſi indicaviſſent ei, dixit: verbum Jehovæ eſt, quod locutus fuerat per ſervum ſuum Elijam Tiſchbitem dicendo: in portione Iizrehhelitica comedent canes ipſi carnem Izebelæ.

1. Reg. 21. 23

37 [s] Itaq; ſit cadaver Izebelæ tanquam ſtercus in ſuperficie agri, in portione Jizrehhelis: ut non dicant, hæc *eſt* Izebel.

ANNOTATIO.

1 Accinge lumbos] *ait ſuprà 4. 29.* 2 Fratrum ſuorum] *i. collegarum: vide ver. 5.* 4 Puer prophetæ] *i. propheta adminiſter. Exod. 33. 11.* 8 Mingentem &c.] *vide 1. Schem. 25. 22 & Deut. 32. 36.* 10 In Portione &c.] *i. portione regis quam iniquè Nabotho ademerat: vide 1. Reg. 21.* 11 Noviſtis hominem] *q. d. ſcitis quid prophetæ loqui ſoleant: ex ejus perſona conjicite quæ ſint ipſius verba.* 13 In faſtigio graduum] *i. in ſuggeſtu regio.* 23 Illius] *auriga jubens ut deflecteret.* 25 Onus] *id eſt, comminationem hanc prophetitam: ut ferè in prophetiis accipitur.* 27 Sic percuſſerunt] *Eclypſis de hoc genere eclipſeos vide 1. Reg. 20. 34.* Jiblehhamum] *oppidum Menaſſæ in Iehoſch. 17. 11.* Megiddum] *ibidem.* 29 Completo] *nam incunte duodecimo regnaſſe ſcribitur, ſup. 8. 25.* 31 ô Zimri] *ô alter Zimri 1. Reg. 16. 17: cujus conſpirationis ultio fuit per Hhomrin ſocerum Izebelæ.* 32 Quis facit] *quaſi diceat, an nemo iſtic a meis partibus futurus eſt?* Aulicis] *ex comitatu Izebelæ.* 37 Itaque] *quaſi dicat, reſcindo priorem ſententiam meam de ea ſepelienda.*

CAPUT X.

Jehu pergens divinam ſententiam in Achabum exequi, omnes ejus filios jugulari curat: factum ſuum populo ex Eliæ prophetia probat: Achazjæ agnationem tollit. Baalhalu cultum & ſacerdotes aholet: ſed peccatis Jarobhhami inſiſtit. quo nomine a Deo primum verbis: deinde operâ Chazaëlis ſeverè caſtigatur, & mortuo ſuccedit filius Jehoachaz.

1 CÙMQUE Achabo eſſent ſeptuaginta filii Schomronę: ſcripſit Jehu literas, quas miſit Schomronem ad [a] principes Jizrehhelis, [b] ſeniores & [c] nutritios Achabi, edicendo.

2 [d] Nunc

3 'Nunc ergo, cùm pervenerint literæ iſtæ ad vos: quandoquidem apud vos ſunt filii domini veſtri: & penes vos currus & equi, civitas quoque munita & arma:

3 Diſpicite optimum & rectiſſimum e filiis domini veſtri quem collocetis in ſolio patris ſui: & pugnatote pro domo domini veſtri.

a Heb. valde valde.

4 Qui timentes [a] vehementiſſimè dicebant: ecce duo iſti reges non ſubſtiterunt coram eo: & quo modo ſubſiſteremus nos?

b Heb. qui erat ſuper domum &c.

5 Quapropter miſit [b] præfectus domui & præfectus civitatis, ſeniores etiam & nutritii ad Jehu dicendo: ſervi tui ſumus, ideoq; quicquid edixeris nobis faciemus: non prænciemus ullum regem: quod bonum *videtur* in oculis tuis facito.

6 Qui ſcripſit ad eos literas ſecundo, dicens: ſi mei eſtis, & voci meæ auſcultatis, aſſumptis capitibus [c] ſingulorum filiorum domini veſtri: venite ad me hoc ipſo tempore cras Jizrehhelē: filii autem regis, ſeptuaginta viri erant apud magnates illius civitatis, qui educabant eos.

c Heb. homines.

7 Fuit itaque, cùm pervenſſent iſtæ literæ ad eos, ut accipientes filios regis jugularent ſeptuaginta viros: & imponentes capita eorum ſportis, mitterent ad eum Jizrehhelem.

8 Tum veniens nuntius indicavit ei dicendo, attulerunt capita filiorum regis: qui dixit, componite illa duobus acervis ad januam portæ uſque mane.

9 Fuit deinde mane cùm egreſſus ſubſtitiſſet, ut diceret ad totum populum: juſti eſtis: ecce ego conſpiravi contra dominum meum & occidi eum: & quis percuſſiſſet omnes iſtos?

10 'Agnoſcite jam non oportere ut excidat *quicquam* in terram de verbo Jehovæ, quod locutus eſt Jehova contra domum Achabiſſed Jehovam efficere quod locutus erat per ſervum ſuum Elijam.

11 Deinde percuſſit Jehu omnes qui reliqui erant de domo Achabi Jizrehhele: & omnes magnates ejus, & neceſſarios ejus, & ſacerdotes ejus: donec non relinqueret ei ſuperſtitem.

12 Nam cùm ſurgens abiret profecturus Schōronem: & *jam* eſſet [d] Beth-Hhekedi paſtorum in itinere:

d Heb. fratribus i. filius fratrum 2. Chro. 22. 8. ſic Gen. 13. 8.

13 Jehu inventis [d] agnatis Achazjæ regis Jehudæ dixit: qui eſtis? qui dixerunt, agnati Achazjæ ſumus: & deſcendimus ad [e] ſalutandum filios regis & filios Auguſtæ.

e Heb. ad pacem filiorum regis.

14 Quam ob rem edixit *Jehu*, prehendite illos vivos: qui prehenderunt eos vivos: & jugularunt eos apud ciſternā Beth-Hhekedi, quadraginta duos viros: ita ut non reliquum faceret quenquam ex eis.

15 Poſteà abiens inde cùm inveniſſet Jehonadabum filium [f] Rechabi, occurrentem ſibi & [g] bene precantem ſibi, dixit ad illum: [g] an ineſt ſanimo tuo rectum *erga me*, quemadmodum animo meo, erga animum tuum? cui dicente Jehonadabo, eſtſi eſt: *inquit*, cedo manū tuam: quem cùm dediſſet manum ſuam, juſſit concendere ad ſe in currum.

f Heb. benedictum.

g Heb. cordi tuo ſic deinceps.

16 Dicens, veni mecum, & vide Zelum meum pro Jehova: ſic impoſuerunt eum curru illius.

17 Cumq́ne veniſſet Schomronem, percuſſit omnes qui reliqui fuerant Achabo Schomrone, donec [e] perderet eum: ſecundum verbum Jehovæ quo allocutus fuerat Elijam.

e Heb. ſcribi.

18 Poſtea Jehu congregato toto populo dixit ad eos: Achab coluit Bahhalem parùm: Jehu colet eum multùm.

19 Quare nunc omnes prophetas Bahhalis, omnes ſervos ejus, & omnes ſacerdotes ejus vocate ad me: ullus ne deſyderator, nam ſacrificium magnum mihi *ſacrificandum eſt* Bahhali: quiſquis deſiderabitur ne vivito: Jehu autem faciebat fraude, ut perderet ſervos Bahhalis.

20 Et dixit Jehu: ſanctificate [e] diem interdicti Bahhali, quem proclamaverunt.

e Heb. ſcribi.

21 Miſit enim Jehu per totum Jiſraëlem, ut venirent omnes ſervi Bahhalis: neque relinqueretur quiſquam qui non veniret: quibus ingreſſis in ædem Bahhalis, plena erat ædes Bahhalis [h] confertim.

h Heb. ore ad os, id eſt, adeo denſi, ut ora hominum ferè ſeſe contingerent: ut infrà 21. 16.

22 Tum edixit ei qui præerat veſtiario, prome veſtimentum in quoſcque ſervos Bahhalis: qui prompſit eis veſtimentum.

23 Et ingreſſus Jehu cum Jehonadabo filio Rechabi in ædem Bahhalis, edixit ſervis Bahhalis, perveſtigate & videte ne ſit hic vobiſcum e ſervis Jehovæ *quiſquam*: ſed ſervi Bahhalis ſoli.

24 Cùm itaque veniſſent ad faciendum ſacrificia & holocauſta: Jehu diſpoſitis ſibi foris octoginta viris dixit: ejus viri anima *a* quo propriuerit ſe *quis* ex hominibus iſtis, quos ego cōmitto manibus veſtris, erit pro anima illius.

i Heb. venire facto ad manum veſtram.

25 Deinde fuit cùm obſolverit *ſacerdos* facere holocauſtum, ut ediceret Jehu curſoribus, & ducibus: ingredimini, percutite eos: ne exito quiſquam: qui percuſſerunt eos acie gladii: quos abjecerunt curſores & duces: deinde perrexerunt in ædē Bahhalis *per* quamq; civitatem.

26 Et educentes ſtatuas ędis Bahhalis, comburebant eam.

27 Deſtruebantque ſtatuam Bahhalis: & deſtructa æde Bahhalis diſponebant eam in latrinas uſque in hodiernum diem.

28 Sic perdidit Jehu Bahhalem ex Jiſraële.

29 Veruntamen a [k] ſequendis peccatis Jarobhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Jiſraëlem non receſſit Jehu: a vitulis aureis, qui Beth-Ele, & qui Dane *erant*.

k Heb. a poſt ipſa peccata.

30 Quam ob rem dixit Jehova ad Jehu: eò quòd bene feciſti quod rectum *videtur* in oculis meis: omnino quod *erat* in animo meo feciſti domui Achabi: [l] abnepotes tui ſedebunt in ſolio Jiſraëlis.

l Heb. filii quartanorum ordinum. i. quartani.

31 Sed Jehu non obſervavit ut ambularet in lege Jehovæ Dei Jiſraëlis ex toto animo ſuo: nō receſſit a peccatis Jarobhami quibus ad peccandum induxit Jiſraëlem.

32 Temporibus illis cœpit Jehova truncare Jiſraëlem: [m] percutiente eos Chazaële in toto termino Jiſraëlis.

33 A Jardene ad ortum ſolis, tota terra Gilhhadis, Gaditarum, & Rēubenitarum & Menaſchitarum a Hharohhere quæ *eſt* ad torrentem Arnonis: tum Gilhhadem, tum Baſchanem.

34 Reliquæ autem res Jehu & quicquid fecit, & tota fortitudo ejus: an non ſunt ſcripta in libro [n] Chronicorum regum Jiſraëlis?

35 Denique cùm occubuiſſet Jehu cum patribus ſuis & ſepeliviſſent eum Schomrone: regnavit Jehoachaz filius ejus pro eo.

36 Dies autem quibus regnavit Jehu ſuper Jiſraëlem Schomrone, fuerunt vigintiocto anni.

ANNOTATIO.

1 Principes Jizrehelis] *i. precipuos aulicos missos a Joramo cum filiis Samariam, cùm expeditionem susciperet in Syriam.* Seniores]*ac ideò minùs aptos ad expeditionem bellicam: aptissimos autem ad Reipub. consilio, juventutem authoritate regendam.* Nutritios Achabi]*a quibus filii Achabi commissi erant, quique magnates Samariæ erant.* 2 Nunc ergo]*paralepsis, qualis suprà 5.6.* 3 Pro domo domini] *cui bellum indixi, concessio autem est ironica.* 8 Ad januam portæ]*i. ad curiam, & forum judiciale.* 9 Justi estis] *quasi dicat: ego vos innocentes pronuntio, non est quod putetis me quicquam moliri in salutem vestram.* Et quis percussilset]*quasi dicat, quis tantum facinus ausus fuisset committere nisi me duce ac potius authore Deo.* 10 Agnoscite jam]*quasi dicat, non meo instinctu: sed Dei impulsu factum, ut exequeretur quod comminatus fuerat 1. Reg. 21. 21. & sequentibus.* 12 Beth-Hhekedi] *pagi nomen: significans locum in quo mures vel quòd his tondendas oves ligarent: vel quòd his è regio sanguine, qui pastores populi dicuntur, sibi ligati & jugulati sint.* 15 Rechabi]*vers celebris Kinæi e genere Jethronis. vide 1. Chron. 2. 25. & Jeremiæ 35.* An inest &c.]*quasi dicat, an aque mihi ex animo bene cupis, ut ego tibi bene volo?* Inquit]*eclipsis: ut 1. Reg. 20. 34.* 17 Perderet eum]*i. totum genus Achabi: ipsis.* 20 Diem interdicti]*vide Levitici 23. 36.* 39 Abnepotes tui] *vide complementum infrà 15. 8. & sequentibus.* 32 Percutiente eos] *ex prophetia Elischabbis suprà 8. 12.* 34 Chronicorum]*vide 1. Reg. 11. 41.*

CAPUT XI.

Hhathalia filio mortuo, regnum invadit: & e tede stirpi regiæ in quam illa grassatur, Joasch annicula tripitur: A sacerdote occultatur & instituitur usque ad annum septimum: quo conspiratione facta populo ipsum producit: regem instituit: Hhathaljam occidit, & collapsum cultum instaurat.

1 HHATHALJA autem mater Achazjæ, cùm videret mortuum esse filium suum: surgens perdidit totum semen regium.

2.Chr 22.10 a Heb. regni illius. b Jehoschebahha filia regis Jorami soror Achazjæ, Joaschum filium Achazjæ, furtim surreptum e medio filiorum regis qui afficiebantur morte, ipsum & nutricem ejus *abdidit* in conclave lectorum: deinde absconderunt eum metu Hhathaljæ, ita ut non afficeretur morte.

2 Jam a Jehoschebahha filia regis Jorami soror Achazjæ, furtim surreptum e medio filiorum regis qui afficiebantur morte, ipsum & nutricem ejus *abdidit* in conclave lectorum: deinde absconderunt eum metu Hhathaljæ, ita ut non afficeretur morte.

2.Chr. 22. 11

3 Ita fuit cum illa in domo Jehovæ latitans sex annos: quibus Hhathalja regnavit super eam terram.

4 Anno autem septimo mittens c Jehojadahh assumpsit centuriones, primores, & cursores, ac ingredi jussit eos ad se in domum Jehovæ: quibuscum pepigit fœdus, ac jure jurando obstringens eos in domo Jehovæ, ostendit eis filium regis.

c *Qui & Jochanan*, 1. Chron. 5. 9. 2. Chron. 23.

5 Præcepitq; eis dicendo: hæc *est* res quam facturi estis: tertia pars vestrum ingredientium sabbatho & observantiæ observationem, adesto domui regis.

6 Et tertia altera in porta Suris: reliqua verò tertia in porta post cursores: ut observetis observationem domus hujus *ab* irruptione.

7 Ex vobis verò omnibus exituris sabbatho binæ d lateralis custodiæ: cùm observaverint observationem domus Jehovæ, adsunto regi.

d Heb. *manus sive latera. i. latitones, metonymia: sic ver. 16.*

8 Et cingite regem circumquaque, quisque cum armis suis in manu sua, ut qui invaserit hos ordines morte afficiatur: & estote cum rege cùm exibit & cùm ingredietur.

9 Itaq; fecerunt centuriones omnino prout præceperat Jehojadahh sacerdos, assumpserúntque etiam quisq; homines suos ingredientes sabbatho cum egredientibus sabbatho: venientes ad Jehojadahhum sacerdotem.

2.Schem 8. 7. & 11. 10 Deditque sacerdos centurionibus hastas & umbones qui fuerant regis Davidis, & erant in domo Jehovæ.

11 Cumque adstarent cursores quisque cum armis suis in manu sua, a latere domus dextero usque ad latus domus sinistrum versus altare, & versus domum: apud regem circumquaque:

12 Produxit *Jehojadahh* filium regis, & imposito ei coronamento, idque cum testimonio, constituerunt eum regem ungentes eum: & complodentes volis dicebant: vivat rex.

13 Cum autem audiret Hhathalja strepitum concursantium, populi: ingressa est ad populum in domum Jehovæ.

14 Ubi videns quod ecce rex stabat in columna sua pro more, & principes & tubæ aderant regi, totusque populus terræ lætus clangebat tubis: laceravit Hhathalja vestimenta sua clamans, conjuratio, conjuratio.

15 Præcepit autem Jehojadahh sacerdos centurionibus illis præfectis copiarum, & edixit eis: finite istam exire intra ordines: etiam eum qui sequetur istam morte afficientes gladio: dicebat enim sacerdos: ne mortis afficiatur in domo Jehovæ.

16 Cum itaque disponerent ei e custodias laterales, abiit via aditus equorum versus domum regis: ubi morte affecta est. e *vide suprà ver. 7.*

17 Tunc pepigit Jehojadahh fœdus inter Jehovam & inter regem ac inter populum, ipsos fore populum Jehovæ: & inter regem & inter populum.

18 Postea ingressus est totus populus regionis ædem Bahhalis & demoliti sunt eam, altaria ejus & imagines ejus fregerunt benè: Mattanem verò sacerdotem Bahhalis occiderunt ante ipsa altaria: & reposuit sacerdos præfectura in domo Jehovæ.

19 Cùmque assumpsisset centuriones, & primores, cursoresque & totum populum terræ, deduxerunt regem e domo Jehovæ, ingressique sunt via portæ cursorum in domum regis: ubi sedit *Joasch* super solium regum.

20 Et lætatus est totus populus terræ, ac civitas conquievit: postquam Hhathaljam morti tradidissent gladio, in domo regis.

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Mater Achazjæ]*supra 8.26.* 4 Pepigit fœdus]*de tollenda Hbathalja: instituendo Joaschotol-lenda idololatria, & restituendo cultu Dei quo tempore Jsraëlitæ mares convenirebant ex lege ad colendum Deum, Exod 23.* 5 Ingredientium sabbatho]*id est, vice sua ministerium in templo obeuntium a sab-batho ad sabbathum. vide 2. Schem. 15.24.* Domus]*id est, in aquilonari parte atrii, ubi rex a sexennio latuerat.* 6 In porta suris]*quæ & Jesod, id est, fundamenti dicitur, 2. Chron. 23.5. erat autem maxima atrii porta ab oriente: quam ob rem etiam porta suprema a structura dicitur, infrà 15.35.* In porta post cursores]*quæ 2. Chronic. 23.4. porta Suppim, id est, postium dicitur: meridiana porta atrii sacerdotum.* Ab irruptione]*i. ne quis irrumpens periculum crearet regi, aut vitium loco sancto inferret.* 7 Exiturisabbatho]*i. qui jam functi ministerio hebdomadario, ad proprias habitationes essetis concessuri.* Adsunto regi]*i. regem utrinque stipantes in atrium magnum deducunto, populo exhibendum.* 9 Cum egredientibus]*nam hos non dimisit, supra ver. 7.* 11 Dextero]*versus portam meridianam, ubi sta-bant cursores supra ver 6.* Latus sinistrum]*aquilonare, qua parte rex latebat.* Versus altare]*id est, ad portam orientalem in fronte atrii.* Versus domum]*id est, ad occidentem templi.* 12 Cum testi-monio]*i. traditio ei libro legis, ut mandatur Deut. 17.18. & sequentibus.* 14 In columna sua]*id est, in columna regia, impositalabro sive basi quam Schelomo paraſſe legitur. 2. Chron. 6.13. Idem de Joschija legi-tur infrà 23.3.* 15 Intra ordines]*i. copias armatorum extra atrium dispositas.* 16 Aditus equo-rum]*i. porta cruitatu Davidii sta vocata, ad aquilonem: qua ad portam Ephraim ibatur, infrà 14.13.* 17 Fœdus]*duplex: primus ecclesiasticum regis & populi cum Deo: deinde civile populi cum rege.* 18 Re-posuit]*id est, instauravit cultum & ordinem, temporum injuriâ corruptissimum.*

CAPUT XII.

Joaschvivo Jehojadahbo rectè se gerens templum Dei instaurari jubet: postea illo mortuo degeneravit, a Chazaële Syriæ rege infestatur: & tandem a servis conjuratis occiditur: cui filius Amatzja succedit.

1 NAtus annos septem Joasch cùm regnare inciperet:

2 Anno septimo Jehu regnare cœpit Jehoasch, & quadraginta annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Tzibia e Beer-Schebahho.

3 Feciteque Jehoasch quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ omnibus diebus illius, Jehojadahhi sacerdotis: [a]qui docebat eum.

4 [a]Veruntamen excelsa non amota sunt: adhuc populus sacrificabant & adolebant in excelsis.

5 Edixit autem Jehoasch sacerdotibus: omnem pecuniam sacrorum quæ inferetur in domum Jehovæ, [a]pecuniam transeuntis, [a]pecuniam æstimationis animarum cujusque: omnem pecuniam quam [b]venerit in animum cujusque offerendi Jehovæ.

6 Sumunto apud se sacerdotes quisque a noto sibi: & ipsi [c]curanto labem ipsius domus, ubicunque inventa fuerit labes.

7 Deinde fuit anno vigesimo tertio regis Jehoaschi: nondum curantibus sacerdotibus labem domus.

8 Ut rex Jehoasch vocato Jehojadahho sacerdote, & reliquis sacerdotibus aliceret ad eos: quare non curatis labem domus? nunc ergo ne accipito pecuniam a notis vobis: sed ad labem domus *curandam* [a]redditote illam.

9 Cui acquieverunt sacerdotes: ne acciperent pecuniam a populo, neque curarent labem domus.

10 Quare [a]accipiens Jehojadahh sacerdos ar-cam [a]alicujus, excavato foramine in [d]operculo ejus: posuit eam [a]juxta altare dextrorsum, qua ingreditur quisque domum Jehovæ: & collocarunt ibi sacerdotes, observantes [e]limen, & totam pecuniam quæ inferebatur in domum Jehovæ.

11 Eratq; videntibus illis multum esse pecuniæ in arca: ut ascenderet scriba regis & sacerdotis maximi, & [e]ligarent quam numeraverant pecuniam inventam in domo Jehovæ.

12 Postea tradebant pecuniam illam certâ ſimâ compositam in manus curatorũ illius operis, præfectorum *operi* domus Jehovæ: qui expendebant illam in fabros lignarios, & in ſtructores, reficientes domum Jehovæ:

13 Nempe in cœmentarios, & in lapicidas, & ad comparanda ligna, & lapides cæduos, ut curarent labem domus Jehovæ: & ad omnia quæ inſumenda erant in domum ad curandam eam.

14 Veruntamen non fiebant domui Jehovæ pelves argentei, inſtrumenta muſica, crateres, tubæ, ullum inſtrumentum aureum aut inſtrumentum argenteum: ex illa pecunia, quæ inferebatur in domum Jehovæ,

15 [a]Cùm curatoribus operis tradebant illã: ut curarent eâ domum Jehovæ.

16 Neque rationes exigebant ab hominibus illis in quorum manus tradebant pecuniam, tradendam curatoribus operis: [a]nam fidè illi agebant.

17 [a]Pecunia pro delicto & pecunia pro peccatis non inferebatur in domum Jehovæ: sacerdotibus cedebant.

18 [a]TUNC ascendens Chazaël rex Syriæ oppugnavit Gathum & cœpit illud. & [c]convertebat Chazaël faciem suam, ut ascenderet [c]contra Jeruschalaima.

19 Sed Jehoasch rex Jehudæ accipiens omnia illa sacra quę consecraverant Jehoschaphat, & Jehoram & Acharjas majores ipsius, reges Jehudæ, & sacra sua totumque aurum quod inveniebatur in thesauris domus Jehovę & domus regis: misit ad Chazaëlem regem Syriæ: ita divertit a Jeruschalaimis.

20 Reliquæ autem res Joaschi, & omnia quæ fecit nonne sunt scripta in libro [a]Chronicorum regum Jehudæ?

21 Tandem insurgentes servi ejus cùm [f]fecissent conspirationem: percusserunt Joaschum in loco munitionis qui [g]vergit Sillam

a Heb. *viri, pecuniam animarum æſtimationis ejus.*
b Heb. *aſcendit in cor viri.*
c Heb. *confirmanto ruinam. ſic decimo ſexto.*
d Heb. *janua ejus.*
e Heb. *pondebat.*
f Heb. *conſpirationem conſpiraverunt.*
g Heb. *deſcendit.*

versus.

[b] *qui & Zabad 2. Chron. 24.26.*

32 [b]Joxachar, inquam, filius Schimhhathæ, & Jehozabad filius [i]Schomræ servi ejus, percusserunt eum itaut moreretur: & sepeliverunt eum [c]cum majoribus suis in civitate Davidis: regnavitq; Amatzja filius ejus pro eo.

[i] *Schimrithæ, ibidem.*

ANNOTATIO.

3 Qui docebat, &c.]*nam post Jehojadahhi mortem Joasch descivit a cultu Dei: vide 2.Chron.24.18.* 4 Veruntamen excelsa]*sensus est, Deum quidem colebant tantùm: sed alibi quam in loco quem elegerat.* 5 Pecuniam transeuntis &c.]*id est, Collectam vel capitationem, quæ vicissim a singulis ex ordine transeuntibus domesticatim colligebatur, prout quisq; sua æstimabat, & ultrò offerebat.* 8 Redditote illam] *quam videlicet hactenus accepistis.* 10 Accipiens]*jussu regis: vide 2.Chron.24.8.* Alicujus]*sacerdotis vel Levitæ: nam quicquid penes se habebant ex capitatione, retulerant ex mandato regis ver.8.* Juxta altare]*id est, ad dexterum postem portæ atrii sacerdotum, ubi altare erat extrinsecus in fine atrii magni, quousq; pervenire licebat toti Israëli: vide 2.Chron.24.8.* Limen]*portæ atrii sacerdotum ex præscripto Dei, Num.18.4.* 11 Ligarent]*loculi impositum.* 15 Cum curatoribus]*sed reparata domo residuum pecuniæ in illa impensum est, 2.Chron.24.14.* 16 Nam fidè]*id est, pecunia fides illorum committebatur, & ipsi bona fide administrabant.* 17 Pecunia pro delicto]*de qua Levitici 5.15. & sequentibus. nam quod ibi de duobus reatus generibus præcipitur, synecdochicè ad similia peccata pertinet, ex analogia quæ habetur Levitici 6.30.* 18 Tunc ascendens &c.] *ex prophetia Elischahhæi, supra 8.12.* Tunc]*mortuo Jehojadahho, & Joascho corrupto, 2.Chron.24.17. & sequentibus.* Contra Jerusalaima]*cùm jam populus retur regnum ibidem ver.23.* 20 Chronicorum]*vide 1.Reg.11.41.* 21 Sillam]*id est, aggestum iter. videtur partem illam intelligere, in qua Schelomo aggesta terra, ascensum fecit a domo sua ad Domum Dei: 1.Chron.26.11. & 2 Chro.9.11. Nam magis probamus Hhebraam vocem Silla appellativè accipi pro aggere, ex ilorum locorum comparatione.* 22 Cum majoribus]*i. sicut majores sed non in sepulchro regum, 2.Chron.24.25.*

CAPUT XIII.

Jehoachazo in Jisraële regnante, regnum a Syrù valde atteritur: donec Joasch a patre in regnum cooptatus, & a Deo per Elischahhum confirmatus, ter Syros victos res amissas recuperavit.

1 ANno vigesimo tertio Joaschi filii Achaziæ regis Jehudæ: regnavit Jehoachaz filius Jehu super Jisraëlem, Schomrone septemdecim annis.

[a] Heb. *ivit post.* [b] Heb. *ab eo: sic ver.6. & 11.*

2 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: [a]secutus enim est peccata Jarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Jisraëlem: non recessit [b]ab ullo eorum.

3 Quapropter accensus ira Jehova in Jisraëlem, tradebat eos in manum Chazaëlis regis Syriæ, & in manum Benhadadi filii Chazaëlis omnibus illis diebus.

4 Sed deprecante Jehoachazo iratam faciem Jehovæ: auscultavit ei Jehova, cùm videret oppressionem Jisraëlitarum, quòd opprimeret eos rex Syriæ.

[c] Heb. *de sub manu Syrorum.* [d] Heb. *ut heri nudiustertius sic Gen. 31.2.*

5 Itaq; dedit Jehova Jisraëlitis servatorem, ut [c]exirent e manu Syrorum, & considerent filii Jisraëlis in tentoriis suis [d]sicut antèa.

6 Veruntamen non recesserunt a peccatis domus Jarobhhami, quibus ad peccandum induxit Jisraëlem, in unoquoque eorum ambulavit: quin etiam [e]lucus ipse manebat Schomrone.

7 Quamvis non reliquum feciſſet Jehoachazo populum: nisi quinquaginta equites, & decè currus, ac decies mille pedites: perdiderat enim illos rex Syriæ, & redegerat eos tanquam pulverem, [f]triturando.

8 Reliquæ autem res Jehoachazi, & omnia quæ fecit, ac fortitudo ejus: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jisraëlis?

9 Posteà cùm occubuisset Jehoachaz cum majoribus suis & sepeliyissent eum Schomrone: regnavit Joasch filius ejus pro eo.

10 [g]Anno trigesimoseptimo Joaschi regis Jehudæ *completo*: regnavit Joasch filius Jehoachazi super Jisraëlē, Schomrone sex decim annis.

11 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: non recessit ab omnibus peccatis Jarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Jisraëlem: in unoquoque eorum ambulavit.

12 Reliquæ autem res Joaschi, & quicquid fecit, ac fortitudo ejus, quòd pugnavit [h]contra Amatzjam regem Jehudæ: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jisraëlis?

13 Posteà occubuit Joasch cum majoribus suis, & Jarobhham sedit in solio ejus: sepultusque est Joasch Schomrone cum regibus Jisraëlis.

14 [i]Cùm enim Elischahh ægrotaret morbo suo, quo mortuus est: [k]descendit ad eum Joasch rex Jisraëlis: & flens ante faciem ejus dicebat; [l]pater mi, pater mi: currus Jisraëlis & equites ejus.

15 Cui dicente Elischahho: sume arcum & sagittas: sumens *statim* ad eum arcum & sagittas.

16 Tum dixit regi Jisraëlis: appone manum tuam ad arcum: qui apposuit manum suam: imposuit verò Elischahh manus suas manibus regis.

17 Ac dixit, aperi feneſtram istam antrorsum, quam aperuit: cumque dicente Elischahho: jacularе: jaculatus est: dixit Elischahh: [m]sagitta salutis *erit* Jehovæ, sagitta, inquam, salutis contra Syros: quare percutito Syros [n]fortiter usq; ad consumptionem.

[e] Heb. *in veritate.*

18 Deinde edicente, [o]accipe reliquas sagittas, accepit *Joasch*: iterum edicente regi Jisraëlis, percutiendo impete *illa* terram: cùm percussisset [p]ter, destitit.

[f] Heb. *tribus vicibus: sic ver.19.*

19 Quam ob rem effervescens contra eum vir Dei, dixit: percutiendum fuisset quinquies aut sexies, [q]tunc percussisses Syros usque ad consumptionem: nunc verò *tantùm* ter percussurus es Syros.

20 Posteà cùm mortuum Elischahhum sepeliyissent: turmæ Moabitarum invaserunt illam terram

terram ineunte anno.
21 Fuit verò ipſis ſepelientibus quendam, cùm ecce videntes turmam illorum, projeciſſent virum illum in ſepulchrum Eliſchahhi: ut iniens attingeret vir ille oſſa Eliſchahhi, & reviviſcens ᵃſtaret erectus in pedes ſuos.
22 Chazaël ergo rex Syriæ opprimebat Iſraëlitas omnibus ᵇ diebus Jehoachazi.
23 Sed gratiam faciens eis Jehova, & miſertus eorum, reſpexit ad eos: propter fœdus ſuum cum Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo: neqs voluit perdere eos, neque abjecit eos a facie ſua hactenus.
24 Itaque mortuo Chazaële rege Syriæ: & regnante Benhadado filio ejus pro eo:
25 ‖ Recepit Jehoaſch filius Jehoachazi civitates illas e manu Benhadadi filii Chazaelis, quas ceperat *ille* e manu Jehoachazi patris ipſius, bello: ter percuſſit eum Joaſch, cùm reſtitueret civitates Iſraëlis. ‖ Heb. *reverſus eſt ut caperet:*

ANNOTATIO.

1 Septemdecim annis] *quorum duo poſtremi fuerunt cum filio communes, ut infrà ver. 10 & 22.* 3 Tradebat] *id eſt, faciebat ut a Syru caderentur, & aliquid ex regno amitteretur. Prolepſis qua generatim attinguntur hiſtoriæ, quæ infrà ordine exprimuntur.* 4 Iſraelitarum] *quorum cum majoribus pepigerat fœdus, infrà verſi. 23.* 5 Servatorem] *Joaſchum, infrà ver. 25.* 6 Lucus] *quem plantaverat Achab, de quo 1. Reg. 16. 33.* 7 Triturando] *i. bello & depopulationibus affligendo valde commutrat.* 10 Anno trigeſimo ſeptimo] *nondum mortuo patre, in regni adminiſtrationem cooptatus: ſeptemdecim enim annis regni Jehoachazi uſq; ad trigeſimum nonum regis Jehuda extenduntur.* 12 Contra Amatzjam] *capite proximè ſequente.* 14 Cum enim] *ætiologia eſt illius quod dixerat ſuprà 5. ver. Deum dediſſe ſervatorem & fortitudinis ejus, cujus meminit ver. 12.* Deſcendit rex Joaſch] *patre adhuc vivente: quod factum videtur cum Jehoachaz deprecaretur faciem Jehovæ ſuprà verſic. 4.* Pater mi] *ut ſuprà 2. 12.* 17 Sagitta ſalutis] *metonymia, ſigni prorſus ſignificata.* Erit Jehovæ] *i. jubet me Jehova promittere vobis victoriam hoc ſigno.* 18 Accipe ſagittas] *ut cognoſceret ex hoc, quæ & quanta futura eſſet victoria.* Deſtitit] *non omnibus ſagittis emiſſis.* 19 Quinquies &c.] *prout ſunt in pharetra.* Tunc percuſſiſſes] *id eſt, cognoviſſes te percuſſurum.* 21 Staret] *id eſt, reſurgeret.* 22 Diebus Jehoachazi] *quandiu, videlicet ſolus non aſſumpto filio, regnavit.*

CAPUT XIIII.

Amatzja principio Dei cultum amplexu, inſignem contra Edomæos conſequitur victoriam: qua elatus, ab Iſraëlitis, quos provocabat, funditur, capitur & gravi mulcta afficitur. Poſtea a ſubditis conjuratis pellitur: Hhazarja filius ſubſtituitur: Jarobhham autem ſecundus regnum Iſraëlis ampliſicat, & mortuo ſuccedit Zecarja.

1 ANno ſecundo Joaſchi filii Joachazi regis Iſraëlis: regnavit Amatzja filius Joaſchi, rex Jehudæ.
2 Natus vigintiquinque annos cùm regnare incideret, ᵃ viginti novem annis regnavit Jeruſchalaimis: cujus matri nomen Jehohhaddan e Jeruſchalaimis.
3 Qui fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: ſed non ſicut David pater ejus: prorſus ut fecerat Joaſch pater ejus, fecit.
4 Veruntamen excelſa non ſunt remota: adhuc populus ſacrificabant & adolebant in excelſis.
Sup. 12. 21. 5 Fuit autem cùm confirmatum eſſet regnum in manu ejus, ut percuteret ſervos ſuos, qui percuſſerant regem patrem ſuum.
6 Filios verò percuſſorum non affecit morte: ſicut ſcriptum eſt in libro legis Moſchis, præcepiſſe Jehovam dicendo: ne afficiuntor morte patres pro filiis, & filii ne afficiuntor morte pro patribus: ſed quiſque propter peccatum ſuum morte afficitor.
Deut. 24. 16. 7 Is percuſſit Edomæorum in ᵃ valle ſalis decem millia, & occupavit ᵇ Petram in eo bello; cujus nomen vocat quiſque ᶜ Jokteelem uſque in diem hunc.
8 Tunc ᵃ miſit Amatzja nuntios ad Jehoaſchum filium Jehoaſchazi filii Jehu regem Iſraëlis qui diceret: age ᵇ videamus ᵃ alter faciem alterius.
ᵃ Heb. *videamus nos invicem faciem. ver. 11.*
9 Miſit verò Jehoaſch rex Iſraëlis ad Amatzjam regem Jehudæ, qui diceret: ᵃ quædam ſpina quæ in Libano *erat*, miſit ad cedrum quæ *erat* in Libano ad dicendum: da filiam tuam filio meo in uxorem: interea præteriens beſtia agreſtis, quæ in Libano *erat*, conculcavit ſpinam illam.
10 ᵇ Egregiè percuſſiſti Edomæos: ideo extulit te animus tuus: fruere gloria & conſide domi tuæ: nam quare miſceres bellum malo *tuo*? ut cadas tu & Jehuda tecum?
ᵇ Heb. *percutiendo percuſſiſti.*
11 Sed non auſcultante Amatzja, ᵃ aſcendit Jehoaſch rex Iſraëlis, & viderunt alter alterius faciem, ipſe & Amatzja rex Jehudæ: apud ᵇ Beth-Schemeſchum quod *eſt* ᵇ Jehudæ.
12 Plaga autem affectus eſt Jehuda coram Iſraële: ita ut fugerent quiſque ad tentoria ſua.
13 Amatzjam verò regem Jehudæ filium Jehoaſchi ᵃ filii Achazjæ, prahendit Jehoaſch rex Iſraëlis apud Beth-Schemeſchum: deinde veniens Jeruſchalaima perrupit in muro Jeruſchalaimorum, ᵃ a porta Ephrajimi uſque ad ᵇ portam anguli, quadringentos cubitos.
14 Denique aſſumpto toto auro & argento, omnibuſq; vaſis quę inventa ſunt in domo Jehovæ, & in theſauris domus regis, etiam ᶜ obſidibus, reverſus eſt Schomronem.
ᶜ Heb. *filios ſpontionum vel ſide juſſionum.*
15 Reliquæ autem res Jehoaſchi quas fecit, fortitudoque ejus, utque pugnavit contra Amatzjam regem Jehudæ: nónne ſcripta ſunt in libro Chronicorum regum Iſraëlis?
16 Cumque occubuiſſet Jehoaſch cum patribus ſuis, & ſepultus eſſet Schomronæ cum regibus Iſraëlis: regnavit Jarobhham filius ejus pro eo.
17 Vixit verò Amatzja filius Joaſchi rex Jehudæ poſt mortem Jehoaſchi filii Jehoachazi regis Iſraëlis: quindecim annis.
18 Reliquæ autem res Amatzjæ: nónne ſunt ſcriptę in libro Chronicorum regum Jehudæ?
19 ᵃ Tandem cùm ᵈ feciſſent contra eum conſpirationem Jeruſchalaimis, ᵇ fugit ᶜ Lacheſchum: quam
ᵈ Heb *conſpiraſſent conſpiratione.*

quam ob rem miſerunt poſt eum Laciſchum ubi morte affecerunt eum.

20 Unde deportaverunt eum equis: ſepultuſque eſt Jeruſchalaimis cum patribus ſuis in civitate Davidis.

21 [a] Tum aſſumentes totus populus Jehudæ [f]Hhazarjam, qui erat natus ſexdecim annos: conſtituerũt eum regẽ pro patre ejus Amatzja.

[a] *Qui & Hhuzzija, infra* 15.30.

22 Is ædificavit [b]Elatham, quam recuperaverat Jehudæ: poſtquam occubuiſſet rex cum patribus ſuis.

23 Ab anno quintodecimo Amatzjæ filii Joaſchi regis Jehudæ: regnavit Jarobhham filius Joaſchi rex Iſraëlis Schomrone, uno & quadraginta annis.

24 Fecitque quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: non receſſit ab omnibus peccatis Jarobhhami filii Nebati: quibus ad peccandum induxit Iſraëlem.

25 Hic recuperavit terminum Iſraëlis, ab aditu [c] Chamathę uſque ad [d] mare campeſtrium: ſecundum verbum Jehovæ Dei Iſraëlis, quo locutus fuerat per ſervum ſuum [e] Jonam filium Amittai, prophetam, qui erat e [g] Gatho-Chepheris.

26 Nam viderat Jehova afflictionem Iſraëlis jactati valde: & nihil eſſe [h] concluſum, nihilq; eſſe derelictum: denique neminem eſſe adjutorem Iſraëli.

27 Et nondum dixerat Jehova ſe deleturum nomen Iſraëlitarum [i] ſub cœlo: ſervavit itaq; eos per Jarobhhamum filium Joaſchi.

[i] Heb. *de ſub cœlo.*

28 Reliquæ autem res Jarobhhami & quicquid fecit, fortitudoq; ejus quæ pugnavit, utq; recuperavit [k] Damaſcum & Chamatham Jehudæ pro Iſraële: nónne ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Iſraëlis?

29 Poſteà occumbente Jarobhhamo cum patribus ſuis cum regibus Iſraëlis: regnavit Zecarja filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

1 Ab anno ſecundo] *ex quo cœpit vivente Jehoachaz patre regnare Joaſch Iſraëlita, qui idem quadrageſimus eſt Joaſchi regis Jehudæ, & Amatzjæ primus.* 2 Viginti novem] *ex quibus ſeptemdecim annos regnavit: reliquis vero duodecim propter conſpirationem vitam tranſegit exulis more dodecim.* 3 Sed non ſicut] *non integro animo.* 2. *Chron.* 25.2. 7 Valle ſalis] 2. *Schem.* 8.13. Petram] *metropolim Arabiæ Petrææ, a qua denominatur.* Jokteelem] *vide Joſ.* 15.38. 8 Miſit Amatzja] *parum recordatione cædis majorum a Jehu factæ ſuprà* 9: *parum vero motus recenti injuria, de qua* 2. *Chron.* 25.10. & 13. Videamus &c.] *coram dimicemus alter contra alterum.* 9 Quædam ſpina] *Apologus, ut Judic.* 9.8. *in quo rex Iſraëlis regem Jehudæ, ſpinæ ſe, cedro Libani: populatores, beſtiæ agris damnum illatum, concultationi comparat: quaſi dicat: Tu ipſe te infirmiorem eſſe ſentiens, quàm ut Edomæos ſolus expugnares, ultro ambiviſti conjunctionem mecum, ut cum multo potentiore: petens a me auxiliares copias: quod ſi inſpirata dimiſſione efferati quidam ex meis, me inſcio, in agrum tuum irruerunt, non ſum in culpa. Jam tu iſta victoria inſoleſcens æquas ſpinam cedro, laceſſens me bello, & tibi populo, tuò malum arceſſis. Confer iſtacum hiſtoria* 2. *Chron.* 25.6. *& ſequentibus, unde hæc interpretatio ſumpta eſt.* 11 Aſcendit] *non expectans donec rex Jehudæ fines ſuos invaderet.* Beth-Schemeſchum] *Joſ.* 15.10. Jehudæ] *ad differentiam ejus quod in tribu Naphtali eſt, Joſ.* 19.38. 13 Filii Achazjæ] *quem avum ipſius interfecerat: ſic ad contemptum proponit genus, ſup.* 9. A porta Ephrajimi] *ab aquilone verſus orientem aſcendendo: vide ſup.* 11. 16. Portam anguli] *ſive angulorum Zecarjæ* 14.10. *& porta anguluru ſive proſpicuens,* 2. *Chron.* 25.23. 19 Tandem] *nimirum anno quarto a morte Joaſchi, cùm Jarobhham ageret annum quartum.* Fugit Laciſchum] *ubi privatam vitam egit undecim reliquis annu ex illù quandecim quorum meminit ſup. ver.* 17. Laciſchum] *in tribu Jehudæ ad fines Peliſchtæorum.* 21 Tum] *cùm conſpirarent in eum, & fugeret Amatzja Ex quo fit ut undecim anni ſequentes, non tantùm Amatzjæ ſed etiam Hhazarjæ qui idem Hhuzzija dictus eſt, communi jure tribuantur.* 22 Elatham] *vide Deut.* 2.7. 25 Chamathæ] *terminis Iſraëlitarum, de quo Num.* 13.21. *& 34.8.* Mare campeſtrium] *vide Deut.* 3.17. Jonam] *qui inter duodecim prophetas minores quintus eſt ordine.* Gatho-Chepheris] *oppido Zebulunu: Joſ.* 19.13. 26 Nihil eſſe] *id eſt, nullius facultatis nullarum q; virium ad ſalutem comparandam.* Concluſum &c.] *Deut.* 32.36. 28 Damaſcum & Chamatham Jehudæ] *quæ jure ad tribum Jehudæ pertinuerant.* 2. *Schem.* 8.6. *&* 1. *Chron.* 18.3.

CAPUT XV.

Hhazarja ſacrum ſacerdotium invadens, percutitur lepra: ideò hominum conſortio excluditur, filio interèa regnum adminiſtrante. Quo tempore genus Jehu in Zecarja excinditur. Schallum, Menachem, Pekachja, Pekach & Hoſcheahh regnum Iſraëlis obtinent. Tandem Jotham mortuo patre in Jehuda regnat: & moriente ſuccedit Achaz filius.

1 ANNO [a] vigeſimo ſeptimo Jarobhhami regis Iſraëlis: regnabat Hhazarja filius Amatzjæ, rex Jehudæ.

2 (Natus fuerat annos ſexdecim cùm regnare inciperet, & quinquaginta duobus annis regnavit Jeruſchalaimis: cujus matri nomen Jecolja e Jeruſchalaimis.

3 Feceratque quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: omnino prout fecerat Amatzja pater ejus.

4 Sed excelſa non amota fuerant: adhuc populus ſacrificabant & adolebant in excelſis.)

5 Cùm [a] plaga affecit Jehova regem, qua fuit leproſus uſque ad diem mortis ſuæ: ideoque habitabat in domo [a] ſemota: Jotham verò filius regis præerat domui, jus dicẽs populo regionis.

[a] Heb. *liber, id eſt, reliqua non conjuncta, ex lege de leproſis Leviticí* 13.46.

6 Reliquæ autem res Hhazarjæ, & omnia quę fecit: nónne ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Jehudę?

7 [a] Poſteà cùm occubuiſſet Hhazarja cum patribus ſuis, ſepeliviſſentque eum cum patribus ejus in civitate Davidis: regnavit Jotham filius ejus pro eo.

8 Anno [a] trigeſimo octavo Hhazarjæ regis Jehudę: regnavit Zecarja filius Jarobhhami ſuper Iſraëlem Schomrone, ſex menſibus.

9 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovę, quemadmodum fecerant majores ejus: non

non recessit a peccatis Iarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Israëlem.
10 Contra hunc conspirans Schallum filius Jabeschi, & percutiens eum coram populo, morte affecit eum: & regnavit pro eo.
11 Reliquæ autem res Zacariæ: ecce sunt scriptæ in libro Chronicorum regum Israëlis.
12 Illud est verbum Jehovæ quo allocutus fuerat Jehu dicendo, [b] abnepotes tui sessuri sunt super solium Israëlis: & ita accidit.
13 Schallum filius Jabeschi regnavit anno trigesimo nono Hhuzzijæ regis Jehudæ: regnavit autem mensem [c] integrum, Schomronę.
14 Ascendens enim Menachem filius Gadi, e [d] Tirtza: & ingressus Schomronem, percussit Schallumum filium Jabeschi, Schomrone: & eo morte affecto regnavit pro eo.
15 Reliquæ autem res Schallumi, & conspiratio ejus qua conspiravit: ecce sunt scriptæ in libro Chronicorum regum Israëlis.
16 Tunc percussit Menachem [d] Tiphsachum, id est, quicquid in ea erat, & omnes terminos ejus a Tirtza. quia [d] non aperuerat, ideò percussit: ipsas omnes prægnantes ejus diffidit.
17 Ab anno trigesimo nono Hhazarjæ regis Jehudæ: regnavit Menachem filius Gadi super Israëlem decem annis, Schomrone.
18 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: non recessit a peccatis Jarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Israëlem, omnibus diebus suis.
19 Invadente autem Pule rege Assyriæ regionem illam, dedit Menachem Puli [d] mille talenta argenti: ut [d] esset adjumento sibi ad confirmandum regnum in manu ipsius.
20 Exegit verò Menachem istam pecuniam a Israële ab omnibus qui valebant facultatibus: ut daret regi Assyriorum [d] quinquagenos siclos argenti in virum unumquenque: deinde reversus est rex Assyriorum: nec substitit ibi in ea regione.
21 Reliquæ autem res Menachemi, & quæcunq; fecit: nónne sunt scriptæ in libro Chronicorum regum Israëlis?
22 Posteà occubuit Menachem cum majoribus suis: & regnavit Pekachja filius [d] ejus pro eo.
23 Ab anno quinquagesimo Hhazarjæ regis Jehudæ: regnavit Pekachja filius Menachemi super Israëlem Schomrone, biennio.
24 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: non recessit a peccatis Jarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandum induxit Israëlem.
25 Conspirans autem contra eum Pekach filius Remaljæ dux ejus cum Argobo, & cum eo qui *dicebatur* Leo, percussit eum Schomronę in palatio domus regię, habens secũ quinquaginta viros [e] e Gilhhaditis: cumq; morte affecisset eum, regnavit pro eo.
26 Reliquæ autem res Pekachjæ & quæcunq; fecit: ecce sunt scriptæ in libro Chronicorum regum Israëlis.
27 Ab anno quinquagesimo secundo Hhazarjæ regis Jehudæ: regnavit Pekach filius Remaljæ super Israëlem Schomrone, viginti annis.
28 Et fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: non recessit a peccatis Jarobhhami filii Nebati, quibus ad peccandũ induxit Israëlem.
29 Diebus Pekachi regis Israëlis invadens [f] Tiglath-Pileser rex Assyriorum cepit Hijonę, & Abelum, domus Mahhacæ, & Janoachum, & [g] Kedeschum & Chatzorem & [g] Gilhhadem, denique Galilæam ipsam, totam terram Naphtali: ac harum *incolas* deportavit in Assyriam.
30 [h] Facta autem conspiratione contra Pekachum filium Remaljæ, Hoscheahh filius Elæ ita percussit eum ut morte afficeret eum, anno vigesimo [i] *a regno cœpto* Jothami filii Hhuzzijæ: deinde [i] regnavit pro eo.
31 Reliquæ autem res Pekachi, & quæcunque fecit: ecce sunt scripta in libro Chronicorum regum Israëlis.
32 Ab anno secundo Pekachi filii Remalję regis Israëlis: regnare cœpit Jotham filius Hhuzziję, rex Jehudæ.
33 Natus viginti quinque annos erat [i] cum regnare inciperet, & [i] sexdecim annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Jeruscha filia Tzadoki.
34 Et fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: omnino prout fecerat Hhuzzija pater ejus, fecit.
35 Veruntamen excelsa non sunt amota, adhuc populus sacrificabant & adolebant in excelsis: hic ædificavit [i] portam domus Jehovæ supremam.
36 Reliquæ autem res Jothami, & quæcunque fecit: nónne scripta sunt in libro Chronicorum regum Jehudæ?
37 [i] Diebus illis cœpit Jehova immittere in Jehudam Retzinem regem Syriæ, & Pekachum filium Remaljæ.
38 Cumq; occubuisset Jotham cum patribus suis, & sepultus esset cum patribus suis, in civitate Davidis patris sui: regnavit Achaz filius ejus pro eo.

[b] Heb. *filii quartani sup.* 10.30.
[c] Heb. *dierũ: sic Gen.* 29. 14.
[d] Heb. *ut esset manus ejus secum: metonymia: 1.Chro.* 5.26
[e] Heb. *filii Gilhhaditarum.*
[f] *qui & Tiglath-Pilneser, 1.Chro.* 5.26.
[g] Heb. *conspirata conspiratione.*
[h] *2.Chro.* 27.

ANNOTATIO.

1 Vigesimoseptimo] *qui vigesimus quartus erat Hhuzzijæ.* 5 Plaga affecit] *vide causam 2.Chro.* 26.16 *& sequentibus.* 7 Cum patribus] *non quidem in eodem sepulchro, sed in agro religioso sepulturæ regum, 2.Chron.* 26.23. 8 Trigesimo octavo] *qui idem ultimus est Jarobhhami.* 14 Tirtza] *vide 1.Reg.* 14.17. 16 Tiphsachum] *vide 1.Reg.* 4.23. Non aperuerat] *ea proficiscenti Tirtzæ contra Schallumum.* 19 Mille talenta &c.] *quasi decies centies mille daleros.* Esset adjumento] *id est, pacem redemit ab eo, & ejus opem obtinuit ut confirmaretur in regno.* 20 Quinquagenos siclos] *id est, duodecim daleros cum dimidio cuique Assyro.* 29 Hhijonem] *vide 1.Reg.* 15.20. *& sequentes.* Janoachum] *Jehosch.* 16.6. *Ephrajmitarum.* Kedeschum, Chatzorem] *Naphtalitarum Jehosch.* 19.36. *& 37.* Gilhhadem] *id est, totam regionem trans Jardenem quam Reubenitæ, Gaditæ & pars Menaschitarum obtinebant.* 30 A regno cœpto] *anno quarto Achaz: sed quia ejus adhuc nullam mentionem fecit, tempus describit a superiore rege.* Regnavit pro] *mero quidem imperio, octo annis, tributario verò novem infrà* 17.1. *& 6.* 33 Cum regnare inciperet] *id est, cum regni administrationem iniit, propter lepram patris, suprà ver.* 5. Sexdecim] *a morte patris.* 35 Portam supremam] *vide suprà* 11.5. 37 Diebus illis] *id est, sub finem regni Jothami cœperunt calamitates illæ, quæ consecutæ sunt regnante Achazo.*

CAPUT.

CAPUT XVI.

Achaz impius à regibus Syriæ & Israëlis pressus ad Assyrium recurrit: à quo occupata Syria & rege occiso, Achaz afflictus, in graviorem idolatriam quàm antea delabitur: cui mortuo succedit filius Chizkija.

1 ANNO' decimo ſeptimo Pekachi filii Remaljæ: regnare cœpit Achaz filius Jothami, rex Jehudæ.

2 Natus viginti annos erat Achaz cùm' ille regnare inciperet, & ſexdecim annis regnavit Jeruſchalaimis: ſed non fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ Dei ſui, ſicut David pater ejus.

Levit 20.23 3 Ambulavit enim in via regum Iſraëlis: atque etiam filium ſuum tranſmiſit per ignem ſecundum abominationes gentium, quas expulerat Jehova a facie Iſraëlitarum.

4 Et ſacrificabat ſtudioſè, adolebátque' in excelſis, & in collibus: & ſub omni arbore virente.

Jeſchaibjæ 7.1. 5 Tunc aſcendit Retzin rex Syriæ, & Pekach filius Remaljæ rex Iſraëlis Jeruſchalaima in bellum: qui obſiderunt Achazum: ſed non potuerunt debellare.

6 (Tempore illo averterat Retzin rex Syriæ, 'Elatham ad Syros, & excuſſerat Jehudæos ex 'Elothis: Syri verò venientes Elatham habitaverunt ibi uſq; in diem hunc).

7 Miſit enim Achaz nuntios ad Tiglath-Peleſerum regem Aſſyriæ dicendo: ſervus tuus & filius tuus ſim: aſcende & ſerva me e manu regis Syriæ, & e manu regis Iſraëlis, qui inſurrexerunt contra me.

8 Et accipiens Achaz aurum & argentum quod inveniebatur in domo Jehovæ, & in theſauris domus regiæ: miſit ad regem Aſſyriæ munus.

9 Cui auſcultavit rex Aſſyriæ, & aſcendens rex Aſſyriæ Damaſcum cepit eam, & deportavit *incolas* ejus' in Kirum: Retzinem verò morte affecit.

10 'Profectus autem rex Achaz obviam Tiglath-Peleſero regi Aſſyriæ Damaſcum: 'cùm vidiſſet altare quod *erat* Demaſci: miſit rex ad Urijam ſacerdotem ſimilitudinem illius altaris, & ſtructuram ejus ſecundum totum artificium ejus.

11 Et extruxit Urija ſacerdos altare: omnino prout miſerat rex Achaz Damaſco: ita fecit Urija ſacerdos, dum rediret rex Achaz Damaſco.

12 Deinde cùm rediiſſet rex Damaſco, & vidiſſet rex illud altare: accedens rex ad ipſum altare, obtulit in eo.

13 Et adolevit holocauſtum ſuum, munuſque ſuum, & libavit libamen ſuum: inſperſitq; ſanguinem euchariſticorum ſuorum altari.

14 Altare verò æneum quod fuerat coram Jehova, longiùs: amovit ab anteriore parte ipſius domus, ne eſſet inter ſuum altare, & inter domum Jehovæ: poſuitq; illud ad latus ſui altaris aquilonem verſus.

15 Præcepitque rex Achaz Urijæ ſacerdoti dicendo: in hoc altari magno adole holocauſtũ matutinum, & munus veſpertinum, holocauſtũque regis & munus ejus, etiam holocauſtum totius populi terræ, munúsque eorum, & libamina eorum, ac ſanguinem holocauſti, omnémque ſanguinem ſacrificii ei inſpergito: altare verò æneum erit penes me' inquirere.

16 Quod fecit Urija ſacerdos: omnino prout præceperat rex Achaz.

17 Præterea truncavit rex Achaz' Zophoros & baſes, & amovit ab illis labrum quodque, lacum quoque depoſuit a bobus [a] æreis, qui ſuberant ei: ac impoſuit illum pavimento lapideo. [a] Heb. *de ſuper bobus æreis*

18 'Tegmen quoque ſabbathi, quod ædificaverant in ipſa domo, & 'acceſſum regis extimum, amovit a domo Jehovæ: 'metu regis Aſſyriæ.

19 Reliquæ autem res Achazi, quas fecit: nónne ſunt ſcriptæ in libro Chronicorum regũ Jehudæ.

20 Denique cùm occubuiſſet Achaz cum patribus ſuis, ſepultúsque eſſet cum patribus ſuis 'in civitate Davidis: regnavit Chizkija filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

1 Decimoſeptimo] *qui idem fuit Jothami decimuſextus.* 2 Ille] *Jotham nimirum, de quo ver.* 1. *ita accipiendum eſſe oſtendit ætas Chizkiæ, qua ad regnum pervenit cum hujus ætate comparata, infrà* 18. 2. *ſimile vide* 2. *Chro.* 36. 9. 4 In excelſis] *contra legem Deut.* 12. 2. 6 Elatham] *de qua ſuprà.* 14. 22. Elothis] *id eſt, a tota diſſone Elatha.* 9 In Kirum] *id eſt, eam Mediæ partem, quæ ab hac deportatione Syromedia eſt dicta: appellatur autem Κυρ id eſt murus, quod monte Zagro veluti muro circumquaque cingatur. De Cyrene accipere alienum eſt, cùm nunquam ad regnum Aſſyriorum pertinuerit, & ab agro eorum ſit remotiſſima. Media autem regibus Aſſyriæ parebat, ut apparet infrà cap.* 17. 6. 10 Profectus obviam] *ad gratulandum ei de victoria: tum etiam ut impetraret ab eo auxilium, quo recuperaret quæ ademerant ei Peliſchtæi,* 2. *Chron.* 28. 18. Cùm vidiſſet] *confer cum* 2. *Chron.* 28. 23. 15 Inquirere] *id eſt, Deum in eo conſulere, ſi quando placebit.* 17 Zophoros] 1. *Reg.* 7. 28. *& ſequentibus.* 18 Tegmen ſabbathi] *id eſt, paratum pro cuſtodibus templi, qui ſingulis ſabbathis functiones ſuas obibant per vices: de quibus ſuprà* 11. 5. *Eſt autem ſynecdoche, pro eo quod eſt, occluſit fores templi Jehovæ* 2. *Chron.* 28. 24. Acceſſum regis] *de quo* 1. *Reg.* 10. 5. *&* 12. Metu regis] *id eſt, a vi regis Aſſyriorum ſibi metuens, ne fortè per illum acceſſum in regiam irrumperet. confer* 2. *Chron.* 28. 27. 20 In civitate Davidis] *at non in ſepulchris regum. vide* 2. *Chron.* 28. 27.

CAPUT XVII.

Hoſchéahh regis Aſſyriorum tributarius effectus, cum rege Ægypti conſpirat, & tributum recuſat. Aſſyrio, quam ob rem Aſſyrius regnum invadit, occupat, regem capit, populum deportat, & novos colonos intromittit: qui leviore plaga plus afficiuntur ad cultum Dei aliqua ex parte effingendum, quàm Iſraëlitæ ad retinendum & reſtituendum ullo calamitatium.

1 Anno

1 ANNO duodecimo Achazi regis Judæ: cùm regnaret Hoscheahh filius Eliæ Schomronæ, super Israëlem nono anno:

2 Et faceret quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: sed non sicut reges Israëlis qui fuerant ante eum:

3 Contra eum ascendit Schalmaneser rex Assyriæ: factusque est illi Hoscheahh servus, & pendebat ei munus.

4 Posteà [a] invenit rex Assyriæ in Hoscheahha conspirationem: eum misisse nuntios ad Seum regem Ægypti, & non obtulisse munus regi Assyriæ [b] ut quotannis: quare coercuit eum rex Assyriæ, & [c] vincivit eum in carcere.

5 Nam pervalit rex Assyriæ totam ejus regionem: & ascendens Schomronem obsedit eam [d] tribus annis.

6 Anno nono [e] Hoscheahhæ cepit rex Assyriæ Schomronem, & deportavit Israëlem in Assyriam: collocavitq; eos in [f] Chalacho, & in Chabore, fluvio Gozanis, & in civitatibus Mediæ.

7 [g] Sic fuit, eò quòd peccaverant filii Israëlis contra Jehovam Deum suum, qui eduxerat eos e terra Ægypti: [h] ne subessent manu Parhhonis regis Ægypti: & reveriti fuerant deos alienos.

8 Ambulaverantq; in statutis gentium, quas expulerat Jehova a facie filiorum Israëlis: & quæ fecerant reges Israëlis.

9 Et mussantes filii Israëlis res quæ rectè non sunt, contra Jehovam Deum suum: ædificaverant sibi excelsa in omnibus civitatibus suis: [i] a turri custodum usq; ad civitatem munitam:

10 Statuerantq; sibi statuas ac lucos: in omni colle excelso, & sub omni arbore virente.

11 Et adoleverant ibi in omnibus excelsis, sicut gentes quas deportaverat Jehova a facie eorum: fecerantque res malas provocando Jehovam.

12 Et coluerant stercoreos deos: de quibus edixerat Jehova eis: ne facitote rem istam.

13 Cumq; contestaretur Jehova in Israëlem & in Jehudam per [k] omnes prophetas [l] cujuscunque visionis, dicendo: revertimini a viis vestris pessimis: & observate præcepta mea & statuta mea, omnino secundum legem illam quam præcepi majoribus vestris: quæque commisi vobis per servos meos prophetas:

14 Non auscultaverant: sed obduraverant cervices suas, ut [m] majores cervices suas: qui non crediderant Jehovæ Deo suo.

15 Et spernentes statuta ejus, ac fœdus ejus, quod pepigerat cum majoribus ipsorũ, & testimonia ejus, quibus contestatus est eos: sectati fuerant ipsam vanitatem, adeò ut vani effecti fuerint, & *sectati* fuerint gentes circumstantes ipsis: de quibus præceperat Jehova eis: ne facerent sicut illæ.

16 Et derelictis omnibus præceptis Jehovæ Dei sui, fecerant sibi fusile, duos vitulos: fecerant etiam lucum, & incurvaverant se toti exercitui Cœlorum: coluerant quoque Bahhalem.

17 Prætereà transmiserant filios suos & filias suas per ignem, & [n] usi erant divinationibus, & conjectores fuerant: denique se ipsos dediderant ad faciendum quod malum *videtur* in oculis Jehovæ provocando eum:

18 *Fuit, inquam,* ut irâ percitus Jehova valdè in Israëlem, amoverit eos a facie sua: non reliqua fuit nisi tribus Jehudæ [o] sola.

19 [p] Etiam Jehuda non observabat præcepta Jehovæ Dei sui: sed ambulabant in statutis Israëlitarum, quæ fecerant.

20 Ideò spernens Jehova totum [q] semen Israëlis, & affligens eos, tradiderat eos in manum diripientium: donec abjiceret eos a facie sua.

21 (Postquam [r] laceravit Israëlitas a domo Davidis: cùm regem constituissent Jarobhhamum filium Nebati: depulit enim Jarobhham Israëlitas a [s] sequendo Jehovam, & induxit eos ad peccandum peccato magno.

22 Et ambularunt filii Israëlis in omnibus peccatis Jarobhhami quæ fecerat: non recesserunt [t] ab ullo eorum).

23 Donec amoveret Jehova Israëlem a facie sua: quemadmodum locutus fuerat per omnes servos suos prophetas: ita demigravit Israël a terra sua in Assyriam usque in hunc diem.

24 Deinde adduxit [u] rex Assyriæ e Babele & [x] Cutha, & e [y] Java, & e [z] Chamatha, & [a] Sepharvajimis *colonos* quos collocaverat in civitatibus Schomronis loco Israëlitarum: & hæreditariò possidentes Schomronem habitabant in civitatibus ejus.

25 Fuit autem cùm principio habitantes ibi [b] non revererentur Jehovam: ut immitteret Jehova in illos leones, qui interficiebant eos.

26 Itaque allocuti sunt regem Assyriæ dicendo: gentes istæ quas deportans collocasti in civitatibus Schomronis, ignorant ritum Dei regionis istius: ideò immisit in eos leones, qui ecce morte afficiunt eos, quandoquidem ignorant ritum Dei illius regionis.

27 Præcepit verò rex Assyriæ dicendo: ducite illuc unum ex istis sacerdotibus, quos deportastis inde: & abeuntes [c] residento ibi: ut doceat eos ritum Dei illius regionis.

28 Veniens itaque unus ex illis sacerdotibus quos deportaverant e Schomrone, cõsedit Bethel: & docebat eos quo modo [d] revereturi essent Jehovam.

29 Attamen faciebant [e] quæque gens deos suos: quos collocabant in æde excelsorum, quæ fecerant [f] Schomronitæ: quæque gens in civitatibus suis ubi habitabant.

30 Nam homines Babelis fecerunt Succoth-Benoth, & homines Cuthi fecerunt Nergalem: homines verò Camathæ fecerunt Aschimam.

31 Hhavvæi autem fecerunt Nibchanem & Tartakum: & Sepharvæi comburebant filios suos igne Adrammeleco & Hhanammeleco diis Sepharvajimorum.

32 Sic reverebantur Jehovam: & faciebant sibi [g] numero suo sacerdotes excelsorum: qui *sacra* faciebant eis in æde excelsorum.

33 Jehovam reverebantur: & deos suos colebant, ex ritu gentium quas deportaverant inde.

34 Usq; in hunc ipsum diem [h] ffi faciunt ex ritibus priscis: non reverentur Jehovam, neq; faciunt secundum statuta ipsorum, & secundum ritum ipsorum: id est, secundum legem & secundum præceptum quod præceperat Jehova filiis Jahhakobi, cui imposuit nomen Israëlis.

35 Et quibuscum pepigerat Jehova fœdus, præceperatque eis dicendo: ne reveremini deos alienos: neque incurvate vos eis, neque colite eos, neque sacrificate eis:

36 Sed Jehovã, qui eduxit vos e terra Ægypti virtute magna & brachio extento, ipsum revereminì,

---

a Heb. *de anno in annum.*

b Heb. *dare munus.*

c Heb. *ligavit eum.*

d Heb. *per annos tres.*

e Heb. *anno sexto.*

f Heb. *Halah.*

g Heb. *Et fuit.*

h Heb. *de sub manu.*

i Heb. *a turre custodum.*

k Heb. *per manum omnium prophetarum: sic deinceps.*

l Heb. *ab omni visione.*

m Heb. *ut cervices majorum suorum: hypallage.*

n Heb. *divinaverant divinationibus, & conjectaverant.*

o Heb. *relictus.*

p Heb. *Etiam Jehuda non custodivit.*

q Heb. *semen.*

r Heb. *laceravit Israëlitas.*

s Heb. *a sequendo.*

t Heb. *ab eo.*

u Heb. *adduxit.*

x Heb. *Chuthah.*

y Heb. *Hhavvah.*

z Heb. *Hhamathah.*

a Heb. *Sepharvajimis.*

b Heb. *non timebant.*

c Heb. *habitato.*

d Heb. *timituri.*

e Heb. *gens gens.*

f Heb. *Schomronitæ: sic infrà.*

g Heb. *e numero suo.*

h Heb. *usq; ad.*

i Heb. *a partibus suis: ut 1. Reg. 12. 31.*

remini,eique incurvate vos,ac sacrificate ei:
37 Et statuta ac judicia, legemque & præceptum,quæ scripsit vobis,observanter facite omnibus diebus: ac ne reverenmini deos alienos:
38 Et fœderis quod pepigi vobiscum ne obliviscamini : ut non revereamini deos alienos.
39 Sed Jehovam Deum vestrum revereamini :
k Heb. *observate facitendo*
& ipse eripiet vos e manu omnium inimicorum vestrorum.
40 Non tamen auscultarunt : sed secundum priscum ritum suum faciunt:
41 Quamvis gentes istæ reveritæ sint Jehovã, & cum idolis suis coluerint : etiam filii eorum & nepotes eorum : sicut fecerant majores eorum,faciant usque in diem hunc.

ANNOTATIO.

4 Invenit]*nimirum quinto aut sexto anno,postquam tributarius factus esset: vide infrà* 18.9. Vincivit] *nono anno ex quo tributarius factus fuerat,ut sequentia explicant.* 5 Tribus]*nimirum septimo, octavo & nono anno.* 6 Hoschehhæ]*tributarii,qui fuit* 17.*annus & ultimus regni ipsius.* Chalacho] *id est, in Chalcitide Mesopotamiæ.* Chabore] *Chaboras fluvius & oppidum dicitur Ptolomæo Geographicorum lib.* 5.*cap.*18.*in Acrabene Mesopotamiæ.* Fluvio Gozanis] *id est,in Gausanitide, quam fluvius Chaboras ab Acrabene disterminat.* 7 Sic fuit] *Ætiologia judiciorum Dei qua explicatur quibus sceleribus provocatus Deus Israëlis regnum pessundederit : usque ad finem capitu.* 9 A turri &c.]*id est,ubique : aquè in solitariis atque in frequentibus locis : proverbiale dictum.* 13 Cujuscunque visionis] *id est, quacunque ratione vel forma illu cernendam proponebat voluntatem suam : vide Num* 12.6. 18 Sola] *cum adhærentibus Levitis & Benjaminitarum reliquiis: synecdoche.* 19 Etiam Jehuda] *altera causa judiciis in Israëlitas,contagium regni Jehudæ,in eandem labem prolabentis vicinis regni exemplo, Osee.*4. 15. 20 Semen Israëlis]*id est,regni decem tribuum : synecdoche.* 21 Laceravit] *subaudi Jarobbham.* 24 Rex Assyriæ] *Esar-Chaddon filius Sancheribi : Hbr.*v.4.21. Cutha] *e Cossea, regione Susianes.* Hhava] *regione Arabiæ desertæ, in quam Havvæi pulsi a Philistæis se receperant: Deut.*2. 22.*quæ & Hhivva dicitur infrà* 18.34. Chamatha]*Syriæ, in finibus, (Jenahhanæa.* Sepharvajimis] *id est, ex agro Sephare urbis ad Ephratem in Mesopotamia.* 25 Non reverenter] *id est, non colerent eum externo cultu.* 27 Residento]*Legati qui expostulatum venerant cum sacerdote.* 28 Reveritûri essent]*id est,colerent vitulum, cujus specie putabant Deum repræsentari.* 29 Schomronitæ] *id est,decem tribus,incolæ regni Schomronis.* 33 Ritu gentium]*id est, decem tribuum.* 34 Isti]*id est,decem tribus quas proximè commemoravit : nam ex comparatione istarum colonitarum, quas rex Assyriæ transtulerat, constantia Israëlitarum ostenditur : qui toties castigati graviter, & nunc demum iam dura servitute pressi, ne minimum quidem resipiscentiæ signum dederunt.* Cui impositus] *exaggeratio, ut* 1.*Reg.*18.31.

CAPUT XVIII.

Instauratoper Chizkijam Dei cultu in regno Jehudæ: & occupato Schomronis regno ab Assyriis : regnum Jehudæ invaditur propter defectionem Chizkiæ : quamobrem Chizkias pacisctur pretio cum rege Assyriæ : qui nihilominus per legatos Chizkiam multis contumeliis afficit, & populum ad defectionem, Deum proterve blasphemando sollicitat.

1 FUIT autem [a] anno tertio Hoschehhæ filii Elç regis Israëlis: ut regnaret Chizkija filius Achazi,rex Jehudæ.
2 Natus viginti quinque annos erat cùm regnare inciperet, & viginti novem annis regnavit Jeruschalaimis : cujus matri nomen [a] Abi filia Zacarjæ.
3 Et fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ : omnino prout fecerat David pater ejus.
4 Ipse amovit excelsa, fregitque statuas, & excidit lucum : contudit etiam serpentem æneum quem fecerat Moschè : eò quòd usque ad dies illos Israëlitæ adolerent ei, quem vocavit [b] Nechuschtanem.
5 In Jehova Deo Israëlis fiduciam habuit : & non fuit ei similis inter omnes reges Jehudæ qui post eum,aut qui ante eum *fuerunt*.
6 Adhæsit enim Jehovæ : non recessit [c] ab eo sequendo : sed observavit præcepta ejus, quæ præceperat Jehova Moschi.
7 Et aderat Jehova ei : quocunque prodibat, secundabatur : [d] rebellavitq; in regem Assyriæ ut non serviret ei.
8 Ipse percussit [d] Philistæos usque Hhazzam, & terminos ejus : [e] a turri custodum usque ad civitatem munitam.
9 Fuit autem anno quarto regis Chizkijæ,is *est* annus septimus [f] Hoschehhç filii Elç regis Israëlis : ut ascendens Schalmaneser rex Assyriæ contra Schomronem,obsideret eam.
10 Deinde cepit eam sub finem [f] tertii anni, anno sexto Chizkijæ : is annus *erat* nonus Hoschehhæ regis Israëlis, *quo* capta fuit Schòron.
11 Et deportavit rex Assyriæ Israëlitas in Assyriam:quos collocavit in Chalacho,& ad Chaborem fluvium Gozanis & in civitatibus Mediæ. *Sup.*17.6.
12 Propterea quòd non auscultaverant voci Jehovæ Dei sui, & transgressi fuerant fœdus ejus, quicquid præceperat Moschè servus Jehovæ : neque auscultaverant,neque fecerant.
13 Deinde decimo quarto anno regis Chizkijæ ascendit Sancherib rex Assyriæ contra omnes civitates Jehudæ munitas,& occupavit eas.
14 Quam ob rem misit Chizkija rex Jehudæ ad regem Assyriç [f] Lacischum qui diceret,peccavi : diverte a me : id quod impositeris mihi feram: imposuit autem rex Assyriæ Chizkijæ regi Jehudæ [f] trecenta talenta argenti,& triginta talenta auri.
15 Quam omnem pecuniam dedit rex Chizkija,quæ est inventa in domo Jehovæ : & in thesauris domus regiæ.
16 Tempore illo truncavit Chizkija fores templi Jehovæ,& [f] antas quas [f] obduxerat Chizkija rex Jehudæ :tradititq; eas regi Assyriæ.
17 [f] Sed misit rex Assyriç Tartanem & Rabsarisum & Rabschakem Lacischo ad regem Chizkijam,cum copiis [d] numerosis [f] Jeruschalaimam;qui ascendentes cùm proficiscerentur Jeruschalaimã, ascendentes venerunt & substiterunt ad aquæ ductum piscinæ superioris,qui *est* in aggere agri fullonis. *Jescheh.* 36.
d Heb. *grex.*

18 Cumq;

a *quæ & Abija.*2.*Chro.* 29.1.
2.*Chro.*29. 30.& 31. *capitibus.*
b *id est, æreũ: a materia.*
c Heb. *a post eum.*

18 Cumque inclamassent regem, egressus est ad eos Eljakim filius Chilkijæ, qui præerat domui: & Schebna scriba, & Joach filius Asaphi
[e] Heb. *memorator.* *ifc infrà vtr. 37.* [e] a memoria.
19 [d] Ad quos dixit Rabschake, dicite jam ad Chizkijam: [d] sic ait rex maximus rex Assyriæ, quæ *est* fiducia ista, qua confidis?
[f] Heb. *labia rium.* 20 [d] Dixeris, (verumtamen verba [f] futilia,) *adest* consilium & fortitudinem ad bellum: nunc cui confidis quòd rebellas contra me?
21 Nunc, ecce fiduciam tuam habueris in scipione arundinis istius quassatæ, in Ægyptio: quo si quis innixus fuerit, intrans volam ejus perforabit eam: ita *est* Parhho rex Ægypti omnibus fiduciam habentibus in ipso.
22 Quòd si dixeritis ad me: in Jehova Deo nostro fiduciam habemus: an non is *est* cujus abstulit Chizkija excelsa & altaria, edicens Jehudæ & Jerusalemitis: coram altari hoc incurvate vos Jerusalemitis?
[g] Heb. *missis bello.* 23 [d] Sed nunc [g] misceto bellum cum domino meo rege Assyriæ: & dabo tibi bis mille equos, si poteris suppeditare qui equitent eos pro te.
24 Quo modo ergo [d] averteres faciem ducis unius e servis domini mei minimis? sed fiduciam tuam habes in Ægyptio propter currus & propter equites.
25 At nunc, an absque Jehova ascendi contra locum hunc, ad perdendum eum? Jehova [d] edixit mihi: ascende contra regionem istam & perde eam.
26 [d] Dixit verò Eljakim filius Chilkijæ, & Schebna ac Joach ad Rabschakem: alloquere quæso servos tuos Syrè: intelligimus enim: neque alloquitor nos Judaicè, [h] audiente populo
[h] Heb. *in auribus.* hoc qui *est* super murum.
27 Ad quos dixit Rabschake, an ad dominum tuum, aut ad te misit me dominus meus ut loquerer verba hæc? nónne ad homines istos qui sedent super murum, [i] ut comedant excrementa sua, ut bibant lotium suum vobiscum.
28 Itaque subsistens Rabscake exclamavit voce magna Judaicè: & locutus est dicens: audite verbum regis maximi, regis Assyriæ.
29 Ita ait rex, ne vos decipiat Chizkija: non enim poterit vos eripere manu ejus.
30 Neque adducat vos Chizkija ut fiduciam habeatis in Jehova dicendo, [f] certo eripiet nos Jehova, neque tradetur civitas hæc in manum regis Assyriæ.
[f] Heb. *eripiendo eripiet.* 31 Ne auscultetis Chizkijæ: nam sic ait rex Assyriæ: transigite mecum munere & prodite ad me: sic comedite quisque *fructum* vitis suę, & quisque *fructum* ficus suæ, ac bibite quisque aquas cisternæ suæ.
32 Usquedum veniens assumam vos, *deducendos* in terram similem terræ vestræ, terram frumenti & musti *feracem*: terram pane & vineis *abundantem*, terrâ olivæ oleosæ & mellis: & vivite ac nō moriamini: neque auscultate Chizkiję, quia seducit vos dicendo: Jehova eripiet nos.
[k] Heb. *eripiendo eripuerunt.* 33 An [k] ullo modo eripuerunt dii gentium quisq; terram suam e manu regis Assyriæ?
34 Ubi sunt dii Chamathæ & [d] Arpadi? ubi sunt dii [d] Sepharvajimorū, [d] Henahhi & [d] Hivvæ? quin [d] eripuerunt*ne* Shomronem e manu mea?
35 Qui *sunt* inter omnes Deos istarum regionū, qui eripuerint regionem suam e manu mea: ut eripiat Jehova Jerusalaima e manu mea?
36 Obticuerunt autem populus, neque respōderunt ei quicquam: præceptum enim regis fuerat edicentis: ne respondete ei.
37 Venit itaque Eljakim filius Chilkijæ qui præerat domui, & Schebna Scriba, ac Joach filius Asaphi a memoria ad Chizkijam [l] laceris
[l] Heb. *lacerati vestes.* vestibus: & indicaverunt ei verba Rabschakis.

ANNOTATIO.

1 Anno tertio] *ex quo tributarius regi Assyriæ erat: qui fuit regni ejus undecimus.* 7 Rebellavit] *elatus rebus secundis, excutiens jugum quod receperat pater Achaz, suprà 16, 7.* 8 Pelischtæos] *qui patri Achazo multa ademerant, 2. Chro. 28. 18.* Aturri] *ut suprà 17. 9.* 9 Hoschehhæ] *ex quo tributarius &c.* 10 Tertii anni] *obsidionis.* 11 In Assyriam] *in ditionem suam.* 13 Occupavit] *aliquas nimirum: synecdoche.* 14 Lacischum] *civitatem tribus Jehudæ, quam Assyrius tunc oppugnabat, Jehos. 15. 39.* Trecenta argenti, & triginta auri talenta] *id est, quasi sexcenta millia dalerorum.* 16 Antas] *id est, postes & limina.* Obduxerat] *laminis aureis, cùm rursus aperiret domum Jehova primo mense anni primi 2. Chro. 29. 3.* 17 Sed misit] *non stans promissis accepta pecunia.* Jerusalaima] *ut ea suis præsidiis firmarent, & tyrannidi regiæ assent administri, contra quam transactum fuerat.* 19 Ad quos] *recusantes præsidia ista intromittere.* Sic ait rex] *sucreratio est dilemmatica: quasi dicat: Si tuis viribus fidis, vanitatis est: sin alienis, cujus obsecrō? an Ægyptus? at societas illius exitialis est: an verò Dei? at illius cultum minuisti: nam blasphemiæ vitio vertit quod imperaverat Deus. Deuteron. 12. 5.* 20 Dixeris] *id est, secum cogitaveris, & populo persuaseris nihil tibi deesse quod ad propulsandum regem opus sit.* 23 Sed nunc] *sarcasmus, quo ludificatur audaciam Chizkijæ propter tenuitatem ejus.* 24 Averteres faciem] *id est, propulsares.* 25 Edixit mihi] *i. testatur mihi in animo fore me vindicem injuriarum quibus affecisti eum: ver. 22.* 26 Dixit Eljakim &c.] *id est, unus eorum de sententia omnium.* 27 Ut comedant] *id est, quibus nisi maturè ab hac pertinacia discedant, eventura sunt calamitates istæ, & rerum summa difficultas.* 34 Arpadi] *in regione Arrapachitide, aut meliùs Arpaditide, summa Assyriæ parte.* Sepharvajimorum] *vide suprà 17. 22.* Henahhi] *Inginet, regionu in Mesopotamia: nam literam Hhajm ferè per literam g exprimunt historici.* Hhivvæ] *vide suprà 17. 24.* Eripuerunt] *dii Schomronis videlicet ἀπὸ κοινοῦ.*

CAPUT XIX.

Deus per Jeschahhjam nuntiis Chizkijæ ipsum consulentibus, promittit irritum fore Assyrii consilium de expugnandu Judæa. Iterum autem comminante & blasphemante Assyrio eandem promissionem repetit & signo confirmat, quam statim effectu implet, strage Assyriorum per angelum & Sanheribi cæde.

1 FUIT autem cùm audiret rex Chizkijh, ut laceraret vestimenta sua: & tegeret se cilicio ingrederetur domum Jehovæ:
2 Et mitteret Eljakim qui præerat domui, & Schebnam scribam, ac seniores sacerdotum tectos cilicijs ad Jeschahhjam prophetam fili-

Mm um

um Amotzi.

3 Qui dixerunt ad eum: sic ait Chizkija, ' dies angustiæ & increpationis & irritationis dies hic: ' cùm venerint filii usque ad os matricis, & vis non adsit ad partum.

4 Utinam audiat Jehova Deus tuus omnia verba Rabschakis, quem misit rex Assyriæ dominus ejus, ad afficiendum probro Deum viventem: & arguat verba ista quæ audierit Jehova Deus tuus: itaque effer precationem tuam pro ' hoc residuo quod præsens est.

5 Cum itaque venissent servi regis Chizkijæ ad Jeschahhjam:

6 Dixit eis Jeschahhja, sic dicite domino vestro: sic ait Jehova, ne timeto propter verba ista quæ audivisti, quibus blasphemarunt ' pueri regis Assyriæ me.

7 Ecce ego ' indam ei spiritum, ut audito ' rumore revertatur ' in terram suam: ' tandem dejiciam eum gladio in terra ejus.

8 Itaque reversus Rabschake invenit regem Assyriæ oppugnantem ' Libnam: audierat enim eum profectum esse Lacischo.

9 Audiens autem de Tirhakarege ' Cuschi dicentes: ecce procedit ut pugnet contra te? [a] rursus misit nuntios ad Chizkijam, edicendo.

[a] Heb. *reversus est & misit.*

10 Sic alloquimini Chizkijam regem Jehudæ, dicendo: ne decipiat te Deus tuus in quo tu fiduciam habes dicendo: non tradentur Jeruschalaima in manum regis Assyriæ.

11 Ecce tu audivisti id quod fecerunt reges Assyriæ omnibus aliis regionibus internecioni devovendo *incolas* earum: & tu eripereris?

12 An dii gentium quas perdiderunt majores mei eripuerunt eas? ' Gozanem & ' Charanem, & ' Retzephum & ' Hhedenitas qui sunt ' Telasari?

13 Ubi *est* rex ' Chamathæ, & rex Arpadi, & rex civitatis illius Sepharvajimorum, Henahhi & Hhivvæ?

14 Cumque accepisset Chizkija literas e manu nuntiorum, & legisset eas: ascendens in domum Jehovæ, explicavit eas Chizkija coram Jehova.

15 Et precatus est Chizkija coram Jehova, dicens: Jehova Deus tuus Israëlis, ' insidens Cerubinis, tu es Deus solus omnibus regnis terræ: tu fecisti Cœlum & terram.

16 Inclina Jehova aurem tuam, & audi: aperi Jehova oculos tuos & vide: audi, inquam, verba Sancheribi, illius quem misit ad probro afficiendum Deum viventem,

17 Verum est Jehova: vastaverunt reges Assyriæ gentes illas & regionem earum.

18 Et tradiderunt deos earum igni: quia dii non erant: sed opus manuum hominis, lignum aut lapis: ideò perdiderunt eos.

19 Itaque nunc Jehova Deus noster serva nos, quæso, e manu illius: ut cognoscant omnia regna terræ, te Jehovam Deum esse solum.

20 Tum misit Jeschahhja filius Amotzi ad Chizkijam qui diceret: sic ait Jehova Deus Israëlis: quæ precatus es me contra Sancheribum regem Assyriæ exaudivi.

[b] Heb. *edicit Jehova ad eum.*

21 Hoc est verbum quo [b] edicit Jehova *respon-*

deri ei: ' contemnit te, subsannat te Virgo, filia Tzijonis: post te ' caput movet filia Jeruschalaimorum.

22 Quem probro affecisti ac blasphemasti, & contra quem extulisti vocem? utique attollis in sublime oculos tuos contra sanctum Israëlis.

23 Per nuntios tuos probro affecisti dominum, cùm diceres: multitudine curruum meorum ego ascendi summitatem montium, latera Libani: & succidam [c] proceras cedros ejus: lectissimas abietes ejus: ' ingrediar etiam [d] extremum diversorium ejus: sylvas, arva ejus.

[c] Heb. *prosritatem cedrorū, & delectum abietum ejus &c.*

[d] Heb. *diversorium extremitatis.*

24 Ego effodio ut bibam aquas ' exteras: ' nam exsicco planta pedum meorum omnes rivos locorum [e] obsessorum.

[e] Heb. *rivos obsidionis.*

25 An non audivisti inde a longo *tempore* me id facere, & a diebus priscis formare illud? nunc adduco illud, ut sis ad deturbandum in acervos vastos civitates munitas.

[f] Heb. *viditas herba tenera.*

26 ' Ideo habitatores earum contracti manu, territi sunt & erubuerunt: fuerunt *ut* herba agri, ut holeracea herba tenera, *ut* fœnum tectorum, & *ager* tactus uredine, [g] antequam in culmum assurgat.

[g] Heb. *ante culmum.*

27 Utique sessionem tuam, & profectionem tuam, & incessum tuum novi: etiam furorem tuum contra me.

28 Quoniam tu furis contra me, & tumultatio tua ascendit ad aures meas: ideo ponam ' hamum meum in naso tuo, & frænum meum inter labia tua, ac perducam te viâ illâ per quam venisti.

29 ' Illud autem [h] tibi, hujus *rei* signum: comedere vos anno uno sponte natum: & anno altero sponte renatum: anno demum tertio ' serite & metite ac plantate vineas, & comedite fructum earum.

30 [h] Nam residuum domus Jehovæ quod relictum fuerit, rursus ' radicabitur infernè, & fructum proferet supernè:

[h] Heb. *addit residuum, &c. radicem &c. infernè.*

31 Cùm Jerusalaimis ' prodibit reliquum & residuum e monte Tzijonis: zelus Jehovæ exercituum facturus est istud.

32 'Propterea sic ait Jehova de rege Assyriæ: non est ' ingressurus in civitatem hanc, neque jaculaturus huc sagittam: neque oppositurus ei scutum, neq; diffundet contra eam [i] missilia catapulturia.

[i] Heb. *catapultam metonymia.*

33 Viâ qua venerit, eâdem revertetur: in civitatem verò hanc non ingredietur, dictû Jehovæ.

34 Nam protegam civitatem hanc ad servandum eam: propter me & ' propter Davidem servum meum.

35 Itaque fuit nocte eadem, ut prodiens angelus Jehovæ percuteret in castris Assyriorum centum octoginta quinque millia: qui cùm surrexissent mane, ecce omnia illa erant cadavera mortuorum.

36 Quare profectus abivit & reversus est Sancherib rex Assyriæ: consedit; Nineves.

37 Ubi fuit ipso se incurvante in æde Nisrochi Dei sui, ut Adrammelec, & Scharetzer filii ejus percuterent eum gladio: ipsi verò propuerunt se in terram ' Ararati: & regnavit Esar-Chaddon filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

3 Dies angustiæ] *id est, dies calamitosus, quo increpamur de facto nostro, & Dei nomen contumeliosè proscinditur.* Cum venerint] *allegoria, qua se parturienti, & populum suum sœtus: præsentu verò periculi magnitudinem, gravissimæ parturiendi difficultatis comparat. q.d. tantæ sunt angustiæ, ut nequit sœtus se ipsum juvare;*

juvare: neque ego ipſum ex angustia liberare poſſim. 4 Hoc reſiduo] *reliquæ enim decem tribus jam in captivitatem abierant, ſupra* 17. *& regnū Judæ is pars jam ab Aſſyrio obtinebatur ſupra* 18.13. 6 Puer] *id eſt, miniſtro: ſic Exod.* 33.11. 7 Indam ſpiritum] *id eſt, afficiam animum ejus hac voluntate.* Rumore] *de adventu Tirhakæ, ver.* 9. In terram ſuam] *ut hoſtem invadentem depellat: ſic experimini periculum non ita præſens eſſe ut putatis.* Tandem] *ita geſta quæ prædicuntur ver.* 28. *& completa narrantur ver.* 37. 8 Libnam] *vide Joſ.* 15.42 *&* 21.13. 6 Cuſchi] *vide Gen.*10.6. 12 Gozanem] *vide ſupra* 17.6. Charanem] *id eſt, Charras Meſopotamiæ, Gen.*11.31. Rezephum] *Reſipha Ptolomæo, Meſopotamiæ.* Hhedenitas] *vide Gen.* 2.10. Telaſſar] *quæ poſtea Seleucia dicta eſt, Hhedenis metropolis.* 13 Chamathæ] *vide ſupra* 18.34. 15 Inſidens Cherubinis] *ut* 1. *Sherm.* 4.4. Solus] *contra quam dixerat Aſſyrius ſupra* 18.35. *& hic verſu* 12. 21 Contemnit te] *id eſt, non curat: ſed ludificatur te, ut ut imbecilla & infirma eſt.* Caput movet] *id eſt, amarulenter rides: ſynecdoche, ut Pſal.*22.8. 23 Ingrediar] *id eſt, nihil non pervadam.* 24 Exteras] *id eſt, novas, antè incognitas.* Nam exſicco] *abraſonica hyperbole.* 25 Me id facere] *quod tu tibi arrogas, ſupra ver.* 23. *&* 24. Nunc] *id eſt, in tuo victoriis quas jactas q.d. ego ipſe ſum autor, & tuo miniſterio uſus ad deturbandum, &c.* 26 Ideò] *id eſt, ut tibi animum adjeci, ita illo abſtuli, ut nullo negotio vincerentur.* 28 Hamum meum] *metaphora ſumpta a piſcatoribus & agaſonibus.* 29 Illud autem] *Apoſtrophe ad Chizkijam, altera prophetæ pars.* Illud autem tibi eſto] *id eſt, hæc rerum copia ſine cultura, quia ex Dei liberalitate jam biennio quamvis graſſantibus hoſtibus fruimini, confirmet in vobis certitudinem liberationis promiſſæ, & venturæ tranquillitatis.* Serite & metite] *id eſt, metu ab hoſtibus abjecto agros audenter colite.* 30 Radicabitur inferne] *id eſt, ex omni parte proſperabitur: metaphora a plantis.* 31 Prodibit reliquum] *id eſt, reliquiæ populi, quæ intra muros Jeruſchalaimorum propter hoſtes ſe continebant, prodibunt liberæ ab obſidione.* 32 Propterea] *ut promiſſionis ſuæ veritatem oſtendat.* Ingreſſurus &c.] *id eſt, non inſtituet obſidionem in ſecundo ſuo adventu.* 34 Propter Davidem] *id eſt promiſſionem illi factam* 2. *Reg.*11.12. 37 Ararati] *vide Gen.*8.4.

CAPUT XX.

Chizkija ex lethali ulcere decumbens Deum precatur, & ſanitatem ac prorogationem regni in quindecim annos obtinet: & ſigno de promiſſione Dei confirmatur. Deinde a legatis Babylonis ſalutatus, ſuperbè illis ſuos theſauros oſtentat: quam ob rem per Jeſchahhjam graviter objurgatur: & de direptione opum, ſuorumq; captivitate prænonetur: cui ſuccedit Menaſſe.

[a] Heb. *ad moriendum.*

1 IN illis ægrotavit Chizkija [a] lethaliter: & veniens ad eum Jeſchahhja filius Amotzi propheta, dixit ad eum, ſic ait Jehova: da præcepta familiæ tuæ: nam

[b] Heb. *tues mortuus: ut Gen.*20. 3.

tu [b] brevi morieris: ac non vives.

2 Quapropter advertens faciem ſuam ad parietem: oravit Jehovam, dicendo:

[c] Heb. *corde.*

3 Obſecro Jehova, recordare jam me [c] continenter ambulaſſe coram te fideliter & animo integro, & quod bonum *videtur* in oculis tuis feciſſe: flevitq; Chizkija fletu magno.

4 Tum fuit Jeſchahhja nondum egreſſo ex atrio mediano: ut verbum Jehovæ eſſet ad eum, edicendo:

5 Revertere & dicito ad Chizkijam antecеſſorem populi mei, ſic ait Jehova Deus Davidis patris tui: audivi precationem tuam: vidi lachrymas tuas: ecce ſano te, die tertio aſcenſurus es in domum Jehovæ.

6 Et addam diebus tuis quindecim annos, & e manu regis Aſſyriæ eripiam te, & civitatem hanc: protegamq; civitatem hanc propter me, & propter Davidem ſervum meum.

7 Tum edixit Jeſchahhja: ſumite palatham ficuum: quam ſumentes impoſuerunt ulceri illius: ita revaluit.

8 Dicente verò Chizkija ad Jeſchahhjam: quod *eſt* ſignum Jehovam ſanaturum eſſe me, & me aſcenſurum die tertio in domum Jehovæ?

9 Dixit Jeſchahhja: hoc ipſum tibi *eſto* ſignū a Jehova, facturum eſſe Jehovam rem quam locutus eſt: abeatne iſta umbra decem gradibus: an retrocedat decem gradibus?

10 Cui dixit Chizkija: levius *eſſet* umbram declinare decem gradibus: non: ſed retrocedat umbra iſta decem gradibus.

11 Quapropter cùm inclamaſſet Jeſchahhja propheta Jehovam: reduxit umbram illam iiſdem gradibus, quibus deſcenderat in ſolario Achazi decem gradibus.

[d] *qui & Merodach Jeſcha.* 39.1.

12 Tempore illo [d] miſit Berodach Baladan filius Baladanis, rex Babyloniæ literas cum munere ad Chizkijam: audierat enim ægrotaſſe Chizkijam.

13 Ad quos intentus Chizkija, oſtendit eis totum gazophylacium ſuum: argentum, & aurum, & aromata ac oleum præſtantiſſimum, & domum vaſorum ſuorum: deniq; quicquid inveniebatur in theſauris ſuis: non fuit quicquam quod non oſtenderet eis Chizkija in domo ſua & in tota ditione ſua.

14 Quapropter ingreſſus Jeſchahhja propheta ad regem Chizkijam: dixit ad eum: quid dixerunt homines illi, & unde venerunt ad te? cui dixit Chizkija, e terra longinqua venerunt, Babylone.

15 Iterum dicenti, quid viderunt domi tuæ? dixit Chizkija quicquid *eſt* domi meæ viderunt: non fuit quicquam quod non oſtenderim eis in theſauris meis.

16 Tum dixit Jeſchahhja ad Chizkijam: audi verbum Jehovæ.

17 Ecce dies venturi ſunt, quibus deportabitur quicquid *eſt* domi tuæ, & quod recondiderunt majores tui uſque in diem hunc, in Babyloniam: non relinquetur quicquam, ait Jehova.

18 De filiis etiam tuis, qui prodibunt ex te, quos geniturus es, aſſument: ut ſint aulici in palatio regis Babyloniæ.

19 Dixit verò Chizkija ad Jeſchahhjam: bonum *eſt* verbum Jehovæ quod locutus es: præterea dixit: nónne quandoquidem pax & ſtabilitas futura eſt diebus meis.

20 Reliquę autem res Chizkijæ & tota fortitudo ejus: utque fecit piſcinam, & aquę ductum,

ctum, quo induxit aquam ' in civitatem: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jehudæ?

21 Tandem cùm occubuisset Chizkija cum patribus suis: regnavit Menasche filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

1 Diebus illis] *id est, quartodecimo anno regni ejus, cùm adventu Tirhaka Assyrius avocaretur a Judæa, quod evincit versiculus 6.* Non vives] *non potes vivere ex tanto morbo ullo naturæ remedio: sed hæc omnia & subsunt & pronuntiantur sub conditione voluntatis & potentiæ divinæ.* 3 Continenter ambulasse] *q.d. me pro viribus meæ conditionis adhæsisse quam proposueras 1. Reg. 8.25. peto igitur ut memor promissi tui ibidem, non patiaris vitâ excedere me sine successore filio: nam triennio post Menasche ei natus est infrà 21.1.* 4 Atrio mediano] *interius ipsa porticu, quod 1. Reg. 7.8. atrium alterum vocatur.* 6 Propter Davidem] *sup. 19 34.* 7 Ita prævaluit] *non ex facultate ficuum, cùm morbi natura esset insanabilis a medijs naturalibus: sed ex Dei verbo.* 8 Quod est signum] *q.d. modo dixisti actum esse de vita mea: jam verò sanitatem promittis: vellem signo confirmari hoc promissum.* 9 A Jehova] *q.d. non ex me proficiscitur sed a Jehova.* Ista umbra] *pariter retrocedente sole: sic medocheus apparet ex Jeschahhja 38.8.* 10 Declinare] *id est, uno momento in decimum gradum abripi.* 11 Reduxit] *ita dies qui duodenas horas continuebat virginitiduarum efficitur est.* 12 Misit] *ad inquirendum prodigium, prout observatum fuerat a Chaldæis 2. Chron. 32.31.* Rex Babyloniæ] *priùs fiduciarius Assyrii: tandem verò Assyriorum & Babyloniorum monarcha effectus.* 18 Sint aulici] *quod completum esse legimus infrà cap. 24. & 25.* 19 Nónne] *id est, omnino bonum & justum, affirmandi ratio apud Hebræos usitata: sic 1. Schem. 10.1.* 20 In civitatem] *ut illam hostibus interciperet, 2. Chron. 32.3.4. & 30. vers. de hac piscina vide Nehemiæ 3.16.*

CAPUT XXI.

Menasche omnium pessimè se in regno gerente, Deus per prophetas suos, illius domui & regno excidium denuntiat: cui mortuo succedit Amon filius, patri in malo simulo, quo per conspirationem sublato ad regnum assumitur filius Joschijæ.

1 NATUS duodecim annos Menasche cùm regnare inciperet, ' quinquaginta quinq; annis regnavit Jeruschalaimis; cujus matri nomen Chephtzi-Ba.

2 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: secundum abominationes illarum gentium quas expulerat Jehova [a] conspectu Jisraëlitarum.

3 Nam [b] rursus ædificavit excelsa quæ ' perdiderat Chizkija pater ipsius: erexitq; altaria Bahhali, ac fecit lucum quemadmodum fecerat ' Achab rex Jisraëlis, & incurvans se toti exercitui cœlorum, coluit ea.

4 Etiam extruxit altaria in domo Jehovæ: de qua dixerat Jehova: Jeruschalaimis collocabo ' nomen meum.

5 Extruxit, inquam, altaria toti exercitui cœlorum: in ' duobus atriis domus Jehovæ.

6 Præterea traduxit filium suum per ignem: præstigiisq; & conjectationibus usus est: & instituit pythonem & ariolos: [c] plurimum fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ provocando eum.

7 Et collocavit cum sculptili locum quem paraverat: in domo de qua dixerat Jehova ad Davidem & ad Schelomonem filium ejus: in domo hac & Jeruschalaimis quæ elegi præ omnibus *locis* tribuum Jisraëlis, collocabo nomen meum in seculum.

8 Neque deinceps [d] faciam ut erret pes Jisraëlitarum ab hac terra quam tradidi majoribus eorum: si modò [e] observanter fecerint omnino prout præcepero eis: & secundum totam legem quam præcepit eis servus meus Mosche.

9 At non auscultarunt: nam fecit Menasche ut aberrarent, faciendo quod malum est amplius quàm gentes, quas perdiderat Jehova a conspectu Jisraëlitarum.

10 Quamvis loqueretur Jehova per servos suos prophetas, dicendo:

11 Propterea quòd fecit Menasche rex Jehudæ abominationes istas: pejora egit omnibus quæ fecerunt Emorçi qui antecesserant eum: & ad peccandum induxit etiam Jehudam in stercoreis diis suis:

12 Idcirco sic ait Jehova Deus Jisraëlis: ecce ego inducturus sum malum super Jeruschalaimam & Jehudam: quod quisquis audierit, ' tinnient ambæ aures ejus.

13 Extensurus enim sum super Jeruschalaimam ' regulam Schomronis, & perpendiculum ' domus Achabi: & ' abstersurus sum Jeruschalaimam, ut qui abstergere solet gabatam: abstergit, deinde subvertit [f] eam in os.

14 Et deserens residuum possessionis meæ, tradam eos in manum hostium eorum: ut sint prædæ & conculcationi omnibus hostibus suis.

15 Quandoquidem fecerunt quod malum *videtur* in oculis meis, & provocarunt me: inde a die quo egressi sunt majores eorum ex Ægypto usque in diem hunc.

16 Insuper etiam sanguinem innoxium fudit Menasche quamplurimum: usq; adeò ut impleret Jeruschalaimam [g] confertim: præter peccatum suum quo ad peccandum induxit Jehudam, ut faceret quod malum *videtur* in oculis Jehovæ.

17 Reliquæ autem res Menaschis & ' quicquid fecit, peccatumque ejus quo peccavit: nónne sunt scripta in libro Chronicorum regum Jehudæ?

18 Tandem cùm occumbens Menasche cum patribus suis, sepeliretur in horto domus suæ, in horto Hhuzze: regnavit Amon filius ejus pro eo.

19 Natus viginti duos annos Amon cùm regnare inciperet, duobus annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Meschullemeth filia Charutzi e ' Jotba.

20 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: quemadmodum fecerat Menasche pater ejus.

21 Ambulavit enim in tota illa via, qua ambulaverat pater ejus: & colens stercoreos deos quos coluerat pater ipsius, incurvavit se eis.

22 Et derelinquens Jehovam Deum majorum suorum

a Heb. *a facie filiorum Jisraëlis.*
b Heb. *reversus est & ædificavit.*
c Heb. *multiplicavit facere. Psal. 132.*
d Heb. *addã facere ut erret.*
e Heb. *observent faciendo.*
f Heb. *in faciem ejus.*
g Heb. *usq; ad os: sup. 10.21.*

ſuorum: non ambulavit in via Jehovæ.
23 Conſpiraverunt autē ſervi Amonis contra eum: & morte affecerunt regē ſuū in domo ejus.
24 Percuſſit verò populus regionis omnes qui conſpiraverunt contra regem Amonem: & regem conſtituerunt populus regionis Joſchijam filium ejus pro eo.
25 Reliquæ autem rēs Amonis quas fecit: nónne ſunt ſcriptæ in libro ᵉ Chronicorum regum Jehudæ?
26 Quem ſepelivit in ſepulchro ejus, in horto Hhuzzæ: & regnavit Joſchija filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

1 Quinquaginta quinque] *comprehenſis iis quibus fuit captivus in Babylonia, 2. Chro. 33. 11.* 3 Perdiderat] *ſupra 18. 4.* Achab] *1. Reg. 16. 33. 34. 35.* 4 Nomen meum] *ſabaudi, ſalum 1. Reg. 8. 26. & 9. 3.* 5 Duobus atriis] *populi & ſacerdotum.* 12 Tinnierit] *vide 2. Schem. 3. 11.* 13 Regulam Schomronis] *ideſt, eodem modo Jeruſchalaima tractabo, quo tractavi Schomronem: metaphora ſumpta ab architectis.* Domus Achabi] *id eſt, ſicut Achabi gens delata eſt, ita horum familiam prorſus delaturus ſum: quod executus eſt, partim in Tzidkija & filiis, infra 25. 10. partim in Joſchuahabela, ibidem verſe. 28. Nam Zerubbabel & ſucceſſores ejus non per Schelomonem, ut reliqui omnes: ſed per Nathanem a Davide deſcendunt, ut apparet Luc. 3.* Abſterſurus] *cives regni Judaici, ut ſordes patinæ profundioris, abſtergendo, & præſens regnum ſubvertendo. vide complementum Jirmejæ 39.* 17 Quicquid fecit] *poſt captivitatem ſuam, de quibus vide 2. Chron. 33. a verſu 11.* 19 Jotba] *fortaſſis illa Jotba in finibus Moabitarum, de qua Num. 33. 33. & Deut. 10. 7.* 25 Chronicorum] *ut 1. Reg. 11. 41.*

CAPUT XXII.

Joſchija domus Dei inſtaurationem urgente, ſummus ſacerdos librum legis authenticum nactus ad regem mittit: cujus lectione perculſus Deum conſulit: a quo ſententiam de regni excidio accipit: ariſi executio ejus propter abjectionem regis, poſt mortem illius reſicitur.

1 NAtus octo annos Joſchija cùm regnare inciperet, uno & triginta annis regnavit Jeruſchalaimis: cujus matri nomen Jedida filia Hhadajæ ᵇ Botzkatææ.
2 Qui fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: ambulans omnino in via Davidis patris ſui, neq; recedens dextrorſum aut ſiniſtrorſum.
3 Fuit autem anno decimo octavo ᵃ regis Joſchijæ: ut mitteret rex Schaphanem filium Atzaljæ filii Meſchullami ſcribam, in domum Jehovæ, dicens:
4 Aſcende ad Chilkijam ſacerdotem ſummum, ut ᵃ abſolvat *aptare* pecuniam inferendam in domum Jehovæ: quam collegerunt ᵃ cuſtodes liminis ejus, a populo.
5 Et tradant eam in manum curatorum operis, qui præfecti ſunt in domo Jehovæ: ut tradant eam opificibus qui *ſunt* in domo Jehovæ, ad curandum labem domus.
6 Fabris & ſtructoribus & cœmentariis: item ad comparandum ligna, & lapides cęduos, ad curandum domum.
7 Verumtámen non ſubducebatur ᵃ cum illis ratio pecunię traditæ in manum illorum: nam fidē illi agebant.
8 ᵃ Tum dixit Chilkija ſacerdos ſummus ad Schaphanem ſcribam: ᵃ librum legis inveni in domo Jehovæ: tradiditque Chilkija librum ipſum Schaphani, qui legit illum.
9 Cúmq; veniens Schaphan ſcriba ad regem, retuliſſet regi rem: ac dixiſſet, conflaverunt ſervi tui pecuniam illam quę inventa fuit in domo, & tradiderunt eam in manum curatorum operis, qui præfecti ſunt in domo Jehovæ:
10 Indicavit Schaphan ſcriba regi dicendo: librum tradidit mihi Chilkija ſacerdos: legitq; eum Schaphan coram rege.
11 Fuit autem cum audiret rex verba libri legis: ut laceraret veſtimenta ſua.
12 Et præciperet rex Chilkijæ ſacerdoti, & Achikamo filio Schaphanis, & ᵃ Hhacbori filio Micajæ, & Schaphani ſcribæ, ac Hhaſajæ ſervo regis, dicendo:
13 Ite, conſulite Jehovam pro me & pro populo, nempe pro toto Jehuda, ſuper verbis libri hujus qui inventus eſt: nam magnus æſtus *eſt* iræ Jehovæ, quę accenſa eſt in nos: eò quòd non auſcultarunt patres noſtri verbis legis hujus, ut facerent omnino pro ut præſcriptum eſt nobis.
14 Itaque abiit Chilkija ſacerdos, & Achikam & Hhacbor & Schaphan, & Hhaſaja ad Huldā prophetiſſam uxorem Schallumi filii ᵇ Tikvæ filii Charchaſi veſtiarii: ea enim habitabat Jeruſchalaimis in parte ᵃ ſecunda ab eo: & allocuti ſunt eam.
15 Ad quos dixit, ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis: dicite viro qui miſit vos ad me:
16 Sic ait Jehova, ecce inducturus ſum malum contra locum hunc, & contra habitatores ejus: omnia verba iſtius libri, quem legit rex Jehudæ:
17 Propterea quòd dereliquerunt me, & adoleverunt diis alienis, ut irritarent me omni opere manuum ſuarum: ideò accenſa manebit æſtuans ira mea in locū hunc, & non extinguetur.
18 De rege verò Jehudæ, qui miſit uos ad conſulendū Jehovam, ſic dicitote ad eum: ſic ait Jehova Deus Jiſraëlis: *tu* qui audiviſti verba iſta,
19 Quia mollitus eſt ᶜ animus tuus, & demiſiſti te a facie Jehovæ, cum audiviſſes ea quę locutus ſum contra locum hunc & contra habitatores ejus, fore in deſolationem & in maledictionem: & lacerans veſtimenta tua fleviſti corā me: ideo etiā ego exaudivi: dictum Jehovę.
20 Propterea ecce ego faciam ut aggregeris ad patres tuos, & aggregeris ad ſepulchra tua ᵃ in pace: ut non videant oculi tui totum iſtud malum quod ego inducturus ſum contra locum hunc: qui retulerunt regi rem.

2. Chro. 34.

a *qui Hhabdon filius Micæ 2. Chro. 34. 20.*

b *qui & Tokehat filius Chaſrahas ver. 22.*

c Heb. cor.

ANNOTATIO.

1 Botzkatææ] *Botzka oppidum Jehudæ, Joſ. 15. 39.* 3 Regis] *id eſt, regni ejus: vide omnia copioſius, 2. Chron. 34.* 4 Abſolvat &c.] *id eſt, res oblatas aut argentum inſectum pecunia commutare, ut accommodari ad uſum ſuum ſtatim poſſit: confer cum 12 cap. ſuprà.* Cuſtodes liminis] *Leviticis ordinu, vide ver. 10.* 7 Cum illis] *curatoribus operu Levitu, ut oſtenditur 2. Chron. 34. 12.* 8 Tum dixit]

cùm executioni mandaſſet quod rex imperaverat. Librum legis] *authenticum Moſchi autographum, juſſu Dei in ſacrario repoſitum. Deut.* 31.24. *& ſequentibus.* 14 Secunda ab eo] *id eſt, in parte civitatis, regiæ proxima: ſic redditur ratio, cur ad hanc potiùs quam ad alios rex hos miſerit.* 20 In pace] *id eſt, incolumis regno & nondum effuſa ira, quam interminatus ſum: nam aliquam Joſchija telo extinctus eſt infrà* 23.29. *&* 2. *Chron.* 35.23.

CAPUT XXIII.

Joſchija cum toto populo fœdus cum Deo renovat: Templum & regnum ab idololatria repurgat: idololatriæ autores caſtigat: præducta Jarobhæmo Jiſraëliterum regi primo, complet: Dei cultum fidelisſimè reſtituit: tandem in bello contra Ægyptium temerè ſuſcepto occiditur: cui Joachaz filius improbus ſuccedens ab eodem Ægyptio vinctus abducitur, Jehojakimo fratre ejus ſubſtituto, & tributario facto.

2 Cùm itaque miſiſſet rex, qui congregarent ad ſe omnes ſeniores Jehudæ & Jeruſchalaimorum:

2 Aſcendit rex in domum Jehovæ & omnes viri Jehudæ, omneſque habitatores Jeruſchalaimorum cum eo: cùm ſacerdotes, tùm prophetæ ac totus populus a minimo uſque ad maximum: & legit [a] ipſis audientibus omnia verba libri fœderis, qui inventus fuerat in domo Jehovæ.

[a] Heb. *in auribus eorum.*

3 Deinde ſtans rex ad [b] columnam ſuam pepigit fœdus coram Jehova, ſe ſecutores Jehovam, & obſervaturos præcepta ejus & teſtimonia ejus ac ſtatuta ejus ex toto corde & ex toto anima: præſtando verba fœderis illius, quæ ſcripta ſunt in libro illo: cui [c] adſiſtebat totus populus in ipſo fœdere.

4 Tunc præcepit rex Chilkijæ ſacerdoti ſummo & ſacerdotibus ſecundanis ac cuſtodibus liminis: ut efferrent e templo Jehovæ omnia illa inſtrumenta quæ parata fuerant Bahhali & luco, totique exercitui cœlorum: quę combuſſit extra Jeruſchalaima, in agris Kidronis, quorum pulverem deportari curavit [d] Beth-Elem.

5 Præterea abolevit [e] atratos, quos conſtituerant reges Jehudę: ut eorum quiſque adoleret in excelſis per civitates Jehudæ, & ambitum Jeruſchalaimorum: ſimiliter eos qui adolebant Bahhali, Solі & Lunæ ac [f] planetis, deniqne toti exercitui cœlorum.

6 Exportavit etiam [g] lucum e domo Jehovæ extra Jeruſchalaima ad torrentem Kidronem, quem comburens ad torrentem Kidronem comminuit in pulverem: & projecit pulverem ejus ſuper ſepulchrum [h] illorum popularium.

7 Et deſtruxit, lupanaria quæ *erant* in domo Jehovæ: ubi mulieres texebant [i] ædiculas ad lucum.

8 Inſuper adductis omnibus ſacerdotibus [k] e civitatibus Jehudæ, polluit excelſa ubi adoleverant ſacerdotes iſti [l] a Gebahho [m] Beerſchebahhum uſque: & deſtruxit etiam excelſa portarum, [n] *etiam* quod erat ad oſtium portæ Jehoſchuhhæ præfecti urbis, quod erat ad ſiniſtram cujuſque *intrantis* portam civitatis.

9 Veruntamen [o] non offerunt [p] ſacerdotes illi excelſorum in altari Jehovæ Jeruſchalaimis: [q] ſed comedunt azymos panes inter fratres ſuos.

10 [r] Polluit etiam Tophethum quod eſt [s] in valle filii Hinnomi: ne traduceret quiſquam filium ſuum aut filiam ſuam per ignem Moleco.

11 [t] Abolevit quoq; equos illos quos poſuerant reges Jehudæ Soli ab ingreſſu in domum Jehovæ, in [u] domum Nethan-Meleci aulici, quæ *erat* in ipſis [x] ſuburbiis: [y] currus autem Solis combuſſit igni.

12 Et altaria quę *erant* [z] ſuper tectum cœnaculi Achazi quæ feceraut reges Jahudæ: etiam altaria quæ fecerat Menaſche in duobus atriis domus Jehovæ deſtruxit rex: quibus obruptis inde, projecit pulverem eorum in torrentem Kidronem.

13 Item excelſa quæ *erant* in conſpectu Jeruſchalaimorum, quę *erant* [a] ad dexteram [b] montis corruptentis, quę ædificaverat Schelomo rex Jiſraëlis, Hhaſchtorethæ abominationi Tzidoniorum, & Cemoſcho abominationi Moabitarum, & Milcomo abominationi Hhammonitarum: polluit rex. 1. *Reg.* 11.5.

14 Et confractis ſtatuis ac ſucciſis lucis earum: implevit loca earum oſſibus hominum.

15 Quin etiam altare illud quod *erat* Beth-Ele, excelſum illud quod fecerat Jarobhham filius Nebati quo ad peccandum induxit Jiſraëlem, etiam altare illud, & excelſum illud deſtruxit: & comburęs excelſum comminuit in pulverem, & combuſſit lucum. 1. *Reg.* 12.

16 Cùm aſpiciens Joſchija, vidiſſet ſepulchra illa quæ ibi erant in monte, & mittens accepiſſet oſſa ex ipſis ſepulchris, & comburens in illo altari polluiſſet ipſum: ſecundum verbum Jehovæ quod proclamaverat vir ille Dei, qui prædixerat res iſtas. *Ibid.* 13.2.

17 Dicente autem, quid ſibi vult monumentum hoc quod ego video? dixerunt ad eum homines illius civitatis: hoc ſepulchrum *eſt* illius viri Dei qui veniens e Jehuda prædixerat res iſtas, quas feciſti contra hoc altare Beth-Ele.

18 Qui dixit ſinite illud: ne quis commoveto oſſa ejus: ſic eripuerunt oſſa ejus, cum oſſibus illius prophetæ, [c] qui venerat e Schomrone.

19 Atq; adeò omnes domos excelſorum, quæ *erant* in civitatibus Schomronis, quas fecerant reges Jiſraëlis irritando *Jehovam* amovit Joſchija: ac fecit illis ſecundum omnia facta quæ fecerat Beth-Ele.

20 Et mactavit [d] omnes ſacerdotes excelſorum, qui *erant* ibi, ſuper ipſa altaria, combuſſitq; oſſa hominum in eis: deinde reverſus eſt Jeruſchalaima.

21 Tum præcepit rex toti populo dicendo: celebrate Paſcha Jehovæ Deo veſtro: prout ſcriptum eſt in libro fœderis hujus.

22 Quamvis non celebratum fuerit ſimile Paſchati huic [e] a diebus judicum qui judicarunt Jiſraëlem, & ullis diebus regum Jiſraëlis aut regum Jehudæ,

23 Ut decimo octavo anno regis Joſchijæ celebratū eſt Paſcha iſtud Jehovæ Jeruſchalaimis.

24 Atq; etiam pythones, & ariolos & imagines ac ſtercoreos deos, & omnes abominationes quæ conſpiciebantur in terra Jehudæ & Jeruſchalaimis ſuſtuliſſet Joſchija: ut præſtaret verba legis ſcripta in libro quem invenerat Chilkija ſacerdos in domo Jehovæ:

25 Et

[b] *vel, ſignis cœleſtibus.*

[c] Heb. *domos meritoriorū.*

[d] Heb. *cubiculum. ſynecdoche.*

Sup. 21.5.

25 Et similis ei non fuisset ante ipsum rex, qui reverteretur ad Jehovam ex toto corde suo, & ex toto animo suo, totis ſq; viribus suis, omnino ſecundum legem Moſchis: nec poſt eum extiterit ſimilis ei:

26 Attamen non eſt reverſus Jehova a furore iræ ſuæ maximo, quo accenſa erat ira ejus in Jehudam: propter omnia irritamenta quibus irritaverat eum menaſche.

27 Sed dixit Jehova: etiam Jehudam amovebo a facie mea: quemadmodum amovi Iiſraëlem: & ſpernam civitatem hanc quam elegeram, Jeruſchalaima: etiam domum hanc de qua dixeram: erit nomen meum ibi.

28 Reliquę autem res Joſchijæ & omnia quæ fecit: nónne ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Jehudæ?

29 Diebus ejus aſcendebat Parhho-Neco rex Ægypti contra regem Aſſyriæ ad flumen Euphratis: cumque proceſſiſſet rex Joſchija [a] obviam illi, morte affecit eum [a] Megiddunte, [a] cùm vidiſſet ipſum.

30 Quem mortuum imponentes currui ſervi ejus Megiddunte abduxerunt eum Jeruſchalaima, & ſepeliverunt eum in ſepulchro ipſius: [a] accipiensque populus terræ [a] Jehoachazum filium Joſchijæ, [a] unxerunt eum, conſtituentes eum regem loco patris ſui. [a] qui & Jochanan, 1. Chro. 3. 15. & Schallum. Jirmejæ 22. 11.

31 Natus viginti tres annos Jehoachaz cùm regnare inciperet tribus menſibus regnavit Jeruſchalaimis: cujus matri nomen Chamutal filia Jirmejæ e Libna.

32 Qui fecit quod malum videtur in oculis Jehovæ: omnino prout fecerant majores ejus.

33 Quem [a] vinciri juſſit Parhho-Neco [a] Riblæ in regione Chamatæ ne regnaret Jeruſchalaimis: & impoſuit mulctam regioni ejus [a] centenûm talentorum argenti, & talenti auri.

34 Et regem conſtituit Porhho-Neco Eljakimum filium Joſchiję pro Joſchija patre ejus, immutans nomen ejus in Jehojakimum: Jehoachazo verò aſſumpto abiit in Ægyptum: ubi mortuus eſt.

35 Deinde illud argentum & aurum dabat Jehojakim Parhhoni: ſed taxabat habitatores terræ, ut daret pecuniam illam [b] ex præſtituto Parhhonis: ab unoquoque pro eſtimatione ſua exigebat argentum illud & aurum: a populo [b] aequam terræ, ut daret Parhhoni-Neconi. [b] Heb. ſecundum os.

ANNOTATIO.

3 Columnam ſuam] *vide ſuprà 11.14.* Adſiſtebat] *præſentia videlicet & opere, ut ſequentia docent.* 4 Beth-Elem] *ut comportatis undique ſordibus locum illum quem Iſraëlitæ ſacrum habuerant, religione ſpoliaret: parebat enim Beth-el regno Jehudæ inde a temporibus Abijæ, 2. Chron. 13. 19.* 5 Attratos] *id eſt, ſacrificulos, pullo veſtibus indutos, ex ſuperſtitioſo ritu.* 6 Lucum] *a Menaſche conſtitutum, ſup. 21. 7.* Illorum popularium] *videlicet idololatrarum: in deteſtationem idololatriæ cui adhæſerant, & contaminationem ſepulchrorum in exemplum vivis.* 7 Ædiculas] *id eſt, ſacella textilia.* 8 E civitatibus] *id eſt, ex excelſis quæ in ſingulis civitatibus erant, ut ab idololatria deſiſterent & Deum colerent.* A Gebahho] *qui tunc temporis erat terminus regni Judaici ſeptentrionalis in Benjamine: vide 1. Regum 15. 22.* Beerſchebahhum] *terminum meridianum, Judic. 20. 1.* Etiam quod] *q. d. ſine diſcrimine privata & publica, potentum & tenuium idola abſtulit.* 9 Non offerunt] *id eſt, abdicati ſunt ipſis & tota ipſorum poſteritas a ſacro miniſterio: vide Jecheskel 44. 10. & ſequentibus.* Illi ſacerdotes] *quia e genere Aharonis erant: ſed peregrino cultu ſe contaminaverunt.* Sed comedunt] *id eſt, ſunt eodem jure poſt recipiſcentiam, quo qui corporis vitio laborabant, Levitici 21. 17. & ſequentibus. ſumma eſt, Joſchijam leviore judicio erga ſacerdotes uſum eſſe, tum ut generi Levitico parceret, in quo Deus frequentia & manifeſta ſuæ miſericordiæ ſigna ediderat: ut in Aharonis perſona Deut. 9. 20: poſteris Korachi, Num. 26. 11: & Ethathare, 1. Reg. 2. 26: tum ut nihil graviùs in reſpiciſcentes ex publica corruptione ſtatueret.* 10 Polluit] *id eſt, religione idololatriæ exuit. catachreſis, ſic deinceps.* In valle] *vide Joſ. 15. 8.* 11 Abolevit] *i. interfeci juſſit.* Suburbiis] *civitatis Davidis.* Currus ſolis] *i. ipſi dicatos.* 12 Super tectum] *ex ritu colentium exercitum cœlorum, Jirmejæ 19. 13: & Tzephanjæ 1. 5.* 13 Ad dexteram] *i. meridiem verſus.* Montis corrumpentis] *i. olivarum, qui a fractu mons Miſchhæ i. unctionis dicebatur: hîc verò per antonomaſiam mons Maſchchith i. corrumpentis propter idololatriam vocatur, ut apud Hoſchehham Beth-Aven pro Beth-El 4. 15.* 18 Qui venerat] *& ſe cum eo ſepeliri juſſerat, 1. Reg. 13. 31.* 20 Omnes ſacerdotes] *non divinitus vocatos: ſed ex inſtitutione Jarobbhami ſacilot, 1. Reg. 12. 31.* 22 A diebus judicum] *ſed illo non annumeratur: idrò in 2. Chro. 35. 18. Schem. tantùm qui eorum ultimus fuit nominatur: q. d. a conſtituto regno nullus fuit qui tanta ſedulitate populum ſacerdotes, & ſe ipſum præparaverit ad celebrandum Paſcha, tanquam ad ſolemnem renovando, & fœdus Dei renovando, denique Eccleſiæ diſciplinam ſe veriſſimè exigendo.* 29 Obviam illi] *ut depelleret eum.* Megiddunte] *in tribu Menaſchæ Judic. 1. 27.* Cùm vidiſſet ipſum] *vide ſuprà 14. 8.* 30 Accipiens que populus] *ne rex Ægypti regnum rege vacuum occuparet.* Unxerunt eum] *ut hoc ſono declararent regnum armis Ægyptiorum turbatum, tanquam de integro ſe huic tradere contra vim hoſtis defendendum: alioquin unctione opus non erat, cùm eſſet legitimus ſucceſſor.* 33 Vinciri juſſit] *tantiſper dum reverteretur ab expeditione in Carcemiſchum 2. Chro. 35. 20. & Jir. 46. 2.* Riblę] *Aparnæ, ut Paraphraſtes Jeroſolymitanus docet in Num. 34. 11.* Centenûm talentorum] *quaſi centenûm denûm millium dalerorum in ſumma.* 34 Mortuus eſt] *ex vaticinio Jirmejæ 22. 11. & 12.*

CAPUT XXIIII.

Jehojakimo perſeverante in peccatis: Babylonius a Deo immittitur, qui eum ſibi tributarium reddit: & deinde rebellantem perdit. Cui mortuo Jehojachin filius ſuccedens æquè pravus ad deditionem a Babylonio cogitur: qui ipſum cum pretioſiſſimis ſpoliis, & captivorum numero in Babyloniam abducit: Tzidkijja rege ſuffecto.

1 [a] Natus viginti quinque annos Jehojakim [a] cùm regnare inciperet, [a] undecim annis regnavit Jeruſchalaimis: cujus matri nomen Zebudda filia Pedajæ e Ruma.

2 Cùm autem fecerat quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: omnino prout fecerant majores ipſius:

3 'Diebus ejus 'aſcendit Nebucadnetzar rex Babyloniæ: cui cùm fuiſſet Jehojakim ſervus 'tribus annis, poſtea averſus rebellavit contra eum.

4 Quam ob rem immiſit Jehova contra eum 'turmas Chaldæorum, & turmas Syrorum, turmasq; Moabitarum, ac turmas Hhammonitarũ: immiſit inquam, eas contra Jehudam ad perdendum eum: ſecundum verbum Jehovæ quod locutus fuerat 'per ſervos ſuos prophetas.

[a] Heb. *ſecundum os.*

5 Enimverò [a] ex præſtituto Jehovæ *id* fiebat contra Jehudam, ut amoveret *eum* a facie ſua: [b] propter peccata ſimilia omnino iis 'quę fecerat Menaſche.

[b] Heb. *propter peccata Menaſchu ſimilia omnibus quæ fecit: tranſlectio. ut Gen.5.29. & Judicum 18. 31.*

6 Nam etiam ſanguinem innoxium effundebat, adeò ut impleret Jeruſchalaima ſanguine innoxio: ideo noluit Jehova condonare.

7 Reliquæ autem res Jehojakimi & omnia quæ fecit: nónne ſunt ſcripta in libro Chronicorum regum Jehudę?

8 Tandè occumbente Jehojakimo cum patribus ſuis: regnavit [c] Jehojacin filius ejus pro eo.

[c] *qui & Jeconja. 1.Chro. 3.16. & Conja Jirm.22. 28.*

9 Poſteà 'non perrexit ultrà rex Ægypti procedere e regione ſua: cùm ccepiſſet rex Babyloniæ a flumine Ægypti, uſq; ad fluvium Ephratis quicquid fuerat regis Ægypti.

10 Natus octodecim annos Jehojacin cùm regnaret, 'tribus menſibus regnavit Jeruſchalaimis (cujus matri nomen Nechuſchta filia Elnathanis e Jeruſchalaimis.)

11 Et fecerat quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: omnino prout fecerat pater ejus:

12 Quo tempore aſcenderunt ſervi Nebucadnetzari regis Babyloniæ Jeruſchalaima: ut veniret civitas in obſidionem.

13 Cumque veniſſet Nebucadnetzar rex Babyloniæ ad ipſam civitatem: ſervis ejus obſidentibus eam:

14 Prodiit Jehojacin rex Jehudæ ad regem Babylonię, ipſe cum matre ſua, ſervi quoque ejus & præfecti ejus cum aulicis ejus: quem cepit rex Babyloniæ anno octavo regni ſui.

15 Et depromptis inde omnibus theſauris domus Jehovæ, & theſauris domus regis: [d] decerpſit omnia inſtrumenta aurea quę fecerat Schelomo rex Jiſraëlis pro templo Jehovæ: quemadmodum 'prædixerat Jehova.

[d] Heb. *truncavit.*

16 Et deportavit rex 'e totis Jeruſchalaimis cùm omnes præfectos, tum omnes valentes robore, 'decies mille captivos, omnes q; fabros lignarios & fabros ferrarios: nihil relictum eſt præter tenuem populum terræ.

17 Deportavit enim Jehojacinem in Babylonem: & matrem regis & fœminas regis, & aulicos ejus, & 'potentiores regionis: [e] relegavit Jeruſchalaimis in Babylonem:

[e] Heb. *duxit captivitate.*

18 Omnes quoq; viros ſtrenuos ſepties mille, & fabros lignarios ac ferrarios mille: omnes robuſtos bellatores: deduxit rex Babyloniæ captivos in Babyloniam.

19 Conſtituitque rex Babyloniæ Mathanjam 'patruum illius regem loco illius: cujus nomen immutavit in Tzidkijam.

ANNOTATIO.

1 Regnare inciperet] *ſubaudi ſolus poſt fratris captivi mortem: nam dum captivus viveret, putabatur ad eum jus regni pertinere: ideo hic ejus velatis pro rex erat: licet Jirmeja 22.11. de illo planè prophetaſſet fore ut in regnum non reverteretur.* Undecim annis] *cùm pro rex, tum rex poſt fratris mortem.* 3 Diebus ejus] *id eſt, poſt annum quartum regni ejus: nam is fuit Nebucadnetzari primus, Jirmejæ 25.1.* Aſcendit] *poſtquam fudiſſet Ægyptum. Jirmejæ 46.2.* Tribus] *numerum quinto, ſexto & ſeptimo regni ſui.* 4 Turmas &c.] *id eſt, caſtra Nebucadnetzari conflantia hu gentibus.* Per ſuos prophetas] *per Moſchen Deut. 31. & 32. per alios ſuprà 2.10. per Chuldam ſuprà 22.15: & per Jirmejam cap. 14. & 15. cum ſequentibus.* 5 Quæ fecerat] *ſuprà 21.16. vide Jir. 22.17.* 9 Non perrexit] *uſque ad ultimos annos Tzidkijæ, cùm obſiderentur Jeruſchalaima a Chaldæo, Jir. 37.5.* 10 Tribus menſibus] *& decem diebus: ſynecdoche, 2. Chron. 36. 9.* 15 Prædixerat Jehova] *ſuprà 20.17.* 16 E totis Jeruſchalaimis] *i. e toto regno ſynecdoche.* Decies mille] *in quorum numero erant e tribu Jehuda ter mille viginti tres, Jir. 52.28. Eſt autem prolepſis, quæ duobus ſequentibus verſibus ſpeciatim explicatur.* 17 Potentiores regionis] *quorum omnium numerus erat bu nullum.* 19 Patruum illius] *vide 1. Chron. 3.16. & 17.*

CAPUT. XXV.

Tzidkija improbo contra Babylonium rebellante, Jeruſchalaima a Chaldæis obſidentur, occupantur, & rex fugiens intercipitur: cujus filii eo præſente jugulantur: ipſe verò excæcatus & vinctus in Babylonem abducitur. Templum, regia & omnia magnifica ædificia igne abſumuntur, mœnia urbis dejiciuntur, populi pars abducitur: pars tenuior ad colendum terram Gedaljæ committitur: theſauri & res pretioſæ ſacræ auferuntur: primores occiduntur: reliquiæ occiſo Gedaljæ Ægyptum petunt. Tandem Jehojacin anno 37. captivitatis ſuæ a ſucceſſore Nebucadnetzari ad regiam dignitatem in aula ejus evehitur.

Jirmejæ 52.

1 'NATUS unum & viginti annos Tzidkija cùm regnare inciperet, undecim annis regnavit Jeruſchalaimis: cujus matri nomen Chamutal filia Jirmejæ e Libna.

2 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: omnino prout fecerat 'Jehojakim.

3 Cumque ſecundum iram Jehovę fieret Jeruſchalaimis, & in Jehuda: adeò ut abjiceret eos a facie ſua: & 'rebellaret Tzidkija contra 'regem Babyloniæ:

4 Fuit anno nono regni illius, menſe decimo, die decimo menſis: ut adveniens Nebucadnetzar rex Babyloniæ, ipſe cum omnibus copiis ſuis contra Jeruſchalaima, caſtra ponerent juxta ea: extruentes eõtra ea propugnacula circũquaq;.

5 Sic venit civitas in obſidionem: uſque ad undecimum annum regis Tzidkiję.

6 Cujus nono *die* [a] *quarti* menſis, cùm invaluiſſet fames in civitate: adeo ut non eſſet panis populo regionis:

[a] *Eclipſis quæ ſuppletur ex Jirmejæ 52. 6.*

7 Et 'perrupta eſſet civitas, 'omnibus bellatoribus *abeuntibus* nocte illa, via 'portæ inter duplicem murum, quę *erat* juxta hortum regis: Chaldæis contra obſidentibus civitatem circumqua-

cumquæque: abiit etiam rex viâ campestrium.
8 Sed persecutæ copiæ Chaldæorum regem, assecutæ sunt eum in campestribus Jerichuntis: cum omnes copiæ ejus dispersæ essent ab eo.
9 Et prehendentes regem deduxerunt eum ad regem Babyloniæ 'Riblam: ubi [b] tulerunt de eo sententiam.
10 Ex qua filios Tzidkijæ jugularunt ante oculos ejus: deinde oculos Tzidkiję excæcavit, & vinctum numellis chalybeis deduxerunt in Babyloniam.
11 Deinde mense quinto septimo *die* mensis, ipso decimonono anno regis Nebucadnetzari regis Babyloniæ: ingressus Nebuzar-Adan præfectus satellitum servus regis Babyloniæ Jerusalaima:
12 Combussit domum Jehovæ & domum regis: etiam omnes domos Jerusalaimorum: id est omnes domos magnatum combussit igne.
13 Et muros Jerusalaimorum circumquaq; destruxerunt omnes copiæ Chaldæorum, quæ *erant* cum præfecto satellitum.
14 Reliquum autem populum, eos qui relicti fuerant in civitate, & defectores qui defecerant ad regem Babyloniæ, & reliquum vulgi: deportavit Nebuzar-Adan præfectus satellitū.
15 Tantùm e tenui *populo* terræ reliquos fecit præfectus satellitum: ut essent [c] vinitores & agricolæ.
16 Præterea columnas æreas quæ *erant* in domo Jehovæ, & bases, & lacum æreum qui *erat* in domo Jehovæ, fregerunt Chaldæi: deferentes æs eorum in Babyloniam.
17 'Item ollas & hamas & instrumenta musica, acerras, & omnia instrumenta ærea quibus ministraverant, acceperunt.
17 Item trullas & crateras, [d] quæcunq; auræa & quæcunque argentea: accepit præfectus satellitum:
19 Columnas duas, lacum unum, & bases quas fecerat Schelomo pro domo Jehovæ: non fuit pondus æri omnium vasorum istorum.
20 Octodecim cubitorum erat altitudo columnæ unius: cui imposita *erat* 'corona ærea: & altitudo ipsius coronæ *erat* trium cubitorum, & encarpus ac malogranata ad coronam circumquaq; omnia ex ære: & his similia erant columnæ alteri cum encarpo.
21 Item cepit præfectus satellitum 'Serajam sacerdotem primarium, & Tzephanjam sacerdotem secundarium: ac tres custodes liminis.
22 E civitate verò cepit unicum unum qui erat præfectus bellatoribus: & quinq; homines ex [e] intimis regis, qui inventi sunt in civitate, & scribam primarium exercitus, qui exercitum conscribebat e populo terræ: ac sexaginta viros e populo terræ qui inventi sunt in civitate.
23 Hos captos Nebuzar-Adan præfectus satellitum deduxit ad regem Babyloniæ Riblam.
24 Quos percutiens rex Babyloniæ, morte affecit Riblæ in terra Chamathæ: sic migravit Jehuda e terra sua.
25 Populo autem illi qui relictus fuerat in terra Jehudę, quem reliquerat Nebucadnetzar rex Babyloniæ: illi præfecit Gedaljam filium Achikama filii Schaphanis.
26 Cumque audivissent omnes 'præfecti copiarum ipsi & homines ipsorum, regem Babyloniæ præfecisse Gedaljam, venerunt ad Gedaljam Mitzpam: nempe Jischmahhel filius Netanjæ, & Jochanan filius Kareachi & Seraja filius Tanchumethi 'Netophathitæ, & [f] Joazanjæ filius, Mahhachathitæ ipsi cum hominibus suis.
27 Quibus jurans Gedalja & hominibus eorum, dixit eis: ne timete [g] ut fitis servi Chaldæorum: residete in hac terra, & servite regi Babyloniorum: sic bene erit vobis.
28 Fuit verò mense septimo, ut accedens Jischmahhel filius Netanjæ, filii Elischamahhi e semine [h] regio, & decem homines cum eo, percuterent Gedaljā ita ut moreretur: una cum Jehudæis & Chaldęis qui *erant* cum eo Mitzpę.
29 Tum surgentes totus populus a minimo usque ad maximum, etiam præfecti copiarum, abierunt in Ægyptum: metuebant enim a [i] Chaldæis.
30 Postea fuit trigesimoseptimo anno a deportatione Jehojacinis regis Jehudę, duodecimo mense, 'vigesimoseptimo die mensis: ut efferret 'Evil-Merodach rex Babyloniæ, quo anno regnare cœpit, caput Jehojacinis regis Jehudæ, e carcere.
31 Cum quo locutus est bonis *verbis*: & posuit solium ejus supra solium reliquorum regum qui erant secum in Babylonia.
32 Et mutatis vestimentis carceris sui: comedebat cibum jugiter coram illo: omnibus diebus vitæ suæ.
33 Nam cibarium ejus, cibarium juge dispositum fuit ei a rege, [k] demensum diei cujusque in diem quemque: omnibus diebus vitæ ejus.

[b] Heb. *locuti sunt cum eo judicium.*
[c] Heb. *in vinitores.*
[d] Heb *quæ aurei aurei, & quæ argenti argenti.*
[e] Heb. *videntibus faciem regis, id est, ordinarius ministru regis: sic Esther 1.14*
Jirmejæ 40. 7.
[f] *qui & Jezanja, Jirmejæ 40.8.*
[g] Heb. *ab esse servos Chaldæorum: sic interpretandum ex Jirmejæ.*
[h] Heb. *regni.*
Jirmejæ 41.
[i] Heb. *a facie Chaldæorum: Jer. 43.*
[k] Heb. *res dies die suo. ut Exo. 16. 5.*

ANNOTATIO.

1 Natus &c.] *res ipsa docet hunc & duos sequentes versus cum sequentibus conjungendos esse.* 2 Jehojakim] *frater ejus ex utroq; parente.* 3 Regem Babyloniæ] *a quo rex fuerat unctus ut supra 24.19.* 7 Perrupta] *ab obsidentibus, portam medianam occupantibus, Jirm. 39.3.* Omnibus bellatoribus] *Tzidkijæ.* Portæ inter duplicem murum] *i. pistidosthyron.* 9 Riblam] *vide supra 23.33.* 17 Item ollas] *vide 1. Reg. 6. & 7.* 20 Corona trium] *vide 1. Reg. 7. 16.* 21 Seraj im] *de quo 1. Chron. 6. 14.* 26 Præfecti copiarum] *Tzidkijæ, palantes per agros, qui dispersi fuerant supra ver. 7.* Netophathitæ] *ideſt, filii Ephephai, Jirmejæ 40.8.* 30 Vigesimo septimo] *consilio jam ante inito & rebus comparatu inde a die vigesimo quinto ejusdem mensis, de quo Jirmejæ 52.31. etsi hoc demum die plenè effectum est.* Evil-Merodach] *successor Nebucadnetzari.*

Chro-

CHRONICORUM liber prior.

PRIORE libro Chronicorum procurrit Hhebræa orum & propagationem gentis Iſraëliticæ uſq; ad reditum a captivitate Babylonica: Deinde ab hiſtoria Davidis regnum redorſus conſtitutionem Reipub. & eccleſiæ ab eo factam accuratiſſimè deſcribit, uſque ad regnum Schelomonis, id eſt, annum ab orbe condito 2985.

Geneſis Chronicorum eſt	2368.	Judicum	299
Exodi	142.	1.Schmuelis	80
Reliquorum Moſchis	39.	2.Schemuelis	40
Jehoſchuhhæ	17.		

Summa 2985.

CAPUT I.

Majores Noachi inde ab Adamo: & poſteri ejus uſque ad Abrahamum: Abrahami quoq; poſteri uſq; ad Jahhakobum copioſius propter hiſtoriam ſacram recenſentur: Et reges ac duces nominatim commemorantur, qui Edomæorum agro præfuerunt, uſque ad Moſchi tempora.

1 ADAM, Scheth, Enoſch,
2 Kenan, Mahalaleel, Jered,
3 Chanoc, Methuſchelach Lemec,
4 Noach, Schem, Cham, & Jepheth.
5 Filii Jephethi, Gomer, & Magog, & Madai, & Javan & Tubal, & Meſchec, & Tiras.
6 Filii autem Gomeri: Aſchcenaz & Diphath & Togarma.
7 Filii verò Javanis, Eliſcha, & Tarſchiſcha: Cittim, & Rodanim.
8 Filii Chami: Cuſch & Mitzrajim, Put, & Cenahhan,
9 Et filii Cuſchi, Seba, & Chavila, & Sabta, & Rahhema, & Sabteca: filii verò Rahhemæ, Scheba & Dedan.
10 Præterea Cuſch genuit Nimrodum: is cœpit eſſe potens in terra.
11 Mitzrajim autem genuit Ludæos, & Hhanamæos, & Lehabæos, & Naphtuchæos:
12 Pattruſæos quoque & Caſluchæos, & unde egreſſi ſunt Peliſchtæi, Caphtoræos.
13 Cenahhan verò genuit Tzidonem primogenitum ſuum, & Chethum,
14 Jebuſæum quoque, & Emoræum, & Girgaſchæum,
15 Et Chivvæum, & Hharkæum, & Sinæum,
16 Et Arvadæum, & Tzemaræum, & Chamathæum.
17 Filii Schemi, Hhelam, & Aſchur, & Arpacſchad, & Lud, & Aram. hujus *filii*, Hhutz, & Chul, & Gether, & Meſchec.
18 At Arpacſchad genuit Schelachum: Schelach verò genuit Hheberum:
19 Hhebero autem editi ſunt duo filii: quorum unius nomen Peleg: quia temporibus ejus diviſa fuit terra: nomen verò fratris ejus Joktan.
20 Qui Joktan genuit Almodadum, & Schelephum, & Chatzar-mavethum, & Jerachum,
21 Et Hhadoramum, & Uzalem, & Diklam,
22 Et Hhebalem, & Abimaëlem, & Schebam,
23 Et Ophirem, & Clavilam, & Jobabum: hi omnes fuerunt Filii Joktanis.
24 SCHEM, Arpacſchad, Schelach,
25 Hheber, Peleg, Rehhu,
26 Serug, Nachor, Terach,
27 Abram, *is eſt* Abraham.
28 FILII Abrahami, Jitzchak, & Jiſchmahhel.
29 Hæ *ſunt* generationes eorum: primogenitus Jiſchmahelis Nebajoth, deinde Kedar, & Adbeel, & Mibſam,
30 Miſchmahh, & Duma, Maſſa, Chadad, & Thema,
31 Jetur, Naphiſch, & Kedma: hi *ſunt* filii, Jiſchmahhelis.
32 Filii autem Keturæ concubinæ uxoris Abrahami: ea peperit Zimranem, & Jokſchané, & Medanem, & Midjanem, & Jiſchbakum, & Schuachum: filii autem Jokſchanis, Scheba, & Dedan.
34 Filii verò Midjanis, Hhepha, & Hhepher, & Chanoc, & Abidahh, & Eldahha: omnes hi *fuerunt* filii Keturæ.
34 Genuit ergo Abraham Jitzchakum: filii verò Jitzchaki, Hheſav, & Iſraël.
35 Filii Hheſavi: Eliphaz, Rehhuel, & Jehuſch, & Jahhlam, & Korach.
36 Filii Eliphazi: Teman, & Omar, Tzephi & Gahhtam, Kenaz, & Thimnahhæ *filius* nempe Hhamalek.
37 Filii Rehhuelis: Nachath, Zerach, Schamma, & Mizza.
38 Filii autem Sehhiris, Lotan, & Schobal, & Tzibhhon, & Hhana: & Diſchon, & Etzer, & Diſchan.

Gen.5.

Gen.10.

Gen.11.10.

Gen.25.12.

Gen.25.2.

Gen.25.21.

Gen.36.10.

TABU-

TABULA I.

Adam.–Scheth.–Enoſch.–Kenan.–Mahalaleel.–Jered.–Chanoc.–Metuſchelah.–Lemec.–Noach.

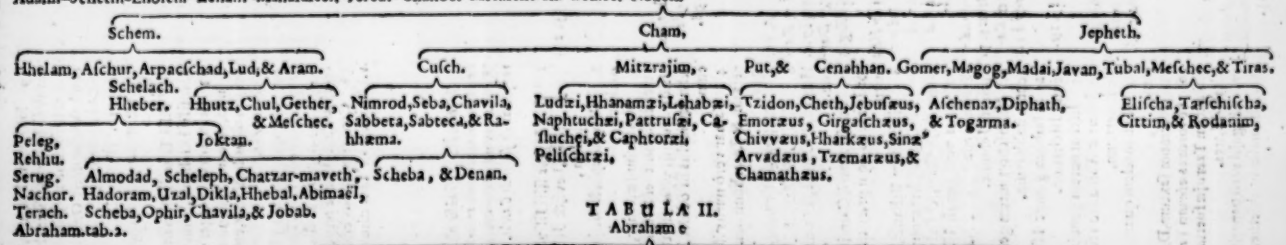

TABULA II.

Abraham e

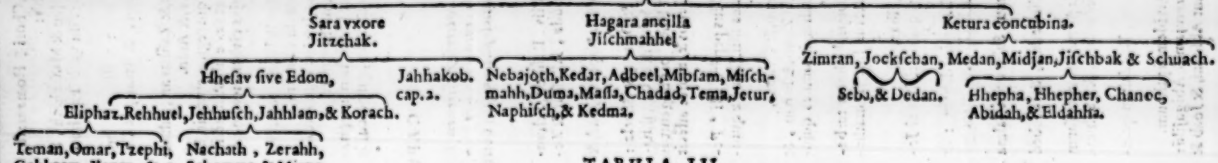

TABULA III.

Chorzorum.

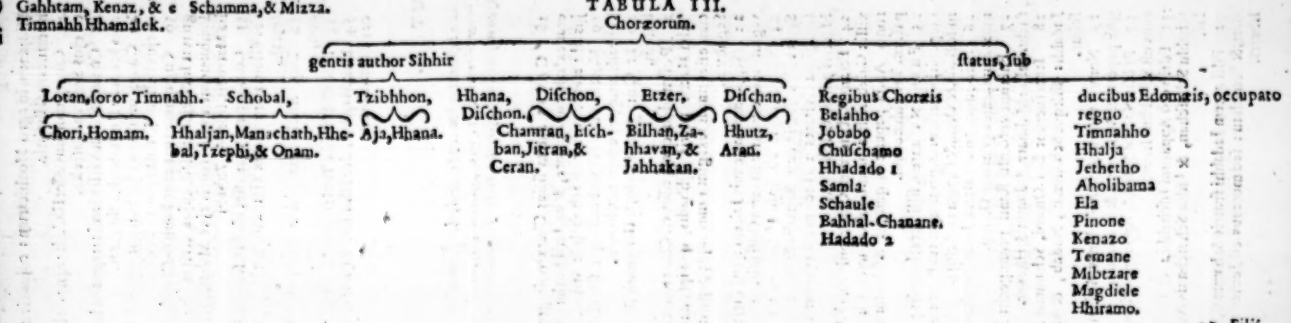

39 Filii

39 Filii autem Lotanis, Chori & Homam: ſoror verò Lotanis, Timnahh:
40 Filii Schobalis, Ithialjan & Manachath, & Hhebal, Schephi, & Onam: Filii verò Tzibhhonis, Aja, & Hhana.
41 Filii Hhanæ, Diſchon: & filii Diſchonis Chamran, & Eſchban, & Itran, & Ceran.
42 Filii Etzeris, Bilhan, & Zahhavan, Jahhakan: filii Diſchanis, Hhutz, & Aran.
43 Hi autem ſunt reges qui regnaverunt in Edomæa, antequàm regnaret rex e filiis Iſraëlis: Belahh filius Behhoris, cujus civitas nomine erat Dinhaba.
44 Cúmque mortuus eſſet Belahh, regnavit loco ejus Jobab filius Zerachi e Botzra.
45 Cúmq; mortuus eſſet Jobab: regnavit loco ejus Chuſcham, e regione Temanæi.
46 Cumq; mortuus eſſet Chuſcham: regnavit loco ejus, Hhadar filius Bedadis, qui percuſſit Midjanem in agro Moabitarum: cujus civitas nomine *erat* Hhajith.
47 Cúmq; mortuus eſſet Hadad: regnavit loco ejus Samla e Maſreka.
48 Cúmq; mortuus eſſet Samla: regnavit loco ejus Schaul e Rechobothis fluminis.
49 Cúmq; mortuus eſſet Schaul: regnavit loco ejus Bahhal-Chanan filius Hhacboris.
50 Cúmq; mortuus eſſet Bahhal-Chanan: regnavit loco ejus Hadad, cujus civitas nomine Pahhi: nomen verò uxoris ejus Mehetabeel filia Matredis, filia Me-Zahabi.
51 Cúmque mortuus eſſet Hadad: fuerunt duces Edomæorum: dux Timnahh, dux Halja, dux Jeteth,
52 Dux Aholibama, dux Ela, dux Pinon,
53 Dux Kenaz, dux Teman, dux Mibtzar:
54 Dux Magdiel, dux Hhiram: hi *fuerunt* duces Edomæorum.

CAPUT II.

Numeratis Iſraëlis filiis, recenſio poſterorum Jehudæ inſtituitur hoc capite & duobus ſequentibus. In hoc verò nominatim percurſa tantùm Zerachi gente, in recenſenda Chetzronu poſteritate inſiſtit. Primum Rami uſque ad Davidem: deinde filiorum quos Chetzron in ſenectute ſuſcepit: tertio Jerachmeelis: poſtremo primi & ſecundi Calebi.

Gen. 35. 23.

1 HI *ſunt* filii Iſraëlis: Reûben, Schimhhon, Levi, & Jehuda, Iſſaſcar & Zebulun,
2 Dan, Joſeph, & Binjamin, Naphtali, Gad, & Aſcher.
3 [a]Filii Jehudæ, Hher, & Onan, & Schela: [a] tres editi ſunt ei a filia Schuhhæ Cenahhanitide: cumq; viſus eſſet Hher primogenitus Jehudæ, malus in oculis Jehovæ, morte affecit eum.

a Heb. *trias edita eſt ei.* Gen. 38.

4 Tamar verò nurus illius peperit illi [c] Peretzum & Zerachum: omnes filii Jehudæ quinque.
5 Filii Peretzi, Chetzron, & Chamul.
6 Filii autem Zerachi, [b] Zimri, & Ethan, & Heman, & Calcol, & [c] Darahh: hi omnes quinque.
7 Et filii *Zimri*, Carmi: *nepos*[d] Hhacar turbator Iſraëlis, qui prævaricatus fuit in anathemate.
8 Filii autem Ethanis, Hhazarja.
9 Filii verò Chetzronis qui editi ſunt ei: Jerachmeel, & [e] Ram, & [f] Celubai.
10 Ram verò genuit Hhamminadabum: & Hhamminadab genuit Nachſchonem principē filiorum Jehudæ.
11 Nachſchon autem genuit Salmam, & Salma genuit Bohhazum.
12 Et Bohhaz genuit Hhobedum, & Hhobed genuit Jiſchaium.
13 Jiſchai autem genuit primogenitum ſuum Eliabum: & Abinadabū ſecundum, & [g] Schimhham tertium,
14 Nethaneelem quartum, Raddaium quintum,
15 Otzemum ſextum, Davidem ſeptimum.
16 Et ſorores eorum Tzerujam & Abigajilā: filii autem Tzerujæ fuerunt Abiſchai, & Joab & Hhaſā-El, tres.
17 Abigajil verò peperit Hhamaſam: pater autem Hhamaſæ fuit [h] Jether Iſchmahhelita.

b qui & Zabdi Joſ. 7. 1.
c qui & Dardabh. 1. Reg. 4. 30.
d qui & Hharan: ſed hîc alludit ad turbatoris nomen.
e qui & Ara, Mat. 1. 3.
f qui & Caleb. infrà 18. 9er. Ruth. 4. 19.
g qui & Schamma: 1. Schem. 16. 20.
h qui & Jithra Iſraëlita. 2. Sche. 17. 25.

18 [i]CALEB autem filius Chetzronis genuerat ex [k] Hhazuba uxore, & ex Jerihhotha: hujus filii erant Jeſcher & Schobab & Ardon.
19 Mortua verò Hhazuba: accepit ſibi Caleb Ephratham, quæ peperit ei Churem.
20 Et Chur genuit Urin, & Uri genuit Betzaleelem.

Exo. 31. 2.

21 Poſtmodùm congreſſus eſt Chetzron cum [l] filia Machiris patris Gilhhadis, quā ipſe duxit cùm eſſet natus ſexaginta annos: quę peperit ei Segubum.
22 (Segub autem genuit Jairem: cui fuerunt viginti tres civitates in terra Gilhadis.
23 Nam accepit ab ipſis [l] Geſchuræis & Syris villas Jairis cum Kenatha & villis ejus ſexaginta civitates: Hæc omnia *ceperunt* filii Machiris patris Gilhhadis.)
24 Etiam poſt mortem Chetzronis cùm [k] duxiſſet Caleb Ephratham: ſimiliter uxor Chetzronis Abija peperit ei quoque Aſchſchurem patrem Tekohhæorum.
25 FUERUNT autem filii Jerachmeelis primogeniti Chetzronis, primogenitus Ram: deinde Buna, & Oren, & Otzem *ex* Achija.
26 Fuit quoque uxor altera Jerachmeeli, nomine Hhatara: ea *eſt* mater Onami.
27 Fuerunt verò filii Rami primogeniti Jerachmeelis: Mahhatz, & Jamin & Hheker.
28 Item fuerunt filii Onami, Schammai, & Jadahh: filiique Schammai, Nadab, & Abiſchur.
29 Nomen verò uxoris Abiſchuris Abihajil: quæ peperit ei Achbanem, & Molidum.
30 Et filii Nadabi, Seled, & Appajim: ſed mortuus eſt Seled ſine liberis.
31 Filii verò Appajimi Jiſchehhi: & filii Jiſchehhi Scheſchan, & [l] filia Scheſchanis Achlai.
32 Filii autem Jadahhi fratris Schammai, Jether, & Jonathan: ſed mortuus eſt Jether ſine liberis.

i Heb. *accepit Geſchurī & Syro villas Jairi ab ii. v. ſequente.* Num. 32. 41.
k Heb. *tum Caleb ad Ephratham acceſſiſſet.*
l Heb. *filii ſynechdochicè dicti. q. d. quicquid habuit liberorū, unica fuit filia Achlai, vide infrà ver. 35.*

33 Filii

33 Filii verò Jonathanis, Peleth & Zaza: isti fuerunt filii Jerachmeelis.

m *finitedo-chice dictum ut Gen. 21. 7.*

34 Non fuerunt autem Scheſchani filii: ſed m filiæ: eratque Scheſchani ſervus Ægyptius nomine Jarchahh.

35 Quam ob rem dedit Schechahh ſuam filiam Jarchahho ſervo ſuo in uxorem: quæ peperit ei Hhattaium.

36 Hhattai autem genuit Nathanem, & Nathan genuit Zabadum.

37 Zabad autem genuit Ephlalem, & Ephlal genuit Hhobedum.

38 Hhobed autem genuit Jehu, & Jehu genuit Hhatzarjam.

39 Hhatzarja autem genuit Cheletzum, & Cheletz genuit Elhhaſam.

40 Elhhaſa autem genuit Siſmaium, & Siſmai genuit Schallunium.

41 Schallum autem genuit Jekamjam, & Jekamja genuit Eliſchamahhum.

42 ITEM filii Calebi fratris Jerachmeelis, Meſchahh primogenitus ejus: ipſe pater fuit Zipheorum: & poſteri Mareſchæ patris Chebronis.

43 Filii autem Chebronis Korach, & Tappuach, & Rekem, Schemahh.

44 Schemahh verò genuit Rachamum patrem Jorkehhami: & Rekem genuit Schammaium.

45 Filius autem Schammai, Mahhon: qui Mahhon pater fuit Beth-Tzuritarum.

46 Hhepha quoq; uxor concubina Calebi peperit Charanem & motzam & Gazezum: Charan enim genuit Gazezum.

47 Filii verò *Mezæ*, Johedai: *ex quo* Regem, & Jotham, & Geſchan, & Pelet, & Hhepha, & Schahhaph.

48 Ex[n] uxore concubina Mahhaca, Caleb genuit Scheberum, & Thirchanam.

n Heb. *uxore concubina Calebi Mahhaca, genuit &c. ut Gen. 9.6.*

49 Peperit autem *uxor* Schahhaphi patris Madmannæorum, Schevam patrem Macbenæorum, & patrem Gibhhæorum: denique filia Calebi Hhacſa.

50 ISTI fuerunt filii Calebi, filii Churis primogeniti Ephrathæ: Schobal pater Kirjath-Jehharimanorum.

51 Salma pater Beth-Lechemitarum, o Chareph pater familiæ Gaderitarum.

o *qui & Penuel: infrà 4.*

52 Fuerunt ǫne filii Schobali patri Kirjath-Jeharimanorum: P Haroe pater incolarum partis Menuchotarum.

p *qui & Reaja infrà 4. 2.*

53 Et familiæ Kirjath-Jehharimanorum, Jithritarum, Putæorum, & Schumatæorum, & Miſchrahhæorum: ex his prodierunt Tzarhhathæi, & Eſchtaolitæ.

54 Filij Salmæ, Beth-Lechemitę & Netophatæi, Hhatarothani e familia Joabi: & q Tzorhhani *qui fruebantur* parte Menuchotharum.

q Heb. & *pars Manachathani Tzarhhæus.*

55 Et familiæ ſcribarum incolentium Jahhbetzum, Thirhhatæorum, Schimhhatæorum, Suchatæorum: hi ſunt Kinæi advenæ, orti Chamatho, patre familiæ Rechabi.

ANNOTATIO.

3 Filii Jehudæ] *a quo in præcipuum juris primogeniti partem divinitus aſſumpto, incipit generis patriarcharum recenſio, propter regiam ſucceſſionē, & Chriſti originem: vide Gene. 49. 8. &c.* 4 Peretzum] *qui Hhezro in jus primogenitorum ſucceſſit, velut a patre excitatum ſemen.* 6 Zimri] *propriè filius, ſequentes autem in poſteros fuerunt, etſi non proximi ab eo nati: fuerunt enim filij Machelis 1. Reg. 4. 30.* 18 Caleb autem] *Hic non inſtituitur ex profeſſo recenſio generis Calebi primi: nam habetur infrà verſiculo 42 ſed tantùm oſtenditur quam efficax erat Dei benedictio ad vegetandum in Ægypto ſenectutem Chetzronis, ac proinde Iſraëlitas multiplicandos.* Hhazuba] *cujus poſteri recenſentur infrà ver. 42. & ſequentibus.* 21 Filia Maciris] *ex qua Jair filius quoque Menaſſæi dictus eſt, Num. 32. 41. & ratione hæreditatis inter Menaſſitas accenſus.* 23 Geſchuræis] *erat enim Galilhad pars Geſchuri, atque adeo Syriæ.* 35 Filiam ſuam] *Achlajam verſic. 31.* 36 Zabadum] *de quo infrà. 11. 41.* 42 Calebi] *primi de quo verſu 18. hic autem brevitatis cauſa reticentur filij qui nominati fuerunt, ſuprà verſic. 18.* Primogenitus] *prime uxoris Hhazubæ filius ſuprà verſic. 18.* 49 Hhacſa] *prima, primi Calebi filia.* 50 Calebi] *ſecundi, qui fuit primi nepos ex Chure de quo verſic. 19.* 51 Pater Beth-Lechemitarum] *ex parte: nam alius eſt a Salma Bokhazi Beth-Lechemitæ patre, de quo verſic. 11.* 52 Menuchotarum] *ideſt, regionis Manachatæ in fine Jehudæ, Benjaminis & Danis: ut apparet cùm ex hoc loco, tum infrà 8. 6.* 53 Tzarhhathæi] *id eſt, incolæ Tzorhhæ & Eſchtaolis, ex ea parte quæ ad Jehudam pertinuit. Jeboſh. 15. 43.* 54 Hhatarothani] *vide annotata Jeboſh. 16. 2.* 55 Familiæ ſcribarum] *hic verſus parergòs adjectus eſt: quia etſi hæ familiæ tribum Jehuda non attigerunt: tamen cum Jehuda habitarunt in deſerto Jehudæ, ubi Jahhbetz ſita erat. Judic. 1. 16.* Scribarum] *ideſt, in ſcripturis & actu publicis exercendis vitam tranſigentium ut Reipub. & ſibi utiles eſſent: quibus aloquin nulla erat attributa hæreditas ſed tantùm cum quibus vellent conceſſa habitatio.* Kinæi] *id eſt, poſteri Jitronis, a gente ſic dicti, Judic. 1. 16.* Chamatho] *principe eorum, qui cum tribu Jehudæ habitarunt: hoc enim diſcretionis cauſa additur, quia Cheber cum ſuis ab iſtis ſeparans ſe ad Menaſſitas migraſſe legitur: Judic. 4. 11.* Rechabi] *de qua Jirmeja. 35.*

TABU-

TABULA I.

Jahhakob five Jiſraël

- Reuben, cap. 5.
- Schimhhon, cap. 4.
- Levi, cap. 6.
- Jehuda, cap. 2. 3. 4.
- Jiſſaſcar, cap. 7.
- Zubulun,
- Dan,
- Joſeph,
  - Ephrajim, cap. 7.
  - Menaſche cap. 7.
- Binjamin, cap. 7. 8.
- Naphtali, cap. 7.
- Gad, cap. 5.
- Aſchar, cap. 7.
- Dina.

TABULA II.

Jehuda

- ex filia Schuahhi
  - Hher, Onan, & Schela. cap. 4.
- ex Tamara nuru
  - Peretz
    - Chetzron, ex uxore prima
      - Jerachmeel, ex
        - Achija,
          - Ram, Buna, Oren, Otzem.
          - Mahhatz Jamin, & Hheker.
          - Nadab,
            - Seled, Appajim, Jiſchehhi. Scheſchā. Achlai, nupſit Jarchachho Hhattai. Nathan. (Ægyptio. Zadab. Ephal. Hhodeb. Jehu. Hhazarja. Cheletz. Elhhaſla. Siſmai. Schallum. Jekamja. Eliſchmahh.
            - Abiſchur.
              - Achban, Molid.
              - Appajim, Achban, Peleth. Zaza
          - Schammai,
            - Jether,
              - Jonathan. filii
              - filiæ
            - Jadahh. Hhobed. Jiſchai, cujus
        - Harata Onam
        - Ram Hhamminadab. Naſchchon. Salma. Bohhaz
      - Celubai. tab. 3.
    - Chamul
      - filia Maciris Segub. Jair
      - Abija Aſchchur. Tekohhzi.
  - Zerach
    - Zimri, Carmi. Hhakar.
    - Etan, Hhazarja Machol
      - Hheman, Calcol, & Darahh, vel Dardahh.

TABULA III.

Celubai, vel Caleb primus vel Carmi.

- ex uxoribus
  - Hhazuba,
    - Jerihhotha,
      - Meſchahh, Mereſcha. Jetzerr, Schobab, Ardon.
      - Hhamaſſa,
        - Tzeruja,
          - Abiſai, Joab, & Hhaſaël.
          - Abigajil.
        - Eliab, Abinadab, Schimhha, Netan-el, Raddai, Orzem. & David. de quo cap. 3.
    - Ziph.
      - Chebron.
        - Korach. Tappuach, Rekem, Schemahh, Schammai, Racham, Mahhon, Jorkehham. Beth-tzuritz.
        - Caleb. 2. Uri Bet-zaeel.
          - Hhur
            - Ephratha,
              - Ascher, Tekoa.
              - Abiſchur.
              - Hhaſſa,
                - Regem, Jotham, Geſchan, Peleſ, Hhepha, & Schahhaph.
                - Hhepha,
                - Mahhaca
            - filia Hhepha,
              - Charan, Motza, Gazez, Johedai.
              - Scheber, Tirchana, Schahhaph. Scheva, Madmānzi, (Macbenzi, & Gibhhæ.

CAPUT III.

Davidu filii, regni, ſucceſſores in regno ex Schelomone privatim, deinde ex Nathane duces & primores recenſentur.

2. *Schem.* 3.2

1 HI autem ſunt filii Davidis qui editi ſunt ei Cherone: primogenitus Amnon Achinohhamæ Jizrehhelitidis: ſecundus

a *qui & Cileab ibidem. ver.* 3.

a Daniel Abigajilæ Carmelitidis:

2 Tertius Abſchalom filius Mahhacæ filiæ Talmai regis Geſchuris: quartus Adonija filius Chaggithæ:

3 Quintus Schephatja Abitalæ: ſextus Jithrehham Hheglæ, *cujus* uxoris ejus.

4 Sex editi ſunt ei Chebrone, ubi regnavit ſeptem annos & ſex menſes: triginta verò tribus regnavit Jeruſchalaimis.

5 'Hi autem editi ſunt ei Jeruſchalaimis: bSchimhha & Schobab, & Nathan, & Schelomo, quatuor cBathſchuahhæ filiæ Hhammielis.

6 Item Jibſchar, & dElifchamahh, & Eliphe-

b *qui & Schammuahh 2. Schem.* 3. 14.

c *Bathſchebahh filia Eliahhami 2. Schem.* 11. 3.

d *qui & Elifchuahh. 2. Schem.* 5. *ver.* 15.

leer,

7 Et Noga, & Nepheg, & Japhiahh,

8 Et Eliſchamahh, & eEljadahh, & Eliphelet: novem.

e *qui & Bebhejadahh infra* 14. 7.

9 Omnes filii Davidis, præter filios uxorum concubinarum & 'Tamaram ſororem illorum.

10 'Filius verò Schelomonis Rechabhham: Abija filiꝰ ejus, Aſa filiꝰ ejus, Jehoſchaphat filiꝰ ejus,

11 Joram filius ejus, Achazja filius ejus, Joaſch filius ejus.

12 Amatzja filius ejus, Hhazarja filius ejus, Jotham filius ejus,

13 Achaz filius ejus, Chizkija filius ejus, Menaſche filius ejus,

14 Amon filius ejus, Joſchija filius ejus.

15 Filii autem Joſchijæ, primogenitus 'Johanan, ſecundus gJehojakim: tertius Tzidkija, quartus Schallum.

16 Filii vero Jehojakimi, Jeconja filius ejus. 'Tzidkija filius ejus.

17 'Filii autem Jeconjæ 'vincti, Schealtiel filius ejus.

18 *Hujus* autem Malciram, & Pedaja, & Schenatzar, Jekamja, Hoſchamahh, & Nedabja.

19 Filii verò Pedajæ, Zerubbabel & Schimhhi: & filius Zerubbabelis, Meſchullam, & Chananja, & Schelomith ſoror eorum.

20 'Illius verò Chaſchuba, & Ohel, & Berecja, & Chaſadja, Juſchab-Cheſed, quinque.

21 Filius verò Chananję Pelatja, & Jeſchahhja: filii Rephajæ, filii Arnanis, filii Hhobadjæ filii Schecanjæ.

22 Filii, inquam, Schecanjæ Schemahhja: & filii Schemahhjæ Chattuſch, & Jigeal & Bariach, & Nehharja, & Schaphat, ſex.

23 Et filius Nehharjæ, Eljohhenai, & Chizkija, & Hhazrikam tres.

24 Denique filii Eljohhenai, Hodajeva, & Eljaſchib, & Pelaja, & Hhakkub, & Jochanan, & Delaja, & Hhanani, ſeptem.

f *qui & Jehoachaz 2. Reg.* 23. 30. & *Schallum. Jirm.* 22. 11.

g *qui & Eljakim, 2. Reg.* 23. 34.

TABULA I.

TABULA II.

Viri e stirpe regia, posteri Nathanis aut fratrum.

Rephaja, Arnan, Hhobadja, Schecanja, Schemahhja.

Chattusch, Jigeal, Bariach, Nehharja, Schaphat.

Eljohhenai, Chizkija, Hhazrikam.

Hodavja, Eliaschib, Pelaja, Hhakkub, Jochanan, Delaja, Hhanani.

ANNOTATIO.

5 Hi autem] *hîc seorsim ac non promiscuè, ut sequentes Davidîn filii ex Bathschuahha recensentur: propter prærogativam regni divinitus attributam Schelomoni, infrà 28.5. ac proinde ex jure & natura ordine & proximum fratrem perventurum, intercidente ejus posteritate. In verso autem ordine enumerantur, quos mox de Schelomone & ejus posteru sermo habendus est: Schelomo enim natura primus fuit: 2. Schem. 12 24. Nathan secundus, & sic deinceps.* 9 Tamaram] *de qua 2. Schem 13.* 10 Filius Schelomonis] *successio regum e stirpe Schelomonis.* 16 Tzidkija filius ejus] *non natura: erat enim ejus patruus 2. Reg. 24. 19. sed successione regni, ut versu sequente.* 17 Filii autem Jeconiæ] *non natura: nam sine liberis ex Dei decreto extinctus est, & in eo Schelomonis semen, Jer. 22. 30. sed successionis jure, quæ ad Nathanis posteros devolvebatur: fuit enim Schealtiel filius Neri ex posteritate Nathanis, Luc. 3. 27.* Vincti] *id est captivi, & in Babyloniam deportati: 2. Reg. 24. 17.* 20 Illius verò] *id est, Meschullams: quod colligitur ex collatione hujus versiculi cum sequente.* 21 Filii Rephajæ] *συναθροισμὸς sive congeries, quia in genere nominantur familiæ, quæ ad stirpem regiam pertinebant.*

CAPUT IIII.

Reliquorum posterorum Jehudæ, Calebi secundi, Aschuri, Celubi, & Schelæ catalogus. Item Schimhhonis gens & possessio, partim a Jehoschuhha eis attributa, partim armis multò pòst comparata exponitur.

1 FILII Jehudæ: Peretz, Chetzron, & [a] Carmi, & Chur, & [a] Schobal.

2 [b] Reaja autem filius Schobalis, genuit Jachathum, & Jachath genuit Achumaium, & Lahadum: horum *sunt* familiæ Tzorhhatæorum.

3 Item hi ex patre Hhetamæorum, Jizrehhel & Jischma, & Jidbasch: quorum sorori nomen Hatzelelponi.

4 Et [c] penuel pater Gedoræorum & Hhezer pater [d] Chuschæ: hi *sunt* filii Churis Primogeniti Ephrathæ patris Beth-Lechemitarum.

5 ASCHHURI verò patri Tekohhæorũ fuerunt duæ uxores: Chelea & Nahhara.

6 Peperitq; ei Nahhara Achuzamũ, & Chepherum, & Temenin, & Hhaachaschtarin: hi *sunt* filii Nahharæ.

7 Filii autem Cheleæ, Tzereth, Jetzochar, & Etnan *& Kotz.*

8 Kotz autem genuit Hhanubum, & Hatzobebam: & familias Acharchelis filii Harumi.

9 Sed fuit [e] Jahhbetz honoratior fratribus suis: cui mater indidit nomen [e] Jahhbetz dicendo: eò quòd peperi cum dolore, *ita vocandus est.*

10 Nam invocavit Jahhbetz Deũ Jisraëlis dicendo: [f] si [g] planè benedicens mihi ampliaveris terminũ meũ, & aderit manus tua mihi, deniq; feceris ut malum non afficiat me dolore: fecitq; Deus ut eveniret quod petierat.

11 CELUB autem frater [h] Schuchę genuit Mechirum (is fuit pater Eschtonis.

12 Et Eschton genuit familiam Raphę, & Paseachi, & Techinnæ patris Hhir-Nachaschi: hi fuerunt homines Recæ).

13 Item posteros Kenazi, Hhothnielem, & Seraja: Filii autem Hhothnielis Chathath, & Meihhonathai.

14 Meihhonothai verò genuit Hhophram: & Seraja genuit Joabum patrem *degentium in* valle fabrorum, nam fabri erant).

15 Et filios Calebi filii [i] Jephunnæ, Hiru, Elam, & Nahhamum: (filii autem Elæ, [i] secundus Kenaz).

16 Et filios Jehallelelis: Ziphum & Zipham, Tirjam, & Asarelem:

17 Et [k] filios Hhezræ, & Jetherum, & Meredũ, Hhepherúmq; & Jalonem (concipiens autem *uxor Meredi peperit* Mirjamum, & Schammaium, & Jischbachum patrem Eschtemohhæorum.

18 Uxor verò ejus Jehudæa peperit Jeredum patrem Gedoræorum, & Cheberum patrẽ Socũtinorum, & Jekuthielem patrem Zanoachitarum: illi quidem filii erant Bithjæ filiæ Parhhonis, quam duxerat Mered.

19 Hi verò filii uxoris [l] Judææ sororis Nachami Garmæi patris Kehhilæorum: & Eschtemohhæ Mahhachathitæ).

20 Item filios Schimonis, Amnonem, & Rimnam, Ben-chananem, & Tilonem: filios quoque Jischehhi, Zochethum & Ben-zochetum.

21 FILII Schelæ filii Jehudæ, Hher pater Lecanorum, & Lahhda pater Mareschanorum, & familiæ [m] gentis artificis in byssо, gentis Aschbehhæ.

22 Item Jokim & homines [n] Cozebæ, & Joasch, & Saraph, [o] qui dominium habuerunt in Moabitas, & Jaschubi-Lechẽ: [o] sed res istæ *sunt* obsoletæ.

23 Isti sunt figuli illi, desidentes ad plantas & macerias: cum rege in opere ejus manserũt illic.

24 FILII Schimhhonis: Nemuel, & Jamin, Jarib, Zerach, Schaul.

25 Schullum filius ejus, Mibsam filius ejus, Mischmahh filius ejus:

26 Et filii Mischmahhi: Chammuel filius ejus, Zaccur filius ejus, Schimhhi filius ejus.

27 Fuerunt autem Schimhhi filii sexdecim, & filiæ sex, cùm fratribus ejus non essent filii multi: itaque tota familia suа non fuerunt tã multi, ut filii Jehudæ.

28 Ha-

[a] *qui & Celubai sup. 2. 9 & Caleb primus ibid. ver. 18.*
[b] *qui & Havoe, sup. 2. 52.*
[c] *Chareph: suprà 2. 51.*
[d] *qui & Schuscha, infrà ver. 11.*
[e] *id est, dolorificus: corrupto nomine per metathesin literarum.*
[f] Heb. *benedicendo benedixeris.*
[g] Heb. *& feceris de malo ut non afficiat me dolore. Trajectio ut Gen 5. 29.*
[h] *qui & Chuscha suprà ver. 4.*
[i] Heb. *filius Kenaz.*
[k] Heb. *filius: enallage.*
[l] Heb. *Hodijæ prosopopœia.*
[m] Heb. *gentis opificis byssi.*
[n] *qua & Cozib, Gen. 38. 5. ubi natus erat Schelas & Achzib Josh. 15. 44. Gen. 46. 10.*
[o] Heb. *non multiplicati sunt usque ad filios Jehuda. Josh. 15.*

28 Habitaveruntque Beer-ſchebahhi, & Moladæ, & Chatzar Schuhhale,
29 Et Bilhæ, & Hhetzemi, & Toladi,
30 Et Betuele, & Chormæ, & Tziklagi,
31 Et Beth-Marcabothis, & Chatzar-Suſimis, & Beth-Birei, & Schahharajimis: hę *fuerunt* civitates eorum, [a] quandiu regnavit David.
32 Pagi autem eorum, Hhetam, & Hhajin, Rimmon, & Tocen, & Hhaſchan: civitates quinque.
33 Præterea omnes pagi eorum qui *erant* circa civitates illas Bahhalem uſque: hæ habitationes eorum *fuerunt*, prout per gentes ſe diſtribuendo adierunt illas.
34 Meſchobab autem & Jamlec & Joſcha filius Amatzję:
35 Et Joel: & Jehu filius Joſchibjæ, filii Serajæ, filii Hhaſielis:
36 Et Eljohhenai, & Jahhakoba, & Jeſchochaja, & Hhaſaja, & Hhadiel, & Jeſimiel, & Benaja:
37 Et Ziza filius Schiphehhi filii Allonis, filii Jedajæ, filii Schimri filii Schemahhjæ:
38 Hi [p] quorum adducta ſunt nomina, principes in familiis ſuis: cùm paternæ familiæ eorũ erupiſſent in multitudinem:
39 Abiverunt in aditum [a] Gedoris, uſque ad orientalem tractum ipſius [a] vallis: ad quærendum paſcuum gregi ſuo.
40 Cumque inveniſſent [a] paſcuum pingue & bonum, & terram amplam ſpaciis, & quietam ac tranquillam: [a] quia Chamo orti erant, qui habitabant ibi antea,
41 Venientes illi ſcripti de nominibus, temporibus Jechizkijæ regis Jehudæ, percuſſerunt tentoria eorum, & habitacula quæ inventa ſunt ibi, & internecioni devoverunt eos uſque [a] in diem illum, habitaveruntque loco eorum: eò quòd paſcuum eſſet gregi ſuo ibi.
42 Præterea ex illis, *nempe* e filiis Schimhhonis profecti ad montem Sehhiris homines quingẽti: Pelatja, & Nahharja, & Rephaja, & Hhuzziele filiis Jiſchehhi [q] præeuntibus eis:
43 Percuſſerunt reſiduũ [a] quod evaſerat Hhamalekitarum: ubi habitaverunt uſque in diem illum.

[p] Heb. *bi qui veniunt per nomina.*

[q] Heb. *in capite eorum.*

ANNOTATIO.

1 Schobal] *filius Calebi filii Churi: qui Caleb brevitatis cauſa omittitur: ſup.* 2.50. 2 Tzorhhatzorum] *ex parte, ut ſup.* 2.53. 4 Pater Gedoręorum] *ex parte: confer cum ver.* 18. 5 Aſchchuri] *Poſthumo Chetzronis, de quo ſup.* 2.24. 7 Et Kotz.] *eclipſin frequens in hoc ſcriptorum genere, ut infrà ver.* 13. 9 Jahhbetz.] *autor unius e numeratis familiis Acharchelis.* 10 Si planè &c.] *Apoſiopeſis voti, juramentorum propria, quibus votum affine eſt.* 14 In valle fabrorum] *ſita in finibus Jehudæ & Binjaminis: ac proinde mixtis imperiis: Nechem.* 11.35. 15 Jephunnæ] *filii Kenazis: unde Caleb Kenizzæus dictus eſt. Num.* 32.12. 22 Qui dominium habuerunt] *pro rege in agro Moabitarum imperaverunt.* Sed res iſta] *quaſi dicat, ſupervacaneum eſſet plura de iſtorum gente, poſſeſſione & dignitate referre, cum jam hæc omnia poſterorum ignavia ſepeliat: qui ſiglinam, agricolationem, & ruſticam ſtructuram, denig, miſeram apud Babylonium ſervitutem ſua libertati prætulerint, ut apparet ex verſu ſequente.* 23 Illic] *in Babilonia.* 31 Quandiu regnavit] *uſque ad captivitatem Babyloniçam.* 39 Gedoris] *i. Gedara ſive Gederothajimorũ Joſh.* 15.36. Vallis] *quæ protenditur ab Epheſ-Dammimi Hhekronem uſque: vide* 1. *Schem.* 17. 40 Quia Chamo] *etiologia eſt ſequentium, nimirum quo jure illos proſli-gaverint.* 41 In diem illum] *quo deſiit regnum Davidicum, ſup. ver.* 31. *& infrà ver.* 43. 43 Quod evaſerat] *ſub Schaule,* 1. *Schem.* 14.49. *& ſub Davide.* 2. *Schem.* 8.12.

TABULA I.

Jehuda
Peretz
Chetzron
Carmi, *v.* Celubai *v.* Celeb primus.
Chur
Caleb ſecundus.

- Schobal
  - Kirjath-Jehharimani quorum familiæ Jitritis, Puthitis, Schumathitis, & Miſchrahhitis.
  - Haroë, *v* Reaja Jachath
    - Achumai, Lahad. Tzorhhatzi.
- Salma, pater
  - Bethlechemitarum, Nętophatęorum, Hhatrotanorum, Menuchotanorum & Tzorhhatzorum ex parte. His ſunt accenſi Kenzi ſcribæ, incolæ Jahhbetzi, quorum familiæ
    - Tirhhatzæ, Schimhhatzæ, & Sucatzæ.
- Chareph, *v.* Penuel, pater Gedoritarum ſive Gaderitarũ.
- Hhetam
  - Jizrehhel, Jiſchma, Jidbaſch, & ſoror Hhatzelelponi.
- Hhezer
  - Chuſcha, *v.* Caleb Schucha tab. 3

TABULA II.

Aſchchur, pater Tekohhæorum ex uxoribus.

- Chelea
  - Tzereth, Jetzochar, Etnan, Kotz.
    - Hhanub, Hatzobeba, Harum, Acharchelis familiæ, in quibus erat Jahhbetz.
- Nahhara
  - Achuzzam, Chepher, Temeni, Haachaſchtari.

TABULA III.

Celub

- Meschir Eschton
  - Rapha, Paseach, Techinna.
    - Hhir-nachasch.
      - viri Recæ.
- Kenaz primus
  - Hhothniel
    - Chatath, Mehhonothai.
      - Hhophra.
  - Seraja
  - Joab
  - Jephunne Caleb 3.
    - incolæ vallis fa.
    - Hhiru, Ela, Nahham.
      - Kenaz secundus.
- Jehalleleel
  - Ziph, Zipha, Tireja, Asareel.
- Hhezra
  - Jether, Mered, Hhepher, Jalon,
    - e Bitheja Ægyptia
      - Mirjam, Schâmai, Jischbach. Eschtemohhæi,
    - e Jehudæa
      - Jered Gedoræi.
      - Cheber Socuntini.
      - Jekuthiel. Zanoachæi.
- Schimon.
  - Amnon, Rinna, Benchanan, Tilon, Jischehhi.
    - Zocheth, Benzocheth.

TABULA IIII.

Schela

Hher, Lecæi. Lahhda, Mareschani. Aschbeahh, opifices ex byssо. Jokim, Cozebani, Joasch, Saraph, Jaschubi-lechem, & alii, quorum exoleta sunt nomina, quia in Babylonia manserunt Regis figlinam, agriculturam, & materiariam exercentes.

TABULA V.

Schimhronis

- Posteri
  - Nemuel Jamin Jarib Jacim Zerach Schaul.
    - Schallum.
    - Mibsam.
    - Mischmahh.
    - Chammuel.
    - Zaccur.
    - Schimhhi.
      - filii 16.
      - filiæ 6.
- Possessio
  - per Jehudam
    - oppida
      - Beer-schebahh
      - Molada
      - Chatzar-schuhhal
      - Bileha, v. Bahhala, v. Bala.
      - Hhetzem
      - Tolad, v Eltolad.
      - Betuel, v Betul, v Cesil.
      - Chorma
      - Tziklag.
      - Beth-marcabothæ
      - Chatzar-susima, v Chatzar-susa, v Chatzar-gadda.
      - Beth-birei, v Beth-lebaothæ, v. Lebaothç.
      - Schahharajim, v. Scheruchen.
      - Schemahh, v, Schebahh, v Jeschuahh.
    - pagi
      - Hhetam, v Hhether.
      - Hhajin
      - Rimmon
      - Tocen
      - Hhaschan.
  - temporibus Jechizkijæ
    - ager qui est in accessu Gedoris, usq; ad tractum Orientalẽ vallis, ereptus filiis Chami.
    - Hhamalekitarum ager in montanis Edomæ.

CAPUT V.

Rëubenitarum, Gaditarum: & partù Manaſſitarum trans Jardenem familiæ, ducti, cædes, expeditiones, defectio a Deo, & deportatio deſcribuntur.

*Gen.*35.22. *&* 49.3.

1 FILII autem Rëubenis primogeniti Iſraëlis, (erat enim primogenitus: ſed cùm prophanaſſet ſtrata patris ſui, tradita ſunt primogenita ejus filiis Joſephi filii Iſraëlis: non autem ut ſibi *ſoli* attribueret primogenita.

2 Nam Jehuda ' prævaluit fratribus ſuis, & anteceſſor *eſt* ex eo: ' reliqua verò primogenita *fuerunt* Joſephi).

*Gen.*46.9.

3 Filii *inquam* Rëubenis primogeniti Iſraëlis: Chanoc, & Pallu, Chetzron & Carmi.

4 Filii ' Joëlis: Schemahhja filius ejus, Gog filius ejus, Schimhhi filius ejus.

5 Mica filius ejus, Reaja filius ejus, Bahhal filius ejus:

6 Beera filius ejus, quem deportavit Tilgath-Pilneeſertzex Aſſyriæ: is princeps erat Rëubenitarum.

7 Fratrum autem ' illius per familias ſuas quiſque cùm diſtribuerent ſe per generationes ſuas: primarius Jehhiel, deinde Zecarja,

8 Et Belahh filius Hhazazi, filii Schemahhi filii Joëlis: ' hic habitabat a Hharohhere Nebuntem, & Bahhal-Mehhonem uſque.

9 'Deinde orientem habitavit uſque ad aditum ' in deſertum inde a flumine Euphrate: nam pecora eorum multiplicata erant in terra Gilhhadis.

10 Quapropter temporibus Schaulis bellum geſſerunt contra ' Hagarenos, qui ceciderunt manu ipſorum: ita habitaverunt in tentoriis

[a] Heb. *ſupra omnem faciem orientalem Gilhhadi.*

eorum, [a] in toto tractu anteriore *qui eſt* ad orientem Gilhhadi.

11 FILII verò Gadis ex adverſo eorum habitabant, in terra Baſchanis Salcam uſque.

12 Joël eorum primarius, & Schaphan ſecundus ab eo: deinde Jahhnai, & Schaphat in Baſchane ' *manſerunt.*

13 Fratres verò eorum per paternas familias ſuas, Micaël, & Meſchullam, & Schebahh, & Jorai, & Jahhecan, & Ziahh, & Hheber: ' ſeptem,

14 (Hi *erant* filii Abichajilis filii Churi, filii Jareachi, filii Gilhhadis, filii Micaelis, filii Jeſchiſchai, filii Jachdonis, filii Buzi.)

15 Achi filio Hhabdielis filii Guni ' primario per paternas familias eorum,

16 Cùm habitarent in Gilhhade, in Baſchane, & in villis ejus: & in omnibus municipiis 'Scharonis, ſecundum [b] fines ſuos.

[b] Heb. *exitus*

17 Hi omnes per genera diſtribuendo ſe, 'temporibus Jothami regis Jehudæ: & temporibus 'Jarobhhami regis Iſraëlis:

18 E filiis Rëubenis, & Gaditis & dimidiata tribu Menaſchis, ſtrenui homines ferentes ſcutum & gladium, & tendentes arcum ac periti belli, quadragies quater mille ſeptingenti ſexaginta prodeuntes in militiam,

19 Geſſerunt bellum contra Hagarenos: nimirum 'Jeturem & Naphiſchum, & Nodabum.

20 Cumque adjuvarentur contra illos, traditi ſunt in manum eorum, ipſi Hagareni & quæcunque *erant* penes illos: nam ad Deum clamaverant in prælio: & exoratus fuerat eis, quia fiduciam collocaverant in eo.

21 Itaque ceperunt pecora eorum, camelos eorum quinquagies mille, & pecudum ducenta quinquaginta millia, ac aſinorum duo millia: animarum autem humanarum centum millia:

22 Poſtquam confoſſi multi cecidiſſent, nam a Deo ipſo *confectum eſt* hoc prælium: ita habitaverunt loco illorum uſque ad ' deportationẽ ſuam.

23 'FILII enim dimidiatæ tribus Menaſchis habitantes in ea terra: a Baſchane Bahhal-Chermonem & Senirem, id eſt, montem Chermonem uſque, ipſi *quoque* aucti fuerant.

24 Quorum primores paternarum familiarum hi *ſunt*: Hhepher & Iſchehhi, & Eliel, & Hhazriel, & Jirmeja, & Hodanja, & Jachdiel, viri valentes robore, [c] viri nominati, primores per paternas familias ſuas.

[c] Heb. *viri nominum.*

25 Sed cùm 'prævaricati eſſent in Deum majorum ſuorum: & ſcortati eſſent ſectando Deos populorum ejus regionis, quos perdiderat Deus a facie eorum:

26 Suſcitavit Deus Iſraëlis [d] ' animum Pulis regis Aſſyriæ, & animum ' Tilgath-Pilneſeris regis Aſſyriæ, ut deportaret ipſos Rëubenitas, & Gaditas, ac dimidiatam tribum Menaſchis: itaque abduxit eos in Chelachum, & Chaborem, & ' Haram, & ad flumen Gozanis, uſque in diem hunc.

[d] Heb. *ſpiritum: ſic paulo poſt.*

ANNOTATIO.

2 Prævaluit] *id eſt, dignitate principalis ſupra fratres divinitus per patrem donatus eſt, Gen.* 49. 8. Reliqua primogenita] *id eſt, duplum hæreditatis præ cæteris fratribus, quod alterum eſt primogenitura jus: Gen.*48.5. *&* 49.22. 4 Joëlis] *orti, ut credibile eſt, Chanoco, ea quòd tribus princeps fuerit, ver.* 6. 7 Illius] *nimirum Chanoci, id eſt, trium aliarum familiarum principes.* 8 Hic habitabat &c.] *id eſt, hæc tribus Rëubenitica, de qua agitur.* 9 Deinde] *temporibus Schaulis ut verſu ſequente.* In deſertum] *ad Jardinem: hoc eſt, poſſedit ab Euphrate uſque ad Jardenem.* 10 Hagarenos] *Iſchmahhelitas Agara matre natos, Arabiam deſertam incolentes.* 12 Manſerunt] *ad tuendos proprios fines, fratribus foris bellum gerentibus.* 13 Septem] *pro numero familiarum Gadi, Num.*26.15. 15 Primario] *i. ſummum imperatorem agentē in exercitu, de quo ver.*18. 16 Scharonis] *Agri paſcuoſiſſimi, de quo infrà* 27.29. 17 Temporibus Jothami] *pro regem agentis, cùm pater leproſus eſſet,* 2. *Reg.*15.5. Jarobhhami] *ſecundi, qui ipſis imperabat, ibidem. Cap.*14. *ver.*16. 19 Jeturem &c.] *de quibus Gen.*25. 15. *hoc eſt Ituræos, Nubæos & Iſchmahhelitas alios, in Arabia deſerta Syria finitimos: nam Rëubenitæ ſup. ver.*10. *inferiorem Arabiæ partem ſuæ regioni finitimam occuparant: hi verò ſuperiorem Gaditis & Manaſſitis conterminam.* 20 Adjuvarentur] *a Deo: ut ſinu hujus verſus, & verſu* 22 *explicat.* 22 Deportationem] *de qua* 2. *Reg.*17. 23 Filii enim] *etiologia eſt cur Manaſſitæ ſeſe reliquis adjunxerint in iſta expeditione.* 25 Prævaricati eſſent] *ut copioſè oſtenditur* 2. *Reg.*17.7. *& ſequentibus.* 26 Animum Pulis] *de quo* 2. *Reg.*15.19. Tilgath-Pilneſeris] *de quo* 2. *Reg.*15.29. Haram] *id eſt, montoſam regionem ſuperioris tractus Mediæ, de cæterù vide in* 2. *Reg.*17.6.

TABULA I.

Reuben

Chanoc, Joël, Schemahhja, Gog, Schimhhi, Mica, Reaja. Bahhal, Beera.	Pallu Eliab Jehhiel	Chetzron Zecarja	Carmi. Joël Schemahh. Hhazaz Belahh.

Horum poſſeſſio

Jehoſchuhhæ temporibus a Hharohhere Nebuntem & Bahhal-Mehhonem uſq;	Schaulis temporibus Hagarenorum ager a deſerto ad Euphratem.

TABULA II.

Gad

Tziphjon, Chaggi,	Guni, Ozni, Hheri, Arod, Areel.		
	Hhabdiel		
	Achi		
	Buz		
	Jachdo		
	Jeſiſai		
	Micaël		
	Gilhhad		
	Jaroach		
	Churi		
	Abichajil, cujus filii	Præfecti Reipublicæ	
Imperator Achi	præfecti copiis temporibus Jarobhhami	2. Joël, Schapham, Jahhnai, Schaphat.	
Micaël, Meſchullam, Schebahh, Jorai, Jahhkan, Ziahh, Hheber.			

Horum poſſeſſio

Jehoſchuhhę temporibus, Gilhhad, Baſchan uſque Salcam	Jarobhhami ager Hagarenorum

TABULA III.

Dimidiatæ tribus Menaſchis principes

Hhepher, Jiſchehi, Eliel, Hhazriel, Jirmeja, Hhodarja, Jachdiel.	
Horum poſſeſſio a Baſchane ad Bahhal-Chermonem.	

Jetur, Naphiſch, Nodab.

CAPUT VI.

Sacerdotum & Levitarum genteſ. functiones, & deſignat a habitationes recenſentur.

1 FIlii Levi: [a] Gerſchon, Kehath, & Merari.

2 Filii autem Kehathi: Hhamram, [b] Jizhar, & Chebron, & Hhuzziel.

3 Filii verò Hhamrami, Aharon, & Moſche, & Mirjam: ac filii Aharonis, Nadab, & Abihu, Elhhazar & Ithamar.

4 Elhhazar genuit Pinchaſum: Pinchas genuit Abiſchuhham.

5 Abiſchuahh autem genuit Bukkin: & Bukki genuit Hhuzzin.

6 Et Huzzi genuit Zerachjam: & Zarachja genuit Merajothum.

7 Merajoth genuit Amarjam, & Amarja genuit Achitubum.

8 Et Achitub genuit Tzadokum: & Tzodok genuit Achimahhatzum.

9 Et Achimahhatz genuit Hhazarjam: & Hhazarja genuit [c] Jochananem.

10 Et Jochanan genuit Hhazarjam: is *eſt* [d] qui egit ſacerdotem in domo illa, quam ædificaverat Schelomo Jeruſchalaimis.

11 Genuit autem Hhazarja Amarjam, & Amarja genuit Achitubum.

12 Et Achitub genuit Tzadokum, & Tzadok genuit [d] Schallumum,

13 Et Schallum genuit Chilkijam, & Chilkija genuit Hhazarjam.

14 Et Hhazarja genuit [e] Serajam, & Seraja genuit Jehotzadakum.

15 Qui Jehotzadak abiit, cùm efficeret Jehova ut deportarentur Jehudæi & Jeroſolymitani per [e] Nebucad-Netzarem.

16 [f] FIlii Levi: Gerſchom, Kehath, & Merari.

17 Hęc autem *ſunt* nomina filiorum Gerſchomi, Libni & Schimhhi.

18 Et filiorum Kehathi: Hhamram, & Jitzehar & Chebron & Hhuzziel.

19 Filiorum Merari, Machli & Muſchi: atque hæ familię Levitarum per majores ſuos.

20 Gerſchomo, Libni filius ejus, Jachath filius ejus, [g] Zimma filius ejus:

21 [h] Joach filius ejus, & Hhiddo filius ejus, Zerach filius ejus, [h] Jehaterai filius ejus.

22 Filii Kehathi: Hamminadab filius ejus, Korach filius ejus, Aſſir filius ejus.

23 Elkana filius ejuſdem, & Ebjaſaph filius ejuſdem, Aſſir filius hujus.

24 Tachath filius ejus, [i] Uriel filius ejus, [k] Hhuzzija filius ejus, & [l] Schaul filius ejus, *& Elkana filius ejus.*

25 Et filii Elkanæ, Hhamaſai, & Achimoth.

26 Filius Hhamaſai [m] Elkana: filius hujus, Elkana, [n] Tzophai filius ejus, & [o] Nachath filius ejus.

27 [p] Eliab filius ejus, Jerocham filius ejus, Elkana filius ejus, *Schemuel filius ejus,*

28 Filii

[a] *qui & Gerſchom, ver. 16 Gen. 46. 11. Exod. 6. 15.*

[b] *qui & Hhamminadab. ver. 22.*

2. *Schem. 9. 3. 2. Schem. 15. 27.*

[c] *qui & Jehojadahh. 2. Reg. 12. 4.*

[d] *qui & Meſchullam.*

1. *Chro. 9. 11. 2. Reg. 22. 4. Ibid. 25. 21.*

[e] Heb. *per manum.*

[f] *qui & Ethan infra 42. ver.*

[g] *qui & Hhaja. 41. ver.*

[h] *qui & Ezni 41. ver. Exod. 6. 23.*

[i] *Tzephanja ver. 36.*

[k] *Hhazarja ibid.*

[l] *Joël, ibid.*

[m] *qui & Machath infrà 35. verſ.*

[n] *Tzuph, ibi.*

[o] *Toach 34 verſ.*

[p] *Eliel, Ibid.*

28 Filii verò Schemuelis primogenitus q Vaschni, deinde Abija.
29 Filii Merari, Machli: Libni filius ejus, Schimhhi filius ejus, Hhuzza filius ejus,
30 Schimhha filius ejus, Chaggija filius ejus, Hhasaja filius ejus.
31 Hi autem *sunt* quos constitnit David ad[r] ministerium musicum in domo Jehovæ ex quo[s] quievit arca:
32 Ut essent administri coram tabernaculo tentorii conventus musicâ: donec ædificaret Schelomo domum Jehovæ Jeruschalaimis: ubi persisterunt pro munere suo in ministerio suo.
33 Hi, inquam, qui pestiterunt cum filiis suis: e Kehathitarum posteris Heman musicus filius Joëlis, filii Schemuelis,
34[t] Filii Elkanæ, filii Jerochami, filii Elielis, filii Toachi,
35 filii Tzuphi, filii Elkanæ, filii Machathi, filii Hhamasai,
36 Filii Elkanæ: filii Joëlis, filii Hhazarjæ, filii Tzephanjæ,
37 Filii Tachathi, filii Assiris, filii Ebjasaphi, filii Korachi,
38 Filii Jitzeharis, filii Kehathi, filii Levi, filii Jisraëlis.
39 Et cognatus ejus Asaph, qui stabat ad dexterâ ejus: Asaph filius Berecjæ, filii Schimhhæ.
40 Filii Micaëlis, filii Bahhasejæ, filii Malciję,
41 Filii Etni, filii Zerachi, filii Hhadajæ
42 Filii Ethanis, filii Zimmæ, filii Schimhhi,
43 Filii Jachathi, filii Gerschomi, filii Levi.
44 Filii verò Merari cognati eorum ad sinistram illius: [a]Ethan filius [b]Kischi, filii Hhabdi, filii Malluci,
45 Filii Chaschabjæ, filii Amatzjæ, filii Chilkijæ,
46 Filii Amtzi, filii Bani, filii Schemeris,
47 Filii Machli, filii Muschi, filii Merari, filii Levi.
48 Cognati autem eorum reliqui Levitæ: instituti ad totum ministerium tabernaculi domus Dei.
49 Aaron verò & filii ejus adolebant in altari holocausti & in altari suffitus: præter omne opus sanctisanctorum: idq; ad expiationem faciendam pro Jisraële, omnino prout præceperat Mosche servus Dei.
50 Atque [c] hi sunt filii Aharonis: Elhhazar filius ejus, Pinchas filius ejus, Abischuahh filius ejus,
51 Bukki filius ejus, Hhuzzi filius ejus, Zerachja filius ejus,
52 Merajoth filius ejus, Amarja filius ejus, Achitub filius ejus,
53 Tzadok filius ejus, Achimahhatz filius ejus.
54 Hæ autem *sunt* habitationes eorum, per castella eorum, in termino eorũ: filii Aharonis e familia Kehathitarum: quia illorum *erat* hæc sors,
55 Ideò dederunt illis Chebronem in terra Jehudæ: & suburbana prædia ejus circa eam:
56 Agrum verò civitatis & pagos ejus: dederunt Calebo filio Jephunnæ.
57 Filiis ego Aharonis dederunt civitates Jehudæ, *civitatem* receptus[e] Chebronem: præterea Libnam & suburbana prædia ejus, & Jattirum cum Etschtemohha & suburbana ejus.
58 Item [d] Chilenem & suburbana ejus, Debirem & suburbana ejus,
59 Et [e] Hhasjin, suburbana ejus, & Beth-Schemeschum ac suburbana ejus.
60 E tribu autem Binjaminis, Gebahhum & suburbana ejus, & [f] Hhalemetham ac suburbana ejus: & Hhanathothas ac suburbana earum: horum omnes civitates[g] tredecim per familias eorum.
61 Item filiis Kehathi reliquis a[h] familia unius tribus, & a dimidiata tribu, dimidio Menaschis, sorte civitates decem.
62 Et filiis Gerschomi per familias eorum, a tribu Jissascharis, & a tribu Aschers, & a tribu Naphtali, & a tribu Menaschis in Baschane civitates tredecim.
63 Filiis merari per familias eorum a tribu Reubenis & a tribu Gadis, ac a tribu Zebulunis sorte civitates duodecim.
64 Dederunt, inquam, filii Jisraëlis ipsis Levitis: istas civitates & suburbana Prædia earum.
65 ([i] Cùm dedissent sorte a tribu filiorum Jehudæ, & a tribu Schimhhonitarum ac a tribu Binjaminitarum): civitates istas quas lecturi sunt nominatim *lectores*.
66 Primùm, reliquis e familiis Kehathitarum, quorum termini civitates a tribu Ephrajimi.
67 Dederunt, inquam, ipsis e civitatibus receptus, Schecemum cum suburbanis prædiis ejus in monte Ephrajimi: & Gezerum ac suburbana ejus:
68 Et [k] Jokmehhamum ac suburbana ejus, & Bethchoronem & suburbana ejus:
69 [l] Similiter Ajalonem ac suburbana ejus, & Gath-rimmonem ac suburbana ejus.
70 Item a dimidiata [a] tribu Menaschis, [a] Hhanerem ac suburbana ejus, [b] Bilhhamúmque ac suburbana ejus: familiæ Kehathitarum reliquorum.
71 Filiis Gerschomi, a familia dimidiatæ tribus Menaschis, [c] Golanem in Baschane & suburbana ejus: [d] Hhaschtarothas ac suburbana ejus.
72 Item a tribu Jissascharis [e] Kedeschum ac suburbana ejus: Dobratham ac suburbana ejus:
73 Et [f] Ramothas ac suburbana earũ, & [g] Hhanemum ac suburbana ejus.
74 Item a tribu Aschers [h] Maschalum ac suburbana ejus: & Hhabdonẽm ac suburbana ejus:
75 Et [i] Chukkokum ac suburbana ejus, & Rechobum ac suburbana ejus.
76 Item a tribu Naphtali, Kedeschum in Galilæa ac suburbana ejus, & [k] Chammonem ac suburbana ejus, & [l] Kirjathajima ac suburbana eorum.
77 Filiis Merari qui reliqui erant, [a] a tribu Zebulunis, [m] Rimmonuntem ac suburbana ejus, [n] Taborem ac suburbana ejus.
78 Trans Jardenem autem Jerechuntis ab oriente Jardenis a tribu Reubenis, Betzerum in deserto ac suburbana ejus: & Jahetzam ac suburbana ejus:
79 Et Kedemothas ac suburbana earum, & Mephahhatham ac suburbana ejus.
80 Item a tribu Gadis, Ramothas in Gilhhade ac suburbana earum: & Machanajima ac suburbana eorum:
81 Et Cheschbonem ac suburbana ejus, & Jahhazerum ac suburbana ejus.

q *Joël, ver.* 33.
r Heb. *manibus musicæ, s. musicis: sy-necdoche: ut* 2. *Chro.* 29. 27.
s *qui & Jeduthun infrà* 9. 16. *& passim.*
t *qui Kuschaja infrà* 15. 17.
u *Num.* 3. *&* 4.
x *Jehosch.* 21.
y *quæ & Kirjath-Arbahh.*
z *Cholon Jehosch.* 21. 15.
a *Hhajin, ibidem* 16.
b *Hhalmon ibid.* 18.
c *Kibzaimæ Jehos.* 21. 22
a *quæ & Tabbanac ibid. ver.* 25.
b *Gath-Rimmon ibid. & Jibleham Jehos.* 17. 11.
c *Gaulon Jehos.* 21. 27.
d *Behheschtera, ibid.*
e *Kischjon, ibid.* 28. *ver.*
f *Jarmuth, ibid. ver.* 29.
g *Hhen-Ganim per crasin. ibidem.*
h *Mischeal, ibid. ver.* 30.
i *Chelkath. ver.* 31.
k *Chammothæ-Dor ibid.* 32.
l *Kartan, ibi.*
m *Dimna, ibidem* 35. *ver.*
n *Nahalal, ibidem.*

ANNOTATIO.

20 Qui egit ſacerdotem] *i. adeò ſtrenuè perfunctus eſt ſacerdotio contra Hhuzziam, ut illud a labe vindicaret. 2. Chro. 26. 17. & ſequentibus: hac communis eſt interpretatio. Nobis verò magis placet pronomen ad Jochananem referre: quaſi dicat, Jochanan is ille Jehojadahh qui rebus deploratis & Hhathaljæ tyrannide oppreſſis dei cultum & Reſpub. reſtituit 2. Reg. 11. & 2. Chro. 23. vide 2. Chr. 24. 16.* 14 Serajam] *a quo natus Hhezra, Hhezra 7. 1.* 16 Filii Levi] *tranſitio ad recenſionem generis Levitarum præter ſacerdotes, repetito principio capitis.* 20 Zimma filius ejus] *i. nepos: filius enim Schimhhi fuit filii Jachathi infrà ver. 42.* 31 Quievit] *i. tranſlata eſt in domum Davidis: prius enim huc illuc deportabatur.* 50 Hi ſunt filii Aharonis] *uſque ad Davidem ex ver. 31.* 60 Tredecim] *nempe undecim quæ hîc numerantur: & præter eas Jutta & Gibhhon, Jehoſch. 21. 16. 17.* 61 Familia unius] *Ephrajimi infrà ver. 66. & Dani, Jehoſch. 21. 23.* 65 Cum dediſſent] *ſubaudi, ſacerdotibus civitates de quibus ſupra ver. 60.* 69 Similiter Ajalonem] *a tribu Danis, ex qua omittuntur duo civitatum nomina ad Kehathitas pertinentia: Jehoſch. 21. 23.* 77 A tribu Zebulunis] *quatuor civitates de quibus hic duæ omittuntur, Jehoſch. 21. 34 expreſſæ.*

TABULA I.

Levi

Gerſchom, Gerſchon.	Kehath			Merari	
Libni Schimhhi	Hhamram,	Jitzehar, Chebron, Hhuzziel.		Machli	Muſchi,
Jachath	Aharon, Moſche, Mirjam.	v. Hhamminadab,		Libni	Machli
Schimhhi		Korach		Schimhhi	Schemer
Zimma	Nadab, Abihu, Elhazar, Ithamar.	Aſſir, Elkana, Ebjaſaph.		Hhuzza	Bani
Joach, Ethan.	Pinchas,	Aſſir,		Schimhha	Amtzi
Hhiddo, Hhadaja	Abiſchuahh,	Tachath.		Chaggija	Chilkija
Zerach	Bukki,	Uriel, Tzephanja,		Hhaſaja	Amatzja
Jeatrai, Ethni.	Hhuzzi,	Hhuzzija, Hhazarja.			Chaſchabja
Malcija	Zerachja,	Schaul, Joël.			Malluc
Bahhaſſeja	Merajoth,	Elkana.			Hhabdi
Micaël	Amarja,				Kiſchi, Kuſcha-
Schimhha	Achitub,	Hhamaſſai, Achimoth.			Ethan. (ja
Berecja	Tzadok,	Elkana, Machath.			
Aſaph	Achimahhatz,	Elkana.			
	Hhazarja,	Tzophai, Tzuph.			
	Jochanan, Jojadahh,	Nachath, Toach.			
	Hhazarja,	Eliab, Eliel.			
	Amarja,	Jerocham,			
	Achitub,	Elkana,			
	Tzadok,	Schemuel.			
	Schallum,				
	Chilkija,	Vaſchni, Joël Abija.			
	Hhazarja,	Heman.			
	Seraja				
	Jehotzadak.				

TABULA II.

Poſſeſſiones, & oppida.

1. Aharonitarum in tribu		2. Kehathitarum in tribu		
Jehudæ, & Schimhhonis 9.	Binjaminis 4.	Ephrajimi 4.	1 Menaſchis 3	Danis 4
Chebron, Kirjath-arbahh.	Gebahh,	Schecem,	2 Hhaner, v	Elteke,
Libna,	Hhallemeth,	Gezer	Tahhanac	Gibbeton,
Jattir,	Gibhhon,	Jokmehham, v	Bilhham, v	Ajalon,
Eſchtemoahh,	Hhanathoth.	Kibtzajim	Jiblehham, v	Gath-rimmon.
Chilen, Cholon,		Beth-Choron.	Gath-rimmon.	
Debir				
Hhaſchan, Hhajin,				
Beth-ſchemeſch				
Jutta				

3. Gerſchonitarum in tribu			4. Meraritarum in tribu		
1 2 Menaſchis 2	Jiſſacaris 4	Aſcheris 4	Naphtali 3	Zebulunis, 4	Rëubenis 4	Gadis 4
Golan, v Gaulon	Kedeſch, v Kiſchjon.	Maſchal, v	Kedeſch Galilææ.	Rimmono, Dimna.	Betzer.	Ramoth Gil-
Hhaſchtaroth, v	Dobrath,	Miſcheal.	Chammõ, Cham-	Tabor, Nahalal.	Jahhetza.	hhadis.
Behheſchtra.	Ramoth, v Jarmuth.	Hhabdon.	moth dor.	Joknehham.	Kedemoth.	Machanajim,
	Hhanem, v	Chukkok, v	Kirjathajim, v	Kartha.	Mephahhath.	Cheſchbon.
	Hhen-gannim.	Chelkath.	Kartan.			Jahhzer.
		Rechob.				

CAPUT VII.

Iſſaſcaris, Binjaminis, Naphtali, Menaſchis, Ephrajimi, & Aſcheris familiæ recenſentur.

Gen. 46. 13. & Num. 26 23.

1 ET filii Iſſaſcaris, Tolahh, & Pua, & Jaſchub, & Shimrom, quatuor.

2 Filii verò Tolahhi, Hhuzzi, & Rephaja, & Jeriel, & Jachmai, & Jibſam, & Schemuel, primores paternę familię ſuæ Tolahhitidis, valentes robore per generationes ſuas: quorum numerus [a] temporibus Davidis, viginti duorum millium ſexcentorum.

3 Et filii Hhuzzi Jizrachja, cum filiis Jizrachiæ Micaële & Hhobadja, & Joële Iſchija, quinque primores omnes:

4 Quibuſcum per generationes ſuas, per paternas familias ſuas, turmarii militię bellicæ tricies millenam [a] multas habuerunt uxores atque liberos.

5 Cum reliquis fratribus eorum, per omnes familias Iſſaſcaris valentiſſimi robore, octuagies ſepties mille, [b] cenſu omnium ipſorum.

6 BINIAMINIS Belah, & Beker, & [c] Jedihhaël, [c] tres.

7 Ac filii Belahhi Etzbon, & Hhuzzi, & Hhuzziel & Jeremoth, & Hhiri, quinque primores paternarum familiarum valentiſſimi robore: quorum cenſus viginti duorum millium triginta quatuor.

8 Filii autem Beceri, Zemira, & Johhaſch, & Elihhezer, & Eljohhenai, & Hhomri, & Jeremoth, & Abija, & Hhanathoth, & Hhalemeth, omnes hi filii Beceri.

9 Quorum cenſus per generationes eorum, per primores paternæ familiæ ſuæ, valentium robore, vicies mille ducentorum.

10 Filii verò Jedihhaëlis, Bilhan, & filii Bilhanis Jehuſch & Binjamin, & Ehud & Cenahhana, & Zethan & Tarſchiſch, & Achiſchachar.

11 Omnes hi filii Jedihhaëlis per primores paternarum *familiarum* valentiſſimi robore decies ſepties mille, ducenti, [d] apti ad procedendum in militiam bellicam.

12 [e] Præter Schuppæos & Chuppæos [e] cives urbis, & Chuſchæos [e] natos in agro extero.

13 Filii Naphthali, Jachtziel, & Guni, & Jetzer, & Schallum, [e] cum natis Bilhæ.

14 [f] FILII Menaſchis *Gilhhad*, Aſriel quem peperit *uxor Gilhhadi* (concubina uxor [f] illius Syra peperat Machirem patrem Gilhhadis.

15 Machir autem [f] acceperat uxorem nomine Mahhacam ſororem [g] Chuppimi & Schuppimi) & [g] nomen ſecundi Tzelophchad, fueruntque Tzelophchado filiæ.

16 Peperit autem Mahhaca uxor Machiris filium, quæ vocavit eum nomine Pereſchum, fratrem verò ejus nomine Schereſchum: cujus filii Ulam & Reken.

17 Et filii Ulami, [g] Bedan: [g] hi *ſunt* in filiis Gilhhadis, filii Machiris, filii Menaſchis.

18 [g] Soror autem ejus Hammoleceth: peperit Iſchhodum, & [g] Abihhezerem, & Machlam, & *Schemidahhum*.

19 Denique fuerunt filii Schemidahhi: Achjan & Schecem & [h] Likchi & Anihham.

20 FILII autem Ephrajimi, Schutelach: & Bered filius ejus, & Tachat filius ejus, & Elhhada filius ejus, & Tachat filius ejus,

21 Et Zabad filius ejus, & Schutelach filius ejus, & Hhezer & Elhhad: [g] quos occiderunt homines Gathi indigenæ illius terræ, [g] cum deſcendiſſent ut caperent pecora illorum.

22 Quapropter luctu afflixit ſe Ephrajim pater illorum diebus multis: ſed venerunt fratres ejus ad conſolandum eum.

23 Tum congreſſus eſt cum uxore ſua, quæ concipiens peperit filium: & vocavit nomen ejus [i] Berihha, quòd in afflictione fuiſſet propter familiam ſuam:

24 Et filiam ejus Scheeram, quæ ædificavit Beth-Choronem inferiorem & ſuperiorem: & Uzen-Scheeram.

25 Item Rephachum filium ejus, & Reſchephum, & Telachum filium ejus, & Tachanam filium ejus.

26 [g] Illius filio [k] Hhadani, Hhammihud filius ejus, Eliſchamahh filius ejus,

27 [l] Non filius ejus, Jehoſchuahh filius ejus.

28 [g] Horum autem poſſeſſio & habitationes *ſunt* Bethel & villæ ejus: & ab oriente [m] Nahharan, ab occaſu verò Gezer, & villæ ejus, & Schecem cum villis ejus, uſque ad Hhazzam & villas ejus.

29 In locis verò Menaſchitarum *erant* Beth-Schean & villæ ejus, Tahhanac & villę ejus, Megiddo & villæ ejus, Dor & villæ ejus: in iſtis habitabant filii Joſephi filii Iſraëlis.

30 FILII Aſcheris, Jimna, & Iiſchva, & Iiſchvi, & Berihha ac Serach ſoror horum.

31 Filii autem Berihhæ, Cheber & Malciel: hic pater fuit Birzavithæ.

32 Et Cheber genuit Japhletum, & Schomerum, & Chothamum: & Schuhham ſororem horum.

33 Filii autem Japhleti, Paſaſch & Bimhal, & Hhaſvath: hi fuerunt filii Japhleti.

34 Et filii Schameri: Achi, & Rohega, Jecubba, & Aram, & *Helem*.

35 Filius autem Helemi fratris hujus, Tzophach, & Jimnahh, & Schelеſch, & Hhamal.

36 Filii Tzophachi: Suach, & Charnepher: & Schuhhall, & Beri, & Jimra:

37 Betzer, & Hod, & Schamma, & Schilſcha, & Jitran & Beera.

38 Filii autem Jetheri: Jephunne, & Piſpa, & Ara, & *Hhulla*.

39 Filii denique Hhullæ: Arach, & Channiel, & Ritzja.

40 Omnes hi filii Aſcheris, primores familiarum paternarum lectiſſimi, valentiſſimi robore, primores principum: quorum cenſus ad militiam bellicam, numerus virorum iſtorum vicies ſexies mille.

---

a Heb. *multiplicaverunt uxores & liberos.*
b Heb. *cenſeri horum per omnes: ſic deinceps.*
c *qui & Aſchbel, Gē. 46.21.*
d Heb. *egredientes in militiam ad bellum.*
e Heb. *filios civitatis. Gen. 46. 24.*
f *maxima eſt verborum ἱστερολογία ſive trajectio quam nos per ſpicuitatis cauſa ex verſu ſequente reſtituimus.*
g *qui & Ibbezer, Num. 26. 30*
h *qui & Chelek, ibidem per metathеſin literarum.*
i *id eſt, in afflictione.*
k *qui & Hheram, Num. 26. 36.*
l *qui & Num. 13. 16.*
m *quæ & Nahhara Joſeſch. 16. 7.*

ANNOTATIO.

2 Temporibus Davidis] *id eſt, cùm ejus juſſu per Joabum recenſitus eſt Iſraël 2. Schem. 24.* 6 Tres] *quorum poſteri a Joabo fuerunt annumerati.* 12 Præter] *id eſt, exceptis horum familiis quæ non venerunt in Joabi cenſum: recenſuit enim Joab eos tantùm è Bejaminitarum tribu in quos ex opportunitate itineris incidit: Quam ob rem neque eos qui Jeruſchalaimis habitabant, neque forìs natos & commorantes numeravit.* Natos in agro] *id eſt, Moabitarum agro, de quibus infrà 8. 8.* 13 Cum natis Bilhæ], *id eſt, cum Danitis, qui eandem habuerunt matrem Bilham. Conſultò autem hîc reticetur Dan, quia unum duntaxat habuit familiæ ſuæ principem Chuſchimum. Gen. 46. 23* 14 Filii Menaſchis] *id eſt, poſteri, quam Aſriel pronepos fuit ex Gilbhade filio Maciru, filio Menaſchis: Tzelophchad verò abnepos ex Chephero filio Gilbhadu Num. 27. 1.* Illius] *nimirum Menaſchis.* 15 Chuppimi & Schuppimi] *id eſt, ex tribu Binjaminis, ſuprà ver. 12.* Nomen ſecundi] *nepotis Gilbhadu ex Chephero fratre Aſriélis junioris, Num. 26. 33.* 17 Bedan] *de quo 1. Schem. 12. 13. in annotatione.* Hi ſunt in filiis] *id eſt, poſſeſſionem habuerunt inter Gilbhaditas.* 18 Soror autem ejus] *id eſt, Gilbhadu, filia Maciru.* 21 Quos occiderunt] *id eſt, quorum partem: ſynecdoche.* Cùm deſcenderent] *id eſt, Gathæi fines Ægypti populaturi: erant enim illis crebra cum Ægyptiis bella, quorum cauſa Iſraëlitæ in Ægypto a Peliſthæis ſibi metuebant. huc ſpectabat conſilium Dei, de quo Exodi 13. 17.* 26 Illius] *nempe Schutelachi, filii Ephrajmi, Num. 26. 36.* 28 Horum] *Ephrajmitarum.*

TABULA I.
Iſſaſcar

Tolahh Pua, v Jaſchub, v Schimron.
Puva Job

Hhuzzi, Rephaja, Jeri-Jizrachja el, Jachmai, Jibſam, & Schemuel.

Micaël, Hhobadja, Joël, & Jiſchija.

TABULA II.
Binjaminis principes temporibus Davidis.

e Belahho: Ezzon, Hhuzzi, Hhuziel, Jerimoth, & Hhiri.

e Becero: Zemira, Johhaſch, Elihhezer, Eljohhenai, Hhomri, Jeremoth, Abija, Hhanathoth, Hhalemeth.

e Jedihhaële Bilhan: Jehuſch, Binjamin, Ehud, Cenahhana, Zetã, Tarſchiſch, Achiſchachar.

natos Jeruſchalaimis, peregre Cuſchæos Schuppæos & Chuppæos.

TABULA III.
Naphtali

Jachtziel, Guni, Jetzer, Schallum.
Jachtzeel. Schillem.

TABULA IIII.
Menaſche
Macir

ex uxore:
Gilhhad: Aſriel; Chepher, Tzelophchad, cui filiæ.
Hammoleceth.: Iſchehod, Abihhezer, Machla, Schemidah.
Achjan, Schecem, Likchi, Amihham.

ex Mahhaca Binjaminitida:
Pereſch: Ulam, Bedan.
Schereſch: Rekem
Chelek

TABULA V.
Ephrajim

Scutelach, Bered, Tachath, Elhhada, Tachath, Zabad, Schutelach, Hhezer, Elhhad, Berihha, Scheera, Rephach, Reſcheph, Telach, Thachan.
Hhadan, v Hheran
Hhammihud
Eliſchamahh
Non, v Nun.
Jehoſchuahh

mater:
Bethchoronitarum, superiorum inferiorum.
Uzzen-ſcheeranorum.

TABULA VI.
Aſcher

Jimna. Jiſchva, Jiſchvi, Berihha, Serach ſoror.

Cheber: Malciel Birzavith

Japhlet: Paſac, Bimhal, Hhaſvath.

Schomer, v Schemer: Rohega, Achi, Jechubba, Aram, Hhelem.

Tzophach, Jimnahh, Scheleſch, Hhamal.

Schuach, Charnepher, Schuhhal, Beri, Jimra, Betzer, Hod, Schamma, Schilſcha, Jitran, v Jether, Beera.

Jephunne, Piſpa, Ara, Hhulla.

Arach, Channiel, Ritzja.

CAPUT

CAPUT. VIII.

Binjaminitarum familiæ & ſedes earum recenſentur, & poſtremo Schaulı & Jonathanı̃ genus.

1 BINJAMIN autem genuit Belahhum primogenitum ſuum: [a] Aſchbelem [a] ſecundum, & [b] Achrachum tertium:
2 [c] Nocham quartum, ad [d] Rapham quintũ,
3 (Fuerunt q; filii Belahho: [e] Addar & Gera & Abihud,
4 Et Abiſchuah & Nahheman & Achoach),
5 Et Gera & [f] Schephuphan, & [g] Churam.
6 [h] Atque hi filii Echudis: hi *ſunt* primores paternarum *familiarum* habitatoribus [h] Gebahhi, qui curaverunt iſtos migrare in' Manachatam.
7 Nam [i] Nahhamanem & [i] Achijam & Geram migrare [k] juſſit: cùm genuiſſet Hhuzzam & Achichudem, *&* *Schacharajimum.*
8 Qui Schacharajim genuit in agro Moabitarum ex *quo* is dimiſit illos: ex Chuſchima & [l] Bahhara uxoribus ſuis.
9 Genuit inquam, *ex* Chodeſcha uxore ſua: Jobabum & Tzibjam, & Meſcham & Malcamum,
10 Et Jehutzum, & Socjam & Mirmam: hi filii ejus, primores paternarum *familiarum* erant.
11 Ex Chuſchima autem genuit Abitubum & Elpahhalem.
12 [m] Filii verò Elpahhalis, Hheber, & Miſchehham, & Schemed: is ædificavit [m] Onuntem, & Lodum ac villas ejus.
13 ITEM Berihha & Schemahh fuerunt primores paternarum *familiarum* habitatoribus [n] Ajalonis: hi fugaverunt habitatores Gathi.
14 [o] Achjo autem, Schaſchak & Jeremoth:
15 Et Zebadja, & Hharad, & Hheder:
16 Et Micael, & Jiſchpa, & Jocha filii Berihhæ:
17 Item Zebadja, & Meſchullam, & Chizki & Cheber:
18 Et Jiſmerai, & Jizlia, & Jobab, filii Elpahhalis:
19 Item Jakim, & Zicri, & Zabdi:
20 Et Elihhenai, & Tziltai [p] & Eliel,
21 Et Hhadaja, & Beraja, & Schimrath filii [l] Schimhhi:
22 Item Jiſchpan, & Hheber, & Eliel:
23 Et Hhabdon, & Zicri, & Chanan:
24 Et Chananja, & Hhelam, & Hhantothija:
25 Et Jiphdeja, & Penuel filii Schaſchaki:
26 Et Schamſcherai, & Schecharja, & Hhatalja:
27 Et Jahhareſchja, & Elija, & Zicri filii Jerochami:
28 Hi primores paternarum *familiarum* per generationes ſuas primores hi inquam habitabant Jeruſchalaimis.
29 GIBHHON autem habitant: [q] pater Gibhhonis, cujus uxoris nomen Mahhaca:
30 Et filius ejus primogenitus Hhabdon, deinde Tzur, & Kiſch, & Bahhal, & Nadab,
31 Et Gedor & Achjo & [m] Zeker,
32 Et Mjkloth, *qui* genuit [n] Schimeam: hi etiam [o] ex adverſo fratrum ſuorum, habitarunt Jeruſchalaimis [o] cum fratribus ſuis.
33 [p] Ner autem genuerat Kiſchum, & Kiſch genuit Schaulem, & Schaul genuit Jonathanem, & Malci-Schuhham, & Abinadabum, & [p] Eſchbahhalem.
34 Filius autem Jonathanis, [q] Merib-Bahhal, & Merib-Bahhal genuit [r] Micam.
35 Et filii Micæ, Pithon, & Melec, & [s] Taareahh & Achaz.
36 Achaz autem genuit [t] Jehohhaddam, & Jehohhadda genuit Hhalemethum, & Hhazmavethum, & Zimrin: Zimri verò genuit Motzam.
37 Et Motza genuit Binhham, cujus filius [u] Rapha, cujus filius El-Hhaſa, cujus filius Atzel.
38 Atzeli autem fuerunt ſex filii, quorum hæc nomina, Hhazrikam, Bocru, & Jiſchmahhel, & Schehharja, & Hhobadja & Chanan: omnes hi filii Atzelis.
39 Filii verò Hheſcheki fratris ejus, Ulam primogenitus ipſius, Jehhuſch ſecundus, & Elipheleet tertius.
40 Erant autem filii Ulami, viri valentes robore, tendentes arcum, & abundantes filiis & nepotibus, centum quinquaginta: omnes hi ex filii Binjaminis.

[a] *Idem qui & Jedibhaël ſup. 7. 6.*
[b] *Echi, Gen. 46. 21. & Achiram, Num. 26. 38.*
[c] *qui Becer Gen. 46. 21.*
[d] *qui Roſch ibidem.*
[e] *qui & Ard. ibidem.*
[f] *qui & Muppim, ibidem & Schephupham. Num. 26. 39.*
[g] *qui & Chuppim ibidem Gen. & Chupham Numeror.*
[h] *Etiam Gibha Schaulı. 1. Schem. 11. 4. ſive Binjaminu dicitur.*
[i] *qui Achoach ſup. ver. 4*
[k] *quæ & Chodeſch, ver. ſequente.*
[l] *qui & Schemahh ſup. ver. 13.*
[m] *qui & Zacarjas infrà 9. 37.*
[n] *qui & Schimeam infrà 9. 38.*
[o] *qui & Abiel 1. Schem. 9. 1.*
[p] *qui Iſchboſcheth, 2. Schem. 2. 8.*
[q] *qui & Mephiboſcheth 2. Schem. 9. 10. & Meribbahhal capite ſequente 40. verſ.*
[r] *de quo 2. Schem. 9. 16.*
[s] *qui & Tachreahh infrà 9. 41.*
[t] *qui & Jehhora ibidē 42. ver.*
[u] *qui & Rephaja ibid. 43.*

ANNOTATIO.

1 Binjamin] *Etſi hujus tribus recenſio aliqua in ſuperiore capite facta eſt: duæ tamen ſunt cauſæ, cur rurſus eandem & copoſiùs recenſeat: Prior, ut hoc caput ſit ad ſequentem hiſtoriam κεφαλαιωδως ιλιν. Altera, ut Binjaminitarum qui erant pars regni Jehudæ, recenſio integra poſt captivitatem haberetur.* Secundum] *ordine naturæ: Nam quod Moſche filios Binjaminis alio ordine enumerat, fit per congeriem: ut ex eo evincitur, quòd etiam nepotes in filiorum numero promiſcuè recenſet.* 6 Atque] *Hinc incipit de Binjaminitarũ locu & poſſeſſionibus agere non habita ratione auctorũ primorũ a quibus familiæ propagatæ ſunt. In cauſa eſſe videtur Binjaminitarum illa ſtrages quæ Judicum 20. deſcribitur.* Manachatam] *Numero jam ita auctis ut commodè ſimul habitare non poſſent, colonias eò ablegarunt, in eam partem quæ Binjaminitarum erat: vide ſup. 2. ver. 52.* 7 Nahhamanem &c.] *i. harum poſteros agnatos ſuos.* Juſſit] *nempe Echud pater familias.* 12 Filii Elpahhalis] *præter eos, qui Jeruſchalaima inhabitarunt, de quibus infrà ver. 17.* Onuntem &c.] *de quibus Hheyra 2. verſic. 33. Nechem. 7. 37. & 11. 35.* 13 Ajalonis] *i. agri circumjacentis Ajalonem civitatem, in tribu Danis: Joſuæ 19. 42.* 14 Achjo autem] *Catalogus principum e ſingulis familiis Binjaminis, qui Jeruſchalaimis habitabant.* 29 Pater Gibhhonis] *i. Jehhiel, infrà cap. 9. 35.* 32 Ex adverſo fratrum] *i. Gibhhonitarum, in ea civitatis regione, quæ Gibhhonem ſpectat.* Cum fratribus] *i. reliquis Binjaminitis incolentibus Jeruſchalaima.*

TABULA I.
Binjamin.

Belahh — Aſchbel, v Jedihhaël — Achrach, v. Echi, v. Achi-Beeer ram. — Nocha, v. — Rapha, v. Roſch — Gera, — Schephuphan, v Schephupham. — Churam, v, Chuppim, v, Chupham.

dar, Gera, Abihud, Abiſchu-, Nahhaman, & Achoach.

Quorum principes

Gebahhi, Ajalone, Jeruſchalaimis, Gibhhone.

TABULA II.
Echud, pater Gebahhæorum cujus poſteri fuerunt.

Gebahhi — in Manachata.

uzza, Achichud, Schacharajim, qui genuit in agro Moab — Nahhaman, Achija, Gera.

e Chuſchima Bahhara, v Chodeſch

itub, Elpahhal. — Jobab, Tzibja, Meſcha, Malcam, Jehhutz, Socja, & Mirma.

eber, Miſche-am, Schemed.

TABULA III
Ajalone.

Berihha — Schemahh, v. Schimhhi

Achjo, Scaſchak, Jeremoth, Zebadja, Hhaarad, Hheder, Micaël, Jiſchpa, Jocha, & Elpahhal — Jakim, Zicri, Zabdi, Elibhenai, Tziltai, Eliel, Hhadaja, Beraja, & Schimrath.

Zebadja, Meſchullam, Chizki, Cheber, Jiſchmerai, Jizlija, & Jobab.

TABULA IIII.
Jeruſchalaimis.

Schaſchak — Jerocham

chpan, Hheber, Eliel, Hhabn, Zicri, Chanan, Chanan-Hhelam, Hhâthothija, Jiphja, & Penuel. — Schamſcherai, Schecharja, Hhatalja, Jahhareſchja, Elija, & Zicri.

TABULA V.
Gibhhone.
Jehhiel, pater Gibhhonitarum, cujus uxor Mahhaca.

Hhabdō, Tzur, Kiſch, Bahhal, Ner, Nadab, Gedor, Achjo, Zecer, Mikloth — Schimea

incolæ Jeruſchalaimorum

Ner
Kiſch
Schaul

Jonathan, Meribahhal. — Malciſchuahh, v. Achiſcuahh — Abinadab, — Eſchbahhal. v. Iſchboſcheth

Mica

Pithon, Melec, Taereahh, Achaz. Tachreahh, Jehohhadda, Jahhra.

Hhalemeth, Hhazmaveth, Zimri. Motza. Binhha. Rapha. Elhhaſa.

Atzel — Hheſchek.

Hhazricam, Bocru, Jiſchmahhel, Schehharja, Hhobadja, & Chanan. — Ulam, Jehhuſch, & Eliphelet.

CAPUT IX.

Facto epilogo prædecessorum, ſtatus civilis & Eccleſiaſticus Jeruſchalaimorum recenſetur a deportatione: Et ad Binjamiticorum Schauluq; genus redit ur.

1 ATque omnes quidem Iſraëlitæ, recenſiti ſunt, ut ecce ſcripti erant in libro regum Iſraëlis: Jehudæi verò *ut cum* deportati ſunt in Babyloniam, propter prævaricationem ſuam.

2 Habitatores autem primi, *qui inhabitant* poſſeſſionem ſuam, per civitates ſuas, Iſraëlitæ, ſacerdotes, Levitæ, & [a] Nethinæi,

3 Jeruſchalaimis, inquam habitarunt e filiis Jehudæ, & e filiis Binjaminis, & [a] e filiis Ephrajimi ac Menaſchis.

4 [a] Hhuttai filius Hhamihhudis, filii Hhomri, filii Imri, filii Bani e filiis Peretzi filii Jehudæ.

5 Et ex *familia* Schelanæa [b] [a] Hhaſaja primogenitus & filii ejus:

6 Et

[a] *qui Hhaſhaja filius Hhuzzija filii Zecarja filii Amarja filii Schephatja filii Mahalaleelis: nam binomines erant: Nechem. 11. 4.*

[b] *qui Mahhaſeja, Nechem. 11. 5.*

6 Et e filiis Zerachi, Jehhuel, quorum agnati ſexcentinonaginta.

7 E filiis verò Binjaminis, Sallu filius Meſchullami filii [c] Hodaujæ filii Haſſenuæ.

[c] qui & Jo-hhed Nechē. 11.7. & Jehuda, Ibi.9. verſ.

8 Et Jibneja filius Jerochami, ac Ela filius Hhuzzi filii Micri: & Meſchullam filius Schephatjæ filii Rehhuelis, filii Jibnijæ.

9 Quorum agnati per generationes ſuas, nongenti quinquaginta ſex: omnes hi viri primores paternarum *familiarum* per familias paternas ſuas.

10 Item ex ſacerdotibus: Jedahhja & Jehojarib & Jachin:

[d] Seraja. Nechem.11.11.

11 Et [d] Hhazarja filius [e] Chilkijæ filii Meſchullami, filii Tzadoki, filii Merajothi filii Achitubi, antecessoris in domo Dei.

[e] qui Hhamaſchbeſai, filius Hhazarielis filii Achzere filii Meſchullami, filii Meſchillemithi filii Immeris.

12 Et Hhadja filius Jerochami, [e] filii Paſchchuris, filii Malcijæ: & Mahhaſai, filius Hhadielis, filii Jachzere filii Meſchullami, filii Meſchillemithi filii Immeris.

13 Quorum agnati primores familiarum paternarum ſuarum, mille ſeptingenti, ſexaginta: valentes robore ad opus miniſterii domus Dei.

[f] qui Meſchillemoth. Ibi.

14 Item ex Levitis: Schemahhja filius Chaſchubi, filii Hhazrikami, filii Chaſchabjæ e filiis Merari:

15 Et [g] Bakbakar, Gherech, & Galal: & Mattanja filius Micæ, filii [h] Zicri Aſaphi.

[g] qui & Bakbukija, Ibid. ver. 17.

16 Et [i] Hhobadja filius Schemahhjæ, filii Galalis, filii Jeduthunis: & Berecja filius Aſæ, filii Elkanæ qui habitabat in villis [e] Netophathorum.

[h] qui & Zabdi, Ibid.

[i] qui Hhabda filius Schammuhhæ, Ibid.

17 Et Janitores, Schallum, & Hhakkub, & Talmon, & Achiman: in quorum agnatis Schallum primarius *erat*.

18 [k] (Is hactenus in porta regis verſus orientem *ſtationem habet*:) [e] illi ſunt Janitores ſecundum caſtra Levitarum.

19 Schallum verò filius Korę filii Ebjaſaphi filii Korachi, & agnati ejus e familia patris ejus Korachitæ in opere miniſterii, obſervant [e] limina ad tentorium: ut [e] patres eorum juxta [e] caſtra Jehovæ obſervaverant aditum.

20 Cùm Pinchas filius Elhhazaris anteceſſor præeſſet olim eis, [e] cui Jehova adfuerat.

21 Zecarja filius Meſchelemjæ [e] janitor eſt oſtii, ad tentorium conventus.

22 Hi omnes qui electi fuerant in janitores, per limina ducenti duodecim, iſtos per villas ſuas recenſitos, iſtos *ordines inquam* ſtatuerat [e] David & [e] Schemuel [e] videns, in ſtato munere ipſorum:

23 Ut ipſi & filii eorum adſtantes portis [e] ad domum Jehovę, ad domum tentorii per cuſtodias,

[l] Heb. *vitos.*

24 In quatuor [l] plagas eſſent janitores orientem, occidentem, aquilonem, & auſtrum:

25 Et agnati eorum per villas ſuas *habitantes* venirent [l] ſeptimo quoq; die in ſua tempora [e] cū illis.

[l] Heb. *in ſeptenum dierū, de tempore ad tempus.*

26 Nam in ſtato munere ſunt, quatuor potentiſſimi janitorum illi Levitæ, & præſunt cubiculis ac theſauris Domus Dei:

27 Et circa domum Dei pernoctant, nam illis incumbit cuſtodia: & præſunt aperturæ, & quidem [m] ſingulo quòque mane.

[m] Heb. *& in mane, & in mane.*

28 Ex his quoque præſunt [e] inſtrumentis miniſterii: nam certo numero inferunt ea, ut *certo* numero depromunt ea.

29 Nam ex illis *alii* conſtituti ſunt ſuper inſtrumenta illa, etiam ſuper omnia inſtrumenta ſacra: alii ſuper ſimilam, & vinum, & oleum, & thus & aromata.

30 (Quamvis ex filiis ſacerdotum ſint [n] artifices unguenti ex ipſis aromatibus).

[n] Heb. *unguentarii unguenti.*

31 Et Mattitja ex Levitis: is *eſt* primogenitus [e] Schaullumi Korachæi: ex ſtato munere præeſt operi rerum ex cacabo.

32 Item e filiis Kehathitis agnatis ipſorum præſunt pani diſpoſitionis, adaptando [e] unoquoque [o] ſabbatho.

[o] Heb. *ſabbatho, ſabbatho.*

33 [e] Horum quoque ipſi ſunt muſici, primores paternarum *familiarum* inter Levitas, in cubiculis degentes immunes: quia interdiu & noctu illorum eſt verſari in ſuo opere.

34 Iſti primores paternarum *familiarum* inter Levitas, per generationes ſuas primores: iſti *inquam* habitant Jeruſchalaimis.

35 [e] Gibhhonæ ergo habitaverant pater Gibhhonitarum Jehhiel, [e] cujus uxori nomen Mahhaca:

Supra 8.29.

36 Et filius ejus primogenitus Hhabdi: deinde Tzur, & Kiſch, & Bahhal & [e] Ner, & Nadab.

37 At Gedor, & Achjo, & Zecarija, & Mikloth,

38 (Qui Mikloth genuit Schimeamum) iſti etiam ipſi ex adverſo fratrum ſuorum habitarunt Jeruſchalaimis cum fratribus ſuis.

39 Ner autem genuerat Kiſchum, & Kiſch gennit Schaulem: & Schaul genuit Jonathanem, & Malci-Schuahham, & Abinadabum, & Eſchbahhalem.

40 Filius autem Jonathanis Meri-Bahhal: & Meri-Bahhal genuit Micam.

41 Et filii Micæ, Pithon, & Melec, & Tachreahh & Achaz.

42 Achaz autem genuit Jahhram, & Jahhra genuit Hhalemethum, & Hhazmavethum, & Zimrin: Zimri autem genuit Motzam:

43 Et Motza genuit Binhham: cujus filius Rephaja, cujus filius Elhhaſa, cujus filius Atzel.

44 Atzeli autem fuerunt ſex filii, quorum hæc nomina: Hhazrikam, Bocru, & Iſchmahhel, & Schehharja, & Hhobadja, & Chanan: hi filii Atzelis.

ANNOTATIO.

1 At omnes quidem] *Epilogus ſuperiorum, quo docetur unde iſtæ recenſiones ſint deſumptę.* 2 Nethinæi] *vide Joſue 9.21. Summa eſt ut priſcorum Jehudæorum quatuor erant claſſes: Popularis, Sacerdotalis, Levitica & Dedititia, quæ erat ex exteris in religionem coopta: ſic poſt Ummio reverſis Jehudæi eſt obſervatū.* 3 E filiis Ephraimi & Menaſchis] *id eſt, ex aliis tribubus ad quas Jeruſchalaimæ non pertinebant: ſynecdoche. nam eos intelligit, qui ſtudio religionis, ad Jehudam convenerunt.* 9 Nongenti] *qui ſuſ ersoriz numero, de quo ver. 6. adjuncti, efficiunt mille ſexcentos quadraginta ſex principes familiarum.* 11 Chilkijæ] *qui librū legis invenit ſub Joſchija 2. Reg. 22. 8. 12.* Filii Paſchchuris] *abnepotis: vide Nechē 11. 12. ſic paſſim.* 16 Netophathæ orum] *in tribu Jehude ſup. 2. 54. Nam etſi poſſeſſiones in tribu Jehuda & Binjaminū attributa erāt ſacerdotibus: tamē cū Levitis pro neceſſitate communicata fuit ipſorū habitatio, ex quo regnum*

rò num divisum est. 18 Is]id est, qui primarius Janitorum est. IIII] nempe quatuor qui modo in præcedente versu nominati sunt. Janitores]id est, Janitorum Levitarum, per vices custodias suas obeuntium primarii, infrà 22. & sequentibus. 19 Lumina ad tentorium]id est, interiora atque adeò sanctiora. Patres eorum]id est, Kohathitæ Num. 4. 4. Castra]id est, Sacerdotes circum arcam castra habentes. 20 Cui Jehova]id est, qui charus fuit Deo, Num. 25. 11. & sequentibus versibus. 21 Janitor]id est, primarius Janitorum sive custodum interiorum. 22 David]vide infrà 16. & 23. Schemuel]vide 1. Schem. 7. 3. Videns]vide 1. Schem. 9. 9. 23 Ad domum Jehovæ &c]id est, ad exteriorem & interiorem custodiam, de quibus ver. 17. & sequentibus. 25 Cum illis]id est, primoribus, de quibus supra versic. 17. & 21. 28 Instrumentis ministerii]prolepsis sive propositio universalis, quam sequentes versus sigillatim explicant 31 Schalumi]vide sup. 17. & 19. 32 Unoquoque]Levitic. 24. 5. 33 Horum]id est, ex hoc ordine Levitico. 35 Gibhhone]Regressio ad gentem & historiam Schaulu, de qua capite præcedenti a versu 29. ut sit narratio ad historiam sequentem. Cujus uxori]sic invenimus in antiquo manu scripto, & in vetustioribus exemplaribus excusis: quæ sequi malumus, propter convenientiam hujus loci cum superiori capite: quamvis in permultis libris etiam Hebraicis hoc modo legatur: cujus soceri nomen Mahhaca. 36 Ner]diversus ab Abneri patre qui Kischi non pater, sed frater fuit 1. Schem. 14. 52.

CAPUT X.

Ultimum Schaulis cum Pelischtæis prælium, cum ipsius ac filiorum mortem: Jabeschitarumque in eos officio describitur: & causa mortis illius, ac regni ad Davidem translati ostenditur.

1. Schem. 31. 2 Heb. *a facie*

1 PELISCHTÆIS autem prælientibus cõtra Jisraëlem: fugerunt Jsraëlitæ [2] metu Peliſchtæorum, ceciderunt quæ confossi in monte Gilbohhę.

2 Ubi assecuti Peliſchtæi Schaulem & filios ejus: percusserunt Peliſchtæi Jonathanem & Abinadabũ & Malciſchuhham filios Schaulis.

3 Ingravescente verò prælio in Schaulem, invenerunt eum jaculantes arcu: timuitq; a jaculatoribus.

4 Quapropter cùm edixisset Schaul armigero suo stringe gladium tuum, & transfode me illo: ne venientes præputiati isti illudant mihi, & noluisset armiger ejus: reverebatur enim valde eum: arrepto Schaul gladio suo irruit in eum.

5 Tum videns armiger ejus mori Schaulẽ: irruit ipsẽ quoq; in suum gladium ut moreretur.

6 Sic mortuo Schaule & tribus filiis ejus & omnibus domesticis ejus pariter mortuis:

7 Videntes omnes Jisraëlitæ qui *habitabant* citra convallem illam, fugisse *Jisraëlitas*, & mortuos esse Schaulẽ ac filios ejus: derelictis civitatibus suis fugerunt, & venientes Peliſchtæi habitarunt in eis.

8 Fuit autem postridiè cùm veniſſent Peliſchtæi ad spoliandum confossos: ut invenirent Schaulẽ & filios ejus, prostratos in monte Gilbohhæ.

9 Quem cùm spoliassent, deportarunt caput ejus & arma ejus: misseruntq; in terram Peliſchtæorum circumquaque: ad nuntiandum apud terricula suaẽ, apud populum.

10 Et deposuerunt arma ejus *in* ædę deorum suorum [b] caput verò ejus affixerunt *in*: ædę Dagonis.

b Heb. *cranium: sive cadaver.*

11 Sed audientes omnes *habitatores* Jabeschi Gilhhadis quicquid fecerãt Peliſchtæi Schauli:

12 Surrexerunt omnes viri strenui, & assumptum corpus Schaulis, & corpora filiorum ejus, intulerunt Jabeschum: & sepelientes ossa eorũ sub quadam quercu Jabeschi, jejunarunt septem diebus.

13 Itaque mortuus est Schaul [c] propter prævaricationem suam, qua prævaricatus est contra Jehovam, [d] eò quòd non observasset verbum Jehovæ: atque etiam quòd consulere Pythonem quæsivisset.

c Heb. *propter verbum Jehova quod non observasset: ut Gen v. 29. Jzrajelis.*

14 Ac non requisivisset Jehovã: ideò morte affecit eum: & avertit regnum ipsum ad Davidem filium Jischai.

ANNOTATIO.

13 Propter prævaricationem]*Prolepsis, sive propositio generalis peccatorum Schaulis: quorum tres gradus subjiciuntur: quod inobsequens fuit verbo Dei: quòd Diabolum consuluit: & quod impœnitens fuit. Sunt autem hi duo versus paraschastici ad historiam Davidis, quæ in sequentibus toto hoc libro explicatur.*

CAPUT. XI.

David Chebrone maxbno Jisraëlitarum conventu rex totius Jisraëlis instituitur: Jebusum occupat & munit, Ejus duces recensentur ordine, tum qui in expeditionibus militabant, tum stationarii.

2 Schem. 5. 1.

1 [a] NAM congregati sunt [b] omnes Jisraëlitæ ad Davidem Chebronem: ut dicerent: ecce os tuum & caro tua sumus.

a Heb. *etiam heri, etiam nudiustertius etiam &c.*

2 [a] Planè ante hac, etiam cum esset Schaul rex, tu eras qui educebas & reducebas Jisraëlem: denique dixit Jehova Deus tuus tibi: tu pasturus es populum meum Jisraëlem, & tu præfuturus es antecessor populo meo Jisraëli.

1. Schem. 16.

3 Venerunt quoque omnes seniores Jisraëlis ad regem Chebronem: quibuscum pepigit David fœdus Chebrone coram Jehova: & unxerunt Davidem in regem super Jisraëlem: secundum verbum Jehovæ per Schemuëlem.

4 Profecto autem Davide [c] cum toto Jsraële Jeruschalaima, ea *erant* Jebus (nam ibi Jebusæi *eras ex* [d] habitatoribus terræ).

c Heb. *ad*

d Heb. *habitatoribus terræ.*

5 Dixerunt habitatores Jebusi Davidi: non es venturus huc: sed cepit David arcem Tzijonis: ea *est* civitas Davidis.

6 (Dixerat enim David, quisquis percusserit Jebusæum primùm, futurus est primarius & princeps: quare cùm ascendisset primùm Joab filius Tzerujæ factus est primarius.)

7 Po-

7 Postea habitabat David in ea arce: idcirco vocarunt eam, civitatem Davidis.

8 Nam extruxit civitatem ipsam circunquaque, [b] tam munitionem quàm circuitum ejus: Joab verò [c] instauravit reliquum civitatis.

9 Sic [d] pergebat David continenter crescere: quia Jehova exercituum erat cum eo.

10 Hi autem *sunt* primores robustissimorum qui [e] fuerunt Davidi, qui fortiter se gesserunt cum eo, pro regno ejus, & [f] cum toto Jisraële ad efficiendum ut regnaret: secundum verbum Jehovæ, [g] super Jisraelem.

11 Et *ex* his [h] numerus robustissimorum qui erant Davidi: Jaschobhham filius Chachmonæi primarius ducum: hic vibravit hastam suã in trecentos [i] quos confodit, vice una.

12 Post hunc verò Elhhazar filius Dodonis Achochæi: hic erat inter hos [k] tres robustissimos.

13 [l] Ipse erat cum Davide [m] Pas-Dammimis, cùm Pelischtæis congregatis illuc ad bellum: (*erat* autem portio illa agri plena hordei) populus fugerent metu Pelischtæorum.

14 [n] Stiterunt autẽ se in medio illius portionis ut liberarent eam, ac percusserunt Pelischtæos: sic servavit Jehova conservatione magna.

15 Præterea descenderunt tres isti supra triginta primarii e quadam rupe ad Davidem, ad speluncam Hhaddullami: cùm castra Pelischtæorum metarentur in convalle Raphaæorum.

16 (Nam David tunc *agebat* in suo propugnaculo: statio autẽ Pelischtæorum tunc ad Beth-Lechemum).

17 Cumq; desiderio motus David diceret: ô si quis bibendam daret mihi aquam, e cisterna Beth-Lechemi: quę *est* ad portam:

18 Perruperunt tres isti per castra Pelischtæorum, & haustam aquam e cisterna Beth-Lechemi quæ *est* in porta, deportantes attulerunt ad Davidem: quam noluit bibere: sed effudit eam Jehovæ.

19 Dicebat enim: absit mihi a Deo meo ut faciam hoc: an sanguinem virorum istorum bibere[m], [o] ineuntium periculum vitæ suæ? nam periculo vitæ suæ attulerunt eam: ideó noluit bibere illam: hęc fecerunt tres illi potentissimi.

20 Deinde Abschai frater Joabi ipse erat primarius horum trium: hic quoque vibravit hastam suam contra trecentos quos confodit: erat[q]; nominatissimus inter hos tres.

21 Horum trium supra alios duos honoratissimus: ideó fuit illis princeps: atusque ad illos tres non pervenit.

22 Benaja filius Jehojadahhi, filius viri strenui, magnus rebus gestis e Kabtzeele: hic percussit duos valentissimos Moabitas: & idem descendens percussit quendam leonem in medio cisternæ, tempore nivis.

23 Idem quoq; percussit virum quendam Ægyptium, virum [p] procerum quinque cubitorum: cùm in manu ipsius Ægyptii *esset* hasta, par jugo textorum, descendit ad eum baculo: & arripiens hastam e manu Ægyptii, interfecit eum hasta ipsius.

24 Hæc fecit Benaja filius Jehojadahhi: qui erat nominatus inter hos tres robustissimos.

25 Supra triginta ecce honoratus erat: quamvis ad illos tres non pervenerit: quamobrem præposuit eum David satellitio suo.

26 Item e robustissimis copiarum Hhasaël frater Joabi, Elchanan filius Dodonis e Beth-Lechemo,

27 Schammoth Hararita, Heletz Pelonæus,

28 Hhira filius Hhikeschi Tekohhæus, Abihhezer Hhanathothæus,

29 Sibcai Chuschathæus, Hhilai Achochæus,

30 Maharai Netophathæus, Heled filius Bahhanæ Netophathæus,

31 Ithai filius Ribai e Gibhha Binjamitarum: Benaja Pirhhathonites,

32 Churai ex *una* vallium Gahhaschi, Abiel Hharbathæus,

33 Hhazmavet Bachurimanus, Eljachbah Schahhalbonites,

34 E filiis Haschemi Gizonitæ Jonathan, filius Schagæ Hararitæ,

35 Achiam filius Sacaris Hararita, Eliphal filius Uris,

36 Chepher Mecerathæus, Achaja Pelonæus,

37 Chetzro Carmelita, Nahharai filius Ezbai,

38 Joël frater Nathanis, Mibchar filius Hagri,

39 Tzelek Hhammonita: Nachrai Berothita armiger Joabi filii Tzerujæ,

40 Hhira Jitræus, Gareb Jitræus,

41 Urija Chittæus, [r] Zabad filius Achlai,

42 [s] Hhadina filius Schizæ Reubenita, primarius Reubenitarum: attamen superiores eo triginta.

43 Chanan filius Mahhacæ, & Joschaphat Mithnæus,

44 Hhuzzija Hhasteratharthæus: Schamahh & Jehhiel filii Chothami Haarobheritæ,

45 Jedihhaël filius Schimri, & Jucha frater ejus Titzeus,

46 Eliel Hammachavim, & Jeribai, & Joschavja filii Elnahhami: & Jitma Moabita,

47 Eliel, & Hhobeb, & Jahhasiel Metzobajani.

[b] Heb. *ab ipsa munitione usque adcircuitum ejus.*

[c] Heb. *vivificavit vel sanavit: ut 2. Chro. 24. 13.*

[d] Heb. *ibat David eundo & crescendo. 2. Schem. 23. 8.*

[e] Heb. *confossi: sic deinceps.*

[f] *que & Eph. Dammina, 1. Schẽ 17. 1.*

[g] Heb. *super Jisraelem.*

[h] Heb. *numerus.*

[i] Heb. *super animi sui: nam super animu suu, &c.*

[k] Heb. *tres.*

[l] *Ipse erat]de hoc bello vide 2. Schem. 5. 17. & sequentibus & 23. c. ver. 11.*

[m] *Pas-Dammimis]* Heb. *Ephes-Dammim, 1. Schẽ 17. 1.*

[n] *Stiterunt]Elhhazar & Schamma.*

[o] *ineuntium]* Heb. *super animas virorum istorum.*

[p] *procerum]* Heb. *mensuræ.*

[q] *Zabad]vide supra 2. 36. Hic autem unus, præter recensionem quæ est 2. Schem. 23. aditur: fortasse quia Elika, de quo ibi ver. 25. occubuerat, hic in locum ejus suffectus est.*

[r] *Hhadina filius]altera pars recensionis, qua exponitur qui duces stationis in finibus regni ultra Jordenem præfuerint, & regionibus recens acquisitis: de quibus supra 5. 10.*

ANNOTATIO.

1 Nam]*etiologia, qua explicatur quo ordine & quibus mediis Deus a Schaule ad Davidem regnum transtulit.* Omnes Jisraëlitæ] *id est, delecti ex singulis tribubus: de quibus infra 12. 23. & sequentibus ver.* 4 Cum toto Jisraële]*id est, cum bellatoribus e singulis tribubus: de quibus infr. 12. 23. & sequentibus.* Habitatoribus]*priscis, quos Deus exterminari jusserat, Exod. 23. 33.* 10 Fuerant David]*in expeditione contra Jebusæum, de qua infr. 12. 23. &c.* Cum toto Jisraële] *ut sup. versic. 4.* Super Jisraëlem] *totum videlicet. 11.* Numerus robustissimorum]*ex quibus selectus est numerus ducum, qui deinde ordinarias cohortibus sub Davide præfuerunt.* 12 Tres]*quorum tertius hic recitatur: exprimitur autem 2. Schem. 23. 13.* Ipse erat]*de hoc bello vide 2. Schem. 5. 17. & sequentibus & 23. c. ver. 11.* 14 Stiterunt se]*Elhhazar & Schamma.* 42 Zabad] *vide supra 2. 36. Hic autem unus, præter recensionem quæ est 2. Schem. 23. aditur: fortasse quia Elika, de quo ibi ver. 25. occubuerat, hic in locum ejus suffectus est.* 42 Hhanina filius]*altera pars recensionis, qua exponitur qui duces stationis in finibus regni ultra Jordenem præfuerint, & regionibus recens acquisitis: de quibus supra 5. 10.*

CAPVT XII.

Copiæ quæ ſe Davidi partim exilii tempore, partim Chebrone regnanti adjunxerunt: Et poſtremò quæ ex ſingulis tribubus ad maximum conventum regis Iſraëlitis præficiendo convenerunt, recenſentur.

1 HI verò ſunt qui venerant Tziklagum ad Davidem, adhuc[a] excluſum metu Schaulis filii Kiſchi: qui cum illis [a] robuſtiſſimis *fuerunt* adjutores bellorum ejus.

[a] Heb. *dexteram petentes & ſiniſtram petentes lapidibus: ut Gen.* 139.

2 Armati arcu, [a] dextrorſum & ſiniſtrorſum *petentes* lapidibus, ſagittis *jaculantes* arcu: ex agnatis Schaulis e Binjaminitis.

3 Primarius Achihhezer, deinde Joaſch, filii Schemahhæ Gibhani, & Jeziel & Pelet filii Hhazmavethi: & Beraca & Jehu Hhanathothanus:

4 (Iiſchmahhja verò Gibhhonita robuſtiſſimus inter [a] hos triginta erat: ideoq; præerat his triginta) & Jirmeja & Jachaziel, & Jochanan & Jozabad Gederanus:

5 Elhhuzai, & Jerimoth, & Behhalja, & Schemarja, & Schephatja Charuphæus:

6 Elkana, & Iiſchija, Hhazareel, & Johhezer, & Jaſchobhham Korachæi:

7 Et Johhela, & Zebadja filii Jerochami e Gedore.

[b] Heb. *ſeparaverunt ſe.*

8 Etiam e Gaditis [b] ſeceſſerunt ad Davidem ad [a] propugnaculum illud in deſertum, valentes robore, viri militares ad bella ejus, inſtructi clypeo & ſcuto: quorum facies ut facies leonis *erant*, & ſimiles erant capreis in montibus [c] pernicitate.

[c] Heb *feſtinando.*

9 Hhezer primus, Hhobadja ſecundus, Eliab tertius,

10 Miſchmanna quartus, Jirmeja quintus,

11 Hhattai ſextus, Eliel ſeptimus,

12 Jochanan octavus, Elzabad nonus,

13 Jirmeja decimus, Macbannai undecimus:

14 Hi e Gaditis primores militiæ: unuſquiſque in centenos qui minimus, & qui maximus in millenos:

15 Hi *inquam* ſunt qui trajecerunt Jardenem menſe primo, quamvis [d] exundaret ſupra omnes ripas ſuas: & fugaverunt omnes *incolas* convallium ad orientem & ad occidentem.

[d] Heb. *impleret ſupra omnes ripas ſuas.*

16 Cùm autem venirent e filiis Binjaminis & Jehudæ uſque ad iſtam munitionem ad Davidem:

17 Egreſſus eſt David obviam eis, & locutus dixit eis: ſi [e] pacis animo venitis ad me ut juvetis me, erit mihi vobiſcum [f] animus adunatus: ſed ſi ad decipiendum me *prodituri* hoſtibus meis, cùm non ſit injuria in manibus meis: reſpiciat Deus majorum noſtrorum & reprehendat.

[e] Heb. *ad pacem.*

[f] Heb. *cor ad ſimul.*

18 Tunc [a] ſpiritus induit Hhamaſajum primarium horum ducum: *ut diceret:* tibi David, & comitibus tuis filii Jiſchai *ſit* pax, pax tibi & pax adjuvantibus te: adjuvat enim te Deus tuus. ſic ſuſcepit os David, & conſtituit eos inter primores turmarios.

1. *Schem.* 29.

19 E Menaſchitis autem defecerunt ad Davidem, quando venit cum peliſchtæis contra Schaulem ad prælium: ſed non [a] juverunt illos: (nam de conſilio dimiſerant eum Satrapæ Peliſchtæorum dicendo: [b] periculo capitū noſtrorum deficeret ad dominum ſuum Schaulem).

[a] Heb. *ſuper eos tanoſtra.*

[b] Heb. *ſuper capita noſtra.*

20 Cùm [a] rediiſſet Tziglagum, defecerunt ad eum e Menaſchitis Hhadnach, & Jozabad, & Jedihhaël, & Micaël, & Jozabad, & Eliihu, & Tzillethai, qui erant Chiliarchi apud Menaſchitas.

21 Hi quoq; fuerunt adjumento Davidi adjuncti turmæ ejus: nam valentes robore erant omnes: quapropter fuerunt præfecti in ejus militia.

22 Quin etiam [b] opportuno quoq; die veniebant ad Davidem ut juvarent eum: donec exercitus redderetur magnus ut exercitus Dei.

[b] Heb. *tempore dei in die: hypallage.*

23 HI VERÒ numeri primariorum inter expeditos ad militiam venerunt ad Davidem Chebronem: [a] ut averterent regnū Schaulis ad eum, ſecundum [b] præſtitutum Jehovæ.

[a] Heb. *ut ſic ver.* 32.

[b] Heb. *os Jehovæ.*

24 Filii Jehudæ ferentes clypæum & ſpiculum, ſexies mille octingenti, expediti ad militiam.

25 E filiis Schimhhonis valentes robore ad militiam: ſeptiesmille centum.

26 E Levitis, quater mille ſexcenti:

27 Et Jehojadahh qui [a] anteceſſor erat Aharonitis: & cum eo ter mille ſeptingenti:

28 Et Tzadok adoleſcens valens robore: & familiæ paternæ ejus principes vigintiduo.

29 Item e Binjaminitis agnatis Schaulis ter mille: nam adhuc multi illorum [a] obſervabant obſervationem domus Schaulis.

30 Et ex Ephrajimitis, vicies mille octigenti; valentes robore, viri [a] nominati per familias paternas ſuas.

[a] Heb. *nominum.*

31 Et e dimidiata tribu Menaſchis, octodecies mille qui expreſſi erant nominibus, ut venirent ad conſtituendum regem Davidem.

32 Et e Iiſſaſcaritis [a] noſcentes ſcitè tempora, ut [b] noſcerent Iiſraëlitæ quid *ſibi* faciendum eſſet: primores illorum ducenti, quorum omnium fratres ex præſtituto eorum *agebant.*

[a] Heb. *noſcientes intelligentiam in tempora.*

[b] Heb. *ut noſcerent quid faciturus eſſet Iſraël: præfectio.*

33 E Zebulunitis prodeuntes in militiam, inſtructi ad bellum omnibus armis bellicis quinquagies mille: etiam ordinibus ſervandis *exerciti* [a] integro animo.

[a] Heb. *abſque corde & corde, ideſt, non duplici animo.*

34 Et e Naphtalitis præfecti mille: quibuſcum clypeati & haſtati tricies ſepties mille.

35 Et e Danitis inſtructi ad bellum, vicies octies mille ſexcenti.

36 Et ex Aſcheritis prodeuntes in militiā, ordinem ſervando bellicum, quadragies mille.

37 Et ex trans Jardenani, ex Reūbenitis & Gaditis atque ex dimidiata tribu Menaſchis cū omnibus armis militiæ bellicæ, centies vicies mille.

38 Omnes hi viri bellatores ordines aciei ſervantes, animo integro venerunt Chebronem ad regem præficiendum Davidem: toti Iiſraëlitiquin etiam totius reſidui Iiſraëlitarum [a] animus unus erat ad regem conſtituendum Davidem.

[a] Heb. *cor.*

39 Hi fuerunt ibi cum Davide diebus tribus, comedentes & bibentes: quia præparaverant eis [a] fratres eorum.

40 Atq; etiam [a] propinqui illorum uſque ab Iiſſaſcare, & Zebulune, & Naphtali advehebant panes aſinis, & camelis, & mulis, & bobus: cibum, farinam, palathas, & uvas paſſas, vinumq; & oleum, boves, pecudeſq; [b] copioſè; quia lætitia erat in Iiſraële.

[a] Heb. *in multitudinem.*

[b] Heb. *in multitudinem.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Exclusum] *id est, extra regni fines agentem, 1. Schem. 27. 1.* Robustissimis] *de quibus capite præcedenti.* 4 Hos triginta] *qui hic recensentur.* 8 Propugnaculum] *i. Triklagū, sup. ver. 1. quod situm erat in deserto Iehuda.* 15 Exundaret] *vide Iehos. 3. 15.* 18 Spiritus induit] *ut Iudic. 6. 34.* 19 Juveruntillos] *Pelischtæos Davidis copia* 20 Rediisset] *casis jam Hhamalekitis 1. Schem. 30. quo tempore Gadita & Binjaminita Davidi sese adjunxerunt.* 23 Ut averterent] *vide sup. in fine capitis decimi, & in principio undecimi.* 27 Antecessor] *id est, eorum sacerdotum ductor, qui hic commemorantur ad Davidem recens venisse: nam sater dotum qui antea in regno Chebronitico penes Davidem erant: summus erat Ebjathar. 1. Schem. 23. 6.* 29 Observabant observationem] *id est, studebant conservare regnum penes familiam Schaulis.* 31 Dimidiata tribu] *cui Jardenem commixta Ephrajmitis.* 32 Nolcentes scitè tempora] *id est, peritis prudentiaq; instructi, qua exploratum quid quando agendum esset, & omnibus Jisraëlitis in hoc facto præviderunt: sic Ester 1. 13* Integro animo] *venerunt, ut infrà ver. 38.* 39 Fratres eorum] *id est, contribules.* 40 propinqui] *id est. parentes & agnati singulorum, peculiarem curam singulis suorum habentes.*

CAPUT XIII.

David de consilio omnium ordinum arcam Dei Kirjath-Jehbarimù abducit, ut Iebusùm deportet: sed divinitus perempto in itinere Hhuzza, consilium mutans apud Hhobed-Edomum eam deponit.

1 DEINDE iniit consilium David cum Chiliarchis & centurionibus, omnibusque antecessoribus:

2 Et dixit David toti congregationi Jisraëlis: si vobis bonum, & a Jehova Deo nostro videtur esse, [a] passim dimittamus ad fratres nostros qui reliqui sunt per omnes regiones Jisraëlitarum, & cum eis *ad* sacerdotes & Levitas [b] per civitates & subburbana eorum: ut congregentur ad nos.

3 Ita divertamus arcam Dei nostri ad nos: nam [c] non requisivimus eam diebus Schaulis.

4 Dixerunt autem tota congregatio illa, faciendum esse ita: nam recta *videbatur* res illa in oculis totius populi.

5 Congregavit ergo David ex toto Jisraële a [a] Schichore Ægypti, usque quà venis Chamatham, ad deducendum arcam Dei e [c] Kirjath-Jehharimis.

6 Cumque ascendisset David cum toto Jisraële Bahhalam *sive* Kirjath-Jehharima quæ *sunt* Jehudæ: ad deducendum inde arcam Dei Jehovæ insidentis Cerubinis, [d] cujus invocatur nomen:

7 Imposuerunt arcam Dei plaustro novo *deportandam* e domo Abinadabi: Hhuzza & Achjo ducentibus plaustrum.

8 David autem & omnes Jisraëlitæ præ lætitia gestiebant coram Deo totis viribus: tam canticis quàm citharis, & nabliis & tympanis & cymbalis atque tubis.

9 Sed cùm venissent usque ad aream Cidonis: extendit Hhuzza manum suam ad prehendendum arcam, quia dimoverant *eam* boves.

10 Quam ob rem accensus ira Jehova in Hhuzzam, percussit eum, eò quòd extenderet manum suam ad arcam: ita ut moreretur ibi coram Deo.

11 Displicuit autem Davidi, quòd irrupuisset Jehova irruptione in Hhuzzam: quapropter vocat quisque locum illum, ruptura Hhuzzæ usque in hunc diem.

12 Et timuit *sibi* David a Deo die illo dicens: quo modo introducerem ad me arcam Dei?

13 Neque abduxit David arcam ad se in civitatem Davidis: sed curavit ut ea diverteret in domum Hhobed-Edomi Gittæi.

14 Considente autem arca Dei apud familiam Hhobed-Edomi in domo ejus tres menses: benedixit Jehova familiæ Hhobed Edomi, & omnibus quæ *erant* ei.

[a] Heb. *erumpamus, dimittamus, id est, cursores celerimè huc illuc amandemus: metaphora ab exundantibus aquis.*

[b] Heb. *civitates suburbiorum eorum.* 2. *Schem. 6.*

[c] 1. *Schem. 7. 1.*

[a] *Jos. 13. 3.*

[d] *Exod. 25. 22.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *cùm rex totius populi creatus Iebusùm occupasset, & Pelischtæos extudisset, 2. Schem. 5.* 3 Non requisivimus] *id est, ex lege cultum apud eum non exercuimus: nam pars illa regni frequentibus Pelischtæorum incursionibus infestabatur, sed in tabernaculo arca vacuo colebatur Deus.* 5 Schichore] *vide Iehoseh. 13. 3. Id est, a termino meridiano ad septentrionalem.* Kirjath-Jehharimis] *quò delata fuerat temporibus Schemuelis, 1. Schem. 6. 22.* 6 Cujus invocatur] *q. d. Hhuzza cujus cultus etiamnum manet: etiamsi arca a temporibus deportationis desideretur.*

CAPUT XIIII.

Tyriorum rex munera ibus & officiis Davidem prosequitur: qui filiorum numero augetur & Pelischtæos bis fundit.

1 MISIT autem Chiram rex Tyri legatos ad Davidem: lignaque cedrina & [a] latomos ac fabros lignarios: ad extruendum ipsi domum.

2 Cùm expertus esset David [b] a Jehova stabiliri se in regem super Jisraëlem: quia sursum extollebatur regnum ejus propter populum ipsius Jisraëlem.

3 Accepit deinde David, adhuc uxores Jeruschalaimis: genuitque David adhuc filios & filias.

4 Atqs hæc *sunt* nomina [c] eorum qui nati sunt ei Jeruschalaimis: Schemmuahh, & Schobab, Nathan, & Schelomoh.

5 Item Jibschar, & Elischuahh, & Elpelet,

6 Et Noga, & Nepheg, & Japhiahh,

7 Et Elischamahh, & Behhel-jadahh, & Elipheleth.

8 Audientes autem Pelischtæi, unctum esse Davidem in regem super totum Jisraëlem: ascenderunt omnes Pelischtæi ad quærendum Davidem, quod audiens David processit ante eos.

[a] 2. *Schem. 5. 11 & seq.*

[b] Heb. *fabros muri.*

[b] Heb. *quòd stabiliviisset se Jehova, &c. sed hoc amplsiolum est. Supra 3. 5.*

[c] Heb. *natorum qui fuerant ei &c. trajectio.*

9 Cum

9 Cùm enim Philiſthæi veniſſent & diffuſi eſſent per convallem Raphaim:
10 Conſuluerat David Deum dicendo: an aſcenſurus ſum contra Philiſthæos, & traditurus es eos in manum meam? & edixerat ei Jehova: aſcende, nam traditurus ſum eos in manum tuam.
11 Aſcendentibus itaque illi Bahhal-Peratzima, percuſſit eos ibi David: ac dixit David: rupit Deus inimicos meos manu mea, ut eruptione aquarum: idcirco vocant nomen loci illius Bahhal-Peratzim.
12 Nam dereliquerant ibi deos ſuos: qui edicente Davide, exuſti ſunt igne.
13 Pergentes autem iterum Philiſthæi, diffuſi erant in ea convalle:
14 Cùm conſulenti iterum Davidi Deum, edixit ei Deus: ne aſcendito poſt eos: diverte ab eis, poſteà aggredieris eos ex adverſo mororum.
15 Et eſto, cum audieris ſonum quendam inceſſus in cacuminibus mororum: *ut* tunc prodeas in prælium: prodierit enim Deus ante te ad percutiendum caſtra Philiſthæorum.
16 Cumq; faceret David quemadmodum præceperat ei Deus: percuſſerunt caſtra Philiſthæorum inde a Gibhhone Gezerum uſque.
17 Sic abiit fama Davidis per omnes regiones: & Jehova indidit metum ejus omnibus gentibus.

CAPUT XV.

David erecto tentorio arcæ Dei in civitate ſua, per Levitas ex legis præſcripto, cum e domo Hhobed-Edomi eo deportari curat, proſequentibus Iſraëlitarum ordinibus.

[a] Heb. *cùm feciſſet ſibi domos in civitate Davidis: antecedens ſuo & relativi loco: ut Gen. 9. 6. Num. 4.*

1 Cùm autem [a] feciſſet ſibi David domos in civitate ſua: & parato loco arcæ Dei, tetendiſſent tentorium:
2 Tum Dixit David, non ſunt laturi arcam Dei niſi Levitæ: quia ipſos elegit Jehova ad ferendum arcam Dei, & miniſtrandum ei uſque in ſeculum.
3 Itaque congregans David omnes Iſraëlitas Jeruſchalaimam ad deducendum arcam Jehovæ, in locum ejus quem paraverat ei,
4 Collegit David filios Aharonis & Levitas iſtos.
Sup. 6. 5 E filiis Kehathi: Uriëlem principem, & agnatos ejus centum viginti.
6 E filiis Merari: Hhaſajam principem, & agnatos ejus ducentos viginti.
7 E filiis Gerſchomi: Joëlem principem, & agnatos ejus centum triginta.
8 E filiis Elitzaphanis, Schemahhjam principem, & agnatos ejus ducentos.
9 E filiis Chebronis: Elielem principem & agnatos ejus octoginta.
10 E filiis Hhuzzielis: Hhamminidabum principem & agnatos ejus centum duodecim.
11 Tunc vocavit David Tzadokum & Ebjatharem ſacerdotes: ac Levitas iſtos Urielem, Hhaſajam & Joëlem, & Schemahhjam, & Eliëlem, & Hhamminadabum.
12 Et edixit eis: vos primarii paternarum familiarum inter Levitas: ſanctificate vos ipſos & agnatos veſtros: ut deportetis arcam Jehovæ Dei Iſraëlis in *locum quem* præparavi ei.
Sup 13. 7. [b] Heb. *ſecundum ritum ſuum. Num.* 4
13 Quia principio vos non *feciſtis hoc*: irrupit Jehova Deus noſter in nos: cùm non requiremus eum [b] ritè
14 Itaque ſanctificaverunt ſe ſacerdotes ac Levitæ: ad deportandum arcam Jehovæ Dei Iſraëlis.
15 Et tulerunt Levitæ arcam Dei, quemadmodum præceperat Moſche ex verbo Jehovæ: humero ſuo vectibus ſibi impoſitam.
16 Edixit quoq; David principibus Levitarum, ut inſtituerent agnatos ipſorum muſicos cum inſtrumentis muſicis nabliis, cithariſq; ac cymbalis, reſonaturos extollendo vocem cum lætitia.
[c] *ſuprà* 6. 33 17 Inſtituerunt ergo Levitæ illi Hemanem [d] filium Joëlis & ex cognatis ejus [d] Aſaphum filium Berechiæ: & e Meraritis cognatis ſuis [e] Ethanem filium Kuſchajæ.
[d] *Ibid.* 39 *vſ.* [e] *ibi vſ.* 44.
18 Et cum ipſis cognatos ipſorum ſecundanos: Zecarjam, Benem & Jahhazielem & Schemiramothum & Jechielem & Hhumin, Eliabum & Benajam, & Mahhaſejam & Mattitjâ, & Eliphelem, & Miknejam, & Hhobed-Edomum, ac Jehhielem janitores.
19 Ac muſici quidem iſti, Heman, Aſaph & Ethan: cymbalis chalybeis reſonabant.
20 Et Zecarja, & [f] Hhazziel, & Schemiramoth & Jechiel, & Hhumri, & Eliab, & Mahhaſeja, & Benaja, cum nabliis [g] acutæ ſymphoniæ.
[f] *qui Jahhaziel vſ.* 18.
[g] Heb. *virginei: ut nabla gravis Muſices vocarunt Dorei.*
21 Mattitja verò & Eliphele & Mikneja & Hhobed-Edom, & Jehhiel & Hhazazja cum citharis [h] gravi ſymphoniæ præerant.
[h] Heb. *octava i. quam muſici vocant diapaſon.*
22 At Cenanja princeps Levitarum [i] quibus *incumbebat* munus portandi: erudiebat de munere portandi, quia peritus erat.
[i] Heb. *qui erant in onere.*
23 Berecja autem, & Elkana janitores adſtantes arcæ:
24 Et Schebanja, & Joſchaphat, & Netaneel, & Hhamaſai, & Zecarja, & Benaja, ac Elihhezer ſacerdotes clangentes tubis, anteibant arcæ Dei: poſteà Hhobed-Edom, & Jechija janitores *ſequebantur* arcam.
25 Deinde erat David cum ſenioribus Iſraëlis & Chiliarchis: precedentibus ad deducendũ arcam fœderis Jehovæ e domo Hhobed-Edomi cum lætitia.
[k] Heb. *aſſiſtaret.*
26 Erat autem cum [k] levaret Deus Levitas geſtantes arcam fœderis Jehovæ: ut ſacrificarent ſeptenos juvencos & ſeptenos arietes.
27 Ita David paludatus pallio byſſino, & omnes Levitæ geſtantes arcam, & muſici, atq; Cenanja qui princeps erat muneris portandi, muſicam exercentes: (Davidi autem impoſitum *erat* ami culum lineum)
28 Denique omnes Iſraëlitæ deducebant arcam fœderis Jehovæ cum clangore & ſono buccinæ, tubiſque ac cymbalis: reſonantes nabliis & citharis.
29 Fuit autem arca fœderis Jehovæ intrante in civitatem Davidis: cum Mical filia Schaulis proſpectans per quandam feneſtram, videret regem Davidem ſaltantem & geſtientem, ut ſperneret eum cum animo ſuo.

ANNO-

ANNOTATIO.

17 Filium Joëlis] *filii Schemuelis Kehathitæ.* 19 Resonabant] *i. exercebant musicam diatonum.* 20 Acutæ symphoniæ] *s. ut vulgus musicorum ducit, alta & superiore: sive ut veteres vocabant, sonu synnemenu, diazeugmenu & hyperboleu: quo soni optimi vocibus virginum referuntur. Sunt autem hæc plurimi in Chromate posita secundo genere musices.* 21 Gravi symphoniæ] *s. ut vulgus musicorum vocat basso & Tenore, sive ut veteres, hypatu & Mesis. i. imu & mediu sonu: quod genu cantionum fere in harmonia, tertio genere musices, positum est.* 22 Erudiebat] *i. imperabat modum & tempus gestiandi, interquiescendi, & bajulos commutandi.* 26 Levaret] *i. cùm jussu Cenaniæ consisteret arca, Levitæ interquiescerent, & alis alius succederent; erat autem hoc spatium semium gressuum. 2. Schem. 6, 13.* 27 Paludatus pallio] *s. paludamento regio.* Amiculum lineum] *superindutum paludamento regio, quasi dignitatem regiam coram Deo abjiciens, & reliquis Dei ministris se æquans.*

CAPUT XVI

David allata arca Dei, ministros apud eam constituit: canticum describitur in deportatione arcæ cantatum. Sacerdotum, & Levitarum officia tam coram arca quàm tabernaculo distribuit.

1 Cùm itaq; intulissent arcam Dei, & statuissent eam intra tentorium illud, quod tetenderat ei David: [a] obtulerunt holocausta & eucharistica coram Deo.

2 Deinde cum absolvisset David offerre holocaustum & eucharistica: benedixit populo in nomine Jehovæ.

3 Et impertitus est unicuique Jisraëlitæ [b] tam viris quàm mulieribus viritim tractam panis unam, & frustum carnis & lagenam *vini.*

4 Tunc dispositi coram arca Jehovæ e Levitis ministros: tam ad [c] prædicandum quam ad celebrandum & laudandum Jehovã Deum Jisraëlis.

5 Asaphum primarium, & secundum abeo Zecarjam: Jehhielem, & Schemiramothum, & Jechielem, & Mattitjam, & Eliabum, & Benajam, & Hhobed-Edomum, & Jehhielem cum instrumentis nabliorum & cum citharis (Asaph autem cimbalis resonabat)

6 Benajam verò & Jachazielem sacerdotes: cum tubis jugiter coram arcã fœderis Dei.

7 Tunc eodem die tradidit David [e] primùm *hunc psalmum* ad celebrandum Jehovam, in manum Asaphi & cognatorum ejus.

8 [f] Celebrate Jehovam, proclamate nomẽ ejus: notas facite in populis actiones ejus.

9 Canite ei, psallite ei, consabulamini de omnibus mirabilibus ejus.

10 Laudibus vos efferte in nomine [d] sancto ejus: lætetur [e] animus quærentium Jehovam.

11 Requirite Jehovam & [g] robur ejus: quærite faciem ejus jugiter.

12 Recordamini mirabilium ejus quæ fecit, prodigiorum ejus, & judiciorum oris ejus.

13 O semen Jisraëlis servi ejus: filii Jahhakobi electi ejus.

14 Hic *est* Jehova Deus noster: in tota terra judicia ejus *sunt.*

15 Recordamini in seculum [h] fœderis ejus: in mille ætates verbi *quod* præcepit:

16 Quod pepigit cum Abrahamo, & juramenti ejus *cum* Jitzchako:

17 Quod præstitit etiam Jahhakobo, in statutum, Jisraëli in fœdus perpetuum:

18 Dicens, tibi daturus sum terram Cenahhani, [i] funiculum possessionis vestræ.

19 Quamvis sitis homines [k] pauci, planè pauci, & iniquilini in ea.

20 [l] Nam itabant a gente in gentem, & à regno in populum alium.

21 Non permisit cuiquam opprimere eos: etiam reprehendit propter eos reges, dicens:

22 Ne attingitote [m] unctos meos, & [n] prophetas meos ne afflicitote malo.

23 [o] Canite Jehovæ [p] tota hæc terra: annuntiate de die in diem salutem ejus:

24 Narrate in gentibus gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus.

25 Nam magnus Jehova, & laudandus valde, & reverendus *est*, supra omnes deos.

26 Quia omnes dii populorum sunt [q] idola: Jehova verò [r] cœlos fecit:

27 Gloria & decor coram eo, robur & gaudium [s] in loco ejus.

28 [t] Cedite Jehovæ familiæ populorum: cedite Jehovæ gloriam & robur:

29 Cedite Jehovæ gloriam nominis ejus: afferte munus & venite in conspectum ejus: incurvate vos Jehovæ in decore sanctitatis.

30 [u] Formidate a conspectu ejus tota terra. Etiam stabilietur orbis habitabilis ne dimoveatur.

31 [x] Lætabuntur cæli & exultabit terra: ac dicent in gentibus, Jehova regnat.

32 Perstrepit mare & quod ipsum implet, exultabit ager & quicquid in eo est.

33 Tunc cantabunt arbores sylvæ: ob præsentiam Jehovæ, cùm advenerit ad judicandum terram.

34 [y] Celebrate Jehovam, quoniam bonus est, quoniam in seculum benignitas ejus.

35 Et dicite, serva nos Deus salutis nostræ, & [z] congrega nos & libera a gentibus: ad celebrandum nomen sanctum tuum, & laudationibus commendandum nos in laude tua.

36 Benedictus Jehova Deus Jisraëlis a seculo usque in seculum: tum dixerunt totus populus: Amen: & [a] laudem Jehovæ.

37 Reliquit autem ibi *David* coram arca fœderis Jehovæ Asaphum & cognatos ejus, ad ministrandum coram arca jugiter, [b] prout opus erat in diem quotidie.

38 Et Hhobed-Edomum & *Chosam* cum fratribus ipsorum sexaginta octo: Hhobed-Edomum, inquam, filium Jedithunis & Chosam in janitores:

39 Tzadokum verò sacerdotem, & cognatos ejus sacerdotes coram tabernaculo Jehovæ: in [c] excelso quod erat [d] Gibhone:

40 Ad offerendum holocausta Jehovę in altare holocausti jugiter quolibet mane & vespere: & ad *præstandum* quicquid scriptum *est* in lege Jehovę quod imperavit Jisraëli:

2. Schem. 6. 17.

a Heb. *avivo & usque ad mulierem.*

b Heb. *commemorandi.*

c Heb. *in principio. Psal. 105.*

d Heb. *sanctitatis.*

e Heb. *cor.*

Gen. 26. 3. Gen. 28. 13. & 35. 12.

f Heb. *numerus. Gen. 34 30.*

Gen. cap. 12. & 20. Exod. 47. capite usque ad 12. Psal. 96.

g Heb. *laudare: infinitivus pro nomine.*

h Heb. *in rem dies suo.*

41 Et cum eis Hemanem, & Jeduthunem, & reliquos ſelectos qui expreſſi ſũt nominibus: ad celebrandum Jehovam, quoniam in ſeculum *eſt* benignitas ejus.

42 Penes ipſos autem Hemanem & Jeduthunem tubas & cimbala pro reſonantibus, & inſtrumẽta muſica Dei: filios verò Jeduthunis ad januam.

43 Denique abierunt totus populus quiſque domum ſuam: reverſus autem eſt David ad benedicendum domui ſuæ.

ANNOTATIO.

1 Obtulerunt holocauſta] *extra ordinem: vide plura infrà ver. 36. & 1. Schem. 6. 13.* 8 Celebrate] *Propoſitio laudativa ſive hortativa ad laudes Dei. Sunt autem hujus canticis partes quatuor in quibus ſunt tres propoſitiones & concluſio: harum propoſitionum ſingulæ duo continent capita, hortationem ad laudes, & laudum argumenta. In hac prima Iſraëlitæ ad laudes Dei provocantur, a gratuito fœdere Dei, & beneficiis collatis ex fœdere, uſque ad ver. 23.* 11 Robur ejus] *id eſt, arcam præſentiæ Dei robuſtiſſimi ſymbolum: ſic 2. Chron 6. 41. & Pſalm. 78. 61.* 15 Fœderis &c.] *id eſt, eorum quæ vobis promiſi, & quæ a vobis ſtipulatus eſt: vide Gene. 17. 9.* 18 Funiculum poſſeſſionis] *vide Deut. 32. 9.* 20 Nam itabant] *ſumma peregrinationum trium patriarcharum: de quibus Gene. ab 11. cap. uſque ad finem libri.* 22 Unctos] *id eſt, electos & conſecratos mihi per Chriſtum: metonymia ſigni pro re ſignificata.* Prophetas] *quaſi dicat, quos ego familiariter alloquor, & qui alios meo verbo alloquuntur, Gene. 20. 7.* 23 Canite] *propoſitio ſecunda, qua Iſraëlitæ provocantur, ad laudes Dei in omnibus gentibus promulgandas: A ſalutaribus & glorioſis miraculis ejus: & a natura ejus: quæ duo argumenta per comparationem ejus cum diis gentium illuſtrantur.* Tota hæc terra] *id eſt, Iſraëlitæ omnes: metonymia.* 26 Idola] *vide Leviticus 19. 4.* Cœlos] *ſynecdoche.* 27 In loco ejus] *id eſt, penes eum: quaſi dicat, totus eſt in ſe, & ſolus alius autor roboris & gaudii.* 28 Cedite Jehovæ] *propoſitio tertia: qua gentes, quaſi jam cognitione Dei imbutæ, ad ipſum laudandum & colendum provocantur a ſuperioribus argumentis, & beneficiis ad eos perventuris ex regno Chriſti.* 30 Formidate] *quaſi dicat, ſi tantùm timore Dei agimini, circumfluetis benedictionibus, quæ quatuor verſibus ſubjiciuntur.* 31 Lætabuntur cœli] *elegantiſſima hyperbole ad amplitudinem beneficiorum Dei figurandam.* 34 Celebrate Jehovam] *Concluſio hujus membri ex hortatione & laude conſtans: hortationis duæ ſunt partes, una ad laudandum Deum quolibet tempore, altera ad finem & auxilium ejus implorandum.* 35 Congrega] *id eſt, congregatos contine, ne deſſipemur: nam antea fuerat regnum diviſum, & Ephraimitæ in primis a Davide alienati, ſupra 12. 29.* 39 Gibbhone] *quo tranſlatum fuit poſt cædem ſacerdotum perpetratam Nobi, 1. Schem. 22. vide infrà 2. Chron. 1. 3.*

CAPUT. XVII.

Eodem argumento eſt cum 2. Schem. 7.

2. Schem. 7.

1 Fuit autem, cùm deſideret David domi ſuæ: ut diceret David ad Nathanem prophetam: ecce ego habito in domo cedrina dum arca fœderis *habitat* ſub aulæis.

2 Dixit verò Nathan ad David: omne quod *eſt* in animo tuo fac, nam Deus ipſe tecum *eſt*.

3 Sed fuit nocte illa: ut ederetur verbum Dei ad Nathanem dicendo:

4 Abi ut dicas ad Davidem ſervum meum: ita ait Jehova: tu non ædificaturus es mihi domum illam quam inhabitem.

5 Cum non habitarem in æde ulla, inde a tempore quo adduxi Iſraëlem uſque in diẽ hunc: ſed eſſem de tentorio in tentorium *itans*, etiam extra tabernaculum:

6 Quocunque itabam in toto Iſraële: an quicquã locutus ſum ulli judicum Iſraëlis, quibus præceperam ut paſcerent populum meum dicendo: quare non ædificaris mihi domum cedrinam?

7 Nunc ergo ſic dicito ſervo meo Davidi, ita ait Jehova exercituum: ego aſſumpſi te ex ipſa caula, a ſequendo grege, ut præſules antecellor populo meo Iſraëli.

8 Et fui tecũ quocunque iviſti, excidiq; omnes inimicos tuos a facie tua: adeò ut comparaverim tibi nomen par nomini maximorum qui *ſunt* in terra.

9 Diſpoſiturus etiam ſum locum populo meo Iſraëli & plantaturus eum, ut habitet in loco ſuo, ac non commoveatur amplius: neq; pergant iniquitati dedici terere eum quemadmodum prius:

10 Nimirum ex quo tempore mandatis inſtruxi Judices ſuper populum meũ Iſraëlem: uſquedum depreſſi omnes inimicos tuos: denique indico tibi, domũ ædificaturum tibi Jehovam.

11 Erit enim compleţis diebus tuis, ad abeundũ cum patribus tuis: ut excitem ſemen tuum poſt te, quod erit e filiis tuis: & ſtabiliam regnũ ejus.

12 Ipſe ædificabit mihi domum: & ſtabiliam ſolium ejus uſque in ſeculum.

13 Ego ero illi in patrem, & ipſe erit mihi in filium: benignitatem verò meam non amovebo ab illo, quemadmodum amovi ab *eo* qui fuit ante te.

14 Sed conſtituam eum in domo mea & in regno meo uſque in ſeculum: & ſolium ejus erit ſtabile uſque in ſeculum.

15 Secundum omnia verba hæc, & ſecundum totam viſionem hanc: ſic allocutus eſt Nathan Davidem.

16 Itaque ingreſſus rex David reſtitit coram Jehova, ac dixit, quis *ſum* ego Jehova Deus, & quæ eſt familia mea, quòd deducis me eò uſque?

17 Et parum viſum eſt hoc in oculis tuis, Deus: adeo ut locutus ſis de familia ſervi tui in longinquum: & proſpexeris mihi ſecundum rationem humanam de hac excellentia, Jehova Deus.

18 Quid perget adhuc David loqui apud te de honore *quo honoras* ſervum tuum: cùm tu ſervum tuum cognoſcas?

19 Jehova propter SERVUM tuum, & ſecundum animum tuum præſtas totam hanc rem maximam: notas faciendo omnes res iſtas maxi-

maximas.
20 (Jehova non *eſt* par tibi, imò non *eſt* Deus præter te:) omnino prout audiveramus auribus noſtris.
21 Quę ergo *eſt*, ſicut populus tuus Iſraël, gens ulla in terra: ad quam redimendam ſibi in populum iverit Deus: ad comparandum nomẽ tibi rerum maximarũ, & reverenter ſuſpiciendarum, expellendo a facie populi tui, quem redemiſti ex Ægypto, gentes?
22 Nam reddidiſti populum tuum Iſraëlem tibi populum uſque in ſeculum: & tu Jehova *es* illis in Deum.
23 Nunc ergo Jehova verbum illud quod promiſiſti ſervo tuo & familiæ ejus, ſtatum ſit uſque in ſeculum: & fac quemadmodum dixiſti:
24 Ut cùm ſtatum erit magnificetur nomen tuum uſque in ſeculum, dicendo: Jehova exercituum Deus Iſraëlis *eſt* Deus Iſraëli: & domus Davidis ſervi tui ſtabilis *ſit* coram te.
25 Tu enim, Deus mi, revelaſti in aurem ſervi tui, te edificaturum ipſi domum: idcirco judicavit ſervus tuus orandum eſſe coram te.
26 Quapropter nunc Jehova tu ipſe *es* Deus: & promiſiſti ſervo tuo bonum iſtud.
27 Nunc, inquam, cùm placuerit tibi benedicere domui ſervi tui, ut ſit in ſeculum coram te: quia tu Jehova benedixiſti: *ſit* igitur benedicta in ſeculum.

CAPUT XVIII.

Eodem argumento cum 2. Schem. 8. & principio 9.

2. Schem. 8. 1 FUIT autem poſt hæc, ut percutiens David Peliſchæos deprimeret eos: & acciperet Gathũ & villas ejus e manu Peliſch tæorum.
2 Percuſſit etiam Moabitas: fueruntque Moabitæ Davidi ſervi, afferentes munus.
3 Percuſſit quoque David Hadar-Hhezerem regẽ Tzobæ in Chamatha: cùm proficiſceretur *David* ad injiciendam manũ ſuam verſus flumẽ Euphratem.
4 Cepitq; David ab eo mille currus, ſeptiesmille equites, & vicies mille viros pedites: & ſuccidit David ſuffraginibus omniũ curruliũ equorũ, reliquum fecit ex eis ad centũ currus.
5 Venerant autem Syri Darmaſceni ad juvãdum Hadar-Hhezerem regem Tzobæ: quapropter percuſſit David e Syris viginti duo millia virorum.
6 Impoſuitq; David *ſtationarios* Syrię Darmaſcenæ: & fuerunt Syri Davidi ſervi, afferentes munus: ſervabat enim Jehova Davidem quocunque ibat.
7 David autẽ acceptos umbones aureos, qui *erant* penes ſervos Hadar-Hhezeris: attulit, Jeruſchalaima.
8 E Tibchata quoque & Cune civitatibus Hadar-Hhezeris accepit David æris quamplurimùm: ex quo fecit Schelomo lacum æneum, & columnas cum inſtrumentis æneis.
9 Cumq; audiret Tohhu rex Chamathæ Davidem percuſſiſſe totas copias Hadar-Hhezeris regis Tzobæ:
10 Miſit Hadoramum filium ſuum ad regem Davidem, ad rogandum eum de proſperitate, & ad benedicendum ei: eò quod præliatus cõtra Hadar-Hhezerem, percuſſiſſet eum (nam Hadar-Hhezer bella gerebat contra Tohhu) cum quibuſlibet inſtrumentis aureis argenteisq; ac æreis.
11 Etiam hæc conſecravit rex David Jehovæ cũ argento & auro quod abſtulerat ab omnibus gentibus iſtis: ab Edomæis & a Moabitis, & a Hhammonitis, & a Peliſchæis, & a HhamaleKitis.
12 Abſchai etiam filius Tzerujæ percuſſit Edomęorum, in valle Salis, octodecim millia.
13 Adeò ut diſponeret in Edomæa ſtationarios, & eſſent omnes Edomæi ſervi Davidi: ſervabat enim Jehova Davidem quocunque ibat.
14 Regnabat itaque David ſuper totum Iſraëlem: eratq; exercens judicium & juſtitiam in toto populo ſuo. 2. Schem. 9.
15 Joab autem filius Tzerujæ præerat militiæ: & Jehoſchaphat filius Achiludis a memoria:
16 Et Tzadok filius Achitubi atque Abimelec filius Ebjatharis ſacerdotes: Schauſcha autem ſcriba:
17 Et Benaja filius Jehojadahhi præerat Cerethæis & Pelethæis: filii denique Davidis primarii ad manum regis.

CAPUT XIX.

Idem ferè cum 2. Schem. 10.

2. Schem. 10. 1 FUIT quoque poſteà, mortuo Nachaſcho rege Hhammonitarum: cum regnaret filius ejus pro eo:
2 Ut diceret David, exerceam benignitatem erga Chanunem filium Nachaſchi, quia exercuit pater ejus erga me benignitatem, & mitteret David legatos ad conſolandum eum de patre ejus: venirentq; ſervi Davidis in regionem Hhammonitarum ad Chanunem, ut conſolarentur eum.
3 Dicentibus autem principibus Hhammonitarum Chanuni: an honore afficere *videtur* David patrem tuum in oculis tuis, quia miſit tibi conſolatores? an non ad perſcrutandum, & ad evertendum & ad explorandum terram hanc venerunt ſervi illius ad te?
4 Accipiens Chanun ſervos Davidis, raſit eos, & præcidit veſtes eorum per medium uſq; ad ſummas coxendices: ſicq; remiſit eos.
5 Quòd cùm abeuntes *quidem*, indicaſſent Davidi de hominibus iſtis, miſit obviam eis: erant enim homines illi rubore ſuffuſi valde: edixitq; rex conſidete Jerichunte, donec refloreſcat barba veſtra, ut revertamini.
6 Videntibus itaque Hhammonitis ipſos ſe fœtidos reddidiſſe apud Davidem: miſit Chanun cum Hhammonitis mille talenta argenti ad mercede conducendum ſibi e Syria interamni, & e Syria Mahhaca, & e Tzoba currus & equites.
7 Itaque mercede conduxerunt ſibi triginta duo millia *peditum*, currus & regem Mahhacæ cum populo ſuo: qui venientes caſtra metati ſunt in conſpectu Medebæ: Hhammonitæ

quoq; congregatiè civitatibus ſuis, venerunt in bellum.

8 Quod audiens David miſit Joabum cum toto exercitu, robuſtiſſimos quoſque.

9 Egreſſi autem Hhammonitæ inſtruxerant aciem ad portam civitatis illius: reges verò qui venerant, erant ſeorſim in agro.

10 Quam ob rem videns Joab obverſam eſſe contra ſe aciem a fronte & a tergo: ſelectos ex omnibus lectiſſimis in Iſraële inſtruxit adverſus Syros:

11 Reſiduum verò populi tradidit in manum Abſchai fratris ſui: quod inſtruxerunt adverſus Hhammonitas:

12 Ac dixit, ſi robuſtiores erunt me Syri, tum eſto mihi auxilio: quòd ſi Hhammonitæ robuſtiores erunt te, viciſſim auxilio ero tibi.

13 Confirmare, imò confirmemus nos pro populo noſtro, & pro civitatibus Dei noſtri: Jehova autem quod bonum *videtur* in oculis ſuis faciet.

14 Tum accedente Joabo & populo qui *erat* cum eo contra Syros in prælium: fugerunt a facie ejus.

15 Hhammonitæ verò videntes fugiſſe Syros, fugerunt ipſi quoque a facie Abſchai fratris illius, & ingreſſi ſunt civitatem ſuam: deinde venit Joab Jeruſchalaima.

16 Sed videntes Syri ſe plaga affectos fuiſſe coram Iſraële: miſſis legatis eduxerunt Syros qui degunt trans flumen: Schophaco principe militiæ Hadarhhezeris præeunte illis.

17 Quod cùm nuntiaretur Davidi, congregato toto Iſraële, trajecit Jardenem, venitq; ad eos, ut inſtrueret contra eos *aciem*, cumque inſtruxiſſet David contra Syros aciem, præliati ſunt contra eum.

18 Sed fugerunt Syri a facie Iſraëlis, & occidit David e Syris ſeptiesmille equites curules, & quadragies mille viros pedites: Schophacū quoq; principem militiæ illius affecit morte.

19 Quapropter videntes ſervi Hadar-Hhezeris ſe plaga affectos eſſe ante Iſraëlitas, pacem ineuntes cum Davide ſerviverunt ei: neque voluerunt Syri auxilio eſſe Hhammonitis amplius.

CAPUT XX.

David ſuo imperio Hhammonitas ſubijcit: & tria prælia cum Peliſchtæis, cæſis tribus eorum gigantibus feliciter gerit.

2. *Schē.* 11. 1. 1 DEINDE fuit tempore vertentis anni, quo tempore prodeunt reges, ut duceret Joab copias militares, & perderet regionem Hhammonitarum: deinde veniens obſideret Rabbam, Davide deſidente Jeruſchalaimis: tandem percutiente Joabo Rabbam & deſtruente eam:

2. *Schem.* 12. 26. *&c.*

2 Aſſumpſit David coronam regis eorum a capite ejus, quam invenit eſſe pondere talenti aurei, & lapides pretioſos in ea, quæ impoſita fuit capiti Davidis: prædamque civitatis detulit multam valde.

3 Populum verò qui in ea *erat* eductum diſſecuit ſerra & tribulis ferreis ac ſecuribus, & ſic fecit David omnibus civitatibus Hhammonitarum: deinde reverſus eſt David cum toto populo Jeruſchalaima.

4 Fuit quoque poſteà cùm perſtaret prælium ad Gezerem contra Peliſchtæos: *ut* tunc percuteret Sibbecai Chuſchathæus Sippaium e natis cujuſdam gigantis, ita depreſſi ſunt. 2. *Schem.* 21. 18.

5 Ibidem fuit adhuc prælium contra Peliſchtæos: ubi percuſſit Elchanan filius Jahhiris Lachmim fratrem Goljathi Gittæi, cujus haſtile erat par jugo textorum.

6 Item fuit adhuc bellum ad Gathum: eratque quidam procerus, cujus digiti ſeni erant, viginti quatuor: & ipſe quoque natus erat eidem giganti.

7 Quem, cùm probro afficeret Iſraëlem: percuſſit Jonathan filius Schimhhæ fratris Davidis.

8 Iſti editi ſunt giganti eidem Gathi: qui ceciderūt manu Davidis, & manu ſervorum ejus.

CAPUT XXI.

Eodem argumento eſt cum 2. *Schem.* 24.

Confer cum 2. *Schem.* 24. 1 INSTANS autem adverſarius contra Iſraëlem incitavit Davidem ad numerādum Iſraëlem.

2 Quam ob rem edixit David Joabo & præfectis populi: ite, numerate Iſraëlitas a Beerſchebahho Danem uſque: deinde afferte ad me ut cognoſcam numerum eorum.

3 Et quamvis diceret Joab: adjiciat Jehova populo ſuo quotquot ſunt centuplum: an non, domine mi rex, omnes *ſunt* domino meo ſervi: cur quæreret iſtud dominus meus? cur eſſet addandum reatum Iſraëli?

4 Tamen verbum regis prævaluit apud Joabum: quare egreſſus Joab, obivit totum Iſraëlem: deinde venit Jeruſchalaima.

5 Ubi dedit Joab numerum cenſus populi Davidi: (erant autem omnium Iſraëlitarū undecies centies mille viri ſtringentes gladium, Jehudæ verò quadringenties ſeptuagies mille viri ſtringentes gladium)

6 Licet Levin & Binjaminem non numeraſſet inter illos: quod abominandum videretur verbum regis Joabo.

7 Quam ob cauſam cum videretur malum in oculis Dei, percuſſit Iſraëlem.

8 Et dixit David ad Deum: peccavi valde quod feci rem iſtam: ſed nunc aufer quæſo iniquitatem ſervi tui, nam ſtultè egi valde.

9 Allocutus autem eſt Jehova Gadem videntem Davidis, dicendo:

10 Abiens alloquitor Davidem dicendo: ita ait Jehova: tria ego propono tibi: deligе tibi unum ex eis quod faciam tibi.

11 Veniens ergo Gad ad Davidem: dixit ei, ſic ait Jehova, accipe tibi,

12 Aut triennii famem: aut trimeſtre, quo conſumaris ob præſentiam hoſtium tuorum, gladio inimicorum aſſequente: aut triduum quo gladius Jehovæ, ac peſtis in terra hac & angelus Jehovæ perdat in toto termino Iſraëlis: nunc itaque vide quid rei ſim reſponſurus ei qui miſit me.

13 Dixit

13 Dixit verò David ad Gadem, angustia *est* mihi valde, incidam quæso in manum Jehovæ, nam magnæ *sunt* miserationes ejus valde: in manum autem hominis ne incidam.
14 Itaque posuit Jehova pestem in Israële: qua ceciderunt ex Israëlitis septuagies mille viri.
15 Miserat autem Deus angelum Jeruschalaima ad perdendum ea: sed cùm eo perdente respiceret Jehova, & pœniteret eum istius mali: edixit angelo perdenti, satis *est*: jam remitte manum tuam: angelus verò Jehovæ stabat apud aream Ornanis Jebusæi,
16 Cùm David sublatis oculis suis vidit angelum Jehovę stantem inter terrā & inter cœlū, cum gladio suo stricto in manu sua, extenso cōtra Jeruschalaima: ideoque procidit David, & seniores tecti ciliciis in faciem suam.
17 Et dixit David ad Deum, an non edixi numerati populum, & ego is sum qui peccavi & [a] omnino malè feci: hæ autem oves quid fecerunt? Jehova Deus mi, fit quæso manus tua contra me, & contra domum paternam meam: at contra populum tuum ne *sit* ad *afficiendum* plaga.
18 Tum Angelus Jehovæ edixit Gadi, dicendum David: ut ascenderet David ad statuendum altare Jehovæ in area Ornanis Jebusæi.
19 Ascendit itaque David secundum verbum Gadis, quod edixerat nomine Jehovę.
20 Cumque aversus Ornan, viso angelo, & quatuor filii ejus cum eo se continerent abditos: (Ornan autem triturabat triticum.)
21 Veniebat David usque ad Ornanem: sed intuitus Ornan, ubi vidit Davidem, egressus ex area sua incurvavit se Davidi facie in terram *demissa*.
22 Dixit verò David ad Ornanem, da mihi locum hujus areæ, ut extruam in eo altare Jehovæ: pecunia justa da illum mihi, ut cohibeatur plaga hæc a populo.
23 Dicente verò Ornane ad Davidem, accipe tibi, faciat dominus meus rex quod bonum *videtur* in oculis suis: vide, dono hos boves ad holocaustа, & has tribulas ad ligna, & triticum hoc ad munus, hoc totum dono:
24 Dixit rex David Ornani, nequaquam: sed omnino empturus sum justa pecunia: nam non offeram quod tuum *est* Jehovæ, aut offeram holocaustum gratis.
25 Appendit itaque David Ornani pro loco illo: siclos aureos sexcentos.
26 Deinde extruens ibi David altare Jehovæ, obtulit holocausta & eucharistica: & invocato Jehova, exaudivit eum igne cœlitus *dimisso* super altare holocausti.
27 Edixitque Jehova angelo: qui reposuit gladium suum in vaginam ejus.

[a] Heb. *malefaciendo malefeci.*

CAPUT XXII

David ex occasione superioris historiæ cognoscens locum quem elegerat Jehova: opifices & materiam comparat ad templi ædificationem: Schelomonem instruit de promissionibus Dei & officio ædificandi templi: Patremq; principibus præcipit ut filio sint adjumento.

1 [a] TEMPORE illo videns David, Jehovam exaudivisse ipsum in area Ornanis Jebusæi: cùm sacrificasset ibi:
2 (Tabernaculum autem Jehovæ quod fecerat Mosche in deserto, & altare holocausti tempore illo: *erat* in excelso [a] Gibhhone:
3 Neque potuerat David ire [a] ante ipsum ad requirendum Deum: [a] eò quòd territus esset metu gladii angeli Jehovæ.)
4 Dixit David, [a] hic *est* locus Jehovæ Dei, & hic *locus* altaris ad holocaustum pro Israële.
5 Quapropter edixit David, ut congregarent peregrinos qui *erant* in terra Israëlis: quos cōstituit latomos, ut cæderent lapides cæduos, ad ædificandum domum Dei.
6 Ferrum quoque [a] copiosè, in clavos, in valvas portarum, in catenationes paravit David: atque æs copiosè *adeò ut* non *esset* pondus:
7 Denique ligna cedrina adeò ut non *esset* numerus: nam adducebant Tzidonii & Tyrii ligna cedrina copiosè ad Davidem.
8 Dicebat enim David, Schelomo filius meus [a] puer *est* ac tener: domus verò illa, ædificanda Jehovæ, & magna facienda est [b] summè: ad nomen & quidem ornatissimū *obtinendum* apud omnes terras: comparem jam ei: comparavit itaque David copiosè *illa* ante mortem suam.
9 Deinde vocavit filium suum Schelomoné, ut præciperet ei de ædificanda domo Jehovæ Deo Israëlis.
10 Dixitque David Schelomoni: filii mi: quod ad me, [c] erat mihi in animo ædificare domum nomini Jehovæ Dei mei:
11 Sed editum est mihi verbum Jehovæ, dicendo: [a] sanguinem copiosum effundis & bella magna geris: non es ædificaturus domum nomini meo, quia sanguinem multum effundis in terram coram me.
12 Ecce filius editus tibi, is futurus est [d] quietus: cùm quietem dedero ei ab omnibus inimicis ejus circumquaque: nam [e] Schelomo erit nomen ejus: etiam pacem & tranquillitatē dispōnam in Israële diebus ejus.
13 Is ædificaturus est domum nomini meo, idemq; mihi futurus in filium, & ego ei in patrem: & firmabo solium regni ejus super Israëlem usque in seculum.
14 Nunc fili mi, futurus est Jehova tecum: quandoquidem prosperaberis, ædificato domū Jehovæ Dei tui, quemadmodum locutus est de te.
15 Veruntamen det tibi Jehova intellectum & prudentiam, cùm mandatis instruet te super Israëlem: & ut observes legem Jehovæ Dei tui.
16 Tunc prosperaberis, si [f] observanter facies statuta & judicia quæ præcepit Jehova Moschi de Israële: confirmare & fortis esto, ne timeto neque consternator.
17 Ecce autem [a] in afflictione mea paravi ad domum Jehovæ auri [a] talenta centies mille, & argenti decies centies mille talenta: æri autem & ferro non *est* pondus, quia copiosum est: ligna etiam & lapides paravi, supra quæ adjecturus es.
18 Pènes te verò sunt copiosè opifices, cæsores & artifices ex lapide & ligno: & quidem omnes periti in unaquaque arte.

[a] Heb. *in multitudine: fit dimceps.*
[b] Heb. *sursum, ad nomen & ornamentum &c.*
[c] Heb. *erat cum corde suo.*
[d] Heb. *vir quietis.* 2. Schem. 7. 12.
[e] *Id est,* Pacificus.
[f] Heb. *observando observerūs faciendo.*

19 Auro, argento & æri ac ferro non *est* numerus: agedum fac, nam futurus est Jehova tecum.

20 Deinde præcepit David omnibus principibus Jisraëlis, ut juvarent Schelomonem filium suum, *dicens*,

21 An non Jehova Deus vester vobiscum *est*, qui dedit vobis quietem circumquaque: nam tradidit in manum meam habitatores hujus terræ, & subjecimus ipsam terram 'coram Jehova, & coram populo ejus.

22 Nunc adhibete cor vestrum & animum vestrum ad requirendum Jehovam Deum vestrum: ideoque agite ædificate sanctuarium Jehovæ Dei: ad inferendum arcam fœderis Jehovæ, & instrumenta sacra Dei in domum quæ ædificata fuerit nomini Jehovæ.

23 'Nam cum David senuisset, & satur esset dierum, constituit regem Schelomonem filium suum super Jisraëlem.

ANNOTATIO.

1 Tempore illo] *hos versus ad sequentia pertinere res ipsa docet.* 2 Gibbhone] *ut suprà 16. 39.* 3 Ante ipsum] *tabernaculum Gibbhone.* Eò quòd territus] *id est, tantopere consternatus, ut ne consistere quidem posset, propter gravitatem præsentis mali: suprà 21. 15. Ita impeditum est Davidis consilium: Dei autem impletum est, qui hac occasione populo suo locum, quem elegit ad collocandum nomen suum, palam demonstravit, Deut. 12. 5. &c.* 4 Hic est locus] *q. d. nunc demum video hunc locum statum esse & destinatum a Deo, ut ipse in eo maneat, & nos ipsi ordinarium cultum exhibeamus.* 8 Puer] *vide infrà 29. 1.* 11 Sanguinem copiosum] *id est, bellu nimis occupatus es: vide in 2. Schem. 7. 5.* 17 In afflictione] *id est, in molestiis diuturnis & bellu quibus agitatus sum, sup. 11. versic.* Talenta auri centies &c] *est est, quinquies centies mille daleros in auro & totidem in argento.* 21 Coram Jehova] *id est, ut illius cultui, & populi usui sit exposita.* 23 Nam cùm David] *hunc versum ad præcedentia pertinere manifestum est, tum ex 28. & 29. cap. ubi hæc historia fusiùs recensetur: tum ex eo quod sequens constitutio totius regni tam ecclesiastica quàm politica longo intervallo ante mortem Davidis facta est, ut suus locus ostendetur. Hic enim continetur superioris exhortationis & mandati causa.*

CAPUT. XXIII.

Levitarum recensio: & distributio per gentes & familias ad sua officia describitur.

1 CÙM autem congregasset David omnes principes Jisraëlitarum, & sacerdotes ac Levitas:

2 Numerati sunt Levitæ 'a nato triginta annos & deinceps: quorum fuit numerus per [a] capita eorum, triginta octo millia virorum.

3 Ex his qui præessent operi domus Jehovæ vicies quater mille erant: & moderatores ac judicies sexies mille.

4 Et quater mille janitores, ac 'quater mille laudantes Jehovam, instrumentisque fecisse ad laudandum.

5 'Distribuit autem eos David distributionibus: secundum filios Levi, in Gerschonitas, Kehathitas & Meraritas.

6 E Gerschonitis erant [b] Lahhdan & Schimhhi.

7 'Posterorum Lahhdanis quisque primarius Jechiel & Zetham & Joël tres.

8 Et posterorum' Schimhhi, Schelomith & Chaziel & Haran tres: hi erant primores paternarum familiarum Lahhdanis.

9 Posteri autem Schimhhi, Jachad, [c] Zina, & Jehhusch ac Berihha: hi quatuor *erant* posteri Schimhhi.

10 Erat verò Jachad primarius & Ziza secundanus: ac Jehhusch & Berihha, quia non multos habebant liberos, fuerunt in familia paterna recensionis unius.

11 Filii Kehathi, Hhamram, Jitzehar Chebron & Huzziel, quatuor.

12 Filii Hhamrami, Aharon & Mosche: separatus autem fuit Aharon ad sanctificandum ipsum in rem sanctam sanctarum ipse & filii ejus usque in seculum: ad adolendum coram Jehova ad ministrandum ei, & ad benedicendum in nomine ejus usque in seculum.

13 Ipsius verò Moschis viri Dei, filii [d] accensentur tribui Leviticæ.

14 Filii Moschis, Gerschom & Elihhezer.

15 Filiorum Gerschomi Schebuel primarius.

16 Fuerunt autem posteri Elihhezeris *sub* Rechabja primario: neq; erant Elihhezeri, filii alii: sed posteri Rechabjæ multiplicari sunt [e] summè.

17 Filii Jitzeharis, Schelomith primarius.

18 Filiorum Chebronis: Jerija primarius, Amarja secundanus, Jechaziel tertianus, & Jekamhham quartanus.

19 Filiorum Hhuzzielis, Mica primarius, & Jischija secundanus.

20 Filii Merari, Machli & Muschi: posteri Machli, Elihhazar & Kisch.

21 Cùm autem morienti Elihhazari non essent filii, sed filiæ: duxerunt eas filii Kischi cognati earum.

22 Filiorum Muschi, Machli & Hheder, ac Jeremoth tres *primarii.*

23 ('Hi ipsi Levitæ per familias paternas suas, primarii paternarum familiarum cum numeratis ipsorum, pro numero nominum viritim, exercentes opus in ministerio domus Jehovæ: *numerati sunt'* a nato viginti annos & deinceps.

24 'Quamvis dixisset David: quietem dedit Jehova Deus Jisraëlis populo suo: & habitabat Jerusalemi usque in seculum:

25 Atque etiam Levitis: non est portandum tabernaculum & ulla instrumenta ejus ad ministerium ejus.

26 Namin' actis Davidis posterioribus numerus Levitarum fuit horum, *nempe* a nato viginti annos & deinceps.)

27 'Constitutio enim eorum erat, ut *essent* ad manum filiorum Aharonis in ministerio domus Jehovæ, perfecti atriis & apothecis, & purgationi cujusque rei sanctæ: ac operi ministerii domus Dei:

28 Id est, pani dispositionis, & similæ in munus, & in placentas azymas, & in ea quæ fiunt cacabo, & in bullata: item cuique 'mensuræ &

[a] Heb. *crania sic infrà ver. 23.*

[b] *qui Libni sup. 6. 20.*

[c] *qui & Ziza ver. 10.*

Exod. 28.

[d] Heb. *vocatur de tribu.*

[e] Heb. *fuerunt sup. 22. 8.*

& dimensioni.
29 Item ut starent [a] unoquoque mane ad celebrandum & ad laudandum Jehovam: & similiter vespere.
30 Item omni oblationi holocaustorum Jehovæ, in singula sabbatha, in novilunia & in

[a] Heb. manè, manè.

stata tempora numero certo, prout ratio incumbebat illis jugiter coram Jehova.
31 Deniq; observarent observationē tentorii conventus & observationem rei sanctæ, observationemq; filiorum Aharonis cognatorū suorum in ministerio domus Jehovæ.

ANNOTATIO.

a A nato triginta annos] *ex lege Num. 4. vide in Num. 8. 24.* 4 Quater mille laudantes] *annumeratis discipulis, cum doctoribus ducentis octoginta octo: infrà 25. 7.* 5 Distribuit] *ex mandato Dei per Gadum & Nathanem. 2. Chron. 29. 25. vide 2. Chron. 8. 26.* 7 Posterorum Lahhdanis] *qui temporibus Davidis venerunt in censum: sic deinceps.* 8 Schimhhi] *filii Lahhdanis, nam Lahhdanis genus in duas summas familias divisum est, Lahhdaniticam & Schimhhiticam.* 23 Hi ipsi Levitæ] *Digressio qua ostendit Hebræa sa in hoc & tribus sequentibus capitibus rationem habere legitimæ numerationis a Davide factæ, postquam adducta fuit arca supra 16. 37. ad stabiliendum cultum Dei: non autem alterius illegitimæ quam hic multis nominibus damnas: de hac vide 2. Schem. 24. & sup. 21. & infrà 27. 24.* Exercentes] *primum argumentum, quo improbatur altera recensio: quia a ministerio illorum ad tractanda arma hoc pacto Levitæ & Sacerdotes avocabat.* A nato viginti] *secundum argumentum, quòd Levitas eadem ratione qua reliquos Israelitas numerarit Numer. 1. 3. & infrà 27. 23: At non ex præstituto lege, Num. 4. 3.* 24 Quamvis] *tertium argumentum, quòd in hoc facto promissionum Dei fidei que suæ in promissiones, quam prior recensione erat professus, ita oblitus est, ut Levitas cum Israelitis a fide & quiete publica abduceret.* 26 Actis posterioribus] *id est, posteriore ista recensione per Joabū facta.* 27 Constitutio] *id est, ordinata & præscripta fuit eo tempore triplex: ministrantium, musicorum, atque janitorum, ut ostenditur tribu cap. sequentibus.* 28 Mensuræ] *id est, quantitati rerum sacrarum aut liquidarum, quæ aditus sacras adhibebantur.* Dimensioni] *id est, spatio, in quæ persona, sacrificia, & cæremoniæ recipiebantur: vide Levit. 19. 35.*

CAPUT XXIIII.

Sacerdotum recensio sit per suas gentes, officia & ordines: at posteriores Kehathitarum & Merarritarum Sacerdotibus ministrantium.

Levit. 10.

1 Filiorum verò Aharonis distributiones: (filii Aharonis *fuerant* Nadab & Abihu, Elhhazar & Ithamar:
2 Sed mortuo Nadabo & Abihu coram patre ipsorum, cùm filii non essent ipsis: sacerdotio fungebantur Elhhazar & Ithamar.)
3 Quibus distribuit eos David, & Tzadok e filiis Elhhazaris, atque Achimelec e filiis Ithamaris: in præfecturam suam ad ministerium suum.
4 Et inventi sunt posteri Elhhazaris plures, quod ad primarios virorum, quàm posteri Ithamaris, cùm distribuerent eos: posteris Elhhazaris primores in paternas familias erant sexdecim: posteris verò Ithamaris in familias paternas ipsorum octo.
5 Distribuerunt autem eos sortibus [a] alios cum aliis: [a] quamvis essent principes sacrorum, & principes Dei e posteris Elhazaris, etiam in filios Ithamaris.
6 Quos descripsit Schemahhja filius Netanelis scriba e Levitis, coram rege & principibus ipsis & Tzadoko sacerdote atque Achimeleco filio Ebjatharis, primoribusq; paternarum *familiarum* inter sacerdotes & inter Levitas: familiam paternam unam *quamque* [a] captam ex Elhhazare & [a] similiter captam quamque ex Ithamare.

[a] Heb. & captam captam.

7 Nam prodiit sors prima Jehojaribo, Jedahhjæ secunda:
8 Charimo tertia, Sehhorimo quarta:
9 Malcijæ quinta, Mijamini sexta:
10 Kotzo septima, Abijæ octava:
11 Jeschuhhæ nona, Schecanjæ decima:
12 Eljaschibo undecima, Jakimo duodecima:
13 Chuppæ decimatertia, Jeschebeabo decimaquarta:
14 Bilgæ decimaquinta, Immeri decimasexta;
15 Cheziri decimaseptima, Pitzerzo decimaoctava:
16 Petachjæ decimanona, Jechezkeli vigesima:
17 Jachin vigesimaprima, Gamuli vigesimasecunda:
18 Delajæ vigesimatertia, Mahhazjæ vigesimaquarta:
19 Horum *fuit* præfectura illorum in ministerio suo, ut ingrederentur in domum Jehovæ, secundum officium illorum, sub manu Aharonis patris illorum: quemadmodum præceperat ei Jehova Deus Israëlis.
20 Quod autem ad filios Levi [a] reliquos: e filiis Hamrami [b] Schubaël: filiorum Schubaëlis Jechdeja.

[b] *qui & Schebuel, supra 23. 15.*

21 De Rechabja *verò*: filiorum Rechabjæ primarius Jischija.
22 E Jitzeharitis Schelomoth: filiorum Schelomothi Jachath.

Vide sup. 23. 15. & seq.

23 E *Chebronitis Jerija*: & filii Jerijæ: Amarja secundanus, Jachaziel tertianus, Jekamhham quartanus.
24 Filiorum Hhuzziëlis, Mica, ex filiis Micæ Schamir:
25 *Et* frater Micæ Jischija, e filiis Jischijæ Zecarja.
26 Filii Merari, Machli & Muschi: filii Jahhazijæ filii illius, *primoris erant.*
27 Filii Merari ex Jahhazija filio ejus, tum Schoham & Zaccur tum Hhibri,
28 Ex Machli Elhhazar, cui non *erant* filii.
29 Ex Kischo, filiorum Kischi Jerachmeel.
30 Filiorum verò Muschi, Machli, & Hheder & Jerimoth: hi Levitæ *primores* per domos paternas ipsorum.
31 Quos conjecerunt etiam sortibus [a] ex adverso fratrum suorum Aharonitarum coram Davide rege, & Tzadoko cum Achimeleco

leco, & primoribus paternarum familiarum ex ſacerdotibus & Levitis : paternarum familiarum primarium quemque cum cognatis ſuis minoribus ex adverſo illorum.

ANNOTATIO.

5 Alios cum aliis] *id eſt, promiſcuè, diſcrimen ordinum Deo ſortitione relinquentes.* Quamvis] *Occupatio, qua reſpondetur objectionis huic: non poſſe æqui juris eſſe, ſi ſummum ſacerdotium penes Eliazaridas poſteros ſit ex jure naturæ & inſtitutione Dei Num. 25. 13.* 6 Captam] *id eſt, a Deo ſorte obvenientem.* 19 Horum fuit præfectura] *id eſt, huic eadem cura commiſſa eſt ſub ſummo ſacerdote, qua Eliezari & Ithamari ſub Aharone ſacerdote: ut paſſim in lege habetur.* Illorum] *Aharonis & filiorum ejus.* 20 Reliquos] *hoc eſt, qui nondum planè & ſigillatim enumerati fuerunt: Gerſchonitarum autem primarios ſigillatim enumeravit ſup. 23. 6. &c. & ſacerdotes in hoc capite: ac proinde tantùm ſuperſunt reliqui Kehathita & Merarita recenſendi: omiſſi autem fuerunt, quia horum ordines ſacerdotibus miniſtrabant: ideo fuerunt hîc cum illis conjungendi.* 31 Ex adverſo fratrum] *id eſt, pari ordinum numero, & reſpondentibus inter utroſque ordines officiis: nam hæc fuit prima Levitarum ſanctio: duæ aliæ duobus proximè ſequentibus capitibus exponuntur.*

CAPUT XXV.

Muſici ſacri in viginti quatuor ordines diſtributi, & functiones eorum recenſentur.

1 DIXIT quoque David cum principibus militiæ, ad miniſterium in filios Aſaphi & Hemanis & Jeduthunis, eos qui prophetabant citharis nabliis & cymbalis: fueruntq; de numero illorum viri [a] functionis *hujus* ad miniſterium ſuum.

2 In filios Aſaphi, Zaccur & Joſeph, & Nethanja & [b] Aſcharela filii Aſaphi : [c] ad manum Aſaphi qui prophetabat [c] ex præſcripto regis.

3 In Jeduthunem filii Jeduthunis Gedalja & [d] Tzeri & Jeſcahbja, Chaſchabja & Mattithja [e] & *Schimhhi* ſex ad manus patris ſui Jeduthunis cum cithara, qui prophetabat [d] de celebrando & laudando Jehova.

4 In Hemanem : filii Hemanis Bukkija, Matanja, [e] Hhuzziel, [f] Schebuel & Jeremoth, Chananja, & Chanani, [g] Eljatha, Gidalti, & Romãti-Hhezer, Joſchbekaſcha, Mallothi, Hothir, Machazioth.

5 Omnes hi filii Hemanis, *qui erat* videns regis, in [e] verbis Dei de extollendo cornu. (dederat enim Deus Hemani filios quatuordecim, & & filias tres.)

6 Omnes iſti ad manus patris ipſorum incumbebant muſicæ *in* domo Jehovæ, cum cymbalis, & nabliis & citharis ad miniſterium domus Dei : ex præſcripto regis, Aſapho & Jeduthuni & Hemani.

7 Fueruntq; numero illi cum cognatis ſuis edoctis muſicam *canendam* Jehovæ : omnes doctores ducenti octoginta octo.

8 Quorum conjecerunt ſortes *ad* obſervationẽ ex adverſo illorũ [h] æquè parvi atque magni, doctorum cum diſcipulis.

9 Et prodiit ſors prima in Aſphũ Joſepho: Gedaljæ ſecunda, qui cum cognatis ſuis & filiis ſuis erant duodeni.

10 Tertia Zaccuri, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

11 Quarta Jitzri, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

12 Quinta Neranjæ, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

13 Sexta bukkijæ, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

14 Septima, Jeſcharelæ, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

15 Octava Jeſchahhjæ, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

16 Nona Mattanjæ, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

17 Decima Schimhhi, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

18 Undecima Hhazareeli, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

19 Duodecima Chaſchabjæ, filiis ejus & cognatis ejus duodecim.

20 In decimatertia Schubaël, filii ejus & cognati ejus duodecim.

21 In decimaquarta Mattitja, filii ejus & cognati ejus duodecim.

22 In decimaquinta Jeremoth, filii ejus & cognati ejus duodecim.

23 In deſimaſexta, Chananja, filii ejus & cognati ejus duodecim.

24 In decimaſeptima, Joſchbekaſcha, filii ejus & cognati ejus duodecim.

25 In decimaoctava, Chanani, filii ejus & cognati ejus duodecim.

26 In decimanona, Mallothi, filii ejus & cognati ejus duodecim.

27 In vigeſima Elijatha, filii ejus & cognati ejus duodecim.

28 In vigeſimaprima Hothir, filii ejus & cognati ejus duodecim.

29 In vigeſimaſecunda Gidalti, filii ejus, & cognati ejus duodecim.

30 In vigeſimatertia Machazioth, filii ejus & cognati ejus duodecim.

31 In vigeſimaquarta Romamti-Hhezer, filii ejus & cognati ejus duodecim.

[a] Heb. *operis vel operæ.*
[b] *qui Jeſcharela infrà ver. 14.*
[c] Heb. *ſecundum manus regis.*
[d] *qui & Jitzri inf. ver. 11*
[e] *qui & Hhazareel infrà ver. 18.*
[f] *Schubaël ver. 20.*
[g] *Elijatha ver. 27.*
[h] Heb *ſicut parvus ſicut magnus, doctor cum diſcipulo.*

ANNOTATIO.

1 Prophetabant] *id eſt, ſacras cantiones canebant. ſic deinceps.* 2 Ad manum Aſaphi] *id eſt, ſub Aſapho ſummo ſuarum familiarum præfecto, in prima muſicorum claſſe.* Ex præſcripto &c.] *id eſt, hymnos decantabant prophetico & davidaïcos conſcriptos a Davide, & in Eccleſiam receptos: ex comparatione aliorum qui dicuntur Hemani & Jeduthuni traditi infrà 3. & 5. verſu. & inſcriptionibus Pſalmorum in quibus nominatur Aſaph.* 3 Et Schimhhi] *ex verſu 17.* De celebrando] *ſive commemoratione liberationum præteritarum, ut Pſal. 39. & 77: ſive ad Dei laudem univerſè prædicandam.* 5 Verbis Dei &c.] *id eſt hymnis ſacris, pertinentibus ad regis aut regni robur & amplitudinem: quæ cornu elatione ferè in ſacris libris exprimuntur.*

CAPUT

CAPUT XXVI.

Diſtributio Janitorum templi ex Levitis: & conſtitutiones munerum ordinaria atque extraordinaria recenſentur.

1 QUOD ad diſtributiones in Janitores: ex Korachçis, [a] Meſchelemja filius Koræ ex filiis [b] Aſaphi.

2 Meſchelemję autem filii *erant*: Zecarja primogenitus, Jedihhaël ſecundus, Zebadja tertius, Jatniel quartus:

3 Hhelam quintus, Jehochanan ſextus, Eljehohhenai ſeptimus.

4 Hhobed-Edomo quoque *erant* filii: Schemahhja primogenitus, Jehozabad ſecundus, Joach tertius, & Sacar quartus, & Netaneel quintus:

5 Hhammiel ſextus, Jiſſaſcar ſeptimus, Pehhulletai octavus: nam [c] benedixerat ei Deus.

6 Etiam Schemahhjæ filio ejus editi erant filii, qui dominatum habebant in familia paterna ipſorum: eò quòd valentes robore eſſent.

7 Filii Schemahhjæ Hhothni cum Rephaële & Hhobedo, Elzabado fratribus ipſius [e] ſtrenuis: Elihu & Schemahhja.

8 Iſti omnes e filiis Hhobed-Edomi ipſi cum filiis ſuis ac fratribus ſuis [d] quiſque ſtrenuus pro ſua facultate ad miniſterium: erant ſexaginta duo Hhobed-Edomo.

9 (Meſchelemjæ verò filii ac cognati ſtrenui erant octodecim).

10 Item Choſæ [e] e Meraritis filii: Schimri horum primarius, quamvis nõ eſſet primogenitus: tamen conſtituit eum pater ejus [f] primarium:

11 Chilkija ſecundus, Tebalja tertius, Zecarja quartus: omnes filii & cognati Choſæ tredecim.

12 In hos *facta ſunt* diſtributiones janitorum per primarios viros: *ad* cuſtodias [g] ex adverſo fratrum ipſorum ad miniſtrandum in domo Jehovę.

13 Nam conjecerunt ſortes [h] æquè parvi atq; magni, in domos paternas ipſorum, ad [i] unamquamque portam.

14 Accidit autem ſors [k] verſus orientem Schelemjæ: Zecarjæ verò filii ejus [l] conſiliarii prudentis, cùm jacerent ſortes, prodiit ſors ad [m] ſeptentrionem:

15 Hhobed-Edomo ad [n] meridiem: filiis verò ejus [o] obvenit [p] ærarium.

16 Schuppimo & Choſę ad [q] occidentem, cum [r] porta injectus in [s] aggeſto aſcenſu, [t] cuſtodia ex adverſo cuſtodiæ *agente*.

17 Ad orientem Levitæ erant ſeni: ad ſeptentrionem in diem quaterni: ad meridiem in diem quaterni: & ad ærarium [u] bis bini.

18 In [1] parte exteriore & ad occidentem: quaterni ad [x] aggerem: bini ad partem exteriorem.

19 Hæ diſtributiones janitarum in Korachços & Meraritas.

20 Hi quoque Levitæ: [y] Achija præerat theſauris domus Dei, theſauris, inquam, [z] rerum ſacrarum.

21 In Lahhdanitas & [aa] in Gerſchonitas, e Lahhdane ([bb] primores paternarum familiarum *erant* e Lahhdane Gerſchonita) [cc] Jechieli.

22 Filii Jechieli: Zetham & Joël frater ejus, præerant theſauris domus Jehovæ.

23 In Hhamramitas, in Jizecharitas, in Chebronitas, in Hhozzielitas,

24 Similiter Schebuel filius Gerſchomi filii Moſchis, anteceſſor præerat theſauris [dd] eorum.

25 Cognati autem eorum ex Elihhezere: Rechabja filius ejus, cujus filius Jeſchahhja, cujus filius Joram, cujus filius Zicri, cujus filius Schelomith.

26 Hic Schelomith cum fratribus ſuis præerat omnibus theſauris rerum ſacrarum: quas conſecravit David rex, & primores paternarum familiarum cum chiliarchis & centurioribus ac præfectis militiæ:

27 Ex bellis & ex præda conſecrarunt: ad [ee] curandum domum Jehovę.

28 Item omnibus quę conſecravit Schemuel videns, & Schaul filius Kiſchi, ac Abner filius Neri, & Joab filius Tzeruję: quiſquis conſecrabat *deponebat* in manum Schelomithi ac fratrum ejus.

29 Ex Jitzeharitis, Cenanja & filii ejus [ff] operi externo *præerant* apud Iſraëlitas, moderatores & judices.

30 E Chebronitis, Chaſchabja & cognati ejus ſtrenui, mille ſeptingenti in præfectura Iſraëlitarum, [gg] ſecundum Jardenem [hh] occidentem verſus, omni operi Jehovæ & miniſterio [ii] imperato arege.

31 E Chebronitis, Jerija primarius, in Chebronitarum generationibus in paternas *familias*: ([kk] anno quadrageſimo regni Davidis quæſiti ſunt: ita inventi in eis, valentes robore in Jahhzere Gilhhaditarum).

32 Et cognati ejus ſtrenui, bis mille ſeptingenti primores paternarum familiarum: quos præfecit David rex apud Rëubenitas & Gaditas & dimidiatam tribum Menaſchitarum, omni negotio Dei, & [ll] negotio regio.

[a] *qui Schelemja infrà ver. 14.*
[b] *Ebiaſaph ſuprà 9. 19.*
[c] Heb. *filii roboris: ut ver. 9.*
[d] Heb. *vir roboris.*
[e] Heb. *ficus parvi ſicut magni: ut ſuprà 25. 8.*
[f] Heb. *ad portã & portã.*
[g] Heb. *conſentio cum prudentia.*
[h] Heb. *domus congregatorii.*
[i] Heb. *in aggere aſcendente.*
[k] Heb. *duo duo.*
[l] Heb. *ad partes: quæ vox Chaldæa eſt, & compoſita, q. d. partem exteriorem vel in agrum ſpectantem.*
[m] *qui Jechieli, ſup. 23. 7.*
[n] Heb. *conſirmandum: ut 2. Reg. 12. 6.*
[o] Heb. *a tranſitu Jardenis.*

ANNOTATIO.

5 Benedixerat]*ut Gen. 1. 22. & 28. ver.* 10 E Meraritis] *hoc de Hhobed Edomo & Choſa tenuiter intelligendum eſt: nam Hhobed-Edom Jeduthunu Meraritæ filius erat, ſuprà 16. 38. quamobrem ſuperiorem verſum parentheſi includimus.* Primarium] *non in jure primogeniti: ſed in ſtructione cuſtodiæ.* 12 Ex adverſo]*ut ſuprà 24. 31. & 25. 1.* 14 Verſus orientem] *id eſt, ab anteriore templi parte.* Septentrionem] *ſiniſtram templi partem.* 15 Meridiem] *dexteram templi partem.* Obvenit ærarium] *locus in quo collecta reſervabantur: ita accipiendum eſſe oſtendit locus ſecundi Chron. 25. 24.* 16 Occidentem] *id eſt, poſteriorem templi partem.* Porta injectus] *id eſt, quem verſus terra injecta & accumulata eſt ad parandum iter regis: de quo 1. Reg. 10. 5. & 12.* Cuſtodia ex adverſo &c.] *id eſt, ſicuti obeuntibus ſuum munus ordinibus janitorum, & ſimul abeuntibus, cùm alii ſuccederent.* 17 Bis bini] *quorum bini portam veſtibuli exteriorem, & bini interiorem ærarii obſervabant.* 18 Aggerem] *de quo ſuprà 16. ver.* 20 Achija] *Meraritæ & Meraritarum quæſtor, ut ex ſequentium comparatione apparet: incipit autem hic ab eo, quia ſuperior verſus deſinit in Meraritas, & Hhebronitarum ius.* Rerum ſacrarum] *id eſt,*

id eſt, ad miniſterium ſacrum Meraritarum, & ad ipſos Meraritas pertinentium. 31 In Gerſchonitas] *id eſt, poſteros Schimhhi Gerſchonitæ, de quo ſupra 23.6.* Primores paternarum] *cauſam oſtendit, cur a Labhdanitis quæſtores Gerſchonitarum conſtituti ſint.* 32 Eorum] *Kehathitarum, quos per quatuor familias ſuas nominavit, ſuperiore verſu.* 29 Operi externo] *id eſt, erant curatores earum rerum, quæ foris parandæ erant, ad futuram templi ædificationem, & continuationem cultus Dei: vide Nechemiæ 11.16.* Apud Iſraëlitas] *id eſt, in eo regni tractu, qui ſecundum mare Mediterraneum eſt: nam tota regio cis Jardenem in duos tractus diviſa eſt hujus curationis ratione: utrumvis ſecundum mare & ſecundum Jardenem infrà verſu ſequente: ſynecdoche.* 30 Occidentē] *i. in citeriore præfectura.* Imperato a rege] *ſup. 22.5.* 31 Anno quadrageſimo] *quo David maximum conventum Iſraëlitarum habuit, & Schelomonem filium ſibi ſucceſſorem pronuntians, omnibus cultum Dei & ſtructuram templi nominatim verò filio ſuæ curationis eccleſiaſticarum diſtributionis commendavit infrà 28. & 29.* 32 Negotio regio] *id eſt, imperato a rege, ut verſu 30.*

CAPUT XXVII.

Leziones ordinariæ cum ſuis ducibus, tribuni populi, & regii officiales recenſentur.

1 Filiorum autem Iſraëlis ſecundum numerum ipſorum, in primores paternarum familiarum, chiliarchoſq; & centuriones & moderatores eorum, miniſtrantes regi in omni negotio ſuarum diſtributionum (quarū quæq; [a] procedebat & redibat *de* menſe in menſem omnibus menſibus anni): diſtributio una quæque *erat* vicenūm quaternūm millium.

2 Diſtributioni primæ in menſem primum, præerat [b] Jaſchobhham filius Zabdielis: (in cujus diſtributione erant viginti quatuor millia).

3 E filiis Peretzi primarius omnibus præfectis exercituum in menſem primum.

4 In diſtributione autem menſis ſecundi erat [c] Dodai Achochæus, & diſtributio ejus, [d] deinde Mikloth anteceſſor: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

5 Præfectus militiæ tertius in menſem tertium Benaja filius Jehojadahhi ſacerdotis primarius: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

6 Hic Benaja potens inter triginta, præerat etiam [e] ipſis triginta: & diſtributioni ejus Hhāmizadab filius ejus.

7 Quartus in menſem quartum Hhaſaël frater Joabi, & Zebadja filius ejus poſt eum: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

8 Quintus in menſem quintum princeps [d] Schamhuth Zerachæus: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

9 Sextus in menſem ſextum Hhira filius Hhikeſchi Tekohhæus: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

10 Septimus in menſem ſeptimum Cheletz e Pelonita e poſteris Ephrajimi: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

11 Octavus in menſem octavum Sibcai Chuſchathæus e Zerachæis: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

12 Nonus in menſem nonum Abihhezer Hhanathothanus e Binjaminitis: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

13 Decimus in menſem decimum Maharai Netophathita e Zerachæis: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

14 Undecimus in undecimum menſem Benaja Pirhhathonita e poſteris Ephrajimi: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

15 Duodecimus in duodecimū menſem [f] Cheldai Netophathita ex Hhothniele: in cujus diſtributione erant vigintiquatuor millia.

16 In tribubus autem Iſraëlis, Reūbenitica anteceſſor erat Elihhezer filius Zicri: Schimhhonitica Schephatja filius Mahhacæ:

17 Levitica Chaſchabja filius Kemuelis: Aharonis Tzadok:

18 Jehudæ Elihu e fratribus Davidis: Iſſaſcaris Hhomri filius Micaëlis:

19 Zebulunis Iſmahhja filius Hhobadjæ: Naphtali Jerimoth filius Hhazriēlis:

20 Filiis Ephrajimi Hhoſcheahh filius Hhazazjæ: dimidiatæ tribui Menaſchis, Joël filius Pedajæ:

21 Dimidio Menaſchis ad Gilhhadem Iddo filius Zecarjæ: Binjamini Jahhaſiel filius Abneri:

22 Dani Hhazareel filius Jerochami: hi erant [g] principes tribuum Iſraëlis.

23 [h] Non recenſuit autem David numerum eorum infra [i] natum viginti annos: eò quòd dixiſſet Jehova ſe multiplicaturum Iſraëlitas tanquam ſtellas cœli.

24 Joab filius Tzeruję [k] cœperat numerare: ſed non abſolverat. quòd eſſet ob hanc cauſam ira fervens contra Iſraëlem: [l] neque relātus eſt iſtorum numerus, in numerum Chronicorum regis Davidis.

25 [m] Theſauris verò regis præerat Hhazmaveth filius Hhadielis: & theſauris qui erant in agro, in reliquis civitatibus, & in pagis ac in turribus, Jonathan filius Hhuzzijæ.

26 Item exercentibus opus ruſticum in agricultura Hhezri filius Celubi.

27 Item [n] vinitoribus Schimhhi Ramathæus: ſed [o] proventui vinearum, theſauris vini, Zabdi Schiphmæus.

28 Item cultoribus olearum, ſycomororum quę erant in humili loco, Bahhal-Chanan Gederita: theſauris autem olei, Johhaſch.

29 Item armentis paſcentibus in [p] Scharone, Schitrai Scharonita: armentis autem *paſcentibus* per convalles, Schaphat filius Hhadlai.

30 Item camelis Obil Iſchmahhelita: & aſinis, Jechdeja Meronothæus.

31 Item pecudibus Jaziz Hagarenus: omnes hi præfecti facultatum quæ erant regi Davidi.

32 Jonathan verò patruus Davidis, conſiliarius, vir prudens, & [q] juris peritus erat: & Jechiel filius Chachmonæi erat eum filiis regis.

33 Achithophel quoque conſiliarius erat regi: & Chuſchai Arcita amicus regis.

34 Poſt Achithophelem verò Jehojadahh filius Benaję & Ebjathar, denique princeps militię regis erat Joab.

ANNO-

[a] Heb. *quæ ingrediebatur & egrediebatur.*
[b] *qui & Joſchebaſchebeth, 2. Schem. 23.8.*
[c] *qui & Dodo Ibid. 9.*
[d] *qui & Schammoth ſup. 11.27. & Schamma, 2. Schem. 23.10.*
[e] *qui & Paltna 2. Schem. 23.26.*
[f] *qui & Cheleb. 2. Schem. 23.29. & Cheled ſup. 11.30.*
[g] *qui & Eliab, 1. Schem. 16.7.*
[h] Heb. *annos viginti & infrà Gen. 15.5.*
[i] Heb. *aſcendit.*
[k] Heb. *exercentibus opus vineæ.*
[l] Heb. *aſcendit ex numero.*
[m] Heb. *ſuper horrea.*
[n] Heb. *exercentibus opus vineæ.*
[o] Heb. *ad quod ex vineis.*
[p] Heb. *ſuper horrea.*
[q] Heb. *ſuper horrea.*

ANNOTATIO.

1 Procedebat] *id eſt, olebat manus ſuum, ut Num 27.17.* 4 Deinde] *Dodaio extinctorum de Hhoſa. ille infrà ver. 7.* 6 Ipſis triginta] *de quibus 2. Schem. 23. & ſuprà cap. 11.* Et diſtributioni &c.] *quæ idem Benaja præerat etiam ordinariis ſtipatoribus regis, & prætorianis cohortibus 2. Schem. 9. 4.* 22 Principes tribuum] *excepto Aſchere, de quo ſynedochicè idem judicium faciendum.* 23 Non recenſuit] *ideſt, cavit ne recenſerentur: ne viderentur inquirere in fidem promiſſionum Dei, ídq; tam priore quàm poſteriore recenſione.* 24 Cœperat numerare] *omnes Iſraëlitas ſupra annum vigeſimum 2. Schem. 24.* Neque relatus eſt] *id eſt, bi duodecim ordines conſtantes ex ducentis octoginta octo millibus: præter ſingulares ſingulorum principum chiliadas, (quæ omnia ſimul efficiunt trecenta millia) non ſunt relati in 2. Schem. 24. 9. qui liber eſt eccleſiaſticus Chronicorum Regis Davidis: ſic reddit rationem Hhezra cur ipſe numerum trecentorum millium adſcripſerit ſuprà 21. 5. ad eam ſummam quæ habetur 2. Schem. 24.* 25 Theſauris Regis] *id eſt, fiſco Ieroſolymitanorum oſtendit ſequentis membri comparatio.* 29 Schirone] *quicquid alii dicant, certum eſt Scharonem campeſtrem regionem eſſe Libano ſubjectam inde a Baſchane, ex cap. 5. 16. ſuprà.*

CAPUT XXVIII.

David convocatis ordinibus declarat Schelomonem ex Dei voluntate regni hæredem eſſe: omnes ad cultum Dei, & ſtructuram templi a Deo præſcriptam hortatur: cujus formam Schelomoni tradit.

1 CONGREGAVIT itaque David omnes præfectos Iſraëlis, præfectos tribubus, & præfectos diſtributionibus miniſtrantes regi, & Chiliarchos cæturionesque, atq; præfectos omnibus facultatibus & pecuariæ regis, filios quoque ſuos cum aulicis & robuſtiſſimis, denique quemque valentem robore, Jeruſchalaima.

2 Et ſurgens David rex in pedes ſuos dixit: audite mei fratres mei & populi mi: ego, *cùm eſſet* [a] mihi in animo ædificare locum quietis pro arca fœderis Jehovæ, & proſcabello pedum Dei noſtri, comparaveram quibus ædificarem. 2. *Schem.* 7. 5 [a] Heb. *cum erat mea.*

3 Sed Deus dixit mihi, non es ædificaturus domum nomini meo: quia [b] vir bellis *occupatus* ſanguinem fundis. [b] Heb. *vir bellorum.*

4 Elegit autem Jehova Deus Iſraëlis me ex tota familia paterna mea, ut eſſem rex ſuper Iſraëlem in ſeculum: nam Jehudam eligerat in anteceſſorem, & e familia Jehudæ familiam patris mei: inter filios verò patris mei, me vulut: quem conſtitueret regem ſuper totum Iſraëlem. *Gen. 49. 8.* 1. *Schr. 16. 2.*

5 Similiter autem ex omnibus filiis meis (multos enim filios dedit mihi Jehova:) elegit Schelomonem filium meum, ut inſideret ſolio regni Jehovæ, ſuper Iſraëlem.

6 Nam dixit mihi, Schelomo filius tuus ipſe ædificatorus eſt domum meam & atria mea: nam elegi ipſum mihi in filium, & ego futurus ſum ei in patrem:

7 Et ſtabiliturus ſum regnum ejus uſque in ſeculum: ſi firmus fuerit in exercendis præceptis meis, & judiciis meis, ſicut hoc tempore.

8 Nunc ergo ante oculos totius Iſraelis congregationis Jehovæ, & [c] audiente Deo noſtro, obſervate & exquirite omnia præcepta Jehovæ Dei veſtri: ut hæreditarió poſſideatis terram hanc optimam, & poſſidendam tradatis filiis veſtris poſt vos uſque in ſeculum. [c] Heb. *in auribus Dei noſtri.*

9 Tu quoq; Schelomo fili mi, agnoſce Deum patris tui, & cole eum corde integro & animo ſtudioſo: quia omnia corda exquirit Jehova, & quodque figmentum cogitationum intelligit: ſi exquiſiveris eum, invenietur abs te: ſed ſi dereliqueris eum, rejiciet te in perpetuum.

10 Vide jam, quandoquidem Jehova elegit te ad ædificandum domum pro ſanctuario: confirmare & fac.

11 Tunc tradidit David Schelomoni filio ſuo ſtructuram porticus, & domiciliorum ejus, & gazophylaciorum ejus, cœnaculorumq; ejus, ac cubiculorum ejus interiorum, etiam loci operculi propitiatorii:

12 Deniq; ſtructuram omnium quæ *erant* penes eum *informata* [d] per ſpiritum, de atriis domus Jehovæ, & de omnibus domibus circumquaq; pro theſauris domus Dei, & pro theſauris rerum ſacrarum.

13 Item pro diſtributionibus ſacerdotum & Levitarum, & pro omni opere ad miniſterium domus Jehovæ, ac pro omnibus inſtrumentis ad miniſterium domus Jehovæ *pertinentibus.*

14 Aurum certo pondere ad aurea ad ſingula inſtrumenta [d] cujuſq; miniſterii: *argentum* ad omnia inſtrumenta argentea *certo* pondere, ad ſingula inſtrumenta cujuſque miniſterii. [d] Heb. *miniſterii & miniſteris: ſic dixerunt.*

15 Id eſt, pondus pro lychnuchis aureis, & lucernis eorum aureis, ex pondere [e] cujuſque lychnuchi & lucernam ejus: & pro lychnuchis argenti ex pondere lychnuchi & lucernarum ejus, ſecundum miniſterium cujuſque lychnuchi: [e] Heb. *lych nuchs & lychnuchis: ſic dixerunt.*

16 Et aurum pondere pro menſis diſpoſitionis in [f] quamque menſam: ſimiliter argentum pro menſis argenteis. [f] Heb. *in menſam & menſam.*

17 Item pro fuſcinulis & crateribus, & ſcutellis aurum purum: & pro pelvibus aureis certo pondere [g] in quamq; pelvim: & pro pelvibus argenteis argentum *certo* pondere in quamque pelvim. [g] Heb. *in pelvim & pelvim: ſic dixerunt.*

18 Item pro altari ſuffitus aurum purgatiſſimum *certo* pondere: & ad ſtructuram [e] ſed illis, *id eſt*, cerubinorum aurum, ut pandentes *alas* [e] tegerent arcam fœderis Jehovæ.

19 Hęc omnia de ſcripto, *ſunt* a manu Jehovæ, *inquit, qui* inſtruxit me: omnia opera hujus ſtructuræ.

20 Itaque dixit David Schelomoni filio ſuo, confirmare eſtoq; fortis & fac: ne timeto neque conſternator: nam Jehova Deus, Deus meus tecum erit (non deſeretve neque derelinquet te) donec abſolveris totum opus ac miniſterium domus Jehovæ.

21 Ecce autem diſtributiones ſacerdotum & Levitarum ad unumquodque miniſterium domus Dei: & penes te junt ad omne opus omnes voluntarii *inſtructi* peritia ad omne miniſterium; denique principes & totus populus *parati* ad omnia verba tua.

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Congregavit] *regressio ad historiam, quam cœperat narrare suprà a capite 22.* 3 Surgens] *a lecto, in quo præ senectute jacere solebat, honorem exhibens verbo Dei quod proposuimus erat sic Gen. 49. 33.* 3 Vir bellis] *vide 2. Schem. 7. 5. in annotatione.* 12 Per spiritum] *id est, autore spiritu Sancto.* 14 Cujusq; ministerii] *tam in sancto, ubi adhibebantur instrumenta aurea, quàm in atrio ubi argentea: quomodo etiam tres sequentes versus sunt accipiendi.* 18 Sedilis] *ita vocat Cherubinos, quia illic deus insidere dicitur. vide 1. Schem. 4. 4.* Tegerent] 1. Reg. 6. 23. & seq.

CAPUT XXIX.

David verbis & exemplo ordines Jisraëlitarum provocat, ad liberaliter offerendum in structuram templi: Deo gratias agit: populo & filio bene precatur: & gratis Deo actis a populo, sacrificiis & oblatis, rex novus & sacerdos summus omnium consensu confirmantur.

1 PRÆTEREA dixit David rex toti illi congregationi: Schelomonem filium meum [a] unum elegit Deus [a] puerum & tenellum: opus autem hoc magnum *est*: non enim homini istud palatium: sed Jehovæ Deo *paratur*.

2 Atque omnibus *quidem* viribus meis præparavi pro domo Dei mei, aurum ad aurea & argentum ad argentea, & æs ad ærea, ferrum ad ferrea, & ligna ad lignea: lapides sardonychas & [a] insitivos, [b] lapides ad ornatū, & ad opus phrygianum, denique quosvis lapides pretiosos, & lapides marmoreos, [c] copiosè.

3 Et amplius, quandoquidem propendeo voluntate erga domum Dei mei, est mihi peculium, aurum, & argentum: trado pro domo Dei mei, suprà quàm omnia quæ præparavi in domum sanctam:

4 [a] Ter mille talenta auri ex auro [a] Ophiris, & [a] septies mille talenta argenti purgatissimi ad obducendum parietes [a] domorum:

5 Aurum pro aureis, & argentum pro argenteis, & pro omni opificio manu artificum: quis ergo sponte se offert, [d] ut consecret ministerium suum hodie Jehovæ?

6 Itaque sponte se obtulerunt principes paternarum *familiarum* & principes tribuum Jisraëlis, & Chiliarchi, centuriones q̃; & præfecti operi regis.

7 Dederunt q̃; ad opus domus Dei auri talenta [a] quinquies mille, & [a] drachmarum myriadem, & argenti talenta [a] decies mille, æris que octodecies mille talenta, & ferri centies mille talenta:

8 Denique lapidum quicquid inveniebatur penes unumquemq; dederunt in thesaurum domus Jehovæ: in manum [a] Jechielis Gerschonitæ.

9 Et lætabatur populus cum sponte offerrent nam [e] animo integro offerebant Jehovæ: etiamque David rex lætabatur lętitia magna.

10 Quamobrem benedixit David Jehovæ ante oculos totius congregationis: & dixit David [a] Benedictus es Jehova Deus Jisraëlis patris nostri a seculo usque in seculum.

11 Tua *est*, ô Jehova, magnitudo & potentia & gloria & æternitas ac majestas: imò omnia in cœlo & in terra: tuum *est* Jehova regnum, ut qui te extollis supra omnia in caput.

12 Nam divitiæ & gloria a facie tua *sunt*, & tu dominium habes in omnia, & in manu tua vis & potentia: in manu, inquam, tua magnificandi & confirmandi rem quamlibet.

13 Itaque nunc Deus nóster, celebramus te: & laudamus nomen tuum [f] gloriosum.

14 Etenim quis sum ego, aut quis populus meus ut obtineamus vim sponte offerendi hujusmodi? nam ex te sunt omnia, & a manu tua *acceptum* reddimus tibi.

15 Peregrini enim sumus coram te, & inquilini, sicut omnes majores nostri: velut umbra *sunt* dies nostri super terram quæ non [g] consistit.

16 Jehova Deus noster, tota hęc rerum multitudo quam paravimus ad ædificandam tibi domum pro nomine sancto tuo: e manu tua *est*, & tua *sunt* hęc omnia.

17 Sed novi, Deus mi, te esse scrutatorem cordis, & quæ recta sunt velle: ego [h] recto corde meo sponte obtuli omnia ista: nunc quoque populum tuum qui præsentes sunt hic, vidi cum lætitia sponte offerentem tibi.

18 [a] Jehova Deus Abrahami, Jitzchaki & Jisraëlis majorum nostrorum, serva hoc in seculum, nempe [a] hgmentum cogitationum cordis populi tui: & constitue animum eorum erga te.

19 Schelomoni quoque filio meo da animum integrum ad observandum præcepta tua, testimonia tua & statuta tua: tum facendo omnia illa, tum ædificando palatium istud [a] quod præparavi.

20 Deinde edixit David toti congregationi, benedicite nunc Jehovæ Deo vestro: sic benedixerunt tota illa congregatio Jehovæ Deo majorum suorum, & inclinato vertice incurvaverunt se Jehovæ ac [a] regi.

21 Ac sacrificaverunt Jehovæ sacrificia, obtulerunque Jehovę holocausta postridie diei illius, juvencos mille, arietes mille, agnos mille & libamina eorum: & sacrificia copiosè pro toto Jisraële.

22 Et comederunt ac biberunt coram Jehova die illo cum lætitia magna: regemque [a] secundò instituerunt Schelomonem filium Davidis, quem unxerunt Jehovæ in antecessorem, & [a] Tzadokum in sacerdotem.

23 Insidens autem Schelomo solio Jehovæ in regem pro Davide patre suo, prosperabatur: nam auscultabant ei omnes Jisraëlitæ.

24 Omnes q̃; principes & robusti, ac etiam omnes filii regis Davidis: [a] dederunt manum se fore subditos regi Schelomoni.

25 Magnificabat enim Jehova Schelomonem [k] summè ante oculos totius Jisraëlis: indens ei majestatem regiam, qualis non fuerat in ullo rege ante ipsum, super Jisraëlem.

26 David autem filius Jischai cùm regnasset super totum Jisraëlem:

27 (Dies verò quibus regnavit super Jisraëlem fuerunt quadraginta annorum: Chebrone regnaverat septem annis, deinde Jeruschalaimis regnavit triginta tribus).

28 Mortuus est in canitie bona, satur dierum, divitiarum & gloriæ: & regnavit Schelomo filius

---

a Heb *imple mentorum.*
b Heb *lapides fuci sive ornamenti, & operū phrygiani.*
c Heb. *in multitudinem: sic deinceps.*
d Heb. *ut impleat manum suam: sic Exo. 28. 41.*
e Heb. *corde sic deinceps.*
f Heb. *gloriæ tuæ.*
g Heb. *non est expectatio, vel consistentia.*
h Heb. *in rectitudine cordis mei.*
k Heb. *in oculis.*

lius ejus pro eo.
29 Res autem Davidis regis priores & posteriores: ecce sunt scriptę in verbis Schemuelis videntis, & in verbis Nathanis prophetæ, & in verbis Gadis videntis:
30 Cum tota regni ejus gubernatione & potentia ejus: ac temporibus quæ inciderunt ei & Israëli, ac omnibus regnis finitimarum regionum.

[1] Heb. cum toto regno: [metonymia.]

ANNOTATIO.

1 Unum] *quasi dicat, monarcham eum ita instituit, ut regnum per filios meos dividi esse nolit: vide infrà ver. 23.* Puerum] *id est, ætate non ita provectum, & multo fratribus natu minorem: nam aliquoties jam tum uxorem duxerat, ut ostendit ætas Rechabbhami, 2. Chron. 12. 13.* 4 Ter mille] *id est, decies octies centena millia coronatorum pro æstimatione talenti communis: vide Exod. 25. 39.* Ophiris] *vide 1. Reg. 9. 28.* Septies mille talenta argenti] *id est, septuagies octies centies mille quadraginta millia dalelorum.* Domorum] *id est, aurum quidem ad templum Dei, argentum verò ad ædificia templo adjuncta.* 7 Quinquies mille] *id est, tricies centena millia coronatorum.* Drachmarum myriadem] *id est, dextantem talenti: nam talentum duodecies mille drachmas continet, id est, quater mille octingentos coronatos.* Decies mille] *id est, nonagies decies sexcentis mille daleros.* 8 Jechielis] *de quo suprà 26. 21.* 10 Benedictus] *Exordium laudativum, ab amplitudine Dei & beneficiorum ejus: tenuitate offerentium, & studioso ipsorum animo.* 18 Jehova Deus Abrahami] *propositio ut suprà apud Deum, pro populo primùm, deinde pro novo rege.* Figmentum] *id est, studium quod in hac re declararunt, porrò fove in eu.* 19 Quod] *id est, cujus materiam: synecdoche.* 20 Regi] *Schelomoni.* 22 Secundò] *id est, regem in regno confirmarunt, quem priùs tumultuariè pater propter seditionem Adonijæ regem proclamari jusserat, 1. Reg. 1. 33.* Tzadokum in sacerdotem] *summum abrogato Ebjathare, propter conspirationem cum Adonija factam 1. Reg. 1. 7.* 24 Dederunt manum] *id est, fidem porrecta manu: synecdoche.* 29 Res priores] *id est, ante peccatum cum Bath-schebahba commissum & post peccatum quo multas calamitates sibi & toti regno accersivit. vide 2. Chron. 17. 3.* In verbis] *id est, in duobus libris Schemuelis, quorum partes hi qui nominantur, conscripserunt.*

CHRONICORUM
Liber secundus.

Secundo libro Chronicorum percurrit Hhezra progressum & finem regni Iehudæ, usque ad annum reditus a captivitate Babylonica. Est q, historia annorum quadringentorum septuagintaduorum: ultimus verò annus cum historia Hhezræ communis est.

A Schelomone ad deportationem Jeconiæ anni	401.
Anni captivitatis	70.
Cyri regis Persidis.	1.

CAPUT I.

Schelomo rex Deum Gibbhone colit: ubi divinitus sapientia donatur, & divitiis ac honoribus instruitur.

1 CUM autem se confirmasset Schelomo filius Davidis in regno suo: & Jehova Deus ejus adsistens ei magnificaret eum [a] summè:
2 Indixit Schelomo toti Israëli & chiliarchis, & centurionibus judicibusque, & unicuique duci in toto Israële, primoribus paternarum familiarum:
3 Abieruntq; Schelomo & tota illa congregatio cum eo in excelsum quod *erat* Gibbhone: quia ibi erat tentorium conventus Dei, quod fecerat Mosche servus Jehovę in deserto.
4 (Sed arcam Dei deduxerat David ex urbe Jehharimorum, in *locum* quem paraverat ei David: cùm tetendisset ei tentorium Jeruschalaimis)
5 Altare quoque æreum quod fecerat Betzaleel filius Uri filii Churis ibi *erat* coram tabernaculo Jehovæ: ubi requisivit eum Schelomo & ipsa congregatio.
6 Obtulitque ibi Schelomo in altari æreo coram Jehova, quod aderat tentorio conventus: obtulit, inquam, in eo holocausta mille.
7 Eadem nocte apparuit Deus Schelomoni, dixitq; ei: pete: quid daturus sum tibi?
8 Dixit autem Schelomo Deo, tu exercuisti erga Davidem patrem meum benignitatem magnam: quòd feceris ut regnem loco ejus.
9 Nunc Jehova Deus, stetur erit verbum tuum, *habitum* cum Davide patre meo: cùm tu feceris ut regnem super populum multum, ut pulvis terræ.
10 Nunc, inquam, sapientiam & notitiam da mihi: qua [a] procedam ante populum hunc & redeam: quis enim posset judicare populum tuum hunc maximum?
11 Tum dixit Deus Schelomoni, eò quòd fuit hoc in [b] animo tibi, & non petiisti divitias, opes, aut honorem, aut [c] vitam osorum tuorum, etiamque dies multos non petiisti: sed petiisti tibi sapientiam & notitiam qua judices populum meum, cui regem te præfeci:
12 Sapientia illa & notitia datur tibi: divitias insuper ac opes, honoremq; daturus sum tibi: cujusmodi non fuit regibus qui fuerunt ante te, & cujusmodi post te non erit.
13 Cùm itaque rediret Schelomo Jeruschalaima, a *profectione* ad excelsum quod *erat* Gibbhone, a conspectu tentorii conventus: [a] regnabat super Israëlem.
14 [a] Con-

[a] Heb. *sursum, ut suprà 1. Chro. 22. 8.*

2. *Schem. 6.*

1. *Reg. 3. 4.*

[b] Heb. *cum corde tuo.*
[c] Heb. *animã*

1.Reg.10.26 14 [a] Congregavit etiam Schelomo currus & equites: erantque ei mille quadringenti currus, & duodecies mille equites: quos collocavit in civitatibus curruum, & apud regem Jeruſchalaimis,

15 Et reddidit rex, Jeruſchalaimis argentum & aurum ut lapides: cedros autem reddidit ut ſycomoros, quæ in depreſſo loco creſcunt, multitudine.

16 Et vectigal equorum ex Ægypto quod erat Schelomoni: id eſt, neti, mercatores regis netum accipiebant pro pretio.

17 Nam [a] deducebant & exportabant ex Ægypto curruſi ſex centenis ſiclis argenti, equum verò centenis quinquagenis: & ita pro omnibus regibus Chittæorum & regibus Syriæ in manu ſua educebant.

ANNOTATIO.

10 Procedam ante &c.] *vide Num.27.17.* 13 Sic] *id eſt, ea ſapientia & notitia quam promiſerat Deus: de qua copioſiùs 1.Reg.3.* 14 Congregavit etiam] *confirmatio alterius partis promiſſionum Dei de opibus, honore, &c ſuprà 12.ver.* 17 Deducebant] *mercatores exteri.*

CAPUT II.

Schelomo templum ædificaturus, de operis & materia proſpicit, & cum rege Tyri de mercede contrahit.

[a] Heb. *dicere, ut 1.Reg.5.5.*

[b] Heb. *regni ſui: ſic infrà ver.12.*

1.Reg.5.13. &c.

1 Cùm autem [a] cogitaret Schelomo ædificare domum nomini Jehovæ: & domum [b] regiam ſuam:

2 Numeravit Schelomo ſeptuagies mille viros bajulos, & octuagies mille viros putatores in illo monte: & qui præeſſent illis ter mille ſexcentos.

3 Cùm miſiſſet Schelomo ad Churamum regem Tyri, dicendo: quemadmodum feciſti cum Davide patre meo, cui miſiſti cedros ad ædificandum ſibi domum in qua habitaret.

4 Ecce ego ædificaturus ſum domum nomini Jehovæ Dei mei: ad ſanctificandum eum, ad adolendum coram eo ſuffitum aromatum, ad diſpoſitionem *panum* jugem, holocauſtaq; in matutinum quodq; & veſpertinum tempus, in quæque ſabbatha & novilunia, & in ſtata tempora Jehovæ Dei noſtri: in ſeculum hoc incumbit Jiſraëli.

5 Domus autem illa quam ædificaturus ſum, magna erit: nam major *eſt* Deus noſter omnibus diis.

6 Sed quis obtineat vim ædificandi ei domum: cùm cœli ipſi & cœli cœlorum non capiant eum? & quis *ſum* ego ut ædificem ei domum: niſi ut adoleatur coram eo?

7 Ita nunc mitte mihi virum peritum operandi ex auro & ex argento, & ex ære, & ex ferro, & ex purpurio, & ex coccineo, & ex hyacinthino, & ſcientem ſculpere ſculpturas: cum peritis qui penes me *ſunt* in Jehuda & Jeruſchalaimis: quos comparavit David pater meus.

8 Mitte etiam mihi ligna cedrina, abiegna, & [a] thyina e Libano: novi enim ſervos tuos ſcientes eſſe cædendi arbores Libani: ecce autem ſervi mei erunt cum ſervis tuis:

9 Idque ad comparandum mihi ligna cedrina [c] quàm-plurima: nam domus illa quam ædificaturus ſum, magna *futura eſt*, & quidem mi-

[c] Heb. *in multitudine.*

rificè.

10 Viciſſem ecce, putatoribus illis, cæſoribus arborum do tritici [d] excuſſi ſervis tuis coros vicies mille, & hordei coros vicies mille: & vini bathos vicies mille, ac olei bathos vicies mille.

11 Dixit verò Churam rex Tyri ſcripto, quod miſit ad Schelomonem: præ amore Jehovæ erga populum ſuum, conſtituit te ſuper eos regem.

12 Deinde dicebat Churam, benedictus Jehova Deus Jiſraëlis, qui fecit cœlum & terram: quòd dedit Davidi regi filium ſapientem, ſcientem, [e] prudentem & intelligentem, qui ædificaturus eſt Domum Jehovæ, & domum regiam ſuam.

13 Nunc itaque mitto virum peritum, ſcientem & intelligentem *qui erat* Churamo patri meo:

14 Filium mulieris [f] e poſteris Danis, [g] & patrem ejus virum Tyrium, ſcientem operari ex auro & ex argento, ex ære, ex ferro, ex lapidibus, & ex lignis, ex purpureo, ex hyacinthino, & ex byſſino, & ex coccineo: & ſculpere quamlibet ſculpturam, & excogitare [g] quodvis induſtriè inventum: quicquid proponetur ei cum peritis tuis, & peritis domini mei Davidis patris tui.

15 Viciſſim nunc triticum illud & hordeum, oleum & vinum quod dixit dominus meus, mittat ſervis ſuis.

16 Nos verò cædemus arbores ex Libano ad omnem neceſſitatem tuam, quas devehemus tibi ratibus per mare, [h] Japhuntem: unde tu deportabis eas Jeruſchalaima.

17 Numeravit itaque Schelomo omnes homines peregrinos qui *erât* in terra Jiſraëlis, poſt numerationem qua numeraverat eos David pater ipſius: inventiq; ſunt centies quinquagies ter mille ſexcenti.

18 E quibus effecit ſeptuagies mille bajulos, & octuagies mille putatores in monte illo: ter verò mille ſexcentos ut præeſſent [i] adigendo huic populo.

[d] Heb. *percuſſionem tritici.*

[e] Heb. *ſcientem prudentiæ & intelligentiæ: ſic ver.13.*

1.Reg.7.13.

[f] Heb. *e filiabus Dan.*

[g] Heb. *omnē excogitationem: ut Exod.31.4.*

[h] *quæ Joppe Jeroſch.19.46.*

[i] Heb. *ad faciendum ut tranſiret hic populus.*

ANNOTATIO.

2 In illo monte] *id eſt, Libano, ut exprimitur ver.8.* ἀπὸ τοῦ ὄρους. 7 Ita nunc] *apodoſis primi illius membri quod cœptum fuerat ver.3. quemadmodum feciſti & ceſſit enim interjectum hyperbaton.* 8 Thyina] *vide 1.Reg.10.11.* 14 Patrem ejus] *qui ſimiliter Churam nomine vocabatur infrà 4.16.*

CAPUT III.

Locus, tempus, partes ædificati templi, cum earum materia & forma deſcribuntur.

1.Reg.6. 2 Schem. 24. & 1.Chro. 21

1 Deinde incepit Schelomo ædificare domum Jehovæ Jeruſchalaimis [a] in monte Morijæ, ubi apparuerat *Jehova* Davidi patri ipſius: in loco quem paraverat David in area Ornanis Jebuſæi.

2 Incepit autem ædificare menſe ſecundo, *die* ſecundo, anno quarto regni ſui.

3 Atque [a] harum *dimenſionum erat* [a] fundatio Sche-

[a] Heb. *ſuntri: infinitivus pro nomine.*

Schelomonis in ædificanda domo Dei: longitudo cubitorum ex mensura primaria cubitorum sexaginta, & latitudo cubitorum viginti.

4 Porticus autem quæ erat ante longitudinem, secundum [b] frontem latitudinis ipsius domus, cubitorum viginti, altitudo verò centum viginti: quam obduxit intrinsecus auro puro.

5 Domum quoque magnam obtexit lignis abeignis, deinde obtexit eam auro præstante, ubi fecerat ut eminerent in ea palmæ & catenæ.

6 Et obduxit ipsam domum lapidibus pretiosis ad ornatum: aurum autem ipsum erat aurum parvajimorum.

7 Obtexit verò domus trabes, postes, & parietes ejus & valvas ejus auro: cum insculpsisset Cherubinos parietibus.

8 Fecit etiam domum sancti sanctorum, longitudine secundum latitudinem domus cubitorū viginti, & latitudine cubitorum viginti: quam obtexit auro præstante ad talentorum sexcentorum *pondus*.

9 Pondus verò in clavos ficlorum quinquaginta auri: denique cœnacula obtexit auro.

10 Fecit quoque in domo sancti sanctorū Cherubinos duos opere [c] exemptili: quos obduxerunt auro.

11 Quorum Cherubinorum alæ longitudine sua in cubitos viginti *protendebantur*: ala una cujusque in cubitos quinos pertingens parietem domus, ala similiter altera cubitorum quinq; pertingens alam Cherubini alterius.

12 Sic ala Cherubini una cubitorum quinque pertingebat parietem domus: & ala ejus altera cubitorum quinque hærebat alæ cerubini alterius.

13 Alæ Cherubinorum istorum expandebant se in cubitos viginti: ipsi autem stabant pedibus suis, facie sua introrsum *versa*.

14 Fecit quoque velum hyacinthinum & purpureum, & coccineum & byssinum: in quo expressit Cerubinos.

15 Item fecit ante domum ipsam columnas duas cubitorum tricenūm quinūm longitudine: & coronamentum quod *erat* in summitate cujusque, cubitorum, quinūm. 1.Reg.7.15.

16 Ut fecerat catenas in adito, ita posuit in summitate columnarum: fecitque malogranata centena, quæ interposuit catenis illis.

17 Deinde erexit columnas ante templum, unam a dextera, & alteram a sinistra ejus: vocavitq; nomen dexteræ Jacin, & nomen sinistræ Bohhaz.

[b] Heb *faciem.*

[c] Heb. *exemptionem.*

ANNOTATIO.

1 In monte Morijæ] *de quo Gen.22.2.* 3 Harum dimensionum] *quæ hoc & sequente versu explicantur.* Ex mensura primaria] *vide.1.Reg.6.2.* 5 Domum magnam] *id est, templum anterius, quod sanctum dicebatur,1.Reg.6.17.* Abiegnis] *solum videlicet, ut constat ex.1.Reg.6.15. & descriptione parietum infrà ver.7.* Ubi fecerat] *id est, in prominentia palmarum & catenarum.* 6 ipsam domum] *id est, reliquam partem soli, quæ vacua erat, implevit opere musivo atque emblemate ex diversis lapillorum generibus.* Aurum parvajimorum] *id est, ex Chavila, ubi præstantissimum aurum fuisse testatur Mosche, Gen.2.11. est enim in ea sive Caracenorum regno Parbatia oppidum corrupto nomine dictum pro Parvajimū Plinio natur.histo.lib.6.cap.28. quod aurum David, ex devictis regibus regnis illis finitimis conficiebat, ad hos usus asservarat 1.Reg.6.20.* 8 Talentorum sexcentorum] *id est, trecentos sexcentos mille coronatorum.* 9 Cœnacula] *id est, domicilia quæ pertinent incumbebant, de quibus 1.Chr.28.11.&* 12. 10 Exemptili] *id est, ex multis partibus, quæ divelli inter se poterant: quod necessarium fuit propter eorum magnitudinem & gravitatem.* 15 Tricenūm quinūm &c.] *vide annotata 1.Reg.7.15.* 16 Catenas] *id est, fines aureos, de quibus 1.Reg.6.21.* Ita posuit] *fascias opere catenato, 1.Reg.7.17.* Centena] *in quolibet ordine.*

CAPUT. IIII.

Ornamenta templi intestina, altare, lacus, labra, lychnuchi, & mensæ: item atria & minutiora instrumenta describuntur.

1 FECIT præterea altare æreum, viginti cubitorum longitudine, & viginti cubitorum latitudine: decem autem cubitorum altitudine.

2 Item fecit lacum fusum: decem cubitorum a labii parte una ad alteram, rotundum circumquaque, & quinque cubitorum altitudine, quem filum triginta cubitorum cingebat circumquaque. 1.Reg.7.23.

3 Similitudo autem boum sub eo undequaque circumstantium eum in decem cubitos, cingentium lacum ipsum circumquaque *erat*: qui boves *pertingebant* duos ordines *colocynthidum* fusarum in fusura ejus)

4 Stantem super duodecim boves, tres respicientes ad aquilonem, & tres respicientes ad occasum, & tres respicientes ad meridiem, & tres respicientes ad orientem: ita lacus eis impositus erat superné: quorum omnium posteriora intus *latebant.*

5 Crassitudo verò ejus palmaris *erat*, & labium ejus simile operi labii calicis, *aut* floris lilii: quod capax erat bathorum, ter mille continebat.

6 Item fecit labra decem: quorum disposuit quinq; a dextera, & quinque a sinistra ad lavandum ex eis, opus holocausti abluebant ex eis: sed lacus *erat* sacerdotibus ad lavandum se ex eo. 1.Reg.7.38.

7 Item fecit lychnuchos aureos decē [b] eadem ratione inter se: posuitque in templo quinque a dextera & quinque a sinistra. *Ibid.49.ver.*

8 Item fecit mensas decem quas collocavit in templo, quinque a dextera & quinque a sinistra: fecitque crateras aureos centum.

9 Item fecit atrium sacerdotum & atrium maximum: & valvas atrio cuique, quorum valvas obduxit ære.

10 Lacum verò posuit versus latus dexterum ad orientem e regione meridiei. 1.Reg.7.39.

11 Item fecit Churam ollas, & hamas, & crateras: ita absolvit Churam facere opus illud, quod faciebat regi Schelomoni pro domo Dei:

12 Columnas duas, & orbes cum coronis in summitate columnarum duas: & encarpos duos ad tegendum duos orbes coronarios qui *erant*

[a] Heb. *a labio ejus ad labium ejus.*

[b] Heb. *secundum rationē eorum.*

erant in ſummitate columnarum:
13 Et malogranata quadraginta ad duos encarpos : binis ordinibus malogranata in encarpo unoquoque : ad tegendum duos orbes coronarios qui *erant* in ſuperficie columnarum.
14 Baſes quoque fecit,& labra fecit impoſita baſibus:
15 Lacum unum:& duodecim boves ſub eo.
16 Item ollas,& hamas,& fuſcinas, ac omnia inſtrumenta illorum fecit *eum* [a] Churamo patre ſuo,regi Schelomoni pro domo Jehovæ: ex ære terſo.
[a] Heb. *in denſitatibus terræ* 17 In planitie Jardenis fudit ea rex in [a] terra argilloſa: inter Succothas & inter Tzeredanum *agrum.*
18 Itaq; fecit Schelomo omnia iſta inſtrumenta [d] numeroſa valde:non enim perveſtigatum eſt pondus æris eorum.
[d] Heb. *in multitudine valde.*
19 Fecit enim Schelomo omnia inſtrumenta illa quæ erant Domus Dei: & altare aureum & menſas,quibus imponebatur panis faciei:
20 Et lychnuchos cum lucernis eorum, ut arderent pro ritu ſuo ante adytum, ex auro aſſervato:
21 Flores etiam & lucernas & forcipes ex auro: quod erat [e] perfectiſſimum aurum:
[e] Heb. *perfectionum aurum.*
22 Inſtrumentaq; muſica, & crateras, & acceras,& trullas *ex* auro aſſervato: & portæ domus valvas interiores ſancti ſanctorum,valvasq; domus,*valvas* templi [f] ex auro.

ANNOTATIO.

3 Similitudo autem boum]*i. boves æreiformâ ſuâ: hypallage.* 7 Eadem ratione]*i. ad exemplum ejus quem paraverat Moſche in deſerto.* 9 Atrium ſacerdotum]*i. quod ſacerdotibus erat proprium, templo conjunctum,ubi erant eorum cellæ ab utraq; templi parte* 1.*Reg.*6.5.*de quo* 1.*Reg.*6.36. Maximum]*eſt eſt, maximè capacitatu in ambitu templi & atrii ſacerdotum,pro populo.* 12 Orbes]*id eſt, imas coronarum partes annulo ſimiles.* 16 Churamo patre] *vide ſupra* 2,14. 22 Ex auro]*i. deauratas.*

CAPUT V.

Schelomo convocatis ſacerdotibus & primoribus populi arcam Tzijone in adytum: tabernaculum & vaſa ſacra Gibbhone deportat in theſaurum domus Dei,ubi Deus ſignum aſpectabile ſuæ præſentiæ edit.

1.*Reg.*7.51. 1 PERFECTO autem toto opere quod fecit Schelomo pro domo Jehovæ : inferens Schelomo res conſecratas a Davide patre ſuo, & argentum,& aurum, & omnia inſtrumenta poſuit in theſauris domus Dei.
2.*Reg.*8.1. 2 Tunc congregari juſſit Schelomo ſeniores Jiſraëlis,& omnes primarios tribuum, principes paternarum *familiarum* cum Jiſraëlitis Jeruſchalaima: ut deducerent arcam fœderis Jehovæ,e civitate Davidis, ea *eſt* Tzijon.
3 Congregatis itaq; ad regem omnibus Jiſraëlitis in ipſo feſto: hoc *feſtum eſt* menſis ſeptimi:
4 Et convenientibus omnibus ſenioribus Jiſraëlis: deportarunt [g] Levitæ arcam:
5 Et deduxerunt arcam & tentorium conventus,omniaq; vaſa ſacra quæ *erant* in tentorio: deduxerunt *inquam* ea ſacerdotes & Levitæ.
9 Rex autem Schelomo, & totus cœtus Jiſraëlitarũ qui convenerant ad eum præeuntes arcæ: ſacrificabant pecudes & boves,quæ nec numerabantur nec ſupputabantur præ multitudine.
7 Intulerunt autem ſacerdotes arcam fœderis Jehovę in locum ipſius, in adytum domus, in ſanctum ſanctorum:ſub alas Cerubinorum.
8 Erant enim Cerubini pandentes alas ſuper locum arcę: & obtegebant Cerubini arcam & vectes ejus ſupernè.
9 Deinde protenderunt vectes ejus,ita ut cõſpicerentur ſummitates vectium ex arca *productorum* verſus partem anteriorem ipſius adyti : non autem conſpiciebantur foris: quod fuit ibi uſque in [h] diem iſtum.
10 Nihil *erat* in ea arca,præter duas illas tabulas quas collocaverat Moſche in Chorebo: quando pepegit Jehova *fœdus* cum filiis Jiſraëlis,egredientibus ipſis ex Ægypto.
11 Fuit autem cùm exirent ſacerdotes [i] e ſancto ipſo: ([k] nam omnes ſacerdotes qui aderant ſanctificaverant ſe,non fuerant obſervandæ diſtributiones:
12 Similiter Levitæ muſici omnes ex Aſapho, ex Hemane,ex Jeduthune,tam filii eorum quàm cognati eorum,induti byſſo, cum cymbalis , & cum nabliis ac citharis aſſtabant ad orientem altari:& cum illis ſacerdotes ad centum viginti, clangentes tubis:
13 Erat enim [a] pariter clangentium tubis & muſicorum, [b] edere concentum unum ad laudandum & celebrandum Jehovam:) & cùm efferrent concentum tubis & cymbalis ac inſtrumentis muſicis , cumque laudarent Jehovam [l] quia bonus *eſt*, quia in ſeculum benignitas ejus : ut domum illam, domum Jehovę impleret nubes:
[a] Heb. *ſicut unus.*
[b] Heb. *audire facere ſonum.*
14 Adeò ut non poſſent ſacerdotes conſiſtere ad miniſtrandum propter illam nubem : cùm impleviſſet gloria Jehovę domum Dei.

ANNOTATIO.

4 Levitæ]*i. ſacerdotes Levitici generis: vide Num.*4.15. 9 Diem iſtum]*deportationis,de qua in fine* 2.*Reg.vide* 1.*Chron.*4.41. 11 E ſancto]*ex adyto & templo.* Nam]*ætiologia eſt, cur eo die ſacerdotes in templum & adytum liberè & ſine offenſa ingreſſi ſint, non ſervatis diſtributionibus : de quibus* 1.*Chron.*23. *& ſequentibus.* 13 Quia bonus]*i. Pſalmum.*136.

CAPUT VI.

Schelomo cum populo Deo benedicit,& preces concipit.

1.*Reg.*8.12. 1 TUM dixit Schelomo:Jehova dixit ſe habitare in caligine.
[a] Heb. *ad reſidentiam tuam.* 2 Utique ego ædificavi domum habitaculi tibi : & ſtationem [a] in qua reſideas in ſecula.
3 Poſteà rex converſa facie ſua benedixit cum tota congregatione Jiſraëlis: tota congregatione Jiſraëlis ſtante.

4 Ac

4 Ac dixit, benedictus Jehova Deus Jisraëlis, qui allocutus est ori suo Davidem patrem meũ: prouc manibus suis implevit, dicendo:

5 Ex quo die eduxi populum meum e terra Ægypti: non elegeram civitatem ex ullis tribubus Jisraëlis, ad ædificandum domum ubi esset nomen meum: neque elegeram virum qui præsuturus esset anteceſſor populo meo Jisraëli.

6 Sed elegi Jeruschalaima ut sit nomen meum illic: & elegi Davidem ut præsit populo meo Jisraëli.

7 Quam ob rem cùm esset in animo Davidis patris mei, ædificare domum nomini Jehovæ Dei Jisraëlis:

8 Dixit Jehova ad Davidem patrem meum: eò quòd fuit tibi in animo ædificare domũ nomini meo: benè feciſti quòd fuiſti eo animo.

9 Veruntamen tu non es ædificaturus istam domum: sed filius tuus qui egressurus est e lumbis tuis, is ædificabit domum istam nomini meo.

10 Itaq; præstitit Jehova verbum suum quod locutus fuerat: surrexi enim loco Davidis patris mei, & insidens solio Jisraëlis, quemadmodum locutus est Jehova, ædificavi hanc domum nomini Jehovæ Dei Jisraëlis.

11 Ubi disposui arcam in qua *est* fœdus Jehovæ: quod pepigit cum filiis Jisraëlis.

12 Deinde substitit *Schelomo* ante altare Jehovæ coram tota congregatione Jisraëlis: & expandit manus suas.

13 (Nam fecerat Schelomo ᵇ suggestum æreum, posueratque ipsum in medio atrii: quinque cubitorum longitudine & quinq; cubitorum latitudine, & trium cubitorum altitudine:) substitit inquam in eo, & ᶜ flexus in genua sua coram tota congregatione Jisraëlis expandit manus suas versus cœlum:

14 Ac dixit Jehova Deus Jisraëlis, nullus *est* similis tibi Deus in cœlo aut in terra: servans fœdus & benignitatem illam servis tuis, qui ambulant coram te ex toto animo suo:

15 Qui servaſti servo tuo Davidi patri meo, id quod elocutus fueras ei: ut elocutus fueras ore tuo: ita manu tua implevisti, sicut *est* hodie.

16 Nunc ergo Jehova Deus Jisraëlis, serva servo tuo Davidi patri meo id quod elocutus fueras ei, dicendo: non excindetur tibi vir a conspectu meo sedens in solio Jisraëlis: si tamen observabunt filii tui viam suam, ambulando in lege mea, quemadmodum ambulaſti coram me.

17 Nunc etiam Jehova Deus Jisraëlis, confirmetur verbum tuum, quod elocutus es servo tuo Davidi.

18 (Quamvis an revera habitaret Deus cum homine in terra? ecce cœli, & cœli cœlorum ipsi non capiunt te, quanto minus domus hęc quam ædificavi?)

19 Ut respicias ad orationem servi tui & ad deprecationem ejus, Jehova Deus mi: auscultando clamori & orationi qua servus tuus orat coram te.

20 Ut sint oculi tui aperti erga domum hanc interdiu & noctu, erga locum hunc, ubi *te* dixisti posituram nomen tuum: auscultando orationi qua orabit servus tuus versus locum hunc.

21 Auscultato igitur deprecationibus servi tui, & populi tui Jisraëlis, quibus orabunt versus locum hunc: tu inquam auscultato e loco habitationis tuæ e cœlis, & auscultans condonato.

22 Cùm peccaverit ullus in proximum suum, qui detulerit ei juramentum execrationis, execratione adjurando eum: (nam veniet execratio ante altare tuum in domum hanc.)

23 Tunc tu audito e cœlis, & conficiens judicato servos tuos: rependendo improbo, reddendo viam ejus in caput ejus: & justificando justum, reddendo ei secundum justitiam ejus.

24 Item cùm plaga affectus fuerit populus tuus Jisraël coram hoste, eò quòd peccaverint in te: si conversi celebrabunt nomen tuum, orabuntque & deprecabuntur contra te versus domum hanc:

25 Tum tu exaudiens e cœlis, condonato peccatum populi tui Jisraëlis: & reducito eos in terram hanc quam tradidisti eis, ut majoribus eorum.

26 Cum clausum fuerit cœlum, ita ut non sit pluvia, eò quòd peccaverint in te: si orantes versus locum hunc celebrabunt nomen tuum, & a peccato suo revertentur, quia testatus fueris cõtra eos:

27 Tunc tu exaudiens e cœlis condonato peccatum servorum tuorum, & populi tui Jisraëlis: cùm docueris eos viam optimam per quam ambulent: & dato pluviam super terram tuam, quam dediſti populo tuo in possessionem.

28 Fames cùm erit in hac terra: pestis cùm erit, uredo aut rubigo: locusta aut bruchus cùm erit: cùm auget eum inimicorum ejus *quisque* in terra ditionis ejus, quæcunq; plaga aut quæcunq; ægritudo:

29 Omnem orationem, omnem deprecationem quæ erit a quocunq; homine, aut a toto populo tuo Jisraële: cùm agnoscentes quisque plagam suam & dolorem suum expandet manus suas versus domum hanc:

30 Tunc tu exaudiens e cœlis, statione habitationis tuę condonato: & dato unicuiq; secundum vias ejus, quod agnosces apud animũ ejus (tu enim solus nosti animum filiorum hominis.)

31 Ut revereantur te ambulando in viis tuis, omnibus diebus quibus victuri sunt in superficie hujus terræ: quam dediſti majoribus nostris.

32 Quin etiam extraneo ipsi, qui non e populo tuo Jisraële fuerit: sed venerit e terra longinqua propter nomen tuũ magnũ, manúmq; tuam robustam, & brachium tuum extentum: cum advenientes orabunt versus domum hanc:

33 Etiam tu auscultato e cœlis, & statione habitationis tuæ, & facito omnino prout clamaverit ad te extraneus ipse: ut experiantur omnes populi terræ nomen tuum: tum ad reverendum te, sicut populus tuus Jisraël: tum ad cognoscendum nomen tuum invocari super domum hanc quam ædificavi.

34 Cum procedet populus tuus in bellum cõtra inimicos suos, viã qua mittes eos: si orabunt viã civitatis hujus quam elegisti & hujus domus quam ædificavi nomini tuo:

35 Tunc exaudito e cœlis orationem eorum, & deprecationem eorum: ut peragas causam eorum.

36 Cum peccaverint in te, (nam nemo *est* qui non peccet), & iratus contra eos exposueris eos inimico: ira ut captivos abduxerint eos illi a quibus captivi sunt, in terram longinquam aut propinquam:

37 Si reducent in animum suum in ea terra ubi detinebuntur captivi: ut conversi de; recen-

ᵇ Heb. *labrũ dictum a forma: catachresis.*
ᶜ Heb *ingeniculans.*

tur te in terra captivitatis suę, dicendo: peccavimus, perversè egimus, & improbi fuimus:
38 Et revertentur ad te ex toto corde suo, & ex toto animo suo in terra captivitatis suæ, ubi captivos detinebunt eos: & orabunt viâ terræ suæ quam dedisti majoribus ipsorum, hujusque civitatis quam elegisti, & hujus domus quam ædificavi nomini tuo:
39 Tum exaudito e cœlis, e stationе habitationis tuæ, orationem eorum & deprecationes eorum: ut peragas causam eorum: & condonato populo tuo quæ peccaverint contra te.
40 Nunc Deus mi, sint quæso oculi tui aperti & aures tuæ intentæ ad[d] orationem, *quæ orabitur versu* locum hunc.
41 Nunc, inquam, surge Jehova Deus ad [e] requiem tuam, tu & arca [f] roboris tui: sacerdotes tui, Jehova Deus, [g] induantur salute, & [h] quos benignè accipis lætentur de eodem bono.
42 Jehova Deus, ne avertas faciem [i] uncti tui: recordare [k] benignitatum [l] tuæ Davidem servum tuum.

d Heb. *orationem loci hujus: sic infrà 8.5.*

e *Psal.* 132.8.

ANNOTATIO.

13 Atrii] *publici de quo suprà 4.9.* 41 Requiem tuam] *id est, locum hunc in quo statuisti quiescere, & non amplius itare cum tentorio & tabernaculo: vide 2. Schem. 7.6.* Roboris tui] *vide 1. Chron. 16.11.* Induantur salute] *id est, circumvallentur & circummuniantur salutaribus tuis beneficiis, ut vestimento corpus: sic Jeschaahjæ 62.1.* Quos benignè] *id est, electi & sancti.* 42 Uncti tui] *id est, meam in Christo, unctorum tuorum capite.* Benignitatum] *id est, promissionum factarum & inceptorum beneficiorum erga domum ejus.*

CAPUT VII.

Schelomo sacrificans, domum Dei consecrat: & festo tabernaculorum celebrato populum dimittit.

1. *Reg.* 8. 54. 1 CUMQUE absolvisset Schelomo orare: illico ignis descendens e cœlis absumpsit holocaustum & sacrificia: [a] gloria Jehovæ implente domum illam:
2 Adeò ut non possent sacerdotes ingredi domum Jehovę: cùm implevisset gloria Jehovæ domum Jehovæ.
3 Omnes autem Israëlitæ videntes cùm descenderet ignis ille, & gloria Jehovę in domum: inflexerunt se facie in terram, versus pavimentum, & incurvaverunt se celebrando Jehovam, quoniam bonus *est*, quoniam in seculum benignitas ejus.
1. *Reg.* 8. 62. 4 Rex verò & totus populus sacrificarunt sacrificia coram Jehova.
5 Sacrificavit enim rex Schelomo sacrificium boum vicies bis mille, & pecudum centies vicies mille: cùm dedicarent domum Dei rex & totus populus.
6 (Interea sacerdotes in observationibus suis consistebant, & Levitæ cum instrumentis musicis Jehovæ, quæ fecerat David rex, celebrando Jehovam, quoniam in seculum benignitas ejus, per [b] hymnum Davidis *traditum* in manum ipsorum: sacerdotes verò [c] alii clangebant tubis e regione eorum, omnibus Israëlitis adstantibus.)
7 Consecravit enim Schelomo internam partem atrii, quę *erat* ante domum Jehovæ, eò quòd parasset ibi holocausta & adipes eucharisticorū: nam altare æreum quod fecerat Schelomo non poterat capere holocausta illa, munera q; & adipes illorum.
8 Celebravit etiam Schelomo festum illud tempore illo septem diebus, & totus Israël cum eo, congregatio magna valde: inde ab ingressu Chamathæ usque ad torrentem Ægypti.
9 Celebraruntque die octavo interdictum: cùm dedicationem altaris celebrassent septem diebus, & festum illud septem diebus.
10 Die autem vigesimo tertio mensis septimi, dimisit populum in tentoria ipsorum: lætos & hilares animo de illo bono, quo affecerat Jehova Davidem, Schelomonem que, ac Israëlem populum suum.

a Gloria Jehovæ] *id est, nubes: vide suprà 5.13. & 14.*

b Hymnum Davidis] *id est, Psalmum 136.*

c Alii] *centum viginti, de quibus suprà 5.12.*

ANNOTATIO.

CAPUT VIII.

Argumentum hujus capitis idem est cum 1. Reg. 9.

1. *Reg.* 9. 1 [a] CUM autem absolvisset Schelomo domum Jehovę & domum regiam: & quicquid venerat in animum Schelomoni facere in domo Jehovæ & in domo sua, *in eo* prosperatus esset.
2 (Apparuerat enim Jehova Schelomoni nocte illa, & dixerat ei: exaudivi orationem tuam, & elegi locum hunc mihi pro domo sacrificiorum.
3 Si clausero cœlos ita ut non sit pluvia: aut si præcepero locustæ ut exedat terram: aut si immisero pestem in populum meum:
4 Et deprimentes se populus meus super quos invocatur nomen meum, oraverint & requisierint faciem meam, revertentes a viis suis malis: vicissim ego exaudiens e cœlis condonabo peccatum eorum, & curabo terram eorum.
5 Jam nunc oculi mei futuri sunt aperti, & aures mez intentæ ad [b] orationem *quæ orabitur versu* locum hunc.
6 Jam enim elegi & consecravi domum istam, ut sit nomen meum ibi usque in seculum: sintq; oculi mei & animus meus ibi omnibus diebus.
7 Tu autem si ambulaveris coram me, sicut ambulavit David pater tuus, idque faciendo omnino prout præcepi tibi: statuta q; mea & judicia observaveris:
8 Utiq; stabiliam solium regni tui: quemadmodum pactus sum Davidi patri tuo dicendo: non excindetur tibi vir dominans in Israële.
9 Sin autem aversi fueritis vos & dereliqueritis

b Heb. *orationem loci hujus: ut suprà 6.40.*

ritis ſtatuta mea, & præcepta mea quæ propoſui vobis: & abeuntes colueritis deos alienos, & incurvaveritis vos eis:

20 Utique extirpabo iſtos e terra mea quam dederam eis, & iſtam domum quam conſecravi nomini meo projiciam a facie mea: & [b] efficiã eum in parabolam & in dictũ inter omnes populos.

vel ponam.

21 Et de domo iſta quæ fuerit excelſa, omni tranſeunti juxta eam ſtupor obveniet: dicet enim: quam ob rem fecit Jehova ſic terræ iſti, domuique iſti?

22 Ac dicent: eò quòd dereliquerunt Jehovam Deum majorum ſuorum, qui eduxerat eos e terra Ægypti, præhenderuntque deos alienos, & incurvantes ſe eis coluerunt eos: idcirco induxit in eos totum malum iſtud.)

23 Fuit ergo exactis viginti annis, quibus ædificavit Schelomo domum Jehovæ & domum ſuam:

[a] vide 1. Reg. 9.13. de ſignificatione hujus vocis.

24 Ut civitates illas quas [c] reddiderat Churam Schelomoni, ædificaret Schelomo: & habitatores collocaret ibi Iſraëlitas.

25 Pergens quoque Schelomo in Chamatham Tzobæ: cùm fortior fuiſſet ea,

26 Ædificaret Tadmorem in deſerto: & omnes civitates armamentariorum, quas ædificavit in Chamatha.

27 Ædificaret etiam Beth-Choronem ſuperiorem, & Beth-Choronem inferiorem: civitates munitas, *inſtructas* muris, portis & vectibus:

28 Item Bahhalatham & omnes civitates armamentariorum quæ *erant* Schelomoni, & omnes civitates curruum, ac civitates equitum: denique pro toto deſiderio Schelomonis *id* quod deſideraverat ædificare Jeruſchalaimis, & in Libano & in tota terra dominatus ſui.

29 Totius populi qui relictus fuerat ex Chittæo, & Emoræo, & Perizzæo Chivvæoque & Jebuſæo, qui non *erant* e Iſraële:

30 Ex horum filiis, eos qui reliqui erant poſt hos in ipſa terra, quos non conſumpſerant filii Iſraëlis: eos adegit Schelomo in tributum, uſque in diem iſtum.

31 Ex Iſraëlitis autem quos non reddidit Schelomo ſervos in opus ſuum: (nam erant viri militares, & principes ducum ejus, præfectique curruum & equitum ejus,)

32 *Ex* illis, inquam, *erant* principes curatorum, qui pro rege Schelomone *curabant* ducenteni quinquageni: qui dominabantur illi populo.

33 Filiam verò Parhhonis deduxit Schelomo e civitate Davidis[d] in illam domum quam ædificaverat *ei*: dixerat enim, [d] non poſſet habitare uxor mecum in domo Davidis regis Iſraëlis, nam ſancta ſunt [d] iſta, cùm venerit ad ea arca Jehovæ.

34 Tunc offerebat Schelomo holocauſta Jehovæ: ſuper altare Jehovæ quod extruxerat ante porticum,

35 Idq; rem diei quotidie offerendo ſecundum præceptum Moſchis, quibuſque ſabbathis & noviluniis, ſtatisque temporibus, [d] ter quotannis: in feſto azymorum, & in feſto ſeptimanarum, ac in feſto tabernaculorum.

[d] Heb. in die vicibus.

36 Et conſtituit ſecundum rationem Davidis patris ſui, diſtributiones ſacerdotum in miniſterio eorum, & Levitarum in cuſtodiis ipſorum ad laudandum & miniſtrandum coram ſacerdotibus, [e] ad *quod* officium diurnum die ſuo: janitores quoque per diſtributiones eorum in [f] unamquamque portam: nam ſic præceptum fuerat Davidis [d] viri Dei.

[e] Heb. ad rem diei die ſuo.

[f] Heb. portam & portam.

37 Neque receſſerunt a præcepto regis impoſito ſacerdotibus & Levitis, in omni [g] officio & theſauris *adminiſtrandis*.

[g] Heb. rem ſup. ver. 26.

38 Cùm autem comparatum eſſet totum opus Schelomonis uſque in iſtum diem, *inde a* fundatione domus Jehovæ uſquedum abſolviſſet eam: perfecta domo Jehovæ.

39 Tunc profectus eſt Schelomo Hhetzjonem-Geberis & prope Elothas ad littus maris, in terram Edomæorum.

40 Miſit verò ei Churam per ſervos ſuos naves, & ſervos peritos maris: qui abeuntes cum ſervis Schelomonis Ophirum, acceperunt inde quadringenta quinquaginta talenta auri, quæ attulerunt ad regem Schelomonem.

ANNOTATIO.

6 Cùm autem] *hæc ita diſtinguenda eſſe conſtat ex collatione ejuſdem hiſtoriæ, 1 Reg. 9. 23* In illam domum] *de qua 1. Reg. 7, 8.* Non poſſet] *id eſt, anguſtior eſt, quàm ut comitatum uxorum ſuarum capiat, ut obſervatum eſt 1. Reg. 3. 1.* Iſta] *id eſt loca domus Davidu adjacentia: quapropter aut Deo ædificari, aut pura ſervari debent.* 26 Viri dei] *Prophetæ, & quidem adjubito ſacrorum Prophetarum conſilio ordines Eccleſiæ diſponentis: ut 2. Chron. 29. 25.*

CAPUT. IX.

Ejuſdem eſt argumenti cum 1. Reg. 10.

1. Reg. 10.

1 REGINA autem Schebæ audiens famam Schelomonis, venit ad probandũ Schelomonem ænigmatibus, Jeruſchalaima cum exercitu numeroſo admodum, & camelis ferentibus aromata, aurumq; [a] plurimũ & lapides pretioſos: & accedens ad Schelomonẽ, elocuta eſt apud eum quicquid erat in animo ſuo.

[a] Heb. in multitudinem: ſic deinceps.

2 Cui indicavit Schelomo omnia verba ejus: neque fuit abſconditum quicquam Schelomoni, quin indicaret ei.

3 Quapropter cùm videret regina Schebæ ſapientiam Schelomonis: & quamq; domũ quã ædificaverat:

4 Cibum etiam menſæ ejus, & conſeſſum ſervorum ejus, ſtatũmq; miniſtrorum ejus, & veſtimenta eorum: ſimiliter pincernas ejus cum veſtimentis eorum, & aſcenſum ejus quo aſcendebat in domum Jehovæ: non erat in ea amplius ſpiritus.

5 Tandem dixit ad regem, verum *eſt* verbum illud quod audiveram in terra mea: de rebus tuis & de ſapientia tua:

6 Tamen non credidi verbis illorum uſquedũ venirem, & viderent oculi mei: ſed ecce non indicatum fuerat mihi dimidium amplitudinis ſapientiæ tuæ: ſuperas famam illam quam audiveram.

7 Beati homines tui, & beati ſervi tui iſti:

qui ſtant coram te jugiter, & audiunt ſapientiam tuam.

8 Sic Jehova Deus tuus benedictus: qui delectatus eſt te, ut collocaret te in ſolio ſuo regé pro Jehova Deo tuo: eò quòd diligit Deus tuus Iſraëlem quem ſtatuat in ſeculum: ideò impoſuit te illis regem, ut exerceres judicium & juſtitiam.

9 Et dedit regi centũ viginti talenta auri, aromataque multa valde, & lapides pretioſos: nam non ſunt advecta amplius aromata hujuſmodi, quanta dedit regina Schebæ regi Schelomoni.

10 (Nam etiam ſervi Churami, & ſervi Schelomonis qui attulerant aurum ex Ophiro: advexerant ligna thyina, & lapides pretioſos:

b Heb. aggeſtei. 11 Et paraverat rex e lignis illis thyinis b aggeſtam viam in domum Jehovæ, & in domum regis, citharaſque & nablia pro cantoribus: non fuerant viſa talia antè in terra Jehudæ.)

12 Rex verò Schelomo dedit reginæ Schebæ pro toto deſiderio ejus quod petivit: præter *compenſationem eorum* quæ attulerat ad regem: tum revertens abiit in terram ſuam ipſa cum ſervis ſuis.

13 Erat autem pondus auri quod obveniebat Schelomoni anno unoquoque: ſexcentorum ſexaginta ſex talentorum auri.

14 Præter *id quod* publicani negotiatorum & mercatorum afferebant: etiam omnes reges Arabiæ, & proceres ejus regionis afferebant aurum & argentum Schelomoni.

15 Itaque fecerat rex Schelomo ducentos clypeos ex auro malleato: ſexcentorũ *ſiclorum* aurum malleatum, imponebat clypeo unicuique.

16 Item trecenta ſcuta ex auro malleato, trecentos *ſiclos* aureos imponebat ſcuto unicuiq;: quæ poſuit rex in domo ſaltus Libani.

17 Fecerat præterea rex ſolium eburneũ magnum: & obduxerat illud auro puro.

18 Sex autem gradus erant huic ſolio[a] cum clivulo ex auro, huic ſolio continentes, & fulcra manuaria hinc & inde ad locum ſeſſionis: & duo leones ſtantes juxta fulcra hęc manuaria.

19 Duodecim quoq; leones ſtantes ibi ad ſex gradus ejus hinc & inde: fuit factum tale in ullo regno.

20 Inſuper omnia vaſa potoria regis Schelomonis *erant* aurea, & omnia vaſa domus ſaltus Libani ex auro aſſervato: nihil *merat* argenti: æſtimabatur temporibus Schelomonis nullius pretii.

21 Nam naves regis obibant Oceanum cum ſervis Churami: ſemel *ter*nis annis veniebant naves Oceani afferentes aurum & argentũ, ebora, & ſimias, & pavones.

22 Sic major erat rex Schelomo omnibus regibus terræ: divitiis & ſapientia.

23 Et omnes reges terræ quærebant aſpectum Schelomonis: ut audirent ſapientiam ejus, quã indiderat Deus animo ejus.

24 Iſti quoque afferebant quiſq; munus ſuum: inſtrumenta argentea, & inſtrumenta aurea, veſtimentaque, arma & aromata, equos & mulos: rem annuam quotannis:

25 Ita ut eſſent Schelomoni quater mille præſepia equorum, & currus, & duodecies mille equites: quos collocavit in civitatibus curruum, & apud regem Jeruſchalaimis.

26 Eratque dominium habens in omnes alios reges: inde a flumine *Euphrate* uſque ad terram Peliſchtæorum, & uſque in terminum Ægypti. 1. *Reg.* 4. 20.

27 Et reddidit rex argentum Jeruſchalaimis ut lapides: cedros autem reddidit ut ſycomoros, quæ in loco depreſſo *creſcunt*, multitudine.

28 Pendebant enim vectigal equorum ex Ægypto *mercatores* Schelomoni, & ex omnibus aliis regionibus.

29 Reliquæ autem res Schelomonis[c] priores & poſteriores: nónne ſunt ſcriptæ[d] in verbis Nathanis Prophetæ, & in prophetia Achijæ Schiluntini, & in viſione[e] Jehhdonis videntis de Jarobhhamo filio Nebati? c *qui & Hiudo infrà*

30 Regnavit verò Schelomo Jeruſchalaimis ſuper totum Iſraëlem quadraginta annis, 12. 15. & *Hhodeì infrà*

31 Cumq; occubuiſſet Schelomo cum patribus ſuis, & ſepeliviſſent eũ in civitate Davidis patris ejus: regnavit Rechabhham filius ejus pro eo. 15. 1.

ANNOTATIO.

18 Cum clivulo] *id eſt, molli aſcenſu in circuitu ſolii præterquam ab anteriore parte, tibi gradus erant: nam in clivuli extremitate erant leones, gradus ſingulos quaſi obſervantes.* 25 Quater mille] *id eſt, præſepia equorum ad quater mille currus: vide annotata* 1. *Reg.* 4. 25. 29 Priores & poſteriores] *id eſt, ante & poſt lapſum ejus: de quo* 1. *Reg.* 11. *ut confirmatur infrà* 17. 3. In verbis Nathanis] *id eſt, principio primi libri regum, quod hi tres conſcripſerunt, quos hîc nominantur.*

CAPUT X.

Eodem eſt argumento cum 1. *Reg.* 12.

1. *Reg.* 12. 1 TUNC abiit Rechabhham Schecemum: nam Schecemum convenerant omnes Iſraëlitę ad conſtituendum eum regem.

2 Fuerat autem cùm audiviſſet Jarobhham filius Nebati, qui erat *adhuc* in Ægypto, quò fugerat metu Schelomonis regis: ut reverteretur Jarobhham ex Ægypto.

3 Nam miſerant accerſitum eum, venitque Jarobhham & totus Iſraël: & allocuti ſunt Rechabhhamum dicendo:

4 Pater tuus durum impoſuit jugum nobis: tu ergo leva *nos* ſervitute iſta patris tui dura, & jugo ejus gravi quod impoſuit nobis, & ſervi-emus tibi.

5 Qui dixit ad eos, adhuc triduum *differte*, tum revertimini ad me: ſic abiit populus.

6 Interea iniit conſilium rex Rechabhham cum ſeniorĩbus qui ſteterant ante Schelomonẽ patrem ipſius, dum eſſet in[a] vivis, dicendo: quomodo vos conſilium inſtrętis ad reſpondendum populo huic aliquid? a Heb. vivum.

7 Qui allocuti ſunt eum, dicendo: ſi fueris [b] facilis populo huic gratificando eis, & allocutus fueris eos verbis bonis: utique erunt tibi ſervi omnibus diebus. b Heb. *in bonum.*

8 Sed reliquit conſilium ſeniorum quo conſuluerant eũ: & iniit conſilium cum iis, qui a pueris

oris educati fuerant ſecũ, ſtantibus coram ipſo:
9 Dixitq; ad eos: quod vos conſilium iniretis, ut reſponderemus aliquid populo huic: qui allocuti ſunt me dicendo: leva *nos* jugo iſto quod impoſuit pater tuus nobis?
10 Tum allocuti ſunt eum iſti, qui a pueris educati fuerant cum eo dicendo: ſic dices populo iſti, qui allocuti ſunt te dicendo, pater tuus grave effecit jugum noſtrum: tu ergo leva *illud* a nobis: ſic alloqueris eos: minimus *digitus* meus denſior eſt lumbis patris mei.
11 Jam verò pater meus oneravit vos jugo gravi: ego autem ſuperaddam jugo veſtro: pater meus caſtigavit vos ſcuticis, ego autem flagellis aculeatis.
12 Cùm ergo veniſſet Jarobhham & totus populus ad Rechabhhamum die tertio: quemadmodum edixerat rex dicendo, revertimini ad me die tertio:
13 Reſpondit eis rex duriter: nam dereliquerat rex Rechabhham conſilium ſeniorum:
14 Et allocutus eſt eos ex conſilio puerorum ſuorum dicendo: pater meus grave effecit jugum veſtrum: ego autem ſuperaddam illis: pater meus caſtigavit vos ſcuticis: ego autem flagellis aculeatis.
15 Cùm itaque non auſcultaſſet rex populo: (erat enim cauſa a Deo: ut præſtaret Jehova verbum ſuũ quo allocutus fuerat per Achijam Schiluntinum Jarobhhamum filium Nebati).
16 [a] Omnes Iſraëlitæ quia non auſcultaverat rex ipſis, reſponderunt populus regi dicendo, quæ nobis portio eſſet eum Davide? utiq; non *eſt nobis* poſſeſſio cum filio Iſchaji, quiſque ad tentoria tua, ô Iſrael: jam proſpice domui tuæ, David: ſic abiit totus Iſraël in tentoria ſua.
17 (Tantùm ſuper filios Iſraëlis qui habitabant inter civitates Jehudæ regnavit Rechabhham).
18 Cumque miſiſſet rex Rechabhham Hadoramum qui præerat tributo, obruerunt eum Iſraëlitæ lapidibus, ita ut moreretur: quam ob rem rex Rechabhham totis viribus conſcenſo curru fugit Jeruſchalaimæ.
19 Sic defecerunt Iſraëlitæ a domo Davidis uſque in hunc diem.

ANNOTATIO.

16 Omnes Iſraëlitæ quia &c.] *in quibuſdam exemplaribus additur, videntes, quod fortè irrepſit ex comparatione cum* 1. *Reg.* 12. 16: *ſed probatiora noſtra exemplaria eo carent.*

CAPUT XI.

Rechabhham à bello in Iſraëlitas Dei juſſu abſtinet: regnum munitionibus, commeatu, armis, perſonis confirmat. Sacerdotes Levitæ & Iſraëlitas profugos recipit: filios ſuos provinciis præficit.

1. *Reg.* 12. 21 1 Cùm autem veniſſet Rechabhham Jeruſchalaimam: congregavit ex domo Jehudę & Binjaminis centum octoginta millia delectorum *hominum* gerentium bellum: ad pugnandum contra Iſraëlem, ut reduceret regnum illud ad Rechabhhamum.
2 Sed fuit verbum Jehovæ ad Schemahhjam virum Dei, dicendo:
3 Edicito Rechabhhamo filio Schelomonis regi Jehudæ: & omnibus Iſraëlitis in Jehuda & Binjamine, dicendo:
4 Sic ait Jehova: ne aſcendite, neque pugnate contra fratres veſtros, revertimini quiſque domum ſuam: nam a me facta eſt res iſta: qui auſcultantes verbis Jehovæ, reverſi ſunt a profectione contra Jarobhhamum.
5 Itaque reſedit Rechabhham Jeruſchalaimis: & ædificavit civitates ad munitionem in [b] Jehuda:
6 Ædificavit, inquam, Beth-Lechemum, & Hhetamum, & Tekohham:
7 Item Beth-Tzurem, & Socuntem, & Hhadullamum:
8 Gathum quoque, & Mareſcham, & Tziphum:
9 Et Adorajima, & Laciſchum, & Hhazekam:
10 Et Tzorhham, & Ajalonem, & Chebronẽ quæ *ſunt* in Jehuda & in Binjamine: civitates munitionum.
11 Confirmavitque has munitiones: diſponens in eis [c] anteceſſores, & apothecas cibi, & olei, & vini:
[a] Heb. *in omni civitate & civitate.*
12 Et in [a] unaquaque civitate [d] clypeos & ſpicula: deniq; confirmavit eas [b] quamplurimum: ita fuit ejus Jehuda & Binjamin.
[b] Heb. *ad multũ valde.*
13 Sacerdotes quoque & Levitę, qui *erant* in toto Iſraële, ſtiterunt ſe ei e toto termino ſuo.
14 Nam derelinquentes Levitæ prædia ſuburbana ſua & poſſeſſionem ſuam, abiverunt ad Jehudam & Jeruſchalaima: cùm rejiceret eos Jarobhham, & [e] filii ejus, [e] ne ſacerdotio fungerentur Jehovæ:
15 Statueretque ſibi ſacerdotes pro excelſis, & pro dæmonibus, & pro vitulis quos fecerat.
16 Et ſecuti illos ex omnibus tribubus Iſraëlis, qui dedebant [c] animum ſuum ad requirendum Jehovam Deum Iſraëlis: venerunt Jeruſchalaima ad ſacrificandum Jehovæ Deo majorum ſuorum.
[c] Heb. *cor.*
17 Qui confirmarunt regnum Jehudæ, & fortificarunt Rechabhhamum filium Schelomonis, ad triennium: nam ambulaverunt in via Davidis & [f] Schelomonis triennio.
18 Acceperat autem ſibi Rechabhham uxorem præter Machalatam filiam Jerimothi filii Davidis: Abihajilam filiam Eliabi filii Iſchaii:
19 Quæ peperit ei filios: Jehhuſchum, & Schemarjam, & Zahamum.
20 Poſthanc verò duxit [d] Mahhacam filiam Abſchalomi: quæ peperit ei Abijam & Hhattaium, & Zizam, & Schelomithum.
[d] *quæ & Micaja filia Uzielis e Gibhha, inf.* 13. 2.
21 Amabat autem Rechabhham Mahhacam filiam Abſchalomi præ omnibus uxoribus ſuis, & concubinis ſuis: nam uxores octodecim duxerat, & concubinas ſexaginta: unde genuit viginti octo filios & ſexaginta filias.
22 Ideoque Rechabhham conſtituit primarium Abijam filium Mahhacæ anteceſſorem inter fratres ipſius: quia erat conſtiturus eum regem.
23 Et [e] prudentiam adhibens, diſperſit de omnibus filiis ſuis per ſingulas regiones Jehudæ & Binjaminis, in omnes civitates munitionum, quibus indebat commeatum [e] copioſum: & [f] procuravit *eis* multitudinem uxorum.
[e] Heb. *in multitudinem.*
[f] Heb. *petiit.*

ANNOTATIO.

5 In Jehuda] *id eſt, in regno Jehudæ, ut oſtendat comparatio verſus 10. ſynecdochicè.* 11 Anteceſſores] *filios ſuos, infrà 23. ver.* 12 Clypeos] *id eſt, omnia genera armorum tam ad defenſionem, quàm ad oſtentationem: ſynecdoche.* 14 Filii ejus] *ſive ad conſilium adhibuerit: ſive opera illorum uſus ſit in præſidiis conſtituendis exempla Rechabhhami. Ne ſacerdotio &c.] id eſt, ne doctrinam nuntiarent, & populum in ea continerent, ac in reliquis exercitamentis ad cultum Dei pertinentibus officium ſuum facerent.*
17 Schelomonis] *nam videtur ex hoc loco ut ex toto Eccleſiaſte Schelomo poſt lapſum reſipuiſſe: etſi non potuit idololatriam planè evertere, & cultum Dei redintegrare: ut temporibus Menaſchu infrà 33.17.*
23 Prudentiam adhibens] *exemplo Abrahami Gen. 25. ſic de Jehoſchaphato infrà 21.3.*

CAPUT XII.

Rechabhham & Jehuda peccatis Deum provocantes, a rege Ægypti affliguntur & ſpoliantur. Reſipiſcentes Dei verbo erigantur & reſtituantur: poſtremo Rechabhhamo ſuccedit Abija.

1.Reg.14.22 1 Fuit autem cùm ſtabiliſſet Rechabhham regnum, eumque confirmatus eſſet, ut relinqueret legem Jehovæ: & totus Iſraël cum eo.
2 Unde fuit anno quinto regis Rechabhhami, ut aſcenderet Schiſchak rex Ægypti contra Jeruſchalaima, (quia prævaricati erant contra Jehovam)
3 Cum mille ducentis curribus, & cum ſexaginta millibus equitum: [a] innumerogq; populo qui veniebat cum ipſo ex Ægypto, Lubæis, Succæis, & Æthiopibus:
4 Caperet civitates ipſas munitionum quæ erant Jehudæ: & veniret Jeruſchalaima uſque.
5 Schemahhja verò propheta illo, veniens ad Rechabhhamum ac principes Jehudæ, qui congregati erant Jeruſchalaimis [b] metû Schiſchaki: dixit eis, hæc ait Jehova; vos dereliquiſtis me, ideò ego quoque derelinquo vos *tradendos* in manum Schiſchaki.
6 Tum deptimentes ſe principes Iſraëlis & rex: dixerunt, juſtus eſt Jehova.
7 Quos cùm videret Jehova ſeipſos depreſſiſſe, fuit verbum Jehovæ ad Schemahhjam dicendo, depreſſerunt ſe ipſos: non perdam eos; ſed præſtabo eis mox liberationem, neque effundetur æſtuans ira mea ſuper Jeruſchalaima per [d] Schiſchakum:
8 Sed [c] erunt ei ſervi: ut experiantur ſervitutem mei, & ſervitutem regnorum reliquarum regionum.
9 Aſcendens itaque Schiſchak rex Ægypti contra Jeruſchalaima [e] accepit theſauros domus Jehovæ, & theſauros domus regis, omnia, inquam, illa accepit: accepit etiam ſcuta aurea quæ fecerat Schelomo.
10 Pro quibus fecit rex Rechabhham ſcuta ærea: quæ depoſuit in manum præfectorum curſoribus, qui obſervabant portam domus regis.
11 Eratq; ex quo veniebat rex in domum Jehovæ: ut venientes curſores afferrent ea: deinde referrent ea ad procœtonem curſorum.
12 Cùm itaque ſe depreſſiſſet, averſa eſt ab eo ira Jehovæ, ut non perderet [e] omnino: [f] prout etiam erga Jehudam uſus fuerat verbis bonis.
13 Confirmavit ergo ſe rex Rechabhham Jeruſchalaimis & regnavit: nam natus unum & quadragintanis annos Rechabhham cùm regnare inciperet, ſeptendecim annis regnavit Jeruſchalaimis: civitate quam elegerat Jehova ad collocandum nomen ſuum ibi, ex omnibus *civitatibus* tribuum Iſraëlis, & nomen matris ejus Nahhama Hhammonitis.
14 Fecit autem malum: nam non comparavit animum ſuum ad quærendum Jehovam.
15 Res verò Rechabhhami [g] priores & poſteriores an non ſunt ſcriptæ in verbis Schemahhjæ prophetæ & Hhiddonis Videntis in genealogiis: etiam bella Rechabhhami contra Jarobhhamum omnibus eorum diebus?
16 Deniq; cùm occubuiſſet Rechabhham cum patribus ſuis, & ſepultus eſſet in civitate Davidis: regnavit Abija filius ejus pro eo.

[a] Heb. *& nõ erat numerus populo.*
[b] Heb. *a facie.*
[c] Heb. *eſſigium.*
[d] Heb. *per manũ Schiſchaki.*
[e] Heb. *in totum vel in conſumptionem.*
[f] qui & Abijam 1. Reg. 14.31. & paſſim in libro regum.

ANNOTATIO.

1 Relinqueret] *poſt illud triennium, de quo ſupra 11.17.* 3 Lubæis] *ii ſunt Libyes Marmaricæ contermini Ægypto: quare potius dicendi fuiſſent Lubies ſive Lybies ex vero etymo.* Succæis] *id eſt, Troglodytæ ita vocati quod in tabernaculis degant, quæ hebraicè Succoth dicuntur: quia ob rem regionem illorum Troglodytacen priſcu Succoën dictam eſſe teſtatur Plin. libro 6. natur. hiſt. cap. 29. etſi Miccoën legitur proclivi lapſu, mutato Samec in Mem.* Æthiopibus] *ſub Ægypto.* 8 Ille] *de quo ſupra 11.2.* 8 Erunt ei ſervi] *id eſt, cogentur pacis conditiones ab eo accipere, & ſe redimere.* 9 Accepit] *datos a rege & populo pro ſui redemptione.* 12 prout etiam] *vide 1. Reg. 11.13. & 36. & ſupra verſu 7.* 15 Priores] *ut ſupra 9.29.* In genealogiis] *id eſt, in libro, in quo regum genealogias deſcribit: quis etiam dicitur Midraſchjah id eſt, commentarius ut infrà 13.22.*

CAPUT XIII.

Abija Deo confiſus, feliciſſimè contra Jarobhhamum pugnat.

1.Reg.15. 1 Anno decimooctavo regis Jarobhhami regnare cœpit Abija ſuper Jehudam.
2 Tribus annis regnavit Jeruſchalaimis, cujus matri nomen Micaja filia Urielis e Gibhha: bellumque fuit inter Abijam & inter Jarobhhamum.
3 Quam ob rem junxit Abija copias, robore valentes bellatores, quadringentes millia viros delectos: Jarobhham verò inſtruxit contra eum aciem cum octingentis mille viris delectis valentibus robore.
4 Tum ſurgens Abija e ſummo monte Tzemarajimorum, qui eſt in montanis Ephrajimi: dixit, audite me Jarobhham, & totus Iſrael.
5 An non veſtrum erat agnoſcere Jehovam Deum Iſraëlis tradidiſſe regnum Davidi ſu-

per

per Iſraël in ſeculum: ipſi & filii ejus fœdere ſalis?

6 Attamen ſurrexit Jarobhham filius Nebat ſervus Schelomonis filii Davidis: & rebellavit contra dominum ſuum.

7 Deinde congregati ſunt ad eum homines vani, [a] nequiſſimi, qui fortificarunt ſe contra Rechabhhamum filium Schelomonis: cùm Rechabhham eſſet puer ac [b] mollis animo: nequeat confirmaret ſe adverſus illos.

8 Et nunc vos [c] cogitatis confirmare vos adverſus regnum Jehovæ, *quod eſt* in manu filiorum Davidis: quamvis ſitis multitudo magna: tamen penes vos vituli aurei *ſunt*, quos fecit vobis Jarobhham in deos.

9 An non depulſiſtis ſacerdotes Jehovæ filios Aharonis & Levitas? & feciſtis vobis ſacerdotes, ut populi reliquarum regionum: quemlibet venientem [d] ad conſecrandum miniſterium ſuum [e] juvencoſubrumo & arietibus ſeptem, eſtq; ſacerdos iis qui non *ſunt* dii?

10 Nos autem *habemus* Jehovam Deum noſtrũ, quem non dereliquimus: ſacerdotes autem miniſtrantes Jehovæ ſunt filii Aharonis, & Levitæ *ſunt* in opere ſuo:

11 Et adolent Jehovę holocauſta [f] quolibet mane & quolibet veſpere, ſuffitum quoque aromatum & diſpoſitionem panum ſuper menſam mundam, & lychnuchum aureum cum lucernis ejus *curans* accendẽdo quolibet veſperę: obſervamus enim obſervationem Jehovæ Dei noſtri: vos autem dereliquiſtis eum.

12 Quare ecce nobiſcum *eſt* in [g] principiis Deus ipſe: & ſacerdotes ejus cum tubis clangoris ad clangendum contra vos: filii Iſraëlis ne pugnetis contra Jehovam Deum majorum veſtrorum: non enim ſecundabimini.

13 Interea Jarobhham juſſerat divertere inſidias, ut [g] invaderent eos a tergo: ita erant *Iſraëlita* a fronte Jehudæis, inſidiæ verò a tergo eorum.

14 Aſpicientes autem Jehudæi quòd ecce ſibi inſtabat bellum [h] a fronte & a tergo, inclamarunt Jehovam: ſacerdotes verò clangebant tubis.

15 Clanxerunt etiam viri Jehudæ: fuitque cum clangerent viri Jehudæ, ut Deus plaga afficeret Jarobhhamum, & totum Iſraëlem coram Abija & Jehuda.

16 Quam ob rem fugerunt Iſraëlitæ metu Jehudæ: tradiditque illos Deus in manum horum.

17 Percuſſerunt enim eos Abija & populus ejus percuſſione magna: ita ut caderent confoſſi ex Iſraëlitis quingenties mille virideléti.

18 Ità depreſſi ſunt Iſraëlitę tempore illo: & fortificati filii Jehudæ: quia nitebantur Jehova Deo majorum ſuorum.

19 Nam perſecutus Abija Jarobhhamum: cepit ab eo civitates, [i] Beth-Elem cum villis ejus: & Jeſchanam cum villis ejus: [i] Hhephravin quoque cum villis ejus.

20 Neque obtinuit vim Jarobhham amplius diébus Abijæ: ſed cùm plaga affeciſſet eum Jehova, mortuus eſt.

21 Confirmatus ergo eſt Abija: qui [k] duxerat ſibi uxores quatuordecim: unde genuit viginti duos filios, & ſexdecim filias.

22 Reliquæ autem res Abijæ, & viæ ejus ac verba ejus: ſcripta ſuntin [l] commentario prophetæ Hhiddonis.

ANNOTATIO.

4 Tzemarajimorum] *in finibus Binjaminis: vide Gene.* 10.18. 5 In ſeculum] 2. *Schem.* 7. 13. Fœdere ſalis] *id eſt, perpetuo, Num.* 18.19. 9 Juvenco ſubrumo] *id eſt, novo hoc ritu a vobis confecto.* 19 Beth-Elem] *Binjaminitica tribu, ubi vitulorum alter erat* 1.Reg.12.29. Hhephravin] *Hhophra Binjaminarum, Jehoſch.* 18.23. 22 Duxerat] *non tantùm in regno: ſed vivo etiam patre.* 22 Commentario] *vide ſupra* 12.15.

CAPUT XIII.

Aſa rex publicum idololatriam tollit: urbes munit, & Æthiopes invadentes, invocato Dei nomine cæſos fuſosq; ſpoliat.

1 CUM autem occubuiſſet Abija cum patribus ſuis, & ſepeliviſſent eum in civitate Davidis, regnavit Aſa filius ejus pro eo: diebus ejus quievit terra decem annis.

2 Et fecit Aſa quod bonum & rectum *videtur* in oculis Jehovæ Dei ſui.

3 Amovit enim altaria alienigenarum atque excelſa: & confregit ſtatuas eorum, ſuccidítq; lucos eorum.

4 Et dixit [a] Jehudæis, ut requirerent Jehovam Deum majorum ipſorum: & ut facerent legem & præceptum ejus:

5 Amovit, inquam, ab omnibus civitatibus Jehudæ excelſa & ſubdiales ſtatuas: cum quieſceret regnum coram eo.

6 Ædificavitque civitates munitionis in Jehuda: cùm quieſceret ea terra, & nullum gereretur ſecum bellum annis illis: tàm quietem dederat Jehova ei.

7 Dicebat enim Jehudæis, ædificemus civitates has, & circumdemus muro, & turribus, valvis & vectibus, [a] rantiſper dum hæc terra nobis expoſita eſt, quandoquidem requiſivimus Jehovam Deum noſtrum, requirentibus dedit quietem nobis circumquaque: quapropter ædificarunt & proſperati ſunt.

8 Fecerunt autem Aſæ copiæ ferentes [b] clypeum & ſpiculum, e Jehuda trecentorum millium: e Binjamine autem ferentium ſcutum & tendentium arcum ducentorum octoginta millium: omnes hi valentes roboris.

9 Cùm prodiiſſet contra eos Zerach Æthiops cum copiis [b] decies centies millium, & [b] trecentis curribus, [c] ter centies: veniſſetque [d] Mereſcham usque.

10 Quò procedens Aſa adverſus eum: inſtruxit aciebus in valle Tzephachę ad Mareſcham.

11 Invocavit Aſa Jehovam Deum ſuum, dicens: *o* Jehova, nihil *eſt* apud te, opem ferre deſti-

1.Reg.11.26

a Heb. *filii Beli-jahhal.* b Heb. *tenter corde.* c Heb. *dicitis ut Exo.*2.14.

Sup.11.13. & 14.

d Heb. *ad implendũ manũ ſuam ut Exo.* 28.41.

e Heb. *manè manè, & veſperi veſperi ſuccenſi.*

f Heb. *in capite ſuo Deus.* 49.9.

1.Reg.15.8.

a Heb. *adhuc hoc* exiſtente *ut hæc terra eorum nobis ſit.*

b Heb. *mille millium.*

destituto viribus [e] intercedendo abundanti
[e] Heb. *inter abundantem.* *viribus*: opem fer nobis, Jehova Deus noſter: nam tibi innitimur, & in nomine tuo venimus contra multitudinem iſtam: ô Jehova, Deus noſter *es*, ne obtineat *vires* contra te mortalis.

12 Tum plaga affecit Jehova Æthiopes illos coram Aſa & coram Jehuda: fugerunt{que} Æthiopes.

13 Quos perſecutus eſt Aſa, & populus qui cum eo erat ad Gerarum uſque, ceciderunt{que} ex Æthiopibus *tot*, ut non eſſet illis [d] inſtaura-
[d] Heb. *vivificatio.*

tio: quia fracti erant coram Jehova & coram exercitu ejus: ita deportarunt iſti prædam multam valde.

14 Percuſſerunt etiam omnes civitatum [f] *incolas* circa Gerarum: nam invaſerat eos [g] metus Jehovæ: ſpoliarunt{que} omnes civitates illas, in quibus ſpolia multa erant.

15 Atque etiam [h] habitatores tentoriorum pecuariorum percuſſerũt: & captivos abducendo greges quàm plurimos & camelos, reverſi ſunt Jeruſchalaima.

ANNOTATIO.

4 Jehudæis] *id eſt, omnibus pertinentibus ad regnum Jehuda.* 5 Subdiales ſtatuas] *vide Levitici 26.30. in annotatione. Hæc autem omnia de publica cultu Dei inſtauratione ſunt accipienda: nam anno demum decimoquinto ſigillatim quæſtione habita, etiam privatæ idolalatriæ ſunt abolita, & fœdus cum Deo inſtauratum, infrà 15.8. &c.* 8 Clypeum] *vide annotata ſuprà 11.12.* 9 Ter centies] *ſupple ארו xxxv mille, ut patet infrà 16.8.* Mareſcham] *in finibus Jehudæ, Jehoſchuahæ 15.44.* 11 Intercedendo] *id eſt, opponendo te illis, ut vulgus loquitur.* 13 Inſtauratio] *id eſt, ſulla ſuas copias inſtaurandi ratio: ſic enim conjugatum vivificandi verbum accipitur 1. Chronicorum 11.8. ut obſervarunt eſt Gen. 18. 10.* 14 Incolas] *qui Peliſchtæi erant, ac proinde Jehudæorum perpetui hoſtes: & fortè etiam Æthiopibus juncti.* Metus Jehovæ] *vide ſimile Gen 35.5. & infrà 17.10.* 15 Habitatores tentoriorum] *id eſt, Scenitæ Arabes Peliſchtæi & Edomæi finitimi, quâ fugientibus Æthiopibus iter erat: ut 1. Chron. 4.41.*

CAPUT XV.

Aſa a prophetæ monitus inceptam regni reformationem, & veri cultus inſtaurationem perſequitur: fœdus{que} cum Deo renovat.

1 TUM Hhazarjam filium [a] Hhodedi inceſſit ſpiritus Dei:
[a] *qui Hhiddo ſup. 12.15. & Jehhdo, ſup. 9 29.*

2 Qui procedens ante Aſam, dixit ei: audite me Aſa totuſque Jehuda & Binjamin: [b] Jehova fuit vobiſcum dum fuiſtis cum eo: & ſi requiretis eum, præſtò erit vobis: ſin derelinquetis eum, derelinquet vos.

3 [c] Dies enim multi aguntur Iſraëlitis ſine Deo vero, & ſine ſacerdote docente, ac ſine lege.

4 Quod ſi converſus fuiſſet, cùm anguſtia eſſet ſibi, ad Jehovam Deum Iſraëlis: requirentibus eum præſtò fuiſſet illis.

5 Sed [d] temporibus iſtis non *eſt* pax exeunti & redeunti: verùm vexationes magnæ ſuper omnes habitatores regionum illarum:

6 Adeò ut [e] contundantur gens gentē & civitas civitate: quia Deus vexat eos omni anguſtia.

7 [f] Vos ergo confirmamini, neque ſint [g] remiſſæ manus veſtræ: eſt enim merces operi veſtro.

8 Quare cùm audiret Aſa verba iſta, & [h] prophetiam illam *ſcriptam a* Hhodedo propheta: confirmans ſe abſtulit [i] reliquos abominandos deos e tota terra Jehudæ & Binjaminis, atque ex illis [k] civitatibus quas ceperat de montanis Ephrajimi: renovavitque [l] altare Jehovæ, quod erat [m] ante porticum Jehovæ.

9 Et congregavit totum Jehudam & Binjaminem, & illos qui peregrinabantur apud eos, ex Ephrajimo & Menaſche, [n] etiam e Schimhhone: nam defecerant ad eum ex Iſraëlitis
[b] Heb. *in multitudinem.* [o] plurimi, cùm vidiſſent Jehovam Deum ejus eſſe cum eo.

10 Itaque congregati Jeruſchalaima [p] menſe tertio: anno quinto decimo regni Aſæ,

11 Sacrificaverunt Jehovæ die illa, *qua* de præda attulerant: boves ſeptingentos, & pecudum ſeptem millia:

12 Iniveruntque fœdus de requirendo Jehova deo majorum ſuorum: ex toto corde ſuo, & ex toto animo ſuo:

13 Adeò ut quiſquis non requiſiturus eſſet Jehovam Deum Iſraëlis, morte afficiendus eſſet: [q] ſive parvus ſive magnus: ſive vir ſive fœmina.
[c] Heb. *inde à parvo ad magnum, &c.*

14 Et jurarunt Jehovæ cùm ſono magno & clangore: tubisque ac buccinis.

15 Lætabantur enim omnes Jehudæi de iſto juramento: nam ex toto [r] animo ſuo jurabant, quòd cùm toto ſtudio ſuo [s] requiſiviſſent eum, præſtò fuiſſet eis: dederat enim Jehova quietē eis circumquaque.
[d] Heb. *corde,*

16 Quinetiam Mahhacam aviam Aſæ regis amovit ne eſſet auguſta, eò quòd fecerat cũ luco horrendam ſtatuam: & ſuccidam Aſa horrendam ſtatuam ejus comminuit, ac combuſſit ad torrentem Kidronem. 1. Reg 15.13.

17 Excelſa quidem non amota ſunt ex Iſraële: ſed animus Aſæ fuit integer omnibus diebus ejus.

18 Et retulit res conſecratas a patre ſuo & res conſeeratas a ſe in domum Dei: argentum & aurum & inſtrumenta.

19 Bellum enim non fuerat: uſque ad annum [t] trigeſimumquintum [u] regni Aſæ.
[e] *vel regno Aſa.*

ANNOTATIO.

2 Jehova vobiſcum] *propoſitio hortatoria ad pietatem, ab opt. Dei, quam experium erat regnum Jehudæ.* 3 Dies enim multi] *altera confirmatio ab exemplo regum Iſraëlitici.* 5 Temporibus iſtis] *ab initio defectionis huc uſque.* 6 Contundantur] *vide commentationem 1. Reg. 14.10. & ſequentibus, & complementum 1. Reg. 15.17.* 7 Vos ergo] *concluſio hortatoria, ut quod bene cœperant promovere, & cultum Dei planè redintegrare pergant.* Remiſſæ manus] *vide 2. Sclem. 4.1.* 8 Prophetiam

phetiam illam] *Achija quem Hhoded in acta retulit, 1. Reg. 14.7. & sequentibus: nam Hhoddum seu Hhaldonem partem illam historiæ regum scripsisse ostendimus supra 13.22.* Reliquos] *quæstione domestica tum habita regnum ab idololatria repurgavit.* Civitatibus] *de quibus supra 13.19.* Altare] *& totum atrium de integro curavit: quam ob rem atrium novum dicitur infra 20.5. smetdocha.* Ante porticum] *supra 8.24.* 9 Etiam e Schimhhone] *hinc apparet Schimhhonitas aliquos Israelitis alias finitimos a regno Jehuda defecisse, cùm laceraretur regnum: etsi de cætero corpus tribus Schimhhonitica Jehuda adhæsit, dum domus Davidis regnavit. 1. Chron. 4.31. & sequentibus.* 10 Mense tertio] *in quem festum septimarum incidit, mandatum a Deo Exod. 23.16.* 15 Requisivissent] *supra 14.11.* 19 Trigesimum quintum] *inclusivè, ut ostenditur infra 16.1.* Regni Asæ] *i. regni Jehuda a diviso populo quod tunc obtinebat Asa: nam regna modo a populo denominantur, modo a personis regnantibus. Est autem hic annus decimusquartus ex quo regnabat Asa: Nam Rechabbham septendecim annos regnavit, Abija tres: quibus si hos quindecim addas erunt triginta-quinque a lacerato regno: sic versu proximo sequente.*

CAPUT XVI.

Asa de Syrorum ope ad impediendum Bahhascham adhibitâ, a propheta reprehensus, cum in carcerem truditur: populum concutit: & morbo afflictus ad medicos tantùm non ad Deum recurrit.

1.Reg.15.16. 1 ANNO [a] trigesimosexto regni Asæ, ascendēs Bahhascha rex Jisraëlis cōtra Jehudam, ædificabat Ramam: ne sineret egredi aut regredi *quenquam* ad Asam regem Jehudæ.

2 Sed depromens Asa argentum & aurum ex thesauris domus Jehovæ & domus regis: misit ad Ben-Hadadum regem Syriæ qui habitabat Darmasci, dicendo.

3 Fœdus *est* inter me & inter te, ut inter patrem meum & inter patrem tuum: ecce mitto ad te argentum & aurum, age irritum fac fœdus tuum cum Bahhascha rege Jisraëlis: ut abscedat a me.

4 Et auscultans Ben-Hadad regi Asæ misit principes copiarum suarum contra civitates Jisraëlis, quæ percusserunt Hhijonem, & Danē, & Abel-Majima: [a] omnesque civitates armamētariorum Naphtali.

[a] Heb. *omnia armamentaria civitatum Naphtali.*

5 Unde fuit audiente Bahhascha, ut desisteret ab ædificanda Rama: quia faciebat *Syrus* ut cessaret ab opere suo.

6 Tunc Asa rege assumente totum Jehudam deportarunt lapides Ramę & ligna ejus, quibus ædificabat Bahhascha: & ædificavit ex illis Gebahhum & Mitzpam.

7 Quam ob rem illo tempore veniens [a] Chanani Videns ad Asam regem Jehudæ: dixit ad eum: quandoquidem innixus es rege Syriæ: ac non innixus es Jehova Deo tuo: idcirco [a] proripiunt se copiæ regis Syriæ, [b] ne sint ad manum

[b] Heb. *a manu ejus.*

tibi.

8 An non [c] Æthiopum illorum & Libyum erant copiæ numerosæ curribus & equitibus [d] quamplurimùm? tamen cùm innitereris Jehova, tradidit eas in manum tuam.

9 Cùm Jehovæ oculi discurrant per totam terram, ut [e] firmum se exhibeat erga eos *quorum* [e] animus integer *est* erga ipsum: stultè egisti in hac re: nam [f] porrò futura sunt contra te bella.

10 Tunc indignatus Asa contra videntem illum, tradidit eum in [g] carcerem Cippi, quia [h] indignatione percitus erat contra eum de hac re: & conquassabat Asa ex populo: tempore illo.

11 Sed ecce res Asæ priores & posteriores: ecce sunt scriptæ in libro regum Jehudæ & Jisraëlis.

12 Ægrotavit autem Asa anno trigesimonono regni sui, ex pedibus suis, [i] usq; eò ut morbus ejus summè invaleſceret: tamen ne in morbo quidem suo requisivit Jehovam: sed hæsit medicis.

13 Denique occumbens Asa cum patribus suis: mortuus est anno quadragesimo primo ex quo regnare cœpit.

14 Quem sepeliverunt in sepulchris ejus, quæ foderat sibi in civitate Davidis, deponentes eum in cubili quod impleverat [k] aromaticis speciebus paratis unguentario opere: & [c] cōbusserunt ei ustionem *odorum* perquàm maximam.

[c] Heb. *Æthiopes & Libyes erant in copiis, Sup. 14.*
[d] Heb. *multis valde.*
[e] Heb. *cor.*
[f] Heb. *ex nunc.*
[g] Heb. *in domum eversionis: sic dicitur Cippus ab eversendo & contorquendo fontium corpore.*
[h] Heb. *indignatione erat contra eum.*
[i] Heb. *usque ſurſum morbus ejus.*
[k] Heb *aromatibus & ſpeciebus Enda. d. 3.*

ANNOTATIO.

1 Trigesimosexto] *i. desimosexto de quo sup 15.10. vide annotata ibidem in versum ultimum.* 7 Chanani] *pater prophetæ Jehu, de quo 1. Reg. 16.3. infrà 19.2.* Protipiunt se] *q. d. nihil egisti Syros advocando: nam illo abeuntibus redintegrabit hostis tuus bellum, quo continenter infeſtaverit. infrà 9. vers. vide 1. Reg. 15.19.* 9 Firmum] *non autem varium, & suorum partes temerè deserentem, ut Syri.* 10 Carcerem Cippi] *id est, carcerem sonticum, ubi sontes constringuntur Cippi: nam cum propheta agebat ut cum rè minùs a majestatis: sic Jirmejæ 20. & 37.* 11 Priores & posteriores] *vid sup. 9.29.* 14 Combusserunt ei] *i. sepulchrum ejus lustrarunt in ustrinis suffitu sacro, regum more, vide infrà 21. sub finem.*

CAPUT XVII.

Jehoschaphat regno confirmato, Ecclesias purgat & instituit curat, dum Deus hostium aliis cohibet, aliis ei subjicit, postremò describitur status copiarum ejus.

1 REGNAVIT itaque Jehoschaphat filius ejus pro eo: & confirmavit se super Jisraëlem.

2 Nam disposuit copias per omnes civitates Jehudæ quæ munitæ erant: & disposuit stationarios per regionem Jehudæ, & per civitates Ephrajimi quas ceperat Asa pater ejus.

3 Eratque Jehova cum Jehoschaphato: quia ambulabat in viis Davidis patris sui [a] prioribus & non requirebat Bahhalimos:

4 Quia Deum patris sui requirebat, & in præceptis ejus ambulabat: ac non [a] imitabatur factum Jisraëlitarum.

[a] Heb. *secundum factum &c.*

5 Ideò confirmavit Jehova istud regnum in manu ejus, ita ut darent omnes Jehudæi [a] mu-

nus Iehoſchaphato: ſic fuerunt ei diuitiæ, & gloria [b] copioſæ.

6 Elato itaque animo ſuo ad vias Iehovæ: amplius adhuc amouit [a] excelſa & lucos ex Iehuda.

7 Et anno tertio ex quo regnare cœpit, miſit cum præfectis ſuis, cum Ben-Chajile & cum Hſobadja & cum Zecarja & cum Netaneële, & cum Micaja: ad docendum per ciuitates Iehudæ:

8 Cum illis, inquam, hos Leuitas, Schemahhjam & Netanjam, & Zebadjam & Hbaſaële, & Schemiramothum, & Jonathanem, & Adonijam, & Tobijã, & Tob-Adonijam Leuitas: quibuſcum *erant* Eliſchamahh & Iehoram ſacerdotes.

9 Qui docuerunt in Iehuda, habentes ſecum librum legis Iehovæ: & obiverunt omnes ciuitates Iehudæ docentes populum.

10 Pervaſerat autem metus Iehovæ omnia regna regionum quæ *erant* circa Iehudam: ut non gererent bellum contra Iehoſchaphatum.

11 Quin-imò a Peliſchtæis adferebant ad Iehoſchaphatum munus, & pecuniam [c] indictionis: etiam Arabes adducebant ei greges, arietes ſepties millenos ſeptingentenos, & hircos ſepties millenos ſeptingentenos.

12 Ita Iehoſchaphat [d] pergebat creſcere uſque ad ſummum: & ædificavit in Iehuda arces & ciuitates armamentariorum.

13 Et [e] tres multæ erant ei per ciuitates Iehudæ: ac homines [f] bellatores, valentes robore Jeruſchalaimis.

14 Quorum numeratio per paternas familias eorum: ex Iehuda chiliarchorum Hhadna princeps, quicum erant valentium robore trecenta millia.

15 Et ſecundum hunc Iehochanan princeps: quicum erant ducenta octoginta millia:

16 Et ſecundum hunc Hhamaſja filius Zicri, ſponte ſe offerens Iehovæ: quicum erant ducenta millia valentium robore:

17 Ex Binjamine verò valens robore Eljadahh: quicum erant armati arcu aut ſcuto ducenties mille:

18 Et ſecundũ hunc Iehozabad: quicum erant centũ octoginta millia expeditorũ ad militiam:

19 Hi erant qui miniſtrabant regi: præter eos quos diſpoſuerat rex per ciuitates munitas in toto Iehuda.

[b] Heb. *in multitudine.*

[c] Heb. *oneris.*

[d] Heb. *erat iens & creſcens.*

[e] Heb. *opus multum: ut Gen. 33.14.*

[f] Heb. *belli.*

[g] Heb. *ad manum hujus: ſic deinceps.*

ANNOTATIO.

3 Prioribus] *vide 1. Chron. 29. 19.* Bahhalimos] *id eſt ulla idola: ſynecdoche.* 5 Munus &c.] *id eſt, cum ſuum eſſe regem hoc ſymbolo omnes profiterentur: ut 1. Schem. 10. 27.* 6 Elato] *id eſt, cum audentior factus eſſet ad promovendum verum Dei cultum, quàm fuiſſet Aſa pater ipſius.* Excelſa &c.] *quæ vel relicta fuerant vel rurſus invecta.* 7 Cum præfectis] *hos ſelegit ex omnibus ordinibus ad tempus, per quos ſtatum eccleſiarum recognoſceret, & populum in verbo Dei inſtitueret, ac autoritate ſua in officio confirmaret.* 13 Res multæ] *admunitionem & commeatum pertinentes: ut ſuprà. 11. 11.* 16 Jehovæ] *id eſt, alacerrimo & promptiſſimo animo ad gerenda bella ejus.* 19 Præter eos] *de quibus ſuprà ver. 2.*

CAPUT XVIII.

Argumentum idem eſt cum 1. Reg. 22.

1 Cùm autem eſſent Iehoſchaphato diuitiæ & gloria [a] copioſæ: affinitate ſe junxit Achabo.

2 Deinde deſcendit [b] exactis *aliquot* annis ad Achabum Schomronem, cui mactavit pecudes & boves copioſè, populoque qui *erat* cum eo: & incitavit eum ut aſcenderet contra Ramothas Gilhhadis.

3 Dixit enim Achab rex Iiſraëlis ad Iehoſchaphatum regem Iehudæ, iturúſne es mecum Ramothas Gilhhadis? qui dixit ei, ſicut ego, ſic tu: & ſicut populus tuus, populus meus: ut tecum ſimus in iſto bello.

4 Dixit præterea Iehoſchaphat ad regem Iiſraëlis: conſule, quæſo, hoc ipſo die verbum Jehovæ.

5 Tunc congregatis rex Iiſraëlis prophetis ſuis quadringentis viris: dixit ad eos, utrum ituri ſimus contra Ramothas Gilhhadis in bellum iſtud: an deſiturus ſum? qui dicebant, aſcende: traditurus enim eſt Deus in manum regis.

6 Dicente verò Iehoſchaphato: annón eſt hic propheta Jehovæ amplius, ut conſulamus ex eo?

7 Dixit rex Iiſraëlis ad Iehoſchaphatũ, amplius vir quidam *eſt* ex quo conſulas Jehovam: at ego ódi eum, quia non prophetat de me bonum, ſed omnibus diebus ſuis malumis eſt Micajehu filius Jimlæ: dixit verò Iehoſchaphat, ne loquatur rex ita.

8 Itaque advocans rex Iiſraëlis aulicum unum edixit: feſtinanter adduc Micajehu filium Jimlæ.

9 Interea rex Iiſraëlis & Iehoſchaphat rex Iehudæ ſedentes: quiſque in ſolio ſuo, induti veſtibus *regiis* conſidebant in area ad oſtium portæ Schomronis: & omnes prophetæ illius prophetabant coram eis.

10 Fecerat enim ſibi Tzidkija filius Cenahhanæ cornua ferrea: & dicebat, ſic ait Jehova: his feries Syros adeò ut conſumas eos.

11 Omnes quoque prophetæ illi prophetabãt ſimiliter dicendo: aſcende Ramothas Gilhhadis & proſperare: traditurus enim eſt Jehova in manum regis.

12 Nuntius autem ille, qui iverat vocatũ Micajehu, alloquebatur eum, dicendo: ecce verba prophetarum iſtorum ore uno bonum prophetant regi: ſit, quæſo, verbum tuum ut vnius illorum, & eloquitor bonum.

13 Cui dixit Macajehu: ut vivit Jehova, quod edixerit Deus meus, id eloquar.

14 Cùm ergo ingreſſus eſſet ad regem, dixit rex ad eum: Mica, utrum ituri ſimus contra Ramothas Gilhadis in bellum, an diſſiturus ſum? qui dixit: aſcendite & proſperamini, ſcilicet tradentur in manum veſtram.

15 Dicenti autem ad eum regi: quoties ego tandem adjuraturus ſum te, ut non eloquaris mihi niſi veritatem in nomine Jehovæ?

[a] Heb. *in multitudine: ſic ver. 2.*

[b] Heb. *ad finem annorũ. 1. Reg. 22.*

16 Dixit

16 Dixit, video omnes Iſraëlitas diſperſum iri per montes illos, ut oves quibus non *eſt* paſtor: nam dixit Jehova, non *erit* dominus iſtis: revertantur quiſque domum ſuam cum pace.
17 Tum dicente rege Iſraëlis ad Jehoſchaphatum: nónne dixeram ad te, fore ut non prophetaret de me bonum: ſed malum?
18 Dixit, propterea audite verbum Jehovæ: vidi Jehovam ſedentem in ſolio ſuo, & totum exercitum cœlorum aſſiſtantes a dextera ejus & ſiniſtra ejus.
19 Ubi dicente Jehova, quis pelliciet Achabum regem Iſraëlis, ut aſcendat & corruat apud Ramothas Gilhhadis? præterea dicente, hic dicit hoc modo, & ille dicit illo modo:
20 Tandem prodiit quidam ſpiritus qui conſiſtens coram Jehova dixit, ego pelliciam eum: dicente verò Jehova ad eum, quo pacto?
21 Dixit, egreſſus ero ſpiritus mendacii in ore omnium prophetarum ejus: tum dixit, pelliciés, etiamnúm prævalebis: exi & fac ita.
22 Quare nunc ecce indidit Jehova ſpiritum mendacii ori tuorum prophetarum iſtorum: interea Jehova locutus eſt contra te malum.
23 Tunc accedens Tzidkija filius Cenahhanæ percuſſit Micajehu in maxillam: & dixit, quánam via tranſivit ſpiritus Jehovæ a me, ut alloqueretur te?
24 Cui dixit Micajehu: ecce tu videris illo ipſo die: quo ingredieris intimum conclave ad abſcondendum te.
25 Dixit verò rex Iſraëlis, prehendite Micajehu, & reducite eum ad Ammonem præfectum civitati: & ad Joaſchum filium regis.
26 Quibus dicite: ſic edixit rex, ponite iſtum in carcere: & alite eum pane anguſtè, & aqua anguſtè, donec rediero cum pace.
27 Dixit verò Micajehu, ſi planè reverſus fueris cum pace, non locutus fuerit Jehova per me: præterea dixit, audite populi quotquot ſunt.
28 Itaque aſcendit rex Iſraëlis cum Jehoſchaphato rege Jehudæ contra Ramothas Gilhhadis.
29 Ubi dixit rex Iſraëlis ad Jehoſchaphatum, cùm diſſimularet ſe proceſſurus in prælium: at tu induere veſtimentis tuis: ſic diſſimulante ſe rege Iſraëlis proceſſerunt in prælium.
30 Rex autem Syriæ præceperat præfectis curruum ſuorum dicendo: ne pugnatote contra parvum *aut* contra magnum: ſed contra regem Iſraëlis ſolum.
31 Fuit itaque cùm viderent præfecti curruum Jehoſchaphatum, ipſi quoque dicerent, rex Iſraëlis eſt, ut diverterent contra eum ad pugnandum: ſed exclamanti Jehoſchaphato Jehova auxiliatus eſt, & [c] avertit illos Deus ab eo.
32 Nam fuit cùm viderent præfecti currruum, eum non eſſe regem Iſraëlis: ut reverterentur a perſequendo eum.
33 Sed quidam jaculatus arcu ſimplice animo, percuſſit regem Iſraëlis inter commiſſuras, id eſt, inter loricæ *partes*: quapropter dixit aurigæ ſuo, deflecte manu tua, & educ me e caſtris: quia ægrotus factus ſum.
34 Quoniam autem invaleſcebat prælium eo die, rex Iſraëlis diſtinebat currus [d] ſuos adverſus Syros uſque ad veſperam, quam ob rem mortuus eſt *quo* tempore occidit ſol.

[c] Heb. *avertit illos ab eo.*

ANNOTATIO.

1 Affinitate ſe junxit] *accipiendo Hhathaljam Achabi filiam in uxorem Jehoramo filio ſuo:* 2. *Reg.* 8. 18. 2 Annis] *anno decimoſeptimo regni ſui, ut annotatum eſt,* 1. *Reg.* 22. 42. 34 Suos] *id eſt, ſui exercitus in fugam inclinantis.*

CAPUT XIX.

Jehoſchaphat prophetæ reprehenſione reſipiſcens, ſuos ad Deum revocat: Et ordinem eccleſiaſticum atque politicum in regno toto recognoſcit.

1 REVERTENTE autem Jehoſchaphato rege Jehudæ domum ſuam, cum pace Jeruſchalaima.
2 Prodiens in conſpectum ejus Jehu [a] filius Chanani videns, dixit ad regem Jehoſchaphatum: an [b] improbo auxiliari & oſores Jehovæ diligere te? at propter hæc tibi incumbit fervens ira a Jehova.
3 Veruntamen res bonæ inventæ ſunt apud te: quòd [c] removiſti lucos e terra, & conſtituiſti animum tuum ad quærendum Deum.
4 Deinde [d] reſedit Jehoſchaphat Jeruſchalaimis: poſtquam [e] converſus obiviſſet per populum, [f] a Beerſchæbahha uſque ad montana Ephajimi, & revocaſſet eos ad Jehovam Deum majorum ipſorum.
5 Conſtituiſſet q; judices in ea regione per omnes civitates Jehudæ munitas, [g] cuiq; civitati:
6 Edicens judicibus, videte quid agitis facturi: nõ enim [h] pro homine judicaturi eſtis, ſed pro Jehova: qui vobiſcũ futurus eſt in reb[i] judiciariis.
7 Quare nunc inſit pavor Jehovæ vobis: obſervate ut faciatis: non enim *eſt* apud Jehovam Deum noſtrum iniquitas, aut acceptio [k] personarum, aut ſumptio muneris.
8 Atque etiam Jeruſchalaimis conſtituit Jehoſchaphat e Levitis & ſacerdotibus, & ex primoribus paternarum familiarum Iſraëlis, ad [l] judicia Jehovæ, & ad lites: cum [m] reverterentur *illi* Jeruſchalaima.
9 Et præcepit eis dicendo: ſic facitote cum timore Jehovæ, cum fide, & cum [n] animo integro.
10 Ut quæcunque lis pervenerit ad vos a fratribus veſtris reſidentibus in civitatibus ſuis, *de diſcrimine* inter cædem & cædem, inter legem & præceptum, ſtatuta & judicia, admonetis eos, ne reiſiant Jehovæ, & incũbat fervens ira vobis & fratribus veſtris: ſic facitote ut non ſitis rei.
11 Ecce autem Amarja ſacerdos primarius inter vos, in omni [o] negotio Jehovæ: Zebadja verò filius Jiſchmahhelis antecelſor [p] in domo Jehudæ in omni negotio [q] regio, cum moderatoribus & Levitis [r] expoſiti ſunt vobis: confirmate vos & facite, & Jehova aderit [s] æquo.

[a] Heb. *civitati & civitatis.*
[b] Heb. *faciei.*
[c] Heb. *corde.*
[d] Heb. *coram vobis ut Gen.* 13. 9.
[e] Heb. *bono.*

ANNOTATIO.

2 Filius Chanani] *de quo ſupra* 16. 7. Improbo] *Achabo & Iſraëlitis, ſupra* 18. 3 Removiſti lucos] *ſupra* 17. 4. & 6. 4 Reſedit] *quievit, habitu regni Joramo communicato, & eccleſiaſtico ac po-*

ac politico ordine conſtitutù, ut ſequitur. Converſus] *id eſt, reſpiciens ad prophetæ monitum.* A Beer-Schebahho] *id eſt, ab una regni extremitate ad alteram.* 6 Pro homine] *id eſt, non tam meis aut ullius hominis, quàm Dei vices in judicando geritis.* 8 Judicia Jehovæ] *id eſt, cauſas ſacras, quarum cognitio ad ſacerdotes & Levitas pertinebat: vide Deut. 17. 8. & ſequentibus.* Lites] *civiles.* Reverterentur Jeruſchalaima] *cùm alijs judices propter obſcuritatem aut difficultatem cauſarum, vos conſuluri venient, aut partes inter ſe diſſidentes ad vos remittent, ex lege Deut. 17.* 11 Negotio Jehovæ] *vide ſuprà 8. ver.* In domo Jehudæ] *id eſt, in regno.* Regio] *id eſt, regni, ſive politico.* Expoſiti ſunt] *id eſt, ſemper erant præſto, ut conſulentibus de jure reſpondeant.* Æquo] *id eſt, rebus & perſonis æquitate conjunctis.*

CAPUT XX.

Jehoſchaphat divinam opem jejunio & precibus contra Moabitas & alios imploranti, & promiſſionem Dei fide amplexum, victoriam divinitus obtinet: poſtremò ſocietatem iniit contra voluntatem Dei cum Achazja: quæ reprehenditur & infelicem ſucceſſum habet.

1 FUIT autem poſteà, venientibus Moabitis & Hhammonitis, & *alijs qui* trans Hhammonitas *habitabant*, cum eis, contra Jehoſchaphatum in bellum:

2 Venerunt qui indicarent Jehoſchaphato, dicendo: invadit te multitudo magna e *transmarina regione*, ex Syria: qui ecce ſunt ad *Chatzatzonem Tamaris, ea eſt* Hhen-Gedi.

3 Timens verò compoſuit Jehoſchaphat faciem ſuam ad quærendum Jehovam: & indixit jejunium toti *Jehudæ.

4 Itaque congregati ſunt Jehudæi ad requirendum *opem a* Jehova: etiam ex omnibus civitatibus Jehudę convenerunt ad requirendum Jehovam.

5 Tunc ſtans Jehoſchaphat in congregatione Jehudæ & Jeruſchalaimorum, apud domum Jehovæ ante atrium *novum:

6 Dixit: Jehova Deus majorum noſtrorum, nónne tu *es* Deus in Cœlis, & tu dominaris in omnia regna gentium: ita ut in manu tua ſit vis & potentia, ac [a] nemo tibi poſſit obſiſtere?

[a] Heb. *nemo eſt contra te ſiſtendo ſe.*

7 Nónne tu Deus noſter expuliſti habitatores terræ hujus a conſpectu populi tui Iſraëlis, & tradidiſti eam ſemini Abrahami diligenti te, in ſeculum?

8 In qua habitantes: ædificaverunt tibi in ea ſanctuarium pro nomine tuo, dicendo:

9 *Si obvenerit nobis malum, puta gladius, judicium, aut peſtis, ſive fames, conſiſtemus ante domum hanc & coram te: nam nomen tuum eſt in domo hac: quare inclamantes te ex anguſtia noſtra, exaudi & ſerva.

10 Nunc autem ecce Hhammonitæ & Moabitæ, & *montana Sehhiris, in quæ *non permiſiſti Iſraëlitis ingredi cùm venerent e terra Ægypti: quamvis receſſerint ab illis, & non perdiderint illos:

11 Tamen ecce ipſi *rependunt nobis: adveniendo ut expellant nos ab hęreditate tua, quam hęreditariò poſſidendam tradidiſti nobis.

12 Deus noſter, an non judicia exerciturus eſſes in eos? nam non *eſt* in nobis vis [b] obſiſtendi multitudini magnæ iſti invadenti nos: & nos neſcimus quid facturi ſimus: ſed in te *defixi ſunt* oculi noſtri.

[b] Heb. *vis ante multitudinem &c.*

13 Interea *omnes Jehudęi ſtabant coram Jehova: etiam parvuli eorum, uxores eorum & filii eorum.

14 Tunc Jachazielem filium Zecarjæ, filii Benajæ, filii Jehhieliſ filii Mattanjæ, Levitam e poſteris Aſaphi: inceſſit ſpiritus Jehovę in medio ipſius congregationis:

15 Quo dixit, attendite omnes Jehudæi & habitatores Jeruſchalaimorum, & rex Jehoſchaphat: ſic ait Jehova vobis, vos ne timetote, neq; conſternamini metu multitudinis magnæ iſtius: nam non veſtrum eſt hoc prælium: ſed Dei.

16 Cras deſcendite verſus eos, ecce aſcenſuri ſunt per *clivum [c] Tzitzi: & invenietis eos in extremitate vallis, in fronte deſerti Jeruelis.

[c] *vel flora, id eſt, floridum.*

17 Non *erit* veſtrum pugnare in hoc *prælio*: ſiſtite vos, conſiſtite & videte ſalutem Jehovæ erga vos, Jehudæi & Jeruſchalaimani: ne timetote, neque conſternamini, cras exite ante eos: nam Jehova aderit vobis.

18 Tunc inclinavit Jehoſchaphat verticem facie *demiſſa* in terram: omnes quoque Jehudæi & habitatores Jeruſchalaimorum prociderunt coram Jehova, incurvando ſe Jehovæ:

19 Et ſurrexerunt Levitæ e poſteris Kehathitarum & e poſteris Korachæorum: ad laudandum Jehovam Deum Iſraëlis voce magna ſummè.

20 Deinde ſurgentes mane, exiverunt in deſertum Tekohhæ: quibus exeuntibus, conſiſtens Jehoſchaphat dixit, audite me Jehudæi & habitatores Jeruſchalaimorum, firmè credite Jehovę Deo veſtro, & confirmabimini: firmè credite prophetis ejus: & proſperabimini.

21 Ita conſilio habito cum populo, conſtituit muſicos Jehovæ, & laudante *decorum ſanctitatis: qui procedendo ante expeditum *exercitum* dicerent: celebrate Jehovam: quoniam in ſeculum benignitas ejus *eſt*.

22 Quando autem inceperunt cantum & laudē, diſpoſuit Jehova inſidiatores contra Hhammonitas, Moabitas, & montanos Sehhiris, qui invaſerant Jehudam, ita ut afficerentur plagis.

23 Nam inſtiterunt Hhammonitæ & Moabitæ contra habitatores montis Sehhiris ad internecioni devovendum & perdendum *eos*: & cùm abſolviſſent contra habitatores Sehhiris, juverunt *inter ſe* ut [d] alter eſſet alteri perditor.

[d] Heb. *vir in proximum ſuum, ut eſſet perditor.*

24 Interea Jehuda veniebat ad ipſam *ſpeculam verſus *deſertum illud: quibus reſpicientibus ad multitudinem illam, ecce erant cadavera proſtrata humi, nec *erat* [e] ſuperſtes.

[e] Heb. *vir liberationis.*

25 Quapropter advenit Jehoſchaphat cum populo ſuo ad diripiendam prædam eorum, inveneruntq; inter eos copioſe tum facultates, tum inſtrumenta deſiderabilia cum cadaveribus: quæ ſpoliaverunt ſibi, [f] adeò ut non eſſent ferendo: fueruntque per triduum diripientes prædam illam: magna enim erat.

[f] Heb. *ad vim eſſe deportationem.*

26 Die autem quarto congregaverunt ſe in convalle benedictionis, ubi benedixerunt Jehovæ: idcircò vocant nomen loci illius, convallem benedictionis uſque in hunc diem.

27 Poſteà reverſi omnes viri Jehudæ & Jeruſchalaimorum cum Jehoſchaphato in principiis ipſorum, ut reverterentur Jeruſchalaima cum lætitia: nam lætitia affecerat eos Jehova

ab

ab hostibus eorum:
18 venerunt Jeruschalaimæ cum nablijs & cum citharis, & tubis: ad domum Jehovæ.
19 Et incessit pavor Dei omnia regna illarum regionum: cum audirent pugnasse Jehovam contra hostes Jisraëlis.
30 Ita quievit regnum Jehoschaphati: quietem largiente illi, Deo ejus circumquaque.
31 Cùm autem regnaret Jehoschaphat super Jehudam: (natus triginta quinque annos cùm regnare inciperet, viginti quinque annis regnavit Jeruschalaimis, cujus matri nomen Hhazuba filia Schilchi.)
32 Ambulavit in via patris sui Asæ, neque recessit ab ea: faciendo quod rectum videtur in oculis Jehovæ.
33 Veruntamen excelsa non amota sunt: nam adhuc populus [a] non comparaverant animũ suũ erga Deum majorum suorum.
34 Reliquæ autem res Jehoschaphati [a] priores & posteriores: ecce sunt scriptæ in verbis [a] Jehu filii Chananj, qui [a] justus est referre in librum [a] regum Jisraëlis.
35 [a] Nam postmodum consociavit se Jehoschaphat rex Jehudæ cum Achazja rege Jisraëlis: is autem [b] improbissimè agebat.
36 Tamen consociavit eum sibi, faciendo naves ad obeundum Oceanum: fecerũntque naves Hhetzjone-Geberis.
37 Quapropter prophetavit Elihhezer filius Dodavæ Mareschaïnus contra Jehoschaphatum dicendo: quandoquidem consociasti te cum Achazjai dissrumpit Jehova opera tua, & confractæ sunt naves, neque obtinuerunt vim obeundi Oceanum.

[b] Heb. *improbè egit faciendo.*

ANNOTATIO.

1 Aliis] *id est, Syrii, de quibus versic. 2. & Edomæi versic. 10.* 2 Transmarina] *id est, trans mare salu sive mortuum, quod lacus Asphaltites etiam dicitur: nam in eam partem nationes istæ convenerant ad invadendum Jehudam.* Chatzatzonem] *de qua Gen 14.7.* 3 Jehudæ] *id est, toti regno suo.* 5 Novum] *vide suprà 15.8.* 9 Si obvenerit] *summa orationis a Schelomone habitæ, suprà 6.14.* 10 Mẽtana Sehhiris] *id est, incolas: metonymia.* Non permisisti] *Deut. 2.3.8. & 18 ver.* 11 Rependunt] *id est, compensant nostrum beneficium hoc maleficio.* 13 Omnes] *id est, ex singulis familiis omnes: simile est Jonæ. 3.6.* 16 Clivum Tzitzi] *qui situs erat inter desertum Tekohhæ & desertum Jeruelu, de quo in hoc versu.* 21 Decorum sanctitatis] *periphrasis Dei.* 24 Speculam] *quæ est in summo colle Tzitzi, de quo ver. 16.* Defertum illud] *Jeruelu.* 33 Non comparaverant] *quamvis Jehoschaphat sedulò eos revocaßet. suprà 19.4.* 34 Priores & posteriores] *id est, ante peccatum & post peccatum, quod sequentibus versibus explicatur & 1. Chron. 29. 29.* Jehu] *de quo sup. 19.2.* Iussus est] *autoritate Dei & Ecclesiæ: ita ipse quoque fuit unus ex scriptoribus historiæ regum.* Regum] *jam Jehuda quam Jisraëlis, ut habetur a 1. Reg. 16. usque ad finem libri, & in principio secundi.* 35 Nam postmodum] *aetiologia explicans res posteriores Jehoschaphati.*

CAPUT XXI.

Jehoram fratres suos regni sui stabiliendi causa interficit: & quia impiè vivit defectione Edomæorum ac Libnæ, bello Philisthæorum & Arabum, domesticorum cade & bonorum direptione castigatur: postremò incurabili morbo divinitus extinguitur.

1 Cùm autem occubuisset Jehoschaphat cum patribus suis, sepultusq; esset cum patribus suis in civitate Davidis: regnavit Jehoram filius ejus pro eo.
2 Huic erant fratres filii Jehoschaphati, Hhazarja, & Jechiel, & Zecarja, & Hhazarja, & Micaël, & Schephatja: omnes hi filii Jehoschaphati regis Jisraëlis:
3 [a] Quibus dederat pater eorum dona multa argenti & auri & rerum pretiosarum cum civitatibus munitis in Jehuda: regnum verò dedit Jehoramo, quia erat primogenitus.
4 Surgens autem Jehoram ut cõfirmaret se in regno patris sui, interfecit omnes fratres suos gladio: etiamsi *aliquos* e principibus Jisraëlis.
2. Reg. 8.17. 5 Natus triginta duos annos Jehoram cùm regnare inciperet, octo annos regnavit Jeruschalaimis.
6 Quibus ambulavit in via regum Jisraëlis, quemadmodum faciebant familia Achabi: nam [a] filia Achabi erat ei uxor: fecitq; quod malum *videtur* in oculis Jehovę.
7 Noluit tamen Jehova perdere domum Davidis propter illud fœdus quod pepigerat cum Davide: & quemadmodum dixerat se daturum ei lucernam & filiis ejus omnibus diebus.
8 Temporibus hujus defecit Edom, ne subjectus esset Jehudæ: & constituerunt super se regem.
9 Quapropter profectus est Jehoram cum præfectis suis & omnibus curribus suis secum: fuitque ipso surgente nocte, ut percuteret Edomæum circumjacentem sibi, & præfectos curuum ejus.
10 Attamen perstitit Edom in defectione, ne [a] subjectus esset Jehudæ usque in [a] diem istum: tunc defecit Libna eodem tempore ne subjecta esset ei: nam dereliquerat Jehovam Deum majorum suorum.
11 Etiam ipse fecit excelsa in montibus Jehudæ: effecitque ut scortarentur [a] habitatores Jeruschalaimorum, imò impulit [a] cum Jehuda.
12 Quam ob rem pervenit ad eum scriptum [a] ab Elija propheta, dii enim sic ait Jehova Deus Davidis patris tui: propterea quòd non ambulasti in viis Jehoschaphati patris tui, & in viis Asæ regis Jehudæ:
13 Sed ambulasti in via regum Jisraëlis, & effecisti ut scortarentur Jehuda & habitatores Jeruschalaimorum, sicut effecit domus Achabi ut scortaretur *Jisraël*: insuper etiam fratres tuos domesticos patris tui meliores te interfecisti:
14 Ecce Jehova afficit *te* plaga magna in populo tuo: & in filiis tuis, & in uxoribus tuis, atque in omnibus facultatibus tuis.
15 Tu quoque [a] agitaberis morbis magnis, morbo intestinorum tuorum: [b] per duos annos

[a] Heb. *de sub manu ejus.*

[a] Heb. *erũt in morbus.*
[b] Heb. *anno super annũ.*

nos continuos, donec exeant inteſtina tua præ morbo illo.

16 Excitavit itaque Jehova contra Jehoramum [d] animum Peliſchæorum & Arabum, [e] qui *ſunt* finitimi Æthiopum:

17 Qui aſcendentes contra Jehudam, irruperunt in *regionem* ejus, & abduxerunt captivas omneis facultates quę inventę ſunt in domo regis, etiamq; filios ejus, & uxores ejus: ita ut non reliqueretur ei filius niſi [f] Jehoachaz minimus filiorum ejus.

18 Deinde poſt omnia hæc, affecit eum Jehova in inteſtinis ejus morbo illo, adeò ut nulla *eſſet* medicina.

19 Perrexit enim de anno in annum, adeò ut quo tempore exibat terminus ille, completis annis duobus, exirēt inteſtina ejus, cum morbo ejus, & moreretur morbis [g] graviſſimis: neque fecerunt ei populus ejus uſtionem *odorum* ſimilem uſtioni majorum ſuorum.

20 Natus triginta duos *annos* erat cùm regnare incipēret, & octo annis regnavit Jeruſchalaimis: quos cùm tranſegiſſet ſine voluptate: ſepelierunt eum in civitate Davidis, ſed non in ſepulchris Regum.

d Heb. *ſpiritum.*
e Heb. *ad latus.*
f *qui Achazja infrà capitibus ſequentibus paſſim, & Hbazarja infrà 22,6.*
g Heb. *paſſ. mv.*

ANNOTATIO.

2 Jiſraëlis] *i. regni Jehudæ cum adhærentibus Jiſraëlitis: ſynecdoche.* 3 Quibus dederat] *vide ſuprà 11,23.* 6 Filii Achabi] *Hbathalja de qua infrà 22.1.2.10. & ſequentibus.* 10 Diem iſtum] *deportationis: vide 1.Chro.4.41.* 11 Habitatores Jeruſchal.] *id eſt, in ipſo loco ubi Deus ſacrarium ſuum habebat, idololatriam ſtatuit, & invitis etiam obtruſit.* Cum Jehuda] *à quo Hieroſolymitanos ac Jehudæos reliquos.* 12 Ab Elija] *i. quod Elija, antequam aſſumeretur, ſcripſerat de futuro regno Jehoramu: ut Jeſchahbja de futuro regno Cyri: Jeſchahh. 44. & 45. & Achija de regno Joſchija 1. Reg. 13. 3. ſic oportuit impium Regem ab abſentibus reprehendi qui præſentes non fuiſſet paſſus: nam Elijam temporibus Jehoſchaphati raptum fuiſſe ante hujus regnum docetur 2. Reg. 3. 11.* 16 Qui ſunt finitimi] *id eſt, ex Petræa & felice Arabia, quæ vergunt ad Æthiopiam.* 19 Terminus ille] *quem præſtituerat Elija ſuprà ver. 15.* Uſtionem] *vide ſuprà 16.14.* 20 Sine voluptate] *i. in perpetuis calamitatibus & lethali morbo.*

CAPUT XXII.

Achazja rex familiæ Achabi obſequitur, unà cum ea a Jehu perimitur: ita regno Jehudæ a Hbathalja occupato, ſolus Joaſch ex cruentu illius manibus eripitur.

1.Reg. 8.24.

1 CONSTITUERUNT autem habitatores Jeruſchalaimorum regem Achazjam filium ejus minimum pro eo: nam omnes priores [a] interfecerat turma quædam quę venerat cum Arabibus in caſtra: ita regnavit Achazja filius Jehorami rex Jehudæ.

2 [a] Cujus matri nomen Hbathalja [a] nata Hhōri [a] agentis [a] quadrageſimum ſecundum annum cùm [b] Achazja regnaret, qui anno uno regnavit Jeruſchalaimis.

3 Hic etiam ambulavit in viis domus Achabi: nam mater ejus erat conſiliaria ejus ad improbè agendum.

4 Itaque fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ ſicut domus Achabi: ipſi enim erant ei conſiliarii poſt mortē patris ejus, [c] adeò ut perdiderint eum.

5 Etiam in conſilio eorum ambulavit: profectus cum Jehoramo filio Achabi rege Jiſraëlis in bellum contra Chazaëlem regem Syriæ ad Ramothas Gilhhadis: ubi percuſſerunt Syri Joramum.

6 Cumq; reverteretur ut curaret ſe Jizrehhele: nam percuſſores qui percuſſerant eum apud Ramam cùm præliaretur, [a] *conſtituerunt* cum Chazaël rege Syriæ: Hbazarja filius Jehorami rex Jehudæ deſcendit ad inviſendum Jehoramum filium Achabi Jizrehhelem: eò quòd ægrotus eſſet.

2.Reg 9. 21. & ſequentibus.

7 Sed a Deo fuit [a] proculcatio Achazjæ veniendo ad Joramum: nam proceſſit cum Jehoramo ad Jehu filium Nimſchi venientem, quem unxerat Jehova ad excindendum domum Achabi.

8 Fuit enim cùm judicia exerceret Jehu contra domum Achabi; ut inveniens principes Jehudæ, & filios cognatorum Achazjæ miniſtrātes Achazjæ, interficeret eos.

9 Deinde cùm quæſiviſſet Achazjam, ceperunt eum (is autem ſe abſconderat in Schomrone) & adductum eum ad Jehu morte affecerunt eum ac ſepeliverunt eum: dicebant enim, filius eſt Jehoſchaphati, qui quæſivit Jehovam ex [d] toto animo ſuo: ita non *erat* domui Achazjæ, qui obtineret vires ad [e] regnandum.

10 Quapropter Hbathalja mater Achazjæ, cùm videret mortuum eſſe filium ſuum, ſurgens perdidit totum ſemen regium domus Jehudæ.

11 Sed accipiens Jehoſchabhhat filia regis Joaſchum filium Achazjæ, furtim ſurreptum eum e medio filiorum regis, qui afficiebantur morte, abdidit ipſum & nutricem ejus in conclave lectorum: abſcondit autem eum Jehoſchabhhat filia regis Jehorami uxor Jehojadahhi ſacerdotis: quia ipſa erat ſoror Achazjæ, metu Hbathalję, ut ea non afficeret eum morte.

12 Ita fuit cum ipſis in domo Dei latitans ſex annis: dum Hbathalja regnaret ſuper terram.

a Heb. *filii quadraginta duorum annorum: ſic 1. Schem. 13.1.*
b Heb. *Achazja ciem regnaret ipſe: pleonaſmus.*
c Heb. *ut eſſet perditor ei.*
d Heb. *corde.*
e Heb. *regnū. 2.Reg.11.*

ANNOTATIO.

1 Interfecerat] *ſup. 21.17.* 2 Cujus matri] *in Hbebræo textu trajectio eſt obſcurior, cujuſmodi eſt 1.Schemu. 20.16. & Hbezæ 10. 17. & Nechemiæ 12.22. qua non obſervata hic locus fuit variis quæſtionibus & interpretationibus involutus.* Nata Hhomri] *nam filia erat Achabi filii Hhomri:*

ri: cujus nomen hic ad totam familiam pertinet, in qua ipse primus regnavit. 1. *Reg.* 16. 25. Quadragesimum secundum] *nam tot annis numerantur ex quo Hhomri plenè adivit regnum usque ad regnum Achaziæ. Hhomri enim regnavit octo annis solus: Achab cum Achazja filio viginti duobus, & Joram a Jehu sublatus duodecim.* 6 Constiterunt] *id est, non persecuti sunt victoriam, ut Jehoramum prehenderent.* 7 Proculcatio] *id est, Deus hac occasione effecit, ut quasi pedibus Jehu ipse quoque Achazja terreretur: hoc est, cum reliqua familia Hhomri perderetur.* 9 In Schomrone] *id est, in regno Jisraëlu, a metropoli synecdochice denominato.* Sepeliverunt] *id est, cum sepeliendum tradiderunt Jehudæo, pari ratione habentes.*

CAPUT XXIII.

Idem est argumentum cum 2. *Reg.* 11.

2. Reg. 11. 4. 1 ANNO autem ſeptimo confirmans ſe Jehojadahh aſſumpſit centuriones, Hhazarjam filium Jerochami, & Jiſchmahhelem filium Jehochananis, & Hhazarjam filium Hhobedi, & Mahhaſejam filium Hhadaję, ac Eliſchaphatum filium Zicri ſecum in fœdus:

2 Qui circumeuntes per Jehudam congregaverunt Levitas ex omnibus civitatibus Jehudę, & primarios paternarum *familiarum* Jiſraëlis: qui venerunt Jeruſchalaima.

3 Tum pepigit tota illa congregatio fœdus in domo Dei cum rege: cum dixiſſet eis *Jehojadahh*, ecce filius regis regnaturus eſt, quemadmodum promiſit Jehova poſteris Davidis.

2. Schem. 7. 13.

4 Hæc *eſt* res quam facturi eſtis: tertia pars veſtrum ingredientium ſabbatho ex ſacerdotibus & Levitis, *ſunto* janitores liminum.

5 Et tertia altera adeſto domui regis: reliqua verò tertia in [a] porta [b] præcipua: totus autem populus in atriis domus Jehovæ.

a Heb. *fundamenti.*

6 Sed ne ingreditor domum Jehovæ: niſi ſacerdotes & qui miniſtrant ex Levitis, ipſi ingreſſuri ſunt: quia [b] ſancti ſunt: ac totus populus obſervanto obſervationem Jehovæ.

b Heb. *ſanctitas.*

7 Et cinguntο Levitæ regem circumquaque, quiſque cum armis ſuis in manu ſua, ut quiſquis venturus eſt in domum iſtam, morte afficiatur: & adſunto regi cum ingredietur & cum egredietur.

8 Itaque fecerunt Levitę & totus Jehuda, omnino prout præceperat Jehojadahh ſacerdos: aſſumpſerunt etiam quiſque homines ſuos ingredientes ſabbatho cum egredientibus ſabbatho: [c] non enim exemerat Jehojadahh ſacerdos ullas diſtributiones.

c Heb. *non exemerat.*

9 Deditque Jehojadahh ſacerdos centurionibus haſtas, & ſcuta, & umbones, qui *fuerant* regis Davidis: qui erant in domo Dei.

10 Cumque conſtituiſſet totum populum cum miſſili cujuſque in manu ipſius a latere domus dextero, uſque ad latus domus ſiniſtrum, verſus altare & verſus domum: apud regem circumquaque:

11 Produxerunt filium regis, & impoſito ei coronamento, idque cum teſtimonio, conſtituerunt eum regem: ungentes eum Jehojadahh & filii ejus: & dicebant, vivat rex.

12 Cum autem Hhathalja audiret ſtrepitum populi concurſantium & [c] faventium regi: ingreſſa eſt ad populum in domum Jehovæ.

c Heb. *laudantium.*

13 Ubi videns quòd ecce rex ſtabat in ſua columna in ingreſſu, & principes ac tubæ aderant regi, totuſque populus terræ lætus clangebat tubis, & muſici inſtrumentis muſicis, qui [d] exemplo præibant ad favendum *regi*: laceravit Hhathalja veſtimenta ſua, dicens: conjuratio, conjuratio.

d Heb. *notum faciebant ad laudandum.*

14 Juſſit autem Jehojadahh ſacerdos exire centuriones, præfectos aliquos copiarum edicens eis, finite illam exire intra ordines, & qui ſequetur iſtam, morti tradetur gladio: dicebat enim ſacerdos, ne afficitote eam morte in domo Jehovę.

15 Cum itaque diſponerent ei cuſtodias laterales, abiit per aditum portæ equorum verſus domum regis: ubi morte affecerunt eam.

16 Tunc pepigit Jehojadahh fœdus inter *illum* & inter totum populum, ac inter regem: ipſos fore populum Jehovę.

17 Poſtea ingreſſi totus populus ædem Bahhalis demoliti ſunt eam, & altaria ejus, imagineſque ejus perfregerunt: Mattanem verò ſacerdotem Bahhalis occiderunt ante ipſa altaria.

18 Et repoſuit Jehojadahh præfecturas in domo Jehovæ [e] commiſſas ſacerdotibus Levitis quos diſtribuerat David in domo Jehovæ: ad offerendum holocauſta Jehovæ, ſicut ſcriptum eſt in lege Moſchis cum lætitia & cum muſica: ſecundum [f] diſpoſitionem Davidis.

e Heb. *in manu ſacerdotis Levitici.*

f Heb. *manus.*

19 Reſtituit quoque janitores in portis domus Jehovæ: ut non ingrederetur immundus ulla re.

20 Cumque aſſumpſiſſet centuriones & magnificos, dominantesque in populo, ac totum populum terræ: deduxit regem e domo Jehovæ, ingreſſique ſunt per [g] portam ſummam domum regis: & collocarunt regem in ſolio regni.

21 Et lętati ſunt totus populus terræ, ac civitas conquievit: poſtquam Hhathaljam morti tradiderunt gladio.

ANNOTATIO.

5 Porta præcipua] *id est, maxima & ima atrii, unde fundamenti porta appellatur: nam atrium magnum in declivi erat.* 8 Non exemerat] *id est, juſſerat omnes eo die ſe ſiſtere quo proditurus erat rex: ſine ullâ excuſatione perfunctis muneribus.* 16 Illum] *id est, Jehovam, de quo ver.* 14. 20 Portam ſummam] *ſive curſorum, id est, maximam regis, quam curſores & ſagittarii regi ſolebant obſervare.*

CAPUT

CAPUT XXIIII.

Idem argumentum eſt cum 2. Reg. 12.

2. Reg. 12.

1 NAtus ſeptem annos Joaſch cum regnare inciperet, quadraginta annis regnavit Jeruſchalaimis: cujus matri nomen Tzibja e Beer-Schebahho.

2 Fecitque Joaſch quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ, omnibus diebus Jehojadahhi ſacerdotis.

3 Cùm autem accepiſſet ei Jehojadahh uxores duas: genuit filios & filias,

a Heb. *eſſet cum corde Joaſchi renovare.*

4 Fuitque poſteà a cùm eſſet Joaſcho in animo inſtaurare domum Jehovæ:

5 Ut congregatis ſacerdotibus ac Levitis ediceret eis: exite per civitates Jehudæ, & congregate a toto Jiſraële pecuniam ad curandum domum Dei veſtri de anno in annum: vos itaq; feſtinate in hoc negotio: ſed non feſtinarunt Levitæ.

6 Quapropter vocans rex Jehojadahhum primarium dixit ei, quare non habuiſti quæſtionem de Levitis ut afferrent a Jehuda & Jeruſchalaimis collectam b Moſchis ſervi Dei & congregationis Jiſraëlis ad c tentorium conventus?

7 Athathalja enim impobiſſimè ſe gerente, filii ejus perruperant in domum Dei: etiamque omnes res conſecratas domui Jehovæ, aptaverant Bahhalimis.

8 Itaque edicente rege, aptaverunt arcam & ſicujus: poſuerunt eam in porta domus Jehovæ, foris.

b Heb. *ediderunt vocem.*

9 b Promulgaverunt que in Jehuda & Jeruſchalaimis ut afferrent Jehovæ a collectam Moſchis ſervi Dei, imperatam Jiſraëli in deſerto.

10 Tunc lætantes omnes principes & totus populus: attulerunt & injecerunt in arcam, donec abſolviſſent *inſtaurare.*

11 Eratque quo tempore a deferebat arcam ad delegatos regis per Levitas. (nam cùm viderent multam eſſe pecuniam, conveniebat a ſcribare regis cum delegato ſacerdotis primarii) ut evacuarent arcam illam, poſteà deportantes reponerent eam in loco ſuo: ſic facientes de die in diem, colligebant pecuniam c copioſè.

c Heb. *in multitudinem.*

12 Quam tradebat rex & Jehojadahh curatori operis miniſterii domus Jehovæ, qua mercede conducebant putatores & fabros ad inſtaurandum domum Jehovæ: etiamque fabros ferrarios & ærarios ad curandum domum Jehovæ.

d Heb. *aſcendit ſanitas iſti operi: metaphora ut 2. Chro. 11. 8. & Nechem. 4. 7.*

13 Sic facientibus curatoribus operis, d aſſurrexit in juſtam conſtitutionem opus illud per manum eorum: ita ut reſtituerunt domum Dei in formam ipſius, confirmantes eam.

14 Cumque abſolviſſent, attulerunt coram rege & Jehojadahho reliquum pecuniæ: unde fecit inſtrumenta ad domum Jehovæ, inſtrumenta miniſtrandi & offerendi cum acerris, & quidem inſtrumenta aurea & argentea: ſic fuerunt a oferentes holocauſta in domo Jehovæ jugiter omnibus diebus Jehojadahhi.

15 Senio autem confectus Jehojadahh & ſatur dierum mortuus eſt: natus centum triginta annos cùm moreretur.

16 Quem ſepeliverunt in civitate Davidis cum regibus: eò quòd exercuiſſet bonum in Jiſraële, tum a erga Deum, tum erga a domum illius.

17 Poſt mortem verò Jehojadahhi venientes principes Jehudæ a incurvaverunt ſe regi: tunc auſcultavit rex eis.

18 Ita derelinquentes domum Jehovæ Dei majorum ſuorum, coluerunt lucos & idola: fuitq; fervens ira contra Jehudam & Jeruſchalaima propter reatum illorum hunc:

19 Cùm miſiſſet ad eos prophetas ad revocandum eos ad Jehovam: iiſq; conteſtantibus contra eos non prębuiſſent aurem.

20 Quin imò cùm ſpiritu Dei induente Zecarjam filium Jehojadahhi ſacerdotis ipſius, a conſtitiſſet e ex editiori loco in populo: dixiſſetq; eis, ſic ait Deus, quare tranſgredimini præcepta Jehovæ? at non proſperabimini: quia dereliquiſtis Jehovam, viciſſim derelinquet vos:

e Heb. *de ſuper populo.*

21 Conjurantes contra eum, obruerant eum lapidibus ex præcepto regis: in atrio domus Jehovæ.

22 (Non enim recordabatur Joaſch rex illius benignitatis quam exercuerat Jehojadahh pater ejus erga ſe, cùm interficeret filium ejus) qui cùm moreretur dixit, videbit Jehova, & requiret.

23 Fuit ergo vertente anno, aſcendentibus contra eum copiis Syriæ, ut invadentes Jehudam & Jeruſchalaima perderent omnes populi principes de populo: & omnem prædam eorum mitterent ad regem Darmaſci.

24 Quamvis f paucis hominibus veniſſent copiæ Syriæ, tamen Jehova tradidit in manum eorum copias g numeroſas valde: quia dereliquerant Jehovam Deum majorum ſuorum: ita in Joaſchum exercuerunt a judicia.

f Heb. *in paucitate hominum.*
g Heb. *in multitudine.*

25 Cùm autem diſceſſiſſent ab eo (nam reliquerant eum in morbis graviſſimis *verſantem*): conjurarunt inter ſe contra eum ſervi ejus, propter cædes a filiorum Jehojadahhi ſacerdotis, & interfecerunt eum in lecto ipſius: ita mortuus eſt: ſepeliverunt eq; eum in civitate Davidis: ſed non ſepeliverunt eum in ſepulchris regum.

26 Atq; hi *ſunt* qui conjurarunt inter ſe contra eum: Zabad filius Schimhhathæ Hhammonitidis, & Jehozabad filius Schimritæ Moabitidis.

27 Filii autem ejus, & magnitudo oneris impoſiti ei, & fundatio domus Dei, ecce ſunt ſcripta a in commentario libri regum: regnavitque Amatzja filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

5 Anno in annum] *vide annotata Exod. 30. 12.* 6 Moſchis] *id eſt, quali eſt uſus Moſchi: ſic peccata Menaſſæ 2. Reg. 24. 5. & iniquitas patrum Exo. 34. 7. & ſigmum Jonæ Matth. 12. 39. contradictio Core & error Balaam in epiſt. Jude, aliaq; plurima τροπικῶς quaſi eadem eſſent eodem modo appellantur.* Tentorium conventus] *quaſi dicas, quemadmodum ille extra ordinem collegit, quæ ad ſtructuram tabernaculi requirebantur: ita nunc quæ ad templi inſtaurationem opus ſunt, a nobis procurari & a populo conferri convenit.* 9 Collectam Moſchis] *id eſt, qualis fuit collecta Moſchi, ut ſup. ver. 6. nam diverſam fuiſſe vel ex eo apparet, quòd illic capitatio viritim & certa ſumma imperatur: hîc verò libera cujuſque oblatio in arcam*

arcam conjicituras: quæ idèo magis comparanda erat cum illa Moſis, de qua Exod 25. 11 Deferebat] *Levita, cui hoc committebatur.* Scriba Regis &c.] *nam his ambobus commiſſa erat a Rege & ſummo ſacerdote quæſtura iſtius erarii.* 14 Offerentes &c.] *id eſt, cultum Dei in domo ejus exercuerunt: ſynecdoche.* 16 Erga Deum] *miſtaurando cultum ejus.* Domum illius] *Davidis, recuperando illis regnum.* 17 Incurvaverunt] *id eſt, blandiùs ita eum demulſerunt, ut animum illius divini cultus aliàs quin ſtudioſum frangerent, & regia auctoritate ſpecie omnia pro libidine adminiſtrarent, etiam in cauſis religionis.* 20 Conſtitiſſet] *id eſt, ex editioris loco orationem habuiſſet.* 24 Judicia] *Dei, de quibus 2. Reg. 12. 19. & infrà ver. 27.* 25 Filiorum] *id eſt filii, indefinitè dictum: ut Gen. 46. 7.* 27 In commentario] *id eſt, in 2. Reg. 12. ubi tributum Joaſcho a Chazaële impoſitum deſcribitur.*

CAPUT. XXV.

Amatzja principio Dei cultum amplexus conducitas Iſraëlitarum copias dimittit, & inſignem contrà Edomæos victoriam conſequitur: quæ elatus a Deo deficit, & ab Iſraëlitis, quos provocabat, fugitur, capitur, mulctaq; gravi afficitur. Poſtrè a ſubditis conjuratu pellitur, & morte afficitur.

2. Reg. 14. 1 NATUS vigintiquinq; annos regnare cœpit Amatzja, & vigintinovem annis regnavit Jeruſchalaimis: cujus matri nomen Jehohhadan e Jeruſchalaimis.

a Heb. *corde.* 2 Fecitque quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: ſed non [a] animo integro.

3 Puit autem cùm confirmatum eſſet regnum penes ipſum: ut interficeret ſervos ſuos, qui percuſſerant regem patrem ſuum:

4 Filios verò eorum non affecit morte: ſed *fecit* ſicut ſcriptum eſt in lege, in libro Moſchis, præcepiſſe Jehovam dicendo: ne moriuntor patres pro filiis, & filii ne moriuntor pro patribus: ſed quiſque propter peccatũ ſuum moriuntor.

5 Præterea Amatzja congregatis Jehudæis, conſtituit eos per familias paternas, per chiliarchos, & per centuriones in toto Jehuda & Binjamine: & recenſens eos a nato viginti annos & deinceps, invenit eorum trecenta millia delectorum, *aptorum* ad prodeundum in militiã prehendentium [b] ſpiculum aut clypeum.

6 Inſuper mercede conduxit ex Iſraëlitis, centies mille valentes robore, centum talentis argenti.

7 Quare vir Dei venit ad eum dicendo: ô rex, ne venito tecum exercitus Iſraëlitarum, nõ enim eſt Jehova cum Iſraëlitis, ullo Ephrajimitarum.

8 Sed procede tu, age, confirma te ad hoc bellum: facturus eſſet Deus ut impingas coram hoſte: nam *eſt* vis in Deo ad auxiliandum, & ad faciendum ut impingas.

9 Dicente verò Amatzja viro Dei, quid ergo faciendum centum talentis, quæ dedi turmæ Iſraëlitarum? dixit vir Dei: eſt Jehovæ dare tibi amplius eo.

10 Separavit itaque eos Amatzja, nempe turmam illam quę venerat ad ipſum ex Ephrajimo, ut abirent in locum ſuum: quapropter accenſa ira ipſorum valde contra Jehudam, revertebantur in locum ſuum [b] acceſſi ira.

b Heb. *in accenſione iræ:* ut Exo. 11. 8. 11 Interea Amatzja confirmans ſe deduxit populum ſuum, & abiit in vallem ſalis: ubi percuſſit filiorum Sehhiris decem millia.

12 Et decem millia vivorum captivos abducentes Jehudæi, duxerunt ad faſtigium Petræ: & dejecerunt eos e faſtigio Petræ, ita ut omnes diſrumperentur.

c Heb. *filii turmæ.* 13 [c] Turmarii verò illi quos remiſerat Amatzja ne procederent ſecum in bellum, omnino irruerunt in civitates Jehudæ a Schomrone Beth-Choronem uſque: & percutientes ex eis tria millia, diripuerunt direptione magna.

14 Fuit autem poſtquam rediiſſet Amatzja a percutiendo Edomæos, ut adducens Deos filiorum Sehhiris, conſtitueret illos ſibi Deos: & coram illis incurvaret ſe, atque adoleret illis.

15 Quam ob rem accenſus ira Jehova in Amatzjam: miſit ad eum prophetam qui diceret ad eum: cur quæris Deos iſtius populi, qui non eripuerunt populum ſuum e manu tua?

16 Fuit autem cùm alloqueretur ipſum, ut diceret illi *rex*, an conſiliarium regi tradiderunt te? [d] deſiſte, quare [e] percuterent te? itaque deſtitit propheta, cùm dixiſſet: [f] agnoſco Deum iniiſſe conſilium de perdendo te, quandoquidẽ facis hoc: ac non auſcultas conſilio meo.

d Heb. *deſiſte tibi: pleonaſmus uſitatus: vide Gen. 11. 33.*

17 Tunc inito conſilio Amatzja rex Jehudæ, miſit ad Joaſchum filium Jehoachazi filii Jehu regem Iſraëlis, qui dicerent: age videamus alter faciem alterius.

18 Miſit verò Joaſch rex Iſraëlis ad Amatzjã regem Jehudæ, qui dicerent: quædam ſpina quę in Libano *erat*, miſit ad cedrum quæ *erat* in Libano ad dicendum: da filiam tuam filio meo in uxorem: interea præteriens beſtia agreſtis quæ in Libano *erat*, conculcavit ſpinam illam.

e Heb. *dixiſti: ut Exod. 2. 14.* 19 [e] Cogitaſti, ecce percuſſiſti Edomæos, ideò extulit te animus tuus ad venandum gloriam: nunc conſide domi tuæ: quare miſceres bellum malo tuo, ut cadas tu & Jehuda tecum?

20 Sed non auſcultavit Amatzja: quia a Deo id erat, ut traderet eos in manũ *horum*: eò quòd quę ſiviſſent Deos Edomæorum.

21 Et aſcendente Joaſcho rege Iſraëlis, viderunt alter faciem alterius, ipſe & Amatzja rex Jehudæ: apud Beth-Schemeſchum quod *eſt* Jehudæ.

22 Plaga autem affectus eſt Jehuda coram Iſraële: ita ut fugerent quiſq; in tentoria ſua.

23 Amatzjam verò regem Jehudæ filium Joaſchi, filii Jehoachazi prehendit Joaſch rex Iſraëlis apud Beth-Schemeſchum: deinde adducens eum Jeruſchalaimam, perrupit in muro Jeruſchalaimorum a porta Ephrajimi uſque ad portam angularem quadringentos cubitos.

24 Denique toto auro & argento omnibuſque vaſis quæ inventa ſunt in Domo Dei penes Hhobed-Edomum, & Theſauris domus regiæ obſidibus q̃, *acceptis*: reverſus eſt Schomronem.

25 Vixit verò Amatzja filius Joaſchi rex Jehudæ, poſt mortem Joaſchi filii Jehoachazi regis Iſraëlis: quindecim annis.

26 Reliquæ autem res Amatzjæ [f] priores & poſteriores: nónne ecce ſunt ſcriptæ in libro regum Jehudæ & Iſraëlis?

f Heb. *de poſt Jehovã conſpiravit conſpiratione*

27 Nam ex quo tempore receſſet Amatzja [g] a ſequendo Jehova, cùm feciſſent contra eum conſpirationem Jeruſchalaimis, fugit Laciſchum

ſchum quam ob rem miſerunt poſt eum Laciſchum, ubi morte affecerant eum.

28 Inde deportaverunt eum equis: & ſepeliverunt eũ cum patribus ejus in ᵉcivitate Jehudæ.

ANNOTATIO.

5 Spiculum &c.] *vide ſuprà 11.12.* 12 Petræ] *id eſt, ad ſaxum civitatis primaria in Arabia Petræa, quæ ab eo Petra dicitur: quam occupaſſe in hac expeditione legitur 2. Reg. 14.7.* 13 A Schomrone] *id eſt, per totam latitudinem regionu Jehuda, Iſraëlitarum regno conterminam.* 16 Percuterent] *id eſt, ne committas nimia loquendo, ut irruant in te.* Agnoſco] *vide ſimile 1. Reg. 22.19.* 24 Hhobed-Edomum] *id eſt, poſteros Hhobed-Edomi, janitores & theſaurorum ſacrorum cuſtodes, 1. Chr. 26.15.* 26 Priores &c.] *vide 1. Chro. 29.29.* 28 Civitate Jehudæ] *id eſt, metropoli regni.*

CAPUT XXVI.

Hhuzzija dum pietati ſtudet divino præſidio ſecundatur, vicinos hoſtes ſubjicit, & regnum confirmat: deinde ſacrum ſacerdotium invadens lepra percutitur, ideoq; hominum conſortio excluditur, ſilio interea regni adminiſtrante.

2. *Reg.* 14.21 1 TUM aſſumentes totus populus Jehudę Hhuzzijam, qui erat natus ſexdecim annos: conſtituerunt eum regem pro patre ejus Amatzja.

2 Ipſe ædificavit Elotham, quam recuperaverat Jehudæ: poſtquam occubuiſſet rex cum patribus ſuis.

3 Natus ſexdecim annos Hhuzzija, cùm regnare inciperet: quinquaginta duobus annis regnavit Jeruſchalaimis: cujus matri nomen Jecolja e Jeruſchalaimis.

4 Feciſque quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: ᶠomnino prout fecerat Amatzja pater ejus.

2. *Reg.* 15.2. ᵃ Heb. *in timoribus Dei: ſic enim habetur in antiquo manuſcripto exemplari emendatiſſimo Bibliothecæ illuſtriſſimi Principis Electoris Palatini: & ſic legit Rabbi Schelomo antiquiſſimus, in ſuis commentariis.*

5 Fuit enim intentus quærendo Deo diebus Zecarjæ, informantis ᵃ in rebus pertinentibus ad timorem Dei: & quibus diebus quęſivit Jehovam, ſecundavit eum Deus.

6 Namque procedens cùm oppugnaret Peliſchtęos, perrupit murum Gathi, & murum Jabnes, & murum Aſchdodi: ædificavitque civitates in Aſchdodęa, & in Peliſchtęorum *regione:*

7 Et auxiliatus eſt ei Deus ᶠcontra Peliſchtæos, & contra Arabas qui habitabant in Guris planitie, & indigenas.

8 Dederunt quoque Hhammonitæ munus Hhuzzijæ: adeò ut abiret nomen ejus uſque ad ingreſſum Ægypti, quia confirmabat ſe ᵇ ſummè.

9 Nam ædificavit Huzzija turres Jeruſchalaimis ad portam anguli & ad portam vallis & ad ᶠMikttzohham: & ᶠfirmavit eas.

10 Ædificavit etiam turres in ᶠdeſerto, & fodit ciſternas multas tam in depreſſo loco quàm in planitie, eò quòd pecoris multum eſſet ipſi: & agricolæ ac vinitores in montibus, & in arvis, nam amator ᶜ agriculturæ erat.

11 Erant autem Hhuzzijæ copię gerentium bellum, aptorum ad prodeundum in militiam turmatim pro numero recenſionis eorum, *factæ* ᵈ per Jehhielem ſcribam & Mahhaſejã moderatorem: commiſſæ manui Chananjæ ex principibus regis.

12 Totus numerus primorum paternarum *familiarum* inter valentes robore, bis mille ſexcentorum.

13 Quorum manui commiſſi copiarum militarium ter centies ſepties mille quinquenti, gerentes bellum virtute militari: ad auxiliandũ regi contra hoſtem.

14 Quibus paravit Hhuzzija pro toto exercitu ſcuta & ſpicula, galeaſque & loricas & arcus: uſque ad lapides fundarum.

15 Fecit præterea Jeruſchalaimis ᵉ machinas ingenioſiſſimè excogitatas, ut eſſẽt ſuper turres & ſuper angulos, ad jaculandum ſagittis & lapidibus magnis: exivitque nomen ejus uſq; in longinquum: quia ᶠ mirificè adjuvabatur, uſquedum confirmatus eſſet.

16 Sed ubi confirmatus eſt, extulit ſe animus ejus uſq; adeò ut ſe corrumperet, & prævaricaretur contra Jehovam Deum ſuum: ingreſſus enim eſt in templum Jehovæ, ut adoleret ſuper altare ſuffitus.

17 Ingreſſus verò poſt eum Hhazarja ſacerdos: ut cum eo ſacerdotes Jehovæ octoginta robuſti:

18 Obſtiterunt Hhuzzijæ regi dicentes ei, non *eſt* tuũ, ô Hhuzzija, adolere Jehovæ: ſed ſacerdotum filiorũ Aharonis qui conſecrati ſunt ad adolendum: exi e ſanctuario, nam prævaricatus es: neq; futurum eſt tibi gloriæ a Jehova Deo.

19 Tum indignatus eſt Hhuzzija, habens in manu ſua ſuffimentum ad adolendum: cùmque indignaretur contra ſacerdotes, lepra exorta eſt in fronte ejus coram ipſis ſacerdotibus in domo Jehovæ ᵍ ab altari ſuffitus.

20 Reſpiciens itaque ad eum Hhazarja ſacerdos primarius cum omnibus reliquis ſacerdotibus, quòd ecce eſſet leproſus in fronte ſua, deturbaverunt eum inde: etiámque ipſe impellebatur ad exeundum, quia plaga afficiebat eum Jehova.

21 Sic fuit Hhuzzija rex leproſus uſq; ad diem mortis ſuæ, habitans in domo ʰ ſemota leproſus, cùm abſciſſus eſſet a domo Jehovæ: intereà Jotham filius ejus præerat domui regis, judicans populum terræ.

22 Reliquas autem res Hhuzzijæ priores & poſteriores: ᶠ ſcripſit Jeſchahhja filius Amorzi propheta.

23 Tandem occumbente Hhuzzija cum patribus ſuis, ſepelierunt eum cum patribus ejus ᶠ in agro ſepulchrali qui erat regum: dicebant enim leproſus eſt: & regnavit Jotham filius ejus pro eo.

ᵉ Heb. *excogitata excogitatione excogitantu.*

ᶠ Heb. *mirificabat adjuvari.*

ᵍ Heb. *de ſuper altari.*

ʰ Heb. *libera, ut 2. Reg. 15.5.*

ANNOTATIO.

4 Omnino prout] *id eſt, non animo integro, ut ille ſuprà 25.2.* 7 Contra Pliſchtæos] *id eſt, omnes finitimos, e quibus Peliſchtæi regno Jehudæ ab occidente erant: Arabes a meridie. Hhammonitæ ab oriente: Indigenæ verò ubique ſparſi, de quibus Judicum 10.12.* 9 Mikttzohham] *vide Nechem. 3.19* Firmavit eas] *præſidiis & munitionibus.* 10 Deſerto] *Arabiæ, quod paſcuoſum erat.* 15 Mirificè adju-

adjuvabatur] *a Deo, ut docet ver. 7.* 18 Non est tuum] *vide Exod. 30. 7. & seq.* 19 Ab altari] *id est, a Deo præsentiam suam in altari testante, & ex eo lepram aspectabili signo ejaculante: Synecdoche.* 22 Scriptis Jeschahhja] *tum in libro secundo Regum, tum in libro prophetiæ suæ.* 23 In agro] *id est, in eodem agro: sed seorsim a cadaveribus aliorum regum.*

CAPUT XXVII.

Jotham regnum læte & feliciter administrat, & Hhammonitas reddit tributarios.

2. Reg. 15. 33. 1 NAtus vigintiquinq; annos Jothã cùm regnare inciperet, sexdecim annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Jeruscha filia Tzadoki.

2 Et fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ, omnino prout fecerat Huzzija pater ipsius: (tantummodò non est ingressus templum Jehovæ.) sed adhuc populus corrumpebant se.

a Heb. *in multitudinē* 3 Hic ædificavit portam domus Jehovæ superiorem: & in muro clivi ædificavit[a] plurimum.

4 Civitates etiam ædificavit in montanis Jehudæ: & in saltibus ædificavit palatia & turres.

5 Hic etiam pugnans contra regem Hhammonitarum prævaluit eis: ita ut darent ei Hhammonitæ anno illo centum talenta argenti, & decies mille [b] cotos tritici, similiter hordei decies mille: hoc rependerunt ei Hhammonitæ etiam anno secundo & tertio.

6 Itaq; confirmavit se Jotham: quia comparaverat [c] vias suas coram Jehova Deo suo.

7 Reliquæ autem res Jothami, & omnia [d] bella ejus, viæq; ejus: ecce sunt scriptæ in libro regum Jisraëlis & Jehudæ.

8 Natus vigintiquinque annos cùm regnare inciperet: sexdecim annis regnavit Jeruschalaimis:

9 Cùm occumberet Jotham cum patribus suis, & sepelirent eum in civitate Davidis: ita regnavit Achaz filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

3 Muro clivi] *id est, editioris partis Jeruschalaimorum post templum ad occidentem siti, inter Gichonem torrentem & portam piscium, de quo infrà 33. 14. & Nechem. 3. 26. & 27. Item 12. 21.* 5 Coros] *vide 1. Reg. 4. 22.* 6 Vias suas] *id est, consilia, actiones vitamq; suam.* 7 Bella ejus] *es illæsa a rege Syriæ & Jisraëlitarum de quibus 2. Reg. 15. 37.*

CAPUT. XXVIII.

Achaz impius a rege Syriæ & Jisraëlitis (a quibus pietatis & charitatis exemplum Achazo exhibuit Deus) Edomæi & Pelischtæi pressus ad Assyrum recurrit: a quo afflictus Achaz in gravierem idolatriam quàm antè delabitur: & mortuo, Jechizkija filius succedit.

2. Reg. 16. 2. 1 NAtus viginti annos Achaz cùm ille regnare inciperet, sexdecim annis regnavit Jeruschalaimis: sed non fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ, sicut David pater ipsius,

2 Ambulavit enim in viis regum Jisraëlis: atque etiam [a] fusiles *imagines* fecit Bahhalimis.

a Heb. *fusiones.* 3 Præterea ipse adolevit in [b] valle filii Hinnomi: & arsit filios suos igne, secundum [c] abominationes gentium quas expulerat Jehova a facie Jisraëlitarum.

4 Et sacrificabat studiosè, adolebatque in excelsis, & in collibus: & sub omni arbore viridante.

5 Quam ob rem tradidit eum Jehova Deus ejus in manum regis Syrorum: qui percutientes eum captivam abduxerunt ab eo multitudinem magnam, quam deduxerunt in Darmascum: etiã in manum regis Jisraëlitarum traditus est, ita ut percuteret eum percussione magna.

b Heb. *filios roboris.* 6 Interfecit enim Pekach filius Remaljæ ex Jehudæis centies vicies mille die uno, omnes [b] robustos: eò quòd dereliquissent Jehovam Deum majorum suorum.

7 Interfecit quoq; Zicri potens Ephrajimita Mahhasejam filium regis, & Hhazrikamum antecessorem domus ejus, atque Elkanam secundum a rege.

8 Itaque captivos ducebant Jisraëlitæ e cognatis suis ducenta millia mulierum puerorum & puellarum, ac etiam prædam multam diripuerant ex eis: deducebantque ista spolia in Schomronem:

9 Cùm ibi existens propheta Jehovæ Hhoded nomine: prodiit ante exercitum illum qui veniebat in Schomronem, ac dixit eis: ecce propter iram Jehovæ Dei majorum vestrorum æstuante contra Jehudæos, tradidit eos in manum vestram: ita ut interficeretis ex eis [d] cum indignatione: usque ad cœlos pertingit istud.

10 Et nunc filios Jehudæ & Jeruschalaimorum cogitatis subjicere ut sint servi & ancillæ vobis? annon penes vos, vos *inquam sunt* duntaxat reatus contra Jehovam Deum vestrum?

11 Quare nunc auscultate mihi: & restituite hãc captivorum multitudinem, quam abducitis captivam a fratribus vestris: nam æstus iræ Jehovæ *exundavit* in vos.

12 Tunc surgentes homines e primoribus Ephrajimitarum, Hhazarja filius Jehochananis, Berecja filius Meschillemothi & Jechizkija filius Schallumi & Hhamasa filius Chadlai: adversus venientes ab illa militia:

13 Dixerunt eis: non estis adducturi hinc captivorum multitudinem hùc: quia in [e] reatum gravissimum cederet nobis [f] *quod* vos dicitis, superaddendo peccatis nostris & reatui nostro: quia magnus reatus incumbit nobis, & æstus iræ contra Jisraëlem.

e Heb. *reatum Jehovæ i. maximum: solet enim quicquid gravissimum & maximum est exprimi adjuncto aliquo nomine Dei: ut Gen. 30. 8. & Jon. 2. 30.*

14 Ita dereliquit expeditus quisque multitudinem illam captivam & prædam suam, ante istos principes & totam congregationem.

15 Tunc surgentes homines quid im qui expressi fuerant [d] nominatim, prehenderunt multitudinem illam captivam, & omnes nudos eorum induerunt ex ipsa præda: cumque induissent & calceassent, cibumque & potum dedissent atque unxissent eos, deduxerunt asinis quemque labentem eorum, adduxerunt que eos Jerichuntem in civitatem palmarum juxta fra-

d Heb. *nominibus.*

tres eorum: deinde reversi sunt in Schomronem.
16 Tempore illo misit rex Achaz ad reges Assyriæ ut auxiliarentur sibi.
17 Nam adhuc Edomæi venientes: percusserant Jehudam, & abduxerant captivos.
18 Philisthæi quoque irruerant in civitates depressi agri & meridianas Jehudæ: ceperantq; Beth-Schemeschum, & Ajalonem, & Gederothaim, & Socuntem ac villas ejus, Timnamque & villas ejus, & Gimzuntem ac villas ejus: ubi habitabant.
19 Deprimebat enim Jehova Jehudam propter Achazum regem Jisraëlis: quia abstraxerat Jehudam, ut [a] omnino prævaricaretur contra Jehovam.
20 Veniens itaque ad eum Tilgath Pilneeser rex Assyriæ, angustia affecit eum: non autem confirmavit eum.
21 Quamvis [b] accipiens Achaz partem ex domo Jehovæ & domo regis ac principum: tradidisset regi Assyriæ: tamen non fuit auxilio ei.
22 Quocunque autem tempore angustia afficiebat ipsum Jehova, pergebat prævaricari contra Jehovam: idem erat rex Achaz.
23 Sacrificavit enim diis Darmascenorum percutientium ipsum: dicens, quia dii regum Syriæ sunt auxilio eis, illis sacrificaturus sum ut auxilientur mihi: at illi fuerunt *obices* [c] in quos impingeret, ipsi & toti Jisraëli.
24 Adeò ut congregans Achaz instrumenta domus Dei, truncaret instrumenta domus Dei, & occluderet fores domus Jehovæ: facerétq; sibi altaria in unoquoque angulo Jeruschalaimis:
25 Etiam in singulis civitatibus Jehudæ faceret excelsa ad adolendum diis alienis: ita provocavit Jehovam Deum majorum suorum.
26 Reliquæ autem res ejus, & omnes viæ ejus priores & posteriores: ecce sunt scriptæ in libro regum Jehudæ & Jisraëlis.
27 Denique cùm occubuisset Achaz cum patribus suis, & sepelivissent ipsum in ipsa civitate, Jeruschalaimis (non enim intulerunt eum in sepulchra regum Jisraëlis) regnavit Jechizkija filius ejus pro eo.

[a] Heb. *prævaricando prævaricaretur.*
[b] Heb. *partitum esset.*
[c] Heb. *ad impingere faciendum eum.*

ANNOTATIO.

3 Valle filii Hhinnomi] *vide Jehosch.* 15. 8. Abominationes gentium] *Levitici* 18. 21. & 20. 2. 9 Cum indignatione] *id est, veterum simultatum & bellorum inter a divisione regni gestorum nomine exacerbati.* Usque ad Cœlos] *id est summa est hæc servitus quam exercetis, & animus insensissimus, hyperbole, ut Genes.* 11. 4. 10 An non penes] *quasi dicat, nonne conscii vobis estis, vos alios peccatis vestris reos jam peractos esse coram Deo, quòd ulla hoc novo scelere cumulatis?* 13 Quod dicitis] *id est, cogitatio de fratribus vestris in servitutem trahendis.* 23 Percutientium ipsum] *id est, cum a Retsine superatus esset, supra vers.* 5. & 2. *Reg.* 16. 5. & 6. 24 Adeò ut] *postquam rex Assyriæ eum invasisset,* 2. *Reg.* 16. 10. 26 Priores & posteriores] *id est, ante immissas a Deo calamitates & post.* 27 Sepulchra regum] *quæ erant in arce Davidis.*

CAPUT XXIX.

Jechizkija rex constitutus, illico Dei cultum restituit: sacerdotibus imperat ipsorum sanctificationem templiq; purgationem: in quo deinde ipse cum populo per sacerdotes & Levitas multas oblationes magna cum lætitia offert.

2. *Reg.* 18. 2. 1 JECHIZKIJA regnare cœpit natus viginti quinque annos, & viginti novem annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Abija filia Zecarjæ.
2 Et fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: omnino prout fecerat David pater ejus.
3 Hic ipso anno primo regni sui mense primo aperuit fores [a] domus Jehovæ, & confirmavit ipsos *sacerdotes*:
4 Jussit enim convenire sacerdotes & Levitas, & congregavit eos in [a] plateam orientalem:
5 Ac dixit eis, auscultate mihi, ô Levitæ: jam sanctificate vos, & sanctificate domum Jehovæ Dei majorum vestrorum, & efferte [b] quod separandum est e sancto.
6 Nam prævaricati sunt patres nostri, & facientes quod malum *videtur* in oculis Dei nostri, dereliquerunt eum: & avertentes faciem suam a tabernaculo Jehovæ opposuerunt cervicem.
7 Etiam occluserunt fores porticus, extinxerunt que lucernas & suffitum non adoleverunt: denique holocaustum non obtulerunt in sancto, Deo Jisraëlis.
8 Quam ob rem fuit fervens ira Jehovæ contra Jehudam & Jeruschalaima: adeò ut tradiderit eos commotioni, desolationi & sibilo, [a] quem admodum videtis oculis vestris.
9 Nam ecce [a] cecidérunt patres nostri gladio: & filii nostri filiæque nostræ ac uxores nostræ in captivitate *fuerunt* propter illud.
10 Nunc est [b] mihi in animo pangere fœdus cum Jehova Deo Jisraëlis: ut avertat se a nobis æstus iræ ejus.
11 Filii mei, nunc [a] ne erretis, vos enim elegit Jehova, ut stantes coram ipso ministretis ipsi, & & ut sitis ipsi ministrantes & adolentes.
12 Tum surgentes hi Levitæ, Machath filius Hhamasai, & Joël filius Hhazarjæ e posteris Kehathitarū: rex Merarritis verò Kischi filius Hhabdi, & Hhazarja filius Jehallelelis: atque e Gerschonithis Joach filius Zimmæ, & Hheden filius Joachi:
13 Et e filiis [a] Elitzaphanis, Schimri & Jehhiel: ac e filiis Asaphi, Zecarja, & Matanja:
14 E filiis quoque Hemanis, Jechiel & Schimhhi: & e filiis Jeduthunis, Schemahhja & Hhuzziel:
15 Congregarunt cognatos suos & sanctificaverunt se, veneruntque ex præcepto regis ad res Jehovæ: ad purgandum domum Jehovæ.
16 Nam ingressi sacerdotes in interiorem partem domus Jehovæ ad purgandum: extulerunt omnem immunditiem, quam invenerant in templo Jehovæ, in atrium domus Jehovæ: recipiebánt verò Levitæ exportandam in torrentem Kidronis foras.
17 Cœperant autem [a] primo *die* mensis primi sanctificare: & die octavo ejusdem mensis ingressi porticum Jehovæ, sanctificaverunt domū Jehovæ diebus octo: ita ut die sexto decimo mensis primi absolverint.

[a] Heb. *cordi meo.*

18 Tum

18 Tum venientes [a] introrò ad Jechizkijam regem, dixerunt: purgavimus totam domum Jehovæ, & altare holocausti cum omnibus instrumentis ejus, & mensam dispositionis cum omnibus instrumentis ejus.

19 Denique omnia instrumenta illa quæ abjecerat rex Achaz cùm regnaret, prævaricatione sua: comparavimus & sanctificavimus, quæ ecce sunt ante altare Jehovæ.

20 Itaque mane surgens Jechizkija rex, congregavit præfectos civitati: & ascendit in domum Jehovę.

21 [b] Cumque adduxissent juvencos [c] septem & arietes septem, agnosque septem, & hircos e capris septem in peccatum pro regno & [d] pro sanctuario, ac pro Jehuda: edixit filiis Aharonis sacerdotibus, ut offerrent in altari Jehovæ.

22 Tum jugularunt boves, & accipientes sacerdotes illorum sanguinem [e] insperserunt in ipsum altare: similiter jugulantes arietes insperserunt illorum sanguinem in altare, & jugulantes agnos insperserunt illorum sanguiné in altare.

23 Postremò admoverunt hircos peccati ante regem & congregationem: qui manibus suis nixi sunt eis.

24 Jugulantesque eos sacerdotes expiaverunt sanguine eorum in altari ad expiationem faciendam pro toto Israële: quia toti Israëli indixerat rex holocaustum & peccatum illud.

1. Chro. 23. & 25. 25 Restituerat autem Levitas in domo Jehovæ cum cymbalis, cum nabliis, & cum citharis ex præcepto Davidis, & Gadi vidontis regii, & Nathanis prophetæ: nam a Jehova præceptum illud erat per prophetas ejus.

26 Itaq; adstantibus Levitis cum instrumentis Davidis: sacerdotibus verò [f] cum tubis:

27 Edixit Chizkija ut offerrent holocaustum in altari: & quo tempore cœpit holocaustum, cœpit musica Jehovæ cum ipsis tubis, idque cum [g] canticis traditis & instrumentis Davidis regis Jisraëlis.

28 Interea tota congregatio incurvabant sese, cùm musici canerent & tubicines tubis clangerent: omnia hæc usquedum absolutum esset holocaustum.

29 Cùm autem absolvissent offerre: procidentes rex, & omnes qui præsentes erant cum eo, incurvaverunt se:

30 Edixitque Chizkija rex & principes Levitis, ut laudarent Jehovam verbis Davidis & Asaphi videntis: qui cùm laudassent, dum agitaretur lætitia illa, inclinato vertice incurvaverunt se.

31 Tum locutus Jechizkija dixit: jam [d] consecrastis ministerium vestrum Jehovæ, [e] accedite & adducite sacrificia & eucharistica in domum Jehovæ: adduxerunt itaque congregatio illa sacrificia & eucharistica, & omnis voluntarius [f] animo holocausta:

32 Adeò ut esset numerus holocaustorum, quæ adduxerunt congregatio, boum septuaginta, arietum centum, agnorum ducentorum: ad holocaustum Jehovæ erant omnia hæc:

33 [g] Aliorum autem consecratorum, boum sexcentorum, & pecudum ter mille.

34 Veruntamen sacerdotes erant pauciores, neque poterant [h] nudare *pelle* omnia illa holocausta: quare confirmarunt eos cognati eorum Levitæ, donec absolutum esset illud opus, & donec sanctificassent se reliqui sacerdotes: nam Levitæ rectiores fuerant animo ad sanctificandum se sacerdotibus.

35 Nam etiam imponendum erat copiosè de adipibus eucharisticorum & de libaminibus [i] præter illa holocausta: ita constitutus est cultus domus Jehovæ.

36 Lætatusque est Jechizkija totusque populus, de eo quod restituerat Deus populo: [k] nam repentè fuerat hæc res.

[a] Heb. *ad manibus: synecdoche, ut suprà 1. Chro. 6. 31. & Hbr. 4. 3. 10.*

[b] Heb. *implevistiu manum vestram: ut Exo. 28. 41.*

[c] Heb. *cordes sic ver. 34.*

ANNOTATIO.

3 Domus Jehovæ] *id est, porticus & totius domus, quas occluserat pater, suprà 28. 24. & infrà vers. 7.* 4 Plateam orientalem] *id est, ante præcipuam atrii portam.* 5 Quod separandum est] *id est, quæ sunt impura, aut ad prophanum cultum invecta.* 8 Quemadmodum videtis] *vos jam aliquot annis a Syru, Israëlitis, Edomæis, Philisthæis & Assyriis opprimi.* 9 Ceciderunt &c.] *suprà 28. 6. & seq.* 11 Ne erretis] *id est, ne perstetis in errore: in quo cultum Dei, ad quem electi estis, omittitis.* 13 Elitzaphanis] *qui fuit princeps familiæ Kehathitarum, Num. 3. 30.* 17 Die primo] *id est, eodem die quo rex constituta est.* 18 Intro] *id est, in regiam.* 21 Cumque adduxissent] *id est, omnes quadrupedum species sacrificio aptas, ad consecrationem loci & personarum, ad holocaustum, pro peccatis, & ad eucharistica.* Septem] *ad significandam universitatem, sive totum regni corpus.* Pro sanctuario] *ut denuo consecraretur.* 22 Insperserunt &c.] *ex ritu Levit. 8. 15. & seq.* 26 Cum tubis] *ex mandato Dei Num. 10. 10.* 31 Accedite] *Apostrophe ad populum.* 33 Aliorum &c.] *id est, sacrificiorum tam votivorum quàm voluntariorum, quæ in eucharisticis numerantur: atque etiam munerum, de quibus Levit. 2.* 34 Nudare pelle] *quia occupati erant in oblationibus offerendis.* Confirmarunt] *id est, partem muneris istorum in se receperunt, quod alioquin sacerdotum erat: Levit. 1. 6.* 35 Præter illa holocausta] *id est, multa sine absumenda accedebant ad sacrificia: nam omnis adeps Jehovæ erat Levit. 3. 16. ut & sussitus ex libamine.* 36 Nam repentè] *quasi dicat, subitum hoc instauratum lætitiam piorum auxit, uno momento ex illa tenebris, quas offuderat Achaz, emergentium.*

CAPUT XXX.

Jechizkija inito consilio Jehudæis & Israëlitis indicit Pascha in mensem secundum: in quo celebrando Levitæ immundorum vicibus funguntur: pro quibus oratione habita Deus conciliationem suam testatus est. Deinde feriæ conceptivæ habentur, ad professionem gratiæ ergà Deum animi.

1 DEINDE misit Jechizkija per totum Jisraëlem & Jehudam, & etiam fasciculos literarum scripsit ad Ephrajimitas & Menaschitas, ut venirent in domum Jehovæ Jeruschalaimæ: ad celebrandum Pascha Jehovæ Deo Jisraëlis.

2 Nam inierat consilium rex & principes ejus cum tota congregatione Jeruschalaimis: de celebrando Paschate [l] mense secundo.

3 Non enim potuerant celebrare illud tem-

pore eodem: cùm ſacerdotes non ſanctificaſſent ſe ad ſufficientem numerum, & populus nō congregaſſent ſe Jeruſchalaima.

4 Cúmq; recta videretur hæc res in oculis regis: & in oculis totius congregationis illius:

a Heb. *transmitterent vocem.* 5 Conſtituerant rem *hanc* ut a promulgarent per totum Iſraëlem a Beer-Schebahho Danem uſque, ut venirent celebratum Paſcha Jehovæ Deo Iſraëlis, Jeruſchalaima: nam b jam diu nō celebraverant c ex præſcripto.

b Heb. *non per multum temporis.* c Heb. *ſicut ſcriptum eſt: ſic uſſrā* 8.

6 Abiverunt itaque curſores cum faſciculis literarum d ac rege a principibus per totū Iſraëlem & Jehudam, & ex præcepto regis dicebant: filii Iſraëlis, convertimini ad Jehovam Deum Abrahami, Jitzchaki & Jiſraëlis, ut convertat ſe ad e reliquias, quæ reliquę factæ ſunt vobis e manu regum Aſſyriæ.

d Heb. *a manu regis &c.* e Heb. *evaſionem quæ relicta eſt vobis.*

7 Neque eſtote ut patres veſtri, & ut fratres veſtri, qui prævaricati ſunt contra Jehovā Deum majorum ſuorum: quos tradidit deſolationi quemadmodum videtis.

8 Nunc ne obdurate cervices veſtras, ut patres veſtri: f cedite manum Jehovæ, & ingreſſi ſanctuarium ejus, quod ſanctificavit in ſeculum, colite Jehovam Deum veſtrum: ut avertat ſe a vobis æſtus iræ ejus.

f Heb. *erunt in miſericordiam.*

9 Nam converſis vobis ad Jehovam, fratres veſtri & filii veſtri f conſequentur miſericordiā coram illis, qui captivos detinent ipſos, adeò ut revertantur in terram hāc: nam gratioſus & miſericors eſt Jehova Deus veſter: neque avertet faciem a vobis, ſi convertamini ad ipſum.

10 Cùm autem curſores illi tranſirent de civitate in civitatem per regionem Ephrajimi & Menaſchis, ac Zebulunē uſque: deridebant eos ac ſubſannabant eos.

11 Veruntamen quidam ex Aſchere, & Menaſche, & e Zebulune deprimentes ſe, venerunt Jeruſchalaima.

12 Etiam in Jehudęis erat a manus Dei: indens eis g animum unum, ad faciendum præceptum regis ac principum ex verbo Jehovæ.

g Heb. *cor: ſic ver. 19.*

13 Et congregati ſunt Jeruſchalaima populus multus ad celebrandum feſtum azymorū menſe ſecundo: congregatio h quàmplurima.

h Heb. *in multitudinem valde.*

14 Qui ſurgentes amoverunt altaria quę erāt Jeruſchalaimis: & omnes aras thurarias amoventes, projecerunt in torrentem Kidronis.

15 Deinde jugulārunt Paſcha quartodecimo *die* menſis ſecundi: cùm reliqui ſacerdotes & Levitę rubore ſuffuſi ſanctificaſſent ſe, & obtulerunt holocauſta in domo Jehovæ.

16 Ita ſteterunt in ſtatione ſua ſecundum officium ſuum ex lege Moſchis viri Dei: ſacerdotes ſpargentes ſanguinem *acceptum* e manu Levitarum. *Levitici 1, & ſequentibus cap.*

17 Quia multitudo in eo cœtu erat qui non ſanctificaverant ſe: ideo Levitæ incumbebant i jugulationi Paſchatum pro omni immundo, ad ſanctificandum *ea* Jehovæ.

18 Nam magna pars illius populi, multitudo ex Ephrajimo, & Menaſche, Iſſaſcare & Zebulune non mundaverant ſe cùm comederent Paſcha, ſecus quàm præſcriptum eſt: ſed oravit Jechizkija pro eis dicendo: Jehova optimus k expiationem faciat pro *eo:*

19 a Quiſquis animum ſuum comparaverit ad quærendum Deum Jehovam, Deum majorum ſuorum: quamvis non *ſit* prout mundities l ſacra *poſtulat.*

l Heb. *ſanctitatis.*

20 Et auſcultans Jehova Jechizkijæ, a curavit populum.

21 Itaq; celebrarunt Iſraëlitæ qui præſentes erant Jeruſchalaimis, feſtum azymorum ſeptē diebus cum lætitia magna: laudabantq; Jehovam de die in diem Levitæ ac ſacerdotes inſtrumentis a *concinnentibus* robur Jehovæ.

22 a Locutus enim fuerat Jechizkija, quæ k erant cordi omnibus Levitis, informantibus in intelligentia ejus quod *videtur* bonū Jehovæ: ideò comederunt ſtato illo tempore ſeptē diebus, ſacrificantes ſacrificia euchariſtica, & confitentes Jehovæ Deo majorum ſuorum.

k Heb. *ad vel ſuper cor: vide Gen. 34.*

23 Cumq; conſilium iniviſſent tota congregatio illa de celebrandis ſeptem diebus aliis: celebrarunt ſeptem dies *cum* lætitia.

24 Quibus Chizkija rex Jehudæ obtulit congregationi mille juvencos, & ſepties mille pecudes: & principes obtulerunt congregationi juvencos mille, pecudéſque decies mille: ſe verò ſanctificaverant ſacerdotes l a copioſè.

l Heb. *in multitudinem.*

25 Ita lætati ſunt tota congregatio Jehudæ & ſacerdotes ac Levitæ, totaque congregatio eorum qui venerant ex Iſraële: tam peregrini qui venerant e terra Iſraëlis, quàm habitantes in Jehuda.

26 Fuitque lætitia magna Jeruſchalaimis: quia inde a diebus Schelomonis filii Davidis regis Iſraëlis, hujuſmodi non fuerat Jeruſchalaimis.

27 Deniq; ſurgentes ſacerdotes Levitici a benedixerunt populo, & exaudita eſt vox eorum: pervenit enim oratio eorum in habitaculum ſanctum illius, in cœlum.

ANNOTATIO.

2 Menſe ſecundo] *ex lege Num. 9.* 3 Eodem] *quo conventum fuerat habitu & purgatio inſtituta: nam illud fuiſſet tempus proprium Paſchatis, Exodi 12.* Sufficientem numerum] *ut ſupervisio conventus ſacrificia offerrent: nedum maximi hujus, quo totus populus Iſraëliticus ad celebrandum Paſcha fuiſſet conventurus, ſuprà 29.34.* 6 Regum Aſſyriæ] *Pulu 2. Regum 15.19. & 1. Chronicorum 5. 26. & Tilgath-Pilneeſerū 2. Reg. 15.29. & ſuprà 28.20.* 8 Cedite manum] *id eſt, proſtrati, Dei opera & auxilium implorate, ut vos miſericordia ſua eviget: ut Lamentationum 5.6.* 12 Manus Dei] *id eſt, virtus & efficacia: metonymia.* 15 Rubore ſuffuſi] *quòd tam diu diſtuliſſent ſua ſanctificationem.* 17 Jugulationi] *quæ aliquam ad offerentes pertinebat, ut obſervatum eſt Leviticī 1.5.*

18 Præſcriptum eſt] *Levi. 7.10.* Expiationem faciat] *id eſt, præſtet ſpiritu ſuo, quod iſte temporis importunitate prætermiſerunt: ſic oſtendit Chizkijæ quid fuerit juru de eu qui ſine fide mala, etiam ſecundo menſe inpurati erant.* 19 Quiſquis &c.] *quaſi dicat: modo quis accedent ad Paſcha, animos ſuos comparaverint: cætera ne imputet Deus.* 20 Curavit] *id eſt, virtute ſpiritus ſui purificavit.*

21 Concinnentibus] *i. quibus canebant Pſalmos robur Jehovæ prædicantes.* 22 Locutus enim] *antequam hæc fierent, videns Chizkija magnum populi numerum imperatum, unde quaque ad celebrandum Paſcha confluere conſilium cum ſacerdotibus, & Levitis legis peritis habuerat: in quo conſtiterat eſt, ut res precibus Deo committeretur, Levitæ animos ſumerent ad officium populo præſtandum, & populum de re tota inſtituerent ex verbo Dei.* 24 Copioſè] *id eſt, tanto numero, ut abundè ſacerdotum eſſet: non autem ut ſuprà*

suprà ver. 3. 26 A diebus Schelomonis] *exclusivè ut vocant, id est, a divisa regna non fuit celebrata tanta festivitas, junctis cum Jehuda Israëlitis.* 27 Benedixerunt] *ex lege Num. 6, 23.*

CAPUT XXXI.

Populus idololatriam convellit, & Jechizkija sacerdotes ac Levitas in suis muneribus & distributionibus restituens, de cibario eorum prospicit, revocata primitiarum decimarumq; lege.

1 CUM autem absolvissent omnia ista, egressi omnes Israëlitæ qui præsentes fuerant, per civitates Jehudæ fregerunt statuas, & succiderunt lucos, destruxerunt que excelsa ac altaria e toto Jehuda & Binjamine, etiam *per* Ephrajimum & Menaschem, usque dum absolvissent: deinde reversi sunt omnes Israëlitæ quisque in possessionem suam per civitates suas.

2 Restituit verò Jechizkija distributiones sacerdotum ac Levitarum per distributiones eorum, quemq; secundum ministerium ipsius, sacerdotes & Levitas, in holocausta & in eucharistica: ad ministrandum & ad celebrandum, atq; ad laudandum [a] in portis castrorum Jehovæ.

3 Portionem quoque regis e facultatibus suis ad quæque holocausta, ad holocausta matutina & vespertina, & holocausta pro sabbathis ac pro novilunijs, & pro solennitatibus: ut præscriptum est lege Jehovæ. *Num. 28.*

4 Similiter edixit populo, habitatoribus Jeruschalaimorum, ut darent portionem sacerdotum & Levitarum: [a] ut confirmarent se in lege Jehovæ *exequenda.*

[a] Heb. *multiplicaverunt primitias.* [b] Heb. *in mul titudinem.*

5 Tum simul ac erupit hoc verbum, [a] plurimas contulerunt Israëlitæ primitias frumenti, musti, oleique ac [a] palmæ, denique omnis proventus agri: decimas quoque omnium [b] copiosè attulerunt.

[c] Heb. *decimas sanctificatum.* [d] Heb. *acervum acervi.*

6 Filii quoque Israëlis & Jehudæ qui habitabant in civitatibus Jehudæ, ipsi etiam decimas armenti & gregis, & decimas [c] sacras, id est, sacratas Jehovæ Deo ipsorum: afferentes deposuerunt [d] acervatim.

7 [a] Mense tertio cœperunt acervorum illorum fundamenta ponere: mense verò [a] septimo absolverunt.

8 Cumq; venientes Jechizkija & principes, vidissent acervos illos: benedixerunt Jehovæ & populo ejus Israëli.

9 Percunctatusq; est Jechizkija sacerdotes & Levitas de illis acervis:

[e] Heb. *qui & Tzadok. 1. Chron. 6. 12.* [f] Heb. *usq; in multitudinem*

10 Alloquens verò eum [e] Hhazarja sacerdos primarius in familia Tzadoki: dixit, ex quo cœptum est istam oblationem afferre in domum Jehovæ, comedimus & saturati sumus, ac superest [f] quamplurimum: quia Jehova benedixit populo suo, ita ut quod supereſt sit multitudo hæc.

11 Quapropter edicente Jechizkija, ut compararent cellas in domo Jehovæ: compararunt.

12 Quò inferebant oblationem illam, & decimas, & res consecratas constanter: [a] præerantq; illis antecessor Conanja Levita, & Schimhhi frater ejus secundus ab eo:

13 Jechiel verò & Hhazazja, & Nachath, & Hhasaël, & Jerimoth, & Jozabad, & Eliel, & Jismachja, & Machath, ac Benaja: [a] præfecti erant sub manu Conanjæ & Schimhhi fratris ejus, institutione Jechizkijæ regis, & Hhazarjæ [a] antecessoris domus Dei.

14 Kore verò filius Jimnæ Levitæ janitor versus orientem, præerat voluntariis oblationibus Dei: ut distribueret oblationem Jehovæ, & res sanctas sanctarum.

15 [a] Ad manum autem ejus, Hheden, & Minjamin, & Jeschuahh, ac Schemahhja, Amarja, & Schecanja per civitates sacerdotum in statu munere: dando cognatis suis per distributiones [a] tam magno quàm parvo:

16 (Præter generis ipsorum mares, a nato tres annos & deinceps) omni ingredienti domum Jehovæ ad [g] officium diurnum: pro ministerio eorum, in observationibus eorum, secundum distributiones eorum.

[g] Heb. *rem diei die suo.*

17 Et cum recensione generis sacerdotum per familias paternas eorum, etiam Levitis a nato viginti annos & deinceps: in observationibus eorum, per distributiones eorum.

18 Etiam generi ipsorum in omnes parvulos eorum, uxores eorum, filiosque eorum ac filias eorum, toti congregationi: [a] cùm in statu munere suo rerum sanctarum sanctificassent se.

19 Tum posteris Aharonis sacerdotibus per agros suburbanos civitatum eorum, in [b] unaquaque civitate *præerant* homines, qui expressi sunt [a] nominibus: ad dandum portiones cuique mari inter sacerdotes, similiter singulis recensitis genere inter Levitas. [b] Heb. *civitate & civitate.*

20 Itaque fecit talia Jechizkija in toto Jehuda: fecitque quod bonum, & rectum, [i] statumq; *videtur* cum Jehova Deo suo. [i] Heb. *stabilitatis.*

21 In omni verò opere quod cœperat in ministerio domus Dei, & in lege ac in præcepto, quærendo Deum suum: ex toto [k] animo suo exercuit se, & secundatus est. [k] Heb. *corde.*

ANNOTATIO.

1 Per Ephrajimum] *id est, partem illam quæ regi Jehuda parebat, sive occupatam a superioribus regibus ut suprà 13. 19. & 15. 8. sive ipsi aliqua ex causa ad Jehudam defecisset, ut tunc Israëlitu regnum fluctuabat, & multis motibus agitabatur: sic infrà 34. 6.* 2 In portis castrorum] *id est, templi, quò convenibat populus Dei, & Dei ministri quasi castrensi modo erant collocati.* 4 Portionem sacerdotum, &c.] *ut describitur Num. 18.* Ut confirmarent] *id est, illi rei firmè incumberent, neque distraherentur alimenti quærendi causa.* 5 Palmæ] *id est, dactylorum sive fructuum e palma: ita hoc loco vocem interpretantur Hhebræi omnes uno consensu. nam primitiarum mellis nusquam in lege fit mentio: & primitiæ ac decimæ tantùm imperantur ex fructibus terræ & animantibus: denique vox ipsa Hhebræa utrumque significat.* 7 Mense tertio] *sub festum Pentecostes.* Septimo] *quo collecta fructuum totius anni absolvitur: unde festum tabernaculorum collectionis dicitur, Exod. 23. 16.* 12 Præerantq; &c.] *id est, summi quæstores sacri erant, sive ut Jureconsulti vocant, cimeliarcha.* 13 Præfecti] *id est, curatores rationes accepti & expensi cimeliarchi reddentes.* Antecessoris] *id est, summi sacerdotis.* 15 Ad manum] *id est, conjunctis administri, ut sibi extra Jeruschalaima istas oblationes reciperent.* Tam ma-

gno] *ex lege Deut.* 18.8. 18 Cùm in ſtato] *id eſt, cùm primùm ad hanc functionem initiari ſunt, ut commentor de cibariis ſacerdotum & Levitarum pro ætate ac ſexu eorum, provideret.* 19 Nominibus] *ſuprà verſ.* 15.

CAPUT XXXII.

Jechizkija adverſus Sancheribum munit Jeruſchalaimam, populum confirmat: contra blaſphemias legatorum orans, divinitus cæſis hoſtibus exauditur. Poſtea gravi morbo liberatus & erectus a Deo: beneficii ejus per ſuperbiam abutitur: reſpiſcentia & precibus iram Dei amolitur: Cui mortuo ſuccedit Menaſchi.

2.*Reg.*18.13 1 POST res iſtas & firmam conſtitutionem earum, venit Sancherib rex Aſſyriæ: & invadens Jehùdam caſtra ponebat contra civitates ejus munitas, [a] cogitans illas diſcindendo ſibi adjungere.

[a] Heb. *dicens diſcindere eas ad ſe.*

2 Videns autem Jechizkija adveniſſe Sancheribum: & faciem ejus *obverſam eſſe* [b] ad oppugnandum Jeruſchalaimam:

[b] Heb. *ad bellum contra Jeruſchalaimam.*

3 Iniit conſilium cum principibus ſuis & dynaſtis ſuis, de obthurandis aquis fontium qui erant extra civitatem: & auxilio fuerunt ei.

4 Nam congregantes ſe populus multus obthurarunt omnes illos fontes, & [c] torrentem inundantem per medium regionis, dicendo: cur venientes reges Aſſyriæ invenirent aquas multas?

5 Præterea confirmans ſe, extruxit totum murum illum [d] perruptum quem perduxit uſque ad [d] turres: foris verò [d] murum alterum, & confirmavit munitionem civitatem Davidis: paravitq; miſſilia [e] copioſè & ſcuta.

[c] Heb. *in multitudinem.*

[d] Heb *ſuper eor illorum.*

6 Et impoſuit præfectos militares populo: congregatiſque eis ad ſe in plateam portæ civitatis, locutus eſt, [d] quæ erant eis cordi, dicendo:

7 Confirmamini & fortes eſtote, ne timetote neque conſternamini metu regis Aſſyriæ, & metu totius multitudinis quæ *eſt* cum eo: nam nobiſcum major *eſt*, quàm cum eo.

8 Cum eo *eſt* brachium carneum: nobiſcum verò Jehova Deus noſter ad auxiliandum nobis & ad [e] gerendum bella noſtra: ſic innixi ſunt populus verbis Jechizkijæ regis Jehudæ.

[e] Heb. *ad bellandum.*

9 Poſteà miſit Sancherib rex Aſſyriæ ſervos ſuos Jeruſchalaimam, dum ipſe obſideret Laciſchũ & totus dominatus ejus cum ipſo: ad Jechizkijam regem Jehudæ, & ad omnes Jehudæos qui erant Jeruſchalaimis, ut dicerent:

10 Sic ait Sancherib rex Aſſyriæ: cui rei confidimini, quòd deſidetis in munitione, Jeruſchalaimis?

[f] Heb. *ad moriendum.*

11 An non Jechizkija incitat vos, [f] ut exponat vos morti per famem & per ſitim, dicendo: Jehova Deus noſter eripiet nos e manu regis Aſſyriæ?

12 An non ipſe Jechizkija abſtulit excelſa ejus & altaria ejus: ædixitq; Jehudæ & Jeruſchalaimis dicendo: coram altari unico incurvatote vos, & in eo adoletote?

[g] Heb. *poſſendo potuerunt.*

13 An neſcitis quid fecerim ego & majores mei omnibus populis terrarum? an [g] ullo modo potuerunt dii gentium terrarum eripere terram ſuam e manu mea?

14 Quis fuit inter omnes deos gentium illarum quas internecioni devoverunt majores mei, qui potuerit eripere populum ſuum e manu mea: ut poſſit Deus veſter eripere vos e manu mea?

15 Nunc itaque ne ſeducat vos Chizkija, neq; incitet vos *incitatione* hujuſmodi, neque credite ei: nam non poteſt ullus Deus ullius gentis aut regni eripere populum ſuum e manu mea, ut e manu majorum meorum: [h] quanto minus dii veſtri eripient vos e manu mea?

[h] Heb. *quanto magis dii veſtri non &c.*

16 Amplius etiam locuti ſunt ſervi illius contra Jehovam Deum ipſum: & contra Jechizkijam ſervum ejus.

17 Etiam literas ſcripſerat ad probro afficiendum Jehovam Deũ Iſraëlis: & ad obloquendũ ei dicendo, ſicut dii gentium terrarum, qui non eripuerunt populum ſuum e manu mea: ſic non eſt erepturus Deus Jechizkijæ populum ſuum e manu mea.

18 Quæ proclamabant voce magna Judaicè populo Jeruſchalaimorum qui *erat* ſuper murum, ad metum incutiendum eis, & ad [d] turbandum eos: ut caperent civitatem.

19 Ita locuti ſunt de Deo Jeruſchalaimorum: ut de diis populorum terræ, opere manuum hominis.

20 Oravit verò Jechizkija rex, & Jeſchahhja filius Amotzi propheta propter iſta: & clamaverunt cœlum verſus.

2.*Reg.*19.

21 Quapropter mittens Jehova angelum, excidit omnem valentem robore & anteceſſorem ac principem in caſtris regis Aſſyriæ: qui reverſus eſt cum pudore vultus in terram ſuam: ubi ingreſſum ædem Dei ſui, prodeùntium e viſceribus ejus *quidam*, proſtraverunt eum gladio.

22 Ita ſervavit Jehova Jechizkijam & habitatores Jeruſchalaimorum e manu Sancheribi regis Aſſyriæ, & e manu omnium: [d] ducebatq; eos liberatos undequaque:

23 Adeò ut multi afferrent munus Jehovæ Jeruſchalaimam, & res pretioſas Jechizkiję regi Jehudæ: nam elatus erat ante oculos omnium gentium poſteà.

24 Diebus illis ægrotavit Jechizkija [i] Iethaliter: quapropter oravit Jehovam: qui alloquens eum, prodigium edidit ei.

2.*Reg.*20. [i] Heb. *uſque ad moriendum.*

25 At non pro beneficio erga ſe rependit Jechizkija: nam extulit ſe [k] animus ejus: quapropter fuit contra eum feruens ira, & contra Jehudam ac Jeruſchalaimam.

[k] Heb. *cor ſic deinceps.*

26 Sed cùm ſe depreſſiſſet Jechizkija pro elatione animi ſui, ipſe & habitatores Jeruſchalaimorum: non obvenit eis fervens ira Jehovæ diebus Jechizkiję.

27 [d] Erat enim Jechizkijæ divitiarum & honoris [l] quàmplurimum: theſaurosq; comparaverat ſibi ad argentum & ad aurum, & ad lapides pretioſos, & ad aromata, & ad ſcuta, ac ad omnia inſtrumenta deſiderabilia:

[l] Heb. *multũ valde.*

28 Apothecas quoque ad proventum frumenti, & muſti ac olei: & [m] ſtabula ad omnia jumenta, & greges per ſtabula.

[m] Heb. *præſepia ad omne jumentum & jumentum: ſic nec deinde.*

29 Civitates etiam curaverat ſibi, & poſſeſſionem gregum ac armentorum copioſè: dederat enim ei Deus facultates multas valde.

30 Et ipſe Jechizkija obthuraverat [n] alveum aquæ Gichonis ſuperiorem, quam rectà deduxerat infernè ad occidentem civitati Davidis:

[n] Heb. *exitũ meteorum.*

dis: denique ſecundatus fuerat Jechizkijas in toto opere ſuo.

31 Itaque *legatum* cum oratoribus principum Babyloniæ, qui miſerant ad eum, ut inquirerent de prodigio illo quod fuerat in terra, ' dereliquit eum Deus : tentando eum: ut' experiretur quicquid erat ei in animo.

32 Reliquæ autem res Jechizkijæ & benignitates ejus: ecce ſunt ſcriptæ in viſione Jeſchahhjæ filii Amotzi prophetæ: præter librum regum Jehudæ & Iſraëlis.

33 Tandem cùm occubuiſſet Jechizkija cum patribus ſuis, & ſepelientes eum in ſuperiore parte ſepulchrorum poſterorum Davidis, honore affeciſſent eum in morte ejus totus Jehuda & habitatores Jeruſchalaimorum: regnavit Menaſche filius ejus pro eo.

ANNOTATIO.

4 Torrentem inundantem] *Gichonem, de quo infrà ver. 30.* 5 Perruptum] *ſub Amatzja a Joaſchorege Iſraëlis, ſup. 25.23.* Turres] *portæ Ephraim, & portæ angulari, de quibus ibidem.* Murum alterum] *de quo infrà 33.14.* 18 Turbandum] *id eſt, turbatis animis rixas inter oppidanos concitandum: per quas aut deditione, aut faciliore compendio caperentur Jeruſchalaima.* 22 Ducebat] *id eſt, agebat & moderabatur: tranſlatum ab exemplo paſtoris & gregis.* 27 Erat enim] *his ſex verſibus explicantur quæ per prolepſin duobus præcedentibus dicta ſunt: cauſa, & forma elationis.* 31 Dereliquit] *id eſt, ſivit eum agere ex affectu ſuo.* Experiretur] *vide Deut. 8.2.* 32 In viſione Jeſchahhjæ] *a capite 36. uſque ad 40.*

CAPUT XXXIII.

Menaſche peſſimè in regno ſe gerens, prophetarum monitis & temporaria captivitate caſtigatur, qua demum reſipiſcens in regnum reſtituitur: in quo cultum Dei ex parte inſtaurat: & mortuus ſuccedit impius Amon: deinde huic conſpiratione ſublato, Joſchija.

2.Reg.21. 1 NATUS duodecim annos Menaſche, cùm regnare inciperet: quinquaginta quinque annis regnavit Jeruſchalaimis.

2 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ: ſecundum abominationes illarum gentium, quas expulerat Jehova a conſpectu Jiſraëlitarum.

[a] Heb. *reverſus eſt ut ædificaret.*

3 Nam [a] rurſus ædificavit excelſa quæ demolitus fuerat Jechizkija pater ejus: & erexit altaria Bahhalimis, fecitque lucos, & incurvans ſe toti exercitui cœlorum coluit eos.

4 Etiam extruxit altaria in domo Jehovæ: de qua dixerat Jehova: Jeruſchalaimis erit nomen meum in ſeculum:

5 Extruxit, inquam, altaria toti exercitui cœlorum: in duobus atriis domus Jehovæ.

6 Præterea idem traduxit filios ſuos per ignem in valle filii Hinnomi: & divinationibus, & conjectationibus & præſtigiis uſus eſt, inſtituitque Pythonem & ariolos: plurimum fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ provocando eum.

7 Et collocavit ſculptile, ſimulachrum quod paraverat in domo Dei, de qua dixerat Deus ad Davidem & ad Schelomonem filium ejus: in domo hac & Jeruſchalaimis, quæ elegi præ omnibus *locis* tribuum Jiſraëlis, collocabo nomen meum in ſeculum:

8 Neq; deinceps amovebo pedem Jiſraëlitarum ab hac terra, quam conſtitui majoribus veſtris: ſi modò [b] obſervanter fecerint quæcunq; præcepero eis, ſecundum totam legem, & ſtatuta ac judicia *edita* per [c] Moſchen.

[b] Heb. *obſervaverint facere.*

[c] Heb. *per manum Moſis.*

9 Itaque fecit Menaſche ut aberrarent Jehuda & habitatores Jeruſchalaimorum: faciendo malum amplius quàm gentes, quas perdiderat Jehova a conſpectu Jiſraëlitarum.

10 Et quamvis alloqueretur Jehova Menaſchè & populum ejus: non tamen attenderunt.

11 Quam ob rem adduxit Jehova contra eos principes exercitus qui *erat* regi Aſſyriæ, & ceperunt Menaſchem in ſpinis, quibuſdam: quem vinientes chalybeis vinculis deduxerunt Babylonem.

12 Ubi cum anguſtia afficeret eum, deprecatus eſt faciem Jehovæ Dei ſui: depreſſitque ſe valde coram Deo majorum ſuorum.

13 Cumque oraſſet eum, exoratus ei exaudivit deprecationem ejus, reduxitque eum Jeruſchalaima, in regnum ipſius: ita agnovit Menaſche Jehovam eſſe Deum.

14 Poſteà autem ædificavit ' murum exteriorem civitati Davidis ad occidentem Gichonis, ab ipſo torrente uſque ad ingreſſum per ' portam piſcium, quem circunduxit clivo, extollens eum valde: ac præpoſuit præfectos copiarum omnibus civitatibus munitis in Jehuda.

15 Et amovens deos alienigenarum, & ' ſimulachrum illud a domo Jehovæ, omniaque altaria quæ extruxerat in monte domus Jehovæ & Jeruſchalaimis: projecit extra civitatem.

16 Comparavit verò altare Jehovæ, ſacrificans in eo ſacrificia euchariſtica & laudis: ac edixit Jehudæ ut coleret Jehovam Deum Jiſraëlis.

17 Sed adhuc populus ſacrificabant in excelſis: veruntamen Jehovæ Deo ſuo.

18 Reliquæ autem res Menaſchis, uſque ad orationem ejus ad Deum ſuum, verbaque videntium qui allocuti ſunt eum in nomine Jehovæ Dei Jiſraëlis: ecce ſunt ' inter verba regum Jiſraëlis.

19 Oratio autem ejus, cùm exoratus eſt illi Deus, & totum peccatum ejus ac prævaricatio ejus, & loca in quibus extruxit excelſa, ac conſtituit lucos & ſculptilia, antequàm ſe deprimeret. ecce ſunt ſcripta inter ' verba Chozai.

20 Tandem cùm occùbentem Menaſchem cum patribus ſuis, ſepeliviſſent in domo ejus: regnavit Amon filius ejus pro eo.

21 Natus viginti duos annos Amon, cùm regnare inciperet: duobus annis regnavit Jeruſchalaimis.

22 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ, quemadmodum fecerat Menaſche pater ejus: nam omnibus ſculptilibus quæ fecerat Menaſche pater ejus, ſacrificabat Amon & colebat ea.

23 Sed non depressit se coram Jehova, sicut depressérat se Menasche pater ipsius: quin ipse Amon auxit reatum.
24 Conspiraverunt autem contra eum servi ejus, & morte affecerunt eum in domo ejus.
25 Percussérunt verò populus regionis, omnes qui conspiraverant contra regem Amonem: & regem constituerunt populus regionis Joschijam filium ejus pro eo.

ANNOTATIO.

11 In spinis] *id est, inter vepres in quibus latitabat, uti 1. Schem. 13. 6.* 14 Murum exteriorem] *id est, præmunitionem cæptam a Chirkija supra 32. 5. absolvit, aut labefactatam ab Assyriis instaurávit.* Portam piscium] *vide Nechemiæ 3. 3.* Clivo] *vide supra 27. 3.* 15 Simulachrum] *de quo sup. ver. 7.* 18 Inter verba] *ut in 2. Reg. 21.* 19 Verba Chozai] *liber est qui non extat; vide 1. Reg. 11. 41. annotata.*

CAPUT. XXXIIII.

Eodem argumento est cum 2. Reg. 22. & initio. 23.

2. Reg. 22.

1 NAtus octo annos Joschija, cùm regnare inciperet: uno & triginta annis regnavit Jerusalaimis.
2 Qui fecit quod rectum *videtur* in oculis Jehovæ: ambulans in viis Davidis patris sui: neq; recedens dextrorsum aut sinistrorsum.
3 Nam octavo anno regni sui, cùm esset adhuc puer, cœpit quærere Deum Davidis patris sui. [a] duodecimo autem anno cœpit mundare Jehudã & Jerusalaima ab excelsis & lucis, sculptilibusq; ac fusilibus.
4 Destruebant enim [a] coram eo altaria Bahhalimorum, & subdiales statuas, quæ [a] impositæ erant eis succidit: & lucos sculptiliaque ac fusilia perfringens & comminuens, sparsit in superficiem sepulchrorum *hominum* qui sacrificaverãt in eis.
5 Ossa verò sacerdotum combussit super altaria illorum: sic [a] mundavit Jehudam & Jerusalaima.
6 Etiam in [a] civitatibus Menaschis & Ephrajimi ac Schimhonis usq; ad Naphtalin: rutris ipsorum circumquaque:
7 Cumq; demolitus esset altaria illa, & lucos sculptiliaque contudisset comminuendo, omnesque subdiales statuas succidisset per totam terram Jisraëlis: reversus est Jerusalaima.
8 [a] Anno autem decimo octavo, quo regnabat, purgando regionem & domum: misit Schaphanem filium Atzaljæ & Mahhasejam præfectum civitati, & Joachum filium Joachazi a memoria, [a] ad confirmandum domum Jehovæ Dei sui.
9 Qui cùm venissent ad Chilkijam sacerdotem summum, [a] pecuniam inferendam in domum Dei, quam collegerant e manu Menaschitarum & Ephrajimitarum, & a toto residuo Jisraëlis, atque a toto Jehuda & Binjamine, tradiderunt Levitæ custodes liminis: reversi Jerusalaima.
10 [a] Tradebant autem in manum [a] curatorum operis, qui præpositi erant in domo Jehovæ: hi verò tradebant illam opificibus qui operabantur in domo Jehovę ad curandum labem, & ad confirmandum domum.
11 Tradebant enim fabris & structoribus ad comparandum lapides cæduos, & ligna [a] ad catenationes: etiam ad contabulandum [a] domos quas perdiderant reges Jehudæ.
12 Homines verò isti agebant fidè in illo opere, nẽpe præpositi illis *opificibus* Jachath & Hhobadja Levitæ ex Merarítis, & Zecarja ac Meschullame posteris Kehathitarum dum præsset: quorum Levitarum quisque [a] doctor erat in instrumentorum musicorum *tractatione.*
13 At bajulis: (nam præerant *Levitæ* omnibus opificibus [b] utriq; ministerio:) ex Levitis quoque iisq; janitoribus præerant scribę & moderatores.
14 Cumque proferrent pecuniam illam illatam in domum Jehovæ: invenit Chilkija sacerdos librum legis Jehovæ, *traditum* per [c] Moschen.
15 Et locutus Chilkija dixit ad Schaphanem scribam, librum hunc legis inveni in domo Jehovæ: tradiditque Chilkija ipsum librũ Schaphani.
16 Itaque afferens Schaphan librum illum ad regem: cùm adhuc referret regi verbum, dicẽdo, quicquid traditum est in manum servorum tuorum faciunt:
17 Nam conflantes pecuniam inventam in domo Jehovæ: tradiderant eam in manum præpositorum, & in manum opificum:
18 Indicavit Schaphan scriba regi, dicendo: librum dedit mihi Chilkija sacerdos: legitq; ex eo Schaphan coram rege.
19 Quam ob rem fuit audiente rege verba illa legis: ut lacerat vestimenta sua:
20 Præcepitque rex Chilkijæ, & Achikamo filio Schaphanis, ac Hhabdoni filio Micæ, & Schaphani scribę, atque Hhasajæ servo regis, dicendo:
21 Ite, consulite Jehovam pro me, & pro reliquo in Jisraële & Jehuda super verbis libri hujus qui inventus est: nam magnus est æstus iræ Jehovæ, quæ effusa est in nos: eò quòd non observarunt patres nostri verbum Jehovæ, ut facerent omnino prout præscriptum est in libro hoc.
22 Itaque abiit Chilkija & qui *erant* regis, ad Chuldam prophetissam uxorem Schallumi filii Tokehathi filii Chasræ vestiarii: ea enim habitabat Jerusalaimis in parte secunda *ab eo*: & allocuti sunt eam *verbo* ejusmodi.
23 Quæ dixit eis, sic ait Jehova Deus Jisraëlis, dicite viro illi qui misit vos ad me:
24 Sic ait Jehova: ecce inducturus sum malũ contra locum hunc, & contra habitatores ejus: omnes execrationes scriptas in libro illo quem legerunt coram rege Jehudæ:
25 Propterea quòd dereliquerunt me, & adoleverunt diis alienis: ut irritarent me omnibus operibus manuum suarum: ideò effusa manebit æstuans ira mea in locum hũc, & non extinguetur.
26 De rege verò Jehudæ qui misit vos ad con-

[a] Heb. *quæ supra ab eo.*

[b] Heb. *ministerio & ministerio.*

[c] Heb. *manu Moschis.*

consulendum Jehovam, ſic dicitote ad eum: ſic ait Jehova Deus Iſraëlis: tu qui audiviſti verba iſta:

27 Quia mollitus eſt animus tuus, & depreſſiſti te a facie Dei, cùm audiviſſes verba ejus contra locum hunc & contra habitatores ejus, & deprimens te coràme, laceraſti veſtimenta tua, ac fleviſti coram me: ideò etiam ego exaudivi: dictum Jehovæ.

28 Ecce ego faciam ut aggregeris ad patres tuos, & aggregeris ad ſepulchra tua in pace: ut non videant oculi tui totum iſtud malum, quod ego inducturus ſum contra locum hunc, & contra habitatores ejus: qui retulerunt regi rem. 2.Reg.29.

29 Cùm itaque miſiſſet rex, & congregaſſet omnes ſeniores Jehudæ & Jeruſchalaimorum:

30 Aſcendit rex in domum Jehovæ, omnesque viri Jehudæ, & habitatores Jeruſchalaimorum, cùm ſacerdotes & Levitæ, tùm totus populus a maximo uſque ad minimum: & legit ipſis audientibus omnia verba libri fœderis, qui inventus fuerat in domo Jehovæ.

31 Deinde ſtans rex in ſtatione ſua, pepigit fœdus ipſum coram Jehova, ſe ſecuturum Jehovã, & obſervaturum præcepta ejus teſtimoniaque ejus & ſtatuta ejus ex toto corde ſuo, & ex toto animo ſuo: præſtando verba fœderis illius, quæ ſcripta ſunt in libro illo.

32 Stiterat autem quemq; qui inventus eſt Jeruſchalaimis, & in Binjamine: ut facerent habitatores Jeruſchalaimorum ſecundum fœdus Dei, Dei majorum ſuorum.

33 Tunc amovit Joſchija omnes abominationes ex omnibus regionibus, quæ erant Iſraëlitarum: & addixit quemque inventum in Iſraële, ad colendum Jehovam Deum ipſorum: omnibus diebus ejus non receſſerunt a ſequendo Jehova Deo majorum ſuorum.

ANNOTATIO.

3 Octavo anno regni] *i. ſimul atque ad regni gubernationem liberiorem pervenit annos ſex decim natus: a paterna corruptionibus animum ad pietatem adjecit: & in privato illius ſtudio ſeſe exercuit.* Duodecimo autem] *quo merum in regni adminiſtratione imperium habuit.* 4 Coram eo] *i. eo jubente & præſente.* 5 Mundavit] *ab externis ſordibus: quantumvis invitis & obſtantibus Iehudæis: quorum iniquitas & contumacia inde ab hoc anno redargui palam & damnari cœpit, Jechezkel. 4. 6.* 6 Civitatibus Menaſchis, &c.] *de illis loquitur quæ regno Jehudæ ſe adjunxerant, & Iſraëlitarum erant: ut ſup. 31. 1. Sic enim explicatur verſibus 7. & 33.* 8 Anno decimo octavo] *ex quo regnum inierat, & a cœpta purgatione ſexto: ſic accipiendum eſſe oſtendunt permulti apud Jechezkelem loci.* Ad confirmandum] *id eſt, denuntiandum ex mandato regis ſacerdotis ſummo, ut colligerent, & ex eis domum Dei inſtaurarent: verſu ſequente.* 9 Pecuniam inferendam] *ut ſupra ſive trajectionem verborum aliquin obſcuram perſpicuitatis cauſa ſuſtulimus.* 10 Tradebant autem] *quatuor hi verſu hyperbaticè inſeruntur hiſtoriæ, ad quam regreſſio eſt verſu 14.* Curatorum operis] *i. illorum quatuor Levitarum, quorum meminit verſu 12.* 11 Ad catenationes] *i. ligna ſive tranſverſaria ſive arrectaria, quibus catenati inter ſe, vel ut vulgus dicit, incaſtrati, ligneæ cellæ ſacerdotum aut Levitarum coharebant.* Domos] *ſive ſacerdotum quæ templo appendebant: ſive Levitarum, quę atrio.* 12 Doctor] *i. primarius quiſque ſui ordinis in diſtributionibus muſicorum: de quibus 1. Chro. 25.* 13 Utrique miniſterio] *i. ſtructuram conficiendi de quo ver. 10. & materiam comportandi, de quo hîc. Simile eſt Hbęvæ 3. 9.* 33 Addixit quemque] *i. regia ſua autoritate obſtrinxit: & quamvis propenſos Jehudæorum animos compeſcuit, ne ipſo vivo ab externo Dei cultu deficerent, tantam adhibuit ſeveritatem diſciplinæ.*

CAPUT XXXV.

Joſchija Dei cultum fideliſſimè reſtituit, Paſcha ex Dei inſtituto celebrat: & tandem in bello contra Ægyptium temerè ſuſcepto occiditur.

2.Reg.23.21 1 Celebravit autem Joſchija Jeruſchalaimis Paſcha Jehovæ: jugulaveruntque Paſcha quartodecimo die mẽſis primi.

2 Et conſtituens ſacerdotes in cuſtodiis ſuis: confirmavit eos in miniſterio domus Jehovæ.

3 Edixit verò Levitis præparantibus pro toto Iſraële res ſanctas Jehovæ: ponite eas coram area ſancta in iſta domo, quam ædificavit Schelomo filius Davidis rex Iſraëlis: non incumbit vobis onus deportandi humero: nunc ſervite Jehovæ Deo veſtro, & populo ejus Iſraëli:

4 Et præparate per familias paternas veſtras, 1.Chron. 26. ſecundum diſtributiones veſtras: ex præſcripto Davidis regis Iſraëlis, & ex ſcripto Schelomonis filii ejus.

5 Et aſſiſtite in ſancto a claſſibus familiarum paternarum, fratrib; veſtris a populariibus: id eſt, partitio cujuſque familiæ paternę Levitarum. a Heb. *filiis populi: ſic deinceps.*

6 Ita jugulate Paſcha: cumq; ſanctificaveritis vos, præparate pro fratribus veſtris facientes ſecundum verbum Jehovæ per b Moſchen. b Heb. *manũ Moſchis.*

7 Obtulit autem Joſchija popularibus ex grege agnorum & hœdorũ quoſq; in ſacrificia paſchalia: ſecundum omnia quæ præſtò erant, ad numerum tricies mille, & armentalia ter mille: hæc de facultatibus regis. c Heb. *filiorũ caprarum.*

8 Similiter principes ejus pro liberalitate, populo ſuo, ſacerdotibus & Levitis obtulerunt: Chilkija *quidem* & Zecarja, & Jechiel antecceſſores domus Dei, ſacerdotibus dederunt in ſacrificia paſchalia bis mille ſexcentas *pecudes*, & armentalia trecenta.

9 Conanja verò cum Schemahhja & Netanele fratribus ſuis, Chaſchabja quoq; & Jehhiel ac Jozabad principes Levitarum, obtulerunt Levitis in ſacrificia paſchalia, quinquies mille *pecudes* & armentalia quingenta.

10 Itaq; præparato hoc cultu: ſteterunt ſacerdotes in ſtatione ſua & Levitæ per diſtributiones ſuas, ſecundum præceptum regis.

11 Jugulabant autem illi ſuum Paſcha: ſacerdotes

dotes verò ſpargebant *ſanguinem effuſum* manu illorum: & Levitæ [a]nudabant *pelle*.

12 Et amovebant quod abſumendum erat oferendum Jehovæ, ut redderent illa claſſibus familię paternæ *cujuſque*, populariburs ſuis: ſicut præſcriptum eſt in libro Moſchis: ſimiliter quoque de bobus.

13 Tum coquebant Paſcha igne [a] pro ritu: [a] reliqua verò ſacra coquebant in ollis, & in le betibus, & in gabatis, cùm celeriter [a] tranſmiſiſſent ad omnes populares.

14 Poſtmodum præparaverunt ſibi & ſacerdotibus: cùm ſacerdotes poſteri Aharonis incumberent offerendo ei quod abſumendum erat, nempe adipibus, uſque ad noctem: ideò Levitæ parabant ſibi & ſacerdotibus poſteris Aharonis.

15 Similiter muſici [a] poſteri Aſaphi in ſtatione ſua *erant* ſecundum præceptum Davidis, tum Aſapho, tum Hemani, & Jeduthuni vidénti

[d] Heb. *portam & portam.* regis *datum*: janitores quoq; ad [d] unamquamq; portam: non erat illis recedendum a miniſterio ſuo: ſed cognati eorum reliqui Levitę parabant eis.

16 Ita conſtitutus eſt totus cultus Jehovæ die illo, celebrando Paſcha, & offerendo igne abſumenda in altari Jehovæ: ſecundum præceptum regis Joſchijæ.

17 Celebraruntque filii Iſraëlis qui præſentes erant, paſcha tempore illo: & feſtum azimorum, ſeptem diebus.

18 Neque celebratum fuit paſcha ſimile huic in Iſraële a diebus Schemuëlis prophetæ: nec ulli regum Iſraëlis celebrarant paſcha ſimile ei quod celebravit Joſchija cum ſacerdotibus & Levitis, totoq; Jehuda & Iſraële præſente & habitatoribus Jeruſchalaimorum.

19 Decimo octavo anno, [a] regnante Joſchija: celebratum fuit Paſcha iſtud. [a] Heb. *in regno Joſchiæ.*

20 Poſt omnia hæc, cùm conſtituiſſet Joſchija [a] domum, aſcendebat Neco rex Ægypti ad oppugnandum [a] Carcemiſchum ad Euphratem: cui procedebat obviam Joſchija.

21 Et Quamvis mitteret ad ipſum legatos, dicendo: quid [f] mihi tecum, rex Jehudæ? non contra te, *ſed* tu, hac die: ſed contra [a] domum belligerantem adverſum me, quò Deus edixit accelerare me: abſtine te a Deo qui mihi adeſt, & ne perdat te: [f] Heb. *mihi & tibi.*

22 Tamen non avertit Joſchija faciem ſuam ab illo: ſed ut pugnaret contra eum, diſſimulavit ſe, neque auſcultavit verbis Neconis ex [g] verbo Dei: venit autem ad pugnandum, in cõvallem [a] Megidduntis. [g] Heb. *ore.*

23 Ubi cum jaculati eſſent jaculatores in regem Joſchijam: edixit rex ſervis ſuis: devehite me, quia ægrotus factus ſum valde.

24 Devehentes itaque eum ſervi ejus, a curru ejus *demiſſum* impoſuerunt currui ſecundario quem habebat, & deduxerunt eum Jeruſchalaima, ubi mortuus eſt, & ſepultus in ſepulchris majorum ſuorum: toto Jehuda & Jeruſchalaimis lugentibus propter Joſchijam.

25 Lamentatus eſt etiam Jirmeja propter Joſchijam: dixerunt quę omnes muſici & muſicæ in lamentationibus ſuis de Joſchija *dicta*, [a] uſq; in hunc diem, quæ dederunt pro ſtatuto in Iſraële: & ecce ſcripta ſunt [a] in Lamentationibus.

26 Reliquæ autem res Joſchijæ, & benignitates ejus: ſicut ſcriptum eſt in lege Jehovæ:

27 Res, inquam, ejus [a] priores & poſteriores: ecce ſunt ſcriptæ in libro regum Iſraëlis & Jehudæ.

ANNOTATIO.

3 Præparantibus] *ſic enim legitur in emendatiſſimo manuſcripto exemplari ex bibliotheca Illuſtriſſimi Principis Electoris Palatini: & ſequentia hanc lectionem confirmant.* Ponite eos] *id eſt, ne amplius furi, aut per domos jugulate paſchata: ut cùm propter ſuperiorum regum tyrannidem templum clauſum fuit, & publicus Dei cultus in eo abruptus: quo tempore Deus propter neceſſitatem cultum illum intra privatos parietes a piis obſervatum quaſi in Ægypto fuiſſent pii, clementer tulit.* Non incumbit] *i. quemadmodum non alibi quàm ante arcã offerendũ eſt Jehovæ: ita etiã nefas eſt alibi quàm hic ad templũ offerre, ubi perpetua arca ſedes a Deo eſt conſtituta: ideoq; neceſſe eſt, non ut arcã huc illuc circũferatis, prout olim Num.7.9. uſq; ad Schelomonis tempora: ſed ut undecunq; huc oblationes conferantur. Deut.12.5. & ſeq.* 5 Claſſibus] *i. in paſchate ſingulis ſocietatibus Iſraëlitarum convenientibus ad idem paſcha comedendum, ex lege Exod.12.4. miniſtrate: ſic accipiendum infrà verſ.12.* 6 Præparate] *ut feciſte legimur ver.11. & ſeq.* 7 Armentalia] *tam in ſacrificia feſti anniversarii: quàm in holocauſta & euchariſtica.* 11 Illi] *id eſt, ſinguli offerentes, ut in reliquis ſacrificiis. vide annotata Levit.1.5.* Nudabant pelle] *vide ſupra.29.34.* 13 Pro ritu] *Exod.12.8.* Reliqua ſacra] *id eſt, partes euchariſticorum cedentes offerentibus.* Tranſmiſiſſent] *Levitæ ſeparatis iis quæ Deo cedebant.* 15 Poſteri] *quorum erant vices tunc, cùm hoc paſcha celebratum eſt.* 20 Domum] *& cultum, ſynecdoche.* Carſemiſchum] *fortè Zeugma oppidum Syreſtica, in finibus tranſitus Euphratis.* 21 Domum belli gerantem] *id eſt, Aſſyriam, ex 2. Reg.23.29.* 22 Megidduntis] *in Menaſſe, Joſh.17.11.* 25 Uſque in hunc diem] *id eſt, adhuc exſtantia.* In Lamentationibus] *quas conſcripſit Jirmeja.* 27 Priores & poſteriores] *id eſt, ante & poſt inventum librum legis.*

CAPUT XXXVI.

Jehoachazi, Jehojakimi, Jehojachinũ & Tzidkijæ impiorum, & regni ipſorum infelix exitus, templiq; & urbis ruina, & deportationis tempus deſcribitur.

2.Reg.23.30 1 ACCIPIENTES itaque populus terræ Jehoachazum filium Joſchijæ: conſtituerunt eum regem loco patris ipſius Jeruſchalaimis.

2 Natus viginti tres annos Jehoachaz cùm regnaret: tribus menſibus regnavit Jeruſchalaimis.

3 Quem amovit rex Ægypti [a] Jeruſchalaimis: & impoſuit mulctam regioni ejus, centenûm talentorum argenti, & talenti auri.

4 Conſtituitq; regem rex Ægypti Eljakimum fratrem ejus ſuper Jehudam & Jeruſchalaima: immutans nomen ejus in Jehojakimum: Jehoachazum verò fratrem ejus aſſumens Neco deduxit

duxit in Ægyptum.

2.Reg.24.1. 5 Natus viginti quinque annos Jehojakim, cùm regnare inciperet: undecim annis regnavit Jeruſchalaimis: cumque faceret quod malum *videtur* in oculis Jehovæ Dei ſui:

6 Aſcendit contra eum Nebucadnetzar rex Babyloniæ: & vincivit eum catenis chalybeis, [a] ut abduceret eum in Babyloniam.

7 Etiam ex inſtrumentis domus Jehovæ deportavit Nebucadnetzar in Babyloniam: quæ indidit templo ſuo in babilone.

8 Reliquæ autem res Jehojakimi, & abominationes ejus quas fecit, & quod [a] deprehenſum eſt in eo: ecce ſunt ſcripta in libro regũ Iſraëlis & Jehudæ: regnavitque Jehojacin filius ejus pro eo.

9 Natus octo annos Jehojacin, cùm [a] ille regnare inciperet, tribus menſibus & decem diebus poſtea regnavit Jeruſchalaimis: & fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ.

10 Itaque vertente anno, mitteus rex Nebucadnetzar deportavit eum in Babyloniam, cum inſtrumentis deſyderabilib. domus Jehovæ: cõſtituitque regem Tzidkijam [a] cognatum ejus ſuper Jehudam & Jeruſchalaima.

[a] Heb. *frater patris ejus, patruus:* vide 1.Chron. 3.16. 2.Reg.25.

11 Natus unum & viginti annos Tzidkija, cùm regnare inciperet: undecim annis regnavit Jeruſchalaimis.

12 Qui fecit quod malum *videtur* in oculis Jehovæ Dei ſui: non depreſſit ſe a facie Jirmejæ prophetæ ex [b] verbo Jehovæ.

[b] Heb. *ore*

13 [a] Contrà etiam in regem Nebucadnetzarem rebellavit, qui adjuraverat ipſũ per Deum: & obdurans cervicem ſuam, obfirmavit [c] animum ſuum, ne converteretur ad Jehovam Deum Iſraëlis.

[a] Heb. *cor.*

[d] Heb. *multiplicaverunt prævaricari prævaricationem.*

14 Etiam omnes principes ſacerdotum & populi, [d] quàmplurima prævaricati ſunt prævaricatione, ſecundum omnes abominationes gentium: polluentes domum Jehovæ quam ſanctificaverat Jeruſchalaimis.

15 Cumq; mitteret Jehova Deus majorum ipſorum ad ipſos per nuntios, [a] inde a diluculo continenter: eò quòd clementer amplecteretur populum ſuum & habitaculum ſuum:

Jirmeja 25

[a] Heb. *diluculo ſurgendo & mittendo*

16 Subſannabant nuntios Dei, & ſpernentes verba ejus, dicebant ſe circumduci per prophetas ejus: donec accenſus eſt æſtus iræ Jehovæ in populum ſuum: adeò ut non eſſet curatio.

17 Et induxit contra eos regem Chaldæorum, qui interfecit juvenes eorum gladio in loco ſanctuarii eorum, neque clementia uſus eſt erga juvenem aut virginem, ſenem aut decrepitum: omnes tradidit in manum ejus.

18 Et omnia inſtrumenta domus Dei, majora & minora, theſauros q; domus Jehovæ, & theſauros regis ac principum ejus: hæc omnia deportavit in Babylonem.

19 Et combuſſerunt domum Dei, ac demoliti ſunt murum Jeruſchalaimorum: quorum omnia palatia [f] comburentes igne, omnia inſtrumenta deſiderabilia perdiderunt.

[f] Heb. *combuſſerunt ad perdendum.*

20 Et deportavit qui reliqui erant a gladio, in Babyloniam: ubi fuerunt illi & [a] filiis illius ſervi, uſquedum [g] obtineret Monarchia Perſidis:

[a] Heb. *regnaret regnum Perſidis. ſed ad vitandam amphibologiam nomē mutavimus.*

[g] Heb. *regnare.*

21 Ad implendum verbum Jehovæ *dictum* ore Jirmejæ, donec exſolviſſet terra [a] ſabbatha ſua: omnibus diebus deſolationis quievit, complendo [a] ſeptuaginta annos.

Jirme. 25 & 29.10.

22 Anno autem primo [b] Cyri regis Perſidis, ut compleretur verbum Jehovæ *dictum* ore Jirmejæ: excitavit Jehova ſpiritũ Cyri regis Perſidis, ut [c] promulgaret per totum regnum ſuum, idq; etiam ſcripto, dicendo:

Hbrzæ 1.1.

[b] Heb. *Coreſchi: ſic dein.*

23 [a] Sic ait Cyrus rex Perſidis, omnia regna terræ tradidit mihi Jehova Deus cœli, & ipſe commiſit mihi ut ædificem ſibi domum Jeruſchalaimis quæ *ſita* in Jehuda: quis inter vos de toto populo ejus eſt *adificaturus?* Jehova Deus ejus ſit cum eo, & aſcendito.

[c] Heb. *transmitteret vocem.*

ANNOTATIO.

3 Jeruſchalaimis] *captivum abducens eum Riblam*, 2.Reg.23.33. 6 Ut abduceret] *non autem eousque deductus eſt, ſed in vinere mortuus. vide Jirmeja* 22,18.19 8 Deprehenſum] *rebellionis crimen:* 2.Reg.24.3. 9 Ille] *id eſt pater hujus: nam ipſe cum regnare cœpit, octodecim annorum erat*, 2.Reg.24.10: *vide ſimilem locutionem* 2.Reg.16.2. 13 Contrà etiam] *Jirmeja* 27.6. & ſeq. 20 Filiis illius] *id eſt, filio & nepoti uſque ad tempora Darii Medi & Cyri: Jirmeja* 27.7. & Daniël 6.1. 21 Sabbatha ſua] *vide Levit.*26.43. Septuaginta an.] *a deportatione Jehojachinis ſive Jeconiæ, uſque ad regnum Darii Medi & Cyri: nam illud eſſe principium deportationis nominatim docet Jecheskel.*40.1. 23 Sic ait Cyrus] *Cum Dario Medo ſocero, qui Cyro ſponte adminiſtrationem Babyloniæ conceſſit, & miniſter populo Dei beneficit, ut apparet ex libro Danielis. ſic Hbrzæ* 6.14. & 22.

HHEZRÆ
Liber Unus.

LIBER Hbrzæ continet hiſtoriam Jehudæorum reducti inde ab edicto Cyri uſque ad decimũ nonum annum Darii Artaxerxis Longimani: Eſtque hiſtoria ſeptem ſeptimanarum annorũ, de quibus Danielis 9.35. id eſt, annorum quadraginta novem.

Cyri cum Cambiſe	9
Magorum	1
Darii Hyſtaſpis	20
Longimani	19

CAPUT.

CAPUT I.

Promulgato per Cyrum edicto, populus reditum instituit: pauperiores impensis subsidiis juvantur: Et princeps Jehuda sacra instrumenta ad domum Dei pertinentia, a Cyro recipit.

1 ANNO autem primo [a] Cyri regis Perſidis, ut compleretur verbum Jehovæ *dictum* ore Jirmejæ: excitavit Jehova ſpiritũ Cyri regis Perſidis: ut [b] promulgaret per totum regnum ſuum, idq; etiam ſcripto, dicendo:

2 Sic ait Cyrus rex Perſidis: omnia regna terræ tradidit mihi Jehova Deus cœli: & ipſe commiſit mihi ut ædificem ſibi domum Jeruſchalaimis quæ *ſunt* in Jehuda.

3 Quis inter vos de populo ejus *eſt ædificaturus?* ſit Deus ejus cum eo, & aſcendito Jeruſchalaima quæ *ſunt* in Jehuda: & ædificato domum Jehovę Dei Jiſraëlis, illius Dei qui' *habitat* Jeruſchalaimis.

4 Et quiſquis' reſiduus fuerit ex omnibus locis ubi peregrinatur: ſublevanto eum homines loci ipſius argento, & auro, & facultatibus, atq; jumentis: [c] præter voluntariam oblationem ad domũ Dei qui *habitat* Jeruſchalaimis.

5 Tunc ſurrexerunt primores paternarum familiarum Jehudæ & Biujaminis, ſacerdotũ quoque & Levitarum: & 'cujuſcunque excitavit Deus ſpiritum, ut aſcenderent ad ædificandum domum Jehovę qui *habitat* Jeruſchalaimis.

6 Quos omnes [d] vicini eorũ confirmarũt manibus ſuis, inſtrumentis argenteis, auro, facultatibus, jumentis ſq; ac rebus pretioſis: [e] præter id omne quod voluntariè offerebatur.

7 Etiam ipſe rex Cyrus produxit inſtrumenta domus Jehovæ: quæ eduxerat Nebucadnetzar Jeruſchalaimis, indiderãtq; domui deorum ſuorum.

8 Et producta ea Cyrus rex Perſidis per [f] Mithredatem præfectum ærario: numeravit Scheſchbatzari' principi Jehudæorum.

9 Quorum hic erat numerus: pelves aurei triginta, pelves argentei mille, ſeceſſpitæ viginti novem:

10 Crateres aurei triginta, crateres argentei 'ſecundarii quadringenti decem: inſtrumenta alia' *per* millia.

11 Omnia inſtrumenta ex auro, & ex argento, quinquies mille quadringẽta: omnia iſta deportavit Scheſchbatzar, cùm deportata multitudo deduceretur e Babylone Jeruſchalaima.

2. *Chron.* 36. 22. & 23.
[a] Heb. *Coreſch*: *ſic ubiq;*
[b] Heb. *transmitteret vocem.*
[c] Heb. *cum voluntaria, &c.*
[d] Heb. *circuitu eorum*: *metonymia.*
[e] Heb. *ſeorſum præter. pleonaſmus.*
2. *Reg.* 24. 15 & 25. 16. & *ſeq.* 2. *Chron.* 36. 7.
[f] Heb. *per manum.*

ANNOTATIO.

3 Habitat] *id eſt, fixit habitationem*, 2. *Schem.* 7. 13. 4 Reſiduus fuerit] *id eſt, non potuerit proficiſci præ inopia rerum ad tantum iter neceſſariarum.* 5 Primores paternarum &c.] *quorum recenſio eſt cap.* 2. Cujuſcunque] *etiam ex aliis tribubus, ut apparet ex* 1. *Chron.* 9. 3. 8 Principi Jehudæorum] *id eſt, legato regis, qui Jehudæis reducibus fuerat præfectus, ut eos mitteret in poſſeſſionem terræ ex auctoritate regis: vide infrà* 5. 14. 10 Secundarii] *ab aureo, quorum uſus erat in ſecunda parte templi, in atrio.* Per millia] *id eſt, non pro ratione formæ: ſed promiſcuè per numerum millenarium tradebantur minora utenſilia: quorum omnium ſumma generalis ſequente verſu exponitur.*

CAPUT II.

Populus Dei qui primùm cum ſuis ducibus & impedimentis poſt Cyri edictum reverſus eſt: & oblatio ad ejus primordium ad templi inſtaurationem facta, recenſetur.

1 ATQUE' hi *ſunt* homines' illius provinciæ aſcendentes e captivitate illius deportationis, quam deportaverat Nebucadnetzar rex Babyloniæ in Babyloniam: ut reverterentur Jeruſchalaima & in Jehudæam, quiſque in civitatem ſuam.

2 Qui profecti ſunt' cum Zerubbahele, Jeſchuhha, Nechemja, [a] Seraja, [b] Rehhelaja, Mordecaio, Bilſchane, [c] Miſpare, Bigvaio, [d] Rechumo, Bahhana: numerus hominum popularium Jiſraëlis.

3 Poſteri Parhhoſchi, bis mille, centum ſeptuaginta duo.

4 Poſteri Schephatjæ, trecenti ſeptuaginta duo.

5 Poſteri Arachi, 'ſeptingenti ſeptuaginta quinque.

6 Poſteri Pachath-Moabi, ex poſteris Jeſchuhhę & Joabi: bis mille octingenti' duodecim.

7 Poſteri Hhelami, mille ducenti quinquagintaquatuor.

8 Poſteri Zattu, nongenti quadragintaquinque.

9 Poſteri Zaccai, ſeptingenti ſexaginta.

10 Poſteri [e] Bani, ſexcenti quadragintaduo.

11 Poſteri Bebai, ſexcenti viginti tres.

12 Poſteri Hhazgadis, mille ducenti vigintiduo.

13 Poſteri Adonikami, ſexcenti ſexagintaſex.

14 Poſteri Bigvai, bis mille quinquagintaſex.

15 Poſteri Hhadinis, quadringenti quinquagintaquatuor.

16 Poſteri Ateris ex Jechizkija: nonagintaocto.

17 Poſteri Betzai, trecenti vigintitres.

18 Poſteri [f] Jorę, centum duodecim.

19 Poſteri Chaſchumi, ducenti vigintitres.

20 Poſteri 'Gibbaris, nonagintaquinque.

21 Beth-Lechemitæ, centum vigintitres.

22 Netophatæi, quinquaginta ſex.

23 Hhanathothani, centum vigintiocto.

24 Hhaſmavethani, quadragintaduo.

25 Kirjath [g] Hharimani, Cephirani, & Beerothani: ſeptingenti quadragintatres.

26 Ramani, & Gebahhæi: ſexcenti viginti unus.

27 Micmaſæi, centum vigintiduo.

28 Beth-elitæ, & Hhajani: ducenti vigintitres.

29 'Nebuntini, quinquagintaduo.

30 Poſteri [h] Magbiſchi, centum quinquagintaſex.

31 Poſteri

[a] *qui Hhaxarja, Nechem.* 7. 7.
[b] *Rahhamja, ibid.*
[c] *Miſperetho, ibid.*
[d] *Nechumo, ibid.*
[e] *qui Binnui, ibid. ver.* 15.
[f] *Cheriph: ver.* 24.
[g] *Jebharimi: m. ver.* 29. *ibidem.*
[h] *qui Magpiaſch: Nechem.* 10. 21.

31 Posteri Hhelami 'alterius, mille ducenti quinquaginta quatuor.
32 Posteri Charimi, trecenti viginti.
33 'Lodæi, Haridæi, & Onuntini: septingenti viginti quinque.
34 Jerechuntini, trecenti quadraginta quinque.
35 Senaani, ter mille sexcenti triginta.
36 Sacerdotes: posteri Jedahhjæ e familia Jeschuhhæ, nongenti septuagintatres:
37 Posteri Immeris, mille quinquaginta duo:
38 Posteri Paschhuris, mille ducenti quadraginta septem:
39 Posteri Charimi, mille septem decim.
40 Levitæ: posteri Jeschuhhæ & Kadmielis e filiis [i] Hodavjæ, septuaginta quatuor.
41 Musici posteri Asaphi, centum vigintiocto.
42 Posteri janitorum: posteri Schallumi, posteri Ateris, posteri Talmonis, posteri Hhakkubi, posteri Chattitæ, posteri Schobai: hi omnes cētum trigintanovem.
43 'Nethinæi: posteri Tzichæ, posteri Chaschuphæ, posteri Tabbahhothi:
44 Posteri Kerosi, posteri [k] Sihhahæ, posteri Padonis:
45 Posteri Lebanæ, posteri Chagabæ, posteri Hhakkubi:
46 Posteri Chagabi, posteri [l] Schamlai, posteri Chananis:
47 Posteri Giddeli, posteri Gacharis, posteri Reajæ:
48 Posteri Retzinis, posteri Nekodæ, posteri Gazami:
49 Posteri Hhuzzæ, posteri Paseachi, posteri Besai:
50 Posteri Asnæ, posteri Mehhunimi, posteri [m] Nephusimi:
51 Posteri Bakbuki, posteri Chakuphæ, posteri Charschuris:
52 Posteri [n] Batzluthi, posteri Mechidæ, posteri Charschæ:
53 Posteri Barkosi, posteri Sisræ, posteri Tamachi:
54 Posteri Netziachi, posteri Chatiphæ:
55 Posteri 'servorum Schelomonis: posteri Setai, posteri Sopherethi, posteri [o] perudæ:
56 Posteri Jahhalæ, posteri Darkonis, posteri Giddeli:
57 Posteri Schephatjæ, posteri Chattilis, posteri Pocereth-Hatzebajimi, posteri [p] Ami:
58 Omnes Nethinæi & posteri servorum Schelomonis: trecenti nonaginta duo.
59 Hi quoque fuerunt ex ascendentibus a 'Telmelacho, Tel-Charcha: 'Cerub, [q] Addan, & Immer: sed 'non potuerunt indicare familiam majorum suorum, & semen eorum, utrum ex Israëlitis essent:
60 'Posteri Delajæ, posteri Tobijæ, posteri Nekodæ, sexcenti quinquaginta duo:
61 E posteris verò sacerdotum: posteri Chabajæ, posteri Kotzi: posteri 'Barzillai, qui accepta e filiabus Barzillai Gilhhaditæ uxore, vocatus est de nomine illorum.
62 Isti quæsiverunt quisque scripturam suam qui suum genus prædicabant: sed non inventæ sunt: quapropter ut [r] polluti abstenti sunt a sacerdotio,
63 'Edixit enim 'legatus regis eis: ne comederent de re sancta sanctarum: donec existeret sacerdos 'cum Urimis & Tummimis.
64 Tota hæc congregatio universè: 'quadragies bis mille, trecentorum sexaginta:
65 Præter servos eorum & ancillas eorum 'istos: septies mille, trecentos triginta septem: in quibus erant 'cantores & cantatrices ducentæ:
66 Equi eorum septingenti triginta sex: muli eorum ducenti quadraginta quinque:
67 Cameli eorum quadringenti triginta quinque: asini sexies mille, septingenti viginti.
68 Ex primoribus autem paternarum *familiarum* cùm perveniſſent ad domum Jehovæ qui *habitat* Jeruschalaimis, quidam sponte se offerentes ad domum Dei ſtatuendam in ſede ipsius:
69 Pro facultate sua dederunt in thesaurum ipsius operis auri 'drachmas [s] semel & sexagies mille: & 'argenti pondo quinquies mille, & tunicas sacerdotum centum.
70 Ita habitaverunt sacerdotes ac Levitæ, ex quorum populo tum cantores tum janitores erant, & Nethinæi in civitatibus suis: similiter omnes Israëlitæ in civitatibus suis.

[i] *Hodevæ: Nechem 7.*
[k] *Sihhæ, Nechem. 7. 47.*
[l] *Schalmai, ver. 48. ibid.*
[m] *Nephiſchesimi, ver. 52. ibid.*
[n] *Barzluthi, ver. 54. ibid.*
[o] *Peride. ver. 57. ibid.*
[p] *Amonis, ver. 59. ibid.*
[q] *& Addon, ver. 62. ibid.*
[r] *Heb. polluti ſunt a ſacerdotio.*
[s] *Heb. ſex myriadas & mille.*

ANNOTATIO.

1 Hi sunt] *id est, hæc est recensio illorum qui nomina sua dederunt in Babylonia, cùm instituerentur professio in Iehudæam.* Illius provinciæ] *Babylonica: sic enim ab habitatione ducuntur: ut Itai, Gittæus ab habitatione dicitur, 2. Schem. 15. 19.* 2 Cum Zerubbabele &c.] *id est, istis ducibus.* 5 Septingenti] *qui nomina dederunt in Babylonia: perveherunt autem in Iehudæam sexcenti quinquaginta duo. Nechemiæ 7. 10: reliqui vel consilio mutato remanserunt, vel in itinere mortui sunt. idem dicendum de diversitate numerorum in seq.* 6 Duodecim] *quibus sex acceſserant, cùm recensio in Iehudæa fieret: sic deinceps, ubi numeri acceſsio occurrit apud Nechemiam.* 20 Gibbaris] *Gibbhonitæ e Binjamine, ut apparet ex Nechem. 7. 25.* 29 Nebuntini] *id est, nā ex Nebunte Reubenitarum quæ trans Jardenem erat, & ad regnum Iehudæ non pertinebat: sed ex altera Nebunte, quæ passim in scripturis ante captivitatem Nob vocatur: ideò a Nechemia Nebo altera vocatur.* 31 Alterius &c.] *ab eo de quo ver. 7. ætiamsi numeri utrobique conveniant.* 33 Lodæi, &c.] *e Binjamine, 1. Chron. 18. 12.* 43 Nethinæi] *vide Iehos. 9. 21.* 55 Servorum Schelomonis] *de quibus vide annotata 1. Reg. 9. 21.* 59 Tel-Melacho, &c.] *nomina locorum sunt in Babylonia & Mesopotamia. videtur autem Tel-Melach ēſſe oppidum quod Ptolemæus Telme vocat: ſignificat enim cumulum falsum ſive ſterilem, ut erant agri ſub Ure Chaldæorum in quos rivi Euphratis ducti sunt: teſte Plinio natur. hiſto. lib. 6. 27.* Tel-Charscha] *ad orientem Babyloniæ, quod vel nomen indicat: fortaſſis quæ Ptolemæo Talatha ad Tigri* Cerub, Addan, &c] *cum ſuis familiis.* Non potuerunt indicare] *ac proinde certam aliquam poſſeſſionem in Iehudæa obtinere.* 60 Posteri delajæ] *qui ſe Levitas profiteabatur: ut colligitur ex comparatione hujus verſiculi cum præcedente & ſequente.* 61 Barzillai] *de quo 2. Schem. 17. 27.* 63 Edixit] *ex Iehudæorum conſilio, ad quos res iſta pertinebat.* Legatus regis] *quem vulgò commiſſarium vocant: ita enim Perſica voce dicebantur. Is autem fuit Scheſchbatzar, ſupra 1. 8.* Cum Urimis] *quibus conſuleretur Deus, ex lege Num. 17. 21.* 64 Quadragies bis mille] *Comprehenſis illis qui ſua natalia non potuerunt profiteri, tam-*

tem ex Israëlitis quàm ex Levitis & sacerdotibus. 65 Istos] *id est, isto numero.* Cantores, &c.] quos Levita ad revocandum in usum musicam sacram (quam septuaginta annorum captivitate oblivioni tradiderant) instituta profectione pecunia comparârant. 69 Drachmas] *id est, quasi semel & saxagies mille ducatos:* nã drachma quadrantem sicli pendebat. Argenti pondo] *id est, amplius centies viciès quinquies mille daleros. vide* 1. *Reg.* 10. 17.

CAPUT. III.

Israëlitæ reduces altare extruunt: sacrificiorum usum revocant: tabernaculorum festum celebrant, materiam & opifices curant, Levitas operi præficiunt: & fundamenta templi cum lætitia pariter & luctu jaciunt.

1 CÙM autem advenisset [a] mensis septimus, Israëlitis *versantibus* in civitatibus suis: convenerunt populus [a] unanimiter Jerusalaima.

2 Ubi surgens [b] Jeschuahh filius Jotzadaki cum cognatis suis sacerdotibus, ac Zerubbabel [c] filius Schealthielis cum cognatis suis, extruxerunt altare Dei Israëlis: ad offerendum in eo holocausta, sicut scriptum est in lege Moschis viri Dei.

3 Cúmque statuissent altare [d] in sede sua, [e] quamvis [d] incuteretur ipsis terror a populis aliarum gentium: obtulerunt in eo holocausta Jehovæ, holocausta unoquoque mane & vespere:

4 Et celebrarunt festum tabernaculorum, sicut præscriptum est cum holocausto [f] suo in diem quemq; pro numero, secúdum ritũ officii diurni die suo:

5 Et postmodùm holocaustum juge, & in novilunio, ac in omnibus statis feriis Jehovæ, & res sacras: denique omnis offerentis voluntariam oblationem, *obtulerunt* Jehovæ.

6 A die primo mensis septimi cœperunt offerre holocausta Jehovæ: cum templi Jehovæ non esset jactum fundamentum.

7 Dederuntq; pecuniam putatoribus ac fabris, cibumq; & potum ac oleum Tzidoniis ac Tyriis: ut adveherent ligna cedrina ex Libano in mare Japhontis, secundum facultatem [g] a Cyro rege Persidis ipsis datam.

8 Anno autem secundo ex quo venerant ad domum Dei Jeruschalaima mense secundo: cœperunt Zerubbabel filius Schealthielis, & Jeschuahh filius Jotzadaki, cæteriq; cognati eorum sacerdotes ac Levitæ, & omnes qui venerant e captivitate Jerusalaima, constituerunt-que Levitas a nato viginti annos & deinceps: ut præsséent operi domus Jehovæ.

9 Assistens itaque Jeschuahh, filii ejus & cognati ejus, Kadmiel & filii ejus posteri [g] Jehudæ simul, præfuerunt [h] opificibus in domo Dei: & posteri Chenadadi filii eorum & cognati eorum Levitæ.

10 Itaque fundantibus structoribus templum Jehovæ: constituerunt sacerdotes indutos cum tubis, & Levitas Posteros Asaphi cum cymbalis ad laudandum Jehovam, cum [i] *canticis* traditis a Davide rege Israëlis.

11 Qui exclamabant laudando & celebrando Jehovam: quoniam bonus est, quoniam in seculum benignitas ejus erga Israëlem: totus verò populus vociferabatur vociferatione magna laudando Jehovam: eò quòd fundaretur domus Jehovæ.

12 Multi autem ex sacerdotibus & Levitis primoribús que peternarum *familiarum*, senes qui viderant domum priorem [k] in fundatione sua, hac domo *versante* ante oculos eorum, flebant voce magna: multi quoque vociferatione ex lætitia efferebant vocem.

13 Ita ut populus non internoscerent sonum vociferationis ex lætitia, a voce fletus populi: quia populus vociferabatur vociferatione magna: & vox illa audiretur inde usque a longinquo.

[a] Heb. *sicut vir unus: ut Judic.* 20. 1.
[b] *qui & Jehoschuahh, Chaggai* 1. 1. *Deut.* 12. 5. *& seq.*
[c] Heb. *in suis sedibus.*
[d] Heb. *cum terrore super eos a populis &c.*
[e] Heb. *holocaustio dies: nomen pro suo relativo.*
[f] Heb. *Cyri regis Persidis erga eos.*
[g] *qui & Hodavia sup.* 2. 40.
[h] Heb. *cum manibus: vide simile* 2. *Chron.* 29. 27.
[i] Heb. *vobis & nobis.*

ANNOTATIO.

1 Mensis septimus] *id est, in Autumno: quia primum anniversarium festum a Deo præscriptum, post eorum reditum in mensem istum incidit.* 2 Jeschuahh] *princeps Levitici ordinis.* Zerubbabel] *princeps populi.* Filius] *id est, nepos,* 1. *Chron.* 3. 19.. 3 In sede sua] *id est, eo loco, ubi ante ruinam templi fuerat.* Quamvis incuteretur] *id est, quamvis finitimi eũ munitarentur: non tamen propterea destiterunt a restituendo quàm primùm Dei cultui: fretsi promissione Dei, Exod.* 34. 24. 4 Pro numero &c.] *qui definitur, in singulos dies. Num.* 29. 12. *& seq.* 5 Res sacras] *id est, qualibet alia sacrificia, de quibus in Levitico.* 9 Jeschuahh &c.] *de quibus supra* 2. 40. Opificibus in domo &c.] *id est, structoribus ipsis: ut posteri Chenadadi qui sequuntur præterea rebus importandis & deportandis* 2. *Chron.* 34. 12. *& 13. est enim membrum divertendo ortum.* 12 In sua fundatione] *id est, dum adhuc existeres: fuerat enim domus eversa tantùm ante sexaginta annos, id est, captivitatis undecimo,* 2. *Reg.* 25. *&* 2. *Chron.* 36. *&* Jechezkel. 40. 1. Hac domo] *id est, ejus fundamento: synecdoche.*

CAPUT IIII.

Hostes Judæorum frustra astu conati structuram templi Dei impedire: Toparcharum & summi senatus operáduos reges Cambysem & Darium Hystaspiu contra Judæos inflammantes, obtinent interdictum extruendi templum: quod deinde armis tuentur.

1 AUDIENTES autem hostes Jehudæ, & Binjaminis: [a] istos deportatos ædificare templum Jehovæ Deo Israëlis:

2 Accesserunt ad Zerubbabelem, & ad primores paternarum *familiarum*, & [b] dixerunt eis: ædificemus vobiscum, nam sicut vos requisituri sumus Deum vestrum: & [b] eidem sacrificamus inde a diebus Esar-Chaddonis regis Assyriæ, qui deduxit nos huc.

3 Dixit verò eis Zerubbabel, & Jeschuahh cum reliquis primoribus paternarum *familiarum* Israëlis: non *est* [c] vestrum nobiscum ædificare domum Deo nostro: sed nos *qui* una *sumus* ædificabimus Jehovæ Deo Israëlis, sicut præcepit

[a] Heb. *filios istim deportationis.*
[b] Heb. *vobi & nobis.*

cepit nobis rex Cyrus rex Perſidis.
4 Attamen populus illius regionis debilitabant manus populi Iehudæ: & turbabant eos ne ædificarent:
5 Prætereà mercede conducebant conſiliarios contra eos ad diſſolvendum conſilium eorũ: omnibus diebus Cyri regis Perſidis uſque ad regnum [d] Darii regis Perſidis.
[a] Heb. *Darja voſchi: ſic deinceps.*
6 Nam in regno [d] Aſſueri, in principio regni ejus: ſcripſerunt accuſationem contra habitatores Iehudæ & Ieruſchalaimorum:
[d] Heb. *Achaſch verò ſchi: ſic ubiq.*
7 Ut diebus [e] Artaxerxis ſcripſerat [e] Biſchlam, Mithredates, Tabeel, & reliqui collegæ ejus ad Artaxerxem regem Perſidis: cum exemplari [e] decreti ſcripto Syrè, & expoſito Syrè.
8 [e] Rechum præſes conſilii & Schimſchai legis-peritus ſcripſerunt literas unas contra Ieruſchalaima: Artaxerxi regi in eandem ſententiam.
9 Tunc Rechum præſes conſilii & Schimſchai legis-peritus, & reliqui e collegio eorum: [e] Dinæi, & Aparſatcæi, Tarpelæi, Aperſæi, Arcevæi, Babylonii, Schuſchancæi, Dehavæi, Hhelamçi:
10 Et reliquæ nationes, quas deduxit [e] Oſnapar magnus & glorioſus, ac collocavit in urbe Samariæ: & reliqua regione transfluviali, & quidem eodem tempore.
11 Hoc eſt exemplum literarum quas miſerunt ad ipſum ad Artaxerxem regem: ſervi tui, homines transfluviales, [e] tali tempore.
12 Notum ſit regi, Iehudæos qui aſcenderunt abs te, ad nos veniſſe Ieruſchalaima: urbem ipſam rebellem & malam ædificare, muroſq; perficere, ac fundamenta ipſa conjungere.
13 Jam verò notum ſit regi: ſi urbs iſta exædificetur, & muri perficiantur: [e] canonem veterem & vectigal non daturos: ita theſauro regum dãnum attuleris.
[e] Chal. *demẽſum vetuſtatis ver. 20.*
14 Jam propterea quòd ruinæ templi [f] ſatẽgimus: quia ſpoliationem regis non convenit nobis videre: idcirco mittimus ut notum faciamus regi.
[f] Chal. *quia demolitionem templi demolimur, & ruinatum &c.*
15 (Nam inquirat aliquis in libro commentariorum majorum tuorum: & inventurus es in libro commentariorum, & cognitũrus urbem iſtam urbem fuiſſe rebellem & damnoſam regibus provinciiſque, ac conſpirationem facere in medio ſui inde a diebus ſeculi: propterea urbem iſtam devaſtatam fuiſſe)
16 Notũ facimus regi, ſi urbs iſta exædificabitur, & muri perficientur: propterea partem in transfluviali regione non amplius fore tuam.
17 Reſponſum miſit rex Rechumo præſidi conſilii, & Schimſchaio legis-perito, ac reliquis e collegio eorum qui habitabant in Samaria, & in reliqua regione transfluviali: Pax, & tali tempore.
18 Decretum quod miſiſtis ad nos: explicatè lectum eſt coram me.
19 Et a me conſtituto conſilio, inquiſiverunt & invenerunt urbem iſtam inde a diebus ſeculi contra reges ſeſe extuliſſe: rebellionemque & conſpirationem factam fuiſſe in ea.
20 Etiam reges potentes præfuiſſe Ieruſchalaimis: & dominatos fuiſſe in tota regione trãsfluviali: quibus canon vetus & vectigal dabatur.
21 Jam conſtituite conſilium ad impediendum viros iſtos: ut urbs iſta non ædificetur, donec a me conſilium conſtitutum fuerit.
22 Et cavete errorem committere hac in re: ne creſcat tuina in damnum regum.
23 Tunc ex quo exemplum decreti Artaxerxis regis lectum eſt coram Rechumo & Schimſchaio legis-perito ac collegio eorum: profecti ſunt [g] celeriter Ieruſchalaima contra Jehudæos, quos impediverunt [e] brachio & vi.
[g] Chal. *cum celeritate.*
24 Tunc impeditum eſt opus domus Dei qui habitat Ieruſchalaimis: & [f] manſit impeditum uſque ad annum ſecundum regni [e] Darii regis Perſidis.

ANNOTATIO.

2 Dixerunt eis] *hoc conſilio ut illũ intermixti perſonas inter ſe committerent, & ita opus interverterẽt.* Eidem ſacrificamus &c.] *vnde 2. Reg. 17. 26.* Eſar-Chaddonis] *filii Sancheribi, de quo 2. Reg. 19. 37.* 5 Darii] *Longimani: qui quartus fuit a Cyro. nam quod hiſtorici Xerxem in regibus Perſidis numerant, factum eſt quia bella patru Darii in Græcia adminiſtravit per annos amplius ſeptem, deinde ab Artabano præfecto cùm ſe turpiter ex Græcia recuperat, occiſo eſt Dario ſene adhuc ſuperſtite. Quamobrem jure a Meteſthene omiſſus eſt.* 6 Aſſueri] *qui & Darius Hyſtaſpu filius & etiam Aſſuerus Artaxerxes propter ejus anteceſſorem ab hiſtoricis vocatur. hîc autem more ſcripturæ præpoſtero temporum ordine narratio incipit, quia verſus proximi a Dario Longimano finitus eſt, ut ea ratione redeatur eò unde cœperat oratio.* 7 Artaxerxis] *i. Cambyſis filii Cyri, qui vivente patre & ſorũ in expeditione agente, ex Perſarum uſu, regnum adminiſtravit.* Biſchlam &c.] *Toparchæ regionum trans Euphratem.* Decreti] *i. diploma tu, quod a rege ſanciri, & ad ſe remitti poſtulabant.* Scripto Syrè, &c.] *i. tam literis, quàm ſermone Syro: ut obſervatum eò commodiùs promulgari poſſet, Judaïa lingua Babylonica (qua Syra docebatur) communiter utentibus.* 8 Rechum præſes &c.] *id eſt, ſummus Senatus tranſfluvialis, per ſynecdochen: nam hi duo præſides erant, partim corrupti pecunia, ſupra ver. 6. partim autoritate Toparcharum adducti, & odio in Iehudæos inflammati.* 9 Dinæi &c.] *id eſt, ut geographi nominant Dennaï, Paraïateni, Tapyri, Perſæ. Araceni, Babylonii, Suſani, Darii aqui etiam Zapavortem, & Medorum pars: ex quibus omnibus colonias eò miſerant reges Aſſyriæ, & Senatum compoſuerant.* 10 Oſnapar] *qui ſupra 2. ver. Eſar-Chaddon vocatur.* Eodem tempore] *i. quo tempore Toparchæ miſerunt decretum, ſibi literis ad regem miſſis illud commendarunt.* 11 Tali tempore] *i. die, menſe, & anno. N. nam temporis notatio literis præſcribebatur, ut mercatores & pragmatici forenſes ſolent. ſic infrà ver 17.* 23 Brachio & vi] *i. armata manu invaſuc.* 24 Manſit impeditum] *id eſt, quandiu Cambyſes & Darius Hyſtaſpu regnarunt. ſupra ver. 6. 7. & 8.* Darii regis] *Artaxerxu Longimani, qui ex Eſtera Darii Hyſtaſpu filiu erat.*

CAPUT V.

Iehudæi de divina voluntate per prophetas moniti, diu intermiſſum opus reſumunt, & vicinis illud impedire conantibus facti ſui rationem reddunt: Qua audita illis Darium regem conſulant.

1 QUO anno prophetavit [a]Chaggai prophe-
ta & Zecarja filius Hhiddonis prophe-
tæ, *mandantes* Jehudæis qui erant in Jehudæa & Jeruschalaimis: nomine inquam Dei Jisraëlis *mandantes* eis.

2 Tunc surgentes Zerubbabel filius Schealtielis, & Jeschuahh filius Jotzadaki, redorsi sunt ædificare domum Dei qui *habitat* Jeruschalaimis: & cum ipsis prophetæ Dei [a]juvantes eos.

3 In eo tempore venit ad eos Tatnai princeps trans flumen, & Schethar-Bozenai cum collegio suo: qui sic dixerunt eis, [a]quis [b]contulit vobis jus domum istam ædificandi, & murū hunc perficiendi?

[a] Chal. *posuit vel disposuit: sic deinceps.*

4 Tunc hujusmodi respondimus eis: & quæ essent nomina virorum qui hoc ædificium ædificarent.

5 Oculus autem Dei eorum aderat reducibus Jehudæis, ita ut non impediverint eos dum causa ad Darium pervenire: cujus tunc retulerūt [a]decretum super hac re.

6 Exemplar literarum quas misit Tatnai princeps trans flumen, cum Schethar-Bozenaio & collegio suo, Perfici qui erant trans flumen ad Darium regem.

[b] Chal. *in cujus medio.*

7 Narrationem miserunt ad eum, [b] in qua sic scriptum erat: Dario regi pax omnis.

8 Notum sit regi nos profectos esse in Jehudæum provinciam, ad domum Dei magni quæ ædificatur lapidibus [c] maximis, & ligna apponuntur parietibus: denique opus istud celeriter fit, & prosperatur in manibus eorum.

[c] Chal. *devolutionis, i. tabulæ magnitudinis ut ferri non possint: sed devolvantur: sic infrà 6. 4.*

9 Tunc interrogavimus reduces istos, hujusmodi dicentes eis: quis contulit vobis jus domum istam ædificandi, & murum ejus perficiendi?

10 Atque etiam nomina eorum petivimus ab eis, ut nota faceremus tibi: quò scriberemus nomen virorum qui sunt inter primarios eorum.

11 Qui hujusmodi sermone responderūt nobis, dicendo: nos sumus servi Dei cœli & terræ, & ædificamus domum quæ ædificata fuerat antehac inde a multis annis, quam rex Jisraëlis magnus ædificaverat & perfecerat.

12 Sed ex quo provocarunt majores nostri Deum cœli, tradidit eos in manum Nebucadnetzaris regis Babyloniæ Chaldæi: qui domum hanc destruxit, & populum deportavit in Babyloniam.

13 Verūm anno primo Cyri regis Babyloniæ, Cyrus rex contulit jus domum Dei istam ædificandi:

14 Insuper etiam instrumenta domus Dei aurea & argentea quæ Nebucadnetzar deprompserat e templo quod *erat* Jeruschalaimis, & abduxerat in templum Babylonicum: deprompsit eadem Cyrus rex e templo Babylonico, traditāque sunt *cuidam* Schesch batzari nomine, quē principem constituerat: *Sup. 1. 8.*

15 Edicens ei: instrumenta hæc suscipe, abiens deduc ea in templum quod *est* Jeruschalaimis: domus que Dei ædificator in loco suo.

16 Tunc Schesch batzar ille veniens posuit fundamenta domus Dei, qui *habitat* Jeruschalaimis: æque ex eo tempore hucusque ædificatur, necdum est absoluta.

17 Nunc itaque si regi bonum videtur, perquiratur in [d] tabulario regis illic quod *est* in Babylonia: num ita sit, quòd a Cyro rege collatum sit jus ædificandi domum Dei istam Jeruschalaimis: deinde voluntatem regis super hoc mittat ad nos.

[d] Chal. *in loco gazarum: sic vocat omne repositorium.*

ANNOTATIO.

1 Chaggai &c.] *Chaggai 1. 1. & Zecarjæ 1. 1.* 2 Juvantes eos] *verbo & opere.* 3 Quis contulit &c.] *hoc & sequente versu oratio est anantapodota; nam petitioni duo sunt capita, quorum posterius restituitur: responsionis item duo, quorum restituetur prius: vide infrà ver. 9. cum duobus sequent.* 5 Decretum] *quod habetur capite sequente.* 8 Ligna apponuntur &c.] *id est, parietes tabulis vestiuntur.*

CAPUT VI.

Darius Longimanus Cyri edictum secutus, ministris suis vetat, ne Jehudæos deinceps in structura templi impediant: pecudum, materiam, sacrificia petentibus sine mora subministrari imperat: & contra venientibus altissimum supplicium decernit. Quod præstantibus ejus ministris templum absolvitur, & consecratur: restituto, in eo sacerdotum ac Levitarum ordinibus, Pascha a toto populo celebratur.

1 TUNC Darius rex constituit [a]legem: cum perquisivisset in [a] chartophylacio, ubi tabulæ repositę fuerant de [a]Babylonia:

[a] Chal. *in loco scriptorum.*

2 Et inventum esset [a] Achmetæ in regia quæ *est* in provincia Mediæ volumen quoddam: in quo sic scriptum erat [a]Memoriale.

3 Anno primo Cyri regis, Cyrus rex constituit legem. domus Dei Jeruschalaimis [a]intus ædificator, ut sit locus ubi sacrificent sacrificia, & fundamenta ejus attolluntur: [a]*et sint* sexaginta altitudo ejus cubitorum sexaginta, amplitudo ejus cubitorum sexaginta:

4 Ordinibus lapidum maximorum ternis, & ordine lignorum novorum: & impensę e domo regia traduntor.

5 Insuper etiam instrumenta domus Dei aurea & argentea, quæ Nebucadnetzar deprompserat e templo quod *erat* Jeruschalaimis & deduxerat in Babylonium: restituuntur ut perveniat *unumquodque* in templum quod *erit* Jeruschalaimis in locum suum, & collocetur in domo Dei.

6 Jam *itaque* Tatnai princeps trans flumen, Schethar-Bozenai cum collegio suo, Persici qui estis trans flumen: removi estote inde.

7 Sinite opus domus Dei illius: princeps Jehudæorum, & reduces Jehudæorum, domū Dei hujus ædificanto in loco suo.

8 Præterea a me constituitur lex de eo quod facturi estis erga reduces Jehudæorum illos, in ædificanda domo Dei illius: ut de facultatibus regiis, de canone transfluviali illico impensa tradatur viris illis: ne [a] impediatur.

9 Etiam quæ opus sunt, ut juvenci subrumi, & arietes, & agni ad holocausta pro Deo cœli, triticum, sal, vinum & oleum, prout edixerint sacerdotes qui *sunt* Jeruschalaimis: tradendum esse sibi [b] quotidie: error ne committitor. [b] Chal. *dicit diem.*

10 Ut

10 Ut offerant res odoris grati Deo cœli: & orent pro vita regis & filiorum ejus.
11 Prætereà a me constituitur lex: ut quisquis mutaverit rem hanc, amoveatur lignum a domo ejus, quo erecto aboleatur in eo: domusque ejus sterquilinium fiat hanc ob causam.
12 Deus verò cujus nomen habitat illic, dejiciet omnem regem & populum qui extenderit manum suam [a] ad mutandum, quò destruat domum Dei hujus, quæ *est* Jeruschalaimis: ego Darius constitui legem, illicò efficitor.
13 Tunc Tatnai princeps transflumen, Schethar-Bozenai, & collegium eorum: propterea quòd mandaverat Darius rex hujusmodi, illicò effecerunt.
14 Reduces verò Jehudæorum ædificantes prosperabantur ex prophetia Chaggai prophetæ, & Zecarijæ filii Hhiddonis: donec ædificantes perfecissent de sententia Dei Jisraëlis, & de sententia [a] Cyri cum Dario & [a] Artaxerxis regis Persidis.
15 Finita autè domo ista ad diem tertium mensis [a] Adar: cum esset annus sextus Darii regis:
16 Celebrarunt Jisraëlitæ, sacerdotes ac Levitæ & reliqui [c] reduces deportationis, dedicationem domus Dei hujus cum gaudio.

[c] Chal. *filii deportationis: sic ver. 19.*

17 Obtulerunt; in dedicatione domus Dei hujus juvencos centum, arietes ducentos, agnos quadringentos: & hircus e capris in peccata pro toto Jisraële duodecim, pro numero tribuum Jisraëlis.
18 Ubi constituissent sacerdotes ex partitione eorum, & Levitas ex distributione eorum, in ministerio Dei qui *habitat* Jeruschalaimis: secundum præscriptum libri Moschis. *Num. 3. & 4.*
19 Deinde celebrarunt reduces deportationis Paschain die quartodecimo mensis primi.
20 Nam mundaverant se sacerdotes ac Levitæ pariter, omnes mundi erant: ideò [a] jugularunt pascha pro omnibus reducibus deportationis, & pro cognatis suis sacerdotibus, ac pro se ipsis.
21 Quod comederunt Jisraëlitæ qui reduces erant ex deportatione & quisquis separatus ab immunditia gentium regionis [a] adjunxerat se illis: quærendo Jehovam Deum Jisraëlis.
22 Denique celebrarunt festum azymorum septem diebus cum lætitia: quoniam exhilaverat eos Jehova, & converterat animum [a] regis Assyriæ erga eos: ad confirmandum manus eorum in opere domus Dei, Dei Jisraëlis.

ANNOTATIO.

1 Legem] *cujus verba habentur infrà ver. 6. & sequentibus.* Babylonia] *id est, regni Babylonici.* 2 Achmetæ] *i. Ecbatanæ, ut autores vocant, ubi regia erat Mediæ: fortassis ista dicta, quòd reges æstivam stationem illic haberent, ut hybernam Seleuciæ ad Tigrim Strabo lib. 11. Est enim Achmeta Chaldaicè, quasi locus æstivus.* Memoriale] *Inscriptio voluminis.* 3 Intus] *id est, intra mœnia urbis.* Etiamsi esset] *hanc partem non per mandatum: sed per concessionem interpretamur: quia certum est ex Chaggai Cap. secundi versu tertio, multis nominibus excellentem fuisse Schelomonis ædificium: cùm hoc secundum pauciore hominum numero, & breviore tempore, & avocantibus undiès inimicis ædificatum sit.* 8 Impadiatur] *ædificium istud, de quo ver. 7.* 12 Ad mutandum] *legem meam hanc, ut ver. 11.* 14 Cyri cum Dario] *vide 2. Chron. 36. 23. in annotatione.* Artaxerxis] *sive Darii Longimani, qui idem Artaxerxes communi Regibus Persarum appellatione dicebatur: sic dixerept.* 15 Adar] *qui duodecimus est, & maxima ex parte Februario nostro respondet.* 18 Partitione &c.] *qua habentur 1. Chroni. 24. 25. & 26.* 20 Jugularunt] *id est, a populo jugulata, pelle nudarunt: & prosecti sacerdotibus jugularunt & nudarunt: synecdoche.* 21 Adjunxerat se illis] *ex lege Exodi 12. 48. & Num. 9. 14.* 22 Regis Assyriæ] *id est, Darii Medi, qui primus gratiam & autoritatem Jehudæi cancellavit, Danielis 6. nam ex quo Arbacius præfectus Mediæ, sublato Sardanapalo, regnum Assyriorum obtinuit: promiscuè nominatum est regnum Assyria ex jure, & Mediæ ab origine regum: vide Justinum lib. 1. & Diodorum Siculum lib. 3. Nam etiam eodem modo Artaxerxes Rex Persidis nominatur Rex Babyloniæ synecdochicè Nehemiæ 13. 6.*

CAPUT VII.

Hhezra Jeruschalaima ad Ecclesiam ibi reformandam profecturus, regia autoritate munitur: qua fretus magnum Jisraëlitarum comitatum abducit, & Deo benedicit.

1 DEINDE his rebus gestis, regnante Artaxerxe rege Persidis: Hhezra filius [a] Serajæ, filii Hhazarjæ, filii Chilkijæ,
2 Filii Schallumi, filii Tzadoki, filii Achitubi,
3 Filii Amarjæ, filii Hhazarjæ, [a] filii Merajothi,
4 Filii Zerachjæ, filii Hhuzzi, filii Bukki,
5 Filii Abischuhhæ, filii Pinchasi, filii Elhhazaris, filii Aharonis sacerdotis primarii:
6 Hic *inquam* Hhezra ascendit e Babylonia: (erat autem legis peritus promptus in lege Moschis, quam dederat Jehova Deus Jisraëlis) cùm dedisset ei rex, prout manus Jehovæ Dei ejus aderat ei, omnem petitionem ejus.
7 Ascenderunt; ex Jisraëlitis, & e sacerdotibus ac Levitis, tam musicis quàm janitoribus Nethinæisque Jeruschalaima: anno [a] septimo Artaxerxis regis.
8 Pervenit verò mense illius quinto: qui annus septimus erat regi.
9 Siquidem primo die mensis primi ipse *fuit* [a] autor ascendendi e Babylonia: primo autem die mensis quinti pervenit Jeruschalaima, prout manus Dei ejus optima adfuerat ei.
10 Nam Hhezra comparaverat [b] animum suum ad [c] quærendum legem Jehovæ & ad præstandum eam: & ad docendum Jisraëlem statuta ac judicia.
11 Hoc autem *est* exemplum decreti quod dedit rex Artaxerxes Hhezræ sacerdoti legis perito, perito rerum [c] quas præcipit Jehova, & statutorum ejus in Jisraële.
12 Artaxerxes rex regum: Hhezræ sacerdoti perito legis Dei cœlestis, [d] incolumitatem: & [a] tali tempore.
13 A me constituitur lex, ut quicunque sponte se obtulerit in regno meo e populo Jisraëlis,

[a] Chal. *fundamentum ascensus.* [b] Chal *cor sic deinceps.* [c] Chal. *præceptorum Jehova.* [d] Chal. *perfectionem.*

lis, ſacerdotibuſq; ejus, ac Levitis ad proficiſcendum Jeruſchalaimam tecum, proficiſcatur.

14 Quandoquidem a rege & ſeptem conſiliariis ejus mitteris ad quæſtionem habendam in Jehudæa & Jeruſchalaimis de lege Dei tui, quæ eſt tibi ad manum:

15 Et ad deferendum argentum & aurum: & quod rex & conſiliarii ejus ſponte obtulerunt Deo Iſraëlis, cujus Jeruſchalaimis eſt habitaculum:

16 Cum toto argento & auro quod inveneris in tota provincia Babyloniæ: cum voluntaria oblatione populi & ſacerdotum ſponte offerentium pro domo Dei ſui, quæ eſt Jeruſchalaimis,

17 Ut illico emas pecunia iſta, juvencos, arietes, agnos cum munere eorum & libaminibus eorum: & offeras ea in altari domus Dei veſtri, quæ eſt Jeruſchalaimis.

18 Quod autem tibi & cognatis tuis bonum videbitur reliquo argento & auro facere: pro voluntate Dei veſtri facitote.

19 Et inſtrumenta quæ traduntur tibi ad miniſterium domus Dei tui redito coram Deo Jeruſchalaimis.

20 Reliqua verò neceſſaria domui Dei tui, quæ acciderint tibi tradenda: tradito ex ærario regis.

21 Præterea a me, me Artaxerxe rege, conſtituitur lex omnibus quæſtoribus qui eſtis trans flumen: ut quicquid poſtulaverit a vobis Hhezra ſacerdos peritus legis Dei cœleſtis illico efficiatur:

22 Uſque ad argenti talenta centum, & ad tritici coros centum, & ad vini bathos centum, ac uſque ad bathos olei centum: ſalis verò quantum non poteſt præſcribi.

23 Quicquid eſt ex ſententia Dei cœli, perficitor diligenter in domo Dei cœli: ut non ſit fervens ira contra regnum regis, aut filios ejus.

24 Item notum vobis facimus ullis ſacerdotibus aut Levitis, muſicis, janitoribus, Nethinæis & miniſtris domus Dei iſtius: canonem veterem aut veſtigal non licere imponere.

25 Tu autem Hhezra, pro ſapientia Dei tui quæ tibi ad manum eſt, conſtitue judices & cauſarum cognitores, qui cauſas cognoſcant in toto populo qui eſt transflumen, ex omnibus ſcientibus legis Dei tui: & qui neſciverit eum docetote.

26 Quicunque verò non fecerit legem Dei tui, & legem regis, illico judicatum fiat de eo: ſive morti, ſive exilio, ſive mulctæ facultatum, ſive vinculis *adjudicetur*.

27 Benedictus ſit Jehova Deus majorum noſtrorum: qui indidit rem talem animo regis, ad ornandum domum Jehovæ quæ eſt Jeruſchalaimis.

28 Et erga me advertit benignitatem coram rege conſiliariisque ejus, ac omnibus principibus regis potentibus: ego itaque confirmans me, prout manus Jehovæ Dei mei aderat mihi, congregavi ex Iſraële primarios qui aſcenderent mecum.

e Chal, *eradicationi: non natale ſolum planitario, & exilium textur pationi comparatur: vide Levit.* 25.47

ANNOTATIO.

1 Serajæ] *de quo* 2. *Reg.* 25.21. *vide* 1. *Chron.* 6.3. *& ſequentibus.* 3 Filii Merajothi] *hic ſex brevitatis cauſa omittuntur, de quibus* 1. *Chron.* 6. 7 Septimo] *id eſt ſecundo ab ædificato templo: vide ſuprà* 6.15. 10 Quærendum legem] *id eſt, ad cognoſcendam de obſervatione legis & legitima conſtitutione Eccleſiæ: quam ideò ſtudioſius in libris duobus Chronicorum propoſuit ad imitationem.* 12 Tali tempore] *vide ſuprà* 4.11. 14 Septem conſiliariis] *id eſt, ſummis Satrapis, quos inde a vetuſta Magorum fraude ſeptem regibus Perſiæ adjecerunt, & ſoli eorum conſpectu liberè uſi ſunt, Eſter.* 1.10. *&* 14. Quæſtionem habendam] *id eſt, ad cognoſcendum utrum ibi res ſint divinæ legi conformatæ.* 18 Cognatis tuis] *id eſt, reliquo conſilio ſacerdotum.* 22 Talenta &c.] *vide Exodi* 38.25. *& Nehemiæ* 11.23. Coros &c.] *vide* 1. *Reg.* 4.22. Bathos] 1. *Reg.* 7.26. 24 Canonem veterem] *ſuprà* 4.13.

CAPUT VIII.

Hhezræ comites recenſentur: celebrato jejunio, & traditis in manum ſacerdotum ac Levitarum oblationibus, profectis inſtituitur & abſolvitur poſtea. Jeruſchalaimi res conſecratæ in theſaurum reponuntur, & ſacrificia offeruntur Deo, regia decreta executioni mandantur.

1 HI autem *ſunt* primores paternarum *familiarum* & genus eorum: qui aſcenderunt mecum regnante Artaxerxe rege, ex Babylonia.

2 E poſteris Pinchaſi, Gerſchom: e poſteris Ithamaris, Danijel: e poſteris Davidis, Chattuſch.

3 E poſteris Schecanjæ, e natis Parhhoſchi, Zecarja: qui cum generis recenſione per mares centum quinquaginta *erant*.

4 E poſteris Pachath-Moabi, Elihohhenai filius Zerachjæ: & cum eo ducenti mares.

5 E poſteris Schecanjæ filii Jachaziëlis: cum quo tricenti mares.

6 Et e poſteris Hhadinis, Hhebed filius Jonathanis: & cum eo quinquaginta mares.

7 Item e poſteris Hhelami, Jeſchahhja filius Hhathaljæ: & cum eo ſeptuaginta mares.

8 Item e poſteris Schephatjæ, Zebadja filius Micaëlis: & cum eo octoginta mares.

9 E poſteris Joabi, Hhobadja filius Jechiëlis: & cum eo ducenti octodecim mares.

10 Item e poſteris Schelomithi, filius Joſiphjæ: & cum eo centum ſexaginta mares.

11 Item e poſteris Bebai, Zecarja filius Bebai: & cum eo viginti octo mares.

12 Item e poſteris Hhazgadis, Jochanan filius Katanis: & cum eo centum decem mares.

13 Item e poſteris Adonikami poſterioribus, quorum hæc *ſunt* nomina, Eliphelet, Jehhiel, & Schemahhja: & cum eis ſexaginta mares.

14 Deniq; e poſteris Bigvai, Hhuthai & Zabbud: & cum eis ſeptuaginta mares.

15 Cùm autem congregaſſem eos ad flumen quod alluit Ahavam, & caſtra haberemus ibi diebus tribus: animum adverti ad populum & ad ſacerdotes: ac e Levitis neminem inveni ibi.

16 Quapropter amandavi Elihhezerem, Arielem, Schemahhjam, cum Elnathane, & Jaribo, ac Elnathane, atque Nathane, & Jecarjam ac Meſchullamum primores: Jojaribum quoque & Elnathanem doctores:

17 Cùm

17 Cùm mandarem dedissem eis, ad Iddonē primarium in [a] Casiphja loco, indens ori eorum verba quibus alloquerentur Iddonem, Achivū & Nethinæos in Casiphja loco: ut adducerent ad nos ministros pro domo Dei nostri.

18 Qui adduxerunt ad nos, prout manus Dei nostri optima aderat nobis, virum intelligentē e posteris Machli, filii Levi, filii Israēlis: nempe Scherebjam cum filiis ejus & cognatis ejus octodecim.

19 Item Chaschabjam, & cum eo Jeschahhjam e posteris Merariticognatos illius & filios eorum viginti.

20 Ex Nethinæis autem, quos [a] dederat David ac principes ministerio Levitarum, Nethinæos ducentos viginti: omnes exprimebantur nominibus.

21 Tum proclamavi ibi jejunium Ahavæ ad flumen: quo affligeremus nos coram Deo nostro: quærentes ab eo viam rectam pro nobis ac parvulis nostris, omnibúsque facultatibus nostris.

22 Nam puduerat me petere a rege copias aut equites, ut auxilio essent nobis ab hoste in hoc itinere: quia allocuti fueramus regem, dicendo: manus Dei nostri adest omnibus quærentibus ipsum, in bonum: robur verò & quidem iræ ejus contra omnes derelinquentes eum.

23 Cùm itaque jejunantes quæsiissemus a Deo nostro hanc rem: exoratus est nobis.

24 Tunc disparavi e principibus sacerdotum duodecim: cum [a] Scherebja, Chaschabjā, & cum eis, ex cognatis eorum decem:

25 Quibus appendi argentum istud & aurum & instrumenta: oblationem domus Dei nostri quam obtulerant rex & consiliarii ejus ac principes ejus, & omnes Israēlitæ qui præstò fuerant:

26 Appendi, inquam, ad manum eorum argenti talenta sexcenta quinquaginta, & instrumenta argentea centum talentorum: auri centum talenta.

27 Item crateres aureos viginti drachmarum millenūm: & instrumenta ex [a] orichalco præstante duo, pretiosa ut aurum:

28 Dixique ad illos, vos estis sancti Jehovæ, hæc quoque instrumenta sunt sancta: argentum etiam ac aurum sunt voluntaria oblatio Jehovæ Deo majorum vestrorum.

29 [b] Sedulò observate donec ea appendatis coram principibus sacerdotum ac Levitarum, principibúsque paternarum familiarum Israēlis Jeruschalaimis: in cellis in domo Jehovæ repositā.

30 Ita receperunt sacerdotes ac Levitæ pondus illud argenti & auri ac instrumentorum: deferendum Jeruschalaima in domum Dei nostri.

31 Tunc profecti sumus a flumine Ahavæ duodecimo die mensis primi ad eundum Jeruschalaima: & manus Dei nostri adfuit nobis, qua liberavit nos e manu hostis, & insidiantis in hoc itinere.

32 Denique postquam pervenimus Jeruschalaima: & confedimus ibi diebus tribus:

33 Die quarto expensum est illud argentum & aurum ac instrumenta in domo Dei nostri, ad manum Meremothi filii Urijæ sacerdotis, & [c] collegæ ejus Elhhazaris filii Pinchasi: quibuscum erat Jozabad filius Jeschuhhæ & Nohhadja filius Binnui Levitæ:

34 Ex numero, ex pondere cuique attributā: inscriptúmque est totum illud pondus tempore eodem.

35 Qui venerant a captivitate [d] reduces deportationis obtulerunt holocausta Deo Israēlis, juvencos duodecim [a] pro toto Israële, arietes nonaginta sex, agnos septuaginta septem, hircos peccati duodecim: hæc omnia in holocaustum Jehovæ.

36 Postea tradiderunt edicta regis, satrapis regiis, & principibus trans flumen: qui [a] sublevarunt populum & domum Dei.

[a] Heb. *aru fulgentis.*

[b] Heb. *sedulò este & observate.*

[c] Heb. *& cum eo.*

[d] Heb. *filii.*

ANNOTATIO.

3 Enatis Parhhoschi] *ad discrimen alterius Schecanjæ de quo versu 5.* 13 Posterioribus] *eorum reſpectu qui primùm cum Zerubbabele profecti sunt, sup. 2.13.* 15 Flumen] *Maarsèrem Ptolemæo, sive Nebarsarim. i. fluvium principalem ductum, qui in unum e lacubus Chaldaicis funditur, ubi est oppidum Betava.* 17 In Casiphja] *i. in regione Casiporum in finibus Assyriæ supra Mesopotamiam conterminorum Armeniæ. Nam tùm hæc regiones procul dissitæ fuerunt: tamen non dubium est, quin brevi spatio totum illud iter confecerint, freti diplomate regio, & commoditate Angariarum, ut vocabant Persæ: i. stationum, in quibus equi celeres passim dispositi erant jussu regis.* 20 Dedideratque David] *cùm Levitas in ordines distribueret, 1. Chron. 25. & 26. vide Jehoseh. 9.21. & 1. Chron. 9.2.* 24 Scherebja &c.] *Levitæ, sup. 18. & 19. ver: qui ex officio sacerdotibus ministrabant, ut infrà ver. 30.* 27 Orichalco] *i. electri præstantissimo genere, quod Festus vocat aurichalcum.* 34 Inscriptum] *i. in acta publica relatum, ut publico instrumento liberata esset illorum fides.* 35 Pro toto Israële] *ut suprà 6.17.* 36 Sublevarunt] *ut suprà 1.4.*

CAPUT IX.

Hebræa de affinitate Israëlitarum cum exteris cernior sticlum, luget, jejunat, & Dei iram sedulò pro omnibus publicè deprecatur.

1 HIS autem completis, accesserunt ad me principes, dicendo: non seperaverunt se hic populus, Israëlitæ & sacerdotes ac Levitæ a populis aliarum regionum: secundū abominationes illorum Cenahhanæorum, Chittæorum, Perizzæorum, Jebusæorum, Hhammonitarum, Moabitarum, Ægyptiorum & Emoræorum fecerunt.

2 Nam assumpserunt de [a] filiabus illorum, sibi & filiis suis, ita ut commiscuerint se [a] semen sanctum cum populis illarum regionum: etiam manus ipsorum principum & antistitum [a] prima fuit in prævaricatione ista.

3 Itaque audiens rem hanc [a] laceravi vestem meam & pallium meum: & [a] vellens de capillis capitis mei, & barbæ meæ sedebam desolatus.

4 Tunc adeò congregaverunt se quicunque trepidabant ad verba Dei Israëlis, propter prævaricationem [a] deportatæ multitudinis: dum

[a] Heb. *deportationis.*

ego sedebam desolatus, usque ad *tempus* muneris vespertini.

5 *Tempore* autem muneris vespertini surrexi ab affli&ctilde;ctione mei, idque laceratam habens vestem meam & pallium meum: & flectens in genua mea expandi manus meas ad Jehovam Deum meum:

6 'Ac dixi: Deus mi, pudet me & erubesco attollere, Deus mi, faciem meam ad te: 'nam iniquitates nostræ creverunt supra caput, & reatus noster magnus est in cœlum usque.

7 Inde a diebus majorum nostrorum sumus in reatu magno usq; in diem hunc: adeò ut propter iniquitates nostras tradi fuerimus nos, reges nostri & sacerdotes nostri in manum regum istarũ regionũ gladio, captivitati, & prædæ ac pudori vultus, sicut est hodierno die.

8 At nunc cùm ex minimo momento 'facta est gratia a Jehova Deo nostro, relinquendo nobis residuum, & ponendo nobis 'clavum in loco sancto ejus: cùm illustrans oculos nostros Deus noster, dedit nobis restitutionem aliquantulam in servitute nostra:

9 Quamvis servi simus: tamen in servitute nostra non dereliquit nos Deus noster: sed advertit erga nos benignitatem coram regibus Persidis, dando nobis restitutionem: ut 'extollamus domum Dei nostri, & restituamus vastitates ejus: denique 'dando nobis maceriam in Jehuda & Jeruschalaimis.

10 Nunc, inquam, quid dicemus, Deus noster, 'post hoc: cùm dereliquerimus præcepta tua?

11 'Quæ præcepisti per servos tuos prophetas, dicendo: terra illa quam ingressuri estis ad hæreditariò possidendum eam, terra impura est ab impuritate populorum regionum ejus: propter abominationes eorum, quibus implevérunt eam [b] confertim & pasim immunditia sua. *Levitici 18. 25. & 27.* [b] Heb. *ab ore ad os. i. ab una extremitate ad alteram.*

12 Nunc ergo filias vestras ne traditote filiis illorum, & filias illorum ne assumitote filiis vestris, nec quæritote pacem illorum, & bonum eorum usque in seculum: ut confirmemini & comedatis præstantiam terræ illius, & hæreditariò possidendam tradatis filiis vestris usque in seculum. *Deut. 7. 3. & 23. 6.*

13 Etiam post totum id quod evenit nobis propter facta nostra pessima & propter reatum nostrum maximum: quòd tu Deus noster cohibuisti 'infra peccata nostra: & dedisti nobis residuum hujusmodi:

14 An [c] rursus irrita faceremus præcepta tua, & quidem affinitatem jungentes cum populis [d] abominandis istis? an non percelleréris ira contra nos, donec consumeres, ut non esset superstes aut residuum? [c] Heb. *revertemur ad irrita facienda.* [d] Heb. *abominationum.*

15 'Jehova Deus Jisraëlis justus esses: sed facti sumus residui sicut est hodierno die: ecce 'coram te sumus in reatibus nostris: quamvis nõ sit consistendum coram te cum hoc.

ANNOTATIO.

2 Filiabus illorum] *monentibus in superstitione gentis suæ, atque ideò alienis a fœdere Dei: nam hæc ex auctoritate tum Dei tum Ecclesiæ matrimonia non sunt vide Deut. 7. 2.* Semen sanctum] *id est, vocatum ad sanctitatem, & Dei gratia ab aliis separatum.* Prima fuit] *infrà 10. ver. 17. & sequentibus.* 3 Laceravi &c.] *lugentium more, Gen. 37. 34.* Vellens] *non religiosa superstitiosu ergò, Levit. 19. 27. 21. & 5. & Deut. 14. sed præ gravitate mœroris.* 6 Ac dixi &c.] *insinuatio, ut in causa turpissima.* Nam iniquitates] *propositionis pars prima: confessio peccati prioris ante captivitatem, & posterioris à tempore liberationis.* 7 Hodierno die] *ex plurima parte nostrùm.* 8 Ex minimo momento] *id est, a parvo auxu: hyperbole ad exaggerationem peccati.* Gratia facta est] *alter locus exaggerationis, a magnitudine beneficii Dei.* Clavum] *id est, veluti trabis clavo fixatum hunc nostrum sancto loco affigendo: sic Jeschahh. 22. 23.* Illustrans oculos] *ex gravitate calamitatum defectos: vide 1 Sichem 14. 28.* 9 Advertit benignitatem] *ut suprà 7. 28.* Extollamus domum] *id est, collapsam erigamus, & cultum in ea restituamus: Tertius exaggerationis locus.* Dando maceriam] *id est, nos circumquaque muniendo: metaphora.* 10 Post hoc] *tantum in nos collatum beneficium.* 11 Quæ præcepisti] *quartus exaggerationis locus a monitis Dei præcedentibus: quòd plus satis præcaverat Deus, ne ignorantiam pro excusatione afferrent.* 13 Infra peccata] *id est, minùs esse voluisti quàm mersi essemus peccatis nostris.* 15 Jehova Deus &c.] *Conclusio, qua justitiam Deo tribuit: sibi & populo reatum, & iram Dei deprecatur ab incepto redemptionis beneficio.* Coram te] *id est, exponimus nos tibi, agnoscentes reatum & indignitatem nostram.*

CAPUT X.

Hhezra cum adjunctis sibi ex singulis ordinibus, populum Dei a consuetudine alienigenarum repurgat: illis illarumq; liberis a populo Dei ablegatis.

1 CUM autem oraret Hhezra, & confiteretur flens ac se prosternens ante domum Dei: & congregati ad eum ex Jisraële congregatione multa valde: viri mulierésque & pueri, cùm flerent populus ille permulto fletu:

2 Locutus Schecanja filius Jechielis e posteris Hhelami, dixit Hhezræ: nos prevaricati sumus in Deum nostrum: quòd [a] consociavimus domo uxores alienigenas e populis terræ: sed nunc est [b] quod Jisraël speret hac in re. [a] Heb. *fecimus ut residerent* domi *sic deinceps.* [b] Heb. *est spes Jisraëli super hoc.*

3 'Nunc ergo pangamus fœdus cum Deo nostro, 'ejiciendo omnes uxores & natos ex eis, ex consilio domini & eorum 'qui trepidant ad præceptum Dei nostri: denique secundum legem efficitor.

4 Surge: nam tibi incumbit hæc res, & nos aderimus tibi: confirmare & effice.

5 Itaque surgens Hhezra adjuravit principes sacerdotum, Levitas & totum Jisraëlem, ut facerent secundum rem hanc: qui juraruntꝰ.

6 Posteà surrexit Hhezra ab 'anteriore parte domus Dei, 'ut abiret in cellam Jehochananis filii Eljaschibi: & abivit illuc: cibum nondum comederat, nec aquam biberat, quia lugebat propter prævaricationem deportatæ multitudinis. [e] Heb. *transmiserunt vocem.*

7 Ita [e] promulgarunt per Jehudam & Jeruschalaima, omnibus [d] reducibus deportationis: ut congregarent se Jeruschalaima: [d] Heb. *filiis deportationis sic vers. 16.*

8 Et

8 Et quisquis non venturus esset intra triduum ex consilio principum ac seniorum, anathema fore omnes facultates ejus: ipsum verò separatum iri a congregatione deportatæ multitudinis.

9 Quam ob rem congregati omnes homines Jehudæ & Binjaminis, Jeruschalaimam tertio die ipsius 'mensis nonæ, de vigesimo mensis: considebant totus ille populus in platea domus Dei trementes propter hanc rem, & ex pluviis.

10 Tunc surgens Hhezra sacerdos dixit ad eos: vos prævaricati estis quòd consociastis domo uxores alienigenas: superaddentes reatui Israëlis.

11 Nunc ergo edite confessionem Jehovæ Deo majorum vestrorum, facientes voluntatem ejus: & separate vos a populis istis terræ, & ab uxoribus alienigenis.

12 Cui respondentes tota illa congregatio, dixerunt voce magna: secundum verbum tuum, sic nostrum est facere.

13 Verùm populus multus *est*, & tempus hoc [e] pluviosum *est*, nec *est* vis consistendi foris: hoc autem opus non *est* diei unius neque duorum, quia [f] plurimi defecimus in hac re.

14 Consistant, quæsumus, principes nostri totius hujus congregationis, & quisquis est in civitatibus nostris qui cõsociaverit domo uxores alienigenas, veniet temporibus designatis, & [g] cum ipsis seniores & cujusque civitatis ac judices ejus: usquedum avertamus a nobis furorem iram Dei nostri, usquedum hæc res confecta *sit*.

15 Tantùm Jonathan filius Hhasaëlis, & Jachzeja filius Tikvæ consisterunt ad istud: Meschullam verò & Schabbetai Levitæ adjuverunt eos.

16 Facientibus itaq; sic reducibus ex deportatione, separati sunt Hhezra sacerdos, homines primarii patrum *familiarum* pro familiis paternis suis, & hi omnes nominibus expressi; sederunt que a die primo mensis decimi, ad quæstionem habendam ejus rei.

17 'Usque ad diem primum mensis primi: quo perfecerunt cum omnibus illis hominibus qui consociaverant domo uxores alienigenas.

18 Deprehensi autem sunt e filiis sacerdotum, qui consociaverant domo uxores alienigenas: e filiis Jeschuhhæ filii Jozadaki & cognatis ejus, Mahhaseja, & Elihhezer, & Jarib, & Gedaljas.

19 Qui adhibuerunt manum suam ad ejiciendum uxores suas: & reatum confitentes, 'arietem ex grege pro reatu suo *obtulerunt*.

20 Item e posteris Immeris, Chanani, & Zebadja.

21 Item e posteris Charimi: Mahhaseja, Elija, & Schemahhja, & Jechiel, & Hhuzzija.

22 Item e posteris Paschuris: Eljohhenai, Mahhaseja, Jischmahhel, Netaneel, Jozabad, & Elhhasa.

23 'Ex Levitis autem: Jozabad, & Schimhhi, & Kelaja, idem Kelita, Petachja, Jehuda, & Elihhezer.

24 Item e muscis, Eljaschib: & ex janitoribus, Schallum, & Telem, & Uri.

25 De Israëlitis verò: e posteris Parhhoschi, Ramja, & Jezija, & Malcija, & Mijamin, & Elhhazar & Malcija, & Benaja.

26 Item e posteris Hhelami: Mattanja, Zecarja, & Jechiel, & Hhabdi, & Jeremoth, & Elija.

27 Item e posteris Zatthu: Eljohhenai, Eljaschib, Mattanja, & Jeremoth, & Zabad, & Hhaziza.

28 Item e posteris Bebai: Jehochanan, Chananja, Zabbai, Hhathlai.

29 Item e posteris Bani: Meschullam, Malluc & Hhadaja, Jaschub, Scheal, & Ramoth.

30 Item e posteris Pachath-Moabi, ex Hhadna & Celale: Benaja, Mahhaseja, Mattanja, Bezaleel, & Binnui, ac Menasche.

31 Item e posteris Charimi: Elihhezer, Jischija, Malcija, Schemahhja, Schimhhon.

32 Binjamin, Malluc, Schemarja.

33 E posteris Chaschumi: Mattenai, Mattatta, Zebad, Eliphelet, Jeremai, Menasche, Schimhhi,

34 E posteris Bani: Mahhadai, Hhamram, & Uël:

35 Benaja, Bedeja, Celuhu:

36 Vanja, Meremoth, Eljaschib:

37 Mattanja, Mattenai, & Jahhasau:

38 Et Bani, & Binnui, Schimhhi:

39 Et Schelemja & Nathan, & Hhadaja,

40 Mahnadbai, Schasohai, Scharai

41 Hhazareel, & Schelemja, Schemarja:

42 Schallum, Amarja, Joseph.

43 E Nebunitis: Jehhiel, Mattitja, Zabad, Zebina, Jaddau, & Joël, Benaja.

44 Omnes isti duxerant uxores alienigenas: '& erant *quibusdam* ex istis uxores unde [h] fuscepерant liberos.

[e] Heb. *pluviarum.*

[f] Heb. *multiplicavimus desinere.*

[g] Heb. *civitata & civitate.*

[h] Heb. *posterati.*

ANNOTATIO.

3 Nunc ergo] *remedium proponit, spei de qua dixerat: rationem ostendens: nimirum id fieri cum Deo, alienigenarum consortio abruptum redintegratur.* Ejiciendo] *id est, postquam ejecerimus mulieres & partu, quorum consortio (quia lex impuris sunt) pollueretur vera, ipsa Ecclesia fœderetur, si eos toleraret.* Qui crepidant] *id est, qui culpa & facie rei sint exteriùs, & in familia sua non toleraverint.* 6 Anteriore parte, &c.] *id est, a loco ubi populus.* Ut abiret] *Observandum hoc de re habenda: cujus executio sequentibus versibus describitur.* 8 Anathema] *vide Leviticum 27. 28.* Separatum] *id est, excommunicatum.* 9 Mensis noni] *ratione anni lunaris de quo vide annotata Exodi 12. Est autem is quem vocant Casleu, respondens ex parte nostro Novembri.* In platea] *id est, in loco atrii nondum cincto muro, ut apparet ex Nechemia 8. 2. 8.* 14 Cum ipsis seniores] *id est, quos magistratus cujusque loci Jeruschalaimæ apud consilium illud maximum sistent: testificantes se cavere suum fuisse, ejus, quos adduxerant rei deprehendisse.* 15 Tantùm Jonathan] *ex sacerdotibus: quod ex antithesi sequentis membri colligitur: causam vide supra ad ver. 3. quam ob rem ne summus quidem sacerdos huic consilio interfuit: vide infra, ver. 18.* 17 Usque ad diem, &c.] *Ex quo verborum mutatione ad perfectionem istius rei, Schem. 20. 16 & 2. Chron. 22. 2.* 19 Arietem ex grege] *quod per anticipationem de singulis accipiendum est. Simile vide Gen. 49. 16.* 23 Ex Levitis] *qui sacerdotibus minores abbas, ut ex antithesi sequentium colligitur: cujusmodi fuit supra ver. 15.* 44 Et erant] *quidam fuit qui sibi fuit cum illis duxerant.*

NECHEMJÆ
Liber unus.

LIBER Nechemiæ inſtaurationem eruſchalaimorum, correctionemq́ reducis populi & labentis cultus Dei deſcribit. Eſt q́ hiſtoria quaſi ſeptuaginta annorum a vigeſimo anno Longimani uſque ad Regnum Darii ultimi.

A vigeſimo Longimani ad finem uſque	Anni	28
Darii Nothi		18
Artaxerxis Mnemonis		10
Darii Ochi		22
Arſanis		3

Cui ſucceſſit Darius ultimus. Annum enim Nothi decimumnonum, ſucceſſori ejus communem fuiſſe ratio temporis oſtendit: & ſic deinceps uſque ad Darium ultimum.

CAPUT I.

Nechemia accepto nuncio de adverſis rebus in Jehudæa luget: & adhibito jejunio Deum orat: ut populo ignoſcat, & ſuum conſilium faveat.

1 VERBA Nechemiæ filii Chacaljæ: 'Fuit autem menſe Ciſlevo anno 'vigeſimo, cùm eſſem 'Schuſchanæ in regia:

2 Ut veniente Chanani uno e cognatis meis, ipſo cum viris quibuſdam e Jehudæa: interrogarem eos de Jehudæis, de reſiduo illorũ qui relicti fuerant ex captivitate, & de Jeruſchalaimis.

3 Qui dixerunt mihi: reliqui illorum qui relicti fuerant ex captivitate ibi in ea provincia, in malo magno & in opprobrio ſunt: & murus Jeruſchalaimorum diruptus, & portæ eorum 'manent ſuccenſæ igne.

4 Fuit verò cùm audirem verba iſta, ut ſedens flerem ac lugerem *aliquot* dies: quibus jejunavi & oravi coram Deo Cœli:

5 Ac dixi: 'obſecro, Jehova Deus Cœli, Deus fortiſſime, maxime, & ſummè reverende: obſervans fœdus & benignitatem diligentibus ſe, & obſervantibus præcepta ſua:

6 'Sit, quæſo, auris tua intenta, & oculi tui aperti ad auſcultandum orationi ſervi tui qua oro coram te hoc tempore interdiu ac noctu, pro Iſraëlitis ſervis tuis: & confiteor peccata Iſraëlitarum, quibus peccavimus tibi: ego quoque & familia patris mei peccavimus.

7 Corruptione corrupimus tibi: ac non obſervavimus præcepta, ſtatuta q́ue ac judicia illa quæ præcepiſti per Moſchen ſervum tuum.

8 'Recordare, quæſo, verbi quod præcepiſti Moſchi ſervo tuo, ut diceret: vos prævaricaturi eſtis: ego diſpergam vos in populos. *Deut. 30.4*

9 Cùm autem converſi ad me obſervabitis præcepta mea, & facietis ea: ſi fuerint depulſi ex vobis ad extremitatem Cœli, inde colligam eos, & reducam eos in locum quem elegi ad collocandum nomen meum ibi.

10 At hi *ſunt* ſervi tui & populus tuus: quem redemiſti virtute tua maxima, & manu tua validiſſima.

11 'Obſecro domine, ſit jam auris tua intenta in orationem ſervi tui, & in orationem ſervorũ tuorum, qui ſtudent revereri nomen tuum: & ſecunda, quæſo, ſervum tuum hodie, dans ei miſericordiam *coram* 'viro iſto: ego enim eram pincerna regi.

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *ita incipit Nechemia librum ſuum, quia eum Hebræi conjungit.* Ciſlevo] *qui plurimum reſpondet Novembri, ſuprà Hexæ 10.9. Erat autem Chaldæorum annorum ratione menſis tertius, quam rationem hîc Nechemia ſequitur.* Vigeſimo] *Darii Artaxerxii Longimani, ut oſtenditur infrà 2.1.* Schuſchanæ] *Suſis Suſianæ metropoli quam a Dario Hyſtaſpis adiſicatam fuiſſe hiſtorici ſcribunt. Plin. lib. 6. cap. 27. natural. hiſt.* 3 Manent &c.] *ut cùm ruina illatæ eſt a Nebucadnetzare, 2. Chro. 36. 19.* 5 Obſecro Jehova] *Exordium a natura & fœdere Dei.* 6 Sit quæſo] *Propoſitio, cujus partes ſunt confeſſio peccati, & deprecatio.* 8 Recordare &c.] *Deprecatio primùm a promiſſis Dei bis duobus verſibus deinde a conditione populi, & antiquitate orta ipſum Dei beneficii, ver. 10.* 11 Obſecro] *Concluſio paſtoria, ut Eccleſiæ precibus & ſuo inſtituto faveat.* Viro iſto] *Artaxerxis regi.*

CAPUT II.

Nechemia a rege obtinet dimiſſionem in Jehudæam, & facultatem urbis inſtaurandæ. Quare literis & comitatu inſtructus Jeruſchalaima venit, opus aggreditur, & vicinis contra nitentibus reſpondet.

1 FUIT verò menſe 'Niſane, anno vigeſimo Artaxerxis regis cùm *afferendum eſſet* vinum in conſpectum ejus: ut 'afferens vinum porrigerem regi, & non eſſem 'ingratus in conſpectu ejus.

2 Quapropter dixit mihi rex, quare vultus tuus afflictus eſt cùm non ſis ægrotus? non eſt hæc niſi afflictio ᵇanimi: 'nam timebam quam plurimùm. ᵇ Heb. cordis.

3 Itaque dixi regi, rex in ſeculum vivat: quare non eſſet afflictus vultus meus, cùm 'civitas ipſa, locus ſepulchrorum majorum meorum

ᵃ Heb. *melus: ſic deinceps.*

rum vaſtata, & portæ ejus maneant conſumptæ igne?

4 Tum dicente mihi rege: quid illud *eſt* ſuper quo requiris? [a]Oravi Deum cœli.

5 Et dixi regi: ſi regi bonum videtur, & ſi gratus *eſt* ſervus tuus coram te: ut mittas me in Jehudæam, in civitatem ſepulchorum majorum meorum & ædificem eam.

6 Dixit verò mihi rex, & conjux aſſidens ei: quouſque eſſet *duratura* profectio tua, & quando revertereris? itaque bonū viſum eſt coram rege ut dimitteret me, cùm expoſuiſſem ei [a]tempus.

7 Deinde dixi regi: ſi regi bonum videtur, literas [a]tradant mihi ad principes trans flumen: ut tranſmittant me uſque dum venero in Jehudæam.

8 Literas quoque ad Aſaphum cuſtodem [a]ſaltus qui *eſt* regi, ut det mihi ligna ad contignādum portas [a]caſtri adjuncti ædi, & ad murum civitatis, & ad [a]domum quam ingreſſurus ſum: quas dedit mihi rex, prout manus Dei mei optima aderat mihi.

9 Veni itaque ad principes trans flumen, & tradidi eis literas regis: miſerat autem rex mecum præfectos copiarum & equites.

10 Quod cùm audiret Sanballat [a]Choronites & Tobija [a]ſervus Hhammonites, diſplicuit eis [a]maximè: adveniſſe hominem ad procurandū bonum Iſraëlitis.

11 Denique perveni Jeruſchalaima: ubi cùm fuiſſem diebus tribus:

12 Surrexi noctu, ego & homines pauci mecū: neque indicavi cuiquam quid Deus meus inderet animo meo faciendum Jeruſchalaimis: & jumentum non erat mecum præter jumentum illud cui inſidebam.

13 Et egreſſus ſum per [a]portam vallis noctu, [a]tum verſus [a]fontem [c]ſerpentis, tum ad [a]portam ſterquiliniorum: ubi [a]effringebam de muris Jeruſchalaimorum qui fuerant perrupti, & portæ eorum abſumptæ igne.

14 Inde tranſivi ad [a]portam fontis, & ad [a]piſcinam regis: ſed [a]non erat locus jumento quod ſuberat mihi ut tranſiret.

15 Quam ob rem aſcendi ſecundum torrentē noctu, cùm effregiſſem de muro: & revertens veni ad portam vallis, ita reverſus ſum.

16 Antiſtites verò neſciebant quò irem aut quid facerem: nam Jehudæis aut ſacerdotibus, aut clariſſimis aut antiſtitibus aut reliquis curatoribus operis adhuc non indicaveram.

17 Dixi itaque ad eos: videtis malum in quo verſamur, Jeruſchalaima vaſtata eſſe, & portas eorum ſuccenſas igne: agite ædificemus murū Jeruſchalaimorum: ut non ſimus ampliùs opprobrio.

18 Et ubi indicavi eis manum Dei mei quæ *eſt* optima, adfuiſſe mihi, & etiam verba regis quæ dixerat mihi: dixerunt, ſurgamus & ædificemus: confirmarunt́que manus ſuas ad hoc bonum.

19 Audiens verò Sanballat Choronites, & Tobija ſervus Hhammonites & Geſchem [a]Arabs, ſubſannabant nos & ſpernebant nos: dicentes, quæ *eſt* res iſta quam facitis? an contra regem rebellatis?

20 Quibus reſpondi [a]rem ac, dixi: Deus cœli ſecundabit nos, & nos ſervi ejus ſurgentes ædificabimus: vobis verò non eſt [a]pars, aut jus, aut monimentum Jeruſchalaimis.

[a]Heb. *Paradiſi: ſic vocāt regionem a Libano ad Antilibanū propter ejus amœnitatem, in cujus ſummæ extremitate fuit oppidum nomine Paradiſi, de quo Ptolemæus, & Plinius.*

[a]Heb. *malum viſum eſt illi malum magnum.*

[a]Heb. *draconis: vide Exod 7.12.*

ANNOTATIO.

1 Niſane] *id eſt, ſeptimo ex ratione Chaldæorum, qui primus erat Hhebræis, apud' quos dicitur Abib, Exod.* 12. Afferens vinum] *quia vices miniſtrandi regi ad ipſum redierant ex aulicorum uſu: aliquam ſi priùs data fuiſſet opportunitas priùs fuiſſes petiturus.* 2 Nam timebam] *id eſt, partim meorum ſtudio ſollicitabar: partim magnitudine regis & poſtulati deterrebar.* 3 Civitas ipſa] *id eſt, Jeruſchalaima, utitur autem iſta periphraſi ad excuſandum ſtudium ſuum, & probandum regi.* 4 Oravi] *tacitè cum animo meo.* 6 Tempus] *quod exprimitur infrà* 5.14. & 13.6. 7 Tradant] *illis quibus hoc a rege demandabitur.* 8 Caſtra] *id eſt, atris, quod domum Dei ita cingebat, ut caſtellum circumdatur caſtro: ſermonem accommodat ad prophani regis captum.* Domum] *id eſt, prætorianam.* 10 Choronites] *Toparcha Moabitarum a Choronaimis ejus regionis præcipuo loco denominatus, de quo Jeſchabhjæ* 16.5. *& Jirmejæ* 48.3.5. *&* 34. *verſ.* Servus] *id eſt, Toparcha Hhammonitarum, beneficiarius, quem vulgò vaſſallum vocant, regis Perſidis, quod etiam ἀπὸ κοινοῦ de Sanballate eſt intelligendum.* 13 Portam vallis] *id eſt, per locum in quo porta vallis ante à fuerat, & poſtea ipſius opera redintegrata eſt. Dicitur autem porta vallis, quòd in valle ad radicem montis eſſet, ubi ſuperior urbs cum inferiore conjungebatur: vide infrà* 3.13. Tum verſus] *prolepſis, quæ explicatur duobus verſibus ſequentibus.* Fontem ſerpentis] *id eſt, fontem Schiloachi: quem ita vocarunt Jehudæi a lento & ſerpente fluxu: vide Jeſchabhjæ* 8.6. Portam ſterquiliniorum] *quæ ferè terminum urbis angularem efficiebat ab oriente: nam per eam ſordes urbis in Kidronem efferebantur, ut quàm remotiſſimæ eſſent a templo.* Effringebam] *id eſt, parietinas explorabā.* 14 Portam fontis] *qua ibatur ad fontem Schiloachi, & Rogelis in civitate Davidis.* Piſcinam regis] *quam cap.* 3.15. *vocat Piſcinam Schelachi, quam Schiloachis rivus efficiebat.* Non erat locus] *id eſt, vadum, in Kidronis torrentu ex oppido effluentis alveo.* 19 Arabs] *Toparcha Arabiæ, ut ſupra ver.* 10. 20 Rem] *id eſt, rem ſicut geſta erat a me apud regem explicavi.* Non eſt pars] *id eſt, neque poſſeſſio, neque jus, aut aliquod veſtigium ſive ſpecies, & præſextus juris.*

CAPUT III.

Structura communes tripliciu civitatis Jeruſchalaimorum: deinde ſingulares, alia, ad regiam, alia ad Levitarum ſedem pertinentes, deſcribuntur.

1 SURGENS enim Eljaſchib ſacerdos ſummus, & cognati ejus ſacerdotes, ædificarunt [a]portā gregis (quam ipſi [a]ſanctificaverunt, & ſtatuerunt valvas ejus, inde uſque ad [a]turrim centenariam ſanctificaverunt eam) uſque ad [a]turrim Chananeelis.

2 Et ad latus ejus ædificarunt Jerechuntini: & ad alterum latus ejus ædificavit Zaccur filius Imri.

3 [a]Portam autem piſcium ædificarunt Senaani: ipſi contignaverunt eam, & ſtatuerunt valvas ejus, ſeras ejus, & vectes ejus.

4 Ad quorum latus instauravit Meremoth filius Uriæ filii Kotzi, & ad horum latus instauravit Meschullam filius Berechiæ filii Meschezabeelis: & ad horum latus instauravit Tzadok filius Bahhanæ.

5 Et ad latus horum instaurarunt Tekohhæi: sed magnifici eorum non submiserunt collum suum ad opus 'domini ipsorum.

6 Portam autem 'veterem instaurarunt Jojadahh filius Paseachi, & Meschullam filius Besodeiæ: ipsi contignaverunt eam, & statuerunt valvas ejus, & seras ejus, ac vectes ejus.

7 Et ad latus horum instauravit Melatja Gibhhonita, & Jadon Meronothanus, Gibhhonitæ, & Mitzpani: usque ad 'solium principis 'cis flumen.

8 Ad cujus latus instauravit Hhuzziel filius Charchajæ *cum* aurifabris, & ad latus ejus instauravit Chananja filius *unius* e pigmentariis: reliquerunt autem Jeruschalaima, quaqua versum murus latus *erat*.

9 Posteà ad latus horum instauravi Rephaja filius Churis, 'præfectus dimidio tractui Jeruschalaimorum.

10 Et ad latus horum instauravit Jedaja filius Charumaphi, atque e regione domus suæ: ad cujus latus instauravit Chattusch filius Chaschabnejæ.

11 'Mensura altera instauravit Malcija filius Charimi, & Chaschub filius Pachath-Moabi: una cum 'turri furnorum.

12 Et ad hujus latus instauravit Schallum filius Locheschi 'præfectus dimidio tractui Jeruschalaimorum: ipse & filiæ ejus.

13 'Portam vallis instauravit Channun cum habitatoribus Zanoachi: ipsi ædificaverunt eã, statueruntq; valvas ejus, seras ejus, & vectes ejus: ac mille cubitos in muro usque ad 'portam sterquiliniorum.

14 Portam verò sterquiliniorum instauravit Malcija filius Rechabi præfectus tractui Beth-Ceremi: ipse ædificavit eam, statuitque valvas ejus, seras ejus, & vectes ejus.

15 Item 'portam fontis instauravit Schallum filius Col-chozæ præfectus tractui 'Mitzpæ: ipse ædificavit eam & contexit eam, statuitque valvas ejus, seras ejus & vectes ejus: murum quoque piscinæ 'Schelachi inde ab horto regis usque' ad gradus descendentes e civitate Davidis.

16 Post eũ instauravit Nechemja filius Hhazbuki præfectus dimidio tractui Beth-tzuris: usque ex adverso sepulchrorum 'Davidis, & usque ad piscinam 'factam, & ad 'locum potentiorum usque.

17 Post eum instauraverunt 'Levitæ, Rechum filius Bani: ad cujus latus instauravit Chaschabja præfectus dimidio tractui Kehhilæ cum 'tractu suo.

18 Post eum instaurarunt cognati eorum, Bavvai filius Chenadadi, præfectus dimidio tractui Kehhilæ.

19 Instauravit verò ad latus ejus Hhezer filius Jeschuhhę præfectus Mitzpæ mensuram alteram: e regione ascensus ad 'armamentarium Mikzohhum.

20 Post eum[a] flagrante animo instauravit Baruc filius Zabbai mensuram alteram: inde a Mikzohho usque ad portam domus Eljaschibi sacerdotis summi.

[a] Heb. *accendit se, instauravit.*

21 Post eum instauravit Meremoth filius Uriæ filii Kotzi mensuram alteram: inde a porta domus Eljaschibi usque ad finem domus Eljaschibi.

22 Post hunc instauraverunt sacerdotes 'viri planitiei.

23 Post hoc instauravit Binjamin & Chaschub e regione domus suæ: post quem instauravit Hhazarja filius Mahhaseiæ filii Hhananjæ juxta domum suam.

24 Post hunc instauravit Binnui filius Chenadadi mensuram alteram: inde a domo Hhazariæ usque ad Miktzohhum & 'angulum usq;

25 Palal filius Uzai *instauravit* e regione Miktzohhi & turris prominentis, a domo regis superiore quę adjacet 'atrio custodię: post hunc Pedaja filius Parhhóschi.

26 Nethinæi autem qui habitabant in 'clivo: instaurarunt usque ex adverso 'portæ aquarum ad orientem & turris prominentis.

27 Post hoc instaurarunt Tekohhani mensuram alteram, ex adverso turris magnæ prominẽtis usque ad murum clivi.

28 Supra 'portam equorum instaurarunt sacerdotes, quisq;e regione domus suæ.

29 Post illud instauravit Tzadok filius Immeris e regione domus suæ: post quem instauravit Schemahhja filius Schecanjæ custos 'portæ orientalis.

30 Post quem instauravit Chananja filius Schelemjæ, & Chanun filius Tzalaphi sextus mensuram alteram: post eum instauravit Meschullam filius Berechiæ e-regione cubiculi sui.

31 Post eum instauravit Malcija filius alicujus aurifabri usque ad locum Nethinæorum & aromatariorum, e regione 'portę mandati, usque ad ascensum 'anguli.

32 Inter ascensum autem anguli & portam gregis, instaurarunt aurifabri & aromatarii.

ANNOTATIO.

1 **Porta gregis**] *hæc porta ad meridiem urbis erat, in ea valli parte quæ frontem civitatis Davidis & templi spectabat. ita autẽ vocata fuisse videtur Hhebraïs, & Græcis ὅτι ἐκ ταύτης ἐξῆγον quia in ea parte erat forum pecuarium ad commoditatem sacrificantium. & piscina illa quinque porticibus constans nomine Beth-Chesda, de qua Johan. 5. 2. Confer cum vers. 32. & infra 12. 39.* Sanctificaverunt] *id est, precibus Deo commendarunt, & spatium ab ea usque ad turrim centenariam rebus ad usum templi pertinentibus consecrarunt: quam ob rem in ambiverunt aurifabri & aromatarii infrà vers. 32: in platea verò forum pecuarium & piscina: quàm verisimile est, inde ab hoc tempore, in signum approbatæ hujus instaurationis fuisse ornatum cæleste illo miraculo, de quo Johan. 5. 4.* Turrim centenariam] *sitam inter portam gregis & turrim Chananeïs; forte sic dictam est, quòd centum cubitis ab utroque loco distaret.* Turrim Chananeelis] *quæ a porta gregis ituro occidentem versus: de hac Jerem. 31. 38. Nam Nechemja a porta gregis incipiens ad occidentem progreditur inde usque ad septentrionem: & sic deinceps usque ad ver. 13. totum urbis ambitum describit, donec in eandem portam redeat.* 3 Portam piscium] *in cujus area David ad cæsum stia est:*

ſic dicta, quòd mare ſpectabat, & piſces à mari per eam afferebantur: de ea vide 2. Chron. 33. 14. Tzephanja 1. 10. & infrà 12. 39. 5 Domini ipſorum] *id eſt, Deo, ex cujus beneficio & mandato ſuſcepta erat inſtauratio. ita notat eos ingrati animi: ut Debora Meroznes, Judicum 5. 23: & Hiereja poſteros Schelæ, 1. Chron. 4. 22.* 6 Veterem] *quia muri prioris fuerat: ut refert Joſephus lib. 6. de bello Judaico, cap. 6. a quo initium habebat murus, civitatem Davidis ab altera Jeruſchalaimorum parte dividens.* 7 Solium principis] *ideſt prætorium, ſynedochicè: de quo ſuprà 2. 8.* Cis flumen] *ideſt, Judæa quæ eſt cis Euphratem.* 8 Cum aurifabris &c.] *in hac quoque parte ſeptentrionali ex adverſo porta gregis erat aurificum & pigmentariorum victus: ad commoditatem eorum, qui per hanc regionem urbi templum adibant.* Reliquerunt &c.] *id eſt, non fuerunt ſolliciti de inſtaurando muro mediano, qui ab ea parte, quæ ſuprà portam Ephraimi erat, uſque ad portam veterem protendebatur: ut ſuperiora & inferiora Jeruſchalaima, civitatemq; Davidis inter ſe dividerent: de partibus urbis vide Judicum 1. 8.* 9 Præfectus dimidio tractûs] *id eſt, illi urbis parti, quæ ad tribum Jehudæ pertinebat.* 11 Menſura altera] *id eſt, tanta quanta inſtaurabat Chattuſch: ſic infrà ſepius.* Turri furnorum] *ſita inter portam ſterquilinium, & murum latum, Nechemiæ 12. 38.* 12 Præfectus] *pro Binjaminitis: illorum enim erat ſeptentrionalis tractus urbis.* 13 Portam vallis] *de qua ſuprà 2. 13: nam hic demum Nechemja a parte orientali ad meridianam tranſilit: quia reliquum murum ab oriente ad ſeptentrionem non ita labefactatus fuerat.* Portam ſterquiliniorum] *extremum terminum Jeruſchalaimorum ab oriente: vide ſuprà 2. 13. & infrà 12. 31.* 15 Portam fontis] *de qua ſuprà 2. 14: hîc autem incipit Nechemja de ſingularibus illu operibus agere, quæ vel ad regiam, vel ad domum Dei pertinebant.* Mitzpæ] *in Binjamine: vide Judicum 20. 1.* Schelachi] *id eſt Schiloachis, de qua Johan. 9. 7.* Ad gradus] *quibus deſcendebatur ad altera Jeruſchalaima, Nechem. 12. 37.* 16 Davidis] *id eſt, qua pro familia ſua curavit David.* Factum] *a rege Chizkija: vide 2. Reg. 18. 17. & 20. 20.* Locum potentiorum] *ubi præſidiarii civitatis Davidis ſtationem habebant.* 17 Levitæ] *id eſt, genus Leviticum, quod etiam ſacerdotes complectitur: ut apparet ex ſequent.* Tractu ſuo] *id eſt, hominibus tractûs ſui: metonymia.* 19 Armamentarum] *turrim ſive munitionem in editiſſimo loco civitatis Davidis: a prærupto ſitu ſuo, appellatam Miktzoahh. 2. Chron. 26. 9.* 22 Viri planitiei] *de quibus infrà 12. 28.* 24 Angulum uſque] *id eſt, alteram turrim quæ angulum efficiebat civitatis Davidis.* 25 Atrio cuſtodiæ] *de quo Jirmeja 32. 2. & ſeq.* 26 Clivo] *de quo 2. Chron. 27. 3.* Portæ aquarum] *ſita ad orientem in civitate Davidis verſus ingreſſum templi, de qua infrà 8. 2. & 12. 37.* 28 Portam equorum] *portam Aquilonarem civitatis Davidis, quæ ibatur ad portam Ephrajimi: vide 2. Reg. 11. 16.* 29 Portæ orientalis] *id eſt templi, ſpectantis ad orientem.* 31 Portæ mandati] *Videtur ita dicta, quòd ibi ſynedrium haberetur: & de Eccleſia legibus ibi reſponderetur conſulentibus.* Anguli] *de quo ſupra ver. 24.*

CAPUT IIII.

Jehudæorum hoſtes cœptam urbis inſtaurationem primùm ludificantur: deinde cùm ſuccedere eam intelligunt, conſpirant: Nechemja verò conſpiratione audita Deum precatur, & diſciplinam militarem inſtituit: ita divinitus hoſtium conatus irriti fiunt, & inſtaurationis opus procedit.

1 FUERAT autem, cùm audiviſſet Sanballat nos ædificare murum iſtum: ut accenſus ira indignaretur plurimùm: & ſubſannaret Jehudæos.

2 [a]Dicebat enim coram cognatis ſuis & copiis Samariæ: dicebat, inquam: quid iſti Jehudæi languidi facturi eſſent? [a]an ſinerent eos? [a]an ſacrificaturi eſſent? an abſolverent hoc tempore? an [b] redivivos ſtatuerent lapides, e ruderibus, poſtquam exuſti ſunt?

3 Tobija verò Hhammonita aſſiſtens ei: [a]dixit: etiam ut ædificent, ſi aſcendat vulpes, utiq; perrumpet murum lapideum eorum.

4 [a]Audi, ô Deus noſter, nos eſſe contemptui, & converte probrum eorum in caput eorum: & expone eos prædæ in terra captivitatis:

5 Neque obtegas iniquitatem eorum, & peccatum eorum à facie tua ne deleatur: quia [c]irritaverunt te reſpectu ædificantium.

6 Ita ædificavimus murum iſtum, adeò ut [b] conſtructus fuerit totus murus uſque ad dimidium ipſius: nã populo erat [c] animus ad agendũ.

7 Fuit verò cùm audiret Sanballat, & Tobija Arabeſq;, & Hhammonitæ, atque Aſchdodæi [d] aſſurrexiſſe ad juſtam conſtitutionem muros Jeruſchalaimorum, & cœpiſſe loca perrupta occludi: accenſa eſt *ira* eorum valde.

8 Quare conſpiraverunt omnes ſimul, ut venientes oppugnarent Jeruſchalaima: aut facerent ei [e] impedimentum.

9 (Quapropter oravimus Deum noſtrum: & conſtituimus cuſtodiam adverſus eos interdiu & noctu metu eorum.

10 Dicebant enim Jehudæi, [a]debilitata eſt vis bajulorum, & [a]pulveris multum ſupereſt: nos autem [a] non prævaluri eſſemus ædificando murum.)

11 Et dixerant hoſtes noſtri, ne animadvertant, neque videant donec pervadentes medium eorum interficiamus eos: aut [f] ceſſationem afferamus iſti operi.

12 Fuit verò cùm adveniſſent Jehudæi habitantes apud illos: & dixiſſent nobis decies, *cavete vobis* ab omnibus locis per quæ redire poteſtis ad nos:

13 Ut conſtituerem ab imis partibus cujuſq; loci *aliquos* a poſterioribus partibus muri, in locis arduis: conſtituì etiam populum per familias cum gladiis ſuis, ſpiculis ſuis, & arcubus ſuis.

14 Cumq; luſtraſſẽ ſurgens, dixi ad clariſſimos & ad antiſtites & ad reliquum populi: ne timetote ab [g] iſtis: dominum maximum & ſummè reverendum recordamini, & pugnatote pro fratribus veſtris, filiis veſtris, & filiabus veſtris, uxoribus veſtris, & domibus veſtris.

15 Deinde fuit cùm audiviſſent inimici noſtri innotuiſſe nobis, & irritum feciſſet Deus conſilium eorum: ut reverteremur omnes ad murum, quiſque ad opus ſuum.

16 Erat tamen inde ab eo die pars [a] puerorum meorum agens in opere, pars verò eorum tenens cum ſpiculis ſcuta, & arcus & loricas: principes autem [a] ſequebantur quamque familiam Jehudæorum.

17 Eorum

[a] Heb. *vivificaturi eſſent lapides ex acervis pulveris, &c. vide Gen. 18. 10.*

[b] Heb. *colligatus fuerit.*

[c] Heb. *cor.*

[d] Heb. *aſcendiſſe ſanitatẽ muri: ſic 2. Chro. 24. 13.*

[e] Heb. *aberrationem.*

[f] He. *faciemus ut eſſet iſtud opus.*

[g] Heb. *a facie iſtorum.*

17 Eorum qui ædificabant murum, & qui ferebant onus cum onerantibus una manu sua *quisque* agebat in opere: altera tenente missile.
18 Structores autem isti, quisque gladio suo accincti erant ad lumbos suos, cum ædificarent: tubicen verò erat apud me.
19 Dixi enim clarissimis & antistitibus residuoq; populi opus hoc multum & amplum *est*: ideoq; nos disparati in muro, longinqui sumus
[b] Heb. *vir a fratre suo.* [b] alter ab altero.
20 In locum ubi audietis sonum tubæ, illuc congregamini ad nos: Deus noster pugnaturus
21 Sic faciebamus opus: quorum pars tenebant spicula ab ascensu auroræ, usque ad [i] exortum stellarum.
[i] Heb. *exitū.*
22 Etiam tempore illo edixi populo: quisque cum puero suo pernoctanto intra Jerusalaima: ut sint nobis noctu ad custodiam, & interdiu ad opus.
23 Neq; ego quidem & cognati mei & pueri mei, deniq; [k] custodes qui sequuntur me exuturi sumus vestes nostras; cuique gladius suus & aqua
[k] Heb. *viri custodiæ.*
esto.

ANNOTATIO.

2 Dicebat enim] *hæc indignantis sunt verba, quasi coram milite arma conclamaret.* An finerent eos] *id est, an nostris homines eos amplius ferrent?* An sacrificaturi essent &c.] *id est, an per nos licere ipsis operam dare sacrificiis suis, & munitionem cæptam absolvere?* 3 Dixit &c.] *hæc verba subsannantis sunt hyperbolica, quibus indignatio superior tollitur: Sic Deus consulit suis, ut sine impedimento pergant.*
4 Audi ô Deus] *oratio Nechemiæ: quam habuit cùm sermones hostium ad eum perferrentur.* 5 Irritarunt te] *q.d hæc non propter nos: sed propter gloriam tuam effice: quam isti indignissimè proculcarunt, dum in nos tuo jussu ædificantes invecti sunt.* 10 Debilitata est vis] *id est, bajuli viribus fracti non essent pares sustinendæ & propulsandæ impressioni hostium.* Pulveris multum &c.] *q.d necesse est illos in posterum multum bajulare.* Non prævaliturí essemus] *sub. contra hostem, si omnium opera in labore structuræ consumerentur.* 12 Cavete vobis] *id est, certa custodiæ & exploratoribus firmate omnes aditus, quibus vos isti adoriri possent. Est autem hîc eclipsis verbi conjugati cum custodia nomine, de quo suprà ver. 9. unde illud supplevimus.* 16 Puerorum] *id est, custodum, quorum dux erat: alterni enim excubias agebant, & operi murorum incumbebant.* Sequebantur] *id est, ad opus deducebant & reducebant.* 23 Exuturi sumus] *cùm in excubiis erimus.* Cuique gladius] *id est, singuli armis & cibario instructi comparemus: synecdoche.*

CAPUT V.

Nechemia expostulantem populum, servitutis, æris alieni, & bonorum oppignerationis onere liberari curat: & ipso exemplo suo præsens de suo remittit, populum publicis oneribus sublevat, & sua cum ipsis communicat.

1 ERAT autem clamor populi cum uxoribus suis magnus: contra cognatos suos Jehudæos.
2 Nam erant qui dicerent: filios nostros & filias nostras nostrum multi [a] *oppigneramus*, ut accipiamus frumentum & comedentes vivamus.
3 Alii erant qui dicerent, agros nostros, vineasque nostras & domos nostras oppigneramus: ut accipiamus frumentum in ipsa fame.
4 Denique erant qui dicerent: mutuamur pecuniam [a] pro canone regis: oppigneratis agris nostris & vineis nostris.
5 Jam verò [b] ut caro cognatorum nostrorum, caro nostra est: ficut filii eorum, filii nostri *sunt*: ecce antem nos subjicimus filios nostros & filias nostras in servos, suntque de filiabus nostris *quædam* subjectæ, quarum *redemptio* nō *est* in facultate manuum nostrarum, cùm agri nostri & vineæ nostræ penes alios sint.
6 Itaque displicuit mihi valde: cùm audirem clamorem eorum & verba ista.
[a] Heb. *eorum meum.* 7 Cumque consilium iniissem [a] animus meus apud me: contendi cum clarissimis & antistibus, dixique eis: onus [b] uniuscujusque impositum alteri [a] vos exigitis: & indixi [a] illorum causa congregationem magnam.
[b] Heb. *viris in fratrem suū.* 8 Ubi dixi eis, nos [a] comparamus fratres nostros Jehudæos, qui venditi sunt gentibus, prout est in nobis: & etiam vos venderetis fratres vestros, aut venderentur nobis? qui siluerunt, nec invenerunt quòd responderent.
9 Tum dixi: non *est* bona hæc res quam facitis: an non in timore Dei nostri ambulaturi estis: potius quàm [a] probro illarum gentium inimicarum nobis?
10 At etiam ego, cognati mei, & pueri mei [a] exacturi essemus ab eis pecuniam aut frumentum: remittamus, quæso, onus istud.
11 Restituite, quæso, eis hoc ipso die agros eorum, vineas eorum, oliveta eorum ac domos eorum: præterea centesimam pecuniæ, aut frumenti, mustique, aut olei, quam exacturi essetis ab eis.
12 Qui dixerunt, restituimus, & ab eis non repetemus: sic facturi sumus quemadmodum dicis: tum convocavi sacerdotes, *per quos* adjuravi illos ut facerent secundum verbum istud.
13 [a] Etiam lacertum meum excussi, dicens: sic excutiat Deus omnem virum qui non præstiterit verbum hoc, a domo ejus, & [a] a labore ejus: & ita sit excussus ac vacuus: dixeruntque tota congregatio, Amen, laudantes Jehovam: fecitque populus secundum verbum istud.
14 Etiam ex quo tempore [a] præceperat mihi ut essem princeps in terra Jehudæ: ab anno vigesimo usque ad annum trigesimum secundum Artaxerxis regis, duodecim annis: ego cum cognatis meis cibarium principis non comedi.
15 Nam principes priores qui antecesserant me, prægravabant populum accipientes ab eis de pane & vino, [c] [a] præter argenti siclos quadragenos: etiam pueri eorum dominabantur in populo: ego verò non feci ita propter reverentiam Dei.
[c] Heb. *post.*
16 Etiamq; in opere muri istius instauravi, & agrum non comparavimus: omnesq; pueri mei congregati erant ibi ad opus.
17 Quin ipsi Jehudæi & antistites centum quinquaginta viri, & qui veniebant ad nos ex gentibus

gentibus quæ *erant* circa nos: mensæ meæ affidebant:

18 Ita ut quod parabatur unoquoque die: bos unus, pecudes senæ selectæ cum avibus parabatur mihi: & [d] intra diem denum ex quovis vino

[d] Heb. *inter decadem dierum.*

plurimum: [e] nihilo-minus tamen cibarium principis non petebam, eò quòd gravis fuisset servitus illa imposita ipsi populo.

[e] Heb. *tamen cum hoc.*

19 [f] Recordare mei, Deus mi, in bonum: quicquid fecerim erga populum istum.

ANNOTATIO.

2 Oppigneramus] *id est, alii jam antè oppignerabamus, & alii in dies oppignerare cogimur: est enim in tribus his versibus μετωνυμια. Occasionem verò dedit hic querimoniis assiduus eorum in instaurando muro labor, quo impediebantur a privatis suis & domesticis occupationibus.* 4 Pro canone regis] *de quo Hebræa 4.13. mem ab hoc canone tantùm immunes erant sacerdotes, Levitæ & ministri domus Dei, Hebræa 7.24.* 5 Ut caro] *id est, tantidem sumus ex jure naturæ, & mandato Dei: Deut. 15.7.* Non est in facultate nostra] *id est, non habemus unde redimamus.* 7 Vos exigitis] *id est, res istarum exactionum est sive debitores compellatis, aut vestro aut aliorum creditorum nomine: sive alios simatis exigere.* Illorum] *expostulantium.* 8 Comparamus] *id est, tenemur comparare ex lege Levit. 25.47. & sequentibus.* 9 Probro] *id est, factis probrosis.* 10 Exacturi essemus] *si cum illis, exemplo vestro, summo jure experiremur.* 13 Etiam lacertum] *Publicæ execrationis formula: id est, excusso pallio lacertum eduxi: synecdoche.* A labore] *id est, a facultatibus, ut omnia ipsius labor sit irritus.* 14 Præceperat mihi] *Deus per regem: sup. 2.6. & 8. ver.* 15 Præter argenti] *id est, amplius denos dalaros in diem.* 18 Intra diem denum] *id est, certum demensum vini decimo quoque die in singulas horum familias erogabatur.* 19 Recordare, &c.] *q.d. nihil mihi apud homines hac narratione arrogo, cujus testis est Deus: & multo minus apud Deum, cujus fidem & misericordiam imploro: spretus non meis factis: sed ejus bonitate: utcunq; mihi bene sim conscius: sic infra 13.22.*

CAPUT VI.

Impedimenta Nechemiæ oblata a vicinis hostibus, a Pseudoprophetis, & falsis fratribus, ædificationis & totius administrationis tempore describuntur.

1 Fuit autem cum auditum esset Sanballato, & Tobiæ, Geschemóque Arabi, reliquóque inimicorum nostrorum, me exædificasse murum, neq; esse residuum in eo ruptura: etiam ad hoc usque tempus valvas me non statuisse in portis:

2 Ut mitteret Sanballat cũ Geschemo ad me, dicendo: age, ineamus consilium pariter in *aliquo* vicorum in [a] valle Onuntis: illi autem cogitabant [a] afficere me malo.

3 Sed misi ad eos nuntios qui dicerent: opus magnum facio: ideoque non possum descendere: quam ob rem cessaret hoc opus, cùm desisterem *ab* eo descendens ad vos:

[a] Heb. *secundum verbum hoc quatuor vicibus.*

4 Et remittentibus ad me [a] in eandem sententiam quater: respondi eis in eandem sententiam.

5 Tandem misit ad me Sanballat in hanc sententiam [b] quintò per puerum suum: & literis e manu ejus apertis,

6 Scriptum erat in eis: per gentes auditur, ut [c] Gaschmu ait, te & Jehudæos [d] cogitare rebellionem: idcirco te ædificare istum murum: teq; fore illis regem, [e] cùm res istæ fuerint.

[b] Heb. *vice quinta.* [c] *qui sup. vers. 1. Geschem.* [d] Heb. *rebellare.*

7 Insuper etiam prophetas te constituisse, qui prædicent de te Jeruschalaimis, dicendo: rex est in Jehuda, adeò ut mox fama perferenda sit ad regem hujusmodi rerum: quare nunc age, [e] ineamus consilium pariter.

8 Tum misi ad eum dicendo, non *est* factum hujusmodi rerum *quicquam* quas tu dicis: sed ex [a] animo tuo comminiscéris eas.

[a] Heb. *corde.*

9 Nam omnes isti timorem ſtudebant injicere nobis, [a] dicendo: remissæ erunt manus eorum ab isto opere, ita ut non perficiatur: [a] nunc itaq; *ô Deus* confirma manus meas.

10 Præterea cùm ego venissem in domum Schemahhjæ orti [a] Delaja filio Mehetabeelis, qui [a] detentus erat: dixit, conveniamus, in domum Dei [b] intra ipsum templum, & occludamus valvas templi: venturi enim sunt ad interficiendum te: noctu, inquã, venturi sunt ad interficiendum te.

[b] Heb. *in medium templi.*

11 Cui dixi, an vir [a] qualis *sim* ego fugeret? aut quis *est* qualis ego, qui ingrediatur in templum ut vivat? non ingrediar.

12 Tunc [a] agnovi quòd ecce nequaquam miserat eum Deus: sed istam prophetiam indixerat mihi: quia Tobija & Sanballat mercede conduxerant eum:

13 Ut [a] conducticius esset: ut timens & ita faciens peccarẽ: quod fuisset illis [b] argumentũ infamiæ, ut probro exponerent me.

[b] Heb. *ad nominalium.*

14 Recordare Deus mi, Tobiæ & Sanballati secundum opera ejus ista: atque etiam Nohhadjæ prophetissæ & residui illorum prophetarum, qui timorem ſtudebant injicere mihi.

15 Tandem [a] perfectus est murus vigesimo quinto *die* Elulis: ad [a] quinquagesimum secundũ diem.

16 Fuit itaque cùm audirent omnes inimici nostri, & viderent omnes gentes quæ *erant* circa nos oculis suis, ut concíderent valde: quia agnoscebant a Deo nostro confectum fuisse opus istud.

17 Etiam [a] diebus illis frequentarunt clarissimi Jehudæ [a] literas suas [b] missas ad Tobijam: ut quæ *erant* Tobijæ, [a] afferebantur ad ipsos.

[b] Heb. *emissas.*

18 (Nam multi in Jehuda [k] conjurati erant ei: quia gener erat Schecanję filio Arachi: & Jehochanan filius ejus duxerat filiam Meschullami filii Berecjæ.)

[k] Heb. *venientes.* [b] Heb. *domini juramenti.*

19 Etiam beneſacta ejus prædicant coram me, & res meas prodebant ei: literas verò mittebat Tobija ad injiciendum mihi timorem.

ANNOTATIO.

2 Valle Onuntis] *tribus Binjaminiticæ infra 11.35.* Afficere me malo] *id est, occidere, ivoquiæ.*

6 Cùm res istæ] *id est, ita omnibus confectis & constitutis.* 7 Ineamus consilium] *q.d. ut malo quod*

quod tibi & toti provinciæ imminet, occurramus: & ne nobis eveniat aliquid mali propter vicinum malum.
9 Dicendo] *id est, cogitando cum animo suo: ut Exod. 2. 14.* Nunc itaque] *vide simile sup. 4. 4.* 10 Delaja] *sacerdote primario visis vigesimâ tertiæ, de quo 1. Chron. 24. 18.* Detentus &c.] *id est qui se voto vel religione detineri simulabat pro salute Nechemiæ: de cujus periculo se divinitus monitum fingebat.* In domum Dei] *q. d. non est tutum in urbe esse, cùm portæ valvis nondum instructæ sint, suprà ver. 1.* 11 Qualis sum &c.] *q. d. hoc non esset mihi honorificum: qui Deo confido, & huic populo præsum.* Aut quis est] *id est, facerem contra testimonium conscientiæ meæ, quæ novit ex lege mihi extero non licere vel vitæ tuendæ causa in templum Dei me recipere, Num. 3. 38.* 12 Agnovi] *ex eo videlicet quod contrà suaderet quam lex imperat: vide Deut. 13.* 13 Conductitius] *id est, stipendiarius, quem vulgò pensionarium vocant, ut continua pensitatione obstrictus, omnibus modis Nechemiam ad peccatum sollicitaret.* 15 Perfectus est murus] *id est, valvis, seris, & vectibus ac omni ex parte confirmatus.* Elulis] *id est, ultimis mensis plurimum Augusto respondentis.* Quinquagesimum secundum diem] *ex quo murus lapideus fuerat ædificatus.* 17 Diebus illis] *quibuscunque ædificatum est, & Nechemia Jerusalem is maxsit, id est, spatio duodecim annorum.* Literas suas] *quarum argumentum est versu ultimo.*

CAPUT. VII.

Nechemia officia domus Dei recognoscit: urbi præsides instituit, custodias & ordines habet: & conventu habito Israëlitas reduces recenset, ad urbem incolis munendam: qui omnes pro suis facultatibus Deo offerunt.

DEINDE fuit, cùm exædificato muro instituissem valvas ejus: & recensiti essent janitores musiciq; & reliqui Levitæ:
2 Ut mandatis instituerem Chananin fratrem meum, & Chananjam præfectum castro super Jerusalaima: nam erat vir planè [a] fidus, & timebat Deum præ multis.
3 Ac edixi eis: ne aperiuntor portæ Jerusalaimorum usquedum incalescat sol, & dum ipsi adstantes occludent valvas, etiam tractate: idque constitutis custodiis habitantium Jerusalaimis, unoquoque in custodia sua, & unoquoque ex adverso loci sui.
4 Urbs autem ipsa ampla erat spatiis & magna: populus verò paucus intra eam: nec erant domus ædificatæ.
5 Quapropter indente Deo meo in [b] animũ meum, congregavi clarissimos antistitesque & populum: ut fieret generis recensio, & inveni libellum recensionis eorum qui ascenderant primùm, in quo inveni scriptum.
6 Hi *sunt* homines illius provinciæ, qui ascenderunt e captivitate illius deportationis quam deportaverat Nebucadnetzar rex Babyloniæ: qui reversi sunt Jerusalaima & in Jehudæam, quisque in civitatem suam,
7 Qui venerunt cũ Zerubbabele, Jeschuhha, Nechemja, Hhazarja, Rahhamja, Nachamani, Mordecaio, Bilschane, Misperetho, Bigvaio, Nechumo, Bahhana: numerus hominum populariũ Jisraëlis.
8 Posteri Parhhoschi, bis mille centum septuaginta duo.
9 Posteri Schephatjæ, trecenti septuaginta duo.
10 Posteri Arachi, sexcenti quinquaginta duo.
11 Posteri Pachath-Moabi, ex posteris Jeschuhhæ & Joabi: bis mille octingenti octodecim.
12 Posteri Hhelami, mille ducenti quinquaginta quatuor.
13 Posteri Zattu, octingenti quadraginta quinque.
14 Posteri Zaccai, septingenti sexaginta.
15 Posteri Binnui, sexcenti quadraginta octo.
16 Posteri Bebai, sexcenti vigintiocto.
17 Posteri Hhazgadis, bis mille trecenti vigintiduo.
18 Posteri Adonikami, sexcenti sexaginta septem.
19 Posteri Bigvai, bis mille sexagintaseptem.
20 Posteri Hhaddinis, sexcenti quinquaginta quinque.
21 Posteri Ateris, ex Chizkija nonagintaocto.
22 Posteri Chaschumi, trecenti vigintiocto.
23 Posteri Betzai, trecenti vigintiquatuor.
24 Posteri Chariphi, centum duodecim.
25 Gibhhonitæ nonagintaquinque.
26 Beth-Lechemitæ & Netophathæi centum octogintaocto.
27 Hhanathothani centum vigintiocto.
28 [c] Hhazmavethani quadragintaduo.
29 Kirjath-Jehharimani, Cephirani, & Beerothani septingenti quadragintatres.
30 Ramani & Gebahhæi sexcenti viginti unus.
31 Michmasæi centum vigintiduo.
32 Bethelitæ & Hhajani centum vigintitres.
33 Nebuntini alteri quinquagintaduo.
34 Posteri Hhelami alterius mille ducenti quinquagintaquatuor.
35 Posteri Charimi trecenti viginti.
36 Jerechuntini trecenti quadragintaquinque.
37 Lodæi, Chadidæi & Onuntini septingenti vigintiunus.
38 Senaani ter mille nongentini trigenta.
39 Sacerdotes: posteri Jedahhjæ e familia Jeschuhhæ nongenti septuagintatres.
40 Posteri Immeris mille quinquagintaduo.
41 Posteri Paschchuris mille ducenti quadragintaseptem.
42 Posteri Charimi mille septendecim.
43 Levitæ: posteri Jeschuhhæ cum Kadmiele e filiis Hodevæ septuagintaquatuor.
44 Musici: posteri Asaphi, centum quadragintaocto.
45 Janitores: posteri Schallumi, posteri Ateris, posteri Talmonis, posteri Hhakkubi, posteri Chatitæ, posteri Schobai: centum trigintaocto.
46 Nethinæi: posteri Tzichæ, posteri Chaschuphæ, posteri Tabbahothi,
47 Posteri Keroſi, posteri Sihhæ, posteri Padonis,
48 Posteri Lebanæ, posteri Chagabæ, posteri Schalmai,
49 Posteri Chananis, posteri Giddeli, posteri Ga-

[a] Heb. *fidei vel veritatis.*
[b] Heb. *cor.*
[c] Heb. *viri loci Hhazmavethi.*
Vide Hebræa.

Gachadis,
50 Posteri Reaję, posteri Retzinis, posteri Nekodæ,
51 Posteri Gazami, posteri Hhuzzæ, posteri Paseachi,
52 Posteri Bezai, posteri Mehhunimi, posteri Nephisthesimi,
53 Posteri Bakbuki, posteri Chakuphæ, posteri Charchuris,
54 Posteri Batzelithi, posteri Mechidę, posteri Charschæ,
55 Posteri Barkosi, posteri Siseræ, posteri Temachi,
56 Posteri Netziachi, posteri Chatiphę:
57 Posteri servorum Schelomonis: posteri Sotai, posteri Sopherethi, posteri Peridæ,
58 Posteri Jahhalę, posteri Darkonis, posteri Giddeli,
59 Posteri Schephatję, posteri Chatilis, posteri Pocereth-Hatzebajimi, posteri Amonis:
60 Omnes Nethinæi & posteri servorum Schelomonis, trecenti nonagintaduo.
61 Hi quoque *fuerunt* qui ascenderunt e Tel-Melacho & Tel-Charscha: Cerub, Addon & Immer: sed sed non potuerunt indicare familiã majorum suorum, & semen eorum: utrum ex Jisraëlitis essent.
62 Posteri Delajæ, posteri Tobijæ, posteri Nekodæ, sexcenti quadragintaduo.
63 Et sacerdotibus verò, posteri Chabaję, posteri Cotzi: posteri Barzillai: qui accepta e filiabus Barzillai Gilhhaditę uxore, vocatus est de nomine illorum.
64 Isti quæsiverunt quisque scripturam suam, qui suum genus prædicabant: sed non inventa est: quapropter ut polluti abstenti sunt a sacerdotio.
65 Edixit enim regis legatus eis, ut non comederent de re sancta sanctarum: donec existeret sacerdos cum Urimis & Tummimis.
66 Tota hæc congregatio universè, quadragies bis mille trecentorum sexaginta:
67 Præter servos eorum & ancillas eorũ istos: septies mille trecentos triginta septẽ: quibuscum erant cantores & cantatrices: ducẽtæ quadraginta quinque.
68 Equi eorum, septingenti triginta sex: muli eorum ducenti quadragintaquinque:
69 Cameli, quadringenti triginta quinq; asini, sexies mille septingenti viginti.
70 'Tum pars primorum paternarum *familiarum* contulerunt ad 'ipsum opus: 'regis legato conferente in thesaurum, auri 'drachmas mille, crateras quinquaginta, tunicas sacerdotum quingentas triginta:
71 E primoribus, inquam, paternam *familiarum* contulerunt in thesaurum ipsius operis, auri drachmas [d] vicies mille, & 'argenti pondo bis mille ducenta.
72 Quod verò contulerunt reliquum populi: fuit auri drachmæ vicies mille, & argenti pondo bis mille: ac tunicę sacerdotũ sexaginta septẽ.

[d] Heb. *duas myriadas: sic ver. 72.*

ANNOTATIO.

3 Ipsi adstantes &c.] *id est, custodes: quibus portarum cura mandata fuerit.* Tractate] *id est, admotis manibus observate an bene sint clausæ.* Ex adverso loci] *i. in portu & propugnaculo, quæ fuerint in ea urbi ratione quam quisque inhabitat.* 5 Quapropter &c.] *id est, cùm istam incolarum paucitatem animadverterem Jeruschalaimus.* Congregavi] *id est, convenire jussi in diem primum mensis septimi: ut audita lectione legis compararentur ad ea facienda, quæ Dei cultui, conservationi urbu & populi convenire judicarentur. Prolepsis quinque capitum sequentium.* Generis recensio] *ac proinde incolarum urbis numerus augeretur: invenio in iis qui ad antiquas urbanas familias olim pertinebant, & in oppidum etiam aliu, si opus esset, ascitus.* Ascenderant primùm] *id est, qui in Jehudæam duce Zerubbabele perveneranr: nam hæc recensio prima est in Jehudæa facta cum primùm in eam appulissent: sed tamen secunda ab ea quæ prius fuerat habita in Babylonia, cùm instituerentur profectio, Hhezræ 2. Hinc varietas numerorũ orta.* 70 Tum] *cùm Nechemiæ mandato congregati sint sup. ver. 5: quemadmodum primo adventu contulerant, Hhezræ 2 68.* Ipsum opus] *id est, ad omnia quæ forent opus in domo Dei.* Regis legato] *Nechemia, ut nominatim exprimitur infra 8. 10. & 10. 2.* Drachmas mille] *i. quasi mille ducatos.* 71 Argenti pondo] *i. amplius quinquaries mille quinquaginta daleros: vide 1. Reg. 10. 17.*

CAPUT VIII.

Jisraëlitarum conventui verbum Dei propovitur, consternati eriguntur, tabernaculorum festum indicitur: quod summo studio & religione celebratur, habitis quotidie sacris concionibus.

1 'Nam habitaverant sacerdotes & Levitæ, janitoresque & musici & populares ac Nethinæi, deniq; omnes Jisraëlitæ in civitatibus suis: adveniente autem 'mense septimo, dum Jisraëlitæ *inhabitarent* civitates suas:

[a] Heb. *quasi vir unus.*

2 Congregati sunt totus populus [a] unanimis in plateam quę *est* ante 'portam aquarum: dicentes Hhezræ legis perito, ut afferret librum legis Moschis, quam præperat Jehova Jisraëli.

3 Adferens itaq; Hhezra sacerdos legem coram congregatione tam virorum quàm mulierum, & [b] omnium aptorum ad intelligenter audiendum, die primo mensis septimi:

[b] Heb. *omnia intelligentiã ad audiendũ.*

4 Legit in illo ante plateam illam quæ *est* ante portam aquarum a luce vsq; ad meridiem, coram viris mulieribus q; ac intelligentibus: auribus totius populi *attentis* ad librum legis.

5 Strabat autem Hhezra legis peritus in suggestu ligneo quem fecerant ad hanc rem: adstante ei 'Mattitja, & Schemahho, & Hhanaja, & Urija, & Chilkija, & Mahhaseja ad dexteram ejus: a sinistra verò ejus Pedaja, & Mischaële, & Malcija, & Chaschumo, & Chaschabaddana, Zecarja, Meschullamo:

6 Cùm aperuit Hhezra librum ante oculos totius populi (nam superior toto populo erat:) quem dum 'apertum habuit, consistebant totus populus.

7 Deinde benedixit Hhezra Jehovæ Deo maximo: cui respondentes totus populus Amen, Amen, cum elatione manuum suarum, verticem inclinarunt & incurvarunt se Jehovæ facie *demissa* terram versus.

8 Similiter Jeschuahh, & Bani, & Scherebja, Jamin,

min, Hhakkub, Schabbetai, Hodija, Mahhaseja, Kelita, Hhazarja, Jozabad, Chanan, Pelaja, & alii Levitæ docebant populum legem: [a] populo manente in statione sua.

9 Legebant enim librum illum, legem Dei explanatè: & exponendo sensum, dabant intelligentiam per scripturam ipsam.

10 Deinde dixit Nechemja, is *est* legatus regis, & Hhezra sacerdos legis peritus, ac Levitæ docentes populum, toti populo: hic dies sanctus *est* Jehovę Deo vestro, [a] ne lugete neque flete: flebant enim totus populus cùm audirent verba legis.)

11 Sed, inquit eis, abite, [a] comedite pinguia, & bibite dulcia, ac [a] mittite portiones cuicunq; nihil *est* paratum: nam sanctus *est* hic dies domino nostro, & ne dolore afficiamini: sed [a] gaudium Jehovæ sit robori vobis.

[c] Heb. *jussisset conticescere.*

12 Cùm itaque Levitæ [c] repressissent totum populum, dicendo: silete, quia hic dies sanctus est: & ne dolore afficiamini:

13 Abiverunt totus populus ad comedendum & ad bibendum & mittendum portiones, & ad agitandum lætitiam magnam: quòd intellexissèt verba illa, quæ nota fecerant ipsis.

14 Postridie verò congregati sunt primores paternarum *familiarum* totius populi, sacerdotes ac Levitæ ad Hhezram legis peritum: idque ad intellectum [a] habendum in verbis legis.

15 Cumq; invenissent scriptum in lege: præcepisse Jehovam per Moschen, ut considerent Israëlitæ in tabernaculis, in festo eorum mense septimo: *Levit. 23. & Deut. 16.*

16 Et [a] ut promulgarent ac [d] proclamarent in omnibus civitatibus suis & Jeruschalimis, dicendo, exite in montana, & afferte ramos olivarum, & ramos arborum oleosarum, ramosque myrti, & spathas palmarum, cum ramis arborum densarum: ad faciendum tabernacula, [a] prout scriptum est:

[d] Heb. *transmitterent vocem.*

17 Egressi populus attulerunt, & fecerunt sibi tabernacula quisq; in tecto suo aut in atriis suis, ac in atriis domus Dei: etiam in platea portæ aquarum, & in platea portæ Ephrajimi.

18 Sic cùm fecissent tota congregatio illa, reduces a captivitate tabernacula, & considerent in ipsis tabernaculis: ([a] etsi non fecerant inde a temporibus Jeschuhhæ filii Nunis, ita filii Israëlis usque in diem istum) esset que lætitia magna valde:

19 Legebat *Hhezra* in libro legis Dei [e] quotidie, inde a die primo usque ad diem ultimum: celebrarunt que festum septem diebus, die verò octavo diem interdicti pro ritu.

[e] Heb. *de die in diem. Levi. 23.36.*

ANNOTATIO.

1 Nam habitarunt] *causa indictæ illius congregationis, de qua sup. 7.5. nimirum ut habitarentur Jeruschalaima, quæ priùs inopia muri ædificiorumq; quasi deserta reliquebantur. hinc autem incipiendum esse caput res ipsa indicat.* Mense septimo] *ex ratione legis Exo. 12. nam hic de rebus legalibus agitur: aliquam ratione politica diceretur primus: vide annotata Exod. 12. 2.* 3 Portam aquarum] *vide supra 3. 26.* 5 Mattitja &c.] *qui seniores erant e genere Levitico omnes.* 6 Apertum habuit] *id est, legit & concionem habuit: synecdoche.* 8 Populo manente] *id est, singulis e populo in suis sedibus se continentibus: erant enim propter populi frequentiam plures cœtus & conciones institutæ ibidem, & eodem tempore.* 10 Ne lugete &c.] *ex lege Num. 10. 10.* 11 Comedite pinguia] *id est, bono cibo & potu vos recreate.* Mittite portionem] *ex lege Deut. 16. 14.* Gaudium Jehovæ] *id est, ista Dei beneficentia exhilarare vos & confirmare debet: cùm vobis terram promissam, urbem, templum, cultum, doctrinamq; restituerit.* 14 Habendum] *id est, ad cognoscendum si quid sibi & populo suo legi imperabatur.* 16 Ut promulgarent] *sicut imperatum est in omnibus congregationibus sanctis: Levitici 23. 4. & Num. 10. 10.* Prout scriptum est] *vide Levit. 23. 40.* 17 Portæ aquarum, &c.] *id est, ab una parte oppidi ad alteram: synecdoche.* 18 Etsi non fecerant &c.] *id est, etsi nunquam habuerunt Israëlitæ in festo tabernaculorum convocationem sanctam, (lege enim tantùm die primo & octavo imperabatur convocatio, Levit. 23. 35. & 36.) tamen præ studio pietatis & lætitia, singulis diebus convocationes sanctas habuerunt.*

CAPUT IX.

Publica Israëlitarum reducum respiscentia lectione legis addita exponitur: Et oratio subjungitur: qua Deum laudantes se ipsos accusant, iramq; ejus & graviora supplicia deprecantur.

1 [a] POSTEA die vigesimoquarto mensis ejusdem, congregatis Israëlitis in jejunio & ciliciis, & [a] terra ipsis imposita:

[a] Heb. *semen Israëlis.*

2 [a] Disparari sunt [a] nati Israële ab omnibus alienigenis: & confitentes confessi sunt peccata sua, & iniquitates majorum suorum.

3 Nam [a] illis erectis in statione sua legebant *Levitæ* in libro legis Jehovæ Dei sui per quadrantem diei: quo quadrante confitebantur & incurvabant se Jehova Deo suo,

4 [a] Consensoq; [a] suggestu Levitarum, Jeschuahh, & Bani, Kadmiel, Schebanja, [b] Bunnai, Scherebja, [c] Bani, [d] Cenani: inclamaverunt voce magna Jehovam Deum suum.

[b] *qui Chaschabneja.* [c] *qui Hodija.* [d] *qui Petachja, vers. seq.*

5 Cùm dixissent iidem Levitæ Jeschuahh, & Kadmiel, Bani, Chaschabneja, Scherebja, Hodija, Schebanja, Petachja, Surgite, benedicite Jehovæ Deo vestro a [a] sæculo usq; in sæculum: & benedicunto [a] nomini glorioso tuo, atq; [a] exaltato supra omnem benedictionem ac laudem.

6 [a] Tu ille Jehova solus es: tu fecisti cœlos, cœlos cœlorum, & omnem exercitum eorum, terram & quicquid *est* in ea, maria & quicquid *est* in eis, & tu conservas hæc omnia: [a] etiam exercitus cœlorum tibi se incurvant. *Gen. 1.*

7 [a] Tu es Jehova Deus, qui eligens Abramum eduxisti eum Ure Chaldæorum: & imposuisti ei nomen Abraham. *Gen. 11. 33. Gen. 17. 5.*

8 Et inveniens animum ejus [a] fidelem coram te: etiam pepigisti cum eo fœdus, te daturum terram Cenahhanæi, Chittæi, Emoræi, Perizzæique, ac Jebusæi, & Girgaschæi, daturum, *inquam*, semini ejus: & præstitisti verba tua, quia justus es. *Gen. 15. 6.*

9 [a] Nam aspiciens afflictionem majorum nostrorum in Ægypto: & clamorem eorum exaudiens ad mare algosum: *Exod. 3. 7.*

10 Edidisti signa & prodigia contra Parhhonem

nem & contra omnes servos ejus, & contra totum populum terræ ejus: noveras enim nos superbivisse in illos: & comparasti tibi nomen sicut *est* hodierno die.

Exodi 7. & quinque sequentibus.

11 Et mare dissidisti coram illis, ita ut ª penetraverint mare per aridam: persequentes verò eos projecisti in profunda, tanquam lapidem in aquas valentes.

Exodi 18.11.

ª Heb. *transirent per medium maris.*

12 Prætered columna nubis duxisti eos interdiu: & columna ignis noctu, illustrando eis viam quaituri erant.

Exodi.14.15.

Exodi.13. 21

13 Deinde super montem Sinai ita descendisti ut alloquereris eos e cœlis: & dedisti eis judicia recta & leges veras, statuta ac præcepta bona,

Exodi 19. & 20. ac sequentibus.

14 Sabbathum quoque sanctum tuum notum fecisti eis: cùm præcepta statutáque & legem præciperes eis per Moschen servum tuum.

15 Item panem e cœlo dedisti eis ad famem eorũ, & aquam e petra eduxisti eis ad sitim eorum: & edixisti eis ut venirent ad hæreditariò possidendum terram, quam sublata manu tua *juraveras* te daturum eis.

Exod.16. & 17.

Num.20.

Deut.1.8.

16 ᵇIpsi verò & patres nostri superbè egerunt: & obdurantes cervicem suam, non auscultaverunt præceptis tuis:

17 Renuerunt, inquam, auscultare: immemores mirabilium tuorum, quæ exercueras erga ipsos: & obdurata cervice sua constituebant ducem, ut redirent ad servitutem suam rebellione sua: ᶜattamen tu Deus condonationum es, gratiosus & misericors, longanimis & multùs benignitate, qui non dereliqueris eos,

Num.14.4.

Exod.32.

18 Etiam cùm fecissent sibi vitulum fusilem, & dicerent: hic *est* Deus tuus, qui eduxit te ex Ægypto: denique afficerent *te* contumeliis magnis:

19 Tamen tu miserationibus tuis maximis non dereliquisti eos in ipso deserto: columna nubis non recessit ab eis interdiu, ut deduceret eos per viam: aut columna ignis noctu, ut illustraret eos & viam per quam iturí erant.

Num.11.

Jehosh.5.11.

20 Spiritum etiam tuum optimum dedisti ad intelligentiam tribuendum eis: & Man tuum nõ cohibuisti ab ore eorum, & aquas dedisti eis ad sitim eorum.

Deut.2.6.

21 Ita quadraginta annis sustentasti eos in deserto, non eguerunt: vestimenta eorum non veterarunt, & pedes eorum non intumuerunt.

Deut.8.4.

Num.21.

22 Et dedisti eis regna & populos, quos ᵈdispertitus es angulatim: nam hæreditariò possederunt regionem ᵉ Sichonis cum regione regis ᶠ Cheschbonis, & regionem Hhogi regis Baschanis.

23 Cùmque ᵍ filios eorum multiplicasses sicut stellas cœli: & introduceres eos in terram illam, quò edixeras patribus eorum ut venirent ad hæreditariò possidendum eam:

Vide Jehoshuæ lib. 13.

24 Ingressi illorum filii hæreditariò possederunt terram illam, cùm deprimeres coram eis habitatores ipsius terræ, Cenahhanæos: & hos traderes in manum eorum: nempe reges horum & populos regionis, ut facerent eis pro voluntate sua.

25 Itaque ceperunt civitates munitas & solum pingue, possederuntque hæreditariò domos plenas omni bono, cisternas effossas, vineas, & olivetа, & arbores ʰesculenti fructus plurimas: quibus comedentes saturati & sagmati sunt, oblectarunteque se bonitate tua maxima.

ᵈ Heb. *escia in multitudine.*

26 Cùm verò mutantes se rebellarunt contra te ᵏ rejicientes legem tuam post ˡ tergum suum, & prophetas tuos interficientes, qui contestabantur ipsos, ut reducerent ipsos ad te: denique afficerent *te* contumeliis magnis:

ᵏ Heb. *corpus sic 1. Reg. 14. 9.*

27 Tradebas eos in manum hostium ipsorum, qui angerent eos: cùm autem tempore angustiæ suæ inclamarent te, tu e cœlis exaudiebas, & pro ᵐ miserationibus tuis maximis dabas eis servatores, qui servabant eos e manu hostium ipsorum.

Judicum 2, & 3.

28 Sed simulac quies erat eis, ⁿ rursus faciebant malum coram te: quapropter relinquebas eos in manum inimicorum eis, qui dominarentur in eos: cumque conversi inclamarent te, tu e cœlis auscultans eripiebas eos pro miserationibus tuis multis temporibus.

ⁿ Heb. *revertebantur ad faciendum.*

29 Contestabaris quidem eos, revocando eos ad legem tuam: sed ipsi superbè agebant, neque auscultabant præceptis tuis, & in ipsa judicia tua peccabant: in quibus, si ea faceret homo, victurus esset: exhibebant ᵒ armum refractarium, cervicemque suam obdurabant, neque auscultabant.

Leviti. 18.5

30 Cùmque protrahens erga eos ᵖ annos multos, contestatus esses eos spiritu tuo per prophetas tuos: neque præbuissent aurem: tandem tradidisti eos in manum populorum regionum.

2. *Reg.* 17. & 2. *Chron.* 36.15. & *sequentibus.*

31 Sed propter miserationes tuas magnas non fecisti eorum consumptionem, neque dereliquisti eos: quia Deus fortis, gratiosus & misericors es.

32 ᵠNunc ergo Deus noster, Deus fortis, maxime, potentissime & summè reverende, servans fœdus & benignitatem: ne parùm esto coram te obvenisse nobis totam hanc molestiam, regibus nostris, principibus nostris, & sacerdotibus nostris, prophetisque nostris ac majoribus nostris, totique populo tuo ʳ inde a diebus regum Assyriæ usque in diem hunc.

33 ˢQuamvis tu justus sis in omnibus quæ obvenerunt nobis: nam veritatem ex ercuisti, quia improbè egimus:

34 Et cum regibus nostris principes nostri ac majores nostri non fecerunt legem tuam: neque attenderunt ad præcepta tua & ad testimonia tua, quibus contestatus es eos.

35 Nam ipsi in regno suo, & in beneficio tuo plurimo quod contuleras eis, & in regione amplissima & pinguissima ᵗ quam expostueras eis, non coluerunt te: neque reversi sunt a factis suis pessimis.

ʳ Heb. *posteriora ante faciem eorum.*

36 ᵘEcce nos hodie servos: & in terra hac ipsa quam tradideras majoribus nostris, ut fruerentur fructu ejus & bonitate ejus: ecce nos servos *in ea.*

37 *Ecce* ut proventum suum efferat regibus, quos præposuisti nobis propter peccata nostra: etiam in corpora nostra dominentur & in jumenta nostra pro voluntate sua: adeò ut in angustia magna simus.

ANNOTATIO.

1 Posteà]*id est, cùm audita lege aquæ erant quàm procul abessent ab illa sanctitate, quam ipsa imperat, &c.* Terra ipsis &c.] *vide Jahoschuhha 7.6.* 3 Disparati sunt &c.] *ut subitaria ista consuetudine impura cum exteris, sanctè deprecarentur culpam, hoc sapit, & sudum cum Deo renovarent, capite 10.* 3 Illis]*id est, popularibus.* 4 Conscensoque]*post totius legis lectionem.* Suggellatarum]*id est, in suo suggestu Levita quisque: nam propter frequentiam octona concionabantur, in quibus lex legebatur, & fiebat peccatorum confessio.* 5 A seculo in seculum]*id est, benedictione sempiterna.* Nomini tuo.] *Apostrophe ad Deum.* Exaltato supra &c.] *id est, omnem benedictionem & laudem sua amplitudine superantis: hæc autem sunt verba Levitarum, populum ad laudes Dei & confessionem peccatorum excitantium.* 6 Tu ille] *Exordium laudationum a natura Dei ab opere creationis, & conservationis.* Etiam exercitus]*id est, omnes res creatæ etiam altissimæ & præstantissimæ tibi obsequuntur.* 7 Tu es &c.]*ab electione fœderis & promissionum. Narratio cujus partes sunt: de beneficiorum Dei, & perversitate Israelitarum.* 8 Fidelem]*id est, certa fide amplectentem promissiones tuas.* 9 Nam aspiciens]*Prolepsis, qua in sequentibus explicatur.* 16 Ipsi vero] *Narrationis secunda pars.* 17 Attamen]*narrationis tryptota, per antithesin sive comparationem superiorum partium inter se: qua ostenditur quàm solluti à diu, variè & prolixè Deus beneficiis & signis cum ingrato Israelitarum animo certaverit.* 22 Dispertitus es angulatim]*à reliquos superstitiosorum hoc illuc dissipatos in summas angustias conjecisti.* Sichonis]*à partis agri Moabitarum, quam ante occupaverat Sichon. Num 21.26.* 23 Filios eorum]*qui dixerant; constituamus nobis ducem: vide Num. 14.21. & seq.* 26 Rejicientes &c.]*subtrahentes ejus memoriam.* 29 Armum refractarium]*metaphora a jumentis & bobus impatientibus oneris & jugi.* 30 Annos multos] *quà, dum duraverunt regna Jehuda & Israëlis.* 32 Nunc ergo Deus] *Conclusio petitoria: qua graviores in posterum calamitates deprecantur, & orant ut Deus superiorum calamitatum, quas judicium omnes tandem patiorem habeat, & tandem aliquando castigandi finem faciat.* 33 Quamvis] *alterum conclusionis membrum: confessio justitiæ judiciorum Dei in se propter peccata sua.* 36 Ecce nos] *Tertius conclusionis locus gravis ad commendandum Dei misericordiam.*

CAPUT X.

Omnes Israëlitarum ordines fœdere cum Deo renovato sese obstringunt ad legis Dei & cultus ipsius observationem.

1 PRO hoc autem toto, cùm pangeremus
Constitutionem *fœderis* & scriberemus:
idq; cum horum obsignatione, principũ
nostrorum, Levitarum nostrorum, sacerdotum
nostrorum
2 (Itaque fuerunt in istis obsignationibus:
Nechemja legatus regis filius Chacalijæ, &
Tzidkija,
3 Seraja, Hhazarja, Tzidkija,
4 Paschchur, Amarja, Malcija,
5 Chattusch, Schebanja, Malluc,
6 Charim, Meremoth, Hhobadja,
7 Danijel, Ginnethon, Baruc,
8 Meschullam, Abija, Mjamin,
9 Maahhazja, Bilgai, Schemahhja: isti sacerdotes:
10 Levitæ autem: Jeschuahh filius Azanjæ,
Binnui e posteris Chenadadi, Kidmiel,
11 Et cognati eorum, Schebanja, Hhodija, Kelita, Pelaja, Chanan,
12 Micai, Rechob, Chaschabja,
13 Zaccur, Scherebja, Schebanja,
14 Hodija, Bani, Beninu:
15 Primores populi: Parhhosch, Pachath, Moab, Helam, Zattu, Bani,
16 Bunni, Hhazgad, Bebai,
17 Adonja, Bigvai, Hhadin,
18 Ater, Chizkija, Hhazzur,
19 Hodja, Chaschum, Berzai,
20 Chariph, Hhanathoth, Nebai,
21 Magpiahhasch, Meschullam, Chezir,
22 Meschezabeel, Tzadok, Jaduahh,
23 Pelatja, Chanan, Hhanaja,
24 Hoschеahh, Chananja, Chaschubb,
25 Lochesch, Pilcha, Schobek,
26 Rechum, Chaschabna, Maahhaseja:
27 Item Achija, Chanan, Hhanan,
28 Malluc, Charim, Baahhana.)
29 Reliquum populi, Sacerdotes, Levitæ, Janitores, Musici, Nethinæi, & quisquis disparatus fuit a populis regionum in legem Dei, uxores eorum, filii eorum & filiæ eorum, quisque [a] notitia præditus & intelligentia
30 Firmè adjungentes se fratribus suis, magnificis eorum, & ineuntes execrationem & juramentum nos ambulaturos in lege Dei, quæ tradita fuit per Moschen servum Dei: id est, observaturos & facturos omnia præcepta Jehovæ domini nostri, judiciaque ejus & statuta ejus:
31 Et non daturos filias nostras populis regionis: & filias eorum non assumpturos pro filiis nostris:
32 Et a populis regionis afferentibus merces, & quamlibet annonam die sabbathi ad vendendum, nos non accepturos ullo sabbatho aut die sacro: & nos deserturos *culturam* anni septimi, & omne jus vendicandi manu:
33 Instituimus nobis præcepta, imponentes nobis [b] trientem sicli quotannis: ad cultum domus Dei nostri:
34 Ad panes dispositionis, munus ◻ juge, & holocaustum juge sabbathorum, noviluniorum, ad solennitates & ad res sacras atque ad peccata, ut expietur Israël: denique *ad* totum opus domus Dei nostri.
35 Item sortes conjecimus Sacerdotum, Levitarum & populi pro [b] ligni oblatione: *ut afferrent in domum Dei, pro familiis paternis nostris, temporibus condictis de anno in annum ad accendendum super altare Jehovæ Dei nostri: sicut scriptum est in lege.*
36 Item *instituimus* nos allaturos primitias terræ

[a] Heb. *cognoscens, intelligens.*

Deut. 7. Exod. 20.

Deut. 5. Exod. 23. Exod. 23.11. Deut. 15.1.

[b] Heb. *pro oblatione lignorum, ut pallage: sic infra 13.31. Num. 3.7. Levitici 6.2 Num. 28.4*

Exo.23.19. Deut.26.2. Levit.19.23 37 primitias nostras, & primitias omnis fructus cujusque arboris de anno in annum: ad domum Jehovæ:

Exodi.13. Levitic.27. 37 Primogenita quoque filiorum nostrorum & jumentorum nostrorum, sicut scriptum est in lege: & primogenita boum nostrorum, & pecudum nostrarum allaturos in domum Dei nostri ad sacerdotes, ministrantes in domo Dei nostri:

Num.15.20 38 Primitias cujusque massæ nostræ, & oblationes nostras, & fructum cujusque arboris, vinum & oleum nos allaturos sacerdotibus in cubicula domus Dei nostri: decimas verò terræ nostræ decimæ Levitæ: ipsi enim Levitæ decimaturi sint in quibuscunque civitatibus fuerit cultura nostra:

Num.18.21 & sequentibus.

39 Et postquam adfuerit sacerdos filius Aharonis Levitis, quando dabunt decimas Levitæ: ipsos Levitas abducturos decimas suarum decimarum ad domum Dei nostri, in cubicula, in ᵉ thesaurum ejus.

ᵉ Heb. in locum thesauri.

40 Nam ad illa cubicula afferre debent ᶠ Israëlitæ & ᶠ Levitæ oblationem frumenti, musti & olei: ubi sunt instrumenta sanctuarii, & sacerdotes & ministri, janitoresque & nutrices: ᶠ ut non derelinquamus domum Dei nostri.

ANNOTATIO.

1 Pro hoc toto] *id est, ad testandam seriam nostram abdicationem mali, & studium consequendæ misericordiæ: quæ superiore oratione exposueramus Deo.* 2 Itaque fuerunt] *hyperbaton usq; ad ver.29.* 30 Execrationem & juramentum] *ad confirmationem fœderis, de quo ver.1.* 33 Instituimus nobis] *i. ordinavimus, ita exigente necessitate cultus Dei: etsi nusquam legimus fuisse decretum impiorum: hic ordo fuit res ipsa Num. 18.29. quam ob rem hac non tenuiùm a vulgo: sed a Davide rege & Sacerdotibus pro sacrificiorum suæ subministrata legentur, 1. Chron. 26.29. & 2. Chron. 31.3.* Triticum sich *Judæ exactitate Exod. 30.12.* 35 Consecimus &c.] *hoc est, quia sortimur a Davide. 1. Chron. 24. & 25. ac 26. institutarum numerus integer non ederat: nova sortitione usi sumus.* Populi] *i. Nethinæorum sive dedititiorum addictorum ministerio domus Dei, Jehosch. 9.21.* Ut afferrent] *i. totolegitimo munsterio defungerentur: synecdoche.* 37 Primogenita] *i. pretia primogenitorum quæ sacrificiis inepta erant.* Primogenita boum] *i. ipsa corpora: quia sacrificiis apta.* 40 Israëlitæ] *quibus de alimento in stativa feriis cautum fuerat Lege, Deut. 14.23.* Levitæ] *omnes ordinis Levitici tam sacerdotes, quam eorum administri.* Ut non derelinquamus] *id est, ne per nos fiat hu rebus omissis, ut derelinquatur cultus Dei.*

CAPUT XI.

Jerusalem incola sorte ordinantur: reliqui in suas possessiones communi consilio remittuntur.

1 CONSIDERUNT autem principes ispopuli Jerusalaimis: cum reliquus populus conjecissent sortes, ut educerent unum e denis qui inhabitaret Jerusalaima, civitatem sanctam: novem autem reliquæ partes civitates suas.

2 (ᵃQuamvis benedicerent populus omnibus hominibus illis, qui sponte se oblatari essent ad inhabitandum Jerusalaima)

3 Isti, inquam, sunt primarii ᵇ provinciæ qui inhabitarunt Jerusalaima: alias civitates Jehudæ inhabitantibus quibusque in possessione sua per civitates suas, Israëlitis, sacerdotibus, & Levitis, Nethinæisque, ac posteris ᵇ servorum Schelomonis.

4 Jerusalaima itaque ᵇ inhabitarunt e Jehudæis & e Binjaminitis: e Jehudæis, Hhatsja filius Hhuzsijæ, filii Zecarjæ, filii Amarjæ, filii Schephatjæ, filii Mahalaleelis, e posteris Pereæi:

5 Item Mahhaseja filius Baruci, filii Col-Choze, filii Chazajæ, filii Hhadajæ, filii Jojaribi, filii Zecarjæ, filii Schiloni:

6 Omnes posteri Pereæi inhabitantes Jerusalaima: quadringenti sexaginta octo viri ᵃ strenui.

ᵃ Heb. robori

7 Hi verò posteri Binjaminis: Sallu filius Meschullami, filii Jobhedi, filii Pelajæ, filii Kolajæ, filii Mahhasejæ, filii Ithielis, filii Jeschahhjæ:

8 Et post eum Gabbai, Sallai: nongenti viginti octo.

9 Joël autem filius Zicri præfectus erat illis: & Jehuda filius Senuæ secundarius in civitate.

10 E sacerdotibus: Jedahhja filius Jojaribi, Jachin,

11 Seraja filius Chilkijæ, filii Meschullami, filii Tzadoki, filii Merajothi, filii Achitubi, antecessor in domo Dei:

12 Et cognati eorum facientes opus in ipsa domo, octingenti viginti duo: cum Hhadaja filio Jerochami, filii Pelaljæ, filii Amtzi, filii Zecarjæ, filii Paschehuris, filii Malkijæ.

13 Item fratres ejus primores in paternis familiis, ducenti quadraginta duo: cum Hhamaschsajo filio Hhazareelis, filii Achtzai, nepotis Meschillemothi, filii Immeri:

14 Et cognati eorum valentes robore, centum viginti octo: quibus præfectus Zabdiel filius Gedolimi.

15 E Levitis quoque Schemahhja filius Chasschubi, filii Hhazrikami, filii Chaschabjæ, filii Bunni.

16 Item Schabbetai & Jozabad, præfecti operi exterio pro domo Dei e primoribus Levitarum.

17 Item Mattanja filius Micæ, filii Zabdi, filii Asaphi primarius, ᵇ primùm celebrabat in ipsa oratione, aut Bakbukija secundarius e cognatis ejus: & Hhabda filius Schammuhhæ filii Galalis, filii Jeduthunis.

ᵇ Heb. principium.

18 Omnes Levitæ in civitate sancta, ducenti octoginta quatuor.

19 Janitores verò, Hhakkub, Talmon, & cognati eorum observantes in portis: centum septuaginta duo.

20 Reliquum autem Israëlitarum, sacerdotes, Levitarum in omnibus civitatibus Jehudæ quisque possessionem suam:

21 Nethinæi verò inhabitabant ᶜ Ophlam: & Tzicha ac Gischpa præerant Nethinæis.

22 Præfectus autem Levitarum Jerusalaimis, Hhuzzi filius Bani, filii Chaschabjæ, filii Mattenjæ, filii Micæ: e posteris Asaphi musicis, ᶜ e regione operis domus Dei.

ᶜ Heb. in loco.

23 Nam præceptum regis *datum fuerat* de eis: & constitutio pro munere, dementium cujusque diei quotidie.

24 Petachja verò filius Meschezabeelis e posteris Zerachi filii Jehudæ, erat [c] administrator regis in omni negotio erga populum.

25 In villis autem cum agris earum de posteris Jehudæ inhabitabant [d] Kirjath-Arbahhum cum pagis ejus, & Dibonem cum pagis ejus, & Jekabtzeelem cum villis ejus:

26 Item Jeschuhham, & Moladam, & Beth-Pelethum:

27 Et Chatzar-Schuhhalem, & Beerschebahhum cum pagis ejus:

28 Et Tziklagum, Meconamque cum pagis ejus:

29 Et Hhasn-Rimmonem, Tzorhhamque, & Jarmuthum:

30 Zanoachum, Hhadullamum cum villis eorum, Lacischum cum agris ejus, Hhazekam cum pagis ejus: ita [d] comparabantur a Beer-schebahho ad vallem Hinnomi usque.

31 Posteri verò Binjaminis, a Gebahho: Michmaschum & Hhajam & Beth-Elem cum pagis ejus,

32 Hhanathothas, Nobum, Hhananjam:

33 Chatsorem, Ramam Gittzajim:

34 Chodidom, Tzebohhimam, Neballatum:

35 Lodum, & Onumtem cum valle fabrorum.

36 De Levitis autem, [f] distributiones Jehudæ & Binjaminis *inhabitabant.*

[c] Heb. *pro manu regis.*

[d] Heb. *castra habebant.* 1. *in formam castrorum se disponebant, civitatibus non adum instaurati.*

ANNOTATIO.

2 Quamvis bene dicerent] *id est, non modò non impedirent: sed etiam favorent ac bonos precatorum tui, qui voluntariè ad inhabitandum essent Jerusalem in quibus fuerunt aliqui ex Ephraimitis & Manasschitis, 1. Chron. 9. 3.* 3 Provinciæ] *Jehudæa, quæ regni Persici provincia erat.* Servorum Schelomonis] *vide 2. Reg. 9. 21.* 24 Inhabitarunt] *sorte: nam hoc is tantùm commemorantur quibus sorte obvenit Jerusalem ad inhabitandum. Act 1. Chron. 9. non hi tantùm: sed etiam incolæ voluntarii recensentur de quibus suprà ver. 2. Quamobrem illic Ephraimitarum, Menaschitarum, Zerachitarum, aliorumq; ex sacerdotibus, Levitis & populo habetur mentio: & longè amplior numerus exponitur.* 16 Operi externo] *id est, curatores erant earum rerum, quæ foris parabantur ad cultum Dei: quarum causa conferebatur tributi vectigalisve de quo suprà 10. 33. vide 1. Chron. 26. 29.* 21 Clivum] *de quo 2. Chron. 27. 3. & suprà 3. 26.* 22 E regione operis] *id est, qui musici constituti erant, ut assisterent toti ministerio quod intus fiebat: ut alii Levitæ foris suprà ver. 16.* 23 Præceptum] *vide Hhesra. 7. 22. quasi dicat, munificentia regis prospectum est musicorum sacrorum alimento: cùm annuum pensionem de suo erario erogari jussit.* 26 Kirjath-Arbahhum] *hæc omnia loca usque ad 31 vers. erant Jehudæ & Schimhhonis: vide Jehosch. 15. & 19.* 36 Distributiones] *id est, loca ab illis tribubus sibi attributa.*

CAPUT XII.

Primores sacerdotum & Levitarum, & successio summorum sacerdotum usque ad tempora Alexandri magni recensentur: & murorum totius urbis dedicatio, sanctissimumq; in templo confirmatæ describitur.

1 [a] ATque illi *sunt* primores sacerdotum & Levitarum, qui [b] ascenderant cum Zerubbabele filio Schealthielis & Jeschuhha: Seraja, Jirmeja, Hhezra:

2 Amarja, [c] Malluc, Chattusch:

3 [d] Schecanja, [e] Rechum, [f] Meremoth:

4 Hiddo, [g] Ginnetoi, Abija:

5 [h] Mijamin, Mahhadja, Bilga:

6 Schemahhja, Jojaribo, Jedahhja:

7 [i] Sallu, Hhamoke, Chilkija, Jedahhja: hi primores sacerdotum & cognatorum suorum temporibus Jeschuhhæ.

8 [k] Levitæ verò: Jeschuhhi, Binnui, Kadmiel, Scherebja, Jehuda: Mattanja præfectus celebrationibus, ipse cum cognatis suis:

9 Deinde Bakbukja, & Hhunni cognati illorum, e regione illorum per observationes.

10 [l] Jeschuhhi autem genuit Jojakimum: & Jojakim genuit Eljaschibum, & Eljaschibi genuit Jojadahhum.

11 Jojadahh verò genuit [m] Jonathanem, & Jonathan genuit Jaddahhum.

12 Temporibus autem Jojakimi erant sacerdotes primarii paternarum *familiarum*: ex Seraja, Meraja: ex Jirmeja, Chananja:

13 Ex Hhezra, Meschullam: ex Amarja, Jehochanan:

14 Ex Melicu, Jonathan: ex Schebanja, Joseph:

15 Ex Charimoi, Hhadna: ex Merajotho, Chelkai:

16 Ex Hhiddone, Zecarja: ex Ginnetone, Meschullam:

17 Ex Abija, Zicri: ex Minjamin: ex Mohhadja, Piltai:

18 Ex Bilga, Schammuhhi: ex Schemahhja, Jonathan:

19 Ex Jojaribo autem, Mattenai: ex Jedahhja, Hhuzzi:

20 Ex Sallaio, Kallai: ex Hhamoko, Heber:

21 Ex Chilkija, Chaschabja: ex Jedahhja, Nethaneel:

22 [n] Atque hi quidem sacerdotes usque ad reghum [o] Darii Persæ [p] LEVITÆ item, temporibus Eljaschibi, Jojadahhi, Jochananisque & Jaddahhæ, conscripti sunt primores paternarum *familiarum.*

23 Levitarum *enim* primores paternarum *familiarum*, conscripti in libro Chronicorum: similiter usque ad [q] tempora Juchananis nepotis Eljaschibi:

24 Primores, inquam, Levitarum *sunt*: Chaschabja, Scherebja, & Jeschuah filius Kadmielis, & cognati eorum e regione eorum ad laudandum, ac celebrandum ex præcepto Davidis viri Dei ritè observationi ex adverso observationis:

25 Mattanja, & Bakbukja, Hhobadja, Meschullam, Talmon, Hhakkube custodientes janitorum custodiam, in [r] ærariis portarum.

26 Isti *jam erant* temporibus [s] Jojakimi filii Jeschuhhæ filii Jotzadaki: temporibus quoq; Nechemiæ principis, ac Hhezræ sacerdotis legis periti.

27 Ad dedicationem autem muri Jeruschalaimorum [t] requisiti sunt Levitæ ex omnibus lo-

[a] *qui Melicu suprà ver. 14.*

[b] *Schebanja, Ibidem.*

[c] *Charim, vers. 15.*

[d] *Merajoth ibid.*

[e] *Ginnetoi, vers. 16.*

[f] *Minjamin Mohhadja ver. 17.*

[g] *Sallai, ver. 20.*

[h] *qui Jochanan, ver. 22. & 23.*

[i] Heb. *requisiverunt Levitas.*

locis eorum, quos reducerent Jeruſchalaima: ad celebrandum dedicationē & lætitiam idque gratiarum actionibus & muſica, cymbalis, nabliis & citharis.

28 Itaque congregati ſunt poſteri muſicorum: tum ex planitie circum Jeruſchalaima, & ex villis Netophathæi:

29 Tum ex loco Gilgalis & ex campis Gebahhi & Hhazmaivethi: nam villas [a] ædificabant ſibi muſici circum Jeruſchalaima.

30 Cumque mundaſſent ſe ſacerdotes & Levitæ: [a] mundaverunt populum, portas que & murum.

31 Deinde jubens aſcendere principes Jehudæ [a] verſus ſuperiorem partem muri: conſtituique duas [b] claſſes celebrantium magnas: quarum progreſſiones *erant*, *unius* ad [a] dexteram a ſuperiore parte muri ad [a] portam ſterquiliniorum.

32 (Sequebatur autem [a] iſtos, Hoſchahhja, & dimidium principum Jehudæ:

33 Nempe Hhazarja, Hhezra, & Meſchullam,

34 Jehuda, & Binjamin, & Schemahhja, ac Jirmeja:

35 Et [a] præter ſacerdotes cum tubis: [a] Zecarja filius Jonathanis, filii Schemahhjæ, filii Mattanjæ, filii Micajæ, filii Zaccuris, filii Aſaphi:

36 Et cognati ejus, Schemahhja, & Hhazareel, Milalai, Gilalai, Mahhai, Nethaneel, Jehuda quoque, & Chanani cum inſtrumentis muſicis Davidis viri Dei: & Hhezra legis peritus antecedebat illos.)

37 Deinde ad portam fontis, quæ [a] ex adverſo ipſorum *erat*, aſcenderunt per gradus civitatis Davidis in aſcenſum muri: [a] inde a *muro qui eſt* ſupra domum Davidis uſque ad portam aquarum orientem verſus.

38 Similiter claſſis celebrantium altera quæ procedebat ex adverſo, quam ego ſequebar: dimidiumque populi, [a] ſuperiore parte ejuſdem muri, ab *ea quæ eſt* ſupra [a] turrim furnorum, ad murum latum uſque.

39 Deinde a parte quæ *eſt* ſupra [a] portam Ephrajimi, & ſupra portam veterem, & ſupra portam piſcium, turrimque Chananeelis & turrim centenariam ad portam gregis vſque: & ſubſtiterunt in porta cuſtodiæ.

40 Deinde ſubſtiterunt duæ illæ laudantium claſſes in domo Dei: ego quoque & dimidium antiſtitum mecum.

41 Sacerdotes quoque, Eljakim, Mahhaſeja, Minjamin, Micaja, Eljohhenai, Zacarja, Chananja cum tubis:

42 Item Mahhaſeja, & Schemahhja, & Elhhazar, & Hhuzzi, & Jehochanan, & Malcija, Hhelamque, & Hhezer: reſonabant etiam muſici cū Jizrachja præfecto ſuo.

43 Et ſacrificarunt die illo ſacrificia magna atque lætati ſunt: nam Deus [a] affecerat eos lætitia magna, etiam fœminis & pueris lætantibus: adeò ut audiretur lætitia Jeruſchalaimorum uſque e longinquo.

44 Præfecti ſunt etiam eo die homines cubiculis ad theſauros, ad oblationes, ad primitias, & ad decimas: ut collegerent in ea ex agris civitatum portiones legales pro ſacerdotibus & pro Levitis: nam lætitia Jehudæorum *erat* de ſacerdotibus & de Levitis [a] conſiſtentibus.

45 Qui obſervaturi erant obſervationē [a] Dei ſui & obſervationem munditiei, muſicorumque & janitorum: ſecundum præceptum Davidis & Schelomonis filii ejus.

46 Nam temporibus Davidis & [a] Aſaphi a priſcis temporibus: primores muſicorum, cum muſica laudationis & celebrationum, Deo aſſiſtebant.

47 Quare omnes Iſraëlitæ temporibus Zerubbabelis & temporibus Nechemjæ, dabant portiones muſicorū & janitorum, [m] demenſum cujuſque diei quotidie: & conſecrabāt Levitis: Levitæ verò conſecrabant poſteris Aharonis.

[1] Heb. *celebrationes: metonymia: ſic infrà 38. & 40. ver.*

[1] Heb. *Lætific. caverat eos lætitia.*

1. *Chro.* 24. 25. & 26.

[m] Heb. *rem dies die ſuo. Num.* 28. *Num.* 18.

ANNOTATIO.

1 Atque iſti] *Digreſſio ab hoc verſu uſque ad* 27. *nata ab occaſione ſuperiorū recenſionū, ut una ſerie totus eccleſiaſticus & politicus ordo contexeretur.* Aſcenderant] *duabus profectionibus: altera cum ducibus Zerubbabele & Jeſchuhha, Hhezra* 2. *altera cum ipſo Hhezra, Hhezra* 7. *ſynecdoche.* 9 Obſervationes] *de quibus* 1. *Chron.* 25. 10 Jeſchuahh &c.] *ſeries ſummorum ſacerdotum poſt reditum a captivitate, uſque ad tranſlationem Monarchiæ Perſicæ ad Alexandrum Magnum: cui Jeruſchalaima ador ſuro obviam venit Jadduahh. Joſephus Ant. lib.* 11. *cap.* 7. & 8. *Hoc autem non debet cuiquam mirum videri a Nechemja ſcribi: cùm a regno Artaxerxii, cui Nechemja inſerviebat, uſque ad Monarchiam Alexandri non intercedant ſexaginta anni.* 12 Jojakimi] *ſacerdotis ſummi poſt Jeſchuhham.*

22 Atque hi quidem] *ſi pauci verborum, quam ad perſpicuitatem ſuſtulimus: vide* 1. *Chro.* 22. 2. *in annotatione.* Darii Perſæ] *poſtremi, qui ab Alexandro ſuſus eſt.* Conſcripti ſunt] *quaſi dicat, nihil eſt opus ut a me deſcribantur.* 23 Tempora Jochananis] *id eſt, uſque ad Jadduhham filium ejus.*

24 Obſervatio &c.] *vide* 1. *Chron.* 24. 31. & 26. 16. 25 Ærarüs portarum] 1. *Chron.* 26. 15.

26 Jojakimi] *cùm Nechemja in Jehudæa primùm miſſus eſt.* 27 Requiſiti ſunt] *id eſt, revocati, cùm a magno illo conventu, de quo ſupra* 7. 5. *ut alis Iſraëlitæ, ad ſuas habitationes reverterentur.* 29 Ædificabant] *nam Babylonicis bellis omnia fuerant everſa.* 30 Mundaverunt] *id eſt, purgaverunt rebus immundis.* 31 Verſus ſuperiorem] *id eſt, ſu editiorem partem alterorum Jeruſchalaimorum orientem verſus: inter portam ſterquiliniorum, & turrim furnorum.* Dexteram] *id eſt, verſus meridiem.* Portam ſterquiliniorum] *de qua ſupra* 2. 13. 32 Iſtos] *id eſt, ſacerdotes & Levitas prioris claſſis, qui exprimuntur ver.* 35. 35 Præter ſacerdotes] *quorum nomina per claſſes exponuntur infrà ver.* 41. Zecarja &c.] *quos Levitas eſſe conſtat ex progenitore Aſapho & ex adminiſtrationis genere,* 1. *Chron.* 25.

36 Cognati ejus] *partim Aſapho, partim Hemani & Jeduthunæ orti de quibus* 1. *Chron.* 9. & 25.

37 Ex adverſo ipſorū] *ex alterâ Jeruſchalaimi in civitatem Davidis aſcendentium: vide ſup.* 3. 15. Inde a muro] *id eſt, obiverunt ab interiore parte totum murum civitatis Davidis, a porta fontis ad portam aquarum, qua erat e regione templi, ſup.* 3. 26. 38 Superiore parte] *de qua ver.* 31. Turrim furnorum] *de hac, & reliquis locis hic annot. vide ſuprà* 2. & 3. 39 Portam Ephrajimi] *ad Septentri-*

tentrionem urbis alterius, quæ cum civitate Davidu magù conjuncta erat. 44 Consistentibus] *id est, quod in ministerio suo deinceps essent permansuri, ac non per agros ut antèa erraturi.* 45 Dei sui] *in cultu legitimo exhibendo.* Mundities] *id est, rebus immundis arcendis ut suprà ver. 30.* 46 Asaphi] *cum Hemane & Jeduthune: synecdoche.*

CAPUT XIII.

Nechemja recepta post aliquod tempus rursus administratione: exterorum consortium: intermissionem sacri ministerii violationem sabbathi: & conjugium cum alienigenis severè corrigit.

Deut.23.3. 1 IN TEMPORE illo lectum est in libro Moschis, audiente populo: in quo inventum est scriptum, ut non veniat Hhammonita aut Moabita in congregationem Dei usque in seculum:

2 Propterea quòd non occurrerant Jisraëlitis pane & aqua: & conduxerant contra eos Bilhhamum ad maledicendum eis: quanquam convertit Deus noster maledictionem illam in benedictionem.

3 Itaque fuit cùm audirent istam legem: ut dispararent omnem miscellaneam turbam a Jisraële.

4 Antèa autem Eljaschib sacerdos præpositus cubiculo domus Dei nostri: [a] affinis factus fuerat Tobijæ:

[a] Heb. *propinquus.*

[b] Heb. *præceptum Levitarum. Num.18. Num.28. & 29.*

5 [1]Paraveratque ei cubiculum magnum, ubi prius reponebant munus, thus, instrumentaque, & decimas frumenti, musti & olei, [b] præceptas pro Levitis, musicisque ac janitoribus: & oblationem sacerdotum.

[c] Heb. *in toto hoc. Sup.5.14.*

[d] Heb. *ad finem annorum vel anni exoratus sum a rege.*

6 Sed [c] cùm totum hoc fieret, non eram Jerusalaimis: nam anno trigesimosecundo Artaxerxis [1]regis Babyloniæ redieram ad regem, tantùm [d] exactis *aliquot* annis, exorata est mihi venia a rege.

7 Cumque venissem Jerusalaima, & intellexissem malum istud quod fecerat Eljaschib pro Tobija, parando ei cubiculum in atriis domus Dei:

8 Malum visum est mihi valde: quam ob rem ejeci omnia instrumenta domestica Tobijæ foras extra illud cubiculum.

9 Cumque edicente me, mundavissent illa cubicula: retuli illuc instrumenta domus Dei, munus, & thus.

10 Deinde cognoscens portionum Leviticarum nihil fuisse datum: ideóque diffugisse quèque in agrum suum, Levitas & musicos [e] curatores operis:

[e] Heb. *faciens opus.*

11 Contendi cum antistitibus, ac dixi: quam ob rem derelicta fuit domus Dei? & congregans illos, restitui illos in statione sua:

12 Omnésque Jehudæi attulerunt decimas frumenti, mustique, & olei, in thesauros.

13 Et quæstores dedi super thesauros, Schelemjam sacerdotem, & Tzadokum scribam, & Pedajam ex Levitis: atque ad manum eorum Chananem filium Zaccuris filii Mattanjæ: quia fidi reputabantur: quorum erat distribuere cognatis suis.

14 [1]Recordare mei, Deus mi, in hac re: & ne finito deleri benignitates meas, quas exercui erga domum Dei mei, & erga observationes ejus.

15 Temporibus iisdem videns in Jehudæa calcantes torcularia ipso sabbatho, & afferentes manipulos quibus onerabant asinos: etiámque vinum, uvas, & ficus, ac quodvis onus, & adducentes die sabbathi Jerusalaima: contestatus sum, quo die vendebant commeatum.

16 Tyrii quoque habitabant in ipsa *urbe*, afferentes pisces, & omnes res venales: quas vendebant ipso sabbatho Jehudæis, & quidem Jerusalaimis.

17 Quapropter contendi cùm clarissimis Jehudæorum: & dixi eis, quæ *est* res pessima hæc, quam facitis, quòd profanatis diem sabbathi? *Exod.20.*

18 An non cùm ita fecissent majores vestri, induxit Deus noster super nos totum malum istud, & super civitatem hanc? & vos augetis æstum iræ contra Jisraëlem profanando sabbathum?

19 Fuit itaque cùm [1]obumbrarentur portæ Jerusalaimorum ante sabbathum, ut edicente me clauderentur fores, quas edixi ne aperirent usque postridie sabbathi: prætereà ex pueris meis constitui in portis, ne ingrederetur onus die sabbathi.

20 Sed cùm pernoctassent aromatarii & propolæ omnium rerum venalium, extra Jerusalaima semel ac iterum:

21 Contestatus sum eos, dicens ad eos: cur estis pernoctes e regione muri? si iterabitis, manum immittam in vos: ex tempore illo non veniebant sabbatho.

22 Edixi verò [1] Levitis, ut mundarent se, & venientes observarent portas, sanctificando diem sabbathi: etiam hoc [1] recordare mei, Deus mi, & parce mihi pro multitudine benignitatis tuæ.

23 Etiam diebus illis vidi Jehudæos habitatione consociasse sibi fœminas, Aschdodæas, Hhammonitidas, Moabitidas:

24 Et filios eorum ex parte loqui Aschdodæè, neque scientes loqui Jehudaicè: sed ex lingua [1]cujusque populi sui. [1]Heb. *populi & populi.*

25 Ideò contendi cum eis, [1]maledicens eis, & percutiens ex eis aliquos [1]glabravi eos: & jurejurando obstrinxi eos per Deum *dicens*, [1]*dura imprecamini vobis* si dederitis filias vestras filiis illorum, aut si assumpseritis filiis vestris aut vobis de filiabus illorum.

26 An non cum istis peccavit Schelomo rex Jisraëlis: quamvis in gentibus multis non fuerit rex par ei: & dilectus Deo suo esset, adeò ut cõstituerit eum Deus regem super totum Jisraël: [e]etiam ipsum ad peccandum induxerũt fœminæ alienigenæ. 1.*Reg.11.*

27 Et vobis an [1]auscultabimus, faciendo totum malum maximum istud: prævaricando contra Deum nostrum: ut habitatione consocietis fœminas alienigenas?

28 Etiam [1]e posteris Jojadahhi filii Eljaschibi sacerdotis summi gener erat Sanballato Choronitæ: quem fugavi a me.

29 [1]Recordare horum, Deus mi, secundũ [1]pollutiones sacerdotii, & [1]fœderis sacerdotalis, atque Levitici.

30 Itaque mundavi [1]illos ab omni extero: & restitui observationes sacerdotibus & Levitis, quem-

quemque in opere suo:
31 Tum ad § ligna oblationis temporibus condictis, tum ad primitias: Recordare mei, Deus mi, in bonum.

§ Heb. oblationem lignorum ut suprà 10.35.

ANNOTATIO.

1 Tempore illo] *quo Nechemia secundò præfecturam Iehudæa consecutus est, iuxtà ver. 6. fuitque hoc ad summum quinquennio postquam ad Artaxerxem redisset: nam Artaxerxes non ultra 37. annos regnavit.* 5 Paraverat cubiculum] *ex pluribus cubiculis confectum, dejectis intergerinis illorum parietibus: ut apparet ex verbis sequentibus, & ver. 9.* 6 Regis Babyloniæ] *vide in Hebræa 6.22.* Aliquot annis] *ad summum quinque: vide in ver. 1.* 14 Recordare mei &c.] *id est, exaudi me, & cultum a me restitutum conserva.* 19 Obumbrarentur] *id est, cùm sol vergens ad occasum, disparetes a portis Jeruschalaimorum, hoc est, tempestivè admodum: qui a sol propter adversos montes celeriùs illorum conspectu occulti abatur: hoc autem præcepit, rationem habens legis, Levitici 23.32.* 22 Levitis] *qui duo quoque sabbathi, ut reliquis profectiis, necessaria comparabant.* Recordare mei] *vide suprà 5.19. in annotat.* 25 Maledicens] *id est, maledicii convitiis eos agitans, prout merebantur.* Glabravi] *id est, capillos aut barbam prehendens avellis: synecdoche.* Dira imprecamini] *eclipsis, de qua Gen. 14.23.* 27 Auscultabimus] *dissimulantes aut ferentes factum vestrum.* 28 E posteris] *id est, nepotibus: fuit enim hic Menasches frater Jaddubbæ sacerdotis summi: de quo vide Josephum Antiq. lib. 11. cap. 7. & 8.* 29 Recordare] *id est, vindica.* Pollutiones sacerdotii] *quibus, insita affinitate ista, sacerdotium prophanavit.* Fœderis] *quod rupit, & a quo improbè desciviz, fœdere adversùs cultum Dei inito cum Sanballato socero: Josephus ibidem.* 30 Illos] *qui volentes abdicarunt impura consortia.*

ESTERÆ

Liber unus.

LIBER Esteræ ea quę Iehudæis temporibus Darii Assueri filii Hystaspis memorabilia acciderunt: Evectionem Esterę: Hamanis exitiale in Iehudæos consilium, liberationem q; eorum: & Mordecaii administrationem describit. Est q; historia, quasi annorum octodecim.

Nam convivium instituit	anno	3	cap. 1. ver. 3.
Ducit Esteram		7	cap. 2. 16.
Hamã in Iehudæos cõspirat, & tandem suspenditur		12	cap. 3. 7. & 7. 10.

Inde ad finem regni ejus Ester regnat, & Mordecai administrationem summam obtinet.

CAPUT I.

Assuerus magnum & diuturnum convivium suis exhibet: sub cujus fine reginam ad ostentationem advocat: & renuentem ex consilio procerum regno abdicat, promulgata lege in exemplum.

1 IN diebus autem temporibus [a] Assueri [a] (is est Assuerus qui regnum obtinebat ab India usque ad Æthiopiam, centum viginti septem provinciarum)

a Heb. Athaschverosch sic deinceps.

2 Ut temporibus illis, cùm sederet rex Assuerus in solio regni sui: quod erat [b] Susis in urbe regia:

b Heb. Schuschan.

3 Anno tertio regni sui faceret convivium omnibus principibus suis: ac servis suis: principibus copiarum Persiæ & Mediæ, regulis & præfectis provinciarum, coram se:

4 Ostentando divitias, gloriam regni sui, & honoremi, decorem magnitudinis suæ: diebus multis, *nempe* centum octoginta diebus:

5 (Etiam dum completis diebus istis, fecit rex [c] toti populo qui præstò erant Susis in urbe regia a maximo usque ad minimum, convivium septem diebus: in atrio horti palatii regii.

c Heb. urbe.

6 *Aulæa* alba, viridia & hyacinthina, appensa funiculis byssinis & purpureis, ad [c] annulos argenteos & columnas marmoreas: [d] lectos aureos & argenteos super pavimentum e porphyrite & marmore: denique [e] habitationem & circumpositum apparatum:

c Heb. ad.

7 Et potum præbendo in vasis aureis, & [d] vasis inter se variis: vinumq; regium plurimum pro [e] facultate regis.

d Heb. vasis a vasis diversis.
e Heb. secundum manum.

8 Potum autem ex jure nemo exigebat: sic enim [f] constituerat rex unicuique magistro domus suæ, ut facerent pro voluntate § uniuscujusque.

f Heb. fundaverat.
§ Heb. viri & viri.

9 Etiam [g] Vaschti regina fecit convivium fœminarum: in domo regia quæ *erat* regi Assuero.

g Heb. viri.

10 Die illorum septimo, [h] cùm hilaris esset animus regis vino: edixit Mehumani, Bizthæ, Charbonæ, Bigthæ & Abagthæ, Zethari & Carcaso, septem aulicis ministrantibus coram rege Assuero:

h Heb. cùm bonum esset cor.

11 Ut adducerent reginam Vaschtin in conspectum regis, cum corona regia: ad ostentandum populis & principibus pulchritudinem

ejus, quòd bona specie esset.

12 Sed cum renuisset regina Vaschti venire ad verbum regis, quod per [1] aulicos illos *afferebatur*: efferbuit rex valde, & æstuans ira ejus exarsit in eo.

[1] Heb. *per manum aulicorum: sic ver.* 15.

13 Quapropter dicente rege sapientibus [a] noscentibus tempora: (nam sic negotiũ regis exponebatur omnibus noscentibus jus & judicia)

14 Et propinquo sibi Charschenæ, Schethari, Admathæ, Tarschischo, Meresio, Marsenæ, Memuchani: [a] septem principibus Persidis & Mediæ, videntibus faciem regis, sedentibus primis in regno:

15 Ex jure quid faciendum regina Vaschti: eò quòd non fecit edictum regis Assueri per aulicos?

16 Dixit Memuchan coram rege & principibus, non contra regem solùm perversè egit Vaschti regina: sed contra omnes principes & contra omnes populos qui *sunt* in omnibus provinciis regis Assueri.

[k] Heb. *res: sic ver.* 18.

17 Cùm prodibit [k] factum reginæ ad omnes fœminas, *futurum est* ut spernant maritos suos in oculis suis: dicendo, ipse rex Assuerus edixerat, adduci Vaschtin reginam in conspectum suum: tamen non advenit.

18 Etiam hoc ipso die dicturæ sunt principes *fœminæ* Persidis & Mediæ, quę audiuerunt factum reginæ, omnibus principibus regis: [l] ita plus satis contemptus & æstuantis iræ *nobis erit*.

[l] Heb. *plenè satis.*

19 Si regi bonum videtur prodeat edictum regium a conspectu ejus: & [m] scribatur inter jura Persidis & Mediæ: ut non pereat: quia non venit Vaschti in conspectum regis Assueri: ideò regnum ejus tradet rex proximæ ejus, quæ melior *erit* ea.

[m] Heb. *scribatur.*

20 Ita audito edicto regis quod promulgabit in toto regno suo, utut magnum est: omnes fœminæ tribuent honorem maritis suis, a maximo usque ad minimum.

21 Cumq; bona videretur hęc res in oculis regis & principum: fecit rex secundum sententiam Memuchanis.

22 Nam misit literas ad omnes provincias regis, ad [n] unamquanque provinciam secundum scripturam ejus, & ad unumquemque populum secundum linguam ejus: ut esset quisque vir dominator domi suæ: quod edixit quisque linguæ populi sui.

[n] Heb. *ad provinciam & provinciam, populum & populum.*

ANNOTATIO.

1 Is est Assuerus] *intelligit Darium Hystaspĩ filium, ut Hbrxę 4.6. qui primus ab India ad Aethiopiam usque regnavit: nam etsi reges Medorum & Persarum priores magnum imperium obtinebant: tamen illorum nullus fines Æthiopiæ attigit ante Cambysem filium Cyri, qui simulac Ægyptum devicit, quasi libata tantùm Æthiopiâ, in Ægypto mortuus est, teste Justino lib.* 11: *neque septem annu integrũ regnavit: cùm hic Assuerus multo amplius regnaverit, ut ostenditur infrà* 3.7. *& sequentibus, vide provinciarum recensionem apud Herodotum lib.* 3. 5 Toti populo] *præter superiores convivas totum etiam populum regiæ urbis adhibuit: ut ostendit ver.* 11. 6 Lectos] *quibus convivantes accumbebant pro more antiquo.* Habitationem &c.] *has voces ita interpretamur, ut Chaldaicas origine.* 9 Vaschti] *Cyri filia, soror Cambysis Artaxerxis: quamobrem etiam Artachschastana vocabatur sive Artistbons Herodoto corrupta voce: vide infrà* 2.7. *annotat.* 10 Cùm hilaris esset] *i. magis vino quàm ratione ageretur: quo modo evocatio regina ad osteutũ & sequentia accipienda sunt.* 13 Noscentibus tempora] *vide annotat.* 1. *Chron.* 12. 32. Nam sic] *id est, nihil sine consilio procerum a rege fieri solebant.* 14 Septem principibus] *vide Hbrxę* 7.14. 19 Scribatur] *id est, in acta regni authentica referatur, ut firmum maneat.* 22 Quisque] *præfectorum, quibus rex mandarat.*

CAPUT. II.

Delectu puellarum ex toto regno Assueri habetur, ut ei apta inveniatur uxor: inter quas Esther assumpta omnibus præfertur, & regina creatur: Mordecai verò conspirationem quorundam aulicorum in regem per Esteram prodit, quod in regni annales refertur.

[a] Heb. *post res istas: ut infrà* 3.1.

1 2 His rebus gestis, cùm sedatus esset æstus regis Assueri: [a] mentionem fecit Vaschti, & ejus quod fecerat, quodque decretum fuerat in ea.

2 Quapropter dixerunt pueri regis ministri ejus: quærant *aliqui* regi puellas virgines [b] bona specie,

[b] Heb. *bonas: sic infrà* 3. *& 8. ver.*

3 Et constituat rex [c] procuratores in omnibus prouinciis regni sui, qui congregent quamque puellam virginem bona specie, Susis urbe regia, in [d] gynæceum, ad manum [d] Hegæ aulici regis, custodis fœminarum: qui adhibeat [e] mundum earum.

[c] Heb. *constituto.*

[d] *qui & Hegai, ver.* 18.

4 Deniq; puella quæ bona videbitur in oculis regis, reget loco Vaschti: cumq; bona visa esset hæc res in oculis regis, fecit ita.

5 Vir Jehudæus erat Susis in urbe regia: cujus nomen Mordecai filius Jairis, filii Schimhhi, filii Kischi [e] Binjaminita.

[e] Heb. *vir Jeminita.*

6 Qui deportatus fuerat Jeruschalaimis cum deportatione quæ deportata fuit cum Jeconja rege Jehudæ: quem deportavit Nebucadnetzar rex Babyloniæ.

2. *Reg.* 24.

7 Is nutriebat [f] Hadassam: ea *est* Esther filia patrui ejus, eò quòd non *esset* illi pater aut materteratque puella illa pulchra forma & bona specie, quam moriente patre ejus & matre ejus assumperat Mordecai sibi in filiam.

8 Fuit itaque cùm audito verbo regis & decreto ejus, congregarentur puellæ multæ Susis in urbem regiam ad manum Hegai: ut assumeretur Esther in domum regis ad manum Hegai custodis gynæcêi.

9 In cujus oculis cùm bona videretur puella, & obtineret benignitatem ab eo: [f] celeriter dedit ei mundum ejus & [g] portiones ejus, septemq; puellas quas visum fuerat dare ei e domo regis: deniq; [g] dedit ei puellis ejus ejus conditionem optimam in gynæcêo.

[f] Heb. *accelleravit dare.*

[g] Heb. *mutavit eam & puellas ejus in optimum.*

10 Non indicaverat Esther populum suum aut genus suum: nam Mordecai interdixerat ei ut non indicaret:

11 Sed [h] quolibet die Mordecai obambulabat ante atrium gynæcêi: ut cognosceret de [i] prosperitate Esteræ, & quid fieret ea.

[h] Heb. *omni die & die.*

[i] Heb. *pace.*

12 Cùm autem perveniisset terminus [k] cujusque

[k] Heb. *puelle & puella.*

que puellæ ut ingrederetur ad regem Assuerum, [1]postquam fuerat ipsi *factum* pro jure fœminarum duodecim menses: (sic enim complebantur dies mundi earum: sex menses oleo myrrhino, & sex menses aromatibus mundoque muliebri.)

[1] Heb. *a fine fuisset ei.*

13 Tunc cum eo puella veniebat ad regem: 'quicquid indicebat dabatur ei: ut procederet cum ea, a gynæceo usque ad domum regis.

14 Vespere ingrediebatur illa, & mane revertebatur in gynæceum 'alterum ad manum Schahhaschgazi aulici regis, custodis concubinarum: non redibat amplius ad regem: sed si delectabatur ea rex, vocabatur nominatim.

15 Cùm itaque perveniſſet terminus Esterę filiæ Abichajilis patrui Mordecaii, quam assumpserat sibi in filiam, ingredendi ad regem: 'non quæsivit quicquam, niſi quod dicturus esset Hegai aulicus regis custos gynæcei: obtinebatque Ester gratiam in oculis omnium videntium eam.

16 Ita assumpta Ester ad regem Assuerum, *adducta est* in domum regiam ejus, menſe decimo is *est* menſis 'Tebeth: anno ſeptimo regni ejus.

17 Dilexit enim rex Esteram pręe omnibus aliis mulieribus: & obtinuit gratiam & benignitatem coram eo, præ omnibus aliis virginibus: adeò ut imponeret coronam regiam capiti ejus, & reginam conſtitueret eam loco Vaſchti.

18 Poſteà fecit rex convivium magnum omnibus principibus ſuis & ſervis ſuis, convivium Esteræ: & [m] immunitatem provinciis conceſſit, deditque munus ſecundum facultatem regiam.

[m] Heb. *quietem, id est, vacationem ab oneribus.*

19 Dum autem essent 'aggregatæ virgines ſecundò: & Mordecai 'conſideret ad portam regis:

20 Non indicabat Ester genus ſuum aut populum ſuum, quemadmodum 'interdixerat ei Mordecai: ſed ſermonem Mordecaii Ester faciebat, ut cùm eſſet alumna apud eum.

21 Diebus illis, cùm Mordecai conſideret ad portam regis: & efferveſcens Bigtan & Teresch duo aulici regis ex cuſtodibus liminis, quærerent immittere manum in regem Aſſuerum:

22 Innotuit res iſta Mordecaio, quam indicavit Esterę reginæ: Ester verò dixit regi nomine Mordecaii.

23 Cùmque res quæſtione habita deprehenderetur: ſuſpenſi ſunt illi ambo de ligno, & ſcriptum eſt in 'libro [n] Chronicorum coram rege.

[n] Heb. *verborum dierum.*

ANNOTATIO.

1 Mentionem] *fortaſſis miſericordem, ſuſtum cum decreti gravitate comparans: quod tamen ex jure Perſarum & Medorum mutari non poterat. Danielis 6. 16. & infrà 8. 8.* 3 Gynęcêum] *id eſt, ut Græci vocant, γυναικῶνα ſive domum virginum: nam alterum eſt muliebrum, infrà 14.* Mundum] *id eſt, omnia pertinentia ad cultum mulebrem, tam rei pigmentariæ quàm veſtiariæ: ſicut oſtenditur infrà verſ. 12.* 7 Hadaſſam] *quam Herodotus lib. 3. & 7. Atoſſam vocat ſummâ apud Darium autoritate, quamvis Herodotus in cæteris plurimùm a veritate aberret: ſive ipſius ignorantiâ, ſive librariorum imperitiâ factum ſit, ut nomina uxorum Darii commutata ſint: nam quod ad Vaſchtin pertinet, Atoſſa tribuit: ut contrà quod ad Atoſſam, attribuit Artiſtbone, quæ eſt Vaſchti: vide ſup. 1. 9. annot.* Patrui] *Abichajilis, ver. 15.* 9 Portiones] *i. alimenta & pigmenta.* 13 Quicquid indicebat] *i. quemcunq; comitatum aut ornatum expetebat, a gynæciario dabatur.* 14 Alterum] *concubinarum, ubi aſſervabantur quæ fuerant congreſſæ cum rege.* 15 Non quæſivit] *hoc eſt, non ſtuduit ut ſibi regis animum ullis ornamentis, pigmentis, aut ulla ratione conciliaret: ut teſtatum faceret ſe ad regem invitam perduci: ſed tantum imperata a cuſtode fecit: adeò memor & ſtudioſa erat legis.* 16 Tebeth] *qui noſtro Decembri plurimùm reſpondet.* 19 Aggregatæ eſſent] *i. a gynæceo regis ſingulæ ad ſuos ſe recepiſſent.* Conſideret] *id eſt, munus ſuum ordinarium exerceret in aula regis: fortè cuſtodia palatii, ut ver. 21. ſubindicat.* 20 Interdixerat ei] *prudenter & modeſtè cavens, ne hoc nomine ipſi populóve ſuo invidiæ gravior, aut periculum crearetur.* 23 Libro Chronicorum] *id eſt, Perficorum annalium.*

CAPUT III.

Haman regis juſſu ab omnibus adoratur, præterquam a Mordecaio; in quem infenſus Haman obtinet a rege mandatum de toto Jehudæorum genere tollendo, & ad omnes provinciarum præfectos mittit.

1 His rebus geſtis, magnificavit rex Aſſuerus Hamanem filium Hammedathæ 'Agagæum, & extulit eum: adeò ut poneret ſolium ejus ſupra *ſolium* omnium principum qui *erant* apud ipſum.

2 Et omnes ſervi regis qui [a] ingrediebantur portam regis, 'flectentes incurvaverunt ſe Hamani, quia ſic præceperat de eo rex: ſed Mordecai 'non flectebat, neque incurvabat ſe.

[a] Heb. *in porta regis: ſic dicitur.*

3 Quam ob rem dicebant ſervi regis qui ingrediebantur portam regis, Mordecaio: quare tranſgrederis præceptum regis?

4 Fuit itaque cùm dixiſſent ad eum [b] quotidie, & non aſcultaſſet eis: ut indicarent Hamani: ad videndum 'an conſtitura eſſent verba Modecaii, nam indicaverat eis ſe eſſe Jehudæum.

[b] Heb. *die & die.*

5 Itaque videns Haman Mordecaium non flectere ſe, aut incurvare ipſi: impletus eſt Haman eſtu.

6 Sed cùm ſperneret in oculis ſuis mittere manum in Mordecaium ſolum (nam indicaverant ipſi populum Mordecaii:) quærens Haman perdere omnes Jehudæos, qui *erant* in toto regno Aſſueri, populares Mordecaji, *Infrà 9. 24.*

7 Menſe primo, is *eſt* menſis 'Niſan, anno duodecimo regis Aſſueri: jußit conjici pur id eſt ſortem coram [c] ſe, 'de die in diem, & de menſe *in menſem* uſque ad menſem duodecimum, is *eſt* menſis 'Adar.

[c] Heb. *coram Hamane: antecedens pro ſe & relativo ſuo, ut Gen. 9. 6.*

8 Dixerat enim Haman regi Aſſuero, eſt populus quidam diſperſus ac diſſipatus inter populos, in omnibus provinciis regni tui: quorum jura diverſa ſunt a *jure* omnium populorum: 'jura autem regis non exequuntur, ideoque regi non eſt utile ſinere eos.

9 Si apud regem bonum videtur, ſcribatur, ut perdant eos: & decies mille talenta argenti

pendam ad manus præfectorum huic operi, ut inferant in thesauros regis.
10 Tum amovens rex annulum suum e manu sua [a] tradidit illum Hamani filio Hammedathæ Agagæo, [a] oppressuro Jehudæos.
11 Et dixit rex Hamani: istud argentum [a] traditum esto tibi: & ut facias in istum populum, sicut bonum videtur in oculis tuis.
12 Itaque vocatis scribis regis, mense ipso primo, tertiodecimo die, scriptum est omnino prout præceperat Haman, [a] ad satrapas regis, & ad duces qui erant in [d] unaquaq; provincia, & ad principes singulorum populorum, cuique provinciæ [e] secundum scripturam ejus, & cuique populo secundum linguam ejus: nomine regis Asſueri scriptum, & obsignatum annulo regis.
13 Missæ autem sunt literæ per cursores in omnes provincias regis: ad perimendum, ad interficiendum, & ad perdendum omnes Jehudæos, tam pueros quàm senes, parvulos & fœminas uno die, decimotertio mensis duodecimi, is mensis est Adar: & ad prædandum spolia eorum.
14 Exemplum istius scripti, ut constitueretur jus in unaquaque provincia, patefactum est omnibus populis: ut essent parati in diem istum.
15 Cursores exiverunt [e] citati, cum verbo regis, & jus datum est Susis in urbe regia: rex verò & Haman sedebant ad bibendum, cùm [e] cives Susorum perplexi essent.

[a] Heb. provincia & provincia, & ad principes populi & populi: sic deinceps.
[e] Heb. civitas Schuschã perplexa erat.

ANNOTATIO.

1 Agageum] *Hhamalekitam, e stirpe Agagi: vide Num 24.7.* 2 Flectentes incurvarent] *deferrent eis honorem supra humanum, ex regis mandato: qualu regi Persarum habebatur: nam etiam Conon Atheniensis hanc προσκύνησιν indignam ratus, a colloquio regis abstinuisse dicitur apud Justinum lib. 6.* Non flectebat] *tum quia ex ea gente erat, in quam Jehudæi perpetuum bellum Deus susceperat, Exo. 17.14. & Deut. 25.17: tum quia honor solis Deo debebatur.* 4 An constitura essent] *id est, an perstaturus esset constanter in suo proposito, & in professione gentis ac religionis suæ, Hhamalekitas aversantis.* 7 Nisã] *qui nostro Martio ex parte respondet: sic autem libro menses numerantur ex ratione legis, Exod. 12.* De die in diem] *id est, quicunque dies aut mensis ad eadem Jehudæorum perpetrandam sorte accideret.* Adar] *respondens ex parte Februario.* 8 Jura autem regis] *qui jusserat Hamanem adorari, ita ut fuerit singulare Mordecaii factum in se, derivat in Jehudæos omnes, quasi omnia jura regis convellerent.* 10 Tradidit illum] *in symbolum traditæ autoritatis, ut Gen. 41.42.* Oppressuro] *id est, cui animus erat Jehudæos opprimendi, & dabatur autoritas.* 11 Traditum esto] *id est, acceptum habeo, & eo te dono.* 12 Ad satrapas] *nimirum ut constituto ab Hamane tempore regii edictum promulgarent & exequerentur.* 15 Citati] *id est, equis celeribus vecti, quos Persæ vocabant Angarios: vulgus postas dicit.* Cives Susorum] *i. Jehudæi Susis habitantes, de hoc mandato certiores facti: synecdoche.*

CAPUT IIII.

Mordecai auditum regii decretum graviter lugens. Esteræ per internuntios significat, tamẽ strictè sui officii admonet: ad quod præstandum ipsa cum Jehudæis omnibus, indicto jejunio se comparat.

1 Cùm itaq; Mordecai [a] cognovisset quicquid factum erat: lacerans Mordecai vestimenta sua [a] induit cilicium cum cinere: & exiens per civitatem clamabat clamore magno & amaro.
2 Ita venit usque [a] ante portam regis: non enim erat ingrediendum in portam regis cum indumento cilicii.
3 Et in [a] qualibet provincia, in quemcunque locum verbum regis & edictum ejus pervenerat, luctus magnus erat Jehudæis, jejunium q; & fletus ac planctus: cilicium q; cum cinere stratum erat multis.
4 Quam ob rem venientes puellæ Esteræ & aulici ejus cùm indicarent ei, dolens exhorruit regina valde: & misit vestimenta ad induendum Mordecaium, & ad amovendum cilicium ejus ab eo: quæ non admisit.
5 Deinde advocans Esther Hathacum ex aulicis regis, quem [b] constituerat administrum ipsi, mandata dedit ei de Mordecaio: ut sciret quid & quare hoc esset.
6 Egressò itaque Hathaco ad Mordecaium: in plateam civitatis quæ est ante portam regis:
7 Indicavit ei Mordecai [a] quicquid obtigerat sibi: & [a] prestitutam pecuniæ summam, quam dixerat Haman se pensurum in thesauros regis contra Jehudæos ad perdendum eos.
8 Præterea exemplum scripti juris quod [a] positum fuerat Susis ad perimendos ipsos dedit ei, ut ostenderet Esteræ & indicaret ei: atque [a] præceptum daret ei veniendi ad regem ad deprecandum eum, & ad rogandum in conspectu ejus pro populo suo:
9 Rediens itaque Hathac, indicavit Esteræ verba Mordecaii.
10 Dixit verò Ester Hathaco, & mandavit ei referre ad Mordecaium:
11 Omnes servi regis, etiam populus [a] provinciarum regis sciunt: quicunque vir aut mulier ingressus fuerit ad regem in atrium interius, qui non fuerit vocatus, unum esse jus de eo morte afficiendo: præter quam cui, [a] extenderit rex sceptrum aureum, eum vivere: ego verò non fui vocata ut ingrederer ad regem, hic est, trigesimus dies.
12 Sed cùm indicassent Mordecaio verba Esteræ:
13 Dixit Mordecai referendum ad Esteram: ne putes apud animum tuum te ereptum iri in domo regis, ex omnibus Jehudæis.
14 Nam si [c] omnino silueris [a] tempore isto, respiratio & liberatio constabit Jehudæis [d] aliunde: tu verò & domus patris tui peribitis: [a] & quis novit an propter tempus ejusmodi perveneris ad istud regnum?
15 Tum edixit Ester referri ad Mordecaium.
16 I, congrega omnes Jehudæos, qui præsto sunt Susis: & jejunate pro me, & ne comedatis, neque bibatis tribus diebus nocte & interdiu: similiter ego quoque cũ puellis meis jejunabo: ita demum ingrediar ad regem, quod non est secundum jus: & cùm perierim periero.
17 [c] Abiit itaque Mordecai: & fecit omnino prout præceperat ei Ester.

[a] Heb. provincia & provincia.
[b] Heb. constituerat coram ipsa.
[c] Heb. silendo siluerit.
[d] Heb. a loco alio.
[c] Heb. transivit.

ANNOTATIO.

1 Cognovisset] *vel alicujus amici revelatione, vel inimicorum sermone: ejus in constitutum tem-*

pus dilata erat promulgatio. Induit cilicium] *vide Jehos.7.6.* 2 Ante portam] *id est, plateam regiæ adjacentē, infrà ver.6.* Indumento cilicii] *i. habitu lugubri, funebri: vide Gene.50.4.* 7 Quicquid obtigerat] *id est, totam historiam superiorū capitū.* Prælatutam &c.] *sup.3.9.* 8 Positum] *id est, decretum in arcano consilio regū.* Præceptum daret] *verbum Mordecæi, quasi jus in alumnam suam retinentis sup.2.20.* 11 Extenderit] *juxta ritum regum Persidis, suos hoc symbolo ad se vocantium, ut infrà 5.2.* 14 Tempore isto] *tam periculoso Judææ.* Et quis novit] *argumentum a providente dispensatione Dei, cujus usum nulla occasione omittendum esse docet.* 16 Secundum jus] *sicut infrà vers.11.* Perierim, periero] *vide Gen.43.14.*

CAPUT V.

Ester ornatu regio Assueri accedit pro Judæis intercessura: eumq; cum Hamane ad convivium invitatos, & exceptos convivio, in alterum posteri diei convivii invitat: Hamanis insaniam Mordecaum insultasse offensus, patibulum erigit: de quo ille ex suorum consilio ante proximum regina convivium suspendatur.

1 DEINDE fuit ᵃ completo die tertio, ut induta Ester *indumento* regio, consisteret in atrio domus regis interiore exadversoᵃ domus regis: rex autem insidebat solio regni sui in domo regia, ex-adverso portę domᵃ

2 Fuit verò cùm videret rex Esteram reginam consistentem in eo atrio, (ᵃ obtinebat gratiam in oculis ejus): ut ᵃ extenderet rex ad Esteram sceptrum aureum quod *erat* in manu ipsius, & accedens Ester ᵃ tangeret summitatem sceptri.

3 Tum dicente rege: quid tibi Ester regina *est?* aut quæ *est* petitio tua? etiam usque ad dimidium regni, dabitur tibi.

4 Dixit Ester, si apud regem bonum videtur: veniat rex ᵃ cum Hamane hodie ad convivium quod paravi ei.

5 Cùm itaque edixisset rex, accelerate Hamanem, ad faciendum verbum Esteræ: venit rex cum Hamane ad convivium quod paraverat Ester.

ᵃHeb. *in cōvivio vini.*

6 Dixit autem rex Esterę ᵃ cùm bibisset vinū, quod *est* postulatum tuum & dabitur tibi? aut quæ *est* petitio tua? etiam usque ad dimidium regni fiet.

7 Cui respondens Ester dixit: *hoc* postulatum meum & petitio mea:

8 Si inveni gratiam in oculis regis, & si apud regem bonum *videtur* concedere postulatum meum & facere petitionem meam: veniat rex & Haman ad convivium quod paravero eis: ubi ᵃcras factura sum secundum verbum regis.

9 Itaque egressus est Haman die illo lętus & ᵇ hilari animo: sed cùm videret Haman Mordecaium in porta regis, ut neque assurgebat neque movebat se propter ipsum: impletus est Haman contra Mordecaium æstu.

ᵇHeb. *bonum corde.*

10 Continuit tamen se Haman, dum rediret domum suam: deinde mittens accersivit amicos suos, cum Zerescha uxore sua.

11 Quibus ᵃenarrans Haman gloriam divitiarum suarum, & amplitudinem filiorum suorum: & quibuscunque rebus magnificaverat ipsum rex, & quibus extulerat eum supra principes & servos regis:

12 Dicebat Haman: etiam non introduxit Ester regina cum rege ad convivium quod fecit, nisi me: quin-etiam in crastinum invitatus sum apud eam cum rege.

13 Sed totum hoc non prodest mihi: quocunque tempore video Mordecaium istum Judæum considentem in porta regis.

14 Cui dixit Zeresch uxor ejus, & omnes amici ejus: parent patibulum altum quinquaginta cubitos: & mane dic regi, ut suspendant Mordecaium ex eo: & ingredere cum rege ad convivium lætus. quæ res cum bona videretur coram Hamane, paravit illud patibulum.

ANNOTATIO.

1 Completo die tertio] *nam triduanum indixerat jejunium: quo finito regem ad primū convivium invitat.* Domus regis] *id est, illius partis regiæ, quam rex habitabat.* 2 Obtinebat gratiam] *ut supra 2.17.* Extenderet rex] *eo signo indicans ad cognitionem postulati se paratum esse, & quasi ad dicendum erigens: ut infrà 8.4.* Tangeret eo] *subjiciendo manum summitati ejus, in reverentia & subjectionis signum.* 4 Cum Hamane] *ut eum apud regem præsentem accusaret decreti per fraudem surrepti contra suos populares nomine, & in os omnes cavillandi viam ei præcluderet: cùm primùm sibi justam occasionem a Deo dari perciperet: prout ante secundum convivium evenit, cùm Mordecæus jussu regis in summam auctoritatem exectus est.* 8 Cras factura sum] *id est, explicatura petitionem meam: sic promittit, certum facta divinitus occasionem explicandæ petitionis intra illud tempus non defuturam.* 11 Enarrans] *ad exaggerandum Mordecaii factum, accumulatione istius.*

CAPUT VI.

Assuerus fugiente per noctem somno annales recognoscit: in quibus Mordecaii beneficio lecto, Hamanem suppresso illius nomine, consulit quomodo sit ei beneficium rependendum. ex cujus consilio administro Hamane ipso Mordecaium extollit: Hamani verò consternato domi eventus tristis a suis denunciatur.

1 NOCTE illa ᵃ fugiente somno regis: edixit afferri librum commentariorum, ᵃ Chronica, quæ fuerunt lecta coram eo.

ᵃHeb. *verba dierum.*

2 Cumq; inveniretur scriptum indicasse Mordecaium de Bigtana & Terescho duobus aulicis regis ex custodibus liminis: quòd quærivissent mittere manum in regem Assuerum:

Sup.2.21.

3 Dixit rex: quid honoris aut magnificentiæ ᵇ collatum est in Mordecaium propter hoc? dixerunt autem pueri regis ministri ejus, non est collatum ei quicquam.

ᵇHeb. *factū est Mordecaio sic infr. eodem vers.*

4 Tum dixit rex, quis *est* in atrio? (Haman autem venerat in atrium domus regis exterius, ut diceret regi suspendendum esse Mordecaium de illo patibulo quod paraverat illi)

5 Dicentibus verò pueris regis ad eum, ecce Haman stat in atrio: edixit rex, egrediatur.

6 Deinde

6 Deinde ingresso Hamani dixit rex, quid faciendum viro illo cujus honore rex delectatur? (dicebat verò Haman cum [c] animo suo, quem magis delectaretur rex afficere honore quàm me?)

[c] Heb. corde.

7 Tum dixit Haman ad regem: viro cujus rex delectatur honore,

8 Adferant indumentum regium, quali induitur rex: & [a] cùm impositum fuerit [a] diadema regium capiti ejus, & equus cui insidet rex *adductus*:

9 Tradentes indumentum & equum in manum alicujus e principibus regis, qui reguli sunt: induunto virum illum, cujus honore delectatur rex: & transvehunto eum equo illo per plateam civitatis, proclamantóq; coràeo: ita faciendum est viro illo, cujus honore delectatur rex.

10 Edixit itaque rex Hamani: festina, sume indumentum illud & equum quemadmodum dixisti, & fac ita Mordecaio Jehudæo qui considet in porta regis: ne [d] omittito quicquam ex omnibus quæ locutus es.

[d] Heb. cadat sinito.

11 Quam ob rem assumens Haman indumentum & equum induit Mordecaium: & transvexit eum per plateam civitatis, proclamans coràeo: ita faciendum est viro illo cujus honore delectatur rex.

12 Posteà reversus est Mordecai ad portam regis: Haman verò [e] properavit se domum suam lugens, & [e] opertus capite.

[e] Heb. impulsus est.

13 Ubi cùm enarrasset Haman Zereschæ uxori suæ, & omnibus amicis suis, quicquid obvenerat sibi: dixerunt ei sapientes ejus & Zeresch uxor ejus: quandoquidem [f] e semine Jehudæorum *est* Mordecai, ante cujus conspectum cœpisti concidere, non prævalebis ei: sed [f] omnino concides ante faciem ejus.

[f] Heb. concidendo concides.

14 His adhuc loquentibus cum eo, aulici regis advenerunt: qui [g] celeriter abduxerũt Hamanem ad convivium quod paraverat Esther.

[g] Heb. festinarunt deducere.

ANNOTATIO.

1 Fugiente somno] *Deo ita dispensante.* 6 Dicebat verò] *ex præcedente gratia regù tantum sibi arrogabat: ut se eum esse statueret, ad quem is honor perventurus esset.* 8 Cùm impositum] *intextus est præcedens, quam ad evidentiam mutavimus.* Diadema regium] *quale regibus beneficiarius & Dynastis imponebatur, quos illi megistanes vocabant teste Suetonio in Augusto Cæsare: vide 2. Reg. 25. 32. & Jeschabhja 10.7. & infrà 8.5.* 12 Opertus capite] *vide 2. Schem. 15. 30. in annotatione.* 13 E semine] *quasi dicant, quandoquidem tibi cum hac gente res est, jam actum est de te: nam illos a Deo ipsorum evehi, & adversarios illorum impediri ac dejici, cùm res anteacta a temporibus Cyri hucusque ostendunt: tum insperata hæc istius hominis evectio: ita percellebat eos Deus & afficiebat metu certissimo illius decreti contra Hhamalekitas, de quo Exod. 17. 14. & Deut. 25. 17.*

CAPUT VII.

Ester in altero convivio regi urgenti, postulatum suum exponit de sua & populi sui incolumitate: Hamanem consilii autorem accusat: quem rex e patibulo suspendi jubet, quod Mordecaio paraverat.

1 CÙM itaq; venisset rex & Haman, [a] cõvivatum cum Estera regina:

[a] Heb. bibitum: synecdoche. ut Genes. 43. 34.

2 Dixit rex Esterę etiam [b] die secundo, post quam bibisset vinum: quod *est* postulatũ tuum Ester regina, & dabitur tibi? aut quæ *est* petitio tua? etiam usque ad dimidium regni fiet.

[b] Heb. in cõvivio vini.

3 Tum respondens Ester regina dixit, [c] si inveni gratiam in oculis tuis, ô rex, & si apud regem bonum videtur: [c] concedatur mihi [c] vita mea ad postulatum meum, & populus meus ad petitionem meam.

[c] Heb. anima

4 [d] Nam [d] venditi sumus ego & populus meus: quos perimant, interficiant, & perdant: [d] quòd si in servos & ancillas venditi fuissemus, siluissem: sed non *est* iste hostis utilis, [d] damnosus est regi.

[d] Heb. cum damno regi.

5 Elocutus verò rex Assuerus dixit Esterę reginæ: quis *est* iste & ubi iste *est*, quem [e] provexit eò audaciæ animus ipsius, ut faceret ita?

[e] Heb. implevit cor suum.

6 Cui dixit: vir hostis & inimicus Haman pessimus, iste *est*: quapropter Haman terrefactus est a conspectu regis & reginæ.

7 Tum rex surgens in æstu suo a [f] bibendo vino, *abiit* in hortum palatii: Haman verò substitit ad requirendum pro vita sua ab Estera regina: videbat enim [g] definitum esse contra se malum a rege.

[f] Heb. convivio vini: sic ver. 8.

[g] Heb. absolutum: ut 1. Schem. 20. 7.

8 Rex autem rediens ex horto palatii in domum ubi biberat vinum, Hamane procidente super lectum cui accumbebat Ester, dixit rex: an etiam subacturus esset reginam apud me in ipsa domo? simulatóq; verbum hoc prodiit ex ore regis, faciem Hamanis [h] operuerunt.

[h] Sup. 3. 11.

9 Et dicente Charbona uno ex aulicis, coram rege: etiam ecce patibulum quod paravit Haman Mordecaio, qui locutus fuerat bonum pro rege, stat ad domum Hamanis altum quinquaginta cubitos: edixit rex, suspendite istum ex eo.

10 Itaque suspenderunt Hamanem ex eo patibulo quod paraverat Mordecaio: & æstus regis sedatus est.

ANNOTATIO.

2 Secundo die] *id est, secundi convivii, quod condixerat suprà 5. 8.* 3 Si inveni] *Exordium a persona sua, & rei æquitate.* Concedatur] *Propositio.* 4 Nam venditi] *ætiologia propositionis, sive confirmatio.* Venditi sumus] *suprà 3. 8. & sequent.* Quòd si] *amplificatio superioris ætiologiæ a comparatione facti hypothetica, & ab utili.* 8 Operuerunt] *ne amplius facem regù viderent: ut fiebat apud Persas cum iis, qui a gratia regis excidebant.*

CAPUT VIII.

Assuerus Mordecaium dignitatibus auget: eiq; ac Esterę concedit, ut suis verbis Jehudæos confirmet, & armari in diem cædis ab Hamane condictum curent: quam demonstrationem Jehudæi læti accipiunt.

1 DIE

1 DIE illa dedit rex Assuerus Esteræ reginæ domum Hamanis hostis Iehudæorum: Mordecai verò veniebat in conspectum regis, cùm indicasset Ester quid is sibi esset.

2 Nam amovens rex annulum suum, quem trásferri jusserat ab Hamane, tradidit eum Mordecaio: [d] præposuitque Ester Mordecaium domui Hamanis.

[a] Heb. *adjecit Ester & locuta est.*

3 [e] Deinde [a] rursus Ester elocuta est coram rege, procidens ante pedes ejus: & flens deprecabatur eum, vt averteret malum Hamanis Agagæi & cogitationem ejus, quam cogitaverat contra Iehudæos.

4 Nam extendente rege ad Esteram sceptrũ aureum: surgens Ester constitit coram rege:

5 Et dixit, si apud regem bonum videtur, & [f] si inveni gratiam coram eo, id est, si recta videtur res hæc corã rege, & [b] grata videor in oculis ejus: [g] rescribatur ad revocandũ literas illas, cogitationem Hamanis filii Hammedathæ Agagæi, quas scripserat ad perdendum Iehudæos, qui *sunt* in omnibus provinciis regis.

[b] Heb. *bona.*

6 Nam quomodo potero aspicere illud malum quod obventurum esset populo meo, [c] & quomodo potero aspicere perditionem cognationis meæ?

[c] Heb. *potero ut aspiciam.*

7 Dixit verò rex Assuerus Esteræ reginæ & Mordecaio Iehudæo: ecce domum Hamanis tradidi Esteræ: cùm eum suspendissent ex patibulo, propterea quòd miserat manum suã in Iehudæos.

8 Vos itaque scribite pro Iehudæis, ut bonũ videtur in oculis vestris, nomine regis, & obsignate annulo regis: sed scriptura quæ rescripta erat nomine regis & obsignata annulo regis [h] non est revocabilis.

9 Tum convocatis scribis regis tempore illo mense ipso tertio, is *est* mensis [i] Sivan, vigesimo tertio *die*: rescriptum est omnino prout præcepit Mordecai ad Iehudæos & ad satrapas principesque ac præfectos provinciarum quæ *sunt* ab India usque ad Æthiopiam, centum viginti septem provinciæ, secundum scripturam [d] cujusque provinciæ, & secundum linguam [e] cujusque populi: ad Iehudæos autem secundum scripturam ipsorum, & secundum linguam ipsorum.

[d] Heb. *provincia & provincia: sic deinceps.*

[e] Heb. *populi & populi: sic deinceps.*

10 Cumque scripsisset nomine regis Assueri, & obsignasset annulo regis, misit literas per [f] cursores celeres, equitantes in equis angariis, [g] regios cursores, natos angaris,

[f] Heb. *per manum cursorum in equis*

11 [h] Concessisse regem Iehudæis qui sunt in [i] unaquaque civitate, ut congregati resistant pro vita sua, ut perimant, occidant & perdant omnes copias populi aut provinciæ quæ hostiliter invadent ipsos parvulos & fœminas: & ut prædentur spolia eorum:

[i] Heb. *in civitate & civitate.*

12 [k] Die eodem in omnibus provinciis regis Assueri: tertiodecimo mensis duodecimi, is *est* mensis Adar.

13 [l] Exemplum istud scripturæ constituendũ jus in unaquaque provincia, patefactum omnibus populis, idque ut sint Iehudæi parati in diem istum ad ulciscendum se de inimicis suis.

14 Cursores equitantes in equis angariis, regii cursores [k] prodierunt celere & citato cursu, cum verbo regis: & jus datum est Susis in urbe regia.

[k] Heb. *accelerati & impulsi.*

15 Ita Mordecai egrediebatur a conspectu regis cum indumento regio, hyacinthino & albo, coronaque aurea magna, & stola byssina aut purpurea: & [l] cives Susorum luce perfusi lætabantur.

[l] Heb. *civitas Susorum lucebat & lætabatur: metonymia.*

16 Iehudæis erat lux & lætitia: gaudiumque ac gloria.

17 Etiam in unaquaque provincia & in unaquaque civitate, in quemcunque locum edictũ regis & jus illius perveniebat, lætitia & gaudium erat Iehudæis, convivium & [m] hilariamultique ex populis terræ [n] Iehudæi fiebant: nam irruerat in eos metus Iehudæorum.

[m] Heb. *dies bonus.*

ANNOTATIO.

2 Quid is sibi esset] *id est, ut suus necessarius esset: sic Genes.* 33. 5. & 8. 3 Præposuitque] *excisa domesticis illius infrà* 9. 6. & *sequentibus.* 3 Deinde] *id est, posquam Haman suspensus jussu est, suprà* 7. 9. Si inveni] *Exordium, ut suprà* 7. 3. Rescribatur] *Propositio, cujus argumentatio est versu sequente: similis ei, qua utitur Iehuda Genes.* 44. 34. 8 Non est] *vide suprà* 2. 1. *quasi dicat, videte ut genti vestræ alio ratione quàm decreti revocationem, consulatis.* 9 Sivan] *ex parte Maio respondens.* 10 Regios cursores] *hi duabus vocibus definiuntur, quòd cursores angarii, qualis in Persida statuu locis erant dispositi, teste Herodoto lib* 8. *Primum enim regis cursores discurrunt a functione: Persicè Achaschtevani, sive ut Suidas vocat Astanda pro Achaschtanda, quod sonat regios fugientes: deinde etiam nati: angaru, id est, viri qui angariorum, & parangariorum, aut lati cursu servitute tenebantur. quasi ista servitus hereditaria erat & in familias perdurabat: de quibus vide librum* 10. *Codicu, & 5. Basilicorum.* 11 Concessisse &c.] *summa edicti publici.* 12 Die eodem] *id est, constituto ab Hamane, suprà* 3. 13. 13 Exemplum] *summa ejus est quod literis mandabatur singulis præfectis.* 15 Cives Susorum] *id est, Iehudæi Susa inhabitantes: ut docet versus sequens.* 16 Lux & lætitia] *id est, illustris lætitia, ut sæpe vt.* 17 Iehudæi fiebant] *id est, in Iehudæorum cœtum se recipiebant.*

CAPUT IX.

Iehudæi tondicto die eos perdunt, qui in ipsos ex Hamanis decreto eodem die fuerant insurrecturi. Quam ob rem a Mordecaio instituitur consuetudo celebrandi dies sortium quotannis, & a regina confirmatur.

1 ITAQUE duodecimo mense, is *est* mensis Adar, ipso die tertiodecimo, quo propè erat ut verbum regis & jus ejus fieret: quo die sperabant inimici Iehudæorum se dominium exercituros in eos: aut [a] e converso quo dominium exercituri erant Iehudæi ipsi in osores suos:

[a] Heb. *converso hoc.*

2 Congregaverunt se Iehudæi in civitatibus

bus ſuis per omnes provincias regis Aſſueri ad mittendum manum in quærentes malum ipſorum: ante quos non conſtitit quiſquam: nam irruit metus eorum in omnes populos.

3 Omnes autem præfecti provinciarum, ſatrapæque & principes, & curatores operum quæ *erant* regi ſublevabant Jehudæos: quia irruerat metus Mordecaii in eos.

4 Nam magnus erat Mordecai in domo regis, & fama ejus obibat omnes provincias: quia vir ille Mordecai [b]pergebat magnus eſſe.

[b] Heb. *iens & magnus.*

5 Itaque percuſſerunt Jehudæi omnes inimicos ſuos percuſſione gladii, & cæde ac perditione: fecerunt que contra oſores ſuos pro voluntate ſua.

6 Etiam Suſis in urbe regia interfecerunt Jehudæi, & perdiderunt quingentos viros:

7 Et Parſchandátham, Dalphonemque, & Aſpatham,

8 Et poratham, Adaljamque, & Aridatham,

9 Et Parmaſchtam, Ariſaiumque, & Aridaiú, ac Vajezatham:

10 Decem filios Hamanis filii Hammedathæ hoſtis Jehudæorum [a]interfecerunt: ſed ad prædam non miſerunt manum ſuam.

11 Die illo cùm perveniſſet numerus interfectorum Suſis in urbe regia, in conſpectum regis:

12 Dixit rex Esteræ reginæ, [a]Suſis in urbe regia interfecerunt & perdiderunt Jehudæi quingentos viros, ac decem filios Hamanis: in reliquis proviciis regis quid fecerint? jam quod *eſt* poſtulatum tuum, & dabitur tibi: aut quæ petitio tua amplius, & fiet?

13 Cui dixit Eſter, ſi apud regem bonum videtur, [a]concedatur etiam eras Jehudæis qui ſũt Suſis facere ſecundum jus hodiernum: & decem filios Hamanis [a]ſuſpendant e patibulo.

14 Edicente ergo rege ut heret ita, conſtitutum eſt jus Suſis, quo decem filios Hamanis ſuſpenderunt.

15 Et congregantes ſe Jehudæi qui *erant* Suſis, etiam die quartodecimo menſis Adaris, interfecerunt Suſis trecentos viros: ſed ad prædam non miſerunt manum ſuam.

16 Reliqui Jehudæi quoque qui *erant* in provinciis regis congregarunt ſe, ut reſiſtentes pro vita ſua quieſcerent ab inimicis ſuis, & interfecerunt oſorum ſuorum ſeptuagintaquinque millia: ſed ad prædam non miſerunt manum ſuam:

17 Die decimo tertio menſis Adaris: quieverunt autem quarto decimo ipſo, & celebrarunt illum diem convivii & lætitiæ.

18 Jehudæi verò qui *erant* Suſis, congregarunt ſe ipſo decimo tertio & quartodecimo ipſo: quieverunt autem quintodecimo ipſo, celebrantes eum diem convivii & lætitiæ.

[a] Heb. *civitatibus pagorũ: vallage.*

19 [a]Idcirco Jehudæi pagani, habitantes in [a]pagis civitatum, celebrarunt diem quartumdecimum menſis Adaris, lætitia & convivio ac [b]hilariis & miſſu portionum [c]alterius ad alterum.

[b] Heb. *die bono: ſic dein ceps.*

[c] Heb. *viri ad proximum ſuum: ſic ver. 22.*

20 [a]Nam reſcripſit Mordecai res iſtas: & miſit literas ad omnes Jehudæos qui *erant* in omnibus provinciis regis Aſſueri, propinquos & longinquos:

21 Inſtituendo eis ut celebrarent diem quartumdecimum menſis Adaris, & diem quintum decimum in ipſo, [a]quotannis:

[a] Heb. *in omni anno: & anno: ſic deinceps.*

22 Pro ratione dierum quibus quieverunt Jehudæi ab inimicis ſuis, & menſis qui converſus eſt eis a mœrore in lætitiam, & a luctu in hilaria: celebrando eos dies cõvivii & lætitiæ, tum miſſu portionum alterius ad alterum, tum donis ergà egentes.

23 Ita receperunt qui que Jehudæi ſe facturos quod inceperant: & quod ſcripſerat Mordecai ad ipſos.

24 [a]Quoniam Haman filius Hammedathæ Agagæus hoſtis omnium Jehudæorum cogitationem iniverat contra Jehudæos ad perdendum eos: & conjici juſſerat Pur id eſt ſortem ad fũdendum eos & ad perdendum eos.

[a] *Sup.* 3. 6. & 7.

25 Sed cùm [a]illa veniſſet coram rege, edixerat *rex* cum literis, revertatur cogitatio ejus peſſima quam cogitavit contra Jehudæos in caput ipſius: ideò ſuſpenderunt eum filios ejus ex patibulo.

[a] *Sup.* 3.

26 Prætereà vocantes dies iſtos Purim de nomine Pur *ſive ſortis* illius, & nempe propter omnia verba epiſtolæ iſtius: & *propter* id [a]quod viderant [b]hujus rei, & *propter* id, quod pervenit ad ipſos:

[a] Heb. *propterea.*

[b] Heb. *in ſit*

27 Inſtituerunt & receperũt Jehudæi in ſe & in ſemen ſuum, & omnes qui eſſent ſe adjuncturi eis, ut non [a]pereat: ſe celebraturos duos dies iſtos, ſecundum reſcriptum eorum & ſecundum conditum tempus eorum: quotannis.

[a] Heb. *tranſeat: ut ſup.* 1. 19. & *infrà ver.* 28.

28 Et dies iſtos memoratos & celebres *fore* in [a]unaquaque ætate, familia, provincia, & civitate: denique dies Purim iſtos non perituros e medio Jehudæorum, & memoriam eorum non interituram a ſemine ipſorum:

[a] Heb. *in omni ætate & ætate, familia & familia, provincia & provincia, & civitate & civitate.*

29 Scripſit quoque Eſter regina filia Abichajilis, ut Mordecai Jehudæus, *epiſtolam* ſecundam *ad* omnem [b]ratihabitionem: ad ſtabiliendum epiſtolam *dierum* Purim iſtam.

[b] Heb. *firmitatem.*

30 Quas literas miſit *Mordecai* ad omnes Jehudæos per centum vigintiſeptem provincias regni Aſſueri: verbis [a]proſperitatis & firmitatis *pramiſſis*:

[a] Heb. *pacis.*

31 Ut inſtituant dies Purim iſtos conditis temporibus eorum, quemadmodum ſtabilivit apud eos Mordecai Jehudæus, & Eſter regina: & quemadmodum ſtabiliverant apud ſe ipſos & apud ſemen ipſorum: [a]documenta jejuniorũ & clamoris ſui.

[a] Heb. *res, ſive verba: metonymich*

32 Cùm itaque edictum Esteræ ſtabiliviſſet res iſtas *dierum* Purim: conſcriptum eſt in libro hoc.

ANNOTATIO.

10 Interfecerunt] *non tantum propter hoc inimicitias: ſed decreti Dei memores de delenda Hhamalekitarum memoria, Exod.* 17. 14. *& Deut.* 25. 17. Non miſerunt &c.] *nam etſi illu a rege permiſſum erat ſuprà* 8. 11. *tamen conſultò ſibi a præda temperarunt: rationem habentes legis Dei, quâ vetat derivari in filios iniquitatem parentum: Deut.* 24. 16. *Poſterorum verò Hamanis alia ratio fuit, quorum excidium imperaverat Deus Exod.* 17. 14. *& Deut.* 25. 17. 12 Suſis in urbe regia] *gratulantis verba.* 13 Cõcedatur] *ſupererant enim adhuc in urbe Jehudæorum hoſtes: quos Jehudæi, ut pacioris nimerò eſſent,*

rant, non potuerunt conficere sicut ostendit ver. 15. Suspendant] *jam interfectos, ad execrationem & exemplum suffigant* 19 Idcirco] *id est, propter liberationem hoc die partam.* 20 Nam rescripsit] *id est, scripto autor fuit istius consuetudinis, de qua duobus versibus sequentibus.* 24 Quoniam Haman] *ratio consuetudinis sumpta ex literis Mordicai ad Iehudæos.* 25 Illa] *Esther, relativum a suo antecedente quàm remotissimum: vide simile Gen. 10. 12, & 1. Schem 7. 16.* 26 Quod viderunt] *id est, quod in singulis locis cognoverunt atque experti sunt, literis ab Hamane allatis, hostibus in eadem paratis, & insperata liberatione.* 29 Ratihabitionem] *id est, quicquid potuit pertinere ad illius consuetudinis confirmationem & autoritatem.* Istam] *quam scripserat Mordecaius, & cujus argumentum explicatum est suprà inde a versu 20.* 31 Documenta jejuniorum] *id est, qui dies monimento futuri sunt salutis, quam jejunio & precibus fuerant a Deo consecuti.*

CAPUT X.

Assuerus imponit tributum, & Mordecaio autoritatem administrationemq; committit: in qua ille fuit gratificatur & consulit.

1 POSTEA imposuit rex Assuerus tributum [a] regioni, & insulis maris.

2 Omnia autem facta autoritatis ejus & potētiæ ejus, & explicatio amplitudinis Mordecaii, qua magnificavit eum rex: [a] an non sunt scripta in libro [a] Chronicorum regum Mediæ & Persidis?

3 Nam Mordecai Iehudæus secundus a rege Assuero, magnusq; apud Iehudæos, & acceptus multitudini fratrum suorum erat: procurans bonum populo suo, & proloquens prosperitatē toti [a] semini suo.

[a] Heb. verborum dierum.

ANNOTATIO.

1 Regioni &c.] *id est, ab aliis tributum exegit: Iehudæos immunes fecit ab isto tributo: cùm expeditio in Græciam duce Xerxe pararetur: quam ob rem Herodotus lib. 3. etsi suppresso Iehudæorum nomine, partem Arabiæ Iehudææ conterminam immunem fuisse scribit: eademq; causa apud Persas dici Cyrum patrem, Cambysem dominum, Darium verò cauponem regni extitisse.* 2 An non &c.] *quasi dicas, nihil attinet ea hîc enarrare: hæc ad fidem sunt satis: vide simile 1. Reg. 11. 41.* 3 Semini suo] *id est, genti suæ: Syrnecdoche.*

Secundæ partis Bibliorum finis.

παντὸς λόγος θεῶ.

BIBLIORVM

PARS TERTIA,

id est,

QUINQUE LIBRI

Poëtici, Latini recens ex Hebræo

FACTI, BREVIBUSQUE SCHOLIIS

AD VERBORUM INTERPRETATIONEM

rerúmque methodum pertinentibus illu-

strati ab IMMANUELE TREMELLIO

& FRANCISCO

JUNIO.

LONDINI,

Typis Henrici Middletoni.

M. D. LXXXI.

Libri III tomi.

Job.
Psalmi.
Proverbia.
Ecclesiastes.
Liber Canticorum.

44
II 6
140

ILLUSTRISSIMO PRINCIPI AC DOMINO POTENTISSIMO, DOMINO IOANNI CASIMIRO, PALATINO COMITI AD RHENUM, BAVARIAE Duci, &c. gratiam & pacem a Domino.

DITVRI poëticos sacræ Scripturæ libros, PRINCEPS Illustrissime, & oblaturi tuæ Celsitudini, neq; multis de ratione hujus instituti nostri apud te præfandum statuimus, neq; rei tantæ apud omneis commendationem a nobis afferendam esse. Hanc enim jam olim paterna Dei opt. max. gratia ingeneravit & impressit pietati tuæ, & apud omnes bonos testificata est post omnẽ hominum memoriam Spiritus sancti autoritas, cui neq; arte nostra quicquam posset amplius accedere, neq; inpietate multorum decedere. Cùm tamen & peritos strenuósq; remiges personantia cõfirment celeusmata, & athletas quosq; fortissimos spectantis coronæ voces & hortationes accendant, consilium hoc speramus non fore ingratũ T.C. neque militi Christiano ullí futurum ducimus inutile, si quas Ecclesiæ veteris & patrum sanctissimorum voces huic operi præmittamus. Nostræ enim, fatemur, plurimum a rei dignitate & amplitudine essent absturæ, adeò summus apud nos conscii tenuitatis & infirmitatis nostræ; neq; verò multum apud quamplurimos autoritate posset: sed quod in nobis exile atque jejunum est, id veneranda antiquitas sua autoritate gratiaq; resarciet. Communem igitur Basilii magni & Augustini sententiam de hoc opere adducemus gravitate maxima, elegantia non mediocri, & sanctimonia summa confertissimam. Omnis scriptura, inquiunt illi, divinitus inspirata & utilis ad docendum hac ipsa de causa a sancto Spiritu conscripta est ut veluti in communi quadam sanandis animis officina omnes homines & singuli nobis remedium ex ea perturbationibus propriis assumamus: hoc enim remedium (ait quidam) sublatum est peccata magna. Ac in eis quidem sunt alia quę Prophetæ tradunt, alia quæ Historici, alia item quæ Lex, alia quæ in Proverbiis monitorum formâ: Psalmorum verò liber quæcunque utilia sunt ex omnibus comprehendit futura prædixit, veterum historias commemorat, legem fert viventibus, gerendorum statuit modum, & (ut semel brevitérque dicam) publicum bonorum documentorum est promptuarium quoddam, ea quæ singulis conferri pro studio ipsorum invenienda & percipienda exhibens. Etenim & veteribus animarum vulneribus medetur, & recentibus velocissimum solet remedium adhibere, & quod effectum est curat, & quod integrum est conservat, denique omnino passiones tollit (quoad ejus fieri per nostram infirmitatem potest) quæ variè animis hominum in præsente vita dominantur; idq; cum melodica animarum perductione quadam & delectatione modestas reddente cogitationes nostras atq; temperante. Quoniam enim Spiritus sanctus videbat humanum genus ægrè ad virtutem adduci, & nos propter viticositatem naturæ ad voluptates inclinantis rationem rectè vivendi negligere, quid ille fecit? delectabiles cantionum modulos documentis suis permiscuit; ut dum suavitate & gratia mulcetur auditus, utilitatem illam percipiamus clàm quę ex sermonibus istis innascitur: quemadmodum periti medici faciunt, qui potanda austeriora pharmaca præbentes ægris sæpe os poculi melle circumlinunt, ne ægri utilitatem suam præ austeritate refugiant. Propterea igitur nobis hæc Psalmorum carmina modulis aptis excogitata sunt, ut si qui ætate sunt pueri, aut plane

planè adoleſcentes moribus ſpecie quidem modulentur, verèra autem animas ſuas erudiant. Neq; enim Apoſtolicũ, neque Prophetarum præceptum facilè ex vulgo quiſquam aut ſegnioribus hominibus unquam memoria complectitur, & illud tenet animo cùm ex Eccleſia egreditur: Pſalmorum verò dicta & modulantur domi, & in foro circumferunt: & ſicubi quis offenſus animo exacerbatur & efferatur valdè, poſtquam fueris Pſalmi (ut ita dixerim) carminibus incantatus, abſcedit illico ſequiorē his ſanctis modulis animi ſui feritate, quamvis acerbiſſima. Pſalmus tranquillitas animarum eſt, brabeutes pacis, perturbationes & fluctus animorum cohibens: mollis enim iracundiam mentis luxũque revocat ad temperantiam. Pſalmus amicitias congregat, adunat diſſidentes, reconciliat adverſarios: quis enim amplius inimicum duxerit hominem, qui cum vocem Pſalmi unicam ad Deum emiſerit? Quod igitur omnium bonorum eſt hominibus inter ſe maximum, charitatem exhibet Pſalmorum modulatio, concentum velut commune aliquod hominibus adunandis inter ſe vinculum ſuggerens animo, & compingens populum ad chori unius ſymphoniam. Pſalmus dæmones fugandi inſtrumentum eſt, angelos ad auxilium noſtrum adducendi, armatura in terroribus nocturnis, diurnorum laborum requies, tutamen pueris, juvenibus ornamentum, ſolamen ſenibus, mundus mulieribus aptiſſimus: ſolitudines efficit habitatas, foræ ſobrias: eſt tyronibus rudimentum, proficientibus incrementum, perfectorum firmamentum, vox totius Eccleſiæ una. Hic ſolennitates illuſtrat, hic triſtitiam quæ eſt ſecundùm Deũ operatur: Pſalmus enim vel ex lapideo corde lachrymas evocat. Pſalmus angelicum opus eſt, cœleſtis adminiſtratio, ſpirituale thymiama. O verè ſapiens magiſtri illius cogitatum artificioſiſſimè procurantis, ut eâdem operâ cantemus & res utiles addiſcamus, quia hoc pacto hæc documenta magis in animis noſtris informantur. Nam quæ doctrina per violentiam quandam animis indutur, ea non ſoles permanere: quæ verò cùm delectatione & gratia inſinuatur atq; inducitur, noſcio quo pacto diutiùs hærere mentibus cernitur, & conſtantiùs memoriæ inhærere. Quid enim eſt, obſecro, quod ex Pſalmis nequeas diſcere? nónne ampliſſimum decus fortitudinis? nónne juſtitiam accuratiſſimam? nónne gravem temperantiam? nónne prudentiam abſolutiſſimam? nónne reſpiſcentiæ rationem? nónne regulas patientiæ? nónne quicquid boni enuntiare poſſit hîc profectò eſt Theologia perfecta, præſuntiatio Chriſti in carne venturi, minæ iudicii, communis reſurrectionis ſpes, ſuppliciorum metus, pollicitatio gloriæ, myſteriorum revelatio: omnium rerum theſauri in hunc Pſalmorum librum, tanquam in magnum aliquid & commune promptuarium, comportati ſunt atque repoſiti. Habes Illuſtriſſ. PRINCEPS, Pſalmorum encomium, breve illud quidem verborum numero, ſed ampliſſimum reipſa & magnificentiſſimum, quo magnus ille Baſilius olim utebatur: cujus quidem encomii nos propterea negotium dedi, neq; pudet, quòd maximum illum pietate & eruditione virum D. Auguſtinũ minimè puduit operi ſuo idem ferè de verbo reddituum diſſimulato autore præfigere. Quid ergo? dixerit quiſpiam: vósne libros omnes poëticos qui in Scriptura extant vocatis Pſalmos, vósne libris omnibus iſtis eadem tribuitis quæ veteres propriè & ſingulariter appellarunt eo libro quem librum laudum Hebræi appellarunt? nos verò hoc nomine ſanctiſſimo, illi laudum vel Pſalmorum Davidicorum (ut αινωδοχικῶς appellantur) libro nihil derogamus, neq; aliis quicquam ſuprà quàm oporteat temerè arrogamus. Nam libros quia Davidi aliiſq; viris Dei fuerunt traditi ut in Eccleſia canarentur, eos κατ' ἐξοχὴν & ſingulariter Pſalmos dici & dicendos eſſe agnoſcimus: alios verò qui ita ſcripti ſunt ut viri boni cantare poſſerint eos & arbitratu ſuo cantaverint delectationis ſuæ & inſtitutionis ergò, eos non minus propriè ſed communi voce confirmamus Pſalmos appellari. Itaq; hos libros omnes communiter vocamus Pſalmos, quia ſunt rythmici, non proſa oratione ſcripti, ut omnes alii (etſi in his Canica quædam extant elegantiſſima Moſchis, Deboræ, Davidis, Ieſſchabhiæ, Iechizkiæ, Iirmejæ, & Chabbakuki inſperſa) ſed numeris adſtrictis ad commoditatem memoriæ & cantus: quo quidem ſcriptorũ genere numeroſo verbis, & ſententiarũ διδασκαλικῶν αἰδέσι τερπνοῖς optimè docerii animos, delectari, atq; permoveri nemo non poterit qui humanitatem noverit. Quid enim aliud eſt ψαλμὸς, quàm ſpirituale & ſanctum ſcriptionis genus privatim, publicè, canentium, pſallentium, aut ſymphoniam exercentium modulationi accommodum? Sed quid nos de voce hac diu multúmque opus eſt laborare, Chriſtus ipſe diſcipulos ſuos compellans (ſi ad argumentationem ipſius probè attendamus) autor nobis futurus eſt hoc totum librorum Poëticorum corpus librum Pſalmorum appellari. Hi ſunt (inquit) ſermones illi quos dicebam vobis, cùm adhuc vobiſcum eſſem; oportere ut impleantur omnia quæ ſcripta ſunt in Lege Moſchis, Prophetiſque, & Pſalmis de me. Sunt quidem omnes Prophetiæ, quorum manus ad exarandam ſcripturam ſa-

Luc. 24. 44.

cras

ctam alluduit Dominus: sed tria universæ ex illis omnibus generâ constituuntur scripturæ a Christo Servatore nostro, & Apostolis confessionis nostræ. Primum est lex Moschis, id est, Pentateuchus, ex qua velut perenni & salubri fonte ductæ fuerunt omnes aliorum scriptorum rivi, & ad quam cæteri veteris Testamenti libri tanquam ad caput suum referri debent. Secundum est Prophetarum, quæ nudè sobria oratione & voce & scripto Ecclesiæ Dei tradiderunt quæcunque Spiritus sanctus clàm infundebat illis, ut cum tota Ecclesia communicarent palàm. Atq; horum quidem Prophetarum alii qui res antegestas monumentis literarum consignarunt, Prophetæ anteriores; alii qui ex præsentibus futura judicia & promissa Dei prædicarunt, posteriores nuncupantur: non ab ordine collocationis (ut recentiores Hebræi somniarunt) sed a rerum quas prædicarunt & conscripserunt argumento. Tertium verò genus est Psalmorum, hoc est, librorum in quibus res a Mosche Prophetisque traditæ & sancto Dei Spiritu teſtatæ apiis numeris exponuntur, aut demonstrantur exemplis tam publicis quàm singularibus. Horum igitur Psalmorum (ut vocavit Christus) commune est quicquid boni Patres de cantionibus veteris Ecclesiæ prædicarunt in libro laudum comprehensu: commune argumentum, communis forma, communis usus, omnia ad eandem gloriæ Dei prædicationem & ædificationem Ecclesiæ pertinentia. Hæc poësis sacra est elegantissima Legis Prophetarumq; epitome, ab aliis libris hoc uno differens quòd illi oratione fusa & simplice audientibus narrarunt, eos docuerunt, atque commoverunt; hi verò numerosa & brevi ad memoriam, figuratâ ad vim & efficacitatem oratione prosuluerunt eadem documenta voluntatis Dei: quæ duo (ut taceamus cantum) compages inquam numerorum & figurarum lumina, quantum in mentibus humanis possint, supervacaneum fuerit hoc loco exponere. Nam cùm tota cœlestis theologia in vera, justâque Dei & nostri cognitione sua sit: si placebit majestatem Dei ex natura ejus in Christo per libros istos cognoscere, habes Proverbiorum Schelomonis partem: si ex creatione & administratione providentiæ, habes Iobum: si ex gratioso fœdere cum Ecclesia inito, habes Canticum Canticorum: sin autem tibi ad cognitionem nostri, deliniari cupis vanissimam quæ a natura est animi nostri, judiciorum, & actionum formam, nihil Ecclesiaste convenientius: si officia Ethica æquè ad pietatem ac humanitatem pertinentia, nihil apsius altera Proverbiorum parte: si denique omnia simul complecti desideraveris, en tibi Psalmorum (ut vulgo appellatur) librum, thesaurum, inquit Ambrosius, virtutum omnium; speculum naturæ divinæ, administrationis, & gratiæ: cùm vanitatis, tum officiorum nostrorum omnium indicem & πληρεστατον, in quo explicatam cernas totius hominis ψυχικὴν & spiritualis anatomen, horum animæ Christianæ & odoramentorum omnium, instructissimam παντοδαπων medicamentorum officinam, certissimoque (ut Epiphanii verbo utamur) παντάρκη. Quamobrem non possumus satis laudare sanctissimum consilium principis illustrissimi & sanctissimi parentis tui, qui Psalmorum librum cogitabat seorsim vernaculo sermone editum circumgestare secum, & domesticis singulis gestandum, legendum, discendumq; tradere; ut is sibi & suis omnibus thesaurus esset. De operâ autem nostrâ nolumus apud T. C. aut viros bonos prædicare quicquam: hoc unum confirmabimus, quicquid nobiscum artis & industriæ communicavit Dominus, id nos accuratè optimâ fide & diligentia attulisse cùm ad convenientem verborum interpretationem, tum ad simplicem & germanam rerum intelligentiam: cui non parum putamus illud conducere, quòd ordinem & viam aliquam percipiendis & comprehendendis rebus, quàm brevissimè a nobis fieri potuit tradidimus. Neminis hic officium improbamus, neminem damnamus, nemini præjudicatum asserimus: scimus enim lata esse valde documenta Domini, eáque ab aliis aliter æquo animo ferimus tractari & teri. Nos bonorum impulsu in agricolationem hanc incubuimus teſtificante Domino in mentibus nostris: itaque (ut cum Arnobio loquamur) hunc sacræ Scripturæ laticem, licet tenuiter, suim patientibus aperimus ut sitientes bibant: rogamúsque & obsecramus per sanctissimum nomen Domini nostri Iesu Christi & gloriosum adventum ipsius, eos omnes qui sibi Spiritus sancto videntur ebrii, & qui re ipsa participes sunt collectium donorum ejus, ut nulla tamen sitientibus impedimenta patiantur inferri: neque enim qui vino exuberant aquam volentes bibere prohibent. Atque hunc quidem librum thesaurum Ecclesiæ sacrum, elaboratum a nobis per voluntatem Domini, indicem propensissimi nostri erga T. C. animi & constantissimi sponsorem officii, nunc demum T. C. offerimus: ut quemadmodum hoc commune est & fuit semper toti Ecclesiæ documentum, piis singulis, & Illustrissimo parenti tuo, eodem etiam modo sit tibi germano Dei Patris in Christo, sanctæ & catholicæ Ecclesiæ in semine incorrupto verbi, & tan-

vi paremus a nostra filio: sit ergo doctrina hæc commendatissima, colatur, tueatur, & seruetur oculis pietatis tuæ ad gloriam Dei Patris in Iesu Christo capite & Seruatore nostro, ad Ecclesiæ ejus ædificationem & salutem æternam T.C.

Illustrissime PRINCEPS, Deum oramus & Patrem Domini nostri Iesu Christi, ut T.C. quàm diutissimè servet incolumem, tibi adsit, te suo Spiritu regat, & omni benedictionum genere exornet cumulatissimè. Amen.

T. C.

Servi addictissimi,

Immanuel Tremellius,
Franciscus Junius.

IJOBI

ARGUMENTUM.

IJOB, ſanctum exemplum patientiæ, plurimis & graviſſimis calamitatibus probatus a Deo, & omni ope deſtitutus: durioribus adhuc tentationibus ab uxore & amicis petitur. Nam illa inſanis ludificationibus exagitat virum: hi verò a providentia & juſtitia Dei ſapientiſſima & potentiſſima, a peccatrice hominum natura, atque a prima illa Ijobi perturbati oratione conſecturam facientes; ſtatuunt in ſingulis ſuis orationibus Ijobum aut maleficentiſſimè vixiſſe apud homines, aut hypocritam fuiſſe coram Deo: alioquin nunquam futurum fuiſſe, ut a Deo juſtiſſimo tam graves plagæ infligerentur ipſi. Hæc ſumma propoſitionis illorum, ſtatus conjecturalis. Ijob verò, etſi interdum plus æquo infirmitate carnis exardeſcens, criminationes amicorum ita refellit, ut neque juſtitiam Deo, neque ſibi adimi patiatur: ſed duabus rationibus utitur ad defendendum ſe: una, quòd judicia Dei, utcunque juſta ſint, hominibus ſunt incognita; ac proinde temerè amici de ipſo judicant: altera, quòd Deus ipſe communi experientiâ contrà oſtendit quàm illi aſſerant, etiam in hâc vitâ bonis ſæpiùs malè eſſe quàm malis. Ita ad ſe ipſum veniens primùm utitur teſtimonio conſcientiæ ſuæ, cui aliquando laceſſitus aſperginis murmura: deinde per ἀντιμεταβασιν, ſive criminis tranſlationem amicos reprehendit, quòd cauſam Dei (ut ſibi videbantur) ſuſcipientes, ipſum injuſtè criminarentur. His ſermonibus ultrò citrò habitis, Elihu velut comparans animos diſſidentes ad reverentiam: documenta exponit de juſtitia & miſericordia Dei, utroſque reprehendit, & docet Ijobum humilitatem, a comparatione majeſtatis Dei cum humana ſorte. Poſtremò Deus idem documentum confirmans ab operum ſuorum exemplo, Ijobum primo ad ſilentium, deinde ad confeſſionem & reſipiſcentiam; amicos verò eius ad reconciliationem adducit: reſtituto denique Ijobo amplius quàm antè benedicit.

CAPUT PRIMUM.

Ijob pius & potens operâ Satanæ a Deo exercetur, amiſſis facultatibus & liberis: qua calamitate preſſus in pietate permanet; & ſeipſum conſolans benedicit Deo.

1 VIR erat in regione [a] Hhutzi, Ijob nomine: eratque vir ille integer, & rectus, timensque Dei, & recedens a malo.

2 Huic editi fuerunt ſeptem filii & tres filiæ:

3 Eratq; poſſeſſio ejus ſepties mille pecudes, & ter mille cameli, & quingenta juga boum, quingentæque aſinæ, & famulitium permultum: denique erat vir ille maximus omnium [a] orientalium.

4 Euntes autem filii ejus faciebant convivium domi ſuæ quiſque die ſuo; & mittentes invitabant tres ſorores ſuas, [a] ad comedendum & bibendum ſecum.

5 Deinde erat [a] cùm circumegiſſent dies convivii, ut mittens Ijob [a] ſanctificaret eos, & ſurgens manè offerret holocauſta de numero illorum omnium. nam dicebat Ijob, fortaſſe [a] peccaverint filii mei, aut [b] maledixerint Deo apud [c] animum ſuum: ita faciebat Ijob ſingulis diebus [a] illis.

6 Cùm itaque eſſet [a] dies hujuſmodi, adventibus [a] filiis Dei ut ſiſterent ſe coram Jehova; ſimiliter advenit etiam [a] Satan inter eos.

7 Dicente autem Jehova ad Satanam, unde venis? reſpondens Satan Jehovæ, dixit, [a] a peragrando terram, & a perambulando in ea.

8 Dicente verò Jehova ad Satanam, [d] advertiſtine animum tuum ad ſervum meum Ijobum: quòd non ſit par ei in terra, vir integer, ac rectus, timens Dei, & recedens a malo?

9 Reſpondens Satan Jehovæ, dixit; [a] an gratis timet Ijob Deum?

10 Nónne tu [a] obſepiviſti eum, domumque ejus, & quicquid eſt ei circumquaque? operique manuum ejus ita benedixiſti ut pecus ejus in multitudinem eruperit in terra?

11 Enimverò mitte, quæſo, manum tuam, & [a] attinge quæcunque ſunt ei; [a] niſi [a] in [e] os tuum maledicturus ſit tibi.

12 Itaque dixit Jehova ad Satanam, ecce quecunq; ſunt ei, in manu tua ſunto. tantummodo in ipſum ne mittito manum tuam. & exivit Satan a conſpectu Jehovæ.

13 [a] Cùm, inquam, eſſet dies hujuſmodi; quo filii illius & filiæ illius comedebant & bibebant vinum in domo fratris ſui primogeniti:

14 Nuntius veniens ad Ijobum dixit; cùm boves ararent, & aſinæ paſcerent [f] ſecundùm eos,

15 Ir-

[a] Heb. *filiorum Orientis.*

[b] Heb. *benedixerint: ita quæ ſæpe* 1. Reg. 21. 10. *& infrà. ver.* 11.

[c] Heb. *cor.*

[d] Heb. *poſuiſtine cor tuum: ſi. infrà.* 2. 3.

[e] Heb. *faciem tuam: ſic infrà* 2. 5.

[f] Heb. *ad latera eorum, ſive latera.*

15 Irruens [a] Sabæorum gens cepit ea, & pueros percusserunt acie gladii: proripui autem me tantummodò ego solus, ad indicandum tibi.

16 Adhuc isto loquente alter adveniens, dixit; ignis Dei cecidit e cœlo, qui exardescens in pecudes & pueros consumpsit eos: proripui autem me tantummodo ego solus, ad indicandum tibi.

17 Adhuc isto loquente alius adveniens, dixit: Chaldæi dispositis tribus [g] agminibus, irruerunt in camelos & ceperunt eos, puerósque per cusserunt acie gladii: proripui autem me tantummodo ego solus, ad indicandum tibi.

18 Dum iste loquebatur, etiam alius veniens, dixit; filii tui filiæq; tuæ comedebant ac bibebant vinum in domo fratris sui primogeniti:

19 Cùm ecce [a] ventus magnus venit a [h] plaga deserti, quo [i] impetente quatuor angulos domus, corruit illa super pueros ita ut mortui sint proripui autem me tantummodo ego solus ad indicandum tibi.

20 Tunc surgens Ijob [a] laceravit pallium suum, & [a] totondit caput suum; procidénsque in terram incurvavit se;

21 Dicens, [a] nudus exivi ex vtero matris meæ, & nudus redibo [a] illuc; Iehova dedit, & Iehova recepit: sit nomen Iehovæ benedictum.

22 In hoc toto [a] non peccavit Ijob, neque attribuit insulsitatem Deo.

[a] Heb. *irruit in eos.*

[g] Heb. *capitibus: ut Iudicum 7.16.*

[h] Heb. *deserti.*

[i] Heb. *ecce.*

ANNOTATIO.

1 Vir erat] *Historiam hanc fuisse gestam docent personarum, gentium, & regionum nomina, liberorum Ijobi numerus, & inprimis nobilis illa restitutio & instauratio Ijobi, de qua cap. 42. denique testimonium Ezecheelis 14.14. & Jacobi. 5.11. Tempus etsi certò definiri non potest; verisimile tamen est ex personarum, gentium, locorumq; nominibus, & ex ætate qua Ijobo. 42. cap. tribuitur, eum vixisse quo tempore Israëlitæ in Ægypto degebant, inprimis verò ex eo quòd post latam legem nemini liceat alibi quam coram arca vel tabernaculo Dei sacrificare, sine mandato singulari. nam amicorum Ijobi unus e posteris Abrahami, alter e posteris Nachoris, & alii e posteris Hheuæi fuerunt: vita verò tam longæva non ita fuit cum posteritatis seculis communicata ut Mosche (quem Iehudæi existimant hujus libri scriptorem fuisse) testatur Psalmo 90.10. Denique Ijob aut non fecisset contra præscriptum legis sacrificans, aut scriptura non commendasset illius sacrificia; si venisset contra legem.* Hhutri] *vide Gene. 10.23.* [g] Orientalium] *in quam regionem Abrahami filios præter Jizchakum amandatos fuisse docet Mosche, Gene. 25.6. & 18.* 4. Ad comedendum, &c.] *id est, ad convivandum: periphrasis, ut infrà vers. 13. & 18.* 5 Cùm circumegissent] *id est, quotiescunque eorum unus fratris convivio acceperat, quasi actùs in orbem vicibus.* Sanctificaret eos] *id est, sanctificationem imperaret, ut mundati sequenti sacrificio interessent.* Peccaverint] *opere aut verbo inter convivandum.* Maledixerint] *id est, non ita sanctificaverint ut par est. ζῆλος, quam pii adhibere solent in damnandis peccatis suis & suorum; dum hypocritæ contrà levare soleant peccata sua etiam gravissima, inde ab Adami labe.* Illis] *quibus sic bant ista convivia.* 6 Dies hujusmodi] *quo convivium agitabatur apud primogenitum, infrà ver. 13. & 18.* Filiis Dei] *id est, angelis, divinis Spiritibus ministrantibus Deo propter eos qui hæredes salutis futuri sunt: sic vocantur à παραλλήλῳ, ut a filiis hominum discernantur. Sunt autem hæc humanitus dicta, & a terrenis regibus desumpta, ut 1. Reg 22.19.* Satan] *spiritus malus, nostræ salutis adversarius, qui & ipse Deo se sistere & imperata facere cogitur.* 7 A peragrando] *vide 1. Petr. 5. 8. & infrà 2.2.* 9 An gratis, &c.] *quasi dicat, commodè potest te revereri, qui tantam mercedem a te accepit quam describit versus sequens.* 10 Obsepivisti, &c.] *id est, ab omni malo obtexisti, & adhuc obtegis: metaphora.* 11 Attinge] *id est, attingendo amove & perde: quæ res digna improbitate veteratoris Satanæ, ut infrà 2. 5.* Nisi] *similem phrasin vide 1. Reg. 20. 23. & 25.* In os, &c.] *id est, palàm & abjectâ omni numinis reverentia, ut alibi dicitur coram Iehova, Gene. 10. 9.* 13 Cùm inquâ] *regressio ad narrationem captam ver. 6.* 15 Sabiorum gens] *Arabiæ desertæ partem incolentium ex posteris Ketura, Gene. 25.3. de quibus Ezecheelis 27. 23. 19.* Ventus] *id est, turbo ab omnibus partibus domûs impetens, ut desertum per spiratur ventosis Firmiæ. 4. 11. & 13. 24.* 20 Laceravit] *vide Gene. 37.34 sic infrà 2.12.* Totondit Caput] *in signum luctus ex more regionis: sic lamentationum 2.10. & Micæ 1.16.* 21 Nudus] *consolatur se primò a lege naturæ de ortu & exitu nostro: deinde a prudentissima administratione ac singulari Dei patris: ex quibus concludit omnem gloriam tribuendam Deo.* Illuc] *id est, in terram, quo se projiciebat ipse, ut dicitur præcedente ver.*

22 Non peccavit] *id est, neque facto neque dicto hactenus Deum offendit.*

CAPUT II.

Ijob constanter pergens in pietate, per Dei voluntatem a Satana corpore suo gravissimè afflgitur: ab uxore dehortatur, & ab amicis invisitur.

1 ITERVM fuit [a] quodam die, [a] convenientibus filiis Dei ad sistendum se Iehovæ, ut veniret etiam Satan inter eos, ad sistendum se Iehovæ.

2 Dicente autem Iehova ad Satanam; vnde nam venis? respondit Satan Iehovæ dicens, a peragrando terram, & a perambulando in ea.

3 Dicente verò Iehova ad Satanam: advertistine [a] animum tuum ad servum meum Ijobū, quòd non sit par ei in terra, vir integer, ac rectus, timens Dei & recedens a malo? ut adhuc retinet integritatem suam? & incitasti me [b] ad perdendum res ejus [a] frustra.

4 Respondit Satan Iehovæ, dicens; [a] pellem pro pelle, & quicquid est, viro daturus est ei et pro [c] se ipso.

5 Verùm mitte, quæso, manum tuam, & [a] attinge ossa ejus & carnem ejus; nisi in [d] os tuum maledicturus sit tibi.

6 Itaque dicente Iehova ad Satanam, ecce is [a] in manu tua *est*o; veruntamen vitam ejus [a] serva:

7 Egressus Satan a conspectu Iehovæ; percussit Ijobum ulcere pessimo, a planta pedis ejus usque ad verticem ejus.

8 [a] Adeò ut assumeret sibi testam ad scabendum se ea: ipso adhuc [a] sedente in cinere.

[a] Heb. *erant.*

[a] Heb. *cor.*

[b] Heb. *ad devorandū eum.*

[a] Heb. *frustra.*

[c] Heb. *animam suam.*

[a] Heb. *facies ver. 6.*

[d] Heb. *facturus.*

[a] Heb. *benedicturus.*

9 Tum dicebat ei uxor ejus, [a] adhuc tu retines integritatem tuam? [b] benedicendo Deo atque moriendo?

[a] Eclipsis particula, ut 1. Reg. 22. 30.

10 Ad quam ille dixit: ut loqui solet aliqua stultarum loqueris: scilicet bonum illud accepimus a Deo, & malum hoc non accipiemus? in toto hoc non peccavit Ijob labiis suis.

11 Cùm autem audivissent tres amici Ijobi totum malum istud quod obvenerat ei: profecti sunt quisque [a] e loco suo, Eliphaz [b] Temanites, & Baldad [c] Schuchites, ac Tzophar [d] Nahamathites: & convenerunt pariter, ut venirent ad condolendum ei & ad consolandum eum.

12 Sed cùm sublatis oculis suis e longinquo non agnovissent eum, [a] postea efferentes vocem suam [b] cœlum versus fleverunt: & lacerantes quisque pallium suum insperserunt pulverem capitibus suis.

13 Ita [a] sedebant cum eo humi septem diebus & septem noctibus: neque erat qui alloqueretur eum *ullo* verbo: [b] quia videbant magnum esse dolorem illum valde.

14 Postea aperiens Ijob os suum: [a] maledixit diei suo.

ANNOTATIO.

1 Quodam die] *dum adhuc Ijob esset in recenti luctu, ut apparet infrà ver. 8.* Convenientibus] *ut suprà 1. 6.* 3 Frustrà] *id est, nónne perciplu ut nihil effecerit, dum a me confectus es facultatem eum spoliandi bonis & liberis?* 4 Pellem pro pelle] *quasi dicat, verum est quod vulgò dici solet, pellem pro pelle, id est, nihil esse hominis tam charum, quin illud sui tuendi causa exponat: nam quod ille dicebat, proximus sum egomet mihi, omnium hominum commune est.* 5 Attinge ossa] *propriùs illum preme afflictionibus, ita ut ipsa ossa & carnem ejus attingant atque transverberent.* 6 In manu tua] *id est, tibi expositus est ipse quem affligas.* Serva] *id est, nec appetito, nec admoto.* 8 Adeò ut] *id est, adeò ut ne primoribus quidem digitis commodè uti posset; & quia aliorum officiis destituebatur præ gravitate mali exhorrentium eum (ut ipse conqueritur infrà 19. 13. & sequentibus) saltem confrictum testæ ad scabiem suam adhiberet.* Sedente in cinere] *id est, lugente: vide suprà 1. 20.* 9 Adhuc tu retines] *quasi dicat, adhuc in tua simplicitate perstitu; quod Deo isti benedicu, qui te in istas mortis angustias conjecit, nec usquam exitum ostendit? Sarcasmus.* 11 E loco suo] *id est, e regionibus suis, quæ de nomine autorum suorum distinctæ fuerunt: Gen. 25. & 36.* Temanites] *e posteris Temani nepotis Hhesavi ex Eliphazo, Gen. 36. 11. incolens Arabiam desertam.* Schuchites] *e posteris Schuachi filii Abrahami ex Ketura, Gen. 25. 2. incolens Arabiam desertam fortè quam Plinius vocat Sacceam.* Nahhamathites] *fortè a Timnahho ex posteris Hhesavi, de quo Gen. 36. 40, per literarum metathesin: ac potiùs ex oppido Nahhama quod postea cessit tribus Judæ in finibus illius: Jehosch. 15. 41.* 12 Postea] *quàm agnoverunt.* Cœlum versus] *in Hebræo hysteroseos est, quam ad perspicuitatem sustulimus: ut Jehosch. 24. 26.* 13 Sedebant] *lugentes cum eo, ut suprà ver. 8.* Quia videbant] *id est, commiseratione tantæ calamitatis adeò afficiebantur, ut verba eis intercideret, & consolandi facultatem adimeret.* 14 Maledixit] *nempe ex infirmitate carnis adversus Spiritum concertantis. Est autem in hu verbu transitio ad sequentis capitis argumentum.*

CAPUT III.

Ijob ex angustiis diei ortus sui maledicens; contra naturam, & contra Deum propter vitam acceptam & conservatam contendit.

3 NAM proloquens Ijob, [a] dixit:

2 Utinam [a] periisset dies quo nasciturus eram; & nox *qua parens* dixit, conceptus est mas:

[a] Heb. tenebrarum dies.

3 [a] Dies ille fuisset [a] tenebricosus, [b] ne requisivisset eum Deus supernè; neque illuxisset ei splendor:

4 [a] Vendicassent eum sibi tenebræ & umbra [b] lethalis: incubuisset ei nubes: pertubassent eum atrores diurni:

[b] Heb. mortis.

5 [a] Noctem illam ipsam occupasset caligo; [b] ne fuisset gavisa in diebus anni: in numerum mensium ne venisset.

6 O si illa ipsa nox fuisset [a] solitaria: [b] ne evenisset cantus in ea:

[a] Heb. illustratores dixi.

7 [a] Execrati fuissent illam [b] qui illustrant diem: [c] qui parati sunt excitare balænam:

8 [a] Tenebrosæ fuissent stellæ diluculi ejus; dum expectaret lucem, non adfuisset: neque vidisset [a] palpebras auroræ:

[a] Heb. ventru: simetdoxit.

9 [a] Quoniam [b] non clausit fores [a] uteri mei; [b] nec abscondit molestiam ab oculis meis.

10 [a] Cur non inde a vulva mortuus sum? ex utero exiens *non* expiravi?

11 Quam ob rem exceperunt me [a] genua? & quare ubera, quæ sugerem?

12 [a] Nam nunc jacerem & quiescerem; dormirem, tunc quies esset mihi:

13 [a] Cum regibus & consiliariis terræ, qui ædificabant in vastitatibus sibi:

14 Aut cum principibus quibus erat aurum; qui implebant domos suas argento:

15 Aut sicut abortus [a] abditus non *amplius* esset: ut infantes, *qui* non viderunt lucem.

16 Illic improbi desistunt [a] a commotione, ac ibi quiescunt [b] defessi viribus:

17 Pariter vincti tranquillè agunt; non audiunt vocem exactoris:

18 Parvus ac magnus illic est, servusque liber a domino suo.

19 [a] Quare [b] dat *Deus* ærumnoso lucem? & vitam amaris animo?

20 Quibus præstolantibus mortem non adest illa, quamvis [a] perserutentur eam plusquam thesauros abditissimos:

[a] Heb. perfodiant: metalepsis.

21 Qui lætantur cum exultatione; gaudent, cùm inveniunt sepulchrum:

22 Viro cujus via est [a] abdita, & quem [b] obtexit Deus?

23 [a] Nam ante cibum meum gemitus meus advenit, & effunduntur velut aquæ [b] rugitus mei.

24 Etenim pavor quo expaveram accessit me; & quod formidaveram, obvenit mihi.

25 [a] Non quiescebam, nec eram tranquillus, nec requiescebam; tamen advenit commotio.

ANNOTATIO.

4 Dixit] Pathetica est tota hæc oratio, & poëticis figuris plurimùm referta: cujus partes sunt tres. Prima est imprecatio in diem ortus sui, usque ad versum 10. Secunda, detestatio vitæ suæ insuntis, cum elegantissima comparatione status eorum qui excesserunt è vitâ, a vers. 10. usque ad 19. versum. Tertia est detestatio quæsitus vitæ, & conditionis ea quæ versabatur in quæ omnia ex infirmitate carnis in Iobo Spiritui reluctanti profecta esse, ostenditur supra 2.14. 2 Periisset] Propositio summa imprecationis adversus diem ortus, atque adeò noctem conceptus sui; quod genus argumentationis remotum vocant Rhetores: ut ferè fit ab iis qui cum gravissimis animi perturbationibus conflictantur. 3 Dies ille] ipsarum propositionis, quæ invehitur in diem naturalem, duobus versibus; deinde in noctem, inde a versu 5. usque ad 9. versum. Tenebricosus] id est, quasi in tenebris sepulcri. Ne requisivisset] abdicasset, neque rationem ejus habuisset: idest, uno verbo, nullus fuisset, est enim hîc congeries verborum eodem pertinentium. 4 Vendicassent] imprecationes metaphoricæ a ritu forensibus sumptæ: quasi dicat, quemadmodum vindex judicii autoritate in rerum possessionem mittitur, eas obtinet, & quæcunque disiplicent sursum deorsumque vertit, ita tenebræ sempiternaque oblivio in diem ejus a Deo abdicatum dominata fuissent. 5 Noctem illam] ἐγκύκλια propositionis, qua invehitur in noctem, quatuor versibus, ut diximus in ver. 3. Ne fuisset gavisa] id est, ne hoc jus obtinuisset, ut inter anni partes recenseretur. χρόνοι περίοδοι καιροί. 6 Solitaria] id est, a Deo creatis quæ omnibus objecta, ut sequentia explicant. Ne venisset canus] id est, ne fuissent orta in ea stellæ, neque suo modo laude concinissent Deo: vide similem phrasin infrà 38. 7. hyperbolæ prosopopœticæ. 7 Execrati fuissent] id est aversati, non fecissent principium noctis. Qui illustrant diem] id est, sidera quæ istam diei partem illustrant, nempe noctem conceptus mei: synecdoche. Qui parati sunt] id est venti, turbines, & procellæ, quibus pulsata in profundo belluæ cum fluctibus volvuntur. vide Plin. lib. 9. cap. 3. periphrasis ventorum & flatuum. 8 Tenebrosæ fuissent] id est, illæ quinque noctem aversatæ finem ejus non fecissent: ac proinde neque principium habuissent, neque finem. periphrasis, pro eo quod est, non fuisset. Palpebras auroræ] id est, primum splendorem radiorum ab exoriturosole utrinque in palpebrarum speciem assurgentium: metaphora ab eo qui expergiscitur & palpebras attollit, quo cum aurora poëtice comparatur. Eandem similitudinem alteri sermoni accommodatam vide infrà 41.18. 9 Quoniam] ætiologia superiorum imprecationium bimembris, pro ratione præcedentis optati. Non clausit fores] impediendo conceptum, ratio imprecationis in noctem quæ proximè antecessit: metaphora. Uteri mei] id est, qui continuit atque edidit me. Nec abscondit] impediendo nativitatem & exordium vitæ, ratio imprecationis in diem. 10 Cur non inde] secunda pars, contentio adversus naturæ ordinem: ut observatum est versu 1. est enim vitæ ineuntis detestatio quatuor gradibus distincta, hu duobus versibus: qua antèponit vitæ mortem, a tempore quo gestatus est in utero, quo emersit ex utero, quo ab obstetrice exceptus est, & quo admota sunt ei ubera. 11 Genua] nempe obstetricis curantis novum partum. 12 Nam nunc jacerem] ætiologia superioris detestationis, vocatio a molestiis, quæ fuerunt sibi subeunda: quasi dicat, unica mors ab omnibus hujus vitæ molestiis me immunem reddidisset, nam etsi hîc sparguntur multæ concertantis carnis querimoniæ, tamen aperte hic verbis ostendit, se adeò de futura vita securum esse, ut tantùm fuerit sollicitus de quiete a præsentibus calamitatibus. 13 Cum regibus] his quinque versibus amplificat optatum suum a communi hominum sorte: quibus omnibus, sive secundis rebus utantur sive adversis, mors obeunda est. Quam obrem quatuor genera vitæ prospera & adversæ inter se opponit: eorum qui possessionibus & opibus prævalent, cum abortu aut iis qui statim abripiuntur morte; opprimentium cum oppressis; magnorum cum parvis; & dominorum cum servis. Cum regibus autem, id est, ut reges sunt: sic versus sequente, cum principibus. Ædificabant in vastitatibus] id est, ambitiosè struxerunt magnificis in loco quamvis vasto atque difficili excitatis, sibi nomen comparabant. 15 Abditus] id est, planè immaturus fœtus, in quo forma & lineamenta corporis nondum distincta apparent: synecdoche. Qui non viderunt] id est, ut fœtus grandusculi & jam formati, quos Nonius abortivos vocat, aut mortui fœtus qui antequam prodeant moriuntur, olim exterricinei dicti. 16 A commotione] inferenda subditis vinculcies, aut vinctis, aut servis: de quibus postea. Defessi] ex illata commotione. 19 Quare dat] Tertia querimoniæ pars, contentio adversus ipsum Deum, ut observatum est ver. 1. Tractatur autem duobus modis, per thesin, & per hypothesin. Dat lucem] id est, in luce conservat & præsente vita. 22 Abdita] idest, sita malis circumclusa ut nesciat quæ erumpat, aut quem tandem arumnarum finem consequuturus sit. Obtexit] id est, cooperuit malis: est autem hic transitio ad hypothesin, quasi dicat, ego autem sum hujusmodi, cur ergo dat vitam, &c? 23 Nam] ætiologia hypotheseos, cujus partes sunt duæ: præsentis mali continua gravitas, & mens sibi concisa bene antecâptæ vitæ cum summa religione & sollicitudine. Ante cibum] id est, adeo gravis & perpetua est hæc calamitas, ut ne cibi quidem aut ullius necessitatis causa dolores possim fallere, & uno momento a gemitibus aberrare: sic infrà 7. 19. Rugitus] id est, immanes vociferationes: metaphora a leonibus famelicis. 25 Non quiescebam] id est, sollicitè observabam omnes actiones meas & meorum coram Deo, ne ipsum offenderem, & ad demerendam de statu meo provocarem facilè deitatem meo: vide supra 1.1. & 5.

CAPUT IIII.

Eliphaz Iobum fratii animi arguens, justitiam judiciorum Dei quem Iob reprehendisse videbatur, multis argumentis asseris, & homines peccata damnat: deinde omnes ad Dei misericordiam suo exemplo revocandos esse docet. Postremò concludens, Iobum deberatare a peccato: & hortatur ad fidem & obsequium, propositis promissionibus.

1 CUI respondens Eliphaz Temanites, dixit:
2 An proferentibus nobis verba apud te, ægrè feres? sed continere sermones quis possit?
3 Ecce erudiebas multos, & manus remissas confirmabas.
4 Labantem confirmabant sermones tui; & fortificabas genua se incurvantia.
5 Cùm

5 Cùm autem nunc evenerit tibi, defeciſ-
ris? cùm attigit te, perturbaris?
[b] Heb. timor tuus. 6 [a] An non [b] religio tua, ſpes tua: expectatio
tua, & integritas viarum tuarum conſolabit?
[b] Heb. quis ipſe. 7 Recordare, quæſo, [b] quis unquam innocens
periit? aut ubi recti exciſi ſunt?
8 [a] Quemadmodum vidi, [a] arantes afflic-
tionem, & ſeminantes moleſtiam, metunt eam.
9 [a] Ab halitu Dei pereunt; & a [a] flatu naſi e-
jus conſumuntur.
10 Rugitu leonis, & voce ferocis leonis, den-
tibuſque juvenum leonum commoluntur:
11 Veteris leonis [a] perituri ſine præda; & ca-
tulorum immanis leonis dentibus diſſipantur.
[c] He. fortium: vel achreſis. 12 [a] Prætereà ad me verbum [c] clanculum per-
latum eſt, ex quo percepit auris mea pauxil-
lum;
13 [a] Inter cogitationes [a] a viſionibus noctur-
nis: cùm irruit altus ſopor in homines,
14 [a] Pavor occurrit mihi, & tremor; qui pluri-
mum oſſa mea expavefecit.
15 Cùm ſpiritus ante faciem meam [d] tranſmea-
ans, horrificaret pilos carnis meæ.
[d] Heb. mutans locum. 16 Dum conſtitit, non agnovi aſpectum ejus,
imagine ejus oculis meis obverſante: & [e] ſilen-
do vocem iſtam audivi.
[e] Heb. ſilentio. 17 [a] An mortalis Deo juſtior eſſet? num opifice
ſuo mundior eſſet vir?
18 En ſervis ſuis non credituru eſſet [a] firmi-
tatem, angelis, inquam, ſuis appoſituros lu-
cem.
19 Quanto minùs [a] inhabitantibus domos
argillaceas? [a] quibus in iſto pulvere eſt funda-
mentum ſuum: [f] qui conterentur [a] antequam
tinea;
[f] Heb. quos conterunt: vide infra 7. 3. 20 Qui [a] a mane ad veſperam contunduntur,
quaſi ſine diſponente Deo in æternum perirent.
21 Nónne [a] ablata excellentia ſua, quæ ine-
rat illis; moriuntur, [a] ac non ſapientiâ ca-
rent?

CAPUT V.

1 [a] JAM advoca, eſtne qui atteſtetur tibi? [a] ad
quem verò e ſanctis te convertes?
2 Si ad ſtultum, [a] interficiet indignatio; &
fatuum morte afficiet zelus.
3 [a] Ego vidi ſtultum radicatum: cujus [a] exe-
cratus ſum habitaculum repentè.
4 [a] Procul abſunt filii ejus a ſalute: & contę-
runtur [a] in porta, nec eſt qui eripiat:
5 [a] Cujus meſſem [a] famelicus comedit, quam
[b] e medio ſpinarum receperit: denique exhau-
rit [a] horridus facultatem eorum.
[b] Heb. inter de ſpinis: pro, de inter ſpinas, anaſtrophe. 6 [a] Cùm non prodeat e pulvere affli&io, & ex
humo non efflorеſcat moleſtia;
7 Sed homo ad moleſtiam edatur; [b] ut [b] ſcin-
tillæ prunarum in altum evolant.
8 Profectò [a] ego requirerem Deum ſortem:
& in Deo reponerem cauſam meam:
9 [a] Faciente res magnas quarum non eſt per-
veſtigatio, mirabiles [c] adeò ut ſint innume-
ræ.
10 Qui edit pluviam in ſuperficie terræ, & im-
mittit aquas in ſuperficiem [d] agrorum:
11 Ut ponat [a] depreſſos in excelſo: & [e] pullati
extollantur ſalute.
12 Qui irritas facit cogitationes aſtutorum:
ut non perficiant manus eorum [e] quicquam:
13 Qui deprehendit ſapientes aſtutiâ ipſorum:
adeò ut conſilium reluctantium præcipite-
tur;
14 Interdiu [a] offendant tenebras; & quaſi de
nocte palpent in ipſo meridie:
15 Qui ſervat [a] a gladio, ab ore illorum: deni-
que [a] a manu fortis egentem.
16 Ita adeſt tenui [a] ſpes, & [a] nequitia obdit os
ſuum.
17 [a] Ecce beatus eſt mortalis quem arguit Deus:
quapropter caſtigationem omnipotentis ne
ſpernas.
18 [a] Nam idem dolore afficit, qui [a] obligatu-
rus eſſet: vulnerat, cujus manus mederen-
tur.
19 In [a] ſex anguſtiis eriperet te; etiam in [a] ſep-
tem non [a] attingeret te malum:
20 In fame redimeret te a morte; & in bello a
[f] manibus armatis:
[f] Heb. manibus gladii. 21 Cùm [a] flagellat lingua, abſconderis; ne-
que timeres a vaſtatione ut veniat.
22 [a] Ad vaſtationem & ad famem [a] rideto, & a
beſtiis terræ ne timeto:
23 [a] Nam cum lapidibus agri erit fœdus tuum,
& beſtiæ agri erunt pacatæ tibi:
24 Et experieris pacem eſſe tentorio tuo:
[a] viſiteſque habitaculum tuum, ſi non pecca-
bis:
25 Experieris etiam multiplicari ſemen tu-
um, & prognatos te ſicut herbam terræ vire ſce-
re:
26 Pervenies cum ſenio ad ſepulchrum: ſicut
[g] abit meta frugum tempore ſuo.
[g] Heb. efcendit. 27 [a] Ecce hoc, perveſtigavimus hoc, ita
eſt: auſculta huic, & tu cognoſce [b] bono
tuo.
[b] Heb. tibi.

ANNOTATIO.

1 Dixit] *hoc caput cum ſequente ideo conjungimus, quia unica eſt & perpetua oratio. Sunt autem illius partes quatuor: Exordium, verſu 2. Κατασκευὴ ſive confutatio doctorum Iiobi, uſque ad ver. 6. capitis 5. Κατάστασις ſive confirmatio, uſque ad ver. 17. Et concluſio, a ver. 17.* 2 An proferentibus] *Exordium limenbre, quo primùm deprecans faſtidium Iiobi audientium facit: deindè neceſſitatem explicat habendæ orationi iſtius a bona fide & conſcientia: abs qua ſuperiorem orationem Iiobi diſſimulare poſſe negat.* 3 Ecce erudiebas] *Inchoat primum locum ἀναπαυτικὸν, id eſt propoſitio, qua indigna Iiobi oratio reprehenditur per oppoſitionem antecta vitæ ἐν τῷ ἀληθινῷ, quaſi dicas, te qui alios erigebas, nunc animum abjicere, & in religione ſpe, atque integritate tua tibi non conſtare eſt indigniſſimè. Ineſt autem huic propoſitioni τῷ ὁμοίῳ τοῦ διαλόγου id eſt loquentis criminatio, bis quatuor verſibus.* Manus remiſſas] *metaphoræ a corpore ad animum tranſlatæ, quibus docet quæ fuerint effecta eruditionis & documentorum, quæ Iiob aliis tradiderat: ſic 1. Schem. 23. 16. & Jeſcha. 35. 3. & infrà 8. 20.* 6 An non] *Expoſito præſentis officii ab abſurda.*

Religio.

Religio tua] *id est, ona illa sollicitudo religiosa, quam antè adhibuisti in administratione tua : de qua supra 1.1. & cap. 3.25.* 7 Recordare] *secundum locum ἀναγκαῖος ex re adversa. ab impossibili, cujus summa est, fieri non potest, quin ad salutem bonorum ut contrà in exitium improborum, Deus & omnes res creatæ comparentur ; cùm hoc demonstrent omnia manifestè omnium ætatum, si rectè memoria colligas, documenta. hæc usque ad ver. 12.* 8 Quemadmodum vidi] *ἐξηγασία superioris loci a contrariis, cujus si testem oculatum Elipha asserit.* Arantes afflictionem] *metaphoræ consiliorum, actionum & eventorum ab agricultura sumptæ. Hæ autem propositiones in genere quidem veræ sunt ; ad Ijobum verò malè accommodantur : hinc enim conclusio hæc tacitè conficitur, afflictionem & molestiam motui ergo arasti & sevisti eam.* 9 Ab halitu Dei &c.] *humanitus dicta, quibus obscurè mortui genus perstringit, quo occubuerant filii Ijobi, supra 1.19.* Flatu nasi] *id est, ventorum Exodi 15.8.* 10 Rugitu leonis] *quasi dicat, si Deus eos non perdit sua ipsorum, aut rerum inanimarum opera, perdit per animata : ex quibus conficitur nunquam fuisse filios tuos evasuros. Significat autem rugitu leonis a leone rugiente : hypallage rhetorum.* 11 Perituri sine præda] *id est, gravissimè pressi diuturna fame, qua mox alioquin fuissent perituri.*

12 Præterea] *tertius locus ἀναγκαῖος ab impossibili, qui primùm 17. versu exponitur ; nam ad ejus explicationem antequam veniat, fidem & autoritatem sibi conciliat a testimonio cælesti.* 13 Inter cogitationes] *id est, dum ego pervigil de rebus tuis cogitarem.* A visionibus] *id est, prout visa mihi vigili & de te cogitanti, sese obtulerunt : sunt enim visa a somniis distincta, Num. 12.6. & infrà 7.14.* Cùm irruit] *sides, prima vigilia, cujus tempore homines primùm somno altissimo gravari solent : periphrasis.* 14 Pavor] *animos ad reverentiam visis, fidemque revelationis comparans.* 16 Silendo] *id est, dum ab horrore meo confirmatus, ad illam tacitus attenderem.* 17 An mortalis] *tertia argumentatio, ut observantium est in ver. 12. cujus summa est ; hæc est communis omnium hominum sors, ut nulla ex parte cum Deo justitia & puritate comparari possint, ac proinde multo calamitatibus justè a Deo affligantur. hinc autem tacitè Elipha concludit ; quid ergo te miserebit, si pergas cum Deo contendere, ut antè fecisti ? supra 3.19.* 18 Firmitatem] *eclipsis conjugati, ut Gen. 18.21. Est autem hîc ἐξηγασία superioris propositionis per comparationem majoris : ais enim, non esse judicaturum secundum Angelos : sed tum de bono suo, tum de honore & gloria decidenter, si frati justitia sua cum Deo se compararent.* 19 Inhabitantibus] *id est, spiritibus humanis inhabitantibus corpora, quæ domui luteæ per circumlocutionem dicuntur, ut 2. Cor. 5.1.* Quibus] *domibus, id est quæ corpora sunt caducissima, & velut arenæ instabilis superstructa.* Qui] *mortales.* Antequam tinea] *id est, citissimè, & minore negotio quàm tinea conterunt, quæ solo attritu est friabilis.* 20 A mane &c.] *id est, toto die atteruntur calamitatibus, & tamen ne minimam quidem unicam ferendo essent sine singulari adjumento Dei.* 21 Ablata excellentia] *id est, cùm repetitur ab illa corporibus anima, moriuntur &c.* Ac non [sapientia] *id est, non possunt ulla arte mortem effugere : est autem hîc eclipsis contrarii, ut Gen. 18.19.*

IN CAPUT V.

1 Jam advoca] *Quartus ἀναγκαῖος locus τὸ ἀσυμφόρου, ab inutili : quasi dicat ; cùm jam apud Deum nihil contendendo efficere queas, advoca si potes, qui patrocinentur tibi : concedentis verba.* Ad quem] *quarti loci ἐξηγασία per dilemma hujusmodi : aut pios ad patrocinium tuum advocaturus es, aut impios. Si pios, nolent ; si impios, non poterunt. Jam igitur ad quem quis suscipiat patrocinium ?* 2 Interficiet] *patronum simul & clientem interficiet ira & zelus Dei.* 3 Ego vidi] *Confirmatio alterius membri dilemmatici, a testimonio suo & communi experientia.* Execratus sum] *id est, videns execrationi addictum exhorrui : metalepsis.* 4 Procul absunt] *secundum genus calamitatum quod improbis immittit Deus ; posteritatis exitium deploratum, & quidem acclamante publico omnium consensu.* In porta] *id est, publicè, metonymia vide Gen. 34.20.* 5 Cujus messem] *tertium calamitatum genus, quod nulla pars bonorum penes improbos manet ; sed omnia ad alios perveniunt.* Famelicus] *id est, tenuissimus quisque, cui nihil alioquin superfuisset alimenti.* E medio spinarum] *id est, difficillimè, maximis sumptibus severis, & proventu nullo receptis cum immani cruciatu.* Horridus] *id est, aut prædo, aut hostis : sic dictus, tum quia plerumque ita constituti sunt, synecdochicè ; tum quia horrorem incutiunt obviis, metonymicè : sicut Psal. 58.22.* 6 Cùm non prodeat] ἐκβάσεις *sive propositio κρίσεως ex τῷ συμφόρῳ, ab evidente ; cujus summa est, cùm non sint calamitates acceptæ ferendæ terra aut casibus fortuitis, aut denique earum causæ alio derivandæ ; sed hæreant in ipso homine propter peccatum ejus : omnibus rebus creatis omissis, ad Deum confugiendum esse.* 7 Ut scintillæ] *id est, cùm homo ad irnatum sibi peccatum exardescat, ut carbones accenduntur igne ; ac proinde subeant omnibus momentis ex eo calamitates, ut scintillæ e pruno emicant, &c.* 8 Ego requirerem] *non autem ut tu adversus Deum contenderem.* 9 Faciente] *secundus locus κρίσεως, exaggeratio superioris propositionis a prædicatione potentiæ Dei. Tractatur autem duobus argumentis, ab administratione proventuum terræ, & hominum ; ex quibus hoc modo concludit a consequente : primùm, si res tam magnificas præstat, & terram irrigat ad hominum bonum ; quanto magis homines curaturus est ? ut Christus Matth. 6. Deinde, si res humanas ita administrat, ut improbos, eorumque consilia perdat ad defendendam innocentiam in singularibus causis ; quanto magis vim suam exerturus est, in tuenda electorum & credentium salute ?* 11 Depressos] *penuria & fame.* Pullati] *id est, lugentes ex inedia : synecdoche.* 14 Offendant tenebras] *id est, in rebus etiam evidentissimis cæcutiant : translata locutiones.* 15 A gladio, ab ore] *id est, a violentis dictu & facto illorum.* A manu] *id est, facultate : metonymia.* 16 Spes] *id est, quod sperarunt.* Nequitia] *id est, vir nequam obmutescit præsuppore, adeò præsentibus Dei judiciis percellitur : sed hæc hypallage est ὑφηγητικὴ τρίπλοκος : ut Psalmo. 107.42.* 17 Ecce beatus] *tertius locus κρίσεως ex τῷ συμφόρῳ, ab utili : quo transitur ad conclusionem totius orationis.*

Qui-

Quapropter] *Concluſio: cujus partes ſunt, dehortatio a malo, & hortatio tum ad officium erga Deum: tum ad doctrinæ comprehenſionem. Eſt autem hîc dehortatio ad Iobum, continens tacitam reprehenſionem dictorum Iobi, uſque ad 22. verſum.* 18 Nam] *ætiologia proximæ dehortationis.* Obſignatus eſſet] *ſi non ſperneret; ſed ſubmiſſo animo rei committeret, ut ſuprà 8.* 19 Sex] *id eſt, in multis afflictionibus verſantem.* Septem] *id eſt, in plurimis: numeri definiti pro indefinito. eſt autem hæc pars ætiologiæ uſque ad verſum 22. a promiſſionibus Dei hypotheticis ſive conditionalibus, ſi credas, & non ſpernas caſtigationes Dei.* Attingeret te] *ut ſuprà 1.11.* 21 Flagellat lingua] *id eſt, a calumniis & obtrectationibus protegerèris.* 22 Ad vaſtationem] *altera pars concluſionis; hortatio ad veram fidem & opera fidei, afflictiones omnes in virtute Dei ſuperantia.* Rideto] *id eſt, adeò fide perſuaſus eſto de reconciliatione & benevolentia Dei, ut nullum ex rebus adverſis damnum metuas.* 23 Nam cum lapidibus] *hortationis diversa id eſt, ſi cum Deo primùm reconciliatus fueris; lapides, fera, denique omnes res tecum jure fœderis tibi ſubſervient: humanitus dictum, ut Hoſeæ 2. 18.* 24 Reviſeſque] *id eſt, reſtituêris in integrum, ſi non amplius Deum offendas.* 26 Abit] *id eſt, deportatur in horrium. Sunt autem hîc promiſſiones allegoricæ, à re juſtitia ſumptæ.* 27 Ecce hoc] *altera hortatio ad doctrinam percipiendam tribus argumentis; ab experientia ipſorum, a certiſſima rei ipſius veritate, & ab utili.*

CAPUT VI.

Iob reprehenſis acriter amicis neglecti officii, & confutatis Eliphazi rationibus, cauſſam ſuam de integro conſtituit coram illis. Quam deinde explicat duobus locis, narratione æruminarum ſuarum, & indignatione in quam ex tantarum æruminarum ſenſu animum ejus abripiebant, vehementiſſimè.

1 RESPONDENS verò Iob, dixit:

2 Utinam accuratè penderetur indignatio mea; & æruminæ meæ lancibus trutinæ attollerentur pariter.

3 Nam nunc *quidem* arena marina gravior eſt *indignatio*: idcirco verba mea deglutiuntur.

4 Sed ſagittæ omnipotentis in me *graviores ſunt*, quarum virus ebibit ſpiritum meum: conturbationes Dei, *quæ* acie inſtructa oppugnant me.

5 An rudit onager apud tenuram herbam? boátne bos ad farraginem ſuam?

6 An comeditur inſulſum, abſque ſale? eſtne ſapor in albumine vitelli?

7 Renuit attingere animus meus: iſta ſunt planè languores cibi mei.

8 O ſi quis daret evenire petitionem meam, & ut expectationem meam daret Deus.

9 Et placeret Deo conterere me: ſolveret manum ſuam, ut configeret me.

10 Eſt enim adhuc conſolatio mea: (quamvis exæſtuem dolore, nec parcat *Deus*) quòd non celaverim ſermones ſancti.

11 Quæ *eſt* vis mea ut durem? aut quis finis meus, ut prorogem vitam meam?

12 An vis lapidea *eſt* vis mea? an caro mea chalibea?

13 An verò non eſt defenſio mea penes me? aut quod res eſt, depulſum eſt a me.

14 Contra eum cujus liqueſcit erga amicum ſuum benignitas: & *qui* timorem omnipotentis dereliquit?

15 Fratres mei infefellerunt, ſicut torrens, ut torrentes alveo tranſeuntes.

16 Qui tetri ſunt a glacie; in quibus abſcondit ſe nix.

17 Quo tempore æſtu diffluunt *homines*, *torrentes* excinduntur: dum calet eorum quiſque, diſpereunt e loco ſuo.

18 Huc illuc avertuntur a ſemitis ſuis conſuetis: abeunt in nihilum & pereunt.

19 *Quod* intuemini cœtus commeantium ex Tema; turbas Sabæorum *qui* expectationem habuerant in illis,

20 Pudet fiduciam habuiſſe: venientes eò uſque erubeſcunt.

21 Nunc enim *qui* fuiſtis, non *eſtis*: videntes conſternationem, timetis.

22 An quia dixerim, date mihi? aut ex facultatibus veſtris munera exhibete propter me?

23 Aut liberate me e manu hoſtis? & e manu violentorum redimite me?

24 Docete me, & ego filebo: & quid erravi intelligendum date mihi.

25 O quàm acres ſunt ſermones recti! ſed quid reprehendit reprehenſio a vobis?

26 An reprehendere verba cogitatis? & ventilare ſermones *hominis* animo abjectiſſimi?

27 Etiam in pupillum irruitis; cùm foditis *foveam* contra amicum veſtrum.

28 Sed nunc acquieſcite, reſpicite ad me: & ſi expoſitum erit vobis, ſi mentiar.

29 (Revertimini quæſo, ne eſto iniquitas; revertimini inquam iterum, juſtitia mea ſibi conſtet.)

30 An erit in lingua mea iniquitas, an palatum meum non dabit intelligendas æruminas?

CAPUT VII.

1 NONNE præfinitum eſt tempus mortali in terra: & ut dies mercenarii, dies ejus?

2 Sicut ſervus *qui* aſpirat ad umbram; & ſicut mercenarius *qui* expectat dum fecerit:

3 Sic effectum eſt mihi ut poſſideam menſes vanitatis; etiam noctes moleſtiæ conſtitutæ ſunt mihi.

4 Si quando decumbo, dico; ecquando ſurgam & emenſus fuerit veſper? adeo ſatior jactationibus uſque ad diluculum.

5 Induit caro mea vermes, & ramentum pulveris: cutis mea diſrumpit ſe, & liqueſit.

6 Dies mei velociores fuerunt radio textoris; & conſumpti ſunt cum inopia ſpei.

7 Recordare (quandoquidem ventus eſt vita mea) non eſt oculus meus iterum viſurus

---

Heb. *pendendo pendetur.*

Heb. *ſalivæ: forma & lentore perſimili.*

Heb. *auxilium meum.*
Heb. *eſſentia.*
Heb. *contra liqueſcentem ab amico ſuo benignitatem: ſi merebobit.*
Heb. *perfidè egerunt.*

Heb. *feciſſe ſumma.*
Heb. *conſtituunt, impersonalis ſignificatione, pro linguæ more: ut ſuprà 4. 12 g.*

Heb. *extinguitur.*
Heb. *via ſuæ. id eſt cùm conſuetudinis.*

Heb. *quòd fiducia fuerit: ſic in emendatiſſimo exemplari manuſcripto legimus ex bibliotheca illuſtriſſimi Principis Electoris Palatini.*

Heb. *venundari.*

Heb. *ante faciem veſtram.*

Heb. *non reverſurus eſt oculus meus ad videndum bonum.*

surus bonum,
[d] Heb. ex ipso. 8 Nec contemplaturus est me oculus [d] perspicacissimus) etiam oculi tui ad me respicientes ut non sim amplius.
9 Ut consumitur nubes & abit; ita qui descendit in sepulchrum, non ascensurus est amplius.
10 Nec reversurus amplius domum suam; neque agniturus eum amplius locus ejus.
11 Proinde ego non cohibeo os meum, loquor in angustia spiritus mei: queror in amaritudine animi mei.
12 An mare sum? an cete? quòd disponis circa me custodiam?
13 Cùm dico, solabitur me sponda mea; levabit querelam meam cubile meum:
14 Tum consternas me somniis, & præ visionibus conturbas me:
15 Adeò ut eligat strangulationem anima mea, mortem potius quàm ossa mea.
16 Aspernor ea, ne in seculum vivam: desiste a me nam vanitas sunt dies mei.
17 Quid est mortalis, ut magni facias eum? & ut apponas ad eum animum tuum?
[e] Heb. cor.
18 Ut visites eum temporibus matutinis? momentis explores eum?
19 Quandiu non respicis aliorsum a me? non deseris me, dum deglutiam salivam meam?
20 Peccavi, quid agerem tibi, ô custos hominum, quare proposuisti me scopum tibi, adeo ut esse me, mihi sit oneri?
21 Imò quid non condonas defectionem meam, & aufers iniquitatem meam, cùm jam in
[f] Heb. mane reqs. fruſtà.
isto pulvere decumbam? aut quid non tempestivè requisivisti me, ut non essem?

ANNOTATIO.

1 Dixit] Ἔκθεσις orationis Iobi summa partes sunt duæ; ἀνατρεπτικὴ sive confutatio sermonis quem habuerat Eliphaz, cap. 5. vers. 6 usque ad ver. 28. & ἐπιτροπὴ κρίσεως sive expositio quæstionis quæ agitur, & in sequenti ut controvertitur ad finem usque septimi. 2 Utinam] Exordium pathetica cum a voto, quo Iobus ita summam τῆς ἐκθέσεως explicat, ut a judicio Eliphazi ad sanctorum hominum judicium provocet. Penderetur] translatio a rebus corporeis. Indignatio mea] id est, æstus & conflictatio animi mei ex ærumnarum sensu profluiscens, pro ut explicatur infrà 7. 11. & sequentibus. Ærumnæ] id est, mala ista adventitia indignationem animi generantia, de quibus infrà 7. 1. & sequentibus. 3 Nam] ætiologia duobus membris superioris versus respondens, hic eum explicatur indignatio; & ærumnæ, sequente versu. Gravior] numero & pondere: hyperbole metaphorica. Deglutiuntur] id est, tum præ multitudine indignationis imparia sunt illa enumerandis; tum præ gravitate semel avertha aut potius suspiriis mixta excidunt. 4 Sagittæ] id est, ærumnæ immissæ a Deo, versu 2. quasi dicat, miraminis tantam indignationem quæ transversus rapitur animus meus? sed ecce, multum abest a gravitate & innumerabili tale malorum quæ ego sentio: quam ob rem mala sua summè emphatice translationibus exprimit, cùm illis acumen sagittarum tribuit: quibus manus omnipotentis immissis ac velut veneno tinctis ejus infectus se ita transverberatum esse profiteatur, ut spiritus ipsius exhaurient, conturbent, & quasi instructa acie oppugnent: pathetica omnia. 5 An rudit onager] primus locus ἀνατρεπτικὸς ex τῷ ἀσυμφόρῳ, ab inutilis, variis similitudinibus expressus, quarum explicatio est versu 7. quasi dicat; non possum me in hac conditione versantem pascere sermones vestri, quia partim alieni sunt, partimque insulsi: quam ob rem ut onagri & boves cibo suo acquiescunt; contra vere desistunt vociferantur: non debet vobis mirum esse si abhorreo a sermonibus vestris. Teneram herbam] id est, pabulum suum. 6 Albumine] insipido, cujusmodi sunt verba vestra. 7 Renuit] id est, ex animo repudio sermones vestros. Ita] id est, sermones isti quos habetis quasi dicat, tantùm abest ut sermonibus vestris recreer, aut eorum condimento reficiatur vita mea, ut contrà cibum ipsum amariorem, vitamq; injucundiorem & languidiorem reddant. 8 O si] exclamatio perergos ex abrupto, gravius afflicto & perturbato Iobi animo ex sermone Eliphazi. quasi dicat, quandoquidem tam iniquus judex: esto adversum me, neque aquioris ullius cognitoris adspiscendæ facultas ostenditur: jam ad vota mea præcedentia redeo. Quis daret] id est, utinam morerer illicò: periphrasis mortis duobus versibus. 9 Solvetur] id est, non amplius inhiberet, sed toto impetu injiceret in me: humanitus dictum, ut illud Psal. 74. inhibere manum suam e sinu suo. 10 Est enim] ætiologia postulati proximi, quòd sibi bene sit conscius. Quamvis] occupato objectionis, quibus Eliphaz & alii usuri fuissent, nimirum a sensu præsentæ carnis, & a gravitate manu Dei. Non celaverim] id est, professus sim fidem & cultum Dei sine intermissione. 11 Quæ est] altera ætiologia optati, versu 8. & 9. ab infirmitate ipsius cum suis ærumnis comparata. Finis meus] activè, id est, quem ipse ærumnæ meus possim imponere. 12 Lapidea] ut sustineat tantas ærumnas. Chalybea] ut frangat eas. 13 An verò] regressio ad ἀνατρεπτικὸν, cujus hic est secundus locus ἐκ τῆς ἐυφημίας ἀπὸ, a commendatione fidei & conscientiæ suæ. q. d. utcunque sermones vestri me dejecturi essent: erigit tamen me fides & veritatis qua nitor consolatio. 14 Contra eum] id est, contra te Eliphaz, & quemcunque alium. Inest autem hic verbis ἐπανστίσις ad tertium locum ἀνατρεπτικὸν ex τῷ φιλαιτίῳ & ἀσεβοῦς, a criminatione ejus qui sermonem contra habuerat Cujus liquescit] id est, defluat atque evanescit, ut sequentium versuum allegoria explicat. Dereliquit] arrogando sibi autoritatem judicandi fratris. Jacobi 4. 11. 15 Fratres mei] explicatio allegorica tertii loci, usque ad vers. 22. cujus summa est: quemadmodum torrentes hyberno imbrium tempore exundant, cùm non est opus ampliore aqua; æstivo verò & sitiuloso delabuntur, & exarescente terra quasi ludificantur spem hominum, cùm refrigerio aquarum opus esset ita mihi usu venit ab amicis meis. nam secundis rebus cùm uterer, videbar mihi circumfluere illorum adjumentis: nunc verò in tanto calamitatum æstu, nullum ex eis solamen percipio, quasi exaruissent omnes. Dicuntur ergo Iobi fratres Eliphaz & alii. 16 Tetri sunt] id est, hyeme horrent præ aquarum copia: periphrasis. 17 Æstu] id est, æstate flagrante. Excinduntur] id est, celerrimè pereunt, quasi uno momento resciscuntur e metaphora: sic etiam proximum exstinguendi verbum.

18 Huc

28 Hac illinc] *id est, discussum.* 29 Tema; turbas Sabæorum] *Arabiæ desertæ ex Ismaele, & ex posteris Jischmahelis. Gen. 25.* 3 & 15. 21 Consternationem] *id est, calamitatem amici vestri, quæ est vobis consternationi, & deterret vos, ne si situ ergà me qui fuistis ante hac. Videbatis sive applicatio superioris allegoriæ.* 22 An quia] *quæritur ἀναιτιῶς locus ἐκ τῆς ἀσεμνοσύνης, ab inhonesto, per dilemma: si (inquit) aliquid de facultatibus vestris peterem (quod honestè amicus alter ab altero exigit) aut mihi, aut alii propter me eroganti, operámve adhiberi: inhonestum esset amico laboranti recusare: at quanto magis fuerit vobis dedecorosum, si me illud quidem levamen præstatis, quod præstare possetis sine ullo dispendio facultatumque vestrarum? Sin autem inhonesti a vobis aliquid peto, docete me & redarguite.* Munera] *ad corrumpendum judicium: id est, ius aliquod, ratione propter me convellite.* 23 Liberate] *id est, vim qua mihi allata fuit, vi armata aut quocunque modo repellite.* 24 Docete] *quintus ἀναιτιῶς locus ἐκ τῆς ἀδυναμίας, ab impossibili, per concessionem. q. d. ego tam bono mihi animo conscius, ut pro certo habeam nullam mei incusandi materiam vobis subministrari a me esse: sed quandoquidem ita vultis, agite, experimini, si quid jure potestis reprehendere.* 25 Quàm acres] *ultimus ἀναιτιῶς locus ἐκ τῆς ἀκολουθίας, ab inconsequente, amplificatus contrario epiphonemate. magna est (inquit) vis & autoritas pia ac vera reprehensionis: at vestra cujusmodi est? inanis est, tantùm terens verborum aucupio, & mistrum exagitans, contraquàm debuisset etc. sic utitur ἀντιπαραστάσει, opis, sive criminis relatione.* Acres] *id est, efficaces ad animos permovendos percellendósque.* Reprehendit] *id est, continet aut efficit convincens cum reprehensione recta.* 27 Etiam in] *Conclusio ἀναιτιῶς ἐκ τῆς πρὸς ἀνθρώπους διαλόγου, a criminatione eorum qui sermonem adversum habuerant: qua statuis Iij basse non minùs iniquos esse, quam si pupillum aut innocentem puerum (cujus defensio omnibus ætatibus lege Dei & naturæ commendata est) violentia sua, quasi mole injecta, opprimerent.* 28 Sed nunc] *Transitio ad alterum, alteram orationis partem, cujus exordium tribus hu versibus comprehenditur.* Acquiescite] *audientiam facit precibus, primùm a persona sua, deinde a cognitione & judicio eorum auditorum, quod illa defertur a Iobo: postremò ab aversatione & deprecatione precedentium offensarum.* Respicite ad me] *id est, habete rationem mei, observo, & attendite.* Expositum erit] *id est, ut sis judices æquos.* 29 Revertimini] *id est, animos vestros perturbatione abreptos ad rem ipsam revocate: idque omnia utrinque integra sunto, & omissa modò dictarum offensarum recordatione, æquè inter nos audiamur.* Ne esto iniquitas] *id est, ponamus neque me a vobis, neque vos a me ullo verbo offensos esse.* Justitiæ meæ] *id est, relinquamus justitiam eam suo loco, & rationem animadversionis vitæ meæ.* 30 An erit] *id est, si meum jus exponendo calamitates meas coram Deo & vobis.*

IN CAPUT VII.

1 Nonne] *videtur toto hoc capite, cujus partes sunt duæ; una, explicatio ærumnarum, usque ad ver. 11: altera, explicatio indignationis, usque ad finem capitis; prout utramque proposuerat supra 6, 2. Propositio autem ærumnarum continetur duobus locis κατὰ σύνθεσιν: unus est a communi præsentis vitæ miseria atque laboribus, vers. 1; alter a singulari Iobi sorte versantis in summis difficultatibus, qua per comparationem communis illius sortis amplificatur versibus sequentibus. Summa est, mirari omnes quod expectavi aut me non natum esse, aut quamprimùm emori: sed duo argumenta gravissima me eò pertrahunt, æruminæ mea, & indignatio.* Præfinitum] *id est, nonne aliqua quasi certa terminantur labores vitæ nostræ; ac proinde secundum naturam finem laborum expeto?* Dies ejus] *id est, labores quotidianos ejus: synecdoche.* 2 Sicut servus] *secundus locus a singularibus suæ calamitatibus, quas amplificat hoc modo: Si alii homines ex communi naturæ lege a labore vacationem expetunt; quid aliud possum expetere ego quidem quàm mortem, cùm tota vita mea dies & noctes cum infinitis & gravissimis calamitatibus conflictetur, quarum finem mors unica est allatura.* 3 Sic effectum] *id est, inde sentiens me in labore rigidiore me esse quàm servum & mercenarium illum.* Etiam noctes] *quæ aliis ad quietem datæ sunt.* 4 Si quando] *ἀγανάκτησις prox mè querimonia de suis calamitatibus, quæ noctu, interdiu perpetuas & inde mentes esse gradatim ostendit.* Vesper] *id est, nox incipiens a vespere: synecdoche, ut Gen. 1. 5.* 5 Induit] *id est, totum corpus vermibus circumtectum est, quasi vestimento.* Ramentum pulveris] *id est, ulcerum manantium sordes concretas, ut tabum, meliceridas, & similia.* Disrumpit] *videlicet eruptionibus ulceribus, & liquefis manantibus.* 6 Dies mei] *Occupatio, qua anticipat objectionem nascentem ex sermonibus Eliphazi, supra 5. 17. & sequentibus, quorum hæc erat summa: si tibi bene es conscius, oportet animum tuum confirmari de promissionibus Dei ad vitam hanc pertinentibus. Respondet verò Iobi; ad utrumque conferre matrimonium ad vitam, & ad mortem: sed cùm tempus prosperitatis tam celeritate effluxerit, & mihi tam manifestè sint indicia & documenta ad mortem; quorsum mihi hujus vitæ expectatio?* 7 Recordare] *Conclusio prioris partis ἐκ προσώπου per apostrophen ad Deum.* Quasi dicat, quandoquidem Deo ita planè restatum mihi de recuperandum esse, nolo vobiscum amplius contendere; sed ad Deum oratione convertam, cujus summa est: cùm tot modis ostendas vanitatem brevitatémque vitæ meæ, quæso ut potiùs tollas, quàm ut me diutius in malo hærere sinas. Ventus] *id est, mox eventura.* Bonum] *sub. in hac vita: sic sequentia.* 8 Oculi tui] *humanitus dictum, ut infra ver. 21.* 9 Ut consumitur] *γνώμη, qua se consolatur Iobi; si vitæ finem obtinuerit, de suis in perpetuum calamitatibus, ut 2. Schem. 12.* 10 Locus ejus] *id est, populares ejus: metonymia.* 11 Proinde] *transitio ad alteram partem orationis, de indignatione animi, quæ tota in sequentibus per apostrophen ad Deum enuntiatur.* 12 An mare (sum)] *primus locus ἐκ παραβολῆς, qua comparat constitutionem animi sui cum gravissimis afflictionibus quibus opprimitur. quasi dicat, summe ita ferox ut mare ferveus & æstuans, aut ut immanis cete? quin potiùs tantæ omnibus modis studui solicitè, ut obtemperarem tibi? at tu, ô Deus, quasi excubia-*

capta, ne possit in die & nullo infestus animum meum, & ad vitæ præsentis horrorem adducam, efficit ut exoptem mortem. Cesset] *de cujus robore, motu, & validissima agitatione vide supra 41.* 13 Cùm dicò] *id est, cùm non ad quietem compano, tum ob fletu quasi emissarium tuis levador.* 14 Somniis] *doloribus.* Visionibus] *per vigiliam: vide supra 4.13.* 15 Strangulationem] *quam vis durissimam, sed præsentissimam mortem.* Olla mea] *id est, vitam corporis mei: synecdoche.* 16 In sæculum] *id est, diutius.* Desiste a me] *hoc est, ne amplius vitam prorogato, sed morte finem affligendi facito. sic concludit locum primum a precatione.* Nam vanitas] *id est, quicquid mihi amplius vivendum est, futurum est mihi calamitosissimum: sic judicat Iobus, ut supra ver. 6.* 17 Quid est mortalis] *secundus locus ex thesi a communi hominum sorte. quasi dicat, compara, quæso, tenuitatem hominis cum afflictis probationibus & exercitamentis tuis: an tam magni facis eum, ut magnis & continentibus eruminis probare velis eum?* 18 Visites] *affligendo.* 19 Quandiu] *accommodatio ad suam personam.* Aliorsum] *id est, ad eò iram tuam convertis: ut Psal. 796. & infrà 14.7.* Dum deglutiam] *id est, minimo momento saltem.* 20 Peccavi] *tertius subiectus locus per confessionem & deprecationem culpæ & pœnæ, argumentis sumptis a natura & officio seu administratione Dei, & a persona deprecantis. Peccavi autem, id est, fateor me esse peccatorem.* Quid agerem] *id est, solvendo impar sum.* Custos hominum] *id est, qui pro bonitate naturæ tuæ servas, & administrationem salutis tibi vni vendicas.* Proposuisti me] *in quem præter ordinarium illum tuæ administrationis cursum, collimes & ejaculeris furorem tuum: ut supra 6.4.* 21 Quid non] *conclusio dilemmatica: aut sævis jam habeto hu pœnis, aut me occidito.* Defectionem] *id est, afflictionis, defectionis & iniquitatis pœnas.* Cùm jam] *id est, cùm ita me in pulverem aliquo abjecerim, & ego me sistam tibi animo abjectissimo: locus est comparativus a præsente conditione.* Tanquàm] *vide supra in ver. 8.*

CAPUT VIII.

Bildad Iobum graviter reprehendit quasi obloquentem justitiæ Dei: eam testimonio & exemplo probat, & Iobum minis deterrere conatur, promissionibus revocare.

1 NUNC respondens Bildad Schuchites, dixit,

2 Quousque effaberis ista? & ventus validus sermones oris tui futuros sunt?

3 An Deus fortis perverteret judicium? aut an omnipotens perverteret justitiam?

4 Si filii tui peccaverunt ei; ideo dimisit eos in potestatem defectionis ipsorum.

5 Si tu sedulò requireres Deum fortem; & omnipotentem depreceris;

6 Modò purus & rectus sis: certè jam expergiscetur tua causa, & perficeret habitationem justitiæ tuæ,

7 Essentque prioria tua perexigua: adeò posteriora tua augerentur valde.

8 Nam consule quæso ætatem priscam; & compara te ad pervestigationem majorum illorum.

9 (Nam hesterni sumus, neque experti sumus; nam umbra sunt dies nostri super terram.)

10 An non illi docturi sunt te? dicturi tibi, & ex animo suo prolaturi verba?

11 An attollit se juncus absque cœno, augetur ulva absque aquis?

12 Adhuc existens in virore suo, cùm nondum decerpitur; tamen ante omne gramen arescit.

13 Ita sunt semitæ omnium obliviscentium Dei fortis: nam expectatio hypocritæ perit,

14 Quem fastidit spes sua; cujus fiducia est domus aranei.

15 Quo innitente domui suæ non consistit illa; apprehendente eam non stat.

16 Succosus est, ante solem; & supra hortum suum tener ramus ejus prodit:

17 In acervo radices ejus implectuntur, domum lapideam inspicit.

18 Si perdit eum a loco ejus; adeò ut emneget eum locus dicens, non vidi te:

19 En illa lætitia viæ ejus: cùm educto eo ex pulvere faciunt ut alter efflorescat.

20 Ecce Deus fortis non spreturus est integrum: sed non confirmat manum malefactorum,

21 Donec impleverit risu os tuum, & labia tua jubilo:

22 Osores tui induantur pudore; & tentorium improborum nusquam sit.

a Heb. *in manum.*

b Heb. *principium tuum perexiguum: adeò consequens tuum augeratur.*

c Heb. *heri.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Oratio est immunis & sive reprehensiva, constans propositione, ver. 2 confirmatione reprehensionis sua usque ad ver. 20. Et conclusione a promissionibus Dei: (cujus summa est, Iobum temerè & impiè administrationi Dei obloqui, quòd non damnet antecedam vitam suam & suorum; neque judicia Dei patienter acquiescat. Finis verò, sit ad seriam peccatorum confessionem & respiscentiam se comparans benedictionem a Deo expectet. Ita quidem sancta est thesis; sed in hypothesi sive singulari quæstione facti peccatur, dum argumentatur Bildad ex præsentibus calamitatibus Iobum hypocritariam more in peccatis vixisse, eorum nomine affligi, & adhuc male fide agere quòd inficietur peccata sua; cujusmodi ferè est sequentium reprehensionum in Iobum ratio.* 2 Quousque] *Propositio reprehensionis ex τῷ φαινεσθαι ἀδικοῦντες, quòd Iob perturbato vehementissimè animo sermones indignissimè.* Ventus validus] *id est, quasi bruto impetu ferru ad convitiandum Deum, proruendum judicia ejus, & convellenda omnia.* 3 An] *primus reprehensionis locus ex τῷ συμβαίνειν evidente. quasi dicat, quis nescit Deum justissimum esse, verè tua mea, alterius causa æquum & bonum convellere?* 4 Si peccaverunt] *assumta superioris loci dilemmatica: necesse est inquit, ut Deum justissimum confiteatis, sive filios tuos, sive te ipsum spectes; nam utrosque castigavit peccatorum nomine: sed illos quidem mortem; te verò, si sapis, ad respiscentiam cujus beneficiones conjunctæ sunt.* In potestatem defectionis] *id est, ut ipsos sua defectio perderet.* 6 Modo purus] *id est, modò conversio non sit hypocritica, & impura aratio.* Expergiscetur] *id est, ostenderet se sibi*

sibi esse curæ: humanitus dictum, ut Psal. 33.23. Perficeret] *id est, absolutè beares.* Justitiæ tuæ] *id est, tuam, qùm justè vives: hypallage avξητικὴ.* 7 Perexigua] *id est, propè nihil ostes prior ille status tuus ad eum qui tibi divinitùs obventurus esset.* 8 Nam] *secundus locus confirmationis ἐκ μαρτυρίας παλαιᾶς & testimonio majorum & omnium temporum universè.* Pervestigationem majorum] *id est, scitandos & percunctandos majores antiquissimos.* 9 Nam hesterni] *etiologia, cur modestè reticendo suum testimonium ad priscorum autoritatem & fidem Iobum revocet, ut confirmet propositionem Eliphazi, suprà 4.8. Est autem totæ hypobolica per μείωσιν dicta, & per comparationem sui cum priscis majoribus.* Umbra] *id est, brevissima ætas nostra est, comparata cum majorum ætate, fluxa, instabilis, & ipsa ultrò abiens.* 10 Dicturi tibi] *id est, dicta mea confirmaturi bona fide.* 11 An attollit] *tertius confirmationis locus ἐκ παραδείγματος, ex comparatione, qua ostendatur tam esse ex ordine & jure administrationis Dei ut impii & hypocritæ intercidant, eorumq; expectatio præscindatur; quàm ordinarium est, juncum in fiscuosis locis arescere, aut dissipari telam aranei.* 12 In virore suo] *id est, tempore viridis status sui, quo adhuc crescere, ac non decerpi solet.* 14 Quem fastidit] *id est, eum quasi fastidiens fuerit id ipsum quod sperat, adeò ut insperatis calamitatibus opprimatur; metaphora. Est autem hîc amplificatio superiorum loci ab exemplis duobus, aranei, & arboris, usque ad 19. versum.* Est domus aranei] *id est, adeo fragilis & fallax, ut illa est.* 16 Succosus est] *alterum exemplum quo exprimitur allegoricè primùm felicitas improborum, deinde luxurians in aliorum damnum propagatio; & postremò exitium. Succosus autem, id est, abundans & circumfluens bonis insitis & adventitiis.* Ante solem] *id est, palàm, in oculo omnium agit commodissimè.* Supra hortum, &c.] *id est, plus æquo luxuriat: hîc omnibus tacitè Iobum & ejus filios perstringit.* 17 In acervo] *id est, sta latè radices diffundit, ut fundamenta struem offendat in ædibus domini sui.* Domum lapideam] *id est, luminibus domus efficit. quasi dicat, suprà & infrà dãnosus est familiæ domini sui.* 18 Si perdit eum] *dominus ejus funditùs extirpando e loco ejus, ita ut nullum vestigium ejus appareat: quod in sequentibus per prosopopœiam exprimitur.* 19 En illa lætitia] *Apodosis ironica simultudinis, Iobum graviter mordens; etsi statim lenitur promissionibus. quasi dicat, ubi est gloria & jactatio illius, cùm avulsa nullum vestigium supersit, & in locum ejus altera suffecta sit?* 20 Ecce Deus fortis] *Conclusio a promissionibus Dei ad superiores minas mitigandas; sed tamen oppositione status improborum illustrata, velut aculeo infixo in animum Iobi; ut pertim metu a malè gerenda vita deterreret, partim spe revocaret ad Deum.* Confirmat] *vide suprà 4.3.* 21 Donec impleverit] *Transitio a thesi ad hypothesin: quasi dicat, te ergo, si integer erit, non spernet Deus; sed acceptũ habebit usquedum, &c. ut suprà ver. 6.* Impleverit risu] *id est, deterit amplissimam materiam gaudii, tibi benefaciendo, & inimicos confundendo.*

CAPUT IX.

Iob agnita & celebrata justitia, sapientia ac potentia Dei, inficiatur criminationem vitæ sua sibi ab amicis objectam; & justitiam suam asserens docet ex præsentibus Dei judiciis non esse de hominibus judicandum. Postremò querimonias suas repetens, a Deo multis argumentis adductis mala sua deprecatur, & concludit flebilis optate.

1 RESPONDENS verò Iob, dixit:
2 'Verum est, novi ita esse: nam qui justus esset mortalis *comparatus* cum Deo forti?
3 'Si volet litigare cum eo, non poterit respondere ei *ad* unum ex mille.
[a] Heb. *corde.* 4 'Est sapiens [a] animo & fortis viribus: 'quis obdurans *animum* adversus eum prosperitate tantùm?
5 'Qui refigit montes ita ut non 'animadvertant *homines*: qui subvertit eos in ira sua.
6 Qui commovet terram e loco ejus; adeo ut 'columnæ ejus contremiscant:
Gen. 1. 7 'Quo interdicente Soli, non oritur; qui circa stellas obsignat:
8 Qui extendit cœlos solus; & 'calcat excelsa maris:
9 'Qui facit 'Arcturum, 'Orionem & 'Pleiadas; ac 'penetralium Austri *sydera*:
[b] Heb. *usque ad non pervestigationem, & usque ad non numerũ. suprà 5.9.* 10 Qui facit res magnas, [b] adeóque impervestigabiles; & mirabilia, adeóque innumera.
11 'Si transit præter me, tamen non possum videre: si transmeat, tamen non animadverto eum.
12 'Si rapit, quis cogat eum restituere? quis dicat ei, quid facis?
13 'Deo non revocante iram suam; sub ipso incurvantur 'adjutores superbiæ.
14 'Quanto minus ego responsarem ei? 'electurus essem *habere* verba mea contra eum?
15 Cui 'si justus sim, non respondebo; *sed* judicem meum 'deprecabor.
16 'Si provocem, an respondebit mihi? non credo 'auribus percepturum vocem meam.
17 'Qui 'turbine conterreret me, & multiplicaret vulnera mea 'impunè.
18 Non sineret me revocare spiritum meum; sed saturaret me amaritudinibus.
19 Si viribus *experiter*, fortissimum ecce: 'sin judicio, 'quis vadimonium constitueret mihi?
[c] Heb. *virum hoc propter ea dico: antecedens cum relativo: pleonasmus.* 20 'Si justum me assererem, os meum condemnaret me: *si* integrum me, [c] perverteret me.
21 'Integer sum, 'non sum mihi conscius: *sed* ex animo meo sperno vitam meam.
22 'Propter hoc unum dico, integrum, ut improbum ipse consumit.
[d] Heb. *desiderii, id est, ita constituit, ut quam citissimè velocium ad desiderium perducant.* 23 'Quandoquidem flagello mortem affert repentè; ad probationem innocentium ridet:
[e] Heb. *facit: sic Levitico 17.10. & 1. Schem. 1.18.* 24 'Terra traditur in manum improbi, adeò ut 'faciem judicum ejus obtegat: si non [e] *ille facit*, quisnam est?
25 'Nam 'dies mei velociores fuerunt cursore; aufugerunt, non sunt experti 'bonum:
26 Transmearunt cum navibus [d] celocibus, sicut aquila involans in escam.
27 'Si dico, obliviscar querimoniæ meæ, derelinquam 'iram meam, & recreabo me:

28 Formido omnes dolores meos: recognosco fore ut 'non purges me:
29 *Sed* me tanquam 'improbum fore: quare jam in vanum 'laborarem?
30 'Si lavero me aquis nivalibus, & emundaverio ſmegmate manus meas:
31 Tum in foveam demerges me, & 'abominabuntur me veſtes meæ.
32 'Quamvis non ſit vir ſicut ego, *ut* reſpondeam ei, conveniamus 'pariter in judicium:
33 Neque ſit inter nos arbiter, interpoſiturus manum ſuam inter utrumque noſtrum;
34 Amoturus a me virgam ejus, & terrorem ejus, ne perturbet me:
35 Eloquar, & non timebo ab eo: nam non 'ita ſum conſcius mihi.

CAPUT X.

1 'FASTIDIT anima mea vitam meam; [a] deponam a me querimoniam meam: loquar in amaritudine animæ meæ;
2 Dicam Deo, ne condemnes me; notum fac mihi quam ob rem 'contendas mecum.
3 'An bonum eſt tibi, quòd opprimis? quòd ſpernis laborem manuum tuarum? & conſilium improborum illuſtras?
4 'An oculi carnei ſunt tibi? an ut videt mortalis vides?
5 'An ſimiles diebus mortalium dies tui *ſunt*? aut anni tui ſimiles diebus viri?
6 'Ut inquiras in iniquitatem meam, & de peccato meo quæras?
7 'In notitia tua *eſt* me non eſſe improbum: nec tamen eſt quod eripiat a manu tua.
8 'Manus tuæ dolore afficiunt me, quæ fecerunt me; unà circumquàq; *ſunt* quibus perdas me.
9 Recordare, quæſo, quòd ſicut argillam feciſti me: & in pulverem reduceres me?
10 Nónne 'ſicut lac fudiſti me? & tanquam caſeum coagulaſti me?
11 'Cute & carne induiſti me? oſſibuſque & nervis texiſti me?
12 'Cum vita benignitatem exercuiſti erga me? & viſitatio tua conſervavit ſpiritum meum?
13 'At iſta recondidiſti in [b] animo tuo: novi hoc eſſe apud te.
14 'An ſimulac pecco, obſerves me? & ab iniquitate mea non purges me?
15 Si improbus ſim, hei mihi; ſi juſtus ſim, non 'poſſum attollere caput meum: ſatiatæ 'ignominia, & reſpice afflictionem meam.
16 'Nam attollit ſeſe *illa*, ut ferox leo 'venaris me: & [c] 'rurſus mirificum te exhibes contra me.
17 Renovas 'teſtes tuos contra me, augens indignationem tuam adverſus me: 'vices & exercitus ſunt contra me.
18 'At quare e vulva eduxiſti me? *ô ſi* expiraſſem, & oculus non vidiſſet me:
19 Eſſem ac ſi nunquam fuiſſem; ex utero in ſepulchrum elatus fuiſſem.
20 'An non pauliſper diebus meis 'ceſſabit? deponet a me, ut recreem me pauliſper?
21 'Cùm nondum abivero unde 'non ſum rediturus; in terram tenebroſam & 'umbræ lethalis.
22 Terram obſcuriſſimam, ſimilem caligini, umbræ lethalis, & 'expertem viciſſitudinum; 'utcunque ſplendeat, ſimilem caligini.

[a] Heb. *relinquam de ſuper me.*

[b] Heb. *corde.*

[c] Heb. *reverteris & mirificum.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Iſtius reſponſionis Iobi ſummæ partes ſunt tres: Prima, ὁμολογητικὴ ſive confeſſoria juſtitiæ & potentiæ Dei, uſque ad ver. 21: Secunda, αἰτητικὴ ſive expoſitio indignationis ſuæ & querimonia apud Deum, cap. 10.* 2 Verum eſt] *Confeſſio, ad primam Bildadi propoſitionem reſpondens, ſuprà 8. 3. quam in ſequentibus explicat primo per theſin, uſque ad ver. 14. deinde per hypotheſin & accommodationem ad perſonam ſuam uſque ad ver. 21.* 3 Si volet litigare] *homo videlicet de ſua juſtitia adverſus ſapientiſſimam & potentiſſimam Dei juſtitiam.* Ad unum ex mille] *id eſt, millies peragetur reus.* 4 Eſt ſapiens] *Confirmatio propoſitionis ſuperioris a natura Dei.* Quis obdurans] *ab exemplo: eſt autem prolepſis hoc verſu, cujus duæ argumentationes ſigillatim ſequentibus explicantur.* 5 Qui refrigit] *confirmatio prioris argumentationis de natura Dei, ab operibus ejus, uſque ad ver. 11.* Animadvertant] *nempe commotionem, adeoq; ullum veſtigium eorum.* 6 Columnæ] *ſi ima fundamenta, quaſi dicat, terram a ſummo ad imum.* 7 Quo interdicente] *id eſt, qui efficit noctem & diem: periphraſis: nam dùm oritur ſol, eſt nox: & adveniente die contra, quaſi obſignata occultantur ſtellæ.* 8 Calcat excelſa maris] *id eſt, aſtum & fluctus ferventu maris quaſi pede comprimit.* 9 Qui facit arcturum] *id eſt, qui facit ac moderatur annum; cujus partes a ſignis cœli ordinariis deſignantur, principio ducto a Septembri; prout numeratur civilis annus.* Arcturum] *cujus ſydus exoritur undecim diebus ante æquinoctium Autumni, & dimidiam anni partem terminat.* Orionem] *ſydus quod totis noctibus menſe Decembri in hemiſphærio ſupero verſatur, & incipit uſque ad vergiliarum tempus perſpicuum eſt.* Pleiadas] *Latinè vergilias, quæ una cum vere oriuntur, & durant uſque ad Autumnum.* Penetralinm auſtri] *intelligit aſtiva ſydera, ut eſt canicula, &c. quæ quia ad polum Antarcticum ſive axem meridianum ſpectant (qui polus velut inferior ſubeſt horizonti noſtro) penetralium Auſtri ſydera appellantur: ducuntur enim penetralia auſtri elegante phraſi per hypallagen pro Auſtro penetralium, id eſt, abſtruſo & quaſi in penetralibus terræ abſcondito.* 11 Si tranſit] *confirmatio ſecundæ argumentationis ab exemplis. eſt autem hoc primum hypotheticum a perſona ſua, quaſi dicat: ſi quod documentum potentiæ, & ſapientiæ & juſtitiæ ſuæ edit ob oculos meos, non ſum is qui eam cognoſcere & perveſtigare poſſim: adeò inſcrutabilia ſunt judicia ejus & inperveſtigabiles viæ ejus, Rom. 11. 33.* 12 Si rapit] *ſecundum exemplum κατὰ ὄνειρον, a perſona eorum quos Deus malis afficit arbitratu ſuo.* 13 Deo non révocante] *tertium exemplum, a perſona eorum qui vires ſuas conſumunt & alienas exhibent ut obſiſtant Deo.* Adjutores ſuperbiæ] *id eſt, ſuperbi, & eorum patroni.* 14 Quanto minus] *altera pars confeſſionis, ut diximus in ver. 2. qua primùm ſtatuis ſe non reſponſaturum, ſed ſubmiſſo animo deprecaturum Deum: deinde hoc inſtitutum ſuum diabus

duabus propoſitionibus hypotheticis confirmat. Quod autem dicit, Quantò minus, comparatio majoris eſt: ſi nemo(inquit) quantumvis poſens & valdus auxilius ſultus Deo utiliter obloquis aut obſiſtere poteſt; quid ego miſer, ſolus, & ? Electurus eſſem]id eſt, de induſtria litigarem, ut ſuprà ver. 3. 15 Si juſtus]id eſt, ſi ſapiam, & velim in mea juſtitia pergere. Deprecabor]ut facis ſub finem ſequentis capitis. 16 Si provocem] Propoſitio prior hypotheſica, qua docet quàm malè ſibi ſit ceſſurum, ſi cum Deo judicio aut viribus certare velit: quod amici tanquam homini malè ſano & furenti exprobrabant. Auribus percepturū] acceptarum provocationem meam. 17 Qui turbine contereret]id eſt, miſerrimè perderet me: periphraſis duobus verſibus. Turbine]id eſt, ſubita, violenta, & fragoſa plaga, qualem experti fuerant ipſius filii, ſuprà 1.19. Impunè]id eſt, ſine ullo damno ſuo, ac nemine vindicante me: ſic Proverb. 1.11. 19 Sin judicio]id eſt, ſi in jus vocare vellem. Quis vadimonium]id eſt, quis tandem judicu partes agens, me & illum in jus vocaret ad agendum cauſam noſtram? 20 Si juſtum] altera propoſitio hypotheſica, quaſi dicat, ſi juſtitiam meam cum illius juſtitia comparare vellem, meis ipſius verbo ut meo gladio jugularem me. Integrum me]comparatione Dei. Perverteret]videlicet os meum. 21 Integer ſum] Secunda pars reſponſionis ad propoſitionem Bildadi quæ eſt ſuprà 8.6. & ſequentibus. Eſt autem hoc verſu prolepſis ſequentium in reſponſione partium. nam primùm integritatem ſuam, fidem, & conſcientiam adverſus probra quæ objiciebant illi, aſſerit: deinde oſtendit ſe ſine mala fide faſtidire vitam ſuam, quod caput ſequente explicat. Integer ſum, (inquis) comparatione veſtri in hac defenſione mea: nam integer ſum ab iis peccatis quæ mihi objiciis fuiſſe in cauſa cur ita affligar. Non ſum mihi conſcius]ſic diſtinguimus ſecuti fidem manuſcripti exemplaris. 22 Propter hoc unum]ἀναιτιωτὸν ſive confutatio argumentationis illius Bildadi: Si juſtus eſſes, non affligeret te Deus, ſup. 8.6. & 20. Atqui te affligit; Ergo injuſtus es. (ſui ita reſpondet Ijob, ut cùm afflictus ſim, mihi ſum bene conſcius: ita concludo probos ut improbos a Deo affligi; amplius dico, pro arbitrio ipſius utroſque conſumi. 23 Quandoquidem &c.]id eſt, quandoquidē innocentes necat ſubitò, aut graviſſimis afflictionibus eos probando delectatur: humaniter dictum. 24 Terra traditur]confutatio alterius partis argumentationis Bildadi ſup. 8.11. qua dixerat, ut probis benedicit Deus, ſic e contrario improbis & actionibus eorum in hac vita palàm & apertè reſpiſcere. confutat autem Ijob ab experientia. Faciem judicum &c.]id eſt, bonos etiam condemnet, a quibus fuiſſet cōdemnandus: a ſigno ſynecdochicè, ut Eſter 7.8. Ille]nimirum Deus. 25 Nam dies mei]confirmatio ſuperioris argumentationis ab exemplo ſuo: oſtendit enim, utcunque integer ſit: tamen amiſſam eſſe quàm celerrimè proſperitatem ſuam ver. 25. & 26. deinde ſe graviſſimè & ſine intermiſſione affligi, verſibus ſequentibus. Dies mei]proſperi, ut ſup. 7. 6. Bonum]duturnum & conſtans. 27 Si dico]quaſi dicat, ſi quando ſuccurrit ut de liberatione a malis meis ventura cogitem, præcidunt mihi ſpem mala præſentia. 28 Non purges]id eſt, ut purum me a calamitatibus liberes: ita concludit Ijob ex rebus præſentibus, ut ſup. 7.6. 29 Improbum fore]ita tractatum iri, ut vos de improbo dixiſtis. Laborarem]de ſolvenda aliqua ſpe adverſus iſtas exitiales ærumnas: ſic refellit ſermonem Bildadi ſuprà 8.6. 30 Si lavero]id eſt, quamvis puriſſimus eſſem hominum, tamen ita afflingeres me: apoſtrophe ad Deum. 31 Abominabuntur]id eſt, horrebunt me etiam omnia mihi proxima, & juri mei: hyperbole. 32 Quamvis]Concluſio ſuperioris ſermonis, ſed ἀκατάληπτος id eſt, tranſitiua ad querimoniam ſequentis capitis, conjuncta propoſitione quæ eſt in ver. 35. & principio ſequentis capitis; qua ita ſtatuit Ijob; etſi neque mihi eſt autoritas cum illo contendendi, neque alteri judicandi, aut arbitrium interponendi: non dubitabo tamen expoſtulare cum illo ſimiliter, ſretus bona fide & conſcientia. Pariter]id eſt, æquo inter nos legibus, ut inter litigantes ex æquo diſputari ſolet. 34 Ita]nimirum ut vos exprobratu mihi.

IN CAPUT X.

1 Faſtidit]ut ſuprà 9.21. 2 Ne condemnes]Propoſitio deprecationis primùm, deinde optati: ut Deus ſeveritatu ſua in Ijobum cauſam explicet, cùm ipſe ſibi bene ſit conſcius. Contendas]flagellando me. 3 An bonum]Confirmatio propoſitionis a rebus abſurdis, quæ etſi in Deum cadere non poſſunt: tamen pro forma judiciorum ab humana infirmitate de Deo cogitari poſſent. Eſt autem hic primum abſurdum, ut Deus juſtus opprimat hominem ſibi bene conſcium: ſecundum, ut opufex ſpernat ſuum opus: tertium, ut probus improbu faveat, hoc verſic. 4 An oculi] quartum abſurdum, ut Deus omnium cognitor judicio fallatur. 5 An ſimiles]quintum abſurdum concludens ſuperiora omnia: an tota, inquit, æternitate tua quicquam tibi humanum evēnit? ſynecdoche. Sis tranſit Ijob ad hypotheſin cauſæ ſuæ. 6 Ut inquiras]nempe quaſi jam omnia non eſſent tibi exploratiſſima: ut aſſerit ſequente verſ. 7 In notitia tua eſt]Propoſitio prima, confutans abſurdum primum, de quo ſuprà ver. 3. Nec tamē eſt] tribuit ad movendam miſericordiam: quaſi dicat, veruntamen ne mea quidem integritas, cujus tu mihi teſtis es, facit ut hac plaga liberer. 8 Manus tuæ] Propoſitio ſecunda pathetica reſpiciens ad abſurdum ſecundum verſic. 3. amplificata primum κῶλα σύγκρισιν ſive comparationem antecedentis operis Dei cum præſentibus calamitatibus: deinde per enumerationem ſingulorum Dei operum erga ſe inde a conceptu. 10 Sicut lac] id eſt, conceptum humanum & naturalem effeciſti: periphraſis. 11 Cute & carne]id eſt, in utero formaſti. 12 Cum vita &c.]id eſt animaſti, & in vita conſervaſti. 13 Ac iſti] ὑποφορὰ, ſive ſubjectio fidei ad præcedentes quæſtiones. 14 An ſimulac] Tertia propoſitio, reſpondens tertio abſurdo per dilemma: alia eſt, inquit, apud te ratio eorum qui ex infirmitate peccant, alia improborum. Si ex infirmitate offendi, an mecum eadem ratione actum es atque cum improbo? 15 Poſſum attollere] ita ærumnarum gravitate opprimor: quam ob rem ad orationem pathēticam ſtatim confugit. Ignominia] mea videlicet, id eſt, deſine me ignominia afficere miſertus mei. 16 Nam attollit] precationis ἄκρον, duobus verſibus. Venaris] id eſt, inſectaris plagis: humaniter dictum. Rurſus mirificum]id eſt, ſubinde mirifices dolores mihi affers. 17 Teſtes]id eſt plagas, teſtes indignationis tuæ, ut infrà 16.8. Vices & exercitus] id eſt, velut copiæ aliæ aliis ſuccidentes oppugnant me. 18 At quare]Contentio fervens adverſus Deum,

ix τοῦ πάθους ex infirmitate earum proficiscens: vide suprà 3.10. & sequentibus. 20 An non] *Conclusio a voto & ardente gemitu, repressa superiore contentione adversus Deum, quasi victoriis ex eo argumentis se ad Deum.* Cessabit] *renovare dolores: videtur autem Iob ex hu verbu novos eo momento aculeos & sela dolorum persensisse, quibus ad Deum excitaretur.* 21 Nondum abivero &c.] *id est, mortuus fuero: periphrasis.* Non ium rediturus] *vide suprà 7.9. & 10.* In terram] *descriptio sepulchri periphrastica,* Umbræ lethalis] *id est, umbrosissimam.* 22 Expertem vicissitudinum] *in temporibus videlicet: est enim perpetua nox ibi.* Utcunque splendeat] *id est, quæ quantumvis sole lucente perlustretur terra, semper opaca permanet.*

CAPUT XI.

Tzophar sermonem Iobi a comparatione majestatis divinæ refellens, docet unicam salutis viam esse fidē & resipiscentiam; ad quam Jobum hortatur.

1 CVI respondens Tzophar Nahhamathites, dixit:
2 'An multitudini verborum non responderetur? aut an [a] vir loquax justus haberetur?
3 'Ad mendacia tua homines silerent? '& te subsannantem nemo pudore suffunderet?
4 'Dixisti enim, 'pura est disciplina mea; & 'mundus sum ante oculos tuos.
5 'At certè, *o si* quis daret Deum loqui; & aperire labia sua adversus te:
6 Ut indicet tib[b] occultissimâ sapientiâ, 'plo majorem fore ad existentem *hanc* (quod animadverte) si exacturus esset abs te Deus pœnâ iniquitatis tuæ.
7 'An profunditatem *sapientiæ* Dei invenias? aut usque ad finem *sapientiam* omnipotentis invenias?
8 *Altior est*[c] altissimis cœlis, quid ages? profundior' sepulchro *imo*, quid cognosces?
9 Longior terra mensura ejus: & latior mari.
10 'Si transmeabit ut[d] dedat: sive ut' congreget; quis verò avertet eum?
11 'Cum ipse novit' homines vanos, & videt nequitiam; an non' consideraret?
12 'Ut vir' vacuus fiat cordatus: homo' ut pullus onagri natus?
13 'Si tu' comparans animum tuum; expansurus es ad eum manus tuas:
14 Quandoquidem nequitia est in manu tua, procul amove eam: & ne finito habitare in tentoriis tuis iniquitatem.
15 Tunc cùm' extuleris faciem tuam e vitio: utique' eris validus, & non timebis.
16 Nam tu molestiæ oblivisceris: sicut aquarum *quæ* præterierunt recordaberis:
17 Et' supra meridiem exurget tempus; 'evolabis, similis matutino eris.
18 'Confide igitur, dum est spes: fi[d] perscrutatus fueris, securè cubabis:
19 Et recubantem nemo exterrebit: imò precabuntur faciem tuam multi.
20 'Oculi verò improborum deficient, cùm perfugium perierit ab eis; & 'spes eorum exspiratione animæ.

a Heb. *vir labiorum.*
b Heb. *occultu sapientiæ.*
c Heb. *altitudinibus: hypallage.*
d Heb. *perfodierunt: metaphora.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus orationis summa partes sunt, Exordium, ver. 2. & 3: Ἀπόκρισις sive confutatio sermonis quem habuerat Iobus, a 4. ver. usq; ad 13: Κατάσκευη sive confirmatio promissionum Dei in resipiscentem, usq; ad 18. ver. Et Conclusio, inde usq; ad finem.* 2 An multitudini?] *Exordium a necessitate, in quam sibi adduci videbatur Tzophar ut serinones Iobi refelleret. Ejus necessitatis loci sunt quatuor amplificati contentione vehementissima, hoc & sequente versu. Primus ix τῦ ἀπρεπῶς, ab inhonesto; Si tibi inhestum est tot verba effutire, nobis adhuc inhonestius foret ea dissimulare: & Secundus, ix τῦ ἀνωφελῶς, ab inutili; Loquacitas non efficet justum.* 3 Ad mendacia tua] *Tertius locus, ab injusto: Injustum est mendacia asseverari.* Et te] *Quartus ix τῦ ἀδυνάτου, ab impossibili: non possunt pii non obsistere blasphemantibus.* 4 Dixisti] *Ἀνασκευὴ sive confutationis ἔκθεσις, propositio argumenti quod statuit confutare.* Pura est disciplina] *id est, ego ex puro corde, conscientia bona & fide non simulata versatus sum in utenda doctrina Dei. sup. 6.10.* Mundus sum] *vitæ ratione sup. 10.7.* 5 At certè] *summum & unicum argumentum confutationis a testimonio Dei, quod Iobo διὰ λιτῶν, precationis modo objicit, velut obfirmate omnibus hominum documentis resistenti.* 6 Duplo majorem] *id est, te multò graviores pœnas tuis peccatis meritum esse, quàm sunt ha quibus affligeris, si Deus tecū summo jure agere vellet; ut Hebræi 9.13.* 7 An profunditatem] *Ἐπίτασις superioris propositionis de occultissima sapientia Dei, quam metaphoricè cum rerum corporearum exemplis comparat, omnibus humanis dimensionibus eam superiorem esse confirmans, hoc ver. & duobus sequentibus.* 8 Sepulchro imo] *id est, omnibus inferis.* 10 Si transmeabit] *id est, si operibus exeret se, ut suprà 9.11.* Dedat] *abjiciens a se.* Congreget] *recipiens ad se.* 11 Cum ipse] *Ἐπιφάνεια alterius membri in propositione adducti, de peccato hominu & cognitione ejus.* Homines vanos] *ut esse præsumeris ex verbu tuis, & ex pœnæ quam sustines gravitate.* Consideraret] *ad judicandum, & ad puniendum.* 12 Ut vir] *Ἀνάμνησις animadversionem Dei, quo comparatur transitio ad κατασκευήν.* Vacuus] *corde & intelligentia.* Ut pullus] *id est, etiam brutissimus inde ab ortu suo.* 13 Si tu comparans] *Κατασκευὴ sive confirmatio hypothetica promissionum Dei, qualem alii amici adhibuerunt suprà 5.17. & 8.5. & 20.* Comparans] *id est si ex animo resipisces.* 15 Extuleris] *id est, te erexeris, & in vitio non amplius jacebis: sic perstringit Iobum quasi in peccato jacentem.* Eris validus] *quod antè planè imparatu jacebas, sup. 9.35* 16 Præterierunt] *videlicet non reversura.* 17 Et supra meridiem] *id est, illustrissima gloria circumfulgebis.* Evolabis] *id est, quasi uno momento ex arumnis istis emerges atque eveheris.* 18 Confide] *Conclusio exhortatoria ad fidem & resipiscentiam tempestivam, partim a promissionibus Dei adjuncta, partim a metu judicium ejus: quem aculeum adhibet ad fiducandum Iobum: ut suprà 8.20.* Perscrutatus] *id est, vias tuas explora-*

plor everis, & respiscente animo a te abijcienda: sic Lamentationum 3.40. 20 Oculi improborum] *id est, improbis suis spe frustrati vitam in lachrymis & ejulatu consument.* Spes eorum] *id est, mors a morte de rebus speratis decident.*

CAPUT XII.

Iob confutatis amarulenter ab experientia & communi rerum creatarum testificatione argumentis Tzophari, & reliquorum mendacibus sermonibus repudiatis, omnes injuria in Deum arguit. Poſtea redintegrans conſtitutionem cauſæ ſuæ, expoſtulat cum Deo de illatis calamitatibus, eaſq; argumentis aliquot deprecatur.

1 RESPONDENS verò Iob, dixit.
2 'Scilicet vos eſſe populum: & 'vobiſcũ morituram ſapientiam.
a Heb. *nũ cado ego præ vobis: ſic infrà 13.2.*
3 'Etiam mihi eſt animus ut vobis; 'non a inferior ſum vobis: '& apud quem non *ſunt* hujuſmodi?
4 ' Ut *qui* deriſui *eſt* amico ſuo ſum, 'quem clamantẽ ad Deum exaudit: 'deriſui *eſt* juſtus, integer.
5 Torda contempta *eſt* ad cogitationem tranquillis qui conſtitutus eſt, in 'nutationibus pedis.
6 Tranquilla ſunt tentoria 'vaſtatoribus, & ſecura provocantibus iram Dei fortis: cuicũq; efficit Deus ut eveniat *optatum* ad manum.
7 'Enimvero interroga, quæſo, jumenta, & docebit te *illorum quodque*: aut volucrem cœli, & indicabit tibi:
8 Aut conſabulare cum terra, & docebit te: etiam enarrabunt tibi piſces maris.
9 'Quis non cognovit ex omnibus iſtis, manum Jehovæ facere illud?
10 In cujus manu *eſt* anima omnis viventis, & ſpiritus totius carnis humanæ?
11 'An non auris verba probabit, ut palatum cibi guſtum aſſumit ſibi?
12 'In decrepitis erit ſapientia? & in longitudine dierum intelligentia?

CAPUT XIII.

1 'EN omnia vidit oculus meus: audivit auris mea, & percepit ſibi.
2 Utique quod ſcitis, ſcio ego quoque: non ſum inferior vobis.
3 'Profectò ego pro omnipotente loquar; & diſceptare pro Deo forti volo.
4 'Etenim vos concinnatores mendacii; medici nihili omnes eſtis.
a Heb. *ſilendo ſilentis.*
5 'O *ſi* quis daret ut a omnino ſileretis: nam eſſet vobis pro ſapientia.
6 Audite jam diſceptationem meam: & ad contentiones labiorum meorum attendite.
7 'An pro Deo forti loqui debetis iniquitatem? aut pro eo loqui debetis fraudem?
8 'An perſonam ejus accipere debetis: cùm pro Deo forti contenditis?
9 ' An bonum *futurum eſt* cùm 'perveſtigabit vos; ſi ut illuditur mortali, 'illuſeritis ei?
b Heb. *reprehendendo reprehendes.*
10 b Omnino reprehendet vos: 'etiamſi clam perſonam accipiatis.
11 'An non excellentia ejus perturbat vos, & pavor ejus irruit in vos?
c Heb. *ſimilitudines.* d Heb. *altiũ luti.*
12 'Memoriæ veſtri ſunt c ſimiles cineri: d tumulis luti altiora veſtra.
13 'Silentes deſiſtite a me, ut eloquar ego: & 'obveniat mihi quidvis.
14 ' Quam ob rem 'auferrem carnem meam dentibus meis, & ' animam meam ponerem in manibus meis?

CAPUT XIIII.

1 'QUANQUAM 'iſte velut putredo veteraſcit, ut veſtis quam edit tinea,
e Heb. *dies.*
2 Homo natus muliere, brevis e ætate, & ſatur commotione,
3 Ut flos, ſimulac egreſſus eſt ſucciditur, & fugit velut umbra, neque conſiſtit:
13 'Penes illum *eſt* ſapientia & fortitudo: illius *eſt* conſilium & intelligentia.
14 'En *ea* 'deſtruit ut non ædificetur: occludit viro *ita* ut non aperiatur.
15 En ita 'cohibet aquas ut arefcant: aut ita emittit eas ut ſubvertant terram.
16 Apud illum *eſt* robur & ſubſtantia: ejus *eſt* 'errans & in errorem inducens.
17 Qui facit 'ut conſulti deveniant in dementiam; & judices ſtultos reddit:
18 'Vinculum regum diſſolvit; & cingulum alligat lumbis eorum:
19 Qui facit ut 'præſides deveniant in dementiam; & valentiſſimos pervertit:
20 Qui 'amovet b ſermonem eloquentibus; & judicium ſenum recipit:
b Heb. *labium.*
21 ' Qui effundit contemptum ſuper ingenuos; & zona validos deſtituit:
22 Qui 'revelat profunda e tenebris; & educit in lucem umbram lethalem:
23 Qui 'auget gentes & perdit eas; qui 'expandit gentes & abducit eas:
24 Qui 'amovet animum primoribus populi terræ; & facit ut aberrent in loco inanitatis avio.
25 Qui facit ut 'errent tanquam ebrius, palpent in tenebris c debciente luce.
c Heb. *non luce.*

CAPUT XIII.

15 'Si enecaret me, non ſperarem? veruntamen vias meas ante faciem ejus probabo.
16 Etiam ipſe mihi erit ſaluti: quamvis in cõſpectum ejus 'hypocrita non veniat.
17 'Audite c continenter ſermonem meum, & enuntiationem meam auribus veſtris.
c Heb. *audiendo.*
18 Ecce jam diſpono judicium: ſcio me 'fore juſtum.
19 'Quis *eſt* qui contendat mecum? 'Si nunc filerem, expirarem.
20 ' Tantummodo duo ne facias contra me: tunc a facie tua non abſcondam me.
21 'Manum tuam procul amove a me: & terror tuus ne perturbet me.
22 Deinde inclama, ut ego reſpondeam: aut eloquar, ut reddas reſponſum mihi,
23 'Quot mihi iniquitates & peccata ſint; defectionẽ meã & peccatũ meũ notũ fac mihi:
24 Quare faciem tuam abſcondas, & 'reputes me inimicum tibi?
25 'An folium impulſum exagitares? aut ſtipulam aridam perſequereris?
26 Quòd 'reſcribis contra me amaritudines; & efficis ut poſſideam hæreditariò 'iniquitates pueritiæ meæ:
27 Ac 'ponis in compede pedes meos, 'obſervans omnes ſemitas meas: ' ſuper radices pedum meorum imprimeris.

4 Nihilo minus ſuper 'iſtum 'aperis oculum tuum: & me adducis in judicium tecum.
5 'Quis edat mundum ex immundo? ne unus quidem.
6 'Quandoquidem præciſi ſunt dies ejus, numerus menſium ejus penes te eſt: determinationes ejus feciſti, quas non tranſgrediatur:
7 'Reſpice aliorſum ab eo, donec deſiſtat: uſq; dum 'exſolvat ut mercenarius, [b] diumſi ſuum.
8 'Nam eſt de arbore ſpes, ſi exſcindatur, adhuc repullulaturam, & tenerum ramum ejus nō deſſiturum,
9 Cùm valde ſenuerit in terra radix ejus, & deò ut in pulvere jam moriturus fuiſſet pes ejus ſuccaſſet;
10 'ex odore aquarum regerminat: & agit ramum 'velut plantai.
11 At vir moritur debilitate fractus: cumq; expiravit homo, ubinam eſt?
12 'Abeuntibus aquis e lacu, ut flumen exſiccatum exareſcit:
13 Ita vir cùm occubuit, non reſurgit 'uſquedum non erumpat cœli, non excitabuntur viri: neque expergiſcentur a ſomno ſuo.
14 'Utinam in ſepulchro 'occultares me, abſconderes me donec averſa eſſet ira tua: diſponeres mihi 'determinationem, recordatus mei.
15 Cùm moritur vir, an 'revicturus eſt? omnibus diebus præfiniti temporis mei 'ſperarem: donec rediret immutatio mei.
16 'Revocares, & ego reſponderem tibi: opus manuum tuarum expeteres.
17 'Si nunc 'greſſus meos numeres: 'non ſerves propter peccatum meum:
18 Et obſignatam res in faſciculo defectionē meam, adſuis ad 'iniquitatem meam:
19 Enimverò mons ruens decideret: & rupes refigeretur e ſuo loco.
20 'Lapides exterunt aquæ: [c] inundatione abripis e pulvere terræ ſponte naſcentia ejus: ita ſpem mortalis perdis.
21 Prævales ei in æternum, ita ut abeat; & mutans vultum ejus dimittis eum.
22 'Si augeantur filii ſui, ignorat: ſin diminuantur, non animadvertit ad eos.
23 Tantummodo carne ejus dolore 'in ipſo affectat animus quoque ejus de ipſo luget.

[b] Heb. *dies ſuus.*
[c] Heb. *inundatio.*

IN CAPUT XII.

1 Dixit] *Hujus reſponſionis Ijobi ſumma partes ſunt duæ; ἀναπεύη ſive confutatio partim ſingularis ſermonum Tzopharu, partim univerſalis amicorum omnium, uſque ad 17. ver. cap. 13. Et nova ἐνθύμησις, hoc eſt, propoſitio ſive conſtitutio cauſæ ſuæ coràm Deo, uſque ad finem.* 2 Sciliçet] *Exordium ironicum: primus locus ἀναπεύης, a reprehenſione amarulenta eorum qui ſermonem habuerant.* Populum] *id eſt, verè homines, quibuſcum ego comparatus ſum vir vacuus, & quaſi nullus ingrati, ſuprà 11. 12.* Vobiſcum moriturum] *id eſt, præter vos, neminem eſſe ſapientem: Sarcaſmus.* 3 Etiam] *amplificatio ironiæ ſuperiorū per comparationem ſui.* Non inferior] *id eſt, non minus habeo animi & intelligentiæ quàm vos; ſic infrà 13. 2.* Et apud quem] *altera amplificatio ironiæ.* 4 Ut qui &c.] *ſecundus locus ἀναπεύης, ἐκ τῦ ἀπρεπῦς, ab inhoneſto; ſed raxat ἐνθυμηματικῶς in tertia perſona enuntiatus, ut ſuprà 6. 14. tum ut minùs amicorum animis offendantur, tum ut commodiùs ad theſin tranſeatur.* Quem] *amicum, &c. Id eſt, cujus præſentia Deus beneducat, ut fruatur tranquillitate vitæ; ac proinde quem indignus eſt de miſero amico malè judicare, maximè qui juſtitiam & integritatem ſuam aſſerit.* Derriſui] *Tranſitio ad theſin.*

5 Tæda contempta] *Tertius locus ἀναπεύης, Theſis ſive propoſitio contraria ex adverſo illi quam poſuerat Tzophar ſuprà 11. 13. & ſequentibus. Tu (inquit) dicis fore ut probus ſecurè in hac vita degat, & gloriosa proſperitatis luce meridiem ſuperet: ego verò contrà ab exemplo meo confirmo, primùm virum integrum ad multas mutationes & caſus tota hac vita comparatum eſſe: deinde ad opinionem eorum qui tranquillè vivunt quaſi abſumptam tædam abjectum eſſe, nedum ut luceat velut ſol: contrà verò multa improbis ex animo ſuccedere, utcunque ſtatuerit ſuprà 11. 20.* Nutationibus pedis] *id eſt, calamitatibus, quæ parum abeſt quin ipſum hominem proſternant: elegans metaphora, ut Pſal. 18. 37.* 6 Vaſtatoribus, &c.] *id eſt, improbi, qui non tantùm contra ſecundam legis tabulam, ſed etiam contra primam veniunt.*

7 Enimverò] *Tertius ἀναπεύης locus ἐκ τῦ ἀτόπυ, ab abſurdo: nam oſtendit Ijob abſurdum eſſe ut iſtam adminiſtrationem Dei negent illi, quam ipſi ob oculos videant, & omnes res creatæ quantumvis ratione & anima deſtitutæ confirmant.* 9 Quis non cognovit] *id eſt, quis non diſcat ex iſtorum ſingulorum documentis ἐπιφώνημα ſuperioris propoſitionis de calamitatibus bonorum, & ſecundis rebus improborum.* 11 An non auris] *Pathetica reprehenſio, quam de induſtria inſeruit Ijob in medium hunc locum de adminiſtratione Dei, ut amicos gravius perſtringeret, quaſi dicat, vos hactenus rebus a Deo creatis uſi eſtis, & ſenſibus veſtris diſcreviſtis ea quæ vobis ſapiebant, placebant ad viſum, &c. ſed cùm omnia iſta totidem ſint documenta mirifica ipſius adminiſtrationis Dei: an non tandem aliquando aurem & animum advertentes meliùs judicabitis de adminiſtratione Dei? an ſemper cæci, ſurdi, ſtulti, & ſtupidi ſitis? ſtulti eſtis in percipiendis omnium rerum documentis & ſermonibus meis?* 12 In decrepitis] *Exaggeratio ſuperioris argumenti ab ætate amicorum Ijobi, ut qui jam provectiores debuerant experientia longiore iſta diſcuſſe.*

Jam verò ſe oſtendit reipſa comperiſſe penes Deum unum eſſe, & ab illo ſolo percipi ſapientiam, verſ. ſequent. 13 Penes illum] *regreſſio ad ἐπιφώνημα quæ fuerat interriſſa a verſu 11. in qua adminiſtrationem Dei confirmat, primùm a natura ejus, deinde ab effectis, qualia inter homines quotidie obſervantur. Penes illum, inquit, id eſt, ejus ſunt, & in ejus adminiſtratione hæc inſunt omnia: ſic naturam adminiſtrationis explicat hoc verſu.* 14 En ita, &c.] *id eſt, ineluctabilis eſt adminiſtratio ejus, cujus exponuntur effecta uſque ad finem capitis per antitheſin membrorum.* Deſtruit] *ut Sedemum, &c. Gen. 19.* Occludit] *id eſt, protegit quaſi objecta ſtructura, & obſerata porta, ut Lotum. Ibidem.* 15 Cohibet] *ut Geneſ. 7. & 8.* 16 Subſtantia] *id eſt, exiſtentia (ut vocant) rerum omnium.* Errans] *ſive corpore, ut Pſalmi 107. 4. & 40. ſive animo, ut Gen. 3. de Serpente, Adamo & Chava.* 17 Ut conſulti] *ſicut Exodi 1. & ſequent. capitib.* 18 Vinculum regum] *ut Gen. 14.* 19 Præſides] *ut ſuprà ver. 17.* 20 Amovet ſermonem] *ut in hiſtoria Schecemitarum. Gen. 34.* 22 Revelas profunda] *ut in hiſtoria Joſephi, Gen. 37. & 41.* Umbram lethalem] *id eſt, rem abſi-*

ſtruſſimem. 23 Auget gentes]*ut aute diluvium, Ge.5.& 6.* Expãdit]*ut Gen.10.& 11.* 24 Amovet animum]*Exod.8.& 14.* 25 Errent]*Gen.19. Eſt autem verborum hyſteroſis, ut 1.Schem.20.16.*

IN CAPUT XII.

1 En omnia]*confirmatio ſuperiorum; qua docet Ijob ſe iſta omnia partim experientia cognouiſſe, partim fide habere exploratiſſima: quam ob rem nos in ſuperioribus exempla omnia ex priſcis illis temporibus adduximus.* 3 Profectò ego]*altera pars ἀναπαιστικὴ, confutatio vniuerſalis ſermonum quos amici in Ijobum ad defendendam Dei juſtitiam habuerant; cujus propoſitio hoc verſu eſt huiuſmodi: vos me exiſtimatis litigare adverſus Deum, & illi(ut vobis quidem videtur) patrocinamini; ſed ego contrà tranſlationem criminis inſtitui in vos. quia vos is eſtis qui Deum patrocinio veſtro offenditis, & grauem in injuriam faciis, quaſi mendacijs cauſa ipſius defendenda eſſet.* 4 Etenim vos] *ἀπροσδόκητος inſtituit iſtius ἀντιπαραθέσεως a duabus cauſis, una, quòd Deo nihil proſimus mentiendo; altera, quòd ne Ijobo quidem proſint inepti pharmacij & medicamenti adhibitio.* 5 O ſi quis]*audentiam facit primum ἀπὸ τοῦ ἀτόπου: deinde ab inhonesto, quia ſtultus quis tacet ſapiens reputabitur, Prover.17.28. poſtremò ab vtili, quia increpationem ſuam ſperat vtilem eu & ſalutarem fore.* 7 An pro Deo forti]*Propoſitio increpationis: Pro Deo loqui ſanctum eſt; ſed iniquitatem loqui impium. Iniquitatem verò vocat Ijob, quòd ordinariam illam adminiſtrationem Dei, quàm aſſeruit ſuperiore capite ſingulis pertegauerant, Elphaz ſuprà 5.3.& ſequentibus: Buldad, ſuprà 8.11.& ſequentibus: & Tzophar ſupra 11.13.& 20.* 8 An perſonam ejus]*id eſt, an ita reſpectu perſonæ Dei abripimini, ut nullam habeatis rationem mei? quod ne quidem cum ipſius Dei juſtitiæ eſt conſentaneum: ſic infrà 10.ver.hactenus argumenta ab injuſto.* 9 An bonum]*argumentum ab innuuis; quo oſtendit primùm hanc rationem ipſis fore inutilem, hoc verſu: deinde verò pernitioſam juſto judicio Dei, tribus verſibus ſequentibus.* Perueſtigabit]*id eſt, recognoſcet & expendet patrocinium veſtrum.* Illuſeritis]*id eſt, mendacijs, cavillis, & vergiverſationibus cauſam illius operitis, qua ad decipiendos homines & turpes cauſas velandas adhiberi ſolet.* 10 Etiamſi clam]*id eſt, quantumvis obſcura ſint rationes veſtræ, & hominum notitiam fugiant: tamen pater ille cæleſtis videt in ſecreto, & ſuo tempore repoſiturus eſt.* 11 An nos]*alter locus ἐκ τῶν ἀνυπάρκτων. q.d.nónne majeſtas Dei præſens vos percellit & deterret a me condemnando, ut etiam facti metu venturi illius judicii? ſuperiore verſu: gradatio.* 12 Memoriæ veſtri]*id eſt, quicquid in vobis eſt maximè memorabile, & altum ſi cum Deo comparabitur, & reipſa nihil eſt: confirmatio proximi argumenti ex comparatione conditionis noſtræ cum excellentia Dei.*

13 Silentes deſiſtite]*Concluſio ἀναπαιστικὴ, conjuncta tranſitione ad novam ἔνθεσιν.* Obveniat]*id eſt, ſiniſte me meo periculo loqui.* 14 Quam ob rem]*Occupatio: qua docet Ijob non ſibi cur de ipſo metuant quaſi deſperatæ, ac præ deſperatione adverſus Deum contendanti in ſuam ipſius perniciem.* Auferrem carnem]*id eſt, me ipſum in deſperationem abiens conſumerem?* Animam meam]*id eſt, vitæ & animi mei omnem curam abjicerem? vide ſimile 1.Schem.19.5.* 15 Si enecaret]*Amplificatio occupationis a circunſtantia mortis: quaſi dicat, tantum abeſt ut omnem vitæ ac ſalutis meæ rationem abjecerim, ut potius in mortis angustijs fidem in Deum habituras, rationem vitæ meæ apud eum depoſiturus, & ſalutem ab eo conſtantiſſimè expectaturus ſim, vero ſimplice & integro animo.* 16 Hypocrita]*qualem me cogitatis eſſe, & nominatim vocavit Buldad ſuprà 8.13.* 17 Audite continenter] *Exordium ἐκ τοῦ ἐναντίου.* 18 Ecce]*primum argumentum exordii, a bona fide & conſcientia ſua, quam ſtatuit explicare coram Deo.* Fore juſtum]*id eſt, juſtum habitum iri coram Deo.* 19 Quis eſt]*quaſi dicat, cùm Deus me juſtificet, quis intentabit crimina adverſus me? ſic Rom.8.33.* Si nunc]*ſecundum argumentum a neceſſitate, quaſi dicat, rumperer, ſi hic æſtus apud me continendus eſſet, & non daretur liber expoſtulandi locus.* 20 Tantummodò]*altera pars Exordii ſermone converſo ad Deum, qua poſtulat Ijob ut ad æquam & legitimam diſceptationem cauſæ attendat. Deus: idq, duobus modis unum, ut ceſſet ab infligendis plagis & inhibeat eas.ver.21: alter, ut ſibi ipſi des ſecuritatem a plagis, & ipſius animum confirmes; quo audeat expoſtulare cum Deo,ver.22.* 21 Manum]*id eſt, plagas: metonymia.* 23 Quot mihi, &c.] *Propoſitio ſumma, ac velut ſtatus totius cauſæ. hic duobus verſibus, qua Ijob aſſumpta æſtuat perſona cum Deo expoſtulatus, ſe tam bene ſibi conſcium eſſe oſtendit, ut non poſſit ſtatuere cum 'anime' ſua ſe propter peccata ſua tam graviter flagellari: ac proinde ſi quid ejuſmodi eſt (cujus ſe neſcium profitetur) expiari ſibi a Deo poſtulat. Dicit enim, Quot, id eſt, quid & quantum peccaverim, ſic ut ſciam.* 24 Reputes]*id eſt, mecum, ut cum inimico, agas rigidiſſimè.* 25 An folium impulſum]*primus locus contentionis veluti forenſis, ad miſericordiam adducens Deum ab indigno, per comparationem majeſtatis divinæ cum tenuitate ſua: nam Ijob ſecum ſolùs depulſo & quaſi ultro arcuſibo comparat: judicium verò Dei gravißimis & vehementiſſimis ſiguris explicat, duobus verſibus (ſequentibus quaſi dicat, indignum eſt majeſtate tua ut miſellis hominunculum & abjectiſſimum tot & tantis calamitatibus obruas.* 26 Referibis]*id eſt, Judiciale reſcripto tuo in me decernis plagas tam amaras quæ adeò diſſimiles: humanitus dictum ex foreſi uſu.* Iniquitates]*id eſt, pœnas inde a pueritia mea ſui quisque meruas.* 27 Ponisin compede]*id eſt, me coërces iſtis malis, quaſi ſontem compedibus vinctum.* Obſervans]*id eſt, ſingulis hiis malis circumcludens me, quaſi armatus cuſtodibus, ut ſuprà 10.17.* Super radices]*id eſt, veſtigia iræ tuæ uſque ad extremos pedis articulos pertinguni, ut cùm pes ſontu totus utitur gravitate compedum radices narium pedum vocat ipſos pedes, qui in digitos quaſi radicis partes diffunduntur.*

IN CAPUT XIIII.

1 Quanquam]*ἀπὸ τοῦ ἐοικότος, reddicio ſive accommodatio ſuperioris argumenti, primùm κατὰ θέσιν, a conditione hominum univerſè; deinde κατὰ ὑπόθεσιν, a conditione ipſius ſingulari.* Iſte] *homo natus muliere verſ.2.* 4 Iſtum]*hominem ac nominatim me qui ſum iſta conditione, & ex iſtorum numero: ſic tranſitio fit a theſi ad hypotheſin.* Aperis oculum]*id eſt, nominatim reſpicis, & quæſtionem habes.* 5 Quis eſtat] *ſecundus locus contentionis ἐκ τῶν ἀδυνάτων ab impoſſibili, quaſi dicat ſi mecum peccatorum & immundiciæ*

nomine experiri, nosti neque me, neque alium morialium quempiam suis viribus ab immunditia liberari posse; ac proinde aut judicium tuum gravissimum illis subeundum esse, aut adhibendam misericordiam tuam, quam tu ipse misertus infirma carnis promisisti, Gen.8.21. 6 Quandoquidem]*tertius locus capiendæ misericordiæ ex τῷ πρέποντος, ab eo quod magis Deum misericordem decet. quasi dicat, cõvenientius futurum est majestatis tuæ ut præsente morte contentus sis, quàm ut toto vitæ curriculo me miserum hominem rigidissimè & præter ordinem exagites.* 7 Respice aliorsum]*vide supra 7.19.* Exsolverit diurnum]*id est, transegerit vitam.* 8 Nam est]*ἀπὸ τοῦ λόγου ἐκ τῶν ἀνωτέρω, loci ex superioris a comparatione contrarii, qua Dei misericordiam captat hoc modo: si homo tanta facultate prædotus esset quantam habet arbor, quæ sine gravioro periculo putatur & ad radicem usque cædatur, deinde facili negotio repullulat; existimarem leniùs calamitates mihi perferendas esse: jam verò cùm neque lignum sit homo, neque tam vividus ut semel occisus sponte repullulet, respice ad eorsum a me, &c.* 10 Exodore]*id est, vel tantillo humore: metaphora.* Velut planta]*id est, ac si revelli planta, aut vi viridis esset.* 12 Abeuntibus]*amplificatio ab altera similitudine aquarum pereuntium elapsi, id est, alveo seve concepticulo suo: quam similitudinem aut a cognito aliquo exemplo aut hypothetice proposuit; cujusmodi exemplum memorabile est apud Dionem Nicæum in Augusto & Trajano.* 13 Usquequo dum, &c.]*id est, nunquam in vitam hanc revertentur.* 14 Utinam]*quartus locus contentionis, optatum hypotheticum sive conditionale: si homo hanc vitam recepturus esset, ut versus sequens ostendit.* Occultares me]*ut radix arboris abscindatur terra, ubi ab exercitu injuriis tuta est.* Determinationē]*id est, tempus quo vitam reciperem.* 15 Revisturus]*hæc præsente vita.* Speraremus]*de hac vita a calamitatibus omnibus recipienda.* 16 Revocares]*in vitam, & me redivivum fulcires.* 17 Si nunc]*Conclusio pathetica ex comparatione sevetis ab judiciorum Dei, hoc & sequente versu, cum infirmitate animum rerum creaturarum, ver.20. & 21. nominatim vitæ humanæ, usque ad finem.* Gressus meos numeres]*id est, singula facta mea recenseas, & ad amussim metiaris.* Non observes]*id est, perdas.* 18 Iniquitatem]*id est, panam hanc meam universa peccatorum meorum recordatione accumules, quo mens? quo rupes? quæ virtus rei creatæ ferat?* 20 Lapides exterunt]*id est, continuis plagis quæ universis in speciem mollibus edamas res durissimas, & res altissimè radicatas auferis.* 22 Si augeantur]*id est, morte allata sensum omnem illis & notitiam rerum præsentium eis charissimarum adimu.* 23 In ipso]*id est, dum urvit, & caro ejus semper doloribus infestata est, & animo semper aliquid mœroris habet: adeò hæc vita abundat & circumfluit malis.*

CAPUT XV.

Eliphaz altera hac oratione Ijobum insipientiæ & protervitæ in Deum nomine objurgans, revocat ad agnitionem peccatis suis per comparationem justitiæ Dei: deinde justitiam Dei commendans a manifesto exitio impiorum in hac vita, Ijobum ab ista fiducia sua dehortatur.

1 CVi respondens Eliphaz Temanites, dixit:
2 'An sapiens respondebit scientiam
a Heb. *venti.* a' ventosam? aut' impleret Eoro ventrem suum?
3 Disceptando verbo *quod* non prodest: aut sermonibus quibus non proficit?
4 'Etiam tu irritam facis reverentiam, & detrahis confabulationem 'cum Deo forti.
b Heb. *coram Deo.* 5 'Nam docet iniquitatem tuam os tuum; 'cùm eligas *imitari* linguam astutorum.
6 Condemnat te os tuum, non autem ego; & labia tua testantur contra te.
7 'An primus hominum genitus es? aut ante colles formatus?
c Heb. *in arcano Dei audu: sic Deut. 28.49.* 8 An arcanum Dei 'intelligis? & 'contrahis ad te sapientiam?
9 Quid nosti quod nesciamus? quid intelligis quod non *sit* apud nos?
10 Etiam canus, etiam decrepitus *est* inter nos grandior quàm pater tuus d ætate.
d Heb. *diebus.* 11 'An parvæ *sunt* tibi consolationes Dei fortis? aut aliquid 'obvolvit *eas* apud te?
e Heb. *capit et corde tuo.* 12 Quid 'abripit tibi animum tuum? aut quid collimant oculi tui?
13 Quòd convertis contra Deum fortem 'spiritum tuum: ita depromis ex ore tuo sermones?
14 'Quid *est* mortalis ut mundus sit? & ut justus sit natus mulier?
15 Ecce, sanctis suis non credit urus, esse firmitatem: & f cœlites non sunt mundi in oculis ejus.
f Heb. *cœli: metonymia.* 16 Quantò minus *vir* abominabilis & fœtidus; vir 'imbibens ut aquam iniquitatem?
17 'Indicabo tibi, audi me: nam id vidi quod enarrabo,
18 Quod sapientes nuntiant & non celant, *accepta* a majoribus suis:
19 'Quibus solis tradita terra; non transibat alienum qui ejuam per medium eorum.
20 'Omnibus diebus improbi, 'ipse doloribus se conficit: & numero annorum 'reconditi sunt violento.
21 'Sonus pavorum *est* in auribus ejus; 'in ipsa pace vastatorem invasurum eum.
22 Non credit se rejicturum 'e tenebris: cùm speculantur, 'ad se esse expositum gladio.
23 'Vagatur propter cibum *dicens*: ubinam *invenium*? cùm scit paratum esse, ad manum ei *est* dies tenebrorum.
24 Perturbant eum oppressio & angustia: 'prævalet ei, ut rex paratus cum pilata acie.
25 Quia intendit adversus Deum fortem manum suam: & contra omnipotentem 'se exhibuit virum:
g Heb. *densitatem.* 26 'Incurret ei in collum: in g 'densissimum, *in* h 'pergina scuta ejus.
h Heb. *tergora scutorum.* 27 Quia operuit vultum suum adipe suo, & effecit strigas ad ilia:
28 'Et inhabitavit civitates exclsas, domos quæ non inhabitabantur; quæ 'comparatæ fuissent se in acervos:
29 Non ditescet, neque stabunt opes ejus: 'neque extendet in terra perfectionem istorum:
30 'Non recedet a tenebris, tenerum ramum ejus arefaciet flamma, 'denique recedet 'spiritu oris illius.
31 'Ne credat vanitati qui seducitur: nam

vanitas

vanitas futura est [i] compensatio ejus.
32 [k] Ante diem ejus [l] complebitur: [l] nam ramus ejus non virescet.
33 Violenter [l] auferet *Deus* omphacem ejus ut vitis: & abijciet sicut oleæ [l] florem ejus.
34 [l] Nam congregatio hypocritarum erit solitaria: & ignis absumet tentoria [i] *corruptorum* munere.
35 [l] Quorum venter concipiendo molestiam ac pariendo laborem, comparat dolum.

[i] Heb. *permutatio.*
[k] Heb. *non dies ejus.*
[l] Heb. *munerū.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus responsionis summæ partes sunt duæ*: ἀναστοιχεῖωσις *sive confutatio sermonum Iobi, usque ad ver. 17. &* κατασκευὴ *sive confirmatio eorundem reprehensionum quas ipse & alii Iobo exunt iaverāt, inde usque ad finem capitū.* 2 An sapiens] *Exordium sive primus confutationis locus* ἐκ τῆς τοῦ ἀφαιροῦς ἐγκλήσεως *a criminatione Iobi; quem locum bifariam tractat; per communem locum, ver. 2. & 3. & per singularem hypothesin accommodationem ad Iobum, tribus sequentibus.* Ventosam] *id est, evanidam ut ventus, quæ nihil habet præter verba in ventos fugientia.* Impleret eum] *id est, intus in animo vanas procellosas, ac fluctuantes cogitationes admitteret.* 4 Etiam tu] *id est, nunc demum video te planè desipere, omni reverentia & invocatione Dei abjecta, ita liberè criminatur, quod prius hypothetice proposuerat supra 4.6.* 5 Nam docet] *ætiologia superioris criminationis, quasi dicat, nos non damnamus te; sed tu ipse.* Cùm eligas] *id est, scientes & prudens cavilleris, ut solent astuti.* 7 An primus] *secundus confutationis locus* ἐκ συγκρίσεως *id est, a contentione sive comparatione personarum colloquentium, quasi dicat, neque antiquitas, neq; peritia, neq; autoritas in te sunt tanta, ut nos ulla ratione superare possis: quod deinde amplificatur* ἐξ ἀντιθέτου *id est, contraria assertione, versu 10. Imò verò, inquit, nos tibi ætate, peritia, & autoritate præimus.* 8 Contrahis ad te] *id est, omnibus aliis ademptam tibi soli vendicas eam.*

11 An parva] *Tertius confutationis locus* ἐκ τῶν ἀκολούθων *a consequentibus, quo ita argumentatur: cùm nos non vulgares aliquas consolationes: sed divinas tibi proposuerimus, cujusmodi vir bonus non potest abjicere, omnino necesse est ut tuam ex præsidentia tui laboris, divinas consolationes fastidiente: aut aliquo præjudicato alióve studio abreptus sis: quid abripit tibi, &c?* Obvolvit] *id est, ita præstringit oculos animi tui, ut illas non percipias, quasi res involucris tectas.* 12 Quid collimant] *id est, quid spectas, quo studio transversus rapereris? metaphora a jaculatoribus sumpta.* 13 Spiritum tuum] *id est, animum indignatione accensum.* 14 Quid est mortalis] *postremus confutationis locus, a comparatione naturæ humanæ cum divina, qua idem Eliphaz usus fuerat supra 4.17. & sequentibus.* 16 Imbibens] *id est, cui tam ordinarium est & familiare peccatum, quam cibus & potus.* 17 Indicabo] κατασκευὴ *id est, secunda patris in reprehensione, exordium, quo auditentiam facit Eliphaz duobus argumentis, testimonio experientiæque sua, & a communi sapientum, priscorum, potentiorum, justorum, hominum consentione.* 19 Quibus solis, &c.] *id est, qui ea autoritate & potentia qua fuerunt præditi, imprimis usi sunt ad jus, bonum & æquum, tuendum & ad injustum quidvis & alienum a suo officio propulsandum.* 20 Omnibus diebus] *Propositio, qua conatur Eliphaz quod dixerat supra 5.3. probare, improbum, utcunque prima specie efferri videatur, tamen tum assiduis suæ conscientiæ stimulis excitari, vexari, & consternari; tum severissimis Dei judicijs flagellari & perdi in hac vita: quod Iobi singulis responsis suis docuerat.* Ipse se] *id est, ejus conscientia ipsius.* Numero annorum] *id est, quamdiu vivit.* Reconditi] *id est, dolores asservati justo judicio Dei, qui exponuntur infrà usque ad ver. 31.* 21 Sonus pavorum] *id est, eum exagitat sinus terror a sequentibus incommodis, prout interminatur Deus Levitici. 26.36. & Deut. 28.65.* In ipsa pace, &c.] *id est, omnibus dissidet.* 22 Non credit] *id est, desperat, quæ summus est & fiducitiæ gradus.* E tenebris] *id est, ex adversis.* Cùm speculantur] *Amplificatio prioris mali. Quasi dicat, ne in quidem fidem habet, quas in ejus salutem intenti sunt, nos hanc interpretationem communi præiudicio propter verbi formam & accentus naturam, omisso Massoritarum judicio.* 23 Vagatur] *id est, terroribus conscientiæ ita drevexatur, ut in maxima abundantia summè egeat, laboret de victu supra modum, & præsens exitium semper sibi adesse cogitet.* 24 Prævalet ei ut rex] *id est, ut potente, denso, & perpetuo exercitu contra se armato circumcludatur & opprimatur terroribus conscientiæ suæ. Pulcram verò aciem, id est, confertam & pressam in orbem dicimus, ex autoritate Varronis & Servii.* 25 Se exhibuit] *id est, arroganter Deum oppugnavit, ut Num. 15.30. est autem hic altera pars propositionis de judicijs Dei adhibitis ad præsentem pœnam improborum.* 26 Incurrit] *humanum dictum. Id est, quasi jugulo aut corporis trunco prehendens, impetum faciet in eum.* Densissimum] *id est, obesum corporis truncum, ut explicat versus sequens.* In terigina scuta] *id est, in præsidia firmissima quibus circummunitus erat, ut explicatur ver. 28. & 29.* 27 Effecit strigas] *id est, ita obesavit corpus, ut pinguedine cute plicaturas efficeret, describitio summæ abundantiæ, ut Psal. 17.10. & 73.7.* 28 Et inhabitavit] *id est, regionem labefactatam constituit & confirmavit ad munitionem suam: adeò potentia valuit.* Comparatur æ &c.] *id est, mox fuissent corruitura: vide simile supra 3.13.* 29 Neque extendet] *id est, truncum aut ramos supra terram non amplius efferret istis rebus, quibus alioquin perfectus videbatur.* 30 Non recedet] *id est, semper latebit in terra: aut si efferetur mox tenerum ramum, &c.* Spiritu oris] *id est, verbo & mandato ex ore procedente: humanitus dictum, ut Psal. 33.6.* 31 Ne credat] *Conclusio* ἐκ πλαγίου *obliquè Iobum perstringens in tertia persona, qua dehortatur eum a fiducia vana, argumento sumpto ab infelice hominum præsidentium exitu.* 32 Complebitur] *nimirum compensatio, id est, antequam justum vitæ spatium decurrerit, in hac vita luet.* Nam ramus] *id est, neque facultatibus, neque genere, neque gloria secundabitur: allegoria arboris, hoc & sequente versu.* 33 Auferet] *id est, tollet posteros ejus violentia, ut sideratione acinos viti admit.* Florem ejus] *id est, gloriam & exspectationem, ut cùm oleæ flores decutit sideratio.* 34 Nam congregatio] *Apodosis sive interpretatio superioris allegoriæ, Iobum obliquè perstringens, cui ista obvenerant.* 35 Quorū venter] *iniquorum animus in eo tantùm laborat, ut molestiam aliis afferat, aut eos circumveniat dolo: allegoria frequens poëtarum: cujus verba, quia in Hebræo per hysteroson dicuntur, evidentia causa invertimus.*

CAPUT XVI.

Ijob increpatù gravissimè amicis, ostendit quàm indignè ab ipsis exagitetur, quàm graviter manu Dei prematur, & quantopere se ipse abjiciat: de inde confirmationem gravissima reprehensione redarsus, patronum & cognitorem à Deo sibi dari petit ad tuendam gloriam Dei & innocentiam suam coram omnibus. Postremò amicos ad resipiscentiam hortatus concludit sibi tantùm de morte cogitandum esse.

1 RESPONDENS verò Ijob, dixit:
2 'Audivi hujusmodi multa: 'consolatores molesti omnes estis.
a Heb. *venti.* 3 'An finis *est* verbis [a] ventosis?' aut quid exacerbat te, ut respondeas?
4 'Etiámne ego ficut vos eloquerer? si esset 'anima vestra loco animæ meæ, accumularem contra vos verba? aut 'moverem contra vos caput meum?
5 'Fortificarem vos ore meo: & motus labiorum meorum cohiberet *dolorem vestrum.*
6 'Si loquar, non cohibitur dolor meus: 'si desistam, quid à me abit?
7 Tantùm nunc 'fatigat me:' desolasti me toto 'cœtu meo.
8 Quòd rugas obduxisti mihi pro 'teste est: & exurgens in me macies mea in facie mea, testatur.
9 'Ira sua rapit, quasi intestino odio prosequatur me, frendit contra me dentibus suis: *quasi* hostis meus, [b] aciem oculorum suorum vibrat in me.
b Heb. *oculos suos acuit in me.* 10 'Distendunt contra me os suum,' probrosè percutiunt maxillas meas: una contra me congregati.
11 'Dedidit me Deus fortis 'iniquo: & in manus improborum inclinavit 'me.
12 Tranquillus eram & 'dissipit me, & prehendens cervice mea dissipavit me: & erexit me sibi in scopum.
13 Circumstans adversum me 'jaculatores ejus,' dissecat renes meos, nec parcit: effundit in terram fel meum.
14 'Irrumpit in me 'irruptione alia ad aliam: incurrit in me ut robustus.
c Heb. *irruptione ante faciem irruptionis.* 15 'Cilicium 'consui ad vlceroſam cutem meam: redactus sum in pulverem 'cornu meo.
16 Facies mea lutulenta effecta est præ fletu: denique palpebris meis 'adest umbra lethalis.
17 'Propterea quod non *est* 'violentia in manibus meis: ideo oratio mea pura *est hæc.*
18 'O terra,' ne tegas sanguinem meum: & 'ne sit locus clamori meo.
19 'Etiam nunc ecce in cœlis testem meum, & conscium meum in excelsis.
20 'Derident me amici mei:' apud Deum stillat oculus meus:
21 'Ut disceptet *causam* viri cum Deo; & filii hominis cum amico suo *litigante.*
22 'Nam [d] anni pauciſſimi evenerunt, & 'itinere unde non sum reversurus abeo.
d Heb. *anni numeri finiti est* Gen. 34. 30.
23 Spiritus meus corruptus est, dies mei extinguuntur, *sepulchra adsunt* mihi.

CAPUT XVII.

a Heb. *consponsores mihi: insinuus pro nomine.* b Heb. *adulationi indicet amicos: hypallage.* c Heb. *filiorum ejus* adulationis. d Heb. *τυμπανισμὸν, ut ita dicamus, tympanizationis.* e Heb. *addat fortitudinem.* f Heb. *omnes ipsi: ut* 1. Reg. 22. 28. g Heb. *possessiones cordis mei.*

1 'QUANDOQUIDEM non sunt 'ludificationes apud me; sed' inscerbatione istorum pernoctat oculus meus:
2 'Dispone, quæso, [a] consponsorem mihi tecum: quis est [b] manui meæ plaudatur.
3 ('Nam animum istorum 'abscondisti ab intellectu: idcirco' non exaltabis)
4 *Qui* [c] adulationem indicet amicis: ita ut oculi [c] deditorum ei' deficiant.
5 Nam' statuit me, ut parabola populis; & quidem [d] ad tympanum trita, ante *eos* sim:
6 'Adeo' ut caliget præ indignatione oculus meus: & membra mea velut 'umbra *sint* omnia.
7 'Obstupescant recti super hac re; & innocens contra hypocritam sese excitet:
8 Et' continuat justus viam suam: mundúsque manibus [e] amplius fortificetur.
9 'Enimvero 'quotquot estis' revertimini, & venite quæso: nam non invenio inter vos sapientem.
10 Dies mei præterierunt, 'cogitationes meæ avulsæ sunt: [f] & quas possidere solebat animus meus.
11 'Noctem in die disponunt: *cùm* illuxit *dies*, propinqua est *nox* propter istas' tenebras.
12 'Si expectem, sepulchrum domus mea est: in tenebris' instruo strata mea.
13 Foveam appello, 'pater meus es:' matrem meam & sororem meam, vermes.
14 'Et vbi jam *est* expectatio mea? aut ipsam expectationem meam quis contempletur?
15 'Vectibus [h] sepulchralibus descendent; cum pariter in pulvere [i] descendam.
h Heb. *sepulchri.* i Heb. *descensus* erit.

IN CAPUT. XVI.

1 Dixit] *Hujus responsionis summæ partes sunt tres:* Ἀναγνωσις *sive confutatio, a ver.* 2. *usque ad* 17. Κατασκευὴ *sive confirmatio præcedentis suæ querimoniæ, usque ad ver.* 9. *cap.* 17. *Et postremò epilogus.*
2 Audivi] *Confutationis exordium* ἐκ τῶν τῶν φίλων ἀτόπων *a criminatione confabulantium, partim ex loco insitis, ver.* 2. & 3. *partim ex assumpto, ver.* 4. & *sequentibus. Est autem hîc primus* ἐκ τοῦ ἀσυμφόρου *ab inutili: ait enim inutiliter res sibi perfectas toties recantari.* Consolatores molesti] *secundus locus ab inhonesto, quòd molestiam misero inhonestè & præter officium afferant.* 3 An finis est] *id est, satisne dixisti? hoc nominatim compellat Eliphazum.* Aut quid] *Tertius locus ab injusto, injustè hominem non lacessitum in calamitosum invehi.* 4 Etiámne ego] *assumptus locus per hypothesin; a comparatione personæ suæ & officii, quod amicis exhibiturus esset, si loco ipsius versarentur.* Anima vestra] *id est, si vos essetis loco meo.* Moverem caput] *id est, riderémne & ludificarer vos? ut* 2. Reg. 19. 21. 5 Fortificarem] ὑποφορὰ, *subjectio sui officii quod præstiturus esset.* 6 Si loquar] *Secunda pars* Ἀναγνώσεως, *narratio flagellorum Dei & injuriæ quam ab amicis accipiebat Ijob: ut harum partium inter se comparatione amplificetur indignitas facti.* Si desistam] *id est, semper loquens &*

& tacens doloribus exercitior, prout sequentia ostendunt usque ad ver. 10. 7 Fatigat me] *dolor meus.* Desolasti] *Apostrophe ad Deum.* Cœtu] *id est, familia, suprà 1. cap. & amicu.* 8 Pro teste est] *quaniopere fatigat me dolor.* 9 Ira sua] *metaphorica locutione, de Deo humanitus dicta.* 10 Distenduntur contra me] *id est, instant buccas, & plano ore debacchantur in me: alterum narrationis membrum, ut observatum est in ver. 6.* Probrosè percutiunt] *id est, ora palamin os efficiunt inhumanissimu contumeliis.* 11 Dedidit me] *Amplificatio superioris querimoniæ a damno animè accepto Chaldæorum Sabæorumq; operâ, suprà cap. 1. & Dei ipsius manu, versu sequente: quorum utrunque exaggeratur ex circumstantia temporis: quòd tum maximè ex inspecato accidit tanta calamitas, cùm secundis rebus uteretur, quasi dicat, Ego cùm hostium quos non offenderam injuria, tum manus Dei violentia pressus, omnino diffluo, hu duobus versibus: sed accedit jam ab amicu istu cumulus iste calamitatum, ut in me certatim velut in scopum jaculentur, adeò, in virum Deo & hominibus exosum: quod hic allegoricè verbis castrensibus exponitur.* Iniquo] *Chaldæu & Sabæu.* Me] *id est, resmas: ismecdoche.* 12 Disrupit] *ignè & turbine, suprà cap. 1.* 13 Jaculatores] *uxor, amici, & alii convitiu me prosequentes.* Dilecat renes] *id est, morbu & malu, tanquam immissis telu, undequaque confodit totum corpus meum & ejus intimas partes: tum suprà præcordia, ubi fecit cum felle citum est, tum infra præcordia, ubi renes velut sagittu transverberat.* 14 Irrumpit] *id est, instigit mihi subinde recentes plagas vehementissimè.* 15 Cilicium consui] *altera amplificatio querimoniæ ab effectu, duobus versibus: quod per tantas arumnas in luctu, ignominia, squalore, & præsentissima morte versatur.* Consui] *id est, adeo manant ulcera corporu mei, ut lurubris amictus, quem primò superiorum arumnarum causa indueram suprà 1. & 2. carni meæ quasi consutus hæserit.* Cornu meo] *id est, robore & gloria mea.* 16 Adest umbra] *id est, caligant oculi mei sanquam moribundi.* 17 Propterea &c.] *Transitio ad ἀγωνιστικὸν, argumento a bona fide & conscientia sua.* Violentia] *id est, malefici um illud quod exprobrant mihi amici mei.* 18 O terra] *Exordium patheticum: cujus summa est, Ijobum terram & res omnes creatas obtestlars, ut innocentiæ ipsius testificationem edant: imprimis verò Deum, ut partim adversantes sibi redarguat, partim Ijobi causam probet.* Ne tegas] *imprecatio hypothetica, quasi dicat, si quam cadem malefactumve quod objectu patravi, illud revelet ac testificetur terra.* No sit locus] *id est, ne in cœlum efferatur recipiatúrve clamor meus, si sum ejusmodi.* 19 Etiam] *prior causa imprecationis a testimonio Dei & conscientiæ suæ.* 20 Deridenti] *posterior causa imprecationis a persona adversariorum, quòd ne in intimu quidem amici invcniat fidem, qua cognoscant de æquitate causæ suæ.* Apud Deum] *Propositio ἀγωνιστικὴ sive (ut vocant) constitutiva causæ quam in sequentibus acturus est. quasi dicat, a Deo cum lachrymis peto ut disceptet, &c.* 21 Ut disceptet] *Status causæ duplex: Alter, ut alterutram partem litigantem adversu Deum compescat auteritate sua: alter, ut causam hominum inter se litigantium definiat.* 22 Nam anni] *ætiologia constitutionis causæ quæ modò dicta est, a persona sua, quasi dicat, Deum vellem in præsentia disceptationem in se recipere, quia ad mortem propero.* Itinere] *ut suprà 7. 9 & 10.*

IN CAPUT XVII.

1 Quandoquidem] *secunda pars ἀγωνιστικῶν, petitio, cujus causa summatim, ver. 1. & petitionis summa, ver. 2. continentur.* Ludificationes] *id est, criminationes quibus isti ludificantur me: metonymia.* In exacerbatione] *id est, isti dies noctesq; non cessant exacerbare animum meum.* 2 Dispone quæso] *i. effice ut unus aliquis tuam & meam causam uno patrocinio defendat adversu istos, & tua ac mea causa vadimonium confpondeat. inest autem huic forensi loquendi formulæ synecdoche, cùm petit sponsorem vadimonii, i. qui consponsu vadimonio se sistat, causam agat utriusque, &c.* Manui meæ] *i. spondeatur mihi porrecta manu ab eo quisquis sit: synecdoche a communi sponsionum forma: cui similis est Jumeja. 50. 15.* 3 Nam animum] *ἀγωνία causarum quæ positæ sunt ver. 1. primùm a persona adversariorum, ver. 3. & 4. deinda a sua, versibus seq.* Abscondisti ab intellectu] *id est, nihil intelligunt, ac proinde causa cadent.* Non exaltabis] *secundum illos judicando.* 4 Deficiant] *id est, confusi abeant, dejectu in terram oculo.* 5 Statuit me] *scilicet amicorum adulatio.* 6 Ut caliget &c.] *id est, totus humore exhaustus ac viribus.* Umbra] *corporu, ac non amplius corpus: hyperbole.* 7 Obstupescant] *id est, animo, dictis, & factis vui boni gloriantur in Deo, & de hypocritarum confusione exultent: summus finis agendæ istius causæ, duobus versibus.* 8 Contineat justus] *id est, perseveret in sua justitia, ac non illarum offensionum argumento avertatur.* 9 Enimverò] *Epilogus, cujus partes sunt duæ: una hortationis ad amicos conjuncta reprehensione sermonum antecedentium: altera, querimonia tristiu de miseria conditionis suæ.* Revertimini] *id est, resipiscite.* 10 Cogitationes] *de diebus meis & statu illorum recuperando.* 11 Noctem in die] *id est, præsentia hæc mala efficiunt, ut dies quamvis lucidus mihi sit nox; prout sequentibus explicatur.* Tenebras] *id est, calamitates ut suprà 15. 22.* 12 Si expectem] *restitutionem mei quam proponitis, frustra expectavero.* Instruo strata] *id est, jam me ad jacendum in sepulchro compono, qui tenebrarum est locus, suprà 10. 21.* 13 Pater meus] *id est, tuus domesticus sum, ut filius parentum.* Matrem meam] *id est, cognationis vestræ sum: hyperbole, quibus significat se jam omnem istius vitæ cognationem & usum abdicasse.* 14 Et ubi] *quasi dicat, quid est quod in animo meo possit expectationem istam quam proponitis accendere? aut quis ita dejectus & morti proximus, vitæ præsentis redintegrationem contemplari? sic loquitur ex præsente sensu carnis, prout judicium fieri poterat humanitus.* 15 Vestibus sepulchri] *id est, mox videbitis istas expectationes quas prædicatis, una cum corpore feretro efferri in sepulchrum, una intercidere cum hac vita mea.*

CAPUT XVIII.

Bildad Ijobum gravissimè increpat, velut omnia sibi arrogantem, & amicorum monita judiciaq; Dei damnantem: deinde elegantissimis allegoriis improborum statum infelicem percurrit.

CAPUT XVI

Ijob increpatù graviſſimè amicis, oſtendit quàm indignè ab ipſis exagitetur, quàm graviter manu Dei prematur, & quantopere ſe ipſe abjiciat: de inde confirmationem graviſſima reprehenſione redorſus, patronum & cognitorem a Deo ſibi dari petit ad tuendam gloriam Dei & innocentiam ſuam coram omnibus. Poſtremò amicos ad reſipiſcentiam hortatus concludit ſibi tantùm de morte cogitandum eſſe.

1 RESPONDENS verò Ijob, 'dixit:
2 'Audivi hujuſmodi multa: 'conſolatores moleſti omnes eſtis.
[a] Heb. *venti.* 3 'An finis *eſt* verbis [a] ventoſis?' aut quid exacerbat te, ut reſpondeas?
4 'Etiámne ego ſicut vos eloquerer? ſi eſſet 'anima veſtra loco animæ meæ, accumularem contra vos verba? aut 'moverem contra vos caput meum?
5 'Fortificarem vos ore meo: & motus labiorum meorum cohiberet *dolorem veſtrum.*
6 'Si loquar, non cohibitur dolor meus: 'ſi deſiſtam, quid a me abit?
7 Tantùm nunc 'fatigat me: 'deſolaſti me toto 'cœtu meo.
8 Quòd rugas obduxiſti mihi pro 'teſte eſt: & exurgens in me macies mea in facie mea, teſtatur.
9 'Ira ſua rapit, quaſi inteſtino odio proſequatur me, frendit contra me dentibus ſuis: *quaſi* hoſtis meus,
[b] Heb. *oculos ſuos acuit in me.* [b] aciem oculorum ſuorum vibrat in me.
10 'Diſtendunt contra me os ſuum, 'probroſè percutiunt maxillas meas: una contra me congregati.
11 'Dedidit me Deus fortis 'iniquo: & in manus improborum inclinavit 'me.
12 Tranquillus eram & 'diſrupit me, & prehendens cervice mea diſſipavit me: & erexit me ſibi in ſcopum.
13 Circumſtans adverſum me 'jaculatores ejus, 'diſſecat renes meos, nec parcit: effundit in terram fel meum.
14 'Irrumpit in me [c] irruptione alia ad aliam: incurrit in me ut robuſtus.
[c] Heb. *irruptione ante factam irruptionis.*
15 'Cilicium 'conſui ad vlceroſam cutem meam: redactus ſum in pulverem 'cornu meo.
16 Facies mea lutulenta effecta eſt præ fletu: denique palpebris meis 'adeſt umbra lethalis,
17 'Propterea quod non *eſt* 'violentia in manibus meis: ideo oratio mea pura *eſt hæc.*
18 'O terra, 'ne tegas ſanguinem meum: & 'ne ſit locus clamori meo.
19 'Etiam nunc ecce in cœlis teſtem meum, & conſcium meum in excelſis.
20 'Deridենt me amici mei: 'apud Deum ſtillat oculus meus:
21 'Ut diſceptet *cauſam* viri cum Deo; & filii hominis cum amico ſuo *litigantis.*
22 'Nam [d] anni pauciſſimi evenerunt, & 'itinere unde non ſum reverſurus abeo.
[d] Heb. *anni numeri ſimuli eſt Gen.* 34. 30.
23 Spiritus meus corruptus eſt, dies mei extinguuntur, ſepulchra *adſunt* mihi.

CAPUT XVII.

[a] Heb. *conſponere mihi: infinitivum pro nomine.*
[b] Heb. *adulationi indicet amicos: hypallage.*
[c] Heb. *filiorum ejus* adulationis.
[d] Heb. τυμπανισμὸν, *ut ita dicamus, tympanizationis.*

1 'QUANDOQUIDEM non ſunt 'ludificationes apud me; ſed 'inacerbatione iſtorum pernoctat oculus meus:
2 'Diſpone, quæſo, [a] conſponſorem mihi tecum: quis eſt ſi 'manui meæ plaudatur.
3 ('Nam animum iſtorum 'abſcondiſti ab intellectu: idcirco 'non exaltabis)
4 *Qui* [b] adulationem indicet amicis: ita ut oculi [c] deditorum ei deficiant.
5 Nam 'ſtatuit me, ut parabola populis; & quidem [d] ad tympanum trita, ante *eos* ſim:
6 'Adeo 'ut caliget præ indignatione oculus meus: & membra mea velut 'umbra *ſint* omnia.
7 'Obſtupeſcant recti ſuper hac re; & innocens contra hypocritam ſeſe excitet:
8 Et 'continuat juſtus viam ſuam: mundúſque manibus 'amplius fortificetur.
[e] Heb. *addet fortitudinem.*
9 'Enimvero 'quotquot eſtis 'revertimini, & venite quæſo: nam non invenio inter vos ſapientem.
[f] Heb. *omnes ipſi: ut* 1. *Reg.* 22. 28.
10 Dies mei præterierunt, 'cogitationes meæ avulſæ ſunt: [g] quas poſſidere ſolebat animus meus.
[g] Heb. *poſſeſſiones cordis mei.*
11 'Noctem in die diſponunt: *cùm* illuxit *dies*, propinqua eſt *nox* propter iſtas 'tenebras.
12 'Si expectem, ſepulchrum domus mea eſt: in tenebris 'inſtruo ſtratum mea.
13 Foveam appello, 'pater meus es: 'matrem meam & ſororem meam, vermes.
14 'Et ubi jam *eſt* expectatio mea? aut ipſam expectationem meam quis contempletur?
15 'Vectibus [h] ſepulchralibus deſcendent; cum pariter in pulvere [i] deſcendam.
[h] Heb. *ſepulchri.*
[i] Heb. *deſcenſus erit.*

IN CAPUT. XVI.

1 Dixit] *Hujus reſponſionis ſumma partes ſunt tres:* Ἀνασκευὴ *ſive confutatio, a ver.* 2. *uſque ad* 17. Κατασκευὴ *ſive confirmatio præcedentis ſuæ querimoniæ, uſque ad ver.* 9. *cap.* 17. *Et poſtremò epilogus.*
2 Audivi] *Confutationis exordium* ἐκ τῆς τῶν φίλων διαβολῆς *a criminatione confabulantium, partim ex locu inſitis, ver.* 2. *&* 3. *partim ex aſſumpto, ver.* 4. *& ſequentibus. Eſt autem hîc primus* ἐκ τοῦ ἀσυμφόρου *ab inutili: ait enim inutiliter res ſibi perſpectas toties recantari.* Conſolatores moleſti] *ſecundus locus ab inhoneſto, quòd moleſtiam miſero inhoneſtè & præter officium aſſerant.* 3 An finis eſt] *id eſt, ſatiſne dixiſti? ſic nominatim compellat Eliphazum.* Aut quid] *Tertius locus ab infuſto, injuſtè hominem non laceſſitum in calamitoſum invehi.* 4 Etiámne ego] *aſſumptus locus per hypotheſin; a comparatione perſonæ ſuæ & officii, quod amicis exhibiturus eſſet, ſi loco ipſius verſarentur.* Anima veſtra] *id eſt, ſi vos eſſetis loco meo.* Moverem caput] *id eſt, riderémne & ludificarer vos? ut* 2. *Reg.* 19. 21. 5 Fortificarem] ὑποφορὰ, *ſubjectio ſui officii quod præſtiturus eſſet.* 6 Si loquar] *Secunda pars* Ἀνασκευῆς, *narratio flagellorum Dei & injuriæ quam ab amicis accipiebat Ijob: ut harum partium inter ſe comparatione amplificetur indignitas facti.* Si deſiſtam] *id eſt, ſemper loquent*

&

& tacens doloribus exercitior, prout ſequentia oſtendunt uſque ad ver. 10. 7 Fatigat me] *dolor meus.* Deſolaſti] *Apoſtrophe ad Deum.* Cœtu] *id eſt familia, ſuprà* 1. *cap. & amicis.* 8 Pro teſte eſt] *quantopere fatiget me dolor.* 9 Ira ſua] *metaphorica locutione, de Deo humanitùs dicta.* 10 Diſtenduntcontra me] *id eſt, inſtant hucce, & plane ore debacchantur in me: alterum narrationis membrum, ut obſervatum eſt in ver.* 6. Probroſè percutiunt] *id eſt, me palamin os afficiunt inhumaniſſimis contumeliis.* 11 Dedidit me] *Amplificatio ſuperioris querimoniæ a damnis animi acceptis Chaldæorum Sabæorumq́ operâ, ſuprà cap.* 1. *& Dei ipſius manu, verſu ſequente: quarum utrunque exaggeratur ex circunſtantia temporis: quòd tum maximè ex inſperato accidit tanta calamitas, cùm ſecundis rebus uteretur. quaſi dicat, Ego cùm hoſtium quos non offenderam injuria, tum manus Dei violentia preſſus, omnino diffluo: hu duobus verſibus: ſed accedit jam ab amicis iſtis cumulus iſte calamitatum, ut in me certatim velut in ſcopum jaculentur, adeoq́ in virum Deo & hominibus exoſum: quod hîc allegoricè verbis caſtrenſibus exponitur.* Iniquo] *Chaldæis & Sabæis.* Me] *id eſt, res meas: ſynecdoche.* 12 Diſrupit] *igne & turbine, ſuprà cap.* 1. 13 Jaculatores] *uxor, amici, & alii convitiis me proſcindentes.* Diſtecat renes] *id eſt, morbo & malo, tanquam immiſſis telis undequaque confodit totum corpus meum & ejus intimas partes; tum ſupra præcordia, ubi jecur cum felle citum eſt, tum infra præcordia, ubi renes velut ſagittis transverberat.* 14 Irrumpit] *id eſt, inſtigit mihi ſubinde recentes plagas vehementiſſimè.* 15 Cilicium conſui] *altera amplificatio querimoniæ ab effectis, duobus verſibus: quod per tantas ærumnas in luctu, ignominia, ſqualore, & præſentiſſima morte verſatur.* Conſui] *id eſt, adeo manant ulcera corporis mei, ut lugubris amictus, quem primò ſuperiorum ærumnarum cauſa indueram ſuprà* 1. *&* 2. *carni meæ quaſi conſutus hæſerit.* Cornu meo] *id eſt, robore & gloria mea.* 16 Adeſt umbra] *id eſt, caligant oculi mei tanquam moribundi.* 17 Propteres &c.] *Tranſitio ad κατασκευὴν, argumento a bona fide & conſcientia ſua.* Violentia] *id eſt, maleficium illud quod exprobrant mihi amici mei.* 18 O terra] *Exordium patheticum: cujus ſumma eſt. Ijobum terram & res omnes creatas obteſtari, ut innocentiæ ipſius teſtificationem edant: inprimis verò Deum, ut partim adverſantes ſibi redarguat, partim Ijobi cauſam probet.* Ne tegas] *imprecatio hypotheticа, quaſi dicat, ſi quam eadem maleficiorum ve quod objicitur patravi, illud revelet ac teſtificetur terra.* Ne ſit locus] *id eſt, ne in cœlum efferatur recipiatúrve clamor meus, ſi ſum ejuſmodi.* 19 Etiam] *prior cauſa imprecationis a teſtimonio Dei & conſcientiæ ſuæ.* 20 Deridenti] *poſterior cauſa imprecationis a perſona adverſariorum, quòd ne in intimis quidem amicis unquam inveniat fidem, qua cognoſcant de æquitate cauſæ ſuæ.* Apud Deum] *Propoſitio κατηγορικὴ ſive (ut vocant) conſtitutiva cauſa quam in ſequentibus actiurus eſt. quaſi dicat, a Deo cum lachrymis peto ut diſceptet, &c.* 21 Ut diſceptet] *Status cauſæ duplex: Alter, ut alterutram partem litigantem adverſus Deum compeſcat autoritate ſua: alter, ut cauſam hominum inter ſe litigantium definiat.* 22 Nam anni] *ætiologia conſtitutionis cauſæ quæ modò dicta eſt, a perſona ſua, quaſi dicat, Deum vellem in præſentia diſceptationem in ſe recipere, quia ad mortem propero.* Itinere] *ut ſuprà* 7. 9 *&* 10.

IN CAPUT XVII.

1 Quandoquidem] *ſecunda pars κατασκευῆς, petitio, cujus cauſæ ſummatim, ver.* 1. *& petitionis ſumma, ver.* 2. *continentur.* Ludificationes] *id eſt, criminationes quibus eſt ludificantur me: metonymia.* In exacerbatione] *id eſt, iſti dies noctesq́ non ceſſant exacerbare animum meum.* 2 Diſpone quæſo] *i. effice ut unus aliquis tuam & meam cauſam uno patrocinio defendat adverſus iſtos, & tua ac mea cauſa vadimonium conſpondeat. ineſt autem huic ſorenſi loquendi formulæ ſynecdoche, cùm petit ſponſorem vadimonii, i. qui conſponſo vadimonio ſe ſiſtat, cauſam agat utriuſque, &c.* Manui meæ] *i. ſpondeatur mihi porrecta manu ab eo quiſquis ſit: ſynecdoche a communi ſpondentium forma: cui ſimilis eſt Jurmeja.* 50. 15. 3 Nam animum] *ἰσχεσία cauſarum quæ poſitæ ſunt ver.* 1. *primùm a perſona adverſariorum, ver.* 3. *&* 4. *deinde a ſua, verſibus ſeq.* Abſcondiſti ab intellectu] *id eſt, mihi intelligunt, ac proinde cauſa cadent.* Non exaltabis] *ſecundum illos judicando.* 4 Deficiant] *id eſt, confuſi abeant, dejectíu in terram oculi.* 5 Statuit me] *ſedulces amicorum adulatio.* 6 Ut caliget &c.] *id eſt, totus humore exhauriar ac viribus.* Umbra] *corporis ac non amplius corpus: hyperbole.* 7 Obſtupeſcant] *id eſt, animo, dictis, & factis viri boni glorientur in Deo, & de hypocritarum confuſione exultent: ſummus ſtatus agendæ iſtius cauſæ, duobus verſibus.* 8 Continebit juſtus] *id eſt, perſeveret in ſua juſtitia, ac non iſtarum offenſionum argumento avertatur.* 9 Enimverò] *Epilogus, cujus partes ſunt duæ: una hortationis ad amicos conjunctæ reprehenſione ſermonum antecedentium: altera querimonia triſtis de miſeria conditionis ſuæ.* Revertimini] *id eſt, reſipiſcite.* 10 Cogitationes] *de diebus meis & ſtatu illorum recuperando.* 11 Noctem in die] *id eſt, præſentia hæc mala efficiunt, ut dies quamvis lucidus mihi ſit nox; prout ſequentibus explicatur.* Tenebras] *id eſt, calamitates ut ſuprà* 15. 22. 12 Si expectem] *reſtitutionem mei quam proponitis, fruſtra expectavero.* Inſtruo ſtrata] *id eſt. jam me ad jacendum in ſepulchro compono, qui tenebrarum eſt locus. ſuprà* 10. 21. 13 Pater meus] *id eſt, tuus domeſticus ſum, ut filius parentum.* Matrem meam] *id eſt, cognationi veſtræ ſum: hyperbola, quibus ſignificat ſe jam omnem iſtius vitæ cognationem & uſum abdicaſſe.* 14 Et ubi] *quaſi dicat, quid eſt quod in animo meo poſſit expectationem iſtam quam proponitis accendere? aut quis ita dejectus & morti proximus, vitæ præſentis redintegrationem contemplari? ſic loquitur ex præſente ſenſu carnis, prout judicium fieri poterat humanitus.* 15 Veſtibus ſepulchri] *id eſt, mox videbitis iſtas expectationes quas prædicatis, una cum corpore feretro efferri in ſepulchrum, unà intercident cum hac vita mea.*

CAPUT XVIII.

Bildad Ijobum graviſſimè increpat, velut omnia ſibi arrogantem, & amicorum monita judiciáq́ Dei damnantem: deinde elegantiſſimam allegoriam improborum ſtatum infelicem percurrit.

1 CUI respondens Bildad Schuchites,
'dixit:
2 'Quousque' imponetis fines sermonibus? *quousque* instruetis, ut postea loquamur?
3 'Quare reputamur ut jumenta? sordemus in oculis vestris?
4 'O qui discerpit animam suam ira sua, an propter te derelinquetur terra, & refigetur rupes e loco suo.
5 'Imò' lux improborum extinguitur: neq; splendet' scintilla ignis ejus.
6 'Lux tenebrosa est in tentorio ejus: & lucerna ejus in eo extinguitur.
7 'Anguntur gressus roboris ejus: & dejicit eum consilium suum.
8 Nam 'immittitur in rete pedibus suis: & in cassem continenter ambulat.
9 Prehendit calcaneo laqueus: constringens prævalet ei 'horridus.
10 Absconditus est in terra funiculus ejus: & decipula ejus in semita.
11 'Circumquaque perturbant eum 'terrores: & 'disjiciunt eum ad pedes ejus.
12 'Fit famelicum robur ejus: & 'calamitas comparatur ad latus ejus.
13 'Comedit' vectes cutis ejus, comedit vectes ejus 'primogenitus mortis.
14 'Avulsa à tentorio ejus fiduciâ ejus, adigit eum *terror* ad 'regem terrorum.
15 'Habitante in tentorio ejus *terrore*, ex quo non *est* ejus; spargitur super habitaculum ejus sulphur.
16 'Infernè radices ejus exaruerunt: & supernè succiditur ramus ejus.
17 'Memoria ejus perit e terra; neque nomen *est* ei [a] in plateis.
18 [b] Depellitur a luce in tenebras; & a terra habitabili deturbatur.
19 Neque filius ei, neque nepos in populo ejus; neque superstes *est* in habitationibus ejus.
20 De die ejus stupent posteri; & præsentes [c] apprehenduntur horrore.
21 Profectò ista sunt tabernacula iniqui; & iste locus *viri* [d] non agnoscentis Deum sortem.

[a] Heb. *in facie plateæ.*
[b] Heb. *depellunt eum, deturbant eum:* impersonaliter *sumptum, ut sup.* 7. 3.
[c] Heb. *apprehendunt horrorem.*
[d] *vel, quem non agnoscit Deus fortis.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Istius responsionis summæ partes sunt duæ: Exordium patheticum constans pura reprehensione Ijobi, usque ad ver.* 5. *& Propositio ad finem usque: cujus status est, utcunque se Ijob pertinaciter velut defendere, tamen abundè ex comparatione justitiæ Dei cum judiciis præsentibus & dictu facilibus Ijobi, amicorum dicta confirmari, Ijobi verò confutari.* 2 Quousque] *Exordium ex abrupto, velut hominis se in medium sermonem Ijobi inferentis perturbato animo. Est autem totum epitheticum, cujus increpationis loci sunt duo; ab indigno ver.* 2. *& 3. & ab impossibili, ver.* 4. Imponetis] *plurale est ironicum per concessionem. quasi dicat, quandoquidem tu unus in sententia tua instar omnium nostrum haberi vis, esto sanè, an continuò dignum est ut silentium indicas nobis arbitratu tuo? deinde per gradationem; an etiam ut docendi nos autoritatem tibi uni arroges, & loquendi formulas præscribas?* 3 Quare reputamur] *secundus locus ab indigno, per gradationem, quasi dicat, an dignum est nos a te toties proscindi, ac non majoris fieri quàm bestiæ rationis expertes, & cum rebus sordidissimis & abjectissimis comparari? suprà* 12. 7. *&* 17. 3. *&* 9. 4 O qui] *alterum membrii exordii:* ἐκ τοῦ ἀδυνάτου, *ab impossibili, amplificatum illustri comparatione, hoc modo: tu ipse vides cum animo tuo, te nihil ira tua & indignatione amplius consequi, quàm ut teipsum excarnifices (quod tamen negaverat Ijob suprà* 13. 14.) *putaresne te qui ultrò in perniciem tuam corruis, efficere posse ut omnia sursum deorsum ferantur, aut cælum terræ misceatur? atqui perinde facis cùm ordinem justitiæ Dei oppugnas, arrogans justitiam tibi ac proinde abjudicans Deo, ac si ordinem sapientissimæ istius administrationi convelleres: nam idem est justissimus administrator hominum, & sapientissimus omnium creaturarum rector Deus.* 5 Imò] *Propositio thetica, id est, documenti universalis de infelice impiorum exitu; cujus accommodatio ad Ijobum aut tacitè fiebat, aut a Ijobo in capite sequente interrupta est.* Lux] *sic refellit propositionem Ijobi docentis, utcunque sibi bene sit conscius: tamen extinguit dies suos, suprà* 16. 23. Scintilla] *id est, vel tantillum prosperitatis utitur. In vetere codice manuscripto mutata litera una legitur, ambitus ignis ejus, quod per gradationem ita accipiendum est, neque lucem ejus duraturam, neque tum quidem cùm ingentem focum accenderit præbiturum lucem. est autem his duobus versibus prima allegoria lucis ad figurandam conditionem improborum.* 6 Lux tenebrosa] *id est, aut imaginaria est prosperitas, si qua est; aut statim disperit.* 7 Anguntur] *Secunda allegoria a feris & avibus, quibus semper comparatæ sunt tendiculæ; qua ostendit quamlibet prosperitatem improbi, ut firmissima videatur, esse perexiguam & perangustam, adeoq; suis consiliis ruere: ita confirmat dictum Eliphaz suprà* 15. 20. *& sequentibus.* 8 Immittitur] *Deo disponente, & illum suo ipsius facto deturbante.* 9 Horridus] *nimirum venator sive auceps, ut suprà* 5. 5. 11 Circumquaque] *tertia allegoria ab exemplo forensi reorum, qui gravissimis criminibus tenentur, usque ad ver.* 16. Terrores] *ut lictores & apparitores regii, cujus meminit ver.* 14. *Sic enim isti satellites in tota hac allegoria nominantur.* Disjiciunt] *id est, fugientis & vagabundi vestigiis insistunt, persequendo reum, donec sistant regi.* 12 Fit famelicum] *id est, (polistur omnibus bonis, quæ in indicem relata annotantur fisco.* Calamitas] *id est, tormentis subjicitur, & tunditur lateribus, ut mancipia & sontes tundebantur olim.* 13 Comedit &c.] *id est, gravissima fame premitur, dum cognoscitur causa ejus: hyperbole.* Vectes cutis] *id est, artus qui trunco corporis, ut vectes, insixi hærent.* Primogenitus mortis] *id est, cruentissima mors ac funestissima. nam Hebræi res summas in suo genere primogenitas vocant, quasi dicas duplas: metaphora sumpta a primogenitorum jure, de quo Deut.* 21. 17. *sic Jeschahhje* 15. 3. 14 Avulsa &c.] *i. omnibus quibus confidebat, puta liberis, familia, bonis, & si quæ sunt ejusmodi, deportatis, omnia addicuntur regi.* Regem terrorum] *id est, principem, qui terrori est improbis. Est autem hæc periphrasis mortis improbos percellentis, ut præcedente versu.* 15 Habitante] *id est, postquam causa cognita ab illo abjudicata sunt bona, immittuntur lictores ad incendendas ædes ejus, in facti perpetuam detestationem.* 16 Infernè] *quarta allegoria, qua idem fuerat usu suprà* 8. 16. *& seq.* 17 Memoria ejus] *Appodosis sive accommodatio superiorum allegoriarum ad thesin de statu improbi, ut obliquè perstringat Ijobum. Sunt autem hæc summa illius capita: ignominia, ipsius & posterorum excidium, omnium admiratio & horror de judicio in eum, ac postremo cædis illius obliteratio.*

CA-

CAPUT XIX

Iob rejectis superioribus contumeliis amicos explicatione suarum arumnarum ad misericordiam hortatur, fidem & innocentiam suam palam fieri optat testificatione Dei, & beneficio resurrectionis vitæ æternæ se consolatur: postremò illos admonet ut desistant ab insectatione sui.

1 RESPONDENS verò Iob, dixit:
2 Quousque mœrore afficietis animum meum; & atteretis me sermonibus?
3 Jam decies ignominia affecistis me: non erubescitis *quod* obdurmatis vos contra me.
4 Enimverò esto, erraverim; mecum pernoctet error meus.
5 An vero contra me amplificare debetis probrum meum; & disceptare contra me?
6 Agnoscite jam quod Deus subvertit me; & rete suum circumegit mihi.
7 En exclamans violentiam, non tamen exaudior: voceferanti non adest judicium.
8 Viam meam sepsit ut non possim transire; & semitis meis tenebras apposuit.
9 Gloria mea me nudavit; & amovit coronam capitis mei.
10 Demolitus est me circumquaque ut abeam; & amovit tanquam arboris expectationem meam:
11 Et accendens contra me iram suam, reputavit me sibi sicut hostes suos.
12 Simul advenientes turmæ ejus, aggeræ runt contra me viam suam, & castra fecerunt circa tentorium meum.
13 Fratres meos procul a me abegit: & familiares mei tantùm abalienant se a me:
14 Desinunt propinqui mei, & noti mei obliviscuntur mei:
15 Inquilini domus meæ, & ancillæ meæ extraneum reputât me; alienigena sum in oculis eorum.
16 Servum meum inclamo, sed non respondet; dum ore meo deprecor eum:
17 Spiritus meus alienus est uxori meæ; utcunque supplicem per filios ventris mei:
18 Etiam parvuli spernunt me; cùm surgo, obloquuntur mihi:
19 Abominantur me omnes homines intimi mihi; & quos diligo adversantur mihi:
20 Cuti meæ ut carni meæ adhærent ossa mea; denique ereptus sum cum cute dentium meorum.
21 Miseremini mei, miseremini mei, vos amici mei; quia manus Dei plagis afficit me.
22 Quare persequeremini me, sicut Deus fortis? & carne mea non saturaremini?
23 O si quis jam Daret ut scriberentur sermones mei. O si quis daret ut in libro exculperentur:
24 Stylo ferreo atq; plumbo, in perpetuum in rupe inciderentur.
25 Attamen ego novi redemptorem meum viventem: & posteriorem super pulverem resurrecturum:
26 Proinde postquam evigelavero & vermes confoderint istud; tamen carne mea me visurus esse Deum.
27 Idem qui sum, ac non alienus visurus sum mihi, & oculi mei aspicient: postquam consumpti fuerint renes mei cum sinu meo.
28 Quin imò dicere deberetis, quid persequeremur eum? cùm radix rei insit mihi.
29 Metuite vobis a gladio: nam æstus iræ habet pœnas iniquitatum cruentis; ut cognoscatis quod ex jure est.

a Heb. decem vicibus.
b Heb. verè.
c Heb. gloriam meam a me nudavit: hypallage.
d Heb. in extraneum.
e Heb. secretis mei.
f Heb. a facie gladii.
g Heb. iniquitates gladii.

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus responsionis summa partes sunt tres: ἀναπτυξις sive confutatio superiorum criminationum, conjuncta deprecatione pathetica, usque ad ver. 23. κατασκευὴ sive confirmatio fidei & innocentiæ suæ: & Conclusio de amicorum erga se officio.* 2 Quousque] *Exordium ἀναπτυξικὸν ex abrupto, ad refellendum illud quo utebatur Eliphaz, suprà 18. Sunt autem illius loci duo; unus ab injusto, ver. 2. alter, ab inhonesto & maximè importuno, ver. 3.* 3 Decies] *id est, multoties: finitus numerus pro infinito, ut Levitici 26. 26.* 4 Enimverò] *primus locus ἀναπτυξικὸς hypotheticus sive per concessionem dictus, ἐκ τοῦ ἀδικου, ab injusto, nam sic argumentatur Iob: Jam professus sum integritatem fidei & conscientiæ meæ: sed ut illud taceam, & confitear me errando provocasse iram Dei, an continuo dignum est vobis, ut miseriis accumuletis misero?* Pernoctet] *id est, adhuc hæream in errore meo: metaphora.* 6 Agnoscite jam] *alter locus ἀναπτυξικὸς ἐκ τοῦ πρέποντος, ab honesto: honestum esse ut calamitates afflicti cognoscantur, & misericordia de illis capiatur, quas propterea Iob explicat, usque ad ver. 21. deinde amicorum misericordiam implorat.* Subvertit] *id est, de pristino statu dejecit, quasi volucrem irretitam.* 7 Non tamen exaudior] *id est, non sublevor ab istis calamitatibus.* 8 Viam meam] *ut suprà 3. 22.* 10 Demolitus est] *id est, ablaqueavit & diruit, tanquam terram arboris radicitus extirpandæ.* Ut abeam] *id est, peream.* Amovit] *id est, evulsum exaresecit me, sine spe restitutionis.* 12 Turmæ ejus] *id est, multiplices copiæ afflictionum ejus ministrantium contra me: elegans allegoria a forma castrensi.* 13 Fratres meos] *id est, auxiliatribus destituit me: quod alterum est damnum in re militari.* Tantum] *id est, non nisi alieni sunt a me: illorum nemo accedit me.* 17 Alienus, &c.] *id est, avertit faciem suam a me, ac si gravè olentem halitum a me non posset ferre.* Per filios] *id est, per sanctum jus conjugii, & fructus ejus.* 20 Ut carni] *id est, ut naturaliter solent adhærere carni.* Cum cute] *id est, labiis, quasi dicat, nihil remansit integrum præter sermonis instrumenta.* 21 Miseremini] *tertius locus ἀναπτυξικὸς, nimirum πάθος: quo misericordiam implorat a commemoratione suarum calamitatum, duobus versibus.* 22 Quare persequeremini] *quasi dicat, satis esto vobis me tantoperè a Deo premi.* Carne mea] *quasi dicat, satis esto vobis carnem meam misero esse consumptam, neque velut immanes fieri etiam ossa quæ superstant comminuite.* 23 O si quis] *κατασκευὴ sive confirmatio bimembris: nam primùm fidem sermonum suorum apud amicos pathetico voto sive oratione confirmat, hic duobus versibus: deinde fiduciam suam in Deum de salute æterna & carnis resurrectione profitetur: adeò se bona fide & conscientiæ gravitate esse*

curam

coram Deo & hominibus oſtendit verſibus ſequentibus. **Ut ſcriberentur**] *ut palam & in æternum teſtata fieret aquitas cauſæ meæ.* 24 Stylo ferreo] *id eſt, calo ad literas exarandas.* Plumbo] *in ſulcos literarum infuſo.* 25 Attamen] *Altera pars confirmationis, in qua propoſitis ſive correctio ſuperioris dicti ad confirmationem ſuiipſius, & rejectionem nefariæ illius criminationis quam Buldad obiecerat ſuprà 8. 21. quaſi dicat, ſed quid eſt opus me tantopere laborare de probanda vobis juſtitia mea, aut palàm & in æternum apud homines confirmanda? hæc verò demum eſt gloria mea, nimirum teſtificatio conſcientiæ meæ; quâ ita acquieſco in promiſſionibus Dei de reſurrectione & vitâ æternâ mihi ipſi obventura, ut hoc me adverſus omnium tentationum procellas, ac nominatim contumelias veſtras conſolatur.* Novi] *fides notitia.* Redemptorem meum] *ſive vindicem, quia tum perſonam meam ab iniuriis tandem vindicaturus eſt in æternum adverſus ſuos, tum cauſam meam nunc à procellis totius mundi & contumeliis veſtris. Eſt autem is Deus pater in Filio per Spiritum.* Viventem] *ac proinde utcunque cauſam meam homines oblivione ſepeliant, tamen illam integram apud Deum vivum aſſervari.* Poſteriorem] *id eſt, hominem redivivum in reſurrectione in adventu Chriſti: nam poſterior homo, qualis in reſurrectione futurus eſt, cum hoc priore cõparatur, ut 1. Cor. 15. 42.* 26 Iſtud] *iſtas reliquas mei prioris, hominis recubituris in pulvere. Eſt autẽ ὕστερον πρότερον in hiſ verbis.* 27 Idem qui ſum &c.] *id eſt, ego ipſe hâc meâ ipſius carne, hiſce oculis. 1. Corin. 15. 53. & ſequentibus.* Renes mei] *id eſt, totus, ab una parte ad alteram: ſynecdoche.* 28 Quin imò] *Concluſio ab officio amicorum duplex; uno, ergo Iobum, ut ſanctè de illo cogitarent & humanitate proſequerentur eum, ver. 28. altero, ut ſe coram Deo agentes ſanctè componerent, & ſibi metuerent a vindictâ ejus, ſi ſecus porrò facerent.* Cùm radix &c.] *i. cùm fide in Deum radicitus perrexerim in integritate mea.* 29 Nam æſtus] *i. cùm efficitur ut in iram efferveſcat Deus, non poſſunt ſubterfugi graviſſima ſupplicia quæ penes eũ ſunt.* Ut cognoſcatis] *i. ut ſaltem metu & horrore judiciorum ejus ad officium cognoſcendum revocemini.*

CAPUT XX.

Tzophar occaſione ex verbis Iobi ſumpta eandem propoſitionem de miſero improborum exitio repetit; & a juſtitia Dei, exemplo ordinario, ac à autoritate verbi divini confirmat.

1 Cui reſpondens Tzophar Nahhamathites, dixit:
2 Propterea cogitationes me reduxit *ut loquar;* propter *illud* inquam festinatio mea *eſt* in me.
3 Caſtigationem [a] ignominioſam mihi audio: ſed ſpiritus ex intelligentia mea jubet me reſpondere.
4 An hoc noſti? ab æterno, [b] ex quo poſuit *Deus* hominem ſuper terram,
5 Cantum improborum [a] propinquo, & lætitiam hypocritæ uſque ad momentum eſſe?
6 Si aſcenderit in cælos excellentia ejus; & caput ejus nubem ipſam attigerit:
7 Sicut ſtercus ipſius, in perpetuum peribit: qui viderant eum, dicent, ubi eſt?
8 Tanquam ſomnium avolat quod non inveniunt; & fugatur ut viſum nocturnum.
9 Oculus qui contuebatur eum non perget: neque amplius contemplabitur eum locus ejus.
10 Filii ejus ſtudent gratificari tenuibus: etiam manus ipſius coguntur reſtituere ſubſtantiam ſuam.
11 Oſſa ejus implentur *peccato* adoleſcentiæ ejus: donec cum eo in pulvere jaceat.
12 Quamvis dulce in ore ſuo malum, celaverit ſub lingua ſua:
13 Parcens ei non dereliquerit illud: ſed continuerit illud [c] intra palatum ſuum:
14 Cibus ejus in viſcera ejus converſus, fel aſpidum *ſit* [d] in ipſo.
15 Opes abſorpſit, & evomit illas: e ventre ejus depellit eas Deus fortis.
16 Venenum aſpidum ſuxerit; occiderit eũ lingua viperæ.
17 Neſpectet rivos, flumina, torrentes, mellis & butyri.
18 Reſtituens laborem ac ſi non abſorpſiſſet, [e] compenſatione opum ſuarum, utique non exultabit.
19 Cùm quaſſat, [f] cogitur derelinquere tenues: cùm domum rapit, non extruit eam.
20 Nam nihil experitur tranquilli in ventre ſuo: cum re deſiderabili ſua non proripit ſe.
21 Non eſt reſiduum cibo ejus: propterea non manet proſperitas ejus.
22 Cum implenda eſſet ſufficientia ejus, anguſtia eſt ei: omnis manus moleſti invadit eum.
23 *Cùm* eſſet impleturus ventrem ſuum, immittit in eum *Deus* æſtuantem iram ſuam: quam depluit in eum loco cibi ejus.
25 Fugientem ab armis ferreis, tranſverberat eum arcus chalibeus.
25 Stringit *gladium* adeò ut exeat e corpore, & coruſcus ejfelle ejus: abeuntem invadunt terrores.
26 Omnes tenebræ reconditæ ſunt in repoſitis ei, conſumit eum ignis non accenſum flatu: conteritur ſuperſtes in tentorio ejus.
27 Retegunt cœli pœnam iniquitatis ejus; & terra inſurgens in eum.
28 Demigrat proventus domus ejus: defluunt *pœnæ* in die iræ illius.
29 Hæc *eſt* portio hominis improbi a Deo; & poſſeſſio *ejus* [g] indicta ei a Deo forti.

[a] Heb. *ignominiæ meæ.*
[b] Heb. *apposuit hominem*
[c] Heb. *in medio palati.*
[d] Heb. *in medio ejus.*
[e] Heb. *opibus compenſationis ſuæ: hyperbaton.*
[f] Heb. *derelinquit.*
[g] Heb. *induxit ipſi a Deo forti.*

IN CAPUT XX.

1 Dixit] *Hujus reſponſionis ſumma partes ſunt tres: Exordium, ver. 2. & 3. narratio ſive confirmatio ſuperioris propoſitionis, improbu malè eſſe, a ver. 4. ad 29. & Concluſio.* 2 Propterea] *quòd datis nobis mittendum eſſe a Deo & explorandum quid ſit ex jure; ſuprà 13. 19. Eſt autem hic exordium conſtans duabus partibus: quarũ una audientiã facit & neceſſitatẽ proponendæ iſtius doctrinæ oſtendit in τῷ διαλ. ab juſto, quod objecerat Iob; altera ab honeſto per conſeſſionem, verſu 3. qua oſtendat Tzophar ſe hoc ſponte carni*

carni & infirmitati Iobi cederet, ut ipsos afficiat probris; si illi nihil moveri, ac proinde nolle reflectendis illis operam dare; sed tantùm in rebus iam medium afferendis, quarum testimonium perhibeat Spiritus Dei spiritus sui. Festinatio] id est, studium eloquendi stimulat, urget, & accelerat me. 3 Respondere] ad quæstionem videlicet, omissis probris quæ in nos iecit. 3 An hoc nosti] Confirmationis loco est, sive propositio, Maius malè esse: quam eò gravius enunciat, quod nominatim appellat conscientiam Iobi, & exempla omnium temporum adducit. 5 Canum] id est, prosperitatem: metonymia. A propinquo] id est, modò tantùm & recens cæpisse, ac mox desinere. 6 Si ascenderit] in præcia superiorum propositionis, usque ad finem capitis. est autem hic primus ejus locus per concessionem hyperbolicam. 8 Tanquam somnium] alterum simile ad amplificationem superioris loci, de vanitate & interitu improbi. Quod non] id est, cujus rem non invenient somniantes, cum evigilant: sic Jesaiahi 29.7. & 8. 9 Locus ejus] ut suprà 7.10. 10 Filii ejus] secundus locus de calamitate improbi, non ipsum tantùm, sed posteros etiam pervadente. Studeat gratificari] id est, tenuiores sunt ipsis tenuibus. Substantiam suam] quam tenuibus ademerat. 11 Ossa] amplificatio priorum locis de persona maleficis: per comparationem prosperi status quo abusus est, cum flagellis & judicijs Dei subsequentibus. Peccato adolescentiæ] id est, supplicium antecessæ vitæ inde ab adolescentia hominem totum prosternit, velut tabes, aut putredo exedens ossa ejus.

12 Quamvis] allegoria de statu improborum, quinque versibus; qua improborum mala cum cibo comparantur, quæ ipsis venenata & exitiala dicuntur esse. Celaverit] nimirum illud velut cibum mandens. 13 Non dereliquerit] id est, non expuerit, ut sequent membrorum ostendut. hic autem verbis figuras hypocritam, & obliquè Iobum perstringit; docens, Deum pœnas ab illo reposcere non quidem palam malè acta vitæ; sed male mentis & malis animi, cujus venenum ipse cogitur ebibere. 14 Cibus] id est, malum quod comparabat animo, ut cibum comparatur ore. Fel aspidum] id est, sit venenum lethale ei. 16 Venenum suxerit &c.] id est, perinde cedit ipsi maleficium suum, ac si venenum hausisset potentissimum, aut a vipera fuisset morsus. 17 Ne spectet] elegans apostrophe, quasi exultantis adversus improbum, & ingentem illius expectationem ludificantis, cum illustribus hyperbolis. Rivos] id est, affluentiam rerum secundarum, suavium, & molliter sibi ex animi sententia succedentium. 18 Laborem] id est, res alienas labore partas. Exultabit] id est, fruetur: sicut exponitur sequente ver. 20 Nam] etiologia superioru doctrinæ de vana felicitate improborum, primùm ab infirmitate ipsorum, versibus tribus: deinde a judicio Dei per sequentia sive immediatè (ut loquuntur) a 23. versu usque ad 26 sive mediatè & rerum creatarum opera. Ventre suo] id est, in se: synecdoche, qua utitur propter superiorem allegoriam cibi. 21 Non est residuum] id est, totum alimentum ei adimitur, ut Psalmo 59.14. 21 Angustia est ei] partim a terroribus conscientiæ, partim ab hominibus quos molestia afficerit, sensit angustias tum maximè, cùm se fruiturum putat copiæ eorum & abundantia summa: sic deinceps sequentia. 25 Exeat] id est, transadigas corpus & viscera effundat. Coruscus] gladius: nomen est ex epitheto: vide Jecheskiel. 21.15. Abeuntem] id est, dum ista effugit, ruit in alia: sic Hhamos 5.19. 26 In repositis ei, &c.] id est, asservatis ei a Deo. Non accensum] id est, sponte ardentem, ut stipula aut stupa: ut Jesch. 1.31. & 5.24. ita comparatus est ad incendium, ut cremium aut arefactum lignum: sic etiam Jecheskiel. 21.3. 27 Retegunt] id est, exerunt & notam omnibus faciunt, ex sequentes judicium Dei. 28 Demigrat] ulciscente & pœnas reposcente terra: nam hic versus per hysteroſin membrorum duo maledictionum genera explicat, quæ denunciantur superiore versu, a terra & a cælo. Defluunt] id est, Stillant & ingruunt e cælo. 29 Hæc est] Conclusio, qua Tzophar conatur Iobum adducere in sententiam suam ab operibus Dei & ab autoritate verbi ejus.

CAPUT XXI.

Iob aculeis Tzopharis stimulatus gravibus amicos increpat, propositionem ipsorum de infelicitate improborum confutat ratione, exemplis, & autoritate Dei: quæ deinde nominatim sibi accommodat, & amicorum consolationes refellendo, arguit.

1 RESPONDENS verò Iob, dixit:
2 Auditè [a] continenter sermonem meum: & sit istud loco consolationum vestrarum.
3 Ferte me dum ego elocutus fuero; postmodum verò [b] eloquium meum subsannato.
4 An ego apud hominem querimoniam meam instituo? & si est, cur conquerar, non [c] angustaretur spiritus meus?
5 Respicite ad me, & stupore corripiamini: & apponite manum ad os.
6 Certè si recordarer, confestim conturbarer: & apprehenderetur caro mea horrore.
7 Cur improbi vivunt? veterascunt & etiam valent viribus?
8 Semen eorum firmum est ante eos cum eis; & prognati eorum in oculis eorum.
9 Domibus eorum pax a pavore est: neque virgâ Deus instat eis.
10 Bos ejus init, nec ejicit semen: [d] enititur vacca ejus, neque abortit.
11 Emittunt ut gregem parvulos suos: & nati eorum saltitant.
12 Sumunt tympanum & cytharam: & lætantur ad sonum organi.
13 Inveterant in bono dies suos: deinde momento in sepulchrum descendunt:
14 Qui dicebant Deo forti, recede a nobis: nam notitia viarum tuarum non delectamur.
15 Quid est omnipotens ut colamus eum? aut quid proficiemus, cum intercedemus apud eum?
16 En non est in manu eorum bonum eorum: consilium improborum procul abesto a me.
17 Quoties lucerna improborum extinguitur, & supervenit eis interitus ipsorum, dolores impertitur Deus ira sua?
18 Quoties sunt ut palea coram vento, & ut gluma quam surripit turbo?
19 Quoties Deus reponit filiis illius iniquitatem illius, rependit illi & cognoscit?
20 Quoties vident oculi illius perniciem suam, & de æstuante ira omnipotentis bibit?
21 Nam quod est studium illius de familia sua

a Heb. *audiendo.*
b Heb. *eloqui meum.*
c Heb. *abbreviatur: sic Exod. 6.8*
d Heb. *liberat*

sua post se, cùm numero menses illius truncabuntur?
22 'An Deum fortem *quisquam* docebit scientiam: qua ipse 'excelsos judicet?
23 'Hic moritur in 'robore perfectionis suæ: totus tranquillissimus & quietus:
24 'Cujus mulctralia plena sunt lacte: & medulla ossium ejus irrigua est.
25 Ille verò moritur animo amaro; qui non fruitus est bono.
26 Pariter in pulvere jacent: & vermis obtegit eos.
27 'En novi cogitationes vestras: & commenta *quæ* de me 'iniquè comminiscimini:
28 Vos dicetis, 'ubi est domus 'ingenui? & ubi 'tentorium habitationum 'improborum?
29 'An non interrogastis transeuntes viâ? & 'signa eorum non agnoscetis?
30 'Nam in die calamitatis subtrahitur malus: in die indignationum exportantur *mali*.
31 Quis indicat ei in faciem viam ejus? quod ipse fecit quis rependet ei?
32 'Tandem ipse in sepulchra effertur: & apud tumulum assiduus est.
33 'Dulcescunt ei glebæ vallis; & post se omnes homines trahit, ut ante eum fuerunt innumeri.
34 'Quo modo ergo consolaremini me vanitate: cùm responsionibus vestris reliqua sit prævaricatio?

'Heb. *violenter facitis.*

ANNOTATIO

1 Dixit] *Istius orationis, qua tota est ἀναπαυστικὴ, partes sunt tres: Exordium faciendæ audientiæ causa, a versu 2. ad 7. Propositio ἀναπαυτικὴ, a versu 7. ad 34. & conclusio, ver. 34.* 2 Audite continentèr] *id est, ne me interpellate aut abrumpite sermonem meum, ut antè aliquoties fecistis. Est autem primus locus Exordii ab officio eorum. quasi dicat, quandoquidem non potestis me alia ratione consolari, saltem silentio me juvate; & si patiuntur me audictu, ponam hoc in consolationis loco.* 30 Ferte] *amplificatio superioris loci. quasi dicat, saltem ad tempus ferte, &c.* Eloquium meum] *apostrophe ad Tzopharem, qui verba Ijobi abrumpens ironicè ea deluserat, supra 20.2.* 4 An ego] *secundus locus Exordii a consilio suo: non est mihi, inquit, res vobiscum, aut cum ullo homine, ad Deum fertur oratio mea, qui expostulandi facultatem non intercludit mihi.* Si est cur] *tertius locus ἐκ τοῦ πρέποντος ab honesto: inhonestum atque inhumanum est vos mihi intercipere facultatem conquerendi in angustia spiritus mei. hinc oritur exhortatio ad officium humanitatis, sequente versu.* 5 Respicite &c.] *id est, istæ calamitates meæ quæ vobis ob oculos versantur, vos saltem ad stuporem & silentium adducant.* 6 Certè sirecordarer] *id est, si vel tantùm memnissem tanta calamitatis, quam alius ferret: consternaret me sola recordatio & commiseratio illius: quanto magis vos præsentes, si animum adverteritis, necessarium est obstupescere ad calamitatem meam? amplificatio superiorùs exhortationis hypothetica, a persona sua.* 7 Cur improbi] *ἀναπαυτικὴ sive confutatio illius argumentationis; Improbos esse quibus malè cedit: cujus partes sunt duæ; una κατ' θέσιν, sive generatim enuntiata de statu improborum, usque ad 27. versum: altera κατὰ ὑπόθεσιν, per singularem accommodationem ad Ijobum. Refellit autem ἀξίωμα illud, primùm per argumentationem contrariam; dicitis improbitatem esse in causa cur improbi malè pereant; quid ergo causæ est cur improbi & impii prosperentur? hac usque, 17. versum: deinde ab exemplo ostendit non esse illud perpetuum; imò potius in frequentius esse ut improbi vexentur malis: ad convellendum ἀξίωμα amicorum, & argumentationem suam confirmandam.* Vivunt] *id est, bona constitutione corporis gaudent; prosperitate laborum, versu 8. tranquillitate familiæ, versu 9. fœtura animalium, versu 10. copia & lascivia, ver. 11. & 12. & tandem non languida morte utuntur, versu 13.* 9 Virga] *id est, castigatione ulla.* 14 Qui dicebant] *Amplificatio argumenti superioris, a gravitate illorum impietatis in Deum, quæ blasphemis sermonibus illorum exprimitur, duobus versibus.* 16 En non est] *Occupatio, qua utitur Ijob, ne existimarent amici eum hac specie ad impietatem allectum esse, aut in præsentia allici. Hæc eò, inquit, non dico, quòd aut existimem illos petere sè habere autoritatem in res suas arbitratu suo, aut quòd animus meus in studium ejusmodi rapiatur: nam mens mea & animus meus ab istis cogitationibus & consiliis absunt quàm longissimè: sed ut ostendam vanitatem propositionis vestræ.* 17 Quoties lucerna] *Confirmatio ab exemplo, ut supra dictum est in versum 7. Quoties, inquit, quasi dicat, non ita frequenter eveniunt ista ut extinguatur, &c.* Lucerna improb.] *vide supra 18.5. & 6.* 19 Cognoscit] *id est, quæ istiusmodi habet: hysteroses.* 20 Bibit] *id est, inebriatur & conturbatur effusis calamitatibus: frequens metaphora.* 21 Nam quod, &c.] *id est, ut Deus ipsum viventem non excitat malis: sic non exitat ipsum animo ejus aut conscientia, ut sit sollicitus de rebus post mortem eventuris familiæ suæ.* Cùm num.] *descriptio mortis.* 22 An Deum for.] *Conclusio prioris membri ἀναπαυτικῆς, constans duobus capitibus; explicatione brevi juris sive officii nostri, & facti sive eventus cum jure comparati. hîc verò primùm agitur de officio hominum in suspiciendo ac non definiendo Dei judicio; quia ita statuit Ijob; cùm hæc, inquit, ita se habeant, & improbi frequentius in hac vita secundo rebus, quàm adversis utantur: ne putetis aut vestrum, aut meum, aut cujusquam mortalis esse, ut Deo præfigat præsentium judiciorum legem; perinde ac si quid, qua ratione, aut quando in improbos agendum sit ignoraret.* Excelsos] *id est, elatos animo, & secundis rebus.* 23 Hic moritur] *alterum membrum conclusionis, de facto quod communi omnium ætatum experientia commonstratur. quasi dicat, insipientis est de hominibus a præsente eventu judicare; sapientis verò Deo committere; cùm tota hæc administratio & eventus sit adeò hominibus incertus.* Robore perfectionis] *id est, in perfectissima felicitate, quanta apud homines esse potest.* 24 Cujus mulctralia] *id est, qui omnibus bonis, quæ fortuna & corporis vocant, abundat: synecdoche.*

27 En novi] *altera pars ἀναπαυτικὴ, attingens singulariter personam Ijobi; cujus membra sunt duo, ἀκροατὴς sive propositio, hîc duobus versibus; & confutatio versibus sequentibus,* 28 Ubi est domus] *Ironia, qua utitur Ijob, ut eò melius amicorum animos effingat.* Ingenui] *id est, nobilis, principem aliè agentis, nimirum Ijobi.* Tentorium habitationum] *id est, magnificum, ex multis habitationibus constans, ut sunt prætoria & principum aulæ.* Improborum] *sic filios & familiam Ijobi perstringit.* 29 An non

An non,&c.] *Confutatio in τῷ ἀτόπῳ; absurdum est, inquit, vos nescire quod omnibus e plebe notum est, non consulere vos quenquam, neque agnoscere.* Signa eorum] *id est, exempla, quæ cùm eis eveniunt, alijs sunt documento: hæc autem explicantur versibus sequentibus.* 30 Nam in die,&c.] *Confutationis locus ab exemplis, ἀναγκαιότατος.* 30 to 32 *nam sic respondet Iobi objectioni amicorum: quod dicitis; Malos malè perire, ab proinde me in perditionem istam devenisse propter improbitatem meam, falsissimum est; cùm plerosq; improbi a pervadentibus calamitatibus immunes sint, nullius judicium subeant, aut ab ullo in ordinē cogantur. Inde enim ex contrario sequitur (quod Iobi reticet) in viros bonos istas calamitates incidere.* 32 Tandem ipse] *Occupatio objectionis istius; atqui in sepulchrum effertur improbus: cui respondet Iobi tribus argumentis: primùm satis esse ad institutum ut commodè vitam transegerit & calamitates prævenerit morte; deinde sepulchrum ipsum consolationi esse, quòd vacuum sit ab istu calamitatibus & mutationibus, ut suprà 3.16. & sequentibus, & 10.22: postremò quòd morte nihil accidit ei, quin cum omnibus hominibus omnium ætatium commune sit.* 33 Dulcescunt ei,&c.] *hyperbola, per prosopopœiam sensum & humanas actiones mortuis tribuentes.* 34 Quo modo] *Conclusio, qua asserit Iobi ex superioribus, imanes esse tum consolationes tum disceptationes eorum: consolationes quidem, quia vanæ erant, & nihil ad se accommodatæ; disceptationes verò, quia etiam in Deum & in Iobum altercando peccabant.*

CAPUT XXII.

Eliphaz Iobum a contentione adversus Deum revocans justitiam Dei asserit, injustitiæ & impietatis Iobum arguit, exemplo doluvii deterret, & ad seriam respiscentiam ac tempestivam revocat, adjuncta Dei promissionibus.

1 CUI respondens Eliphaz Temanites, [a] dixit:
2 [a] An Deo fortis prodesse potest vir? cùm prodest, ex eo prosperatur *Deus*?
3 [a] An oblectationi est omnipotenti, quòd justificas te? aut an lucro, quòd integras asseris vias tuas?
4 [a] An de religione tua argueret te? veniret tecum in judicium?
5 Nónne malitia tua multa est? neque est finis iniquitatibus tuis?
6 [a] Nam pignus acceperis a fratribus tuis imeritò: & [a] nudos nudaveris vestibus suis:
7 Non aquam bibendam lasso dederis: & a famelico prohibueris panem:
8 Præterea viri [b] lacertosi fuerit terra hæc: & [c] acceptus persona habitaverit in ea:
9 Viduas dimiseris vacuas: & lacertus *uterque* pupillis contritus fuerit:
10 [a] Ideoq; circumstant te laquei: & perturbat te pavor repentinus:
11 Aut tenebræ, ne videas; & agmen aquarum obtegit te.
12 [a] An non Deus [a] est, *inquit*, in altitudine cœli? & aspice summitatem sydera ut excelsa sunt.
13 Ideo dicis, quid noscerit Deus fortis? an per caliginem judicaret?
14 Densæ nubes latibulum sunt ei, ut non aspiciat: & ambitum cœlorum obambulat.
15 [a] Au semitam [a] seculi observasti, quam triverunt homines [d] vani?
16 [a] Qui corrugati sunt cùm nondum esset tempus; [a] fluvio effuso in fundamentum eorum.
17 [a] Qui dicebant Deo forti, recede a nobis? & [a] quid facturus fuisset omnipotens illis?
18 Quorum domos ipse impleverat bono: [a] at consilium improborum procul *abesto* a me.
19 Videntes justi [a] lætantur: & innocens [a] subsannat eos.
20 [a] Cùm nondum excinditur [a] substantia nostra; & [a] residuum illorum absumit ignis:
21 [a] Assuesce, quæso, cum illo: & pacem habe: in his obveniet tibi bonum.
22 Recipe, quæso, ex ore ejus legem: & repone dicta ejus in animo tuo.
23 Si [a] revertêris usque ad omnipotentem, [e] [a] instauraberis: *si* procul amoveris iniquitatem a tentoriis tuis:
24 [a] Idque ponendo pro pulvere lectissimum aurum & argentum: & pro rupe [f] Ophirinum aurum [a] fluviatile.
25 Nam erit omnipotens lectissimum aurum tuum; & argentum, vires q; tibi.
26 Si tum in omnipotente te ipsum oblectabis: & attolles ad Deum faciem tuam,
27 Supplex orabis eum; tum *inquam* exaudiet te: & [a] vota tua persolves.
28 Cùm primùm decernes sermonem, [g] præstabitur tibi: & in viis tuis resplendebit lux.
29 Cùm [a] depressierint te, qui loquutus es in exaltatione; tum demissum oculis servabit:
30 [a] Liberabit [b] noxium; eritque liberatus puritate manuum tuarum.

[a] Heb. *vestes nudorum nudaveris: hyperbolice.*
[b] Heb. *brachii, vel status.*
[c] Heb. *ædificaberis.*
[d] Heb. *vanitatis.*
[e] Heb. *ædificaberis.*
[f] Heb. *fluminum Ophirum: vel fluminibus.*
[g] Heb. *exurget vel stabit tibi.*
[h] Heb. *non innocentem.*

ANNOTATIO

1 Dixit] *Hujus orationis summæ partes sunt duæ: prior ἐπιτιμητικὴ sive continens reprehensionem vitæ doctorum, Iobi, usque ad 20. ver. posterior παρακλητικὴ sive hortatoria ad respiscentiam, adjunctis amplis promissionibus, usque ad finem.* 2 An Deo fortis] *reprehensionis sive confutationis locus primus.* ἐκ τοῦ ἀδυνάτου: *quo ostendit Eliphaz non esse cur Iobi tantopere apud Deum & coram ipsis de sua integritate glorietur: nam (inquis) ut homo sit optimus, non potest Deum sibi ullo beneficio obstringere; ac proinde non potes tibi ipsi coram illo confidere, quasi de ipso bene sis meritus: ut psalmes de se confitetur Psal.16.2.*
3 An oblectationi] *secundus locus, ab inutili, non conducere, aut ad gratiam promerendam, aut ad ullam aliam utilitatem, si quis se velit justificare coram Deo: Lucæ 17.10.* 4 An de religione] *tertius locus a natura Dei justissimæ, abs qua virtum religiosum & sanctum non castigatum iri docet, hoc versu; sed contrà severissimam hanc castigationem arguit monumentum esse summæ & infinitæ malitiæ Iobi, versu sequente.* 6 Nam pignus] *secunda pars reprehensionis, amplificatio proximè præcedentis loci de malitia Iobi: cujus partes sunt duæ, injuria in homines, usque ad ver.12. & impietas in Deum, usque ad 15. ver.*

Harum autem criminationum quia flatus conjecturalis est, & magis in præsumptionibus quàm certis probationibus positus, futuro utitur, pignus acceperis, nuda veru, &c. quasi dicat, necesse est ut fatearis te aut hoc, aut illud, aut omnia commisisse, si bene attenderis ad justitiam judiciorum Dei. Nudos] *id est, qui jam nudi sunt propter injuriam tuam.* 10 Ideoque circumstant] *accommodatio ad justitiam Dei, quasi ultiones sumentem de inhumanitate Ijobi, quatuor metaphoris.* 13 An non Deus] *secundum caput confirmationu de Ijobi impietate in Deum, quam Eliphaz partim ex causa quæ agebatur, partim ex superioribus Ijobi verbis astruere conatur per mimesin illius, bis tribus versibus. Est autem hic eclipsis qualem ante observavimus 1. Reg. 20. 34. & 2. Reg. 9. 27.* Est in altitudine] *quasi dicat, adeò longissimè a nobis abest.* 13 Judicaret] *in est, judicii partes ageret.* 15 An] *tertius reprehensionis locus, ab exemplo eorum qui diluvio olim perierunt, usque ad ver. 20.* Semitam] *id est, rationem vitæ quam secuti sunt, & exitium eorum, de quo versu sequenti.* Seculi] *id est, antiquam.* 16 Qui corrugati] *id est, intempestæ morte abrepti sunt, & diluvio mersi; corrugantur enim hominum mersorum & diu in aqua fluctuantium corpora: synecdoche.* Fluvio effuso] *aquis diluvii terram inundantibus.* 17 Qui dicebant] *suæ impietate & protervia, ut sup. 21. 14.* Quid] *aliud pro justitia sua: sic Ijobum oblique mordet & fodicat.* 18 At consilium] *epiphonema, quo resumptis Ijobi verbis suprà 21. 16. partim velut præripit illi aversationem hanc, tam quam indignè ea abutenti; partim sibi vendicat & piis omnibus, sequente versu.* 19 Lætantur] *approbantes & gratulantes judicio Dei.* Subsannat] *vitam male gestam improbans.* 20 Cùm nondum] *secunda pars, hortatio ad resipiscentiam, cujus propositiones sunt duæ; una de officio Ijobi, tribus versibus; altera de promissionibus, quæ omni resipiscenti a misericordia Dei comparata sunt.* Substantia nostra] *id est, humana natura vel genus: sic vocat Ijobum a circumstantia temporis, quasi dicat, dum adhuc stas vivus, & dum adhuc potes utilem expectationem venturi illius judicii præcipere animo tuo: nam hæc vera est piorum ac fidelium nota in vetere & Novo Testamento passim, expectatio extremi judicii, in secundo adventu Christi.* Residuum illorum] *id est, reliquos peccatores, servatos igni in diem damnationis & exitii impiorum, Jeschahhja 66. 15. & sequentibus. & 2. Pet. 3. 7. & sequentibus.* 21 Assuesce] *propositio generalis officii & promissionum nam officium assuescendi cum Deo & pacem colendi exponitur versu sequente; promissiones verò, reliquo caput.* 23 Revertetis] *id est, seria resipiscentia uteris, & fructus ejus proferes.* Instaurabitis] *id est, tu ipse, persona, res, & facultates tuæ non tantùm redintegrabuntur; sed etiam glorioſiùs curabuntur a Deo, ver. 24. & 25. optata tibi succedent omnia. & illustrabuntur a Deo, 26. 27. & 28. versibus; denique & tibi ex istu calamitatibus emergenti benedicetur, & aliis propter te, ver. 29. & 30.* 24 Idque ponendo] *allegorica hyperbole ad figurandam instaurationem, sermone transsito a structoribus.* Ophirinum] *id est, præstantissimum, de quo 1. Reg. 10. 11.* Fluviatile] *id est, electissimum ex Ophirino: nam nullum aurum absolutius est fluviato, ut cursu ipso tritu & perpolitum. Plinius lib. 33. cap. 4. Posset tamen non incommodè ad copiam referri, si ita interpreteris, fluminibus Ophirum, quasi dicat, qui aurum non pluris facit quàm rupem, etiamsi perenne illius largumq; flumen flueret.* 27 Vota tua persolves] *id est, nulla ubi a Deo nisi gratias agendi occasio dabitur.* 29 Depresserint te] *hæc mala quæ pateris, pro eo quòd tam arroganter & protervè adversus Deum contendis.* 30 Liberabit noxium] *id est, tanta erit illius erga te benedictio, ut etiam aliorum misereatur qui non fuerint innocentes, propter te, ex promissione facta Abrahamo, Gene. 11. 35. & 18. 24. & sequentibus. atque huc videtur spectasse Propheta Jecheskel. 14. 14. & sequentibus: ubi Ijobi intercessio cum Noachi & Danielis intercessione conjungitur.*

CAPUT XXIII.

Ijob ægrè ferens objurgationem amicorum, sibi jud cium constitui a Deo petit; fidem suam & integritatem profitetur in mediis calamitatibus. Deinde propositionem aliorum convellens, docet improbis in hac vita plurimùm bene esse; Deum verò tempus judiciorum sibi asservare, & quomodo & quando decrevit, ea demum in improbos familiamq; eorum exequi.

1 CUI respondens Ijob, dixit:
2 [a] Etiam hodie rebellionem *haberi* querimoniam meam: [a] *cùm* plaga mea gravis existit supra gemitum meum?
3 [a] O si quis daret ut [b] scirem invenire eum: pervenirem usque ad sedem ejus.
4 [a] Disponerem coram eo causam: & os meum implerem [a] argumentis.
5 Cognoscerem *quibus* verbis responderet mihi: & intelligerem quid diceret mihi.
6 [a] An pro amplitudine virium litigaret mecũ? non; sed ipse inderet vires mihi.
7 [a] Illic rectus disceptat cum eo: & [a] liberarẽ me in perpetuum a judice meo.
8 ([a] En si antrorsum ivero, non aderit: si verò retrorsum, non animadvertam eum:
9 Cùm aget ipse *ad* sinistram, non tamen videbo: [a] operiet dexteram plagam, nec tamen respiciam)
10 [a] Cùm recognovisset viam quæ *est* apud me, probavisset me; [a] sicut aurum exirem.
11 [a] Gressum ejus retinuit pes meus: viam ejus observavi, ut non declinarem:
12 Neque præceptum labiorum ejus dimovi: ex instituto meo recondidi sermones oris ejus.
13 [a] Sed si ipse [a] contra unum *agis*, quis revocet eum? quod animus ejus cupit, id efficit.
14 Nam perficit statutum [c] de me: & hujusmodi multa sunt penes eum.
15 Propterea [a] a facie ejus perturbor; dum considero, expavesco ab eo:
16 Quia Deus fortis [a] emollit animum meum; & omnipotens perturbat me:
17 [a] Cùm nondum excisus sim a conspectu tenebrarum; aut a conspectu meo operiat caliginem.

a Heb. *manus: metonymia, ut infrà 27. 11.*
b Heb. *ut sciverem & invenirem.*
c Heb. *meum*

CAPUT XXIIII.

1 [a] CUR ab omnipotente non essent [a] abscondita [a] tempora? ut noscentes eum non [a] prævideant dies [a] ab eo *præstitutos.*
2 [a] Iis qui terminos movent: *qui* gregem quem rapuerunt pascunt:
3 Asinum pupillorum abigunt: pignore capiunt

a Heb. *ejus.*

piunt bovem viduæ:
4 Avertunt egentes a via: simul [a]occultantur pauperes terræ:
5 En *ut* onagri in deserto prodeunt ad opus suum, diligenter pervestigantes prædam: campestris locus [a]ei cibum *præbet* & pueris ejus.
6 In agro *messem* non suam demetunt: & vineam improbus *quisque* [b] vindemiant:
7 Nudum pernoctare cogunt absq; veste; adeò ut non sit operimentum in ipso frigore:
8 Ab inundatione *in* montibus madefiant; & absque tegumento [a]amplectantur rupem:
9 Abripiunt rapinam [c] a pupillo pigente ubera: & *quo* indutus est pauper, pignori accipiunt:
10 Nudum ire cogunt absque vestitu; & [a] famelicos *qui* portant manipulos:
11 Intra muros ipsorum oleum exprimentes; & torcularia calcantes sitiunt.
12 [a]E civitate homines gemunt, & anima cõfossorum [a]vociferatur: ut Deus [a]non finat disponi insulsitatem.
13 [a]Isti sunt inter rebellantes adversus [a]lucem, non agnoscunt vias ejus: nec sedent in semitis ejus.
14 [a]In ipsa luce surgens occisor interficit pauperem & egentem; noctu verò est sicut fur.
15 Et oculus scortatoris observat crepusculum dicendo, ne contempletur me oculus: & larvam faciei apponit.
16 Perfodit in tenebris domos, quas interdiu designaverant sibi: [a]nesciunt lucem:
17 [a] Sed pariter *uno* mane est illis [a] Lethalis umbra: [a]cum cognoscit *Deus*, [a]terrores *adsunt* lethalis umbræ.
18 [d][a] Levior est quàm superficies aquarum, [a] maledicta portione istorum in terra: non [a][e] revisit, [f]secundum consuetudinem altarum *ruet*.
19 [a] Ut siccitas, etiam æstus arripiunt aquas nivales, *ita* sepulchrum *eos qui* peccarunt.
20 [a]Obliviscitur illius vulva, suaviter depascente eum verme amplius non commemoratur: ita confringitur velut arbor iniquitas.
21 [a]Consociat ei sterilem [a]non parientem: & viduam non efficit bono.
22 [a] Trahitque robustos vi sua: si consistit *ullus*, diffidit vitæ suæ.
23 [a]*Si* dat ei ut securitate nitatur; tamen oculi ejus intenti sunt viis istorum.
24 *Si* attollunt se aliquantulum, mox nemo superest: adeo deprimuntur, planè omnes [a] decutiuntur: & velut [g] fritis picæ succiduntur.
25 [a] An non igitur ita est? quis ementietur me? & rediget [b] in nihilum sermonem meum?

[b] Heb. *serò colligunt: proprium vindemiâ, quis sit desinente anno.*
[c] Heb. *ab uberibus pupilli.*
[d] Heb. *levis est supra superficiem aquarum.*
[e] Heb. *convertes se.*
[f] Heb *consuetudine secundum altarum: in pallagio, ut Gen. 18 11.*
[g] Heb. *caput velcacumen spicæ: sic unâ voce appellat Varro.*
[b] Heb. *ad non*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus orationis summa partes sunt duæ: una est* Κατασκευὴ *sive confirmatio hypotheseos de fide & innocentia Ijobi usque ad cap. 24. altera,* ἀνασκευὴ *sive confutatio theseos, qua conati fuerant amici Ijobum improbitatis evincere a præsentibus calamitatibus.* 2 Etiam hodie] Κατασκευὴς *exordium patheticum ex abrupto: quo conqueritur Ijob sibi injuriam fieri, & eo graviorem, quo cum majoribus calamitatibus conflictatur.* Cùm plaga] *id est, gravius affligor quàm ut possim pro gravitate ingemiscere: amplificatio injuriæ, ut sup. 6. 4.* 3 O si quis] κατασκευὴς *primus locus ab optato, quo docet Ijob se bona fide & conscientia frenum maximè expetere ut sistatur coram Deo: quod copiosè explicat usque ad ver. 11.* 4 Disponerem] *id est, dispositè & ex ordine cum ipso agerem.* Argumentis] *innocentiæ meæ: sic exponuntur expostulantis partes, hoc & sequente versu.* 6 An pro multitudine] *alterum caput forensis administrationis, de partibus judicu, quasi dicat, constat mihi mea innocentia, quam ego scio non oppugnatum, sed confirmatum iri a Deo, ut justissimus est.* 7 Illic rectus] *Confirmatio a thesi: non patiuntur (inquit) repulsam viri boni; neque ego paterer.* Liberarem me] *id est, probata causa impetrarem ab eo liberationem.* 8 En si] *Correctio superiorii optati, quasi dicat, sed quid desidero quod exorari non potest? quia Deus liberrimus, cum creaturis agit liberrimè, neque in ordinem humanum cogitur.* 9 Operiet] *id est, incumbet ad dexteram partem.* 10 Cùm recognovisset] *regressio ad superiorem locum de lato eventu judicii, si concederetur sibi.* Sicut aurum] *id est, purissimus, ut aurum ex igne.* 11 Gressum ejus] *secundus locus* Κατασκευῆς *superiorii, ætiologiam continens ab integritate sua duobus versibus.* Gressum autem ejus *passivè accipe, id est, ab eo definitum, & monstratum.* 13 Sed si ipse] *tertius locus* Κατασκευῆς *ab omnipotentia Dei, duobus versibus; & imbecillitate sua exhorrescente ad judicia Dei, tribus sequentibus.* Contra unum] *id est, unum aliquem castigat.* 14 Hujusmodi multa] *quibus obnitentes & refractarios edomet.* 15 A facie] *id est, sensu flagellorum præsentium ejus, & metu futurorum.* 16 Emollit] *id est, teneritatem & imbecillitatem affert animo meo attendenti ad omnipotentiam ejus.*
17 Cùm nondum] *id est, cùm neque antehac mors prævenerit arumnas meas, quod optabam sup. cap. 3. neque jam in arumnis versans, cernam ullum liberationis modum mihi oblatum esse, sive a morte, quæ finem calamitatum faciat, sive a Deo, ut me expediat ab istis calamitatibus, quæ tenebrarũ & caliginis nomine indicantur plerumq; in scriptura sacra.*

IN CAPUT XXIIII.

1 Cur ab omnipotente &c.] Ἀνασκευὴς *sive confutationis istius partes sunt Propositio, usque ad ver. 17. Occupatio, ac velut quoddam confutationis genus, versibus 8. & Conclusio. Hic autem propositionis summa est: Deum tempora judiciorũ suorũ ita noscere solum, ut ne cum pius quidem & religiosis hominibus eorũ notitiam ordinariè communicet; ac proinde non posse ab hominibus regulas certas de eo præscribi, quod sibi sola vendicavit Deus.* Abscondita] *videlicet hominum notitiæ.* Tempora] *quibus sive in hoc, sive in futuro seculo decrevit impios punire.* 2 Iis] Ἐργασία *propositionis in sequentibus, cujus loci sunt, injuria in res & in personas, usque ad ver. 13. impietas, in Deum, quam evincit ipsorũ conscientia dum fugit lucẽ, & ad omnem improbitatem projecta est, a ver. 13. usque ad 17. ver.* 4 Occultantur] *id est, abdunt se in loca abstrusissima, ubi latitant eorum metus.* 5 Ei] *id est, cui; eorum campestria loca inservient, ut sequens ver. indicat.* 8 Amplectantur rupem] *ut ab inundantibus aquis rapiantur.* 10 Famelicos] *id est*

id est,hajulos, quorum opera condendo in horrea & apothecas frumento abusi sunt, vacuos remittunt absque mercede & alimento suo, contra legem Levit.19.13.& Deut.24.14. & contra omnem humanitatem,ut amplificatur sequente ver. 12 E civitate]*id est,totas civitates opprimunt gravissimè.* Vociferatur]*orans Deum ut,&c.* Non finat disponi insulsitatem]*id est,pergere & confirmare tam pravam administrationem; quæ ideo insulsitatis nomine perstringitur, quia nec Deo nec hominibus bonis humanum aliquid sapentibus probatur.* 13 Isti sunt]*altera pars ὑγγαφίας,ut observatum est in ver.2.* Lucem]*spiritualem,sive naturalem in animo & conscientia eorum ingeneratam,sive adventitiã,quam Deus restificatur verbo & operibus suis,de officio erga se & res creatas omnes, idq; in Christo, qui est vera illa lux illuminans omnem hominem venientem in hunc mundum.* 14 In ipsa luce,&c.]*id est, totos dies consumit in maleficiis, prout videtur commodum,hoc versu; aut clam interdiu comparat quod noctu perpetret, duobus sequentibus.* 16 Nesciunt]*id est,studiosissimè hanc lucem fugiunt,& alteram illam spiritualem longissimè abjiciunt.* 17 Sed pariter]*Ανασυνὼς pars secunda,qua occupat Ijob objectionem hanc; quid ergo? an statûs mali in hac vita semper benè esse,& boni plerumq; malè? ad quam respondit Ijob, se nunquam fuisse in ea sententia; ista pendere ex arbitratu Dei,judicia ejus in improbos plerunq; uno momento desinari;denique sive eos vexare velit,sive aliquo modo secundare, singularem illius regulam non posse ab hominibus percipi.* Lethalis umbra]*id est,exitium.* Cùm cognoscit]*id est, cognitionem ut judex adhibet,quærit,& animadvertit in facinorosos.* Terrores]*id est,simulac Deus quæstionem habere cœpit, suis terroribus & furiis animus improbi fodicatur.Sic explicantur principia & progressus exitus improborum;quod modò per prolepsin dixit,usque ad ver.21.* 18 Levior est]*id est,citiùs dissipati.* Maledicta]*id est, sententia maledictionis in istos a Deo lata.* Refluet]*id est,non recipro cabitur, conversus; recurret in pristinum statum,ut sit in actuariis; sed ut aqua alta & ex edito loco ruentes,deturbatus in perpetuum manebit: elegans allegoria,ut Gen.49.4.* 19 Ut siccitas] *altera allegoria ab aquis nivalibus; quæ quia subtiliores sunt,eo celerius æstu ab arente terra imbibuntur.* 20 Oblivisceturillius]*id est, perinde dispersi ab hominibus memoria ejus,ac si nunquam conceptus esset,aut editus ex utero. hoc enim synecdochicè accipitur pro toto tempore ejus inde a conceptu.* 21 Consociat]*secunda pars judiciorum Dei in improbos,nimirum quòd etiam eorum familiam afflixit & pessundas gravissimè; ac primùm quidem uxorem, hoc versu: deinde liberos, sequentibus. Nam consociat,inquit,id est,neque vivo eo,neque mortuo,uxori benedicit.* Nõ parientem]*justo judicio ejus; quamvis non natura sterilem.* 22 Trahit que]*id est,tollit e medio liberos,vel opibus,potestate, & honore florentissimos.* 23 Si dat] *id est,si quietem ei ad tempus largitur, observat tamen eorum consilia & actiones,ad efficiendum quod sequente versu exponitur.* 24 Decutiuntur]*id est,nullo negotio deturbantur.* 25 Annon]*Conclusio, a veritate superioris doctrinæ amicos arguens.*

CAPUT XXV.

Bildad Ijobum confirmantem integritatem suam ex comparatione majestatis divinæ cœlestiumq; corporum reprehendit.

1 TUM respondens Bildad Schuchites, 'dixit:

2 'Dominatus & [a] *quidem* formidabilis est penes illum; [b] 'colit pacem in 'excelsis suis.

3 An est numerus 'turmariis ejus? & supra quem 'non exurgit lux ejus?

4 'Quid ergo justus esset mortalis *comparatus* cum Deo forti? & aut quid purus esset natus in muliere?

5 'En usque ad lunam,non tamen splenderet: etiam sydera non pura essent in oculis ejus.

6 Quanto minus mortalis, 'vermis? & filius hominis,lumbricus?

[a] Heb. *pavoris.*
[b] Heb. *facit.*

ANNOTATIO.

1 Dixit]*Hic sermo Bildadi confutat priorem propositionem Ijobi de innocentia, quam dixerat se probaturum Deo,supra cap.23.Confutat autem ἀπὸ κοινῆ τόπου,cujus membra sunt duo:unum, comparationis hominum cum Deo,usque ad ver.5.alterum,cum cœlestibus corporibus,ver.5.& 6.* 2 Dominatus,&c] *Propositio unius loci communis de omnipotentia Dei,cujus apodosis hominem cum Deo comparans habetur ver.4.* Colit]*Confirmatio propositionis de reverenda illa potentia Dei tribus argumentis. primùm a tranquillissima,convenientissima & constantissima administratione rerum cœlestium,hoc versu;deinde a rerum morem ei gerentium innumerabilitate; postremò a præstantissima luce,qua omnes suos administros creaturas superat, ver.3.* Excelsis]*id est,in cœlis & supra cœlos.* 3 Turmariis] *id est,omnibus cœlestibus & terrestribus ad justa ejus capessenda comparatis.* Non exurgit] *id est,quem non superat lux bonitatis ejus?* 4 Quid ergo?] *cùm Deus potentissimus,instructissimus,& optimus omnium sit,quid homo? &c. comparatio majoris.* 5 En usque]*altera comparatio majoris,ex ordine gradationu posita. quasi dicat, sed quid hominem cum Deo comparo,cùm ille ne cum rebus quidem creatis cœlestibus luce comparari possit? Quamobrem ut Ijobum afficiat gravius,appellat ipsius conscientiam: En,inquit,usque ad lunam, quasi dicat,at tolle eousque oculos,& observa quantopere obscuretur,si cum Deo comparabitur.* In oculis] *id est, collata cum eo.* 6 Vermis]*id est,qui cum Deo comparatus nihil amplius est quàm vermis præ imbecillitate & vanitate naturæ suæ.*

CAPUT XXVI.

Ijob rejectis ironicè sermonibus Bildadi,amplius prædicat omnipotentiam & sapientiam Dei a rerum cognitione, creatione & administratione.

1 CUI respondens Ijob,'dixit.

2 'Quam adjuvisti destitutum virtute? servasti 'brachium destitutum roboris.

3 Quàm

3 'Quàm conſuluiſti inſipienti? & quod res eſt, plurimum feciſti notum.
4 'Apud quem enuntiaſti ſermones? & cujus anima prodiit ex te?
5 Ipſi expertes vitæ reformarentur: & ſub aquis habitatores earum.
6 'Nudum eſt 'ſepulchrum coram illo, neque eſt tegumentum 'perditioni.
Gen. 1. 7 Qui extendit 'Aquilonem ſuper inane: ſuſpendit terram ſuper nihilum.
8 Ligat aquas in 'denſis nubibus ſuis; adeo ut non findatur nubes ſub eis.
9 Continet ſuperficiem 'ſolii; expandit ad illud nubem ſuam:
10 Decreto circinavit 'ſuperficiem aquarum; uſque ad conſummationem 'lucis cum tenebris;
11 'Uſquedum 'columnæ cœli concutiantur, & 'obſtupeſcant ab increpatione ejus.
12 Virtute ſua 'diſrupit mare: & intelligentia ſua diſcidit [a]pelagus.
13 Spiritu ſuo cœlos ornavit: formavit manus ejus 'ſerpentem [b]oblongum.
14 'En iſtæ ſunt partes viarum ejus; ſed quantam particulam rei audimus de eo? at 'tonitru [c]ſummæ potentiæ ejus quis intelliget?

[a] Heb. ſuperbiam, id eſt, ſuperbam aquarum congeriem, ubi conſiſtebat terra.
[b] Heb. vectis ut Jeſchahhiæ 27.3
[c] Heb. potentiarum.
[a] Heb. mihi.

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus reſponſionis partes ſunt duæ: una eſt* Ἀνασκευὴ *ſive confutatio ironica propoſitionis Bildadi, uſque ad ver. 6. altera* Κατασκευὴ *ſive confirmatio infinitæ illius potentiæ Dei, quam prædicaverat Bildad, ut eadem opera jejunitatem ſermonis ejus oſtenderet, & confirmaret ſe optimè de Deo ſentire, uſque ad finem capitis.* 2 Quam adjuviſti] *Confutatio ironica* ἐκ τοῦ ἀνωφελοῦς, *ab inutili, hic duobus ver. quam deinde amplificat duobus ſequentibus. Eſt autem hîc confutationis locus ex ironia ſuperioris ſermonis & conceſſione compoſitus, hoc modo: Egregiè verò dicta, & ſalutaria ſcilicet: maximè cùm (ut vobis videmini) apud virum infirmum, abjectum, & ignorantem agitis. quaſi dicat, hæc omnia nullius ſunt momenti apud me, ad juvandum, ſervandum, conſulendum, aut edocendum me.* Brachium] *id eſt, virum, ſynecdoche: ita ſe vocat Ijob per μείωσιν συγχωρητικὴν.* 3 Quam conſuluiſti] *quaſi dicat, tantùm abeſt ut facto profitio mihi, ut ne verbis quidem adjuveris.* 4 Apud quem] *Amplificatio ſuperioris confutationis, primùm a perſona ſua. quaſi dicat, quem putas eſſe me, ut profundas apud me verba iſta? ego verò amplius teneo, & amplius de Deo quàm tu prædicare poſſum: prouſe facit inde a verſu ſexto: deinde a perſona adverſaris. quaſi dicat, quu tam bellè te docuit, & ad dicenda iſta veluti armavit? poſtremò ab effectu; quæ per ironiam hyperbolicè exponit ver. 5. quaſi dicat, mirum fuerit profectò, ſi ad tam feſtivos, opportunos, & ſalutares ſermones tuos mortui ipſi e ſepulchro non excitabuntur, aut ex profundo ipſo emergent.* 5 Habitatores] *id eſt, cadavera jam olim ſubmerſa.* 6 Nudum eſt] *Confirmatio prædicationis illius de omnipotentia Dei* Κατασκευὴ *hæc ſive per gradationem facta, primùm a centro terræ & univerſa terra, ver. 6. & 7. deinde ab aquis partim cœleſtibus, ver. 8. & 9. partim marinis, ver. 10. & duobus ſequentibus: poſtremò ab ornatu cœli & aquarum, ver. 13.* Sepulchrum] *id eſt, terræ penetralia ſunt illi reſupina & apertiſſima: vide Heb. 4. 13.* Perditioni] *id eſt, loco perditionis in quo animantia conſumuntur: metonymia.* 7 Aquilonem] *id eſt, orbem terrarum, ſynecdochicè: nam Aquilo ut ſuperior pars orbis noſtri, incumbit inferioribus partibus, & omnes ſimul incumbunt nihilo.* 8 Denſis nubibus] *velut aquarum conceptaculo, tam firmis ut non ſtillent niſi ad ipſius voluntatem.* 9 Solii] *id eſt, cœli, Jeſchahhja. 66. 1.* 10 Superficiem aquarum, &c.] *id eſt, mare circunduxit terræ.* Lucis cum tenebris] *id eſt ſeculi, quod diſcernitur luce & tenebris: vide Jirmejæ 5. 24.* 11 Uſquedum] *id eſt, donec diſſolvatur mundus: ſynecdoche. vide 2. Petri 3. 7. & 10.* Columnæ cœli] *id eſt, montes, quibus videtur cœlum incumbere velut columnis: vide ſimile 2. Schem. 22. 8.* Obſtupeſcant] *id eſt, diſſiliant, per proſopopœiam dictum.* 12 Diſrupit] *id eſt, diviſit maria, fluenta, lacus, ſtagna, &c. ut conſpiceretur arida.* 13 Serpentem oblongum] *id eſt, balænam, quæ ab immenſa illa longitudine ſua nominatur vectis mariis: ut Jeſchahh. 27. 3.* 14 En iſtæ ſunt] *Concluſio iſtius propoſitionis: omnipotentiam Dei & ſapientiam non poſſe niſi minima ex parte intelligi, nedum audiri aut prædicari a nobis.* Tonitru] *id eſt, potentiſſima opera ejus totum orbem longè latèq; perſonantia, & in auctu rerum creatarum omnium etiam ſurdiſſimarum, ut fragoſo tonitru, vehementiſſima vi irrumpentia.*

CAPUT. XXVII.

Ijob Deum teſtem adhibens amicos reprehendit; probos & improbos uſu afflictionum docet innoteſcere: ac poſtremò ſapientiam Dei hominibus quamvis ſagacibus imperveſtigabilem, & Deo ſoli ab æterno cognitam fuiſſe oſtendit.

1 Deinde 'pergens Ijob proferre ſententiam ſuam, 'dixit:
2 'Ut vivit Deus fortis, *qui* 'ſummovit cauſam meam; & omnipotens, *qui* amaritudine afficit animam meam:
3 Quamdiu anima mea in me erit; & ſpiritus Deus in naſo meo *ſuus*:
[a] Heb. mihi. [b] Heb. cor meum.
4 Non ſunt locutura labia mea iniquitatem; neque lingua mea effabitur dolum.
[c] Heb. a diebus meis: ut 1. Reg. 1. 6
5 'Abſit [a]a me, ut juſtificem vos: quoad expiravero, non amovebo integritatem meam a me.
6 Juſtitiam meam retineo; neque deſeram eam: non abjiciet *eam* [b]animus meus [c]unquam.
7 'Erit ut improbus inimicus meus: & inſurgens in me ut iniquus.
8 'Nam quæ eſſet expectatio hypocritæ, quam expleverit; cùm decutit Deus deſyderium ejus?
9 An clamorem ejus exauditurum Deum fortem, cùm ſupervenit ei anguſtia?
10 An in omnipotente ſeſe oblectat? invocat Deum 'omni tempore?
11 'Doceo vos in [d]plaga Dei fortis *verſans*: quis ſim erga omnipotentem, non celo.
[d] Heb. manu: metonymia, ut ſupra 23. 2.
12 En, vos omnes videtis: '& quare vanitate vaneſcitis?

a Heb. *de cum Deo.*

13 Hæc *est* portio hominis improbi a Deo forti; & possessio violentorum, *quam* ab omnipotente accipiunt.
14 Si multiplicantur filii ejus, *multiplicantur* ad gladium: & prognati ejus non saturantur pane.
15 Superstites ejus 'in ipsa morte sepeliuntur: & 'viduæ ejus non flent.
16 Si coacervaverit ut pulverem argentum; & velut lutum comparaverit vestem;
17 Quod comparaverit, justus induet: & argentum innocens partietur.
18 Ædificaverit 'quasi Arcturi domum suam: *est* tamen velut 'tugurium *quod* fecit custos.
19 Dives cubat, cùm nihil dum f interversum est: ubi 'oculos suos aperit, nihil adest.
20 'Assequitur eum velut aquæ, & terrorum multitudo: noctu furtim abripit eum turbo.
21 Asportante ipsum Eurus abit; qui in morem procellæ corripit eum e loco suo.
22 Ita projiciente in ipsum & non parcente *Deo*; ab ejus manu b contentissimè 'fugit.
23 'Explodit eum manibus suis; & exsibilat eum e loco ejus.

f Heb. *colligitur.*

g Heb. *terrores.*

b Heb. *fugiendo fugit.*

CAPUT XXVIII.

1 'NAM 'est *quidem* argento 'eductio: & 'locus auro *quod* liquant:
2 Ferrum e 'pulvere sumitur: & 'lapide funditur æs:
3 'Terminum imposuit tenebris, & omnem perfectionem *mortalis* ipse pervestigat; lapidem caliginis & umbræ lethalis:
4 'Cùm erumpit torrens 'dimisso accola, *aquæ* 'oblivioni traditæ a pede; exhauriuntur,
5 Terræ 'ex qua prodit cibus; 'quamvis sub ea diversum fit velut ignis;
6 *Terra inquam* ejus lapides 'loco Sapphiri; pulveres verò aurum sunt illi;
7 Semitâ quam non novit volucris, neque contuitus est oculus 'cornicis,
8 Quam non calcarunt b juvenes feræ; neq; transivit per eam immanis leo:
9 In 'silicem mittit manum suam: evertit radicitùs 'montes:
10 In rupibus diffindendo 'efficit rivos: & quicquid c rarum est, videt oculus ejus.
11 'A fletu flumina obligat: denique absconditum prodit luci.
12 'At illa sapientia unde inveniretur? & ubinam esset locus intelligentiæ?
13 Non novit mortalis æstimationem ejus; neque invenitur in terra istorum viventium.
14 Abyssus dicit, non est in me: & mare dicit, non est penes me.
15 Non posset dari aurum asservatum pro ea: neque appendi argentum *in* pretium ejus.
16 Non potest taxari insigni auro Ophirio: Sardio pretioso, aut Sapphiro.
17 Non potest *ullus* æstimare eam auro aut 'nitidissima gemma: nec permutationem ejus vasè auri purgatissimi.
18 'Sandastri aut unionis nulla fiat mentio: nam acquisitio sapientiæ præit carbunculis.
19 Non potest æstimare eam Topazio Æthiopico: insigni auro puro taxari non potest.
20 Illa igitur sapientia unde adveniret? & ubinam esset locus intelligentiæ?
21 Cùm occulta sit ab oculis omnis viventis; etiam a volatili cœli abscondita:
22 'Perditio & mors dicant; auribus nostris 'audi vimus d famam ejus.
23 'Solus Deus intelligit viam ejus; & ipse scit locum ejus.
24 'Nam ipse in extremitates terræ intuetur; sub omnibus cœlis videt.
25 'Aptando 'pondus aëri; & appendendo aquas ex mensura:
26 'Faciendo pluviæ statutum; & viam fulgetro tonitruum,
27 'Jam tum videbat eam, & recensebat eam: comparabat eam, etiamq; pervestigabat eam.
28 'Dixit verò homini: En 'reverentia domini est sapientia: & recedere a malo, intelligentia.

a Heb. *a mortali.*

b Heb. *filii feræ.*

c Heb. *pretiosum, ut 1. Schem. 3. 2.*

d Heb. *auditionem.*

ANNOTATIO

1 Pergens] *id est, a singulari responso facto propositioni Bildadi, transiens ad integram constitutionem suæ & amicorum causæ, hu quinque capitibus.* Dixit] *Totius orationis Ijobi summa partes sunt duæ: ἀντιστροφὴ, hoc est, transitio criminis sive recriminatio in amicos, confutans sermones ipsorum, hu duobus capitibus; & κατασκευὴ, id est, constitutio & confirmatio sermonum suorum, tribus sequentibus. Hujus autem ἀντιστροφῆς partes sunt, Propositio, a ver. 2. usq; ad 8. confirmatio a ver. 8. ad finem capitis usque: & confutatio, capite sequente.* 2 Ut vivit] *Exordium propositionis a religione juramenti, ad fidem faciendam sermoni de innocentia sua & amicorum injuria, usque ad ver. 4.* Summovit] *id est, rejecit, ut nondum de ea cognosceret.* 4 Non sunt] *id est, nihil tergiversabor; omnia bona fide & sine dolo malo enuntiabo rationem duntaxat habens veritatis.* 5 Absit a me] *Propositio, constans duabus partibus; criminatione amicorum, & sui probatione; quæ partes duobus sequentibus versibus converso ordine ex Hhebraeorum usu amplificantur.* 7 Exit ut improbus] *id est, quisquis mihi in hac causa adversatur, eundem aliquando injuriæ condemnabitur: prout factum est cap. 42. 7. & 8.* 8 Nam quæ] *confirmatio innocentiæ a fide sua & ex speculatione in Deum, etiam in ipsis afflictionibus. quasi dicat, vos a rebus hisce præsentibus judicium facientes, hypocritam statuitis esse quem ita gravitet Deus afflixit; ac proinde me omnes uno ore hypocrisios condemnatis, suprà 8. 13. & 15. 34. & 20. 5. Ego verò contrà, cùm jam antè afflictiones proborum improborumq; communes esse demonstravi rem. suprà 9. 22. & sequentibus; omnino confirmo probos & improbos non ex afflictionum numero aut gravitate cognosci; sed ex animi constitutione, & afflictionum usu: nam probi utcunque rebus vel acerbissimis spolientur, a Deo exaudiuntur: si nondum exaudiuntur; tamen in Deo acquiescunt, & oblectationem capiunt; denique adversis rebus æquè ac secundis in invocatione nominis Dei perseverant: hypocritæ verò quid expectarent? cui confiderent? quo delectarentur? quem invocarent? nam simulac de rebus suis & optatu desurbantur; planè dejiciuntur de mente, & ipsi animum abjiciunt. hæc est propositio major.* 10 Omni tempore] *id est, secundis & adversis rebus*

rebus. 11 Doceo vos] *Assumptio, transiens hypothesicè ad personam suam, quasi dicat, At ego non facio, ut hypocrita solent; sed animum meum, ut constitutus est erga Deum in gravissima hac calamitate, vobis expono, & videtis ipsi.* 12 Et quare] *Conclusio: quasi dicat, ex malis principiis falso concludit: frustra tempus consumitis, & me obtunditis.* 13 Hæc est] *Majoris probatio complectens duo capita, tum in de calamitatibus quæ etiam improbos invadunt, usque ad ver. 20. alterum, de miserrima animi eorum constitutione, usque ad finem capitis.* 15 Iniqua morte] *id est, adhuc animam agentes.* Viduæ ejus] *id est, ne ab intimis quidem lugentur: sic sunt omnibus exosi: synecdoche.* 18 Quasi arcturi] *id est, præ eorum magnificentia splendidum, & alterum velut paradisum, cælestemq; domum fieri curaverunt: denique velut in cælo fuerit sententia sua.* Turgurium] *hoc enim tantisper durat, dum fructus sunt in agro.* 19 Oculos suos] *id est, simul atque evigilat.* 20 Assequitur eum] *Altera pars ἀντιθέτου, ut notatum est in ver. 13. quasi dicat, conscientia ejus longè aliter quàm justorum afficitur, perculsa terrorum turbinibus, ventis, & procellis, malorumq; gravissimorum infinito numero.* 22 Fugit] *id est, desperat & diffidit ei, ut hosti infensissimo.* 23 Explodit] *Deus humanitus dictum.*

IN CAPUT XXVIII.

1 Nam] *Confutationis locus unus, toto hoc capite elegantissimis figuris illustratus, respicions ad conclusionem Ijobi supra 27. 12. Quasi dicat, Dixi vos in cogitationibus sermonibusq; vestris evanescere atque desipere: mirabimus dictum; ego verò hoc uno tantùm argumento contentus ero ad diluendum sermones vestros. Sapientia Dei est imperviestigabilis, ac proinde incognita hominibus; vos autem de ea ita loquimini, ut si pervestigassetis & explorassetis eam: vanissimi igitur estis qui de sapientissima illa administratione Dei pro judicio vestro statuistis. Tota itaque argumentatio est in τῷ ἀδυνάτῳ. Sed antequam istud ἀδύνατον sive (ut ita loquamur) impossibilitas tem extendas; distinguit sapientiam humanam a divina; & per comparationem istius sapientiæ quæ homini relicta est, sapientiam Dei amplificat. Est autem comparationis istius membrum unum de sapientia humana, usque ad ver. 12. deinde ab eo versu est comparationis apodosis.* Est quidem argento] *quasi dicat, est quidem homini a Deo attributa mirabilis ars & sapientia, quæ. si alibi usquam, elucet in metallorum effossionibus & distinctionibus.* Eductio] *sive terræ argyritidis effodiendæ, sive excoquendæ.* Locus] *id est, auriferæ inveniuntur arte.* 2 Puluere] *id est, e strictura sive glebis, venas ferrarias.* Lapide] *æroso, quem vocant cadmiam, vel in Cypro e chalcite.* 3 Terminum imposuit] *id est, viscera, fibras, & summum terræ intimum.* Lapidem caliginis &c.] *id est, abstrusissimos lapides.* 4 Cùm erump.] *id est, cùm repentè stagnat specus metallica, & cuniculi irrumpentibus aquis exundantur; ea est ars & sapientia hominis, ut etiam profundissimas aquas exhauriat, irrumpentes obturet, & specu arefaciat.* Dimisso accola] *id est, ab alveo suo ordinario qui accolebatur, præceps in cuniculos metallicos exundat.* Oblivioni traditæ] *id est, quas pes ullus (ut Hhebræi loquuntur) non novit sive expertus est unquam, quæ pede non possunt transiri præ profunditate.* 5 Equa prodit] *id est, quæ satu benigna est & fertilis, quacunque calcatur.* Quamvis sub ea] *id est, quamvis sæpe in subterraneas specubus vena terræ sulphureæ, sive natura sua, sive ferramentorum ictibus irritata, sive lucernis inflammata in homines exardescant: tamen non deterrentur ipsi.* 6 Loco Sapphiri] *id est, lapides illi effossi, strinquuntur, & poliuntur in Sapphiros: & ex pulvere disparatur aurum.* 7 Cornicis] *quamvis oculatissimæ, & sitientis auri, id est, uno verbo, semita omnibus rebus creatis avia; periphrasis.* 9 Silicem] *quasi in fodinis occursare solet: candidam vocant artifices, authore Plinio.* Montes] *qui excavati cuniculariorum operâ delitescunt fidentibus rivis.* 10 Efficit rivos] *id est, flumina librata ex alio jugo montium, substructis canalibus ducit, aut ex propinquo derivat: corrugos vocant, inquit Plinius lib. 33. cap. 4.* 11 A fletu] *corrugos pro arbitrio obstruat obcibus, ne etiam tantillùm stillent; quod metaphoricè notat fletus appellatio.* 12 At illa sapientia] *Apodosis, ut notatum est in ver. 1 quæ ostenditur nec usquam inveniri posse, ver. 13. & 14. neque ullo pretio, a ver. 15. ad 20. ver. neque a quoquam vivente, vers. 21. & 22.* 17 Nitidissima gemma] *sic interpretamur ex vocis etymo.* 18 Sandastri] *ad vocem Chaldaicam proximè accessimus, & vocis etymon: Vide Plinium lib. 37. cap. 7.* 22 Perditio & mors] *id est, omnes res creatæ, quæ antè perierunt. quasi dicat, neque nunc, neque unquam antehac comprehensa fuit a mortalibus: synecdoche.* Audivimus] *nempe traditum: quasi dicat, nunquam potuimus cognoscere aut assequi eam.* Prosopopœia. 23 Solus Deus] *altera pars confutationis κατασκευαστικὴ: qua, ubi notitiam sapientiæ illius omnibus ademit, soli Deo asserendam docet. Est autem hoc versu propositio, cujus ἀπόδειξις in sequentibus continetur usque ad finem capitis.* 24 Nam] *Explicatio sapientiæ Dei ab infinitate ejus in omnia loca, hoc versu; & omnia tempora, versibus sequentibus.* 25 Aptando] *id est, inde ab eo tempore quo Deus creabat, aptabat q; omnia.* Pondus aëri, & appendendo aquas ex mensura] *id est, cùm omnes res creatas ex pondere & mensura ordinabat sapientissimè.* 26 Faciendo] *id est, cùm leges poneret in futurum totius administrationis, ordinaria & extraordinem.* 27 Jam tum] *id est, jam eo tempore illa intimè & familiarissimè utebatur, ut Proverbiorum 8. ac proinde illam ab æterno obtinet infinitam. sed hominis curiosa scrutatio, ver. sequent.* 28 Dixitverò] *Conclusio, a fine. hos quos sapientiæ nostræ circumposuit Deus; ut amicos a suo judicio revocet; suum studium erga Deum ostendat, & probet se nolle penitiùs in judicia Dei inquirere; quàm prout revelata est ab ipsa sapientia.* Reverentia domini] *ex Ecclesiastis 12. 13.*

CAPUT XXIX.

Ijob pristinæ suæ amplitudinis pluribus recordatus, exoptat redintegrationem illius, præsentium calamitatum vim, ex comparatione illius felicitatis gravissimè amplificat: studium suum in colenda humanitate, pietate, officiis q; omnibus in Deum & homines profitetur: propter quod in præsentis malis indignationem irrupturos, dira sibi imprecatur si contrà quàm debuit fecerit; Deum provocat, & judicium constituti petit.

1 AMPLIUS perrexit Ijob proferre ſẽ-
tentiam ſuam dicens:
2 'O ſi quis daret mihi *ut* tanquam mẽ-
ſibus præcedentibus; tanquam diebus *præce-*
dentibus Deus conſervaret me:
3 'Cùm efficeret ut ſplenderet lucerna ſua
ſuper caput meum, ad cujus lumen 'ambulabam
per tenebras:
4 Ut eram diebus 'hybernorum meorum, 'ar-
cano Dei in tentorio meo:
5 Cum adhuc omnipotens erat mecum, cir-
cunſtantibus me pueris meis:
6 Cùm 'lavabam veſtigia mea butyro; & ru-
pes fundebat apud me rivos olei:
7 'Cùm egrediebar ad 'portam per urbem; in
platea comparabam ſedem meam.
8 Videntes me pueri occultabant ſeſe; etiam
decrepiti aſſurgentes ſtabant.
9 Principes continebant ſermones; & manum
imponebant ori ſuo:
10 [a] Eloquentes anteceſſores occultabant ſe:
eorum̃q; lingua palato eorum adhęrebat.
11 Nam auris audiens beatum prędicabat me:
& oculus videns teſtificabatur mihi,
12 Me eripere pauperem vociferantẽm; pu-
pillumque, & cui adjutor non eſt.
13 Benedictio 'pereuntis veniebat ſuper me;
& [b] animum viduæ ad cantum excitabam. [b] Heb. *cor.*
14 'Juſtitiam induebam, & induebat me; ve-
lut pallio & cidari judicium meum.
15 Us oculi eram cæco: & *velut* pedes claudo
eram.
16 Pater eram egentibus; & 'litem *ejus quem*
non cognoveram, ipſam perveſtigabam:
17 Perfringebamque molares iniqui; & eden-
tibus ejus ejiciebam prædam.
18 'Itaque dicebam, apud nidum meum expi-
rabo: & ſicut arena, [c] multis diebus utar: [c] Heb. *multi-*
plicabo dies.
19 'Radix mea explicata erit aquis; & ros per-
noctabit in ramo meo:
20 Gloria mea *erit ut* novella apud me; & 'ar-
cus meus in manu mea innovabit *ſe*.
21 'Mihi auſcultantes expectabant: & conti-
ceſcebant ad conſilium meum.
22 Poſt verbum meum 'non iterabant: ita ſu-
per eos ſtillabat ſermo meus.
23 Expectabant enim tanquam pluviam me;
& os ſuum diſtendebant, *ut* ad pluviam ſerotinam.
24 Si jocabar cum eis, 'non credebant; & 'lu-
men vultus mei non dejiciebant.
25 'Si eligebam viam eorum, ſedebam primari-
us: denique habitabam ut rex inter turmarios
ſuos; 'quando lugentes conſolatur.

CAPUT XXX.

1 'NUNC autem rident me minores me
[a] tempore: 'qui ſpreviſſem parentes
eorum apponere canibus gregis mei.
2 Etiam vires manuum eorum quorſum mihi
profuiſſent? in illis 'perierat ſenium.
3 Qui præ inopia & fame 'confugiebant *in*
ſolitarium, ſic caneum; [b] 'heſterna nocte vaſta-
tum & pervaſtatum *locum*:
4 Qui decerpebant [c] herbas e ſalſilagine cum
ſtirpibus: etiam radices, 'juniperique cibo e-
rant illis:
5 E medio expellebantur: vociferabantur
homines contra eos, *ut contra furem*:
6 In concavitate vallium habitando, forami-
nibus pulveris & petrarum,
7 Inter ſtirpes 'rudebant; ſub urtica [d] 'pun-
gebantur:
8 Homines [e] flagitioſiſſimi: etiam homines ig-
nominioſiſſimi: afflictiſſimi erant; [f] extorres.
9 Nunc, inquam, modulatio iſtorum ſum: &
ſum eis [g] ſermonis argumentum.
10 Abominantur me, longè recedunt a me: &
a facie mea 'non cohibent ſputum.
11 'Nam chordam meam ſolvit, & afflixit me
Deus: ideo 'habenas a præſentia mea dimiſerũt.
12 Ad dexteram [h] puberes inſurgunt, pedes
meos impellunt: aggerant contra me ſemitas
[i] exitiales ſuas.
13 Deſtruunt iter meum, ad calamitatem me-
am conferunt: 'quod non eſt futurum adjumẽ-
to illis.
14 Quaſi 'irruptione lata, invadunt *me*: ſub
vaſtata labe devolvunt ſeſe.
15 'Everſus eſt ſuper me *nidus meus*, terrorum
multitudo perſequitur ut ventus 'ingenuitatem
meam: ita ut tanquam nubes præterierit ſa-
lus mea.
16 Et jam in me 'ſeipſam effundit anima mea:
obtinent me dies afflictionis meæ.
17 'Nox oſſa mea perfodit a me: & nervi mei
non recumbunt.
18 [k] Præ magna vi *morbi* 'mutat ſe veſtitus [k] Heb. *præ*
meus: ut ora tunicę meæ 'cingit me. *magnitudine*
19 Projecit me in lutum; adeo ut comparare me *vis.*
poſſim pulveri & cineri.
20 'Vociferor ad te; ſed non exaudis me: cõ-
ſiſto; ſed *non* advertis te ad me.
21 Convertis te in crudelem contra me: pro
robore manus tuæ, inteſtinum odium exerces
adverſum me.
22 'Extollis me in ventum, *ei* imponis me; & [l] Heb. *eſſen-*
'efficis ut diſſluam [l] ſubſtantiã. *tia.*
23 'Nam experior, mors avocat me; & 'do-
mus conſtituta omni viventi.
24 'Enimverò 'num oratio *aderat*, *cùm* immit-
teret manum? cùm in oppreſſione 'ejus 'pro-
pter iſta *erat* vociferatio?
25 An non flebam [m] pro eo cui dura erant tẽ- [m] Heb. *prop-*
pora? anxia erat anima mea pro egente? *ter durum*
26 Quod bonum ſpectanti mihi evenit ma- *dies*: *ſynecdo-*
lum: & ſperanti lucem evenit caligo: *che.*
27 'Viſcera mea effervefacta ſunt, adeo ut non
quieſcant: prævenerunt me dies afflictionis.
28 'Ater ambulo non a ſole; ſurgens in con-
gregatione vociferor.
29 'Frater factus ſum draconibus: & ſocius
[n] pullis ululæ. [n] Heb. *filia-*
30 Cutis mea denigrata eſt ſuper me; & oſſa *bus.*
mea exarſerunt præ ſiccitate.
31 Proinde 'ad luctum redacta eſt cithara mea; & organum meum ad vocem flentium.

CAPUT XXXI.

1 'FOEDUS pepigeram cum oculis me-
is: & quid advertiſſem animum ad vir-
ginem?
2 'Nam quæ *eſt* portio [a] a Deo ſupernè? aut [a] Heb. *Dei*
poſſeſſio *ſuperne; aut*
poſſeſſio omni-
potentis.

possessio ab omnipotente de excelsis?
3 Nonne exitium iniquo, & quidem [b] monstruosum operantibus iniquitatis?
4 An non ipse videt vias meas? & omnes gressus meos numerat?
5 'Si ambulavi cum vanitate; aut festinavit ad dolum pes meus:
6 Examinet me lancibus justitiæ; & cognoscat Deus integritatem meam.
7 Si declinavit gressus meus a via 'illa, & [c] oculos meos secutus est animus meus; aut manibus meis adhæret 'quicquam:
8 Quod seminavero, alius comedat; & propagines meæ eradicentur.
9 Si pellectus fuit animus meus ad mulierem; aut ad ostium proximi mei 'insidiatus sum:
10 Molat alteri uxor mea; & super eam incurvent se alii.
11 Nam illud flagitium est; & ea est iniquitas [d] a judicibus animadvertenda.
12 Ignis enim iste ad perditionem usq; consumpturus esset; & omnem proventum meum eradicaturus.
13 Si sprevi causam servi mei, aut ancillæ meæ, litigantium mecum:
14 ('Quid enim facerem, si surgeret Deus fortis? & si visitaret, quid responderem ei?
15 Nonne in utero, qui fecit me, fecit eum? & dispositi nos in ipsa vulva idem?)
16 Si cohibui me ab 'optato tenuium; aut oculos viduæ 'confeci;
17 Et comedi frustum cibi mei solus; ac non comedit pupillus ex eo:
18 (Nam a puritia mea adolevit *apud* me tanquam patrem: & ab utero matris meæ ductavi *pupillam* ipsam)
19 Si 'aspexi pereuntem eò quòd non esset vestimentum; & non fuit tegumentum egenti:
20 Si non benedixerunt mihi 'lumbi ejus; quòd de vellere agnorum meorum incalesceret:
21 Si 'agitavi contra pupillum manum meam; quòd viderem in porta auxilium meum:
22 Humerus meus de scapula sua decidat, & brachium meum ab acetabulo defringatur.
23 'Sed pavori erat mihi exitium [e] a Deo forti: cujus excellentiæ non prævaluissem.
24 Si posui *in* auro spem meam; aut insigni auro dixi, fiducia mea:
25 Si lætatus sum cùm multę essent opes meæ; & cùm ingentes *opes* invenit manus mea:
26 Si aspiciendo lucem cùm splenderet, aut lunam, 'pretiosum ambiens:
27 'Pellectus est in occulto [f] animus meus; & [g] osculatum est os meum, & manus mea:
28 Etiam hoc fuisset iniquitas a judicib[h] animadvertenda: nam abnegassem Deum fortem supernè.
29 Si lætatus sum de oppressione osoris mei: & 'excitavi me cùm obvenit ei malum:
30 (Non enim permisi peccare palatum meum: petendo execratione animam ejus)
31 'Si non dixerunt [k] contubernales mei, 'o si quis daret de' carne istius: non saturamur:
32 *Qua* foris non pernoctabat peregrinus; fores meas viatori aperiebam:
33 Si texi more hominum [i] defectiones meas, abdendo ex dilectione mei iniquitatem meam:
34 ('Nam violentiam afferre potuissem multitudini magnæ; sed 'contemptus familiarum exterrebat me, ita ut conticescerem, 'non exirem porta)
35 'Quis det mihi auscultantem mihi? en [k] 'scopum meum, omnipotens respondeat mihi, & libellum quem scripserit adversarius meus.
36 *Disperam* si non super scapulam meam portarem 'eum: annecterem eum pro diadematis mihi.
37 Numerum gressuum meorum indicarem illi 'ut antecessor appropinquarem ad illum.
38 'Si contra me terra mea clamaverit; & pariter porcæ ejus fleverint:
39 Si 'vim ejus comederim absque pecunia, & animam dominorum ejus [l] defatigarim:
40 Loco tritici prodeat 'spina, & loco hordei 'vitium frugum: absoluta sunt 'verba Iobi.

[b] Heb. *exitium.*
[c] Heb. *post oculos meos ivit cor meum.*
[d] Heb. *Judicium, id est, quærenda, cognoscenda, & punienda a judicibus: sic vers. 28. Prov. 6. 27.*
[e] Heb. *exitium Dei fortis.*
[f] Heb. *cor meum.*
[g] Heb. *oscula ta est manus mea cum ore meo.*
[h] Heb. *homines tenteris mei.*
[i] Heb. *defectionem meã, ut in alia legatur.*
[k] Heb. *signũ meum.*
[l] Heb. *fecerim spirare animantem.*

ANNOTATIO.

1 Dicens] *Hæc oratio Iobi* χρατεται *ut annotatum est supra 27. in ver. 1. continetur tribus capitibus; cujus summæ partes sunt, propositio optati de instauratione in pristinam sortem cap. 29 altera Propositio calamitatis & indignationis suę præsentis, a principio cap. 30. usque ad ver. 24: deinde Contensio gravissimis imprecationibus juncta, usque ad finem cap. 31.* 2 Ofi quis] *propositio summa optati a Deo, cujus singulæ partes ex ordine toto capite exponuntur.* 3 Cùm efficeret] *primus locus optati, beneficentia Dei in ipsum, familiam, domum, & bona ipsius, usque ad 7. ver. frequentibus metaphoris & hyperbolis illustratus.* Ambulabam per tenebras] *id est, a communibus calamitatibus liber eram.* 4 Hybernorum] *allegoria insignis, qua amplius explicat quod modò dixit, de immunitate sua a præsentissimis & communibus earum vi. quasi dicat, quemadmodum stationarii milites degentes in hybernaculis quiescunt a laboribus, & eis de cõmeatu prudentis ducis operã & studio providetur: ita etiam mihi consulebat Deus, dum alia subeunda erant permagnæ molestiæ.* Arcano] *id est, consilio & providentia velut imperatoris mei.* 6 Lavabam &c.] *id est, abundabam & circumfluebam bonis: hyperbolica synecdoche: ut Gen. 49. 11.* 7 Cùm egrediebar] *secundus locus optati, honor publicus ab omnibus uno consensu ipsi exhibitus, & præditus ex merito ipsius, usque ad ver. 18.* Portam] *id est, forum judiciale.* 10 Adhærebat] *id est, immota stabat.* 13 Pereuntis] *id est, jam jam perituri, mihi auxilio adfuissem ei.* 14 Justitiam induebam] *id est, me honorem habentẽ sibi honorabat, & mihi judicium, meus testimonium apud omnes honorificum perhibebat.* 16 Litem ejus quem] *id est, nulla erat apud me personarum acceptio: ita jus ex æquo dicebam.* 17 Molares] *id est, injustorum violentiam retundebam: metaphora a fera.* 18 Itaque dicebam] *tertius locus optati, fiducia & securitas præcepta animo ex superiore Dei benignitate, hominum acclamatione, & bona conscientia, usq; ad ver. 21.* 19 Radix] *allegorica figuratio presperitatis suæ, a plãta in quã irrigantur, & perpetuò ut novella virent.* 20 Arcus] *id est, robur meum. quasi dicat, nunquam*

infirmabor. 21 Mihi]*ultimus locus optati, prærogativa ipſius in honoratiorum confeſſu atque conſilio, uſque ad finem.* 22 Non iterabant]*numerum ſermonem, id eſt, non agebant ſecundas in dicendo; ſed dicenti mihi acquieſcebant.* 24 Non credebant]*id eſt, in tanta opinione eram apud illos, ut etiam jocabundi ſermonem ſerio acciperent.* Lumen vultus]*id eſt, nullo mœrore afficiebant me; in omnibus placebant & gratificabantur mihi.* 25 Si eligebam]*id eſt, ſi ultrò eos accedebam.* Quando lugentes] *id eſt, cùm aliqua occaſione conſternatum exercitum in ſpem bonam erigit: eſt enim maximum ſolamen mœſtitiæ intrepidi ducis præſentia.*

IN CAPUT XXX.

1 Nunc autem]*Altera propoſitio, ut notatum eſt ſuprà 29. in ver. 1. cujus propoſitionis loci ſunt iidem qui prioris propoſitionis: ſed ordine inverſo ex Hhebræorum uſu opponuntur.* Qui ſprevi ſſem]*primus locus indignationis, comparatio honoris ſui antecedentis cum ignobilitate, tenuitate & infamia eorum a quibus contemnebatur, uſque ad ver. 11.* Apponere]*id eſt, inſtituere inter opiliones abjectiſſimos & cuſtodes gregis mei: cauſas exponit ſeq.* 2 Perierat ſenium]*id eſt, vitam totam uſque ad ſenium inanem conſumpſerant.* 3 Confugiebant]*hyſteroſis verborum ad evidentiam mutavimus.* Heſterna nocte] *id eſt, recentiſſimam & horridiſſimam vaſtitatem; ita Reipub. & omnibus bonis erant exoſi.* 4 Junipere]*id eſt, baccæ e junipero; ſynecdoche.* 7 Rudebant]*id eſt, exclamabant læſi.* Pungebantur]*id eſt, urebantur, adeo ut puſillæ & abſceſſui ex urticarum contactu exorirentur.* 10 Non cohibent]*in ſignum videlicet maximi contemptus & indignationis: ut Num. 12, 14.* 11 Nam] *ſecundus locus indignationis, numirum infirmatio ipſius; qui opponendus eſt tertio loco ſuperiorîs propoſitionis uſq; ad verſ. 18. κατὰ ὑστεροσιν.* Chordam meam]*id eſt, arcus mei, cujus mentionem fecerat ſuprà 29. 20.* Habenas dimiſerunt] *id eſt, effrænatè in me invecti ſunt, quaſi immiſſis vel excuſſis habenis.* 12 Inſurgunt]*allegorica deſcriptio impiorum, a forma caſtrenſi.* 13 Quod non eſt]*id eſt, etſi nullum ex eo emolumentum ad ipſos perventurum eſt, tamen maligno ſtudio in me omnibus modis irruunt.* 14 Irruptione lata]*id eſt, ut milites in ſtationem meam (de qua ſuprà 29. 4.) labefactatam irrumpunt.* 15 Everſus eſt]*de quo ſuprà 29. 18.* Ingenuitatem]*id eſt, gloriam illam meam, quam extuleram tot verbis ſuprà 29.* 16 Se ipſam effundit]*id eſt, liquefit & contabeſcit.* 17 Nox]*id eſt, ne ipſum quidem tempus quietîs mihi quietem affert; ſed medullitùs exhaurit, & vires adimit motuum & actionum omnium præ nervorum laſſitudine.* 18 Præ magna vi]*tertius locus indignationis: turpis & abjecta ipſius conſtitutio.* Mutat ſe]*id eſt, decoloratur & transfiguratur, dilutus ſanie manante ex corpore meo.* Cingit]*id eſt, conſtringit me; ut ora veſtimenti in quam inſeritur collum, ita agglutinatur ſanie: nam apud veteres reliqua pars veſtimentorum laxa erat præter eam quam vocabant luram.* 20 Vociferor]*quartus locus; adverſatio Dei, qui priùs Iobo benedixerat ſuprà 29. 2. & ſequentibus.* 22 Extollis]*ut ſtipulam vortex, qui dicitur typhon.* Efficis ut diſluam]*id eſt, velut preſſer conſumis & proteris me: metaphora a procellis.* 23 Nam experior]*etiologia ſuperioris indignationis a ſenſu carnis.* Domus conſtituta]*id eſt, ſepulchrum, ut Pſal. 49. 15.* 24 Enimvero]*tertia pars orationis; cujus capita ſumma ſunt duo: unum, contentio & expoſtulatio, qua Iob indignitatem ſuarum calamitatum explicat per comparationem anteactæ vitæ ſuæ, uſq; ad ver. 5. cap. 31. alterum, quo hypotheticè ſibi imprecatur dira, ſi ſecus quàm dixerat, ejus tranſegerit, a ver. 5. ad finem. Eſt autem hic prior contentionis locus ab officiis humanitatis, hu duobus verſibus; unde ſequitur expoſtulatio, quòd tam inhumanè excipiatur, uſque ad finem hujus capitis.* Num oratio]*id eſt, nonne aliorum calamitoſorum nomine Deum flagellantem deprecabar pio & humano officio? ſic Pſal. 35. 13.* Ejus] *id eſt, ab eo factam.* Propter iſta]*id eſt, hujuſmodi mala qualia jam patior, quorum cauſa ad Deum vociferantur afflicti.* 27 Viſcera]*explicatio iſtius mali & calaminis, de qua expoſtulavit ſuperiore verſu.* 28 Ater] *id eſt, exuſtus & exhauſtus malis, atque luctuoſus; qua duæ propoſitiones inverſo ordine explicantur duobus ſeq. ver.* 29 Frater]*vociferationi ſuneſtæ imitatus eos.* 31 Ad luctum]*id eſt, lætus ille & glorioſus ſtatus meus triſtis commutatus eſt.*

IN CAPUT XXXI.

1 Fœdus pepigeram]*poſterior contentionis locus a conſtitutione animi ſui & conſcientiæ coram Deo; quo oſtendit ſe legem animo ſuo dediſſe & omnibus affectibus, poſito ſibi ob oculos timore Dei; nec ideo minus ut iſtas calamitates incidiſſe, ut conqueſtus eſt ſuprà 3. 25.* 2 Nam quæ] *ἀπὸ τοῦ τοιοῦ fœderis, & legis animo ſuo impoſitæ; timor Dei, reformidatio judiciorum ejus, & conſcientia omniſcientiæ (ut ita loquamur) ejus.* 5 Si ambulavi]*alterum membrum ex antitheſi, ut obſervatum eſt ſuprà 30. in ver. 24.* 7 Illa]*quam dixit ver. 1.* Quicquam]*alienum a præſtituta via, quaſi dicat, ſi quid alienum concupiſco, aut pro meo habeo.* 9 Inſidiatus]*ut adulter alienam domum obſidens.* 14 Quid enim] *etiologia elegantiſſima ſui officii erga inſimos quoſque, primùm a judicio Dei aproſopolepto; deinde a lege creationis & naturali jure.* 16 Optato tenuinm]*ſubaudi efficiendo; hoc eſt, ſubtraxi me, quo minus eu ſatiæ facerẽ.* Confeci]*id eſt, fruſtratus ſum, ac ita effeci, ut oculi longiori expectatione conficerentur.* 19 Aſpexi] *tantùm; neque ſubminiſtravi.* 20 Lumbi ejus]*id eſt, ipſe lumbis tectus: vide Deut. 24. 13.* 21 Agitavi]*id eſt, inhumanè repuli, cecidi, aut interminatus ſum, manu mea, id eſt, potentia, & autoritate abuſus.* 23 Sed pavori]*Exceptio per metalepſin. quaſi dicat, Sed non feci, quia timus Deum.* 26 Pretioſum ambientem]*id eſt, cœlis ambitum & converſationem, ac quicquid eſſe videtur in eo pretioſum. Sic oſtendit Iob ſe abhorrere ab omnibus gentium ſuperſtitionibus.* 27 Pellectus eſt &c.]*id eſt, ſi quicquam cogitavi, dixi, aut feci quod ſpectaret ad idololatriam, eſt autẽ in poſteriore membro hujus verſus ſyllepſis non infrequens, qua unum verbum cum duabus vocibus ſignificatione diverſa communicatur, etſi unius tantùm proprium eſt. quaſi dicat, ſi unquam oſculatum eſt os meum, aut patravis manus mea: ſic Exod. 23. 18. & 34. 25.* 29 Excitavi me]*ad lætitiam geſtiens.* 31 Si non dixerunt]*id eſt, niſi fuerim adeò hoſpitalis, ut hoſpitalitate mea deſeſſi domeſtici mei conquterentur non eſſe ſibi tantum otii ab occupationibus & officio boni talitatis exhibendo, ut juſtum cibum caperẽ poſſent: ſic enim accipiendum docent ſequentia.*

Carne

Carne iſtius] *id eſt, quam paramus iſtis boſpitii: quaſi dicant, melius agitur cum extrèis quàm cum domeſticis nam extrèi ciborum & temporis ſatiu eſt, nobis propter illos vix ſupereſt interſpiratio ad capiendum cibum.*

34 Nam] *ſenſus eſt, utcunque potentia inſtructus fuerim ad nocendum multis: tamen nihil fuit in quo alicui hominem cogitatione, ſermone, vel facto mihi arrogaverim offendere; ſed ab omni injuria facunda timore Dei cohibitus ſum.* Contemptus familiarum] *in quem violenter eorum familia apud Deum & homines juſto Dei judicio adducuntur.* Non exiterm] *ad offendendum quenquam videlicet.* 35 Quis det] *id eſt, utinam conſtituatur judicium, & audiendo cognoſcatur de cauſa mea.* Scopum] *hæc concluſio eſt quò tendit oratio mea; nimirum ut aut Deus mecum diſceptet cauſam meam; aut quiſquis ſit adverſarius meus, libello capita accuſationis ſuæ exhibeat de ſcripto, ut ex eis cognoſcatur: forenſes locutiones quibus perturbatus utitur.* 36 Enim] *libellum, quaſi dicat, tantùm abeſt ut eo confundar, ut potius in meâ gloriâ ſingula accuſationu capita ceſſura ſint.* Annecterem] *quaſi dicat, triumpharem de adverſario & accuſationibus ejus; adeo mihi ſum bene conſcius: ſic reſpondet ad poſterius membrum verſus* 35. *de libello* 37 Illi] *Deo reſpondens: reſpicit ad prius membrum.* Ut anteceſſor] *ſpretus aquitate cauſæ meæ, non ut affinis culpa ſed ut princeps ſecurus accederem.* 38 Si contra] *ultima imprecatio, qua exponit Iob ſi parato animo judicia maledictionesq; ſubiturum, ſi quiſquam de injuria ipſius juſtè expoſtulaverit: quod eleganſſima proſopopœia exprimit.* 39 Vim] *ut Gen. 4.12.* 40 Spina] *id eſt, ſpinoſa omnia, lappa, cardui, tribuli, arundines, &c.* Vitium frugum] *i. aut fruges vitiatæ, aut quæ vitiant fruges earum loco.* Verba Iobi] *cum amicis his tribus habita.*

CAPUT XXXII.

Elihu ſilentio Iobi amicorum, velut occaſione utens, & partim illius verbis quibuſdam, partem horum taciturnitate offenſus ſermonem aggreditur: & ab excuſatione orſus neceſſitatem dicendi ſibi afferri docet a ſpiritu Dei, illorum ſilentio, & teſtificatione ſuæ conſcientiæ: tum verba Iobi repetens pluribus argumentis redarguit: at poſtremò Iobo copiam reſpondendi ſi velit, facit.

1 CESSANTIBUS 'quoque tribus illis hominibus reſpondere Iobo; càm ipſe juſtus *videretur* in oculis ſuis:

2 Accenſa eſt ira Elihu filii Baracelis 'Buzitæ e familia [a] Syræ: in Iobum *quidem* accenſa eſt ira ejus; eò quòd non [b] haberent præſtò quod reſponderent: & tamen condemnabant Iobum.

3 In tres verò amices illius accenſa eſt ira ejus; eò quòd non [b] haberent præſtò quod reſponderent: & tamen condemnabant Iobum.

4 Elihu autem præſtolatus fuerat 'Iobum in verbis; quia ſeniores eſſent ipſo [d] ætate.

5 Sed videns Elihu' nullumeſſe reſponſum in ore triũ iſtorum hominum, accenſa eſt ira ejus.

6 Itaque reſpondit Elihu filius Baracelis Buzita,' dicens; minimus ſum ætate, vos autem decrepiti; idcircò veritus ſum, ac timui [d] oſtendere ſententiam meam vobis.

7 'Dicebam, [e] proveċti ætate loquentur; & annoſi notam facient 'ſapientiam.

8 'Profectò ſpiritus ille in mortali; & afflatus omnipotentis efficit eos intelligentes:

9 [f] 'Parvi ſapiũt *eo*, ut ſenes intelligũt judiciũ.

10 'Ideoq́ue dico, & auſculate mihi: oſtendam ſententiam meam ego quoque.

11 'En expectavi verba veſtra, aurem præbens 'attendi uſque ad [h] ſenſa veſtra; eouſq; *unde* perveſtigatis ſermones.

12 Deniq; ad vos *attendens*, conſideravi quòd ecce nemo Iobum reprehendat; reſpondeat ſermonibus ejus e vobis.

13 'Ut non dicatis, 'inuenimus ſapientiam; Deus fortis impellet eum, non vir.

14 *Reſpondebo*,' quamvis non contra me inſtruxerit ſermones: ſed' dictis veſtris non reſpondebo ei.

15 'Conſternati ſunt, non reſpondent amplius; 'tranſtulerunt a ſe ſermones.

16 Nam expectavi cùm loquerentur: quia deſiſtunt, nec reſpondent amplius:

17 'Reſpondebo ego quoq; partem meam; oſtendam ſententiam meam ego quoque.

18 'Nam ſi plenus ſum ſermonibus: coarctat me ſpiritus ventris mei.

19 Ecce venter meus ut' vinum, cui non aperitur; ſicut utres novi finderetur.

20 Eloquar, ut reſpiratio ſit mihi; aperiens labia mea reſpondebo.

21 'Ne, quæſo, [k] accipiam perſonam ullius; & [k] apud hominem non utar præfatione.

22 Non enim novi [l] præfationibus uti; paululum' *utentem*, tolleret me qui fecit me.

[a] Heb. *Rami*, pro *Arami*, id eſt *Syriæ*, ut 2. *Chron.* 22. 5. *apheresis.*

[b] Heb. *invenirent: reſponſum.*

[c] Heb. *diebus*, ſic *infrà ver.* 6.

[d] Heb. *ab oſtendendo.*

[e] Heb. viri dierum, *&c. & multitudinu annorum.*

[f] Heb. *non magni.*

[g] Heb. *auſcultate. infinitivus pro ſuito modo & tempore.*

[h] Heb. *intelligentias veſtras.*

[i] Heb. *accipiam faciem viri.*

[k] Heb. *homini non attribuam cognomen.*

[l] Heb. *ut cognomine uiar.*

CAPUT XXXIII.

1 'VERUM enimvero audi quæſo ſermones meos: & omnia verba mea auribus percipe.

2 Ecce jam 'aperio os meum; loquitur lingua mea cum palato meo.

3 [a] Rectum animum meum ſermones mei; & ſententiam labiorũ meorum clarè eloquentur.

4 'Spiritus Dei fortis fecit me; & afflatus omnipotentis vitam indidit mihi.

5 Si poteris reſpondere mihi: inſtrue *reſponſum* coram me, reſiſte.

6 En ego ſecundum ſermonem tuum *agã* pro Deo fortis e luto deciſus ſum etiam ego.

7 Ecce formido mei non perturbabit te: & manus mea ſuper te non erit gravis.

8 'Tantummodo dixiſti [b] me audiente; dum vocem ſermonum audivi:

9 Purus ſum, ſine defectione, nitidus ſum; nec iniquitas eſt in me.

10 En abruptiones quas contra me invenit; reputat me ut inimicum ſibi:

11 Ponit in compede pedes meos; obſervat omnes ſemitas meas.

12 'En hoc, non es juſtus reſpondeo tibi: 'quia major eſt Deus mortali.

13 'Quare adverſus eum litigas; quòd *de* omnibus rebus ſuis non reſpondeat?

14 'Cùm ſemel loquitur Deus fortis, etiam bis; non cernit illud *mortalis*.

15 'Per ſomnium, viſionem nocturnam, cùm irruit

[a] Heb. *rectitudinem cordis mei.*

[b] Heb. *in auribus meis. Su.* 9. 21. & 16. 17. & 29 14. *Sup.* 14. 13. & 13. 24. & 19. 11. *Sup.* 13. 27.

irruit altus ſopor in homines: in dormitationibus ſuper cubile:
16 Tunc ᵃ revelat auri hominum; & eruditionem ᵃ eorum obſignat:
17 Ut amoveat homo ᵃ opus; ut ſuperbiam a viro ᵃ obtegat;
18 ᵃ Cohibeat animam ejus a fovea; & vitam ejus, ne ᶜ trajiciat eam miſſile.
c Heb. *tranſeat per miſſila: hypallage.*
19 ᵃ Etiam corripit dolore ſuper cubile ejus; & multitudinem oſſium ejus *dolore* forti.
20 Adeò ut abhorreat vita ejus ipſum cibum; & anima ejus eſcam deſyderabilem:
21 Conſumatur caro ejus a conſpectu; & promineant oſſa ejus *quæ* non videbantur:
22 Denique propinqua ſit foveæ anima ejus, & vita ejus lethalibus *malis*
23 ᵃSi adſit ei ᵃ nuntius, ᵃ interpres ᵃ unus ex mille, qui indicet homini ᵈ ᵃ æquitatem illius:
d Heb. *rectitudinem.*
24 Et ᶜ ᵃ de gratia eum allocutus dixerit; ᵃ redime eum, ne deſcendat in foveam, expiatione ᵃ *quam* inveni:
c Heb. *gratificatus eſt,*
25 ᵃ Recreatur caro ejus plus quàm in pueritia, revertitur ad dies adoleſcentiæ ſuæ.
26 Cùm ſupplex oraverit Deum, benignè recipit eum, ut aſpiciat faciem ejus cum jubilo: & reſtituit mortali ᵃ juſtitiam ejus.
27 ᵃContemplatur homines dicens; peccaveram & rectum perverteram: quod ᵃ non profuerat mihi.
28 Redemit animam meam ne tranſiret in foveam, ut vita mea lucem reſpiciat.
29 ᵃ En omnia hæc operatur Deus fortis; biſque tércque cum viro:
30 Reducendo animam ejus a fovea, ut illuſtretur lumine hujus vitæ,
31 ᵃ Attende Ijob, auſculta mihi: file ut ego loquar.
32 Si adſunt ſermones *ad* reſpondendum mihi, loquere, quia deſiderio teneor ᵃ juſtificandi te.
33 Sin minus, tu aſculta mihi: file, & docebo te ſapientiam.

ANNOTATIO.

1 Quoque] *ut Ijob ceſſaverat, ſup. 31. 40.* 2 Buzitæ] *id eſt, oriundi Buzo filio Nachorii, Gen. 22. 21.* 3 Non haberent] *id eſt, quòd nullis amplius argumentis & probationibus uterentur, quibus ſententiam ſuam in Ijobum latam defenderent ad juſtificandum Deum.* 4 Ijobum] *& amicos: ſynecdochicè, ut ſequentia oſtendunt; nam Ijob poſtremo loco dixerat, inde a capite 26.* 5 Nullum eſſe reſponſum] *poſtquam Ijob loqui deſiiſſet.* 6 Dicens] *Iſtius orationis ſummæ partes ſunt duæ, prior eſt Inſinuatio, qua ſe excuſat Elihu, & occaſiones oſtendit quibus ad dicendum compellitur, uſque ad finem hujus capitis: altera, eſt oratio ſingularis ad Ijobum, capite 33. Hujus autem Inſinuationis partes ſunt duæ; una, qua benevolentiam captat narratione reverentiæ ſuæ erga ſeniores, tum amicos, uſque ad verſum 15. tum Ijobum ipſum, inde ad verſum 21. altera, petitio qua audientiam facit, & ſimplicitatem ſuam in dicendo bene accipi poſtulat.* 7 Dicebam] *id eſt, perſuadebam mihi de vobis.* Sapientiam] *in vera Dei & noſtri cognitione ſitam, cui adverſantur illa quæ de Ijobo prædicantur ver. 1. & 2.* 8 Profectò] *correctio: quaſi dicat: Jam verè agnoſco hoc non eſſe commune ætatis bonum; ſed ſingulare Dei beneficium per communicationem ſpiritus, ſive in juvenibus, ſive in ſenibus.* 9 Parvi ſap.] *id eſt, æquè cum parvis ac magnis communicatur gratia hæc arbitratu Dei.* 10 Ideoque dico] *Petitio audientiæ.* 11 En expectavi] *altera pars narrationis, de reverentia quam facto exhibuit.* Attendi] *id eſt, accuratiſſimè & quàm penitiſſimè ſenſa animi veſtri exploravi.* 13 Ut non dicatis] *Propoſitio formæ, quam in agenda adverſus Ijobum cauſa ſervaturus eſt; in qua modeſtè aliorum rationes reſicit. & ſibi aliam viam ineundam eſſe docet, hoc & ſequente verſu.* Invenimus ſapientiam] *q. d. nunc demum ex re præſente manifeſtò deprehendimus nos verè & ſapienter antèa de iſto homine ſtatuiſſe: nam priùs ex tantarum calamitatum aſpectu optimè ſtatuere amus non poſſe eas aliunde quàm a Deo immitti: neque in aliam: quàm in virum conſceleratiſſimum. Jam verò cùm hic palam obloquatur Deo repudiatis omnibus conſolationibus ejus, profectò confirmatur omnino prior illa ſententia noſtra, & nobis iſta animi obſtirmatio omne amplius loquendi deſyderium adimit cum eo homine, quem nemo homo poterit: ſed Deus ſolus de iſta animi pertinacia depellere.* 14 Quamvis, &c.] *Occupatio, qua oſtendit ſibi non amplius expectandum ut nominatim provocetur ad dicendum, quia gloria Dei, ſeniorum ſilentio, & Ijobi verbis eo adducitur.* Dictis veſtris] *id eſt, eodem modo, iiſdem; argumentis.* 15 Conſternati ſunt] *Apoſtrophe ad Ijobum, ut obſervatum eſt in verſiculo 6.* Tranſtulerunt] *id eſt, curam tecum amplius loquendi abjecerunt.* 17 Reſpondebo] *Propoſitio.* 18 Nam] *Propoſitionis aitiologia per allegoriam hyperbolicam, hoc verſu & duobus ſequentibus* 19 Vinum] *id eſt, muſtum cui non eſt ademptum obſtruaculum, ut exhalet.* 21 Ne quæſo] *altera pars inſinuationis, petitio, ut obſervatum eſt in verſu 6.* Ne accipiam autem] *id eſt, liceat mihi per vos ſimpliciter, omiſſis omnibus illis præfationibus quæ ad civilem ſermonem adhibentur, ſenſum animi mei exponere.* 22 Utentem] *id eſt, in cauſa divina te aut iſtes cum perſonarum acceptione compellantem.*

IN CAPUT XXXIII.

1 Verum enimverò] *altera oratio ad Ijobum, cujus partes ſunt quatuor: Exordium, uſque ad verſ. 8. Propoſitio, uſque ad ver. 12. Confutatio, uſque ad 31. ver. & Concluſio. In exordio autem audientiam facit Elihu ab æquitate ſermonis quem habiturus eſt, tribus primis verſibus: deinde duo illa capita Ijobo concedit quæ ad conſtituendum judicium ſibi dari poſtulaverat, ſupra 13. 20. & ſequentibus.* 2 Aperio os] *id eſt, jam incipio rem ipſam eloqui. periphraſis ab origine & inſtrumentis, qua Ijobum ad audiendum excitat.* 4 Spiritus Dei fortis] *id eſt, ſum creatura ut tu, ac proinde ex æquo mecum, ſi placet, agere potes: ſic pluribus oſtendit hoc ver. & tribus ſequentibus autoritatem & jus quod Ijob habiturus eſt ad defendendam cauſam, prout Ijob optaverat ſupra 9. 32. & ſequentibus.* 8 Tantummodo] *ſumma propoſitio eorum quæ Elihu in oratione Ijobi reprehendenda eſſe obſerveverat: ideò particula (ut vocant) excluſiva utitur, quaſi dicat, omitto qua tu de gravitate afflictionis tuæ, de indignatione*

animi

animi tui, de fide tua in Deum, & de conscientia bene actæ vitæ testatus es, & quæcunque piè de Deo prædicasti: tantùm ex tua ista oratione decerpturus sum quæ tu arroganter, tuæ de innocentia tuæ in præsentia causæ, tumetiam de Deo effudisti. 12 En hoc] *Confutatio, ut observatum est in vers. 13; qua simpliciter negat quod Iobi confirmabat. utcunque fieri justius & integer (inquis) saltem in his sermonibus injustius es: deinde negationem suam argumentis probat.* Quia major] *firmamentum superiorum negationum a natura Dei. Deus, inquit, non tantùm majestate & potentia, de qua tu expostulas; sed etiam veritate, justitia, sapientia, & misericordia mortales infinitè superat: quare ex hac re injustus es.* 13 Quare adversus] *Secundus locus, qui ex prima argumentatione velut fonte suo (ut etiam sequentes loci) derivatur; a comparatione naturæ Iobi. quasi dicat, vu igitur ut rationes omnes divinæ administrationis referantur ad angustias ingenii tui? quasi verò infinita illa profunditas consiliorum operationumq; Dei humano ingenio, ut pusillum est, capi possit.* 14 Cùm semel] *tertius locus ab experientia: imo verò, inquit, sæpe potuit ut tibi Deus jam sæpe respondere; sed videmus esse hebetudinem & oscitantiam nostram, ut nisi graviter & sæpe solicitantem agnoscamus.* 15 Per somnium] *Confirmatio tertiæ argumentationis a communibus priscæ illius seculi documentis: hoc ita se habere, inquit, ex eo constat, quòd modo interdiu, modo noctu, modò per somnia, modò per visiones, ut Num. 12. 6. homines docti, vigiles, dormitantes, vel oppressos somno. hîc verò observandum est scriptum verbum Dei ac legem vetteri: quæ illa tantùm rationes erant documentorum ante legem datam.* 16 Revelat] *id est, afflictionum causas, usum & exitum ostendit, ut Abimeleco Gen. 20.* Eorum] *id est, qua ipsi audiuntur a Deo.* Obsignat] *id est, imprimit in animos eorum quos castigat. inest autem hu verbu transitio ad quartum argumentum confutationis, a fine documentorum Dei; sive per revelationes, de quibus suprà tribus versibus, sive per afflictiones, de quibus a ver. 19 sive denique per homines & administrationem verbi, infrà vers. 23.* 17 Opus] *numerum suum, & animum malum. primus usus documentorum, resipiscentia a malo externa & interna.* Obtegat] *id est, efficiat ut non sit: metaphora a rebus corporeis, ut Psal. 32. 1.* 18 Cohibeat] *secundus usus, nostra salus.* 19 Etiam] *id est, ad eosdem usus sic modestè transit ad præsentem causam Iobi, amplificans locum de afflictionibus usq; ad ver. 23. ut observatum est in ver. 16.* 23 Si adsit] *tertius usus documentorum Dei, fides in promissiones gratiæ Dei etiam ab hominibus denuntiatas.* Nuntius] *id est, propheta nuntians voluntatem Dei, ut Iudicum 2. 1.* Interpres] *cujus interventu Deus consilium suum laborantibus explicat.* Unus ex mille] *id est, cujus modi nuntius & interpres fidus voluntatis Dei est rarissimus.* Æquitatem illius] *Dei, qua omnia & nominatim ipsos laborantes regit & gubernat.* 24 De gratia] *id est, cùm pius ille nuntius beneficium & gratiam Dei afflicto prædicaverit, & pro eo oraverit Deum, &c. ut Iacobi 5. 14.* Redime eum] *summa orationis quæ apud Deum pro afflicto habenda est.* Quam inveni] *id est, in Christo consecutus sum.* 25 Recreatur] *altera pars illius ἰσχνασίας de exitu & usu superiorum documentorum: cujus primus gradus est instauratio; secundus, pax conscientiæ, vers. 26; tertius, prædicatio liberationis suæ a peccatu, vers. 27. & 28.* 26 Justitiam] *quam ei confert in Christo, reputans eum pro justo.* 27 Contemplator] *id est, hominum contemplatione adductus exemplum in se editum prædicat.* Non profuerat] *id est, summe nocuerat: μειωτικῶς.* 29 En omnia] *summa constitutio superiorum confutationis & ἰσχνασίας.* 31 Attende] *conclusio superiorum argumentationis, audentiam ad alteram proximè facientem, & Iobo dans optionem vel respondendi si quid habet, quòd respondeat; vel audiendi orationem alteram quam habiturus erat.* 32 Justificandi] *id est, hoc velim tibi persuadeas me non eum esse qui ausim te condemnare; etsi in superioribus dicta fuisti reprehendendus.*

CAPUT XXXIIII.

Elihu Iobi tacentis superiora verba repetens, absurditatem eorum demonstrat a justissima natura & operibus Dei, præfractos perdentu, & servantis calamitosos invocantes ipsum: tum ad misericordiam Dei eum revocans a superioribus obmurmuratoribus dehortatur: & Deũ postremò orat ut illud judicio suo præstare velit.

1 Iterum respondens Elihu, dixit:
2 [a] Audite sapientes, sermones meos: & scientes aurem præbete mihi.
3 Nam auris sermones probat; ut palatum gustat escam.
4 [a] Causam *agendam* eligamus nobis: cognoscamus inter nos quid sit bonum.
5 Dixit enim Iobus, justus sum; & Deus fortis summovit causam meam.
6 *An* in causam meam mentiar? mortifera est sagitta mea, sine defectione.
7 [a] Quis vir par Iobo, imbibiturus esset fanam ut aquam?
8 Et iter facturus esset in sodalitio cum operariis iniquitatis; & ambulaturus cum hominibus [a] improbis?
9 [a] Ac si dixisset, non prodest viro; si velet [b] *ambulare* cum Deo.
10 [a] Idcirco [b] homines cordati, ascultate mihi: absit [c] a Deo forti improbitas, & ab omnipotente iniquitas.
11 [a] Nam opus hominis rependit ei, & secundum iter cujusque facit ut obveniat ei.
12 [a] Etiam verè Deus fortis non agit improbè, & omnipotens non pervertit judicium.
13 [a] Quis commisit ei terram? & quis disposuit orbem habitabilem universum?
14 Si apponens ad eum [d] animum suum, spiritum ejus & animam ejus ad se reciperet;
15 Expiraret omnis caro simul, & homo in pulverem reverteretur.
16 [a] Si itaq; est intelligentia, audi hoc: aurem præbe voci sermonum meorum.
17 [a] An etiam odio habentis judicium [a] obligaret *vultum*? imò an justum validum condemnares?
18 [a] Qui dicit regi, ô nequam; ô improbe, ingenuis:
19 Qui non accipit personam principum, neq; agnoscitur nobilis præ tenui; [a] nàm opus manuum ejus sunt omnes.
20 Momento moriuntur, & media nocte commoventur populus ac prætereunt: & [e] amoverur fortis sine manu.
21 Quia

Suprà 12, 11

Sup. 13. vers. 18, & 23. 10

& sup. 27. 2.

Suprà 6. 4.

[a] Heb. *improbitatis.*

[b] Heb. *homines cordis sic vers. 34.*

[c] Heb. *absit Deo fortis ab improbitate & omnipotenti ab iniquitate: hypallage.*

[d] Heb. *cor.*

[e] Heb. *amovent: impersonaliter, ut suprà 4. 19 & 7. 3.*

24 Quia oculi ejus *attendunt* ad vias cujusque, & omnes gressus ejus respicit.
22 Nullæ sunt tenebræ, nullaque umbra lethalis; ubi se abscondant operarii iniquitatis.
23 'Cùm non pro viro disponit amplius, ut ambulet contra Deum fortem in judicium:
f Heb. *sine perscrutatione.* 24 fInfinitè conterit validos, & constituit alios in locum eorum,
25 gHoc pacto recognoscens facta eorum, simul atque 'mutavit noctem, conteruntur.
g *ut* 1. *Sch.* 27.6. 26 In loco improborum 'complodit eos, 'in stratione videntium:
h Heb. *à post eum.* 27 Quandoquidem recesserunt ah sequendo eum; & ullas vias ejus non animadverterunt:
28 'Inducendo super eorum quemque clamorem tenuis, cùm clamorem pauperum exaudit,
29 (Nam cùm ipse 'tranquillat, quis inquietabit? & cùm 'abscondit faciem, quis 'contemplabitur eum?) tum super gentem, tum super homines pariter:
30 Ne 'regnet homo hypocrita, 'ne sint tendiculæ populi.
31 'Sed ad Deum fortem; qui dicit condono, non destruam, 'dicendum est:
32 'Præterquam *quod* video, tu doce me: si iniquitatem operatus sum, non pergam.
33 'An ex te est *illud*? rependet illud, si 'reverearis; si tu 'eligas, proficiò non ego: jam quod i[Heb. *nosti.*] tis eloquere.
34 'Homines cordati dicent mecum, & vir sapiens auscultans mihi,
35 Iob non scitè loquitur, & verba sua imprudenter.
36 'Pater mi, probetur Iob usque ad victoriam: propter responsiones *quales* hominibus iniquis insunt.
37 'Nam additurus esset ad peccatū suum defectionem, inter nos 'complosurus esset, & multiplicaturus sermones suos in Deum.

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus orationis partes sunt quatuor*, Exordium, *vers.* 2. & 3. *Propositio*, *inde usque ad* 10. *vers.* Confutatio, *usque ad* 33. *vers.* & conclusio, *ad finem usque capitu.* 2 Audite sapientes] *Exordium a persona auditorum; quo ostendit considere se, si quid præsentes auditores sapiunt, grata & utilia documenta allaturum: ac proinde dicta sua illorum judiciis submittere.* 4 Caussā] *Propositio τὸ προκείμενον id est, sermonum Iobi qui in controversiam vocandi erant.* 7 Quis vir] *Amplificatio propositionis a persona Iobi. quasi dicat Elihu; nemo unquam vir bonus qualem se Iob asserit, eò dementiæ venturus est, ut probris & ludibrio omnium se exponat, integritatem sibi tum etiam asserens cùm obloquitur Deo, quasi cum ratione insanire velit. hæc autem omnia allegoricu loquendi formis proponuntur.* 9 Ac si dixisset] *hoc tantum absurdum ostendit Elihu consequens esse ex propositionibus Iobi.* Ambulare] *id est, Deum ducem sequi, ut Gene.* 5.22. 10 Idcirco] *transitio ad confutationem, in qua Elihu sicuens audientiam unius argumentum adducit, ex quo sequentia omnia ut fontis profluunt, a natura Dei justissima, quod argumentum emphatice per ἀντονομασίαν enuntiatur.* 11 Nam] *ἐτυμασία argumenti ἐξ ἀντιθέτου.* 12 Etiam] *repetitio simplex superioris argumenti, ut ea commodius ad sequentes probationum locos traxeatur.* 13 Quis commisit] *probatio a mero imperio & autoritate Dei. quasi dicat, ne ab ullo quidem ad injuriam faciendam adigi potest. quod probatur a creatione, hoc versu, & potentissima administratione, duobus sequentibus.* 16 Si itaque] *Apostrophe ad Iobum, qua eum nominatim excitat & compellat. posito superiore fundamento.* 17 An etiam] *summa illa argumentatione, de qua vers.* 10. *jam Elihu fretus, appellat conscientiam Iobi, quasi dicat, dic, quæso, bona fide, estne injustitia in Deo, ut protervos probet? imò verò (inquit ille per correctionem) impudentissimum fueris si Deum voles condemnare: quod probat duobus attributis, justitiæ & potentiæ ejus, ac postea copiosius amplificat, usque ad ver.* 31.
Obligaret vulnus] *id est, injustè curaret perversos: synecdoche.* 18 Qui dicit] *ἐτυμασία superiorum attributorum Dei a persona, forma, tempore judiciorū Dei, & aliis circumstantiis.* 19 Nam opus] *aetiologia a creatione, ut sup.* 31.15 23 Cùm non] *id est, cùm decretum est non iustius differre supplicium in eos qui protervè oppugnant Deum: hac omnia periphrastice ad deprimendum & consternandum Iobum.* 25 Mutavit noctem] *id est, protulit lucem, qua revelantur omnia in judicio ejus: vide Ephes.* 5.13. 26 Complodit eos] *ut inflatas vesicas in sua ipsorum sede.* In stratione] *id est, palam in exemplum omnibus; vide Jeschabhiæ* 26.9. 28 Inducendo] *id est, vindictas quas miseri a Deo poposcerunt in singulos ducendo: metonymia.* 29 Tranquillat] *miseros afflictos.* Abscondit faciem] *ab improbis: aetiologia a potentia Dei.* Contemplabitur] *id est, quia improborum aversanti Deo auisit obsistere?* 30 Regnet] *nimirum amplius.* Ne sint tendiculæ] *id est, ne amplius boni exponantur improborum aucupiis.*
31 Sed ad Deum] *Confutationis usus ἐξ ἀντιθέτου, superiori loco respondens qui habetur ver.* 10. *Non est, inquit Deus damnandus injustitiæ eò quòd flagellet; sed homo qui flagellatur, ac proinde flagellu revocatur ad misericordiam Dei implorandam, cujus efficta sunt duo, culpa & pœnæ meritæ condanatio. revocat autè eum argumento non a natura, aut operibus, sed a verbo & promissione ejus ductō, quod certissimum est & efficacissimum veritatis Dei documentum.* Dicendum est] *eclipsis similis ei quæ observata est* 1. Reg. 20. 34. 32 Præterquam quòd] *summa deprecationis afflictorum: cujus capita sunt duo, unum, quo profitentur pium studium & fidem suam ad recipienda documenta Dei, eáque exoptant: alterum, quo exponunt suam resipiscentiam & peccatorum abnegationem.* Video] *id est, cognosco, sive de peccatu meu, sive de mandatu tuu, sive de gratia & benevolentia erga me.* 33 An ex te] *Conclusio, cujus membra sunt tria: primum, quo appellat conscientiam Iobi, hoc versu: secundum, quo bonorum consensionem & commune judicium de Iobi sermonibus adducit, duobus sequentibus: postremum, quo sermonem claudit orationi ad Deum duobus ultimis. Dicit ergo, An ex te est quasi dicat, videris cùm sermones istos habuisti, extra te raptus fuisse malorum gravitate; sed jam revoco te ad te ipsum; an etiam ex te, id est, animo tuo, idem dicturus esses, cùm ad te ipsum redieris?* Spreveris] *monentem & revocantem: sic deterres ab eventu; deinde exemplo suo.* Eligas] *dicere quod antea.* 34 Homines cordati] *A consensione omnium bonorum, ut diximus in versum* 33. 36 Pater mi] *tertium conclusionis locus; optatum, ut tamsi per flagelletur Iobi donec Deo vincenti*

centi cedat, & responsis vanis renuntiet, per apostrophen ad Deum. 37 Nam additurus] *etiologia optatæ a tribus absurdis: nam, inquit, nisi hoc fiat, maximè dubium est ut bonus Iob neque salutis suæ, neque ædificationi nostræ, neque gloriæ Dei consulat.* Complosurus]*id est, non ludificaturus, & explosurus cum ludibrio sermones nostros.*

CAPUT XXXV.

Elihu Iobum ad peccati agnitionem hortatus, ostendit, neque justitiam efficere quicquam, neque injustitiam officere Deo; sed oportere ut omnes afflictionibus edoctì se abjiciant coram Deo: ac proinde Iobum ad agnitionem sui & spem in Deum hortatur.

1 AMPLIUS respondens Elihu, a dixit.
2 An hoc ratiocinabaris in causa, cùm diceres, justitia mea major est quàm Dei fortis?
3 b Si roges, quid profuturum sit tibi, *dicens*; quid proficerem a supplicio meo?
4 Ego respondeo tibi sermones; & c sociis tuis tecum.
5 d Intuere cœlum & respice: & contemplare superiores nubes, *ut sunt* altæ supra te.
6 Si peccas, quid operaris illi? sive multæ sunt defectiones tuæ, quid facis illi?
7 Si justus es, quid das illi? aut quid e manu tua accipit?
8 f Viro cujusmodi es, improbitas tua; & filio hominis justitia tua *aliquid efficiet.*
9 g Freti magnitudine efficiunt ut oppressi clament; vociferantur propter brachium magnatum.
10 h Si non dicit *oppressus*, ubi est Deus i qui fecit me? qui dat Psalmorum argumentum de nocte:
11 k Qui docet nos præ bestiis terræ; & præ volatilibus cœli sapientes nos facit:
12 l Ibi clamant propter superbiam malorum; sed non exaudit.
13 m Meram vanitatem non exaudit Deus fortis, & omnipotens non contemplatur eam.
14 Multo minus si dicas, non contemplaris istud, *exauditurus es*, n judica coram eo, & expecta eum.
15 Nunc enim quia o nihil *istorum* est, visitat ira ejus: quia non agnoscit *Iob* p abundantiam hanc ingentem.
16 Sed Iob q vanitate dilatat os suum; absque scientia sermones multiplicat.

a Heb. *peccato meo*: per synecdochen: ut Zecariæ 14. 19.

b Heb. *præ magnitudine.*

c Heb. *qui fecerunt me*: ut Gen. 1. 26. respiciens ad personas sanctæ triadis.

d Heb. *tantùm vanitatem.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus sermonis partes sunt quatuor: Exordium insinuativum, sive transitivum, ver. 2. Propositio querimonarium injustarum Iobi, ver. 3. & 4. Confutatio propositionis, a ver. 5. ad 15. & conclusio.* 2 An hoc] *Exordio hoc transitionem facit a superiore sermone ad sequentem argumentationem; quâ propterea ingreditur, quòd Iob nihil ad superiorem sermonem responderat. quasi dicat, fieri non potest profectò, cùm tu istos sermones de te ipso contra Deum effutiveris, ut ad locum illum attenderis quem modo explicavi; nimirùm de justitia misericordiaque Dei, ac de officio tuo.* 3 Si roges] *propositio per prolepsin sive anticipationem illius objectionis quam poterat Iob adducere, occasione sumpta ex finis sermonis præcedentis, hoc modo: quid tu expetis, aut amplius probet afflictionibus supra 34. 36? quid illud, obsecro, mihi profuturum esset, si gravius adhuc afflugerer? quo spectat verum Iobi verba supra 7. 20. & sequentibus, ad quem sermonem respondet subjecto, sequente versu.* 4 Sociis tuis] *id est, qui idem senserint tecum.* 5 Intuere cœlum] *tota hac confutatio nititur dilemmate; quo consulto utitur Elihu, ut totum locum de usu nostrarum afflictionum explicet, Iobi & omnium aliorum causa. Est autem hujusmodi: Afflictiones istas necesse est aut Deo prodesse, aut tibi; cùm Deus nihil sine causa agat: Deo prodesse nego, ab hoc versu ad 8. Superest ut tibi & tui similibus prosint. Ad priorem autè dilemmatis partem confirmandam utitur demonstratione per comparationem minoris: Nihil potest efficere in cœlos: Deus est supra omnes cœlos: ergo multo minus poterit Deum malo vel bono afficere.* 8 Viro] *transitio ad alteram partem dilemmatis: Mali vel boni afficiuntur pro malitia vel bonitate suæ; quæ propositio hoc universè dicta fusiùs explicatur usque ad vers. 15.* 9 Freti magnitudine] *nimirum magnates, qui mox nominantur.* 10 Si non dicit] *id est, si homo oppressus ad Deum non reverentiter, adductus ad fidem, naturâ, creatione, beneficiisque ordinariis & extraordinariis ejus; ac denique verbo: is profectò nihil egerit clamoribus vagis, ver. 12. ut Psalm. 18. 42. & Prover. 1. 28.* Nocte] *id est, etiam cùm nulla ad eum laudandum documenta circumfulgent, imus spiritus excitat ad laudes.* 11 Docet] *id est, ratione, scientia, & sapientia supra res alias creatas instruit. hæc totidem sunt argumenta ad exaggerandam stupiditatem hominum in calamitatibus torpentium.* 12 Ibi] *id est, in calamitate positi.* 13 Meram vanitatem] *summa illius propositionis quæ ab exemplis & eventis administrationis Dei confirmata est supra, inde a versu 8. Est autem hoc primum membrum comparationis a minore, cujus apodosis est sequens versus: Si (inquit) justo Dei judicio non exaudiuntur aut subvertuntur iis, qui in æstu calamitatum evanescunt, neque suas cogitationes ad Deum evehunt; quanto minus exaudiet is, si protervè dixerit Deum nullam habere rationem tui; ac proinde velut in cœlum insiliens, omnem providentiam, autoritatem & administrationem ei blasphemi eripuerit?* 14 Judica] *brevis hortatio a superioribus documentis; quia Elihu primùm Iobi conscientiam appellat, dicens; te ipsum judicem facio coram Deo, num ita se res habeat ut modo dicebam: deinde illum ad spem & fidem in Deum revocat. Est autem hoc membrum habendum in conclusionis loco, quæ confirmatur & amplificatur versibus sequentibus.* 15 Nihil istorum] *id est, neque rectè judicas, neque expectas a Deo, ut pium hominem decet.*

Abundantiam] *id est, abundantissimam illam & Deo infinitam misericordiam & munificentiam Dei, quam modo prædicavimus.* 16 Vanitate dilatat] *id est, vanissimè contra Deum quicquid sibi in buccam venit effutit, præstructa mali præsentis gravitate.*

CAP-

CAPUT XXXVI.

Elihu proponit Ijobo omnipotentiam, bonitatem, justitiam, ac misericordiam Dei; iisq́ confirmatis ab exemplis recentibus ac priscis, & ab operibus Dei ordinariis atq́ extraordinariis, Ijobum excitat ad comparandam ignorationem & infirmitatem suam cum infinita notitia potentiæq́ Dei, & revocat eum ad misericordiam gratuitam illius.

1 POSTREMO pergens Elihu, ᵍ dixit:
2 ᵍSustine me paulisper, ut ostendam tibi: nam sunt adhuc pro Deo sermones.
3 Proferam sententiam meam ᵍe longinquo; & opifici meo tribuam justitiam.
4 Nam revera non *erunt* mendaces sermones mei: interger sententiis *ero* apud te.
5 ᵍEn Deus fortis validus est, nec tamen ᵍspernit: validus est, ᵍvirtus [a] animi.
6 ᵍNon servat vitam improbo; sed jus pauperum edit:
7 Non subtrahit a justo oculos suos, potius cum regibus solio *adest*; ut collocet illos in æternum atque exaltentur.
8 ᵍQuòd si vincti compedibus, captivi detineantur funibus afflictionis,
9 Postquam indicavit eis opus eorum; & defectiones eorum invaluisset;
10 Et revelavit illis [b] in aurem hujusmodi ᵍeruditione; indicens ut revertantur ab iniquitate:
11 Si auscultent & colant *eum*; consumunt dies suos in bono, & annos suos in *rebus* amœnis.
12 Sin autem non auscultaverint, missili transmittuntur: & exspirant in ignoratione.
13 Hypocritarum verò ex [c] animo, *qui* apponunt iram; nec voceferantur cùm vincivit eos:
14 Moritur ᵍcum juventa illa ᵍanima eorum: & vita eorum cum illis ᵍmeritoriis.
15 ᵍLiberat afflictum in afflictione ejus; & revelat oppressione eis in aurem.
16 ᵍSic etiam averterat re ab ore angustiæ, ᵍin latitudinem cui non suberat pressura: & [d] ferculum mensæ tuæ plenum erat pinguedine.
17 Dum ᵍjudicium improbi compleres: judicium & jus obtinerent.
18 Cùm ᵍæstuans ira *obvenit*, *cave* ne ᵍavertat te explosione; & magnum pretium redemptionis ᵍne abducat te.
19 An æstimabit nobilitatem tuam? non lectissimum aurum; ne *quidem* omnia ᵍfortificarent vires.
20 ᵍNe aspires ad illam ᵍnoctem, qua abeunt populi *in* locum suum.
21 ᵍCave tibi, ne respicias ad vanitatem; ut hoc eligas præ afflictione.
22 ᵍEn Deus fortis ᵍextollit virtute sua: quis sicut ipse docet?
23 Quis commisit ei viam ejus? quis dicit, operaris iniquitatem?
24 ᵍRecordare ut amplifices ᵍopus ejus; ᵍquod contemplati sunt mortales.
25 *Quod* omnes homines viderunt; ᵍmortalis intuetur e longinquo, *& dicas*:
26 ᵍEn Deus fortis ita amplius est ut non cognoscamus; cujus annorum numero non est perscrutatio.
27 Nam ᵍsubtrahit stillas aquarum, *quæ* fundebant pluviam ad ᵍcalamitatem ejus;
28 Cum fluerent superiores nubes: stillarent ᵍsuper homines multos.
29 ᵍSi etiam consideret *homo* ᵍextensiones densarum nubium, ᵍfragores in ᵍtugurio illius.
30 En ᵍextendit ᵍsuper eum lucem suam; & ᵍradices maris tegit:
31 ᵍCùm illis judicaturus est populos; *aut* daturus cibum [e] abundè.
32 ᵍManibus obtegit lucem; & interdicit ᵍipsi propter ᵍintercedentem:
33 Indicans in ᵍeum benevolentiam suam in pecora, etiam in proventum *terræ*.
34 Etiam ᵍad hoc trepidat [f] animus meus: & subsilit e loco suo.

[a] Heb. *cordis.*
[b] Heb. *revelat aurem eorum: sic vers.* 15.
[c] Heb. *corde.*
[d] Heb. *defensus, id est, quod deponebatur in mensam.*
[e] Heb. *ad multiplicantem.*
[f] Heb. *commotum.*

CAPUT XXXVII.

1 ᵍAUDITE [a] diligenter conjunctam commotione vocem ejus, & ᵍloquelam ex ore ejus prodeuntem.
2 Sub omnes cœlos dirigit eam, & ᵍlucem suam ad [b] oras terræ.
3 Post ᵍeam rugit sonus, tonat voce excellentiæ suæ: ᵍneque differt illa, quum audienda est vox ejus.
4 Tonans Deus fortis voce sua *facit* [c] mirabiliter: facit *res* adeò magnas ut non possimus cognoscere.
5 Cùm nivi ediceit, esto in terra, aut imbri, *ac* pluviæ: mox imber pluviæq́ roboris ejus *adsunt*.
6 ᵍManum cujusque hominis ᵍobsignat; ut recognoscat omnes [d] operarios suos.
7 Tum ingreditur bestia in latibulum: & in antris suis degit.
8 ᵍE suo penetrali prodit turbo: & a ᵍdispergentibus frigus.
9 [e] A flatu suo Deus fortis edit glaciem: & ᵍlatitudinem aquarum [f] coarctat.
10 Etiam *pro* irrigatione ᵍfatigat densam nubem; dispergit nubem ᵍlucis suæ.
11 Denique ipse *Deus* ᵍper vicissitudines ᵍeversat secum sapientia consilia sua de opere ᵍistorum, quodcunque præcipit istis *faciendum* in superficie orbis, in terra.
12 Sive ad flagellum, sive ad terram suam; sive ad faciendum beneficentiam, [h] efficit ut ᵍprætò sit.
13 ᵍAuribus percipe istud Ijob, consiste & considera mirabilia Dei fortis.
14 Nostine cùm disponit Deus de illis, ut ᵍsplendeat lux nubis suæ?
15 Nostine ᵍde libramentis densæ nubis, mirabilia *Dei* perfecti scientiis,
16 Quibus vestimenta tua ᵍcalent ᵍa meridie; quum ᵍtranquilla est terra?
17 *An* expanderes cum eo *cœlos* [i] junctos superioribus nubibus; ᵍfirmos, ut speculum fusum?
18 ᵍNo-

[a] Heb. *audiendo.*
[b] Heb. *alas.*
[c] Heb. *mirabilibus.*
[d] Heb. *viros operis sui.*
[e] Heb *a flatu Dei fortis edit &c. antecedens pro se & suo relativo: ut Gen. 3. 6.*
[f] Heb. *in angustum redigit.*
[g] Heb. *versat se in sapientibus consiliis suis: humanitus dictum.*
[h] Heb. *facit invenire ipsum.*
[i] Heb. *ad superiores nubes.*

18 'Notum fac nobis quid diceremus ei? non possumus instruere sermones propter [r] tenebras.
19 'An in acta referetur ei, si loquar? an' dicet quis? aut absorbeor?
20 'Jam enim non respiciunt *homines* 'lucem cùm nitida est in superioribus nubibus, quas ventus transiens purgabit;
21 'Per aquilonem [k] aurea lux advenit: in Deo reverenda *est magu* gloria.
22 'Omnipotens quem non assequimur, amplus est virtute: 'sed judicio & magnitudine justitiæ non affligit.
23 'Idcirco reverentur eum mortales: 'non respectat ullos sapientes [l] animo.

[k] Heb. *auri lux, repetitâ ex superiore versu.*
[l] Heb. *corde.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus orationis summæ partes sunt quatuor: Exordium, usque ad vers. 5. Propositio asserens potentissimam, sapientissimam, justissimamq; administrationem Dei, a 5. ver. usque ad 15. Confirmatio, inde usque ad ver. 22. Cap. 37. & conclusio.* 2 Sustine] *Exordio audientiam facit a persona Dei, cujus causam agit, a causæ antiquitate & jure, & a fide personæ suæ.* 3 Elonginquo] *id est, procul res sunt non tantùm inde a seculis, verùm etiam ante omnia secula.* 5 En Deus fortis] *propositio asserens studium Dei in administrandis rebus, adversus murmura quæ Jobo ex infirmitate carnis excidérant. Quasi dicat, omnipotens quidem est, sed non ut superbus tyrannus, qui potentiæ suæ abutatur ut infirmos proterat.* Spernit] *quenquam; sed omnium rationem habet, ut sequentibus explicatur.* Virtus animi] *id est, non tantùm ipse est validus; sed etiam infirmis & languentibus mortalium animis solus ipse virtutem præstat.* 6 Non servat] *ipsa via propositionis a diversitate subjectorum: nam malis, (inquit) & bonis potenter, justè, & sapienter præsidet, eventúsq; eorum moderatur.* 7 Illos] *justos quosque & pauperes.* 8 Quòd si] *Amplificatio ab ordine judiciorum Dei: primum in eos qui respiciunt a malo, usq; ad ver. 12. deinde in contumaces & palam obnitentes Deo, ver. 12. ac postremo in hypocritas, ver. 13. & 14.* 10 Eruditione] *id est, afflictione carceris, qua Deus erudit suos providentia sua: sic Psalm. 94. 12.* 14 Anima eorum] *ipsi.* Cum juventa illa] *id est, æquè morientur & pari judicio Dei conterentur. atque juveniles illi animi, qui protervè obnituntur Deo, & palàm ad omne flagitium projecti sunt: nam horum meminerat ver. 12.* Meritoriis] *fœnedache pro flagitiosis omnibus.* 15 Liberat, &c.] *Transitio ad confirmationem per anaphoram sive repetitionem summariam illius membri in propositione quod ad causam Jobi pertinet, ut habetur vers. 7. & accommodatur in sequentibus.* 16 Sic etiam] *primus confirmationi locus a persona Jobi, quòd mirificam illam administrationem Dei ipse expertus esset, his duobus versibus. unde oritur locus doctrinæ, a ver. 18. usque ad 22.* In latitudinem] *descripto allegorica præcedentis felicitatis Jobi.* 17 Judicium improbi compleres] *id est, justè de causa ejus statueres.* 18 Æstuans ira] *i. gravissimum Dei judicium infensi in te: prius documentum sive dehortatio a vana fiducia, ver. 18. & 19.* Avertat explosione] *id est, ne Deus explodat te, si ita in ipsum invehatur.* Ne abducat] *id est, ne confidas fore cùm semel te explodet Deus, ut ullo pretio gratiam ejus de integro tibi conciles; ut copiosiùs sequens versus ostendit.* 19 Fortificarent] *id est, tuerentur te ne explodereris a Deo.* 20 Ne aspires] *posterius documentum, sive dehortatio deperrratione.* Noctè] *id est, mortem quam omnes oppetunt, & tu jam totes dixisti tibi imminere, & teipsum ultrò ad eam aspirare.* 21 Cave tibi] *summa utriusque dehortationis superioris, a vanitate utriusque studii ita transitur ad secundum confirmationis locum.* 22 En Deus fortis] *secundus locus confirmationis a natura, documentis, & operibus Dei; quorum dignitas commendatur primum a forma, quòd nemo docere possit operibus ut Deus, hoc versu; deinde a jure, quòd operum suorum leges a nemine accipit, aut jure reprehendi possit, versu sequente.* Extollit] *videlicet documenta & vias suas, ut sequentia ostendunt.*
24 Recordare] *amplificatio secundi istius loci, primùm a singulari opere Dei, extra ordinem naturæ facto temporibus Noachi, usque ad ver. 29. deinde ab aliis tum ordinariis, tum extraordinariis, hoc & sequente capite.* Opus ejus] *diluvii, ut nominatim explicabit inde a ver. 27.* Quod contemplati] *id est, totum genus humanum expertum est.* 25 Mortalis] *id est, nos memoria nostra jam olim gestum recordamur.* 26 En Deus fortis] *id est, incomprehensibilis & seraternus. Sunt autem hæc per hypotyposin dicta, ut eo melius animus Jobi ad suspiciendum Deum adducatur.* 27 Subtrahit] *id est, aquas in nubibus suo loco continet. ne in orbem terrarum perrumpant, ut olim fecerunt, sic ostendit se mundo quidam messe æternitatem; sed Deo soli, qui pro arbitrio suo cum rebus creatis eam communicat.* Calamitatem ejus] *id est, diluvium quod immisit terris.* 28 Super homines] *omnes excepto Noacho cum familia. hoc autem argumentum ex verbo Eliphaz supra 22. 15. & sequentibus de industria resumit Elihu, ut operum Dei admirabilitatem asserat: non (ut ille) ad perterrefaciendum Jobum; se potius ad confirmandum in fide & expectatione, quamvis adversantibus malis, exemplo Noachi, cujus postea recordatur, vers. 32.*
29 Si etiam] *secundi amplificationis argumentum ab instauratione naturæ quam diluvium interverterat, & perpetua administratione Dei.* Extensiones] *id est, densæ nubes extensæ in aëre: hypallage.* Fragores] *ventorum luctantium & aërem perturbantium.* Tugurio] *id est, in nubibus, ut Psal. 18. 12.* 30 Extendit super eum] *id est. serenum cœlum efficit ventis dispellentibus nubes.* Semper eum] *hominem, id est, supra nos.* Radices maris] *i. terram, cui incumbunt maria, imbribus humectat & obtegit: sic per hysteroſin ostendit effectu nubium, ventorumq; de quibus superiore versu.* 31 Cum illis] *id est, cùm usum est ipsi, aut judiciis exercere hominес, aut beneficiis cumulare, ut infrà 37. 12.* 32 Manibus obtegit] *id est, modo tenebras efficit, quasi obducta manu; modo restituit lucem, velut abducta manu ad suorum preces.* Ipsi] *manui videlicet, ne amplius lucem obtegat.* Intercedentem] *Noachum diluvii tempore, & pios Noachi exemplo accedentes Deum.* 33 Eum] *pium intercedentem, colentem Deum.* 34 Ad hoc] *i. ad considerationem istius administrationis Dei, cujus meminit inde a vers. 29 ut indicat repetitio particulæ Etiam: quam ob rem versum hunc cum superioribus conjunximus.*

IN CAPUT XXXVII.

1 Audite]

1 Audite] *tertium argumentum a tonitruis, fulgetris, pluviis, turbine, ventis, grandine, glacie, usque ad ver.* 19. Loquelam] *allegoria tonitrui in ſcripturâ frequens.* 2 Lucem] *fulgura, lucida ut infrà* 38 24. 3 Eam] *lucem, id eſt, fulgetrum: nam priùs videtur coruſcatio, quàm exaudiatur ſonus.* Neque differt] *id eſt, fulgetra, tonitruum prænuntia exhibet: יראנו non differt, id eſt, præmittit.* 6 Manum] *id eſt, immiſſis eiuſmodi tempeſtatibus efficit ut homines domum ab opere ſuo fugiant; ubi dominii licet per otium operas ſuas recognoſcere.* Obſignat] *id eſt, præcludit ne operetur, tanquam ſigillo impoſito: metaphora.* 8 E ſuo penetrali] *id eſt, e nubu depreſſæ ſpecu, ut loquitur Plin lib. 2. cap. 48.* Diſpergentibus] *nempe ventis Aquilonaribus, qui nubes diſſipant & frugi efficiunt, infrà ver. 21.* 9 Latitudinem aquarum] *id eſt, ex aquu longè ſe diffundentibus condenſat grandinem.* 10 Fatigat] *huc illuc impellendo: metaphora a rebus animatis.* Lucis ſuæ] *id eſt, e cujus medio emicant fulgetrorum rimæ, de quibus ſuprà ver. 2.* 11 Denique ipſe] *ſumma tertii argumenti: ubi oſtendit Elihu totam iſtam adminiſtrationem unicæ Dei ſapientiæ acceptam fieri oportere.* Per viciſſitudines] *quas rebus humanis exhibet, modò hoc, modò illud efficiendo.* Iſtorum] *de quibus locutus eſt inde a principio capitis.*

12 Sive ad Flagellum] *ſines ſuperioris adminiſtrationis tres: quorum duo extremi homines propriè attingunt, quos Deus vel meritis ſupplicia afflict; vel benignitate ſua miſericorditer proſequitur; medius univerſi adres omnes creatas pertinet, quas liberum eſt ipſi pro jure & autoritate ſua afficere bono vel malo.* Præſtò ſit] *unum quodque illorum.* 13 Auribus percipe] *quartum argumentum a compellatione conſcientiæ Ijobi, ut eam ſerio cum Dei ſapientia comparet; ac proinde agnoſcat tenuitatem ſuam, uſque ad verſ.* 22. *hujus autem tenuitatis duo ſunt loci præcipui; unus, a notitia & intelligentia Ijobi, uſque ad ver.* 17. *alter, ab impotentia, ver* 17. 14 Splendeat lux] *id eſt, coruſcatio & fulgetrum emicent.* 15 De libramentis] *id eſt, potèſne judicare de admirabili opere Dei, quo nubes velut æquilibrio ab omnibus cæli partibus conſiſtentes, ac nullis ventis perſpirantibus agitatæ, tantum æſtum a ſole concipiunt, ut hominis præfocari videantur?* 16 Calent] *id eſt, ita incalueſcunt, ut quamvis exilia tibi ſint onerî.* A meridie] *id eſt, a ſole meridiano.* Tranquilla] *a ventis, & omni aëris agitatione, unde magis fidis & fervet calor.* 17 An expanderes] *id eſt, quid poſſes præſtare in creatione, ſi redintegranda eſſet?* Firmos] *id eſt, firmiores quàm hæc inferiora ſint.* Ut ſpeculum] *id eſt, pellucidos.* 18 Notum fac] *redit ad compellandum conſcientiam Ijobi, atque ita dehortatur ne amplius obloquatur Deo, argumento per hypotheſin ſumpto a perſona ſua. Quaſi dicat, patronum optaſti; ego ſpoſpondi fidem meam ad juſtificandum te, ſi qui poſſum, ſuprà* 33. 32. *ſed non video omnibus expenſis quid præſtare poſſim.* Tenebras] *ventis.* 19 An in acta] *id eſt, putáſne fieri poſſe ut vadetur mecum, & cauſæ iſtius cognitionem ſuſcipi jubeat?* Diceret] *id eſt, cauſa experiretur contra illum.* 29 Jam enim] *confirmatio ſuperioris propoſitionis per comparationem minoris: nemo poteſt (inquit) adverſis oculis nitidum ſolem contueri; quis ergo ferat præſentiam majeſtatis Dei?* Lucem] λαμπρὸν, *id eſt, ſolem: qui ex eo quoque Ægyptiis appellatur orus.* 21 Per Aquilonem] *id eſt, Aquilonares ventos, qui diſpellunt nubes, ut ſuprà verſ.* 8. 22 Omnipotens] *Concluſio orationem (ut rhetores vocant) efficiens κυκλικὴν. nam paulùm mutatis vocibus repetit eandem propoſitionem quæ habetur ſuprà* 36. 5. Sed] *id eſt, quamvis ſit potentiſſimus; tamen homines a ſe creatos tanti facit, ut non utatur omnipotentia ſua adeos ſummo jure ac pro merito ipſorum affligendos.* 23 Idcirco] *nimirum quòd potentiſſimus Deus ovini a judicia temperat ſua miſericordia: alterum membrum concluſionis de officio bonorum in Deum raiſericordem, ad quod Ijobum generali hoc documento provocat.* Non reſpectat] *hoc eſt, non propter illos aut propter ullam præſtantiam quæ inſit in illis; ſed propter nomen ſuum, etiam ſapientiſſimorum inter homines miſeretur; ſive (uno verbo) ad ſe, non ad illos reſpicit, cùm miſericordia utitur in Filio delectionis ſuæ.*

CAPUT XXXVIII.

Deus Ijobum increpans, ac velut in aciem provocans, evincit de ſapientia, potentia & bonitate ſua argumentis creationis & adminiſtrationis univerſæ, atque ſingularis in res creatas omnes, cælo, aëre, terra, mari, & abyſſo: quam ob rem Ijob interrogatus a Deo, cedit autoritati ejus, & ſe inferiorem cauſa confitetur.

1 TANDEM reſpondit Jehova Ijobo a turbine, a dicens:

2 Quis iſte eſt, qui obtenebrat conſilium ſermonibus inſcitiæ?

3 Accinge nunc ut vir lumbos tuos; & quod interrogabo te, notum facito mihi.

4 Ubinam eras cùm fundarem terram? indica, ſi novîſti intelligentiam.

5 Quis diſpoſuit menſuras ejus? quandoquidem ſcitus es? aut quis extendit in ea regulam?

6 Cui rei baſes ejus demerſæ incumbunt? aut quis jecit lapidem angularem eius,

7 Cùm canerent ſimul ſtellæ matutinæ; & cui vociferati ſunt omnes filii Dei?

8 Aut quis occluſit valvis mare; cùm erumperet, tanquam e vulva exiens?

9 Cùm ponerem nubem indumentum ejus: & caliginem cunabula ejus?

10 Cùm diffregi ipſi locum meum, & apposui vectem & valvas:

11 Dicens, hucuſque venies & ne procedito: & hic opponit ſe littus ſuperbiæ fluctuum tuorum.

12 An unquam præcepiſti matutino tempori notum feciſti auroræ locum ſuum,

13 Ut carperet oras terræ; cùm excutiuntur improbi ex ea?

14 (Mutat ſe ea ſicut argilla figillaris: & ſiſtunt ſe velut indumenta ejus.)

15 Ut prohiberetur ab improbis lux eorum: & brachium elatum frangeretur?

16 Perveniſtine uſq; ad profunditates maris; aut in penetrali abyſſi inambulaſti?

17 An revelatæ ſunt tibi portæ mortis; aut portas umbræ lethalis vidiſti?

18 Conſideraſtine uſque ad latitudines terræ? indica, ſi noſti eam totam.

19 Quanam via habitat lux: & tenebrarum ubi eſt locus?

20 Cùm

a Heb. *a diebus tuis*: *ſup.* 27. 6. b Heb. *ala.*

20 'Cùm perceperis horum unumquodque
'u/g ad terminum ſuum; & cùm intellexeris
'ſemitas domus ejus:
21 Noveris te 'jam tum natum fuiſſe; & numero dies tuos eſſe multos.
22 'Perveniſtine ad theſauros nivis? aut *in* theſauros grandinis inſpectionem habes?
23 'Quæ cohibeo 'ad tempus anguſtiæ: ad diem conflictus & belli.
24 'Quęnam eſt via, *quæ* in partes diſſilit 'lux; diſpergente Euro ſuper terram?
25 Quis dividit 'inundationi aquæ ductum? & viam nimbo 'ſonoro?
'Heb. vocum
26 Demittendo pluviam in terram vacuam viro; in deſertum in quo non *eſt* homo:
27 Ut ſatiet vaſtatum & pervaſtatum *locum*; efferatque productionem teneræ herbæ.
28 'Eſtne pluviæ 'pater? aut quis genuit guttas roris?
29 E cujus utero egreſſa eſt glacies: aut pruinã cœli quis genuit?
30 'Tanquam lapide aquæ abſcondentes ſe; cùm ſuperficies abyſſi concreſcit?
31 An 'conſtringes delicias Pleiadum; aut 'lora Orionis diſſolves?
32 Educésne 'remotiora ſigna *quoque* tempore ſuo? aut Arcturum 'cum filiis ſuis duces?
33 An cognoſcis de ſtatutis cœli; 'an diſponere potes dominatum ejus in terra?
34 An tollere potes ad denſam nubem vocem tuam; ut affluentia aquarum 'tegat te?
35 An emittere potes fulgura ut abeant: an dicent tibi, ecce nos?
36 'Quis indidiſſet præcordiis ſapientiam? aut quis dediſſet menti intelligentiam?
37 Quis 'ſapphirinas efficit nubes ſapientia? & 'utres cœli quis proſternat,
38 'Perfundendo pulverem iſta effuſione; ut glebæ conglutinentur?

CAPUT XXXIX.

1 'AN venari potes immanibus leonibus prædam; ut catervam juvenum leonum explere potes:
2 Cùm incurvant ſe in antris ſuis; conſident in tugurio ad inſidias?
'Heb. vi ationem.
3 Quis comparat 'corvis 'eſcam ipſorum, cùm pulli eorum ad *Deum* fortem 'vociferantur; aberrantibus 'penuria cibi?
'Heb. propter non cibum
4 'Poſsisne 'noſcere tempus quo pariunt rupicapræ? *quo* eniituntur cervæ, obſerves?
5 Numeres menſes *quos* complent? noſcas tempes partus earum?
6 Ut 'incurvent ſeſe, pullos ſuos edendo 'diſſecent ſe: 'dolores ſuos emittant?
7 'Revaleſcant nati earum, creſcant per agrũ: egreſſi non revertantur ad eas?
8 'Quis dimiſit ferum animal liberum: & 'lora onagri quis ſolvit?
9 Cui diſpoſui campeſtria *pro* domo ejus; & *pro* habitaculis ejus ſalſuginoſam terram.
10 Ridet multitudinem urbis: nam fragores exactoris non exaudit.
11 'Exploratum in montibus eſt paſcuum ejus: & poſt omnem viriditatem inquirit.
'Heb. exploratio montium.
12 An volet unicornis ſervire tibi? pernoctabitne ad præſepia tua?
13 An ligares unicornem ad 'orationem denſo funè ejus? occarétne convalles poſt te?
'Heb. porcũ, ſynecdoche: nam ſolcus, porca & lira ſunt arationis partes.
14 An fides ei, quia multa eſt vis ejus: aut relinquas ei laborem tuum?
15 Credésne ei relaturum eſſe ſementem tuã: & *in* aream tuam collecturum?
16 'Alámne pavonum exultabundam; an pennam ciconiæ, aut ſtruthiocamelo *dares*.
17 Qui relinquit terræ oya ſua: & in puluere calefacit ea:
18 Oblitus pedem compreſſurum eſſe illud; & beſtiam agreſtem proculcaturam illud.
19 *Deus* 'torrefaciens excludit pullos ejus ſaliená operâ: propter vanitatem laboris ejus
'Heb. torrefacit pullos.
'Heb. per ipſum ejus.
8 ex incuria:
20 Quia 'deſtituit eam Deus ſapientia: neque impertitus eſt ei iſtam intelligentiam.
21 Quo tempore in excelſum extollit ſe; 'ridet equum & ſeſſorem ejus.
22 'Daréſne equo robur? an indueres collum ejus 'tonitru?
23 An tremefaceres eum ſicut locuſtam? gloriam ronchi ejus terrore?
24 Fodiunt *pedes* in convalle, & lætatur præ virtute; prodiens obviam armis.
25 Ridet pavorem, neque conſternatur; neque revertitur metu gladii,
26 Contra ſe ſonante pharetra; ſplendente haſta & lancea.
27 In fremitu & commotione fodit terram: neque conſiſtit firmus, cùm ſonus tubæ *editur*:
28 Ad ſonum tubę dicit, Ha ha he, cum e longinquo odoratur bellum; tonitru principũ & vociferationem.
29 An ex intelligentia tua pennis utitur accipiter? 'pandit alas ſuas verſus auſtrum?
30 An 'ad præſtitutum tuum 'altum petit aquila? an certè artollit nidum ſuum?
31 Rupem inhabitat & immoratur; in ſcopulo rupis & munitione:
32 Unde perveſtigat cibum; in longinquum oculis ejus intuentibus.
33 Etiam pulli ejus ſorbent ſanguinem; & ubi ſunt confoſſi, ibi eſt.
34 'Deinde reſpondens Jehova Ijobo, dixit:
35 'Satiſne? contra omnipotentem contumacem eſſe *quenquam*? 'increpator Dei reſpondeat ad iſtud.
36 Itaque reſpondens Ijob Jehovæ, dixit:
37 'En, vilis ſum, 'quid reſponſarem tibi? 'manum meam appono ad os meum.
38 Semel locutus ſum; ſed non reſpondebo: aut iterum; ſed non pergam.
'Heb. non pavore. i. ſollicitudine.
'Heb. fecit ut oblivi ſceretur.
'Heb. ſecundum os.

ANNOTATIO

1 E turbine] *tum ad majeſtatem ſibi & verbo ſuo comparandam; tum ad deprimendum & humiliandum animum Ijobi, ut Jechezk. 1. 4.* Dicens] *Hujus orationis partes ſunt, Exordium, 2. & 3. verſ. Confutatio, uſque ad capitu 39. verſ. 34. & concluſio dialogiſtica.* 2 Quis iſte eſt] *Exordii locus prior ἀπὸ τῆς τῦ φάσκοντος διαβολῆς, id eſt, ab Ijobi qui ſermonem habuerat, reprehenſione: cujus reprehenſionis argumenta*

guvenia ſunt dæmonum quidin toto ſermone ſuo imperitè & ſine conſilio ſenſa animi ſui effundit: alterum, quod etiam conſilium Dei obſcurare nititur. 3 Accinge] *alter locus exordii, propoſitio ſive provocatio Iobi ad ſermones conferendos: quod toties antè poſtulaverat: agedum Iobe, (inquit Deus) ſi potes, accinge, id eſt, compara & confirma te: metaphora a certaminibus corporeis.* 4 Ubi iam &c.] *Confutatio ſermonum Iobi quibus adverſus Deum contenderat, erotematicè Iobo proponitur, ut copia dicendi facilè reſpondeat. Sunt autem tria confutationis argumenta: primùm, a comparatione æternitatis Dei cum brevissimo ac recente Iobi tempore, quo uſus erat Eliphaz, ſuprà 15.7. ſed ratione diverſiſſima; ſecundum, a tenuitate notitiæ & ſcientiæ Iobi, hoc verſu: tertium a comparatione operum Dei cum Iobi infirmitate, cæteris verſibus.* 5 Quis diſpoſuit] *tertium genus argumentorum ab operibus, partim creationis & adminiſtrationis usque verſ. 28. toto hoc capite: partim ſingularis adminiſtrationis animantium, capite ſequente. Hic autem primus locus eſt a creatione & conſtitutione terræ, uſque ad verſum 7. metaphoricè enuntiatus a comparatione architecturæ.* Quandoquidem ſcitus] *Ironia.* 7 Cùm canerent] *Secundus locus ex παρέργῳ adductus occaſione præcedentis loci, a creatione corporum & ſpirituum cœleſtium; vide ſuprà 37.3.* Matutinæ] *id eſt lucidæ.* Cui vociferati ſunt] *id eſt, cujus laudes prædicarunt ſuæ & aliorum creationis nomine.* Filii Dei] *id eſt angeli, ut ſuprà 1.6.* 8 Aut quis occluſit] *tertius locus a creatione & conſtitutione aquarium.* Valvis] *de quibus infrà 10. & 11. verſu.* Cùm erumperet] *uno momento ad mandatum Dei & ex theſauro potentiæ ejus, ut factus ex utero.* 9 Cùm ponerem] *id eſt, mare alias aquas, tanquam veſtitu & faſciis partum, circumtegerem: elegans allegoria.* 10 Diffregi] *id eſt, alveos ejus, velut cunas, exaravi & circummunivi.* 12 An unquam] *quartus locus, a conſtitutione lucis & tenebrarum.* 13 Carperet] *id eſt, exortens totam terram, perluſtraret: ſynecdoche.*

Cùm excutiantur] *deſcriptio lucis ab effectu, hoc & ſequente verſu. Improbi autem matutino dicuntur propterea excuti, quod fugiant lucem: unde antegreſſa illa proceſſit allegoria, ſuprà 34.25.* 14 Mutat ſe] *id eſt, novam faciem induit, quæ priùs per noctem tota fuerat atra.* Sigillaris] *id eſt, ſicut argilla ſigulis, ſuis operibus, coloribus, cælaturiſq; variis, ſic terra multiplicibus bonis exornata conſpicitur.* Siſtunt ſe] *id eſt, fructus terram veſtientes ſe oculis noſtris exhibent.* 15 Ut prohibeatur] *a ſine. quaſi dicat, an ſi unquam fuerunt coercendi mali, potuiſti vel tantillum accellerare lucem, ut deprehenſos, luce ſua, id eſt, vita, rebusq; omnibus, quorum nomine illuſtres habentur, eos ſpoliares?* 16 Perveniſtine] *quantus locus ab amplitudine per humanam artem imperveſtigabilis, primùm quidem maris, his duobus verſibus; deinde terræ, verſ. 18. poſt. enò cœli, verſ. 19.* 17 Portæ mortis] *profundiſſimæ abyſſi illius, in quas natura hominum viva penetrare non poteſt: vide ſimile ſuprà 28.3.* 20 Cum perceperis &c.] *Ironica conceſſio, profectæ a ſponſione quæ habetur ſuprà ver. 3. ſic Feſchahh. 29.16. & infrà 40 9.* Uſque ad terminum] *id eſt, planè. & ſine exceptione.* Semitas domus] *id eſt, quibus in ſtationem ejus perveniatur.* 21 Jam tum] *videlicet cùm fundata eſt terra, cæteraq; effecta quæ ſuprà dixit Deus.* 22 Perveniſtine] *hactenus argumenta creationis, ſequuntur alia ab operibus adminiſtrationis, ut ſuprà ver. 5. obſervatum eſt. primus autem locus eſt a procellis ſingularibus, uſq; ad verſ. 28.* Perveniſtine, inquit, id eſt, habèsne adminiſtrationem & curator iſtorum inſtitutus es? *metaphora ſumpta a quæſtoribus erariis.* 23 Quæ cohibeo] *id eſt, quorum procurationem adminiſtrationemq; reſervavi mihi.* Ad tempus angustiæ] *id eſt, ad quodcunque tempus mihi viſum fuerit: ſynecdoche. nominatim autem calumitatum meminit, ut oſtendat ſua præſentiſſima eſſe inſtrumenta, quibus contumaces retundat.* 24 Quænam eſt] *id eſt, qua ratione fiunt coruſcationes, fulgura, procellæ, ventorum concertationes, niſi per me?* Lux] *vide ſuprà 37.2.* 25 Inundationi] *id eſt, qui facit ut procelloſa nubes e cælo extendatur, modo huc modo illuc erumpat, tanquam a certo aquæductuum emiſſarius? ſimili argumento utitur Habacuc, 4.7. & 8.* 28 Eſtne] *ſecundus locus ab eo adminiſtrationis genere quod magis ordinarium eſt in natura rerum: ut ſunt pluvia & ros, hoc verſu: gelu, pruina, & frigus, duobus ſequentibus: temperatiores annus per ſua ſigna diſtributæ, 31.32. & 33. & ſic deinceps.* Pater] *præter me, & ſic deinceps.* 30 Tanquam lapide] *id eſt, glaciem lapidescentem.* 31 Conſtringes] *id eſt, cohibebis Pleiadas, ne vernent & ſuas delicias proferant: vide ſuprà 9.9.* Lora Orionis] *id eſt, quaſi ductarios funes illius admes, quibus imbres, tempeſtates, ac frigora ſolet ſecum advehere?* 32 Remotiora ſigna] *id eſt, meridiana, ab aſpectu noſtro magis remota.* Cum filiis] *id eſt, ſignis borealibus* 33 An diſponere] *id eſt, an cœlis curſum & effecta in inferiora moderari potes? quæ inſtituerat Deus Gene. 1.14. & ſequentibus.* 34 Tegat te] *id eſt, tibi miniſtret irrigationem, cùm & quantum voles.* 36 Quis indidit] *id eſt, unde habuiſſes iſta?* 37 Sapphirinas efficit] *id eſt, quis adeo ſerenat cælum, ut ſpeciem reddat ſapphiri?* Utres] *id eſt, nubes, velut in utres digeſtas exonerat?* 38 Perfundendo] *id eſt, terram, cùm pulverulenta eſt ab aridítate, immiſſis pluviis fermentando?*

IN CAPUT XXXIX.

1 An venari potes] *tertia argumentatio, ab adminiſtratione ſingulari animantium terreſtrium & volatilium. Eſt autem in his verbis primum exemplum generis voraciſſimi & ſimilici, leonum in quadrupedibus, & corvorum in volatilibus; de ratione ſubminiſtrandi eis alimentum.* 2 Corvis] *ſua, & pullorum cauſa ſollicitus.* Vociferantur] *id eſt, in ſuo nido crocitant, Deum ſuo modo inclamantes.* 4 Puliſsine] *ſecundum exemplum, a cura & adminiſtratione partus ſylveſtrium maximè & perniciſſimorum animantium.* Noſcere tempus] *id eſt, partum ſtatum moderari ſuo tempore? ut ſuprà 38.33. ſic ſequentia omnia verba per ſynecdochen: pro eo quod eſt totam adminiſtrationem earum obtinere.* 6 Incurvent ſeſe] *ad partum. quaſi dicat, tùne efficis ut cervæ, quæ alioquin egerimè eſſent parturæ, commodiùs pariant? nam ante partum purgantur herba quadam quæ ſeſelis dicitur, facilore ita utentes utero, inquit Plin. lib 8. cap. 32.* Diſſecent ſe] *id eſt, dilatent naturalia: ſynecdoche.* Dolores ſuos emittant] *id eſt, doloribus partus liberentur ejecto involucro partus, aro & ſeſeli depaſtæ: Ariſtoteles lib. 9. de hiſtoria animalium, cap. 5. & Plinius ibidem.* 7 Revaleſcant] *ab anguſtiis & difficultatibus*

partus

partu, quibus fœtus sunt. 8 Quis dimisit] *tertium exemplum eminens ferarum omnium, ab immani & insueta earum natura quam solus moderatur Deus; quo in genere duo singularia exempla adduxit, onagri, usque ad ver. 12. & unicorni, usque ad ver. 16.* Loris] *id est, quis indulsit ei ferociam & impatientiam frænigi?* 16 Alamne] *quartum exemplum, ab ornatu volatilium, & providæ administratione stolidissimorum animalium, a struthiocamelo exemplo, usque ad ver. 22.* 19 Torrefaciens] *id est, solis æstu fovet ova quæ struthiocamelus in arena posuerat, donec excludantur pulli.* 21 Ridet] *altitudine & celeritate. Aristoteles de partibus animalium lib. 4. in fine, & Plin. principio lib. 10. humanum dicit, ut suprà vers. 10. sic deinceps.* 22 Daréne] *quintum exemplum a robore & nobilitate, primùm equi, usque ad ver. 29. deinde accipitris & aquilæ.* Tonitru] *id est, hinnitu vehementissimo, quo a frenitu gravitate cum jonitu comparatur. est autem hic verbum elegantissimæ descriptio generosi equi, quem Græci* φυσητὴν *martium volut fremebundum vocant.* 29 Pandit alas] *id est, in Australem plagam avolat hyberno tempore, Plin. lib. 10. cap. 3.* 30 Altum petit] *exempla hæc aquilarum de variis earum generibus sunt accipienda: vide plin. lib. 10. cap. 3.* 34 Deinde] *Conclusio dialectica, ut observatum est in ver. 1. 38.* 35 Sæcine] *reprehensa quæ indignanter in Iobum, duobus argumentis; a firmitate superiorum argumentorum quæ exposuit Deus, & a comparatione hominis cum Deo:* Increpator] *Concessio ejus quod petierat suprà 13. 22. qua Iobum ad secundas agendas si volet, provocat; sed indefinitè, quasi dicat, quisquis fuerit.* 37 En, vilis sum] *Confessio Iobi singularis ad superiorem propositionem Dei, non autem integra, ut fuit posita, infrà 42. 1. En (inquit) vilis sum: respicit ad secundum argumentum, seipsum cum Deo comparans:* κατ' ὑφέσιν. Quid respondsarem] *subjectio ad primum argumentum, qua exponit Iob se acquiescere superioribus dictis Dei.* Manum meam] *ut suprà 21. 5.*

CAPUT XL.

Deus Iobum reprehendit, docens non satis esse ut desistat de causa, nisi gloriam omnem ipsi tribuat: propterea in superiore argumento pergens, justitiam & omnipotentiam sibi duobus illustrissimis exemplis vendicat.

1 Iterumque respondens Jehova e turbine Iobo, dixit:

2 'Accinge nunc ut vir lumbos tuos: quod interrogabo te, notum facito mihi.

3 'An etiam irritum facies judicium meum? condemnabis me, ut justus sis?

4 'Aut an brachium ut Dei fortis est tibi? & voce ut ipse intonabis?

5 'Orna *te* jam excellentia & sublimitate; gloriaque & decore indue te.

6 'Disperge indignationes iræ tuæ; & aspice quicquid est excellens, ac dejice illud.

7 Aspice quicquid est excellens, deprime illud: & contunde improbos ' loco suo.

8 ' Abscondе eos in ipso pulvere pariter; faciem eorum obliga in abscondito.

9 ' Tunc etiam ego celebrabo te; quod servet te dextera tua.

10 'Jam ecce elephantem quem feci tecum: qui' fœnum ut bos comedit:

11 Ecce jam, inquam, vis ejus ' in lumbis ejus est: & robur ejus in [a] umbilico ventris ejus.

12 Arrigit ' caudam suam ' similem cedro: ' nervi testium ipsius in ramos abeuntibus.

13 ' Ossa ejus sunt tubulis chalybeis; artus ejus vecti ferreo similes.

14 'Huic primario operi viarum Dei fortis; qui fecit ipsum, adhibuit gladium ipsius;

15 ' Quamvis proventum montes proferant ei; & omnes bestiæ agri ' ludant ibidem.

16 Sub umbrosis cubat; in ' occulto arundinum & cœni:

17 Tegunt eum umbrosa, quodque umbra sua: cingunt ipsum salices torrentis.

18 En ' comprimit flumen, *ut* non festinet: confideret irruptum esse Jardenem in os suum.

19 *An* ' in oculis ejus capiet eum *quisquam*: ' tendiculis perforabit nasum?

[a] Heb. *in umbilicis.*

CAPUT. XLI.

1 ' An extrahas balænam hamo; aut funem demerserit lingua ejus?

2 ' An appones ' juncum naso ejus; aut ' spina perforabis maxillam ejus?

3 An multis utetur apud te deprecationibus? aut alloquetur te mollibus?

4 An panget fœdus tecum? assumes eam servum [a] perpetuum?

5 Ludesne eam tanquam avicula? aut ligabis eam propuellis tuis?

6 'Apparabúntne convivium propter eam focii? dividentne eam inter mercatores?

7 ' An implebis [b] harpagonibus cutem ejus? aut fuscina piscaria caput ejus?

8 ' Pone super eam manum tuam: 'memineris belli ne pergito.

9 En spes ejus *capiendæ* mendax est: an etiam ad aspectum ipsius *hominis* dejicietur?

10 Non est ferox, qui excitet eam: ' quis ergo est, *qui* sistat se coram me?

11 Quis prævenit me, & rependam? *quicquid* subest toti cœlo, meum est.

12 'Non silebo membra ejus; & sermonem de viribus, & gratia dispositionis ejus.

13 Quis 'retegit superficiem vestis ejus: cum [c] geminis habenis suis quis accedat?

14 'Fores faciei ejus quis aperiat? circa dentes ejus est terror.

15 'Excellentia, viribus scutorum; circumclusa est ' sigillo arctissimo.

16 Unum alteri tam propè sunt; ut ventus non possit intervenire illis.

17 [d] Quodq; proximo suo cohærent; continentia sunt ita ut non se jungantur.

[a] Heb. *seculi.*

[b] Heb. *spinis.*

[c] Heb. *cum duplo habenarum.*

[d] Heb. *vir cum fratre suo.*

28 'Sternutationibus ejus splendet lux; & quidem oculorum ejus, velut 'palpebræ auroræ.
29 'Ex ore ejus *velut* tædis prodeuntibus; scintillis ignis proripientibus sese,
30 *Ita* naribus ejus prodit fumus: 'ut aheni ferventis & cortinæ.
31 *Quasi* halitus ejus carbones incendere; & flamma ex ore ejus prodiret.
32 In collo ejus commoratur robur; & ante eam 'exilit mœror.
33 'Membrorum carnis ejus cohærent; firma est in se, non dimovetur.
34 'Cor ejus firmum est ut lapis; firmum, inquam, ut fragmen 'molæ.
35 Ab excellentia ejus timent fortes: 'metu confractionum se purgant.
36 'Assequentis eam 'gladius non consistet; hasta, telum, aut lorica.
37 Reputat ut paleam ferrum; ut lignum putre chalybem.
38 Non fugat eum 'sagitta; in stipulam convertuntur ei lapides fundæ.
39 Ut stipula reputantur ballistæ *lapides*; & ridet ad vibrationem lanceæ.
40 'Subduntur ei *ut* acumina testacea; substernit' excisum in luto.
41 'Fervefacit tanquam ollam profundum; & mare disponit ut mortarium unguentarii.
42 'Post se lucidam reddit semitam; putaret *videns* se abyssum canitiem esse.
43 Non sunt in pulvere [b] comparanda ei; quæ agant intrepide.
44 Quicquid altum est, despicit; estque regina super omnes [i] feras.

[e] Heb. *inferiora mola.*
[f] Heb. *filius arcus.*
[g] Heb. *absorsum canities esse.*
[b] Heb. *comparare ea.*
[i] Heb. *filios feræ; ut sup. 28.8.*

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus secunda responsionis argumentum cum priore commune est. Finis, ut Ijob ad ampliorem & integram prædicationem gloriæ Dei & infirmitatis suæ professionem adducatur. Partes vero sunt, Exordium, vers. 2. ἔλεγξις sive propositio reprehensionis, a ver. 3. usq; ad 10. Et confirmatio a duobus singularibus exemplis a 10 vers. usq; ad finem cap. 41.* 2 Accinge, &c.] *Exordium, ut suprà 38. 3.* 3 An etiam] *Propositio reprehensionis Ijobi, quod imperitiam adhuc confessionem edidisset: quam ob rem eo nomine illum reprehendit Deus, quod plane sibi injuria fieret, nisi aperte Ijob rem totam confiteretur. Hoc autem ducit primum ab absurdo, docens absurdè esse ut taceat Ijob, postquam innocentiam suam defendit, & de judicio Dei conquestus est: deinde* ἐκ τοῦ ἀνάπαλιν, *ver.* 4. Etiam irritum facies] *id est, nondum revocabis quod semel de meo judicio exposuisti?* 4 Aut an] *Secundum argumentum ab impossibili, per comparationem potentiæ Ijobi cum potentia Dei.* 5 Ornate] *amplificatio* (συγχώρησις *a Græcis dicitur*) *concessiva utriusq; superiorum argumenti de justitia & potentia. q. d. experire jam potentiam tuam, & justa judicia exerce (si potes) ex forma majestatis, atque efficacia qua exercet Deus: dein, Deum age.* 6 Dispergel *id est, iram tuam gravissimam momento temporis usq; longè latèq; in omnem præstantiam diffunde.* 7 Loco [suo] *id est, ubicunque locorum sunt ita ut non ipsi coram te hic sistantur; sed potentia tua pervadat, ut potentia Dei.* 8 Absconde, &c.] *id est, tolle omnes, & perpetua oblivione sepeli.* 9 Tunc] *ironia in suprà 38.20.* 10 Jam ecce] *Confirmatio a duobus exemplis, primùm elephantis, usque ad finem capitis: deinde balænæ in mari, cap. 41.* Tecum] *id est, inter terrestria, ut tuos.* Fœnum, &c.] *id est, rebus e terra nascentibus pascitur, non aliter ut fera, raptu; synecdoche.* 11 In lumbis] *id est, totus robustissimus est superne & inferne.* 12 Caudam] *i. penem* κατ' ἐνέργειαν. Similem cedro] *id est, ingentem, hyperbolè; etsi non pro reliqui corporis magnitudine magna est, ut res ipsa docet.* Nervi testium] *id est, quæ semen a testibus, qui longiùs a cauda absunt, per tremisteras velut potensos ramos ad penem dimittitur: nam testes elephanto non foris conspicui sunt, sed intus circa renes conditi, teste Aristotele lib. 2. de historia animalium, cap. 1.* 13 Ossa ejus] *id est, sunt firmissima.* 14 Huic primario] *id est, hoc tantum specimen admirabilium Dei operum arrasit Deus manu sive proboscide, quasi gladio validissimo.* 15 Quamvis] *id est, terræ nascentibus pascatur, nec armis in aliorum animantium pernicem abutatur, ut quæ venantur rapto,* Ludant] *securæ ab eo.* 16 Occulto arundinum] *id est, ripas accolis plurimum, ubi hæc crescunt: Aristoteles lib. 9. de historia animal cap. 46. & Plin libro 8. cap. 10.* 18 Comprimit flumen] *id est, animem in quo se abluit, præ mole corporis avertit & obsistit ei; quod sequentia per hyperbolen explicant.* 19 In oculis] *id est, aperte, ac non insidiis structis: vide Plin lib. 8. cap. 8. & 9. quibus insidiis capiantur.* Tendiculis] *i. hamis vel uncis in nasum injectis ut sit piscibus ista transitio sit ad alterum genus aquaticum, de quo 41. cap.*

IN CAPUT XLI.

1 An extrahas] *secundum exemplum, ut observatum est suprà 40. 10. quo ait, An extrahas, id est, potèsne capere ut pisces alios.* 2 An appones] *id est, poteris ne retinere captam?* Juncum] *id est, constringèsne incerto junco, ut minutos pisces?* Spina] *id est, unco piscatorio.* 6 Apparabúne] *id est, an de captura ejus piscatores læti convivantur, eamq; filis vendicare possunt? hîc enim agitur de captura ab hominibus arte, labore, atque industria facta.* Dividentl *id est, an unquam redemptores, qui conducto piscatoribus pretio capturas ut adversionem comparant, sibi hoc nomine gratulati sunt capturam dividentes?*
7 An implebis] *id est, an injectu in cutem ejus confertim harpagonibus, poteris eam in lintea trahere?* 8 Pone] *ironica concessio.* Meminisse] *dehortatio, ex diverso ironiæ respondens; cujus* ἐγκώμιον *& accommodatio ad præsentem causam, exponitur tribus versibus sequentibus.* 10 Quis ergo] *accommodationis argumenta sunt, a potentia, hoc versu, atque a justitia & jure, vers. 11.* 12 Non silebo] *retrusso ad explicationem amplitudinis, quæ in balæna est.* 13 Retegit superficiem] *i. quis potest illam e mari in siccum adducere, & nudam sistere coram hominibus? sic deinceps per gradationem.* Cum geminis] *id est, retectam*

retectam quis frenet? 24 Fores] *id est, maxillas ad inserendum freum, qua ita aperiuntur ut ingentes portarum valvæ.* 25 Excellentia] *id est, præstantissimus & durissimus squamis, quæ forma & usu sunt balænæ scutæ: hypalliage rhetorum.* Sigillo arctissimo] *quod duo sequentes versus explicant.* 18 Sternutationibus] *id est, cùm natans anhelat, & obviarum undarum turbines volvit, sumptæ retecti oculi illius ferè emicant.* Palpebræ auroræ] *hyperbole, quæ etiam frequens est versibus sequentibus: de hac autem venustissima translatione vide suprà 3.8.* 19 ex ore ejus] *id est, tam ingentes fumos ore & naribus efflat, ut maximum intus incendium factum diceres.* 20 Ut aheni] *id est, ita in sublime nimbos efflat, ut fervens olla aut cortina bullas.* 22 Exilit mœror] *id est, mœrore afficit omnes obvios, ac si de illo triumphans exultaret maror effectus ab ipsa: humanitus dictum.* 23 Melandrya] *id est, caro ejus solida est, neque in melandrya sive partes abdulatum dissilit, ut aliorum piscium caro. nam melandrya vocantur illa membra, cæsis quernis assulis similissima, Plin. lib. 9 cap. 15. sensus est, corpore & corde est validissima, hoc & sequente versu.* 24 Cor ejus] *id est, fortu & intrepida est.* 25 Metu contractionum] *id est, metu periculi instantis horrore expiant animos & purificant se consistentes Deo, ac fides ejus se commutentes.*

ipsa in fortitudinis quam proposuerat superioribus versibus. 26 Assequentis] *ipsa in fortia sive amplificatio roboris quod proposuerat vers. 22. & 23. per hysteroſin.* Gladius] *hoc est, omnia arma conterentur, ac nihil præstabunt: hæc usque ad vers. 31.* 30 Subduntur] *id est, vibrati in eam lapides tanquam disfracta testa resiliunt, & in profundum abeunt.* Excisum] *id est, ferrum comminutum in profundum maris dejecit, ubi lutum est.* 31 Fervefacit] *id est, totum oceanum turbat; vide Plin. lib. 9 cap. 3. & 6.* 32 Post se] *id est, vestigia in spatium aliquantisper imprimit, tum quendam velut sulcum a tergo ducens, tum albentem spumam excitans vehementer agitatione sua.*

CAPUT XLII.

Ijob majestatem divinam & ignorantiam suam confessus, se docendum tradit Deo; & respiscentiam suam profectatur: qua probata, Deus alios reprehendit, reconciliationis viam ostendit, administro Ijobo; & huic omnibus modis benedicit.

1 RESPONDENS verò Ijob Jehovæ, dixit:

a Heb. *neque averti a te posse cogitationem, hypallage, ut Gen. 11. 6.*

2 'Novi te omnia posse: a neque averti te posse a cogitatione perficienda.

3 Quis iste est, 'inquis, qui occultat consilium insciter? idcirco 'indico me non intellexisse: 'mirabilia sunt supra me, adeò ut nequeam cognoscere.

4 'Exaudi, quæso, dum ego eloquar: quod rogabo te, notum facito mihi.

5 'Auditione auris audieram de te: nunc autem oculis meis videt te.

6 'Idcirco aspernor 'illa, atque pœnitet me; 'in pulvere & cinere.

7 Fuit autem postquam elocutus esset Jehova verba ista apud Ijobum; ut ediceret Jehova Eliphazo Temanitæ, accensa est ira mea in te, & in duos amicos tuos, quia' non estis locuti de me rectè, ut servus meus Ijob:

8 Quam ob rem nunc sumite vobis septem juvencos, septemq; arietes, & adite servum meum Ijobum 'ut offerendum curetis holocaustum pro vobis, & servus meus Ijob oret pro vobis: nam verè b personam ejus accipiam: ut non afficiam vos c pœna flagitii, quia non estis locuti rectè de me, ut servus meus Ijob.

b Heb. *vultum ejus: sic vers. 9.*

c Heb. *flagitio.*

9 Itaque abeuntes Eliphaz Temanites, & Bildad Schuchites, Tzophar Nahhamatites fecerunt quemadmodum edixerat ipsis Jehova: accepitq; Jehova personam 'Ijobi.

10 Deinde Jehova restituit d 'quod captum fuerat Ijobo, cùm oraſſet pro amicis suis: etiam auxit Jehova quicquid fuerat Ijobo, duplo.

d Heb. *captivitatem Ijobi.*

11 Et convenientes ad Deum omnes cognati ejus, & omnes cognatæ ejus, & omnes familiares ejus antea, comederunt cum eo cibum in domo ejus: & condoluerunt ei consolati sunt eum, de toto illo malo quod induxerat Jehova super eum: ac 'dederunt ei quisque 'numum unum, & quisque monile unum aureum.

12 'Jehova ergo benedixit fini Ijobi magis quàm principio ejus: nam fuerunt ei quatuordecim millia pecudum, & sex millia camelorum, & mille paria boum, mille q; asinæ.

13 Fuerunt etiam ei septem filii & tres filiæ:

14 Quarum primæ indidit nomen Jemimæ nomen autem secundæ Ketzihhæ; & nomen tertiæ Keren-Happuc.

15 Neque inveniebantur fœminæ pulchræ, ut filiæ Ijobi in tota illa regione; quibus dedit pater earum possessiones inter fratres earum.

16 Cumq; vixisset Ijob postea centum quadraginta annis; & vidisset filios suos, & e nepotes suos quatuor generationibus;

e Heb. *filios filiorum suorum.*

17 Mortuus est Ijob senex, & satur dierum.

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus responsionis partes sunt duæ, Propositio προλογικὴ, sive confessoria, & Petitio.* 2 Novi] *Propositionis istius partes sunt duæ; confessio omnipotentiæ & efficacitatis consiliorum Dei, vers. 2. & confessio ignorantiæ, cujus nunc demum Ijob se conscium agnovit, ver. 3.* 3 Inquis] *suprà 38. 2. sic exponis tacitè se eum esse, qui olim murmuraverit Deo.* Indico me] *quasi dicat, fateor me peccasse: sed ignorans feci.* Mirabilia] *cogitationes & consilia tua, quæ non tantùm antehac, sed etiam nunc superant captum meum: ita viam sternit ad precationem sequentem.* 4 Exaudi] *Petitio, cujus partes sunt duæ, una, ut Deus hominem suæ infirmitatis conscium non aspernetur; altera, ut ignorantem & consulentem doceat.* 5 Auditione] *confirmatio petitionis duobus argumentis, a beneficio Dei erga supplicem, & a seria ejus resipiscentia. beneficium autem Dei duobus gradibus exponitur, hoc versu, quòd Deus audiendum & videndum se ipsi præbuerit.* 6 Idcirco] *quia beneficium illud antè acceptum, cùm audivisset te prædicari, nunc demum altero cumulasti, quòd te præsentem exhibes.* Illa] *qua videlicet cogitavi rectè & dixi rectè.* In pulvere] *id est, ex animo & studiosissimè: quod illis externis symbolis significabatur.* 7 Non

estis] *id est, causam meam iniquè egistis; ut Iob supra exposuerat cap.13.* 8 Ut offerendum] *id est, ut Iob sacerdotio partibus defungatur pro vobis, sacrificio & precibus, sic Malchi-tzedek, & Abraham ante data lam legem Gen.14.& 20.* 9 Iobi] *sacerdotio fungentis; nempe Christi sacerdotis & victimæ sempiternæ nostræ, quem ista figurabant.* 10 Quod captum] *id est, incolumitatem corporis, bona, amicos, & liberos: quæ omnia fuerant adempta, ut sequentibus versibus exponitur.* Duplo] *id est, quamplurimùm: numerus finitus pro infinito.* 11 Dederunt] *id est, quasi redivivo atque de integro in pristinam illam dignitatem suam & autoritatem restituto, de qua supra 29. honararia obtulerunt, ut essent tum amicitiæ, tum obsequii symbola: sic enim viri principes munere salutabantur, ut 1. Schem.10. 37. & 2. Chron.17.5.* Numum] *vide Gen.33.19.* 12 Jehova] *Regressio ad sermonem interruptum, & propositionem κεφάλαιε enuntiatam supra ver.10.*

PSALMI.

Argumentum.

LIBER Psalmorum sacras cantiones continet, quæ in Ecclesia vetere fuerunt conscriptæ usque ad funesta tempora Antiochi: ac propterea est quædam velut epitome veteris testamenti, speculum gratiæ Dei, absolutaq; hominis totius anatome, qua exponuntur omnis generis documenta, de promissionibus operibusq; Dei gratiosis erga suos, severis in adversarios, & in omnes fidelibus: item de fide nostra in promissiones ejus, de obsequio, de infirmitatibus, patientia, constantia, & liberatione nostra in rebus adversis, de legitimo bonorum usu & gratiarum actione in rebus secundis, denique de toto officio nostro erga Deum, & fide illius erga nos in Christo: de quo elegantissimæ & illustrissimæ prophetiæ habentur passim ad consolationem & confirmationem Ecclesiæ.

PSALMUS. I.

Virorum bonorum vita describitur; denuntiaturq; eis felicitas: malùm verò infelicitas ex judicio Dei.

1 BEATUS est vir ille, qui non ambulat in cōsilio improborū, & viæ peccatorū non insistit; ac non concessu derisorum non sedet.

2 'Si tamen in 'lege Jehovæ est oblectatio ejus; & de lege illius meditatur interdictu ac noctu.

3 'Erit enim ut arbor plantata ad rivos aquarum, quæ fructum suum edit tempore suo, foliumq; ejus non decidit: id est, quicquid faciet, prosperabitur.

4 'Non ita improbi futuri sunt: sed 'sicut gluma quam dispellit ventus.

5 'Idcirco non consistent improbi in 'illo judicio: aut peccatores in cœtu justorum.

6 'Nam 'agnoscit vehova viam justorum: at via improborum 'perit.

ANNOTATIO.

1 Beatus] *Psalmus est animi exstasi, generis didascalici: cujus partes sunt Propositio duplex, & confirmatio, vers. ultimo. Prior propositio, tribus primis versibus, bonorum constitutionem explicat; posterior, vers. 4 & 5. improborum conditionem, per antithesin. Prioris ergo propositionis summa est, Bonos beatos esse, ideoq; sigillatim ostenditur tum qui sint boni, vers.1. & 2. tum quæ illorum felicitas, ver.3. boni duobus modis describuntur; primùm κατ' ἀφαίρεσιν sive ἀναίρεσιν, quòd absint a malo; deinde κατ' θέσιν. quòd sanctimoniæ hæreant, ver.2. Hoc autem versu tres sunt κλίμακες, ad personas, formas, & actiones personarum pertinentes. In personis censentur improbi, animo; peccatores, vita; & derisores, in utroque omnibus modis obfirmati. Formæ sunt, consilium, animi, via, vitæ sive instituti; & concessus, denotans habitudinem. Actiones verò, ambulare ad certum aliquem finem, quod est consilii; insistere viæ, consilio capto; & sedere ac conquiescere in consilio & actionibus malis, obstinatè, sùm vir aut suæipsius malitia rapitur, aut alterna traducitur.*

2 Si tamen] *altera bonorum descriptio, velut per correctionem superiori junctæ, quasi dicat, beatus qui abstinet a malo; si studet bono; id est, si vera, viva & ardente fide animum eò refert ut obsequatur Deo, cogitationes, operaq; conformans voluntati illius explicatæ Lege: ut Psalm. 34.15. & 37.27.* Lege] *id est, doctrina Dei, quæ sola est omnis boni regula.* 3 Erit] *secundum membrum propositionis, descriptio felicitatis quæ viris bonis adjudicatur, per comparationem arboris: nam tria pronuntur arboris attributa.1. plantatio secundùm aquas; symbolum regenerationis & succi quem trahimus a Christo, unirum justitiæ ejus habitantis in nobis. 2. fructuum prodactio; symbolum sanctificationis vitæ, ad gloriam Dei & commune bonum. 3. constans viriditas: symbolum perseverantiæ: quæ omnia exegetice proponit Psalites uno prosperandi verbo.* 4 Non ita] *Altera propositio superiori opposita, & per hysteron in membrorum ei ex adverso respondens.* Sicut gluma] *radice, succo, fructu, omni viriditate carens; non autem ut arbor illa, ver.3.* 5 Idcirco] *Exegesis & accommodatio ejus quod dixerat de gluma, eam dispelli vento, ad improborum statum, quasi dicat, propterea quòd sunt inanis-*

simi,

simi, privabuntur beatitate illa de qua ver. 1. Illo judicio] *in beato illo & benedicto statu qui ad judicatur justis, supra ver. 1. denique in consortio justorum coram Deo.* 6 Nam] *Confirmatio, sive attestatio causarum explicatio, ex quibus superiora eventa bonis & malis signillatim certa sunt.* Agnoscit] *id est, in rationes suas refert, probat, & curat Deus; ac proinde non perit bonorum via, sed eos in optatissimum salutis portum perducit in Christo.* Perit] *id est, quia eam non approbat Deus, perit via ipsorum cum ipso. synecdoche.*

PSALMUS II.

Impiorum conatus in regnum Davidis & Christi; Dei securitas & judicium in illos, regnique institutio, amplitudo, firmitas, & effecta proponuntur: quam ob rem adversarios ad fidem & resipiscentiam revocantur, exitium reluctantibus denunciatur, & obsequentibus salus.

1 QUARE tumultuantur gentes: & nationes meditantur inane?

2 Sistunt se reges terræ, & dominatores consultant simul; contra Jehovam, & cõtra Christum ejus?

3 Dicunt, disrumpamus vincula istorum; & projiciamus a nobis densos funes istorum.

4 Sedens in cœlis ridet; dominus subsannat eos.

5 Tunc alloquetur eos in ira sua; cum çstu suo perturbabit eos:

6 Dicens, atqui ego [a] inungens regem meum, præfeceram Tzijoni monti sanctitatis meæ.

7 Narrabo [b] ex decreto, Jehova dixit ad me, filius meus es: ego hodie genui te.

8 Pete a me, & dabo gentes possessionem tuam: jus, inquam, possessionis tuæ fines terræ.

9 Confringes istos virga ferrea; ut vas figuli dissipabis eos.

10 Nunc ergo Reges, animadvertite, erudimini, judices terræ:

11 Colite Jehovam cum reverentia; & exultate cum tremore.

12 Osculamini filium ut non irascatur, & pereatis in via, si exarserit vel minimum ira ejus: beati omnes qui se recipiunt ad eum.

[a] Heb. *inunxam regem meum super Tzijonem.*

[b] Heb. *ad decretum.*

ANNOTATIO.

1 Quare] *Psalmus est ἀνεπίγραφος, ut superior, generis didascalici; quo thesis superioris psalmi tum ad Davidem & regnum ipsius accommodatur, velut Christi & Ecclesiæ typum; tum etiam proprie ad Christum & Ecclesiam. Partes autem illius sunt tres: Propositio, duobus versibus; Narratio, inde a vers. 3. & Conclusio in fine Psalmi. Ac Propositionis quidem illustratæ admirativa interrogatione, summa est, mundum pugnare adversus regnum Dei, ex cujus circumstantiis admiratio illa profecta est, sic Act. 4. 25. ad regnum Christi accommodatur id quod prius in regno Davidis fuerat adumbratum, cum a tam multis hostibus peteretur, 2. Schem. a 2. capite usque ad 10.* Inane] *id est, quod effectu suo carituram est.* 2 Jehovam] *autorem regni Davidis & Christi.* Christum] *id est, unctum; sive Davidem typum, sive Christum qui est typorum veritas.* 3 Dicunt] *secunda pars, narratio; ut diximus in versum 1. qua continet hypotheram sive subjectionem ad præcedentem interrogationem, de consilio & conatu improborum, hoc vers. deinde expositionem potentiæ operumq; Dei, versibus seq.* Vincula] *id est, servitutis jugum, quod nobis videtur gravissimum: ita sapit mundus.* 4 Sedens] *narratio posterior, cujus partes sunt duæ una, potentiæ Dei, qua ostenditur Deum nihil de istis conspirationibus laborare, ver. 4 sed suo tempore omnes istos gigantes conturbaturum, vers. 5. & 6. Secunda, misericordiæ & gratiæ, eum interea temporis Regis sui & Prophetæ opera voluntatem suam explicaturum, usque ad vers. 10. Hic autem studiosè observanda est elegantissima personarum, loci, actionum, & operationum comparatio: nam unus Deus, regibus, sedens, ridens, & subsannans, tumultuantibus, meditantibus & consultantibus; cæli terræ opponuntur.* Ridet] *humanitus dictum, ut sequentia.* 5 Tunc] *id est, simul cæstigabit opere & verbo. qui prædicato ante verbo parere noluerint, & a suis inanibus consiliis discedere: tunc autem, id est, eo ipso momento quod decreto suo præfinivit Deus; cum illi obfirmatè nitentur vincula ipsius disrumpere, & Deo fucrit visum contubare ipsos.* 6 Atqui] *Exprobratio castigantis Dei. quasi dicat, hunc elegeram, & vos eum impiè oppugnastis.* Tzijoni] *sedi regni Davidis, & typo Ecclesiæ Christi: nam hoc tum de Davide dici potest, 1. Schem. 16. 14. tum de Christo, Eph. 1. 20. & sequentibus.* Monti sanctitatis] *Davidem quidem illi aspectabili qui erat Jerusalaimis, Christum vero monti Tzijoni. & civitati Dei vivi, ac Jerusalaimis cœlestibus, Heb. 12. 22.* 7 Narrabo] *id est, fideliter prophetam agam, & exponam voluntatem Dei de persona regis, hoc versu; de regno, vers. 8. & de potentia ac effectu ejus, vers 9. Est autem hic secunda narrationis pars, qua misericorditer Christi & legatorum ejus operâ improbi revocantur ad Deum, antequam exerat potentiam suam illa perdendis.* Filius meus] *id est, adoptatus in vocationem & administrationem regni Dei; quod & typicè ad Davidem, & perfectè ad Christum accommodari debet; ut Act. 13. 33. Heb. 1. 5. & 5. 5.* Hodie] *cùm a Schemuele David unctus est, 1. Schem. 16. 14. & cùm Christus primogenitus in orbem terrarum inductus est, Heb. 1. 6.* Genui] *Davidem, cum singulari Dei spiritu donatus vir alius factus est, ibidem: Christum, cùm in orbem venit, 1. Tim. 3. 16.* 8 Gentes] *quæ sibimet quidem terræ promisse in lege continebantur; sed angustum illud regni typus fuit regni universalis Christi: nam horũ complementum legitur 2. Schem. a principio usque ad cap. 12. de Christo verò, Johan. 3. 35.* 9 Istos] *de quibus in principio psalmi: complementum in Davide, 2. Schem ibidem; in Christo, Psalm. 110. & 1. Cor. 15. Est autem hic unus tantùm effectus regni Davidis & Christi, qui ad præsentem causam pertinet; alter verò omittitur, bonorum salus, expressa in fine Psalmi.* 10 Nunc ergo] *Tertia pars psalmi, conclusio hortatoria a superioribus documentis, exponens officium hominum, & officii istius causas, vers. 12. Nunc ergo, inquit, dum tempus est, antequam advenat Christus cum virga ferrea, & Deus ipse vos conturbet in furore suo; duo ista officia præstate, audientiam, & cultum ex fide.* Reges] *& populi: synecdoche.* 12 Osculamini] *id est, fidem date illi ad superiora hæc officia præstanda: vide Gen. 41. 40.* Filium] *Christum,*

Christum, ut supra vers. 7. qui superiore versu Jehova ductus est. Ut non irascatur] *causa duæ. vitatio mali, quod versatur in indignatione filii & hominum perditione; atque felicitas.* In via] *amplificatio a circumstantia, quòd in medio cursu consumentur, nedum ut perimant metam consiliorum suorum.* Beati] *Epiphonema, alteram causam felicitatis nostræ exponens, videlicet synceram fidem in Deum.*

PSALMUS III.

David de gravitate afflictionum conquerens, fidem suam natura Dei experientiâq; confirmat: ita & Deum orat pro salute sua & populi.

1 PSALMUS *Davidis, cùm fugeret metu Abschalomi filii sui.*
2 [a] Jehova, quàm multi sunt hostes mei, multi insurgentes contra me!
3 Multi dicentes de anima mea, non est ulla salus isti in Deo. [b] Sela.
4 [a] At tu Jehova scutum es circa me; gloria mea, & extollens caput meum.
5 [a] Voce mea ad Jehovam clamanti, respondit mihi [c] monte sanctitatis suæ. Sela.
6 Ego [a] cubui & dormivi, experrectus sum; quia Jehova sustentabat me.
7 [a] Non timebo à myriadibus populi; quæ circumstantes posuerint castra contra me.
8 [a] Surge Jehova, serva me Deus mi, qui percussisti omnes inimicos meos [d] ad maxillam; dentes improborum confregisti.
9 Jehovæ est ipsa salus; super [e] populum tuum *sit* benedictio tua. Sela.

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Inscriptio occasionem psalmi & argumentum ostendit. occasio exponitur* 2. Schem. 15. *usque ad* 20. *cap. Psalmus argumento est* ἰυκτικὸς, *ex tribus partibus constans; Expostulatione, Narratione, & Petitione.* 2 Jehova] *Expostulatio sive querimonia, malorum obsidentium, vers.* 2. & 3 *cujus* πάθος *anaphoris & homœoteleutis, καὶ τραγικῆς λέξεως illustre est.* 3 Sela] *Pathetica huic admirationi, quæ psalles numerum & gravitatem hostium, contumelias in se, & blasphemias in Deum indignissimas expressit. subjungit Sela, velut nota attentionis animi, & contenti sensi.* 4 At tu Jehova] *altera pars, narratio, continens fiduciæ professionem ab officio Dei erga suos; quod in mimbus est scutum, ignominiosis gloria, & postratis autor ut se ipsos erigant, (in quorum numero propheta se ponit) & gloriationem, vers.* 7. 5 Voce mea] *Confirmatio superioris fiduciæ, ab assecutâ experientia.* Monte sanctitatis] *id est, e suo sacrario, & cœlesti & terrestri: vide psal.* 2. 6. 6 Cubui] *videlicet securus ab hostibus.* 7 Non timebo] *id est, sta fido ut nihil timeam: gloriatio fides elegantissima, ut infrà* 27. 1. *& sequentibus: secundum narrationis locus.* 8 Surge] *Petitio duplex, pro salute regis, & pro salute populi, uti ex duobus argumentis: unum est singularium liberationum quas a Deo perceperat David, hoc versu; alterum natura Dei quòd solus est omnis salutis autor.* Ad maxillam] *id est, ita contudisti, ut omnem nocendi facultatem eis adimeris, & ignominia in os affeceris.* 9 Populum tuum] *etiam qui imprudenter ad Abschalomum defecerat.*

PSALMUS IIII.

David orans, adversarios reprehendit improbitatis & vanitatis, & nominatim eos, probata causa ad fidem & respiscentiam revocat: postremò Deum orat ut se dirigat verbo & spiritu.

[a] Heb. *præfecto in pulsatilibus, id est* ἀλαφατικὸς.

1 [a] MAGISTRO *symphoniæ fidium, psalmus Davidis.*
2 [a] Invocantem me exaudi, Deus justitiæ meæ; in angustia [b] dilatasti mihi *locum*: gratiam fac mihi, & audi orationem meam.
3 [a] Filii virorum, quousque gloria mea ignominiæ *futura est*, dilecturi estis inanitatem; quæsituri mendacium? Sela.
4 [a] Cognoscite potius separasse Jehovam sibi eum [c] quem benignitate prosequitur: Jehova exauditurus est, cùm inclamavero eum.

[b] Heb. *dicite in corde vestro.*

5 Commovemini, & ne peccetis: [b] cogitate cum animo vestro, [a] in cubili vestro, & [c] desistite. Sela.

[c] Heb. *silete. Sic. 1, Schem.* 14. 9.

6 Sacrificate [a] sacrificia justitiæ: & fiduciam habete in Jehova.
7 [a] Multi dicunt, *o si* quis efficiat ut videamus bonum: [a] attolle super nos lucem faciei tuæ Jehova.
8 [a] Indideris lætitiam [d] animo meo, majorem [a] quàm temporis *quo* frumentum illorum & mustum illorum aucta sunt.

[d] Heb. *cordis meo.*

9 [a] In pace simul cubabo & dormiam; cùm tu Jehova solus in tuto collocaveris me.

ANNOTATIO.

1 Magistro] *Inscriptio usum Psalmi, genus, & autorem indicat. Tempus etsi hîc non exprimitur, videtur tamen ex argumento ad persecutiones Schaülis referendum esse. Psalmus est* ἰυκτικὸς & διὸ κακολικὸς, *ex tribus partibus, id est, exordio, doctrina, & prece constans.* Magistro] *id est, symphoniaco a Davide traditus ut ad fides in sacris caueretur: nam instrumentorum musicorum alia sunt* ἀλαφατὰ, alia verò πνευματικὰ, *ut annotavimus in Gen.* 4. 21. 2 Invocantem] *prima pars psalmi, exordium; quo exaudiri gratiam impetrare, & liberari expetit duobus argumentis: primùm ab officio Dei, quem justæ suæ causæ judicem justissimum appellat; deinde ab experientia præterita.* Dilatasti] *id est, liberasti ex angustia: metaphora.* 3 Filii virorum] *altera pars psalmi didascalica, ad malos pertinens usque ad vers.* 7. *quibus proponuntur duo documentorum genera: nam primùm evincuntur mali sui, vers.* 3; *deinde revocantur ad bonum, usq; ad vers.* 7. *Quod autem dicit, filii virorum, id est, vos qui freti autoritate regis insolesci-*

soleſciti; adverſus me, & viri vobis videmini: ſic per apoſtrophen cum magnifica fidei gloriatione reprehendit eos duobus nominibus, tum quòd gloriam ipſi a Deo pranunciatam nefarie volebant in ignominiam trahere: tum quòd nihil erant conſecuturi ſuis conſiliis, adeò confidebat veritati Dei, quam ſtatim prædicat.

4 Cognoſcite] *revocatio improborum ad bonam frugem triplex oſtenditur: primùm in mente & intelligentia, ut cognoſcant æquitatem hujus cauſæ, quam teſtatur Deus, verſ. 4; ſecundo in animo & voluntate, ut percuſſi acquieſcant voluntati Dei, verſ. 5; tertio in vita, ut obedientiæ fructus proferant, ver. 6.* Quem benignitate] *id eſt me, ut regem quem deſignavit ſtatuat.* 5 In cubili veſtro] *id eſt, etiam quo tempore & loco ſoletis vos quietis componere, voluntatis Dei ſenſu afficimini.* 6 Sacrificia juſtitiæ] *id eſt, recto animo & ritu legitimo, ut Pſalmo 51.21.* 7 Multi dicunt] *Tertia pars Pſalmi, petitio illuſtrata per cœparationem ſtudii improborum vagi; qui bonum quidem univerſè & bruta quadam ratione deſiderant, ſed ſaltuntur in ſingulari definitione ejus.* Attolle] *ſumma petitionis prius neceſſaria: dum in hac vita per ſpeciem ambulant: eſt enim bonum noſtrum Deus; lux verò divini vultus nobis eſt dux viæ, qua itur ad ipſum bonum.* 8 Indideris] *Amplificatio petitionis ab effectu lætitiæ hoc verſu, & ſecuritatis, ſequente. quaſi dicat, ſi tantùm lucem faciei tuæ extulerit, omnino recreaveris me.* Quàm temporis] *id eſt, multo uberiorem, quam ſoleat celebrari temporibus meſſis & vindemiæ: vide Jeſchahbiæ 9.3. Judicum 9.27. & alibi frequenter.* 9 In pace] *ut ſuprà Pſal. 3.5. & 6.*

PSALMUS V.

David Deum ſupplicans oſtendit ſe fretum teſtimonio conſcientiæ, & certum de adverſariorum injuria, reverenter Dei beneficentiam implorare: at ita demum conſtitutus, petit ſe a Deo regi, adverſarios Deo rebellantes retundi, & Eccleſiæ ſubminiſtrari laudationis argumentum.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ ad pneumatica inſtrumenta, Pſalmus Davidis.*

2 'Dicta mea auribus percipe, Jehova; conſidera meditationem meam:

3 Attende voci clamoris mei, rex mi & Deus mi; nam ad te oro.

4 'Jehova mane auditurus es vocem meam: mane diſpoſiturus ſum apud te *ſermonem*, & ſpeculaturus.

5 'Nam non es, o Deus fortis, ſtudioſus improbitatis: non diverſatur *apud* te malum.

6 Non conſiſtunt inſani e regione oculorum tuorum: odiſti omnes operarios iniquitatis.

[a] Heb. *ſanguinum & dolı.*

7 Perdis loquentes mendacium: [a] virum ſanguinarium & doloſum abominatur Jehova.

8 Ego autem pro amplitudine benignitatis tuæ ingrediar 'domum tuam: incurvabo me verſus templum ſanctitatis tuæ cum reverentia tui.

9 'Jehova, deduc me per juſtitiam tuam propter 'obſervatores meos: dirige ante me viam tuam.

10 'Nam non *eſt* in ore 'ullius rectum, 'intimum eorum ærumnæ; 'ſepulchrum apertum guttur eorum: lingua ſua doloſè blandiuntur.

11 'Hos reos perage Deus, decidant a conſiliis ſuis: propter amplitudinem defectionum eorum depelle eos, 'quia rebellant in te.

12 'Cõtrà lætẽtur omnes ſe recipientes ad te, in ſeculum canant dum proteges eos: & exultent in te amantes nominis tui.

13 'Quia tu benedicis juſto, Jehova: tanquam clypeo benevolentiæ circunteges eum.

ANNOTATIO.

1 Magiſtro] *Quod ad inſcriptionem, vide ſuprà 4.1. Pſalmus eſt ἰυκτικὸς, Exordio, Propoſitione, & Petitione conſtans.* Pneumatica inſtrumenta] *Hebræus Nechiloth dicuntur ea muſicorum inſtrumentorum genera, quæ inflabata ſunt atque excavata; cujuſmodi ſacrum ſacerdotum tuba & Levitarum buccinæ; quod genus inſtrumentorum quia ſonum edit immiſſo vento, pneumaticum appellatur: Hebraeus verò Nechiloth, ad eſt, perforatum, per contractionem pro Nechibila, mutata vocali brevi in longam: vide ſuprà in Pſalmo 4.1.* 2 Dicta mea] *Exordium audientium facit, tum a perſona Dei, propter naturam, officium & promiſſiones ejus; tum a perſona ſupplicis.* 4 Jehova] *Propoſitio fiducia, ex qua fore dicit ut Deum accedat, ſollicitet precibus, & obſervet effecta promiſſionum Dei; cujus fiducia argumenta ſequentibus quatuor verſibus exponuntur.* Manè auditurus] *id eſt, tempeſtivè facturus ut audiat me, non deſinam.* 5 Nam non] *confirmatio fiducia duobus argumentis: primùm a perſona adverſariorum, quorum improbitatem ſtatuit Deo exoſam eſſe, tribus verſibus; deinde a perſona ſua, quod fretus eſt benignitate Dei, & cum reverentia accedit, verſu 8.* 8 Domum tuam] *id eſt, atrium domus; ſynecdoche. vide Nechemiæ 6.11. in annotatione.* 9 Jehova] *Petitio continens membra tria, de David, de improbis, & de Eccleſia tota. Primi autem ſumma eſt, ut Deum ducem habeat in via ipſius per omnem juſtitiam: finis ſummus, gloria Dei.* Obſervatores] *tam improbos, de quibus duobus ſequentibus verſibus; quàm probos & pios, de quibus verſibus ultimis.* Viam tuam] *id eſt juſtitiæ tuæ, quàm præſcribis verbo tuo: prima petitio pro perſona ſua.* 10 Nam non eſt] *ſingularis explicatio illius finis propter quem ſe commiſit Deo ſuperiore verſu.* Ullius] *eorum quos commemoravit 5. & 6. verſibus: videlicet niſi tuo Spiritu deduxeris per juſtitiam tuam, & direxeris ante ipſum vitam tuam: quod propterea petit, præcedente verſu.* Intimum eorum] *id eſt, toti intus ærumnas alienas machinantur.* Sepulchrum apertum] *id eſt, nihil loquuntur aut ſpirant niſi cades, ſanguinem, atque exitium. Hunc autem locum ex hypotheſi ad theſin optimè accommodat Paulus, cùm habeat rationem naturæ humanæ deſtitutæ benignitate Dei, Rom. 3.13. ut modo oſtendimus.* 11 Hos reos] *Secunda petitio in perſonam adverſariorum.* Quia rebellant] *quaſi dicat, non propter me, ſed propter te ipſum.* 12 Contrà lætentur] *Tertia petitio, pro Eccleſia totius ædificatione.* 13 Quia tu benedicis] *Eulogia laudu quam Eccleſia tribuit Deo, a ſempiterna benedictione & beneficentia ejus, ex gratuita ipſius benevolentia in futurum perſeveratura.*

PSALMUS VI.

David ægrotus iram Dei flagellumq; deprecatur, misericordiam implorat, & salutem petit: quę deinde certa fide percipiens adversus inimicos de attentione & beneficentia Dei insperata gloriatur.

1 MAGISTRO *symphoniæ fidium, ad gravem symphoniam; psalmus Davidis.*

2 'Jehova, ne in ira tua 'reprehendas me; neque in æstu tuo castiges me.

3 Gratiam fac mihi Jehova, 'quia languidus sum: cura me Jehova; quia conturbata sunt ossa mea,

4 Et anima mea conturbata est valde: tu ergo Jehova 'quousque?

5 'Revertere Jehova, 'eripe animam meam: serva me 'propter benignitatem tuam.

6 'Nam non est in ipsa morte recordatio tui: in sepulchro quis celebraret te?

7 'Defatigor in gemitu meo, 'facio ut natet totam noctem lectus meus: lachrymis meis spõdam meam liquefacio.

8 Contabescit præ indignatione oculus meus; consenescit 'propter omnes hostes meos.

9 'Recedite a me omnes 'operarii iniquitatis: nam audit Jehova vocem fletus mei:

10 Audit Jehova deprecationem meam; Jehova orationem meam suscipit.

11 Erubescant & conturbentur valde omnes inimici mei: 'revertantur erubescentes 'momento.

ANNOTAT IO.

1 Gravem symphoniam] *vide 1. Chron. 15. 21.* 2 Jehova] *Psalmus est ἰαματικὸς cujus petitio septem primis versibus; exultatio verò fidei, tribus ultimis continetur. Petitionis partes sunt duæ, ut ver. 10. indicat. suæ causis junctæ: deprecatio mali, hoc est, iræ & flagellorum Dei, usque ad vers. 5. & petitio liberationis atque salutis, usq; ad ver. 9.* Reprehendas] *nempe verberando.* 3 Quia languidus] *ratio deprecationis a constitutione personæ suæ, quam per gradationem amplificat.* 4 Quousque] *castigas & a me aversus maneas* ἀποσιώπησις. 5 Revertere] ἀνάστροφὴ *dictum, altera petitionis pars, ut observatum est in versu 2.* Eripe] *a morte præsentissima, ut versu sequens ostendit.* Propter benignitatem] *prima petitionis causa a natura Dei & benignis promissionibus, quæ non nisi a viventibus piis celebrari possunt.* 6 Nam] *confirmatio causæ a gloria Dei, quæ recordatione & celebratione nominis ejus illustratur. quasi dicat, si moriar, non potero amplius in vivis prædicare nomen tuum: sic psal. 30. 10. & 88. 11. & 115. 17. & 118. 17. & Jeschahhjæ 38. 18.* 7 Defatigor] *secunda causa a persona supplicis.* Facio ut natet] *id est, me & lectum meum demergo lachrymis, hyperbole: sicut & sequentes loquendi forma, quæ exprimunt gravitatem mali.* 8 Propter omnes hostes] *qui hostili animo calamitates meas observant, & triumphant de me. sic transitur ad alteram hujus Psalmi partem.* 9 Recedite] *Apostrophe ad inimicos, qua David fidei gloriationem & veritatem Dei illis omnibus opponit. quod autem ait, Recedite, spe delusos esse illos intelligit.* Operarii iniquitatis] *id est, hypocritæ, prout describuntur psal. 41. 7. & sequent.* 11 Revertantur erubescentes] *qui me fuerant cum lætitia insultari, si labefactari fuisses me.* Momento] *id est, videntes præter expectationem me divina operestitutum; prout Deus velut ad jactum oculi suos liberare solet.*

PSALMUS VII.

David per fidè accusatus, liberationem exoptat a Deo; professus fidem & testificationem conscientiæ suæ, mala quæ in se struebantur averti petit: postremò in fidei gloriatione confirmatus pronuntiat improborum exitium, & Dei laudem a piis prædicatum iri.

1 [a] ODE *varia Davidis: quam cecinit Jehovæ 'ad verba Cuschi [b] Binjaminitæ.*

2 'Jehova Deus mi, 'ad te recipio me: serva me ab omnibus persequentibus me, & libera me:

3 Ut non abripiat tanquam leo [b] meipsum; dilacerans, nemine liberante.

4 'Jehova Deus mi, si feci istud: si est iniquitas *ista* in manibus meis:

5 Si intuli malum mecum colenti pacem: ('quin eripui hostiliter insequentem me immeritò)

6 Persequatur inimicus me ipsum & assequatur, conculcetque in terra 'vitam meam: & 'faciat gloria mea in pulvere habitet. Sela.

7 'Surge Jehova in ira tua, extolle te propter indignationes hostium meorum; & evigilans *attende* ad me, *qui* judicium præcipis.

8 'Cúmque cœtus nationum circumdet te; propter eum 'in altum revertere.

9 'Jehova jus dicit populis: judica me Jehova, secundum 'justitiam meam & secundum integritatem meam *pronuntia* de me.

10 'Deficiat quæso malum improborum, ut stabilias justum: 'prout explorator es [c] 'animorũ & renum Deus juste.

11 'Scutum meum in Deo *consistit*; qui servat rectos corde,

12 Deo *inquam* judice justo; & Deo forti 'cõmovente illos quotidie.

13 'Si non 'convertatur *improbus*, gladium suum acuat; arcum suum tendat, & dirigat ipsum:

14 Et sibi comparatis armis lethiferis; sagittas suas 'persequentibus paret:

15 'Ecce parturierit molestiam; aut conceperit laborem, ut pariat 'mendacium:

16 Cisternam foderit & excavaverit eam: 'cadet tandem in foveam *quam* paraverit.

17 Redibit molestia ejus in caput ejus: & super verticem ejus injuria ejus 'descendet.

18 'Celebrabo Jehovam secundum justitiam ejus; & psallam nomen Jehovæ excelsum *esse*.

[a] Heb. *ode erratica, id est, multiplex & constans ex vario carminum genere, ubi plures strophæ (quas recentiores vocãt) justas efficiunt periodos: sic Chabakuk 3. 1.*
[b] Heb. *animam meam: sic ver. 6.*
[c] Heb. *cordã.*

ANNOTATIO.

1 Ad verba Cuschi] *Etsi hujus alibi mentio nominatim non habetur; non dubium est tamen, quin hic ex Schaũ-*

Schaülu comitatu fuerit, & gravè alicujus criminis Davidem insimulaverit falsoꝝ cujusmodi est illud quod subjicitur David, 1. Schem. 24.10. quæ falsa delatio huic psalmo occasionem dedit. Binjammitæ] nam gentiles Schaül's primas in regno obtinebant, 1. Schem. 22.7. 2 Jehova] Psalmus est mixtus, συνθετὸς & διὸ καταλυτικὸς, continens ardentissimam orationem, usque ad vers. 11. & confirmationem prophetiarum eorum quæ Dei dispensatione fuerant eventura, usque ad finem. Petitionis autem partes sunt duæ; una, de liberatione sui, usque ad ver. 10. altera, de eversione mali, vers. 10. Ad te recipio] primum instrumentum orationis, fides in Deum; cujus adjunctum salus & conservatio nostri, sequente versu ostenditur. 4 Jehova Deus] Secundum instrumentum petitionis, testimonium conscientiæ, quod nullius maleficii essi sibi cõscius in ea causa cujus nomine apud Schaülem fuerat accusatus. Tractatur autem ista propositio per ὁμοιωτικὸν σχῆμα, duabus modis: nam primum est thesis sive explicatio antecedentis, quæ, duobus versibus: deinde hypothesis pœnæ, cui se ipsum dedit si comperiatur illius criminationis reus, ver. 6. In manibus meis] id est in re: synecdoche. 5 Quin eripui] Amplificatio a contrario, cujus veritatem vide 1. Schem. 24.6. & sequentibus, & 26.9. 6 Vitam meam] id est, me vivum. Faciat] id est, ignominiosa morte & sepultura afficiat. 7 Surge Jehova] repetitio orationis; qua transitur ad petitionis causas ut iniqui cohibeantur, innocentes defendantur, & Dei gloria promoveatur: qui tres fines per hysteroſin Hebræus perfamiliarem sequentibus ver. exponuntur. Judicium præcipis.] id est, summe & justissime judex.

8 Cumq; cœtus] Amplificatur finis gloriæ Dei a circumstantiis, quasi dicat, cùm hoc tempus sit maximè juri dicendo accommodum, quo tanta est Israëlitarum expectatio; non tantùm mihi, sed etiam gloriæ tuæ & illorum ædificationi consule. In altum revertere] id est, consede solium judicaturus. 9 Jehova] secundus finis petitionis, argumento per thesin ducto ab officio Dei, quod nominatim ad personam suam & causam singularem accommodat. Justitiam] id est annocentiam in hac causa, ut professus est suprà vers. 4. & 5. 10 Deficiat quæso] tertius finis petitionis, ut Deus maleficia convellat; sive servatis adhuc, sive perditis improbis: quam unam rationem esse docet stabiliendis justi. Prout] Confirmatio a natura Dei omniscia, & officio ejus. Animorum & renum] id est, cogitationum & cupiditatum. 11 Scutum] altera pars psalmi, prophetice explicans usum fidei & consequentia ejus. De usu autem fidei hi duobus versibus agitur, simirum quod se committens Deo salutem recipit, & quod improborum cruciatus a Deo immissos observat. 12 Commovente] id est, justissimè eos exagitante aut, divexante: nam resticit David ad interminationem Dei Deut. 28.25. 13 Si non convertatur] alterum membrum confirmationis prophetice de rebus consequentibus fidem in Deum: docet enim psalles primùm quid eventurum sit improbis, usque ad vers. 18 deinde quid pii facturi sint, vers. 18. In statu improborum & eventu describendo tres proponuntur allegoriæ; una militia, altera partus, tertia foveæ: ad significandas vires, consilia, & fraudes quibus uti solent. Convertatur] id est, consilium instituti non mutet, sed ita pergat ut sequentia explicant. 14 Perse quentibus] satellitibus & administris nequitiæ suæ. 15 Ecce parturierit] Amplificatio superioris conditionalis propositionis καθ' ὑπόθεσιν, quasi rem præsentem oculis subjiceret; consilia, conatus, & effecta allegoricè repræsentans. Mendacium] id est, id quod fallet eum expectationem ipsius. 16 Cadet] id est, sua tandem arte suis armis, suus conatibus corruet; quod ipse de Schaüle nominatim dicit, 1. Schem. 26.10. sic infrà 11.3. 17 Descendet] Quasi dicat, cœlitus immittetur. 28. Celebrabo] altera consequentia fidei, ut observatum est supra vers. 13.

PSALMUS VIII.

David extollit majestatem Dei ab operibus in cœlo & in terra, maximè verò in homine tum creato tum instaurato per Christum.

a Heb. ad Gittæum endlagenumeri frequenti.

b Heb. ponere: infinitivus pro indicativo præsenti.

1 MAGISTRO symphoniæ ad a Gittæa instrumenta, Psalmus Davidis.

2 Jehova domine noster, quàm magnificum est nomen tuum in tota terra: qui b ponis decus tuum supra cœlos.

3 Ab ore infantium & lactentium fundas robur illius; propter hostes tuos, faciendo ut cesset inimicus & ultor sui.

4 Quum respicio cœlos tuos, opus digitorum tuorum; lunam & stellas quas statuisti:

5 Quid est mortalis, ut memor sis ejus? aut filius hominis, ut visites eum?

6 Nam fecisti eum paulò minorem angelis: & gloria ac decore coronasti eum.

7 Dominum eum propter operibus manuum tuarum: omnia posuisti sub pedibus ejus:

8 Greges & armenta quotquot sunt: & etiam bestias agreſtes:

9 Aves cœlorum & pisces maris: quod permeat semitas marium.

10 Jehova domine noster, quàm magnificum est nomen tuum in tota terra.

ANNOTATIO.

1 Gittæa instrumenta] id est, quibus utebantur posteri Jeduthuni tertia musicorum classis, ex quorum gente erat Hhobed Edom Gittæus & familia ejus. 1. Chro. 16.38. De untur autem Gittæa, quia penes hanc familiam Gittæam asservabantur, & ab ea suo tempore pro ministerio sacro a tribus musicis submnistrabantur, ut docet locorum comparatio 1. Chron. 9.28. & 26.20. cum sequentibus. 2 Jehova] psalmus est συνθετὸς, forma κυκλοτερὴς, constans ex propositione & argumento laudis. Propositio laudis est ver. 2. & ultimo, conjuncta exclamatione & admiratione, qua ostendit in cœlo & in terra Deum sese laudabilem exhibere; quæ duo subjecta, terræ & cœli, hoc versu per prolepsin dicta duobus sequentibus explicantur. Supra cœlos] id est, in finitis ejus majestate & gloria. 3 Ab ore] altera pars, propositio argumentorum ex quibus laudandus est Deus: cujus loci sunt duo, unus ab ipsius administratione hoc versu, altera rebus creatis: maximè verò ab homine; non tantùm prout creatus est, sed etiam reparatus in Christo, sequentibus. Hic autem

autem ab exemplo rerum (quarum hæc alioqui videtur infirmissima, illa admiratos) ostenditur quantopere Deus sit commendabilis: quasi dicat, inde a tenuissimo illo exordio humanæ vitæ, etiam in perpusillo & recens nato infantibus usque ad exitum hujus vitæ gloria Dei semper illustratur (sicut argumentatur Christus Matth. 21. 16.) & in rebellib. quoq; potentissimè perficitur. Fundas] *quasi dicat, jam inde fundamenta jacu agnoscendi & prædicandi robustissimi decoris tui.* Propter hostes tuos] *evincendos, oraq; eorum obstruenda, ut sequentia explicant.* 4 Opus digitorum] *id est, elaboratissimum & planè divinum: humanitus dictum.* 5 Quid est mortalis] *tertium locum de conditione hominis, quam argumento esse docet ad prædicandam gloriam Dei, duobus modis: primùm a tenuitate hominis si spectabitur in se ipso: deinde ab amplitudine beneficiorum Dei quibus ornatur. Tenuitatem aspectabilem ostendit per comparationē corporum cœlestium, quæ neque generationi neque corruptioni sunt obnoxia, ut homo est ab orbe condito; amplitudinem vero per comparationem spirituum cœlestium & autoritatem, primùm quidem Christo in spiritus corporaq; omnia attributam; deinde verò ab hominibus participatam per Christum in hæc inferiora omnia: vide Hebr. 2. 6. & sequentibus.* Memor sis] *ut quatuor versu sequentes explicant.* 6 Fecisti] *id est, præstantiam illi propè angelicam cœlestemq; contulisti in hac vita.* 7 Ejus] *prioris Adami in creatione, Gen. 1. 26. & sequentibus; & posteriori, 1. Cor. 15. 27. & Heb. 2. 8.*

PSALMUS IX.

David de occiso Goliatho & fusis Philisthæis gratias agit Deo, majestatem, officium operaq; ejus celebrat, & pios ad celebrandum hortatur: deinde exponit formam precationis, quam tunc temporis fideles habuerunt pro salute sua & inimicorum dejectione.

1 MAGISTRO *symphoniæ, de morte* [a] *illius duellatoris; psalmus Davidis.*

2 Celebrabo Jehovam ex toto [b] animo meo, enarrabo omnia mirabilia tua.

3 Lætabor & exultabo in te; psallam nomini tuo excelso, *dicens:*

4 Revertentes inimici mei retrorsum, corruunt & pereunt a facie tua.

5 Nam exercuisti judicium meum & causam meam; sedisti in solio, judex [d] juste.

6 Increpasti gentes, perdidisti improbum; nomen [e] istorum delevisti in [c] secula sempiterna.

7 O inimice, absolutæ *ne* sunt vastitates in æternum? an civitates extirpasti? periit memoria ipsorum, *perierunt* ipsi.

8 At Jehova [e] in seculum permanet; comparans ad judicium solium suum:

9 Ut ipse judicet orbem [f] juste; jus dicat nationibus rectissimè:

10 Et sit Jehova editus locus attrito; editus, *inquam*, locus temporibus *quibus est* in angustia.

11 Itaque fiduciam habebunt in te agnoscentes nomen tuum: quia non derelinquis quærentes te Jehova.

12 Psallite Jehovæ inhabitanti Tzijonem: nuntiate in populis actiones ejus.

13 Nam qui reposcit cædes, horum recordatur: non oblivisci tur clamoris pauperum,

14 *Clamantium*, gratiam fac mihi Jehova, respice afflictionem meam ab osoribus meis; exaltans me e portis mortis:

15 Ut enarrem universam laudem tuam in portis filiæ Tzijonis: exultem in salute tua, *dicens:*

16 Demersæ sunt gentes in foveam *quam* fecerant; adrete quod absconderant captus est pes earum.

17 Innotuit Jehova judicio *quod* exercuit: opere manuum suarum irretitus est improbus; [g] meditandum Sela.

18 Revertantur improbi ad sepulchrum usq;; omnes gentes oblitæ Dei.

19 Non enim in æternum oblivioni tradendus est egens: expectatio pauperum *non* peritura est in perpetuum.

20 Surge Jehova, ne roboret se mortalis: judicentur gentes coram facie tua.

21 [h] Incute Jehova timorem eis: experiantur gentes se mortales esse, Sela.

[a] Heb. *illius qui inter: vide* 1. *Schem.* 17. 4.
[b] Heb. *corde.*
[c] Heb. *reversendo.*
[d] Heb. *justitia.*
[e] Heb. *in seculum & æternum.*
[f] Heb. *in justitia, in rectitudinibus.*
[g] Heb. *meditationis.*
[h] Heb. *pone timorem illis.*

ANNOTATIO.

1 Illius duellatoris] *Goliathi, de quo* 1. *Schem.* 17. 2 Celebrabo] *Psalmus est* ἐπινικιος *sive laudativus, duabus partibus constans. Prima est, Laudatio singularis prophetæ, usque ad vers.* 12. *Secunda, hortatio ad omnes fideles pertinens, ut Deum prophetæ exemplo celebrent vers.* 12 & 13: *cui subjicitur forma orationis, qua utuntur pii ad opem Dei consequendam, & obtinendum istud laudationis argumentum, usque ad finem psalmi. Continent autem singulæ partes suas causas. Itaque prima hujus partis membra sunt duo; propositio laudationis, usque ad vers. 5. & Confirmatio, inde usque ad* 12. 4 Revertentes] *Formula laudis, quam se prædicaturum profitetur psaltes.* 5 Nam] *Confirmatio summæ propositionis ab isto singulari Dei beneficio contra Philisthæos.* Sedisti in solio] *id est, judicem egisti; humanitus dictum.* 6 Gentes] *Philisthæos, ut si sententiam ferendo fudisses eos.* Improbum] *Goliathum.* Istorum] *qui in ista acie occubuerunt.* 7 O inimice] *Sarcasmus, quo ostendit quam irrita fuerunt Philisthæorum consilia, quasi dicat, perditionem aliis interminabantur, ipsi verò eam subiverunt. Est autem hic* ἐρωτησις *propositionis per hunc sarcasmum & subjectam ei apodosin.* Periit] *apodosis per antisthesin elegantissimam.* 8 At Jehova] *secundum membrum antisthescos, quo a superiore hypothesi psaltes transit ad thesin de natura, officio, & operibus Dei.* In seculum permanet] *id est, natura æternus est, ac nunquā intersiturus, ut sunt hostes.* Comparans] *id est, officio judex justissimus.* 9 Ut ipse] *id est, ut opere præstet quicquid judicaverit, perdendo aut servando ex calamitatibus.* 10 Editus locus] *id est, arx & propugnaculum: metaphora, ut* 2. *Schē.* 22. 3. 11 Itaque] *conclusio laudationis singularis, a fide ingenerata in animis piorū propter bona illa quæ in superioribus explicavit, ad secundā partē μετάβασιν.* 12 Psallite] *secunda pars, hortatio: ut observatū est sup. ver.* 2. 13 Nam qui] *Cōfirmatio hortantis a benignitate Dei.*

Qui

Qui reposcit] *id est, Deus justissimus & cadium vindex.* Horum] *pauperum & afflictorum, qui mox nominantur.* 14 Clamantium] *forma orationis, ut observatum est supra ver. 2. tum pro salute piorum ad gloriam Dei, usque ad vers. 18. tum pro confusione hominum Deo & Ecclesiæ adversantium, ad finem usque.* Portis mortis] *id est, ab hac certissima aliosquin morte & præsentissima afferens me: pars igitur prior petitionis hoc versu continetur; finis vero sequentibus usq; ad vers. 18.* 15 Portis filiæ Tzijonis] *id est, intra Ecclesiam; quæ filia Tzijonis propterea dicitur, quod Deus ibi suam sedem & conversationem Ecclesiæ destinaverit.* 16 Demersa sunt] *ut supra 7. 16.* 18 Revertantur] *altera pars petitionis adversus hostes, usque ad finem.* Oblitæ Dei] *id est, quæ omissa Dei recordatione opprimunt egenos, de quibus vers. seq. synecdoche.* 19 Nam] *ætiologia petitionis ab æquo & bono convenientis cum natura Dei.* 20 Surge] *Amplificatio proximi præcedentis petitionis, a modo quo adhibiturus est Deus in infirmando, judicando, & consternendis adversariis; denique mortalibus (si opus est) efficiendis morte.*

PSALMUS X.

Ecclesia se destitui ope Dei; & ab improbis opprimi expostulans, malum animum, maledicta, maleficia & blasphemias improborum explicat, bonorumq; perpessiones ostendit. Idcirco Deum sollicitat ut nominis sui rationem habens suorumq; miserius improbos contundat & pios liberet.

1 QVARE Jehova [a] abstitis in longinquo? te occultas temporibus *quibus summa* in angustia?

2 Superbia sua improbus persequitur pauperem: *hi* [b] deprehenduntur cogitationibus quas comminiscuntur *illi.*

3 [a] Nam laudat [a] *illa* improbus pro desyderio animi sui, & quæstuosus [b] prædicat, irritat Jehovam.

4 [a] Improbus iste pro elatione [a] vultus sui non inquirit; non *este* Deum, *sunt* omnes cogitationes ejus.

5 [a] Manent viæ ejus quocunque tempore, altè absunt judicia tua a conspectu ejus: quicunque sunt hostes ejus, efflat in eos.

6 Dicit cum [b] animo suo, non dimovebor; [c] ulla ætate qui non *versabor* in malo.

7 Execratione os ejus plenum est, fraudibusque & dolo; [a] subest linguæ ejus [a] molestia & labor.

8 Confidet in [d] specu [a] villarum, in latebris, occisurus innocentem: oculi ejus contra inopem delitescunt.

9 Insidiatur in latibulo, sicut leo in tugurio suo, insidiatur ad rapiendum pauperem: rapit pauperem trahendo eum in rete suum.

10 Atterit se, incurvat se: donec decident in robusta ejus *membra* cœtus contritorum:

11 [a] Dicens cum animo suo, oblitus est Deus fortis: absondit faciem suam, non respicit [e] unquam.

12 [a] Surge Jehova, Deus fortis attolle manum tuam: ne obliviscaris pauperum.

13 [a] Quam ob rem irritans improbus Deum diceret cum animo suo; te non inquisiturum?

14 [a] Respicis, quin tu molestiam & indignationem intueris ad reddendum manu tua: [a] *quam* tuæ fidei committit inops; pupilli tu es adjutor.

15 [a] Frange [a] brachium improbi: & pravi improbitatem reposce, *donec* non invenias.

16 [a] O Jehova rex in [g] secula sempiterna, pereunt [a] gentes *singulæ* e terra sua.

17 Desyderium mansuetorum exaudivisti Jehova: [a] confirma animum horum: adverte aurem tuam:

18 Vindicando pupillum & attritum, ut non pergat amplius violentiam afferre mortalis, e terra.

[a] Heb. *benedicit.*

[b] Heb. *in corde suo: sic infra vers. 11, & 13.*

[c] Heb. *ætate & ætate.*

[d] Heb. *in insidiatis id est, insidiarum loco.*

[e] Heb. *in gravitatem.*

Sup. vers. 4.

[f] Heb. *super te derelinquit*

[g] Heb. *in seculum & æternum: ut supra 9. 6.*

ANNOTATIO.

1 Quare] *ψαλμος est ἐπιτριτος, παρὰ γενεὰν ἰωχυὸς, ex duobus partibus constans; propositione querimoniæ & difficultatum quibuscum fideles conflictantur, usque ad vers. 12. & Petione usque ad finem. Querimonię duo sunt loci, unus de Deo, quòd opem differat, vers. 1. alter de improbis, quòd bonos afficiant malis, vers. 2.* Abstitis] *id est, ita opem differs ut si procul abesses a nobis: humanitus dictum, ut sequentia.* 2 Deprehenduntur] *id est, inopinantes opprimuntur.* 3 Nam laudat] *ἐγκωμία posteriora illius partis quæ in querimonia dicta est, de improborum injuria: cujus duo gradus proleptice ponuntur hoc versu; sequentibus verò sigillatim explicantur usque ad vers. 12. Primus est διαβόλη & gratulatio sui ipsius cum animo suo, atque Thrasonica de maleficiis apud alios gloriatio. Secundus, contumacia in Deum atque blasphemia.* Illa] *facta & cogitationes, de quibus vers. 2.* 4 Improbus iste] *Explicatio secundi membri per hysteroſin, Hhebræorum more.* Vultus sui] *id est, animi, quem indicat vultus: synecdoche.* Manent] *id est, quæcunque tempora incidant, quasi immotus secundis rebus utitur, non experitur gravitatem judiciorum Dei, unde gloriosè alios ludificatur. explicatio primi gradus usque ad vers. 11. in qua docetur quo modo improbi constituti sunt, primùm animo hoc & sequente versu, deinde sermone vers. 7. postremò opere, tribus sequentibus.* Viæ ejus] *id est, institutum & ratio vivendi ejus.* 7 Subest linguæ] *vide infrà Psalmo 36. 17.* Molestia & labor] *quem videlicet afferat alii.* 8 Villarum] *id est, locorum infrequentium, per synecdochen.* 11 Dicens cum animo] *repetitio secundi & summi gradus nequitiæ, de quo supra in fine ver. 3. & 4. ut eo veluti aculeo infixo, vehementiùs transeatur ad petitionem.* 13 Surge Jehova] *Petitio, ut observatum est in ver. 1. quæ post adducta argumenta membratim repetitur, vers. 15. & sequentibus.* 13 Quam ob rem] *primum argumentum petitionis, a gloria Dei per gravissimam contentionem enuntiatum de reprimendis improborum blasphemiis in Deum.* 14 Respicis] *secundum argumentum ab officio & natura Dei odio habentis & ulciscentis malii contra quem dicunt improbi supra ver. 11. neq; cognoscere, neq; repositurum esse Deū.* Quam tuæ fidei] *tertium argumentū a fide priorū in*

in Deum. 15 Frange]*regressio ad petitionem;cujus capita sunt duo,dissipatio improborum hoc versu;& miserorum liberatio ver.* 17.& 18. Brachium] *id est, omnia violentia instrumenta, ut exarmatum judices.* 16 O Jehova]*Exclamatio pathetica ad conciliandam misericordiam, duobus argumentis:unum est a funesta perditione bonorum quos perdunt improbi: alterum, ab officio Dei quod semper habuit, & antea ad tutum bonorum supplicantium exercuit.* Gentes]*id est, certus populus tuus.* 17 Confirma]*secundum petitionis membrum,ut observatum est suprà in ver.* 15.

PSALMUS XI.

David contumeliis & persecutionibus afflictus,gravissimè inimicos reprehendit, ruinam consiliorum sibi adversantium prænuntiat: Deum judicem cognoscere,probare,& tandem judicaturum esse singulos,ostendit ex æquo & bono.

1 MAGISTRO *symphoniæ,* [a] Ode *Davidis:* [b] Ad Jehovam me recepi; quo modo dicitis animæ meæ, [a] emigra e [b] monte vestro? [c]*velut* avicula?

2 Nam ecce isti improbi [d]tendunt arcum, aptant sagittas suas nervo: ad jaculandum in caligine contra rectos corde.

3 Atqui istis propositis destruentur: [e]justus *enim* quid operatus est?

4 [f]Jehova [g]in templo sanctitatis suæ *est*, Jehovæ solium est in cœlis: [h]oculi ejus vident, [i]palpebræ ejus [k]explorant filios hominum.

5 Jehova justum [l]explorat; improbum autem & amantem violentiæ odit animus ejus.

6 [m]Depluet super improbos prunas, ignem, & sulphur: [n]ventusq; vario prestere conjunctus [o]portio poculi eorum *erit*.

7 [p]Sed justus Jehova justitias [q]diligit; rectum [r]videt vultus ejus.

[a] *vel,emigrate,id est,tu cum tuis hominibus.*

[b] Heb.*versus prosterum.*

ANNOTATIO.

1 Ode] *Quia non distinguit inscriptio utrum Psalmus fuerit an canticum; vocem utrique generi communem adhibemus. Ode est διδασκαλικὸν continens primùm ἀγῶνα sive contentionem adversus improbos, Schaülem (ut verisimile est) & ejus asseclas,usque ad ver.* 4.*deinde prophetiam sive prædicationem divinæ administrationis in bonos & malos.* Ad Jehovam] *contentionis prius argumentum a fiducia sua in Deum; cui opponit ex adverso Psaltes tum amarulentas & blasphemas inimicorum contumelias, ut* 1. *Schem.*26 19:*tum conatus impios & fraudulentos,ver.*2.*de quibus* 1. *Schem.a* 18.*usque ad finem.* Monte vestro]*id est,in quem vos recipistis tanquam in domicilium vestrum aut securitatu locum: sic enim accuratissimè persequebatur eos Schaül.vide* 1.*Sch.*24.3.*&* 2.*Sch.*17.9. Velut avicula]*id est,quàm velocissimè.*

2 Tendunt arcum]*id est comparant arma & dolos contra me & meos.* 3 Atqui]*secundum argumentii contentionis ab eventu,quo prædicit Davidconsilia, artibus & conatibus suis ipsorum omnes adversarios esse ruituros:metaphora a structuris.* Justus e.]*ætiologia superioris argumenti a conscientia justitiæ & innocentiæ suæ in hac causa.* 4 Jehova]*altera pars odes,prædicatio eventus quæ superiore versu dixerat,ideoq; hoc& sequentibus post omnem contentionem copiosè explicat eventii piis salutarem ab infinita majestate,cognitione,administratione,justitia,& operatione ejus.* In templo sanctitatis]*id est,in cœlis,ut sequentia exegetice ostendunt.quasi dicat,judex cœlestis est.primus gradationis locus ab usu forensi.* Oculi ejus]*id est, cognoscit de omnibus: secundus gradationis locus.* Palpebræ]*id est oculi, metonymicè.* Explorant]*id est,dum cognoscit de hominibus,diligenter omnia excutit; quod sequente versu per antithesin exponitur.*

5 Explorat]*castigando quem amat,ut ostendit oppositio improborum, ad quorum eventa describenda transit per occasionem ἀντιθέτου, ὃ σφόδρα πρότερον.* 6 Depluet]*id est,horrifica judicia exercebit, quæ ab externis casibus describuntur: tertius gradationis locus.* Ventus vario prestere conjunctus]*id est, procellosissimus & omnia conflagrans; cujusmodi esse turbinem quem prestèrem vocant, testatur Plin.lib.*2.*cap.*48. Portio poculi]*id est,tantum judicium exhausturi sunt, ut intus & extrà, corpore & animo conflagrent, experientes gravitatem judiciorum Dei:sic in scripturis metaphoricè designatur beneficiorum,castigationum, ultionumq; mensura,quam suo judicio unicuique demensus immittit Deus.* 7 Sed]*regressio ad sermonem de bono,qui fuerat cœptus vers.*5. Diligit]*cùm explorando cognovit de justo homine:ut contrà improbos odisse dicitur ver.*5. Videt]*id est,rationem illius habet,& singularem ejus curam gerit; non autem ut improbos,aversatur & perdit.*

PSALMUS XII.

David aulicorum calumniis impudentissimis pressus,opem Dei implorat: adducta promissione ejus fidem suam confirmat,& salutem petit.

1 [a] MAGISTRO *symphoniæ ad gravem symphoniam, Psalmus Davidis.*

2 [b]Serva Jehova,[c]nam defuit beneficus: nam defecerunt veraces ex filiis hominum.

3 Vanum loquuntur [a]alter cum altero: labiis [b]blandis,duplici animo loquuntur.

4 [d]Excindat Jehova omnia labia blanda; linguam eloquentem grandia.

5 Eorum qui dicunt, lingua nostra [e]prævalebimus, labia nostra,penes nos [f]sunt: quis esset [g]dominus nobis?

6 [h]Propter vastationem pauperum, propter exclamationem egentium mox exurgam, dicit Jehova: [i]locabo in salute, [k]laqueum tendat ei.

7 Dicta Jehovæ dicta [l]pura sunt: *ut* argentum purgatum in catino terræ, defæcatum [m]septies.

8 [n]Tu Jehova serva eos: custodi eorum quèque [o]generatione ista in seculum;

9 *In qua* circumquaq; improbi [p]obambulant: quasi extolleretur crapula in filiis hominum.

[a] *Heb. vir cũ proximo suo.*
[b] Heb.*labia blanditiarum corde & corde*

ANNOTATIO.

1 Magistro]*De hac inscriptione vide suprà in Psal.*6. 2 Serva] *Psalmus est ἰκετικὸς, constans petitione,*

Petitione, usque ad ver. 6. Propositione doctrinæ ad confirmandum orationem fidei, ver. 6. & 7. & postremò conclusione petitoria, unde psalmi instium fecerat. Petitionis membra sunt duo: postulatum unum de salute, ver. 2. & 3; alterum, de excidio improborum: utrique postulato suæ conjunctæ sunt causæ. Nam desiit] *ætiologia a persona adversariorum. neque sunt, inquit, qui mihi beneficiant; neque sunt qui fidem præstent, cùm se mihi benefacturos simularunt.* 4 Excindat] *alterum postulatum non ex affectu carnis, sed duce spiritu Dei pronuntiatum adversus homines flagitiosissimos, Schaülæ (ut credibile est) auctores, mendaciorum contra Davidem concinnatores.* 5 Prævaleamus] *ad Davidem evertendum. hic autem per gradationem memoratur illorum malitiam describit.* Dominus] *qui impediat ne labia ut ausus pro arbitratu nostro sic propterve Dei & hominum curam omnem abjiciunt, modò Schaülæ assententur.* 6 Propter] *altera pars, Propositio didascalica; cujus membra sunt duo, promissio Dei erga bonos hoc versu; & confirmatio fidei nostræ in promissiones Dei, sequente.* Locabo] *pauperem & calamitosum.* Laqueum tendat] *concessio ironica. quasi dicat, omnem lapidem contra justum moveat improbus; servabo tamen.* 7 Pura] *non ut illa assentatorum, impurissima & inanissima.* Septies] *id est, optimè & sæpe: numerus finitus pro infinito, ut Prover. 6. 31.* 8 Tu Jehova] *Conclusio petitoria accommodans thesin ad se & suos.* Generatione ista] *improborum, quam describit ver. 2. 3. & sequentibus.* 9 Obambulant] *id est, ita circumcursant & circumvolitant ad nocendum bonis, ut si crapula cerebrum eorum occupasset, & dementasset eos: elegans comparatio eorum quorum animus studiis nefariis rapitur, cum ebrius & ex crapula petulantibus.*

PSALMUS XIII.

David de spe divinæ dilationis, infirmitate sua, & inimicorum importunitate expostulans, Deum orat pro salute sua, & inimicorum confusione, ad glorificandum eum.

1 MAgistro *symphoniæ Psalmus David.*

2 'Quousq; Jehova? 'obliviscereris mei in æternum? quousque abscondes faciem tuam a me?

3 Quousque a 'congeram consilia in animum meum, mœrorem in cor meum totum diem? quousque attollet se inimicus meus contra me?

4 'Intuere, exaudi me Jehova Deus mi: 'illustra oculos meos; ut 'non 'dormiam *dormitione* mortis:

5 Ut non dicat inimicus meus, prævalui ei: hostes mei exultent, si dimotus fuero.

6 'Ego verò in benignitate tua fiduciam habeo, exultet animus meus in salute tua: canam Jehovæ, quòd bono affecerit me.

a Heb. *ponã.*

ANNOTATIO.

2 Quousque] *Psalmus ἐυαγγελικὸς, Propositione querela, & Petitione constans. Querela loci sunt tres; primus a persona Dei, tanquam deserentis, vers. 2; secundus, a persona calamitosi, tanquam luctantis cum suæ infirmitatibus; tertius, a persona inimicorum, ver. 3. Quousque autem, subaudi, non intuberut apposita spes.* Obliviscereris] *humanitus dictum. sicut sequentia; ut suprà 10. 1.* 3 Congeram consilia] *id est, fluctuabo consiliis pro calamitatum quibus afficior varietate & multitudine; ita in dubio est animus.* 4 Intuere] *petitio tribus gradibus querimoniæ respondens, qui habentur suprà 2. ver.* Illustra oculos meos] *elata super me luce faciei tuæ, ut suprà 4. 7. quam Deus abscondisse dicitur, ver. 2.* Non dormiam] *ætiologia sive explicatio causarum, quibus ad petitionẽ adducitur: harum prima est a persona sua, hoc versu; secunda, a persona inimici, ver. 5; tertia, a persona Dei, cujus gloriam hoc pacto prorogatam iri profitetur, ver. 6.* Dormiam dormitione] *periphrasis mortis, metaphorica.* 6 Ego verò] *id est, nomen tuum prædicabo ex animo, cujus prædicationis duo ponuntur argumenta: fiducia in Deum ad futurum tempus, & beneficia a Deo antè collata.*

PSALMUS XIIII.

David populi Israëlitici vitium & impietatem a Dei & conscientiæ ipsorum testificatione, & vanitate studii illorum ostendit: fretus & promissionibus Dei, futuram liberationem lætitiâq; prædicat a sola illius misericordia.

1 MAgistro *symphoniæ,* 'Ode *David:* Dicit stultus 'cum animo suo; non est Deus: 'corrumpunt, abominandam quamq; actionem perpetrant, non est qui faciat bonum.

2 'Jehova e cœlis prospectat super filios hominum; ut videat an sit intellegens, requirens Deum.

3 Unusquisq; 'recessit, pariter 'putidi facti sunt: non est qui faciat bonum, non est vel unus.

4 'An ignari essent omnes operarii iniquitatis: 'exedentes populum meum *quasi* edant panem, Jehovam non invocantes?

5 Ibidem expavescunt pavore: 'quia Deus adest generationi justæ.

6 'Consilium pauperis pudefacturi essetis: sed Jehova est receptus ejus.

7 'O si quis det e 'Tzijone salutem Israëlis: cùm reduxerit Jehova 'reducem turbam populi sui; exultabit Jahhakob, lætabitur Israël.

a Heb. *in corde suo.*

ANNOTATIO.

1 Ode] *vide annota. psal. 11. 1. Psalmus est, ὃ ἀσκηϑὲν, constans ex Propositione, Contestatione adversus improbos, & Conclusione prophetica. Propositio est, populum Judaicum Schaüla duce non secus furere adversus Davidem quàm si nullus Deus esset; prout hæc fuit constitutio mundi omnibus temporibus, ut interpretatur Apostolus. Rom. 3.* Stultus] *id est, ratione sua abutens ad insaniam: ut a natura homo est donec per Spiritum Dei revocetur.* Corrumpunt] *Confirmatio propositionis petitur primùm a testimonio operum quæ*

illi committunt aut omittunt, hoc versu; deinde a testimonio Dei, duobus sequentibus, postremò verò a testificatione propriæ ipsorum conscientiæ, quis summus est locus contestationis, cujus ante meminimus. 2 Jehova] *explicatio testimonii divini sumpta a judiciorum forma; prospectat, videt, cognoscit tanquam judex, hoc versu, & quæstione habita deprehendit id quod sequente versu dicitur.* 3 Recessit] *a Deo, neque requisivit eum.* Putridi facti sunt] *tantum abest ut res a Deo oblatas velut odorari possint atque percipere: nam hoc ex adverso opponitur ei quod dixerat superiore versu, an sit intelligens.* 4 An ignari] *tertius confirmationis locus, ut dictum est suprà ver. 1. quasi dicat, fieri non potest, quin ita transigentes vitam sint sibi malè conscii, hoc versu, ac proinde etiam tum & eodem loco ubi se in maleficiis occupant, terroribus conscientiæ agitentur, versu sequente.* Exedentes] *id est, in bonos injurii, & in Deum impii; quod si necdo hîc duobus loquendi formis ostenditur.* 5 Quia Deus adest] *id est, quia Deus justorum causa conscientiam improborum, velint nolint, exstimulat.* 6 Consilium] *Contestatio a propheta fidelium nomine facta adversus improbos per apostrophen: quasi dicat, non stat per vos quo minus pauperes confundatis; habeat voluntatis & facultatis plus satis; sed unicum est impedimentum vobis e cælo, & nobis salutare perfugium.* 7 O li quis] *Conclusio prophetica ex superiore contestatione nascens; cujus partes sunt duæ, optatum, & prophetica gloriatio de futura liberatione.* Tzijone] *id est, habitaculo Dei.* Reducem tut bam] *id est, me & meos e terra promissa exulantes. vide complementum in regno Davidu 1. Chron. 12. 38. & sequentibus. Verissimum verò complementum in regno Christi docetur Evangelio.*

PSALMUS XV.

David ostendit vera Ecclesiæ præsentiu & sempiterna membra ex integritate vitæ, justitia, & veritate innotescere.

1 PSALMUS *Davidis.* Jehova quis commoraturus est in tentorio tuo? quis habitaturus in monte sanctitatis tuæ?

2 Qui ambulat[a] integrè exercétq; justitiam: ac loquitur veritatem, *prout est* in [b] animo suo:

3 Non obtrectat lingua sua, non afficit proximum suum malo; & opprobrium non infert in propinquum suum:

4 In cujus oculis contemptus *est* [c] reprobus; timentes verò Jehovæ honorat: juratus [d] in damnum suum; non tamen mutat.

5 Pecuniam suam non exponit fœnori, & munus pro innocente non accipit: qui facit ista, non dimovebitur in seculum.

[a] Heb. *integer.*
[b] Heb. *corde*
[c] Heb. *spretus.*
[d] Heb. *ad malè faciendum tui.*

ANNOTATIO.

1 Jehova] *Psalmus est διδασκαλικὸς, formæ διαλογιστικῆς, quæstione & responso constans. Quæstio est quis in tentorio, id est Ecclesia aspectabilis, sit conversaturus dum peregrinamur a domino, & quis in Ecclesia catholica & cœlesti in sempiternum habitaturus, denique futurus germanus utriusque membrum. De hac quæstione Deus salutis author consulitur, ut ostendat Psaltes responsum quod subjicitur esse omni exceptione majus.* 2 Qui ambulat] *responsum a signis, quibus homo homini suo modo & aliquatenus potest internoscere. Proponuntur autem signa tria, Integritas, Innocentia, & Veritas; quæ tria respondent tribus illis capitibus novo homini attributis, Eph. 4. 24. sequentibus autem versibus κατὰ ὑπόστασιν, sive ordine præposterο ex Hebræorum consuetudine explicantur.* 3 Non obtrectat] *Explicatio veritatis ab exemplo uno, synecdochicè.* Non afficit] *Explicatio innocentiæ sive justitiæ.* Opprobrium] *dictu, aut factu.* 4 Incujus oculis] *explicatio integritatis: reprobos reprobat, & probos probat; non assentatur cuiquam; ne sibi quidem indulget; ita timore Dei in officio continetur: atque hic postremus locus sequente versu amplificatur duobus aliis exemplis; quia doctrina est inprimis παράδοσις: primùm, Non esse propter damnum abstinendum a beneficiis; deinde, Non esse beneficiendum expectatione commodi.* 5 Pecuniam] *id est, sive ex beneficio commodet, sive ex officio judices, sui emolumenti rationem abjicit, & proximum juvat charitate, nè utilitate ducitu.* Qui facit ista] *Conclusio a promissionibus Dei.*

PSALMUS XVI.

David Deum orat ut se ab omni idololatria purum conservet; & idololatrarum miseria exposita bona sua in Deo prædicat; eumq; celebrat tum præsentium bonorum nomine, justitiæ, & sanctificationis per spiritum, tum etiam venturorum, nimirum resurrectionis Christi & omnium priorum per Christum, ac vitæ æternæ.

1 INSIGNIS Ode *Davidis.* Serva me, Deus fortis; nam me recipio ad te:

2 Dicis Jehovæ, *o anima mea*, dominus meus es: bonum a me non *pervenit* ad te.

3 Sanctis qui in terra sunt & magnificis; in quibus tota oblectatio mea est.

4 Multiplicant dolores suos, *qui* alienum dotant: non libabo libamina eorum ex sanguine; neque assumam nomina eorum in labiis meis.

5 Jehova *est* portio prædii mei, & poculi mei: tu fustentas sortem meam.

6 Funiculi acciderunt mihi in amœnis; etiam possessio mea elegans est pro me.

7 Benedicam Jehovæ qui consulit mihi; etiam per noctes, erudienibus me renibus meis.

8 Propono mihi Jehovam jugiter: quia a dextera mea *est*, non dimovebor.

9 Idcirco lætatur [a] animus meus, & exultat gloria mea: etiam caro mea habitat securè:

10 Quia non es derelicturus animam meam in sepulchro: non permissurus es què benignitate prosequeris videre corruptionem.

11 Facturus es ut experiar semitam vitæ: satietatem gaudiorum ante faciem tuam, amœnitatem ad dexteram tuam, in æternum.

[a] Heb. *cor.*

ANNOTATIO.

1 Serva me] *Ode est generis mixti, partim* ἐκτατικὸν, *partim* ἰυχαριστικὸν. *Petitionis usque ad ver. 5. summa ut est, Deus propheta servet integrum ab omni fœde idololatriæ, prout causæ quas adducit, aperiè ostendunt.*

dant. Nam]*ætiologia sive explicatio causarum, ex quibus servari petit. Prima est a fide sua in Deum, hoc versu; & principio sequentis: secunda ab officio ipsius erga proximos, duobus sequentibus; tertia, ab exemplo idololatrarum, ver. 4.* 2 Dicis]*secunda causa ab officio; qua exponit David se conservationem a Deo petere, quia vult officium facere; primùm erga Deum, agnoscendo & profitendo ex animo dominij sui; deinde erga bonos, bene faciu & exemplis studiosè adjuvando; quod ad ampliorum confirmationem enunciat per apostrophin ad animam suam, quasi dicat, testiu est spiritus Dei in spiritu meo me ad præstanda hæc officia; non autem carnali studio conservationem petere.* Bonum]*quasi dicat, quandoquidem nullum aliud officium tibi præstare possum quàm professionem & prædicationem juris tui & dominatus in me; saltem hoc ex animo faciam: tu quoque vicissim serva me, ut sanctiu possim præstare quod erit penes me.* 3 Sanctis]*quasi dicat, serva me, ut sanctiu prosim: nam quæ interjecta sunt, id est, secunda ver. 1. pars, & totus secundus ver. speciem habent hyperbati.* 4 Multiplicant]*Tertia causa ab exemplo idololatrarum, a quibus videtur ad idolatriam provocatus esse durante exilio suo, ut innuit expostulatio ejus cum Schaule 1. Schem. 26. 19. quasi dicat, nihil proficiunt idolatriæ; nam animos superstitione tripida implent, & exhauriunt domos.* Alienum dotant]*id est, alieno Deo ac potius idolo se velut matrimonio copulantes, non accipiunt; sed conferunt dotem mox in nihilum abiturum.* Non libabo]*id est, neque deos illegitimos, neque illegitimè colam; ut gentes quæ sanguine libant contra legem: Levitici. 3. 17.* Neque assumam]*vide Exodi. 23. 13. Sunt autem hæc per antitheſin posita, ut commodius transeatur ad alteram partem: quasi dicat, non colam illos; sed hæredo soli Deo: nam Jehova est, &c.* 5 Jehova est]*altera pars eucharistica, ut ostendit ver. 7. Incipit autem eam per oppositionem sui boni cum idololatrarum damnis. quasi dicat, illi amittunt omnia; at ego omnia possideo, quia possideo Jehovam creatorem & conservatorem omnium.* Portio prædij]*i. vita mea, per synecdochen; ad illos verò idololatras nihil attinet.* Tu sustentas]*id est, non mihi servandum committis sortem meam; sed ipse mihi conservas virtute tua, 1. Pet. 1. 4. & 5. Apostrophe.* 6 Funiculi]*amplificatio ab amœnitate beneficiorum Dei; qua gradatione illustratur antitheſis fidelium cum idolatris. Nam idolatræ (inquit) nihil accedit superstitione; pios auget religio: illis etiam quod habent deperit; his conservatur datum: illis dolores multiplices & infiniti; his amœnitates obveniunt. De funiculo autem vide Deut. 32. 9.* 7 Benedicam]*Propositio eucharistica a conscientia beneficiorum Dei, quam duobus versibus suprà per antitheſin attigit, & sequentibus copiosè explicat, primùm a bonis præsentibus, usque ad finem sequentis versus: deinde a futuris, usque ad finem.* Qui consulit]*id est, spiritus suo me doces: primum beneficium.* Etiam per noctes]*id est, & ita quidem consulit ut spiritus ejus in me habitet, qui omni etiam quietiu tempore intimas meas voluntates & studia dirigit; quorum sedem tenebræ scriptura tribuit, ut suprà 7. 10. gradatio, quam sequens versus amplificat.* 8 Non dimovebor]*transitio ad beneficia futura, de quibus primùm gloriatur fides, sequente versu: deinde proponit singularem eorum explicationem, duobus reliquis.* 9 Gloria mea]*id est, anima mea, ut Gene. 49, 6. & infrà 30. 13.* 10 Quia non es]*id est, excitabis me ex pulvere in resurrectione mortuorum, atque etiam me in semine meo, id est, Christum meum non patiêris experiri corruptionem in sepulchro: quia ipse est resurrectio & vita; ac proinde autor resurrectionis meæ & piorum omnium: vide Act. 2. 25. & sequentibus.* Videre]*id est, experiri: metaphora a sensu uno ad alterum.* 11 Ut experiar]*id est, ut expertus & emensus viam ipsius vitæ, vita illa lætissima, amœnissima, & sempiterna coram te perfruar: sic duo ponit ventura beneficia quæ animo præcepera Davidi, resurrectionem carnis, & vitam æternam.*

PSALMUS XVII.

David ab inimicis pressus justitiam causæ, vitæ innocentiam, & simplicitatem suam profitetur: ita fretus bonitate Dei servari se ab inimicis & inimicos conturbari petit, ut bonorum suorum quibus confidebant instabilitatem experirentur, & ipse veritatem Dei.

1 ORATIO *Davidis*. Exaudi Jehova [a] justitiam, attende ad clamorem meum; aurem præbe orationi meæ, absque [a] labiis [a] dolosis,

[a] Heb. *doli.*

2 A facie tua [a] judicium meum prodeat: oculi tui [a] videant recta.

[b] Heb. *cor.*

3 Cùm exploraveris [b] animum meum, visitaveris [a] nocte, [a] probaveris me, non [a] invenies; *quod* cogito, non transgredicur os meum.

4 Quòd ad opera humana; ex verbo labiorum tuorum, ego [a] observo semitas [a] effractoris:

5 Continendo gressus meos in [a] orbitis tuis; ne dimoveantur pedes mei.

6 [a] Ego invoco te, quia exaudis me Deus fortis: inclina aurem tuam ad me, auscultа sermonem meum.

7 [a] Separa benignitates tuas, ô qui servas recipientes se ad dexteram tuam ab insurgentibus.

8 [a] Serva me [a] tanquam nigrum pupillæ oculi: [a] umbrâ alarum tuarum absconde me:

9 Propter improbos qui vastant me; inimicos meos [c] capitales *qui* cingunt me:

[c] Heb. *in animam, id est vitam.*

10 [a] Adipem suum [d] obe sant; ore suo loquuntur superbè:

[d] Heb. *occludunt, id est, obstant.*

11 [a] Gressum nostrum nunc circundant nobis: [a] oculos suos adjiciunt ut declinemus in terram.

12 Similitudo cujusque est tanquam leonis appetentis rapere; & velut juvenis leonis residentis in latibulis.

13 [a] Surge Jehova, anticipa faciem ejus; prosterne eum, [a] eripe animam meam gladio tuo ab improbo:

14 Ab hominibus *eripe* manu tua Jehova, ab hominibus [a] e mundo, [a] quorum portio est in hac vita, quorum ventrem imples [a] recondito *thesauro* tuo: [a] satiantur filii, & relinquunt excellentiam suam infantibus suis.

15 [a] Ego in justitia videam vultum tuum: [a] satiabor [e] cùm expergiscar [a] similitudine tua.

[e] Heb. *in expergiscendo.*

ANNOTATIO.

1 Oratio]*Hujus vides argumentum in scriptione ipsa ostenditur. Partes sunt duæ; Exordium, usque*

ad ver. 7. & petitio, ad finem usque. Exordii quo audientiam facit duo sunt argumenta; unum a persona sua, usque ad ver. 6; alterum a persona Dei, ver. 6. A persona sua audientiam implorans hu locu utitur; justitia causæ, ver. 2; simplicitate animi, & orationis suæ, ver. 3; & integritate studii sui in vita informãda, ver. 4. & 5. quæ omnia prolepticè duabus vocibus justitia, & laborum fraude vacantium continentur, ver. 2. Justitiam]*id est, justam causam meam accipe.* Labiis dolosis]*id est, quæ non conveniant cum cogitatione, ver. 3.* 2 Judicium]*id est, sententia & judicati executio.* Videant]*id est, demonstrent se videre & probare æquitatem meam.* 3 Nocte]*quæ solet plurimùm Deus animos hominum ab actionibus humanis evocatos sollicitare & admonere voluntatis suæ, ut Ijobi 4. 13.* Probaveris] *quasi metallum conflans.* Invenies] *sub. dolum, de quo ver. 1.* 4 Observo semitas]*ne incedam per illas.* Effractoris] *id est, hominis præfracta audacia omne jus perrumpentis.* 5 Orbitis tuis]*id est, quas designasti verbo tuo.* 6 Ego invoco]*alterum argumentum a persona Dei, & facili attentione ejus ad preces servorũ suorum; quæ experientia spem ingenerabat & confirmabat in animo Davidis.* 7 Separa] *Petitio generalis, hoc versu: cujus membra sunt duo; unum, ut Deus servo suo beneficiat; alterum, ut obsistat adversariis propter illum. universè autem utrunq; petitur hac loquendi forma, separa benignitates tuas, quasi dicat, hactenus ita egisti nobiscum, ut si benignitates tuæ promissuæ essent omnibus, ac potius ad illos pertinerent: jam tempus est ut secernas benignitatem & quos benignitate prosequeris, vindices, ab eorum abusu.* 8 Serva me] *prior petitionis locus pro salute sua.* Tanquam nigrum]*id est, studiosissimè, ut homo solet pupillam oculi sui: sic Deut. 32. 10.* Umbra alarum]*id est, protege me, ut exponitur Ruth, 2. 12, humanitus dictum.* 10 Adipem suum obtegunt] *i. præpingues sunt, & desiderio suis omnibus circumfluunt: sic amplificat calamitates suas a comparatione adversariorum, quòd bene se habeant, arroganter loquantur; & inhumanè vivant insectantes bonos, diuturnis versibus sequentibus.* 11 Gressum nostrum] *i. observant me & meos.* Oculos suos]*i. hoc unum spectant ut ruamus.* 13 Surge Jehova] *altera pars petitionis adversus improbos.* Eripe]*regressio a priorem petitionem. quasi dicat, illos dejice, ut eripias me.* 14 E mundo] *i. qui sunt mundani, mundum spirant & sapiunt; neque ad regnum Dei pertinent.* Quorum portio] *hoc est, nihil cum altera vita commune habent; sed hanc esse putant saginarium suum.* Recondito thesauro]*i. opimis rebus: metonymia.* Satiantur]*id est, diuturna felicitate abutuntur, prout est benignitas & patientia Dei.* 15 Ego] *Conclusio petitionis bimembris, ad vitam præsentem & futuram spectans.* In justitia] *id est, hic mihi satis est, modò sententia tua & reipsa demonstratus justus, faciei tuæ luce perfruar, de qua suprà 4. 7. & 16. 11.* Satiabor]*quasi dicat, non indignè fero illos hîc præsentibus beneficiis satiari atque infercire; per me licet: ego in venturorum bonorum certissima fiducia conquiesco.* Cùm expergiscar]*id est, resurgam e mortuis, quos obdormire dicit scriptura usque ad secundum adventum Christi,* Similitudine tua]*i. videbo te perfectissimè sicuti es, & similis ero tibi, cùm pasefactus fuerit Christus glorioso adventu suo: vide 1. Joan. 3. 2.*

PSALMUS XVIII.

Eodem argumento est cum 2. Schem. 22.

1 MAGISTRO *symphoniæ, a* servi Jehovæ Davidis: qui elocutus est Jehovæ verba cantici hujus, qua die eripuerat Jehova eum e manu omnium inimicorũ ipsius, ut e manu Schaülis:

2 *Et dixit*; ex Intimis visceribus diligam te, Jehova, firmitas mea.

3 Jehova, petra mea, & propugnaculum meum, & liberator meus: Deus fortis meus, rupes mea ad quem me recipiam, clypeus meus, & cornu salutis meæ, editus locus meus.

4 Laudatum invocans Jehovam, ab inimicis meis servor.

5 Circumdantibus me doloribus mortis; & torrentibus *hominum* nequam perterrentibus me:

6 Doloribus sepulchri circumeuntibus me; occurrentibus mihi tendiculis mortis.

7 In ipsa angustia mea, invoco Jehovam, & ad Deum meum vociferor: *qui* exaudit e templo suo vocem meam, & vociferatio mea coram eo pervenit ad aures ejus.

8 Et concutitur ac movetur terra, fundamentaque montium commoventur; concutiuntur autem, cùm *ira* accenditur ei:

9 *Cùm* ascendit fumus per nasum ejus, & ignis ex ore ejus consumens: prunæ ardent ab eo:

10 Et dimittens cœlum descendit; cum caligine sub pedibus suis:

11 Et insidens Cerubinis volat, volitatque super alas venti.

12 Disponit tenebras latibulum suum, circa se tugurium suum: [a] tenebrosas aquas, densitates superiorum nubium.

13 A splendore *qui est* ante eum nubes ejus densæ transeunt: grando & prunæ igneæ.

14 Tonante in cœlis Jehova, & excelso edente vocem suam, grando & prunæ igneæ:

15 Ita emittens sagittas suas, dispergit illos; & fulgura jaculans fundit illos.

16 Conspiciuntur etiam imi alvei aquarum, & revelantur fundamenta orbis habitabilis; increpatione tua Jehova, flatu spiritus nasi tui.

17 Mittens ex edito assumit me, extrahit me ex aquis multis:

18 Eripit me ab inimico meo valentiore; & ab osoribus meis, cùm robustiores sunt me.

19 *Cùm* occurrunt mihi in [b] tempore calamitatis meæ; tum *est* Jehova præsidio mihi:

20 Et educit me in latum; liberat me, quia delectatur me.

21 Tribuit mihi Jehova secundum justitiam meam; secundum puritatem manuũ mearum restituit mihi.

22 Cùm observo vias Jehovæ, neque improbè averto me a Deo meo;

23 Sed omnia judicia ejus in conspectu meo sunt; & statuta ejus non amoveo a me:

24 Denique cùm sum integer coram eo; & caveo mihi [c] ne iniquè agam:

25 Restituit Jehova mihi secundum justitiam meam; secundum puritatem manum mearum coram

[a] Heb. *tenebras aquarũ.*

[b] Heb. *die infortunii.*

[c] Heb. *ab iniquitate mea.*

coram oculis suis.
26 Cum benigno benignum te exhibes; cum viro integro integrum te exhibes;
27 Cum puro purum te præbes: at cum perverso eluctaris:
28 Quia tu populum afflictum servas; oculos verò elatos dejicis:
29 Quin imò tu illustras lucernam meam: Jehova Deus meus splendentes efficit tenebras meas.
30 Per te enim transcurro turmam; & per Deum meum transilio murum.
31 Hujus Dei fortis integra *est* via; sermo Jehovæ purgatissimus *est*: clypeus est omnibus qui se recipiunt ad eum.
32 Nam quis *est* Deus præter Jehovam? & quis rupes præterquam Deus noster?
33 Hic Deus fortis *est* qui accingit me robore, & reddit integram viam meam:
34 Disponens pedes meos tanquam cervarũ; ut in excelsis meis statuat me:
35 Docens manus meas prælium; adeò ut frangatur arcus chalybeus brachiis meis.
36 Nam das mihi clypeum salutis tuæ, dexteraq; tua sustentat me; & mãsuetudo tua adauget me.
37 Dilatas gressui meo locum meum; neque vacillant malleoli pedum meorum.
38 Persequor inimicos meos, & assequor eos: neque revertor donec consumam eos.
39 Frango eos adeò ut non possint exurgere; cadentes sub pedibus meis.
40 Accinges enim me robore ad bellum; prosternis insurgentes in me sub me.
41 Et inimicorum meorum exponis mihi cervicem; ut osores meos excindam.
42 Vociferantur, sed non est qui serveț; ad Jehovam, sed non exaudit eos.
43 Itaque contundo eos tanquam pulverem coram vento; ut lutum platearum frio eos.
44 Liberas me a contentionibus populi: disponis me in caput gentium, populus quem non noveram serviunt mihi:
45 Ad auditionem auris obediunt mihi; alienigenæ [d] mendaciter se dedunt mihi:
46 Alienigenæ decidunt, & horrescunt e conclavibus suis.
47 Vivit Jehova, & benedicta rupes mea: quapropter exaltetur Deus salutis meæ,
48 Deus ille fortis qui præstat ultiones mihi; & adducit populos subter me:
49 Liberans me ab inimicis meis: etiam supra insurgentes in me exaltasti me; a viro [e] violento eripuisti me.
50 Idcirco celebrabo te in gentibus, Jehova; & nomini tuo psallam:
51 *Dicens, ipse* magnificam præstat [f] salutem omnimodam regi suo: & exercet benignitatem erga unctum suum; erga Davidem & erga semen ejus usque in seculum.

[d] Heb. *mentiuntur mihi.*
[e] Heb. *violentiæ.*
[f] Heb. *salutes Regi.*

ANNOTATIO.

1 Servi Jehovæ] *id est, qui vita & regno decessuru rationem vitæ, fidei, & administrationis suæ reddidit Deo, ut fidelem servum oportuit: sic contrà cùm regnum adituru esset, elegante Psalmo se Dei servum fore professus est, & se totum commisit administrationi & bonæ voluntati Dei, insr à Psal. 36.* 2 Et Dixit] *de toto hoc Psalmo vide 2. Schem. 22. est autem hîc propositio contenta versibus tribus.*

PSALMUS XIX.

Davidexpositiù documentiù quę Deus exhibet tum in rebus creatis, tum in sanctò verbo suo, Deum orat ut peccata ipsi condonet, deducat in sanctificationem spiritu, & ipsum acceptum habeat in Christo.

1 MAGISTRO *symphoniæ.* Psalmus Davidis.
2 Cœli enarrant gloriam Dei fortis, & opus manuum ejus indicat expansum eorum.
3 'Dies ad diem' eructat' sermonem; & nox ad noctem ostendit scientiam.
4 'Non *est* sermo, neque *sunt* verba: sine *his tamen* intelligitur vox eorum.
5 'In totam terram' prodeunte delineatione eorum, simul *prodierunt* in extremitatem orbis habitabilis sermones eorum; 'ex quo Soli dispositum est tentorium in eis.
6 Nam est' tanquam sponsus prodiens e thalamo suo; [a] lætabundus tanquam robustus decurrit viam.
7 Ab extremitate cœlorum exortus ejus, & revolutio ejus ad extremitates eorum *est*: nec *est* quod abscondatur a calore ejus.
8 'Doctrina Jehovæ integra *est*, restituens animam: testimonium Jehovæ verax, sapientiam afferens imperito.
9 Mandata Jehovæ *sunt* recta, lætificantia [b] animum: præceptum Jehovę purum, illustrãs oculos:
10 Reverentia Jehovę munda, 'consistens in sempiternum: judicia Jehovæ *sunt* ipsa' veritas, justa sunt pariter:
11 Desideratissima 'desiderabiliora sunt auro, & quidem auro purgatissimo quamplurimo: ac dulciora melle, & quidem 'accto melle.
12 'Tum *me* servum tuum, commonefactum istis; in quorum observatione *est* emolumentum magnum:
13 ('Nam errores quis intelligat?) me, *inquã*, ab occultis absolve:
14 Tum' a contumaciis subtrahe servum tuũ, ne dominentur in me; 'tunc integer & insons ero a defectione magna.
15 [d] Sint accepti 'sermones oris mei, & meditatio animi mei coram te: Jehova 'rupes mea & 'redemptor mi.

[a] Heb. *lætatur tanquam robustus. Currere.*
[b] Heb. *certus versu.* 15.
[c] Heb. *destillatione favorum.*
[d] Heb. *in benevolentia: ut Levitici.* 22, 20.

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est generis mixti, partim δ' ἰδ ασγολικὸς, partimq; ἰυχτικὸς. Sunt autem partes illius duæ, Propositio doctrinæ, usque ad vers. 12, & conclusio petitoria, inde ad finem usque. Doctrinæ summa est; Dei gloriam omnibus modis prædicare, tum a rebus creatis ex naturæ ordine, usque ad vers. 8; tum a verbo Dei ex dispensatione gratiæ, usque ad ver. 12. Quia autem cœlum & quæ in cœlo sunt; ut expansum, secundo versu; dies & nox, ver. 3; sol, ver. 5. & sequent. illustrissimũ exhibent divinæ gloriæ documentũ: ad-*

circò de cœlo tantùm & cœlestibus rebus hîc agis psaltes. 3 Dies ad diem]id est, dies diei alteri superveniens; ut hodiernus hesterno, crastinus hodierno: sic de nocte. Eructat]id est, indesinenter profundit, ut fons perennis aquas profundit largiter, metaphora. Sermonem]de Dei gloria suo modo: elegans prosopopœia, quam duo versus sequentes explicant. 4 Non est sermo]Occupatio, qua propheta emollit superiorem prosopopœiam, & docet intelligentiâ ejus: non loquuntur quidem ut homines; sed tamen (inquit) velut loquêtes a nobis intelliguntur: sic Rom. 1. 20. 5 In totâ terram]amplificatio a tempore: non est novum (inquit) hoc documenti genus; sed inde ab initio creationis omnia præconio illorum personant. Prodeunte]id est, cùm eos delineavit Deus secundo creationis die, Gen. 1. 6. & seq. Ex quo]quarto creationis die, Gen. 1. 16. 6 Tanquam sponsus]id est, inde a creatione ornatissimus, indefessus, ac velocissimè percurrit demensum suum, atque efficacissimè calore suo afficit omnia. 8 Doctrina]alterum genus documentorum, ut observatum est in ver. 1. commendatur autem hoc genus a duobus locis: primùm a natura ipsius; quod documentum hoc integrum, verax, rectissimum est, &c. deinde ab effectis ergà pios, quod singula effecta suam convenientiam habeant cum prioribus attributis singulis de natura verbi. Integra est doctrina; ac proinde animos reintegrat, ac sic dulceat. 9 Animum]qui totus pertubatus est, dum destituitur recto. 10 Consistens] ac proinde homines pios & reverentes Dei in eandem imaginem transformans a gloria in gloriam per spiritum domini, ut in sempiternum consistant. Veritas, justa] ac proinde verè hominibus justitiam afferunt qua ad sempiternam illa in vitam pervenitur. 11 Desiderabiliora]duobus illu nominibus, & quod ipsa bona sunt, & quod afferunt bonum. Acœto melle]id est, maximè laudabili, quod per se flust, & non fuditur suo velut cubili: sed ultro e favo stillat ut mustum vel oleum; quod genus propriè acœtos appellari docet Plinius lib. 11. cap. 15. 12 Tum me]Conclusio petitoria ab occasione superioris doctrinæ, & studio consequendi boni quod illa explicat. Sunt autem petitionis capita tria; primum, liberatio a peccatis per errorem commissis, duobus ver: Secundùm, conservatio piorum in obsequio Dei & sanctificatione, ver. 14: tertiùm, acceptio personæ per Christum, qui primus est aditus ad remissionem peccatorum & sanctificationem, quas postulaverat superioribus versibus. 13 Nam errores]Occupatio, qua ostendit David se peccata sua, si novisset, fuisse expositurum Deo ad impetrandam veniam: sed humanum esse errare, & ignorare errorem suum. 14 A contumaciis]id est, ne quando sim contumax; quasi dicat, deduc & contine me in obsequio tuo. Tunc]cùm hæc duo fuero consecutus, remissionem peccatorum, & sanctificationem vitæ. 15 Sermones oris]id est, ego ipse cum orationibus & cogitationibus meis. Rupes mea]vide Deut. 32. 4. Redemptor]in Christo, qui servat populum suum a peccatis suis.

PSALMUS XX.

Ecclesia regi in expeditionem proficiscenti bene precatur suo & regis sui nomine; fiduciam suam in Deum prædicat; & fausto eventu gloriosè prænuntiato, res suas Christo Deo commendat.

1 Magistro symphoniæ, a psalmus Davidis.

2 a exaudiat te Jehova b tempore angustiæ; te in edito collocet c nomen Dei Jehhakobi:

3 Mittat auxilium tuum d e sancto, & e Tzijone fulciat te.

4 f Odoretur omnia munera tua, & holocaustum tuum in cinerem redigat. Sela.

5 Det tibi ex b animo tuo, & totum tuum cõsilium impleat.

6 g Canamus de salute tua, & in nomine Dei nostri h vexillis utamur: impleat Jehova omnes petitiones tuas.

7 i Jam agnosco Jehovam servare unctum suum, exaudire eum e cœlis sanctitatis suæ; c summa fortitudine, salute dexteræ suæ.

8 k Hi currum, & illi equorum; nos verò nominis Jehovæ Dei nostri recordamur.

9 Illi incurvant se & cadunt; nos verò surgimus & consistimus.

10 l Jehova serva; m ex ipse exaudiet nos, quo tempore invocabimus.

a Heb. *in die:* synecdoche: sic infrà ver. *ultimo.*

b Heb. *corde.*

c Heb. *fortitudinibus.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis]*Psalmus est συκτικὸς, tribus partibus constans; petitione, usq; ad ver. 7. confirmatione, usque ad 10. & conclusione, petitionis loci sunt duo: unus, quo petit populus & precatur salutem regi, usque ad ver. 6. Alter, quo precatur salutem, pacem, & lætitiam populi, ver. 6.* 2 Exaudiat te]*prolepsis, sive propositio generalis totius petitionis: cujus membra sunt duo: unum, ut Deus personam accipiat & preces exaudiat, quod explicatur versu 4. Alterum ut benevolentiam suam opere testetur, regem supra omnia pericula evehens, quod explicatur ver. 3. per ὑστέρωσιν.* Nomen Dei] *id est, Deus nominatissimus & laudatus, ut suprà vocavit psal. 18. 4. Hypallage.* 3 E sancto] *id est, e cœlis sanctitatis suæ, ut infrà vers. 7.* E Tzijone]*id est, sede aspectabili ipsius in ecclesia.* 4 Odoretur]*id est, se & preces tuas gratè accipiat: Synecdoche a signo.* 6 Canamus]*petitionis pars altera, ut observatum est suprà in vers. 1.* Vexillis utamur]*id est, ex conflictu & victoria ab hostibus triumphemus: synecdoche.* 7 Jam agnosco] *Confirmatio, sive prædicatio gloriosæ ecclesiæ veluti jam petitionem adeptæ, qua ostendit se planè de felice eventu in Deo securam esse.* Unctum suum] *id est regem, suprà 2. 2.* 8 Hi currum], *ἐμφασις superioris prædicationis per ἀντίθεσιν sive comparationem fiduciæ fidelium cum fiducia infidelium hoc versu: & eventus utrorumque, vers. 9. sequente.* Recordamur]*id est, in unica ejus recordatione acquiescimus.* 9 Cadunt]*id est, ex casu prostrati jacent, ut docet oppositum consistendi verbum.* 10 Jehova] *Conclusio, summatim precationem fiduciamque Ecclesiæ repetens.* Rex ipse]*Christus, qui idem est Jehova salutis autor.*

PSALMUS XXI.

Psaltes Deo gratulans de beneficiis ejus, enarrat summatim quæ ipse acceperit ad vitam, salutem, & gloriam

riam præsentem & sempiternam pertinentia: exitium adversariorum prædicat: & Deum orat ut proceres porrò gloriam suam.

1 MAGISTRO *Symphoniæ, 'psalmus Davidis.*

2 'Jehova, de robore tuo lætatur rex; & de salute tua quàm exultat valde!

a Heb. *cordis ejus.* 3 'Desiderium [a] animi ejus das ei, & pronuntiatum labiorum ejus non avertis. Sela.

4 'Imò 'prævenis eum' benedictionibus boni, 'imponis capiti ejus coronam auri purgatissimi.

5 Vitam petiit abs te, dedisti ei; *etiam* longitudinem dierum in seculum & sempiternum.

6 'Magna est gloria ejus per salutem tuam: decus & majestatem posuisti in eo.

7 'Nam dispposuisti illi benedictiones in sempiternum, lætificasti eum lætitia a facie tua.

8 Quoniam ipse rex confidit Jehovæ, ideo fretus benignitate excelsi non dimovebitur.

b Heb. *invenit*: *sic passim infra eodem vers.* 9 [b] 'Assequitur manus tua omnes inimicos tuos, dextera tua assequitur osores tuos.

10 'Disponis eos *ut* fornacem ignis tempore faciei iratæ tuæ; Jehova ira sua absorbet eos; quasi consumat eos ignis.

11 Fructum eorum e terra perdis, & semen eorum e filiis hominum:

12 'Quoniam intenderunt tibi malum; commenti sunt cogitationem, non possunt *perficere.*

c Heb. *humeros. id est, aggerem, quem adversum fundis lister vocat Vergilius.* 13 'Nam ponis eos *velut* [c] tumulum; nervis tuis [d] aptatis *sagittas* jacularis contra faciem eorum.

d Heb. *aptabis contra faciem.* Syllepsis. ut Exod. vers. 25. 2. 14 'Exaltare Jehova robore tuo; cantemus & psallamus fortitudinem tuam.

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est, συνῳδὸν ὕστερον, id est, gratulatorius, constans ex propositione vers. 2. narratione causarum ad gratulationem pertinentium, usque ad ver. 14. & conclusione, ver. ultimo.* 2 Jehova] *propositio gratulationis duobus nominibus; roboris divini, & salutis quam robur divinum præstat.* 3 Desiderium] *narratio operum, quibus robur suum & salutem præstabat Deus. Sunt autem gradus illius tres: unus, quòd rei optatæ dedit, hoc ver; alter, quòd supra optata dedit, usq; ad ver. 9; tertius, quòd adversarios perdit, inde usque ad ver. ultimum.* 4 Imò] *alter gradus beneficentiæ Dei præpetuè hoc vers. enuntiatus: nam duæ ponuntur illius partes; bona vitæ ex benedictione Dei proficiscentia, ut explicantur sequente ver. & gloria atque amplitudo, quam explicat ver. 6.* Prævenis] *id est, nihil tale cogitanti, nedum optanti exhibes: ut ostenditur. 1. Sche. 16.* Benedictionibus boni] *id est, optimis: ἀνῳνοις.* Imponis] *id est, committis regnum amplissimum & gloriosissimum in populo Dei, ver. 6. synecdoche.* 6 Magna est] *id est, duplicem gloriam tribuisti ei, tum quia salutem contulisti, & liberationem ab omni calamitate, tum quia in summum majestatis fastigium evexisti: sic enim totius anteactæ vitæ, acceptorumq; a Deo beneficiorum recordatur David.* 7 Nam dispposuisti] *amplificatio beneficiorum Dei, a circumstantia temporis: in quibus se ipsum confirmat propheta primùm a revelatione Dei, 2. Schem. 7. deinde a fide sua promissiones amplectente, ver. 8.* 9 Assequitur] *tertius narrationis locus ordinarius Dei judicium in adversarios explicans hic verbis propriis; figuratis verò, in ver. sequentibus.* 10 Disponis] *id est, personas, facultates, & posteritatem convellis, his duobus ver.* 12 Quoniam] *ἀντιστοιχία, judiciorum Dei, qua improbis eventura prædicavit, a re futuri conatibus & consiliis eorum.* 13 Nam ponis] *Elegans allegoria: qua improborum corpora cum aggere, faces cum scopo aggeri infixo comparantur: sic Ijobi 16. 12. & Lamentat. 3. 12.* 14 Exaltare] *Conclusio petitoria pro gloria Dei, & salute lætitiaq; populi ad gloriam ejus.*

PSALMUS XXII.

Psaltes angustias primùm & perpessiones infinitas Christi explicat, quibus ad ardentissimam invocationem eum ex fide recurrentem fuisse exaudium testatur: deinde prophetiam, sacerdotium, & regnum illius sempiternum atque universale ad ecclesiam totam perventurum docet.

a Heb. *ad virtutem auroræ.* 1 MAGISTRO *symphoniæ* [a] *'ad diluculum, 'psalmus Davidis.*

2 'Mi Deus fortis, mi Deus fortis, 'quare dereliquisti me; longi.iquus a salute mea, a verbis 'rugitus mei?

3 Deus mi, *quare* invocantem me interdiu non exaudis, & noctu; neque *est* 'silentium mihi?

b Heb. *laudes Israëlis.* 4 'Atqui sanctus es, permanens, [b] perfecta laus Israëlis:

5 Tibi confisi sunt majores nostri: confisi sunt, & liberasti eos.

c Heb. *populi.* 6 Ad te clamaverunt, & erepti sunt; tibi confisi sunt, [c] nec puduit eos.

7 'At ego 'sum vermis, ac non vir: opprobrium hominum, & contemptus [c] populo.

8 Omnes videntes me subsannant me; 'diducunt labium, 'movent caput.

9 Devolvit se ad Jehovam *(inquiunt)* liberet eum: eripiat eum, quandoquidem delectatur eo.

10 'Cùm tu sis qui eduxisti me ex utero, faciens ut confiderem ad ubera matris meæ;

11 'In te rejectus sim ex vulva, inde ab utero matris meæ Deus fortis meus sis:

12 'Ne procul absis a me; dum angustia propinqua est, 'cùm non sit adjutor.

13 'Circundant me' juvenci multi; robusti *juvenci* Baschanis cingunt me.

14 Dilatant contra me os suum, *tanquam* leo rapiens & rugiens.

15 'Sicut aqua effundor, & disparant se omnia ossa mea: est cor meum simile ceræ; liquefit in [d] visceribus meis.

d Heb. *in medio visceruum meorum.* e Heb. *mortis.* 16 Arescit ut testa vis mea, & lingua mea adhæret faucibus meis; & in pulvere [e] lethali collocas me.

17 Nam circundederunt me canes, cœtus malefícorum circumvenerunt me; 'foderunt manus meas & pedes meos.

18 'Enumerare possem omnia ossa mea: *ipsi*

'intuentur, respiciunt in me.
Mat.27.35. 19 Partiuntur vestimenta mea inter se,& pro indumento meo projiciunt sortem.
20 'Tu ergo, Jehova, ne procul abis: virtus mea,ad auxilium meum festina.
'Heb.e manu canisius Gen.9.ver.5. 21 Eripe a gladio animam meam, 'a cane 'unicam meam.
22 Serva me ab ore leonis, & a cornibus unicornium, exaudiens me.
23 'Enarrabo nomen tuum fratribus meis: in media congregatione laudabo te:
24 'Dicens, timentes Jehovæ laudate eum, totum semen Jahhakobi honorate eum: & timete ab eo totum semen Jisraëlis.
25 'Quia non spernit, neq; abominatur afflictionem afflicti, neq; abscondit faciem suam ab eo; sed cùm vociferatur ad ipsum, exaudit.
26 'De te laus mea erit in congregatione multa: vota mea persolvam coram reverentibus eum.
27 'Comedent' mansueti,& saturabuntur 5 laudabunt Jehovam quærentes eum: 'vivet animus vester in sempiternum.
28 Recordabuntur & convertentur ad Jehovam 'omnes fines terræ; & incurvabunt se coram te omnes familiæ gentium:
29 Quoniam 'Jehovæ est regnum ipsum, & dominium habet in gentes.
30 'Comedentes incurvabunt sese omnes 'pingues terræ,coram eo procumbent quicunque descendunt in pulverem: & 'qui animam suam non potuit in vita conservare.
31 Horum semen 'colet eum,' accensebitur domino in quaque ætate.
32 Advenientes annuntiabunt justitiam ejus, populo nascituro, 'ipsum facere eam.

ANNOTATIO.

1 Ad diluculum] *Has voces multifariam redditas, ita accipimus pro diluculo; quia eo demum tempore aurora virtutem suam exerit. Nam quòd plerique interpretum cantionis esse existimant, non satis videtur cum argumento hujus psalmi & cum gravitate ac honestate ecclesiæ convenire, ut admittantur ludicri & populares cantus. Sensus igitur est, psalmū hunc sacerdotibus & Levitis fuisse traditum, ut singulo quoque mane in ecclesia quam primùm aurora erumperet, caneretur; prout moris erat sacerdotibus & Levitis ex lege symphoniam exercere, 1. Chron.9.33. & 23.4. & 29: sic voluit Deus ecclesiam veterem singulis diebus recolere fiduciam de expectatione Christi, cujus perpessionem & regni victitinum hoc psalmo continetur.*

Psalmus Davidis] *Psalmus est generis mixti, ἐυκτικὸς καὶ ἱκετευτικὸς: cujus argumentum, etsi aliqua ex parte & certis tantum versibus ad Davidem accommodari potest, tamen non dubitamus propriè ad Christum pertinere, de quo David per spiritum Dei prophetavit. Constat itaque hic psalmus ex duabus partibus; precatione, quæ conjunctas habet perpessionē Christi, usque ad ver. 23. & gratiarum actione, sive prædicatione beneficiorum Dei & regni ad Christum perventuri, inde ad finem usque. Nam his duabus partibus, nimirum perpessione & gloria, tota Evangelii doctrina continetur: ut docetur 1. Pet. 1.11.* 2 Mi deus fortis] *Exordium petitionis per exclamationem patheticam, his duobus versibus, quibus exprimitur virtus fidei adversus infirmitatem carnis gravissimè concertantis, & animum ad Deum superata carne & difficultatibus ejus erigentis. Nam fidei opus est, Deum nostrum in mediis procellis cernere, invocare, & invocando perstare: carnis verò opus & infirmitatis, de absentia Dei conqueri.* Quare dereliquisti me] *in istiu calamitatibus non acceleras ad salutem meam, neque exaudis me? ut sequentia exegiticè docent: nam Christo adversus pœnas præsentes & æternas ex peccatis nostris dimicanti, quasi latebat Deus, neque vires suas exerebat natura divina ejus.* Rugitus] *id est, clamoru vehementissimi: metaphora.* 3 Silentium] *id est, quies ab istu calamitatibus; quibus pressi clamamus, & silemus liberati: synecdoche.* 4 Atqui sanctus es] *Propositio continens duo membra, causas postulati, usque ad ver. 12. & postulatum ipsum, vers. 12. & 20. & duobus sequentibus. Causarum tria sunt genera: unum est a persona Dei; secundum, a persona adversariorum; tertium, a persona supplicis. A persona Dei ponuntur duo argumentorum genera, his 3. versibus. Prius ex natura ejus, quòd sanctus, sempiternus, & laudatissimus est: posterius ex officiu ergà suos & eorum exemplu, quòd laus est, fiducia, liberator, & servator populi sui.* 6 Nec puduit eos] *quasi delusos expectatione: sed potius gloriosè supra omnes calamitates evecti sunt:* Litotes. 7 At ego sum] *Alterum argumentum a persona adversariorum, hominem miserim indignissimè exagitantiū, contumeliis, & sanctu ludificantium, atq; blasphemis tribus ver.* Sum vermis] *id est, non pluris apud illos fio; ut sequentia ostendunt.* 8 Diducunt labium] *id est, per ludibrium buccas inflant: simile est Ijobi. 16.10.* Movent caput] *vide 2. Reg. 19.21. & Matth.27.39. & sequentibus.* 10 Cum tu sis] *tertiū argumentum a persona sua; quo adducit non meritum suum sed antè accepta Dei beneficia inde ab utero.* 11 Inte rejectus] *id est, totus tuus, & commissus curæ fideiq; tuæ ex fœdere tuo: cujus summa sequentibus verbu consinetur: ut Gene. 17.7. & 8.* 12 Ne procul abis] *summa petitionis, quæ fusiùs postea repetitur ver. 20. & sequentibus. Est autem hæc petitio admodum pathetica per antithesin contrariorum: nam Deum salutarem & longinquum angustiæ propinquæ opponit; quasi dicat, indignum esset te procul abesse, qui solus fides & salus nostra es: afflictionem verò semper in propinquo simere.* Cum non sit adjutor] *ullus præter te.* 13 Circundant me] ἐμφασις *superiorum argumentorum, a persona adversariorum & sua.* Juvenci] *id est, inimici robusti & ferocientes, qui allegoricè bestiarum nominibus describuntur.* Baschanis] *i. præpingues & obesi, ut invenci in Baschane pasti: vide Deut. 32.14.* 15 Sicut aqua] *altera pars* ἐμφασις *a persona sua. ubi hyperbolicè exponit calamitates suas corpore, animo, & singulu eorum partibus intus. quasi dicat: caro, adeoq; ossa, cor, viriditas, lingua, totus denique, contabesco.* 17 Foderunt] *Etsi in vulgatis exemplaribus habentur verba, quæ sonant tanquam leo manus meas: tamen ad hanc lectionem quam servamus, non tantùm argumentationis ordine & simplicitate constructionis adducimur, Græcorumq; exemplo? sed etiam duplice Massorætarum testimonio: Nam testantur in bona librorum emendatiorum parte scriptum fuisse, Caru, quod est foderunt: & qui aliam lectionem habent, docent eam non esse accipiendam in ordinaria significatione: quam ob rem Chaldæus paraphrastes utrāq; interpretationem conjunxit; quasi dicas, foderunt*

vel

vel pertuderunt manus pedes, meos, ut leo dentibus solet pertundere. 18 Enumerare possem] *præ macie.* Intuentur] *i. tamen siccis & fixis oculis respiciunt in me gaudentes de malo meo.* 20 Tu ergo] *Petitio, cujus partes sunt ut Deus adsit, hoc vers. ut liberet a malo, ver. sequente, & plenam salutem bonumq; conferat, ver.* 22. 21 Unicam] *id est, solitariam vitam meam adjutore omni destitutam : ut expostulavit supra ver.* 12. 23 Enarrabo] *εὐχαριστία altera pars psalmi, ut ductum est in ver.* 1. *cujus partes sunt, professio publica beneficii a Deo accepti in Ecclesia, cum hortatione: deinde prophetia de regno Christi, inde a ver.* 27. *de hoc autem versu vide Heb.* 2. 12. 24 Dicens] *hortatio ad ecclesiam, alterum professionis membrum ad propheticum Christi officium pertinens.* 25 Quia non spernit] *ἀπολογία a beneficio Dei tum singulari erga Christum, quando inclamavit patrem, ut supra, & Heb.* 5. 7. *tum communi erga membra ejus.* 26 De te] *transitio ad alteram εὐχαριστίας partem, per repetitionem ejusdem laudis, cujus meminerat supra ver.* 23, *a sacerdotio Christi.* 27 Comedent] *prophetica explicatio regni ad Christum pertinentis: cujus tria capita prolepticè ponuntur hoc ver. educatio fidelium, laus Dei, & vita æterna. Ponitur autem laudatio Dei inter præsens tempus educationis, & futurum æternæ vitæ: quia ad utrumque communiter pertinet.* Mansueti] *id est, feri, quos domita & abdicata feritate nas ut æ suæ recordantur Dei & se ad ipsum convertunt, sequente ver.* Vivet animus] *apostrophe ad mansuetos emphatica.* 28 Omnes fines] *id est, incolæ totius terræ ad extremos usque terminos : metonymia, ut supra* 2. 8. *sic ostenditur regnum Christi non finibus Judææ circumscriptum, sed universale fore.* 29 Jehovæ] *vide accommodationem hujus argumenti, Rom.* 3. 29. 30 Comedentes] *id est, cujuslibet conditionis homines, magni & parvi, divites & pauperes, &c. fruentur educatione, quæ prima fuit pars prolepseos supra.* 27. *vide usum istius argumenti.* 1. *Timoth.* 2. *in principio.* Pingues terræ] *id est, secundum rebus fruentes, prosperantes et periphrasis.* Qui animam] *id est, qui ita premuntur adversis, ut spirare amplius non possint.* 31 Colet eum] *secundum membrum prolepseos, supra* 27. Accensebitur] *id est, populo Dei ascribetur, ut copiosius exponitur psal.* 87. 32 Ipsum facere eam] *id est, autorem esse omnis justitiæ, tum illius quæ justificat impium in misericordia, tum etiam illius quæ in judicio damnat.*

PSALMUS XXIII.

Propheta Deum pastorem suum agnoscens, & se vicissim illius ovem; officia illius erga se prædicat, & de futuro animum suum confirmat.

1 PSALMUS *Davidis.* Jehova pastor meus *est*, non possum egere.

2 In caulis [a] herbidis facit ut recubem, secundum aquas [b] lenes deducit me.

3 Animam meam quietam efficit, ducit me per orbitas justitiæ : propter nomen suum.

4 Etiamsi ambularem per vallem lethalis umbræ, non timerem malum, quia tu mecum es : virga tua & pedum tuum ipsa consolantur me.

5 Instruis coram me mensam e regione hostium meorum : [c] delibutum reddis unguento caput meum, poculum meum exuberans.

6 Utique bonum & benignitas prosequentur me omnibus diebus vitæ meæ : & quietus ero in domo Jehovæ, [d] quandiu longa erunt tempora.

[a] Heb. *tenera herbæ.*
[b] Heb. *quietum.*
[c] Heb. *pinguc.*
[d] Heb. *in longitudinem dierum.*

ANNOTATIO

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est didascalicus, quo Psaltes exponit fiduciam suam in benignitatem Dei, & finem illius, duobus modis : primùm per narrationem allegoricam, usq; ad versum* 5. *Deinde per ἀναγωγὴν sive accommodationem allegoriæ ad personam suam, duobus reliquis.* Jehova] *propositio allegoriæ, qua Deus cum pastore, fidelis cum ove comparatur. Explicatur vero hæc allegoria primùm simpliciter, enumeratis partibus quæ ad officium boni pastoris pertinent, duobus vers. deinde per hypothesin, vers.* 4. 2 In caulis] *id est, non tantùm alumoniam copiosè, sed etiam quietem mollissimam & opportunissimam concedit.* Secundum aquas] *id est, commoditatem potus & refrigerii exhibet. quasi dicat, meæ vitæ, quieti, & amœnitati consulit.* 3 Animam meam] *id est, me languentem mea infirmitate labefactatum, & planè confectum instaurat : regenerationis symbolum.* Ducit me] *id est, facit ut sine metu serviam ipsi cum sanctitate & justitia in conspectu ipsius :* Luc. 1. 74. 4 Etiamsi ambularem] *hypothesis, ut observatum est supra in ver.* 1. *quasi dicat, etiamsi ignorantia vel infirmitate mea ab ipso & ipsius grege aberrarem, in ipso tamen securus sum. vide Joan.* 10. 28. *promissionem Dei huic securitati respondentem.* Virga tua & pedum] *id est, ductus spiritus tui ex præscripto verbi quasi virga me agit, & quasi pedo inhibet.* 5 Instruis] *ἀναγωγὴ, ut observatum est in ver.* 1. *cujus partes sunt duæ: una, explicatio beneficiorum præsentium, hoc ver; altera, futurorum cùm in præsente, tùm in futura vita, sequente ver. Præsentia autem metaphoricè exponit, docens se tàm largiter & lautè a Deo curari, ut rebus omnibus circumfluat tùm ad necessitatem, tùm ad ornamentum suum pertinentibus. Nam oleo & unguentis ferè delibuti erant veteres, elegantiæ atque venustatis, non necessitatis causa : ut Matth.* 6. 17. *&* 2. *Schem.* 12. 20. *quam ob rem qui in luctu erant, ab unguentis abstinebant, ut* 2. *Schem.* 14. 3. 6 Utique] *altera pars, securitas de futuro : ut modò diximus.*

PSALMUS XXIIII.

Propheta regno Dei universali in res creatas exposito, singulare regnum in ecclesia (cujus notas apponit) explicat; & eam ad honorificè convenienterq; excipiendum regem Christum adhortatur.

2 DAVIDIS *Psalmus.* Jehovæ *est* terra & quod [a] implet eam; orbis habitabilis & habitantes in eo.

2 Nam ipse super maria fundavit illam, & super flumina stabilivit illam.

3 Quis ascensurus est in montem Jehovæ?

[a] Heb. *plenitudo ejus.*

& quis ſtaturus eſt in loco ſanctitatis ejus?
b Heb. corde. 4 'Innocens manibus & purus b animo; qui non eſſert ad vanitatem animam ſuam, neque jurat ad fraudem:
5 Is reportat benedictionem a Jehova, & juſtitiam a Deo ſalutis ſuæ.
6 Hęc eſt generatio requirentium eum: quærentium, 'faciem tuam, 'generatio Jahhakobi. Sela
7 'Attollite portæ capita veſtra, & attollite vos 'oſtia ſeculi; ut ingrediatur rex gloriæ.
8 'Quis eſt iſte rex gloriæ? Jehova robuſtiſſimus & potentiſſimus; Jehova potentiſſimus
c Heb. bellī. c bellator.
9 'Attollite portę capita veſtra: attollite, inquam, oſtia ſeculi, ut ingrediatur rex gloriæ.
10 Quis eſt iſte rex gloriæ? Jehova exercituum: is eſt rex gloriæ. Sela.

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Pſalmus eſt didaſcalicus, regnum Chriſti explicans duobus modis: primùm a ſubditis ejus, uſq; ad ver. 7; deinde ab adventu ejus in regnum ſuum, inde ad finem uſq. Subditorum ponuntur duo genera: unum, naturâ & creationis jure ad Deum pertinentium, ver. 1. & 2: Alterum, domeſticorum ejus, quos beneficio gratiæ ſuæ & redemptionis recipit ad ſe, ver. ſeq.* Jehovæ eſt terra] *id eſt, res omnes creatæ ad ipſum pertinent, ac proinde eorum ſunt etiam quos Deus ad ſe recipit in Chriſto; ſive uti illo, ſive non uti commodum videatur: ſic accommodat Apoſtolus 1. Cor. 10. 25. & 28.* 2 Nam ipſe] *ἀντιλογία a creationis, ſuſtentationis, & adminiſtrationis jure.* Super maria] *id eſt, ita ſtatuit eam, ut depulſis in ſuos alveos maribus & fluentis, ſupra extet ad commodam habitationem noſtram. Quamobrem pſal. 104. baſes terræ vocantur ac velut ſtatumina, quibus latera ejus circumquaque fulciuntur.* 3 Quis aſcenſurus] *tranſitio ad alterum ſubditorum genus, quod dialogiſticè exponitur, ut pſal. 15. quaſi dicat, Etſi omnia ſint Jehovæ; tamen non omnia, ac ne omnes quidem homines apud Jehovam permanſuri ſunt. Quo ergo aſcendet, &c.* 4 Innocens manibus] *ſubjectio, ſive reſponſio ad quæſtionem proximam de notis domeſticorum Dei: quarum genera ſunt tria; primùm integritas vitę, animi, cogitationum, & ſermonum, hoc ver. deinde teſtificatio Dei, ver. ſeq. & poſtremò profeſſio & ſtudium ipſorum ad adeundum Deum, ver. 6.* 6 Faciem tuam] *apoſtrophe ad Deū.* Generatio Jahhakobi] *i. quæ non ſecundum carnem cenſetur in poſteris Jahhakobi, ſed qui filii ſunt promiſſionis ex fide, ut Rom. 9. 6. & ſeq. & Galat. 3. 16.* 7 Attollite] *altera pars pſalmi dialogiſtica de adventante rege Chriſto, qua per proſopopœiam admonentur pii, ut ſe comparent ad excipiendum eumnam eccleſia templum Dei eſt; & fidelium ſingulorum animæ, allegoricè eſt porta qua intromittitur Chriſtus: ut Apocal. 3. 20. ideoq; jubentur animos ab iſtis rebus terrenis avocatos ſurſum erigere.* Oſtia ſec.] *i. æterna Dei templa æternæ eccleſię, & univerſalis membra.* 8 Quis eſt iſte rex] *quæſtio fidelium de perſona regis, non repellentium quidem; ſed ad majorem ſui confirmationem percunctantium; quibus ſtatim reſpondetur, ut deſignetur Chriſtus a natura & effectu ſuo: a natura, quòd Jehova, id eſt, Deus ſempiternus, robuſtiſſimus, & potentiſſimus bellator eſt, hoc ver.; ab effectu verò, quod omnibus bellis tum ſpiritualibus ſuo adverſus ſatanã, tum noſtro adverſus omnia victor eſt, quod exercitus omnes pro arbitrio ſuo agit, & poſtremò quòd gloriam ex natura & rebus geſtis ſibi ac ſuis conſequitur.* 9 Attollite] *repetitionis finem vide in Gen. 41. 32.*

PSALMUS XXV.

Dævid graviter oppreſſus ab adverſariis, benignè a Deo doceri & peccata calamitatum cauſas condonari petit: ſeipſum in horum expectatione, fretus Dei bonitate & teſtimonio fidei ſuæ, confirmat: ac poſtremò ſibi totiq; eccleſiæ poſtulat liberationem a malo.

1 'Ode Davidis. 'Ad te, Jehova, animam meam attollo.
2 Deus mi, in te confido, ne erubeſcam: ne exultent inimici mei de me.
3 Etiam ulli expectantes te, ne erubeſcant: erubeſcant qui perfidè agunt immeritò.
4 'Vias tuas, Jehova, notas fac mihi; ſemitas tuas doce me.
5 Fac ut incedam 'per veritatem tuam, & doce me; nam tu es Deus ſalutis meæ, te expecto totum diem.
6 'Recordare miſerationum tuarum Jehova, & benignitatum tuarum: eas a ſeculo eſſe.
7 'Peccatorum pueritiæ meæ & defectionũ mearũ ne recorderis: pro benignitate tua recordare mei tu, propter bonitatẽ tuã, Jehova.
8 'Bonus & rectus Jehova eſt, idcirco docet 'peccatores viam.
d Heb. injuria. 9 Facit ut incedant manſueti d ex jure, & docet manſuetos viam ſuam.
10 Omnes ſemitæ Jehovæ 'benignitas & fides ſunt, cuſtodientibus fœdus ejus & teſtimonia ejus.
11 'Propter nomen tuum, Jehova, etiam condonabis iniquitatem meam: quamvis magna ſit.
12 'Qualis futurus eſt vir ille qui reveretur Jehovam, docentem ipſum quam viam eligat?
13 'Anima ejus in bono commorabitur, & ſemen ejus hæreditariò poſſidebit terram:
14 Arcanum Jehovæ reverentibus ipſum, & fœdus ſuum faciet ut experiantur illi.
15 'Oculi mei jugiter ad Jehovam reſpicium; quia ipſe educit e reti pedes meos.
16 'Reſpice ad me, & gratiam fac mihi; quia 'ſolitarius & pauper ſum.
17 Oppreſſiones b animi mei 'dilatant ſe: ab b Heb. corda mei.
angustiis meis deduc me:
18 Aſpice afflictionem meam & laborem meum; & condona omnia peccata mea.
19 'Aſpice inimicos meos, ut augentur; & odio violento oderunt me.
20 Serva animam meam & eripe me, ne erubeſcam; 'quia recipio me ad te.
21 'Integritas & rectum cuſtodiant me; quia expecto te.
22 Redime Deus, Iſraëlem ab omnibus oppreſſionibus ejus.

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode eſt ἰωνικὸν: cujus ſingulis verſus ferè principio ſuo alphabeticum Hebræorum ordinem retinent.*

retinent. Constat autem ex tribus partibus; Petitione, usque ad ver. 8. Confirmatione, usque ad ver. 18 Conclusione petitoria, inde ad finem usque. Ad te, Jehova] petitio suis causis conjuncta, duo capita summatim continens: tam ostrationem communicationemq; boni, ver. 4. & sequentibus; deinde abolitionem mali peccatorumq; nostrorum, ut persona accepta sint ver. 7. Causarum genera ponuntur tria, ut observatum est supra in psalmo 13. Prima est a persona supplicis & bonorum omnium: secunda, a persona adversariorum, ver. 1. 2. & 3: tertia, a persona Dei, ver. 6. 7. & 8. 4 Vias tuas] quibus me viu incedere: primum petitionis caput. 5 Per veritatem tuam] id est, quou verax es, fideliter & constanter praestans promissiones tuas. Argumentum a natura Dei. 6 Recordare miserat.] id est, qua misericordia erga tuos usus es inde ab orbe condito, eadem erga me: utere: argumentum ab exemplo. 7 Peccatorum] secundum petitionis caput; remissio peccatorum. 8 Bonus & rectus] Secunda pars psalmi; confirmatio a natura Dei, operibusq; erga electos. Peccatores] quos justificet in Christo secundum electionem gratiae, ubi manifesti effectus sunt: ut supra psal. 22. 27. 10 Benignitas] s. benignissima & constantissima: auxesis. 11 Propter nomen tuum] accommodatio superiorum rhetices, petinde ac si confirmatus ex ea Davidu animus statueret idem in se ipsa praestari: sic respondet argumento quo usus fuerat supra ver. 6. 12 Qualis] alter confirmationis locus dialogistice enuntiatus, ab effectu promissionum Dei: nimirum timentes Deu ex fodere bonum consecuturos, & e lapsuros e malo: unde sequitur accommodatio singularis ad personam Davidu, ver. 15. 13 Anima ejus] id est, omnium bonorum spiritualium & corporalium haeres fuisse ut est, ad suam & suorum utilitatem, ex consilio & fudere Dei. 15 Oculi] Transitio ad petitionem & conclusionem Psal. 16 Respice ad me] Conclusio petitoria, cujus partes duae sunt; una, petitio singularis pro persona supplicis; altera, petitio publica pro corpore ecclesiae, ver. ultimo. Solitarius] s. alsena ope destitutus, ut psalm. 22. 12. 17 Dilatatae] s. tam late occupant, ut animus quasi praefocetur: primum argumentum a persona sua calamitatibus. 19 Aspice inimicos] secundum argumentum a persona inimicorum. 20 Quia recipio] fretus promissionibus Dei: tertium argumentum a fide sua integerrima in promissiones Dei, hoc & sequente ver. 21 Integritas & rectum] fides mea, quasi dicat, promissiones tuas, quibus totus recumbo fide.

PSALMUS XXVI.

David ab hostibus pressus ad Deum judicem confugit, fidem suam & vitae innocentiam probat: ideoq; liberari ab angustiis & gratiam consequi expetit, ad gloriscandum Deum.

1 'ODE *Davidu*. Judicem meum age Jehova: 'quoniam ego in integritate mea ambulo, & Jehovę confido, me non vacillaturum.

2 'Proba me Jehova & tenta me, examina 'renes meos & 'animum meum.

3 'Nam benignitas tua coram oculis meis est, & continenter ambulo in veritate tuâ:

4 'Non sedeo cum hominibus 'vanis, & cum 'dissimulatis non convenio:

5 Odi congregationem maleficorum, & cū improbis non sedeo:

6 ' Lavo in innocentia manus meas, & ' circumeo altare tuum Jehova;

7 Personando voce gratiarum actionis, & enarrando omnia mirabilia tua.

8 'Jehova, diligo habitaculum domus tuæ; & locum, tabernaculum gloriæ tuæ.

9 'Ne aggreges 'penes peccatores animā meā, & penes viros 'sanguinarios vitam meam:

10 'Quorum in manibus scelus, 'quorum dextera plena est muneribus.

11 At ego in integritate mea ambulo: redime me, & gratiam fac mihi.

12 'Pede meo consistente in plano, in congregationibus benedicam Jehovæ.

'Heb. *ter.*

'Heb. *vanitatis.*

'Heb. *absconditis.*

'Heb. *sanguinum.*

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode est iuxtrix, constans tribus partibus: propositione juris sui, usq; ad ver. 9: petitione, ad ultimum usq; 3 & conclusione, ver ult. Propositionis partes sunt, excordiu, quo secum agi postulat in causa sua ex judicorū formula, ver. 1. & 2. & narratio causarū quibus ad postulatū hoc adducitur, quod utrūq; ver. 1. per prolepsin continetur.* Quoniā ego] *summa causarū prolepticae, ex quibus ad Dei judiciū confugit, integritas vitae, & fides in Deū, quae postea explicantur inde a ver. 3.* 2. Proba me] *s. judicem se facio, & appello testem: intro spice, & penitus cognosce de causa mea: metaphora ab auriscibus.* Renes] ut sup. 7. 10. 3 Nā benig.] *Narratio. quia David tum animū suum erga Deū, tum vitae rationem exponit, ut sup. ver. 1. quae duo deinceps per ὑστερον-πρότερον hoc est inverso ordine, explicantur.* 4 Non sedeo] *explicatio secundae partis de vita sua xar' ἐξοχην & bona, ut psal. 1. cūm primo loco inficiatur David se malè versari, duobus versibus; deinde confirmat se vitā bene transigere.* Dissimulatis] *s. multiplicibus, Protens, & sese in omnes facies vertentibus.* 6 Lavo] *professio vitae, sū ratione conversationis humanae, tum etiā officiorū ac pietatis in Deum coram ecclesia. Est autē lavare manus suas in innocentia: puriſſimè cum hominibus conversari, ut Ijobi 9. 10* Circumeo altare] *s. te colo, agnosco, & praedico in Eccle. synec.* 8 Jehova] *Explicatio priorū partū de fide & studio animi sui in Deū.* 9 Ne aggr.] *petitio duabus partib. constans, quarū una est, ne Deus sinat servū suum improbis expeni & involvi malo: altera, ut gratiā faciat, & exhibeat nominis sui benedicendi argumentum, vers. duobus ultimis.* Penes peccat.] *hoc est, vitam meam ne patiare venire in facultatem illorum.* 10 Quorum in manibus] *Amplificatio primum a persona adversariorum suorum, hoc ver. deinde a persona sua, principio sequentis.* Quorum dextera] *hoc est, qui & malefici sunt, & ad omne malefitium sui commodi causa paratissimi.* 12 Pede meo consistente] *id est, cum non anxius in lubrico & salebroso loco importunitate hostium cogar consistere, sed beneficentia tua liberatus fuero ab his angustiis & meliore loco positus; tum demum benedicam Jehovae. Conclusio votiva.*

PSALMUS XXVII.

David vim suam in Deum fiducia adversus omnia pericula praedicans, quia ab Ecclesia absentabili abesse persecutionibus cogebatur, se eadem fide consolatur: Dei gratiam, opem, documenta, ductum, & liberationem petit: ac postremò se & ecclesiam ad confirmandos in Deo animos hortatur.

1 'ODE

1 'ODE *Davidis*. 'Jehova 'lux mea & salus mea *est*, a quo timerem? Jehova robur vitæ meæ *est*, a quo expaveſcerem?

2 'Belligerantibus contra me maleficis 'ad exedendum carnem meam; hoſtes mei & inimici mei [a] mihi *cedunt*, ipſi corruunt & concidunt.

3 'Si metarentur contra me caſtra: non timeret [b] animus meus: ſi inſurgeret contra me bellum, 'in [c] his ego ſecurus eſſem.

4 'Unum petii a Jehova, id ipſum requiro: 'ut conſideam in domo Jehovæ omnibus diebus vitæ meæ, 'ad videndum amœnitatem Jehovæ, & inquirendũ in templo ejus.

5 'Sed abſcondit me in tugurio ſuo, [d] tempore adverſitatis; abdit me in abdito tentorii ſui; in rupem attollit me.

6 Ideo jam 'extollitur caput meum ſupra inimicos meos, circumſtantes me: ut ſacrificem in tentorio ejus, ſacrificia clangoris, canam & pſallam Jehovæ.

7 'Audi Jehova me voce mea clamantem: gratiamque fac mihi, exaudiens me.

8 'Tuum *illud*, 'requirite faciem meam, [f] cogitat animus meus: faciem tuum, Jehova, requiro.

9 'Ne abſcondas faciem tuam a me, ne avertas in ira ſervum tuum: auxilium meum fuiſti, ne deſeras me, neque derelinquas me, Deus ſalutis meæ.

10 'Nam pater meus, & mater mea derelinquunt me, quamobrem Jehova recipiat me.

11 Doce me, Jehova, viam tuam, & 'deduc me per ſemitam planã; 'propter obſervantes me.

12 Ne tradas me [g] deſyderio hoſtium meorum: 'nam conſiſterent contra me teſtes mendaces, & qui ſpirat violentiam.

13 Niſi crederem me [h] fruiturum 'bonitate Jehovæ, 'in terra viventium.

14 'Expecta Jehovam, confirmare, & fortificabit animum tuum: itaque expecta Jehovam.

[a] Heb. *mihi ſunt.*
[b] Heb. *cor meum: ſic ver. 8. & ultimo.*
[c] Heb. *in hoc.*
[d] Heb. *die mali.*
[e] Heb. *clama.*
[f] Heb. *dicit cor meum.*
[g] Heb. *animæ.*
[h] Heb. *viſurum.*

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode eſt generis mixti, & id* ἀσκαλικὸν *& ἐυκτικὸν, tribus partibus conſtans: prima eſt propoſitio fiduciæ in Deum, uſque ad verſ. 7: ſecunda, petitio, uſque ad ver. ultimum, & poſtrema, concluſio hortatoria.* Jehova lux mea] *propoſitio fiducię duo membra continens; prius, beneficium Dei erga fideles; poſterius, indubitatam in Deum fecuritatem ex fide, quę eſt effectus alterius.* Lux mea & ſalus mea] *id eſt, liberator meus ab adverſitatibus (quas ſcriptura ferè tenebras vocat) & ſalutis autor omniſq; boni.* 2 Belligerantibus] ἐφ' οἷς *propoſitionis præcedentis, ab anteacta experientia, hoc verſ. unde naſcitur gloriosa illa fiduciæ prædicatio, verſ. ſequentibus.* Ad exedendum] *id eſt, me inhumaniſſimè ſeu carnum, more conſumendum.* 3 Si metarentur] *ſummus fiducię prædicandæ locus per hypotheſin ſive conditionalem oratione.* In his] *id eſt, in mediis caſtris, exercitibus &c. ſi illis circumcluderer: ut pſal. 3.* 4 Vnum petii] *Occupatio. quaſi dicat, omnia quidem in Deo percipio fide, mirificas liberationes, & ſalutem maximam: hoc verò videtur fiducia mea adverſari, quòd deſtituor aſpectabili præſentia ejus, quam tantopere deſideravi & etiam nunc deſidero, ut cultu ejus libero ac legitimo uti poſſim.* Ut conſideam] *ac non ita errare & vagari compellar.* Ad videndum] *id eſt, ad percipiendum ſancta & auguſta illius dona, & ad conſulendum eum; quæ duo ſunt piorum officia in eccleſia.* 5 Sed abſcondit] *Reſponſio ad occupationẽ præcedentem duobus argumentis: hoc (inquit) non efficit quo minùs fiducia mea ſibi conſtet. Primùm enim beneficia ejus, nimirum liberationes maximas & honores ab eo percipio, hoc verſ. deinde. quamvis hæc omnia deficerent, tamen fide & animo illius cultus ſum particeps, a quo video longiſſime abeſſe: & de futuro ſum certò perſuaſus me tandem aliquando re ipſa & coram fore participem, ſequente verſ.* 6 Extollitur caput meum] *id eſt, gloriosè prædico adverſus hoſtes, velint nolint, me ſacrificaturum & cultuarum Deum.* 7 Audi] *ſecunda pars pſalmi, Oratio, cujus membra ſunt tria: exordium audientiam faciens, hoc verſ; propoſitio, verſic. ſequente; & petitio, reliquis uſque ad verſ. ultimum.* 8 Tuum illud] *propoſitio, qua mandatum Dei & officium ſuum ex mandato agnoſcit profiteturq; pſaltes. Eſt autem hic ὑπόμνησις, quam perſpicuitatis cauſa mutavimus.* Requirite faciem meam] *id eſt, in rebus dubiis conſulite, & in adverſis invocate: ſic Deut. 4. 29.* 9 Ne abſcondas] *Petitio Davidis, cujus membra ſunt tria: primum deprecatio, ne abjiciatur ab eo, hoc ver; ſecundum, precatio, ut receptus docetur & deducatur a Deo, duobus ſequentibus; tertium, altera deprecatio, ut ſaltem ſi nondum liberationis tempus advenit, non exponatur adverſariorum libidini, verſ. 12. & 13. Sunt autem hæc pleraq; humanitus attributa Deo.* 10 Nã pater] *id eſt, omnes qui naturæ & amicitiæ iure deberent & vellent mihi opem ferre, præ tyrannide nimia me coguntur deſerere, ut ſupra 25. 16.* 11 Deduc me in viam planam] *id eſt, in liberatem vindicta me: metaphora, ut ſupra 26. 12.* Propter obſervantes me] *vide ſuprà pſal. 5. 9.* 12 Nam conſiſterent] *id eſt, non corruerent & concíderent, ut dixit ſuprà verſ. 2. ſed voti ſui compotes efficerentur vel ſua fraude vel vi; niſi fiducia certa in te recumberem: argumentum a perſona adverſariorum & ſua.* 13 Bonitate] *id eſt, bonis a te promiſſis.* In terra viventium] *id eſt, in hac ipſa vita, ut pſal. 116. 9.* 14 Expecta] *Concluſio, qua ſe & alios hortatur David ad ſpem & fidem in Deo collocandam, & promiſſionem confirmat.*

PSALMUS XXVIII.

David a perditiſſimis adverſariis preſſus, Deum orat pro ſalute ſua & illorum exitio: ſalute accepta, Deum celebrat ſuo & eccleſiæ nomine: ac poſtremò eccleſiæ tota bene precatur.

1 'ODE *Davidis*. Te, Jehova, inclamo, 'rupes mea, 'ne ſurdum agas ergà me: ut non 'ſi mutus eris erga me, 'conſimilis fiam deſcendentibus in [a] ſepulchrum.

2 Audi vocem deprecationum mearum: dum vociferor ad te; dum attollo manus meas 'ad adytum ſanctitatis tuæ.

3 'Ne trahas me penes improbos, & penes operarios iniquitatis; 'loquentes pacem cum proximis ſuis, malitia *obtinente* in [b] animo eorũ.

4 'Da

[a] Heb. *ciſternam.*
[b] Heb. *cordi: ſic infrà ver. 7.*

4 'Da iſtis ſecundum opus ipſorum, & ſecundum malignitatem actionum ipſorum: ſecundum opus manuum ipſorum da eis, redde retributionem ſuam eis.
5 'Quia non animadvertunt ad opera Jehovæ, & ad factum manuum ejus: 'deſtructurus eſt eos, non autem extructurus eos.
6 'Benedictus ſit Jehova, qui exaudivit vocem deprecationum mearum;
7 Jehova robur meum & ſcutum meum; cui confidente animo meo, adjuvor: idcirco exultat animus meus, ut cantico meo celebrem eum.
8 Jehova robur 'iſtis, & confirmatio maximè 'ſalutaris 'uncti ſui eſt.
9 'Serva populum tuum, & benedic 'poſſeſſioni tuæ: paſceque eos ac extolle eos uſque in ſeculum.

'Heb. *ſalutium.*

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode eſt genus mixti,* ἐυκτικὸν καὶ ἐυχαριστικὸν. *oratio continetur quinque primis verſ. laudatio verò, ſequentibus tribus; cui poſtremò ſubjicitur concluſio petitoria. orationis partes ſunt duæ; una pro ſalute ſua, tribus verſ. altera pro exitio adverſariorum, verſ. quatuor.* Rupes mea] *ut Deut. 32.4. argumentum ab officio & promiſſionibus Dei.* Ne ſurdum agas] *id eſt, ne abjicias aut neglegas: humanitus dictum.* Si mutus] *id eſt, ſi non reſpondeas.* Conſimilis] *id eſt, ſuccumbam & peream: periphraſis mortuorum. ſic deprecatur a perſona ſua.* 2 Ad adytum] *id eſt, ad cœlum; ubi eſt ſanctuarium quod fixit dominus, & non homo, Heb. 8.2.* 3 Ne trahas me] *id eſt, ne inducas me in poteſtatem illorum, aut ſinas quaſi mancipium ab illo rapi, ut ſuprà pſalm. 26.9. & 27.12.* Loquentes pacem] *ut de Schaule legimus 1. Schem. 24.17. & 26.17. & ſequentibus.* 4 Da iſtis] *altera pars orationis, imprecatio adverſus illos quos deſcripſit ſuperiore ver. nimirum improbos, qui opere, ſermone, & animo depravati, obſtirmati, & Deo infenſi ſunt. quaſi dicat, juſtitiam tuam in illis exerce.* 5 Quia non] ἀπιστολογία *imprecationis per comparationem illorum injuſtitiæ cum juſtitia Dei; iſti (inquit) teſtimonio ſuæ ipſorum conſcientiæ rei ſunt, quòd animum ad opera Dei omnia, & nominatim ſingulare illud erga me electionis meæ, minimè advertunt. Quam ob rem non poteſt Deus non perdere judicio ſuo, qui non erudituntur documentis. Ego verò abſit ut benedicam, cui maledicit Deus. vide 1. Schem. 2.25. an annotat.* Deſtructurus eſt eos] *id eſt, juſtum eſt eos perdere, & re ipſa perdet: metaphora ab ædificiis.* 6 Benedictus] *laudatio primùm a ſingulari beneficio Dei erga prophetam, duobus verſ. deinde a publico erga totam Eccleſiam in Chriſto, ver. 8.* 8 Iſtis] *populoribus meis, id eſt, Eccleſiæ Dei.* Uncti ſui] *Chriſti, in quo tota ſalus conſiſtit cùm Davidis, qui fuit illius typus; tum totius eccleſiæ.* 9 Serva] *Concluſio, qua Eccleſia Deo ſervanda, augenda, & benedicenda modis omnibus commendatur.* Poſſeſſioni tuæ] *id eſt, populo: vide Deut. 9.29.*

PSALMUS. XXIX.

Propheta pios hortatur ad prædicandas Dei laudes, cùm propter documenta naturæ ac nominatim tonitruum, tum propter documenta gratiæ, quam cum eccleſia ſua communicat verbo.

1 'PSALMUS *Davidis.* Cedite Jehovæ, 'filii fortium; cedite Jehovæ gloriam & robur.
2 Cedite Jehovæ 'gloriam nominis ejus, incurvate vos Jehovæ *reſidenti* 'in decoro ſanctitatis.
3 'Vox Jehovæ 'ſupra aquas; *vox* Dei fortis 'glorioſi intonat, vox Jehovæ ſupra aquas multas.
4 Vox Jehovæ 'potenter, vox Jehovæ decorè.
5 'Vox Jehovæ confringit 'cedros, perfringit etiam Jehova cedros Libani:
6 Et 'facit ut exiliant ſicut vitulus; Libanus & 'Schirjon ut 'pullus Unicornium.
7 Vox Jehovæ 'cædit flammas ignis.
8 Vox Jehovæ dolore afficit 'deſertum, dolore afficit Jehova 'deſertum Kadeſchi.
9 Vox Jehovæ 'facit ut pariant cervæ, & 'denudat ſylvas: 'verùm in templo ſuo 'eloquitur totam gloriam ſuam.
10 'Jehova 'in diluvio ſedebat, & ſedet Jehova rex in ſeculum.
11 Jehova robur populo ſuo dat, Jehova 'benedicit populo ſuo pace ſua.

'Heb. *filius.*

'Heb. *gloriæ.*

'Heb. *cum virtute, cum decoro.*

'Heb. *totam ipſius eloquium gloriam.*

ANNOTATIO.

1 Pſalmus Davidis] *pſalmus eſt, ὑπαντικὸς, id eſt, laudativus, conſtans hortatione ad laudem, & argumentis laudis.* Filii fortium] *id eſt, etiam generoſiſſimi & potentiſſimi quique, ac proinde omnes: ſynecdoche.* 2 Gloriam nominis] *id eſt, nominatiſſimam & celeberrimam, qualis convenit majeſtati ejus.* In decoro ſanctitatis] *i. in ſanctuario magnifico: ſic 1. Chron. 16.29.* 3 Vox Jehovæ] *ſecunda pars, argumenta laudis, quorum genera ſunt duo; alia communia, qua palàm omnibus rebus creatis offeruntur, uſque ad finem ver. 9. alia verò ſingularia erga eccleſiam Dei. Argumentorum autem communium unum tantùm genus exempli cauſa ponitur, ut ab eo cætera cognoſcantur: nimirum tonitru, cujus natura oſtenditur, primùm a vehementia verſ. 3. & 4. deinde ab effectu, uſq; ad ver. 9.* Supra aquas] *1. vehementia fragoris, plauſu, & ſtrepitu omnes, quantumvis magnos ſuperat. Frequens eſt autem in ſcriptura fremitus aquarum comparari cum ſono vehementiſſimo, ut Jechezkel 1.24. & 43.2. ſic accipiendum eſſe oſtendit verſ. ſequens.* 5 Vox Jehovæ] *altera deſcriptio tonitru ad effectu, quòd omnia validiſſima frangat, ſtabilia commovet, denique omnia perhorrefacit arbitratu Dei autoru ſui.* Cedros] *procerriſſimas, craſſiſſimas & maximè durabiles.* 6 Facit ut exiliant] *id eſt, movet montes, quamvis firmiſſimos.* Schirjon] *vide Deut. 3.8. & 9.* 7 Cædit] *id eſt, coruſcationes, fulgetra, fulgura diſſipat.* 8 Deſertum] *id eſt, feras in deſerto verſantes: metonymia.* Deſertum Kadeſchi] *id eſt, animalia quantumvis horrifica, cujuſmodi fuiſſe in hoc deſerto legitur, Deut. 8.15.* 9 Facit ut pareant] *id eſt, cervas, quantumvis præ angustia utantur difficiliore partu, cogit abortire: vide Ijobi 39.4. & ſequentibus.* Denudat ſylvas] *ferum quæ trepidè antra ſua lauſulaq; petunt, ut ſcribit Virgilius 1. Georg. nam ut de arboribus capiatur, impedit ver. 5.* Verùm in templo ſuo] *ſecundum genus argumentorum laudis, ut obſervatum eſt ſuprà in*

ver.

ver. 3. quasi dicat, hæc quidem gloriosa sunt; sed tamen particulæ sunt duntaxat illius gloriæ quam Deus explicat in ecclesia sua, non tantùm opere externo, sed etiam prædicatione verbi. 10 Jehova] summa explicatio gloriæ, quam Deus testatur ecclesiæ; primùm a sempiterna majestate ejus, hoc ver. deinde a beneficentissima communicatione cum ecclesia, vers. sequente. In diluvio sedebat] id est, jam tum regnabat, cùm diluvium effectum est super terram, Gen. 6. & 7. 11 Benedicit populo suo] id est, pacem suam largitur suo verbo & communicatione spiritus, ac proinde tranquillitatem confert.

PSALMUS XXX.

David ex fuga reversus, & domum suam a sceleribus Abschalomi repurgans, Deum celebrat beneficii erga se singularis nomine, pios ad laudes Dei prædicandas hortatur; calamitates, instaurationemq; sui factam a Deo narrat, eiq; votum laudis exhibet.

1 'PSALMUS *Davidis,* 'canticum dedicationis domus illius.

2 'Extollam te Jehova; quoniam a evaxisti me, neque lætitia affecisti inimicos meos de me.

3 Jehova Deus mi: ' vociferantem ad te, 'curasti me:

4 Jehova, eduxisti e sepulchro animam meam, conservans me vivum, ne descenderem in b sepulchrum.

5 'Psallite Jehovæ, quos ipse benignitate prosequitur; & celebrate 'ad memoriam sanctitatis ejus.

6 'Cùm momento fuit in ira sua, vita *adest* benevolentiâ ejus: vespere facit ut diversetur fletus, mane verò *adest* cantus.

7 'Nam ego dicebam in' tranquillitate mea, non dimovebor in seculum.

8 'Jehova, benevolentiâ tua constitueras in monte meo robur; 'te abscondente faciem tuam, fui conturbatus.

9 'Ad te, Jehova, clamavi; & c Jehovam deprecatus sum, *dicens*,

10 'Quid lucri *erit* 'in sanguine meo, ' cùm descendam in foveam? an celebrabit te ' pulvis? nuntiabitne veritatem tuam?

11 Audi Jehova, & gratiam fac mihi; Jehova, esto adjutor mihi:

12 Convertisti 'planctum meum 'in choream mihi; 'solvisti cilicium meum, & accinxisti me lætitia:

13 Ut psallat tibi 'gloria, ac non conticescat. 'Jehova, Deus mi, in seculum celebrabo te.

Heb. hausit. a me: metaphora a puteis & speculibus, quo respicit unus vers. 4.

b Heb. ut supra 28. 1.

c Heb. vel dominum, ut in aliis exemplaribus legitur.

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est* ἐπιγραφὴ, *tribus partibus constans; propositione singulari laudis, & vers. 2. ad 5. publica hortatione ad laudes ejus in ecclesia; unde ad vers. ultimum; & conclusione.* Canticum] *id est, quod cecinit David, cùm repeteret ac redintegraret consecrationem domus suæ, quæ incestis nefariisq; Abschalomi sceleribus fuerat contaminata, 2. Schem. 16. 22. nam mortis erat, ut novis adjiciis exstructis adhiberentur cæremoniæ ad purganda & sanctificanda loca pro inhabitantium usu: ut Deutero. 20. 5. & Nechemiæ 12. quam rationem a Davide fuisse servatam pro repurgandis domo, non obscurè indicatur 2. Schem. 20. 3. cur verò ad hoc potius tempus & hanc domum referamus, docet argumentum ipsum & contextus psalmi. Est autem in hoc vers.* verborum ἐμφασις, *quam ad evidentiam sustulimus.* 2 Extollam te] *propositio singularis laudis, a beneficio liberationis maximæ accepta a Deo, quam per congeriem amplificat David.* 3 Vociferantem ad te] *ut docetur 2. Schem. 15. 32.* Curasti me] *id est, remedium attulisti malis meis; metaphora.* 5 Psallite] *hortatio, ut annotatum est in vers. 1. cujus argumenta sequentibus exponuntur; primùm ab ordinaria administratione Dei erga suos, vers. 6. deinde a singulari exemplo suo, reliquis vers.* Ad memoriam] *id est, ut sanctitatis ejus sempiterna sit memoria in ecclesia.* 6 Cùm momento] *quasi dicat, ita est a natura, ut quamvis propter peccata nostra nobis succenseat; tamen illico benevolentiâ exerens, nos ad vitam revocet in peccatis nostris aliàs moriturос: quod argumentum sequentia verba illustrant allegoricè.* 7 Nam ego dicebam] *alterum argumentum a singulari exemplo suo, quod propheta enarrat paucis.* Tranquillitate mea] *id est, cùm tranquillè desiderem Jeruschalaim, 2. Schem. 11. 1. & 1. Chron. 21.* 8 Jehova] *id est, tu confirmaveras regnum meum, quod ego non cogitabam demens: epiphonema; quo interpretatur illud, in tranquillitate mea, superiore vers.* Te abscondente] *id est, cùm primùm te avertisti a me; ut per Nathanem denuntiaverat 2. Schem. 12. 10. & sequentibus.* 9 Ad te Jehova clamavi] *ut docet historia 2. Schem. 15. 32.* 10 Quid lucri] *summa orationis quam habuit David duobus vers. comprehensa; cujus partes sunt duæ, exordium ab inutilis, hoc vers. & petitio, vers. sequente.* In sanguine meo] *id est, si occidar.* Cùm descendam] *id est, sepeliar; periphrasis: ut suprà vers. 4.* Pulvis] *id est, homo in pulverem redactus; metonymia: vide suprà 6. 6.* 12 Planctum meum] *de quo vide 2. Schemuel. 15. 30.* In choream] *id est, in maximum gaudium hyperbole.* Solvisti cilicium] *id est, sustulisti luctum & lætitiam attulisti: Synecdoche a signo.* 13 Gloria] *id est, anima, ut suprà 16. 9.* Jehova Deus mi] *Conclusio epiphonematica.*

PSALMUS XXXI.

David gravissima aliqua calamitate pressus, Deum orat pro salute sua, adducens fidem suam in misericordiam Dei, & miseriæ suæ gravitatem indignitatemq; explicans: adversariis impiis exitium imprecatur: deinde quasi liberatione parta Deum laudat publicorum privatorumq; beneficiorum nomine, & pios omnes hortatur ad diligendum constanter & colendum Deum.

1 MAGISTRO *symphoniæ,* 'Psalmus *Davidis.*

2 'Ad te, Jehova, 'me recipio, ne erubescam in seculum: 'justitiâ tua libera me.

3 'Inclina ad me aurem tuam, citò eripe me: esto mihi a rupes robusta, locus munitissimus

a Heb. in rupem roboris, in locum munitionum.

mus ad servandum me.
4 Nam petra mea & munitio mea es; itaque propter nomen tuum [a] agita me & [a] deducito me.
5 Educito me e reti quod absconderunt adversum me: quia tu robur meum es.
6 In manum tuam depono spiritum meũ: [a] redemisti me, Jehova, Deus fortis, [b] verax.
7 [a] Odi eos [c] qui observant vanitates [c] vanissimas: nam ego in Jehova confido,
8 Me exultaturum & lætaturum benignitate tua: quia aspexeris afflictionem meam, agnoveris angustias animæ meæ:
9 Ac non tradideris me in manum inimici; sed [a] statueris in lato pedes meos.
10 Gratiam fac mihi, Jehova: [a] nam angustia est mihi, [a] contabescit præ indignatione oculus meus, anima mea, & venter meus:
11 Nam deficit mœrore vita mea, & anni mei gemitu: labescit [d] iniquitate quam patior virtus mea, etiam ossa mea contabescunt.
12 Apud omnes hostes meos sum probro, & apud vicinos meos valde, pavori iis; notis meis: aspicientes me foris, evagantur a me.
13 Oblivione sepelior ab animo, ut mortuus: [a] sum ut instrumentum perditum.
14 Nam audio infamiam a [e] multis, metum circumquaque; consultando simul adversus me, de intercipienda anima mea cogitant.
15 [a] Ego verò in te confido, Jehova; dicens, [a] Deus meus es.
16 [a] In manu tua [a] tempora mea sunt; eripe me e manu inimicorum meorum, & a persequentibus me.
17 [a] Fac ut luceat facies tua super servum tuum, serva me benignitate tua.
18 [a] Jehova, ne erubescam, quandoquidem invoco te: erubescant [a] improbi, excindantur [f] descensuri in sepulchrum.
19 Muta, reddantur labia [g] mendacia; quæ loquuntur contra justum, [h] superbè cum elatione & contemptu.
20 [a] Quam multa est bonitas tua, quam recondis reverentibus te; operaris erga recipientes se ad te, coram filiis hominum!
21 [a] Abdis eos in abdito præsentiæ tuæ, ab elationibus virorum: abscondis eos in tugurio a contentione linguarum.
22 [a] Benedictus sit Jehova, quia mirificè reddit benignitatem suam erga me, ut in civitate munita collocans me.
23 [a] Ego quidem dixeram in festinatione mea, excisus sum a conspectu oculorum tuorum: Veruntamen audisti vocem deprecationum mearum, cùm vociferarer ad te.
24 [a] Diligite Jehovam omnes quos benignitate prosequitur; [a] fideles custodientem Jehovã, & rependentem [b] in reliquos, facientem res magnificas.
25 Confirmamini, [a] & fortificabit animum vestrum; omnes qui speratis in Jehovam.

[b] Heb. veritatem.
[c] Heb. vanitatis, sive nihili.
[d] Heb. iniquitate mei.
[e] Heb. multorum.
[f] Heb. descensus.
[g] Heb. mendacii.
[h] Heb. duritiæ 1. Schem. 2. 3.
[b] Heb. in residuum.

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est generis mixti, συνθετικὸς, συγχαριστικὸς, καὶ δεήσεως ἀκρότατος ac proinde ex tribus partibus: precatione, usque ad vers. 20. laudatione, usque ad vers. 24. & conclusione, didascalica, duobus ultimis.* 2 Ad te Jehova] *prima pars psalmi, precatio: cujus partes sunt duæ, una pro salute supplicu, usque ad vers. 18. altera pro adversariorum exitio, vers. 18. & sequentibus supra psalm. 28. In hac autem priore precatione argumenta ducuntur tum a persona supplicis, ut qui in Deum confideret, tum a persona Dei: quo duo loci prolepticè hoc vers. positi per ὑστέρησιν sequentibus explicantur.* Me recipio] *prior locus a fiducia personæ suæ.* Justitia tua] *posterior locus, a natura & officio Dei.* 3 Inclina] *ἐφαλία precationis, argumento ducto a persona Dei, usque ad vers. 7.* 4 Agito me] *præsens & præmonstrans viam.* Deducito me] *Sensim & accommodè ad infirmitatem meam, ut fatæ pecudes duces solent: ut Jesaiæ hh. 40. 11.* 6 Redemisti me] *Confirmatio ab anteacta experientia.* Verax] *id est, qui semper idem es ac tibi constas; proinde neque promissam rem, neque anteactam mutaturus es.* 7 Odi] *alter locus precationis a persona sua, ut observatum est supra in vers. 2. cujus duo ponuntur argumenta: unum, quod integro animo & fide est in Deum, usque ad vers. 10. alterum, quòd gravissimè & indignissimè affligatur, usq; ad ver. 15.* Qui observant] *i. fiduciã habent in caduca rebus, & sed illas recipiunt.* 9 Statueris in lato] *ut supra psalm. 4. 2. & 18. 20.* 10 Nam angustia] *ab indignissimis suis calamitatibus precationem amplificat, ut observatum est in vers. 7. Ostendit enim primùm exhaurire vitam, hoc & sequente ver. Deinde se ignominia obrui, duobus sequentibus; ac postremò omnibus mediis consternari, ver. 14.* Contabescit] *ut supra psal. 6. ver. 8.* Anima mea] *id est, totus animo & corpore.* 13 Sum ut instrumentum] *id est, nulla est cura aut memoria mei.* 15 Ego verò] *regressio ad priorem partem argumenti, quæ fuerat intermissa inde a ver. 10 quasi dicat, indignum est novas miserias accumulari misero; sed fideli & credenti in te, indignius: sic concludit precationem de salute sua, repetitis summatim argumentis a fide sua & a persona Dei, his tribus vers.* Deus meus es] *a fœdere loca.* 16 In manu tua] *locus a potentia, fœderis promissionumq; efficitrice.* Tempora mea] *id est, terminus & status vitæ meæ: quam ob rem ne finas ab isto vitam aut statum prosperum adimi.* 17 Fac ut luceat] *vide supra 4. 7.* 18 Jehova] *transitio ad secundam precationem, ut observatum est supra in ver. 2.* Improbi] *a Deo, a bono & æquo alieni, ut supra psal. 28. 3.* 20 Quàm multa] *secunda pars psalmi, laudatio gratiæ beneficiorumq; Dei, primùm κατὰ ὅλων: hoc ver. & sequente, deinde κατὰ μέρη & singulare exemplum personæ suæ, ver. 22. & 23. Est autem hoc loco gravissimum epiphonema, quo ostendit psalmes thesauros Dei insignes alios asservari piis, alios palam communicari, hoc ver. aliis denique clam in ipsorum animis æterna virtute ejus obsignari, & cùm opus est exhiberi.* 21 Abdis eos] *i. non tantùm ornas bonis, sed etiam conservas a malo.* 22 Benedictus] *laudatio singularis: ut dictum est in ver. 20.* 23 Ego quidem] *amplificatio laudationis singularis ab infirmitate sua labascente propter calamitatum magnitudinem, ad me (inquit) & ad infirmitatẽ meam non respexit Deus; sed ad benignitatem & misericordiam suam.* 24 Diligite Jehovam] *Conclusio hortatoria ad amorem Dei, hoc vers. & confirmationem fidei amoris q; erga illum, vers. seq.* Fideles custodientem] *ἀπόδοσις, ἐκ cur amore prosequi debeamus Deum, ab operibus illius erga bonos, contra improbos, & in omnes magnificis.* 25 Et fortificabit] *ἀπόδοσις hortationis, a promissionibus Dei.*

PSAL-

PSALMUS XXXII.

Psaltes beatitatem piorum in remissione peccatorum prædicat, & experientia sua confirmat: deinde fideles informat in fide, invocatione, & obedientia; propositaq; administratione Dei in bonos & malos, illos hortatur ad gaudium in spiritu.

1 DAVIDIS [1] Ode *didascalica*. [2] Beatus [a] levatus a defectione, cujus tectum est peccatum.

2 Beatus homo, cui non imputat Jehova iniquitatem, & cujus spiritui non ineſt dolus.

3 [3] Cùm silerem, [4] inveterascebant ossa mea; [5] in rugitu meo toto die.

4 Nam interdiu & noctu gravis erat super me manus tua; [6] convertebatur præstantissimus humor meus in siccitates æstivas. Sela.

5 Peccatum meum notum faciam tibi, & iniquitatem meam non tegam (inquiebam) Confitebor defectiones meas Jehovæ; & tu sustulisti [b] [7] pœnam peccati mei. Sela.

6 [8] Propter hoc oraturus est te, quemcunque benignitate prosequeris [9] quo [c] tempore obvenerit: [10] (in inundatione aquarum multarum, ad eum non pertingent tantùm) *dicens:*

7 [11] Tu latibulum es mihi, ab angustia custodito me: cantionibus liberationis circumdato me: Sela.

8 [12] Erudiam te & docebo te qua via ambulaturus sis; consilium dabo, *attento* in te oculo meo.

9 [13] Ne estote ut equus, ut mulus, [d] expertes intelligentiæ: cujus os fræno & habena constringendum *est*, [e] ne appropinquet ad te.

10 [14] Magni dolores *sunt* improbo: qui autem fiduciam habet in Jehova, benignitas circumdat eum.

11 [15] Lætamini in Jehova, & exultate justi; & cantate omnes recti [f] animo.

[a] Hebr. *levatus a defectione, tectus peccato. sine dolo.*

[b] Hebr. *iniquitatem.*

[c] Hebr. *tempore obvenienti.*

[d] Hebr. *non intelligent.*

[e] Hebr. *cordo.*

ANNOTATIO.

1 Ode didascalica] *Istius vides summæ partes sunt tres: prima est propositio beneficiorum Dei sua confirmatione juncta, usque ad vers. 6. secunda, propositio officii nostri, usque ad vers. 10. postrema, conclusio hortatoria, duobus ultimis vers.* Beatus] γνῶμη: *cujus summa est, beatitatem hominis positam esse in remissione peccatorum & imputatione justitiæ Christi, cujus effectus est sanctificatio, sub finem vers. 2. justificatio autem tribus modis declaratur, primùm quòd peccata tolluntur adeò ut non sint; deinde quòd tegantur ita, ut ne peccatorum quidem vestigia & sordes appareant, hoc vers. postremo, quòd ea non imputet Deus cum semel sustulit delevitq; sed tantùm justitiam in Christo.* 3 Cum silerem] *Confirmatio ab experientia singularis: cujus partes duas enarrat psaltes; una est, dum continuis apud me peccatum meum, Dei manus pressit me gravissimè; altera, cum primùm rejecti in Deum atque confessus sum peccata mea, hanc gratiam Deo expertus sum.* Silerem] *id est, non enuntiarem, sed dissimularem peccata mea.* Inveterascebant ossa mea] *id est, totus conficiebar animo, nihil erat in me tam firmum, quod non aiter everteret manus Dei: metaphora.* In rugitu meo] *id est, tantisper dum non adverti ad peccata mea; sed tanquam fera rationis expers, præsente adversitatum sensu abreptus sum, & belluinos potiùs quàm humanos gemitus & querimonias fudi.* 4 Convertebatur] *id est, viriditas mea exarescebat tota, & exhauriebar viribus: metaphora.* 5 Pœnam peccati] *id est, peccatum & pœnam: respicit enim ad propositionem ver. 1. peccata tolli, & illis quibus tolluntur bene esse.* 6 Propter hoc] *altera propositio de officio nostro, cujus partes ponuntur duæ; prior est invocatio fidei, hîc duobus vers. posterior, obsequium & attentio ad voluntatem Dei, ver. 8. & 9. propter hoc (inquit) quòd tuis te talem exhibes, ac nominatim mihi; fideles hæc duo officia præstituri sunt; orationem fidei, & obedientiam.* Quo tempore obvenerit] *quadam velut inundatio calamitatum; cujus mox meminit.* In inundatione] *id est, procellis & fluctibus calamitatum vehementissimis, ut supra 18. 17. & psalm. 69. passim. Est autem hæc præstantissima promissio Dei erga pios officio suo defungentes; cujus verba aliquantum invertimus, quia obscurior est μεταλοχὴ in Hebræo textu.* Non pertingent tantùm] *id est, ne pertingent quidem; adeò firma est Charitas Dei erga nos in Christo, Rom. 8. 35.* 7 Tu latibulum es mihi] *id est, tu unus es perfugium meum: formula orationis fidelium in calamitatibus.* 8 Erudiam te] *apostrophe ad fidelem quemque: secundum propositionis membrum, ut observatum est suprà in vers. 6.* 9 Ne estote] *id est, ne obstupescite & obbrutescite ad exercitationes Dei: sed animos vestros sedulò advertite, ut cognoscatu administrationem ejus; ne frænos potentiæ suæ cogatur adhibere ad edomandam feritatem vestram.* Ne appropinquet] *ore suo, ne mordeat nocèatve tibi.* 10 Magni dolores sunt] *Conclusio; cujus partes sunt, dictior sive causa ex administratione Dei, hoc versu, & hortatio, ad pacem & lætitiam spiritus, vers. seq. Causam sic exponit propheta: magnis doloribus afficitur improbus, & eo quidem majoribus, quod nullum habet sensum benignitatis Dei; fidelem verò etiam in magnis doloribus benignitas Dei circumdat atque consolatur.* 11 Lætamini] *hortatio a superiore causa.*

PSALMUS XXXIII.

Psaltes laudationem Dei commendat a mirificis operibus illius ex ordine vel extra ordinem naturæ factis; nominatim verò contra infideles & ergà fideles, quorum causa singularem Dei providentiam adhiberi in hoc mundo prædicat: postremò Ecclesia fiduciam suam in illum professa, sibi exoptat benignitatem illius.

1 [1] CANTATE justi in Jehova; rectos decet laudatio.

2 Celebrate Jehovam cithara; nablio & decachordo psallite ei.

3 Canite ei cantìcum novum, [a] optimè pulsate cum clangore.

4 [2] Quia rectum est verbum Jehovæ, & omne opus ejus [b] constans:

5 Amat justitiam & [3] judicium: benignitate Jehovæ plena est terra.

6 [4] Verbo Jehovæ cœli facti sunt, & [5] spiritu oris ejus totus [6] exercitus eorum:

7 Congerit quasi cumulum aquas maris, disponit in thesauris [7] abyssos.

8 [8] Time-

[a] Heb. *benefacite pulsando.*

[b] Heb. *in veritate seu constantia. Gen. 1.*

8 [a]Timeanta Jehova omnes *incolæ* terræ: ab ipso metuant omnes habitatores orbis.
9 Nam ipso dicente est *quicquid est*: ipso præcipiente existit.
10 Jehova irritum facit consilium gentium, infringit cogitationes populorum.
11 Consilium verò Jehovæ in seculum consistit; cogitationes [c] animi ejus in ætate singulas.
12 [a]Beata gens illa, cujus Jehova [a] Deus *est*: populus *quem* elegit in possessionem sibi.
13 [a]E cœlis intuetur Jehova, videt omnes filios hominis.
14 [a]E loco habitationis suę, prospicit in omnes habitatores terræ:
15 Formator pariter cordis eorum, animadvertens ad omnia opera eorum.
16 Non *est* rex qui servetur multitudine copiarum, potens non eripitur multitudine virium:
17 [d]Mendax *est* equus ad salutem, & multitudine robori sui non liberat *sessorem*.
18 [a]Ecce oculus Jehovæ *attendit* ad timentes sui, ad expectantes benignitatem ipsius:
19 Ut eripiat a morte animam, eorum & vivos conservet eos [a] in fame.
20 Anima nostra prætolatur Jehovam: auxilium nostrum & scutum nostrum *est*.
21 Nam in eo lætatur [a] animus noster, quia [a] nomini [f] sancto ejus confidimus.
22 Sit benignitas tua, Jehova, super nos; prout expectamus te.

[a] Heb. *cordis ejus in ætatem & ætatem.*

[d] Heb. *mendacium.*

[a] Heb. *cor.*
[f] Heb. *sanctitatis ejus.*

ANNOTATIO.

1 Cantate] *Psalmus est* ἀντίγραφος *ex parte* ἐναντιοῦσθαι, *& ex parte* ἐνεργὸς: *itaque tribus partibus constat; laudatione, tribus primis vers. narratione sive propositione argumentorum laudis, inde a vers. 4 usq; ad 20. & conclusione peroratoria.* 3 Canticum novum] *i. quod non antiquatur, senescit aut evanescit, sed perpetuo in ecclesia viget, dum perpetua Dei erga se beneficia percipit in Christo: prout sequentia ostendunt.*
4 Quia rectum] *alit era pars: propositio sive narratio argumentorum ad laudes Dei pertinentium ab ordinaria administratione ejus verbo, & opere; quæ duo sunt ordinaria documenta justitiæ, judicii, & benignitatis ejus: quæ omnia prolepticè hic duobus vers. posita, deinde copiosè explicantur, primùm a creatione & administratione ordinis naturalis, ver. 6. & 7. deinde ab administratione qua utitur extra ordinem, contra improbos, & erga ecclesiam suam, usque ad vers. 20.* 5 Judicium] *id est, executionem justitiæ adversus improbos, ut ostendit benignitatis antitheton; ac proinde exequitur ipse: nam quodcunque vult, facit psalm. 115.*
3. 6 Verbo Jehovæ] *ab opere creationis & conservationis, ut observatum est in ver. 4.* Spiritu oris] *ut Ijob 15. 30.* Exercitus] *ut Gen. 2. 1.* 7 Abyssos] *i. aquas profundas in suis alveis.* 8 Timeant] *transitio ad secundum genus argumentationis ab extraordinaria administratione Dei; primùm universè. 9. vers. deinde singillatim, tum in omnium consilia præter ipsius voluntatem inita. ver. 10. & 11. tum erga ecclesiam suam, ver. 12.* 12 Beata] *epiphonema de felicitate ecclesiæ, quæ cum superioribus Dei operibus comparata est magnificentissima.* Deus est] *vide Gen. 17. 7.* 13 E cœlis] *ut alia proxima epiphonematis, a sollicita attentione & administratione Dei, qua humanitus describitur his duobus vers. deinde accommodatur ad singulos homines, consilia, & facta eorum, tam improborum, ver. 16. & sequente, quam bonorum & timentium Dei, ver. 18. & 19.* 14 E loco habitationis] *i. a cœlo, ut 1. Reg. 8. ver. 30 & 43.* 17 Mendax est equus] *id est, fallens fiduciam & expectationem sessoris.* 18 Ecce] *alter locus de providentia Dei erga pios, quasi per hypotyposin.* 19 In fame] *id est, in quovis periculo: synecdoche exemplorum omnium sub appellatione unius; quo modo ferè totus hic psalmus accipiendus est.* 20 Anima nostra] *Conclusio, cujus partes sunt duæ: professio fiducia nostræ in Deum & gloriationis, duobus ver. & petitio gratiæ, ver. ultimo.* 21 Nomini sancto] *i. ei nominatissimo Deo atque sanctissimo: hypallage Rhetorum.*

PSALMUS XXXIIII.

David ex præsentissimo periculo, in quod se infirmitate conjecerat, divinitus liberatus, Deum celebrat, & ecclesiam ad celebrandum proposito suo argumento hortatur: deinde doctrinam de officio nostro attexens providentiam Dei, veritatem atque constantiam in nobis servandis a malo, redimendis explicat.

1 [a]ODE *David*, *cùm mutasset*, [a] *speciem suam coram* [a] *Abimelech*; *eo*ꝗ *ipsum* [a] *expulisset*, [a] *abiret.*
2 [a]Benedicam Jehovæ omni tempore; jugiter laus ejus *erit* in ore meo.
3 In Jehova jactabit se anima mea; audient mansueti, & lætabuntur.
4 [a]*Date*: magnificate Jehovam mecum, & extollamus nomen ejus pariter.
5 [a]Quæsivi Jehovam: & exaudivit me; ac ex omnibus [a] pavoribus meis eripuit me.
6 Qui intuentur in eum & confluunt; vultus eorum [a] ne erubescant; *sed dicant.*
7 [a]Iste pauper invocavit, & Jehova exaudivit; ac ab omnibus angustiis ejus servavit eum.
8 [b]Castra metantur Angeli Jehovæ circa timentes ejus, & eripit eos.
9 [a]Gustate & videte bonum esse Jehovam: beatus vir ille, *qui* se recipit ad eum.
10 Timete Jehovam sancti ejus: quia non *est* penuria timentibus eum.
11 [a]Juvenes leones pauperantur atque esuriunt: quærentes autem Jehovam, non indigent ullo bono.
12 [c]Agite [a]filii, auscultate mihi: reverentiam Jehovæ docebo vos.
13 [a]Quis *est* vir ille, qui [a] delectatur vita; amat dies, *amat* frui bonis?
14 [a]Custodi linguam tuam a malo, & labia tua ne loquantur fraudem.
15 Recede a malo, & fac bonum: require pacem, & sectare eam.
16 [a]Oculi Jehovæ ad justos, & aures ejus ad vociferationem eorum *attendunt*:
17 Irata *verò* facies Jehovæ ad facientes malum, ut excindat e terra memoriam eorum.
18 [a]Clamantes *illos* Jehova audit, & ex omnibus angustiis ipsorum eripit illos.
19 [a]Propinquus *est* Jehova [a] fractis [d] animo: & contritos spiritu servat.
20 Multæ *sunt* afflictiones justi; sed ex omnibus

[a] 1 Sam. 21
[a] Heb. *gustum suum.*

[b] Heb. *castra metatur angelus in circuitu &c. numeri.*

[c] Heb. *venite.*

[d] Heb. *corde.*

bus illis eripit eum Jehova,
21 Servans omnia ossa ejus; [a]unum ex illis nõ frangitur:
22 [b]At morte afficit improbum afflictio: & osores justi [c]disperdentur.
23 [d]Redimit Jehova animam servorum suorum; ita ut non disperdantur ulli recipientes se ad eum.

[a]Heb. custodit, ut infrà sequitur ver.

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode est secunda alphabetica ex ordine Hebræorum, generis mixti, ἀναγνωστικὴ, δεϊκτικὴ καὶ παραινετική. Occasio illius conscribendæ exponitur ver. 1. partes sunt tres: exordium 2. & 3. vers. propositio laudativa, usque ad vers. 9. & doctrinæ loci, inde ad finem usque.* Abimeleco] *vide 1. Schem. 21. 11. in annot.* Expellente] *per servos suos, quibus imperatum dedit, ibidem vers. 15.* Abiret] *in terram Jehudæ: ut ostenditur 1. Schem 22. 1.* 2 Benedicam] *Exordium laudativum ex abrupto, quo exponit David se omni tempore ex animo palam in ecclesia celebraturum Deum.* 4 Dicens, magnificate] *propositio hortatoria ad laudationem Dei, primùm à singulari experientia sua, deinde à communi fidelium omnium.* 5 Quæsivi Jehovam] *narratio brevis exempli sui, quo ostendit se non simulatione stultitiæ; sed solo Dei quem invocavit beneficio liberatum esse.* Pavoribus] *de quibus 1. Schem. 21. 13.* 6 Ne erubescant] *magnificare Jehovam & extollere nomen ejus, prout ego simulans stultitiam feci, sed potiùs audentibus animis prædicent: μείωσις.* 7 Iste pauper] *prædicatio beneficentiæ Dei à singulari exemplo, quod ipse David proponit Ecclesiæ verbo, quasi dicat, quid fecerat miser? primùm occupatus metu, suæ salutis causa se ad populum perditum receperat, & conjecerat in præsentissimum periculum (nam iste effugia non probavit Deo, docuit prophetes Gad 1. Schem 22. 5.) deinde cultum Dei dissimulaverat simulata stultitia; sed eò major fuit misericordia domini erga eum, quòd abjecta infirmitatis ejus ratione, exaudivit eum. Sic sæpissimè proponit in exemplum totæ ecclesiæ, & præsit omnibus verba ad adjicationem illius.* 8 Castra metantur] *transitio ab hypothesi ad thesin: quasi dicat ecclesia, iste miser non humanitus, sed divino præsidio ex isto periculo servatus est: certum est igitur, pios præsidio Dei & angelorum castris circumvallatos & munitos esse; ut alia scripturæ exempla docent: Gen. 32. 1. & 2. Reg. 6. 17. & alibi passim.* 9 Gustate] *tertia pars odes, continens duos doctrinæ locos; quorum unus est de officio nostro erga Deum, usque ad ver. 16. alter, de beneficio Dei erga nos, inde ad finem usque. Officii autem nostri genera ponuntur quatuor. primum est, ut ex perceptis & visis bonis atque exemplis ejus cognoscamus eum, hoc vers. secundum ut cognitum timeamus, duobus sequentibus: tertium, ut timentes audiamus voluntatem ejus, ver. 12; postremum, ut auditæ voluntati ejus obsequamur; quibus singulis partibus suæ promissiones prophetice adjunguntur. Ait igitur David, Gustate & videte, id est percipite re ipsa, & cognoscite exemplo: metaphora.* 11 Juvenes leones] *amplificatio superioris promissi per comparationem: quasi dicat, quicunque viribus suis freti atque præsidentes non respicient ad Deum, miserè perient: fideles verò non item.* 12 Filii] *Dei videlicet, domestici ecclesiæ, & discipuli prophetarum in ædificatione ecclesiæ laborantium: sic amico elogio animos illorum dociles efficit atque benevolos.* 13 Quis est] *transitio ad quartum doctrinæ caput per interrogationem, ubi inverso ordine promissionem primo loco ponit, ut ad obsequium (quod explicatur duobus sequentibus ver.) commodiùs fideles adducat.* Delectatur vita] *id est, cupit bene beatéque vivere, cùm in præsente, tum in futura vita.* 14 Custodi] *obsequii leges verbi, operibus, & animi dati, primùm κατ' ἀνάπαυσιν, ne quid obeatur mali; deinde κατὰ βίον, ut fiat & procuretur quod bonum honestumque est coram Deo atque hominibus.* 16 Oculi Jehovæ] *alter doctrinæ locus de administratione Dei, continens membra duo: unum de beneficii ejus erga bonos, alterum de supplicio improborum: quæ duo per prolepsin hic duobus ver. enunciata, in sequentibus explicantur.* 18 Clamantes illos] *ἐξήγησις ver. 16. assumpti verbi hypothesios, qua habentur supra ver. 7.* 19 Propinquus est Jehova] *majestate, virtute, atque auxilio sive per se, sive per res creatas.* Fractis animo] *id est, calamitatum magnitudine confectis, & propè animam agentibus.* 21 Unum ex illis non frangitur] *sine ejus voluntate: vide Matth. 10. 29. & sequentibus.* 22 At morte] *ἐξήγησις ver. 19.* 23 Redimit] *Conclusio ad confirmationem & consolationem piorum.*

PSALMUS XXXV.

David Dei fidem imploranis pro adversariorum exitio & salute sua, injurias indignissimè acceptas, & perfidiosissimam illorum hypocrisin explicat; servari à Deo petit contra fraudulentos illorum conatus, Deumque appellat testem & judicem improbitatis illorum & innocentiæ suæ, ad gloriam ipsius & publicum ecclesiæ bonum.

1 [a]ODE *David.* Contende Jehova, adversus contendentes mecum; impugna impugnantes me.
2 [b]Prehende scutum aut clypeum; ac surge in auxilium meum.
3 Et exere hastam, & præclude persequentibus me: dic animæ meæ, salus tua sum.
4 Pudefiant & rubore perfundantur, quærentes animam meam: agantur retrorsum, & erubescant machinantes malum meum.
5 Sint [c]sicut gluma coram vento, angelo Jehovæ impellente:
6 Sit via eorum [a]tenebrosa & lubricissima; & angelus Jehovæ persequatur eos.
7 [b]Quandoquidem immeritò [c]abscondunt mihi rete suum, immeritò fodiunt foveam contra animam meam:
8 [d]Eveniat ei vastatio nescienti, ut rete ipsius quod abscondit, capiat eum: in vastatione decidat in illam.
9 [e]Sic anima mea exultet in Jehova, gaudeat in salute ejus:
10 [f]Omnia ossa mea dicant; Jehova, quis est par tibi: eripiens pauperem a valentiore eo, pauperem, inquam, & egentem a diripiente eum?
11 [g]Insurgunt testes injurii, quæ ignoro repetunt a me:
12 Rependunt mihi malum pro bono, [h]orbitatem animæ meæ:
13 [i]Quamvis ego, ægrotantibus illis, [k]sterni pro veste mea, [l]cilicio; affligerem jejunio animam

[a]Heb. Ode. [b]Heb. scindunt omni fovean rete suum, immerito fodiunt contra, &c.

[a]Heb. tenebræ & lubricitates. [b]Heb. ab-

mam meam,& oratio mea in sinum meum rediret:

14 Tanquam *ad* proximum, tanquam *ad* fratrem mihi continenter ᵃ itarem; tanquam lugens matrem atratus curvarem me.

15 ᵇCùm verò claudico, ᵇ lætantur congregantes se: ᵇcongregant se apud me loripides, ut non ᵇanimadvertam; ᵇlacerant, ac ᵇnon silent.

16 ᶜInter hypocritas *facetes* sanniones faceis; ᵇfrendentes contra me dentibus suis.

17 ᵇDomine, ᵇquandiu aspicies? ᵇreduc animam meam ᵃa vastationibus eorum, a juvenibus leonibus ᵃunicam meam:

18 Celebrem te in congregatione multa, in populo ᵈfrequenti laudem te.

19 Ne lætentur de me, qui mihi sunt inimici ᵉfalsis de causis: qui oderunt me immeritò, ne ᵉnictent oculo.

20 ᵉNon enim pacem loquuntur: sed contra quietos terræ res ᶠ fraudulentissimas excogitant:

21 Et ᵇdilatant contra me os suum; dicentes, euge, euge, ᵇvidet oculus noster.

22 Vides Jehova, ᵇne fileas; domine, ne longè absis a me.

23 Evigila & expergiscere ad judicium meum: Deus mi & domine mi, ad contentionem meam.

24 Judica me secundum justitiam tuam Jehova, Deus mi; & ne lætentur de me.

25 Ne dicant ᵍ cum animo suo, euge, anima nostra; ᵍne dicant, absorbuimus eum.

26 Pudefiant & erubescant simul, gaudentes de malo meo: induantur pudore & ignominia, qui magnificant se contra me.

27 ᵇCantabunt & lætabuntur, qui delectantur ᵇjustitia mea; dicentque jugiter; magnificetur Jehova; qui delectatur pace servi sui:

28 Et lingua mea ʰ enuntiabit justitiam tuam, toto die laudem tuam.

ᶜ Heb. *inter hypocritas facetiæ sanniones facetiæ: similis constructio est Ijobi* 30. 17. *& Jesaiæ* 19. 11.

ᵈ Heb. *validæ.*

ᵉ Heb. *falsitatis.*

ᶠ Heb. *fraudum.*

ᵍ Heb. *in corde suo.*

ʰ Heb. *meditabitur.*

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode est* ἐυκτικὴ, *constans ex quatuor partibus: exordio abrupto, sive petitione pathetica, usq; ad ver.11; propositione sive narratione malorũ suorũ, inde usq; ad ver.17; petitione, usq; ad 27. & cõclusione, duobus ultimis. Petitionis autem abruptæ, unde exordii ducitur, membra ponuntur duo; unũ, κατηρτισμὸν in adversarios, ver.1. alterum,* ἐυκτικὸν *pro sepso, ver.2. qua duo deinde exornat usque ad ver.9. postea verò amplificat a supremo fine, qui est gloria & laudatio Dei, usque ad* 11. 3 Prehende scutum] *humanitus dicta.* 5 Sicut gluma] *ut suprà Psal.1.ver.4.* 7 Quandoquidem immeritò] ἀπροσδόκητα *imprecationi ab atrocitate peccati adversariorum; qua ostendit David se hic minimè indulgere pertæ bassonibus animi sui, sed omnia justitiæ Dei tribuere. Est autem in hoc ver. obscurissima verborum* ἐμφασις, *quam perspicuitatis causa mutavimus.* Abscondunt miki rete suum] *id est, moliuntur contra me omnibus artibus: metaphora, ut suprà psal.7.& 9.* 8 Eveniat ei] *id est, eorum cuique: syllepsis Hebraorum.* Illam] *foveam, quam fodisse dicuntur ver. præcedente.* 9 Sic anima mea] *summum finis petitionis, ut observatum est suprà in ver.1.* 10 Omnia ossa mea dicant] *id est, omnibus viribus meis dicam: hyperbole, ut Ijob.31.10. & infrà* 51.10. 11 Insurgunt] *secunda pars, propositio sive narratio querelæ suæ: cujus loci summi sunt tres; primus, quòd injuriam gravissimam patitur, hoc ver. secundus, quod indignissimè patitur, ut qui adversarii omnibus modis bene fecerit, usq; ad ver.15. tertius, quòd per fraudem & ludibrium exagitatur cum simulatione per fidiosissima, ver.15.& 16. Videtur autem de illis hominibus intelligere, qui ipsum falsis criminationibus apud Schaülem onerabant: quorum fit mentio 1. Schem.24.10.& 26.19.* 12 Orbitatem animæ meæ] *id est, efficiunt ut tanquam orbus vel potiùs orphanus a Dei patris mei cultu, ab ecclesia, patriâq; absim; ut idem conqueritur 1. Schem.26.19.* 13 Quamvis ego] *cùm nondum perspissem desperatam illorum malitiam, & reprobationem a Deo.* Cilicio] *vide in Gen.37.34.* In sinũ meũ] *id est, orationem pro illa frequentiorem, & sæpius repetitam, quasi in sinu gestans.* 14 Itarem] *involens ad consolandum eos.* 15 Cùm verò claudico] *id est, cùm magnitudine rerum adversarium mutare & propè corruere videor: metaphora a rebus corporeis.* Lætantur congregantes] *id est, dum convenunt inter se ut invisant me, lætitiam magnam agitant.* Congregant se] *id est, cùm ad me venitur, similiter dolentes agunt, quasi eodem malo afficerentur mecum, simulatione miseriæ (ut Augustinus loquitur) non compassione misericordiæ.* Animadvertam] *hypocrisin & fraudem suam.* Lacerant] *vestimenta sua, ut si meus dolor afficeret illos gravissimè: unde Gen.37.34.* Non silent] *id est, omnia complent plausibus, & bonos consolatores agunt. Hujusmodi autem fuisse multos in* ἀμφοτεριζοντας, *de sultorios, & omnia facientes ad gratiam omnium partium, qui modò Schaülis subservirent, modò subblandirentur Davidi; apparet ex ipsius Davidis verbis, 1. Chron.12.17.& ex Chushaorum & Ziphaorum exemplo 1. Schem.23.& 26.* 16 Inter hypocritas] *id est, cùm a me profecti sunt ad congerrones suos.* Frẽdentes] *id est, furentes ex ira gravissima: synecdoche.* 17 Domine] *tertia pars odes, petitio, argumento planè cum prima parte conveniens: nam & imprecatur inimicis Deum implorans, & bene precatur sibi.* Quandiu aspicies] *tantùm, ac non judicium exercebis?* Reduc] *id est, fac ut revertar ad publicum tuum cultum & patriam meam, qua per istorum importunitatem carere cogor: nam respicis hũ verbũ ad querimoniam, qua usus est sup. ver.12.* A vastationibus] *id est, ne vastier ab illis, atque delacerer.* Unicam meam] *vide suprà* 22.21. 19 Nictent oculo] *id est, amarulenter ludificentur me: synecdoche.* 20 Non enim] *Confirmatio petitionũ ab injuria adversariorum, tum publica contra omnes pios, hoc vers. tum singulari contra propheta, sequente vers. Quam ob rem Deum nominatim appellat testem, ver.22.* 21 Dilatant] *a per ludibrium exagitant: ut Ijobi* 16.10.& *Jesaiæ.*57.8. Videt oculus noster] *videlicet malum quod exoptavimus: ἀποσιωπησις mali per euphemismum, ut hoc genere loquendi frequens: ut Psalm.*54.9.& 59.11.& 118.7. 22 Ne fileas] *id est, ne quiescas, sed compares te ad faciendum judicium: humanitus dicta, hîc duobus vers.* 25 Ne dicant] *amplius, ut dixisse legantur suprà ver.21.* 27 Cantabunt] *Conclusio a rebus consequentibus, nimirum Lætitia Ecclesiæ, gloria Dei, & prædicatione ejus: in qua duo genera recensentur, laus bonorum omnium, hoc ver. & privata Davidis, ver. sequente.* Justitia mea] *id est, assertionem quam fecerit, justa causa mea.*

PSALMUS XXXVI.

David regnum populi Dei adituru, Deum celebrat a beneficentissima administratione ejus erga impios & contumaces, erga res omnes creatas, & erga ecclesiam suam: deinde precatur Deum pro salute & prosperitate populi Dei & sua.

1 MAGISTRO *symphoniæ:* [a] Ode [a] *servi Jehova, Davidu.*

2 [a] Dictum defectionis ad improbum, [a] in intimo cordis mei est; coram cujus oculis non *est* pavor Dei,

3 Quum [a] blanditur ei in oculis ejus; [a] *sibi* inveniendam esse iniquitatem suam, [a] *quæ* odio habenda *esset.*

4 Verba oris ejus [b] vana & dolosa *sunt:* [a] desinit erudire ad benefaciendum.

5 Vanitatem cogitat in cubili suo, insistit viæ [a] non bonæ: [a] malum non spernit.

6 [a] Jehova, [a] in cœlis *est* benignitas tua; fides tua usque ad superiores nubes:

7 Justitia tua instar montium [c] maximorum; judicia tua *instar* abyssi magnæ: homines & jumenta conservas, Jehova.

8 [a] Quàm pretiosa *est* benignitas tua, Deus; cùm filii hominum [a] ad umbram alarum tuarum sese recipiunt.

9 [a] Uberrimè explentur pinguedine domus tuæ, & de torrente deliciarum tuarum bibendo das eis.

10 [a] Quandoquidem penes te est [a] fons vitæ, [a] in luce tua [d] fruamur luce.

11 Protende benignitatem tuam erga cognoscentes te, & justitiam tuam erga rectos [e] animo.

12 [a] Ne aggrediatur me pes [f] superbi, & manus improborum ne inducat me ad aberrandum eà.

13 Ubi cadunt operarii iniquitatis, ita impulsi ut non possint surgere.

[b] Heb. *in medio.*

[b] Heb. *vanitatis & doli.*

[c] Heb. *Dei fortis: vide Gen.* 30.8.

[d] Heb. *videamus lucem: synecdoche frequens, ut psalm.* 34.13

[e] Heb. *corde.*

[f] Heb. *viri superbiæ.*

ANNOTATIO.

1 Ode] *Ode est generis mixti, ἐναρμονίου & ὑκτικῆς, constans duabus partibus; laudatione Dei, usque ad vers.* 10. *& precatione, a vers.* 10. *ad finem usque.* Servi Jehovæ] *i.in vocatione & administratione regni Deo servitus; ac proinde fidem & misericordiam ejus implorantis, ut regnum sanctè administrare possis; vide sup. in psal.* 18.1. 2 Dictum] *prior pars psalmi Laudatiua, tria laudationis argumenta continet: primum est ab æquanimitate, diuturnâ, patientia & beneficentia Dei erga impios, a* 2. *vers. ad* 6 *usque; secundum, a continuatione beneficæ administrationis ejus in rebus omnibus creatis, vers.* 6. *&* 7. *tertium a singularibus illius beneficiis erga ecclesiam, ver.* 8. *&* 9. *Beneficentia autem Dei erga impios amplificatur a contumaciss ima illorum rebellione; primum factis atque conatibus, vers.* 3. *deinde verbis, vers.* 4. *& postremò consiliis & cogitationibus, vers.* 5. *quæ omnia ex uno tanquam genere derivantur, nimirum vanitate a timore Dei, quæ ideo proleptice ponitur vers.* 2. Dictum defectionis] *id est, quòd a defectione semel inceptâ videt animum improbi indies magis ac magis sollicitari ad novas defectiones & scelera, id animo meo insidet. Videtur enim David ab exemplo Schaiulu, quem spiritus malus quotidie in nova scelera compulerat, impiorum conditionem describere: vide* 1. *Chronic.* 10. 13. In intimo cordis] *id est, me afficit gravissimè, & animum meum tanquam gladius transverberat.* 3 Abblanditur ei] *id est, blande atque indulgenter optata illi subministrat.* Sibi inveniendam esse] *id est, omnibus modis videndum esse atque procurandum, ut nefandè adipiscatur nefaria desideria sua: quas artes Schaül adversus Davidem adhibuisse legitur,* 1. *Schem inde a* 18. *cap.* Quæ odio habenda esset] *id est, quam odissest, si saperet, omnesque boni odisse debent.* 4 Desinit erudire] *id est, a bono abstinens, nihil docet nisi male facta: quiescit, ut sequente vers.* 5 Non bonæ] *id est, ut quamq; videt pessimam, pergit in ea.* Malum non spernit] *id est, nihil mali omittit quin faciat illud, sed studiosissimè amplectitur.* 6 Jehova] *Secundum argumentum laudationis, ut observatum est in vers.* 2. *per apostrophen ad Deum.* In cœlis] *id est, summæ, profundissimæ, adeoq; infinitæ sunt benignitas, veritas, justitia judiciaq; tua; quæ amplitudo metaphoricis comparationibus exponitur ad humanum sensum accommodis.* 8 Quàm pretiosa] *tertium argumentum laudationis, ut observatum est vers.* 2. *per exclamationem ex admiratione profectam, cujus subjectio habetur sequente vers.* Ad umbram alarum] *ut supra* 17.8. 9 Uberrimè] *id est, omnem victum, necessitatem, & amœnitatem cùm præsentis, tum venturæ vitæ subministras credentibus in te: allegoriæ.* 10 Quandoquidem] *altera pars psalmi, precatio; tum publica pro toto regno & ecclesia Christi, duobus vers. tum privata pro Davide in administratione regni sui Deo servire cogitantis* 2. *ultimis: publicæ autem precationis tria sunt postulata, lucis, benignitatis, & justitiæ.* Fons vitæ] *id est, inexhausta plenitudo atque perfectio, qua fideles perfundis pro demenso voluntatis tuæ: sic permanet in allegoria, ver.* 10 *ad precationem transiens.* In luce tua fruamur] *id est, gloriosis & illustribus bonis tuis; vel præsente & futura prosperitate, cujus causas & antecedentia petit, sequente versu nimirum misericordiam Dei, & justitiam ex misericordia collatam.* 12 Ne aggrediatur me] *precatio singularis, ut duximus ver.* 10. *qua ita deprecatur malum, ut ex contrario intelligatur optare constantiam in bono.* 13 Ubi cadunt] *id est, in eam insaniam, de qua ver.* 2. *& sequentibus: ac proinde in funestum & sempiternum exitium.*

PSALMUS XXXVII.

David pios a maleficorum invidentia ad fidem & securitatem in Deo revocans, elegantissimis promissionibus utrorumq; statum per comparationem explicat; aliorum in faustam vitam & mortem, horum verò infelicem esse ostendens providentia & administratione Dei etiam in medio calamitatibus: quamobrem pios hortatur ad fugiendum malum, colendum bonum, & amplectendas fide promissiones de istorum bono & improborum exitio.

1 Ode

1 ODE Davidis. Ne accendaris ira propter malefícos; ne invideas facientibus iniquitatem:
2 Nam ᵃsicut fœnum citò succidentur, & sicut viriditas teneræ herbæ decident.
3 ᵃConfide in Jehova & ᵃfac bonum; inhabita terram, & ᵃpascere fide:
4 ᵃEt oblecta te in Jehova, qui dabit tibi petitiones ᵃanimi tui.
5 ᵃDevolve super Jehovam viam tuam, & confide in eo; ᵃnam ipse efficiet;
6 Proferens tanquam lucem justitiam tuam, & jus tuum tanquam meridiem.
7 ᵇAcquiesce Jehovæ, & continenter expecta eum: ne accendaris ira propter prosperantem via sua, propter virum efficientem cogitata.
8 Absiste ab ira, & derelinque æstuantem ira; ne accendaris ira, saltem ad malefaciendum.
9 ᵃNam malefici excindentur; dum expectantes Jehovam, ipsi hæreditariò possidebunt terram:
10 Et adhuc paululum, planè non erit improbus: quòd si consideraveris locum ejus; ᵃnon extabit:
11 Mansueti verò hæreditariò possidebunt terram, & oblectabunt se ᵃin multitudine pacis.
12 ᵃCogitante improbo contra justum, & frendente adversus eum dentibus suis,
13 Dominus ridet eum; quia videt advenire ᵃdiem suum.
14 ᶜGladium eduxerint improbi, & tetenderint arcum suum; ad dejiciendum pauperem & egentem, ad mactandum rectos viâ:
15 Gladius eorum intrabit in cor eorum, & arcus eorum confringentur.
16 ᵃBonum est parum cui sit justo, plus quàm copia ᵃsuæ improbis multis.
17 Nam ᵃbrachia improborum confringuntur. ᵃSustinet autem justos Jehova.
18 ᵃAgnoscit Jehova ᵃtempora integrorum; adeò ut possessio eorum in seculum futura sit:
19 Non erubescant tempore malo, sed diebus famis saturentur:
20 ᵃDum improbi pereunt & inimici Jehovæ, ᵈut quæ pretiosa sunt in agnis: ut hæc consumuntur ipso fumo, consumuntur isti.
21 ᵃMutuò accipit improbus, sed non potest reddere: justus verò gratiam facit & donat:
22 ᵃQuia benedicti ab illo, hæreditariò possident terram: maledicti verò ab illo excinduntur.
23 ᵃA Jehova gressus viri statuuntur, cujus delectatur viâ.
24 Cùm cadit, ᵃnon dejicitur; quia Jehova sustentat manum ejus.
25 ᵃPuer fui, etiam consenui; neque vidi justum ita derelictum, ut semen ejus quæreret panem.
26 Toto die gratiam facit & mutuat, tamen semen ejus in benedictione est.
27 ᵃRecede a malo, & fac bonum: sic ᵃhabita in seculum:
28 ᵃNam Jehova amat jus, neque derelinquit quos benevolentiâ prosequitur, in seculum cõservantur: semen verò improborum excinditur.
29 ᵃJusti hæreditariò possidebunt terram, & habitabunt ᵃin æternum super eam.
30 Justi cujus os meditatur sapientiam, & cujus lingua loquitur jus,
31 In cujus animo est lex dei sui, nullus gressuum ejus ᵃlabascit.
32 ᵃSpeculante improbo adversus justum, & quærente morte illum afficere,
33 Jehova non derelinquit illum in manu istius; ᵃneque finit eum condemnari, cùm judicatur.
34 ᵃAttende ad Jehovam; & observa viam ejus: tum extollet te ad hæreditariò possidendum terram, ᵉexcidium improborum videbis.
35 ᵃVidi improbum ᶠmagna vi erumpentem; & sese explicantem, ᵃtanquam arbor indigena virens:
36 Deinde præteriit, & ecce non erat amplius: nam quæsivi eum, sed non inventus est.
37 ᵃObserva integrum, & aspice rectum; finem istius viri esse pacem:
38 Defectores verò perdi pariter, finem improborum excindi;
39 ᵃNam salus justorum a Jehova est, robur eorum est tempore angustiæ.
40 Et adjuvat eos Jehova, ac liberat eos: liberat eos ab improbis ac servat eos, quia recipiunt se ad ipsum.

ᵃ Heb. *cordis.*
ᵇ Heb. *file.*
ᶜ Heb. *aperuerint, vel solverint.*
ᵈ Heb. *pretiosum agnorii.*
ᵉ Heb. *excidii.*
ᶠ Heb. *violentum, & sese mutantem.*

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode est didascalica alternis ferè versibus alphabeticum literarum ordinem comtinens. Constat autem ex tribus partibus: propositione officii nostri, inde a ver. 1. usque ad 7. confirmatione sive exornatione propositionis, a ver. 7 usque ad 27. postremò conclusione hortatoria ad officium nostrum & certam fiduciam promissionum Dei, ad finem usque. Propositionis membra sunt duo, interdictum adjuncta comminatione, ver. 1. & 2. & mandatum cum promissione usque ad ver. 7.* Ne accendaris ira] *id est, ne indignè feras prosperitatem illorum præsentem.* 2 Sicut fœnum] *id est, neque ipsi perdurant, neque ipsorum felicitas.* 3 Confide in Jehova] *mandatum ex adverso dehortationi sive interdicto superiori respondens, cujus partes sunt duæ: una, ut animum & cogitationes avertendo a consuetudine oculorum, sola fide respiciamus in Deum, cujus fructus hoc ver. & tribus sequentibus exponuntur; altera, ut acquiescamus cum silentio voluntati Dei, in principio ver. 7.* Fac bonum] *primus fructus fidei, bene instituta vita & conformata voluntati divinæ; cujus vitæ modus est ut pascamur fide; adjunctum verò, promissio Dei ad præsentem vitam & habitationem terræ sanctæ pertinens, quæ fuerunt olim symbola cœlestis vitæ & hæreditatis: ut pietas promissionem habet vitæ præsentis ac futuræ, 1. Tim. 4. 8* Pascere fide] *id est, ex fide vivere, non ex rebus præsentibus vitam quærens, ut improbi faciunt, ut Chabakuk 2. 4.* 4 Et oblecta] *secundus fructus fidei, oblectatio fidei in Deo solo acquiescens.* 5 Devolve super Jehovam] *id est, te vitam tuam, & totas rationes tuas illius fidei committe. Ita summatim comprehendit quæcunque ad fidem pertinent.* Nam ipse efficiet] *quæcunque facto opus fuerint: summa promissionum quas fides percipit, sequente vers. per similitudinem illustrata.* 7 Acquiesce Jehovæ] *secunda pars psalmi, confirmatio sive exhor-*

exornatio superiorum documentorum, ad quam transitur brevi repetitione illorum, inverso ordine: nam fides & spes doctrinæ priore loco; debortatio verò posteriore ponitur, hoc vers. & exegeticè amplificatur, seq.

9 Nam malefici] *ἀπολογία documentorum: primum confirmationis locus ab eventu, qua per antithesin inter se comparantur; nimirum exitio improborum, ver. 10. & bonorum conservatione, ver. 11. qua hîc prolepticè posita sunt.* 10 Non extabit] *prout spe ab experientia sua confirmat, infrà ver. 36.* 11 In multitudine pacis] *post molestias ab improbis perceptas atque superatas, sit sequentia explicant.* 12 Cogitante improbo] *secundus confirmationis locus a providentia & sapientissima administratione Dei, quia dum tolerat improbum, videre tamen dicitur sequente ver. & dum vult, judicium perficit, alibi ver.* 13 Diem suum] *quo placet Deo improbos gladio ipsorum jugulare, & servare probos, ut duo sequentes ver. ostendunt.* 16 Bonum est parum] *Tertius confirmationis locus a constitutione præsente animi & conscientia utrorumq́; : nam per comparationem ostendit David, non posse tam parum esse justo quam animo possideat omnia; quia ipsi adest majestas, cura, promissio, efficacitas, & benedictio Dei, 3. ver. sequentibus: contrà verò improbo nihil tantopere superesse, ut ipsorum animi possint in eo conquiescere.* Improbis multis] *id est, plus percipit boni justus unicus, quàm omnes simul improbi ex cumulu suis facultatibus.* 17 Brachia] *id est, omnes illorum facultates, in quibus suum robur putant consistere.* Sustinet] *id est, quantumvis infirmos & tenues conservat.* 18 Agnoscit] *ut suprà 1.6.* Tempora] *sive secunda, sive adversa: omnium rationem habet, sequente ver.* 20 Dum] *id est, dum contabescunt fame & emaciantur, ut liquefis unguentum semilorum agnorum pingue, lucis non fueris propitius ad ignem admotum: similitudo elegans. Est autem hîc & duobus sequentibus ver. explicatio ejus quod dixerat ver. 18. ab exemplo famis: quod peraquè ad alias omnes calamitates ex analogia accommodandum est.* 21 Mutuo accipit] *ad levandam famem.* 22 Quia benedicti] *ἀπολογία istius loci a benedictione Dei, ut observatum est in ver. 16.* 23 A Jehova] *exegesis prioris membri quod in superiore aetiologia ponitur, a benevolentia & beneficentia Dei; qui etiam labentes ex infirmitate suos gratiosè sustinet, 2. ver.* 24 Non dejicitur] *ita non dejectus maneat, 2. Cor. 4. 9. ut improbi contrà in perpetuum dicuntur dejici; Jecheſk. 32. 4.* 25 Puer fui] *quartus confirmationis locus ab exemplo & experientia, quasi dicat, ex quo tempore vivo, non animadverti Dei flagella in viru bonu permanere adeò ut ad posteros usque deriventur; sed observavi semper esse temporarias castigationes ejus: huic negationi subjiciuntur contraria affirmatio sequente ver. vide psalm. 72. 4.*

27 Recede a malo] *Conclusio hortatoria ad obedientiam & fidem: obedientia asseritur duo capita respiscentia; mortificatio veteris hominis, & excitatio novi in justitia & sanctitate vera: fides verò asseritur promissio, fidelem virum jam jam velut in præsentia & perpetuæ vitæ ac hæreditatis possessionē mittens; cujus propositionis exornatio atque confirmatio usque ad finem ostenditur.* Habita in seculum] *vide Gen. 20. 7.* 28 Nam Jehova] *confirmatio hortatoria, respiciens ad duo superiora capita respiscentiæ, a consilio & ordinatione judicorum Dei: nam (inquit) bonu bene est a Deo, & malu pessimè.* 29 Justi hæreditariò] *exornatio proximè præcedentis confirmationis: in qua primùm bonorum status exponitur, usque ad ver. 35, deinde verò improborum, usque ad 37. qua duo capita summatim & per anacephaleosin repetita ver. 37. & 38. concluduntur a prædicatione salutis & beneficentiæ Dei.* In æternum] *id est, non tam præsentis symboli ratione, quàm æternæ vitæ: etsi quod ad vitam præsentem attinet, sequentia docent justum & permansurum beneficio Dei, ver. 30. & 31. & ab omnibus offensis conservaturi, ver. 32 & 33.* 31 Labascit] *id est, stat firmus: metaphora.* 32 Speculante] *amplificatio ab improborum studio adversante bonorum felicitati, ut observatum est in ver. 29.* 33 Neque finit eum condemnari] *id est, mirificè liberat ad confirmandum veritatem suam, & probandam innocentiam illius, cùm opus est.* 34 Attende ad Jehovam] *hortatio ad justum, ut ita dicam, viriū sive transitiva ad alterum confirmationis membrum de improborum statu, ut dictum est suprà ver. 29.* 35 Vidi improbum] *Expositio allegorica status improborum.* Tanquam arbor] *id est, naturæ arbor sive voluntaria, quam sponte producit tellus: nam hoc genus arborum esse valentius eò quod arte vel cultura provenit, ipsa natura docet.* 37 Observa integrum] *ἀναπεφαλαίωσις, ut observatum est suprà, ver. 29.* 39 Nam salus] *ἀπολογία superioris demonstrationis ἀναπεφαλαίωτος: nam causam quidem felicitatis bonorum explicat, salutem, opem, & liberationem a Deo; sed infelicitatis quia improbos manet, narrationem resicit, quæ a contrario facilè colligitur.*

PSALMUS XXXVIII.

David ex divina voluntate pressus malo gravissimo, peccata sua confitetur; de infirmitate animi & corporis sui, desolatione ab amicis & inimicorum improbitate conqueritur: quibus omissis, ad Deum se convertit, & repetitis summatim causis opem Dei implorat ac salutem petit.

1 PSALMUS *Davidis ad recordandum.*

2 Jehova, ne in fervente ira tua arguas me; aut in æstu iræ tuę castiges me.

a Heb. *demiſſæ ſunt.*

3 Nam sagittæ tuæ a *altè* infixæ sunt in me, & demisisti super me manum tuam.

4 Non est integritas in carne mea, propter detestationem tuam: non est pax in ossibus meis propter peccatum meum.

b Heb. *graves ſunt præ me.*

5 Nam iniquitates meæ b transcendunt caput meum; ut onus b grave, graviores sunt quàm perferre queam.

6 Putruerunt, contabuerunt livores mei; propter stultitiam meam.

7 Distorqueor, incurvor pervalde; toto die atratus pergo:

8 Quia ilia mea plena sunt vilitate, adeò ut non sit ulla integritas in carne mea.

9 Debilitatus & attritus sum c pervaldè, rugio præ fremitu d animi mei.

c Heb. *uſque valdè.*

d Heb. *cordis.*

10 Domine, coram te totum desiderium meum est; & suspirium meum a te non est absconditum.

11 Cor meum palpitat, derelinquit me virtus mea; & lux oculorum meorum, etiam ipsi non sunt penes me.

12 Amici mei & proximi mei e regione plagæ meæ subsistunt, & propinqui mei e longinquo absistunt.

13 Tendunt verò laqueos, qui quærunt animam meam: & qui requirunt malum meum, loquun-

quuntur ᵃærumnæ, & dolos toto die meditantur:

14 ᵇQuos ego tanquam surdus non audio, & tanquam mutus non aperiens os suum;

15 ᶜSed sum tanquam is qui non audit, & in cujus ore non sunt argumenta:

16 ᵈQuia te Jehova expecto; *ut* tu exaudias, Domine Deus mi:

17 ᵉQuia dico, *videndum* ut non lætentur de me; nutante pede meo, contra me magnificent se;

18 ᶠSi ego ad claudicationem comparatus sum, & dolor meus fuerit coram me jugiter.

19 ᵍQuandoquidem iniquitatem meam indico, sollicitus sum de peccato meo:

20 Inimici autem mei vivi roborantur, & multiplicantur qui oderunt me ᵉfalsis de causis.

21 Et reddentes malum pro bono, adversantur mihi; ʰeò quòd sector bonum;

22 ᵍNe derelinquas me, Jehova: Deus mi, ne longè absis a me.

23 Festina ad auxilium meum, Domine salus mea.

ᵉHeb. *falsitatis, ut sup.* 35.19.

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est* ἐυχτικὸς, *exordio, narratione, & conclusione constans.* Ad recordandum] *id est, memoriam sui mendam mali sui, & liberationis accepta a Deo, quod genus Psalmorum decendi causa vocare gestiunt* ἀναμνηστικὸν. 2 Jehova] *exordium sive petitio ex abrupto, quo iram Dei & flagella deprecatur David.* 3 Nam] *narratio, sive narratio tribus partibus constans: prima est a persona Dei, de calamitatum quas ipse inflixit, sub 3. ad ver. 10. secunda, a persona sua, explicatio suæ infirmitatis sua, ver. 10. & 11. tertia, a persona circumstantium, usque ad ver. 19.* Sagittæ tuæ] *id est, plaga: metaphora. Est autem hoc & sequentes ver. gradatio, apprimè necessaria; qua David a flagellis (quorum asperitatem sentiebat (asburit ad sinum ire & destillationis Dei: inde verò devenit ad detestationem causæ, animarum peccatum suum.* 5 Iniquitates meæ] *id est, peccata & eorum pœna; synecdoche: nam hic exornatio est quarumque, qua usus est proximè præcedente ver.* Transcendunt caput meum] *id est, tanquam exundantes aquæ demergunt me: metaphora ab aquis: ut psal. 42. 8. & 88. 17. & 124. 4. & 5. ut altera quæ proximè sequitur, ab onribus translata est.* 6 Putruerunt] *Singularis explicatio plagarum de quibus supra, in genere expostulavera.* (redobita est autem fuisse gravissimum aliquem dolorem, acutissimum, multiplicem, & diuturnum, etsi quod genus fuerit malo, non nominemus in scriptura legere: ipsi fortè hæc quispiam allegoricè malit accipere. 10 Domine] *alter narrationis locus de affectione sua, cujus testem appellat Deum.* 11 Etiam ipsi non] *id est, videntur jam ea me de fecere gravitate mali.* 12 Amici mei] *tertium narrationis locum, de ratione qua circumstantes erga ipsum utebantur, sive amici, hoc ver. sive inimici, sequente ver. ac postremò ipse erga omnes, ver. 14. & 15.* E regione plagæ meæ] *præ horrore detractantes accedere, similè vide Ijobi. 19.* 13 Ærumnas] *quibus amplius afficiunt me.* 14 Quos ego] *id est, dissimulo & fero patienter, ut fidelem decet, ver. 16.* 16 Quia te Jehova] *ἀπολογία silentii, primum a fide sua in Deum, hoc ver. deinde ab improbitate adversariorum duobus ver. sequentibus.* 17 Quia dico] *secunda causa silentii: quasi dicat, nihil cum Deo rei est in isto calamitatibus; non autem cum istis canibus & portis, apud quos si quid dicerem, omnia in Iudibrium verterent: & si quid secus quàm opto fateret malumque meum continuaretur, ipsum Dei nomen in malo meo blasphemarent.* 18 Si ego] *hoc est, si non desineres malum: exegerat me ab ipso a qua modo usus est, mutatus pede meo.* 19 Quandoquidè] *Conclusio peritoria, cujus partes sunt duæ: causarum, tribus ver. & postulatorum, duobus ultimis. causæ ponuntur duæ; una, a persona sua, quod seipsum fassis coram Deo, & peccatum suum ex animo confitetur ad gloriscandum Deum: altera, a persona inimicorum, injusto odio & immeritis malefciis in Davidē prosequentium, duobus sequent.* 22 Ne derelinquas me] *Postulatum duplex, deprecationis, hoc vers. & precationis oppositæ, ver. ultimo.*

PSALMUS XXXIX.

David explicato consilio boni & patientis tranfigendæ vitæ sua, agnoscit se repentè oppressum ab inflictis aberrasse & obmurmurasse Deo: ita seipsum corrigens deprecatur peccata & supplicia sua, & misericordiam in præsenti calamitate sibi exhiberi postulat.

1 MAgistro *symphoniæ*, ᶠ*Jeduthuni*; ᵃ*Psalmus Davidis.*

2 ᵇDixeram; observabo ᶜvias meas, ne peccem lingua mea: servabo circa os meum ᵈcapistrum, ᵉtantisper dum improbus *erit* coram me.

3 Obmutueram ᵍtacitumus, ʰsilebam *etiam* a bono; ⁱcum dolor meus incrudesceret.

4 ᵏIncalescente verò ˡanimo meo in me, in meditatione mea exardescente igne; ᵐlocutus sum lingua mea, ⁿdicens;

5 ᵒFac ut experiar, Jehova, finem meum: ᵖnam mensura dierum meorū, quid est? experiar quàm durabilis sum.

6 Ecce, ᑫpalmares dispositi dies meos, & tempus meum ut nihil *est* coram te: ʳprofectò omnimoda vanitas omnis homo *est*, ˢ*quantumvis* constitutus, Sela.

7 Profectò per imaginem præterit quisque, profectò in vanum ᵗperstrepunt: congregat quispiam, sed nescit quis recepturus sit ea.

8 ᵘSed jam quid expecto domine? spes mea in te est.

9 ᵛAb omnibus defectionibus meis eripe me, ʷprobro ˣstultis ne exponas me.

10 ʸObmutesco, non aperio os meum; quia tu fecisti.

11 ᶻRemove a me plagam tuam, ᵃa conflictu manus tuæ ego deficio.

12 ᵇCùm *in* reprehensionibus ᶜpro iniquitate castigares quempiam, ᵈdissolveres sicut tineam ᵉquod inest ei desiderabile: profectò ᶠvanitas *est* omnis homo. Sela.

13 ᵍAudi rationem meam, Jehova, & clamorem meum; aurem adverte ad lachrymas meas, ne surdum agas: ʰquia peregrinus sum coram te, inquilinus ut omnes majores mei.

14 ⁱDesiste a me, ut recreem me; ᵏcùm nondū abeo, ut non amplius adsim.

ᵃHeb. *tacitumitate.*

ᵇHeb. *corde meo in medio mei.*

ᶜHeb. *palmarum.*

ᵈHeb. *probrum stulti ne ponas.*

ᵉHeb. *desiderabile ejus.*

ANNOTATIO.

1 Jeduthuni]*id est, genti Jeduthuni & illius classi: vide* 1.Chron.25.3. Psalmus Davidis]*Psalmus est, ατομμενομμαρικὸς sive precedens generis iunctæ, cuius partes sunt duæ, una est narratio loco exordii, a vers.*2. *ad* 5. *altera, precatio, ad finem usque. Videtur autem hic psalmus ex contextu & argumento de eo tempore scriptus esse, quo Davidi in summas angustias conjurationem Abschalomi conflatam est.* 2 Dixeram] *narratio continens primum explicationem animi & consilii sui, vers.*2. *deinde vitæ suæ cum proposito antea confirmatæ, vers.*3. *postremò præteritionem & abstractionem a proposito præ gravitate mali, vers.*4. Vias meas]*id est, vitam totam.* Capistrum] *metaphora a iumentis ferocioribus.* Tantisper] *quotiescunque Deo videbatur improborum operâ me exercere.* 3 Silebam etiam a bono]*id est, me bona quidem & justa defensioni meæ recordabar apud illos: sed missa faciebam omnia & patienter perferebam: vide exemplum* 2.Schem.16.5. *& sequentibus.* Cùm dolor meus]*id est, mea calamitas ingraveſceret novis accedentibus malis.* 4 Incalescente]*id est, cùm mens senſo obrui malorum magnitudine, quorum causa animus meus cum gravissimo æstu conflictatus est, & vehementissimè pertæsus esset humanæ vitæ, cum Tziba adveniens Merophiboschetum falso accusavit appetiti regni,* 2.Schem.16.1. Locutus sum]*vitæ præsentis tædio.* Dicens]*Petitionis quæ sequentibus vers. continetur, partes sunt duæ: una immodestæ ex animi pertinacia nascens, qua exoptat mortem præsentem, tribus verbis alterâ, correctio qua veluti respiscens se committit Deo vide a vers.*8 *ad finem usque.* 5 Quot experiar]*id est, mortem periphrasi mortis pathetica, ad tædium vitæ ostendendum.* Nam mensura]*declaratio petitionis, quæ sequentibus versibus exponitur.* 6 Palmares]*id est, non longiores esse quàm sit bonorum palmus: hyperbolica metaphora, quam sequentia verba per gradationem explicant. Est autem hic prior locus exegesis quantitatis vitæ, posterior locus, a qualitate & consequentibus ejus, traditus sequente versu.* Profectò]*universalis generalem vitæ nostræ constitutionem explicans, ab exemplo Davidis.* Quantum vis constitutus]*id est, firmus & fixus in hac vita: prout David superatis undique hostibus in celebri & potenti regno esse videbatur, cùm orta est ista conjuratio.* 7 Per imaginem] *id est, species est evanida: vide* 1.Corinth.7.31. *& infrà* 73. 20. Perstrepunt]*homines studio rerum hujus vitæ traducti, quasi dicat, laborant, cucurrit, & sudavit frustrà, & regnum opes, tantas comparavit: sic expostulat, quæ Abschalomi victoria fuerit, & Mephiboschetum, credebat conaturum, ac proinde incertus erat, utrùm successorem esset habiturus, an alium quemquam.* 8 Sed jam]*altera pars petitionis, ad quam transitus correctionis, quæ dicas, his mihi, quid dico? quid mortem exopto? tempus est, ut animum meum avocem ab istis carnalibus cogitationibus, & me per fidem & spem veram committam domino. hinc sequitur alter petitionis locus a vers.*9. *ad finem.* 9 Ab omnibus defectionibus] *petitio respicientis prophetæ, duo membra continens: unum est deprecatio de liberatione a peccatu & eorum pœnis, usque ad vers.*13. *alterum de impetranda gratia & instauratione sui, tribus reliquis.* Stultis]*vide Psal.*14.1. 10 Obmutesco]*id est, agnosco te justum auctorem hujus castigationis meæ, & judicia tua acquiesco: confessio.* 11 Remove]*deprecatio optimè subiecta confessioni, qua copiosiùs exponitur quod supra petierat vers.*9. Aconfli&u]*altior ratio deprecationis ab imbecillitate sua.* 12 Cùm]*amplificatio argumenti a communi hominum sortis eorum multis, si cum gravitate judicii divini se ipsum comparabat, quam firmum stem habet qui perferre possit, sed contra est suavissimum, vide de hoc argumento in Ipso mutua.* Pro iniquitate]*id est, propter peccata, quæ meritus.* Dissolveres tu cut tineam]*quæ solo tactu teritur, ut Iobi.*4.19. Vanitas]*ut supra vers.*6. *sed diverso argumento: hic enim ostendit psaltes non posse ab homine (adeò vanus est) unicum Dei judicium tolerari.* 13 Audi]*secundum membrum petitionis, ut observatum est supra in vers.*9. Quia peregrinus sum]*id est, quandoquidem (prout est sors communis omnium mortalium) non possum diu in præsente vitâ consistere, & peregrinari a te, ac proinde tibi misericordiæ exercendi erga miserum peregrinum oblata est occasio: sic* 1.Chron. 29.15. *&* Psal.119.19. *sic accipiendum esse ostendit sua verba sequentia.* 14 Desiste a me]*gravius & diutius affligendo.* Cùm nondum abeo]*videlicet, antequam moriar, an vivam hanc nunquam aspecturus: sic Iobi* 10.21. *& sequente.*

PSALMUS XL.

David ab anteacta experientia privata & publica, a sædere gratuito Dei, & a studioso obsequio suo sui ipsum in fide confirmans, gratiam & liberationem a Deo petit, improborum ruinam, bonorum consolationem ad gloriam Dei.

1 MAgistro *symphoniæ, Davidi Psalmus.*

2 Constanter expectavi Jehovam, qui inclinans ad me audivit vociferationem meam.

3 Et educens me [b]e lacu tumultuoso, e luto cœnoso; [c]statuit super petram pedes meos, firmavit gressus meos:

4 Denique indidit ori meo [d]canticum novum, laudationem Deo nostro: videntes multi revebuntur, & confident in Jehova.

5 [e]Beatus est vir ille, qui ponit [f]in Jehova fiduciam suam; neque respicit ad superbos aut declinantes ad mendacium.

6 Multa præstas tu Jehova, Deus mi, mirabilia tua & cogitationes tuas erga nos: [g]non possunt disponi recensendi apud te: si indicare velim & eloqui, numeriora sunt [h]quàm ut enarremus.

7 [i]Sacrificio & munere non delectatus, [k]aures perfodisti mihi: holocaustum & [l]oblationem pro peccato non petens:

8 [m]Tum dixi, ecce venio: [n]in volumine libri scriptum est de me.

9 [o]Facere voluntatem tuam, Deus mi, delector: & lex tua est [p]in [q]visceribus meis.

10 Prædico justitiam in congregatione multa: ecce labia mea non cohibeo; Jehova, tu nosti.

11 Justitiam tuam non tego [r]in animo meo; fidem tuam & salutem tuam dico: non celo benig-

[a] Heb. *expectando expectavi.*

[b] Heb. *e lacu tumultus, & e luto cœni.*

[c] Heb. *Jehovam fiduciæ suæ.*

[d] Heb. *ut est recensere.*

[e] Heb. *prædicarando.*

[f] Heb. *peregrinum, ut Levit.*4.3.

[g] Heb. *in medio visceribus meorum.*

[h] Heb. *in medio cordis mei.*

benignitatem tuam & veritatem tuam congregationi multæ.

12 a Tu Jehova ne cohibeas miserationes tuas a me: benignitas tua & veritas tua jugiter custodiant me.

a Heb. usque ad non esse numerum.

13 Nam circundantia invadunt me mala a innumerabilia: assequuntur me iniquitates meæ, adeò ut nequeam dispicere, numerosiores sunt capillis capitis mei b animus etiam meus derelinquit me.

b Heb. cor.

14 a Velis Jehova, eripere me; Jehova, ad auxilium meum festina.

15 a Pudefiant & rubore perfundantur pariter quærentes animam meam ad perdendum eam: agantur retrorsum & ignominia afficiantur, qui delectantur malo meo.

16 Desolentur pro mercede a pudoris sui, a qui dicunt de me, euge, euge.

17 Gaudeant & lætentur in te omnes quærentes te, ac dicant jugiter, magnificetur Jehova, amantes salutis tuæ.

18 a Cum ego sim pauper & egens, Dominus cogitet de me: auxilium meum & liberator meus es; Deus mi ne tardes.

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est in titulo, constans ex duabus partibus: una est propositio argumentorum ex quibus in fide confirmatur ad invocandum Deum, usque ad ver. 12. altera, petitio liberationis & salutis, ad finem usque.* 2 Constanter expectavi] *propositio argumentationum fidem confirmantium triplex hoc loco ponitur: antè petitionem; primùm enim ponuntur magnifica creatoris & gubernatoris operatio singularia erga Davidem, tribus versibus; tum publica erga omnes pios, ver. 5. & 6. Deinde proponitur fœdus Dei nobiscum in Christo redemptore nostro, ver. 7. & 8. Postremo proponitur obsequium fidei, quo animi prorum velut sigillo confirmantur de fœdere ad ipsos pertinente, inde usque ad ver. 12.* 3 E lacu tumultuoso] *procellæ & fluctibus vehementissimarum calamitatum; quæ metaphoricè cum procelloso & profundo lacu, ac tenaci luto comparantur.* Statuit super petram] *id est, posuit me loco firmissimo, ut qui è profundo educti ripam conscendimus in littore, tuti ab omnibus procellis.* Firmavit gressus] *id est, me ex incerto & palustri solo eduxit in firmo collocavit: duplex membrorum antithesis.* 4 Canticum novum] *vide supra 33. 3. sunt autem hoc versu adjuncta duo illius liberationis, quam consequebatur David, nimirum laus Dei, & ecclesiæ ædificatio: sic ad alterum partem hujus propositionis transitum est.* 5 Beatus] *altera pars propositionis, de publicis Dei beneficiis erga bonos; quorum indicia ponuntur tria, fides, humilitas, & veritas.* 7 Sacrificio & munere] *secundus locus argumentationis a fœdere Dei, cujus partes sunt, Deum habere nos acceptos sibi servos, hoc ver. & nos stare illo ad serviendum ipsi, ver. sequente. utrumque verò pars est interpres & efficior Christus Mediator 1. 1. & Heb. 10. 5.* Aures perfodisti mihi] *id est, me servum suum acceptum habens in perpetuum, ad obedientiam comparatus atque obstrinxisti; ut olim servi auris sibula perforabatur adjaniam hæris sus: Exodi. 21. 6. & sequent. Hæc autem de membro Christi universè dicta aliis verbis accommodantur Christo, ei quod nostra causâ formam accepit servi: quem ob rem Apostolus Heb. 10. 5. non dicit ut de Christiano dictum, autem profodisti; sed corpus aptasti: vide copiosiùs de toto argumento hujus loci Jescha. 1. & Jermeiæ 7.* 8 Tum dixi] *cum servum tuum effecisti me, & aures perfodisti mihi.* In volumine libri] *in lege, in qua servus ex fœdere acceptus præscribitur ut serviant in seculum: Exod. 21. 6.* 9 Facere voluntatem] *tertia propositio argumentationum ab obsequio Davidis, mente, studio sive animo servorum, & operis, quæ omnia David de se non propter se, sed propter Christum prædicat, cujus fide sanctificantur justi.* In visceribus meis] *id est, in animo meo, corpus.*

12 Tu Jehova] *altera pars Psalmi, petitio illata ex superioribus argumentorum locis: quæ eam ipsam misericordiam, benignitatem, & veritatem implorat David, quam superioribus versibus prædicaverat. Est autem hoc versu prolusio sive propositio generalis optati, & illius divisio in sequentes versus, qui duo minutatim ad finem usque exponuntur.* 13 Iniquitates meæ] *id est, iniquitatis pœnæ: ut Gen. 4. 13.*

14 Velis] *ex duabus postulationibus unus est ver. 12. continens in se petitionis capita: unum, pro liberatione supplicii, hoc quidem sensu intellecto, pro exemptione improborum, diabolo suppositibus; alterum, pro bonorum exhilarazione: quæ omnia spectant ad summum illum finem, ut magnificetur Deus, ver. 17.* 15 Pudefiant] *vide supra Psalm. 35. 4. & 38. 13. 14.* 16 Pudoris sui] *id est, suæ pudendæ fugæ.* Qui dicunt de me] *id est, ut amant de malo meo.* 18 Cum ego] *Conclusio petitionis, a misera conditione sua, & officio Dei.*

PSALMUS XLI.

David in rebus propè desperatis beatitatem eorum prædicat, qui misericordiam de afflictis capiunt: se in afflictione confugientem ad Deum inquisitionem multum tractatum expostulat, & liberationem a Deo petit pro defuncta sua administri ratione, confirmandâ fide, & celebrando Deo.

1 Magistro symphoniæ, a Psalmus David.

2 Beatus qui attendit ad attenuatum; dicens, tempore mali liberabit eum Jehova:

3 Jehova servabit eum & vitæ restituet eum, beatus reddetur in terra; item, ne tradas eum a desiderio inimicorum ejus:

a Heb. in manum, ut Psal. 27. 12.

4 Jehova sustentet eum, *qui decumbit* in a sponda languoris: a totum cubatum ejus a ex morbo ejus mutato.

5 a Me dicente, Jehova, gratiam fac mihi, a sana animam meam; quia peccavi tibi:

6 a Inimici mei dicebant malum de me; quando morietur, & perierit nomen ejus?

7 a Quod si quis veniebat ut inviseret, mendacium loquebatur b animus ejus, a congregabat iniquitatem sibi: egressus foras, eloquebatur.

b Heb. cor.

8 Simul contra me mussitabant omnes osores mei; contra me cogitabant quod *esset* malo mihi, *dicentes*:

9 Res nequissima tenaciter inhæret ei, & q decumbit a non amplius exurget.

a Heb. non vita dies exurgere.

10 Etiam a vir colens pacem mecum, in quo confidebam, comedens cibum meum, a sustulit adversum me calcem.

a Heb. vir pacis mei.

11 'At tu Jehova, gratiam fac mihi, & excita me; 'ut rependam illis.
12 'Ut hac re experiar 'quòd delectaris me, 'cum non clanget inimicus meus de me;
13 'Sed ego *clangam*, *cùm* in integritate mea sustentabis me; & restitues me coram te in seculum, *dicent*,
14 Benedictus Jehova Deus Israëlis, a seculo usque in seculum; Amen, iterum Amen.

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est generis mixti, ἐυρητικὸς καὶ ἱκετευτικὸς, constans ex partibus tribus; exordio, a versu 2. ad 5. propositione sive narratione, a ver. 5. ad 11. & petitione, reliqua versibus. Esti autem hic psalmus non incommodè ex verborum proprietate ad tempus alicujus invaletudinis referri possit, de qua nos aliquid in scriptura legere non memuimus: videtur tamen potius allegoricè David descripsisse agritudinem animi sui, qua affectus est, cùm adventaret Abschalom ipsum de regno depulsurus.* 2 Beatus] *Exordium ex γνώμῃ: id est, a sententia gravi; qua ostendit Psaltes beatos esse misericordes, & eorum officium duobus modis explicat: unus est misericors prædicatio promissionis divinæ erga afflictos, ver. 2. & parte versus tertii: alter, oratio pro illis coram Deo, reliqua parte ver. 3. & ver. 4.* 4 Sustentet] *id est, fulciat & confirmet.* Sponda languoris] *id est, qui rebus adversis postratus jacet.* Totum cubatum] *apostrophe ad Deum, qua utuntur emphaticè boni ad virum attenuatum attendentes.* Ex morbo ejus] *id est, agritudine animi, prout David exemplo suo docet, sequente versu.* 5 Me dicente] *propositio sive narratio sum ejus quod faciebat David in calamitatibus, hoc versiculum eorum quæ adversaris contra eum facitebant, versibus sequentibus.* Sana animam meam] *id est, libera me ex hac ægritudine & peccato mee causa ægritudinis.* 6 Inimici mei] *altera pars narrationis, de inimicorum opinatu, facto simulatio adversi consilii præjudicii, atque transfugii, & rebellionibus, usque ad versum 11.* 7 Quòd si quis] *vide supra 35. 15.* Congregabat] *id est, cogitabat cum animo suo, & fabricabatur.* 10 Vir colens pacem] *id est, mihi intimus & conjunctissimus, nimirum (ut verisimile est) Achitophel: sic psalm. 55. 14. & sequentibus. Hæc autem typicè in Davide (qui figura fuit Christi) gesta, propriè accommodantur Judæ, Joan. 13. 18.* Sustulit adversum me calcem] *conatus est me proculcare & pedibus terere; ut calcitrones & refractarii equi calcibus solent petere: metaphora. vide 2. Schem. 16. 17.* 11 At tu Jehova] *petitio, tertia pars psalmi: cujus summa est, ut instauretur David per gratiam Dei, qua est unica efficiens causa instaurationis; finet vero sequentibus verbis exponuntur.* Ut rependam illis] *i. ut omnes de quibus antè locutus sum, pro justitia tua (cujus me constituisti administrum) remunerari possim, tuendo populum tuum, & unicuos coercendo: primum petitionis finis.* 12 Ut hac re experiar] *secundus petitionis finis a conservatione sui ipsius.* Quòd delectaris me] *num turpi illa ejectione Davidis ereptus, in dubium vocabatur ipsius autoritas & administratio, ut ipse David agnoscit 2. Schem. 15. 25. & 26.* Cùm non clanget] *id est, non triumphabit victor; synecdoche.* 13 Sed ego clangam] *tertius finis, prædicatio gloriæ & beneficentiæ Dei.*

PSALMUS XLII.

David exulans a populo Dei, ardentissimum studium observandi cultus Dei in ecclesia explicat: se ipsum consolatur spe: de perturbationibus animi sui, miseriarum quas perferebat gravitate, & adversariorum blasphemiis conqueritur, ac postremò animum suum ad spem & fidem in Deum excitat.

1 'MAGISTRO *symphoniæ in posteris Korachi*, 'ode *didascalica*.
2 'Sicut cervus glociтat ad alveos aquarum, sic anima mea 'glociтat ad te, Deus!
3 'Sitiens *est* anima mea Dei, Dei fortis viventis, *dicens*: quando accedam, ut appaream in cõspectu Dei?
4 'Sunt mihi lachrymæ meæ cibo interdiu & noctu; [a] dum dicitur ad me quotidie, ubi *est* Deus tuus?
5 Hæc recordans 'effundo in me animam meam: me solitum esse transire in turba, gradiri *cum* illis usque ad domum Dei cum voce cantus & laudationis, multitudine feriante.
6 'Quid dejicis te, anima mea, & perstrepis in me? spera in Deo; nam adhuc celebraturus sum 'eum, & [b] salutem omnimodam faciei ejus.
7 'Deus mi, in me anima mea dejicit se; 'propterea recordor tui 'e terra Jardenis, & Chermonitarum, e monte exiguo.
8 'Utcunque abyssus abyssum inclamet ad sonum 'emissariorum tuorum, omnes irrumpentes fluctus tui & undæ tuæ super me transeant;
9 'Interdiu mandaturus est Jehova benignitatem suam, & noctu canticum suum [c] ad me, oratione mea ad Deum fortem vitæ meæ *perfluebo*:
10 'Dicens Deo forti 'petræ meæ, quare oblivisceris mei? quare atratus incedo propter oppressionem inimici?
11 'Sica invadunt ossa mea, probro afficientes me hostes mei; dum dicunt ad me quotidie, ubi *est* Deus tuus?
12 'Quid dejicis te, anima mea, & quid perstrepis in me? spera in Deo; nam adhuc celebraturus sum eum, omnimodam 'salutem faciei meæ, & Deum meum.

[a] Heb. *in dicendo.*
[b] Heb. *salutes faciei ejus: ut infrà vers. 12.*
[c] Heb. *mecum.*

ANNOTATIO.

1 Magistro symphoniæ] *id est, Hemani filio Joëlis filii Schemuëlis, 1. Chron. 6. 33. nam hujus fuit tertia classis Musicorum in sacro ministerio. 1. Chron. 25. 5.* Ode didascalica] *ut supra 32. 1. hujus odes qua David suo exemplo certamen piorum docet, partes sunt duæ: una, qua expostulat de exilio suo & absentia ab ecclesia Dei, usque ad versum 7. altera, qua expostulat de calamitatibus quæ sibi tantoperè afflicto ab inimicis importantur: utraque verò conclusionem habet amœnam.* 2 Sicut cervus] *propositio universalis*

salu studii quo ad Deum ferebatur David, illustrata per comparationem cervi; qui tum omni tempore confugere ad aquas dicitur, cùm anhelus est; tum maximè intuste. Autumno, quo tempore propter æstum est sitis impatientissima: vide Aristot. lib. 6. de historia animalium cap. 29. Glocitat] *id est, exclamans accurrit: metaphorica accommodatio similitudinis.* 3 Sitiens est anima mea] *prior propositio continens partes duas, querimoniam, usque ad versum 6. & consolationem adversus querimoniam, vers. 6. querimonia autem summa est, prophetam agi è fere quòd non possit Deum accedere ex præscripto legis, Exod. 23. 17. locus amplificationis duo; unus a convicio & probris impiorum, versiculo 4. alter, a præteritorum conventuum recordatione, versiculo 5.* 4 Sunt mihi lachrymæ] *id est, tantùm pascor lachrymis, ut Psalm. 80. 6.* 5 Effundo in meanimam] *id est, liquefio & cantabesco: ut Iobs 30. 16.* 6 Quid dejiciste] *conclusio propositionis præcedentis consolatoria ad animam; cujus partes sunt reprehensio sive correctio status animæ, & consolatio.* Bum & salutem] *id est, cum celebrabo ipsum, tum salutaria ipsius erga nos beneficia prædicabo: sic gloriatur David in fide, repentè emergens ex superiore certamine.* 7 Deus mi] *altera pars psalmi, ut observatum est suprà in vers. 1. Expostulat autem David cum Deo de infirmitate animæ suæ, tribus argumentis: primùm est (ut suprà) ab exilio suo, hoc vers. secundum, a miseriis novis indies ad exilium ipsius accedentibus, sequente vers. 8. tertium a contumeliosis in Deum blasphemiis, ver. 10 & 11. quibus singulis suæ consolationes accommodatè proponuntur.* Propterea] *quod neque ullquam alibi, neque in me ipso anima mea potest conquiescere: primus consolationis locus.* E terra] *id est, ubicunque locorum exulare cogar in terminis Israëlitarum, qui hîc ex ordine numerantur: ab oriente, ubi erat Jardes; ab Aquilone, qua desinit Chermone monte & Libano; & a meridie, qua montana Judææ terminant. Nam hæc cuncta Libano monte & Chermone comparata, in exiguis tantùm collibus numerantur.* 8 Utcunque] *metaphorica & figuratio nem descripto ab exundante numborum & procellarum vi.* Emissarium] *id est, canalium, tuborum, & fabentium, e quibus aqua deorsum ruunt præcipites.* 9 Interdiu] *alter consolationis locus secundo calamitatum generi respondens, a Dei fide in præstandis promissis, & ab orationibus nostris.* 10 Dicens Deo forti] *Summa orationis quam professus est psalles habiturum se coram Deo.* Petræ meæ] *tuo perfugio meo, ut suprà 40. 3.* 11 Sica invadunt] *tertius locus querimoniæ, ut observatum est suprà in ver. 7. quasi dicat, blasphemias in Deum e vomunt, & perinde faciunt ac si me gladio confoderent: adeo in linguæ blasphemias perfero.* 12 Quid dejicis] *Conclusio, ut suprà ver. 6.* Salutem faciei meæ] *id est, qui coram & re ipsa mihi auctor est omnis salutis ex gratuito fœdere, quo se suis Deum confirmavit: ut 2. Schem. 7. 29.*

PSALMUS XLIII.

David ab adversariis pressus vi & fraude, a Deo petit liberationem ex fœdere ad glorificandum eum, & in spe confirmat animum suum.

1 VINDICA me Deus, & [a] susci pe contentionem meam a gente [b] non benigna a viro [b] doloso & iniquo libera me.
2 [c] Nam tu es Deus roboris mei: quare rejiceres me? quare mœstus continenter irem propter oppressionem inimici?
3 [d] Mitte lucem tuam & veritatem tuam; ipse deducant me: adducant me in montem [d] sanctitatis tuæ, [e] & in tabernacula tua:
4 Ut accedens ad altare Dei, ad Deum fortem [f] autorem lætitiæ exultationis meæ; celebrem te citharâ, ô Deus, Deus mi.
5 [g] Quid dejicis te, anima mea, & quid perstrepis in me? spera in Deo; nam adhuc celebraturus sum eum, [h] omnium salutem faciei meæ, & Deum meum.

[a] Heb. *contende contentionem meã.*
[b] Heb. *doli & iniquitatis.*
[c] Heb *lætitiam exultationis meæ.*
[d] Heb. *salutes faciei meæ. ut sup. 42. 6*

ANNOTATIO.

1 Vindica me] *Ode est ejusdem generis & argumenti cum superiore, ac velut illius epitome: continens petitionem, ver. 1. exornationem petitionis, usque ad ver. 5. & conclusionem ver. 5.* Non benigna] *id est, maligna; quod de administris Schaülu dici credibile est, ut sequentia verba de Schaüle.* 2 Nam tu es] *exornatio petitionis primùm a fœdere officioso, Deo debendo a genere petitionis, quod nihil petat alienum a fœdere, hoc & sequente versu, postremò a fine, ut omnis gloria tribuatur Deo, ver. 4.* 3 Mitte lucem tuam] *id est, fœderis tui documenta exhibe, dispellens tenebras miseriæ meæ, servans fidem, & reducens me in ecclesiam tuam.* Sanctitatis tuæ] *id est, ubi arca residet, symbolum præsentiæ tuæ sanctissimæ: erat autem tunc temporis Kirjath-Jebharumo, ex quo a Pesischtæo remisse fuerat, 1. Schem. 6. 22.* Et in tabernacula tua] *id est, ubicunque locorum tentorium tibi fuerit fixum: his enim temporibus duo fuerunt loca in quibus ordinarium Dei cultum conservabatur, donec templum a Schelomone extrueretur est: 2. Chro 1 unus locus fuit tabernaculo legali quod extruxerat Mosche, primùm Nobi, deinde Gibbhoni, 1. Schem. 21. & 1. Reg. 3. alter verò arca in oppido Kirjath-Jebharimorum, donec a Davide deportata est in civitatem suam, 1. Chro. 15. & 16. Quamobrem hîc tabernaculorum plurali numero mentionem facit.* 5 Quid dejicis] *Conclusio hortatoria, ut suprà 42. 12.*

PSALMUS XLIIII.

Ecclesia majorum documentis, fœdere Dei, & studio quo tenetur Deus amplificandæ gloriæ suæ confirmata, gravissimè expostulat cum Deo de suis calamitatibus; integritate animi & vitæ sua freta probat se eas perpeti pro nomine Dei: & postremò opem illius implorat pro salute sua.

1 MAGISTRO symphoniæ in posteris Koraclis: [a] ode didascalica.
2 [a] O Deus, auribus nostris audivimus; majores nostri narraverunt nobis *quod* opus operatus sis temporibus eorum, temporibus [a] priscis:
3 Te manu tua gentes expulisse, & plantasse ipsos: malo affecisse nationes, & propagasse ipsos.
4 [a] Non enim gladio suo hæreditariò possederunt terram, & brachium eorum non dedit salutem eis: sed dextera tua, brachiumque tuum

[a] Heb. *antiquitatis.*

tuum & lux faciei tuæ; quia eras benevolus eis.
5 Tu ipse es rex meus, ô Deus: præcipa Deus omnimodæ salutis Jahhakobi.
6 Per te hostes nostros cornu feriremus: per nomen tuum conculcaremus insurgentes in nos:
7 Nam arcui meo non confidebo, aut gladio meo non servaturo me.
8 Cùm servaveris nos ab hostibus nostris, & osores nostros pudefeceris;
9 Deum laudantes toto die, nomen tuum in seculum celebrabimus, Sela.
10 Atqui rejecisti & ignominia affecisti nos, quòd non proceſseris cum exercitibus nostris.
11 Feciſti ut retrò cederemus ab hoste, & osores nostri diripiunt sibi.
12 Tradidisti nos ut pecudes cibarias, & in gentes sparsisti nos.
13 Vendidisti populum tuum pro re vili, & non auxisti rem pretiis eorum.
14 Exposuisti nos probro vicinis nostris, sannæ & ludificationi circumstantibus nos.
15 Posuisti nos parabolam in gentibus, jactationem capitis in nationibus.
16 Toto die ignominia mea obſervatur mihi, & pudor faciei meæ obtegit me;
17 Propter vocem probro afficientis, & blaſphemi; propter inimicum & ultorem sui.
18 Totum hoc evenit nobis; nec tamen obliviſcimur tui, neque mendaciter agimus contra fœdus tuum.
19 Non agitur retrorsum animus noſter, aut declinat greſſus noſter a semita sua:
20 Quamvis contriveris nos conjectos in locum cetorum, & obtexeris nos lethali umbra.
21 Si obliti fuiſſemus nominis Dei nostri, aut expandiſſemus manus nostras ad Deum fortem extraneum:
22 Nónne Deus perveſtigaſſet istud? cùm ipse cognoſcat abſcondita animi.
23 Sed propter te occidimur quotidie; æſtimamur ut pecudes macta ndæ.
24 Evigila, quare dormires Domine? expergiſcere, ne rejicias in æternum.
25 Quare faciem tuã abſconderes? obliviſcereris afflictionis nostræ & oppreſſionis nostræ?
26 Nam dejecta eſt in pulverem vita noſtra, adhæret terræ venter noſter.
27 Surge ad juſtum auxilium nobis, & redime nos propter benignitatem tuam.

a Heb. *salutum, ut sup.* 42.6.
d Heb. *cibi.*
e Heb. *pro non opibus.*
f Heb. *cor. nostrum: ſic infrà* 22.
g Heb. *mactationis.*

ANNOTATIO.

1 Ode didaſcalica] *id eſt, tradita eccleſiæ ad docendum eam de afflictionibus & legitimo uſu earum, cùm immittuntur a Deo: nam videtur hæc ode aut ſcripta fuiſſe a Davide recordatione eorum temporum quibus Iſraëlitæ a Peliſchtæo vexabantur inde a diebus Schimſchonis ad Davidem uſque, ut eccleſia ab antecedente exemplo præcaveres ſibi, & ad afflictiones ſeſe compararet; aut ab aliquo vate Dei temporibus captivitatis Babylonicæ, ut hac precationis formula uterentur pii. Eſt autem ode ad docendum quidem tradita, ut oſtendit inſcriptio; ſed tamen genere συντικὸν, conſtans ex tribus partibus, Exordio, a ver. 2. ad 10. propoſitione, a ver 10. ad 24. & concluſione petitoria.* 2 O Deus] *Exordii quo utuntur pii ad conciliandam ſibi miſericordiam, loci ſunt tres: unus ab antiquo Dei operibus qua pii ſe audivi percepiſſe profitentur per fidem, uſque ad ver. 5. alter, a fœdere ſempiterno & officio Dei, cujus conſcios & participes ſe prædicant ſancti, a ver. 5. ad 8. tertius, a gloria Dei, ver. 8. & 9.* 3 Plantaſſe] *vide Exod. 15. 17.* Propagaſſe ipſos] *tum gentis incremento, tum amplificatione ſedis: metaphora, ut Pſal. 80. 9.* 4 Non enim] *ἀιτιολογία ſive confirmatio propoſitionis præcedentis, per contentionem: qua docet pſaltes non ipſorum, ſed Dei virtutem omnia præſtiſſe ex mera ipſius benevolentia: vide Exod. 15. 13. & ſequentibus: item 23. 27. & Joſhoſch. 24. 12.* Lux faciei tuæ] *id eſt, illuſtris præſentia tua, qua præviſti & praluxiſti eis: hypallage.* 5 Tu ipſe es] *alter locus a fœdere & officio Dei, ut dictum eſt in ver. 2.* Præcipe] *idem quod a majoribus noſtris audivimus: nimirum ut nos confirmentur, & hoſtes infirmentur. quaſi dicat, ſtat per te qui dictum ac factum potes eadem opera exhibere.* 6 Hoſtes feriremus] *ſi tantùm præciperes: metaphora a feris pugnantibus, ut Deut. 33. 17.* 8 Cum ſervaveris] *tertius locus a prædicatione gloriæ Dei in Eccleſia ejus.* 10 Atqui rejeciſti] *quaſi dicat, tantùm abeſt ut res a majoribus audiſtas nobis in præſentia præſtes, te Deum noſtrum oſtendas, & gloria tua conſulas, ut contrà jactere omnia videantur. Altera pars pſalmi, propoſitionis ejus partes ſunt duæ, expoſtulatio malorum acceptorum & perpeſſionum eccleſiæ, uſque ad ver. 17. & profeſſio fidei animi, ſui in Deum integri per medias calamitates, a ver. 18. ad 24.* Quod non proceſseris] *id eſt, non adjuveris & adjuveris nos: quod ſequentium verſuum narratione confirmatur.* 12 Cibarias] *id eſt, quæ mox mactandæ & cibo futuræ ſunt, ut infr. 23.* Sparſisti nos] *vide 1. Sch. 14. 22.* 13 Vendidisti] *id eſt, gratis alienaſti nos & ſine emolumento tuo; humanitus dictum a re forenſi.* 15 Agitationem capitis] *vide, 2. Reg. 19. 21.* 17 Propter vocem] *id eſt, duobus modis excruciamur: primùm propter gloriam Dei, quam impii proterve blaſphemant: deinde propter mala noſtra, quibus inhumaniter obruimur.* 18 Totum hoc evenit] *ſecunda pars propoſitionis, profeſſio integritatis ſuæ erga Deum in graviſſimis afflictionibus, ut obſervatum eſt in ver. 10. Sunt autem duo integritatis quam profitentur capita prolepticè expreſſa hoc verſu; ipſos non obliviſci Dei, & non mendaciter agere in fœdus illius: quæ utraq; inficiatio ſeq. ver. per ὑποφορὰν exornatur; deinde affirmatio contraria ex adverſo ſubjicitur ver. 21.* 19 Non agitur retrorsùm] *confirmatio poſteriorii membri, duobus ver. ab integritate animi operumq; ſuorum, quæ ſynecdochicè a prophera deſcribuntur.* 20 Quamvis] *id eſt, nos velut in mare profundiſſimum & abyſſum calamitatum demerſeris: metaphoræ.* 21 Si obliti] *confirmatio priorii membri prolepſeos quæ uſus eſt ver. 18. a teſtificatione conſcientiæ ſuæ & juſtitiæ Dei.* Ad Deum fortem] *i. quantumvis fortitudinis nomine apud cultores ſuos commendatum.* 23 Sed propterte] *confirmatio cauſæ perpeſſionum ſuarum, nimirum martyrium glorioſum pro Chriſto: vide Rom. 8. 36.* 24 Evigila] *concluſio petitoria, qua prophæta humanitus implorat opem Dei per gradationem, ut evigilet, exurgat, opem ferat, & liberet, verſu ultimo: quæ petitiones ſuis deprecationibus, interrogationibus, & querelis exornantur.* 25 Obliviſcereris] *id eſt, non demonſtrares te recordari noſtri.* 26 Nam dejecta] *id eſt, proximè abſumus a morte: hyperbole.* 27 Ad juſtum auxilium] *id eſt, quantum nobis opus eſt, ut ex hiſce calamitatibus liberemur.*

PSALMUS XLV.

Psaltes typo connubii Schelomonis cum filia Parhonis utens, nuptias Christi cum ecclesia celebrat: virtutumq; elegantiæ, officii, gloriæ, & fructuum ex matrimonio spirituali venturorum nomine commendat: & publica laudatione canticum terminat.

1 MAGISTRO *symphoniæ in posterũ Korachi ad*[a] *hexachorda,* [b] *didascalicum*[c] *canticum*[d] *amicorum.*

2 [e]Ebullit [f] animus meus verbum bonum; dicturus sum ego poëmata mea de rege; lingua mea [g] stylo, [h] scriba promptus.

3 [i]Multò pulchrior effectus es filiis hominum: infusa est gratia labiis tuis, [k]propterea benedixit tibi Deus in seculum.

4 [l]Accinge gladium tuum super femur, [m]ô robuste; [n]*gladium* gloriæ tuæ & decoris tui.

5 Et decore tuo [o] [p]prosperè equita propter negotium [q] veritatis & [r] mansuetæ justitiæ: nt [s] doceat *de* te res reverendas dextera tua.

6 Sagittis tuis acutis [t] *infixu* cordi inimicorum regis; populi sub te confidant.

7 [u]Solium tuum, ô Deus, in seculum & sempiternum: sceptrum [x] rectum, scriptum regni tui.

8 Dilexisti justitiam, & odisti improbitatem; [y] propterea unxit te Deus, Deus tuus [z] oleo gaudii præ [aa] consortibus tuis,

9 [bb] Myrrha & stantalis, [cc] casiæ, [dd] omnia vestimenta tua *producunt* [ee] e templis [ff] eburneis, [gg] præ iis qui lætificant te.

10 [hh]Filiæ regum inter [ii] charas tuas: collocata est conjunx ad dexteram tuam cum insigni auro Ophirio.

11 [kk]Audi filia, ac vide, & inclina aurem tuam: obliviscereque populi tui & domus [ll] paternæ tuæ:

12 Et delectabitur rex pulchritudine tua: cumque sit dominus tuus, incurva te ei.

13 [mm]Tunc filiæ Tyri, divites populi, cum munere facient tuam precabuntur.

14 Tota honorata filia regis intrò, [nn] fundis aureis vestita,

15 Cum phrygianis deportatur ad regem, [oo] virgines post eam amicæ ejus adducuntur ad te.

16 Deportantur cum [pp] summa lætitia & exultatione, intrant in palatium regis.

17 [qq]Loco parentum tuorum erunt filii tui: præpones eos [rr] principes in tota terra.

18 [ss] Memorabo nomen tuum [tt] in unaquaque ætate; idcirco populi celebrabunt te in seculum & sempiternum.

[a] Heb. *dilectarum.*
[b] Heb. *cor meum.*
[c] Heb. *prosperare equitate: simile vide 1. Schem. 2. 3.*
[d] Heb. *mansuetudinis justitiæ.*
[e] Heb. *rectitudinis.*
[f] Heb. *casiæ.*
[g] Heb. *eburneis.*
[h] Heb. *pretiosas.*
[i] Heb. *patris tui.*
[k] Heb. *cum Lætitia.*
[l] Heb. *in omni ætate & ætate.*

ANNOTATIO.

1 Hexachorda] *Vox Hhebræa varia quidem est significationis, sed origine certæ: deducitur enim ab altera voce Hhebraica quæ significat sex, ut docet Kimchi: quam ob rem tam de instrumentis hexachordis, quam de floribus lilsorum dicitur; quia hu sena sunt folia, & illu chordæ senæ. Nos verò ex ambigua voce eam interpretationem elegimus, quæ rebus magis convenit.* Didascalicum] *id est, traditum ecclesiæ ad docendum & informandum eam de sacro sancto conjugio Christi.* Canticum amicarum] *id est, epithalamium, quod paranymphæ cecinerunt Schelomoni cum filiam Parhonis duceret. Est autem hoc canticum epithalamium, ut diximus, generis laudativi, typicè quidem de Schelomone dictum; sed propriè ad magnum illud mysterium conjugis quod Christus cum Ecclesia iniit, pertinens: ut pluribus locis ostenditur. Ejus partes sunt quatuor; exordium, versu 2. laudatio sponsi, a versu 3. ad 10. laudatio sponsæ, a versu 10. ad 18. & conclusio, versu 18.* Amicarum] *id est, quas amore suo ad nuptias invitavit, & sibi amore conjunxit: vide infra versu 10.* 2 Ebullit] *Exordium, ut vocant floridum: quo pii præponunt se animo, ore, manibusq; omnia effecturos quæ ad celebrandum conjuges & conjugium sacrum pertinebunt.*

3 Multò pulchrior] *secunda pars psalmi, laudatio sponsi; quæ tenuissima ex parte Schelomoni competit, omnibus verò numeris Christo accommodanda est. sunt autem hujus laudationis loci, commendatio elegantiæ, vultus, & sermonis, hoc versu. hortatio a potentia magnifica, ad administrationem regni, tribus sequentibus: & majestatis gloriæq; sempiternæ prædicatio, versu 7. 8. & 9. quorum omnium origo est a patre, qui filium unxit & dedit ei spiritum sine mensura, Joan. 3. 34. Quamvis autem hæc in speciem Christo minimè videntur adfuisse dum in forma servi ambularit; non dubium est tamen quin propria sint illius: prout docemur Evangelio quadam in ipso consummata esse & alia in deus consummari.* Propterea] *nimirum ut omnes elegantia gratiaque superaret, ac potiùs in omnibus autor esset elegantiæ & gratiæ.* 4 Accinge gladium] *id est, arma tua regia. quæ in Schelomone fuerunt carnalia, in Christo verò gladius est spiritualis verbi procedentis ex ore ipsius de quo Jesaiæ 11. 4. Hebr. 4. 12. & Apoc. 1. 16.* O robuste] *ejusdem Christi, cui omnis potestas data est in cælo & in terra: & cujus armis omnes munitiones subvertimus, ratiocinationes, omnemq; sublimitatem quæ extollitur adversus cognitionem Dei, &c. 2. Corinth. 10. 4. & sequentibus.* Gladium gloriæ] *id est, gloriosissima arma majestatis tuæ: hypallage.* 5 Prosperè equita] *id est, exequere administrationem tuam tua instructus dono: ideoq; regia hæc administratio sequentibus verbis exponitur; tum ergo bonos, hoc versu, tum etiam contra improbos, versu sequente metaphora a forma principum terrenorum.* Veritatis] *i. veræ religionis quæ imprimis est a vero principe procurranda.* Mansuetæ justitiæ] *id est, justæ administrationis erga nos; mansuetudine, id est, æquitate & clementia facili temperatæ.* Doceat] *id est, commonstret omnibus & probet administrationem tuam quæ tibi apud omnes reverentiam conciliet.* 6 Infixis] *ὑπόμνημα verborum perspicuitatis causa mutavimus; ut Jehoschuahhæ 24. 25. & infra versu 13. Sunt autem hæc omnia typicè dicta de evangelica administratione Christi; quæ alia est odor vitæ ad vitam, alia verò mortis ad mortem, 2. Corinth. 2. 15. &. 16. 7.* Solii tuum] *majestatis, justitiæ, & gloriæ divinæ in Christo descripto ex donis & vocatione Dei: nã hæc ad Schelomonem minimè pertinere, tum ipsa verborum series ostendit, tum Apostolus ad Hebræos. 1. 8. 8.* Propterea] *id est, in hunc finem plenitudinem spiritus accepisti, ut ista præstes, & ex plenitudine tua omnes accipiamus gratiam pro gratia, Joannis 1. 16.* Oleo gaudii] *id est, unctione spiritus, per quem regnum Dei est justitia, & pax, & gaudium in Christo: Rom. 14. 17. hæc typicè de Schelomone dicta & ex parte facta,*

fucta, ut docetur 1. Regum plenũ in Christo complementum habent. Oleum autem συνεδοχικῶς pro unguento accipimus, ut sæpè fit in scriptura: cujus unguenti descriptio ultimo stur sequente versu. Consortibus tuis] *id est, Christianis, qui tũ & dignitatis tuæ participes fiunt per fidem.* 9 Myrrha] *id est, unguenti confectio ex istu præstantissimus & odoratissimus generibus aromatium.* Præ iis qui lætificant te] *id est, odoratos es, & odoratora vestimenta tua, quàm est odor eorum qui comitantur te, & se nuptiis tuis, adjungentes, prædicant te atque exhilarant. Sunt autem illi Christiani, quibus ait Joannes; amicus Sponsi qui stat & audit eum, gaudio gaudet propter vocem Sponsi, Joannu 3.29.* 10 Filiæ regum] *tertia pars psalmi pertinens ad ecclesiam Sponsam Christi, cujus fuit typus filia Pharbhonis quæ Schelomoni nupsit. Sunt autem tria similster hujus laudationis capita: primum est, commendatio ipsius reginæ & comitatus ejus, hoc versu; secundum, hortatio ad officium conjugale, fidem, obsequium & honorem exhibendum Christo, versu 11. & 12; tertium, gloriæ adjunctæ & consequutio prædicatio, cæteris versibus.* Charas tuas] *id est, quæ sola tua charitate complexus, ad nuptias invitasti, & cooptasti in comitatum pretiosissimum Sponsæ tuæ; ut amicas vocavit suprà versu 1.* 11 Audi filia] *hortatio, ut ductum est versu præcedente.* 13 Tunc] *tertium laudationis caput, prædicatio gloriæ quam ecclesia in Christo perceptura est; primùm præsentis, velut in ipso nuptiarum tempore, usque ad versum 16. deinde eventura ex conjugio Christi, nimirum quòd plurimos & potentissimos liberos ipsi genitura est, versu 17.* 14 Fundis aureis] *id est, vestimenti, quæ fundis ex auro & insitivis gemmis circumfulgebunt: omnia (ut ſæpè jam diximus) allegorica.* 15 Virgines post eam] *apostrophe ad Sponsam; qua celebratur gloriosus adventus Sponsæ; & fructus ex ea perventuri ad Christum prænuntiantur, sequente versu.* 17 Loco parentum *vide Jescha. 49. & 60. quasi dicas, nunquam desitura est, sed perpetuò manſura generatio tua.* Principes] *i. consortes cœlestis regni, & regei in Christo. Apoc. 1. 6. Nam hæc non possunt de Schelomone accipi; qui unicum filium habuit regem, & quidem lacerati regni.* 18 Memorabo] *id est, statuam monumenta laudis tuæ quæ semper in ecclesia durent: concluſio.* Idcirco] *quia hi monumenti fuerint informati de gloria nominis tui: ut suprà. 22. 23.*

PSALMUS XLVI.

Psaltes Dei beneficentiam erga pios, & piorum in rebus adversissimis fidem in Deum prædicat, ex præsentia & operibus Dei: ideóque gentes provocat ad cognoscendum ex operibus Deum: & fiducia prædicationis concludit canticum.

1 MAGISTRO *symphoniæ in posterũ Korachi* [a] *ad acutam symphoniam,* [b] *canticum.*

2 [c] Deus nobis *est* receptus & robur, auxilium in angustiis [a] præsentissimum.

3 Idcirco non timeremus, [d] si commutaret terra *locum*; aut si dimoverentur montes *depulsi* [b] in ima maria:

4 Fremerent, lutosæ fierent aquæ [e] cujusque illorũ; cõmoverentur montes elatione ejus. Sela.

5 [f] Flumen, rivi ejus, lætificant [f] civitatem Dei; [g] sanctissimum, *cætera* [g] habitacula excelsi.

6 Deus in medio illius, non dimovetur; adjuvat illam Deus [h] ab appetente manè.

7 Frementibus gentibus, moventibus se regnis; edit vocem suam, [i] liquefit terra.

8 [k] Jehova exercituũ nobiscum *est*, locus editus nobis Deus Jahhakobi. Sela.

9 [d] Agite, videte opera Jehovæ; [l] ut disponat desolationes in terra,

10 Faciens ut cessent bella usque ad extremitatem terræ; arcum perfringat & truncet hastam, currus comburat igne.

11 [m] *Dicens*: desistite & agnoscite me esse Deum; me exaltatum iri [n] in gentibus, exaltatum iri in terra.

12 [k] Jehova exercituum nobiscum *est*, locus editus nobis Deus Jahhakobi. Sela.

a Heb. *præsens valde.*
b Heb. *in cor marium.*
c Heb. *ejus.*
d Heb. *vertit.*

ANNOTATIO.

1 Ad acutam symphoniam] *vide 1. Chron. 15.20.* Canticum] *canticum est didascalicum ex duabus partibus constans, propositione, cum exornatione propositionis, usque ad ver. 9. & hortatione, ad finem usque.* 2 Deus nobis] *propositio continens capita duo; unum, præsentissimæ Dei beneficentiæ erga nos, hoc versu: alterum, fidei nostræ in eum constantissimæ, ver. 3. & 4.* 3 Si commutaret] *Concessio hyperbolica, quam ſequentia verba explicant ad demonstrandam gloriosam πληροφορίαν fidei. quasi dicat, ne hi quidem rebus percellar fretus præsentia Dei; tantùm abest ut me perterrefaciant omnia finitimorum bella, de quibus 2. Schem. 8. & 1. Chron. 18.* 4 Lutosæ fierent] *gravi agitatione fluctuum, & terræ cum mari conturbatione.* 5 Flumen] *id est, populus Dei urbem & Judæam totam incolens, quantumvis reluctante & invito mundo, tam certa fiducia conquiescit in Deo, ut flumine hoc contentus sit & perexiguis rivis ad defensionem ſuis. Est autem hoc flumen Kidron ex Guchone superiore & inferiore, ex Schiloacho, aliisq; rivulis profluens, & ambiens dimidium urbis: ut ex plurimorum locorum inter ſe comparatione constat.* Civitatem Dei] *id est, Jerusalaimæ, quò veniebant cives & populares Dei ad sacros cœtus.* Sanctissimum] *id est Tsijonẽ, qua fuerat importata arca.* Habitacula] *id est, regionem totam, quam Deus sibi vindicavit, populoq; suo habitandam dedit.* 6 Ab appetente manè *id est, opportunissimè, cùm primùm opus est: sic Exod. 14. 27.* 7 Liquefit terra] *id est, incolæ terræ disſiuunt ad solam illius vocem.* 8 Jehova exercituum] *summa gloriosæ prædicationis fidei, concludens priorem partem: quæ iisdem planè verbis alteram quoque concludit in fine Cantici.* 9 Agite] *altera pars Cantici, hortatio ad omnes, ut opus Dei observent, duobus versibus desinunt maledicere, & agnoscant Deum ab opribus, ver. 11. ac postremo fideles prædicantes audiant.* Ut disponat desolationes] *fusis & perditis inimicis.* 11 Dicens: desistite] *prosopopœia; qua ostendit Psaltes cùm judicia ista ex æquitur Deus, perinde esse atque si palam clamaret & pronuntiaret documenta ſuæ naturæ, majestatis, & gloriæ.* In gentibus] *invitis aut volentibus: invitas quidem perdendo, obsequentes verò servando ad gloriam meam.* 12 Jehova exercituum] *conclusio ut suprà versu 8.*

PSALMUS

PSALMUS XLVII.

Ecclesia Judæorum hortatur gentes ad gratulandum Christo & prædicandum eum: primùm à communi ipsarum vocatione ad Evangelium, deinde à potentissima regni Christi administratione & gloria.

1 MAGISTRO *symphonia in posterũ Korachi, psalmus.*

2 [a] Omnes populi [a] plaudite manu, clangite Deo voce [a] canora.

[a] Heb. *tenuis*

3 [a] Nam Jehova excelsus reverendus, rex magnus *est* super totam terram.

4 [a] Cogit in caulam populos [a] in locum nostrum, nationesque in locum pedum nostrorum.

5 [a] Seligit [a] nobis possessionem nostram, [a] excellentiam Jahhakobi quem diligit. Sela.

6 [a] Ascendit Deus [a] cum clangore, Jehova cum sono buccinæ.

7 Psallite Deo, psallite: psallite regi nostro, psallite.

8 [a] Nam rex totius terræ *est* Deus: psallite psalmo [a] didascalico.

9 Regnat Deus super gentes; Deus [a] insidens solio sanctitatis suæ.

10 [a] Voluntarii populorum congreganturpopulus Dei Abrahami, [a] quia Dei *sunt* [b] protectiones terræ; val de excellit.

[b] Heb. *scuta.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est didascalicus in genere laudativo, continens partes duas; unam, qua hortatur gentes ut Christo adventanti gratulentur, & regnum suum statuenti in nova prædicatione Evangelii, usque ad versum 6. alteram, qua hortatur ut Christo exaltato in majestatem regni psallant & confidant, inde ad finem usque.* 2 Omnes populi] *propositio prior hortatoria; cujus argumenta tribus versibus sequentibus exponuntur.* Plaudite manu] *ad est, lœti & hilares adventanti Christo quibuscunque signis potestis gratulamini: simile vide Nachum. 3. versu ultimo.* 3 Nam Jehova] *ἀιτιολογία hortationis a natura officioq; Christi, hoc versu, & effectu regni ejus, duobus sequentibus. Est autem hic Jehova Christus, cui omnis potestas data est in cœlo & in terra.* 4 Cogit in caulam] *primus effectus regni Christi; vocatio gentium in communionem gratiæ ac veluti in Judæorum caulam, ut fiat unum ovile & unus pastor, Joan. 10. ver. 16. soluto septo intergerini parietis, & unitis in uno corpore reconciliatis Deo per crucem, Ephes. 2. 14. prout fuerat a Noacho prædictum Gene. 9. 27. sic autem accipiendum esse hoc verbum, docent probatissimi Hhebræorum scriptores, R. Jehuda, & Abenhhezra.* In locum nostrum] *id est, in caulam nostram, ut simus unum ovile.* 5 Seligit nobis] *secundus effectus regni Christi; quod etsi hic in unum ovile cogimur, tamen alle longè melius nobis prospicit, comparans hereditatem incorruptam, quæ nec contaminari potest, nec marcescere, nobis servatam in cœlis, 1. Pet. 1. 4.* Nobis] *& Judæis & gentibus, qui gratulamur Christo.* Excellentiam Jahhakobi] *id est, omnia illa excellentissima promissa & dona, quæ Jahhakobo facta sunt, ut pervenirent ad totum Israëlem Dei.* 6 Ascendit Deus] *transitio ad alteram propositionem, ab occasione gloriæ in quam Christus ascendit tradito evangelio.* Cum clangore] *ad est, gloriosissimè, ut victor triumphans: prout explicat Apostolus ad Colosses. 2. 15. humanitus dicta.* 8 Nam rex] *ἀιτιολογία hortationis a regno universali Christi; cujus descriptio subjicitur tum a majestate ipsius, sequente versu: tum a fidelium se illis sistentium obsequio, versiculo 10.* Didascalico] *ut sup. 32. 1. quasi dicat, quo informetur alios alios de regno ipsius, & officio vestro.* 9 Insidens solio] *ad dexteram patris.* 10 Voluntarii populorum] *id est, quicunque ex populis se subjicient ei voluntarie.* Quia Dei sunt] *causa cur pii ad Christum confugiant: duæ: potentissima administratio regni, & summa ejus gloria.*

PSALMUS XLVIII.

Psalles Deum celebrat & gratias ei agit de salute in Jehudæos collata; pericula præcedentia explicat: fidem piorum confirmat liberatione accepta nomine: & ecclesiam hortatur ad recognoscendam veritatem promissionum Dei.

1 [a] CANTICUM & *psalmus, posterũ Korachi.*

2 [a] Magnus est Iehova, & laudatus valde, in civitate Dei nostri, monte sanctitatis ejus.

[a] Heb. *palchritudo tractus.*

3 [a] [a] Ornamentum [a] tractus, gaudium totius terræ *est* [a] mons Tzijonis, [a] latera Aquilonis, [a] urbs regis magni.

4 [a] Deus in palatiis ejus, agnoscitur pro loco edito.

5 [a] Cùm ecce [a] reges convenerunt, [a] progressi sunt pariter:

6 Ipsi viderunt, similiter admirati sunt; [a] conturbati sunt, acceleraruntabitum.

7 [a] Tremor prehendit eos illic, dolor ut parturientis.

[b] Heb. *vento Orientali.*

8 [b] Euro perfringis naves Oceani.

9 Quemadmodum [a] audiveramus, ita vidimus in civitate Jehovæ exercituum, in civitate Dei nostri; Deus stabilit eam usque in seculum. Sela.

10 [a] Cogitamus ô Deus, benignitatem tuam in medio templo tuo:

11 [a] Sicut nomen tuum, ô Deus, sic laudem tuam *esse* usque ad extremitates terræ: justitiæ plenam esse dexteram tuam.

12 Lætetur mons Tzijonis, exultent filiæ Judæ propter [a] judicia tua.

13 [a] Circuite Tzijonem, & cingite eam; numerate turres ejus:

14 Apponite [c] animum vestrum ad prænnnitionem, attollite *oculos ad* palatia ejus; [a] ut enarretis generationi posteræ.

[c] Heb. *cor vestrum.*

15 Hunc Deum, Deum nostrum esse [a] in seculum & sempiternum; ipsum de ducturum nos usque ad mortem.

ANNO-

ANNOTATIO

1 Canticum & Psalmus] *id est, Cantio quæ simul voce & instrumentis ad symphoniam canebatur: sic enim hanc & similes Psalmorum inscriptiones accipimus, in quibus legitur canticum psalmus, aut è converso psalmus canticum. Est autem hic psalmus genere* ἐπαινετικὸς καὶ ὐχαριστικὸς, *continens primùm propositionem laudandi Deum, usq; ad ver. 5. deinde confirmationem propositionis per narrationem accepta liberationis usq; ad vers. 10. postremò professionem certæ in Deum fiducia & gloriosam prædicationem illius, ad finem usq;. Videtur vero occasionem hujus psalmi canendi dedisse liberatio divinitus facta, cùm casu una nocte ab Angelo centum octoginta & quinque millibus Assyriorum rex Sancherib obsidionem solvit, & se trepidus recepit ad suos: nam multa quæ hoc psalmo dicuntur, permagnam affinitatem habent cum illa historia, de qua 2. Reg. 18. & 2. Chron. 32.* 2 Magnus est Jehova] *propositio laudativa, primùm majestatis Dei à singulari beneficio ejus in populum suum & civitatem obsessam, hoc versu: deinde Jerusalaimorum, quo velut instrumento suos servavit Deus, vers. 3. & 4.* In civitate Dei nostri] *ubi Deus celebratur ex lege, id est, Jerusalaimis, quæ vindicans ab hoste Deus salute data magnificaverat sese.* 3 Ornamentum] *idest, hic locus in est quo liberantur a malo, & ornantur bonis omnibus, ac recreantur Jehudæi, saluta obsidione.* Tractus] *totius Jehudææ, ut sequentibus verbis exponitur: nam antè Jehudæi metu Sancheribi adventantis se Jerusalaima receperant.* Mons Tzijonis] *id est,* ἀκρόπολις *sive propugnaculum Jebusi in Tzijone situm, quod civitas Davidis dictum est, 2. Schem. 5. 7. synecdoche.* Latera Aquilonis] *id est, templum impositum monti Moriæ in summa Tzijonis parte, Aquilonem versus.* Urbs regis magni] *id est, tota Jerusalaima, quæ Metropolis fuit regni Davidici, & typus ecclesiæ quæ est regnum Dei: vide Matth. 5. 35.* 4 Deus in palatiis] *id est, ut regio tota ornatur urbe, sic urbs ornatur Deo; qui commune est perfugium utriusque, urbis & regionis.* 5 Cùm ecce] *secunda pars psalmi, narratio; primùm rerum gestarum, usque ad vers. 9. deinde documentorum & fidei ex rebus gestis confirmatæ, vers. 9.* Reges] *id est, principes Sancheribo duce, 2. Reg. 18. 24.* Progressi sunt pariter] *ut describitur Jesaiæ 10. inde a vers. 18.* 6 Viderunt] *stragem divinitus editam, ut antè dictum est.* Similiter admirati sunt] *videntes uno mane omnia cadavera mortuorum, 2. Reg. 19. 35.* Conturbati sunt] *rei novitate & magnitudine attoniti reversi sunt cum pudore vultus, 2. Chron. 32. 21.* 7 Tremor prehendit] *consternationis ex repentina clade descriptio, illustrata duobus similibus, parturientis, & naufragi.* 8 Euro perfringis] *apostrophe ad Deum epiphonematica, quo ostendit psalmes quàm facilè res hominum firmissima a Deo perrumpantur.* 9 Audiveramus] *tum ab exemplo & documentis majorum, tum prædictione singulari Jeschabhjæ, 2. Reg. 19. 20.* 10 Cogitamus] *tertia pars psalmi, continens primùm professionem gratæ recordationis beneficiorum quæ Ecclesia accepit a Deo, hoc versu & sequente; deinde hortationem ad ecclesiam, ut lætetur, recognoscat, & prædicit beneficia Dei præterita, præsentia, & futura.* 11 Sicut nomen tuum] *id est, ut natura & essentiæ infinitus es, sic etiam laudem tuam infinitam esse, & commendationem nominis.* 12 Judicia tua] *in ulciscendis adversariis, & servandis nobis: quod posterius membrum per hypotyposin sequentibus versibus exponitur.* 13 Circuite Tzijonem] *id est, lustrate muros & recognoscite, si fortè vel tantillum labefactati sunt: sic ostenditur complementum promissionis quam Propheta denuntiaverat, 2. Reg. 19. 32.* 14 Ut enarretis] *finis hortationis, prædicatio gloriæ Dei.* 15 In seculum & sempiternum] *id est, inde a diebus priscis fœdus initum servare, & populo suo salutem præstare: vide 2. Reg. 19. 35.*

PSALMUS XLIX.

Psaltes comparatis ad audientiam animis piorum, fiduciam suam in Deum prædicat, & securitatem de resurrectione carnis ac vita æterna: vanitatem eorum qui aliis rebus confidunt earum rerum incertitudine hominumq; exitio explicat: ac postremò pios ab illorum exemplo dehortatur, ad suis imitationem vocat.

1 MAgistro *symphoniæ in posteris Korachi, Psalmus.*

2 [a]Audite hoc omnes populi: auribus percipite omnes habitatores mundi:

3 Tum nati *plebeio* homine, tum nati *præstante* viro: simul dives & egens.

4 Os meum loquuturum est [a] variam sapientiam, & meditatio animi mei multiplicem prudentiam.

5 [a]Inclinans ad parabolam aurem meam, pandam in cithara [a]ænigma meum.

6 [a]Cur timerem [b] temporibus mali, [a]ut iniquitas [c]vestigiorum meorum circundet me?

7 [a]Eorum qui confidunt in opulentia sua, & in multitudine divitiarum suarum gloriantur;

8 Fratrem [d]nullo modo redimere potest quisquam, non dare Deo redemptoram ejus.

9 (Est enim cara redemptio vitæ eorum: [a]imo cessat in seculum)

10 Ut vivat adhuc in æternum, non [e] experiatur corruptionem.

11 [a]Quamvis videat; [a]sapientes moriuntur; simul stultus & brutus periunt, ac derelinquunt aliis opulentiam suam:

12 [a]Animus est illis domos suas in seculum, habitacula sua in quamque generationem; vocare de nominibus suis per terras.

13 [a]Neque homo *qui* in honore est, [g] commoraturus est; [a]similis fit jumentis, [a]quæ intereunt.

14 [a]Hæc *cùm sit* via illorum; expectatio est eis, & [h] posteri eorum [a] eo eorum approbant, Sela.

15 Tanquam pecudes, *ubi* in sepulchro [i] dispositi fuerint, mors depascet eos, [a]donec dominentur eis recti [a] illo mane: & [a] formam eorum [k] consumat [a] infernus *recipiam* [a] ex habitaculo [l] ejus.

16 [a]Enimvero Deus [a] redempturus est animam meam a [m] sepulchro, nam recepturus est me. Sela.

17 [a]Ne timeto cùm dives evaserit quispiam; cùm aucta fuerit gloria [n] domestica ejus:

18 (Non enim in morte sua assumpturus est illius quicquam, non discensura est post eum gloria ejus.)

19 Cùm [a] animæ suæ in vita sua benedicet; & [a] celebrabuntte, si [a] benefacias tibi.

20 [a]Ut

[a] Heb. *sapientias, & meditatio cordis mei intelligentias.*
[b] Heb. *dies.*
[c] Heb. *calcaneorum.*
[d] Heb. *nō redimendo redimet.*
[e] Heb. *videat: synecdoche.*
[f] Heb. *in modo suo domus suas in seculum, habitacula sua in etatem & ætatem vocant, &c.*
[g] Heb. *pernoctabit.*
[h] Heb. *post eos.*
[i] Heb. *disponunt, ut Ijobi. 7. 3.*
[k] Heb. *consumendo.*
[l] Heb. *quod erat ei.*
[m] Heb. *a manu sepulchri.*
[n] Heb. *domus ejus.*

20 'Ut perveniat usque ad ætatem majorum ejus, in æternum *tamen* non sunt fruituri 'luce.

21 Homo *qui est* in pretio, neque est intelligens; similis fit jumentis *quę* intereunt.

ANNOTATIO

1 Psalmus] *Psalmus est ὁ διὰ τριῶν*, tres partes continens; *exordium usque ad vers. 6. propositionem elegantissimam securitatis ex fide, à vers. 6. ad 17. & conclusionem hortatoriam ad omnes pios Prophetæ exemplo, inde ad finem usque.* 2 Audite] *Exordium audientiam faturus, primùm à persona auditorium, ad quos hujus psalmi documenta ex æquo pertinent, vers. 2. & 3. deinde à materia sive argumento; quod duobus nominibus commendatur, tum a natura ipsius, quod sapientiæ argumentum esse & intelligentiæ, vers. 4. non etiam a forma vers. 5.* 5 Inclinans] *id est, attendens sollicitè, ad eam; audiendam & percipiendam me ipsum vobiscum fideliter comparans, & ex me ipso exemplum statuens, vers. 6. quod genus scriptionis vocatur parabola.* Ænigma] *id est, insignem sententiam allegoricam: nam allegoriam sive perspicuam sive obscuriorem, ænigma Hebræi vocant: cujusmodi est vers. 13. & 21.* 6 Cur timerem] *altera pars psalmi propositio Christiana fiducia & securitatis in Deo adversùs omnia mala præsentia & futuræ vitæ per interrogationem, cujus subjectio sive responsio habetur vers. 15. & 16. Amplificat autem gloriosam hanc fiduciæ suæ prædicationem Psaltes primùm interrogatione hac, quam modo diximus, deinde comparatione humanæ illius fiduciæ, quæ aut in opulentia, aut in honoribus, aut in gloria, aut in vitæ luxu, ac non in Deo colloçatur: quorum omnium tum præsentem instabilitatem docet, tum etiam miserum eorum qui illa confidunt exitum; ac proinde statuit sibi nihil metuendum esse, si qui rebus istis incerto miseris, omissis conquiescat in Deo.* Ut iniquitas] *id est, ut ex infirmitate vitæ meæ in qua incedo circumveniar calamitatibus, & malè sit mihi allegoria.* 7 Eorum] *Exornatio superioris fiduciæ per antithesin contrariorum studiorum, quibus hæc vita traducitur. ut dictum est superiore versu. Est autem primum studium, opulentia, usque ad vers. 12.*

9 Imò cessat] *id est, nunquam potest persolvi Deo: correctio.* 11 Quamvis videat] *secundum studium, gloriæ & celebritas nominis.* Sapientes moriuntur] *prosopopœia; qua hominem τὸν ἄφρονα induens psalmus agnoscentem cum animo suo instabilitatem hujus vitæ & opulentiæ.* 12 Animus] *id est, gloriam; conciliare nomini suo studens magnificis operibus hîc illîc extructis.* 13 Neque homo] *id est, non amplius utilitatis accipiet ex honoribus suis, quàm superiores ex opibus: & ne una quidem nocte potest per honores suos consistere.* Similis fit jumentis] *vide Ecclesiastæ 3. 19.* Quæ intereunt] *id est, pecoribus morticinis, quæ nullius sunt usûs nisi ut projiciantur.* 14 Hæc cum sit] *id est, quæ cùm ita sint; cùm neq; opulentia, neq; honores, aut gloria cultoribus suis sint adjumento; tamen adeò despiunt ipsi & ipsorum posteri, ut expectationem suam in illis collocent: amplificasto stultitiæ ab infelici eventu, quem exponit sequente versu.* Os eorum] *id est, sententiam & verba.* 15 Donec dominentur] *in Christo, cujus regni participes futuri sunt recti.* Illo mane] *quo resurgent pii quasi ex nocte sepulchri: cùm videlicet sol justitiæ orietur Christus secundo adventu suo: Malachi. 3. 20.* Formam] *id est, materiam hanc corpoream & aspectabilem, de integro animæ suæ adunatam.* Infernus] *vox Hebræa stationem quamlibet mortuorum in universum notat permultis scripturæ locis: ideoq; modò ad sepulchrum, modò ad infernum synecdochicè, modò ad utrumq; simul pro ratione locorum accommodanda est: nos verò hîc ita accepimus ut argumento, ordini judiciorum Dei, & sequenti antithesi conveniens esse judicavimus.* Ex habitaculo] *id est, sepulchro, communis corporum humanorum sede usque ad diem resurrectionis: sic Iobi 30. 23.* 16 Enimverò] *subjectus sive responsio ad securam illam & confidentem interrogationem, quæ habetur suprà vers. 6.* Redempturus sit] *hoc est, daturus mihi resurrectionem carnis, & vitam æternam in Jesu Christo; qui meus est vindex a corruptione sepulchri, & inferni damnatione.* 17 Ne timeto] *Conclusio hortatoria ad omnes pios ex superiore hypothesi sive exemplo singulari Psalmi: cujus summa est, non esse ferendum ut impiorum exemplis aut sollicitationibus abducamur; sed fidei & operibus ejus incumbendum: sumptu argumentu primùm a vanitate & incerto rerum quibus confidit; deinde ab instabilitate & exitio personarum, versu ultimo. Est autem μίσωσις in istis verbis, ne timeto: vide suprà in vers. 6.* 19 Animæ suæ] *id est, sibi gratulabitur, indulgebit genio, & negliget Deum: ut Deut. 29. 19.* Celebrabunt] *id est, utcunque Deo jura cognoscant; non solùm contrà facient, sed etiam facientibus patrocinantur & favent: Enallage numerorum frequens: vide Rom. 1. 32.* Benefacias tibi] *id est, indulgeas.* 20 Ut perveniat] *id est, utcunque vivat quàm diutissimè.* Luce] *vitæ æternæ; sed in opacuate tenebrisq; secundæ mortis permansuri.*

PSALMUS L.

Psaltes Deum Tzijone habitantem a natura, majestate, gloria, operibus, & verbo maximè commendans, ecclesiam a Deo collectam docet rationem colendi eum foris cæremoniis, & intus spiritu: improbos verò suæ improbitatis evincens palàm arguit, & ad bonam frugem revocat minis & promissionibus ultimis.

1 Psalmus 'Asaphi. 'Deus fortis, Deus, Jehova 'elocutus erat; 'cum inclamasset terram, ab ortu solis usque ad occasum ejus.

2 E Tzijone 'perfectissimæ pulchritudinis *loco*, Deus 'illuxerit.

3 ('Veniat Deus noster, & ne surdum agat) 'ignis ante ipsum consumit, & circa ipsum, procellosus valde.

4 'Inclamat cœlos, supernè & terram; ad 'judicandum populo suo, *dicens*:

5 'Congregate mihi 'quos benignitate prosecutus sum, 'qui icerant fœdus mecum per sacrificium.

6 'Jam indicarunt cœli justitiam ejus, Deum judicem esse. Sela.

7 'Audi populе mi, *inquit*, & eloquar; Israël, & contestabor te: 'Deus Deus tuus sim.

8 'Non propter sacrificia tua arguam te, ut holocausta tua 'sint coram me jugiter.

9 'Non accipiam e domo tua juvencum, e caulis tuis hircos:

10 'Cum mea sit omnis bestia sylvestris, jumenta in montibus mille,

a Heb. *perfectione pulchritudinis.*

b Heb. *fœdus meum.*

11 Agnoscam omnes volucres montium, denique animalia agrestia sint penes me.
12 Si esurirem, non dicerem tibi: nam mea est terra habitabilis, & plenitudo ejus.
13 An vescor carne robustorum *juvencorum*, aut sanguinem hircorum bibo?
14 'Sacrifica Deo laudem, & redde excelso vota tua:
15 Atque invoca me tempore angustiæ; eripiam te ut honore afficias me.
16 'Improbo autem dicit Deus; Quid tua ut enarres decreta mea, & assumas fœdus meum in ore tuo:
17 'Cùm tu oderis disciplinam, & projeceris verba mea post te?
18 'Simulac vides furem, acquiescis ei; & cum adulteris est portio tua:
19 Os tuum [c] adhibes ad malum, & lingua tua contexuit dolum:
20 Sedens fratri tuo obloqueris, in [a] filium matris tuæ edis infamiam.
21 Hæc te faciente, quia 'agebam surdum, cogitas [d] me prorsus esse similem tui: arguo te, & ['] ordine objicio oculis tuis.
22 'Animadvertite jam hoc oblivioni Dei; ne rapiam, nec sit qui eripiat.
23 'Qui sacrificat laudem, honore afficit me: & 'qui disponit viam, [f] faciam ut is fruatur salute Dei.

[c] Heb. *mittis in malum.*
[d] Heb. *me essendo esse.*
[e] Heb. *ordino in oculis tuis.*
[f] Heb. *faciam ut videat.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est didascalicus, constans ex duabus partibus; narratione prophetica, usque ad ver. 7. & propositione doctrinæ, ad finem usque.* Asaphо] *id est, ipsi aut posteri ejus tradidit: vide 1. Chronicorum 25. 2.* Deus fortis] *narratio hæc prophetica vice exordii sumitur ad conciliandam fidem & autoritatem sequentibus documentis: continet autem duas partes universè; unam, qua proponit adventum Dei Tzijonem, duobus versibus; alteram, qua formam & usum adventus explicat, usque ad versum 7. utraque verò pars certis argumentis confirmatur: videtur enim hic psalmus a Davide tum demum conscriptus esse, cùm Angelus Dei apparuit Davidi, & locum habitationi Dei designavit, 1. Chronicorum 21. 18. & 22. 4. postquam triennii fame & triduana peste Israëlitæ afflicti sunt, 2. Schem. 24. & 24.* Eloquutus erat] *id est, promiserat, Deut. 12. 5. & sequentibus. quasi dicat, nunc demum præstat, quod populo suo præsignificaverat lege.* Cùm inclamasset] *id est, tradidisset legem, quam tradendo commovit terram: Exodi. 19. 18. & Hebræ. 12. 26.* 2 Perfectissimæ pulchritudinis loco] *id est, quem locum Deus perfectissimis & absolutissimis ornamentis temporariis & æternis decoravit; & cujus amore sedata est ira Dei; quia in eo fuit Christi & ecclesiæ typus: sic suprà 48. 3.* Illucescit] *id est, gratiosam suam lucem exhibet demonstrato suæ habitationi loco: sic allegoricè ostendit gratiam Dei restituisse, post illas tenebras & calamitates superiorum temporum: sic Deuteronomii 33. 2.* 3 Veniat] *oratio epiphonematica ecclesiæ, inserta narrationi παρήγορος, ut Psal. 132. 8. quæ petit ecclesia, quandoquidem jam lux Dei Tzijone exoriri cæpit, ut dignetur ipse perficere quod cæpit superiorum bono, adesse eo, & exaudire eos: ita transitur ad alteram narrationis partem, ubi prophetice exponit psalmes primum formam gloriosam adventus Dei, hoc versu deinde usum illius, sequentibus.* Ignis ante ipsum] *forma adventantis majestatis Dei, allegoricè translata ad eo tempore quo tradidit legem; Exodi. 19. quod genus scribendi prophetæ frequentare solent: ut Chabakuk 3 quasi dicat, circumfulgat gloria & potentia ad perdendum adversarios, & illustrandum suos.* 4 Inclamat] *id est, autoritate verbi sui illa, velut præconibus, testibus & administris utitur judiciorum suorum; sic exponit usum sive effectum adventus Dei.* Jus dicendum] *quod exponitur infra, inde a vers. 7.* 5 Congregate mihi] *prosopopœia, qua cœli & terra jubentur populum Deo sistere.* Quos benignitate] *id est, Israëlitas, quos Deus prevenit beneficiis, Deuteronomii 4.* Qui icerant] *id est, mecum in fœdus convenerant asperso sanguine sacrificii, Exodi 24.* 6 Jam indicarunt] *Confirmatio superioris narrationis a præsente experientia. quasi dicat, quis dubitet Deum adventare & Tzijone habitationem suam statuere; cùm utrumque judiciis & documentis cœlestibus confirmetur: judiciis quidem famis & pestilentiæ; documentis verò angeli, per prophetam Gadem designantis domicilium Dei.* 7 Audi populemi] *Altera pars psalmi, propositio documentorum: quæ ut priùs lege fierent præstituta; ita hoc tempore erant amplius sanciendæ & religiosiùs observandæ, designato ad cultum loco, Deut. 12. sunt autem documentorum genera duo: unum, ad fideles pertinens, de cultu cæremoniis & verò, qui erat exhibendus Deo, usque ad vers. 16. alterum, ad improbos, inde a vers. 16. Est autem hic versus quoddam velut exordium ad sequentia documenta, a fœdere mutuo Dei, & populi.* Deus Deus tuus] *id est, perstans in fide & fœdere meo: hæc summa mandatorum Dei & officii nostri, cujus duæ partes sequuntur; una, cæremonialis umbratilis & temporaris usque ad ver. 14. altera spiritualis, vera, & æterni, ver. 14. & 15.*
8 Non propter sacrificia] *id est, non tanto opere laboro aut insensus tibi futurus sim cæremoniarum nomine, quàm si frangatur veritas fœderis: hoc enim regendum est, ut interpretatur propheta, 1. Schem 15. 22.* Sint] *id est, mihi quotidie ex lege offerantur.* 9 Non accipiam] *aut propter ipsa sacrificia, aut propter me; sed veritatem sacrificiorum accipio in Christo; hic enim ostendit Deus, sacrificia & cæremonias neque simpliciter aut per se ad cultum Dei & salutem necessarias esse, neque semper duraturas; sed tantùm quatenus præfigurabant Christum; donec plenitudo gratiæ & veritatis exhiberetur in eo.* 10 Cùm mea sit] *ratiocinatio sive confirmatio superioris propositionis; qua confirmat Deum se non sui neq; ipsorum causa egere sacrificiis; primùm a jure dominii sui & administrationi in res omnes creatas, deinde versibus; deinde a natura sua, quæ sola est omnipotens & divina, vers. 12. 13. 14* Sacrifica] *altera pars officii nostri, ut observatum est supra in ver. 7. cujus membra sunt duo; gratiarum actio, & professio accepti a Deo beneficii, hoc versu; deinde invocatio in rebus adversis: quibus officiis fidei promissiones conjunctæ sunt. Sunt autem hæc officiorum genera spiritualia, expressa allegoricè a cæremoniis legis.*
16 Improbo autem] *Secundum documentorum genus ad improbos pertinens; in quo tria prolepticè reprehenduntur, ipsorum sermones animo operibusq; adversantes, opera improba in universum, & animus impius, hoc versu: quæ postea minutatim ostenduntur usque ad vers. 21. deinde verò minis & promissionibus revocantur ipsi, in fine psalmi.* 17 Cùm tu oderis] *id est, animo & facto adversus.*
18 Simulac

18 Simulac vides furem] *Confirmatio reprehensionis proleptica qua usu est Deus, ab exemplis anteactæ vitæ, hoc versu ; maledicentiæ, duobus sequentibus ; & impuri animi, vers. 21.* καὶ ὑς ἐφίσωσι. 20 Filium matris] *id est, germanum fratrem ; utcunque magna sit vis sanguinis & necessitudinis a natura.* 21 Agebam furdum] *id est, copiosa benignitate, tolerantia, atque lenitate dissimulabam malefacta tua, & ultionem differebam : vide Rom. 2. 3. & sequentibus.* Ordine objicio] *id est, malefacta tua oppono in oculis, & obtrudo invito ac reluctanti tibi, ita ut inficiari non possis.* 22 Animadvertite] *secundus locus ; revocatio improborum ad respiscentiam, tum minis appositis, hoc versu, tum promissionibus, sequente : ut hæ ad bonum alliciant, illa deterreant a malo.* 23 Qui sacrificat laudem] *id est, vir bonus, de quo suprà vers. 14.* Qui disponit viam] *id est, observat & rectè instituit vitam suam.*

PSALMUS LI.

David audita reprehensione & comminatione Dei ; ipsius gratiam, peccatorum suorum remissionem, & sui instaurationem petit : ut duce spiritu sancto sua ipsius sanctificationi, aliorum institutioni, & Dei gloriæ possit incumbere : deinde orat pro salute totius populi, ac postremò votum de ipsis consecrandis Deo & gratiis agendis nuncupans omnes bona.

1 MAGISTRO *symphoniæ, psalmus Davidis :*

2 *Cùm venisset ad eum Nathan propheta, postquam congressus fuisset cum Bath-Schebahba.*

3 'Gratiam fac mihi, ô Deus, secundum benignitatem tuam ; secundum amplitudinem miserationum tuarum, dele defectiones meas.

4 [a] Multum ablue me ab iniquitate mea, & a peccato meo munda me :

5 ' Nam defectiones meas ego ' agnosco, & peccatum meum ' obversatur mihi jugiter.

6 'Tibi, tibi soli peccaveram, '& quod malum *videtur* in oculis tuis feceram : *agnosco*, [b] 'ut justificeris [b] in sermonibus tuis, purus sis [c] quando tu judicas.

7 'En, 'in iniquitate formatus sum, & in peccato fovit me mater mea.

8 En, 'veritate delectaris in renibus : & in occulto sapientiam notam feceras mihi.

9 'Expiato me muſco, ut mundus sim ; abluito me, ut præ nive albescam.

10 'Facito ut audiam gaudium & lætitiam, 'exultent ossa *quæ* contriveris.

11 'Absconde iratam faciem tuam a peccatis meis, & omnes iniquitates meas dele.

12 [d] ' Animum mundum crea mihi Deus, & 'spiritum firmum renova [e] intra me.

13 Ne abjicias me a facie tua, & spiritum [f] sanctum tuum ne recipias a me.

14 Redde mihi gaudium salutis tuæ, &' spiritu ingenuitatis sustentes me.

15 'Docebo defectores vias tuas, ut peccatores ad te convertantur.

16 Libera me ' a [g] sanguine, ô Deus, Deus salutis meæ : 'cantet lingua mea justitiam tuam.

17 Domine ' labia mea aperias, ut os meum annuntiet laudem tuam.

18 Nam 'non delectaris sacrificio ; ut dem : holocaustum non vis.

19 'Sacrificia 'Dei *sunt* ' spiritus fractus ; animum fractum & contritum, ô Deus 'non spernis.

20 'Benefac pro voluntate tua Tzijoni, ædifica muros Jeruschalaimorum.

21 'Tunc delectaberis 'sacrificiis justitiæ, holocausto, & prorsus consumendo : tunc offerent super altare tuum juvencos.

[a] Heb. *multiplica abluere* : ut Gen. 12. 8.

[b] Heb. *in loqui tuo*,

[c] Heb. *in judicare tuo*.

[d] Heb. *cor*.

[e] Heb. *in medio mei*.

[f] Heb. *sanctitatis tuæ*.

[g] Heb. *a sanguinibus*.

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est inscriptio, constans ex duabus partibus ; petitionis singularis a vers. 3. ad 20. & petitionis communis pro Ecclesiæ bono ; quarum petitionum occasio exponitur secundo vers. & 2. Schem. 11. & 12.* 3 Gratiam fac mihi] *Hujus petitionis, quæ singulari modo ad Davidem respicit, loci sunt duo ; unus est postulatorum, alter causarum quibus David ad hæc postulanda adductus est, postulata sigillatim apponuntur singulis causis ; causæ vero sunt tres : prima est a persona supplicis, usque ad vers. 11. nimirum liberatio a peccato, & salutis communicatio : secunda est a persona aliorum, id est, ecclesiæ ædificatio, inde usque ad vers. 16. tertia est gloria Dei, inde ad vers. 20. usque. Continet autem hæc prima petitio capita tria : primùm gratiam Dei, ut efficientem causam : secundò abolitionem peccati, quæ allegoricè formis ex lege desumptis figuratur, hîc duobus vers. & posì causæ explicationem amplificatur, vers. 9. tertio lætitiam & pacem in spiritu ex duobus illis beneficiis consequentem vers. 10.* 5 Nam defectiones meas] *prima postulati causa, ut dictum est in vers. 3. nimirum confessio peccati ex seria & constante animi resipiscentia proficiscens.* Agnosco] *id est, me hîc modis defecisse a te quos per Nathanem prophetam denuntiasti mihi, confiteor hîc coram te & propheta tuo, atque adeò coram tota ecclesia palam, hoc psalmo exarato.* Obversatur mihi] *id est, urget me conscientia peccati mei.* 6 Tibi, tibi soli peccaveram] *id est, ita præveram verbum tuum faciendo quod malum videtur in oculis tuis. 2 Schem. 12. 9. ut tu solus tamen conscius esses malefacti mei, ibidem vers. 12.* Et quod malum videtur] *uxorem proximi adulterando, maritum gladio infidelium occidendo, populum Dei exponendo, illam ducendo, denique peccatis meis tam diu indormiscendo.* Ut justificeris in sermonibus] *id est, ut elucescat hac confessione mea & manifestum sit, quàm justè hoc nomine me reprehendas per prophetam tuum, & quàm sanctè judicia mihi denuntiata executaris : hæc verba a singulari Davidis causa ad generalem thesin optimè Paulus accommodat, Rom. 3. 4.* 7 En] *amplificatio confessionis de peccato a tota anteacta vita inde ab utero. quasi dicat, quid verò hæc tantùm malefacta confiterer coram Deo, & liberationem ab eo peterem ? imò verò inde ab ortu meo reus sum primùm quidem peccati originalis, hoc vers. deinde etiam operum illius peccati habitantis in me, effectorum contra naturam, voluntatem, & legem tuam quam declarasti mihi, sequente vers. a quibus omnibus peccatis mundari expeto per misericordiam tuam.* Sic *psalm. 119.*

67. & Cant. 1. 6. In iniquitate] id est, iniquitatis & peccati reus sum in ipso formatus & situs: hæc enim non ad formam conceptus, formationu, & situs; sed ad factus constitutionem pertinent. 8 Veritate] id est, vera & sincera voluntate sequendi tua: nam voluntatis & cupiditatum sedes in scriptura nonnihil ferè tribuitur, ut sapientiæ & intelligentiæ sedes cordis: sic integritatem singularum animæ partium quam Deus imperat, opponit corruptioni suæ, quam superiore versu confessus est. 9 Expiato me musco] id est, aspergito me sanguine æterni illius sacrificii Christi, quod figurabatur lege, Levit. 14. 7. & Num. 19. 18. Sanctdoche. 10 Pacito ut audiam] tertium membrum postulatis primi, ut observatum est suprà vers. 3. Exultent ossa] ego ipse exultem, quem tu severissimè asseris tum conscientia gravissimi peccati mei, tum horrore judiciorum quæ denuntias mihi. 11 Absconde] iteratio postulatis primitus de abolendo peccato, hoc vers. secundo de gratia Dei communicanda, cujus efficta sunt instauratio & confirmatio nostri, instrumentum verò communicatio spiritus; postremò de lætitia & pace in spiritu, ut observatum est suprà in ver. 3. Causa autem secunda vers. 15. exponitur. 12 Animum mundum] a peccatu, quæ abjecturus & deleturus es. Spiritum rectum] id est, constantem, qui non demoveatur in posterum ab obsequio tuo. 14 Spiritu ingenuitatis] id est, quo ingenuè sentiam & prædicem me esse filium Dei, & in libertate spiritus ambulem: quamobrem idem spiritus adoptionis dicitur, Rom. 8. 15. 15 Docebo] secunda causa: proximorum ædificatio. 16 A sanguine] id est, supplicii capitalibus, quæ ego ipse meis sceleribus sum promeritus. Cantet linguamea] tertia causa; gloria Dei, promovenda duobus modis, prædicatione hic & sequente versu; & sanctificatione animi studiosa, & obsequio, quo stituit pro corpora sua, hostiam vivam, sanctam, & acceptam Deo, Rom. 12. 1. 17 Labia mea aperias] id est, hu beneficio des materiam novam laudandi nominis tui: ut psal. 40. 4. 18 Non delectaris] id est, non sunt animo tuum sacrificia in quibus conquiescit animus tuus; sed nostra ipsorum hostiæ in Christo. 19 Sacrificia] id est, hoc unum est instar sacrificiorum omnium, imò longè superat. Dei] id est, accepta Deo, ut sequentia explicant. Spiritus fractus] id est, velut communitas & dejectus suæ infirmitatis & indignitatis conscientia. Non spernis] id est, æquissimo animo accipis: probasti. 20 Benefac] altera pars psalmi, conclusio a petitione boni publici; cujus rationem David ne texerat, cùm pectato suo provocaret Deum, & populum ejus gladio inimicorum exponeret: quod allegoricè cum læbe murorum comparatur, quia fideles sunt lapides vivi in domo Dei, 1. Per. 2. 5. 21 Tunc delectaberis] altera pars conclusionis, votum de legitimis & acceptis Deo sacrificiis offerendis: quæ tunc quidem pro ritu cæremoniarum legalium offerebantur, nunc verò spiritu exhibentur in Christo. Sacrificiis justitiæ] vide psal. 4. 6.

PSALMUS LII.

David Doëgum accusatorem reprehendit scelerati facinoris animi, & mendaciorum nomine: Dei judicia denuntiat: Ecclesiæ gratulationem prædicat: & fide gloriatur se benignitate Dei frui, tandem aliquando in Ecclesia officia fidei præstiturum Deo.

1 'MAGISTRO *symphoniæ*,' ode *didascalica Davidis.*

2 Cùm veniens Doëg Adomæus nuntiasset Schauli, & dixisset ei, adivit David domum Achimeleci.

3 'Quid te jactas in malo, ô potens?' benignitas *Dei* fortis omni die *perdurat.*

4 Ærumnas excogitatas [a] depromis lingua tua;' similis *est* novaculæ acutæ, ô artifex doli.

5 Diligis malum potius quàm bonum; 'mèdacium quàm loqui justitiam. Sela.

6 'Dilexisti omnia verba [b] perniciosa, linguam dolosam.

7 Etiam Deus fortis' demoliturus est te in æternum,' abripiet te, & 'avellet te a tentorio; eradicabitq; te e terra viventium. Sela.

8 'Quod videntes justi, 'reverebuntur; & de isto ridebunt, dicentes:

9 Ecce virum illum, qui non proposuerat Deum robur suum; sed confidebat amplitudini divitiarum suarum, roborabat se in substantia sua.

10 'Ego verò ut 'oliva virens in domo Dei (confido benignitati Dei) in seculum & sempiternum;

11 'Celebrabo te in seculum' coram eis quos benignitate prosequeris, cum feceris *ista:* ' & expectabo nomen tuum, quia bonus es.

1. *Schem.* 22. 9.

a Heb. *excogitas lingua tua.*

b Heb. *perniciei, linguam suæ.*

ANNOTATIO.

1 Ode didascalica] *constat ex tribus partibus; reprehensione & comminatione ad versu Doëgum, usque ad vers. 8 prædicatione Lætitiæ quam pii perceperunt ex judicio Dei, ad 10. usque; ac postremò gloriatione fidei, quam animo præcipiebat David, cùm nondum ex calamitatibus emersisset, duobus ultimis: occasio explicatur secundo versu.* 3 Quid te jactas] *prima pars; increpatio, continet primum reprehensionem, tribus versibus; deinde verò denuntiationem justi judicii Dei, vers. 6. & 7. Reprehensionis loci sunt tres; pertinax malesicentia, hoc versu: cogitatio, & sermo, vers. 4. & 5.* Benignitas Dei fortis] *amplificatio pervicaciæ qua utebatur Doëg, a comparatione personæ & consiliorum Dei. quasi dicat, frustra laboras, utcunque gloriaris; nam neque tu Deum expugnare potes, utcunque potens sis; neque tua improbitas benignitatem Dei perrumpere.* 4 Similis est] *ita sauciat & occidu linguâ, ut culter tyrannus secat: similitudo elegans, qua exprobrat David occasionem stragis, de qua 1. Schem. 22. 16. & sequentibus.* 5 Mendacium] *nam Schauli graviter conquerenti de servis suis, quasi conjurati cum Davide essent, assentari Doëg indicavit Achimelechum esse ex eorum numero.* 6 Dilexisti] *comminationis causa parasceuastica ad justitiam venturi judicii asserendam; quod multis similitudinibus exponitur sequente versu.*

7 Demoliturus est] *quamvis excelsè & firmè extructus tibi videaru.* Abripiet te] *ut candentem prunam e medio tollunt artifices, ne damnum afferat; secunda metaphora.* Avellet te] *id est, amovebit, & quasi paxillum reprobum te refiget Deus; ut amplius Schauli ministrare & ipsius domum adjuvare possis.*

possis: tertia metaphora. 8 Quod videntes] *altera pars psalmi, ut observatum est in ver.1.* Reverebuntur] *id est, reverenter Deum colent.* 10 Ego verò] *conclusio a gloriatione fidei, qua utitur David ostendens se in medio calamitatibus securum esse certa spe salutis suæ: cujus nomine pollicetur se omnia officia fidei exhibituram Deo.* Oliva virens] *id est, florens & fructum præstantem proferens in Ecclesia, ubi qua nunc exulare cogor.* 11 Celebrabo te] *prius officium fidei; laudare Deum secundo rebus* Coram eis] *id est, palàm in Ecclesia.* ὑπόστασις *verborum evidentia causa mutavimus.* Et expectabo] *alterum officium fidei, sperare in Deo cùm res adversæ obveniunt.*

PSALMUS LIII.

Eodem est argumento cum psalmo 14.

1 MAGISTRO *symphoniæ* [a] *ad pneumaticum instrumentum,* [a] ode *didascalica David.*

2 Dicit stultus cum animo suo, non *est* Deus: corrumpunt, & abominandam perpetrant iniquitatem: non *est* qui faciat bonum.

3 Deus e cœlis prospectat super filios hominum; ut videat an sit intelligens requirens Deum.

4 Quicunque est, retrocessit, pariter putidi facti sunt: non *est* qui faciat bonum, non *est* vel unus.

5 An ignari essent operarii iniquitatis, exedentes populum meum *quasi* edant panem; Deum non invocantes?

6 Ibi expaverunt pavore, *ubi* non *est* pavor: quia Deus [a] dissipat ossa *cujusque* castra habentis [a] contrate: [a] pudefacis, quia Deus spernit eos.

7 O si quis det e Tzijone [b] omnimodam salutem Jisraëlis: cùm reduxerit Jehova reducem turbam populi sui, exultabit Jahhakob, lætabitur Jisraël.

[a Heb. ribi.]

[b Heb. salutes.]

ANNOTATIO.

1 Ad pneumaticum] *vide suprà 5.1.* Ode didascalica] *vide suprà psal.14. qui ut idem est argumento, ita etiam plurima ex parte cum hoc verbo consonat.* 6 Ubi non est pavor] *id est, ubi nulla apparet expavescendi causa, quasi dicat a Deo nihil metuunt, ab hominibus metuuntur, & tamen suis terroribus & conscientiæ stimulis agitantur.* Dissipat ossa] *id est, penetrat & pertingit usque ad intimas illorum partes, & valentissimas dissipavit.* Contrate] *apostrophe ad populum Dei.* Pudefacis] *eos qui populum Dei fugissent pudefacturi. ut psal.14.*

PSALMUS LIIII.

David a Zipheis proditus Deum orat pro salute sua, & sceleratorum exitio: deinde promittit se accepto hoc beneficio, amplius culturum & prædicaturum Deum.

1 MAGISTRO *symphoniæ* [a] *fidium,* [a] ode *didascalica Davidis:*

2 *Cùm venientes Zipheï dixissent Schaüli, an non David latitat apud nos?*

3 [a] Deus propter nomen tuum serva me, & fortitudine tua causam meam age.

4 Deus audi orationem meam, aurem advertе ad sermones oris mei.

5 [a] Nam [a] exteri insurgunt in me, & violenti quærunt [b] vitam meam; non proponunt Deum sibi. Sela.

6 [a] Ecce, Deus adjuvat me: Dominus [a] est inter eos qui sustentant vitam meam.

7 [a] Reddat istud malum [a] observatoribus meis, [a] per veritatem tuam succide eos.

8 [c] Liberaliter sacrificabo tibi; celebrabo nomen tuum Jehova, quia bonus es, *dicens:*

9 [a] Ipsum ab omni angustia liberasse me, ut *eam* in inimicis meis videret oculus meus.

[a Heb. in psalmis: ut psal.4.1 1.Schem. 23. 29.]

[b Heb. animam: sic ver. proxime sequente.]

[c Heb. in liberalitate.]

ANNOTATIO.

1 Ode didascalica] *id est, ad documentum ecclesiæ proposita. Est autem generis* ἐυκτικῆς, *constans ex duabus partibus; petitione usque ad ver.8. & conclusione votiva, duobus ultimis: occasio autem indicatur secundo versu.* 3 Deus] *hujus precationis capita sunt duo unum, pro salute supplicu, hu duobus versibus; alterum, pro supplicio adversariorum, vers.7. quibus precationi capitibus interseruntur causæ.* 5 Nam] *prior causa precationis a persona adversariorum.* Exteri] *id est, qui utcunque Jisraëlitæ sint secundum carnem & professionem externam, operibus tamen ostendunt se a Deo, a religione, & ab omni humanitate alienos esse; prout sequentia verba docent.* 6 Ecce] *secunda precationis causa, fides Davidis præsentissima in veritatem promissionum Dei; quam deinde eventu ipse a Deo confirmavit, cùm Schaül fuit per nuntium revocatus, 1. Schem. 23.27.* Est inter] *id est adsistit mihi, & consistatui meo.* 7 Reddat] *secundum precationis caput in adversarios.* Observatoribus meis] *id est, omnes qui me observant ut machinentur mihi.* Per veritatem tuam] *id est, fidem & constantiam in præstandis promissionibus tuis atque judiciis.* 8 Liberaliter] *conclusio votiva agnoscendi Dei, & prædicandi beneficia ejus.* 9 Ipsum ab omni angustia] *prout hæc duo capita in precatione continentur, suprà vers.3. & 7.*

PSALMUS LV.

David orat ab Absalomi conspiratione. Deum orat pro salute sua & adversariorum ruina ac confusione: deinde sæpissimè de utriusque rei eventu confirmat, partim a fide sua & experientia beneficiorum Dei; partim ab aliorum impietate & inhumanitate: postremo se & omnes suo exemplo confirmat.

1 MAGISTRO symphoniæ [1] fidium, [a] ode didascalica David.

2 [a] Auribus percipe, ô Deus, orationem meam: & ne abscondas te a deprecatione mea.

3 Attende ad me, & exaudi me, [a] plango in meditatione mea & perstrepo;

4 Propter vocem inimici, propter angorem improbi: quia averterunt in me iniquitatem, & [b] irati intestino odio prosequuntur me.

5 [c] Animus meus dolet in me, & terrores mortis accidunt mihi:

6 Timor & tremor invadit me, & obtegit me horror:

7 [a] Adeò ut dicam, ô si quis daret mihi alam velut columbæ; volarem ubi habitare possem.

8 Ecce, quàm [d] longissimè evagerer, commorarer in deserto. Sela.

9 Maturarem effugium mihi; [a] a vento [e] rapidissimo, a turbine.

10 [f] Perde, Domine, divide linguam eorum; [a] nam video violentiam & contentionem in civitate.

11 Interdiu & noctu circundant eam *versantes* in muris ejus, iniquitas que & pervertitas in medio ejus *sunt*.

12 Ærumnæ *sunt* in medio ejus, & non recedunt a platea ejus fraus & dolus.

13 [a] Non enim [a] inimicus probro afficit me, quod [a] ferrem: non osor meus adversum me se attollit, a quo me absconderem.

14 [a] Sed tu mortalis [g] par mihi, [a] dux meus & [h] familiaris meus,

15 Qui pariter dulce inibamus [i] consilium, in domum Dei ibamus cum frequentia.

16 [a] Decipiet mors [k] invadens eos, descendèt in sepulchrum vivi, nam mala sunt in commoratione ipsorum, in medio ipsorum.

17 Ego Deum inclamabo, & Jehova servabit me.

18 [a] Vespere & mane atq; meridie meditabor & perstrepam, donec audiverit vocem meam.

19 [a] Redemit [l] vitam meam a bello *illato* mihi, *collocans* in pace: [a] dum contra multos [m] *pauci* essent mecum.

20 Audiet Deus fortis, & [a] contestabitur istos; [a] ut qui permanet in æternum, Sela: quibus non *sunt* [n] mutationes, neque timent Deum:

21 *Quorum quisq;* extendit manus suas in [n] colentes pacem tecum, [a] profanat fœdus suum.

22 Cujus blanda sunt, [o] butyrina verba, dum bellum insidet [p] animo ejus: cujus molliora sunt verba oleo, quamvis *sint* [a] stricti gladii.

23 [a] Rejice in Jehovam *quicquid* dat tibi, & ipse sustentabit te: non permittet unquam justo ut dimoveatur.

24 [a] Tu itaque Deus, detrudes istos in [a] puteum corruptionis: homines [q] sanguinarii & dolosi non perducent ad dimidium dies suos: ego verò confidam tibi.

[1] Heb. *in pulsionibus*: ut prà 4. & 5.

[a] Heb. *in ira*.

[b] Heb. *cor meum dolet in medio mei*.

[c] Heb. *elonarè vagari*. Heb *profectionus, id est quo omnia dispelluntur & quasi proiiciuntur ipsius impetu*.

[d] Heb. *absorbe*.

[e] Heb. *secundum æstimationem mei*. *apud me & apud omnes æstimatus quantiego ipse* 2. *Schè*. 16. 23.

[f] Heb. *motus meus*.

[g] Heb. *secundum æstimationem mei*.

[h] Heb. *super eos*.

[i] Heb. *animæ meam*.

[k] *Eclipsis contrarii, ut Gen*. 18. 19.

[l] Heb. *pacatos suos*.

[m] Heb. *butyrina oris*.

[n] Heb. *cordis: ut suprà ver*. 5.

[o] Heb *sanguinum & dolí*.

ANNOTATIO

1 *Ode didascalica*] *conflat ex duabus partibus universè: prior est forma orationis quam habuit, cùm a filio Abschalomo inita est conspiratio & primùm comœota, usque ad ver*. 16. *posterior est doctrina prophetica quam ipse adhibuit ad consolationem suam & documentum ecclesiæ, ad finem usque.* 2 Auribus percipe] *oratio bipertita est: primùm enim agit de persona sua, usque ad versum* 10. *deinde verò de persona inimicorum usque ad* 16. *& utrique parti suas adjungit causas.* 3 Plango] *causarum explicatio, quæ respiciunt partim ad mala quæ inferebant adversarii, vers. sequente; partim ad humanam imbecillitatem ipsius, ver*. 5. *& sequentibus.* 7 Adeò ut] *amplificatio calamitatis ab optato hypothetico, quod sequentibus versibus exornatur.* 9 Avento] *id est, a repentino hoc & vehementissimo motu.* 10 Perde Domine] *secundum membrum orationis, imprecatio contra inimicos, figurata duobus judiciis; uno Dathæ & Abirami quos absorbuit terra. Numer*. 16. *altero, priscorum qui turrim Babelu volebant extruere. quasi dicat, extermina ipsos, aut consilia eorum pro sapientia tua.* Nam video] *causa imprecationis; primùm a communi improbitate quæ indignissimè invalescebat in civitate sancta, duobus versibus sequentibus deinde a singulari perfidia & ingrato Achitopheli animo, tribus reliquis.* 13 Non enim inimicus] *confirmatio improbitatis publicæ quam modo dixit, a summo autore & moderatore conspirationis: cujus indignum facinus exaggerat gravissima antithesi, hîc & duobus sequentibus versibus.* Inimicus] *id est, qui justas, aut apertas inimicitias exercuisse contra me.* Ferrem] *leniter & æquo animo.* 14 Sed tu] *apostrophe ad Achitophelem, indignitatem rei amplificans.* Dux meus] *id est, princeps consilii mei.* 16 Decipiet mors] *altera pars psalmi prophetica, exponens improborum exitium & salutem bonorum: quæ duo per prolepsin posita hoc & sequente versu, post copiosiùs explicantur. Est autem Decipiet metaphoricè dictum, pro eo quod est Inopinantes opprimet, & fraudabit consilio.* Nam mala sunt] *id est, tum plena sunt ipsi. tum undique circumfluunt malitia & malefactis.* 18 Vespere & mane] *amplificatio sui erga Deum officii a circumstantia temporis formati, & assiduitate precum quasi dicat, nunquam cessabo importunus esse: synecdoche.* 19 Redemit] *confirmatio superiorum officii & perseverantiæ erga Deum ab anteacta experientia.* Dum contra multos] *ut* 1. *Schem*. 30. 20 Contestabitur istos] *transitio ad priorem partem prolepseos, de qua suprà vers*. 16. Ut qui permanet] *id est, qui natura, consilio, judicio, æternus est, & semper sui similis.* Mutationes] *id est, qui nullo pacto ad bonam frugem revocari possunt: adeò obdurarunt in contemptu Dei: ita describit illos primùm ab obstinata impietate, hoc vers. deinde ab inhumanitate sequente vers. postremò a perversissima hypocrisi & vulpino animo vers*. 22.

21 Profanat fœdus suum] *id est, frangit, cùm primùm videtur commodum.* 22 Stricti gladii] *id est, letalia verba metaphora.* 23 Rejice in Jehovam] *conclusio hortatoria, qua ostendit psalmi usum fidei, quæcunque eveniunt accepta ferentu Deo & illius administrationi committentis; prout secura est de promissione ejus, quæ continetur altera parte versus.* 24 Tu itaque] *accommodatio superiorum thesios ad præsentem causam, qua ostendit David se java animo, per fidem præcipere ruinam adversariorum, & salutem suam.* Puteum corruptionis] *id est, in sepulchrum periphrasis.*

PSALMUS LVI.

David a Schaulis persecutionibus veniens in Polischtæorum manus, Deum orat pro salute sua fidei suæ & innocentiæ nomine, & pro adversariorum exitio: fidem suam in Deum prædicat: & ex laudem tribuit de accepto promissionibus, quarum complementum expectabat.

1 MA-

1 MAGISTRO *symphoniæ, de* anima [a]*vim patiente a manipulo longinquorum,* [b]*insigni* ode *Davidis: cùm prehenderent eum Philisthæi Gathi.*

1 Schem. 21. 11.

2 [c]Gratiam fac mihi, Deus: nam [d] anhelus persequitur me mortalis; toto die oppugnator opprimit me.

3 Anhelant observatores mei toto die: quia potentiores *sunt,* [e] propugnatores *sint* mihi: ô excelse.

4 [f]*Qua* die timebo, ego in te confidam.

5 In Deo laudabo [g] verbum ejus; in Deo confidam, non timebo quid faciat [h]caro mihi.

6 [i] Toto die [k]rebus meis dolorem afferunt, contra me omnes cogitationes eorum ad malum *spectant.*

7 Conveniunt, delitescunt ipsi; vestigia mea observant, ut qui expetunt [a] vitam meam.

a Heb. animam.

8 [l]Pro iniquitate parito eis, in ira populos dejice Deus.

9 [b]Vagationes meas in numerato habes: tu [c]pone quamque lachrymam meam in utre tuo; an non *estent* [c] in numerato tibi.

b Heb. vagari meum. c Heb. in numeratione tua.

10 Tunc revertentur inimici mei retrorsum, qua die clamabo; hoc scio, Deum *affore* mihi.

11 [m]In Deo laudabo verbum, in Jehova laudabo verbum.

12 In Deo confido, non timebo quid faciat homo mihi.

13 [n]Mecum *erunt* ô Deus vota tua; persolvam gratiarum actiones tibi.

14 [o]Cùm eripias animam meam a morte, an non pedes meos a lapsu *eruerit*; ad continenter ambulandum coram Deo in luce hujus vitæ?

ANNOTATIO.

1 Vim patiente] *Hanc inscriptionem multò modò ab interpretibus acceptam esse constat: sed quia non meminimus alibi præfigi sacru cantionibus titulos (ut vocant) allegoricos, & videtur incommodum inscriptiones ipsis argumentis obscurioribus adhibere; placuit magis has voces simpliciter interpretari, prout ad argumentum psalmi, accommodatius visum est. Nam etsi primam vocem ferè columbam interpretati sunt; certum est tamen esse alteram quoque propriam & naturalem significationem ejusdem vocis, prout interpretati sumus, ut Tzephanjæ 3.1. Sensus igitur est, hunc psalmum formam orationis esse omnibus piis traditam, quicunque procul a suis versantes injuriam ab externis patiuntur; qua conditione erat David cùm prehenderent eum Philisthæi.* Insignis ode] *ut psalm. 16.1. Est autem ode* ᾠδὴ ἀπὸ τοῦ ἀείδειν, *constans ex duabus partibus, precatione & laude, constructio ordine Amebæo, & conclusione aetiologica, versu ultimo.* 2 Gratiam fac mihi] *prima pars odes pro gratia & salute a calamitatibus consequenda, cujus partes sunt precatio, duobus vers. & laudatio, vers. 4. & 5. precationis membra duo; postulatum & causa.* Anhelus] *tum Schaul & administris ejus, a quibus fugiebat David; tum Philisthæis, ad quos confugerat.*

3 Propugnatores sint mihi] *hunc locum licet vulgo aliter redditum, sic interpretamur, tum propter Hebraicam distinctionem, tum propter consecutionem verbi pugnare; quod in hac consecutione semper significat propugnare; oppugnare verò nusquam: ut rectè admonet Aben-Hhezra.* 4 Qua die] *prædicatio fidei constantis omni tempore, qua est sequentis laudationis argumentum.* 5 Verbum ejus] *id est, promissionem. quasi dicat, quamvis non illico exorem promissionu complementum; tamen peraquè in Deo gloriari possum, fretus promissionibus ejus.* Caro] *id est ullus homo: ut infrà vers. 12. & Jeschahhiæ 31.*

3. 6 Toto die] *secunda pars odes, imprecatio adversus hostes, qua continetur vers. 8. Circummunitur autem duabus causis: una est ab adversariorum improbitate, vers. 6. & 7. Secunda, a fiducia supplicii in benevolentiam & promissionem Dei, vers. 9. & 10.* Rebus meis dolorem afferunt] *id est, res meas efficiunt molestas mihi.* 8 Pro iniquitate parito] *id est, facito ut ipsis laboriosa & arumnosa sit sua iniquitas: nam istos labores, iniquitatis pœnas, modò parere dicitur Deus ut illorum autor, modò improbus ipse, qui sibi sua improbitate generat malum: ut psalm. 7.15. sic accipitur idem verbum Micæ 6.14.* 9 Pone lachrymam meam] *id est, ne patiaris inaniter in terram decidere: humanitus dictum.* 11 In Deo] *Gloriosa fides prædicatio: ut suprà vers. 5. amplificata per congeriem.* 13 Mecum erunt] *id est, non tantùm celebrabo verbis, sed etiam re ipsa quemlibet voluntarium & legitimum cultum præstabo.* 14 Cùm eripis] *conclusio æticlogica superiorum: qua ostendit psaltes se hæc officia præstiturum merito, quia pii a manu inimicorum suorum liberantur, ut sine metu serviant Deo cum sanctitate & justitia in ipsius conspectu, cunctos dies vitæ suæ, Luc. 1.74.*

PSALMUS LVII.

David Schaülem fugiens, gratiam & salutem a Deo petit, fidem suam in Deum profitetur, exponit adversariorum improbitatem, & propter gloriam Dei judicia ejus confici postulat ad salutem suam, illorumq; exitium.

1 MAGISTRO *symphoniæ;* [a] *ne perdas, Davidis odè insigni: cum fugeret metu Schaülis* [b] *in speluncam.*

2 [c]Gratim fac mihi, Deus, gratiam fac mihi: [d]nam ad te se recipit anima mea; & [d]ad umbram alarum tuarum me recepturus sum, donec transiverint ærumnæ.

3 Invocabo Deum excelsum, Deum fortem perficientem erga me.

4 Mittet e cœlis ut servet me, afficiens eum probro qui me anhelus persequitur: Sela: Mittet Deus benignitatem suam, & veritatem suam.

5 [e]Ego inter [f]immanes leones *sum,* jaceo *inter* incendiarios; *inter* [b] homines, quorum dentes hastæ *sunt* & sagittæ, & quorum lingua *est* gladius acutus.

a Heb. anima mea: ut Numer. 23. 14. b Heb. filios hominis.

6 [g]Exaltare supra cœlos, ô Deus; super totam terram gloria tua.

7 [h]Rete aptaverant gressibus meis, [i]curvaverat animam meam; *quam* foderant ante me fossã, [k]ceciderunt in eam. Sela.

c Heb. corde. Psal. 108.2.

8 [l]Erecto [c]animo meo, ô Deus; erecto animo

mo meo, canam & psallam, dierum:
9 'Evigila 'gloria mea: evigila nablium & citharæ; 'expergefaciam *inde ab* aurora,
10 Celebrans te in populis Domine, psallens te in nationibus:
11 Magnam *esse* usque ad cœlos benignitatem tuam, & ad superiores usque nubes, veritatem tuam.
12 'Exaltare supra cœlos, ô Deus; super totam terram gloriâ tuâ.

ANNOTATIO.

1 Ne perdas] *hîc verbis summa petitionis exponitur quæ psalmo hoc modo inscripto continetur: hoc est, genus psalmi est ἀντυπτικὸν, sive (ut ita loquamur) deprecationum mortis & perditionis, quæ tunc temporis Davidi imminere videbatur: sic etiam psalmo sequentibus.* In spelunca] *quæ erat in deserto Hhengeddi 1. Schem. 24.* Sunt autem hujus odes partes in universum duæ; petitio, vers. 2. & petitionis argumenta, quibus suo loco subjicitur Amœbæus versus summum petitionis finem explicans vers. 6. & ultimo. 2 Gratiam fac mihi] *petitio vehementissima, qua ostendit David fontem liberationum & salutis nostræ.* Nam ad te] *primum petitionis argumentum a fide in Deum, hoc versu; & oratione fidei, versu sequente: ex quibus oritur certa illa prædicatio venturæ liberationis suæ & judicii in adversarios, ver. 4.* Ad umbram alarum] *id est, & nunc confido, & semper confidam: metaphora a pullis sub matre delitescentibus donec malum transiverit.* 5 Ego inter] *exaggeratio petitionis ab immanitate periculi quo circumcludebatur David: quamobrem cruentos adversariorum animos, consilia, & conatus elegantissimis comparationibus explicat.* Immanes leones] *Schaülem, & copias ejus furentes adversus Davidem.* Incendiarios] *id est, ardeliones auditos, qui regis animum irritabant in flammabantq; mendaciis: ut ipse apud Schaülem expostulat, 1. Schem. 24.* 6 Exaltare] *versus Amœbæus, exponens summum petitionis finem, nimirum gloriam Dei conjunctam salute supplicis.* 7 Rete] *secundum argumentum petitionis a fraude, vi, & improbitate adversariorum; ad quas respiciens David ruinam illorum prædicat. Sunt autem omnes hæ descriptiones allegoricæ, ut alibi sæpè.* Curvaverat] *Schaül cum suis, quasi dicat, me jam retibus ita constrinxerat, ut viderer mox corruiturus esse.* Caduntin eam] *id est, ipsi justo dei judicio impelluntur eò, quò putabant me ruiturum præcipitem: sic psalm. 7 sub finem.* 8 Erecto animo meo] *tertium petitionis argumentum a summo fine, qui est gloria Dei & ultimo prædicatio. Erectum autem animum vocat per antithesin, quem Deus restituit e laqueis quorum violentia se uncu watum fuisse confessus est David, superiore versu.* 9 Evigila] *forma laudationi continens exordium propositionem, hoc versu; propositionem, sequente; & confirmationem, ver. 11.* Gloria mea] *ut supra 16. 9.* Expergefaciam] *id est, adeo cantu meo personabit orbis, ut populos excitem, quos nominat sequente versu.* 12 Exaltare] *versus Amœbæus, ut supra vers. 6.*

PSALMUS LVIII.

David aulicos innocentiam ipsius apud Schaülem nefariè traducentes increpat injustitiæ, improbitatis, & pertinaciæ nomine: gravissima Dei judicia imprecatur illis, venturæq; confirmat: ac postremò puorum lætitiam, pacem, & salutem conjunctam gloriæ Dei prædicat.

1 MAGISTRO *symphoniæ, 'ne perdas; Davidi 'ode insigne.*
2 'An revera, ô manipule, justitiam loquimini? quæ recta *sunt* judicatis, filii hominis?
3 'Quin etiam ex 'animo iniquitates operamini; in hac terra violentiam manuum vestrarum 'appenditis.
4 'Abalienant se improbi inde a vulva, aberrant inde ab utero loquentes mendacium.
5 'Venenum *est* illis [b] simile veneno serpentis, 'sicuti aspidis 'surdæ obthurantis aurem suam,
6 Quæ non auscultat voci 'incantantium; utentis incantationibus peritissimi:
7 'O Deus, 'destrue dentes eorum in ore ipsorum; molares juvenum leonum demolire, Jehova.
8 'Liquefiant sicut aqua, [c] continenter abeant: 'ejus qui tendit *ad jaculandum* sagittas suas, 'tanquam in spicas abeant *sagittæ.*
9 'Sicut limax 'liquescens abeat *quisque*; 'ut abortus mulieris, *ut qui* non viderunt solem.
10 'Cùm 'nondum sentient *homines* spinas vestras; 'spinas cynosbati: 'quo vividior erit, eo magis æstuante ira procellet [d] quemque.
11 'Lætabitur justus, cùm viderit ultionem; 'pedes suos lavabit in sanguine improbi.
12 Dicétque homo, utique est fructus justo, utique est Deus, *est* [e] judex in terra.

a Heb. *corde.*
b Heb. *secundum similitudinem veneni, &c.*
c Heb. *abeunt sibi. ut Gen. 11. 33.*
d Heb. *eum.*
e Heb. *judicet ut Jehoshu. 24. 19*

ANNOTATIO.

1 Ne perdas] *ut supra psalm. 57.* Ode insignis] *hujus odæ scopus est ἀντυπτικὸς, adhos deprecatur David periculum quod sibi a Schaüle & assectu ejus imprehendi e videbatur. Partes sunt tres; prima est reprehensio & objurgatio adversariorum, usque ad ver. 7. secunda, imprecatio contra viros illos præfratos & obfirmatos in sua improbitate, usque ad vers. 10. tertia, conclusio a fine judiciorum Dei, tribus versibus ultimis.* 2 An revera] *objurgatio: nec adversariorum loco sunt duo; prior est inficiatio, hoc versu, qua ipsorii conscientiam appellans, David negat inesse bonis quidquam illorum animo posterior, affirmatio & explicatio malæ illorum mentis, consilii, & facti, vers. sequ.* O manipule] *id est, aulicorum cœtus in Davidem conspirans: qui cùm Schaüli a consiliis essent, justum, æquum, & bonum procurare debuerant.* 3 Quin etiam] *transitio ad alteram objurgationis partem per correctionem.* Appenditis] *id est, nullam rectitudinis mentionem fecerat superiore versu; ratiocinationem habetur; sed omnia libratu ac ponderatu ad usum violentiæ vestræ.* 4 Abalienant se] *amplificatio malitiæ & improbitatis quam superiore versu exprobravit, primùm a naturali & ingenita illorum corruptione, quæ posita est in alienatione & aberratione a Deo, hoc vers. deinde ab obstinato illorum studio se ipsos confirmandi in malo & avertendi a bono, duobus sequentibus.*
5 Venenum] *allegorica improbitatis obfirmatæ descriptio, ut Deut. 32. 33* Sicuti aspidis] *hoc est, quorum*

quorum mala fuerit incurabilia, præterquam si confestim partes contactæ amputentur, ut loquitur Plinius lib. 8. cap. 23. Surdæ] *id est, caldæ agentis adversus incantamenta, ut sequentia exponunt: nam aurem utramque ab ea obturari, alteram in terram defigendo, alteram extrema sui parte contegendo atque occludendo, testes sunt in hunc locum Hieronymus, Augustinus, Cassiodorus, & alii.* 6 Mussitantium] *id est, carmina sua submisse enuntiantium ad incantandum eam; quod studium carminum ne quis hoc loco à Davide comprobari putet, ipsis interdicti verbo disertè utitur quæ posuit Deus Deut. 18. 11. Nam fascinatores isti Hebræa appellatione nominantur consociantes societatem, quia diabolo societatem ad artes suas adhibent.* 7 O Deus] *secunda pars psalmi; imprecatio, ut observatum est in versum 1 quæ tota allegoriæ describitur.* Destrue] *id est, omnia quibus offendunt media illis admove, sive illis communis offendant, hoc vers. & initio sequentis, sive eminus, ut in fine sequentis versus ponitur; primus imprecationis locus.* 8 Liquefiant] *denuibus nimirum comminuti, ut superiore versu.* Ejus qui tendit] *id est, qui semper comparatus est & instructus armis ad jaculandum contra rectos corde, ut psal. 11. 2.* Tanquam in spicas] *id est, inepta ad nocendum & irrita efficiantur tela eorum, perinde atque si spicas tritici adhiberet spiculorum loco: verbum enim Hebraum, quod hac conjugatione hic tantùm legitur, ita accipimus, referentes ad conjugatam vocem quæ legitur Deut. 23. 25.* 9 Sicut limax] *alter imprecationis locus in personas ipsas, duobus vers.* Liquescens] *quo tempore nimirum è concha egreditur; tum animi hebetes sic exspirare, detracta testa, ut docet Aristoteles lib. 5. de historia animalium, cap. 32.* Ut abortus mulieris] *vide Iobi 3. 15.* 10 Cùm nondum] *conclusio prophetica, tum judiciorum Dei adversùs improbos, hoc vers. tum rerum consequentium, nimirum lætitiæ & pacis per Spiritum ad Ecclesiam Dei ex judicio ejus perventuræ, duobus sequentibus.* Nondum sentient] *id est, statim a principio, antequam potuerit nocere graviter: apostrophe ad improbos.* Spinas cynosbati] *id est, summè aculeatas & noxias. quasi dicat, antequam a vobis experiantur mala.* Quo vividior] *id est, quo acrior & paratior erit ad malefaciendum improbus.* 11 Lætabitur] *alterum membrum conclusionis de lætitia, salute & pace ecclesiæ, ac prædicatione majestatis & gloriæ Dei.* Pedes suos lavabit] *id est, proculcabit eos & triumphabit victor in Christo: hyperbole. vide Maleach. ultimo, de argumento hujus & sequentis versus.*

PSALMUS LIX.

Davidis ab administris Saülis circumventus, liberationem a Deo petit, tum suæ fidei & innocentiæ, tum improbitatis adversariorum nomine, quorum improbitate descripta, illis imprecatur quod ad gloriam Dei futurum erat, & se Dei laudes grato animo prædicaturum profitetur.

1 MAGISTRO symphoniæ, ne perdas, Davidi a ode insigne; cùm misissent Saül qui observarent domum illius, ut morte afficerent illum.

1. Sam. 19. 11.

2 Libera me ab inimicis meis, Deus mi; supra erigentes se contra me, extolle me.

3 Libera me ab operariis iniquitatis, & ab hominibus sanguinariis serva me.

4 Nam ecce insidiantur b vitæ meæ, conveniunt contra me robusti; nulla defectione mea, nullóque peccato meo, Jehova.

a Heb. *anima mea.*

5 Nulla iniquitate *mea* concurrunt, & comparant se: c evigila *venturus* obviam mihi, & respice.

6 Tu ergo Jehova, d Deus exercituum, Deus Israëlis, expergiscere e ad visitandum f gentes istas: ne gratiam facias ullis f perfidè agentibus iniquitatem. Sela.

b Heb. *perfregerunt.*

7 Revertuntur vespere, b ganniunt ut canis; & circundant civitatem.

8 Ecce, eructant ore suo, gladios e *adhibent* ad labia sua, sed g quis audit? *inquiunt.*

9 At tu Jehova ridebis eos; subsannabis omnes istas gentes.

10 h Robur obtinente illo, te observabo; nam Deus est editus locus meus.

11 Deus benignitatis meæ præveniet me: Deus faciet ut videam in observatoribus meis.

12 i Ne occidas eos, ut non obliviscantur populares mei: exagita eos virtute tua, & dejice eos, clypeus noster Domine.

c Heb. *populus meus: Sylleptice.*

13 k Peccatum oris sui, verbum labiorum suorum, comprehensi superbia sua; tum l præ execratione, tum præ macie enarrent.

14 m Consume æstu, consume, donec non sint *amplius*; ut sciant Deum dominari in Jahlakobo, usque ad fines terræ. Sela.

15 n Qui revertuntur vespere, ganniunt ut canis; & circundant civitatem,

16 Seipsos exagitent o ad comedendum; p cum non fuerint saturati, tum eogantur pernoctare.

17 q Ego verò canam robur tuum & cantabo in unum quodque mane benignitatem tuam: te fuisse locum editum mihi & perfugium *quo* die *fuit* angustia mihi.

18 r Me roborato, tibi psallam; Deum esse locum editum meum, Deum benignitatis meæ.

ANNOTATIO.

1 Ne perdas] *ut supra psal. 57. 1.* Ode insignis] *ode est, ᾠδὴ ἀντικειμένη, qua deprecatur David imminens sibi a Saüle malum: constat autè ex trib. partibus. propositione summa postulati sui, vers. 2. & 3. narratione causarum postulatis, quibus subinde petitio interseritur pro se & contra adversarios, usque ad ver. 17. & conclusione eucharistica, duobus ultimis.* 2 Libera me] *petitio duobus versibus, ut modo dictum est.* 4 Nam ecce] *narratio, sive causarum explicatio ex quibus liberationem petebat David: sunt autem duæ; una a persona supplicu propter innocentiam ipsius, hic duobus versibus; altera a persona adversariorum, sequentibus.* 5 Evigila] *humanitus dictum. id est, demonstra potentiam tuam, ut qui evigilat, respicit, &c. conclusio prioris ætiologiæ a precatione.* 6 Tu ergo Jehova] *transitio ad posteriorem ætiologiam, quasi continuata precatione per imprecationem in adversarios.* Deus exercituum] *id est, potentia instructissime, & sedente conjunctissime.* Ad visitandum] *vide Genes. 21. 1.* Gentes istas] *id est, copias Saülis, quæ eodem animo Davidem persequebantur, quo gentes alienæ a populo Dei fructure fa-*

isſent. Perſidè agentibus] *id eſt, qui Deum cultu & Davidem honore proſequi ſimulantes, perfidè ea perpetrabant quæ ſequentibus verſibus duobus exegeticè deſcribuntur.* 7 Revertuntur] *id eſt, diſcutiuntur ſuprà verſ. 5. metalepſis.* Ganniunt ut canis] *id eſt, frendunt inter ſe, & ſe ipſos ad lacerandum me comparant.* 8 Eructant ore ſuo] *id eſt, evomunt & profundunt inter ſe ſermones meſarios.* Adhibent] *id eſt, præter minas etiam arma capiunt ad efficiendos conatus ſuos.* Quis audit] *verba ſcilicet, aut conatus percipit: ſynecdoche frequens. ſive ſic Donatus vocat, metalepſis.* 9 At tu Jehova] *regreſſio ad imprecationem, quæ eſt inde à verſ. 12. ad eam autem tranſitur primùm per affirmationem antitheticam, id eſt, ex adverſo reſpondentem impia inimicorum confidentiæ, hoc modò: Quis audit? inquiunt. at tu non tantùm audis, verùm etiam audita & perſpecta ridas, hoc verſu. deinde per confirmationem fidei ſuæ & expectationis ſuæ in Deo, duobus ſequentibus.* 10 Robur] *id eſt, tantiſper dum Schaûl potitur rerum.* 11 Ut videam] *inimicum quomodo præveniat obſervatores meos quos reprimat, dum prævenit atque protegit me.* 12 Ne occidas eos] *illicò aut eodem momento; ut ratio proximè ſequens, & antitheſis imprecatio oſtendunt: ſic alludit hac imprecatione ad ſententiam quam Deus in Cajinum tulit, Geneſ. 4. 11. & 12.* 13 Peccatum] *id eſt, invitu, ut Cajino, extorqueatur confeſſio nequitiæ ſuæ præ horrore & gravitate judiciorum tuorum, quandoquidem ſponte nolunt reſipiſcere.* Præ execrationem] *qua perſequeris eos uſq; ad maciem, & quidem tantam ut corpora eorum contabeſcentia docant eos confeſſionem peccati ſui.* 14 Conſume] *tandem ſcilicet, poſtquam exagitaveris, dejeceris, emacieveris, & confeſſionem invitis expreſſeris.* 15 Qui revertuntur] *ſumma repetitio imprecationis, poſito verſu Amæbæo, qui idem eſt cum verſu 7.* 16 Ad comedendum] *id eſt, in quærendo cibo.* Cùm non fuerint] *id eſt, fruſtrà quærant cibum illi, & jejuni indormire compellantur.* 17 Ego verò] *Concluſio ὑγκαρσιακὴ, ut dictum eſt ſuprà in verſ. 1.* 18 Me roborato] *antitheton verſ. 10. ſuprà.*

PSALMUS LX.

David Syrorum exercitu cæſo Deum contra Edomæos implorat, de prioribus Judæorum calamitatibus expoſtulans: & promiſſis Dei, operibuſq; expenſis, ac fide confirmata, exercitum ad ſtrenuè agendum hortatur fretum promiſſionibus Dei.

1 MAGISTRO ſymphoniæ, *in hexachordù teſtimonium,* ode *inſignis Davidis, ad docendum:*

2 Cùm certaret contrà Syros [a] *Meſopotamienſes, & contra Syros Tzobæ; & reverſus Joab percuſſiſſet Edomæos in valle Salis duodecies mille.*

3 O Deus, rejeceras nos, diſruperas nos; iratus fueras, reſtitue *te* nobis.

4 Commoveras terram, diffregeras eam; cura fragmenta ejus, nam vacillat.

5 Feceras ut [b] ſentiret populus tuus *rem* duram, dederas bibendum nobis *tanquam* vinum horrorem.

6 Dediſti timentibus te vexillum, [c] quoutantur; propter veritatem. Sela.

7 Ut liberentur dilecti tui; ſerva dextera tua, & exaudi me.

8 Deus locutus eſt per ſanctitatem ſuam, exultabo: dividam partem obtineo: Schechemum, & cõvallem Succotharum metior:

9 Meus Gilhhad, & meus Menaſche, Ephraimque, robur capitis mei; Jehudah legis lator meus.

10 Moab [e] pollubrum meum; ſupra Edomæum projiciam calceum meum: contra me, Palæſtina, clangentem age.

11 Quis deduceret me in civitatem munitam? quis duceret me Edomæam uſque?

12 An non tu, Deus, qui rejeceras nos; ut non procederes, Deus, inter exercitus noſtros?

13 Cedò nobis auxilium *tuum*, ab hoſte: alioqui vanitas eſt [f] auxiliatio humana.

14 In Deo faciamus [g] ſtrenuè, & ipſe conculcabit hoſtes noſtros.

[a] Heb. *duorum fluviorum: vide Gen. 24. 10 2. Schem. 8. 13. 1. Chron. 18. 12.*

[b] Heb. *videret: ſynecdoche.*

[c] Heb. *ad vexillandum.*

[d] Heb. *partiar. pſal. 108.*

[e] Heb. *olla lotionis mea.*

[f] Heb. *ſalus, ut accipitur 2. Schem. 10. 18.*

[g] Heb. *virtutem.*

ANNOTATIO.

1 In hexachordis] *vide ſuprà 45. 1.* Teſtimonium] *id eſt, cantio teſtificans eccleſiæ toti fidem Davidis, & beneficium victoriæ perceptum a Deo; qua etiam occaſione poſtea ad docendum tradita eſſe dicitur.* Ode inſignis] *ode eſt ἰυκτικὸν, conſtans ex tribus partibus; expoſtulatione, a verſ. 3. uſque ad 7, petitione a verſ. 7. ad 14. & concluſione hortatoria, verſ. ultimo.* 2 Reverſus Joab] *a cæde Syrorum, 2. Schem. 8. 13.* Duodecies mille] *poſtquam Abiſchas frater Joabi prima acie adducta percuſſiſſet Edomæorum ſex millia; quam victoriam Joab perſecutus duodecim millia occidit, qui hic numerantur. Ex hu enim numeris collecta aſſurgit numerus octodecim millium, qui illis locis recenſetur.* 3 O Deus] *propoſitio ſumma totius pſalmi, continens expoſtulationem & petitionem, duobus verſ. e quibus expoſtulatio copioſiùs deinde ponitur, uſque ad verſ. 7. petitio verò, ſequentibus.* Rejeceras nos] *id eſt, defenſionem noſtri, exponens nos voluntati inimicorum: vide totum librum Judic. & 1. Schem.* Reſtitue te nobis] *defenſorem, qui ſubduxiſti te.* 4 Commoveras terram] *id eſt, populum tuum externis bellu exagitaveras.* Diffregeras eam] *id eſt, ſeditionibus & civilibus diſcordiis diviſum inter ſe populum vexaveras, ut docet hiſtoria 2. Schem. a primo capite ad 4.* Vacillat] *id eſt, nutat, & mox ruiturus videtur antè acceptarum calamitum nomine.* 5 Dederas bibendum] *id eſt, tremore nos inebriaveras.* Dediſti timentibus te vexillum] *id eſt, populum tuum quem antè afflixeras, tum luce promiſſionum tuarum, tum etiam operi, victoria hac recenter contra Syros edita ducendum recepiſti, quaſi præeunte vexillo tuo: ſic a re præſente occaſionem ſumens expoſtulationem terminat, ut ad petitionem porrò beneficiendi commodiùs tranſeatur.* Propter veritatem] *id eſt, promiſſionum tuarum conſtantiam & fidem.* 7 Ut liberentur] *altera pars pſalmi, petitio, quæ proleptice hoc verſ. poſita in ſequentibus confirmatur, uſque ad verſ. 13. deinde repetitur eodem verſu. ſunt autem iſtius petitionis argumenta tria; primum eſt a perſona eorum quibus exoptatur ſalus, hoc verſu; ſecundum, promiſſione Dei, tribus ſequentibus; tertium, ab omnipotentia ejus,*

ejus, quæ sola promissiones præstari possunt, versu 11. & duobus sequentibus. 8 Exultabo] *id est, triumphaturus sum de hostibus meis in populo meo: quamobrem primùm populum suum recusat gloriosè, duobus versiculis deinde victoriam sibi polliceatur.* Schecemum] *eu Jardenem, ut convallis Succothanum est trans Jardenem sita.* 9 Robur capitis mei] *id est, potentia regni mei. est autem, hæc tribus ex Josepho orta: attingit enim metaphoram a cornutis animantibus, qua usus est Moyses benedicens Menasseh & Ephraimo, Deut. 33. 17.* Jehudahh legis lator meus] *id est, jus administrationi & autoritatem obtinens in populo Dei, prout perfectissimè completum est in Christo, quem olim adumbrabant typi: sic alludit ad prophetiam Genes. 49. 10.* 10 Moab pollubrum meum] *id est, adeo despectui & abjectui est mihi, ut eum libenter despumem quasi testam, & si quos voluero servare, ad sordidissima ministeria cogam: vide 2. Schem. 8. 2.* Projiciam calceum meum] *id est, audaciter conculcabo: Synecdoche.* Palæstina] *apostrophe tronica: qua exprobrat David antiquam Philistæorum insolentiam, qui contra Israelitas inde a temporibus Schimschonu ferociverant: vide Judic. 16. & 1. Schem. 4. & 28. sic etiam 1. Schahh. 15.* 11 Quis] *nimirum alius præter Deum, qui promisit, & solus est omnipotens ad hæc præstanda? sic accipiendum esse demonstrat versus sequens.* 14 In Deo] *conclusio hortatoria ad exercitum, quasi jam conclamatu armis in procinctu essent ad conserendum manu cum hoste. ut loquitur Joab 1. Chron. 19. 13.*

PSALMUS LXI.

David Rex in extremam regionem pulsus auxilium Dei implorat antè acceptorum beneficiorum nomine, regnum Christi promoveri & amplificari petit, deinde gratum animum pollicetur Deo.

1 MAGISTRO *symphoniæ* [a]*fidium*, [1]*ode Davidis.*
2 [1]Audi, Deus, clamorem meum; attende orationi meæ.
3 [1]Ab extremitate terræ te inclamo, cùm obruitur [b]animus meus, [1]in rupem *quæ* sit editior me deducito me:
4 [1]Nam fuisti receptus mihi, turris robusta [c]adversus inimicum.
5 [1]Commorabor in tentorio tuo per sæcula; [1]recipiam me in occultum alarum tuarum.
6 Cum tu, Deus, auscultaveris votis meis, dederis hæreditatem *suam* reverentibus nomen tuum.
7 [1]Dies diebus regis superadditos, anni ejus *sint* ut [d]multarum generationum.
8 Maneat in æternum coram Deo; [1]benignitatem & fidem præpara, *quæ* custodiant eum.
9 [1]Sic psallam nomini tuo in perpetuum, rependendo vota mea [e] quotidie.

[a] Heb. *in pulsatione fidium.*
[b] Heb. *cor.*
[c] Heb. *a facie inimici.*
[d] Heb. *generationis & generationis.*
[e] Heb. *die diei.*

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *ode est ἰυκτικὸν, ex tribu partibus constans; petitione singulari pro persona supplicis, usque ad ver. 6. petitione publica pro Christo & regno ipsius a Davide adumbrato, usque ad ver. 9. & conclusione votiva, ver. 9. videtur autem hujus odes occasionem dedisse Davidis fuga a conspiratione Absalomi, 2. Schem. 15. & 16.* 2 Audi Deus] *prioris petitionis exordium, quæ summatim proponitur vers. 3.* 3 Ab extremitate terræ] *nam trajecto Jardene fugerat Machanajma ad fines Israelis, 2 Schē 17. 24.* In rupem] *i. e vehito me in tutum; unde inimices possim despicere.* 4 Nam fuisti] *αἰτιολογία petitionis ab antecedente experientia.* 5 Commorabor] *brevis conclusio petitionis, a voto ducta atque obsequii* Recipiam] *vide Ruth. 2. 12.* 6 Cùm tu] *altera pars, petitio publica comprehensa ver. 7. & 8. postquam argumentum illius petitionis ab antecedentibus beneficiis Dei erga suos expositum est, hoc versu. quasi dicat, hæc duo pignora de regno Christi jam nobis data sunt, nimirum exaudito precum, & hæreditas quamobrem perge benefacere in Christo, &c.* 7 Dies diebus] *i. largire vitam æternam & benedictionem æternitatem per Christum, regnumq; ejus in sempiternum continua: ut sequens ver. explicat: primum petitionis caput.* 8 Benignitatem & fidem] *hoc est, effice ut regnum sit justissimum, & hùc duabus rebus instructissimum, quæ pertinent ad officium regis, Proverb. 20. 28. secundum petitionis caput.* 9 Sic psallam] *conclusio votiva, ut dictum est in versum 1.*

PSALMUS LXII.

David oppressus fiduciam in Deum prædicat, officiumq; Dei erga fœnimicos reprehendit: se ipsum ecclesiamque exemplo suo confirmat: & omnes a fiducia rerum vanarum revocat ad Deum, & confirmat autoritate verbi ejus.

1 MAGISTRO *symphoniæ* [a]*in Jeduthum*, [1]*psalmus Davidis.*
2 [1]Tantummodo in Deo [b] conquiescit anima mea: ab eo salus mea *est.*
3 Tantummodo ipse rupes mea *est* & salus mea; locus editus meus, non dimovebor *motione* [1]magna.
4 [1]Quousque [b] machinantes ærumnas [c]in virum, [1]occidemini vos omnes? *quousque* tritu similes muro pando, maceriæ, impulsæ?
5 Tantummodo de [c]excellentia ejus consilia ineunt depellendi *eum*, delectantur mendacio: ore suo benedicunt, [c]intra se verò maledicunt. Sela.
6 [1]Tantummodo in Deo conquiesce anima mea; nam ab eo *est* expectatio mea.
7 [1]Tantummodo ipse rupes mea *est* & salus mea: locus meus editus, non dimovebor.
8 In Deo *est* salus mea & gloria mea; rupes [d] robusta mea, receptus meus *est* in Deo.
9 [1]Confidite ei omni tempore, ô populi, effundite coram eo animum vestrum: Deus receptui nobis *est.* Sela.
10 [1]Tantummodo vanitas *sunt* nati plebeio homine, mendacium *sunt* nati præstante viro: [1]lancibus illi simul impositi, ascensuri *essent* supra

[a] Heb. *filens est*: *synecdoche.*
[b] Heb. *machinabimini ærumnas in virum, occidemini: simile est. 1. Schem. 2. 3.*
[c] Heb. *in medio sui.*
[d] Heb. *roboris mei.*
[e] Heb. *cor: sic infrà ver. 11.*

pra vanitatem.
11 'Ne confidatis oppreſſioni, & rapina ne evanefcatis; opulentia ſi abundet, ne apponatis animum.
12 'Semel locutus eſt Deus,' bis idem audivi robur eſſe Dei.
13 'Et tuam *eſſe* Domine benignitatem, te repenſurum cuique ſecundum opus ſuum.

ANNOTATIO.

1 In Jeduthune] *vide pſalm.* 39.1. Pſalmus] *pſalmus eſt διδασκαλικὸς ex quatuor partibus conſtans: Exordio, verſu* 2. *& 3 reprehenſione, ver.* 4. *& 5. doctrina a ver.* 6. *ad* 12. *& confirmatione doctrinæ, duobus ultimis.* 2 Tantummodo] *exordium ex abrupto continens propoſitionem fiduciæ, de qua gloriatur David adverſus omnes difficultates quaſi repentè emergens ex illarum violentia: nam hic pſalmus videtur conſcriptus, quo tempore Davidem per emiſſarios ſuos perſequebatur Schaül.* 3 Magna] *id eſt, quæ planè corruam, ut* 1. *Cor.* 10.13. 4 Quouſque] *reprehenſio adminiſtrorum nequitiæ Schaulu per apoſtrophen, quæ ſimplice narratione illuſtratur, ſequente verſu.* In virum] *id eſt, in me: Enallage perſonæ.* Occidemini] *id eſt, livore & nequitia veſtra ipſorum conſumemini; ut murus pandus atq; diſſilliens ſua ipſius mole corruit, aut nullo negotio dejicitur, ſic accipiendum eſſe comparatio oſtendit. ſimile vide Jeſchabb.* 30 13. 5 Excellentia ejus] *ſolicet viri Davidis: de hac autem excellentia vide* 1. *Sche.* 18. 6 Tantummodo] *tertia pars, continens duo documentorum genera; unum ad pios pertinens, ut in fide pergant; alterū ad improbos, ut a prava confidentia avocentur. Documenta fides duorum ſunt generum; unum ſingulare ad Davidem ipſum pertinens, tribus verſ. alterum commune totius eccleſiæ a Davidu exemplo, ver.* 9. 7 Tantummodo] *vide verſum* 2. *& 3. nam hi duo verſus Amœbas ſunt.* 9 Confidite ei] *ſoli nimirum, ac non ullis hominī, ver. ſequente.* 10 Tantummodo] *ἀντιλογία cur non ſit in illo homine fiducia collocanda: quæ docet manifeſto in ſuperiore verſu hanc orationem antithetam deſiderari, non eſſe fidendum homini: cujuſmodi ἀντιταγάσματα multa in ſcripturis extant.* Lancibus illi] *i ſtex æquo librari poſſent, in venirentur omnes homines nihilo leviores. Eſt autem in vocibus Hhebraicis ſynchyſis poëtica, quam evidentiæ cauſa ſuo ordine reponimus.* 11 Ne confidatis] *ſecundum genus documentorum ad improbos Schaülu adminiſtros pertinens & ad omnes univerſè, ne animi illorū in varia hujus mundi ſtudia traducti, diffluant.* 12 Semel locutus eſt] *Confirmatio ſuperiorum documentorum ab autoritate verbi Dei; qua Deus proponitur nobis potens, miſericors, & juſtus ad ea perficienda quæ ſupra dicta ſunt.* Bis idem audivi] *hoc eſt, ſæpius docuit me & confirmavit Deus.*

PSALMUS LXIII.

David deſiderium ſuum reviſendæ gloriæ aſpectabilis Dei in eccleſia exponit, & expoſtulat cum Deo: ſeipſum præſente Dei gratia conſolatur, & inimicorum ſuorum exitum prædicat ac lætitiam ſuam.

1 'Psalmus *Davidis cùm eſſet 'in deſerto Jehudæ.*
2 'O Deus, Deus fortis meus es, tempeſtivè requiro te; 'ſitiens eſt tui anima mea, arefcit ad te *ſpectans* caro mea, 'in terra ficca & 'feſſa ſine aquis:
3 'Ad videndum 'robur tuum & 'gloriam tuam' ſicut [a] in loco ſancto videbam te:
4 (Nam benignitas tua melior eſt vita) 'ut labia mea laudent te.
5 Sic benedicam tibi in vita mea, in nomine tuo 'attollam manus meas:
6 Quaſi adipe & pinguedine ſaturabitur anima mea, & labiis [b] canoris laudabit te os meū.
7 'Cùm recordor tui 'ſuper ſtrata mea, 'in vigiliis meditor de te:
8 Te fuiſſe ſummo auxilio mihi, ita ut 'in umbra alarum tuarum canerem:
9 'Cùm [c] adhæreſcens anima mea ſequitur te, ſuſtentat me dextera tua.
10 'Quamobrem iſti *qui* [d] vaſtationem quærunt animæ meę, 'pervenient ad imas partes terræ.
11 'Facient ut diffluat eorum quiſque [e] per gladium, 'portio vulpium futuri ſunt.
12 'Rex verò ipſe lætabitur in Deo, gloriabitur 'quiſquis jurat per eum, cùm 'obturabitur os loquentium mendacium.

a Heb. *in ſanctitate.*
b Heb. *cantionum.*
c Heb. *adhæreſcit anima mea poſt te.*
d Heb. *vaſtationi quærit animam meā hypallage.*
e Heb. *per manus gladii: κατάχρησις.*

ANNOTATIO.

1 Pſalmus Davidis] *Pſalmus eſt generis mixti, ἐνκτικὸς καὶ διδασκαλικὸς, conſtans ex tribus partibus; petitione ardentiſſima, uſque ad ver.* 7. *narratione auxilii divini quod jam tuum cum animo ſuo ſentiebat David, inde ad ver.* 10. *& prophetia ſeu prædicatione gloriosa rerum eventurarum ipſi & adverſariis, ad finem uſque.* In deſerto Jehudæ] 1. *Schem.* 23.14. *&* 15. 2. O Deus] *prima hæc pars, petitio ut David liceat tranquillè verſari in Eccleſia Dei, duobus potiſſimum argumentis nititur: unum eſt a natura & officio Dei; alterum a difficultatibus & ſtudio Davidu, quæ ſummatim hoc verſ. poſita in ſequentibus amplificantur, verſibus quatuor.* Sitiens eſt] *vide ſupra pſalm.* 42.2. *&* 3. In terra ficca] *id eſt, in deſerto horrido, & ſummo angustiu.* Feſſa] *id eſt, quaſi ſatiſcente præ ariditate nimia: metaphora ab animantibus.* 3 Ad videndum] *ὑπόμνησις evidentiæ cauſa tranſpoſuimus, quæ alioqui futura fuiſſet obſcurior.* Robur tuum] *vide* 1. *Chron.* 16.11. Gloriam tuam] 1. *tabernaculi tui, & miniſterii Eccleſiaſtici.* Sicut in loco ſancto] *primus amplificationu locus a commemoratione antè obſervati cultus, à quo ſe arcere indignatur David.* 4 Ut labia mea] *ſecundus amplificationu locus a fine: finis autem duplex ponitur: unus eſt gloria & cultus Dei, hîc & ſequente verſu: alter, pax & lætitia ſupplicu, verſu* 6. 5 Attollam manus meas] *id eſt, invocabo te: ſynecdoche.* 7 Cùm recordor] *altera pars, narratio; qua ſe inſum conſolatur David, hoc modo: etſi nunc adeò ſitiens tui avertor importunitate adverſariorum ab adeundo te: hoc tamen interea temporis conſolatur me, quod recordor tui ſemper*

per hoc versu; acutè accepta beneficia commemoro, sequente versu; denique animo tibi adhæreſco, & tu viceſſim confirmas me. versſ. 9. Super ſtrata mea] *id eſt, in tam multis ſtationibus, ad quas cogor exul me recipere.* In vigiliis] *id eſt, per noctem, quam per certas vigilias diſtribuebant veteres: ut Marci 13.35.* 8 In umbra alarum] *id eſt, in tuto & ſetuo loco, ſub defenſione tua: metaphora a pullu pipientibus ſub alu matrum.* 10 Quamobrem] *tertia pars, prophetia eventorum, quæ tum improbis, duobus verſibus; deinde etiam piis ad regnum Chriſti pertinentibus eventura ſunt, verſ. ultimo.* Pervenient ad] *id eſt, morientur in terram corruentes. ſic prædicit duobus verſibus David cladem Iſraëlitarum, de qua 1. Schem. 31.* 11 Facient] *Peliſchtæi.* Portio vulpium] *id eſt, inſepulti jacebunt in montibus, ut beſtiis paſcant.* 12 Rex verò ipſe] *id eſt, qui tum regnaturus eſt. ſic modeſtè de ſe ipſo per Enallagen loquitur.* Quiſquis jurat per eum] *id eſt, Deum ex animo profitetur & colit: ſynecdoche, ut videre eſt Deut. 6. 13.* Obſtrurabitur] *id eſt, ſinu impoſitus fuerit calumniis: nam alii morte abrepti, alii pudore confuſi futuri erant.*

PSALMUS LXIIII.

David Deum implorans ſalutem petit: de adverſariorum violentia & fraude conqueritur; poſtremò confirmatus fide, excidium improborum divinitus eventurum, & bonorum pacem prænunciat.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ,* [a] *pſalmus Davidis.*

2 [a] Audi, ô Deus, vocem meam dum meditor; a pavore [a] inimici cuſtodi vitam meam.

3 Abſconde me ab arcano *conſilio* malefi-
corum, a tumultuatione operantium iniquitatem.

4 [a] Qui exacuunt ſicut gladium linguam ſuam; intendunt *ut* ſagittam ſuam, verbum [a] amarulentum,

5 Jaculis petendo ex latebris [a] integrum; repentè jaculis petunt eum, [a] neque timent:

6 [a] Confirmant ſibi rem malam; narrant de abſcondendis laqueis; [a] dicunt, Quis videret [a] illos?

7 Perſcrutantur iniquitates; [a] conficimur [a] iis quæ calidiſſimè ſunt perſcrutati: adeò intimum [a] viri & cor profundum *eſt.*

8 [a] Sed ubi jaculis petierit eos Deus, a [a] ſagitta repentina fuerint plagæ eorum,

9 [a] Fecerintq; ut ipſa lingua ſua in ſeipſos impingant: vagi ſe in fugam dabunt [a] quiſquis viderit eos.

10 Quicunq; autem homines [a] reverentur, cùm nuntiaverint opus Dei, & factum ejus intelligẽdum propoſuerint:

11 Lætabitur juſtus in Jehova, & recipiet ſe ad eum; denique gloriabuntur omnes recti [b] animo.

[a] Heb. *perſcrutatione perſcrutata.*

[b] Heb. *corde.*

ANNOTATIO.

1 Pſalmus Davidis] *Pſalmus eſt ejuſdem generis cum ſuperiori, conſtans petitione, uſque ad verſum 8. & doctrina prophetica eventus ad finem uſque.* 2 Audi ô Deus] *petitio liberationis & ſalutis, duobus verſibus continetur: deinde verò ſubjicitur illius amplificatio a perſona, vi, fraude, & conatibus inimicorum, uſque ad verſum 8.* Inimici] *id eſt, quem affert mihi inimicum.* 4 Qui exacuunt] *amplificatio a perſona inimicorum tota allegorica, qua aulicas criminationes cum armis caſtrenſibus comparat: ut pſal. 5. & 11. & 57. 5.* Amarulentum] *id eſt, virulentum atque venenatum: metaphora a ſagittis.* 5 Integrum] *ſic nominatum probat innocentiam ſuam & ſe comparat cum adverſariis, quos maleficos & operarios iniquitatis nominavit verſu 3.* Neque timent] *nullo timore, nulla reverentia Dei abducuntur, nulla humanitatis lege.* 6 Confirmant ſibi] *id eſt, vi aperta, & cuniculis agunt.* Dicunt] *rebus inſtructis & comparatis ad dolum, gloriantur non poſſe integrum effugere: quodetiam amplificatur ſequente verſu.* Illos] *laqueos.* 7 Conficimur] *id eſt, ut ipſorum judicio, non poſſumus artes tam ſubdolas percipere, nedum effugere; ſic etiam agnoſcimus non eſſe poſitum in facultate noſtra, ut mala quæ nobis comparant, poſſimus operâ noſtrâ effugere, aut induſtria cognoſcere. Hoc autem verbum ita accipiendum eſſe oſtendit tum ſeries argumentorum, tum etiam loci conſimiles, Numeror. 17. 28. Lament. 3. 22.* Viri] *ſive Schaülis nominatim ſive univerſè omnium; nam utrumque verum eſt: vide Jirmiæ 17. 9.* 8 Sed ubi] *prophetia ad conſolationem piorum appoſita, qua explicat David primùm quod improbis eventurum eſt, duobus verſibus; deinde quod bonis, ver. 10. & 11.* Sagitta repentina] *ut judicia Dei ſunt velociſſima, & præſentiſſima illius manus: ſic pergit prophetia in allegoria, oſtendens Deum multò validiùs uſurum armis ſuis contra illos, quàm illi contra Davidem poſſint.* 9 Fecerintq;] *id eſt, ſe ſuo gladio jugulaverint, & ſibi ipſis creaverint malum.* Quiſquis] *improbus: ut oſtendit antitheſis verſu 11. ſic infrà 66. 20.* 10 Reverentur] *Deum exercentem judicia ſua.*

PSALMUS LXV.

David Dei laudem prædicat, tum propter ſpirituales ejus benedictiones cum Eccleſia cõmunicatas in Chriſto, tum propter temporarias & aſpectabiles; univerſè quidem in orbem terrarum, ſed maximè omnium in habitationem populi ſui e cœlo diffuſas.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ* [a] *Pſalmus, David cantucum.*

2 [a] Tibi *debetur* [a] ſedata expectatio *ac* laus, ô Deus, *qui es* Tzijone; & tibi rependendum eſt votum.

3 O qui exaudis orationem, uſque ad te omnis [a] caro [b] ventura eſt.

4 [a] Res iniquas quæ prævaluerant mihi, defectiones noſtras tu expias.

5 Beatus *quem* elegis, & [a] admoves, *qui* inhabitat atria tua: ſaturamur [a] bono domus tuæ, [a] rebus ſanctis templi tui.

6 [a] Res reverendas injuſtitia proloqueris nobis, ô Deus ſalutis noſtræ; [a] fiducia omnium extremitatum terræ & maris longinquarum.

7 [a] Sta-

[a] Heb. *ſilentium, vel* (ut alii ducunt) *conqueſcentia.*

[b] Heb. *veniens: ſyllepſis.*

[c] Heb. *res iniquitatum.*

[d] Heb. *ſanctò templi tui.*

7 'Stabiliens montes virtute sua, accinctus potentia.
8 Compescens strepitum marium, strepitum fluctuum eorum, & fremitum nationum.
9 'Qui facis ut canant exortus matutinos & vespertinos, incolæ extremitatum reverentes a signis tuis.
10 'Visitas hanc terram & appetis eam, plurimum ditas eam: 'rivo Dei pleno aquæ; paras frumentũ 'illorum cùm ita præparaveris eam.
11 Porcas ejus irrigando, deprimendo liras ejus; imbribus dissolvis eam, germini ejus benedicis.
12 'Coronas annum bonitatis tuæ, & 'orbitæ tuę stillant pinguedinem:
13 Stillant in caulas deserti, & exultatione colles accinguntur.
14 Vestiuntur pascua gregibus, & convalles obteguntur tritico; clangentes agunt, ac etiam canunt.

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est ὑπόθετικὸς sive laudativus, constans ex tribus partibus. prima est laudatio a beneficiis Dei singularibus in Ecclesiam suam, usque ad vers. 7. secunda a communi rerum creatarum administratione, usque ad vers. 10. tertia a singulari benedictione in sedem populi sui, inde ad finem usque. Videtur autem hic psalmus a Davide conscriptus esse, postquam populo fame & pestilentia liberato exoratus est Jehova terræ, & cohibita plaga a Israële, 2. Schem. 21. 14. & 24. 25.* 2 Tibi debetur] *propositio laudationis ab officio ecclesiæ, cujus partes ponuntur duæ; una, ut in Deo conquiescant & ipsum adeant per fidem; altera, ut gratias agant & habeant beneficiorum acceptorum nomine: iquæ omnia typicè proponuntur ex usu legis.* 3 Caro] *id est homo, ut Genes. 6. 12.* 4 Res iniquas] *explicatio argumentorũ laudis; quorum genera sunt hæc, remissio peccatorum hoc versu; reconciliatio per verbum Dei in Ecclesia, benedictionẽ, vers. sequente; & continuum benedictionum incrementum verbo Dei atque operibus, vers. 6.*
5 Admoves] *id est, ex electione tua adjungis tibi & Ecclesiæ.* Bono domus tuæ] *id est, omni spirituali benedictione.* 6 Res reverendas] *id est, augustissimas promissiones in futurum, comprehensas verbo tuo.* Fiducia] *transitio ad alteram partem, de communi rerum creatarum administratione.* 7 Stabiliens montes] *altera pars de administratione communi; primùm terræ & maris ordinaria & extra ordinem, duobus versibus; deinde rerum cœlestium, vers. 9. quæ omnia in oculis omnium exposita sunt ad fidem & laudem comparandam Deo, vers. 9.* 9 Qui facis] *id est, qui totos dies a principio ad finem consumis in docendis hominibus laudem tuam: hunc autem versum ex poëtica synchysi paulo obscuriorem transposuit membris declaravimus.* 10 Visitas hanc terram] *tertius locus a singularibus Dei beneficiis in domiciliun & habitationem suorum, quæ beneficia elegantissimis figuris exponuntur. Est autem visitare humanius dictum, pro eo quod est præstare rem quam promiserat Deus, Deut. 11. 10. & sequentibus: vide Genes. 21. 1.* Rivo] *id est, optima pluvia & abundante, divinitus a Deo immissa.* Illorum] *de quibus versu 4. 5. & 6. Est autem hæc species benedictionis synecdochicè omnibus accommodanda, quas percipimus a Deo ad præsentem vitam.* 12 Coronas] *id est, facis ut annus unus alii præstet, quemadmodum rex præstat popularibus.* Orbitæ tuæ] *id est, quacunque placet tibi ambulare ad exercendum benedictiones tuas: hyperbolæ elegantissimæ, hîc & duobus sequentibus versibus.*

PSALMUS LXVI.

Psaltes ad Dei laudes & gloriam prædicandam populos hortatur ab exemplis scripturæ, & ab opere administrationis tum communis erga omnes, tum singularis erga ecclesiam ipsius; ac postremò exemplo suo Dei laudationem confirmat.

1 MAGISTRO *symphoniæ*, 'canticum & *Psalmus*. 'Clangite Deo, omnes incolæ terræ.
2 Psallite gloriam nominis ejus, 'apponite gloriam laudi ejus.
3 Dicite Deo, quàm reverendus es factis tuis: propter amplitudinem roboris tui' mendaciter se dedunt tibi inimici tui.
4 Omnes incolæ terræ incurvent se tibi, & psallant tibi; psallant nomini tuo. Sela.
5 'Venite & videte opera Dei; reverendus est actione erga filios hominis.
Exod. 14. 21 & sequentibus. Jehoschuhhæ 3. 14. & sequentibus.
6 Convertit mare in aridam; per flumen transiverunt pedes, illic lætati sumus in eo.
7 Dominatur potentia sua in seculum, 'oculi ejus gentes speculantur: qui rebelles sunt 'ne eferantur apud se ipsos. Sela.
8 'Benedicite populi, Deo nostro, & [a] facite ut resonet vox laudis ejus:
[a] Heb. *facite audire vocẽ.*
9 Qui 'restituit animam nostram in vitam, 'neque permittit dimoveri pedes nostros.
10 'Postquam 'probasti nos Deus, conflasti nos ut conflatur argentum;
11 'induxisti nos in rete ipsum, 'imposuisti cingulum *asinariam* lumbis nostris:
12 'Fecisti ut insideret mortalis, *evadens* in caput nostrum, 'ingressi simus per ignem & per aquam; tandem eduxisti nos ad hanc 'saturitatem.
13 'Ingrediens domum tuam cum holocaustis, 'rependam tibi vota mea,
14 Quæ [b] *nuncupaverint* aperta labia mea, & elocutum fuerit os meum in angustia mea.
[b] Heb. *aperuerint labia mea.*
15 'Holocausta [c] pinguium arietum offeram tibi cum suffitu: parabo boves cum hircis. Sela.
[c] Heb. *medul latorum.*
16 'Agite, audite, quicunque timetis Deum; ut enarrem quæ fecit animæ meæ.
17 Eum ore meo inclamavi, & quidem 'elato *eo quod* subest linguæ meæ.
18 'Ad iniquitatem si spectassem [d] animo meo, non exaudivisset Dominus.
[d] Heb. *corde.*
19 At certè exaudivit Deus, attendit ad vocem orationis meæ.
20 'Benedictus *est* Deus; qui non avertit orationem meam [e] *a se*, & benignitatem suam a me.
[e] *Eclipsin ut hebraicus supra. 65. 4.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Canticum & psalmus] *Vide suprà 48.1. Psalmus, est* ἐπιγραφικὸς ἢ ὑποθετικὸς, *constans, ex tribus partibus; propositione publica laudis Dei in Ecclesia, usque ad versum 13. confirmatione ab exemplo singulari suppliciis, inde usque ad versum 20. & conclusione, versu 20. Videtur autem hic Psalmus a Davide conscriptus esse, postquam Israëlita ab immani Philistæorum tyrannide liberati sunt, & ipse a persecutionibus.* Clangite] *propositio hortatoria ad laudandum Deum & promulgandum gloriam Christi in tota terra, usque ad vers. 5. nititur duobus argumentis: unum est ab operibus antea designatis in Ecclesia ejus, versu 6. alterum ab auctoritate, potentia & operibus ejus in exteros, versu 7.* 2 Apponite] *id est, laudate & glorificate eum; cujus laudationis forma exponitur versu 3. prædicanda verò gloria, versu 4.*

3 Mendaciter se dedunt] *ut 2. Sch. 22.45. & sup. 18.45.* 5 Venite] *explicatio argumentorii ad gloriam & laudem Dei pertinentium: quæ universè hoc ver. 5 posita, in duo genera dividuntur, versibus sequentibus erga populum Dei, ver. 6. & erga omnes, ver. 7.* 7 Oculi ejus] *ut psalm. 11.4.* Ne attendant] *minorum amplius, sed potius Deum laudent atque glorificent.* 8 Benedicite] *summa repetitio hortamenti ad laudandum Deum, qua transitur ad* ἐπιχείρησιν *prioris argumenti quod positum est ver. 6. ubi ostendit psaltes, si usquam apparet beneficentia Dei in populum suum, eam illustrem esse in liberationibus, & eo quidem illustriorem quo graviora sunt mala usque ad ver. 13.* 9 Restituit] *redimit a morte, lethalibusque periculis.* Neque permittit] *ut suprà 55.23.* 10 Posiquam probasti nos] *exegesis allegorica malorum & liberationis accepta, quæ summatim proposuerat ver. 9.* Probasti nos] *prima allegoria a metallis probatis & fusis ad ignem.* 11 Induxisti nos] *secunda allegoria a venatione sive aucupio.* Imposuisti] *tertia, a jumentis, quibus clitellæ sub axillaribus lorisque alligantur per transversum corpus: synecdoche, pro eo quod est clitellas & grave onus afflictionum injecisti nobis.* 12 Fecisti ut insideret] *id est, indignissimo cuique subjecisti nos; sic autem minatio Dei quæ habetur Deut. 28. 43. & 44.* Ingressi sumus] *id est, omnia quamvis durissima subivimus; proverbiale dictum: quarta allegoria.* Saturitatem] *id est, hanc bonorum copiam ex tanta inopia.* 13 Ingrediens domum tuam] *Confirmatio superioris propositionis ab exemplo singulari, duas partes similiter continens; laudationem Dei, tribus ver. & narrationem argumentorum laudis, inde a versu 16.* Reddam tibi vota] *colam te legitimè.* 15 Holocausta] *positum verborum synchysin evidentiæ causa fugimus, quemadmodum etiam in sequente versu.* 16 Agite] *narratio argumentorum laudis, ut observatum est in versum 13.* 17 Elato] *a. erecto ad ipsum animo: est autem hic elegans periphrasis cordis, ut suprà psalm. 10.7.* 18 Ad iniquitatem] *exegesis proximè præcedentis membri, psaltem libero a rebus iniquis & vanis animo Deum adisse, ac proinde gratiosè exauditum esse: vide Jacobi 4.3. & sequentibus.* 20 Benedictus] *conclusio* ἐπιχειρητικὴ, *ut dictum est in versum primum.*

PSALMUS LXVII.

Ecclesia regnum Dei in Jebudæi operari, ad gentes propagari, & administratione, benedictionibus & spiritualibus & corporalibus declarari petit.

1 MAGISTRO *symphoniæ* [a] *fidium,* [a] *Psalmus & canticum.*

2 Deus gratiam faciat nobis & benedicat nobis, [b] illustret faciem suam erga nos. Sela.

3 [b] Cognoscentes in terra [c] viam tuam, in omnibus gentibus salutem tuam.

4 Celebrent te populi Deus, celebrent te populi omnes.

5 Lætentur & cantent nationes; cùm [d] judicabis populos [e] rectè, & nationes ipsas in terra deduces. Sela.

6 [f] Celebrent te populi, Deus, celebrent te populi omnes.

7 Terra dante proventum suum; benedicat nobis Deus, Deus noster.

8 Benedicat nobis Deus, & revereantur eum omnes fines terræ.

[a] Heb. *in pulsationibus.*

[b] Heb. *ad cognoscendum.*

[c] Heb. *rectitudinem.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est* ἐυκτικὸς, *quo ecclesia postulat adventum regni Dei in Christo: sunt autem postulata tria; primum, ut Deus beneficiat populo quem jam sibi comparaverat, versu 2. Secundum, ut videm beneficiis spiritualibus populos altos prosequatur & ducat, a ver. 3. ad ver. 6. Tertium, ut omnibus etiam in præsente vita benedicat, tanquam populo uno & advnato per Christum, ad gloriam ipsius: qui summus est omnium postulatorum finis.* 2 Illustret faciem suam] *vide psalm. 4.7.* 3 Viam tuam, salutem tuam] *id est, opus & administrationem tuam, salutarem, gratiam omnibus hominibus; ut Paulus vocat Tit. 2.11.* 5 Judicabis, deduces] *i. regens & pastoremages omnium: hæc autem ad Christum pertinere res ipsa loquitur.* 6 Celebrent] *versus Amœbæus idem cum ver. 4. initium faciens postulati tertii, ut observatum est in versum 1.*

PSALMUS LXVIII.

David proposita Dei magnificentia, pios ad laudes illius hortatur ab officio illius, ab exemplo beneficiorum quæ majores acceperant, & a fiducia in qua sanctos omnes oportuit exemplo, facto, & præsentia ejus confirmari, maximè verò a sensu Christi in cœlos, cujus virtute præstantur promissiones Dei erga suos, & minæ in adversarios: itaque populum Dei & exteros iterum ad laudes hortatus, concludit ab explicatione causarum ex quibus laudem promeretur Deus.

MAGIS-

1 MAGISTRO *symphoniæ, Davidi* a *psalmus & canticum.*

2 b Surgente Deo c dispergantur inimici ejus, & fugiant infesti osores ejus a conspectu ejus.

3 d Quasi impellas fumum, impellis *eos*; ut liquefit cera e ab igne, pereant improbi a conspectu Dei.

4 f Justi verò lætantes exultant coram Deo; & gaudent in lætitia.

5 g Cantate Deo, psallite nomini ejus; extollite eum qui h insidet amœnitatibus i de nomine ejus Jah, ac exultate coram eo.

6 Pater pupillorum & defensor viduarum *est*, Deus k in habitaculo sanctitatis suæ.

7 Deus l collocat solitarios in familia, m educit vinctos compedibus: at rebelles n inhabitant o locum aridissimum.

8 p O Deus cùm procederes coram populo tuo; cùm gradereris per solitudinem: Sela:

9 q Terra movebatur, etiam cœli distillabant a præsentia Dei; ipse Sinai, a præsentia Dei, Dei Jisraëlis.

10 r Pluviam s liberalissimam stillabas, Deus; possessionem tuam, eamque t defessam tu instaurabas.

11 Tui u catervatim habitabant in ea; te parante per bonitatem tuam x pauperi illi, ô Deus.

12 Dominus dabat sermonem; earum quæ annuntiabant, exercitus *erat* magnus *dicentium*,

13 Reges exercituum fugiunt, fugiunt: & y quæ commoratur domi, partitur spolia.

14 z Etiamsi jacueritis inter duas strues lapideas, a *eritis* similes alis columbæ, b tectæ argento, *aut* cujus alæ *sunt* ex fulvo auro effosso.

15 c Cùm d expanderet omnipotens reges in hac *terra*, e nivius eris f in Tzalmone,

16 g Monte h maximo, monte Baschanis; monte i frequente gibbis, monte Baschanis.

17 k Quare dejiceretis vos, montes frequentes gibbis? hæc montana desiderat Deus ad sedem suam; etiam Jehova inhabitabit in æternum.

18 Curruum Dei duæ *sunt* myriades, multa millia angelorum: dominus cum illis *est*, l *Dominus* Sinai in sanctuario *habitans*.

19 m Ascendens n in sublime, o captivam fecisti captivorum multitudinem, p accipiens dedisti dona hominibus; etiam q rebelles r habitando *captivos tenes*, s Jah Deus.

20 t Benedictus dominus, *qui* u quotidie onerat nos *donis*; Deus ille fortis salus nostra. Sela.

21 Deus ille fortis nobis *est* Deus fortis, x ad salutem omnimodam: & Jehovæ Domino *sunt* y exitus contra ipsam mortem.

22 z Tantummodo Deus frangit caput inimicorum suorum, verticem a comatum continenter ambulantis in reatibus suis.

23 b Dixerat Dominus, ex Baschane reduco, reduco c ex profunditatibus maris,

24 d Ut frangens immergas pedem tuum; linguam canum tuorum, in sanguine *fluente* ab inimicis, ab unoquoque eorum.

25 e *Cùm* viderunt incessus tuos, o Deus; incessus Dei fortis mei, regis mei, *qui est*, in sanctuario;

26 f Præcedebant cantores, post fidicines; inter puellas tympana pulsantes.

27 g In congregationibus benedicite Deo Domino, h *qui est* ex caturigine Jisraëlis.

28 i Illic *sit* k Binjamin parvus & dominator eorum, principes Jehudæ & cœtus eorum, principes Zebulunis, principes Naphtali.

29 l Præcepit Deus tuus robustum esse te; corrobora, ô Deus, m quod operatus es in nobis.

30 E templo tuo n propter Jeruschalaima; tibi afferent o reges donarium.

31 Perde catervam p arundiferam, cœtum q robustorum juvencorum cum vitulis populorum, r fingetem subjicere se cum fragminibus argenti; qui dissipat populos qui bellis delectantur.

32 s Veniat magnates ex Ægypto, Æthiopia t celeriter transmittat manuum suarum *donum* ad Deum.

33 u Regna terræ cantate Deo; psallite domino, Sela:

34 x Insidenti y cœlis cœlorum z antiquorum en, edit vocem suam, vocem robustam.

35 a Tribuite robur Deo: cujus excellentia est super Jisraëlem, & cujus robor in superioribus nubibus.

36 b Formidabilis es, ô Deus, c e sanctuariis tuis Deus fortis Jisraëlis ipse dat robur & vires huic populo: benedictus *sit* Deus.

Exod.25.2 quomodo accipiendum esse doceat vers. sequens & Apost. ad Ephe.4.8.

h Heb. *die die, ut Gene. 39.10.*

i Heb. *ad salutes.*

k Heb. *ut frangat pedem: eclipsis verbi consequentis recepta in scripturæ loci quorum planum est a natura sensus ut Exod. 25. 18.*

l Heb. *arundinis.*

m Heb. *faciat ut currant manus suæ, hoc est dora, ut Græci interpretatur Psal. lib. 35. cap. 14. Mercurium.*

n Heb. *antiquitatis.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est, ἐγκωμιαστικὸς sive laudativus, constans ex partibus quinque; exordio, a vers. 2. ad 5. propositione hortatoria ad laudem, a versu 5. ad 8. confirmatione, a versu 8. ad 25. oratione, a vers. 25. ad 33. & postremò conclusione laudativa, inde ad finem usque. Videtur autem hic Psalmus a Davide conscriptus esse, cùm regno constituto, Philistæos superatis, & domito Jebuseo, arcam Dei deportaturus esset Jeruschalaima. 2. Schem. 6. & 1. Chron. 13. quam ob rem eundem versum adhibet ad translationem arcæ mutatu tantùm personâ, quem adhibuerat Mosche cùm arca profecturus esset; Num. 10. 35.* 2 Surgente Deo] *Exordium a loco communi de effectu præsentiæ Dei, tum in adversarios, duobus versibus; tum erga pios & morigeros, vers. 4.* Dispergantur] *prior effectus præsentiæ Dei in adversarios, quod fundantur, & fugantur cùm primùm se exeriit Deus; ut Philistæorum exemplo ostenditur. 2. Schem. 5.* 3 Quasi] *posterior effectus in adversarios, numerum præceps & præsentissimus illorum interitus, illustratus duplici similitudine; evanescentis fumi, & contabescentis ceræ.* 4 Justi verò] *alterum membrum exordii, de fructu præsentiæ Dei erga pios.* 5 Cantate Deo] *propositio hortatoria ad laudationem Dei, duobus nominibus; primùm a majestate & natura ejus, hoc versu; deinde ab officiis, duobus sequentibus.* Insidet amœnitatibus] *id est, omnia possidet amœnissima, nullis perturbationibus aut angoribus infestus est, ac proinde est omnis amœnitatis autor.* De nomine ejus Jah] *i. de natura ejus sempiterna, per se existente, & quæ alia dat esse: nam hoc proprie significatur appellatione Jah & Jehova; quæ duæ inter se conjugatæ sunt, & ex eadem radice procedentes: vide Exo. 6. 2. in annot.* 6 In habitaculo] *i. tum in cœlo, ubi majestas ipsius habitat; tum in Jisraële, ubi præsentiâ suam aspectabilè constituit Deus, quasi dicat, non opus habet mutare locum, aut laborare ad præstanda officia sua: nam ubicunq; locorum est, semper amœnitates colet, & voluntatè suam*

suam nullo negotio perficit. 7 Collocat]*i. auget liberis, qui sine liberis vivebant: ut psal.*113.9. Educit]*ut psal.*107.& 146. Inhabitant]*i. destituti benedictione Dei aresciunt, & in perpetuis calamitatibus versantur: synecdoche, unum genus eximnarum exprimens omnium loco.* 8 O Deus] *tertia pars psalmi, confirmatio; qua ostendit Psaltes quàm vera sit superior propositio laudis, primùm ab exemplo majorum quibus gratiosè benefecit Deus, tum in profectione tota ab Ægypto, ver.*8 & 9. *tum in possessione terræ ver.* 10.& 11. *tum denique in hostium deturbatione, ver.*12.& 13. *Secundo à documentis præsentia & operum Dei, à versu* 14. *usque ad* 23. *postremò a verbo & promissionibus Dei, quibus freti pii debent supra omnia adversa gloriari, inde usque ad versum* 25. 9 Terra movebatur] *id est, res omnes creatæ cedebant tibi populum tuum deducenti ut ostendit historia inde ab Exodi* 7. *usque ad* 20. 10 Pluviam liberalissimam]*vide Deut.*11.11. *secundus exemplorum locus de benedictione Dei in terram, hoc versu; & in habitatores ejus, sequente versiculo.* Defessam]*ex siccitate, aliove incommodo.* 11 Pauperi] *id est, populo tuo, ut sup. nominavit versu* 8. *sic autem vocat populum, ad amplificandum misericordiam Dei, qui Israelitas pauperibus majoribus ortos, Deut.* 26. & *recens ex summa paupertate Ægypti prodeuntes voluit duntaxat gloriari de misericordia sua: tertius ex exemplorum locus, ut observatum est in ver.*8. 12 Earum quæ annuntiabant]*ut morù erat in populo Dei* ἐπινίκια *choreis puellarum cani, & Deo gratias agi, Exod.*15.20. *Judic.*5.11. & 11.36. & 1. *Schem.*18.5. 13 Quę commoratur domi]*i. mulieres ipsę imbelles, ut Judic.*5.24. 14 Etiamsi jacueritis] *transitio ad secundum laudationis argumentum: quo docet psaltes etsi permagnum est, quòd Israelitæ ab exemplis majorum confirmantur ipsos à calamitatibus liberatum iri, & illustrem gloriam adepturos; tamen hanc confirmationem adhuc majorem accedere quòd Deum sibi præsentem esse videnr, & coram eadem opera experiuntur quæ ab exemplo majorum didicerant: quæ propositio prolepticè hoc versu enuntiata, sequent. exponitur.* Jacueritis inter]*i. in summis angustiis, sordibus, & squalore vixeritis: metaphora a calonibus & lixis castrensibus, qui a ventorum & cæli injuria utcunq; se defendunt nocte delitescendo inter lapides focarios, ac proinde omnem in partem fuligine & atrore maculantur.* Eritis similes]*i. splendebitis tamen & circumfulgebitis, atque ab omni atrore vindicabimini, tum præsentia Dei sanctificante vos, quatuor versibus sequentibus; tum operibus maximis quæ Deus effecturus & demonstraturus est in Christo, a ver.*19.ad 23. Tectæ argento]*id est, ala nitidissimæ, quasi deargentatæ aut deauratæ essent.* 15 Cùm expanderit]*ἐγκαίνια sive exornatio superiorii propositionis a præsentia Dei, & comitatus angelorum, ver.*18. *judicia ejus perficientium: quam præsentiam tum ex operibus quæ posteà explicantur, inde a versu* 19. *tum ex symbolo aspectabili ecclesiæ dato demonstrabat Deus.* Expanderet]*i. fuderit fugatos aut cæsos.* Niveus eris]*id est, nubilominus quisque vestrum ex strage inimicorum rediens per totam terram circumfulgebit puritate & gloria: altera allegoria, idem significans quod dictum est superiore versu.* In Tzalmone] *id est, in meditullio terræ, ubi situs est mons Tzalmon circa Jardenem. Judic.*9.48. *vide* 1. *Reg.*12.1. *synecdoche.* 16 Monte maximo] *i. in parte ulteriore trans Jardenem, ubi siti sunt Baschanii montes, & amplissimum tractum obtinent.* Frequente Gibbis] *id est, constante ex multis jugis & collibus.* 17 Quare dejicere tis] *apostrophe prosopopœtica ad montes & terram totam (cnabhanea, cujus dignitas explicatur a benevolentia, præsentia, & documentis Dei, hoc versu, & a gloria ministrorum ejus, versu sequente.* 18 Dominus Sinai] *id est, idem Dominus qui se patribus in monte Sinai patefecit.* 19 Ascendens] *secundus locus exornationis ab operibus Dei, quorum potentissima demonstratio fuit in resurrectione Christi, & ascensu ad cœlos: nam hujus effectu sunt duorum generum prolepticè hoc versu posita; unus effectus est in adversarios, quod captivi ducuntur tenentisque catenis potentiæ Dei; alter verò, erga pios & populares Christi, quibuscum habitat & quos donis ornat Deus. hic autem posterior effectus duobus versibus proximè sequentibus exponitur,* ὑστερον πρότερον *prior verò, versu.*22 In sublime]*id est, in cœlum, ut interpretatur Paulus.* Captivam fecisti] *i. mundum, carnem, peccatum, mortem, & satanam subegisti: vide Colloss.*2.12. & *sequentibus.* Rebelles]*id est, eos qui licet vicii sint, tamen oppugnant opus tuum & ecclesiæ adversantur.* Habitando]*id est, divina majestate tua Ecclesiam inhabitando in æternum, ut suprà ver.*17. Jah Deus]*i. ô Jehova Christe.* 20 Benedictus Dominus] *epiphonema pertinens ad secundum effectum ascensus Christi in cœlos, ut dictum est præcedente versu: nam illius fructus inde a principio pertinuit ad Ecclesiam Dei.* 21 Exitus]*id est, liberationes ab ipsa morte & rebus deploratissimis toti populo suo præstat.* 22 Tantummodo]*id est, non suos, sed reprobos tantùm peccatis adhærentes perdit.* Comatum]*i. horrentem coma, ferociam hominis testantem: vt Ijobi* 5. 5. 23 Dixerat dominus] *tertius confirmationis locus a verbo & promissionibus Dei, cujus veritatem majores fuerant experti & agnoscentes celebraverant: vide Num.*21. 27. & *sequent. & Deut.*2. & 3. Ex profunditatibus]*ut dixerat Exod.*14.16. 24 Frangens] *caput inimicorum suorum, ut sup. ver.*22. 25 Cùm viderunt incessus tuos]*i. administrationem tuam, prout prædixeras, omnes ætates expertæ sunt: transitio ad quartam partem psalmi ab exemplo majorum, quæ accepto singulari aliquo beneficio Dei gratias agebant & in futurum bene precabantur.* 26 Præcedebant]*id est, singuli suo ordine celebrabant publicè & orabant Deum: ut Exo.*15.Num.21. *Judic.*5.& c. 27 In congregationibus]*primæ pars orationis,* εὐχαριστικὴ *hoc versu; & quidem publico conventu indicto, ut exponitur sequente ver.* Qui estis]*i. Israelitæ omnes: periphrasis.* 28 Illic sit]*id est, omnes summos & infimos propinqui & longinqui adsint, ut hoc officium exhibeant Deo: oratio assidetos.* Binjamin parvus]*quasi dicat, etsi tribus Binjaminu paucitate sua impedire videtur, ac fortasse etiam domestico adhuc in domum Davidis odio (de quo* 1. *Chron.*12.29. *) ne censeatur in tribubus; tamen oportet me hunc honorem illi tribuere, ut prima vocetur ad hunc conventum sacrum. erat autem parva tribus cæteratum comparatione inde a tempore cladis ad Gibbham accepta, ut agnoscit Schaul* 1. *Schem.*9.21. *deinde etiam attrita bello quæ contra regnum Davidis gesserat.* 29 Præcepit Deus] *transitio ad alterum orationis membrum occasione sumpta a præcepto Dei: sunt autem precationis tres partes; prima, ut ipse det robur quod imperat, & benefactas suis, duobus ver. secundo, ut adversarios edomet, ver.*31. *tertia ut exteros advocet in communionem regni sui, ver* 32. Quod operatus es]*i. beneficia quæ in majores nostros & in nos contulisti.* 30 Propter Jerusalaima] *id est, electionem gratuitam & fœdus initum cum Ecclesia tua, quæ vera est Jerusalem mater omnium nostrum, Galat.*4.26. Reges]*id est, ego & successores*

cessores mei gratissimo animo agnoscemus te. 31 Arundi feram]*id est, armatam sagittâ; synecdoche: nam sagittæ olim fiebant ex arundinibus, ut arundinem pro sagitta dixit Virgil. Æneid.7.* Robustorum juvencorum]*id est, ferocientium ducum & militum: allegoria, ut psalm. 22.13. de iis qui palàm malefaciunt.* Fingentem subjicere se]*id est, hypocritam: nam hæc duo sunt genera inimicorum Dei.* 32 Veniant]*tertius precationis locus, ut observatum est in versum 29. de amplitudine regni Christi.* 33 Regna terræ]*conclusio hortatoria ad laudem Dei, per apostrophen ad omnes gentes vocatas in Christo.* 34 Insidenti]*primus locus laudis a majestate Dei operibus & verbo testata.* Cœlis cœlorum]*ut 1. Reg. 8.27* Antiquorum]*id est, ab omni antiquitate, ex quo cœli sunt.* 35 Tribuite robur]*secundus locus laudis, a beneficâ administratione rerum creatarum in cœlo & in terra.* 36 Formidabilis]*tertius locus laudis a singulari ipsius communicatione cum ecclesiâ suâ.* E sanctuariis tuis]*id est, cœlesti & terrestri, quod est cœlestis illius symbolum.*

PSALMUS LXIX.

David figura Christi gravissimè conquestus de injuriis & perpessionibus quas indignè pertulit, & de adversariorum scelere; Deum orat pro salute suâ, & inimicorum exitio: ac postremò his rebus confectis, Dei laudes à se, ab ecclesiâ, omnibusque rebus creatis prædicandas docet.

1 MAGISTRO *symphoniæ* [1] *ad hexachorda, Davidis* ode.

2 Serva me Deus, quia [a] perveniunt aquæ usque ad animam.

a Heb. *profunditatis.*

3 Demergor in cœnum [a] profundissimum, ubi non *est* consistendi locus: ingrediar profunditates aquarum, & fluentus inundans abripit me.

4 Fatigor clamando, exsiccatur guttur meum; deficiunt oculi mei sperantis in Deum meum.

5 Cùm plures sunt quàm capilli capitis mei qui oderunt me immeritò, potentiores sunt qui conantur me succidere, qui mihi sunt inimici injuriâ; tunc quod non rapui, [a] rependere cogor.

6 O Deus, tu novisti [a] stultitiam meam, & reatus mei non sunt celati tibi.

7 Ne erubescant de me expectantes te, domine Jehova exercituum; ne rubore suffundantur mea causâ qui quærunt te, Deus Israëlis.

8 Nam propter te sustineo opprobrium, operit ignominia faciem meam.

9 Extraneus effectus sum fratribus meis, & alienus filiis matris meæ.

Joan.2.17.

10 Quia zelus domus tuæ exedit me, & opprobria probris afficientium te accidunt mihi.

b Heb. *in probra.*

11 Cùm flens *affligo* jejunio animam meam, tum hoc vertitur [b] in summum probrum mihi.

12 Cùm statuo vestimentum meum cilicium, tum sum illis in parabolam.

c Heb. *in pulsationes.*

13 *Qui* confabulantur de me sedentes in porta; & [c] in odas lyricas bibentibus potum in ebriantem.

14 De me itaque, oratio mea ad te *est hæc*, Jehova, [a] tempus *est* benevolentiæ: Deus, pro amplitudine benignitatis tuæ exaudi me, pro fide

d Heb. *salutis tuæ.*

[d] salutari tua.

15 Eripe me e luto, & ne immergar; eripiar ab osoribus meis, ut a profunditatibus aquarum,

16 Ne inundans abripiat me fluentum aquarum, neq; absorbeat me profundum: & ne præcludet mihi [a] puteus os suum.

17 Exaudi me Jehova, quia bona *est* benignitas tua: secundùm amplitudinem miserationum tuarum respice ad me.

18 Et ne abscondas faciem tuam a servo tuo; quia est angustia mihi; festina, exaudi me,

19 Appropinqua ad animam meam; vindica eam, [a] propter inimicos meos redime me.

20 Tu nosti opprobrium meum, pudoremq; meum, & ignominiam meam: coram te sunt omnes hostes mei.

e Heb. *ony.*

21 Opprobrium frangit [e] animum meum, adeò ut afficiar ægritudine: cumque expecto qui condoleat, nemo adest; aut consolatores, tamen non invenio.

f Heb. *venenum vel cicutam. Matth.27. 34. Marc.15.23 Joan.19.29*

22 Quin potius dant pro alimento meo [f] amarorem; & in siti mea bibendum dant mihi acetum.

23 Sit [a] mensa eorum ante eos pro laqueo, & pro tendicula [a] ad retributiones,

24 Obtenebrentur oculi eorum, ut non videant: & fac ut lumbi eorum jugiter nutent.

25 Effunde super eos indignationem tuam, & æstus iræ tuæ assequatur eos.

g Heb. *sit castellum eorum desolatum.*

26 [g] Sint castella eorum desolata, in tentoriis eorum ne sit habitator:

27 Quia [a] quem tu percussisti persequuntur, & secundum dolorem confossorum tuorum [a] narrationes contexunt.

h Heb. *iniquitatem ad iniquitatem: ut Gen.4.13.*

28 [a] Appone [h] pœnam ad pœnam iniquitatis eorum, & ne veniant in justitiam tuam.

29 Deleantur de libro viventium, & cum justis ne conscribantur.

30 Ego pauper & dolens; cum salus tua, Deus, in edito collocaverit me,

31 Laudabo nomen Dei cantico, & magnificabo eum gratiarum actione,

32 Quæ melior victima debitur Jehovæ; bove, juvenco, cornuto, *aut* ungulam scissam habente [a] *quoquam.*

33 Quod ubi viderint mansueti, lætabuntur; & [a] revivisce animus vester, ô quærentes Deum:

34 Quòd attendat ad egentes Jehova, & vinctos suos non spernat.

35 Laudabunt eum cœli & terra, maria, & quicquid repit in eis:

36 Quia Deus servat [a] Tzijonem, & instaurat civitates Jehudæ: ut habitent ibi, & hæreditariò possideant eam *terram:*

i Heb. *semen.*

37 [i] Posteri, inquam, servorum ejus possideant eam; & amantes nominis ejus habitent in ea.

ANNOTATIO.

1 Ad hexachorda]*vide in psalm. 45.1.* Davidis ode]*ode est ἰυκτικὸν, continens petitionem a versu 2. usque ad 30. & conclusionem laudativam, inde ad finem usque. videtur autem David, velut typus Christi a*

Deo

Deo datus, hanc oden scripsisse ipsius Christi & ecclesiæ nomine: prout evangelica historia commonstrat, & Apostoli accommodant. 2 Serva me] *prolepsis sive propositio universalu eorum quæ petuntur a Deo, continens postulatum, & postulatis causam allegoricam. Exornatur autem hæc propositio, usq; ad ver. 30. idq; duobus capitibus; unum est, precatio pro salute supplicu, a versu 2. ad 20. alterum, imprecatio in adversarios, usque ad 30. quorum utrique adhibentur suæ causæ.* Perveniunt aquæ] *id est, versor in gravi discrimine vitæ: quæ allegoria duobus sequentibus versibus amplificatur ab omnibus cucumstantiis ex quibus homines mergi solent. Prima postulatis causa, a persona supplicu.* 5 Cùm plures] *accommodatio allegoriæ. q. d. antea tantisper dum non fuerunt ipsorum consilia constituta, & conventus habitus ad ea perficienda; dissimularunt, neque intentarunt quidquam: jam verò hæc est hora illa quam observarunt ipsi, & potestas tenebrarum: vide Matth. 26. 55. & Luc. 22. 53. Altera postulatis causa, a persona adversariorum.* Rependere cogor] *morte, qua est persolutum pretium pro peccatu mundi: quæ uno rapendi verbo synecdochicè designantur.* 6 O Deus] *tertia postulatis causa, a conscientia Dei.* Stultitiam meam] *id est, qua me onerant & criminantur adversarii: sic etiam reatus mei mox appellantur, hoc versu: quasi dicat, tu mihi es horum meorum criminum omnium testis, quæ objiciuntur mihi.* 7 Ne erubescant] *summa postulati causæ, gloria Dei in confirmatione fidelium omnium.* 8 Nam propter te] *Amplificatio postrema causæ, primùm per explicationem & professionem studii sui erga Deum; quòd etsi indignè premebatur, infractum tamen permanere docet, tribus versibus; deinde per antithesin improbitatu adversariorum cum officio ipsius erga Deum, ver. 11. 12. & 13.* 11 Cùm flens affligo] *alterum membrum exornationis per antithesin, ut modo dictum est.* 12 Cùm statuo vestimentum] *id est, compono me ad dolorem & luctum: synecdoche.* 13 Qui] *id est, traductor omnibu modu in publicis & privatis consessibus, seriis & ludicris, sobriis & ebriis, denique apud omnes ludibrio sum.* 14 De me itaque] *hactenus causæ: nunc sequitur petitio salutis, quam secundo versu summatim assignat, usq; ad ver. 20.* Tempus est benevolentiæ] *id est, tempus est jam ut benevolentia tua itaris erga me, & ostendas eam.* 15 Eripe me] *petitio respiciens ad querimoniam versus secundi & tertii, versibus duobus.* 16 Puteus] *id est, vorago profundissima sine crepidine & effugio ullo: allegoria.* 17 Exaudi me] *accommodatio allegoriæ vehementissima, continens petitiones duas, quæ duobus sequentibus versibus præpostero ordine explicantur.* 19 Propter inimicos meos] *id est, ut redemptus & victor triumphem ac exultem de inimicis meis: sic transitur ad imprecationem, alteram orationu partem.* 20 Tu nosti] *secunda pars petitionis, imprecatio: ad quam venitur repetita paucis querimonia de probro & calamitate sua, tribus versibus.* 23 Sit mensa] *sequitur post querimoniam imprecatio, usque ad versum 30. cujus partes sunt duæ; una, in vitam præsentem, usque ad versum 26. altera, in futuram. Maledictionu autem præsentis duo sunt genera: unum, in ipsas personas, tribus versibus; alterum, in ipsas habitationes & facultates earum, versic. 26. quæ petitiones ex adverso respondent querimoniis superioribus inverso ordine.* Mensa eorum] *qui amarore aliuerunt me, &c.* Ad retributiones] *hoc est, ut talionis pœnam luant: sic interpretandum esse hanc vocem (quæ nusquam alibi plurali numero subsitantivè legitur) evincit Apostolus ad Rom. 11. 9.* 27 Quia quem tu percussisti] *transitio ad alterum orationis membrum; præfixa aetiologia hoc versu, ab infidelitate, injustitia, & inhumanitate hostium.* Quem tu percussisti] *sic Christus percussus Dei appellatur Jesaiæ. 53. 4.* Narrationes contexunt] *id est, sermone illos ludificantur; & eò quidem atrocius, quò duriùs illos a te tractari vident: quod Christo & piis accidisse omnes historiæ testantur.* 28 Appone pœnam ad pœnam] *id est, affice eos æterna pœna, quasi alteram superaddas alteri: humanitus dictum de pœnis æternis quas inflegit Deus, prout sequentia docent.* Ne veniant in justitiam] *id est, ne accusentur justi, ut sequens versus explicat humanitus.* 29 Deleantur] *ut Exod. 32. 32.* 30 Ego pauper] *Conclusio laudativa, continens primùm propositionem laudis, usque ad versum 36. deinde aetiologiam, duobus ultimis: laudationis autem tria sunt membra; unum a supplice liberato, tribus versibus; secundum, ab ecclesia, versu 33. & sequente; tertium, a toto mundo, ver. 35.*

32 Quoquam] *id est, ullius animalis quamvis legitimo sacrificio.* 33 Revivisset] *id est, qui jam amplitudine calamitatis mea confusus prosternebatur, quasi recepta vita exultabit.* 35 Laudabunt eũ] *nimirum suo modo, cùm instaurabitur per Christum Ecclesia; vide Rom. 8. prosopopœia.* 36 Tzijonem] *id est, Ecclesiam, cujus typus olim fuit Tzijon, & Judæa tota.* 37 Posteri] *id est Israël Dei, & vera Ecclesiæ membra.*

PSALMUS LXX.

Argumentum est idem cum fine Psalmi. 40.

1 MAGISTRO *symphoniæ, ode Davidis ad recordandum.*

2 Deus ad eripiendum me; Jehova, ad auxilium meum festina.

3 Pudefiant & rubore perfundantur quærentes animam meam: agantur retrorsum & ignominia afficiantur qui delectantur malo meo.

4 Retrocedant pro mercede pudoris sui, qui dicunt euge, euge.

5 Gaudeant & lætentur in te omnes quærentes te; ac dicant jugiter, magnificetur Deus, amantes salutis tuæ.

6 Cùm ego sim pauper & egens, ô Deus, festina mea causa: auxilium meum & liberator meus es; Jehova, ne tardes.

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *ode est iuxtim, eodem planè argumento & iisdem propè vocibus cum psalmo 40. a versu 14. ad finem usque.* Ad recordandum] *vide Psalmo 38. 1.*

PSALMUS LXXI.

Psaltes fidem suam in Deum professus servari ab inimicis petit, & Deum a munifica natura ejus, promis-

sionibus, operibus anteactis, gloriâ, solicitans adversarium imprecatur malâ: officium suum erga Deum liberatione accepta profitetur, & de ea cum animo suo confirmatus securè spondet se gratias actorum Deo.

1 ᵃ ADte, Jehova, me recipio; ne erubescam in seculum.

2 ᵃ Justitiâ tuâ eripe me & libera me; inclina ad me aurem tuam, ac serva me.

3 Esto mihi ᵃ rupes quam inhabitem, quo veniam jugiter; ᵃ præceptum posuisti de servando me, quia petra mea & munitio mea es.

4 ᵃ Deus mi, libera me e manu improbi; e manu ᵇ iniquè & præfractè agentis.

5 Nam tu es expectatio mea, domine Jehova; fiducia mea a pueritia mea.

6 ᵃ Tibi innitor inde ab utero; a visceribus matris meæ tu abripuisti me: ᵃ in te *est* laus mea jugiter.

7 ᵃ Tanquam ostentum fui multis; adeò es mihi receptus robustus.

8 ᵃ Impleatur os meum laude tua, toto die gloriâ tuâ.

9 ᵃ Ne abjicias me tempore senectutis: cùm deficit virtus mea, ne derelinquas me:

10 Quia loquuntur inimici mei de me, qui observantes animam meam ᵃ consultant simul:

11 Dicendo, Deus dereliquit eum, persequimini & prehendite eum; dum nemo *est* qui eripiat.

12 Deus, ne longè abesto a me; Deus mi, ad auxilium meum festina.

13 Pudeâant, deficiant adversantes animæ meæ; operiantur opprobrio & ignominia quærentes malum meum.

14 ᵃ Ego verò jugiter in expectatione sum, de tota laude tua; & perfecturus sum.

15 Os meum narraturum est justitiam tuam, quotidie salutem tuam: quamvis ignorem ᵃ numeros *ejus*:

16 Aggressus ᶜ omnimodam fortitudinem Domini Jehovæ; commemorabo justitiam tuam solius.

17 Deus, ᵃ docuisti me a pueritia mea, & hucusque indicavi mirabilia tua.

18 Quare etiam tantisper dum ᵈ senex & canus sum, Deus, ne derelinquas me; donec indicavero ᵃ brachium tuum *huic* generationi, omni venturæ *generationi* fortitudinem tuam.

19 Nam justitia tua Deus, in altum usque *assurgit*: quia facis res magnas; Deus quis est par tibi?

20 Quia postquam fecisti ᵉ ut experirer angustias magnas & malas; ᶠ rursus vitæ restituis me, & ex abyssis terræ rursus facis ut ascendam.

21 Auges magnitudinem meam, & ᵃ divertens consolaris me:

22 ᵃ Etiam ego celebraturus sum te instrumento nablii, fidem tuam Deus mi: psallam tibi cithara, ô sancte Israëlis.

23 Cantabunt labia mea, quando psallam tibi, & anima mea quam redemeris,

24 Etiam lingua mea quotidie enuntiabit justitiam tuam: quòd erubuerint, quòd pudore perfusi fuerint quærentes malum meum.

ᵇ *Psal.* 31.
ᵃ Heb. *in rupem habitaculi.*
ᵇ Heb. *iniquè agentis & præfracti.*
ᶜ Heb. *fortitudines.*
ᵈ Heb. *senectus & canities est.*
ᵉ Heb. *fecisti ut viderem: synecdoche.*
ᶠ Heb. *reverteris, vita restituis, &c. sic reverteris, facis ut ascendam, mox in fine versus.*

ANNOTATIO.

1 Ad te Jehova] *ode est ἀναπλαστικὴ, generi ἰωνικῷ constans ex duabus partibus: prior est petitio, usque ad versum 22. posterior, votum laudis & gratiarum actionis, inde ad finem usque. Petitionis autem summa est, ut Deus servet supplicem: quæ petitio per prolepsin enuntiata, versu 1. suis inde argumentis amplificatur: primum est a natura, promissionibus, operibus, & gloriâ Dei, usque ad ver. 9. secundum, a persona adversariorum, inde usque ad ver. 14. tertium, a persona supplicis, inde usque ad ver. 22. videtur autem hunc psalmum scripsisse David, jam senex, cùm fugeret ab Absichalamo filio; sut multis hujusdoes ver. non obscurè indicatur.* 2 Justitiâ tuâ] *primus locus a natura Dei justa & gratiosa.* 3 Præceptum posuisti] *secundus locus a verbo & promissionibus Dei quas amplectitur fides, duobus ver. proximè sequentibus.* 4 Deus mi] *transitus ad tertium locum, quo est ab operibus singularibus Dei erga Davidem, & anteacta ejus fide atque experientia. Fit autem hæc transitio per repetitionem postulati, de quo ver. 1.* 6 Tibi innitor] *id est, tu sustentas me inde a conceptu atque ortu meo.* In te est laus mea] *id est, nulla pars vitæ meæ vacat tuis beneficiis, ac proinde tota ad laudem tuam pertinet: transitio ad quartum locum a gloria Dei.* 7 Tanquam ostentum] *id est, tanta fide & virtute protexisti me, ut exemplo meo quod ipsis ostendisti, multi adducti sint ad credendum tibi. Hanc enim propriam esse vocis Hhebrææ significationem arguunt omnes scriptura loci, ubi personis tribuitur.* 8 Impleatur os] *ita mihi benefac, ut nihil in ore geram præter quam beneficia tua, laudandi tui argumenta.* 9 Ne abjicias] *repetitio postulati cum amplificatione a persona supplicis: qua ratione transitur ad secundum argumentorum genus de persona adversariorum: in quo primùm impietatem illorum exponi, deinde imprecatur ver. 13.* 10 Consultant] *vide 1. Schem. 16. & 17.* 14 Ego verò] *tertium argumentum postulati a persona supplicis; in quo profitetur psaltes primùm spem suam præsentem & fidem in Deum, deinde officium in futurum pollicetur de laudibus Dei prædicandis, postremò ab anteactâ experientia & acceptis documentis ac beneficiis Dei postulatum salutis suæ repetit, a versu 17. usque ad 22.* De tota laude tua] *id est, quandoquidem jam, laudis argumenta dedisti mihi, & certa quasi particula illius absorbisti me, liberando me ex urbe, & Achitophelis consilium evertendo; confido te effecturum ut tota tua laus in plena mea instauratione demonstratur.* 15 Numeros ejus] *vide psal. 40. 6. Est autem in hu verbu modesta correctio. quasi dicat, navabo res inenarrabiles, non pro ipsarum amplitudine, sed pro tenuis facultate mea: aggrediens saltem, versu sequente, & fideliter expendens quæ docueris me, versu 17.* 17 Docuisti me] *postremus locus a rebus antè gestis: quarum genera ponuntur duo, documenta de verbo & spiritu, hoc versu; & opera, versu 19. & sequentibus* 18 Brachium tuum] *id est, opus maximum & valentissimum: ut sequentia exegeticè ostendunt.* 21 Divertens] *supple ad me: humanitus dictum.* 22 Etiam ego] *conclusio votiva laudis omnimodæ, & gratiarum actionis ex animo & corpore.*

PSALMUS LXXII.

David moriturus Deum orat ut Schelomoni spiritum justitiæ tribuat, legitimamq; administrationem & beo-

Benedictionem suam: deinde justa administratione & benedictione Schelomonis ac Christi eleganti simis versibus celebrata, benedicit Deo.

1 PRO *Schelomone,* O Deus, judicia tua regi da, & justitiam tuam filio regis.
2 Judicet populum tuum [a] juste, & pauperes tuos jure.
3 Proferant [a] montes [a] pacem populo, & colles propter justitiam.
4 [a] Vindicabit pauperes populi: servabit [a] filios egentis, conteret verò oppressorem.
5 Reverebuntur te [b] quandiu erit sol; & durante luna in generationem æternam.
6 Ut cùm descendit pluvia super sectam herbam; cùm imbres, irrigatio terræ;
7 Florebit temporibus ejus justus; & amplitudo pacis, donec non sit luna:
8 Et dominabitur [a] a [c] mari uno ad alterum, & a flumine [d] quaquà sunt fines terræ.
9 Coram eo incurvabunt se [e] barbari, & inimici ejus [a] pulverem lingent.
10 [a] Reges oceani accolæ & insulani munus reddent, reges [a] Schebæ & Sebæ donarium offerent:
11 Denique incurvabunt se ei omnes reges, omnes gentes servient ei.
12 Quoniam eripiet egentem vociferantem, & pauperem cui non fuerit adjutor;
13 Parcet attenuato & egenti, animasque egentium servabit;
14 A dolo & a violentia vendicabit animam eorum: adeò pretiosus est sanguis eorum in oculis ejus.
15 Ideò [a] quandiu vivet, [a] dabit ei de auro Schebæ; & orabit [a] pro eo jugiter, toto die benedicet ei.
16 [a] Ubi fuerit pugillus tritici in terra, [a] in vertice montium, [a] commovebit se ut Libanus fructus ejus; & florebunt [f] cives ut herbæ terræ.
17 [a] Erit nomen ejus in seculum, durante [g] sole soboles: sicet nomen ejus; & benedicentes sibi in eo, omnes gentes beatum prædicabunt eum.
18 [a] Benedictus sit Jehova Deus; Deus Israëlis; qui facit mirabilia solus:
19 Et benedictum nomen gloriæ ejus in seculum: [a] impleatur que gloria ejus tota terra; Amē, iterum [a] Amen.
20 [a] Finiuntur orationes Davidis filii Jischai.

[a] Heb. *in justitia.*
[b] Heb. *cum sole, & ante lunam, generatione generationum.*
[c] Heb. *a mari usque ad mare.*
[d] Heb. *usque ad fines terræ.*
[e] Heb. *ficci, idest sitientis deserti incolæ, agrestes atque indomiti.*
[f] Heb. *e civitate.*
[g] Heb. *ante solem: ut supra, vers. 5.*

ANNOTATIO.

1 Pro Schelomone] *ode est* ἰδιότυπος, *qua moriturus David Schelomonem filium regem institutum commendat Deo, & illius specie (prout Schelomo typus fuit Christi) regnum Dei in Christo venturum optat & prædicat. Quamobrem hæc ode ex tribus partibus constat: prima est petitio, tribus primis versibus; secunda est prophetica regni Schelomonii ac potius Christi descriptio, a versu 4. usque ad 17. tertia, laudatio, ad finem usque.* O Deus] *hujus petitionis tria sunt capita: primum, ut Deus spiritu justitiæ Schelomonem instruat ad officium perfungendum, prout petiit Schelomo. 1. Reg. 3. secundum, usu justitiæ a Deo collatæ, versu 2. tertium, fructus beneficiorum Dei ex administrata justitia ad ipsum & ad totum regnum perventuros, ver. 3.* 3 Montes] *id est, totum regnum montibus abundans: synecdoche.* Pacem] *id est, omnimodam beneficiorum, ut pacis nomen ferè ab Hebræis accipitur.* 4 Vindicabit] *prophetica explicatio regni Christi (quod Schelomonii regno perfiguratum est) per exornationem duorum capitum quæ in petitione posita sunt, munirum administratæ justitiæ, & fructus ex ea perventuri. justitiæ autem duæ sunt partes, bonorum defensio, & improborum ultio: fructus gradibus quatuor distinguitur; primus est timoris & reverentiæ Dei, versu 5. secundus, incrementi & ædificationis ecclesiæ, versu 6. & 7; tertius, propagationis regni per vocationem gentium & voluntarium illarum obsequium versu 8. & sequentibus; quartus, infinitæ beneficiorum ad subditos, & gloriæ ad regem perventuræ, inde a versu 12.* Filios egentis] *id est, quos diuturnis calamitatibus pressit, ac veluti hæreditarii: vide psalm. 37. 25.* 7 Donec non sit luna] *id est, in perpetuum. vide Gene. 49. 26. annot.* 8 A mari uno usque ad alterum] *id est, Schelomo quidem a mari mediterraneo ad mortuum, & ab Euphrate usque qua protenditur terminus descriptus Exod. 23. Num. 34. Deut. 11. & alibi, ut complatum fuisse legitur 1. Reg. 4. 20. Christus verò in universo mundo.* 9 Pulverem lingent] *id est, pœnis se in terram prosternent, in signum fidei, reverentiæ, atque obsequii.* 10 Reges oceani] *vide 1. Reg. 4. 33. & toto decimo capite, quomodo hæc figuratè Schelomoni ex parte contigerint: quæ hodie implentur in Christo, ut sequens versus explicat.* Schebæ & Sebæ] *vide Gene. 10. 7.* 15 Quandiu vivet] *quisque eorum quos redimerit & vendicaverit.* Dabit ei de auro Schebę] *id est, ultro ex tota facultate sua præstabit debitum officium atque obsequium: quod munerum collatione olim significabatur synecdochicè, ut 1. Schem. 10. 27.* Pro eo] *id est, pro salute ejus, & bono totius regni.* 16 Ubi fuerit] *hoc est, nihil erit tam exiguum, quod non augeatur vel multiplicetur in immensum per benedictionem Dei.* In vertice montium] *id est, etiam in loco incommodissimo.* Commovebit se ut Libanus] *id est, mutuo conflictu perstrepet copiosa seges, ut arbores Libani; hyperbole.* 17 Erit nomen ejus] *hoc est, tum ipse in sempiternum vivet, tum de nomine suo filios Dei & Christianos a se ductos signet; qui nomini ipsius benedicant, & sibi de hac sua prærogativa gratulentur: nam hæc in speciem tantùm Schelomonis eventurunt.* 18 Benedictus sit Jehova] *Conclusio laudativa.* 19 Impleatur que gloria ejus] *id est, sanctificato nomine ejus adveniat regnum ejus.* 20 Finiuntur] *id est, hanc ultimam orationem moribundus habuit. vide 2. Schem. 23. 1.*

PSALMUS LXXIII.

Psalmi post spirituale certamen erumpens in commendationem bonitatis Dei, exponit ægritudinem animi sui & bonorum, qua afficiuntur cùm propter secundos improborum successus, tum propter calamitates suas: deinde rationem sui expediendi ostendens, incertum improborum statum certumque exitum proponit: postremò tanquam respiscens se totum credit Deo, & illi hæsurum profitetur.

1 PSALMUS *Asaph.* Atqui bonus *est* Jisraëli Deus, puris [a] animo.

2 Equidem quod ad me, penè declinaverant pedes mei; nihil ferè aberat quin effunderentur gressus mei.

3 Cùm inviderem insanientibus, prosperitatem improborum aspicerem.

4 Nam non *sunt* nexus usque ad mortem eorum, sed pingue *est* robur eorum.

5 In labore mortalium non sunt; & cum *reliquis* hominibus non afficiuntur plagis.

6 Idcirco cingit eos torques superbiæ, operit *velut* ornamentum violentia eos.

7 Emicat præ pinguedine uterque oculus eorum, superant cogitationes animi.

8 Tabifici sunt, & loquuntur malignè oppressionem: è sublimi loquuntur.

9 Opponunt cœlis os suum, & lingua eorum pervadit terram.

10 Ideoq; reflit populus ejus huc, cũ aquæ pleni *poculi* exprimuntur ipsis,

11 Ut dicant, quomodo cognosceret Deus fortis? aut esset notitia in excelso?

12 Ecce istos improbos, ut tranquilli [b] *in* seculo augeant vires.

13 Utique inaniter purifico animum meum, & lavo in munditia manus meas?

14 Cùm sim plaga affectus quotidie, & castigatio mea *præsto sit* omnibus matutinis.

15 Si dixerim, narrabo [c] talia, ecce generationem filiorum tuorum; perfidus fuero,

16 Si cogitem cognoscere hoc, [d] laboriosum *visum* est in oculis meis:

17 Donec ingressus essem in sanctuaria Dei fortis, animadvertissem finem istorum.

18 Utique in lubricis ponis eos, dejicis eos in vastitates.

19 Quomodo [e] abeunt in desolationem quasi momento; desinunt, consumuntur terroribus?

20 Tanquam somnium, postquam evigilavit *quispiam*? domine, cùm [f] expergisceris imaginem eorum contemnis.

21 Cùm exacerbatur animus meus, & *in* renibus meis me ipsum exacuebam,

22 Tum eram brutus, qui ignorarem: *velut* jumenta eram apud te.

23 Itaque ego jugiter futurus sum tecum; prehendisti manum dexteram meam.

24 Consilio tuo deduc me, ut postmodum *in* gloriam recipias me.

25 Quis *esset* mihi in cœlis *præter* te? & [g] præter te nullo delector in terra.

26 Deficiente carne mea & animo meo; rupes animi mei & portio mea Deus *est* in seculum.

27 Nam ecce longinqui [h] a te pereunt, excindis [i] quicunq; adulterando *deficis* a te.

28 De me itaque, propinquum esse Deo mihi bonum *est*; pono in Domino Jehova receptum meum, ut enarrem omnia opera tua.

[a] Heb. *corde*: ut vers. 7. & vers. 13. & sic deinceps.

[b] Heb. *seculi.*

[c] Heb. *sicut hæc.*

[d] Heb. *labor.*

[e] Heb. *sunt.*

[f] Heb. *vel cũ expergefacis, istos videbis.*

[g] Heb. *tecum*

[h] Heb. *tui.*

[i] Heb. *adulterantiũ a te.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est didascalicus, continens propositionem voluntatis Dei erga suos, vers. 1. confirmationem ab experientia prophetæ & piorum hominum, a vers. 2. usque ad ver. 23. & conclusionem, inde ad finem usque. De hac autem inscriptione vide psalm. 50. 1.* Atqui bonus est] *propositio ex abrupto, qua propheta per paralepsin (quæ in scriptura frequentissima est) certamina carnis suæ & spiritus retinens; & quasi repente ex difficultatibus eorum emergens, conclusionem proponit tantùm; affirmans utcunque calamitates urgeant, tamen Dei bonitatem semper esse præsentissimam bonis.* 2 Equidem] *confirmatio propositionis per narrationem certaminis quod subeunt pii, usque ad vers. 15. & eventus quem largitur Deus, inde ad 23. Certaminis autem ponuntur duo genera: unum singulare propheta, qui carnem suam fatetur prosperitati improborum, suis calamitatibus non satis acquievisse, usque ad versum 10. alterum commune piorum, versibus sequentibus.* Declinaverant pedes] *id est, pregravatus carnis infirmitatibus animus propè aberraverat ab officio: metaphora.* Effunderentur gressus mei] *id est, diffluerem velut aqua, ne insisterem viis quas præscripsit Deus.* 4 Nam non sunt] *prior locus ætiologiæ a continua improborum prosperitate, usque ad versum 10. Est autem in his verbis elegantissima translatio ad exprimendos secundos improborum casus a textorum telis, quasi dicat, quum primum vitam suam orsi sunt, perpetuo cursu eam sine mora vel impedimento usque ad extremum vitæ actum peragunt, ut cùm ex aquabilis vel enodis stamine & trama tela contexitur.* Sed pingue] *id est, non sunt ut exilia fragilia, fila, quæ subinde sit opus religare nodis; sed sunt velut robusta, crassa, æqua, & valentia fila, quæ ad finem usque illæsa perdurant telam præsentis vitæ: hac metaphora sequentibus versibus exponitur: cui similem vide Jesaiahh. 38. 10. & 14.* 6 Torques superbiæ] *id est, superba sua violentia, facta gloriæ sibi & ornamento vertunt.* 7 Superant] *id est, secundus etiam rebus utuntur supra quam ipsi cogitaverant.* 8 Tabifici sunt] *id est, facilo & sermone sunt exitiosi aliis, quasi eos consumant tabe.* E sublimi] *proverbiale loquendi genus.* 9 Opponunt cœlis os suum] *id est, licenter & impunè in Deum blasphemias eructant, & in humanum genus contumelias: metonymia.* 10 Ideóque] *Secundus locus ætiologiæ a communi piorum sensu.* Cùm aquæ] *id est, cùm non tantùm indignam improborum felicitatem observant, sed suas etiam calamitates quasi amaras potiones indies sibi comparari vident.* 11 Ut dicant] *attoniti rerum gravitate & confirmitate carnis, quasi in dubium vocantes providentiam & administrationem Dei.* 13 Lavo in munditia] *ut suprà 26. 6.* 15 Si dixerim] *altera pars psalmi incipiens a disceptatione dilemmatica: quæ docet psalten quam rationem tandem secutus sit ad eventus bonorum malorumque cognoscendos, postquam exploravit has duas judicandi vias quæ duobus hisce versibus continentur: nam hoc versu ostendit quantopere ipsum caro solicitaverit ut judicaret de piis ex præsente, quod mundum solet facere; sequente verò docet quomodo misso sensu carnis, & spiritus sui tenuitate agnita addúctus sit ad consulendum Deum: hæc autem sunt μετακαταστικὰ ad alteram orationis partem de eventu.* Narrabo talia] *id est, res secundas improborum, & contra bonorum adversas.* Ecce generationem] *prosopopœia tronica adversùs Deum, qua proterviam improborum exponit Psaltes ludificantium Deum in sanctis ejus: quæ ex adverso respondet propositionis versu* 12. 17 Ingressus essem] *id est, contulissem me ad doctrinam cælestem percipiendam, quæ in locis sacris & prophetarum scholis tradebatur. sic enim Davidem a Sheäula Najothas ad Schemuelem fugisse,*

gisse, ubi conventus prophetarum habebatur, legimus 1 Schem. 19. 18. Finem istorum] *id est, exitum quem improbis tribuit Deus observasseu.* 18 Utique] *propositio metaphorica statûs & eventus improborum, quam duo sequentes ver illustrant.* 19 Terroribus] *vide Ijobi 18.* 20 Tanquam somnium] *id est, ipsi cum felicitate sua evanescent.* Cùm expergisceris] *id est, incipis exerere vim tuam ad efficiendum justitiam tuam: humanitus dictum; ut psalm. 35. 23.* Imaginem eorum] *id est eos ipsos, qui non amplius sunt quàm umbra imaginaria, ut psalm. 39. 7.* 21 Cùm exacerbatur] *Confessio peccati in priore illa cogitatione & voluntate hærentis, ad excitandum studium suum & amplificandam gloriam Dei, versibus sequentibus.* 22 Tum eram] *id est, non magis sapiebam in rebus istis quàm pecudes.* 23 Itaque ego] *Conclusio, qua propheta beneficium Dei agnoscens primùm se illis regendum & ducendum tradit, sequente versu, deinde summam Dei majestatem cum infirmitate sua comparans, bonorum & eventa cum improborum exitiis, se hæsurum Deo perpetuò profitetur ad gloriam ipsius.* Prehendisti manum dexteram] *id est, in lubrico hujus vitæ labentem sustinuisti doctrina & operibus tuis, ver. 17.* 24 Consilio tuo] *non autem ex sententia animi mei.* 26 Deficiente carne mea] *id est, quæcunque me angustia corporis aut animæ urant.* 27 Nam ecce] *Confirmatio gloriationis piorum in Deo, a contrario improborum eventu, quam suprà docuit.*

PSALMUS LXXIIII.

Ecclesia gravissimis calamitatibus ab Antiocho oppressa expostulat cum Deo de suis perpessionibus, scelera hostium proponit: & Deum tamdiu cessare conquassta fœderis ipsius, magnificiorumq; operum recordatur, indignissimorumq; in Deum facinorum quæ hostes perpetrarent: adcirco Deum pro salute sua, gloria nominis ipsius, & hostium confusione supplicat.

1 ᵉ O Deus *didascalica*, ᵉ *Asaphi.* ᵉ Quare Deus ᵉ rejicis in æternum? ᵉ fumare pergit ira tua in gregem pastus tui?

2 ᵉ Recordare cœtus tui; te acquisiviſſe ᵃ antea, vendicasse tribum possessionis tuæ; montem Tzijonis hunc *esse in* quo habitabas.

3 ᵉ Attolle pedes tuos ad vastitates ᵉ æternas, *ad* omnia mala *quæ* facit inimicus ᵉ in loco sancto.

4 ᵉ Rugientes hostes tui in medio synagogarum tuarum, ᵉ posuerunt insignia sua ᵇ *pro* insignibus.

5 ᶜ Nobilis habitus est *eorum qui*, ᵉ prout efferebat sursum ᵈ contra implexa ligna secures.

6 ᵉ Etiam nunc sculpturas ejus simul, vecte & tuditibus tundunt.

7 ᶜ Immiserunt ignem in ᵉ sanctuaria tua *dejicientes* in terram; prophanarunt tabernaculum nominis tui.

8 Dixerunt ᵉ cum animo suo, vim inferamus eis pariter: incenderunt omnes synagogas Dei fortis *dejicientes* in terram.

9 ᵉ Insignia nostra non videmus; non *est* amplius propheta, neque *est* apud nos qui sciat usque quò.

10 ᵉ Quousque ô Deus, probro afficiet hostis? irritabit inimicus nomen tuum in æternum?

11 Quare avertis manum tuam, ᵉ & *quidem* dexteram tuam? ᵉ e medio sinus tui cohibe.

12 ᵉ Atqui Deus ᵉ rex meus *est* jam olim, operans 8 omnimodam salutem in medio terræ.

13 Tu disrupisti robore tuo mare, perfregisti capita ᵉ cetorum in aquis.

14 Tu conquassasti capita ᵉ balænæ, dedisti ᵉ cibum ipsi populo ᵇ per deserta *proficiscenti.*

15 Tu ᵉ fidisti fontem & ᵉ torrentem; tu ᵉ arefacis fluvios validos.

16 Tuus *est* dies, etiam tua nox: tu parasti ᵉ lumen *hujus* & solem.

17 Tu statuisti omnes terminos terræ ᵉ ipsam æstatem & hyemem tu formasti.

18 ᵉ Recordare *saltem* hujus; ᵉ inimicum probro afficere, ô Jehova, & populum stultum irritare nomen tuum.

19 ᵉ Ne tradas *isti* caterva ᵏ vitam ᵉ turturis tuæ; caterva pauperum tuorum ne obliviscaris in æternum.

20 Intuêre in fœdus: ᵉ nam repleta sunt obscurissima loca terræ, caulæ *sunt* violentiç.

21 Qui attritus est, ne redeat confusus; pauper & egens laudent nomen tuum.

22 Surge, ô Deus, ᵉ age causam tuam; recordare opprobrii tui *quo afficeris* a stulto quotidie.

23 Ne obliviscaris vocis hostium tuorum; ˡstrepitus insurgentium in te, ᵐ adscensis juge-
ter.

ᵃ Heb. *antiquò.*

ᵇ Heb. *insignia.*

ᶜ Heb. *conjuit est.*

ᵈ Heb. *contra implexum ligni,*

ᵉ Heb. *miserunt in igne tuum sanctuarium: hypallage ut Judic. 1. 8.*

ˡ Heb. *in corde suo.*

8 Heb. *salutes.*

Exodi. 14.

ᵇ Heb. *desertorum.*

Exodi. 16. & Deut. 8.

Exod. 17. 6. Num. 20. 11.

ᵉ Heb. *inimicum probro afficit &c.*

ᵏ Heb. *animam.*

ˡ Heb. *contende contentionem tuam.*

ᵐ Heb. *ascensionis.*

ANNOTATIO

1 Ode didascalica] *id est in perpetuum Ecclesiæ documentum tradita, ut psalm. 44. 1. Est autem hæc ode generis ΜΑΘΗΤΙΚΟΥ ΣΥΝΤΑΚΤΟΥ, continens partes tres; Exordium sive propositionem, vers. 1. 2. & 3. narrationem, a vers. 4 ad 10. & petitionem, inde ad finem usque.* Asapho] *ut psal. 50. 1. Videtur autem hanc oden Ecclesia Deo cecinisse, quo tempore Antiochus populum Dei durissima tyrannide pressit, & omnem cultum Dei nefariè prophanavit.* Quare Deus] *exordium sive propositio prolepticà, constans ex duabus partibus; expostulatione cum Deo, versu 1. & petitione, duobus sequentibus: quæ duæ partes exordii reliquo psalmo exornantur.* Rejicis] *id est, nobis adesse & gratificari desinis tam diu & sine intermissione.* Fumare pergit] *id est, ardet: synecdoche metaphorica.* 2 Recordare] *id est, demonstra opere te non oblitum esse Ecclesiæ regni; & religiosi loci, quem antea præsentia tua instituto q. sanctificaveras.* 3 Attolle pedes] *id est, accurre; humanitus dictum.* Æternas] *id est, indesinenter & perpetuò durantes, sine intercapedine: ut ver. 1.* In loco sancto] *id est, in templo, urbe, & regione sancta: quomodo accipiendum esse docebunt sequentia.* 4 Rugientes] *narratio explicans expostulationem versus primi, primùm a malitia tyrannicu ad versatiorum, usque ad vers. 9. deinde a privatione singularium beneficiorum Dei, vers. 9.* Posuerunt insignia] *id est, omnia signa cultus sacri a Deo instituti, publica & privata, in templo, urbe, agro, regione tota, & in hominibus ipsis sustulerunt; ut sua trophæa, idola, flaxus, prophanos cultus, præputium, & omnia illecebrosa exercitia in populum Dei invehrent: de his videndi sunt libri Machabæorum, & Josephus de antiquitatibus Judaicis lib. 12.* 5 Prout efferebat] *quo vehementiùs insultans opera sacra*

eligno affabre fabrefacta & coagmentata dissipabat. hunc versum ita reddendum esse Hebraicæ voces, accentus, & contextus ipse docent. 6 Etiam nunc] *amplificatio a circumstantia temporis. quasi dicat, ne hoc quidem hominibus ipsis est satis, quòd dissecta & disturbata sunt omnia: conquirunt rudera quæ vetustas impellant, & minutas particulas quas malleus comminuant: adeo alienissimum hæret odium cultus tui, & religionis nostræ.* 7 Sanctuaria tua] *id est, loca sacra, synagogas, scholas, & si quæ sunt ejusmodi: ut sequente versu exponitur.* 9 Insignia nostra] *id est, omnia illa prisca testimonia & documenta cæremoniarum, quarum pædagogio nos antea instituebat Deus. Hoc primùm est beneficium adrumptum, cui subnectuntur duo alia; unum ordinariæ prædicationis verbi; alterum singularis prophetiæ, qua extra ordinem consolabantur populum prophetæ per singulares revelationes spiritus.* 10 Quousque ô Deus] *altera pars psalmi, continens primùm expostulationem cum Deo, duobus versibus: deinde patheticam propositionem causarum ex quibus Deus ad misericordiam provocatur, a ver. 12 ad 19. ac postremò petitionem gratiæ & liberationis, reliquis versibus. Expostulationis autem partes sunt duæ: una, quod blasphematur Deus, hoc versu; altera, quod ipso cessante opprimuntur pii, sequente versu.* 11 Et quidem dexteram] *id est, liberatricem & pios sustentantem: nam hoc benignum Dei opus erga suos in scripturis ferè dexteræ attribuitur humanitus.* E medio] *id est, ne finito amplius otiosam esse; sed velut eductam exerce in adjumentum nostrum: humanitus dictum, ut de pigro dicitur Proverb. 19 24. & 26. 15.* 12 Atqui Deus] *propositio argumentorum quibus provocatur Deus ad misericordiam, a constantia primùm naturæ ejus fœderis, gratiosi: deinde operum ejus tum singularium, quæ extra ordinem Deus populo suo præstitit, tribus sequentibus; tum eorum quæ ex ordine naturæ perguntur, ver. 16. & 17.* Rex meus] *id est, curas me ab æterno, recipiens me in fidem & clientelam suam.* 13 Cetorum] *sive crocodilorum, ut Jechetzkeli 29. 3. id est, monarchorum, magnatum & ducum, quorum operam adhibuit Parhho ad persequendum Jsraëlitas. vide Exod 15. 4.* 14 Balænæ] *id est, Parhhonu, quem cum copiis obtrivit mare: sic Jeschahh. 27. 3.* Cibum] *id est, man & coturnices, de quibus Exodi 16. & Numeror. 11. hunc autem locum ita accipiendum esse ostendit ipsa verborum series cum historia comparata: similem constructionem vide Jehoshh. 15. 19. & Judic. 1. 15.* 15 Fidiliti fontem] *id est, petram & rupem, ut manaret fontem: frequens synecdoche a fine, ut vulgo coquere panem, molere farinam dicimus, ex Jeschahh. 44. 14. & 47. 2.* Torrentem] *id est, aquam multam, ut haberet cætus & jumenta ejus. Num 20. 11.* Arefacis] *id est, ut spacium aridum efficeret ad transitum populi tui per Jardenem, quo tempore Jarden superabat omnes ripas suas. Sic elicit psaltes thesin ex hypothesi sive exemplo singulari, ut commoditas ad alterum genus operum transferat.* 16 Lumen hujus] *id est, Lunam cum stellis.* 18 Recordare] *postremus commiserationis locus, ab indignitate blasphemiarum quas in Deum torquent inimici. quasi dicat, ut taceamus gratiosum fœdus tuum nobiscum, & opera admirabilia; saltem hoc effice, ut nomen tuum vindicetur ab inimicis tuis.* 19 Ne tradas] *petitio tripertita, pro ratione causarum quæ modò adductæ sunt: quas primùm saltem Ecclesia, tribus versibus; deinde gloriam nominis Dei; ac postremò compressionem impiorum postulat.* Turturis] *id est, Ecclesiæ tuæ innocui imbellis simplicis, & mitis, prout columba est: adeoq; turtur, qui minimus censetur in columbarum genere, teste Aristotele lib. 5. de historia animalium. cap. 13.* 20 Nam repleta sunt] *id est, nihil est tam abstrusum atque reconditum, quo non pervaserit illorum violentia.* 21 Confusus] *id est, rejulsam a se ferens.*

PSALMUS LXXV.

David accepto nuntio de Abneri cæde, a novis discidiis metuens Deum orat, ut propter nomen suum misereatur populi: officiumq; suum erga Deum & populum sibi conciliatum profitetur, Deum orat ut pergat regnum ipsi tradere, in quo Deo servire & populum justè gubernare possit.

1 'Magistro symphoniæ, 'ne perdas: psalmus 'Asaphi, & 'canticum.

2 Celebramus te Deus, celebramus: 'nam propinquum nomen tuum, enarrant mirabilia tua.

3 'Cum excepero 'conventum, ego 'rectissimè judicabo.

4 'Solutas terræ omnium ego; habitatorum ejus, ego aptabo 'columnas, Sela.

5 'Dicens insanientibus, ne insaniatis: & improbis 'ne attollatis cornu.

6 Ne attollatis 'contra excelsum cornu vestrum; 'ne loquamini 'collo duro.

7 'Non enim ab exortu aut ab occasu, neque 'a deserto 'est exaltatio.

8 'Sed Deus judex; hunc deprimit, & illum extollit.

9 'Nam poculum in manu Jehovæ, & vinum turbidum est, plenum mixtione, ex quo fundit: veruntamen fæces ejus 'quas expresserint, bibent omnes improbi terræ.

10 'Ego itaque annuntiem in seculum, psallam Deo 'Jahhakubi:

11 Et omnia cornua improborum 'succidam; 'exaltentur cornua justi.

a Heb. *rectitudinibus.*

b Heb. *exultabit.*

ANNOTATIO.

1 Ne perdas] *vide supra psal. 57. 1. id est, psalmus est deprecativus, sive (ut ita dicamus) deprecativus, quo deprecatur David funesta illa & exitialia bella quæ inter ipsum & domum Schaülu gesta fuerant, videns utrinque populum miserè perditum iri, nisi Deus pro misericordia sua provideret. Hunc enim psalmum ad ea tempora pertinere nominatim ostendit versus quartus, quibus Abner ad Davidem profectus regnum Jsraëlis obtulerat ipsi; & Joab totum consilium nefario suo scelere ita conturbaverat, ut a gravioribus bellis metus esset, 2. Schem. 3. Constat autem ex duabus partibus: prima est propositio locorum ex quibus Dei misericordia imploratur, a versu 2. ad 10. secunda, petitio, duobus ultimis.* Asapho] *ut psalm. 50. 1.* Canticum] *ut psalm. 48. 1.* 2 Celebramus te] *prior pars psalmi, propositio locorum ad conciliandam misericordiam pertinentium. Sunt autem duo loci; unus, a confessione beneficiorum præsentium & præteritorum Dei, hoc versu: alter a professione studii sui in præstando officio*

erga Deum & regnum universum, versibus sequentibus. Nam propinquum] *id est, multa nobis suppeditasti publica & privata argumenta celebrandi nominis tui, ex quibus cognoscimus te nobis adesse etiam hu turbulentu & calamitosis temporibus: in his enim miracular Dei non respicit propriè David ad prisca jam olim in populo facta; sed partim ad singularia Dei opera erga ipsum, cùm profugus esset, restituus, evectus, & in regno unus tribus confirmatus contra vim cæterarum, partim ad publica erga suum regnum.*

3 Cùm excepero]*secundus locus comparandæ misericordiæ, professio officii quod se præstiturum pollicetur David quasi dicat, ne sinas, ô Deus, Judæos & Israëlitas amplius mutuis inter se bellis confici, aut constitutum de habendo Israëlitarum omnium conventu (quod jam Abnero autore initum est) abrumpi; sed propter nomen tuum & veritatem tuam effice, ut Israëlita in hoc consilio pergant. & ego meu partibus coram te desungi possim.* Conventum]*in quem Israëlita suadente Abnero consenserant, 2 Schem. 3. 17. & qui postmodum Chebronæ habitus est, 2. Schem. 5. sub Israëlitas honorificentissimè fuisse a Rege exceptos legimus 1 Chronic. 11. 3. & 12. 23. ad finem usque.* 4 Solutas terræ]*id est statum regni & ecclesiæ dissitum per has diuturnas clades & dissensiones instaurabo: metaphora, quæ sequentibus exponitur.* 5 Dicens]*id est, proposito Deo judicio avocans a via ipsorum mala.* Ne attolatis]*id est, ne insolescatis & ferociatu thrasonicè: metaphora a petulcis animantibus.* 6 Contra excelsum] *quo autore rex suis instituitur, 2. Schem. 3. 18. & hic conventui indictus est.* Collo duro]*id est, relucitante & renitente adversus voluntatem Dei: metaphora ad animantia in refractaria & impatientibus jugi.* 7 Non enim] *ἐξηγεσία propositionis præcedentis, ne cornua efferant contra excelsum adversarii vers. 6. Non est (inquit) hoc regnum a mundo, sed a Deo profectum.* A deserto]*id est, septentrione aut meridie: nam utrinque Judæa claudituv deserto.* 8 Sed]*vide 2. Schem. 3. 1.* 9 Nam poculum] *occupatio, quasi dicat, faxit quidem me non sine gravi damno meo & meorum huc usque evectum esse, ut calamitates bonu æquè ac malu communes sint: sed tamen (utcunq; turbulenta sint & periculosa omnia) quàm malè cedat improbu, ex parte res præsentes commonstrant, & tandem exitus adversariorum finesstus ostendet. hæc allegoricè poculi appellatione figurantur, quod sicu quidem bibendum, improbu verò epotandum præbet Deus; ut Jeschahhje 51. Jirmeiæ 25. & alibi.* Quas expresserint]*id est, quas ipsi sua impuritate, gravitate, & pertinacia sibi comparaverint.* 10 Ego itaque]*altera pars psalmi, petitio per paralepsin: nam perinde est ac si diceret David, ne perdas, ô Deus, sed potius rationem meas qua tuis Israëlitæ conserventur, ut annuntiem, psallam &c.* Jahhakobi]*id est, Israëlitu, qui populus unus est ad Deu unici fœdus & cultum vocatus; prout etiam designavit Elias 1. Reg. 18. 31.* 11 Succidam]*id est, exarmem improbos, & ita mutilem ut se in posterum contra te efferre nequeant.* Exaltentur]*id est confirmentur justi, ut erecto capite Deum colere & in regno tranquillè versari possint. Sic 1. Schem. 2. 1.*

PSALMUS LXXVI.

Psaltes Deum celebrans de præsentia ipsius & magnifico opere adversus Assyrios, potentium ira ejus ad exequendam voluntatem ipsius ostendit, & omnes ad Deum colendum hortatur.

[a] Heb. *in pulsatione hu: in psal. 4. 1.*

MAGISTRO *symphoniæ* [a] *fidium: psalmus Asapho & canticum.*

2 [a] Nobilis *est* in Jehuda Deus, in Jisraële magnum nomen ejus:

3 Cujus tugurium *est* [a] Schalemi, & habitaculum Tzijone.

[b] Heb. *prunas, vel scintillas arcus, id est, præ nitore scintillantes, sive ignescentes.*

4 [a] Ibi [a] confregit [b] coruscos arcus; scutum, gladiumque, & bellum. Sela.

5 [a] Illustris factus es, magnificus; [a] ex montibus direptionis.

[c] Heb. *corda.*

6 [a] Dediderunt se in prædam robusti [c] animo, [a] dormitaverunt somnum suum: [a] adeò ut non invenerint ulli viri bellatores manus suas.

7 Præ [a] increpatione tua, ô Deus Jahhakobi; consopitus est & currus & equus.

8 [a] Tu, tu inquam, formidabilis es: [a] ecquis consisteret coram te, ex quo iratus fueris?

9 [a] Ubi e cœlis fecis ut audiatur sententia: terra timet, & quieta sidit;

10 Cùm surgit ad judicium Deus, ad servandum omnes mansuetos terræ. Sela.

11 Cùm [a] æstus hominum celebrat te, [a] residuum æstuum cingis.

12 [a] Vovete & vota reddite Jehovæ Deo vestro; quicunque circumstant illū, [a] afferant munus illi formidabili,

13 Qui [a] vindemiat spiritum antecessorum, formidabilis regibus terræ.

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est generis ἐγκαρσίως, constans ex partibus quotuor: prima est exordium, generatim proponens argumenta laudationu Dei, vers. 2. & 3. secunda est narratio, a vers. 4. ad 8. tertia est propositio doctrinæ ad ecclesiam pervenientis ex narratione, inde ad vers. 12. quarta, conclusio hortatoria. Videtur autem hic psalmus, ut etiam psal. 48. ad tempora Chizkiæ referendus esse, quibus copiarum Sanccheribi pars magna cælitus interfecta est: 2. Reg. 19. 2. Chron. 32 & Jeschahh. 37.* Asapho] *ut psalm. 50. 1.*

2 Nobilis est] *Exordium, ut observatum est in vers. 1. proponens duo argumenta laudationu Dei, a mirificis operibus ejus quibus se ipsum nobilitavit, ut narratur inde a vers. 4. & a singulari ipsius præsentia atque habitatione Jeruschalaimu, vers. 3.* 3 Schalemi] *vide Gen. 14. 18.* 4 Ibi] *id est, apud Jeruschalaimu & Tzijonem, quæ Sancherib obsidebat: narratio.* Confregit]*id est, hostes ita cæcidit, ut nullu militaribus armis uti possent; his vitam admens, illu frangens animum; perinde atque si omnia ipsorum arma dissiluissent: metonymia.* Coruscos] *amplificatio ἀαὶ ὑποστολὴν. quasi dicat, potentissimum, instructissimum, & accuratissimum exercitum: synecdoche.* 5 Illustris factus es] *ἀποστροφὴ ad Deum, inceptam narrationem illustrans.* Ex montibus] *id est, nobilitata est majestas tua ex eo maximè, quòd Assyriorum castra vicinos montes occupantia diripienda tradidisti nobis. prout sequens versus explicat.*

6 Dediderunt se] *superstites ex clade, qui mane de seruerunt castra & fuga se proripuerunt.* Dormitaverunt] *occisi ab angelo.* Adeò ut non invenerint] *hi prostratu, illu se in pedes conjicientibus: vide 2. Reg.*

19.32. *quomodo nihil planè adversus Jeruschalaima tentare potuerint; quod hic dicitur invenire manus suas,* τὸ ἰσχύειν. 7 Increpatione tua] *id est, potente verbo tuo, & nullo negotio: prout denuntiaverat Jeschahhja 2. Reg. 19. 20. & sequ.* Et currus & equus] *id est, quisquis valebat robore, antecessor, & princeps in castris regis Assyriæ, 2. Chron. 32. 21. hi enim maximè curribus & equis vehi solenti synecdoche.* 8 Tu, tu inquam] *transitio ad propositionem didascalicam per epiphonema.* Ecquis consisteret] *communis locus de imbecillitate rerum creatarum adversus uratum creatorem suum, ad quem transitur ex superioris hypotheseos argumento.* 9 Ubi e cœlis] *ἰσχυρὰ propositionis ab exemplo totius terræ: quod metaphoricè exponit psaltes, Deum cum judice terreno comparans, duobus versibus.* 11 Æstus hominum] *id est, cùm æstuantes & insolentes adversus te homines coërcentur judicio tuo; ac proinde materiam præbent celebrandi tui. hic primus usus sententiæ Dei, de qua ver. 9.* Residuum æstuum] *id est, circumvallas & muris populum tuum, quem ex hostium tuorum æstu reservasti: restricis enim ad prophetiam quæ habetur 2. Reg. 19. 30. alter usus sententiæ Dei, bonorum salus.* 12 Vovete] *conclusio hortatoria, ut observatum est in vers. 1.* Afferant munus] *ut Chizkiæ temporibus factum est, 2. Chron. 32. 23.* 13 Vindemiat spiritum] *id est, propter suos potentibus vitam momento & nullo negotio adimit, 2. Chronic. 32. 21.*

PSALMUS LXXVII.

Psaltes Ecclesiam docet quomodo in extremis rerum difficultatibus implorat fidem Dei; certamen carnis exponit in dubium vocantu benignitatem Dei, & victoriam spiritu adversus carnem, se ipsum a natura, promissionibus, operibusq; Dei confirmantis.

1 Magistro symphoniæ, præfecto Posteris Jeduthunus, cum Asaphi, psalmus.

2 Vox mea ad Deum fertur, cùm exclamo; vox mea ad Deum, ut aurem advertat ad me.

a Heb. die; synecdoche: sic infrà ver. 6.

3 a Tempore angustiæ meæ dominum requiro: manu mea noctu perfusa, & non intermittente: renuente consolationem admittere anima mea.

4 Recordor Dei, cùm fluctuando perstrepo: meditor, cùm obruit se spiritus meus. Sela.

b Heb. vigilias oculorum meorum: hypallage.

5 Cùm tenes b vigiles oculos meos; concutior, ita ut non possim eloqui.

6 Reputo tempora inde ab antiquitate, annos superiorum seculorum.

c Heb. cordi.

7 Recordor musicæ pulsationis meæ nocte: cùm c animo meo meditor, & perscrutatur spiritus meus, dicens:

8 An in secula repelleret dominus, aut non pergeret bene velle amplius?

d Heb. in generationem & generationem.

9 An deficeret in æternum benignitas ejus? desineret sermo d in quamque generationem?

10 An oblitus esset gratiam facere Deus fortis? an occluderet irâ miserationes suas? Sela.

11 Tandem dico; infirmare me istud, mutatam esse dexteram excelsi?

12 Imo recordabor actionum Jah: quin recordabor inde ab antiquitate e quodque mirabilium tuorum:

e Heb. vir bile tuum.

13 Et meditabor de unoquoque opere tuo; de actionibus tuis confabulabor, dicens:

14 O Deus, in sanctitate via tua est; quis Deus fortis magnus est ut Deus?

15 Tu, ô Deus fortis mirificè; ostendisti in populis robur tuum.

16 Vindicasti f brachio populum tuum; posteros Jahhakobi, et iam Josephum. Sela.

17 Videntes te aquæ, Deus, videntes te aquæ, formidarunt: etiam commotæ sunt abyssi.

18 Exundarunt aquas nubes, sonum ediderunt superiores nubes: etiam lapilli tui pervaserunt.

19 Sonante tonitru tuo in isto orbe, illustrarunt fulgura terram habitabilem: commota est & tremuit terra.

f Heb. sono tonitru tui.

20 Per mare viâ tuâ, & semitâ tuâ per aquas amplas (nam vestigia tua non sunt cognita)

21 Duxisti ut gregem populum tuum, g Moschis & Aharonis operâ.

g Heb. per manum Mosis, &c.

ANNOTATIO.

1 Jeduthunis] *de quo suprà psal. 39. 1. & 1. Chron. 25. 2. & 3.* Psalmus] *Psalmus est didascalicus: quo propheta ostendit primùm quanta certamina subeat animus suus, cùm premitur calamitatibus; deinde quibus modis & argumentis erigatur, ut Ecclesiam suo exemplo doceat. Prior pars continetur a vers. 2. ad 11. posterior, inde ad finem usque.* 2 Cùm exclamo] *id est, cùm pressus afflictionibus fidem alienam implorare cogor. Propositio generalis, quam reliquo psalmo exornat propheta ab antecedentibus, explicans primùm afflictiones suas gravissimas, usque ad vers. 6. deinde consolationem animi, usque ad vers. 11. ac postremò confirmationem quasi redeuntis ad se & respicientis animi, ad finem usque. Ex quibus omnibus assurgit hæc propositio: cùm affligor & conflictatur animus meus; recordatione factorum operumq; Dei revocor ad ipsum implorandum unum.* 3 Tempore angustiæ] *ἰσχυὰ sive exornatio propositionem superiorem confirmans per enarrationē trium illorum capitum quæ modo dicta sunt, numerum afflictionum, certaminis spiritualis, & respicientiæ.* Manu mea] *id est, præ afflictionum gravitate madentibus ex continua lachrymatione manibus meis; sive precando conferantur, sive adhibeantur ad abstergendos oculos.* 4 Fluctuando] *id est, cùm incertus animus huc illuc impellitur, & quasi undis agitatus querulas voces emittit: metaphora.* 5 Tenes vigi.] *i. sita affligis ut non possim dormire.* 6 Tempora] *i. administrationē superiorum temporum, ut sequentia docent, sive universalem, hoc vers. 12. sive singularem, sequente.* 7 Musicæ puls.] *i. antè acceptorum beneficiorum, quibus dies noctesq; excitabar ad celebrandum te: synecdoche.* 8 An in secula] *hypotyposis conflictantis animi cum gravissimis & difficillimis necessitatibus, ac velut dissentientis de fide & constantia Dei, tribus versibus.* 9 Sermo] *id est, promissio quam fecit suis.* 11 Tandem dico] *altera hypotyposis respicientis & se ipsum reprehendentis animi. quasi dicat, quid? Egone cùm seriem omnium temporum memoria repetens agnoscam perpetuum cursum beneficentiæ Dei, & vitam meam antè actam*

actam recolens; sentiam fuisse perpetuam erga me benignitatem ipsius; nunc demum cederem? & tum naturæ Dei, tum promissionum, operumque oblivisceres, ubi semel manum suam mutas, hoc est, rationem administrandi mei? non patiar me infirmari hoc paĉlo, neque animo abjecto cedam præsentibus cæsitatis molibus: elegantissima apostrophe indignabundum animum exprimens. 12 Recordabor] *subjectio officii, quod præstare debet piorum animus, ubi rediens ad se consimilis cupit: nimirum ut opera Dei memoria colligat ad recreandum se, prout explicantur ad finem usque.* 14 In sanctitate] *id est, administratio tua est sanctissima, potentissima, & summè admirabilis; cujus potentiam omnes populi experti sunt, versu sequente, nominatim verò populus unus sensit ad liberationem & salutem suam, usque ad finem psal.* 15 In populis] *a quibus, per quos, & ad quos deduxisti servos tuos: ut docet historia Moschi in libro Gen. a cap. 11. ad finem usque.* 16 Brachio] *id est, robore: humanitus dictum.* Posteros Jahhakobi] *ex Ægypto, ut habetur Exod. 12.* Etiam Josephum] *id est, regnum Israëlitarum ipsum, quod atrocissimis peccatis adeò te provocavit, ut jam planè a gratia tua & spe restitutionis exciderit: sic accipitur Hhobadiæ 18. Zecariæ 10. 6. & alibi sic commendat psaltes communia & singularia beneficia Dei.* 17 Videntes te aquæ] *periphrastica descriptio transitus per mare rubrum: in qua per prosopopœiam docet psaltes quid mare, quid cœlum, & terra fecerint ad imperium Dei.* Commotæ sunt abyssi] *id est, profundum mare, discedens atq; dividens se, ut iter suum sterneretur populo tuo, vers. 20.* 18 Exundarunt] *vide Exod. 14. 24.* Sonum ediderunt] *id est, perstrepebant, nimbis & grandinibus.* 19 In isto orbe] *id est, regione aëria.* 20 Viâ tuâ] *id est, quæ tibi sola patet, ac familiaris est: ut sequentia verba sucluſa parenthesi explicant.* Cognita] *id est, explorata & tentata ab ullo homine.*

PSALMUS LXXVIII.

Psaltes populum Jehudæorum revocans ad cognoscendum & prædicandum Deum, proponit documenta primùm quidem verbis, deinde verò operum quæ perfecit Deus inde ab exitu ex Ægypto: itaque propositu paternu beneficiis & flagellis Dei ega populum suum, judicuſq; in adversarios gravissimis, ac nominatim in cõtumaces Israëlitas, quos confirmat de æternitate sacerdotii & regni in tribu Jehuda.

1 ODE *didascalica, Asapho.* Auribus percipe, populemi, doctrinam meam; inclinate aurem vestram ad sermones oris mei.

2 Aperiam per parabolam os meum, eructabo occulta [a] inde a prisco *tempore*:

[a] Heb. *ab antiquitate.*

3 Quæ audivimus ac novimus, ut majores nostri narraverunt nobis.

4 Non celabimus filios eorum, generationem posteram: [b] narraturos laudes Jehovæ, roburq; ejus, & mirabilia ejus quæ fecit.

[b] Heb. *narrãtes: præsens pro tempore perpetuo; ut accipiendum esse docet vers. 6. Deut. 4. 9. & 6. 7.*

5 Nam statuit testimonium in Jahhakobo, & legem posuit in Jisraële; quæ præcepit majoribus nostris nota facere filiis ipsorum:

6 Ut sciant generatio postera, filii nascituri; surgentesque, enarrent filiis suis:

7 Et ponant in deo spem suam, neque obliviscantur actionum Dei fortis; sed præcepta ejus custodiant:

8 Nec sint ut majores eorum, generatio cõtumax & rebellis; generatio quæ non comparavit [c] animum suum, & cujus spiritus non fuit constans erga Deum fortem:

[c] Heb. *cor: sic deinceps.*

9 Ut posteri Ephrajimi armati jaculantes arcu, *qui* verterunt *terga* tempore prælii:

10 Quia nõ servaverũt fœdus Dei, & in lege ejus renuerunt ambulare;

11 Obliti actionũ ejus, & mirabilium ejus quę ostenderat ipsis.

12 Coram majoribus eorum fecerat mirabilia; in terra Ægypti, agro [d] Tanitico.

[d] Heb. *Tsohanu: vide Num. 13. 22. Exod. 14. 21. & 15. 8.*

13 Diffiderat mare ut traduceret eos, statuens aquas tanquam acervum:

14 Deduxerat q; eos nube interdiu, & totam noctem [e] lucente igne.

[e] Heb. *luce ignis.*

15 Fiderat rupes in deserto, ut potum præberet in abyssis plurimum,

16 Educens fluenta e petra, & demittens tãquam flumina aquas.

17 Perrexerunt tamen adhuc peccare in eum, exacerbando excelsum in ipsa *terra* sicca.

18 Et tentantes Deum fortem cum animo suo, petendo cibum pro desiderio animi sui;

19 Ac obloquentes contra Deum dixerunt, an posset Deus fortis instruere mensam in hoc deserto?

20 En ita percussit rupem, ut fluxerint aquæ, & torrentes exundaverint. an etiam cibum posset dare, an pararet carnem populo suo?

21 Idcirco audiens Jehova, excanduerat: & ignis succẽsus erat in Jahhakobum, ac etiam [f] ira arserat in Jisraëlem:

[f] Heb. *ascenderat: ut infrà vers. 31. synecdochicè dictum, quia accenso igne ascendit flãma: vide Exod. 25. 37. Exod. 16. 14.*

22 Quia non crediderant in Deum, neq; confisi erant in salutem ejus:

23 Quamvis præcepisset superioribus nubibus supernè, & januas cœlorum aperuisset,

24 Depluesq; super eos Man ad comedendum, frumentum cœlorum daret illis,

25 Panem robustissimorum comederet quisque: viaticum mitteret eis ad saturitatem.

26 Impellens Eurum in cœlis, & inducens robore suo Austrum,

27 Cùm depluisset super eos carnem tanquam pulverem, & sicut arenam marium volucres alatas,

28 Dejiciens intra castra sua, circa tabernacula sua;

29 Et comedẽtes saturati essent valde, & quod concupiverant illi attulisset illis:

30 Nondum alienati erant a concupiscentia sua, adhuc cibus eorum in ore eorum *erat*:

[g] Heb. *concupiscentiam illorum.*

31 Cùm ira Dei ardens in eos, interficeret e pinguissimis eorum, & juvenes Jisraëlis prosterneret.

32 Post totum hoc peccaverunt amplius, neq; crediderunt propter mirabilia ejus.

33 Quamobrem consumebat vanitate dies illorum, & annos illorum terrore.

34 Cùm occidebat eos, si requirebant eum, & conversi manè quærebant Deum fortem,

35 Recordantes Deum fuisse rupem suam, & Deum fortem excelsum vindicem suum;

36 Quamvis conarentur eum decipere ore suo, & lingua sua mentirentur ei,

37 Et animus ipsorum non esset comparatus erga eum, neq; constantes essent in fœdere ejus;

38 Tamen ille misericors expiabat iniquitatem, ita ut non perderet; & [h] plurimùm averte-

[h] Heb. *multiplicabat avertere.*

vertebat iram suam, neque excitabat totum æstum suum,
39 Recordans 'carnem eos esse, ventum abeuntem qui non revertitur.
40 'Quoties exacerbaverunt eum in deserto? dolore affecerunt eum in solitudine?
41 Qui 'subinde tentarunt Deum fortem, & sanctum Jisraëlis 'circumscripserunt,
42 Immemores manus ejus, diei quo redemerat ipsos ab hoste:
43 Quo disposuit in Ægypto signa sua, & prodigia sua in agro Tanitico:
44 Cùm mutavit in sanguinem rivos eorum, fluentaq; eorum ne bibere possent:
45 Immisit in eos colluviem animalium quæ consumeret eos, ac ranas quæ perderent eos:
46 Et dedit brucho proventum eorum, ac laborem eorum locustæ:
47 'Occidit grandine 'vites eorum, & sycomoros eorum 'igni qui quacunq; insidebat consumeret:
48 Dedidit etiam eidem grandini bruta eorum, & pecora eorum prunis ignitis:
49 Immisit in eos æstum iræ suæ, excandescentiam, indignationemque, & angustiam, 'mittendo 'nuntios malorum:
50 'Libravit iter ad iram suam, non cohibuit a morte 'vitam illorum: & bestias eorum pesti dedidit:
51 Et percussit omne primogenitum in Ægypto, principium virium in tentoriis 'posterorum Chami:
52 Et transtulit tanquam pecudes populum suum, direxitque eos tanquam gregem per desertum:
53 Et deducens eos securè ita ut non metuerent, 'postquàm inimicos eorum operuisset mare,
54 Adduxit eos in 'terminum sanctitatis suæ, 'montem hunc quem acquisivit dextera ejus,
55 Expellens a facie eorum gentes, facienſq; ut acciderent funiculo possessionis: & habitarent in tentoriis earum tribus Jisraëlis.
56 Attamen tentarunt & exacerbarunt Deum excelsum, & testimonia ejus non observarunt:
57 Sed aversi perfidè egerunt, 'ut majores eorum: 'conversi sunt, ut arcus [m]fallax.
58 Nam provocarunt eum per excelsa sua, & per sculptilia sua ad zolotypiam concitarunt eum.
59 Quod 'audiens Deus excanduit, 'sprevitque valde Jisraëlem:
60 Adeò ut deserens tabernaculum Schiluntis, tentorium *quod* collocaverat inter homines:
61 Traderet in captivitatem 'robur suum, & gloriam suam in manum hostis:
62 Dederetque gladio populum suum; ita in possessionem suam excanduerat:
63 Juvenes ejus absumeret 'ignis, & virgines ejus 'non laudarentur:
64 Sacerdotes ejus gladio concíderent, & viduæ ejus 'non flerent.
65 Deinde 'evigilavit Dominus 'qui visu fuerat tanquam dormiens sicut robustus, 'cantillans ex vino.
66 Et percussit hostes suos retrò, 'opprobrium [n]perpetuum indidit eis.
67 'Tandem sprevit 'tentorium Josephi, & tribum Ephrajimi non elegit.
68 'Eligens verò tribum Jehudæ, montem Tzijonis quę diligat,
69 'Ut terram *quam* [o]constituit in seculum; ædificavit simile excelsis *palatio* sanctuarium suum.
70 Eligenſq; Davidem servum suum, & assumens eum ex caulis gregis:
71 P A tergo fœtarum duxit eum, ad pascendum Jahhakobum populum suum & Jisraëlem possessionem suam:
72 Qui pavit eos pro integritate animi sui, & [q] summa 'prudentia manuum suarum deduxit eos.

f Heb. *reversi sunt & tetorserunt.*
*Exod.*7 23. *Exod* 8.24. *Exod.*8.6.
*Exod.*10. 13.
Exod 9. 23.
k Heb. *missu nuntiorum: sed hoc sussset ambiguum.*
Exodi. 96.
l Heb *animam.*
*Exod.*11 & 12.
*Exod.*15.13.
Num 21. & *Jehosch.*12.
*Judic.*1.2. & 3.
m Heb. *fallacia. Deut.*32.16. & 21.
1.*Schem.*4.
1. *Schem.*5.8.
n Heb. *seculi.*
2.*Schem.*6.
2.*Schem.*7.
o Heb. *fundavit, id est, cœpit a principio ad hoc dissimavit.*, *Schl* 16
p Heb. *a posteris.*
2.*Sche.*5.2.
q Heb *prudentia.*
2.*Schem.*9.1

ANNOTATIO.

1 Ode didascalica] *hujus odes summa partes sunt quatuor: Exordium, quatuor primis versibus; propositio, inde ad ver.*12. *narratio administrationis Dei & improbitatis populi inde ad vers.*68. *& conclusio ab explicatione præsentis status populi, inde ad finem usque. Videtur autem hæc ode a rege Chizkija aut propheta Jeschahhja, aliove sub illa tempora fuisse scripta, quibus regnum Jisraëlis interciderit,* 2. Reg. 17. Auribus percipe] *Exordium audientiam faciens primùm ab officio personarum, hoc vers. deinde a genere documentorum quæ propositurus est psaltes, quòd posita sint in mysterio, vers.*2. *quòd vetera, vers.* 3, *& quòd ad gloriam Dei pertinentia, vers.*4. 2 Per parabolam] *id est, exempla: quorum alia sunt historica & vera, ut hoc psalmo; alia ficta, sed tamen ad docendum apposita; alia denique ex communi usu deprompta, etsi singularem aliquam historiam minimè attingunt, ut Matth.*13. *& in Evangelio passim. Est autem aperire os suum, initium dicendi facere.* Eructabo] *id est, copiosè fundam: metaphora a fontibus.* Occulta] *id est, documenta quæ sub exemplis latent: nam hic versus prolepticè complectitur argumentum psalmi, nimirum exempla in quibus est Narrationis summa, & exemplorum documenta, quæ propositione continentur.* 5 Nam statuit] *propositio documentorum Dei, usque ad vers.*8. *& exemplorum ad confirmanda documenta pertinentium, usque ad vers.*12. Testimonium] *id est, circumcisionem & cæremonias: quibus doctrinam de suo fœdere & populi officio, id est, legem & evangelium, suis testificabatur & obsignabat Deus.* 8 Nec sint ut majores] *quorum historia continetur in narratione, infrà a vers.*12. *ad* 59. 9 Ut posteri Ephrajimi] *id est, regnum Jisraëlis: quod synecdochicè Ephrajimi nomine significari solet, quia regnum Jisraëlis ab ea tribu cœpit, quæ ex eo tempore principatum in decem tribubus obtinuit: sic apud prophetas passim. Hujus autem historia habetur infrà a vers.*59. *ad* 68. Armati] *id est, instructissimi peritia rebusq; militaribus, sive ad defendendum se sive ad lædendum: synecdoche.* Qui verterunt terga] *id est, fusi & casi sunt, prout Hoschéahh prædixerat sub finem capitis* 10. *& Hhamos* 7.17. 10 Quia non servaverunt] *vide* 2. *Reg.*17.7. *& sequentibus.* 12 Coram majoribus] *narratio elegantissima operum mirabilium Dei & beneficiorum ejus; quę per antithesin cum ingratis Jisraëlitarum factis comparata amplificant horum impietatem, & æquitatem judiciorum Dei. Sunt autem ista opera quibus amplificatur populi improbitas, duobus temporibus distincta: primùm est, cùm in Ægypto versati sunt & in profectione, usque ad vers.*54. *secundum, cùm*

cùm missi sunt in possessionem terræ & eam obtinuerunt, inde ad vers.68. Priorùm autem temporùm duplicia sunt opera: unum, singularis beneficentiæ Dei erga suos, usque ad vers.42. alterum, mirabilium judiciorum in adversarios, versibus sequentibus. Miracula] *id est, mirabilia opera, de quibus a primo capite Exodi usque ad 14.* 23 Præcepisset] *id est, præcepto suo effecisset ut nubes distillarent man.* Aperuisset] *id est, maxima copia profudisset: metaphora.* 24 Frumentum] *id est, semen, præbens usum frumenti: vide Num.11.8.* 25 Panem robustissimorum] *id est, angelorum; quem non pastores, aut humana opera; sed ipsi cælites angeli administri voluntatis Dei suppeditabant. Sic dicuntur angeli; quia potentiam suam aliquatenus cum eis communicat Deus, quem scriptura passim robustum Israëlis vocat.*
26 Eurum, Austrum] *id est, eum ventum qui intermedius est inter orientem & meridiem, quem Eurũ propriè appellari docet Vitruvius lib.1.* 28 Castra sua] *id est, quæ sibi vindicabat, & in quibus habitabat profligatis populo suo: exaggeratio criminis Israëlitarum.* 30 Nondum alienati] *i. adhuc se explebant carnibus quas concupiverant post elapsum mensem, de quo Num.11.20.* 31 E pinguissimis] *id est, quibusq; robustissimis & valentissimis corpore: quos non dubium est eò insolentius firma sui corporis constitutione abusos extitisse se contra Deum; ut exprobrat Moscbe Deut.32.15.* 32 Peccaverunt amplius] *murmurando adversus Deum, Num.14.& 16.& 17.* 33 Consumebat] *ut denuntiatum est Num.14.28.& sequentibus.* 36 Conarentur] *i. hypocritæ agerent coram Deo.* 39 Carnem eos esse] *i. mortales esse a natura ut omnis caro est, & evanidos instabilesq; ut ventus.* 40 Quoties] *exclamatio pathetica: quasi dicat, quis fando possit enarrare tot rebelliones, quibus provocarunt Deum? vide Num.14.22.* 41 Circumscripserunt] *i. tantum sibi arrogarunt, ut infinitam Dei potentiam arbitratu suo definirent & quasi terminos ei circumdarent; modò hæc ab illo præstanda esse affirmantes ex sententia animi sui, modo negantes illa præstari posse: quod genus exempla in libris Moschus recensentur multa.*
47 Occidit] *id est, corrupit & omnino perdidit: metaphora.* Vites] *id est, omnem proventum terræ & plantas quasi vites, sativas, insativas, humiles, altas, teneras, & agrestes, ac valentissimas: synecdoche.*
Igni qui quacunque] *sic interpretamur Hhebraam vocem compositam; adducti tum illius etymo, tum comparatione sequentis versus, & verborum Moschi Exod.9.23.& 24.* 49 Nuntios malorum] *id est, Moschem & Ahharonem; per quos tum superiores plagæ, tum alia quæ hîc indignationis, &c. nomine comprehenduntur, Ægyptiis prænuntiatæ atque immissæ sunt.* 50 Libravit] *id est, iter profundendæ iræ suæ super Ægyptios quasi ad libram perpendit, injustam illorum contumaciam compensans justo Dei judicio: elegans metaphora.* 51 Posterorum Chami] *id est, Ægyptiorum, originem ducentium a maledicto Chamo: Gen.9.& 10. a quo & Ægyptum usque ad sua tempora Ægyptiorum lingua Cham fuisse dictum testatur Hieronymus in Gen.& Chemmin oppidum in Thebaide magnum templo Perſei celebre nomine Herodotus lib.2.* 54 Terminum] *id est, determinatum ab ipso tabernaculum, per synecdochen.* Montem hunc] *ut Exod.15.17.* 55 Acciderent funiculo possessionis] *id est, cederent in possessionem populo Dei: vide Deut.32.8.& 9.* 57 Ut majores eorum] *qui ex Ægypto exiverant, & perfidè in Deum egerant, ut suprà dictum est.* Conversi sunt] *id est, licet prius sua hypocrisi præ se ferebant fidem & utilitatem aliquam; tamen momento efficiebantur inutiles: ut cùm arcus repentè aliquo pacto corruptus fallit expectationem sagittarii, sic Hoschc.7.16.* 59 Audiens] *id est, cognoscens humanitus dictum.* 61 Robur, &c.] *id est, arcam: vide 1.Chro.16.11.* 63 Ignis] *ne Dei, id est, gladius Pelischtæorum consumens.* Non laud.] *manerent innuptæ; ac proinde illaudatæ epithalamiis, quæ solebant decantare paranymphæ ad laudes sponsi & sponsæ, ut psalm.45. Jeremiæ 7.34.& 16.9.& 25.10.*
64 Non fierent] *sed præ gravitate mœroris illico extinguerentur: ut narratur de uxore Pinchasi, 1.Schem. 4.19.* 65 Evigilavit].*i. post temporariam cessationem (quæ cum dormitione ferè comparatur) opus tandem aggressus est in adversarios: humanitus dictum.* Qui visus fuerat] *i. quem Pelischtæi tum desidere & ab omni opere vacare cogitabant, sive dormientem sive vigilem. Nam hoc ex judicio Pelischtæorum dicis historia docet, cùm ita statuerent secum: hic Deus magnificentissimus est, 1.Schem.4.8. Quid ergo causa est cur nunc cesset a magnificis suis operibus, nisi quòd nunc demum dormit & se ex antecacto labore recreat; aut si vigil est, vino obrutus & in præsentia sui non est compos?* Cantillans] *i. nihil agens. sed tantùm a vino actus. sic idololatræ res ridiculas affingunt Deo.* 66 Opprobrium perpetuum] *cùm Dagonem prostravisset atque confregisset; unde invaluit mos apud Pelischtæos ut non calcent limen inferum in æde Dagonis: quæ superstitio ipsis probro fuit, 1.Schem.5.5.* 67 Tandem] *id est, postquam multa ab Israëlitis perpessus, & multa ipsorum causa in adversaries executus, multis modis divexavit eos, neque tamen respuerunt ad ferulas ejus; eo postremò devenisse est, ut regnum Israëlis pessundaret: ut dictum est suprà vers.9.* Tentorium Josephi, &c.] *id est, abjecit regionem & regnum Israëlitarum.* 68 Eligens verò] *conclusio a beneficio Dei erga Jehudæos; in quorum regione tum sacerdotium & cultum suum, vers. 68.& 69. tum etiam regnum stabilivit & servavit Deus, versibus sequentibus.* 69 Ut terram] *ישעיהו verborum ad evidentiam mutavimus, ut 1.Schem.20.16.* 72 Prudentia manuum] *id est, prudentissima administratione; nam manus metonymicè pro opera & administratione accipitur passim.*

PSALMUS LXXIX.

Psaltes enarrat mala gravissima quæ populus Dei ab Antiocho perpessus est: impiis justam Dei vindictam imprecatur: & Deum pro remissione peccatorum Ecclesiæ, ope & liberatione solicitat ad gloriam ipsius, confusionem impiorum, & fidelium bonum.

1 PSALMUS *Asaphi.* O Deus, ingressæ sunt gentes *in possessionem tuam, polluerunt templum sanctitatis tuæ; *dispositerunt Jerusalaima in cumulos.
2 Dederunt cadaver *servorum tuorum cibo volucribus cœli; carnem eorum quos benignitate prosequebaris, bestiis terræ.
3 Effuderunt sanguinem eorum velut aquam circa Jeruschalaima, nec erat qui sepeliret.
4 Sumus opprobrio vicinis nostris, sannæ & ludificationi circumstantibus nos. *Psal.44.14.
5 *Quousque Jehova? irasceris in æternum? arde-

ardebit velut ignis zelus tuus?
6 'Effunde æstum tuum in eas gentes ' quæ non agnoscunt te; & super regna quæ nomen tuum non invocant.
7 Non *consumptor* consumpsit Jahhakobum, & habitaculum ejus desolaverunt.
8 'Ne recorderis adversus nos 'iniquitates præcedentium *temporum*: festinanter 'prævenient nos miserationes tuæ; nam attenuati sumus valde.
9 Auxiliare nobis Deus salutis nostræ propter honorem nominis tui; & eripe nos, expiationemq; fac de peccatis nostris propter nomẽ tuum.
10 Cur dicturæ essent istæ gentes, ubinam *est* Deus istorum? ' innotescat in istis gentibus ante oculos nostros, ultione sanguinis servorũ tuorum effusi.
11 Perveniat ante faciem tuam gemitus vincti, 'pro magnitudine brachii tui 'fac ut reliqui sint [a] qui jam traduntur morti.
12 'Redde ergo vicinis nostris ' septuplo 'in sinum ipsorum; opprobrium ipsorum quo afecerunt te, Domine.
13 Nos autem populus tuus & grex pastus tui celebremus te in seculum, [b] in quamque generationem enarremus laudem tuam.

[a] Heb. *filii mortis: sic infrà psal.* 102. 21.
[b] Heb. *in generationem & generationem.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est χρυλαστικὸς, constans ex tribus partibus; narratione pathetica, usque ad vers.5. petitione, usque ad vers.12. & conclusione petitoria. Videtur autem hic psalmus ad Antiochi tempora pertinere, quibus optimè conveniunt singulæ narrationis partes.* In possessionem tuam] *id est, in terram Canahanæam, ut appellatur Exo.15.17.* Polluerunt] *spoliando, funestando, & omnia prophana impiâq; manera obeundo: ut scribitur 1.Machab.1. & apud Joseph. antiquitat. Judaic.12.cap.7.* Disposuerunt] *secundo congressu, cùm præfectus Antiochi fraude in urbem involavit. 1.Machab.1.30. & sequentibus.*
2 Servorum tuorum] *qui constantes erant in observatione legis tuæ contra impii regis edictum. 1.Machab.1.39. & 60.* 5 Quousque Jehova] *altera pars psalmi, continens primum expostulationem cum Deo, hoc vers. deinde certa petitionum capita suis causis conjuncta, in sequentibus.* 6 Effunde] *petitio; cujus loci sunt duo: unus, contra adversarios & impios, duobus versibus; alter, pro defensione & salute piorum, inde a vers.8.* Quæ non agnoscunt] *imprecationis causa duplex; pertinax ignoratio Dei, hoc vers. & maleficia in Ecclesiam, sequente.* 8 Ne recorderis] *alterum petitionis membrum, precatio pro ecclesia; cujus partes sunt, ut Deus peccata condonet per misericordiam velut calamitatum causas, hoc vers. deinde ut opem & salutem afferat, tribus de causis: prima est gloria nominis ejus, vers.9. secunda, blasphemiarum in Deum & maleficiorum in Ecclesiam coërcitio. vers.10. tertia, afflictorum inclamantium Deum commiseratio, vers.11.* Iniquitates præcedentium] *id est, quas nos & majores nostri antehac perpetravimus.* Prævenient] *antequam oneri ærumnarum nostrarum succumbamus.* 10 Innotescat] *i. palàm fiat gentibus, idq; viventibus, videntibus & præsentibus nobis, te non abesse; sed tuis præsentem esse.* 11 Pro magnitudine] *id est, amplissima adeoq; infinita virtute tua: humanitus dictum.* Fac ut reliqui sint] *id est, suos jam jam in præsentissimis mortis angustiis versantes reserva.* 12 Redde ergo] *Conclusio summam petitionis continens, similium imprecationem contra improbos, & precem pro salute & lætitia bonorum.* Septuplo] *vide Gen.4.15.* In sinum]. *i. prolixè & cumulatè; ut quæ sine numero dantur, in gremium profundi solent: metaphora, ut Jeschahh.65.6. & 7. & Jirmiæ 32.18.*

PSALMUS LXXX.

Ecclesia in deportatione ab hostibus præsa Deum sollicitat de præstando officio ipsius: perpessiones suas exponit: præterita Dei beneficia comparat cum indignitate malorum præsentium: & liberationem salutemq; a Deo petit ad gloriam ipsius.

1 MAGISTRO *symphoniæ* 'ad hexachorda; 'psalmus' testimonii. Asaphi.
2 'O pastor 'Jisraëlis auribus percipe; ductor 'Josephi tanquam gregis, 'insidens Cerubinis 'illucesce.
3 Coram 'Ephrajimo, Binjamineque, & Menasche 'excita potentiam tuam; & veni ad plenam salutem *afferendam* nobis.
4 O Deus, 'restitue nos, & 'fac ut luceat facies tua; ita servabimur.
5 'Jehova Deus exercituum, quousque fumaturus es contra orationem populi tui?
6 Cibas eos 'pane lachrymarum, & bibendũ præbes eis de lachrymis' triental.
7 'Exponis nos contentioni vicinis nostris, & inimici nostri subsannant [a] *nos.*
8 O Deus exercituum restitue nos, & fac ut luceat facies tua; ita servabimur.
9 'Vitem ex Ægypto transtuleras; expuleras gentes ut planta res eam.
10 ' Expediveras ante eam, feceraſque ut [b] ageret radices suas & 'impleret terram,
11 Operirentur m ntes umbrâ ejus, & palmitum ejus cedri [c] maximæ.
12 'Emittebat ramos suos usque ad mare, & ad flumen teneros ramos suos.
13 Quare 'perrupisti macerias ejus, adeò ut carpant eam omnes [d] viatores,
14 'Suffodiat eam' porcus sylvestris, & animal agreſte depascat eam?
15 O Deus exercituum, 'revertere 'jam, intuere ' e cœlis & respice: ac ' visita vitem hanc,
16 Et 'surculum quem plantaverat dextera tua; saltem *respice* 'ad [e] propaginem *quam* fortificaveras tibi,
17 Incensam igne, 'succisam: ab increpatione faciei tuę 'pereunt.
18 'Adsit manus tua [f] 'viris deteræ tuæ, filiis hominis quos fortificasti tibi.
19 'Non enim retrocedimus a te; in vita conserva nos, ut nomen tuum invocemus.
20 Jehova, Deus exercituum restitue nos, fac ut luceat facies tua; ita servabimur.

[a] Heb. *subsannant nos sibi: pleonasmus usitatus. Exod.15.17.*
[b] Heb *radicaret radices Psal.44.3.*
[c] Heb. *Dei fortis: sic psal 36.7.*
[d] Heb. *transeuntes viã.*
[e] Heb. *filii: ut Gen.49. 22.*
[f] Heb. *viro: Enallage, ut apparet ex ver. sequenti.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Ad hexachorda] *Vide supra in psal. 45.1. & 60.1.* Psalmus] *psalmus est ἐυκτικὸς, distinctus in tres partes. Amabeo versu terminatas: quarum prima est propositio, summa petitionis, a versu 1. ad 5. secunda, expostulatio de perpessionibus Ecclesiæ, a vers. 5. ad 15. tertia, postrema petitio salutis a comparatione antè acceptorum beneficiorum cum præsentibus perpessionibus, inde ad finem usque. Videtur autem hic psalmus scriptus fuisse temporibus deportationis Babylonicæ: ut partim historica comparatio cum hoc psalmo, partim verba commonstrant Chaldaismum quendam redolentia.* Testimonii]*id est, quo Ecclesia supplicans testificabatur fidem suam in Deum de promissa liberatione post annos septuaginta, Jirmejæ 29. 10.* 2 Opastor]*Exordium sive petitio summa audentiæ, gratiæ, beneficentiæ, & salutis, a persona Dei, & præterita administratione ejus, quæ pastoris allegoria designatur. quasi dicat, tu qui olim liberasti, pavisti, & deduxisti populum tuum, & Ecclesiæ traditisti cultum tuum, ac proinde eadem semper officia obtines liberandi tuos, & instaurandi cultus tui, age, auribus percipe, &c.* Jisraëlis]*id est, tuorum omnium.* Josephi]*vide supra 77.16.* Insidens Cerubinis]*id est, qui nobis responsa dandi, nos regendi, & tuendi cultum aspectabilem tuum munus in terris pisti, atque præstitisti, Exodi 25.8. & 22. & Numeror. 7.89.* Illucesce]*ut Deut. 33.2.* 3 Ephrajimo] *id est, reliquis Ephrajimi & aliarum tribuum. quæ regno Jehudæ adhærentes in tuo cultu pernanserunt: prono faciunt esse post reditum a deportatione Babylonica legitur 1. Chronic. 9.3.* Excita] *id est, velut torpescentem vel dormientem excere.* 4 Restitue nos]*in sede nostra, & cultu tuo.* Fac ut luceat]*ut supra psalm. 4.7.* 5 Jehova]*altera pars psalmi, expostulatio gravissima, iram Dei humanitus diversis allegoriis exprimens.* 6 Pane lachrymarum]*ut supra 42.4* Triental]*id est, non communem cyathum, aut mensuram calamitatum, sed magna pocula atque insolita afflictionum epotanda præbes. Est enim triens sive triental tertia pars sextarii, quatuor cyathos communes capiens.* 7 Exponis nos]*id est, facis ut vicini omnes, quibuscum pax & amicitia colenda fuerat, perpetuis rixis & contentionibus exagitent reliquias nostras, quæ in Jehudæa commoratæ sunt: de quibus 2. Reg. 25.15. & Jirmejæ inde a 37. capite.* 9 Vitem]*Tertia pars psalmi continens primum commiserationis locos duos; unum, a præteritis jam olim Dei beneficiis, quatuor versibus; alterum, a præsentibus calamitatibus, versu 13 & 14. deinde petitionem, ad finem usque. Est autem tota commiseratio allegorica a simultudine vitis: quam similitudinem scriptura frequentat plurimum, ut interpretatur Jeschahhja 5.7.* 10 Expediveras]*ut exponitur Exodi 23.28. & Jehosch. 24.* 12. Imple ret terram]*id est numero, magnitudine, & gloria præstaret: hyperbole.* 12 Emittebat ramos]*id est, vim suam atque dominatum regni protendebat in omnes terminos quos definiveras: vide sup. 72.8.* 13 Perrupisti macerias ejus]*id est, sustulisti manum tuam qua circummuniebatur, ut munitus erat Deus, Deut 31.17. & Jeschahh. 5.5.* 14 Suffodiat]*id est, nostro pronus terram, & effodiat quod absconditum est sub ea: nam verbum est compositum Chaldæum potius quàm Hhebraum origine, quod significat rem absconditam, ut thesaurum, effodere.* Porcus sylvestris]*id est, immanissima genies atque ferissimæ ab imo ad summum perdant radicitus.* 15 Revertere jam]*petitio, qua Ecclesia opem Dei implorat humanitus.* Jam]*cùm propè est, ut pereamus funditus, infra vers. 17.* E cœlis] *quandoquidem aspectabilis tua præsentia sublata est, cujus recordatione antè nominabatur insidens Cerubinis.* Visita]*ut Gen. 21.1.*
16 Surculum]*id est, totum corpus populi. quod prius deportatum ex Ægypto collocaveras in terra tua.* Ad propaginem]*id est, regnum Jehudæ, quod singularibus promissionibus & beneficiis confirmasti in Christo, & devinxisti tibi.* 17 Succisam]*id est, eversam flamma & ferro.* Pereunt]*tum Jisraëlitæ omnes, tum Judæi ipsi.* 18 Adsit]*exegesis superioris allegoriæ.* Viris dexteræ]*id est, tibi adeo charus, ut dexteram tuam ad eos ducendum & regendum semper adhibueris; non autem alius eurandos commiseris.*
19 Non enim retrocedimus a te] *aetiologia superiorum dictorum, quos confirmasti tibi. quasi dicat, nos tui sumus, antehac a te & nunc etiam confirmati. cujus rei documentum exhibemus tibi, constantiam nostræ fidei atque officii.*

PSALMUS LXXXI.

Psaltes Jisraëlitas ad liberum Dei cultum exhortans, magnificia ejus opera in exitu ex Ægypto proponit, & doctrinam mandatorum promissionumq; legis: deinde populum inofficiosæ vitæ reprehendens, revocat ad seriam respiscentiam perceptionemq; beneficiorum Dei.

1 MAGISTRO *symphoniæ* [a] *ad Gittæam instrumentam* [a] *ode, Asaphо.*
2 [a] Cantate Deo robori nostro, vociferamini Deo Jahhakobi.
3 Sumite [a] psalmodica instrumenta; & apponite tympanum, cytharam amœnam cum nablio.
4 Clangite in novilunio buccina, [b] stativis quibusque festis, diebus festis nostris,
5 [a] Nam statutum in Jisraël est, ritus a Deo Jahhakobi:
6 [a] Qui testimonium [a] in Josepho imposuit ipsum; [a] cùm processisset contra terram Ægypti, ubi [a] sermonem ignotum audiebam.
7 [a] Amovi, inquit, [a] ab onere humerum ejus; manus ejus a [a] lacusculo *nutrita* [c] abierunt,
8 [a] Cùm in angustia illa exclamares, liberavi te: [a] exaudivi te in latebris tonitru: [a] probavi te [a] usque ad aquas Meribæ. Sela.
9 [a] Audi populе mi, & contestabor te ô Jisraëlis si auscultaveris mihi,
10 *Si* non erit in te Deus fortis extraneus, neque incurvabis te Deo forti alienigenæ:
11 [a] Ego sum Jehova Deus tuus, qui feci ut ascenderes e terra Ægypti; [a] dilata os tuum, & [a] impleturus sum illud.
12 Sed [a] non auscultavit populus meus voci meæ, & Jisraël non acquievit mihi.
13 Quapropter [a] dimisi eos; pergunt ex sententia animi sui, abeunt cum consiliis suis.
14 [a] O si populus meus auscultasset mihi, si Jisraëlitæ in viis meis ambulassent;
15 Vel

[a] Heb. psalmodiam.
[b] Heb. stativa quaq; festa die festi nostri: Enallage numeri.
[c] Heb. Jehosepho: epenthesis.
[d] Heb. labia summi commatis.
[e] Heb. transiverunt.
[f] Heb. in auscultando cordis sui ut Deut. 29.19.

15 Vel momento inimicos eorum depressissem, 'cùm in hostes eorum convertissem manum meam.

16 Osores Jehovæ ᵍ mendaciter se dedissent ei, & 'futurum fuisset tempus istorum in seculum.

17 Denique 'cibaret eum adipe tritici, 'etiam ex rupe melle satiarem te.

ᵍ Heb. *mentiti fuissent ei: ut psalm.* 18.45. & 66. 3.

ANNOTATIO.

1 Ad Gittæa instrumenta] *vide psalm.* 8.1. Ode] *ode generis est didascalici, continens primùm exordium sive hortationem ad populum, a versu.* 2. *ad* 5. *deinde narrationem etiologicam, inde usque ad versum* 14. *postremò conclusionem, qua Deus populum revocat ad resipiscentiam & expectationem promissorum ejus, ad finem usque. Videtur autem hæc ode posti tempora Judicum conscripta esse, cùm a Schemuele aut Davide cultus Dei instauratus est.* 2 Cantate] *id est, omnibus modis celebrate, in omni conventu sacro.* 5 Nam statutum] *narratio etiologica, sive exponens causam præcedentis exhortationis, hoc versu & sequente. Duæ sunt (inquit) causæ, ex quibus per sabbatha, neomenias, solennitates his modis colendus est Deus, Exodi* 23. *& Numeror.* 28. *&* 29. *una est, operum ipsius ad confusionem hostium & liberationem nostram, usque ad vers.* 9. *altera, doctrinæ continentis mandata legis & promissiones Evangelii, versibus sequentibus.* 6 Qui testimonium] *exegesis præcedentium verborum, numerum ritus a Deo Jakhakobi.* In Josepho] *id est, in toto Israële, cujus terminos orientem & occidentem versus obtinebat Menasche e posterù Josephi; Jehosch.* 17. *synecdoche.* Cùm processisset] *id est, Ægyptios terra & mari profligasset, & populum adduxisset Maràm usque, Exodi.* 15.23. Sermonem ignotum audiebam] *id est, peregrinum eram: periphrasis.* 7 Amovi, inquit] *recensio priorù causæ cur celebrandus sit Deus: de qua a primo capite Exodi usque ad* 17. Ab onere] *id est, a durissima servitute, de qua Exodi* 1. *&* 6. Lacusculo intrit æ] *id est, sordidissimis quibusque ministeriis; synecdochicè: non enim tantùm struebant ædificia, lateres coquebant, & similia obibant munera; sed etiam stramen conquerere, & intrita lacusculos sive labella bajulare humeris cogebantur, sordidissimo ministerio: quod Hhebraica hac voce significari testatur Abben-Hhezra.* 8 Exaudivi te] *invocante Moscheo, Exodi* 14.15. In latebris] *id est, columna illa nubis (quæ profecta a conspectu Israëlitarum stabat a tergo eorum inter utraque castra) intenante adversus Ægyptios, Exodi* 14.24. Probavi te] *ut Exodi* 15.25. Usque ad aquas Meribæ] *de quibus Exodi.* 17. *quasi dicat, pertuli mores tuos atque exploravi, usque dum venisti ad montem Chorebum; ad quem ex aquis Meribæ profectus accepisti legem; versibus sequentibus.* 9 Audi populeme] *altera causa, nimirum doctrina quam Deus proposuit lege; prout summatim exposuerat ad fontes amaros, Exodi* 15.26.

11 Ego sum Jehova] *affirmatio sermonis quem habet Deus ad populum suum, ab æternitate, fudere, & operibus suis erga populum. quasi dicat, iam certè ac verè hæc promissa mea completurus sum, quàm me certum est Jehovam Deum tuum esse, ac eduxisse te, &c.* Dilata os tuum] *id est, tantùm pleno ore, plena fiducia, atque libertate, etiam importune pete.* Impleturus sum] *id est, ex petitiones tuas præstiturus, & cantica laudu indicturus ori tuo ex perceptù beneficiu.* 12 Non auscultavit] *tum in deserto ambulans, tum in regione Cenahhaneæ habitans; ut historia Judicum commonstrat.* 13 Dimisi eos] *vide Judic.* 2. *&* 10. *versu* 11. *& sequentibus.* 14 Si] *conclusio, qua Deus ἀνθρωποπαθῶς populum revocat ad resipiscentiam & perceptionem bonorum suorum, ut Deut.* 32.29. *& Jeschahija* 48.18. 15 Cùm in hostes] *id est, sola adversione manus deturbassem eos.* 16 Futurum fuisset tempus] *id est, ista populi felicitas & hostium depressio futura fuisset perpetua.* 17 Cibaret eum] *supple tempus; id est, singuli anni opimum crassumq; triticum ei submini strassent: similem metaphoram vide Deut.* 32.14. Etiam ex rupe] *Deut.* 32.13.

PSALMUS LXXXII.

Psaltes Deum judicii præsse docet: judices improbos reprehendit, & ad officiu revocat ab infortunato totius reipublicæ & ipsorum exitu; judicia q; commendat Deo.

1 Psalmus *Asapho.* Deus astat 'in cœtu Dei fortis, inter ª magistratus judicat.

2 'Quousque judicabitis ᵇiniquè, & ᶜpersonam improborum suscipietis? Sela.

3 Judicate *secundum* 'tenuem & pupillum, afflictum & pauperem justum pronuntiate:

4 Liberate tenuem & egentem, 'e manu improborum eripite.

5 'Ignorantibus & non animadvertentibus, in tenebris continenter ambulantibus illis; 'dimoventur omnia fundamenta terræ.

6 'Ego dico; 'Dii *quidem* estis, & 'filii excelsi vos omnes:

7ª *At* certè 'ut plebeius homo morituri estis, etiam sicut unus aliorum principum casuri estis.

8 'Surge, ô Deus, judica terram: 'tu enim possessionem habes *judiciorum* in omnibus gentibus.

ª Heb. *Deos, i. vicarios Dei in administrando jure ut Exodi.* 22.28.
ᵇ Heb. *iniquitatem.*
ᶜ Heb. *facie: ut Deut.* 1 17. *Exod.* 3 6.

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *psalmus est didascalicus, constans ex doctrina vers.* 1. *reprehensione, usque ad versum* 8. *& precatione ad Deum, versu ultimo. Est autem doctrinæ locus de præsentia Dei in omni concessu judicum tum admonitionis ad judices, tum precationis sequentis fundamentum.* In cœtu Dei fortis] *id est, in omni consessu judicum, ut ipsorum judicum dominus, & judiciorum autor, Deut.* 1. 17. *&* 2. *Chronic.* 19. 6. 2 Quousque] *hujus reprehensionis ad judices loci sunt tres: primus est incapatio corruptionis in judicando, hoc versu; secundus, contraria hortatio ad bene judicandum, duobus sequentibus; tertium, propositio eventuum qui ex corruptu judiciu consequuntur tum in republica, vers.* 5. *tum in privatis judicum personis, versu* 6. *&* 7. 3 Tenuem] *id est, qui præ tenuitate neque facultatem nocendi habet, neq; defendi-*

di sui: sed improbitate aliena opprimitur, versu sequente. 5 Ignorantibus] prior eventus per versorum judiciorum, rectæ reipublicæ: cujus modos tres proponit psalles; primus est, ignorantia jubentis in jure; secundus, incuria & ostitantia incognoscendæ causæ; tertius (qui generalis est) studiosa tenebrarum amor, ceco judicio, nulla prælucente aut verbi Dei, aut rationi aut pietatem & humanitatem sacræ. Dimoventur] id est, possit mundum tur & ruere omnia. 6 Ego dixi] alter eventus; vera communio, & præceps casus corruptorum judicum in ruinam æternam: quam tamen præmollit psalles, humili præfatione, & concessione honorifica gradus in quem a Deo evecti sunt. Dii quidem estis] id est, Deus sermo ad vos factus est, ut exerceatis judicia ipsius; 2. Chronic. 19. 6. sic interpretatur Christus Joannis 10. 34. & 35. Filii excelsi] id est, quasi hæredes, succedentes in partem aliquam judiciaria authoritatis ipsius, quam voluit attribuit ut parentes principes liberis. 7 Ut plebeius homo] id est, non tanquam cadat communi mortis, sed etiam celebri & singulari aliqua, ut Josephath. 14. 10. 8 Surge Deus] conclusio petitoria, ut Deus ju dicat in terra; quæ alioqui præ judiciorum conflictu prata ubique videretur collapsura, vers. 5. Tu enim] ut Gen. 18. 25.

PSALMUS LXXXIII.

Psalles de inimicorum injuriis in populum Dei & impietatem Deum conquestus, gravissimè ipsis exitium imprecatur ad gloriam Dei.

1 CANTICUM & Psalmus, Asaphe.
2 [a] O Deus, ne agas silentium; ne surdum agas, neque quiescas, ô Deus fortis.
3 Nam ecce inimici tui perstrepunt, & oderes tui extollunt caput.
4 Contra populum tuum callidè ineunt [b] consilium, & consultant contra abditos tuos,
5 Dicentes, agite excindamus istos, ne sint gens; ut non memoretur nomē Jisraëlis amplius.
6 Nam consilium inierunt [c] animis paribus, contra te fœdus pepigerunt.
7 Tentoria Edomæorum & Jischmahhelitarum, Moabitæ & Hagareni,
8 Gebalitæ, Hhammonitæ qui, & Hhamalekitæ; Palestini cum habitatoribus Tyri:
9 Etiam Assyrius adjunxit te istis, sunt brachium posteris Loti. Sela.
10 Fac istis ut Midjanitis; ut Siseræ, ut Jabini in torrente Kischonis:
11 Qui excisi fuerunt ad Hhē-dorum, facti sunt fimus terræ.
12 Redige ipsos ingenuos istorum ut Hhorebum, & ut Zeebum; ut Zebachum, & Tzalmunnahhum, omnes Toparchas istorum.
13 Qui dicunt, hæreditario possideamus nobis habitacula Dei.
14 Deus mi, pone eos velut rotam; ut stipulam coram vento.
15 Ut ignis exurit sylvam, & ut flamma accendit montes,
16 Ita prosequere eos procella tua, & turbine tuo conturba eos.
17 Reple faciem eorum [d] ignominia; ut [e] requiratur nomen tuum, ô Jehova.
18 Pudore perfundantur, & conturbentur usque in seculum; erubescant que & pereant:
19 Ut [f] cognoscatur, te, cui soli nomen est Jehova; excelsum esse supra totam terram.

a Heb. ne sis silentium tibi.
b Heb. arcanum.
c Heb. corde pariter.
Judic. 4. & 6. 7. & 8.
Judi. 4. & 5.
Judi. 7. & 8.
d Heb. levitate.
e Heb. requirant: verbum personæ tertiæ pro impersonali, ut vers. ultimo.
f Heb. cognoscant, ut suprà, vers. 17.

ANNOTATIO.

1. Psalmus] Psalmus est ἐυκτικὸς, continens exordium, versu 2. propositionem sive narrationem earum rerum de quibus expostulat psalles, a versu 3. ad 10. & imprecationem, ad finem usque. Videtur autem hic psalmus aut a rege Chizkija, aut ab aliquo prophetæ temporibus ipsius conscriptus esse; cùm Sancherib tam propria ambitione, quàm finitimarum gentium (quæ ipsi parebant) sollicitatione adductus cum maximis copiis repente Jehudæam invasit: 2. Reg. 18. & 19. 2 O Deus] exordium ad faciendam audientiam humanitus ductum. 3 Nam ecce] propositio continens duo expostulationis capita; unum, de animo infenso & pessimo consilio contra populum Dei, usque ad vers. 6. alterum, de impietate blasphema & contumeliosa in Deum ipsum, vers. 6. quibus expostulationis partibus subjicitur recensio gentium quæ crimibus istis tenebantur, usque ad vers. 10. Extollunt caput] id est, omni metu posito, & audentibus animis erigunt se ad scelera sua perpetranda. 4 Abditos tuos] id est, quos recondit penes te, velut pretiosum peculium tuum, Exod. 19. 5. ac proinde tutos ab omni injuria & inviolatos servas sub umbra alarum tuarum, suprà 17. 8. & 27. 5. 5 Istos] Judæos, in quibus adhuc Jisraëlis nomen conservatur. Ne sint gens] id est, ne amplius efficiant populum unum: sicut decem tribubus fuerat factum, & prædixerat Jeschahhja 7. 8. 7 Tentoria] id est, Scenita Arabes in tentoriis commorantes; aut potius milites degentes in tentoriis ex usu castrensi: hypallagè. Jischmahhelitarum] qui in potestatem Jisraëlitarum venerant; sed animo infesto in eos ferebantur. Hagareni] qui partim Schaülis, partim Jarobhbami secundi temporibus venerant in potestatem Jisraëlitarum, 1. Chronic. 5. 8 Gebalitæ] sive Giblei vicini Tzidonii, de quibus 1. Reg. 5. 18. 9 Adjunxit te] id est, recens susceperit eadem inimicitias, quas finitimi omnes superioribus temporibus continenter gesserant. Posteris Loti] id est, Hhammonitæ & Moabitæ confirmat, qui prius fuerant imbecilliores quàm ut nobis damnum afferre possent: ut docent historiæ Asæ & Jehoschaphati, 2. Chronic. 14. & 20. 10 Fac istis] tertia pars, imprecatio. 11 Ad Hhen-dorum] prope Tabhanatum & aquas Megiddunti, Judic. 5. 19. 14 Velut rotam] i. fac ut ipsi tanquam rotati in præceps ferantur, & sua ipsorum volubilitate ac instabilitate decidant de consilio suo. 17 Ut requiratur] summus finis precationis, nimirum gloria Dei: quæ posita est tum in invocatione, hoc versu, tum in agnitione æternitatis, majestatis, & potentiæ ejus, versu 19.

PSALMUS LXXXIIII.

Psalles a sacris cœtibus exulans desiderium suum exponit: piorum in Ecclesia conversantium felicitatem explicat; Deum precatur ut misericordiæ utatur ad reducendum se, atque in gratia confirmandum.

1 MAgistro *symphonia ad Gittæa instrumenta posteris Korachi, Psalmus.*
2 'Quàm amabilia *sunt* tabernacula tua, ô Jehova exercituum.
3 'Desiderio afficitur, etiámque deficit anima mea *veniendi* ad atria Jehovæ: cor meum & caro mea exclamant *veniendi* ad Deum fortem viventem.
4 'Ad altaria tua, Jehova exercituum, rex mi & Deus mi: 'etiam passer invenit domum, & hirundo nidum sibi, *in* quo ponat pullos suos.
5 'Beati' qui inhabitant domum tuam, perpetuò laudant te. Sela.
6 'Beatus homo, cui facultas *est* in te semitarum *quas habent pii* in [a] animo suo.
7 'Beati *qui* transeuntes per vallem mori fontem constituunt eum, *quos* etiam 'benedictionum operit pluvia.
8 Pergunt 'ab acie ad aciem, 'comparet *quisque* apud Deum' Tzijone.
9 'Jehova Deus exercituum, audi orationem meam; auribus percipe ô Deus Jahhakobi. Sela.
10 Oscutum nostrum, aspice, ô Deus; & intuere faciem 'Christi tui.
11 'Nam melior *est* dies *unus* in atriis tuis, 'quàm mille: eligo frequentare 'limen in domo Dei mei, magis quàm habitare 'in tentoriis improbitatis:
12 Quia 'sol & scutum *est* Jehova Deus, gratiam & gloriam dat Jehova: 'non cohibet bonum *ab* 'ambulantibus in integritate.
13 'O Jehova exercituum; beatus homo, qui fiduciam habet in te.

[a] Heb. *corde.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est inversus.* Davidis *(ut verisimile est) propter Sebaïlis tyrannidem exulantis contextus primum patheticam propositionem desiderii quo afficiebatur David, usque ad vers. 9. deinde petitionem, usque ad 13. ac postremò conclusionem epiphonematicam vers. 13.* 2 Quàm amabilia] *exclamatio pathetica de laudibus ecclesiæ aspectabilis: quam in sequentibus propositionis versibus explicat primùm a singulari conscientia sua, vers. 3. & 4. deinde a publico piorum in ea versantium exemplo, usque ad vers. 9.*
3 Desiderio afficitur] *propositio singularis sensu, quem habebat David in animo suo, verborum coacervatione & hyperbole exponens gravitatem mœroris.* 4 Ad altaria] *Ut pleraque verborum in hu libro frequentem perspicuitatis causa mutavimus.* Etiam passer] *argumentum a comparatione minorum: passeribus (inquit) hirundinibusque nidulli in domibus humanis concedantur, etsi nihil ad hominem attinent; mihi autem, qui servio sum tuis & membrum Ecclesiæ tuæ, quàm indignus est a domo tua exulare?* 5 Beati] *posterior pars propositionis a communi piorum exemplo, quorum felicitas in domo, extra domum in itinere, etiam cùm res adversæ obveniunt, prædicatur.* Qui inhabitant] *ut sacerdotes & Levitæ sacrorum administri.* 6 Beatus] *id est, ô felices tot, quibus aditus in Ecclesiam, ut mihi, non interclusus est; sed per te patet liberè.* 7 Beati] *id est, felices illos, qui etsi difficiliore itinere utuntur, tamen ad Ecclesiam Dei pervenire possunt: nam si coguntur siticulosa (ut erat vallis mori, 2. Schem. 5. 23. 24.) peragrare, nihilominus recreantur consideratione fontis divini, ad quem contendunt: & similiter quamvis pluvioso cœlo, lætantur tamen, quia liberè possunt Deum accedere. quasi dicat, mihi non esset grave etiam Libycas solitudines peragrare, aut subire imbres vehementissimos, modò Deum adire possem.* Benedictionum pluvia] *id est, quæ serè immittitur ad communicandum cum terra benedictionem Dei, & fœcundit eam.* 8 Ab acie ad aciem] *id est, a cœtu uno sacro ad alterum quotidiè abeunt, ad exercendum publicè totum cultum Dei: metaphora a re militari.* Comparet quisque] *ex lege Exod. 23. 17.* Tzijone] *ubi tum cultus Dei fuerat institutus, cùm psalmum hunc exararet David, & præcedentis sua calamitatis documentum traderet Ecclesiæ Dei.* 9 Jehova Deus] *altera pars psalmi, precatio, ad v. 10. cui subjungitur sua explicatio causarum, ver. 11. & 12.* 10 Christi tui] *i. cùm meam faciem misertus mei, quem unxisti regem, 1. Schem. 16. tum filii tui æterni, quem unxisti propheta, sacerdotem & regem piorum omnium, & in quo existit hujus regni typici veritas.* 11 Nam melior est] *causa precationis, fructus & lætitia ad pios qui in Ecclesia commorantur perveniens; cujus fons est Deus pro misericordia sua erga eos beneficus, sequente versu.* Quàm mille] *supple in tentoriis improbitatis, quod ex ratione repetendum est ex fine versus.* Limen in domo] *id est, versari in Ecclesia, sine ea abesse, & ire de cœtu in cœtum, supra vers. 8.* In tentoriis improbitatis] *id est, extra Ecclesiam, ubi nulla est sanctimonia & bonitas.* 12 Sol & scutum] *id est, autor illustrium bonorum & gloriæ, ac omnia mala propulsator, ut sequentia verba explicant.* Non cohibet bonum] *sed arcet, propulsat atque defendit a malo, tanquam scutum.* Ambulantibus in integritate] *i. qui non tantum versantur in cœtu Ecclesiæ, sed re ipsa ex Ecclesia sunt.* 13 O Jehova] *conclusio epiphonematica, ut dictum est in ver. 1. qua statuit utcunq; miserè ejectus sit, aut in posterùm per Dei voluntatem agitandus, se tamen, etsi absentem corpore, animo tamen & fide præsentem, cum Deo & cum Ecclesia communicaturum: ut suprà psal. 42. & 43.*

PSALMUS LXXXV.

Psaltes ab exemplo præcedentis liberationis cum Deo expostulans, Deum orat pro liberatione Ecclesiæ: deinde se ipsum ad verbum Dei audiendum revocans pios consolatur, cùm proximæ liberationi spe, tum alteriùs æternæ per adventum Christi ad Ecclesiam pertinentis.

1 MAgistro *symphonia in posteris Korachi, psalmus.*
2 'Benevolus fueras, ô Jehova, terræ tuæ: reduxeras turbam captivam Jahhakobi.
3 Condonaveras iniquitatem populi tui, texeras omne peccatum eorum. Sela.
4 Recepperas omnem excandescentiam tuam; averteras, quò minus æstuaret, iram tuam.
5 Revertere *ad nos*, ô Deus salutis nostræ; & irritam fac indignationem tuam contra nos.
6 An in seculum irascereris contra nos, protraheres iram tuam [a] in quamque generationem?
7 An non tu [b] reversus, vitæ restitueres nos, ut 'populus tuus lætentur in te.
8 'Ostende

[a] Heb. *in generationem & generationem.*
[b] Heb. *reversus vivificares nos.*

8 'Ostende nobis, Jehova, benignitatem tuam: & salutem tuam da nobis.
9 'Audiam quid loquatur Deus ille fortis Jehova; nam eloquitur 'pacem erga populum suum, & erga eos quos benignitate prosequitur: sed ne revertantur 'ad stultitiam.
10 'Utique 'propinqua est timentibus eum salus ejus, 'habitatura est gloria in terra nostra.
11 'Benignitas & fides occurrent interse, justitia & pax osculabuntur se.
12 'Fides 'e terra 'germinabit, & 'justitia e cœlis prospectabit.
13 'Etiam Jehova dabit 'quod bonum est, ut terra nostra edat proventum suum,
14 'Faciens ut justitia præat sibi, 'dum 'conferet ad iter pedes suos. c Heb. ponet.

ANNOTATIO.

1. Psalmus] ψαλμὸς est genus mixti ὕμνου & ᾠδῆς κατὰ ἀντίλυσιν: itaque duæ sunt partes illius; una est precatio, usque ad ver. 9. altera verò, prophetia de instauratione gloriosissima per Christum: in cujus adventum Ecclesia calamitosa & gravissima tyrannide Antiochi pressa videtur se totam rejecisse, ex prophetia Danielis de regno Christi. 2 Benevolus] precationis (quæ prior pars est psalmi) membra sunt duo: primum est argumentum ab exemplo antecta a admiratione Dei, ut flectatur ad misericordiam, tribus versibus; posterius verò, petitio misericordiæ & salutis, quatuor sequentibus. Est autem hoc exemplum liberationis Judæorum a captivitate Babylonica, ver. 2. cujus causa constituitur in Deo solo condonante peccata, vers. 3. & iram dimittente, ver. 4. prout Hebræa & Nechemja suis orationibus in Ecclesia professi sunt. 5 Revertere ad nos] precatio qua implorat Ecclesia præsentiam, misericordiam, gratiam, benignitatem, & salutem Dei, inserto altero argumento a natura Dei tarda ad iram & proclivi ad misericordiam, ver. 6. & 7. Hæc autem verba revertere ad nos, exemplo Chaldæi paraphrastæ ita reddidimus; ut accipienda esse ostendit ver. 7. nam hoc genus ellipseos est frequentissimum. 7 Populus tuus] id est, qui suis sit bonum, & tibi gloria: qui duo fines conjuncti sunt. 8 Ostende] id est, re ipsa præsta, ut docet altera pars versus. 9 Audiam] altera pars psalmi dubia falsa, in qua propheta primùm a se ipsum ac populum Dei ad officium revocat omissis querimoniis, hoc ver. deinde promissiones Dei eloquentissimo verbo & figuris explicat, reliquis versibus. Est autem officium duplex: unum, ut a sensu carnis expostulantis de misericordia sua avocentur pii ad audiendas promissiones & consolationes Dei; alterum, ne immorigera sua vita ipsi intercludant sibi consequendarum promissionum viam. Est itaque hoc principium correctio quædam, quasi dicat, quid conqueror? aut quid loquor? quum potius mihi auscultandum est quid loquatur Deus. Pacem] id est, omne bonum & prosperitatem terminatis calamitatibus ut pollicitus erat Deus, Dan. 8. 14. & Dan. 9. Ad stultitiam] id est, dolos latrinas & alia scelera, in qua solebabat Antiochus. 10 Utique] explicatio prosperitatis, quam per prophetas denuntiatam fideles audiebant. Propinqua est] quasi dicas, mox futurum est ut ab horrenda ista tyrannide liberemur extincto Antiocho, Dan. 8. 14. quæ liberatio tessera quædam & particula futura est æternæ illius ac gloriosæ liberationis & salutis, quam conferet Christus: quamobrem ad eam transitur sequentibus verbis. Timentibus eum] qui non convertentur ad stultitiam, superiore ver. Habitatura est] 1. futurum est ut Deus præsentia sua glorificet Ecclesiam; quam terra olim figurabat, ubi Ecclesia erat. Hæc autem gloria cujusmodi sit, exponunt sequentes. 11 Benignitas & fides] superiori gloriæ explicatio primùm quidem spiritualis, duobus versibus; deinde temporalis, ver. 13. sunt autem in hac spirituali gloriabunda relationes: una, benignitatis dei ad fidem hominum benignitatem & gratiam ejus obviis ulnis excipientium: altera, justitiæ Dei ad pacem hominum sive tranquillitatem conscientiæ per fidem, Rom. 5. 1. quæ vera sunt officia unici mediatoris Christi. 12 Fides] cum pace per fidem in Christum synecdoche. E terra] id est, ex animis piorum: metonymia. Germinabit] id est, se exeret, & fructum pacis afferet. Justitia] proficiscens ex benignitate Dei synecdoche, ut antè. 13 Etiam Jehova] summa promissionum: Jehova (inquit) temporales omnes ac spirituales promissiones exhibebit. Quod bonum est] id est, quantum ex usu erit Ecclesiæ Dei. 14 Faciens ut justitia] id est, non temporales illas benedictiones tantùm communicabit; sed etiam spirituales, dum procedet regnum Christi, & erit thronus justitiæ, (ut appellat David psalm. 45.) in hoc mundo. Dum conferet] id est, dum veniet ad instituendum regnum Christi; & nos fide ingredemur in regnum Christi habitantis & incumbulantis in nobis, usque ad consummationem seculi hominibus dictum.

PSALMUS LXXXVI.

David in suis calamitatibus Deum invocans, suam imbecillitatem, fiduciam cum Deo, & fidem in Deum profitetur. salutem ab eo petit propter naturam gratiam, & gloriam ejus: & postremo de inimicis conquestus requirit aliquam significationem boni & consolationem a malo.

1 'Oratio Davidis. Inclina Jehova, aurem tuam, exaudi me: nam pauper & egens sum.
2 Serva animam meam, nam is sum quem benignitate prosequeris: serva tuum servum, tu Deus mi, fiduciam habentem in te.
3 Gratiam fac mihi Domine; quia te inclamo toto die.
4 Lætifica animam servi sui: quia ad te, domine, animam meam attollo.
5 'Tu enim Domine bonus es & 'condonans, multusque benignitate omnibus invocantibus te. a Heb. condonator.
6 'Auribus percipe, Jehova, orationem meam; & attende ad vocem deprecationum mearum.
7 Tempore angustiæ meæ invoco te, quia exaudis me.
8 Non est par tibi inter illos Deos, ô Domine; neque sunt paria operibus tuis opera.
9 'Omnes gentes quas tu affecisti venientes, incurvant se coram te domine: & honorem habent nomini tuo.
10 Quia magnus es atque mirificus, tu Deus solus es.
11 'Doce me, Jehova, viam tuam, pergam in veri-

veritate tua; [a] aduna [b] animum meum ad timendum nomen tuum.

12 Celebrabo te domine, Deus mi, ex toto animo meo; & honore prosequar nomen tuum in seculum:

13 Cùm benignitate tua magna erga me, eripueris animam meam a [a] sepulchro imo.

14 [a] O Deus, superbi insurgunt contra me, & cœtus violentorum quærunt [c] vitam meam; qui non proponunt te sibi.

15 [a] Tu autem, domine, deus fortis, misericors, & gratiosus es; longanimis, & multus benignitate ac fide.

16 Respice ad me, & gratiam fac mihi; da robur tuum servo tuo, & serva [a] filium ancillæ tuæ.

17 [a] Effice erga me signum [d] quod bono sit; ut videntes osores mei pudore profundantur, cùm tu Jehova adjuveris me & consolatus fueris me.

[b] Heb. *cor meum: sic sequente vers.*

[c] Heb. *animam meam.*

[d] Heb. *in bonum.*

ANNOTATIO.

1 Oratio] *id est, orationis forma, quam David præscripsit pii, ut in gravibus rerum difficultatibus uterentur. Quamobrem nullam adhibuit cuiusmodi scriptionem temporum, personarum, aut locorum, ut alibi fecit; sed ita tantùm argumentis utitur quæ fidelibus omnibus convenire possunt. Constat autem psalmus ex quatuor partibus, prout tres sunt argumentorum loci: prima est petitio salutis a persona supplicu, usque ad ver. 6. secunda est petitio eadem a persona Dei, usque ad vers. 14. tertia, a persona adversariorum, vers. 14. postrema, conclusio petitionu tres locos coacervans ad consequendam misericordiam, vers. 15. & sequentibus, ad finem usque.* Inclina Jehova] *primus petitionis locus a persona supplicu: ubi exponit psaltes Dei misericordiam & misericordiam suam, hoc ver. benignitatem Dei secum communicatam ex gratia & fœdere ejus, cultum, fidem, secundo versu: constantem invocationem, versu 3. & spem firmam, vers. 4. quorum omnium fundamentum est natura Dei. vers. 5.* 5 Tu enim] *ætiologia superioris professionis a natura Dei; quæ est juxta cautiva sive transitiva ad alterum argumentorum genus.* 6 Auribus percipe] *secundus orationis locus a persona Dei, ubi fiduciam suam confirmat David, Deúmque supplicat primùm a natura ejus, hoc versu; deinde a singulari experientia sua, versu 7. tertiò ab operibus quibus Deus extollit se suprà omne quod ducitur Deus, & omnes homines, a versu 8. ad 11. postremò a gloria ipsius, quæ eorum ductu & salute conjuncta est, a vers. 11. ad 14.* 9 Omnes gentes] *id est, alios supra omnes homines; te evehu magnifice, ut ipsæ cognatur profitteri & gloriam tibi cedere; prout etiam in fidelibus, infidis gentes & inimicæ Deo fecisse legimtur, Genesis 20. Exodi 8. & sequentibus, 1. Schem. 6. & alibi locis.* 11 Doce me] *id est, doctrinæ, ductui, & virtuti tuæ sim me regito, ut glorificem te.* Aduna] *id est, effice ut cor meum ab aliis omnibus timoribus & curis liberatum unum sit, id est, totum solidumq; permaneat in timore tuo, ac non suspensum hæreat: ut Hoschæ. 11. 7.* 13 Sepulchro imo] *summis & profundissimi periculi: metaphora.* 14 O Deus] *tertia pars, a persona adversariorum, ut observatum est in vers. 1.* 15 Tu autem domine] *conclusio misericordiam implorans a persona Dei; hoc versu; suppliciu, sequente; & inimicorum, ultimo.* 16 Filium ancillæ tuæ] *id est, vernam tuum, in fœdere tuo a parentibus genitum atque educatum, domesticum Ecclesiæ suæ, ut psalm. 116. 16.* 17 Effice erga me signum] *id est, facito & opere significa, ac demonstra tibi curæ esse bonum meum, iis modis qui exponuntur in fine versu.*

PSALMUS LXXXVII.

Psaltes Ecclesia, Dei laudes prædicat, a præsentia & beneficiis Dei erga illam, futuraq; gentium vocatione.

1 [a] Fostertis *Korachi,* [a] *psalmus & canticum.* [a] Fundationem suam [a] inter montes sanctitatis.

2 [a] Deligit Jehova portas Tzijonis, [a] suprà quàm ulla tabernacula Jahhakobi.

3 [a] Honorificentissima *sunt* quæcunque prædicantur de te, ô civitas dei. Sela.

4 [a] Memoro [b] Ægyptium, & Babylonium, apud [a] nocentes me; ecce, Palæstinum, & Tyrium cum Æthiope, [a] hunc genitum esse ibidem:

5 [a] Ideo de Tzijone fore ut dicatur, hic & ille vir genitus est in ea; ipsumque [a] stabilitu-rum eam [a] excelsum.

6 Jehovam annumeraturum conscribendo populos, hic genitus est ibidem. Sela.

7 [a] Quapropter [a] canunt æquè ac [c] exultant, omnes fontes vitæ meæ de te.

[a] Heb. *honorabilia prædicatur.*

[b] Heb. *Rahab & Babelem, &c. metonymicè: sic accipitur Rahab, Jeschahhijæ. 51. 9. & infrà 89. 11.*

[c] Heb. *chorea ducunt, vel tripudiant omnes fontes mei.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est vocativus hoc sive laudativus; constans ex propositione laudis universæ, usque ad ver. ultimum; & conclusione, ver. ultimo.* Fundationem suam] *propositio laudis hoc psalmo, continetur duplex; prior est a persona Dei, Ecclesiam præsentia sua & beneficiis honestantis, usque ad ver. 4. posterior a persona eorum qui in Ecclesia conversaturi sunt; quia Judæi accensuri sunt gentes Ecclesiæ suæ, & Deus cooptaturus, ut fiat unum ovile sub pastore uno, a vers. 4. ad ultimum. Per fundationem autem Dei intelligit psaltes Ecclesiam, quam Deus secundum æternum decretum suum & beneplacitum voluntatis suæ fundavit in Christo.* Inter montes sanctitatis] *id est, quam fundavit in Cenabbanea, montosa regione sanctificata ad habitationem suam & populi sui, ut Exodi 15. 13. & 17.* 2 Diligit] *id est, singulariquodam modo suæ dilectionis erga Ecclesiam in hoc loco significationem exhibet: ut cùm sacrificandus esset Jizchak, Gene. 22. cùm extendisset manum suam Angelus contra Jeruschalaima, 2. Schem. 24. 16. denique cùm præsenti a verbo, & opere ostendit se locum illum elegisse ad habitationem suam, donec advenit tempus quo nec in monte, nec Jeruschalaim adorandus esset Deus, Joan. 4. 21. Suprà quàm ut ipse Deus explicat Deut.*

12.5. & sequentibus. 3 Honorificentissima sunt] *id est, nihil honorificum non prædicatur de te, & nihil prædicatur de te quin sit honorificentissimum.* 4 Memoro] *altera propositio laudu, ut observatum est in vers.1. quasi dicat, maximum quidem est, Deum huic Ecclesiæ adesse, eam fundasse, eam diligere, in ea coli, eamq; omni honore prosequi: sed amplius adhuc afficior, quoties cogito Deum pro decreto suo immutabili effecturum, ut hæc tua bona & honores qui nunc angustiis finibus terminantur, ad omnes gentes perveniant ut generentur in Christo, hoc vers. Ecclesiæ accensiantur, vers. sequente; ac proinde eorum nomina in cælis ut in terra conscripta habeantur, vers.6.* Noscentes] *id est, familiares meos & cives ejusdem Ecclesiæ.* Hunc genitum esse] *id est, jam prædestinatum & præsentium bonorum nomini.* Canunt æquè ac exultant] *id est, quicquid in me vita est conspirat quodammodo, ut concentum quendam & quasi harmoniam symphonicam edat tuæ um laudum, & gloriæ illa ac exultationi gestiat.*

PSALMUS LXXXVIII.

Psates formam dat fideli cuique Deum accedendi in privatis malis: ita quæ exponens mala & mortem suam præsentissimam, expostulat cum Deo: propter gloriam ejus in vita servare petit: & propter malorum gravitatem urget sibi liberationem dari.

1 CANTICUM & psalmus in posteris Korachi, magistro symphoniæ, ad pneumaticum instrumentum canendum: didascalicus Hemanis Ezrachitæ.

2 O Jehova, Deus salutis meæ; interdiu clamo, & noctu coram te.

3 Veniat in conspectum tuum oratio mea, inclina aurem tuam ad clamorem meum.

4 Nam saturata est malis anima mea, & vita mea ad sepulchrum pertingit.

5 Reputor cum descendentibus in [a] sepulchrum, sum similis viro [b] quem deficit virtus.

6 Reputor inter mortuos, [c] semotus; ut confossi, jacentes in sepulchro, quorum non recordaris amplius, qui manu tua excisi sunt.

7 Ponis me in [d] sepulchro omnium infimo; in tenebrosissimis, in profundis locis.

8 Super me incumbit æstus tuus; adeò omnibus irrumpentibus tuis fluctibus affligis. Sela.

9 Procul amoves notos meos a me, proponis me in [e] summam abominationem eis; inclusus sum ita ut non possim evadere.

10 Oculus meus mœret præ afflictione; invoco te Jehova totum diem, pando ad te manus meas.

11 An mortuis efficies opus mirabile? aut expertes vitæ exurgent celebraturi te? Sela.

12 An enarraretur in sepulchro benignitas tua? fides tua in perditione?

13 An cognosceretur in tenebris mirabile opus tuum, & justitia tua in terra oblivionis?

14 Atqui ego ad te, Jehova, vociferor; & uno quoque mane oratio mea prævenit te.

15 Quare ô Jehova, abjicis [f] me? absconde faciem tuam a me?

16 Pauper sum & moribundus a concussione, perferens terrores tuos animi pendeo.

17 Super me transeuntibus æstibus tuis, conturbationes tuæ resciderunt me.

18 Circundantes me sicut aquæ toto die; cingentes me pariter.

19 Procul amoves a me amicum & socium, notis meis sum tenebroso loco.

[a] Heb. *cisternam, ut sup. 28.1.*
[b] Heb. *nulla virtute.*
[c] Heb. *immunis, id est, nihil commune habens cum cæteris.*
[d] Heb. *in cisterna infimorum locorum.*
[e] Heb. *abominationes.*
[f] Heb. *animam meam: synecdoche.*

ANNOTATIO.

1 Canticum & psalmus] *Hic psalmus etsi dicitur didascalicus, hoc est, in perpetuum Ecclesiæ documentum traditus, ut suprà psal.42.1. propriè tamen est* ᾠδὴ διασκευὴς. *quo psaltes cum Deo expostulat de gravissimis suis calamitatibus: tria enim summatim continet. primum est exordium, quo audientiam facit, vers.2. & 3. secundum, propositio pathetica calamitatum ipsius, inde usque ad vers.11. tertium, expostulatio cum Deo, ad finem usque. Videntur autem hic psalmus & sequens conscripti esse a duobus fratribus, quorum fit mentio 1. Reg.4.30. & 1. Chronic.2.6. ut Ecclesia formulas haberet expostulationum, quibus uteretur cùm in privata aliqua & singulari difficultate, hoc psalmo; tum in publicis afflictionibus & eversione reipublicæ, psalmo sequè: nam hi viri sapientes instructi spiritu Dei prævideruntt, & prævisi mala documenta literis consignarunt ad præmonendam & armandam Ecclesiam.* Ad pneumaticum] *vide in psalm.5.1.*

2 O Jehova] *Exordium, ut dictum est in vers.1.* 4 Nam saturata est] *propositio calamitatum de quibus conqueritur psaltes per prolepsin, hoc versu: quarum una est, quòd jam in morte versatur, prout amplificat tribus versib. sequent. altera, quòd obruitur malis gravissimis ex quibus mortem præsentem videat, versu 8. & duobus sequentibus. Nam hæ duæ partes proleptice hoc versu ponitæ, per* ὑστέρησιν *Hebræis familiarem in verso ordine exponuntur.* 6 Semotus] *nimirum ab omni hominum consortio & communicatione, ac nihil commune cum aliis habens; ut qui laborant ex elephantiasi primùm extra castra ex lege, Levit.13.4. deinde extra urbes in insulas & semotas domos relegabantur, ut 2. Reg.15.5. & 2. Chronic.26.21. quod genus hominum hac ratione civiliter mortuum dicipotest.* 8 Super me] *aliter: rum membrum* ὑστεροτερον, *de afflictionibus minitantibus præsentem mortem: quarum loci sunt tres, a persona Dei, hoc vers. amicorum, sequente, & ipsius supplicu, vers.10.* 11 An mortuis efficies] *tertia pars psalmi, expostulatio cum Deo ad liberationem consequendam duobus argumentis: primo est ab eventu; fore si moriatur ut gloriam Dei minimè præducat, cui omnino consultum vult Deus, tribus versibus; posteriore, a fide sua præsente, & prædicatione gloriæ Dei etiam in gravissima tentationibus, ad finem usque.* Aut expertes vitæ] *vide suprà psal.6.6.* 14 Atqui ego] *secundus locus expostulationis, ut dictum est in vers.11.* 15 Quare ô Jehova] *contentio brevis expostulationi inserta, hoc ver.* 16 Pauper sum] *re-*

gressio ad expostulationem; qua ostendit psaltes omninò tempus esse ut sui misereatur Deus, per repetitionem earundem calamitatum quas narraverat suprà, vers. 8. 9. & 10. 19 Notis meis sum tenebrosio] id est, sum incognitus; adeò jam illis sepultus esse videor in profundis malorum tenebris; ut suprà vocaverat, vers. 7.

PSALMUS LXXXIX.

Psaltes benignitatem fidèmque Dei cùm in rebus omnibus creatis, tum in Ecclesia testificatam celebrat: dignitatem Ecclesiæ, quæ est regnum Dei, & promissiones regno toti ac regi factas commemorat; deinde contraria eventa & adversitates quas Ecclesia perferebas proponens, expostulat cum Deo liberationem & instaurationem petit, ac tum demum benedicit Deo.

1 DIDASCALICA ode, Ethani Ezrachitæ.
2 [a]Benignitates Jehovæ *in* seculum canam, in [b]quamque generationem notam faciam [c]fidem tuam ore meo.
3 Nam [d]statuo fore ut in seculum benignitas [e]ædificetur; in cœlis ipsis stabilias fidem tuam, *quæ dixisti*,
4 Pepigi fœdus cum electo meo, [f]juravi Davidi servo meo:
5 [g]Usque in seculum me stabiliturum semen tuum, & ædificaturum in quamque generationem solium tuum. Sela.
6 [h]Quapropter celebrant [i]cœli mirabile *opus* tuum, Jehova; etiam fidem tuam [k]in congregatione sanctorum.
7 Quis enim [l]in superiore nube par æstimetur Jehovæ? assimiletur Jehovæ inter [m]filios fortium?
8 Deus fortis *est* formidabilis in consilio sanctorum plurimùm, & reverendus supra omnia quæ circumstant eum.
9 O Jehova, Deus exercituum, quis *est* par tibi robustus Jah? nam fides tua circumvestit te.
10 Tu dominaris in superbiam maris; cùm attollunt se fluctus ejus, tu reprimis eos.
11 Tu contrivisti tanquam confossum [n]Ægyptium: brachio roboris tui dispersisti inimicos tuos.
12 Tui *sunt* cœli, etiam tua *est* terra; orbem habitabilem & ea quæ ipsum implent, tu fundasti.
13 Aquilo & [o]Auster quos tu creasti, [p]Tabor & Chermon de nomine tuo cantant.
14 Tibi brachium *est* cum potentia; robusta *est* manus tua, elata dextera tua.
15 Justitia & judicium habitaculo soliti tui; benignitas & fides præeunt: faciei tuę.
16 [q]Beatus *est* populus, [r]qui agnoscunt clangorem; [s]*qui* in luce faciei tuæ pergunt, Jehova,
17 In nomine tuo exultant toto die, & in justitia tua attollunt se:
18 Nam decus roboris eorum es, & pro benevolentia tua attollitur cornu nostrum.
19 Jehovæ enim *est* [t]scutum nostrum, & sancti Israëlis rex noster.
20 [u]Tunc allocutus per visionem cum [x]quem benignitate prosequeberis; dixisti, disposui [y]auxilium contra robustum, extuli electum e populo.
21 [z]Inveni Davidem servum meum, oleo [a]sancto meo unxi eum;
22 Qui cum manus mea sit stabilis, etiam brachium meum fortificet eum.
23 Non aget exactorem inimicus contra eum, & [b]filius iniquitatis non affliget eum.
24 Sed contundam à facie ejus hostes ejus, & odores ejus plaga afficiam.
25 Adeò fides mea & benignitas mea affuturæ est ei, ut in nomine meo extollatur cornu ejus.
26 Nam [c]imponam mari manum ejus, & [d]fluminibus dexteram ejus.
27 [e]Ipse inclamabit me, tu pater mi; mi Deus fortis, & rupes salutis meæ:
28 Etiam ego [f]primogenitum constituam eũ, excelsum supra reges terræ.
29 In seculum servabo ei benignitatem meam, & fœdus meum fidum erit ei.
30 Disponamque in æternum [g]semen ejus, & solium ejus [h]ut *sunt* dies cœlorum.
31 [i]Si dereliquerint filii ejus legem meam, & in judiciis meis non ambulaverint:
32 Si statuta mea prophanaverint, & præcepta mea non observaverint;
33 Visitabo quidem virga defectionem eorũ, & plagis iniquitatem eorum:
34 Sed benignitatem meam non irritam faciam ab eo, neque mentiar contra fidem meam.
35 Non prophanabo fœdus meum, & pronũtiatum labiorum meorum non mutabo.
36 Semel juravi per sanctitatem meam, Davidi non mentiar:
37 [k]Semen ejus in seculum fore, & [l]solium ejus ut solem coram me:
38 Ut luna stabile fore in seculum: & [m]ut testes in superiore nube fideles. Sela.
39 [n]At tu abjecisti, & spreviſti: exceanduisti contra [o]unctum tuum.
40 Detestatus es fœdus servi tui, prophanasti *dejicens* in terram coronamentum ejus.
41 Dirupisti omnes macerias ejus: exposuisti munitiones ejus contritioni.
42 Diripuerunt eum omnes [p]viatores, est probrovicinis suis.
43 [q]Extulisti dexteram hostium ejus, lætificasti omnes inimicos ejus.
44 Etiam retudisti acumen gladii ejus, neque stabilivisti eum in bello.
45 Fecisti ut cesset nitor ejus, & solium ejus in terram detrusisti.
46 Curtasti [r]dies adolescentiæ ejus, operuisti eum pudore. Sela.
47 [s]Quousque Jehova? absondes te in æternum? ardebit tanquam ignis æstus tuus?
48 [t]Recordare mei, [u]quàm temporarius sim. quorsum in vanum creasses omnes filios hominis?
49 Quis vir ita vivat ut non [x]experiatur mortem, eripiat se ipsum a sepulchro? Sela.
50 Ubi *sunt* benignitates illæ pristinę Domine, quas juraveras Davidi per fidem tuam?
51 Recordare, Domine, opprobrii servorum tuorum: me [y]gestare in sinu meo *opprobrium* omnium maximorum populorum,

52 Quo

[a] Heb. *in generationem & generationem: sic inf. vers. 5.*
[b] Heb. *duo. 2. Schem. 7. 8 & sequentibus.*
[c] Heb. *Rahabum, ut suprà 87. 4. Exod. 14 & 15.*
[d] Heb. *dextera* plaga *sua Lev. 26. 18.*
[e] Heb. *sanctificatu mea. 2. Sam. 7.*
[f] Heb *filius iniquitatis.*
[g] Heb. *testis, fidelis evadet.*
[h] Heb. *transeuntes via: ut sup. 80. 13.*
[i] Heb. *cujus temporis.*
[k] Heb. *videat sic psal. 34. 13.*
2. Schem. 7. 14.

51 Quo affecerunt inimici tui Jehova; quo affecerunt [a] vestigia Christi tui.

53 [a] Benedictus sit Jehova in seculum; Amen, iterumq; Amen.

ANNOTATIO.

1 Didascalica ode] *de occasione hujus odes vide sup. in psal. 88. Est autem hæc ode documentum insigne Ecclesiæ tum ad celebrandam benignitatem Dei, tum ad implorandam illius misericordiam in rebus adversis. Quamobrem tres summa partes statuenda sunt hujus odes: prima est laudatio Dei ab operibus & fœdere ejus, usq; ad ver. 39. secunda est expostulatio petitione conjuncta, usq; ad ver. 53. postrema, conclusio epiphonematica a laudibus Dei, ver. ult.* 2 Benignitates] *propositio summa primæ partis de celebrando Deo, quatuor ver. continetur: ea est, benignitatem Dei cùm in rebus omnibus creatu perspici, ver. 3. tum maximè in regno Davidi, id est, in Christo & Ecclesia, ver. 4. & 5. hæc ita prolepticè posita, sigillatim deinde confirmantur usque ad expostulationis locum: primùm quidem benignitas & fides Dei in rebus creatis, ad ver. 6. usque ad 16. deinde verò benignitas & fides in Ecclesiam, inde ad ver. 39.* Fidem tuam] *id est, veritatem & constantiam in omnibus rebus tuis.* 3 Ædificetur] *id est, semel in rerum creatione & structura demonstrata promoveatur & pergat, quantisper durabunt sæcula.* 4 Juravi] *ad confirmationem fœderis, ut infrà ver. 50. & psal. 132. 11.* 5 Usq; in seculum] *duæ promissionis partes, hæredium & hæreditatis regia: ut factæ fuerant Abrahamo, Genes. 15.* 6 Quapropter] *exornatio prioris partis nimirum laudis, quam Deus sibi a rebus omnibus creatis comparavit.* Cœli] *& cœlites, quos per synecdochen intelligendos esse docent tres sequentes ver.* In congregatione sanctorum] *id est, testificantur Ecclesiæ, & documento sunt.* 7 In superiori nube] *i. in cœlo: sic infrà ver. 38.* Filios fortium] *id est, potentissimos terræ; ut suprà ver. 29. 1. & Jecheſk. 17. 13. & 32. 21.* 9 Nam fides tua] *id est, undequaque exornatio veritate & constantia operum tuorum.* 13 Tabor] *ad occidentem spectans, & Chermon ad orientem, Deut. 3. 8. Josuæ 19 22.* 16 Beatus est] *altera exornatio secundæ partis in propositione posita, ut dictum est in ver. secundum: qua propheta docet primùm generatim quæ sit benignitas Dei erga Ecclesiam suam, usque ad ver. 20. deinde verò nominatim erga regem, quam benigna data sint promissiones in Christo, inde ad ver. 20.* Qui agnoscunt clangorem] *id est, qui signa a te velut imperatore proficiscentia, & verbum tuum audiunt. us Num. 23. 25.* Qui in luce faciei tuæ] *i. te præsentem opere sequantur, & præluceantem verbo.* 18 Cornu nostrum] *ut 1. Schem. 2. 1. & infrà 25.* 19 Scutum nostrum] *id est, defensio & protectio nostra a malo.* 20 Tunc allocutus] *explicatio singularis benignitatis Dei erga regem, ut observatum est in ver. 16. qua exponit psaltes, primùm quæ futura sit gloria regni tum temporaris tum spiritualis, usque ad ver. 27. deinde quæ veritas & constantia regni in Christo, ver. 27. & tribus sequen. postremò quæ ratio erga temporarium regnum propter Christum sit servanda a Deo, inde a ver. 31.* Quem benignitate prosequebaris] *Schemuelem prophetam, 1. Sche. 16.* Auxilium contra robustum] *id est, regem, qui vindicet populum a potentibus inimicis: ut postulaverant Israëlita, 1. Schem. 8. sub finem.* 21 Inveni] *i. prospexi, 1. Schem. 16. 2.* 26 Imponam mari] *ut promiserat Deus Exod 23. 31. & completum legitur 2. Sche. 8. & 10.* Mari] *rubro & mediterraneo.* Fluminibus] *Euphrati, Jardeni, Paludi Serbonide, &c.* 27 Ipse inclamabit] *Secundum membrum de veritate regni in Christo, a mutuis & respondentibus inter se officiis Christi erga Deum patrem, hoc ver. & patris erga Christum, tribus sequentibus. nam hæc universè & plenè ad Christum pertinent: tenuiter verò, tanquam suis typis regibus aliis accommodari possunt.* 28 Primogenitum] *id est, caput & principem summum Ecclesiæ meæ, adeoq; omnis creaturæ: ut sequentia verba exponunt.* 30 Semen ejus] *spirituale, id est, filios Dei genitos per sanctificationem spiritus, Heb. 2. 10. & sequentibus.* Ut sunt dies cœlorum] *id est, in æternum: periphrasis.* 31 Si dereliquerint] *tertium membrum de ratione quam servaturus est Deus in filiis insimot suos, ut dictum est in ver. 20.* 37 Semen ejus] *id est, Ecclesiam genitam incorruptо semine verbi. ut ver. 30.* Solium ejus] *id est, regnum, synecdochicè.* 38 Ut testes] *i. æquè duraturum esse atque aspectabilia omnia in cœlo documenta, de quibus infrà Psalm. 97. 6.* 39 At tu abjecisti] *altera pars psalmi expostulationem continens, usque ad ver. 47. & petitionem patheticam, usque ad 53.* Unctum tuum] *id est, regem e domo Davidis: nam hic Psalmus in monimentum datus est Ecclesiæ prophetico spiritu, ut suo tempore caneretur Deo: cujusmodi fuit tempus deportationis Babylonicæ.* 48 Extulisti dexteram] *id est, superiores effecisti inimicos.* 46 Dies adolescentiæ] *quibus florere & quasi adolescens augeri deberet ex promissione tua.* 47 Quousque Jehova] *transitio ad expostulationem ad petitionem, per figuram quam Rhetores ἐπάνοδον sive contentionem vocant, hoc versiculo.* 48 Recordare mei] *petitio misericordiæ & instaurationis: primùm a persona supplicum, qui ita vanitatem suam agnoscunt ut se tamen profitentur esse creaturas Dei; duobus versibus: Deinde a persona Dei testificantis benignitatem suam opere, fœdere, atque juramento. versiculo. 50. postremò a persona inimicorum, duobus sequentibus,* 51 Gestare in sinu] *id est, patienter dissimulare atque abscondere.* 52 Vestigia Christi tui] *i. signa omnia atque documenta Christi habitantis & inambulantis in nobis: sive præterita ad prophetiam, sacerdotium, regnum, & cultum Dei pertinentia; sive præsentia quibus Christus nos consolatur, verbo: sive futura de promissionibus adventus ejus.* 53 Benedictus sit Jehova] *conclusio epiphonematica a laudibus Dei quas ubique secundis & adversis rebus prædicare debet Ecclesia.*

PSALMUS XC.

Mosche gratiam Dei ex sempiterno decreto ejus in sanctos celebrans, exponit tum instabilitatē vitæ humanæ, tum miseriā Israëlitarum quos Deus morti adjudicaverat: ideoq; precatur Deum, ut populū suum renovans ducat ipsum in omni sanctimonia, & gloriam suam demonstret in ductu & sanctificatione populi sui.

[a] Heb. *in generatione & generationem.*

1 [a] ORATIO *Moschē* [a] *viri Dei.* [a] O Domine: tu [a] habitaculum fuisti nobis, [a] inquaque generatione.

2 Cùm nondum montes editi essent, aut formasses terram orbemq; habitabilem; ideniq; inde a seculo & usq; in seculum tu Deus fortis es.

3 'Redigis mortalem eò usque ut sit contritus: dicens, 'revertimini filii hominum.

4 'Nam mille annos si prætereat, *sunt* in oculis tuis ut dies hesternus; & *ut* vigilia [b] nocturna.

5 'Inundatione abripis eos, somnus sunt: ipso mane *sunt* ut fœnum transiens,

6 Ipso mane quo efforuit transiens, ipso vespere excisus atque exaresc ens.

7 'At consumimur ira tua, & tuo æstu conturbamur.

8 'Proponis iniquitates nostras tibi, occulta nostra lumina faciei tuæ.

9 'Nam omnes dies nostri divertunt' excandescentia tua; consumimus annos nostros, 'timiles sermoni *sunt*.

10 'In diebus ipsis annorum nostrorum *sunt* septuageni anni, aut (ut *sienu* [c] valentissimi) octogeni anni; etiam excellentissimum eorum d'laboriosum est & molestum: 'cùm abierit avolamus illicò.

11 'Quis agnoscit robur iræ tuæ, aut excandescentiæ tuæ 'secundum timorem tuum?

12 'Numerare dies nostros 'ita doce *nos* ut 'inducamus [e] animum sapientem.

13 Revertere Jehova, quousque? & 'pœnitet te propter servos tuos.

14 Satia nos uno quoque mane benignitate tua, ut cantemus & lætemur omnibus diebus nostris.

15 Lætifica nos, ut dies *multos* 'afflixisti nos; annis *multis* [f] experti sumus malum.

16 'Perspicuum sit erga servos tuos opus tuum, & decor tuus in filiis eorum.

17 'Deniq; adsit amœnitas Jehovæ Dei nostri nobis, & opus manuum nostrarum institue in nobis; ipsum, inquam, opus manuum nostrarum institue.

[b] Heb. *in nocte.*

[c] Heb. *in fortitudinibus.*

[d] Heb. *labor & molestia.*

[e] Heb. *cor sapientiæ.*

[f] Heb. *vidimus.*

ANNOTATIO.

1 Oratio Moschis] *Hujus orationis partes sunt tres: prima est exordium benevolentiam captans a persona Dei, duobus versibus; secunda, narratio administrationis ullius, & conditionis nostræ a versu 3. ad 12. tertia, precatio, inde ad finem usque. Videtur autem Mosche populo Dei orationem hanc conscripsisse, cùm reversis exploratoribus, Num. 13. 25. populus obmurmurasset Deo, & Deus sententiam mortu duxisset majoribus viginti annis; ut hoc saltem haberent ederent, documentum respiscentiæ suæ, & salutis suæ abjectæ prospicerent.* Viri Dei] *ut Deut. 33. 1.* O Domine] *Exordium a persona Dei: cujus primum mirificam administrationem & gratiam erga suos additis inde ab orbe condito, hoc versu: deinde æternum decretum sive consilium ex beneplacito voluntatis ipsius ad laudem gratiæ ipsius gloriosissimæ, versu 2.* Habitaculum] *id est, qui sicut ut secure habitemus, freti protectione tua, Deut. 33. 27.* 3 Redigis] *secunda pars orationis, narratio; in qua exponit Mosche primum communem omnium hominum mortalitatem, usque ad ver. 7. deinde præsentem Israelitarum calamitatem, qui provocata indignatione Dei addicti fuerant morti, Numer. 14. a ver. 7. ad 12. postremò confessionem ignorantiæ & stuporu populi, quodammodo veluti flexanimi etiam tum cùm vexaretur indignatione Dei, versu 11. Est autem hîc periphrasis, pro eo quod est, solo verbo tuo facu ut moriatur homo.* Revertimini] *corpore in terram, animo ad Deum qui dedit illum, Gene. 3. 19. & Ecclesiast. 12. 7.* 4 Nam mille annos] *amplificatio propositionis, de mortalitate nostra, ab hypothesi; cujusmodi est Ecclesiast. 6. 6.* Est autem in hoc versu ὑστερολογία verborum, sive (*ut grammatici vocant*) *synchysis, quam nos ad evidentiam mutavimus.* 5 Inundatione] *explicatio fragilitatis humanæ a similibus; quæ tum potentem Dei manum, tum vanitatem nostram explicant familarissimè.* 7 At consumimur] *altera pars narrationis, qua expostulat propheta cum Deo de singulari ullo judicio, Num. 14. quasi dicat, non ita nobiscum agitur ut cum cæteris hominibus; sed multo gravius agitur a tua, hoc versu; & de peccatis nostris, versu sequente.* 8 Proponis] *id est, jacularis in nos tela indignationis tuæ, propter peccata quibus & intus & extrà diffluimus.* 9 Nam omnes dies] *ipsissima expostulationis a decreto Dei, & executione illius, quæ jam tum cæperat ob oculos Josuæ & Caleb tarum versari sublatis autoribus murmurationis, Num. 14. 36.* Excandescentia] *de qua ver. 7.* Consumimus an.] *peccatis nostris, de quibus ver. 8.* Similes ser.] *i. dicto celerius effluunt, manentq; irrevocabiles.* 10 In dieb.] *i. ordinarie non ultrà vivitur.* Laboriosum est & mo.] *omnibus quidem propter instabilitatem vitæ & conditionis ipsorum, Judæus verò hoc tempore propter pœnas, errores, vexationes, & probrosam mortem, in quas divinitus damnati fuerant, Num. 14. 28. & sequentibus.* Cùm abierit] *excellentissimum vitæ loci: dierum, quod modo nominavit.* 11 Quis agnoscit] *tertia pars narrationis, confessio, qua fit iter ad precationem sequentem. quasi dicat, utcunque tamen judicia tua exerceas, nemo expergiscitur & se ad respiscentiam comparat.* Secundum timorem tuum] *id est, quem tu doces nos, & injicis animis, signis, atque operibus: nam hîc modus Deum injecisse timorem sui docetur, Num. 14. & sequent.*

12 Numera-e] *tertia pars psalmi, petitio; cujus partes duæ; una, ut Deus misertus populi animum ipsius informet in notitia infirmitatis suæ, duobus; ver. altera, ut bona prosequatur, lætitiam ex afflictis, & hoc pacto glorificet nomen suum, ad finem usque.* Ita doce] *id est, secundùm timorem tuum, de quo versu præcedente.* Inducamus animum] *ne desipiamus, ut antè fecimus.* 13 Pœnitet te] *ut Gene. 6. 6.* 15 Afflixisti nos] *in Ægypto, ut docetur Exod. a 1. cap. ad 12.* 16 Perspicuum sit] *summus petitionis finis, gloria Dei.* 17 Denique] *summa totius petitionis, cui omnes superiores fines; ut Deus gloriam suam procuret in suis, & suos vicissim ad gloriam ipsius promovendam comparet.*

PSALMUS XCI.

Psaltes fiduciam suam quam collocavit in Deo statuens piis in exemplum, eos hortatur ut certa fide recumbant in Deo: defensionem prænuntiat ab omni malo: ac postremò Dei verbo omnia bona præsentia & futura pollicetur.

1 'CONSIDENTI in latibulo excelsi, in umbra omnipotentis continenter pernoctanti.

2 'Dico, in Jehova *est* receptus meus, & propugnaculum meum; Deus meus *est*, cui confido.

3 'Quandoquidem ipse ereptu us est te a laqueo

laqueo aucupantis, a peste [a] ærumnosissima;
4 'Ala sua protecturus te, cùm sub alas ipsius te receperis; clipeus & 'parma est 'fides ipsius;
5 'Ne timeto [a] a pavore nocturno, a sagitta volitante interdiu:
6 A peste in caligine pervadente, a lue vastante in meridie.
7 Cadentibus ab *altero* latere tuo mille, & decies mille a dextera tua; ad te non accedet:
8 'Tantùm oculis tuis intuebéris, & retributionem improborum videbis.
9 Cùm tu Jehovam, qui receptus meus est, excelsum statueris 'habitaculum tuum;
10 Non dabitur occasio ut attingat te malum, & plaga non appropinquabit ad tentorium tuum.
11 'Nam angelis suis præcipiet de te, ut conservent te 'in omnibus viis tuis:
12 Ambabus palmis sustineant te, ne offendas ad lapidem pedem tuum.
13 Super ferocem leonem & aspidem 'incedes, 'conculcabis juvenem leonem & draconem.
14 'Quia in me (*inquit Deus*) amore propendet, ideo liberabo eum; 'in edito collocabo eum, quia agnoscit nomen meum:
15 Simulac invocaverit me, exaudiam eum; ipsi adero in angustia: eripiam eum, & honore afficiam eum:
16 Longitudine dierum satiabo eum, denique efficiam tu [b] fruatur salute mea.

[a] Heb. *aruminarum.*

[b] Heb. *videas*

ANNOTATIO.

1 Confidenti] *Hic psal. (quem Judei Moschi esse existimant) est didascalicus, continens partes duas: unam, qua psaltes exemplo suo ostendit fidem esse habendam in Deo, & omne bonum ab ipso expectandum, usq; ad ver. 14. alteram, qua Deus loquens superiorem prædicationem beneficiorum confirmat in eos qui ipsum colunt, inde ad finem usq;. Sunt autem hoc psalmo voces emphaticotatæ, ad fidem piorum & beneficia Dei exaggeranda, ut quod in ipso lumine dicet psaltes pium consilere & pernoctare apud Deum. quasi dicat, diem noctem; in Deo conquiescere fide, nec; de ullo humano casu laborare; ut pulli sub alis matrum secure latere solent.* 2 Dico] *id est, prædico & confirmo ab exemplo meo.* 3 Quandoquidem ipse] *accommodatio exempli sui ad fideles: qua ostendit psaltes tantùm ipsis videndum esse ut confidant Deo, ac proinde fore ut non tantùm liberentur a malo, verum etiam sternant & triumphent de malo.* A laqueo] *i. ab omni periculo quod tibi creabitur.* 4 Ala sua protecturus] *i. defendet te ab omni malo, ut explicatur usq; ad ver. 14.* Parma] *vel septum, aut munimentum ambiens & circumtegens ab hostium injuria: nam sic accipi non minus cómode hanc vocem posse ostendit etymologia.* Fides ipsius] *i. constantia veritatis; promissionum, quæ summatim comprehenduntur tribus postremis ver.* 5 Ne timeto] *sed considera, prout psaltes in ipso confidentiæ exemplum statuit, sup. ver. 2.* A pavore nocturno] *i. ab ullo aperto, occulto, interno, externo, corporeo aut spirituali malo, ullo unquam tempore: sic ver. seq.* 8 Tantùm oculis] *ubi autem senties ea incommoda, quibus alios ante oculos tuos, ad latera tua videbis opprimi.* 9 Habitaculum] *ut sup. 90. 1.* 11 Nam angelis suis] *i. non tantùm ipse operabitur ad salutem tuam, sed etiam, cùm opus erit, cælestes administros suos adhibebit ad conservandum te.* In omnibus viis tuis] *ambulantis, considentis, pernoctantis, & conquiescentis in Deo pro vocatione tua: hæc dissimulabat diabolus, cùm sollicitaret Christum, Matth. 4. 6.* 13 Incedes] *nimirùm sine damno & offensa: ut Jeschabhja simile prædicat de regno Christi cap. 11. 6. & seq. & Hosch. 2. 18.* Conculcabis] *i. superata omnia mala contemnes, & triumphabis de illis: similes promissiones vide Mar. 16. 18.* 14 Quia in me] *altera pars psalmi, promissiones Dei continens in nomine ipsius, quarum fidem commendaverat psaltes supra ver. 4.* In edito collocabo] *id est, supra omne periculum eveham.*

PSALMUS XCII.

Ecclesia seipsam comparans ad laudandum Deum opera ejus admiratur, pœnitinos improborum quamvis florentissimorum casus, & suam salutem honoremq; a Deo acceptum narrat: ac postremo æternam fidelium Dei servorum felicitatem prædicit ad laudandum Deum.

1 'PSALMUS *& canticum,* 'in diem sabbathi.
2 'Bonum est celebrare Jehovam, & psallere nomini tuo, ô excelse;
3 Annuntiare uno quoque mane benignitatem tuam, & fidem tuam quibusq; noctibus,
4 Ad decachordum & ad nablium, ad [a] citharam cum meditatione.
5 'Quia lætitia afficis me Jehova opere tuo, de factis manuum tuarum cantabo.
6 'Quàm magna sunt facta tua, Jehova; valde profundæ sunt cogitationes tuæ.
7 'Vir brutus non agnoscit, & stultus non animadvertit istud,
8 'Cùm germinant improbi velut herba, florentq; omnes operarii iniquitatis; *fieri* ut perdantur usque in æternum:
9 Te autem ô excelse, in seculum *esse* Jehovam.
10 'Nam ecce inimici tui Jehova, nam ecce inimici tui pereunt; [b] 'dissiliunt omnes operarii iniquitatis:
11 'Attollis verò tanquam monoceratis cornu meum, 'perfundendo me oleo virente:
12 Illa intuente oculo meo in 'observatoribus meis; de insurgentibus contra me maleficis, audientibus auribus meis.
13 'Justus ut palma germinabit, ut cedrus in Libano crescet.
14 Plantati in domo Jehovæ, in atriis Dei nostri germina profundent.
15 'Adhuc abundabunt in canitie, pingues & virentes erunt,
16 Ad annuntiandum rectum esse Jehovam rupem meam, neque *esse* ullam iniquitatem in eo.

[a] Heb. *ad meditationem cum cithara: hypallage.*

[b] Heb. *dispargunt se.*

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est inscriptionis, continens primùm propositionem laudationis Dei, usque ad ver. 5. deinde narrationem operum ejus quibus sibi laudem comparat Deus, inde ad ver. 13. postremò prophetiam de felicitate honorum, ad finem usque.* In diem sabbathi] *id est, concinendus in ecclesia die sabbathi, quo habebatur convocatio sancta.* 2 Bonum est celebrare] *propositio, laudandum esse Jehovam de benigna-*

gnitate ipsius erga bonos, & fide tum in promissis, tum in minis præstandis; & propterea omnibus modis efferendum. 5 Quia lætitia] altera pars psalmi, narratio axiologica, id est explicans causas quarum nomine celebrandus est Deus. Est autem hoc ver. totius narrationis argumentum summatim positum: quod primùm exornatur duobus ver. deinde fusillatim exponitur, quinque sequentibus. 6 Quàm magna] prior exornationis sive amplificationis locus per exclamationem, opera & consilia Dei esse altissima & profundissima, atque adeò infinita. 7 Vir brutus] posterior amplificationis locus, administrationem Dei adeò mirificam esse, ut eam non comprehendat mundus. 8 Cùm germinant] narrationis partes duæ: una, de instabilitate improborum; quas utcunque floreant, justo Dei judicio & sua ipsorum improbitate deturbantur, hoc ver. altera, Deum natura, consiliu, operibusq; semper sibi constare, tam ad perdendum improbos, quàm ad servandum bonos: ut sequentes versus demonstrant. 10 Nam ecce] confirmatio superioris dicti a præsente & quotidiana experientia. Dissiliunt] id est, diffringuntur, & veluti comminuti in fragmenta abeunt. 11 Attollis verò] id est, auges me maximis, constantibus, & infractis viribus, ut Num. 23. 26. Perfundendo me] id est, me viribus & gratia instructum in super ornando; ut psal. 23. 5. 12 Observatoribus meis] inimicis, atque maleficis, ut psal. 5. 9. 13 Justus] conclusio a doctrina prophetica de præteritate piorum, argumento sumpto a constantia Dei, ver. 9. & experientia administrationis ejus, qua modo exposita est. Est autem elegans allegoria, qua pius cum arboribus præstantissimis, Ecclesia sive templum Dei cum Libano & plantario amœnissimo feracissimoq; comparatur. 15 Adhuc] id est, quantumvis veteres non veterascent; sed fructus a Deo acceptos in æternum proferent, vegetas & virentes per spiritum illius: qui fructus sequente versu exponitur, nimirum prædicatio gloriæ Dei constantissima.

PSALMUS XCIII.

Psalms amplitudinem regni Christi & potentiam celebrat, ab universali rerum creatarum, & singulari æternaque Ecclesia administratione.

1 JEHOVA regnat, celsitate indutus; induitus Jehova, robore se accingit: etiam [a]stabilitur orbis habitabilis, ne dimoveatur.

[a] Heb. *ante sunc. i. ante ullum certū & finitum tempus, de quo vox illa, sunc, ab homine enuntiari possit: ut Prover. 8. 22.*

2 Stabile *est* [a]solium tuum [a]ante ullum tempus, ante seculum tu *regnas*.

3 [a]Ut*unt* attollant flumina, ô Jehova, attollant flumina sonum suum; attollant flumina fragorem suum:

4 Sonis aquarum multarum, magnificis fluctibus irrumpentibus maris; magnificentior est in alto Jehova.

5 [a]Testimonia tua firma *sunt* valde: domui tuæ decora sanctitas, ô Jehova, in longitudinem dierum *est*.

ANNOTATIO.

1 Jehova regnat] *Ode est* ἀναυτικὴ *continens laudes regni Christi (qui idem est Jehova, Rex institutus a patre) a celsitate & robore ejus, quæ hoc versu universè dicta, confirmantur tribus documentis: primum est, a creatione & conservatione mundi, altera parte hujus versus; secundum, ab administratione potentissima & magnificentissima, tribus sequentibus; tertium, a singulari ipsius ratione erga Ecclesiam, versu ultimo. Est autem tota hæc explicatio de regno Christi allegorica, sumptu ab ordine humano locutionibus.* Stabilitur] *i. ab ipso conditus & constitutus conservatur.* 2 Solium tuum] *id est, regnum & administratio ejus: metonymia.* 3 Ut*unt*] *exornatio magnifica administrationis Christi per comparationem aquarum. quasi dicat, nulla flumina, nulla maria, ac ne diluvium quidem ipsum furentium superne & infernè aquarum tam sunt magnifica, quàm magnificus es in administratione tua.* 5 Testimonia tua] *id est, singularu illa ratio, qua tuam præsentiam & benevolentiam Ecclesiæ testatam facis: sive salutariverbo, quod sceptrum Christi appellatur; sive operis sanctificationis æternæ, quam Deus cum Ecclesia communicat in Christo.*

PSALMUS XCIII.

David cum suis a perfido Schaülo comitatu vexatus, Deum orat ut manum adhibeat ad ulciscendos improbos: improbitatem, maleficia, & blasphemias narrat; improbos objurgat dementia ipsorum nomine: & bonos ab eventu quem Deus utrisque largiturus est, a promissionibus ejus, & a suo ipsius exemplo consolatur.

1 [a]O Fortis [a] Deus ultionum Jehova, ô Deus fortis ultionum [a]illucesce.

[a] Heb. *fac ut revertatur retributio super superbos.*

2 Attollere ô [a]judex terræ, [a]redde retributionem superbis.

3 [a]Quousque improbi ô Jehova, quousque improbi exultabunt?

[b] Heb. *durū: ut 1. Schem. 2. 3.*

4 Eructantes loquentur[b] superbè, sese prædicabunt omnes operarii iniquitatis?

5 Populum tuum conterent, & possessionem tuam affligent?

6 Viduam & peregrinum interficient, ac pupillos occident;

7 Dicentes, non respicit Jah; neque animadvertit Deus Jahhakobi?

8 [a]Animadvertite, ô [a] brutissimi in populo: & stultissimi, quando intelligentes eritis?

9 [a] An plantator auris, an non audiat? aut formator oculi, an non intueatur?

10 An castigator gentium, an non reprehendat? qui docet homines scientiam, an non cognosceret.

11 [a]Jehova cognoscit cogitationes hominum, [c]esse vanitatem ipsam.

[c] Heb. *quòd ipsa sunt vanitas: trajectio, ut Gen. 1. c.*

12 [a]Beatus ille vir quem [a]castigas Jah, & quem ex lege tua doces,

13 [a] Ad præstandum qui etem ei a diebus[d] adversitatis, [a] dum foditur improbo fovea.

[d] Heb. *malo*

14 [a]Non enim deserit Jehova populum suum, & possessionem suam non derelinquit;

15 [a]Sed usq; ad justitiam revertetur judicium, & post illud [a] omnes recti corde.

16 [a] Quis surrecturus fuisset pro me contra maleficos? quis se ipsum stitisset pro me contra operarios iniquitatis?

[e] Heb. *anima mea.*

17 Nisi Jehova pleno auxilio fuisset mihi, parum abest quin [a]habitasset in loco silentii [e]vita mea.

18 Cùm dico, dimovetur pes meus; benigni-

tas

tas tua, ô Jehova, sustentat me.
19 Cùm multæ sunt cogitationes meæ apud me, [b] consolationes tuæ oblectant animam meam.
20 [a]An consociaretur tibi solium [c]errumnarum, [c]formantis molestiam [c]præter statutum,
21 Turmatim convenientium contra animam justi, & sanguinem innoxium condemnantium?
22 [a]Imò est Jehova mihi pro edito loco, & Deus meus pro rupe receptus mei:
23 Is convertit contra eos iniquitatem ipsorum, & [a]malitia ipsorum excindit ipsos; excindit ipsos Jehova, Deus noster.

ANNOTATIO.

1 O fortis Deus] *Ode est generis mixti,* ἐνκτικὴ καὶ διδασκαλικὴ. *Itaque summa illius partes sunt duæ una, precatio, ut Deus ulciscens improbos suis consulat, usque ad vers.* 8. *altera verò, doctrina prophetica æquè ad improbos atque ad bonos pertinens, inde ad finem usque. Precationis autem partes sunt duæ: una est petitio, duob. versibus; altera, querimonia enarrans petitionis causas, sequentibus quinque. Petitionis summa est, ut Deus se glorificet conservando suos & improbos ulciscendo; cujus argumenta ducuntur a natura potentissima & justissima, officio, operibus & ipsius.* Deus ultionum] *id est, qui unusquisque justè, ultionis autor atque effector est, Deut.* 32.35. Illucesce] *ut Deut.* 33.2. 2 Judex terræ] *ut Gen.* 18.25. *psal.* 82.8. *& infra ver.* 10. 3 Quousque] *secundum precationis membrum, querimonia de insolentia improborum thrasonica inter se, duobus versibus: de maleficiis contra innocentes, ver.* 5. *&* 6. *& de blasphemis sermonibus in Deum. vers.* 7. 8 Animadvertite] *altera pars psalmi, partim* ἐντευκτικὴ, *id est, reprehensionem severissimam continens improborum, usque ad ver.* 12. *partim verò* παρακλητικὴ, *id est, spectans ad consolationem & confirmationem piorum, ad finem usq.* *Continet autem hac reprehensio objurgationem, hoc ver. & redargutionem sequentibus.* Brutissimi] *sic compellat impios gravissimis nominibus, propter miseram & dementem illorum conditionem, judicium q. per versissimum, quod redarguatur versibus sequentibus. ut sup.* 92.7. 9 An plantator] *redargutio ἐξ ἀτόπου, id est, ex absurdo, quasi dicat, adeò absurdum est Deo (qui visum auditumq. dedit hominibus) visum & auditum adimere, ut qui hoc sentiant, penitus mente captos & brutissimos esse oporteat: simili argumento utitur Deus Exod.* 4.11. 11 Jehova cognoscit] *subjectio, qua propheta utitur ad superiorem argumentationem contra impios. Est autem ea accipienda synecdochicè, ut omnibus membris præcedentibus respondeat, quasi dicat, audit, videt, corrigit, cognoscit, & tamen vanitatis illum audiens, videns & cognoscens, dissimulat, donec tempus justitiæ constituerit, de quo ver. seq.* 12 Beatus ille vir] *transitio ad consolationem bonorum per epiphonema, hoc ver. & sequente. Continet autem hic consolationis locus primùm descriptionem eventus qui bonos & malos consequuturus est, his duobus versibus; secundo confirmationem, tum a fide promissionum & veritate Dei, ver.* 14. *&* 15. *tum ab exemplo suo, inde ad finem usque.* Castigas] *id est, affligis & flagellas etiam impiorum operâ, quam exposuit supra ver.* 5. *&* 6. 13 Ad præstandum] *id est, tandem aliquando a calamitatibus illi erandum; quia temporariæ sunt ac non perpetuæ afflictiones ejus, ut expiscatur psal.* 37. Dum foditur] *id est, comparatur & struitur ultio quam Deus inflicturus est iis qui affligunt bonos, post quam perfecta est & absoluta illorum iniquitas: vide* 2. *Thess.* 1.5. *& sequentibus.* 14 Non enim] *primus confirmationis locus, a fide & veritate fœderis promissionumq. Dei.* 15 Sed usque] *id est, judicium Dei (quod in hoc sæculo magis exercet bonos quàm improbos, & cujus principia tantùm in hac vita ducuntur) tandem ad plenam & constantissimam justitiam perducetur, ut suum cuique jus tribuatur affligentibus afflictis; afflictis verò regnum Dei, pro quo patiuntur.* Omnes recti corde] *nimirum revertentur, id est, instaurabuntur post judicium Dei constitutum: sive hîc liberati a malis, quod propheta respicit; sive in futuro sæculo omnibus bonis cumulati in Christo.* 16 Quis surrecturus] *alter confirmationis locus ab exemplo suo: quo ostendit psaltes actum fuisse de se, nisi succurrisset Deus; ita desperatus erat & abjectus ab omnibus.* 17 Habitasset in loco silentii] *id est, mortuus fuissem & sepultus: periphrasis. vocatur autem sepulchrum locus silentii a propheta, quia sepulti adempta est omnis facultas celebrandi Deum, hîc, & psal.* 115.17. *vide supra* 6.6. 19 Consolationes tuæ] *id est, quas ego per spiritum tuum percipio ex naturâ & verbo tuo: prout has consolationes sequentes versus ostendunt.* 25 An consociaretur] *id est, an justus judex totius terræ non faceret judicium, sed injustitiam ferret ut Gen* 18.25. *sic consolabatur se propheta a natura Dei.* Ærumnarum] *id est, tyrannicum, ærumnas aliis afferens immeritò, ut sequentia docent.* Formantis] *id est, fingentis, communicantis, atque perpetrantis: metaphora.* Præter statutum] *id est, contra jura & leges.* 22 Imò] *contraria affirmatio ex adverso respondens contentioni superiori, qua statuit psaltes sibi esse constantem consolationem in Deo protegente suos, hoc vers. & adversarios profligante, ver. ultimo.* 23 Malitia ipsorum] *id est, retorquet in ipsos malum ipsorum, ut supra dixerat ver.* 2.

PSALMUS XCV.

David Ecclesiam ad cultum & obsequium Dei hortatur, a fœdere inito cum Deo, & majorum exemplis.

1 [a]AGITE, cantemus Jehovæ; clangamus rupi salutis nostræ.
2 Eamus ante faciem ejus cum gratiarum actione, cum psalmis clangamus ei.
3 Nam Deus fortis magnus *est* Jehova; & rex magnus [a]supra omnes Deos:
4 [a]In cujus manu *sunt* ima vestigia terræ, penes quem *sunt* vites montium:
5 Cujus est ipsum mare, ut qui fecit illud; & arida, *quam* manus ejus formarunt.
6 Venite, incurvemus nos & procumbamus; flectamus genua coram Jehova qui fecit nos.
7 [a]Cùm ipse *sit* Deus noster, nos verò populus pastus ejus, & grex [a]ductus ejus; Hodie si vocem ejus audieritis,
8 Ne obduretis [b]animum vestrum, ut [a]in contentione; ut [a]die tentationis in deserto:
9 Ubi tentaverunt me majores vestri; probaverunt me, etiam [c]experti sunt opus meum.
10 Quadraginta annis [a]fastidio habui generatio.

Heb. 3. & 4.
[a] Heb. *mandatum, metonymice.*
[b] Heb. *cor: ut infra ver.* 10
[c] Heb. *viderunt.*

rationem *illam*; dicens populus sunt errabundi animo, & sunt ignorantes viarum mearum.

11 Quibus juravi in ira mea, eos non ingressuros *in requiem meam.* *Num.14*

ANNOTATIO.

1 Agite] *Ode est* ἐπαινετικὴ, *continens exhortationem ad laudem Dei promovendam primùm cultu, usque ad vers.7. deinde verò obsequio, unde ad finem usque. Cultum exponit psaltes ver.1.2. & 6. causam verò interserit a natura, officio, operibus, & Dei, tribus mediis versibus. Hunc autem psalmum a Davide conscriptū esse confirmat Apostolus, Heb.4.7.* 3 Supra omnes Deos] *id est, supra omne quod dicitur Deus, ut suprà psal.86.8.* 4 In cujus manu] *id est, quia omnia, quamvis abditissima & valentissima, regit arbitratu suo.* 7 Cùm ipse sit] *altera pars psalmi, qua spiritus Dei hortatur populum ad obsequium, primùm a fœdere officioq; mutuo, hoc vers. deinde a majorum exemplo, sequentibus.* 8 In contentione] *id est, ut semper majores vestri obfirmato animo contenderunt adversus Deum, tentarunt, & probarunt illum in deserto: quemadmodum sequentia verba exegeticè docens, & legitur Num.14.22.* Die tentationis] *id est, toto tempore, quo versantes in deserto nihil nisi tentarunt Deum: sic probrosè totum profectionis tempus tentationem nominat.* 10 Fastidio habui] *ut fastidiosos exagitavi variis erroribus, supplicijs, & morte affeci, Num.14.33.* 11 In requiem meam] *ubi Jehoschuahh eorum posteros collocavit post annos quadraginta: cujus specie David reliquam esse aliam requiem populo Dei figuravit, Heb.4.8. & 9.*

PSALMUS XCVI.

Psaltes Ecclesiam gentium cum Judæis hortatur ad laudationem Dei, tum creationis & administrationis potentissimæ nomine, tum regni sempiterni, in cujus possessionem missus est adventu suo Filius per voluntatem patris.

1 CANITE Jehovæ [a] canticum novum, canite Jehovæ tota terra. *1.Chronic. 16.23.*

2 Canite Jehovæ, benedicite nomini ejus; prædicate de die in diem salutem ejus.

3 Narrate in gentibus honorem ejus, in omnibus populis mirabilia ejus,

4 Magnum Jehovam & laudatum valde, reverendum esse supra omnes Deos.

5 Nam omnes dii populorum *sunt* idola, Jehova verò cœlos fecit.

6 Gloria & decor coram eo, robur & ornatus in sanctuario ejus *sunt.*

7 Cedite Jehovæ familiæ populorum, cedite Jehovæ honorem & robur.

8 Cedite Jehovæ honorem nominis ejus; afferte munus, & venite ad atria ejus.

9 Incurvate vos Jehovæ in decore sanctitatis, formidate a conspectu ejus tota terra.

10 Dicite in gentibus, Jehova regnat, etiam stabilietur orbis habitabilis, ne dimoveatur: judicaturus est populos [a] rectissimè.

11 Lætabuntur cœli, & exultabit terra; perstrepet mare, & [b] quę ipsum implent.

12 Exultabit ager & quicquid *est* in eo, tunc cantabunt omnes arbores sylvæ:

13 Ante [a] faciem Jehovæ cùm venerit, nam venit [a] ad judicandum terram: judicaturus est orbem habitabilem per justitiam, & populos per fidem suam.

[a] Heb. *in rectitudinibus.*
[b] Heb. *plenitudo ejus.*

ANNOTATIO.

1 Canite] *canticum est Davidis* ἐπαινετικὸν, *continens primùm exhortationem ad laudes Dei, versibus quatuor: deinde argumenta laudu tum a præsentibus beneficiis, a vers. 5. ad 10. tum a futuris, quæ prophetice de regno Christi prædixit David. Hoc autem canticum cecinerunt. Israelitæ paucis vocibus immutatis, cùm arca inferretur Jeruschalaima, 1. Chron. 16. quod psaltes universè ad omnes gentes accommodat, postquam ad regnum Christi vocata sunt.* Canticum novum] *ut suprà 33.3.* 13 Faciem Jehovæ] *Christi venientis in mundum.* Ad judicandum terram] *id est, administrandum, & judicii partes defungendum in ea.*

PSALMUS XCVII.

David prophetans regnum Christi, magnificentiam illius explicat, eversionem idololatriæ & superstitionum omnium, lætitiamq; & bonum fidelium obsequentium Deo: quos idcirco ad obsequium & laudem Dei provocat.

1 JEHOVA regnat, exultet terra, lætentur regiones [a] plurimæ.

2 [a] Nubes & caligo circumstant eum, [a] justitia & judicium locum solii ejus.

3 Ignis ante eum procedit, & inflammat circumquaque hostes ejus.

4 [a] Perlustrant fulgura ejus orbem habitabilem, videns formidat terra.

5 Montes ut cera liquefiunt a præsentia Jehovæ, a præsentia Domini totius terræ.

6 [a] Indicant cœli justitiam ejus, adeò ut videant omnes populi honorem ejus.

7 [a] Pudore suffundantur omnes colentes sculptile, qui se jactant de [a] idolis; incurvate vos ei omnes dii.

8 [a] Audiens lętatur [a] Tzijon; exultantq; filiæ Jehudæ propter judicia tua, ô Jehova.

9 Tu enim es Jehova excelsus supra omnem terram, valde [a] elatus es [a] supra omnes Deos.

10 [a] Amantes Jehovæ, odio habete malum: [a] servans animas suorum quos benignitate prosequitur, e manu improborum eripit eos.

11 [a] Lux [a] sata est justo, & rectis [a] animo lætitia. [a] Heb. *corde.*

12 Lætamini justi in Jehova, & celebrate *eum* ad memoriam sanctitatis ejus.

ANNOTATIO.

1 Jehova regnat] *Psalmus est propheticus de regno Christi: in quo primùm amplitudo & magnificentia regni describitur, usque ad versum 7. deinde usus illius exponitur tum contra regnum Satanæ, ver.7. tum er-*

ga Be-

ra Ecclesiam Dei, usque ad ver. 10. & postremò concludstur exhortatione fidelium ad obsequium & laudem, reliquis versibus. Est enim hic Jehova Christus, ad cujus expectationem Ecclesia vetus hu psalmu excitata est: ut primus versus summatim docet. Plurimæ] id est, omnes, quibus imperaturus est Christus: sunt doctæ.

3 Nubes & caligo] descriptio regni Christi, cujus mentionem psaltes in principio versus primi. Est autem descriptio tota fizurata, qua ostendit psaltes nihil esse in terra aut in cœlo quod non obsequatur & testimonium exhibeat regnanti Christo, idq; longè gloriosius quàm olim fuerit cùm lex traderetur, Exod. 19. & Deut. 4. & 5. Aut enim nubes & caligo, id est, inaccessus est & incomprehensibilis præ gloria. Justitia & judicium] id est, justissimus est in suos, & in adversarios, versu sequente. 4 Perlustrant] id est, potentissimus est, adeò ut nihil quamvis firmum coram eo possit consistere, duobus versibus. 6 Indicant] id est, gloriosissimus est, cujus gloriæ & justitiæ specula evidentissima relucent in cœlis, & omnium populorum oculis sunt expositæ, ut fiant inexcusabiles: ut psalm. 19. 2. 7 Pudore suffundantur] altera pars psalmi, de usu magnificentissimi illius regni quod modo prædicavit psaltes; primùm quidem in idololatras, & idola ipsa, adversus quæ gloriosa apostrophe prophetæ utitur, hoc versu; deinde in Ecclesiam Dei, sequentibus.

Idolis] vide Levit. 19. 4. 8 Audiens] secundus locus de usu regni Christi in Ecclesia: est autem duplex; primus, pax & gaudium in spiritu per auditionem verbi; secundus agnito judiciorum & justissimæ administrationis ejus. Tzijon] id est, Ecclesia a te recreatur verbo & opere sic psalm. 48. 12. 9 Elatus es] judicio tuo, de quibus versu 8. Supra omnes Deos] ut supra 95. 3. 10 Amantes Jehovæ] conclusio hortatoria ad sectandum bonum, fugiendum malum, & Deum autorem boni celebrandum. Servans animas] ætiologia superioris documenti a promissionibus vitæ præsentis & futuræ, duobus versib. 11 Lux] vide Esther 8. 16. Sata est] id est, reposita, & latens velut semen mandatum terræ; sed suo tempore proditura.

PSALMUS XCVIII.

Psaltes Judæos gentes, & res omnes creatas hortatur, ut gratulentur Christo de inimicis triumphanti.

1 PSALMUS. Cantate Jehovæ canticum novum, quia mirabilia fecit: salutem attulit ei Dextera ipsius, & brachium sanctitatis ipsius.

2 Notam fecit Jehova salutem suam, ante oculos ipsarum gentium revelavit justitiam suã.

3 Recordatus est benignitatis suæ, & suæ fidei erga domum Jisraëlis: vident omnes fines terræ salutem Dei nostri.

4 Clangite Jehovæ tota terra, [a] fragore edito cantate & psallite.

5 Psallite Jehovæ cithara, cithara & [b] psalmodia.

6 Tubis & sono buccinæ clangite coram rege Jehova.

7 Perstrepat mare, & quæ [c] implent ipsum, orbis habitabilis & habitantes in eo.

8 Flumina complodant manu, pariter montes cantent,

9 Coram Jehova, quia advenit [d] ad judicandum terram; judicaturus est orbem habitabilem [d] justè, & populos [e] rectissimè.

[a] Heb. *fragorem edite & cantate.*

[b] Heb. *voce psalmi.*

[c] Heb. *plenitudo ipsius: ut sup.* 96. 11

[d] Heb. *in justitia.*

[e] Heb. *in rectitudinibus: ut suprà.* 96. 10.

ANNOTATIO.

1 Psal.] *Psalmus est propheticus de Christo rege, qui devicta carne, mundo, peccato, morte, & satana triumphavit. Est autem* ἐπινίκιος *constans primùm narratione magnificentiæ ejus, ver. 1. & 3. deinde hortatione ut res omnes creatæ applaudant triumphanti Christo, a ver. 4. ad finem; quæ duo summatim proponuntur ver. 1.* Canticum novum] *ut suprà 33. 3.* Salutem attulit] *3. vicit inimicos suos virtute sua: humanitus dictum. vide Jeschahh. 59. 16. & 63. 5.* 2 Notam fecit] *i. salutem suam omnibus gentibus gratiosè promulgavit.* 3 Recordatus est] *id est, demonstravit se recordari promissionis factæ Abrahamo, Gen. 22. 18. ut Gen. 8. 1.* 4 Clangite] *altera pars psal. hortatio ad laudem, scatens hyperbolis & allegoriis ad amplitudinem gaudii adumbrandam.* 9 Ad judicandum] *ut sup. 96. 13.*

PSALMUS XCIX.

Psaltes infinitam potentiam Christi regis nostri, justitiam, & gratiam in omnes gentes prædicat: ab exemplo majorum constantem eam fore docet: ac proinde omnes hortatur ad colendum & prædicandum regem.

1 JEHOVA regnat: commoveantur populi: insidens Cerubinis *regnat*, nutet terra.

2 *Regnat* Jehova Tzijone magnus, etiam altus *est* supra omnes populos.

3 Celebrent nomen tuum magnum & reverendum, *quia* sanctum est.

4 Tu quoq; [a] robustissime rex, judicium amans: tu, *inquam*, constituis [b] quod est rectissimum, judicium & justitiam in Jahhakobo tu perficis.

5 Exaltate Jehovam Deum nostrum, & incurvate vos ad [c] scabellum pedum ejus; *quia* sanctus est.

6 Moschem & Aharonem cum sacerdotibus ipsius, Schemuelemque cum invocantibus nomen ipsius; inclamantes Jehovam, ipse illicò exaudivit eos:

7 In columna nubis allocutus est eos: observantes testimonia ipsius, & statutum *quod* dederat illi.

8 Jehova Deus noster, tu exaudivisti eos: Deus fortis condonans fuisti eis, etiam cùm ultionem sumeres de actionibus eorum.

9 Exaltate Jehovam Deum nostrum, & incurvate vos ad montem sanctitatis ejus: quia sanctus est Jehova Deus noster.

[a] Heb. *robur regis: hypallage.*

[b] Heb. *rectitudines.*

Exod. 19. & 32. *Num.* 17. 11. 1. *Schem.* 12. 20.

ANNOTATIO.

1 Jehova regnat] *Ode est invictam continens hortationem ad laudes Dei, Amabæa tribu clausula repetitam, a tribu argumentis: primum est ab amplitudine & potentia infinita regni; tribu primis versibus; secundum, a beneficentia, justitia, & pietate in populum Dei collata per Christum, duobus versibus; tertium, ab exemplo majorum, inde ad finem usque.* Commoveantur] *id est, serio timore perculsi componantur ad*

Christum

Christum regem suum agnoscendum. Insidens Cerubinis]*id est, ille ipse Deus qui Israëlitis præsentem se aspectabilem fecit, & responsa dedit, Exod. 25. 22. sic proleptice hoc ver. comprehendit psalles duo sequentia documenta.* Nutet terra]*id est, contremiscat a præsentia ejus, quasi dicat, res omnes creatæ, animatæ, atque inanimæ percussæ præsentia ejus exhibeant ei summam reverentiam.* 2 Regnat Jehova]*id est, nunc demum Christum demonstrat se tam gentium, quàm Judæorum regem esse.* 4 Tu quoque]*secundus locus a beneficentia, ut dictum est in ver. primum.* Robustissime rex] *id est, qui es robur ipsissimum, & de tuo regibus servato, tuis suppeditas robur.* In Jahhakobo] *id est, in Ecclesia tua, quæ olim definiebatur Jahhakobi sive Israëlis nomine.* 5 Scabellum pedum ejus]*id est, ad solum usq; vel pavimentum templi, cui d cunctus esse tanquam impositi pedes Jehovæ insidentis Cerubinis; ut 1. Chronic. 28. 2.* 6 Moschem & Aharonem]*tertius locus ab exemplo; quo ostendit psalles merito ab Ecclesia Catholica Christum regem prædicandum esse per comparationem meritorum, hoc modo: si intercedente Moschæ & sacerdotio Levitico Deus populum Israëlis profectus est summis beneficiis, exaudiens eos, alloquens, condonans, & parcens in gravissimis offensionibus: quanto magis prædicandum est regnum Christi filii & hæredis in domo Dei, qui sacerdotio æterno nos conciliavit patri? Hoc autem genus argumentationis in Epistola ad Hebræos copiosè exponitur.* 8 Jehova Deus noster] *emphatica apostrophe ad Deum; qua prophesa ostendit eum populi misertum esse pro veritate fœderis sui, mera sua gratia.*

PSALMUS C.

Psaltes Ecclesiam ad laudes Dei hortatur propter gratuitam electionem, vocationem, & beneficentiam constantem ipsius.

1 'PSALMUS *pro gratiarum actione.* Clangite Jehovæ 'omnes *incolæ* terræ.
2 Colite Jehovam cum lætitia, venite in conspectum ejus cum cantu.
3 Agnoscite Jehovam 'esse Deum, ipsum effecisse nos ('non autem nos ipsos) populum suum & gregem pastus sui.
4 Ingredimini portas ejus cum gratiarum actione, atria ejus cum laude: gratias agite ei, benedicite nomini ejus.
5 Nam bonus est Jehova, in seculum est benignitas ejus, & usque ad [a]generationem quamque 'fides ejus.

[a] Heb. *generationem & generationem*

ANNOTATIO

1 Psalmus] *Psalmus hic eucharisticus hortatur Ecclesiam ad colendum & prædicandum Deum, duobus argumentis: unum est gratuita electio & vocatio nostra in communionem fœderis cum Deo, usque ad ver. 3. alterum est perpetuus & constans beneficiorum fructus, ex quo vocationu divina facti sumus participes, ver. 4. & 5.* Omnes incolæ terræ]*tam gentes, quàm Judæi. ut interpretatur Apostolus ad Rom. 15.* 3 Esse Deum] *id est, autorem fœderis & dominum nostrum.* Non autem nos ipsos]*id est, nos nulla justitiâ nostrâ, aut recto animo dignitatem hanc nobis comparasse; sed ex gratuita ipsius benevolentia factum esse ut simus ipsi filii. vide Deut. 7. 7. & 9. 4. & sequentibus.* 5 Fides]*id est, constantia ad bonitatem & benignitatem communicandam cum Ecclesia.*

PSALMUS CI.

David rex factum Deo spondet se procuraturum sanctificationem suam, consilii, comitatus sui, totius regni, & Ecclesiæ.

1 'DAVIDIS *psalmus.* 'Benignitatem & jus canam: tibi, ô Jehova, psallam.
2 'Animadvertam 'viâ integrâ, quando 'venturus sis ad me: continenter ambulabo in integritate [a]animi mei, [b]'intra domum meâ.
3 Non proponam mihi ob oculos rem nefariam: 'factum 'declinantium odi, non adhærebit mihi.
4 'Animus perversus recedet a me; malum non agnoscam.
5 'Linguâ lædentem clàm proximum suum, 'ipsum excindam: elatum oculis, & [d]tumentem animo, ipsum non potero *ferre.*
6 'Oculi mei *attendent* ad veraces terræ, ut consideant mecum: ambulans via integra, is ministrabit mihi.
7 Non habitabit intra domum meam faciens dolum, loquens mendacia non stabilietur coram oculis meis.
8 'Singulis matutinis excindam omnes improbos terræ, ad rescindendum a civitate Jehovæ omnes operarios iniquitatis.

[a] Heb. *cordis: sic vers. 4. 5.*
[b] Heb. *in medio domus: sic infrà ver. 7.*
[c] Heb. *facere: infinitivus pro nomine.*
[d] Heb. *latum corde.*

ANNOTATIO.

1 Davidis Psalmus]*Psalmus est didascalicus, quo David in regno constitutus Deo solemniter vovet se officio suo fideliter defuncturum: constat is itaque duabus partibus; exordio, quo profitetur David se hoc solemni cantico obstrictum iri ad præstandum officium suum, ver. 1. deinde narratione, sive expositione singularu officii quod promittit Deo, ad finem usque. Videtur autem hic psalmus a David non ante susceptum regnum conscriptus esse, sed postquam rex confirmatus est; quo tempore ea constituit quæ ad cultum Dei & civilem administrationem pertinebant:* Benignitatem & jus] *id est, duo hæc me procuraturum spondeo Domino, tum ut benignitas a me popularibus meis prosit, tum ut sis adversus improbos exerceatur: qua duæ sunt verorum principum laudes: vide 2. Schem. 9. 1.* 2 Animadvertam]*narratio, sive expositio officii quod David vovebat Domino, constans ex tribus partibus: prima est de institutu & vita ipsius regis, a vers. 2. ad 5. secunda, de institutu regalis consilii, comitatus, & ministerii, a vers. 5. ad 8. tertia, de castigatione improborum, & purgatione totius regni per severam observationem disciplinæ civilis & Ecclesiasticæ, vers. 8.* Via integra]*id est, quàm integerrimè potero.* Venturus sis ad me]*id est, me recepturus ad te ex hac vita, aut alioqui rationem exacturus administrationis meæ. quasi dicat, semper attendam ad finem meum,*

ut cantò & religiosè ambulem. Intra domum] *Aetiam clàm intra privatos parietes.* 3 Declinantium] *a via rectâ, cujus meminit superiore versu.* 4 Animus perversus] *à debo operam ut deponam veterem hominem cum concupiscentiis ejus, & quod semel deposuero amplius non invadat me.* 5 Lingua lædentem] *id est, maledicos aut, maledictos depellam a me: secunda pars.* 6 Oculi mei] *à bonos consiliarios atque administros sollicitè adhibebo.* 8 Singulis matutinis] *tertia pars: id est, indefinenter regnum, regiam, Ecclesiamq; purgabo a malo.*

PSALMUS CII.

Ecclesia in captivitate diu versata Deum supplicat: suas calamitates, animumq; proponit; se ipsam confirmat recordatione naturæ & promissionum Dei, quarum complementum propediem fore ex adventu Christi, & communi vocatione gentium itaque Deum eras ut sua naturæ, promissionis, & gloriæ recordatus Ecclesiam conservet, ejq; benedicat in æternum.

1 ORATIO [a] *pro paupere cùm* [b] *obruitur, anxiu Jehovam effundente meditationem suam.*

2 [c] Jehova, audi orationem meam; & vociferatio mea ad te perveniat.

3 Ne abscondas faciem tuam a me, quo die *est* angustia mihi: inclina ad me aurem tuam, quo die inclamo; [a] festinanter exaudi me.

4 [d] Nam consumuntur ut fumus dies mei, & ossa mea ut focus exardescunt.

5 Percussum tanquam herba exaresc it cor meum, quia [e] obliviscor comedere cibum meum.

6 [f] Præ voce gemitus mei, adhæresc it os meum carni meæ.

7 [g] Similis sum plateæ deserti; sum tanquam bubo vastitatum.

8 [b] Assidue sum similis passeri, solitario in tecto.

9 Toto die probro afficiunt me inimici mei; insanientes contra me, [h] per me jurant.

10 Nam [i] cinerem tanquam panem comedo, & potiones meas cùm fletu misceo,

11 Propter indignationem tuam, & ferventem iram tuam: [k] quia sustulisti me, & abjecisti me.

12 Dies mei similes sunt [l] umbræ inclinatæ: & ego sicut herba exaresc ii.

13 [m] Tu autem Jehova in seculum permanes, & recordatio tui [n] in quamque generationem.

14 [o] Tu [p] surgens misereberis Tzijonis: quia tempus est faciendi gratiam ei, quia advenit statum tempus,

15 [q] Quo delectentur servi tui [r] lapidibus ejus, & pulveri ejus [s] gratiam faciant.

16 [t] Ut revereantur gentes nomen Jehovæ, & omnes reges terræ honorem tuum;

17 Cùm ædificans [u] Jehova Tzijonem, apparuerit in honore suo,

18 Respexerit ad orationem [x] nudatissimi; & non spreverit orationem eorum.

19 [y] Conscribatur hoc [z] in generationem posteram, ut [a] populus recreatus, laudet Jah:

20 Quòd prospectaverit ex alto *loco* sanctitatis suæ, Jehova e cœlis in terram intuitus sit,

21 Ad exaudiendum suspirium vinc̃i, ad solvendum [b] eos qui jam traduntur morti;

22 Ut enarrent [c] Tzijone nomen Jehovæ, & laudem ejus Jeruschalaimis:

23 [d] Congregantibus se populis simul, & regnis ad colendum [e] Jehovam,

24 [f] *Qui* affligens [g] hac via vires meas, curtat dies meos.

25 [h] Dico *itaque*, mi Deus fortis, ne auferas me [i] mediis diebus meis: [k] per generationem æternam *sunt* anni tui:

26 [l] Antè *quam* terram fundasses, & opus manuum tuarum *essent* cœli.

27 Ista peritura sunt, tu autem permanes; ista, inquam, omnia ut vestimentum veterascent, ut indumentum mutabis ea atque mutabuntur.

28 Tu verò idem es, & anni tui non finiuntur.

29 [m] Filii servorum tuorum habitent, & semen eorum stabiliatur coram te.

[a] Heb. *festina exaudi.*

[b] Heb. *assiduus sum ut sim sicut passer.*

[b] Heb. *filios, mortis: ut psal. 79. 11.*

[c] Heb. *in medio dierum meorum.*

[d] Heb. *in generationem & generationem.*

[e] Heb. *surges misereberis.*

ANNOTATIO.

1 Oratio] *hujus orationis (quam Danielem aut alium prophetam scripsisse sub finem deportationis Babylonicæ verisimile est) partes sunt quatuor: prima est exordium auditentem faciens, vers. 2. & 3. secunda, expositulatio sive narratio mali quo obruebatur Israël, usque ad vers. 13. tertia, propositio argumentorum quibus confirmatur animus ad sollicitandum & expectandum Deum, inde usque ad vers. 25. postrema, conclusio petitoria, ad finem usque.* Pro paupere] *nimirum populo Israëlis solitario, nudo, vinclo, & vexante in morte præsentissima apud Babylonios.* Obruitur] *ut psal. 61. 3.* 2 Jehova] *exordium, ut modo dictum est.* 4 Nam] *expostulatio, sive narratio malorum quæ perpessebatur populus: sunt autem illius tres loci; primus a vanitate & simbecillitate ipsius, tribus versibus; secundus, ab improbitate aliorum miseros perfidè destruentium, tribus alterius, terrum, ab ira & plagis missis a Deo, vers. 10. ad 13.*

5 Obliviscor] *id est, tam graviter premor angustiis; ut nonn recordetur animus, sed fastidiat cibum.* 6 Præ voce gemitus] *id est, diuturnitate malorum clamorumq; ematior atque exhaurior: sic Ijobi 19. 20.*

7 Similis sum] *id est, ab omnibus relictus sum, duobus versibus; & omnibus exosus, vers. 9.* 9 Per me jurant] *id est, factum de nomine meo juramenti & execrationis formulam: sic Num. 5. 27. & Jeschabh. 65. 15.* 10 Cinerem tanquam panem] *id est, in terram dejectus sum miser: hyperbole notissima.*

11 Quia sustulisti me] *id est, gravissimè & valentissimè abjecisti me: ut cùm non molli remisso, brachio, sed elato aliquid vibratur aut deturquetur in terram: metaphora.* 12 Umbræ inclinatæ] *id est, propè est ut occidam, quemadmodum occidente sole maxima sunt umbræ & inclinatissima.* 13 Tu autem Jehova] *tertia pars psalmi, propositio argumentorum quibus fidelis confirmantur & adducuntur ad invocandum Deum. Sunt autem argumenta duo, unum, a natura Dei constante; alterum, a gloria ejus:*

quæ

quæ duo prolepticè hoc versu posita in sequentibus ex ordine explicantur. 14 Tu surgens] *explicatio prioris argumenti à constante tam natura Dei qua est misericors, tum promissionibus quas antè sectas populo de restitutione post annos septuaginta, Jirmeja 25. & 29. 10. postremò à fine, ut muoseſtat Deus; vers. 16. & sequentibus.* 15 Quo delectentur] *id est, quo populus tuus expectatione sua fruatur, & terram (quæ nunc desolata jacet) antiquo honori cultuiq; restituat.* Lapidibus] *id est, structura redintegratæ synecdoche.* Gratiam faciant] *id est, desertam terram & quasi lugentem recreent: prosopopœia.* 16 Ut revereantur] *finis petitionis, gloriæ Dei illustratio; quæ tenuiter quidem effecta est in restitutione populi; sed perfectè adventu Christi, vocatione gentium, & instauratione Ecclesiæ catholicæ absolutæ: quo sequentia omnia pertinent.* 17 Jehova] *Christus, ut infrà vers. 23.* 18 Nudatissimi] *id est, deserti ab omnibus abjecti, & egentis populi. hanc vocem propter antecedentia & sequentia, ipsumq; vocis etymon sic usum est accipere.* Non præverit] *id est acceperit: historia.* 19 Conscribatur] *explicatio posteriorum argumenti à gloria Dei, quæ tenuibus illis principiis suis in Ecclesiam Christi diffundanda prima restituto populi ex deportatione Babylonica figura fuit & documentum restitutionis per Christum.* In generationem posteram] *id est, ad utilitatem & documentum Ecclesiæ Christi, cujus dies ultimus sive posteri appellantur, ut Jesaiahh. 2. 2. & Hebr. 1. 1.* Populus recreatus] *id est Ecclesia instaurata, restituta, à Christo.* 21 Tzijone] *id est, in Ecclesia: vide psalm. 2. 6.* 23 Congregantibus] *id est, Ecclesia sive cœtu fidelium ex omnibus gentibus convocato, adunatoq; per Christum: cujus sanguine ex utrisque factum est unum corpus. Epheſ. 2. 13. & 14.* Jehovam] *id est, Christum liberatorem suum, de quo vers. 20. & 21.* 24 Qui affligens] *id est, qui idem nunc ad tempus autor est præsentis calamitatis meæ, quæ jam jam videor moriturus.* Hac via] *id est, hac ratione ac modo.* 25 Dico itaque] *ultima pars psalmi, continens deprecationem præsentis mali, hoc versu & precationem sempiterni boni, vers. ultimo: ducto argumento a constanti natura Dei, de quo suprà vers. 13. & sequentibus.* Ne auferas me] *id est, ne finas me evanescere, sed promiserordia tua gratiam fac mihi, ut suprà vers. 14. sic compellat Ecclesia Christum servatorem suum.* Mediis diebus] *id est, casu præpropero & præveniente nos, antequam tempus præstitutum promissionum tuarum evenerit; ut suprà vers. 14.* Per generationem] *id est, tu sempiternus es, ac proinde filios in æternum gignis: humanitus dictum.* 26 Antequam] *explicatio sive exornatio æternitatis Dei a comparatione rerum creatarum; sive in præteritum tempus, quo Deus omnes res creatas præcessisse dicitur, hoc versu; sive in futurum, quo dicitur permansurus illis pereuntibus, duobus sequentibus.* 29 Filii servorum tuorum] *id est, vera & germana Ecclesia tua membra conservantur in æternum virtute tua, & tibi cura sint.*

PSALMUS CIII.

Davidi seipsum ad benedicendum Deo excitans recenset gratiam illius erga se, & erga Ecclesiam totam verbo, operibus, & testatam, ac postremò erga res omnes creatas potente ipsius regno demonstratam: ideoq; res omnes creatas in cœlo & in terra invitat ad Dei laudes secum prædicandas.

1 ODE *Davidi.* Benedic anima mea Jehovæ, & omnia intestina mea nomini sanctitatis ejus.

2 Benedic anima mea Jehovæ, & ne obliviscaris [a] ullius beneficiorum ejus:

3 Qui condonat omnes iniquitates tuas, qui medetur omnibus morbis tuis:

4 Qui vendicat a fovea vitam tuam, qui circumtegit te benignitate & miserationibus.

5 Quo satiante bonis quibusque os tuum; [b] servas te recentem tanquam aquila, *tanquam* puertitia tua.

6 Facit [c] quæ justa sunt Jehova, & judicia omnibus oppressis.

7 Notas facit vias suas Moschi, posteris Jisraëlis actiones suas.

8 Misericors & gratiosus Jehova; longanimis, & multus benignitate,

9 Non in æternum litigat, neque in seculum iram asservat;

10 Non secundum peccata nostra fecit nobis, neque secundum iniquitates nostras refert nobis;

11 Sed quàm alti sunt cœli supra terram, prævalet benignitas ejus erga timentes eum:

12 Quàm longè abest oriens ab occidente, longè amovet a nobis defectiones nostras.

13 Ut miseretur pater filiorum, miseretur Jehova timentium ipsum.

14 Nam ipse novit figmentum nostrum, memor pulverem nos esse.

15 Ipsius mortalis similes fœno dies esse; sicut flos agri, sic florere *ipsum.*

16 Quum ventus pervadit ipsum, mox non esse, [d] neque agnosci ipsum amplius a loco suo.

17 At benignitas Jehovæ inde a seculo usque in seculum est erga timentes ipsum, & justitia ejus erga filios filiorum:

18 Erga observantes fœdus ipsius, & erga memores mandatorum ejus ad faciendum ea.

19 Jehova in cœlis stabilivit solium suum, & regnum ipsius in omnia dominium habet.

20 Benedicite Jehovæ, angeli ejus; valentissimi robore, efficientes verbum ejus, auscultantes voci verbi ejus.

21 Benedicite Jehovæ omnes exercitus ejus, ministri ejus facientes placitum ejus.

22 Benedicite Jehovæ omnia opera ejus in omnibus locis dominationis ejus; benedic anima mea Jehovæ.

[a] Heb. *omnium.*

[b] Heb. *renovas te.*

[c] Heb *justitias. Exo. 34. 6. Nechemiæ. 9. 17 & psal. 86. 15.*

[d] Heb. *neque agnoscit ipsum amplius locus suus: mos passiva voce frequens amplificandi.*

Deut. 7. 9 Gen. 13.

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode est ἐπαινετικὸν genera (ut vocant) κυκλοτερὲς, continens exordium sive propositionem laudis, duobus versibus; narrationem argumentorum ad laudem Dei pertinentium, a versu 3. ad 20. & conclusionem hortatoriam ad laudes Dei prædicandas, in fine. Sunt autem quatuor sequentes Psalmi certo consilio adjuncti, ut uno contextu haberet Ecclesia laudationum Dei argumenta, tum ordinaria erga Ecclesiam,*

Ecclesiam, hoc Psal. & res omnes creatas, Psal. 104. tum extraordinaria, sive erga Ecclesiam beneficiorum collegatum nomine, Psalm. 105. & 106. sive erga omnes. Psalmo 107. 2 Benedic anima mea] *exordium, quo sui ipsius excitat, hortatur & propheta ad benedicendum Deo ex toto corde, toto animo, totis viribus.* Benedicatorum] *quæ totidem sunt argumenta laudis sequentibus exposita sic transitur ad narrationem sive recensionem beneficiorum Dei.* 3 Qui condonat] *narratio sive recensio beneficiorum Dei, primum singularium erga prophetam ipsum, tribus versibus; deinde communium erga Ecclesiam totam, a vers. 6. ad 19. postremo, universalium erga res omnes creatas, vers. 19.* 5 Quo satiante] *id est, qui animum tuum ita alit & fovet beneficiis, ut semper sis vegetus & recens, infractusq; permaneat ab omnibus incommodis. Quamobrem hæc firma piorum constitutio cum vegeta aquilarum senectute comparatur; quæ a natura sunt velocissimæ, & amplius adhuc velocitatem essent (adeò sunt vegeto corpore) nisi superni vestitum illarum adimeret senio succrescens curvitas sua rostrum in sterilis consistimoveret, unde fit ut aquilæ conficiantur inedia: vide Aristot. lib. 9. de historia animalium cap. 32. & Plinium lib. 10. cap. 3.* Puerilis tua] *id est, ita recentem servat, ut si de integro natus & puer factus esses: simile est eodem pertinens, Judic. 5. 21.*

6 Facit quę] *alter locus beneficiorum communiter ad Ecclesiam pertinentium; cujus partes sunt beneficia, hoc vers. & documenta, sequente versu.* Quæ justa sunt] *vide supra psalm. 97. 2.* 8 Misericors] *explicatio actionum Dei quas modò nominavit; maximè verò gratiæ & misericordiæ erga Ecclesiam, quæ Deus dicitur remittere iram, pœnas, & peccata; & omnia nobis paterne condonare, misertus nostri & suæ gloriæ rationem habens, hæc usque ad vers. 19.* 9 Non in æternum] *explicatio gratiæ Dei, quam superiore vers. dixerat.* Iram asservat] *similem locutionem vide Levit. 19. 18. & Nachum. 1. 2.* 11 Quam alti sunt cœli] *elegantes similitudines duæ a rebus aspectabilibus sumptæ, ad amplificandum Dei gratiam & misericordiam. quasi dicat, altior est illa, latior, & profundior quàm totus mundus, qua suos bono cumulat & abercet malo.* 13 Ut miseretur] *explicatio misericordiæ, quam dominaverat psalter vers. 8. a comparatione patris.* 14 Nam ipse novit] *etiologia misericordiæ Dei erga nos, continens causas duas; notitiam miseriæ nostræ, tribus versibus; & constantem ipsius naturam in benignitate, justitiâq; conservanda ex fœdere cum Ecclesia inito per Christum, vers. 17. & 18.* Figmentum] *id est, quasi figulinum & fragilem constitutionem nostram, ut sequentibus exponitur.* 16 Neque agnoscit] *ut Job 7. 10.* 19 Jehova] *tertium argumentorum genus ad laudem Dei pertinentium, ministrum dominatus ejus universalis in cœlo & in terra.* 20 Benedicite Jehovæ] *Conclusio, qua provocat ad laudes Dei primùm res omnes creatas, duobus versibus; deinde omnia facta ejus, & postremo suum ipsius animum, vers. ultimo.* 21 Exercitus ejus] *ut Genes. 2. 1.* Ministri ejus facientes] *id est, quæcunque res creatæ vos comparatis ad placita ejus exequenda, sive animatæ, sive inanimæ, ut psalm. sequente vers. 4.* 22 Omnia opera ejus] *id est personæ, res, facta, quæcunque creavit aut facit, omnia Dei laudes vestris modis & facultatibus testari jubete.*

PSALMUS CIIII.

Psaltes seipsum ad Deum laudandum concitans, enarrat argumenta laudis ejus a rebus creatis: itaque ordinem creationis cœli & terræ, & dispositionem ex parte attingens; administrationem rerum dispositarum a Deo & usum earum quem creaturæ percipiunt in aëre, terra, & mari, omnium conservationem a Deo factam exponit: postremò omnia secum ad prædicandas Dei laudes hortatur, & contra nocentibus malè precatur.

1 BENEDIC anima mea Jehovæ. Jehova Deus mi, magnus es valde; magnificentiam & decorem induisti,

Gen. 1. 3. 2 Amiciens te luce tanquam panno, extendens cœlos tanquam aulæum.

ibid. vers. 6. 3 Qui contignat aquis cœnacula sua; qui disponit densas nubes in vehiculum suum, qui it at super alas venti.

Hebr. 1. 7. 4 Qui facit angelos suos ventos, ministros suos ignem flammantem.

5 Fundavit terram super bases ejus, ne dimoveretur in seculum & perpetuum.

Gen. 1. 2. 6 Abyssо ut indumento operueras eam, supra montes stantibus aquis:

idem. ver. 6. 7 Ex increpatione tua diffugerunt, a voce tonitru tui acceleraverunt *fugam.*

8 Conscenderunt *per* montes, descenderunt *per* convalles; in locum quem fundaveras ipsis.

9 Terminum opposuisti, ne transeant; ne revertantur ad operiendum terram.

10 Qui emittis fontes per valles, *ut* inter montes ambulent,

11 Potum præbeant omnibus animantibus agri, frangant onagri sitim suam,

12 Juxta illos volatilia cœli habitent, e medio frondium edentia vocem.

13 Qui irrigat montes e cœnaculis suis, ut a fructu operum tuorum satietur terra.

14 Faciens ut germinet fœnum ad jumenta, & herba ad hominis [a] usum; ut depromant cibum e terra:

15 Qui vino lætificat cor mortalis, [b] nitidam efficit faciem oleo; & cibo cor mortalis fulcit.

16 Satiantur arbores Jehovæ, cedri Libani quas plantavit:

17 (Ubi aviculę nidificent) abietes domicilia ciconiæ,

18 Montes excelsissimi [c] rupicaprarum, petræ [d] montanorum muriam perfugium.

19 Statuit lunam in statu tempora, solem agnoscentem occasum suum.

20 Disponis tenebras, ut sit nox; qua erepunt omnia animantia sylvæ;

21 Juvenes leones rugientes ad prædam, & quidem quærendo a Deo forti escam suam.

22 Exorto sole recipiunt se, & in lustris suis recubant:

23 Prodit homo ad opus suum, & ad culturam suam usque ad vesperam.

24 Quàm ampla sunt opera tua, ô Jehova! quàm ea omnia [f] sapienter fecisti! quàm plena est terra possessione tua!

a Heb. *ministerium.*
b Heb. *nitidam efficiendo.*
c Heb. *rupicaprii.*
d Heb. *montanii muribus.*
e Heb. *facit.*
f Heb. *in sapientia.*

25 'In ipso mari magno & ꝫ spatioso; illic reptilia sunt atque innumera, animantia parva cum magnis.
26 Illic naves ambulant; 'balæna quam formasti, ludendo in eo.
27 'Omnia ista in te expectationem habent, ut des escam ipsorum tempore suo;
28 Te dante ipsis colligunt, aperiente manum tuam satiantur bono:
29 Abscondente faciem tuam conturbantur, recipiente spiritum eorum expirant, & in pulverem suum revertuntur:
30 Emittente spiritum tuum 'recreantur: de nique renovas faciem terræ.
31 'Sit honor Jehovæ in seculum, 'lætetur Jehova in operibus suis:
32 Qui intuente terram, tremit illa; attingente ipsos montes, fumant.
33 Canam Jehovæ in vita mea, psallam Deo meo quamdiu fuero.
34 'Suavis erit de eo meditatio mea, ego lætabor in Jehova.
35 Deficiant peccatores a terra, & improbi amplius non sint: benedic anima mea Jehovæ, halelu-jah.

ꝫ Heb. *Lato spatio.*

ANNOTATIO.

1 Benedic anima mea] *Ode est τριπερτιτὸς, quam non dubitamus a Davide conscriptam esse, & superiori ode de industria conjunctam, velut cohærentem argumento. Constat autem ex tribus summatim partibus: prima est exordium sive propositio totius argumenti, vers. 1. secunda, narratio argumentorum ad laudē Dei pertinentium a naturæ constitutione & conservatione, a vers. 2. ad 31. tertia, conclusio a benedictione Dei, inde ad finem usque. Sunt autem hujus exordii membra duo; unum, quo seipsum comparat psaltes; alterum, quo orationem ad Deum dirigit, & proponit magnificentiam ejus ab operibus, quibus quasi speciosa ornamenta dicitur circumvestire Deus.* Induisti] *humanitus dictum: ut sequentia ferè omnia attributa Deo.* 2 Amiciens] *narratio naturalium argumentorum ad Dei laudes pertinentium; non figillatim quidem omnia explicans; sed generatim & certo exemplo complectens documenta gloriæ Dei. Sunt autem ea aut creationis, cujus exponuntur opera tribus primis duobus effectā a Deo, usque ad vers. 10. aut ordinariæ administrationis in cælo, terra, & mari, inde usque ad vers. 27. aut denique conservationis, usque ad versum 31. In operibus porrò creationis recensentur primùm res superiores, usque ad vers. 5 deinde inferiores, de terra & aqua, usque ad 10. quibus omnibus ornari Deus dicitur humanitus, tanquam rex magnificus intus & foris omnibus instructus quæ ad cultum regalem pertinent, & stipatus valentissimo satellitio.* 3 Cœnacula sua] *id est, regionem aëris, velut in cœnacula nubibus distinctam.* Alas venti] *ut supra psalm. 18. 11. & Jeschahh 19. 1.* 4 Qui facit] *id est, ventis & igne utitur nuntiis, administris, voluntatis & judiciorum suorum; adeò ut angelorum quoque appellationem jure obtineant.* Ignem flammantem] *id est, coruscationes, fulgura, & similia æthereа.* 5 In seculum] *id est, tantisper dum seculum duraturum est, immota manent; cùm alia le vitate sua huc illuc deferantur.* 7 Increpatione] *id est, mandato Dei velut intonante, quod habetur Gen. 1. 6.* 8 Conscenderunt] *id est, dictum ac factum est: cùm primùm mandavit Deus, præcipites aquæ in suas stationes devenerunt, neque obstiterunt adversi montes, convalles, aut aliud quidquam, quin mandato Dei confestim obtemperarent.* 9 Terminum opposuisti] *ut Jobi 38. 10. & Jirmejæ 5. 22. hoc autem de ordine naturæ accipiendum est: nam diluvium extra ordinem accidit: Genes. 7.* 10 Qui emittis] *transitio ad secundum narrationis locum, de administratione ordinaria Dei: ubi agitur de usu primùm aquarum inferiorum & superiorum, usque ad vers. 19. deinde dei & nocti, a vers. 19. ad 25. & postremo maris, vers. 25. & 26.* 13 Qui irrigat] *hactenus de aqua fontana: nunc de aqua pluvia, & nubium distillatione.* Cœnaculis suis] *de quibus supra vers. 3.* Ut ex fructu] *id est, ut homines & animantia singula comedant de fructibus terræ, quos tuum opus suppeditat: metonymia. sic accipiendum est sequentes versus communstrant, in quibus primùm de voluntariis & insativis plantis, vers. 14. posteà de sativis & cultura hominis provenientibus, vers. 15. denique de omnibus universè agitur usque ad vers. 19.* 15 Qui vino] *id est, qui gratiosè largitur hominibus non tantùm vitam, sed etiam subsidia vitæ qualibet: sive necessaria, ut panis est, sive utilia, ut vinum, sive jucunda & ad ornatum voluptatemq; pertinentia, ut sunt unguenta ex oleo.* 16 Satiantur] *id est, cujus opere aluntur abundè insativæ plantæ, non ab hominibus, sed a Deo posita & culta: quod genus plantarum eas fere & superat amplitudine quæ seruntur arte.* 17 Abietes] *Hebraicam hysteroſin & pleonasmum relativi cum antecedente in hoc sermone frequentissimum evidentia causa sustulimus.* 18 Montes excelsissimi] *id est, cujus opere aquam asperrimi & horrentia loca satiantur.* 19 Statuit lunam] *id est, lunam & solem disponit, ut noctis & diei instrumenta essent: quorum usus in sequentibus explicatur usque ad vers. 25.* In stata tempora] *de quibus Genes. 1. 14.* 21 Rugientes] *id est, rugitu suo tanquam voce escam exoptantes a Deo; quod sequens expressis ostendit.* 24 Quàm ampla sunt] *exclamatio conjuncta admirationi; in quam propheta irrumpit, postquam observavit usus tam mirificos administrationi Dei. Eam autem commendat tribus nominibus, a potentia maxima, sapientia, & innumerabilitate operum Dei.* Possessione tua] *id est, rebus quas possides & regis, ut possessor justus.*
25 In ipso mari] *tertia pars administrationis Dei, spectans mare & quæ sunt in eo: ut observatum est supra vers. 10.* 26 Balæna] *vide Ijobi 41.* 27 Omnia ista] *terrestria, aëria, & aquatilia: tertium narrationis locum de rerum conservatione, ut dictum est in vers. 10.* 30 Recreantur] *id est, propagatione seminis quasi de integro creantur, & renovantur rerum creatarum formæ.* 31 Sit honor Jehovæ] *conclusio a laudatione Dei, cujus tria sunt membra; primum est, generalis provocatio rerum creatarum ad laudem tribuendum Deo, duobus versibus: secundum, singularis professio laudis quam suo nomine psaltes attribuit Deo, vers. 33. & 34. ultimum, improborum excidium, eorumq; omnium qui Dei laudibus adversantur, vers. ultimo: quæ tria clauduntur hortatione eadem quæ habetur in principio psalmi.* Lætetur Jehova] *id est, ves omnes creatæ ita laborent in promovendo honore Dei, ut ipsis delectetur Deus: & revereantur potentiam ejus; qua alioqui solo intuitu vel contactu perderet etiam valentissimas ipsarum, nisi honorarent Deum; sequente versu.* 34 Suavis erit] *id est, ex animo lætissimo & alacerrimo bono-*

honorem ej tribuam, adductus suavitate ipsius & beneficiorum quæ ab ipso accipimus: ad hanc interpretationem nos adduxit sequentis membri comparatio. 35 Halelu-jah *id est, laudate Jah: sed Hebraas voces quia olim in vetere Ecclesia & Apostolorum scriptis servata sunt, similiter servare placuit: ut Apocalyps. 19. vers. 1. 3. & sequentibus.*

PSALMUS CV.

David hortatur Ecclesiam Dei ad celebrandum & colendum ipsum, tum propter gratuitum fœdus cum ipsis a Deo initum, tum propter singularia alia Dei beneficia quæ ab ipso populus accepit, inde a fœdere cum Abrahamo inito. Quamobrem illis summatim & ordine expositis, docet omnia accepta esse ferenda gratuitæ promissioni Dei, & agnoscenda sancto ac fidelis obsequio.

1. *Chronic. 16 8.*

1 CELEBRATE Jehovam, proclamate nomen ejus; notas facite in populis actiones ejus.

2 Canite ei, psallite ei; confabulamini de omnibus mirabilibus ejus.

[a] Heb. *sanctitatis ejus.* [b] Heb. *cor.*

3 Laudibus vos efferte in nomine [a] sancto ejus, lętetur [b] animus quærentium Jehovam.

4 Requirite Jehovam & robur ejus; quærite faciem ejus jugiter.

5 Recordamini [c] mirabilium ejus quæ fecit; prodigiorum ejus, & judiciotum oris ejus,

6 O semen Abrahami servi ejus, ô electi ejus filii Jahhakobi.

7 [d] Hic *est* Jehova Deus noster, in tota terra judicia ejus *sunt*.

8 Recordatur in seculum fœderis sui, verbi *quod* præcepit in millegenerationes,

Gen. 26. 3. 9 Quod pepigit cum Abrahamo, & juramẽti sui *præstitit* Jitzchako,

Gen. 28. 13. & 35. 11. 10 Quod præstitit Jahhakobo in statutum, Jisraëli *in* fœdus [e] perpetuum:

[e] Heb. *seculi.*

Gen. 13. 15. & 15. 7. 11 Dicendo, tibi daturus sum terram Cenahani, [f] funiculum possessionis vestræ.

[f] Heb. *numerus. Gen. 34* 12 [g] Quamvis essent homines [g] pauci, planè pauci & inquilini in ea,

30. 13 Itarentque a gente in gentem, a regno in populum alium:

[h] Heb. *homini.* 14 Non permisit [h] cuiquam opprimere eos, etiã reprehendit propter eos reges,

Gen. 13. & 26. & 31. 15 Ne attingitote (*inquiens*) unctos meos, & prophetas meos ne afficitote malo.

Gen. 42. 16 Cùm [i] advocans famem super terram, omnem scipionem panis fregit;

[i] Heb. *in servum.* 17 Miserat ante eos virum præstantem; *qui* [i] ad servitutem venditus erat, Josephum:

Gen. 37. & 45. 5. & 7. 18 Cujus pedem afflixerunt [k] compede, ferrum subivit ipse,

& 50. 20. 19 Usq; ad tempus quo erat adventurum [l] verbum ipsius: sermo Jehovæ probavit eum:

[l] Heb. *anima ipsius.* 20 Mittens rex expediri jussit eum, & dominator populorum idem solvit eum.

Gen. 41. 14. Ibidem. ver. 40. 21 Præposuit eum dominum familiæ suæ, & dominatorem in totam possessionem suam:

22 Ut vinciret principes ejus ex animo suo, & seniores ejus informaret.

Gen. 46. 23 Deinde venit Jisraël in Ægyptum, & Jahhakob peregrinatus est in regione [m] Chami,

Exod. 1. 7. & sequentib. 24 Ubi cùm fecisset Deus ut fœtificaret populus suus valde, & potentiorem eum effecisset hostibus suis;

[b] Heb. *cor.*

25 [n] Mutavit [b] animum istorum ut odio haberent populum suum; ut machinarentur contra servos suos.

Exo. 3. & 4. 26 Misit Moschem servum suum, Aharonem quem elegerat:

27 Qui proposuerunt [o] apud eos verba signorum ejus, & prodigiorum in regione Chami.

Exod. 10. 21. 28 Misit tenebras, & obtenebrarunt eam; [p] neque rebellarunt *signa* contra verbum ejus.

Exod. 7. 23. 29 Mutaverat aquas illorum in sanguinem, & morte affecerat pisces eorum.

Exod. 8. 6. 30 Abundè produxerat terra illorum ranas, invadentes penetralia regum illorum.

Exod. 8. 17. & 24. 31 Simulac edixit, advenerat colluvies animalium; pediculi in totum terminum eorum.

Exodi. 9. 23. 32 Reddiderat pluvias eorum grandinem, ignem [q] maximè flammantem in regione illorum:

[q] Heb. *flammarum.*

33 Quibus percussit vites illorum, & ficus illorum; confregitque arbores termini illorum.

Exod. 10. 13. 34 Simulac edixit, advenerat locusta; & melolontha, eaque innumera:

35 Quæ comedit omnem herbam regionis eorum, comeditq; fructum terræ illorum.

Exod. 12. 29. 36 Tandem percussit omne primogenitum in regione illorum, [r] principium omnis potentiæ illorum.

Exod. 12. 35. Exod. 11. 8. & 12. 38. & seq. 37 Tum eduxit eos cum argento & auro, [s] nec fuit in tribubus ejus qui labaret.

38 Lætati sunt Ægyptii cùm exirent hi, quia irruerat pavor horum super ipsos.

Exod. 13. 21. 39 Expandit nubem pro tegumento, & ignẽ ad illustrandum noctem.

Exod. 16. 40 Petente *populo*, adduxit coturnices; & pane cœlorum satiavit eos.

Exod. 17. 6. & Num. 20 11. 41 Aperuit rupem, & effluxerunt aquæ; ambulantes per siticulosa *loca*, *ut* fluvius.

Gen. 15. 13. 42 Quia recordabatur verbi sanctitatis suæ, cum Abrahamo servo suo *habita*;

Exodi. 15. & Num. 33. 3. 43 Ideo eduxit populum suum cum gaudio, cum cantu electos suos.

Num. 20. & 21. Deut. 31. 13. & seq. 44 Deditq; eis regiones gentium, qui [t] labore nationum hæreditariò possident:

45 Ut observent statuta ejus, & leges ejus custodiant. Halelu-jah.

ANNOTATIO.

1 Celebrate] *ode est*, ἐπινίκιον, *continens exordium, sive propositionem hortatoriam ad celebrandum & colendum Deum, usque ad vers. 7. deinde narrationem causarum singulari modo ad Ecclesiam pertinentium. Quamobrem huic psalmus a David appositè duobus præcedentibus adjunctus est, ut apparet ex 1. Chron. 16.* 5 Mirabilium ejus] *prolepsis, id est, propositio summa sequentis narrationis.* 7 Hic est Jehova] *narratio causarum ex quibus Ecclesia provocatur ad laudandum & colendum Deum. Sunt autem in universum duæ; una est fœdus ipsius gratuitum cum Ecclesia; altera, mirabilis administratio ex fœdere;*

quæ duo summatim hoc versu posita ex ordine postea tractantur: fœdus quidem, a vers. 8. ad 12. administratio verò inde ad finem usque. 11 Funiculum] *vide Deut. 32. 9.* 12 Quamvis essent] *altera pars narrationis de narrata administratione Dei, ad quam transit propheta per occupationem hanc duobus versibus. Sunt autem tres narrationis partes; prima, de rebus narratis à Deo gestis ante profectionem in Ægyptum, usque ad vers. 16. secunda de rebus in Ægypto gestis, inde usque ad vers. 37. postrema, de rebus gestis post exitum ex Ægypto.* 16 Advocans] *id est, efficiens potenti verbo: humanitus dictum, ut 2. Reg. 8. 1. secunda pars narrationis, ut dictum est in versum 12.* Scipionem panis fregit] *ut Levit. 26. 26.* 18 Compede] *tanquam criminis capitalis fuisset reus: vide Gene. 39. 20.* 19 Verbum ipsius] *Dei videlicet, qui Josepho per somnia revelaverat ea quæ ipsi erant eventura, Gene. 37. 7. & 9.* Sermo Jehovæ] *id est, Jehova ex confisu arcano & voluntate sua exploravit hunc modum fidem ejus in servitute & carcere, ut metalla in catino probare solent: hypallage.* 22 Ut vinciret] *id est, ut summus in regno esset, & secundus a rege regnum potestatem obtineret, Genes. 41. 40. & 44.* Informaret] *ut factum est Genes. 41. 33. & sequentibus.* 23 Chami] *ut suprà 78. 51. & infrà vers. 27.* 25 Mutavit animum eorum] *id est, fecit ut rex & Ægyptii novi existerent, qui non agnoscerent Josephum: de hoc autem, loquendi genere vide Exodi 4. 19.* 27 Apud eos] *tum Israelitas, tum Ægyptios, Exodi 5. & sequent.* 28 Neque rebellarunt] *id est, non fuerunt irrita, sed planè ut Mosche dicebat efficta sunt.* 30 Regum] *id est, regis, & procerum regni.* 36 Principium omnis potentiæ] *ut Gen. 49. 3. & psal. 78. 51.* 37 Nec fuit] *quasi dicat, omnes incolumes ex Ægypto egressi sunt, liberi ab omnibus non tantùm internis, sed etiam externis impedimentis; quemadmodum Deus promissione sua declaraverat. Exodi 12. 13.* quò etiam pertinent *verba pronunciationis quæ postea redintegrata est ad fontes amaros Exodi 15. 26.* 41 Per siticulosa loca] *id est, per deserta Sinu & Tzinu.* 44 Laborem nationum] *ut promittitur Deut. 10. & 11.*

PSALMUS CVI.

Ecclesia ad Deum laudandum omnes excitans, tenuitatem humanam confitetur non tantùm imparem esse celebrando Deo verbo & operibus, sed etiam peccatu suo gloriam Dei corvellere: quapropter confessa peccata sua majorum exempla adducit, quibus multa contra fœdus insuper perpetrata Deus semper condonavit pro fœdere & misericordia sua: & subitum precata, atque in ea confirmata benedicit Deo.

1 Halelu-jah. Celebrate Jehovam, quia bonus est; quia in seculum benignitas ejus.

2 Quis eloquatur [a] summam potentiam Jehovæ, [b] efferat totam laudem ejus?

3 Obeatos qui observarent [c] rationem *hanc*, qui [d] exerceret justitiam quovis tempore.

4 [e] Recordare mei Jehova, [f] pro [g] benevolentia qua prosequeris populum tuum; [h] visita me salute tua:

5 [i] Ut fruar bono electorum tuorum, ut læter lætitia gentis tuæ; ut me laudibus efferam cum possessione tua.

6 Peccavimus cum majoribus nostris; iniquè fecimus, improbè egimus.

7 Majores nostri in Ægypto non intellexerant [k] mirabilia tua, non recordati fuerant amplitudinis [l] benignitatum tuarum; sed [m] exacerbarunt [n] dederant mutandi *eas* ad mare, [o] nigrescit mare algosum.

8 Attamen servavit eos propter nomen suum, ut notam faceret potentiam suam.

9 Cumque ipso increpante mare algosum, exsiccatum esset; deduxit eos [p] per ejus abyssos, quasi *per* desertum.

10 Ita servans eos a manu osoris, vindicavit eos a manu inimici.

11 Operuerunt verò aquæ hostes eorum, unus ex illis non est relictus superstes.

12 [q] Quamvis credidissent verbis ejus, decinissent laudem ejus;

13 [r] Festinanter obliti sunt operum ejus, [s] non perdurarunt ad consilium ejus:

14 Sed ducti concupiscentia in deserto, tentaverunt Deum fortem in solitudine:

15 Adeò ut tradens illis [t] quod petebant, [u] immitteret maciem [x] in illos ipsos.

16 Postea invidentibus Moschi in castris, Aharoni [y] sancto Jehovæ;

17 Aperiens se terra deglutivit Dathanem, & operuit cœtum Abirami:

18 Exarsit descensque ignis [z] in cœtum illorum, flamma incendit improbos.

19 Fecerunt vitulum Chorebi, & incurvaverunt se fusili:

20 Et mutarunt [a] honorem suum, in [b] formam bovis comedentis herbam,

21 Obliti sunt Dei fortis servatoris ipsorum; qui fecerat *res* magnas in Ægypto,

22 Mirabilia in regione Chami, terribilia ad mare algosum.

23 Quamobrem dixerat se perditurum eos; nisi Mosche electus ipsius [c] constitisset in ruptione illa coram ipso, ad avertendum æstum ipsius, ne perderet.

24 Spreverunt quoque [d] terram [e] desiderabilem, non credentes verbo ejus:

25 Et murmurantes in tentoriis suis, non auscultarunt [f] voci Jehovæ.

26 Quapropter [g] sublata manu sua juravit eis, se dejecturum eos in ipso deserto,

27 Etiam dejecturum [h] semen eorum in gentibus, & dispersurum eos in regionibus.

28 Præterea copulaverunt se etiam cum idolo Pehhoris, & comederunt sacrificia [i] mortuorum;

29 Adeò provocantes *Deum* ad indignationem factis suis, ut irrumperet in eos plaga:

30 Donec consistente Pinchaso & judicium exercente; coërcita esset plaga illa;

31 Quod reputatum est ei ad justitiam, per [k] quamque generationem usque in seculum.

32 Item ferventem irâ concitarunt ad aquas contentionis; ita ut malè fuerit Moschi propter ipsos:

33 Cùm exacerbantibus illis spiritum [l] ipsius, pronunciasset labiis suis *exacerbationem suam.*

34 Non perdiderunt populos illos, de quibus [m] edixerat Jehova ipsis:

35 Sed

[a] Heb. *potentias.*
[b] Heb. *faciat ut audiatur.*
[c] Heb. *benevolentia populi tui.*
[d] Heb. *ut videam bonũ ut psal. 34. 13.*
[e] Heb. *in mare alge ituri.*
[f] Exo. 14. 31. & Exod. 15. 24.
[g] Heb. *festinarunt, obliti sunt.*
[h] Num. 11. 8 Heb. *petitionem eorũ.*
[i] Heb. *in animam eorũ.* Num. 16.
[k] Exod. 32.
[l] Heb. *statuam.*
[m] Heb. *dissiderii.* Num. 13. & 14.
[n] Num. 25.
[o] Judic. 1. *inde a vers. 21.*

Judic. 2. & 3.

35 Sed commiscentes se cum illis gentibus, didicerunt opera earum;
36 Coluerunt que terricula earum, quæ ipsis fuerunt in tendiculam.
37 Nam sacrificaverunt filios suos, filiasq; suas dæmonibus:
38 Et effuderunt sanguinem innoxium, sanguinem filiorum suorum, filiarumque suarum quas sacrificabant terricolis Cenahhanæorum; adeò ut contaminata esset terra istis [a] cædibus.
39 Et polluerunt se operibus suis; actionibus suis, fscortantes.
40 Quapropter accensus ira Jehova in populum suum; abominatus est possessionem suam:
Judic. 2. 1. 4. & Judic. 3. & sequentibus.
41 Adeò ut traderet eos in manum gentium, ut dominarentur in eos oderes eorum:
42 Et opprimentibus ipsos inimicis suis, deprimerent se sub manu eorum.
43 Multoties eripuit eos; g quamvis ipsi exacerbassent eum consilio suo, & attenuati essent propter iniquitatem suam;
44 Respiciens ad angustiam [h] eorum, audito clamore eorum.
45 Et recordantem pro eis i fœderis sui; k pœnituit ipsum pro amplitudine benignitatum suarum:
46 Adeò ut conciliaret illis misericordiam coram omnibus qui captivos detinebant eos.
47 lServa nos Jehova, Deus noster, & congrega nos ex istis gentibus; ad celebrandum nomen sanctum tuum, & laudationibus commendandum nos in laude tua.
48 Benedictus Jehova Deus Israëlis, inde a seculo usque in seculum: & dicat totus populus, Amen, halelu-jah.

[a] Heb. sanguinibus.
[b] Heb. eis.
[c] Heb. dare: eos misereri. cordiæ: hypallage sic. Gen. 43. 14. 1. Chronic. 16. 35.

ANNOTATIO.

1 Halelu-jah] *Ode est τὰ ἀναπαστικὰ, quemadmodum hoc principium ostendit. Constat autem ex partibus quatuor: prima est, exordium hortans ad celebrandum Deum, vers. 1. secunda, propositio imbecillitatis ac humanæ, quæ neque verbo neque operibus Deum pro merito celebrare potest, sed Deum gloriscat confessione infirmitatis suæ, ut loquitur Apostolus 2. Corinth. 12. 9. Hanc rationem psalmi servat a versu 2. ad 7. tertia est, narratio indignissimorum facinorum quæ majores perpetraverant, & beneficentiæ Dei erga homines ingratos, a versu 7. usque ad 47. quarta, conclusio postulatoria & laudativa, duobus ultimis versibus.* 2 Quis] *propositio ac velut correctio superiora exhortationis. quasi dicat psalmes, quid ergo? an Deus ab homine convenienter laudari potest? essent profectò beati, si quis præstarent; sed, ebeu, plurimum absumus ab eo convenienter celebrando; qui neque lingua valemus, neque vita integritate comparati sumus ad eum condignè celebrandum, versu 2. & 3. Quamobrem nullum melius celebrandi eum argumentum datur, quàm si imploremus misericordiam ejus, versu 4. & confiteamur peccata nostra, versu 6.* 3 Rationem hanc] *ore prædicandi & celebrandi Deum.* Exerceret justitiam] *id est, vitam suam componeret, velut spectatum aliquod simulachrum & documentum laudi ejus conflans atque perpetuum.* 4 Recordare mei] *ut Genes. 8. 1.* Pro benevolentia] *id est gratuita misericordia, qua duceris in populum tuum, & antehac in majores nostros ductus es; prout sequens narratio explicat: simile argumentum est supra psalm. 85. 2.* Visita me] *ut Gen. 21. 1.* 7 Majores nostri] *narratio, explicans alteram confessionis partem de peccatis majorum, & misericordia Dei condonante peccata, injustosq; beneficiis prosequente. Sunt autem hujus narrationis exempla multa: e quibus hoc primum est de rebellione in deserto & transitu maris rubri, usque ad vers. 12.* Mirabilia tua] *opera quæ inde a creatione Deum fecisse audiverant.* Benignitatum tuarum] *quas inde a tempore vocati Abrahami exercueras in populum tuum, ac nominatim in Ægypto coram oculis ipsorum: de quibus actum est superiore psalmo.* Occasionem dederant] *id est, quantum in ipsis erat, salutem captam indignitate sua abruperant. vide Exodi 14. 10. & sequentibus.* 9 Per ejus abyssos] *id est, inter duas aquarum congeries, quæ Israëlitis cesserunt, ac si locus a natura siticulosus fuisset: vide Exodi 15. 5.* 12 Quamvis] *transitio ad alia exempla indignitatis Israëlitarum, quæ per congeriem exponuntur ad illustrandam beneficentiam constantem Dei.* 13 Non perdurarunt] *sed obmurmurarunt ei re adhuc recentissima, Exodi 15. 24.* 15 Immitteret maciem] *id est, emaciares eorum corpora qui concupiverant carnem, & morte afficeres: Numer. 11. 33.* 16 Sancto Jehovæ] *id est, quem sanctificavit Deus ad obeundum sacerdotium suum, & sanctum esse reipsa demonstravit: Num. 16. 5. & 7.* 18 In cœtum illorum] *Korachi, & aliorum qui admoverant thus: Num. 16. 35. & 17. 10.* 20 Honorem suum] *id est, Deum, quo nudati omnem ignominiam apud inimicos fuerant subituri: Exodi 32. 25.* 22 In regione Chami] *ut supra 78. 51.* 23 Constitisset] *id est, interc ssisset deprecans iram Dei, & populum labefactatum reconciliasset Deo: metaphora a re castrensi, sic Ezechiel 13. 5. & infra vers. 30.* 24 Terram desiderabilem] *spiritualium hujus reductionem temporalium, nomine, Deut. 8. 7. & 11. 10.* 25 Voci Jehovæ] *id est, mandato ejus, quod habetur Deut. 1. 21.* 26 Sublata manu sua] *ut Genes. 14. 22.* Dejecturum eos] *ut factum esse legimus Deut. 2. 13. & sequentibus.* 27 Semen eorum] *id est, filios erroribus, captivitate, & cædibus afflictorum, Numer. 14. 33. & Ezechielis 20. 23. quomodo completum esse legimus Numer. 14. 45. & 21. 1. & Deut. 1. 44. & 2. 13.* 28 Mortuorum] *id est, eorum vita carentium, Numer. 25. 2.* 32 Malè fuerit] *id est, eorum occasione ab ingressu terræ promissæ exclusus sit Moses, ut ipse conqueritur Deut. 1. 37. & 4. 21.* 33 Iplius] *Mosche indignatione abrepti, Numer. 20. 10. Est autem hic ellipsis conjugati, ut Genes. 18. 21.* 34 Edixerat] *Deut. 7. 2. & sequentibus.* 36 Tericula] *ut 1. Schem. 31. 9.* In tendiculam] *ut prænuntiaverat Deus Exod. 23. 33.* 37 Sacrificaverunt filios] *contrà quàm præceperat Deus Levit. 20. 2. & Deut. 12. 31. & 18. 10.* Dæmonibus] *ut Deut. 32. 17.* 38 Contaminata esset] *prout sanguine contaminari dicitur, Numer. 35. 33.* 39 Scortantes] *id est, misto conjugalis erga Deum officio, quod vix aliud potius quàm Deum pro libito animi sui amplectentes; quod veterat Deu. Numer. 15. 39.* 43 Quamvis ipsi] *occupatio duarum objectionum: atqui impii erant, & ad paucitatem redacti attenuatique ab hostibus: quibus respondet psalmes; liberatio igitur ipsorum non ab ipsis, sed a Deo nostro est.* 45 Fœderis sui] *id est, duobus nominibus beneficit populo, propter misericordiam suam infinitam, & propter fidem veritatemq; promissionum suarum*

ex fœdere. Pœnituit] ut Genes. 6. 6. humanitus dictum: 47 Servanos] *conclusio totius partis duas; petitionem beneficentiæ Dei gratiosæ a majorum exemplo, hoc versu; & laudationem Dei solemnem in Ecclesia, vers. 48.* Ex istis gentibus] *apud quas multi Israëlitarum profugi, captivi, aut inquilini fuerant, donec regnum ad Davidem pervenit: ut factum fuisse constat ex historia Judicii, & Schatillu: nam hos versu Davidis esse ostenditur 1. Chron. 16.*

PSALMUS CVII.

Psaltes bonitatem & benignitatem Dei celebrat ab exemplis exulum in regionibus exterâ errantium, captivorum, ægrotantium, eorum qui in mari jactantur, denique omnium omnium quæ singulis regionibus & personis usu venisse providentia ejus: & omnes ad laudes Dei hortatus, hominum vecordiam admiratur magnifica Dei opera non animadvertentium.

1 CELEBRATE Jehovam, quoniam bonus *est*; quoniam in seculum benignitas ejus.

2 Prædicent redempti Jehovæ, quos redemit [a] ab angustia,

[a] Heb. *a manu angustiæ.*

3 *Quos* ex regionibus congregavit; ab oriente, & ab occidente; ab Aquilone, & a mari:

4 *Qui* errarunt per desertum, per solitudinem viæ; civitatem [b] habitabilem non invenientes:

[b] Heb. *habitationis sic dictæ.*

5 Famelici, etiam sitibundi; in quibus anima ipsorum sese obruebat:

6 Cùm clamantes ad Jehovam in oppressione ipsorum, ex angustiis ipsorum eripuerit ipsos,

7 Et deduxerit ipsos per viam rectam, ut pervenirent ad civitatem habitabilem:

8 Celebrent apud Jehovam benignitatem ejus; & mirabilia ejus apud filios hominum;

9 Eum satiare animam appetentem, & animam famelicam explere bono.

10 Qui desident in tenebris & lethali umbra, vincti afflictione & ferro;

11 Quia dederunt occasionem mutandi sermones Dei fortis, & consilium excelsi spreverunt;

12 Quorum deprimit ista molestia animum; *qui* labant, nemine adjuvante:

13 Cùm clamantes ad Jehovam in oppressione ipsorum, ab angustiis ipsorum servaverit ipsos,

14 Eduxerit ipsos ex tenebris & umbra lethali, vincula ipsorum diruperit:

15 Celebrent apud Jehovam benignitatem ejus, & mirabilia ejus apud filios hominum;

16 Eum frangere valvas chalybeas, & vectes ferreos succidere.

17 Stulti *qui* propter viam defectionis suæ, & propter iniquitates suas afflictantur,

18 Quorum animus omnem cibum abominatur, qui pertingunt usque ad portas mortis:

19 Cùm clamantes ad Jehovam in oppressione ipsorum, ab angustiis ipsorum servaverit ipsos,

20 Mittens verbum suum curaverit ipsos, & liberaverit a foveis ipsorum:

21 Celebrent apud Jehovam benignitatem ejus, & mirabilia ejus apud filios hominum;

22 Et sacrificantes sacrificia gratiarum actionis, enarrent opera ejus cum cantu.

23 Qui descendunt in mare navibus, exercentes artem in aquis amplis;

24 Ipsi *qui* vident opera Jehovæ, admirabilia ejus in profundo:

25 Quemadmodum edicens constituat ventum procellosum, qui attollat fluctus illius:

26 *Quemadmodum* ascendant ad cœlos, descendant ad abyssos; anima ipsorum malo se ipsam dissolvat,

27 Titubent, sese moveant tanquam ebrius; & tota peritia eorum absorbeatur:

[c] Heb. *tripudient.*

28 Cùm clamantes ad Jehovam in oppressione ipsorum, ex angustiis ipsorum eduxerit ipsos,

29 Restituerit procellam [d] malaciæ, silentibus fluctibus illarum *aquarum*,

[d] Heb. *quieti, vel silentio.*

30 Et lætantes ipsos, postquam conticuerunt *fluctus*; deduxerit ad portum [e] optatum:

[e] Heb. *oblectationis, vel desiderii ipsorum.*

31 Celebrent apud Jehovam benignitatem ejus, & mirabilia ejus apud filios hominum.

32 Exaltent ó; eum in congregatione populi, & in consessu seniorum laudent eum.

33 Redigit flumina in desertum, & processus aquarum in siticulosum solum:

34 Terram [f] fructuosam in salsuginosam, propter malitiam habitantium in ea,

[f] Heb. *fructus.*

35 Redigit desertum in stagnum aquarum, & terram siccaneam in processus aquarum;

36 Efficiens ut habitent ibi famelici, & constituant civitatem habitabilem,

37 Et consitis agris ac plantatis vineis, comparent proventum fructuosum.

[g] Heb. *fructum proventus: hypallage.*

38 Qui ita benedicit eis, ut multiplicentur valde, & jumenta eorum non minuit.

39 Ut *contrà* minuuntur atque incurvantur, præ coarctatione mali & mœrore;

40 Cùm effundens contemptum super ingenuos, facit ut errent per inanitatem aviam:

41 Collocátque in edito egentem ab afflictione, & disponit tanquam gregem familias.

42 Videant recti & lætentur; omnis verò nequitia obdat os suum.

43 Quotus quisque sapiens est qui observet ista, ut animadvertamus benignitates Jehovæ?

ANNOTATIO.

1 Celebrate Jehovam] *Ode est inscriptiva, constans ex propositione laudi, versu 1. narrationibus quinque ad laudis argumenta pertinentibus, quas Amæbæi versu fere terminant, a vers. 2. ad 42. & conclusi-*

elusione, duobus versibus ultimis. Est autem hic psalmus quatuor superioribus nominatim adjunctus, ut extraordinarium genus operum, quæ Deus exercet in omnes homines, ad laudem ipsius facere cognoscatur, ut dictum est supra in psalmum 103. 2 Prædicent] *prona narratio de vagis, & in regione exteriora cum summo vitæ discrimine peregrinantibus, usque ad vers.10.* 3 Amari]*id est, a meridiano tractu, ubi situm est mare rubrum, & sinus Arabicus.* 4 Solitudinem viæ]*id est, in viam, ubi semita nulla est.* 5 Obruebat]*ut psal.77.4.* 8 Apud Jehovam]*id est, privatim ex animo suo.* Apud filios hominum]*id est, palam & publicè.* 9 Eum satiare]*id est, thesin sive doctrinam universalem de beneficentia Dei in calamitosos profitentur, ab hypothesi vel singulari exemplo & experientia sua: sic deinceps.* 10 Qui detident]*secunda narratio, de captivis quos altera vincula constringunt, ut suorum peccatorum pœnæ insistat a Deo.* 11 Quia dederunt]*id est, quia fuerunt immorigeri Deo, ac proinde benignitatem ipsius a se averterunt; cujus promissiones ad pios & obsequentes pertinent.* Consilium excelsi]*de ipsis beneficio prosequendis, si morem gererent.* 16 Eum frangere]*id est, ab arctissimis vinculis & carceribus sonticis liberationem dare.* 17 Stulti]*tertia narratio, de iis qui decumbunt gravissimè propter peccata sua.* 18 Portas mortis]*ut psal.9.14.* 20 Mittens verbum]*id est, suo jussu.* Liberaverit a foveis]*id est, morte præsentissima & sepulchro ipsis jam comparato: sic enim accipiendum esse evincit contextus hujus hyperboles; quo modo accipitur Lament.4.20.* 23 Qui descendunt] *quarta narratio de nautis, vectoribus, & omnibus per mare negotiantibus.* 26 Ascendant ad cœlos]*tum fluctus maris, tum navigantes ipsi qui jactantur fluctibus: gravissima hyperbola.* Anima ipsorum]*id est, nausea, & jactatione adeò vomant, ut animam illico actura videantur; quasi cum vomitione liquescens profunderetur.* 27 Absorbeatur]*id est, exhauriatur, nesciant quid amplius facto sit opus, & omnibus tentatis de modo salutis desperent hujusmodi.* 33 Redigit flumina]*quinta narratio, de agrorum & personarum mutationibus effectu a Deo; quæ per antithesin illustrate sunt singulæ.* Flumina in desertum]*id est, agros infœliles & siccos, duobus versibus.* 35 Redigit]*id est, contra ex agris sterilibus efficit uberrimos & habitationi commodissimos, vers.seq.* 38 Non minuit]*id est, auget: Ironice.* 39 Contrà]*suppla cùm maledicit eis: nam ellipsis est contrarii; ut Gen.18.19.* 41 Disponit tanquam gregem]*id est, multiplicat familias egenissimas, & fœcundas tanquam greges.* 42 Videant recti]*conclusio psalmi, cujus partes sunt duæ; una, de officio omnibus quib. cernenda proponuntur opera Dei magnifica; tum bonorum, ut iis recreentur; tum improborum, ut confundantur & obstupescant illis, hoc vers. altera verò, brevis expositulatio de stupore & oscitantia omnium hominum vel sapientissimorum, qui in tot tam tam frequentibus miraculis, documentis & bonitatis & benignitatis Dei dicuntur cæcutire, seq.versu.* Nequitia obdat]*ut Ijobi 5.16.*

PSALMUS CVIII.

David ingressu administrationem regni & de hostibus debellandis cogitans, Deo gloriam ipsius commendat in benignitate & fide præstanda, promissiones ejus commemorat, auxilium implorat, & se eodem duce ad opus accingit.

1 CANTICUM & *Psalmus Davidis.*

Psal.37.8. 2 Erecto [a]animo meo, ô Deus; canam & psallam, etiam [b]gloria mea.

[a]Heb. corde.

3 Evigila nablium & cithara; expergefaciens *inde ab* aurora.

4 Celebrabo te in populis, Jehova; & psallam tibi in nationibus.

5 Magnam esse supra cœlos benignitatem tuam, & ad superiores usque nubes veritatem tuã.

6 Exaltare supra cœlos, ô Deus; & super totam terram gloria tua:

Psal.60.7. 7 Ut liberentur dilecti tui; serva dextera tua, & exaudi me.

8 Deus locutus est per sanctitatem suam; exultabo, in partem obtineo Schecemum, & convallem Succotharum metior:

9 Meus Gilhhad, meus Menasches; & Ephrajim robur capitis mei, Jehuda legislator meus *est.*

10 Moab pollubrum meum; supra Edomæum projiciam calceum meum; contra Palæstinam [b]clangentem agam.

11 Quis deduceret me *in* civitatem munitam? quis duceret me Edomæam usque?

12 An non *tu*, ô Deus, *qui* rejeceras nos; ut non procederes, ô Deus, inter exercitus nostros?

13 Cedò nobis auxilium *tuum* ab hoste; alioquin vanitas est auxiliatio humana.

14 In Deo faciamus strenuè, & ipse proculcabit hostes nostros.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Psalmus est ἐυχτικὸς, continens partem psalmi 57. partemq; 60. Constat autem exordio votivo, quo spondet psalles se celebraturum Deum, usque ad vers.6. deinde petitione, vers.6. & 7. tertiò confirmatione a promissionibus Dei, a vers.8. ad 12. positremò conclusione petitoria, inde ad finem usque.* 2 Gloria mea]*id est, animo meo, ut exponitur psalmo 57.9. quasi ducat, quicquid est in me gloriosum, gloriabitur in Deo.* 10 Clangentem agam]*id est triumphabo victor: quod alibi psalmo per sarcasmum Pelischtæi exprobraverat.*

PSALMUS CIX.

David improbissimis malevolorum calumniis traductus apud regem, expostulat cũ Deo illarum nomine: calumniatoribus, eorum familiis, nomini, & salutis malè precatur propter obstinatam illorum malitiam: Deum orat pro salute sua ad gloriam ipsius: qua accepta, se benignitatem Dei celebraturum profitetur.

1 MAGISTRO *symphoniæ*, [a]*Davidis psalmus.* O Deus laudis mea, [b]ne surdum agas.

[a]Heb. deli.

2 Nam os improbi & os [a]dolosum contra me aperuerunt se, oblocuta sunt mihi lingua mendace:

3 Et verbis [b]odiosis circumvenerunt me, oppugnantia me immeritò.

[b]Heb. odii.

4 Adversati sunt mihi loco dilectionis meæ, [a]qua eram *in* oratione;
5 Reponentes mihi malum pro bono, & odium pro dilectione mea.
6 [a]Præfice illi improbum, qui adversans [a] in sistat ad dexteram illius:
7 [c]Cùm in jus venerit, abeat [d]damnatus; & oratio illius [a]illi sit [e]crimini:
8 Sint dies illius [a]pauci, curationem illius accipiat alter:
9 Sint filii illius pupilli, & uxor illius vidua:
10 Et continenter [f]vagantes filii illius, mendicent quærantque *stipem* [g] e locis desolatis suis:
11 [a]Illaqueet fœnerator quicquid *est* illi, & diripiant extranei laborem illius:
12 Ne sit illi qui protendat benignitatem, neque sit qui gratiam faciat pupillis illius:
13 Sit posteritas illius [g] excidio addicta, in generatione altera deleatur nomen eorum:
14 [a]In memoria sit iniquitas majorum illius apud Jehovam, & peccatum matris illius ne deleatur:
15 Sint coram Jehova jugiter, ut excindat e terra memoriam eorum.
16 [a]Propterea quòd [a]non est recordatus exercere benignitatem; sed persecutus est virū pauperem, egentemque, & affectum ægritudine [h] animi, ad afficiendum morte;
17 [a]Et [i]optavit ut maledictio obveniret ei; neque oblectatus est benedictione; sed *ut* procul esset ab eo,
18 [a]Ut indueretur maledictione velut chlamyde suâ; & ingrederetur velut aqua intra eum, & velut oleum in ossa ejus:
19 [a]Adsit illi, tanquam panno amicians se; & pro zona jugiter se accingat ea.
20 [a]Hoc *esto* [k] præmium adversantium mihi a Jehova, & obloquentium malum contra animam meam.
21 [a]Tu autem, ô Jehova domine, exerce *benignitatem* erga me propter nomen tuum; quia bona *est* benignitas tua, eripe me.
22 [a]Nam pauper & egens sum, & cor meum confossum est in medio mei:
23 [a]Ut umbra cùm declinat, abire cogor; [a]exagitor ut locusta.
24 Genua mea labant præ jejunio, & caro mea emaciatur [l]exhausta pinguedine:
25 Insuper probro sum illis, videntes me [a]movent caput suum.
26 [a]Auxiliare mihi, ô Jehova Deus mi; serva me pro benignitate tua:
27 Ut agnoscant manum tuam hanc esse, te Jehovam fecisse hoc:
28 Ut ut maledicant ipsi, tu benedicito: qui insurrexerunt erubescant, ut servus tuus lætetur.
29 Induantur adversarii mei ignominia, & amiciant se tanquam pallio pudore suo.
30 [a]Celebrabo Jehovam valde ore meo, & in medio multorum laudabo eum;
31 Quòd assistat ad dexteram egentis, ut conservet ab illis qui adjudicant [m] vitam illi.

[c] Heb. *cùm judicabitur.*
[d] Heb. *improbus: metalepsis.*
[e] Heb. *peccatum.*
[f] Heb. *vagando vagentur filii ejus, & mendicent.*
[g] Heb. *ad excindendum: simile vide Num. 24. 22*
[h] Heb. *cordis.*
[i] Heb. *amavit maledictionem ut eveniret: trajectio.*
[k] Heb. *opus, i. operæ pretium sive merces: metonymia.*
[l] Heb. *a pinguedine.*
[m] Heb. *animam illius.*

ANNOTATIO.

1 Davidis Psalmus] *Psalmus est* ἰυκτικὸς; *quem videtur David Deo eccinisse, cùm sub finem regni Schaülu animadverteret omnia esse perditissimâ: ut consimilibus verbis utitur Schaülem alloquens, 1. Schem. 26. 19. Sunt autem hujus psalmi partes quatuor, prima est exordium sive propositio summa totius causæ, usque ad versum 6. secunda, imprecatio in adversarios ab omni pietate & humanitate alienissimos, inde usque ad vers. 21. tertia, precatio supplicis pro salute sua, usque ad vers. 26. postrema, conclusio, reliqua versibus.* O Deus] *exordium audientiam faciens a persona Dei, in quo laudem suam totam consistere exponit psalmes, hoc versu; a persona adversariorum & sua, quatuor sequentibus.* Ne furdum agas] *ut psalm. 28. 1.* 2 Os improbi] *vide 1. Schem. 24. 10. & 26. 19.* 4 Qua eram in oratione] *id est, pro ipsis concipiebam preces, ut Psalm. 35. 13.* 6 Præfice illi] *secundus locus, imprecatio, qua malè precatur David tum ipsi adversario, tribus versibus; tum familiæ, duobus vers. tum etiam bonis, honoribus, & nomini illorum omnium coram hominibus, vers. 11. 12. & 13. & saluti coram Deo, vers. 14. & 15. de quo orationum genere vide Psalm. 28. 4. & 5. sensu autem est, durissimis dominatur atque tyrannici eum servum effice.* Insistat ad dexteram] *id est, indesinenter observet, urgeat, coërceat.* 7 Illi sit crimini] *id est, quo magis se crimine liberare defendendo aut deprecando conabitur, eo se amplius obstringet.* 8 Pauci] *id est, pauciores quàm ex natiua lege; ut facilium est in Juda, cui sequentia verba accommodantur Actor. 1. 20.* 10 E locis desolatis] *id est, aversa domo & familia sua.* 11 Illaqueet] *id est, ad se avertat & intercipiat, velut retibus, bona eorum.* 12 Qui protendat benignitatem] *id est, qui aut dexteram porrigat in adjumentum ipsius, aut antè porrectam adjubere pergat: metaphora.* 14 In memoria sit] *id est, Deus peccata illius semper sibi proponat in æternum punienda: humanitus dictum.* 16 Propterea] *amplificatio superioris imprecationis in παραλλαγὴν, id est, per comparationem malæ mentis, malis animis, & maleficiorum, quibus in viros bonos certo consilio & deliberata malitia utebantur, cum pœnis quas ipsi infligi a Deo petit, ut pœna sit par noxiæ; usque ad versum 20.* Non est recordatus] *id est, de industria oblitus est, & omisit beneficere.* 17 Et optavit] *id est, sotio studio incubuit ut bona averterentur a viro bono, & mala obtingerent eos: sic accipiendum esse hunc locum docent ipsa tempora verborum.* 18 Ut indueretur] *id est, ut omnibus mala corporalibus & spiritualibus omni ex parte involutus perfunderetur, obtineretur, & subintraret: elegantissimæ allegoriæ.* 19 Adsit illi] *maledictio videlicet quam in viros bonos procuravit, ut involvat & constringat ipsum.* 20 Hoc est] præmium] *summa imprecationis, qua David sui mentionem faciens transitum parat ad sequentem locum.* 21 Tu autem ô Jehova] *tertia pars, precatio: qua David Deum orat pro salute sua, primùm a natura, fœdere, & gloria ipsius, hoc versu; deinde a persona sua, quatuor sequentibus.* 22 Nam pauper] *secunda causa a calamitatibus ipsius, quasi dicat, misserimus sum & omni ope destitutus; ut supra in genere dixerat, vers. 16.* 23 Ut umbra] *id est, quam velocissimè.* Exagitor] *id est, discurrere cogor propter diligentissimam pervestigationem & persecutionem hostium meorum, ut locusta dissilit sic enim fecisse Davidem docetur 1. Schem. 23. 26.* 25 Movent caput] *vide 2. Reg. 19. 21.*

26 Aux-

26 Auxiliare mihi] *conclusio continens primùm anacephaleosin totius orationis præcedentis; ubi inverso ordine David Deum orat pro salute sua ad gloriam ipsius, tribus versibus; & pro confusione adversariorum, vers. 29. deinde professione utitur suis ergà Deum officiis & gratiarum actionibus, duobus versibus ultimis.*

30 Celebrabo] *altera pars conclusionis, professio administrationis gloriosæ Dei, ad fidem piorum confirmandum.*

PSALMUS CX.

David de vocatione Christi Domini nostri ad regnum spirituale in Ecclesia & ad æternum sacerdotium prophetat: deinde proponit potentissimam victoriam de inimicis Christi, & triumphum ejus.

1 DAVIDIS *Psalmus.* Dixit Jehovà Domino meo, sede ad dexteram meam, donec dispoſuero inimicos tuos
b in ſcabellum pedum tuorum.
2 Scipionem c robuſtum tuum emiſſurus eſt Jehova Tzijune, *dicens* dominare in medio inimicorum tuorum.
3 Populus tuus *aderit* d maximè omnium voluntarius die copiarum tuarum: in decoris *locis* ſanctitatis inde ab utero, ab aurora, tibi eſt ros juventæ tuæ. *aderis*

4 Juravit Jehova, & non pœnitebit *eum*; tu es ſacerdos in ſeculum ſecundum ordinem Malcitzedeki.
5 Domine, qui ſedet ad dexteram tuam; frangens die iræ tuæ reges,
6 Judicium exercebit in gentes; complens corporibus, frangens caput in regionibus plurimis.
7 De torrente in via bibet; idcirco attollet caput.

b He. *ſcabellum ad pedum tuorum: anaſtrophe.*
c Heb. *roboris tui.*
d He. *voluntarium populus.*

ANNOTATIO.

1 Davidis pſalmus] *Pſalmus eſt propheticus de regno & ſacerdotio Chriſti; ac proinde didaſcalicus, conſtans ex duabus partibus: una eſt propoſitio officiorum quæ Deus pater omiſit filio, uſque ad ver. 5. altera eſt propoſitio eorum quæ Chriſtus effecturus eſt propoſito ſuo, inde ad finem uſque.* Dixit Jehova] *propoſitionis de officiis Chriſti in hoc quidem pſalmo membra ſunt duo; unum, de regno ipſius, tribus verſibus; alterum de ſacerdotio, ver. 4. In regni autem explicatione tria proponit pſalmus: vocationem æternam a Deo patre in regiam adminiſtrationem & gloriam; hoc verſ. adminiſtrationem univerſalem & potentiſſimam per ſpiritum & prophetiam ſive doctrinam Evangelii, ſpiritu hoſtibus, ver. 2. & fideliſſimum ac ſtudioſiſſimum ſubditorum ſuorum obſequium. verſ. 3.* Domino meo] *Meſſias ſive Chriſtus: Deo æterno cum patre & ſpiritu ſancto, qui homo factus in temporum plenitudine, eſt ex Davidis ipſius eſt dominus ex creationis & redemptionis jure, Matth. 22. 43. & alibi.* Sede ad dexteram] *hoc eſt, ſummum a me honorem imperiumque obtine, ſupra omne imperium ac poteſtatem collocatus, &c. Epheſ. 1. 20. humanitus dictum: hoc enim ſigno reges honeſtare eos ſolent quos honoribus ſummis proſequuntur, ut 1. Reg. 2. 19. & pſalm. 45. 10.* Diſpoſuero] *id eſt, ſubjecero pedibus tuis; quod explicatur copioſè 1. Corinth. 15. 23. & ſequentibus.* 2 Scipionem] *id eſt verbum evangelii, quod eſt potentia Dei in ſalutem omni credenti. Rom. 1. 16. & ſpiritualis armatura, divinitus valida ad ſubverſionem munitiſſimam & omni ſublimitati quæ extollitur adverſus cognitionem Dei, &c. 2. Corinth. 10. 4. & ſequentibus.* Tzijone] *id eſt, ex Eccleſia Judæorum per totum orbem terrarum ſceptrum regni ſui Evangelium transfluxurus, Jeſchahh. 2. 3. & Mic. 4. 2.* Dominare] *potenti verbo & ſpiritu Eccleſiam in medio hoſtibus alente, & in hoſtes efficaciter dominante, Heb. 4. 12.* 3 Die copiarum tuarum] *id eſt temporibus Evangelii; quibus tuorum aciem ducturus, & inimicos debellaturus es, donec eos confeceris ſpiritu oris tui & illuſtris adventu tui abolueris. Hu enim temporibus multam Eccleſiæ eſſe auctæ ex ſcriptura teſtimonio, & documentis patrum.* In decoris locis] *id eſt, in Eccleſia tua; quæ appellatur templum ſanctum Domino: allegoria ſumpta a figuris veteris Eccleſiæ, ut pſal. 29. 2.* Inde ab utero] *id eſt, quem primùm per ſpiritum tuum ſemine incorrupto verbi regenerati ſuſcitati in Eccleſia tua, & revelatus fuerit in filio Dei filius. ut loquitur Apoſtolus Galat. 1. 16.* Ab aurora] *id eſt, diligentiſſimè ſalutes te tuos, quæ diligentia ſæpius ſcriptura hac temporis circumſtantia notari ſolent: ut Jobi 8. 5. pſalm. 78. 34. proverb. 7. 15. & aliis.* Ros juventæ tuæ] *id eſt, innumera multitudo electorum comparebit in Eccleſia tua, longè quam ſtillans ros cœlo, & ſub auroram defluens.* 4 Juravit Jehova] *alterum propoſitionis membrum de ſacerdotio Chriſti, de quo legenda Epiſtola ad Heb. inde a cap. 4.* Secundum ordinem Malcitzedeki] *id eſt, veritatem & complementum exhibens illius ſacerdotii, quod in Malcitzedeke figuratum eſt, non ſine hiſtoriæ formam ordinemque ſpectes; ita narratur quaſi ſine patre, ſine matre, ſine genere eſſet, ſine initio dierum & fine vitæ: ut hoc pacto ſacerdotio Chriſti repræſentaretur, æternitas ſive rem ipſam ſpectes, non fuit ſacerdos ſecundum ordinem Abaronæ, genere Levitici, ex lege mandati carnalis; ſed ab alienorum ipſum & quodammodo Levi decimavit, figuram ſacerdotum ad unum qui factus eſt ſacerdos ex vi indiſſolubilis vitæ, & juretjurando adhibito, Heb. 7.* 5 Domine, qui ſedet] *altera pars pſalmi de effectu potentiſſimæ adminiſtrationis Chriſti regni noſtri: continens victoriam reportatam de omnibus inimicis: quæ allegoricè humano bello, ſtrage inimicorum, & victoria perſequentis exultatione geſtu figuratur. Enimverò autem converſa ad Deum oratione, ad confirmandam prophetiæ hujus veritatem.* Qui ſedet] *id eſt rex Chriſtus, de quo verſu 1.* Frangent] *ut pſalm. 2. 9.* Reges] *id eſt, omnem ſublimitatem quæ extollitur adverſus cognitionem Dei. 2. Corinth. 10. 5.* 6 Complens corporibus] *id eſt, adverſarios omnes ad unum malè perdens; & ſatanæ adminiſtros, ſatanam ipſum (qui mortis imperium obtinet) conterens ſub pedibus noſtris, Rom. 16. 20.* Pluribus] *id eſt innumeris: ut pſal. 97. 1.* 7 De torrente] *id eſt, victoriam conſtantiſſimè perſequetur, quemadmodum ſitiens duris ac ſiccis quibuſdam aut potus indulgentia, ſibi ipſos hoſtes proſequuntur.* Attollet caput] *id eſt, victoriam plenam conſtituet, gloriabitur ut triumphabit; quam Deus pater filio promiſerat ſupra, verſu 1.*

PSALMUS CXI.

Psaltes Ecclesiam suo exemplo hortatur ad laudationes Dei, amplitudinem operum ejus erga Israelitas, & sanctè sudeiu proponit: deinde recordatus officii quod a suis stipulatur Deus, omnes provocat ad reverentiam & laudationem ejus.

[a] Heb. *corde.*

1 HALELU-JAH. Celebrabo Jehovam ex toto [a] animo, in consilio rectorum & cœtu;

[b] Heb *quæsita, id est, adeò prompta ut ea quærere amplius non sit opus: metaleptè, sicut Jeschahh. 65 1.*

2 Magna opera Jehovæ, [b] exposita omnibus qui delectantur illis,

3 Gloriosum & decorum opus ejus, & justitiam ejus, permanentem in æternum.

[c] Heb. *gloriæ & decoris. Exod. 16.*

4 Memoriam comparavit mirabilibus suis, gratiosus & misericors Jehova.

5 Escam dedit timentibus se, recordatus in seculum fœderis sui.

6 Vim operum suorum indicavit populo suo, dando eis possessionem gentium.

7 Opera manuum ejus *sunt* veritatis & judicii constantia omnia mandata ejus:

[d] Heb. *cum fide & recto.*

8 Fulta in æternum, in seculum; facta [d] fideliter & rectè.

[e] Heb. *principium.*

9 Redemptionem mittens populo suo, præcepit in seculum fœdus suum; sanctum & reverendum *haberi* nomen suum.

[f] Heb. *secundatio bona: ut accipitur Prover. 3. 4. & alibi, ubi boni nomen adjunctū est.*

10 [e] Caput sapientiæ *est* reverentia Jehovæ, [f] successus optimus omnibus facientibus ista: laus ejus permanet in æternum.

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Psalmus est* ἀπαγγελτικὸς, *constans ex duobus sive propositione Laudis Dei, tribus versibus; narratione factorum ejus erga Ecclesiam, a ver. 4. ad ultimum; & conclusione, vers. ultimo. Hic porrò psalmus & sequens ad notandam dignitatem ipsius & levandam memoriam, ordine alphabetico conscriptus est. Ex verbis autem partes sunt, hortatio ad laudes Dei quæ propheta utitur ab exemplo suo, ver. 1. & propositio summa rerum ad laudes ejus pertinentium, duobus sequen.* In consilio rectorum] *id est, privatim & publicè in Ecclesia.* 2 Magna] *epitheta quatuor operum Dei laudabilium hu duobus versibus continentur: quibus ex adverso sigillatim respondent narrationis membra, vers. 4. & 5.* 4 Memoriam comparavit] *altera pars psalmi, narratio rerum divinitus collatarum in Ecclesiam Israelitarum, usque ad ver. 9. & reciproci Israelitarum erga ipsum officii, ut laudetur & sanctificetur Deus, ver. 9.* Comparavit] *id est, memorabilia opera & judicia exercuit, cùm liberaret populum ex Ægypto.* 5 Escam dedit] *id est, alens populum quadraginta annis in deserto. Quapropter Propheta alimentum deserti, & portionem singulas attributam proprio nomine appellavit prædam.* In seculum] *id est, perpetuo ad fœdus suum respiciens; non ad indignissimas illorum murmura & rebelliones, quibus provocabant ipsum.* 6 Vim operum] *quæ duobus sequen. versibus exponitur.* 7 Veritatis] *erga pios qui veritatem amplectuntur.* Judicii] *ex adversariis.* Constantia] *id est, stata, firma, quæ neque ab ipso revocantur, neque ab ullo subtexfugi possunt.* 9 Redemptionem mittens] *id est, cùm Israelitas tam mirificè liberaret (ut suprà dictum est) hoc officium erga se restipulatus est Deus: ut observatum est in ver. 4.* 10 Caput sapientiæ] *zeuglusio, per ὑστέρον continens duas narrationis partes: unam, de officio nostro ut reverearmur Deum, freti promissione Dei fore ut secundet nos benedictionibus; alteram de laudibus Dei in sempiternum prædicandis, quibus psalmus incipitur & clauditur. Est autem caput sapientia non tantùm fons aut principium, sed primaria & summa sapientia: unde Deut. 4. 6.* Facientibus ista] *nimirum quæ mandavit & stipulatus est Deus, & quæ hoc psalmo fuerunt exposita.*

PSALMUS CXII.

Psaltes pios hortatur ad laudationem Dei, propter felicitatem omnimodam quam largitur bonis.

[a] Heb. *virtus infrà.*

1 HALELU-JAH. Beatus [a] quisquis reveretur Jehovam, in mandatis ejus delectatur valde.

2 Potens in terra *est* semen ejus, generationi rectorum benedicitur.

3 Opes & divitiæ in domo ejus, & justitia ejus permanet in æternum.

[b] Heb. *oritur in tenebris lux quæ est rectis.*

4 [b] Micat in tenebris lux justorum: gratiosus *est*, misericors & justus.

5 Bonus quisque gratiosè largitur, & mutuò dat; moderatur res suas ex officio.

6 Quia in seculum non dimovetur, in memoria [c] perpetua *est* justus.

[c] Heb *seculi.*

7 A rumore malo non timet, erecto animo suo confisus Jehovæ:

[d] Heb. *auditione mala.*

8 Fultus animo suo non timet, donec videat *malum* in hostibus suis.

[e] Heb. *cornet sic vers. seq. 2. Cor. 9. 9.*

9 Dispergit, dat egentibus; justitia ejus permanet in æternum: cornu ejus elevatur honore.

10 Improbus autem videns indignatur, dentibus suis frendens contabescit; desiderium improborum perit.

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *psalmus est genere quidem ἀπαγγελτικὸς, ut hoc principium ostendit; sed tamen versatur totus in narratione felicitatis quam pii divinitus consequuntur. Constat itaque primùm hortatione ad laudem, his duabus vocibus; deinde narratione illius felicitatis, usque ad ver. 9. ac postremò antithesi infelicitatis qua conficiuntur improbi, ver. 9. & ultimo.* Beatus] *prolepsis, id est, propositio summa narrationis, exponens notas viri boni, nimirum reverentiam Dei & verbi ipsius; deinde una voce summatim felicitatem demonstrans, quæ in sequentibus explicatur.* 2 Potens] *explicatio felicitatis piorum, cujus partes a prophetæ tres constituuntur; prima est, felicitas totius familiæ domesticæ, duobus versibus; secunda, domestica felicitatis cum exteris communicatio, vers. 4. & 5. tertia, constans animi securitas ab omni*

ut malo, vers. 6. 7. & 8. Constituitur autem hæc prima felicitas in genere, honore, opibus, & vita, ut Abrahamo fuerat factum Gen. 11. 34. Benedicitur] *à Deo atque hominibus.* 3 Justitiæ ejus] *id est, justæ vitæ, sanctæ, præmia: metonymia.* 4 Micat in tenebris] *id est, ita circumfusum lumi secundis rebus (quæ lucu nomine in scriptura ferè appellantur) ut in aliorum calamitatibus præsto, gratiosè, misericorditer, & justè profundat de beneficentiæ bonis suis.* 5 Ex officio] *tum erga domesticos, tum erga exteros: quod officium luculenter exponit Paulus 2. Corinth. 8. & 9.* 6 Quia in seculum] *stologia, sive explicatio causæ cur in medio calamitatibus prosperentur sancti; ut dictum est vers. 4. qua ratione transitur ad tertium felicitatis locum.* In seculum non dimovetur] *id est, dimoveatur quidem; sed non in perpetuum hæret, dejicitur, & calamitatibus, ut loquitur Apostolus 2. Corinth. 4. 8. & 6. 8. & sequentibus.* 8 Donec videat] *id est, ut sunt quidem in vitæ sibi amalo, cùm impendentes undique hostes ipsi insuperabiles, ac prorsus multo minus metuit, cùm illos in suum ipsorum malum dejectos videt: id est, nunquam metuit.* 9 Dispergit] *conclusio narrationis, continens hoc versu finimam anacephalæosin felicitatis justorum quæ modo dicta est, & antithesin infelicitatis impiorum obrectatrix, versu sequen.* Cornu] *id est, caput, ut 1. Schem. 2. 1.* 10 Desiderium] *id est, improbæ cogitationes, consilia, labores, & conatus in bonos irriti fient a Deo: ut Psalm. 146. 4.*

PSALMUS CXIII.

David Ecclesiam Dei suo exemplo provocat ad laudationem ejus propter majestatem providentiam, & administrationem mirificam ac gloriosam ejus.

1 HALELU-JAH. Laudate servi Jehovæ, laudate nomen Jehovæ.
2 Sit nomen Jehovæ benedictum, [a] deinceps usque in seculum:
3 Ab ortu solis usque ad occasum ejus, sit laudatum nomen Jehovæ.
4 Elatus supra omnes gentes Jehova est, supra ipsos cœlos gloria illius.
5 Quis est par Jehovæ Deo nostro? [b] qui altissimè habitat:
6 [c] Qui in infimis perspicit, in cœlis & in terra;
7 Erigens pulvere tenuem, e sterquiliniis elevans egentem,
8 Faciendo ut confideat cum ingenuis, cum ingenuis populi sui:
9 Faciens ut [d] quæ sterilis erat in familia, sedeat mater liberorum læta. Halelu-Jah.

[a] Heb. *ex nunc & usque.*
[b] Heb. *qui exaltat habitando: vide Gen. 12. 8.*
[c] Heb. *qui infimè demittit respiciendo.*
[d] Heb. *sterilis familiæ: 1. Schem. 2. 5.*

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Psalmus hic τριπλοῦς primùm hortationem ad laudandum Deum, hoc versu; deinde laudationem, duobus sequentib. ac postremo laudationis argumenta reliquis continet. Videtur autem David hunc psalmum exarasse, cùm divinitus regnum accepisset, & publicum hoc beneficium cum domestico in Chamam beneficio comparans, canticum hoc cum illo confirmasse, quod habetur 1. Schemu. 2.* 2 Sit nomen] *laudatio Dei amplificatio circumstantiis temporis & loci. quasi dicat, in tempus infinitum infinitæ laudis.* 4 Elatus] *laudationis argumenta duplex genimum; primum est, ab ipsa majestate Dei, hoc versu; posterius, ab operibus, inde ad finem usque.* 5 Quis est par] *transitio ad commendationem operum Dei per interrogationem: ubi explicantur infinitas providentiæ, potentiæ, ejus, duobus versibus; & operum admirabilitas, reliqui.* Altissimè habitat] *minimum in cœlo, vers. sequent.* 7 Erigens] *ut 1. Schem. 2. 8. vide 2. Schem. 7. 8.* 8 Ut confideat] *id est, ut principatum obtineat: synecdoche.*

PSALMUS CXIIII.

Propheta narrat admirabilem consternationem rerum creatarum in adventu Dei cum populo suo Israëlitico, causam consternationis petens, eas respondentes fingit, & omnem potentiam gloriamque Deo tribuentes.

1 EXEUNTE Israële ex Ægypto, familia Jahhakobi a populo peregrini sermonis:
2 Fuit Jehuda sanctitatis illius, Israël dominiorum illius.
3 Ipsum mare [a] videns profugit, ipse Jarden divertit retrorsum.
4 Ipsi montes subsiliérunt velut arietes, colles, ut [a] subrumæ pecudes.
5 Quid tibi erat ô mare, cur fugeres; ô Jarden, diverteres retrorsum;
6 O montes, cur subsiliretis velut arietes; colles, velut subrumæ pecudes?
7 A præsentia Domini [b] intremo ego terra, a præsentia Dei Jahhakobi:
8 Qui mutat ipsam rupem in stagnum aquarum, saxum in fontem aquarum.

Exod. 14. *Jehosch. 3. 14.*
Exod. 19. 18.
[a] Heb. *filii gregis sicut vers. 6.*
[b] Heb. *parturiistis more indolescere me: infinitam pro finito tempore.*

ANNOTATIO

1 Exeunte] *Psalmus est didascalicus; continens narrationem, quatuor versibus; & dialogismum, totidem versibus, petitum ex narrationis argumento.* 2 Fuit Jehuda] *id est, Israëlita fuerunt populus Dei, & vicissim Israëlitarum Deus, Exod. 6. 6. & 16. 6.* 3 Videns] *id est, sentiens suo modo: prosopopœia.* 4 Montes] *id est, juga montana Sinai.* 5 Quid tibi erat] *dialogismus, quo per prosopopœiam mare, Jardenem, montes, interrogat psalites, duobus versibus: ad quam interrogationem responsum subjicitur, duobus alteris.* 7 A præsentia] *responsio prosopopœtica terræ; cui us appellatione etiam aqua synecdochicè continentur.* Intremo] *id est, & tum ob præsentiam ejus intremus; & semper ejus præsentia ita afficior, ut non possim ad ejus adventum non intremiscere.* 8 Qui mutat ipsam rupem] *id est, e rupe educit ipsos fontes: hyperbole, qua amplificat David historiam quæ legitur Exod. 17. 6. & Num. 20. 11. & sequentibus.*

PSAL-

PSALMUS CXV.

Ecclesia servari a Deo petit propter gloriam ipsius, & idolatrias perdi; singulos ad fidem hortatur, promissiones accommodat, & laudes Dei in hac vita se praedicaturam spondet.

1 'NON propter nos Jehova, non propter nos; sed nomini tuo 'da honorem propter benignitatem tuam, propter fidem tuam.

2 Quare 'dicerent gentes, ubi est nunc Deus istorum?

3 'Atqui Deus noster in ipsis cœlis est, quicquid placet facit.

Psal.135.15.

4 'Terriculis illarum argenteis & aureis, operi manuum humanarum,

5 Os est eis, sed non loquuntur; oculi sunt eis, sed non vident:

6 Aures sunt eis, sed non audint; nasus est eis, sed non odorantur:

7 Manus eis, sed non palpant; pedes eis, sed non ambulant, non mutiunt gutture suo.

8 'Similes illis sunt qui faciunt illa, quisquis confidit illis.

9 'Jisraël confide Jehovæ, 'auxilium horum & scutum horum est.

10 *Vos* 'e familia Aharonis confidite Jehovæ, anxilium horum & scutum horum est.

11 'Timentes Jehovam confidite Jehovæ, auxilium horum & scutum horum est.

12 Jehova 'recordatus nostri 'benedicet: benedicet familiæ Jisraëlis benedicet familiæ Aharonis:

13 Benedicet timentibus Jehovam, parvulis simul ac magnis.

14 [a] Augebit Jehova vos, vos & filios vestros.

[a] Heb. *adjiciet Jehova super vos, super vos, &c. sic Deut.1.11.*

15 'Benedicti eritis Jehovæ, 'qui fecit cœlos & terram.

16 Ipsi cœli, cœli sunt Jehovæ; terramque, *quam* dedit filiis hominum.

17 'Non qui mortui sunt laudant Jah, neque quicunque descendunt in 'locum silentii.

18 'Sed nos benedicemus Jah, deinceps usque in seculum, Halelu-jah.

ANNOTATIO.

1 Non propter nos] *Psalmus est generis mixti, continens primùm petitionem ut gloriam suam vindicet Deus, usque ad vers.9. deinde prophetica documenta à vers.9. ad 17. ac postremò conclusionem laudativam. Quem psalmum videtur conscripsisse David, cùm susceptis regno hostes populi debellaturus esset, aut singulare aliquod periculum impendêre ab idolatriis videretur.* Da honorem] *id est, effice quicquid novisti nomini tuo fore honorificum, non propter nos; sed propter naturam tuam, promissionesq; fœderu. Est autem hoc loco prolepsis sive petitionis summa; ut Deus suis beneficiat tanquam ipsorum Deus, & avertens inimicorum ludibria omnipotentia sua, inimicos Dei & populi sui confundat, vers.8.* 2 Dicerent] *inimirum si desereres nos & illorum manibus exponeres, quasi dicat, ludificarentur nos, & blasphemarent te, hæc est explicatio superioris causæ ex absurdo.* 3 Atqui Deus noster] *subjectio ad absurdam istam blasphemamq; ludificationem hostium; qua primùm Deus verus asseritur, hoc vers. deinde idolatrum cum ipso, sed ne cum ipsis quidem hominibus aut ullo animalculo docentur comparandi esse usque ad vers.8. neque a cultoribus eorum amplius quàm ab idolis ipsis metuendam.* In ipsis cœlis est] *id est supra omnia, majestate potentia, & opere omni loco in omnibus efficiente placita ipsius.* 4 Terriculis] *ut 1. Schemuel. 31.9. ἀντιλοιδία sive recriminatio & translatio criminis quod idololatræ objiciunt Deo, in idola ipsa; cujus recriminationis argumenta sunt hæc: primùm ab effectu, quòd nihil sunt nisi dolorifica, & molesta superstitione animos humanos torquentia, non consolantia & servantia, ut Deus est: deinde a materia, quòd (ut sint pretiosissima) tamen res sint terrestres atque inanimæ, Deus verò incorporeus in cœlo habitat: tertio, ab origine, quòd manus humanæ ea pepererunt, cùm Deus æternus contrà atque increatus nutu suo creaverit omnia: postremò quòd otiosæ sint, nulla vitæ facultate præditæ; sed portus ludibria tantùm vi ventium simulachra; Dei autem quicquid placet facit.* 8 Similes illis sunt] *quasi dicat, enervantur, adimunturq; idolorum autoribus cultoribusq; animi & sensus ipsi, ne gloriæ tuæ obsistere aut populo nocere possint.* 9 Jisraël] *secundus locus psalmi, quo prophetia vios ad fidem hortatur in Deum propter promissiones & opera ejus, tribus versibus; deinde promissiones sigillatim populo Dei accommodat usque ad vers.17.* Auxilium horum] *nimirum consilentium Jehovæ.* 10 E familia Ahar.] *id est, Sacerdotes & Levitæ, qui sacerdotibus donati erant. Numer.18. & sequent.* 11 Timentes Jehovam] *ex quacunque gente ad cognitionem & cultum Dei veniatis.* 12 Recordatus nostri] *id est, qui semper re ipsa demonstrat se rationem habere nostri ex fœdere.* Benedicet] *promissio universè dicta, quæ deinceps singulis membris accommodatur eodem ordine qui servatur tribu præcedentibus versibus.* 15 Qui fecit cœlos & terram] *id est, cujus beneficio plenissima est; cùm idem sit autor, conservator, & Dominus cœlorum suorum, & terræ quam attribuit nobis.* 17 Non qui mortui sunt] *conclusio laudativa qua exponit Psaltes, quòd non morimur, id gloriæ Dei tribuendum esse; ac proinde vitam in gloria Dei esse occupandam; ut psal.6.6.* Locum silentii] *ut psalm.94.17.* 18 Sed nos] *viventes nimirum atque liberati, quemadmodum antè petierat.*

PSALMUS CXVI.

David deducta arca Dei Jerusalaimam, in Ecclesia amorem suum erga Deum profitetur beneficiorum acceptorum nomine: pericula sua, fidem, & infirmitatem narrat; salutem Dei omnibus modis prædicat; ac postremò petit in eadem salute servari, ut Deum amplius prædicet.

[a] Heb. *diligo: nam exaudit Jehova: trajectio.*

1 [a]'DILIGO Jehovam; nam exaudit vocem meam, deprecationes meas.

2 'Nam inclinavit aurem suam mihi, cùm in 'diebus meis invocârem ipsum,

3 Et 'circundantibus me doloribus mortis, angoribusq; sepulchri obvenientibus mihi; angustiam & mœrorem inveniens,

4 Nomen Jehovæ invocarem, *dicendo*; 'obsecro

secro Jehova, libera animam meam.
b Heb. misericors.
c Heb. in attenuare meo.
d Heb. animam meam.
e Heb. valde.
f Heb. in accelerare meo.
g Heb. sunt supra me.
h Heb. salutum.
i Heb. sumam.
k Heb. coram mox toto: συγχρεσις. ut vers. 18.

5 Gratiosus Jehova & justus; Deus, inquam, noster [b] misericors.
6 Servans simplices Jehova; [c] cùm attenuatus sum, mihi confert salutem.
7 Redi anima mea in requiem tuam; cùm Jehova beneficus sit erga te.
8 Quandoquidem eripuisti [d] me ipsum a morte, oculos meos a lachrymis, pedem meum a lapsu:
9 Continenter ambulabo coram Jehova, in regionibus viventium.
10 Credidi cùm hac loquerer, ego fatus fueram [e] super modum.
11 Ego dixeram [f] accelerando, omnis homo est mendax.
12 Quid rependerem Jehovæ [g] omnia beneficia ejus [g] superant me.
13 Poculum [h] omnis salutis [i] acceptum exhibebo, & nomen Jehovæ prædicabo.
14 Vota mea Jehovæ rependens, [k] mox coram toto populo ejus, dicendo:
15 Pretiosa est in oculis Jehovæ, mors intentata ijs quos ipse benignitate prosequitur.
16 Obsecro Jehova, cum ego sim servus tuus, sim servus tuus, filius ancillæ tuæ; solveris vincula mea, pretiosa sit vita mea.
17 Tibi sacrificabo sacrificium gratiarum actionis, & nomen Jehovæ prædicabo:
18 Vota mea Jehovæ persolvam, mox coram toto populo ejus,
19 In atriis domus Jehovæ, in medio vestri Jerusalaima. Halelu-Jah.

ANNOTATIO.

1 Diligo Jehovam] *Psalmus est didascalicus: in quo David ad regnum evectus contexit primùm exordium, ver. 1. secundo narrationem fidei suæ & amoris erga Deum ab exemplo anteactæ vitæ suæ, usque ad ver. 12. deinde propositionem consilii sui de omni officio ac pietate erga Deum exercenda in Ecclesia, tum præteritorum beneficiorum, tum futurorum nomine; inde ad finem usque: quæ in exordio per prolepsin omnia proponuntur, ver. 1.* 2 Nam inclinavit] *narratio, secunda pars psalmi, qua propheta explicat secundum membrum exordii inverso ordine, narrans beneficia Dei erga se in angustiis quibus premebatur, duobus versibus, & constitutionem animi sui in ipsis angustiis, versibus seq.* Diebus meis] *afflictionis meæ; ut sequens versus explicat: sic infrà psalm. 137. 7. & Lament. 1. 21.* 3 Circundantibus me] *ut 2. Schem. 22. 5. & 6. & psalm. 18.* 4 Obsecro Jehova] *secunda pars narrationis; qua propheta docet quæ fuerit animi sui constitutio in calamitate sua. Tria autem narrantur in hac constitutione; primùm orationis summa, hoc ver. deinde fides & fidei argumenta, usque ad versum 10. ac postremò infirmitas & perturbatio humanæ animi, ver. 10. & 11.* 5 Gratiosus] *explicatio fidei illius certissimæ, qua David ad Deum orandum adductus est: ubi primùm naturam officiúmque Dei erga fideles omnes & seipsum nominatim explicat ad confirmandum se, duobus versibus; deinde animum suum confirmat ab acceptu beneficii, in spe salutis & præsentis vitæ, tribus sequentibus postremò hanc orationem & expectationem, fructus esse fidei suæ ostendit, principio ver. 10.* 6 Simplices] *qui humanis consiliis destituuntur, ab iis abstinent, animoq; simplice se committunt Deo* 7 Redi anima mea] *id est, ne amplius esto perturbata; sed conquiescito in Deo propter naturam & beneficentiam ejus.* 8 Quandoquidem] *confirmatio beneficentiæ Dei ab anteactæ experientia, quæ enunciatur per Apostrophen ad Deum, ut sit emphatscotera.* Me ipsum] *id est, non tantùm mortem, verùm etiam dolores & impedimenta averti, ut me, quæ dolorem fuissent allatura: gradatio.* 9 Continenter ambulabo] *id est, non periclitabo ab hoc periculo; sed pro certo habeo me superstitem evasurum, ad gloriam Dei in hac vita procurandam.* Regionibus viventium] *id est, terra: periphrasis.* 10 Credidi, cùm hac loquerer] *id est, tum demum vigebat & triumphabat fides in animo meo, cùm Deum hac oratione, & me ipsum hu argumentu compellarem, quæ modo dicta sunt. Sic transit ad tertium locum, quo confitetur infirmitatem suæ carnis repudiantem promissiones Dei, nisi Spiritus Dei fidem sustentasset in spiritu ejus.* 11 Accelerando] *id est, cùm præceps raperer in perturbationes carnis; ut accipitur psal. 31. 23.* Omnes homo mendax] *id est, nunc demum video Schemuelem non Dei Spiritu prophetice, sed suo sensu humanitus ac mendaciter locutum esse, cùm me ad regnum Israëlis indicaret perventurum esse. sic David ex infirmitate non Deum quidem apertè, sed Schemuelem perstringebat; quasi Dei voluntatem non satis explorasset Schemuel, & transilisset modum votationis suæ.* 12 Quid rependerem] *tertia pars psalmi, propositio consilii; cujus consultatio hoc versu habetur, definitio verò sequentibus.* 13 Poculum] *definitio hujus consultationis duas partes continet: unam, officii præsentis, duobus versibus; alteram, futuri, ad finem usque. Ac officis quidem leges ponuntur istæ; præsentis publica professio nominis Dei, & beneficiorum ejus in Ecclesia, duobus versibus; futuri verò, oratio, qua fideles se in reliquum vitam committunt Deo, vers. 15. & 16. ut eadem officia persolvant Deo; quod Propheta facit tribus ver. ultimis. Sensus est, holocaustis & eucharistiis oblatis Deo, epulum sacrum populo factum ad recordationem multiformis salutis quam percepit a Deo: ut narratur fecisse. 1. Chron. 16. 1. & sequentibus.* Omnis salutis] *id est gratiarum actionis de omni salute quam Deus in me contulit.* 14 Coram toto populo] *id est, omnibus Israëlitis, quos congregaverat Jerusalaima ad deducendum arcam Jehovæ, 1. Chron. 15. 3.* 15 Pretiosa est] *id est, Deus meo exemplo demonstravit quàm sibi sit chara vita fidelium, qui me am toties, tot modis, tantisq; viribus appetitam conservavit. Est autem hic oratio continens petitionem duobus versibus; & votum, reliquis.* 16 Filius ancillæ tuæ] *vide supra psal. 86. 16.* 17 Tibi sacrificabo] *id est, agnoscam & profitebor te.* 19 In atriis domus Jehovæ] *id est, in Ecclesia.*

PSALMUS CXVII.

Psaltes hortatur gentes, ut regnum Christi celebrent.

1 LAU-

1 Laudate Jehovam omnes gentes, laudationibus commendate eum omnes nationes:

Rom.15.11.

2 Quia invaleſcit erga nos benignitas ejus, & fides Jehovæ in ſeculum. Halelu-Jah.

ANNOTATIO.

1 Laudate] *Ode eſt, ἰσαγωγικὴ, provocans omnes gentes ad agnoſcendum regnum Chriſti, propter benignitatem, & veritatem, ac conſtantiam promiſſionum ejus, quæ ex mera ipſius benignitate profecta ſunt.*

PSALMUS CXVIII.

David typus Chriſti Eccleſiam ad Dei laudes prædicandas hortatur, a ſuo exemplo commendat liberationes ejus & ſuam ipſius fidem, eum tum ſuu, tum Eccleſiæ totius verbis celebrat: figurat Eccleſiam tantem in templum, gratias agentem Deo, precantem in futurum, & ſacerdotes Eccleſia benedicentes, ſacrificia imperantes, omnes denique Deum laudibus efferentes.

1 Celebrate Jehovam, quia bonus *eſt*, quia in ſeculum benignitas ejus.

2 Dicat nunc Iſraël, eſſe in ſeculum benignitatem ejus.

3 Dicant nunc [a] qui ſunt ex [a] familia Aharonis, eſſe in ſeculum benignitatem ejus.

4 Dicant nunc timentes Jehovæ, eſſe in ſeculum benignitatem ejus.

5 [a] Ex ipſo angore invocavi Jah, reſpondens *collocavit* me in lato Jah.

6 Jehova *adeſt* mihi, non timebo: quid faceret mihi homo?

7 [a] Jehova adeſt mihi cum auxiliatoribus meis: ideo ego [a] deſpicio oſores meos.

8 Melius *eſt* recipere ſe ad Jehovam, quàm fiduciam habere in ullo homine.

9 Melius *eſt* recipere ſe ad Jehovam, quàm fiduciam habere [a] in ingenuis.

10 [a] Omnes gentes circundederant me; [b] ſed in nomine Jehovæ enervavi eas.

11 [c] Etiam atque etiam circumdederant me; ſed in nomine Jehovæ enervavi eas.

12 Circumdederant [c] tanquam apes, extinctæ ſunt ut [a] ignis ſpinarum: nam in nomine Jehovæ enervavi eas.

13 [d] Graviter impuleras me ut caderem, ſed Jehova auxilio fuit mihi.

14 Robur meum & carmen Jah, is fuit mihi ſaluti.

15 [a] Vox cantus & ſalutis *eſt* [a] in tentoriis juſtorum; *dicent*, dextera Jehovæ agit ſtrenuè:

16 Dextera Jehovæ elata, dextera Jehovæ agit ſtrenuè.

17 [a] Non moriar, ſed vivam, ut enarrem opera Jah.

18 [e] Severè caſtigavit me Jah; ſed morti non tradidit me.

19 [a] Aperite mihi [a] portas juſtitiæ, *ut* ingreſſus per eas celebrem Jah;

20 Hanc ipſam portam ad Jehovam, per quam juſti intrant.

21 [a] Celebrabo te; [a] quia exaudiens me, fuiſti mihi ſaluti.

22 [a] Quem lapidem [a] ſpreverant ſtructores, is eſt in [a] caput anguli.

23 A Jehova eſt [a] hic, eſtq; mirabilis in oculis noſtris.

24 Hac ipſa die [a] effecit Jehova; exultemus & lætemur in ea.

25 Obſecro Jehova, ſerva nunc; obſecro Jehova; proſpera nunc.

26 [a] Benedictus *eſt* qui venit in nomine Jehovæ; benedicimus vobis [a] e domo Jehovæ,

27 Dei ſortis Jehovæ, [a] qui illuſtravit nos; ligate ſacrificia feſti funibus, [a] uſque ad cornua altaris.

28 [a] Deus fortis meus es, ideo celebrabo te; Deus meus, exaltabo te.

29 Celebrate Jehovam, quia bonus *eſt*: quia in ſeculum benignitas ejus.

a Heb. *familia.*

b Heb. *in nomine Jehovæ ſed, &c. ſic duob. ver. ſeq.*

c Heb. *circumdederãt me utiam circundederant me.*

d Heb. *impellendo impuleras.*

Exod.15.2.

e Heb. *caſtigando caſtigavit.*

ANNOTATIO.

1 Celebrate Jehovam] *Ode eſt, ἰσαγωγικὴ, continens exordium προοιμιακὸν ad laudes tribuendas Deo, quatuor verſibus: propoſitionem argumentorum ad laudes Dei pertinentium a ſingulari exemplo Prophetæ, a ver. 5. ad 15. narrationem gratulationis mutuæ inter Eccleſiam & adventantem regem, inde uſq; ad verſum 27. poſtremò concluſionem laudativam convenientem cum principio pſalmi, duobus ultimis. Videtur autem David Pſalmum hunc conſcripſiſſe, cùm ſuperatis aliis gentibus a poſtrema ſua expeditione in Hham vonitas reverteretur, 2. Sche. 12. 26. & ſeq.* 3 Familia Aharonis] *vide ſuprà pſalm. 115. 10.* 5 Ex ipſo] *ſecunda pars, propoſitio exempli ſui ſingularis cujus in ſumma duo ſunt loci; unus de liberationibus præteritis, hoc verſu: alter, de fide & conſtantia Dei, ac præſtantiſſima fiducia Davidis in promiſſiones illius; qui loci per prolepſin his duobus ver. poſiti, deinceps explicantur.* 7 Jehova adeſt mihi] *ἰσχασία ſecundi loci prolepſeos de divina fide & propheta fiducia, tribus verſibus: cujuſmodi fiducia prædicatur pſal. 3. & 27. & alibi.* Deſpicio] *id eſt, ſecurus, ac non trepidus in eos reſpicio.* 9 In ingenuis] *id eſt, etiam in potentibus multis: gradatio.* 10 Omnes gentes] *ἰσχασία prioris loci prolepſeos de liberationibus a Deo acceptis, per ὑπόμνησιν Hebræis frequentiſſimam; continens brevem narrationem impetuum quos ab hoſtibus pertulit, & victoriarum quas ipſi attulit gratiosè Deus, uſque ad verſum 15.* 12 Tanquam apes] *id eſt, plurimis ac confertis agminibus circumquaque: ut Deut. 1. 44.* Ignis ſpinarum] *id eſt, quàm ocyſſimè velut in ſumum abierunt, & inanes effecti ſunt: ut Eccleſiaſt. 7. 6.* 13 Graviter] *apoſtrophe ad hoſtem unumquemque: in qua David tum ſuu victoræ ſuæ explicat, quòd ab hoſtibus graviſſimè laceſſitus eſſet; tum ſalutem Dei opponit irritis omnium conatibus.* 15 Vox cantus] *tertia pars pſalmi, narratio mutuæ gratulationis privatim ad adventum regis, quatuor verſibus; & publicè in Eccleſia reliqua.* In tentoriis juſtorum] *id eſt, in urbe populi Dei, & habitationibus Iſraëlitarum gratulantium Deo & regi.* 17 Non moriar] *ut conſpiraverant hoſtes; quemadmodum ipſe de Philiſthæis docet pſalm. 9. 7.* 18 Severè

verè castigavit] *quasi dicat, Deus quidem consilium fuit, ut me inimicorum opera castigaret; sed inimicorum contrà ut prosligarent me, quod non permisit Deus: sic Jeschabb.10.6.& 7.& Zecar.1.15.* 19 Aperite mihi] *altera pars gratulationis publicæ in Ecclesia: cujus partes sunt, aditus in domum Dei, duobus versibus; oratio Ecclesiæ ad Deum, ad ver. 26. & postremò oratio Dei ad regem & populum per sacerdotes suos, vers.27.& 28.* Portas justitiæ] *id est, domus Dei, quam solis ingredi antur justi Deum justissimum adeuntes, ut sequens versus exponit.* 21 Celebrabo te] *oratio populi, constans ex prædicatione beneficiorum Dei, tribus versibus; & precatione, vers.25.* Quia exaudiens me] *primum beneficium singulare: ut suprà ver.5.* 22 Quem lapidem] *secundum beneficium publicum pertinens ad regem, hoc versu; totum enim regnum sequitur. quod typicè in Davidis persona stabilitum, perfectè & absolutè institutum est in Christo & in Ecclesia: ut ipse Christus accommodat, Matth.21.42. & alibi.* Lapu enim est typicus David, cui vetus Ecclesia tanquam lapidi diutorno sive frontato incubuit: verus autem lapis Christus, in quo totum ædificium congruenter coagmentatum crescit, ut sit templum sanctum domino; Ephes.2.20. Spreverant structores] *id est, proceres in populo Dei, tum Schaulu temporibus, tum etiam Ischbosheth; si Davidem respicamus: sin autem Christum, sacerdotes & alii omnes, qui ex officio extruere Ecclesiam, non destruere debuerant.* Caput anguli] *id est, firmamentum sive fundamentum totius Ecclesiæ coagmentatæ in Christo, prout figuratè Juda & Israel coaluerant in Davide.* 23 Hic] *videlicet angulus, id est, constructio & coagmentatio Ecclesiæ.* 24 Effecit] *nimirum salutem regi & regno, ut coalescerent & firmè constringerentur.* 26 Benedictus est] *tertia pars gratulationis, ut observatum est in versum 19. continens sacerdotum verba omnibus benedicentium ex officio, Deut.10.8. & sacrificia imperantium.* E domo Jehovæ] *id est, a Jehova, quem vestro nomine accedimus, & cujus nomine benedictionem vobis denuntiamus depromptam ex thesauro ipsius, Num.6.27.* 27 Qui illustravit] *id est, perfudit nos hac prospera & gloriosa victoria: sic enim lux apud Hebræos prosperitatem & lætitiam sonat: ut Ester.8.16.* Usque ad cornua altaris] *id est, in toto atrio confertim: nam ulteriùs transire populo nefas erat* 28 Deus fortis] *conclusio a laudatione Dei singulari & publica, qua adhibebatur cùm ista eucharisteria offerentur Deo.*

PSALMUS CXIX.

David in gravissimo suo exilio seipsum hoc psalmo consolans, felicitatem piorum in studio fidei, & obsequio voluntatis Dei positam esse docet: ideoq; in notitia illius studio, fide, & obsequio informari a Deo petit; & ab omnibus impedimentis suæ carnis, peccati, mundi, satanæ, hostiumq; omnium conservari: ac postremò sibi de tota anteacta vita, & æquitate in causa bene consciæ, Deo seipsum & reliqua vitæ suæ administrationem commendat ad gloriam ipsius & salutem suam.

Aleph

1 'Beati Integri 'viâ, qui ambulant in lege Jehovæ:

2 Beati custodientes testimonia ejus, ex toto [a] animo quærentes eum:

3 Qui etiam non operantur iniquitatem, *sed* in viis ejus ambulant.

4 Quæs tu præcepisti mandatis tuis, observari valde.

5 'Utinam 'comparentur viæ meæ, ad observandum statuta tua.

6 Tunc non erubescam, cùm 'intueborin omnia præcepta tua:

7 Sed celebrabo te [b] recto animo, discendo jura justitiæ tuæ:

8 Statuta tua observabo 'admodum, 'ne derelinquas me.

Beth

9 [c] 'Quomodo' purificabit 'puer semitam suam? observando *eam* secundum verbũ tuum.

10 'Ex toto animo meo 'quæro te, ne sinas me errare 'a præceptis tuis.

11 In animo meo recondo sermonem tuum, ut non peccem [d] in te.

12 Tu benedicte Jehova, doce me statuta tua.

13 'Labiis meis recenseo omnia jura oris tui:

14 De via testimoniorum tuorum gaudeo, ut de omnibus opibus:

15 De mandatis tuis meditor, & intueor semitas tuas:

16 In statutis tuis me ipsum oblecto, non obliviscor verbi tui.

Gimel

17 'Beneficium confer in servum tuum; *ut* dum vivo, observem verbum tuum.

18 Retege oculos 'meos, ut intuear mirabilia ex lege tua.

19 'Peregrinante me in hac terra, ne abscondas a me præcepta tua.

20 *Nam* [e] comminuor ipse, ob desiderium erga jura tua omni tempore.

21 'Tu qui perdis superbos, maledictos; qui errant a præceptis tuis,

22 Devolve a me opprobrium & contemptũ, 'quia testimonia tua custodio:

23 'Etiam considentibus principibus, de me sermones frequentantibus; servus tuus meditatur 'de statutis tuis:

24 Etiam testimonia tua oblectationes meæ *sunt*, [f] consiliarii mei.

Daleth

25 'Adhæret pulveri [g] vita mea: vivum serva me secundum verbum tuum.

26 'Vias meas recensentem exaudivisti me; doce me statuta tua.

27 Fac ut viam mandatorum tuorum intelligã, ut mediter de mirabilibus tuis.

28 'Stillat anima mea præ mœstitia, erige me secundum verbum tuum.

29 'Viam falsitatis amove a me, & legem tuam gratiosè largire mihi.

30 Viam veritatis *quam* eligo, judiciorum tuorum *quę* propono *mihi*.

31 Inhæreo testimoniis tuis Jehova, 'ne finas me erubescere.

32 Viam præceptorum tuorum percurram, cùm 'dilataveris animum meum.

He

33 'Doce me, Jehova, viam statutorum tuorũ; quam custodiam 'in finem *usque*.

34 Fac ut intelligam, ut custodiam legem tuã; observemq; eam ex toto animo.

35 Fac ut incedam itinere præceptorum tuorum; nam eo delector.

36 Flecte

[a] Heb. *corde: sic deinceps.*

[b] Heb. *rectitudine corda.*

[c] Heb. *in quo.*

[d] Heb. *tibi.*

[e] He. *comminuitur anima mea.*

[f] Heb. *homines consilii mei.*

[g] Heb. *anima mea.*

36 Flecte animum meum ad statuta tua, ' neque *sinas* deflecti ad quæstum.
37 'Averte oculos meos, ne 'respiciant vanum; in viis tuis fac ut vivam.
38 Præsta servo tuo sermonem tuum, qui 'addictus est reverentiæ tui.
39 Averte 'opprobrium meum, quod reformidoo; quia jura tua bona sunt.
40 'Ecce desidero mandata tua, in justitia tua fac ut vivam.

VAV

41 ' Cumque obvenerint mihi ' benignitates tuæ Jehova; salus tua secundum sermonem tuum:
42 Respondebo probro afficienti me 'rem; quia fiduciam habeo in verbo tuo.
h Heb. *veritatis admodum.* 43 Sed ne abripe ab ore meo verbum h 'verum admodum: quandoquidem jura tua expecto:
44 Et observabo legem tuam jugiter, in seculum & sempiternum:
45 Continenter ó; ambulabo ' in ipsa latitudine, quia mandata tua quæro:
46 Et loquar de testimoniis tuis coram regibus, neque erubescam.
47 Et me oblectans in præceptis tuis, quæ diligo,
48 'Attollam manus meas ad præcepta tua quæ diligo, & meditabor de statutis tuis.

ZAJIN

49 'Recordare verbi cum servo tuo *habiti*, de quo spem fecisti mihi.
50 'Hæc est consolatio mea in afflictione mea: sermonem tuum vivificare me;
51 Superbis derisionibus me admodum, a lege tua me non declinare:
52 Recordari judiciorum tuorum inde a seculo Jehova, & meipsum consolari:
53 ' Prestere prehendente me ab improbis, desertoribus legis tuæ,
54 Psallendi argumenta esse mihi statuta tua, ' in loco peregrinationum mearum;
55 Recordari me nocte nominis tui Jehova, & observare legem tuam.
56 Hæc *consolatio* est mihi, me mandata tua custodire.

CHETH

57 'Portio mea *es* Jehova, 'dico; observando verba tua.
58 'Deprecor faciem tuam ex toto animo, 'gratiam fac mihi secundum sermonem tuum:
59 'Reputo vias meas, ut 'referam pedes meos ad testimonia tua.
60 Festino ac non cunctor, observare mandata tua.
61 Turbis improborum dispoliantibus me; legis tuæ 'non obliviscor.
62 Media nocte surgo ad celebrandum te propter jura justitiæ tuę.
63 Socius sum omnibus qui reverentur te, & observantibus mandata tua.
64 'Benignitatis tuæ, ó Jehova, plena est terra; statuta tua doce me.

TETH

65 'Bono affecisti servum tuum Jehova, secundum verbum tuum.
66 Præstantiam rationis & scientiæ doce me: nam præceptis tuis credo.
67 'Cùm nondum loquerer, ego errabam: nunc autem sermonem tuum 'observo.
68 Bonus es & beneficus, doce me statuta tua.
69 ' Concinnantibus contra me falsitatem superbis, ego ex toto animo custodio mandata tua.
70 ' Obesatur quasi adipe cor illorum, ego lege tua oblecto me.
71 Bono mihi fuit me affligi, ut discerem statuta tua.
72 Melior *est* mihi lex oris tui, multis millibus *nummûm* aureorum & argenteorum.

JOD

73 'Manus tuæ fecerunt me & aptaverunt me: redde me intelligentem, ut discam præcepta tua.
74 Timentes tui videant me & lætentur, quòd in verbo tuo expectationem habeam.
75 Agnosco Jehova, i justa esse judicia tua; & 'te 'in fide affixisse me. i Heb. *justitiam.*
76 Adsit jam benignitas tua, ut consoletur me secundum sermonem tuum *habitum* cum servo tuo.
77 Obveniant mihi misericordiæ tuæ ut vivam: quia lex tua *est* k omnis oblectatio mea.
78 Erubescant superbi, quòd l falsis de causis pervertant me; meditante me de mandatis tuis. k Heb. *oblectationes meæ sic. ver.* 92.
79 'Convertantur ad me timentes tui, & cognoscentes testimonia tua. l Heb. *falsitate: sic infra ver.* 86.
80 Erit animus meus integer in statutis tuis, ut 'non erubescam.

CAPH

81 ' Consumitur *desiderio* salutis tuæ anima mea, in verbo tuo expectationem habeo.
82 Consumuntur oculi mei *desiderio* sermonis tui; dicendo, Quando consolaberis me?
83 Quamvis sim 'similis utri ad fumum: statutorum tuorum non oblitus sum.
84 Quanti erunt 'dies servi tui? quando exercebis in persequentes me judicium?
85 Fodiunt mihi superbi fossas, m qui se non conformant legi tuæ. m Heb. *qui non secundum legem tuam sunt.*
86 Omnia præcepta tua *sunt ipsa* veritas: falsis de causis persequuntur me, auxiliare mihi.
87 Propemodum consumpserunt me *dejectum* in terram: quamvis ego non dereliquerim mandata tua.
88 Pro benignitate tua vivum serva me, ut observem testimonium oris tui.

LAMED

89 'In seculum ó Jehova, verbum tuum 'consistit in cœlis:
90 n In unaquaque generatione fides tua: cùm statueres terram, illa constabat. n Heb. *in generatione & generatione.*
91 Ad 'judicia tua perstant hodie, quia illa omnia sunt servi tui.
92 Nisi lex tua esset omnis oblectatio mea, o jam diu periissem in afflictione mea. o Heb. *tum.*
93 In seculum non obliviscar mandatorum tuorum: nam illis vivum conservas me.
94 'Tuus sum, conserva me; quia mandata tua quæro.
95 'Me expectantibus improbis ad perdendum me, testimonia tua considero.
96 Omni 'perfectioni video esse finem: 'latum *verò esse* mandatum tuum valde.

MEM

MEM

97 'Quàm diligo legem tuam, toto die est meditatio mea.
98 Inimicis meis sapientiorem 'me reddit præceptis tuis: nam in seculum adest mihi.
99 Omnibus doctoribus meis intelligentior ero; quia testimonia tua meditatio mea sunt.
100 Senibus prudentior sum, quia mandata tua custodio.
101 Ab omni 'semita mali cohibeo pedes meos, ut observem verbum tuum.
102 A judiciis tuis non recedo, quia tu doces me.
103 Quàm suavia sunt palato meo *judicia* sermonis tui! suaviora melle ori meo.
104 Mandatis tuis prudens sum: idcirco odi omnem semitam falsitatis.

NUN

105 'Lucerna pedi meo verbum tuum *est*, & lux itineri meo.
106 Juravi quod præstabo, me observaturum jura justitiæ tuæ.
107 Afflictus sum admodum; Jehova, vivum conserva me secundum verbum tuum.
108 'Voluntarias oblationes oris mei accepta quæso Jehova, & jura tua doce me.
109 'Anima mea in manu mea jugiter *versante*, tamen legis tuę non obliviscor:
110 Ponentibus improbis laqueum mihi, a mandatis tuis non aberro.
111 Possideo testimonia tua in seculum; quia gaudium animi mei sunt.
112 Inclino animum meum ad faciendum statuta tua; in seculum, 'in finem usque.

SAMEC

113 'Cogitationes *alas* odi, legem autem tuam diligo.
114 Latebra mea & scutum meum es, in verbo tuo expectationem habeo.
115 Recedite a me malefici, ut custodiam præcepta Dei mei.
116 Sustenta me secundum sermonem tuum, ut vivam; neque pudefacias me ab expectatione mea.
117 Suffulci me ut salvus sim, & respiciam ad statuta tua jugiter.
118 Conculcas omnes errantes a statutis tuis: quia 'falsus est dolus eorum.
119 'Tanquam scoriæ, facis ut cessent omnes improbi terræ; 'idcirco diligo testimonia tua.
120 Horret pavore tui caro mea; adeò a judiciis tuis 'timeo.

HHAJIN

121 'Exerceo 'judicium & justitiam: ne permittas me oppressoribus meis.
122 'Obi vadimonium pro servo tuo in bonum; ne opprimant me superbi.
123 Oculi mei consumuntur *desiderio* salutis tuæ, & sermonis ᵖ justi tui.
124 Fac erga servum tuum secundum benignitatem tuam, & statuta tua doce me.
125 Servus tuus sum, prudentem me redde; ut cognoscam testimonia tua.
126 Tempus est ut faciat Jehova; 'irritam faciunt legem tuam.
127 'Propterea amplius diligo præcepta tua, quàm aurum & quidem aurum purgatissimum.
128 Propterea *quàd* omnia mandata de omnibus ᵍ recta agnosco, omnem semitam falsitatis odi.

ᵖ Heb. *justitia tua.*
ᵍ Heb. *rectificco.*

PE

129 'Mirabilia *sunt* testimonia tua: idcirco custodit ea anima mea.
130 ʳ Aditus verborum tuorum illuminat, prudentiâ instruit simplices.
131 'Os meum distendo, & anhelo: quia præceptorum tuorum cupidus sum.
132 'Respice ad me, & gratiam fac mihi; prout *est* jus erga amantes nomen tuum.
133 'Pedes meos institue in sermone tuo, & 'ne sinas dominari in me ullam iniquitatem.
134 Redime me ab oppressione hominum, ut observem mandata tua.
135 Fac ut præluceat facies tua servo tuo, & doce me statuta tua.
136 'Rivi aquarum descendunt *ex* oculis meis, propter *eos qui* non observant legem tuam.

ʳ Heb. *janua.*

TZADE

137 'Justus es Jehova, & rectus judiciis tuis.
138 Præcepisti 'justa testimonia tua, & fidelia valde.
139 Conficit me zelus meus, quòd 'obliviscantur verbi tui 'hostes mei.
140 Purgatus *est* sermo tuus valde; quapropter servus tuus diligit ipsum,
141 Parvus ego & contemptus *diligo*; mandatorum tuorum non obliviscor,
142 Justitiæ tuæ justitia ˢ perpetua, & legis tuæ ᵘ veracis.
143 Oppressione & angustia obvenientibus mihi, præcepta tua *sunt* oblectationes meæ.
144 Justitia testimoniorum tuorum *est* in seculum: prudentem me effice ut vivam.

'Heb. *justitiam testimoniorum tuorum & fidem: hypallage.*
ˢ Heb. *in seculum.*
ᵘ Heb. *veritatis.*

KOPH

145 'Invocantem ex toto animo exaudi me Jehova, *ut* statuta tua custodiam.
146 Invocantem te serva me, *ut* observem testimonia tua.
147 Veniens ante *te* in ipso crepusculo ut vociferer, in verbo tuo spem habeo.
148 Præveniunt oculi mei excubias, ad meditandum de sermone tuo.
149 Vocem meæ supplicationis secundum benignitatem tuam, Jehova: secundum judicia tua vivum conserva me.
150 Appropinquantibus sectatoribus sceleris, *qui* a lege tua longè absunt;
151 Propinquus es Jehova, & omnia præcepta tua *sunt* ipsa veritas.
152 Pridem novi de testimoniis tuis, quòd 'in seculum fundasse ea.

RESCH

153 'Respice afflictionem meam, & libera me: quia legis tuę non obliviscor.
154 ˣ Suscipe causam meam, & vindica me: pro sermone tuo vivum conserva me.
155 *Longe* ʸ procul sit ab 'improbis salus: quia statuta tua non quærunt.
156 Miserationes tuæ amplæ sunt Jehova, secundum judicia tua vivum conserva me.
157 Multi sint persequentes me & hostes mei, a testimoniis tuis non declino.
158 Simulac video perfidè agentes, fastidio

ˣ Heb. *contende contentionem meam.*
ʸ Heb. *procul ab effcindo ab improbus salutem.*

me ipsum torqueo: quòd sermonem tuum non observent.
159 Vide me, mandata tua me diligere, Jehova; secundum benignitatem tuam vivum conserva me.
[a] Heb. caput sive præstantia verbi tui: hypallage, ut Exod. 30. 23
160 [a] Præstantissimum verbum tuum est' ipsa veritas': & in seculum est quodque judicium [a] justum tuum.

SCHIN

[a] Heb. justitiæ tuæ.
161 'Principibus persequentibus me immeritò, 'a verbo tuo pavet animus meus.
162 Gaudeo de sermone tuo, ut qui invenit prædam amplam:
163 Falsitatem odi & abominor, legem tuam diligo.
164 'Septies quotidie laudo te, ' de judiciis justis tuis:
165 Pacem multam esse diligentibus legem tuam, neque esse eis' offendiculum.
166 Expecto salutem tuam Jehova, & præcepta tua facio.
167 Observat anima mea testimonia tua, dilegoque ea valde.
168 Observo mandata tua ac testimonia tua; quia 'omnes viæ meæ coram te sunt.

TAV

169 'Appropinquet clamor meus ante faciem tuam, Jehova; secundum verbum tuum prudentem redde me.
170 Perveniat deprecatio mea ante faciem tuam; secundum sermonem tuum eripe me.
171 Eructabunt labia mea laudem, cùm docueris me statuta tua.
172 Cantabit lingua mea sermonem tuum, omnia præcepta tua [b] justissima esse.
[b] Heb. justitiam.
173 Adsit manus tua ad auxiliandum mihi; quia mandata tua' elegi:
174 Desidero salutem tuam Jehova, & lex tua est [c] omnis oblectatio mea.
[c] Heb. oblectationes mea.
175 Vivat anima mea, ut laudet te; & judicia tua auxilientur mihi.
176 'Erro ut pecus' quæ perit, 'require servum tuum: 'nam præceptorum tuorum non obliviscor.

ANNOTATIO.

ALEPH. 1 Beati] *Psalmus est generis mixti, continens promiscua documenta & preces in singulis octodecadibus; quæ ordine alphabetico a Davide conscriptæ sunt ad insignem Psalmi doctrinam notandam, & facilius memoria complectendam: ut observatum est supra Psal. 111. 1. Continet autem hæc prima octodecas integrum totius Psalmi argumentum, nimirum thesin sive propositionem generalem de felicitate bonorum obsequentium Deo, quatuor versibus; deinde hypothesin sive accommodationem singularem ad personam suppositam, quatuor cæteris.* Via] *id est, institutio vitæ, cùm illa præceptis Dei conformatur tum animo, sequente versu; tum factis, versu 3. sic etiam infra iter & semita appellatur.* 5 Utinam] *transitio ad hypothesin; in qua psaltes primùm voto se commendat Deo, hoc versu; deinde constantiam, gratias, & obsequium spondet, sequentibus.* Comparentur] *id est, providentiâ tuâ disponantur omnia quæ ad vitam meam bene instituendam pertinent, hoc versu; & ego ipse conserver a te, ver. 8.* 6 Intuebor in omnia] *id est, recognoscam & tenebo illa, edoctus a te.* 8 Admodum] *id est, quantum & quantisper in me facultas erit: verborum autem ἐμφασιν, evidentiæ causa mutavimus.* Ne derelinquas me] *id est, adsis & custodias; ut dictum est in versum 5. litotes.*

BETH. 9 Quomodo purificabit] *hæc secunda octodecas primùm διαλογισμὸς Prophetæ exponit summam superiorum thesis, ver. 9. deinde rationes vitæ suæ comparat cum hac regula, & committit Deo.* Purificabit] *id est, vitam beneficio Dei purgatam per remissionem peccatorum, vindicare a novis peccati sordibus & puram ser vare poterit.* Puer] *id est, filium & servum Dei, quisquis est.* 10 Ex toto animo] *propositio instituti singularis, quo propheta usus est in animo suo informando: quod beatorum attributum est, supra versu 2. Duo itaq; continet; petitionem a Deo, ut servi sui studia promoveat, & narrationem studii sui.* Quæro te] *secundum verbum tuum, quod partim accepi & recondidi in animo meo, ver. 11. partim amplius doceri peto, ver. 12.* A præceptis tuis] *quâ viâ tu quærendus & consequendus es.* 13 Labiis meis] *altera pars octodecadis, expositio studii, qua David ostendit*

GIMEL. *se boni & fidelis discipuli officium facere.* 17 Beneficium] *tertia octodecas est ἰκετικὴ, in qua per prolepsin beneficentia Dei implorat ur, ver. 17. deinde partes ejus duæ nominatim petuntur; una, ut Deus ab infirmitatibus & imperfectis mentis naturæ ingrentibus liberet, trahus versibus; altera, ut liberet ab adventitiis malis, quibus piorum animos oppugnat mundus, omnibus versibus.* 18 Meos] *id est, mentis meæ, quasi dicat, explica me ex ignoratione mea.* 19 Peregrinante me] *id est, quandiu vivo peregrè a Domino, 2. Corinth. 5. 6.* 21 Tu qui perdis superbos] *altera pars octodecadis, petitio, ut Deus servum suum a contumeliosis liberet, & adversus mundi impetus confirmet: quam petitionem confirmat psaltes argumento a justitia Dei, hoc ver. quasi dicat, tu semper justè pessundedisti superbos, & tibi constas in judiciis tuis; jam itaque mihi hoc ipsum beneficium præsta.* 22 Quia testimonia] *id est, quibus eo nomine ab istis afficior, quia testimonia tua, &c.* 23 Etiam] *amplificatio superiorum petitionis a constante ipsius officio erga legem Dei.*

DALETH. De statutis tuis] *nimirum neglecto societate ipsorum probro & contemptu.* 25 Adhæsit] *id est, dejectus & prostratus sum calamitatibus: metaphora. Est autem quarta octodecas ἰκετικὴ, qui psaltes primùm precatur se illustrem & regi verbo Dei: quatuor versibus; deinde adversantia verbo Dei deprecatur. Precatur autem argumentu sumpto a præsente malo, hoc versu, a præcedentibus Dei beneficiis, sequente; postremò a studio animi sui flagrantissimo, ver. 27. & 28.* 26 Vias meas] *id est, cùm me, calamitates meas, animum meum, & vitæ institutum exponens, tuæ fidei committerem.* 28 Stillat] *id est, velut liquefacta contabescit, adeò in lachrymas effunditur: hyperbole.* 29 Viam falsitatis] *id est, ignorationem veræ doctrinæ quæ mihi a natura hæret, lege tua per gratiam adime, hîc duobus versibus; & libera a infirmitate vitæ ut in vera doctrinæ fide & prompto obsequio ambulem; duobus alsis.* 31 Ne sinas me erubescere] *id est, eò infirmitate probari atque desidere, ut mihi probrosa sit vita mea.* 32 Dilataveris] *adest angustum & tenuem spiritum meum amplaveris, & donorum tuorum capacem effecteu,*

HE. *propterquæ sensitalis mœr & mœrore confectus se vocatur amplitudo animi, 1. Reg. 4. 28.* 33 Doce me]

quinta octonas in superiore petitione pergens; qua primùm instituit & informari petit in bono, quatuor versibus; deinde impedimenta deprecatur, reliquis quatuor. In finem usque] id est, tota vita: sic infrà ver. 112. 36 Neque finas deflecti] transitio ad deprecationem sequentem, proposita una specie quæ maximè familiaris est, ut consectandatur ad genus proximè sequens versus. 37 Averte oculos meos] id est, studia animi mei avoca ab iis rebus quæ hominibus videntur expetenda & suspicienda, duobus versibus: & ab omni maleficio libera, quasi dicat, rege & confirma animum, vitamq; meam. Respiciant] id est, ad res vanas se convertant, abdicti a voluntate tua. 39 Opprobrium] id est, malum quod bono juris tuo adversatur, ac proinde jam metuo, desinceps verò probrosum mihi futurum esse: ut supra dixit ver. 31. 40 Ecce] conclusio summa petitionis, quo transitur ad votum sequentis octonadus. 41 Cumq; obvenerint] sexta octonas est στοιχος, id est, promissionem continens sive votum grati animi erga Deum, acceptorum beneficiorum nomine. Constat autem professio hæc primùm libera declaratione apud adversarios per spiritum Dei, vers. 41. & 42. deinde vitæ integritate & protestatione apud omnes, tribus sequentibus; ac postremò sancto ac pio usu apud Deum cum animo suo, ver. 47. & 48. Benignitates tuæ] quas ego supra petii, & tu promisisti. 42 Rem] id est, non dissimulabo; sed ita planè ut seres habueris eloquar. 43 Verum admodum] id est, verissimum: periphrasis. 45 In ipsa latitudine] id est, magna, & regia, sive consulari via: metaphora. 48 Attollam] id est, avidè manum admovens excipiam, evolvam, & perveligabo manibus tuæ: metaphora. 49 Recordare] septima octonas primùm petitionem gratiæ Dei continet, ver. 49. deinde documentum & expositionem animi sui constantis, septem reliquis. De hoc autem recordandi verbo vide Gen. 8.1. 50 Hæc est consolatio] narratio animi consolationem percipientis tum ex promissionibus Dei pios confirmantibus, consolantibus, & recreantibus, 6 versibus: tum ex testimonio bonæ conscientiæ. 53 Prestere] id est, celerrima gravissimaq; procella, metaphora: vide Psal. 11.6. 54 In loco peregrinationum] id est, ubicunque locorum versetur in terra; periphrasis terræ: vide Genes. 47.9. 57 Portio mea es] octava hæc octonas tertium consolationis locum explicat; nimirum orationem animi freti promissionibus Dei, & adsistu gratiam in sua infirmitate conjugendi. Continet itaq; primùm petitionem gratiæ fundatam promissione Dei, hoc & sequente versu; deinde explicationem & accommodationem duarum partium quæ promissione continentur, nimirum professionem officii quod a nobis stipulatur Deus, a vers. 59. ad 64. & petitionem beneficii promissi, ver. 64. Dico] id est, revolo te dixisse, ego sum Deus tuus; continenter ambulo coram me, &c. Gen. 17.1. 58 Deprecor] conscius voluntatis meæ. Gratiam fac] id est, præsta promissionem propter verbum tuum in Christo, non habita ratione infirmitatis meæ. 59 Reputo vias] id est, contendo ad præstandum stipulationem tuam pro tenuitate meæ: sic explicatur secunda pars versus primi, versibus quinque. Referam pedes] i. redeam ad obsequium tuum, abs quo natura defecerat; deponamq; veterem hominem cum concupiscentiis ejus, & novum induam. 64 Benignitatis tuæ] petitio, ut Deus tenuitati misericors promissionem præstet; ad quam edocetur argumentis a beneficentia Dei in res omnes creatas. 65 Bono affecisti] nona octonas similiter ut prima, continet petitionem documentorum Dei, primùm ab anteactis in ipsius beneficentia erga supplicem, hoc versu; deinde a persona supplicis fidem offerentis & indignitatem suam confitentis, duobus sequentibus, tertio a natura Dei, ver. 68. postremò a bona conscientia, reliquis versibus. 67 Cum nondum loquerer] id est, inde ab ortu meo fuit peccator, alienus a lege tua, & filius iræ; sed fide teneo promissiones tuas in animo meo: sic Psalmo 51.7. Observo] nimirum animo, ut Gen. 37.11. 69 Concinnantibus] explicatio bonæ conscientiæ, quæ non tantùm immota est a calumniatibus, hoc & sequente versu; verùm etiam per illas augescit in notitia & studio voluntatis Dei, duobus reliquis. 70 Crassatur] id est, magis ac magis indies induratur: metaphora: sic Jeschaiah. 9.10. 73 Manus tuæ] decima octonas sim. liter ut prima, David instituit a Deo petit, primùm propter gloriam Dei, qua tum in salute creaturæ, illustris futura est coram omnibus bonis, duobus versibus; tum in præstatione promissionum ejus, ver. 75. & 76. secundò a persona sua, vers. 77. tertiò a persona adversariorum, vers. 78. postremò a persona bonorum, vers. 79. quæ omnia deinde promissione animi grati concluduntur. 75 In fide] id est, justè, ac non præter verbum tuum. 79 Convertantur ad me] id est, adjungant se mihi, cognita & demonstrata per judicia tua æquitate causæ meæ: sic Jobi 6.29. 80 Non erubescam] quod eveniret, si a statutis tuis recederem: ut supra ver. 31. & psalm. 44.22. 81 Consumitur] undecima octonas de David operi Dei & salutem petit; primùm a persona sua, tribus versibus; deinde a persona Dei & adversariorum, quorum improbitatem cum justitia Dei & innocentia sua comparat; versibus quatuor: postremò a voto grati animi, vers. 88. 83 Similis] id est, arefactus, exhaustus viriditate, & quasi confectus, atque in rugas abiens. 84 Dies servi tui] id est, hoc tempus calamitosum quo premitur servus tuus, quàm diu est duraturum? vide supra psalm. 11 6.2. 89 In seculum] duodecima octonas de David salutem a Deo petit duobus argumentis. prius est a natura Dei, constantia, & efficacitate verbi ejus, usque ad versum 94. posterius a persona sua, reliqua. Efficacitatem verbi Dei explicat primùm universè, a generali cœli & terræ creatione, & administratione, hoc & sequenti versu; deinde a singulari & extraordinaria, vers. 91. postremò a sua ipsius experientia. Consistit] id est, constans & firmum permanet. 91 Judicia tua] præstanda a nimirum atque exequenda. 94 Tuus sum] secundus locus, sive argumentatio posterior: ut dictum est in versum 89. 95 Me expectantibus] id est ita constanter quæro atque considero, ut nullis inimicorum tentamentis avocer, adductus majestate verbi tui: in quo omnia invenio amplissima & perfectionis infinitæ, quantumvis gravibus premar angustiis, servi sequente. 96 Perfectioni] videlicet rerum creatarum. Latum] ita ut finis illius videri non possit, id est, infinitum, immense. 97 Quàm diligo] decima tertia octonas de David occasione sumpta ab amplitudine verbi quam modò commendaverat, rapitur in duas exclamationes; quibus celebrat amorem suum erga verbum Dei, primùm propter præstantiam scientiæ & intelligentiæ quam supra omnes est consecutus ex meditatione & studio illius, quatuor versibus; deinde propter præstantiam usus quem percepit ex verbo, septem. 98 Me reddit] lex tua informans in præceptis tuis. 101 Semita mali] ut supra ver. 1. 105 Lucerna] decimaquarta octonas de David ad petitionem regrediturpro salutis & gratiæ, vers. 107. & sequent. ad quam

quam conſequendam adhibet argumenta tria; unum, promiſſionis Dei & efficacitatis per ſpiritum, demonſtratæ verbo, hoc verſu: alterum, ſtudii ſui & animi conſtantiſſimi ad obſequendum Deo, ſequenti verſu; tertium, miſeriæ ſuæ, verſ. 107. qui loci deinde copioſiùs exponuntur verſ. 109. & ſequentibus. 108 Voluntarias oblationes] id eſt, orationes meas & gratiarum actiones, quaſi dicat, ſerva me propter laudem tuam, quam ſalute accepta celebrabo: ſyllepſis, ſive noëma. 109 Anima mea] id eſt, quamvis ego verſer in præſentiſſima periculi: ſic 1. Schem. 28. 21. & Iobi 13. 14. 112 In finem uſque] vide ſuprà verſ. 33.

SAMEC. 113 Cogitationes] decimaquinta ogdoade David pergens in petitione, opem Dei ſalutemq; implorat, ver. 116. & ſequente: ideoq; primùm ſtudium ſuum exponit Deo, & adverſarios objicit, tribus primis verſibus: deinde ſeipſum confirmat a judicio Dei; ſeverio quidem in malitioſos: graviſſimo verò erga eos qui ſeipſos dijudicant, ne cum mundo condemnentur, tribus ultimis verſibus ogdoadis. 118 Falſus eſt] hoc eſt, manu, vana eſt hypocriſis, qua ſuos ipſius concinnatores fruſtratur. 119 Tanquam ſcoriæ] id eſt, verbo tuo, & afflictionibus, judiciis, tanquam igne, conſumis & abjicis: ſic Jeſchahh. 1. 25. & Malaach. 3. 3. Idcirco] quia latebra & ſcutum es diligentibus te, improborum verò juſtus judex. 120 Timeo] quaſi dicat, non quidem a præſentia tua metuo, ut Adam Gen. 3. nam contrà, illam mihi adeſſe expeto; ſed ab infirmitate mea ne provocem judicia tua: ſic ponitur elegans ἀντανάκλασις eorum quæ ſuprà dixerat,

HHAJIN. horret pavore tui. 121 Exerceo] decima ſexta ogdoade, quæ tota eſt ἐυαντιὰ, David poſtulat primùm ſervari a malo, duobus verſibus; deinde affici boni & inſtitui verbo, tribus ſequentibus, id q; tum a perſona ſua, cujus obſequium, fidem, & ſtudium explicat ſparſim, tum a perſona Dei & adverſariorum, verſ. 126. Judicium &] id eſt, æquo & bono faciendo opteram do: quo teſtimonio confirmatur animus meus de electione & vocatione mea. 122 Obi vadimonium] id eſt, compare, & te ipſum iſte coram adverſario meo, ſuſcipiens cauſam meam metaphora ab uſu forenſi. 126 Irritam faciunt] eò audaciæ prorumpunt adverſarii mei, ut non tantum contra me, ſed contra verbum ipſum tuum apertè veniant, & illud labefactare itent. 127 Propterea] etiologia cur David informari petat in cognitione legis: nimirum quòd legem bonam & ſanctam eſſe noverit, ſe autem ultrò diligere bonum, & malum odiſſe profitetur. 129 Mirabilia] decima ſeptima ogdoas continet primùm profeſſionem ſtudii erga doctrinam Dei, tribus verſibus: deinde petitionem, quatuor verſibus; poſtremò expoſtulationem de adverſariis contra legem venientibus, verſic. 136. ſtudii autem cauſa afferuntur duæ; una, admirabilitas legis; altera, efficacitas, de qua pſalmo 19. 131

PE. Os meum diſtendo] id eſt, omnibus nervis contendo ut aſſequar: metaphora ab anhelo & feſſis viatoribus. 132 Reſpice ad me] petitio gratiæ, hoc verſu: cujus triplex effectus ſequentibus demonſtratur; informatio vitæ, verſiculo ſequente; liberatio ab anguſtiis, verſic. 134. & documenta verbi per ſpiritum, verſic. 135. 133 Pedes meos] id eſt, rationem vitæ meæ: metaphora. Ne ſinas dominari] id eſt, me a viis tuis abducendo in me eam dominium obtinere: etſi voluntibus nobis facere bonum adjacet malum, & peccatum habitat in carne noſtra: vide Rom. 7. 136 Rivi aquarum] id eſt, effundor in lachrymas, non tantùm mea, ſed etiam improborum cauſa quorum miſereor, ut infrà verſic. 139. & omnium maximè legis tuæ cauſa, quam violari fero indigniſſimè. 137 Juſtus es] decimaoctava ogdoade David viam vitæ ex verbo

TZADE. doceri petit, a juſtitia, integritate, fide, conſtantia, & utilitate verbi. 139 Obliviſcantur] id eſt, non agnoſcant. Hoſtes mei] rex Schaül, proceres, & magnates regni, quibuſcum ſe ut parvum, tenuem, &

KOPH. contemptum comparat, duobus verſibus ſequentibus. 145 Invocantem] decimanona ogdoade David ſaluterm a Deo petit primùm a perſona ſua, quæ obſequium ſpondet, duobus verſibus; & præſens ſtudium explicat, duobus alteris; deinde a perſona Dei benigniſſima, præſentiſſima, conſtantiſſimaq; in verbo ſuo, verſibus quatuor reliquis. 152 In ſeculum] id eſt, conſtituiſte ut ſint æterna: nam hoc verſu exege-

RESCH. ticè finem ſupertoriis explicat. 153 Reſpice] vigeſima ogdoade David ſalutem petit primùm a perſona ſua, æquitate cauſæ, & aquitatis ſtudio, duobus verſibus, quæ cauſa amplificatur per comparationem adverſariorum, verſ. 155. deinde a perſona Dei, cujus miſericordia, benignitate, & fide judiciorum fretus, ſe conſtanter ſalutem expectare teſtatur, quinque reliquis. 155 Improbis] id eſt, adverſariis

SCHIN. cauſam iniquam agentibus. 160 Ipſa veritas] id eſt, certiſſimum eſt, fideliſſimum, & conſtantiſſimum: ut ſequentia explicant. 161 Principibus] viceſima prima ogdoade David primùm conſtitutionem animi ſui erga Deum & verbum ejus explicat; quæ continentur metu, obſtellatio, amor, laus, & expectatio, ſex verſibus: deinde vitæ conformatio atque obſequium. A verbo tuo] non autem a principibus abſterretur. 164 Septies] id eſt, ſæpenumero: numerus finitus pro infinito, ut Levit. 26. 18. De judiciis] quorum ſumma ſequent. verſu continetur. 165 Offendiculum] quod ipſis pacem adimat.

TAV. 168 Omnes viæ meæ] id eſt, tu vides, agnoſcis, inſtituis, & curas vitam meam. 169 Appropinquet] ultima ogdoade David doceri, juvari, & ſervari a Deo petit, primùm propter gloriam Dei, uſque ad verſum 173. deinde propter fidem ſuam in promiſſiones Dei, ver. 173. & ſequent. poſtremò concludit pſalmum generali petitione opis Dei ad gloriam ipſius & ſalutem ſuam, duobus verſ. ultimis. 173 Eligo] nimirum præ rebus omnibus. 176 Erro ut pecus] id eſt, incerta ſede huc & illuc vagari cogor. Quæ

peiit] id eſt, quæ procul a grege & paſtore ſuo vagatur errabunda; ut ſequentia verba oſtendunt. Require] ut paſtor amiſſam pecudem: ut Luc. 15. 4. Præceptorum tuorum] id eſt, audio vocem tuam, ut ovis tua; Joan. 10. 3. & ſequentibus.

PSALMUS CXX.

David rex narrat liberationem acceptam divinitus a ſuis calamitatibus: orationemq; commemorat qua apud Deum conqueſtus eſt tum de calumniis, tum de perſecutionibus & exilio, quæ ipſi fuerant perferenda.

a Heb. excellentiarum: ſic pſalmis 14. ſequen.

1 CANTICUM a excellentiſſimum. Ad Jehovam in maxima angustia mea clamavi, & exaudivit me.

2 Jehova, eripe b me a labio c falſo, a lingua doloſa.

3 Quid datura eſt tibi, quidve adjectura tibi

b Heb. animam meam.

c Heb. fallitatis.

tibi lingua dolosa.
4 *Verba* [a] *similia* sagittis robusti acutis, comparanda [a] prunis juniperorum?
5 [a] Hei mihi, quia peregrinor [d] tam diu, [a] habito [e] tanquam scenitæ [a] Kedareni.

[d] Heb. *protrahitur* temporis, *id est, tam longo & continuato exilio.*
[e] Heb. *cum tentoriis. Kedar: hypallage.*

6 Plurimum [f] habitasse videtur sibi anima mea, apud [a] osorem pacis.
7 [a] Ego pacem *dilexi*: at cùm loquor, ipsi ad bellum *conclamant*.

[f] Heb. *habitavit sibi: pleonasmus, ut Genes. 11. 33.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est genus* ἐυκτικὸν, *continens narrationem, vers. 1. & orationem, sequentibus narrat autem David quomodo conflictans cum gravissimis difficultatibus in exilio suo Deum inclamaverit, & fuerit exauditus: ex quo apparet psalmum hunc a Davide jam evicto ad regnum conscriptum esse.* 2 Jehova] *hujus orationis partes sunt, petitio ad Deum, hoc versu; reprehensio adversariorum Davidem calumniis obruentium, duobus sequen. & postremò flebilis expostulatio, tribus ultimis.* A labio] *id est, sermonibus improborum: Davidem apud regem Schaülem traducentium, ut ipse cum Schaüle expostulat, 1. Schem. 24. & 26.* 3 Quid detur a tibi] *id est, quid proderis tibi: apostrophe.* 4 Similia sagittis] *id est, maximè lethalia, & præ cæteris omnium aversantia, adeò, ut nihil quicquid est contagiosius.* Prunis juniperorum] *quæ dicuntur esse ardentissima & vivacissima: quemadmodum Hieronymus scribit Fabiola mansione decimaquinta.* 5 Hei mihi] *expostulatio de ingrata habitatione, quod extra regionem promissam habitare cogeretur, hoc versu, & de tolerantia eorum ad quos se recipiebat, sive in Cenahbanea, sive in regionibus exteris: duobus sequent.* Habitò tanquam] *id est, indefinenter vagari & errare cogor, ut incolæ Arabiæ deserta & Petræ faciunt: sic autem accipere præpositionem Cum, magis placuit, cum quia nusquam legitur David in tantùm spatium frequentibus, & variis errationibus ad regiones illas profugisse, cum quia sic accipitur aliis locis: ut Jobi 3. 13. & Psalm. 143. 7.* Kedareni] *sic Leophridis vocat, Plinius Kedreos in Arabia Petræa: a Kedare Jesmahabelis filio, cujus fit mentio Genes. 25. 13.* 6 Osorem pacis] *id est, homines infensos mihi: ex allatæ numeri.* 7 Ego pacem] *exegesis superioris versus. Est autem hic ellipsis contrarii, ut Gen. 18. 19.*

PSALMUS CXXI.

David conflictum animi sui in periculis exponens, ad Deum conversa oratione se committit ei, & confirmat in fide promissionum ejus.

1 [a] Canticum [a] *excellentissimum.* [a] Attollerémne oculos meos ad istos montes? unde veniret auxilium meum?
2 [a] Auxilium meum *sic* a Jehova, qui fecit cœlos & terram.
3 [a] Ne permittat [b] [a] dimoveri pedem tuum, ne [a] dormitet [a] custos tuus.
4 [a] Ecce non dormitat, neque dormit custos Israëlis.

[a] Heb. *excellentiarum: ut psal. præcedente.*
[b] Heb. *dimoveri.*

5 Jehova custos tuus; Jehova, umbra tua [a] est ad manum dexteram tuam.
6 Interdiu sol non percutiet te, aut luna nocte.
7 Jehova servabit te ab omni malo, servabit animam tuam.
8 Jehova servabit [c] [a] processum tuum & reditum tuum, ex hoc tempore usque in seculum.

[c] Heb. *procedere tuum, & venire tuum.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est didascalicum, continens propositiones tres: prima est disceptatio animi conflictantis cum multis calamitatibus, vers. 1. secunda, oratio animi ex disceptatione sua exurgentis, & ad fidem in Deum se erigentis, vers. 2. & 3. tertia est confirmatio erecti animi a promissionibus Dei, ver. 4. & sequent.* Attollerémne] *i. frustra huc illuc circumspectarem ad consequendam opem: nam rationem habet Cenahbanea, quæ montosa est; ut dictum est, Exod. 15. 17.* 2 Auxilium meum] *oratio superantis certamen animi: quæ David se committit Deo propter naturam, opera, & officium ejus ex gratuita promissione in Christo.* 3 Ne permittat] *explicatio auxilii divini, quod David per apostrophen precationi sibi accommodat.* Dimoveri pedem tuum] *id est, titubare, labi, vel corruere te: synecdoche.* Dormitet] *id est, tantillum cesset ab auxilio tuo: humanitus dictum, ut sequentia.* Custos tuus] *Deus, ex promissione ad quam transitur seq. versu.* 4 Ecce] *promissionis Dei explicatio: qua docetur primùm præsentissima illius efficacitas, duobus ver. deinde constantissima, reliquis.* 5 Est ad manum dexteram tuam] *ut psal. 16. 8.* 8 Processum tuum, &c.] *id est, omnes occupationes tuas: ut Num. 27. 17.*

[a] Heb. *excellentiarum: ut psal. 120.*
[b] Heb. *de die illo mihi.*
[c] Heb. *confitentes sunt: qua locutione notatur in agendo frequentatio: ut Gen. 4. 17.*
[d] Heb. *constructissima.*
[e] Heb. *plane civitas cui cosegmentatio est pariter.*
[f] Heb. *testimonium ad Israëlis: ut suprà psal 110. 1.*

PSALMUS CXXII.

David ecclesiæ studiis & officioso cultu Dei recreatus, lætitiam suam prædicat: urbi, Ecclesiæ, & regni totius statum commendat; omnibus bene precatur, & omnia bona a se spondet.

1 [a] Canticum [a] *excellentissimum Davidis.* [a] Lætor [b] de eo quod dicitur mihi, domum Jehovæ adeamus:
2 Quod [c] consistunt pedes nostri intra portas vestras, ô Jeruschalaima:
3 [a] Jeruschalaima [d] [a] optimè constructa, [e] civitas [a] quæ planè cosegmentata est inter se pariter:
4 Quò ascendunt tribus, [a] tribus Jah, [f] ad testimonium Israëlitarum: celebrent nomen Jehovæ:
5 Quia ibi consident [a] throni juris, throni [a] domus Davidis.
6 [a] Expetite [a] pacem Jeruschalaimorum, *dicentes*; tranquilli sint amantes tui:
7 Sit pax in præmunitione tua, tranquillitas in palatiis tuis.
8 Propter fratres meos & amicos meos; eloquor nunc, pax *sit* in te.
9 Propter domum Jehovæ Dei nostri, [g] procurabo bonum tibi.

[g] Heb. *requiram.*

ANNOTATIO

1 Canticum] *Canticum est* ἐυκτικὸν *sive gratulatorium, quo David arcæ Dei receptæ in civitatem suam,*

am, & Ecclesia constituta, gratulatur sibi & Ecclesiæ toti de hac benedictione Dei: itaque primùm proponit Lætitiam suam & illius causas, usque ad ver. 6. deinde omnes cohortatus bene precatur Ecclesiæ, & suum officium ergà illam constanter profitetur, ad finem usque. Lætor] *propositio lætitiæ quæ utitur David, duas habet causas; una est studium quod suo tempore in fidelibus animadvertit, hoc versu; altera, effectus illius studii, cultus Dei assiduus, ver. seq.* 3 Jeruschalaima] *ergasia, sive exornatio superiorum causarum ad lætitiæ amplificationem, a laudibus civitatis, hoc versu; Ecclesiæ, ver. seq. & regni sum spiritualis tum terreni, ver. 5.* Optimè constructa] *ut ostendatur 2. Schem. 5. 9. & 1. Chron. 11. 8.* Quæ planè coagmentata est] *i. non ut antehac structura oppidorum, religione, & administratione differens, (nam tria fuerant oppida; religio verò & administratio duplex, populi Dei & Jebusæorum) sed omnibus modis coagmentata, junctis oppidis, hoc versu; religione animorum, sequente; & singulari administratione, ver. 5.* 4 Tribus Jah] *i. tribus populi Dei.* Ad testimonium] *i. ad aream testimonii, de qua Exod. 25. 21. & 22.* 5 Throni juris] *id est, jurisdictionis omnis administratio tum Ecclesiastica, tum civilis; prout manaverat Deus, Deut. 17. 8. & sequentibus.* Domus Davidis] *id est, regni Davidis, cujus complementum Christus.* 6 Expetite] *altera pars Psalmi, qua primùm omnes cohortatur David ad conservanda vota, duobus versibus: deinde nominatim ipse idem officium policetur Ecclesiæ & Deo, su sive.* Pacem Jeruschalaimorum] *id est, privatam, publicam, intus & foris; ut sequentes locutiones ostendunt.*

PSALMUS CXXIII.

Ecclesia gravissimè oppressa ad Deum erigit, gratiam ejus implorat, & hostibus Dei mali precatur.

a Heb. *excellentiarum: ut supr.* 120.

1 a CANTICUM excellentissimum. Ad te attollo oculos meos, ô tu qui sedes in cœlis.

2 Ecce ut oculi servorum *spectant* ad manū dominorum suorum, ut oculi ancillæ ad manum heræ suæ: ita oculi nostri ad Jehovam Deum nostrum, donec gratiam fecerit nobis.

3 Gratiam fac nobis Jehova, gratiam fac nobis; quia satis est, satur fuimus contemptu.

4 Plurimum b satura fibi videtur anima nostra: ista sannâ saturentur ipsi tranquilli, iste contemptus obveniat superbis.

b Heb. *satura est sibi: ut supr.* 120. 6.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est ἐυκτικὸν, continens propositionem duobus versibus; & petitionem duobus. propositione ostenditur Psalmi, quomodo & quantisper sit adituri Deum: petitione verò postulat primùm gratiam Ecclesiæ sieri, vers. 3. deinde eruantur impii hostibus Dei & Ecclesiæ impoti, vers. 4.* Qui sedes in cœlis] *id est, Deus omnipotens: periphrasis.* 2 Ad manum] *id est, opem & auxilium, non dubitantes de fide, adjumento, & defensione illorum.* Donec gratiam] *id est, continenter atque importunè: ut Lucæ 18. in principio.* 4 Ista sannâ] *imprecatio: alterius petitionis membrum: ut psalmo 79. 6. sic autem accipiendum esse hunc locum voces & distinctiones apertè clamant.* Tranquilli] *id est, qui præsenti suæ tranquillitati confidentes ea abutuntur, & indignantur nos superbè in calamitatibus nostris.*

PSALMUS CXXIIII.

Ecclesia mirificas Dei liberationes a conatibus mundi prædicans, benedicit Deo, & se in posterum de opitulatione confirmat.

a Heb. *excellentiarum: ut supra* 120.

b Heb. *nisi Jehova quòd adfuisset: trajectio: sic vers. seq.*

c Heb. *transisset super animam nostram: sic sequente ver.*

1 a CANTICUM excellentissimum Davidis.

b Nisi Jehova ad fuisset nobis, dicat nunc Jisraël:

2 Nisi Jehova adfuisset nobis, cùm insurgerent contra nos homines;

3 Tunc vivos obsorbuissent nos, exardescente ira eorum in nos;

4 Tunc illæ aquæ inundassent nos, torrens c superavisset nos:

5 Tunc superavisset nos *torrens*, aquæ superbissimæ.

6 Benedictus Jehova, qui non exposuit nos prædæ dentibus eorum.

7 Anima nostra ut avicula erepta est a laqueo aucupantium, laqueo effracto nos erepti sumus.

8 Auxilium nostrum in nomine Jehovæ, qui fecit cœlos & terram. Psal. 121. 2.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est didascalicum, quo David Ecclesiæ totius nomine omnium & temporū, primùm narrat mirificas liberationes effectas a Deo, versibus quinque; deinde benedicit Deo propter liberationes suas, ver. 6. & 7. postremò concludit prædicatione gratiæ & operis Dei constantissimè, ver. ultimo.* Jisraël] *id est, populus Dei: ut ad Galatas 6. 16.* 3 Tunc vivos] *hyperbolæ allegoricæ.*

PSALMUS CXXV.

Psaltes stabilitatem Ecclesiæ prædicat, & instabilitatem afflictionum ejus: deinde Deum orat pro sanctificatione illius, & prosperitate, improbis ejectis.

a Heb. *excellentiarum: ut supra Psal.* 120.

1 a CANTICUM excellentissimum. Qui confidunt Jehovæ; similes sunt monti Tzijonis: qui non dimovetur, in seculum permanet.

2 Ut Jeruschalaima montes circumstant, ita Jehova circumstat populum suum ex hoc tempore usque in seculum.

3 Nam non quiescet virga improbitatis super sortem justorum, ut non extendant justi ad ullam iniquitatem manus suas.

4 Benefac Jehova bonis, & rectis ex b animis suis:

5 Qui autem inclinant animos suos ad itinera tortuosa sua, c abjundet eos Jehova cum operariis iniquitatis; pax sit super Jisraëlem.

b Heb. *cordibus.*

c Heb. *faciet ut abeant.*

AN-

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est muxtum; partim didasc alicum ad consolationem Ecclesiæ, tribus versibus; partim invertatv, duobus ultimis.* Qui confidunt] *prioris partis didascalicæ loci sunt duo; unus, de firmitate Ecclesiæ, quæ fundata esse dicitur & circummunita virtute Dei sempiterna, duobus versibus; alter, de instabilitate improborum, si quando videtur Deo Ecclesiam suam per illos castigare, ver. 3.* Similes sunt monti] *id est, ædificati sunt super petram, quam nulla procellæ ac ne inferorum quidem portæ superabunt. Matth. 7. 24. & 16. 18.* 2 Circumstat] *id est, circumquaque protegit: ut supra Psalm. 5. 13. & 34. 8. & 91. & Zacharja 2. 9.* 3 Nam] *occupatio ad objectionem, atque videmus Ecclesiam malis persæpe expositam: est quidem exposita, inquit Psaltes; sed tanquam ad momentum, ita ut ipsis calamitatibus fundamentum & defensio piorum efficiatur illustrior.* Non quiescit] *id est, non permanet; sed paulo momento transfertur, & liberantur boni 1. Corinth. 10. 13.* Hoc autem contrario sibi arrogantes improbi, & rebellantem Deum inducit Jeschabhja 28. 15. & sequentibus. Improbitatis] *id est, improborum, hypocritarumq, a quibus & propter quos Ecclesia Dei fere exercetur, & quorum meminit Psaltes, vers. 5.* Sortem justorum] *id est, Ecclesiam, & hæreditatem piorum.* Ut non extendant] *id est, ut possint sufferre, pietate & sanctimonia integra: prout loquitur Paulus 1. Corinth. 10. 13.* 4 Benefac] *petitio, altera pars psalmi.* 5 Qui autem inclinant] *id est, hypocritas in Ecclesia versantes. quasi dicat, Ecclesiam suam sanctificet & purget ab omni malo: quo genere imprecationis usus est supra psal. 123.* Amandet] *id est, ejectos ex Ecclesia male perdat: ut Matth. 21. 41. & Luca 12. 46.* Pax sit] *id est, ut bene sit Ecclesiæ bonorum, sublatis improbis.*

PSALMUS CXXVI.

Ecclesia admirabilem sibi & gentibus liberationem suam a Deo factam prædicat, eandemq; optat ab illo perfici.

1 CANTICUM [a] *excellentissimum.* Cùm reduceret Jehova multitudinẽ captivorũ [b] Tzijonis, [c] eramus velut qui somniant,
2 Tunc impletum est risu os nostrum, & lingua nostra cantu: [d] cùm diceretur inter gentes, [e] magnifica Jehova efficit erga istos.
3 Magnifica Jehova efficit erga nos, fumus læti.
4 [f] Reduc Jehova, multitudinem captivorum nostrorum; tanquam fluenta *reducens* in regionem siccam.
5 [g] Qui seminarunt cum lachrymis, cum cantu metant.
6 *Qui portans* [h] acquisitum semen, [i] continenter ibat flendo, [k] omnino redeat cum cantu, reportans manipulos suos.

[a] Heb. *excellentiarum: ut supr.* 120.
[b] Heb. *sum dixerunt: ut Jobi.* 7. 3.
[c] Heb. *magnificat Jehova efficiendo: sic ver. seq. vide Gen.* 12. 1.
[d] Heb. *acquisitionem seminum.*
[e] Heb. *eundo ibat & flendo.*
[f] Heb. *reducendo reduces.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Hujus canticiq(uod temporibus Cyri factum esse videtur postulato illius edicto de reversione Judæorum) partes sunt duæ, narratio, tribus vers. & precatio ut Deus redditum secundet, tribus reliquis.* Cùm reduceret] *in narratione magnificatur opus Dei, duobus argumentis: primum est ab inspirato & incredibili liberationis modo, quem primi admirati sunt quam agnoscerent pii, vers. 1. deinde a communi populorum testificatione, ver. 2. ex quibus conficitur gloriosa illa lætitia & prædicatio Judæorum vers. 3.* Tzijonis] *id est, Ecclesiæ Judæorum: synecdoche.* Bramus velut] *id est, videbamur nobis somniare; tanta sunt liberationis admirabilitas: & vix dum nobis persuasimus, donec vidimus gentes prædicare magnificam liberationem nostram, & nobis ministrare: Hebræa 1.* 2 Implétum est] *id est, confirmati & exhilarati sumus; ut exponit vers. 3. synecdoche.* 4 Reduc Jehova] *petitio, ut Deus captam liberationem perficiat: qua duabus allegoriis elegantibus exprimitur.* Tanquam fluenta] *comparato; qua propheta gratiam Dei liberantis cum fluentis, populum verò cum terra siticulosa comparat; & gratia Dei irrigari petit quam nemo possit avertere.* 5 Qui seminarunt] *altera allegoria, qua populus in captivitatem abductus egentibus agricolis & semen ad alimoniam suam necessarium terra communitentibus comparatur; redeuns vero lætis messoribus ex copiosa messe.* 6 Acquisitum semen] *id est, aliunde comparatum pretio vel pretio: sic notatur egentissimus agricola, & cum populo captivo comparatur.*

PSALMUS CXXVII.

Psaltes nihil posse aut comparari, aut conservari ac ne genus quidem propagari, docet sine benedictione Dei; ac proinde omnia ab illo expectanda esse.

1 [a] CANTICUM *excellentissimi pro Schelomone.* Nisi Jehova [b] ædificet domum, frustra laborent ædificatores ejus de ea: nisi Jehova custodiat civitatem, frustra sedulus sit custos:
2 Frustra *sint* vobis [b] qui summo diluculo surgant, qui tardè sedeant, qui [c] vescantur cibo dolorum: [c] ita dat [d] dilecto suo somnum.
3 [d] Ecce possessio [b] Jehovæ *sunt* filii: merces *est* fructus ventris.
4 [e] Ut sagittæ ad manum robusti, ita sunt [e] pueri.
5 Beatus vir ille qui [f] impleverit pharetram suam illis: [g] non erubescent, sed [g] perimentinimicos in porta ipsorum.

[a] Heb. *excellentiarum: ut supra* 120
[b] Heb. *diluculantes surgere, tardantes sedere.*
[e] Heb. *filii pueritiæ: periphrasis.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est didascalicum, quod videtur David paulò ante mortem suam pro Schelomone filio conscripsisse: ut perpetuum hoc haberet documentum fidei in toto administratione sua: continet itaque documenta duo; unum, de privata & publica rerum administratione, duobus versibus: alterum, de singulari generis propagatione tribus: eloquii: quæ omnia David a Dei benedictione expectanda docet. Quamobrem nos reddidimus pro Schelomone: ut Psalm. 72. 1.* Ædificet dominum] *id est, benedictione verbi sui adsit ædificantibus.* 2 Qui sucumbo diluculo] *id est, operariis vel custodes laboriosissimi, qui nullo pacto suę quies aut cibo indulgeant, sed omnes nervos diligentissimè contendant & studeant ut perficiendum munus suum.* Vescantur] *id est, qui ne cibum quidem capiant tranquillè, a mano a labore, solicitudine, & metu vacuo.* Ita dat] *ἀναπαίστικὸς brevissimus, ac propterea obscurior; sensus est, Deus adificat & custodit ut fissimè, quemadmodum dictum est, quietèque liberam ab omnibus impedimentis concedit ea quem diligit, & qui de dilectione ejus confirmatus se committit ei.* Dilecto suo] *paronomasia ad alterum Schelomonis nomen, de quo 2. Schem. 12. 25.* 3 Ecce possessio] *alterum membrum, ut dictum est in vers. 1.* Jehovæ] *id est, data a Jehova, ut postea appellatur merces: sic Genes. 15. 1. Sunt autem in hoc loco tres benedictionis gradus: generationis, hoc versu: educationis ingenuæ atque moriger æ, seq. versu; & fructus qui ex liberis bene institutis percipitur, vers. ultimo.* 4 Ut sagittæ] *id est, queri bene institutis suus optimum patris familias instrumentum. ut sagittæ versè sunt aptæ instrumenta militi.* 5 Impleverit pharetram] *id est, se ut liberis instruxerit: allegoria.* Non erubescent] *id est, non cedent inimicis, sed superabunt ipsos, & possidebunt portam inimicorum suorum: ut prohibitum Genes. 22. 17.* Periment] *ut hoc verbum ita interpretemur, postulat ratio allegoriæ, constructio, & simile exemplum 2. Chron. 29. 10.*

PSALMUS CXXVIII.

Psaltes piorum felicitatem proposita, demonstrat quàm grato animo sit percipienda benedictio Dei publica in Ecclesiam, & privata in pios singulos.

a Heb. *excellentiarum: ut supra Psal. 120.*
b Heb. *vescè-ris fine. doche*

1 a CANTICUM excellentissimum. Beatus quisquis timens Jehovæ, qui ambulat in viis ejus.
2 Labore enim manuum tuarum b fruëris: beatus eris, & bene erit tibi.
3 Uxor tua ut vitis fructifera c ad latera domus tuæ, filii tui ut plantæ olearum; circumstabunt mensam tuam.
4 d Ecce, etenim ita benedicetur vir timens Jehovæ.
5 Benedicit tibi Jehova e Tzijone: f fruere igitur bono Jeruschalaimorum omnibus diebus vitæ tuæ;
6 Et g respice natos filiis tuis; h pax est super Israëlem.

c Heb. *per latera.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est didascalicum, quo Psaltes primùm generatim benedictionem Dei erga pios prædicat, tribus versibus: deinde precatum quasi in rem præsentem docet fideles singulos, a præsenti sua & Ecclesiæ experientia, tribus reliquis.* 3 Ad latera] *id est, ut pergulana vitis, qua ad macerium apposita fit fructuosior, ita fœcundabitur uxor benedictione Dei.* Ut plantæ olearum] *id est, virides & semper frondentes augescent.* 4 Ecce] *altera pars, qua excitamur pii ad recognoscendas & percipiendas benedictiones Dei, tum publicas Ecclesiæ, sequent. versu tum singulares erga se, vers. 6.* 5 E Tzijone] *id est, ab Ecclesia in qua habitat, benedictione perfundens Ecclesiam & se ipsum in Ecclesia.* 6 Respice natos] *id est, singularem Dei benedictionem percipe erga familiam tuam, vitæ longævæ, & fœcundæ prolis.* Pax est] *Conclusio epiphonematica.*

PSALMUS CXXIX.

Ecclesia sua in præsente seculo afflictiones a mundo & liberationes a Deo prædicat, finemque adversariorum exitium.

a Heb. *excellentiarum: ut supra 120.*

1 a CANTICUM excellentissimum. b Multum affecerunt me angustiis inde a pueritia mea, c dicat nunc Jisræël:
2 Multùm affecerunt me angustiis inde a pueritia mea c etiam non prævaluerunt mihi.
3 Super tergum meum araverunt d aratores, e produxerunt quamque strigarum suarum.
4 Jehova justus, f truncavit g dentes funes improborum.
5 h Erubescent & agentur retrorsum, omnes osores Tzijonis,
6 Erunt tanquam fœnum tectorum, quod i antè quàm extrahat *falcem fœnisecæ*, exaruit:
7 k Quo non implet manum suam messor, nec lacertum suum, qui manipulos facit:
8 Neque dicent qui transeunt; benedictio Jehovæ adsit vobis, benedicimus vobis in nomine Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est didascalicum; quo Ecclesia docet, primùm se gravissimè ab hostibus oppressam, a Deo liberatam esse, quatuor versibus, deinde hostium & improborum omnium ruinam prædicat, reliquis versibus.* Multum] *prior pars cantici exponens mala Ecclesiæ trib. vers. & liberationem, ver. 4.* Dicat nunc] *i. agnoscat semper & prædicet salutem suam, & ruinam adversariorum, nimirum tantisper dù præsens tempus durat.* 2 A pueritia] *i. ab orbe condito, cùm cœpit Ecclesia esse: quæ allegoricè cum homine uno comparatur, hîc, & cum arvo, vers. 3.* 3 Aratores] *id est, hostes, quibus Deus tanquam admini-*

ministrū utitur ad serriendum, arantium, & colendum Ecclesiam suam. Produxerunt] *id est, nullam partem agri Dei intactam reliquerint, quin summo labore effoderent.* 4 Truncavit] *id est, quamvis valida & firma consilia, conatus, opera illorum, idq; nullo negotio dissecat, cum opus est, ad asserendam justitiam suam.* Dentes funes] *quibus aratrium trahebant in dorso Ecclesiæ: sic perstat in allegoria.* 5 Erubescent] *secunda pars cantici de funesto adversariorum casu, duobus versibus; jejunitate sive sterilitate illorū ex maledictione Dei, vers. 7. & contemptu, versu ultimo: quæ omnia simbister allegoria a re rustica sumptu exprimuntur.* 6 Antè quàm extrahat] *id est, statim exaresist, non expecto tempore fœnusecit: allegoria prior fœni sive graminu; ut Ijobi 8.12.* 7 Quo non implet] *posterior allegoria a segetibus.*

PSALMUS CXXX.

Psaltes sibi maximas liberationes obtigisse narrat invocanti Deum, ideoq; se Deo considere: & Ecclesiam ad fiduciam eandem hortatur promissionibus.

[a] Heb. *excellentiarum: ut suprà, 120.*

1 [a]CANTICUM [a]*excellentissimum.* Ex [b]profundi tribus [c]inclamavi te Jehova, *dicens:*

2 [d]Domine, ausculta vocimeæ: sint aures tuæ intentæ ad vocem deprecationum mearum.

3 [e]Si iniquitates observaveris, Jah; Domine, quis posset consistere?

4 [f]Sed apud te *est* condonatio, [g]*ut* reverenter colaris.

5 [h]Expectavi Jehovam, expectavit anima mea: [i]etiam in verbo ejus expectationem habeo.

6 [k]Animus meus erga dominum *studiosior est;* quàm excubiarum erga matutinum, [l]excubantium ad matutinum usque.

7 [m]Expectationem habeat Jisraël in Jehova; quia apud Jehovam *est* benignitas, & plurimum apud eum [n]redemptionis:

8 Et ipse redimet [o]Jisraëlem, ab omnibus iniquitatibus ejus.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est didascalicum, quo Propheta primùm historiam suam narrat, sex versibus; deinde Ecclesiam confirmat in fide ab exemplo suo, duobus ultimis. In historia autem sua primùm res anteactas exponit, versibus quatuor; deinde præsentem constitutionem animo suo a præcedentibus experimentu, vers. 5. & 6. Quamobrem hic psalmus apposissimè superiori subjectus videtur.* Profundi tribus] *id est, profundissimis & immanibus periculis: metaphora ab aquis, ut Psalm. 69. 2. & 3.* Inclamavi te] *vida simulem planè narrationem Psal. 116.* 2 Domine] *summa orationis quam habuit Psaltes in afflictionibus; cujus partes sunt duæ: petitio salutis, hoc versu & causa petitionis, duobus sequentibus.* 3 Si iniquitates] *ætiologia petitionis, quasi dicat, benefac nobis non propter nos, hoc vers. sed propter gloriam tuam, vers. sequentibus.* 4 Sed apud te est] *id est, habeto rationem gloriæ tuæ, quæ versatur tum in fide & veritate promissionum tuarum, tum in cultu ejus; quæ duo planè interciderunt, si iniquitates nostras observares Deus; & nos judicio suo perderet.* Ut reverenter] *id est, ut condonatione tua conserventur qui te colant: mœsmatica paralepsis, ut vers. seq.* 5 Expectavi Jehovam] *& expectationem meam confectus sum: paralepsis: sic transitur ad alteram narrationis partem de præsentia Prophetæ animo. quasi dicat, experientia mea effecit spem, quæ nunquam pudefecit me: Rom. 5. 4. & 5.* Etiam] *numerum ut antè habui, & beneficia inde consecutus sum.* 6 Animus meus] *id est, magnu desiderio situi Deo, quàm ulli excubatores matutino, utcunque vigiles desiti.* Excubantium] *id est, perpetuarum excubiarum, quibus nemo succesisset; sed qui per totam noctem vigilaverint.* 7 Expectationem] *secunda pars cantici, continens documentum ex fide in Deum, hoc versu; & promissionum confidentibus, sequente versu.* Redemptionis] *profecturæ ex benignitate ejus.* 8 Jisraëlem] *qui expectationem suam in Jehova habuerit.*

PSALMUS CXXXI.

David devissum suum animum simplicemque professus, Ecclesiam ad humilitatem, simplicitatemque cohortatur.

[a] Heb. *excellentiarum: ut supra psal. 120.*
[b] Heb. *cor.*
[c] Heb. *maximis rebus præmi.*

1 [a]CANTICUM [a]*excellentissimum Davidis.* Jehova, [b]non fuit altus [b]animus meus, neq; elati oculi mei; ac non aggressus sum res magnas aut [c]arduas supra quàm cõveniat mihi.

2 An non composui & sedavi animum meũ, similis depulso a lacte apud matrem suam: similis depulso a lacte apud me *fuit* animus meus.

3 [d]Expectationem habeat Jisraël in Jehova, ex hoc tempore usque in seculum.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum est didascalicum quo Psaltes primùm animi sui simplicitatem exponit, duobus versibus; deinde Ecclesiam hortatur ad imitationem sui, versu 3.* Non fuit altus] *i. neque animo, neque signu, neque facto aspiravi ad regnum & Schaülu eversionem, aut aliud quidquam ingens ex me ipso tentavi; sed certa fiducia recubui in te, & acquievi voluntati tuæ.* 3 Expectationem habeat] *id est, meo exemplo nunquam alat ingentes spiritus, sed a divina voluntate pendeat.*

PSALMUS CXXXII.

David arcam Dei ducturus Jerusalaima solicitudinem suam, votum, officiumque exponit Deo: orat ut Deus veniat in civitatem suam, & regno, sacerdotio, populóque bene faciat: ideoq; promissiones antè a Deo factas adducit.

1 CANTICUM [a] excellentissimum. Memor esto, Jehova, Davidis; [b] cum tota afflictione ejus:

2 Juravit Jehovæ, votum vovisse amplissimo Deo Jahhakobi, dicendo:

3 Dispeream, si ingrediar tentorium domus meæ, si conscendam spondam stratorum meorum;

4 Si dem somnum suum oculis meis, palpebris meis dormitationem:

5 Donec invenero locum pro Jehova, locum tabernaculorum pro amplissimo Deo Jahhakobi.

6 Ecce audiveramus eâ fuisse in Ephratæa regione, inveneramus eam in agris Jahharis:

7 Accedimus ad tabernacula ejus, incurvamus nos ante scabellum pedum ejus.

8 Surge Jehova, aditurus requiem tuam; tu & arca roboris tui.

9 Sacerdotes tui induantur justitia, & quos benignè accipis cantent.

10 Propter Davidem servum, ne avertas faciem uncti tui.

11 Juravit Jehova Davidi veritatem, a qua non avertet se, dicens; De fructu ventris tui ponam in solio tuo. 2.Schem.7. 12.

12 Si observaverint filii tui fœdus meum & testimonia mea singula quæ docebo eos; etiam filii illorum usque in sempiternum sessuri sunt in solio tuo. 1.Reg.8.25. & 2. Chron. 6.16.

13 Nam elegit Jehova Tzijonem, expetivit pro habitatione sua, dicens:

14 Hæc est requies mea usque in sempiternum; hic habitaturus sum, quia hoc expetiveram. Psal.78.68.

15 Viatico ejus [c] affatim benedicam, egentes ejus saturabo cibo:

16 Sacerdotesque ejus induam salute, & quos in ea benignè accipio, [d] omnino cantabunt illi.

17 Ibi efficiam ut germinet cornu Davidis, ubi aptavi lucernam uncto meo.

18 Inimicos ejus induam pudore; super ipsum verò florebit coronamentum ejus.

[a] Heb. excellentiarum: ut supr. 120.
[b] Heb. cum toto afflictu eum.
[c] Heb. benedicendo benedicam.
[d] Heb. cantando cantabunt.

ANNOTATIO.

1 Canticum] Canticum est ὑμνικὸν constans ex partibus duabus una est oratio sive petitio, usque ad vers. 11. altera est aitiologia petitionu exponens promissiones Dei, inde ad finem usque. Videtur autem hic Psalmus conscriptus fuisse, cùm arca ex domo Hhobedédomi deducenda esset Jerusalemam: 1.Chronic.15. Memor esto] id est, demonstra te memmisse & respicere ad Davidem, studium, animi ejus contentissimum approbare, præstando petitionem ejus: ut Genes. 8.1. Est autem hîc prolepsis sive generalis petitionis propositio, cujus duæ partes in sequentibus per ὑστέρημα explicantur. Afflictione ejus] id est, anxia animi solicitudine, qua desponsis exponitur usque ad versum. 6. 2 Juravit Jehovæ] expositio afflictionis, ut modò dictum est. quasi dicat, ego semper versor in eadem solicitudine quam habebam antequam in Hhuzzam irrumperes, nimirum, ut arca fœderis adducatur ad me: & quod prius tibi jurejurando adhibito voveram, idem votum adhuc integrum perstare sentio; etsi me jam prius hoc desiderio afflictum, amplius aliquantisper tua irruptione in Hhuzzam conturbatus atque afflictus. 2.Schem. 6. & 1.Chronic. 13. Deo Jahhakobi] cujus simile votum benedictione tua comprobasti, Gen. 28. 3 Domus meæ] quam recens ædificandam curavi in civitate Davidis: ut ostenditur 2.Schem. 5. 9. & 1.Chronic. 15.1. Nam non fuit adeò arrogans David, ut voto suo se legem putaret posse Deo præscribere, ut quamprimùm venirent arbitratu ipsius; neque adeò temerarius, ut sponderet se sub duo habitaturum, non cubaturum, & noctes insomnes ducturum donec apportaretur arca; quod opus fuit multorum dierum: sed religio fuit illis migrare in novum domicilium suum, nisi priùs, Deus ubidem suam sedem constituisset. Simulque postea religiosi fuit, cùm de templo ædificando cogitaret; ut testantur ipsius ad Nathanem verba, 2.Schem. 7.2. Stratorum meorum] quæ in novo domicilio comparata sunt. 4 Si dem] nimirum in mea domo. 6 Ecce] ipsa ea sive exornatio alterius membri prolepseos: in qua David primùm narrat officium suum præteritum, hoc versu; & præsens, sequente; deinde exponit petitionem suam, tribus versibus. Eam] nimirum arcam, quæ nominatur infrà vers. 8. Relativum ante suum antecedens; ut alibi. In Ephratæa] id est, Schilunite, in tribu Ephraimi; ubi asservata est inde a temporibus Jehoschuhhæ, usque ad obitum Hhelis sacerdotis, dum a Philistheis capta est, 1. Schem. 4.11. Jahharis] sive silvæ, id est, in urbe Jahharimorum, quæ in loco plano & sylvoso sita est, quamobrem a sylva dicta est Kirjath-Jehharim, id est, urbs sylvarum; a planitie verò dicitur Bahhal, vel Bahhala, vel Kirjath-bahhal, atque etiam Bahhales Jehudæ, id est, planæ locæ; hîc verò agri sive campi. 7 Accedimus] in domum Hhobed-Edomi, ubi relicta fuerat arca, cùm David judicio Dei in Hhuzzam exercito fuisset consternatus; 2.Schem. 6.10. & 1.Chronic. 13.13. 8 Surge Jehova] petitio, de qua vide 2.Chronic. 6.41. Continet autem hæc petitio pretationem pro domicilio Dei, & piorum sanctificatione, duobus versibus; & deprecationem iræ quam in priore deductione fuerant experti, vers. 10. 9 Sacerdotes tui] id est, administri sacrorum, qui se sanctificarunt ritè, amplius sanctificentur a te: sic accommodat ad singularem hanc profectionem promissum illud Dei de quo infrà vers. 16. confer cum 1.Chron. 15. Quos benignè accipis] id est, populus tuus: 1.Chron. 15.28. 10 Propter Davidem] id est, Christum filium Davidis, qui subinde in Prophetis appellatur David: ut Hosch. 3.5. Faciem uncti tui] id est, meam, qui unctus sum in Christo tuo per Schemuelem ex mandato tuo, 1.Schem. 16. Hîc autem verbi paratur transitus ad sequentem aitiologiam; qua copiosè explicatur quod modò dictum est, propter Davidem servum tuum. quasi dicat, propter quem juravisti, &c. quæ in sequentibus vers. apponuntur. 11 Juravit] altera pars cantici; explicatio promissionum, quibus freta fides ad orandum Deum superioribus verbis adducta est. Veritatem] id est, promissionem firmissimam & constantissimam: ut sequentia verba exponunt. Sunt autem hujus promissimi loci quatuor: gentis Davidicæ æternitas, duobus versibus; urbis & regionis sanctificatio ex præsentia Dei, vers. 13. & duobus sequen. sacerdotum, vers. 16. & regnum florentissimum, duobus ultimis.

15 Viatico ejus] id est, rebus necessariis ad præsentem vitam, quæ peregrinatio est a Domino. 17 Germinet cornu] id est, amplentur & propagentur vires regni: metaphora ab animantibus quorum remota sunt

ſunt cornua. Lucernam] *id eſt, ubi jam corpi inſtat ture dignitatem & ſplendorem regium. ut 2. Schem. 21.17. & 1. Reg. 11.36.* 18 Pudore] *id eſt, pudendo exitio, quod ſalutis opponitur, ver. 16.* Florebit] *id eſt, florens permanebit, nec marceſcet unquam: metaphora, ut ſuperiore verſu.*

PSALMUS CXXXIII.

David communionem ſanctorum celebrat; & elegantibus comparationibus figurat bona, amœnitatem-q; illius.

[a] Heb. *excellentiarum: ut ſupr.* 120.

1 [a] CANTICUM excellentiſſimum Davidis. [b] Ecce quàm bonum & quàm amœnum eſt, habitare [c] fratres [d] etiam unà.
2 *Eſt* ut unguentum illud optimum ſuperfuſum capiti, deſcendens ſuper barbam, barbam Aharonis; quod deſcendit uſque ad oram [e] veſtium ejus.
3 [f] Ut ros [g] Chermonis, ut qui diſcendit ſuper montes Tzijonis: [h] nam illic mandat Jehova [i] benedictionem ſuam, vitam uſque in ſeculum.

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum eſt didaſcalicum; quo Propheta communionem ſanctorum celebrat, a bonitate & amœnitate ejus.* Ecce] *propoſitio prolepticè continens duo epitheta communionis ſanctorum, quæ per ὑπόθεσιν Hebræis familiarem poſtea explicantur.* Fratres] *id eſt, filios Dei, Eccleſia membra, ejuſdem doctrinæ & vitæ participes in Chriſto.* Etiam unà] *id eſt, etiam inter ſe communionem colere, ut Deus cum ipſis colet: eſt enim communio ſanctorum duplex, cum Deo, & cum Eccleſia.* 2 Eſt ut] *expoſito amœnitatis per comparationem, de qua vide Exod. 30.23. & ſequentibus. quaſi dicat, ut amœnum eſt oleo unctionis perfundi Aharonem totũ, omniaq; veſtimenta ejus, & omnibus circumſtantibus odori eſſe: ita amœnum eſt corpus conventionis in nomine Dei, quos Deus certiſſimè ſua perſona ornat, & donis ſpiritus odoratiſſimis.* Veſtium ejus] *de quibus Exodi 28.* 3 Ut ros Chermonis] *explicatio bonitatis; quæ primùm adumbratur duabus comparationibus, poſtea nudè verbis exponitur.* Chermonis] *quo ager Baſchanis fertilis redditur.* Nam illic] *numerum ubi fratres habitant etiam unà, ver. 1.* Benedictionem ſuam] *id eſt, omne bonum cum remiſſione peccatorum, & vitam æternam.*

PSALMUS CXXXIIII.

Pſaltes Eccleſiam totam hortatur ut benedicat Deo, adjunctis promiſſionibus.

[a] Heb. *excellentiarum: ut ſupr.* 120.

1 [a] CANTICUM excellentiſſimum. [b] Ecce, benedicite Jehovæ omnes ſervi Jehovæ; qui perſtatis in domo Jehovæ [c] ſingulis noctibus.
2 [d] Attolite manus veſtras [e] ſanctè, & benedicite Jehovæ.
3 [f] Benedicet tibi Jehova e Tzijone, qui fecit cœlos & terram.

[b] Heb. *ſanctitate.*

ANNOTATIO.

1 Canticum] *Canticum eſt* ὠχαριστικὸν, *continens primùm hortationem ad corpus Eccleſiæ ut benedicat Deo, duobus verſibus; deinde promiſſionem ultimo.* Ecce] *quaſi dicat, cùm tuum, ô Eccleſia, corpus ita ſit adunatum in Chriſto, & tantis benedictionibus cumulatum, ut ſuperiore pſalmo dictum eſt; agedum, benedicite Jehovæ, tum vos ſacerdotes & Levitæ, hoc verſu; tum populus totus, ſequente.* Singulis noctibus] *id eſt, non tantùm interdiu, ſed etiam nocte obſervatis obſervationes ejus; ut Num. 18.1. & ſequent. & 1. Chron. 9.33.* 2 Attollite] *i. orate & gratias agite: hortatio ad Eccleſiam totam.* 3 Benedicet] *id eſt, perges ornare gratos animos veſtros tua illa benedictione, de qua ſuperiore Pſalmo, ver. ultimo.*

PSALMUS CXXXV.

Pſaltes Eccleſiam hortatur ad laudandum Deum, omnipotentiæ in res creatas & inimicos ipſos, bonitatiſq; erga Eccleſiam nomine: quæ omnia per comparationem idolorum graviſſimè amplificat.

Id eſt, laudate Iahvæ Pſal. 104.35.

1 HALELU-JAH. Laudate nomen Jehovæ, laudate ſervi Jehovæ.
2 [a] Qui ſtatis in domo Jehovæ, in atriis domus Dei noſtri.
3 Laudate Jah, quia [b] bonus *eſt* Jehova: pſallite nomini ejus, quia amœnum *eſt*:
Exod. 19.5. 4 Quia Jahhakobum ſibi elegit Jah, Iſraëlem in peculium ſuum.
5 Nam ego novi magnum eſſe Jehovam, & dominum noſtrum ſuperiorem omnibus diis.
[a] Hbe. *quicquid placet Jehovæ, facit: ut Gen.* 9.6. 6 [a] Quicquid placet ſibi, Jehova facit; in cœlis ac in terra, per maria & omnes abyſſos.
7 Faciens ut aſcendant vapores ab [c] extremitate terræ; fulgura cum pluvia facit, depromit ventum [d] e theſauris ſuis.
8 Qui percuſſit primogenita Ægypti, [e] tam hominum quàm jumentorum.
9 Cùm immiſiſſet ſigna & prodigia in mediũ tui, Ægypte; contra Parhhonem & contra omnes ſervos ejus.
10 Qui percuſſit gentes amplas, & interfecit reges robuſtos:
11 Sichonem regem Emoræorum, & Hhogum regem Baſchanis; omniaque regna Cenahhanæorum:
12 [f] Et dedit terram eorum poſſeſſionem; poſſeſſionem Iſraëli populo ſuo.
13 O Jehova, nomen tuum *eſt* in ſeculum; Jehova, [g] memoria tui in [h] quamque generationem

[b] Heb. *ad hominem uſque ad jumenta: Exod.* 12.29

Deu. 2. & 3.

Joſeph. 12.

[c] Heb. *generationem & generationem*

tionem.
14 'Quòd si judicat Jehova populum suum, mox de servis suis pœnitet ipsum.
15 'Terriculis gentium argenteis & aureis, operi manuum humanarum,
16 Os illis est, sed non loquuntur, oculi sunt illis, sed non vident: *Psa.115.4. 5.&.6.*
17 Aures sunt illis, sed non audiunt; etiam non est spiritus in ore illorum.
18 Similes illis futuri sunt qui faciunt illa, quisquis confidit illis.
19 'Domus Jisraëlis benedicite Jehovæ, domus Aharonis benedicite Jehovæ:
20 Domus Leviticæ *tribus* benedicite Jehovæ; timentes Jehovæ benedicite Jehovæ, dicendo:
21 Benedictus *sit* Jehovae 'Tzijone, inhabitans Jeruschalaimis. Halelu-Jah.

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Ode est irrevertrix, continens primùm exordium hortatorium ad laudationem Dei, tribus versibus; deinde propositionem argumentorum ad laudes Dei pertinentium: a ver. 3. ad 15. posita exornationem a comparatione idolorum & idolatratarum, a ver. 15. ad 19. postremò conclusionem ejusdem argumenti cum exordio, ad finem usque.* 2 Qui statis] *id est, sacerdotes, Levitæ, & populus, quibus sua atria erant: ut 2. Chron. 4.9.* 3 Bonus est Jehova] *propositio summa argumentorum ad laudes Dei pertinentium: numirum Deum natura sua bonum & amœnum esse, hoc ver. talemq; se exhibere suis, versu sequente; potentissimum verò etiam exteris, ver. 5. quæ duo postea copiosiùs exponuntur per ὑστεροπρότερον.* 6 Quicquid placet] *explicatio posterioris membri prolapsos de omnipotentia Dei, tum in rebus omnibus creatu, duobus versibus; tum in hostibus Dei & populi ipsius demonstrata, a versu 8. usq; ad 12.* 7 Extremitate terræ] *una ad alteram.* E thesauris suis] *id est, specubus & locis abditis, in quibus velut thesauris continet ventos Deus.* 12 Et dedit terram] *explicatio prioris membri de bonitate & amœnitate Dei erga populum suum; qua non tantùm in hac traditione terræ posita est, sed in constante beneficentia, quam per exclamationem enuntiat Psaltes sequente vers.* 13 Memoria tua] *id est, documenta memoria tua, quæ tradu populo tuo.* 14 Quòd si] *id est, si justo suo judicio interdum castigat: occupatio objectionis quæ fieri potuit, Deum non semper indulgere Ecclesiæ suæ, sed graviter flagellare: cui objectioni respondetur, si non semper indulget, ac non semper verberat; sed suorum misertus ferulam abjecit, & paternè suos recepit, quasi pœnituerit ipsum duriter cum illo egisse: humanitus dictum, ut Gen.6.6.* 15 Terriculis] *exornatio superiorum documentorum, a comparatione potentiæ Dei cum impotentia idolorum, tribus versibus; & exitu idolotratrarum, ver. 18. de terriculis autem vide 1. Schem. 31.9.* 19 Domus Jisraëlis] *conclusio, ut dictum est suprà in ver. 1. singulos ordines nominatim hortans.* 21 Tzijone] *id est, ubi aspectabilem præsentiam suam constituit, in Ecclesia.*

PSALMUS CXXXVI.

Psaltes hortatur Ecclesiam ad prædicandas Dei laudes propter beneficentissimam naturam & majestatem ipsius, benignique opera in creatione, administratione, & conservatione rerum omnium, ac imprimis Ecclesiæ demonstrata.

1 'Celebrate Jehovam, quia bonus est, quia in seculum *est* benignitas ejus.
2 Celebrate 'Deum deorum, quia in seculum *est* benignitas ejus.
3 Celebrate dominum dominorum, quia in seculum *est* benignitas ejus.
4 'Eum qui facit mirabilia magna solus, quia in seculum *est* benignitas ejus:
5 Qui fecit cœlos 'intelligentiâ, quia in seculum *est* benignitas ejus. *Gen.1.*
6 Qui expandit terram 'super aquas, quia in seculum *est* benignitas ejus.
7 Qui fecit lumina magna, quia in seculum *est* benignitatis ejus:
8 Solem ad dominium *obtinendum* interdiu, quia in seculum *est* benignitas ejus:
9 Lunam cum stellis ad dominia *obtinenda* noctu, quia in seculum *est* benignitas ejus.
10 'Quia percussit Ægyptios in primogenitis illorum, quia in seculum *est* benignitas ejus: *Exod 12.29. & sequentibus.*
11 Et eduxit Jisraëlem e medio illorum, quia in seculum *est* benignitas ejus:
12 Manu robusta & brachio extento, quia in seculum *est* benignitas ejus.
13 Qui secuit mare algosum 'in segmenta, quia in seculum *est* benignitas ejus: *Exod. 41.21.*
14 Et transmissit Jisraëlem per medium illius, quia in seculum *est* benignitas ejus:
15 Excussitque Parhhonem & copias illius in mare algosum, quia in seculum *est* benignitas ejus.
16 Qui duxit populum suum per desertum, quia in seculum *est* benignitas ejus. *Exod. 15. & sequentibus Num.20. & 21.*
17 Qui percussit reges magnos, quia in seculum *est* benignitas ejus.
18 Et interfecit reges magnificos, quia in seculum *est* benignitas ejus:
19 Sichonem regem Emoræorum, quia in seculum *est* benignitas ejus:
20 Et Hhogum regem Baschanis, quia in seculum *est* benignitas ejus.
21 Dedit que terram 'istorum in possessionem, quia in seculum *est* benignitas ejus:
22 Possessionem Jisraëli 'servo suo, quia in seculum *est* benignitas ejus.
23 'Qui in abjectione nostra recordatur nostri, quia in seculum *est* benignitas ejus:
24 Et asserit nos ab hostibus nostris, quia in seculum *est* benignitas ejus.
25 Qui dat cibum 'omni carni, quia in seculum *est* benignitas ejus.
26 Celebrate Deum fortem cœlorum, quia in seculum *est* benignitas ejus.

ANNOTATIO.

1 Celebrate] *Ode est irrevertrix, continens propositionem hortatoriam ad laudes Dei, primùm a natura & summa majestate ejus, tribus versibus; secundò ab operibus admirabilibus, inde usque ad ver. 26. & conclusionem*

sionem hortatoriam ejusdem argumenti cum principio. Est autē hæc ode artificiosa, sive singulos versus eōdem clausula terminans; ut doceatur tum laudum nostrarum, tum operum Dei omnium finem esse unicum benignitatem Dei: quod documentum quia perpetuum est, propterea hæc ode quotidie in vetere Ecclesia ab Levitis cantata est, 1. Chron. 16. 41. 2 Deum deorum] *vide Deut. 10. 17.* 4 Eum qui facit] *alterum membrum propositionis de laudatione Dei ab operibus ipsius: quæ hoc quidem vers. prolepticè ponuntur; deinde verò distribuuntur in opera creationis, usque ad vers. 10. & opera administrationis, usque ad ultimum.* 5 Intelligentia] *id est, sapientissimè & intelligentissimè: sic Proverb. 3. 19.* 6 Super aquas] *ut suprà Psal. 24. 2.* 10 Qui percussit] *alterum genus operum ad laudem Dei pertinentium, nimirum benigna ipsius administratio, tum singularu contra inimicos Ecclesiæ suæ, & erga Ecclesiam ipsam, extra ordinem & ordinarie, usque ad vers. 25. tum universalis erga omnes propter benignitatem ipsius, vers. 25.* 13 In segmenta] *utrinque disparato mari, Exodi. 14. 22.* 21 Istorum] *& Cenahanæorum omnium; ut ductum est superiore psal. ver. 10. & 11. synecdoche.* 22 Servo suo] *id est, quem in fidem suam recepit, ut sibi serviat.* 23 Qui in abjectione] *transitio ad ordinarium administrationem Dei beneficentissimam, tum erga Ecclesiam, duobus versibus; tum erga creaturas omnes, vers. 25.* 25 Omni carni] *& rebus creatis omnibus consulit, synecdochicè.*

PSALMUS CXXXVII.

Sacerdotes & Levitæ captivi ad sacras cantiones cantandas sollicitati, ostendunt a se bona fide fieri non posse: in luctu suo constanter permanent, Edomæos, & Babylonios severissimum Dei judicium imprecantur atque denuntiant.

1 AD [a]flumina Babyloniæ [b]ibi sedentes, etiam *atque etiam* flevimus; cùm recordaremur Tzijonis:

2 Ad salices [a]in ea, suspendimus [b]citharas nostras:

3 [a]Quamvis ibidem peterent a nobis [b]cantiones lætas qui captivos abducebant nos, & qui [c]contumulaverant nos, *dicentes*; canite nobis de [c]canticis Tzijonis.

4 [a]Quomodo fuissemus cantaturi [b]canticum Jehovæ, in solo alienigenarum?

5 [a]Si obliviscar vestri, ô Jeruschalaima; [b]obliviscatur *sui* dextera mea.

6 [a]Adhæreat lingua mea palato meo, si non [b]recorder tui: si non [c]revocem ad Jeruschalaima caput lætitiæ meæ.

7 [a]Recordare Jehova, [b]contra [c]Edomæos [d]diei Jeruschalaimorum; qui dicebant; nudate, nudate, quantisper fundamentū ejus *eris* in ea.

8 [a]Gens Babylonica vastanda; beatus *sit*, qui rependet tibi maleficium tuum quo attecisti nos:

9 Beatus, qui [a]prehendet; & dissipabit parvulos tuos allidens ad petram.

[a] Heb. *in medio ejus.*
[b] Heb. *verba cantici, & contumulatores nostri* verba *lætitiæ.*
[c] Heb. *cantico enallage numeri.*
[d] He. *faciens ut ascendant Jeruschalaima ad caput*: hypallage.
[e] Heb. *filios Edomi.*
[f] Heb. *filia. Babyloniæ vastata, id est, quæ certissimè vastabitur.*

ANNOTATIO.

1 Ad flumina] *Canticum est generis mixti, didascalicum, & συγκριτικόν, cujus partes sunt tres: prima est narratio ludificationis qua hostes in Israelitas captivos utebantur, tribus versibus; secunda, confirmatio fidei piorum in gravibus illu tentationibus, vers. 4. 5. & 6. postrema, imprecatio & interminatio judiciorum Dei, tribus ultimis.* Flumina Babyloniæ] *id est, monarchiæ Babylonicæ: nam Judæi non in solam Babyloniam propriè dictam abducti sunt, sed dispersi in dytionem Babylonicam: ut ex Jecheskele, Daniele, & Hebræa constat evidentissimè.* Ibi sedentes] *id est, ad vada consistentes, donec trajecissent omnes.* 2 Citharas nostras] *id est, instrumenta musica nostra abjecimus, & omne canendi studium: synecdoche. Hinc autem videntur Psalmum hunc pii sacerdotes Levitæ conscripsisse, ad institutionem & confirmationem Ecclesiæ.* 3 Quamvis] *id est, ne illorum quidem autoritati parumper quorum eramus mancipia, ut vel tantillum dissimulato luctu ipsis in ea re gratificaremur, & sacras cantiones prophano abusu contaminaremus.* Contumulaverant nos] *id est, & gentem nostram & habitationes nostras, urbémque & templum Dei nostri in funestum & miserabilem tumulum redegerant: ut psal. 79. 1. synecdoche. Sic autem Hebræorum nonnulli interpretantur adducti germano illius etymo, superioríque membri & totius argumenti consideratione.* 4 Quomodo fuissemus] *confirmatio fidei piorum, cur suis hostibus morem non gesserint; cujus partes sunt, ætiologia, hoc versu; & κρατὸς sive devotio sui ipsorum, si ab officio suo discederent, duobus sequentibus.* Canticum Jehovæ] *prior ratio silentii piorum, a cantionum genere, quas sacras Deo esse agnoscunt; non autem prophanas, ad libidinem invitorum Dei abutendas.* In solo alienigenarum] *secunda ratio, quasi dicat, non est hujus loci, neque temporis: nam canisca illa ad cultum Jehovæ in Ecclesia aspectabili pertinentia fuerunt tantùm in terra quam sanctissimè adorandam decantanda.* 5 Si obliviscar] *alterum membrum confirmationis, nimirum devotio, quasi dicat, dispeream si fecero; absit a me tam indignum facinus, ut quasi oblitus vestri cantica lætitiæ canam.* Obliviscatur sui] *id est, fiat abalienata atque emortua, potius quàm ut canam: metaphora.* 6 Adhæreat] *id est, potius exarescat quàm ut cantes istorum arbitratu: qua in re perinde facerem, ac si Tzijonis & Jeruschalaimorum oblivisceretur.* Recorder tui] *id est, perpetuo luctu meam de te recordationem testatam faciam.* Revocem] *id est, totam & perfectam lætitiam meam constituam in recordatione urbis, & spe restitutionis illius: alibi nusquam lætitiæ argumentum inveniam.* 7 Recordare] *tertia pars odes respiciens adversarios, & continens primùm imprecationem, hoc vers. deinde propheticam denuntiationem gravissimæ illorum ruinæ.* Contra Edomæos] *ut psal. 79. 12. horum autem insanam debachationem in templum, urbem, & populum Dei vide Jirmeiæ 49. 7. & Jecheskelis 25. 12. prædictionem verò ruinæ ipsorum ibidem, & Lament. 4. 21.* Diei] *calamitosi quo eversa sunt: psal. 116. 2.* Nudate] *id est, subruite ad ima fundamenta usque; ne fundamentorum quidem vestigia relinquite: in Edomæos autem contrariam denuntiationem vide Maleachi. 1. 3.*

8 Gens Babylonica] *prophetica denuntiatio ruinæ Babylonicæ, cum exclamatione benè optante illis per quos*

quos ruina Babyloniorum erat eventura: de quo Jeschahh.13.& Jirmeiæ 50.& 51. 9 Prehender]*id est, qui severissimè in te judicia Dei exercebit pro atrocitate maleficiorum tuorum: ut Jeschahh.13.16.*

PSALMUS CXXXVIII.

David Deum celebrat propter benignum verbum & opera ejus erga se: a gentibus suo exemplo celebratum iri docet, ac postremò se commisit Deo.

1 ODE *Davidis*. Celebrabo te ex toto [a]animo meo, [b]coram potestatibus psallam tibi.

2 Incurvabo me versus templum sanctitatis tuæ, & celebrabo nomen tuum, propter benignitatem tuam & propter fidem tuam: quamvis magnifices supra totum nomen tuum, sermonem tuum.

3 Quo die clamavi, eodem exaudivisti me; fecisti ut efferret me ex animo robur.

4 Celebrabunt te Jehova, omnes reges terræ; cùm audierint sermones oris tui:

5 Et canent de viis Jehovæ, magnam esse gloriam Jehovæ:

6 Quamvis elatus sit Jehova, tamen depressum aspicere; quamvis altus, e longinquo pernoscere.

7 Si ambulo in media angustia, vivum conservas me: in faciem inimicorum meorum extendis manum tuam, & servat me dextera tua.

8 Jehova perficiat pro me: Jehova benignitas tua in seculum est; *ab* operibus manuum tuarum ne desistas.

a Heb. *corde.*
b Heb. *diu.*

ANNOTATIO.

1 Ode]*Ode est generis mixti,* ἐμμελὲς ἐκ μιγάδων: *constat itaque duabus partibus; laudatione Dei, usque ad vers.7. & petitione, duobus ultimis. Laudatio autem duplex est; una, singularu a Davide, tribus versibus; altera, communu omnium gentium quæ ad Christi regnum vocandæ erant, inde ad vers.7.* Coram potestatibus]*id est, publicè, ne apud ullos quidem proceres dissimulabo: ut psal.107.32.& 119.pas sim: quomodo accipiendum esse docet ver.4.* 2 Propter benignitatem]*ut suprà psal.115.1.* Quamvis] *correctio, ut suprà psal.71.15. quasi dicat, etsi longè amplior sunt quæ denuntias & præstas verbo tuo, quàm ut ab hominibus vel nominari possint, aut tu eorum nomine conveniente celebrari.* 3 Quo die]*confirmatio ab exemplo suo.* Fecisti ut efferret]*i confirmasti & roborasti me.* 4 Celebrabunt te] *altera pars laudationis, ut dictum est in vers.primum.* Sermones oris tui]*id est, duobus nominibus laudabunt te, de verbo tuo, hîc; & de administratione ex verbo, sequente vers.ut 2.Chron.2.12.& sequentibus.* 6 Aspicere]*non otiosè, sed cum effectu citate; id est, omnino ejus rationem habere: sic sequentia.* 7 Si ambulo] *transitio ad petitionem, cujus argumentum hoc loco ponitur unum, ab antecta Dei beneficentia hîc; alterum, sequente versu, a natura Dei constante in beneficiu.* In faciem]*id est, velut sinistrâ illos percutu, cùm me conservas dexterâ: ut psal.3.8.* 8 Manuum tuarum]*sinistræ nimiru usu propulsandis hostibus, & dextera in conservando me.*

PSALMUS CXXXIX.

David se totum & omni ex parte Deo perspectum esse agnoscens, profitetur studium suum adhærendi Deo & fugiendi a malo; ac postremò ad confirmandam hanc professionem suam, si opus erit, se amplius probandum commisit Deo.

1 MAGISTRO *symphoniæ. Davidis psalmus.* Jehova, perveltigas me & cognoscis.

2 Tu cognoscis sedere meum & surgere meum, intelligis cogitationem meam e lõginquo.

3 Iter meum & accubitum meum circumplecteris, & omnium viarum mearum peritus es:

4 Cùm nondum *est* sermo in lingua mea, en, ô Jehova, nosti ipsum totum:

5 Retrò & antè obsides me, & imponis mihi manum tuam.

6 Mirabilior *est* scientia tua quàm ut fallam, edita est, non possum prævalere illi.

7 Quò iturus a spiritu tuo? aut quò a facie tua fugerem?

8 Si ascenderem cœlos, illic es; aut stratum ponerem in sepulchro, ecce ades.

9 *Si* assumerem alas auroræ, habitaturus in extremitate maris;

10 Etiam illuc manus tua deduceret me, & prehenderet me dextera tua.

11 Sin autem dicerem; utique tenebræ velut crepusculo obvolvent me: atqui nox lux *est* circa me:

12 Ne tenebræ quidem ita obtenebrare possunt quin tu pervideas: sed nox ut dies illustrat, perinde *sunt* tenebræ atque ipsa lux.

13 Tu enim possides renes meos, ex quo obtegebas me in utero matris meæ.

14 Celebro te, eò quòd suspiciendis *operibus istis* in admirationem traducor: *celebro* mirabilia opera tua, quàm maximè novit animus meus.

15 Non celata *est* vis mea tibi; *ex* quo factus sum in abdito, artificiosè confectus, *velut* in imis partibus terræ.

16 Massam meam vident oculi tui, & in libro tuo hæc omnia scripta sunt; *ex quibus* diebus formabantur, cùm nondum ullum ex eis extaret.

17 Quamobrem apud me, ô quàm pretiosæ sunt cogitationes tuæ; Deus fortis; quàm numerosæ sunt summæ earum!

18 Narrarem illas, *sed* arena plures sunt: invigilo ut adhuc sim tecum.

19 Quòd si interempturus es, ô Deus, improbam; & viros sanguinarios, recedite a me

20 Qui dicunt tibi sceleratè; *qui* extollunt se vanè inimicos tuos.

21 An non osores tuos, ô Jehova, odio habeo? & de insurgentibus in te fastidio me ipsum torqueo?

22 Perfecto odio odi illos? inimicorum loco sunt

a Heb. *assuefactus es.*
b Heb. *præ me: simile vide inf. ver.12*
c Heb. *obtenebrabunt præ te.*
d Heb. *prudendis.*
e Heb. *ut valde.*
f Heb. *in seculo.*
g Heb. *in vanitate.*
h Heb. *perfectione odii.*

eò sunt mihi?
23 [a]Perveſtiga me Deus fortis, & cognoſce animum meum; proba me, & cognoſce cogitationes meas.
24 Denique vidi[l] an ego ingrediar via moleſta tibi: & deduc me[k] via perpetua.

[l] Heb. an via moleſtia in me ſit: hypallage: pro eo quod eſt: an ego ſim in via moleſtiæ.
[k] Heb. ſeculi.

ANNOTATIO.

1 Davidis pſalmus] *Pſalmus eſt propriè* ἰυκτικὸς, *quem orationis* μίγμασι *& figurarum poeticarum frequentatio reddit obſcuriorem. Conſtat autem ſummatim ex tribus partibus: prima eſt quadam veluti advocatio teſtificationu Dei, qua David ſe hominum calumniis obrutum, ſaltem a Deo perſpici & probari docet, uſque ad ver. 14. ſecunda, explicatio animi ſui, inde uſque ad verſ. 23. tertia, petitio, ut amplius, ſi opus eſt, ipſum probet Deus & dirigat, duobus ultimis.* Perveſtigas me] *id eſt, explicata eſt tibi penitus; & perſpecta ſinceritas conſcientiæ meæ: metaphora. Eſt autem hæc propoſitio, qua ſequentibus verſibus elegantiſſimè exornatur.* 2 Sedere meum] *id eſt, ſive ſedeam, ſive ſurgam, ſive quid agam corpore, ſive animo verſem, intus & extrà totu tibi perſpectu ſum.* E longinquo] *id eſt, longè antequam animo inſederit meo, ut oſtendit ver. 4.* 3 Retrò & antè] *id eſt, omni ex parte me circumſtenes, antrorſum, retrorſum, ſupernè, infernè, dextrorſum, ſiniſtrorſum: ſynecdoche, ut quinque verſibus ſequentibus exponitur.* 7 Quò irem] *explicatio ſcientiæ Dei mirificæ a duabus circumſtantiis; loci, his quatuor verſibus; & temporis, ver. 11. & ſequen.* 11 Nox lux eſt] *quaſi dicat, mihi quidem & rebus creatu obſcura & cæca; nox eſt tibi verò omnia ſunt perſpecta, nuda, & patentia oculo tuo: Heb. 4. 13.* 13 Tu enim] *aitiologia ſuperioris profeſſionis ſive proteſtationis, a ſingulari hominis genitura per mirificam adminiſtrationem Dei. quaſi dicat, merito omnia iſta tibi perſpecta ſunt; quia ea non tantùm creationis tibi comparaſti ſingula, verùm etiam adhuc creationis & redemptionis jure poſſides.* Renes meos] *id eſt, quicquid in me latet: ſynecdoche.* Ex quo obtegebas] *id eſt, inde a conceptu meo.* 14 Celebro te] *ſecunda pars pſalmi: qua pſaltes explicat ſtudium animi ſui, tum in celebranda Dei beneficentia erga ſe, uſque ad ver. 17. tum in præſtando obſequio, & voluntate ipſius confirmanda voluntati Dei, a verſ. 17. uſque ad verſ. 23.* Eò quòd] *ſic oſtendit Pſaltes ſe tranſire ad ſecundum hunc locum, ſumpta occaſione ex ſuperiore argumento.* Quàm maximè] *id eſt, ex toto animo & facultate mea, quam tu inde ab ortu meo optimè cognoſcis, duobus ſeq. verſibus.* 15 Non cælata eſt] *quaſi dicat, te ipſum teeſtu abbibeo hujus integritatis meæ, qua incumbo in laudationem tuam; ut qui me inde a principio noveris.* Vis mea] *quam totam occupari in laudibus tuis dixi, ſuperiore verſu.* In abdito] *matru utero.* Velut in imis partibus] *id eſt, mirificentiſſimè, & ſupra omnem humanam facultatem & artificium.* 16 Maſſam meam] *id eſt, quicquid eſt in me, expoſitum eſt ac velut deſcriptum in oculis tuis.* Cùm nondum] *id eſt, non tantùm cùm cæperunt eſſe noviſti ea, verùm etiam antequàm eſſent. quaſi dicat, ab æterno cognoviſti providentia tua.* 17 Quamobrem] *alterum membrum propoſitionis; in qua David oſtendit ſe hu beneficiu adductum initi ut ſe totum ſtudioſè committat Deo, amando quod Deus amat, duobus verſibus: & abhorrendo ab iis quæ odit Deus, ver. 19. & ſequentibus.* Quam numeroſæ] *ut pſalm. 40. 6.* 18 Invigilo] *id eſt, dies noctesq; operam do, ut quemadmodum hactenus, ſic etiam in poſterum continenter adi: ream tibi.* 19 Quòd ſi] *altera explicatio ſtudii in eos a quibus abhorret Deus; ut dictum eſt ver. 17. quaſi dicat, ſi tu iſtos impuros tantoperè odiſti, ut eos juſto judicio tandem perditurus ſis, prout tua eſt vindicta, Deut. 32. 35. ſaltem vides me obſequentem juſtitiæ tuæ odiſſe illos, faſtidire, & fugere, prout eſt mei officii.* Recedite a me] *verba ſunt impiorum & maleficorum hominum, qui Deum & viros bonos abjiciunt a ſe: quamobrem hæc verba cum principio ſequentis verſus conjungenda ſunt: ut ſimile habetur 2. Chron. 30. 18. & 19.* 20 Tibi] *& tui, odio tui.* Extollunt vanè] *id eſt, non ſolùm mala faciunt, ſed etiam facientibus patrocinantur, Rom. 1. 32.* 23 Perveſtiga] *petitio; ut dictum eſt ſuprà in verſum primum. quaſi dicat, tu iſtorum teſtis es, ego verò tuus ſum: propterea ſi opus eſt, ecce me paratum ad ſubeundum probationes tuas ut ſuprà pſalm. 26.* 24 Via perpetua] *id eſt, conſtante in obſequio tuo.*

PSALMUS CXL.

David Deum ſupplicat pro liberatione ſua; impiis adverſariis male precatur: & ſeipſum confirmat in fiducia certa juſtitiæ ſalutiſq; Dei.

1 MAGISTRO *ſymphoniæ,* [a] *pſalmus David.*
2 Libera me, Jehova, [a] ab hominibus malis; [a] a viris [a] violentiſſimis cuſtodi me:
3 [a]Qui cogitant mala cum [b] animo, quotidie conveniunt [a] *ad* bella:
4 [a]Exacuunt linguam ſuam [a] ſimilem ſerpentis, venenum [a] pyados ſubeſt labiis eorum. Sela.
5 Serva me Jehova a manibus improborum, a viris violentiſſimis cuſtodi me: qui cogitant [a] impellere pedes meos.
6 [a]Abſcondentibus ſuperbis laqueum mihi, funeſque pandentibus rete ad orbitam, tendiculas ponentibus mihi; Sela.
7 Dixit Jehovæ, Deus fortis meus es; auribus percipe Jehova vocem deprecationum mearum.
8 Jehova Domine, robur ſalutis meæ; obtexiſti [a] caput meum [c] tempore pugnæ.
9 [a]Ne concedas, Jehova, [d] quæ concupit improbus; ſceleratam cogitationem ejus ne provehas, ne efferant ſe. Sela.
10 [a]Venenum circumdantium me, moleſtia [a] labiorum ipſorum obtegat eos.
11 [a]Demittantur ſuper eos prunæ; in ignem dejiciat eos, in ſcrobes *unde* non ſurgant.
12 Vir [c] maledicus ne ſtabiliatur in terra; viri violenti malum [b] venando impellat ipſum, quò fuerat impulſurus me.
13 [a]Novi acturum eſſe Jehovam cauſam afflicti, ejus egentium.
14 Utique juſti celebrabunt nomen tuum, cõſidebunt recti in conſpectu tuo.

[a] Heb. *violentiarum: ſic infrà verſ. 5.*
[b] Heb. *corde.*
[c] Heb. *die armorum: metonymia.*
[d] Heb. *concupita improbi.*
[e] Heb. *linguæ: metonymia.*
[f] Heb. *venetur ipſum ad impulſionis.*

ANNOTA-

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est ἐυκτικὸς, constans ex duabus partibus, petitione, duodecim versibus; & conclusione animum sapplicu confirmante de beneficentia Dei, duobus ultimis. Petitionu loci sunt duo; unus, quo precatur David pro salute sua, novem versibus: alter, quo adversarii malè precatur, tribus reliquis.* 2 Ab hominibus] *prima petitionis causa, a persona adversariorum injustam causam agentium & injustissimè.* A viris violentissimis] *Schaûle & administris ipsius, vi & fraude Davidem persequentibus, quemadmodum deinceps explicat.* 3 Qui cogitant] *id est, qui omne malum fabricantur mihi aperte & clàm, animo consilioq, hoc versu, sermone, & opere, ver. 4. & sequentibus: sic amplificat petitionu causam a persona adversariorum, quod non tantùm causam iniquam agant, verùm etiam rationibus iniquissimis.* Ad bella] *ut supra psalm. 120. 7.* 4 Exacuunt] *id est, communs & eminus vibrant in me virus suum.* Similem serpentis] *id est, venenatam, ut vipera.* Ptyadon] *id est, aspidis illius, quæ suo loco stans venenum suum procul exspuit.* 5 Impellere pedes meos] *id est, dejicere me: metaphora.* 6 Absconditibus] *secunda petitionis causa, a fide supplicis in Deum, anteacta experientia veritatis Dei erga ipsum mirificas liberationes præstantis, tribus versibus. Sunt autem hoc versu metaphoræ ab aucupibus & venatoribus.* 8 Caput meum]*i. me, tanquam galea & scuto.* 9 Ne concedas] *conclusio superioris petitionis, cujus postremus finis transitum parat ad imprecationem sequentem.* 10 Venenum] *imprecatio, ut ductum est supra in ver. 1. qua David perstans in superioribus allegoriis ea ipsa mala quæ cudunt adversarii in ipsos retorqueri petit; quamobrem nos Hebraam vocem, habita superioris allegoriæ & proximè sequentium verborum ratione, venenum potius quàm caput interpretati sumus, ut Deut. 32. 33.* Labiorum] *id est, quam afferunt ipsorum labia.* 11 Demittantur] *id est, conflagrent, & corruant.* 12 Venando impellat] *id est, malum consilium ipsorum sit confusionibus ipsis pessimum.* 13 Novi] *conclusio παρακλητικὴ, ut supra dixmus, a salute justorum & gloria Dei quæ salute justorum conjuncta est.*

PSALMUS CXLI.

David tribulibus suis mandato Schaûlis ipsum prosequentibus, opem Dei implorat: improbitatem autorum persecutionis suæ exponit, fideméq suam: quibus nominibus servari a Deo petit.

1 PSALMUS *Davidis.* O Jehova inclamo te, festina ad me; auribus percipe vocem meam, cùm invoco te.

2 Statuatur oratio mea, *ut* suffitus coram te; elatio manuum mearum, *ut* munus vespertinum.

a Heb. *custodi super hasire labiorum meorum.*

3 Compone Jehova, observa os meum a custodiens moderare quicquid efferunt labia mea.

b Heb. *cor.*

4 Ne sinas inclinari b animum meum ad rem malam, ad agitandum actiones per improbitatem cum c istrenuis operariis iniquitatis: etiam ne ineſcer rebus amœnis eorum.

c Heb. *viris.*

d Heb. *caput: ut Exod. 30. 23.*

5 Retundat me justus, benignitas *erit*; & corripiat me, unguentum *erit* d præstantissimum; ne irritum faciat a capite meo: quo amplius *fecerit*, eo *amplius* oratio mea *erit* in malis eorum.

6 At dimovent se per latera petrarum judices istorum, quamvis intelligant sermones meos amœnos esse.

7 Quasi dissecaret quis & diffinderet in terra; disperguntur ossa nostra, *trudenda* in os sepulchri.

8 Sed ad te Jehova domine, *respicunt* oculi mei; ad te recipio me, ne nudes animam meam.

e Heb. *a manibus laquei.*

9 Serva me e a laqueo *quem* tetenderunt mihi, & tendiculis operantium iniquitatem.

10 Cadant in retia jacula quisque sua improbi; unà ego dum transiturus sum.

ANNOTATIO.

1 Psalmus Davidis] *Psalmus est ἐυκτικὸς, continens exordium, duobus versibus; & petitionem, reliquis: quem videtur conscripsisse David de tempore fugæ suæ, cum ex mandato Schaûlu observaretur a tribulibus suis in monte ul Hhengedi, 1. Schem. 24.* 2 Statuatur] *id est, ita sit accepta tibi, ut legitima illæ cæremoniæ, de quibus Exodi 29. & 30.* Elatio manuum] *i. supplicatio: sumebochicè.* 3 Compone Jehova] *hujus petitionis partes sunt duæ; prima est precatio pro ductu & salute sua, usq; ad ver. 10. secunda, imprecatio ver ult. Precationis autem quæ componendi verbo proleptice continetur, partes sunt duæ; una, ut Deus sermonem, & animum supplicu componat, hîc & ver. sequente, ea, quæ prudentia sit formet, qua sibi ab omni malefico caveat dum saluti suæ cupit consulere; altera, ut ipsum conservet a malo, ver. 9.* Moderare] *id est, sermones meos rege; ne quid temerè profundam, aut adversarii mei subdolè aliquid hauriant ex imprudentia animo.* 4 Ne sinas] *id est, confirma me adversus mala & bona; ne ad dexteram aut sinistram traducar minu vel alectamentis.* 5 Retundat] *aetiologia prior petitionis a persona adversariorum per elegantissimam hypothesin. q d. si justus me persequeretur, & justa de causa affligeret; ferrem, & orarem pro illo, hoc versu: sed isti conscii cum animo suo æquitatis meæ, & velint nolint optimè convicti, insidiantur mihi, ver. sequente: ad ò ut penè rumpamur afflictionibus, ver. 7.* Benignitas erit] *id est, ducam pro maximo beneficio.* Ne irritum faciat] *id est, ne desinat unquam odoratissimè suis reprehensionibus & jucundissimo me aspergere.* In malis eorum] *id est, quæcunque mala feram ab eis, non exacerbabunt animum meum: sed potius efficient ut gratiis precibus eos commendem Deo.* 6 Dimovent se] *ἀνάδοσις præcedentis hypothescos, ut dictum est ver. 5. q.d. utcunque redarguat eos ipsorum conscientia, & doceat æquitatem causæ meæ; tamen omnes angustias & fauces montium observant ut insidientur mihi.* Petrarum] *id est, arduarum rupium, in quibus habitacula sua statuebat David.* Istorum] *id est, non tantùm plebis populares*

ex Ziphæis, Melhonitis, & cæteris: sed eum primores quique tertium Schaûli ministrum. Sermones spectos] id est, me ne verbo quidem ullum offendere, sed gratificari quam possum maxime. 7 Quasi dissecaret] id est, jam tanta vi me & meos circumstant, ut in nos omnes irruere queant; ut nunc desiderandæ & membratim discerpendi simus ab eorum impetu nisi tu, ô Deus, succurreris, quod discrimen elegantissima simplicitudine lignarium adumbratur. 8 Sed ad te] altera ætiologia petitionis, a fide sua in Deum & promissiones ejus. Ne nudes] id est, ne destituas defensione & salute tua: metaphora. 9 Serva me] secunda pars petitionis: ut observatum est in ver. 3. 10 Cadant] id est, ipsi suis artibus capiantur: ego vero secum, duce te prætergrediar incolumis: metaphora a piscibus. Retia jacula] vide ad Jeschabb. 19. 8.

PSALMUS CXLII.

David a Schaûle & comitatu ejus circumclusus, Deum orat pro salute sua, ad gloriam ipsius in Ecclesia prædicandam.

1 Schem. 24. 1 [a]Oratio didascalica Davidis: cùm esset in spelunca, oratio.

2 Voce mea ad Jehovam clamo: voce mea apud Jehovam deprecor.

3 [b]Effundo coram eo mediationem meam, angustiam meam coram eo indico.

4 [c]Cùm [d]obrueret se in me spiritus meus, tu ties tu [e]agnovisti semitam meam: cùm quocunque itinere pergerem, abderent laqueum mihi.

5 [f]Intuere ad dexteram & respice, ad sinistram; ut non est mihi qui recognoscat me: periit effugium a me, non est qui [g]curet vitam meam.

6 Clamo ad te Jehova, dicens; tu es receptus meus, portio mea [h] in terra viventium.

7 [i]Attende ad clamorem meum, nam attenuatus sum valde: eripe me a persequentibus me, quia fortiores sunt me.

8 [k]Educ [l]e claustro [b] vitam meam ad celebrandum nomen tuum; me cingent justi, cùm beneficium contuleris in me.

[a] Heb. quærat anima mea.

[b] Heb. animæ ver. 3.

ANNOTATIO.

1 Ode didascalica] *ut psal. 44. 1* Oratio] *hujus orationis partes sunt duæ, exordium audientiam faciens, ver. 2. & 3. & petitio, reliqui versibus.* 3 Effundo] *ut supra 102. 1.* 4 Cùm obrueret se] *hujus petitionis summa est ut servetur David, dissimilia tribus causis: prima est ab officio Dei, quod ante servo suo præstiterat ad salutem ipsius, hac versu secunda, a persona supplicis in extremis rerum difficultatibus ergentu se ad Deum fide, tribus seq. tertia est a sine, gloria Dei ver. ultimo.* Obrueret se] *ut supra psal. 77. 4.* Agnovisti] *ut psalm 1. 6.* Quocunque itinere] *ubique insidiarentur mihi: periphrasis.* 5 Intuere] *secundæ petitionis locus, ut dictum est superiore ver. Est autem hîc ellipsis oppositi, q. d. observa ab omnibus partibus, & animadverte me omni ope destitutum esse.* 6 In terra viventium] *id est, in hac ipsa vita, ut psal. 27. 13.* 8 Educ] *tertius locus ut observatum est ver. 4.* E claustro] *a præsentissimo hoc periculo quo circumclusus sum in hac specu, circumstantibus inimicis.* Me cingent] *i. convenient circa me frequens justorum corona, ut me audiat prædicantem nomen tuum, & mecum prædicet.*

PSALMUS CXLIII.

David Deum imploranş, indignitatem suam confitetur, injuriam sibi factam in hac causa narrat & angustias animi sui: ac propterea a Deo servari & ultum inimicos verò perdi ad gloriam ipsius.

1 [a]Psalmus Davidis. O Jehova, audi orationem meam, aures adhibe ad deprecationes meas; [b]pro fide tua exaudi me, pro justitia tua.

2 [c]At ne congrediaris judicio cum servo tuo; nam [d]non esset justus coram te ullus vivens.

3 [e]Persequitur enim inimicus animam meam; [f]atterit *dejiciens* in terram cæterum meam: facit [g]ut rediem in tenebricosis *locis*, [h]*sumus* quasi mortui [a] olim:

4 Adeò ut [i]obruat se in me spiritus meus; in medio mei desolatus videatur sibi animus [k]me.

5 [l]Recordans [b] dierum Prisc orum, meditans totum opus tuum; factum manuum tuarum recolens;

6 Pando manus meas ad te; anima mea, ut terra [m]sessa, *sitiente* tui, Sela.

7 [n]Dicens: [o]Festina, exaudi me Jehova, consumitur spiritus meus; ne absc ondas faciem tuam a me. nam [p]consimilis fio descendentibus in [c] sepulchrum.

8 [q]Fac ut audiam mane benignitatem tuam, quia in te fiduciam habeo: notam fac mihi viam qua ambulaturus sum, quia ad te attollo animum meum.

9 Eripe me ab inimicis meis, Jehova: apud te [r]tectum contineo *illum*.

10 Doce me facere placitum tuum, quia tu Deus meus es: tuo spiritu bono deduc me [s]quasi [t]per terram planam.

11 [u]Propter nomen tuum Jehova, vivum conserva me; propter justitiam tuam educ ex angustia animam meam:

12 Et propter [x] benignitatem tuam excinde inimicos meos; & perde omnes affligentes animam meam; quia ego *sum* servus tuus.

[a] Heb. seculi.

[b] Heb. dierū ab antiquitate.

[c] Heb. cisternam: ut psal. 28. 1.

[d] Heb. sego.

ANNOTATIO.

1 Psalmus] *Psalmus est ἰυκτικὸς, continens exordium duobus versibus: expostulationem, quatuor seq. & petitionem, inde ad finem usque.* Pro fide tua] *id est, propter promissiones gratiosas, justamq; naturam tuam; qua æquam causam iniquitate vindicas.* 2 At ne congrediaris] *elegans deprecatio ex adverso respondens superiori postulationi, ne rejicias Deus id indignitatem personæ, sed ad justitiam suam quæ personam quamlibet in æquis causis se defendentem recipit. q. d. justitiam tuam imploro, ut suscepta defendendam æquitatem causæ meæ, nihi ve. ô, ut personæ cuiquam, agnosco justitiam nullam inesse, si comparanda sit cum Deo. satis est causam meam cum istorum causa comparari; justitiam Dei imploro, non meam asserat*

usque ita implorem, aquis averti cupiat mea (quæ ipsius causa est) defendi ab ipso velim, ut proinde me ad prædandam eius famam conservari. Non esset justus] *si contra deorum judicia cum ipso.* 3 Persequitur enim] *expostulatio, sive narratio impia rationum ab hostibus acceptarum, hoc versu; calumniatur vir quam devenit supplicium animus seq. versu & studium ad Deum contendendi, ver. 5. & 6.* Accerit] *id est, non secus atque eorum mi; sed totum voluntatum minus familiarium, exaggerat: ut 1. Schem. historia fictum fuisse ostendit, & ipse confuetus est supra psalm. 141. 7.* Ve reidem] *ego cum meis.* Sumus quasi mor.] *Legimur in tenebrosis speculis versari, & lucem fugere inimicorum importunitate.* 4 Obrust se] *ut supra psal. 77. 4.* 5 Recordans] *me in simile confirmans a præcedentibus exemplis.* 6 Fella] *ut supra psal. 6. 3.* 7 Festina] *hujus petitionis partes sunt duæ; precatio usque ad ver. 12. & imprecatio, ver. 12. Precationis summa est, ut Deus Davidem exaudiat; hoc versu, eumq; liberet a malo, & informem desuccos in obsequio suo, seq. ver. tribus causis duæ; una, a persona supplicu; altera, a gloria Dei cum salute servi sui conjuncta, ver. 11.* Consimilis ho] *minibus sit facies tua abscondere.* 8 Fac ut audiam] *adeò, verbo & opere præsta: synecdoche. Est autem in hoc versu prolepsis sive petitio duplex, cujus duo membra ex ordine seq. ver. exponuntur.* 9 Tectum contineo] *id est, depono apud te conservandum animum meum: ut psalm. 31. 6. 10* Per terram plan] *am: id est, sine offensione tui, aut cujusquam.* 11 Propter nomen tuum] *i. prædicationem nominis tui; ut psal. 142. 8.* 12 Benignitatem tuam] *ega me servum tuum: imprecatio pertinens ad promissionem Dei, Gen. 12. 3.*

PSALMUS CXLIII.

David prædicata Dei erga se & hominum genus beneficentia, hostibus male precatur; sibi tetiq; regno salutem & benedictionem unanimiter exoptat: & commendat fidelitatem populi Dei.

Psal. 18. 3. & 35.

1 'Od e Davida. 'Benedictus sit Jehova rupes mea; qui docet manus meas prælium, digitos meos bellum:

2 'Benignitas mea & propugnaculum meum, editus locus meus & liberator meus, *assistens* mihi; scutum meum, ad quem me recipio, qui substernit populos mihi.

3 'Jehova, quid est homo ut agnoscas eum? filius mortalis, ut ratiocinem habeas ejus?

4 'Homo, vanitati similis est; dies ejus sunt ut umbra prætereuntis.

5 'Jehova, inclina cœlos tuos & descende: tange 'istos montes, & 'a fument.

6 'a Immitte fulgur, & disperge eos; emitte sagittas tuas, & funde eos:

7 Extende manum tuam ex alto: libera me & eripe me 'e ex aquis multis, e manu alienigenarum,

8 'Quorum os loquitur vanum, & quorum dextera est dextera falsitatis.

9 'Deus, 'canticum novum canam tibi; nablio, decachordo psallam tibi,

10 'Danti salutem regibus, liberanti Davidē servum suum a gladio 'b maleheo.

11 'Libera me, & eripe mee manu alienigenarum, quorum os loquitur vanum, & quorum dextera *est* dextera falsitatis:

12 'Ut filii nostri tanquam plantæ bene educatæ in 'c tenera ætate sua; filiæ nostræ sicut 'antarii lapides' exciſi, 'sint structura templi:

13 'd Promptuaria nostra plena proferāt 'e juge alimentum: pecudes nostræ millenis pariant, myriadibus auctæ *sint* in chortibus nostris,

14 'Boves' nostri 'f præpingues: 'nulla irruptio, nullaque eruptio, denique nulla *sit* querela in plateis nostris.

15 Beatus ille populus cui ita *est*; beatus *ergo* populus, cujus Jehova *est* Deus.

b Heb. *mali vel malo.*

c Heb. *in pueritia: allegoria continuatio.*

d Heb. *angularia: sic vocantur cellæ & promptuaria, a situ.*

e Heb. *de alimento in alimentum.*

f Heb. *graviter onusti.*

g Heb. *exitus.*

ANNOTATIO.

1 Ode Davidis] *Ode est genus mixti, ὑδὲ ἀσματικὸν, ὑδὲ ἐμμελὲς quam videtur conscripsisse David, postquam ad regni fastigium evectus victorias aliquas consecutus esset, cum hostes exteri in dictionem ipsius irruperant, ut Philistæi, 2. Schem. 5. sive alii, de quibus 2. Schem. 8. Constat itaque ex tribus partibus; exordio laudativo, ut qui ad ver. 5. petitione, usque ad 9. & conclusione epiphonematica, ver. ultimo.* Benedictus sit] *Exordii partes sunt duæ; prior est laudatio Dei a singularibus erga Davidem & regnum ipsius beneficiis, duobus versibus posterior, amplificatio a publica & communi hominum miseria, ad quorum habendam curam se demittit Deus; ver. 3. & 4. ut 2. Schem. 7. 18. & 19.* 2 Benignitas mea] *id est, fons benignitatis qua perfruor.* 3 Jehova] *exclamatio erotematica, amplificans beneficentiam Dei per comparationem majestatis ejus cum indignitate hominis.* 4 Homo] *subjectio ad præcedentem interrogationem.* Umbra prætereunti] *i. prætervolanti avis, ut Ijobi 14. 3. vel si cui magis placet, umbra prætereuntis.* 5 Jehova] *petitionis loci sunt duo: primus est imprecatio adversus hostes, duobus versibus: secundus, postulatio liberationis, a ver. 7. ad 14.* Inclina] *ut 2. Schem. 22. 10. humanitus dictum.* Istos montes] *i. hostes potentissimos; quod genus allegoriæ apud prophetas est frequentissimum.* Fument] *id est, in fumos abeant.* 6 Immitte fulgur] *i. tuis cœlestibus armis, potentiaq; prosterne: humanitus dicta.* 7 Ex aquis multis] *i. erumpentibus torrentibus hominum nequam, ut psal. 18. 5. & 124. 4. quod sequentium verborum expexegesis commonstrat.* 8 Quorum os] *prima causa petitionis, ab adversariorum improbitate.* 9 Deus] *secunda causa, a prædicatione gloriæ Dei.* Canticum novum] *ut supra 33. 3.* 10 Danti salutem] *argumentum cantici, narratio communium & singularium beneficiorum.* 11 Liberā me] *ἐπαναφορὰ petitionis, qua usus erat supra ver. 7. & 8. ut commodius transeatur ad tertiam petitionis causam.* 12 Ut filii] *tertia petitionis causa, bonum populi Dei.* Antarii lapides] *id est, angulares, frontales, sive (ut Græci vocant) ἀετοὺς, ex quibus duplex murus dicitur.* Exciſi] *id est, ornati, culti, & affabre facti.* Sint structura templi] *i. adjungantur & coagmentati assurgant in templum sanctum domino, Ephes. 2. 21.* 13 Promptuaria nostra] *id est, ut benedictio tua in bona temporaria nostra.*

14 Boves que nostri] *similiter milleni pariant, &c. sic interpretandum esse distinctiones ostendunt.* Nulla irruptio] *id est, nihil mali invadat, nihil boni evadat, & nihil insit triste, sed jucunda*

da omnia. 21 Benedicat] *concluſio epiphonnematica: quæ ſtatuit pſalmi, ſi boni habeant ac ſibi meditentur hujuſmodi poſſident, omnium beatos eſſe qui poſſident Deum laudi & cultui ſuorum ſimilem.*

PSALMUS CXLV.

David ſe ipſum & res omnes creatas ad Dei laudes prædicandas excitans, celebrat magnificam potentiam, & juſtiſſimam bonitatem illius, quam erga omnes exhibet.

1 LAUDATIO *David.* Exaltabo te Deus mi, Rex; & benedicam nomini tuo in ſeculum & ſempiternum.
2 Quotidie benedicam tibi, & laudabo nomen tuum in ſeculum & ſempiternum.
3 Magnum eſſe Jehovam & laudandum valde, imò magnitudini ejus [b] non eſſe perveſtigationem.
4 [c] Generatio generationi laudibus commendet opera tua, prout [a] omnimodam potentiam tuam [c] indicant,
5 Decorem gloriæ [d] majeſtatis tuæ; & res mirabiles tuas, *quas* eloquar:
6 Et robur mirabilium tuorum prædicent: & quamq; magnitudinum tuarum *quam* enarrabo:
7 Memoriam amplæ bonitatis tuæ [e] eructent, & juſtitiam tuam cantent:
8 [f] Gratioſum & miſericordem Jehovam *eſſe*, longanimem & magnum benignitate,
9 Bonum *eſſe* Jehovam omnibus, & miſericordiam ejus in omnibus operibus ejus.
10 [g] Celebrent te Jehova omnia opera tua, & quos benignitate proſequeris benedicant tibi:
11 Gloriam regni tui prædicent, & potentiam tuam eloquantur,
12 Ut notas faciant filiis hominum potentias ejus, & gloriam decoremque regni ejus.
13 [h] Regnum tuum, regnum eſt omnium ſeculorum; & dominium tuum [i] in unamquamq; generationem.
14 Suſtentat Jehova [k] omnes cadentes, & erigit omnes incurvatos.
15 Oculi omnium ad te ſpectant, quibus tu das eſcam ſuam tempore ſuo:
16 Aperis manum tuam, & ſaturas [l] quicquid vivit ex beneplacito.
17 Juſtus Jehova in omnibus viis ſuis eſt, & benignus in omnibus operibus ſuis.
18 Propinquus *eſt* Jehova omnibus invocantibus ipſum, omnibus qui invocant ipſum fide.
19 Placitum timentium ſe efficit, & vociferationem eorum audiens ſalutem dat eis.
20 Servat Jehova omnes amantes ipſum, omnes verò improbos perdit.
21 [m] Laudationem Jehovæ eloquatur os meum: & benedicat omnis caro nomini ſancto ejus, in ſeculum & ſempiternum.

[a] Heb, poſſeſſiones.
[b] Heb. *in omnem generationem & generationem*.
[c] Heb. *omne opus.*
[d] Heb. *gloriæ majeſtatis.*
[e] Heb. *ebullient.*
[f] Heb. *miſericors & clemens.*
[g] Heb. *confitebuntur.*
[h] Heb. *Regnum omnium ſeculorum.*
[i] Heb. *in omnem generationem & generationem.*
[k] Heb. *omnes cadentes.*
[l] Heb. *omne animal.*
[m] Heb. *laudem Jehovæ.*

ANNOTATIO.

1 Laudatio Davidis] *hujus laudationis partes ſunt quatuor: prima eſt profeſſio ſingularis laudis quam David attributurus eſt Deo, tribus verſibus; ſecunda, provocatio animum temporum, rerum creaturarumq; ad promulgandas communi opera laudes Dei, inde uſque ad verſ. 13. tertia, propoſitio argumentorum ad laudes Dei pertinentium, a verſ. 13. ad 21. poſtrema, concluſio, verſu ultimo. Eſt autem hic Pſalmus alphabetico ordine conſcriptus, excepto verſu uno: vide ſupra ad pſal. 111. 1.* Exaltabo] *exordium, cujus duo verſus ſunt anniſtrophi.* 3 Non eſſe perveſtigationem] *ut Jobi 5. 9.* 4 Generatio] *ſecunda pars, provocatio ad tarum omnium ad laudandum Deum ab operibus ejus: qua prolepticè hoc verſu ponit duo bus nominibus commendantur, nimirum gloriosa potentia, vet. 5. & 6. & bonitas juſtiſſima, ver. 7. poſtea verò per hyſteroſin Hebræorum in ſequentibus illuſtrantur magnificis appellationibus, uſque ad verſum 13.* Indicant] *numerum facta tua: ut pſal. 19.* 5 Quas eloquar] *infra hoc pſalmo inde a verſu 12.* 7 Eructent] *ut pſal. 19. 3.* 8 Gratioſum] *ſumma propoſitio juſtiſſimæ bonitatis Dei, quam tenentur res creatæ omnes celebrare; ut dictum eſt in verſ. 4.* 10 Celebrent te] *altera propoſitio gloriosæ potentiæ Dei celebrandæ a rebus creatis: ut ſupra verſ. 4.* 13 Regnum tuum] *tertia pars propoſitionis rerum ad laudes Dei pertinentium, quarum, ut ſupra, duo ſunt capita; unum gloriosæ potentiæ quam Deus omnibus exhibet, hic duobus verſibus; alterum juſtæ bonitatis, a verſ. 15. ad 20. quæ verſu ſummatim, velut compendio, continetur bonitatis & potentiæ Dei prædicatio.* 14 Omnes cadentes] *quos ſuſtentatione novit pro bonitate ſua, ſine qua nemo ſuſtentatur, erigitur; &c.* 21 Laudationem] *concluſio hortationis, qua ſe & omnes provocat Pſalmes ad laudandum Deum, ut in exordio.*

PSALMUS CXLVI.

Pſalmes ſe & pios hortatus ad laudes Dei ipſi ſoli aſſerendas, eum laudat ſingularium erga pios beneficiorum, creationis, conſervationis, adminiſtrationis rerum omnium, & regni æterni nomine.

1 HALELU-JAH. Lauda anima mea Jehovam.
2 Laudabo Jehovam in vita mea; pſallam Deo meo, [a] quandiu futurus ſum.
3 Ne fiduciam habetote [b] in ingenuis, in *ullo* filio hominum, penes quem nulla *eſt* ſalus.
4 Exit ſpiritus ejus, revertitur in terram ſuam: [c] die eodem pereunt cogitationes ejus.
5 [d] Beatus, [e] cui auxilio *eſt* Deus fortis Jahhakobi, cujus expectatio *eſt* in Jehova Deo ſuo:
6 Qui fecit cœlos & terram, mare & quicquid *eſt* in eis; qui conſervat [f] conſtanter in ſeculum:
7 [g] Qui exercet judicium erga oppreſſos; dat cibum famelicis, Jehova ſolvit vinctos:
8 Jehova aperit *oculos* cæcorum, Jehova erigit incurvatos, Jehova amat juſtos:
9 Jehova ſervat peregrinos, pupillum & viduam ſtatuminat; viam verò improborum ſubvertit.
10 Regnabit Jehova in ſeculum: Deus tuus, ô Tzijon, in [h] unamquamque generationem. Halelu-Jah.

[a] Heb. *dum adhuc ego.*
[b] Heb. *in cujus auxilio, &c.*
[c] Heb. *in veritate.*
[d] Heb. *beatitudines.*
[e] Heb. *cujus auxilium.*
[f] Heb. *in veritate.*
[g] Heb. *faciens.*
[h] Heb. *generationem & generationem.*

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Odæ eſt initium, continens primùm hortationem & propoſitionem laudis divinæ,*

quatuor versibus, deinde argumenta illius laudis, inde ad finem usque. Hortationi autem (quæ primo versu contenuntur) opponitur infigne dehortatio, ne fiducia aliunde, fortitudo & laudis argumenta constituantur in ullo homine, ver. 3. 4. 3 In ingenuis] id est, ne in potentissimo quidem; quorum vanitatem ostendit a nascendo forte, ab imbecillitate vitæ, a moriendi necessitate, & repentino consiliorum casu. 4 Die eodem] quo sunt nata. 5 Beatus] propositio argumentorum laudis Dei, quorum genera sunt tria: primum est, singularis constantia beneficiorum ejus erga nos per fidem, hoc versu; secundum, creatio, & rerum creatarum administratio præsens, ordinaria, & extra ordinem, quatuor sequentibus; tertium, eorum erga regem, & urbem Ecclesiæ, vers. ultimo. 7 Qui exercet judicium] id est, qui succurrit singulis, prout opus est: quæ sequentia omnia exempla pertinent.

PSALMUS CXLVII.

Psalterii Ecclesiam hortatur ad prædicandum nomen Dei propter liberationes, beneficia, ejus erga ipsam, & propter universitatem operum & verbi.

1 'LAUDATE Jah, 'quia bonum est psallere Deo nostro: quia amœnum est, decens est laudatio.

2 'Ædificator Jeruschalaim eorum Jehova, depulsos 'Israelitas congregat.

3 'Qui sanat fractos [b] animo, velut obligans in doloribus eorum.

4 'Supputans numerum stellarum, quotquot sunt 'nominibus vocans.

5 Magnus est dominus noster, & multus viribus; [c] cujus intelligentiæ est innumerabilis.

6 Statuminat mansuetos Jehova, deprimit improbos in terram usque.

7 'Acclamate Jehovæ gratiarum actione; psallite Deo nostro cithara.

8 Qui obtegit cœlos densis nubibus; qui comparat terræ pluviam; qui facit ut proferant montes fœnum:

9 Dat jumentis cibum suum, [d] 'pullis corvorum qui [e] crocitant.

10 'Non potentia equi delectatur, non crura præstantis viri accipit;

11 Sed acceptos habet Jehova timentes sui, qui expectationem suam habent in benignitate ipsius.

12 'Laudibus commendate, Jeruschalaima, Jehovam; laudi Deum tuum, ô Tsijon:

13 Nam 'confirmat vectes portarum tuarum, benedicit filiis tuis in medio tui:

14 Disponens termino tuo pacem, 'adipe tritici satiat te:

15 Quo emittente sermonem suum in terram, 'quàm celerimè excurrit 'verbum ejus:

16 Qui edit nivem 'sicut lanam, pruinam quasi cinerem dispergit:

17 Dejicit 'gelu suum tanquam frusta, coram frigore ejus quis consistat?

18 Emittens verbum suum, liquefacit ista: simulac efflat ventum suum, effluunt aquæ.

19 'Indicat verba sua Jahhakobo, statuta sua & jura sua Jisraëli.

20 Non fecit ita ulli genti; ideoq; 'jura ista non noverunt. Halelu-Jah.

[a] Heb. *Jisreëlu.*
[b] Heb. *corde.*
[c] Heb. *intelligentia ejus non est numerus.*
[d] Heb. *filiis.*
[e] Heb. *clamant.*
[f] Heb. *in celeritatem usque.*

ANNOTATIO.

1 Laudate Jah] Quæ est inscriptio, Ecclesiam hortans ad laudationem Dei a facto illius communiter quidem erga omnes; sed imprimis erga Ecclesiam. Constat itaque hic psalmus primum exordio celeusmatico ad laudationem Dei, ver. 1. deinde propositione & narratione rerum ad laudes ejus pertinentium, a ver. 2. ad 19. & conclusione, duobus ultimis. Quia bonum est] de his duabus causis vide psal. 133. 1. 2 Ædificator] hujus propositionis pro ratione argumentorum laudis, tres sunt partes; primum argumentum est de liberatione suorum a malo, usque ad vers. 7. secundum, e beneficentia & gratiosa ipsius administratione, inde ad vers. 12. tertium, de conservatione in bono & forma istius administrationis quam solo verbo præstat, inde ad vers. 19. 8 Est autem ædificator Ecclesiæ Deus, quia illius autor, fundator, curator, & architectus est. Depulsos Israelitas] id est, electos suos, ejusdem promissio facta est Deut. 30. 4. 3 Qui sanat] ex prophetia Exodi 15. 26. 4 Supputans] id est, Deus ille qui sedes in cœlo, qui omnia pervovit vel quamvis minima, & qui omnibus imperat etiam in ipsis cœlis, hic vere & magnus est: sic amplificat Psalmus potentiam & providentiam Dei quam adhibet ad liberationem Ecclesiæ, ab exemplo rerum cœlestium. Nominibus vocans] id est, nominatim imperans cuique pro autoritate & potentia sua, ut Jesaiah. 40. 26. 7 Acclamate] secundus locus propositionis, ut dictum est in vers. 2. quo transitur repetita hortatione ad laudem Dei. 8 Qui obtegit] id est, quia omnia sapienter ordinat, ut rebus creatis beneficiat: gradatio, quam secutus est Hoscheahb. 2. 21. & 22. 9 Pullis corvorum] vide Ijobi 39. 3. 10 Non potentia] id est, hanc beneficentiam exercet Deus, non propter dignitatem ullam rerum creatarum; sed propter se & ecclesiam suam. 12 Laudibus] terram locus de confirmatione & conservatione piorum in bono: quo transitur repetita hortatione; ut supra ver. 7. 13 Confirmat] id est, munit ab omni malo. 14 Adipe tritici] vide Deut. 32. 14. 15 Verbum ejus] id est, res, quam edixit verbo, illico efficitur: ut psal. 33. 9 quod sequente exemplo illustratur tribus versibus. 16 Sicut lanam] id est, lanæ persimilem colore, levitate, & summa: quamolrem veliera nivea a Virgilio nominantur in Georgicis sic sequentia. 17 Gelu suum] id est, grandines. 19 Indicat verba] concluso Ecclesiam hortans ad laudandum Deum, pro singulari thesauro verbi, quem cum illa gratiose communicavit Deus. 20 Jura ista] quæ Deus docet verbo, & quorum nomine laudandus est ab Ecclesia.

PSALMUS CXLVIII.

Psalterestres omnes creaturas summo ad unum hortatur ut Deum celebrent, propter majestatem ipsius, & beneficentiam erga Ecclesiam.

1 'HALELU-JAH. Laudate Jehovam 'cœlites; laudate eum in excelsis.

[a] Heb. *e cœlo*

2 Laudate eum omnes angeli ejus, laudate eum omnes exercitus ejus.

3 Lau-

3 Laudate eum sol & luna, ludate eum omnes stellæ [b] lucidæ.
[b] Heb. *lucis.*
4 Laudate eum [a] cœli cœlorum, & [a] aquæ quę supra hoc cœlum *sunt.*
5 Laudent nomen Jehovæ [a] quę ipso præcipiente illico creata sunt.
6 Quæ stabilivit in sempiternum, in seculum; *quibus* decretum dedit quod nullum transgrediatur.
7 Laudate Jehovam [c] terrestria; cete, & omnes abyssi:
[c] Heb. *e terra: ut supra ver. 1.*
8 Ignis, & grando, nix, & exhalatio; ventus [d] procellosus efficiens verbum ejus:
[d] Heb. *procella.*
9 Ipsi montes, & omnes colles; arbores [e] fructiferæ omnesque cedri:
[e] Heb. *fructus.*
10 Ipsæ bestiæ, & omnia jumenta; reptilia & aves [f] alatæ.
[f] Heb. *ala.*
11 Reges terræ omnesque nationes; principes & omnes judices terræ.
12 Juvenes etiamq; virgines; senes cũ pueris,
13 [a] Laudent nomen Jehovæ: quia editum *est* nomen ejus solius, decor ejus supra terram & cœlum:
14 Et [a] effert cornu populi sui, laudem omnium quos benignè accipit; Jisraëlitarum, populi propinqui sibi. Halelu-Jah.

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Ode est* ἀναστρεπτὸν, *continens hortationem ad res omnes creatas ut celebrent Deum, primùm cœlestes, usque ad ver. 7. deinde terrestres, inde usque ad ver. 13. ac postremò causas explicat, duobus ver.* 4 Cœli cœlorum] *ut* 1. *Reg.* 8. 27. Aquę] *id est, nubes in expanso collocata. Gen.* 1. 5 Quæ ipso] *id est, creatura cœlestes & administræ voluntatis ejus: periphrasis, qua Psaltes mittit ad majestatem Dei, verbi, operúmque ejus administrandam, & jus in creaturas omnes asserendum.* 7 Terrestria] *id est, inferiora omnia, etiam aquatica, & aëreas synecdochicè.* 13 Laudent nomen] *transitus ad laudationis causas: quarum una est ab ipsa majestate Dei, hoc versu; altera, a singularibus ipsius operibus in Ecclesia sua, cujus restitutionem res omnes creatæ expectant exerto capite, & Angeli ipsi cupiunt introspicere: Rom.* 8. 19. *&* 1. *Petri* 1. 12. 14 Effert cornu] *id est, evehit Ecclesiam suam in maximum robur & gloriam per Christum.*

PSALMUS CXLIX.

Psaltes Ecclesiam hortatur ut Deum collaudet, propter benevolentiam & salutem ab eo acceptam, denique propter verbum ipsius potentissimum Ecclesiæ traditum.

1 [a] Halelu-Jah. Cantate Jehovæ [a] canticum novum; laudem ejus in [a] congregatione eorum quos benignè accipit.
[a] He. *faciem ejus: ut Ijob.* 35. 10.
2 Lætetur Jisraël in [a] eo qui fecit ipsum, filii Tzijonis exultent in [a] rege suo.
3 Laudent nomen ejus [a] tibia; tympano & cithara psallant ei:
4 Quia benevolus *est* Jehova erga populum suum, ornat mansuetos salute.
5 [a] Gestiant benignè accepti præ gloria, [a] cantent in cubilibus suis;
6 [b] Ea quibus exalta [c] *ipsos* Deus fortis, *cantent* gutture suo; & gladium [c] bipennem inditum manui ipsorum,
[b] Heb. *exaltantia Dei fortia.*
[c] Heb. σομὰ-των.
7 [a] Ad exercendum vindictam in gentes, increpationes in nationibus:
8 Ad vinciendum reges eorum catenis, & honoratos eorum compedibus ferreis:
9 Ad exercendum in eos [a] jus scriptum; *quod* decus est omnibus iis quos benignè accipit. Halelu-Jah.

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Ode est* ἀναστρεπτὸν, *constans ex duabus partibus; quarum priore hortatur Ecclesiam ut Deum laudet propter gratiam & patem salutarem ab eo acceptam, usque ad ver.* 5. *posteriore verò hortatur ad laudationem propter gloriosam communicationem efficacisq; verbi, inde ad finem usque.* Canticum novum] *ut psalm.* 33. 3. Congregatione] *id est, in Ecclesia: periphrasis: sic etiam accipiuntur sequentia.* 2 Rege suo] *Christo, cujus typus erat David.* 3 Tibia] *id est, quibuscunque modis fieri poterit ab ipsis legitimè: ut psal.* 81. 3. 5 Gestiant] *altera hortatio, ut observatum est in ver.* 1. Cantent] *id est, dies nocte sq; in laudationibus perstent.* 6 Ea quibus] *id est, omnia beneficia quibus singulariter ac supra omnes populos ipsum vexet Deus: ut suprà Psalm.* 148. 14. *nominatim verò verbum; quigladius est oris ipsius, ad eos usus pertinens qui deinceps explicantur: ut* 2. *Thes.* 2. 8. *Hebræ.* 4. 12. *& Apoc.* 1. 16. 7 Ad exercendum] *vide* 2. *Cor.* 10. 4. *& seq. hæ autem allegoricè loquendi formulæ pertinentes ad spiritualis gladii efficacitatem, summatim exponuntur ver. ultimo.* 9 Jus scriptum] *id est, prout continentur in scriptura sacra sine adjectione, diminutione aut mutatione ulla: ut Deut.* 12. 32. *&* 29. 29. Quod decus] *ut Deut.* 4. 6. *& sequentibus.*

PSALMUS CL.

Psaltes Ecclesiam hortatur ut Deum omnibus modis laudet, propter sanctitatem, potentiam, & magnificentiam ejus.

1 [a] Halelu-Jah. Laudate Deum fortem de sanctitate ejus, Laudate eum de [a] expanso robore ejus.
[a] Heb. *ex pacto roboris: hypallage. Rhetorum.*
2 Laudate eum de [b] [a] omnimoda potentia ejus, laudate eum [a] secundum amplitudinem [c] maximam ejus.
[b] Heb. *potentiis.*
[c] Heb. *magnitudinis ejus: hypallage: ut ver.* 1.
3 Laudate eum [a] clangore buccinæ, laudate eum nablio & cithara.
4 Laudate eum tympano & tibia: laudate eum hydraulis & organo.

[d] Heb. *auditionis.* [e] Heb. *cymbalis clangoris, id est, sistris vel crotalis.*

5 Laudate eum cymbalis [d] sonoris, laudate eum [e] sistris.

6 [1] Tota ipsa anima laudet Jah. Halelu-Jah.

ANNOTATIO.

1 Halelu-Jah] *Ode est inscripta, ac velut conclusio totius libri, continens hortamentum ad laudationem Dei in Ecclesia: in quo primùm exponuntur causæ laudationis, duobus versibus; deinde laudationis genera, reliqua.* Expanso robore] *id est, quòd robur ad omnes res creatas diffunditur; in quo sunt, moventur, & vivunt.* 2 Omnimoda potentia] *id est, potentissimùs illius facti & singulari administratione.* Secundum] *transitio ad secundam partem de laudationis forma.* 3 Clangore buccinæ] *id est, omnibus modis: ut sup. 149. 3.* 6 Tota ipsa] *i. singuli ex tota anima sua spirent laudationem Dei: synecdoche.*

FINIS PSALMORUM.

PROVERBIA

ARGUMENTUM.

LIBER Proverbiorum sacra ethica Christianæ, continet, id est, præcepta moralia de sanctorum officiis erga Deum & homines, pro ratione pietatis quam Deus præscripsit, æquitatis & humanitatis quam lex naturæ adumbravit in nobis, & Deus expressit verbo: quarum illa novem primis capitibus, hæ verò cæteris ex ordine continentur.

CAPUT I.

Schelomo exposito usu libri, docet sapientiam in reverentia Dei & studio ejus versari; ad eam homines provocat; & dehortatur a studiis omnibus & allectamentis contrariis, tum propter naturæ legem, tum propter verbum Dei, quod in obsequentibus minas gravissimas, obsequentibus verò pacem denunciat.

1 [1] PROVERBIA [a] Schelomonis filii Davidis, regis Jisraëlitarum:

2 [1] Ad sciendum sapientiam & eruditionem, ad intelligendum dicta [1] prudentiæ:

[a] Heb. *rectitudinum.*

3 [1] Ad percipiendum eruditionem intelligentiæ, justitiæ judiciique & [a] omnis recti:

4 Ad dandum [1] fatuis astutiam, [1] puero scientiam & solertiam:

[b] Heb. *perceptiones: sic deinceps.*

5 [1] *Quibus* auditis sapiens adjiciat [b] disciplinam, & intelligens industria consilia comparet:

[c] Heb. *faciendum intelligere.*

6 Ad [c] docendum [1] proverbium & interpretationem, verba sapientum & [1] ænigmata eorum.

7 [1] Reverentia Jehovæ *est* caput scientiæ: sapientiam ac eruditionem stulti spernunt.

[d] Heb. *gratiæ.*

8 [1] Audi, fili mi, eruditionem patris tui, [1] neque deseras doctrinam matris tuæ:

9 [1] Nam [1] objectio [d] gratiosa erunt capiti tuo, & torques faucibus tuis.

10 [1] Fili mi, [1] si pellicere volent te peccatores; [1] ne acquiescito.

11 Si dixerint, [1] veni nobiscum; insidiemur sanguini, abscondamus nos contra innocentem [1] impunè:

[e] Heb. *cisternam.* [f] Heb. *invenietis: sic hoc libro passim.*

12 [1] Absorbebimus eos velut sepulchrum vivos, & integros ut descendentes in [e] fossam:

13 [1] Omnem substantiam pretiosam [f] consequemur, implebimus domos nostras spoliis:

14 [1] Sortem tuam conjicies inter nos: [1] marsupium idem esto nobis omnibus:

15 Fili mi, [1] ne ambulato via *communi* cum illis, cohibe pedem tuum a semitis illorum.

16 [1] Quia pedibus suis ad malum concurrunt, & festinant ad effundendum sanguinem:

17 [1] Frustra enim panditur rete, [1] ante oculos omnis [g] alitis:

18 [1] Præterea ipsi in sanguinem suum insidiantur; *quod* abscondunt se, in animas ipsorum *est.*

19 [1] Ita *se habent* cœtus [1] omnium [h] deditorum quæstui; *quæstus* animam eorum [i] qui dediti sunt ipsi, intercipit.

20 [k] [1] Summa sapientia [1] foris [1] recantat, in plateis edit vocem suam:

21 [1] In summo turbarum proclamat; [1] ad fores portarum, in civitate quaque sermones suos eloquitur, *dicens:*

22 [1] Quousque ô fatui amabitis fatuitatem; & derisores derisionem desiderabunt sibi: & stolidi odio habebunt scientiam?

23 Revertimini ad correctionem meam: ecce, eructabo vobis spiritum meum, nota faciam verba mea vobis.

24 [1] Quandoquidem invito & renuitis, extendo manum meam & nemo advertit;

25 Sed [l] abstrahitis vos ab omni consilio meo, & correctioni meæ non acquiescitis:

26 Ego quoque in calamitate vestra [1] ridebo, subsannabo cùm advenerit [m] id quod expavescitis;

27 Cùm advenerit tanquam [1] fremebunda vastatio id quod expavescitis, & calamitas vestra tanquam turbo adventaverit; cùm irruerit in vos oppressio & angustia.

28 Tunc invocabunt me, sed non exaudiam; [1] mane quærent me, sed non invenient me:

29 Propterea quòd oderunt scientiam, & reverentiam Jehovæ non elegerunt;

30 Non acquieverunt consilio meo, contemnentes omnem correctionem meam;

31 [1] Sic [1] comedent de fructu viæ suæ, & ex cõsiliis suis saturabuntur.

[g] Heb. *domini ala.* [h] Heb. *quæstuosi quæstus.* [i] Heb. *dominorum ipsius.* [k] Heb. *sapientia foris recantant.*

[l] Heb. *abstrahitis omne consilium meum a vobis: hypallage: ut infrà. 4. 15.* [m] Heb. *pavor vester: sic seq. vers.*

32 [1] Nam

32 'Nam quies fatuorum interficiet eos, & tranquillitas stolidorum perdet eos.

33 'Qui verò auscultat mihi habitabit securè, id est, tranquillus 'a pavore mali.

ANNOTATIO.

1 Proverbia] *id est, sententiæ, verba, sive dicta graviter & paucis concinnata, quæ in omnium animis hærere, & in ære versari debent, denique speculum esse totius vitæ & administrationis nostræ. Quamobrem non incommodè etiam possiissent reddi sententiæ : sed quia bene convenit proverbiorum appellatio, si latè accipias; propterea communem hanc vocem retinuimus. Sunt autem in hoc libro duo proverbiorum sive sententiarum genera : unum, commune totius vitæ nostræ, quo informamur quomodo oporteat nos constitutos esse & affectos erga sapientiam cœlestem, atque ex ea componere vitam nostram, novem capitibus; alterum, singulare sive documenta complectens singularia pro ratione personarum, animorum, dictorum, factorum, aliarumq; circumstantiarum, inde a capite 10. ad finem usque. Hujus porrò capitis summa partes sunt duæ : prima ἐπιγραφὴ sive inscriptio, 6. versibus : altera, propositio documentorum ad pios pertinentium. Inscriptione docentur duo : quis autor sit, hoc versu, & quis finis totius operis, 5 sequentibus.* Schelomonis] *id est, qua eloquitur est Schelomo, alii verò diversis temporibus selecta ex pluribus in hunc librum retulerunt, tanquam magis ad Ecclesiæ institutionem pertinentia, prout innuitur infrà 25.1. & 30.1 & 31. ac videtur quidem prima hæc pars a Schelomone ita ut est fuisse conscripta, usque ad caput 10. altera verò deinde collecta. Quamobrem alienum est de tempore quo hic liber scriptus est laborare.* 2 Ad sciendum] *secunda pars inscriptionis, de usu libri. Est autem duplex illius usus, proleptice hoc loco positus; prior, sapientia, id est, absoluta, constans, & efficax rerum divinarum, humanarumq; scientia, qui finis est præcipuus; posterior, eruditio, hoc est, hominis qui a natura rudis est & imperitus, revocatio a ruditate sua, & informatio ad sapientiam : qui duo fines per ὑσ τερον Hebræis familiarem in sequentibus versibus explicantur.* Prudentiæ] *id est dicta, quibus prudens efficiatur homo, ad comparandam & conservandæ eruditionem & sapientiam.* 3 Ad percipiendum] *expositio secunda partis prolepseos, qua exponitur officium tum discipulorum, hoc versu; tum docentium, sequente.* 4 Fatuis] *id est, insipientibus, imperitis, quarum animæ tanquam puerorum præ imperitia hûc illûc momento traduci possit.* Puero] *inconsiderato : ut Ephes. 4. 14.* 5 Quibus] *expositio prioris partis prolepseos : qua ostendit hoc libro non imperitos tantùm erudiri, sed etiam sapientes augeri ac confirmari, hoc versu; atque alios infirmari, sequente versu.* 6 Proverbium] *id est, gravia sapientum dicta : ut prioris membri in hoc versu posterius exegeticum est.* Ænigmata] *ut Psalm. 49. 5.* 7 Reverentia] *propositio, summam & argumentum continens novem priorum capitum. Omnis, inquit, scientia nostra quam ad sapientiam & eruditionem spectare diximus, duobus capitibus continetur : unum est, & quidem primarium, reverentia Dei, quæ summa est sapientia, & aditus ad omnem sapientiam : alterum, prudentia sive informatio vitæ nostræ ad sapientiam & eruditionem propter reverentiam Dei, ab qua velut fonte profluunt sapientia & eruditionis rivi. Hæc ut ita accipiamus, facit antithesis a Schelomone in hoc libro frequentata, cujus membra ferè sunt invariata. quasi dicat, fons & caput scientiæ est reverentia Jehovæ, rami verò sive rivi manantes ex eo sunt sapientia & eruditionis studium; stulti autem rivos eruditionis & sapientiæ spernunt, quia non agnoscunt fontem neque reverentur. Ex hac propositione summa profluunt omnes hortationis & debortationis loci, qui postea sequuntur. Nam sapientiæ quidem traduntur documenta quatuor cap. primis, prudentia verò ad comparandam & tenendam sapientiam cap. 5. & sequente; ac tum demum confirmatio apponitur capit. 7. 8. & 9.* 8 Audi fili mi] *primum documentum eruditionis & sapientiæ, eam a nobis audiendam & tenendam esse : quod hîc duobus capitibus exponitur. Ac primùm quidem proleptice hoc versu, eruditio & sapientia doctrina commendatur; deinde verò per ὑσ τερον tractantur copiosè tam eruditio sive revocatio a malo, toto hoc capite inde a versu 10. quàm provocatio ad sapientiam, capite 2.* Fili] *ut Psalm. 34. 12. Hujusmodi autem gratiosissima appellationi respondent parentum nomina, id est, patris & matris, quæ Deo & filiis tribuit Schelomo.* Neque deseras] *sed constantissimè teneas.* 9 Nam adjectio] *etiologia hortationis, quæ copiosè secundo capite explicatur : cujus hortationis argumentum hi duo versus continent.* Adjectio] *ornamentum gratiosius. Deo & hominibus, infrà 3. 4. Respicit autem ad puerorum studia; qui ut vario ornatu, muneribus, liberaliter adducuntur, sic homines promissionibus Dei.* 10 Fili mi] *explicatio secundæ partis prolepseos, nimirum eruditionis & avocamenti a malo, usque ad versum 16. cujus argumenta sunt duo; unum, ab ipsius naturæ documentis, usque ad versum 20. alterum, a documentis sapientiæ æternæ Dei per verbum, inde usque ad finem capitis.* Si pellicere] *prout quatuor versibus proximè sequentibus exponitur.* Ne acquiescito] *id est, nullo pacto assentitor, neque aurem advertito : ut exponitur ver. 15.* 11 Veni nobiscum] *familiaris prosopopœia, qua commodissimè figuratur maleficiorum improbitas alienam vitam bonaq; sibi arrogantium, tum fraude, hoc versu; tum apertis viribus, versu sequente.* Impunè] *id est, nemine percipiente aut pœnas reposcente a nobis : adeò arroganter Deo & hominibus obloquuntur impii: sic autem accipitur hæc particula Ijobi 9. 17. & infrà 23. 29.* 12 Absorbebimus] *ibraonica hyperbole.* 13 Omnem substantiam] *suasionis locus, a specie utilis.* 14 Sortem tuam] *id est, partem communis prædæ nostræ tibi recipies sorte nobiscum ex æquo : sumpta locutio a legitima negotiatorum societate.* Marsupium] *id est, agedum, ineamus hanc societatem : sic concluditur hortatione ulterum sermo.* 15 Ne ambulato] *id est, ne te consociato palam, aut clàm.* 16 Quia pedibus] *primum naturæ argumentum a justo, quod inter homines coli postulat humanitas. quasi dicat, injusti sunt; te autem natura vetat injustum esse.* 17 Frustra] *secundum argumentum ab incerto. quasi dicat, utcunque sibi videantur esse certi de potiunda præda; tamen non magis confirmare possunt se efficturos consilia sua, quàm aucceps se capturum aves prætervolantes & observantes retia.* Ante oculos] *id est, quæ retia tum homines plerumque observant, tum Deus hominum custos semper.* 18 Præterea] *tertium argumentum a fine seu ipsorum exitio. quod sibi comparant ipsi malo suo : ut Psal. 7. 13. & sequentibus, ac alibi passim.* 19 Ita se habent] *conclusio superiorum argumentorum per affirmationem simplicem. Cœtus] id est, socia-*

tates & corpora (ut jureconsulti vocant) convenientium; ut Gen. 37.25. Omnium] *quasi dicat, nemo illorum evolare aut effugere exitium potest, & inevitabile est judicium Dei: antithesis elegans cum vers. 17.*

20 Summa sapientiæ] *secundum genus documentorum, ut observatum est in vers. 10. in quo Schelomo per prosopopœiam inducit sapientiam Dei hominem accedentem & proponentem consilium Dei, usque ad finem capitis. Est autem Christus summa hæc sapientia, de qua hîc & capite 8. agitur, ipsissima Dei sapientissimi sapientia, in qua reconditi sunt omnes thesauri sapientiæ, & intelligentiæ, & per quam sapientia rivis in homines diffunditur verbo. Quamobrem honoris causa plurali numero dicitur sapientiæ, quasi dicas, tota sapientia, & omnis sapientiæ auctor.* Foris] *id est, ubiq; & palam, quod sequentia continent.* Recantat] *id est, subinde & indefinenter proclamat.* 21 In summo] *id est, ex edito loco, ubicunque maxima est frequentia: sumpta locutio a concionum ritu.* Ad fores portarum] *vide Gen. 34.20.* 22 Quousque] *hujus orationis partes sunt tres: revocatio ad respiscentiam, duobus versibus; denuntiatio in futurum, a ver. 24. usque ad 31. & conclusio summam complectens judiciorum Dei, duobus ultimis. Respiscentiæ autem locus continet increpationem mali, hoc versu; & hortationem ad amplectendum promissum bonum, seq. versu.* 24 Quandoquidem] *secunda pars, denuntiatio contra cerebrosos contemnentes sapientiam Dei: cujus causa duobus versibus continetur, minæ sequentibus.* 25 Abstrahitis vos] *id est, rebellione vestra abjicitis consilium, quod vobis propono ad salutem vestram: sic infrà 4.15.* 26 Ridebo] *id est, non curabo vos: ut Psal. 2. ver. 4. humanitus dicta.* 27 Fremebunda vastatio] *id est, furens nimbus aut grando maxima vi irrumpens subito. Significat enim hæc vox repentinum & frementem rupturam rei cujuslibet, quicquid obvium est perrumpentis atque devastantis: ut Ierem. 30.14. & Ieschekel. 38.9.*

28 Mane quærent] *id est, diligentissimè & indefinenter, quasi dicat, inde ab aurora.* 31 Sic] *nimirum negligenti & derelicti a me.* Comedent] *id est, malum quod severunt metent ad satietatem: metaphora, ut infra 22.8.* 32 Nam] *conclusio exponens summam judiciorum Dei contra improbos, hoc versu; & erga bonos per antithesin, sequente versu: qua docet Deum exitium improborum ab ipsis esse: ut Hosche. 13.8.* Quies] *id est, constans & pervicax illorum residentia in malo, in qua sibi allubescunt & omnem prosperitatem pollicentur: ut Jirmej. 48.11. & Tzephanj. 1.12.* 33 Qui verò] *altera pars antithetica, μεταβατικὴ sive transitiva ad hortationem sequentis capitis.* A pavore] *non autem tantùm a malo: adeò confirmabitur illorum animus promissionibus, & defendetur virtute Dei.*

CAPUT II.

Schelomo hortatur ad reverentiam Dei, fidem, & sanctificationem, adductis promissionibus ejus de bono & salute nostra, ac liberatione ab omni malo.

1 'Fili mi, si acceperis dicta mea, & præcepta mea reconderis apud te,

2 *Si* attendendo ad sapientiam aures tuas, inclinaveris animum tuum ad intelligentiam:

3 Quin etiam 'si prudentiam inclamaveris, ad intelligentiam ederis vocem tuam;

4 Si quæsieris eam velut argentum, & tanquam abditos thesauros scrutatus fueris eam:

5 'Tunc intelliges 'reverentiam Jehovæ, & [a] 'agnitionem Dei [a] consequeris.

6 Nam Jehova dat sapientiam, ex ore ejus scientia & intelligentia *procedit*:

7 'Repositum habet pro rectis [b] quicquid revera est; scutum pro ambulantibus [c] integrè,

8 Custodiendo itinera juris: & viam eorum quos benignè accepit conservat.

9 'Tunc intelliges justitiam, & jus; & [d] quicquid rectum *est*, 'omnem orbitam bonam:

10 'Cum venerit sapientia in animum tuum, [e] & scientia menti tuæ amœna erit:

11 'Solertia observabit te, intelligentia custodiet te,

12 Eripiendo te 'a via mali, a [f] viris loquentibus perversitates,

13 Qui derelinquunt 'itinera recti, ut ambulent per vias 'tenebrarum,

14 Qui lætantur faciendo malum, exultant in perversitatibus [g] pessimis,

15 Qui itineribus suis perversi sunt, & præfracti orbitis suis:

16 Eripiendo te [a] muliere extranea, ab alienigena quæ [h] dictis suis blanditur,

17 Quæ derelinquit 'ducem adolescentiæ suæ, & 'fœderis Dei sui obliviscitur:

18 (Nam 'propendet ad mortem domus ejus, & ad 'expertes vitæ orbitæ ejus;

19 Quicunque adeunt eam, non revertuntur, 'neque assequuntur itinera vitæ)

20 'Ut ambules per viam bonorum, & itinera justorum observes.

21 'Nam recti 'inhabitabunt terram, & integri reliqui fient in ea:

22 Improbi verò e terra excindentur, & perfidè agentes avellentur ex ea.

[a] Heb. *invenies: ut sup. 1. 13.*
[b] Heb. *essentiam.*
[c] Heb. *integritatis.*
[d] Heb. *rectitudines: ut supra 1.3.*
[e] Heb. *& scientia animæ tuæ amœnum erit.*
[f] Heb. *viro loquente: enallage numeri*
[g] Heb. *malis*
[h] Heb. *dicta sua emollit.*

ANNOTATIO.

1 Fili mi] *Hoc toto capite proponit Schelomo hortamentum sive provocationem ad bonum, quam alteram esse partem documenti prioris diximus supra capite 1. ver. 8. Sunt autem hujus hortationis partes summæ tres: prima hypothetica sive conditionalis propositio officii nostri, versibus quatuor; secunda, expositio salutarium promissionum, quas obsequentibus denuntiat & præstat dominus, inde usque ad versum 21. tertia, conclusio, duobus versibus ultimis.* Si acceperis] *conditio καθολικὴ hîc in qua gradatim assurgit Schelomo per singulas partes officii nostri: ut doctrinam percipiamus, perceptam teneamus, hoc versu, & amplius percipiendæ tenendæq; operam demus diligente attentione, sequente versu, precibus, versu 3. & labore omni, studio, atque industria, versu 4.* 3 Si prudentiam] *id est, Deum adiri cæstè pro consequenda prudentia. ut Schelomo feciſſe legitur 1. Regum 3.6. & sequentibus, & faciendum docet Jacobus. 1.5. sic enim accipiendum esse ostendatur versu 6.* 5 Tunc intelliges] *expositio promissionum, quæ certissimè conjunctæ sunt pietati quam modo delineavit Schelomo. Sunt autem promissiones duplices, aliæ in communicatione bonorum positæ, usque ad versum 11. aliæ in propulsatione mali, usque ad 21. Rursum bonorum commu-

communicatio duplex promittitur, primùm reverentiæ & fidei in Deum, quæ caput est sapientiæ nostræ, & suas promissiones habet, usque ad vers. 9. prolepticè hîc versu contentas: deinde obsequii & sanctimoniæ per fidem, inde ad ver. 12. Reverentiam Jehovæ] a quo acceperu, & amplius deincep. sperabis te accepturum: primi membrum prolepsios, quod explicatur ver. 6. Agnitionem Dei] id est, hac fide & reverentia praditus experieris te agnoscis a Deo secundum membrum prolepsios, quod exponitur vers. 7. & 8. 7 Repositum habet] id est, adeò agnoscet Deus & curas rectos, ut omnibus in rebus augeat illos, & virtutes servet. 9 Tunc intelliges] alterum genus promissi boni, ut observatum est in vers. 5. Omnem orbitam] id est, rationem bene & sanctè instituendæ vitæ. 10 Cùm venerit] id est, cùm superiorem promissionem & doctrinam acceperis de reverentia Dei, hac posteriore abundabis. 11 Solertia] alterum promissionum genus de propulsatione malorum omnium spiritualium & corporalium, quæ alioqui impendent bonis tum per maleficos, tum per allectamenta: quorum illa vires, usque ad vers. 16. hæc mulieres tropicè attribuuntur, quasi dicat, Deus te ea solertia & intelligentia instruet, qua tibi cavebis ipse à malis omnibus: quæ totam vitam tuam ita labefactare tentant, ut scelerata gamenas & meretrices provocans lubricum adolescentiæ. 12 A via mali] id est, depravata vita, in quam natura insirmitate laberis, & improborum doctis factisq; provocaru. 13 Itinera recti] id est, illustria & spectata, quæ lucem amant, neque arguuntur ab ea: ut loquitur Apostolus Ephes. 5. 13. Tenebrarum] id est, obliquas, ac prorsus lucifugas: ut ad Rom. 13. 12. 17 Ducem] id est, justum maritum suum: periphrasis. Fœderis Dei] id est, conjugalis pactis inter ipsos conventi autore Deo: ut Malachi 2. 14. 18 Propendet] id est, lethalis est & pernicios: periphrasis. Expertes vitæ] id est, mortuos & sepultos: ut Psal. 88. 11. 19 Neque assequuntur] id est, non revertentur, aut in vitam redunt: periphrasis. 20 Ut ambules] id est, vitam bene constituas: antithesis ad superiora respiciens, quæ munitur ad conclusionem vitæ. 21 Nam recti] conclusio asserens justitiam judiciorum Dei, duobus membris antithetis: ut suprà 1. 32. & 33. Inhabitabunt] ut Psalm. 37. 29.

CAPUT III.

Schelomo pios ad reverentiam Dei, fidem, & obsequium, ac suî abnegationem vocat elegantissimis promissionibus & confirmatu illis autoritate Dei, ab omnium vanitate ipsum avocamentis dehortatur, proposita veritate judiciorum Dei.

1 FILI mi, doctrinæ meæ ne obliviscaris; sed præcepta mea custodiat [a] animus tuus:
2 Nam longitudinem dierum [b] annosamq; vitam, cum pace adjicient tibi.
3 Benignitas & fides ne derelinquant te; alliga eas faucibus tuis, inscribe eas tabulæ cordis tui:
4 Ita [c] consequere gratiam, & [d] successum optimum; ante oculos Dei & hominum.
5 Fiduciam habe in Jehova ex toto animo tuo intelligentiæ verò tuæ ne innititor.
6 In omnibus viis tuis agnosce eum, & ipse diriget itinera tua.
7 Ne esto sapiens [e] judicio tuo; reverere Jehovam, & recede a malo.
8 [f] Saluteare id erit umbilico tuo, & [g] irrigatio ossibus tuis.
9 Honora Jehovam de substantia tua, & [h] delæcipuo totius proventus tui:
10 Ita implebuntur horrea tua saturitate, & musto lacus torcularii tui pertumpent.
11 Eruditionem Jehovæ, fili mi, ne spernito, neque tædeat te correctionis ejus:
12 Nam quem diligit Jehova corrigit; & quidem ut pater filium, cui bene vult.
13 Beatus homo *qui* consequitur sapientiam, & homo qui provehit intelligentiam:
14 Melior enim *est* negotiatio ejus negotiatione argenti, & auro essosso proventus ejus:
15 Pretiosior *est* carbunculis, & omnia obiecta tua non possunt æquari ei.
16 Longitudo dierum in dextera ejus *est*, in sinistra ejus divitiæ & honor:
17 Viæ ejus viæ *sunt* amœnitatis; & omnes semitæ ejus, pacis:
18 Arbor vitæ est prehendentibus eam, denique tenentium eam beatur *quisque*.
19 Jehova sapientiâ fundavit terram, statuit cœlos intelligentiâ:
20 Scientia ejus abyssi diffissæ sunt, & superiores nubes destillant rorem.
21 Fili mi, ne decedant ab oculis tuis, custodi & eam quæ verè est *sapientia*, & solertiam.
22 Eruntque vita animæ tuæ, & gratia faucibus tuis:
23 Tunc obibis securè viam tuam, & pedem tuum non offendes:
24 Cùm cubabis, non expavesces; sed cubanti suavis erit somnus tuus.
25 Ne timeto a pavore repentino; & a vastatione improborum, ut adveniat:
26 Nam Jehova aderit fiduciæ tuæ, & servabit pedem tuum a captura.
27 Ne cohibeto bonum [b] ab eis qui opus habent, cùm est in potestate manus tuæ efficere illud:
28 Ne dicito proximo tuo, abi, deinde revertere, cras enim daturus sum: cùm fuerit penes te.
29 Ne fabricator contra proximum tuum rem malam, qui confidet securè tecum:
30 Ne contendito cum ullo homine immeritò, nisi attecerit te malo.
31 Ne invideto ulli violento, neque eligito ullas vias ejus:
32 Nam abominationi *est* Jehovæ præfractus; apud rectos autem arcanum ejus *est*.
33 Execratio Jehovæ incumbit domui improbi, at habitaculum justorum benedicitur.
34 Quandoquidem derisores ipse [i] deridet, mansuetis autem dat gratiam:
35 Honorem sapientes possident; stolidos verò tollit ignominia.

[a] Heb. cor: sic deincep.
[b] Heb. annûsque vitæ.
[c] Heb. invenisic ver. 13.
[d] Heb. secundationem bonam: ut psal. 111. 10. 1. Chronic. 28. 9.
[e] Hbe. in oculis tuis, ut Levit. 13. 5.
[f] Heb. sanatio. Malach. 3. 10. & sequentibus. Heb. 12. 5. Apocalyp. 3. 19.
[g] Psal. 19.
[h] Heb. eſſentiam: ut suprà 2. 7. Psal. 19. 11.
[i] Heb. a dominu ejus. nimirum cohibiti boni: cujus dominum illum essicit necessitate, & te dispensatorem Deus: quamobrem hac beneficia in scripturis appellantur justitia, ut infrà 11. 18. & Daniel. 3. in fine, & 2. Corin. 8. 9. Psal. 37. 11.

ANNOTATIO.

1 Fili mi] *Secundum documentum ſapientiæ hoc capite continetur: quo Schelomo docet primùm veram legem omnis ſapientiæ poſitam eſſe in Dei reverentia, fide, atque obſequio, abnegatis ſenſibus & ſtudiis carnis noſtræ, uſque ad verſum 13. deinde bonorum promiſſiones adducit, quæ ad nos ex illa fiducia in Deum perveniunt, inde uſque ad verſum 27. poſtremò ſtudia contraria reprehendit & ab illis dehortatur propoſita juſtitia judiciorum Dei, ad finem uſque. Eſt autem hic duobus verſibus primus commune exordium horum documentorum quæ diximus, hortationum promiſſionibus, ſummam complectens.* 2 Cum pace] *id eſt, omnis generis proſperitate, ut alibi paſſim.* 3 Benignitas] *propoſitio ſumma documenti. quaſi dicat, ne commutas incuria aut oblivione tua, ut benignitas & fides, quæ tecum voluit communicatas Deus, dimoveantur à te: quod ſequentia verba adumbrant allegoriæ.* Alliga] *id eſt, ſermone & animo eas continenter recole, ut obſequaris operæ: ut Exod. 13. 9.* 4 Ita conſequere] *propoſitio ſumma bonorum ad nos pervenientium, prout deinceps exponuntur inde à verſu 17. Sunt autem illa duûm generum: gratia apud Deum, & proſperitas coram hominibus.* 5 Fiduciam habe] *expoſito priori propoſitionis quæ poſita eſt verſ. 3. ubi oſtendit Schelomo ad benignitatem Dei fidémque conſtituendam tria nobis opus eſſe: primùm, ut nos ipſos abnegantes adhibeamus fidem integram in Deum, agnitionem, reverentiam, atque obſequium animo gratiſſimo, uſque adverſum 9. ſecundum, ut rebus proſperis bene utamur ad honorem ejus, verſ. 9. & 10. tertium, ut rebus quoque adverſis bene utentes, in officio noſtro informemur & cruce ſeriò patienter verſ. 11. & 12.* Tuæ] *id eſt, humanæ, ſive carnis, de qua Rom. 8. 5. & ſequentibus.* 8 Salutare] *promiſſio ſynecdochica; pro eo quod eſt, animi & ſpiritus, corporis & animæ ſalutem optimè affectum. Eſt autem hæc promiſſio allegorica, qua pius in Eccleſia fœtus cum infantibus in utero matrum verſantibus comparantur: nam ut illis (inquit) alimentum ſubminiſtratur umbilico ad intimas etiam partes confirmandas, ſic pii in Eccleſia fide, agnitione, reverentia, & obſequio Dei paſcuntur atque educantur.* Irrigatio] *id eſt, robur tuum, ut medulla quæ confirmat oſſa: ſine quo ne id quidem quod in teeſt valentiſſimum, poſſet quicquam: ſic Iobi 21. 24.* 9 De præcipuo] *ut Malachi 1. 7. & ſequentibus.* 13 Beatus] *ſecunda pars, prædicans felicitatem eorum qui documenta fidei & reverentiæ Dei pereceperunt, primùm ab eorum præſtantia, verſ. 14. & 15. deinde ab adjunctis & conſequentibus, inde ad verſum 19. quibus ſubjicitur confirmatio ab autore tum hujus ſapientiæ, tum bonorum omnium ad ſapientiam hanc pertinentium, uſque ad verſum 27.* Qui provehit] *id eſt, promovet apud ſe, & profiſcit in intelligentia.* 16 Longitudo dierum] *id eſt, omnia bona adjuncta habet, & veluti ambabus manibus largitur.* 18 Arbor vitæ] *id eſt, certiſſimum ſymbolum æternæ vitæ, quàm homines priùs ſibi abjudicaverat neglecta reverentia Dei atque obſequio, Geneſ. 3.* 19 Jehova] *confirmatio ſuperiorum documentorum & promiſſionum ab autore: qui ut cœlum, terram, & res omnes creavit, ordinavit, conſervat, atque adminiſtrat; ita eâdem ſapientia in nobis promiſſa ſua effectûrus eſt, ut obſervatum eſt in verſum 13.* Quapropter ſummatim ſuperiores hortationes repetuntur, & confirmationi locus inſeruntur, *verſ. 21. & 25.* 20 Abyſſi diſſiliæ] *id eſt, fontes & flumina ex ſuis uis terræ ſpecubus & ſtiramentis manant, quaſi diffindat ſe terra: metonymia, abyſſi aquarum pro faucibus aquam manantibus.* 22 Erunt que vita] *id eſt, verba hæc ſemina erunt & alimenta vitæ æternæ atque ſuaviſſima: auxeſis, qua verbum Dei ſummè vivificum ac ſuaviſſimum credentibus, dicitur eſſe ipſa vita & gratia.* Faucibus] *id eſt, ſotis homini: metaphora à guſtu.* 23 Tunc obibis] *id eſt, proſperè confiſcies quicquid agendum erit, & confectis rebus ſecurè conquieſces: allegoria.* 25 A pavore] *id eſt, ut nullum malum quod expaveſcimus eveniat tibi, aut certè opprimat eum per voluntatem Dei evenerit: ut infrà 24. 16.* 26 Servabit] *ne intercipiatur, aut captus conſtringatur hæreáſq; in malo.* 27 Ne cohibeto] *poſtremus locus, quo hominem à ſtudiis contrariis avocat Schelomo, ut in fide & reverentia Dei poſſit incedere. quaſi dicat, ſi rité in Deum credere ipſumq; revereri cupis, cave tibi ne in proximum (quod ſecunda tabula prohibetur) pecces, ſive opere officium quod præſtare poſſis recuſando, duobus verſibus, ſive conſiliis & verbis offendendo, verſ. 29. & 30. ſive animum ad æmulationem & imitationem improborum provocando, verſ. 31. quibus modis omnibus violatur fides in Deum & reverentia.* Cùm eſt in poteſtate] *id eſt, cùm poſſes illi commodè beneficere.* 28 Ne dicito] *id eſt, ne differto beneficentiam.* 30 Ne contendito] *ſive privatis jurgiis, ſive litibus in jure.* 32 Nam abominationi] *ætiologia ſuperiorum documentorum, à juſtitia Dei & judiciorum ejus.* Arcanum ejus] *id eſt, intima & familiariſſima benevolentiæ communicatio, prout ſequentis verſus membra antitheta oſtendunt.* 33 Execratio] *id eſt, maledictio, de qua Malachi. 2.* 2. 34 Quandoquidem] *concluſio ab omnipotentia & juſtitia Dei, hoc verſu; aſtruens juſtitiam judiciorum ejus, ſeq; verſus.* Deridet] *id eſt, ludificatur & ipſorum expectationem fruſtratur.* Gratiam] *id eſt, quicquid ipſis gratum eſt & ſuave.* 35 Poſſident] *id eſt, conſtanter obtinent.* Tollit] *id eſt, momento ipſos, & ipſorum expectationem abripit.*

CAPUT IIII.

Schelomo prædentiæ timoris Dei, fidei, reſipiſcentiæ, & abnegationis noſtri documenta confirmat ab exemplo ſuo: & ad ſapientiam hortatus, ſuaviſſimis promiſſionibus revocat ab omni improborum conſortio, rerumq; malarum communicatione.

1 AUDITE filii eruditionẽ patris, & attendite ad cognoſcendum prudentiam:
2 [a] Nam diſciplinam bonam trado vobis; doctrinam meam ne derelinquite.
3 [a] Cùm filius eſſem apud patrem meum, tener & [a] unicus coram matre mea;
4 [a] Docens ille me dicebat mihi; [a] retineat verba mea [a] animus tuus; obſervans præcepta mea [a] vive.
5 [a] Acquire ſapientiam, acquire prudentiam; ne obliviſcitor, neque declinato a ſermonibus oris mei.

a Heb. eo.

6 Ne

6 Ne derelinquito illam, & conservabit te; dilige illam, & custodiet te.
7 'Quæ caput est sapientiæ, *eam* acquire sapientiam; & 'tota acquisitione tua acquire prudentiam.
8 Extolle eam, & exaltabit te; 'honorabit te, cùm amplexaberis eam.
9 Indet capiti tuo 'adjectionem gratiæ, coronam [b] ornatissimam tradet tibi.
10 Audi fili mi, & percipe sermones meos: ita multiplicabuntur tibi anni vitæ.
11 Viam sapientiæ doceo te, deduco te per orbitas rectas.
12 'Cùm ambulabis, nihil arctabit gressum tuum: etiamsi cucurreris, non offendes.
13 Prehende eruditionem illius, ne desistito; custodi illam, quia ea'l' vita tua.
14 'Iter improborum ne ingrediatur, neque incedito per viam malorum.
15 [c] Abstrahe te ab ea, ne transito per eam; declina ab eo, & præteri.
16 'Nam non dormiunt *illi*, nisi malefecerint; & eripitur somnus illorum, nisi fecerint ut impingat *quispiam*.
17 Quia vescuntur cibo improbitatis, & vinum [d] omnimodæ violentiæ bibunt.
18 'Iter enim justorum 'simile *est* luci splendidæ, [e] 'pergenti lucere; adeò ut *eorum quispiam sit* 'stabilis die.
19 Via *verò* improborum 'similis *est* caligini; 'nesciunt in quid impacturi sint.
20 'Fili mi, ad verba mea attende; ad sermones meos inclina aurem tuam.
21 Ne efficiant *illi* ut recedant ab oculis tuis, serva hæc [f] in animo tuo:
22 Nam *verba* vitæ sunt iis qui consequuntur ipsa, & toti [g] carni cujusque eorum [h] salutaria.
23 'Supra omnem observationem 'custodi cor tuum, 'nam [i] ex eo prodeunt actiones vitæ.
24 Remove abs te perversitatem oris, & prævitatem labiorum procul amove abs te.
25 Oculi tui, 'e regione intueantur, & palpebræ tuæ [k] spectent rectà coram te.
26 Expende orbitam pedis tui, ut omnes viæ tuæ stabiles sint:
27 'Ne declinato dextrorsum aut sinistrorsum, amove pedem tuum a malo.

[b] Heb. *ornatus.*
[c] Heb. *abstrahe eam a te: ut supra 1.15*
[d] Heb. *violentiarum.*
[e] Heb. *pergenti & lucenti usque ad stabilem diei.*
[f] Heb. *in medio cordis tui.*
[g] Heb. *carni ejus: syllepsis ut vers. 18.*
[h] Heb. *cunationis verba.*
[i] Heb. *ex eo sunt egressiones vitæ.*
[k] Heb. *dirigant intueri: vide Genes. 12.8.*

ANNOTATIO.

1 Audite filii] *Hujus capitis partes sunt tres: prima, exordium attentos, dociles & benevolos lectores faciens, tum a genere doctrinæ, tum ab auctoris exemplo, quatuor versibus; secunda, hortatio ad sapientiam, a vers. 5. usq; ad 14. tertia, dehortatio a communicatione cum improbis & conversatione prava, inde ad finem usque.* 2 Nam disciplinam] *prior locus a genere doctrinæ, quod & bona est ipsa, & bonum affert perpendiculus.* 3 Cùm filius] *posterior locus ab exemplo suo.* Unicus] *id est, unicè dilectus & singulari studio in ista institutus: nam aliosqui plures fuerunt filii Davidis ex eadem matre: 1 Chro. 3.5.* 4 Docens ille] *nam huic officio erga filium, Davidem minimè defuisse tum pietatis illius evincitur, tum etiam confirmatur 1. Chron 28.* Retineat] *prolepsis sive propositio summa sequentium documentorum, continens præcepta & promissiones, quæ deinceps suo ordine explicantur.* Vive] *id est, vita & promissionibus illius fruere: ut Gen. 20.7.* 5 Acquire] *secunda pars: in qua proponuntur summatim hortationes & promissiones capitu primi & secundi, de sapientia & prudentia acquirenda, servanda, amplianda, honoranda, & omnibus modis prosequenda: ut expositum est principio capitu secundi.* 7 Quæ caput est] *id est, reverentiam Jehovæ: ut supra 1.7.* Tota acquisitione] *id est, omnia quæ habes, si opus est, exponito illius comparandæ causa: ut Matth. 13.44.* 8 Honorabit te] *ex promissione 1. Schem. 2.30.* 9 Adjectionem gratiæ] *ut supra 1.9.* 12 Cùm ambulabis] *id est, omnino prosperabitur, neque deficiet ullu adversis rebus: ut Psal. 1.3, & 91.11. & sequentibus.* 13 Vita tua] *id est, administra & dux ad vitam: ἀὐξησις.* 14 Iter improborum] *tertia pars, complectens duo interdictorum genera. unum, ne sit communicatio cum hominibus improbis, usque ad versum 20. alterum, ne sit communicatio cum rebus malis, ad finem usque: quod genus documentorum propositum est supra cap. 1. & 3.* 16 Nam non] *id est, ut homo jejuno stomacho vix possit indormiscere, sed subinde excitatur fame: ita sunt isti, qui maleficia cibo & potui anteponunt, ac proinde nunquam conquiescunt nisi ipsi perpetraverint maleficia, aut alios ad ea perpetranda adduxerint.* 18 Iter enim] *Antilogia præcedentis dehortationis ex antithesi sive comparatione beatitudinis bonorum cum improborum infelicitate: unde apparet dehortationem esse ἀναπαλιν στροφον. quasi dicat, ne ingrediaris via improborum; sed justis adjungere te: Iter enim justorum, &c.* Simile est luci] *id est, tota illorum vita illustris est & abundat omnibus: ut Psal. 97.11. & 2. Schem. 23.4.* Pergenti lucere] *id est, nunquam occidente sole: Habakkuk 3.20.* Stabilis] *id est, nunquam concidat, sed semper luce Dei præeunte erectus ambulet: sic accipiendum esse docet sequentis versus membrum quod huic respondet.* 19 Similis est caligini] *id est, densissimis, malis, velut tenebris, circumfusa est, quas nulla arte possunt effugere, quam justo Dei judicio corruant.* Nesciunt] *tantum abest ut cavere possint, atque evertere judicia Dei.* 20 Fili mi] *transitio ad alterum dehortationis genus, ut dictum est vers. 14. cujus exordium tribus versibus continetur.* 23 Supra omnem observationem] *hujus documenti sententia explicatur, sive dehortatio a malo partes sunt quatuor: prima, ut animus sit integer & purus a malo, hoc versu; secunda, ut sermones puri, sequente; tertia, ut oculi & pedes ducis sensui omnes animorum adminis tri continentes sint, vers. 25. & 26. quarta, ut conatus & actiones omnes, quas fere proximo versu tertia tribus, vers. 26.* Custodi cor tuum] *id est, observa, proba, expunge ab insito malo, & ab adventitio abstine; quam studiose & sanctè purgamentis & sordibus conservatur, ut ex lege 12. tabularum Romanos observasse scribit Frontinus lib. 2.* Nam ex eo] *id est, ut fons est vivendi, ita etiam bene vivendi fontem oportet esse, ac proinde sartum tectum servari ab omni malo: vide Matt. 15.18. & sequentibus.* 25 Eregione] *id est, recta spectent; nihil pravè, aut oblique aut denique inconstanter: quod ad alios quoq; sensus pertinere supra monuimus. Est autem allegoricum dierum genus a viatoribus aut cursoribus, quorum oculos non distorqueri oportet, sed ad iter suum collimitare tendere.* 27 Ne declinato] *conclusio superiorum documentorum, quasi dicat, in omnibus rectum te exhibe & observantissimum esto eorum quæ præscripsi Deut. Deut. 5. & 5.38.*

CAP.

CAPUT V.

Schelomo plos ad prudentiam hortans, a vocat a voluptatis carnalis libidinisq; studio: præsentissima damna exponit quæ eam consequuntur: hortatur ad bona sanctè utenda, & amandam castè colendamq; uxorem; maximè propter cognitionem & judicia Dei.

1 FIli mi, ad sapientiam meam attende, ad intelligentiam meam inclina aurem tuam:

2 [a] Ut observes [a] omnimodam solertiam, & scientiam labia tua custodiant.

3 [a] Quamvis favum stillent labia extraneæ, & mollius oleo *stillet* palatum ejus:

4 Attamen [a] posterius ejus amarum *est* ut absinthium; acutum ut gladius [b] bipennis:

5 Pedes ejus descendunt *ad* mortem, [a] *ad* sepulchrum gressus ejus pertinent.

6 [a] Iter vitæ ne expendas, [a] moventur orbitæ ejus [c] te imprudente.

7 Nunc itaque fili auscultate mihi, & ne recedite a sermonibus oris mei:

8 [a] Procul facito ab illa iter tuum, & ne appropinquato ad ostium domus illius:

9 [a] Ut non [a] cedas aliis decorem tuum, & annos tuos [e] crudeli:

10 Ut non satientur extranei [d] facultatibus tuis, & labores tui maneant in domo alieni:

11 Gemaſque [e] tandem, consumpta carne tua [a] & corpore tuo,

12 Ac dicas, quomodo odi eruditionem, & correctionem sprevit [f] animus meus,

13 Neque auscultavi voci doctorum meorum, & ad docentes me non inclinavi aurem meam §

14 § Fermè versor in omni malo, [a] in medio congregationis & cœtus.

15 [a] Bibe aquam e cisterna tua, & fluenta e medio putei tui.

16 Spargantſe [a] fontes tui foras, in plateis rivi aquarum:

17 [a] Sint tibi [h] seorsim, ac non extraneis tecum:

18 [a] Erit scaturigo tua benedicta, [a] sed lætare de uxore adolescentiæ tuæ.

19 [a] Sit cerva [i] amicissima, & rupicapra gratiosa: ubera ipsius uberent te omni tempore, in amore ejus errato jugiter.

20 [a] Et quare errares fili mi cum extranea, & amplecteris [a] pectus alienæ?

21 Cùm coram oculis Jehovæ viæ cujusque *sint*, & omnes orbitas ejus expendat?

22 [a] Iniquitates suæ capient ipsum, improbum iniquum illum; & funibus peccati sui tenebitur:

23 Ipſe morietur [k] expers eruditionis, & [a] in amplitudine stultitiæ suæ oberrabit.

[a] Heb. *solertias.*

[b] Heb: *æquatoris.*

[c] Heb. *cùm non noscis.*

[d] Heb. *virtute tua.*

[e] Heb. *in fine tuo.*

[f] Heb. *cor meum.*

[a] Heb *plenè parum abest quin versus &c.*

[h] Heb. *soli tibi.*

[i] Heb. *amorum, & capreæ gratia.*

[k] He. *in incrementum.*

ANNOTATIO.

1 Fili mi] *Hoc capite & sequente Schelomo proponit documenta prudentiæ, quæ ad comparandum & tenendum sapientiam pertinent: itaque primùm hoc capite hominem prudentia instruit adversus illecebras voluptatis ad quam homo a natura proclivis est. Sunt autem hujus capitis partes præsupè tres: exordium, usque ad versum 8. propositio documenti prudentissimi, inde ad versum 20. & confirmatio, ad finem usque.* 2 Ut observes] *id est, ut prudentia uteris in administratione sermonibus quæ tuis.* 3 Quamvis] *hæc verba ostendunt superiori præcepto suum interdictum opponendum esse, hoc modo: attende ad me, ac non ad verba simulata & mellita extera: cujus dehortationis causa redduntur post hujus versus anticipationem, numirum quod aliena est a piis natura, animo, religione, & vita, hoc versu; deinde quod eventus perditionis ex ea consequuturus est, duobus sequent. tertiò quod consilio fraudulento utatur, vers. 6.* 4 Posterius ejus] *id quod postea consequitur ex ejus communicatione: sic alludit ad corporis constitutionem, quasi mulier sit a fronte ornata, a tergo verò teterrima.* 5 Ad sepulchrum] *id est, tam propinqui sunt ruinæ quos adducit illa, quam iis quorum pedes jam eram sepulchri attingunt.* 6 Iter vitæ] *id est, toto consilio callide provides ne ad vitam respectes, aut animadvertas fraudes suas.* Moventur orbitæ] *id est, agilitate & volubilitate summa temperantur omnes actiones ejus momentus singulis ad decipiendum te: metaphora ab auriga.* 8 Procul facito] *propositio documenti prudentissimi, distincta duobus membris: unum est, hoc malum longè fugiendum esse, usque ad versum 15. alterum, bonum prudenter utendum, inde ad 20. In fuga autem mali ponitur præceptum, hoc versu: & causæ, sequentibus.* 9 Ut non cedas] *causæ fugiendi mali ponuntur quatuor, & quidem a rebus humanis sumptæ, amissio honoris, vitæ, bonorum, duobus versibus; & sera nimis respicientia omnibus amissis, versu. 11. & sequentibus: divinæ verò causæ in fine capitis continentur.* Cedas aliis] *id est, honorem tuum prostituas coram omnibus etiam exteris.* Crudeli] *id est, marito, fratribus, agnatis, aut rivalibus; qui omni excusatione aut redemptione abjecta in te sævituri essent: ut copiosiùs exponitur infrà 6. sub finem.* 10 Labores tui] *id est, facultates labore partæ: metonymia.* 11 Et corpore] *id est, etiam tuto exoso ad ossa & medullas usque: ἀὐξησις.* 12 Ac dicas] *mimesis, sive hypotyposis miseri respicientis serò.* 14 In medio] *id est palam, effectus omnium miserrimus.* 15 Bibe aquam] *altera pars prudentii documenti, de utendo bono; cujus membra sunt duo ex adverso superioribus respondentia; unum, potius providendum esse pio, ut bonis omnibus bene utatur & augescat benedictionibus Dei, usque ad versum 18. alterum, ut castè & continenter cum uxore vivat, si cupit in hu benedictionibus confirmari, inde ad 20. Boni autem usus allegoricè cum aquis comparatus constituitur in privata utilitate, hoc versu; & benefica cum aliis communicatione, versu sequente.* 16 Fontes tui] *adest, salientes aquæ ex fonte tuo, ut sequens membrum explicat.* 17 Sint tibi seorsim] *id est, ne committas, ut libidine abductus foras dilapides bona tua, & in exteros transfundi sinas.* 18 Erit scaturigo] *id est, affluet benedictionibus Dei, quibus utaris & beneficias alii.* Sed lætare] *id est, tantum uxore tua alacri animo contentus esto: secundum membrum documenti, ut dictum est in vers. 15.* 19 Sit cerva] *id est, quemadmodum cervus post Arcturi sydus est cervæ amantissimus, illam persequitur, illa*

illa ſe expleat, & cum illa inſanus oberret, alius caprea mas fœminam; ita ſtudium horum adhibeto ad uxorem tuam: elegantiſſima allegoria. Eſt autem in his verbis eclipſis relati; ut Levit. 21. 4. pro eo quod eſt, ſit uxor tibi, ut cerva carvo: de quorum natura vide Ariſtot. lib. 6. de hiſtoria animalium capit. 29. & Plin. lib. 8. cap. 32. 20 Et quare] *confirmatio ſuperiorum documentorum: primùm a cognitione Dei, ſequente verſu; deinde a judicio juſtiſſimo, duobus ultimis.* Pectus alienæ] *ſupple, ac non conquieſceres in uxore tua.* 22 Iniquitates ſuæ] *id eſt, ipſe ſuis maleficiis incubans parit malum ſuum, & ſibi reſtem facit.* 23 In amplitudine] *id eſt, pœnas luet peccatorum ſuorum, & nunquam conſequetur bonum, ſed virus hærebit in perpetua morte.*

CAPUT VI.

Schelomo in documentis prudentiæ pergens, dehortatur pios ab inofficioſis & imprudentibus officiis, pigritia, & malefactis: atque ad contraria ſtudia excitans, concludit hæc documenta generalis exhortatione a conſequentibus boni erga morigeros, & eventurum malum in eos qui contra venerint.

1 Fili mi, ſi ſpopondiſti pro amico tuo; complosiſti extraneo manum tuam:
2 Illaqueaſti te ſermonibus oris tui, captus es ſermonibus oris tui.
3 Fac iſtud jam, fili mi, & eripe te, quandoquidem conveniſti in manum proximi tui: age ſubjice te, & interpella proximum tuum.
4 Ne concedito ſommum oculis tuis, aut dormitationem palpebris tuis.
5 Eripe te ut caprea e manu *venatoris*, & ſicut avis e manu aucupis.
6 Abi ad formicam, ô piger; aſpice vias ejus, & ſape.
7 Cùm non ſit illi ductor, moderator, aut dominator;
8 Comparat æſtate cibum ſuum, comportat per meſſem eſcam ſuam.
9 Quouſque piger jacebis? quando ſurges a ſomno tuo?
10 Pauculis ſomnis, pauculis dormitationibus, paucula complicatione mánuum, cubando;
11 Interea advenit tanquam viator expeditus paupertas tua, & egeſtas tua tanquam vir clypeatus.
12 Homo nequam, vir nihili, ambulat perverſo ore.
13 Nictat oculis ſuis; verba facit pedibus ſuis, docet digitis ſuis.
14 Omnimoda perverſitate inſidente animo ſuo, fabricatur omne malum omni tempore; cõtentiones immittit.
15 Idcirco repentè adveniet calamitas ejus; ita ſubitò diſtringetur, ut non ſit curatio.
16 Sex iſta odit Jehova, imò ſeptem abominationi *ſunt* animæ ejus:
17 Oculi elati, lingua falſas; manuſque effundentes ſanguinem innocentem:
18 Animus qui fabricatur cogitationes iniquas: pedes feſtinanter currentes ad malum:
19 Conſtans mendacia teſtis falſus, denique immittens contentiones inter fratres.
20 Cuſtodi, fili mi, præceptum patris tui; neq; deſerito doctrinam matris tuæ:
21 Alliga ea cordi tuo jugiter, annecte ea faucibus tuis.
22 Quocunque itabis, *illa* deducet te; cùm cubabis, obſervabit te: cùm experrectus fueris, illa confabulabitur tecum;
23 Nam lucerna præceptum eſt, & doctrina lux; viaq; vitæ correctiones erudientes)
24 Ad ſervandum te a muliere malefica, a blanditia linguæ alienæ.
25 Ne deſiderato pulchritudinem ejus cum animo tuo, neque capiat te palpebris ſuis:
26 Nam propter mulierem meretricem *devenitur* uſque ad fruſtum panis: etiam uxor viri animam pretioſam venatur.
27 An accepturus eſſet quiſquam ignem in ſinum ſuum, & veſtes ejus non adurerentur?
28 An ambulaturus eſſet quiſquam ſuper prunas, & pedes ejus non cremarentur?
29 Ita *eſt* qui congreditur cum uxore proximi ſui: non relinquetur impunis quiſquis tetigerit eam.
30 Non afficitur contemptu fur; qui furatur ad explendum animum ſuum, cùm eſurit:
31 Sed deprehenſus, rependit ſepties: qualibet ſubſtantia domus ſuæ reddit.
32 Adulterans autem mulierem *eſt* demens: perditurus ſe ipſum, ipſe faciat iſtud.
33 Plagam & ignominiam conſequetur, probrum q; ejus non delebitur:
34 Nam zelotypiæ *ineſt* æſtus viri; ideo nõ utitur clementia die ultionis:
35 Non habet rationem ullius redemptionis; neque acquieſcit, quamvis multa adhibeas munera.

a Heb. *dominum age in proximum, tuum. ut Jeſchahh. 5. 5.*

b Heb. *pauco ſomnorum, pauco dormitationum; paucoque complicationis.*

c Heb. *vir clypeus.*

d Heb. *perverſitate oris.*

e Heb. *everſionibus.*

f Heb. *corde: ſic deinceps.*

g Heb. *falſitatis.*

h Heb. *iniquitatis.*

i Heb. *feſtinantes currẽdo.*

k Heb. *eruditionis.*

l Heb. *mali.*

m Heb. *contemnunt. ut Ijobi. 7. 3.*

n Heb. *defectus cordis, ut infrà 7. 7.*

o Heb. *animam ſuam.*

p Heb. *inveniet.*

q Heb. *multiplices munus.*

ANNOTATIO.

1 Fili mi] *Schelomo hoc capite proponit tria documenta prudentia in adminiſtratione noſtra: primum eſt, de imprudentibus & inconſideratis officiis, uſque ad verſum 6. ſecundum, de omiſſis & neglectis officiis, uſque ad 12. tertium, de nequitia a juſtis officiis ſuis diſcedente, uſque ad 20. poſtremò hæc prudentia documenta concludit hortatione ab adjunctis & conſequentibus bona; contrariaq; dehortatione propter eventura mala, inde ad finem uſque. Eſt autem primum hoc documentum de fugiendis in officioſis officiis, proprium ἀλληγορικὸν, quia non obſervata fidelitate ſua & officio erga ſuos, alius imprudenter officioſè eſſe cupiunt: quod fidejuſſorum ſpecie hoc loco intelligendum eſt.* Spopondiſti] *id eſt, fidejuſſiſti pro altero. quaſi dicat, ne temerè fidejubeto; aut ſi fidejuſſeris, mox fidem liberationam ut planè non fide jubeatur pro illo non verò.* Schelomo; cùm hoc & bonorum exemplis confirmetur Gen. 42. 37. & 43. 9. & dicatur Eccleſiaſt. 29. 19. Complosiſti] *id eſt, jungens dexteram dediſti fidem: ſynecdoche.* 2 Illaqueaſti te] *id eſt, imprudens ibi laqueum periculoſum indueſti.* 3 Jam] *id eſt, quàm primùm: ut duo ſequentes verſus explicant.* Eripe te.]

te] *duobus modis qui sequuntur: te submittendo ei cui dedisti fidem, & eum urgendo pro quo fidejusseras.* Conveniſti in manum] *id eſt, manum complosione conventionem inisti cum amico ut fidejubere pro eo: ut ver. 1. sic convenire in fœdus, Syrmejæ 34.10.* Interpella] *i. urge ut fidem tuam liberet.* 6 Abi ad formicam] *ſecundum documentum, de fugienda officiorum negligentia; quo transitur occaſione ſumpta a proximo mandato fidei illico liberandæ, quaſi dicat, ne putes tibi tantum otii eſſe a rebus tuis, ut alienas levitate cures, aut illu deceptus indormiſcas: ſed reſpice ad te, abi, &c.* Vias ejus] *i. rationes agendæ ſingulares; de quibus plura Ariſtot. lib. 9. de hiſtoria animalium cap. 38. & Plin. lib. 11. cap. 30.* 7 Cùm non ſic] *id eſt, non habeant ex ſuo numero qui præſit ſibi, & ſuas actiones diſpeſcat atque moderetur; ſed aquabilitatem inter ſe colant in rebus & officiis: ut Ariſtoteles ipſe narrat lib. 1. de hiſtoria animal. cap. 1.* 10 Pauculis] *id eſt, tantiſper dum pauculam quietem ſumis, ut tu quidem dicis: conceſſio ironica.* 11 Tanquam viator] *id eſt, involat in te citius cogitationis tuæ; & quidem tanta vi, ut nulla facultas illum propulſanda tibi ſuperſtitura ſit.* 12 Homo nequam] *tertium documentum de fugienda nequitia: quo deſcripta uſque ad v. 15. denuntiatur infelix exitus illius, verſ. 15. & Dei odium, verſ. 16. & ſequentibus.* Ambulat] *id eſt, totus perverſus eſt ſermone, corpore, & animo: ac perverſitati omnium hominum omnino incumbit.* 13 Nictat oculis] *id eſt, nihil rotundè eloquitur, omnia ſua corporis membra ad falſitatem componit: ut infrà 10.10.* 15 Adveniet calamitas] *ut ſuprà 1.27.* 16 Sex iſta] *veluti ad nequitiam, cujus ſuprà meminit, pertinentia.* 17 Oculi elati] *id eſt, ſuperbi, ſynecdochicè a ſigno: ſic denique mendax, ſanguinarius, fraudulentus, maleficus, perjurus, teſtis, rixarum autor: ut de Paulo ille legitur apud Ammianum lib. 14. quas propterea catena dicebatur.* 19 Intertractes] *id eſt, etiam inter conjunctiſſimos.* 20 Cuſtodi] *concluſio documentorum prudentiæ, continens primùm hortationem propter bonum noſtrum, uſque ad verſ. 25. deinde verò dehortationem a rebus contrariis propter malum, ad finem uſque.* 23 Nam lucerna] *id eſt, cæleſtia hæc documenta præjacent credentibus, & via ſunt ad vitam æternam: ut Pſalm. 19.9. & 119.105.* 24 Ad ſervandum te] *id eſt, continendum te aut voluptate carnali abripiarii, aut alio malo quæ hoc capite propoſita ſunt ſynecdochicè. quaſi dicat, hæc prudentia te ab illecebru voluptatis & omnibus impedimentis officii tui integrum ſervabit.* 25 Ne deſiderato] *alterum membrum concluſionis; ut dictum eſt in verſum 20.* 26 Nam propter] *cauſa dehortationis; ſcortatio (inquit) & bona & vitam exhaurit: quæ proleptice dicta ſequentibus exornantur: ſic infrà 29.3.* Uxor viri] *id eſt, junctæ viro, ſive maritatæ; ideoque adultera.* Venatur] *id eſt, venatione intercipit: ut Jechezkel. 13.18.* 27 An accepturus] *exornatio ſuperioris etiologiæ primùm a ſimilitudine ignis; ut Ijobi 31.12. hîc tribus verſibus; deinde a comparatione furti cum adulterio, verſu 30. & ſequentibus.* 29 Non relinquetur] *id eſt, neque jura humana effugiet, neque judicium Dei, qui ſcortatores & adulteros damnabit, Heb. 13.4.* 30 Non afficitur] *comparatio exaggerans indignitatem adulterii a conſequentibus malis, hoc modo: furi qui egeſtati ſuæ conſulit furto, neque vitæ neque honori adimitur: ne tum quidem cum furti tenetur manifeſtò, aut ſapiùs in factum recidit; ſed ſatis eſt juſto rei ablatæ domino, ut redhibeat rem ſuam ex lege; honorem verò & vitam ejus minimè perſequitur: adulterii autem condicio planè diverſa eſt: nam petitur illum vita, honor, &c. publico & privato jure, ſi vel ſemel evincatur adulterii, & res viro aut agnatis vindicibus innotuerit.* 31 Septies] *id eſt, ſæpius, quoties peccaverit: ut Pſalm. 12.7.* Qualibet ſubſt.] *i. ita cum domino rei furtivè paciſcitur & componit; ut quicquid in facultate ſua habet, res aut perſonas, offerat ad compenſandum damnum arbitratu ejus; honorem autem vitamq; integrum ſervat.* 32 Adulterans] *ἀπὸ κοινοῦ ſive accommodatio elegans comparationis, quæ proleptice hoc verſu poſita ſequentibus exornatur.* Perditurus] *veniuſtiſſima conceſſio ad puerum informandum accommodata. q. d. ſi ſalutem cupis, me facito iſtud: ſinito eos facere qui omni animi impetu incumbunt in perditionem ſui, facultatum, honoris, vitæ, omnium denique quibus in hac vita fuiſſent uſuri.*

33 Plagam] *id eſt, ipſum corpus adulteri plagis exponetur, & vita ignominiæ perpetuæ.* 34 Nam zelotypiæ] *id eſt, ipſum adulterum petes vir aut vindex quilibet, ac non acquieſcet pretio ut ſuprà 5.9.* Die ultionis] *id eſt, cùm primùm oblata eſt ulciſcendi ratio: ac proinde non finitur adulter ſapius relabi in ſcelus, quod de fure dixerat ſuprà ver. 31.*

CAPUT VII.

Schelomo hortationes ad ſapientiam & prudentiam confirmat, adducta experientia, quam obſervavit, in conditione miſerorum lenociniis voluptatis inſervientium, & funeſto illorum exitu.

ſupr. 2 1.

1 FILI mi, obſerva ſermones meos; & præcepta mea reconde apud te:

ut ſupr. 4.4.

2 Obſervans præcepta mea vive, & doctrinam quam ut pupillam oculorum tuorum.

ſuprà 3.3.

3 Alliga ea digitis tuis, inſcribe ea tabulæ cordis tui:

4 Dic ſapientiæ, ſoror mea es, & affinem prudentiam voca;

5 Ut ſervet te a muliere extera, ab aliena a ſermonibus ſuis blandiente.

ſupr. 2.16.

6 Nam per feneſtram domus meæ, ex feneſtella proſpectans,

7 Vidi inter fatuos, animadverti inter filios puerum b dementem:

8 Qui tranſiens per vicum juxta angulum illius, via ad domum illius gradiebatur.

9 Crepuſculo, veſpere diei, c nigra nocte, & caliginoſa animadverti,

10 Cùm ecce mulier proceſſit obviam ei; ornatu meretricio, & d circumſpecta animo.

11 (e Quæ ſtrepera eſt & contumax, in cujus domo non hærent pedes ejus:

12 f Modò foris, modò in plateis; aut g prope quemque angulum inſidiatur)

13 Et prehendens eum oſculata eſt eum; obfirmansq; vultum ſuum, dixit ei,

14 h Sacrificia euchariſtica apud me ſunt, hodie reddidi vota mea:

15 Idcirco prodii obviam tibi, ſtudioſè quærendo faciem tuam, commodè invenio te.

16 i Cadurcis inſtruxi ſpondam meam; k variam emblematis, l lineis Ægypti.

17 Suffivi cubile meum; myrrha, ſantalis, & cinna-

c Heb. *in nigredine noctis & caligine.*

d Heb. *cuſtodita corde.*

e Heb. *halitans, ut inf. 8.13.*

f Heb. *vicibus foris, vicibus in, &c.*

g Heb. *ſponda ſegmentorum, i. ſegmentata, ſive teſſellata.*

h Heb. *funiculo, id eſt, filo metonymice.*

cinnamomo.
18 Age, inebriemur ubertim amoribus ad matutinum usque; nos ipsos exhilaremus amatoriis.
19 Nam non est vir domi suæ, abiit via longinqua:
20 Loculum pecuniæ accepit in manum suam: die statuto redibit domum suam.
21 Flexit eum multitudine disciplinæ suæ, blanditiis labiorum suorum impulit eum.
22 Sequitur eam subitò, tanquam bos ad mactationem abit, & velut compeditus ad eruditionem stultorum,
23 Donec diffindat sagittam culter jecur ipsius, quemadmodum festinat avis ad laqueum, nesciens contra vitam suam illum esse.
24 Itaque nunc filii, auscultate mihi; & attendite ad sermones oris mei.
25 Ne declinato ad vias illius animus tuus, ne abberrato in semitas illius:
26 Nam multos confossos dejecit, & numerosi sunt omnes interfecti ab illa.
27 Viæ ad sepulchrum sunt viæ ad domum ejus, descendentes ad penetralia mortis.

f Heb. versus loginquum.
g Heb. mollitie.
h Heb. compede.
m Heb. divisiones commentorum sagittarii & aliarum punctim ferientium armorum ad appellationem Fœtberk. 21. 26.
n Heb. cor.

ANNOTATIO.

1 Filiini] *Hùc tribus capitibus adhibes Schelomo confirmationem documentorum sapientiæ & prudentiæ, quæ hactenus posita sunt. Est autem confirmatio duplex; una, ab exemplo, quod ipse confirmat testimonio suo, hoc capite; altera, a testimonio Dei & sapientiæ ipsius æternæ, duobus sequentibus. Itaque hujus capitis partes sunt tres; prima, exordium, usque ad vers. 6. secunda, narratio, usque ad 24. postrema, conclusio* ἀναστρεφοντων *sive dehortatoria, ejusdem cum exordio argumenti, reliquis versibus.* 2 Pupillam] *id est, studiosissimè: ut Psal. 17. 8.* 3 Alliga] *id est, constanter exerce, & recole: vide Exod. 13. 9.* 4 Dic sapientiæ] *id est, sapientiam prudentiámque germanè colito, & adjuncto tuè quàm familarissimè: metaphora.* 5 Blandiente] *ut suprà 5. 3. & 4. Hæc autem si recte dicuntur de omni voluptaria & depravata vita intelligenda sunt.* 6 Nam] *narratio elegantissima, ut dictum est in versum 1.* 8 Viæ ad] *contrà quàm præcepit suprà 5. 8.* 9 Crepusculo] *id est, observavit toto noctu tempore: periphrasis* κατ' ἐμφασιν. 10 Circumspecta animo] *id est, astutè circumspiciens omnes artes occultandæ fraudis suæ, ut insectet imprudentes: ut suprà 5. 6.* 11 Quæ strepera] παρέκβασις *sive digressio ab instituta narratione, describens meretricem ad præmuniendos adolescentes.* Strepera] *id est, loquax, verbo circumfluens ad persuadendum accommodatu: ut infrà ver. 11.* Contumax] *id est, Deo, legibus naturæ, honestati, & maritis immorigera.* In cujus] *id est, vaga contra officium honestæ matronæ: Judic. 5. 24. & Tit. 2. 5.* 12 Propè] *vide Gen. 31. 14. & 15.* 13 Obfirmans] *impurè atque impudicè perfricta fronte Deo hominibusque mentiens: ut sequentia minutiora verba docent.* 14 Sacrificia] *verba invitantis blandè, duobus versibus: appellat autem sacrificia* ἐνηδοχικὸν, *quod apud se habet de sacrificio reliquum, ex lege sacrificantibus attributum.* 16 Cadurcis] *verba pellicientis a cœna adolescentem ut apud se maneat, gratissimum lectisterniorum commoditate, 2. versibus.* Ægypti] *id est, e lino Ægyptio xylino, omnibus candore mollitiáque præferendo: ut loquitur Plinius lib. 18. cap. 1.* 18 Age] *verba abducentis ab scelus adolescentem, 3. versibus.* 19 Non est vir] *confirmatio securitatis ad incentivis perpetrandum scelus, a diuturna absentia viri ex longa profectione: quæ duobus signis ostenditur. seq. versu, numero pecuniæ, & diei certæ ad reditum conditione.* 21 Disciplinæ suæ] *ut suprà ver. 11. Nam illa artifex lenocinii meretrum comparatur magistræ, tyrunculi verò quicunque fidem adhibent illius magisterio: ut ver. sequente.* 22 Sequitur eam] *id est, demens tum ab illa trahitur in exitium suum, tum ipse ultrò ineptiens advolat: quæ duo elegantissimo comparationibus exornantur.* Et velut comped.] *gradatio allegoriæ a q. d. impraditis cùm meretricem sequitur, non animadvertit se laqueum incredi, & ingressum catenis compedibusque obligari, ut ligantur boves: laniandi: id est, se subire judicium capitale a Deo atque hominibus, quod nullo pacto possit effugere: ut suprà 5. & 6.* Eruditionem stult.] *id est, panam, qua illorum serò sapiunt stulti: periphrasis supplicii.*
23 Diffecet culter] *id est, viam aperiat effundendo sanguini, ut cùm mactatur bos.* 24 Itaque nunc] *conclusio: ut dictum est suprà in versum 1. revocans a voluptatibus, meus exitus.* 27 Penetralia mortis] *id est, mortem æternam, ab qua revocari non possunt gradus: metaphora.*

CAPUT VIII.

Schelomo documenta sapientiæ & prudentiæ confirmat testimonio cœlesti sapientiæ æternæ Dei: quæ omnes homines invitans ad se, naturam suam potentissimam & beneficentissimam exponit credentibus in se, & confirmata abesentia sua sempiterna atque operibus, homines ad sui studium provocat.

1 Nonne sapientia clamat, & intelligentia edit vocem suam,
2 In fastigio editorum locorum; per vias; in loco multarum semitarum constitens,
3 Ad latus portarum, in aditu urbis; in ingressu ostiorum; precantans? dicendo,
4 Vos, ô viri præstantes, inclamo; & vox mea plebeios filios hominum.
5 Intelligite fatui astutiam, & stolidi animum advertite.
6 Audite, nam præstantia eloquar; & apertura labiorum meorum eloquar recta.
7 Nam veritatem meditatam efferet palatum meum, & abominationi labiis meis est efferre improbitatem.
8 Justi sunt omnes sermones oris mei, nihil est in eis contortum aut perversum.
9 Omnes sunt obvii prudenti, & recti iis qui consequuntur scientiam.
10 Accipite eruditionem meam, ac non pecuniam; & scientiam potius quàm aurum electissimum.
11 Nam melior est sapientia carbunculis, & omnia oblectamenta non possunt æquari ei.
12 Ego sum sapientia, habito cohæreo astutiæ; & cognitionem cogitationum

a Heb. aræ.
b Heb. cor.
c Heb. verba antecessorum. i. principibus digna.
d Heb. abominatio labiorum meorum.
e Heb. in justitia.
supr. 3. 15.
f Heb. inhabito astutiam: supr. & 7. 11.

& scientiam ſummæ ſolertiæ [b] præſentem haben.
13. [1] Reverentiam Jehovæ, odium malis: ſaſtum & elationem, viamque mali, & neque os [k] perverſitatibus deditum odi.
14. [1] Meum eſt conſilium, [k] & quicquid eſt, [l] mea eſt prudentia, meum robur.
15. [1] Per me reges regnant, & dominatores decernunt juſtitiam.
16. Per me principes gerunt principatum; & ingenui, omnes judices terræ.
17. [1] Ego amantes mei amo, & ſtudioſè quærentes me inveniunt me.
18. Divitiæ & honor penes me *ſunt*, ſubſtantia [m] per durans & juſtitia.
19. Melior *eſt* fructus meus *auro* effoſſo, & quidem purgatiſſimo; & proventus meus argento lectiſſimo.
20. Per iter juſtitiæ deduco, [n] per medias ſemitas juris;
21. Efficiendo ut poſſideant amantes mei [1] id quod eſt, & denique theſauros eorum impleo.
22. [1] Jehova [1] poſſidebat me principio viæ ſuæ; ante opera ſua, [o] ante ullum tempus.
23. [1] Ante ſeculum inuncta fui; [1] ante principium, ante primordia terræ.
24. [1] Cùm nullæ eſſent abyſſi, edita eram; cùm nulli eſſent fontes [p] graves aquis.
25. Cùm nondum factum eſſet ut montes demerſi incumberent *terræ*, ante colles edita eram.
26. Adhuc non fecerat terram, aut rura, [1] imò principium, pulveres orbis habitabilis.
27. [1] Cùm aptaret cœlos, [1] ibi eram; cùm ſtatueret ambitum in ſuperficie abyſſi,
28. Cùm [1] fortificaret ſuperiores nubes ſupernè, cùm roboraret fontes abyſſi,
29. Cùm imponeret mari ſtatutum ſuum, & aquis ne tranſgrediantur *præſtitutum* oris ipſius; cùm [1] ſtatueret ſundamenta terræ.
30. [1] Cùm itaque ſim apud eum, [q] [1] educans, & ſim [r] [1] deliciæ quotidianę; lætificans [1] coram eo omni tempore,
31. Et lætificans in orbe habitabili [1] terram ejus, [1] atque deliciis meis filios hominum:
32. [1] Nunc filii auſcultate mihi: beati enim *ſunt qui* vias meas obſervant.
33. Audite eruditionem, & ſapite; & ne *vos* abſtrahite.
34. Beatus homo qui auſcultat mihi, [1] ſedulò inſiſtendo foribus meis quotidie, obſervando poſtes oſtiorum meorum.
35. Nam [s] qui conſequitur me, conſequitur vitam, [1] quòd provehit benevolentia a Jehova.
36. At [1] qui peccat in me, vim facit animæ ſuæ: omnes [1] oſores mei amant mortem.

[a] Heb. *ſolertiarum.*
[b] Heb. *ſaverſio.*
[k] Heb. *everſiones.*
[l] Heb. *eſſentia.*
[l] Heb. *ego prudentia: rectum pro obliquo, ut Geneſ. 27. 36. & Zecar. 2. 7. 5.*
[m] Heb. *antiqua. i. æterna: ut Dan. 7. 9. & ſequentibus.*
[n] He. *per mediũ ſemitarũ.*
[o] Heb. *ante tuncius Pſal. 93. 2.*
[p] Heb. *gravitates aquarum.*
[q] Heb. *educando.*
[r] Heb. *die ſe inſra. 34. ver.*
[s] Heb. *invenit me, inveni vitam, ut infra 12. 1.*

ANNOTATIO.

1 Nónne] *tranſitio ad alterum confirmationis locum, de quo ſuprà 7. 1. per antithe ſin æterna ſapientia Dei & cœleſtium documentorum ejus, cum procaciſſima meretrice & illius lenocinio. Continentur autem hoc capite duo; nimirum brevis narratio velut ſubjicions oculo noſtris occurſantem Dei ſapientiam, tribus verſibus: dein le ſacram illius concionem, ad finem uſque capitis.* Clamat] *i. palàm prædicat, & nos invitat ad ſe fiducia & libertate ſummâ: non autem meretriciu ſuſurris, tempore veſpertino, clàm, abſtruſis locu pueros imperitos doloſè ſollicitat: quæ omnia ſequentium verſuum oppoſitione illuſtrantur. q. d. quid illam ſceleratam auditis admirmurantem? & c. cùm ſe ipſam tã clara voce & illuſtribus documentis exponat Dei ſapientia?* 3 Recantant] *ſapientia nimirum & intelligentia. ut ſuprà 1. 20.* 4 Vos ô viri] *ſacra hæc concio continet partes quatuor: exordium, uſque ad verſ. 12 propoſitionem dignitatis, efficacitatis, & utilitatis ſuæ, inde ad 22. confirmationem ab autoritate ſua ſempiterna & divina, uſque ad 30. & concluſionem, a verſ. 30. ad finem uſque. Exordio autem hominum omnii generũ attentionem, docilitatem, & benevolentiam captat tum a perſona auditorum, uſque ad verſum 7. tum a natura præſtante doctrinæ ſuæ, ſequentibus.* Viri præſtant.] *ut Pſal. 49. 3. huic autem perſonarum diſtributioni accommodatur doctrina per ὑσ ́τερον, duobus ſequentibus verſibus.* 7 Nam] *alter locus exordii a genere doctrinæ; quod vera eſt, juſta, recta, ſuculs, pretioſiſſima, & jucundiſſima.* Improbitatem] *id eſt, res falſas, quibus improbi delectantur.* 12 Ego] *ſecunda pars concionis, propoſitio, qua exponit Dei ſapientia primùm naturam ſuam, tribus verſibus; deinde opera & effecta, a verſ. 15 uſque ad 22.* Sum ſapient.] *id eſt, quod vos ad me revoco, non injuria facio: nam ego ea ſum ſine quâ nemo ſapit; ſed in qua & per quam ſapientes ſunt & efficiuntur quicunque ſapiunt. Hæc autem non de verbo ſonante aut ſcripto, atque tranſeunte; ſed de æterno illo Dei ſermone Chriſto accipienda ſunt, qui Dei potentia ac ſapientia eſt, & factus eſt nobis a Deo ſapientia, 1. Corinth. 1. 24. & 30.* Cohæreo aſtut.] *id eſt, ſum prudentiſſima: periphraſis, humanitus dicta.* 13 Reverentiam] *id eſt, ſum juſtiſſima.* 14 Meum eſt] *id eſt, ſum conſultiſſima in capiendo, & potentiſſima in efficiendo conſilio.* Et quicquid eſt] *nimirum ex conſilio; id eſt, conſiliorum efficitu & complementum: ſic tranſitur ad alterum propoſitionis membrum.* 15 Per me] *alterum propoſitionis membrum de operibus & effectu: quo exponit Dei ſapientia omnem communicationem autoritatis, gratiæ, bonorum, gloriæ, juſtitiæ, ſanctificationis, & vitæ æternæ ab ipſa proficiſci.* Reges regnant] *i. a me eſt omnis autoritas, duobus verſibus, ut Danielis 2. 21. & Rom. 13. 1.* 17 Ego] *i. a me eſt gratia Dei erga amantes me, Joan. 14. 21.* 19 Fructus meus] *i. quem ego cum amantibus mei communico, habitans in eis & ambulans juſtitiâ mea. Sunt enim hi fructus in vita quidem præſente remiſſio peccatorum & ſanctificatio, ver. 20. in futura verò, æterna plenitudo bonorum omnium in communione Dei, ver. 21.* 21 Id quod eſt] *i. quod nunquam eſſe deſinit.* 22 Jehova] *tertia pars concionis; nimirum confirmatio, tum a natura hujus ſapientiæ Dei, quòd Deus eſt unus æternus cum patre & ſpiritu ſanctò, uſque ad ver. 27 tum ab operibus, quod omnia cum patre creavit, conſervat, atq; adminiſtrat, Joan. 1. & 5. 17. Coloſ. 1. 16.* Poſſi deb it me] *i. eram apud Deum jam tũ, cùm creationes rerum omnium impreſſurus eſſet veſtigia majeſtatis ſuæ. Joan. 1. 1. quod ſequens gradatio amplificat.* 23 Ante ſeculũ] *i. in officio meo inſtitutus ſempiterno decreto Dei, ut Prophetam, Sacerdotem, & regem agam, ſimq; Eccleſiæ caput: quo nomine Meſſias ſive Chriſtus metonymicè appellatur.* Ante princep.] *nimirum vice illius, ut præcedente verſu.* 24 Cùm nullæ] *i. ab æterno genitus ſum, quod docetur hu tribus verſibus.*

versibus. 28 Imò princip.] *imo quidem ceperat: similis gradatio ac ver. 22.* Pulveres] *imo pulverem quidem aut massam creaverat, ex quo efficitas & formatus est orbis.* 27 Cùm aperaret] *alterum membrum confirmationis ab operibus in cœlo, aëre, aquis, & terra. ut dictum est in ver. 22.* Ibi eram] *in una eram atque operabar, Joan. 1. 3.* 28 Fortificaret] *potente verbo constituerat nubes, ut quasi dolio utribo sq. contineantur firma.* 29 Statuerit fundamen.] *id est, fundaret ut immota sit: per phrasin.* 30 Cùm itaque] *ultima concionis pars, conclusio; continens primùm anacephalœosin superiorum, duobus versibus; deinde hortationem ad percipiendam sapientiam, reliquis.* Educans] *id est, res creatas conservans, ac nominatim Ecclesiam alens verbo & spiritu, in vita præsente & futura.* Deliciæ quotidianæ] *id est, cùm sim veritas & vita æterna tum suavissima in Deo, tum etiam jucundissima in æternum hominibus credentibus in me: quod universè dictum postea accommodatur futuræ vitæ, hoc versu; & præsenti, seq. ver.* Coram eo] *id est, homines perfundens lætitia planè divina, cùm in cœlis perfectè possessuri sint satietatem gaudiorum, & percepturi ante faciem ejus per magnificam communionem Christi. Psal. 16. 11.* 31 Terram ejus] *id est, rebus omnibus creatis, quæ in hac terra sunt, benedicens.* Atque delitiis] *id est, humanum genus suavissimis benedictionibus corporalibus, spiritualibus q. perfundens; imp. mus vero Ecclesiam, ut corpus suum, cujus servator est Christus.* 32 Nunc filii] *hortatio, alterum conclusionis membrum; qua sapientia homines ad se salutaribus promissionibus advocat, & damnosis interminationibus deterret a malo.* 34 Sedulò instit.] *id est, toto animo & tota mente requirendo me: metaphora a clientibus fores patronorum obsidentibus.* 35 Qui consequitur] *id est, ego sum vita, Joan. 11. 25. Ac proinde quotquot me acceperint, nempe qui credunt in nomen meum, dat eis hanc dignitatem Deus per Christum, ut filii Dei sint, Joan. 1. 12.* Quò provehit] *id est, quam non ipsum virtus consequitur. sed gratia Dei & benevolentia salutaris elargitur.* 36 Qui peccat in me] *id est, qui peccatis oppugnat me, itaque se alienat a benevolentia Dei: sic respondet hic versus superiori per antithesin.* Osores mei] *qui non oderunt se ipsos, & omnia propter me; sed magis quærunt quæ sua sunt, quam quæ sunt Christi.*

CAPUT IX.

Schelomo sapientiæ Dei opus potentissimum in Ecclesia, doctrinam & eventa ex oper. doctrinaq. ejus consequentia comparat cum opere, doctrina, & eventis insipientiæ.

1 SUMMA sapientia ædificavit [a] domum suam, excisis columnis suis [a] septem.
2 Macta[a]vit [b] animalia sua; miscuit vinum suum, etiam instruxit mensam suam;
3 [a] Et missis puellis suis; invitat [a] super pinnas, & loca excelsa urbis,
4 [a] Dicens isti; quisquis fatuus, divertito huc, *quisquis est* [c] demens.
5 Venite, viscimini [a] cibo meo, & bibite de vino *quod* miscui.
6 Relinquite fatuos, & vivite; incedentes per viam prudentiæ.
7 [a] Qui erudit [a] derisorem, recipit sibi [a] ignominiam: & qui corripit improbum, *recipit* [d] convitium sibi.
8 Ne corripito derisorem, ut non odio prosequatur te: corripe [a] sapientem, & amabit te.
9 Da sapienti, ut sapiat amplius: notum fac justo, ut augeat disciplinam,
10 [a] Principium sapientiæ reverentiam Jehovæ, & [a] agnitionem sanctorum *principium* prudentiæ.
11 Nam per me multiplicabuntur dies tui, & [e] adjicientur tibi anni vitæ.
12 Si sapias, sapies [a] tibi: sin derisor eris, solus [a] reportabis.
13 [a] Mulier [f] stolida [a] strepera est: [g] fatua, etsi nescit quicquam,
14 Tamen sedet [a] ad ostium domus suæ; super solium, in locis excelsis urbis.
15 Ad avocandum [h] viatores, qui *etiam* rectâ eunt itineribus suis.
16 Et dicit isti, quisquis fatuus, divertito huc, & *quisquis est* demens.
17 [a] Aquæ [a] furtivæ suaves *quidem* sunt, & cibus [a] latebrarum amœnus;
18 Sed ignorat ille [a] expertes vitæ illic esse, [i] in profundissimo sepulchro [a] invitatos [k] ab ea.

[a] Heb. sapientia *sapientiarum: ut supra* 1. 20.
[b] Heb. *mactationem suam: syn. coche.*
[c] Heb. *defectu corde.*
[d] Heb. *vitiū suum.* *Matth.* 7. 6.
[e] Heb. *adjicient tibi annos: ut Jobus* 7. 3.
[f] Heb. *stoliditatis.*
[g] Heb. *fatuitatis.*
[h] Heb. *transeuntes viam, qui dirigunt itinera sua.*
[i] Heb. *in profunditatib. sepulchri.*
[k] Heb. *ejus.*

ANNOTATIO.

1 Summa sapientia] *Hujus capitis (quo velut quidam superiorum epilogus continetur) summæ partes sunt duæ ex adverso inter se respondentes: una, de cœlesti sapientia, usque ad versum 13. altera de humana insipientia, quæ cum muliere comparatur, inde ad finem usque. Divinæ autem sapientiæ locus tres partes continet: unam, de opere illius, duobus versibus; alteram, de verbo humanum genus invitante ad communionem eorum quæ præparavit Christus sapientia Dei accedentibus ipsum fide, usque ad versum 7. tertiam, de usu verbi communicati a Christo, qui hominibus indicitur, inde ad 13.* Domum suam] *spiritualem videlicet Ecclesiam, quam hic incohat Christus, in cœlis perficit.* Excisis columnis] *id est, fundavit, stabilivit, & ornavit eam absolutissimè: hæc allegoricè de sacra domo Dei dicta, sicut epulæ sequente versu, vitam æternam & gloriam figurant, quam in ea sanctis percepturi sunt.* Septem] *id est, quam absolutissimè: nam numerus septenarius in operibus Dei perfectionem notat.* 3 Et missis] *altera pars, de invitatione per administros verbi, qui cum puellis pudicis & molestis comparantur accommodatè ad allegoriam, ut eo sit illustrior antithesis illius de peratæ Thaidis, de qua ver. 13.* Super pinnas] *id est, palam & ubique, in ambitu, foro, plateis oppidi.* 4 Dicens isti] *qui mox principio concionis nominatur: hic enim evidentiæ causa verborum ipsius Sapientiæ evolvitur. Est autem hujus brevissima concionis ac potius invitationis summa posita in reprehensione, cujus partes duæ: una, invitatio ad convictum sapientiæ, & constantem fruitionem bonorum ejus: altera, dehortatio, his tribus versibus.* Quisquis fatuus] *hanc ipsam invitandi formam adhibet insipientia, infrà ver. 16. sed sequentibus discrepat.* 5 Cibo meo] *id est, quem dedit mihi pater communicandum vobiscum, non autem fuit vivo illo, de quo infrà dicit.* 7 Qui erudit] *tertia pars de industria ab autore interposita ad explicandam superiorum invitationem; qua docetur quæ*

persona omittenda & quæ vocanda sint, usque ad versum 10. quid docenda, ver. 10. & quis eventus ex hac invitatione & alimento verbi consecuturus, ver. 11. & 12. Deriforem] *id est, hominem desperatæ salutis, qui oblatrat & obgrunnit verbo salutari, ac nefariè ludificatur.* Ignominiam] *exemplum vide Matt. 21. 16.* 8 Sapientem] *id est, qui animo ita est comparato, ut non derideat, sed audiat sapientiam & se in ea informari sinat: ut definitur infrà 10. 8.* 10 Principium sapientiæ] *summa doctrinæ cœlestis duas partes continens; officium reverentiæ erga Deum, & communionis cum sanctis, quæ significatur agnitionis nomine. Vocatur autem utrumque principium sapientiæ & prudentiæ, quia hic in nobis inchoantur verbo, neque antè absolventur quàm Prophetia cessèt in nobis, & simus in cœlestibus cum Christo.* Agnitionem] *conjunctam studio atque officiis: ut suprà 2. 5.* 12 Tibi] *id est bono tuo.* Reportabis] *nimirum derisionem. q. d. tua ludificatio non illis (ut putas) fraudi erit qui saluti tuæ consultum voluit; sed in te ipsum judicio Dei retorquebitur.* 13 Mulier stolida] *secunda pars capitu superiori oppositæ, qua eò ponuntur insipientiæ opera, tribus versibus; invitatio, ver. 16. & eventus consectarius, duobus versibus ultimis.* Strepera] *ut suprà 7. 11.* 14 Ad ostium] *id est, ut foris meretrix impudentissimè & procacissimè insidiatur & perducit imprudentes; ita insipientia stat in propatulo exposita, & plurimos abducit, multosq; etiam recta ad sapientiam tendentes inverecundè sollicitat.* 16 Quisquis fatuus] *invitatio similis in speciem ei quæ habetur suprà ver. 4. sed abducens tamen a via sapientiæ.* 17 Aquæ furtivæ] *expositio eventus quem consequuntur ii qui auscultant insipientiæ. Est autem duplex; unus suavitatis ad breve tempus sensum hominum titillantis; alter perditionis & mortis æternæ: ut Ijobi 20. 5. & sequentibus.* Furtivæ] *id est, non justè, sed præter leges Dei & sapientiæ (in qua, per quam, & propter quam omnia facta sunt) ex perturbatione animi comparatæ. Hoc autem sit duobus modis; sive quis rebus quas sibi concessit Deus abutatur præter voluntatem illius, sive alienis animum suum explat: ut vulgò dictum est; dulcia esse poma cùm abest custos.* Latebrarum] *id est, qui in latebris editur, ne malum redarguatur a luce: vide Rom. 13. 12. & Ephes. 5. 13.* 18 Expertes vitæ] *id est, jam in morte versari cùm illam adeunt, & quamvis vivant mortuos esse: ut loquitur Apostolus 1. Timoth. 5. 6.* Invitatos ab ea] *& acquiescentes invitanti: Synecdoche.*

CAPUT X.

Schelomo pios omnes instituens tanquam filios, bona honorémque illis obvenire docet benedictione Dei. Quamobrem informans eos in omni pietate & officio, docet obsequium integritatem animi, charitatem, prudentiam, beneficentiam, & modestiam in correctionibus tum habitendis, tum recipiendis: ac postremò divinas benedictiones illis denuntiat, & sigillatim quæcunque de bonis prædicantur, illustrat improborum comparatione.

1 PROVERBIA Schelomonis. Filius sapiens lætitia afficit patrem, filius verò stolidus [a] mœstitiæ *est* matri suæ.

2 Non prosunt thesauri improbitatis, sed justitia eripita morte.

3 Non finit esurire Jehova animam justi, substantiam verò improborum depellit.

4 Pauper *fit* qui agit [b] manu dolosa: manus autem sedulorum ditat *ipsos*.

5 Comportat in æstate filius intelligens; somno sopitus *est* in messe filius pudefaciens.

6 Benedictiones *adsunt* capiti justi, at os improborum obtegit violentia.

7 Memoria justi *est* [c] benedicta, nomen autem improborum putridum est.

8 Sapiens [d] animo accipit præcepta, stultus verò labiis se ipsum conturbat.

9 Qui ambulat in integritate, ambulat securè; qui autem pervertit vias suas, [e] documento erit:

10 Qui nictans oculo dat molestiam; & stultus labiis se ipsum conturbat.

11 Scaturigo vitæ *perfundit* os justi: at os improborum obtegit violentia.

12 Odium excitat contentiones: omnes verò defectiones obtegit charitas.

13 Labiis prudentis adest præsens sapientia, ut virga tergo [f] dementis.

14 Sapientes recondunt scientiam: ori autem stulti contritio propinqua *est*.

15 Substantia divitis *est tanquam* urbs munita ejus: contritioni *est* tenuibus paupertas eorum.

16 [g] Quod opere suo comparat justus, *comparat* in vitam: proventus improbi in peccatum.

17 Iter ad vitam *est* servantis eruditionem: derelinquentis verò correptionem *iter* errorem affert:

18 Qui tegit odium, *viri* labiis fallacibus; & qui profert infamiam, *id* est, stolidi.

19 Multitudine verborum non cessabit defectio: sed cohibet labia sua intelligens.

20 *Velut* argentum lectissimum *est* lingua justi, animus improborum perparvi *est*.

21 Labia justi pascunt multos, stulti verò [h] dementia moriuntur.

22 Benedictio Jehovæ ipsa ditat, neque addit molestiam secum.

23 Prout ludus *fuerit* stolido facere scelus; & exercere sapientiam; viro intelligenti:

24 Quod [i] formidat improbus, id eveniet ei; [k] quod autem desiderant justi, dabit *Deus*:

25 Ut tanquam transeunte turbine non extet improbus: justo verò sit fundamentum perpetuum.

26 Ut acetum dentibus, & velut fumus oculis; ita *est* piger mittentibus ipsum.

27 Reverentia Jehovæ adjicit dies, anni verò improborum decurtantur.

28 Spes justorum *est* lætitiæ, expectatio verò improborum perit.

29 Robori *est* cuique integro via Jehovæ, contritioni verò operariis iniquitatis.

30 Justus [m] nunquam dimovetur, improbi verò non inhabitabunt terram.

31 Os justi abundè profert sapientiam: lingua vero [n] perversitatum resecta est.

32 Labia justi experientur benevolentiam, os verò improborum pœnam [o] perversitatum.

a Heb. *mœstitia matri suæ.*

b Heb. *manu doli.*

c Heb. *in benedictionem.*

d Heb. *corde: sic deinceps.*

e Heb. *documentum fiet, ut suprà. ver. 8. ut suprà. ver. 6.*

1. Petr. 4. 8.

f Heb. *defectus cordis.*

g Heb. *opus justi opus in vitam.*

h Heb. *defectu cordis.*

i Heb. *formido improbi.*

k Heb. *desiderium justorum.*

Psal. 1. 4.

l Heb. *seculi.*

m Heb. *in seculum non.*

n Heb. *eversiones.*

o Heb. *eversionis meo nymia.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Proverbia] *id est, sententiæ ethicæ ad vitæ morúmque informationem, omniúmque pietatis officia pertinentes. Dicuntur autem Schelomonis, quia ex variis illius scriptis concinnatæ sunt: ut diximus supra in principium capitis primi.* Continentur verò hoc capite tria documentorum genera: primum, de bonis pervenientibus ad filios pios in Deum & parentes suos, usque ad versum 8. secundum, de officiis illorum, usque ad versum 22. tertium, de causis istarum benedictionum piis obvenientium & contrà, ad finem usque: quæ tria prolepticè ac distinctè tribus primis versibus hujus capitis exponuntur. Patrem] *id est, parentes, synecdochicè; ut etiam in sequente memetro.* 2 Non prosunt] *adversis malæ irruentiæ & invadentem mortem, Psalm. 49.* Thesauri improbitatis] *id est, quicquid improbus improbitate collectum possit objicere ad liberationem sui.* Sed justitia] *etiam sine thesauris illos omnia mala sugerat, & efficit ut ne ipsa quidem mors justo sit noxia.* 3 Non finit] *averso superioris versus: hæc (inquit) non homines quidem efficiunt; sed moderatur Deus, qui non sinit, &c.* Substantiam] *aut illam, aut illius usum, aut beneficiorem suam admendo: quarum rationum primam subjicit sequentis versu.* 4 Qui agit] *periphrasis improbi, qui segnis in officio suo res alienas malo animo tentat avertere.* Sedulorum] *id est, qui sedulo satagunt rerum suarum, & ab alienis abstinent.* 5 Comportat] *id est, comparat facultates & vitæ consulit, dum tempestivum est.* Filius intelligens] *ac pronde sua intelligentia præcavens sibi & suis a pudenda paupertate.* Summo sopitus] *id est, desesi, non amplius agens quàm si alto somno dormiret, cùm agenda est impudenter.* Filius pudefaciens] *id est. sibi & suo pudorem afferens insipientia sua.* 6 Benedictiones] *id est, omnia bonorum genera divinitus ipsi tribuuntur, & memoriæ ipsius; versu sequente.* Capiti] *id est justo, synecdochicè: sed quia omne manus bonum donúmque perfectum superne descendit a patre luminum, Jacobi 1. 17. propterea capitis potius meminit; quod primum perfunditur, optimè percipit, & ex quo ad cætera membra derivatur bonum.* Obtegit] *id est, obstruit & obturat, adeò ut sua ipsius violentia præfocetur.* 7 Memoria justi] *id est, grata est, suavis, & odora justorum absentium, aut mortuorum recordatio.* Putridum est] *id est, ingratum & exosum, ut quæ putrid tate sua fœtent.* 8 Sapiens animo] *secundum documentum de officiis pii & bene moratifilii tum erga Deum & parentes, usque ad versum 12. tum erga omnes exteros.* Accipit præcepta] *id est, animo composito admittit, & re obsequitur.* Labiis] *id est, cujus animus incompositus labia commovet ad obmurmurandum præceptis.* Conturbat] *id est, obloquendo & præcepta rejiciendo sibi ipsi malum affert: ut sequens versus ostendit.* 9 Securè] *confirmatus de benevolentia Dei, & parentum erga se.* Documento erit] *castigationibus suis, quæ in exemplum aliis statuentur.* 10 Qui nictans] *exegesis proximè præcedentis membri: per versos (inquit Schelomo) cùm dico, duo improborum genera intelligo; unum, hypocritarum & coram qui si ad oculum se obsequi fingentium, clàm verò omnia ludificantium; quod malum nappisced & nictatione oculorum significatur, ut supra 6. 13. alterum protervorum, apertè præceptis datis resistentium: vide similem consecutionem infrà versu 18.* Dat molestiam] *id est, gravissimis molestiarum molibus exercet, dum officiosum simulat; ac longè gravioribus quàm si apertè insaniret.* 11 Scaturigo vitæ] *id est, perennis vita, metaphoricè.* 12 Odium excitat] *hactenus de piis; nunc de bonis officiis agitur, ut observatum est in versum 8. Sunt autem hæc duplicia, ac amica conversatione cum proximis, animo, verbo, & opere, usque ad versum 17. & de mutua correctione ac institutione, usque ad 22.* Contentiones] *id est, convitia & contentiosas exprobrationes peccatorum ab humanitatis charitatisque officio alienissimas.* Obtegit] *id est, non promulgat; sed aut dissimulat quicquid bona fide & conscientia potest, aut corrigit compassione misericordiæ, ex mandato Dei, Levitici 19. 17.* 13 Labiis] *id est, sapienter ponderat, & facit verba sua.* Dementis] *qui imprudenter effutit quicquid in buccam venit.* 14 Recondunt] *id est, reconditam habent, quam depromant ore ubi opus est: ut Matth. 12. 35.* Scientiam] *conjunctam suo fructu, nimium salute ipsius & eorum qui audiunt.* Os autem] *id est, meditatio, sermonibus. quasi dicat, tanta est inscientia stulti, ut vix possit vel semel hiscere, quin profundat ore suo voces aut in jugulum ipsius redituras, aut aliis obfuturas.* 15 Substantia] *nunc de officiis operæ præstandis agitur: ut dictum est in versum 11.* Tanquam urbs] *præsidium & munitio est, qua se & alios communicatis beneficiis defendit a malo.* 16 Quod operè] *confirmatio superioris propositionis a consilio justa bona comparantis: ut Ephes. 4. 28.* In vitam] *id est, ad necessitates suas & aliorum vitæ.* In peccatum] *id est, non ut necessitati, sed ut voluptati, aut depravatæ suæ studui inserviat.* 17 Iter ad vitam] *altera pars de recipiendis documentis & correctionibus a proximo, versibus quinque. hoc (inquit) vitæ institutum, & ratione sapientiæ monitis conformata, salutare est exemplum & documentum ad vitam; ut contrà immo origeri exemplum atque documentum avocat a vita.* 18 Qui tegit] *exegesis præcedentis membri, quæ exponit Schelomo duo illorum genera qui correctionem derelinquunt: ut supra ver. 10. nimirum hypocritas, & refractarios stolidos.* 19 Multitudine verborum] *id est, neuter illorum libere est a peccato, quicunque excusationes facti aut simulationes præ se ferat; cùm non acquiescit reprehensionibus ut desinat male facere.* Cohibet] *id est, non obmurmurat, sed acquiescit reprehensioni, edoctus & factum suum damnat.* 20 Velut argentum] *hæc duæ sententiæ ponuntur hortationis loco ad sanctè accipiendas reprehensiones, doctrina (inquit) virorum bonorum & præstantissima est, hoc versu; & utilissima atque salutaris, sequente.* Animus improborum] *nimirum sermone ipsorum explicatus nihili faciendus est.* 21 Meriuntur] *tantum abest ut alios pascant.* 22 Benedictio Jehovæ] *tertium documentum de causis eorum quæ supra exposita sunt. hæc (inquit) omnia contingunt divinitus, ut supra versu 3.* Neque addit molestiam] *id est, perfectissimè datur, procul ab omnibus molestiis quæ improbis comparata sunt, versibus sequentibus.* 23 Prout ludus] *id est, prout ex animo fecerunt bonum aut malum, ita Deus*

reddet *secundum opera ipsorum, Rom.2.6.* 25 Non extet] *id est perent: ut deinceps exponitur inde a ver.27. ista antithesi.* Justo verò sit] *ut Matth.7.24.& 16.18.* 26 Ut acetum] *secundum improborum genus, qui non malum quidem perpetrant, sed omittunt faciendum bonum. Est autem membrum divisionis à dolo, quasi dicat, ut facienti scelus, suum scelus reprendatur; ita etiam deserenti officium suum, & molestiam afferenti alii, restituetur sua molestia.* Dentibus] *quos acetum habetat.* Oculis] *quos infestat fumus, molestiâq; afficit.* Piger] *id est, qui quis deserit officium suum, simile dochicè.* Mittentibus ipsum] *non tantùm ad legationem, sed etiam ad omne opus & officium ipsius.* 27 Reverentia] *bonos a maleficiis abstrahens, & in officiis continens, contra quam faciunt improbi.* 28 Est lætitiæ] *nimirum quia est ad vitam, versibus sequentibus.* Perit] *ac proinde tristissima est, versibus sequentibus.* 29 Robori] *adversus omne malum & contritionem.* Via Jehovæ] *id est, administratio.* 30 Non inhabitabunt] *in seculum scilicet, sed brevi excindentur.* 31 Os justi] *his duobus versibus Schelomo superiora documenta contrahens exponit tum duo vitæ sermonumque genera, hoc ver. tum eventa, sequente.* 32 Experientur] *id est, fructum percipient, hi benevolentia Dei, illi perversitatis suæ.*

CAPUT XI.

Schelomo documenta proponit de simplicitate, modestia, integritate, justitia, hominum in privatis & publicis rebus: item de prudentia in sermonibus habendis & dijudicandis, consiliis & officiis præstandis, de honore mulieris, de beneficentia, uxoris mulieresq; decente, de domestica administratione, ac postremo de documentorum & castigationum usu.

[a] Heb. *doli, abominatio Jehovæ: & lapis integer, beneplacitus ejus. sic infrà ver.20. Levit.19.35 Deut.25.13.*

1 LANCES [a] doloſæ abominationi *sunt* Jehovæ: pondus verò integrum acceptum *est* ei.

2 'Advenienti superbiæ evenit ignominia: apud modestos autem *est* sapientia.

3 Integritas rectorum 'deducit eos: at perversitas perfidiosorum 'devastat eos.

4 'Non prodest substantia die excandeſcentiæ: justitia autem eripit a morte.

5 Justitia integri 'dirigit viam ejus, at improbitate sua concidit improbus.

6 Justitia justorum eripit ipsos, at 'scrumnâ *suâ* perfidiosi capiuntur.

7 Cùm moritur homo improbus, perit expectatio; etiam 'ipes [b] valentissima perit.

[b] Heb. *multarum virtù.*

8 Justus ex anguſtia liberatur, & devenit improbus in locum ejus.

9 'Ore hypocrita corrumpit proximum suum: at 'scientiâ, justi liberantur.

10 'De bono justorum, & cùm pereunt improbi, 'exultat urbs cantu.

11 Benedictione rectorum effertur urbs: ore autem improborum destruitur.

[c] Heb. *defectu cordis.*

12 'Spernente proximum suum [c] demente, vir

[d] Heb. *prudentiarum.*

[d] prudentissimus surdum agit.

13 'Ambulans *cum* detractione revelat arcanum: at fidus [e] animo tegit rem.

[e] Heb. *spiritu*

14 Ubi non *sunt* prudentia consilia, corruit populus; salus autem *est* in 'amplitudine consiliarii.

[f] He. *confringendo confringitur.*

15 [f] Omnino confringitur, qui 'spondet pro extraneo: 'qui autem odit complodenter, securus *est*.

[g] Heb. *gratiæ*

[h] Heb *violenti*

16 'Mulier [g] gratiosa continet honorem, ut

[i] Heb. *animæ suæ vir be, nignus.*

[h] potentiores continent divitias.

17 Beneficus *est* 'sibi ipsi 'vir benignus, 'turbat autem carnem suam crudelis.

18 'Improbus [b] comparat præmium 'falsum, ſerentis verò justitiam merces *est* fida:

[b] Heb. *facit opus falsitatis: sic Levit.19.13.*

19 [i] Probè adhærens justitiæ *sirit* ad vitam; ſectans verò malum, ad mortem suam.

[i] Heb. *probus justitiæ: simile consecutionem vide suprà ver.4.*

20 [m] Abominationi *sunt* Jehovæ perversi [n] animo: accepti verò ei integri viâ.

[m] Heb. *abominatio Jehovæ: ut suprà ver 1.*

21 '[o] Conjunctis operis non consequitur impunitatem malus, 'semen verò justorum liberat ſe.

[n] Heb. *corde: beneplacitum ejus.*

22 'Velut monile aureum ad roſtrum porci, *est* mulier pulchra & aversans rationem.

[o] Heb. *manu ad manum: ut infrà 16.5*

23 Desiderio justorum tantummodo bonum, expectationi improborum *provenit* 'excandeſcentia.

24 Est qui disſpergens, tamen augetur amplius; ſed qui cohibet ſe a recto, tantummodo 'ad egeſtatem.

[p] Heb. *anima benedictionis*

25 P 'Animus beneficus pinguis efficitur; & qui ubertim communicat, idem amplius [q] 'profundet.

[q] Heb. *natio.*

26 Comprimentem triticum, execrabuntur [r] populares: benedictio autem *incumbet* capiti venum dantis.

27 Studioſè quærens bonum *alius*, 'conquirit benevolentiam: quærenti verò malum, ipſi eventurum *est*.

28 Qui confidit in divitiis suis, ipſe 'decidet; at 'tanquam ramus justi efflorescent.

29 'Qui conturbat domum suam, 'poſſidebit ventum; '& ſtultus, ſervus *efficietur* ſapienti animo.

[t] Heb. *turbi.*

30 Fructus justi '*est fructus* arboris vitæ, cùm diſciplinâ imbuit animas ſapiens.

31 En justum, in terra hac 'reprenditur *ei*: quãto magis improbo & peccatori?

32 'Qui amat eruditionem, amat ſcientiam: qui verò odit correptionem, brutus *est*.

ANNOTATIO.

2 Advenienti] *id est, superbia parit ignominiam autori suo: modestia verò sapit, & sibi ab ignominia præcavet.* 3 Deducit eos] *per totam hanc vitam, usque in tranquillissimum securitatis portum; prout sequentia explicant usque ad versum 9.* Devastat] *id est, prosternat & perdit.* 4 Non prodest] *quin devastetur ab excandeſcentia & invadente morte: ut suprà 10.2.* 5 Dirigit viam] *id est, erectum conservat in via.* 6 Ærumna sua] *i. quæ alios onerant perfidè.* 7 Spes valentiss.] *i. judicio ipsius firmissima & fulta maximis viribus.* 9 Ore] *i. falsis & simulatis verbis alios eodem perducit, quò devenit ipse.* Sci-

entia] *id est, cognitione falsitatis & cautione prudente se ipsos a corruptione servant.* 10 De bono] *verborum* נחמ *quæ est in contextu Hebraico, evidentia causa mutavimus.* Exultat] *propter bona ab illo proventia ad civis, & ab ejus mala, sequen. versu.* 12 Spernente] *id est, contemptim onerante contumeliis, & rodente calumniis: ut seq. versu.* 13 Ambulans cum] *ut Levitici 19.16.* 14 Amplitudine] *id est, in consiliario amplo, prudentibus consiliis, variis, instructissimo.* 15 Spondet pro] *id est, fidem suam interponit negotiis alienis.* Qui autem odit] *id est, qui tanquam odisset, improbat eorum levitatem qui porrectis dexteris temerè fidejubent, suprà 6.1.* 16 Mulier gratiosa] *id est, quæ præclara reverentia Dei ornatur occulto illo cordis homine, sito incorruptione lenis & quieti spiritus, qui est curam Deo pretiosus, & apud omnes bonos gratiosus, infrà 31.30. & 1. Petri 3.4.* 17 Vir benignus] *qui alii bene facit; ut contrà crudelis, qui a bene faciendo abstinet.* Turbat carnem] *id est, se ipsum damno afficit, natura & humanitatis leges abjiciens: ut duo sequentes versus explicant.* 18 Improbus] *nimirum crudelis iste, superiore versu.* Falsum] *tum quia fallit ipsum quicquid præmii loco expectavit, tum quia longè diversum præmium consequitur, ver. 19.* Justitiam] *id est, beneficium: ut suprà observatum est. 3.27.* 21 Conjunctis operis] *id est, licet contendat omnes nervos, omnes machinas admoveat, omnia adjumenta comparet.* Semen] *id est non tantùm ipsa, sed usum posteri liberantur. quasi dicat, iste ascitis multis se autem nequit liberare, hujus verò causa bene est multis.* 22 Velut monile] *id est, tam decet insanum pulchritudo, quàm monile suem.* 23 Excandescentia] *id est, malum quo ringantur atque excandescant: synecdoche.* 24 Ad egestat.] *id est, non potest non maledici & fieri egens avaritia ipsius.* 25 Animus beneficus] *id est, qui ejus ex animo benefacit, amplius Dei benedictione ditabitur: metaphora, ut Judic 3.29.* Profundet] *id est, novus bonis quæ profundat, a Deo cumulabitur.* 27 Conquirit benevolentiam] *id est, eam sibi conciliat apud Deum & homines: sic concludit superiorem sermonem de beneficentia.* 28 Decidet] *ut folium marcidum, aut puridus ramus.* Tanquam ramus] *virescens, frondescens, floriscens, &c. sic accipitur Nechem. 8.16.* 29 Qui conturbat] *stultæ administrationi suæ.* Possidebit ventum] *id est, facies ut sua possessio in ventos abeat, sit, totus vacuus. quasi dicat, aërem tantùm habebit.* Et stultus] *id est, imo ne se ipsum quidem possidebit; debebit animam, quod aiunt.* 30 Est fructus arboris vitæ] *id est, vivificus est doctrina sua.* 31 Reponditur ei] *id est, castigatur a Deo in hac vita peccatorum nomine: sic accipitur 1. Petri 4.17.* 32 Qui amat] *id est, justus, qui castigationibus Dei acquiescit, gratias de illis agit, eisque excitatur ad sapiendum magis ac magis: ut Psal. 94.12.*

CAPUT XII.

Bonis benevolentia Dei, malis judicium denuntiatur: mulierum conditio, cogitationum & sermonum fructus; misericordiæ, sedulitatis, justitiæ, humilitatis, veritatis, integritatisque, & contrà exitus proponuntur, quem attribuit Deus: & explicata prudentium hominum, diligentium, justorumque ratione, æterna illorum vita prædicatur.

1 BONUM provehit benevolentia a Jehova: at virum [a] sceleratum condemnat.
2 Non stabilitur homo improbitate, radix autem justorum non dimovetur.
3 Uxor [b] strenua [c] corona *est* mariti sui; sed tanquam putredo in ossibus ejus *est* ea quæ pudefacit.
4 Cogitationes justorum *sunt* [c] justę; astuta consilia improborum, [d] dolosa.
5 Verba improborum [e] insidiantur sanguini; os autem rectorum eripit illos.
6 Evertunt se improbi ita ut non sint: familia autem justorum stabit.
7 Pro ratione intellectus sui laudabitur vir: sed perversus [f] animo erit contemptui.
8 Melior *est* qui agnoscit se vilem & servum habet, eo quòd se extollit honore & deficitur cibo.
9 Curat justus vitam jumenti sui: miserationes autem improborum [g] *miserationes* crudelis:
10 Qui colit tellurem suam, satiatur cibo; qui verò sectatur [g] vana, *est* [h] demens.
11 Desiderat improbus præsidium malorum, sed radix justorum dat *illud.*
12 In defectione labiorum *est* tendicula mali, at egreditur ab angustia justus.
13 Ex fructu oris *sui* vir satiatur bonus, etiam retributionem operum suorum homo recipit sibi.
14 Via stulti recta *videtur* in oculis ipsius; at qui auscultat consilio, sapiens est.
15 Stulti ipsius indignatio eodem die agnoscitur, tegit verò ignominiam astutus.
16 Effatur veritatem qui indicat quod [k] justum est, testis autem falsissimus efflat dolum.
17 Est qui pronuntiat similia [m] transfodienti gladio; at lingua sapientum, medicinę.
18 Labium [n] verax stabilitur in æternum; donec momentum tranfigam, lingua [o] falsa.
19 Dolus *recidit* in cor fabricantium malum; in consiliariis autem pacis, lætitia.
20 [p] Non abjicietur justus in ullâ molestiam, improbi autem pleni erunt malo.
21 Abominationi *sunt* Jehovæ labia [q] fallacia; qui autem agunt [r] fideliter, accepti sunt ei.
22 Homo callidus tegit scientiam, animus autem stolidorum proclamat stultitiam.
23 Manus sedulorum dominabitur, [s] dolosa autem erit [t] tributaria.
24 Sollicita anxietas in animo viri deprimit illam, res autem bona lętificat illam.
25 Excellentior *est* proximo suo justus, at via improborum seducit eos.
26 Non assabit [u] dolosus quod venando ceperit, substantia autem hominis prętiosa sedulus fruitur.
27 In itinere justitię *est* vita, & via semitæ ejus [x] immortalis est.

[a] Jerem. 8.35.
[a] Heb. *scelerum.*
[b] Heb. *roboris.*
[c] Heb. *juris.*
[d] Heb. *doli.*
[e] Heb. *insidiatur: infinitivus pro præsente: sic evertere se proximè seq. versu.*
[f] Heb. *corde: sic deinceps.*
[g] Heb. *vacua.*
[h] Heb. *defectus cordis: suprà ver. 14. infrà 18.7.*
[i] Heb. *oris viri satiatur bonus, & retributionem manuum hominis reducit. vide Genes. 9.6.*
[k] Heb *justitiam.*
[l] Heb. *falsitatem.*
[m] Heb. *transfossionibus gladii: hypallage.*
[n] Heb. *veritatis.*
[o] Heb. *falsitatis.*
[p] Heb. *non abjicietur in justum ulla molestia: hypallage.*
[q] Heb. *falsitatis.*
[r] Heb. *filem benevolentiæ ejus: ut suprà 11.1. suprà 10 4.*
[s] Heb. *doli.*
[t] Heb. *in tributum.*
[u] Heb. *vir doli, venationem suam*
[x] Heb. *nec mori.*

ANNOTATIO.

2 Non ſtabilitur] *ſed eradicatur; quomodo accipiendum eſſe docet antitheſis.* Radix] *id eſt, juſtitia ipſorum radicata in Chriſto per benevolentiam Dei: ſic infrà 11.* 3 Uxor ſtrenua] *qualis deſcribitur infrà capite ultimo.* Corona] *id eſt, decus & gloria; ut 1. Corinth. 11. 7.* Putredo] *id eſt, malum abſciſcum, exedens & conſumens virum.* Ea quæ] *id eſt, mala mortalia, quæ ſuis eſt pudori.* 5 Illos] *quorum ſanguini inſidiantur improbi.* 7 Laudabitur] *id eſt, tandem laudem conſequetur, ita diſpenſante Deo: hujus rei exemplum ſeq. verſu apponitur.* 9 Miſerationes crudelis] *id eſt, planè nulla.* 10 Vana] *id eſt, inutilia & aliena a ſanctione & conditione ſua, ut ex priore membro colligitur.* 11 Malorum] *id eſt, adverſus mala, quaſi dicat, vellet quidem ſtabiliri & defendi ab omni malo; ſed inane eſt deſiderium ejus: ut ſuprà ver. 2.* 12 In defectione] *id eſt, injuſtus ſuis ipſius verbis ſibi mortem parat, & omnem anguſtiam.* Egreditur] *id eſt, aut cavet ab anguſtia juſtè expenſo ſermone ſuo, aut ſe, cùm incideris, ab ea liberat: ut ſeq. ver.* 13 Etiam] *amplificatio, qua tranſitur a ſermone ad opera, ſeq. ver.* 15 Tegit] *id eſt, cohibet ſe ab indignatione, quæ ipſi futura eſſet ignominioſa.* 18 Donec momentum] *id eſt, falſi non amplius momento durant, ſeq. verſu.* 19 Dolus] *id eſt, ipſi ſuo dolo interimuntur, quod triſtitiam adfert graviſſimam.* 20 Non abjicietur] *id eſt, quæcunque moleſtia obtingat ei, non permanebit abjectus in ea, ſuprà ver. 12.* 22 Tegit ſcientiam] *id eſt, tectam & reconditam penes ſe habet, neque effundit temerè.* 24 Deprimit illam] *id eſt, manum (de qua in præcedente verſu) remiſſam & ſegnem efficit metui ſollicitus de futuro malo.* Lætificat] *id eſt, alacrem & promptam efficit ſructus præſentis boni.* 25 Seducit eos] *cùm ſe anteponant juſtis & excellentiores eſſe judicent, idque, ut verſu ſeq. docetur, falliſſimè.* 26 Non aſſabit] *id eſt, inter os & offam multa illi accident incommoda, & impedimenta fruendi boni quod capiaverat.* 27 Immortalis] *ſimilem vocis compoſitionem vide infrà 30. 31.*

CAPUT XIII.

Diſciplina ſtudioſis, bonis, modeſtis, diligentibus, veracibus, & integris ſuæ promiſſiones apponuntur, & contrà: divitiarum commoda & incommoda, uſus ſapiens & conſultus, & ratio eas comparandi exponitur: item, doctrina, ſapientia prudentia, effecta; item veritatis, & diſciplinæ, converſationiſque conſequentia oſtenduntur; & boni viri opes, liberos, vitam, bene inſtituentibus bona denuntiantur, improbi & mala.

1 FILIUS ſapiens *auſcultat* eruditioni patris; at [a] deriſor ne ulli *quidem* auſcultat increpationi.

2 [a] Fructu oris *ſui* quiſque fruitur bonus, anima verò perfidioſorum *fructu* [a] violentiæ.

3 Qui [a] cuſtodit os ſuum, conſervat [b] ſe ipſum: qui [a] divaricat labia ſua, contritio *evenit* ei.

4 [a] Deſiderio pereat & non vult anima ipſius pigri, ſed nihil aderit: anima verò ſedulorum [a] efficietur pinguis.

5 Rem [c] falſam [a] odit juſtus, [a] improbum verò *illa* reddit fœtidum atque pudefacit.

6 Juſtitia cuſtodit integrum viâ, improbitas verò [a] pervertit [d] peccatorem.

7 Eſt qui divitem ſe jactat cùm deſint omnia; item qui pauperem ſe fingit, cui ſubſtantia *eſt* ampla.

8 [a] Redemptura vitæ viri ſunt divitiæ ſuæ: at pauper non audit increpationem.

9 [a] Lux juſtorum [e] clara erit; at lucerna improborum extinguetur.

10 [f] Merâ ſuperbiâ *vir* edit jurgium, at penes conſultos *eſt* [a] ſapientia.

11 Subſtantia [a] ex vanitate, diminuetur: qui autem congregat [a] manu, augebit *eam*.

12 Spes protracta ægrum efficit [g] animum: [a] arbor autem *eſt* vitæ, deſiderium adveniens.

13 Contemptor [a] verbi, corrumpetur ille: qui autem reveretur præceptum, ipſe donatur pace.

14 Doctrina ſapientis *eſt* [a] ſcaturigo vitæ, ad recedendum a tendiculis mortis.

15 [h] Succeſſum bonum dat [a] gratia, via autem perfidioſorum *eſt* aſpera.

16 Omnis aſtutus agit ſcientiâ, ſtolidus autem pandit ſtultitiam.

17 Nuntius [a] improbus incidit in malum; legatus autem [i] optimæ fidei, [a] medicinam facit.

18 Paupertas & ignominia *erit* [k] abſtrahenti ſe ab eruditione: qui autem ſervat correptionem, [a] honorabitur.

19 [a] Deſiderium effectum ſuave erit animæ *hujus*, at [a] abominationi *eſt* ſtolidis recedere a malo.

20 Qui ambulat cum ſapientibus, ſapientior fiet: qui verò ſe conſociat ſtolidis, efficietur pejor.

21 Peccatores inſectatur malum, juſtos autem compenſat bonum.

22 Bonus poſſeſſionem tradit [l] nepotibus, ſuntque reconditæ juſto opes peccatoris.

23 [m] [a] Multus *eſt* cibus novellantibus pauperibus: ſed eſt qui conſumitur [n] inertiâ.

24 Qui cohibet virgam ſuam, odit filium ſuum: qui autem amat eum, tempeſtivè imbuit eum eruditione.

25 [a] Juſtus comedit [o] ſatietatem animæ ſuæ; venter autem improborum eget.

[a] Heb. *de fructu oris viri comedit bonum: ut ſuprà 12. 13.*
[b] Heb. *animam ſuam.*
[c] Heb. *falſitatis.*
[d] Heb. *peccati virum.*
[e] Heb. *lætabitur.*
[f] Heb. *tantùm in ſuperbia.*
[g] Heb. *tæd.*
[h] Heb. *Sichem, 2. 30.*
[i] Heb. *fidelis.*
[k] Heb. *abſtrahenti eruditionem a ſe: ut ſupr. 1. 23.*
[l] Heb. *filiis filiorum.*
[m] Heb. *multitudo eſcæ.*
[n] Heb. *in non officio.*
[o] *Pſal. 37. 16.*

ANNOTATIO.

1 Deriſor] *Stultè ludificans ſapientia documenta: ut apponitur ſapienti, ſuprà 9. 7. & 8. & 12.* 2 Violentiæ] *ut Gen. 6. 11.* 3 Cuſtodit] *ne videlicet extra metas officii ſui excurrat, aut divagetur ſermone.* Divaricat] *id eſt, dilendit quodammodo & proſtituit os ſuum ad ſermones quoſlibet, ut impurum ſcortum præter officium ſuum: metaphora a pedibus ſcorti; Jechezk. 16. 25.* 4 Deſiderio] *id eſt, tantùmmodo deſiderat, nec quicquam amplius: ac proinde nihil ex omnibus concervatis deſideriis conſequitur. Proverbiorum ὑστέρον ad perficiendam trajectionem.* Efficietur pinguis] *id eſt, ſuprà quam optat, cumulatior:*

labitur bonis: ut suprà 11.25. 5 Odit justus] *velut fœtidam & putentem aversatur.* Improbum] *id est, as contrà improbus tantopere diligit & amplexatur falsitatem: ut malit putridus esse & exosus omnibus bonis, quam ab ea discedere.* 6 Pervertit] *id est, everſum perdit.* 8 Redemptura] *id est, divitiæ, eæque as paupertas, ſua habent commoda, atque incommoda: nam ut divitibus ad vitam hanc commoda ſunt divitiæ, & pauperibus paupertas incommoda; ſic contrà illa divitibus ſunt incommoda, quia plurima creant ab aliis pericula poſſeſſori ſuo: paupertas vero commoda ſaltem eo nomine, quòd animus liber eſt ab invidorum inſidiantium metu, & cantat vacuus coram latrone viator.* 9 Lux juſtorum] *id eſt, juſti vita, gloria, & gaudio in æternum perfruentur: pro eo quod eſt, juſti in luce ſua lætabuntur: ut Pſal. 97.11.* 10 Mera ſuperbia] *id eſt, inconſulto & ferociente animo.* Sapientia] *induſtriè cavens ab accendendis, inflammandis aut fovendis jurgiis.* 11 Exvanitate] *i. qui bſcunque vanis rationibus, aut falſis, ne ſurſi ſve comparata.* Manu] *id eſt, juſto labore ſuo: metonymia.* 12 Arbor autem] *id eſt, proprium medicamentum, & ſalutare animo ægro ex deſiderio.* 13 Verbi] *animorum divini, quod poſtea præceptum & doctrinam vocat.* 14 Scaturigo] *id eſt, perennis vita: ut ſuprà 10.11.* 15 Gratia] *id eſt, reverentia Dei & ſapientiæ gratioſa: ut ſuprà 11.16.* 17 Improbus] *id eſt, inſipiens dat pœnas infidelitatis, & ſibi nocet.* Medicinam facit] *id eſt, ſibi & aliis prodeſt, cùm rei veritatem exponit, & bona fide facit officium ſuum.* 18 Honorabitur] *id eſt, divitiis & honore florebit.* 19 Deſiderium] *id eſt, hic qui correctionem recipit; fructum tranquillum juſtitiæ percipiet, & deſideriorum ſuorum: Heb. 12.11.* Abominationi eſt] *id eſt, fugit ſtolidas caſtigationes, & abhorret ab earum uſu; ac proinde non explebitur deſiderio ſuo; ſed paupertate & ignominia obruetur. Oratio ad ruſticorum ſtoli, qualem multam hoc libro invenies diximus ſuprà 1.7.* 23 Multus eſt cibus] *id eſt, non poteſt non abundare pauper, cùm ſedulus eſt, & ſi vel in horrentibus locis colendis occupat: divitem vero ſua axedia inertia, cujus bona hoc pacto ad juſtum tranſferuntur.* 25 Justus] *id eſt, juſto, qui ex fide vivit, ſemper eſt ſatis; improbis verò nunquam.*

CAPUT XIIII.

Mulierùm officium, recti, modeſtiæ, diligentiæ, veritatis, ſtudii ad ſapientiam tenendam conſequendæ, & converſationum leges, judiciique in probandis inſtitutis vitæ, adhibita prudentia, exponuntur: perſonarum pro ratione opum acceptio damnatur; labor, ſapientia, veritas, & reverentia Dei commendatur, civitatis decus, ejusque inter ſe officia humanitatis, juſtitiæ, & prudentiæ obſequii prædicantur.

1 SAPIENTUM fœminarum *quæque* ædificat domum ſuam; ſtulta autem manibus ſuis deſtruit eam.

a Heb. *in rectitudine ſua.*

2 Qui ambulat a rectè, reveretur Jehovam: præfractus verò viis ſuis, ſpernit eum.

3 Ori ſtulti ineſt baculus ſuperbiæ; labia verò ſapientum conſervant ipſos.

4 Cùm deſunt boves, præſepe mundum eſt; amplitudo autem proventuum, eſt viribus bovis.

b Heb. *fidelitatem.*

5 Teſtis b optimæ fidei non mentitur, efflat autem mendacia teſtis c falſus.

c Heb. *falſitatis.*

6 Quærenti deriſori ſapientiam, ea non extat; ſcientia autem, prudenti facilis eſt.

Supr. 12.16.

7 Abi a conſpectu viri ſtolidi, & d *quem* noſti non eſſe præditum verbis ſcientiæ.

Supr. 3.34.

d He *non noſti labiorum ſcientiæ.*

8 Sapientia aſtuti, *eſt* advertere ad viam ſuam; ſtultitia autem ſtolidorum, ad dolum.

9 Stultos conciliat reatus; inter rectos autem, quod acceptum eſt *conciliationem facit.*

Supr. 13.10.

10 e Animus agnoſcit f ſuam ipſius amaritudinem; & in lætitia ipſius non intermiſcet ſe extraneum *quicquam.*

e Heb. *cor: ſic deinceps.*

f Heb. *animæ ſuæ.*

11 Domus improborum perdetur: tentorium autem rectorum florebit.

12 Eſt via *quæ* recta *videtur* in conſpectu virorum, cujus finis *eſt* viarum ad mortem.

g Heb. *ſunt ſua.*

13 Etiam ex riſu dolet animus: & g tandem lætitia *fit* mœror.

h Heb. *a jaxatus.*

14 Viis ſuis ſatiabitur *vir* averſo animo, *abſtinet* autem h a conſortio ejus vir bonus.

15 Fatuus credit omnibus rebus, aſtutus autem advertit ad greſſum ſuum.

i Heb. *brevis iratum.*

16 Sapiens timens recedit a malo; ſtolidus verò infert ſe, adeò præfidens eſt.

k Heb. *viro inquinatorum.*

17 i Præceps ira efficit ſtultitiam, ſed k viro circumſpectiſſimo *eſt* odio.

18 Poſſident fatui ſtultitiam, aſſuti autem coronamentum tenent ſcientiæ.

19 Incurvant ſe mali coram bonis, & improbi ad portas juſti.

20 Etiam proximo ipſius odio eſt pauper, amici autem divitis multi *ſunt.*

21 Contemptui proximo ſuo futurus eſt l peccator *eſſe*: qui autem gratiam facit pauperibus, ô beatum illum.

22 Nónne errant qui fabricant malum? benignitas verò & fides *eſt* fabricantium bonum.

l Heb. *verbis labiorum tantùm egeſtas eſt: hyppallage.*

23 In omni labore *eſt* emolumentum; at l in verbo labiorum tantùm, egeſtas *eſt.*

m Heb. *veritatis.*

24 Corona ſapientum *ſunt* divitiæ ipſorum, ſtultitia ſtolidorum ſtultitia *manet.*

25 Liberat animas teſtis m verax, conflat autem mendacia n doloſus.

n Heb. *doli.*

26 In reverentia Jehovæ *eſt* fiducia o valida, qui filiis ſuis eſſe ſolet receptui.

o Heb. *roboris.*

27 Reverentia Jehovæ *eſt* fcaturigo vitæ, ad recedendum a tendiculis mortis.

Sup. 13.14.

28 In multitudine populi *eſt* decor regis; at deſectu nationis contritio dominatoris *advenit.*

p Heb. *longus iræ rum.*

29 p Tardus ad iram abundat intelligentia: q præceps autem animo excitat ſtultitiam.

q Heb. *brevis ſpiritu, ætollit.*

30 Vita carnium *eſt* animus ſanans; putredo verò oſſium, invidentia.

ſup. verſ. 13.

31 Qui opprimit tenuem, probro afficit opificem ejus: hunc autem honorat, qui gratiam facit egenti.

32 In malum ſuum impellit ſe improbus; r recipit ſe etiam in morte ſua juſtus.

r Heb. *in medio ſtoliderum.*

33 In animo prudentis requieſcit ſapientia: *quæ autem eſt* s in ſtolidis *ſtolliditas*, t ſe cognoſcendam exhibet.

s Heb. *probrum nationum.*

34 Juſtitia exaltat gentem, ſ probro autem *eſt* nationibus peccatum.

35 Benevolentia regis erga ſervum intelligentem; excandeſcentia autem ejus erit contra pudefacientem.

ANNOTATIO.

1 Sapientum] *Quæ Deum timent, & domesticas suas occupationes curant in sanctificatione & modestia.* Ædificat]*id est, servat & auget familiam: translatio a structoribus.* 2 Qui ambulat] *id est, ex genere vitæ, veluti fructibus homo cognoscitur, utrum pius sit an impius.* 3 Baculus superbiæ] *id est, sermones arrogantissimi, quos velut baculos ferulásque audientibus submittit, ut cædatur ipse.* Conservant] *quia sapientes modum & prudentiam sermonibus suis adhibent, ne sibi aut ulli sint damno.* 4 Boves] *aratores videlicet: domiti & assuefacti culturæ: synecdoche, pro operariis omnibus.* Præsepe mundum] *id est, omnia vacua, sinecdochicè: ut Hbamos 4.6.* 6 Facilis] *inventu: ut quæ se omnibus exhibet, suprà 1.20. & 8.1.* 9 Stultos conciliat] *id est, improborum animos conjungit scelerum communicatio.* Quod accept.] *id est, quicquid Deo & rectis hominibus probatur, hoc rectos alios cum aliis conciliare solet.* 10 Animus] *durius superioris sententiæ: malefici malefícos amant, & recti rectos; nam ita est comparatus singulorum animus, ut probet omnia, quæ grata sunt adjungat sibi, & quæ ingrata amaráque sunt refugiat.* Extraneum]*id est, alienum, abs quo abhorret animus.* 12 Viarum ad] *ut ostendunt duo sequentes versus.* 16 Infert se]*minimum in malum, quod sequentis versus exemplum commonstrat.* 18 Stultitiam] *id est, fructum stultitiæ suæ recipiunt, metonymicè: de quo seq. versu.* Coronamentum]*id est, scientiæ suæ fructum gloriosissimum consequuntur.* 21 Peccator iste]*qui pauperem odit, & colit divitem.* 22 Errant]*id est, absunt ab itinere vitæ, ad quam benignitas & veritas Dei ducit.* 23 Labore] *id est, sedula occupatione hominis ad functionem suam.* Verbo labiorum]*id est, ubi quiescunt cætera membra ab operibus suis; & lingua tantùm occupatur, est quæ actuosissima sine pectus manu suo.* 24 Corona]*id est, ornamento sunt divitiæ ad sapientiam accedentes: stultorum verò possessorum stultitiam nulla ex parte minuunt.* 25 Conflat]*ut animas perdat.* 26 Filius]suis] *quos genuit in Christo senine incorrupto verbi, ut in sui reverentia ambulent.* 30 Vita carnium] *id est, vir animo humano atque beneficio (qui propterea metaphoricè sanans appellatur) toto corpore bene habet, lætus vitam transigit, & alios lætificat: invidiæ verò tormentum ne valent ipsinas quidem partes corporis integras relinquit: sed eas tabefacit, corrumpit, putriditate infectat, & fœtidum omnium judicio totum hominem reddit.* 31 Opificem]*id est, Deum: vide Matth. 25.35. & seq.* 32 Recipit se] *a malo, adeò ut ne mors quidem ipsa sit ipsi mala.* 33 Se cognoscendam] *id est, dius dissimulari non potest: est autem hic ellipsis contrarii: ut Gen. 18.19.* 35 Pudefacientem]*ut suprà 10.5.*

CAPUT XV.

Leges sermonum qui inter homines habentur, & bona ex legitimo illorum usu consequentia, Dei judicium de bonis & malis, stultorum fastidium in documentis boni & tota sorte sua: iracundiæ, pigritiæ, stultitiæ, imprudentiæ, carnalium studiorum, superbiæ, avaritiæ, temeritatis in homines & in Deum, immodestiæ ergà doctrinam animi, & contrà, consequentia explicantur.

1 RESPONSIO mollis avertit æstum iræ: verbum autem [a] molestum excitat iram.
2 Lingua sapientum bonam profert scientiam: os autem stolidorum eructat stultitiam.
3 In omni loco oculi Jehovæ *sunt*, speculantes malos & bonos.
4 Curatio linguæ, [1] arboris vitæ *est*: [2] perversitas autem ex ea, *velut* confractio a vento.
5 Stultus *est qui* spernit eruditionem patris sui; qui autem observat corruptionem, valde astutus *est*.
6 In domo justi robur *est* magnum: quod autem ad proventum improbi, [3] conturbatur.
7 Labia sapientum spargunt scientiam: [b] animus autem stolidorum, [c] quod abest a recto.
8 [d] Sacrificium improborum, abominationi *est* Jehovæ: oratio autem rectorum, [e] accepta *est* ei.
9 Abominationi *est* Jehovæ via improbi; eum autem qui sectatur justitiam, diligit.
10 [f] Eruditio *videtur* mala derelinquenti iter; qui odit correptionem, morietur.
11 Sepulchrum & perditio coram Jehova *sunt*, quantò magis [g] animi hominum?
12 Non diligit [h] derisor corripientem se, sapientes non adit.
13 Animus lætus bene afficit [i] vultum: & dolore animi [k] spiritus frangitur.
14 Animus prudentis quærit scientiam: os autem stolidorum pascitur stultitia.
15 Omnes dies [l] pauperis, mali *sunt*: [m] læti autem animo, *sunt* [n] convivium juge.
16 Melius *est* parum cum [o] reverentia Jehovæ, quàm thesaurus amplus [p] ubi *est* vexatio.
17 Melius *est* cibarium oleris ubi *est* dilectio, quàm bovis saginati ubi *est* odium.
18 Vir [q] iracundus miscet contentionem, longanimis autem sedat litem.
19 Via [r] pigri *est* velut [s] sepimentum spinosum: iter autem rectorum [t] aggestum *est*.
20 Filius sapiens lætificat patrem, stolidus autem homo spernit matrem suam.
21 Stultitia, lætitiæ est [u] dementiæ: [x] vir intelligens rectè ambulaturus est.
22 [y] Irritæ fiunt cogitationes, cùm deest [z] consilium: at in amplitudine consiliatorum assurgit *cogitatio*.
23 [aa] Lætitia huic viro est *ex* sermone oris sui: nam res tempore suo, ô quàm bona *est*!
24 Iter vitæ [bb] sursum *est* intelligenti, ut recedat [cc] a sepulchro deorsum.
25 Domum superborum [dd] evellit Jehova, constituit autem terminum [ee] viduæ.
26 Abominationi *sunt* Jehovæ cogitationes mali; mundorum autem *sermones*, *sunt* sermones amœni.
27 Conturbat domum suam, qui [ff] deditus est quæstui; qui verò odit dona, victurus est.
28 Animus justi meditatur ad loquendum: os autem improborum [gg] eructat mala.
29 [hh] Procul abest Jehova ab improbis, orationem autem justorum exaudit.
30 [ii] Ut lumen oculorum lætificat animum, *ita* audi-

a Heb. *molestia.*
b Heb. *cor sic dicens.*
c Heb. *non rectum.*
d Heb. *benevolentia ejus.*
e Heb. *corda filiorum hominis.*
f Heb. *spes corde.*
g Heb. *est animis ira.*
h Heb. *defectio cordis.*
i Heb. *vir intelligentia dirigens ambulare.*
k Heb. *irritas facere cogitationes: infinitivo pro finito modo.*
l Heb. *arcanum.*
m Heb. *qui fluxus quæ fluxus: ut supr. 11. 19.*
n Heb. *spes corde.*
o Heb. *timor.*
p Heb. *est ei.*
q Heb. *iracundiæ.*
r Heb. *pigritia.*
s Heb. *sepes spinarum.*
t Heb. *exaltatum.*
u Heb. *defectio cordis.*
x Heb. *vir intelligentiæ.*
y Heb. *irritæ.*
z Heb. *consilium.*
aa Heb. *lætitia.*
bb Heb. *semita vitæ.*
cc Heb. *ut recedat.*
dd Heb. *evellet.*
ee Heb. *terminos.*
ff Heb. *fluxus.*
gg Heb. *eructabit.*
hh Heb. *longe.*
ii Heb. *lumen oculorum lætificans animum, ita.*

auditio bona pinguefaciet ossa.
31 Auris auscultans correptioni vitæ, [a] inter sapientes commorabitur.
32 Qui [c] abstrahit se ab eruditione, spernit animam suam; qui autem auscultat correptioni, possidet animam.
33 [d] Anteit reverentiam Jehovæ eruditio sapientiæ, & ante honorem abjectio.

[a] Heb. *in medio sapientum.*
[c] Heb. *abstrahit eruditionem: ut supr. 1. 25.*

ANNOTATIO.

1 Responsio] *quatuor primi versus de oratione sermonis nostri, docent primùm quæ consequantur ex hominum sermone, hoc versu: deinde quæ sit sermonis habendi ratio, nimirum ut adhibeatur scientia, ver. 2. & reverentia Dei omnia permoscentu, ver. 3. ac postremò bona & mala consequentia illustrantur comparationibus ver. 4.* 4 Arboris vitæ] *id est, medicina salutaris atque vivifica.* Perversitas] *id est, cùm lingua perversè agit, subitas & vehementissimas calamitates affert.* 6 Conturbatur] *videlicet nullo negotio, adeò infirmus est.* 8 Sacrificium] *id est, quantumvis solennis & sumptuosa cultus divini ostentatio: cui simplex justorum oratio comparatur.* 10 Eruditio] *distributio improborum qui abominationi sunt Jehovæ, superiore versu; alii (inquit) apertè eruditionem fugiunt, & viam justam: alii verò odium animo dissimulant, & illudunt hominibus specie cultus Dei; sed penitissimas illorum cogitationes perspicit Deus, seq. versu.* 12 Derisor] *ut suprà 3. 34. id est, contemptor Dei doctrinam odit, doctoque pariter doctrinæ nomine.* 13 Vultum] *id est, totum hominem, synecdochicè.* Spiritus frangitur] *id est, veluti anhelus & suspirioso efficitur homo, & respiratio ipsius quasi interscinditur.* 15 Pauperes] *id est, hominis sua sorte minimè contenti, vt sequentia ostendunt.* Convivium juge] *id est, tam sunt jucundi dies hominis quiescentis in sua sorte, quàm si semper lautissimis epulis aleretur.* 16 Reverentia] *animum hominis tranquillante.* Ubi est vexatio] *id est ubi possessor animo fluctuat atque incertus est, quia destituitur reverentia Dei.* 19 Pigri] *qui pigratur officium facere, & rectum colere.* Sepimentum] *id est, ita lenta est atque difficilis, ac si tota spinosa & salebrosa esset.* Aggestum] *id est, facillimum & commodissimum, veluti instrato aggere.* 23 Lætitia] *id est, vir iste sapiens & consilii amplissimi plurimùm recreatur & gratulatur sibi, cùm videt consilia sua bene excidisse, & pronè dixerat evenisse.* 24 Sursum] *id est, in cœlum vita est, at pronùm cogitat de cœlestibus, & ad cœlestia tendit: Philip. 3. 20. & Coloss. 3. 1.* A sepulchro] *id est, a morte quam studium harum rerum terrestrium esset allaturum.* 25 Evellit] *id est, funditus & radicitus perdit.* Viduæ] *id est, humilium abjectorum, synecdochicè.* 28 Eructat] *temerè incogitateque profundit.* 29 Procul abest] *id est, non exaudit humanitus dictum.* 30 Ut] *id est, quem admodum oculo rerum bonarum aspectu hominem totum afficit; ita etiam auris rerum bonarum salutarisinque auditu, de quibus sequentes versus.* 33 Inter sapientes] *id est, in salute erit, quam sapientibus attribuit Deus.* 33 Anteit] *id est, antequam vir sapientiam obtineat & reverentia Dei ducatur, quæ caput est sapientiæ; eum eruditi oportet in documentis sapientiæ.* Et ante honor.] *id est, ordo idem est fructuū, qui ex eruditione & reverentia Dei percipiuntur: nam eruditioni abjectio & humilitas: sapientia verò & reverentia Dei conjunctim est summus honor, quo Deus suos timentes prosequitur.*

CAPVT. XVI.

Singularis Dei administratio scientiæ præfertur, propter quam homines ad fidem & obsequium ejus revocantur: reverentibus ipsum gratia & pax, superbis ruina denuntiatur: etiam reges quacunque autoritate sint ad idem officium provocantur: sapientia, justitia, modestia, studii in verbo Dei, eloquentia, fidelisq; doctrinæ fructus exponuntur: cogitationum nostrarum sermonumq; alienorum probatio docetur, venerandæ senectutis autoritas, & hominis animum suum cohibentis virtus commendatur: postremò abdicata fortuna omnia eventa tribuuntur Deo.

Infr. 19. 21.
[a] Heb. *cordis: sic deinceps.*
[b] Heb. *vias & veri purus videatur: ut Gen. 9. 6. Psal. 37. 5.*
[c] Heb. *manu ad manum: ut sup. 11. 21.*
[d] Heb. *amplitudo proventuum. Jerusa. 10. 23.*

1 PENES hominem *sunt* [a] acies *cogitationum* [a] animi, sed a Jehova *est* sermo linguæ.
2 Uti omnibus [b] viis *suis* vir purus videatur in oculis suis; tamen [c] perpendit spiritus Jehova.
3 [b] Devolve in Jehovam [a] facta tua, [c] cogitationesq; tuas; & comparabuntur.
4 [d] Omnes operatus est Jehova propter se, etiamq; improbum ad diem mali.
5 Abominationi *est* Jehovæ omnis altus animo; [c] conjunctis operis non consequitur impunitatem.
6 [e] Benignitate & veritate expiatur iniquitas: quamobrem [f] reverentiâ Jehovæ, recede a malo.
7 Cùm benevolentia prosequitur Jehova vias alicujus, etiam inimicos ejus pacatos reddit ei.
8 [g] Melius *est* parum cum justitia, quam [d] amplissimus proventus cum injuria.
9 Animus hominis excogitat viam suam, sed Jehova statuit gressum ejus.
10 [h] Sagacitas in *fidei* labiis regis, in judicio ne prevaricetur os ejus.
11 [i] Scapus & lances judicii Jehovæ *sunt*, opus ejus *sunt* omnia [c] pondera loculi.
12 Abominationi *sit* regibus committere improbitatem: nam justitiâ stabilitur solium.
13 [k] Accepta *sunto* regibus labia justa; & loquentem rectè, rex diligito.
14 Iræ fluantæ ira regis *sunt* nuntii mortis: sed vir sapiens expiabit eam.
15 [l] In lucida facie regis vita *est*, & cujus benevolentia *est* [m] velut densæ nubes pluviæ serotinæ.
16 Comparare sapientiam, ô quàm melius *est* auro effosso; & comparare prudentiam, optatius argento.
17 [n] Agger rectorum *est* recedere a malo; conservat [b] sibi ipsum, [n] qui custodit viam suam.
18 Ante confractionem superbia, & ante lapsum [i] alti *sunt* spiritus.
19 Melius *est* [o] submissum esse spiritu cum mansuetis, quàm [p] partiri spolium cum superbis.
20 Qui attendit [q] ad verbum, consequetur bo-

[a] Heb. *Lapides: metonymicè.*
[b] Heb. *benevolentia regum, labia justitiæ.*
[c] Heb. *in luce facies.*
Supr. 3. 14.
[b] Heb. *animam suam.*
[i] He. *altitudo spiritus. supr. 11. 2.*

num; & qui confidit Jehovæ, ô beatum illum *l*
21 Sapiens animo vocandus est prudens, & suavitas autem labiorum addit disciplinam.
22 [e] Scaturigo vitæ *est* intelligentia [k] possidentis ipsam: at eruditio stultorum, *scaturigo* [e] stultitiæ
23 Animus sapientis intelligenter moderatur os suum, & per labia sua addit disciplinam.
24 [e] Ut favus mellis *sunt* sermones amœni; res dulcis animæ, & sanans [l] ossa.
25 Est via *quæ videtur* recta in conspectu hominis, cujus finis *est* viarum ad mortem.
26 [m] Ipse molestus molestiam affert sibi. nam reflectitur in ipsum [n] os ejus.
27 [e] Vir nequam effodit malum; cujus labiis insidet, velut ignis adurens.
28 Vir [a] perversitatibus deditus immittit contentionem, & susurro [o] disjungit ducem.
29 [e] Vir [o] violentus pellicit proximum suum, ut deducat eum [p] viâ iniquâ:
30 [e] Connivens oculis suis dum cogitat res perversas; confidens [q] sermones suos, perficit malum.
31 Corona [r] ornatissima *est* canities, [e] *quæ* invia justitiæ invenitur.
32 Melior est longanimis robusto; & qui dominatur [s] in animum suum, eo qui capit civitatem.
33 [e] In gremium conjicitur sors: a Jehova autem *est* [e] tota ratio ejus.

He. *dominii ipsius, id est, intelligentiæ ejus.*
Simile sup. 15. 17 & 17. 14.
Heb. *os.*
Sup. 14. 12.
[m] Heb. *animæ molesti.*
[a] Heb. *perversitatum.*
[o] Heb. *violentus.*
[p] Heb. *non bonus.*
[q] Heb. *labia sua, metonymice.*
[r] Heb. *ornatus.*
[s] Heb. *in spiritum suum.*

ANNOTATIO.

1 Acies cogitat.] *id est, innumeras quidem cogitationes homo versat animo; sed ut bisserе quidem possit, aut movere linguam sine dispositione Dei.* 2 Perpendit] *id est, quasi numero & pondere pernovit omnia, ut qui potentior est corde nostro. 1. Ioan. 3. 20.* 3 Devolve in] *documentum ex superioribus: quasi dicat, cùm extra ipsum nulla sit operatio, & nulla cogitatio quæ uvis abstrusa eum fugere possit; vide ut te committas ei.* Facta tua] *de quibus ver. 2.* Cogitationes] *de quibus ver. 1.* 4 Omnes operatus] *etiologia præcedentium a creationis fine, cujus ipse Deus in singulis rationem habet, & a nobis rationem haberi par est: summus est (inquit) creationis finis, gloria Dei; quæ optimè lucet atque explicatur tum in salute æterna vasorum misericordiæ, tum in perditione vasorum iræ destinatorum exitio, Rom. 9. 22.* 6 Benignitate] *misericordia Dei, ut patris benignissimi.* Reverentia] *ut studio sui filium fugit offensam patris.* 10 Sagacitas] *id est, consultissima prudentia in rebus dijudicandis, præcavendis, & veluti addivinandis: nam vox Hebræa media est sive anceps, quæ non tantùm in malam partem accipitur, sed etiam in bonam, hîc & Jeschahh. 3. 3. vide Jechezk. 13. 6.* 11 Scapus] *etiologia superioris præcepti, quòd judicium Dei ac non hominum est, Deuteron. 1. 17. & 2. Chronicorum 19. 6. judicii autem accuratissimam observationem figurat enumeratis trutinæ partibus.* 14 Nuntii mortis] *id est, omnia tum minimantur mortem.* 15 In lucida facie] *id est, cùm placido & sereno vultu, jucundóque respicit.* Velut densa nubes] *id est, non tantum vitam servat, sed etiam omnibus bonis ad saturitatem cumulat.* 17 Agger] *id est, velut in loco circummunito, ag gesto, tuto, edióque versantur, qui cavent a malo: metaphora.* Qui custodit] *id est, qui se continet in isto aggere.* 19 Submissum esse] *id est, humiliter se gerere, ut qui ab hoste victi & subjugum missi sunt.* Partiri spolium] *id est, insolescere, séque elatè gerere, ut cùm milites victoria parta partiuntur prædam.* 20 Ad verbum] *Deo, ut sequente membro ostenditur.* 21 Suavitas] *id est, facundia sive eloquentia per magna est ad prudentiam accessio, quò alios in prudentia vir bonus & sapiens informare possit.* 22 Scaturigo vitæ] *id est, intelligentia subsidio eloquentiæ adjecto exposita, vitam conservat suis discipulis, & contrà.* Stultitiæ] *ac proinde mortis.* 24 Ut favus] *id est, sermones pii sunt jucundi, utiles, & necessarii animæ, & corpori.* 26 Ipse molestus] *id est, qui res molestas aut temerè, aut improbè eloquitur.* Os ejus] *id est, molestus sermo in ipsum recidit, metonymicè.* 27 Vir nequam] *id est, malignus & maledicus.* Effodit] *id est, omnibus artibus pervellit ac viam perficiendi mali: metaphora a cuniculariis.* 28 Susurro] *id est, emissarius, explorator, qui captat rumores quos auribus amicorum insusurret ad inflammandas lites.* Disjungit] *supple ab amico, pro eo quod est dissensiones existat: eclipsis relati: ut Levit. 21. 4.* Ducem] *id est, principem amicitiæ, amicum summum: ut infrà 17. 9 & Psal. 55. 14.* 29 Vir violentus] *id est, omnes juris, æqui & boni leges perfringens: quo sensu violentia ferè accipitur, ut Genes. 6. 11.* 30 Connivens] *descriptio improbi, de quo superiore versu, a signo oculorū & a sermone; quos accōmodare dicitur ad consilia sua pessima, donec perfecerit.* Confidens] *id est, non apertè explicans consilia sua: sed dolosè ea tantùm in medium afferens, quæ ad perdiscendos homines judicat profutura, & stultè amputans contraria.* 31 Quæ in via] *id est, qua pie & justè vitam transigit; non autem omnis canities promiscuè.* 33 In gremium] *id est, nihil est tam fortuitum judicio hominum, quàm cùm sors in gremium aut urnam conjicitur: fortuitus enim videtur eventus sortis: attamen ne sors quidem ipsa casu fortuitò contingit; sed Deus infinita providentia sua quicquid sorte accidit, singillatim disponit.* Tota ratio] *id est, singularis singularium rerum dispensatio, quam infinita Dei providentia in infinitum robur omnibus adhibet singulariter.*

CAPVT. XVII.

Pacis & prudentiæ bonum Deo probatæ explicatur: malignitas & contemptus pauperum condemnatur; propagatio generis, divitiæ incorruptæ, charitatis officia reprehensionum effectæ, cvitatio stultorum, maleficorum, rixosorum, injustorum, & insipientium, certorum amicorum comparatio, litigiosorum, perversi ingenii declinatio; malum generis depravati, stultitiæ, corruptionis, temeritatis, injustæ reprehensionis, & modestiæ bonum exercetur.

Sup. 15. 17.
[a] Heb. *mactationibus concursionis.*

1 MELIOR est buccea cibi ficci, quàm est tranquillitas, quæ domus [a] plena mactatis animalib[us], in qua *fit* contentio.
2 [e] Servus intelligens dominatur in filium [e] dedecentem, & inter fratres partitur possessionem.

[s] Tuso-

3 Fusorium vas argento *adhibetur*, & catinus auro: qui autem probat corda, *est* Iehova.

4 Maleficus attendit ad [b] sermonem molestum, [c] fallax aurem advertit ad linguam [d] grumnosam.

5 Qui subsannat pauperem, probro afficit opificem ejus; qui delectatur calamitate, [e] non impunis erit.

6 Corona senum *sunt* [f] nepotes, & ornamentum filiorum *sunt* patres ipsorum.

7 [g] Ingratus *est* stulto: [h] sermo excellentiæ, multò magis ingenuo sermo [i] vanus.

8 [k] *Velut* [l] gemma gratissima, *est* munus in oculis [m] dediti ei; [n] quocunque spectet, prosperatur.

9 [o] Qui tegit defectionem, quærit dilectionem: qui verò renovat rem, disjungit [p] ducem.

10 Urit increpatio prudentem, magis quàm si [q] percutias stolidum centies.

11 Tantùm rebellionem quærit malus: tandem [r] nuntius crudelis mittetur in eum.

12 [s] Occurrat ursa orba in virum, ac non stolidus in stultitia sua.

13 Qui reddit malum pro bono, non amovetur malum a domo illius.

14 [t] Laxat aquas, *qui est* caput contentionis: quare antequam [u] se le immisceat, litem ipsam desere.

15 Qui [w] absolvit improbum, & qui [x] condemnat justum; abominationi Iehovæ *sunt* utrique ambo.

16 [y] Ecquare pretium *est* in manu stolidi: cùm ad possidendum sapientiam animus desit *illi*?

17 Omni tempore diligit, qui amicus est; & frater in angustia [z] enascitur.

18 Homo [a] demens [b] complodit manum, spondens sponsionem [c] ante amicum suum.

19 [d] Diligit defectionem, qui diligit jurgium: [e] ampliat januam illius, qui quærit fracturam.

20 Perversus animo non [f] consequetur bonum, & versutus lingua sua incidit in malum.

21 Qui gignit stolidum, *gignit* ad mœrorē sibi; neque lætaturus est pater stulti.

22 Animus lætus [g] bene medicinam facit, spiritus autem fractus exsiccat [h] ossa.

23 Munus e sinu [i] improbus accipit, ad pervertendum itinera juris.

24 [k] Adest faciei prudentis sapientia, [l] oculi autem stolidi *vagantur* ad extremitatem terræ.

25 Indignationi *est* patri suo filius stolidus, & amaritudini genitrici suæ.

26 Mulctare etiam justum, non *est* bonum: percutere ingenuos, præter rectum *est*.

27 Cohibet sermones suos [m] vir scitus; & [n] frigidus *est* spiritu, [o] vir intelligens.

28 Etiam stultus [p] quietè consistens, sapiens reputatur; obturans labia sua, prudens.

[b] Heb. *labiis molestia.*
[c] Heb. *vir fallitatu.*
[d] Heb. *arumæ.*
[e] *sup.* 14. 31.
[f] Heb. *non innocens erit:* Exodi. 20. 7.
[g] Heb. *filis filiorum.*
[h] Heb. *labiis:* *sic deinceps.*
[i] Heb. *falsitatis.*
[k] Heb. *labia gratiæ.*
[l] Heb. *dominus sui: sic sup.* 1. 19.
[m] Heb. *percutere.*
[n] Heb. *justificat.*
[o] Heb. *improbat.*

ANNOTATIO.

2 PLena mactatis] *id est, lautissimarum epularum locus, ac vino abundantium, quo invalescente contentiones fervent.* 2 Servus intell.] *id est, prudentia infimos extollit, summos verò dejicit imprudentia.* Pudefacientem] *ut suprà* 10. 5. Inter fratres] *id est, hæreditatem cum fratribus adit, filis pudefacientis loco.* 3 Fusorium vas [*id est, omnia probant homines arte, præterquam hominum mentes; quas unus Deus scrutatur: Jirmeja* 17. 9. & 10. 7 Ingratus est] *si homo nihili (inquit) elegantes sermones & libero homine dignos, insuper ferre solet; quanto magis vir ingenuo & liberali animo sermones illiberales & vanos odisse debet?* 8 Velut gemma] *id est, munus corruptionis in constuprandis judiciis gratissimum est apud avaros judices; ac proinde facit, ut qui judicia corrumpit, optatum sibum consequatur.* Quocunque] *id est, ad quemcunque finem munus corruptionis oblatum sit, ut succedat ex sententia animi.* 9 Qui tegit] *id est, qui defectiones & offensas partium inter ipsas dissimulat, is optimus est amicitiarum conservator & conciliator.* Renovat] *id est, recordando refricat & offensiones instaurat.* Ducem] *ut suprà* 16. 28. 11 Nuntius crudelis] *id est, carnifex, aut qui quovis est administer judiciorum Dei in stultum non respicientem plagis.* 12 Occurrat] *id est, satius fuerit in hoc quàm in illud incidere: degravit ate autem periculi ab ursis vide* 2. *Schem.* 17. 8. & *Hosch.* 13. 8. 14 Laxat aquas] *id est perinde facit ac si ora flaxorum & emissaria reserarent, quibus exundet aqua, & abripiat quoscunque obvios: neque de integro obturandi & coercendi aquas facultatem habet.* Se se immisceat] *id est, fundatur, & exundet latius. quasi dicat, principiis obsta.* 16 Ecquare [*quasi dicat, nihil prodest stulto, imò miserum est manibus plenis esse, & animo nullo, aut planè vacuo: indignus est bonis, qui dedignatur sapientiam.* 17 Enascitur] *id est, emergit vis amicitiæ illius germanæ, quæ prius secundis rebus non fuerat explorata.* 18 Complodit] *ut suprà* 6. 1. & 11. 15. Ante amicum] *id est, levissimè, non expectans dum rogetur ab amico suo ut fidejubeat.* 19 Diligit] *id est, autor contentionum & inflammator rixosus diligit omne malum, cùm nullum malum non oriatur ex contentionibus.* Ampliat] *id est, quo magis procurat ut dissuadentur & disrumpantur amicitiæ contentionibus excitatis, eò majorem januam nequitiæ & defectionis aperit.* 22 Bene medicinam] *id est, bene afficit hominem totum, adeò salubris est.* Ossa] *id est, etiam intima & valentissima corrumpit.* 23 Improbus] *sive litigator dans munus de promptum e sinu suo, sive judex accipiens.* 24 Adest faciei] *id est, ipse vultus sapientis constans & placidus index est sapientiæ.* Oculi] *id est, oculi ipsi stultorum inconstantes & vagi sunt, adeò ut animorum instabilitatem indicent, & vacuitatem sapientiæ.* 27 Frigidus] *id est, moderatus, continens, sedatus animo, qui non præceps exardescit in iram; sed ab æstu animi prudenter cavet.*

CAPUT XVIII.

Obstinatorum mora, improbitatis fructus & sapientia, judiciorum æquitas in sermonibus & prudentia; susurronum pigritiæque damna, fiducia in deum fructus, confidentia in divitias & temeritatis effecta, patientiæ & prudentiæ bona maximè in contentionibus, linguæ usus, piæ uxoris utilitas, divitum paupertatis ratio, & amicitiæ necessitas exponuntur.

1 [a] PRO desiderio quærit [a] cerebrosus, [b] omnibus quæ sunt [c] immiscetur.

2 Non delectatur [d] stolidus intelligentia, sed [e] iis quæ existunt in animo ipsius.

[a] Heb. *dissavans se.*
[b] Heb. *in omni sapientia.*
[c] Heb. *revelabitur cordi suo: ipsi scripturæ proponitur.*

3 Adveniente improbro advenit etiam contemptus, & cum [d] ignominioſo probrum.
4 *Velut* aquæ profundæ *ſunt* verba oris viri præſtantis *enuntiata*; torrens eructans, *eſt* ſcaturigo ſapientiæ.
5 Accipere [e] perſonam improbi non *eſt* bonum, pervertere juſtum in judicio.
6 [f] Sermones ſtolidi ineunt contentionem, & os ejus [g] contuſiones advocat.
7 Os ſtolidi contritioni *eſt* ei, & labia ejus tendicula [g] vitæ ejus.
8 [h] Verba ſuſurronis ſimilia *ſunt verbis* eorum qui ſæpenumero contuſi ſunt: attamen ea deſcendunt [i] in penetralia ventris.
9 Etiam ſe gerens remiſſe in opere ſuo, [k] frater eſt [l] diſperdenti.
10 Turris [i] robuſta *eſt*, nomen Jehovæ; quò accurrens juſtus, in edito collocatur.
11 Subſtantia divitis *eſt tanquam* urbs [k] munita ejus, & tanquam murus editus in cogitatione ipſius.
12 Ante confractionem attollit ſe animus viri, anteit verò honorem abjectio.
13 Reſpondenti [l] aliquid, cùm nondum audierit: *id* [m] ſtultum *eſt* ei & ignominioſum.
14 Spiritus viri [n] ſuſtentat ægritudinem ipſius, ſpiritum autem fractum quis attollat?
15 Animus prudentis [o] poſſidet ſcientiam, & auris ſapientum quærit ſcientiam.
16 Donum hominis [p] in lato collocat eum, & ante faciem magnatum adducit eum.
17 [q] Juſtus *videtur* qui primus eſt in lite ſua; donec adveniente proximo ejus, perveſtiget illum judex.
18 Contentiones [r] ſubmovet ſors, & inter robuſtos dirimit.
19 [s] Frater defectione provocatus *firmior eſt* urbe munita, & contentiones *horum ſunt* ut vectis arcis.
20 Fructu oris [t] cujuſque ſatiatur venter ejus pro ventu labiorum ſuorum *quiſq;* ſatiatur.
21 Mors & vita *ſunt* [u] in poteſtate linguæ: [x] prout *quiſq;* amat uti ea, comedet fructum ejus.
22 [y] Conſequitur bonum, qui conſequitur uxorem; ut provehit benevolentia a Jehova.
23 Supplicationes eloquitur pauper, dives autem loquitur dura.
24 [z] Viro cui ſunt amici, colenda *eſt* amicitia: [a] Eſt enim amicus conjunctior fratre,

Sup. 21.2.
[d] Heb. *viro ignominiæ.*
Sup. 13.14.
[e] Heb. *vultum.*
Deut. 1. 17.
[f] Heb. *labia.*
[g] Heb. *animæ.*
[h] Heb. *domino diſperditionu.*
[i] Heb. *roboris* Pſa. 61.4. & 91.14. *ſup.* 10.15.
[k] Heb. *roboris* *ſup.* 16.18. & 15.33.
[l] He. *verbum ſive rem.*
[m] Heb. *ſtultitia eſt ei & ignominia.*
[n] Heb. *ſuſtentat.*
[o] Heb. *acquirit.*
[p] Heb. *in ſinum.*
[q] Heb. *juſtificatur.*
[r] Heb. *ceſſare facit.*
[s] Heb. *frater defectionis provocatus firmior eſt urbe munita.*
[t] Heb. *virl. ſup.* 12.13. & 13.2.
[u] Heb. *in manu. Infr.* 19.14.
[x] Heb. *vivo amicorum.*

ANNOTATIO.

1 Pro deſiderio] *id eſt, vir* αὐθάδης *pervicax, in ſenſu animi ſui conquieſcens, aliena conſilia ſpernens, ſeq; ab omnium conſortio & communicatione ſubducens, denique nihil non faſtidiens præ ſe, nihil procurat niſi prolubio.* Immiſcet ſe] *nimirum pro deſiderio rebus æquè alienis ac ſuis.* 2 Stolidus] *nimirum cerebroſus ille, & pervicax.* Iis quæ exiſtunt] *id eſt, omnibus quæ ipſi veniunt in mentem.* 4 Scaturigo] *id eſt, os ſapientis profundens & communicans largè ſapientiam.* 6 Contuſiones] *id eſt, ſibi accerſit malum: ut ſeq. verſu.* 8 Verba ſuſurronis] *id eſt, ſuſurro apud eos quorum pernicium machinatur, ſe quàm maximè abjicit, Deum & homines teſtatur, fidem implorat, & omnibus nervis contendit ut abjectiſſimus eſſe videatur ad tegendas fraudes ſuas, & concilianda fidem: ut Pſalm.* 10.10 In penetralia] *id eſt, cor ipſum tranſfigunt.* 9 Frater eſt] *id eſt, alter bonorum diſſipator eſt: propè tantundem facit, quantum helluones, nepotes, & patrimoniorum decoctores.* 14 Suſtentat] *id eſt erectum conſervat, & conſolatur in afflictionibus ejus.* 15 Poſſidet] *id eſt, ſita obtinet, ut eam ſibi adimi non ſinat ulla ægritudine aut malo.* Quærit ſcient.] *ſi ea amplius opus habet ad ſuſtentandum ſe.* 16 In lato colloc.] *id eſt, liberat eum ab anguſtiis, & evehit.* 17 Juſtus] *id eſt, quis primus cauſam ad judices defert, juſtam cauſa videtur agere, donec audiatur adverſarius & de lite cognoſcatur; aut, ſi nulla ſeſe offert cognoſcendi ratio, ſors litigantes dirimat, ſeq. verſu.* 19 Frater] *id eſt fratrum offenſorii ira ſunt acerbiſſimæ & violentiſſimæ quæ non citius domari poſſint, quam expugnari munita oppida; aut citius frangi, quàm vectes validiſſimi.* 21 Prout quiſque] *id eſt, ut ſeverit, ita metet: maledicentia quidem mortem, vitam verò bonus uſus linguæ.* 22 Conſequitur bonum] *videlicet cùm inde a creatione non fuerit bonum hominem eſſe ſolum, Gene.* 2 18. *ordinem autem verborum evidentiæ cauſa invertimus.* 24 Eſt enim amicus] *id eſt, inveniuntur amici, qui plus quàm fraternas amicitias colant: ut ſuprà* 17.17.

CAPUT XIX.

Integritatis laus, inconſideratæ vitæ reprehenſio, divitiarum pretium, & paupertatis uſus, falſitatis, elationis, in ſtolidos & ſervos indignitas, clementia, regia auctoritas, domeſtica mala a liberis & uxore obvenientia, pigritia, obedientia, miſericordia, liberorum inſtitutio, cogitationum a Deo præſtatio, beneficentia, reverentia Dei integra, ſatiorum informandorum ratio, filiorum inſtitutio, falſorum; teſtium malitia & pœna exponuntur.

1 MELIOR eſt pauper ambulans [a] integrè, [b] *dvite* perverſo labiis ſuis qui *quidem* eſt ſtolidus.
2 [b] Æquè cujus non dignoſcit animus quod non eſt bonum, ac præceps pedibus peccat;
3 Stultitia hominis pervertit viam ipſius, & [c] adverſus Jehovam indignatur [c] animus ejus.
4 Subſtantia addit amicos multos, tenuis autem ab amico ſuo diſjungitur.
5 Teſtis falſitatum non impunis erit, & conflator mendaciorum non proripiet ſe.
6 Multi precantur faciem ingenui, & quiſque amicus adhæret viro [d] munifico.
7 Omnes fratres [e] pauperis odio habent eum; [e] etiam qui amicus ejus *eſt, ſinguli* procul abſunt ab eo; [e] perſequenti verbis, non adſunt.
8 [f] Poſſidet animum, qui diligit [e] ſe ipſum, obſervat intelligentiam ad [f] conſequendum bonum.
9 Teſtis falſitatum non erit impunis, & conflator mendaciorum peribit.
10 [g] Non decet ſtolidum oblectatio, multò min[g] ſervum

[a] Heb. *integritate ſua.*
[b] Heb. *in ignorare animam non bonum.*
[c] Heb. *corſic deuseps. ſuprà* 14.20. *Infr. verſ.* 9.
[d] Heb. *dovi.*
[e] Heb. *animam ſuam.*
[f] Heb. *inveniendum. ſupr. ver.* 5. *Inf.* 30.22.

servum dominari in principes.
11 Intellectus hominis [g] longanimem efficit eum; & ornamento *est* ei, [h] præterire defectionem.
12 [i] Vt rugitus leonis juvenis, *est* indignatio regis: ut ros autem super herbam, benevolentia ejus.
13 [k] Ærumnarum causa *est* patri suo filius stolidus, [l] & stilla continua jurgia mulieris.
14 Domus & substantia possessio *est* [m] patria, [n] a Jehova autem *est* uxor intelligens.
15 [o] *Desidia* pigritiæ, quæ injicit altum soporem; & dolosa anima esuriet.
16 Qui observat præceptum, servat [p] seipsum; qui spernit vias suas [q] supplicio affectus morietur.
17 [r] Mutuat Jehovæ, qui gratiosè largitur tenui; & beneficium ipsius rependet ipsi.
18 Castiga filium tuum, dum est spes; & [s] ad perniciem ejus ne condonato animus tuus:
19 [t] Magnus esto irarum æstu, condonando multam: *dcens* te, si eripias, deinde amplius [u] mulctaturum.
20 Ausculta consilio, & accipe eruditionem; ut sapias [x] tandem.
21 Multæ cogitationes insunt animo cujusq; sed consilium Jehovæ ipsum stabit.
22 [y] Quod summè [z] desideret homo, *est* benignitas ipsius: at melior est pauper [a] viro mendace.
23 Reverentia Jehovæ [b] vitalis est: [c] nam satur *præditus ea* commoratur, nec visitatur malo,
24 Abditam habet piger manum suam [d] in sua manica, etiam ad os non reducit eam.
25 [e] Si derisorem percutias, fatuus fiet astutus: & corripiendo prudentem, intelliget scientiam.
26 [f] Devastat patrem, fugat matrem; filius [g] pudefaciens, & afficiens probris:
27 [h] Desine, fili mi, ut auscultes eruditioni, aberrare a sermonibus scientiæ.
28 Testis nequam deridet jus: [i] adeò os improborum absorbet iniquitas:
29 Parata sunt in derisores istos judicia, & contusiones tergo stolidorum.

[g] Heb. *prolonget iram ejus.* *Sup.* 16. 32. *Sup.* 16. 14. & 15.
[h] Heb. *ærumna.* *Sup.* 17. 25. *Infr.* 27. 15.
[i] Heb. *patriæ.* *Sup.* 18. 22. *Supra.* 10. 4. & 5. & 13. 4.
[k] Heb. *animæ suam.*
[l] Heb. *ad morte afficere eū: infinitivus pro nomin.*
[m] Heb. *additurum* mulctam.
[n] Heb. *in extremitate tua* *Supr.* 16. 1. & 9.
[o] Heb. *desiderium hominis.*
[p] Heb. *ad vitam.* *Infrà.* 26. 15

ANNOTATIO.

1 Divite] *Eclipsis contrarii supplenda ex comparatione membri oppositi: vide Gene.* 18. 19. 2 Æquè] *id est, quemadmodum sibi malè consulit qui non respicit ad pedes, ut discernat itur commodum ab incommodo; ita etiam peccat, qui animo inconsiderato fertur non secernens bonum a malo: cujus inconsiderati animi consequentia exponitur ver. sequente.* 3 Adversus Jehovam] *id est, non sibi, sed Deo attribuit casum suum: ut qui inconsiderati offendit, arguit lapidem.* 7 Etiam qui] *id est, qui non oderunt quidem: sed tamen amicitia, quam verbo ostendunt, fructum nullum egenti afferunt: gradatio, ut Iobi* 6. 15 *& seq. &* 19. 12. *& seq.* Persequenti verbis] *id est, quantumvis illos verbo & precibus sollicitet.* 8 Possidet animum] *id est, pauper & afflictus si amas salutem tuam, non propterea animū abjicit, sed patienter possidet animam tuam, Luc.* 21. 19 10 Non decet] *id est, stolido conveniunt flagra, supra* 10. 13. *&* servitus servo] *non autem deliciarum copia, aut dominatio; quibus uti nesciunt.* 11 Præterire defectionem] *nimirum cum aut dissimulari bona fide potest, aut ex usu & necessitate futurum est: quo argumento exempla Davidis proponuntur* 2. *Schem.* 3. 39. *&* 16. 10. 12 Ut rugitus] *id est, lethalis est illius indignatio, & vitalis benevolentia* 13 Et Stilla] *id est, virum familiam; exedit rixosa mulier, ut stillicidium lapidem.* 14 A Jehova] *singulari modo.* 15 Desidia pigritiæ] *id est, & pigri cessantes ab officio, & fraudulenti contra officium venientes judicio Dei punientur.* 16 Supplicio affectus] *hoc verbum, quia scriptura compositum est, ita visum est reddere* 17 Mutuat Jehovæ] *id est, Jehova beneficium pauperi collatum fert acceptum sibi.* 19 Magnus esto] *id est, quod si videbitur condonare pœnas meritas filio; salutem increpa gravissimè, & indignationem præ te fer in peccatum ejus, addita intermissione hac; te si eripias, id est, absolvas ab hac pœna merita, eò gravius demceps hoc nomine castigaturum, cùm in peccatum recidet; ut Deus fecit Exodi.* 32. 34 22 Quod summè] *id est, nihil est tamopere exspectandum homini, imprimis devito, quam ut ex animo bene faciat.* Viro mendace] *id est, divite beneficentiam denegante paupertatis specie, aut non ex animo conferente.* 23 Nam satur] *id est, vitam præsentem & futuram agit beatissimè: ut Psal.* 34, 10. *& supra* 14. 26. 24 In sua] *id est, piger ne tum quidem cùm opus est maximè, manum exerit extra os manica suæ, ut operi admoveat; sed illam adeò studiosè in ea continet, ut etiam cibum in os suum inseri patienter ferat. Manicam autem redditimus aforma gabbæ; cujus nomen per translationem videtur manicæ accommodari non ità hic & infrà* 26. 15. 25 Si derisorem] *id est, duobus modis instituuntur fatui ab alieno exemplo verberibus improborum, & verbo doctum: utrisq; bonum.* 26 Devastat] *id est filius sceleratus parentes everti bona; & eorum animos ita avertit a se, ut fugiant & exhorrescant ipsum.* Pudefaciens] *vide supra* 10. 5. 27 Desine] *id est, totum te dedito doctrinæ sanctæ: ac propterea animum & cogitationem avocato a rerum sermonumq; malorum consuetudine.* 28 Adeò os] *id est, quod iste ludificatur jus, certa malitia facit; quæ ipsum totum possidet, ac velut absorbet sermones ejus, ut nihil nisi iniquitatem crepent eructentq;. Quamobrem illorum supplicium sequente versu exponitur.*

CAPUT XX.

Ebriosorum, iras graves concitantium, pigrorumq; vitia exponuntur: improborum probitatem sermone & opere externo fingentium hypocrisis repudiatur; simplicitas coram Deo & hominibus commendatur; vigritiæ falsitatu in commercio, temeritatis, malitiæq; damna, prudentium consiliorum usus, impietatu in parentes, subitarum opum, ultionu falsitatis, ignorantiæ Dei, sacrilegii, mala à Deo & hominum judicio obvenientia, juventutis & senectutu ornamentum, improborumq; senectus ostenduntur.

1 DERISOR *est* vinum, tumultuosus potus inebrians: ideò quisquis oberrat in eo, non sapit.
2 Vt rugitus leonis juvenis, *est* terror regis: in quem excanduerit, peccaverit [a] in vitam suam.
[a] Heb. *animam suam.*

3 [b] Honorificum viro est superſedere a lite: quiſquis autem ſtultus eſt, immiſcebit ſe.
4 Qui propter hyemem piger, non arat; mendicabit in æſtate, cùm nihil adeſt.
5 [c] Ut aquæ profundæ, conſilium eſt in [e] animo viri; attamen vir [d] intelligens hauriet illud.
6 [c] Maxima pars hominum, prædicat quiſque benignitatem ſuam: virum autem [c] uſquequaque [f] veracem quis inveniet?
7 Conſtanter ambulans in integritate ſua juſtus, beatus eſt: beati filii ejus poſt eum.
8 Rex [c] inſidens ſolio judiciali, ventilat in [c] oculis ſuis omne malum.
9 Quis dicere poſſit, purificavi animum meum; mundus ſum a peccato meo?
10 [g] Diverſa pondera, diverſæque menſuræ; abominationi ſunt Jehovæ æquè utraque.
11 [c] Actionibus ſuis præbeat ſe cognoſcendum etiam puer, an purum & an rectum ſit opus ejus.
12 [c] Aurem audientem & oculum videntem, Jehova fecit æquè utrumque.
13 Ne diligito ſomnum, ut non efficiaris pauper; aperi oculos tuos, ſatiare cibo.
14 [h] Peſſimum eſt, ait emptor, ſed cùm [i] digreſſus fuerit, tum ſe ipſum laudat.
15 Eſt aurum & copia carbunculorum pretioſa: at inſtrumentum [k] pretioſiſſimum eſt labiorum ſcientiæ.
16 [c] Cape veſtem ejus, qui ſpopondit pro extraneo; & pro aliena ſponſionem, pigneare eum.
17 [c] Suavis eſt viro cibus fallitatis; ſed poſtea impletur os ejus ſcrupis.
18 Cogitationibus in conſilio confirmator, & prudentibus conſiliis gere bellum.
19 [c] Revelanti arcanum, qui ambulat cum detractione; & ei qui ſeducitur labiis ſuis, ne admiſceto te.
20 Maledicentis patri ſuo aut matri ſuæ, [c] extinguetur lucerna [l] in nigris tenebris.
21 Poſſeſſioni acceleratæ in principio, etiam fini illius non benedicetur.
22 [c] Ne dicas, rependam malum; [c] expecta Jehovam, & ſervabit te.
23 Abominationi ſunt Jehovæ [m] diverſa pondera; & lances [n] doloſæ non ſunt res bona.
24 A Jehova ſunt greſſus viri: [c] homo autem quid intelligit viæ illius?
25 [c] Tendicula eſt homini deglutire ſacrum, & [c] poſt vota requirere.
26 [c] Ventilat improbos rex ſapiens, poſtquam [c] convertit in eos rotam.
27 [c] Velut lucerna Jehovæ eſt anima hominis, qua perveſtigat omnia penetralia ventris.
28 [c] Benignitas & fides cuſtodiunt regem, & ſuſtentat benignitate ſolium ſuum.
29 [o] Ornamento juvenibus ſunt vires ipſorum, & [p] decori ſenibus canities.
30 [q] Strigiles ſunt pro malo livores, vulnus, & plagæ pervadentes penetralia ventris.

Heb. honor.
Heb. corde: & deinceps.
Heb. intelligentiæ.
Heb. multitudo hominis.
Heb. fidelitatum.
1. Reg. 8.46.
& Heb. lapis: & lapis. Deut. 25. 13. & 14. Sup. 11. 1. & 16. 11.
Sup. 6. 9. & ſeq. & 19. 15
a Heb. mali malis: vide. Gene. 9. 25.
i Heb. digreſſus ſibi: ut Gen. 11. 33.
k Heb. pretii.
Sup. 11. 13.
l Heb. in uli-gine tenebrarum.
Levi. 19. 18.
m Heb. Lapis & lapis: ut ſup. verſ. 10.
n Heb. dolo. Pſal. 37. 25. Supr. 16. 9.
Sup. ver. 5.
o Heb. ornamentum juventi.
p Heb. decus ſenum.
q Heb. abſtractio.

ANNOTATIO.

1 Deriſor eſt] *Id eſt, vinum ita ludificatur vinolentos, ut deriſores & tumultuoſi fiant; itaq; apud alios præbeant ſe ſe ridiculos.* 4 Cùm nihil] *id eſt, cùm ſe egentem videt, & vacuitatem ſolam reportat pigritiæ fructum.* 5 Ut aquæ] *id eſt, adeo profundè ſunt hominis cogitationes, ut nemo poterit eas, niſi ſpiritu hominis quieſt in ipſo. 1. Corinth. 2. 11. ſed eas tamen rimatur, obſervat, recognoſcit, & explicatur prudens, infrà verſ. 27.* 6 Uſquequaque veracem] *id eſt, qui quantum de ſe prædicat, tantundem bona fide præſtet.* 8 Inſidens ſolio] *id eſt, jus dicens exequitur: ſynecdochè.* Oculis ſuis] *id eſt, inſpectionem faciens ipſe, cognitionem habens, judicium ferens, & judicatum fieri curans, ſynecdochicè.* 11 Actionibus ſuis] *id eſt, nemo unquam ſit hypocrita, aliudve linguæ aut operæ ſimulet, & aliud geſtet animo; ſed inde a pueritia ſe totum ad veritatem & ſimplicitatem componat.* 12 Aurem] *etiologia ſuperioris verſus: veritas & ſimplicitas (inquit) colenda eſt animo & ſenſibus, nam Deus homini animum & ſenſus indidit, ac proinde cognoſcit eos penitus: ut Pſalmo 94. 7. & ſequentibus.* 13 Aperi oculos] *id eſt, invigila rebus tuis, & bene erit tibi.* 14 Peſſimum eſt] *id eſt, emptor ut merces minore comparet, linguam verſat & commaculat mendaciis dicens, peſſimum eſt tanti facere te mercem tuam; & tantiſper (quod aiunt) agnatur dum merces auferat; profectò verò ſibi mercatum ſuum gratulatur: ſed utcunque pretioſas merces comparaverit, nihil eſt labia ſcitu & ſanctu pretioſius, ſequenti verſu. Similiter autem de venditore dicendum eſt: qui itidem ut emptor, res ſuas pluris faciendo pretium oblatum averſatur dicens, hui, tantam rem tam parvi facere? quamobrem ſequent. verſus utrumque membrum apponitur, & aurum quo emptor merces comparat, & gemmæ quas venditor pretio accepto tradit.* 16 Cape veſtem] *id eſt, ab eo qui leviter ſe immiſcet negotiis alienis, & fidem ſuam interponit temerè, ne mutuito pignus exigere: nam ſi temerarius eſt in rebus ſuis, non ſapit in tuis: quod vulgo dici ſolet, Qui ſibi ipſi non ſapit, nec aliis ſapit: vide ſuprà 11. 15. neque pugnat documentum hic cum mandato Dei, Exodi. 22. 26. nam illic agitur de paupere fratre propter difficultates ſuas domeſticas mutuante, hìc autè de ſponſore temerario, qui ſi pauper eſt, non poteſt creditoribus ſatisfacere, ac proinde ſponſio illius accepta eſſe vetuit infrà 22. 26.* 17 Suavis eſt] *id eſt, primùm, quidè delectat verum falſitatis fructus ſed poſtea damnoſus eſt & exitialis: ut ſup. 9. 17. & ſeq. & 14. 12.* 19 Revelanti] *id eſt, conſilia ini cum ſapientibus: cave a malitioſis detractoribus, & ab imperitis futuliboſq; viris.* 20 Extinguetur lucerna] *id eſt, omni proſperitate privabitur, planè maledictus erit in hac & futura vita.* 21 Acceleratæ] *id eſt, celeriter comparatæ: nam non poſſunt opes celeriter, niſi ex vanitate comparari.* 22 Ne dicas] *id eſt, abſtine ab omni vindicta, & vindictæ ſtudio.* Expecta Jehovam] *id eſt, vindictam commitit Deo, dicenti, mea eſt ultio Deut. 32. 35. 24* Homo autem] *id eſt, etſi Deus ſingulis hominum paſſibus actionibuſq; moderatur; tamen infinita eſt hominis ignorantia, cum non intelligat, & oſcitantia, cùm non animadvertat rectificam & ſingularem adminiſtrationem illius.* 25 Tendicula eſt] *id eſt, laqueo mortis ſibi induit qui ſuis Deum offendit, rej ipſius aut ſacras aut conſecrandas avertendo, id eſt, tollendo quod ſani illius eſt, aut quod illi debetur retinendo.* Poſt vota] *id eſt, laborem in eo conſumere, ut retineantur res votivæ & promiſſæ Deo; Deut. 23. 21. & ſeq.*

stig. 26 Ventilat improbos] *id est, bonus rex improbos ferre non potest: sed quàm diligentissimè persequitur & exterminat, ut bonis colonus paleam & acus dispungit a tritico.* Convertit in eos] *id est, excussit, velut currente rota disentiuntur grana a paleis in trituratione: de hac tritura forma vide Jeschahh. 28. sub finem.* 27 Velut lucerna] *id est, Deus in hominu animo accendit lucem, qua res penitissimas introspicat: ac proinde regis sapientia animo præluces ut recognoscat improbos, terat, & ventiles: vide infrà 25. 2. 7.* 28 Benignitas & fides] *vide Psal. 101.* 30 Strigiles] *id est, mali gravissimu pœnu sunt coërcendi & in officio continendi: ut equis strigosis destringendis & cogendis refractariis strigiles, calcaria, & alia ejusmodi adhibentur. ut supra 10. 13.*

CAPUT XXI.

Potentissima Dei administratio justissimaq; inconsiderati animi, malè partarum opum improbitatis inconstantiæ causa mulierbriu, invidiæq; damna; documentorum & judiciorum usu, inhumanitatis pœna, bonorum via, injustitiæ, luxus, mulierbrium contentionum mala cum justi administratione comparata fructibusq; justitia & sapientiæ: superborum, pigrorum, impiorum, mendacium, perversumq; eventa proponuntur, & omnia sapientissimo, prudentissimoq; consilio Dei tribuuntur.

[a] Heb. cor. sic deinceps.

1 [a] UT scaphæ in rivis aquarum, [a] animus regis *est* in manu Jehovæ; quocunq; vult, inclinat eum,

supr. 16. 2.

2 Ut unaquæque viâ *suâ* vir rectus *videatur* in oculis ipsius; tamen perpendit animos Jehova.

3 [b] Exercere justitiam & jus, magis dilectum *est* Jehovæ quàm sacrificium:

[b] Heb *efferri oculorum, &c. infinitivus pro nominibus.*

4 [b] Elatio verò oculorum, & amplitudo animi; [c] aratio *denique* improborum, [d] peccatum *est.*

Sup. 10. 4. & 13. 4.

5 Cogitationes seduli, tantùm emolumento *sunt:* omnes autem præcipitis, tantùm ad egestatem.

[c] Heb. *opus thesaurorum.*

6 [e] Comportati thesauri lingua falsitatis, *est* vanitas impellentur: [f] *qui quærunt,* quærunt mortem.

Supra 10. 2. & 13. 11.

7 [g] Vastitas improborum diversabitur *apud* ipsos, quia renunt exercere jus.

[d] Heb. *volubilis est via viri, eclipsis: ut Gen. 9. 6.*

8 Quisquis [d] viâ *suâ* volubilis *est,* is [h] alienus *est* a puritate: purus autem, cujus rectum *est* opus.

[e] Heb. *id quæ domo consociationis.*

9 Melius est habitare [i] in angulo tecti, quàm cum muliere contentiosa, [e] & domo consociari.

sup. 19. 13.

10 Animus improbi [k] desiderat malum, non gratiosus videtur in oculis ejus proximus ipsius.

sup. 19. 25.

11 Cùm mulctatur derisor, resipiscit fatuus; & cum intelligentia imbuitur sapiens, percipit scientiam.

12 [l] Intelligentia imbuit justum a domo improbi, qui pervertit improbos in ipsorum malum.

13 Qui obturat autem suam a clamore tenuis; etiam ipse clamabit, sed non exaudietur.

supr. 17. 8. & 18. 16.

14 Donum in abdito, evertit iram; & munus [m] in sinu, çstum iræ vehementem.

15 Lætitiæ *est* justo facere jus, contritioni verò operariis iniquitatis.

16 Homo aberrans a via intelligentiæ, [n] in cœtu vitæ expertium quiescet.

17 [o] Vir egens *erit,* qui amat lætitiam; qui amat vinum & [p] ungentum, non erit dives.

[f] He. *egestatis* [g] Heb. *oleum, ut vers. 20.*

18 [q] Redemptio pro justo erit improbus, & loco rectorum perfidus.

19 Melius est habitare in terra deserti, quàm *cum* muliere contentiosa & indignabunda,

sup. vers. 9.

20 [r] Thesaurus desideratissimus & unguentum *est* in habitaculo sapientis: stolidus autem homo absorbet illud.

21 Qui sectatur justitiam & benignitatem; consequetur vitam, justitiam, & honorem.

22 [s] Civitatem potentium conscendit sapiens, ac dejicit robur fiduciæ ejus.

23 Qui observat os suum & linguam suam, conservat ab angustiis animam suam.

sup. 18. 21.

24 [t] Superbi, contumacis derisoris nomen est illi, qui exercet excandescentiâ *suâ* superbiam.

25 Desiderium pigri [u] morte afficit eum; quia renuunt manus ejus facere *quidquam.*

supr. 13. 4.

26 Totum diem [x] afficitur [k] desiderio; justus verò dat, [y] neque cohibet *manum.*

[h] Heb *desiderat desiderio.*

27 Sacrificium improborum abominationi *est;* quanto magis, [z] cùm scelerate offert illud?

supr. 15. 8.

28 [a] Testis mendaciorum peribit; vir autem [b] qui auscultat, in æternum loquetur.

supr. 19. 5.

29 [c] Obfirmat vir improbus faciem suam; rectus autem, ipse aptat viam quamque suam.

30 Nulla *est* sapientia, nulla que intelligentia, & nullum consilium, [d] ex adverso Jehovæ.

31 Equus aptatur ad diem prælii, sed Jehovæ *est* ipsa salus.

Psal. 3. 9. & 33. 17.

ANNOTATIO.

1 Ut scaphæ] *id est, est quidem animus omnium hominum gubernaculum suum, velut naves in mediis aquis, regantur corpora & actiones nostræ: tamen ne ipsorum quidem regum animus ex se ipso permoveatur, impellatur, subleviturque, sed Deus in singulorum animis veluti clavum tenet. Est autem hoc loco eclipsis, relictus sup. 5. 19.* 3 Exercere] *id est, magis Deus obedientiam quàm sacrificium, 1. Schem. 15. 22. & Jeschahh. 1. 10. & sequent. Hoschæ. 6. 6. & Micæ 6. superstitiosa vero, nefanda, & pharisaica impiorum justitia est abominationi, sequente versu.* 4 Aratio] *id est, quæcunque luxuriæ & pertinaciæ improbi operibus suis voluerunt.* Peccatum] *ac proinde sunt exosa Jehovæ: notissima.* 6 Comportati] *id est, malè parta malè dilabuntur, & suos auctores perdunt: ut sequente versu.* Qui quærunt] *eclipsis verbi per ara prosdocian repetendi in scripturis frequens: ut supra 17. 21. & infrà 25. 8.* 7 Vastitas] *id est, ipsa vastabuntur, perdurantq; malo suo cum thesauris suis.* 8 Alienus est] *supple a puritate, de qua sequentibus.*

tibus verbis: sic Jacobi 1.8. 9 In angulo] *id est, loco importunissimo subdito; ubi solis, ventorum, pluviæ, omnibus denique cœli injuriis sis expositus.* 10 Desiderat] *id est, flagrat invidia, & omnibus malè cupit præterquam sibi.* 12 Intelligentia] *id est, Deus judicia sua per se aut per administros suos perficiendo in improbi, in formas bonis.* 14 Donum] *& oblatum, & acceptum.* In sinu] *ut suprà 17.23.* 16 In cœtu vitæ] *id est, corruet ad mortem, in qua sistere gradum & in æternum manere compelletur.* Quiescet] *nimirum a sua aberratione, constructus vinculo mortis.* 17 Qui amat] *id est, quisquis sibi arrisit, genio indulget, & luxuriæ duo exempla sequentia docent.* 18 Redemptio] *id est, in malum quod justis comparatur, improbi decidunt; & quasi justorum redemptura essent, obtruduntur malo: ut suprà 11.8. justi verò ab angustiis liberantur.* 20 Thesaurus] *id est sapiens bona & ornamenta sibi abundè comparat, & conservat parta; quæ stolidus contra abliguris.* 22 Civitatem] *id est, præstat & superat sapientia robur: ut Ecclesiastæ 9.14. & duobus seq.* 24 Superbi] *id est, qui superbè sit, dignus est cui publicè superbiæ nota inuratur. Hanc autem interpretationem, ex fide antiquissimi codicis manu scripti de bibliotheca Illustrissimi Principis Palatini Electorum amplexi sumus.* 25 Morte afficit] *quas non advenit; ut dicatur suprà 20.4. contrà enim ardor est vita desiderium advenies; suprà 13.12.* 26 Desiderio] *tantum abest ut bona alius largiri possit.* Neque cohibet] *nimirum ab opere, ut piger facit: ac proinde comparat in diem quod det labore suo: ut Ephes. 4.28.* 27 Cùm sceleratè] *id est, scelerato animo, ut Balbham, Num. 23. & rationibus sceleratis interdictis, a Deo; ut Malachi 1.* 28 Testis mendax.] *id est, qui temerè mendacia pro testimonio dicit, & res incompertas inauditasque effutit.* Qui auscultat] *id est, auribus testis, etiamque oculatus; denique quisquis res compertas cognitasque testatur, synecdochicè.* In æternum] *id est, omni tempore & loco securè testari potest: figuratum dicendi genus, & hyperbolicum; ut Horatius, Servivi æternum qui parvo nescies uti.* 29 Obfirmat vir] *id est, improbus obstinatè libidinem suam, non officium curat, & pudorem omnem abjicit: contrà verò rectum officio incumbit, neglectisque omnibus studiis & perturbationibus carnis honori suo consulit: metaphora a viatoribus, quorum illi tumultuariè oberrant, hi verò circumspiciunt & comparant iter suum.* 30 Ex adverso] *id est, quæ cum sapientia intelligentia, cæsilióve Dei comparari possint, aut ei obsistere: ut sequentis versus exemplo demonstratur.*

CAPUT XXII.

Fama prædicatur non opibus, sed prudentia & timore Dei comparata juventutis institutio, divitiarum usus, superbia abdicatio, simplicitatis & gratiæ cura, inertia & scortationis malum, puerilis disciplina bonum, & mala ex avaritia studio provenientia exponuntur; deinde proposita nova doctrinæ commendatione subjiciuntur inscripta de non opprimendis infirmioribus, non adjungendis sibi iracundis, non exhibenda temeritate, neque movendo termino; sed diligentia ad legitimum opus adhibenda.

1 OPTATIUS est [a] nomen divitiis amplis, argento & auro gratia melior.

2 [b] Dives & pauper inter se occurrunt, efficiente hos omnes Jehova.

3 Astutus prævidens malum abscondit se, fatui autem [c] cranseuntes mulctantur.

4 Præmium mansuetudinis, reverentiæque Jehovæ; *sunt* divitiæ & honoris, & vitæ.

5 [d] Aculei, laquei sunt in via perversi: qui observat animam suam, procul erit ab eis.

6 Instrue quemque puerum [e] pro ratione viæ ipsius; etiam cùm senuerit, non recedet ab illa.

7 [f] Dives in pauperes dominatur: & servus fit, qui mutuatur a viro mutuante.

8 [g] Qui seminat iniquitatem, metet molestiam: & [h] virgâ excandescentiæ suæ deficiet.

9 [i] Bonus oculo, ipse benedicetur; qui dederit de pane suo tenui.

10 [k] Ejiciendo derisorem, simul exibit contentio; cessante autem litigio, etiam ignominia cessabit.

11 [l] Qui amat munditiem [m] animi; cujus ineſt labiis gratia, ejus amicus *est* rex.

12 Oculi Jehovæ custodiunt [n] scientiam, pervertit autem res perfidiosi.

13 [o] Dicit piger, Leo foris *est*, in medio platearum occiderer.

14 Ut fossa profunda, *est* os extraneorum; qui detestationi *est* Jehovæ, corruet illuc.

15 Stultitiam alligatam animo pueri, eam virga eruditionis amovebit procul ab ipso.

16 [p] Qui opprimit tenuem, ut amplificet [q] rem suam & qui dat diviti, tantum ad egestatem devenies.

17 [r] Inclina aurem tuam, & ausculta verbis sapientum; & [s] animum tuum adhibe ad scientiam meam:

18 Nam amœnum erit, si servaveris hæc [t] in ventre tuo; *si* comparentur pariter in labiis tuis:

19 [u] *Si* fuerit in Jehova fiducia tua; & quod notum facio tibi hodie, etiam tu *feceris*.

20 Nónne scripsi tibi [x] præstantissima *documenta posita* in consiliis & scientia,

21 Notum faciendo tibi quod certum est, sermones [y] veraces; [z] ut referas sermonibus veritatem, missuris ad te?

22 [aa] Ne diripias tenuem, eò quòd tenuis sit; neque conteras pauperem [bb] in porta.

23 Nam Jehova agit causam eorum, & rapiet rapientium eos animam.

24 Ne colas amicitiam cum [cc] iracundo, & cum [dd] furibundo ne congrediaris:

25 Ut non discas itinera ejus, & assumas tendiculam [ee] tibi ipsi.

26 Ne sis ex complodentibus [ff] manu, ex sponsoribus debitæ:

27 [gg] Si non sit tibi [hh] quod reddas, quare accipiet cubile tuum [ii] a te?

28 Ne moveto terminum [kk] antiquum, quem aptarunt majores tui.

29 Vidisti virum diligentem in opere suo? ante reges [ll] consistet, non consistet ante obscuros.

a Heb. *secundum os.*

Ipsi. 4.8.

b Heb. *cordis: sic deinceps.*

Sup. 15.19.

Sup. 7.25. & sequenti.

Sup. 13.24. & 19.18.

c Heb. *stii.*

d Heb. *cor appone.*

e Heb. *assendo Jehovam.*

f Heb. *ducum verba: simile suprà 8.6.*

g Heb. *veritatis.*

h Heb. *dominus ira.*

i Heb. *viro astuum.*

Sup. 15.18.

k Heb. *animæ tuæ.*

Sup. 6.1. & 11.15.

l Heb. *ad reddendum.*

m Heb. *a fac te.*

n Heb. *seculi Dens, 19.14.*

ANNO.

ANNOTATIO.

1 Nomen]*id est, fama & gloria, ut Ecclesiastæ 7.1.* 2 Dives]*in quo sua superioris documenti: non est (inquit) bonum constans in divitiis, aut malum in paupertate positum, commeant semper, ac veluti viatores, divites in pauperum locum, pauperes q. in divitum bona transeunt, autore & dispensatore Deo: sed prudentia, mansuetudo, & reverentia Dei, duobus seq. vers. nomen & gloriam comparat, quæ omnibus illa caduca divitiis longè anteponenda est.* 3 Transeuntes]*id est, temerè & imprudenter quocunque rapit animus esse inferentes, itaque subeuntes mala.* 5 Aculei]*antithesis superioris versus: ut prudentibus, mansuetis, reverentibusque Jehovam sunt opulentissimi honoris & vitæ; sic contrà perversos confodiunt durissimi infamiæ aculei, & mortis laqueis strangulant justo Dei judicio.* 6 Pro ratione viæ]*id est, omnino prouti ad vitam pie, juste, honestè, & legitimè transigendam informandus est, ut in rebus quæ ad Dei cultum, hominum societatem, singularia & officia pertinent.* 7 Dives]*cujus duo genera exponuntur vers. 8. & 9.* 8 Qui seminat]*id est, ut sementis, ita est messis.* Virga excandescentiæ]*id est, ut arrogantis sua indignatione flagellavit pauperes, ita flagellabitur, & consumetur flabello iræ Dei, quod sibi improbitate sua accersiverit.* 9 Bonus oculo]*id est, misericors atque beneficus.* 10 Ejiciendo]*id est, derisore præsente litigia excitantur ad ignominiam; absente verò cessant.* 11 Qui amat]*id est, hujusmodi hominem etiam reges studiosè adjungunt sibi, non ut derisorem ejiciant: quin etiam Deus ipse curat eum studiosissimè, seq. vers.* 12 Scientiam]*id est, scitam puritatem cordis, & gratiam labiorum.* 13 Dicit]*ad est, laborem fugit, pigritiam & sevet quibuscunque modis, & defendit eam.* 16 Qui opprimit]*id est, æque peccant qui ex impotentissimo detrimento sua emolumenta captant, & qui beneficia quæ in pauperes jure fuissent collatura avertunt ut ad divites transferantur: proinde utrisque maledicturus est Deus.* 17 Inclina]*horatio ad documenta hæc percipienda, & suavitate & utilitate eorum, vers. 18. & 19. & a præstantia, vers. 20. & 21.* 18 In ventre]*id est, in animo vel corde: metonymia.* 21 Ut referas]*id est, ut consulentibus te responsa certa & vera dare possis.* 22 Ne diripias]*sequentia documenta bona aut pluribus versibus fere continentur usque ad caput 25, quia singulis sua causa, aut eventa subnectuntur.* In porta]*id est, in judicio specie juris.* 27 Si non sit]*quasi dicas, qui pro alieno debitu spondet, se divitem, aut certè solvendo esse profitetur: quamolrem cùm ad diem solutionis ventum est, non potest se defendere exceptione legis Exordii 22.26. sed sponsione minimè præstita ita condemnatur, quasi posse ac nolis fecerit: quid ergo (inquit) adeò temerarius esses? vide suprà 20.16.* 29 Confitetur]*id est, dignus est qui confitetur; atq; etiam in pretio erit per benedictionem Dei.*

CAPUT XXIII.

Modestia apud principes adhibenda, avaritia, & avarorum convictu fugiendi, stultorum conversatione omittenda præcepta: termini non movendi, disciplina tradenda & accipienda, zelus sanctè emplectendi, sapientia colenda, commeationes fugiendi, parentum colendorum & obsequio recreandorum, & meretricis aversanda documenta proponuntur: ac postremò ebrietatis forma effictè traditur.

[a] Heb. *considerando consulera id quod ante te.*

1 QUANDO sedebis ad vescendum cum dominante, [a] diligenter considera quid propositurus sis tibi:

2 Alioquin inderes cultellum faucibus tuis, si [b] præditus appetentia esses.

[b] Heb. *dominus animæ.*

3 Ne afficiaris desiderio cupediarum ejus: est enim [c] cibus mendax.

[c] Heb. *mendaciorum.*

4 Ne fatiges te ut ditescas; a [a] prudentia tua desiste.

5 An facies ut involent oculi tui in eas? illico non sunt: nam [d] omnino comparant sibi alas; ut aquila avolat cœlum versus, *avolant.*

[d] Heb. *faciendo faciunt.*

6 Ne vescitor cibo [e] maligni oculo, neq; affectator desiderio cupediarum ejus:

7 Nam [a] ut æstimat *te* cum animo suo, ita ille *cibus tibi æstimandus* est: comede & bibe, dicet tibi; sed animus ejus, [e] non adhæret tibi:

[e] He. *cor non est ecum.*

8 Bucceam tuam quam comederis, [f] ipsam evomito, [g] ubi corruperis, res tuæ *erunt* amœnissimæ.

[f] Heb. *in auribus stulti. Matth. 7. 6. Sup. 22. 28.*

9 [f] Audiente stolido ne loquaris; nam spernet *te* cum prudentia dictorum tuorum.

[g] Heb. *seculi. Sup. 22. 23.*

10 Ne moveas terminum [h] antiquum, & agros [i] pupillorum ne invadas:

[h] Heb. *additur.*

11 [i] Nam vindex eorum fortis, ipse aget causa illorum contra te.

12 [k] Adhibe ad eruditionem animum tuum, & aures tuas ad sermones scientiæ.

sup. 13. 14. & 19. 18. & 22. 15.

13 Ne subtrahas a puero castigationem; cùm percusseris eum virgâ, non morietur;

14 Tu virgâ percutito eum; & animam ejus a sepulchro eripies.

15 Fili mi, si sapit animus tuus; lætabitur animus meus, etiam ego *lætabor*;

suprà 10. 1.

16 Et exultabunt renes mei, loquentibus labiis tuis recta.

17 Ne æmuletur animus tuus peccatores, sed [l] reverentes Jehovæ toto die:

[l] Heb. *viros reverentia Jehovæ.*

18 [a] Cùm enim sit [k] merces, utique expectatio tua non succidetur.

[k] Heb. *finis metonymicè.*

19 Ausculta tu fili mi, & sape: ac incede hâc viâ ex animo tuo.

20 Ne sis ex ebriosis vino, ex [l] commessatoribus *ingurgitantibus* carne sese:

[l] Heb. *comessatoribus carnis sibi.*

21 Nam ebriosus & comessator pauper fiet, & [m] pannunculos induit [a] dormitatio.

[m] Heb. *lacerit sup. 19. 15. supr. 1. 8.*

22 Ausculta patri tuo qui genuit, te; neque contemnas, cùm senuerit, matrem tuam:

23 Veritatem compara; [a] ac non vendito; sapientiæ, eruditionis, & prudentiæ.

24 [n] Valde exultat pater [a] justi, genitor sapientis lætatur de eo.

[n] Heb. *exultando exultat.*

25 Lætetur pater tuus & mater tua, exultétque genitrix tua.

26 Cedò, fili mi, animum tuum mihi; & oculi tui [a] vias meas studiosè custodiant:

supr. 1.

27 Nam fossa [a] profunda meretrix *est*, & puteus angustus aliena:

supr. 22. 14.

28 Etiam ipsa ut prædator insidiatur, & perfidos inter homines adjicit.

29 [a] Cui væ? cui chu? cui contentiones? cui

Jeschabb. 5. 2.

loquacitas? cui vulnera impunè? cui rubor oculorum *est*?

30 Immorantibus apud vinum, euntibus ad investigandum [a]*vinum* mistum.

31 Ne respicito vinum, cùm rubescit: cùm [o]exhibet in poculo [p]colorem suum, [q]continenter [q]movetur rectissimè:

32 [r]Tandem velut serpens mordebit, & [s]ut vipera pungetet:

33 [t]Oculi tui respicient alienas, & animus tuus eloquétur perversitates:

34 Et eris ut qui jacét [u]in medio maris, & ut qui jacet [u]in corona carchesii.

35 [x]Percutientibus me, *inquies, alii*ù non [x]grotavi, tundentibus me non sensi: quando expergiscar, pergam, requiram istud amplius.

Ephes. 5. 18.

[a] Heb. *dat.*
[p] Heb. *oculum vide Levit. 13. 5.*
[q] Heb. *itat ad rectitudinem: sic Cant. 6. 19.*
[r] Heb. *sine fine.*
[s] Heb. *in corde maris.*

ANNOTATIO.

1 Quando sedebis] *id est, cum principibus summisq; viris agens, judicium & prudentiam adhibeto, ut animum tuum temperes: nam hoc a convictu ratione ad omnem conversationem accommodandum est* πανταχοῦ. Quid propositurus] *id est, quem cibum sumpturus.* 2 Inderes cultell.] *id est, ipse tibi creares periculum mortis intemperantia tua.* 3 Cibus mendax] *id est, cupedia aulica suos homines decipiunt, quia convictu aulicus & gratia est instabilis.* 4 Prudentia tua] *videlicet hac carnali; quæ potiùs est diffidentia, cùm homo rapitur discendi studio.* 6 Maligni oculo] *id est, sordidi, præparci, & illiberalis viri, cui opponitur bonus oculus, supra 22. 9.* 7 Ut æstimat te] *id est, pluris facit cibum suum quàm te ipsum, ut sequentia hoc versu ostendunt: quamobrem vicissim oportet cibum illius nihili abs te fieri, ac potiùs tibi fastidiosum esse. sequent. versu.* 8 Ipsam evomito] *id est, quàm celerrimè compensato; & deinceps abilla, velut infecta & fastidiosa, abstineto: hyperbole.* Ubi corruperis] *id est, simulac depulerit à te istum convictum & conversationem, curabo isto tædio & vi vel latissimè metaphora a re medica, in qua usu est* ἐμετικὸν, *id est, vomitum concitantium, ad levandum stomachum.* 10 Pupillorum] *i. infirmiorii omnium, sine dolo hic.* 16 Exultabunt] *i. ex intimo animi affectu exultabo: nam renibus voluntatis sedem scriptura tribuit.* 18 Cùm enim] *id est, cùm certissimum & constantissimum præmium sit a Deo reverentibus se repositum, te quoq; fiducia eadem fretum convenit in sancto zelo pergere.* 21 Dormitatio] *ex crapula & ingluvie videlicet.* 23 Ac non vend.] *i. nullo pretio, nullâve ex causa abalienato a te veram sapientiam, &c.* 26 Vias meas] *id est, quæ ego doceo te: verbum autem Hebraicum studiosè custodire interpretati sumus compositæ significationis, quia in scriptura compositum est ex volendi & custodiendi verbo.* 27 Profunda] *id est, malum est lubricum, & vix evitabile in quo semel in illud barathrum & angustias abrepti sunt.* 29 Cui] *quæstio ænigmatica, cujus subjectio habetur ver. sequente; & documentum inde struitur, reliquis vers. sensus est ænigmatis; qui suam est vir idem quiritabundus, suspiriosus, rixator, loquax, plagis abundans, & rubicundus.* 30 Vinum mistum] *id est, insuetum quod bibatur, & temperatum ex regionis usu: ut supra 9. 2. & 5.* 31 Continenter movet.] *id est, speciem ambulantis in poculo exhibet, & fervet sua generositate atque exilit, quæ rectissima sunt generosi vini indicia.* 32 Ut vipera] *etymo sive notatione vocis adducis sic interpretamur: quia vipera non paris ova, ut alii serpentes, sed catulos justos excludit: quod indicatur hac appellatione.* 33 Oculi tui] *id est, impudicus, impurus, & perversus omnibus modis efficieris, si te dederis vino: ut proverbio dici solet, sine Cerere & Baccho friget Venus.* 34 In corona] *sive galea (ut Ammianus vocat) ubi maxima sentitur maris agitatio.* 35 Percutientibus] *id est, & eò quidem misteriorem te efficiet ebrietas, quòd tibi ipse de stupore corporis & animi gratulaberis; & (quod longè pejus est) te ipsum de industria provocabis ad continuandam & augendam lasciviam tuam.*

CAPUT XXIIII.

Maleficiorum aversatio, sapientiæ procuratio & usus, diligentia in difficultatibus alienis levandis & sapientia comparanda imperatur: afflictionum nostrarum modus, alienarum commiseratio, maleficorum instabilitas, reverentia Dei & magistratuum, efficiax reverentia tum publica tum privata erga nostros & exteros exponuntur: ac postremò pigri conditio figuratur.

1 NE æmulator [a]malignos, neque desideranto esse cum eis:

2 Nam vastationem meditatur [b]animus eorum, & molestiam labia eorum proloquuntur.

3 [c]Sapientiâ ædificator domus, & intelligentia stabilitor.

4 [d]Et scientiâ penetralia implebuntur, omni substantia pretiosa & amœna.

5 Vir sapens *est* cum robore, & virum scientem fortificat virtus:

6 Nam prudentibus consiliis geres [e]tibi bellum, & salutem *comparabis* amplitudine consiliariorum.

7 [f]*Nimis* altæ *sunt* stulto sapientiæ: [f]in porta non aperit os suum.

8 [g]Cogitantem malefacere, ipsum [g]scelestissimum vocant.

9 [h]Scelus [d]stulti *est* damnabile; abominandũ verò hominis derisoris.

10 [i]*Si* remisse te geras, tempore angustiæ [i]angusta *erit* virtus tua.

11 Eripe [k]raptos ad mortem; nam a declinantibus ad necem an cohiberes te?

12 [l]Si dicas, en, ignoramus hoc: nónne expédens animos ipse intelliget, & [m]qui custodit animam tuam ipse cognoscet, & reddet cuique secundum opus ipsius?

13 Comede fili mi, [n]mel, quia bonum est; & favum, dulcem palato tuo:

14 Ita cognoscito sapientiam *fore* animæ tuæ: si assecutus fueris; utiq; erit [o]merces, & expectatio tua non excindetur.

15 Ne insidiator, ô improbe, habitaculo justi; ne devastato accubitum ejus:

16 Nam *si* septies [p]cadat justus, [q]exurgit tamẽ: improbi verò corruunt [r]malo.

17 Cùm cadit inimicus tuus: ne lætator; cum ꝙ corruit, ne exultato animus tuus:

18 [s]Ut aspicientis Jehovæ in oculis non videa-

[a] Heb. *viros mali: supr. 23. 17.*
[b] Heb. *cor: sic deinceps.*
sup. 11. 14 & 15. 22. & 20. 18.
[c] Heb. *dominum sicle-rum.*
[d] Heb. *hominis stultitiæ, peccatum.*
[e] Heb. *finem ut sup. 23. 18. supr. 17. 5.*
[f] Heb. *me videat Jehova, & malum sit in oculis ejus.*

videatur malum, & convertat ab eo iram suam.
28 Ne sis testis temerè contra proximum tuum, aut 'fatuum agito labiis tuis:
29 'Ne dicito, quemadmodum fecit mihi, ita faciam ei; reddam isti viro secundum opus ipsius.
30 'Juxta agrum viri pigri transivi, & juxta vineam hominis [h] dementis:
31 Ecce autem, [i] assurrexerant in eo toto chamæleones: tegebatur superficies ejus urticis; & maceria ejus [k] lapidea destructa erat.
32 Quod videns ego, apposui animum meum; respiciens percepi eruditionem.
33 Pauculis somnis, pauculis dormitationibus', [l] paucula complicatione manuum cubando,
34 Interea advenit, ut viator expeditus, paupertas tua; & egestas tua, tanquam vir [l] clypeatus.

Sup.23.17. *Supr.13.9.* *Supr.6.10. & 11.*

[h] Heb. *destituti corde.*
[i] Heb. *ascenderat ille totus chamæleontibus: hypallage.*
[k] Heb. *lapidum.*
[l] Heb. *clypeo.*

ANNOTATIO.

3 Sapientia] *Antithesis superiorum versuum, ad quam demonstrandam imperativo utimur.* 4 Et scient.] *id est, cùm scienter administrabitur domus, omne genus benedictionum obtinebit.* 6 Tibi] *id est, bono tuo.* 7 Nimis alte] *id est, non potest sapientiam stultus pertingere, quæ tamen prudenti facilis est, supra 14.6.* In porta] *id est, in publicum consessum minimè vocatur, aut vocatus obmutescit stultitiæ suæ nomine.* 8 Cogitantem] *id est, qui verò incumbit malefitiis, publico judicio & communi consensu condemnatur.* 9 Scelus stulti] *conclusio duorum præcedentium versuum: longè iniquius ferre quæ à derisoribus & contemptoribus æqui boni, perpetrantur, quàm ea quæ stulti committunt: quia illa omnibus abominationi sunt; hæc verò etsi reprobantur, tamen non judicantur tanta atrocitatis esse. sic accipi vetem peccati ostendit antithesis; ut & peccatoris nomen, 1. Reg. 1.21.* 10 Si remisse] *id est, nisi sedulo & proximos tuos adjuveris, duobus versibus sequentibus; & tibi consulueris in comparanda sapientia, vet. 13. & 14. tandem pessimè futurum est tibi: quapropter age, incumbe documentis quæ sequuntur.* Angusta erit] *id est, quicquid virtutis habes tibi videberis, enarrabitur, erit, nihili cùm pervadet calamitas.* 11 Raptos] *id est, iniquè oppressos.* 12 Si dicas] *quasi dicas, ne putes tibi excusationem fore segnitiæ tuæ, obductu cautis ignorantiæ aut infirmitatis, quasi aut neseveru pessimè cum illis agi, aut rationem juvandi illos atque liberandi minimè tenueris: nam Deus judex ejusmodi est, qui perpendas intima corda, optimè cognoscat, & justissimè judicaturus sit.* Qui custodit] *a malo videlicet, quo devenit proximus tuus; tu autem ab eo liberaris, ut oppressis opitulerìs: sic Esteræ 4.13. & 14.* 13 Mel] *numerum sapientiæ, de qua seq. versu.* 16 Cadat] *in afflictiones scilicet, insidiantè & procurante te.* Exsurgit] *id est, resistuitur, & redintegratur à malo.* Malo] *id est, vel unico malo deficiunt disperuntq; : cum multis ac propè infinitis non frangatur justus, Isaiæ 5.12. & sequentibus.* 21 Cum variis] *id est, variantibus ac perfringentibus Dei suorum, Principum mandata, denique deficientibus vita sua immorigera à reverentia Dei & regis.* 22 Nam repentè] *ætiologia documenti de reverentia, primùm à malo contravenientibus accessuro, hoc versu; deinde à sapientum exemplo, versu sequente.* Oppressionem] *id est, momentum, quo futurum est ut ista duo hominum genera opprimantur.* 23 Etiam hæc] *id est, nam etiam sapientes reverenter Deum & regem colunt.* Agnoscere person.] *regressio ad præceptum ver. 21. quæ exponitur fructus usus, legitimæ reverentiæ Dei & regis, tum in publicis officiis, usque ad vers. 27. tum in privatis.* 25 Cujusque boni] *id est, ab omnibus viris bonis.* 26 Labia osculabitur] *i. omnes boni colent te, & sponte se subjicient tibi: vide Gen. 41.40.* Qui respondet] *id est, qui justè judicat.* 27 Apta] *id est, primùm prospice & cura res necessarias, ut sunt quæ foris afferuntur domum: deinde per commoditatem licebit colere domum tuam, & rebus non ita necessariis incumbere: quemadmodum de apibus narrat Plin. lib. 11. cap. 10.* 28 Fatuum agito] *huic verbo quod licenter à nomine ductum est & sine exemplo, novam interpretationem tribuimus; pro eo quod est, neque publicè neque privatim ita desipito, aut otium habeto à rebus tuis, ut in proximum tuum inveharis verbo, hoc & seq. versu.* 30 Juxta] *Apologus, spectans ad documentum versu 27.*

CAPUT XXV.

Officium regis in suos, & horum in regem exponitur, litigiorum modus & sermonum, reprehensionumq; commodè & modestè faciendarum & accipiendarum: usus amicitiæ, veritasq; officiorum erga amicos, & inimicos: fugiendæ detractionis & rixæ leges, boni sermonis fructus, adversitatum bonis evenientium a sceleratis indignitas, denique vanitas hominum honori suo vellificantium, & effrenatorum proponitur.

1 'ETIAM hæc proverbia Schelomonis *sunt* 'quæ contulerunt homines Chizkijæ regis Jehudæ.
2 'Honor Dei *est* abscondere rem, honor autem regum 'pervestigare rem.
3 'Ut cœlo altitudine, terræq; profunditate; ita animo regum non *sit* pervestigatio.
4 Ut auferendo scorias ab argento, prodit conflatori vas.
5 *Ita* auferendo improbum a conspectu

Supr.20.8.

regis, ſtabilitur juſtitia ſolium ejus.
6 'Ne arrogato tibi decorem coram rege, & in loco magnatum ne ſtato:
7 Nam melius eſt a dici tibi, aſcendè huc, quàm deprimi te coram ingenuo: 'quod viderunt oculi tui.
8 Ne prodito ad litigandum 'feſtinanter: ut non quod facturus eſſes, b 'tandem fiat tibi, 'afficiente ignominia te proximo tuo.
9 c 'Cauſam tuam age cum proximo tuo; ſed arcanum alterius ne retegito:
10 'Ne probro afficiat te qui audit, & infamia tua ſit d irrevocabilis.
11 'Velut mala aurea cum figuris argenteis, eſt verbum dictum e 'commodè.
12 'Velut monile aureum, & ornamentum ex inſigni auro; eſt reprehenſor 'ſapiens apud aurem auſcultantem.
13 'Ut frigus nivale tempore meſſis, eſt legatus fidus mittentibus ipſum: nam 'animam dominorum ſuorum reſtituit.
14 'Velut vapores & ventus, quibus non adeſt pluvia: eſt vir qui ſe jactat de dono 'falſo.
15 Longanimitate pellicitur ductor, & lingua mollis frangit g 'oſſeum.
16 'Mel inveniens h comedis quòd ſatis eſt tibi, ne ſaturatus illo evomas illud:
17 iStudioſè contine pedem tuum a domo proximi tui, ne ſaturatus tui odio habeat te.
18 Ut marculus, gladiúſque, ac ſagitta acuta; eſt vir teſtans contra proximum ſuum teſtimonium falſum.
19 'Ut dens fractus, & pes luxatus; eſt fiducia k in perfidum die angustiæ.
20 'Ut qui l imponit ſibi veſtem tempore frigoris, aut acetum nitro; ita eſt qui canit cantica apud animum malè affectum.
21 'Si eſuriat oſor tuus, ciba eum pane; & ſi ſitiat, da ei bibendam aquam:
22 'Nam velut prunas coacervabis ſuper caput ejus, & Jehova rependet tibi.
23 'Ut m cæcias gignit pluviam, ita vultum indignabundum lingua n ſimulantis.
24 Melius eſt habitare in angulo tecti; quàm cum muliere contentioſa, & domo conſociari.
25 Ut aquæ frigidæ erga animam feſſam, ita auditio bona e terra longinqua eſt.
26 'Ut fons calcibus conturbatus, aut ſcaturigo corrupta; eſt juſtus qui dimovetur coram improbo.
27 Comedere mellis plurimum, non eſt bonum; ita perveſtigare honorem ſuum, o inhoneſtum.
28 Ut civitas diſrupta abſque muro; ita eſt cuicunque non eſt imperium in ſpiritum ſuum.

k Heb. perfidi
l Heb. ornat ſe veſte. &c.
Exodi. 23. 5. Rom. 12. 20.
m Heb. virum Aquilonis.
n Heb. viri abſconſionis.
ſupr. 19. 13. & 21. 9.
Sup. verſ. 13.
ſup. verſ. 16.
o Heb. non honor.
ſupr. 16. 32.

ANNOTATIO.

1 Etiam hæc] *Vide ſuprà 1. 1.* Quæ contulerunt] *id eſt, ex variis ſcriptis decerpta in unum corpus redegerunt, ac fortaſſe ex actu publicis & commentariis rerum geſtarum Schelomonis: prout ſequentia apophthegmata bona ex parte ad ethicam & civilem adminiſtrationem pertinentia videntur oſtendere.* 2 Honor] *id eſt, gloria Dei eò maximè illuſtru eſt, quòd inſcrutabilia ſunt judicia, viæ imperveſtigabiles, incognita mens & conſilium ejus, Rom. 11. 33. ſed contrà Regis nihil eſt tam honorificum, quàm omnia penitus introſpicere, de ſingulis rebus cognoſcere, & in lucem proferre quæcunq; ad regiam dignitatis cognitionem pertinent, qua quanta ſit docetur ver. ſequente.* Perveſtigare] *& notam facere ſententiam ſuam judicando juſtè.* 3 Ut] *explicatio ſuperiorū documents de officio regis, quæ ſi dicas, infinita quodammodo eſſe debet regis ſolicitudo & imperveſtigabilis de cognoſcendis & ſapienter adminiſtrandis rebus: neque magis ab ullo homine definiri aut circumſcribi poteſt terminus verè regalis animi in perveſtigandis rebus, quàm cæli altitudo, aut profunditas terræ comprehendi.* 6 Ne arrogato] *hactenus de officio Principis: jam de officio ſubditorum in principes, & aliorum in alios. Hîc autem datur præceptum modeſtiæ: ut ſuprà 23. 1.* 7 Quod vident oculi] *id eſt, quod te communis experientia, & quotidiana exempla docent.* 8 Feſtinanter] *id eſt, inconſideratè litem ſuſcipiendo, vel agendo.* Tandem fiat] *ex lege Deut. 19. ſub finem. Eſt autem hîc eclipſis ejuſdem verbi, ut ſuprà 21. 6.* Afficiente] *id eſt, cùm te ignominioſæ calumniæ evicerit, verumq; peregerit.* 9 Cauſam tuam] *id eſt, pro eo ac potes, abſtinēto à proximo in jus vocando: fraternè illum accedito, cum eo rem perficito, & bonori ipſius conſulito. Matth. 5. 25. & 18. 15.* 10 Ne probro] *id eſt, ne tibi ipſi ignominioſum ſit, & proximo tuo: tibi quidem, quod ſummo jure ac potius ſumma injuria proximum proſequens dicteria inexorabilia & implacabilia: proximo verò, quod eadem opera afficietur infamia diuturna: quorum utrumque eſt ab humanitate alienum.* 11 Velut mala] *id eſt, pretioſiſſimum eſt ac jucundiſſimum: quemadmodum pretioſa ſunt opera ex auro & argento, figuris venuſtis & toru guttiſq; intercurſantibus diſtincta.* Commodè] *id eſt, aptè, habita temporis, loci, hominumq; ratione: ut Cicero lib 1. de oratore definit.* 12 Velut] *exemplum ſuperioris documenti a ſpecie reprehenſionum.* Sapiens] *id eſt, prudens, conſideratus, ac non ineptus, ut ibidem Tullius loquitur.* 12 Ut frigus] *id eſt, tam ſuavis eſt legatus hujuſmodi, quàm nivarium colum vel ſaccus æſtivo tempore ad refrigerandum adhibitus potus: quo veteres in regionibus illis calidioribus fuiſſe uſos hiſtoria omnes teſtantur.* Animam domin.] *quæ expectatione nuntii, velut gravis æſtus, prius confici videbatur.* 14 Velut] *id eſt, jactator chreſtologus, qui montes auri & argenti pollicetur & nihil efficit (ut ille Antiochus θεόσυλος propterea nominatus) eſt velut nubes ſine aquis: ut loquitur in Epiſtola Judæ verſ. 12.* 15 Oſſeum] *id eſt, duriſſimum & rigidiſſimum: ut Gene. 49. 14. Hujus autem rei exempla habentur Judic. 8. & 1. Schem. 25.* 16 Mel inveniens] *documentum de legitimo uſu amicitiæ per comparationem mellis: docet enim utriuſque uſum ſuavem ac mellitum eſſe, abuſum verò ſuavitatis.* 18 Ut marculus] *id eſt, omnibus modis pernitioſiſſimus eſt: ut exemplum eſt 1. Reg. 21.* 19 Ut dens] *id eſt, amicus incertus in re incerta cernetur: ut dens fractu aut pes elſus, cùm credendum vel ſuccedendum eſt.* 20 Ut qui] *id eſt, triſtitiam diſſolvit cantus: ut veſtes diſcutiunt frigus, & acetum diſſolvit nitrum; & quidem diſſolvit omnium maximè, quia eſt frigidiſſimum: hanc enim eſſe naturam nitri (quod terra quoddammodo ſpiritum eſt: ſucco calore condenſatum) docet Ariſtoteles lib. 4. meteorum, caput 6, & 7. muſica verò*

verò harmonia (quemadmodum etiam vini infrà 31.) usum istum esse docent exempla Schaülü 1. Schum. 16. 24. Elischabha, 2. Reg. 3. 15. & Darii regu, Danielu, 6. 19. 21 Si]*id est, benefac ei qui odio prosequitur te:* Matth. 5. 44. 22 Nam velut]*id est, benefaciens inimico, duo præstabis: primùm beneficiu vinces illius malum; deinde si non ipsi, saltem seres domino: quibus ex rebus hæc consectitura sunt, tum quòd beneficia tua illi velut pruna candentes videbuntur, sive ipse revocet sive obstirmet se; tum quòd Deus copiosam messem rependet tibi. Sit accommodanda esse hujus beneficentiæ consilia cum eventu offendit membrorū inter se comparatio. nam priore beneficii consilium exponitur, eventus Deo relinquitur, ac propterea reticetur, posteriore verò eventu ponitur, & reticetur consilium piorum. Est autem illud, ut gratiè ferant dominoq; etiamsi non esset ulla remunerationis, aut vitæ æternæ expectatio.* 23 Ut cæcias]*hunc ventum, quia Judæam perflat a superiore Assyriæ parte, quam scriptura Aquilonalem vocat, ita interpretantur; etsi ventus hic propriè inter Aqualonem & orientem situs est: nam scriptura non ita accuratè duodecim, sexdecim, aut triginta duos (ut nautæ) ventos observat; sed cœlum ventosq; in regiones duntaxat quatuor distinguere consuenta est. Hanc porrò cæcia naturam esse ut obliquè feratur, nubilusq; & pluvioſus sit, docet Aristoteles lib. 2. meteoron cap. 6. unde proverbium, Ut cæcias nubes.* 26 Ut fons]*id est, indignissimum est justum ab improbo perturbari, quemadmodum amœnum fontem corrumpi fertur iniquissimè: prout cavebatur duodecim tabulis, teste Frontino de aquæ ductibus lib. 2.*

CAPUT XXVI.

Inhonora stultorum conditio, inanis maledictio, supplicii in stultum & reprehensionis leges, ejusdem importunitas & imprudentia; arrogantis, ægri, turbulenti, fallacis, susurronis, & inimicis fingentis amicum conditio exponitur, cautio imperatur, supplicium denunciatur.

1 UT nix æstati, & ut pluvia messi; ita non convenit stulto honor.

2 Ut avicula errando, ut hirundo volitando; ita maledictio [a] immerita non adventura est.

3 Ut flagellum *adhibetur* equo, frænum asino; ita virga tergo stolidorum.

4 [c] Ne respondeto stolido secundum stultitiam ejus, [d] ne adæqueris ei tu quoque.

5 [e] Responde stolido secundū stultitiam ejus, ne sit sapiens in oculis suis.

6 [f] Quasi detruncet pedes *nuntio*; [b] ita violentiæ pœnam ebibet, qui mittit verba [c] per stolidum.

7 [g] Tollite [d] cothurnos a claudo, & sententiam *quæ est* in ore stolidorum:

8 [e] Ut qui applicat lapidem baliſtæ; ita qui præbet stolido honorem *facit*.

9 [f] Ut spina veniens in manum ebrii, ita *est* sententia in ore stolidorum:

10 Ut plurimùm dolore afficit omnes *ebrius*; ita [g] mercedem dans *sibi* stolidus, etiam mercedē dat transeuntibus.

11 [h] Ut canis redit ad vomitum suum, ita stolidus iterat stultitiam suam.

12 Vidisti virum sapientem in oculis suis? expectatio *est* de stolido *melior* quàm de illo.

13 Dicit piger, immanis leo *est* in via; leo *est* inter plateas:

14 Ut janua circumagitur in cardine suo, ita piger in lecto suo:

15 Abditam habet piger manum suam in sua manica, defetiscitur reducendo eam ad os suum:

16 Sapientior videtur piger in oculis suis, quàm [i] septem [k] revocantes ad rationem *ipsum*.

17 [l] Prehendit aures canis, qui transiens excandescit in lite non sua.

18 [m] Ut insaniens, qui jaculatur [n] malleolos, sagittas, & [o] lethalia:

19 Ita *est* quisquis decipit proximum suum; & dicit nónne ridebam?

20 Ut deficientibus lignis extinguitur ignis; ita cùm non *est* susurro, filet contentio.

21 Ut carbo ad prunas, & ligna ad ignem; ita vir contentiosus *est* ad accendendum litem.

22 Verba susurronis similia sunt *verbis* eorum qui sæpenumero contusi sunt; attamen ea descendunt in penetralia ventris.

23 [p] Ut [i] argenti scoria obducta teste, *ita* sunt labia prosequentia, & animus malus

24 Labiis suis aliud se simulat osor, cùm in medio sui disponit dolum.

25 [q] Quando gratiosam præbebit vocem suam, ne fidito ei: nam [r] septem abominationes insunt animo ejus.

26 [s] Tegitur odium deceptione, sed revelabitur malitia ejus [t] in congregatione.

27 Qui fodit foveam, in eam decidet; & [u] qui devolvit lapidem, in ipsum revertetur *lapis*.

28 *Vir* lingua fallace odit [k] quos attriturus est, & ore [l] blando perficit impulsionem.

a Heb. *gratis.*
Supr. 10. 13.
b Heb. *violentiam.*
c Heb. *per manū stolidi.*
d Heb. *crura, pro curalibus ornamentis, metonymicè.*
e Heb. *ut ligare, id est, qui gravem lapidem alligat quem baliſta imponat: synecdochè: est autē instrumentum projicito tēpore.*
Sup. 22. 13.
Sup. 19. 24.
f Heb. *reducentes rationem.*
g Heb *scintillarum* tela
h Heb. *mortia* instrumenta
Sup. 22. 10.
i Heb. *argentum scoriarū*
Lypallage.
Psal. 7. 16.
k Heb. *attorendos suos.*
l Heb. *mollis.*

ANNOTATIO.

2 Non adventura]*id est, in aërem abibit, ac non incidet in eum cui immeritò maledicitur.* 4 Ne respondeto]*id est, prudentiam adhibeto in sermonibus cum stulto; & diligenter observato tum quid, quando, quomodo respondeas, tum etiam quando non respondeas.* Ne adæqueris]*id est, imitemu stultitiam ejus, & æquè stolidus habearis.* 5 Responde] *altera sententia antithetos, quando sit respondendum stulto: cui adhærent sequentia documenta; de sermonibus illi minimè committendis, & retundenda ipsius arrogantia, adimendis q; cothurnis quorum nomine gloriatur.* 6 Quasi detruncet] *id est, tam sibi injuriam facit qui stolido sermones perferendos committit, quàm qui truncat nuntium. Nam neque stultus mandata, neque fractus cruribus iter institutum conficit.* 7 Tollite] *id est, ut loripedem rectè deridentes cothurnos induentem quibus ineptus est, & personam sive larvam abuenti detrahunt; ita etiam retegendus est, ac multò minus ferendus stolidus in superbo sermone suo; quem ille*

vel maximè ridiculum, tamen tot sententiis quot verbis abundare putat. 8 Ut qui]*id est, qui stoldi personæ aut verbis honorem habet indebitum, gladium porrigit manui furiosi, & ei quodammodo arma subministrat ad nocendum, eúmque confirmat in malo: perinde ac si quis lapidem aut missile quodvis grauissimum imponeret tormento illius qui temerè ejaculaturus esset.* 9 Ut spina]*s. non melius utuntur stultus verbis, quàm ebrius spinis; qui & se ipsum, & quosque obvios vino mentem abripiente ulcerat: quod sequens versus explicat.* 10 Mercedem dans]*id est plagas, quæ præmia sunt stultitiæ suæ, non tantùm sibi ipsi infligit; sed etiam eadem præmia cum alijs communicare cupit, quamvis immerentibus, ac nihil tale cogitantibus.* 11 Ut canis]*q.d. neque tamen, ut Phryx, sapit plagis; sed eòdem stultitiæ subinde recidit: simile vide 2. Pet. 2. 22.* 16 Septem]*id est plurimi: numerus finitus pro infinito, ut suprà 24. 16.* 17 Prehendit]*id est, malum accersit sibi, ut qui canem auribus prehensum irritat ad mordendum se.* 18 Ut insaniens]*id est, non majora faciendus est vir fallax & circumveniens amicum suum specie ludicra, quàm vir furiosus planè.* 23 Ut argenti]*id est, inimicus animo speciem amici officiosi præ se ferens, similis est testæ deargentatæ sicria.* 25 Quando]*lex de cautione a perfidiosis.* Septem]*ut suprà vers. 16.* 26 Tegitur]*hactenus de maleficiis & cautione: nunc de pœna ad fallaces perventura.* In congregatione]*id est, palàm & publicè.* 27 Qui devolvit] *sursum versus videlicet, ac velut in adversum montem.*

CAPUT XXVII.

Præsidentiæ gloriationis & stultorum indignationis malum; pia amicorum reprehensionis usus, saturitatis & inconstantiæ damna, amicorum usus, filiorum officium, prudentis & imprudentis comparatio, assentatoris malum rixosæ, mulieris, consuetudinis & officiorum usus, humani vultus & animi instabilitas, stultitiæ vis indomita, & frugalitatis in re domestica præstantia exponitur.

Jacobi 4. 13 & seq.

1 NE glorieris de die crastino, quia nescis quid pariturus sit dies.

2 Laudet te *os* extranei, non autem os tuum; alienus, non autem labia tua.

3 Gravitas lapidi *est*, & pondus arenæ; sed indignatio stulti grávior *est* duobus illis.

4 [a]Crudelitas æstuanti iræ *illius est* & exundatio iræ: & quis consistat coram invidia *illius*?

5 Melior *est* correptio manifesta, amore [a]occulto.

Psal. 141. 4. & 5.

6 [a]Fidelia *sunt* vulnera amici: [a]deprecanda verò oscula osoris.

7 Anima saturata calcat favum; animæ verò famelicæ omne amarum dulce *est*.

8 [a]Ut avicula *quæ* errat a nido suo; ita *est* vir qui erraat a loco suo.

9 *Ut* unguentum & suffitus lætificat animum: ita [a]dulcedo amici sui *quemque*, magis quàm consilium [a]proprium.

[a] Heb. *animæ suæ.*

10 Amicum tuum & amicum paternum tuum ne derelinquito, [a]domumq; fratris tui ne ingreditor tempore calamitatis tuæ: melior est vicinus [a]propinquus fratre longinquo.

11 Sapefili mi, & [a]lætifica animum meum: ut [a]respondere possim ei qui exprobraturus esset mihi rem *aliquam*.

Supr. 22. 3.

12 Asturus [a]videns malum abscondit se; fatui transeuntes mulctantur.

Supr. 20. 16.

13 Cape vestem ejus qui spopondit *pro* extraneo, & pro aliena spondentem pignerate eum.

14 [a]Ei qui benedicit amico suo voce magna manè, tempestivè surgendo, maledictio imputabitur ei.

15 Stilla continua tempore imbris vehementissimi, & mulier [b]contentiosa æquæ sunt inter se.

[b] Heb. *contentionum.*

16 [a]Abscondentium eam *quisque* absconderit ventum: ut unguentum dexteræ ipsius [a]proclamat, *proclamabit illa.*

17 [a]Ut ferrum ferro acuit *vir*, ita virum [a]acuit facies amici sui.

18 Ut qui custodit ficum, comedet fructum ejus; ita qui observat dominum suum honorabitur.

19 Ut in aquis facies faciei obversatur, ita [c]animus hominis unius alteri.

[c] Heb. *cor hominis homini sic deinceps.*

20 Ut sepulchrum & perditio non satiantur; ita oculi hominis non satiantur.

21 [a]Fusorium vas argento, & catinum auro; denique *adhibet* vir *rem quamque* ex [d]præscripto laudationis ejus:

[d] Heb. *ore.*

22 *Sed* si contunderes stultum in mortario [e]cum mola pistillo, non recederet ab eo stultitia ejus.

[e] Heb. *in medio molarum.*

23 [a]Diligenter cognosce præsentes pecudes tuas, appone animum tuum ad greges:

[f] Heb. *cognoscendo cognosce faciem pecudis.*

24 [a]Nam non *est* in seculum robur, & an coronamentum futurum est in [g]quamque generationem?

[g] Heb. *generationem & generationi.*

25 [a]Simulac prodiit fœnum, & conspicua est tenera herba; colliguntur herbæ montium.

26 Agni erunt ad vestitum tuum, & [a]pretium agri hirci:

27 Insuper quantum satis erit lactis [b]caprini ad cibum tuum; ad cibum familiæ tuæ, & [i]victui puellis tuis.

[b] Heb. *caprarum.*

[i] Heb. *vitæ.*

ANNOTATIO.

3 Gravior est]*id est, minus ferri potest: ut sequens vers. exponit.* 4 Crudelitas]*q.d. omnia illius studia neque modum neque finem habent, donec ipsum autorem perimant: Ijobi 5. 2.* 5 Occulto]*id est otioso, cessante ab amicitiæ officiis.* 6 Fidelia sunt]*id est, tutum est, ac proinde expetendi, ut amicus ab amico reprehendatur etiam gravissimè: quod hyperbolicè significatur vulnerum appellatione.* Deprecanda] *quæ sunt infida & ad pernicium spectantia: ut habentur Joabi exempla 2. Schem. 3. 27. & 20. 9.* 8 Ut avicula]*id est, qui temere sedes mutat, & conditionis suæ non acquiescit, sed nova consilia suscipit non benè explorata voluntate Dei & vocatione sua; is non magis sapit aut conflat sibi quàm avicula.* 9 Dulcedo]*id est fructus consiliorum communicatio: sic accommodare dulcedinis vocem consilijs in scriptura receptum est. ut Psal. 55. 15.* 10 Domumque fratris]*videlicet potius quàm amici domum, qui omni*

omni tempore diligit: ut suprà 17.17. & 18. 24 Propinquus]*id est, qui præstò semper est & velut ad manum, ut difficultates tuas sublevet.* 11 Lætifica]*sapientiâ animi tui & prudentiâ instituens in honestate vitam: quibus modis liberi sint parentibus lætitiæ & honori: suprà 10.1. & 23. 24. & sequentibus.* Respondeam]*id est, tua ipsius vita confirmem, quàm bene functus sim officio parentis boni.* 14 Ei qui] *id est, assentator fallax, qui officia sua singulis momentis fingit & prædicat, maledictus est: hîc enim assentatio uno simulati officii genere discribitur synecdochicè.* 16 Abscondentium] *id est, nulla ratione posset cohiberi malum istud, aut ignominia contineri, quin pervagetur in aures omnium; cuius ventum pugno detinueris, aut odorem unguenti compresseris, ne ad alios perferatur, quàm ignominiam hanc averteris ne latè diffundatur.* Proclamat]*id est, tanta vi se prodit, ac si quis clamet: metaphora. Est autem hîc ellipsis ejusdem verbi, ut suprà 21.6.* 17 Ut ferrum]*id est, amicus amici consuetudine præsentiâque informatur, augescit, ac veluti acuitur.* Acuit]*metaphora similitudinem accommodans, cujus habetur assa. sinu altera, Gen. 4.22.* 19 Ut in aquis]*id est, animus quidem hominis indicatur vultu: sed tamen ita multiplex est & instabilis vultus, ut tantùm quodammodo internoscere possis alter animum alterius; quemadmodum in aqua fluctuante atque instabili imago faciei humanæ varia & contortis modis tantùm effingitur.* 20 Oculi hominis]*id est, concupiscentia ocularum, sive animus oculo utens admissarius: synecdoche.* 22 Fusorium vas]*hic versus cum sequente conjungendus est hoc sensu: est suis singulis rebus & instrumentis usus, suaq; ad usum adhibendæ ratio: purgantur aurum & argentum suis modis, omnia denique humana arte suo justo & laudato usui aptantur; sed filiolum purgandi, aptandi, informandiq; nulla ratio est.* 23 Diligenter cognosce]*id est, res tuæ familiari atque domesticæ industriam diligentiam adhibeto coram.* 24 Nam num]*id est, putarèsne opes tuas tibi velut affixas esse, neque posse aruisti unquam a facultate tuâ? imò verò lubricæ sunt & fluxæ, quantumvis magnæ atque gloriosæ: propterea convenit te diligentiam in conservandis illis & administrandis adhibere, idq; coram; non autem segniter in aliena opera conquiescere.* 25 Simulac] *exemplum præceptorum domesticorum a re rustica, cujus fructus seq. versibus exponitur.* 26 Pretium agri]*id est, copiosissimè sobolescent, atque adeò suppedit abunde pretium comparandi agri & ampliscandi possessiones tuas.*

CAPUT XXVIII.

Conscientiæ effectus; improborum publica & privata instabilitas judiciáque perversa; integritatis in paupertate & obsequis fructus, usura, improbitatis, arrogantia, & affinis administrationi eventa; respiscentiæ & timoris Dei commodum; tyrannidis conditio, homicidarum aversatio, frugalitatis & diligentiæ studium benedictionibus junctum; corrupti judicii, subitarum divitiarum, filii consumacis, præsidentis viri, maleficiorumq; eventa in privata & publica administratione exponuntur, & contrà.

Levit. 26.17 & 36. & Deut. 28.7. & 25.

1 FUGIUNT improbus *quisque*, nemine persequente: justi autem *sunt* similes juveni leoni confidenti.

2 [a] Ubi defectione laborat regio, multi *sunt* principes ejus: ubi autem homo *est* prudens & peritus, ita prorogat *principatum Princeps.*

[a] Heb. *in defectione regionis.*

3 Vir pauper qui opprimit tenues, *similis est* pluviæ everrenti, adeò ut desit cibus.

4 Qui derelinquunt legem, laudant improbos: at qui observant legem, [c] miscent *prælia* cum illis.

[b] Heb. *mali.*

5 Homines [b] dediti malo non animadvertunt jus; quærentes autem Jehovam animadvertunt omnia.

[c] Heb. *in integritate sua, quàm perversus duabus viis.*

6 Melior est pauper ambulans [c] integrè; quàm perversus [d] viarum alterâ, quamvis sit dives.

suprà 13.22

7 Qui custodit [d] legem, filius est prudens; qui autem se consociat comessatoribus, ignominia afficit patrem suum.

8 Qui auget substantiam suam usura & fœnore, gratioſè largituro tenuibus congregaverit eam.

9 Qui avertit aurem suam ab audienda lege, etiam oratio ejus abominationi *est.*

suprà. 26.27. supr. 11.10.

10 Qui seducit rectos in viam malam, in [e] foveam suam ipse decidet; integri verò possidebunt bonum.

[d] He. *surgendo autem impro-bos: sic infrà. vers. ultimo.*

11 Sapiens videtur in oculis suis vir dives, sed tenuis prudens [e] perscrutatur eum.

12 [f] Exultantibus justis amplus est ornatus; [d] erectis autem improbis pervestigatur homo.

13 Qui tegit defectiones suas, non prosperabitur; qui verò fatetur & derelinquit, afficietur misericordia.

14 Beatus homo, qui admodum [e] pavet jugiter; qui autem obdurat animum suum, ruet in malum.

sup. 14.16.

15 [f] Ut leo rugiens & ursus discursans, *est* dominator improbus in populum tenuem.

16 Antecessor carens [g] omni intelligentia, & multus oppressionibus [h] *decurrabis*: qui autem odit quæstum, prolongabit dies.

[e] Heb. *intelligentiæ.*

17 [i] Homo oppressus propter sanguinē [k] hominis; ad foveam usque fugiat, ne sustentanto eum.

[f] Heb. *animæ*

18 [l] Qui ambulat integrè, servator: qui verò perversus est [m] altera viarum, corruat [n] in ea.

sup. 14.11.

[g] Heb. *duabus viis: ut supr. ver. 6.*

19 Qui colit tellurem suam, satiatur cibo: qui verò sectatur *homines* vanos, satiatur paupertate.

[h] Heb. *in una supr.* 12.10.

20 Vir [o] optimæ fidei amplus *est* benedictionibus; at præceps ad ditescendum non erit impunis.

[i] Heb. *fidelitatum.*

supr. 20.21.

21 Agnoscere [p] personam non est bonum: [q] nam propter bucceam panis deficeret vir.

[k] Heb. *vultū* supr. 18.5. & 24.23.

22 Accelerat ad substantiam *parandam* vir [r] malignus oculo, sed ignorat inopiam obventuram sibi.

supr. 20.21.

[l] Heb. *post me.*

23 Qui corripit hominem [s] ut [t] sequatur me; gratiam consequetur potiùs, quàm [u] qui blanditur linguâ.

[m] Heb. *qui mollit linguam: ut supra 2.16.*

24 Qui [x] diripiens patrem suum, aut matrem suam dicit, non *est* defectio; socius est viro [y] interfectori.

[n] Heb. *corruptorius: ut Exod. 12.23. suprà. 13.10.*

25 [z] Amplus animo suo, miscet contentionem: qui autem confidit Jehovæ, pinguis efficietur.

[o] Heb. *Latus.*

26 Qui confidit [a] animo suo, est stolidus; qui autem

[p] Heb. *corde*

autem ambulat ¶ sapienter, is eripiet se.
27 Ei qui dat pauperi, non erit egestas; occultans verò oculos suos, amplus erit maledictionibus.
28 Erectis improbis abscondit se homo; sed pereuntibus illis augentur justi.

supra. ver. 12.

ANNOTATIO.

2 Ubi defectione] sensu est; cùm in Republica aut reges principes, viri, aut populus, aut utrique simul desciscunt ab officio suo, frequentes mutationes oriuntur: sed ubi aut utrique simul in officio permanent, aut ab una tantùm parte, principum popularibusve, unus aliquis vir prudens & peritus sua autoritate utrosque aut certè partem alteram moderatur, status manet diuturnior. Exemplum vide 2. Schem. 20. 16. & sequentibus. 4 Miscent prælia] id est, non tantùm damnant, sed etiam re ipsa oblectantur. 5 Quærentes] id est, spirituales judicant omnia. 1. Corinth. 2. 15. 6 Viarum altera] id est, dextera, aut sinistra; sive ea quæ per excessum discedit ab integritate, sive ea quæ per defectum aberrat; ut omnis virtus duobus extremis vitiis circunclusa est: sic infrà ver. 18. viarum nomen accipitur synecdochicè. 7 Legem] id est, Dei præsentúmque doctrinam, quos obsequio suo honorat: ut suprà 10. 1. 10 Foveam suam] minarum quam ipse alii paravit; ac proinde bonum, quod ab alio avertere tentabat, minimè obtinebit. 11 Perscrutatur eum] non ex specie tantùm judicat, ut divites facit; sed etiam ex doctrina Dei insipientiam divitis præsidentis optimè potest cognoscere. q. d. dives non se ipsum, sed res suas scrutatur; & se ex illis æstimat: prudens verò, etiam si pauper sit, & se ipsum scrutatur & dijudicat. 12 Exultantibus] id est, ubi imperium est penes justos, beati sunt omnes, & omni ornamentorum genere cumulati: dominantibus autem improbis nemo res suas securè possidet, aut ipse securus est; sed vi & fraude etiam res penitissimæ perquiruntur, ut prædæ sint improbo: vide ver. ultimo. 14 Pavet] i. ferio pavore ad confessionem peccati sui, & ad fugam ac resipiscentiam ultius semper abducitur: ut dixerat versu precedente, ex quo hic pavor circunscribendus est. 15 Ut leo] id est, tyrannus in populum tenuem infirmumque grassans, leones & ursos feritate sua superat. 16 Decurtabit] ecclipsis contrarii, ut dictum est, Genes. 18. 19. 17 Homo] id est, nemo homicidæ miseretur, aut privatè publicè ve soveto: ut Genes. 9. 6. & Exod. 21. 14. 18 Qui ambulat] exornatio superiorib. præcepts per antithesin. 21 Nam propter] id est, qui semel in judicio finem integritatis transiit, postea nulla reverentia aut honestate retinetur: sed corrumpere judicia non dubitat spe levissimi emolumenti. 22 Malignus oculo] ut suprà 23. 6. 23 Ut sequatur me] i. documenta Dei, quæ ego trado. 24 Diripiens patrem] id est, filium contumax, qui parentum facultates intervertens reprehensiones ludificatur, tam reus est capitalis criminis quàm si homicida esset. Deuter. 21. 18. 25 Amplus animo] i. qui sibi, ac non Jehovæ fidit, suscipiet rixas, quibus tandem conficietur: pius verò conquiescens in Deo, ditatur Dei benedictionibus; vide suprà 11. 25. 27 Oculos suos] numerum a paupere.

CAPUT XXIX.

Contumacium ruina, publicæ & privatæ administrationis effecta, corruptionis, assentationis, defectionis, negligentiæ in judicio, ludificationis, stultitiæ, inhumanitatis, stolidi status, inclinationis ad res falsas, & contra eventa exponuntur: amicitiæ verò, fidei, correctionis privatæ & publicæ fructus; indulgentiæ, iracundiæ, superbiæ, maleficii perpetrati, ac dissimulati, infidelitatis, impietatis &c. & contrà effecta ostenduntur.

1 [a] VIR qui sæpius correptus obdurat cervicem, repente confringetur ita ut non sit curatio.
2 Cùm augentur justi, lætatur populus: cùm autem dominatur improbus, suspirat populus.
3 Vir amans sapientiam, lætificat patrem suum; qui autem consociat se meretricibus [b] perdit substantiam.
4 Rex judicio stabilit regionem, [b] vir autem oblatis muneribus servientis destruit eam.
5 Vir qui blanditur amico suo, [c] rete pandit contra pedes ejus.
6 [d] Defectioni cujusque ineſt [e] tristis tendicula; justus autem cantat & lætus est.
7 Cognoscit justus causam tenuium, improbus [f] non animadvertit ut cognoscat.
8 Homines [g] derisores [e] inflammant urbem: at sapientes avertunt iram.
9 [f] Vir sapiens qui disceptat cum viro stulto; sive commoveatur, sive rideat, nulla tamen est quies.
10 Homines sanguinarii [f] oderunt integrum: recti autem quærunt [f] ipsum.
11 Totum spiritum suum profert stolidus: at sapiens [g] ponè reprimit [f] eum.
12 Dominatoris attendentis verbo falsitatis, omnes ministri [h] sunt improbi.
13 [h'] Rudis & industrii qui inter se occurunt, illuminat oculos amborum Jehova.
14 Regis qui judicat [i] fideliter tenues, ipsius solium in perpetuum stabilitur.
15 Virga & correptio dat sapientiam, at puer permissus [j] sibi pudefacit matrem suam.
16 [k] Cùm crescunt improbi, crescit defectio: justi verò casum eorum vident.
17 Castiga filium tuum, & quietem afferet tibi; dabit etiam delicias animæ tuæ.
18 Cùm non est [l] visio, nudatur populus: qui autem observat legem, ô beatum illum.
19 [m] Verbis non castigatur servus, qui intelligens tamen non respondet.
20 Vidisti virum præcipitem verbis suis? expectatio est de stolido *melior* quàm de illo.
21 [n] Qui delicatè educat a puritia servum suũ [o] tandem erit orbus liberis.
22 [p] Iracundus miscet contentionem: & [q] furibundus multus est defectione.
23 Elatio hominis deprimit eum, depressum autem spiritu sustentat honor.
24 [r] Qui partitur cum fure, odit se ipsum, & qui execrationem audiens: non indicat.

25 [s] Tre-

[a] Heb. *vir correptionum*
suprà. 11. 10. & 28. 28.
supr. 10. 1. & 15. 20.
[b] Heb. *vir oblationum.*
[c] Heb. *mala: ut Genes. 40. 7.*
[d] Heb. *diriſionis.*
[e] Heb. *ſuffiat i. ſufflando inflammant, ſynecdochicè.*
[f] Heb. *animam ejus: ſic infrà 24.*
[g] Heb. *in poſteriore.*
ſuprà. 14. 33. & 15. 2.
[h] Heb. *pauperis & viri induſtriarum*
[i] Heb. *in fide ſup. 20. 28. & 25. 5.*
ſupr. 13. 24. & 22. 15. & 23. 13. & 14.
Pſal. 91. 8. Maleaci 3. verſ. 19. & ſequentib.
ſup. verſ. 15. ſupr. 26. 12.
[k] Heb. *in ſe ſuo.*
ſupr. 15. 18.
[l] Heb. *vir ira*
[m] Heb. *dominus æſtus ira.*
ſuprà 15. 33. & 18. 2. Luc. 14. 11.

25 [a]Trepidus homo *sibi* ponit tendiculam: qui autem confidit Jehovæ, in edito collocatur.
26 [b]Multi quærunt faciem dominantis: verùm a Jehova *est* jus [c]uniuscujusque.
27 Abominationi *est* justis vir [d]iniquus, & abominationi improbo rectus via.

[a] Heb. *trepidatio hominis: hypallage.*
[b] Heb. *virl.*
[c] Heb. *unaquatuis.*
[d] Heb. *iniquitatis.*

ANNOTATIO.

1 Perdit substantiam] *Id est, si & facultates omnes, sententiæ hic; ac proinde tristitiam parentibus affert: suprà 5.9. & sequentibus.* 5 Rete pandit] *id est perinde facit ac si insidiaretur vitæ: ut Jesaiæ 3. 11.* 9 Defectione cujusque] *id est, suum cuique peccatum tandem malum & tristitiam affert: quia autem sibi bene sunt conscii & justitiam colunt, pacem & gaudium possident.* 7 Non animadvertit] *id est, neglexit.* 9 Vir sapiens] *id est, quocunque modo sapiens conetur stultum corrigere, nihil efficit tamen; sed ille inquieto animo permanet.* Commoveatur] *sapiens videlicet, hoc est severè, aut serio agat, nihil amplius præstat.* 10 Oderunt] *ideoq; aversantur; cùm rectis contrà requirant, quia amant, ut eum adjungant sibi.* 11 Eum] *nimirum animum suum. 1. continet quicquid habes in animo, ut suo tempore & loco proferat.* 13 Rudis &] *id est, duo sunt in hac vita hominum genera, alii rudes, imperiti & idiotæ sunt, ac veluti pauperes animi facultatibus; alii verò calliditate & fraudulentia: cumq; & humanæ societatis & privatorum negotiorum ratio postulet ut inter se occurrant; videndum est utrique ut coram Deo gerant res suas, & integrè ambulent; quo idem vitam utrique constulit, & adhuc præsentem lucem commodat.* 16 Cùm crescunt] *expositio quemodo filius sibi permissus pudefaciat parentes: malitia enim (inquit) cum ætate crescit, si flagro non expellitur: unde consequitur defectio, & postremò ruina insperabilis.* 18 Visio] *id est, doctrina Dei ex lege & prophetis prædicatio.* 19 Verbis] *utiliter, hoc est, nuda verborum castigatione non emendatur servus surdum agens, ac proinde hero non obsequens.* 21 Qui delicatè] *id est, qui servo indulget, dominum comparat sibi & familiæ suæ: qui tandem vel ipsos liberos extrudat miserè, aut etiam enecet. Hanc interpretationem ex R. Jehuda alii protulerunt: cujus exemplum est in Jarobhamo, & compluribus regibus Israëlis.* 24 Qui partitur] *id est, in se ipsum injurius est, non tantùm qui committit scelus, verùm etiam qui commissum dissimulat: vide Levit. 5 1.* 25 Trepidus homo] *id est, non securus de benevolentia Dei: vide suprà 28.14.* 26 Multi quærunt] *id est, meritò quidem adeuntur judices, sed in primis adeundus est Deus, in cujus manu est animus regis, suprà 21.1.*

CAPUT XXX.

Agur piorum fidem in Christum & abnegationem sui proponit ex verbo Dei: precationem adhibet de iis rebus quæ ad animum & corpus pertinent: detractione interdicit, reproborum genera explicat: deinde species insatiabiles, incognitas, hominibus intolerabiles. sapientes, & invictas in exemplum proponit: omnesq; ad humilitatem & modestiam hortatur.

1 [a]VERBORUM Agur filii Jake [b]comportatio: [c]dictum viri de Ithiele, [d]de Ithiele inquam & Ucale *sit.*
2 [a]Nam brutus sum [b]ex *quo* vir *sum*, nec *est* intelligentia [c]hominis mihi:
3 Neque didici sapientiam, aut [a]scientiam sanctorum novi.
4 [a]Quis ascendat cœlos & descendat? quis colligat ventum pugillis suis? quis liget aquas suo pallio? quis stabiliat ullos fines terræ? [b]quod *est* nomen hujus, & quod nomen filii ipsius? si noveris?
5 [a]Totus sermo Dei purgatissimus *est*, [b]cutum est recipientibus se ad ipsum.
6 Ne adjicito ad verba ejus; ut non corripiat te, [a]néve mendax esto.
7 [a]Duo peto abs te: ne prohibeas a me, [b]antisper dum vivo.
8 [a]Vanitatem & rem [b]mendacem longè amove a me: [a]paupertatem aut divitias ne des mihi; ale mè cibo demensi mei:
9 Ne [a]saturatus mendiar ac dicam; quis *est* Jehova? néve pauper factus furer, denique [b]abutar nomine Dei mei.
10 [a]Ne [b]insimules servum apud dominum suum; [c]ne maledicat tibi, & reus peragaris.
11 [a]Generatio *est quæ vel* patri suo maledicit, & matri suæ non benedicit:
12 Generatio munda in oculis suis, quamvis [a]a sorde sua non sit ablutæ:
13 Generatio cujus oculi quàm elati sunt, & cujus palpebræ extollunt sese:
14 Generatio cujus dentes *sunt* gladii, & cujus molares cultri, ad consumendum pauperes e terra, & egentes ab hominibus.
15 Præter hirudinem [a]*cui* duo sunt [b]rami, [a]præbe præbe; tria sunt insatiabilia, *imò* quatuor non dicentia ohe:
16 Sepulchrum, & [a]occlusa vulva; terra non satiatur aquis, & ignis non dicit ohe.
17 [a]Oculum qui subsannat patrem, aut spernit obedientiam matris; effodient corvi vallis, aut comedent eum [b]juvenes aquilæ.
18 Tria ista occulta a me, imò quatuor hęc nonuovi:
19 Viam aquilę in cœlo, viam serpentis in rupe; viam navis in alto mari, & viam viri in virgine.
20 Ita *est* via mulieris scortantis: [a]comedit, deinde abstergit os suum; tum dicit, non fum operata iniquitatem.
21 Sub tribus commovetur terra; imò sub quatuor, [a]*quæ* non potest ferre:
22 Sub servo, cùm regnat; & stulto cùm satur est cibo:
23 Sub exosa, cùm maritatur; denique *sub* ancilla, cùm hæres efficitur herę suæ.
24 Quatuor ista parva terræ; tamen sunt sapientia, apprimè sapientia:
25 Formicæ populus [a]infirmus; quæ comparant æstate cibum suum:
26 [a]Mures montani, populus invalidus; disponunt in petra domum suam:
27 Rex non *est* [a]locustis, tamen procedunt conseritæ omnes:
28 [a]Aranea [b]manibus prehendit, quæ *est* in palatiis [c]regalibus.
29 Tria ista [a]bene procedunt, imò quatuor bene

[a] Heb. *filii, ut Genes. 49 22.*
[b] Heb. *occlusio vulvæ.*
[a] Heb. *filii aquila.*
[a] Heb. *non robustus. Supr. 6.6.*
[b] Heb. *locusta, tamen procedit, &c. Enallage numeri.*
[c] Heb. *regii.*
[a] Heb. *bene facunt processum, bene facunt ambulando.*

bene ambulant.
30 Vetus leo robuſtiſſimus inter beſtias, qui non retrogreditur metu cujuſquam.
31 'Accinctus lumbis equus, aut caper: & rex, " 'in quem nemo inſurgit.
32 'Si ſtultus fuiſti efferendo teſſive cogitaſti; 'manum ori imponito:
33 'Nam ut preſſura lactis educit butyrum, & preſſura naſi educit ſanguinem; ita preſſura irarum educit litem.

" Heb. *non ſurgere contra ipſum.*

ANNOTATIO.

1 Verborum] *Hoc caput non eſſe Schelomonis evincunt inſcriptio ſcribendi forma, & petitio ipſa, ver. 7. & ſequent. hus. Hac enim inſcriptione docetur autor fuiſſe. Agur filius Jake, cujus mentionem alibi in ſcriptura fieri non meminimus. Eſt autem proverbius Schelomonis hoc caput adjunctum propter argumenti ſimilitudinem, & brevitatem ipſius.* Comportatio] *id eſt, collecta documentorum, quæ ex Aguru verbis decerpta ſunt & coacervata: ut infrà 31,1. quod Hbebræa voce, ut polyſema eſt, planè ſignificatur eadem ratione qua verbum alterum eſt adhibitum ſuprà 25.1. Continentur autem hoc capite documenta primùm ſpiritualu vitæ, uſque ad verſ. 7, deinde præſentis, uſque ad 10. ac poſtremò miſcella documenta & obſervationes.* Dictum viri] *i.hec eſt ſententia, tum Agur is Propheta, tum viro rum omnium qui aguntur ſpiritu Dei; quam debent conſtituere apud ſe, de expectatione Chriſti & ſalutis ſuæ.* De Ithiele] *id eſt Chriſto Deo, qui nobu præſens eſt, & per quem omnia poſſumus: nam Ithiel vox eſt compoſita ex tribus partibus, quaſi dicas, mecum Deus fortis, ut Hhummanuel, Eſaiahh. 7.14. Ucal vero ſimiliter nomen eſt factum a verbo quod ſignificat poſſe: ut hu duabus appellationibus monerentur pis de ſius ſanctificatione per Dei preſentiam & potentiam inſitam in Chriſto: prout quinque ſequentibus verſibus exponitur. Tantùm hoc obſervandum eſt ex vocali brevi & puncto quod Grammatici vocant Dagheſch conflctam eſſe vocalem longam in prima ſyllaba prioris vocabuli. Repetitionis porrò cauſa non obſcura eſt, nimirum amplior declaratio præcedentis nominis, hoc modo: Ac meritò quidem pis in Chriſto gloriari debent, tum quia idem eſt Deus & homo, adunata hypoſtaticè natura Dei cum natura noſtra in ipſo; tum quia omnis poteſtas data eſt ipſi in cælo & terra ad perficiandam ſalutem noſtram. Hæc prior eſt documenti ſpiritualu confirmatio a perſona Chriſti. Sunt autem hujus ſpiritualu documenti partes duæ: una, de ſumma ſalutis noſtræ, quam ſinguli fideles debent extra ſe in Chriſto ponere, uſque ad verſum 5. altera, de ratione illius ſalutis participandæ verbo, ver. 5. & 6.*
2 Nam] *altera confirmatio ſuperioris propoſitionis a natura noſtra: quia a natura nihil ſcimus eorum quæ ad ſalutem pertinent, duobus verſibus; & nihil poſſumus extra Chriſtum, ver. 4.* Ex quo vir ſum] *id eſt, inde ab ortu meo.* Hominis] *id eſt, quæ primùm fuit in homine antequam obbruteſceret, ac proinde in homine ineſſe deberet.* 3 Scientiam ſanctor.] *id eſt, ſalutis & vitæ æternæ, quo ſoli ſancti perveniunt.* 4 Quis] *ſupple alius quàm Ithiel. Jam confirmat ab imbecillitate noſtra quaſi dicat, neque ſcimus viam ſalutis, neque poſſumus ex nobis ipſis cognoſcere: nam ſalutis fons apud Deum eſt ſuprà omnes cælos; non poteſt autem quiſquam cælos conſcendere, ut cognoſcat viam ſalutis noſtræ, & deſcendens ad nos afferat: deinde ſubjungitur hu verbu gradatio elegantiſſima ad evincendam infirmitatem noſtram: quid dico (inquit) neminem in cælos aſcendere? imò ne ventos quidem in aëre, ac ne aquas quidem inferiores gubernare, poſtremò ne terræ quidem ipſius quam calcamus, finem tantillum ſtabilire poteſt: quis ergo aſcenderet homo & expiſcaretur voluntatem Dei & quis alius hæc faceret niſi Ithiel & Ucal, id eſt, Chriſtus, omnipotens, propheta, Sacerdos, & Rex noſter: vide Joan. 3.13.* Quod eſt nomen] *quaſi dicat, expone ſi vel de nomine ſaltem, id eſt, leviſſimè, a natura poſſis eum cognoſcere, qui hæc omnia præſtat in rebus creatis, & in nobu quoque præſtaturus eſt; qui & autor ſis ſalutis quam expectamus, & eam de cælu ad nos afferat: hæc verò non natura ſunt bona, ſed gratiæ munera: caro & ſanguis non revelat iſta, ſed pater quis eſt in cælu, Matthæi 16.17. nemo novit filium niſi pater, neq; patrem agnoſcit quiſquam niſi filius, & cui voluerit filius revelare. Matthæi 11.27.* 5 Totus ſermo] *altera pars documenti ſpiritualis de ratione ſalutis conſequendæ: in qua ſpectantur duo; unum a Deo, nimirum verbum ſalutis, & efficacitas Spiritus, hoc ver. alterum a nobu, nimirum fides & obſequium integrum, verſu ſequente.* 6 Néve mendax] *id eſt, neminuito, aut mutato de veritate illius illius quicquam; quod mendacii eſt.*
7 Duo] *ad vitam ſpiritualem & corporalem pertinentia, uſumq; ejus legitimum; ut oſtendunt duo ſequentes verſus: ſic orare nos docuit Chriſtus altera parte orationu ſuæ, poſtquam preces expoſuit ad gloriam Dei pertinentes; ut hactenus propheta regnum Dei in nobis explicavit.* 8 Vanitatem] *id eſt, remitte nobis peccata noſtra, & ne nos inducas in tentationem; ſed libera nos a malo.* Mendacem] *id eſt, alienam a verbo veritatu: ut ſuprà verſ. 6.* Paupertatem] *quod dixit Chriſtus, panem noſtrum quotidianum, &c.* 9 Saturatus] *ut Deut. 8.10.* 10 Ne infimules] *id eſt, pacem & amicitiam cum quibuſq, vel tenuiſſimu colito, & concordiam inter omnes foveto.* Ne maledicat] *id eſt, Deum inaploret contra te, qui miſerorum patronus eſt & vindex: Exod. 22.23.* 11 Generatio eſt] *ſequentes ſententiæ ferè ſunt tetracolu. Hac autem prima quatuor improborum genera diſcribuuntur: pervicaces, hypocritæ, ſuperbi & calumniatores inhumani.* 15 Cui duo ſunt rami] *id eſt, quæ biſulcam habet linguam ita que binu ramis ſanguinem indefinenter fugit, ex quibus etiam præciſo ore veluti ſiphonibus defluit ſanguis, ut loquitur Plinius lib. 32. cap. 10.* Præbe] *id eſt, indefinenter ſugentes & ſanguinẽ attrahentes, tam aperto ſtudio quaſi loquerentur.* 16 Occluſa] *videlicet ne concipiat q. d. quę ſemen injectum minimè omittet.* 17 Oculum] *id eſt, filium immorigerum, aut parentibus iniquum in malam rem condemnabit Deus.* 19 Virgine] *id eſt, lupa perfricta frontu, quæ ſe poſt maleficium virginem impudenter aſſerit & pro intacta venditat: quomodo accipiendum eſſe ſequens verſus oſtendit.*
20 Comedit] *id eſt, perpetrato maleficio ita ſe obſirmat quaſi integra eſſet a viro: euphemiſmus res obſcenas honeſtu verbu exprimens.* 21 Quæ non poteſt] *nimirum quin commoveatur. quaſi dicat, quatuor hæc ſunt apud homines intolerabilia.* 26 Mures montani] *quos Græci chœrogylos ſive arctomyas vocant, quibus abundare Syriam teſtatur Hieronymus ad Sunlam & Fretelam. Hujus ſententiam nunc demum ampleſtimur, & reponendam eſſe judicamus Levit. 11. & Deut. 14. pro eo quod diximus cuniculum: idque maximè hac ratione adducti quòd cuniculum leporini generis eſſe omnes vident, & arenoſa potius loca*

quàm

quàm petrosa perfodere. 18 Aranea] *de cujus solertia vide Plinium lib.11.cap.24.* Manibus] *id est, pedibus, qui utrinque ita constituti sunt ut pabula hominum manus ad tractanda fila, & escam rebus suis deprehendendam.* 31 Accinctus lumbis] *id est, equus edoctus militiam, sternax, pugnax, & generosus, de quo Iobs 39.22. & sequentibus. Hanc autem interpretationem etymo vocis & argumento adducti alii præstulimus.* In quem] *vide suprà 12.27.* 32 Si stultus] *sensus est; ista quæ modo diximus se efferant per noxiices: sed virum Dei nolo altum loqui aut sapere.* Manum] *id est, continete sermones tuos: proverbiale dictum, ut Iobs 29.9.* 33 Nam] *id est, stulto sermone tuo lites accenderes, & tibi malum accerseres.*

CAPUT XXXI.

Rex docetur cavere a mulieribus & a vino, justitiamq; deligenter colere: deinde instituitur ut bonam uxorem a Deo expetat, & encomium illius describitur.

1 'VERBORUM Lemuelis regis 'compositio, quibus eruditverat ipsum 'mater ipsius.

2 'Quid dicam, mili mi? ecquid fili uteri mei? & quid fili 'votorum meorum?

Deut.17.17. 3 'Ne dedito fœminis robur tuum, & vias tuas 'facientibus ut deleantur reges.

4 Absit regibus, ô Lemoël, absit regibus 'bibere vinum; & dominatoribus desiderium potus inebriantis:

5 Ut non cùm biberit obliviscatur statuti, & mutet jus [a] ullorum afflictorum.

[a] Heb. *filiorum afflictionu.*

6 'Date potum inebriantem perituro, & vinum amaris animo:

7 Bibat ut obliviscatur 'paupertatis suæ; & molestiæ suæ non sit memor amplius.

8 'Aperi os tuum 'pro muto, in causa omnium [b] 'qui jam traduntur excidio.

[b] Heb. *filiorum excidii: simile Psal. 79.11.*

9 Aperi os tuum, judica [c] justè; causam age pauperis & egentis.

[c] Heb. *justitiam.*

10 'Fœminam [d] strenuam quis invenier, cùm [e] longè superet carbunculos pretium ejus?

[d] Heb. *roboris.*

11 'Confidit ei [f] animus mariti ejus, & 'ipsi non deficient.

[e] He. *longinquus est carbunculus.*

12 'Afficit eum bono, non autem malo; omnibus diebus vitæ suæ.

[f] Heb. *cor.*

13 'Quærit 'lanam aut lina, conficitq; pro voluntate manuum suarum.

14 Est similis navibus [g] negotiatoriis, e longinquo advehit cibum suum.

[g] Heb. *mercatoris.*

15 Et surgens dum adhuc nox est, dat [h] escam domui suæ, & pensum puellis suis.

[h] Heb. *prædam: ut Psal. 111.5.*

16 Cogitat agrum, '& accipit eum; 'de fructu manuum suarum plantat vineam.

17 'Accingit robore lumbos suos, & confirmat brachia sua.

18 Ipsius gustantis bonum esse mercimonium suum 'non extinguitur nocte lucerna.

19 Manus suas immittit ad verticulum, & manus ejus tenent fusum.

20 'Volam suam pandit pauperi, & manus suas extendit egenti.

21 Non timet familiæ suæ a nive: nam tota familia ipsius vestitur [i] penulis duplicibus.

[i] Heb. *duplicibus, quas Latini notarunt appellatione lœna.*

22 Cadurca parat sibi, xylinum & purpureum est vestimentum ipsius.

23 'Notus est in portis maritus ejus, considens cum senioribus regionis.

24 Sindonem conficit ac vendit, & cingulũ [k] *quod* tradit negotiatori.

[k] Heb. *ad diẽ posterum: synecdoche.*

25 'Robur & decor est vestitus ejus, & 'ridet [l] id tempora sequentia.

[l] Heb. *in sapientia.*

26 Os suum aperit [m] sapienter, & doctrina benignitatis insidet lingua ejus.

[m] He. *ambulationes.*

27 Speculatur [n] rationes familiæ suæ, cibúmque pigritiæ non comedit.

[n] Heb. *filiæ.*

28 'Assurgentes filii ejus beatam prædicent eam, maritus ejus similiter laudat eam,

29 *Dicens:* 'multæ [o] fœminæ fecerunt strenuè tu verò [o] superas omnes illas.

[o] Heb. *ascendu supr. omnes eas.*

30 [p] Fallax est gratia & vana pulchritudo, mulier reverentia Jehovæ *prædita*, ipsa laudem comparat sibi.

[p] Heb. *falsitas gratiæ, & vanitas pulchritudo.* 1. *Pet.* 3.3. & *sequentibus.*

31 'Date ei de fructu manuum ejus, & laudent eam 'in portis facta ejus.

ANNOTATIO.

1 Verborum Lemuelis] *id est, quæ Schelomo prius ad se a matre habita monimenta literarum tradidisset cùm rex esset: nam etsi mutatum est Schelomonis nomen, & servatus tantùm literis posteritatis nomẽ alterius a matre inditum, tamẽ non dubium est quin illa auditu promissionibus Dei Schelomoni puero, hoc nomine facto gratulata sit, eumq; informarit in futura administratione regni. Formatum est autem nomen Lemuel sive Lemoël ver. 4. a blanda matre per aphæresin prima literæ de nomine Schelomonis, & adjectionem nominis El quod est Deus fortis significatq; Lemuel eum qui Dei fortis est.* Comportatio] *ut suprà 30.1.* Mater ipsius] *Bathsebabath certior facta de institutione Dei, ut manifestum est ex 1. Reg. 1.13. Continentur autem hic verbis primùm Exordium 2. versu; deinde genera documentorum duo; unum, de administratione publica & rebus eò pertinentibus, usque ad vers. 10. alterum œconomicum, inde ad finem usque.*

2 Quid dicam] *exordium ἐξ ἀπορίας, id est, a dubitatione; quæ sermonis qui mox subjicitur, gravitatem demonstrat evidentissimè.* Votorum meorum] *id est, pro quo non desino nuncupare vota Deo, quem unicè dilige.* 3 Ne dedito] *prius genus documentorum πολιτικῶν continens partes duas; unam, eorum a quibus cavendum est, quinque versibus; alteram, eorum quæ sunt præstanda in tota administratione, vers. 8. & 9.* Facientibus] *id est, fœminis, quarum causa sæpe domus, oppida, & regna universa deleta sunt.* 4 Bibere vinum] *avidè & voluptariè, ut sequens membrum exponit, & ætiologia versus proximi.* 6 Date] *id est, ei qui præ ægritate & amaritudine animi propè est ut pereat, vinum dandum esset ut exhilararetur animo & obsit nimium, si quando daret operam: concessio duobus versibus.* 7 Paupertatis] *id est, malis, synecdochicè.* 8 Aperi] *altera pars documentorum πολιτικῶν ut dictum est in versum 3.* Pro muto] *qui suam causam agere & se defendere*

fendere non audet vel poteſt: ſynecdoche. Qui jam traduntur] *id eſt, miſeros verſantes in præſentiſſimo vitæ diſcrimine juſtè vindicato. ut ſequens verſus imperat.* 10 Fœminam] *altera pars documentorum, continens encomium mulieru alphabetico ordine exaratum: quo videtur Batſchebahh Schelomonem filium præmoniſſe, tum ut ſtudioſè obſervaret quam ſibi uxorem adjunctura eſſet, tum ut ſollicitè rem ſuam commendaret Deo & aſſiduis precibus piam uxorem oraret, quam ſola benevolentia Jehova offerre poteſt, non autem homo ſua induſtria conſequi: ſupra 18.22. & 19.14. Sunt autem hujus encomii partes tres: exordium, hoc verſu: propoſitio ſive deſcriptio ſtrenuæ mulieru, uſque ad verſ. 29. & concluſio, inde ad finem uſque.* 11 Confidit] *deſcriptio mulieru ſtrenuæ a corpore & ſpiritu: corporalu adminiſtratio continet duo membra; unum, officii erga virum ſuum, alterum erga familiam totam: quæ duo prolepticè hoc verſu poſita ſequentibus exponuntur uſque ad verſum 25.* Spolia non defic.] *id eſt, tam circumfluet bonu omnibus ſumptibus ejus quàm milites ſpolia expugnata urbe, aut hoſte ſuperato.* 12 Afficit eum] *de officio in virum.* 13 Quærit lanam] *de officio domeſtico in familiam totam.* Lanam] *id eſt, materiam quamlibet opificii, in quo ſe familia exerceat.* 16 Et accipit] *id eſt, dato pretio comparat, quem colat.* De fructu] *id eſt, ex lucro manibus factо.* 17 Accingit] *i. ut aliis penſum tribuit, ſic ipſa quoque eſt in opere.* 18 Non extinguitur] *id eſt, vigilantiam & diligentiam adhibet operi.* 20 Volam ſuam] *id eſt, de fructu laboru ſui cum egentibus liberaliter communicat.* 23 Notus eſt] *id eſt, ſtudium ipſum perſpicitur etiam in ornamentu viri decoris & convenientibus dignitati ejus: ſic eorum accipiendum eſſe verſum hunc commonſtrant antecedentia & conſequentia.* 25 Robur ut decor] *alter locus encomii de conſtitutione animi ſirmoniumq; & ratione quam mulier ſancta ſervat tota vita ſua.* Ridet] *hoc eſt, nihil eſt anxia aut ſolicita de rebus venturu, ſed freta bona conſcientia ſe comparat in omnem eventum, & ab imminentibus malu, adeoq; morte ſecura eſt: quæ ſecuritas ferè ridendi verbo exprimitur: ut Iobi 39.10. & 25.* 28 Aſſurgentes] *id eſt, ſapiente hac adminiſtratione ſua laudem ſibi comparat, quæ ſequentibus verſibus concluſionis loco proponitur.* 29 Multæ] *concluſio laudativa, ut dictum eſt ſupra in verſ. 10. Sunt autem laudationis loci ſumpti a comparatione, primùm adminiſtrationis aliarum mulierum, hoc verſu; deinde ipſarum perſonarum inter ſe, verſu ſequente.* 31 Date ei] *id eſt, tribuite ei laudem quam officiis ſuis promeretur.* In portis] *id eſt, palam, & publica conſenſione omnium.*

ECCLESIASTES.

Argumentum.

LIBER Eccleſiaſtæ profeſſionem continet qua Schelomo ductus ſpiritu Dei voluit coram Eccleſia eius teſtificari ſeriam reſipiſcentiam ſuam, & inſtituere omnes in via veritatis. Propterea exponit primùm rationem ſtudiorum ſuorum & inſtitutæ vitæ; deinde obſervationem omnium earum occupationum quibus ſe homines dedunt, & impias cogitationes quibus ſe implicant; ac poſtremò multiplicem adminiſtrationem tum inconſtantiſſimorum hominum, tum Dei ſapientiſſimi: quæ omnia (hac una excepta adminiſtratione Dei) omnino vanitatis damnat, adminiſtrationem Dei aſſerit, homines ad publica privataque humanitatis officia & pietatis revocat, mortem & judicium Dei rebellantibus denuntiat, & in officio confirmat pios.

CAPUT I.

Sapiens omnia humani ſtudii laborà q; vanitatem in hac vita ſummam eſſe docet, tum propter hominum ipſorum, tum propter rerum vanitatem de quibus laborant: & ab experientia ſua hoc argumentum confirmat de iis rebus quæ in ſcientia & cognitione poſita ſunt.

1 VERBA [a] Eccleſiaſtis filii Davidis, regis, Jeruſchalaimis.

2 Vanitas [b] vaniſſimis, inquit Eccleſiaſtes, vanitas vaniſſima; iſta omnia ſunt vanitas.

3 Quid emolumenti *eſt* homini; ex toto labore ſuo quo laborat, ſub ſole?

4 [c] Generatio una abit, & altera advenit: quamvis terra in ſeculum permaneat;

5 Ortúſque ſol, poſtquam occiderit ſol; iterum ad locum ſuum aſpiret, [d] ubi oriatur:

6 Properet ad meridiem, & circumeat ad Aquilonem, [e] converſatione ſua circumiens properet [f] aër, & ſecundum circuitus ſuos revertatur aër:

7 Omnia flumina properent ad mare, nec tamen mare impleatur; [g] quocunque loci flumina properant, eodem revertantur [g] properè.

8 Singulę res iſtę fatigantur, non poſſet quiſquam eloqui; non ſatiaretur oculus videndo, neq; impleretur auris auditu.

9 Id quod fuit, idem *eſt* quod futurum eſt, & id quod fit idem *eſt* quod fiet, neque *eſt* quidquam novi ſub ſole.

10 Eſt aliquid *de* quo dicitur, aſpice hoc, novum eſt; *quod* jam fuit per ſecula, [h] quod fuit ante nos.

11 Non *eſt* memoria de prioribus: etiámque de

[a] Heb. animę *Eccleſiaſtæ: ſic deinceps.*
[b] Heb. *vanitatum vide Geneſ. 9.25 ſic deinceps.*
[c] Heb. *generatio abit & generatio advenit.*
[d] Heb. *oriatur ipſe ibi.*
[e] Heb. *circuiens circumeat.*
[f] Heb. *ſpiritus: ut Plin. lib. 2. cap. 5. vocat.*
[g] Heb. *properando.*
[h] Heb. *ad eos nos.*

de posterioribus quæ futura sunt, non erit de ipsis memoria apud illos qui erunt in posterum.

12 Ego Ecclesiastes, cùm essem rex super Israël Jeruschalaimis;

13 Applicans animum meum ad disquirendũ & ad explorandum sapientiam de omni eo quod fit sub cœlis (hæc est occupatio mala quam dedit Deus filiis hominum, ut occuparent se in ea)

14 Vidi omnia facta quæ fiunt sub sole; quòd ecce, ista omnia sunt vanitas & afflictio spiritus:

15 Perversum non posse corrigi, & defectum non posse i in numerum venire.

16 Locutus ego cum k animo meo dicendo; ecce, ego amplificavi & adjeci sapientiam supra omnes qui præfuerunt ante me Jeruschalaimis, & animus meus l percepit multum sapientiæ & scientiæ.

17 Adjeci quoque animũ meum ad cognoscendum sapientiam, & scientiam m omnis insaniæ & stoliditatis; cognovi etiam hoc esse afflictionem spiritus.

i Heb. *numerari*.
k Heb. *corde*.
l Heb. *vidit*.
m Heb. *insaniarum*.

ANNOTATIO.

1 Verba] *Totus hic liber didascalicus est, constans ex duobus potissimùm documentis: unum est, de vanitate studiorum omnium mundi, quibus homo se addixit, natura duce; alterum, de stabilitate pietatis & reverentiæ Dei supra omnem mundum: quod posterius pluribus locis hic illic inculcatum copiosè tandem sub finem libri explicatur. Præfigitur autem toti huic operi inscriptio, qua Schelomo consilium suum in hac scriptione, tempus, & locum explicat. Nam cùm se ipsum animam, id est personam, Ecclesiasticam nominat; apertè consilium & tempus definiuntur, quo hæc verba ab ipso fuerunt habita: consilium quidem, ut abjuraret sceleratam vitam suam inde a defectione (de qua 1. Reg. 11. pessimè traducam, ut respiscentiam profiteretur, & solenni hoc scripto reconciliatus haberetur cum Deo & cum Ecclesia, abs qua fuerat abstentus, ut loquuntur patres: tempus verò, quia hæc a Schelomone tum demum scripta sunt, cùm a Deo reprehensu esset, & resipisceret, ætate jam provecta, & comparata rerum tam multarum quæ hoc libro continentur longa experientia, ut observatum est 2. Chronico. 11. 17. Cùm autem nomina Jeruschalaima, Ecclesiam Dei intelligat, in qua tum hos sermones habuit, & cui traditos in sempiternam memoriam literis consignavit.*

Quamobrem sive Ecclesiasten interpretemur, id est, sermonem in Ecclesia habentem, ut puniuntes faciunt; sive Ecclesiasticum, id est, de integro Ecclesiæ adunatum; non magni interest: quia duo hæc conjuncta sunt inter se, pœnitere in Ecclesia, & in eam recipi. Illa autem studiorum humanorum vanitas tractatur primùm γενικῶς, propositis rebus quæ tum in cognitione, tum in usu versantur, duobus primis capitibus; deinde verò κατὰ μέρος, id est, particulatim sive membratim, ab exemplis singularibus ad scientiam & usum pertinentibus, inde a cap. 3. Cæterùm hujus capitis reliquæ partes sunt tres: prima est, propositio summa de vanitate, vers. 2. & 3. quæ etiam repetitur in conclusione libri; secunda, confirmatio propositionis a nostra ipsorum vanitate & studiorum nostrorum, a ver. 4. ad 12. tertia, confirmatio a singulari ipsius Schelomonis observatione & experientia; quæ reliquo hoc capite studio scientiæ, deinceps verò aliis capitibus studio aliarum rerum accommodatur. 2 Ista omnia] *de quibus deinceps actum est in hoc argumento.*

3 Sub sole] *id est, in hac vita, quid est quod homo suo labore possit efficere?* 4 Generatio] *subjecto ad præcedentem quæstionem. quasi dicat, nihil profectò emolumenti humanitus potest homini accedere duabus de causis: una, a natura hominis, cùm ipse homo vanitati subjectus sit & celerrimè decedat, quatuor versibus; imò quam non decederet, tenuior tamen est quàm ut ea ipsa quibus operam dat vel absolutè eloqui, vel mente possit comprehendere, vers. 8. altera, a natura rerum in quibus occupatur homo. vers. 8. & sequent.* Quamvis] *amplificatio vanitatis humanæ per comparationem aliarum rerum quæ in natura sunt; quarum hæ perstant, alia verò eisi ad tempus disparent, tamen in statum suum pristinum revertuntur perpetua sua conversatione. quasi dicat, homo rerum omnium res vanissima est: nam neque immotus permanet, ut terra; sed momento deficit: neque postquam semel abiit revertitur, ut alia faciunt de quibus tribus sequentibus. sed semel mortuus ad vitam hanc nunquam revertitur.* In seculum] *homines vanis comparatione: hoc enim עולם, non simpliciter est accipiendum, ut apparet ex Psalm. 102. 27. & 2. Pet. 3. 10.* 5 Ad locum suum] *id est, ad orientem: periphrasis, vide Psalm. 19. 6. & 7.* 6 Properet] *id est, perpetuo motu agitetur, & per cuncta vesmeabilis totoq; mundo confertus ultrò citrò; commeet: ut loquitur Plinius lib. 2. cap. 5. & 38.* 7 Quocunque loci] *id est, aqua in mare profluentes iterum ad eadem principia remeant; sive nubibus liquore egresso in sublime, & ex sede aëris coacto in liquorem genitus (ut ex Aristotele legendum est apud Plinium lib. 2. cap. 42.) sive aquis se mutuo complexu jungentibus terra, & per venas illius discurrentibus, siphonumq; modo emicantibus: qua ratione manifestum est quare tot fluminum quotidiano accessu maria non crescant, sinè ve suos transfluant: ut loquitur idem Plin. lib. 2. cap. 65.* Revertantur] *a mari in quod influunt.* 8 Singuli res] *rerum in quibus laborat homo sub sole: altera causa vanitatis, ut observatum est in vers. 4.* Fatigantur] *perpetua sui agitatione, ac proinde sua infirmitate in vanitatem abeunt, vers. 2. metalepsis.* Non potest] *id est, priùs emoriatur homo & ipse vanitati cedat, quàm possit rerum istarum vanitatem sermone complecti, sensibus percipere, aut mente comprehendere.* 9 Id quod fuit] *exornatio superiorum documentis de fatigatione & vanitate rerum omnium; tum a naturali earum corruptione, generatione, mutatione, ortu, & interitu, duobus versibus; tum a perpetua earum oblivione vers. 11. Sensus est: res istæ facta, & eventa eadem sunt quidem specie tenus; sed mutantur in dies individua (ut vocant) singularia: sive ut paucis dicamus, omnia sunt eadem specie, sed differente numero, factuq; & eventu varia.* 10 Est aliquid] *id est, nihil est, quantumvis videatur novum, & inauditum sit, quod non semper fuerit antehac, aut certè aliquo tempore præcedente.*

12 Ego Ecclesiastes] *tertia pars confirmatio singularis, ut observatum est supra in vers. 1. sub finem.* Cùm essem rex] *ac proinde potentia, opibus, & facultate plus valerem quàm alii omnes ad ista explorandæ: ut ipse loquitur infra 2. 7. & 11.* Ponuntur autem deinceps singularia capita earum rerum quas Schelomo se observasse & explorasse confitetur; ad confirmandum locum de rerum istarum omnium vanitate. *Quamobrem nos ea suo quæq; loco notabimus.* 13 Applicans] *primum caput observa-*

observationum Schelomonis, de rebus scientia & cognitione comprehensis, historicis atque Ethicis. Historicarum autem genera duo ponuntur, physica sive naturalis historia, & gesta: incubus (inquit) comparandæ cognitioni rerum naturalium & gestarum; sed deprehendi tandem, ut res ipsas, ita earum cognitionem vanam esse, homini laboriosam, & ad regnum cælorum inutilem. Eo quod fuit] *sive naturæ ordine productum, ut 1. Reg. 3. & 4. sive extra ordinem a Deo aut rebus creatis effectum.* Mala] *id est, laboriosa & molesta, ut postea interpretatur, vers. 14.* 14 Ista omnia] *tum res, factaq; ipsa, tum accurata istorum perviligatio naturæ duce, ac non præsente verbo Dei & percipiente fide.* Vanitas] *duo de his rebus earumq; scientia hoc loco prædicantur: unum, quòd ipsæ per se vanæ sunt, neque salutem nobis regnumq; cælorum afferunt; alterum, quòd magis animos humanos torquent & affligunt: quorum prius vers. sequent. posterius vers. 16. & 17. explicatur.* 15 Perversum] *i. totam hanc peritiam & perviligationem rerum adeò vanam esse, ut ne minimam rem quidem contortam corrigere, aut peritiam representare possit; nedum cælestem vitam subministrare.* 16 Locutus] *transitio a physica ad observationem ethicam, de qua hoc & sequente versu.* 17 Sapientiam] *id est, ethicam sive moralem doctrinam, quæ in sapientia vitam informat, & de stultitia monet, eamq; fugiendam docet: periphrasis disciplinæ moralis.* Etiam] *ut de historica notitia dictum vers. 14.*

CAPUT. II.

Sapiens vanitatem rerum humanarum docet ab incerto illarum usu, quem se expertum fuisse confitetur: itaq; ostendit primùm vanitatem Lætitiæ quam ex usu vel maximarum commoditatum perceperat; deinde humanæ illius sapientiæ cum stultitia comparatę; ac postremò imbecillitatem hominis in bono suo fruendo, aut transferendo pro voluntate sua; quia omnia pendent ex œconomia Dei.

1 'DEINDE quia multitudini sapientiæ ineſt multum indignationis; & qui auget ſcientiam, auget dolorem:

[a] Heb. *cordi: ſic deinceps,* [b] Heb. *cum lætitia: & vide bonum,*

2 Dixi ego cum [a] animo meo, agedum, 'miſcebo *vinum* [b] lætè; fruere igitur bono: ſed ecce, etiam illud *eſt* vanitas.

3 Deriſu 'dico, 'inſanus eſt; & de lętitia, 'ecquid facit?

[c] He. *ut protraherem in vinum.* [d] Heb. *ut prehenderem.*

4 Exploravi animo meo, ut [c] continuarem potationem in carne mea (idq; 'animum meum ducens in ſapientia ipſa) & [d] amplecterer 'ſtoliditatem: 'uſq; dum vidi 'utrum *hoc* bonum ſit filiis hominum, quod facturi ſint ſub cœlis numero dierum vitæ ſuæ.

[e] Heb. *magnificavi opera mea.* [f] Heb. *cujuſque fructus.* [g] Heb. *pullulans arboribus.*

5 [e] Maxima opera feci; ædificavi mihi domos, plantavi mihi vineas:

6 Paravi mihi hortos & pomaria; in quibus conſevi arbores [f] quaſque fructiferas:

7 Paravi mihi piſcinas aquarum, ad irrigandum illis nemus [g] ferax arborum:

8 Comparavi ſervos & ancillas, & vernæ fuerunt mihi; etiam poſſeſſio armentorum & gregum multa fuit mihi præ omnibus qui fuerunt ante me Jeruſchalaimis:

[h] Heb. *& ſymphonias,*

9 Congeſſi mihi etiam argentum & aurum, & peculium regum ac provinciarum; comparavi mihi cantores & cantatrices, deniq; delicias filiorum hominis, 'ſymphoniam [h] & quidem omnimodam:

10 Ita magnus fui & auxi *iſta* plus quàm ullus qui fuerit ante me Jeruſchalaimis; etiam 'ſapientia mea perſtante mihi.

11 Cùm autem quicquid expetiverant oculi mei non ſepoſuiſſem ab eis, non cohibuiſſem animum meum ab ulla lætitia; ſed animus meus lætaretur ex omni labore meo, & hoc [i] ceſſiſſet in partem meam ex omni labore meo:

[i] Heb. *fuiſſet pars mea,* [k] Heb. *laboraveram faciendo.*

12 Reſpexi ego ad omnia opera mea quæ fecerant manus meæ; & ad laborem quem [k] laboriosè feceram: ecce autem, iſta omnia *ſunt* vanitas & afflictio ſpiritus; 'ut non *eſt* emolumentum ſub ſole.

[l] Heb. *inſaniam,* [m] Heb. *veniret poſt,* [n] Heb. *fecerunt: perſonale pro impersonali: ut Ijobi. 7. 3.*

13 'Quamobrem converti me ego ut aſpicerem ſapientiam, & [l] omnem inſaniam ac ſtoliditatem. ('quid enim *factura eſſet* homo qui [m] ſequeretur eum regem? id quod jam [n] factum eſt.)

14 'Vidi quidem ego eſſe emolumentum ſapientiæ præ ſtoliditate, ut *eſt* emolumentum 'lucis præ tenebris:

15 'Sapientem ipſum *ut* cui *ſunt* oculi in capite; 'ſtolidum autem in tenebris ambulare: ſed agnovi ſimiliter ego eventum eundem evenire omnibus iſtis.

16 Propterea 'dixi ego cum animo meo; 'ſecundum eventum ſtolidi etiam mihi, mihi eventurum eſt: cur ergo ſapuero ego 'tum amplius? & dixi cum animo meo hoc quoque eſſe vanitatem.

[o] Heb. *ipſe ſapienti cum ſtolido.*

17 'Nam non erit memoria tum [o] ſapientis tum ſtolidi in ſeculum; quandoquidem quę jam ſunt, diebus adventuris ea omnia oblivioni tradentur: 'ecquid moritur ſapiens ipſe cum ſtolido?

18 Itaque odi hanc vitam; quia malum videretur mihi hoc opus quod fit ſub ſole: nam hæc omnia *ſunt* vanitas & afflictio ſpiritus.

19 'Odi etiam ego omnem laborem meum, quem ego elaboro ſub ſole; 'quòd relicturus ſum eum homini qui futurus eſt poſt me:

20 'Et quis ſcit utrum ſapiens futurus ſit an ſtolidus, qui dominaturus eſt in omnem laborem meum quem elaboravero & quem [p] ſapienter comparavero ſub ſole? etiam hoc vanitas *eſt*.

[p] Heb. *ſayni ro comparando.*

21 Quapropter ego averti me, 'deſtituendo ſpe animum meum; de iſto omni labore quem elaboravi ſub ſole:

22 'Siquidem eſt homo cujus labor *confectus ſit* ſapientia, ſcientiaq; & æquitate; homini autem qui non laboraverit in illo, tradit illum *in* partem ipſius: hoc quoque vanitas *eſt*, & malum magnum.

23 Nam quid ſupereſt illi homini ex omni labore ſuo & ex afflictione animi ſui, qua ille laboravit ſub ſole?

24 Cùm omnibus diebus illius adfuerint dolores, & indignatio occupationi ejus; ne nocte quidem quieverit animus ejus? etiam hoc vanitas *eſt*.

[q] Heb. *videat anima ſua bonum.* [r] Heb. *comedet.* [s] Heb. *feſtinaret fruendo.*

25 'Non *eſt* bonum penes hominem; ut comedat, bibat, efficiatque ut [q] animus ſuus fruatur bono ex labore ſuo: etiam hoc vidi ego 'a manu Dei ipſius eſſe.

26 ('Nam quis [r] frueretur *eo*, & quis [s] conſeſtim

festim frueretur præterquàm ego?)

27 Homini enim qui bonus *videtur* in conspectu ipsius, *Deus* dat [a]sapientiam & scientiam [b]cum lætitia: [c]peccatori autem dat occupationem ad congregandum & ad congerendum, ut tradat ei qui bonus *videbitur* in conspectu [a] suo.

[a] Heb. *Deo ipsi antecedens pro se & relative suo.*

[b] Etiam illud vanitas *est*, & afflictio spiritus.

ANNOTATIO.

1 Deinde quia] *Hunc versum, quia transitum facit a scientia & cognitione animi ad usum corporis animo communem, a superiore capite ad sequentem transitulimus. Sensus enim est: cùm animadverterem non historicam scientiam modo, sed ethicam quoque humanitus nunquam hominem explere, sed si tota vita nihil velit aliud agere (ut ait Tullius li. 3. de oratore) ipsa tractatione & quæstione quotidie ex se gigni aliquid quod cum desidiosa delectatione vestigetur, & agitatione rerum sit infinita cognitio, laborem alium ex alio nectens, aut denique fastidium afferens, cum retuli me ad observationem commoditatum omnium quæ ad hanc vitam pertinere videbantur, & exploravi si quid tandem earum usu præstare homini. Sunt autem hujus capitis membra tria: unum est, de usu commoditatum ad hanc vitam pervenientium, usque ad vers. 13. alterum, de usu sapientiæ ad vitam transigendam pertinentis, inde usque ad vers. 19. tertium, de jure sive facultate percipiendi ex se bona & commoda hujus vitæ, aut ea in alios arbitratu suo transferendi, ad finem usque.* 2 Miscebo vinum] *verba hominis se ipsum ad hilaritet agendam vitam cohortantis. Ponitur autem unum genus commoditatis, quo homines luxuriantur: sed synecdochicè comprehenduntur omnia, de quibus deinceps agitur suo ordine. Hic enim consilium, deinde factum, vers. 4. & sequentibus, postremò eventus vers. 11. & 12. proponitur: quæ omnia prolepticè hi duo versus continent: quem ordinem Scholemo ferè in sequentibus observavit, priore loco res versatas, posteriore judicium earum explicando, ut infrà 3.17.* 3 Dico] *id est, nunc demum statuo, humano risu lætitiaq; expensa quæ de rebus istis percipitur.* Insanus est] *id est, hominem malè sanum arguit: metonymia.* Ecquid facit] *hoc est, quid emolumenti affert tandem?* 4 Animum meum] *id est, cùm nondum defecissem a reverentia Jehovæ, quæ caput est sapientiæ; sed me ipsum adhuc in cultu illius externo continerem: sic infrà vers. 10. Sensus est, adhuc integro statu religionis & respublicæ, sivi me delabi in istas delicias, iisque ita inescari ut paulatim in Dei & mei ipsius oblivionem traducerer.* Stoliditatem] *id est, imirem hanc stoldam viam & rationem vivendi voluptariam.* Usque dum vidi] *id est, re ipsa sensi, factóq; ex me periculo sui adresipiscentiam provocatus.* Utrum hoc] *supple, an verò ut deducant & regant animum suum via ipsa sapientiæ in timore Dei.* 9 Symphoniam] *id est, musicam harmoniam quamque vocis soni, aut utriusq;, & omni genu melodia: nam vox Hebræa de qua cantopere interpretes laborarunt, significat propriè vastationem: & quia ea est natura melodiæ, ut ex vocibus paribus disparibusq; item & sonu similibus & contrariis conficiatur ipsa ejus quorum mixtura & temperatione alterum ab altero ita frangitur at veluti vastatur, ut ex omnibus concinnum assurgat μέλος concordisque discors (ut Ovidius loquitur) propterea huic musicæ commoditati nomen vastationis inditum est.*

10 Sapientia mea] *ut suprà vers. 4.* 12 Ut non est emolum.] *id est, ut nullum esse ipsorum emolumentum confirmavimus suprà 1.3.* 13 Quamobrem] *transitio ad usum & eventum sapientiæ mundanæ ac stultitiæ, quem secundum locum esse diximus suprà in versum 1.* Quid enim] *occupatio, qua explicat Scholemo emphasin pronominis, quo suprà usus est dicens, converti me ego, & ubi, ferè utitur. Dixerit quispiam, quid ergo? tibine facere potes judicium de rebus omnibus, vanitatemque earum evincere a tua unius experientia? fallerisne eum novistis res omnes, neque potuisti nosse. Respondet, ego verò novi & potui nosse: quia tantus sum rex, ut omnes alios tum scientia, tum facultate superarim. Quamobrem quisquis amplius laboraverit in rebus explorandis & cognoscendis, is actum (quod aiunt) egerit; nedum aquaverit me, aut aliqua cognitione vel facultate anteverterit.* 14 Vidi quidem] *concessio elegans, de dignitate sapientiæ præ stultitia in hac vita.* Lucis præ] *id est, videntis præ cæco, aut visus præ cæcitate, quo modo accipiendum esse docet versus seq.* 15 Sapientem] *id est, ut in viro oculato ipsius oculi tanquam speculatores, & in capite tanquam in arce mirificè ad usus necessarios & facti & collecti altissimum locum obtinent, ex quo plurima conspicientes fungantur suo munere, (ut loquitur Cicero lib. 2. de natura Deorum) ita sapienti viro sua est sapientia; qua circumspicit multa, res bonas adhibet, & fugit contrarias.* Stolidum autem] *ut cæcum, sine judicio & sapientiæ luce vitam hanc transigere.* 16 Dixi ego] *nimirum ux sapientia mundana, & specie rerum quæ huic vitæ eveniunt judicans.* Secundum eventum] *id est, aquè moriuntur utrique.* Tum] *id est, cùm mors invadet me, quid profuerit mihi sapuisse, ista humana sapientia?* 17 Nam] *confirmatio proximè precedentis propositionis: nam (inquit) non tantùm mors evanescit ista sapientia, sed etiam memoria illius obliteratur tempore.* Ecqui] *epiphonema, tanquam indigné ferentis communem illum & perfectum omnibus eventum mortis, qua sapiens ipse, sapientia, & memoria ipsius intercidit: qua indignatio amplificatur sequente versu.* 19 Odi etiam] *tertius locus de jure aut facultate percipiendi transferendive commoda hujus vitæ arbitratu nostro: ut dulcium est in versum 1.* Quòd relicturus] *id est, non possim ipse toto frui.* 20 Et quis] *alterum incommodum, quòd bona quæ relinquit homo non potest transferre ex animi sui sententia. Hæc autem duo mala prolepticè his duobus versibus posita, per* [illegible] *sequentibus explicantur.* 21 Destituendo spe] *id est, spem abjiciendo facultatis istius consequendæ: nam utrumq; revera Scholemo expertus est, cùm & de Rehabbhamo incertus esset quod genus vitæ sequeretur, & de bona regni parte avertenda intermissionē audivisset, 1. Reg. 11.* 22 Siquidem est homo] *amplificatio indignationis & adjectionis animi, a comparatione plebei hominis cujusq;. Non mirum est (inquit) si hanc vitam acerbam puto; cùm nemo vel tenuissimus sit æquo animo perlaturus, ut bona sua ad externum transferantur.* 25 Non est bonum] *ἐγγαστία alterius partis prolepsios, quæ posita est suprà vers. 19. de impotentia hominis ad utendum fruendum ex se bonum.* A manu Dei ipsius] *ut homo utatur fruatur bono ex animi sui sententia.*

26 Nam quis] *similis occupatio, ut suprà vers. 13. quasi dicat, Ego verò hoc possum confirmare, si quisquam potest; qui alios & commodarum abundantia & facultate supero, diligentiaque mea comparavi.*

27 Sapi-

27 Sapientiam] *ad comparandam bona.* Cum lætitia] *id est, læto & hilari eorum usu.* Peccatori] *id est, homini quem improbat, aut quem ut improbum hîc molestiùs exagitare placuerit.* Etiam illud] *animum tantopere insudare acquirendæ bonis, quibus nequeunt ipsi posse, neque ex libito refundere: conclusio sermonis; ut suprà vers.* 24.

CAPUT III.

Schelomo ex temporis conversionibus confirmans rerum omnium instabilitatem & variationem, profectam ex sapientissima Dei administratione hominem occupantis & ad reverentiam sui revocantis; docet id ipsum ab exteris exemplis eorum qui inhumanè opprimunt & qui opprimuntur: & disceptationes quas sensu carnis ex ista administratione dictare solet homini, graphicè exprimit.

1 CUIQUE sua *est* tempestas, & tempus cuiq; voluntati sub cœlis:

2 Tempus pariendi & tempus moriendi, tempus plantandi & tempus extirpandi *quod fuit* plantatum:

3 Tempus occidendi & tempus curandi, tempus rumpendi & tempus ædificandi:

4 Tempus flendi & tempus ridendi, tempus plangendi & tempus saltandi:

5 Tempus projiciendi lapides, & tempus congerendi lapides, tempus amplectendi & tempus longè recedendi [a] ab amplexu:

[a] He. *ab amplexando.*

6 Tempus acquirendi & tempus perdendi, tempus servandi & tempus abjiciendi:

7 Tempus lacerandi & tempus consuendi, tempus silendi & tempus loquendi:

8 Tempus amandi & tempus odio habendi, tempus belli & tempus pacis.

9 Quid emolumenti *est* ei qui facit, in eo in quo ipse laborat?

10 Vidi hanc *esse* occupationem, quam dedit Deus filiis hominum ut occupent se in ea:

suprà, v. 13.

11 *Ipsum* unumquodque facere pulchrum suo tempore; etiam [b] quamdiu seculum est proponere [c] animo illorum (excepto eo quod non assequitur homo) opus quod facit ipse Deus; [d] a principio usque ad finem.

[b] Heb. *cum ipso seculo.*

[c] Heb. *cordi: sic deinceps.*

12 Novi non esse bonum penes illos; nisi ut lætetur *quisque*, & ut faciat bonum in vita sua:

supr. 2. 25.

13 Quin etiam quicunque homo comedit & bibit fruiturque bono ex toto labore suo, *id* donum Dei esse.

14 Novi quicquid facit Deus, id esse [d] semper; ad illud nihil posse addi, & de illo nihil posse detrahi: Deumque ipsum facere, ut timeant *homines* a facie ipsius:

[d] Heb. *in seculum.*

15 Id quod fuit jam esse, & quod futurum est jam fuisse: Deum ipsum denique repetere interse [e] consequentia.

[e] Heb. *consequent: enallage numeri.*

16 Nam adhuc respiciens sub sole; loco juris ibi improbitatem, loco inquam justitiæ ibi improbitatem esse:

17 Dixi ego cum animo meo, justum & improbum ipsum judicaturus est Deus; quia tempus *quidem* est cuique voluntati; sed [f] qui præest toti isti facto, ibidem est.

[f] Heb. *qui super totum hoc factum, ibi.*

18 Dixeram ego cum animo meo secundum rationem [g] humanam, cùm declararet eos ipse Deus; & viderem hos bestias esse illis:

[g] Heb. *filiorū hominis: sic infr. ver.* 21.

19 Eventum filiorum hominis similem esse eventui ipsius bestiæ, & eventum eundem illis esse; ut moritur hæc, ita mori illum; & spiritum eundem omnibus ipsis esse: itaque præstantiam hominis præ bestiis nullam esse, sed omnia ista esse vanitatem:

20 Horum unumquodque ire in locum eundem; unumquodq; esse ex pulvere, & unumquodque redire in pulverem.

21 Quis animadvertit spiritum humanum qui ascenderit sursum, & spiritum bestiæ qui descenderit infra terram?

22 Quapropter [h] videbatur mihi nihil esse bonum, quàm ut lætaretur homo in operibus suis, eò quòd ea sit pars ejus: quis enim adducat eum ut videat id quod futurum est post ipsum?

[h] Heb. *videbam.*

23 Sed [i] rursus ego cùm viderem omnes oppressos qui afficiuntur sub sole (nam ecce lachrymæ eorum qui opprimuntur, quibus nullus *est* consolator, aut *evadendi* e manu opprimentium se virtus; quibus denique nullus *est* consolator)

[i] Heb. *revertis sum ego & vidi.*

24 Laudabam primùm ego mortuos ipsos qui jam sunt mortui, præ vivis qui vivunt adhuc:

25 Sed melius visum est postea utrisque hactenus non fuisse, non [k] expertum esse factum istud pessimum quod fit sub sole.

[k] Heb. *vidisse* [l] Heb. *facta sua.*

26 Videbam enim ego omnem laborem & omnem æquitatem [l] factorum suorum ipsam esse invidiæ homini a proximo suo. Etiam hoc vanitas *est*, & afflictio spiritus.

ANNOTATIO.

1 Cuiq;] *Hactenus Schelomo de sua ipsius & singulari experientia in cognitione usuq; rerum humanarum: nunc autem transiturus ad observationem factorum & eventorum quæ percepit in alios; transitum parat posita sententia hac generali; qua tum præcedentem doctrinam confirmat, tum sequentium fundamenta jacit. Sensus enim est, nihil mirum esse, quòd & omnem scientiam humanam & usum istius mundi in vanitate posuerit; quia ut fluunt semper & volvuntur ac revolvuntur perpetua conversione tempora, ita etiam res omnes, consilia, facta, & eventa, denique omnia quæ sunt in tempore instabilitati temporis subjecta sunt; ideoq; semper fieri ut unum pereat, alterum succedat pereunti, & omnia sui vicibus eveniant. Non enim hîc verbo docet quid sit ex jure fieri, aut mitti, sed quid fiat in rerum natura, & quid eveniat. Cuiq; autem, nimirum rei, personæ, facto, & eventui in toto hoc mundo.* Voluntati] *id est studio & consilio, quod de quacunq; re, persona, facto, aut eventu initum est, quasi dicat, omnia intus & foris corpore & animo instabilitati temporum subjecta sunt: unus deus supra cælos sempiternam stabilitatem ubiq; obtinet.* 2 Tempus pariendi] *id est, tempus quo paritur, & sic deinceps.* 3 Rumpendi] *quo destruitur diruiturq; quod ædificatum fuerat.* 9 Quid emolumenti] *conclusio ex superiore propositione, confirmans quod dictum est*

est sup. x. 3. Rerum (inquit) instabilium instabile est, adeoq; nullum emolumentum: Ista autem omnia sunt instabilissima, ergo nullum emolumentum. ad neminem quantumvis contendat: pervenire potest: quod ut melius intelligatur, utitur Schelomo sua commoratione, usque ad vers. 16. 10 Vidi] *hujus commorationis partes sunt tres, binæ versib. distinctæ: prima est, Deum omnes istas res hominibus exhibere, & mutationibus præesse justissima administratione & convenientissima; secunda, hominem non amplius posse uti aut percipere, quam videtur Deo; tertia, hanc æternam esse legem administrationis Dei, quam nemo queat infringere; & quidem propter finem sanctissimum.* 11 Pulchrum] *id est, bonum, decorum, & omnibus numeris conveniens, denique pro modo justissimæ sapientiæ suæ tum gloriæ ipsius, tum peccatis vestris vanitatiq; respondens. Etiam] amplificatio, qua ostendit Deum non nunc demum administratione ista sed semper omni memoria usum & usurum esse.* Excepto eo] *id est, præter illud genus operum, quæ hominis capiunt superant, & quod Deus sibi asservat in arcano consilio suo.* Opus] *in quo occupent se, ut præcedens vers.* A principio] *seculi, id est, in æternum, quam diu seculum est.* 12 Ut lætetur] *id est, alacriter conquiescat in iis quæ exhibet Deus, & vitam tranquille juste; agat.* 14 Id esse] *nunquam secus esse quam placuit Deo.* Timeant] *revereri & pendere a nutu ipsius discant; quod prius abjecit homo, & quo omnibus modis misericorditer a Deo revocatur.* 15 Repetere] *id est, efficere administratione sua, ut res aliæ alias succedant, & per vices revertantur, quasi in orbem agerentur. Locutio sumpta a sphæra cœlesti, qua moderatur tempora. quasi dicat, facit ut ita revolvantur quæ sunt in tempore, quemadmodum tempus ipsum, quod ea continet, revolvitur.* 16 Nam adhuc] *jam venit Schelomo ad confirmationem vanitatis & instabilitatis universi, ab observatione exemplorum quæ percipit sæpe. Est autem in hoc capite primum exterorum exemplorum genus de opprimentibus & oppressis. In quo exemplo explicando primùm exponit Schelomo factum, hoc versu; deinde verum judicium de eo, sequente versu; ac postremò judicium ex sensu carnis profectum, usque ad finem capitis: quem ordinem a Schelomone teneri monuimus supra 2. 2.* Loco juris] *id est, pro justitia in mundo injustitiam coli.* Ibi] *sub sole, in præsente seculo.* 17 Dixi] *id est, postremò statui & concluso cum animo meo; postquam emersi ex illis disceptationibus carnis, quæ deinceps enumerantur.* Tempus quidem est] *id est, habent quidem injusti suum tempus, quo animos suos injuria expleant; sed alterum tempus succedet, & jam jam Deus præsens de illorum violentia cognoscit: sic exponendum esse locum hunc cõmonstrat alter infrà 5. 8.* 18 Dixeram] *narratio carnalis disceptationis atque judicii, tum de opprimentibus, usque ad vers. 23. tum de oppressis, inde ad finem usque.* Declararet] *id est, faceret ut innotescerent mihi, perspectaq; esset illorum violentia.* Hos bestias esse] *id est, involare & urere bestiarum more, ut vorent illos: quod proverbio dicitur, homo homini lupus.* 19 Eventum] *quasi dicat, ex factorum similitudine simulem utrisque eventum esse statuebam, eandem mortem, eadem; mortis consequentia.* 21 Quis animad.] *ironica confutatio, qua utitur caro adversus piam doctrinam de differentia inter animas & eventia ex morte. quasi dicat, audio quidem nescio quid jusurrari de substantia animæ humanæ, cœlestem eam esse, & morte ad cœlos transcendere, bestiarum contrà animam terrenam quandam facultatem esse corporibus ita adhærentem, ut sine suo ipsius interitu anima bestiæ nunquam a suo corpore separetur: sed quis horum alterum, aut utrumq; vidit? certum est ex communibus factis & eventu quæ ante oculos sunt, idè de utroq; judicium facere.* 22 Quàm ut lætaretur] *in hac vita; ac nihil de futura vita solicitus esset, quam boni præsentibus: nam (inquit) unde proficisceretur hæc vita? quo autore ad hominem perveniret? aut quis certò eam cognosceret? ut superiore versu.* 23 Sed rursus] *hunc versum & sequentes, quia ad superius argumentum & speciem planè pertinent (ut ostendimus supra in vers. 16.) hoc capite concluximus. Sensus autem est, Schelomonem animadvertisse fieri non posse ut homo perpetuo cursu rerum secundarum in hac vita utatur, hoc vers. ac proinde in aliam sententiam adductum esse, tribus sen.* Nam ecce] *hypothesis, qua exprimit Schelomo præsentes omnibus ætatibus & gravissimas calamitates; quasi omnes homines in rem præsentem vocans.* 24 Laudabam] *id est, mortem anteponebam vitæ.* 25 Utrisque] *nimirum vita, & morte.* 26 Videbam enim] *ætiologia, cur meliorem conditionem ejus qui nunquam fuerit, caro existimet: nam (inquit) cùm duo sint studia a natura indita; unum, ut lætetur homo: alterum, ut faciat bonum in vita sua, supra vers. 12. vidi neutrum homini integrum aut salutare esse; sed invidiam hominis conciliari utriq; nomine: tanta est aliorum in alios inhumanitas.* Hoc] *id est, totum hoc studium, totaq; disceptatio & judicium carnis, de quo inde a vers. 18.*

CAPUT IIII.

Schelomo rerum omnium instabilitatem vanitatemq; confirmat ab exemplo pigrorum, avarorum a societate hominum abstinentium, & regum in sua imprudentia obstinatorum, ac denique regnorum omnium.

1 [a] STOLIDUS [a] complicat manus suas, & [a] Heb. *comedit.*
[a] consumit carnem suam, *dicens,*
2 [a] Meliorem esse [b] plenam volam quietis, [b] Heb. *plenitudinem volæ quietis, plenitudine pugnorum, &c.*
plenis pugnis molestiæ & afflictionis spiritus:
3 [a] Sed [c] rursus ego vidi *hoc esse* vanitatem sub [c] Heb. *reversus sum ego & vidi.ut supra.* 3. 23.
sole.
4 [a] Est unus *aliquis* cui deest secundus, cui tũ [d] Heb. *malè.*
filius tum [a] frater deest; [d] nec tamen *est* finis omni
labori ejus, [a] etiam oculus ejus non satiatur divitiis; *ut dicat,* Eccui ego laboro, quòd destituo
animam meam bono? etiam hoc vanitas & occupatio [d] mala *est.*
5 [a] Meliores *sunt* duo quàm unus; quia est ipsis præmium bonum ex labore suo:
6 [a] Nam si cadant, eorum unus erigit socium suum; [a] væ autem illi, unico illi qui ceciderit, cùm non adsit secundus ad erigendum illum.
7 Etiam sive cubent duo, [e] concalescunt illi, unicus autem quomodo incalesceret? [e] Heb. *calescet illi.*
8 Sive fortior sit altero unus quispiam, ipsi ambo obsistent ei: [a] denique filum triplicatum non citò abrumpitur.
9 [a] Melior *est* puer indigus & sapiens; rege sene & stolido, [a] qui nescit admoneri amplius.
10 [a] Nam *ille* e [f] vinculis prodit ad regnandum: [a] cùm *hic* etiam in regno suo natus cat pauper. [f] Heb. *domo vinctorum.*

11 [f] Vidi omnes viventes qui ambulant sub sole, [g] adjungentes se puero illi [f] secundo qui staturus est loco hujus:
12 [f] Non esse finem ulli populo; [h] de ullo qui præfuit ipsis etiam posteros non lætaturos esse: nam [f] hoc quoque vanitas est & afflictio spiritus.

[g] Heb. cum puero illo.
[h] Heb. ad ullum qui sit ante ipsos, etiam posteros non lætaturos de eo.

ANNOTATIO.

1 Stolidus] *Secundum exemplorum exterorum genus, ad confirmandam vanitatem, quam prædicavit, pertinens. Est autem hoc genus de vanitate & malis quæ non aliunde accedunt, ut in superiore genere; sed quæ ab ipsis hominibus in se proficiscuntur: quo in genere tria exempla ponuntur hoc capite: primùm est de stolido & desidioso, tribus versibus; secundò, de avaro & sordido, qui sine ulla causa aut spe ejus instituit quæstui, suo magno malo, a vers. 4. usque ad 9. tertium, de rege aut quibusvis potentioribus, qui studio animi sui studio abducuntur: qua duo posteriora exempla elegantissimè illustrantur per comparationem contrarii.* Complicat] *ut Prover. 6. 10. & 24. 33.* Carnem tuam] *id est, se ipsum, cùm tandem exhaurietur fame.* 2 Meliorem] *id est, statuit sibi melius esse ut possideat parum (ita enim uec, se fatigat ipse rebus comparandis, neque earum nomine ab aliis fatigatur) quàm ut multum obtineat se ipse conficiendo, aut malum ab alio accersendo. quasi dicat, piget longè melius secum agi existimat, quàm cum iis qui se ipsos labore cruciant, aut rerum partarum nomine ab aliis cruciantur: denique omnium maximè se putat sapere, Proverb. 26. 16.*
3 Sed rursus] *id est, ut studia alia mea & actiones, de quibus capite 2. exempla; opprimentium & oppressorum, de quibus capite 3. vanitati annumeravi: sic etiam rursus pigritiam agnovi vanam esse.* 4 Est unus] *secundum exemplum, videlicet avari: ut dictum est in vers. 1.* Frater] *id est, cognatus, gentilis, vel necessarius aliquis.* Etiam oculus] *id est, ne tum quidem expleretur animus ejus, si tantum possideret quantum cernit oculus.* 5 Meliores] *exornatio superioris documenti de vanitate avaritiæ illius μιαρᾶς ψύχης, a contrario, per contentionem fructuum qui ex sociali vita percipiuntur, & damnorum ex solitaria, quasi dicat, melius cum illo agitur, melius ei, illo quàm huic succedit.* 6 Nam si cadant] *expositio præmii quod modò dictum est, ab exemplo corporeo; quæ symecdochicè omnibus fructibus accommodanda sunt socialis vitæ.* Væ] *non imprecantis, sed malum eventurum denuntiantis verba.* 8 Denique filum] *id est, imò valentiores erunt, quò plures inter se operas consociaverint: proverbiale dictum.* 9 Melior est] *tertium exemplum, ut diximus in vers. 1. quod similiter exornatur per comparationem contrarii.* Qui nescit] *id est, obfirmato & pervicace in stoliditate sua; cui ex adverso sapiens opponitur, cujus proprium est in sapientiæ monitis proficere, ut Prover. 1. 5. & 10. 8.* 10 Nam ille] *ætiologia duplex: prior est a constitutione personarum de quibus agitur, hoc ver; posterior a constitutione popularium, ver. 12.* Cum hic] *id est, cùm utcunq; a natura hæres videatur regni, tamen inde ab ortu suo pauper sit primùm quidem mente & consilio, deinde etiam re ipsa; ut qui inopia consilii in paupertatem maximam detrudatur: sic enim pauperiu appellationem menti quoque attribuit Scholemo Proverb. 29. 13.* 11 Vidi] *hypotyposis rerum novarum & mutationis subitæ in regno imprudenter administrato; quasi subjiciat oculo dementem senem perturbatum de solio, sufflectumq; puerum.* Secundo] *id est, qui secundus regnat, ut sequentium verborum epexegesis docet.* 12 Non esse finem] *id est, populares & subditos nunquam sua sorte contentos esse, ac ne sapienti quidem regi plurimùm acquiescere: propterea non esse mirum si malè insipientibus accidat.* De ullo] *quasi dicat, non in præsentia tantùm populum inconstantem esse, sed etiam semper futurum.* Hoc quoque] *nimirum regnare ipsum, & plurimum autoritate posse.*

CAPUT V.

Scholemo rationem docet quâ homines sibi a superiorum vanitatum studiis cavere possint, nimirum reverentia Dei, sanctis q, cogitationibus de providentia & administratione ejus: deinde vanitatem explicat quæ possessioni ipsorum fructum terræ inest, usumq; docet a natura nobis attributum.

1 [f] OBSERVA pedem utrumq; tuum [f] cùm [a] adis domum ipsius Dei, ut [a] præstò sis [a] ad audiendum potius quàm *ad* dandum *donarium* stolidorum *aut* sacrificium: nam hi nō advertunt [f] se facere malum.
2 Ne accelereris ore tuo, & animus tuus ne festinet [f] proferre quicquam coram ipso Deo; [f] nam Deus ipse in cœlis *est*, tu autem super terram; [f] idcirco sunto verba tua pauca:
3 [f] Quia ut prodit somnium multa occupatione, ita [f] vox stolidi multitudine verborum.
4 Cùm nuncupaveris votum Deo, ne differto persolvere illud; nam [b] non oblectatur stolidis: id quod voveris, persolve.
5 Melius est ut non voveas, quàm ut voveas ac non persolvas.
6 [f] Ne permittito ori tuo ut peccato obstringat [c] carnem tuam; & ne dicito [f] coram angelo illo, errorem istud *esse*: ([f] ecquid efferveſceret Deus ipse propter vocem tuam, & perderet opus manuum tuarum?
7 [f] Nam ut multitudini somniorum vanitates, ita verbis multis inerunt) sed [f] Deum ipsum reverere.
8 [f] Si oppressionem pauperis, [c] interversionemque juris ac justitiæ videris in ipsa provincia; ne mireris [f] de ista voluntate: nam [f] alteus superior alto observat, imò [d] altissimus superior istis.
9 [f] Jam [f] emolumentum terræ pro omnibus *est*; [f] *pro* rege *emolumentum* agri culti.
10 Qui amat pecuniam, [f] non satiatur pecunia; & qui amat ullam multitudinem *quæ* non *sit* proventus: etiam hoc vanitas est.
11 [f] Cùm multum est bonum istud, multi sunt qui comedunt ipsum: quid ergo commodi domino ejus obvenit præter aspectum oculorum ipsius?
12 [f] Dulcis *est* somnus illius qui servit, sive parum sive multum comederit: [f] saturitas autem ipsius divitis non permittit ei ut dormiat.
13 [f] Est malum [e] efferens ægritudinem *quod* vidi sub sole: divitiæ quæ asservantur domino suo 16.

[a] Heb. propinquus ad audiendum.
[b] Heb. non est oblectatio in stolidis. Deut. 23 21 Proverb. 20. 25.
[c] Heb. rapinam.
[d] Heb. alti: plurale pro singulari superlativo, mysterium S. Triados notans, ut Josh. 24. 19.
[e] He. ægrum: metonymia: sic infra vers. 16.

suo in malum ipsius,

14 Aut pereunt divitiæ illæ in occupatione malæ; ita ut quem genuit filium, non habeat in manu sua quicquam.

15 Quemadmodum prodiit ex utero matris suæ, nudus iterum abit ut venerat: & quicquam non reportat labore suo, quod deferat in manum suam.

16 Quamobrem etiam hoc malum est afferens ægritudinem; omnino prout venit, ita abit: ecquid emolumenti est ei, quòd laboraverit ventó,

17 Etiámque omnibus diebus suis in tenebris comederit; id est, indignatione multa, & ægritudine sua, & ferventeira?

18 Ecce quod vidi ego, bonum pulchrum esse comedere ac bibere, & frui bono ex toto labore suo quo laborat sub sole numero dierum vitæ suæ, quos dat ei ipse Deus: nam ea est pars ejus.

19 Etiam cui cunque homini dedit ipse Deus divitias & facultates, & cui copiam fecit comedendi ex illis & percipiendi partem suam, ac lætandi de labore suo: hoc donum Dei esse.

20 Quòd si non multum, recordetur diebus vitæ suæ Deum ipsum annuere lætitiæ animi ipsius.

Heb. *mali: ut supra.* 4.4

Heb. *revertitur abeundo*

Iobi. 21.

1. *Timoth.* 6. 7.

Heb. *boni quòd pulchri sit. trajectio.*

Heb. *videre bonum.*

Heb *testimonium perhibere lætitiæ cordis.*

ANNOTATIO.

1 Observa] *Hujus capitis documenta sunt duo: unum est de officio nostro erga Deum & proximos, quod Schelomo de universa istius generibus vanitatis subjicit, de quibus hactenus, veluti certissimum pharmacum adversus illa, per digressionem, a vers. 1. usque ad 9. secundum est explicatio tertii exterorum exemplorum genitivi, de vanitate bonorum quæ etiam legitima vita ab hominibus comparantur, ad usum præsentis vitæ pertinentium, inde usque ad finem capitis. Sunt autem in digressione hæc duo capita: de reverentia quam exhibere nos convenit Deo, quinque versibus; & de judiciis sermonibusq; nostris temperandis coram Deo & hominibus, tribus seq. Quod autem hîc dicit, observa. & c. perinde est quasi dicat, neque tibi de sapientia tua, neque de rebus tuis, neque de potentia tua ad alios opprimendos, neque de sufficientia (ut ita dicamus) tui ipsius præ aliis tibi gratulator (nam hæc quatuor vanitatis genera in superioribus capitulis ex ordine posita sunt) sed quicquid est penes te, Deo acceptum ferto, ipsum quam reverentissimè adito, audito, colito, atque honorato.* Cùm adis domum] *quod tibi omnino faciendum est, si sapias & non bona tua.* Ad audiendum] *id est, obsequendum legi Dei quæ in domo ipsius exponitur. quasi dicat, Vide ut te ipsum potius tradas ei, quàm sacrificias: sic 1. Schem. 15. 22.* Se facere malum] *ut dictum est sacrificium improborum esse abominationi Jehovæ, Proverb. 15. 8. & 21. 27.* 2 Proferre quicquam] *sive petendo a Deo, sive promittendo; ne agas inconsideratè.* Nam Deus] *id est, summus & infinitus est; ac proinde nihil abjectissima tenuitas nostra ad amplissimam majestatem ejus.* Idcirco] *ut commodius tibi caveas a festinatione & offensa ejus: vide Matth. 6. 7.* 3 Quia ut prodit] *id est, ut multitudo occupationum somnium creat, ita multitudo verborum non potest stulti aliquid non gignere atque profundere.* Vox stolidi] *id est, sermo stultus, qualis utuntur stolidi peccatores.* 6 Ne permittito] *id est, neque verbo, neque cogitatione obtrectes administrationi Dei; quasi res per fortunam aut improvidentem administrationem accidant: secundum documentum, ut diximus in versum 1.* Carnem tuam] *id est, te ipsum: synecdoche.* Coram angelo illo] *nimirum Christo, de quo Exod. 23. 20. & sequentibus. quasi dicat, ne quidem in corde tuo dicito, cujus cognitor est Christus angelus fœderis, Malach. 3. 1.* Errorem istud esse] *quo arguntur ista de quibus vers. 8.* Ecquid effervesceret] *ut interminatus est Deus ibidem, Exod. 23. 21.* 7 Nam ut multitudini] *etiologia non absimilis ei quam adhibuit in superiore documento, vers. 3. nihil (inquit) proderunt excusationes apud Deum. si ita offenderis; neque majoris sient quàm somnia vanissima: Proverb. 10. 19.* Deum ipsum] *nimirum illum angelum, servatorem & ducem populi sui.* 8 Si oppressionem] *hîc nominatim occurrit Schelomo vanitati, quam expressit cap. 3. & 4. & confirmat pios.* De ista voluntate] *id est, improbo hominum studio.* Altus] *Deus qui in cœlo est, supra vers. 2. & omnem altitudinem humanam numeru omnibus excellit.* Imò altissimus] *cujus infinita est altitudo, omnia observans velut infinitis oculis: ut figuratur Jechezkel. 1. 18. & 10. 12. & Zacarjæ 3. 9. & 4. 10.*

9 Jam] *ἀναζωσις sive regressio ad institutum sermonem de vanitate rerum omnium. Est autem hîc tertium exemplum exterum, quo transitur per comparationem bonorum inter se, quasi dicat, hæc ergo est bonorum omnium quæ ab homine comparantur vanitas: cùmque horum bonorum duo sint genera; alia quæ ex se ad vitam quodammodo conferunt, ut proventus terræ; alia, quæ non ipsam quidem vitam adjuvant, sed illorum sunt administra; quod de bonorum vanitate diximus, ad utrumq; genus pertinet: utriusque enim studium & possessio, vanitas est.* Emolumentum terræ] *contentio sive comparatio horum bonorum inter se, 2. versibus: nullum, inquit, bonum quod fortuitum vocant, tam est homini necessarium quàm fructus terræ. sine quo ne reges quidem ipsi vivere possent: de altero non vivitur.* Pro rege] *hanc interpretationem ut germanam & convenientem optimè amplexi sumus, quam confirmant dissentiones veterum codicis manu scripti ex bibliotheca Illustrissimi Principis Electoris Palatini.* 10 Non satiatur] *non potest ex pecunia ipsa sine permutatione tolerare vitam suam.* 11 Cùm multum] *id est, etiam istius boni, de quo nunc agitur, ut tritici, vini, & similium, copia magna possessori vana est; ac non tantùm pecuniæ, de qua superiore vers.* 12 Dulcis sit] *amplificatio. quasi dicat, non modò inutilis est, sed etiam molesta; adeò ut melius sit servo quàm domino, & quiescas suavius.* Saturitas] *id est, copia illa maxima qua abundat & circumfluit: sic accipitur Proverb. 3. 10.* 13 Est malum] *ἐξήγησις, ἀσὶα, exornatio, sive singularis explicatio vanitatis, de qua modò dictum est. Hanc autem sic explicat pro ejus tùm: hoc bonum quod non tantùm vanum, sed ægrum quoque esse diximus, vanitatis evincitur duobus modis: Nam aut ipsum domino suo ruinam affert, aut rejecitet manibus domini viventis videntisque elabitur. Quæ duo membra prolepsios his dolosis versibus posita, exponuntur per ὑστερον πρότερον hoc & sequente capite.* In malum ipsius] *ut exponitur capite sequente.* 14 In occupatione] *id est, quamvis ille contendat laboriosissimè in conservando & augendo bono.* Ita ut] *id est, ipse cum posteris*

pauper ſit; quo modo amplificatur iſtius hominis calamitas. 16 Laboraverit vento]*id eſt, fruſtrà opes labore cumulaverit, quæ momento quaſi ingruentibus ventis diſſipentur: proverbialis loquendi forma, qua vanitatem iſtius boni explicat, ut etiam moleſtiam ſequentem.* 18 Ecce quod vidi]*propoſitio judicii quod fecit Schelomo de uſu iſtius boni, expenſa ejus (ſicut aliorum antea) vanitate: ſimile eſt ſuprà 3.22.* 20 Quòd ſi non multum]*ſupple, eſt illud quod dederit Deus; ex ſuperiore verſu.* Recordetur]*id eſt, hoc ſaltem ſtatuat, Deum ſibi gratioſum eſſe, & utcunq; tenuia ſint bona quæ ab illo accipit, tamen ad explendam lætitia animum hominis ſatis eſſe: quia natura paucis contenta eſt, adjuncta verò pietate quæſtum maximum habet, 1. Timot. 6. 6. & ſequentibus.*

CAPUT VI.

Schelomo pergens in explicanda vanitate iſtorum bonorum, demonſtrat eam tum ex eo quòd non ſemper penes eundem dominum permanent, ſed hùc illùc commeant; tum etiam quòd nequet dominum ſuum, neq; ſe a vanitate vindicant: denique nihilo ſuciunt meliorem quemquam.

1 'EST malum quod vidi ſub ſole, idque maximum ſuper homines:
2 Viro cui dederit Deus ipſe divitias, facultateſque, & honorem, & cujus animus non deſtituatur ulla re qua delectetur, cùm huic non facit copiam Deus ipſe fruendi re illa, ſed vir alienus fruitur illa: hoc vanitatem & ægritudinem peſſimam eſſe.
3 Si gignat quis centenos *liberos*, & annis multis vivat; quamvis multi ſint dies annorum ejus, ſi anima ejus non ſatietur bono illo, adeoq; ſepultura non ſit ei, 'dico, meliorem eſſe eo abortivum.
4 'Nam in vanitate venit, & in tenebris ambulat, ac in tenebris nomen illius obtegitur.
5 *Hic* 'etiam ſolem non vidit, neq; expertus eſt; [a] tolerabilius eſt huic quàm illi.
6 'Etiam ſi vivat bis mille annos, & bono non fruatur; nónne in locum eundem 'hi omnes abeunt?
7 'Ut omnis labor hominis 'obveniat ori ipſius, etiam [b] deſiderium ejus non expletur.
8 'Nam quid amplius eſt ſapienti, quàm ſtulto ipſi? quid ad pauperem fruens, 'dum ambulant coram viventibus?
9 'Melior eſt, *inquies*, 'inſpectio oculorum, quàm [c] curſus deſiderii: etiam hoc vanitas eſt & afflictio ſpiritus.
10 'Quicquid ſit, 'jam inditum eſt nomen ejus, & cognitum eum eſſe hominem; neque poſſe contendere cum 'eo qui valentior eſt ipſo.
11 Cùm adſunt res multæ, multiplicant vanitatem; quid amplius iſti homini *eſt*?
12 Nam quis novit quod bonum eſt homini in hac vita numero dierum vitæ [d] vaniſſimæ ſuæ, quos tranſigit velut umbram? [e] quis *eſt* qui indicaturus ſit homini [f] id quod 'inſtat ipſi poſt hac ſub ſole?

[a] Heb. *quies huic præ illo.*
[b] Heb. *anima: ut Pſal. 27.12. & infrà verſ. 9.*
[c] Heb. *ira animæ.*
[d] Heb. *vanitatis ſuæ.*
[e] He. *qui quis v. ſi quoveis in celeritate ſermonu frequens.*
[f] Heb. *id quod eſt poſt ipſū.*

ANNOTATIO.

1 Eſt malum]*Explicatio prioris membri prolepſeos, quæ poſita eſt ſup. 5.13. de bonis iſtis quæ domino ſuo ruinam quodammodo afferunt, juſq; ad verſ. 7. Sunt autem hujus capitis duæ partes; una, explicatio iſtæ membri prolepticì; alter, concluſio ſuperioris membri de hoc vanitatis genere, per conceſſionem elegantiſſimam, a verſ. 7. ad finem uſq;.* 3 Dico]*ex ratione carnis; ut Iobi 3.* 4 Nam]*confirmatio judicii quod modo dictum eſt, per comparationem ſtatus in quo uterque verſatur, tum vir ille liberis & annis abundans, hoc verſ. tum abortivus, verſ. ſequent.* In vanitate]*id eſt, vanus eſt illius ortus, progreſſus, & interitus, miſeriiſq; cumulatus; quæ tenebrarum nomine ſignificantur.* 5 Etiam ſolem non vidit]*id eſt, abortivus in ipſo ortu ſuo finem miſeriarum fecit, quæ communes ſunt hominum ſub ſole.* 6 Etiam ſi]*amplificatio per gradationem hypotheticam vitæ quàm longiſſimæ.* Hi omnes]*nimirum hi bis milleſarii, annoſiſq;, & abortivus, de quibus modò dictum eſt.* 7 Ut omnis labor]*altera pars capitis qua concludit Schelomo ſuperiorem ſermonem de bonorum iſtorum vanitate, hoc modo: bona hæc quæ diximus fortuita, non tantùm inſtabilia ſunt, ut duobus capitibus demonſtravimus, ſed etiam infirma, adeò ut nunquam animum humanum expleant.* Obveniat ori]*id eſt, velut ſponte ingerat ſe in os, & laborantis commodiſſimè ſuccedat ex animi ſententia: ſynecdoche.* 8 Nam]*confirmatio proximè præcedentis dicti, de infirmitate bonorum ad ſedanda hominum deſideria, per enumerationē: videamus, inquit, ſapientes, ſtultos, pauperes, abundantes; quid tandem amplius reportant, obſecro?* Dum ambulant]*id eſt, in hac vita: periphraſis.* 9 Melior eſt]*hoc verſu dramatice reſponſionem carnis ſubjicit, & Schelomonis judicium, quod ſequentibus verſib. confirmatur.* Inſpectio oculor.]*id eſt, rei præſentis fructus atq; perceptio, quam alii præ aliis conſequuntur: ſynecdoche.* 10 Quicquid ſit]*confirmatio judicii quod modo pronuntiavit Schelomo, qua graviſſimè confutat illam malam rerum æſtimationem. Eſto ſanè, inquit, hoc habeat amplius: primùm non eò minus eſt homo vanitati humanæ obnoxius, de qua ſuprà capite 1. meq; ſe ab ea vanitate poteſt eximere, hoc verſ. deinde quacunque comparat, ipſa vana ſunt, & vanitatem adjicunt poſſeſſoribus, verſ. ſequent. poſtremò non ita valet homo judicio a natura ſua, aut tantum conſecutus eſt experientia, ut certò poſſit ſtatuere quid ſibi aut in præſentia ſit bonum, aut in poſterum ſit futurum ſtabile, verſ. ultimo.* Jam inditum]*id eſt, homo dicitur & eſt, a quo humani nihil eſt alienum.* Eo qui valent.]*id eſt, Deo, quo autore vanitati ipſe cum rebus creatu ſubjectus eſt. Rom. 8.20.* 12 Inſtat ipſi]*id eſt, mox ipſi eventurum eſt, velut jam a tergo imminens.*

CAPUT VII.

Schelomo bonis præſentibus famam famæ mortem anteponit, velut morientibus & vivis utilem: itaq; homines ad ſapientiam, reverentiam, & obſequium adminiſtrationis Dei per abnegationem ſui & ad charitatem

tem hortatur, opinionem suæ sapientiæ damnat, & infinitam esse hominū malitiam, maximè verò mulierū scelestā, ostendit.

1 MELIOR est *homini* fama [a] unguento optimo; [b] sed dies mortis die [c] quo ille nascitur.

2 [d] Melius est adire [e] locum luctus, quàm adire locum convivij: eò quòd ille [f] est finis omnium hominum: [g] qui autem vivit, inditurus est

[a] Heb. *cordi*: *sic deinceps.*

illud [h] animo suo.

3 [i] Melior est indignatio risu, quia [k] tristitiâ vultus melior efficitur animus.

[b] Heb. *malo.*

4 Animus sapientum [l] *erit* in loco luctus: animus autem stolidorum in loco lætitiæ.

5 Melius est audire increpationem sapientis, quàm ut quis audiat canticum stolidorum:

[c] Heb. *vox.*

6 [m] Nam ut crepitus spinarum sub olla, ita *est* risus stolidi: etiam hoc vanitas est.

7 [n] Cum oppresſio adigat ad insaniam sapientem, & perdat animum donatio,

8 Melior est finis rei principio ejus: melior est longanimis quàm elatus animo.

[d] Heb. *ne perturberis in spiritu tuo indquando.*

9 [o] Ne perturbare [p] spiritu tuo indigneris: nam [q] indignatio in sinu stolidorum resident.

10 Ne dixeris, quid *est* cur dies priores fuerint meliores istis? nam non ex sapientia rogares super hoc.

11 [r] Bona est sapientia cum possessione, & emolumento aspicientibus solem:

12 Nam *alis* in umbra sapientiæ, *alis* in umbra pecuniæ sunt; sed *majora* emolumenti scientia est, sapientiam vivum conservare [s] possessorem suum.

[e] Heb. *dominus suus:*

13 [t] Respice opus ipsius Dei: nam quis possit corrigere id quod perverterit?

[f] Heb. *in die boni: sic paulo post.*

14 [u] Tempore boni versare in bono, tempore autem mali [x] utere: [y] etiam hoc ex adverso illius facit Deus ipse, [z] ea ratione ut non possit assequi homo [a] eorum quæ instant sibi quicquam.

[g] Heb. *respice*

[h] Heb. *secundum rationē.*

15 [b] Ista omnia vidi diebus vanitatis meæ; esse justum qui pereat in justitia sua, & esse improbum qui prolongeat *dies* in malitia sua.

[i] Heb. *post se.*

[k] Heb. *multùm: sic versu seq.*

16 [c] Ne esto justus [d] nimium, neque sapere tibi videtor amplius: quare [e] desolationem tibi accerseres?

17 Ne [f] improbus sis nimium, neque sis stolidus; quare morereris [g] ante tempus tuum?

[l] Heb. *in non tempore tuo.*

18 [h] Melius est ut prehendas [i] hoc, quin etiam ab hoc [k] ne remittas manum tuam: reverentem Dei [l] exire ex omnibus istis.

19 Hæc sapientia robur confert sapienti, magis quàm decem dominatores qui sunt in eadem civitate:

20 [m] Quamvis homo nemo sit justus in terra, qui faciat bonum, ac non peccet.

21 [n] Etiam ad omnia verba quæ [o] dicuntur, ne adhibeto animum tuum: cùm [p] non debeas audire *vel* servum tuum maledicentem tibi:

[m] Heb. *dicuntur, forma impersonali.*

22 [q] Nam etiam [r] multoties conscius est animus tuus, te quoque maledixisse aliis.

[n] Heb. *vicibus multis.*

23 [s] Omnia illa probavi [t] insapientia: [u] cùm dicerem, sapio, ipsa longinqua erat a me.

24 [x] Longinquissimum quicquid fuit *semper*, & quàm profundissimum quis inveniat?

25 [y] Converti me ego, idque *ex* animo meo, ad sciendum & ad explorandum & quærendū sapientiam, & ratiocinium *ejus*: similiter [z] cognoscendum improbitatem stoliditatis, stoliditatis inquam & [a] omnis insaniæ:

[o] Heb. *insanitatum.*

26 [b] Inveni autē ego [c] amariùs *quiddam* morte, nimirum [d] fœminam illam cujus in animo *sunt* retia, & plagæ, *cujus* in manibus vincti: [e] qui bonus *videtur* coram Deo ipso, liberatur ea; peccator verò capitur ea.

27 Vide, hoc inveni (inquit Ecclesiastes) [f] semel atque iterum *quærendo* [g] assequi ratiocinium:

[p] Heb. *una vice ad alterum.*

28 (Quo amplius quærit anima mea *ratiocinium*, tamen non assequi: hominis *quidem* unius *cujus* ex mille assequi; at fœminæ [q] omnibus istis instructæ non assequi)

[q] Heb. *cum omnibus istis.*

29 [h] Solummodo vide hoc *quod* invenio, Deum ipsum fecisse hominem rectum, ipsos autem [i] quærere ratiocinia plurima.

30 [k] Quis est par illi sapienti? aut quis noscenti interpretationem rei? sapientia hominis [l] ita illustrat faciem ejus, ut firmitas vultus ejus [m] duplicetur.

ANNOTATIO.

1 Melior est] *Schelomo exposita bonorum ad vitam præsentem pertinentium vanitate, nunc demum incipit eam gradatim demonstrare per aliarum rerum comparationem. Sunt autem ea tres, quæ ex ordine istis rebus anteponuntur: prima est fama, quàm leviter tantùm perstringit Schelomo, hoc versu; tum quia in hominum opinione tantùm posita est, tum quia incerta propter hominum instabilitatem, quorum fama vix ante mortem certa nominari potest: secunda est mors, quæ non tantùm morientibus finem imponit vanitatis, sed etiam vivis documentum est ad sapientiam, a versu 1. usque ad 9 tertia verò & suprema est sapientia in rebus præsentibus & ordinatione Dei conquiescens, & ab omni fastidioſa operum Dei hominumq; pervestigatione abstinens, inde ad versum 23. quæ omnia tandem concludunt ur confirmatione a Schelomone ipsius experientia & observatione, inde ad finem capitis.* Unguento optimo] *id est, amplissimo & gratiosissimo bonis corporeis, synecdochicè.* Sed dies mortis] *secundum gradationis locum, quasi dicat, melior est mors ipsa bonis præsentibus, & famæ: nam fama vanitatis consolationem aliquam afferre potest, mors autem vanitatem admittit: & fama quidem ad mortem usque instabilis est; morte autem, si qua fama est, constans efficitur.* Quo ille nascit.] *id est, nativitatis & vitæ totius ex quo natus est; per syllepsin in scripturu frequentatam.* 2 Melius est] *explicatio proximè præcedentis membri de præstantia mortis, a duobus locis: prior est a persona astantium, qui documentum vitæ hauriunt ex morte, usque ad vers. 7. posterior a persona ipsorum morientium, quorum instabilis & varius volubilisq; status morte admittur, vers. 7. & 8.* Locum luctus] *id est, sepulchretum, sinus, rogum, aut similia.* Est finis] *id est, ultimus actus & exitus istius vitæ: hæc prior causa ad morientes pertinens.* Quia autem] *hæc posterior causa, quæ per ὕστερον πρότερον proximè explicatur.* 3 Melior est] *id est, utilius futurum est homini ut versetur cum tristibus, lugentibusq;, ac velut dolore indignabundis, quàm cum iis qui læto animo & exporrecta fronte agitant hilaria.* 4 Erit] *id est, studiosè persequetur versabiturq; cum calamitosis, ut indies possit proficere.*

ſcere. 6 Nam ut] *id eſt, riſus eſt inſtabilis, ut ignis e ſpinis ſubjectus olla: in quo exultare quidem videtur flamma, ſed conſumptis ſpinis illico extinguitur.* 7 Cum oppreſſio] *explicatio alterius cauſæ prolepſeos, quæ prior poſita eſt ſupra verſ. 2. Senſus autem eſt, cùm homo tanta feratur inconſtantia, ac ne ſapientes quidem ſibi cavere in hac vita poſſint, quin pertubentur & corrumpantur ipſorum animi amore, odio, ſpe, metu, &c. optabiliorem ipſis eſſe mortem, quam lubricam hanc & fallacem vitam.* 8 Principio ejus] *cui plerumq; in rebus humanis non reſpondet finis.* Longanimis] *qui ſapienter animoq; patiens ſemper obſervat finem; non autem elato animo præceps abripitur in præjudicia ſua. Sic paratur tranſitus ad ſequentia documenta ſapientiæ.* 9 Ne pertubatè] *documenta hæc ſapientiæ duas partes continent; unam, ut compoſito & tranquillo animo acquieſcamus voluntati & adminiſtrationi Dei, uſque ad verſ. 21. alteram, ut aliena facta, dictáve non inquiramus curioſè, verſ. 21. & 22.* Indigneris.] *de præſente adminiſtratione, ut ſequens verſus oſtendit.* Indignatio in ſinu] *id eſt, ſtolido ſunt animo, qui ita indignatur.* 11. Bona eſt ſapient.] *id eſt, ne fiducia poſſeſſionis tuæ efferaris eo uſque ut obloquaris Deo; ſed ſapientiam adhibe, quæ te ita recreatura eſt, ut viatorem ſolu aſſu confectum refricet umbra.* 13 Reſpice] *id eſt, agnoſce & acquieſce in eo quod exhibet Deus.* 14 Tempore] *id eſt, intere ſecundis & adverſis rebus prout dabit Deus; neque de venturo tempore laborato.* Etiam hoc.] *id eſt, Deus omnia bona & mala compenſat, & librat juſtiſſimè in ſtatera ſapientiæ ſuæ; idq; arcano conſilio ſuo & ratione, quam non poteſt quiſquam mortalium in veſtigare & conſequi.* 15 Illa omnia vidi] *quaſi dicat, hæc eadem fuerunt mihi videnda & ferenda; quæ alioquin judicio meo viſa fuiſſent indigniſſima, niſi animum ad providentiam Dei advertiſſem.* 16 Ne eſto] *id eſt, temperato judicia tua, ne aut plus æquo tibi tribuas, quod captuſe eſt; aut plus æquo te abjicias, quod deſperantis eſt.* Deſolationem] *id eſt. faſtu & arrogantia tua rueres in pernicium præceps.* 17 Improbus ſis] *nimirum judicio tuo, ut ſuperiore verſu, cujus hic eſt antitheſis.* 18 Melius eſt] *ſupple quàm ut te extollas, aut abjicias.* Hoc] *documentum videlicet quod mox ſubjicitur.* Ne remittas] *id eſt, firmiſſimè teneto, amplexator, neque latum unguem a documento hoc diſcedito.* Exire] *id eſt, liberum eſſe immunemq; ab omnibus iſtu vanis cogitationibus, ac proinde opus eſſe ut incumbas reverentiæ Dei, cujus fructus duobus verſibus proximis exponuntur, & ſermonis totius concluſionem efficiunt, verſu ultimo.* 20 Quamvis] *occupatio, qua diluit Schelomo objectionem peccatoris tubantis propter peccata ſua: tua eſt, inquit, imbecillitas; ſed virtus Dei perficitur in infirmitate tua, ſi reverentiæ ejus adhæreris, & mitaris veritatem ejus.* 21 Etiam] *altera pars documenti, de qua diximus in verſum 9.* Non debeas] *ſed diſſimulare ex prudentiæ & charitatis lege.* 22 Nam etiam] *ætiologia a teſtificatione noſtræ ipſorum conſcientiæ, ut Galat. 6. 1.* 23 Omnia illa] *confirmatio vanitatis quam rebus omnibus ſub ſole attribuit Schelomo, primùm a ſingulari ipſius experientia, duobus verſibus; deinde a communium exemplorum obſervatione, inde ad finem uſque.* In ſapientia] *id eſt, cùm nondum plenè in apoſtaſiam ruiſſem: ut ſupra 2. 4. & 10.* Cùm dicerem] *id eſt, cùm mihi viderer ita ſapere, ut nihil fugeret cognitionem meam, tum longius abfui a ſapientia quàm opinione conceperam.* 24 Longinquiſſimum] *ætiologia, qua exponit Schelomo cur tam procul abfuerit a ſapientia.* Non eſt, inquit, humanarum virium conſequi res remotiſſimas, abſtruſiſſimas, & quaſi in profundo merſas; nihil autem eſt tam remotum ab homine quàm ſapientia, Iobs 28. & Proverb. 2. 6. 25 Converti me] *ſecundus confirmationis locus, ab obſervatione de aliis facta. Docet enim Schelomo ſe ab optimone ſapientia ſua tradi ſtum eſſe ad expendendam pariter aliorum ſive ſapientiam ſive ſtultitiam, quaſi animo potuiſſet modum comprehendere, & utriuſque rationes ſecum ſubducere.* Cognoſcendum improb.] *id eſt, meundum & conſequendum ratiocinium ejus: quemadmodum dixit de ſapientia. Sunt enim analogica duo hæc contraria membra prolepſeos, quæ deinceps per ὑπότυπωσιν explicantur; improbitatis quidem, verſibus 4. proximis, ſapientiæ verò ratiocinium, verſ. ultimo.* 26 Inveni autem] *explicatio ratiocinii facti de improbitate, ut modo dictum eſt. Putabam (inquit) me ſummam aliquam ac velut finem improbitatis conſecuturum eſſe ratiocinando, ſed infinitam eam eſſe deprehendi in iſto gerere.* Amarius quiddam] *id eſt amariſſimum, magis metuendum & fugiendum quàm mors ipſa ſit.* Fœminam illam] *id eſt, mulierem nequam, animo & corpore ſpirantem, molientem, & perpetrantem omnia malorum genera.* Retia & plagæ] *id eſt, dolos, artes, & technæ omnis generis ad venandum, inſcindendum, decipiendum, & necandum homines, tanquam feras, volucres, aut piſces.* Cujus in manibus] *id eſt, quæ miſeros homines captivos agit, traducit, & præbet oſtentui triumphans de illis.* Qui bonus videtur] *q. d. absqua nemo ſine ſingulari ope, gratiaq; Dei integrum ſe ſervare poſſit adeò vaſra eſt lenocinatorum malorum artifex.* 27 Aſſequi ratiocinium] *vide licet improbitatis, quæ eſt in impura iſta muliere.* 28 Non aſſequi] *id eſt, planè videre improbitatem mulierum iſtarum infinitam eſſe.* 29 Solummodo] *concluſio iſtius ratiocinii de improbitate. q. d. omiſſa hac infinita quæſtione de æſtimanda hominum, mulierumq; improbitate; concluſi tandem certiſſimè, ſatis eſſe homini ut prioris ſuæ conditionis bonum Deo acceptum referat: malum verò, ac potius infinitas rationes malis quibus implicatus eſt, fateatur a ſe ipſo proficiſci, deploret, abdicétq; ut Deum tandem ad priorem ſtatum recuperandum adeat.* Quærere ratiocinia.] *id eſt, miſso ratiocinio recti quod Deus indederat & mandaverat ipſi, infinita alia ratiocinia, cogitationes, ſtudiaq; ſuſcepiſſe.* 30 Quis eſt par] *alterum membrum prolepſeos, quo oſtendit Schelomo definitam quidem eſſe ſapientiam reverentia Dei, ſupra ver. 18. ſed dignitatem & bonum illius infinitum eſſe: ut dictum eſt verſ. eodem & ſequente.* Ita illuſtrat faciem] *id eſt, ipſum glorioſum & illuſtrem reddit, ſynecdochicè.* Duplicetur] *id eſt, in dies augeſcat, confirmetur q. d. & in imaginem rectiſſimi Dei transformetur ex gloria in gloriam, ſicut a domini ſpiritu, 2. Corinth. 3. 18.*

CAPUT VIII.

Schelomo expoſito civili popularium in magiſtratu officio, totius civilis adminiſtrationis vanitatem oſtendi ex abuſu tyrannico adminiſtrantium; quibus mortem & judicium, bonis verò liberationem & præmium denunciat: ac poſtremò ſententiam carnis cum divino hoc teſtimonio comparat.

1 EGO

1 Ego *video* [a] præſtitutum regis obſervandum eſſe: [b] ſed pro ratione juramenti Dei.

2 [c] Ne [d] perturbatè [e] a facie ejus abito, ne perſiſtito in re mala: nam [f] quicquid volet, facturus eſt.

3 [g] Ubicunque verbum regis eſt, *ibi* dominatio: [h] ecquis dicat ei, quid facis?

4 [i] Qui obſervat præceptum, non experitur rem malam: [k] tempus enim ac rationem novit [l] animus ſapientis.

5 Nam [m] cuique voluntati eſt tempus & ratio: [n] ſed malum hominis multum incumbit ei,

6 [o] Qui non agnoſcit id quod futurũ eſt; nam quomodo futurum ſit, quis indicet iſti?

7 [p] Nullus homo dominatur ſpiritui ſuo [q] ut contineat ſpiritum ſuum; nullâque eſt dominatio in die [r] mortis, nullum que militiæ in iſto prælio: [s] denique non liberat [t] conflictatio [u] tentem ipſa.

8 [x] In tota hac re vidi, cùm adhiberem animum meum ad omne opus quod fit ſub ſole; tempus *interdum eſſe*, quo dominatur homo in hominem [y] malo ſuo.

9 Nam ita *dominatos* animadverti improbos [z] ſepeliri, poſtquam deceſſerunt; poſtquam [aa] loco ſancti abierunt, oblivioni tradi in ea civitate in qua ſic fecerunt: [bb] etiam illud vanitatem eſſe.

10 [cc] Quia nullum efficitur decretum, [dd] compenſatio iſtius mali citò: idcirco [ee] provehit animus hominum eò audaciæ illos, ut faciant malum.

11 [ff] Quamvis peccatori facienti malum centies, etiam prorogaret Deus *dies*: quin etiam novi ego fore bonum timentibus Dei, qui timuerint a facie ejus:

12 Bonum autem non fore improbo, neque prorogaturum eſſe dies [gg] ſimiles umbræ; illi qui non timet a facie Dei ipſius.

13 [hh] Eſt vanitas quæ fit ſuper terram, quòd ſunt juſti quibus obtingit ſecundum opus improborum, & ſunt improbi quibus obtingit ſecundum opus juſtorum: [ii] dixeram, hoc quoque *eſſe* vanitatem.

14 Quapropter laudaveram ego lætitiam; nullum eſſe bonum homini ſub ſole, niſi ut comedat ac bibat & lætetur: hoc enim adjacere ipſi ex labore ſuo diebus vitæ ſuæ, quos dat ei Deus ſub ſole.

a Heb. *os*: ut Exod. 17. 1.
b Heb. *perturberis, a facie ejus abeas*: ut 1. Schem. 2 3
c Heb. *cor*: ſic deinceps.
d Heb. *inquies, ſive inquietudo*.
e Heb. *dominium ſuum*.
f Heb. *cum toto hoc*.
g Heb. *ſepulti*.
h He. *factum, pro compenſatione facilis successus*.
i He. *plenum eſt cor filiorũ hominũ in ipſis: ut Eſther* 7. 5.

ANNOTATIO.

1 Ego video] *Scbelomo ſumpta occaſione ex tertio documento præcedentis capitis, vanitatem rerum hujus mundi demonſtrat ab inſtabili & incerta adminiſtratione ejus, hoc & ſequente capite: qui quartus eſt locus vanitatis a Scbelomone in rebus exteris obſervatus. Iſtius enim adminiſtrationis genera ſunt duo: unum, ab hominibus, hoc capite; alterum a Deo, ſequente: quod utrumque genus ita varium eſt, ut nihil certum de eo humanitus ab ullo homine definiri poſſit. Porrò in hoc capite continentur duo: unum, de officio hominum civiliter inter ſe converſantium, uſque ad verſum 8. alterum, de eo quod fit, idq; ferè præter officium, ac de factorum eventu, inde ad finem uſque. Eſt autem in hoc verſu 1. ſumma propoſitio humani officii erga poteſtates ſuperiores, quæ ſequentibus verſibus ad bonos & malos accommodatur. Eclipſin verò ex verſu 8. velut huic loco accommodatorem, ſupplevimus.* Sed pro ratione] *moderatio obſequii quod homines debent poteſtatibus: parendum eſt, inquit, ſed non niſi bona fide & conſcientia: quæ non eſt poteſtas niſi a Deo; ac proinde ju non habet hominis ab obſequio avocandi, quod Deus a ſuis jurejurando exigit, & illis fide data ſe exhibituros receperunt.* 2 Ne perturbatè] *exornatio ſuperioris documenti, continens primùm mandatum obſequii, duobus verſibus; deinde eventum ab bonos & malos perventurum, reliquis.* A facie ejus abito] *id eſt, ne ab obſequio illius ſubducito te animo perturbato.* In re mala] *id eſt, perturbatione & rebellione.* Quicquid volet] *id eſt, agetes tecum arbitratu ſuo, ſive jure, ſive injuria: ut ſequens verſus oſtendit.* 3 Ubicunque verbum] *hoc eſt, verbi ſui autoritate plurimum efficitis; tuum verò quid efficeret apud regem? quid prodeſſet lusi agere cum rege?* 4 Qui obſervat] *accommodatio ad bonos obſequentes magiſtratui.* Tempus enim] *nimirum tum obſequendi, tum diſſimulandi, tum ab obſequio diſcedendi.* 5 Cuique voluntati] *ſupple efficiendæ legitimè.* Sed malum hominis] *accommodatio ad malos, qua oſtendit improbu illis Scbelomo eventurũ malè, quisquis dicatur ſequente verſu.* 6 Qui non agnoſcit] *id eſt, qui inſipiens eſt, neque judicio uſtur ad obſequendum poteſtati.* Nam quomodo] *id eſt, quis ex inſipiente facere poſſis ſapientem?* 7 Nullus homo] *expoſitio malis quod inſipientibus & in obſequentibus denuntiatum eſt ſuprà verſ. 5. nemo eſt, inquit, tanta autboritate, dignitate, potentia, vel armis, agilitate denique induſtriâque prædutus, qui labore ulla & contentione vindictam regis eluctari poſſit & frangere, ſive ſua, ſive alterum opera.* Ut contineat] *id eſt, vitam ſuam conſervet: ut ſequentibus explicatur.* Mortis] *quam rex mandaverit.* In iſto prælio] *quod rex in rebellem aggreſſus fuerit.* Denique non liberat] *id eſt, inane eſt quicquid tentat & molitur ad depellendam mortem.* 8 In tota hac re] *nimirum tota hac civili adminiſtratione magiſtratuum & popularium. Eſt autem hîc altera pars capitis, de eo quod fit ex vanitate præter jus, ut obſervatum eſt in verſum 1. Continentur autem in hac parte duo: unum eſt, rectum judicium de prava adminiſtratione ex teſtimonio ſpiritus Dei, uſque ad verſum 13. alterum eſt judicium depravatum carnis, verſ. reliquis: quem ordinem a Scbelomone ſervatum monuimus, ſuprà. 2. 2.* Malo ſuo] *id eſt improbè, ita ut poſſit a conſequatur præmium mali ſui: ut ſequentibus expoſitur.* 9 Loco ſancti] *id eſt, e magiſtratu, & judiciali ſolio; quæ ſanctius & ſedes Dei eſt, Deuter. 1. 17. & 2. Chronic. 19. 6.* Etiam illud] *dominium ipſorum tyrannicum.* 10 Quia nullum effic.] *graviſſima ſententia, qua exponitur cauſa tum hominum improborum audacia, hoc verſu; tum bonorum liberationis, & mali quod improbi tandem perpeſturi ſunt, duobus ſequent. q. d. eò alumtur improbi in maleficiis, quòd vindictam tardam eſſe videant, ac propterea ſibi impunitatẽ polliceantur: ut Pſalmo 50. 21.* 11 Quãvis] *amplificatio graviſſima hujus ſententiæ, per hypotheſin ἐκ προτερου.* 12 Similes umbræ] *ut Iſaiæ 8. 9. & alibi paſſim.* 13 Eſt vanitas] *propoſitio ſententiæ carnis, ut obſervatum eſt ſuprà verſ. 8.* Dixeram] *vide ſuprà 3. 18. & ſequentibus.*

CAPUT IX.

Schelomo tranſiens ad obſervationem adminiſtrationis Dei, docet eam humanas mentes ſuperare: carnales de ea cogitationes explicat quæ hominibus ſpiritu Dei luce carentibus obverſantur; quòd eventa omnia non tantùm perſonarum, ſed etiam conatuum, & conſiliorum impiè caſus & fortunæ tribuant, & ad ſcelera ſua abutantur iſta cogitatione.

1 CUM autem adhiberem [a] animum meum ad cognoſcendum [1] ſapientiam, & ad perſpiciendum ipſum negotiũ quod fit ſuper terram; [2] ſi etiam interdiu & noctu ſõnum oculis ſuis quiſpiam non [b] percipiat.

2 Animadverti totum opus Dei, non poſſe hominem aſſequi illud opus quod fit ſub ſole; quamuis [c] laborioſè homo quærat, non tamen aſſecuturum eſſe: quin etiam ſi cogitet ſapientiſſimus cognoſcere, non tamen poſſe aſſequi.

3 [1] Veruntamen [2] totum hoc videbam animo meo ([3] quanquam declarat totum hoc [3] juſtos & ſapientes, factáque eorum [4] in manu Dei ipſius eſſe; [5] tum re amata, tum exoſa [6] non uti homines, [7] non eſſe earum ullam [8] expoſitam ipſis)

4 [1] His omnibus, quemadmodum reliquis omnibus *evenire*, eventum eundem eſſe juſtu & improbo, bono ſive mundo & immundo; tam ſacrificanti quàm ei qui non ſacrificat, ita bono ſicut peccatori, juranti quemadmodum juramentum reverenti:

5 Hoc peſſimum eſſe in omnibus quę fiunt ſub ſole, quòd eventus idem ſit omnibus; [1] quin etiam animum filiorum hominum *qui* expletus fuerit malo, & quorum animo *inſederit* omnis inſania [2] quandiu vixerunt, itidem [3] poſtea *concedere* ad alios mortuos.

6 [1] Nam uter ſit qui eligatur, in tota hac vita [2] adeſt fiducia: quin [3] cani viventi eſt melius, quàm leoni mortuo.

7 [1] Viventes enim ſciunt [2] ſe morituros eſſe; mortuos autem neſcire quicquam, nec eſſe amplius eis [3] mercedem, cùm oblivioni tradita fuerit [4] memoria eorum:

8 Tum [5] rem amatam eis, tum exoſam eis, tum deſideratam eis iam periiſſe; & partem nullam eſſe eis amplius [6] unquam in ulla re quæ fit ſub ſole.

9 [1] Agedum, comede cum lætitia cibum tuum, & bibe animo hilari vinum tuum; [2] quandocunque benevolè proſequitur Deus ille facta tua.

10 Omni tempore [1] ſunto veſtimenta tua [2] nitida, & unguentum infuſum capiti tuo ne deficito.

11 Fruere vita cum uxore quam amas, omnibus diebus vitę vaniſſimæ tuę, quam *uxorem* dedit tibi *Deus* ſub ſole, omnibus diebus vaniſſimis tuis; cùm hoc ſit pars tua in vita & in labore tuo quo laboras ſub ſole.

12 Quicquid aſſequitur manus tua ut faciás pro facultate tua, facinam nullum *eſt* opus, aut ratiocinium, aut ſcientia, ſapientiáve in ſepulchro quò iturus es.

13 [1] Convertens me animadvertebam ſub ſole non eſſe levium curſum, neque robuſtorum prælium, nec etiam ſapientum cibum, neque etiam prudentum divitias, neque etiam ſcitorum gratiam; ſed tempus & caſum accidere omnibus his:

14 Etiam neſcire hominem [1] tempus ſuum, ſicut neſciunt piſces qui capiuntur retimalo, & *ut neſciunt* aves quæ capiuntur laqueo; ſicut iſta, irretiri filios hominis tempore mali, cùm irruit in eos repentè.

15 [1] Etiam hanc animadvertebam ſapientiam ſub ſole, quæ magna *eſt* apud me;

16 [1] Civitatem quandam parvam in qua homines pauci erant; cùm veniens contra eam rex magnus circumſideret, & extrueret contra eam munitiones magnas;

17 Invenit in ea virum indigum ſapientem, qui liberavit [1] ipſe civitatem illam ſapientia ſua, nec tamen quiſquam recordatus eſt viri indigi illius.

18 Dico autem ego, meliorem eſſe ſapientiam roboreſ; quamvis ſapientia illius indigi deſpiciatur, & verba ejus non audiantur:

19 Verba ſapientum [1] ſubmiſſorum audienda eſſe, potius quàm [2] clamorem dominantis cum ſtolidis ſuis:

20 Meliorem eſſe ſapientiam armis bellicis; [1] abarrantem verò unum perdere boni plurimum:

21 Ut muſcarum [m] mortuarum *unus* [n] efficit ut fœtorem eructet unguentum pigmentarii; *ſimiliter* pretioſum [o] nomine ſapientiæ & gloriæ *virum fœtidum efficere* ſtoliditatis parum:

22 [1] Animum ſapientis adeſſe dexteræ ipſius, [2] animum verò ſtolidi finiſtræ ipſius.

23 [1] Nam etiam in ipſa via cùm ſtolidus ambulat; animus ejus eſt demens, & prædicat omnibus ſtolidum ſe eſſe.

[a] Heb. *cor: ſic deinceps.*

[b] Heb. *videat*

[c] Heb. *Laboret homo quærendo.*

[d] Heb. *tum amorem, tum odium neſcire homines: amor pro re amata. meto-nymice: ut infrà ver. 3.*

[e] Heb. *ante eorum Gen. 13. 9.*

[f] Heb. *vita ipſorum.*

[g] Heb. *amorem eorum, tum odium eorum, tum zelum eorum: ut ſuprà ver. 3.*

[h] Heb. *in ſeculum.*

[i] Heb. *cùm ſũ*

[k] Heb. *alba.*

[l] Heb. *cum quiete.*

[m] Heb. *mortuu.*

[n] Heb. *efficit ut fœteat & eructet.*

[o] Heb. *a ſapientia, a gloria.*

ANNOTATIO.

1 Cùm autem] *duos hoſce verſus omnino ad ſequentia pertinere res ipſa loquitur: nam hoc demum loco Schelomo tranſitionem facit ab humana adminiſtratione ad alterum adminiſtrationis genus quod ſupra homines eſt, & illud inductionibus explicat, hoc capite; quemadmodum indicavimus ſupra 8. 1. Hoc autem capite tria iſtius adminiſtrationis exempla percurrit Schelomo: primum eſt, de eventu perſonarum omnium, uſque ad verſum 13. ſecundum, de eventu factorum atque conatuum, verſ. 13. & 14. tertium, de eventu conſiliorum, inde ad finem uſque: quibus omnibus inductionibus locis præponitur commune exordium, duobus verſibus, omnia quæ hîc adminiſtrantur vindicans & aſſerens Dei œconomiæ; prout ordinem hunc a Schelomone obſervari monuimus ſuprà 2. 2. & alibi.* Sapientiam] *id eſt, peritiam totius hujus adminiſtrationis.* Si etiam] *id eſt, etiamſi aciem oculorum & animi ſui contendat indefinenter hîc obſervando & comprehendendo ratione: quod poſterius membrum ſequente verſu ex ordine illuſtratur, ut verſus ille eſt hujus exegeticus.* 3 Veruntamen] *primus inductionis locus, exponens judicium carnis de adminiſtratione Dei*

erga personas ipsas, ut diximus in ver. 1. Totum hoc] quod sequent. exponitur usque ad 13. Quamquam] ἀντίθεσις sive correctio elegantissima totius judicii carnalis, quo fecit transitionem Schelomo, quasi dicat, quæcunque dico me animo meo judicasse, & deinceps expositurum sum; nolo ita accipi quasi nunc demum esse in ea sententia, & dissensionem istarum rerum abjudicarem Deo: absit. imo verò furor est hominem contra sentire quàm res ipsæ loquuntur manifesto: nihil enim vel tantillum aut personis (de quibus usque ad versum 13.) aut factis (de quibus deinceps) evenit, quin ipsa persona, res, facta testentur singula quæque nutu & voluntate Dei gubernari; penes hominem nihil esse. Justos & sapientes. Similiter quoque injustos & insipientes cum factis ipsorum: eclipsis contrarii, de qua diximus Genes. 18. 19. Nam ita accipiendum esse ostendit antithesis sequent. versu. In manu Dei] id est, cognita, curari, & gubernari a Deo. Non uti] numerum per se, sua ipsorum facultate, & arbitratu suo: hanc autem esse significationem Hebraici verbi permulti loci indicant: ut Josue 38. 33. & 39. 4. Non esse] eclipsin negationi ἀπὸ κοινοῦ repetimus de superiore membro: ut psalm. 9. 19. & alibi passim. 4 His omnibus] justu & sapientibus, factisque eorum. Sacrificanti] id est, pio & impio, colenti Deum & non colenti, synecdochicè. 5 Quia enim animum] amplificatio indignationis, a comparatione eventus eorum qui indignissimè totam vitam suam in impunitate & inhumanitate transegerunt. Postea] quam ita vixerint, plane cum alio omnibus aquari morte. 6 Nam] ætiologia atheorum, ex consimili specie eventus humani confirmantium animas cum corporibus emori, cujus partes sunt duæ: una, fructum nullum cui homo jure possit confidere, nisi in hac vita, persequi: altera, nihil mortua superesse, ac proinde quidvis vel obscurissimum & tenuissimum anteponendum esse nobilissimorum animantium cadaveribus. Uter fit] id est, sive justus sive injustus probetur: tibi, cujus vitam, studia, & facta inspicere? tamen (inquiunt Epicurei) neutrum genus vitæ aliam expectationem boni, præterquam præsentis, habere potest. Adest fiducia] id est, præsentia sunt bona quibus homo confidenter utatur, ac non futurorum expectatione se ipsum laciet. Cani viventi] proverbiale dictum, quo Epicurei vitam solent morti honestæ, quamvis turpissimam, anteferre. 7 Viventes enim] confirmatio proximè præcedentis dicti, melius esse vivo quàm mortuo. Viventes enim, inquit, noscunt, utuntur, & percipiunt fructum præsentis vitæ: mortui planè nihil horum.

Se morituros esse] ac proinde sibi hodie vivendum putant, dicentes, comedamus, bibamus, nam cras morimur, Jeschabh. 22. 13. & 1. Corinth. 15. 32. quod exponitur copiosè ver. 9. & sequentibus. Mercedem] id est, fructum rerum quibus confidunt, superiori versu. Memoria eorum] cum ipsis, id est, cum mortui fuerint: periphrasis mortis. 9 Agedum] mimesis, vel imitatio & effictio documentorum quæ ex sua illa notitia colligunt Epicurei, ut dictum est in versum 7. Quandocunque] id est, quamdiu facultatem habes, sive sit a Deo illo quem isti prædicant, sive aliunde: ironicus sermo. 10 Sunto vestimenta] id est, curato te molliter: synecdoche. 13 Convertens me] secundum locus inductionis de eventu factorum quem animalis homo attribuit casui: ut observatum est supra in versum 1. Quod autem dicat (convertens me) notanticum est q.d. cùm autem viderem non esse positum in hominum facultate, ut ipsi de se statuant arbitratu suo, converti animum & cogitationem meam ad observationem factorum singularium, de quorum eventu ex sensu cavendi hoc modo judicabam. 14 Tempus suum] id est, calamitatis suæ. Malo] id est, calamitoso & damnoso sibi. 15 Etiam hanc] tertius inductionis locus de humanorum consiliorum eventu: ut diximus in versum 1. quo ostendit sapientem consilia reipublicæ salutaria apud multos parvum honorem consequi, imprudentia & stolida perpetuum ignominiam: ac propterea statuit non pendere consiliorum eventum ab hominum facultate. Apud me] ut apud omnes sanos, qui ferè sunt pauci. 16 Civitatem quandam] parabola sive exemplum de consiliorum usu. 17 Ipse] solus, ac non alius. 19 Submissorum] id est, infimorum, qui subesse solent apud dominatores agere, adeos, (ut proverbio dicitur) holitorum. Clamorem dominantis] id est, clamorem stolidi dominatoris, & cunctorum administrorum ejus. 20 Aberrantem] unum aliquem sapientem aberrantem a consilio sapientiæ perdere consilia, res, facta, & honorem ipsum, ac existimationem sequent. versu. 22 Animum sapientis] id est, sapientem nihil nisi cogitate agere, & cum animo suo prius expendere quàm dexteram ad opus admoveat. Animum verò stolidi] id est, stolidum incogitate ferri, & rationem ac sapientiam a se depellere; ut quæ adversantur homines ferè sinistra depellantur: metaphorica locutio ex gladiatoribus sumpta, qui dextera adversarios petunt, sinistra depellunt atque protegunt se. 23 Nam etiam] confirmatio membri posterioris antitheti: stolidus, inquit, non tantùm sapientiam a se populsavit; sed ipso vultu, gressu, & signis omnibus clamat stoliditatem suam. Hos autem tres versus, quia cum superioribus omnino cohærent, in idem caput inclusimus.

CAPUT X.

Schelomo formam docet modestiæ qua homines uti erga potentiores debent, & illius utilitates explicat: deinde administrationis bonæ & malæ eventa prædicat ac postremò subditos ad sanctè cogitandum, quoad ejus fieri potest, de potentioribus hortatur.

[a] Heb. ascendit.

1 [a]Cùm spiritus ejus qui dominatur se effert contra te, [b]locum tuum ne deserito: [c]nam *vir* [d]sanans sedat peccata magna.

2 [e]Est malum *quod* vidi sub sole, [f]secundum errorem qui procedit a facie imperantis:

3 Poni [g]ipsam stoliditatem in *dignitatibus* celsis & amplis, [h]divites verò in ipsa abjectione sidere.

4 Vidi servos insidentes equis, principes autem euntes tanquam servos super terram.

5 [i]Qui fodit fossam, in eam cadit, & qui perrumpit maceriam, mordet eum serpens.

6 Qui amovet lapides, dolore afficitur eis; qui findit ligna, periclitabitur eis.

7 [k]Si posuquam hebetaverit ferrum, is [l]aciem non exacuat, sed [m]vires intendat: at emolumento [n]ad dirigendum *est* sapientia.

8 [o]Si momorderit serpens [p]nondum adhibita incantatione, tum nullum est emolumentum *incantationi* [q]tenenti: verba ejus.

9 [r]Verba oris sapientis sunt [s]gratiosa, labiis

[b] Heb. *locum.*
[c] Heb. *dirigendis.*
[d] Heb. *in non incantatione.*
[e] Heb. *dominatio linguæ illius.*
[f] Heb. *verba gratiæ.*

biis verò z *suis* stolidus a absorbet se:
10 Initium verborum oris ejus, stoliditatis est; & finis *verborum* oris ejus, insaniæ pessimæ.
11 Ut stolidus ipse multis utatur verbis: nescit iste homo quid sit *quod dicat*, aut b quid futurum sit postea; quis indicaret ei?
12 Labor stolidorum fatigat ipsorum quemq; ut qui nesciat c ire in civitatem.
13 d Hei tibi regio, cujus rex puer *est*; & cujus principes e mane comedunt.
14 O te beatam regionem, cujus rex f natus *est* clarissimis; & cujus principes suo tempore comedunt, ad robur, non autem ad compotationem.
15 g Pigritiâ h ambarum attenuatur contignatio, & demissione manuum perstillat domus;
16 i Cùm ad lætitiam parant convivium, & vinum lætificat viventes; pecuniaque ipsa k facit ut ista omnia respondeant.
17 l Ne quidem in conscientia tua regi maledicito, & in conclavibus cubilis tui ne maledicito divitis: m nam *vel* avis cœlorum perferret vocem illam, & n ales indicaret verbum.

z Heb. *stolidus: ut Gene. 9. 6.*

h Heb. *dominus alarum.*

ANNOTATIO.

1 Cùm spiritus] *Schelomo duobus postremis generibus vanitatis, quæ ex ordine fuerunt exposita capite 8. & 9. sua veluti pharmaca salutaria, documenta ponit eodem ordine, hoc & sequente capite: ac primùm quidem hoc capite (quod est ævo capitis respondet) agitur de civilis administrationis; (unde illius documenta tria; primum est, de modestia & submissione animi prudenter apud principes colenda, usque ad ver. 13 secundum, de eventu humanæ administrationis, usque ad ultimum; tertium, de reprimenda etiam cogitationibus quæ interdum hominis super forma administrationis obversantur, ver. ultimo.* Locum tuum] *id est, modestiæ in statione tua te continento, neque rebellato, ut suprà 8. 2. sed potius omnes artes ad curandum sanandumq; spiritum ejus adhibeto: quod membrum antithetum (supplendum est ex sequente ætiologia.* Nam vir sanans] *istius documenti causæ exponuntur tres: prima, his verbis, sanari principem & a magnis peccatis revocari; secunda, precaveri & declinari malum aliquod subdito ipsi eventurum, atque inevitabile, a ver. 2. ad 9. tertia, bonam gratiam recuperari, & reconciliatam retineri, ver. 9. quæ tria oppositione stoliditatis illustrantur, inde ad versum 13.* Sanans] *nimirum spiritum regis abjectione sua.* 2 Est malum] *secundum errorem de antevertendo malo; quod postea plurimùm atque elegantissimis comparationibus exprimitur.* Secundum errorem] *id est, prout delirant reges & errant humanis suis infirmitatibus, modò hoc modò illud decernentes.* 3 Ipsam stoliditatem.] *id est, homines (ut ità dicamus) stoliditate stoliditatis emphasis.* Divites] *nimirum omnis generis sapientia, ut membrum oppositum docet: sic enim contrà accipitur pauperis nomen, Prover. 29. 13.* 5 Qui fodit] *explicatio mali quod homini creat immodestia & imprudentia, quatuor similitudinibus.* 7 Si postquam] *id est, si imprudenter & inconsideratè fodiat, subruat, tollat, findat q, tanquam non curato ferro quod fuerit hebetatum, synecdochicè: nam hæc conditio esti de proximâ tantùm similitudine ad verbum dicitur, communicanda est tamen cum superioribus.* Vires intendat] *id est, præsumens se vi effecturum, consumat in eo laborem suum. Sensus horum similium est: videmus ista opera ab hominibus non effici inconsideratâ vi, sed arte atque industria: quanto minùs vi perrumpat homo spiritum dominatoris inflammatum?* 8 Si momorderit] *amplificatio istius mali ex imprudentia proficiscentis, quod est immedicabile, & frustra labor in recuperanda, gratia consumitur; ut incantatori intempestiviq; sua incantamenta.* 9 Verba] *à versu tertium, ut diximus in versum 1. quod illustrat stoliditatem antithesis subsequens.* Absorbet se] *id est perdit, ut tres versus exponunt: quibus gradatim ostenditur ipsum neque apud alios sapere, neque se intelligere, neque labore proficere, aut consequi aliud nisi fatigationem sui ipsius.* 11 Quid futurum] *numerum quod dicat. q. d. neque principium, neque finem in dicendo sua orationis videt.* 12 Ire in civitat] *id est, vel movere pedem rectè, & urbis sua viam cognoscere, quam etiam addiscunt cæci.* 13 Hei tibi] *secunda pars, docens eventum quem regiones ex principum administratione consequuntur.* Mane comedunt] *intempestivè, ad luxum, non ad confirmationem sui; ex sequente versu.* 14 Natus est clarissimis] *i. bene institutus est & informatus in administratione regni.* 15 Pigritia] *comparatio rei privatæ cum publica, quasi dicat, nulla domus secundatur, ubi manus ad opus necessarium non adhibentur, sed ad luxum vitamq; perditam: quanto minùs respublica, in qua principes profusi & ad omne scelus libidinemq; projecti sunt?* Ambarum] *quæ non curant mederi stolidos tigna comminuenti.* 16 Cùm ad lætit.] *cùm omnia in luxum profusa sunt.* Facit ut ista omnia] *i. comparat ista omnia pretio suo: verbum enim accipimus in tertia conjugatione, ut Iobi 20. 3.* 17 Ne quidem] *tertium documentum, ut suprà diximus.* Nam vel avis] *ratio hyperbolica, pro eo quod est, principes & potentiores sunt auritissimi: vix quicquam fit aut dicitur, quod ipsorum cognitionem fugiat.*

CAPUT XI.

Schelomo hominem ad beneficentiam fidemq; in promissionibus Dei hortatur, asserit infinitam administrationem ejus; cui obsecundare oportet: ac postremò negligentes ad cogitationem mortis, vanitatisque præsentis revocat.

a Heb. *secundum faciem aquarum.*
b Heb. *friaverint dimittendo. i. asperserint: simile verbi est Psal. 18. 43*

1 Proice a panem tuum b secundum aquas; nam multiplicantibus diebus inventurus es eum.
2 c Da partem septem, aut etiam octo; d cùm nescias quid futurum sit mali super terram.
3 e Cùm repletæ densæ nubes pluvia, super terram f minutim demiserint *eam*, sive deciderit planta g ad meridiem, sive ad Aquilonem; quo loco ceciderit planta h ibi futura est.
4 i Qui observat ventum, non seminabit; & qui respicit ad densas nubes, non metet.
5 k Quemadmodum ignoras l quæ *sit* via venti, ut *ignoras* m *qua via* ossium in utero gravidæ: ita ignoras opus ipsius Dei, qua *via* faciat hæc omnia:
6 n Mane sere semen tuum, & vespere ne remit-

mittito manum tuam: nam ignoras quidnam rectum ſit, hócne, an illud, an verò ambo hæc una bona ſint.

7 'Eſt quidem dulcis hæc lux, & bonum hiſce oculis aſpicere hunc ſolem:

8 Sed ſi annos multos vivens homo in eis omnibus lætetur; attamen 'recordari eum oportet 'dies tenebrarum; quamvis *illi* multi ſint, quicquid evenit vanitatem eſſe.

c Heb. *recordabitur.*

ANNOTATIO.

1 Projice] *ad poſtremum vanitatis genus, quo animalis homo oppugnat admiſſionem Dei (ut capite 9. diximus) Schelomo ſuum adhibet antidotum & ſalutare documentum, de officio corporis & animi noſtri: corporis quidem per beneficentiam & communicationem eleemoſynæ; animi verò, per fiduciam certam in Deum promiſſione ſuæ & operatione ejus. Sunt itaque hujus capitis partes duæ: una, quæ utrumque officium conjunctim explicat, beneficentiæ & fidei, uſque ad vers. 7. altera, qua hominem ab hujus vitæ amore fiduciæque revocat, & viam ſternit ad ſequentia capitula documenta.* Panem] *id eſt, ſemen, ex quo ſit panis: ut Pſal. 104. 15. quæ ſpes etiam hic appellatur a pane in ſcripturis frequentiſſima eſt.* Secundum aquas] *id eſt, in locis irriguis, ac proinde feracibus benedictionis; quo modo accipitur Jeſchabh. 32. 20. ſenſus eſt, quemadmodum bonus agricola loca irrigua conſerit certa cum fiducia & expectatione benedictionis Dei; ſic tu in hac vita memento agricolam eſſe & operarium Dei, ut omnibus beneficias & de tuo communices, pro certo habens illud, Jehovæ ſeri quod benefit, & irrigari benedictione ejus: ut Proverb. 19. 17. & Jeſchabh. 58. 7. & ſeq.* Multiplicantibus] *id eſt, ſuccedente tempore, quo meſſis advenit.* 2 Da partem] *id eſt, diſtribue quàm plurimis potes: ut Pſal. 112. 9. eſt autem hæc numerus finitus pro infinito: ut Mica. 5. 5* Cùm neſcias] *id eſt cùm omnia iſta incertiſſima ſint, & omnibus momentis infeſta malis quàm plurimis: ut Luca. 16. 9. ac proinde fac ut bene colloces, quod ſeq. verſu docetur.* 3 Cùm] *promiſſis pergens in eadem allegoria, qua oſtenditur non poſſe melius collocari bona quàm apud homines beneficentia: nam (inquit) ut ſonantem benedictionem aſpergit Deus, & fatur eam eodem recipit cum fœnore, id ipſum quoque conſtat fore in beneficentia tua.* Ad meridiē] *id eſt, omnibus promiſcuè bene facta, nam idem dicitur allegoricè quod ſcribit Paulus Gal. 6. 10.* Ibi futura eſt] *numerum tuum, id eſt, certiſſimè recepturus es mirifica Dei œconomia.*

4 Qui obſervat] *occupatio allegoria. q.d. ne diſſidentia utitor ut manum a benefaciendo retrahas, nè tu has aut illas excuſationes obtendas ignavos ruſticos imitando; qui dum hæc aut illa captantur, juſtum ſementis meſſisque tempus ſinunt effugere; ſed Dei adminiſtrationis conſidens ſuæ quicquid facto opus eſt, diuturnæ ſequent. ver.* 5 Quemadmodum ignoras] *expoſito admirabilitatis quæ eſt in operibus Dei, ab exemplo duarum rerum quæ hominibus quotidie obverſantur, ventis in aëre, & fœtus in utero.* Quæ ſit via] *id eſt, unde veniat, quo tendat, & quàm diu: ut Joan. 3. 8.* Quæ via oſſium] *id eſt, quæ ratio fingendi & confirmandi fœtus.* 6 Mane] *id eſt, omni tempore beneficito, quantiſſer tempus eſt: ut Joan. 9. 4.* 7 Eſt quidem] *ſecunda pars, occupatio: qua reſponſionem ignavorum hominum refellit Schelomo: duces, inquit, quorſum ego tam diu laborarem? ſuaviùs eſt, in rebus præſentibus conquieſcere, & ſibi indulgere: reſpondet, ſi per aliquot annos ſuavè eſſet, adeoque tota vita a mœrore immunis ageretur, duo tamen cogitanda ſunt; unum, mortem aliquando eſſe obeundam: alterum, ea ipſa quæ huic vitæ concedimur, eſſe vaniſſima.* 8 Dies tenebrarum] *id eſt, mortem, periphraſtice.*

CAPUT XII.

Schelomo hominem ſibi præſidentem compellans adcognitionem Dei, ſenii, mortiq; revocat; & totum opus concludit a confirmatione vanitatis rerum ſublarum omnium, atque hortatione ad ſtudia ſalutaria in reverentia, obſequio & ſpe Dei adventuri, bonorumq; genus judicaturi adventu ſuo.

1 'LÆTARE, juvenis, in juventa tua; & [a] exhilaret te animus tuus diebus juventutis tuæ: deniq; perge in vias [b] animi tui & aſpectibus oculorum tuorum: 'ſed cognoſce foris, ut propter omnia hæc adducat te Deus ipſe in judicium.

a Heb. *benefacias tibi cor tuum.* b Heb. *cordis tui: ſic deinceps.*

2 'Amove ergo 'indignationem ab animo tuo, & averte malum a carne tua: 'nam juventa, ut [c] ortus ipſe, 'eſt vanitas:

c Heb. *aurora ortus.*

3 'Et recordare creatoris tui diebus juventutis tuæ; 'tantiſper dum non adveniant 'dies ipſius mali, & pertingunt anni 'quibus dicas, non *eſt* mihi in illis delectatio:

4 'Tantiſper, dum non obtenebreſcit ſol, & lux, lunáque ac ſtellæ; 'neque recurrunt denſæ nubes poſt pluviam:

5 Quo tempore commovebuntur 'cuſtodes illi domus, & pervertent ſeſe 'd valentes roboræ; & intermittent 'molitrices illæ cùm 'e mandent, & 'obtenebreſcent illi qui ſpectant per ſpeculas:

d Heb. *homines roboris.* e Heb. *minuunt.* f Heb. *ſono molitionis: hypallage.*

6 Occludentúrque valvæ foro, dejecta 'f ſonora molitione: '& ſurget ad vocem aviculæ, 'deprimenturque g omnia canora:

g Heb. *omnes filiæ cantici.*

7 'Etiam arce alta timebunt, & contritionibus in via; & 'efflorescentem amygdalum, & pinguefacientem ſe locuſtam, 'irritam faciet *annona* iſte appetens: 'cùm abit homo in locum ſeculi ſui, circumituris in platea lugentibus:

8 'Tantiſper dum non procul amovetur 'funis argenteus, & excurrit 'orbis aureus; '& frangitur hydria ad ſcatebram, diſrumpiturque 'rota ad ciſternam.

9 Redeunte ipſo 'pulvere in terram quemadmodum fuerat, ſpiritu autem redeunte ad Deum qui dederat illum.

10 'Vanitas [h] vaniſſima, inquit Eccleſiaſtes: omnia hæc *ſunt* vanitas.

h Heb. *vanitatum: ut ſupr. 1. 2.*

11 'Quamobrem potius ('cùm fuerit Eccleſiaſtes ſapiens; præterea docuerit ſcientiam populum, & appendens, ſcrutatuſque concinnaverit ſententias multas:

12 Quæ ſiverit Eccleſiaſtes [i] aſſequi verba delectabilia; & ſingula ſcripta rectè, 'verba fidelia,

i *& ſcriptum rectitudine, verba veritatis.*

13 Verba

13 Verba sapientum [f] similia aculeis, & similia [f] clavis [f] infixis [k] ad caulas; tradita [a] pastore eodem).
14 [f] Potius inquam, [f] ex istis, fili mi, admonitus esto: faciendi libros multos nullus est finis, & lectio multorum [l] fatigationi est carni.

[k] Heb. *dominu collectionum, i. locu in qua congregatur pecus.* [l] Heb. *fatigatio carnis.*

15 [m] Summa rei est, his omnibus auditis, DEUM IPSUM REVERERE, ET PRÆCEPTA EJUS OBSERVA: QUIA HOC EST [f] TOTUM HOMINIS.
16 Nam [f] omne opus Deus ipse adducet in judicium cum omni re occulta, sive bonum sive malum.

[m] Heb. *finis.*

ANNOTATIO.

1 Lætare juvenis] *Hujus capitis duæ sunt partes: prior est conclusio proximè præcedentis loci de administratione Dei, usque ad versum 10. posterior, conclusio totius operis, ad studium reverentiæ, & obsequium Dei homines excitans, inde ad finem usque. Sunt autem in hac priore parte conjunctæ documenta duo, quæ hoc ver. proleptice continentur: unum, de præsente officio nostro; alterum, de eventu mortis & judicii quod fœturus est Deus: quorum prius membrum hoc versu enuntiatur, per concessionem ironicam ad juvenem frenum bona ætate sua, & in rebus istis exultantem.* Sed cognosce] *correctio alterum documentum exponens; juveni, ad revocandum eum a consuetudine animi sui & sensuum, de quibus modo locutus est ironicè.* 2 Amove ergo] *expositio prioris documenti, qua sapiens juvenem ad bonam frugem revocat ab utilis.* Indignationem] *id est, peccatum quo indignatio Dei accersitur, metonymia. quasi dicat, animo & corpore tuo peccatum, quod Deo invisum & tibi damnosum est, studiosè aversator.* Nam] *occupatio: quia accipere potest juvenis indignum esse ut ea ætate careat juventutis bono; respondet Schelomo, non posse de juventute melius judicium fieri, quàm tum a principio ipsius, hoc versu, tum ab exitu, sequentibus.* Est vanitas] *id est, instabilis est & momento evanescens.* 3 Et recordare] *id est, studiose tuo & obsequio testificator te etiam in lubrica illa ætate duci recordatione & reverentia Dei: hæc enim sola recordatio viros bonos facit.* Tantisper dum] *altera confirmatio vanitatis quæ in juventute est, ab interitu ullius primium senio, deinde morte: quorum utrumq; deinceps figuratè elegantissimè.* Dies ipsius mali] *id est, dies senectutis, quæ propterea veteribus ætas mala dicta est, ut pluribus ostendit Nonius Marcellus: qua eadem ratione juventutem Cicero bonam ætatem vocat, libro de senectute.* Quibus dicas] *id est, morosi & difficiles anni, quales ferè in senectute sunt.* 4 Tantisper dum] *id est, dum adhuc es juvenis, & frueris ætate bona. Est enim in hâc verbi peripbrasi allegorica senectutis: qui docet sapientes sensu interdum, noctu, ide sapientes erg, cum difficultatibus perpetuis conflictari; quas scriptura solet cum tenebris, prosperitatem verò cum luce comparare.* Neque recurrunt] *id est, neque calamitates subinde succedunt alia aliis, ut in senectute fit. Hæc autem senectutis incommoda universè dicta, hoc versu & superiori fine, minutatim sequentibus explicantur.* 5 Custodes] *id est, brachia quæ ad totius corporis custodiam data sunt, sive adhibendu bonis, sive propulsandis malis; & quibus in juvenis frenus tantopere gloriatur.* Valentes robore] *id est, sua illa cærura, quibus rectè & firmè ingrederis.* Molitrices] *id est, dentes illi tui, quibus strenuè comminuis cibum habet abuntur, ita ut subinde recurrentibus doloribus cogaris ægrè & lentè mandere.* Obtenebrescent] *oculi.* 6 Occludenturque] *id est, morosissimus eris, ita ut neque foris neque domi ullam delectationem capere possis, aut ex rebus quam vis jucundissimis recreari. Propterea dicit occlusum iri valvas foro, pro eo quod est, a foro abstinere & a frequentia, ubi delectationem juventus percipit.* Sonora mollitione] *id est, valente illa mandicatione (qua in juventute uteris) amissa, & prostrata cibi appetentia.* Et surget] *id est, vel avicula unius garritu excitabitur, & cantum illius morosè fastidiet.* Deprimenturque] *id est, nullam cantionem aut musicam symphoniam (qua alioqui animos humanos solet afficere. Proverb. 25. 20.) grato animo accipiet, sed jubebit omnia consticescere: vide historiam Barzillai 2. Schem. 19. 32. & seq.* 7 Etiam are] *id est, incedentes metuent ne in lapillum extuberantem offendant: nullum erit tam æquabile solum, ubi non metuant ab offensione & attritu pedis.* Efflorescentem] *id est, ne vere quidem ipso (quo arbores & animalia omnia lætari quodammodo & gestire videntur) ipsius fastidium averttur; sed omnia vernis temporis beneficia mihil faciet: hîc enim describitur ver ab uniu arboris & animalculi exemplo, per synecdochen.* Irritam faciet] *id est, abhorrebit tuus iste animus; qui nunc istarum rerum, delectationumq; est cupidissimus.* Cùm abit] *id est, cùm jam versatur in ætate decrepita, propediem moriturus, & a propinquis efferendus fore.* 8 Tantisper dum] *id est, dum adhuc commodum est & integrum, antequam tibi Deus indignatus adimat tum ornamenta in quibus exultas, tum subsidia vitæ, hoc ver. adeoq; vitam ipsam, versequente.* Funis argenteus] *id est, instrumenta argentea, ut sunt catena, lora, cingula, & similia.* Orbis aureus] *ut sunt annuli, bulla, monilia, & cætera ejus generis.* Et frangitur] *id est, abrumpuntur commoditates tuæ ad hanc vitam pertinentes: quod synecdochicè exemplo uno figuratur.* Rota] *qua vertente hausirum in cisternam inducitur educiturq;, quando profunda est. q. d. ne tue propinqui bonis, neque remotis utendi facultatem habituras es.* 9 Pulvere] *id est, humano corpore: ut Genes. 3. 19.* 10 Vanitas vanit.] *conclusio hæc totius operis duas partes continet: unam, qua rerum omnium quæ in hac vita sunt vanitatem (ut antè) asserit, hoc versu; alteram, qua homines ad studium veritatis, reverentiam Dei, obsequium voluntatis ejus, & judicii venturi expectationem revocat.* 11 Quamobrem] *cùm ista omnia sint, vanitas, ut proinde studium eorum vanissimum: est enim hîc transitio ad alterum documentum, ut homines vanitate missa dedant se studio melioribus.* Cùm fuerit] *hyperbaton, quo anticipat Scheloma objectionem eorum, qui responsuri essent se minimè teneri ut autoris habeant fidem. Proponit enim Schelomo causas, cur doctrina ipsius sit accipienda: prima, quòd sapientia fuerit imbutus a Deo, ut doceret populum Dei, hoc versu; deinde, quòd in ea sapientia cognoscenda, consequendaq; laboraverit, tum sua ipsius experientia, ver. 12. tum aliorum documentis, maximè verò ductu ipso & autoritate Dei, ver. 13.* 12 Verba fidelia] *id est, certissima fide amplectenda: quorum usus & autoritas seq; ver. demonstratur.* 13 Similia aculeis] *primus usus verbi Dei, ut stimulis agantur pii, & a naturalis sua segnitie ad officium incitentur.* Clavis] *secundus usus, ut pii ad officium adducti in ea contineantur, virtutemcluse certo velut pagulo verbi Dei in Ecclesia ejus.* Infixis] *i. qui palos in terram depactos cum cratibus conjunctos tenent: ut ferè faciunt opiliones in caulis suis ambulatorius.*

bulatorio. A paſtore eodem] *Chriſto Joan 10. cujus unius verbum omnibus ſeculis in Eccleſia eſt audiendũ.* 14 Potius] *regreſſio ad inſtitutam hortationem, quæ interrupta fuerat inde a principio verſus undecimi.* Ex iſtis] *id eſt, diſce documentis meis inſtructior potius, quàm ut incumbas cognoſcendæ & explorandæ vanitati, quæ ineſt aliis ſtudiis omnibus, ut ſeq. verba commonſtrant.* 15 Summa rei eſt] *hactenus de ſtudiorum genere: nunc explicatur ſumma veri & ſalutaris ſtudii, hoc & ſeq. verſu.* Totum hominis] *id eſt, totum in quo homo ſe occupare debet, & ſine quo totus homo nihil eſt niſi vanitas.* 16 Omne opus] *ideſt, omnia facta, dicta, & cogitationes, quamvis occultiſſimas: cùm omnia ſint nuda & patentia oculis ejus, Heb. 4. 13. & ſummo illo die ante omnium oculos aperiendi libri.*

LIBER CANTICORUM.

ARGUMENTUM.

LIBER Cantici, quem Schelomo conſcripſit Συμπόσιον, expenit rationem ſpiritualium ſponſaliorum, quę placuit Chriſto inire cum Eccleſia in terris verſante. Itaque declarat primùm ſermones ultrò citrò q; habitos in contrahendis ſponſalibus, deinde mutui amoris gravitatem & officia convenientia inter amantes verbo & facto gratulantes. Poſtea quia amor ille gratioſè cõciliatus mera benevolentia ſponſi, non raro ab Eccleſia in terris imprudenter ſponſum ſuum offendente prætermittitur, laborans Eccleſia de recuperanda ſponſi diſcedentis gratia curatur a ſponſo, & de conſtantiſſima ipſius benevolentia confirmatur: ita communi opera ſe ad beatiſſimũ illum nuptiarum diem comparant. Poſtremò quia non potuit matura eſſe Eccleſia niſi accedente gentium plenitudine, poſtquam de ea ſermo habitus eſt, canticum totum mutua profeſſione ſtudii inter ſponſum & ſponſam, officii q; concluditur.

CAPUT I.

Eccleſia ſtudio ſponſi abrepta amplexum ejus expetit, odoratum nomen ejus commendat, & laudaturam vovet: ab indignitate ſua ſe purgat, & ſponſum advocat: quam ſponſus edocens ornat facilè & promiſſionibus: itaque gratulantes inter ſe celebrant alter alterum, & bona, habitationemq; communem ſuam per communionem ſpiritus.

1 1 CANTICUM canticorum, quod *eſt* Schelomonis.
2 2 'Oſculetur me oſculis oris ſui: 'nam 'boni *ſunt* amores tui, [a]meliores 'vino.
3 3 'Ad odoratum ungenta tua *ſunt* optima; *velut* unguentum, diffuſum nomen tuum; idcircò puellæ diligunt te.
4 4 'Trahe me, poſt te 'curremus: cùm introduxerit me 'rex ipſe' in conclavia ſua, exultabimus & lætabimur in te, commemorabimus amores tuos meliores vino; 'recta *commemorabunt* diligentes te.
5 5 'Nigra ſim, at decora ſum, [b] ô Jeroſolymitanæ: 'ſimilis *ſim* 'Scenitis Kederenis, *at* 'ſimilis *ſum inhabitantibus* aulæa Schelomonis.
6 6 'Ne reſpiciatis ad me, 'quòd ſim ſubnigra, 'quòd contuitus ſit me ſol: 'quòd filii matris meę 'accenſi ira contra me 'diſpoſuerint me cuſtodem vinearum aliarum, [d] quòd vineam meam mihi non cuſtodiverim.
7 7 'Indica mihi, *tu* quem diligit anima mea, ubi nam paſcas, ubi nam cures recubare *gregem* 'meridie: 'cur enim eſſem quaſi extendens tentorium apud greges 'ſociorum tuorum?
8 8 QUANDOQUIDEM [e] ignoras, ô pulcherrima fœminarum; [f] egredere ne inſiſtas veſtigiis illius gregis, & paſce 'capellas tuas 'ſupra tabernacula aliorum 'paſtorum.
9 9 'Equitio [g] juncto curribus Parhhonis 'comparo te amica mea.
10 10 Decore ſunt genæ tuæ *velut* lineis lapillorum, collum tuum *velut* torquibus.
11 11 'Lineas aureas faciemus tibi, cum punctis argenteis.
12 12 'INTEREA dum rex 'in accubitu ſuo *eſt*, 'nardinum edit odorem ſuum.
13 13 'Ut faſciculus myrrhinus 'inter ubera mea commorans, *eſt* amicus meus mihi.
14 14 Ut bacca 'cypri in plantariis 'Hhen-gedi, amicus meus *eſt* mihi.
15 15 'ECCE pulchra es amica mea, ecce pulchra es: oculi tui *ſunt* 'columbini.
16 16 'ECCE te, pulcher es dilecte mi, etiam amœnus; etiam ſponda noſtra eſt 'virens.
17 17 'Tigna domorum noſtrarum ſunt e cedris 'ambulacra noſtra e brutis.

[a] Heb. *præ vino.*
[b] Heb. *filiæ Jeruſchalaimorum.*
[c] Heb. *tentoriis Kedarii: ut Pſa. 120. 5*
[d] Heb. *vineam meam quid mihi.*
[e] Heb. *ignoras tibi pulchra es.*
[f] Heb. *egredere tibi* ab eundo *in veſtigiis.*
[g] Heb. *cum curribus.*

ANNOTATIO.

1 Canticum cantic.] *id eſt, ſummum & præſtantiſſimum, vide Gen. 9. 25. Eſt autem hæc generalis totius libri inſcriptio, libri argumentum ſcriptoremq; exponens. Argumentum eſt epithalamium excellentiſſimum ſive connubiale canticum, quo Schelomo decantavit ſacram illam, auguſtiſſimam, & beatiſſimam deſponſationem conjunctionemq; Chriſti cum Eccleſia, quam æternus ipſius amor erga Eccleſiam conciliavit, & continet, beneficentiaq; promovet, donec tandem Chriſtus jam Eccleſiæ deſponſatus ſecundo adven-*

tu suo sacrum illud conjugium perficiat coagmentato & adunato totius Ecclesiæ corpore, ut sit Deus omnia in omnibus. Scriptor est Scholomo; quem non dubium est animo & cogitatione res omnes humanas & suum ipsius conjugium cum filia Pharaonis longè transcendisse: etsi ubique propriè typicè de sancta illa communione locutus est. Scriptum est dramaticum, in quo colloquentes inter se personæ introducuntur, sponsus sponsa, & amici, amicæq; utriusque, huic connubio gratulantes. Cæterùm toto hoc capite exponuntur duo: unum est Ecclesiæ ad Christum aspirantis & Christi amicè eam advocantis colloquium; specie amantium qui diutius ferre non possunt absentiam alter alterius, usque ad vers. 9. alterum de bonis ipsorum inter se gratulatio, inde ad finem usque. 2 Osculetur] hujus amantium provocationis membra sunt duo; Ecclesiæ flagrantis amore Christi, usque ad ver. 8. & Christi respondentis, Ecclesiæq; demonstrantis viam perveniendi ad congressum suum, ver. 8. Sermo autem Ecclesiæ primùm pathetice studium ipsius exponit erga sponsum, usque ad versum 5. deinde apud amicas se purgat, quod invenustior, eoq; sponso indigna videatur, ver. 5. & 6. postremò ardenter sponsum inclamat: quæ omnia frequentibus apostrophis conscripta grave amantis pathos affectionémq; animi repræsentant. Sunt & prima hæc optantis Ecclesiæ verba cum ait: ino tuo: utinam me, inquit, sponsus ille meus Christus præsens amplectatur, & junctus permaneat mihi, me nunquam deserat; sed amantissima suo conjunctione in æternum prosequatur.

Nam boni] apostrophe pathetica ad sponsum, qua Ecclesia exponit causas optati sui: nimirum quòd ex ipso mirificam suavitatem percipiat, etiam tum cùm peregrinamur ab ipso, duobus versibus; & quòd eò fidelius atque animosius sponsum prædicaturus sit, ver. 4. Boni] i. suaves atque salutares. Vino] i. convivio lautissimo & instructissimo, synecdochicè. 3 Ad odoratum] i. odoratissimus es, & odoratissima vel nominis tui recordatio, omnibus unguentis antecellens: ac propterea non tantùm mihi, sed amicis quoque meis dilectissima. 4 Trahe me] id est, infirmissima mihi vires tuas adhibe pro gratuito amore tuo, cùm nemo ad te venire possit nisi trahatur divinitus, Joan 6.44. Curremus] ego & puellæ meæ, ministerio meo, & virtute tua: quòd proximè sequentia verba ostendunt. Rex] Christus dominus a patre constitutus & regia potestate invictaq; præditus. In conclavia sua] in quibus omnes suos thesauros Christus asservat sponsæ. q. d. quò amplius bona domus suæ lustraverit mecum, mihiq; velut sponsæ credaderis ea; eò melius incumbemus laudationi ejus ego & amicæ meæ. Recta commemorabunt] id est, non meæ tantùm amicæ, sed amicis etiam tui sanctissimum hunc nostrum & rectissimum amorem uno ore prædicabunt. 5 Nigra sim] occupatio duplex, qua se purgat Ecclesia apud amicas suas, id est, singularia ipsius membra quæ se indies adjungunt Ecclesiæ, hoc modo: sciò quidem adversariorum probra & criminationes quibus obruor perventuras esse ad aures vestras: sed neque sum mihi conscia, ut isti exprobrant; neque vos oportet eò animum advertere, ut a consortio sponsæ abducamini. Præterea vos quoque fortassè locum dantes infirmitati vestræ existimabitis me indignam esse quæ conveniam in manum tanti regis; quòd partim afflictionibus, partim peccatis afflictionum causis veluti torrefacta atque exusta sum: sed quotiescunq; animum adverto ad blandam illam compellationem sponsi, qua tuitur infrà vers. 9. & sequentibus, quam idem jam nunc testificatur spiritu suo in conscientia mea; omnino statuo me neque afflictionibus neque peccatis meis ab ipso avertendam esse, imò verò gratam & jucundam fore ei; cùm ipse me purget ornétque lavacro regenerationis per verbum suum. Similis sim] quasi dicat, oblatrent isti me tam nigram & invenustam esse quam ullus Æthiops. Est autem in hu verbu elegans metonymia, qua non observata locus videtur obscurior. Similis sum inhabitant.] id est, sum ornatissima & venustissima: ne Scholemo quidem cum universa gloria sua, aut comitatus ejus in aula degens tam gratiosè me compellantem, & suis bonis ornantem: altera occupatio, ut modo diximus. Quòd sim subnigra] id est, velut infuscata afflictionibus & peccatis, quæ figurantur verbo sequentibus. Quòd contuitus] id est, quòd oppressione vel persecutione, tanquam sole torrefacta sim; ut Matthei 13. 6. accipitur solis appellatio. Quòd filii] id est, peccatum originale sive innatum mecum inde ab utero, & in me habitans; cujus vi tum ad committendum malum, tum ad omittendum officium abreptæ sum: vide Psal. 51.7. Accensa ira] id est, peccatum augescens & se ipsum inflammans, ut fierem summè peccans per legem acceptam a Deo: vide Rom. 7. Dispositerint me] id est, quod peccatum peccans me ad colenda & observanda opera carnis tenebrarumq; pertraxerit, & nunc eisdem detineat plus satis; quod planè est tum ab officio meo, tum a lege mentis meæ alienum, Rom. 7. 22. Hæc autem omnia rustica allegoria exponuntur, ad declarandam amplius indignitatem peccati habitantis in nobis, & præstantiam vocationis nostræ. Quòd vineam meam] id est, quòd ob officio meo, quamvis utilis atque salutari, discesserim. 7 Indica mihi] apostrophe Ecclesiæ ad sponsum. q. d. ne putetis me aut alienis criminationibus, aut meæ ipsius indignitate abterreri, quò minus accedam sponsum: ego jam ad illum converto orationem meam; inclamabo vobis præsentibus, & respondebit mihi. Sunt autem hæc verba Ecclesiæ inclamantis allegorica; quibus Christum cum pastore comparat ovili suo cibum commodum & quietem prospiciente, ut psal. 23. Itaque ostendit quàm beata sit conditio eorum qui sequuntur Christum; & contrà quàm misera conditione uteretur, quàm diu in peccato vixit. Meridie] quo tempore ne mihi quidem caperè quietem licet, nisi veniam ad te. Cur enim essem] ætiologia petitionis a studio ardentissimo Ecclesiæ: nolo, inquit, vel ad tempus cum istis conversari, ac ne quidem præme ferre quasi apud istos quo animo agere possem; quo fortassè, nisi maturè respondes, mea infirmitate prolaberer. Quid enim aut honoribus, aut emolumentis mihi inde accederet? quapropter peto ut jam nunc indices. Sociorum tuorum] i. pastorum exterorum, qui nihil te attinent, sed tantùm communicant tecum pastoris specie & appellatione. 8 Quandoquidem] responsum Christi ad Ecclesiam, ut observatum est, 2. versu. continet autem hoc responsum per ὑποφορὰν primùm sententiam sponsi de prima quæstione versus 7. in hoc versu; deinde benignam testificationem animi sui propensissimi beneficiorumq; erga Ecclesiam; ut confirmet Christus occupationem qua Ecclesia usa est versu 5. & 6. & transitionem faciat ad gratulationem illam mutuam, in qua secundum hujus capitis membrum constat nus. Ignoras] id est, nondum planè cognoscis, sed ex parte tantùm: ac propterea amplius informandus es. Egredere] id est, ne tentorium ponito cum istis, quod proximè dixisti, neque illa ratione ulla adjaceto. Sic respondet secundæ quæstionis parti. Capellas] fidelium gregem.

Supra

Supra tabernacula] *id eſt, pios ſupra hunc mundum evehe, & cœleſtiũ doctrinæ alimento paſce.* Paſtorum] *quos Eccleſiæ ſocios propterea vocaverat, ver. 7.* 9 Equitio junctо] *tranſitio ad ſecundum locum gratulationis mutuæ : ut obſervatum eſt in verſ. 2. in qua primùm ternis verſibus inter ſe gratulantur, deinde ſingulis : ac poſtremo quaſi ſymphonia ſuę communis domus pręſtantiam concinunt ambo, verſu ultimo. Prædicat autem Chriſtus in Eccleſia dona ſua, Eccleſia verò bona in Chriſto reſidentia & ad ſe pervenientia.* Comparo] *id eſt, ſimilem efficio virtute ſpiritus, & verbo aſtrico te longè amplius pręſtare cæteris ornamento atque dignitate, quàm Parthorum equitatum cæteris : quod beneficium ab amore ſponſi in ſponſam profectum, his tribus verſibus explicatur : a dignitate perſonarum, præſentium ornamentorum, & amplius etiam eventurorum ex promiſſione : qua omnia ſimilitudine regii equitatus illuſtrantur.* 10 Lineis Lapillorum] *quę orientalium equitatus ferè adhibebantur : ut Judic. 8. 24. quaſi dicat, quemadmodum in regali equitatu illa curules equi aureas habent ornatas gemmis, & tomices, id eſt, collaria pretioſiſſima : ita jam pretioſè inſtructa es.* 11 Lineas aureas] *id eſt, etſi jam ornatiſſima es, amplius te ornabimus tamen ; hoc enim beneficium eſt patris, filii, & ſpiritus ſancti : ideoq; pluralis verbo utitur.* 12 Interea] *reciproca laudatio, quam Eccleſia canit Chriſto propter ſuaviſſimum odorem ejus, qui ad ipſam pervenit verbo & adminiſtratione ſpiritus.* In accubitu ſuo] *id eſt, in cœlum, unde Eccleſia peregrinatur a domino.* Nardinum] *id eſt, perfundor odoribus ſuaviſſimis, tribus verſibus ; quanto magis cùm patefacta vita mea revelabor cum ipſo in gloria? Coloſſ. 3. 4.* 13 Ut faſciculus] *ἐμφατικὸν verborum ad evidentiam trajectum, hîc & ſequente verſu.* Inter ubera] *ut ſerta & coronaria odoramenta eo loco a puellis geſtari ſolent.* 14 Cypri] *vide Plinium lib. 12. cap. 24.* Hhen-gedi] *vide Geneſ. 14. 7.* 15 Ecce pulchra es] *concluſio ſponſi gratulabunda.* Columbini] *gratioſi, ſimplices, & caſti, ut columbarum ſunt.* 16 Ecce te] *gratulatio ſponſæ, a pulchritudine ſponſi, & liberorum procreatione.* Virens] *id eſt, fructuoſa, ſine necdoctrinæ.* 17 Tigna domor.] *concluſio ſymphoniaca ſponſi & ſponſæ, domum ſuam concelebrantium a pretio & commoditate ſumma.* Ambulachra] *id eſt, paradromides, ſive ambulationes continentes, quibus ſponſus & ſponſa invicem inter ſe. Brutas autem arbores interpretamur, ſecuti vocem Hhebraicam, quam adhuc ſua ætate ſervatam fuiſſe oſtendit Plinius libro 12. cap. 17.*

CAPUT. II.

Sponſus dignitatem ſuam & ſponſæ prædicat : cui ſponſa viciſſim reſpondens eum laudat, eiq; ſeſe acceptа omnia bona ſua : officia ejus erga ſe convivio figurat, ſummumq; ſuum amorem in eum deliquiorum inde ſponſi adventum ad ſe, vocationem ſuam, & promiſſiones ampliſſimas exponit quę in Eccleſia percipiuntur Evangelii prædicatione : ideoq; de communione ejus gloriatur, & præſentiam expetit uſque ad promiſſionum complementum ſecundo adventu ejus.

1 'EGO *ſum* 'roſa Scharonis, lilium convallium.

2 'Ut lilium inter ſpinas, ita *eſt* amica mea inter filias.

3 'Ut malus inter arbores ſylvæ, 'ita *eſt* amicus meus inter filios : in umbra ejus ſummè deſidero 'ut ſedeam; nam fructus ejus dulcis *eſt* palato meo.

4 'Introduxit me in locum [a] convivii, [b] 'habens pro vexillo amorem erga me.

5 'Fulcite me 'lagenis iſtis, [c] ſuſtentate me 'iſtis malis : 'nam ægra amore ſum.

6 'Siniſtra ejus *eſt* ſubter caput meum, & dextra ejus amplectitur me.

7 'Adjuro vos [d] Jeroſolymitanæ, 'emanete cum capreis, aut cum cervis agrîne excitate, neque expergefacite 'hunc amorem, 'uſque dum voluerit.

8 'Vox dilecti mei *eſt*, ecce illum, advenit, 'ſaliens ſuper iſtos montes, ſubſultans ſuper iſtos colles,

9 Similis dilectus meus capreæ, aut hinnulo cervorum; 'ecce illum ſtantem poſt parietem noſtrum, proſpicientem e feneſtris, [e] 'emicantem ex clathris.

10 'Proloquens amicus meus dixit mihi; [f] 'ſurge amica mea, pulchra mea, & veni.

11 'Nam ecce, hyems tranſiit; pluvia prætériit, & abiit.

12 Florentia conſpiciuntur in terra; tempus minuritionis advenit, & vox turturis auditur in terra noſtra.

13 Ficus ipſa protulit groſſulos ſuos, & vites ipſæ primâ uvâ edunt odorem : ſurge amica mea, pulchra mea, & veni.

14 'Columba mea *degens* in fiſſuris iſtis petræ, in latibulo [h] præruptо, 'oſtende mihi aſpectus tuos, fac ut audiam vocem tuam : 'nam vox tua ſuavis *eſt*, & aſpectus tuus decens.

15 'Prehendite nobis vulpes, [i] 'vulpeculas corrumpentes vineas; dum vineæ noſtræ [k] 'efferunt uvam primam.

16 'Dilectus meus meus *eſt*; & ego illius, 'qui paſcit in liliis.

17 Donec aſpiraverit 'dies ille, & fugerint 'umbræ iſtæ : 'revertere, ſimilis eſto, dilecte mi, capreæ aut hinnulo cervorum *currenti* 'in montibus diſparatis.

[a] Heb. *vini.*
[b] Heb. *& vexillum ejus erga me amore.*
[c] Heb. *ſubſternite mihi*
[d] Heb. *filiæ Jeruſchalaimorum.*
[e] Heb. *efflorescentem.*
[f] Heb. *ſurge tibi, veni tibi : pleonaſmus mutui Gene.* 12. 13. *& ſæpe infra ver. ſeq.* & 13.
[g] Heb. *abiit ſibi.*
[h] Heb. *præcipitii.*
[i] Heb. *vulpes parvas,*
[k] Heb. *ſunt uva prima.*

ANNOTATIO.

1 Ego ſum] *Hujus capitis partes in univerſum duæ ſunt : una eſt, vox ſponſi ſe ipſum & ſponſam ſuam prædicantis, duobus verſibus ; altera, oratio ſponſæ prædicantis ſponſum, beneficia ejus narrantis atque invocantis ipſum, uſque ad finem. Prædicatio autem ſponſi continet primùm explicationem allegoricam præſtantiſſimæ & ſuaviſſimæ virtutis ejus omnibus tellatæ, inprimis verò Eccleſiæ per communicationem ſpiritus, hoc verſu : deinde dignitatis quę ab ipſo ad Eccleſiam totam pervenit, ſequent. verſ.* Roſa Scharon.] *id eſt, odoratiſſima, ut roſa locu apricis gaudet, eſtq; odoratior : vide 1. Chronicorum 27. 29. idem judicium de ſequente epitheto.* 2 Ut lilium] *id eſt, tam ſuperat Eccleſia alios omnes cœtus dignitate atque præſtantia, quàm lilium ſpinas : cæteri omnes ſunt ſpinæ, ſi cum Eccleſia comparantur.* 3 Ut malus] *hæc oratio ſponſæ continet primùm propoſitionem dignitatis ſponſi & ſtudii Eccleſiæ erga ipſum, hoc verſu, deinde narrat mutui illius inter ſe amoris officia, uſque ad verſum 16. ac poſtremò fructum iſtius amoris*

amoris perpetuum a ſponſo petit, duobus verſibus ultimis. Ita eſt] nimirum fructuoſiſſimus atq; ſuaviſſimus umbra & fructibus, ut verba ſequentia explicant. Ut ſedeam] id eſt, permaneam in ipſo, & ipſe in me; quod duo ultimi verſus exponunt. 4 Introduxit me] narratio hæc allegorica ſingularia duo Chriſti erga Eccleſiam officia depingit: unum, vitæ & ſalutis allata, ſub ſpecie convivii & curationis, uſq; ad ver. 8. alterum, voluptatis, pacis, & bonorum omnium ad ipſam pervenientium, ſpecie veris temporis, veriſq; vernantium, & ſe quodammodo coram Eccleſia ſiſtentium ad miniſterium ejus, inde uſq; ad ver. 16. Habens] i. unico ſuo amore erga me, velut inſigni ob oculos poſito, animum meum ad ſe pertrahens; ut milites a duce convocantur & continentur ſub ſigno. Sic autem hunc locum diſtinximus adductis aliquot veterum exemplarium fide. 5 Fulcite me] Eccleſiæ ad amicas verba, æſtuantis amore Chriſti & in medio convivio velut deliquii animi ex amore patientia. Sunt autem illius in hac infirmitate adjumenta duo: unum, amicarum, miniſtrantium de bonis ſponſi, i. prophetarum, apoſtolorum, & ſervorũ Dei, hoc ver. alterũ. ſponſi ipſius Chriſti, qui unus efficaciter curat Eccleſiam, ſeq. verſu. Iſtis lag.] i. ſalutari potu ſponſi mei. Iſtis mal.] pomis odoratis e pomo Chriſti: ut languentibus odoramenta ad nares apponi ſolent. Nam] i. non deſino æſtuare, donec perfectè fruar congreſſu ſponſi mei in cœleſti gloria. 6 Siniſtra] i. ſponſus ipſe manum utramq; admovet ad ſuſtentandum me in hac infirmitate mea, & in expectatione futuri illius beatiſſimi congreſſus ſua virtute ſuſtinet. Eſt autem hæc ſuſtinendi forma ſumpta ab antiqua ratione accumbendi in convivio: prout veteres accumbentes, non ſedentes (ut hodie) epulabantur. 7 Adjuro] verba ſponſæ per apoſtrophen ad amicas, velut requieſcentes in ultu ſponſi ſui: quibus monet eas, ne Chriſto conquieſcenti in amplexu ipſius ulla ratione moleſtæ ſint. Hæc autem ſponſæ potius quàm ſponſi verba eſſe ſtatuimus; tum quia ſponſi non eſt adjurare, ſed jubere pro imperio; tum quia ſequentes locos omnes, qui hoc ipſo argumento ſunt, a ſponſa promutiari conſtat; tum etiam deniq;, quia veterum honeſtas poſtulabat ut ſponſa amicas ſuas compellaret, non autem ſponſus: quam honeſtatem alibi in toto hoc libro obſervat Schelomo; ut contra ſponſus imperat ſuis amicis, infrà ver. 15. Emanete] i. foris verſamini, ne interturbetis aut negotium faceſſatis ſponſo. Nam hoc tacite ſita loquitur ſponſa, quaſi conviviorum in prædio ruſtico haberetur. Hunc amor.] i. ſponſum quem amo unicè: metonymia. Uſq; dũ] i. unquam. q. d. ab omni illius offenſa, & provocatione vel leviſſima abſtinete. 8 Vox dilect.] alter locus narrationis de voluptate, pace, & omnibus bonis, ad quæ perluſtranda & jam jam ex parte percipienda ſponſus advocat ſponſam ſuam, ut dictum eſt in verſum 4. cujus loci partes ſunt duæ, quas Chriſtus verbo ſuo in Eccleſia perficit: una eſt, quòd Eccleſia bona exhibet, & velut ex hibernis peccati tempeſtatibus liberatam recreat, uſq; ad ver. 15 altera, quòd per amicos adminiſtros ſuos depellit mala, ver. 15. Hæc autem omnia venuſtiſſimè figurantur, quaſi ſponſus quieſcente ſponſa ruri profectus eſſet, & illa jam ad ſponſi redeuntis vocem excitaretur, & exultaret gaudio. Saltens] i. quàm ocyſſimè, ut ſequentis ver. declarat comparatio. 9 Ecce il.] q. d. ecce dictò celerius jam aſtat mihi, eſt præſentiſſimus: verba autem hæc ſponſæ gradatim explicant mirificum opus Chriſti erga ſe; cujus primùm vocem audit, deinde venientem proſpicit, & poſtremò illico præſentem videt. Emicant.] i. florentiſſimo, jucundiſſimoq; conſpectu ſe exhibentem mihi; metaphora a floridis arboribus, quibuſcum Chriſtus eſt comparatus, ſup. ver. 3. 10 Proloquens] proſopopœia ſponſi Eccleſiam ſuam in ſtantu, non quidem ad plenum & abſolutum fructum bonorum omnium, quæ aſſervantur in cœlis; ſed ad omnia illa certiſſima venturi fructus documenta & pignora, quæ verbo & opere per ſpiritum æternum cum Eccleſia voluit communicata Chriſtus. 11 Nam ecce] exornatio vocationis ſponſæ, qua modo uſus eſt Chriſtus, a comparatione temporũ præcedentiu vocationem, & ſubſequentiu: præcedens tempus, inquit, totum hybernum fuit atq; procelloſum, quo aliena fuit a vocatione & in peccatis jacens: hoc verò ex quo vocata es totum eſt virens, florens, germinans, jucundum, ſuave, atque fructuoſum; denique animum tuum & ſenſus omnes amœniſſimè expleturum. 14 Columba mea] i. pulcherrima, integerrima, & caſtiſſima amica mea, quæ ante jacta fundamenta mundi in ſempiterno decreto ac electione Dei tanquam in rupe inacceſſa & immota, delituiſti, nunc etiam deliteſcis, & in æternum ibidem conquietura es: alterum genus allegoriæ, quo Chriſtus compellat ſponſam ad fruenda bona quæ in præſentia exhibet vocatione ſua. Oſtende mihi] id eſt, accede ad me, converſare mecum, confabulare, ambula continenter mecum, & eſto integra. Nam vox tua] id eſt, tu enim Deo accepta es per gratuitam electionem ejus, interventu Chriſti. 15 Prehendite] apoſtrophe ſponſi ad amicos: qua interea dum fruitur ſponſæ colloquio, jubet amicos operam dare, ut omnia tollant quæ hereditati Eccleſiæ eſſent obſtitura, ſive doctrinæ ſive morum improbitate. Vulpeculas] quaſi dicat, ne minimis quidem parcite: omne malum, & occaſionem, ſpeciemq; mali amovete. 16 Dilectus meus] concluſio ſuperioris narrationis; qua Eccleſia primùm gloriatur de præſtantiſſima ſua communione cum Chriſto; deinde præſentiam illius exoptat toto curriculo hujus vitæ, donec perfectè cum ipſo adunata ſit in cœlis. Qui paſcit] id eſt qui in ſatietate gaudiorum & amœnitatibus ad dexteram ſuam alit ſuos, ut paſtor optimus: Pſalm. 23. 17 Dies ille] glorioſi adventus tui, quo revelabitur Eccleſia perfectè aſſumpta in communionem tuam, & bonũ tuis omnibus glorioſè perfruetur. Umbræ iſtæ] quæ tantiſper offuſæ ſunt, dum Eccleſia verſatur in hoc mundo. Revertere] id eſt, cura ut mihi adſis quàm velociſſimè, neque a me latum unguem diſcedas. In montibus diſparatis] id eſt, Gilbhadi, quos fluvius Jarden a reliquis Judæa diſparat: ut 2. Schem. 2. 29. Horum autem montium potius quàm aliorum in Judæa meminit, quia ſumma in illis fuit præſtantia & commoditas venationis; cùm nondum fuiſſet occupata Chamath & domus ædificata in ſaltu Libani, quo tempore iſta a Schelomone conſcripta ſunt.

CAPUT III.

Eccleſia exponit ſtudium ſuum maximum amplius prehendendi in dies & obtinendi ſponſi: deinde quia de gloria ſponſi confirmata eſt, oſtendit ſibi honeſtius & utilius eſſe ut hîc non detineat ſponſum, ſed conſcendentem in thalamum ſuum cœleſtem proſequatur.

1 'IN cubili meo per noctes quærens eũ quem amat anima mea; quærens eum, cum' non inveniſſem eum, *dixi*,
2 'Jam ſurgam, & obibo civitatem, pervicos & per plateas quæram eum quem diligit anima mea; ſed quærens eum ' non inveni eum.
3 'Invenientibus me cuſtodibus ' qui obeunt civitatem *dixi*, an eum quem diligit anima

mea

mea vidiſtis?
4 Paululum præteriveram ab illis, cùm inveni eum quem diligit anima mea: prehendi eum, nec dimittam eum donec introduxero eum in domum matris meæ, & in conclave genitricis meæ.
5 Adjuro vos Jeroſolymitanæ, ne ſuſcitetis neque expergefacite dilectam donec ipſa velit.
6 Quænam eſt illa, quæ aſcendit de deſerto, ſicut virgulta fumi ex aromatibus myrrhæ & thuris, & univerſi pulveris pigmentarii?
7 Ecce lectus ejus, ſexaginta fortes ambiunt ex fortibus Iſrael.
8 Omnes tenentes gladios, & ad bella doctiſſimi: unuſquiſque gladium ſuum ſuper femur ſuum propter timores nocturnos.
9 Ferculum fecit ſibi rex Salomon de lignis Libani.
10 Columnas ejus fecit argenteas, reclinatorium aureum, aſcenſum purpureum: medium ejus ſtratum dilexit propter filias Jeruſalem.
11 Egredimini & videte filiæ Sion regem Salomonem in diademate quo coronavit eum mater ſua in die deſponſationis ejus, & in die lætitiæ cordis ejus.

a Heb. aſcendens.
b Heb. elationibus fumi.
c Heb. prehendentes.
d Heb. meditum pavimentatum.
e Heb. Jeruſchalaimorū.
f Heb. coronavit.
g Heb. cordis.

ANNOTATIO.

1 In cubili] *Hujus narrationis partes ſunt duæ: una eſt, qua Eccleſia exponit ſuum ſtudium prehendendi Chriſtum atque poſſidendi, uſque ad verſum 6. altera, qua voluit ſe ipſam corrigens capit prehendi ab ipſo & manere apud ipſum, unde ad ſinem uſque. Prioris autem ſumma eſt, eccleſiam interdiu, noctu, domi, foris, in urbe, in agro, ubivis denique flagrare deſiderio Chriſti, & in eo conquieſcere.* Non inveniſſem] *id eſt, non ſatis perciperem eum præſentem pro deſiderio meo: nam ad ſenſum noſtrum & eccleſiæ ipſius interdum videtur abeſſe Chriſtus, aut non adeſſe propè, etſi re ipſa eſt præſentiſſimus.* 2 Jam ſurgam] *hæc omnia allegoricè humaniter quidem dicta ſunt, pro eo quod eſt, quæram ex toto ſtudio & tota facultate mea.* Non inveni] *ſatis ex ſententia animi mei, ut ſuprà verſu 1.* 3 Invenientibus me] *continuatio allegoriæ pro eo quod eſt: in quoſcunque incidebam, ad præfectos cuſtodiæ publicæ, non diſſimulabam, ut qui me putabat Chriſti, ſed palam exponebam me ejus amore languentem eſſe, ut dixerat ſuprà 2. 5.* Qui obeunt civitat.] *id eſt, curatores, qui ſingulas excubias recognoſcunt de nocte.* 4 Non ſitira] *quaſi dicat, & quidem prehendi eo animo ut divertat ad me, & permaneat apud me donec dies ille aſpiraverit de quo ſuprà 2. 17.* Matris meæ] *vide infrà 7. 6.* 5 Adjuro vos] *propoſitio Eccleſiæ obtinentis ſponſi conſortium, ne qua illi fiat moleſtia, ut ſuprà 2. 7.* Quænam eſt] *nimirum præter me? altera pars, qua Eccleſia veluti ſermonem corrigens quo uſa fuerat verſu 4. luſtratis bonis ſponſi ſui dicit, quid? an facerem ut ille apud me diverteret, ac non ego potius laborarem ut conveniam in domum ſuam? cui omnia ſunt inſtructiſſima ordo atiſſimaq́, & thalamus ipſe longè glorioſior omni gloria Salomonis.* Quam ob rem] *gloriam hanc Chriſti, & ipſius ſpiritualis thalami, ubi Eccleſia conquieſcit cum Chriſto, commendat allegoricè tum ab odore, hoc verſu; tum a ſecuritate, præſto, & ornatu, ſequentibus.* Quæ aſcenderet] *id eſt, certa fide extra ſe & ſuprà totum mundum tam miſſimum pietatis efferretur ad Chriſtum ſuavitate odorum ipſius & ornamentorum delectata?* 7 Ecce] *amplificatio dignitatis qua ineſt cubili Chriſti & Eccleſiæ, per comparationem cubili Salomonis, qua ſe ipſam Eccleſia ad officium excitat.* 9 Thoro] *id eſt, thalamo conjugali, virente (ut dixit ſuprà 1. 16.) atque fœcundo: nam hoc proprè Hebraica voce deſignatur.* 10 A puellis] *id eſt, quod omnia plumario opere & phrygionico acu pinxerunt Jeroſolymitanæ.* 11 Prodite] *id eſt, obſervate & animadvertite: planè videbitis gloriam hanc Salomonis nihil eſſe ad ſponſi mei gloriam.*

CAPUT IIII.

Chriſtus Eccleſiæ perfectionem laudat: & velut amore illius abreptus poſt quam exclamavit, celebrat ſuavitatem ſermonum, ornamentorum, fidei, officiorum, & fructuum ejus. Quamobrem Eccleſia agnoſcens quicquid boni habet, a Chriſto in ſe perfectum eſſe, amplius ipſum celebrat, & ſibi adeſſe petit ac beneficentiam Chriſti ex parte annuit.

1 ECCE pulchra es, amica mea, ecce pulchra es, oculi tui columbini præter crine tuo: pilus tuus, ut gregis caprarum quæ detondent de monte Galaad.
2 Dentes tui ſimiles gregi tonſarum, quæ aſcendunt de lavacro; quæ omnes gemelliparis ſunt, & ſterilis non eſt inter eas.
3 Velut filum coccineum labia tua, & eloquium tuum decens: ſicut fragmen mali punici ſic genæ tuæ abſque eo quod intrinſecus latet.
4 Sicut turris David collum tuum, quæ ædificata eſt cum propugnaculis: mille clypei pendent ex ea, omnis armatura fortium.
5 Duo ubera tua ſicut duo hinnuli gemelli capreæ, quæ paſcuntur inter lilia.
6 Donec aſpiret dies, & inclinentur umbræ, vadam mihi ad montem myrrhæ & ad collem thuris.
7 Tota pulchra es amica mea, & macula non eſt in te.
8 Mecum de Libano ſponſa, mecum de Libano venies: contemplaberis a vertice Amana, a vertice Sanir & Hermon, a cubilibus leonum, a montibus pardorum.
9 Vulnerasti cor meum ſoror mea ſponſa: vulnerasti cor meum in uno oculorum tuorum, in uno monili colli tui.
10 Quàm pulchræ ſunt mammæ tuæ ſoror mea ſponſa, quàm multò uberiora ſunt ubera tua vino, & odor unguentorum tuorum ſuper omnia aromata.
11 Favus diſtillans labia tua ſponſa, mel & lac ſub lingua tua, & odor veſtimentorum tuorum ſicut odor thuris.
12 Hortus conclusus ſoror mea ſponſa, hortus conclusus fons ſignatus.
13 Emiſſiones tuæ paradiſus malorum punicorum cum pomorum fructibus, cypri cum nardis,
14 Nardus & crocus, fiſtula & cinnamomum

a Heb. gemelliparum.
b Heb. ibo mihi ad montem Gen. 11, 33.
c Heb. a collo tuo. ὑπηνεμιαῖον

[d] Heb. *thurib* cinnamomum, cum omnigenis arboribus [d] thuriferis; myrrha & [e] santali, cum omnibus [f] præstantissimis aromatum.

15 [g] O FONS hortorum, puteo aquarum [h] viventium; & fluentium suprà quàm Libani.

16 [i] Evigila Aquilo, & veni Auster, [k] perfla hortum meum, [l] perfluant *aquæ* aromata ejus: [m] veniat amicus meus in hortum suum, [n] ut comedat fructum [o] pretiosarum suarum.

17 [p] INGRESSUS hortum meum, soror mea sponsa, [q] decerpsi myrrham meam cum aromatibus meis: comedo favum meum cum melle meo, bibo vinũ meum cum lacte meo: comedite amici; bibite & inebriamini dilecti.

ANNOTATIO.

1 Ecce] *Hoc toto capite continentur duo: unum est responsum Christi Ecclesiam sponsam suam celebrantis, usque ad versum 15. alterum est oratio Ecclesiæ omnia bona sua ferentis accepta Christo, & præsentissimam illius opem porrò implorantis cum responsione Christi, trahit versibus ultimis. Christi autem responsio continet primùm descriptionem singularem & allegoricam membrorum Ecclesiæ, usque ad vers. 6. deinde verò Christus amorem suum erga Ecclesiam, & promissiones offertas, amoru explicat: postremò ad laudes Ecclesiæ revertitur, inde a vers. 9.* Oculi tui] *descriptio singularis pulchritudinis, quam generatim Ecclesiæ inesse modo dixit, ab enumeratione partium: vide suprà 1.15.* Crine tuo] *id est, crine tuo modestè & pudicè composito, & reducto procul ab oculo; non autem projecto & lascivè extuberante, quod impudicarum est.* Ut gregis] *id est, comptissimus & nitidissimus, prout est in capris bene pastis & curatis.* Quæ detondent] *id est, virgulta decerpunt loco sibi opportunissimo.* 2 Æquarum pecudum] *dentium laus in plex significatur: prima est, omnium inter se æqualitas; secunda, inter; tertia, perfectus & absolutus numerus duobus ordinibus dentium inter se respondentibus.* Quæ omnes a gemellip.] *id est, tam similes inter se & convenientes superveniens dens quisque cum suo sibi sorore sua, quàm ferè convenit inter gemellos; quemadmodum etiam utitur infra vers. 5. in comparatione uberum.* Nulla est orba] *i. nullus dens desideratur in suo ordine, ut cùm gemelli pares qui cuique sua adsunt agni.* 3 Velut filum] *pro eo quod est, labia sunt tibi parva æque rubentia.* Velut fragmen] *i. roseo colore est.* Utrumq; temporum] *cum genis subjacentibus, quæ pari & convenienti robore decorata sunt: synecdoche.* 4 Simile] *i. collo es rectissimo, venustissimo, & rebus pretiosis instructissimo; sicut est turris illa eminentissima Jerusalem, quæ a Davide extructa fuit inclyto Miktaalh pro armamentario, ad atrium custodiæ: vide Nechem. 3.19. & 25.* Armaria] *ubi appendebantur arma acuta, polita, atque comparata ad usus necessarios: quod compositio vocis Hebrææ sonat, & sequentia verba interpretantur.* Potentum] *i. ducum imperium habentium in regis copias; ut 2. Schem. 23. & Nehemiæ 3.16.* 5 Duo uberā] *i. sunt similima inter se & planissima, quasi binuli optimo lacte pasti. Hæc autem omnia hactenus de venustate & elegantia Ecclesiæ dicta, universè denotant eam esse absolutissimam & perfectissimam, ut concludatur vers. 7. neque dubium est quin idem de omnibus membris inde ab exordio usq; ad finem talis analogicè sit intelligendum: præterea non dubitamus, quin ut singulis membris Ecclesiæ sua sunt functiones, ita singularia hæc membrorum attributa singillatim accommodari possint: sed non fuit consilii nostri in illis excutiendis minus etiam operam consumere; ne aut pauciora quàm debentur afferamus, aut plura ingrediamur quam promissimus.* Pascentibus inter lilia] *vide suprà 2.16.* 6 Dies alle] *quo consummabuntur nuptiæ: vide suprà 2.17. Continentur autem his versibus versibus promissiones Christi respondentes ad postulata Ecclesiæ suprà 3.* Pollicetur enim Christus primùm præsentiam suam in Ecclesia quamdiu peregrinamur a domino, deinde illo tempore translatio pollicetur se perducturum Ecclesiam in domum suam, vers. 8. & 9.* Ibo ad montem] *id est, Hierusalem cœlestem in cœlum, ubi jam receptis tam auspicatus me colunt, & quorum officia mihi sunt odoratissima.* 7 Tota pulchra] *altera promissio sanctificationis per spiritum, hoc vers. & vita æterna, sequente.* Vitio nullo] *q. d. cùm effecero ut ab omni peccato & labe peccati liberata summam tuam pulchritudinem perfectionemq; consequaris, & te hoc pacto ad beatum illum nuptiarum diem comparavero; tum demum te assumpturus sum.* 8 Mecum] *id est, totam te colligam, nemo peribit ex manibus meis; sed ex omnibus tuis finibus quamvis remotissimis recipiam te, & a periculosissima feritissimáq; hujus mundi colluvie vindicabo.* O sponsa] *hîc primùm nomine isto appellatur, ratione diei illius beatissimi quo nuptiæ a sponso dictæ sunt: quemadmodum etiam sor or sequente vers. in summa necessitudinis & germanitatis nomine.* Schemiris] *vide Deut. 3.9. Schemiram autem hîc propriè vocat Thermonii partem quam Emoræi obtinuerant.* 9 Rapis] *regressio pathetica ad laudes Ecclesiæ specie hominis in amorem summum exardescentis: qua simul atq; Christus gravissimis acclamationibus adumbravit amorem suum, duobus versibus figurate exponit suæ totam istam orationis ornamentorum, fidei, officiorum, & fructuum ejus, usque ad versum decimum quintum.* 10 Præstantiores vino] *ut suprà Ecclesia prædicaverat de sponso 1.2.* 11 Favum] *hoc est, mellitissima est oratio tua, & odor jucundissimus.* 12 Ut hortus clausus] *id est, optima fide castam conservas te mihi, & tuos fructus integros; qui fructus allegoricè duobus sequentibus versibus exponuntur.* Scaturigo] *id est, conceptaculum salutaris illius doctrinæ, qua omnes mei agri sive horti partes, areolæ, & plantæ irrigantur; & quod nemini extero pervium est, quia nemo ingreditur illic nisi per me.* 13 Propagines] *id est, plantæ omnes tuæ sunt, pretiosissimæ.* Cypri] *vide suprà 1.14.* 14 Santali] *ut Numerorum 24.6.* Præstantissimis aromat.] *vide Exod. 30.23.* 15 Q fons] *altera pars capitis, qua Ecclesia modestissimè accipiens quæ ipsa attribuit Christus suprà vers. 12. & sequentibus, ostendit ipsum omnia boni autorem esse, & amplius benedici petit presentia ejus. quasi dicat, quid ergo, ô Christe quo alio nomine significare possim, insanitos illos thesauros sapientiæ & intelligentiæ, planitudinemq; deitatis quæ in te habitat corporaliter? quod scaturiginem & fontem me vocas, agnosco me fontis usum præstare meis: verùm tu illi es cui fontis, putei, aquarum perennium, aëris, omnis denique vitæ & salutis nomen attribuendum est: imò verò tu fons illi es, ego tantùm rigo ex fonte tuo; tu puteus ex quo hauris, tu aqua perennis, tu aër vivificus; ego cibum, potum, omnia denique de manu tua dono accipio: quamobrem peto ut porrò implorantis fidem tuam adjumento sis præsentiæ tuæ.* Viventium & fluent.] *id est, perennium & abundantissimarum: quibus verbis significatur infinita omnium numinis beneficentia Christi.* 16 Evigila Aquilo] *id est, tu, qui aëris usum præstas ad secundandum hortum tuum, & veluti ventorum perenssu aërem perpurgas, tempestatesq; serenas & pluviosas efficis pro commoditate horti tui.* Perfla hortum] *id est, quasi perflando*

standę efficit quod mihi ex usu esse videris: petitio accommodata ad posteriorem comparationem ventorum cum Christo, per ὑστέρησιν. Perfluant aquæ aromata] *numinum aquæ illæ viventes tui fiuxu & patiū, de quo versu 15. petitio respicium ad priorem comparationem ventorum: autem proximè verbum addit explicatur.* Veniat amicus meus] *id est, accedat & habitet in me per promissum Christus supra versu 6.* Ut comedat] *id est, ut cum sponsa sua conviuetur, quod illa desiderat supra 3. 4. nam hic quoque, ut in cœlis, hortu tunc est, ait illa.* 17 Ingressus hortu.] *excusatio sponsi, cur non statim & omnino voto Ecclesiæ respondeat, nimirum quòd adhuc ipsi tempus est residendi in cœlis cum myriadibus angelorum & spiritibus justorum consecratorum, donec adveneris justus nuptiarum dux.* Decerpo] *id est, comparo sanctu locum, & transeuntes ad me excipio amantissimè in cœlesti gloria. Hunc autem versum ad superiora pertinere res ipsa loquitur.*

CAPUT V.

Ecclesia, Christi a se discessum suis peccatis acceptum ferens, offensionem suam narrat & panas meritas: orat opem piorum omnium implorat ad studium suum erga ipsum communis operæ exponendum: sponsum describit & locum quo recepit se, ac seipsam in fide confirmat.

1 'EGO 'dormivi, licet animo meo vigilante; cùm voci dilecti mei pulsantis, 'aperi mihi soror mea, amica mea, columba mea, integra mea; nam 'caput meum opplet. um est rore, capilli mei asperſionibus [a] nocturnis;

[a] Heb. *noctiū.*

2 'Reſpondi, exui tunicam meam, quomodo indnerem eam? lavi pedes meos, quomodo inquinarem eos?

3 'Dilectus meus demittebat manum suam [a] a foramine, cùm 'viſceribus meis frementibus in me,

4 Surrexi ego ad aperiendum dilecto meo; [b] '& manus meæ ſtillarunt [b] myrrhinum, digitique mei myrrhinum liquidum 'in manubriis ſeræ.

[b] Heb. *myrrham, & digiti mei myrrham transeuntem: metonymia.*

5 'Aperui ego dilecto meo, ſed dilectus meus ſubducens ſe præterierat: exanimata ſum propter [c] colloquium ejus: quæſivi eum, ſed nō inveni eum; inclamavi eum, ſed non reſpondit mihi.

[c] Heb. *loqui.*

6 'Invenientes me cuſtodes qui obeunt civitatem percuſſerunt me, vulnerarunt me; abſtulerunt carbaſum meum a me cuſtodes murorum.

7 'Adjuro vos [d] Jeroſolymitanę ſi inveniſtis dilectum meum, 'quid indicaretis ei? 'ægram amore me esse.

[d] Heb. *filiæ Jeruſchalaimorum: ſic infrà. ver. 15.*

8 'QUID *est* dilecto tuo præ *alio* dilecto, ô pulcherrima [e] fœminarum? quid *est* dilecto tuo præ *alio* dilecto, quòd ita adjuras nos?

[e] Heb. *inter fœminas.*

9 'DILECTUS meus [f] candore & rubore, 'vexillarius est e myriade.

[f] Heb. *candido & rubente colore.*

10 Caput ejus, 'unigne aurum, purgatiſſimū; capilli ejus criſpi, nigri ut corvus:

11 Oculi ejus 'ut columbarum, 'juxta alveos aquarum, 'loti in ipſo lacte, 'ſiti inſitione:

12 Genæ ejus [g] ſimiles areolæ [h] aromaticæ, adultis plantis [i] unguentariis; labia ejus [k] liliis ſtillantia [l] myrrhinum liquidum.

[g] Heb. *aromata.* [h] Heb. *unguentorum.*

13 'Manibus ejus *insunt* orbes aurei inſiti beryllo thalaſſio: *eſt* viſceribus ejus nitor eboris tecti ſapphiris.

[i] Heb. *myrrham transeuntem: ut ſu prà. ver. 4.*

14 Crura ejus *ſunt* columnæ marmoreæ innixæ 'ſtylobatis auri purgatiſſimi; aſpectus ejus ut Libaniearum, 'electiſſimus ut cedrorum illius.

15 'Palatum ejus [k] dulciſſimum *eſt*, deniq; 'totus *eſt* [l] deſideratiſſimus: hic *eſt* dilectus meus, & hic amicus meus, ô Jeroſolymitanæ.

[k] Heb. *dulcedines.* [l] Heb. *deſiderabilis.*

16 'Quo abiit dilectus tuus, ô pulcherrima fœminarum? quò ſe vertit dilectus tuus, ut quæramus eum tecum?

17 DILECTUS meus [m] delcendens abiit in hortum ſuum, ad areolas [n] aromaticas; 'ut paſcat in hortis, colligátque lilia.

[m] Heb. *deſcendit.* [n] Heb. *aromatis.*

18 'Ego ſum dilecti mei, & dilectus meus meus *eſt*, qui paſcit in liliis.

ANNOTATIO.

1 Ego dormivi] *Hujus capitis, quod dramaticum eſt, ſummæ partes ſunt duæ: una eſt, lamentatio Eccleſiæ ſe ipſam incuſantis de officio non ſatis diligenter conveniente, in ſponſum præſtito, uſq; ad verſum 7. altera eſt confabulatio ſponſæ cum pullis amicis ſuis, quibus conſulentibus Eccleſia reſpondet de conditione ſponſi ſui, habitatione, & mutua inter ipſos communicatione, inde ad finem uſque.* Dormivi] *id est, torpebam ſanè velut ſomno oppreſſa fide, nimirū verè extincta. Continet autem hæc narratio primum confeſſionem delicti, quatuor verſibus; deinde calamitatum quæ ex delicto evenerunt, duobus ſequentibus.* Aperi mihi] *ſermo Chriſti ad Eccleſiam accedentis, cujus commemoratione Eccleſia amplificat indignitatem facti ſui: tam blandè (inquit) compellavit me, tam gratioſè, tam honorificè, denique tam ſollicitè, quàm ſi ſua res, ac non potius mea ageretur.* Caput meum] *id est, nullum malum aut incommodū deſugit quam ſuſceperam propter te.* 2 Reſpondi] *id est, diſceptavi cum animo meo, titubavi fide, & præpedita infirmitate mea ita ſum elata, quaſi non potuiſſem ſine frigoris damno, aut ſordium incommodo aperire foreſ: denique ſtulta plurima feci tam exiguum incommodum in ſuſcipiendo officio meo, quàm tot mala & incommoda, quæ ſponſus propter me voluntariè ſuſceperat.* 3 Dilectus meus] *id est, hoc reſponſo audito deſiſtebat, & recipiebas ſe: humanitus dicta.* A foramine] *nimirum ſeræ, quo aperiuntur foreſ.* Viſceribus meis] *id est, pœnitentia adducta, & reſipiſcens cuos animo meo.*

4 Et manus meæ] *ſecundus locus pertinens ad amplificandam indignitatem, nimirum quòd Chriſtus ſuis veſtigia odorata adventu ſuo nihilominus impreſſi, ut excitaret & afficeret ſegnem Eccleſiam. quaſi dicat; ita perſuaſit foreſ meas copioſa benedictione ſua & odore Evangelii, ut illarum ipſarum tactu perfunderer, & revocarer ad cogitationem indigni facinoris mei.* In manubriis] *id est, quod ſponſus eò inſiderat ſua impacta manu.* 5 Aperui] *explicatio malorum quæ ſequeſcenti Eccleſiæ comparata ſunt: quorum primum eſt quòd ſponſus ſe ad tempus ſubduxit: ſecundum, quòd Eccleſia veluti examinatur propter culpam*

ſuum diſcendente ſponſo, nec ſtatim ſe iterum exhibente, hoc verſu tertium, quid eo abſente multa mala Eccleſiæ laborantis obveniunt ſeq. verſ. 6 Invenientes me] *ſi, omnes inſeſtæ fuerunt mihi, etiam illi a quibus fueram cuſtodienda: ut ſupra 3.3.* 7 Adjuro vos] *altera pars capitis, dialogi ſuus Eccleſiæ cum puella amicis ſuis, ut ſupra 2.7. qua poſtquam confeſſa eſt Eccleſia ardentiſſimum amorem ſuum, occaſionem capiunt puellæ rogendæ Eccleſiam proximum de ſponſo verſu 8. & ſeq. ſcſpandatur: deinde vero de loco, verſ. 16. ad quæ ſegillatim Eccleſia reſpondet.* Quid indicaretis] *quaſi dicat, neque ego vos celo amorem meum, neque a vobis celari peto: ſed potius libere exponi a vobis, & renuntiari dilecto meo.* 8 Quid eſt] *prior quæſtio, quid ſit in ſponſo ſingulare quod tanti faciat Eccleſia.* 9 Dilectus meus] *deſcriptio ſponſi allegorica, qui primùm a vivo colore deſcribitur hoc verſ. deinde a ſingulari membrorum enumeratione.* Vexillarius eſt] *i. præ omnibus nativo ſucco, & colore ſeperatiſſimo ac conveniente inſtructus eſt: quæ ſunt indicia firmiſſimæ valetudinis: metaphora a re militari.* 10 Inſigne aurum] *pretioſiſſimum & ſplendidiſſimũ.* 11 Columbarum] *ut ſupra 1.15.* Juxta alveos] *id eſt, columbarum lautiſſimarum: periphraſis.* Loti] *id eſt, quorum album eſt lacteum, & nitens albedine.* Siti] *id eſt, tam convenientes & apti ſint ſuæ formæ: ut in ſitu ea omnia in ammiratione habeantur.* 12 Similes areolæ] *id eſt, florentes barba convenientiſſima & odoratiſſima.* Lilia] *id eſt, odoratiſſima, & tam decori eminentia quam labiorum labra.* 13 Manibus ejus] *inſunt ei omnia pretioſiſſima & ſplendidiſſima.* Eſt viſceribus ejus] *hoc eſt, pectus ejus adeo, corpus totum cultum eſt pretioſiſſimè & convenientiſſimè metonymia.* 14 Stylobatis] *id eſt pedibus, qui ſtylobatarum uſum tibiis exhibent.* 15 Palatum ejus] *id eſt, ſermo: metonymia.* Totus eſt deſiderat.] *ut pſalm. 45.3.* 16 Quo abiit] *ſecunda quæſtio puellarum, ut diximus in verſum 7.* 17 Deſcendens abiit] *figurata eſt locutio generis ectypſeos ſumpta: quod frequentari in ſcripturis ſapè monuimus.* Utitur autem hoc genere loquendi ſponſa, rationem habens puellarum quibuſcum agebat: quia omni ex parte declivia erant Jeruſalem a monte Sion ad hortos ſuos venientes oportebat deſcendere.* In hortum ſuum] *de quo ſupra 4.6. & 17.* Ut paſcat] *i. cum viſeret, quod dixerat ſupra 4.17.* 18 Ego ſum dilecti mei] *concluſio epiphonematica totius ſermonis ad puellas, ſimilis ei quæ habetur ſupra 2.16. qua profitetur Eccleſia ſe, quicquid accidat aut dicatur, ſtudio conſtante eſſe erga ſponſum ſuum, & de illius erga ſe ſtudio magis ac magis confirmari, atq; hoc pacto alit & accendit deſiderium ſuum. Hos autem tres poſtremos verſus quia cum ſuperiore argumento & nihil cum ſequenti habent commune habens, in hoc caput retulimus.*

CAPUT VI.

Chriſtum perhibens ſtudio Eccleſiæ ſuæ teſtimonium, præbetur pulchritudinem ſpiritualem ejus ſpectatore & confeſſam omnibus: deſiderium nuptiarum quo tenetur explicat: confirmat primùm vocationem, deinde honorum quæ ipſi contulit celebratione, ac poſtremò proviſione præſentia ac beneficentia ſuæ erga illam uſque ad optatiſſimas nuptiarum diem.

1 PULCHRA es, amica mea, ut Tirtza, decora ut Jeruſchalaim, terrifica, ut vexillationes.

ſupr. 4. 2 Adverte oculos tuos ex adverſo mei, ut illi efferant me: pilus tuus eſt ut gregis caprarũ quæ detondet e Gilhhade.

3 Dentes tui ſimiles gregi ovium, cùm aſcenderint e lavacro: quæ omnes ſunt e gemelliparis, in quibus nulla orba eſt:

4 Velut fragmen malogranati utrumq; temporum tuorum eſt, præ crine tuo.

[a] Heb. *puellarum non ſit numerus.*

5 Ut ſexaginta ſint reginæ & octoginta cõcubinæ, [a] puellæ q; innumeræ:

[b] Heb. *putationi vel tonſioni: quia ineunte vere purgantur & colluctãtur, & aptantur pomaria ad commoditatẽ fructuum.*

6 Unicam illam columbam meam, integrã meam, unicam illam [b] apud matrem ſuam, puram illam apud genetricem ſuam: ſimulac viderint puellæ, beatam præ dicabunt, reginæ & concubinæ laudabunt dicentes:

[c] Heb. *id eſt, redditæ perfectiſſimæ, ex conſilio Dei & vocatione.*

7 Quæ eſt illa ſpectata velut aurora, pulchra ut luna, pura ut ſol, terrifica ut vexillationes?

8 Ad hortos [c] putatos deſcenderam ad inſpiciendum virentes plantas vallis; ad inſpiciendum an floreſceret vitis, geminarent mali punicæ.

9 Nondum percipientem hæc, animus meus impoſuit me curribus populi mei ingenui,

10 Revertere, revertere, ô Schulammitis; revertere, revertere, ut ſpectemus te. Quid ſpectatis in illa Schulammitide? velut chorũ Machanajimorum.

11 O quàm pulchri ſunt pedes tui cum iſtis calceis, filia ingenui! ambitus femorum tuorũ ſunt velut monilia, opus manuum artificis.

ſupra 4.5.

[d] Heb. *cum artificio factis.*

12 Umbilicus tuus velut crater rotundiſſimus; ne deficiat illius mixtio: ſed venter tuus ſit ut acervus tritici ſepitus liliis.

13 Duo ubera tua ſimilia ſunt duobus hinnulis, gemellis capreæ:

14 Collum tuum ſimile turri [e] eburneæ, oculi tui piſcinis [d] artificioſiſſimis ad portam [e] frequentiſſimam: naſus tuus ſimilis [f] turri Libani ſpectanti verſus Damaſcum.

[e] Heb. *ſilium multorum.*

[f] Heb. *faciem Damaſci.*

15 Caput in capite tuo impoſitum eſt tibi, ſimile eſt coccineo, & vitta capitis tui ſimilis eſt purpuræ: rex alligaretur ſuis ambulacris.

[g] Heb. *ſens ad amores, ad rectitudines: ut Proverb. 23.31. Eſt autem prius nomen amorum euphoniæ cauſa tractum poſtrema litera per apocopen: ut 2. Reg. 11.19. & Pſal. 144. 2. & infra. 7.6.*

16 Quàm pulchra es & quàm amœna, ô amor, in deliciis illis.

17 Illa ſtatura tua ſimilis eſt palmæ, & ubera tua botris.

18 Dico, conſcendam palmam, prehendam palmites ejus: erunt q; jam ubera tua ſicut botri vitis, & odor naſi tui ſicut poma;

19 Palatumq; tuum ut vinum [g] optimi, movens ſe amantiſſimè rectiſſimèq; efficiens ut loquantur labia dormientium.

ANNOTATIO.

1 Pulchra es] *Hujus capitis (quo anxiam ac velut diſcurſantem Eccleſiam confirmat ſponſus) tres ſunt præcipuæ partes: prima eſt, qua ſponſus laborantem & ingemiſcentem de culpa ſua ſponſam conſolatur, & confirmat ſi bi tam acceptam eſſe, quàm antè unquam fuerit, uſque ad verſum 8. ſecunda eſt, qua ſponſu narrat deſiderium ſuum de conficiendis nuptiis, verſu 8. tertia, qua animum ſuum ſtudiiſq; erga eccleſiam exponit, donec adveneris nuptiarum dies, a verſu 9. ad finem uſque. Quod autem dicit, pulchra es, ita accipiendum eſt:*

est: ne existimes, ô Sponsa, excidisse decorem illum tuum, aut me ab amicitia tua defecisse propter præcedens incommodum: non sum sta fastidiosus, ut istius nevi nomine te deformatam judicem: eum tu jam satis abluisti lachrymis & respirscentia tua: quamobrem quod dixeram supra 4.2. & sequentibus, idem etiam nunc iterum firmo, speciem tuam mihi esse acceptissimam. Ut Tirtza] *oppidum amœnissimum in finibus Israëlitarum ad Euphratem situm, ubi propterea disrupto regno Jarobbham constituit regiam, ut legitur 1. Reg. 14. 17.* Ut Jeruschalaima] *olim longè clarissima urbium orientis, ut ait Plinius lib. 5. cap. 14.* Terribilis] *id est, in expugnata virtute & fide, ut infrà versu 7.* 2 Adverte] *confirmantis & erigentis verba. quasi dicat, jubeo te bono animo esse, & fide certa ad me respicere. Hæc autem verba ita accipimus, quia vox Hhebraa commodum averiendi & advertendi significationem habet: hæc aut ẽ ex versu 10. comprobatur.* Utilli efferant] *id est, ut consolationem & gloriam percipiam ex fide tua: nam Christus ex dolore Ecclesiæ contristatur, lætitia verò pariter afficitur.* Pilus tuus] *id est, constans est pulchritudo tua, de qua suprà 4. neque ulla infirmitate tua potest emarcescere, quia posita est tota in gratia & virtute mea.* 5 Ut fexaginta] *amplificatio pulchritudinis Ecclesiæ per hypothesin amplissimam: etiamsi multæ reginæ, concubinæq; & innumerus comitatus esset; non tamen non adæquarent te; sed etiam ipsa ultrò palmam sibi cederent, tribus versibus.* 6 Unicam illam] *electam ex omnibus populis, & mihi charissimam.* Apud matrem suam] *id est, quæ dum adhuc in terra hæret necdum conversi in domum sponsi sui, omnino adhæret matri suæ, Jerusalem cœlesti: atque hoc pacto circumfulget tanta gloria, ut apud mundum sit in admiratione propter dona & præstantiam spiritualem suam: ut Deut. 4. 6. vide infrà 7. 6.* 7 Quæ est] *confessio amplitudinis quæ est in Ecclesia, per gradationem elegantissimam.* 8 Ad hortos] *secunda pars, qua sponsus Ecclesiam consolans ostendit se non fastidio aut indignatione discessisse; sed potius ingenti studio quo tenebatur perficiendi sanctissimas illas nuptias profectum esse ut de tempore illarum cognoscerent. Quod autem hortum putarimus hoc loco reddimus, eo adducimur ipsius Hhebræi nominis notatione, & sequentium verborum convenientia: nam nucem quidem interpretantur Hhebræi, quia non invenitur alibi, ne quid non dicerent; sed nulla fuit causa cur hortum nucum potius quàm pomorum dicerentur, & hoc pacto a nativa radice significationem discederent.* An floresceret] *id est, adventet ut tempus indictum nuptiis, cujus hæc fuerunt indicia; ut ostendit sponsa infrà 7. 3. quam eandem rationem servavit Christus Matth. 24. 32.* 9 Nondum] *tertia pars, qua exponit sponsi quid consilii ceperit, postquam animadvertit nondum advenisse tempus illud optatum nuptiarum.* Hæc] *numerum florescere vitem, germinare malum punicam, & tempus advenare.* Imposuit me] *id est, fecit ut quàm celerrimè consilium caperem recurrendi ad ea cum amicis & comitatu meo, qui populus ingenuus est & voluntarius: ut Psal. 110. 3.* 10 Revertere] *hic sermo Christi ad Ecclesiam tria complectitur; primum, vocationem Ecclesiæ, hoc versu; deinde descriptionem formæ & elegantiæ, usque ad 18. postremò promissionem de præstando officio erga amicam, donec nuptiæ consummentur duobus ultimis. Vocatio autem hic repræsentatur specie hominis e longinquo contendentis voce, quàm potest maximè: ut errantem revocet verbo.* Ut spectemus te] *ego & amici, superiore versu.* Quid spectatis] *apostrophe ad amicos; quos interrogando excitat sponsus, ut amplitudinis gloriæ, quæ in Ecclesia est, spectatores sint & testes.* Velut chorum] *subjectio, sive amicorum ad sponsum, sive (quod magis probamus) ipsius sponsi ad quæstionem suam: videtu, inquit, quàm gloriosa & quàm speciato sortiq; comitatu stipata sit Ecclesia. Planè cùm hanc turbam occurrantem mihi conspicio; videre mihi videor Latum illum diem, quo Israëlita revertentes ad Davidem maximo gaudio & lætitia omnium excepturi eum Machanaimæ, & gratiosè ab eo excepti sunt: vide historiam 2. Schem. 19. Posset quidem Hhebraicæ vox reddi appellativè: verùm hoc cum Schelomonis scopo & superioribus exemplis convenientius esse judicamus.* 11 O quàm pulchri sunt] *gratulatio sponsi ad sponsam propius accedentem, continens descriptionem illius ab imo ad summum, usque ad versum 16.* Filia ingenui] *id est, nulla nobilissima & generosissima.* Ambitus femor.] *periphrasis cinguli, quod sponsæ gestare solent quàm maximè pretiosum.* 12 Ne deficiat] *pathetica amantis exclamatio, accommodata similitudini cratêris: quasi dicat, utinam nunquam matrefiat, velexhauriatur.* Ut acervus tritici] *id est, fructuosissimus sit pariter, & odoratissimus.* 14 Eburnea] *dealbatissima & nitidissima.* Piscinis artific.] *id est, lucidissimis atque clarissimis; ut sunt piscinæ Jerosolymitanæ, quæ omnes secundum portam gregis factæ sunt. Dicitur autem porta gregis frequentissima, quia illa una simul aditum patefaciebat ad tria Jerusalemorum oppida, & ad templum ipsum domumq; Davidis, in qua habebatur forum maximum, ut observatum est Nechemiæ 3. 1.* Turri Libani] *ædificatæ in domo saltus Libani, de qua 1. Reg. 7. 2.* 15 Quod incapite] *id est, mitra tua, ejusq; redimicula.* Rex alligatur] *quasi dicat, nullus est rex tanta gloria præditus, qui aspectu tuæ istius gloriæ expleri posset; sed confixus & stupens ad aspectum ejus perpetuo videndi tuus desiderio tanquam vinculis teneretur: tanti gloriam tuam præsua & totius mundi gloria faceret.* 16 Quàm pulchra] *regressio ad exclamationem patheticam versu undecimi, concludens summam esse pulchritudinem sponsæ, ex supersore enumeratione partium. & tu (inquit) pulchra es, & ornamenta tua.* 17 Illa statura tua] *id est, corpore es valentissimo atque rectissimo.* Ubera tua] *quasi dicat, manumas gerit venustissimas atque firmissimas, ut sunt botri densis atimis.* 18 Dico] *tertium locum sermonis Christi, ut diximus vers. 10. continens tum promissionem officiorum quæ Christus Ecclesiæ interea exhibiturus est, tum effectorum quæ ipse Christus ex Ecclesia percepturus est. Est autem nomina in hoc verbo, pro eo quod est, promitto tibi, & quod promitto perficiam.* Conscendam palmam] *id est, verbor tecum, purgabo te, & singulares fructus recognoscam ac percipiam ex te; quemadmodum in palmis curantur palmites, qui ex ramis palmarum prodeuntes, flores germinaq; ad fructum proferunt. de palmis earumq; palmitibus vide Plinium libro 13. cap. 4.* Eruntq; jam] *altera pars promissionis, de effectis præsentiæ & benignitatis Christi erga Ecclesiam suam: hæc mea præsentia, inquit, jam jam futurum est ut vegeta sit tota, odora, grata, & omnibus qui ad te accedent salutaris fœcundâ tuâ: quæ omnia humanitas uberibus, vultui, & palato certa comparationibus tribuuntur.* 19 Ut vinum] *id est, odoratissimum, suavissimum, & sopitos sensus excitans pura administratione verbi.* Efficiens ut loquantur] *hyperbolice locutus. si spectes fructuositatem; sed tamen verissima, si prædicationem Evangelii (quod est verbum vitæ & incorruptum salutis semen) consideremus.*

CAPUT VII.

Ecclesia audito sponsi erga se studio, se committit ei; vicissim querit signa futurarum nuptiarum, earúmq; diem exoptat: amicas officis admonet: ardentissimum suum amorem in sponsum exponit, & ab illo in perpetuum redamari petit.

1 EGo dilecti mei *sum*, [a] quandoquidem erga me *est* appetitus ejus.

2 [a] Age, dilecte mi, [b] prodeamus rus; [b] pernoctemus [a] ad cypros.

3 [a] Surgentes adeamus vineas, videamus an floreat vitis, an aperiat se prima uva, germinēt mali punicæ: [a] ubi datura sum amores meos tibi;

4 [a] Amabiles istos flores edentes odorem, & [a] secundum ostia nostra omnes pretiosos fructus, recentes simul ac veteres: *quos* dilecte mi, reponо tibi.

5 [a] O *si* quis daret te ut fratrem *ejus* mihi, sugentem ubera matris meæ: inveniens te foris osculer te, [b] etiam non contemnerer ego.

6 [a] Deducerem te, introducerem te in domum [a] matris meæ, [a] quæ docet me: [a] bibendum darem tibi de vino aromatite, de succo malogranatorum.

7 [a] Sinistra ejus sub capite meo, & dextera ejus amplexante me,

8 Adjuro vos [c] Jerosolymitanæ, quid excitaretis, aut quid expergefaceretis hunc amorem, usque dum voluerit?

9 [a] Quæ *est* illa quæ [a] ascendat ex ipso deserto, associatura se dilecto suo? [a] sub ipsa malo expergefacio te, ubi enixa est te [a] mater tua, ubi enixa est *quæ* peperit te.

10 [a] Impone me ut sigillum [d] animo tuo, ut sigillum brachio tuo: nam fortis *est* ut mors amor, [a] durus ut sepulchrū zelus, prunæ ejus prunæ *sunt*, ignis [a] flammæ divinæ.

11 [a] Aquæ multæ non possent extinguere hunc amorem, ne flumina quidem inundarent eum; si daret quis omnem substantiam domus suæ pro hoc amore, [e] planè contemneretur,

a Heb. *surgamus ad vineas.*

b He. *etiā nō contemnerent me.*

c Heb. *filia Jeruschalaimorum.*

d Heb. *cordi.*

e Heb. *contemendo contemnerent illam.*

ANNOTATIO.

1 Ego dilecti mei] *Ecclesia hîc duobus capitibus pro facultate sua Christo par pari referens, studium suum flagrantissimum explicat erga optatissimum illum nuptiarum diem. Quamobrem hoc caput continentur duo: primùm enim Ecclesia universè animum suum erga sponsum explicat, versu 1. deinde (quia hujus Ecclesiæ subjacentis Christo membra sunt duo, plenitudinis Iehudæorum, & plenitudinis gentium omnium) exponit vetus Ecclesia se jam tum fuisse in maxima expectatione sponsi, & officia sua exhibere, ad finem usque capitis: de altera autem quæ posita est in plenitudine omnium gentium, agetur sequent. capite.* Quandoquidem] *id est, quandoquidem tantum est studium dilecti mei erga me, ut me aversantem dilexerit prior, aberrantem revocaverit, offendenti condonaverit; certatim q; sua beneficia in me contulerit, se denique ipsum mihi tradiderit, quod superiore capite ostendi; non possum non esse illius. Hæc verba totius Ecclesiæ adjungentis se Christo Capiti suo.* 2 Age] *hîc verbis Ecclesia vetus (quæ jam tum florebat Schelomonis temporibus) per Apostrophen sponsum suum invitat primùm ad observandum communis studio tempus venturum connubii, duobus versibus: quia hæc semper fuit certissima piorum nota, ut multa locis exponis Apostolus: deinde bona sua omnia addicit sponso, vers. 4. ac prostremò se ipsam pra gravitate amoris sui, inde ad finem usque.* Prodeamus rus] *quasi dicat, noli, quæso, solus & seorsim a me studium in cognoscendo optato illo tempore consumere, ut suprà dixisti 6.8 sed communem operam eo conferamus, cum aquè studiosa sim matrimonii istius consequendi.* Pernoctemus] *quasi dicat, nolo amplius imparata offendi, ut suprà 5. tædet me & pudet officiationū meæ: meum est vigilare secum, & noctes aquè ac dies observare signa gloriosi adventus tui.* Ad cypros] *cogniturі videlicet an floreant, ut sequente versu: vide suprà 6.8.* 3 Ubi datura] *id est, quo tempore & quibus signis certissimè percipietur instare nuptiarum diem, quo perfectè amore perfectè adiunabimur Christo.* 4 Amabiles] *secunda pars orationis sponsæ, qua sua omnia addicit Christo; & nominatim ostendit se interea temporis omnia munera, flores, odoramenta, sertaq; coronaria comparare in nuptiarum diem.* Secundum ostia] *id est, etiam ea quibus vestibula domorum & aditus insterni solent diebus nuptialibus.* 5 O si quis] *tertia pars, in qua primùm optatum suum exponit Ecclesia, duobus versibus; deinde socias admonet ne sibi cum sponso versanti impedimento sint, vers. 7. & 8. postremò vehementiam sui amoris ostendit cum petitione.* Ut fratrem] *id est, germanum mihi esse atque domesticum, ut jam jam tuo amplexu & colloquio frui possem quàm familiarissimè.* Etiam non] *id est, libera esset tot ludificationibus & contumeliis, quibus tantisper impii me exagitant dum dies ille advenerit.* 6 Deducerem te] *id est, hic ipse dies nuptiarum esset: peraphrasis.* Matris meæ] *i. universalis Ecclesiæ: quæ tota assurgens in corpus unum, ut virgo casta, sistetur domino gloriosa, Ephe. 5. 27. Hoc autem ut melius intelligatur, sic habendum est: Hebræi unum aliquod totum appellant patrē vel matrē, partes verò nomināt filios vel filias. Ecclesia autem in scriptura utroque modo considerandi est, nimirū aut universè, aut ex parte. Universalis autem Ecclesia similiter cōsiderari potest duobus modis: nam modò continetur Ecclesiæ nomine Christus cum electis suis omnibus, qua propterea mater quoque sponsi appellatur ver. 9. & Ecclesia soror, sup. 4. 9. & infrà 8. 1. modò electi tantùm, ut hoc loco, sup. 3. 4. & 6. 6. & alii consimilibus (quæ eadē distinctio in Novo quoque Testamento servatur, ubi Ecclesia cū capite suo ferè appellatur Christus, 1. Cor. 12. 12. & Ephes. 3. 4. id est, Christus, ut patres dixerunt, mystice: seorsim verò a Christo, appellatur Ecclesia Christi aut corpus ipsius) Ex parte verò quoties consideratur Ecclesia, aut temporibus distinguitur, aut locis: a temporibus summa distinctio est, ut altera dicatur vetus ante adventum Christi; altera nova, ex quo Christus dilecta materia effecit ovile unum. Utraque autem Christi soror est, velut ejusdem matris filia ex electione Dei.* Quæ docet me] *i. instituit & informat in omni pietate, officioque maximè erga te.* Bibendum darem] *i. exciperem te hilarissimè: metaphora a convivio.* 7 Sinistra ejus] *apostrophe ad socias, qua informantur quàm religiosè cavere sibi debeant ab omni offensione sponsi, ut suprà 3. 5.* 9 Quæ est illa] *expositio summi amoris quo Ecclesia prosequitur sponsum,*

sum per comparationem: an fuit (inquit illa) unquam sponsa, quæ tantos labores perferret, tantaq; pericula susciperet ad consequendum dilectum suum? Hæc igitur sunt illa pignora meæ voluntatis erga te, quod fide superavi omnes difficultates, ut pervenirem usque in domicilium tuum cæleste, de quo Heb. 12. 22. Ascendat ex ipso deserto]*i. veterem hominem deponat, abnegans se & mundum ipsum totum, qui desertum & solitudo in scriptura dicitur: ut Jesaiahh 40. 3.* Sub ipsa malo]*i. in ipsa Jerusalem cælesti, ac velut in cunu & cubili tuo.* Mater tua]*vide supra in versum 6.* 10 Impone me]*petitio passivè inserjecta illi expositioni amoris quæ cæpta est supersore versu. q. d. Ecclesia, victissim ferto me in animo tuo, in oculo, in manibus, &c. ut monila pectori, & annuli digitis apponuntur.* Durus]*i. vehementissimus, invictissimus, & ardentissimus: ut sequentis versus comparationes ostendunt.* Flammæ divinæ]*i. maximæ, quam Deus potentissima sua luce [turitus in perpetuum duraturam accendit.* 11 Aquæ multæ]*i. adeò firmus est amor, ut neque vi ulla, neq; fraude & promissionibus expugnari possit.*

CAPUT VIII.

Ecclesia vetus deliberat de vocatione gentium, & partem lætitiæ suæ collocat in cooptatione ejus: Christi studium suum unicum erga Ecclesiam exponit, & prædicari ab ea cupit: quod accipiens Ecclesia, vicissim præsentiam & opem illius implorat.

1 [a]SOROR [a]nobis *est* [a]parva, cui nondum sunt ubera: [a]quid faciemus sorori nostræ [a]die quo sermo fiet de ea?

2 [a]Cùm murus fuerit *ædificandus*, ædificabimus in eo palatium argenteum: cùm autem janua erit *munienda*, circummuniemus eam tabulato cedrino.

3 [a]Me existente *velut* muro, & uberibus meis velut turribus; tunc fuero in oculis ejus [a]propè consecuta pacem.

[b] Heb. *domino multitudinis vini.*

4 [a]VINEA est Schelomoni in [b] loco ferace: locat vineam suam custodibus, quisque affert pro fructu ejus [a]millenos *siclos* argenti.

5 Vineæ quę meæ *est*, [a]apud me *permanent*; milleni illi [a]tui Schelomo, etiam ducenteni *sicli* custodientium fructum ejus.

6 [a]O quæ habitas [a]in istis hortis, [b]*sociis* attendentibus ad vocem tuam prædica me.

7, [c][a]ACCURRE, dilecte mi, [a]& [d]similis esto capreæ aut hinnulo cervorum, *qui versatur* [a]in montibus aromatum.

[b] Heb. *socios attendentes ad vocem tuam fac audire me.*
[c] Heb. *fuge.*
[d] Heb. *similis esto tibi.*

ANNOTATIO.

1 Soror nobis est]*Hujus capitis loci sunt tres: primus, quo Ecclesia vetus agit de cooptatione gentium in eandem gratiam & conditionem per Christum, tribus versibus; secundus, quo Christus suum erga Ecclesiam utramq; commune studium exponit, tribus alteris; postremus, quo Ecclesia præsens implorat sponsi fidem & se commisit ei, ver. ult. Cur autem Ecclesiam hanc nostram ex gentibus collectam sororem nominet vide, supra 7. 6.* Nobis]*i. mihi & tibi, ô sponse.* Parva]*videlicet immatura ante plenitudinem temporum: Gal. 4. quod sequentium verborum expexegesis docet.* Quid faciemus]*cùm ego administrando, tum etiam tu dando efficaciter incrementum, & augendo benedictionibus.* Die quo]*i. cùm mysterium illud sacri connubii a temporibus æterni tacitum, ex imperio æterni Dei omnibus gentibus declarabitur; ut fide adjungantur tibi: ut Rom. 16. 25.* 2 Cùm murus] *subjectio ad præcedentem quæstionem, qua inter se statuunt Christus & Ecclesia quid sint facturi in illa temporum plenitudine, per novam allegoriam, duobus ver. sensus est, quo tempore coopitabitur Ecclesia gentium (quę angustiu Jeruschalaimorum finibus præ multitudine capi non poterit, Jescha. 49. 20. & Zecar. 2. 8.) erit inducenda nova civitatis forma, & diruto muro mediano meo novus quasi murus & novæ portæ ad ampliandam civitatem curandæ: quapropter nos communem operam in hac Ecclesiæ ædificatione consumemus. Significatur enim civitas appellatione muri & portæ synecdochicè ut alibi in scriptura passim.* Palatium]*i. regiam pretiosissimam, & magnificentissimam, ut sit domus magni regis, prout vocatur psal. 48. 3.* 3 Me existente]*i. cùm ego adunato gentium cœtu in civitatem unam cum illo coaluero, tum bonam partem desiderii mei fuero consecuta: nam propè erit tempus, quo in communionem perfectam pacis recipiar adventu [ponsi, ut nuptiæ consummentur.* Prope consecuta pacem]*i. non procul abero ab illa tranquillitate animi & felicitate, de qua nunc laboro tantopere: jam videbor mihi in limine ejus versari: nam illi dies ultimi passim appellantur.* 4 Vinea est]*secundus locus, oratio sponsi qua primùm ostendit quàm pretiosa sit ipsi Ecclesia per comparationem vineæ, duob. versib; deinde ipsam ad prædicationem sui Evangelii excitat, ver. 6. Est autem hoc comparationis argumentum: ne rex quidem ipse (ut vineam habeat feracissimam vini generosissimi) eam aut ipse potest colere, aut totum illius fructum percipere; sed colendam alii locat, & aliquid iis de proventu tenetur attribuere, hoc versu:* Ego verò, inquit *sponsus*, neque alii colendam loco, neque mihi quicquam de ea detrahi sinam; adeò sum illius zelotypus; *sed oculi mei semper versantur in ea, versu seq.* Millenos siclos]*i. permagnum quidem fructum reddit Schelomoni (numerus certus pro incerto) sed aliquem sibi reservat partem, utpote ducentenos siclos. Est enim hæc oratio* ἀνανταπόδοτος, *cujus membrum posterius recipiendum est ex seq. ver.* 5 Apud me perma.]*videlicet fructus, i. illius ne tantillum quidem alienari sino, aut aliena voluntate administrari.* Tui]*i. quos tu ex vinea tua percipis, eos ego ipse conficio ex vinea mea, & amplius multo: apostrophe Sponsi gloriosa ad Schelomonem.* 6 O quæ habitas]*apostrophe ad Ecclesiam versantem in terris & peregrinantem a domino, ut dictum est in versum 4.* In istis hortis]*id est, singulis Ecclesiis, quas studio singulari Christus ipse excolit.* Sociis]*id est, coram omnibus hominibus in terra conversantibus, qui vivere nolent ut porci & canes; sed doctrinæ salutari animum advertere.* 7 Accurre]*conclusio, qua Ecclesia accipiens mandatum sponsi de prædicando ipsius nomine, præsentiam ipsius implorat ad ducendum atque regendum. q. d. certum est mihi facere quod jubes; sed tu ipse adesto & dato quæ jubes, promissaq; perficere glorioso adventu tuo festinato.* Et similis esto]*ut supra 2. 17.* In montibus aromat.]*id est, in cœlo, ut supra 4. 6. simile conclusio, ut Apoc. 22. 20. etiam veni Domine Jesu. Amen.*

TERTIAE PARTIS BIBLIORUM FINIS.

πάντοτε δόξα Θεῷ.

BIBLIORVM

PARS QUARTA,

id est,

PROPHETICI LIBRI OM-

nes, numero xvi. Latini recèns ex Hebræo facti, brevibusque Scholiis ad verborum interpretationem rerumq; methodum pertinentibus illustrati ab IMMANUELE TREMELLIO & FRANCISCO JUNIO.

LONDINI,
Typis Henrici Middletoni.
M.D.LXXXI.

AUTORES IIII TOMI.

Jeſchahhja	Jona
Jirmeja	Mica
Jechezkel	Nachum
Daniſel	Chabakkuk
Hoſchehha	Tzephanja
Joël	Chaggai
Hhamos	Zecarja
Hhobadja	Maleaci.

44.
44 6
141.

¶ ILLUSTRISSIMO PRINCIPI ET POTENTISSIMO DOMINO, DOMINO GVILHELMO, LANDGRAVIO HASSIAE, Comiti in Catzenelbogen, Dietz, Zigenheim, & Nidda, &c.

Gratiam & pacem a Deo Patre & Domino Jesu Christo.

ANNUS jam sextus agitur, PRINCEPS Illustrissime, ex quo in novam Testamenti veteris translationem Deo autore & duce incubuimus. Cujus laboris & lucubrationis nostræ specimen aliquod in publicum edidimus; ut nostram in Deum fidem, in Ecclesiam officium, in omnes studium probaremus: aut testatum certè faceremus animum Christianum nostrum, si qui fortè Censores tam duri ac morosi offenderentur, qui improbare possent quod per Christum confidimus Domino probatum esse. Neq; verò dubitamus quin illius laboris nostri qui in lucem jam antè prodiit partem aliquam delibaveris C. T. & pro ea pietate ac peritia quam gratiosè voluit communicatam Dominus, interpretationem nostram cum præcedentibus aliis comparaveris. Ac illa quidem interpretatione nonnihil adjumenti pro modulo nostro afferre viris bonis omnino voluimus: attuliſse & agnoſcunt quidam, & nos citra jactationem omnem confidimus in Domino; etsi non quantum debetur rerum cælestium & divinarum amplitudini: ſed quantum tenuitas nostra adres tantæ illustrationem potuit optima fide, non mediocri diligentia, reverentiaq; maxima comportare. Planè quid præstiterimus & novit Dominus, & boni permulti sentiunt, & T. C. facillimè potest judicare in hoc scriptorum genere exercitatissima: ἀμέμφτα δ' ἐπιδείκνυσι μάρτυρες σοφάτατοι, ut ait Pindarus. Cùm autem bonam elaboratæ illius nostræ lucubrationis partem princeps Illustrissimus pię memoriæ FRIDERICUS PALATINUS Elector, partemq; illustrissimus illustrissimi parentis filius D. JOANNES CASIMIRUS Comes Palatinus, &c. sibi vindicaverint, quæ ipsorum dicatæ nominibus in conspectum publicum pervenerunt, ut subeuntes judicium bonorum omnium Ecclesiam Christi utilitate aliqua, & pios illos Principes honore afficeremus quem deberi a nobis agnoscimus: noluimus profectò, nec verò bona fide potuimus committere, ut in hoc opere nostro ac potius cultura Domini reticeretur nomen T. C. amplissimum. Te itaq; Princeps Illustrissime, T.C. secundum Deum appellamus, ut studium illud nostrum, operam, laborem, atq; industriam fideliter in hoc argumento consumptam accipias humanitate tua, judicio probes, veritate colas, & religione tuearis. Hoc enim consilium nostrum, hæc summa voluntatis nostræ, ut Dei gloria illustretur accessione laboris nostri, ædificetur Ecclesia illius, pietas T. C. & fides in cultu Dei & veritatis sanctæ pervestigatione occupata apud omnes homines prædicetur, ac nostrum denique in T.C. studium officiumq; constantissimum innotescat. Quòd si ea humanitate quam T.C. omnibus solet exhibere hoc munus nostrum, nostrum autem? imò verò Dei opt. max. acceperit, exemplo tuo futurum novimus atq; confidimus ut veritatem, quam sine cujusquam præjudicio, sine offensione, sine contentione, & sine animi (ita nos Deus amet) abalienatione exponimus, eodem animo sanctè ac religiosè amplexentur quicunque hos libros a nobis quàm accuratissimè fieri potuit recognitos & quàm simplicissimè illustratos attigerint. Nihil hìc necesse est de horum librorum autoritate & argumento agere, eaq; apud T. C. apud viros bonos, apud Ecclesiam sanctam prædicare: quorum dignitas, autoritas & majestas piis omnibus,

& argumentum quoque T.C. eſt perſpectiſſimum. Noſtram operam ut magnopere commendemus vetat pudor, impedit officium noſtrum, & avertit præſtantiſſima illa rerum divinarum humanarumq; notitia quam T.C. jam diu literarum ſacrarum auditione, lectione, meditatione, & oratione adepta eſt. Formam & præcedentes libri oſtendunt, & T.C. optimè omnium pervidebit. Quanquam in hoc opere non injuria poſſumus confirmare, amplius aliquid in legentium oculis emicaturum eſſe quàm in præcedentibus libris fueris cognitum. Nam primùm accuratè verba ſimplicia & conjuncta expendimus Prophetarum omnium, eorumq; ſenſum pro eo ac fieri potuit interpretando expreſſimus: deinde verò intellectum, ſi quando opus eſſe videbatur, breviter aperuimus: tum ſeriem argumentorum methodumq; concionum certam (hanc enim apprimè in his libris ducimus eſſe neceſſariam) certis compendiis explicavimus: denique omnia a nobis in hac cauſa eadem fide facta ſunt qua nos animas noſtras Deo & patri Domini noſtri Jeſu Chriſti committimus, exertoq; capite jucundiſſimum & optatiſſimum illius Domini & ſervatoris noſtri adventum expectamus. Quæ cùm ita ſint, petimus humillimè a T.C. ut noſtrum hoc officium pio humanoq; ſtudio (prout factiram confidimus) accipiat & probet: deinde a piis omnibus, ut autoritate Dei opt. max. exemplo T.C. ſuaq; ipſorum pietate & humanitate adducti ita de officio noſtro ſentiant & de labore judicent, ut pietatis in Deum (cui ſervimus ſpiritu mentis noſtræ) charitatis erga fratres in Chriſto ſingularis, & communis in omnes humanitatis legibus præcipitur.

Illuſtriſſime PRINCEPS, Deum oramus & patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti, a quo omnis bona donatio proſilit, ut T.C. diutiſſimè ſervet incolumem, tibi adſit, te ſuo ſpiritu regat, & confirmet ad omne opus bonum, ac omni benedictionum genere exornet cumulatiſſimè. AMEN.

T.C.

Servi addictiſſimi,

Immanuel Tremellius,
Franciſcus Junius.

JESCHAHHJA.

ARGUMENTUM.

LIBER Jeſchahhjæ Prophetæ omnia prophetiarum genera complectitur quæ ad verum legis divinæ uſum demonſtrandum pertinent, nimirum doctrinas, redargutiones, hortationes, reprehenſiones, & conſolationes omnimodas; quas voluit ſpiritus Dei & privatim & publicè tum ad tempora ipſius, tum ad ſequentia, tum denique ad ultima (quibus exhibitus eſt Chriſtus) exponere Eccleſiæ ad ædificationem ipſius. Quamobrem optimè in duo prophetiarum genera diſtribuitur; quarum aliæ veteres ſive legales dicantur, aliæ novæ & Evangelicæ. Ac veteres quidem hîc illîc Evangelicis promiſſionibus conſpersæ ſunt, quia omnes prophetiæ quotquot ſunt ab orbe condito complementum ſuum habent in Chriſto, per Chriſtum, & propter Chriſtum: ſed tamen non inconvenienter in tres claſſes diſtingui poſſunt. Prima eſt earum quæ ipſi Judææ fuerunt indictæ uſque ad cap. 13. ſecunda earum quæ exteris Judæorum hoſtibus in gratiam Eccleſiæ denuntiatæ ſunt etiámque ipſi Iſraëlitarum regno, uſque ad caput 29. tertia, earum quæ Judæis excidium per Babylonios venturum, captivitatem, & mala graviſſima prædixerunt, adhibitis ſuis de regno Chriſti conſolationibus, uſque ad caput 40. Nam tria capita hiſtorica a capite 37. cur παρέμβασις fuerint poſita, ſuo loco oſtenditur. Evangelicæ verò prophetiæ partim liberationem a captivitate Babylonica, velut ſymbolum ſpiritualis liberationis noſtræ, exponunt novem capitibus: deinde ad veritatem ipſam & complementum promiſſionum venientes, Eccleſiam Chriſtianam informant de electione & conſilio Dei, de gratuito fœdere, de perpeſſionibus & gloria futura Chriſti, de prædicatione Evangelii, de vocatione gentium, & de communicatione beneficiorum Dei omnium cum Eccleſia Chriſti, ad gloriam Dei & ſalutem æternam illius.

CAPUT I.

Propheta conteſtatus cœlos & terram, verbis Dei expoſtulat de ingrato animo apoſtaſiáq; populi: obdurationem exprobrat adverſus multas & graviſſimas calamitates quas fueras perpeſſus, hypocriſin illius redarguit, exhortatur ad reſipiſcentiam adjectis promiſſionibus, ſceleſtam optimatum vitam reprehendit; ac poſtremò judicium omnibus durum, bonis ſalutare, improbis exitioſum denuntiat.

1 VISIO Jeſchahhjæ filii Amotzi, quam vidit de Jehuda & Jeruſchalaimis; a temporibus Huzzijæ, Jothami, Achazi, Jechizkijæ, regum Jehudæ.

a Heb. *diebus.*

2 Audite cœli, & auribus percipe terra; nam Jehova loquitur: filios educavi & extuli, ipſi autem defecerunt a me.

3 Agnoſcit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe domini ſui: Iſraël non agnoſcit, populus meus non animadvertit.

b Heb. *dominorum ſuorũ.*

4 Ah, gens peccatrix, populus graviſſimus iniquitate, ſemen maleficentiſſimum, filii corruptores: dereliquerunt Jehovam, ſprevérũt ſanctum Iſraëlis, adverterunt ſe retrorſum.

c Heb. *gravitatis iniquitatis.*

d Heb. *maleficiorum.*

5 Quamobrem *quo* percutimini amplius, augetis apoſtaſiam? totum caput *confectum eſt* eadem egritudine, & totum cor languidum.

6 A planta pedis uſque ad caput non eſt in iſto *corpore* integritas; *ſed* vulnus, & livor, ac plaga ſaniosa: *quæ* neque comprimuntur, neque alligantur, *quarum* denique nulla emollitur oleo.

e Heb. *humida.*

7 Regio veſtra deſolata fuit, civitates veſtræ exuſtæ igne: terram ipſam veſtram coram vobis, extranei conſumpſerunt; quin etiam ita deſolata eſt, ut *ſolet* ſubverſione extraneorum;

8 Et reliqua facta eſt filia Tzijonis, ut tugurium in vinea, ut tegillum in cucumerario; ut civitas obſeſſa.

9 Niſi Jehova exercituum reliquos feciſſet nobis ſuperſtites, utcunque paucos; ut Sedomum eſſemus, Hhamoræ ſimiles eſſemus.

10 Audite verbum Jehovæ, ductores Sedomi: auribus percipite doctrinam Dei noſtri, populi Hhamoræ.

11 Quorſum mihi multitudo ſacrificiorum veſtrorum, dicit Jehova? Satur ſum holocauſtis arietum, & adipe pinguium: & ſanguine ju-

vencorum, agnorumque & hircorum non delector.

12 Quòd advenitis ut compareatis in conspectu meo; quis quæsivit hoc a manu vestra, ut conculcetis atria mea?

13 Ne pergitote offerre munus vanitatis, suffitus abominationi *est* mihi: novilunio, & sabbatho convocare convocationem (non possum *ferre* iniquitatem) denique interdicti dies.

14 Novilunia vestra, & statas ferias vestras odit anima mea: sunt mihi laboriosæ, defessus sum ferendo. *Heb. labori:*

15 Propterea expandentibus vobis manus vestras, occulto oculos meos a vobis; etiam cùm utimini multa oratione, non exaudio: manus vestræ sanguinibus plenæ sunt. *Heb. sanguinibus.*

16 Lavate vos, purificate vos, amovete malignitatem actionum vestrarum ex adverso oculorum meorum; definite malefacere.

17 Discite benefacere, quærite jus; erigite oppressum, jus dicite pupillo, suscipite causam viduæ.

18 Venite jam, & disceptemus, inquit Jehova: si fuerint peccata vestra velut dibapha, tanquam nix exalbescent; si rubra fuerint velut coccineum, similia lanæ erunt.

19 Si acquieseetis ut audiatis, bono hujus terræ fruemini.

20 Sin autem renuatis atque rebelletis, gladio consumemini: nam os Jehovæ locutum est.

21 Quomodo effecta est meretrix urbs fidelis? & plenissima jure, in qua justitia pernoctabat, ea nunc homicidarum *plena est?*

22 Argentum tuum abiit in scorias, merum tuum inspuratum est aqua. *h Heb. est.*

23 Principes tui contumaces & socii furûm; unusquisq; amat munus, & sectatur retributiones; pupillo non dicunt jus, & causa viduæ non pervenit ad eos.

24 Propterea dictum domini Jehovæ exercituum, robusti *Dei* Israëlis: Eheu, consolationem capiam, de hostibus meis, & ultionem sumam de inimicis meis.

25 Nam referam manum meam contra te, ut defecem *i* sua purgatione scorias tuas: & amovebo *k* totum stannum tuum: *i Heb. secundum suam purgationem. k Heb. omnia stannata tua.*

26 Restituámque judices tuos sicut primùm, consiliarios tuos sicut principio; postmodum *l* vocaberis civitas justa, urbs fidelis:

27 Tzijon judicio redimetur, & reduces ejus justitia. *l Heb. vocabitur tibi civitas justitiæ.*

28 *m* Fragmenta autem defectorum & peccatorum pariter; ac derelinquentium Jehovam, deficient: *m Heb. fragmentum, zeugmatice.*

29 Pudefient propter lucos quos desiderastis, & erubescetis propter hortos quos elegistis.

30 Cùm eritis similes quercui defluenti folio suo: & similes horto, cui nulla est aqua.

31 Eritque fortissimus quisque velut stuppa, & opus ejus velut scintilla; ardebuntque ambo pariter, adeò ut nullus possit extinguere.

ANNOTATIC.

1 Visio] *Continentur hoc versu libri totius inscriptio sive inscriptio generalis: qua autor, genus, & argumentum scripti, tempusq; exponuntur. Autor, ac potius scriptor nominatur Jeschaiahia; de cujus parente etsi nihil certi ex scripturu cognoscere possumus, non dubium est tamen quin Jeschaiahia propheta fuerit summa auctoritate, ut ex 2. Reg. 19. & 2. Chronic. 32. 32. & tota ipsius prophetia constat. Genus scripti demonstratur visionis nomine: est enim visio, omnis doctrina divinitus revelata; quia Deus, quibuscunque visum est revelare, ressipsas quodammodo videndas & spectandas oculis servorum suorum exhibet ad obsignandam earum certitudinem, ut idem Propheta periphrasticè exponit infra 21. & describit cap. 6. Argumentum est de consilio, voluntate, & administratione Dei ad populum ipsius pertinente & Ecclesiam totam Christi, de qua luculentissimè Jeschaiahia concionatus est. Nam etsi hic illic prophetiæ de populo regnisque exteris insertæ sunt, Assyriis, Babyloniis, Ægyptiis, Moabitis, Hhammonitis, Edomæis, Palestinis, Tyriis, Tzidoniis, Samaritanis, Græcis, Romanis, omnibus denique impiis Ecclesiæ Dei adversantibus; tamen hæc omnia propterea de Jehuda & Jerusalaimis dicuntur enunciarii, quia ad historiã Ecclesiæ pertinent, cujus tam interfuit adversarios Dei & suos pessundari potentia regni Dei, quàm se ab illorum impetu & tyrannide vindicari. Tempus quo prophetavit, quàm fuerit diuturnum, ex nomine quatuor regum satis indicatur: nam (ut missum faciamus quod a Judæis traditur Prophetam hunc imperio Menaschis serra dissectum esse. & vestigiis tantùm scripturæ sacræ insistamus) si ab ultimo Huzzijæ regis anno, infra 6. 1. dicamus prophetasse, usque ad 15. Jechizkijæ, quo Babylonios legatos ad eum missos fuisse est credibile, 2. Reg. 20. 12. non potuit minus annis quadraginta quinque propheta esse amplius: utrum propheta verit (quod tamen vero simillimum est) nihil possimus certo statuere. Duo hic nobis dicenda restant: unum, de universo ordine prophetiarum; alterum, de quinque primis capitibus hujus prophetiæ. Ad ordinem quod attinet, certum est neque prophetas, neque sacerdotes (per quos prophetiæ in sacrarium relatæ sunt) semper habuisse temporum rationem; sed tamen si captum forte obsservabimus usq; ad 40. comperiemus ferè sua tempora prophetiis attributa esse ex ordine: inde ad finem usq; non illud forte quo prophetiæ dictæ sunt; sed argumenti ipsius tempus observatum esse: nam primum de instauratione veteru Ecclesiæ agitur, usque ad caput 49. deinde verò de plena restitutione Ecclesiæ per Christum, ad finem usque. Prima autem hæc capita quinque continent puroum & simplicium documenterum summam, quibus Propheta conatus est Ecclesiam bene instituere antè quàm obsignaretur divinitus illius populi obcecatio. cap. 6.* 2 Audite cœli] *hujus capitis partes sunt quinque: prima est propositio, qua Deus expostulat de ingratissimo populo erga se. usque ad versum 5. secunda est redargutio, a ver. 5. usque ad ver. 16. tertia est exhortatio conjuncta promissionibus & minis, inde usq; ad 21. quarta reprehensio impurè illorum vitæ, usq; ad 24. ult. conclusio prænuntians gravitatẽ Judæorum Dei certa misericordia tẽperatam, inde ad finem usq;. Hujus autem propositionis exordium est patheticum, ut Deut. 32. 1. quo Prophetæ cælum, terramq; contestatur, quasi efficiuntur verbo Dei: cùm populus neque verbo, neq; beneficiis, ac ne brutorum quidem exemplis revocaretur ad officiũ sutum, duobus ver. quibus subjicitur gravissima indignantis exclamatio ver. 4.* Jehova loquitur] *ad cujus vocem ipsa elementa, animatq; omnia percellũntur, & obsequũntur voluntati Dei.* Filios] *summa expostulationis: ipsos adoptavi (inquit Deus) pro meis, adoptatos educavi, edu-*

educans ornavi & in ampliſſimam dignitatem evexi. Defecerunt] atque etiamnum deficiunt, alienati & permanent. 3 Agnoſcit] amplificatio per comparationem brutorum animantium. Non agnoſcit] videlicet me, dominumq; ſuum averſatur. 4 Ah gens] exclamatio pathetica, ut diximus in verſum 2. continens gradationem eleganti ſſimam ad exaggerandum peccatum Iſraëlitarum; quòd ita in peccatis vivant, ut amplitudine eorum prægraventur, tu velut patruis & avitis hæreant pertinacissimè, denique omnibus nervis contendant ut peccatorum moles amplius accumulent. Dereliquerunt] apoſtrophe, qua juſtiſſimam cauſam iſtius exclamationis exponit Deus a ſceleribus populi; quæ ſimiliter gradatim tribus verbis oſtenduntur, & exaggerantur a natura & gratia Dei quæ illis innotuerat. Reliquerunt me, inquit, revocantem ſtreverunt, & oppoſuerunt cervicem: ut ipſe Jechezkjia ex Jeſchahhjæ verbis docet, 2. Chron. 29. 6. 5 Quamobrem] ſecunda pars, ut diximus in verſum 2. qua primùm ſtatuitur ſummus redargutionis ſuæ & reprehenſionis locus, hoc verſu. deinde verò ſigillatim exponitur. Increpationis ſumma eſt; non potuit apud me continere vos beneficiis: quæ ſit ut ne caſtigationibus quidem aſperrimis quas experti eſtis revocemini ad bonam frugem; ſed potius certatim exardeſcatis in apoſtaſiam? Hæc duo poſtea ordine explicantur: afflictiones, uſque ad verſum 10. apoſtaſia verò ad 16. Totum caput] ἐπιφώνια, allegoricè oſtendens caſtigationes Judæorum per comparationem corporis humani, quæ comparatio apud Jeſchahhjam eſt frequens. Caput] id eſt, tota adminiſtratio politica & Eccleſiaſtica infirmata eſt; & quod maximè in populo firmum eſſe debet, id ipſum eſt tenuiſſimum. 6 A planta pedis] id eſt, in toto regno nihil eſt integrum: ſcatent vulneribus, livore, & pure omnia; atque ejuſmodi quæ neque gravibus medicamentis curari, neque ſuavibus unguentis mitigari poſſint. 7 Regio veſtra] explicatio ſuperioris allegoriæ, docens quàm miſer antè fuerit ſtatus procerum & populi in regno Judæorum. Civitates veſtræ] videlicet invadente Chazaële Rege Syriæ, & Joaſcho rege Iſraëlitarum, 2. Reg. 12. & 14. & 2. Chron. 25. Extranei] Chazaël Rex Syriæ temporibus Joaſchi, 2. Reg. 12. 18. & Joaſch rex Iſraëlis temporibus Amatziæ, 2. Reg. 14. & 2. Chron. 25. Quin etiam] id eſt, neque tantùm externi bellis, ſed etiam inteſtinis motibus ab ipſis domeſticis attrita eſt; idq; tam graviter quam fuiſſent facturi extranei. hoc enim primùm a Hhathalja captum eſt, 2. Reg. 11. deinde perfectum a conjuratis contra Joaſchum & Amatziam, 2. Reg. 12. & ſequentibus & 2. Chronico. 24. & 25. 8 Et reliqua facta] id eſt, totum regnum Judææ ita exhauſtum & expilatum eſt; ut elapſo vindemiæ cuſtodiæve tempore tuguriola cuſtodum (ubi inſtrumenta ruſtica aſſervantur) exportari ſolent: quod fecerunt partim Chazaël, partim ſtipendiarii Iſraëlitæ, partim verò Joaſch rex Iſraëlitarum; ut iſdem capitibus, quæ modò dicta ſunt, exponitur. Ut civitas obſeſſa] cujus aditus, & exitus aut invius, aut periculoſiſſimus eſt. q. d. omnes regni partes, omniaq; itinera diligentiſſimè fuerunt obſeſſa; cùm bellis non tantùm externis, ſed etiam internis fluctuavit. 9 Niſi Jehova] amplificatio peccati Judæorum a miſericordia Dei, viam ſternens ad exprobrationem apoſtaſiæ Judæorum: acceptum, inquit, ferendum eſt ſummæ benignitati Dei, quòd non abſumpti ſimus, ut Lament. 3. 22. nam niſi Deus, qui exercitus illos contra nos armaverat propter peccata noſtra, ſui nominis rationem habuiſſet: jam diu de nobis actum eſſet, ut de Sedomo & Hhamora olim, Gen. 19. Hic autem locus nominatim quidem a propheta de ſuis temporibus dictus eſt: ſed univerſè tamen ad omnia tempora pertinet, quibus Eccleſia tentatur confiteri indignitatem ſuam, & miſericordiam Dei ex gratuita electione ejus: ut Rom. 9. 29. 10 Audite] exprobratio apoſtaſiæ Judæorum, ut dictum eſt ſuprà in verſum 5. quos propterea graviſſimè & ſigillatim conteſtatur, hoc verſu. Ductores Sedomi] id eſt, malitia atque ſceleribus cum Sedomitis comparandi: quibus propterea non immeritò graviſſimum excidium importaſſet Deus, niſi fuiſſet miſertus noſtri propter nomen ſuum. Doctrinam] quæ ſequentibus verbis exponitur, nimirum de improbitate veſtra, officio impoſterum, & conſtantia judiciorum promiſſionumq; Dei. 11 Quorſum] occupatio graviſſima, ut Pſalmo. 50. qua anticipat propheta objectionem Judæorum: quo jure (dixerit quiſpiam) apoſtatas, Sedomitas, & Hhamoræos nos vocas, qui ſacrificia, templum Dei, ſolennitates omnes, & cultum externum legi inſtitutum tam ſtudiosè obſervamus? imò verò, inquit Propheta, quod iſta ad apoſtatas pertinent? aut quid iſtu apud Deum ſe effecturos putant? Non iſta, ſed homines ipſos ſibi ſanctificari jubet Deus, & homines iſtu (ut vocant) meritis præſidentes averſatur. Satur ſum] id eſt, faſtidio, ἀνθρωποπαθῶς. 12 Ut compareatis] ex formula legis quæ habetur Exod. 23. 17. & 34. 23. In conſpectu meo] id eſt, non tantùm corpore, ſed etiam animo integro ſiſtatis vos & exhibeatis mihi. Conculcetis] tantùm; non autem animum veſtrum ſiſtatis atque offeratis mihi: quod idem propheta objicit infrà 29. 13. 13 Munus vanitatis] id eſt, quod vanum eſt apud me, imò verò abominationi eſt, intollerabile eſt, ut Proverb. 15. 8. & 21. 27. gradatio, quæ ſimiliter repetitur ſequente verſu. Non poſſum ferre] hanc videlicet iniquitatem apoſtaſiæ & animi per hypocriſin cultum Dei ſimulantis: pathetica parentheſis, evidentiſſimè exprimens affectum indignabundi & averſantis animi. Interdicti die] id eſt, quocunque die ab omni opere ſervili ceſſaviſtis ex interdicto, ſive feriæ eſſent legitimæ, ſive indictivæ, ut Joëlis 1. 14. 14 Novilunia] de quibus Num. 28. & 29. Odit anima] id eſt, odi ex animo; ἀνθρωποπαθῶς, ut ſequentia. 15 Expandentibus vobis] id eſt, in veſtris difficultatibus inclamantes averſor; ut qui non tantùm indigni eſtis, ſed etiam imparati, ſi locus & cruentis manibus accedatis. Manus veſtræ] nimirum quas expandistis me verſus. q. d. vos adhuc madetis ſanguine & cædibus, omniq; peccatorum genere circumfluitis, cùm accedatis me: quamobrem non eſt cur ſperetis exaudiri a me, niſi vos ipſos ab iſta impuritate repurgetis: quod ſequentes verſus docent: ſymedoche. 16 Lavate vos] tertia pars, exhortatio, conjuncta ſuis promiſſionibus & minis, ver. 18. & duobus ſequent. Exhortationis autem ſumma eſt, primùm ſeria reſipiſcentia abſtinens a malo, hoc verſu; & ſe in bono occupans, ſequente: deinde blanda provocatio ad æquam diſceptationem cauſæ, verſiculo 18. Eſt autem primum hoc verbum metaphoricum, reſpicientis ad cruentatas manus, quas modo exprobraverat. Ex adverſo oculorum] id eſt, ex animo, & corpore veſtro, palàm & clàm: quia omnia penitus introſpicit Deus. 17 Diſcite] id eſt, colite diſciplinam & exercitia beneficentiæ. Jus] i. ſingulis privatim & publicè quicquid eſt officii veſtri recognoſcite; quod proleptice dictum poſteà minutatim accommodatur officiis miſericordiæ. 18 Venite jam] ſecundum exhortationis membrum; ut ſi Judæi nondum reſipiſcerent peccatu ſi dicerunt, ſaltem ex æquo diſceptantem.

Deum & rationes blandè ineuntem cum ipsis audiant; vicissim si quid causæ habent, proferant ipsi, tantisper dum placet Deo a Judæis partibus abstinere. Jam] *quandoquidem nondum resipiscitis.* Disceptemus] *id est, amicè: & ex æquo inter nos de causa conferamus, ut alter alterum patienter audiat; prout fit partibus inter se litigantibus & conferentibus ad transigendam causam: quod genus contestationis adhibet Deus ad frangendam aut evincendam hominum improbitatem, & testandam patientiam ac misericordiam suam, ut Jirmejæ 2. & Micæ 6.* Si fuerint] *quasi dicat, confirmo fore, si tantùm aurem accommodabitis, ut vero sensu justitiæ meæ & peccati vestri afficiamini; & promitto me aboliturum peccata vestra pro misericordia mea.* Velut dibapha] *id est, gravissima & atrocissima: comparatio est a colore sanguinis, cujus dixerat plenas manus esse.* Tanquam nix] *id est, ablutis peccatis sicut albi, & puri: hypallage. Est autem eadem metaphora, Psalm. 51. 9.* 19 Fruemini] *non autem fruentur & consument extranei: ut suprà ver. 7.* 20 Gladio consumemini] *vos ipsi, ac non tantùm terra vestra exhaurietur: prout aliunde esse postea temporibus Achazi legimus, 2 Chron. 28.* Os Jehovæ] *in lege sua, Levit. 26. & Deut. 28.* 21 Quomodo] *quarta pars reprehensio; quam tum demum admittes Deus, cùm Judæi neque ad resipiscentiam adducti sunt, neque ad æquam illam disceptationem oblatam a Deo. suprà 18.* Est autem tota hæc reprehensio pathetica *per comparationem temporum inter se: priùs (unquit) fidelitèr audiebant, sapiebant, officium & jus colebant, aut denique resipiscebant moniti: nunc autem ut procacissima meretrix, aut sceleratissimus quispiam homicida, resipiscentiam fugiunt perfricta fronte; monentem Deum non audiunt, ac potius prophetas revocantes mulctant; ut de Joascho & Amazia legimus, 2. Chronic. 24. 20. & 25. 15.* Pernoctabat] *id est, dies noctesq; colebatur.* 22 Argentum tuum] *allegoria exponens universam optimatum corruptionem & omnium ordinum, quam sequens ver. exponit: sic Jechezkel. 22. 18. & 19.* 23 Socii furum] *probatis, & participatu furiis: ut Hoschea 6. 9.* Amat munus] *ut Exod. 23. 8. & Deut. 16. 19.* 24 Propterea] *ultima pars: qua Deus ostendit se invitum tandem eò pervenire, ut immorigeros ac ne audientes quidem & præfractos Judæos, tanquam hostes conjuratos, verberet, hoc versu: quorum verberum usus & effecta sequentibus exponuntur.* Domini] *qui se priùs non tantùm ut patrem, sed etiam ut æqualem Judæis literat, versu 18. nunc autem judicii partes assumit, quas æterna potentia sua exequatur in contemptores sui fœderis gratuiti; quò spectant omnia hæc Dei epitheta.* Consolationem capiam] *humanitus dictum; ac si Deus ex offensis acceptis contristaretur, & levamen ex ultionibus perciperet.* 25 Nam referam] *expositio allegorica judicii & ultionis, quam sumpturum se dixit Deus, superiore versu: subduxeram, inquit, ferulas meas, de quibus suprà versu 5. & sequentibus; sed eas, & graviores eis repetam atque importabo.* Ut defæcem] *id est, ut manu mea, tanquam artifex, eos qui improbi sunt a probis separem, refundendo totam rempublicam velut adulterinum nummum: sic Jirmejæ 9. 7. & Maleachi. 3. 3. atque hic generalis est afflictionum effectus, quas denuntiat Deus propter duplicem usum quis deinceps exponitur.* 26 Restituamque] *prior usus, instauratio & reformatio totius reipub atque Ecclesiæ, disparatis improbis, duobus versibus.* Judices tuos] *id est, summatum ordines, ad quos utraque administratio pertinet, & quibus corruptio non potest totus etiam privatorum status non esse corruptissimus.* Vocaberis] *id est, re ipsa eris, & dicere, agnoscerisq; ea qua antè fuisti, suprà ver. 21.* 27 Tzijon] *brevis occupatio; qua propheta docet nihil esse quod sibi propterea Ecclesia arroget, aut homines ulli: nam totum illud opus a Deo esse, qui judicio suo bonos disparat a malis, & servat propter justitiam suam.* Judicio] *illo quod denuntiavit versu 25.* Reduces] *id est, quicunque a peccatis suis revertentur ad Deum vivum, abductis judiciorum sensu & exemplo ad resipiscentiam.* Justitia] *qua Deus justissimè præstat bona omnia quæ promisit verbo, ut Psalm. 51. 16.* 28 Fragmenta] *secundum usum contra improbos, qui hoc versu per eandem allegoriam metallorum enuntiatu, sequentibus explicatur: nam fragmenta vocat particulas & rejectamenta scoriæ, quibus cum improbi comparantur.* Deficient] *id est, conflagrabunt omnino, & gravitate ignis divini consumentur.* 29 Nam pudef.] *ætiologia a vanitate idolorum, quibus confidunt improbi: consumentur, inquit; nam non poterunt dii ipsorum juvare ipsos.* Lucos] *dii illorum consecratos; prout legimus Hiuzzejæ & aliorum temporibus excelsa non amota fuisse, 2. Reg. 15. 4. & 16. 4.* Defideraſtis] *apostrophe ad populum, gravius exprimens ipsius idolomaniam; cujusmodi Apostrophæ leguntur in Prophetis passim.* Elegiſtis] *non acquiescentes loco quem elegi, Deut. 12. 5. & 2. Chronic. 6. 6.* 30 Cùm eritis] *id est, infelicissimè marcescetis & exarescetis; ut illas ipsas arbores & excelsa videris marcescere, in quibus idola colitis.* Exponit enim prophetæ hu duobus versibus rationem qua Deus improbos perditurus est: primùm, inquit, sua ipsorum infirmitate peribunt, hoc versu; deinde qui volent robore experiri cum Deo, suo robore se conficient ipsi, sequente versu. 31 Eritque] *id est, quisquis robore fretus reluctabitur, suo ipsius labore incendetur & conflagrabit, ut stuppa ignt.* Ardebuntque] *id est, peribit ipse cum opere suo, & suo ipsius gladio jugulabitur.*

CAPUT II.

Propheta perspiciens obfirmatum populi animum, provocat eum ad zelotypiam prænuntiata vocatione, fide, officiò q; gentium: eum increpat vanitatis, avaritiæ, & idololatriæ nomine: gravissima Dei judicia interminatur eventura in idola, & in populum, ac nominatim summos, infimos, viros & mulieres propter peccata ipsorum: pios verò & resipiscentes consolatur enuntiatu promissionibus de adventu Christi, in quo prædicit gloriosam fore Ecclesiam, percepta sanctitate & vita ejus, remissione peccatorum & defensione singulari.

[a] Heb. *vidit.*

1 VERBUM quod [a] visione percepit Jeschahhja filius Amotzi, de Jehuda & Jerusalhaimis.

[b] Heb. *in extremitate dierum.*

2 Erit ergo [b] ultimis temporibus, ubi constitutus fuerit mons domus Jehovæ in vertice aliorum montium, & elatus supra colles; ut confluant ad eum omnes gentes:

3 Eantque populi multi dicentes; venite, ut ascendamus in montem Jehovæ, in domum Dei Jahhakobi, ut doceat nos de viis suis, & ambulemus in itineribus ejus: nam Tzijone prodit doctrina, & verbum Jehovæ Jerusalhaimis:

4 Qui

4 Qui judicem aget inter gentes, & corripiet populos multos: ut tundant gladios suos in ligones, & hastas suas in falces; non attollat c gens una in alteram gladium, neque discant amplius bellum.

c Heb. *gens in gentem.*

5 Domus Jahhakobi, d agite, ambulemus in luce Jehovæ.

d Heb. *venite & ambulemus.*

6 Quandoquidem deseris populum tuum, domum Jahhakobi; quia pleni sunt ab oriente *malis*, & præstigiatores *sunt* ut Philistæi: idemque natis alienigenarum acquiescunt;

7 Et repleta est terra illius argento & auro, & e infinitis thesauris; repletaque est terra illius equis, & infinitis curribus;

e Heb. *non est finis thesauro illius: & non est finis curribus illius.*

8 Repleta est etiam terra illius idolis; operi manuum suarum quisq; incurvant se, illi quod fecerunt digiti ipsius;

9 Et se deprimit plebeius homo, seque demittit vir præstans: propterea ne parcito istis.

10 Ingredere in aliquam rupem, & absconde te in ipso pulvere; propter pavorem Jehovæ, & propter decorem excellentiæ ejus:

f Heb. *altitudinis.*

11 Oculis f altis homo demittetur, & deprimetur altitudo hominum: editusque erit Jehova solus die illa:

12 Cùm dies erit Jehovæ exercituum contra omnem superbum & excelsum; & contra omnem elatum, ut demittatur,

13 Et contra omnes cedros Libani celsissimas & elatissimas, & contra omnia robora Baschanis,

14 Et contra omnes montes celsissimos, & contra omnes colles elatissimos,

15 Et contra omnem turrim altam, & contra omnem murum munitum,

16 Et contra omnes naves oceani, & contra omnes imagines desideratissimas;

g Heb. *desiderii.*

17 Tunc deprimetur h altus homo, & demittetur celsitudo hominum: editusque erit Jehova solus die illo:

h Heb. *altitudinis homo.*

18 Idolorumque *celsitudo* penitus transmeabit;

19 Cùm venient in speluncas rupium & in hiatus pulveris: propter pavorem Jehovæ & propter decorem excellentiæ ejus, cùm surget ad violenter exagitandum hanc terram.

20 Tempore illo abjiciet homo idola argentea sua & idola aurea sua; quæ fecerunt quisque sibi ad incurvandum se *illi*, talpis & vespertilionibus.

21 Ingrediendo in cavernas rupium & in scopulos petrarum; propter pavorem Jehovæ & propter decorem excellentiæ ejus, cùm surget ad violenter exagitandum hanc terram.

CAPUT III.

1 ABSTINETE vos ab ipso homine, cui halitus *est* in naso ipsius: nam qua in re æstimandus esset?

2 Nam ecce dominus ille Jehova exercituũ amoturus est Jerusalaimis & a Jehuda scipionem & bacillum; omnem scipionem panis, & omnem scipionem aquæ.

3 Potentem & bellatorem; judicem & prophetam, sagacemque ac senem:

a Heb. *electiũ facie.*

4 Præfectum quinquagenis, & a honorabilem; consiliariúmque ac b peritum artificem, & intelligentem eloquentiæ.

b Heb. *sapiẽtem artificii.*

5 Daturus autem sum *(inquit)* pueros principes eorum, qui facinorosè dominentur in eos.

c Heb. *vir virum.*

6 Ita opprimet in populo c alter alterum, quisque proximum suum: superbient puer in senem, & vilis in honoratum.

7 Si prehendat quis fratrem suum e domo paterna sua, *dicens*, vestis est tibi, ductor esto nobis; ut ruina ista sub manu tua sit:

d Heb. *tollet manum: spiritus decoctor vide Gen. 14. 22.*

8 d Jurabit die illo dicendo, non essem obligaturus, etiam domi meæ non *est* panis neque vestis: ne ponatis me ductorem populi:

9 Cùm corruerint Jerusalaima & Jehuda eciderit: quia lingua eorum & actiones eorũ sunt adversus Jehovam, ad exacerbandum oculos gloriæ illius.

10 Obfirmatio vultus eorum testatur contra ipsos, cùm peccatum suum sicut Sedom enuntient, non celent: væ animo ipsorum, quia afficiunt se ipsos malo.

11 Dicite justo, bene esse; nam fructu actionum suarum fruituros esse.

12 Væ, improbo malè est: nam retributio manuum ipsius est futura ipsi.

13 Populum meum opprimentium quisque est parvulus, & fœminæ dominium exercent in eum: Populemi, qui ducunt te, seducunt; & viam itinerum tuorum tegunt.

14 Sistit se ad litigandum Jehova, qui consistit ad judicandum populos:

15 Jehova ad judicium advenit contra seniores populi sui & principes ejus; at vos depavistis hanc vineam, rapina pauperis *est* in domibus vestris.

16 Quid vobis *est*, quòd conteritis populum meum, & faciem pauperum commolitis? dictum domini Jehovæ exercituum.

17 Præterea ait Jehova; eò quòd altæ sunt filiæ Tzijonis, & ambulant e extento gutture, & nutantes oculis; f continenter minutis passibus incedunt, pedibúsque suis compeditas agunt:

e Heb. *extento gutture.*

f Heb. *cum & parvulas agendo incedunt.*

18 Idcirco scabie afficiet dominus verticem filiarum Tzijonis, & Jehova pudendum earũ nudabit.

19 Tempore illo amovebit dominus ornamentum istud periscelidum; ocellatáque opera, & lunulas,

20 Myrothecidia, catellásq;, & bracteolas.

g Heb. *domus animæ.*

21 Tiaras, & armillas, redimiculáq; g buccularésque & amuletos.

h Heb. *monilia nasi.*

22 Annulos, & h monilia naso impendentia.

23 Syntheses vestium, & amicula, & ventralia, & aciaria,

24 Speculáque, & sindones, & mitras, & carbasa,

25 Eritque loco aromatis *ut* existat tabes, & loco cinguli dissolutio, & loco operis pexi calvitium; & loco segmentatæ cicladis cinctus cilicii; & stio loco pulchritudinis.

i Heb. *continentia, id est ita pexi ut continens esse videatur.*

26 Homines tui gladio cadent, etiam k potentes tui bello.

k Heb. viri potentiæ tuæ

27 Quamobrem mœrentibus & lugentibus portis illius; cùm expurgata delitebit in terra,

28 Prehendent septem mulieres virum eundem tempore illo, dicendo; cibum nostrum comedemus, & vestimentum nostrum induemus: tantummodo vocemur de nomine tuo, auferl probum nostrum.

l Heb. *sinas cetur nomen tuum super nos.*

CAPUT IIII.

Heb. die.

1 a TEMPORE illo erit b germen Jehovæ gloriæ & honoris, & c fructus ipse terræ excellentiæ & ornamento d superstitibus Israëlis.

Heb. erassivi.

2 e Erit enim ut qui relictus fuerit Tzijone, & residuus Jeruschalaimis, f sanctus c dicatur; g quisquis adscriptus fuerit illi vitæ Jeruschalaimis:

Heb. dicatur ei, impersonaliter ut suprà 1. 26.

3 h Cùm laverit Dominus excrementum filiarum Tzijonis, & d cædes Jeruschalaimorum abluerit e medio ipsorum, i spiritu judicii & spiritu sublationis.

Heb. sanguines.

4 k Creabit que Jehova super unumquodque habitaculum montis Tzijonis, id est, super l convocationes ejus, m nubem interdiu, fumumque, & splendorem ignem, n flammantem nocte: nam o super totam gloriam erit protectio:

e Heb. flamma.

5 p Cujus *protectionis* tugurium erit umbraculo interdiu ab æstu, & receptui atque latibulo ab inundatione & a pluvia.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hanc inscriptionem ad tria capita pertinere constat, quibus Jeschahhja secundò Judæos docet voluntatem & judicia Dei, prosq; erigit promissionibus. Videtur autem huic concioni habendæ data esse occasio a pervicacia Judæorum, quos superior concionshui affecerat. Quamobrem ut eos qui neque bonis alluci, neque malis abjterreri a peccando poterant, alieno exemplo provocaret; proponit Jeschahhja primùm doctrinam de Evangelica vocatione gentium, tribus versibus: deinde Judæos ab exemplo illius prophetiæ prouocat, versu 5. & ne iniquè eos provocare videatur, gravissimam peccatorum enumerationem adhibet, a versu 6. ad 9. tertio evictis peccati, interminatur judicia Dei severissima in populum, & idola, a vers. 9. ad 19. quæ judicia postea exornantur sigillatim usque ad caput 4. postremò concludit suam concionem elegantissima consolatione piorum a promissionibus Dei, capite 4.* De Jehuda] *nam quod vocatio gentium in ipso lumine posita est, propter Judæos fiebat; ut hoc pacto, si fieri posset, adducerentur ad resipiscentiam: ut Deuteronom. 32. 21. & Rom. 10. 19.* 2 Erit ergo] *quasi dicat, quandoquidem superiore concione nihil effectum est apud vos, sed permanetis in peccato, propterea gentes assumet Deus: paralepsis in scripturis usitatissima.* Ultimis temporibus] *nimirum Christi adventu, & doctrina Evangelii, qua tandem revelatum est & explicatum totum consilium Dei in Christo,* Ubi constitutus] *id est, ubi Ecclesia Dei prædicatione verbi ipsius velut spectanda exhibebitur & cognoscenda in oculis omnium: allegoria, qua comparat Propheta Ecclesiam Dei civitati in monte omnium editissimo positæ; unde fax Evangelii totum orbem & ipsas montium angustias perlustrare possit, ac proinde omnibus innotescere.* 3 Eantque] *id est, accedant fide per charitatem operante ad Deum colendum, audiendum, & obsequendum ei in Ecclesia.* Nam] *ætiologia cur gentes ad Ecclesiam tantùm sibi confluendum esse profiteantur: nam (inquiunt) nusquam alibi doctrina verbumq; Dei salutare exaudiri potest: tantùm in Ecclesia est, & ab ea in pios omnes derivatur, prout illa est columna & stabilimentum veritatis, 1. Timoth. 3. 15. vide in versum.* 6. 4 Qui judicem] *id est, omnes inter se quamvis alienissimas conciliabis, adductas ad unum Deum, unam fidem, unum baptisma, unum corpus, & unum spiritum, id est, Ecclesiam unam, & vocatas in unam spem vocationis suæ: Ephes. 4. 4. quo argumento studebunt servare unitatem spiritus per vinculum pacis: quod hîc allegoricè pro temporum ratione Jeschahhja prænuntiat.* Neque discant] *sed studeant pacis, Ephes. 4. 3.* 5 Domus Jahhak.] *secunda pars, exhortatio, Judæos revocans a vitæ suæ pravis ad bene utendam præsentem lucem, ut Joan. 12. 35. cui ex adverso respondet dehortatio infrà 3. 1.*

6 Quandoquidem] *reprehensio ætiologica, sive causam explicans tum superioris propheticæ de vocatione gentium, tum hortationis proximæ ad Judæos; qua docet Propheta utriusque causam esse positam in sceleribus illorum, & indignatione Dei ipsos propter scelera reprobante: vide Rom. 9. & 10. & 11. Enuntiatur autem hic locus per apostrophen ad Deum, velut certissimum testem & vindicem scelerum quæ insitiabantur Judæi, ad exaggerandam reprehensionem.* Deserts] *id est, jam jam præsto es, ac velut in procinctu, ut abjicias populum tuum; quod flagellis tuis (de quibus suprà capite 1.) ex parte ostendisti.* Quia pleni sunt] *quasi dicat, ex omnibus populis finitimis & circumstantibus omne genus scelerum hauserunt studiosissimè, & in regione sua accumularunt: nam Syros & Mesopotamienses (quos nefarsii artibus abundasse vel una historia Bilihami docet) ab oriente esse, & Philistæos ab occidente docet propheta infrà 9. 12.* Natis alienigen.] *id est, non acquiescunt doctrinæ & verbo Dei, quod gentes amplexatur & sunt, suprà ver. 3. sed extera omnia præferunt simplicitati divinæ legis.* 7 Et repleta] *id est, exterorum studiis abducti non dant operam regno Deo; sed pecuniæ, opibus, & humanis viribus.* 8 Repleta est] *id est, exterii studiis abrepti, & locupletati, sua abundantia in dedecus Dei & idololatriam abutuntur: ut Hoschee 2. 8.* 9 Et se] *id est, omnes sunt idololatræ, tam infima tam summa quæque conditione homines.* Propterea] *epiphonema patheticum, quo Propheta exardescens zelo gloriæ Dei judicium ipsius severissimum in idololatras imprecatur, qui non acquieverint domui Jahhakobis, & se ad lucem Jehovæ converterint.* 10 Ingredere] *tertius locus, interminatio gravissimorum judiciorum Dei in Judæos pertinaces, & idola ipsorum. Sunt autem hujus interminationis partes duæ: una est prolepsis sive propositio summa istorum judiciorum, usque ad versum 16. altera est ἐξηγησις sive exornatio prolepseos, explicans copiosiùs singula ipsius membra, ὅ ἐστιν πρόλογος: primùm enim judicium idola denuntiatur, usque ad finem capitis; deinde hominibus, capite 3. Incipit autem hac communatio a vehementissima apostrophe ad populum; cum Propheta per Sarcasmum, superbum & præsidentem populum exagitat certissima fiducia judiciorum Dei. quasi dicat effuge (si potes) manum horrendam Dei, aut terribilem conspectum ejus; sed non succedet: ut ostendat subjectio sequentis versus.* 11 Oculis altis] *subjectio superiorem Sarcasmum explicans, & conatui humani vanitatem ut infrà 8. 16.* Die illa] *id est, tempore illo, quod octo sequentibus versibus exponitur: videlicet cùm in homines judicia exercebit, usque ad versum 17. & in idola ipsa, vers. 18.* 12 Superbum] *epithe-*

epitheton eorum qui verbo Dei non acquiescentes extera studiæ conquirunt, mundo hærent, & idola anteponunt Deo, quod supra exprobravit Prophetа a vers. 6. Ut demittatur] prout confirmatur vers. 17. 13 Contra omnes cedros] id est, homines quamvis valentissimos, munitissimos, &c. quæ allegorice quatuor versibus subjiciuntur. Robora] ut supra 1. 30. 16 Naves ceraſi] id est, homines opulentissimos & ornatissimos, allegorice. 18 Idolorumque] altera pars divini judicii, ut doctum est in versum 11. Tranſmeabit] id est, mutabitur planè & abolebitur illorum dignitas, in quam falsa hominum opinione evecta sunt. 19 Venient] idolatræ fugientes a judicio Dei, abjectis idolis suis, ut seq. versu exponit. 20 Tempore illo] prophetia sive exornatio posteriori membri prolepseos, de perditione idolorum; ut observavimus in versum 10. Idola argentea] quæ visum hominum superstitiosorum afficiant dignitate sua. Talpis & vespert.] q. d. cæcis & luscitosis, nihil aut perparum videntibus: merula lepida.

IN CAPUT III.

1 Abſtinete vos] transitio ad secundum locum prolepseos de judicio Dei in homines contumaces, per dehortationem ex adverso respondentem hortationi quæ proposita est supra 2. 5. quasi dicat, Deo adhærescite, & totipendete ab ipso, non ab hominibus. Cui halitus] id est, qui infirmissimus est, cujus vita est fumus, ac proinde nulla ex parte est cum Deo omnipotente comparandus. Qua in re] quæsidicat, quid est homo? quid est hominis aut quid in se potest tantum, quod non intereat ex se, aut amittatur per voluntatem Dei mortis in uno? sic posita vivet desperes transit. Jeschahhja ad hypothesin, & Judæos hoc dictis accommodat toto capite. 2 Nam ecce] exornatio priori membri prolepseos judicium, Dei hominibus accommodans, ut dictum est supra 2. 10. Docet cum prophetа judicium Dei latè latèque Judæam totam pervasurum, summos, infimos, viros, & mulieres, bona, & corpora: viros quidem; usque ad versum 17. mulieres vero, inde ad finem usque; postquam de bonis & rerum omnium possessione ac usu actum est, hoc versu. Hæc autem judicia non uno tantum certo tempore effecta sunt, cum ea jam inde a suis temporibus capisse Prophetа docuerit supra 1. 5. & sequentibus; sed ad tempora omnia consequentia pertinent, quibus omnia hæc mala mutationesque Judæa perpessi sunt, usque ad plenum rejectionis tempus. Scipionem] id est, quicquid pertinet ad vitam hominum sustentandam, & magnum, & parvum: metaphora. Panis] id est, cibs & potus, synecdochicè. 3 Potentem] denuntiatio continens tum judicium divinum in personas; cujus genera sunt hæc, amotio personarum aptarum, duobus versibus; institutio ineptarum ad administrationem, & ἀταξία illius consequens, vers. 5. & 6. & διαρπαγὴ, vers. 7. & 8. tum confirmationem justi illius judicii, vers. 10. & sequentibus. Sagacemque] vide in Proverb. 16. 10. Senem] judicio, ut non ætate tantum: quomodo pueri posita sunt accipiendi, vers. 5. & 13. 5 Daturus] ineptorum regum & principum institutio, efficiens ἀταξίαν sequentis versus diximus versu 3. 7 Si prehendet] διαρπαγὴ, tertius maledictionis locus: ut diximus vers. 3. Frà trem suum] ad quem ex lege deferendus erat principatus: Deut. 17. 15. & qui eodem jure fratres suos tenebatur vindicare malis magis in publicis calamitatibus, si facultate instructus esset, quam in privatu, quarum præceptum habetur Levit. 25. Vestis] id est, facultate ampliore instructus est synecdoche. Ut ruina istu] id est, ut manum admoveas ad labem reipublicæ nostræ curandam & instaurandam: metaphora a structoribus, qui collecta ruderibus faciunt opus rediviviom. 8 Jurabit] id est, ejurabit magistratu, adducta imbecillitate & tenuitate sua. quasi dicat, neminem invenient Judæi qui defensionem ipsorum in se velit recipere: ita a Deo abjecti, ab exteris pressi, & a seipsis conflicti erunt mutuis inter se dissidiis & seditionibus. Non esiem obligat.] id est, non possem curare aut sanare vulnera vestra: metaphora a re medica. Etiam domi meæ] id est, ne meis quidem difficultatibus domesticis possum consulere; quantominus suscipere vestras? 9 Cùm corruerint] id est, cùm status publicus semel labefactatus fuerit: prout factum est in primis inde a temporibus Alexandri magni. Quia lingua] allegoria a blasphemia Judæorum & peccatis in Deum: qua transitus comparatur ad confirmationem denuntiationis illius judicii. Gloriæ] id est, Dei illius, qui & in seipso gloriosus est, & gloriscendus a nobis, atque adeò se in improbis glorificaturus. 10 Obfirmatio] confirmatio justi illius judicii Dei quod prophetа denuntiavit, a Judæorum obduratione in peccatis: quorum proinde damnationem statuit esse docet: primùm a naturali judicio & consensu omnium, bona bene esse oportere, & mala malè, tribus versibus; deinde a justitia Dei jam jam adversus populum disceptantis opere & verbo, vers. 13. & tribus sequen. Sicut Sedom.] id est palàm, pertinacissimè & impudentissimè, ut de Sedomitis dicitur Genes. 13. 13. & 19. 5. Væ animo ipsorum] q. d. non posiuni istis non evenire mala, qui in mala ultrò projecti sunt, & sibi febricantur mala. 11 Dicite justo] amplificatio proximè præcedentis sententiæ a contrario, qua Jeschahhja reprehendit securitatem Judæorum secunda omnia sibi pollicentium: ne dicatis, inquit, vobis bene fore, qui justi estis; nihil ad vos pertinent promissiones justis factæ; sed eas potius justo concedite: vide Deut. 29. 18. & 19. 12 Væ] exclamatio pathetica denuntiantis gravissimas calamitates exitiumq; injusto populo. Improbo malè est] utcunque sibi de rebus præsentibus gratuletur. 13 Populum meum] secundum confirmationis locus a justitia Dei: in quo prophetа primùm introducit Deum exponentem populo suo indignissimam administrationem publicam civilem & Ecclesiasticam, singularemq; depravationem omnium, hoc versu; deinde pertinaces, obfirmatosq; contestantem, tribus versibus seq. Est parvulus] consilio, judicio, ut supra vers. 5. q. d. non magis sapiens, consilio, judicio, & administratione valens, quàm parvulus; aut fœminarum cupiditatum potens, quàm mulier. Qui dicunt te] id est, sacerdotes & Levitæ, quorum officium esset ducere te in lege & luce Jehovæ: ut Deut. 17. 9. & 33. 10. Tegunt] id est, celant te doctrinam legis, in qua tibi cundum esses, neque recedendum dextrorsum aut sinistrorsum. Deut. 5. 38. sic accipitur hoc verbum Numeror. 4. 20. 14 Sistit se] descriptio Dei comparentis ad contestationem Judæorum, sumpta a re forensi: Judex, inquit, totius terræ (ut vocat Abraham Genes. 18. 25.) jam præsto est,

ut

ut contendat cum populo. Hinc autem incipit secundus locus, nimirum contestationis, ut diximus superiore versu. 15 Seniores] officio & dignitate, quamvis re ipsa cum pueris & mulieribus comparandi. At vos] Dei contestantis verba per paralepsin, q.d. vestrum erat seniorum, & verorum principum munere perfungi (de quo Exod. 18. & Deut. 1.) non autem puerorum modo, aut mulierum insolescere: at vos, &c. Continet autem hæc contestatio crimina duo, vim factam alienis bonis, hoc versu; & injuriam personis, sequent. versu. 17 Præterea] secundus locus judiciorum Dei contra mulieres, ut diximus suprà in versum 2. in quo exponuntur primùm causa, mollities & effœminatissima quæ inducium est infinitis luxus, ut ostenditur Deut. 28. 56. deinde judicia trium generum: quòd delicias suas amittent, versibus septem sequent. quòd malis gravissimis, durissimisq; afficientur, vers. 25. & quòd sui erogandi facultatem nullam neque viri neque mulieres deinceps consequentur, tribus ultimis. Altæ sunt] id est, elatæ animo, quod sequentibus signo ostenditur. Extento gutture] id est, exerto, ut erecto cervicibus ostentent frontem. Nutantes oculis] id est, suis nictationibus lasciviam suam facientes palàm. Minutis passibus] Imitantes & numerosè passus conferunt, ut natare potiùs summa terra quàm ambulare videantur. Compeditas agunt] id est, leges numerorum & gressuum modulos observant, ut in saltationibus ciniedis faciunt: quasi compedes semper obtenderent, quibus ad modificandos astus cronum & tolutariorum gressus utuntur veterinarii, donec modulis a suis fictis sint: prout hodie videmus fieri, cùm muli aut equi tolutim incedere docentur. 18 Verticem] quem superbè extollunt, & ornant mollissimè. Pudendum earum] ac non tantùm pedes, quos suis modulis & suæ arte dissimulabant incedentes. 19 Periscelidum] id est ornamentorum crurulium quibus ad pedes alligatis discebant modificare gressu, ut diximus superiore versu. Ocellataque] ut sunt reticula, & quæcunque raro textu confecta sunt, ut sint translucida; impudicarum ornamenta. Lunulas] ut Judic. 8. 21. 20 Catellasq;] pendentes de collo, aut pro cingulo impositas. Bracteolas] sive roramenta auri & argenti, ut Capitolinus vocat in Ælio Vero, id est, tenuia veluti foliorum segmenta ex auro vel argento, quæ vestibus ita appenduntur, ut quasi stella in oculi micent continuo motu: unde nomen apud Hebræos habent. 21 Bucculas] id est, superba illa auricarum instrumenta, quibus os suum contegunt velut pastomidibus: est enim os meatus animæ sive ambitus, cujus obex propterea Hebræis domus animæ appellatur. Et amuleta] Hebræa vox ab incantando & excantando ducitur: quod cum ea criminatione convenit, qua Propheta usus est suprà 2.6. quamobrem amuleta vasum est reddere. 22 Monilia naso imp.] id est, fronti imposita, cujus modi ferè baccata gestari solent. 23 Syntheses vestium] id est, multiplicem mundum muliebrem vestimentorum, ad varietatem & mutationem frequentem. Aciaria] sive (ut Græci vocant) ἀσπιδόϰαλα, quibus acus & acicula in fig ai incluli solent. 24 Sindones] id est, subpara e lino Ægyptiaco: quamobrem etiam Tyriæ sindones veteribus poëtis dictæ sunt. 25 Loco aromatis] id est, unguentorum, & odoramentorum quibus diffluunt. Tabes] tum loco molliu unguenti corporæ illarium infestans, tum aërem fœtore corrumpens odoramentorum loco. Dissolutio] nimirum cinguli, ita ut laceræ sint mulieres, nudæ, atque turpes. Calvitium] id est, deformitas summa: quia coma mulieri est gloria, 1. Corinth. 11. 15. 4. tam graves erunt arumnæ & calamitates publicæ privatæq; ut puella comam sibi avellant præ luctu, & ultrò gloriam suam & ornamentum a se abjiciant. Segmentatæ cycladis] hanc interpretationem ipsa nominis Hebraici notatio nobis subministrat. Est enim compositum ex nomine frustum sive segmentum significante, & altero significante orbem sive rotunditatem: quamobrem intelligimus hac voce, illa mulierum luxuriosarum ornamenta, quæ cùm induenda sunt, a capite primùm inseruntur, & demissa inde suprà femora ita constringuntur in speciem cinguli, ut tota cyclas, id est, segmentatus ille orbis ad imos usque talos dependeat ex angusto latus, & ima sui parte velut quoddam tintinnabulum spatium amplissimum circumscribens; quod genus vestimentorum novum non esse ex Græcis autoribus constat. Ustio] id est, pro eo quod colebant faciem suam venustatis causa & a solis calq; injuriis studiosè defendebant, trahentur & rapientur foras ab hostibus, retectæq; soli exponentur atque torrebuntur. 26 Homines tui] secundum judiciorum genus, ut observatum est suprà in versum 17. per apostrophen ad Tzionem. 27 Portis] id est, finibus omnibus Judææ, synecdochicè. Expurgata] id est, exhausta incolis & bonis, diruta q; ædificiis; quo modo affecta terra lugere dicitur per prosopopœiam. Desidebit in terra] nimirum Tzion lugens calamitatem suam; πτωσσοντα ὀπτικῶς: ab usu lugentium, qui solebant in terra sedere atque recumbere, ut 2. Schemu. 12. 16. Ijobi 1. 20. & 2. 13. 28 Prehendent] id est, tanta erit penuria virorum, tanta desolatio mulierum, ut ne unus quidem vir in septenas familias invenire possit. Amplificatur autem hæc desolatio tribus conditionibus insignissimis: una, quòd mulieres ambitura sint & prehensuræ virum; altera, quòd victum & res omnes necessarias ipsi oblaturæ, quod propriè virorum officium est: tertia, quòd plures contra jus, morem, & ingenium in virum unum consensuræ. Vocemur] id est, ducenos, marstus esto nobis. Aufer] id est, fac ut liberos suscipiamus ex te: nam probrosa olim erat ἀτεκνία.

IN CAPUT IIII.

1 Tempore illo] conclusio totius concionis, ut observatum est suprà 2.1. continens duo promissionum genera; unum de justitia, sanctificatione, redemptione, & gloria, quam Ecclesia percipit in Christo, usque ad versum 4. alterum, de æterna fide & defensione ejus, duobus sequentibus. Tempus autem illud intelligendum est, quo Christus judicia antè denuntiata effecit, & suo adventu populum suum purgavit, infrà ver. 3. Germen Jehovæ] id est, Christus Jehova, infrà vers. 4. qui intermortuo regno Dei propemodum, excitatus est a Deo patre & submissus, velut germen a radice repullulans. alii pro Ecclesia repullulante accipiunt ex reliquiis Israëlis, hoc sensu; Ecclesia ereliquiis Israëlis collecta erit ornatissima; alii pro donis spiritualibus quæ Jehova in Ecclesiam profundit: sed cùm proprium apud Prophetam nomen Ecclesiæ sit Israël aut reliquiæ Israëlis, hoc versu, & sequent. præterea gratiæ sive dona Dei evidentissimis verbis exprimantur, deinde hoc proprium sit attributum Christi, quod deinceps procedente tempore copiosiùs

piosiùs exposuit idem Propheta infrà 11. cujus summam hoc caput continet; interpretationem hanc alii præstulimus, denique ipsa quoque verborum consecutio simplicius ita constituitur, quam si dixeris, erit germen Jehovæ reliquiis Israëlis, id est, germinabunt a Jehova dona vero nusquam sic appellantur, sed Christus ut se hanc appellationem & cognatas obimet infrà 11.1. Jirmeja 23.5. & 33.15. Zecarja 3.8. & 6.12. Fructus ipse] epitheton Christi, qui ex radice penè mortua suboleſcens, cum ſæculo comparatur qui e terra enaſcitur, quod infrà in cap. 11. copioſiùs exponitur. Superſtitibus] id eſt, Eccleſia. 2 Erit enim] expoſitio rationum, quibus Chriſtus gloriam collaturus eſt in Eccleſiam ſuam. Sunt autem duæ; Juſtitia & ſanctitas illius quæ efficitur noſtræ ad vitam æternam, hoc verſu; & receſſio peccatorum atque abolitio, ver. ſequente. Quiſquis adſcriptus] id eſt, ordinatus ad vitam æternam ex decreto Dei: ſic loquitur Lucas Act. 13.48. 3 Cùm laverit] id eſt, malum ex Eccleſia ſuſtulerit, tum palcam exurendo igne inextinguibili, tum ſuorum peccata ventilando atque perpurgando ſpiritu ſanctò & igne: ut Joannes prædicabat Matth. 3. & alibi. Spiritu judicii] id eſt, ſpiritu divino ſuo, qui omnia ſcrutatur, 1. Corinth. 2.10. ac proinde ſolus juſtiſſimo judicio omne malum tollit e populo Dei: quamobrem ignis in ſcripturis appellatur ab officio ſuo. 4 Creabitque] alterum genus gloriæ, numerum fides & definitio æterna quam obtinemus in Chriſto, ne unquam de vita, cui adſcripti ſumus, decidamus; ſed ſine metu e manu inimicorum noſtrorum liberati ſerviamus ipſi cum ſanctitate & juſtitia in ipſius conſpectu cunctos dies vitæ noſtræ, Lucæ 1.74. Convocationes] id eſt, ſingulos cœtus Eccleſiaſticos, qui omnes ad Typicam ſpiritualem pertinent. Nubem interdiu] allegoria reſpiciens ad ſignum illud aſpectabile præſentiæ Dei quod præivit Iſraëlitis proficiſcentibus ex Ægypto, Exodi 13.21. pro eo quod eſt, dux erit & defenſor Eccleſiarum ſingularium, quæ undequaque confluent ad cœleſtem Jeruſalem. Super totam gloriam] deſoremq; excellentiam, & ornatum præſtitum Eccleſiæ, ſupra verſ. 1. Senſus eſt, proteget in Eccleſia ſuo gloroſum ornatum ſuum, & dona ſua propter nomen ſuum conſervabit. Protectio] alludit ad tegmina quibus totum opus tabernaculi contectum erat, quod exponit ſequente verſu. 5 Cujus protect.] id eſt, quemadmodum tabernaculum olim circumtectum erat ab omnibus cœli injuriis, ita unaquæque Eccleſia (prout tabernaculum eſt & templum ſanctum Domino) planè circummuniretur adverſus omnia mala ſtudio providentiaq; Dei.

CAPUT V.

Propheta per vineæ parabolam diſceptat verbis Dei cum Eccleſia Judæorum, beneficia illius ingratumq; iſtorum animum exponit: peccata ex avaritia, luxu, certaq; malitia ab ipſis perpetrata exprobrat: maledictionem & ultionem ſuam ſingulis denunciat: præcedentes calamitates iiſdem peccatis tribuit, & graviſſimas a Chaldæis venturas prædicit.

1 ACCINAM nunc [a] dilecto meo cantĭcum dilecti mei, [a] de vinea ipſius: [a] vinea eſt dilecto meo [a] in clivo uberrimo,

2 [a] Quam circummunivit, & elapidavit, conſevitque generoſis vitibus, & extruxit turrim in ea, ac etiam torcular excidit in ea: ſed cùm expectaſſet ut ederet uvas, edidit labruſcas.

3 [a] Nunc autem habitatores Jeruſchalaimorũ, imò viri Jehudæ ſinguli; [a] judicate quæſo inter me [b] & vineam meam,

4 Quid faciendum amplius fuerit vineæ meæ quod non fecerim in ea? Quamobrem cùm expectaſſem ut ederet uvas, edidit labruſcas?

5 [a] Jam itaque, notũ faciam nunc vobis quid facturus ſim vineæ meæ; amovebo ſepem ejus ut ſit depaſtioni, diſſrumpam maceriam ejus ut ſit conculcationi:

6 Et exponam eam deſolationi; non putabitur, neque reſarrietur, ſed aſſurget ſentis & vepres: inſuper nubibus interdicam, ne demittant in eam pluviam.

7 [a] Cùm vinea Jehovæ exercituum ſit domus Iſraëlis, & viri Jehudæ planta deliciarum ejus: & quamvis expectaverit [a] officium, ecce [a] pertinacia; juſtitiam *expectaverit*, ecce autem [a] clamor;

8 [a] Væ conjungentibus domum domui, agrum agro [c] adhibentibus; [a] donec nihil *amplius* ſit loci, & efficiamini habitatores vos ſoli in media [a] hac terra.

9 [d] [a] Me audiente, Jehova exercituum *juravit*: *ne vivam*, niſi domus multæ deſolationi ſint, magnæ & præſtantes; adeò ut nullus ſit futurus habitator.

10 Quindecem jugera [a] vinearum reddent [a] bathum unicum, & ſementis [a] cori reddet [a] ephàm.

11 [a] Væ ſurgentibus ſummo mane, *ut* potum inebriantem ſectentur; prorogantibus ad crepuſculum uſque, *ut* vinum incendat ipſos.

12 In quorum conviviis eſt citharа ac nablium, tympanum, tibiaque ac vinum: [a] opus autem Jehovæ non intuentur & factum manuum ejus non conſiderant.

13 [a] Idcirco [e] migrat populus meus, [e] quòd [a] expers ſit ſcientiæ: & [f] honoratiſſimi ejus homines *ſint* [a] famelici, ac multitudo ejus aret ſitis:

14 Idcirco [g] dilatat ſepulchrum [g] ſe ipſum, & diſſendit os ſuum [h] in immenſum: ut deſcendat [a] decor illius & multitudo illius cum [a] tumultuatione ſua; & qui exultat [a] in illa.

15 [a] Ita deprimitur homo plebeius, & demittitur vir præſtans; oculique celſorum deprimuntur:

16 Et exaltatur Jehova exercituum judicio ſuo, & Deus ſortis ſanctiſſimus ſanctificatur juſtitia:

17 Ut paſcant [a] agni pro more ſuo, & vaſtitatibus pinguium [a] advenæ fruantur.

18 [a] Væ [i] trahentibus iniquitatem funibus vanitatis; & veluti denſo ſune plauſtri, peccatum:

19 Dicentibus, feſtinet, acceleret opus ſuum, ut videamus; & appropinquans adveniat conſilium ſancti Iſraëlitarum, ut experiamur.

20 Væ dicentibus de malo bonum eſſe, & de bono malum: ſtatuentibus tenebras pro luce, & lucem pro tenebris; ſtatuentibus amarum pro dulci, & dulce pro amaro.

21 Væ ſapientibus [k] judicio ſuo, & coram facie ſua intelligentibus.

22 Væ valentibus potare vinum, & [k] ſtrenuis ad miſcendum potum inebriantem:

23 [l] Ab-

a Heb. *in cornu filio olei. id eſt olæoſo ac pingui: metaphoræ.*

b Heb. *& inter vineam.*

c Heb. *admoventibus.*

d Heb. *in auribus meis.*

e Heb. *ex non ſcientia.*

f Heb. *honoris ejus homines.*

g Heb. *animam ſuam.*

h Heb. *ad non modum.*

i Heb. *in oculis ſuis: aut Proverb. 3.7.*

k Heb. *viris roboris.*

l Heb. *Justificantibus.* m Heb. *amovent ibus ab eo.*

23 lAbsolventibus improbum propter munus; & justitiam justorum m abjudicantibus ab unoquoque eorum.
24 'Idcirco ut absumit stipulam 'lingua ignis, & torridum gramen flamma deficit; 'radici istorum quasi tabes inerit, & flos istorum ut pulvisculus abibit: Quia contemnunt doctrinam Jehovæ exercituum, & sermonem sancti Jisraëlitarum spernunt.
25 'Propterea accensus est ira Jehova in populum suum, & extendens manum contra eum, percussit eum ' adeò ut commoti fuissent ipsi montes, fuitq; 'cadaver istorum succisum in mediis plateis: his omnibus non est aversa ira ejus, sed adhuc 'manus ejus extenta.
26 Nam cùm attollens vexillum ad ' gentes e longinquo, & sibilans advocaverit ad se ab extremo terræ : ecce cito velox adveniet *exercitus.*
27 'Nullus *erit* fessus, nullusque impingens in eo, 'non dormitabit neque dormiet; etiam 'non solvetur zona lumborum ejus, neque avelletur corrigia calceamentorum ejus:
28 Cujus sagittæ *erunt* acutissimæ, & omnes arcus ejus intenti; ungulæ equorum ejus 'simules rupi reputabuntur, & rotæ *currum* ejus 'similes turbini:
29 'Rugitus ei ut immanis leonis : rugiensque ut juvenes leones fremet , & prehendet prædam, salvamque deportabit, & nemo eripiet.
30 Fremet enim 'in ipsum ' tempore illo, quasi 'fremitu maris: ' utut ipse contentissimè intueatur in terram, tamen ecce tenebræ, *id est,* 'angustia simulatque 'illuxerit; 'mox obtenebratus fuerit effusis *fluctibus* ejus.

ANNOTATIO.

1 Accinam] *Hujus capitis (quod Jeschahhja carmine cecinit ad exemplum Moschis Deut.* 32.) *summa partes sunt quatuor : prima est propositio, priore parte hujus versus; secunda, narratio, usque ad versum* 7. *tertia, denuntiatio generalis justorum judiciorum Dei in populum ingratum & rebellantem Deo, inde usque ad vers.* 25. *quarta, singularis accommodatio judiciorum Dei præteritorum futurorumq; ad præsentem causam, inde ad finem usque . Essi autem hoc caput nulla inscriptione a præcedentibus distinguitur ; tamen quia summatim argumentum continet duarum concionum præcedentium , seorsim visum est ponere, velut concionem disparatam.* Dilecto meo] *id est, Christo sponso Ecclesiæ, cujus amicus & administer sum.* De vinea ipsius] *summa totius argumenti allegorica.* Vinea est] *narratio continens expositionem rei, hoc versu factorum, sequente; & consilii, quatuor sequentibus.* In clivo] *q.d. quàm commodissimè, & convenientissimè quò etiam spectat prior pars seq. ver.* 2 Quam circummunivit] *narratio facti duplicis; mirum circæ quam adhibuit Christus in informanda, servanda, augenda, & perficienda vetere Ecclesia; & indignitatis qua Ecclesia vetus provocavit Christum.* 3 Nunc autem] *expositio consilii divini in castigandis Judæis : qua primùm ex argumento superioris parabolæ ipsos adigit ad damnandum factum ipsorum, & probandum suum, duobus versibus (qua ratione Nathan apud Davidem usus est* 2. *Schem.* 12.) *deinde sententiam suam judiciumq; denuntiat, vers.* 5. *&* 6. Judicate] *q.d. appello conscientiam vestram, vosipsi cognoscite, & bona fide statuite, per utrum steterit quominus fructum dignum conditione sua protulerit: si vel tantillum meritò a me desideratur , ego præstabo: sed cùm partibus meu planè perfunctus sim; quid superest nisi ut vinea in culpa dicatur esse?* 5 Jam itaque] *expositio sententiæ aut judicii allegorica, ut diximus in versum* 3. *pro eo quod est, abjiciam studium illius, nudabo præsidio , bonu, & ornamentu meu, exponamq; omnibus injuriis.* 7 Cùm vinea] *transitio ad tertiam partem, quam diximus esse generalem denuntiationem judiciorum Dei, per accommodationem præcedentis allegoriæ ad Judæos; qui hoc versu beneficiorum Dei & improbitatis suæ evincuntur , deinde pro ratione peccatorum verberantur denuntiatione pariu judiciorum Dei, & peccatis respondentium.* Officium] *id est, ut missa nativa sua conditione (quæ sterilis est & malarum duntaxat rerum ferax) facerent officium suum.* Pertinacia] *nimirum in vetere homine & corruptione naturali , quæ amplificatur demonstrandis particula .* Clamor] *vide Genes.* 18. 20. 8 Væ] *hujus denuntiationu loci sunt tres , quibus singulu continentur exprobratio peccati, & convenientiu pœna interminatio : primu locu est avaritiæ sordidissimæ, usque ad versum* 11. *secundu, intemperantissimi luxu, inde usque ad versum* 18. *tertiu , malitiæ, & obfirmationis in malo , usque ad versum* 25. Donec] *quasi dic. quorum avaritia adeo est insatiabilis, ut ne tum quidem satu habituri sint cùm nihil amplius superesse acquirendum, & totam terram solo omnibus expulsis possederint arbitratu suo. Hunc locum adductis distinctionibus Hhebraicis sic interpretamur.*
Hac terra] *cujus possessiones neque vendendæ , neque acquirendæ erant lege mancipii , Levit.* 25. 23. *& Numerorum* 36. 7. *Hoc enim inducium est publicis flatus depravatissimis, ut* 1. Reg. 21. 9 Me audiente] *hactenus peccatum ; sequitur conveniens pœna juramento Dei confirmata , ac proinde inevitabilis: quam se non ex opinione tantùm , aut communibus mutu comprehensis lege cognovisse docet propheta; sed ex singulari revelatione Dei, prout manifestum est ex singulari illa denuntiatione quæ ponitur sub finem capitis . Sunt autem duo denuntiationu membra, ut in exprobratione ; unum in prædia urbana, hoc versus; alterum , in rustica , versu sequente.* 10 Bathum] *id est, amphoram Atticam : vide* 1. Reg. 7. 26. Cori] *vide Levit.* 27. 16. Epham] *vide Exodi* 16. 37. 11 Væ] *secundus locus denuntiationis , ut dictum est in versum* 8. 12 Opus autem] *id est, nihil respiciunt , nihil audiunt , nihil denique sapiunt nisi luxum suum ; & ad nihil eorum quæ facit Deus animum aut sensum advertunt : sic Hhamos* 6. 6. *& sequentibus.* 13 Idcirco] *hic subjicitur peccatis interminatio, ut suprà.* Migrat] *id est, pergunt Judæi summi & infimi cum iisdem calamitatibus conflictari , quæ cœperunt Joaschi & Amatziæ temporibus , ut ipse ostendat supra* 1. 5. *& sequentibus, & repetit infra vers.* 25. *Sunt autem calamitates istæ , exilii , mortis, & abjectionis omnimodæ, tribus versibus.* Expers] *id est, nulla præditus cognitione, aut animadversione factorum Dei ; sed brutus est , ut loquitur David Psalm.* 92. 7. Famelici] *pro eo quòd cibo & potu luxuriosissimè abusi sunt.* 14 Dilatat] *prosopopœia, qua insatiabilem conditionem sepulchri comparat cum luxu Judæorum insatiabili.* Decor illius] *id est, summi & infimi, patricii & plebeii; hypallage : sic enim accipiendam esse ostendit præcedens versus.* Tumultuatione] *id est, strepitu illo , qui in comessationibus & perditoluxu personare solet.* In illa] *videlicet*

delicet urbe & regione tota. 15 Ita] *id est, hu judicio damnantur improbi quicunque sint, hoc vers.* 5. *Dei gloria asseritur, versu seq. & piis prospicitur, vers.* 17. 17 Agni] *quibus comparantur pii in scriptura passim.* Adventæ] *pii restituti in possessionem terræ quam improbi occupaverant, & inimici exhauserant; ut suprà dixit Propheta.* 18 Væ trahent.] *Ex rituu denuntiationi locus adversus malitiam & obfirmationem Judæorum. Sunt autem hîc genera malitiæ plura: primum est studium accumulandi peccata, quo utuntur is qui ludificantur Deum, duobus versibus; secundum, confusio justi & injusti, & communio omnium perversitas, ver.* 20. *tertium, præsidens sui exsistimatio, ver.* 21 *quartum, affectata totius naturæ & sensuum omnium conturbatio ad stabiliendum malum, & convellendum bonum, ver.* 22. & 23. Trahentibus iniquit.] *i. nihil agitantibus nisi malum omni studio suo: allegorice.* 19 Festinet] *verba ludificantium Deum, & irrisorum qui in suis ipsorum cupiditatibus incedunt, ut vocantur* 2. *Petri* 3. 3.

24 Idcirco] *exprobrata hactenus malitia, Propheta venit ad denuntiationem pœnæ: qua est: mali consumendi istos (qui sibi tam graves visi sunt ad extendam pietatem & humanitatem) fore aptissimos incendio, atque levissimos, nullo negotio judicio Dei consumantur.* Lingua ignis] *id est, extrema flamma in speciem linguæ se ipsam protendens: metaphora.* Radici istorum] *idest, ab imo ad summum dispergentur, extirpabuntur, consumentur radicitus.* 25 Propterea] *quarta pars, singularis explicatio judiciorum Dei adversus Judæos, tum eorum quæ prius fuerant perpessi, ut Joachis & Amatziæ temporibus, de quibus suprà diximus, & hoc versu agitur: tum eorum quæ in posterum erant perpessuri ab Assyriis, Chaldæis, finitimis, omnibus, versibus sequent.* Adeò ut commoti] *id est gravissimè percussi, & tantu malu affecit, ut ipsi montes fussent sursum deorsum abiturisi Deus in eos tantam indignationem deonstrare voluisset: sic per comparationem duo istes plus quam saxea populo exprobratur.* Cadaver istorum] *tam belli exteri, quàm civilibus: quia exterii Jerusalaima bis capta sunt, primùm a Syris,* 2. *Chronic.* 24. 23. *deinde a Joascho rege Israelitarum,* 2 *Reg.* 14. & 2. *Chronic* 25. *civilibus verò, occisi sunt reges ipsi, & occisores mulctati.* Manus ejus] *vexillo sublato accersens hostes, & judicia sua exequens.* 26 Gentes] *Syrorum, Assyriorum, Ægyptiorum, & Chaldæorum, quos excitavit Deus ut perpercent judicium ipsius, tanquam datu signu multitudinibus.* 27 Nullus erit fessus] *exaggeratio interminationu per descriptionem exercitus cujusq; qui in Judæam erat irrupturus. primùm a constitutione militum, armorum, equitum, & omnium ad militiam pertinentium, duobus versibus: deinde ab opere ipsorum effectis, duobus reliquis.* Non dormitabit] *id est, non aget segnitèr: sed ipsas potius noctes in obsidione occupabit: ut Jer.* 6. 5. Non solvetur] *id est, indesinenter in armis erit, & sine impedimento in expeditione perget.* 28 Similes rupi] *id est, infractæ atque durissimæ, quæ nullo motu cedere asserantur.* Similes turbini] *id est, velocissimæ, ocyoret Euro.* 29 Rugitus] *altera pars descriptionis, exponens mala quæ efficiet exercitus: nimirum quòd sola voce consternabit, fremitu superabit, vi depopulabitur & deportabit prædam, denique omnem sui eripiendi facultatem oppressis adimet.* 30 In ipsum] *nimirum qui se aut populum eripere conatus fuerit e manu Chaldæorum: prout factum est, in posteru Joschiæ, & iis qui Gedaliam interfecerunt ut in Ægyptum transfugerent,* 2. *Reg. tribu ultimu, &* 2. *Chronic ultimo, & Jermejæ* 41. & *sequentibus.* Tempore illo] *quoties rebellionem moliretur.* Fremitu maris] *id est, gravissimo & horrendo; prout sequentia verba exponunt allegoricè.* Utut ipse content.] *allegoria, qua Propheta irritos Judæorum conatus explicat per comparationem hominum qui jactantur alto: quemadmodum enim (inquit) qui fluctibus agitantur, litus quàm studiosissimè prospectant, & lucu ipsius aut phari alicujus aspectu recreantur; ita Judæi liberationem exoptantes minimu quibusque occasionibus in spem libertatis erigentur: sed frustrà.* Angustia] *opaque gessis tenebrarum.* Illuxerit] *id est, lux aliqua, aut spes libertatis vindicandæ affulserit, & animos suos Judæi ad eam recuperandam erexerint: prout frequentibus rebellionibus factum est.* Mox obtenebr.] *id est, ut qui jactatur fluctibus, illicò lucis quam viderat conspectu orbatur, ingruentibus illu subinde & profundo ummergentibus: ita Judæi decidentes expectatione sua novu Chaldæorum copiu subinde atterentur, recurrantibus in eorum cervices fluctibus, & allidentibus ipsos. Hanc interpretationem cùm penitus introspeximus, aliis omnibus præferimus. sic Jermejæ.* 8. 15.

CAPUT VI.

Propheta Deum conspicit in solio, stipatum satellitio suo ad judicandum Judæos: cujus verbum prædicantibus angelu terra contremiscit, & ipse extereretur: deinde per signum ab Angelo adhibitum in firmitate liberatus mittitur a Deo, atque confirmatur, ut populo durissima exprobret, obsignet, & augeat prædicationa verbi, donec novem ferulu correptu decima tandem in exitium abeat.

1 ANNO quo mortuus est rex Hhuzzijа, tum vidi dominum insidentem solio celso & elato; cujus fimbriæ complebant templum ipsum:

a Heb. *sex alis, sex alis.*

2 Seraphim astantes supernè erant ei: senis alis unusquisque, quarum binis tegebat faciem suam, & binis tegebat pedes suos, ac binis volabat:

b Heb. *hic ad ad illum.*

3 Et clamans b alter ad alterum dicebat, sanctus, sanctus, sanctus est Jehova exercituum: impleuda fuerat tota hæc terra gloria ejus.

4 Tum commoti sunt postes liminum a voce inclamante, & domus ipsa impleta est fumo.

5 Quamobrem dixi, Hei mihi, quòd exscindor; quia vir pollutus labiis sum, & in medio populi polluti labiis habito: cùm regem illum Jehovam exercituum viderint oculi mei.

6 Sed advolans ad me unus ex istis Seraphim habens in manu sua prunam, quam forcipibus sumpserat ab altari,

7 Admovit ori meo dicens, ecce, attingit hoc labia tua: jam amovetur iniquitas tua, & peccatum tuum expiatur.

8 Deinde audivi vocem Domini, dicentis: quem missurus sum? & quis iturus est nobis? cui dixi, En ego, mitte me.

9 Tum

9 [a]Tum dixit, i, & dicito populo isti: [a]audite continenter, [a]at ne intelligatis; & [d] videte continenter, neque cognoscatis.

10 [a]Fac ut [a]pinguescat cor populi istius, & [a]aures ejus ingraveſcant, oculique ejus connivеant, [a]ne videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, [a]convertensque sanet se.

11 [a]Dicenti autem mihi, [a]quousque domine? dixit: [a]usque dum vastatis civitatibus adeò ut nullus sit habitator, & domibus adeò ut nullus sit homo, etiam ipsa regio vastata sit desolatione:

12 Et procul amovente Jehova hominem quemque, [a]maxima sit ipsa derelictio [e] in ista terra.

13. [a]Nam adhuc in ea [erit] decima [derelictio], & [f] rursus [erit] depastioni: [a]sicut quercubus illis & sicut roboribus quæ sunt ad [portam] injectus [a]statumen est, [ita] semine sancto statumen ejus est.

[a] Heb. *audiendo.*
[d] Heb. *videndo.*
[e] Heb. *in medio istius terræ.*
[f] Heb. *revertetur ut sit.*

ANNOTATIO.

1 Anno] *nunc demum est hoc capite secundum tempus, quo Jeschahhja prophetavit. Cùm enim prius temporibus Hhiskijæ regu populum ad bonam frugem revocasset promissionibus & minis; nunc demum populi obstinationem & excæcationem denuntiat, ut observavimus supra, 1.1. quo magis admiranda est harum prophetiarum autoritas, cùm obduratio hæc populi & tot flagella quæ deinde fuerunt perpessuri, tot antè annis fuerint prænuntiata: nam Jotham sexdecim annis regnavit tranquillè, Achaz hoc tempore quasi puer quadriennio erat; veruntamen Propheta definit eas calamitates quæ deinceps inde a tempore Achazi erant Judæam pervasura. Continentur autem hoc capite tria: primum est magnifica adumbratio majestatis Dei, quinque versibus: secundum, expositio vocationis a Deo, & autoritatis officiq; Prophetæ imperati, inde ad versum 11. tertium, prophetia gravissimorum malorum quæ Judæis erant eventura justo judicio Dei tribus versibus ultimis. Exponitur verò præstantia majestatis Dei primùm a constitutione ipsius, hoc versu; deinde a persona angelorum cælestium, duobus sequentibus; prostremò ab Ecclesia in terris versante, vers. 4. & 5.* Quo mortuus] *id est, quo rex Jotham regnare cœpit: sic autem potius desinit quàm a Jothami regno, quia Jotham vivo adhuc parente regnum administraverat, 2. Reg. 15. 5. itaque hæc locutione omnem dubitationem tollit.* Dominum] *Jesum Christum, sermonem æternum Patris, cui Deus omne judicium dedit, ut interpretatur Joannes 12. 41.* Insidentem solio] *ut regem judicemq; potentissimum & magnificentissimum effectum a Patre.* Cujus fimbriæ] *id est, gloriosissimum & sanctissimum. Nam gloria dispansis illis fimbriis, id est, regali ornatu synecdochicè, sanctitas verò habitatione templi designatur: ut posteà declarant Seraphim, ex quorum verbis interpretamur hoc visionis genus.* 2 Seraphim] *id est, electi angeli e cœlo, urentes tanquam ignis, ac proinde purgaturi bonos per vocationem Dei, & consumpturi malos: nam visiones quas Deus exhibet, ad rerum suarum argumenta accommodandas esse pro certo habemus: propterea Deum cum judice, angelósque flammantes cum satellitibus comparari. Est autem hic secundus locus illustrans majestatem Dei a persona factisq; angelorum, hoc versu; & a confessione ac prædicatione ipsorum, versu seq.* Supernè] *id est, in eodem loco, cello, & elato, ubi inspexi solium Dei.* Tegebat] *dans omnem gloriam Deo, & hoc signo publicè testans a sua tenuitate non posse ferri aspectum infiniti splendoris, gloriæ, & majestatis Dei.* Tegebat pedes] *quasi hominum infirmitati consulens, qui ad aspectum tenicantis illius scintillæ sive particulæ quam angeli de gloria divina consecuti sunt, planè deficerent.* Volabat] *id est, quàm celerrimè ad jussa Dei omnipotentis expedienda ex pedibus erat.* 3 Clamans] *id est, uno ore conclamantes & hymnum Deo concinentes: numerum postquam decretum Dei acceptum est de iis exequendis quæ deinceps narrantur paralepsis in scripturis ad vitandas repetitiones frequens.* Dicebat] *brevis hymnus iste quem angeli dixerunt deinceps, accepto decreto de judiciis ipsius contra Jehudæos, continet duas partes; unam, qua sanctitatem Dei infinitatem ipsi visique ipsius omnibus & judiciis ineffe in sempiternum asserunt; quod genus affirmationis triplice ejusdem vocis enuntiatione ostenditur, ut Jechezkel. 21. 27. quasi dicas, omnino omnium sanctissimus est Deus, & sanctificandus ab omnibus: alteram, qua justitiam confirmant illius judicii, quod Prophetæ huic erant indicturi, & per ipsum populo denuntiaturi. q. d. oportuerat populum hunc sanctificare gloriam Dei sui, prout receperat Exod. 19. 8. & 24. 3.* Hæc terra] *quæ Dei est, peculiari quodam jure, & in qua coram habitat.* 4 Tum commoti] *id est, templum ipsum & res inanimæ audito Angelorum clamore cohorruerunt; postquam evicti sunt Judæi, & percepta severitas judiciorum Dei in illos.* Fumo] *signo præsentiæ Dei exardescentis in justissimam ultionem Judæorum, ut alibi præsentiam suam testatus est nube ad gratiam & pacem testificandam populo, 1. Reg. 8. 10.* 5 Quamobrem] *conspectio Deo, & audito ab angelis decreto ejus.* Hei mihi] *vide Genes. 16. 13.* Pollutus labiis] *id est, qui ne verbo quidem rite sanctificavi gloriam Dei, neque adhuc comparatus sum aut aptus ad sanctificandum eam: synecdoche.* 6 Sed advolans] *secunda pars de vocatione Prophetæ; in qua docetur, primùm quomodo ad vocationem suam comparatus atque vocatus sit: deinde quorsum aut ad quod prophetandi genus. Ratio comparandi sive informandi Prophetæ est duplex; una, quòd absumpta & amota sunt infirmitates ejus, duobus versibus; altera, quòd sanctio nominatim fuit ipsi imposita, vers. 8.* Unus ex istis] *administer voluntatis Dei ad confirmandum Prophetam, ut sequentia ostendunt: non nam amplius hic verbo & sacramento in Prophetæ efficit per se ipsum, quàm ministri Dei in Ecclesia: sed unus est spiritu qui operatur omnia in omnibus.* Prunam] *id est, ignis culum virtutis donorumq; spiritus Dei, ad repurgandum, illustrandum, & confirmandum me.* Ab altari] *figura Christi, ex cujus plenitudine hauriemus omnes per spiritum ipsius.* 7 Ecce] *demonstratio, qua angelus ad sacramentum adhibita ostendis tam certum esse donum Dei intrinsecus, quàm extrinsecus est signum.* Attingit hoc] *sic Jirmeja 1. 9. & Daniel, 10. 16.* Iniquitas tua] *id est, tuus ille metus & pollutio labiorum de qua conquestus es, ut fortissimus sis impositurus in tua hac functione contra Israëlitas: non enim hic primùm Jeschahhja vocatur ad prophetandi munus; sed denuo confirmatur propter gravitatem sequentis prophetiæ, ne perspectu difficultatibus animum abjiceret; ut Jechezkel persæpè factum est.* 8 Deinde] *postquam me confirmavit Deus.* Quem] *videlicet hominem; quia visum est Deo hos thesauros suos in testaceis vasculis collocare, ut ejus virtutis præstantia*

ſtantia ſit Dei, & non ex nobis, 2. Corinth. 4. 7. Nobis] *nam conſilium eſt Dei Patris, filii, & ſpiritus ſancti: ut Geneſ.* 1. 26. 9 Tum dixit] *uſus Prophetiæ quam Jeſchahhjæ imperavit Deus & ſequentibus omnibus, uſque in adventum Chriſti; nimirum ut auditione verbi (quod pis odoramur ad vitam) impii obdurentur, & ipſis fiat odor mortis ad mortem ſuo ipſorum vitio: quamobrem eadem ratione a Chriſto atque Apoſtolis duo hi verſus permultis locis contra Judæos adducuntur.* Audite continenter] *imperandi modus in hac prophetia tum ſanctam Prophetarum audaciam in prophetando demonſtrat. quaſi dicat, audite ô ſcelerati, velitis nolitis, verbum Dei judicii: tum præſentiſſimam veritatem & efficaciam verbi; quod ita verberat impiorum aures ut animus obſtupeſcat: prout in Judæis factum eſt, donec planè ſeipſos reſiderunt a Chriſto.* At ne intelligatis] *quaſi dicat, quandoquidem vitio corruptæ & depravatæ voluntatis veſtræ verbum Dei non emendavit vos, ſed potius attonitos hactenus reddidit; & nunc quoque perſtatis in iſta depravatione voluntatis veſtræ: ſtat ſententia Dei judicu ſeveriſſimi, ut quiſquis non habet, aut cui non eſt datum noſſe myſteria regni cælorum, etiam quod habet tollatur ab eo; ac proinde vos non magis reſipiſcatis aut percipiatis verbum ejus quàm deſperati fontes, qui nullis judicium documentis, promiſſionibus, minis, evictionibuſque ad officium ſuum adducuntur, ſed potius vos ipſos adverſus omnia obfirmetis, verſus ſequent. Nam quæcunque hîc dicuntur, ad formam judicialem pertinent; quaſi Deus ſceleratos populi animos tum verbo tum flagellis non edomaret, ſed ipſi ſe adverſus judicem & omnia flagella obfirmarent.* 10 Fac] *amplificatio. q. d. affice prædicatione verbi & denuntiatione judiciorum meorum, ut non tantùm contineat ſe in eodem ſtatu malitiæ, non intelligendo; ſed ut omnibus modis augeſcat malitia ipſius irritata verbo, omnibuſque modis obfirmetur: ut de Pharaone legimus, & idem Prophæta repetit infrà* 29. Pinguefcat] *id eſt, obeſum reddatur, occalleſcat, & obduretur magis ac magis: metaphora a rebus corporeis, in quibus omne pingue ſenſu expers eſſe conſentiunt Phyſici.* Aures ejus] *id eſt, quemadmodum qui tonitru graviſſimè percelluntur, eorum auditus & viſus hebetatur; ita mentes iſtis obſtupeſcant in tonante verbo meo.* Ne videat] *finis obdurationis, nimirum perditio contumacium corpori & animo: qui finis ſingulis ſuperioris obnuntiationis partibus ex adverſo reſpondet ordine præpoſtero.* Convertenſque] *id eſt, converſione ſua recipias ſanitatem corporis & animi, & a peccatis ſuppliciis, peccatorum ſuorum liberetur.* 11 Dicenti autem] *tertia pars de graviſſimis malis in Judæos eventuris, quæ Deus occaſione ſumpta a quæſtione Prophetæ deinceps explicat.* Quouſque] *nimirum ego & Prophetæ omnes tui continenter clamabimus ſine fructu, & refractarios rebelles, obfirmabimus verbo?* Uſque dum] *id eſt, uſque ad excidium totius regni, & deſolationem terræ, Babyloniorum operâ.* 12 Maxima fit] *id eſt, deſolatio eveniat qualis antea non fuit: de qua in fine Regum, Chronicorumque, & apud Firmianum multa.* 13 Nam adhuc] *exegeſis verborum præcedentium, (maxima ſit derelictio, &c.) qua oſtendit Prophæta ſe plurimas adhuc deſolationes immiſſurum eſſe, antequam maximam hanc per Chaldæos importet: decies, inquit, per hoſtes exteros populum hunc flagellaturus ſum; decima verò oppreſſione maximè derelinquetur, & deportabitur per Chaldæos. Fuerunt nempe Judaicæ ſi oppreſſi primùm a Syru, temporibus Achazi, 2. Chronic. 28. deinde ſub Chizkija bis, 2. Reg. 18. ſub Menaſſe ſemel, 2. Chronic. 33. ſub Joſchija ſemel, 2. Chronic. 35. ſub Joachazo ſemel, ſub Jehojakimo bis, ſub Jehojachine ſemel, ſub Tzidkija ſemel 2. Reg. ultimo, & 2. Chronic. ultimo: qua poſtrema clade accepta miſſus eſt Nebuzar-Adan præfectus ſatellitum ad exhauriendum Judæam, 2. Reg. 25. 11. & regio per multos annos deſolata.* Erit depaſtioni] *id eſt, abſumetur, metaphoricè: ut Numer. 24. 22.* Sicut quercubus] *etiologia cur Deus non ſit populum celeriter, neque omnino perditurus: nimirum quòd habet rationem Chriſti & corporis electorum ipſi coaleſcentium per fidem in populo, qui cunctis & ſingulis dicuntur ſanctitatis ſemen. Explicatur autem hoc ſimiliari ſimilitudine & ob oculos omnium poſita: videtis, inquit, aggeſtum illud iter, quo a domo regis in templum pergitur, querceto hinc inde confirmatum eſſe, & arbores terram quæ alioqui ruitura eſſet continere firmitate ſua: idem vobis ſtatuendum eſt de reliquis bonorum quæ inter vos habitant: nam juſto Dei judicio deturbaremini illico, & periret is funditus, niſi ſuorum rationem haberet Deus: ut ſuprà* 1. 9. *De hoc autem aggeſto itinere vide* 1. Reg. 10. 5. & 2. Reg. 12. 21. & 1. Chro. 26. 16. Statumen eſt] *nimirum terræ injectæ ſive aggeri, quem ſtatuminant & continent utrinque arbores depactæ in aggeris latera bus.*

CAPUT VII.

Propheta regi Achazo de confœderatione Syrorum & Iſraelitarum conſternato liberationem ipſius & exitium illorum denuntiat: diffidenti dat optionem ſigni, quodcunque voluerit: impiè repudiantem increpat, exprobratq; abjectionem fœderis Dei in Chriſto cum Eccleſia inito: ſignum liberationis exitiiq; illius quod denuntiaverat, in puero ſuo ſtatuit; ac poſtremò Achazo familiæ, & regno ſeveriſſima judicia Dei prænuntiat propter infidelitatem & rebellionem ejus.

2 Reg. 16. 5.

1 FUIT autem temporibus Achazi, filii Jothami, filii Hhuzzijæ regis Jehudæ, aſcendente Retzine rege Syriæ, & Pekacho filio Remaljæ rege Iſraëlis Jeruſchalaima, ad oppugnandum ea (quæ tamen non potuit expugnare)

2 Ut nuntiaretur [a] domui Davidis, dicendo, [b] acquieſcit Syria [c] cum Ephrajimo; & commovetur [a] animus illius, animuſque populi illius, ſicut commoventur arbores ſylvæ propter ventum.

[a] Heb. *cor: ſic deinceps.*

3 Quapropter edixit Jehova Jeſchahhjæ, prodi jam obviam Achazo, tu & [c] Schear-jaſchub filius tuus; [b] in extremum aquæ ductum piſcinæ [c] ſuperioris ad aggerem agri fullonici.

[b] Heb. *in extremitatem aquæ ductus.*

4 [a] Ubi indices ei, cave tibi ut ſis quietus, ne timeto, & cor tuum ne molleſcat, propter duas [a] caudas titionum fumigantium iſtas; propter [c] accenſam iram Retzinis cum Syris, & filii Remaljæ:

[c] Heb. *acceſſionem iræ.*

5 [a] Propterea quòd init conſilium contra te Syrus malum; [b] Ephrajim & [c] filius Remalję, dicendo;

[a] Heb. *ſtadio afficiamus.*

6 Aſcendamus contra Jehudæam, ut [d] fatigemus eam, & [e] diſſectam adjungamus eam nobis:

[c] He. *diſſecemus eam ad nos.*

bis: aut præficiamus Regem in ea filium Tabeelis.

7 Ita ait Jehova Deus, non existet, neque extabit *illud*.

8 Nam caput Syriæ Damascus, & caput Damasci Retzin; deinde intra sexaginta quinque annos atteretur Ephrajim, [i] ut non sit populus,

9 Cum capite Ephrajimi Schomrone; & capite Schomronis filio Remaljæ. An non creditis? quòd non confirmamini.

10 Quamobrem perrexit Jehova edicere Achazo, dicendo:

11 Pete tibi signum a Jehova Deo tuo; [g] e profundis pete, aut ex rebus altissimis.

12 Dicente autem Achazo, non petam, neque tentabo Jehovam:

13 Dixit *Propheta*, Audite jam domus Davidis: an parva res *est* præ vobis, fatigare homines quòd etiam fatigatis Deum meum?

14 Idcircò dat dominus ipse vobis signum: Ecce virgo illa concipiet & pariet filium: & vocabis, *ô virgo*, nomen ejus Hhimmanuelem.

15 Butyrum & mel comedet, ut sciat hic *puer* spernere malum & eligere bonum:

16 Quin etiam cùm nondum noverit hic puer spernere malum & eligere bonum, relinquetur illa terra, cujus causa tædet te, [h] a duobus regibus tuis.

17 Faciet Jehova ut veniant contra te, & contra populum tuum, & contra domum [i] paternam tuam tempora qualia non venerunt, ex qua die recessit Ephrajim a Jehuda; per Regem Assyriæ.

18 Erit enim die illa, sibilante Jehova ad muscas quæ sunt in extremitate rivorum Ægypti; & ad apes quæ sunt in regione Assyriæ:

19 Ut venientes conquiescant omnes in vallibus desertorum locorum, & in projecturis petrarum, & in omnibus virgultis, ac in omnibus laudatis arboribus.

20 Tempore illo abradet Dominus novacula istâ mercenaria, [k] transfluviali, Rege Assyriæ, [l] pilum capitis & pedum; etiam que barbam ipsam consumet.

21 Eritque tempore illo, *ut* qui asservaverit buculam [m] armentariam, & duas pecudes,

22 Erit, inquam, *ut* præ copia [n] præbiti lactis comedat butyrum: nam butyrum & mel comedere poterit quisquis reliquus fuerit in media hac terra.

23 Erit etiam tempore illo, *ut* sit omnis locus ubi sunt mille vites, millenûm *siclorum* argenti; sit *inquam* in senticetum & in vepretum:

24 Sagittis & arcu *instructum* venturus sit eò; cum [o] sentibus & vepribus obsita erit tota hæc terra.

25 In omnes verò illos montes qui farculo farriendi fuissent, non adveniet eò timor sentiû & vepriumsed erit *locus* [p] quo emittatur bos, & quem conculcet parva pecus.

[1] Heb. *populo*

[g] Heb. *profundum sac petendo aut exalta sursum: vide Genes.* 12.8.

[h] Heb. *a facie duorum regũ ipsius.*

[i] Heb. *patris tui dies, quales non, &c. sic deinceps.*

[k] Heb. *in regionibus transfluviũ.*

[l] Heb. *caput & pilum pedum: hypallage.*

[m] Heb. *armenti.*

[n] Heb. *faciendi lac.*

[o] Heb. *sentiũ & vepres erit.*

[p] Heb. *ad immissionem bovis, & ad conculcationẽ parvę pecudis*

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *nunc demum pervenitur ad tempus tertium, quo Jeschahhja prophetavit, nimirum Achazo rege. Continet autem hoc caput primùm narrationem diffidentiæ & infidelitatis Achazi contra promissiones annuntiatas signum, oblatum Dei; deinde summam sententiæ Dei, quæ denuntiatur tum iis Reges inimicos, tum in ipsum infidelem populum Judæorum; quæ duo capita judiciorum Dei per ὑπόφασιν explicantur.* 2 Domus Davidis] *id est, Regi, proceribusq; regni.* Acquiescit] *id est, Retzini regi Syriæ convenit cum Pekacho rege Israëlitarum, ut oppugnent te communi opera.* Cum Ephrajimo] *id est, Israëlitis, quorum potentissima & præcipua tribus erat Ephrajim, & primus rex Ephraitarum: synecdoche.* 3 Schear-jaschub] *hoc nomen etsi proprium est, non est tamen fortuitò aut imprudenter puero inditum; sed certo consilio, ad significandum misericordiam Dei reducendi & servandi reliquias. Est enim Schear-jaschub (si verbum de verbo reddas) reliquum revertetur: qua appellatione signum dedit Jeschahhja tum liberationis illius æternæ qua reliquiæ salvæ factæ sunt, suprà 1.9. & 4.2. & infrà 10.21. tum liberationum singularium, quas respiscentibus pollicebatur Deus, cùm Judæi undequaque caderentur & in captivitatem raperentur, ut historia docet 2. Chronic. 28. Jubet autem hoc loco Deus Schear-jaschubum puerum cum Propheta Regem accedere, ut promissiones Dei eo certius ac vehementius confirmentur ad confirmandum Regem, infrà vers. 15. & sequentibus.* In extremum aquæ] *id est, extra urbem ex adverso regiæ, ubi spatiatur Achaz: vide 2. Regem 18.17.* Superioris] *id est, quæ a superiore Gichone murum supremum urbis ambiente efficitur: sic appellatur comparatz cum inferiore, de qua infrà 22.9.* 4 Ubi indices] *priori hujus sermonis quem Jeschahhja cum Achazo habuit, primus locus est hortativus, hoc versu: secundus, denuntiationis quæ Deus suæ liberationem, hostibus excidium prædicit, usque ad ver. 9. tertius, reprehensionis propter diffidentiam Achazi, vers. 9.* Caudas titionum] *id est, a torribus extremis, quos ego jam tantis calamitatibus incendi ut penè exusti sint, ac nihil amplius nisi fumigare possint: & qui propediem omnino extinguantur, ut sequentibus prophetia explicat. Respicit enim Deus ad præterita bella quibus regna Syriæ & Israëlis attrita fuerant: Syria quidem a Joschoo filio Joachazi 2. Reg. 13.25. Israëlis verò, mestinis conspirationibus & bellis, 2. Reg. 15. & utrumque adventu Pulæ Regis Assyriæ, 2. Reg. 15.19. & 1. Chronic. 5.26.* 5 Propterea quòd] *secundus locus, quo Deus primùm causam judiciorum exponit, nimirum nefaria consilia Syrorum cum Israëlitis, duobus versibus, deinde sententiam pronuntiat, tribus.* Ephrajim] *id est, Israëlitæ, ut suprà vers. 2.* Filius Remaljæ] *Pekach, cujus nomen ad indignitatem reticetur.* 6 Filium Tabeelis] *id est, certum aliquem Syriæ hoc nomine dictum: nam Tabeel sive Tabrimmon Syrorum est appellatio, qui Rimmonem colebant pro Deo.* 8 Nam] *hanc prophetiam sui temporis a Jeschahhja circumscribi pro more certum est: sed in accommodatione temporis variant sententiæ: quamobrem nos duas illarum probatiores lectoribus asserimus. In summa quidem consentiunt omnes exitium regno utrique denuntiari; sed tempus plerique ex antecedente Hhamos prophetia petunt in fine capitis septimi, hoc modo: Hhamos biennio prophetavit ante terræ motum, quem Zecarja 14.5. temporibus Hhuzzijæ contigisse docet, Judæi eodem anno putant*

quo

quorex Hhuzzijia ſacrificandi munere ſibi arrogato percuſſus eſt lepra,(fuit autem is annus vigeſſimus quartus regni Hhuzzijæ) itaque hoc modo ſupputant: a vigeſimo ſecundo Hhuzzijæ ad ultimum ſunt triginta anni, Jothami quindecim, Achazi quatuordecim, Chizkijæ ſex: ita conficiuntur anni ſexaginta quinque, intra quos regnum Syriæ primùm, deinde regnum Iſraëlitarum deletum eſt. Nos autem alteram hanc magis probamus ut in hac prophetia non antecedentium temporum, ſed ſequentium ratio ex prophetarum uſu habeatur. Nam Jeſchahhja hu verbo oſtendit primùm regnum Syriæ mox exciſum iri, & regem moriturum, quod ad ſummum quarto poſt anno neceſſe eſt evenirent: ut paulò ante hæc a propheta dicti primo ipſo Achazi anno: deinde a Syrorum clade uſque ad plenam Iſraëlitarum deportationem, aut ab ipſo tempore hujus prophetiæ, fore ut effluant ſexaginta quinque anni. Quamvis enim ſexto anno Chizkijæ regnum Iſraëlis fuerit abolitum, tamen non ſtatim Iſraël deſtitit eſſe populus, cùm pars tantùm aliqua illius deportata eſſet: verùm omnino populus eſſe tum demum deſtitit, cùm per Eſar-chaddonem filium Sancheribi novæ colonæ introductæ ſunt, & Iſraëlitæ omnes in ſervitutem rapti: quod ipſi Samaritani exponunt, Hhazæ 4. 2. Quamobrem ſeremtemporum ita ſtatuimus: a quarto Achazi anno, quo regnum Syriæ intercidit, ad finem ſunt anni undecim, Chizkijæ viginti novem: ita anno Menaſchii regnantis vigeſimo quinto fuerit ultima illa Iſraëlitarum tranſtrio: ſin autem a Prophetæ tempore incęperit, dicetur res inciſiſſe in annum vigeſimum primum aut vigeſimum ſecundum Menaſchii, quo ſortè tempore Menaſchæ captivus in Babyloniam abductus eſt. Caput Syriæ]*id eſt, civitas mater ſive metropolis, nimirum atteretur: vide 2. Reg. 16. 9. ſic ſequente verſu.* Intra ſexaginta]*id eſt, temporibus Menaſchii, quibus Eſar-chaddon deportavit totas reliquias Iſraëlis: ſive ù ſexageſimo quintus annus fuerit ab hac prophetia, ſive ab exitio Syriæ, quod quarto poſt anno ad ſummum geſtum eſt.* Ut non ſit populus]*id eſt, totus ita atteretur, ut rempublicam nullam omnino habeat: hoc autem tum demum accidit cùm reliquiæ deportatæ ſunt; non autem cùm a Schalman-eſere devictis tantùm ex parte fuerunt deportati: quod factum eſt poſt annos quaſi novemdecim ab hac prophetia; a quo tempore uſque ad deportationem ab Eſar-Chaddone factam interceſſerunt anni fermè quadraginta ſex, quibus adhuc ſua fuerunt Iſraëlitis Reſpublicæ, utcunque tenues.* 9 Filio Remaljæ]*quem quarto poſt anno ad ſummum interfecit Hhoſchehh, 2. Reg. 15. 30.* An non creditis?]*reprehenſio diffidentiæ Achazi: quam propterea Jeſchahhja objicit, quod Achazum animadverteret perſtare in ſua illa trepidatione, cujus facta eſt mentio ſuprà verſu 2.* Non confirmamini]*nimirum hac promiſſione Dei, ſed potius in veſtra trepidatione pergitis. Sic viſum eſt hunc locum potius accipere quam ut vulgò redditur, tum propter nativam vocum ſignificationem, tum etiam propter antecedentia & conſequentia, quibus interpretationem hanc meliùs cohærere omnes vident.* 10 Quamobrem]*cùm nudo verbo non confirmaretur rex, tum placuit Deo adhibere ſignum ad infidelitatem Achazi evincendam.* 11 Signum]*quo confirmeris de hac liberatione & ſalute quam Deus ſi promiſit effecturus, ſi quidem non confirmaris verbo.* E profundis]*quaſi dicat, optio tibi datur ut e cœlo, aut e terra, aut unde vis petas: nam hoc quoque Deus offert, & præſiturum pollicetur.* 12 Non petam]*indignantis verba, quibus Achaz primùm conſilium Prophetæ de petendo ſigno recuſat accipere, deinde promiſſionem ſuperiorem totam ludificatur, hoc modo: put à ſuetne me adeò deſipere ut iſtius Jehovæ, quem prædicas, periculum faciam, committendo ipſi exitum iſtius belli graviſſimi, & in iſta opinione fidei, quam a me poſtulas, vecordia tabeſcendo? non faciam (inquit) oportet me alia via mihi proſpicere. Hunc locum ſic interpretamur propter ſequentia, & ſummam illam impietatem Achazi inde a principio regni, quæ exponitur 2. Chronicorum 28. 19. & ſequentibus.* 13 Dixit propheta]*hujus ſermonis partes ſunt tres: prima eſt reprehenſio, hoc verſu, & ſequente: ſecunda, promiſſionis ergà pios confirmatio, duobus ſequentibus: tertia, caſtigationum & judiciorum Dei quæ Regi & Judæis infidelibus venturæ erant denuntiatio, ver. 17. & ſequentibus.* Domus Davidis]*exaggeratio impietatis Achazi, quaſi dicat, ô ingratiſſimi, degeneres a Davide patre, in Deum impii, & immemores promiſſionum beneficiorumq; maximorum ejus.* An parva]*ut Numer. 16. 9.* Homines]*id eſt, facitisne tam parvi hoc malum, quod omnibus per ſcelera & improbitatem veſtram eſtis moleſtiſſimi, ac nominatim mihi, cujus prophetiam tam protervè repudiatis; ut etiam audeatis jam in Deum ipſum invehi arrogantiſſimè, quaſi aut nolit, aut non amplius poſſit promiſſa efficere?* Meum]*cui hæreo & ſervio, ac non amplius tutum: ut ſuprà dixerat verſu 11.* 14 Idcirco]*ætiologia ſuperioris reprehenſionis, amplificans indigniſſimam Achazi infidelitatem ab æterna benevolentia Dei, quam Eccleſia inde ab orbe condito perceperat ex fœdere illius: qui poteſtis (inquit Propheta) tam impiè Deo obſiſtere, cùm ipſe benigniſſimè jam olim ſemen mulieris, Abrahami filium Davidiſq; promiſerit, in eo promiſſiones omnes etiam ſingulares ratæ ſint? 2. Corinth. 1. 9. Atqui idcirco ſignum hoc toti Eccleſiæ, ac nominatim familiæ veſtræ dedit, ut credatis omnibus univerſalibus & ſingularibus, publicis privatiſq; promiſſionibus ejus, ac non infidelitate ipſum fatigetis: nam qui proprio filio non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit eum, quî non etiam cum eo omnia nobis gratificabitur? Rom. 8. 32.* Dat]*id eſt, ut Eccleſiæ ſuæ jam olim exhibuit verbo, ita etiamnum vobis & regno veſtro, in quo eſt Eccleſia ipſius, gratioſè offert: ſic enim accipitur dandi vel edendi verbum Deut. 13. 1. & alibi.* Signum]*id eſt, miraculoſum documentum, ac fundamentum fœderis omniumq; promiſſionum ejus.* Ecce]*demonſtrandæ particula tum rei certitudinem oſtendit, tum attentionem perpetuam a piis adhibendam docet cæteris vebis omiſſis.* Virgo illa]*cujus ſemen conterit caput ſerpentis, jam olim a Deo promiſſa, & a patribus expectata: nimirum Maria, ut interpretatur Angelus Matth. 1. 22.* Et vocabis]*id eſt, vocare poterit, & re ipſa agnoſces atque teſtaberis: apoſtrophe ad matrem.* Hhimmanuelem]*id eſt, nobiſcum Deum fortem: nam ſermo caro factus eſt, &c. Joan. 1. 14.* 15 Butyrum & mel]*confirmatio promiſſionis Dei ergà pios de ea liberatione quam Jeſchahhja prædicaverat ſuprà verſ. 7. & 8. a præſente ſigno Schear-jaſchubi pueri, quem propterea Deus adduci mandaverat ver. 3. quaſi dicat Propheta, etſi infidelitate ſua depellit a ſe domus Davidis beneficentiam Dei, non eſt tamen cur ego aut piorum quiſquam dubitemus de hac ventura liberatione: ego verò hoc filio meo ſpondere auſim, & prout imperavit Deus puerum in ſignum liberationis noſtræ & excidii iſtorum ſtatuere, ut ipſe meminit infrà 8. 18. Eſt itaque ſententia hujus verſus: ne puer quidem hic dentium accipiet ab ipſis regibus; ſed vivet invitis illis, educabitur, & grandeſcet: ac proinde hoc ſigno regnum Juda de conſervatione ſua confirmatum eſto. deinde ſubjungitur amplificatio, ſequen. ver. unde*

vero, inquit, jam reges isti perierint, antequam hic puer incipiat sapere. Quamobrem evidentia causa nominativum, qui in seq. ver. expressus est ὑποζευγματικῶς, in hoc versu repetivimus, pro certo habentes hoc simplicissimum esse consilium Jeschahhjæ. Comedet] id est, non destituetur commodis hujus vitæ per istos Reges, sed ut parvulus molliter nutrietur. Ut sciat] id est, ut educatus adolescat, qua ætate discriminant adulti inter bonum & malum: notanda periphrasis, ut sequen. ver. 16 Relinquetur] id est, tollentur morte e regnis suis, 2. Reg. 15. 30. & 16. 9. nam uterque intra quartum Achaz annum periit. Illa terra] Syriæ, & Israëlis. 17 Faciet Jehova] tertia pars, denuntiatio pœnarum quas Deus sumpturus erat de infidelibus, ut diximus in versum 13. quæ hic per prolepsin dicta sequentibus exponuntur. Ex qua die] id est, a defectione Israëlitarum, de qua 1. Reg. 12. Regem Assyriæ] ctu tu, non Jehova confidis; ut suprà dixerat Achaz ver. 12. 18 Erit enim] expositio singularis prolepseos primum a facie hostium, usque ad ver. 21. deinde ab eventu, ad finem usque cap. Die illa] qua Deus te & familiam paternam tuam judicaturus est, nimirum temporibus tuis, filiis tuis. Muscas] id est, hostes numerosissimos & velocissimos Ægypti accolas, tum Pelusiotas sub Achazo, Edomæosque, 2. Chronic. 28. 17. & 18. tum Æthiopas sub Chizkia, 2. Reg. 19. 9. Apes] id est, confertissimos, potentissimos, velocissimos, & militari disciplina instructos Assyrios: allegoria. 19 Ut venientes] id est, oppida & agros occupabunt. Virgultis] vocem Hebræam sic interpretamur hoc loco & infrà 55. 13. propter ipsius etymon. 20 Abradet] id est, expilabit & exhauriet omnia in regno tuo: altera allegoria. Mercenaria] id est, quam mercede conduxisti, obstringens te & regnum tuum fide data Assyrio, & pensitationem exhibens, 2. Reg. 16. 7. & 8. Transfluviali] id est, quæ trans Euphratem est. Pilum capitis] id est, omnia a summo ad imum; nihil relinquet intactum in toto regno, quod allegoricè cum corpore comparatur. 21 Eritque] amplificatio calamitatis Judæorum ab eventu superiorum calamitatum, ut diximus in versum 18. sunt autem hæc summatim duo; hominum infrequentia, hus duobus versibus; & regionis totius horriditas, tribus reliquis. 22 Ut præ copia] id est, ut abundet lacte propter raritatem inhabitantium, ideoque, solus laboret de butyro comedendo & occupando lacte. Nam butyrum] i. tanta erit penuria habitatorum, ut ad eos alendos ea tantùm sutura sint plus satis, quæ ultrò provenient in horrente inculta, terra. 23 Erit etiam] alter effectus, ut dixmus in versum 21. Ubi sunt mille] i. locus uberrimus, cultissimus, & pretiosissimus horrescet. 24 Sagittis] id est, & quidem adeò horrebit locus, ut feris tantùm propè sit pervius, atque ita abundet illis, ut nemini tutum sit ingredi nisi armata manu. Respicit enim ad interminationem legis Levit. 26. 22. 25 Qui sarculo] id est, incultos: periphrasis. Non adveniet eò] id est, non defugietur locus illius qui nunc planè videtur horridus; sed utcunque nunc horreat, præ aliis locis amœnissimus tum videbitur: tam gravis & acerba futura est Dei in regionem hanc maledictio. Quò emittatur] id est, totius regionis pascuosissimus & feracissimus habebitur.

CAPUT VIII.

Propheta aspectabilis symbolo docet judicia Dei in Syros, Israëlitasque, & Judæos quoque: infidelitatis, obfirmationis, & alienationis a Deo nomine: deinde verò consolatur suos, ostendens non fore perpetuas calamitates per benevolentiam Dei, cujus periculum jam antea persæpè fecerant, sed ipsos Assyrios (quorum facta & consilia reprehenduntur gravissimè) vindictam a Deo severissimam certa ratione, loco, & tempore perpessuros: in primis verò fundamentum consolationum proponit in Christo, cujus gentem, dona, officia, effectaque in res omnes creatas, in bonos, & malos ad promovendum regnum suum exponit: ac postremò hujus infinitæ beneficentiæ nomine Ecclesiam Christi docet laudem ejus de malis depulsis & perceptis bonis.

1 Dixit autem Jehova mihi, sume tibi volumen magnum; cum Maher-schalal-chasch-bazo, & scribe in eo stylo [a] humano.

2 Quamobrem [b] adhibui mihi testes fidos, Urijam sacerdotem & Zecarjam filium Jeberechiæ:

3 (Cùm enim accessissem ad prophetissam, conceperat pepereratque filium) & dixit Jehova mihi, voca nomen hujus Maher-schalal-Chasch-bazum:

4 Nam cùm nondum noverit hic puer proferre, pater mi, aut mater mea: asportabit opulentiam Damasci, & prædam Schomronis coram servus Regis Assyriæ.

5 Deinde perrexit Jehova alloqui me amplius dicendo:

6 Propterea quòd sprevit populus iste aquas Schiloachi euntes sensim; & gaudium est apud Retzinem & filium Remaljæ:

7 Idcircò inquam, ecce Dominus faciet ut ascendant contra istos aquæ illius fluminis fortissimæ & amplissimæ, Rex Assyriæ, & omnis gloria ejus: qui ascendens supra omnes alveos suos, ibitque super omnes ripas suas,

8 Permeabit Jehudam, inundabit, ac transibit, usque ad collum pertinget. [d] implebunt quæ passæ alæ illius latitudinem terræ tuæ, ô Hhimmanuel.

9 Consociamini, ô populi, & conterimini; auremque præbete quotquot estis in locis longinquis terræ: accingimini & conterimini, accingimini & conterimini.

10 Inite consilium, & irritum fiet: loquimini verbum, & non existet; sed Hhimmanuelis.

11 Nam ita edixit Jehova mihi adhibita confirmatione manus; cùm erudiret me non eundum via populi istius, dicendo:

12 Ne dicatis, conjuratio; in quibuscunque dicit populus iste conjuratio: & timore istius ne timeatis, neque expaviscendum dicatis.

13 Jehovam exercituum ipsum sanctificate; & [e] ipse sit timori vobis, idemque sit pavori vobis;

14 Et erit sanctificationi vobis: in lapidem autem allisionis & in rupem offensionis ambabus domibus Israëlis, in laqueum & in tendiculam habitatori Jerusalem ajmorum:

15 In quæ offendant multi; & cadentes confringatur, aut irretiti capiantur.

16 Liga contestationem: consigna legem inter discipulos meos.

17 Nam præstolans Jehovam, qui abscondit faciem suam a domo Jahhakobi; & expectans

[a] Heb. *mortalis.*

[b] Heb. *contestatus sum mihi.*

[c] Heb. *qui est extrema rege: periphrasis servorum, militum, atque satellitum.*

[d] Heb. *& erit expansionibus alarum illius plenitudo latitudinis, &c.*

[e] Heb. *ipse sit timor vester, & faciem ut expaviscatis.*

ctans eum;
18 'Ecce ego & nati quos dedit mihi Jehova, in signa & in ostenta apud Jisraëlitas *sumus*; a Jehova exercituum habitante in monte Tzijonis.
19 'Cùm enim edicunt vobis, consulite 'Pythones aut ariolos, 'qui pipiunt & qui mussitant: 'nónne populus Deum suum consulit, pro viventibus 'mortuos *consulendo* §
20 Adversus legem & adversus contestationem, an non obloquuntur 'in sententiam istam 'cuicunque nulla est 'lucis scintilla?
21 'Quapropter peragrabit 'illam 'difficultatibus pressus atque famelicus: eritque cùm esurierit & 'efferbuerit', ut maledicat 'Regi suo & 'Deo suo, sive suspiciat 'sursum;
22 Sive in terram intueatur: quia ecce 'oppressio & tenebræ, 'obscurato angustia & caligine impulso *aderunt*.

'Heb. *secundum verbum istiud.*
§ He. *aurora.*

CAPUT IX.

1 'Sed 'non obscurabitur quæ affecta fuerit angustia, cùm 'tempus hoc prius 'leviùs affecerit 'terram Zebulunis & terram Naphtali, & posterius illud affecerit gravius: 'via maris, secundum Jardenem, 'Galilæa
b populosa.
2 'Populus ejus qui 'ambulant in tenebris, 'videbunt lucem magnam: super considentes in terra umbræ lethalis lux splendebit.
3 'Amplificans 'hanc gentem, non magnificasti lætitiam: 'lætati sunt coram te quasi lætitia *quæ agitatur* in messe, cùm exultarunt partientes prædam;
4 'Cùm jugum oneris illius & virgam humeri illius, sceptrum opprimentis illum cõtrivisti; 'ut die Midjanitarum,
5 'Quando tota conflictatio, *id est*, confligẽs *quisque* in concussu, etiam vestimentum volutatum in c cædibus; quasi d abiit in exustionem, pabulum ignis.
6 'Sed 'puer nascitur nobis, 'filius dabitur nobis, 'cujus humero adsit principatus ipse: cujus nomen vocat 'Jehova, 'admirabilem, 'consiliarium, Deum fortem robustissimum, 'Patrem æternitatis, 'Principem pacis.
7 Amplitudini illius principatus, & paci nullus erit finis, in solio Davidis & in regno ejus, stabiliendo illud & fulciendo illud jure & justitia: ab isto tempore in seculum usque, 'zelus Jehovæ exercituum facturus est istud.
8 'Verbum misit Dominus 'Jahhakobo, & accidit Jisraëli;
9 Ut cognoscerent 'populus iste totus, 'Ephrajim, & habitator Schomronis; *qui* elatione & e insolentia animi dicunt,
10 f'Lateritia opera ceciderunt, sed lapide cæso extruemus; sycomori excisæ sunt, sed cedros sufficiemus.
11 'Sed cùm 'in editum sustulerit Jehova hostes Retzinis contra ipsum, etiam inimicos 'hujus 'commiscebit;
12 Syros § ab oriente, & Philistæos ab occidente, ut devorent Jisraëlem 'toto ore: his omnibus non avertetur ira ejus, sed adhuc manus ejus *erit* extenta;
13 Quia hic populus non fuerit reversus usque ad ipsum percussorem suum, & Jehovam exercituum non requisierint.
14 'Excindet enim Jehova ex Jisraële 'caput & caudam; ramum, etiam juncum die eodem:
15 (Senex & h honorabilis *est* caput: propheta verò docens falsitatem est cauda)
16 'Quòd fuerint ductores populi hujus seductores; & qui ducuntur in eo, obtecti,
17 Idcirco de juvenibus ejus 'non lætabitur Dominus, & pupillorum ejus ac viduarum ejus non miserebitur, quia totus est hypocrita & maleficus, & os omne loquitur flagitia: omnibus his non avertetur ira ejus, sed adhuc manus ejus erit extenta.
18 'Nam exardescet improbitas velut ignis *qui* sentes ac vepres absumit; & incendet perplexa *ligna* sylvæ, adeò ut in minutissimum pulverem abeant i elato fumo.
19 Præ excandescentia Jehovæ exercituum 'obscurabitur *populus* terræ: eritque iste populus quasi pabulum ignis, nemo in fratrem suum clementia utetur.
20 Nam ut scindat ad dexteram, tamen esuriet; & comedat ad sinistram, tamen non saturabuntur: singuli 'carnem brachii sui comedent;
21 Menasche Ephrajimum, & Ephrajim Menaschem; simul isti contra Jehudam: omnibus his non avertetur ira ejus, sed adhuc manus ejus erit extenta.

1 Heb. *non erit obscuratio cui fuerit anguſtatum, imperſonali ſenſu.*
b Heb. *gentium.*
Judic. 7. & 8
c Heb. *ſanguinibus.*
d Heb. *fuit.*
Lucæ. 1. 32. & 33.
e Heb. *magnitudine cordis: ut infrà 10. 12.*
f Heb. *lateres*
§ Heb. *ab anteriore, & Philiſthæos a poſteriore: vide Deut. 11. 24.*
h Heb. *elatus facie, ut ſupr. 3. 4.*
i Heb. *elatione ſumi.*

CAPUT X.

1 'Væ 'decernentibus decreta iniqua, & scribentibus molestiam *quam illi* præscripserint:
2 Ad evertendum de causa tenues, & ad rapiendum jus pauperum populi mei; ut sint viduæ prædæ ipsis, & pupillos diripiant.
3 'Ecquid facturi essetis die visitationis & vastationis e longinquo adventuræ? ad quem confugeretis pro auxilio? aut 'ubi relinqueretis gloriam vestram?
4 'Absque me incurvaretur 'infra vinctum, & infra interfectos caderent: 'omnibus illis non averteretur ira ejus, sed adhuc manus ejus extenta esset.
5 'Væ Assyrio 'virgæ iræ meæ; 'quamvis 'baculus sit in manu ipsorum indignationis meæ,
6 Et 'in gentem hypocrytam immittens ipsi, contra populum a in quem excandui dem mandato ipsi; ut 'prædetur prædam, & ut diripiat rapinam, denique ut disponat illum conculcationi, tanquam lutum platearum.
7 'Nam ipse non ita b sibi proponit, & c animus ejus non ita cogitat; sed perdere d ex sententia animi sui, & excindere gentes e non paucas:
8 Nam dicit, nónne 'principes mei pariter reges *sunt*?
9 'Nónne ut 'Carcemisch *est* 'Calno? nónne ut 'Arpad, 'Chamath? an non ut Damascus,

a Heb. *excãdeſcitus mei.*
b Heb. *imaginatur: ut Judic. 20. 5.*
c Heb. *cor: ſic deut ep.*
d Heb. *ex corde ſuo.*
e *vel non parvas.*

Schomron?
10 Quemadmodum assecuta est manus mea regna [1] idolorum suorum, quorum sculptilia [a] præstabant *diis* Jeruschalaimorum & Schomronis:
11 An non quemadmodum feci Schomroni & idolis ejus, ita facturus essem Jeruschalaimis & [a] terriculis eorum?
12 [a] Atqui futurum est, [a] cùm perfecerit Dominus totum opus suum in monte Tzijonis & Jeruschalaimis; animadvertam in [a] fructum [2] insolentis animi regis Assyriæ, & in ornatum elationemá oculorum ejus.
13 [a] Quia dixerit, virtute manus meæ feci, & sapientia mea, quòd prudentia instructus sim; ideò amovi terminos populorum, etiam [a] instructissimos eorum depræ datus sum & dejeci, ut potentissimus, habitatores:
14 [a] Imò assecuta est tanquam nidum manus mea *nidum* opulentiæ populorum, & quasi reciperem ova derelicta, totam terram ego recepi: neque est qui [a] agitet alam, aut [a] aperiat os, aut [a] pipiat.
15 [a] An gloriabitur securis [a] contra cadentem ipsa? an se magnificabit serra contra agitatorem suum? cùm agitant virgam, *an magnificabit se* contra eos qui tollunt ipsam cùm attollunt baculum, *an* non lignum *est*?
16 Idcirco [a] immittet Dominus ipse Jehova exercituum, in [a] pingues ejus [a] maciem: & in loco gloriæ ejus ardebit: [a] ardor similis ardori ignis.
17 Erit enim lux Jisraëlis pro igne, & sanctus illius pro flamma; quæ incendet & consumet [a] vepres ejus & sentes ejus eodem die;
18 [a] Gloriam quæ sylvę ejus, & arvorum ejus, & [b] spiritu, & carne absumet: eritque cùm dissolvetur profugus;
19 Denique reliqua ligna sylvæ illius [3] pauca erunt, adeò ut puer scribere possit ea.
20 [a] Erit autem tempore illo, ut non pergat ultra reliquum Jisraëlis, & qui evadet in domo Jahhakobi, inniti [a] percussore suo; sed innitetur [a] Jehova sancto Jisraëlis [b] fideliter.
21 [a] Reliquum revertetur, reliquum Jahhakobi ad Deum fortem robustissimum.
22 (a) Nam si fuerit populus tuus Jisraël *numero*, sicut arena maris, reliquum revertetur ex eo) [a] consummationem præcisam [a] inundaturum justitiâ:
23 Nam consummationem & quidem [a] præcisam, Dominus Jehova exercituum facturus est in medio totius terræ hujus.
24 [a] Idcirco ita ait Dominus Jehova exercituum; ne timeto, populemi habitator Tzijonis, ab Assyrio: [a] virga sua percutiet te, sed [a] baculum suum efferet pro te [1] ratione Ægypti:
25 Nam adhuc pauliſper, minus pusillo *tempore*, consummata indignatione, *tum* ira mea incumbet consumptioni istorum.
26 [a] Excitabit enim contra istum Jehova exercituum flagellum, percussionem similem Midjanitarum ad rupem Hhorebi, & similem [a] baculo suo prope mare, & tollet istum ratione Ægypti.
27 Et erit tempore illo ut amoveatur onus ejus ab humero tuo, & jugum ejus a collo tuo; imò destruetur jugum propter oleum.
28 [a] *Cùm* pervenerit Hhajanam regionem versus transierit [a] Migrone; [a] Micmaschi depoſuerit [m] impedimenta sua:
29 Trajecerint [a] transitum, [a] Gebahhi in diversorium diverterint, trepidaverit Rama, Gibbha Schaulis fugerit:
30 [a] Clarum ede vocem tuam filia [a] Gallimorū; fac ut audiatur [a] Lajischum usque, ô pauperculæ Hanathoth:
31 Cùm migraverit Madmena: habitatores Gebimorum se confirmaverint *ad migrandum:*
32 [a] Adhuc ipso die *quo* Nobi stabit; [a] agitaverit manum suam contra montem filiæ Tzijonis, collem Jeruschalaimorum:
33 [a] Ecce, Dominus Jehova exercituum collucaturus est [a] ramum violenter; adeò ut proceri staturæ excindantur, & alti deprimantur;
34 Et circumpucabit perplexa sylvæ ferro suo: denique [a] Libanus ipse per [a] magnificum casurus est.

[1] Heb. quod-que *idoli sui.*
[2] Heb. *magnitudinis cordis: ut suprà 9.9*
[a] Heb. *ab anima usque ad carnem.*
[b] Heb. *ab anima usque ad carnem.*
[1] Heb. *numeri, id est, facilè numerabilis: ut Gen. 34.30.*
[b] Heb. *in fide.*
[1] Heb. *viæ sic ver. 26.*
[a] *Judi. 7. & Exod. 14.*
[m] Heb. *instrumenta.*

CAPUT XI.

[a] NAm prodibit virgula ex [a] trunco Isicci Jischai, & surculus e radicibus ejus efflorescet.
2 Super quo quiescet [a] spiritus Jehovæ, spiritus sapientiæ & intelligentiæ, spiritus cōsilii & potentiæ, spiritus scientiæ & reverentiæ Jehovæ:
3 [a] Cujus [a] odoratus erit conjunctus reverentia Jehovæ: non autem [a] ad aspectum oculorum suorum judicabit, neque ad auditum auriumsuarum corripiet.
4 Sed vindicabit justè tenues, & corripiet ex æquo mansuetos terræ: percutiet verò terram [a] virga oris sui, & spiritu labiorum suorum mortem afficiet improbum.
5 Erit enim justitia, cingulum lumborum ipsius; & fides ipsa, cingulum feminum ipsius.
6 [a] Qu apropter commorabitur lupus cum agno, & pardus cum hœdo recubabit; vitulusque & juvenis leo, ac *pecus* pingue simul erunt, & puer parvulus ducet ea.
7 Et vacca ursaque compascentibus, simul recubabunt catuli earum; & leo sicut bos comedet stramen:
8 Et oblectabit lactentem super foramen aspidis, & super specum viperæ depulsus a lacte manum suam injiciet.
9 Non afficient malo, neque corrumpent [a] in toto monte sanctitatis meæ: quia plena erit terra hæc scientiâ Jehovæ, velut aquis [b] alveum maris operientibus.
10 [a] Erit etiā tēpore illo ut ad eū qui e radice Jischai stabit in signum populorum, gentes [c] consulturæ veniant; & sit [d] sequies ejus [d] gloriosa.
11 *Erit enim* tempore illo, ut adhibeat Dominus [a] secundò manum suam ut acquirat reliquum populum suum, qui reliquus fuerit ab Assyria, & ab Ægypto, & a [a] Patroso, & ab Æthiopia, & a [a] Hhelamo, & a [a] Schinhhare, & a [a] Chamatha, & a regionibus [e] maritimis:
12 Et sublato signo gentibus recipiat [a] depulsos Jisraëlitarum, & dispersa *membra* Jehudæ congreget ex quatuor [a] oris terræ:
13 Et amota invidentia Ephrajimi, hostibusque Jehudæ excisis; Ephrajim non invidebit Jehudę, & Jehuda non agat hostiliter contra Ephraji-

[a] Heb. *virgula.*
[b] Heb. *odorari.*
Psal. 45. 4. & 5.
[b] Heb. *mare metonymia.*
[c] Heb. *consulant.*
[d] Heb. *gloria*
[e] Heb. *maris.*
[1] Heb. *alia.*

[f] He. *ad mare* Ephrajimum:
[h] Heb. *filios Orientis.*
[i] Heb. *Edomæi & Moabitæ immissio manus ipsorum, & filii Hhammoni; obedientia ipsorum.*
14 Sed [f] involent in humerum Philisthæorum ad occidentem, una diripiant [h] populos orientis: in [i] Edomæos & Moabitas immittant manum suam, & Hhammonitæ obediant eis:
15 Etiam devovebit anathemati Jehova [k] finum maris Ægypti, & agitabit manum suam contra [l] ipsum flumen, ea inflante vento ipsius: percutiénsque ipsum flumen per [m] septem fluenta, efficiet ut conculcent ea calceis *populus suus.*
16 Erit enim agger reliquo populo suo, qui reliquus fuerit [n] ex Assyria; quemadmodum fuit Israëli, quo tempore ascendit e terra Ægypti.

[k] Heb. *linguam.*
[l] Heb. *fluvium.*
[m] Heb. *rivos.*
[n] Heb. *ab Assyria.*

CAPUT XII.

1 [o] Iraque dices tempore illo, celebrabo te Jehova, quia iratus fuisti mihi; sed aversa ira tua [p] consolaris me.
2 [q] Ecce Deus fortis salus mea *est*; confidam ac non expavescam: non robur meum & carmen *est* Jah Jehova, qui fuit mihi saluti.
3 [r] Cumque hauseritis aquas cum gaudio, e fontibus hujus salutis;
4 Dicetis tempore illo; [s] Celebrate Jehovam, proclamate nomen ejus, notas facite in populis actiones ejus: commemorate editum esse nomen ejus:
5 Psallite Jehovæ, quoniam [t] excellenter fecit: notum fiat istud in tota terra.
6 Claram ede vocem, & canta quæ habitas Tzijone: magnum esse in medio tui sanctum Israëlis.

[o] Exod. 15. 2.
[p] Psal. 105. 1.
[t] Heb. *excellentiam.*

IN CAPUT VIII.

1 Edixit] *Superiori prophetia, quæ privatim Achazo & domui Davidis prænuntiata est, optimè concio hæc ad populum subjicitur: quæ cùm longa est, commodè tamen in quatuor partes distribui potest. Prima est prolepsis sive propositio summa totius concionis, quatuor primis versibus: secunda est denuntiatio tum maleficiorum populi, tum judiciorum Dei in populum maleficum, usque ad finem capitis: tertia est consolatio piorum uberrima, tribus seq. capitibus: ultima est conclusio ἐυχαριςικὴ, duodecimo capite. Sunt autem in hac prolepsi partes duæ prudenter distinguendæ: una est, signi aspectabilis quod Jeschahhja statuit in filio suo; altera verbi, quod non tantùm prædicat, verùm etiam testibus adhibitis conscribit, ut sit Judæis testimonii. Volumen magnum] tum quia permagna est prophetia quæ in volumen fuit referenda, tum quia grandibus literis fuit exaranda; ut apud omnes testimonio esset.* Cum Maher.] *id est, cum filiolo tuo recens edito, quem in signum hujus prophetiæ daturus es, ut Schear-jaschubum, supra cap. 7. Est autem in hâc verbi ἰμπλοκὴ a nobis ad evidentiam commutata, qua non perspecta hic locus fuit adhuc multis quæstionibus & difficultatibus involutus.* Stylo humano] *id est, quo efformatas literas quivis hominum etiam rudissimus possit cognoscere, & prophetiam legendo percurrere; ut Chabakuk 2. 2.* 2 Quamobrem] *nimirum ut filio nomen imperatum a Deo imponerem coram Ecclesia, & hoc signo adducerer ad prophetiam hanc prædicandam, literarumque monumentis obsignandam.* Testes] *id est, viros nominatim advocatos, ut testarentur nomen illud filio meo impositum in Ecclesia, cum circumcideretur: nam eo tempore indita fuisse olim a parentibus nomina constat ex Gene. 21. 3. & 4. & Luca 1. 59. & 2. 21. Atque ex hoc ritu profectum esse illum nostrum constat, quo certi homines spectatum, maximè verò calamitosis temporibus (ut ista futura erant) adhibentur testes accessûs ad Christum & ad Ecclesiam per baptismum, & nominis baptismo inditi: ex quo ritu Prophetæ occasionem sumpsit, ut testes filii sui ad alterum hoc singulare testimonium adhiberet.* Fidos] *id est, fide dignos atque idoneos, quorum autoritas & testimonium permagni futurum erat in populo: nam aliàs ad probitatem & integritatem fidei in Deum non spectat Propheta, cùm Uriæ perfidia satis nota sit ex historia Achazi, quæ postea evenit, 2. Reg. 16. 10. & sequentibus.* 3 Cùm enim] *hæc historicè (ut narrantur) accipimus.* Prophetissam] *id est, uxorem meam.* Maher-schalal] *id est, accelerando prædam festinat diripient, nimirum Assyriorum exercitus: ut sequens versus explicat. Est autem hoc ipsum nomen per anticipationem positum, supra vers. 1. quo Deus promissionem domui Davidis factam nunc demum volens in filio Prophetæ coram Ecclesia obsignare. Quamobrem etiam ἐμφατικὰ verba in hoc quidem nomine sunt ad celeritatem summam melius exprimendam, vide Gene. 41. 32.* 4 Cùm nondum] *id est, ante annum, aut breve aliquod tempus simile: peripetasis maximè familiaris.* Asportabit] *id est, deprædabitur Syros & Israëlitas: quod gestum est quarto Achazi anno, 2. Reg. 16. 9.* 5 Deinde] *transitio ad secundam hujus concionis partem, qua Jeschahhja judicia Dei denuntiat in Syros, Israëlitas, & Judæos, quæ sub tantis nomine fuerant præsignificata.* 6 Propterea quòd] *hujus denuntiationis partes sunt duæ; exprobatio scelerum quibus populi isti tenebantur, hoc versu; altera, judiciorum quibus illos erat visitaturus Deus, duob. seq. quod utrumque caput deinceps exornatur, usque ad finem hujus capitis.* Populus iste] *Judæus.* Aquas Schiloachi] *is, istis desponsionibus suis non fuit contentus, neque acquievit promissioni Dei ultrò pollicentis se daturum salutem ipsi unica virtute sua; sed copias exteras & arma stipendia conduxit ad depellendum hostem: synecdoche in scripturis frequens, ut Psal. 46. Euntes sen.] nihil crepantes, aut præ se ferentes magnum, quod infideles æstimant: lenium enim & quasi serpentem fuisse Schiloachi fluxum ostendimus Nechemiæ. 2, 13* Et gaudium est] *id est, Syri & Israëlitæ ultro delectantur malo vestro, ac petulanter vos infestant ipsi minimè lacessiti, ut expressit supra 7. 6.* 7 Contra istos] *Syros & Israëlitas, quo consilio Achaz alium operam conduxerat.* Illius fluminis] *Euphratis, quem allegoricè accipit pro Assyrio exercitu: quod sequentium verborum exegesis docet.* Gloria ejus] *id est, copiæ de quibus gloriatur, infra cap. 10.* Ascendens] *id est, transiliens omnes pactî conventi leges, allegoricè.* 8 Permeabit] *tum superstite adhuc Achazo per expilationes barbaras, 2. Reg. 16. 18. & 2. Chronic. 28. 20; tum regnante Chizkija filio, 2. Reg. 18.* Usque ad collum] *id est, usque ad Jeruschalaima, in quibus erat caput regni: allegoria regnum comparans cum humano corpore, ut infra 30. 28. vide Deut. 33. 12. ut 2. Reg. 18. & 2. Chronic. 32. ostenditur.* Implebunt que] *id est, Judæam totam occupabunt.* Terræ tuæ] *q. d. quæ neque illius est, neq; istorum; sed quam tu tibi vindicasti, & planè absque te perituram ab illo vindicaturus es.* ô Hhimmanuel]

nuel] *id est (Christe, fili Davidis, rex Judæorum; supra 7.14.* 9 Consociamini] *superiori denuntiationi subjicitur. qua primùm, ut antè, populi peccata exponit, usque ad versum 21. deinde ventura judicia, in fine capitis: quæ duo per apostrophen sarcasticam huic duobus versibus objicientur populo. q.d. agite quidlibet, confirmate vos fœderibus, consilio, armis, auxiliis, & si quid est hujusmodi: id tantùm efficietur quod placebit Deo.* Populi] *Syri cum Israëlitis, & Assyrii cum Judæis.* Conterimini] *ex decreto Dei; quod propterea enuntiat Jeschahhja imperandi modo.* Auremque præbete] *ita ut cognito judicio ipsius celebrii efficiatur Deus, & munera Regi Jechizkiæ offerantur: quod legimus factum 2 Chro. 32.23.* 10 Sed Hhimmanuelis] *id est, hoc verbum fiet, quod pronuntiatur per me Hhimmanuelis Christi administrum.* 11 Nam ita edixit] *hujus exornationis qua peccata judicia proponuntur, prior pars exprobrat populo tria peccatorum genera; quæ eadem reprehenduntur in Schaüle, 1. Chronic. 10.13 primum est infidelitas maxima, præsidia sibi extra Deum comparans, usque ad versum 16. secundum, obfirmatio pertinacissima, versu 16. & duobus sequentibus; tertium atque gravissimum, dæmonum consultatio, vers. 19. & 20.* Adhibita confirmat.] *id est, me ipsum confirmans adversus populum & omnia adversa per promissionem, & virtutem suam, quemadmodum ostendistis sequente versu: sic 1. Schem. 23.16.* 12 Ne dicatis] *id est, neque animo consentiatis, neque verbo conveniat vobis cum hoc infideli populo. hic enim exponitur primum peccati genus, ut diximus proximè præcedente versu, numirum infidelitas publica Judæorum non acquiescentium aquis Schiloachi, sed alienæ auxilia fœderaq; Deo neglecto procurantium: quod studium Deus conjurationem vocat, ut eo magis ab illo servos suos deterreat: neque populum totum dehortatur (cujus obfirmationem docet infrà ver. 16. & seq. sed tantùm Prophetam cum pii & electi eo populo, ad quos sermonem habet.* Dicit populus iste] *i. statuit fœderatos sibi esse adjungendos, quorum ope ab exteris incommodis defendatur.* Timore istius] *i. infidelis timore; qualis timor ita pervicax illis fuit, ut promissa Dei repudiaret, consiliaq; in fœdus conjuratos.* 13 Sanctificate] *credendo promissionibus ejus, & fiduciam vestram in eum liberè ostendendo: ut Numer. 20.12.* 14 Vobis] *eclipsis, quæ ex antitheto membro facilè percipitur.* Ambabus domibus] *Israëlitarum Pekacho, & Judæorum Achazo parentium. Est autem hic explicatio vera effectus Christi contra infideles, ut infrà 28.16.* 15 In quæ] *exegesis superiorum similitudinum, lapidis, & laquei.* 16 Liga] *secundum exprobrationis locus de obfirmatione Judæorum, ut diximus supra in versum 11. quem similiter enuntiat Deus Propheta & pii coram toto populo, ut testatum faciat pervicacem esse illorum obdurationem; ac proinde neque prophetias, neque legem ipsam ad illos amplius pertinere; sed ad credentes tantùm* חתם לתורה.

Contestationem] *id est, prophetiam hanc & volumen tuum (de quo supra ver. 1.) involve, ne amplius sit in oculis istorum, quam loquidem ut infideles ludificantur eam.* Consigna legem] *id est, eam annuntia, committe, & crede illu quos nosti doctos a Deo esse, ut infrà 54.13.* 17 Nam præstolans] *confirmatio decreti Dei contra obstinationem Judæorum, a signis præsentibus & præteritis quæ Propheta dederat ex mandato Dei, ut oculorum aspectu infidelis populus magis afficeretur.* Qui absondit faciem] *id est, se verbumque sictum subtrahit, & me volumen jubet complicare atque recipere.* 18 Ecce ego] *id est, propterea quòd populus iste jam adeò occalluit ut nihil proficiat auditione legis atque Prophetarum, imperavit Deus ut istarum oculis signa exhiberem judiciorum suorum, in me & in liberis meis: ac primùm quidem in Schear-jaschubo, capite 7. quo signò denuntiavi gravissimam ultionem populo, adeò ut reliquiæ tantùm ad salutem perventuræ sint: deinde in hoc puerulo Maher-schalal-chaschbaz, quo signo ostendi maximam fore direptionem istarum gentium: ac postremò in me, cùm voluminis complicatione & legis apud credentes consignatione demonstravi populo hunc ipsum a Deo derelictum esse.* Quod judicium Dei cùm a prophetis typicè tantùm designari potuerit, a Christo verò (ut Prophetarum principe) exhibitum sit & re ipsa in Ecclesia præstitum; non mirum est si Apostolus hunc typum per anagogen ad suam æternam veritatem accommodat, Heb. 2.13. 19 Cùm enim] *transitio ad tertium peccatorum genus per ætiologiam, hoc modo: meritò sanè populus iste a Jehova deseritur, & signis de gravissimis calamitatibus præmonetur. Nam non tantùm infidelitate alienam opem implorat, non tantùm se ipse in peccatis obfirmat, & aversatur Deum; sed diabolo operam dat, & pios in idem (celsu sollicitat, ut seducantur si fieri potest. Hoc autem Propheta exprimit sermone conversò ad pios, ut eos instituat de atrocitate istius criminis, & confirmet in bono.* Pythones] *id est, magos aut divinos quoslibet synecdochichè.* Qui pipiunt] *amplificatio indignæ facinoris populi a vanitate istarum divinationium, quam ipsa forma arguit: non sunt, inquit, isti seductores tanta facultate præditi, ut aut ore aperto claraq; voce enuntient, aut verbis planis explicent quæ dicenda forent, sicut nos propheta judicia Dei palàm voce quàm maxima planisq; verbis prædicimus: sed in ventre suo, aut imis faucibus ita pipiunt, ut pulli nondum exclusi suo putamine; aut si quid voce efferunt, ita illud mussant, ut Sibilla ex tripode: quam eandem rationem Propheta explicat infrà 29.4. & historici passim.* Nonne populus] *dehortationis suæ causas duas Propheta affert; unam ex absurdo, non esse hominis communicationem ullam cum Deo, qui mortuos consulat; alteram, rationem istam consulendi mortuos & a lege ac prophetis abhorrendi, gentium earum esse quæ ignorant Deum: Deut. 18.9. & seq.* Mortuos] *id est, eos qui rebus mortuis ad divinationem abutuntur.* 20 Cuicunque] *id est, quisquis plane ignorat Deum.* 21 Quapropter] *conclusio secundæ hujus partis a summa descriptione judiciorum Dei, ut dictum est in ver 9. tam miseri, inquit, futuri sunt, ut neque in cœlo meq; in terra ipsis ostendatur salus ulla, spes salutis, aut consolatio.* Illam] *terram Israëlis.* Difficultatibus pressus] *impius quisque Judæus, & Israëlita.* Efferbuerit] *præindignatione & desperatione.* Regi suo] *cujus opera videbatur fuisse servandus ab hostibus & difficultatibus rerum, ac liberandus in terra.* Deo suo] *cui confidebat, sentiens se frustra confisum esse.* Sursum] *ad Deum suum.* 22 In terram] *ad regem suum.* וּלְגֵאוֹתָיו

Oppressio] *gradatio, pro eo quod est, erit calamitas, & vacuitas ab omni luce, aut spe ex calamitatibus evadendi.* Obscurato] *id est, versante in densissimis & confertissimis miseriis, atque exagitato ab illo magis ac magis; quod compleri cœptum est inde a temporibus istis, bellis subinde emergentibus.*

IN CAPUT IX.

1 Sed non obscurab.] *tertia pars concionis, consolatio; qua pii ex Jehuda & Israële confirmantur,*

ver adversùm futuras calamitates. Sunt autem hujus consolationis universè argumenta tria: primum est ab instabilitate prædictarum afflictionum, ne fortè defatiscantur piorum animi, toto hoc capite, & versibus quatuor primis sequentis capitis; secundum est, a misero casu excidiò ipsorum hostium, qui populum Dei malè affecerint, sequente capite inde a ver. 5. tertium & summum est a promissione regni Christi, in quo sonis mistè liberationum omnium singularium, cap. 11. Quod autem ad primum hunc consolationis locum, observandum est propositis in genere consolationem totam, duobus primis versibus, non fore nimirum perpetuas illas oppressiones quibus erat populus Dei castigandus: deinde confirmatur hic consolationis locus a benevolentia Dei erga populum suum propter venturum Christum, usque ad versum quintum. Non obscurabitur] id est, postquam multa incommoda fuerit perpessa terra promissa tota, non semper manebit in illis, ac velut perpetuis tenebris obruetur; sed liberabitur tandem Ecclesia per adventum Christi. Tempus hoc] nimirum quo mox Tilgath-Pilneser rex Assyriæ ab Achazo conductus Israelitas erat invasurus, 2. Reg. 15.29. Levius afflecerit] quàm sequens tempus affecturum est: nam pars tantùm Israëlu deportata, & terra occupata est ibidem. Terram Zebulunis] id est, Israëlitas, per synecdochen: sed horum potissimùm sit mentio, quia ab hu cæpit tum calamitas per Assyrios, tum liberatio per prædicationem Evangelii Christi, seq. ver. Posterius illud] quo Schalman-esar totum Israëlem in vastum erat, occupaturus, & deportaturus, 2. Reg. 17. Viâ maris] sequitur definitio certissima liberationis per Christum, quæ prophetæ exponis exortum ac veluti primam lucem Evangelii ibi cæpturam esse nominatim, ubi cæperat calamitas; & locum verbis apertissimis circumscribit, prout accommodat Matthæus 4.15. His enim verbis definitur inferior Galilæa, non autem superior, ut plerique existimant: quæ secundum Jardenem protenditur, ad mare Tyberiadis sive Lacum Genezareth adjacet, & feracissima regio est, teste Mosche Deut. 33.23. ac proinde populosissima. Galilæa populosa] quod plerique appellationem hanc tribuunt superiori Galilææ, quia gentibus est contermina, habet quidem speciem, sed locutio exemplo caret: præterea a circumstantiis abest quæ modò posita sunt: ac postremò discedit ab interpretatione Matthæi. Nam has omnes circumstantias nobis quidem constat non ad superiorem, sed ad inferiorem Galilæam pertinere. Fefellit quidem illos nomen gentium: sed nos amphibologiam interpretatione nostra sustulimus. 2 Populus] id est, Zebulunita & Naphtalitæ. Ambulant in tenebris] id est, non tantùm corporalibus, sed etiam spiritualibus malis, velut densis tenebris, obruuntur. Videbunt] id est, incipient videre atque percipere lucem liberationis suæ, unde cæteris etiam Israëlitarum partibus affulgebit: nam in partibus illis primùm prædicavit Christus, lucem suam cum hominibus communicans, & ibi fecit primas miracula. 3 Amplificans] promissionis præcedentis de liberatione & salute populi causa nunc demum exponitur καὶ σύγκρισιν, ut diximus in versum 1. Est autem hæc σύγκρισις sive comparatio instituta inter superiorem administrationem quæ præcessit adventum Christi, & illam quæ est in regno ipsius: tota inquit superior administratio varia fuit secundùm, adversis, lætis, tristibus, duris, facilibus, turbulentis, quietis, omnibus denique rebus instabilibus; adeò ut ne magnificentissimæ quidem victoriæ suo luctu vacaverint: sed regni hujus quod suscepturus est Christus, eoq; Ecclesiam suam illustraturus, in eo pax futura est semiterna: hujus comparationis primi membrum tribus versibus continetur, posterius versibus 6. & 7. Hanc gentem] q.d. cùm populum tuum insigni aliquo bono, victoria, aut honore auxisti, lætitiam tamen stabilem minimè præstitisti. Lætati sunt] id est, nullam lætitiam consecuti sunt ἀπτῶς ὡς ἀνάμαχοι, sine sudore & sanguine; sed permagno illis constitit: nam ardui labores lætitiam brevem anteverunt, ut sudores messem; & pugnæ graves spolia, hoc versu: quod duobus sequentibus exornatur. 4 Cùm jugum] id est, quoties liberavisti populum tuum ab exterorum tyrannide, quæ metaphoris duabus figuratur. Ut die Midjanit.] quo divina victoria a Israëlitis reportata est; quam etiam propter nobilitatem in exemplum prophetæ iterum abducit infrà 10.26. 5 Quando tota] id est, quo die tota Midjanitarum castra, divinitus inter se commissa, tanquam igne accenso, cum rebus suis omnibus consumpta sunt: etiam hinc victoria, suque, sua fuerunt difficultates; & lætitia quam inde percepit populus, non longo intervallo mutata est. In concussu] id est, repentino motu, quem inter ipsos Midjanitas excitavit Deus, ut obverterent gladium alter in alterum. 6 Sed] altera pars σύγκρισεως, ut dictum est in versum 3. Puer] Jesus Christus, ut de quo prophetaverat suprà 7.14. Etsi puerum fortasse altera etiam de causa nominavit, nimirum ut tenuitatem & infirmitatem quæ illi in speciem futura erat ostenderet, ut Zecariæ 9.9. qua ratione amplius hæc comparatio illustratur. Filius] Deus videlicet, qui solus vocavit nomen illius cùm illum nobis traderet. Cujus humero] id est, cui nullum jugum unquam imponi possit, sed qui obtineat amplissimum & constantissimum imperium: ut accipitur infra 22.22. Hoc enim membrum est antitheton jugis illius & virgæ, quæ humero populi incubuisse dicitur suprà ver. 4. Hujus autem regni conditionem deinceps explicat primùm a vocatione Dei, hoc versu; deinde ab effectu, versu sequente. Jehova] æternus pater æterni filii: nam Deus solus hæc nomina magnifica potest & dare & accipere; ut ipse dicit infrà 42.8. & 48.11. Admirabilem] tum naturæ ipsius, tum operibus universis, atque imprimis ergà Ecclesiam explicatis: est enim Deus qui facit mirabilia solus, Psal. 72.18. & 136.4. Consiliarium] ut Proverb. 8.14. Patrem æternitatis] qui ipse sempiternus est, & idem in omnibus æternitatis autor. Principem pacis] id est, autorem & effectorem pacis nostræ omnes in uno corpore reconciliantem Deo per crucem, peremptis inimicitiis per eam: Ephes. 2.16. ut sine metu e manu inimicorum nostrorum liberati serviamus ipsi, Lucæ 1.74. 7 Zelus] id est, hæc Deus Pater in Christo effecturus est propter nomen suum. 8 Verbum] exornatio præcedentis consolationis a circumscriptione prophetica eorum temporum quibus judicia Dei fuit perpessurus populus, donec per zelotypiam Dei missus est Christus ad liberationem ejus; sumpta occasione a verbis proximè præcedentibus. Continentur autem hæc exornationis tria: primùm est, narratio misericordiæ Dei, a peccatis populum revocantis verbo, tribus versibus; secundum, prophetica narratio judiciorum, quæ ita eventura erant immorigeris verbo ut minimè perderentur pro meritis ipsorum, usque ad caput 10. tertium, narratio beneficentiæ Dei propter se ipsum servantis reliquias ex populo tam immorigero, versibus quatuor sequentis capitis. Jahhakobo] id est, toti populo, Judæo & Israëlitis. 9. Populus iste] Judæorum. Ephrajim] id est, Israëlitæ, per synecdochen. 10 Lateritia opera] proverbiale dicendi genus, quo pervicaces in Deum utuntur. q. d. uscunq;

nos miserè attriverit Deus, tamen vel ipso invito res nostras magnificentiùs instaurabimus, & superabimus judicia ejus, resarciendo virtute nostra: sic Malvezi 1.4. 11 Sed cùm] *transitio à verbo ad judicia Dei, quia verbo præviset Propheta non fore ut resipiscat populus. Est itaque in hac continuatione sermonis paralepsis, q.d. sed quandoquidem frustra Dominus immisit verbum, jam audiamus verbera quibus usurus est. Tres autem illorum gradus pro ratione temporum a propheta statuuntur: primus, adventu Tiglat-Pileseris, tribu hu versibus; secundus, adventu Schalman-eseru utroque, a vers. 14 ad 18. tertius, adventu Sancheribi & Esar-Chaddonu in Chirkijam & Menaschem, a vers. 18. ad finem capitis.* In editum] *i. superiores effecerit Assyrios, 2. Reg. 16. 9.* Hujus] *Israëlis.* Commiscebit] *i. faciet ut promiscuè omni ex parte convolent operam dantes Assyrio, ut versus seq. ostendit.* 12 Toto ore] *i. ferarum more inhumanissimè consumendo, & nullà ratione parcendo.* 14 Exscinde enim] *per Schalman-aserem, 2. Reg. 17. atque hic secundus est judiciorum gradus, ut diximus ver. 11.* Caput & caudam] *i. a summo ad imum, a præstantissimo ad abjectissimum: metaphoræ ab animantibus & plantis, quas sequens versus explicat.* 16 Quòd fuerint] *ætiologia a communi corruptione omnium, ut suprà 3. 3.* 17 Non lætabitur] *sed velut invitus supplicium sumet de omnibus.* 18 Nam exard.] *tertius gradus judiciorum, quòd populus non tantùm opprimetur Assyriorum dominatu Sancheribo & Esar-Chaddone rege, sed etiam sua ipsius operâ magis ac magis labefactabitur; prout non dubium est hos in alios fuisse tyrannidis Assyriorum administros, quod malum hoc versus allegoricè enumeratum sequentibus exponitur.* In minutissimum] *i. suo ipsorum igne in pulverem & fumum abeant.* 19 Obscurabitur] *i. opprimetur adversitatibus, ut suprà ver. 1.* 20 Utscindat] *i. licet populus undequaque studeat adipisci victum, & hic illic conquirat, erit semper egentissimus.* Carnem brachii] *id est, propinquos & necessarios suos: auxesis.* 21 Simul isti] *ut credibile est fecisse, cùm Sancherib Chirkijam oppugnavit, & Esar-Chaddon Menaschem deportavit. Sic enim hostes operâ eorum quos bello superaverunt abuti multis exemplis constat, ut 1. Schem. 14. 22.*

IN CAPUT X.

1 Væ decernentibus] *tertius exornationis locus, quo narratur primùm gravitas scelerum, quibus Israëlita tenebantur & maledictionem Dei sibi accersebant (quod spectat ad amplificandam Dei misericordiam) duobus versibus; deinde misericordia Dei succurrentis inopibus ad gloriam suam, duobus alteris.* Decernentibus] *i. tum autoribus maleficiorum, tum etiam administris.* 3 Ecquid] *nimirum sine me, seq. ver. q. d. nonne peccatis vestris ipsi concidetis, destituti omni ope, & tota gloria vestra spoliati, nisi misereres me vestri: elegans contestatio ad amplificandam Dei misericordiam erga electos.* Ubi relinquerituis] *i. cujus fidei committetis? ubi deponeretis asservandam?* 4 Absque me] *i. misi ratione duceremur nomini & veritati meæ.* Infra vinctum] *i. fieret omnium longè miserrimus, mancipio abjectissimo aut cadaveri putri minimè comparandus.* Omnibus illis] *i. nec dum conquiescet ira ejus morte, sed præcipitabit in damnationem æternam.* 5 Væ Assyrio] *secundus locus consolationis, a misero exitio eorum qui populum afflixerint, ut diximus suprà 9. 1. Sunt autè hujus denuntiationis contra Assyrios tres partes: prima est propositio summa judicii & maledictiones Dei contra Assyrium, duobus versibus: secunda narratio consiliorum & factorum Assyrii quibus sibi creabit malum, a ver. 7. ad 16. tertia, narratio prophetica tum judicii quod adhibiturus est Deus pro liberatione populi, usque ad ver. 28. tum expeditionis totius, itinerum, loci, & temporis, quo suum illud judicium effecturus est Deus, inde ad finem capitis.* Virgæ iræ] *id est, quo, tanquam virga, iram meam sum in Israëlitas profusurus.* Quamvis] *occupatio, qua anticipat Deus objectionem hanc: atqui si virga tua sunt, quo jure illis maledici potest? respondet Deus, quamvis utar ipsius operâ, & per injustos administros justissimè & sapientissimè consilium meum exequar; tamen non continuò immunes a maledictione putandi sunt. Nam bene foret illis, si quo consilio utitur Deus in administrandis judiciis suis, eodem illis in exequendis ducerentur: verùm alius est planè eorum animus: sic paratur transitus ad narrationem versus 7.* Baculus sit] *id est, ipsi, velut baculo vel fustè cædentes Israëlem, exerceant indignationem meam.* 6 In gentem] *Israëlu, & Judæ.* Prædetur prædam] *quòd propheta significaverat suprà 8. 3.* 7 Nam ipse] *narratio ætiologica, ut modò diximus, qua exponit Propheta primum gloriosum consilium invadendi, quinque versibus; deinde superbissimam gloriationem ex victoria, ver. 12. & duobus seq. ac postremò contestationem adjicit ad excutiendam inanem confidentiam ejus, versu 15.* 8 Principes] *id est, duces servientes mihi: ut 2. Reg. 18. 24. exponit Rabschake.* 9 Nónne] *i. nónne hanc adæquavi illi, utcunque fuerit potens?* Carsemisch] *de quo 2. Chron. 35. 20.* Calno] *sive Calne, de qua Gen. 10. 10.* Arpad] *de quo 2. Reg. 18. 34.* Chamath] *vide Gen. 10. 18.* 10 Præstabant] *dignitate, facultate, numero, & si quid est ejusmodi quod censent idololatræ.* 11 Terriculis] *vide 1. Schem. 31. 9.* 12 Atqui] *repetitio denuntiationis, μετακατικὴ ad narrationem superbæ gloriationis ex victoria, ut diximus in ver. 7.* Cùm perfecerit] *id est, castigationem instatutam absolverit, tempore Chirkijæ obsessis Jeruschalaimis.* Fructum insc.] *i. insolentissimam jactationem, quam ostendunt proximè seq. ver.* 13 Quia dix.] *confer hos versus cum 2. Reg. 18. & 19. & infrà 36.* Instructiss.] *terminos videlicet, id est, regiones potentissimas & munitissimas. Est autem in tota hac verborum serie gradatio elegantissima.* 14 Imò] *thrasonica allegoria, qua Assyrius omnia sibi arrogat, & hostes comparat cum aviculis abjectissimis.* Agitet alam] *ad evolandum aut involandum.* Aperiat os] *ad impetendum me.* Pipiat] *ad implorandam opem, aut expostulationem facindam.* 15 An gloriabitur] *contestatio, ut diximus ver. 7. qua Deus Assyrium contrà evincit imbecillitatis ipsius; se cum arti ficem, illum cum instrumento comparans.* Contra cedentē] *ut Assyrium contra Deum extulit vocem suam, sicut idem propheta loquitur 2. Reg. 19. 22.* An non lig.] *i. nulla facultate prædium admovendum sit, aut efficiendum quicquam.* 16 Idcirco] *tertia pars, narratio Prophetica bimembris, ut dictum est suprà in ver. 5. Continet autem hoc primum membrum narrationem judicii contra Assyrios, quatuor versibus & usus ex judicio hoc ad populum perventuri, ver. 20. usque ad 28.* Immittet Dominus] *qua nocte percussit angelus Jehovæ in castris Assyriorum centum octoginta millia, 2. Reg. 19. 35. & 2. Chron. 32. 21.* Pingues] *i. potentes: sic Judic. 3. 29. & Psal. 78. 31.* Maciem] *i. lucm repentè ipsos consumentem macie.* Loco gloriæ] *i. ubi gloria Dei habitat ante mœnia Jeruschalaimorum.*

Ardor]

Ardor] *i.lues ardentissima confestim Assyrios tabefaciens.* 17 Lux Israëlis] *Deus Israëlitas illustrans & sanctificans.* Vepres ejus] *Assyrios, quibus ut sentibus vepribus & coborreas terra.* Eodem die] *eadem nocte, qua pars est diei: synecdoche.* 18 Gloriam] *i.omnes valentes robore, & quibus gloriatur, 2.Chro.32.* Cùm dissolvetur] *cùm rex ipse profugus, & quidem contemptissimè se proripiens fuga, quasi per sequentem ignem consumetur a filiis casus: ut factum esse legimus in libris Regum, & Chron. ibidem* 19 Reliqua ligna] *i.superstites Assyrii: pergit enim in allegoria.* 20 Erit autem] *explicatio usu ad populum perventuri ex præcedente judicio & liberatione, summum fidei & resipiscentiæ.* Percussore suo] *i.Assyrio; virga percutiente ipsum, baculo indignationis Dei, suprà ver.5.* Jehova] *qui verus est percussionis autor, virgam suam in percussionibus occupans, ut suprà 9.13.* 21 Reliquum revertetur] *expositio nominis Schear-Jaschub, quo suprà usus est 7.3.* 22 Nam si fuerit] *ætiologia promissionis Dei erga reliquias, ab æterno consilio & potentia ejus, ut accommodat Apostolus Rom.9.27.* Consummationem præcisam] *qui solus Deus fortis potentissimus per justitiam suam & propter veritatem suam id præcisè consummaturus est quod ab æterno definiverit, ut sequens versus explicat.* Inundaturum] *i.plenè effecturum, ita ut nulla consilio, nulla vi, non amplius quàm exundans amnis, sisti aut impediri possit, nisi primùm in speciem aquula tens sensim videbatur, suprà 8.6.* 23 Præcisam] *i.præcisè ut decrevit benepla cito voluntatis suæ.* 24 Idcirco] *apostrophe ad populum, summam superiorum judiciorum continens ad confirmandum ipsum, quatuor versibus.* Virga sua] *i.ita agitabit te Deus per Assyrium, ut per Ægyptium olim majores tuos.* Baculum suum efferet] *Jehova ad defensionem & liberationem tui, ut cum Mosche baculum jussu est protendere ad secandum mare. Exo.14.16.* 25 Consummata indig.] *mea scilicet, qua excandui in te, quem admodum dixit suprà ver.5.& 6.* Tum ira mea] *ut effectum est die illo cujus meminit suprà, ver.17.* 26 Excitabit enim] *i.momento illos ita perdes per nocti amnis spatium, ut Midianitas & Ægyptios olim.* Baculo suo] *quem protendi mare versus a Mosche imperavit Deus, Exodi 14.26.* 27 Propter oleum] *i.propter Christum liberaberis, in quo quiescit spiritus Jehovæ, quia unxit eum infrà 61.1. est autem hoc propterea positum, ut transitio compartitur ad tertium consolationis locum, cap.11. quod totum hujus promissionis est exegeticum.* 28 Cùm pervenerit] *alterius narrationis membrum, quo Prophetæ expeditionem totam Assyrii, ter, tempus, & locum circumscribit, quo judicium hoc effecturus est Deus, ad finem usque.* Hhajanam] *i.agrum Hhaji, quod antè eversum fuerat, Jehoschu.8.* Migrone] *de quo 1.Schem.14.3.* Micmaschi] *de quo 1.Schem.13.2.* 29 Transitum] *de quo 1.Schem.14.1.* Gebahhi] *erat enim Gebahh a meridie contra alterum populum ex adverso Micmaschi, 1.Schem.14.6.* 30 Clara ede] *apostrophe qualis in rem præsentem ventum esse, describens miserabilem & aliissimum ejus statum.* Gallim eorum] *in tribu Benjamin, ut alia omnia, præter Laischum, usque ad vers.32.* Laischum usque] *i.ad summum usque terminum & remotissimum terræ: vide Judic.18.* 32 Adhuc ipso] *i.cum vix dum Nobo profectus ad murum accesserit.* Agitaverit] *i.cùm primùm castra posuit ad Jeruschalaima, bellum Jeruschalamis denunciaverit, nec dum fuerit jaculatus sagittam, aut missilia diffuderit, 2.Reg.19.32.* 33 Ecce] *i.tunc temporis Deus Assyrios profligabit: quod eadem allegoria silvæ a Propheta figuratur.* Ramum] *i.procerem quemque.* 34 Libanus] *i.quamvis elatissimi & numerosissimis: allegoria.* Per magnificum] *Deum utentem angeli opera, aut etiam angelum potentia Dei armatum: nam propterea etiam angeli robustissimi appellantur. Psal.78.25. item, virtutes, & potestates, potentiæ, imperia, dominia, Ephes.1.21.& Coloss.1.16.*

IN CAPUT XI.

1 Nam prodibit] *tertius locus consolationis, ut dictum est suprà 9.1. a promissione regni Christi, quæ fons & causa est liberationum omnium generalium singularium, corporalium & spiritualium. Sunt verò in hoc consolationis loco descriptiones duæ: una est personæ, officiorum, Christi, quinq; primis versibus; altera effectorum, inde ad finem usque. Hoc autem versu allegoricè prænuntiatur Christus, & status stirpis regiæ ex qua nascturus erat, ut illustrior sit comparatio hæc pensata Dei cum judicio proximè præcedente, quod per allegoriam ejusdem generis est adumbratum.* Virgula] *id est, humilis in specie & abjecta Christus, ut objectum est suprà 9.6.* Trunco succiso] *idest, regia stirpe Davidis, quatum principatum omnem amiserit: & exsuccisa tota videbitur.* Ex summa] *hoc versu gens ipsa Christi, adeoq; Christus descriptur: domus in Christum collata, versus sequentes regia vero administratio ex officium ejus sanctissimum, tribus aliis.* 2 Spiritus Jehovæ] *id est, virtus & donus infinita spiritus, qua sequente accumulatione a Propheta designantur.* 3 Cujus odorat.] *id est, qui non infirmè, tenuiter, atque humanis in singula adoraturus, & cognosci in speciem; sed rectè judicio penitus omnia cognoscens judicabit.* Reverentia Jehovæ] *& reliqua dona spiritus quæ modo dicta sunt, synecdochice: sic enim Hebræi solent ab ultima per universa incipere.* Ad aspectum] *sine notitia & cæteris donis.* 4 Virga oris] *id est, verbo potentiæ suæ.* 6 Quamobrem] *altera pars consolationis, ab effectis Christi quæ ad nos pertinuimus regnum ipsius. Sunt autem hoc effectorum genera, primum pacis in universi status conservatio, usque ad vers.10. secundum, electionis convocatio & adunatio, usque ad vers.13. tertium, adversariorum edomatio ad commoditatem & usum suorum, inde ad finem. Primum hoc porro effectorum genus totum est hyperbolicum: ut infrà 65.25.* Commorabitur lup.] *i.potentissimi ferocissimo, & damnosissimi quig, ad Ecclesiam adducentur domini potentia Christi; ac ne trepida quidè pueruli sibi ab illis amplius metuent.* 7 Comedit stramen] *i.non amplius in homines grassabitur, sed communi pabulo uteretur creatione instituto, ut Gen.1.30. pro eo quod est, instaurabuntur omnia.* 9 In toto monte sancti.] *in ecclesia nihil erit damnosum; sed dilgentibus Deum omnia conferent ad bonum, qui ex proposito ipsius vocati fuerint, Rom.8.28.* Velut aquis] *quod erit in Ecclesia mare immensum cognitionis Dei, ut etiam prophetatur infrà 54.11.& Jer.31.34.* 10 Erit etiam] *secundum genus effectorum, ut diximus, & primum ex prophetia Jakobi Genes.49.10.* Radicis ejus] *id est, Ecclesiæ donis Dei in qua requiescit Christus, ut Psalm.132.14.* 11 Secundò] *in prima fecerat, cùm liberaret ex Ægypto.* Patrosio] *vide Gen.10.14.* Hhelamo] *Gen.10.22.* Schinhhara] *Gen.10.10.* Chamatha] *Gen.10.18.* 12 Depulsos Isr.]

ex

ex promissione, Deut. 30. 4. 14 Involent] *i. mutuas operas præstent, & communem vitæ usum consensu adhibeant ad subjugandos & domandos hostes regni spiritualis Christi: ut olim in adipiscenda possessione terræ (quæ symbolum erat spiritualis regni) a Deo fuerat imperatum, Judic. 1.* 15 Ipsum fluminem] *Nilum Æsaiæ.* Ea instante] *numerum fluenta Nili (quæ mox nominantur) & ipsum mare, q. d. ita accumulante aquas vento ipsius, ut omnia cedant & se accommodent ad salutem populi Dei, quemadmodum factum olim fuerat, Exod. 14. & Josue 3.* 3 Septem fluenta] *ostia sua septem irrumpentia in mare.* 16 Ex Assyria] *& Babylone, quia regnum utrumq; coaluit postea in eandem Monarchiam: quod genus senecdoches receptum in scriptura est, ut Hoseæ 6. 12. hæc autem allegoricè docuntur ad figurandam liberationem spiritualem per Christum, cujus alia omnes fuerunt typi atque particulæ.*

IN CAPUT XII.

1 Itaque] *Conclusio laudativa totius concionis (ut dictum est supra 8. 1.) continet duo laudationis genera pro duabus partibus salutis acceptæ a Deo per Christum: unum est liberationis a malo, duobus versibus; alterum, infinitæ beneficentiæ quam in Christo percipiunt credentes, versibus quatuor reliquis.* Consolaris me] *verbo & opere.* 2 Ecce] *propositio fiducia in Deum ad futurum tempus, propter naturam, officium, gratiam q; Dei, & experientiam antehac ejus.* 3 Cumque hauserit] *transitio ad alterum laudationis genus, ex profusis in Ecclesiam beneficiis Christi salutaribus.* 4 Celebrate Jehovam] *laudatio Dei a majestate, operibus q; ejus, & singularibus in Ecclesiam beneficiis.*

CAPUT XIII.

Deus per Prophetam Babyloniis (qui populum erant deportaturi) ruinam denuntians, primùm classicum canit, deinde luctum Babylonis imperat: formam funestissimi judicii sui & personas administras explicat, vastationem Babyloniæ, & liberationem populi: qua ut melius memoriæ mandari a populo possit, Propheta canticum præscribit, quo horrendum Dei judicium in Babyloniam figurate explicat, deinde verbis Dei ipsius continuas calamitates Babyloniis denuntiat, & juramento exemplo q; confirmat atq; omnipotentia ejus.

[a] Heb. *onus Babeli.*

1 [a]ONEROSA prophetia in Babylonios quam vidit Jeschahhja filius Amotzi.
2 'Super 'montem eminentem attollite vexillum, 'efferte vocem ad illos: agitate manum, ut 'ingrediantur portas ingeniorum.
3 'Ego præcepi 'sanctificatis meis; etiam 'vocavi potentes meos ad iram meam *exequendam*, exultantes *in* excellentia mea.
4 'Vox multitudinis in istis montibus *auditur* ad similitudinem populi ampli: vox [b] tumultuosa, regna gentium congregatarum, Jehova exercituum lustrat exercitum [c] bellicum.
5 Veniunt e terra longinqua, 'ab extremitate cœlorum, Jehova & [d] instrumenta indignationis suæ, ad corrumpendum 'totam istam terram.
6 'Ejulate, nam propinquus *est* dies Jehovæ; cùm vastatio ab omnipotente advenerit.
7 Idcirco 'omnes manus remissæ erunt, & omne cor humanum colliquescet,
8 Et conturbabuntur, tormina & dolores corripient *eos*, sicut parturiens indolescent; quisque de proximo suo 'admiratione rapientur, *quod sit* [e] facies inflammatissima facies eorum.
9 'Ecce, dies Jehovæ advenit, 'sævus & excandescentiâ & accensâ irâ; ad 'disponendum istam terram in desolationem, ut peccatores ejus perdat ex ea.
10 'Nam 'stellæ cœlorum & sydera eorũ non facient ut luceat lux sua; tenebrosus erit sol ab exortu suo, & luna splendidam non edet lucem suam.
11 Et animadvertam in orbis habitabilis malitiam & [f] in improborum iniquitatem; faciamque ut cesset fastus superborum, elationẽque violentorum desiciam.
12 'Faciam ut pretiosior sit mortalis auro purgatissimo, & homo insigni auro Ophirino:
13 ('Idcirco cœlos commoveo, & concutitur terra e loco suo; in excandescentia Jehovæ exercituum, [g] & quo die accenditur ira ejus.
14 'Nam erit ut caprea depulsa, & ut pecus, 'nullo colligente: quisque ad populum suum spectabunt, & quisque in terram suam fugient:
15 Quicunque inventus fuerit transfodietur, etiam omnis decrepitus cadet isto gladio:
16 Et 'parvuli eorum illidentur ante oculos eorum; diripientur domus eorum, & fœminę eorum vitiabuntur.
17 'Ecce ego excito contra istos 'Medum; qui argentum non æstimabunt, & ipso auro non delectabuntur:
18 Sed *ipsorum* arcus pueros allident; & fructus ventris non miserebuntur, filiolis non parcet oculus eorum.
19 'Eritque Babylon, 'ornamentum regnorum, ornatus excellentiæ Chaldæorum, similis [h] subversioni, qua Deus subvertit Sedomum & Hhamoram.
20 'Non consedebit in æternum, neq; habitabit in [i] generationem quamque: neque figet tentorium ibi 'Arabs, & pastores non facient ut recubent ibi *greges*:
21 Sed recubabunt illic [k] fera, & implebunt domos eorum [l] noxia animalia; habitabuntque illic [m] ululæ, & 'scopes saltabunt illic:
22 Clamabitq; 'terrificum animal in viduatis palatiis ipsius, & [n] serpens in templis [o] voluptariis; propinquum autem est ut adveniat 'tempus ejus, & 'dies ejus non protrahentur.

[e] Heb. *facies flammarum.*

[f] Heb. *in improbos iniquitatem ipsorũ.*

[g] Heb. *& in duo accessionis iræ ejus.*

[h] He. *subversioni Dei Sedomum; ut nomina apud Hebræos verborum suorũ constructionẽ obtinent. Gen. 19.*

[i] Heb. *generationem & generationem.*

[k] Heb. *desertæ id est, desertis colonis.*

[l] Heb. *facinoria ab, id est, dolorum & malum hominibus afferentia: est enim participium.*

[m] Heb. *filia ululæ, ut Lavit. 11. 16.*

[n] Heb. *draco, id est omne serpentis genus: vide Exo. 7. 12.*

[o] Heb. *voluptatu.*

[p] Heb. *domus Israëlis.*

CAPUT XIIII.

1 NAM miserebitur Jehova Jahhakobi, & 'eliget rursus Jisraëlitas quos reponat in terra ipsorum; 'adjungêrque se advena ipsis, & associabunt se domui Jahhakobi.
2 'Nam accipient ipsos populos, adducentque eos in locum suum, & constituent se possessores eorum [a] Jisraëlitæ in terra Jehovæ, [b] ut

[b] ut

b Heb. *in servos & ancillas.*

b ut servi sint & ancillæ; & captivos ducent eos qui captivis abusi fuerint ipsis, dominabunturque in exactores suos.

3 'Et erit, quo die requiem præstiterit Jehova tibi a dolore tuo & a commotione tua; ac a servitute dura illa c quæ exercita fuerit in te;

c Heb. *qua servitum fuerit de te: sic Deut.1.23*

4 Ut proferas 'parabolam hanc de rege Babylonio, ac dicas; 'quomodo cessavit 'exactor, cessavit 'aurea?

5 'Fregit Jehova 'baculum improborum, sceptrum dominantium.

6 'Percutientis populos excandescentia plaga 'est d immota: dominans e iracunde gentibus agitatur percutione, *quam* non 'cohibebit.

d Heb. *sine amotione.*

e Heb. *in ira sua.*

7 'Quiescit, tranquilla est 'tota terra; fragorem edunt cautu.

8 'Etiam 'abietes lætantur de te, cedri 'Libani, *dicentes*; ex quo occubuisti, non ascendit ullus cæsor contra nos.

9 'Sepulchrum infernè commotum est tua causa, ad occurrendum advenienti tibi, excitat tibi expertes vitæ, omnes duces terræ: facit ut surgant e solijs suis omnes Reges gentium;

10 Qui omnes alloquentes te 'dicant; 'etiam tu infirmatus es sicut nos? nobis similis factus es?

11 'Deducitur in sepulchrum fastus tuus, strepitus nabliorum tuorum; substernitur tibi lumbricus, & obtegit te vermis.

12 Quomodo decidisti 'de cœlis 'Lucifer, 'nate Aurora? 'succisus es usque in terram? 'debilis es supra gentes?

f Heb. *in corde tuo.*

13 'At tu dicebas f cum animo tuo, 'in cœlos ascendam supra stellas Dei fortis, exaltabo solium meum: & 'sedebo in monte conventus 'in lateribus Aquilonis:

14 Ascendam supra excelsa nubis densæ, me æquabo excelso.

15 'Verumtamen in sepulchrum dejiciendum, ad latera foveæ,

16 Videntes te considerabunt te, in te advertent *dicentes*: hiccine vir ille est qui commovebat terram, qui concutiebat regna?

17 Disponebat orbem habitabilem sicut desertum, & civitates ejus destruebat; vinctos suos non solvebat *reversuros* domum?

18 'Omnes Reges gentium, quotquot sunt; occubuerunt g 'gloriosè quisque domi suæ:

g Heb. *in gloria.*

19 Tu verò abjiceris 'e sepulchro tuo, 'ut surculus abominandus, *ut* vestimentum interfectorum, h onustorum crebris ictibus gladii: *ut* descendentes ad lapides foveæ, ut cadaver proculcatum,

h Heb. *onustorum gladio*

20 Non adunaris illis in sepultura, quia terram tuam corrupisti, populum tuum interfecisti; non prædicabitur in seculum 'semen malefactorum.

21 'Parate filiis ejus mactationem propter 'iniquitatem majorum ipsorum; ne surgentes hæreditariò possideant terram, & impleant faciem orbis habitabilis civitatibus.

22 Nam insurgens contra eos, dictum Jehovæ exercituum; 'excisurus sum Babyloniæ nomen, & reliquum, filium & nepotem, dictum Jehovæ:

23 'Et disponam eam i ut sit hæreditaria possessio 'anatariæ, & stagna aquarum; everramque eam everriculo perditionis, dictum Jehovæ exercituum.

i Heb. *in hæreditariam possessionem.*

24 'Juravit Jehova exercituum dicendo: 'mentiar, nisi quemadmodum k proposui mihi, ita fuerit, & quemadmodum consilium inivi, illud extiterit:

k Heb. *imaginatus sum.*

25 'Cùm frangendo Assyrium in terra mea, super montes meos proculcavero eum; ut amoveatur ab istis jugum ejus, & onus ejus ab humero 'istius amoveatur.

26 'Hoc illud consilium est, quod initum fuit contra totam 'illam terram; & hæc illa manus extensa contra omnes 'istas gentes.

27 'Nam Jehova exercituum inceptum consilium, ecquis irritum faciat? & manum ejus extentam, ecquis avertat?

ANNOTATIO.

1 Onerosa] *Cùm propheta suprà capite 5. & 6. sub finem, non obscurè maximam cladem Judæis, eversionemq; regni per Chaldæos futuram prænuntiasset, populum, tempus, expeditionemq; futuram ita circumscribens, ut non posset de ea dubitari: nunc demum hu duobus capitibus populum Dei consolatur duobus argumentis, nimirum narratione prophetica judicij quo Deus Babylonios perditurus est, hoc capite; & narratione restitutionis populi, in qua sit Deum celebraturus & judicium in Babylonios decantaturus, sequente capite. In narratione autem hujus capitis (ut nihil de inscriptione dicamus, versu 1.) tria ex ordine rerum gestarum exponuntur: primùm est proclamatio, qua Medi ad arma, Babylonis ad flebilem ejulatum provocantur, usq; ad vers.9. secundum est narratio malorum, quæ Babylonis divitiis & humanitus perpessuri sunt, inde ad ver.19. tertium, eventus ex illa clade a Medis accepta consecuturus, ad finem usque. Quamobrem hunc prophetiæ & alijs ejusdem argumentis optimè attributa est oneris sive onerosæ prophetiæ appellatio.* 2 Super montem] *tota hæc proclamatio per hypotyposin scripta, quasi jam in rem præsentem ventum esset, primùm ex autoritate Dei Medos armat, qui diserte nominantur infrà ver. 17. & bellicam rationem apparatumq; describit elegantissimè, versibus quatuor: deinde maximam consternationem Babylonis imperat, ver.6. & duob. seq.* Montem eminentem] *nam inde solent dari bellorum tumultuumve significationes in montosis regionibus & insulis: cujusmodi est Medorum regio, in qua præcipit fore ut arma conclamentur: sic infrà 18.3.* Etterte vocem] *id est, propinquos voce, & longinquos significationes ad arma convocate.* Ingrediantur portas] *id est, invadant & occupent terminos Babyloniorum, qui ex alterna præda erant locupletissimi.* 3 Ego præcepi] *ætiologia superiorum proclamationis, a Dei arcano & arcano insinctu Dei.* Sanctificatis] *id est, Medis & Persis, quos ego destinavi atq; comparavi ad exequendum judicium meum.* Vocavi po.] *id est, potentia instruxi, & excellentia, atque exultabunda alacritate, quæ milites fortes decet.* 4 Vox multitud.] *id est, conveniunt milites frequentia maxima, & Jehova tanquam imperator congregatos lustrat.* 5 Ab extremitate] *a locu quàm longinquissimo: emphatica hyperbole.* Totam istam] *Babyloniam.* 6 Ejulate] *altera pars proclamationis ad Babylonios, ut diximus in ver.2.* 7 Omnes manus] *id est, infirmabuntur Babylonis & corpore & animo: vide Danielu. 5.* 8 Admiratione rapientur] *cogitantes se prius ingenuos strenuosq; fuisse, & Medis alijsq; gentibus imperasse; jam verò ignavia torpere, & in miseram servitutem rapi ignominiosissimè.* Facies inflam.] *id est, perfusa rubore & confusione*

maxima.

maxima. 9 Eccè ſ]ſecunda pars narrationis, ut diximus in verſum ſecundum, ſimiliter per hypotypoſin calamitatei Babyloniorum explicans. Sæyus & excan.]id eſt, quo Deus excandeſcens & accenſus ira ſæviet in Babylonios. Diſponendum iſtam ter.]hoc enim maximè factum eſt cùm Cyrus Euphratem derivavit, & in varias paludes diſtraxit per bonam partem Babyloniæ: prout evidentiùs exponitur infrà. 14.23. 10 Nam ſtellæ explicatio ſingularu interminationis quę poſita eſt ſuperiore verſu: cæli (inquit) & terra omnibus adverſabuntur, uſque ad verſ.14. & Medi non parcent cuiquam, inde ad ver.19. Stellæ]quæ aliquoi in cœlo ſæ ſunt evidentiſſimæ propter patentia camporum æquora (ut ait Cicero lib.1. de divinatione) & nubium raritatem. Eſt autem allegoria, ad ſignificandum graviſſimas calamitates, in prophetiu frequens. Stellam porrò a ſydere hoc loco diſtinguit propheta, ut Græci aſtera & aſtrum: nimirum ut ſtella ſive aſter ſit ſingulare aliquid ſydus verò vel aſtrum ſit quiddam ex pluribus ſtellis congregatum, cujuſmodi ſunt ſigna aſtronomiæ. 12 Faciem]id eſt, Medorum Perſarumq; animos Babyloniam invadentium ita inflammabo, ut omnibus modis ſuperbos iſtos & violentos perſequantur, neque ullo pretio hùc adduci poſſint ut parcant illorum vitæ, ut dicitur infrà ver.17. quod non dubium eſt tum demum evenisſe, cùm occupata eſt Babylonia, & rex Belchatzar interemptus Danjel.5. 13 Idcirco] brevis ætiologia, qua Deus hypotheſin judicii ſui venturi in Babylonios confirmat theſi: idcircò (inquit) id eſt, propter malitiam, inquit atem, faſtum, & violentiam, non poſſum non excandeſcere & accendi, quam cœlum & terra ipſa perhorreſcunt, & (cùm opus eſt) commoveniur ad teſtificanda & præſtanda judicia mea: quod ut fieret evidentius, hunc verſum parentheſi incluſimus. 14 Nam erit] ipſa ætia comminationis quæ poſita eſt ver. 12. nullo (inquit) pretio ſuperbi iſti redimentur: nam fugientes illos perſequentur Medi, hoc verſu: inventos confodient; & antequam confodiant, omnes contumelias atrociſſimas facient vivis illis atq; videntibus, verſibus duobus ſequen. Nullo colligente]id eſt, neq; ullus vel ex gentilibus & neceſſariis ipſorum (ut ſequentia verba explicant) audebit ſtarum quenquam in domum ſuam recipere. 16 Parvuli eorum] vide Pſal. 137.9. 17 Ecce ego]concluſio ſuperioru interminationis, in qua judicium graviſſimum & gentem nominatim definit; quam ſuprà obſcurè indicaverat ver.2. & tribus ſequentibus. Medum]id eſt, Darium Medum cum copiis ſuis, & auxiliaribus generi Cyri Perſarum regis. 19 Britq;]tertia pars narrationis, ut diximus ſuprà in ver.1. exponens miſerabilem deſolationem, vaſtitatemq; Babyloniæ: quæ non tota uno tempore exhauſta eſt; ſed tamen eò redacta tandem, ut tantum duraret ibi Jovis Beli templum. Veſpaſiani temporibus: vide Plin.lib.6.nat.hiſt.cap.26. Ornamentum] hęc per appoſitionem legenda ſunt. q.d. quę nunc caput eſt Chaldaicarum gentium, & ſummam claritatem obtinet in toto orbe, ut ait Plinius ibidem. 20 Non conſidebit]id eſt, ita vaſtabitur, ut neque ſui incolis futura ſit commoda ad habitationem vel commorationem, neque exteris gentiſſimus; ac ne pecudibus quidem, cùm planè diruta fuerit, ad paſcuum. Primùm enim bellu varii exſtrita eſt, deinde oppreſſa regulorum poſt Alexandri magni mortem tyrannide, ac poſtremò exhauſta vicinitate Seleuciæ, quam propterea Nicator rex condidit intra lapidem nonageſimum. Arabs]id eſt, Nomades ſcenitæ, & Attali latrones, Babyloniæ contermini. 21 Scopes] aves deformes motu ſatyrico olim inauſpicatæ, voce inconcita, quarum meminit Homerus Odyſſ.5. Latini etiam aſiones vocant, Galli ſua appellatione dominas: quæ avis eſt imitatrix, ac paraſita, & quolam genere ſaltatrix, ut loquitur Plinius lib.10.natur.hiſt.cap.23. Quamobrem nos habita ratione proximè præcedentu membri, & huic adjunctli verbis maluimus ſic interpretari; quàm ad ſatyros, ſaunos, tragelapandes, aut ejuſmodi portenta accommodare. 22 Terrificum animal] id eſt, dæmones: nam Propheta primùm de quadrupedibus, tum de volucribus egit, ſuperiore verſu; nunc de reptilium genere. Tempus ejus]i. quo incipient hæc mala invadere Babyloniam: cœperunt autem illa poſt ducentos fermè annos quàm hęc a Prophetа fuerunt prænuntiata. Dies ejus]quibus florebit regnum Babyloniæ, & in Judæos deportatos tyrannidem exercebit, q.d. non durabit diu illorum gloria, aut veſtra calamitas: qui finis eſt μεταβατικὸς, ad narrationem ſequentem.

IN CAPUT XIIII.

1 Nam miſerebitur]*altera pars narrationis, in qua exponitur primùm cauſa & forma inſtaurationis & amplificationis Eccleſiæ, duobus verſibus; deinde uſus promiſſionis Dei perceptæ in Eccleſia, a ver.3. ad finem uſque.* Eligetrurſus] id eſt, gentem, quæ in ſpeciem fuerat rejecta & alteno dominatui expoſita, perinde recipiet quaſi de integro electa foret: humanitus dictum. Adjungetq;] promiſſio vocationis gentium per Chriſtum, in quo demum conſummata eſt inſtauratio in plenitudine Judæorum & gentium, ut totus Iſraël ſervetur, Rom.11. 2 Nam accip.]allegorica figuratio regni ſpiritualis Chriſti, in quo fideles ſervi & ancillæ comparantur Domino miniſterio verbi, ut prædixit Joël 2.29. infideles verò velut mancipia abjectiſſima cozuntur in ordinem, & ſubjicuntur potentiæ Chriſti & Eccleſiæ ejus. 3 Et erit] ſecundus locus de uſu proximè præcedentium beneficiorum Dei, cùm ab Eccleſia fuerint percepta, ut diximus in ver.1. Eſt autem hic uſus, prædicatio judiciorum & veritatis Dei, quam præſcribit Eccleſiæ propheta ad finem uſque capitu. 4 Parabolam]id eſt, cantionem quæ in ore ſit omnium; ut Numer.21.27. Sunt autem hujus cantionis ſive prædicationis quæ imperatur Eccleſiæ, partes quinque: prima eſt propoſitio ſumma ruinæ Babylonicæ a judicio Dei, tribus verſibus; ſecunda, narratio ſarcaſtica, qua res omnes creatæ etiam mortuæ utuntur ad ludificandum Babyloniam, a verſ.7. uſque ad 18. tertia, narratio prophetica judiciorum quæ Deus amplius in Babylomam exercituru eſt, uſque ad ver.24. quarta, confirmatio a promiſſione, juramento, & exemplu judiciorum Dei, verſ.24. & ſequentibus; ultima, concluſio, duobus reliquis. Quomodo] propoſitio διαλογιτικὴ, qua per admirationem videntur omnes quærere, qui potuerit fieri ut rex tantus & tantum regnum unica nocte interiret. Exactor] tyrannus ſævus. Aurea] Chaldaica vox ad perſtringendam Chaldaicæ monarchiæ ſuperbiam ex fiducia opum maximarum conflatam: quo ſpectat deſcriptio illa Danjelu 2. & 3. 5 Fregit] ὑποφορὰ ſive ſubjectio ad præcedentem admirationem, duobus verſibus exponens quis, quo, quantóque malo affecerit Babylonios, & quam ſæbrem. Baculum]id eſt, durum imperium, quaſi ſceptrum in bellua: allegoria. 6 Percutientis]

id

id eſt, Babylonii, qui percutiebat & vexabat populos indigniſſimè, ut exempla multa apud Danijelem oſtendunt. Eſt immota] id eſt, plagam iſtam nequit amoturus eſt Deus (quin influxit) unquam, neque ullus efficturus potentia ſua ut amoveatur a Babylonia. Iracundè] id eſt, iſta intolerabilis iracundia, quæ etiam adſvadæ hominibus imperabat, & de omnium vita conſcientiâ, tyrannicè ſtatuebat, ut apud Danijelem videre eſt. Cohibebit] ipſe, aut alius quiſquam. 7 Quieſcit] altera pars cantionis, ut diximus in verſ. 4. qua per proſopopœiam res omnes & viventes & ſenſu vitâq; carentes inducit Propheta lætitiam agitantes de funeſto caſu Babylonia; primùm quidem totam terram, hoc verſu; deinde arbores, ſequente verſu; poſtremò verò mortuos, inde ad verſum 18. Tota terra] id eſt, habitatus ea terra, metonymicè. 8 Etiam] amplificatio a rebus ſenſu carentibus, quibus hyperbolicè exultatio & ſermo tribuitur ex tranquillitatu ſenſu. Abietes] ex quibus terra & mari magnifica opera conſtruebantur ad Regum Babylonicorum libidinem. Libani] cui reges Babyloniæ ac deinde Perſidæ præſciebant ſaltuarios, ut Nechemiæ 2. 8. 9 Sepulchrum] ultimus proſopopœiæ locus (ut obſervatum eſt verſ. 7.) quo ſepulchrum, velut dux mortuorum, ſuas omnes copias excitat, ut Babylonium collapſum alloquantur, & velut indignum qui ſepeliatur ſecum, repudient a conſortio ſuo. 10 Dicant] hujus ſermonis fictâ partes ſunt duæ: una eſt qua factum immaniſſimum Babylonis per contentionem exaggerant, uſque ad verſum 15. altera, qua etiam honore & beneficio ſepulturæ illum indignium judicant & abjectum a ſe, verſibus reliquis. Etiam tu] ironicus ſermo per admirationem, tribus verſibus, qui deinde amplificatur per comparationem præſidentis animi & gloriationu quâ fuerant iſti Reges Babylonii, ver. 13. & 14. 11 Deducitur] id eſt, carens omni honore ſepulturæ, juſtaq; ipſa (quæ tibi ut potentiſſimo Regi fuerant ſolvenda) velut ſepultus jacens, neque adhibenſur tibi. Hoc enim non dubium eſt evenire, ex hiſtoria quæ habetur Danijelis 5. Subſternitur tibi] id eſt, carēs omni pollinctura, conditura, aromatica quæ Regibus adhiberi ſolet, vermibus & putredini omnis ex parte expoſitus. 12 De cœlis] id eſt, e ſumma illa velut cœleſti luce & dignitate tua: allegoria dignitatem ſummam figurans commodiſſimè. Lucifer] ſtella præveniens ſolem & ante matutinum exoriens magnitudine alia ſydera exſuperans, & claritatu tantæ ut unius hujus ſtellæ radiu (præter ſolem & lunam) umbræ reddantur: quam alii Veneris, alii Iſidis, alii Junonis, alii matris Deûm appellavere: ut oſtendit Plinius lib. 2. cap. 8. natur. hiſtor. Quamobrem allegoricè ad figurandam dignitatem Babylonis hæc appellatio ipſi attributa eſt. Nate aurora] id eſt, velut alumnus & comes auroræ, ut pulli hærentes latcribus matrum, apud Hebræos nominantur, quemadmodum obſervatum eſt Geneſ. 18. 7. Succiſus es] alieta allegoria, a ſimilitudine arboris cujus nulla extant veſtigia: qua allegoria ſimiliter de Nebucad-nezare dicitur Danijel. 3. Debilis] id eſt, magis dejectus juſto judicio Dei quàm unquam gens ulla fuerit: nam aliorum quidem imperiorum, poſtquam eversa ſunt, ſua ſuperfuerunt veſtigia: hujus verò ne ipſum quidem nomen aut tenuiſſima imperii particula manſit. Ita hic verbum ineſt gradatio, cujus cauſa verbum Hhebraicum accipimus ἀπὸ κοινοῦ, ut Ijobi 14. 11. 13 At tu dicebas] alterum membrum contentionis, exprobrans gloriationem Babylonio. quaſi dicat, ubi nunc eſt illa gloriatio tua qua tu dicebas, cœleſtem quandam dignitatem obtinebo? quod ſequentibus verbis proponit abraſonica illa regis gloriatio. In cœlos aſcendā] id eſt, ſedem dignitatem, imperium, poteſtatemq; divinam mihi vindicabo; quod finis ſequentis verſus explicat. Sedebo in monte] id eſt, Dei ipſius ſedem occupabo, & tandem mihi, abſumam honorem qui attribuitur eſt Deo in monte Tſyonis a Judæa gente. In lateribus Aquil.] ad quæ ſpectat mons Tſyon, ſi cum ſitu Jeruſchalaimorum comparatur. 15 Verumtamen] altera pars ſermonis, ut oſtendamus in verſum 10. qua exponunt mortui se volentibus quidem Medis & Perſis ſepelire Babylonium, paſturos eſſe mortuos; ſed eum recognitum conſenſu uno e numero ſuo ejecturos, propter intolerandam ejus tyrannidem. 18 Omnes reges] tertia pars, propheſica narratio gravis in eorum judicium Dei, tum veluti præſentium qua Judæi erant vaſturi in regem Babyloniæ, tribus verſibus; tum deinceps amplius eventurorum, verſ. 21. & ſequentibus. Gloriuſe] id eſt, non ita turpiter ut tu. 19 E ſepulchro tuo] id eſt, in quo alioqui honeſtè ſepeliendus. Ut ſurculus] triplex ſimilitudo evidentiſſimè hoc loco deſcribit abjectiſſimum ſtatum Babylonis: prima eſt putris ſuccubæ; ſecunda, veſtimenti undequaque proſciſſi & fœdati ſanguine; tertia, cadaveris; quod ita neglectur liberè procul eur omnium pedibus, & ut tum quidem ſepeliatur cùm ſovea præſto eſt; ſed jacens ad cippum aut monumentum ſovea deſeratur.

20 Semen maleficorum] id eſt, tuum: ſic tranſitur ad ſequentem narrationis partem. 21 Parate] alter locus narrationis, quo oſtendit Propheta non ſemel tantùm perditum iri Babyloniam, ſed ſæpius etiam in poſterum, donec tota deſerta ſit: quamobrem ad majorem emphaſim primùm certa velut milites, adminiſtri judiciorum Dei accerſuntur, & mandatum accipiunt: ut ſuprà 13. 2. & ſequentibus; deinde judicium exponit Deus quod ipſe efficturus eſt duobus ſequentibus. Fuerunt autem iſti adminiſtri judiciorum Dei tum Medi & Perſæ, tum etiam Macedones, Characeni, Attali latrones, Parthi, & alii de quibus ſparſim in hiſtoriis habetur mentio. Iniquitatem majorū.] id eſt, ſimilem omnino ei quam fecerant majores, ut ſolent accumulare iniquitates quoſcunque abduxerit Deus: ſic 2. Reg. 24. 5. Hanc interpretationem comprobant verba proximè ſequentia. quaſi dicat, æquè atque majores ſui vitibus ſuis abuteventur ſiſque amplitudine, niſi hoc factō caveretur. 22 Exciſurus] iſtarum copiarum, quas modo accerſivi, operâ. 23 Diſponam eam] id eſt, deſcriſſimam efficiam & paluſtrem totam: quod factum eſſe magis ac magis, ex quotempore Euphrates derivatus eſt Cyri & Orthoënorum operâ, ipſe Ptolemæus teſtis eſt. Anatariæ] Aquiſæ vitam agentis circa lacus; quam Græci Morphnon & Pernon vocant, alii Plancum, de quo Plinius lib. 10. natur. hiſtor. cap. 3. nam hæc interpretatio magis cum hoc loco videtur convenire; & vocis etymologia, ſimilitudo locorum comparatione confirmatur: infrà 34. 11. & Tſephanjæ 2. 14. 24 Juravit] confirmatio ſuperiorum interminationum in Babyloniam, primùm a juramento Dei, hoc verſu; deinde ab exemplo judicii præcedentis contra Aſſyrios, ſequente verſu. Mentiar] eclipſis in juramentis frequens, ut Numerorum 14. 35. 25 Cùm ſang.] propheſica definitio temporis, quo in Babylonios judicia ſua exercituros eſſet Deus; nimirum poſtquam perfecerit interminationem quam prius Aſſyrio denunciaverat, cap. 10. 26. & 27. ſic prio-

priorem illam eversionem Assyriorum monarchiæ tanquam signum proponit hujus longo pòst intervallo eventuræ, ut apud Jirmejam exempla legimus quamplurima. Istius] populi mei. 26 Hoc illud conf.] conclusio, ut ductum est supra in versum 4. Illam terram] Babyloniam. Istas gentes] Babylonias, & parentes imperio Babylonico. 27 Nam Jehova] ætiologia ab ineluctabili Dei omnipotentia: quali utitur Persa quidam apud Herodotum in Calliope verbu elegantissimo.

CAPUT XV.

Propheta Philistæis bonam partem Judææ iniquè possidentibus excidium luctuosum denuntiat operâ Regis Chirkijæ: itaque populum Dei confirmat, & instituit Regem.

1 QUO anno mortuus est rex Achaz, fuit [a] onerosa prophetia hæc.

2 Ne lætator, tu Palæstina tota, quòd confracta fuerit virga percutientis te: nam è radice serpentis prodit vipera, etiam fructus illius prester volans.

3 Deinceps pascent primogeniti tenuium, & egentes securè cubabunt: cùm enecavero fame radicè tuam & residuũ tuum interfecerit.

4 Ejula porta, exclama civitas, diffluere te Palæstinam totam: nam ab Aquilone ut fumus advenit, neque ullus se subducturus est in cœtibus ejus.

5 Quid ergo responsurus est legatis gentis? Jehovam fundasse Tzijonem, ut in eam se recipiant pauperes populi sui.

[a] Heb. onus.

ANNOTATIO.

1 Quo anno] id est, cùm Chirkijæ solus regnare cœpit: nunc demum incipit tempus quartum Prophetiarum Jeschahhjæ, nimirum quai Chirkijæ regnante prophetavit. Quamobrem ut hoc caput cùm præcedente jungatur, sic quæ temporum ratio ferre potest, neque argumentum. Sunt autem hujus capitis partes istæ, inscriptio, ver. 1. denuntiatio insuantu malis in Philistæos, tribus versibus; & conclusio ab explicatione causæ, ver. ultimo. Onerosa prophet.] ut supra 13.1. 2 Ne lætator] etsi hæc denuntiatio ad emphasim compellat Philistæos, non dubium est tamen quin ad confirmandam regis novi Judæorum fiduciam hoc modo fuerit enuntiata, q.d. non est, quod vos, ô Judæi, animum porrò abjiciatis & cedatis potentiæ Philistæorum: quin potius bono animo estote: nam hoc ego confidenter Philistæis denuntio, non esse cur lætentur amplius de victoria sua, de præda, de oppidi aeptu, 2. Chronic. 28.18. Quòd confracta] id est, quòd inde a temporibus Hhurzijæ liberum vobis fuerit per ignaviam Achazi in Judæam involare, depopulari, occupare, conturbare omnia sine ullo impedimento. Percutientis te] id est, Hhurzijæ, qui Philistæos affecit malu gravissimu. 2. Chron. 26.6. E radice serp.] id est e stirpe Hhurzijæ, qui vos momordit graviter ut serpens: allegoria. Vipera] id est, rex Chirkijæ, qui vos admorsurus est gravidi, imò gravissimis & immedicabilibus malis summa alacritate affecturus: quod sequens gradatio docet. Nam inde a temporibus Chirkijæ Philistæos per se tentasse quidquam non memminimus legere. 3 Primogeniti] id est, tenuissimi Judæi & summè attenuati attritique calamitatibus, in hoc suo Rege velut pastore conquiescent, & fruentur bono: unde Jobus 18.13. Enecavero fame] id est fame & bello, parentes & liberos, magnos & parvos consumpsero, & cùm suares ipsas eblodum, tum civitates munitas everterim: quod factum est opera Chirkijæ 2. Reg. 18.8. Interfecerit] Chirkijæ. 4 Ejula] explicatio summi illius excidii quod modo attegerat, per prosopopœiam. Ab Aquilone] id est, ex Judæa, quatione Philistææ ad Aquilonem sita est. Ut fumus] id est, tanta celeritate, vi, & acrimonia, ut non magis obsistere Philistæi possint Chirkijæ, quàm venienti fumo & omnia rimanti diligentissimè: & quem igni iræ meæ accensu excitabit & impellet in vos. Neque ullus] id est, non mollescent, aut fræsugentur animi Judæorum Chirkijæ ministrantium in exequendis Dei judiciis, sed procedent cum iis alacerrimè. 5 Quid ergo] conclusio, qua propheta Regem novum informat, quid qua fiducia sit Philistæorum legatis responsurus. Gentis] Philistææ. Jehovam fundasse] id est, ostendat Rex nihil ad se pertinere quid Philistæus obtendant, quid possint, quidve possideant in Judæa, sed se fretum promissionibus & potentia Dei procuraturum sedulò, ut miseri sui populi fortes recuperentur, & tota Judæa sarta tecta conservetur.

CAPUT XVI.

Propheta Moabitis gravissimas calamitates luctuũq; maximum prænuntiat: æquas conditionis a Deo oblatas ipsis in regno Davidis commemorat: insolentiam illorum exprobrat: ultionem Dei describit, & præsinit tempus illius.

1 ONEROSA prophetia Moabi. Cùm noctu vastata fuerit Hhar-Moabitarum, excisa fuerit; cùm noctu vastata fuerit Kir-Moabitarum, excisa fuerit:

2 Ascendet Bajithum, & Dibonem, Bamothas cum fletu: super Nebunte & super Medeba Moab ejulabit; in omnibus capitibus ejus calvitium erit, omnis barba excisa.

3 In compitis ejus accingentur cilicio: super tecta ejus & in plateis ejus quisque ejulabit, descensurus cum fletu suo.

4 Et exclamabit Cheschbon, Elhhaléque; Jahatzum usque audietur vox eorum: propterea expediti Moabi vociferabuntur; vitæ suæ tædebit ipsum, dicendo:

5 Animus meus Moabum inclamat, claustras ejus, Tzohharem usque, quasi vitula trima: quoniam per clivum Luchithę cum fletu ascendit, quoniam via, Choronajimorum clamore fragoso boant.

6 Nam aquæ Nimrimorum desolatæ erunt: exarescet enim fœnum, deficiet tenera herba, viriditas non erit.

7 Idcirco residuum fecerit: at quæcunque recondiderint, in vallem Arabum exportabunt ea.

8 Nam circuibit exclamatio illa terminum Moabi; ad confluentes usque ejulatus ejus, etiam

[a] Heb. anima sua mala videbitur ipsi.

[b] Heb. cor meum.

[c] He. vectes ejus.

[d] He. fratticonis, vel fragorii.

[e] Heb. repositum eorum.

etiam 'Beer-Elima ejulatus ejus;
9 Quòd 'aquæ Dimonis plenæ sanguine futuræ sint, cùm 'disponam in Dimone additamenta: 'evadentibus verò Moabitis 'leonem, & reliquo terræ.
10 'Mittite 'agnum Dominatoris terræ, 'a Petra ad desertum usque; 'ad Montem filiæ Tzijonis.
11 'Alioqui erit *Moab* quemadmodum avis vaga, nidus dimissus: 'erunt & Moabitides ad vada Arnonis.
12 'Ini consilium, fac judicium, dispone 'tanquam noctis, umbram tuam ipso meridie: absconde propulsos, vagantem ne prodito.
13 Commorentur apud te 'propulsi mei; ô Moab, esto latibulum ipsis a conspectu vastatoris: 'nam 'desinet qui premat, deficient vastator, consumentur calcatores singuli e terra:
14 Et stabilietur 'benignitate solium, cui insideat 'constanter in tentorio Davidis; 'judex & procurans jus, & promptus ad justitiam.
15 'Verùm audivimus superbiam Moabi, fastuosum esse admodum: ac 'fastus ejus & superbia ejus, & exçandescentia ejus, non ita fient mendacia ejus.
16 'Idcirco ejulabit Moabita ad Moabitam, unusquisque ejulabit, de fundamentis Kir-chareseth ædificabimini, 'veruntamen contrita sunt.
17 Quinetiam vites Cheschbonis elanguent, vitis 'Sibmæ; 'Domini gentium 'retundunt lectissimas plantas ejus, 'Jahzerem usque attingunt, errant per desertum: propagines ejus evelluntur, 'trajiciunt mare.
18 Idcirco defleo fletum Jahzeris, vitem Sibmæ; irrigo te lachryma mea, ô Cheschbon & Elhhale: quoniam de æstivis fructibus tuis, & de messe tua 'celeusma concidit,
19 Et intercepta est lætitia & exultatio ex arvis, & in vineis non cantatur, non agitatur vociferatio: vinum in lacubus non calcat calcator, 'celeusma facio ut cesset.
20 Idcirco 'viscera mea propter Moabum, tanquam cithara perstrepunt; & interanea mea propter Kir-Cheresum.
21 'Itaq; erit ut perspicuum sit fatigari Moabum in excelso suo, cùm veniens 'ad sanctuarium suum deprecatum, nihil tamen potuerit.
22 Illud est verbum quod locutus fuerat Jehova ad Moabum 'inde ab illo tempore.
23 Nunc verò loquitur Jehova dicendo, 'intra tres annos, ut sunt anni mercenarii, vilis redditur gloria Moabi cum tota sua multitudine maxima: manet ut residuum sit parvum, minus pusillo, invalidum.

[f] Heb. *evasio Moabitarum.*

[g] Heb *filiæ Moabi.*

[h] Heb. *in veritate,*

ANNOTATIO.

1 Onerosa propheſ.] *Vide ſuprà* 13.1. *Hujus prophetiæ partes præripuæ ſunt tres: prima eſt propoſitio calamitatum luctuoſiſſimarum quæ Moabitis erant eventuræ, uſque ad verſum* 10. *ſecunda eſt conſeſſatio exprobrans beneficia a Deo oblata, imò ingratitudo Moabitarum animorum, quo denuntiatas calamitates ſibi acceſſiverunt, inde ad verſum* 22. *tertia, concluſio circumſcribens tempus quo Deus ſuam illam ſententiam erat executurus, duobus verſibus ultimis. In hac autem propoſitione deſcribuntur eladis unitæ, duabus ſummis civitatibus per Schalmanaſſerem excitis, verſu* 1. *luctus graviſſimus totam regionem pervadens, uſque ad verſum* 6. *& cauſæ ex quibus Moabita in tantum luctum compelluntur: nimirum horriditas regionis totius, verſu* 6. *commeatus qui ſupererat repentina conſumptio, verſu* 7. *miſerabilis incolarum fuga, verſu* 8. *& horrenda ſtragies, verſu* 9. Hhar] *ut Numer.* 21.28. *metropolis Moabitarum in agro ejuſdem nominis.* Kir-Moabitarum] *id eſt, kir-cheres ſive kir-chareſeth, ut nominatur infrà ver.* 16. & 20. *quod enim vulgò interpretes confundant cum Kiro, cujus ſit mentio* 2. *Regum* 16. 9. *planè abſurdum eſt; cùm illud Medorum ſit, hoc verò diſtinctionis cauſa kir-Moabitarum appellatur, aut kir-cheres, id eſt ſolus, quia fortaſſe ibi colebatur.*

2 Aſcendet] *id eſt, hùc illùc circumcurſabit incertus, Deos & homines imploraturus & fruſtra.* Bajithum] *oppidum ab inſigni idololatriæ dictum* κατ' ἐξοχὴν, *quod alibi dicitur Bethon, Bahhal-Methon, & Beth-bahhal-Methon Numer,* 32.3. & 38. & *Joſ.* 13.17. *in finibus Reübenitarum,* 1. *Chron.* 5.8. Dibonem] *Reübenitis attributum, Joſ.* 13.17. Bamothas] *ſive Bamoth-bahhalim, id eſt, excelſa Bahhalis, ut Joſ.* 13. *ibidem.* Nebuntz] *ſimiliter Reübenitarum, Numer.* 21.30. & *Joſ.* 31.16. In omnibus capitibus] *id eſt, capillum vellent barbamq; præ luctu, quod moris fuiſſe in fidelibus oſtendit Moſes Levit.* 19.27. & 21.5. & *Deuteron.* 14.1. 4 Cheſchbon] *hæc oppida ſimiliter fuerant Reübenitis attributa, Numer.* 32.37. & *Joſ.* 13.17. Jahatzum] *id eſt, uſque ad ultimos fines: locus eſt inſigni clade Sichemi, Numer.* 21.23. & *Maraitarum habitatione, Joſ.* 21.36. 5 Animus meus] *proſopopœia emphatica ſtrenuorum Moabitarum, tentantium populares ſuos profugientes confirmare, quaſi dicat, inclamo ex animo & contendo quàm maxima voce poſſum, ut fugientes revocem: ſed fruſtra.* Clauſuras ejus] *id eſt, munitiones limitaneas, quibus aditus & exitus regionum præcluduntur tanquam vectibus: quamobrem Hhebræi vectes vocant, græci oppoſitè quaſi πόρους. Latini clauſuras ſive clauſuras; unde Suidas* κλεισουρὰς *appellationem ſumpſit, & tranſtulit in Græcam vocem quæ ſignificat clavem termini.* Tzohhharem] *de qua Gene.* 19.22. *ſenſus eſt, tam magna voce contendo (inquit ſtrenuus Moabita) ut mea vox ipſos Moabitarum terminos & lucum Aſphaltitem prætervolans Judæam quoque perſonet, quæ terminatur Tzohhare.* Vitula trima] *comparatio elegans ad explicandam vim maximam conſentionimque vocis. quaſi dicat, non clamo, ſed boo ac velut intono, ut Moabitarum populares meorum luctum frangam, & animos confirmem: nam certum eſt juvencam inſuetam jugo, nunimis effœtam, ac proinde ſtrenuorum, graviores boatus & valentiores edere; cujuſmodi fere eſt triennis.* Quoniam] *etiologia contentionis inclamando, qua modò dicta eſt: planè (inquit) mihi ſuprema vi boandum eſt; cùm hîc omnia ſummo luctu perſonent; proinde vix niſi adhibita clamore ſummo, ac ne vix quidem exaudiri poſſim.* Per clivum] *id eſt, montes & valles ejuſdem ipſorum reboant, ab uno termino ad alterum: nam aſcenſus Luchith Judæam ſpectabat, deſcenſus verò Choronaimorum (ut nominatur Jermiæ* 48.5.) *in altera parte ex adverſo erat.* Boant] *hîc Propheta verbo ſibi ſatiſtuit & κρασάρῳ, ad repræſentandam inconditam tumultuantium vocem.* 6 Nimrimorum] *rivorum confluentium ad Nimram ſive Beth-Nimram in Gaditarum agro, Numer.* 32. 3. & 36. *His autem propterea hîc nominantur, quòd vallem Moabitarum rigant; ubi ſitus eſt Nimra attri-*

buta Gaditú, Jehoſchuahh. 13. 27. Deſolatæ erunt] *id eſt, exhaurientur, areſcent.* Exareſcit enim] *id eſt, ipſa convallis, ut ut ſit irrigua, tota ardet ſterilis: quod elegantiſſima gradatione deſcribit Propheta.* 7 Reſiduum fecerit] *confeſſio ironica, quaſi dicat Propheta, component illi commeatum arbitratu ſuo, & de cibario ſibi proficiant permulto: non effugient: tamen haec judæa Dei.* In vallem] *id eſt, invadentes agrum & occupantes Aſſyrii, omnia promptuaria veſtra exhaurient, & ad finitimos Arabas Aſſyrio regi ſubditos aſſervandi deveniant: nam propter hoc officium aliaq; hujuſmodi immunes fuiſſe Arabas ante meminimus ex Herodoto lib. 3. Vallem autem idcirco nominat, quia ex Moabitarum agro in Arabiam deſertam ibatur per deſcenſum Choronajmorum, in montibus quos Ptolemæus vocat Aſſadamos.* 8 Circuibit] *id eſt, pervadet agrum totum ut orbi uſque extimas.* Ad confluentes] *fluminis Arnonis, quibus definitur terminus Moabitarum. Numer. 21. 15. Hanc vocem, quam alii proprium faciunt, appellativè accipimus.* Beer-Elima] *id eſt, puteum potentum, a principibus Iſraëlitarum effoſſum: (ſic appellatur locus de quo Numer. 21. 18. & ſequentibus, communis Moabitarum appellatione, qui principes, Elim, id eſt potentes, vocant, ut Exod. 15. 15.* 9 Aquæ Dimonis] *hic verbis alludit Jeſchahhja ad hiſtoriam illam quæ legitur 2. Reg. 3. quaſi dicat, quemadmodum tempore ſub Jeſchaphati rivus ille, qui a via Edomæa inſtituere tum primùm cœpit in agrum Moabitarum, non tantùm ſanguinis ſpecie rubuit, quæ Moabitæ decepti ſunt; verùm etiam ipſorum ſanguine auctus eſt; ita quoque deinceps factum ſum. & eo amplius. Videtur enim Dimon nomen eſſe illius rivi, de quo tertiò caſtris bibendum dederat Deus in illa expeditione, impoſitura ex eo quòd totus rivus eodem dat ſanguine Moabitarum inſectus eſt, & ſanguineus Moabitis viſus. Eſt enim Dimon, ſi interpreteris, ſanguineus: quò ſpectat alluſio in verbo Prophetæ, quam Latinus verbis aſequi non poſſumus.* Diſponam] *id eſt, pergam ſanguinem Moabitarum fundere, & amplius fundam: nam utrumque hoc deſignabat Hiſchi ai, addendo ſive pergendi verbo.* Evadentibus] *id eſt, faciam ut Moabitarum quicunque ſuperſint extra terminos ſuos, aut in iis remanſerint ſint ſorguibus dentibuſq; ferarum expoſiti: ut de Iſraëlitis dicitur 2. Reg. 17. 25.* Leonem] *id eſt, feram animantia, ſynecdochicè.* 10 Mactite agnum] *altera pars prophetiæ, ut dictum in verſ. 1. qua prophetæ conſtituitur Moabitas, exponens primùm leges & conditiones quibus Moabitarum reliquiæ a Davide fuerant conſervatæ, & in fidem clientelamq; receptæ, ut verbi hoc attingitur, 2. Schem. 8. 2. deinde inhumanitatem ipſorum ſuperbiam exprobrat, verſ. 15. ac poſtremò ſententiam dicit ſeveriſſimam probata juſtitia Dei, uſq; ad verſum 22. Sunt autem hæ leges trium generum: prima, de præſtando canone imperato, hoc verſu: ſecunda, de officiis omnibus regi populoq; Dei præſtandis, verſu 12. & 13. tertia, de fide in promiſſiones Dei, & reciproca Dei regnq; in ipſos beneficentia, uſque ad verſum 15.* Agnum] *id eſt, agnorum numerum imperatum, ſillepticè; qui primùm Davidi & Salomoni penſitatur eſt, deinde lacerato regno ceſſit Iſraëlitis, ut apparet ex 2. Reg. 1. 4. & 3. 4. quamobrem hoc loco nominatur agnus dominatorum terræ, id eſt, regum Judæ, qui ex jure & auctoritate Dei ſupremum erat illorum Dominus.* A petra] *id eſt, univerſi mittite, ex omnibus finibus veſtris, qui a meridie agro Edomæorum, a ſeptentrione deſerto Jardenu terminantur. Fuit enim Petra ſive Jokteel Edomæorum metropolis. 2. Reg. 14. 7.* Ad montem] *Jeruſchalaima ad Regem.* 11 Alioqui] *niſi parcant Moabitæ domui Davidis, fugabuntur, deportabuntur, & funeſta omnia patientur.* Erunt Moabit.] *id eſt, extra ſuos terminos deportabuntur.* 12 Ini conſilium] *id eſt, vide ne ampliùs Iſraëlitis & populo Dei afflicto deſis, ſed conſilio & modis quibuſcunque poteris adjuveris, & a ſiſtas ab antiqua inhumanitate tua; ut Deut. 23. 4. nominatim reprehenditur.* Tanquam noctis] *id eſt, eſto illis ſecurum perfugium, & incuſudum refrigerium a meridiano æſtu.* 13 Propulſi mei] *id eſt, e populo meo.* Nam] *totius locus exponens promiſſiones Dei accipiendas fide; quarum partes ſunt hæ, liberatio a malo, hoc verſu; & præſtatio omnis boni in regno Davidis per Chriſtum, ſequente verſu.* Deſinet] *id eſt, ceſſabit hoſtis afflictens populum meum.* 14 Benignitate] *qua Deus proſequitur domum Davidis in Chriſto.* Judex] *cum Chizkija typus, tum Chriſtus abſolutiſſima typorum veritas.* 15 Verùm] *ſecunda pars conteſtationis, ut diximus in verſum 10.* Faſtus ejus] *id eſt, utcunque turgeat, nihilominus planè de mendace jactatione ſua decidet.* 16 Idcirco] *tertia pars conteſtationis ſententiæ dictæ.* De fundamentis] *quæ ſola ex omnibus Moabitarum oppidis vetuſta erant, nec fuerant everſa trium regum expeditione, 2. Regum 3.* Veruntamen] *paralepſis in pathetico ſermone frequens: cogitabamus (inquiunt Moabitæ) tam bene hoc tempore conſtitutum eſſe Kir noſtrum atque olim fuerit, cùm a tribus regibus oppugnaretur: ſed mendax fuit fiducia noſtra: nam & oppidum corruit, hoc verſu; & totus ager exhauſtus eſt: quod per proſopopœiam lugentium deinceps proponitur, uſque ad verſum viceſimum primum.* 17 Sibmæ] *Reubenitis attribuitæ, Numer. 32. 38.* Domini gentium] *id eſt, gentes exteræ imperium occupantes.* Retundunt] *id eſt, ſpectidem calcant & atterunt.* Jahhzerem] *oppidum Meraritis aſſignatum ex tribu Gadi. Jehoſchu. 21. 39.* Trajiciunt mare] *id eſt, ſelecta in alias regiones deportantur. Hac autem ſpecie vineæ ſynecdochicè comprehenduntur omnia fœcunditatis & poſſeſſionum genera, quia vitibus maximè præſtabat Moabi regio.* 18 Celeuſma] *id eſt, vox clamantium, & agitantium hilaria ex meſſe & fructibus percepti.* 19 Celeuſma fac. &c.] *id eſt, non poſſum ferre lætum potiùs quam lætitiam impero.* 20 Viſcera mea] *id eſt, ego ex intimis viſceribus meis conturbatus, ut citharæ verberata & pulſata, ſonitum luctus mei ad populares meos effero.* 21 Itaque erit] *id eſt, deſolatio Moabitarum omnibus expoſita erit, non tantùm de hominibus, ſed etiam de diis ſuis deſperantium.* Ad ſanctuarium] *id eſt, templum idolorum ſuorum.* 22 Illud eſt verbum] *concluſio continens primùm definitionem temporis ex quo facta eſt cum Moabitis conteſtatio, qua præceſſit inde a verſu 10. deinde illius temporis intra quod Deus judicium antè denuntiatum effecturus eſt, ſequente verſu.* Inde ab illo tem.] *ex quo Moabitæ venerant in poteſtatem Davidis. 2. Sche. 8.* 23 Intra tres annos] *ab hac prophetia, quam principio regni Chizkijæ denuntiatam eſſe judicamus ex mitio præcedentis capitis: nam quod alii tres hoſce annos putant incipere ex quo Samaria cœpit obſideri. id eſt, ex anno quarto Chizkijæ, præter morem ſcripturarum eſt. Fefellit autem eos, quòd exiſtimabant Schalman Eſerem tum demum in Moabitas involaſſe, cùm Samariam expugnaſſet: nos autem potius in hac ſententia ſumus agnum Moabitarum ab illo occupatum eſſe cùm ad oppugnandam Samariam veniret, ne quid a tergo relinqueret quod ſibi damno eſſe*

aut

aut copiæ suæ. Ut sunt anni mercenarii *id est, præcisè ad illud tempus quod præfixit Deus, cui neque additur neque diminuitur quicquam: sic infrà 21. 16.*

CAPUT XVII.

Prophetæ Syriæ & Israëlitis exitium denuntiatum grauissimum, officium ipsorum exponit in perpessionibus, obstinationem narrat, & propterea omnia ipsorum bona Assyriis adiudicat ex auctoritate Dei, ipsos verò excidio & infinitis calamitatibus.

1 PROPHETIA [a] onerosa [c] Damasci. Ecce Damascus amouebitur [b] ne sit ciuitas; eritque [c] acernus ruinæ.

2 Derelictæ [c] ciuitates Hharohheris; pro gregibus erunt, ubi recubantes nemo [c] exterreat:

3 Desinet enim munitio ab Ephrajimo, & regnum a Damasco, ac reliquiæ Syriæ [d] sicut gloria [e] Israëlitarũ erunt, dictum Jehovæ exercituũ.

4 [f] Erit autem tempore illo; *quo* attenuabitur gloria Jahhakobi, & pingue carnis ejus emaciabitur,

5 [g] Erit inquam, perinde ac si colligeret [d] messor segetem, & brachium ejus spicas demeteret: deniq; erit ut qui legit spicas [e] in convalle Rephaimorum.

6 Tantùm relinquetur in eo [h] racematio, ut eũ [i] stringitur olea, duæ trèsve baccæ in vertice summi ramis: quatuor *aut* quinque in ramis ipsius fructiferæ, dictum Jehovæ Dei Israëlis.

7 [k] Tempore illo oportet respicere hominem ad opificem suum, & oculos ejus ad sanctum Israëlis spectare.

8 Non autem respicere ad ista altaria, ad opus manuum ipsius; & quod fecerunt digiti ipsius, non spectare, aut lucos, aut subdiales statuas.

9 [l] Sed [m] tempore illo erunt ciuitates [n] robustæ ejus similes [o] derelicto virgulto summoq; ramo, quas dereliquerint *Assyrii*, [p] propter filios Israëlis: denique erit detolatio:

10 [q] Quia oblita es Dei [r] salutis tuæ, & rupis munitionis tuæ non es recordata: idcirco [s] *ut ut* plantaveris plantas [t] amœnissimas, etiam palmite [u] extraneo conseveris ipsum;

11 Quo die plantasti curaveris ut adolescat, etiam mane ipso feceris ut semen tuum efflorescat: [x] acervus messis erit [y] die [z] ægritudinis & doloris mortiferi.

a Heb. *onus supr. 13. 1.*
b Heb. *a ciuitate.*
c Heb. *filiorũ Israëlis.*
d Heb. *vir messit.*
e Heb. *strictura olea.*
f Heb. *robur ejus ut uelitatio virgulti.*
g Heb. *avenorum fructuum.*
h Heb. *extranei.*
i Heb. *ægra plagæ.*

ANNOTATIO.

1 Prophetia] *Etsi Propheta hoc capite non Damascenis tantùm, sed Israëlitis etiam (quibuscum fœdere junctis erant) Dei judicium denuntiat; non dubium est tamen quin ad Damascenos plurimum pertineat: quia Propheta consilium sint Damasci ruinam per comparationem Israëlitis confirmare: quasi dicas, non esse cur Damascenis meliora sperent, cùm ne suis quidem Israëlitis amplius sit parcisurus Deus. Continentur itaq; hoc capite primùm propositio summa eventuri judicii in utrosq; tribus versibus: deinde enarratio ultius judicii, tribus sequent. postea confirmatio a peccatis illorum, utribus alius; denique conclusio summatim superiora complectens, duobus ultimis. Quod autem ad tempus attinet quo hæc prophetia completa est, non obscurum est ex verbis Prophetæ, versu 4. nam Israëlita priores expugnati sunt, 2. Reg. 17. deinde verò Syri (qui consilia cum Israëlitis rebellantibus communicaverant) eadem opera cum illo deportati; quod per synecdochen ex 2. Reg. 17. intelligendum est. Capta quidem fuerat Damascus a Tiglath-Pileserе ante annos aliquot, & Syria occupata, 2. Reg. 16. 9. sed tum demum diruta est per Schalman-Eserem, & incolæ deportatius Kiriũ, cùm Israëlis regnum eversum est: quod sexto fermè quinto ve anno post hanc prophetiam accidit.* Damasci] *& Israëlis filiepticè. sed nominatim Damasci prophetia appellatur tum propter eam causam quàm suprà attigimus; tum quia Damasci ruina posterior fuit, ac proinde priorem complectitur.* Acervus ruinæ] *id est, rudetum.*

2 Civitates Hharohh.] *id est, totus tractus trans Jardenem (qui suũ simolu Reubenitis, Gaditis, & Menasselitis per Tiglath-Pileserem exhaustus est, 2. Reg. 15. 29. & 1. Chron. 5. 26. propter defectiones quidem Damascenis & Israëlitis contiguus, commeantibus & remeantibus Assyriorum copiis, adeò ut miserũ incolis non sit integrum in agro suo pascere, sed adversens Schalman-Asar sibi consules dispendio vestro, ne amplius copiæ transmittenda sint, nam munitiones evertet & rebelles deportabit. Sic fiet ut regio trans Jardenem (quæ intermedia est) liberata militè liberè depascatur, ut est alioqui pascuosissima, Numer. 32.* Exterreat] *ut nunc exterretur frequente milite.* 3 Sicut gloria] *id est, ut regnum & munitiones Israëlitis, denique omnia de quibus gloriantur eripientur ipsis, idem quoque Damasco accidet.*

4 Erit autem] *ἐργασία propositionis (ut suprà diximus) per similitudines evidentissimas.* 5 Erit inquam] *id est, accuratissimè Israëlitas & Syros mitis ac colliget Assyrius, quos deportet in regionem suam.* In convalle] *prope Jerusalaima, Jehosch. 15. 8. nam similitudine populari Propheta utitur.*

9 Racematio] *id est, pertexiguus incolarum numerus; quem tamen ipsum deportavit postea Esar-chaddon, ut jam antè observavimus in caput 9.* 7 Tempore illo] *confirmatio dementiæ istius judicii ab obduratione populorum quibus interminatur Deus.* 9 Sed tempore illo] *nimirum cùm adventante hoste non respicient ad Deum, sed potius ad idola sua, quæ tum Syris & Israëlitis communia erant.* Derelicto virgulto] *id est, reliquiæ Syrorum & Israëlitarum erunt abjectissimæ; ut cùm putato ligno tenuia virgulta cremia, brevissima omittuntur a lignatoribus.* Propter filios] *hi verbi usitur Propheta, respiciens ad consilium Dei, qui totum Israëlem voluerat Assyrio tradere, sed partem conservaverat, ut tempus ipsis ad respiscendum concederet.* 10 Quia] *conclusio per apostrophen ad Israëlitas, quibus suum peccatum exprobratur, & pœna inducitur.* Salutis tuæ] *id est, qui te semper atque adeò a recenti illo periculo cujus modò memini, servavit integram atque confirmavit.* Ut ut plantaveris] *id est, regionem tuam colueris & studiosissimè confirmaveris, ut certum ex ea fructum percipias.* Extraneo] *id est, exquisitissimo; ut exotica ferè non nisi pretiosa afferuntur.* 11 Acervus messis] *id est, quicquid, quocunque studio, & quantacunque copia præparaveris, adventu Assyriorum momento uno consumetur; tanquam si numerosa castra nanciscerentur parvulum acervum tristici, unde tolerarent vitam.* Die ægritudinis] *id est, obsidionis, vastationis, & ruinæ tuæ per Assyrium.*

CAPUT XVIII.

Prophetæ gentium quæ Sancheribo operam daturæ erant in obsidione Jerusalimorum, excidium prædicit, similiter & Æthiopum: & studium Dei erga Judæos explicans, maximam hostium cladem figurat, gratiarum ipsis a populo agendarum argumentum.

1 'VÆ 'multitudini populorũ amplorum, *qui* sicut perstrepere solent maria, perstrepunt; & tumultuantibus nationibus, *quæ* tumultuatione qualis est aquarum validarum tumultuantur;

2 *Multitudini* nationum secundum tumultuationem aquarum multarum tumultuantium; nam increpabit ipsam ita ut fugiat [a] quàm longissimè: & agitabitur 'ut gluma montium coram vento, & ut rota coram turbine.

3 Tempore vespertino, 'ecce terror; cùm nondum *illuxerit* mane 'nemo aderit: 'Hæc *est* pars proculcantium nos, & sors diripientium nos.

4 'Væ terræ [b] 'umbrosæ oris, 'quæ *est* 'secundum flumina Æthiopiæ:

5 'Mittenti 'per mare legatos, & 'instrumentis scirpeis per superficiem aquarum, *dicendo:* 'ite nuntii 'leves ad gentem m 'distractam & 'depilatam, ad populum 'formidabilem ex eo loco atque ulterius: gentem 'omnibus [d] delineanten & conculcantem, 'inquientes 'flumina spernere terram ejus.

6 'Omnes incolæ orbis habitabilis, & habitatores terræ: 'cùm attollam vexillum montium, videbitis; & cùm clangam tuba, audietis.

7 Nam ita ait Jehova ad me, 'quiesco, sed 'intueor in locum meum: 'ut æstum serenum super olus, ut densum rorem in æstu messis, *bene esse.*

8 'Nam ante messem cùm perfecta gemma & omphacio educato exsiliet flos; ut excindit flagella suis falcibus, & 'sarmenta amovet amputatque *vomitor.*

9 'Ita derelinquentur 'pariter volucribus montium & bestiis terræ; 'ut æstatem transigant cum hoc volucres, & omnes bestiæ terræ cum hoc hyement.

10 Tempore illo 'adducetur munus Jehovæ exercituum de populo distracto & depilato, de populo inquam formidabili ex eo loco atque ulterius; gente omnibus delineante & conculcante, cujus spreverant flumina terram ad locum nominis Jehovæ exercituum, *ad* montem Tzijonis.

[a] Heb. *ultræ longanimum & persecutionem patietur.*

[b] Heb. *umbræ alarum.*

[c] Heb. *a transitu.*

[d] Heb. *lineæ lineæ & conculcationis: sic versu 10.*

ANNOTATIO.

1 Væ] *Etsi huic capiti nulla apposita est inscriptio, tamen non dubitamus quin de Assyriis & Æthiopibus sit accipiendum; cùm ita planè postulet gentium, subjectarum, judiciorumque descriptio, qua prophetæ utitur. Sunt itaque hujus capitis partes præcipuæ tres: prima est prophetiæ contra populos Sancherib militantes, tribus vers. secunda prophetiæ contra Æthiopas; quam certo consilio Deus per anticipationem inseri hoc loco voluit, ne fortè Judæi cogitarent fore ut per illum ab Assyrio liberarentur, duobus vers. tertia est narratio, qua Deus sibi ultionem vendicat liberationem populi sui, ultionémque de hostibus, & sibi accepta hæc ferri postulat, inde ad finem usque.* Multitudini] *id est, multis illis populis qui in Assyriorum castra convenerant, ut Sancherib militarent, cum bellico apparatu maximo; quod Propheta figurate eadem similitudine quam adhibuerat supra 8.7.* 2 Increpabit] *id est, cohibebit subitò, ut verbo cohibet mare: quod increpatione scripturæ designare solet; ut Psal.106.9.* Ut gluma] *vide Psal.83.14.* 3 Ecce terror] *missio vel angelo Jehovæ, 2. Regum 19.35. & 2. Chron. 32.21. & infrà 37.* Nemo aderit] *cessi centum octoginta quinque millibus, & alii fuga dilapsi, ibidem.* Hæc est pars] *ejus phonemæ ad populum Dei.* 4 Væ terræ] *altera pars prophetiæ in Æthiopas, ut diximus in versu 1.* Umbrosæ oris] *id est, cujus oræ montibus maximis & opacissimis circumclusæ sunt, quales undique ad mare rubrum esse testatur Strabo libro Geographicorum ultimo.* Secundum flumina] *Æthiopiæ sub Ægypto, quæ duobus fluminibus maximis alluitur, & profundit Nilum: vide Strabonem lib. 17. & Plin. nat. hist. lib. 5. ca. 9. Æthiopiam autem sub Ægypto in scripturis quoties nominamus, Meroën quoque intelligimus ubi regnabat Candace, prout ab Ekphantina & Syene incipere docet Herodotus in Euterpe: quamvis alioqui Geographi inter Ægyptum & Æthiopiam seorsim Meroën collocent.* 5 Mittenti] *nimirum regi Tirhakæ, qui absente Sancherib indixit bellum Assyriæ per legatos, & acie instructa tentavit invadere, 2. Reg. 19.9.* Per mare] *rubrum vel lices. sinum Arabicum, circumcirsicum.* Instrumentis scirpeis] *id est, navibus e scirpo, junco, aut papyro contextis; qualibus Ægyptii, Æthiopes & propter Catadupos, Cataractas, & periculosa vada utebantur, tum quod leviores essent, tum quod adversis fluctibus scopulisq; (quibus Nilus abundat) cederent, ac non dissilirent aut frangerentur sicut lignum: vide Plinium lib. 6. capite 22.* Ite] *verba regis Tirhakæ legationem mittentis in Assyriam ut eam bello lacesseret, quibus exponit singulas causas consilii & instituti sui.* Leves] *id est, legationem vestram obite quàm velocissimè, ut repentè involem imparatæ regioni, & absenti regi.* Distractam] *id est, dispersam hùc illùc, & multis locis occupatam.* Depilatam] *id est, exhaustam suo milite.* Formidabilem] *aquæ omnibus nationibus terrori est ex, & trans regionem suam.* Omnibus delineant.] *id est, quæ omnibus aliis jus dare atrociter imperare illis arbitratu suo & pedibus illas iniquissimè terere.* Inquientes] *summa legationis, Æthiopum nihil morari neque curare minas Assyrii, & quàm parvi faciat omnes illius vires ipsa ostensurum esse.* Flumina] *id est, Æthiopas accolas fluminum, de quibus superiore versu.* 6 Omnes incolæ] *tertia pars, prophetica narratio, qua Deus promium revocat omnes ab inanibus ipsius judiciis, ut solum opus ipsius exspectent, hoc versu: deinde sibi asserit defensionem, securitatémque populi sui, & adversariorum excidium, tribus sequent. ac postremò gratias sibi agendas prænuntiat, versu ultimo.* Cùm attollam] *id est, cùm bellum Assyrii suo tempore inferam: humanitus dictum synecdochicè: nam signum prorè signata de more ponitur.* 7 Quiesco] *id est, in præsentia supersedeo ab efficiendo judicio, tanquam otiosus spectator.* Intueor] *id est, populo meo & sedi meæ propitio tamen.* Ut æstum] *id est, animadverto Assyritum hunc planè adversum esse populo & sedi meæ; atque ita damnosum ut torrens æstus oleribus, aut densæ nubes arroranies messem, cùm æstus tempestivus esset.* 8 Nam] *expositio promissionis quæ modò usus est Deus, se intuerin sedem suam, per similitudinem vinitoris luxuriantia vitu flagella cadentiu,*

tis, ut commodiùs maturetur vitis, & pascatur alimento suo. sunt autem hujus similitudinis membra extrema vel ova, quorum prius supplet ea quæ desiderantur in posteriore, ut contra posterius ea quæ priori desunt. Sarmenta] *quæ relinquit humi; non autem curat ut vitem, ex sequente versu.* 9 Ita] *nimirum exesis Assyrii & amoti per angelum Dei, 2. Regum 19. 35.* Pariter] *aquè ac Æthiopes, de quo versu 4. & 5.* Ut æstatem] *id est, ut annum integrum pascantur illa præcessionis copia.* 10 Adducetur] *id est, munera de spoliis Assyriorum, qui tam magnifici ducant, magnifica offerantur Deo. ut factum olim fuisse post insignes victorias legimus, Numer. 31. & 2. Sebem. 8. 11.*

CAPUT XIX.

Deum per Prophetam civiles motus & tyrannidem paulò post Ægyptios oppressurum denuntiat: Regem & consiliarios compellat ac ludificatur: graviora etiam in futurum prædicit, donec Ægyptus edometur; ac postremò vocationem illorum, omniumq; aliarum gentium proponit ad communionem cum Deo & Ecclesia ipsius in regno Christi.

1 PROPHETIA [a] oneroſa Ægypti. [b] Ecce Jehova [c] inſidens denſæ nubi levi, inva-
[a] Heb. *onus: ut supr. 13. 1.*
ſurus eſt Ægyptum, [d] adeò ut commoveantur idola Ægypti a conſpecta ejus, & cor Ægyptiorum colliqueſcat in medio ipſorum.
[b] Heb. *Ægyptios cum Ægyptiis.*
2 [e] Nam commiſcebo, *inquit*, [f] Ægyptios inter ſe, ut pugnent quiſque contra fratrem ſuum, & quiſq; contra amicum ſuum; civitas contra civitatem, regnum contra regnum.
3 Et [g] exhauſto ſpiritu Ægypti in medio ipſius, ubi [h] conſilium ejus abſorpſero; conſulent [i] ſua idola, & præſtigiatores, pythoneſque, & ariolos:
4 [k] Et concludam Ægyptios in manum [l] dominorum [m] durè dominantium; donec [n] Rex rigidus dominetur in eos, dictum Domini Jehovæ exercituum.
[c] Heb. *duri* cujuſque.
5 [o] Nam deperdent aquas [p] ne influant in mare, adeò ut [q] fluvius ſiccetur & areſcat:
[d] Heb. *a mari.*
6 [r] Et retrò abjicientes flumina, exhaurient & ſiccabunt rivos [s] ductos aggeribus: [t] arundo & alga languebunt:
[e] Heb. *obſeſſiones, id eſt, quos obſident aggeres: chomata Ulpianus vocat.*
7 [u] Papyri juxta rivos, in [x] ora rivorum: & omnis ſementis rivorum [y] areſcet, depelletur nec erit amplius:
[f] Heb. *ora.*
8 [z] Et mœrebunt [aa] piſcatores, lugebuntque omnes qui projiciunt in rivos hamum: & qui expandunt [bb] retejaculum in ſuperficie aquarum, languebunt:
[g] Heb. *linorum.*
9 Et [cc] erubeſcent opifices [g] lineorum, [dd] generoſorum [ee]; & textores [ff] alborum *operum.*
10 [gg] Denique erunt [hh] propoſitis ipſius contriti; [ii] omnes faciētes [kk] excipulū, ſtagna [ll], [h] voluptaria.
[h] Heb. *deſiderii.*
11 [mm] Enimverò ſtulti ſunt Principes [nn] Tzohhanis; ſapientum [oo] & conſiliariorum Parhhonis, conſilium obbruteſcet: [pp] quomodo dicitis [qq] Parhhoni, [rr] filius ſapientum ſum, filius [ss] regum [i] antiquiſſimorum.
[i] Heb. *antiquitatis.*
12 Ubi ſunt [tt] illi [uu] ubinam ſapientes tui [xx] qui indicent jam tibi [uu] [yy] cognoſcant igitur quid conſilii ceperit Jehova exercituum contra Ægyptum.
13 [zz] Stultè agent [aaa] Principes Tzohhanis, decipientur Principes [bbb] Nophi: ſeducent Ægyptum [ccc] uſque ad [k] extremitatem tribuum illius.
[k] Heb. *angulum: ut Judic. 20. 2.*
14 [ddd] Jehova miſcente in medio ejus ſpiritum [l] perturbatiſſimum; [eee] facient ut erret Ægyptus in omni opere ſuo, ſicut oberrat ebrius in vomitu ſuo:
[l] Heb. *perverſitatum.*
15 [fff] Neque exiſtet in Ægypto opus; *nihil* quod faciat [ggg] caput aut cauda, ramus aut juncus.
16 Tempore illo erit Ægyptus ſimilis mulieribus: trepidabit enim & pavebit propter agitationem manus Jehovæ exercituum, quam agitabit contra ipſam.
17 [hhh] Eritq; terra Jehudæ Ægypto titubationi; quicunq; mentionem fecerit ejus apud ſe, pavebit: propter conſilium Jehovæ exercituum, quod capturus eſt contra eam.
18 [iii] Tempore illo erunt [kkk] quinque civitates in terra Ægypti loquentes [m] ſermone Cenahhanæo, & juratæ Jehovæ exercituum: [lll] civitas deſtructionis dicetur unaquæque.
[m] Heb. *labios ut Gen. 11. 1.*
19 Tempore illo [mmm] erit Jehovæ altare in media terra Ægypti, & [nnn] ſtatua juxta terminum ejus Jehovæ:
20 [ooo] Eritque in ſignum & teſtimonium de Jehova exercituum in terra Ægypti; cùm inclamant Jehovam propter oppreſſores, immittetque eis ſervatorem & magnatem qui eripiat eos.
21 Ita innoteſcet Jehova Ægyptiis, agnoſcentque Ægyptii Jehovam tempore illo: & colent ſacrificio & munere, & vovebunt votum Jehovæ, pendent.
22 [ppp] Si plaga afficiet Jehova Ægyptum, [n] plagis afficiet & ſanat: cùm converſi fuerunt uſque ad Jehovam, & exoratus fuerit eis, ſanabit eos.
[n] Heb. *plaga afficiendo & ſanando.*
23 Tempore illo erit [qqq] agger [rrr] ex Ægypto in Aſſyriam, qua commeent Aſſyrii in Ægyptum, & Ægyptii in Aſſyriam: ut colant Ægyptii cum Aſſyriis.
24 Tempore illo erit [o] Iſraëlitarum gens tertia Ægyptiæ & Aſſyriæ: [sss] *demque* benedictio in medio *populo* terræ.
[o] He. *Iſraël.*
25 Cui benedicturus eſt Jehova exercituum, dicendo: benedictus populus meus Ægyptius, & opus manuum mearum Aſſyrius, & poſſeſſio mea Iſraëliticus.

ANNOTATIO.

1 Prophetia] *Hujus capitis, quo Propheta populum Dei conſolatur a judiciis ipſius contra Ægyptios & vocatione gentium ad regnum Christi, duæ ſunt partes ſummæ: prior eſt judiciorum, uſque ad verſum 18. poſterior promiſſionum, ad finem uſque. Judiciorum autem deſcriptio tribus membris conſtat: pr. mum eſt de civilibus motibus quibus paulo poſt quæſtanda erat Ægyptus uſque ad verſum 11. ſecundum reprehenſionem ſarcaſticam continet totius adminiſtrationis, duobus ver. tertium denuntiationem gravioram adhuc judiciorum Dei in poſterum, donec ſe ad Deum converterent, inde ad verſum 18.* Ecce Jehova] *particula demonſtrandi emphaſim habet, qua Propheta res paulo poſt futuras, velut præſentes digito commonſtrat: regnabat enim hoc tempore in Ægypto Sethon ſacerdos Vulcani vir ſtolidus, ut refert Herodotus in Euterpe: quo mortuo ſequentia omnia, prout a Propheta fuerant denuntiata, evenerunt. Continet autem hic verſus prolep-*

sin, id est, propositionem summorum totius hujus prophetiæ. Insidens] *synecdoche anthropopathita, quasi Deus quàm velocissimè in nubibus accurreret, ut Psal. 18. 10. & sequent. Hoc autem nominatim Ægypto denunciat Propheta, quòd illi nubes hujusmodi habebant pro indubitatissimis; cùm Ægyptus nubibus maximè infesta sit.* Adeò ut commoveantur] *finis judiciorum Dei, pertinens ad secundam partem capitis; nimirum ut idola omnia & homines Deo cedant; illa planè labefactata; hi verò dejecti animo, ut ad Deum vivum convertantur.* 2 Nam commiscebo] *id est, civiles motus & gravissimos excitabo: quod factum est, cùm Seth me mortuo duodecim reguli tyrannidem in Ægypto occuparunt, magnifica opera confecerunt miserum populum opprimendo. Psammeticchum unum de suo numero expulerunt, & ab eo postea vicissim expulsi sunt, donec solus regnum obtineret, quo tyrannicè abusus est, ut multis narrant Herodotus & Diodorus Siculus.* 3 Exhaustoque spiritu] *id est, Ægypto veluti exanimata tantis civilibus bellis: hyperbole ex comparatione humani corporis.* Consilium ejus] *id est, ita exagitavero, ut nesciant quid sese verent, aut quid consilii capiant.* Sua idola] *id est, dæmonia quæ ipsis responsum dabant, maximè verò idolum Latonæ, in oppido quod vocatur Butum contra ostium Nili Sebennyticum, de quo Herodotus ibidem: ubi etiam expunit varias istorum regulorum consultationes.* 4 Et concludam] *id est, constrictos tenebo Ægyptios & obsessos bellis civilibus, regulorúmque suorum tyrannide, ut illis suos pisces in vivariis tenent: elegantissima descriptio tyrannidis.* Dominorum] *nimirum duodecim tyrannorum, qui Sethoni successerunt.* Rex rigidus] *Psammeticchus, qui tandem solus obtinuit tyrannidem.* 5 Nam deperdent] *id est, omnia opera naturæ miseri sui populi operâ oppugnabunt, & aquas Nili avertent vel ad siccitatem usque, ut stagnum Marios cum suis Pyramidibus & Labyrintho perficiant, additâ sola libidine animi sui: vide Herodotum ibidem.* Fluvius] *Nilus, divortio facto in stagnum Marios.* 6 Et retrò abjicientes] *id est, non curantes publicam utilitatem, quam Ægyptus tota percipit ex derivato Nilo; sed veluti a tergo ponentes, ut indulgeant suis voluptatibus.* Arundo] *palustres herbæ & frutices in ripa Nili nascentes: synecdoche. Hic autem verbum & tribus versibus sequentibus exponuntur damna perventura ad Ægyptios ex derivatione Nili in stagnum Marios, & alia voluptaria.* 7 Papyri] *hanc vocem plerique pro virentibus rebus accipiunt ex inepta accommodatione loci alterius: sed nos tum notatione & forma vocis, tum antitheto in altera parte hujus ver. posito adducimur, ut interpretemur βύβλον sive papyrum. Nam vocis etymon & forma accedit ad alterum nomen, quo significatur cutis; quia papyrus Nili ut multæ cutes sive coria & plagæ (ut artifices vocant) dissecabatur ars: vox verò antitheta ostendit hoc loco agi de rebus insatrivis quas producit Nilus, cujusmodi esse papyrum (ut carentem semine) testatur Plinius lib. 13 naturalis historiæ, cap. 11. Accedit huc, quod papyrus una fuit ex præcipuis opibus Ægypti; quarum detrimenta commemorantem Prophetam non est credibile papyri cibi tum fuisse, qui algam & juncum nominaverit.* Arescit] *gradatio elegantissima, qua ex ordine ostenditur ut perfectum sit judicium Dei in Ægyptiorum damna.* 8 Et mœrebunt] *exhaustis videlicet rivis, vivariis, & piscinis suis.* Piscatores] *summi opifices Ægypti, & apprimè necessariam artem exercentes; quia Ægyptus plurimum piscibus vescebatur (superstitiosè a multis carnibus abstinens, & quia noxia animalia quibus abundat Nilus venabantur; ut docent historici.* Retejaculum] *sic vertimus ex Plauto illud retia genus quod Herodotus lib. 2. vocat ἀμφίβληστρον. Est enim retejaculum accipiendum non pro illis permagnis plagis quibus utuntur piscatores multi, neque pro funda aut everriculo, sed pro minoribus illis plagis, quas piscatorin superficiem aquarum projiciens revolvit & retrahit ad se peridromo aut reste, piscibus involutis: hoc enim genus esse ex eo demonstrat Herodotus, quòd eos qui in palustribus habitant singulos narrat sua habere retia, quæ per diem adhibeant piscibus capiundis, per noctem verò circumdandis cubilibus adversus culices conopæorum loco. atque ex hoc usu probabile est hæc retia apud Hebræos nomen sortita esse, ab atrore culicum per noctem retibus istis insidentium.* 9 Erubescent] *id est, inopia materiæ, quam inopiam isti efficerent derivato Nilo, sua expectatione delusi omnes artifices cessabunt ab illis suis opificiis, quorum mercibus olim Ægyptus commendabatur, teste Plinio lib. 18. cap. 1.* Albarum] *ex lino, byssο, χλωρῷ, aliisque rebus pretiosis quas profert Ægyptus, ut Esteræ 1. 6.* 10 Denique] *conclusio, incommoda summatim exponens tempore pacis ad Ægyptios pervenitura, de quibus inde a ver. 5. actum est.* Miser (inquit) populus (ut paucis absolvam) non ab externis, sed a suis hominibus indigne occupabitur in officiis vanissimis & laboriosissimis, prout Israëlitæ antè occupaverant. Propositis ipsius] *id est, consiliis, quæ Ægyptus ipsa, sive ipsi Principes Ægypti sibi proposuerint, quasi dicat, suis cædentur virgis.* Omnes facientes] *id est, Ægyptii, quibus reges tanquam mancipiis & abjectis operis durissimè abutentur.* Excipulum] *id est canalem, & instrumenta omnia eò pertinentia, ut excepta Nili aqua in stagnum Marios duceretur, & dudueretur do eo arbitratu Regum. Erat ea in stagnum ter mille sexcentorum stadiorum in ambitum, qu nunaginta passuum justorum altitudine.*

11 Enimverò] *secundus locus, παρανομασία dixi mus in ver. 1.* Tzohhanis] *vide Numero. 13. 22.* Quomodo dicitis] *apostrophe ad consiliarios & adulatores aulicos, quos reprehendit tum mendacia adulationis nomine, hoc versu; tum ignorationis, versu sequente.* Parhhoni] *Sethoni (ut diximus in versum 1.) Regi contempto & stolido.* Filius sapientum] *id est, quidam ex illut alumnus sapientiæ, quæ permansit apud majores meos.* Regum antiquissimorum] *nam sacerdotes Ægyptii jactabant a primo rege ad Sethonem progenies hominum fuisse trecentas quadraginta unam, id est, duratse regnum decem mille trecentos quadraginta annos.* 12 Illi] *nimirum reges majores tui; apostrophe ad Regem.* Qui indicent] *id est, consilia bona propouant tibi & prospiciant regno, ut fidos consiliarios & viros bonos dscet.* Cognoscant igitur] *transitio ad sequentem locum, quasi dicat, veniant saltem, & attendant ad ea quæ amplius sunt denuntiaturus.* 13 Stultè agent] *tertius locus, ut diximus in versum 1. quo exponit Propheta primum conturbationem summatum populi, & totius regni a præsentibus malis, tribus versibus: deinde constitutionem & nexum ab aliis opinione præcepit, ver. 16. & 17.* Principes] *quorum divulsi consilio distractum fuit regnum, ut suprà diximus.* Noph] *id est Memphes, quod oppidum fuit summum Æthiopiæ versus, impositum Nilo, conditum a rege Mene, clarum amplitudine sua, pyramidibus, & monumentis Regum: quod idem appellatur Moph. Hosch. 9. 6. a monte propinquo Mophi, cujus meminit Herodotus lib. 2. Principes autem hoc pacto distribuit, eò quòd hi duo summi conventus in Ægypto essent; unus, mare mediterra-*

terræ autem; alter, Æthiopum versus. Usque ad extremitatem] id est, universam terram habitatam: nullus erit nomos liber ab istorum insania. 24 Jehova misisse] id est, fundasse in illos efficacitatem erroris, quem voluerint mediatorum populum exhaurientes, ut summatim animi, judicia, consilia, perverterentur: metaphora. Facient] id est, amentia sua universum populum in tenebras angustias conjecturi, ut neque bono animo ingressi succumbere possit, neque consilium capere. Nam inde a Pharmuthi tempore regnum Ægypti continuo in fastum fuit maximum calamitatibus. 15 Neque existet] id est, nihil ad exitum perducetur, sive instituerint summi, sive infimi; adeo erunt perturbata omnia. Hoc autem effectum esse vel ex eo liquet, quod Psammetichum in obsidendo Azoto fuisse occupatum per annos viginti octo narrat Herodotus in Euterpe.

Caput aut cauda] vide supra 9.14. 17 Eritque] id est, non tantum a Deo, verum etiam a populo ejus sibi metuent, & sola recordatione afficientur gravitet: sic alludit Propheta ad sermonem Ægyptiorum, Exod. 14.25. 18 Tempore illo] secunda pars capitis, de vocatione gentium: in qua duæ partes explicantur; prior de communicatione cum Deo, usque ad versum 23. posterior, de communicatione cum Ecclesia qua delectatur Deus, tribu ultimo. Tempus autem illud intelligit, quo gentes serio motu Dei perculsæ committent se illi, illum adquirent ut populum ipsius, & fidem dabunt illi: quod synecdochice è Ægypto nomine designatur, quemadmodum Ægypti & Assyriæ, infra versu 23. Quinque] id est certe quæ certo definita sunt in consilio Dei ad vitam æternam: numerus finitus pro infinito. Civitas destructionis] id est servata, educta ex destructione, ereptaque divinitus: quasi dicas reliquias civitatum; ut reliquias populi nominavit supra 1.9. & 10.21. simile genus constructionis vide infra 25.6. 19 Erit Jehovæ altare] id est, cœlestis Deus: synecdoche. Statua] id est, monimentum & professio publica quam Ægyptii statuent ad testandam fidem, & communionem suam cum Deo & Ecclesia ejus, & ad agnoscendam grato animo misericordiam Dei, servatorem reliquum ex beneplacito voluntatis suæ, quique peenitudine Israelitarum posteriorum monimenta Jehoseph. 4. & 22. sic accipiendum esse versus sequentes docent. 20 Eritque] id est, hic motus ostendens se naturæ, officio, & operibus Dei ita confirmatos esse ad salutem suam, ut in maxima angustiis gloriabitur de fide in Deum, & spe certa liberationem ab eo expectent. 22 Si plaga] id est, communicabit cum eis promissiones factas Davidi, 2. Schem. 7.14. Plagis afficit] id est, hoc ipsum est officium atque autoritas: ut 1. Schem. 2.6. ac proinde præstabit suis, ut sequentia docent. 23 Agger] id est, communio spiritualis & Ecclesiastica: quæ allegorice hismaxime communicationibus figuratur. ex Ægypto] id est, communia hæc erit posterorum Chami cum Japheti posteris, & utrorumque cum Israelitis ex genere Schem; ut prædixerat Noach, Genes. 9.27. 24 Denique benedicta] id est, omnes populi totum terræ hemisphærium persuadentur in Christo.

CAPUT XX.

Propheta signo dato denuntiat cladem Ægyptiorum atque Æthiopum; quas ostendit fore ut Philistæi consternati abjiciant omnem spem liberationis ab illis expectatæ.

1 ANNO quo venit Tarthan Aschdodum, mittente eum Sargone Rege Assyriæ; quo oppugnavit Aschdodum, & cepit ipsum:

2 Tempore illo locutus est Jehova per Jeschahhjam filium Amotzi, edicendo: abi, & solve illud cilicium a lumbis tuis, & calceamentum tuum extrahe de pede tuo: cùm feciſſet ita, incedens nudus & discalceatus,

3 elocutus, inquam, est Jehova; quemadmodum incedit cervus meus Jeschahhja nudus & discalceatus; tertii anni signum & ostentum contra Ægyptios & contra Æthiopas:

4 Ita abducet rex Assyriæ captivum multitudinem Ægyptiorum, & deportandam turbam Æthiopum pueorum & senum, nudam & discalceatam; etiam denudatos nate, in probrum Ægyptiorum.

5 Ita perterrefacti erubescent a Æthiopibus expectatione sua, & ab Ægyptiis gloriatione sua.

6 Et dicit incola regionis istius tempore illo; Ecce ita habet expectatio nostra, quò confugiebamus ad auxilium, ut eriperemur a conspectu regis Assyriæ: & quomodo evademus nos?

a Heb per manum Jeschahhjæ filii.

b Heb. trium vel tertii annorum: nam præceptum est cardinalia pro ordinalibus ab Hebræis accipi.

ANNOTATIO.

1 Anno] *Hujus cepitis (quod brevitate sua obscurum, variis interpretationibus amplius obscuratum est) tres sunt præcipuæ partes: notatio temporis, versu 1. signum a Propheta ex Dei mandato exhibitum, versu 2. & prophetica signi explicatio, cæteris versibus. summa est fore ut Ægyptiorum & Æthiopum quæ copiæ intra triennium fuse veniant in potestatem Assyriorum ac proinde frustra Philistæos auxilium & liberationem ab illis expectaturos. Est igitur hic annus, sententia nostra, duodecimus regni Chizkiæ; quo Sancherib rex Assyriæ, qui hic nominatur Sargon, pergebat occupare civitates munitas Jehudæ; ex quibus tum erat Aschdod; tam propterea quod Jehudæ attributus, Jehoscha. 15. 47. quam propterea quod Chizkija prius illud cum Palæstinæ reliquis occupaverat, 2. Regum 18.8. & supra 15.* Tarthan] *unus e principibus Sancheribi, de quo 2. Regum 18.17.* Aschdodum] *Azotum vulgo, clarum ideo Dagoni, 1. Schem. 5.2. Satrapa Philistæorum, Jehoseph. 13.3. & urbis amplitudine præstantia, quam celebrat Herodotus lib. 2.* 2 Citius] id est, villosum vestimentum rusticum, quo feré utebantur Prophetæ, ut apparet ex Zacharia 13.4.

Nudus] *id est, nudatus veste sua prophetica, synecdoche: ut 1. Schem. 19.24. nam hæc ita gesta esse adeò aperte ipsa verba docent & signum flagitat: ut planè sit alienum visionem tantum hoc quidem loco statuere. Quamobrem hoc ita factum fuisse intelligimus; Prophetam exuta ista veste usque ad istum modum comparitum quo solent esse qui in captivitatem rapiuntur: ut rei cum signo convenias.* 3 Elocutus] *nunc demum apponitur prophetica signi explicatio: qua continentur historia illius victoriæ quam consecutus est Sancherib contra Ægyptios & Æthiopas, & historia desperationis Philistæorum, postquam viderunt captivos adduci eos a quibus liberationem expectavérant, hinc versibus.* Tertii anni] *id est, signum est tertio anno post hanc prophetiam fore ut fundantur, cædantur & captiva fiant Ægyptiorum & Æthiopum copiæ, quas ducturus est Tirhak: ut per occasionem attingit ac supra 18.4. Nam ejus*

Ægyptiorum in castris nulla sit mentio; tamen cùm illorum res intùitu quàm Æthiopum agretur, inter se fœderatiessent, & Sethon rex Ægyptiorum esset ignavissimus (sive Herodotus ut Enterpa docet) nihil mirum est si copiæ omnes Æthiopi credi sunt.

10 Pomoria (m)] *numerum eorum qui duce Tirhaka in ascensu præcesserant extra fines suos: puros enim pro administris & gregariis militibus, sensu verò pro hominibus consilio & autoritate valentibus hoc loco accipimus.* Ægyptiorum] *Æthiopum, fœrdosthica.* 5 Perterrefacti] *Aschdodæi & Pelischtæi reliqui, ut seq. versu.* 6 Regionis istius] *Pelischtæa: nam quod alii ad Judæam referri placet, nobis minimè probatur: tum quia ab ista expectatione Chizkija erat alienissimus, tum quia vocem Hebraicam qua prophetæ utitur Judæa accommodari nusquam meminimus.* Nos] *minimum soli sive aliorum auxilio: fuerant enim Pelischtæi omnino debilitati a Chizkija, suprà 15. & amplius & hactenus hoc fuerat certo cladem juvandentibus Assyriis & occupantibus.*

CAPUT XXI.

Propheta gravissimum populi dolorem in deportatione Babylonica exprimens, consolatur eum ab excidio regni Babylonici per Medos & Persas, & signo de eo confirmatur. deinde Edomeis tristem, imò perspicuam; at postremò incolis Arabiæ Petræa miserrimam fugam & cladem pranuntiat.

1 a Heb. onus: ut supr. 13. 1. & inf. 22. & 23.
b Heb. turbines.

1 a ONEROSA prophetia a deserti maris; b sicut turbo vehementissimus in Austrum permeando, a deserto eventura, a regione formidabili.

2 Visio dura nuntiatur mihi: a Perfidus iste perfidè agit, & vastator iste vastat: a Ascende Hhelam, obside a Madai; totus gemitus hujus facium ut cesset, dicentis.

3 a Idcirco implentur lumbi mei ægritudine; tormina corripiunt me quasi tormina parturientis: cõtorqueor ex auditu, conturbor ex visu,

4 Errat animus meus, horror perterrefacit me; a crepusculum a desiderutissimum mihi disponit mihi in trepidationem.

c Heb. desyderii mei.
d Heb. speculatio.

5 Instrue mensam, a speculetur d speculator, comede, bibe: surgite ôPrincipes, ungite scutũ.

6 a Nam ita edixit Dominus mihi: Abi, a constitue speculatorem, quod viderit indicet.

7 Cùm itaque a vidisset c a currus, duplices equites, currus asinorum, & currus camelorum: & attendisset f attentè, attentissimè.

e Heb. currum par equitum, sessoris: ut 2. Reg. 6. 17. & infr. vers. 9.
f Heb. attentione, multitudine attentionis.

8 Clamavit, *ut* leo; In specula, Domine, ego consistam jugiter interdiu, & in observatione mea ego perstabo totis noctibus.

9 a Interea ecce jam ingressi erant currus virorum, duplices equites: tunc a eloquutus est dicens, a cecidit, cecidit Babylon, & omnes sculptiles a Deos ejus a perfringens dejecit in terram.

10 a Otritura mea, & f edite in area mea: quod audivi ex Jehova exercituum Deo Israëlis, annuncio vobis.

f Heb. filii areæ mea.

11 a Propheta onerosa Dumæ: Ad me a clamat a e Sehhire; a vigil quid a de nocte, vigil quid loquitur?

12 Dicit vigil; advenerat mane, a sed etiam nox *advenit*: si quæsituri estis, quærite, revertimini, venite.

13 a Propheta onerosa a in Arabiam: a Per sylvas, in Arabia pernoctabitis, o cœtus commeantes a Dedanorum.

14 Obviam sitienti venientes afferant aquas; incolæ regionis Themæ, cibo suo prævenjant a evagantem.

15 Cùm propter a gladios evagabuntur, propter gladium a extensum, & propter arcum tensum, denique propter gravitatem belli.

16 a Sic enim ait Dominus ad me: intrà annum, a ut sunt anni mercenarii, tum deficiet tota gloria a Kedaris:

17 Et reliquus numerus jaculatorum, potentes Kedareni diminuentur: quoniam Jehova Deus Israëlis locutus est.

ANNOTATIO.

1 Onerosa] *Esi hoc caput secundum varias prophetias sint dividendum: tamen tum propter duarum posteriorum brevitatem conjunctas retinuimus, tum etiam ne capitum numerus augeretur. Sunt itaque hic prophetiæ tres: prima in Babyloniam, 10 versibus; secunda in Edomæam, ver. 11. & 12. tertia, in Arabiam reliquam, ad finem usque. Primæ autem prophetiæ partes in universum duæ sunt, una, qua hostes regni Babylonici a Deo provocantur in Babyloniam, usque ad versum 6. altera, qua eventus & finestus Babylonis casus exponitur, usque ad versum 10. quæ propheta deinde concludit apostrophe ad populum elegantissima, versu 11.* Deserti maris] *id est, Babylonia: sic enim appellatur obscuriore nomine Babylonia & Chaldæa tota, tum propter ingentes paludes & lacus Chaldaicos, in quibus altera pars Euphratis Babylonem & Citrin permeans consumitur, ut scribit Plinius lib. 5. nat. histor. cap. 26. tum etiam propter flatum, in quo futura erat Babylon cùm a Cyro obsessa est. Nam mare ingens sive palus trecentorum viginti stadiorum in latitudinem operâ Nitocris reginæ septentrionem versus effecta fuerat, & regio quoque supra Babylonem versus paguum nomine Ardericam, in quampluribus anfractibus deducto Euphrate deserta facta, ut scribit Herodotus in Clio: quæ regionis forma prophetæ hic verbo præsignata est.* Sicut turbo] *id est, impetu & celeritate summa, quam sinuosis & tortuosis Euphratis minimè sit impediturus.* In Austrum] *id est, in Babylonem, quam Darius & Cyrus a latere septentrionis adorti sunt.* A deserto] *id est, ab ea parte quam Nitocris sinuato Euphrate & muris effosso desertam effecerat.* Regione formidabili] *videlicet Media, ab qua jam ante Nitocris illa sibi minuens curaverat fieri maxima illa opera, quæ modò diximus.* 2 Visio dura] *quam unus sive onerosam prophetiam nominavit præcedente versu.* Perfidus iste] *hinc usque ad ver. 6. populo subministrat Propheta Dei verba, quibus in capt. vitate Babylonica confirmarctur de ruina Babylonis & liberatione sua: ac propterea advocat Deus illos quorum operâ erat utrumque effecturus. Causa hæc vocantur duæ una, impietas & improbitas Babyloniorum; altera, populi calamitas: quæ duo per ὑστερολογίαν sequentibus explicantur.* Perfidi enim & vastatoris appellatione Babylonius intelligitur in perfidia sua contra Deum & inhumanitate pergens: quemadmodum apud Danielem exemplo Nebucad-Nezzaris & Belschazaris ostenditur, a primo capite ad 6. Ascende Hhelam] *id est, Persa Synecdochicè. est enim Hhelam incola Elymaidis ad Mediam: vide Gene. 10. 22.* Madai] *ut Genes. 10. 2. sic nominatim ostenduntur populi, quibus adversitatis post annos amplius centum septuaginta erat usurus.*

uſurus Deus, Dario Medo & Cyro Perſa ducibus, ad evertendum imperium Babylonicum. Huius] nimirum Eccleſiæ indignè perferentis perfidiam & inhumanitatem iſtius, quam poſtea compellat verſu. 10. quaſi dicat, non poſſum amplius ferre iſtorum improbitatem, & hujus querimonias: tempus eſt hanc liberandi, & illum perdendi. 3 Idcirco] propter iſtorum perfidiam, inhumanitatem, & arumnas meas: verba Eccleſiæ genitus ſuos exponentis allegoriis graviſſimis. 4 Crepuſculum] id eſt, me ipſam quidem noctem, humana quieti attributam & mihi optatiſſimam, ſimit quietem eſſe: ſed noctes æque ac dies abutitur me, ut duriſſimus dominus mancipio abjectiſſimo: cujus ſola recordatio ita animum meum afficit, ut totas etiam noctes exhorreſcam. 5 Inſtruxe menſam] hîc Deus ad denuntiationem reverentes Babylonios primùm per conceſſionem vocat ad diem feſtum celebrandum, de quo Daniel. 5. deinde altera parte verſus obſeſſores excitat & claſſicum canit, ut Babylonem irrumpant. Speculetur] id eſt, genio tantùm indulgeto; ne laborato de cuſtodia Babylonis; qui volet ſolicitus eſto. Nam iſta indefinita imperanda genera ſunt negligentium, ac ferè inutilia, ut docet Xenophon Κύρ. παιδ. lib. 4. Surgite] apoſtrophe, ad Darium & Cyrum Medorum & Perſarum duces. Ungite ſcutum] idiſti, arma veſtra comparate ad irruptionem: ſinecdoche. 6 Nam ita] altera pars hujus prophetiæ, qua Deus ſuperiorem denuntiationem viſione confirmat, & Babylonis excidium præfinit; quod ſupra obſcurius fecerat, capite 13. & 14. Conſtitue ſpeculatorem] id eſt, ut amplius confirmetur de pronuntiato excidio Babylonis ad liberationem populi, ac proinde alios in eadem expectatione confirmare poſſis; adhibe teſtem alterum, nimirum Prophetam aliquem ex diſcipulis tuis, qui res viſas ad te referat. Hîc autem propterea ſpeculator dicitur, quod officium eſſet populi, velut è ſpecula venturum in Babylonem judicium certa fiducia præcipere: quod ſtudium opponitur Babyloniorum oſcitantiæ, de qua præcedente verſu. 7 Vidiſſet] in viſione a Deo exhibita. Currus] ſigna hæc quæ videnda exhibuit Propheta Deus figuræ ſunt exercitus, quo Darius & Cyrus Babylonios expugnarunt. Cùm enim Babylonis (ut docent hiſtoriæ prophanæ, & nominatim recenſes Herodotus libro. 1.) equitatu valerent plurimùm, viſum eſt Dario & Cyro hac arte Babylonios aggredi, ut equos illorum camelos tantùm & mules Perſicos objicerent; quorum illi equos aſpectu & odore deterrent, hi viribus ſunt valentiores & velociores: quod ſtratagema Cyrus jam antèa experientia didicerat, in prælio ad Sardes commiſſo contra Cræſum, ut ibidem refert Herodotus. Hoc autem naturale eſſe odium inter camelos & equos docent Ariſtot. de hiſtoria animalium, & Plin. lib. 8. cap. 18. Mulos verò orianta lex, viribus & celeritate præſtare, vel ex Abſchaloms hiſtoria conſtat, & ex Perſarum angariis. Etſi haud ſcimus an commodiùs mulorum nomen impedimenta tribuatur, cùm dimidius ferè exercitus in commeatu apportando occuparetur: quia deſerta erat regio ſupra Babylonem, totus ager operâ Babyloniorum exhauſtus, & in oppidum comportatus. Hæc ex Herodoto, Cteſia, & Diodoro Sicula. Duplices equites] id eſt, duos ordines equitum, horum ſupernè, illorum infernè ingredientium Babylonem. 8 Clamavit] id eſt, quam maxima voce potuit teſtatus eſt hanc attentionem ſuam, & ſtudium amplius attendendi impoſterùm ad ea quæ dicturus, factturus, aut demonſtraturus eſſet Dominus. 9 Interea ecce] id eſt eodem momento, cùm nondum abſolviſſet ſpeculator oſtendere ſtudium ſuum, jam illi ordines Babylonem irruperant ab utraque parte. Elocutus eſt] ſpeculator. Cecidit cecidit] repetitio, ſummæ lætitiæ & celeritatis ſignum: cujus lætitiæ rationes ſubjiciuntur, ab honore Dei, & liberatione Eccleſiæ. Deos] quos laudabat Belſchazzar, cùm ſacris vaſis convivans abutereturin contemptum Dei, Daniel. 5. 4. Perfringens] nimirum Deus per Medos & Perſas. 10 O tritura] apoſtrophe ad Eccleſiam: cujus Propheta ſit membrum eſſe agnoſcens, docet Eccleſiam quantum ſit beneficium Dei revelantis conſilia ſua, & quantum ipſius ſtudium in informanda de illis Eccleſia: triturum autem & editum in area vocat populum Dei, quia in Babylonia quaſi in area fuerat trituratus atque ventilatus, ut cùm triturando e gluma, & follibus ſuis utriculoſq; triticum educitur: quæ ſimilitudo in ſcripturis eſt frequentiſſima: ut infrà 28. 27. 11 Prophetia oner.] ſecunda hæc prophetia, quò brevior, eò eſt obſcurior. Nos ſententiam noſtram (ut ſimpliciſſima videtur) afferemus. Dumam plurij accipiunt ſynecdochicè pro Jiſchmahhelitis, ab illo Duma cujus ſit mentio Geneſ. 25. 14. Sed hoc improbamus duabus de cauſſi maximè: una eſt, quòd Sehhir mons Edomæorum hîc nominatus eſt; altera, quòd Duma illa æquè ac Kedar ſequente Prophetia continetur. Dumam itaque accipimus pro Edomæa per apharesin, ut cùm Ram pro Aram, Paſdammim pro Epheſdammim, & ſimilia dicuntur: ac propterea duos hoſce verſus accommodamus Edomæis, hoc argumento: priore verſu Edomæi ludificantur ſtudium & attentionem pervigilem piorum, & minas Dei contemnunt; poſteriore verò Propheta eaſdem minas repetens docet judicia Dei inſtare, niſi mox reſipuerint; quæ deinde abſolutè & ſine ulla conditione denuntiantur infrà. 34. 5. Clamat] Edomæus ridens. E Sehhire] monte Edomææ, Geneſ. 36. & Deut. 2. Vigil] id eſt Propheta, qui ſe cuſtodem eſſe gloriatur, & excubare pro ſalute populi, judiciaq; Dei explorare. De nocte] id eſt de calamitatibus, quas aliis totis canterunt nobis eventuras eſſe. 12 Advenerat mane] id eſt, excuſſo jugo Iſraëlitarum e collo tuo (ut dicitur Geneſ. 27. 42.) libertas, copia bonorum, ac proſperitatis uſus ei. Sed etiam nox] id eſt, altera tibi inſtat ab Aſſyrio calamitas, qua velut tenebris noctis obſcuraberis. Si quæſieritis] Deum videlicet reſpiſcentiâ. quaſi dicat, ſi eſt voluntas in animo, mox facite ut ad Deum convertamini, & ſtatim reditæ ab inſtituta via veſtra: quæ hortatio fraterna ad Edomæos emphaſin habet, poſitis verbis pluribus aſyndeto. 13 Prophetia onerosa] tertia hæc propheta ſuis liter oſtendit quantam cladem Sancherib Arabibus Judææ conterminis allaturus ſit, poſtquam Peliſthæos & alios circumjacentes debellaſſet, juſto Dei judicio: ac propterea primùm calamitatem deſcribit, tribus verſibus; deinde præſentem tempus, duobus ultimis. In Arabia] Petræam videlicet, Judæa Ægyptoq; conterminam; quæ proinde ſæpius Æthiopibus & Ægyptiis operam ſuam commodaverat contra populum Dei, ac ſortaſſe etiam Tirhoke contra Sancheribum. Per ſylvas] id eſt, latebitu metu Sancheribi. Dedanæorum] poſterorum Abrahami ex Ketura, Geneſ. 25. 3. 14 Obviam] ipſacia ab hiſtoria incolorum Arabiæ deſerta, ubi ſita eſt Tema Jiſchmahhelitarum, Geneſ. 25. 15 quæ ſummam penuriam Petræis Arabibus fore oſtendit. cùm ab iis ipſis mendicaturi ſint victum, qui ex ſuo agro non poſſunt ſe ipſos alere. Evagantem] incolam Arabiæ Petrææ. 15 Gladios] id eſt, armatas Sancheribi copias. Extenſum] id eſt pervadens totam Arabiam.

16 Sic enim] *confirmatio a tempore, ut antè diximus.* Ut {unt] *vide suprà 16.13.* Kedaris] *id est, Arabia Petræa synecdochicè: vide Psalm.120.5.*

CAPUT XXII.

Prophetæ Judæam ab Assyrio vastandam alloquens luctum venturum illius describit: Judæos reprehendit quod mediis humanis, non deo confidant: severissimam ultionem verbis Dei prænuntiat Reipublicæ; & nominatim Schebnæ præfecto prætorio, quem deturbandum de auctoritate sua, & alterum substituendum, post gravissimam reprehensionem pronuntiat.

1 PROPHETIA a oneros[a] vallis visionis. Quid tibi jam est, quod ascendis tota in tecta tua?

2 Quòd tumultuationibus plena, civitas strepera, es ô urbs antè exultabunda? confossi tui non sunt confossi gladio, neque mortui bello?

3 Quòd omnes ductores tui evagantes pariter, [b]ita vincti sunt ut non utantur arcu: quicunque præsentes sunt tuorum, vincti pariter, a longinquo fugiunt?

4 Propterea dico, respicite aliorsum a me, amaritudine afficiam me in isto fletu; ne urgeatis ut consolemini me, nimirum propter vastationem filiæ populi mei:

5 Quia dies est vexationis, conculcationisque, & perplexitatis Domino Jehovæ exercituum, in valle visionis; dies destructionis muri, & vociferationis ad montana.

6 Et Hhelamita gestat pharetram, cum curribus hominum & equitibus: & Kir expromit clypeum.

7 Eveniet enim electissimis convallibus tuis, ut impleantur curribus; cum equitibus suis [c] continenter ponant castra ad portam:

8 Quia retegente hostę operimentum Jehudæ intueris quidę eo tempore in arma domus saltus,

9 Et rimas civitatis Davidis consideratis multas esse, & colligitis aquas piscinæ inferioris,

10 Domósque Jeruschalimorum recensentes, diruitis domos quasdam ad muniendum murū.

11 Insuper conceptaculum facitis inter duos muros pro aquis piscinæ veteris; sed non intuemini in opificem illius, & formatorem ejus e longinquo *tempore* non animadvertitis:

12 Cúmque vocaverit Dominus Jehova exercituum tempore illo; ad fletum, & ad planctum, & ad calvitium, & ad cincturam cilicii;

13 Ecce lętitiam & gaudium, occidendo boves, & jugulando pecudes, comedendo carnes, bibendo vinum, *dicentium*; edamus & bibamus, cras enim morturi sumus.

14 Atqui revelavit se, me audiente, Jehova exercituum; *ne* vivam, si expietur ista iniquitas vobis, donec moriamini, iniquit Dominus Jehova exercituum.

15 Ita ait Dominus Jehova exercituū; age, accede adjutorem istum, Schebnam, qui præest domui.

16 Quid tibi hîc? & quis tibi hîc *est*? quòd excidisti tibi hîc sepulchrum: ô cędens in edito sepulchrum suum, ô statuens in petra habitaculum tibi.

17 Ecce Jehova, qui contegit te integumēto *quantum potest esse* viri; & qui amicit te bellè,

18 [f] Egregiè volutabit te volutatione, *ut* pilam in regionem amplam spatiis: ibi morieris, ibiq; *desinent* curricula gloriæ tuæ; ô ignominia domus domini tui.

19 Propulso te de statu tuo, *inquiens*, de statione tua destruet te.

20 Erit autem die illa, ut vocem servum meum Eljakimum filium Chilkijæ:

21 Et induens eum tunica tua, baltheoque tuo confirmans eum, dominationem tuam tradam in manum ejus; ut fit loco patris habitatoribus Jeruschalaimorum, & domui Jehudæ:

22 Et imponam clavem domus Davidi humero ejus: eo aperiente nemo claudet, & claudente nemo aperiet:

23 Et infigam eum velut paxillū in loco firmo, eritq; solio honoris, & domui paternæ suæ.

24 Et appendent ei totam gloriam domus paternæ ipsius, prognati & editæ illa, omnia instrumenta *etiam* minimi; a tum instrumenta crateris, tum omnia instrumenta utrium.

25 Die illa, dictum Jehovæ exercituum, discedet paxillus iste infixus in loco firmo: & amputatus decidet, excindeturq; onus illud quod erat impositum ejus; nam Jehova locutus est.

ANNOTATIO.

1 Prophetia] *Hujus capitis prophetia est duplex: una ad rempublicam totam pertinens, usque ad versum 15 altera, ad Schebnæ præfectum prætorio, inde ad finem usque. Priorū autem prophetiæ partes sunt tres: prima; est propositio dialogistica calamitatum & luctus Judæi omnibus eventuri usque ad versum 7. secunda, propositio causarum quibus ad calamitatem illam importandam adducitur Deus, usque ad versum 14. tertia est conclusio qua sententiam fert Deus de immittendis in Judæam calamitatibus, vers. 14.* Vallis] *id est Judæa; quæ a situ quidem vallis nominatur, quia montosa est; visionis verò, & quia Deus præsentiam suam quodammodo aspectabilem vivendámque populo suo exhibebat, & quia soles sunt prophetarum Dei, ad quam propriè olim prophetia tum aliæ omnes, tum hæc ipsa pertinuerunt: sic infrà vers. 5. Cæterùm quod interpretibus visum est pleron hanc prophetiam refere ad ea tempora, quibus Judæam totam occupavit Babylonius post annos amplius centum, nobis minimè placet: quia singula quæ hîc dicuntur animadvertimus planè ad tempora Chirkijæ pertinere, & secunda prophetia hujus capitis confirmat.* Quid tibi] *dialogismus quo Propheta Judæam de calamitatum & luctus causa interrogat, tribus versibus: Judæa verò responsionem subjicit, tribus alteris.* Quòd ascendis] *i. comparas te ut publicè in oculis omnium testatum facias luctum ingentem tuum: nam ita publicè in tectis & plateis agitabatur luctus in malo publico, ut Jirmejæ 48.38.* 2 Confossi tui] *i. quòd hominis tui non expectato adventu hostis, velut transfossi, exanimantur metu.* 3 Quòd omnes ducto.] *i. quòd omnes in fugam se dant, abjectis armis.* Evagantes] *id est, vagi hinc illàc discurrunt, & alis concurrunt Jeruschalaima, 2. Chronic. 32.3.* Ita vincti sunt] *i. oppressi metu ac velut constricti, ita ut arma capiendi non sit illis animus.* A lon-

ginquo] *i. cùm adhuc procul abest hostis.* 4 Propterea] *responsio hæc Judæa primùm gravitatem luctus velut immedicabilis explicat; deinde causam, quæ paucis verbis exposita in fine versus, duobus sequentibus explicatur.* Respicite alios] *id est, finite me, alijs rebus incumbite quàm ut me consolemini.* Nimirum propter] *dicit vocis particula* propterea, *posita in principio versus: quæ ut evidentior fieret, vocem* nimirum *interjecimus.* Filiæ populi] *id est, unius cujusque oppidi in Judæa, quod Jeruschalaimi velut matri paret.* 5 Quia dies] *exornatio sive explicatio præcedentis causæ a duobus locis: primum a persona Dei, hoc versu; & a persona inimicorum, vers. seq.* Vexationis] *id est, quo Judæa, vallis visionis dicta, a Domino vexatur, conculcatur, &c.* Dies destructionis] *id est quo oppida Judææ tormentis bellicis destruuntur. hæc ut ita accipiamus adducimur tum evidentiâ loci, tum Hhebraicis distinctionibus.* Vociferationis] *id est, quo singuli cedentes hosti persequentem vociferando in montanis quærunt.* 6 Hhelamita] *id est, Persa synecdochicè, ut supra 21.2.* Kir] *id est Medus, synecdochicè: vide 2. Reg. 16.9.*

7 Eveniet enim] *secunda pars, prophetiæ causarum propositio quibus Deus severum hoc judicium exequitur.* Lectissimi] *id est agro tuo, quem prius depopulatus est, deinde eo ordine peragravit Sanchérib, de quo supra 10. 28. in secunda expeditione, cùm venuret ad obsidendum Jeruschalaim.* Ad portam] *munitas quasque civitates Jehudæ obsidens diligentissimè, 2. Reg. 18.13.* 8 Retegente] *id est cùm fines tuos, aut civitates præsidiarias & loca limitanea ab inimicis invaduntur atq; expugnantur.* Opertimentum] *id est, præmunitiones & propugnacula, metaphoricè.* Intueris quidem] *id est, animum appellis adrationes humanas, quibus prospicias defensioni tuæ; quod non est simpliciter ex sua ipsius natura damnandum: vide 2. Chronic. 32.* Domus saltus] *id est armamentario regio, ubi ex saltibus & sylvis missilia omnia, tormenta, & machinæ omnes bellicæ cõparantur. Sic malim: hanc appellationem metonymicè accipere, quam referre ad domum saltu Libani a Schelomone extructam, 1. Reg. 7.2. & 10.17. & 2 1. quia hæc jam longo intervallo Judæorum esse desierat.* 9 Et rimas] *vide 2. Chronic. 32. 5.* Piscinæ] *id est, piscinam novam faciis ad confirmandum locum: itaque nominatur facta Nechem. 3.16. quia ex aquis fontium extra civitatem erat efficta, 2. Chron. 32. 3. & 4.* Inferioris] *vide supra 7. 3.* 10 Recensentes] *id est, lustrantes numerum civium, & singulos ad munus suum bellicum comparantes.* Domos quasdam] *inepta & valdè incommodas ad defensionem muri, quæ stantes fuissent impedituræ.* 11. Conceptaculum] *quo deduceretur aqua Gichonis ex superiore ad eo inferiùs ad occidentem civitati Davidis, 2. Chronic. 32. 30. & 2. Reg. 20. 20.* Piscinę veteris] *id est superioris, ut supra 7. 3. quam efficiebat Gichon ex vetere porta profluens.* In opificem] *id est, Deum efficacem illius vexationis, conculcationis, & perplexitatis, de quibus ver. 5.* Elonginquo] *id est, qui jam pridem consilio suo admirabili præstituit vobis & informavit illud malum.* 12 Cumque] *confirmatio præcedentis exprobrationis a signo: ad Deum (inquit) vos non respicere sic probe; nam non respicitis ad opera ejus: luctuosa fuerunt temporibus Achazi, & adhuc luctuosa sunt; vos autem ridetis, comessamini, &c.* Vocaverit] *judicis sui in vos, & in Israëlitas fratres vestros.* Ad calvitium] *id est, neque tantùm habendum dolorem in animo vestro, sed etiam signis publicis & externis testando respiscentiam vestram. Nam etsi calvitium in luctu pro mortuo interdictum est lege (Levit. 19.27. & 28. & Deuter. 14.1.) tamen certum est in sanctia respiscentia, cui nihil cum desperatione commune est, calvitium probari atque imperari: ut Mica. 1.16.* 13 Cras enim] *id est, postmodum desinemus esse: propterea, dum vita superest, voluptatibus nos expleamus: sic 1. Corinth. 15.32. atheorum & perditorum hominum sermo.* 14 Atqui] *conclusio hujus interminationis, ut diximus in versum 1.* Donec moriamini] *id est, unquam nam in hac vita locus est remissioni peccatorum & veræ resipiscentiæ, deinde verò mors sola manet immorigeros, ut Chaldæus ipse interpres observavit.* 15 Ita ait] *secunda hæc prophetia (quæ cum superiori argumento planè conjuncta est, ut ostendat adjutoris appellatio) duas partes continet: unam, denuntiationem judicii in Schebnam, usque ad versum 20. alteram, prophetiam de sufficiendo in locum illius Eljakimo, vers. sequentibus.* Adjutorem] *id est, salutorem & magistrum impiorum istorum, quibus modo judicium denuntiatum est.* Qui præest domui] *id est, præfectum prætorio. Videtur autem hic Schebna ex hoc loco, & 2. Reg. 18. fuisse vetus præfectus prætorio inde a temporibus Achazi: quibus vetus illa vulpes in impietate & malefitiis consenescens ita invaluit autoritate, ut non potuerit quamprimum a Chizkija abdicari; ac proinde ipsius Chizkijæ temporibus impios & malefitos confirmasse, & reformationem publicam & privatam, ecclesiasticam & politicam toto conatu impedivisse: propterea cùm percepta fuit ipsius impietas a Rege, ex præfecto prætorio (ut hic nominatur) scriba honorarius afflictus esse, velut emeritus ætatis nomine, 2. Reg. 18.18.* 16 Quid tibi hic] *id est, quam hæreditatem a parentibus tuis, aut quam agnationem habes Jeruschalaimi, ut hic tibi instituas sepulchri locum? non necessitate te hæreditatem planè nullam a parentibus habuisse? impium, egentem fuisse, & terræ filium? hic primus locus est istius pastu, nimirum reprehensio gravissima; cui subjicitur denuntiatio, ariolus versibus.* Hic] *in hac civitate, Jeruschalaimo.* Excedens] *id est, tu qui summa amplitudine & dignitate sepulchrum tibi hic curasti excidendum.* 17 Ecce] *hæc denuntiatio venturam calamitatem Schebnæ proponit duplice similitudine: una, pilæ quæ in longinquissimum projicitur, duobus versibus; altera ad ficu. vers. 19.* Quicontegit te] *id est, qui unus te in hoc fastigium dignitatis evehit: dignitas enim ut ab insignibus vestimentis cognoscitur, ita synecdochicè in scriptura designatur vestimentorum appellatione, ut Gen. 41. 42. & sequentibus. Hoc autem verbum Hhebraicum ex cumparatione sequentis membri ita reddimus, servata significatione simplicis verbi, quod legitur Nechem. 3.15.* Quantum potest] *id est, amplissimo: erat enim Schebna secundus a Rege.* 18 Egregiè] *id est procul arcebit & divexabit te: sive in exilium fuerit actus a rege, sive ab Assyrio interceptus, sive ultrò ipse e Judæa profectus, postquam & dignitate sua & honoribus excidisset: nam horum nihil meminimus in scriptura definiri.* O ignominia] *id est, qui par patri non retulisti, serviens Domino tuo regi; sed omne genus ignominiæ domui illius insuisti, qui te omni genere honoris coluerat.* 20 Erit autem] *altera pars, ut dictum est in versum 15.* Die illa] *qua Deus sententiam hanc contra Schebnam cæperit exequi.* Eljakimum] *de quo 2. Reg. 18.18. & 26.37.*

21 Induens eum] *vide supra vers. 17* Loco patris] *ut Gen. 45.8.* 22 Et imponam] *id est, plenam administrationem regni secundo loco a rege committam ei, ut imperet, vetet, permittat, pœnas, dimi-*

que

que efficiat quicquid justum fuerit, & cohibeat injustum: allegoria in scripturâ frequens. Humero] *vide supra 5.6.* 23 Infigam eum] *id est, confirmabo eum indigmitate ipsius, & stabilitam vehementissimè; ut ergo omnes fungatur officio suo, & vicissim omnes ab ipso pendeant: vera descriptio pii magistratus hæretu promissionibus Dei, duobus versibus.* Solio] *id est Regi synecdochicè.* Domui pater.] *id est, Jehudæ, hîc & sequen. versu, ut nomina erat supra ver. 21.* 24 Et appendent] *officium bonorum populariumerga magistratum pium, figuratum eadem allegoria quæ cœpta est superiore versu.* Prognati] *i omnes viri & mulieres e Judæorum gente sine discrimine ætatis, sexus, &c. aut personarum acceptione.* Omnia instrument.] *i. non tantùm homines curæ futuri sunt ipsi, & quidem homines tenuissimi; sed etiam minutissima ipsorum instrumenta, ne quam jacturam faciant ipsi, aut ab aliis damnum patientur.* Tum instrumenta] *i. omnia instrumentorum genera sustentabit, & parva, cujusmodi sunt crateres; & magna, cujusmodi utres; quorum hi ad excipiendum, illi ad fundendum liquorem pertinent: species pro genere, synecdochicè.* 25 Die illa] *ἀνάβασις sive regressio ἀντιθετος ad sermonem de Schebna, concludens prophetiam hanc descriptione allegorica judicii quod perpessurus erat Schebna, contrariis planè verbis quàm Eljakimo promisit Deus, versibus præcedentibus.* Onus illud] *i. quicunque pependerunt ab eo, & in eo conquieverunt.*

CAPUT XXIII.

Propheta promulgans luctum Tyriis & propter eos aliis gentibus; fastum illarum, consilium Dei in dejicien lo fastu, & sententiam ejus explicat; exemplo confirmat; tempora judiciorum circumscribit per Nebuchadnezzarem & Alexandrum Magnum: & postremo illu promittit vocationem ad regnum Christi per gratuitam Dei misericordiam.

[a] Heb. *a domu, ad adventui viris.*

1 PROPHETIA onerosa Tyri: [a] Ejulate [a] naves Oceani; [a] vastatam esse [a] a domesticis, [a] ab advenis, [a] a regione Cittæorum, revelatur in illam.

2 [a] Silete habitatores [a] insulæ; tu *quam* mercatores Tzidonis pervagantes mare, implent:

3 [a] Cujus proventus aquis multis *erat* [a] semen Schichoris, [a] messis rivi Ægyptiaci: & quæ es mercatus gentium.

4 [a] Erubesce Tzidon; quia loquitur [a] mari [a] munitio maris, dicendo: [a] non parturio, neque pario, neque educo juvenes, *aut* tollo virgines.

5 Quemadmodum [a] rumore de Ægypto, [a] intremant æquè rumore Tyri.

6 [a] Transite per Oceanum, ejulate habitatores [a] insulæ.

7 [a] Hæccine vobis exultabunda *videretur*; cujus pedes a diebus [b] præcedentibus, præcedente statu ipsius ducunt eam ad [a] peregrinandum procul.

[b] Heb. *antiquitatis.*

8 Quis cepit consilium hoc contra Tyrum illâ [a] coronariam? cujus mercatores erant principes, cujus negotiatores honoratissimi terræ.

9 Jehova exercituum consilium illud cepit; ad [c] fœdandum fastum omnis gloræ, ad elevandum omnes honoratissimos terræ.

[c] Heb. *profanandum.*

[d] Heb. *filia.*

10 [a] Remea in terram tuam, similis rivo: [d] navis Oceani, nulla est zona amplius.

11 [a] Manum suam extendit super mare, commovet regna. Jehova præcipit [a] contra Cenahhanem perdere munitiones ejus,

12 Dicens, non perges amplius exultare: ô oppressa [a] virgo filia Tzidonis, ad Cittæos surge, transi, etiam illîc non erit quies tibi.

13 [a] En terram Chaldæorum; [a] ipse populus illius non est, Assyrius [a] fundavit eam pro barbaris: [a] erexerant exploratorias speculas suas, exciraverant palatia illius; *Assyrius* disposuit illam [a] in ruinam.

14 [a] Ejulate naves Oceani, quia vastatur munitio vestra.

15 [a] Erit autem tempore illo, cùm [a] oblivioni tradita fuerit Tyrus [a] septuaginta annis, secundum dies [e] regni unius: *ut* exactis septuaginta annis [a] sit Tyro simile canticum meretricio.

[e] Heb. *regis: ut apud Danielem sæpe.*

16 [a] Sume citharam, circui civitatem, ô meretrix oblivioni tradita: [f] optimè pulsa, utere quàm plurimo cantico, ut renovetur memoria tui.

[f] Heb. *bene fac pulsando, multiplica canticum.*

17 [a] Sed erit ut exactis [a] septuaginta annis [a] revisat Jehova Tyrum, quæ reversa fuerit ad quæstum suum: [a] deinde scortabitur cum omnibus regnis regionis, in superficie terræ.

18 [a] Tandem erit merx ejus, & quæstus ejus [g] sanctificatus Jehovæ; [a] non reponetur in thesaurum neque recondetur: [a] sed pro habitatoribus [h] expolita Jehovæ erit merx ejus, [a] ad comedendum in saturitatem & ad [a] tegumentum validum.

[g] Heb. *sanctitas.*

[h] Heb. *coram Jehova. ut Gen. 13. 9.*

ANNOTATIO.

1 Prophetia] *Hæc prophetia ad consolationem populi, contra Tyrios prænuntiata fuit iis temporibus, quibus stare Tyrus & inexpugnabilis esse videbatur: nam præter naturam loci munitissimam celeberrima victoria acceserat contra Schalmam-Eserum & Phœnicum classem, ut ex Menandro Tyrio Josephus narrat sub finem libri 9. antiquitatum Judaicarum. Cùm itaque Tyrii naturæ loci, industriæ, opibusq; suis confiderent, & omnibus eo nomine invictæ esse putarentur, in propinquos Israëlitas & alios ferocirent, nihil denique non arrogarent sibi; declarat hoc capite Propheta non esse cur alis habitationem Tyri expectant, aut ipsi de ea sibi gratulentur, novas enim indies illis calamitates exorturas. Continentur itaque hoc capite documenta quatuor: primùm est, denuntiatio luctus pro ea lætitia quæ tum agitabatur, usque ad versum 8. secundum, explicatio causæ ex qua hic luctus Tyriis importatus est, inde ad versum 15. tertium, prophetia singularis tempora ex ordine circumscribens quibus erat afflicnda Tyrus, usque ad 18. ultimum, prophetia de vocatione illius ad gratiam Dei & sui sanctificationem, versu ultimo.* Ejulate] *exordium ex abrupto per prolepsin, quo ad luctum provocantur omnes Tyri, & alii victum quærentes Tyria navigatione; & causæ ponuntur, quas Propheta deinceps explicat Naves] id est nauicularii, & mercatores ex navigatione facientes quæstum, metonymicè: ut infrà ver. 10. & 14.* Vastatam esse] *i. vastandam, ut sequentia omnia prophetice. Hîc autem propenuntur tria vastationis tempora per congeriem, quæ singula ex antiqua historia constant evidentissimè.* Adomesticis] *i. servis Tyriorum, qui cùm attritas dominorum viris animas adverterent, conspirat one facta omni liberum populum cum dominis interfecerunt, Rem publicâ*

ipsa-

invaserunt, & Stratonem fecerunt regem, ut scribit Justinus lib. 18. Ab advenis] Chaldæis sive Babyloniis autore Nebucadnetzare, qui Tyrum annos tredecim obsessam expugnarunt: vide Jirm. 47. Jechezkel. 26. & seq. & Josephum lib. 1. contra Apionem Alexandrinum. Regione Cittæor.] id est, Cilicia, unde profectus Alexander Macedo irrupit in Orientalem tractum: vide Gen. 10. 4. 2 Silete] id est, missam facite istam exultationem vestram (de qua ver. 7.) & a commercio vestris præcedenti luctu quiescite. Hic enim promulgatur luctus (ut antè diximus) Tyrio, duobus versibus; & commeantibus Tyrum omnibus, in seq. Insulæ] Tyri, quæ insula fuit, donec Alexandri Magni operibus continens effecta est. 3 Cujus proventus] id est, quæ proventum colligis ex alieno agro tuis navigationibus. Semen Schichor.] id est linum Ægypti, quæ synecdochicè a termino suo appellatur: vide Jehoschu. 13. 3. Messis] id est, triticum quo abundat Ægyptus, irrigata rivis e Nilo ductis; ut dictum est suprà 19. 4 Erubescet Tzidon] apostrophe ad Tzidonem quæ fuit quodammodo parens Tyri: nam Tzidonis a rege Ascalonitarum expugnati, (ut Justinus ibidem ait) navibus appulsi Tyrum urbem condiderunt. quasi dicat, antehac quidem gloriata es de isto felice partu; jam verò alia sunt tempora, quibus Tyrus orba & sterilis futura est. Mari] id est, omnibus e mari appellentibus ad se, metonymice. Munitio maris] id est Tyrus periphrasis. Non parturiit] id est, jam meu orbata sum, & incepta alios imposterum comparandis, ac velut gignendis: allegorica expostulatio. 5 Rumore de Ægypt.] cùm audientes populi judicium Dei contra Ægyptios, commoti sunt, dolore correpti, turbati, tremefacti, & diffluxerunt irruente super ipsos pavore magno, ut narrat Moseh Exod. 15. 14. & seq. Intremant populi perculsi judicio Dei contra Tyrum. 6 Tranlite] In postposita elegantissima præcedentis luctus; quæ Prophetæ privatim Tyrios migrare & vagari jubet per maria ac terras sedibus (nam etiam hujusmodi occasionibus Tyrii novas sedes compararunt, & Carthaginem, Leptin, Uticam, & Gades condiderunt, deinde sermone ad alias gentes converso Tyrum per integrum librum traducit sequente versu Insulæ] Tyri: ut suprà versu 2.

2 Hæccine vobis] sercessimus, ex comparatione præsentis abjectionis cum antecedente fastu & gloria. Peregrinandum procul] id est, quærendas peregrinas sedes, de quibus modo diximus. 8 Quis] secunda pars, de autore & causa luctus Tyriorum. Coronariam] id est, quæ non tantùm ipsa regina erat, sed etiam gignebat quodammodo reges, & mercatores suos opibus coronabat; ut sequentia verba explicant.

10 Rumet] apostrophe ad mercatores exteros, illustrans gravitatem mali Tyrum eventuri. Similis rivo] id est inundantes & citò, ut rivus a natura fertur secundo alveo. Nulla est zona] id est, planè infirmata est Tyrus, nullæ sunt amplius vires illi, nulla latera, quibus accingatur aut se ipsam confirmet: ut Ijobi 12. 21. 11 Manum suam] expl. catio consilii quod Jehova cepisse contra Tyrum dicitur. Sunt autem hæc Prophetæ verba, dicentis; Tyris Tzidone orti, ac proinde Cenahhanæorum reliquiæ, nunc mare obtinent arbitratu suo, & omnia regna vicina commoverunt victo Schalman-esere atque Phœnicibus; & hi victoriæ partu omnes sibi cessuros existimant. sed aliud visum est Jehovæ. Contra Cenahh.] id est Cenahhanæos, qui adhuc supersunt, Tyri, Tzidone, & cæteri loci. 12 Virgo filia] id est, Tyre a Tzidonia condita, ut meminimus in versum 4. Cittæos] Cilicas: ut versu 1. 13 En] confirmatio prophetiæ, exemplo Babylonica regni quod Sancherib majores occupaverant atque everterant; ut apparet ex 2. Regum 17. 24. & 30. & 19. 12. cui argumento ineptè comparatio a majore. Ipse populus] id est, jam nulla est ipsorum respublica, sed devenit in potestatem alterius. Fundavit] id est, statuit in ea colonos barbaros, regioni incognitos. Exexerant] Babylonii, sese omnibus modis confirmantes. In ruinam] id est, everti totam regionem. 14 Ejulate] ἀπὸ κοινοῦ præcedentis exempli, concludens hanc partem verbo primi versus. Hæc autem prælectio de tempore Nebucadnetzaris accipienda est; qua transit Propheta ad singulare tempus de scriptionem, quam suprà diximus. 15 Erit autem] tertia pars exponens statum Tiri, qui fuit privatim septuaginta annis a vastatione effecta per Babylonios, hoc versu: deinde a tempore Cyri ad Alexandrum usque Macedonem; quæ spatia distinguntur ipsis temporibus historiæ Judæorum (ut ex scriptura communi strabimus) usque ad versum ultimum. Oblivioni tradita] id est, neglecta & nullo pretio habita. Septuaginta annis] deportationis Babylonicæ a Nebucadnetzare ad Cyrum usque. Regni unius] nimirum Babylonici. Exactis] id est, ineunte regno Persico; cum Cyrus regnare cepit, qui alienus erat ab odio illo hereditario, quo prosequebantur Tyrum Babylonii propter obsidionem diuturnã, cujus antè ex Josepho meminimus. Sit Tyro] id est, reflorescens Tyrus opibus, ad se pelliciat iterum mercatores suos: ut fecit ex parte cognoscitur ex Hiezræ 3. 7. 16 Sume citharam] apostrophe ad Tyrum, qua propheta oculis subjicit florentem statum & luxuriantem Tyri, ex quo cepit assurgere ineunte regno Persico: nimirum per annos centum viginti septem, quibus stetit regnum Persarum. 17 Sed erit] explicatio secundæ calamitatis importatæ ab Alexandro Magno. Septuaginta annis] ab instauratione videlicet Jerusalemitarum, ut indicatur in Chronico libri Nechemiæ. Cur autem hi anni spatia Tyriis definat, hæ rationes adduci possunt; quòd hæc Judæa scripta sunt; & quòd communis mox prædicanda sit vocatio Tyriorum ad regnum Christi, de quo versu ultimo. Revisat] id est, secundo rescindat per Alexandrum. Deinde] id est, ne iterato quidem judicio revertetur in bonam frugem: scribit enim Justinus Tyrios Alexandri auspicijs conditos parsimonia & labore quærendi citò convaluisse. 18 Tandem] ultimum documentum de vocatione piorum ad regnum Dei, ut diximus in versum 1. cui simile est suprà 19. 18. & seq. Non reponetur] id est, tam seria erat Tyriorum respiscentia, ut non amplius studeant coacervandæ opibus; sed omnia liberali animo sanctificent & conferant in usum quem præscribit Deus, & exponit Propheta sequente membro. Sed pro habitat.] id est, omnes possessiones ac facultates suas conservantes Deo dispertient Ecclesiæ, prout cuique opus erit, & nullus erit egens inter eos: vide Actor. 2. 44. & sequent. & 4. 34. & sequent. Ad comedendum] id est, ad justum alimentum & amictum, quibus contenti sunt pii, 1. Tim. 6. 8.

CAPUT XXIIII.

Propheta summam contra alienos judiciorum omnium quæ suprà denuntiaverat, residui servati per electionem Dei lætitiam explicat, & celebrem gratiarum actionem de improbo detorbatu & salute in bonos collata: deinde formam exponit judiciorum, quibus adversarios perditurus & suos traducturus est in admirationem Dei: tum præfert prælaudatione qua Ecclesia suam firmitatem in Deo, & fidem in illum operandi, ultima præ-

prædicat, Prophetam informat tandem populum de officio ipsius in medium calamitatibus; adversariorum existimationem cum verberibus priorum comparat; gratiam Dei asserit, & de futura liberatione confirmat.

1 ECce Jehova 'exhausturus est 'terram, & exinaniturus eam; & 'perversuris superficiem ejus dispersurus est habitatores ejus.

2 'Britque perinde populo ac 'præsidi, perinde servo ac domino suo, perinde ancillæ ac heræ suæ; perinde emptori ac venditori, perinde mutuo danti atque mutuo accipienti, perinde fœnore accipienti ac ei qui fœnerat ipsi.

a Heb. *exhauriendo exhaurietur, & diripiendo diripietur.*

3 a Planè 'exhaurietur terra, & planè 'diripietur; quia Jehova elocutus est sermonem hunc.

4 'Lugebit, 'cõcidet terra; 'languebit, concidet orbis habitabilis: languebunt b 'celsi populorum terræ.

b Heb. *celsi. studo populi terræ.*

5 'Etiam hæc terra contaminata est sub habitatoribus suis; quia transgrediuntur 'leges, mutant 'decretum, irritum faciunt 'fœdus c perpetuum.

c Heb. *seculi.*

6 Idcirco 'execratio consumet terram, & desolabuntur habitantes in ea: 'idcirco 'exardescent habitatores terræ, & reliqui fient mortales perpauci.

7 'Lugebit mustum, 'languebit vitis; suspirabunt omnes læti d animo.

d Heb. *corde.*

8 Cessabit gaudium 'tympanorum, desinet strepitus exultantium; cessabit gaudiũ citharæ:

9 Cum cantico non bibent vinum, 'amarescet potus inebrians bibentibus ipsum:

e Heb. *inanivit.*

10 'Confringetur urbs e inanis futura; claudetur omnis domus, f ne *quisquam* ingrediatur.

f Heb. *ab ingrediendo.*

11 'Querela erit super ipso vino in plateis; 'advesperascet omnis lætitia, emigrabit gaudium terræ:

12 'Reliquum factum in civitate, desolatione; & vastitate atteretur porta.

13 'Quando 'ita fuerit in medio terræ inter populos istos, 'similes g olivis destrictæ oleæ, similes racemis cùm finita est vindemia.

g Heb. *strigmento olea.*

14 Hi efferentes vocem suam cantabunt propter excellentiam Jehovæ; claram vocem edent 'inde a mari, *dicentes*,

15 'Idcirco 'in ipsis ignibus glorificate Jehovam: 'in insulis maris, nomen Jehovę Dei Israëlis.

16 'Ab ora terrę 'psalmos audiveramus, decorem *fuisse* 'justo; 'jam autem dico, 'macies est mihi, macies est mihi; Hei mihi: perfidi perfidè agunt, & perfidia quidem h pertidissima perfidè agunt.

h Heb. *perfidorum.*

17 Pavor, & fovea, & laqueus i imminent tibi; ô habitator terræ.

i Heb. *super te.*

18 Brit enim *ut* fugiens k ab audito pavore incidat in ipsam foveam; & qui ascendet e medio ipsius foveę, capiatur laqueo: 'nam cataractæ ex alto aperientur, & concutientur fundamenta terræ.

k Heb. *a voce paveris.*

19 l 'Omnino confringet se terra, omnino dissumpet se terra; omnino nutabit terra.

l Heb. *confringendo cõfringet, dissumpendo dissumpet, & sic sequentia: ut supra ver. 3.*

20 Omnino commovebitur terra tanquam ebrius, & evagabitur ut tegillum; & ingravescente super eam defectione 'ipsius, ita cadet ut non surgat amplius.

21 Et erit tempore illo, 'animadvertente Jehova in exercitum excelsi cujusq; cum ipso excelso; & in omnes Reges terræ cum terra ipsorum:

22 'Ut colligantur m collecti, vincti in foveã, & occludantur in claustro; & 'post n multos dies desiderentur.

m Heb. *collectio, vinctus: per syllepsin.*

n Heb. *multitudinem dierum.*

23 'Deinque pudebit ipsam lunam, & erubescet sol ipse: cùm regnabit Jehova exercituum in monte Tzijonis & Jeruschalaimis, & coram senioribus suis *erit* o glorious, *decentibus*,

o Heb *gloria.*

CAPUT XXV.

1 'JEhova Deus meus es, exalto te, celebro nomen tuum, quia feci sti mirum: 'consilia a lõginquo *tempore prædicta* fides *sũt*, veritas.

c Heb. *facium.*

2 'Nam disposuisti ex civitate acervum, *ex* urbe munita ruinam: palatium extraneorum ex civitate, in seculum non ædificabitur.

3 'Idcirco honorabunt te populus fortis, urbs gentium formidabilium reverebuntur te:

4 Quòd fueris munitio tenui, munitio egenti, cùm aliqua angustia esset ei; 'receptus ab inũdatione, umbra ab æstu, 'cùm spiritus violentorum similis esse: a inundationi labefacturæ murum:

a Heb. *inundationi muri.*

5 'Sicut æstum in siccitate, tumultuationem extraneorũ depressoris; æstum, *inquam*, umbrâ densa, 'qui propagini violentorum respondebat.

b Heb. *faciũ: quod genus locutionu explicant sequentia: simile vide supra 19.18.*

6 'Faciet autem Jehova exercituum omnib populis in monte hoc 'convivium *rerum* pinguium, convivium b *vini* defecati; pinguium *inquam* saginariorum, *vini* fæcibus expurgatis:

7 Et 'absorbebit in monte hoc 'speciem istius veli obvelantis omnes populos, & istius operimenti obducti super omnes gentes:

c Heb. *faciem.*

8 Absorbebit ipsam mortem 'in victoriam, & absterget Dominus Jehova lachrymas ab omnibus faciebus; & opprobrium populi sui amovebit a tota terra (nam Jehova locutus est)

9 Ut dicat tempore illo; 'ecce Deus noster hic *est*, expectamus eum & servat nos: hic *est* Jehova quem expectamus, exultabimus, & lætabimur de salute ejus.

10 'Nam quiescet manus Jehovæ in monte hoc: triturabitur verò Moab 'in loco suo, ut triturantur palea 'ad ste: corationem.

11 'Expandet enim manus suas in medio ejus, sicut expãdere solet natator ad natãdũ; & demittet 'superbiam ejus, d 'cataractis manuum suarũ:

d Heb. *cum cataractis.*

12 'Ita munitionem editumq; locum murorum tuorum deprimet, demittet; deturbabit in terram, usque in pulverem.

CAPUT XXVI.

1 'TEmpore illo cantabitur canticum hoc 'in regione Jehudæ: 'civitas a fortis est nobis, 'salutem disponit muris & præmunitioni 'Deus, *dicendo*,

a Heb. *roboris.*

2 'Aperite portas, & ingrediatur gens 'justa conservans b omnem fidem.

b Heb. *fides.*

3 c 'Cogitationi inntenti custodis d continuam pacem, cùm tibi confidit.

c Heb. *figmento.*

d Heb. *pacem pacem.*

4 'Confidite Jehovæ usque in sempiternum: nam in Jah Jehova 'rupes seculorum *est*:

5 Sed deprimit 'habitatores *loci* alti, urbem editam: 'dejicit eam, dejicit eam usque in terram

ram, deturbat eam usque in pulverem:
6 Ut conculcet eam pes pedes pauperis, vestigia tenuium.
7 'Iter 'justo e 'rebus æquissimis, recto orbitam justi libras.
8 'Etiam ' *in* itinere judiciorum tuorum, Jehova, expectamus te; ad nomen tuum & ad memoriam tui *fertur* desiderium animæ:
9 Animo meo desidero te per noctem; etiam spiritu meo *qui est* in me, tempestivè quæro te: 'nam cùm judicia tua extant in terra, justitiam 'discunt incolæ orbis habitabilis:
10 'Cùm gratia fit improbo, non discit justitiam: 'in terra f æquissima iniquè agit, & non considerat celsitudinem Jehovæ.
11 'Jehova, 'cùm exaltatur manus tua, non vident; videbunt erubescentes g zelum erga populum: quin etiam ignis ipsos hostes tuos consumet.
12 'Jehova, dispones pacem nobis: nam etiam 'omnes h res nostras confecisti nobis.
13 ' Jehova Deus noster, imperabant nobis domini 'præter te: tantùm per te 'recordamur nominis tui.
14 'Hi mortui non reviviscent; exspectes vitæ non resurgent: propterea visitans perdidisti eos, & profligasti omnè memoriam eorum.
15 'Adjecisti huic genti Jehova, *vitam*; adjiciens huic genti gloriosa te *gente quam* procul amoveras *ad* omnes extremitates terræ.
16 Jehova, in ipsa angustia visitaverunt te: fuderunt 'submissam orationem, castigatione tua *premente* ipsos.
17 Ut prægnans i propinqua partui, dolet, exclamat in doloribus suis; ita fuimus a conspectu tuo, Jehova:
18 Gravidi fuimus, doluimus, quasi 'pareremus ventum. k Salutem ullam non fuissemus effecturi terræ, neque casuri fuissent incolæ orbis habitabilis.
19 'Reviviscent mortui tui, l cadavera quæq; mea resurgunt: 'expergiscimini, *inquit*, & cantate qui inhabitatis pulverem; ' nam ros olerum ros tuus est, postquã in terrã expertes vitæ dejecisti.

e Heb. *rectitudinibus.*

f Heb. *æquitatum.*
g Heb. *Zelũ tuum.*
h Heb. *facta nostra, passivè, sroco quod est, quæ facta sunt nobis.*

i Heb. *appropinquans ad pariendum.*
k Heb. *salutes.*
l Heb. *cadaver meum.*

CAPUT XXVII.

1 'AGE populemi, 'intra in conclavia tua, & occlude fores tuas tibi: latita quasi exiguo momento, donec præterierit indignatio.
2 'Nam ecce Jehova proditurus est ' e loco suo, ad animadvertendum iniquitatem habitatoris terræ in eum; & retegetterra a cædes suas, neque obteget ultrà interfectos suos.
3 Tempore illo animadvertet Jehova 'gladio suo duriſſimo, maximoque & validissimo, 'in balænam b serpentem oblongum, & in balænam serpentem tortuosum; & interficiet draconem qui *est* 'in mari.
4 'Die illa, 'vineam 'rubentis meri, acclamate ei.
5 'Ego Jehova sum custoditurus eam, momentis irrigaturus eam; ne quis invisat eam, nocte dieque custoditurus sum eam.
6 'Æstus non est mihi: qui ' induxerit me 'lente & vepre ad prælium, *hunc* caute ingrediens, eam succendam *ex* ea simul:
7 'Sin prehendet robur meum facturus pacem mecum; 'pacem fecerit mecum.
8 Ut 'advenientes Jahhakobi posteri radicentur facier, efflorescet, & germinabit Jisraël; denique implebunt superficiem orbis habitabilis proventu.
9 d An ut percussit 'percussorem ejus, percussus est? an ut interfecti sunt ' interfecti illius, interficiuntur?
10 e 'Moderate ' emittendo eum contendis cum eo? *illum* aufert spiritu suo duro, *quasi* tempore Euri.
11 'Idcirco hac re expiatur iniquitas Jahhakobi, & hic est totus fructus ut amoveat peccatum ejus; 'cùm disponet omnes lapides altaris ut lapides calcis dissipatos, 'nec consistent luci aut subdiales statuæ:
12 'Sed *illius* civitas munita erit solitaria, caula dissecta, & derelicta velut desertum; 'ubi pascebat vitulus, & ubi recubabat, etiam absumet ramos ejus.
13 Arefacto ramo ejus, frangentur *ramusculi*, 'mulieres venientes incendent illum: quia nõ est f populus ulla intelligentia præditus; idcirco non miseretur eius, qui fecit eum; & qui formavit eum, non faciet gratiam ei.
14 'Erit autem 'tempore illo, exeuntiente Jehova inde 'a fluxu illius fluminis usque ad torrentem Ægypti; & vos 'colligamini g 'figillatim, ô Jisraëlitæ.
15 Eritque tempore illo, 'quando clangetur buccina magna, ut veniant qui perierant in terra Assyriæ, & qui depulsi fuerant in terram Ægypti; & incurvent se Jehovæ in monte sancto Jerusalaimis.

d Heb. *dedit me in prælium.*
e Heb. *in medio: metaphora.*
f Heb. *populus intelligentiarum.*
g Heb. *ad unum unum.*

ANNOTATIO.

1 Ecce Jehova] *Quatuor hæc capita propterea unà conjunximus, quod unum sunt concionis; ut narratio & series argumentationum offendat. Sunt autem hujus concionis tres præcipuæ partes: prima est, narratio prophetica judiciorum quæ Deus in gratiam populi sui effecturus erat (ut Propheta denuntiavit capitibus antecedentibus, quibus hæc concio velut colophon suis imposita) usque ad versum 6. capitis 25. secunda pars est, narratio prophetica formæ quam Deus adhibiturus erat in judiciis exequendis ad Ecclesiæ bonum & consolationem, inde ad finem capitis 26. tertia, est institutio populi in retinendo officio suo, & amplectendis promissionibus Dei, quæ exponuntur inde ad finem capitis 27. In prima autem propositione continentur tria: narratio judiciorum Dei contra peccatores duodecim versibus, & gratiæ ejus erga Ecclesiam, usque ad vers. 16. deinde confirmatio denuntiatis illius judicii, usque ad finem capitis; & postremò usus illius, nimirum prædicatio gloriæ Dei in Ecclesia, quinque primis versibus capitis vigesimi quinti.* Exhaustus] *tam habitatoribus, ut sex primi versus ostendunt; tum rebus omnibus, sex alii vers. quæ duobus verbis prolepticè continentur.* Terram] *id est, singulas illas regiones; ut verbo tibus castigaturus quamque.* Pervertens] *i. ferens, agens sursum deorsum omnia; tum ad personas, tum ad res ipsorum pertinentia: ut sequens versus demonstrat.* 2 Eritque] *id est, omnes personarum omnium ordines confundentur calamitatibus æquè summos atq; infimos opprimentibus.* Præsidi] *vide Gen. 41.45. Nos enim hoc quidem loco hanc significationem malumus, quam vulgarè illa sacerdotio, propter antithesin.* 3 Exhauriet] *ut dixerat de Ægypto sup. 19.3.* Diripietur] *ut sup. 8.3. & 10.6. & 11.14. & 18.3.* 4 Lugeb.] *ut sup. 3.27. & 19.8.*

Conci-

Concidet] *ut prædixerat suprà* 1.30. Languebit] *ut suprà* 16.17.& 19.8. Celsi populor.]*ut interminatus fuerat suprà* 2.11.& *sequentibus*,& 3.1.& 9.14. 5 Etiam hæc terra] *ætiologia, à peccatis hominum asserens justitiam Dei*; *quam propheta amplificat per comparationem Judæorum, seq. versu*; *ut ad alterum judiciorum genus transeatur. simile vide Numer.*35.33. Leges] *naturales & politicas, ad publica & privata hominum officia pertinentes.* Decretum] *positum in cæremoniis & externo Dei cultu.* Fœdus perpetuum]*cum Abrahamo initum circumcisione, Gen.*17. *& redintegratum in traditione legis, Exod.*24. 6 Execratio]*videlicet cui se Israëlitæ ipsi devoverunt si transgrederentur leges, mitarent decretum, irritumq; facerent fœdus perpetuum : Exod.*24.& *Deut.*29.10. *& sequentibus. nam hoc prius membrum ad Israëlitas respicit, de quibus nominatim dixerat posteriore loco.* Idcirco] *nimirum propterea quòd gentes transgrediuntur legem, cujus opus scriptum gestant in cordibus suis, una testimonium reddente ipsorum conscientia,&c. Rom.*2.15. *Nam hoc posterius membrum per ὑστέρησιν de aliis gentibus est accipiendum, quarum Propheta meminerat priore loco.* Exardescent] *id est, incendio iræ Dei conflagrabunt, ut suprà* 9.18.& 10.16. 7 Lugebit mustum] *altera pars prolepseos, de qua ver.*1. *expressa prosopopœia vehementissimis.* Languebit vitis] *ut suprà* 16.17. 8 Tympanorum] *de quibus suprà* 5.12. 9 Non bibent] *i. non convivabuntur pergracando.* Amarescet] *i. ingratus erit, adeo obruentur calamitatibus: metaphora.* 10 Confringetur]*ut de Babylone & Tyro dictum est suprà* 13.& 23. 11 Querela erit]*ut suprà* 16.16. Advesperascet] *i. occidet, ut soleuente vespera, & terminabitur luctus : metaphora.* 12 Reliquum factum]*i. denique nihil omnino integrum relinquetur.* 13 Quando] *secundus locus narrationis de gratia Dei erga Ecclesiam, ut monuimus versu* 1. *quo continentur primum explicatio salutis percipiendæ a Deo, hoc versu, deinde professio illius, & gentium omnium provocatio ad percipiendam & agnoscendam illam, duobus seq.* Ita fuerit] *i. judicia Dei perfecta fuerint.* Similes olivis] *i. illi qui secundum electionem gratiæ residui facti fuerint, & servati a Deo : ut suprà* 17.6.& 9. 14 Inde a mari] *i. ubicunque fuerint in omnibus finibus terræ.* 15 Idcirco] *genus sive formula professionis, qua boni a Deo servati hortantur alii alios, propter probationem sive experimentum mirificæ liberationis suæ; qua spem in se ipsis confirmât, & in aliis exemplo doctrinaq; excitant : spes autem non pudefacit, Rom.*5.5. In ipsis ignib.] *i. vos qui adhuc versamini in medio tribulationibus, exemplo nostro securi de liberatione vestra, gaudete spe, in afflictione tolerantes, Rom.*12.12. In insulis maris] *i. quicunque, quocunque loco, & inter quoscunque sitis.* 16 Ab ora]*confirmatio judiciorum quæ modò prædicta sunt, primùm a peccatis præsentibus perfidiaque populi, in quam non potest ira Dei non revelari e cælo, tribus versib. deinde a fide aeraturum rerum in cælo & terra, in exequendis & testificandis Dei judiciis, ad finem usque capitis. Sunt autem prima hæc verba emphatica, quibus Propheta amplificat indignitatem præsentem a comparatione priscæ dignitatis quæ in populo Dei emicuerat; ut Psal.*44. Psalmos]*i. beneficia Dei quæ Psalmorum sunt argumenta, & prædicationis illorum : synecdoche.* Justo]*i. populo Dei alteno a præsente perfidia, & amplectenti justitiam Dei per filem Christi.* Jam autem] *expostulatio gravissima abundans anaphoru, homœoteleutis, antonomasiis, metaphoris, gradationibus, & comparationibus patheticis ; quibus exaggerat Propheta tum peccata, hoc versu; tum peccatorum pœnas, sequentibus, usque ad versum ult.* Macies est]*id est, marore a rebus istis indesinenter contabesco.* 18 Nam cataractæ]*id est, communis erit cæli & terræ conspiratio ad efficienda judicia Dei. Sunt autem hæc verba desumpta ex Mosche Gene.*7.11 *per allegoriam*; *& ex Davide Psal.*18.8. 19 Omnino confringet] *i. pessundabuntur & ruent omnia : quod hic exaggeratur congerie verborum.* 20 Ipsius]*i. habitatorum, metonymicè, ut seq. versu.* 21 Animadvertente Jehova]*i. Reges & subditi, summos & infimos puniente, ut dixerat suprà ver.*2. 22 Ut colligantur] *i. captivi tenentur potentia Dei quicunque adversantur ipsi : metaphora a regno humano ad regnum spirituale Dei.* Post multos dies] *id est, longo intervallo non extollant se adversus Deum, neque extent inimici ejus. Hoc autem propriè significari usitando verbo in hac conjugatione cùm absolutè ponitur, exempla omnia confirmant.* 23 Denique] *i. nulla planè lux sive gloria lunæ aut solis ipsius futura est, si cum Dei regnantis in Ecclesia luce comparabitur; quidenet ipsos, si cum Deo commutenda essent : prosopopœia hypothetica.* Erit gloriosus]*tum gloria sua operumq; suorum maximè, tum sanctorum prædicatione : ad quam hæc verba sunt pulsabanda.*

IN CAPUT XXV.

1 Jehova]*Tertius locus propositionis præcedentis, de usu judiciorum Dei. Est autem usus illorum in Ecclesia, prædicatio gloriæ Dei, qualis habetur his quinque versibus : in quibus primùm gloria Dei prædicatur, & causa illius prolepticè ponuntur hoc versu; deinde causæ proponuntur duæ : una est, judiciorum in hostes Ecclesiæ, ver.*2. *altera, beneficiorum in Ecclesiam, versibus sequentibus.* Consilia] *id est, promissiones & minæ, quas ab æterno decretas in consilio tuo prædixisti suo tempore, nunc demum fidelissimè atque verissimè completæ sunt.* 2 Nam] *exornatio præcedentis ætiologiæ, qua docet Propheta complementum minarum, hoc ver. & promissionum, ver.*4.& 4.*ut antè diximus.* Palatium]*i. ista evertisti & subruisti oppidum, ut ne ab exteris quidem advenis ex totius oppidi ruderibus unica domus excitari possit.* 3 Idcirco] *ἀναφορὰ sive repetitio laudationis, transitum comparans ad sequentem causam.* 4 Receptus]*exornatio beneficentiæ Dei fideiq; erga pios duabus comparationibus ; quæ posteà his duobus versibus ordine exponuntur.* Cum spiritus]*ἐμφασις prioris comparationis, qua hostes Ecclesiæ cum aquis inundantibus, Deus verò cum receptu & perfugii loco comparatur.* 5 Sicut æstum]*ἐμφασις secundæ comparationis, qua tumultatio extraneorum cum æstu ficti simo, & Dei protectio erga suos cum densissima umbra comparatur.* Qui propagini] *id est, qui æstus improbaverat optatissimus atque gratissimus : quia illi, dum torrentur pii calamitatibus, se valdè augeri judicant, & tanquam luxuriare suas propagines : pergit enim Propheta in allegoria.* 6 Faciet autem] *secunda hæc prophetiæ formam exponit tum judiciorum quibus propter Christum usurus est Deus, hoc capite; tum laudum quibus Ecclesia prædicatura est beneficentiam illam Dei, cap. sequente. Forma autem judiciorum est duplex : una, ut inimicæ gentes amicè ad sacrum Christi epulum & communionem provocentur verbo, usque ad ver.*10. *altera, ut contumaces qui extolluntur adversus cognitionem Dei prosligentur, ver.*10.& *seq.*

In mon-

In monte hoc] *cujus meminit ſuprà 24.23. ut etiam prædixerat ſuprà 2.2.* Convivium rerum] *i. opimum & munificentiſſimum, quod exhibetur ſanctis prædicatione Evangelii & virtute ſpiritus Chriſti: allegoria res ſpirituales figurans corporeis: ut Matth. 22. & Luc. 14.* 7 Abſorbebit] *narratio beneficiorum quæ populus in conviviis Chriſti percepturi ſunt: primum eſt, vindicari illos ab exſecratione, & quaſi ſublato velamine donari cognitione Dei, hoc verſu: ut oſtendit Paulus 2 Corinth. 3. ſecundum eſt, domita poteſtate mortis donari vita æterna, 1. Corinth. 15. 54. tertium, donari gaudio & pace per ſpiritum ſanctum, Rom. 14. 17. & Apocalyp. 21. 4. ex quibus conſequitur effectus, ver. 9. nimirum conſtantiſſima beneficii divini prædicatio.* 8 In victoriam] *id eſt, ita ut in ſempiternum devicta & proſtrata jaceat, neque amplius in beatis illis conviviis Chriſti dominetur.* 9 Ecce Deus noſter] *elegantiſſima prædicatio illius pacis à Deo, & gaudii per ſpiritum ſanctum, de quibus modò diximus.* 10 Nam quieſcet] *ætiologia ſuperioris prophetiæ a præſentia Dei benigna in Eccleſia; qua tranſitio comparatur ad alterum ſpecimen judiciorum ejus contra proſtratos atque contumaces, ut diximus in verſum 6.* Moab] *id eſt, contumax quiſque & perverſus hoſtis Dei & Eccleſiæ, ſynecdochicè, ut infrà 31.8.* In loco ſuo] *id eſt, ubicunque fuerit.* Adliterationem] *abjectiſſima palea, quæ nullum alium uſum præſtat quàm ut eâ ſtercorentur agri.* 11 Expandet enim] *altera comparatio venuſtiſſima ad explicandum judicium Dei contra inimicos ſuos; pro eo quod eſt, omnia ſubjicies ſibi.* Superbiam ejus] *de qua ſuprà 16. 15.* Cataractis] *id eſt, ampliſſimis & valentiſſimis manibus ſuis, quibus ſuperbiam rebellium ita compreſſuram eſt ut obscibus & cataractis coërcentur aquæ. Hanc interpretationem, quia optimè cum allegoria convenit, aliis præferimus.* 12 Ita] *apoſtrophe ad Moabum, & omnes homines adverſantes Deo, quòs docet ad ferulam ipſius ita diffluxuros ut aqua diffluit; ſicut dicitur Exod. 15. 25.*

IN CAPUT XXVI.

1 Tempore illo] *expoſita prophetia de beneficiis Dei erga Eccleſiam, ſubjicitur pars altera de prædicatione Eccleſiæ; cujuſmodi ordinem jam ante obſervavimus principio capitis præcedentis. Sunt autem in hoc cantico partes quatuor: prima eſt, exordium prædicans firmitatem Eccleſiæ in Deo, verſibus 2. 3. ſecunda, propoſitio Eccleſiæ omnes ad ſe & ad Deum jubentis accedere per fidem, uſque ad verſum 7. tertia, confirmatio ab operibus Dei, inde ad verſum 19. poſtrema verò, concluſio, verſu 19.* In regione Jehudæ] *id eſt, in Eccleſia, quæ olim ea regione circumſcripta & figurata erat.* Civitas fortis] *id eſt. Eccleſia, in qua nos verſamur, eſt potentiſſima; quippe qua munita eſt præſentia & præſidio Dei.* Salutem diſponit] *id eſt, in ſalute quam dedit ſervat, adeò ut ne ipſe quidem inferorum porta prævaleant adverſus eam: Matthæi 16. 18.* 2 Aperite] *amplificatio ſuperioris prædicationis, a forma gratioſiſſima quam obſervat Deus; tum ſervos ſuos & adminiſtros Eccleſiæ informando, ut pateſiant januæ Evangelii miniſterio ipſorum, tum juſtos & pios in Eccleſiam introducendo.* Juſta] *nimirum ex fide in Chriſtum qui juſtificat impium, ut ſequentia verba docent exegeticè.* 3 Cogitationi] *tranſitio ad ſecundam partem, videlicet propoſitionem; qua Eccleſia omnes ad Deum provocat in Chriſto, ſumpta occaſione ex præcedentibus Dei verbis: qua primùm epiphonematè confirmat, hoc verſu; deinde omnes jubet eandem fidem in Deum adhibere ad percipiendam ſalutem, uſque ad verſum 7. Eſt autem cogitationis nomen ſynecdochicè accipiendum, pro viro qui tota cogitatione & toto animo conſidenter nititur Deo per fidem in Chriſtum, ut ſine verſu explicatur.* 4 Confidite] *propoſitio Eccleſiæ omnes ad fidem hortantis à natura, promiſſione, & operibus Dei, ut modo diximus.* Rupes] *ut Deut. 32. 4. id eſt, immota arx & propugnaculum fidelium: quod illuſtratur antitheſi ſequentis verſus.* 5 Habitatores loci] *id eſt, omnem ſublimitatem quæ extollitur adverſus cognitionem Dei, 2 Corinth. 10. 5.* Dejicit eam] *id eſt, certiſſimè & indefinenter dejicit: nam hic eſt uſus τοῦ καθαιρεῖσθαι, ut ſuprà ver. 3.* 7 Iter juſto] *tertia pars, narratio confirmans hortationem præcedentem ab operibus Dei: quorum aſſeritur primùm juſtitia & æquitas ſummæ, uſque ad verſum 11. deinde veritas, uſque ad 19.* Juſto] *illis qui definitus eſt ſuprà ver. 2. & 3.* Rebus æquiſſimis] *id eſt, ſicis ut omnia fidelibus tuis ſuccedant æquiſſimè, & utrâmque lancem ſecundarum & adverſarum rerum juſtiſſimè quàm ulla auriſicis ſtateræ moderaris: quod dictum ſimiliter amplificatur repetitione, ut antè vidimus.* 8 Etiam] *accommodatio, qua Eccleſia ſuperiorem theſin de adminiſtratione Dei conſidit ad ſe pertinere, & eam à ſe expeti docet, ut Dei juſtitiam magìs, ac magis agnoſcat ex ipſius operibus.* In itinere] *id eſt, tantiſper dum in hac vita verſamur, & exercemur judiciis tuis.* 9 Nam] *ætiologia præcedentis propoſitionis & optatis a depravatione earum noſtra; quæ adeò fera & indomita eſt etiam in filiis Dei, ut retundi non poſſit & juſtitiam illius diſcere, niſi crebris gravibuſque ferulis revocetur: ac proinde in reliquo mundo longè ferocior eſt, cùm neque gratioſis verbis, neque verberibus corrigatur; ſed tantùm evincatur, velit nolit, ut ſiat inexcuſabilis.* Diſcunt] *pios quidem ad ſalutem docentibus calamitatibus juſtitiam Dei, impios verò convincentibus; ut Jud. 3. 2.* 10 Cùm gratia] *ἀγαθία ſuperioris ductî ex antitheſi diverſæ adminiſtrationis: verè, inquit, judicia tua opus eſt adhiberi, ſi voles ut ad ea animum advertat mundus: nam quò magis certas beneficentia tua cum improbis utitur, eò amplius oblivioſiſſimus tui & præſidis ſibi.* In terra æquiſſ.] *id eſt, quò æquiorem te in ipſum lenitorem & mitiorem exhibes, eò ſit ſceleratior.* 11 Jehova] *altera pars narrationis, qua Eccleſia aſſerit veritatem judiciorum Dei prolapſicè, tum in improbos, hoc verſu; tum erga pios, ſequente: qua poſtea pluribus exponuntur elegantiſſimè, uſque ad verſum 19.* Cùm exaltatur] *id eſt, non conſpexerant celſitudinem tuam (quod dixit ſuperiore verſu) ſed experientur tandem ſuo magno malo: ſic aſſeritur cum veritate juſtitia judiciorum Dei, & cum noxia comparatur pœna.* 12 Jehova] *ſecundum membrorum prolapſeos, quo Eccleſia docet improbis velut ſtipula conflagrantibus, Eccleſiam utcunque ferventem adverſis rebus, tanquàm in olla manu Dei conſervatâ eſſe; & porrò ſtatuit conſervatâ iræ ex anteactâ Dei adminiſtratione.* Omnes res] *id eſt, quæcunque adhuc nobis evenerunt, ſive cùm alii inſolenter cruciarunt nos (de quibus agitur duobus verſibus proximè ſequentibus) ſive cùm ſervaſti & liberaſti nos miſericorditer.* 13 Jehova Deus] *exornatio ſuperioris ductî, Deum confiteſcentes omnes Eccleſiæ: quo per antitheſin hîc confitetur ſe ita preſſam fuiſſe mundi tyrannide, ut neque per illum lucrio facere mentionem Dei, neque ipſa per ſe potuerit;*

ac proinde per Deum ſolum effectum eſſe, ut Eccleſiæ ſuæ facultas reſtitueretur ad laudandum illum. Præterea] *quia tum illegitimè dominium occupabant in populum Dei, tum eo perinde abutebantur, ac ſi Deus vel immiſiſſet ipſos, deinde quæ nihil minus quàm de conſilio ipſius cogitabant, ut dictum eſt ſuprà 10. 5. & ſequen.* Recordamur] *a ſuperſtites ſumus, ut celebremus te in æternum liberati metu omnium inimicorum, verſu ſequente.* 14 Hi mortui] *id eſt, domini iſti & tyranni non amplius impedient nos, quin celebremus te; alludit enim hu verbi & ſequentibus ad genus illud liberationis quo uſus eſt Deus cùm educeret populum ex Ægypto, Exodi 14. & 15.* 15 Adjeciſti] *amplificatio ſuperioris narrationis de veritate judiciorum Dei in Eccleſiam admirabilium, a circumſtantiis: primùm enim, inquit, erant depulſi in terras extimas, hoc verſu deſcendo ſummo anguſtiis & doloribus preſſi, duobus ſequen. tertio planè perditi & mortui, niſi majeſtas tua ſuccurriſſet, verſu 18. & 19. & tamen (ait Eccleſia) eadem opera gloriæ tuæ conſuluiſti, & ſaluti meæ.*

16 Submiſſam orat.] *ut ſolent qui demiſſi ſunt & dejecti caſtigationibus cum lachrymis ſubmiſſè deprecari.* 18 Pareremus ventum] *id eſt, nihil unquam poſſemus parere, ſed perpetuus tormmum ventorumq; inter ſe in utero colluctantium cruciatibus conſtringeremur.* Salutem] *exegeſis verborum proximè præcedentium. q. d. Eccleſia, non ſuffecit mihi ex me facultas aut virtus pariendi, aut præſtandi quicquam ad ſervandum meos, aut detur hanc adverſarios: ſed utrumque penes Deum eſt, qui præſtat utrumq; verbo, ſequente verſu.* 19 Reviviſcunt] *id eſt, inſtauranur, & ex calamitatibus, tanquam ex morte, redivivæ membra Eccleſiæ ſervantur verbo illo potente tuo. Eſt autem hic concluſio cantici, qua Eccleſia ſingulare Dei beneficium prædicans ſibi de mirifica hac ſalute gratulatur.* Expergiſcimini] *reſopopœia, qua Deus inducitur populum ſuum ex anguſtiis, velut e ſepulchro, excitans ad gloriam ſuam.*

Nam ros olerum] *etiologia a potentia verbi Dei: verbum Dei (inquit Eccleſia) cum cæleſti rore, fideles dejecti malis cum ſemine in terram projecto, corrupto, & moriente comparantur: quemadmodum autem ros e corrupto ſemine excitat herbam, ita verbi Dei reſtituat pios cùm putri ſemine comparatos.*

IN CAPUT XXVII.

1 Age populè] *ultima pars prophetiæ per apoſtrophen ad populum Dei; qua inſtituitur populus de officio ſuo, & promiſſionibus Dei erga ſe: quorum illud, hoc verſu continetur; hæc verò, reliquo capite: hæ autem partes poſitæ ſunt in proſequendo adverſarium, verſu 2. & 3. partim in ornandu, curandu, educandu, purgandu, & colligendu Iſraelitu, inde ad finem.* Intra] *id eſt, recipe te ad Dei protectionem fide, & in ſtationes in qua ipſe te collocaverit firma patientia in ſpe & ſilentio conquieſce, neque iſtu calamitatibus quæ terras pervaſuræ ſunt dimovetor.* Reſpicit autem propheta hu verbi ad formam liberationis ex Ægypto, qua interdixerat Deus ne exiret illos e porta domus ſuæ, qua nocte proceſſurus erat ad percutiendum Ægyptium, Exod. 12. 22. 2 Nam ecce] *prior promiſſionum locus, ultio de adverſariis, ut Exod. 12. 23.* E loco ſuo] *id eſt, e cœlo, unde revelatur ira Dei in omnem impietatem & injuſtitiam hominum, Rom. 1. 18.* 3 Gladio ſuo] *i. infinita potentia ſua & potente verbo: humanismo dictum.* In balæna] *i. in ſublimitatem omnem ſpiritualem & corporalem, quæ extulerit ſe adverſus Deum vi, fraude, vel utroq; ſimul: quæ omnia allegoricè hu appellationibus figurantur.* In mari] *id eſt, in fluctuantis hujus ſeculi æſtuario.* 4 Die illa] *ſecundus promiſſionum locus, propoſitio ſumma beati ſtatus in quo Eccleſia futura eſt & ſibi gratulatura in Domino: qua duo ceps exponitur ſuu gradibus a cura & attentione Dei erga illam, ut qui ſolus eſt autor & effector beatitudinis.* Rubentis meri] *id eſt, ferarum vini generoſiſſimi, quod in ſcripturis ferè à rubore commendari ſolet: ut Gen. 49. 12. & Proverb. 23. 31. allegoria contraria illi qua Propheta uſus eſt ſuprà 5. 2.* 5 Ego Jehova] *pergit in eadem allegoria vineæ, ut ſuprà 5. alia contrariæ minæ ſimilibus verbis exponuntur.* 6 Æſtus non eſt] *occupatio illius objectionis quam poterant Iehudæi ex argumento ſuperiorum prophetiarum adducere: quid? dixerit quiſpiam, nihil niſi graviſſimas & ſeveriſſimas minas prophetiæ tuæ denuntiant, incurſiones, depopulationes, cades ab Aſſyriu, Ægyptiis, & Babyloniis: ecquando igitur tempus iſtius promiſſionis quam modo ſignificas futurum eſſet? hanc objectionem amputat Deus per prophetam: ne puteris, inquit, nec iracundum eſſe, moroſum, atque difficilem: non eſt in me, ſed in vobis culpa iſtarum calamitatum: ego vos fugientes revoco, accedentes obviis ulnis amplector, & cupientes pace dono. Quamobrem non eſt quod dubitetis de fide & miſericordia mea: ſi pergatis in improbitate, pergam in judicio: ſin autem pacem quæratis, jam expoſita eſt omnibus quærentibus eam: hæc eſt complexio duorum verſuum.* Sente & vepre] *id eſt, obſirmata malitia & peccatis ſuis, allegoricè: ut ſuprà 5.* Eam] *vineam videlicet, id eſt, Eccleſiam, in qua perſidi, hypocritæ, & contumaces ſe extulerint adverſus Deum.* Simul] *videlicet eos omnes qui Deum ad prælium indignis ſuis factionibus provocaverint.* 7 Sin prehendet] *altera pars dilemmatis, promiſſio erga fideles prehendentes Deum fide, & conquieſcentes in robore ejus.* Pacem fecerit] *id eſt, illico facta fuerit, cùm fidem & reſipiſcentiam ſuam exponet: ſic regreditur Propheta ad promiſſionem captam.* 8 Advenientes] *regreſſio ad promiſſionem, quam præcedens occupatio interruperat; qua Propheta continuat allegoriam vineæ.* 9 Anut perculſit] *amplificatio veniſcentiæ Dei, quam promiſſionibus ſignificaverat, a fine caſtigationum quibus in Eccleſiam utitur, quæ illuſtrantur per comparationem earum quas in ſuos inimicos adhibet Deus. Hæc autem antitheſis hoc verſu poſita per interrogationem explicatur ſubjectione elegantiſſima, quatuor verſibus ſequen.*

Percuſſorem ejus] *id eſt, inimicum a quo populus Dei infeſtatur: de quibus caſtigationibus dictum eſt inde a capite 13. ſuprà.* Interfecti illius] *id eſt, homines, e percuſſoribus & inimicis populi, quos Deus tuavit interfici.* 10 Moderatè] *ſubjectio ad quæſtionem præcedentem: qua Propheta primùm modum caſtigationum explicat in populum & in adverſarios Dei proleptica, hoc verſu; deinde uſu propoſito exornat, tribus ſequentibus.* Emittendo eum] *e terra promiſſa in miſeram ſervitutem, ſub Aſſyriis & Babyloniis.* Illum hoſtem ſuum, percuſſorem populi ſui. Quaſi tempore] *id eſt, abripit & convellit radicitus.*

11 Idcirco] *amplificatio gratiæ Dei in caſtigationibus populi ſui, a fine aut uſu earum; nimirum ut purgetur populus a peccatis ſuis.* Cùm diſponet] *i. ex animo tollet abolebitq; omnia quæ adverſantur gloriæ Dei, aut paſſim inſperatur loge.* Nec conſiſtent] *i. evertentur & cadentur.* 12 Sed illius] *alterum membrum*

pro-

prolapsos de afflictionibus Dei in adversarios, quæ dicuntur fore gravissimæ, & humanis rebus desperatis. Ubi pascebat] id est, omnia sursum & deorsum perdet ab humili herba ad summas arbores. 13 Mulierem] id est, etiam imbecilla mulierum manu consumentur; adeò dejecta futura sint. 14 Erit autem] summa promissionum de restitutione populi; quæ est velut quædam conclusio totius prophetiæ, & signum primum aditus ad promissiones reliquas quæ antè dictæ sunt. Tempore illo] quo Deus immissos ita consumpserit, ut Babylone factum est. A fluxu] id est, ab Euphratis alveo usque ad Schichorem Ægypti terminum, de quo Josuæ cap. 13. 3. Colligamini] id est, eruemini & educemini è medio illa velut area, in qua populos per Cyrum est trituraturus Deus. Sigillatim] ut etiam prophetæ Jeremias 31. 4. & Zecharias 9. 39. 11 Quando clangetur] id est, promulgabitur mandato Cyri per totum regnum ipsius. 2 Chron. 36. 22. & Hebræa 1. 1.

CAPUT XXVIII.

Prophetæ regno Israëlis propter fastuosum & præsidentem animum ruinam denuntiat: Judæis salutem promittit: & quia hos in illorum scelera prolapsos esse cognoverat, ea gravissimè exprobrat, indocilitatem evincit, impudentiam illudentem Deo increpat, & exitium perstantibus in ea severissimum prædicit: ac postremò credentis & respicientes confirmat de mirifica Dei administratione.

1 Væ [a] coronæ fastus, ebriosis Ephraimi, [b] cujus ornatus decor *est* flos caducæ *planæ*, eis qui præsunt [c] valli [d] pinguissimæ, obtusis vino.

2 [e] Ecce robustus & fortis Domino, similis inundationi grandinis turbini [f] exitiali; similis inundationi aquarum validarum exundantium, dejiciet in terram manu.

3 Pedibus conculcabuntur; corona fastus, ebriosi Ephraimi.

4 Tum erit turba florum caducæ *planæ*, decor ornatus illius qui supra præest valli pinguissimæ; ut fructus præcox cùm nondum est æstas quem ubi videt [g] quispiam dum adhuc est in manu sua, deglutit.

5 [h] Tempore illo erit Jehova exercituum [i] pro corona decoris & pro diademate ornatus, reliquo populo suo:

6 [k] Et pro spiritu judicii, [l] ei qui præsidet judicio, [m] & potentibus regerentibus bellum, in portam.

7 [n] Veruntamen etiam isti vino errant, & potu inebriante oberrant: [o] præses ac Propheta errant potu inebriante, absorbentur à vino: oberrant præ potu inebriante, errant in functione videntis, titubant in judicatione:

8 Nam omnes mensæ plenæ sunt vomitu & excremento, [p] non *superest* locus.

9 [q] Quem doceret scientiam, & cui proponeret intelligendum documentum? depulsis a lacte, avulsis ab uberibus?

10 [r] Cùm præceptum præcepto, præceptum præcepto, delineatio delineationi, delineatio delineationi; pauculum hic, pauculum illic *fuerit additum*:

11 [s] Cùm peregrino sermone & lingua exotica allocutus sit populum istum:

12 [t] Cùm dixerit eis, hæc *est* ipsa requies, quietem tribuite lasso, & hæc est respiratio; & noluerint auscultare:

13 [u] Sed fuerit eis verbum Jehovæ, præceptum præcepto, præceptum præcepto, delineatio delineationi, delineatio delineationi, pauculum hic pauculum illic; ut pergegerent, & corruentes retrorsum confringerentur & irretiti caperentur;

14 [x] Idcirco audite verbum Jehovæ, viri [y] irrisores; dominatores populi hujus qui *est* Jeruschalaimis.

15 Quoniam dicitis; pepigimus fœdus cum morte, & cum sepulchro [z] egimus cautum: flagellum inundantis cùm transibit, non obveniet nobis; quia [a] dispositionis fallaciam receptum nostrum, & in mendacio abscondimus nos.

16 [b] Idcirco ita ait Dominus Jehova; [c] ecce ego [d] fundamentum posui in Tzijone lapidem; [e] lapidem [f] probationis, [g] angularem, pretiosum, [h] fundationem [i] fundatissimam; qui credit, [k] non præfestinabit.

17 [l] Disponam enim judicium ad lineam, & justitiam ad perpendiculum; [m] ut excernat grando receptum fallacix, & [n] latibulo *suo* aquæ inundent.

18 Tum abolebitur fœdus vestrum cum morte, & cautio vestra cum sepulchro non stabit; flagellum inundantis cùm pertransibit, tum eritis ei conculcationi.

19 [o] Ex quo transiverit, intercipiet vos; nam [p] quolibet mane pertransibit interdiu & nocu: [q] eritque tantummodo commotioni, [r] cùm proponet intelligendum documentum.

20 [s] Nam brevius erit stratum quàm ut protendat se; & stragula angusta, cùm [t] colliget *se cubans*.

21 Nam [u] sicut in monte Peratzimorum exurget Jehova; sicut *in* valle [x] ad Gibhhonem irascetur: ad faciendum factum suum, extraneum factum suum, ad operandum opus suum, [y] alienum opus suum.

22 [z] Nunc itaque ne pergatis ludificari, [a] ut non confirmetur vincula vestra: nam [b] consummationem & quidem [c] præcisam audivi a Domino Jehova exercituum contra totam hanc terram.

23 Aures adhibete & audite vocem meam, attendite, & audite sermonem meum.

24 [d] An totum diem arat arator ad seminandum? sulcat & occat terram suam?

25 An non cùm æquavit superficiem ejus, & sparsit melanthium, cyminumque dispersit; aut disposuit triticum præstans, vel hordeum insigne, vel speltam *in* termino suo;

26 Deinde [e] colligat illud [f] ad eam rationem, *quam* Deus ejus docet eum?

27 [g] Nam non tribula trituratur melanthium, aut rota plaustri super cyminum versatur; sed baculo excutitur melanthium, & cyminum virga.

28 [h] Panis verò [i] comminuitur; [k] non tamen in perpetuum [l] pergit triturare ipsum, aut quasit

[a] Heb. *qui sunt in capite vallis pinguium supra ver. 4.*
[b] Heb. *pinguedinem.*
[c] Heb. *axiii.*
[d] Heb. *videns*
[e] Heb. *viris potentiæ.*
[f] Heb. *viri caduli labii.*
[g] Heb. *peregrinus: quia vulgò peregrinus sermo non intellectu ludibrio est.*
[h] Heb. *irrisores.*

[a] Heb. *trituranda triturat.*

cit rotæ plaustri sui, neque equitibus suis cum- 29 Etiam hoc a Jehova exercituum prodiit, qui mirificus est consilio, magnificus re ipsa.
minuit ipsum.

ANNOTATIO.

1 Væ coronæ] *Hujus capitis duæ sunt præcipuæ partes: una, de regno Israëlitarum, quod in exemplum Judæa proponitur verbibus quatuor; altera, de regno Judæorum, a ver. 5. ad finem usque. Tractatur autem prior hæc pars per similitudines elegantissimas & comparationem singulorum judiciorum Dei cum peccatis Israëlitarum, quæ prolepticè exposita sunt hoc versu.* Coronæ fastus] *id est, superbissimo regno Israëlitarum; ut Hosch. 5. 5. & 7. 10. & infrà ver. 3.* Cujus ornatus] *id est, qui momento defluxuri sunt, ut flos marcescentis herbæ: nam statim hoc regnum labefactatum est per Schalmaneserem anno sexto Chizkijæ, 2. Reg. 18. 10.* Eis qui præsunt] *id est, principibus opulentissimi regni, ac proinde luxu propter summas opes diffluentis.* Valli pinguissimæ] *id est, agro Israëlitarum, qui tanquam vallis subjacet Libano, estq; uberrimus: ut ostendunt Habbakuk & Mosche Gen. 49. & Deut. 33.* 2 Ecce robustus] *singularis explicatio maledictionis, a persona Assyrii quem Deus erat in Israëlitas immissurus, & a malorum gravitate quæ erant perpessuri.* Robustus] *nimirum Schalmaneser Assyrius cum copiis, administer judiciorum Dei contra Israëlitas.* Manu] *videlicet sua, quasi dicat, nullo negotio: nam regnum totum intra triennium occupatum est.* 4 Uëfructus] *id est, velocissimè decerpendus, & avidissimè consumendus, ut sequentia verba explicant: nam una expeditione regnum Israëlitarum delessum est; non autem simul restitutum, ut regno Judæorum secerunt Babylonii.* 5 Tempore illo] *secundus locus prophetiæ de regno Jehuda, ut diximus in versum 1. Sunt autem hujus prophetiæ partes quatuor: prima, est promissio salutis in Judæa permansuræ, cùm profligabitur Israël, duobus versibus: secunda, querelæ de peccatis Judæorum, & confessatio, inde ad versum 14. tertia, denuntiatio judiciorum Dei in futurum, usque ad versum 22. postrema, conclusio a doctrina & usu superiorum omnium, ad finem usque. Tempus autem illud intelligit quo fuerunt Israëlitæ profligati, & Judæi servati incolumes.* Pro corona] *id est, erit gloria, decus, & ornamentum Judæorum.* 6 Et pro spiritu] *id est, auxor erit affectorq; judiciorum, quæ in Judæa pacis & belli tempore fuerint opus.* Et qui præsid.] *id est Reges, & omnibus militiam forensem exercentibus.* Et potentibus] *i. ducibus, militibusq; hostem non tantùm propulsantibus, sed etiam invadentibus terminos illius, ut 2. Reg. 18. 8.* 7 Verumtamen] *secunda pars prophetiæ, ut diximus in ver. 5. continens primum querimonium de indomitate Judæorum, vers. 7. & 8. deinde contestationem, usq; ad vers. 14.* Præses] *ut Gen. 41. 45. nam interpretationem hanc alteri præferimus propter finem versûs, quam huc pertinere non dubitamus.* 8 Non supererit] *videlicet purus a sordibus & immunditiæ ipsorum.* 9 Quem doceret] *contestatio contra Jehudæos per occupationem: dicetu forte (inquit propheta) vos non ita absorberi a vino, & in peccatu sepultos esse, quin adhuc possitu percipere spiritum judicii a Domino; imò vos spiritum illum obtinere; sed frustrà illud obtendis: nam primùm non magis valetis sensûs ad percipienda documenta judiciorum Dei quam pueruli, sensûs infantes effus, hoc versu, deinde verò non estis infantes malitia, sed scurræ, derisores, & contemptores Dei, vers. 22. denuntiatio.* 10 Cùm præceptum] *ironia proximè præcedentis criminationis in Judæos de insantia & inscientia illorum, quatuor versibus: sic enim argumentatur Propheta, neque puerilia rudimenta domesticorum, & minutissimæ acciarissimæq; præceptiones & institutiones a Deo propositæ, neque extraneorum duritiæ prosuit ad vos informandos, neque paternum imperium, ut his versibus: sed his omnibus tanquam pueruli abusi estis in perniciem vestram versiculo. 13. et quia vestrum ergo est quem doceat Deus?* Præceptum præc.] *alludit propheta ad viam illam faciliem qua informantur pueri, quibus præceptiones subinde dantur & inculcantur, & manus ad scriptionem ducitur, denique documenta singularum rerum sinitibus propè momentis quàm facillimè fieri potest: tradunturq; eis: quod officium per prophetas a Deo factum esse constat, ut 2. Chronic. 36. 15.* 11 Cùm] *quasi dicat, cùm Deus pueros facilibus & obvius domesticorum suorum documentis non crederitis, per extraneos in Judæam introductos exercuerit & castigaverit; quod sapisti factum fuisse commonstrans facta historia: secundum ad infidelitatem evincendam argumentum, ut loquitur Paulus 1. Corinth. 14.* 12 Cùm dixerit] *tertium argumentum ad evincendam infidelitatem, quasi dicat, cùm Judæi ab extraneis vexati atque agitati audierint Deum sibi redintegraturum promissiones suas, nisi per ipsos starent quo minus eas obtinerent: ut 2. Reg. 21. 8. & 9.* Quietem tribuite] *id est, siquidem lassi estis & cruciatibus magnis fatigati; videte ut quietem hanc obtineatis observando præcepta mea.* 13 Sed fuerit] *id est, ac potius omnia illa documenta Dei (quæ hic synecdochicè intelligenda sunt) Judæorum improbitate in rumam ipsorum conversa sint: ut infidelibus Evangelium & omnia quæ Deus exhibet per se salutaria, odori sunt mortis ad mortem per ipsorum vitium: 2. Cor. 2. 16.* 14 Idcirco] *tertia pars, denuntiatio judiciorum Dei: in qua propheta Judæis primùm omnem excusationis speciem adimit, exprobrans impietatem summam & hidificationem Dei, duobus vers. posteà judicium se verissimum prædicit.* 15 Pepigimus fœdus] *id est, nos ab omni malo sumus securissimi: ubi ironica hyperbola.* Egimus cautum] *id est, tantum nobis profuturum, quantum viri cauti & prudentes est prospicere.* Flagellum inundans] *id est, malum repentè invadentis Dei, ut torrentes solent irrumpere: duplex allegoria, qua propheta usus est ad servandam antonomasiam.* Disponimus] *id est, ut moles & obices opponuntur aquis irrumpentibus, ita nos adversus ista mala quæ interminaru nobis, sagacissimè prospeximus, velut objectu aggeribus: quos tu fallacia nomine & mendacia appelles licet, nos tamen illis freti in securitate vivimus.* 16 Idcirco] *jam sequitur denuntiatio judicii, ut in versum 14. dictum est: qua exponitur primùm quæ sit causa & fundamentum omnium judiciorum Dei, nimirum Christus, qui unus salutis piorum & exitus infidelium effector est, hoc versu; deinde quæ forma judiciorum in derisores istos futura sit, versibus sequent.* Ecce ego] *emphatica exprobratio adversus incredulos: nec est particula demonstrandi & totis hujus orationi quasi dicat, ego ab æterno posui fundamentum Ecclesiæ Christum, eundem vobis exposui & Ecclesiæ toti, ut fide adhærentes ei non traduceremini præcipites ad amplectenda studia & judicia carnis vestræ: sed fide in ipsum (quæ est demonstratio rerum futurarum) patienter expectaretis opus*

Dei

Deo: jam verò cùm omisso Christo, abjectâq; fide festinetis ad res præsentes, quæ omnes sui omnino confusuræ sunt; propterea desponam, &c. ut versu sequente. Lapidem] *Christum, ut Psalm.* 118. 22. Probationis] *id est, electum, veluti probatissimum; quomodo interpretatur* 1. Petri 2. 6. Angularem] *ut Psalm.* 118. *ibidem.* Fundationem] *id est, cui omnes qui superstructi fuerint, non poterunt concuti, nec, vel ab ipsis inferiorum portu superari, Matth.* 7. 24. & 16. 18. Non præfestinabit] *id est, ex impatientia & infidelitate ad res præsentes non confugiet, ut fecit Achaz supra* 7. & *vos quoque, ô irrisores, facitis, qui malultis cum morte & sepulchro pacisci quàm pendere ex promissionibus Dei: quod vobis in confusionem extimo, & cessurum est. Quamobrem hoc verbum per metalepsin* 4 *Græcis redditum est* κατασχυνθῇ *vel* καταισχυνθήσονται, *Rom.* 9. 33. & 1. *Pet.* 2. 6. 17 Disponam] *describitio judiciorum Dei, illustrata per antithesin peccatorum, quibus suæ comparantur pœnæ a justitia Dei sapientissima: atque hujus veritatem propterea Deus metaphoricè appellat lineæ & perpendiculi nominibus.* Ut excernat] *id est, ut quicquid struxistis (velut straminea casa arena imposita) repentino Dei judicio ut grandine corrumpatur, & torrentium impetu abripiatur: allegoriæ, ut Matth.* 7. *ibidem. Excernere autem quod dicit, accipiendum est de illa quasi ramentu populi sui; quæ non tantùm eversurum sropiis, ut antea, sed etiam pala minatur ejecturum e medio suorum: quod Hebraeum verbum significat.* 19 Ex quo] *id est, ubi cœperit in vos irruere, non desinet donec penitus e via.* Eritque tantummodo] *id est, neque tantùm gravitate operis Dei commovebimini in exitium vestrum, verùm etiam verbo, quod nunc petulanter ludificamini: denique consternabimini omnibus testimoniis præsentiæ Dei, a quo abhorrebitis tanquam judice severissimo. hæc ut ita accipiamus facit comparatio ver.* 9. 20 Nam brevius erit] ἐγγαστρίμυθος *proximè præcedentis denuntiationis, Deum pertranssiturum interdiu & noctu, Judæis, gravitatem judiciorum experturos, quod per ὑπόστασιν exponitur: primùm enim nocturnæ angustiæ, hoc versu, posteà diurnæ versu sequent. ab exemplo demonstrantur.* Brevius erit] *id est, infernè, supernè, nulla denique ex parte poteris te a Dei flagellis tegere.* Colliget se] *id est, corpus suum in arctum contrahet.* 21 Sicut in monte] *id est, sic vos ex improviso opprimet citra humanam artem, ut olim Pelischæos, 2. Schem.* 5. 22. & *seq.* & 1. *Chron.* 14. 13. Ad Gibbhonem] *percussit enim Pelischæos Deus inda a Gibbhone Gergerum usque, 2. Schem.* 5. 25. & 1. *Chron.* 14. 16. Alienum] *id est, insolens & summè admirabile.* 22 Nunc itaque] *quarta pars, conclusio, ut diximus in vers.* 5. *cujus in universum locus sunt duo: prior, quo revocat Judæorum reliquias ad resipiscentiam, ut sibi præcaveant a malo, duobus versibus; posterior, quo Dei administrationem & veritatem asserit ut tempestivè resipiscant, ver.* 24. & *sequentibus.* Ut non con.] *id est, non constringamini valentioribus vinculis potentiæ Dei, ac proinde vinculi non permanentis, donec ex ardescente igne iræ Dei consumamini. q. d. peccatis vincula hominum confirmantur, salvantur resipiscentia: videte ergo ut resipiscatis maturè.* Consummationem] *ut suprà* 10. 22. & 23. Præcisam] *nisi resipiscatis, ut modò dictum est: nam hæ promissiones & minæ hypothetica sunt ex lege.* 24 An totum diem] *secundus conclusionis locus; quo propheta administrationem & veritatem Dei asserit per comparationem agricolæ: ut illusores humano exemplo evincat suo tempore judicium Dei eventurum, & pios confirmet in expectatione ejus: sua sunt (inquit propheta) rebus omnibus agendis tempora, novandi, arandi, occandi, aquandi, serendi, metendi, colligendi, & excernendi grani, & suæ rationes singulis: quæ omnia agricolarum prudentia discernit a Deo indita: qui ergo posset Deus autor prudentiæ vacare prudentia in administratione sua? populum suum quodammodo novavit, aravit, occavit, &c. jam verò audivi tempus messis impendere, quod vocatur consummatio præcisa, ver.* 22. *ut itaque amplius ludificemini.* 26 Colligat] *id est, ex eo demessis manipulos efficit, circumpositis vinculis, de quibus diximus in ver.* 22. Ad eam rationem] *id est, ut manipulis illis suis faciat quod Deus lege naturæ a faciendum docuit; videlicet excutiendo granum suis modis, acuſq; & stipulam ab eo excernendo; ut grana recondantur, & paleæ consumantur.* 27 Nam non] *hi duo versus velut per parentheſin inserti sunt, exegeticis illius rationis quam proximè Propheta nominavit. Rationem hanc (inquit) Deus indidit agricolæ, ut leviora & teneriora semina leviùs, graviora fortiùs & gravidis excutiantur.* 28 Panis] *id est, triticum ex quo panis conficitur, metonymicè ut Ecclesiast.* 11. 1. Comminuitur] *nimirum tribula, rota plaustri, & equitibus, ut sequentia verba ostendunt: quod genus excutiendi frumenti in partibus illis & Italia tota usitatum esse constat. Vide Varronem lib.* 1. *de re rustica ca.* 43. Non tamen] *alterum exemplum prudentissimæ administrationis Dei: consolandi boni: ut non semper ferit beneficia, ita etiam non semper tritura & affligit malis. Hîc autem verbis observandum est retineri alteram partem exempli, de judicio Dei adversus improbos: quod modestissimum loquendi genus docet quàm sancte Propheta de Judæis cogitaverit, quos ad resipiscentiam provocabat.* 29 Etiam hoc] *hac eadem prudentia utitur Deus in momentis temporum & rationibus observandis; ut bonos beneficiis & afflictionibus perducat ad perceptionem quietis suæ, & improbos perdat.*

CAPUT XXIX.

Propheta urbi & templo Dei excidium a Babylonio denuntiat propter ignorantiam, obfirmationem, & hypocrisin Judæorum: quas ubi comprobavit, primùm in subdolas mentes venturum judicium prædicit, & pios excipit: posteà verò in contumaces, quia rognante Tridikija auxilium ab Ægyptiis imploratum, prophetarumq; monita neglecta sunt: quapropter in utrumq; hominum genus venturam severitatem judiciorii Dei per Babylonios prædicit: reliquia verò de salute & gloria promissa exemplo Sancheribi confirmantur, & de hostium profligatione: postremò concio hortatione ad resipiscentiam & promissis concluditur.

1 VÆ Arieli, Arieli; in urbem castra metaturus est Davidis: adjicite annum ad annum, a sacrificiis festorum capita excsecent.

a Heb. *festi*; ut Exod. 23. 18.

2 Attamen angustabo Arielem; eritque mœror & mœstitia, cùm erit mihi *urbs* ut Ariel.

3 Nam castra metabor pilata acie contra te; & obsidens te stratione, erigam contra te obsidionalia munimenta:

4 Adeò ut dejecta, e terra loquaris, & e pulvere mussitet sermo tuus; 'sitq; quasi pythonis e terra, vox tua, & e pulvere sermo tuus pipiat.

5 Nam erit 'ut pulvisculus tenuis multitudo extraneorum tuorum; & 'velut gluma transiens multitudo violentorum, adeò erit in momento repentè.

6 A Jehova exercituum 'visitabitur 'tonitru, & terræ motu, sonoque magno; turbine, & procella, flammâque ignis consumentis.

7 ' Erit enim tanquam somniaret viso nocturno multitudo omnium istarum gentium, quæ militaturæ sunt contra Arielem, & singuli militaturi contra eam munitionémq; ejus, & angustaturi eam:

8 Erit inquam, ' ac si somniaret famelicus quòd ecce comedit; cùm autem expergiscitur, vacua est anima ejus; aut quasi somniaret sitiens quòd ecce bibit; expergefactus autem ecce lassus est, & anima ejus appetit; ita erit multitudo omnium istarum gentium quæ militaturæ sunt contra montem Tzijonis.

9 'Cunctantur, quin 'admiramini; 'delicias agunt, quin 'vociferamini: 'inebriantur, at non vino; vacillant, non autem inebriante potu.

10 Sed ' perfudit vos Jehova spiritu soporis alti, & obstipavit oculos vestros; 'cum prophetis etiam primorum vestrorum prudentissimorum *oculos* obtexit.

11 Ideo est vobis visio istorum omnium similis verbis literarum obsignatarum, [b] quæ siden, tur 'scienti literas, dicendo, lege quæso hoc; dicet, non possum, quia obsignatum est.

12 Sin autem dentur literæ 'ei qui nescit literas, dicendo, lege quæso hoc; dicet, nescio literas.

13 'Dixit enim Dominus, 'propterea quòd appropinquans populus iste, ore suo & labiis suis honorant me; cor autem suum procul amovet a me: estq; reverentia eorum erga me, [c] quæ præcepto hominum edocti sunt:

14 Idcirco ecce ego perficturus sum res mirificas agere cum populo isto [d] continenter, & admirabiles: & peribit sapientia sapientū ejus, prudentiáq; prudentum ejus 'sese abdet.

15 'Væ [e] 'abdentibus in profundum a Jehova consilium; qui existente 'in tenebris opere suo quoque dicunt, 'quis videt nos? & quis animadvertit nos?

16 [f] 'Res inverti a vobis an sicut lutum figuli reputandum est? 'cùm 'dicet opificium de opifice suo non fecit me, etiam figmentum 'dicet de fictore suo, non intelligit.

17 'An non adhuc paulisper, *tempore* perpusillo; etiam convertetur Libanus in arvum, & arvum pro sylva reputabitur?

18 'Et audient die illa surdi isti 'verba literarum, & 'ex caligine atque e tenebris oculi cæcorum videbunt:

19 'Et cumulabunt mansueti in Jehova lætitiam, egentissimiq; hominum in sancto Jisraëlis exultabunt:

20 Quod defecerit violentus, defecerit; derisor; & excisi fuerint quicunque fedulò observant vanitatem,

21 Peccati reum peragentes hominem, 'propter verbum, & corripienti in porta ponentes tendiculum; denique pervertentes sua inanitate justum.

22 'Idcirco ita ait Jehova de domo Jahhakobi, 'qui redemit Abrahamum: 'non jam erubescet 'Jahhakob, neque jam facies ejus expalleſcet:

23 Sed cùm videbit natos suos, ' opificium manuum mearum in medio sui, sanctificantes nomen meum; tum 'sanctificabunt sanctum Jahhakobi, & Deum Jisraelis expavescendū prædicabunt:

24 Ut cognoscant 'errabundi spiritu prudentiam, & 'susurrones discant doctrinam.

CAPUT XXX.

1 'Væ ' filiis contumacibus, dictum Jehovæ, ad agitandum 'consilium, at non ex me; & ad [a] 'obducendum tegumentum, at non spiritus mei: ut adjiciant peccatum peccato:

2 ' Proficiscentibus ut descendant in Ægyptum, cùm os meum 'non consuluerunt; ut roborentur robore Parhhonis, & recipiant se in 'umbram Ægypti.

3 'Nam erit vobis robur Parhhonis pudori, & receptus iste in umbram Ægypti ignominiæ.

4 Cùm fuerint 'Tzohhane principes 'istius, & legati istius 'Chanesum pervenerint:

5 'Omnes pudefacient 'per populum, non profuturos illis, non ad jumento, neq; emolumento; sed pudori, etiámq; probro *futuros sunt*.

6 ' Onus 'jumentis Australibus; 'in terram 'oppressionis & angustiæ, 'ad *eos* ex quibus immanis leo, juvenisq; leo, vipera, & præster volās *proditurus est*, deportabunt humero asinorū opes suas, & gibbo camelorum thesauros suos, 'ad populum *qui* non proderunt.

7 ' Nam Ægyptii in vanum & inaniter adjuvabunt: idcirco proclamo 'de hoc, 'fortitudinem ipsis fore ut maneant.

8 'Nunc veni, inscribe hoc tabulæ apud eos, & in libro exara ipsum: 'ut sit [b] temporibus se-

quentibus in sempiternum, usq; in seculum.

9 Nam populus ' rebellis est, filii mendaces; filii qui nolunt audire legem Jehovæ:

10 Qui edicunt videntibus, ne videatis; & prudentibus, ne providentis nobis recta: loquimini nobis blanda, providete illusiones:

11 Recedite a via, deducite ab itinere; facite 'ut cesset a facie nostra sanctus Jisraëlis.

12 Idcirco ita ait sanctus Jisraëlis; quandoquidē spernitis verbū hoc: confiditis antē fraudi & [d] præfactæ vitæ, ac innitimini ea:

13 Idcirco erit vobis iniquitas ista, ' similis rupturæ cadentis *muri* ' *qua* ventrem faciebat in muro edito: cujus repentè in momento advenit fractura.

14 'Franget autem eam quasi fractura utris figulorum contusi, non parcet: adeòut non inveniatur in contusione ejus testa ad capiendum ignem e foco, aut ad depromendum aquas e lacuna.

15 ' Ita enim dicit Dominus Jehova sanctus Jisraëlis, 'reversione & descensu servabimini; in tranquillitate, & fiducia erit potentia vestra: sed non acquiescetis,

16 Dicentes, 'nequaquam, sed 'insidentes equo fugiemus, idcirco fugietis: at levi jumento vehemur: idcirco leviores erunt qui persequentur vos.

17 [g] ' Mille

---

[b] Heb. *quasi dentur imperſonaliter ducti ii.*

[c] Heb. *præ-*

[a] Heb. *tegendum tegumentum.*

[b] Heb. *die post venturo.*

[d] Heb. *res mirificas faciendo, & mirum, cepto hominum edocta.*

[e] Heb *profundantium abdere.*

[f] Heb. *verte ra vos.*

[a] Heb. *rebellionis.*

[d] Heb. *præfractæ.*

[e] Heb. *sumitis,*

17 [a]Mille hominum ab increpatione unius, ab increpatione quinque fugietis *omnes*: donec [b]reliqui fiatis similes cippo [c]in vertice hujus montis, & similes vexillo in hoc colle.

18 [d]Idcirco autem [e]exspectabit Jehova gratiam facere vobis, & idcirco elaturus est se ad miserendum vestri; [f]quia Deus juris *est* Jehova, beati omnes qui exspectant eum.

19 [g]Nam populus Tzijone habitabit, Jeruschalaimis: [h]porrò non flebis, omnino gratiam faciet tibi ad vocem clamoris tui; simul ac audierit, exaudiet te.

20 [i]Dabit quidem vobis Dominus [k]panem angustiæ, & aquas oppressionis: sed non includetur angulo amplius ullus docentium te; quin oculi tui videbunt doctores tuos:

21 Et aures tuæ audient verbum à tergo tuo, dicentium: hæc illa *est* via, incedite per eam, [l]cùm dexteram aut cùm sinistram petetis;

22 [m]Et polluetis tectorium sculptilium argenti tui, & amictum fusilis ex auro tuo: [n]separabis ea, ut laborantem ex menstruo: apage, dices eorum cuique:

23 [o]Tum dabit pluviam sementis tuæ qua conseveris terram, adeò ut panis, proventus terræ sit uber & pinguis: depascent pecora tua die illa pascuum latum.

24 [p]Boves etiam, & aselli colentes tellurem farragine meram comedent; quæ ventilata fuerit vanno & ventilabro.

25 [q]Eruntque super omnem montem altum & super omnem collem elatum, rivi, processus aquarum, [r]tempore cædis magnæ, cùm ceciderint turres.

26 [s]Et erit lux ipsa lunæ sicut lux solis, lux autem solis erit septupla, ut lux septem dierum; [t]quo die obligaverit Jehova fracturam populi sui, & fractionem plagæ illius curaverit.

27 [u]Ecce [x]nomen Jehovæ venit [y]e longinquo, [z]ardens ira sua & gravitate incendii: cujus labia erant plena indignatione, & lingua ut ignis cõsumens:

28 Et spiritus ejus tanquam torrens inundans [aa]*eum qui* ad collum dividebat; agitando [bb]gentes agitatione [cc]vanitatis, [dd]fecit ut errent [ee]fræno impositio maxillis populorum.

29 [ff]Illud canticum est vobis, ut noctis qua sanctificatur festum: & [gg]lætitia [h]animi, qualis est euntis cum tibia, ut veniat in montem Jehovæ ad rupem Jisraëlis:

30 [ii]Feciſſe Jehovam ut exaudiatur decor vocis suę, & [kk]descensum brachii sui demonstrasse, indignatione iræ, [ll]& flamma ignis consumentis; dispersione & inundatione ac lapide grandinis:

31 Cùm voce Jehovæ contritus est Assyrius, [mm]*qui* virga [nn]solitus erat percutere.

32 [oo]Sic erit [i]omnis locus quà transibit [pp]virga fundatissima, cui imposuerit Jehova eam, [qq]cum tympanis & cum citharis; quando [k]bellorum agitationem ipsam expugnaverit.

33 [rr]Etenim paratus est [ss]jam antè [tt]exitii locus, hic etiam ipsi regi constitutus est, [uu]profundissimum, latissimum fecit *Jehova*: [xx]pyræ ejus, ignis, & lignorum multum *est*, flatus Jehovæ quasi torrente sulphuris incendit eam.

[a] Heb. *millia virum.*

[b] Heb. *flendo non flebis, gratiam faciendo gratiam faciet tibi.*

[h] Heb. *cordis*

[i] Heb. *omnis transitus virgæ fundationis.*

[k] Heb. *bella agitationis: hypallage.*

[l] Heb. *ab hesterno die: synecdoche. ut Genesis 31.2*

CAPUT XXXI.

suprà 30.1. & seq.

1 [a]Væ descendentibus in Ægyptum ad auxilium, & *qui* innituntur equis; qui confidunt curribus cùm multi sunt, & equitibus cùm sunt numerosi valde; neque respiciunt ad sanctum Jisraëlis, & Jehovam non requirunt.

2 [b]Atqui ipse etiam sapiens est, qui cùm infert malum, verba sua non finit amoveri: sed insurgit in domum [c]maleficorum, & [d]in auxilium operantium iniquitatem.

3 Ægyptius verò homo *est*, non autem Deus fortis; & equi eorum caro, non autem spiritus: quare Jehova extendente manum suam corruet adjutor, & cadet adjutus, pariterque hi omnes deficient.

4 [e]Sed ita ait Jehova ad me; [f]quemadmodum rugiens leo & juvenis leo ad prædam [g]suam, cùm vocatur contra eum multitudo pastorum, a voce eorum non terretur, & a strepitu eorum non demittit se: ita descensurus est Jehova exercituum ad militandum [h]pro monte Tzijonis, & pro colle ejus.

5 [i]Sicut aves volucres, sic proteget Jehova exercituum Jeruschalaima; protegendo etiam eripiet, [k]transeundo etiam liberabit.

6 [l]Revertimini ad eum, [m]quem summa apostasia provocant filii Jisraëlis.

7 [n]Cùm die illa spernent quisque idola argentea sua, & idola aurea sua; quod faciũt vobis manus vestræ, peccatum *denique*:

8 [o]Tum cadet [p]Assyrius gladio [q]non virili, & gladius non humanus consumet eum; & fugâ consulet sibi [r]metu gladii, juvenesque ejus & lectissimi ejus [s]tributarii erunt.

9 Nam [t]petra ejus præ formidine [u]evanescet, & conterentur [x]præ signo principes ejus; dictũ Jehovæ, [y]cui ignis *est* Tzijone, & [z]furnus Jeruschalaimis.

[a] Heb. *in qua profundant apostasiam sive profundam faciunt. suprà 30.33.*

[b] Heb. *sacie.*

[c] Heb. *tributo.*

[d] Heb. *transibit.*

ANNOTATIO.

1 Væ] *Hujus concionis, quam tribus hisce capitibus contineri judicamus, quatuor sunt in universum partes: prima est denuntiatio summa judiciorum in totum regnum & populum Judæorum, quæ per Babylonios erat effecturus Deus, usque ad versum 15 secunda & tertia sunt prioris denuntiationis partes, quibus judicium illud universè pronuntiatum duobus modis accommodat pro personarum ratione: secunda enim pars est denuntiatio contra hypocritas, a versu 15 hujus capitis ad finem usque: tertia verò, contrà desertores Dei manifestos, capite 30. quarta est conclusio; populum ad boną usq; frugem revocans, capite 31. Prima autem denuntiationis partes sunt duæ: propositio, usque ad versum 9. & narratio causarum ex quibus hoc judicium eventurum est, usque ad versum 15. Hoc enim væ, non est imprecantis, sed prænuntiantis vocabulum, quo Propheta excidium tum ipsius templi, tum civitatis ostendit.*

Arieli] *id est altari, ac proinde templo synecdochicè; est autem Ariel vox composita, significans de verbo ad verbum leonem Dei fortis: quo nomine intelligitur ἰσοχεῖρα sive focus ingens illius altaris æreï, de quo*

2.Chronic.4.1.quia velut immanis leo holocausta altaris vinsumebat, quæ perpetuo, cujus memoria est in fine hujus prophetæ infrà 31.9.sic etiam accipitur Jechezk.43.15. & 16. Est autem in ipsore hujus versus membro prolapsis sive propositio summa utriusque calamitatis, quam sequentia verba ex ordine interpretantur. Castra merat.] Deus per Babylonios, temporibus Judithæ, 2. Reg. & 2.Chronic. ultimis cap. Adjicite] apostrophe ad obsessos, qua Propheta ostendit diuturnam fore obsidionem, & inutilem Judæorum laborem in defendenda urbe, atque adeò irritum externum cultum Dei quem adhibuerint: nam obsidio illa duravit triennio, 2.Reg.25.4.& Jirmiæ 52. 2 Attamen] id est, neque viribus vestris, quas ad propulsandos Chaldæos occupabitis, neque sacrificiis quibus vos iram meam amolituros præsumetis, impedias quo minus in summas angustias templum meum, urbemque vestram, & vos ipsos redigam. Mœror &] id est, summa & incredibilis anxietas. Cùm erit] id est, cùm urbem aquè atque templum perdam. 3 Nam castra] ἀγαθοῦ superioris denuntiationis, usque ad versum 9. Pilata acie] ut Jobi 15.24.harum autem minarum complementum vide 2. Reg. 25.4. 4 E terra loquar.] id est, humillimè, & submississimè, ut ii faciunt qui corpore & animo abjecti sunt. Sitque quasi] vide supra 8.19. 5 Ut pulviculus] id est, erit multitudo numerosissima: nam omnes copiæ Nebucadnezar adduxit. Velut gluma] id est, promptissima erit & velocissima ad exequenda sine mora judicia mea. 6 Visitabitur] urbs Davidis videlicet. Tormentis &] id est, fragosis, repentinis, vehementibus, immedicabilibusque plagis: quæ hæc verborum congerie allegoricè designantur. 7 Erit enim] aetiologia proximè præcedentis congerici, quæ gravissimas calamitates Prophetæ designavit: non est mirum, inquit, si Chaldæi in vos intonaturi sint, &c. nam rapiuntur odio contra vos insaturabili, neque satiu habebunt ullquam vos crudelissimè & inhumanissimè contumeliis, plagis, cædibus, vicissim quæ confecisse: quod genus odii savissimi & inexplebilis duabus somniantium figuris illustratur. 7 Ac ti somniaret] id est, semper ardentissimè esuriet (ut ita loquamur) & sitiet malis afflictus, neque adhuc allatis gravissimis malis acquiescet: quam rabiem optimè describit Jirmeja in Lamentationibus. 9 Cunctantur] narratio, ut diximus in vers.1.qua exponuntur excidii prædicti causæ duæ: una est stupor & cæcitas populi Judæorum, versibus quatuor; altera, obduratio in a Deo sententia, vers. 13. & 14. Inhiu autem verbis (quorum allusiones sunt elegantissimæ) est contestatio, qua Propheta primùm omnibus palam facis ostendit populi, deinde per apostrophen ad populum ipsius officium ostendit, quod si saperet facturus esset. Hæc ita accipienda esse distinctiones docent, quæ extant in manuscriptis exemplaribus nostris. Cunctantur, inquit, nimirum respicere & credere monitis servorum Dei. Admiramini] id est, rapiti in admirationem Deo vos tradite, & glorificate ipsum. Delicias agunt] id est, genio indulgent & cupiditatibus. 10 Vociferamini] ad Deum videlicet, missis deliciis & omni luxu implorantes misericordiam ejus, & tempestivè judicia prævertentes. Inebriantur] Judæorum animis studiis occupatis, ne accipiant Prophetarum verba: metaphoræ. 10 Perfudit vos] id est, Deus obturavit animum & oculos vestros justo judicio suo: allegoria. Cum prophetis] id est, neque tantùm plebeios, sed etiam utriusque ordinis, cæsilis & Ecclesiasticis, curatores soporavit: quod sequente similitudine illustratur. 11 Scienti literas] periphrasis peritorum, ut propheta atque primores sunt. 12 Ei qui nescit] periphrasis imperiti & illiterati vulgi. 13 Dixit enim] altera pars narrationis, nimirum sententiæ obdurationis a Deo; exponens causam & judicium ejus. Propterea quòd] duæ judiciorum causæ; una hypocrisis, altera superbia non acquiescens præceptis Dei, sed humana anteponens. 14 Sese abdet] id est, non amplius extabit, peribit, ut modo dixit: metaphora. 15 Væ abdent.] secundus hic concionis locus explicat unum peccati genus, cujus causa in populum judicium denuntiatum est, nimirum hypocrisin, ut diximus in versum 1. Sunt autem tres hujus loci partes: prima est propositio summa judicii in hypocritas, hoc versu, secunda, confirmatio per redargutionem, a versu 16.ad 22.tertia, piorum consolatio, inde ad finem capitis. Abdentibus in] id est, iis qui omnem industriam consumunt in consiliis capiendis, quæ etiam Deum ipsum fugere videantur; adeò sua hypocrisi conantur celare Deum, & putant notitiam ejus posse subterfugere; ut sequentia verba explicant. In tenebris] id est, in absolutissimo occultè instituto, & sententia ipsorum imperversis & labilibus consilio. Quis videt nos] quasi dicat, ne Deus quidem ipse videt. 16 Res inverti] confirmatio per redargutionem ἐξ ἀντιθέτου a persona ipsorum, & persona Dei: prius enim argumentum est; putatisne vobis esse tam facile fictu ut evertatis consilia Dei, & rebus omnibus ut animi arbitratu vestro, quàm facile est figulo tractare lutum atque transformare? hoc versu posteriora autem, imò verò hoc unius Dei est, atque ita se habere facilè experiemini, vers. seq. Cùm dicet] hypothesis ironica sive concessio, qua in ludibrium traducit Deus hypocritarum arrogantiam: mirum est, inquit, vos ita desipere, ut ne ipsa quidem naturæ principia cognoscatis: prius enim opus negabit opificem suum, aut factum infectum erit, quàm consilia & cogitationes vestræ fugiant cognitionem meam; nedum ut minimum meorum consiliorum partem labefactent. Dicet] i. dicere poterit: nam potentialis est (ut vocant) significatio. 17 An non] altera pars antithescos, qua Deus contra quàm putabant hypocritæ, potentiam suam asserit. quasi dicat, meum est momento dejicere elatos, & exaltare humiles: quod per allegoriam hoc versu dictum, in sequentibus ab effectu illustratur. 18 Et audient] effectus interminationis de cadendo Libano, quo ferè elati & insolentes homines figurantur: tam graviter (inquit Deus) percutiam illos, ut velint nolint cogantur audire, videre, & sentire modis omnibus judicia mea; ad quorum denuntiationes agebant surdos, & cæcutiebant ad signa. Verba liter.] de quibus supra vers.11.& 12. Ex caligine] in quam se putaverant profundissimè abditos esse a Jehova, supra vers.15. 19 Et cumulabunt] effectus promissionis de arvo in sylvam attollendo, vers.17. 21 Propter verbum] id est, suscepta offensione etiam levissima de causa, aut planè nulla. 22 Idcirco] tertia pars, consolatio reliquiarum, a promissionibus Dei valum arcentis ab Ecclesia, tamq; servantis, & infirmantis. Qui redemit] id est, adductus sola sua & gratuita misericordia, quæ Abrahamum servavit, ex idololatria liberans, & posterorum salutem spopondit ei. Non jam] id est, cùm prædictum opus efficero. Jahhakob] id est, Ecclesia, quæ hactenus abundavit filiis degeneribus, ac propterea probris affecta est atque deformata. 23 Opificium manuum] id est, regenitos spiritu meo, quomodo accipit Paulus Ephes.2.10. Sanctificabunt] Ecclesia cum filiis suis.

suis. 24 Errabundi]id est, miseri homines seducti a via veritatis, ac proinde huc illuc impulsi variis doctrinarum ventis. Susurrones] qui privis prophetis obstrepuerant, eorumq; monita tulerunt indignissimè, discant conticescere & placidè accipere sermonem Dei.

IN CAPUT XXX.

1 Væ]vertitur hic concionis locus, qui hoc toto capite exponitur, alterum genus peccati explicat quo populus in se accersivit judicia Dei, nimirum defectionem. Constat autem ex quatuor partibus: prima est propositio & denuntiatio summa contra defectores, usque ad versum 8. secunda, narratio mandati quod Prophetæ accepit a Deo denuntiandum populo, inde usque ad vers. 15. tertia, contestatio gravissima cum populo, usque ad versum 27. postrema, confirmatio ab exemplo Assyriorum, ad finem usque capitis. Filiis contumacibus]id est, Judæis, qui regnante Tzidkija contumacia majorum sua cumularunt, obdurantes cervicem suam, & animum obfirmantes, &c. 2. Chron. 36.13. cujus contumacia insigne documentum fuit rebellio in Nebucadnetzarem contra fidem datam & prophetarum monita, & consociatio cum Ægyptiis, de qua hic ajitur & Jirmiæ 37. & Jechezk 17. Consilium] de rebellione in Babylonium, & fœdere cum Ægyptio. Non ex me] cujus videlicet dicuntur filii: sic amplificatur criminis atrocitas. Obducendum tegumentum] id est, asciscendam sibi protectionem defensionemq; aliam, quàm spiritus Dei, nimirum eam quæ sequentibus 6. versibus exponitur; sed tam occultè, ut non prius de ea Nebucadnetzar cognoverit quam copiæ in Judæam immissæ essent: ac propterea recipere eas coactus est inopinato adventu Ægyptii, Jirmiæ 37.11. 2 Proficiscentibus]id est, eunibus in Ægyptum, ut fœdus jungant & consequantur auxiliares copias. Non consuluerunt] quin potius nuntios meos subsannarunt & sprevernnt verba mea, 2. Chron. 36.16. pulsavit. Umbram Ægypti] ad fiducium protectione ejus, ut modò dixit, & figuratur Jechezk. 17.7. 3 Nam erit] ἐφώνησις sive exornatio denuntiationis præcedentis, quinque versibus. 4 Tzohhane] vide Numeror. 13.22. hæc autem historia habetur Jechezk. 17. ut antè diximus. Istius]regis Jehudæ, nimirum Tzidkijæ. Chanesum] id est, Daphnas Pelusias (ut Herodotus vocat libro 2.) quæ cæteris scriptura locis appellantur Tachpenes de nomine illius reginæ quæ memoratur 1. Reg. 11.19. aut etiam Tachpanches Jirmiæ 43.7. Obiter tamen observandum est corruptum esse Herodoti locum tum in Græco contextu, tum in Latina interpretatione, ubi hoc modo legendum est, ὑπὸ γαμματίχου βασιλέως φυλακὰ κατίστασθαι ἐν τε Ελεφαντίνῃ πόλι πρὸς Αἰθίοπων, καὶ ἐν Δάφνησι τῇσι Πηλουσίηισι ἄλλη πρὸς Ἀραβίων καὶ Ἀσσυρίων, καὶ τὰ λοιπά. Hujus interpretationis nostræ autorem secuti sumus Jonathanem Chaldæum. 5 Omnes pudef.] nempe rex Judæorum: id est, hac defectione sua & Ægyptiorum societate ruinam pudendam omnibus suis popularibus afferet. Per populum]id est, Ægyptios, qui ipsis potius confusioni & damno futuri erant: ut sequentia ostendunt, & docet Jirmeja 2.36. 6 Onus]amplificatio, per antithesin sive comparationem studii & muneris ad Ægyptios transfinisorum, cum malis quibus Judæos ipsos afficturus sunt & beneficia illorum, compensaturi. Hæc autem verba non facerè initium novæ alicujus prophetiæ tam perspicuè verborum series commonstrat & interpretatio nostra, ut pluribus non sit opus. Jumentis Austr.] id est, camelis. Arabicis & asinis, quemadmodum sequentia docent. In terram] id est, Ægyptum, ad cujus nomen alludit Hhebræum oppressionis vocabulum. Oppressionis &] id est, qua tantùm oppressi & in angustias cogi ex more, non adjuvari Judæi possunt. Ad eos] id est, Ægyptios, Judæi tam mortiferos quam sunt leones, viperæ &c. Ad populum] ut suprà ver. 5. 7 Nam Ægypt.] vide Jirmeja 37.7. De hoc] consilio & instituto Judæorum ad legationem mittendam. Fortitudinem ipsis] id est, si fortes & salvi esse voluerint, ne legationem in Ægyptum mittant. 8 Nunc] secunda pars hujus loci, nimirum narratio, ut diximus in ver. 1. cujus membra sunt duo: unum, obsignatio prophetiæ propter incredulitatem populi, quatuor versibus: cujus generis obsignationem adhibuerat Moseh ex præcepto Dei, Deut. 31.19. & seq. alterum, summa Prophetiæ de exitio populi, usque ad ver. 15. Ut sit] ut Deut. 31.19. 11 Ut cesset] id est, desinat nos per prophetas obtundere. 13 Similis rupt.] id est, prorsus facilis hæc iniquitate vestra, ac si vectibus aut malleis jam inclinantem murum vestræ reipublicæ momento deturbaretis in cervices vestras: sic Psal. 62.4. 14 Franget] id est, & quidem frangei minutissimè, ut Jirmeja. 19.11. amplificatio. 15 Ita enim] tertia pars hujus loci, contestatio: qua prophetia primùm contumaciam populi cum Dei mandato comparat, hoc versu, & sequentiis parte; deinde gravissimas calamitates pranuntiat, tribus sequentibus; ac postremò piorum animos consolatur erigitq; amplissimis promissionibus, usque ad versum 27. Reversione] id est, si tranquillus & sedatis animis certa fide conquiescentes in Deo, non autem Ægyptios implorantes (ut suprà versu 7.) ad Chaldæorum regem, cui vos Deus tradidit, revertamini atque descendatis. ut Jirmeja 38.17. & sequen. 16 Nequaquam] id est, nolumus reverti; sed potius omnia tentare, ut illorum effugiamus manus: vide Jirmeja ibidem. Insidentes equo] vide historiam 2. Reg. & 2. Chron. ultimi cap. & Jirmeja 39. & 52. 17 Mille hominum] confer cum Jirmeja 37.10. ex decreto Dei Levit. 26.8. & Deut. 32.30. Reliqui fiatis] i. reliquiæ ex vobis servata per electionem gratuitam parvo numero, spectande propounantur in oculo omnium gentium, ad colligendam Ecclesiam Dei, ut sup. 2.2. In vertice] i. in Ecclesia versantes, quæ Tzijone monte figuratur. 18 Idcirco] tum ut vos perdat, tum ut reliquias ex vobis servet. Expectabit] i. differet, donec judicium de impiis fuerit executus. Quia Deus] id est, propter se utrumq; effecturus est. Beati omnes] epiphonema παρακλητικὸν ad alterum locum de consolatione piorum 19 Nam populus] consolatio a promissionibus Dei primùm de restitutione Ecclesiæ, hoc versu; tum de interrupto Dei cultu, tribus sequentibus; postremò de benedictionibus Dei in terra & cælo, ver. 23. & sequent. 20 Dabit quidem] occupatio, ne offenderentur piorum animi malorum sensu quæ inciderunt post restitutionem: docet enim Deus se quidem castigaturum esse virgæ hominum, sed nunquam suos relicturum esse orphanos, quin a doctoribus & ministris Dei assiduè corrigantur, informentur, &c. 21 Cùm dexteram aut] id est, cùm aberrabitu a recta via; aut aliquantum deflectetis. 22 Et polluetis] id est, abhorrebitis ab iis omnibus quæ cultui divino adversantur.

Separabit ea] *id est, abjicies & abstinebis studiosissimè, velut a re turpissima & impurissima.* 23 Tum dabit] *id est, Deus tibi se hoc modo colenti benedicet.* 23 Boves etiam] *id est, adeò abundantibis proventu terræ, ut etiam optimis & pinguissimis cibo jumentis esse possis : hyperbole.* 25 Eruntque] *id est, irrigua erunt omnia, etiam quæ naturæ suæ erant aridissima.* Tempore cædis] *id est, cùm Deus Ecclesiam suam repurgaverit cæsis hypocritis & contumacibus, in quos antè in vectus est.* Turres] *ut suprà 2.15.* 26 Et erit] *illustrissima eruet & gloriosissima omnia in restitutione Ecclesiæ : hyperbole.* Quo die] *i. cùm Ecclesiam ex inutilibus & abalienatis membris laborantem admota manu, tanquã chirurgus, curaverit : metaphora.* 27 Ecce] *postrema pars hujus loci, confirmatio prophetiæ ab exemplo Assyriorum quod exponitur versibus quinque, tum verò ad prophetiam accommodatur duobus ultimis. In exemplo autem proponuntur duo: primum est mirificum judicium Dei contra Assyrios, duobus versibus; alterum fructus inde perveniens cùm ad Judæos exultantes, tum verò ad Deum ipsum, cujus beneficium & gloria perpetuo cantico celebratur.* Nomen Jehovæ] *id est, majestas Dei nominatissima.* E longinquo] *id est, quando judæus non tantùm Assyriorum, sed Judæorum quoque, ac denique carnis, procul a Judæa abesse videbatur, ut hos liberaret illósque perderet : concessio.* Ardens ira] *id est, zelotypus pro defensione & liberatione Ecclesiæ suæ, ac proinde armis potentissimis instructus ad præstanda judicia sua, quæ allegoricè & humanitus tribuuntur Deo.* 28 Eum qui] *id est, Assyrium, qui jamq; rerum omnium potiri videbatur, omnibus occupatis præter Jeruschalaima : vide suprà 8.8.* Gentes] *ex quibus constabat exercitus Assyriorum.* Vanitatis] *id est tanta agitatione, ut illi in vanitatem abeant.* Fecit ut errent] *id est, ita propulsabit ut palantes reliquiæ revertarentur in regnum suum.* Freno] *vide 2. Reg. 19. 28. & infra 37.* 29 Illud canticum] *id est, hoc tanto beneficio habetis quod lætemini, & unde glorificetis Deum.* Ut noctis] *id est, tam celebre & lætum, quàm est principium festorum solennium, quæ a nocte incipiebant ex lege.* Lætitia] *vide psalm. 42. 5. & 84. 5. & sequent. lætitiæ istius exempla.* 30 Feciſſe] *argumentum cantici prædicantis beneficium Dei erga Ecclesiam suam, duobus versibus.* Descensum brachii] *id est, tanquam homo exerto & vibrato brachio, virium suarum documentum insigne contra Assyrios edidisse.* Et flamma] *hîc quatuor comparationibus effecta iræ Dei qua profligati sunt Assyrii, optimè describuntur, perinde ac si igne fuissent consumpti, in minutissima frusta (quod suprà dixit vers. 14.) dissilivissent, torrentibus abrepti & mersi, aut grandine attriti esse : et si utrum angelus Dei hîc armis adversus Assyrios usus fuerit, an verò hæc dicantur ἐκ παραβολῆς, non possumus confirmare.* 31 Qui virga] *ut suprà 10. 5. & 14.* Solitus erat] *nam multoties Israëlem afflixerant Pul, Tiglath-pileser, Schalmanæser & Sancherib, de quib. 2. Reg. 15. & seq.* 32 Sic erit] *ἀντίθεσις sive accommodatio exemplis ad argumentum hujus prophetiæ; qua docet Propheta populum quidem Dei ab hostibus mala perpessurum, ut castigetur paterna dispensatione ; sed tamen semper illis fore exitum lætum a Deo, hostibus verò ingratissimum.* Virga fundatiſſ.] *id est, certissima ex Dei decreto immutabili, super quo fundata est, ac proinde immota, ut nulla arte evitabilis.* Cum tympanis] *id est, reddatur lætissima & exhilarabitur liberatione Dei : synecdoche ab usu veterum, cujus exempla sunt Exod 15. 20. & 1. Schem 18. 5. & Psalm. 68. 26.* Bellorum] *id est, hostes, quorum suos agitat operâ, profligaverit.* 33 Etenim] *exornatio proximè præcedentis membri de adversariorum expugnatione, cujus forma allegoricè describitur.* Exitii] *hîc singularem vocem adhibet ad notandum singulare judicium quo in regem Babyloniæ erat ulturus Deus : nam deducitur a nomine Topheth, qui locus fuit amplus (unde nomen habet) ab idololatriis celebratus, ut ex Jirmejæ 7. & 19. constat : quemadmodum etiam ante hæc tempora filios ab Achazo Rege in eodem loco fuisse exustos legimus 2. Chron. 28. 3. Cùm itaque impurissima illa sacrificia palàm fierent ad portam Jeruschalaimorum maxima pompa atque apparatu, Propheta illustrissimum Babyloniis regis exitium magnificentissimè efficiendum in oculis Ecclesiæ ipsius nominat conjugata & affini vocè; quò etiam spectant singula illa descriptionis verba sequentia.* Profundiſſimum latiſſ.] *exegesis magnifica loci quem Propheta modò nominavit, ut ostendat convenientia fore Dei judicia cum personis : vide suprà 14. nam quòd illic Propheta prædicit fore ut Babylonius sepulchro cum aliis non capiatur, hîc altera locutione ostendit.* Pyræ ejus] *sic pergit in allegoria a comparatione eorum qui in valle Hinnomi comburebantur, adhibitis rebus quæ hîc dicuntur ad incendium, & conflagrationem illorum.*

IN CAPUT XXXI.

1 Væ] *Ultima pars concionis, conclusio, hoc capite continetur; cujus partes sunt duæ: una est prophetiæ præcedentis repetitio summa, usque ad versum 6. altera, exhortatio ad respiscentiam promissionibus conjuncta, ad finem usque. Repetitionis porrò duo sunt loci: minæ contra Judæos & Ægyptios, tribus versibus; & promissiones erga Ecclesiam, ver. 4. & 5.* 2 Atqui] *ἀντανάκλασις qua refringit Propheta vanam Judæorum, Ægyptiorumq; confidentiam per comparationem sapientiæ & potentiæ Dei : esto sanè, inquit, sint sapientes, sint potentes Ægyptii: jam verò multoties fecerunt periculum quàm facilè ipsorum sapientiam & potentiam deluat & evertat Deus, ut legimus Exodi 1. & sequent. Quamobrem non dubium est quin idem porrò sit facturus ad vindicandum gloriam suam.* Maleficorum] *quos, filios contumaces & populum rebellem nominavit, suprà 30. 1. & 9.* In auxilium] *id est, in Ægyptios opitulantes, Judæi.* 4 Sed] *Occupatio, qua temperat Propheta proximè præcedentes minas ; cadent quidem (inquit) adjutor Ægyptius, & Judæus adjutus Babyloniorum operâ ; sed reliquias servabo & liberabo e manibus illorum : ut copiosè promisit suprà 30. 19. & sequentibus .* Quemadmodum rugiens] *id est, planè imperterritus a numero potentiáque hostium Ecclesiam infestantium.* Pro monte Tziſionis] *id est, Ecclesia, synecdochicè.* 5 Sicut aves] *nimirum protegunt nidum suum, ita Deus Ecclesiam suam pergit protegere, protegendo eripere, &c. gradatio. Est autem hîc eclipsis relati nominis, ut Levit. 21. 4.* Transeundo] *quasi dicat, nocte una, sicut in Ægypto factum est, Exodi 12. 29. nam nocte una similiter dejectum est, Babyloniorum regnum ad liberationem populi, Daniel. 5. 30.* 6 Revertimini] *alter conclusionis locus, reliquias populi exhortans ad respiscentiam, hoc versu ; tum promissiones subnectens.* 7

Cùm

Cùm die illa] *expositio promissionum in resipiscentes, quorum resipiscentia describitur hoc versu* πρόφασις. 8 Tum cadet] *id est, quando reconciliatus fuerit Deus cum resipiscente Ecclesia, omnia succedent optimè: Deus enim ipse Ecclesiam suam protegens victoriam tribuet ab omnibus hostibus, eorum spolia locupletabit Ecclesiam, denique cumulabit benedictionibus: quæ promissio synecdochicè ab exemplo recentis victoriæ contra Assyrium] quo uno potentissimo hoste fuerat tunc infestata Ecclesia) describitur.* Assyrius] *id est, quisquis, ut Assyrius fuerat hostis Ecclesiæ: synecdoche, ut suprà 25.10.* Non virili] *sed divino, id est, spiritu Dei, ut Zecariæ 4.6.* Tributarii erunt] *id est, Ecclesiæ ministrabunt & servient: ut Psal. 72.8, & sequentibus. hinc autem apparet non propriè hoc quidem loco agi de cæde exercitus Assyriorum regnante Chirkia (quia tunc temporis minimè efficax est, ut ulli Assyriorum fierent tributarii) sed victoriam Ecclesiæ in regno Christi cum illa victoria comparatam, numeris omnibus illi antè ferri. quasi dicat, & illud fiet, & multo amplius.* 9 Petra ejus] *id est, receptus ejus, cui confidis tanquam firmissimo munimento regni, dejicietur, & habitatores diffluent formidine.* Præ signo] *id est, metu signi aut vexilli, quod contra ipsos Deus erexerit; ut Exodi 17.15.* Cui ignis est] *his attributis Dei summas causas attingit Propheta prædictæ administrationis: Deus (inquit) in Ecclesia sua habitat, & in ea deposuit quicquid tum ad cultum suum, tum ad ultionem de hostibus sumendam pertinet: ac proinde quicunque in Ecclesiam involvuntur & Dei cultum labefactare volunt, se ipsos tanquam in furnum ardentem, ingerunt in iram Dei: ut dictum est suprà 30.30. & 33.* Ignis] *ad colendum Deum sacrificia.* Furnus] *ad consumendos adversarios Dei & Ecclesiæ.*

CAPUT XXXII.

Propheta administrationem regni Christi a doctrina, veritate, & simplicitate commendans, tum ad certam illius expectationem erigens, desolationem totius Judææ antegressuram prænuntiat, ut populares resipiscerent: deinde fructus & effectus regni Christi in Ecclesia prædicans concludit sermonem æternæ beatitudinis promissione.

1 'En justè regnaturus est 'Rex, & 'principes jure principatum gerent:

2 Et erit 'vir tanquam absconsio *a* vento, & latibulum ab inundatione: ut rivi aquarum in arido loco, ut umbra petræ ingentis in 'terra sessa *ex siti*.

3 'Neque connivebunt oculi videntium, sed aures audientium auscultabunt:

4 [a] Animusque inconsideratorum intelliget scientiam, & lingua balborum [b] expeditè eloquetur *verba* explanata.

5 'Neque flagitiosò amplius indetur nomen ingenui, & tenax non dicetur liberalis:

6 Sed flagitiosus *dicetur* flagitium eloquens, 'cujus animus efficit iniquitatem; exercendo hypocrisin, & proloquendo in Deum 'errorem, exhauriendo animam famelici, & potum sitientis subtrahendo.

7 Et tenacis 'instrumenta mala *dicentur*; qui sceleratæ consilia init ad perdendum humiles sermonibus falsitatis, etiam cùm egens eloquitur jus.

8 Ingenuus verò, qui ingenua consilia init; & qui rebus ingenuis insistit.

9 'Fœminæ 'tranquillæ 'surgite, audite vocem meam: filiæ confidentes auribus percipite sermonem meum.

10 [c] 'Annis multis continentibus commovebimi, ô confidentes: quia 'defecerit vindemia, collectio non provenerit.

11 Trepidate ô tranquillæ, commovemini ô confidentes; 'exuite atque nudate vos, denique accingimini lumbis.

12 'Propter ubera plangant; propter agros [d] desideratissimos, propter vitem fructiferam.

13 In terra populi mei spina sentica assurget: 'ustio in omnibus domibus lætis, *in* urbe exultabunda.

14 Nam 'palatium deseretur, 'strepitus civitatis derelinquetur: 'clivus & exploratoria specula erit prospelucis 'usque in seculum, gaudio onagris, pascuo gregibus:

15 'Donec infundatur super nos 'spiritus de excelso; & 'redigatur desertum in arvum, & 'arvum pro sylva reputetur:

16 'Habitetque in deserto illo judicium, & justitia in arvo resideat.

17 Tunc erit opus justitiæ pax; effectus, inquam, justitiæ tranquillitas & securitas usque in seculum:

18 Nam residebit populus meus in caula pacis; & in habitaculis [e] fiduciæ, & in locis ad quietem tranquillissimis;

19 'Ut ut petat grandinis casus sylvam, & depressione deprimatur civitas.

20 'O vos beatos, qui severitis 'secundum omnes aquas; 'qui immiseritis *eò* pedem bovis & asini.

[a] Heb. *cor præcipitum: sic deinceps.* [b] Heb. *festinabit loqui nuda.* [c] Heb. *annis dierum super annum: de anno & mense dierum, vide Gen. 29.14.* [d] Heb. *desiderii.* [e] Heb. *fiduciæ.*

ANNOTATIO.

1 En justè] *Hujus prophetiæ, quam propheta scripsit ad consolationem Ecclesiæ per regnum Christi, partes præcipuæ sunt quatuor: prima est hypotyposis sive propositio, oculis piorum subjiciens constitutionem illius regni, usque ad versum 9. secunda est hortatio populi ad prævertendas resipiscentia calamitates eventuras ante illius regni constitutionem, usque ad versum 15. tertia, descriptio bonorum, quæ percepturi fuerunt ex regno Christi, usque ad versum 20. ubi est conclusio epiphonematica. Sunt autem in hypotyposi illius regni observanda duo: unum est salutaris administratio, duobus versibus: alterum, vera institutio & simplicitas in publica & privata administratione omnium, versibus sequentibus.* Rex] *Christus: nam de Chirkia aut alio ullo accipere alienum esse a vero tum sequentes promissiones ostendunt, tum verò antecedentium calamitatum descriptio: quam propheta in hoc capite posuit de industria, ut superiorum esset corollarium.* Principes] *id est, administri regni & Ecclesiæ sanctè ministrabunt; allegoria ab humano regno.* 2 Vir] *homo Christus, spes & perfugium nostrum, mala depellet a suis, & bona conferet; quæ figurantur suis comparationibus, hoc versu.* Terra fessa] *ut Psalm. 63.2.* 3 Neque connivebunt] *expositio veræ institutionis in Ecclesia per Christum, hoc versu quidem allegorica, sequente verò plana. quasi dicat,*

cat, omnes erunt edocti à Deo veritatem, infrà 54.13. Est autem hoc versu oppositio à vers. 2. vos sive ecclesis contrariorum, hoc modo; neque connivebunt oculi, neque obsurdescent aures; sed videbunt oculi, & aures, &c. 5 Neque flagit.] *expositio simplicitatis ex certissima veri notitia profectæ: verè, inquit, discernent spiritu, & verè ac sine hypocrisi agent quoscunque Christus instituerit, ac proinde malum malum, & bonum bonum appellant.* 6 Cujus animus] *exegesis flagitiosi, qui dissignatur ab animo, verbo, & facto in Deum, atque in homines.* Errorem] *id est, quicquid aberrat à veritate ejus.* 7 Instrumenta] *id est, non tantùm ipse malus judicabitur; sed etiam omnia quibus utetur ingrata omnibus & fastidiosa erunt, tanquam maculata contagione peccati: quamobrem hac allusione emphatica Propheta usus est, cujus lepos in vertendo periit.* Qui [scelerata] *exegesis tenacis, quòd falsitate corradis omnia & ne egentissimo quidem ulli parcit in causa justissima.* 9 Fœminæ tranquillæ] *secunda pars; qua regnum Judæorum singulas civitates ejus provocantur ad respiscentiam, ut autevertant judicia severissima, quæ antè denuntiaverat Deus, & hîc summatim complectitur.* Tranquillæ] *id est, civitates diffluentes luxu, & nihil mali jam sentientes, aut in posterum prætevntes animo; sed otio torpentes.* Surgite] *ut verbum Dei accipiatur reverenter: vide notata in Gen. 49.33.* 10 Annis multis] *septuagintæ deportationis, & aliis etiam consequentibus: ut ostendit præfinitio temporis vers. 15. & 15.* Defecerit vind.] *id est, terra exsolverit sabbatha sua, ut prædixerat Deus Levit. 26.34. & 43.* 11 Exulcite] *nomirum ordinariis vestibus, ut lugubres induatis, & cilicio accingamini. quo etiam modo hortatur Joël 1.13.* 12 Propter ubera] *id est, est ote in luctu gravissimo, ac ne infantes quidem sugentes ubera ab eo liberate: ut Jonæ 3.5. & seq.* 13 Ustio] *sic accipimus hanc vocem, ut suprà 3.25. adducti fide historiæ 2. Reg. 25.12. & 2. Chron. 36.19. & Nechemiæ 1.3. & 2.3.* 14 Palatium] *domus regis succensa igne.* Strepitus] *vel multitudo, ut Lament. 1.1.* Clivus] *de quo 2. Chron. 27.3. & Nechem. 3.26. ubi erat turris magna & prominentissima (quam ab usu vocabant speculatoriam) testa Nechemia ibidem: Josephus a situ Ophlam vocat propter Hhebraam clivi appellationem, lib. 6. de bello Judaico. cap. 6.* Usque in seculum] *id est, diu, per longum tempus: nam tempus calamitatum definitur seq. versu.* 15 Donec] *tertia pars, in qua describuntur bona piis eventura cùm extiterit plenitudo temporum. Sunt autem duo bonorum genera proleptice hoc versu posita: unum, est communicatio spiritus & virtutis Dei in Christo; alterum, effectus sanctæ hujus communicationis, bonis salutaris, & improbis capitalis.* Spiritus] *qui propter efficta proximè sequentia appellatur spiritus judicii & spiritus sublationis. sup. 4.3.* Redigatur desert.] *i. pius, qui priùs horridus esse videbatur, sit tanquam excultus ager fructum ferens Domino.* Arvum pro] *i. impius elatus, qui prius videbatur esse cultissimus, horrescat; quod mudè dixerat vers. 5. & seq. sic sup. 29.17.* 16 Habitetq;] ἱστορικῶς, *sive exornatio effectorum spiritus Dei in sanctis: erunt, inquit, fructus spiritus in arvo, id est, Ecclesia Dei, justitia, pax, & gaudium: ut Rom. 14.17.* 19 Ut ut petat] *i. quamvis totus mundus alioqui inhorrescat malis, his tamen ab omnibus immunes conservabuntur. Describitur autem mundus* κατ' μετωνυμίαν, *cùm silvam & civitatem Propheta nominat. q. d. ut ut perdantur omnia in urbe & rure: sic etiam piorum securitatem commendat Propheta Psal. 46.* 20 O vos beatos] *conclusio epiphonematica, qua Propheta pios cum beatissimis agricolis comparat, qui agrum optimum coluerint, propter venturam messem.* Secundum omnes] *id est, locis tam irriguis ut est Ecclesia Dei; vide in Ecclesiast. 11.1.* Qui immiseritis] *i. coluteritis immisso bove, &c. periphrasis culturæ.*

CAPUT XXXIII.

Hac concione Propheta prædicaturus magnificentiam regni Christi, primùm universè adversarios Dei exitium & piis salutem prænuntiat: deinde argumentis a natura gratiæ Dei, & Assyriorum exemplo petitis confirmat justos de fide & defensione Dei, de stabilitate regni Christi, & amplitudine Ecclesiæ ejus: postea gentibus adversis excidium earum, regionibus horrendam vastitatem prædicit; quorum judiciorum nomine postremò res omnes docet recreatum iri, itaq; ad instaurationem Ecclesiæ conspiraturas, ut regnum Christi e x omnibus gentibus ad ipsum conversis constituatur per redemptionem ejus.

1 'VÆ tibi vastator, 'qui ipse non vastaris; & tibi perfide, [a] contra quem non agitur perfidè: 'cùm desieris esse vastator, vastaberis; cùm absolveris perfidè agere, perfidè agetur contra te.

2 'Jehova, gratiam fac nobis, te expectamus: esto brachium 'horum singulis matutinis, etiam salus nostra tempore angustiæ:

3 [b] 'A 'sonoro strepitu pervagantur populi, ab exaltatione tua disperguntur gentes:

4 'Et colligitur præda vestra, 'collecta bruchi; [c] discurtione qualis est 'prasocuridum discursantis in eam.

5 'Editus est Jehova, nam habitat altum; 'implet Tzijonem judicio & justitia.

6 'Est itaque firmitas temporis tui, robur [d] omnis salutis, [e] sapere te & nosse: 'reverentia Jehovæ est thesaurus ejus.

7 'En [f] valentissimi horum clamaverant foris; 'legati pacis amare fleverant:

8 'Desolati erant aggeres, cessaverat [g] viator; 'irritum fecerat fœdus, 'spreverat civitates, non habebat rationem *ullius* mortalis;

9 'Lugebat, languebat terra, pudebat Libanum, languebat; erat 'Scharon quasi solitudo, rudebatque 'Baschan & arvum:

10 'Nunc surgam, dixit Jehova; nunc 'exaltabor, nunc extollam me.

11 'Concipitis torridum gramen, parietis stipulam; spiritus vester, est ignis consupturus vos.

12 'Ita fuerunt populi *velut* indusi [h] fornacibus calcariis: *ut* spinæ succisæ, igne exusti sunt.

13 'Audite 'longinqui quod feci, & agnoscite propinqui potentiam meam.

14 'Expaverant Tzijone peccatores, corripuerat tremor hypocritas: quis diversabitur, *aiebant*, ex nobis 'cum igne consumente? quis diversabitur ex nobis cum 'ardoribus perpetuis?

15 'Qui ambulat [k] justissimè, & qui loquitur [l] rectissimè: qui spernit lucrum ex fraudibus, qui excutit manus suas ne teneat munus, qui occludit aurem suam ne audiat [m] cædes, & obstipat oculos suos ne videant malum.

16 'Hic *velut* altissima loca habitabit, *ut* propugna-

[a] Heb. *cùm perfide non egerint contra te: tertia pluralis impersonaliter: sic in fine versus*
[b] Heb. *à sono strepitus: hypallage.*
[c] Heb. *secundum discursionem locustarum.*
[d] Heb. *salutis*
[e] Heb. *sapientia tua & scientia.*
[f] Heb. *Ereel, quod dicitur Ariel. 2. Schè. 23.20.*
[g] Heb. *transiens viarem.*

[h] Heb. *combustionibus calcis: vide simile Jehoschuhhæ, 11.8. & 13.6.*
[i] Heb. *seculi.*
[k] Heb. *justitias.*
[l] Heb. *rectitudinibus.*
[m] Heb. *sanguines.*

pugnacula petrarum, ' locum editum ejus; ' panis ejus dabitur, aquæ ejus stataæ *erunt*:
17 'Regem in pulchritudine ſua videbunt oculi tui, ſpectabunt terram [a] longinquiſſimam;
18 [b] 'Animus tuus 'meditabitur terrorem; *dicens*, ' ubi eſt 'legiſperitus? ubi 'penſator? ubi 'cenſor turrium?
19 Populum robore præditum 'non videbis; populum [p] profundioris ſermonis quàm ut intelligatur, [q] peregrinæ linguæ, ac [r] non intellectæ.
20 'Aſpice Tzijonem, urbem conventuum noſtrorum: oculi tui videant Jeruſchalaima, 'caulam tranquillam, tentorium *quod* non diſſipabitur, cujus paxillorum nullus recedit in ę-
21 'Sed ibi magnificus Jehova erit nobis loco fluviorum, rivorumq; amplorum ſpatiis: non itura eſt in eo 'claſſis impulſa remis, neque navis magnifica pervaſura eum.
22 Nam Jehova vindex noſter, Jehova legiſlator noſter; Jehova Rex noſter, ipſe ſervabit nos.
23 'Deſerent rudentes tuos: cùm nondum confirmaverint erectum mâlum ſuum, non expanderint velum, tunc dividetur præda ſpolii permulti, 'claudi diripient prædam.
24 'Neque dicet habitator, ægrotus ſum: populus habitans in ea, levatus *erit* ab iniquitate.

a Heb. *longinquitatum.*
o Heb. *cor tutum.*
p Heb. *profunditatum labii præ audire.*
q Heb. *riduculum linguæ, ut ſuprà* 28.11.
r Heb. *cujus non eſt intellegentia.*
' Heb. *claſſis remi.*

CAPUT XXXIII.

1 'ACCEDITE gentes ad audiendum, & nationes attendite; audiat terra, & quæ implent eam, orbis habitabilis, & quæcunque progignuntur in eo.
2 'Nam fervens ira *eſt* Jehovæ contra omnes gentes, & æſtuans ira contra omnem exercitum earum: internecioni devovebit eas, tradet eas mactationi:
3 Et confoſſi earum projicientur, cadaverumque earum aſcendet fœtor: & 'colliquęſcent montes ex ſanguine eorum:
4 'Etiam contabeſcet totus exercitus cœlorum, convolventurque tanquam liber cœli; & totus exercitus eorum decidet ut decidit foliũ e vite, & ut deciduus fructus e ficu.
5 'Nam inebriatus eſt in cœlis gladius meus: ecce 'ſuper Edomæos deſcendet in judicium, & 'ſuper [a] populum quem devovi internecioni.
6 'Gladius Jehovæ implebitur 'ſanguine, pinguefiet adipe, ſanguine agnorum & hircorum, adipe renum arietum: cùm ſacrificium erit Jehovæ 'Botzræ, & mactatio magna in terra Edomæorum.
7 Deſcendent quoque 'unicornes cum eis, & juvenci cum robuſtis *taurũ*; 'adeò ut inebrietur terra eorum ſanguine, & pulvis eorum, adipe pinguefiat:
8 Cùm dies ultionis Jehovæ, annus retributionum 'ob cauſam Tzijonis *erit*.
9 'Itaque mutabuntur torrentes ejus in picem, & pulvis ejus in ſulphur; eritque terra ejus propice ardente.
10 Noctu & interdiu non extinguetur, in ſeculum aſcendet fumus ejus: a generatione in generationem vaſtata manebit, [b] in ſempiternum nemo tranſibit per eam:
11 Sed hæreditarió poſſidebunt eam 'platea, & 'anataria, noctuaque, & corvus inhabitabunt eam: '& extendet ſuper eam lineam deformationis, & lapides inanitatis:
12 'Clariſſimos ejus ad regnum vocabunt, ſed nemo erit ibi, & omnes principes ejus futuri ſunt nihil.
13 Et aſſurget in palatiis ejus ſpinarum multitudo, chamæleon, & ſpina in munitionibus ejus: eritq; caula draconum, atrium ululis:
14 Et concurrent 'fera animalia cum terrifico, & ſcops proximo ſuo acclamabit: tantùm ibi reſidet ſtrix, invenietque ſibi quietis locum:
15 Ibi nidificabit 'merula, & ponet; eumq; 'eruperit, colliget ad umbram ſuam: tantùm ibi congregabuntur milvi [c] alter cum altero.
16 'Quærite ex 'libro Jehovæ, & legite; unum ex his non defuturum eſt, unum alterum non deſiderabunt: nam 'os meum eſt quod præcipit, & ſpiritu ſuo idem congregabit ea.
17 'Nam cùm projecerit illis ſortem, & manu ſua diſtribuerit illis ad amuſſim; uſque in ſeculum hæreditarió poſſidebunt illam, per [d] generationem quamque habitabunt in illa.

a Heb. *populum anathematis mei.*
b Heb. *in æternitatem æternitatum.*
c Heb. *mulier ad ſociam ſuam: ſic verſus ſequente.*
d Heb. *generationem & generationem.*

CAPUT XXXV.

1 'LÆTABUNTUR 'de his deſertum & ſolitarius locus; & exultabit ſolitudo, ac florebit tanquam roſa:
2 [a] Magis ac magis florebit, & exultabit etiam exultatione *ſua* & cantu: gloria Libani dabitur ei, decor 'arvi & Scharonis; iſta videbunt gloriam Jehovæ, decorem Dei noſtri, & *dicent*,
3 'Confirmate manus remiſſas, & genua labantia fortificate:
4 Dicite [b] conſideratis animo; confirmamini, ne timeatis: ecce Deus veſter, ultio advenit, retributio Dei, ipſe advenit ſervaturus vos.
5 'Tunc aperient ſe oculi 'cæcorum, & aures 'ſurdorum patefient:
6 Tunc 'ſaliet claudus velut cervus, & cantabit lingua 'muti: 'erupiſſe in deſerto aquas, & torrentes in ſolitudine:
7 Abiiſſe torridum locum in ſtagnum, & ſtriculoſum in ſcaturigines aquarum; in caula draconum, 'cubili cujuſque, 'gramen eſſe cum arundine & junco.
8 'Et erit illic 'agger & via, quæ via ſanctitatis vocabitur, qua non tranſibit 'pollutus, ſed erit 'iſtorum: [c] viator, ne ſtulti quidem poterunt deerrare.
9 Non erit ibi 'leo, & [d] violenta ulla fera non conſcendet eam, non invenietur ibi: ſed ambulabunt *ea* vindicati:
10 Et redempti Jehovæ revertentur, 'pervenientque Tzijonem 'cum cantu, & lætitia [e] perpetua ſuper caput ſuum: gaudium & lætitiam aſſequentur, 'fugientq; mœror & gemitus.

a Heb. *florendo florebit.*
b Heb. *præcipitatus corde: ut ſupr.* 32.4
c Heb. *incedens via.*
d Heb. *volenta feratum.*
e Heb. *ſeculi.*

ANNOTATIO.

1 Væ tibi] Hæc concio comprehensa tribus capitibus, a Propheta de industria suis objecta superioribus omnibus; quia nunc demum singularia judicia omissa omittuntur, ut transeatur ad justam constitutionem regni Christi, quod post judicia illa omnia erat adventurum: Sunt autem in hac concione summatim quatuor partes: prima est prolepsis, sive propositio, universæ malorum malum, & bonorum bonum denuntians, versibus quatuor: secunda est propositio sive explicatio secundæ partis prolepseos per vicipuon Hhabraü familiarem, toto hoc capite: tertia est explicatio priorum partium prolepseos, toto capite 34. postrema est conclusio, exponens gloriam regni Christi, piorumq; gloriationem ex constitutione ejus, capite 35. Hæc autem prolepsis primum malis improbis prædicuntur, ver. 1. deinde bona in vocationibus Deum per fidem, tribus sequentibus: nam quæ hoc loco dicitur, non ad certam aliquam & singularem gentem referimus; sed ad omnes reluctantes Deo, & Ecclesiam ejus vi ac fraudibus infestantes. Qui ipse] id est, qui præsentibus commodis, & divitiis benignitatis ac patientiæ Dei abuteris, ut alios non leviusculis circumvenias. Cùm desieris] id est, cùm mensuram scelerum tuorum ad satiuritatem impleveris, & cumulaveris. 2 Jehova] alterum membrum prolepseos exponens fidelium preces, hoc versu; & consecutura bona, duobus seq. Horum] id est, suorum defensio te expectantium. sic Ecclesia pro singulis precatur, & singuli pro Ecclesia tota. 3 A sonoro] explicatio bonorum quæ in salute percipiunt pii: unum est, liberatio a malis, hoc versu; alterum, omnis boni perceptio, versu seq. Sonoro strepitu] id est, vel solo audito judicii adventantis tui perdiuntur: quæ verba elegantissimè opponit Propheta præcedentibus, esto brachium horum singulis matutinis, etiam salus, &c.

4 Et colligitur] ex voto pii, de hostibus triumphatis, eorumque spoliis locupletatuis: apostrophe gratulatoria ad pios, quam Propheta conficit ex accumulatione & observatione omnium judiciorum Dei inde a temporibus Abrahami, prout in scriptura leguntur. Collecta bruchi] id est, præda vobis erit quicquid sibi comparavit hostis, qui tanquam bruchus & locusta depopulatur omnia. Prasocuridum] id est, locustarum viriditatem terræ exdentium, quæ Græcis dicuntur hoc nomine ab effectu: sic Hhamos. 7. 1. 5 Editus est Jehova] secundus hic locus expositionem continens secundæ partis prolepseos, ut antè diximus, explicat primùm argumenta propositionis, usque ad versum 13. deinde documenta fidei & sanctimonia ad obtinendas promissiones, usque ad versum 20. postremò per hypotyposin ostendit promissionum fructum, ad finem usque capitis. Argumenta autem ducuntur a natura & fœdere Dei, hoc versu; a fide nostra & pietate in Deum, ver. sequente, postremò ab operibus, ac nominatim a recente exemplo res gestæ contra Assyrios, versibus sequen. Implet Tzijonem] id est, præsens est ex fœdere cum Ecclesia inito, ut judices improbos, & justitiam in suis exerceat. 6 Est itaque] sensus est, neque vita stabilis, neque firma salus potest cuiquam contingere, nisi per fidem quæ in sapientia scientiaq; certa versatur; & nisi thesaurum pietatis reconditum possideat in bona conscientia, qua repulsa non potest non fieri naufragium fidei, 1. Timoth. 1. 19.

7 En valentissimi] tertium argumentum, ut diximus ver. 5. exponens historiam calamitatis Judæorum ver. 7. 8. & 9. & mirificæ liberationis a Deo, tribus seq. quo exemplo vobis Propheta Judæos ita confirmare, quasi in rem præsentem adduxisset manu. Valentissimi horum] id est, præfecti Judæorum, missi a rege Chizkija ut audirent legationem Rab-schakæ. 2. Reg. 18. 37. Legati pacis] id est, qui bellum refugiebant, & pacem factam cum Assyrio servari & coli postulabant. 8 Desolati erant] id est, aversa omnis commendatio, obsessis per Assyrium itineribus: quod genus calamitatis similiter narrat Debora Judic. 5. 6. Irritum fecerat] Sancherib accepta pecunia, 2. Reg. 18. 17. Spreverat civitates] tum destruendo, tum etiam gloriando, 2. Reg. 18. 33. & 19. 12. 9 Lugebat] i. miserrima erant omnia atque miseranda: metaphora prosopopœtica. Scharon] vide 1. Chron. 5. 16. Baschan &] id est, pascua & arva, synecdochicè, ut infrà 35. 2. 10 Nunc surgam] altera pars narrationis, ut dictum est ver. 7. qua consilium Dei, objurgatio improborum, & profligatio docentur, tribus versibus. Exaltabor] opere mirifico: humanitus dicta. 11 Concipitis] increpatio allegorica, qua Deus Assyriorum consilia & conatus cremio, animos verò igni ardenti comparat, quæ una consumi solent. 12 Ita fuerunt] eventus Assyriorum descriptus allegoricè, prout narratur 2. Reg. 19. 13 Audite] ex superioribus argumentis profluunt duo alli propositionum rei quibus in versum 1. prior, vocans pios ad fidem & sanctimoniam, hoc capite; posterior, judicium improbis denuntians, capite seq. Hujus autem propositionis exordium hoc versu continetur: documenta, sex versibus seq. ac postremò hypotyposis, ut diximus in versum 5. Longinqui prop.] id est, omnes, ex Judæa & gentibus. 14 Expaverant] propositio de fide & sanctimonia piorum, occasione sumpta a dubitatione & incredulitate hypocritarum, qui instruente obsidionem Sancheribo diffidebant promissionibus Dei, & per fidiam suam obvelabant speciæ quadam reverentiæ; quasi tenuitatem suam ex animo cognovissent indignam esse quæ accederet infinitam majestatem Dei: cujusmodi exemplum in Achazo vidimus supra 7. 12. Cum igne consumente] sic abutitur hypocrisis aperta Dei verbo, Deut. 4. 24. quasi diceret, frustra expectaretur liberatio a Sancheribo; quia oblata est Judæa fœderis Jehova, & fecit sibi sculptile: quamobrem nihil amplius a Deo expectandum est quam ut consumat nos, qui ignis consumens Deus zelotes est; ac proinde stat sententia ejus de ulciscendo peccatis, non autem de instaurando fœdere & continuando nobiscum. Ardoribus perp.] quis subsistat ad constantissima judicia ejus? quæ non possunt ab hominibus expugnari: vide sup. 10. 16. hæc enim verba sunt desperantium de salute, quam Deus per servos suos promiserat. 15 Qui ambulat] subjectio adversantis superiori hypocritarum desperationi; qua Deus pios & justos (quorum definitio hoc versu continetur) confirmat in expectatione promissorum Dei. 16 Hic] promissa quæ justo fiunt hu quatuor versibus, continent liberationem a malis & malorum metu, honoris, omnium communicationem, quam privatè & publicè in Ecclesia pii percepturi sunt. Locum editum] Tzijonem, Ecclesiam Dei. Panis ejus] id est, omnibus vitæ ejus commodis a Deo consulitur: synecdoche. 17 Regem] id est, non amplius squalentem & luctuosum videbis Regem, aut regionem occupatam; sed gloria magnificentissima abundavit Rex, & inimicos superabit, quorum sedes quamvis longinquas te videnti adjunges tibi. Hoc autem typicè quidem in Chizkija factum est, 2. Chron. 32. 23. sed perfectum & consummatum in Christo. 18 Animus tuus] id est, nihil metues amplius; sed habe-

bit

bit delectationem ſecura præteritorum malorum recordatio, adeò ut liberè queas ludificari omnia conſilia, rationes, conatus, & turbas hoſtium inſenſorum tibi. atque hæc ſpectavit Paulus 1. Cor. 1. 20. Meditabitur] *non ſollicitus, ſed exultabundus.* Ubi eſt] *hic firmo eſt priorum, qui ad Eccleſiam ſe recipientes & freti præſidio Dei ſecurè boſtibus inſultant: quod hu interrogationibus Propheta facit. quaſi dicat, ſi quid eſt in rebus humanis ad bellum rectè gerendum opus, hæc profectò ſunt; conſilia a peritis, pecunia a penſatoribus ſive quæſtoribus, munitiones a cenſoribus & tribunis militaribus, robur denique & copia militum: ſed ubi ſunt iſta omnia? ſi fortè poſſunt Deo obſiſtere: evanuerunt jam olim; & in perpetuum; ut liquefit cera ab igne, ita peribunt improbi a conſpectu Dei, Pſal. 68. 3.* Legiſperitus] *videlicet caſtrenſis ſive militaris.* Penſator] *quæſtor præfectus ærario militari.* Cenſorturrium] *id eſt, tribunus præfectus cenſendis & curandis machinis, tormentis, munitionibus & bellicis, ſimilibus.* 19 Non videbis] *id eſt, nulla pacto experieris, ac ne videbis quidem.* 20 Aſpice] *hypotypoſis confirmans promiſſiones præcedentes, qua proponuntur oculis piorum duo; præſentia Eccleſiæ propter Deum habitantem & inſidentem in ea, tribus verſibus; & fructus ad ſingulos perventuri, duobus ultimis.* Caulam tranq.] *allegoria duplex, Eccleſia quidem in firmitatem & tenuitatem proponens, ſed ita ut eò amplius commendetur Dei erga illam beneficentia.* 21 Sed ibi] *hoc eſt, quemadmodum Meſopotamia ſtuvii circumquaque firmata eſt, Euphrate & Tigri, & ſicut Ægyptus Nilo in omnes partes deducto; ſic Deus, imò valentius multò Eccleſiam firmaturus eſt, & futurus pro rivo ampliſſimo, ut ſit Eccleſia extra omnem telorjactum: ſimiliter alibi Deus igneum murum ſe fore prædicit Eccleſiæ ſuæ, Zecarja 2. 8. & 9.* Non itura] *id eſt, non perferet rem ullam adverſantem nobis; ſed potius judicio ſuo perdet & immerget, ſicut olim Ægyptios:* μύωνες.

23 Deſerent] *apoſtrophe glorioſa ad claſtrum inimicorum, qui Eccleſiam cogitant invadere: illi, inquit Propheta, primo impetu a Deo conſternati cum animis abjicient omnia, & præda erunt Eccleſiæ.* Claudi] *id eſt, etiam tenuiſſimi quique nullo negotio depopulabuntur illos; adeò offendunt imperatos a rebus omnibus: proverbium facilitatem rei quæ agitur indicans, ut 2. Schem. 5. 6.* 24 Neque dicet] *id eſt, omnes incolumitatem & pacem obtinebunt per remiſſionem peccatorum, juſtificati fide in Chriſtum Jeſum Regem & ſervatorem noſtrum.*

IN CAPUT XXXIII.

1 Accedite] *Nunc demum venit Propheta ad priorem partem prolepſeos, de qua diximus ſuprà 33. 1. nimirum ad propoſitionem judicii druni improbi eventuri. Sunt autem hujus propoſitionis tres partes: prima eſt exordium, hoc verſu, quemadmodum in ſuperiore quoque propoſitione fuiſſe oſtendimus, ſuprà 33. 13. ſecunda eſt narratio judiciorum futurorum a Deo, uſque ad verſum 16. tertia eſt confirmatio, duobus ultimis. Eſt autem exordium hoc patheticum, quo Propheta res omnes creatas provocat, ut afficiantur gravitate judiciorum Dei, quemadmodum fecerat ſuprà 1. 2.* 2 Nam fervens] *narratio hæc judiciorum Dei duas partes continet convenientes exordio: unam, de judicio Dei contra homines improbos, uſque ad verſum 9. alteram, de effectu judiciorum in terram ipſam, & res creatas omnes, inde ad verſum 16.* 3 Colliqueſcent montes] *hyperbole elegantiſſima optimè exprimens ſeveritatem judiciorum Dei, ut ſequente verſu, quaſi dicat, cœlum, & terra exhorreſcent tam atroces pœnas quas Deus ſumpturus eſt de inimicis ſuis, ut ſuprà 13. 10.* 4 Et tam contabeſcet] *ſimilem planè hyperbolen, atque hinc deſumptam vide Apoca. 6. 12. & ſeq.* 5 Nam inebriatus eſt] *ætiologia a decreto Dei, pro eo quod eſt, res ſi imquis in cœlis concluſa atque confectà eſt: fixum eſt decretum, & immutabile.* Inebriari autem dicitur gladius metaphoricè, *id eſt, rubere & cruentari ſanguine, ut Jirmeja 46. 10.* Super Edomæos] *hos primo loco Propheta nominat, tum quia ex propinquitate erant notiſſimi, tum quia Jehudæis ab omni memoria hoſtes fuerant inſenſiſſimi, ut Pſalm. 137. 7. Hhamos 1. 11. Hhobadja 10. & ſeq. Lament. 4. 21. Jecheſk. 25. 12. & ſuſ. 21. 11.* Super populum] *id eſt, ſuper alios omnes excidio deſtinatos.* 6 Gladius Jehovæ] *altera deſcriptio judiciorum Dei: qua oſtendit quam gratum ſibi futurum eſt cùm inimicos Eccleſiæ proſligabit; a ſimilitudine ſacrificiorum, quæ ipſi odora fuerunt olim in Eccleſia per Chriſtum.* Sanguine] *quaſi dicat, conſumtam eos planè: nam ſanguis & adeps in ſacrificiis (quibuſcum improbi comparantur) ſolebant conſumi Jehovæ, Levit. 3. 16. & 17.* Botaræ] *quem Ptolemæus Boſtram vocat, in Edomæa.* 7 Unicornes] *id eſt, etiam indomiti & potentiſſimi quique potentia Dei mittentur ſub jugum: nam unicornium natura indomita eſſe dicitur, ut Jobs 39. 12. & ſeq.* Adeò ut] *hyperbole, ut ſuprà 3. & 4. id eſt, copiosè perfundutur.* 8 Ob cauſam Tzijo.] *id eſt, propter Eccleſiam.* 9 Itaque] *altera pars narrationis, ut diximus in verſum 2. de effectu Dei terribili; quorum duo in univerſum ponuntur capita: unum, fore terras incendio, duobus verò alterum, fore horridas, deſertas, & ſolitarias tantùm beſtiis habitabiles.* 11 Plateæ] *vide Levit. 11. 18.* Anataria] *vide ſuprà 14. 23.* Et extendet] *id eſt, qui ſuis inſtaurare conabitur, fruſtra conſumet operam: ita Deus materiam adimet ædificandi, & res ædificatas deſtruet, Malachi 1. 4.* 12 Clariſſimos ejus] *id eſt, non poterunt inſtaurare regnum a viſſi regibus, neque domus ſuas de integro extruere. Verborum autem ἰμπλοκὴν, qua verſus hoc inteſt, ad evidentiam transpoſuimus.* 14 Fera animalia] *vide ſuprà 13. 21.* 15 Merula] *avis ſolitaria (unde Merulam dictam volunt Grammatici) aſſultim incedens, qui ſaliendi uſus apud Hebræos avis nomen dedit.* Ponet] *ova ſua.* Eruperit] *id eſt, exclusa fuerit pullities, qua per eclipſin hoc loco intelligitur.* 16 Quærite] *confirmatio ſuperiorum denuntiationum ab eventu, quo veritatem ſermonis ſui examinandam & probandam Deus exhibet, ut Deuter. 18. 22.* Libro Jehovæ] *id eſt, libro prophetarum, quas Jehova edit per prophetas ſuos actos ipſius ſpiritu.* Os meum eſt] *id eſt, dixi, & præſtabo dictum verbo potentiſſimo.* 17 Nam cùm] *id eſt, ex quo ſemel regiones iſtas feru habitandas aſſignaverit, nunquam deſines maledictio ea regionibus pronunciata: aſſignationem autem propheta figurat duobus modis, ſorte & funibus, qui modi tunc in uſu erant, ut terra tribubus ſorte, & agri ſocibus in familias diſtributi ſunt, Numer. 26. 54. & Joſoſeb. 18.*

IN CAPUT XXXV.

1 Lætabuntur] *Concluſio totius concionis, ut dictum eſt ſuprà 33. 1. qua Propheta partim hyperbolicis oratio-*

orationibus, partim puris atque ſimplicibus præſtantiam illius regni explicat quod conſummatur in Chriſto. Sunt autem hyperbolæ duorum generum: prius eſt de rebus creatis rationis expertibus; poſterius, de hominibus. Cæterùm rebus creatis tribuuntur duo hyperbolicè: unum eſt ſenſus cum effectu ſuo, alterum eſt ſermo ad homines habitus, quatuor verſibus primis, quaſi dicat, geſtient quodammodo omnia, & gloriam Dei prædicabunt in Chriſto. De his] *tum liberationis bonorum, capite 33. tum judicii in hoſtes Eccleſiæ, capite 34.* Deſertum] *id eſt, etiam loca quæ videntur omnium ineptiſſima.* 2 Arvi] *ut ſuprà 33.9.* 3 Confirmate] *id eſt, alios alios docete, jubete bono animo eſſe, & ſalutaribus monitis adjuvate: metaphoræ; ut Ijobi 4.3. quæ verſu ſequente exponuntur.* 5 Tunc aperient ſe] *alterum genus hyperboles: quod tamen ex parte, quoties viſum eſt, in corporibus præſtabat Chriſtus, & in animis ſuorum quotidie præſtat.* Cæcorum] *ut Matth. 9. 27. & 11.5. & 12.22. & 20.30. & 21.14. & Joann. 9.* Surdorum] *ut Matth 11.5. & Marci 7.32.* 6 Saliet] *ut Matth. 11.5. & 15.30. & 21.14. Joan. 5. & Actor. 3.1. & 8.7. & 14.8.* Muti] *ut Matth. 9.32. & 12.22. & 15.30.* Erupiſſe] *argumenta cantus fidelium, omnia inſtaurata & reſtituta eſſe in Chriſto: quod figuratè hoc & ſequente verſu exponitur.* 7 Cubili cujuſque] *id eſt, in locis etiam abditiſſimis & incultiſſimis: ſic accipiendum eſſe hunc locum Hhebraicæ diſtinctiones docent.* Gramen eſſe] *id eſt, locum qui fuerat ariduſſimus (qualem dracones expetunt) uligioſum effectum eſſe.* 8 Et erit illic] *ſecunda pars concluſionis, qua tum Eccleſiæ acceſſus, ductus verſibus; tum fructus, verſu ultimo exponuntur: ſumpta allegoria a conſtitutione priſcæ illius Eccleſiæ, quæ erat Tzijone.* Agger &] *id eſt, aggeſta & excelſa via: hypallage, ſive potius ὑ ſtatt ὑπό, ut Grammatici dixerunt.* Pollutus] *id eſt, infidelis, aut ſceleratus ullus.* Iſtorum] *nimirum quorum oculi & aures aperte, crura correcta, & linguæ explicatæ fuerint beneficio Chriſti ad prædicandum Deum, id eſt, quos ille vindicaverit atque redemerit, ut ſequentia docent.* 9 Leo] *id eſt, inimicus ullus Dei, aut Eccleſiæ damnoſus.* 10 Pervenient] *id eſt, recipientur in Eccleſiam, & ingredientur in ea.* Cum cantu] *ut ſolebant qui feſtis anniverſariis proficiſcebantur Jeruſchalaima, ut annotavimus ſuprà 30.29.* Perpetua] *ac profunde illam priſcæ Eccleſiæ lætitiam numeris omnibus ſuperante.* Fugientque mœr.] *id eſt, & quidem conſtantiſſimum aſſequentur gaudium, nullo, quod facilè mutabile.*

CAPUT XXXVI.

Eadem eſt argumento, & propè iiſdem verbis cum 2. Reg. 18.

2. Reg. 18. 13 1 Furrat enim decimo quarto anno regis Chizkijæ, ut aſcendens Sancherib rex Aſſyriæ contra omnes civitates Jehudæ munitas, occuparet eas.

2. Reg. 18. 17 2 Miſit autem rex Aſſyriæ Rab-ſchaken Laciſcho Jeruſchalaimam, ad regem Chizkijam, cum copiis numeroſis: qui ſubſtitit ad aquæ ductum piſcinæ ſuperioris, *quæ eſt* in aggere agri fullonis.

3 Et egreſſus eſt ad eum Eljakim filius Chilkijæ qui præerat domui; cum Schebna ſcriba, & Joacho filio Aſaphi a memoria.

4 Ad quos dixit Rab-ſchake, dicite jam ad Chizkijam; ſic ait rex maximus rex Aſſyriæ, quæ *eſt* fiducia iſta qua confidis?

5 'Dixero (veruntamen verba futilia) *adeſſe* conſilium & fortitudinem ad bellum; nunc cui confidis quòd rebellas contra me?

6 Ecce fiduciam habueris in ſcipione arundinis iſtius quaſſatæ iſto, in Ægyptio; quo ſi quis innixus fuerit, intrans volam ejus perforabit eam: ita *eſt* Parhho Rex Ægypti omnibus fiduciam habentibus in ipſo.

7 Quòd ſi dixeris ad me, in Jehova Deo noſtro fiduciam habemus: an non is *eſt* cujus abſtulit Chizkija excelſa & altaria, edicens Jehudæ & Jeruſchailamis, coram altari hoc incurvate vos?

8 Sed nunc miſceto quæſo bellum cum Domino meo Rege Aſſyriæ: & dabo tibi bis mille equos, ſi poteris ſuppeditare qui equitent eos pro te.

9 Quomodo ergo averteres faciem ducis unius e ſervis domini mei minimis? ſed fiduciam tuam habes in Ægyptio, propter currus & propter equites.

10 At nunc an abſque Jehova aſcendi contra regionem hanc ad perdendum eam? Jehova edixit mihi, aſcende in regionem iſtam, & perde eam.

11 Dixitverò Eljakim, Schebnaque, & Joach ad Rab-ſchaken, alloquere quæſo ſervos tuos Syrè intelligimus enim: neque alloquitor nos Judaicè, audiente hoc populo qui eſt ſuper murum.

12 Sed dixit Rabſchake, an ad dominum tuum, aut ad te miſit me Dominus meus; ut loquerer verba hæc? nónne ad homines iſtos qui deſident ſuper murum, ut comedant excrementa ſua, & bibant lotium ſuum vobiſcum?

13 Itaque ſubſiſtens Rab-ſchake exclamavit voce magna Judaicè, & dixit; audite verba Regis maximi, Regis Aſſyriæ.

14 Ita ait Rex: ne vos decipiat Chizkija: non enim poterit eripere vos.

15 Neque adducat vos Chizkija ut fiduciam habeatis in Jehova, dicendo; certò eripiet nos Jehova: non tradetur civitas hæc in manum Regis Aſſyriæ.

16 Ne auſcultetis Chizkijæ: nam ſic ait Rex Aſſyriæ, tranſigite mecum munere, & prodite ad me; ſic comedite quiſque *fructum* vitis ſuę, & quiſque *fructum* ficus ſuæ, ac bibite quiſque aquas ciſternæ ſuæ:

17 Uſque dum veniens aſſumam vos *deducendos* in terram ſimilem terræ veſtræ terram frumenti & muſti *feracem*, terram *abundantem* pane & vineis:

18 Ne fortè ſeducat vos Chizkija dicendo; Jehova eripiet nos: an eripuerunt dii gentium quiſque terram ſuam e manu Regis Aſſyriæ?

19 Ubi *ſunt* dii Chamathæ, & Arpadi? ubi dii Tzepharvajimorum? quin etiam eripuerúnt*ne* Schomronem e manu mea?

20 Qui ſunt inter omnes deos regionum iſtarum, qui eripuerint regionem ſuam e manu mea: ut eripiat Jehova Jeruſchalaimam e manu mea?

21 Obti-

21 Obticuerunt autem, neque responderunt ei quicquam: præceptum enim Regis fuerat edicentis; ne responderetis.
22 Venit itaque Eljakim filius Chilkijæ qui præerat domui, Schebnaque scriba, & Joach filius Asaphi a memoria, ad Chizkijam Iacerisvestibus: & indicaverunt ei verba Rabschakis.

ANNOTATIO.

1 Fuerat enim] *Hoc caput & tria sequentia in hunc locum incerta sunt, non tantùm ad lucem superioribus prophetiis afferendam, ut a Jeschahhja conscripta sunt; verùm etiam quia commodè ad proximè præcedentia prophetiæ interpretationem pertinent. Nam hæc historia gesta, & miraculosa liberatione accepta divinitus, occasio prophetæ data est prophetandi de regno Christi; & ex gloria Chizkijæ ac totius regni, amplificandi gloriam Christi & Ecclesiæ, quæ tribus præcedentibus capitibus fuit explicata.* 5 Dixero] *concessio ironica. quasi dicat, ut demus te virum esse valentem consilio & fortitudine; certum est tamen te unum nihil præstare contra regem tam potentem posse. Hinc conficitur altera pars, cui ergo confidis? an Ægyptio an Deo? &c.*

CAPUT XXXVII.

Eodem est argumento cum 2. Reg. 19.

1 Fuit autem cùm audiret Rex Chizkija, ut laceraret vestimenta sua; & tegens se cilicio ingrederetur domum Jehovæ:
2 Et mitteret Eljakimum qui præerat domui, & Schebnam scribam, ac seniores sacerdotum, tectos ciliciis; ad Jeschahhjam filium Amotzi propheram.
3 Qui dixerunt ad eum, sic ait Chizkija, dies angustiæ, & increpationis, irritationisque est dies hic; cùm venerint filii usque ad os matricis, & vis non adsit ad partum.
4 Utinam audiat Jehova Deus tuus verba Rabschakis, quem misit Rex Assyriæ dominus ejus ad afficiendum probro Deum viventem, & arguat hujusmodi verba quæ audierit Jehova Deus tuus: itaque effer precationem pro hoc residuo quod præsens est.
5 Cùm itaque venissent servi Regis Chizkijæ ad Jeschahhjam,
6 Dixit ad eos Jeschahhja, sic dicitote ad dominum vestrum: sic ait Jehova, ne timeto propter verba ista quæ audivisti, quibus blasphemarunt pueri Regis Assyriæ me.
7 Ecce ego indam ei spiritum, ut audito rumore revertatur in terram suam: tandem dejiciam eum gladio in terra ejus.
8 Itaque reversus Rabschake invenit Regem Assyriæ oppugnantem Libnam: audiverat enim eum profectum esse Lacischo.
9 Audiens autem de Tirhhaka Rege Cuschi, dicentes, procedit ut pugnet contra te: audiens, inquam, misit nuntios ad Chizkijam, edicendo:
10 Sic alloquimini Chizkijam Regem Jehudæ, dicendo, ne decipiat te Deus tuus, in quo tu fiduciam habes, dicendo; non tradentur Jeruschalaima in manum Regis Assyriæ.
11 Ecce tu audivisti quid fecerint Reges Assyriæ omnibus aliis regionibus, internecioni devovendo incolas earum: & tu eripereris?
12 An eripuerunt eas dii gentium, quas perdiderunt majores mei? Gozanem, & Haranem? & Retzephum, & Hhedenitas qui sunt Telassari?
13 Ubi est Rex Chamathæ, & Rex Arpadi? & Rex civitatis illius Tzepharvajimorum, Henahhi, & Hhivæ?
14 Cumque accepisset Chizkija literas e manu nuntiorum, & legisset illud; ascendens *in* domum Jehovæ, explicavit illud Chizkija coram Jehova.
15 Et precatus est Chizkija Jehovam, dicendo:
16 Jehova exercituum, Deus Jisraëlis, insidens Cerubinis, tu es Deus ille solus, omnibus regnis terræ; tu fecisti cœlum & terram.
17 Inclina, Jehova, aurem tuam & audi, aperi, Jehova, oculos tuos & vide; audi, inquam, omnia verba Sancheribi, qui misit ad probro afficiendum Deum viventem.
18 Verum est, Jehova: vastaverunt reges Assyriæ omnes [a] gentes illas, & regionem illarum: a Heb. *terras, metonymicè.*
19 Et tradiderunt deos illarum igni; quia dii non erant, sed opus manuum hominis, lignum aut lapis, ideo perdiderunt eos.
20 Nunc itaque Jehova Deus noster, serva nos e manu illius; ut cognoscant omnia regna terræ, te Jehovam solum esse.
21 Tum misit Jeschahhja filius Amotzi ad Chizkijam, qui diceret: sic ait Jehova Deus Jisraëlis, quòd precatus es me contra Sancheribum Regem Assyriæ:
22 Hoc est verbum quo edicit Jehova *responderi* ei: contemnit te, subsannat te virgo filia Tzijonis, post te caput movet filia Jeruschalaimorum.
23 Quem probro affecisti ac blasphemasti? & contra quem extulisti vocem? utique attollis *in* sublime oculos tuos contra sanctum Jisraëlis.
24 Per servos tuos probro affecisti Dominum, cùm diceres, multitudine curruum meorum ego ascendi summitatem montium, latera Libani: & succidam proceras cedros ejus, lectissimas abietes ejus; ingrediar etiam [b] celsissimam extremitatem ejus, sylvas, arva ejus. b Heb. *altitudinem extremitatis ejus.*
25 Ego effodio ut bibam aquas; nam exsicco planta pedum meorum omnes rivos locorum obsessorum.
26 An non audivisti inde a longinquo tempore, me id facere? & a diebus priscis formare illud? nunc adduco illud, ut sis ad deturbandum in acervos vastos civitates munitas.
27 Ideo habitatores earum contracti manu, territi sunt & erubuerunt; fuerunt *ut* herba agri, ut holeracea herba tenera, *ut* fœnum tectorum, & ager tactus uredine antequam in culmum assurgat.
28 Utique sessionem tuam, & profectionem tuam, & incessum tuum novi; etiam furorem tuum contra me.
29 Quoniam tu furis contra me, & tumultuatio tua ascendit ad aures meas; ideo ponam hamum meum in naso tuo, & frænum meum inter

inter labia tua, ac perducam te viâ illâ per quam venisti.
30 Illud autem esto tibi hujus *rei* signum, comedere vos anno uno sponte natum, & anno altero sponte renatum: anno demum tertio serite & metite, ac plantate vineas, & comedite fructũ earum:
31 Nam reſiduum domus Jehudæ, quod relictũ fuerit, rursus radicabitur infernè; & proferet fructum supernè;
32 Cùm Jeruschalaimis prodibit reliquum, & reſiduum e monte Tzijonis: zelus Jehovæ exercituum facturus est istud.
33 Propterea sic ait Jehova de Rege Assyriæ, non est ingressurus in civitatem hanc, neque jaculaturus huc sagittam, neque oppositurus ei scutum; neque diffundet contra eam missilia catapultaria.
34 Viâ qua venerit, eâdem revertetur: in civitatem verò hanc non ingredietur, dictum Jehovæ.
35 Nam protegam civitatem hanc ad servandum eam, propter me & propter Davidem servum meum.
36 Itaque prodiens angelus Jehovæ percussit in castris Assyriorum cętum octoginta quinque millia: cumque surrexissent manè, ecce omnia illa erant cadavera mortuorum.
37 Quare profectus abivit, & reversus est Sancherib Rex Assyriæ; consedit q; Nineves.
38 Ubi fuit, ipso se incurvante *in* æde Nisroci Dei sui, ut Adramelech, & Schareetzer filii ejus percuterent eum gladio, ipsi verò properarent se in terram Ararati: & regnavit Esar-Chaddon filius ejus pro eo.

CAPUT XXXVIII.

Eodem est argumento cum principio 2. Reg. 20. Inseritur autem ode Chizkijæ, qua ægritudinem & perturbationem animi sui in morbo, orationemq; ad Deum exponit; beneficium acceptum narrat: fidem in Deum profitetur; & gratias ei immortales spondet.

2.Reg.20. 1 DIxbus illis ægrotavit Chizkija lethaliter: ad quem veniens Jeschahhja filius Amotzi Propheta dixit ad eum, sic ait Jehova; da præcepta familiæ tuæ, nam tu brevi moriturus es, ac non vives.
2 Quapropter advertens Chizkija faciem suam ad parietem, oravit Jehovam.
3 Et dixit; obsecro Jehova, recordare jam me continenter ambulasse coram te fideliter & animo integro, & quod bonum videtur in oculis tuis fecisse: flevitq; Chizkija fletu magno.
4 Tum fuit sermo Jehovæ ad Jeschahhjam, edicendo:
5 Abi, & dicito ad Chizkijam; sic ait Jehova Deus Davidis patris tui: audivi precationem tuam, vidi lachrymas tuas, ecce ego addam diebus tuis quindecim annos:
6 Et e manu regis Assyriæ eripiam te, & civitatem hanc; protegamq; civitatem hanc.
7 Atque hoc tibi esto signum a Jehova, facturum esse Jehovam rẽ istam quam locutus est,
8 Ecce ego reducturus sum umbram graduum illorum, quæ descendit [f] gradibus Achazi, cum sole retrorsum decem gradibus: & reversus est sol decem gradibus, iisdem gradibus quibus descenderat.
9 [f]Scriptum Chizkijæ regis Jehudæ; cùm ægrotasset, & [a] revaluisset ex ægritudine sua.
10 [f]Ego dicebam, [b] resciſſis diebus meis [f]adituras sum portas sepulchri; privor [f]residuo annorum meorum.
11 Dicebam, [f]non sum visurus Jah Jah in terra viventium: non intuebor hominem amplius inter habitatores mundi.
12 [c][f]Habitatio mea transfertur, & transportatur a me, tanquam tentorium pastorale: [f]ad excidium perduxi, ut textor *flamen*, vitam meam; [f]a peniculis resecturus est me; [f]a die usq; ad noctem [d]perempturus es me.
13 Proponebam, [f] dum mane erat, tanquam leonem, ita fracturum esse *Deum* omnia ossa mea; a die usq; ad noctem te perempturũ esse me.
14 [f]Ut grus *aut* hirundo, ita pipiebam: gemebam ut columba, *dicens*: attolluntur oculi mei in sublime, ô Domine, [f]oppressio *sit* mihi, pertexe me.
15 [f]Quod eloquebar, [f]statim prædixit mihi, idemq; fecit: [f]progredior omnibus annis vitæ meæ ultra amaritudinem animæ meæ.
16 [f]Domine, per [f]hæc [e]vivitur: etiam his [f]singulis inest vita spiritus mei, his facis ut revalescam, & vivum [g]conservas me.
17 Ecce [f]ad pacem *advenit* amara mihi amaritudo; sed tu propensus amore *eduxisti* animã meam a fovea [g]exedente, quia [f]abjecisti post tergum tuum omnia peccata mea.
18 [f]Non enim sepulchrum celebrat te, *aut* mors laudat te: non habent expectationem in fide tua [f]qui descendunt in [h] sepulchrum.
19 Vivens, vivens, ipse celebrabit te ut ego hodie: pater filiis notam faciet fidem tuam.
20 [f]Jehova *præstò est* ad servandum me; ideo odas lyricas meas pulsabimus omnibus diebus vitæ nostræ in domo Jehovæ.
21 Edixerat enim Jeschahhja: [i] sumatur palatha ficuum, & appingatur ulceri, & revalescet.
22 Et dixerat Chizkija; quod est signum, me ascensurum esse in domum Jehovæ?

[a]Heb. *vivere: sic ut Numer. 21. 8.*
[b]Heb. *in resciſsione dierum meorum.*
[c]Heb. *habitare meum.*
[d]Heb. *absoluturus.*
[e]Heb. *vivũt impersonale*
[f]Heb. *conservando.*
[g]Heb. *consumptionis.*
[h]Heb. *cisternam.*
[i]Heb. *sumãs & appingant ut suprà ver. 16. 2. Reg. 20. 7.*

ANNOTATIO.

8 Gradibus Achazi] *id est, qui gradu descripti sunt in solario Achazi.* 9 Scriptum] *hæc inscriptio argumentum sequentis cantici exponit: primùm enim docet Chizkija quid secum Deus egerit, & ipse eam Deo quo tempore decumbebat, usque ad vers. 15. deinde sanitatem a Deo receptam narrat, fidémq; in ipsum & immortales gratias profitetur, ad finem usque cantici.* 10 Ego dicebam] *prior hæc narrationis pars exponit tum expostulationem Chizkijæ cum animo suo, quia intempestivam esse mortem sentiebat apud se, & habendæ prolis desiderio ex promissione Dei tenebatur, quatuor versibus; deinde postulatum a Deo, ver. 14.* Adituras sum] *id est, si res ita se habet ut Propheta denuntiavit, præpropere me oportet mori: periphrasis mortis.* Residuo annor.] *i. anniis qui mihi supererant agendi ex naturæ lege.* 11 Non sum visurus] *quasi dicat, ergo tum a fructu præsentiæ Dei aspectabilis in populo suo, tum a communione Ecclesiæ viventium subtrahar; quæ duo efficiunt ut mihi vita jucunda sit.* 12 Habitatio mea] *id est,*

eſt, vita mihi adimitur quod duplice comparatione figuratur, hoc verſu, texuiſi & telæ. Ad excidium] *id eſt, quemadmodum textor eousque perducit telam, donec ſit tempus ſtaminis præcidendi, quod involutum eſt jugo; ſic ego pertexui vitam meam.* A peniculis] *ſic pergit Chizkija in textoris ſimilitudine: cùm pertexuerim, inquit, vitam meam, jam advenit tempus quo Deus a peniculis ſive peniculamento ſuo diſſecturus eſt telam vitæ meæ, id eſt, finem illius effecturus: ſunt enim peniculi ſive peniculamenta telæ extrema ſtamina quæ textor circumvolvit jugo, nec poteſt cum reliqua tela propter brevitatem ſtaminis reliqui percurrere, ac propterea ab ea ſolet reſecare. Hhebraum autem vocabulum ita accipimus adductis ſimilis loco Cantic. 6. 15. ubi accipitur pro vitta ſive loro cincinnos capitis diſcriminante, ad quam rationem peniculi telæ a textoribus componi ſolent.* A die uſque] *id eſt, hoc ipſo die, antequam nox adveniret: ut verſu ſequente apoſtrophe ad Deum.* 13 Dum mane] *id eſt, ipſo die, quemadmodum interpretantur ſequentia.* 14 Ut grus] *hic verſus conſtitutionem animi poſtulantis exponit ſimilitudinibus, & poſtulati ſummam: nimirum ita corpore & animo infirmatum fuiſſe Chizkijam, ut vix poſſet proloqui, ac proinde ſupplicaſſe paucu.* Oppreſſio ſit] *i. hic morbus me conficit, & intempeſtivè opprimit, antequam decurrerim ſtadium vitæ meæ; & ita intricat quodammodo, ut tela vitæ meæ (quæ adhuc ſupereſt pertexenda) nequeat perfici: quamobrem tu ipſe pertexe me, id eſt, effice ut juſtum vitæ ſpatium percurram, fretus potentia tua. Hæc ita accipienda eſſe oſtendit ſeries allegoriæ. Verbum autem Hhebraum quod alii interpretantur fidejubere, alii dirigere, alii recreare, nos pertexendi ſignificatione accipimus, a conjugato nomine ſubtegmen ſive tramam ſignificante, Levit. 13. 50. & ſequent.* 15 Quod eloquebar] *altera pars narrationis, continens profeſſionem beneficii a Deo accepti, tribus verſibus; & gratiarum actionem ad gloriam Dei, tribus reliquis.* Statim] *Jeſchahhjam nondum egreſſum ex atrio medio præmittens ad me, 2. Reg. 20. 4.* Progredior] *id eſt, nunc ſupervivo illis amaritudini.* 16 Domine] *apoſtrophe ad Deum, qua Chizkija theſin ſive propoſitionem univerſalem de virtute verbi operumq; Dei (ex quibus vita conſtat omnibus hominibus) accommodat ſuæ hypotheſi.* Hæc] *quæ dixi & feci.* Singulis illis]. *i. non aliunde vivo quàm ex verbo procedente ab ore tuo, Deut. 8. 3.* 17 Ad pacem] *id eſt, poſtquam mihi & toti regno meo pacem tribueras ab Aſſyrio & omnibus inimicis meis, ſtatim in morbum graviſſimum incidi.* Abjeciſti poſt tergum] *id eſt, texiſti & condonaſti ea quorum nomine affligebar: humaniter dictum.* 18 Non enim] *ætiologia reſtitutionis vitæ & remiſſionis peccatorum, nimirum gloria Dei: ut Pſal. 6. 6.* Qui deſcendunt] *id eſt, corpora ſepulta.* 20 Jehova] *concluſio a profeſſione fidei & laudationis Dei.*

CAPUT XXXIX.

Eodem eſt argumento cum fine 2. Reg. 20.

1 TEMPORE illo miſit Merodac Baladan filius Baladanis Rex Babyloniæ literas cum munere ad Chizkijam; audiverat enim ægrotaſſe, & confirmatum eſſe.

2 Quibuſcum lætatus Chizkija, oſtendit eis totum gazophylacium ſuum, argentum, & aurum, & aromata, atq; oleum præſtantiſſimum, totamq; domum vaſorum ſuorum, deniq; quicquid inveniebatur in theſauris ſuis: non fuit quidquam quod non oſtentaret eis Chizkija, in domo ſua, & in tota ditione ſua.

3 Quapropter ingreſſus Jeſchahhja Propheta ad Regem Chizkijam; dixit ad eum, quid dixerunt homines illi? & unde venerunt ad te? cui dixit Chizkija, e terra longinqua venerunt ad me, Babylone.

4 Iterum dicenti; quid viderunt domi tuæ? dixit Chizkija, quicquid eſt domi meæ viderũt, non fuit quicquam quod non oſtenderim eis in theſauris meis.

5 Tum dixit Jeſchahhja ad Chizkijam, audi verbum Jehovæ exercituum:

6 Ecce, dies venturi ſunt, quibus deportabitur quicquid eſt domi tuæ, & quod recondiderunt majores tui uſque in diem hunc, in Babyloniam: non relinquetur quidquam, ait Jehova.

7 De filiis etiam tuis qui prodibunt ex te, quos geniturus es, aſſument; ut ſint aulici in palatio Regis Babyloniæ.

8 Dixit verò Chizkija ad Jeſchahhjam, bonum eſt verbum Jehovæ quod locutus es; præterea dixit, quandoquidem futura eſt pax & ſtabilitas diebus meis, *bonum eſt.*

CAPUT XL.

Deus promulgans conſolationes Evangelii prædicit duo teſtimonia illius; unum Joannis Baptiſtæ, alterum Apoſtolorum & ſervorum Chriſti reſpiſcentium & fidem in Chriſtum prædicantium: & quia labefactata eo tempore videbatur Eccleſia, infirmos animos confirmat, tum a potentia Dei hominis & Deos omnes ſuperante, tum a ſingularibus in Abrahamum & Eccleſiam totam beneficiis: itaque promiſſiones ampliſſimas renovans, idololatras & idola omni facultate nuda eſſe docet, eam ſibi arrogat, & in Chriſto promittit explicatum iri.

1 CONSOLAMINI, conſolamini populum meum, dicit Deus veſter;

2 Loquimini [a] quæ ſunt cordi Jeruſchalaimis, & prædicate eis, completum eſſe tẽpus præfinitum eorum, exſolutam eſſe iniquitatem eorum; ea accepiſſe e manu Jehovæ [b] duplũ pro omnibus peccatis ſuis.

3 [a] Voce clamantis, [a] in deſerto parate viam Jehovæ; adæquate in ſolitudine aggerem Deo noſtro,

4 [a] Omnis vallis attolletur, & omnis mons colliſq; deprimentur, & [c] abibit quod curvum eſt in planum, & ſalebroſa in convallem.

5 Ut reveletur gloria Jehovæ, & videant omnis caropariter os Jehovæ locutum eſſe.

6 [a] Vox dicens, prædica, etiam dicit quid prædicaturus ſim, omnem carnem eſſe gramen, etiam omnem [d] benignitatem ejus ſimilem eſſe flori agri.

7 Exarteſcit gramen, decidit flos, cùm ſpiri-

[a] Heb. *ad cor Jeruſchalaimorum. ut Geneſ. 34. 3.*
[b] Heb. *duplicia.*
[c] Heb. *eris.*

tus Jehovę perflat ipsum ; utique gramen est populus.
8 Exaresćit gramen, decidit flos; at verbum Dei nostri permanet in seculum.
d Heb. *ascende tibi: vide Genes. 11. 33.* 9 'Montem altum dconscende, ô quæ evangelizas Tzijoni, attolle epotenter vocem tuam quæ evangelizas Jerusćhalaimis: attolle, ne timeto, dic civitatibus Jehudę: ecce Deus vester.
e Heb. *in potentia.* 10 'Ecce Dominus Jehova contra robustum venturus est, & brachium ejus dominaturum est in illum: ecce merces illius apud ipsum est, & opus illius coram ipso.
11 Velut pastor gregem suum pascet, in brachium suum congregabit agnellos, & in sinu suo portabit, fœtas ducet commodè.
12 'Quis mensus est pugillo suo aquas, & cœlos spithama expendit, aut complexus est trientali pulverem terræ, & ponderavit staterâ montes, & colles lancibus?
13 Quis expendit spiritum Jehovę ? ut vir a consiliis ei docuit eum?
14 Cum quo communicavit consilium ut instrueret se, doceretque se iter judicii: doceret, inquam, se scientiam, & viam f summæ prudentiæ notam faceret sibi?
f Heb. *prudentiarum.* 15 En, gentes tanquam gutta e situla, & tanquam 'flos pulvisculi *in* lancibus reputantur: en, insulas ut rem minutissimam 'dispositurus esset.
16 Etiam Libanus ' non sufficeret ad comburendum, & animalia ejus non sufficerent holocausto.
17 Omnes gentes velut nihil sunt coram eo, minus nihilo & inanitate reputantur ei.
18 'Cui ergo assimilabitis Deum fortem, & quam similitudinem comparabitis ei?
19 Sculptile 'tegit artifex, & aurifex auro obducit illud: & 'catenas argenteas conflat.
20 g 'Qui ita indigus est ut non habeat quod offerat, lignum non putrescens eligit: artificem peritum quærit sibi ad parandum sculptile, *quod* non dimoveatur.
g Heb. *angustus oblationis: constructâ formâ, ut in libris nostris manu scriptis legitur.*
21 'An non cognoscitis? an non auditis? an non indicatur a principio vobis? an non intelligitis *inde* a fundamentis terræ,
22 'Eum qui insidet ambitui terræ, cui habitatores ejus sunt velut locustę: qui extendit velut conopæum cœlos, & distendit eos sicut tentorium ad habitationem,
23 Qui disponit dominatores in nihilum, judices terræ sicut rem inanem efficit?
24 'Neque plantantur, neque seruntur, neque radicatur in terra succisus truncus eorum: quia vel insufflante eo in illos exsiccantur: ac turbo quasi stipulam tollit eos.
25 ' Cui ergo assimilaretis me, aut æqualis essem? ait sanctus.
26 'Attollite in sublime oculos vestros, & videte quis creaverit ista, producens numero suo exercitum ipsorum: omnibus istis 'indiderit nomen præ amplitudine virium, prout fortis est robore, *adeò ut* quidquam non desit.
27 ' Quare diceres Jahhakob & loquereris Jisrąël: 'abscondita est via mea a Jehova, & a Deo meo causa mea præterit?
28 An non novisti? nónne audivisti Deum æternum Jehovam, creatorem extremitatũ terræ 'non defetisci, neq; defatigari? nulla *est* pervestigatio prudentiæ ejus.
29 Dat defesso virtutem, & defecto viribus robur copiosè suppeditat.
30 'Defetiscuntur quidem pueri & defatigantur, & juvenes h prorsus impingunt:
h Heb. *impingendo impingunt.*
31 At expectans Jehovã mutant vires, 'ascendunt i pennis velut aquilæ: currunt, neque defatigantur; pergunt, nec defetiscuntur.
i Heb. *penna.*

IN CAPUT XLI.

a Heb *silete ad me.* b Heb. *justitia.* c Heb. *ad pedem suum.* d Heb. *coram eo.* ut Gen. 13. 9. e Heb. *pace.*
1 a SILENTES accedite me insulæ, & nationes 'mutent vires: accedant, tunc loquentur, pariter ad judicium appropinquabimus.
2 'Quem excitaverat ab oriente *Deus*, 'b justè vocans eum c ad vestigia sua: exposuit d ei gentes, & fecit ut in Reges dominaretur, reddidit similes pulveri gladio ejus, similes stipulæ impulsæ arcui ejus.
3 Persecutus illos pervasit e incolumis, 'itinere *quo* pedibus suis non venerat.
4 Quis operatus est & fecit *illud*? 'quis vocat generationes inde a principio? ego Jehova primum *quodque*, etiam ultima ego idem *operor, facio, & voco.*
5 'Videntes insulæ timent, extrema terræ trepidant: appropinquant & conveniunt.
6 Quisque proximo suo auxiliantur, & fratri suo dicit confirmare.
f Heb. *lævus, vel lævigans malleo.* 7 Et confirmat faber lignarius aurifabrum, f malleator eum qui tundit incudem: dicit de ferrumine, bonum est, & firmat illud clavis *ut* non moveatur.
8 'At tu, Jisrąël serve mi, tu Jahhakob quem elegi: semen Abrahami, amici mei:
9 Tu quem prehendi 'ab extremitatibus terræ, & 'a selectis ejus evocavi te; dicens tibi, servus meus es, elegi te, neque spernote:
10 'Ne timeto, quia tecum sum; ne stupeto, quia ego sum Deus tuus: fortifico te, etiam auxilior tibi, etiam sustento te dextera g 'justa mea.
g Heb. *justitiæ meę.*
11 En, erubescent, & ignominia perfundentur quicunque exardescunt contra te ; erunt tanquam nihil, & peribunt h adversarii tui.
h Heb. *homines contentionis tuæ.*
12 Quærens eos non invenies eos: i qui certant tecum, erunt tanquam nihil, & tanquam nihilum homines k oppugnantes te.
i Heb. *homines concertationis tuæ.* k Heb. *belli tui.*
13 'Cùm ego Jehova Deus tuus, prehendam dexteram tuam; qui edico tibi, ne timeto, ego auxilier tibi.
14 Ne timeto, 'vermicule Jahhakobi, l Jisraëlitarum: ego auxilior tibi, dictum Jehovæ, & redemptoris tui sancti Jisraëlis.
l Heb. *hominum Jisraëlis.*
15 'Ecce dispositurus sum te in tribulam stylis recentibus m bipennem: triturabis 'montes, comminuesque, & colles tanquam glumam dispones:
m Heb. *dominã quam, ut Psal. 149. 6.*
16 Ventilabis eos, & ventus auferet eos, ac turbo disperget eos: ' tu verò exultabis in Jehova, in sancto Jisraëlis gloriaberis.
17 Ipsos pauperes egentesque ipsos, qui quærunt aquas & nullæ adsunt, 'quorum lingua siti deficit; ego Jehova exauditurus sum, Deus Jisraëlis non derelicturus sum eos.
18 'Aperiam in locis eminentibus flumina, & in medio convallium fonte; disponam desertum in stagnum aquarum, & terram solitariam in processus aquarum.

19 Ponam

19 Ponam in deserto cedrum, lectissimam cedrum, myrtumq́; & arborem oleosam: ponam in solitudine abietem, taxdam, [a]arboresque opacas pariter:

20 Ut videant & cognoscant, & [a]adhibeant se ut intelligant pariter; manum Jehovæ facere istud, & sanctum Jisraëlis creare ipsum.

21 [b]Producite causam vestram, ait Jehova; admovete firmamēta vestra, ait Rex Jahhakobi.

22 [b]Proponant & indicent nobis ea quæ obventura sunt: [b]priora quænam sunt indicate, ut apponamus [c]animum nostrum, & cognoscamus [b]finem eorum, aut eventura pronuntiate nobis.

23 [b]Indicate istorum signa inposterum, ut cognoscamus vos esse Deos; etiam benefacite aut malefacite, ut obstupescamus videntes pariter.

24 En vos minus quã nihil estis, & opus vestrũ minus nihilo: [p]abominabilis qui eligit vos.

25 [b]Excitaturus sum ab Aquilone qui veniet, ab ortu solis qui invocet nomen meum; qui veniens [q]proculcet antistites tanquam lutum, & tanquam figulus cœnum.

26 [b]Quis indicavit inde a principio, ut cognoscceremus, aut inde ab antiquitate, ut diceremus, [b]justus est? neque ullus est qui indicet, neque ullus qui prænuntiet, neque ullus qui audiat sermones vestros.

27 [b]Primarium Tzijoni, *in quo*, ecce, ecce ista; & Jeruschalaimis evangelizantem dabo.

28 [b]Nam cùm respicio, nullus est vir, etiam ex istis nullus est consultus; ut cùm interrogo eos, respondeant? quidquam.

29 En hi omnes sunt vanitas, nihil sunt opera eorum; ventus & inanitas fusilia eorum.

[a] Heb. *apponant: ut Jud.* 19. 30.

[b] Heb. *ver.*

[c] Heb. *cor.*

[p] He. *abominationis vir.*

[q] Heb. *verbum.*

ANNOTATIO.

1 Consolamini] *Horum capitum quæ conjungimus unicam concionem esse ipsa argumentationum series ostendit manifestissimè. Sunt autem hujus concionis quatuor præcipuæ partes: prima est propositio beneficii evangelici, usque ad ver. 12. secunda est confirmatio promissionum Evangelicarum luculentissima, usque ad ver. 10. sequentis capitis: cui adhæret repetitio & exornatio earundem promissionum inde ad ver. 21. tertia est confutatio idolatrarum & eorum omnium quæ non acquiescunt in Deo, ver. 21. & quatuor seq. postrema est conclusio de integro asserens promissiones Dei, a ver. 26. ad finem usq;. Propositionis verò pars verè & distinctè prædicationem evangelii accommodat primùm Joannis Baptistæ præcursoris Christi, ver. 3. & duobus sequentib. deinde apostolis omnibus & ministris Evangelii, a ver. 6. ad 12. qua omnia cùm ad consolationem Ecclesiæ olim labefactatæ & jacentis pertinerent, & munificentissimè a Deo uno impetu præter expectationem omnium fuerint præstita; propterea Deus vehementiam & celeritatem facti ex abrupto indicat per repetitionem: cujus repetitionis in scriptura usum vide Gen. 41. 32.* 2 Duplum] *i. plus satis pœnas luisse ad Dei judicium, ut infrà 61. 7. & Jerm. 16. 18. Deum non amplius meritas ab illa pœnas repositere, atq; ita contentum esse in quas Christus vas & sponsor Ecclesiæ persolut, quasi Ecclesia ipsa luisset pœnarum duplum, remissionis peccatorũ, & reconciliationis cum Deo nomine: atq; hæc duo sunt officia promissionum Evangelii, remissio peccatorum, & reconciliatio in Christo, quæ sequentibus versibus circumscribuntur prædicatione Joannis Baptistæ, & sequentium servorum Dei.* 3 Voce cla.] *hæc verba autore Christo & Evangelistis omnibus de Joan. Bap. accipienda sunt, cujus expositur primùm prædicationis summa, hoc versu; deinde efficta, versu sequente, ac postremò finis summus, ver. 5. nam quod alijs placet ad reversionem ex deportatione pertinere, minimè probatur nobis; tum propter autoritatem eorum quos modò diximus, tum etiam propter verborum proprietatem, quæ non nisi coactè ad reditum populi possunt accommodari, cùm potiùs respiciant adventantem Deum.* In deserto] *hoc ita distinguendum esse ostendit Hhebræa distinctio, & comparatio sequentis membri: unde dubitamus quin eadem distinctio servanda fuerit in Novo Testamento: sunt autem hæc allegoricè dicta de fide in adventantem Christum, & de resipiscentia.* 4 Omnes vall.] *id est, ex omni hominum genere multos convertet ad Dominum Deum ipsorum, & c. ut paret Domino populum instructum; qui cum agro aut itinere comparari solet: vide Luc. 1. 16. & 17. & 76. & 3. 3. & seq.* 6 Vox dicens] *altera pars prædicationis, ut dictum est in ver. 1. qua exponuntur primùm vocatio apostolorum ministrorumq; Dei ab ipsa; secundò donum quod nunquam a vocatione divellit Deus; tertiò summa prædicationis, ut de Joanne Baptista dictum est. Continet autem prædicatio Evangelica primùm doctrinam pœnitentiæ, qua homo totus prosternitur ut salutem extra se quærat, tribus versibus; deinde doctrinam fidei in Christum & promissiones ejus, tribus versibus alteris.* Benignitatem] *id est, quicquid benignissimè in eam contulit Deus ad naturæ ornamentum & bonum. Nam hæc verba hominem animalem spectant, prout in ipso est, ac non regenitum spiritu sanctificationis in Christo.* 8 At verbum] *quasi dicat, hoc unum semen incorruptum est & immortale, quod potest servare animas hominum, ut dicitur 1. Pet. 1. 23. & Jacob. 1. 21. sic comparatur transitus ad seq. locum de fide in Christum & in verbum ejus.* 9 Montem al.] *adhortatio ad Ecclesiam, ut palàm, intrepidè, & cum libertate summa promulget adventum Christi, doctrinamq; fidei.* Deus vest.] *Christus adveniens, qui posita dicitur Dominus Jehova.* 10 Ecce] *promissionum in adventu Christi, quas pus amplectuntur fide, partes exponuntur duæ: una, potentissima operatio in adversarios, hoc versu; altera, lenissimus piorum ductus, cura, & administratio, ver. seq.* Merces] *i. proculdubiò reponder peccata ejus, quæ omnia sunt exposita in oculis ejus.* 12 Quis men.] *confirmatio promissionum proximè præcedentium, ut dictum est in ver. 1. petitur a duob. locis, nimirum a comparatione rerum creatarum cum ipso creatore, quarum natura, vis, opus, efficacitas, &c. demonstratur nihil ad Deum accedere, usq; ad ver. 18. unde eruuntur certi doctrinæ loci, usq; ad finem capitis: deinde ab enarratione operum singularium Dei in Abrahamum & Ecclesiam totam, capite seq. usque ad ver. 10. ex qua enarratione nascitur repetitio earundem promissionum & amplificatio, usq; ad ver. 21. Sunt autem comparationis argumenta tria: primum est, ab omnipotentia Dei in creatione & sustentatione rerum omnium demonstrata, hoc versu; secundum ab omnimoda sapientia, duob. seq. tertium a majestate infinita, ver. 15. 16. & 17.* Pugillo] *hac voce & seq. alius exponit Propheta quam sit facile Deo res omnes creatas sustentare & regere, ut quæcunque promisit nullo negotio & reb. omnib. sibi ministrantibus exequatur. q. d. quemadmodum res minimas hic exiguo modo & instrumento homines capiunt, tractant, & appendunt; ita Deo tam facile, adeoq; facilium est hanc universitatem rerum & singulas ejus partes minimo ne-*

gotio regere arbitratu suo. 15 Flos pul.] id est, minutissimum illud quod lanicibus hærere solet præ tenuitate sua, adeo leve est natura sua. Dispoliturus] nimirum si placeret tanta est majestas ipsius, quod duo sequent. versus amplificant. 16 Non suf.] videlicet si tractandum esset ipsi pro amplitudine majestatis ipsius. 18 Cui ergo] præcedentis confirmationis loco, ut diximus in ver. 12 subjiciuntur documenta duo, prout legitima concionis forma postulat: prius documentum pertinet ad idololatras; positum partim in reprehensione studii quo Deum idolis suis conantur effingere frustra, tribus versibus; partim in redargutione insaniæ ipsorum, quinque versibus; partim in hortatione ad veram cognitionem Dei, ver. 26. posterius verò documentum ad Ecclesiam pertinet; in quo partim reprehenditur diffidentia sua, ver. 27. partim ad certam fiduciam revocatur, ad finem usque capitu. 19 Tegit] pingendo suis coloribus, vestiendo, &c. ut materia incerta sit, & superstitione magis afficiat animos. Catenas] quibus vinctum idolum stare possit. 20 Qui ita] amplificatio vanissimi illius studii ab exemplo egentium; qui cum non habent quod efferant, quo tegant, aut ornent idola sua, lignum firmius & carie eligunt: atque hoc pacto evincuntur omnes vanitatis quæ in idolis est; cùm hic superiorum (utcunque copiosa & culta fuerint) infirmitatem videat; illa verò qui detorti sunt damnent tenuitatem hujus, & suorum idolorum inanitatem pigmentis sui tectatam faciant. 21 An non] rédargutio elegantissima, ut diximus in ver. 18. 22 Eum qui] id est, Deum per ipsa fratricos: sed propterea circumlocutio adhibetur, & hanc congeries operum mirabilium Dei necesse fuit exponere, ut plana essent hujus redargutionis argumenta tum ab ordinaria administratione, hoc ver. tum a singulari qua præter naturæ ordinem evenit, duobus sequentibus. 24 Neque plant.] ἐργασία allegorica a plantarum & seminum similitudine, exponens id quod modò Propheta dixerat, Deum disponere in nihilum, & sicut inanitatem efficere dominatores. 25 Cui ergo] conclusio redargutionu, ut suprà ver. 18. 26 Attollite] hortatio dogmatica, ut diximus in ver. 18. de agnoscendo Deo tum ex creatione hujus universi, tum ex imperio summo. Indiderit] id est, nominatim imperet: ut Psal. 147. 4. Non defit] quin sistat se coram vocante, & ipsi pareat. 27 Quare] alter documentorum locus spectans Eccle. ut ver. 18. ostendimus. Abscondita] id est, Deus nullam emplius habet rationem mei, nec porrò curat me: sic anticipat propheta infidas populi querimonias, in quas plerique delapsi sunt ante adventum Christi propter diuturnas & graves calamitates suas; quarum nomine dixerat suprà, consolamini, &c. 28 Non def.] id est, quem admodum non desinit gubernare extremitates terræ, ita non desinere ipsi, aut cessare a curatione Eccl. suæ. 30 Defetisc.] ἐργασία superiorum dictis per antithesin luculentissimam: ruunt quidem, inquit Propheta, quicunq; aut imprudentia tanquam pueri non respiciunt ad Deum, aut præsidentia tanquam juvenes feroces ipsum negligunt: sed bene est illis qui expectant Deum. 31 Mutant] videlicet in melius, id est, augescunt & confirmantur. Ascendunt] id est, quam celerrimè ex difficultatibus evolant; & quemadmodum aquilæ contento in cœlum volatu superant omnes alites, ita omnia transcendunt fretis benignitate Dei: sic 1 Joh. 1. 1, 17.

IN CAPUT XLI.

1 Silentes] secundum confirmationis locum, ut diximus suprà in 40. 12. a singularib. Dei beneficiis in Abrahamum & Ecclesiam totam, nunc demum a Propheta demonstratur, & præmunitur suo exordio. Primùm enim Deus exteros omnes populos contestatur, qui suo malo sapiis, Deo fidem in Ecclesiam fuerant experti, hoc ver. deinde narrat sua beneficia in Abrahamum, usq; ad ver. 4. stemq; in Ecclesiâ, ver. 4. & seq. ita expositu promissionem evangelicarum argumentis ad eas explicandas Propheta regreditur, ver. 10. & seq. Mutent vi.] i. se confirmeni quibuscunq; modis poterunt, ut fiat inter nos contestatio. 2 Quem excit.] id est, Abrahamum, de cujus vocatione Gen. 11. 33. & Jehoseph. 24. 3. Juste vo.] id est, justissimè & efficacissimè regens pro vocatione sua, cujus lex habetur Gen. 17. 1. continenter ambula coram me, & esto integer. Gentes] de quibus Gen. 14. 3 Itinere] videlicet Damascum usq;, & Chobam, Gen. 14. 15. 4 Quis vo.] id est, quia non dico Abrahamo tantùm, sed omnibus in universum imperatis sic enim accipitur vocandi verbum, ut suprà 40. 26. Ego Je.] quasi dicat, totum est a me: nihil planè a principio ad finem usq; gestitur sine me. qui sensus ut planior sit, ecliptica verba ex hoc ipso versu expressimus. 5 Videntes] exornatio beneficentissimæ administrationis Dei in Ecclesiam per antithesin: qua docet propheta idololatras operibus Dei consternari, induratiq;, nec ab idolis tamen ea vari posse, tribus versibus; Ecclesiam verò operibus illius & sermone Dei confirmari, ver. 8. & 9. Appropinquant] id est, magis ac magis alienati a Deo vero confugiunt frequentes ad idola sua, hoc ver. se obfirmant, seq. ver. & studiosissimè in dies superstitionem novas excogitant, ut a terroribus quos Deus injecit libererentur terriculorum suorum operâ. 8 Attu] ἀπὸ σοῦ antithesis, de quo diximus in ver. 5. transitum compat ans ad sequentem narrationem promissionum Dei. 9 Ab ext.] id est, ab extrema usq; Ægypto, ut narratur in lib. Exod. A selectis] id est, e potestate Regum potentissimorum, qui tum in Ægypto fuerunt. 10 Ne timeto] hortatio ad fidem confirmatam a promissionibus Dei, quarum partes sunt duæ: prior est præsentiæ & virtutis Dei ad servandum populum, hoc ver. posterior, omnipotentiæ ad perdendos adversarios, duobus versibus: quæ duo proleptice posita deinde per ὑπόφασιν explicantur. Justa mea] id est, quæ justitiæ tuæ vindex sui ure est, & ultrix illorum injustitiæ. 13 Cùm ego] ἐπεξεργασία præcedentis hortationis & promissionum Dei: hortationis quidem, duobus versibus promissionis verò, seq. 14 Vermicule] id est, qui in pulvere prostratus jaces afflictionum gravitate, ut Psal. 22. 7. 15 Ecce] exornatio allegorica posteriorii membri prolepseos, de excidio adversariorum Dei & Ecclesiæ, duob. ver. ut suprà vers. 11. & 12. Bipennem] i. stylorum pinnas utrimq; habentem, ut quamcunque in partem vertatu adversarios teras. Montes] i. hostes quamvis elatissimos & potentissimos perdes, ut cunq; vermiculus esse videaris. 16 Tuverò] transitio ad priùs membrii prolepseos, de quo ver. 10. exponens singularem Dei beneficentiam erga Ecclesiam, usq; ad ver. 21. elegantissimis allegoriis rerum omnium ad præsentis vitæ commoda pertinentium. 18 Aperiam] i. irrigabo & fœcundabo terram siccaneam, id q etiam permutato (si opus erit) naturæ ordine. 19 Arbores q;] Hebraeam vocem quæ nusquam alibi legitur sic interpretamur, propter etymon conjugatæ vocu, quæ significatur lucus. 21 Producite] tertia concionis pars, confutat. o primùm adversarios provocat sarcasmo, hoc versu; deinde tum ipsorum hominum, tum idolorum

quibus

Barriet] *id est, horrenda voce inclamabit, ut olim fecisse Romanos milites narrat Vegetius cùm in iniretur prælium ad hostes conserendos.* 14 Silui] *humanitus dicta per gradationem: quibus ostendit Deus & patientiæ suæ magnitudinem, & judiciorum gravitatem fractæ patientiæ; quæ judicia non tantùm homines, sed res ipsorum omnes dicuntur pervastura, ad testandam indignationem ejus & zelum erga Ecclesiam, sequen. versu.* 15 Vastabo] *id est, potius ordinem naturæ evertam, & cælum miscebo terræ, quam Ecclesiam deseram. Sunt autem hæ omnes minæ promissionem ſ. allegorica ex prophetarum usu.* 18 O surdi] *tertia pars, nimirum reprehensio populi cæcutientis & obsurdescentis ad opera monita à Dei, ad quam transitus paratur exclamatione, hoc versu. Sunt autem in hac reprehensione primùm exprobratio cæcitatis, versu 19. & seq. deinde confirmatio à justissima administratione Dei, usque ad ver. 26.* 19 Servus meus] *nimirum populus Judæorum liberatus ex Ægypto & emanu hostium suorum, ut servaret Deo, ut suprà 41.8.* Nuntius meus] *id est, sicut Sacerdotes & Levitæ mei, instituti ut docerent Israëlem judicia & legem Dei, Deut. 33.10. & Malach. 2.7.* Donatus pace] *id est populus, quicum Deus sædus æternæ pacis & omnis benedictionis iniverat.* 20 Videndo] *hæ frequentes apostrophæ augent pathos.* 21 Jehova] *confirmatio cæcitatis surditatis, Judæorum à præsentibus Dei, judicu justi, castigationibus; cujus peccati indignitas ab antegressa Dei benignitate amplificatur, hoc versu.* Reddebat] *opere: nam triplex gradus dignitatis ponitur a Deo in populum collata, videlicet amoris, colloquii, & operis.* 22 Illiqueant] *à. hostis, quibuscunque per iram Dei exponuntur Judæi, etiam fortissimos illorum quosque captivos ducunt.*

23 Quis inter vos] *apostrophe ad populum pathetica. q. d quo vestrûm tam gravia monita accipit, aut hu verberibus respicit? cæci ergo, & surdi estis, ac sensu expertes.* 25 Effudit] *elegans significatio misericordiæ divinæ in ipsa judiciorum executione. Æstu quidem (Propheta inquis) afficitur Deus propter peccata nostra; sed tamen æstum illum suum ita moderatur, ut illum particula tantùm nos asperget, quæ ira dicitur: itaque non consumit nos æstu, sed iræ demonstratione revocat hostes verò contrà, ut infrà 66.15.* Robur belli] *id est, bella vehementissima: hypallage.* 26 Nunc verò] *quarta pars concionis, nimirum consolatio à promissionibus Dei: quæ confirmantur à natura ejus, ab opere creationis, à vocatione populi, & à singularibus exemplis beneficentiæ Dei erga vocatum ascitumq; populum: quæ omnia proleptisè hoc versu posita sequentibus exponuntur.* Vocavi te] *id est, illu vindicu singulare dominium mihi in te comparavi (ut suprà 50.26.) ac proinde peculiaris ratione meus es: ut Exod. 19.5.* 28 Dedi in redemp.] *hu verbu Deus se servatorem esse; populi confirmat. primùm à recente exemplo de quo suprà cap. 18. deinde generali liberationum omnium commemoratione, seq. versu. Est autem exemplum recens Regis Tirhakæ, qui Sanchiribo Judæam infestante cum maximis copiis adventavit Ægyptiorum atque Æthiopum: atque ita devenimus in Judæorum locum (ut loquitur Sapiens Proverb. 11.8.) ipse sua est. & Judæi liberati; ac proinde quodammodo Judæi redemptioni sui.* 29 Ex quo] *quasi dicat, denique ex quo mihi suisti peculium, præ omnibus aliis populu honore & dominatione valuisti propter amorem meum erga te.* 32 Quem ad glor.] *gradatio elegans, qua Deus ordinè suæ benignitatis in electos explicat: quia primùm inde a creatione instituit illos ad glorium suam ex proposito æterno bona voluntatis suæ, deinde eos vocat & justificat, reformatq; spiritu regenerationis, ac postremò ornat & glorificat, ut ait Apostolus Rom. 8.29. hoc autem significari faciendi verbo sapius ostendimus; ut Deut. 32.6.* 33 Cæcum cui sunt] *id est populum Dei, qui ex cæco & surdo per gratiam Dei occultatus & auritus factus est.* 34 Omnes gentes] *ultima pars, confirmatio superiorum omnium, primùm per comparationem Dei loquentis cum gentibus obloquentibus Deo, hoc versu; deinde a sanctissimo testimonio Christi & Ecclesiæ, sequent. versu: ex quibus asseritur categoricè majestas & veritas Dei ad præstandum ea quæ dixit, tribus versibus ultimis. Tractatur autem prius argumentum per concessionem sive provocationem ironicà: cujusmodi leguntur in scripturis passim.* Vel priora] *ut suprà 41.22.* Ut justificentur] *ut suprà 41.26.* Et dicant] *id est, cedant veritati Dei.* 35 Vos testes] *apostrophe ad pios, qui adunati Christo membra sunt Ecclesiæ.* Servus meus] *Christus, ut suprà versu 1.* Ante me] *id est, omnia per me fieri & sine me nihil fieri eorum quæ fiunt, neque futurum esse unquam.* 38 Quis avertat] *vide suprà 14.27.*

CAPUT XLIII.

Deus Babylonici regni excidium prædicit, & mirificam liberationem populi ad gloriam suam: peccata populo exprobrat, ut omnis præsidentia sibi ipsum, & sibi arroget liberationis laudem: ac postremò instauratione Ecclesiæ catholicæ promissis in Christo.

1 SIC ait Jehova vindex vester, sanctus Jisraëlis: *propter vos missurus sum in Babyloniã, & dejecturus vectes omnes, Chaldæosq; cum navibus* a celeberrimis ipsorum.

a Heb. *cantus ipsorum.*

2 Ego Jehova sum sanctus vester, creator Jisraëlis Rex vester.

3 Sic ait Jehova qui edit in mari viam, & in aquis validis semitam,

4 Qui educit currus, & equos, copias & robur; pariter jacebũt, non resurgent, exspirabũt, ut b ellychnium extinguentur.

b Heb. *linum: ut suprà 42. 3.*

5 Ne recordemini priorum, & antiqua ne considereti:

6 Ecce ego facturus sum rem novam, jam exorietur, an non noscere tis illam? etiam disponam in deserto viam, in solitudine flumina.

7 Honorabit me bestia agri, dracones, & ustrices; quòd posuero in deserto aquas, flumina in solitudine, ad præbendum potum populo meo, electo meo.

c Heb. *filiæ ululæ: ut Levit. 11.16.*

8 Populus quem formavi mihi, laudem meam enarrabunt.

9 Nam me non invocas Jahhakob, cùm laboras apud me Jisraël:

10 Non offers mihi parvam pecudem holocaustorum tuorum, & sacrificiis tuis non honoras me: non premo te ut servias munere, neque fatigo te thure.

11 Non comparas mihi pecunia calamum odoratum, & adipe sacrificiorũ tuorũ non inrigas me: quin servitute premis me propter peccata tua, fatigas me iniquitatibus tuis.

12 Ego, ego ipse deleo defectiones tuas propter me, & peccatorum tuorum non recordor.

13 'Revoca in memoriam mihi, disceptemus una; enarra tu, ut justificeris:
14 'Pater tuus primus peccaverit, & 'interventores tui defecerint a me.
15 Proinde eisem prophanaturus principes dsacros; & expositurus anathematiJahhakobum, & Jisraëlem contumeliis.
16 'Jam verò audi Jahhakob serve mi, & Jisraël quem elegi.
17 Sic ait Jehova qui fecit te, & formavit te ex utero, adjuvaturus te; ne timeto, serve mi Jahhakob, & 'Jeschurun quem elegi:
18 Nam effundam 'aquas super sitientem, & fluenta super aridam; effundam spiritum meum super 'semen tuum, & benedictionem meam super prognatos tuos.
19 Et efflorescent velut inter gramen, velut salices *inquam* secundum processus aquarum.
20 'Hic dicet, Jehovæ sum, & iste vocabit *se* de nomine Jahhakobi: ille verò scribet manu sua, *sum* Jehovæ, & de nomine Jisraëlis cognominabit se.

d Heb. sanctitatis.

ANNOTATIO.

1 Sic ait] *Hanc concionem ita componendam esse ut fecimus, res ipsa loquitur: Est quæ tota quoddam veluti argumentum breve sequentium capitum. Duo enim summatim continet, quæ copiosiùs deinceps exponuntur; casum regni Babylonici, duobus primis versibus, & liberationem populi, reliquo capite.* Propter vos] *id est, ut vos gratiosè liberem & instaurem.* Vectes] *id est, munimenta omnia, synecdochicè ut 1. Schem. 23. 7.* Celeberrimis] *id est, quas ipsi celebrant versibus earum præsidentes, & quarum nomine apud alios decantantur Babyloniorum vires. Nam etsi Babylonia Euphrate, Tygri, Basilo, Nahar sarso, Narraga, & fluviis multis aliis, canalibusque irrigua erat, quibus maxima erat navigandi per Babyloniam commoditas; tamen ipsa quoque navigandi facultas utendarium, navium a Cyro adempta est in expugnatione Babylonis, ut demonstratum est suprà 21.* 2 Ego Jehova] *confirmatio a natura Dei, officio & beneficiis.* 3 Sic ait Jehova] *altera pars capitis: qua Deus primùm liberationem populi profligatu Chaldæi ad gloriam suam promittit, usque ad versum 9. deinde populum hypocrisees nomine reprehendit, ut qui quid gloriatur glorietur in domino, usque ad versum 16. ac postremò plenam restitutionem præducit in Christo ad finem usque capitis.* Qui edit] *id est, qui invia loca mirificè reddit pervia, non tantùm Ecclesiæ suæ, ut eam liberet omnipotentia sua (quemadmodum olim factum est in mari rubro, & in Jardene, Exodi 14. & Jehoschu 3.) sed etiam iis quorum operam Deus adhibet ad vindicandam Ecclesiam, ut Cyro Euphrates factus est pervius ad occupandam Babylonem ab utraque parte oppidi. Herodotus lib. 1.* 4 Qui eduxit] *id est, duces Chaldæorum singulos cum Rege.* 5 Ne recordemini] *expositio usus justi & finis beneficiorum Dei, nimirum gloriæ ipsius in Ecclesia prædicatio. Hoc autem interdictum non simpliciter, sed κατὰ τι accipiendum est. quasi dicat, etsi præcedentes liberationes vobis in perpetuum celebrandæ sunt, ut deliberatione in Ægypto præcipitur Exodi 12. & 13. tamen tanta erit novi hujus beneficii dignitas, ut huic uni maximè prædicationi vobis sit incumbendum: ut Jirmeja 16. 14. & 15.*
6 Etiam] *id est, quemadmodum olim populo viam paravi per avias solitudines, & de viatico prospexi in locis aridissimis; ita etiam factum sum.* 7 Honorabit me] *videlicet in populo meo. quasi dicat, nullo damno afficiet meos; sed reverentia prosequentes eum ut cedent ei, aut servient: respicit enim ad historiam exitus ex Ægypto, qua noxia animalia populo cesserunt, Deut. 8. 15. alia verò fuerunt cibo, ut Exodi. 16. 14.* 8 Quem formavi mihi] *id est, qui sunt opus meum, conditi in Christo Jesu ad opera bona quæ præparavit ut versentur in eis, Ephes. 2. 10.* 9 Nam me] *ætiologia honoris quem sibi attribuit Deus præcipit, ab improbitate populi, cui exprobratur sua hypocrisis, tribus versibus, & a natura ac fœdere Dei efficace in nobis per remissionem peccatorum, versu 12. quæ duo postea per contestationem confirmantur, usque ad versum 16.* Invocas] *id est colis, synecdochicè: ut Genes. 4. 26. similem exprobrationem vide suprà 1. 11. & sequentibus.* Apud me] *id est, ante faciem meam, ut dicitur sibidem versu 12.* 10 Non offers mihi] *sed dæmonibus: quia sacrificium improbi est abominationi Jehovæ, Proverb. 15. 8. vide Deut. 32. 17.* 11 Servitute premis] *id est, me ipsum angis, mihique molestus es: dictum ἀνθρωποπαθῶς: ut suprà 1. 14.* 13 Revoca in memoriam] *contestatio συγχωρητικὴ, ad confirmandum superius documentum de gratuita peccatorum remissione in Christo. quasi dicat, profer justitiam tuam si qua forte est, & similiter ejus.* 14 Pater tuus] *subjectio ad præcedentem contestationem: si ad disceptationem (inquit Deus) causa veniatur, invenietis non tantùm peccasse in me, sed etiam inde a conceptu peccator esse, ut patres tui; neque tibi ullum esse qui ritè intercedere tua causa possit: adeò omnes ordines tui, omnésque ætates corruptæ sunt.* Interven.] *Sacerdotes & Levitæ ipsi, quorum interventus sacer institutus est a Deo, Nu. 3. Nam distribuuntur Jisraëlitæ, hoc versu, in ordinem popularem & sacrum; & sua pœna utrique ordini proponitur denuntiantur seq. versu, quæ fuissent eventuræ nisi ad gloriam suam respexisset Deus.* 16 Jam verò] *postremus locus exponens promissiones restitutionis in Christo ex fœdere æterneque decreto Dei.* 17 Jeschurun] *vide Deut. 32. 15.*
18 Aquas] *id est, spiritum & benedictionem omnimodam in Christo copiosè largiar, quemadmodum hæc allegoria sequente membro exponitur.* Semen tuum] *id est, Ecclesia filios ex Judæis & gentibus adunatos & genitos in Christo ut apparet ex versu 20.* 20 Hic dicet] *id est, profitebuntur singuli se filios esse Dei & Ecclesiæ, ut Psal. 87.*

CAPUT XLIIII.

Deus mirificam liberationem populi e Babylonia promissurus, fidem suam asserit & promissionum certitudinem, partim ab æternitate sua constantisque operum & sermonis sui suprà Deos, & res creatas omnes, partim a fœdere gratuito & beneficiis ex fœdere in populum suum collatis: deindè ad promissionem veniens Cyrum nominat, vocationem & facta ejus prophetat quæ per ipsum ad gloriam suam effecturus erat: Babyloniorum blasphemias retundit, & omnia effecturum docet quæ ad regnum Christi victoria pertinere; nominatim

quibus confidunt vanitatem arguit, tribus vers. ac postremò majestatem Dei asserit, vers. 25. 22 Proponant] *primum vanitatis argumentum, quod idola & idolorum cultores res futuras, ac ne vox quidem futuras, certò possunt prædicere.* Priora] *i. quæ primùm eventura.* Finem eorum] *id est, ultimum eventum ex prioribus illis consequentem.* 23 Indicate] *secundum argumentum, quod ne præsignificare quidem illis res venturas possint.* Etiam benefacite] *tertium argumentum, quòd nihil planè boni malive queant efficere: ex quibus conficitur doctrina sequentis versus.* 25 Excitaturus sum] *antithesis potentiæ Dei, qua præcidit & interminatur subversionem regni tenebrarum per Ecclesiam Christi, ex omnibus orbis terrarum partibus adunatam ad invocandum nomen ejus.* Ab aquilone] *& meridie, similiter ab ortu & occasu, est enim ecliysis contrariorum in hac loquendi forma, ut Gen. 18. 19.* Proculcet] *Hhebraicum verborum ἰμπλοκὴν hoc loco perspicuitatis ergò mutavimus.* 26 Quis indicavit] *conclusio totius sermonis, qua Deus summatim superiorem antithesin hu duobus versibus repetens sibi omnem gloriam assumit omnia in Christo prædicendi, præsignificandi, & efficiendi arbitratu suo; deinde universum totam gloriam omnibus idolis hominibus & adhuc duobus ultimis.* Quis ergo, nimirum ex isto die, aut hominibus. Justus est] *id est, non injustè, sed merito sibi hanc gloriam arrogat.* 27 Primarium] *alterum membrum antithescos, quo demonstrat Deum se omnia ea præstare in exhibitione Christi quæ modo dicta sunt, quia idem est sapientia Dei, & potentia Dei ad salutem credentium: Non efficiuntur, inquit, neque prædicantur hæc ulla virtute aut scientia hominum; sed ù demum unus efficiturus & prædicaturus est cui donavero. Est autem ille Christus primarius sive caput Ecclesiæ, plenus gratiæ & veritatis, de cujus plenitudine perenni ad præsentissimæ haustum sunt omnes, & in quo ecce illarum prophetiarum omnium inventur complementum: hanc (inquit Deus) dabo Ecclesiæ potentem dictu & factu, ut efficiat res prophetiis præmuntiatas, & prophetias evangelicus committat suis ad ædificationem Ecclesiæ, evangelizatarum per ipsos, & futurus cum ipsis usque ad consummationem seculi. Hunc locum ut ita accipiamus cogunt distinctiones Hhebraicæ, ipsa argumentatio, & prophetiæ sequentis comparatio.* 28 Nam cùm] *ἀτολογία præcedentis prophetiæ de Christo, qua confirmat Deum se gratiosè propterea missurum filium in mundum, quòd nemo ex duo aut hominibus prophetare possit per se, secundum salutem sibi comparare, aut præstare alteri.*

CAPUT XLII.

Deus personam administrationem, vocationemq; Christi præfigurat, & Ecclesiæ catholicæ gratias: causas adventus Christi exponit, hostium profligationem & suorum liberationem; populum inobsequentem reprehendit, & ex accepto plagu evincit injustitiæ: deinde ad expectationem salutis suæ propter se ipsum revocans promissionis singulares facit fidelibus instaurationis in Christo: quas tandem confirmas autoritate sua, & Christi Ecclesiæ testimonio.

1 ECce servus meus, quem sustento, electus meus, quem benignè accipit anima mea: 'indam spiritum meum ipsi, 'judicium gentibus proferet.

2 'Non vociferabitur, neque attollet, neque faciet ut audiatur foris vox sua.

3 ' Arundinem quassatam non franget, & [a]ellychnium ipsum fumigans non extinguet, 'ad veritatem proferet judicium.

4 'Non faciet ut fumiget, neq; quassabit, donec disponat in terra judicium: & in doctrina ejus 'regiones expectationem habebunt.

5 'Sic ait Deus ille fortis Jehova, creator cœlorum, & qui extendit eos, qui expandit terrã & res prognatas ex ea; qui indit animam populo agenti in ea, & spiritu ambulãtibus in ea:

6 Ego Jehova vocavi te [b] justè, ' ut confirmem manum tuam: & custodiens te tradam te 'in fœdus populi, in 'lucem gentium:

7 'Ad aperiendum oculos cæcos; ' ad educendum claustro vinctum, e[c] carcere sedentes in tenebris.

8 'Ego sum Jehova, illud est nomen meum; & gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam sculptilibus.

9 'Priora ecce evenerunt: & nova ego indico; cùm nondum exoriuntur, ' pronuntio vobis.

10 'Cantate Jehovæ canticum novum, *canticum* laudis ejus ab extremo terræ, qui descenditis in mare, & in *flumina* & implentia illud, insulæ & habitatores earum.

11 Attollant *vocem* deserti & civitates ejus, villæ *quas* inhabitat 'Kedar: canane habitatores petræ, e vertice montium vociferentur:

12 [d] Tribuant Jehovæ gloriam, & laudem ejus in regionibus indicent.

13 'Jehova velut robustus prodibit, ut vir [f] bellicosissimus evigilans zelo: clanget, etiam 'barriet, contra hostes suos potenter se geret.

14 *Dixeram:* 'silui: & jam olim surdum egi, continui me: ut parturiens clamabo, desolabo, exhauriamque pariter:

15 ' Vastabo montes & colles, omnemque herbam eorum arefaciam; & disponam flumina in regiones, & stagna arefaciam:

16 Ut deducam cæcos per viam *quam* non noverant, semitis quas ignorabant agam eos; disponam tenebras coram eis in lucem, & obliqua in planitiem: hæc sunt res *quas* faciam eis, neque derelinquam eos.

17 Avertentur retrorsum, suffundentur pudore qui confidunt sculptili, qui dicunt fusili, vos estis dii nostri.

18 'O surdi, audite; & ô cæci, intuemini ad videndum.

19 Quis est cæcus nisi 'servus meus? & surdus sicut 'nuntius meus quem mitto? quis cæcus ut 'donatus pace, cæcus inquam, ut 'servus Jehovæ?

20 'Videndo multa tamen non observas, aperiendo aures tamen non audit.

21 'Jehova delectabatur *ipso* propter justitiam suam; magnificabat doctrinã, & 'reddebat magnificum.

22 At ipse est populus direptus & proculcatus; [h] illaqueant juvenes quotquot sunt, & in carceribus abduntur: sunt prædæ, nemine eripiente; conculcationi, nemine dicente, restitue.

23 'Quis inter vos auribus percipit hoc? at-

[a] Heb. *linum, μετωνυμικῶς ut infrà 43. 4.*

[b] Heb. *injustitia.*

[c] Heb. *domo coërcitionis; ut 1 Regum 22. 27. & infrà ver. 22.*

[d] Heb. *plenitudinem ejus.*

[e] Heb. *ponãt.*

[f] Heb. *bellorum.*

[g] Heb. *a seculo: ut Genes. 6. 4.*

[h] Heb. *illaqueando.*

tendit, ut auscultet in posterum?
24 Quis exponit proculcationi Jahhakobum & Israelem diripientibus? nónne Jehova? hic est cui peccavimus; non enim acquieverunt ut in viis ejus ambularent, neque auscultaverunt legi ejus.
25 Quapropter effudit super illum æstum iram suam, & robur belli: sed etsi inflammat eum circumquaque, non animadvertit; & si incendit eum, tamen non reponit in animo.
26 Nunc verò hic ait Jehova creator tuus ô Jahhakob, & formator tuus ô Israël: ne time; nam vindicavi te, vocavi te nomine tuo; meus es.
27 Cùm transis per aquas, tibi adsum; & per flumina, ne inundent te; cùm ambulas per ignē, non ureris, & flamma non incendit te.
28 Nam ego Jehova Deus tuus sanctus Israëlis servator tuus sum; dedi in redemptionem tui Ægyptum, Æthiopiam & Sebam loco tui.
29 Ex quo pretiosus visus es in oculis meis, honoratus fuisti, quia ego dilexi te: & subjecti homines tibi, & nationes [k] desiderio tuo.
30 Ne timeto; nam tibi adsum: ab oriente reducam semen tuum, & ab occidente congregabo te.
31 Edicam Aquiloni, redde; & meridiei, ne cohibeto: reduc filios meos e longinquo, & filias meas ab extremitate terræ;
32 Omnem qui vocatur de nomine meo, quem ad gloriam meam creavi; quem formavi, etiámque feci.
33 Produce populū cæcum cui sunt oculi, & surdos quibus sunt aures.
34 Omnes gentes congregentur pariter & colligantur nationes; quis in illis indicaret istud? vel priora pronuntiēt nobis: edant testes suos ut justificentur, aut audiant & dicant verum est.
35 Vos testes mei estis, dictum Jehovæ, & servus meus quem elegi, ut sciatis & credatis mihi, intelligatisque me ipsum esse: ante me non esse [m] formatum a Deo forti, & post me nō futurum *quidquam*.
36 Ego, ego sum Jehova; & nullus est præter me servator.
37 Ego indico, & servo, & prænuntio, non autem ullus in vobis alienus *Deus*; & vos testes mei *estis*, dictum Jehovæ, me Deum fortem esse.
38 Etiam [n] antequam esset dies, ego ille sum; & nemo e manu mea eripit: cùm operor, quis avertat illam?

[k] Heb. *animæ tuæ. ut psal.* 27. 12.

[l] Heb. *producere.*

[m] Heb. *formatum Dei fortis.*

[n] Heb. *ante diem.*

ANNOTATIO.

1 En servus meus] *Concionem hanc commodè præcedenti conjunctam esse ex eo apparet, quòd exponit præcedentis conclusionis argumentum de Christo capite Ecclesiæ & aushore propheticarum omnium, ut proximè nominatus est versu 27. Continet autem hæc concio primùm propositionem officiorum Christi ex vocatione Dei patris erga Ecclesiam, & vicissim Ecclesiæ in ipsum, usque ad ver. 13. deinde narrationem prosopopœticam operum quæ Deus effecturus est in Christo, usque ad vers. 18. tertio reprehensionem populi, usque ad versum 26. postea consolationem & promissionibus misereatur Dei, inde ad versum 34. postremò confirmationem, ad finem usque. Quamobrem ut hæc concionis forma & series argumentum evidentior essit, partem illam quæ vulgò in capite sequente relata est a versu 26. cum superioribus conjungimus. Sunt autem in propositione membra tria: primum, quo exponitur gratiosa Christi administratio atque salutaris, versibus quatuor sequentibus explicandum: quo exponitur vocatio a Deo ad illam administrationem, versibus quinque sequentibus tertium, de munere Ecclesiæ officio erga ipsum, tribus reliquis.* Servus meus] *Christus, qui se exinanivit ipse forma servi accepta, similis hominibus factus &c. Philip. 2. 7. sic 1. Chron. 17. 19.* Indam spiritum *ut supra 11. 2. & Joan. 3. 34.* Judicium gent.] *id est, spiritu instructus sine mensura Prophetam agat, sacerdotem, & regem: sed ea forma & efficacitate qua deinceps explicatur.* 2 Non vociferabitur] *id est, spiritu lenitatis administrabit, in humilitate & misericordia: ut Zecarja 9. 9.* 3 Arundinem quassatam] *id est, infirmis misericorditer consulet, animantes in pietate confirmans, & præditos scintilla pietatis aliqua velut moribundos fovens & excitans: quam in sententiam his locus adducitur Matth. 12. 17. allegoriæ.* Ad veritatem] *id est, non falsò edoctabitur, cognoscet, atque judicabit ad aspectum oculorum suorum, vel audita in auribus; sed ex veritate administrabit omnia, ut supra 11. 3.* 4 Non faciet] *id est, nemini erit offensioni: nam quibus est offendiculo, eos non offendiculos sed profligandos tribuisse sua: ut supra 8. 15.* Regiones] *id est, gentes vocatæ ad Evangelium ad unitu Christi, ut supra 2. 2. & sequent.*

5 Sic ait] *secundum membrum de vocatione Christi, ut antè dictum est: quam pronunciat Deus argumento a mirifica creatione, conservatione, & administratione rerum omnium, hoc ver.* 6 Ut confirmem] *id est, tibi adsim in tota administratione tua, ut Joan. 5. 19. & sequentibus.* In fœdus pop.] *id est, ut sis angelus fœderis, Malachi 3. 1. & electos omnes in uno corpore reconciles Deo per crucem, peremptis inimicitiis per eam, veniens & evangelizes pacem omnibus, Ephes. 2. 16. sic distinguuntur officia Christi, sacerdotium, atque Prophetia, quorum effecta per ὑστερον πρότερον sequente versu exponuntur.* Lucem gent.] *ut infrà 49. 6. & Luc. 2. 32.* 7 Ad aperiendum] *ut supra 35. 5.* Ad educendum] *ut supra 9. 2. & infrà 61. 1.* 8 Ego sum Jehova] *confirmatio præcedentis institutæ de Christo, primùm a natura vocantis & mandantis, Dei, gloriamq; suam sibi soli asserentis in Christo, ut qui Deus est unicus cum Patre & spiritu sancto, hoc versu; deinde a veritate antegressorum optimum quæ denuntiaverat Deus, quo argumento se effecturum confirmat quicquid prænuntiavit, versu sequente.* 9 Priora] *i. prophetata prius in nomine meo.* Prænuntio vobis] *ac proinde tū certò eveniura sunt quàm evenerunt priora: oratio ejusmodi est.*

10 Cantate] *hortatio Ecclesiæ ad mutuum officium gratiarum actionis & predicationis Dei.* Canticum novum] *ut Psalm. 33. 3.* 11 Kedar] *vide Psal. 120. 5.* Habitatores petræ] *id est, etiam ferissimi homines, omnium, quæ sunt barbariæ pietate & humanitate alieni, ad quos perventurum est beneficium Christi.* 13 Jehova] *secunda pars, narratio prosopœtica operis Dei in Christo (ut supra diximus) tum erga suos, tum in adversarios: qua duo præcipuè hoc versu posita deinde ut supra ordine explicantur.* Zelo] *id est, studio zeloypiæ, quo afficitur Deus propter Ecclesiam suam.* Barriet]

zim verò idola Babyloniorum exagitat, ex quorum clade suos confirmat de curatione sua, officii admonet, atque redarguit: & similiter Babylonis ruinam prænuntiat propter ipsorum inhumanitatem erga populum Dei, blasphemiam & magicam profidentiam, luxumq; perditissimum: quorum omnium factorum gloriam Deus sibi arrogans, populum suum perversitatis increpat, promissiones suas confirmat, & concludit ab explicatione studii sui erga populum, brevi, promissorum repetitione.

1 'SIC ait Jehova Rex Jisraëlis & vindex ejus, Jehova exercituum; 'ego *sum* primus & ego ultimus, ac præter me nullus *est* Deus.

2 'Quis ergo ut ego prædicat, & indicat istud, aut ordinat istud mihi ex quo dispositi populum [a] æternum; ut 'signa & quæ eventura sunt [b] indicentur illis?

a Heb. *seculi.*
b Heb. *indicent*, *sumpta impersonaliter ut Jobi. 7. 3.*

3 Ne paveatis, neque timeatis; an non inde 'ab eo tempore pronuntiavi tibi ac indicavi, & vos testes mei estis? an est Deus præter me? utique nulla *est* 'rupes, nullam novi.

4 'Formatores res sculptilis omnes sunt rei inanis *formatores*, & desiderabilia eorum non possunt prodesse: 'ac testes istorum sunt ipsi; non vident, neque cognoscunt, ut erubescant.

5 Qui format Deum fortem, & sculptile fundit, [c] ad nullam utilitatem *fundit*.

c Heb. *ad nō prodesse.*

6 En omnes 'se consociantes ei erubescent, & fabri ipsi 'magis quàm homines *ulli*: congregent se omnes, consistant, pavebunt, erubescent unà.

7 'Faber [d] ferrarius *cum* norma & operatur prunis & malleis formatillud: 'cùm operatur illud brachio [e] robusto suo, etiam esurit & nullis *est* viribus; non bibens aquam defetiscitur.

d Heb. *ferri.*
e Heb. *roboris sui.*

8 Faber [f] lignarius extendit regulam, delineat ipsum amussi, aptat illud in angulos suos, aut circino formatillud: deinq; facit illud ad structuram viri, secundum ornatum humanum, ut desideat domi.

f Heb. *lignorum.*

9 Cædendo sibi cedros cùm sumpsit cupressum & robur, 'aut quæ fortificat se inter arbores sylvæ *suas cujus* plantavit surculum, & pluvia educaverit:

10 Tunc est homini ad comburendum, qui sumit ex eis ut calefiat, etiã accendit furnum ut coquat panem; etiam operatur Deum fortem cui incurvat se, aptat ipsam in sculptile ante quod procumbit.

11 Partem ejus exussit igni, ad partem ejus carnes comedit, assat assum, & satiatur; etiam calefit, dicitque, euge, concalui, vidi ignem:

12 Residuum autem ejus in Deum fortem aptat exculpendo illud; procumbit coram eo, incurvatque se, & deprecatur ipsum dicens, eripe me, nam Deus fortis meus es.

13 'Non norunt, neque animadvertunt; 'illud obducere oculos ipsorum, [g] ne videant, & corda ipsorum, ne intelligant.

g Heb. *a videndo, ab intelligendo.*

14 Neque revocat ad [h] animum suum, neque scientia neque prudentia *inest* ut dicat; partem istius exussi igne, etiamque coxi ad prunas istius panem, assavi carnem quam comedo: & reliquum istius in rem abominandam aptavero? ante [i] id quod provenit ex arbore, procubuero?

h Heb. *cor: sic deinceps.*

15 'Pascens cinere animum 'illusum 'avertit; adeò 'ut non eripiat [k] se ipsum; neque dicat, an non falsitas 'est ad dexteram meam?

i Heb. *provēnit arboris.*
k Heb. *animam suam.*

16 'Recordare horum Jahhakob, & Jisraël, cùm servus meus sis: formavi te, servus meus es, Jisraël 'non tradêris oblivioni [l] a me.

l Heb. *mihi,*

17 Deleo 'ut densa nubes defectiones tuas, & velut nubes peccata tua; revertere ad me, 'nam vindico te.

18 'Cantate cœli, facere Jehovam *hæc*, clangite ima terræ; fragorem edite montes cantu, sylva, & quæcunque arbor est in ea: vendicare Jehovam Jahhakobum, & in Jisraële gloriari.

19 'Sic ait Jehova vindex tuus, & formator tuus ex utero: ego Jehova facio omnia, extendo cœlos solus, expando terram per me ipsum:

20 'Is *sum* qui irrita facturus est 'signa mendacium, & ex divinis stultos effecturus: reducturus sapientes retrorsum, & scientiam eorum in fatuaturus:

21 Præsticurus verbum 'servi sui, & consilium 'nuntiorum ejus adsoluturus: qui dico de Jeruschalaimis, habitabuntur, & de civitatibus Jehudæ, ædificabuntur, & *qui* vastitates illius erecturus sum:

22 'Qui edicturus sum ipsi profundo, exsiccare; & flumina tua arefacturus:

23 Edicturus [m] 'Cyro 'pastori meo, ut omnem delectationem meam perficiat; 'utque edicat Jeruschalaimis, reædificantor, & templo, fundator.

m Heb. *Coresche: sic deinceps.*

CAPUT XLV.

1 'SIC ait Jehova 'uncto suo Cyro, cujus confirmaturus sum dexteram ad sternendum coram eo gentes, ut lumbos regum dissolvam; ad aperiendum coram eo valvas, ut portæ non occludantur:

2 Ego tibi præiturus sum, & 'in æqualia æquaturus; valvas chalybeas fracturus & vectes ferreos succisurus:

3 Daturusque tibi thesauros [a] absconditissimos, & repositas opes [b] abditissimas: 'ut cognoscas me Jehovam, [c] qui voco te nominatim, Deum Jisraëlis esse.

a Heb. *tenebrarum.*
b Heb. *latebrarum.*
c Heb. *qui voco nomine tuo.*

4 Propter servum meum Jahhakobum, & Jisraëlem electum meum; propterea me vocasse te de nomine tuo, 'cognominasse, te quamvis ignores me.

5 Ego Jehova & nullus præterea, præter me nullus Deus: accingo te, quamvis ignores me:

6 Ut cognoscant ab ortu Solis & ab occasu ejus, nullum esse præter me; me Jehovam esse, & nullum præterea:

7 Formantem lucem & creantem tenebras, facientem 'pacem, & creantem malum; me Jehovam facere omnia ista.

d Heb. *terræ.*
e Heb. *opus tuū non sint manus ad istud i. verborum Hebræis recepta in concursu relativi cum antecedente.*

8 'Destillate cœli supernè, & superiores nubes fluant justitiâ: aperiat se terra, & *terrestria* edant fructum salutis, justitiaque efflorescat simul; me Jehova patrante illud.

9 'Væ litiganti cum fictore suo, 'testæ cum *aliis* testis [d] terreis: 'an dicturum est lutum fictori suo, 'quid facturus esses, 'cùm [e] ad opus illud tuum nullæ sint manus?

10 Væ

10 Væ illi qui dicit patri, 'quid geniturus es-ſes? & fœminæ, quid paritura eſſes?
11 'Sic ait Jehova ſanctus Iſraëlis, & formator ejus: 'iſtorum ſigna petite a me, 'de filiis meis & de 'opere manuum mearum interdicite mihi.
12 'Ego feci terram, & hominem ſuper eam creavi; ego manibus meis extendentibus cœlos, omni quoque exercitui eorum præcepta dedi.
13 Ego excitaturus ſum 'illum 'juſtè, & omnes vias ejus æquaturus: ipſe 'ædificaturus eſt civitatem meam, & deportatos meos remiſſurus non pretio neque munere, ait Jehova exercituum.
14 'Sic ait Jehova, 'labor Ægypti, & merx Æthiopiæ, Sabæorumq; [1] 'procerorum ad te tranſibunt & tua erunt, 'te ſequentur, & compediti tranſibunt: tibique incurvabunt ſe, te deprecabuntur *dicentes*, tantùm in te *eſt*, Deus fortis, & nullus *eſt* præterea, nuſquam præterea Deus.
15 Utique tu Deus fortis 'abdens te, Deus Iſraëlis ſervator es.
16 'Erubuerunt, etiamque ignominia affecti ſunt omnes iſti; pariter abierunt cum ignominia fabri imaginum.
17 Iſraël ſervatur per Jehovam ſalute [h] æterna: non erubeſcetis, neque ignominioſi reddemini [i] in ſempiterna ſecula.
18 'Nam ſic ait Jehova creator cœlorum, ille ipſe Deus formator terræ & opifex ejus, idem ſtabiliens eam, 'qui non ad inanitatem creavit eam, *ſed* ad inhabitandum formavit eam: ego *ſum* Jehova, & nullus præterea.
19 'Non clàm loquor, *non* in loco terræ [k] tenebroſæ; 'non edico ſemini Jahhakobi, inaniter quærite me: ego Jehova eloquor juſtitiam, indico recta.
20 'Congregamini & advenite, appropinquate unà, qui evaſiſtis ex gentibus; 'qui ignari erant geſtantes lignum ſculptilis ſui, & deprecantes [l] pro Deo forti non valentem ſervare:
21 'Indicate & admovete, etiam conſilium [m] ineatur unà: quis pronuntiavit hoc a [n] priſcis diebus, ab eo tempore indicavit iſtud? an non ego Jehova, nullúſque amplius Deus præter me, Deus fortis, juſtus & ſervator? nullus præterquam ego.
22 Reſpicite ad me, ut ſervemini omnes fines terræ: nam ego *ſum* Deus fortis, & nullus præterea.
23 'Per me juravi, prodiit ex ore meo [o] juſtè verbum, quod non revocabitur; mihi incurvatum iri omne genu, juraturam omnem linguam.
24 'Tantummodo in Jehova, de me inquiet, [p] omnis juſtitia & robur *eſt*: 'ad ipſum veniat congreſſurus, at erubeſcent; quicunque exardeſcunt contra eum, *erubeſcent*.
25 In Jehova juſtificabuntur, & gloriabuntur totum ſemen Iſraëlis.

[1] Heb. *hominum menſuræ ut Num.* 13.32.
[h] Heb. *in cõpedibus.*
[i] Heb. *ſeculorum.*
[k] Heb. *uſque in ſecula æternitatis.*
[l] Heb. *temebrarum.*
[m] Heb. *Deum fortem.*
[n] Heb. *ineant, impersonaliter.*
[o] Heb. *ab antiquitate, ex tunc.*
[p] Heb. *juſtitiâ.*
[q] Heb. *juſtitia.*

CAPUT XLVI.

1 'Procubuit 'Bel, 'reflexus eſt 'Deus vaticinus, fuerunt terricula eorum *impoſita* 'beſtiæ & jumento, geſtamina veſtra onerata, oneri ſunt 'defeſſæ.
2 Reflexi ſunt, procubuerunt pariter, neque potuerunt *Babylonii* eripere onus: ſed [a] ipſimet in captivitatem abierunt.
3 'Aſcultate mihi domus Jahhakobi, totumque reſiduum domus Iſraëlis; 'qui bajulamini inde ab utero, qui geſtamini inde a vulva:
4 Et uſque ad ſenium ego ipſe, & uſque ad canitiem ego portaturus ſum; ego feci & ego geſtabo, ego inquam, portaturus ſum & erepturus.
5 'Cui aſſimularetis me & æquaretis; aut compararetis me ut ſimiles eſſemus?
6 'Qui prodigunt aurum e marſupio, & argentum 'lcapo appendunt; mercede conducunt conflatorem qui faciat *ex* eo Deum fortem, cui procumbentes etiam incurvent ſeſe:
7 Geſtant eum humero, portant eum, deinde collocant eum in ſede ſua, ubi ſtat, e loco ſuo non recedit; etiamſi *quis* clamet ad eum, non exaudit, ab anguſtia ipſius non ſervat ipſum.
8 'Recordamini hujus, & præbete vos viros; revocate, ô defectores, in [b] animum,
9 Recordamini priorum inde a ſeculo; me eſſe Deum fortem, & nullum præterea *Deum eſſe*, & neminem parem mihi:
10 Indicantem a principio finem, & ab antiquitate quæ nondum facta ſunt: dicente *me*, cõſilium meum ſtare, & omnem deſectationem meam facere me.
11 Voco 'ab oriente 'volucrem, e terra longinqua [c] effectorem conſilii mei: & locutus ſum, & adducam iſtud; formavi, & faciam iſtud.
12 'Auſcultate mihi robuſti animo, qui longinqui eſtis a juſtitia,
13 'Admoveo juſtitiam meam, non longinqua eſt; ſed ſalutem meam; non retardabit: nam diſponam in Tzijone ſalutem, Iſraëli 'ornatum meum.

[a] Heb. *anima ipſorum in captivitatem abivit.*
[b] Heb. *cor: ſic deinceps.*
[c] Heb. *virum conſilii mei.*

CAPUT XLVII.

1 'Deſcende, ac ſede in pulvere, 'virgo filia Babylonis; ſede humi, 'defecta ſolio filia Chaldæorum: nam 'non perges [b] vocari tenera & delicata.
2 'Accipe molas, & mole farinam; 'rete rege crines tuos, 'denuda veſtigium, retege crus, tranſi flumina.
3 'Retegetur nuditas tua, etiam videbitur turpitudo tua: ultionem ſumam, neque [c] feram obſtare quenquam mihi,
4 'Inquit vindex noſter Jehova exercituum nomine ſuo, ſanctus Iſraëlis:
5 Sede ſilens, & ingredere in' tenebras filia Chaldeorum: nam non perges vocari domina regnorum.
6 'Efferbueram 'contra populum meũ, prophanaveram poſſeſſionem meam, & tradideram eos in manum tuam: non exhibuiſti eis miſericordiam, ſuper ſenem aggravaſti jugum tuum valde,
7 Et dixiſti, in ſeculum ero domina: unquam non repoſuiſti hæc in [d] animo tuo, non recordata es' finem illius.
8 Nunc itaque audi hoc voluptaria deſidens ſecurè

[a] Heb. *nullo ſolio.*
[b] Heb. *vocabunt te ſic verſu. 5.*
[c] Heb. *occurram homini: hypallage pro eo quod eſt, occurret mihi homo.*
[d] Heb. *cordo ſic deinceps.*

secutè, dicens cum animo suo, 'Ego *sum*, & nulla præter me amplius: 'non sedebo 'vidua, neque experiar 'orbitatem.

9 'Imò evenient tibi duo ista momento die eodem, orbitas & viduitas: 'planè supervenient tibi cum multitudine præstigiarum tuarum, 'cum fortitudine incantationum tuarum 'maxima.

10 'Quia confisa es malitiæ tuæ dicens, 'nullus videt me: 'sapientia tua & scientia tua ipsa pervertit te, ut diceres cum animo tuo, ego *sum*, & nulla præter me amplius:

11 Idcirco superveniet tibi malum cujus ignoras 'ortum, & obruet te ærumna quam non poteris 'expiare; denique superveniet tibi repentè vastitas quam ignoras.

12 'Sta jam cum 'incantationibus tuis & cum multitudine præstigiarum tuarum in quibus laborasti a pueritia tua; si forte possis proficere, si forte præbeas te fortem.

13 'Defetisceris multitudine consiliorum tuorum: stent jam [h] astrologi, qui contemplantur stellas, qui notas faciunt in menses *prædictiones* suas; & servent te ab iis quæ superventura sunt tibi.

14 'Ecce sunt tanquam stipula, ignis comburit eos, non eripiunt [i] se ipsos e flamma: 'nullus superest carbo ad calefcendum, *nedum* ignis ad sedendum ex adverso ejus.

15 'Ita sunt tibi quibus *cum* laborasti: negotiatores tui a pueritia tua, singuli in [k] partes suas aberrant, nemo servat te.

e Heb. *secundum integritatem suam.*

f Heb. *valde.*

g Heb. *aurora: sic ludificatur astrologos.*

h Heb. *observatores cælorum.*

i Heb. *animam suam e manu flammæ.*

k Heb. *transitium suum: id est, quacunque permeare possunt ut vitæ suæ consulant.*

CAPUT XLVIII.

12 AUDITE hoc domus Jahhakobi, qui vocamini se 'de nomine Jisraëlis, & 'ex aquis Jehudę prodierunt; 'qui jurant per nomen Jehovæ, & Dei Jisraëlis mentionem faciunt, non [a] fideliter neque justè:

2 Quamvis a civitate sancta se vocent, & Deo Jisraëlis 'innitantur; cujus nomen est Jehova exercituum.

3 'Quę priora' inde ab eo tempore indicaveram, & ex ore meo prodeuntia pronuntiaverã; 'repentè effeci, atque evenerunt.

4 'Ex præscientia mea erat te durum esse; & nervum ferreum esse cervicem tuam, 'frontęque tuam chalybæam:

5 Quapropter indicavi tibi ex eo tempore, cùm nondum eveniret pronuntiavi tibi; 'ne diceres, terriculum meum fecit ista, & sculptile meum aut fusile meum præcepit ista.

6 Audiveras, 'respice totum hoc; & vos 'an non indicabitis? 'pronuntio tibi 'nova [b] ex hoc tempore & recondita, quæ ignoratis,

7 Quæ 'nunc creantur, non autem ab eo tempore; & quæ ante diem *hunc* non audivisti, ut non dicas, ecce noveram ea,

8 *Quorum* nihil audivisti, neq; novisti, neque ab illo tempore 'aperuit aurem tuam. 'Quamvis noverim te [c] omnino acturum esse perfidè, & defectorem ex utero vocari te:

9 Propter nomen meum [d] longanimis ero, & *propter* laudem meam refrænabo *iram* contrate; ut non excindam te.

10 Ecce conflabo te, 'non autem cum argento; selectum efficiam te catino afflictionis.

11 Propter me, propter me faciam: nam quomodo prophanaretur 'illud? & gloriam meam 'alteri non dabo.

12 'Auscultа mihi Jahhakob, & Jisraël 'vocate a me: Ego ipse sum primus, etiam sum ultimus.

13 Etiam manus mea fundavit terram, & [e] dextera meæ palmus expendit cœlos: me vocante ea, 'consistunt pariter.

14 Congregamini vos omnes, & audite: quis 'ex illis indicat ista, Jehova diligens hunc factu rus est dilectationem suam in Babylonem & brachium ejus in Chaldeos?

15 Ego, ego locutus sum, etiam 'vocavi eum; adducturus sum eum, & secundabit viam suam.

16 'Accedite ad me, audite istud, 'non a principio in occulto locutus sum; ex quo tempore fuit hoc, 'ibi sum: nunc enim Dominus Jehova mittit me, & 'spiritus ejus.

17 'Sic ait Jehova, vindex tuus sanctus Jisraëlis; 'ego Jehova Deus tuus doceo te proficere, deduco te via *qua* ambules.

18 'O si attendisses ad præcepta mea: ita 'fuisset tanquam flumen pax tua, & justitia tua 'ut fluctus maris:

19 Et fuisset velut arena, semen tuum, & prognati e viscеribus tuis ut scrupi illius; 'non *tamen* excindetur, neque perdetur nomen ejus a conspectu meo.

20 'Exite a Babylonia, 'fugite a Chaldæis, 'voce [f] canora indicate, pronuntiate hoc, proferte hoc usque ad extremitatem terræ: dicite, vindicavit Jehova servum suum Jahhakobum:

21 'Neque sitiunt, *cùm* per vastitates deducit eos; aquas e rupe profundit eis: quasi findat rupem ut fluant aquæ.

22 'Nulla est pax, inquit Jehova, improbis.

a Heb. *in fide, neque in justitia.*

b Heb. *a nunc.*

c Heb. *perfidè agendo perfidè acturum.*

d Heb. *prolongabo iram meam.*

e Heb. *dextera mea palmavit, ut ita dicamus.*

Gen. 22. 17.

f Heb. *canitus.*

ANNOTATIO.

1 Sic ait] *Concionem hanc ab hoc loco incipiendam esse tum præcedentis concionis verba ostendunt, tum hujus argumentum: nam cùm in præcedente concione duæ summatim partes essent expositæ, de reversione populi e Babylonia, & de instauratione regni per Christum; jam Propheta priorem partem aggreditur, & capitibus quinque explicat, quæ propterea in concionem unam copulavimus. Sunt autem hujus concionis (ut eam in pauca membra dividamus) (summæ partes quatuor: prima est exordium, toto hoc capite; secunda, narratio prophetica rerum futurarum ex decreto Dei, tribus capitibus usque ad versum 12. capitis 48; tertia, confirmatio, inde ad versum 16. deinde conclusio, ad finem usque. Exordium autem quod hoc capite diximus continere, sumit Deus a persona sua, fidem suam asserens, & populum suum confirmans de suis promissionibus, duobus argumentis: unum est, ab æterna, omnipotente, & constantissima natura sua, operum suorum, & sermonis sui, usque ad versum 16. alterum est a fœdere & effectu ejus, inde ad finem usque capitis. Prius autem argumentum propositum summatim versu 12. illustratur sequentibus per σύγκρισιν sive comparationem veri Dei cum falsis.* Ego sum primus] *id est, natura sempiterna,*

ac

ac proinde dictis & factis conflantissimus, & aliorum omnium principia atque exitus in manu habens.
2 Quis ergo] *anistheſit, quæ Deus ex antegreſſa propoſitione ſibi uni aſſerit facultatem & officium prophetandi in Eccleſia, aliisque omnibus abjudicat.* Populum æter.] *id eſt Eccleſiam, quam ab æterno elegit Deus, ſuóque tempore vocavit, ut in æternum ſanctificet.* Signa] *vide ſupra 41. 22. & 23.* 3 Ab eo tempore] *nimirum ex quo diſpoſus populum æternum.* Rupes] *ut Deuteron. 32. 4. hæc autem toties a propheta inculcantur, ut populus Dei adverſus Babyloniorum idola firmo eſſet ſecuróque animo; quemadmodum etiam facit Jirmeja 10.* 4 Formatores] *ἰργαζία proximè præcedentis anistheſeos, quæ confirmavit Deum nullum eſſe Deum & nullam rupem præter ſe: nam cætera, inquit, idola ſunt, quæ nullam utilitatem, ſed confuſionem juſtam cultoribus afferunt, hoc verſu: cujus utrumque membrum ſingulis verſibus deinde exponitur.* Ac teſtes] *id eſt, idola ipſa teſtantur & clamant in ipſorum idololatrarum animis ſe nihil eſſe, cùm nullo ſenſu aut intellectu ſint prædita: quod unum ſatis eſſet ad perfundendos pudore idololatras.* 6 Se conſociantes] *id eſt, qui adhærent illis, & quaſi ſpirituali conjugio cum illis copulantur: ut Numer. 25. 3.* Magis quàm homi.] *ex interminatione Dei Exodi 20.* 5. Congregent ſe] *conceſſio idololatras graviter provocans, infauſtiſque exitum omnibus prænuntians.* 7 Faber ferrar.] *confirmatio præcedentium propoſitionum; quarum una eſt, idola ad nullam utilitatem eſſe, & probatur uſque ad verſum 13. altera, confuſionem afferri ab illis in cultores ipſorum, quæ probatur verſu 13. & duobus ſequent. Inutilia autem eſſe probantur, ab operariis, inſtrumentis, materia, & uſu illius, ipſorúmque impotentia.* Cùm operatur] *id eſt, etiam in iſto opere ſentit laſſitudinem; neque a Deo quem cudit ſublevatur, neque reſcitur, niſi ſumptis alimentis quæ Deus verus ſubminiſtrat.* 9 Aut quæ fort.] *id eſt, ſive arborem voluntariam cædat quæ ſponte naſcitur, ſive plantatam & cultam humana arte; materia illa, quæcunque tandem ſit, in varios & planè differentes uſus conſumitur; ac proinde nihil divinum habet, niſi quantum affingit hominis voluntas & ſuperſtitio.*
13 Non norunt] *confirmatio alterius propoſitionis, ut diximus in verſum 7. nimirum idola confuſionē eſſe ſuis cultoribus; primùm enim excæcantur idolis ſuis ipſorum oculi & corda, duobus verſibus; deinde etiam in dies obfirmantur ad ſuam ipſorum perditionem, verſu 15.* Illud obducere] *id eſt, idolum in animo hominum quoddam velut tectorium & verum eſſe ad obcæcandos idolatras, non autem ſpecillum ad cernendum Deum.* 15 Paſcens cinere] *id eſt, luctificus Deus, nihil niſi luctum & mala omnia importans cultoribus: perphraſis idoli. Nam cinerem pro luctu & miſeriis luctuoſis accipi omnibus notum eſt: ut Pſalmo 102. 10. & infrà 61. 3.* Illuſum] *id eſt, qui jam idolorum velo captus & excæcatus eſt.* Avertit] *id eſt, magis ac magis ſeducit, & tranſverſum rapit: alter gradus confuſionis, ut diximus in verſum 13.* Non eripiat] *id eſt, præceps ruat in perditionem ſuam, ac ne cogitare quidem de ſalute velit, aut falſitatem cui adhæret agnoſcere.* Eſt ad] *id eſt, in falſitatem incumbo, cùm do operam idololatriæ: ut Eccleſi. 9. 12.* 16 Recor.] *tranſitio ad alterum hujus exordii argumentum, in quo Deus Judæos propoſito idololatrarum exemplo ad fœdus ſuum revocat, quod a ſe integrum perſtare oſtendit. Primùm itaque fœdus ſuum proponit populo, & res omnes creatas conteſtatur de veritate ejus, tribus verſibus; deinde fœderis effecta futura, a verſu 19. ad finem uſque.* Non traderis] *eſi oblitus mei peccaviſti in me: quamobrem ſequitur proximè prædicatio remiſſionis peccatorum gratuitæ: ſic infrà. 49. 15.* 17 Ut denſa nubes] *nimirum delet & ablust ſordes quæ in terra ſunt, cùm pluviam profundit in terram: eclipſis relati, ut Levit. 21. 4. & Proverb. 5. 19.* Nam vendico] *quaſi dicat, melius agetur tecum quàm cum idolorum cultoribus; quibus nulla utilitas, nulla vindicia, nulla ſalus, ſed totus luctus eſt ab idolis ſuis.* 18 Cantate] *conteſtatio, ut diximus in verſum 16.* 19 Sic ait Jehova] *tranſitio ad effecta fœderis, ut diximus in verſum 16. qua Deus ab exemplo creationis, & adminiſtrationis rerum omnium, hoc verſu confirmat ſe promiſſiones effecturum, quæ ſummatim proponuntur quatuor verſibus ſequentibus.* 20 Is ſum] *propoſitio ſumma totius ſequentis narrationis; primùm de ſapientiſſimis Babyloniorum conſiliis adimendis, & verbo Dei unius præſtando, duobus verſibus; poſteà de modo & inſtrumento quod Deus erat adhibiturus ad judicia ſua, duobus verſibus ultimis: quæ duo per ὑπόθεσιν exponuntur, inſtrumenti quidem ratio capite 45. judicia verò, ſequentibus.* Signa mendacium] *de quibus infrà 47. 10. & ſequentibus.* 21 Servi ſui] *id eſt, Chriſti, cujus ſpiritu acti Prophetæ locuti ſunt, 2. Petri. 1. 21.* Nuntiorum ejus] *id eſt, Prophetarum, quorum opera Chriſtus utitur ad nuntiandam voluntatem ſuam.* 22 Qui edicturus ſum] *id eſt, Babyloniam paluſtrem, in qua Judæi demerſi quodammodo & ſepulti erant futuri, ita comparaturus, ut commodè ex ea liberentur Judæi, & ipſi hoſtes in eam perrumpant: nam Judæos commodiſſimè ex Babylonia reverſos eſſe hiſtoriæ Hebræ & Nechemiæ docent, Cyrum verò ſiccato Euphrate Babylonem irrupiſſe ex Prophetis & hiſtoriis ante confirmavimus.* 23 Cyro] *primo Perſarum Regi, cujus nomen de induſtria exprimi voluit Deus, ut hoc ſigno Eccleſia ampliùs confirmaretur de veritate ſermonis Dei: quemadmodum factum fuerat de Joſchija 1. Reg. 13. 2. nam a tempore hujus Prophetiæ quo enuntiata eſt, uſque ad complementum ejus (ut ab ultimo Chriſtiæ anno numeremus) fuerunt minimum anni 170.* Paſtori meo] *id eſt, paſtoris officium factúro erga populum meum, liberando, remittendo, curando, fovendo, omnia denique præſtando quæ fuerint opus.* Utque edicat] *quemadmodum narratur 2. Chron. 36. 22. & 23. & Hebræ 1. Eſt autem totus hic verſus ad narrationem μεταβατικός.*

IN CAPUT XLV.

1 Sic ait] *Secunda pars concionis, quam propheticam narrationem eſſe diximus ſuprà in caput 44. nunc demum incipit: in qua Deus mirificam ſuam adminiſtrationem prædicit in perdendis Babyloniis, & ſervandis ſuis. Sunt autem hujus narrationis duæ partes: una eſt proleptis ſive propoſitio & narratio, brevis rerum gerendarum, cauſarum, & conſiliorum Dei, hoc capite: altera eſt ἰργαζία, id eſt, exornatio ſive explicatio fuſior hujus narrationis in ſequentibus capitibus. Hujus ergo capitis tria ſunt membra: primum, de nomine, vocatione, & rebus gerendis a Cyro, tribus verſibus: ſecundum, de cauſis iſtius adminiſtrationis, in-*

de ad verſum 14. tertium, de conſilio promovendi hùc rationibus & ſuo tempore inſtaurandi regni per Chriſtum, inde ad finem uſque: e quibus primum membrum fuſiùs explicatur capit. 46. & 47. ſecundum capite 48. ad tertium tota reliqua prophetia pertinet, quam non dubium eſt permultis vicibus prophetatam eſſe.
Unctos ſuo] *id eſt, vocato & inſtituto divinitus ad perficiendam voluntatem Dei, qua mox ſubjicitur: metonymia eſt ſigni pro re ſignificata, ex Judæorum uſu: ut 1. Reg. 19. 15.* Cujus confirmat.] *id eſt, cui non ſolùm vocatio, ſed etiam donum a Deo obventurum eſt, ut præſtet hæc mandata Dei, quaſi dicat, cui affectùrus ſum, ut Reges & regiones ſubjuget; quemadmodum fuiſſe factum docent hiſtorici: ſynecdoche.* 2 Inæqualia] *id eſt, difficultates omnes ita ſublaturus, ut nullo negotio etiam potentiſſimas regiones perdomes.* 3 Ut cognoſcas] *tranſitio ad explicationem cauſarum, ex quibus Deus ad hæc judicia per Cyrum efficienda adducitur; quarum una eſt, ut agnoſcatur Deus, & fides ipſius ſtudiſſimque in populum ſuum, tum a Cyro, hoc & ſequun. verſu, tum a gentibus, verſibus 3. ſequentibus; tum a rebus creatis omnibus, ver. 8. altera, ut Babyloniorum blaſphema & ſcelerata vita caſtigetur, a ver. 9. ad 14. Hujus autem agnitionis exemplum extat 2. Chron. 36. 23. & Hhezræ 1. 2. nimirum qualis in viro ignorante Dei eſſe poteſt, non autem ſalutaris: ut fine duorum ſequentium verſuum confirmatur.* 4 Cognominaſſe] *nam proprium illi nomen, teſte Herodoto & Juſtino, fuit Spaco, id eſt, canis, Medorum lingua, a cane quæ expoſitum infantem lactaverat. Coreſch verò cognomen fuit honorificum a Perſis inditum, quod ſonat Dominum.* 7 Pacem] *id eſt, omne bonum & proſperitatem; cujus contrarium eſt malum, quod proximo membro nominatur.* 8 Deſtillate] *provocatio rerum creaturam omnium ad teſtificandum & prædicandum ſalutare juſtumque Dei opus, & quibuſcunque modis poterunt miniſtrandum ei: quæ omnia enuntiantur allegoricè.* 6 Væ litiganti] *tranſitio ad alteram cauſam judiciorum Dei, nimirum nequitiam Babyloniorum: cujus primùm indignitas conjunctæ maledictione, hu duobus verſibus exponitur, perinde eſſe ac ſi figuratum in figulum, aut ſemen genitale in parentes efferretur: deinde potentia Dei aſſeritur adverſus illorum blaſphemias, uſque adverſum 14.* Teſtæ] *id eſt, qui utcunque alas ingentes animos, tamen æquè teſta eſt fragilis ad voluntatem figuli atque altera quævis: de hoc caſtu vide Daniel. 5.* An dicturum eſt] *ſimile argumentum contra Aſſyrium vide ſuprà 10. 15.* Quid facturus eſſes] *i. non poteris facere quod dicis. te invito permanebimus, neque Judæi iſti eripientur nobis.* Cùm ad opus] *i. cùm vires te deficiant, & ſis imbecillior quàm ut præſtes ea quæ pronuntiaviſti de noſtra eversione, iſtorumq; liberatione.* 10 Quid genituras] *quaſi dicat, laboras fruſtra: penes me eſt poteſtas rerum conficiendarum, non autem penes te.* 11 Sic ait Jehova] *aſſertio potentiæ Dei: ut diximus in verſum 9.*
Iſtorum ſigna] *objectio ironica in Babylonios: agite, inquit Deus, negate iſta ſi quidem vultis, aut ſi poteſtis impedite: ſed tamen ſigna præſentia jam ſatis evincunt dictorum meorum veritatem, ſequent. verſus opus autem meum, cui obſiſtitis, vobis invitis ſuo tempore conſummabo, verſu 13.* De filiis meis] *Judæi liberandis.* Opere manuum] *id eſt, toto eo quod me denuntiavi per Cyrum effecturum eſſe.* 12 Ego feci] *dicta confirmat Deus a ſignis & elementis rerum naturalium inanimarumque.* 13 Illum] *Cyrum, cujus antè memini ver. 1.* Juſtè] *id eſt, prout juſtitia mea denuntiat peccatis veſtris, & juſtè effectura eſt ad meorum liberationem.* Reædificaturus] *ut ſuprà 44. 23.* Non pretio] *id eſt gratis, non tantùm non accipiens munus ad dimittendum populum, ſed ipſe ultrò offerens liberationem & munera, Hhezræ 1. vide infrà 52. 3.* 14 Sic ait] *tertium membrum, ut diximus in verſum 1. quo Deus oſtendit conſilium ſuum: ſe non alium ad finem iſta effecturum eſſe, quam ut promoveat hoc pacto & inſtaurets regnum ſuum tempore ſuo per Chriſtum, qui fundamentum eſt & finis prophetiarum omnium. Quamobrem prædicuntur duo: primùm, gentes hu principiis adducturas ad colendum & prædicandum Deum, quatuor verſibus; ſecundum, Deum ullas ultrò vocaturum, auctarium eſſe, & confirmaturum in notitia & fide in Chriſtum, a ver. 18. ad finem uſq.* Labor Ægypti] *de quo 1. Reg. 10. 28.*
Procerorum] *id eſt, potentiſſimorum agro & mercibus: ſuerunt enim Sabæi propter thuris & odorum merces clariſſimi, ad utraque maria porrecti: gentibus, Perſicum & Rubrum, teſte Plinio lib. 6. natur. hiſtor. capite 28.* Te ſequentur] *id eſt, adjungent ſe, & ſubmittent Chriſto in Eccleſia.* 15 Abdens te] *id eſt, qui a temporibus æternis retexiſti apud gentes myſterium tuum, nunc verò reciſi manifeſtum, & per ſcripturas ad obedientiam fidei omnibus gentibus declaraſti, ut ait Apoſtolus Roman. 16. 25. & qui prætera non adumbras te imaginibus, aut ſpecies eſſentiæ tuæ communicas, ſed inviſibilis permanes. Hæc duo interpretationis membra conjungenda eſſe ex ſeq. verbis colligimus.* 16 Erubruerunt] *exornatio præcedentis dicti a ſpectato judicio ejus, per antitheſin ultionis in idololatras & Babylonios ipſos, ſalutiſq; communicatæ cum populo.* 18 Nam ſic ait] *alterum membrum promiſſionis ex conſilio Dei, ut ſuprà diximus verſu 14. quo Deus confirmat ſe gentes adipſum confluentes æterna benedictione & ſalute donaturum eſſe, quam in fine ſuperioris verſus penes Iſraëlem eſſe conſitebantur.* Qui non ad] *id eſt, qui non vult profligatis hoſtibus & idolis terram deſertam eſſe, ſed habitari a ſuis; ac proinde ſtatuet gentes cum Judæis in Eccleſiâ coaptare. Hæc autem dicuntur allegoricè, comparatione ſumpta a rebus bellicis.* 19 Non clam] *id eſt, nunc demum me ſermonem & beneficia mea expono palàm, contra quàm ſuprà dixerant gentes verſu 15.* Non edico] *id eſt, non fruſtra voco Eccleſiam meam, ſed ad juſtitiam & vitam æternam; ut ſequentia docent.* 20 Congregamini] *pronuntiatio luculentiſſima vocationis gentium ad Evangelium Chriſti, tribus verſibus: cui ſubjungitur confirmatio a juramento Dei paratiſſimi in Chriſto filio ſuo, tribus verſibus ultimis.* Qui ignari erant] *id eſt, qui prius alieni erant a Deo & promiſſionibus ejus, Epheſ. 2. 12.* 21 Indicate] *idem, nuntiate, & vocate alios, convenite, & conſilia inite fidei & reſpiſcentiæ; quæ duo ponuntur hoc & ſequent. verſu.* 23 Per me juravi] *confirmatio a juramento, ut dictum eſt verſu 20. qua Chriſtus primùm aſſerit autoritatem ſuam, hoc verſu; deinde totam ab Eccleſia ſibi attributum & delatum iis decet, duobus ſequentibus: quo ſenſu accipiendum eſſe locum hunc docet Apoſtolus Roman. 14. 11. & Philp. 2. 10.* 24 Tantummodo] *prædicatio Eccleſiæ gloriantis in Chriſto, quam Chriſtus de ſe futuram dixit.* Ad ipſum venient] *provocatio gloriosa in hoſtes; quaſi dicat Eccleſia, agedum, veniant, ſiqui pugna experiri cum Chriſto volent.* 25 Semel Iſraëlis] *id eſt, Eccleſia Dei ex omnibus gentibus adunata.*

IN CAPUT XLVI.

1 Procubuit] ἐκλάτωσε, id est, exornatio narrationis, quia præcedentis capitis fulta est, unde demum incipit, ut diximus suprà 45. 1. ac primùm quidem exornantur victrices gestæ, duobus capitibus; deinde verò causa istarum, capite 48. Res autem gestæ in duo judiciorum genera dividuntur: narrantur enim judicia Dei effecta contra idola, hoc capite; deinde contra Babylonios ipsos idololatras, capite sequenti. & singulis istu narrationibus paribus suus usus fuit, doctrina subnectitur. Sunt itaque hujus capitis partes duæ: una est narratio: (ut modò diximus) duobus versibus comprehensa; altera est doctrina ad populum Dei, tenuis ex narratione præcedente, toto capite. Bal] nomen est idoli, quod unum in precio fuit apud Assyrios, Persas, & Babylonios: alii Saturnum esse volunt filium Oceani, alii Jovem (unde Jupiter Belus appellatur Plinio libro 6. natur. histor. capite 26.) alii denique Solem: quod magis probamus, quia Solem ab Assyriis, Persis, & Babyloniis pro Deo summo habitum esse, & sexui tanquam illius particulæ cultum exhibitum omnes historiæ testantur: unde factum est ut temporibus Joschiæ equi, currus, & cultus Solis essent dicati Jerusalem, superstitiosa invecta per Assyrios, 2. Reg. 23. 11. Dicitur autem Bel illarum gentium sermone tanquam dominus, pro eo quod dicunt Hebræi Baalal. Reflexus est] hac loquendi forma non dubium est quin Propheta ad fatidica illa oracula respexerit, quæ reliquam specie edebantur: nam stabant procul statuæ sacerdotes vero ex tripode aut alio instrumento, veluti Deum a tergo consulentes, responsa dabant: jam verò, inquit Propheta, illi reflexi & complicati sunt, adempta eis facultas amplius edendi oracula. Deus vaticinus] vocem qua Propheta utitur appellativè accipiunt pro idolis omnibus quæ superstitiosi consulebant, a verbo æquè Babylonio atque Hebræo usurato, quod significat Prophetare. Bestiæ & jumento] numinum deportanda in Persidem veluti captiva, ut præda essent, post expugnatam Babylonem: enallage numeri, ut in fine versus. Detestæ] numinum bestiæ & jumento in Persidem exportanti. Erant enim aureæ, pretiosæ & gravi mulctæ; ut constat ex Danielis 3. 3 Ascultate] secunda hæc pars didascalica, sumpta occasione ex præcedente historia Judæos instituit, primùm fideles & pios, usque ad versum 8. deinde infirmos Judæorum, item impios, & hypocritas, ad finem usque. Est autem varius quo loco communis exordium hu duobus versibus, in quibus Deus per antithesin singularia sua officia in populum suum explicat, ostendens, quàm procul ab idolorum conditione abfit, qui nisi a suis fervantur & erepti suis perennt. Qui bajulamini] id est, quos ego bajulo, quemadmodum portas quis filium suum, Deuteronomi. 1. 31. & tanquam Aquila assumens pullo suo super alas suas, Exodi 19. 4. & Deuteronom. 32. 11. 5 Cui assimilastis] primus doctrinæ locus, quo præmonentur pii ne sibi prudenter & sanctè a falsis Babyloniorum commentis & superstitionibus caveant, observantes naturam Dei optimi maximi atque in ipsos beneficentissimi. Simile vide suprà 40. 18. & 25. 6 Qui prodigunt] amplificatio a comparatione idolorum cum majestate Dei (ut suprà ibidem) & officiorum quæ idolatræ cognitor diis suis inutilibus exhibent, cum illis officiis quæ cultoribus suis fecit Deus, hoc & sequent. versu. Scapo] id est, trutina, synecdochicè: est enim scapus trutinæ pars ex qua dependent lances. 8 Recordamini] secundus doctrinæ locus ad Judæos infirmos, aut ignorantes Deum, ut consimiliter imbuti vera notitia Dei, si quæ infirmitate cederint Babyloniorum tyrannidi cultum Dei veri dimiserint, saltem his duobus argumentis ad bonam frugem revocentur: primùm documentis rerum creatarum & operum præteritorum Dei, versu 9. & 10. deinde præsentissima liberatione quam per Cyrum promisit Deus, & justo tempore effecit, versu 11. 11 Ab oriente] id est Perside. Volucrem] id est, Cyrum, ducem expeditissimum, qui tam leviter & facilitate omnes superaturus est quàm si prater volet. 12 Ascultate] tertius doctrinæ locus ad impios & hypocritas, quibus denuntiat Deus se propter nomen suum effecturum promissiones suas, & justitiam adhibiturum ad salutem Ecclesiæ suæ & eorum confusionem. 13 Admoveo] id est, vos increduli & fugientes, experiemini tamen justitiam meam. Non retardabit] id est, tractè complebit suo tempore justitiam meam; neque impedietur iniquitate vestrâ, aut in supplicio de vobis sumendo ita occupabitur ut gratia salutaris opus avertat. Ornatum meum] ut suprà 44. 28.

IN CAPUT XLVII.

1 Descende] Altera pars narrationis prophetica contra Babylonios idololatras (ut diximus suprà 46. 1. hoc toto capite continetur. Sunt itaque hujus (ut antè diximus) partes duæ: una, qua judicia Dei gravissima in Babylonios exponuntur, versibus quinque; altera, qua cum Babylonia consolatur de suorum judiciorum causis, reliquo capite. Virgo] id est, Babylonia tota sive Chaldæa, cujus monarchia corpori virginis comparatur, quia videbatur sibi indomita, & erat in summo luxu delicisque perdita. Non pergeris] sed mancipium eris abjectissimum, duobus versibus sequentibus. 2 Accipe molas] id est, abi in pistrinum & mole, ut mancipium turpissimum & abjectissimum: vide Exodi 11. 5. Retege crines] id est, luge capillis passis: synecdoche. Denuda vestigium] id est, amissis soccis & mollibus calceamentis, ad tristissimum ater re compara: quo etiam spectant verba sequentia: vide suprà 20. 2. 3 Retegetur] id est, pro eo quòd mollissimè & lautissimè indutus ita, in miseriam tantam detruderis atque paupertatem, ut ne pudenda quidem de tuo possis contegere. 4 Inquit] eclipsis, ut 1. Reg. 20. 34. 5 Tenebras] id est, summas angustias, ignominiam & maximam; cujus nomine desideratur ea ipsa in tenebris delitescere. 6 Efferbueram] altera pars capitis, contestatio; qua propheta suorum judiciorum causas evincit fuisse in Babylonio ipsis, primùm propter arrogantissimam inhumanitatem ipsorum usque ad versum 10. deinde propter blasphemam præsidentiam sua magia & incantationum, inde ad versum 15. postremò propter insolentissimam fastum animo conceptum ex infinitis opibus, versu ultimo: quibus singulis peccatis sua missa judicia] ostenduntur. Contra populi] idola, argumentum vide Zacariæ 1. 15. 7 Finem illius] nomirum possessionis mea, de qua versu 6. 9. d. non observastis quem finem calamitatum Deus præstare solet & præstiturus sit Ecclesiæ suæ: ut Deuteronom. 8. 16. 8 Ego sum] 9. d. cætera præ me nihil sunt: sic versu 10.

10 Nón fædebo] id est, Regem & regnum florentissimum perpetuò habitum sum. Vidua] Regni, cui nunc imminet. Orbitatem] a civibus & popularibus, aut subjecti u regno, virtuti filii. 9 Imo evenient] per quotidiana præsidia, de quo Deuteron. 5. versu ultimo. Cum fortitudine] id est, utque ea defendent ista: transitio ad sequentem causam. 10 Quia confisa] secunda causa, ut diximus in versum 6. nimirum blasphema & contumeliosa in Deum persuasio de magicis incantationibus & fermitia tota Babyloniorum, cujus crimen, hoc versu posito, sequenti exponitur: deinde amplificatur utrumq; sarcasmo elegantissimo, tribus versibus. Nullus videt] 42. ne Deus quidem novit rationes meas. Sapientia] ea nimirum qua exaltatur versu 12. & sequenti. 11 Expiare] id est, avertere incantationibus tuus sic ludificatur magos. 12 Sta] am] sarcasmus gravis in Babylonem, ut diximus in versum 10. Incantationibus] vide Psalm. 58. 13 Defatiscere] ironica oratio 4. d. frustra laboras ut te ipsum confirmes tuis magis, nisi sapientissimos quosque doctorum tuorum adhibueris, ut consulant tibi: cogitent, experiantur illi. Et servent te] verbum verborum, quæ in contextu Hebræo implicata sunt, transfulimus ad evidentiam. 14 Ecce] emphatica demonstratio vanitatis quæ est in omnibus Chaldæi & mathematicis, quibus eventurum Propheta ostendit ut ab igne ipso, quem pro Deo habebant, consumantur. Nullus superest carbo] id est, plagis absumuntur ipsi, & Dei ipsorum cum ipsis extinguitur. 15 Ita sunt] tertia causa, ut diximus in versum 6. ad quam transitur ejusdem pœnæ accommodatione ad summas opes Babyloniorum, & luxum profusissimum.

IN CAPUT XLVIII.

1 Audite] Hoc caput (quem admodum diximus supra 45. 1.) continentur tria: primum est expositio alterius membri quod in narratione positum est supra 45. 4. de causa iisdem judiciorum Dei, usque ad ver. 12. secundum est confirmatio narrationis, a ver. 12 ad 16. tertium, conclusio, ad finem usque, ut supra diximus in principium capitis 44. Summa autem causa judiciorum Dei per contestationem explicatur, qua Deus populum evertens improbitatis, duobus primis versibus, per comparationem exemplorum antecedentium, usque ad versum 6, ostendit se nulla dignitate populi, ver. 7. & 8. sed sua unius gloria adductum esse ut populum affligat, & ex afflictione liberet fustitia sua, usque ad versum 12. De nomine Jisrael.] idem argumentum ad exprobrationem populi vide copiosè explicatum Hosch. 12. & 13. Ex aquis] id est, qui ex Jabbakobo, tanquam ex fonte promanarunt: ut Deuteronom. 33. 28. & Psalm. 68. 27. Qui jurant] id est, qui non estis integri erga Deum vestrum: sic Jirmiæ 5. 2. 2 Innitantur] id est, se niti gloriantur. 3 Quæ prius] comparatio rerum antegestarum præditarum, quia Deus nitur his quatuor versibus, vota eò spectant ut demonstret sibi fuisse quidem perspectam improbitatem populi, sed gratia propter gloriam suam immeritis etiam & adversantibus beneficia sua prædixisse, & suo tempore contulisse: deinde verò sequitur accommodatio, qua confirmat Deum se nunc eandem rationem sequi ob eandem causam. Inde ab eo tempore] ex quo donus es Jabbakobi, & vocas te de nomine Jisraëlis.

Repentè] id est, simul atque visum est, etiam nullis præcedentibus mediis, aut adversantibus. 4 Ex præscientia] ut testatur Exodi 32. 9. & Deuteronom. 31. 27. & 32. toto capite. 5 Ne diceres] id est, ne res jam olim prædictas & suo tempore præstitas attribueres diis novis, quia e propinquo advenunt & recens sunt facti, ut Deuteronom. 32. 17. 6 Respice] id est, animadverte ut res ipsa efficta sint quæcunque audivistis ex me, & nihil prædictorum meorum excidere: ut Jehoschh. 22. 3. & 2. Schem. 3. 19. An non indicabitis] id est, an dissimulabitis ea omnia quæ in vos fuerunt collata? neque certa fide amplectemini prædictiones meas, quibus vos testimonium oportuit perhibere ab antiqua experientia? ut supra 42. 35. Pronuntio] transitio ad accommodationem exemplorum, de qua in versum 3. Nova] nimirum de captivitate per Babylonios, excidio Babyloniorum, & liberatione tua per Cyrum. 7 Nunc creantur] id est, nunc primùm in lucem edantur, patefiunt & admirabiliter; ut exponunt verba sequentia. 8 Aperuit aurem] id est, perveniunt ad aures tuas penetravit. Quamvis] prophetiæ summam incipit Jeschahhja ab occupatione. quasi dicat, non est quod mentiar ut non præstem ea quæ antè dicta sunt propter duritiem tuam: nam propter me efficturus sum, sequente versu. 10 Non autem cum arg.] id est, non ego cum summo jure tecum? quia fi ab omni sceria, ut argentum, expurgandus esses, totus disperires. 11 Illud] nomen meum, de quo versu 9. Alteri non dabo] id est, non finam eripi mihi; aut alibi a me transferri. 12 Auscultа] tertia conscientiæ pars, confirmatio; qua primùm Deus a persona sua operumq; amplitudine prophetiam obsignat, quatuor versibus; deinde Prophetæ fidem suam in sua vocatione & administratione testatam facit, versu 16. Vocate a me] id est, qui vocatu populus meus, ut supra ver. 1. & 2. 13 Consistunt pariter] id est, se sistunt ad exequendum judicium meum, ut Psalm. 119. 91. 14 Ex illis] duis videlicet, de quibus versu 5. 15 Vocavi eum] Cyrum, de quo supra 45. 1. 16 Accedite] propheta verba, confirmantis fidem suam quam adhibuerat ad enuntiandum verbum Dei, & diligentiam ad audiendum ex Deo, prout vocatus fuerat. Non a principio] id est, ex quo sum verbi Dei ad me, non dissimulavi, sed palam conclamavi me. Ibi sum] nimirum in ea tanquam specula ubi me collocavit Deus, ut verbum ab ipso audiam, & ad vos referam, ut supra 21. 8. & 10. Spiritus ejus] Dei Patris & Filii, cum Patre & filio unius æternus Deus, quo uno actu olim homines sancti locuti sunt, 2. Petri 1. 21. 17 Sic ait Jehova] ultima conclusionis pars, id est, conclusione. Deus primum officia sua universis Israëlitas commemorans, hoc versu, per hypothesin summas beneficentiæ exponit eventuras Judæis si parnissent ipsi, ver. 18. & 19. deinde summatim repetit res antè promissas propter nomen suum, de beneficentia erga suos, & hostium statu miserrimo, tribus versibus ultimis. Ego Jehova] quasi dicat, præsto quod meorum est partium. 18 O (si attend.] simile vide Deuteron. 32. 29. Fuisset tanquam] id est, nunquam defuissent fluere, sed omnia bona se ultrò dedissent tibi. Ut fluctus maris] id est, continenter perexissent, ut fluctus excipiunt alii alibi. 19 Non tamen] transitio ad summam promissionum, similis argumento atque usu ut supra ver. 8 & 9. 20 Exite] prophetica hortatio, quasi in rem præsentem Judæos adducens, & præmonens de liberatione ventura. Fugite] ut communicum Babyloniis judicio pereatis, & circumveniamini a

Dei, quæ denuntiatur illicuum, ultimo: ut Jirmiæ 31. 6. & 41. ſimile cauſa addendum Gen. 19. 35.
Voce canora] *ad frumenti beneficio Dei, & fructus animo grato prædicent.* 21 Neque ſitiunt] *adeò, aquæ admirabiliter illis de petrâ profluxit, atque olim præſtitit majoribus ex Exodo examinibus: unde Hiberæi.* 22 Nulla eſt pax] *ac proinde ne capeſſemus cum illis, quod conſentiendo faciebamus, ſed fugite, ut ſupra dixi: infrà 57. 21.*

CAPUT XLIX.

Chriſtus ad Judæos miſſus, poſquam de illorum contumacia apud Deum Patrem conqueſtus eſt, mittitur ad Gentes, & narrat promiſſiones Evangelicas primùm ſibi factas de reconciliatione, juſtitia, vita, & gloria per ipſum comparandâ: deinde facta ex Eccleſia de benevolentia, beneficiis Dei in ipſum, & propagatione ipſius in gentibus, juvante Satana & omnibus adverſariis, per Evangelium.

1 AUSCULTATE insulæ mihi, & attendite nationes e longinquo: Jehova inde ab utero vocaverat me, e viſceribus matris meæ memoriam conſtituerat nominis mei.

2 Et diſpoſuit os meum veluti gladium acutum, in umbra manus ſuæ abſcondens me: & diſpoſuit me in ſagittam nitidam, in pharetra ſua abſcondens me.

3 Dixerat mihi, ſervus meus es; Iſraël eſt de quo per te gloriaturus ſum.

a Heb. *in vacuum laboro, ad inanitatē & vanitatē.*

4 Ego verò dixi, a frustra laboro, inaniter & vanè vires meas conſumo: veruntamen officium meum penes Jehovam eſt, & opus meum penes Deum meum.

b Heb. *in ſervum ſibi.*

5 Nunc autem dicit Jehova, qui formaverat me inde ab utero, b ut ſerviam ipſi, c ut reducam Jahhakobum ad ipſum, cùm Iſraël non reciperet ſe: quia glorioſus ſum in oculis Jehovæ, & Deus meus eſt robur meum.

c Heb. *ad reducendum.*

6 Dicit inquam; levior *videris* quàm ut ſis mihi ſervus ad exigendum tribus Jahhakobi, & cuſtoditos d Iſraëlicos reducendum? atqui conſtitui te e in lucem gentium, ut ſis ſalus mea uſque ad extremitatem terræ.

d Heb. *Iſraëlis.*

7 Sic ait Jehova vindex Iſraëlis, ſanctus ejus; ei quem contemnit e quiſque, *quem* abominatur gens, ſervo dominantium Reges videntes aſſurgent, principeſque incurvabunt ſeſe: propter Jehovam qui fidelis eſt, ſanctum Iſraëlis qui elegit te.

e Heb. *anima.*

8 Sic ait Jehova, tempore f accepto exaudiam te, & in die ſalutis auxiliabor tibi; & cuſtodiens te, diſponam te in g fœdus populi, ad confirmandum terram, ad efficiendum ut poſſideat poſſeſſiones deſolatas:

f Heb. *acceptionis, vel benevolentiæ.*

9 Dicendo vinctis, exite; iis qui ſunt in tenebris, revelamini: per vias paſcent, & in omnibus clivis paſcuum eorum erit.

10 Non eſurient neque ſitient, neque ferjet eos æſtus aut ſol: nam qui miſeretur eorum ducet eos, & ſecundum fcaturigines aquarum deducet eos.

g Heb. *in viam.*

11 Et diſponam omnes montes meos ut ſint pervii, & *in* aggeribus meis h eminebunt.

h Heb. *amari.*

12 Ecce iſti e longinquo venient: ecce quoque illi ab Aquilone & i ab occaſu, denique iſti e terra Sinæorum.

i Heb. *à mari.*

13 Cantate cœli, & exulta terra, & fragorem edite montes cantu: quia conſolatus eſt Jehova populum ſuum, & pauperum ſuorum miſertus.

14 Quòd ſi dicat Tziſon, dereliquit me Jehova; & Dominus oblitus eſt mei:

15 Ad obliviſci poteſt mulier fœtus ſui, ut non miſeretur filii uteri ſui? etiam hæ obliviſci poſſint; tamen ego non obliviſcar tui.

16 En in manibus ſculpſi te: muri tui e regione mei *verſantur* jugiter.

17 Feſtinabunt k filii tui; deſtructores tui & vaſtatores tui ex te exibunt.

k Heb. *de ſtructionibus tuis.*

18 Attolle circumquaque oculos tuos, & vide, iſti omnes congregantes ſe accedunt tibi: ut vivo ego, dictum Jehovæ, iſtis omnibus tanquam ornamento veſtieris, circumligabis eos *tibi* tanquam ſponſa. *infrà 60. 4.*

19 Cum vaſtitates *eorum* tuæ, & deſolationes tuæ, & terra l diſtructa tua; qua jam anguſtaberis præ habitatoribus, procul profectis eis qui abſorbebant te:

l Heb. *de ſtructionibus tuis.*

20 Adhuc dicent m te audiente filii orbitatis tuæ; anguſtus eſt mihi hic locus, retrocede mihi ut habitare poſſim:

m Heb. *in auribus tuis.*

21 Adeò ut dicas cum n animo tuo, quis genuit mihi iſtos, cùm fuerim orba & ſolitaria? hùc illùc migrans ac o fugitiva *ſui*, & iſtos quis educavit? en ego relicta fui ſola, iſti ubinam fuerunt?

n Heb. *corde.* o Heb. *recedens.*

22 Sic ait Dominus Jehova, ecce ſuſtollam ad gentes p manum meam, & ad populos efferam vexillum meum; ut afferant filios tuos lacerto, & filiæ tuæ ſuper humerum portentur:

23 Et erunt reges nutritii tui, & fœminæ principes eorum q nutrices tuæ: vultu in terram *demiſſo* incurvabunt ſe tibi, & pulverem q pedum tuorum lingent: ut experiaris me eſſe Jehovam, non erubeſcere eos qui expectant me.

p Heb. *in manu.* q Heb. *lambent.*

24 An auferretur a robuſto captura? an etiam captiva turba r juſti eriperetur?

25 Quia ſic ait Jehova, imò turba captiva robuſti auferetur, & captura r violenti eripietur: nam adverſus contendentes tecum ego contendam, & filios tuos ego ſervabo.

26 Efficiam ut comedant oppreſſores tui ſuam ipſorum carnem, & velut muſto ſanguine ſuo inebrientur; ut agnoſcant omnis caro, me Jehovam eſſe ſervatorem tuum, & vindicem tuum, robuſtum *Deum* Jahhakobi.

ANNOTATIO.

1 Auſcultate] *Sum Propheta inde a capite 40. duas conſolationis locos ſibi propoſuerit explicandos, quorum de reverſione Judæorum ex captivitate Babylonica, alterum de inflammatione Eccleſiæ per Chriſtum, nunc demum incipit Prophetia ſpeciatim hunc ſecundum locum exponere, & in eo argumento pergit ad finem uſque Prophetiæ. Hoc autem caput quodammodo eſt veluti præfatio, ac potius ſummarium argumentum eo-*

rum

rum quæ sequuntur omnium: nam primùm Christum per prophetam omnes nationes vocant, sibi conciliat auctoritatem à narratione vocationis suæ, 6. versibus; deinde promissiones sibi & Ecclesiæ factas, ad finem usq; capitis: ex quibus argumentis duobus tota prophetia reliqua consistuntur. Ac in vocatione quidem explicatur vocatio Christi à Deo patre ad sanctum illum sanctissimum Mediatoris inter Deum & Ecclesiam ipsius, duob. ver. deinde ostenditur ex quibus Ecclesia sit vocanda per Christum vo. quatuor. 1 Longinquo] *i. quæ vix longè absitis usquè ad extremas terras.* Vocaverat me] *i. vocavit ab æterno, ac proinde jam vocaverat cùm in utero matris conciperer. Est enim Christus semen illud benedictum, in quo salus ab æterno constituit Ecclesiæ, & promissiones salutis factæ sunt, Galat. 3. 16. id q. ex vocatione Dei patris, Hebr. 5. 4 & 5.* Memoriam constit.] *ut Gen. 3. 15.* 2 Et disposuit] *i. armavit me verbo suo efficacissimo, quod cum gladio & sagitta acutissima comparatur, adjunctis promissionibus de defensione mea & ministerio: vide Ephe. 6. 17. Heb. 4. 12. & Apocalyps. 1. 16.* Sagittam] *ut Psal. 45. 6.* 3 Servus meus es] *ut suprà 42. 1.* Israël est] *i. Jubet in primis Israëli præponere verbum gloriosum rectum, & in Judæorum primum gloriam meam explicare: ut Matthæi 10. 6. & 15. 24. Actor. 13. 46. & 28. 25. & sequent.* 4 Frustra laboro] *i. non audit, neque accipit verbum Israël.* Veruntamen] *amplificatio indignitatis à testimonio conscientiæ; & Dei ipsius in conscientia: ego, inquit Christus, tot & veris meis consumptis in Judæa informandis, Deus Pater testis est, & justificatur conscientia mea, qui solus officium & opus meum optimè cognovit.* 5 Nunc autem] *videlicet cùm omnibus meis viribus apud Judæos consumptis experiar ad illorum conversionem Deus.* Formaverat me] *id est, æterno decreto sua comparaverat, ut suprà ver. 1.* Non reciperet [e] *ad Deum vocantem Judæos per Evangelium Christi.* Quia gloriosus] *i. quia Pater amat filium, & omnia tradita in manus illius; non autem eum contemnit, quod perversi Judæi faciunt: ac proinde non vult servi ut ministerium filii sui temnatur aut ingloriosum fiat: sicut parabola ostenditur Matth. 22.* 6 Leviora videris] *Judæi vehementer ut explicat sequens versus.* Custoditos] *aquos ego singulari studio custodiveram hactenus, veluti pretiosissima præ omnibus aliis populis, & tanquam pupillam oculi: Deuter. 32. 10.* In lucem gentium] *i. ut perfectas omnes gentes illustrationis tuæ Evangelii, ut suprà 42. 6. vide Actor. 13. 46.* 7 Sic ait Jehova] *altera pars capitis, propositio nimirum Evangelicarum promissionum, primùm ergà Christum, usq; ad ver. 14. deinde ergà Ecclesiam in Christo, ad finem usq; : qua duo membra proleptici hoc versu continentur.* Israëlis] *id est, electorum Dei.* Eiquem] *id est, Christo, quem quisque ex Judæorum gente sperni, abominatur, ac velut in durissima servitutem coercet.* Dominantium] *Judæorum videlicet, qui sibi dominatum confingebant etiam ac servitutis gravissimæ, & libertatem sibi asserebant: ut Joann. 8. 33.* Qui fidelis est] *id est, verax & constans in promissis præstandis, ut 1. Corinth. 1. 9.* 8 Sic ait Jehova] *explicatio prioris promissi in Christum; nimirum fore ut in Christo habeatur reconciliatio ex fœdere, hoc versu; remissio peccatorum & liberatio, sequente versu; omnis benedictio depellens mala, & bona conferens, vers. 10. & 11. mirifica electorum ad ipsum concursatio, vers. 12. denique rerum creatarum omnium gratulatio, ver. 13.* Tempore accepto] *quo benevolentia & salus Dei promulgata est per Evangelium, 2. Corinth. 6. 2.* Fœdus populi] *id est, ut sis reconciliationis ex fœdere: sic Daniel. 9. vers. ultimo.* Terram] *id est, Ecclesiam, & illius habitationem, paucis docuit.* 9 Vincula] *ut suprà 42. 7.*

Per vias pascent] *id est, ubique occurrent ipsis benedictiones Dei, hîc & versibus duobus sequentibus: quæ benedictiones allegoricè significantur, sumptis similibus à tempore liberationis Ægyptiacæ.* 11 Eminent] *nimirum quos Christus è vinculis satanæ & potestate tenebrarum extraxerit.* 12 A terra Sinzor.] *id est, meridiem versus, quam ex parte Sinai terminum Judæa constituebant, Genes. 10. 17. desertum Sini, & mons Sinai spectabant, Exod. 16. 2.* 13 Cantate cœli] *id est, vestris omnis creatæ gratulationis Christo, & sibi Dei vindicatæ in libertatem gloriæ, Romanis 8. 19. & sequentibus.*

14 Quòd si dicat] *transitio ad aliorum promissionum Evangelicarum caput, quæ sunt de studio Dei erga Ecclesiam, usque ad versum 17. & de propagatione & multiplicatione illius, usque ad finem. Transitur autem per occupationem.* 15 An oblivisci] *responsio ad præcedentem occupationem à comparatione minorum.* Etiam hæ] *hypothesis ad amplificandum studium Dei in Ecclesia.* 16 In manibus] *id est, semper obversaris mihi, & nunquam desino curare te; ut Psalm. 121. 4.* memoravitne ducem.

17 Filii tui] *id est, qui tibi gignentur in Christo per semen incorruptum verbi: jam enim hoc versu transitur ad multiplicationem Ecclesiæ, quæ illustratur per hypotyposin, seq. versu; deinde exornatur, 18 tribus.* 19 Cùm] *id est, quando terrâ tot & quæ nunc vastata est, &c. occupabis, tamen tanta futura est multitudo filiorum Dei, ut vix possit capere omnes terra: hyperbole.* Qui absorbebant] *id est, vastatoribus tuis, ut suprà ver. 17. vide Psal. 124. 3.* 20 Filii orbitatis tuæ] *id est, gentiles, qui tibi aquascentur cùm Judæi orbata fuerit.* 21 Sic ait] *Ὑστερολογία sive subjectio, qua Deus respondet præcedenti admirationi Ecclesiæ, & docet se ex quavis gente illi conciliaturum liberos, abunde, &c.* Manum meam] *cum vexillo Evangelii, quod est potentia Dei ad salutem cuivis credenti; Rom. 1. 16. hæc autem omnia allegoricè dicuntur de amplificatione regni spiritualis Christi, ut Prophetæ solent.* 23 Incurvabunt [e tibi] *id est, honorem exhibebunt Christo in ea habitanti velut capiti tuo (ut Psalm. 72. 1.) & in Christo honorabunt.* Pulverem q;] *ut Psal. 72. 9.* 24 An auferretur] *inquiunt gentes & pudentes eorum expilatores Ecclesiæ, quorum sermonem anticipat Deus. q. d. ludificantur hostis Ecclesiæ promissiones meas duobus argumentis: unum quod filii tyrannis omnibus videantur valentiores esse, tum quod justo bello Ecclesiam sibi subjectam & mancipatam putant, ut suprà 45. 9. & sequent. sed ad hæc argumenta respondetur versibus seq.* Justi] *mancipii & possessoris: nam etsi Deus populum suum & filios suos vocet, tamen hoc semper sibi arrogant adversarii, ut justi sint illorum domini: sic duobus argumentis utuntur, potentia sua, & jure.* 25 Jehova] *Deus æternus, ac proinde infinitè omnes hostes superans potentia sua: sic respondetur priori objectionis argumento.* Violenti] *ac proinde non justi domini, quod hostes de se prædicant: responsio ad posteriùs argumentum. Hæc autem responsio membra deinceps exornatur, bis & seq. versu.* 26 Efficiamque] *id est, committam ipsos inter se, ut talionis pœnas inferant ipsis, & quemadmodum carnem & sanguinem suum exhaustrunt, sic etiam alii ab aliis consumantur.* Omnis caro] *id est, omnes homines, etiam impii & adversarii.*

CAPUT L.

Christus Judæorum Ecclesiam sibi adversantem oburgans, ostendit Deum nihilominus fœdus suum erga ipsam integrum conservasse potentia sua, ac proinde se a Patre vocatum atque missum esse ut eam consolaretur vocet ad respiscentiam: itaq; contumacibus denuntiato gravi judicio, respiscentes confirmat de gratia Dei se fidere, & gentium exemplo provocat ad fidem & patientiam: deinde Ecclesiam fessam afflictionibus & invocantem se confirmat Deus, & consolatur promissionibus perficiendis in adventu suo.

1 'SIc ait Jehova, 'ubi *est* libellus [a] repudii matris vestræ quo dimiserim eam? aut quis *est* ex creditoribus meis cui vendiderim vos? en 'iniquitatibus vestris venditis vos, & defectionibus vestris dimittitur 'mater vestra.

2 Quamobrem cùm venio, nemo adest? cùm voco, nemo respondet? [b] an ullo modo brevior est manus mea [c] quàm ut redimat? & an nullę sunt in me vires ad eripiendum? 'en increpatione mea 'exsicco mare, 'dispono flumina *in* desertum, fœtet multitudo piscium eorum 'mortua siti, eò quòd defit aqua:

3 'Induo cœlos atrore, velut cilicium pono operimentum eorum.

4 'Dominus Jehova dedit mihi linguam [d] eruditissimam, ut sciam [e] tempestivè eloqui 'defessо verbum 'excitat [f] unoquoque manè, 'excitat mihi aurem ad audiendum 'ut *audiamus* eruditissimi.

5 Dominus Jehova 'aperit mihi aurem; & ego non rebello, retrorsum non averto me.

6 'Corpus meum expono 'percussoribus, & malas meas depilantibus; faciem meam non abscondo a contumeliis & ipsuto.

7 Quia Dominus Jehova auxiliatur mihi, ideo 'non afficit me ignominia: ideirco 'compono faciem meam tanquam silicem, quia novi fore ut non pudeam.

8 Propinquus est qui justificat me, 'quis contendat mecum? consistamus unà: quis [g] experiatur jure contra me? accedat ad me.

9 En, Dominus Jehova auxiliatur is est mihi, quis est condemnaturus me? en; omnes isti ut pannus veterascent, tinea consumet eos.

10 'Quis est inter vos timens Jehovæ, auscultans voci 'servi ejus? qui ambulat 'in tenebris, cui nullus est splendor, confidat nomini Jehovæ, & innitatur Deo suo.

11 'En vos omnes accedentes ignem, circumcingentes malleolis: 'ite in focum ignis vestri, & in malleolos quos succendistis; e manu mea est 'hoc vobis, in dolore jacebitis.

CAPUT LI.

1 'AUSCULTATE mihi sectatores justitiæ, quærentes Jehovam; intuemini in 'rupem *unde* excisi estis, & in cavum [a] fovex *unde* effossi estis.

2 Intuemini in Abrahamum patrem vestrum, & in Saram quæ peperit vos: cùm unicum evocans eum benedixerim ei, & multiplicaverim eum.

3 'Nam consolabitur Jehova Tzijonem, cõsolabitur omnes vastitates ejus, & disponet desertum ejus tanquam 'Hhedenem & solitudinem ejus tanquam hortum Jehovæ: gaudium & lætitia invenietur in illo, gratiarum actio & vox [b] psalmodica.

4 'Attendite ad me populi mi, & natio mea ad me aurem advertite: nam doctrina a me prodibit, & jus meum in lucem populorum [c] collocabo.

5 'Propinqua *est* justitia mea, prodibit salus mea, & brachia mea populos judicabunt: in me insulæ expectationem habebunt, & brachium meum expectabunt.

6 'Attollite in cœlum oculos vestros, & intuemini in terram deorsum; cœlos velut fumum evanituros esse, & terram ut pannum veteraturam, habitatoresque ejus similiter morituros: salus verò mea in seculum erit, & justitia mea non attteretur.

7 'Auscultate mihi qui agnoscitis justitiam, populi in quorum [d] animo doctrina mea *est*; ne timete ob probrum mortalis, & præ contumeliis istorum ne consternamini.

8 Nam quasi pannum exedet eos tinea, & tanquam lanam exeder eos blatta: justitia autem mea in seculum erit, & salus mea [e] in omnes generationes.

9 'Evigila, evigila, indue robur, brachium Jehovæ; evigila ut diebus [f] prisci: *in* generationes æternas: an non tu illud es quod concidit 'Ægyptum, *quod* dolore affecit 'balænam?

10 An non tu illud es quod exsiccavit mare, aquas abyssi magnæ? quod disposuit profunditates maris *ut essent* via qua transirent redempti?

11 'Ita redempti Jehovæ revertantur, & ingrediantur Tzijonem cum cantu, lætitia q; [h] perpetua super capite suum: gaudium & lætitiam assequantur, fugiant mœror & gemitus.

12 'Ego ego ipse sum consolator vester: quæ es tu quòd timeas a mortali morituro, & a filio hominis *qui ut* fœnum reddetur:

13 Quòd obliviscaris Jehovę opificis tui, qui extendit cœlos & fundavit terram, paveasque jugiter quotidie propter æstum ejus qui angustia afficit, quasi comparet se ad perdendum? & 'ubi *est* æstus ejus qui afficit angustia?

14 'Festinanter educet peregre vinctũ, *qui* solvendus est: non morietur in ista fovea, neque deficietur pane suo.

15 'Atqui ego sum Jehova Deus tuus, qui 'disrumpo mare cujus fremunt fluctus: Jehova exercitium nomen *est* ipsi.

16 Qui indidi verba mea ori tuo, umbra manus meæ tegens te; 'me plantaturum cœlos, & fundaturum terram, & dicturum Tzijoni populus meus es.

17 'Expergiscere, expergiscere, surge *urbs* Jeruschalaimorum; quę bibisti a manu Jehovæ poculum æstus ejus, 'crassamentum, poculum [k] horrificentillimum bibisti, exsorbisti.

18 'Nemo ducebat eam ex omnibus filiis quos pepererat, & nemo prehendebat manum ejus ex omnibus filiis quos educaverat.

19 'Duo

[a] Heb. *abscissionis ut Deut. 24. 1.*
[b] Heb. *abbreviando abbreviata est.*
[c] Heb. *a redemptione.*
[d] Heb. *eruditorum.*
[e] Heb. *tempestivare, ut ita dicamus.*
[f] Heb. *singulo manè singulo manè.*
[g] Heb. *Dominus causæ meæ.*
[a] Heb. *cisternæ. Genes. 11, & seq.*
[b] Heb. *psalmodiæ.*
[c] Heb. *faciam ut quiescat.*
[d] Heb. *corde.*
[e] Heb. *in generationem & generationem.*
[f] Heb. *antiquitatis generationes seculorum.*
[g] Heb. *Rahab ut Psal. 87. 4. Exod. 7. & seq.*
[h] Heb. *seculi.*
[i] Heb. *festinabit: ut 1. Reg. 22. 9.*
[k] Heb. *horroris sic ver. 22*

19 Duo ista obvenerunt tibi; quis condoleret tibi? vastatio & contritio, fames que & gladius; per quem consolaretur te?
20 Filii tui defecti animo jacent in capite omnium platearum, ut bubalus irretitus (pleni Heb. retiu. ſtu Jehovæ, increpationi Dei tui.
21 Idcirco audi jam hoc, ô afflicta & ebria, non autem ex vino.
22 Sic ait Dominus tuus Jehova, & Deus tuus, causam actoris populi sui: ecce recipio de manu tua poculum horrificentissimum, cassamentum, poculum furoris mei; non perges bibere illud amplius:
23 Sed ponam illud in manu affligentium te, qui dicebant animæ tuæ, abjice te, ut transeamus: quibus exponebas tanquam humum corpus tuum, & tanquam plateam transeuntibus.

ANNOTATIO.

1 Sic ait Jehova] tota hæc concio, (summa tandem superiore capite diximus de sequentibus prophetiis omnibus) ad explicationem pertinet illius dicti quo utebatur Christus versu 4. Sunt autem partes illius quatuor: prima est contestatio, qua Christus in Judæos usitur usque ad versum 10. secunda, propositio reliquias Judæorum vocans ad respiscentiam ut salvæ fiant, inde ad versum 9. sequentis capitis: tertia, oratio reliquarum qua solicite expectaverant adventum Christi, usque ad versum 12. postrema, responsio Dei accipientis orationem Ecclesiæ, & promissa sua de integro confirmantis, inde ad finem usque. In hac porrò contestatione Christum Judæis evincit per complexionem, hoc modo: aut per te factum est ut te dimitterem, aut per me: per me autem minime factum est; cum neque efficium meum, neque potentiam, neque voluntatem meam in merito desiderare possis: sequitur ergo hoc per te effectum esse propter peccata tua: quod posterum complexionis membrum sive dilemmatis, versu primo & parte secunda, probat verò sequentibus reliquis exponitur. Ubi est libellus] ut evidentior sit hæc argumentatio, ita conjungenda est cum sequenti versu. mittes me, ait Christus, cum ad meos venio, a meis non recipi. Quod verò causa est cur neque veniendum admittatis me, neque respondeatis advocanti? an ego unquam dimisi, aut alienavi vos? neutrum profectò probabitis: sed quo ista defectionem facit in me, id plane accipiam faciendum esse improbatis vestra. Neutrum probaturos esse Judæos confirmat Deus ex ritu usitato legis alienantur, inquit, ex lege liberi a patria potestate, tum aut repudiatur mater propter adulteria cum adulterino semine, ut Hoschæ. 2. aut venditur propter paupertatem liberi, ut Exodi 21. 7. horum autem neutrum factum, &c. Iniquitatibus vestris] id est, iniquè facitis, offuscando me & in vos ipsos injuriis: in me, quia jus meum erga vos mihi adhuc servavi integrum: in vos autem, quia ipsi vobis abjudicatis libertatem filiorum Dei: ut si quis miser filius familias nulla necessitate pressus, & omnibus bonis a patre abundans, se ipsum certa malitia venderet. Mater vestra] id est Ecclesia Judæorum: sic enim totum corpus ex scriptura solere appellari ostendimus Cantic. 7. 6. 3 An ullo modo] quasi dicat, fenestissimo nullo pacto mutuum esse aut potestatem meam; aut voluntatem erga vos potestatem confirmat duobus versibus; de voluntate deinceps agit. En increp.] confirmatio potentia a prisci quibusdam exemplis: ad quæ iterum præstanda, cum opus fuerit, tam potentem se esse confirmat Deus qui & olim fuit. Exsico] ut Exodi 14. Dispono] ut Jehosh. 3. Mortua] ἀμφίλογον verborum evidentia causa transponimus. 3 Induo] ut Exodi 10. Velut cilicium] comparatio colli atri & luguhris cum atratis & lugentibus; quomodo fuit cælum Ægyptiis luctificum, cum nubes procederet inter castra Ægyptiorum & Israelitarum, Exodi 14. 20. 4 Dominus Jehova] confirmatio alterius partis, nimirum benevolentiæ Dei erga Ecclesiam Judæorum, ut diximus in versu. 2. Deus, inquit Christus, tamquam vos amat ut jam mittat filium suum instructum robore omnibus ad salutem vestram pertinentibus, spiritu & verbo; quod Pater suppeditat Filio, & Filius ubique accipit, hoc versu; obsequio, sequente versu; patientia, versu 6. & constantia fidei, versu 7. quæ armatus Christus audacter lacessit omnes adversarios, versu 8. & 9. Defessi] ut Matth. 11. 28. Excitat unoquoque] id est, indesinenter me informat spiritu; non autem per momenta, ut omnes prophetas alios. Ut audiuntur] id est, ad studiosissimè & diligentissimè audiendum. 5 Aperit mihi aurem] id est, ad obsequium informat me, ut qua audivi a Patre hæc loquar vobis, Joan. 8. 26. & exequar voluntatem ejus qui misit me, perficiam opus ipsius, Joan. 4. 34. 6 Corpus meum] id est, in obsequio ejus qui misit me perstiti patientissimè, exhibui me, & submitto in omnia mala etiam usque supra, factus obediens usque ad mortem crucis, Philip. 2. 7. & 8. Percussoribus] ut Joan. 19. 1. 7 Non afficit] id est, ita me, quanta quanta est, nihili facio. Componofaciem] id est, obfirmo me adversus omnes injurias: simile est Jirmiæ 1. 18. & Ezech. 3. 8. 8 Quis contendat] ut Joan. 8. 46. Hæc autem eodem argumento Paulus, ut strenuus miles & imitator Christi, usitur & utendum docet, Rom. 8. 33. & sequent.

10 Quis est] altera pars concionis, id est, propositione. Christus primùm universæ Ecclesiam Judæorum vocat ad fidem in verbum suum & respiscentiam, hoc versu; deinde seorsum quasi distributa in duas classes Ecclesia, tum impios compellat, sequente versu; tum respiscentes consolatur, priorique capitis sequentis. Servi ejus] id est, vocis meæ, qui sunt servus Dei, ut supra 42. 1. In tenebris] cum Pharisaica ignorantia in qua perierant vivi Israelitæ, tum calamitatum omnium, ut supra 9. 2. 11 En vos] primi membrum propositionis: quo Christum primùm superbos illos Pharisæorum spiritu totamque pene Ecclesiam Judæorum evincit impietatis, quod in tenebris illis spiritu alibi se sibi accendisse lucem putaverint, & humanas traditiones tanquam malleolos comportaverint, nec sicca luce verbi Dei & sacræ Evangelii quam offerebat Christus; deinde sententiam fert condemnationis, ut Joan. 9. 41. Ite in focum] quasi dicat, cum non acquiescatis igni sacro, pergitote in prophano vestro; sed perituri tamen, ut filii Aharonis, Levit. 10. 2. sic obstignat Christus primùm obdurationem & excæcationem eorum, deinde æternam condemnationem. Hoc] nimirum excæcatio ad graviorem condemnationem, ut Matth. 13. 14.

IN CAPUT. LI.

1 Auscultate] Posterius membrum propositionis, quo Christus respiscentes Judæorum reliquias consola-

latur & confirmat, propositis argumentis primùm spei, fidei, certæ in gratiam Dei, usque ad versum 7. de vidæ patientiæ, ver. 7. & 8. Ad spem autem & fidem comparat, parum recordatione Abrahami & Sarræ, ac promissionum fœderis adjectis naturæ pertinentibus, tribus versibus, tantum exemplo testimonium, quo Judæos provocat Deus ut percipiant efficaciam Evangelii, usque ad versum 6. partim ex præstantia beneficiorum suorum, ver. 6. Rupem] id est, Abrahamum & Saram, in sequente versu exegesis ostendit. Est autem hoc dictum allegoricè, sumptum à lapidum sive lapicidinis unde asseruantur, & eruuntur lapides, quemadmodum Prophetæ allegoriam fontis adhibuit supra c. 48. 1. Hæc autem allegoria hic propterea ponitur, quòd magis cum argumento conveniat: nam sic argumentatur Christus, promisso me consolaturum & instauraturum Ecclesiam, utcunque vastata sit ac penè nulla, versu 3. hoc autem ut facilius credatis, cogitate vos ex iis parentibus ortos esse qui nunquam genuissent liberos, nisi Deus potente verbo, tanquam malleo e rupe lapides, excidisset; ac proinde vos, qui eodem fodere estis, eandem virtutem Dei ejusdem expectaturos. 3 Nam] ætiologia, cur debeant pii respicere ad promissiones factas Abrahamo & ad historiam ejus: nam, inquit, si eò respexerint, eandem salutem consequentur, quæ allegoricè fingitur, hoc versu. 4 Hhedenem] de quo Gen. 12. 8 Attendite] fœtandam argumentum, quo Christus Judæorum Ecclesiam ad fidem hortatur, consolatione & exemplo gentium, ut Deuteronomii 32. 21.

5 Propè] quia est] id est, jam propè est, cum justitia mea salutarem doctrinam tetam, id est, Evangelium, communicabo cum gentibus, & ista acceptura sunt. 6 Attollite] tertium argumentum ad conciliandam fidem, à præstantia beneficiorum quæ promittit Deus: quæ beneficia amplificantur comparatione rerum creatarum omnium. 7 Auscultate mihi] secundum documentum, ad patientiam adversus momentaneas afflictiones & scandalum Evangelii Christi, ne Judæi boni & timentes Dei propterea animum abjicerent. 9 Evigila] tertia pars, oratio ad quatuor Ecclesiæ exoptationem adventum Christi & declarationem Evangelii ad salutem suam: quod optatum Ecclesia ad exemplum antecessorum beneficentiæ Dei confirmat, hoc & sequente versu. Bataonæ] vide Psalm. 74. 13. & 104. ubi habetur idem orationis genus. 11 Ita redempti] sunt petitionis, Ecclesia salus, quæ eadem verbis fuerat promissa, supra 35. 10. 12 Ego ego] altera pars, summum Dei responsio ad querimonias sanctarum reliquiarum Israelis ad adventum Messiæ expectantium, qua Deus eas consolatur, primùm confirmando à præsente meis per comparationem imbecillitatis hostium cum Ecclesiæ dignitate, & omnipotentia sua, versu 12. & 13. deinde à promissionibus restitutionis, versu decimoquarto: quibus postremò subjicitur suæ exornatio, usque ad finem capitis. Quæ est] objurgatio tertia, qua Ecclesiam quasi lassitudine in tenebris revocat, tum ad primitivam dignitatem ad quam recta & evecta fuerat à Deo, hoc versu, tum ad recordationem majestatis Dei, versu sequente: quorum neutrum ostendit Deus ab adversariis debellatis posse quicquam dici, aliud tumen quam potius cohibitionem tantæ hostium furiarum, & recordatione Dei consolatio ea? 14 Quasi comparet se] id est, quasi tantus strictorum mucronum fulgetrorum vibraturus esset in cervices vitas. 15 Ubi est ira tua] id est, ubi gladius fractus est ad manibus ejus, quibus percepisti adversarios agere omnia prout ore suo, utique potentia tua cohibet? 17 Atqui] exornatio superioris reprehensionis, qua Deus ex his consiliationis argumentis amplificans à potentia sua, & dignitate Ecclesiæ, ea fudere & promissionibus ejus, versu 15. & 16. excitat Ecclesiam ad spem præsentissimam liberationis suæ, & ultionis de adversariis, versu 17. & sequent. Disrumpo male] id est, nihil non possum ad libertatem Ecclesiæ & prosternendos hostes: alludit ad liberationem Ægypti. 16 Me plantaturum] id est, me instauraturum esse urbem per Christum pro Ecclesiæ amissa, ut copiosiùs promiserim infra c. 65. 21. 17 Expergiscere] hypotyposis promissionum Dei de salute Ecclesiæ & hostium internecione, amplificata per antithesin præsentium Ecclesiæ calamitatum. Quæ bibisti] id est, afflictiones gravissimas per pessimos allegoriæ, ut Psalm. 75. 9. & 60. 6. & alibi passim. Crassamentum] sic interpretamur vocem Hebræam, quia ipsa notatio vocis ostendit id sanum significari, quod crassum & faculentum est, atque ex liquidis potionibus excussum, colari aut alio modo asservari crapulam etiam appellat Plinius. 18 Nemo deducit hanc] id est, ab omnibus deserta erat, cum ea bria esset calamitoso poculo. 19 Duo ista] primum vastatio ex gladio, & famine, quæ duo per oppositum inter se componuntur. Quis condoleret] animum humanum, præterquam ego? ait Christus, quandoquidem ab exteris afflicta, à tuis deserta es. Per quem] ultima pars: respicere enim ad illud quod ante dixerat, ego ego ipse sum consolator vester, versu 12. 20. Infantuli] ac proinde omnino impotentes. 21 Idcirco] ad tertiam membrum antithesios, cujus postremum in versum 23. 23 Qui dicebant] id est, qui insolenter & phrasonice insultabant &c.

CAPUT LII.

Deus Ecclesiam Judæorum excitat ut se comparet in adventum Christi, per quem ostendit sibi esse in animo eam liberare, liberationis causas exponit, gloriam suam, & in ea Ecclesiam, gratitudinem, benevolentiam: summa tandem salutis suæ explicatis proponit summam doctrinæ Evangelicæ de fide & resipiscentia, quam doctrinam percipientes ostendit servatum iri perpessionibus & gloria consequente Christi.

1 EVIGILA, evigila,' induc robur tuum, ô Tzijon: 'induc vestes ornatus tui Jeruschalaimorum civitas 'sancta. nam 'non 'perget invadere te amplius 'præputiatus & immundus.

2 Excute te ipsam e pulvere, surge, sede urbs Jeruschalaimorum: 'explica te e 'vinculis colli tui, ô captiva filia Tzijonis.

3 'Nam sic ait Jehova,' gratis vendidistis vos: & 'sine pecunia vendicabimini.

4 'Nam sic ait Dominus Jehova,' in Ægyptum descenderat populus meus 'olim' ad peregrinandum illic: 'Assyrius quoque' pro nihilo oppressit eum.

5 'Nunc autem, quid mihi hic est? dictum Jehovæ: 'nam captus est populus meus gratis; 'dominatores ipsius ejulant, dictum Jehovæ: & jugiter quotidie nomen meum irritatur.

6 Idcirco experietur populus meus' nomen meum: idcirco, inquam, illo ipso die 'me illum qui

'Heb. *sanctitatis.*
'Heb. *invadet.*
'Heb. *solutæ.*
'Heb. *non argento.*
'Heb. *principio.*

qui loquitur, ecce adsum.
7 [a] Quàm decentes sunt [a] super istos montes pedes evangelizantis, pronuntiantis pacem, evangelizantis bonum, pronuntiantis salutem: dicentis Tzijoni, regnat Deus tuus!
8 Vocem speculatores tui, attollunt [a] vocem, pariter cantant: sed [a] oculis suis videre coram, cùm [a] reducit Jehova Tzijonem.
9 [a] Fragorem edite, cantate pariter [a] vastitates Jeruschalaimorum: quia consolatur Jehova populum suum, vendicat Jeruschalaim.
10 [a] Nudat Jehova brachium sanctitatis suę ante oculos omnium gentium, ut videant omnes fines terræ salutem Dei nostri.
11 Discedite, discedite, exite [a] illinc, immundũ ne tangitote: exite e medio istius; purgate vos [a] portantes vasa Jehovæ.
12 Nam [a] non festinatione exibitis, neque fuga proficiscemini: quia [a] præiturus est vobis Jehova, & [b] extrema acies vestra erit Deus Jisraëlis.
13 [a] Ecce prosperabitur [a] servus meus; extolletur, & elevabitur, & altus erit valde.
14 Cùm obstupuerint [a] de te multi, dicentes: adeò corruptum esse præ ullo aspectum istius, & formam istius præ filiis hominum.
15 [a] Ita persperget stupore gentes multas, propter eum [a] obdent Reges os suum: quando [a] quod non narratum fuerat eis, [a] videbunt, & quod non audierant animadvertent.

[a] Heb. vocem speculatorũ eorum, ut docent distinctiones.
[a] Heb. oculo ad oculum videre, id est, coram, evidentissimè, ut Numer. 14. 14.
[b] Heb. colligens vos: vid. Numer. 10. 25.

ANNOTATIO.

1 Evigila] *Petit quem Deus reliquias Judæorum promissionibus consolatus est, nunc demum per Prophetam velisi in rem præsentem adductum, hoc capite; & Ecclesiam ad præsentem Christium Evangelicum, ipsius percipiendum hortatur. Sunt itaque hujus capitis duæ partes: prima est hortatio ad excipiendum grato animo Christum, & salutem ejus ex consilio quod cepit Deus de Ecclesia liberanda per Christum, usque ad versum 7. secunda, descriptio Ecclesiæ qualis fuit in adventu Christi, a persona ministrorum ejus & ministerio.* Indue robur] *id est, confirma animum, quem abjecisse videbaris supra 51. 9.* Indue vestes] *id est, depone luctum, & ad lætitiam te compara in adventum sponsi tui.* Non perget] *id est, jam tibi asserta salus sempiterna, vacua omnibus incommodis.* Præputiatus &] *id est, quisquis adversatur sanctis ejus aut salutis suæ, sanctedochis a ritibus legis.* 2 Pulvere] *id est, luctu, qui agitabatur in pulvere; ut Jobi 2. 20. & 2. 8. & 42.* Vinculis colli] *id est, servitute spirituali: ut Luc. 21. 24.* 3 Nam sic ait] *assegloria lætitiæ, a consilio Dei quod nunc efficiendum prædicatur.* Gratis] *id est, ego qui sum Dominus vester nullum pretium accepi cùm venderemini ut Psalm. 44. 13. & supra 50. 1. ac proinde rem vendicem meo jure recepturus sum.* 4 Nam sic ait] *explicatio consilii, quod Deus paucis proposuit præcedente versu.*

In Ægyptum] *oratio narrandi vere, cujus utraque pars terna membra complectitur, hoc modo; in Ægyptum venit populus, Ægyptius de nihilo oppressit, ego oppressum liberavi, de Assyrio itidem, in Babyloniam abductus est, de nihilo oppressit Babylonius, & similiter liberavi: quorum exemplorum subjicitur accommodatio sequente versu.* Ad peregrinandum] *ut Gen. 47. 4.* Assyrius] *id est, Babylonius, qui idem fuit Rex Assyriorum: nam etiam Babylonia omnium historicorum consensu olim habita est pars Assyriæ.* Pro nihilo] *id est gratis, sine pretio (ut dixit præcedente versu) illo tanquam suo mancipio abusus est.* 5 Nunc autem] *accommodatio exemplorum antecedenti: nam ad conditionem Judæorum miserè servientium satana & peccato cum adventaret Christus: nihil amplius, inquit, mihi accessit ex ista Judæorum alienatione, quàm ex superioribus: quamobrem cùm non vendiderim eos, aut nullum vendicandi pretium acceperim, meos esse conservo, & pro meis vendicaturus sum; hoc & (sequenti versu.* Nam captus] *exornatio præcedentis dicti, nihil amplius inde obvenisse Deo, per antithesin: primùm enim, inquit, nihil accepi; deinde verò, quod est indignius, non tantùm non accepi, sed injurias passus in servis meis; atque adeò blasphemias in me ipsum, quod est omnium indignissimum.* Dominatores] *id est, illis ipsi in quos exercitatus constuleram ut præstent populo meo imperia doctrinæ, si gravissimè afflixerint, & servitutem cum cæteris servierint.* 6 Nomen meum] *in Christo exinde æterna Patris filium, ut Exod. 23. 21.* Me illum] *id est Christum, servientem Dei populo, qui Deus est passibilis in carne.* 7 Quàm decentes] *secunda pars capitis, qua prophetæ retinendi describit miriscè laborationis quam confecturus est Ecclesiæ in Christo. Sunt autem istius retinendi duæ partes summæ, quæ prolepsin hoc versu constituunt: una est prædicatio Evangelii de regno Dei, quę deinde exponitur usque ad versum 13. altera est ipsa constitutio regni in persona Christi quę annuntiatur Evangelio, tribus versibus ultimis. Transitur vero ad ferventem hunc ex abrupto, perinde atque si pius conspectibus in summis tenebris lux repentè exoreretur, & confestim fieret ministri Evangelii, ut supra 9. 2.* Super istos montes] *id est, Judæa montosa, ut Exod. 15. 17.*
8 Reducit] *id est, Christus instaurans Ecclesiam, allegoricè.* 9 Fragorem edite] *forma prædicationis, qua usuri sunt præcones Evangelii in propagandorum Christi regno: cujus duæ summæ sunt gloriosa fidei amplificatio, beneficium Christi, & animum gloriosum agitatorum* [Deo, deadem confluit æternum est seria respicientes ex sanctificatione Christi ferventem Dominum, versus 12. & 13.] Vastitates] *id est, ô Ecclesia Dei, quæ penè vastata inserè & labefactata fuisti.* 10 Nudat] *id est, tanquam explicato humilio opus suum erga Ecclesiam efficit: metaphora ab opificibus invaliquid serio incumbentibus.*
11 Illinc] *omnium e vastitatibus, de quibus supra ver. 9: quasi dicat, eripite vos ex spiritualitate e tanta malis in quibus adhuc versati estis, & sanctificationem vestram in molitis.* Portantes vasa] *id est, Christiani omnes, quorum est regnum sacerdotale, qui sunt domus spirituales, sacerdotium sanctum ad offerendum spirituales hostias acceptas Deo per Christum: 1. Petr. 2. 5. & Apocalyps. 1. 6.* 12 Non festinatione] *id est, cum triumpho provehemini e servitute ista in gloriam filiorum Dei. palmis.* Præiturus] *id est, duciturus, & omni ex parte conservaturus, quasi prima ac ultima agmina & postremum agmen: metaphora a re castrensi, qua gloriam liberationis in Christo ornatius prosequitur, quasi prima ac ultima ducat Rex spiritualis.* 13 Ecce] *altera pars, de constitutione regni in persona ipsa Christi, quæ exponit Deum suorum quidem illius sore infinitam gloriam.* [subpositivas perspicuum & abjectissimum maximum, 1. Petr. 2. 6. sequente versu 7. ex quibus sequitur maximum primum omnium adsurgere, versu ultimo.] Servus meus] *Christus, ut supra 42. 1.* 14 Deest] *apostrophe ad Christum.* 15 Ita] *nimirum ex comparationis ratio abjectionis &*

gloria Christi, & bonorum quæ hoc pacto nobis afferuntur admiratione. Obdem] *id est, non obloquuntur, sed silentium præstabunt, docilesque ad prædicationem Evangelii se præbebunt.* Quod non narrat] *id est, Evangelium, quod a temporibus æternis tacitum fuerat inter gentes, Rom. 16. 25.* Videbunt] *id est, percipient oculis fidei.*

CAPUT LIII.

Propheta Ecclesiæ Iudæorum objicit quod præcedenti Evangelicæ prædicationi fidem non habeat: ac propterea historiam Christi elegantissimè explicans agnoscit duo quidem esse in Christo quorum nomine offensa est vetus Ecclesia, nimirum infirmitatem Christi, & scandalum crucis; sed adversus hæc offensionis capita Ecclesiam premunit, docens Christum & infirmitates & crucem ipsam subivisse propter nos, ac proinde vitam æternam assequturum esse, & nobis beneficiturum donec in eandem nos per veniamus.

a Heb. *auditioni.*
b Heb. *ascendit.*
c Heb. *desitus virorum, vir dolorum, & cognitus morbi.*
d Heb. *Dei.*
e Heb. *iniquitas.*

1 'Quis credit 'prædicationi nostræ? & 'brachium Jehovæ in quo revelatur?
2 b 'Assurgit quidem 'ut tenera planta coram 'illo, & tanquam radix e terra solitaria: non est forma ei neque decor; & quando 'intuemur eum, non *inest* aspectus cur desideremus eum.
3 Contemptus & c abjectissimus virorum, doloribus affectus, & 'familiaris morbo; & quasi 'abscondens faciem a nobis, contemptus ita ut non æstimemus illum.
4 'Veruntamen 'morbos nostros ipse pertulit, & dolores ipsos nostros bajulavit: quamvis nos æstimemus 'eum plaga affectum, percussum d a Deo, & afflictum.
5 'Nam ipse dolore afficitur ex defectionibus nostris, atteritur ex iniquitatibus nostris; castigatio 'pacis nostræ imponitur ei, & livore ejus ut curatio nobis.
6 Omnes nos, ut oves erravimus, quisque in viam suam nos convertimus; & Jehova facit ut incurrat in eum e pœna omnium nostrum.
7 'Exigitur *pœna*, & ipse affligitur, neq; aperit os suum; ut pars pecus ad mactationem ducitur, & velut ovis coram tonsoribus suis obmutescit: neque aperit os suum.
8 'Per coarctationem & per judicium tollitur; at 'generationem ejus quis enarraturus est? 'nam exscinditur *quidem* e terra viventium, 'ex defectione populi mei plaga est ipsi;
9 Qui *populus* exponit 'improbis 'sepulchrum ipsius, & 'divitibus 'mortem suam; 'eò quòd non fecit violentiam, neque est dolus in ore ipsius:
10 b At Jehova delectatus conterere ipsum, morbo affecit *eum*; quandoquidem 'exponit g se ipse sacrificium pro reatu, 'videbit semen, prolongabit dies: & delectatio Jehovæ b per eum prosperabitur.
11 'Exemptum molestia 'ipsum videns satiabitur, cognitione sui d justificabit justus servus meus multos: quorum iniquitates ipse bajulaverit.
12 'Idcirco partem dabo ei pro multis, ut cum justis partiatur prædam: pro eo quod profudit in mortem se ipsum, & cum defectoribus annumeratus est, & ipse peccatum multorum perferens pro defectoribus intercessit.

f Heb. *mortes suas.*
g Heb. *se reatum anima ipsius meo nymia,*
b Heb. *per manum ejus.*
i Heb. *animam suam: ut superiore ver. & seq.*

ANNOTATIO.

1 Quis credit] *Postquam propheta summum Evangelicæ prædicationis de regno Christi adventum explicavit; nunc offendit quomodo Evangelium Christi Judæi sint scandalo, & scandalum illud excipiat, exponens historiam perpessionum Christi & consecutura gloriæ. Sunt itaque hujus capitis partes duæ: una est anticipatio, qua Propheta per admirationem introducit Judæorum incredulitatem, prædicationem Evangelii quæ præcessit abdicantium, versu 1. altera, qua incredulitatis causas & remedia explicat per narrationem historiæ Christi, & consilii quod Deus iniit de Christo & Ecclesianus.* Brachium Jehovæ] *id est, Evangelium, potentia Dei ad salutem credentibus hinc, quod ejusdem est ut qui servent; ut aut Apostolus 1. Corinth. 1. 23.*
2 Assurgit] *superioris anticipationis objecit confutationem Propheta; ut Judæos præmuniret totamq; Ecclesiam, ne quoniam de Christo ex facie judicium fecerunt, sed partim nondum perpessionum, partim eventa observarunt. Sunt ergo hujus versionis præcipui loci duo: unus, quia opponit scandalo infirmitatis Christi fidei potentiæ ejus miraculosissimæ, ver. 3. & 4. & scandalo pertussionum Christi, vitiosissimam nostram, cujus nomine Christus sponsebat in judicio Dei, usque ad ver. 8. alter, quo comparat cum affectibus infirmitate & ignominiæ Christi certissimam justissimamq; deliberationem & gloriam ejus ex consilio Dei ad communem bonum totius Ecclesiæ, unde ad finem. Priora autem loco tenuitas, infirmitas & contemptus Christi exponitur, duobus versibus: causa vero, in versu 4. & seq. quasi dicat, verum quidem est omnia ista quæ nos offendere offundamini in Christo magnæ esse humanitatis; sed quicquid in homine est ut ipse, a nobis est, in nobis suscepto: & nostræ causa peculiaris est quamcunque sui quantitatis indidere offendi qui subjectus pro offensis nostris satisfacit.* Ut tenera planta] *ut supra 8. 11.* Illo] *nomine quo ante prædicationi, sed Christi spectum tradebat ut offendat in eum, negatis aut lapidem abjectum & rupem offensionis, ut supra 8. 14.* Innuetur autem] *secundum carnem.* 3 Familiaris] morbo] *id est, continuum, variatis in difficultatibus rerum, & omni infirmitate humana, excepto peccato.* Abscondens faciem] *id est, quasi leprosus, ab hominum consortio separatus, & faciem obvolvens, ex lege Levit. 13. 45.* 4 Veruntamen] *remedium scandali quod percipitur ex infirmitate Christi, hic exponitur, ut dictum in ver. 1. quòd in ea tamen infirmitate ediderit palam mirifica majestatis divinæ documenta circunda hominibus.* Morbos nostros] *id est, omnes infirmitates nostras; ita exponitur Matth. 8. 17.* Eum] *non autem eum ipso.* 5 Nam ipse] *verba præcedentia dicta, propter nos Christum affici, docebat modus; proximus quod pœnæ nostræ tollat, deinde quod pacis nostræ est; & nos reconciliet Deo per crucem ipsius.* Ephes. 2. 14. Pacis nostræ] *id est, pacem nobis cum Deo, & perfruendam ejus cum comparatæ; quæ ab initio amissa est, ut sequens versus exponitur.* 7 Exigitur pœna] *videbatur iniquitatem nostrorum omnium, ut præmium debitum esse.* 8 Per coarctationem] *alterum membrum versus superioris, quod per prolepsin hoc versu positum, sequentibus ordine exponitur; quasi dicat propheta, verum quidem est vos non tantum in-*

ſuæ miſeritate illa effundi quæ videtur in Chriſto, verùm etiam maximè ignominioſo judicio & morte ipſius fuiſſe facta eſt ad præſentem illius conſtitutionem reſpicere; quin potius introſpiciendus eſt eventus ille glorioſus ex conſilio Dei, qui exponitur inde a verſ. 10. Nam coarctationes nomine omnes angustiæ, injuriæ, contumeliæ, verbera, mala denique omnia intelligenda ſunt, quæ tum a Judæis, tum aliunde perpeſſus eſt.

Generationem] *id eſt, æternitatem, ſive tempus quo perduraturus eſt Chriſtus: nam hic verbis ſuæſt antitheſis. Eſt quidem ſublatus, inquit Propheta, ſed ab hac mortali vita in immortalem tranſmiſſus, nec jam morti poteſt, aut unquam ultrà ei dominabitur.* Nam exſcind.] *exornatio præcedentis antitheſeos, cujus prius membrum, hoc & ſequente verſu, poſterius, tribus ultimis exponitur.* Ex defectione] *id eſt, per improbitatem Judæorum, qui deſciſcentes a Deo ex definito conſilio & providentia ejus prodiderunt & abnegarunt Chriſtum in conſpectu Pilati; ut loquitur Petrus Act. 2. 25. & 3. 13. hæc ita accipiamus, ſicuti ſequentis verſ. comparatio.* 9 Improbitatis] *id eſt, gentibus, quæ alias improborum nomine ſolebant deſignari, ut Act. 2. 23. quemadmodum etiam gentiles dicuntur peccatores Galat. 2. 15.* Sepulchrum] *id eſt crucifigendum, trucidandum, & ſepeliendum ipſum, prædocebat.* Diviti] *id eſt, Pontio Pilato præſidi Judææ, itaque in mortem ſuam id eſt, ea lege ut ſanguis ipſius ſuper populum & ſuper filios ejus recideret & repoſceretur a Deo, ſi quidem in re peccatum eſſent. Matth. 27. 25. quemobrem etiam Propheta mortis dixit plurali numero.* Eò quòd] *id eſt, quia non peterant ferro juſtitiam, ut egeſtatem, & ſimplicitatem fallacium & deceptorum ejus: ut Chriſtus ipſe Judæis objicit Joan. 10. 32.* 10 At Jehova] *exornatio alterius partis prolepſeos, de qua verſ. 8.* Exponit] *ut Galat. 2. 20.* Sacrificium] *ut 2. Corinth. 5. 21. & 1. Pet. 2. 24.* Videbit ſemen] *id eſt filios Dei, quos genuerunt eſt in Eccleſia ſemine incorrupto verbi.* 11 Exemptum] *id eſt, cùm declaratus filius Dei per reſurrectionem ex mortuis aſcendet in cælos, tum ipſe perfectiſſima gloria & bonis cumulabitur, ſedensque ad dexteram Dei patris omnipotentis, tum ex illius profundis dona ſua, ut oſtendit Paulus Epheſ. 4. 7. & ſequen. ſic Pſalm. 16.* Juſtificabit] *ut Rom. 3. 26.* 12 Idcirco] *nimirum ut plenam ſalutem Eccleſiæ comparare poſſit, delendo peccata in cruce, & juſtitiam cum ſuis communicando. Eſt autem hic alterum argumentum amplificans gloriam Chriſti; quòd ut efficiat ea quæ antè dicta ſunt, Deus Pater illum omnibus donis inſtructurus eſt qua fuerint opus.*

CAPUT LIIII.

Propheta expoſita Chriſti hiſtoria orationem convertit ad Eccleſiam ejus, docens ſi nullus quos ab eo percepturæ eſſet ita aperte promiſſiones Evangelicas propheticu figura explicat, de propagatione & univerſitate Eccleſiæ, peccatorum remiſſione, reconciliatione & gratia, gloria, & ſalute æterna in Chriſto.

Galat. 4. 27. 1 CANTA ſterilis *quæ* non parit, fragorem ede cantu, & claram ede vocem *quæ* non dolet: nam plures *futuri ſunt* filii deſolatæ quàm filii conjugatæ, ait Jehova.

2 Dilata locum tentorii tui, & aulæa habitaculorum tuorum, extendantur, ne cohibero: prolonga funes tuos, & clavos tuos confirma.

3 Nam dextrorſum & ſiniſtrorſum prorumpes: & ſemen tuum gentes hæreditario poſſidebit, ac civitates deſolatas efficient habitabiles.

4 Ne timeto, quia non erubeſces; & ne ignominia confuſa eſto, quia non pudebit te: ſed verecundiæ adoleſcentiæ tuæ obliviſceris, & probri viduitatis tuæ non recordaberis amplius.

5 Nam conjunx tuus *erit* opifex tuus, cujus nomen Jehova exercituum: & vindex tuus ſanctus Iſraëlis, Deus totius terræ, vocabitur.

6 Nam ut uxorem derelictam & dolentem animo revocat te Jehova: & uxorem adoleſcentiæ, quamvis ſpreta ſis, ait Deus tuus.

7 Ad momentum parvum dereliqueram te, ſed miſerationibus magnis congregabo te.

8 Paululo fervore abſconderam faciem meam momento a te; ſed benignitate ſempiterna miſereor tui, ait vindex tuus Jehova.

9 Nam *ut* aquæ Noachi hoc mihi *eſt*, qui juravi non tranſituras aquas Noachi amplius ſuper terram: ſic juro, fore ut non efferveſcā contra te, & non increpem te.

10 Quamvis hi montes recederent, & hi colles dimoverentur; attamen benignitas mea a te non recederet, & fœdus pacis meæ non dimovebitur, ait miſerator tuus Jehova.

11 O afflicta, procellis agitata, conſolatione deſtituta: ecce ego collocaturus ſum cum ornamento lapides tuos, & fundaturus te ſaphiris.

12 Et diſponam pyropo ſpecularia tua, & portas tuas lapidibus carbunculi; denique totū terminum tuum lapidibus delectandibus.

13 Et omnes filii tui docti erunt a Jehova, ac plaçne pax filiorum tuorum.

14 Juſtitia ſtabilieris: procul eſto, ab oppreſſione, quia non timebis; & a terrore, quia non appropinquabit ad te.

15 En, nullus omnino habitabit a me; qui habitans apud te, in te irruat.

16 En ego creavi fabrum ſuffiantem in igne prunarum, & proferentem inſtrumentum ad opus ſuum; ſimiliter ego creavi interfectorem ad perdendum.

17 Nullum inſtrumentum formatum contra te proſperabitur, & omnem linguam inſurgentem contra te in jus condemnabis: hæc eſt poſſeſſio ſervorum Jehovæ, quorum juſtitia eſt ex me; dictum Jehovæ.

Heb. extendant: impersonaliter.

Heb. ſuſtentabis 1. Chron. 29. 2.

Heb. delectationis.

Heb. doctos Jehovæ: Joan. 6. 45.

Heb. ex habitando habitabit nullus.

ANNOTATIO.

1 Canta] *Explicatis perpeſſionibus & gloria conſequenti Chriſti, nunc demum Propheta ad Eccleſiam Chriſtianam ſermonem habet, ut quæ ſibi Dei in Chriſto eſſet gratuita, quæ Chriſtus Eccleſiæ veteris ſive Judæorum ſynagogæ erat ſcandalo, ut ſuperiorè cauſæ dictum eſt; ut proinde hi filios ex caſtæ puellæ, non ex prauſitione ſignebat Deo. Sunt autem in hoc capite tres promiſſiones Evangelicæ, quas ſuæ Eccleſiæ prima eſt, de multiplicatione & propagatione Eccleſiæ per totum orbem terrarum, tribus verſibus; ſecunda*

est in relinquendo Dei fœdere in remissionem peccatorum, & gratuitam reconciliationem vel gratiam æternam, usque ad versum 11. Sertia est de tradenda gloria & salute cum hostium excidio conjuncta, ad finem usque. Sterilis] *id est, sublimis Jerusalem, Ecclesiæ liberæ, matri omnium vestrûm, quæ non secundum carnem gignat, sed secundum spiritum ex fœdere & promissionibus in Christo. Sic autem appellatur Ecclesia Christiana respectu Ecclesiæ veteris, quæ usque ad tempora Christi fœtui conjugata Deo, & filios secundum carnem genuerat.* Desolatæ] *id est, Ecclesia olim sterilis, quæ in adventu Christi desolata erat & destituta liberis, ut supra dixerat 51. 18.* Conjugata] *id est veteri Ecclesiæ, cui se Deus sacro connubio junxerat, ut indicatur infra vers. 5. & 6.* 2 Dilata] *id est, ex Ecclesia singulari Judæa fiet catholica sive universalis: allegoria, quam sequens versus explicat.* 4 Ne timeto] *secundum promissiones Evangelicarum locus, de peccatorum remissione, hoc vers. reconciliationes duabus sequent. & gratia æterna, a vers. 7. ad 11.* 5 Deus totius terræ] *sic non Judæorum tantùm, ut dicebatur prius.* 6 Uxorem derelictam] *videlicet quæ jam longo intervallo non gignebat ex promissione filios, sed tanquam sterilis spernebatur a synagoga, ut vers. 1.* Spretæ filis] *ex sterilitate, quæ olim probrosa habebatur.* 7 Magnis] *id est æternis, ut exponitur sequente versu.* 8 Absconderam faciem] *id est, sterilem & desolatam reliqueram ut humanitus pergit in allegoria.* 9 Super terram] *totam videlicet, ad perdendum omnia.* 11 O afflicta] *versus promissionum locus de gloria & salute Ecclesiæ, quæ per allegorias & hyperbolas exprimuntur.* 12 Pyropo] *Hebraum vocem additis notationis ipsius sic interpretantur hoc loco, & Jechezk. 27. 16.* 13 Et omnes] *vide supra 11. 9.* 14 Ab oppressione] *id est, ab omni oppressionis metu abesto animo vestro.* 15 Nullus omnino] *id est, neque ego ipse amplius sum afflictioni tui, neque abest perpessurus; sed impediturus potestate mea, qua deuceps confirmatur. Simili argumento ut ipsum confirmat (Christus vi sua functionis, supra 51. 7. & sequent.* 16 En ego] *confirmatio præcedentis promissionis a potentia Dei in res omnes, ex creationis & administrationis jure.* 17 Nullum instr.] *id est, nemo factis aut dictis poterit nocere tibi; sed vi omnibus plus quàm victrix futura es per Christum qui dilexit te, Rom. 8. 37.* Hæc est possessio] *epiphonema prophetiam claudens, & promissiones omnes asserens unicæ Dei beneficentiæ.*

CAPUT LV.

Christum per Prophetam gentes omnes affectu suæ vanitatis conscientia vocat ad fidē in Deum & veram resipiscentiam: hortatur ut doctrinam Evangelii religiosè imbibant: & amplis promissionibus allicit.

1 HEUS [a] quisquis sitit, venite ad istas aquas, [b] & cui nulla est pecunia [c] venite, comparate & comedite: venite inquam, comparate absque pecunia & absque pretio vinum & lac.

2 [d] Cur expenditis pecuniam pro nullo cibo, & laborem vestrum [e] pro re minimè satiatura? [f] auscultate continenter mihi, & comedite bonum, atque oblectet se hac pinguedine anima vestra.

3 Inclinate autem vestram, & venite ad me, audite ut vivat anima vestra: & pangam vobiscum fœdus [g] perpetuum, benignitates [h] Davidis certissimas.

4 [i] En testem nationum constituo eum, [k] antecessorem, & præceptorem nationum.

5 En gentem quam non agnoveras vocabis, & gens quæ non agnoverāt te [l] ad te accurrent: propter Jehovam Deum tuum, & propter sanctum Israëlis, cùm [m] ornaverit te.

6 [n] Requirite Jehovam, [o] cùm præstò est; invocate eum, cùm est propinquus.

7 Derelinquat improbus viam suam, & vir iniquus cogitationes suas: revertatúrque ad Jehovam ut misereatur ipsius; & ad Deum nostrum, quia [p] plurimùm condonat.

8 [q] Non enim cogitationes meæ *sunt* ut cogitationes vestræ, neq; *ut* viæ vestræ viæ meæ: dictum Jehovæ:

9 Sed ut alti sunt cœli supra terram; ita altæ sunt viæ meæ supra vias vestras, & cogitationes meæ supra cogitationes vestras.

10 [r] Nam cùm descendit pluvia aut nix de cœlo, rursus illāc non revertitur, sed inebriat terram ipsam, facitque ut pariat ipsa & producat; ut edat semen satori, & panem comedenti.

11 [s] Sic esto verbum meum quod egressum fuerit ex ore meo, non revertatur ad me vacuum; sed faciat [t] id quo delector, & prosperetur [u] id quod emisero.

12 [x] Nam cum lætitia egrediemini, & cum pace deducemini; ipsi montes & colles fragorem edent coram vobis cantu; & omnes arbores agri complodent manum.

13 Loco [y] virgulti assurget abies, loco [z] paliuri assurget myrtus: [a] ut sit Jehovæ in nomen, in signum perpetuum *quod* non excindetur.

[a] Heb. *pro non ad saturitatem.*
[b] Heb. *auscultate auscultando.*
[c] Heb. *seculi: sic vers. 13.*
[d] Heb. *cum invenitur ipse.*
[e] Heb. *multiplicat condonando: vide Genes. 12. 8.*

ANNOTATIO.

1 Heus] *Post generales promissiones factas Ecclesiæ catholicæ per Christum superiore capite; nunc demum Christus singillatim regnaturandos quosque Ecclesiæ filios provocat primùm ad fidem, usque ad versum 6. deinde ad resipiscentiam, usque ad vers. 10. ac postremò commendans prædicationem Evangelii, promissiones amplissimas facit singulis ipsum adituris fide & resipiscentia, ad finem usque.* Quisquis sitit] *id est, quisquis sua eruditatis conscientia pressus expetit beneficia Dei ad spiritualem vitam pertinentia: quæ omnia allegoricè aquarum, vini, lactis, panis, boni, saturitatis, & pinguedinis nomine designantur, hoc & sequente versu: sic Matth. 5. 6. & Joan. 7. 37.* Et cui] *id est, qui non tantùm vita cœlesti, cujus nunc sitientes sibi, & fastus desiderantes; sed etiam omnibus rationibus omnino careat quibus cœlestis vitæ comparari possit: nam gratuita sunt pro omnibus dantem & vocatio Dei.* Venite] *per fidem, hoc gratis confertur donatio Dei.* 2 Cur expend.] *reprehensio causam explicans vocationis præcedentis, nimirum quòd omnes extra Ecclesiam Dei operam consumant in rebus infructuosis & fallacibus, quibus allegoricè res bonæ & pinguis opponuntur.* 3 Davidis] *id est, ea ipsa beneficia quæ olim fidelis*

deri meo Davidi promissorum in Christo. 2. Schem. 7. Certissimas] *id est, firmissimas & constantissimas; prout sunt ea, quæ exstant de Christo à mortuis, qui non amplius revertetur in sepulchrum, sed in sæculum beatus erit cum suâ Ecclesiâ præsiturus.* Act. 13. 34. 4 En] *vide Isaiæ sive dogmatis duodecim versibus, quibi Deus Pater filios suos cooptans in Ecclesiam Evangelio Christi, confirmat primum vocationem Christi in animis eorum omnium qui ab ipso vocantur, hoc vers. deinde vero sanctionem, qua Christus Ecclesiam ex gentibus promissi hæreditur collecturus efficacitate spiritus sequent. vers.* Antecessorem] *id est, Regem & Prophetam.* 5 Ad te accur.] *ut suprà* 2. 2. *& sequent.* Ornaverit te] *id est, declaraverit te filium suum per resurrectionem à mortuis, assumpseris in cælos, & glorificaverit; ut captum est complere die Pentecostes, Act.* 2. 6 Requirite] *alter locus de vocatione ad respiscentiam, ut dictum est in vers.* 1. Cum præsto est] *id est, se vobis facilem & benignum exhibet: humanitus dictum.* 8 Non enim] *ratiocinatio, cur Deus homines revocet à via & cogitationibus ipsorum, hoc & sequenti versu, explicans duo verba proxundo præcedentia, quibi plurimum tondonet Deus. Nam (inquit Deus) etsi ficta & cogitationes vestræ videntur vo ipsorum peccati affines esse, tamen augustiora sunt illa & humaniora ficti & cogitati apud nos mori, quibus sum condonatum peccata vestra & statui, & præstabo efficiam, ut infinitas peccatorum vestrorum, si respiscetis, in finitis modis à misericordia mea superetur: nam est infinitus peccatis vestris comparanda cum infinitate misericordiæ & condonationis meæ* Sic Psalm. 103. 10. & 11. 10 Nam] *tertius locus commendans prædicationem Evangelii à magnificentissimis Dei promissionibus in Ecclesiam, quas Deus explicat similitudine pluviæ & nivis in terram decidentis, hoc versu: deinde vero Ecclesiæ accommodat, sequentibus.* De hac autem similitudine vide Matth. 13. 3. & sequentib. & Hebr. 6. 7. & sequent. 11 Sic erit] *id est, vos videbitis ad finis bona terræ: experimentum vos ipsos, & augescite in sensu benedictionis Evangelii.* Id quo dele&tur] *id est, fructum acceptum Deo, qua fructus ut spiritus & vitæ, Rom.* 8. 13. & 14. Id quod emisero] *id est verbum meum: periphrasis.* 12 Nam] *promissiones allegorica latitiæ & pacis in spiritu, quæ exornantur eloquentissimis hyperbolis, ut Psal.* 72. & 96. & *sequent.* 13 Virguli] *ut suprà* 7. 19. Paliuri] *Hebræam vocem ex etymo sic placuit reddere, quia composita est ex duabus vocibus, quarum una spinam, altera oppressionem & exitium significat, quasi dicas spinam existalem. Est enim spinis paliurus acutus, ut ait Virgil. Eclog.* Ut sit Jehovæ] *id est, ut ita hoc verbo Evangelii, & beneficiis inde illud consequentibus celebretur & sanctificetur nomen Dei magni ac magni.*

CAPUT LVI.

Deus doctrinam Evangelii de fide & respiscentia per prophetam ad omnes gentes docet perventuram esse, sine distinctione personarum: deinde Judæa gravissimum judicium prænuntiat propter sceleratam doctorum avaritiam & luxum, popularium oscitantiam, omnium, ordinum idololatriam, & consociationem cum improbis: quæ crimina postquam objecit gravissimè, tandem promittit se his quidem causis addu&turum ut ut summo jure cum ipsis agat, sed longissimum præducat se misericordiam, & impiorum dejectionem ad stabiliendum regnum suum.

1 SIc ait Jehova, [a] observate jus, & exercete justitiam: nam [a] proximè salus mea ventura est, & justitia mea revelanda.

2 Beatus mortalis *qui* fecerit illam, & filius hominis *qui* prehenderit illam; observans sabbathum ne prophanet illud, & observans manu suam ne faciat ullum malum.

3 Neque loquatur alienigena qui se adjunxit Jehovæ, dicendo, [b] omninò discrevit me Jehova à populo suo: neque dicat eunuchus, en ego sum lignum aridum.

4 Nam ita ait Jehova de eunuchis, qui observaverint sabbatha mea, & elegerint id quo delector; apprehenderintq; fœdus meum:

5 Etiam dabo rum sum eis in domo mea & intra muros meos spatium & nomen [c] melius quàm filiorum aut filiarum; nomen [c] perpetuum dabo rum sum eorum cuiq; quòd non excidetur.

6 Alienigenas verò qui adjunxerint se Jehovæ ad ministrandum ei, & ad diligendum nomen Jehovæ, ut sint ei servi; quisquis observaverit sabbathum ne prophanet illud, & apprehendentes fœdus meum;

7 Adducam ipsos quoque ad [d] montem sanctitatis meæ, & lætificabo eos in domo orationis meæ; [e] holocausta eorum & sacrificia eorum [e] accepta erunt in altari meo: nam domus mea domus orationis vocabitur [f] omnibus populis.

8 Dicam Domini Jehovæ [g] congregantis dejectos Israelis; *illos* amplius aggregaturus sum ei, ad aggregatos ejus.

[a] Heb. *propinqua est salus mea ad veniendum, & justitia mea ad revelandi: ut Gen.* 12. 8.
[b] Heb. *discernendo discrevit.*
[c] Heb. *seculi.*
[d] Heb. *in benevolentiam erunt.*
[e] *Matthæi* 21. 13.

CAPUT LVII.

[a] Heb. *agri.*
[b] Heb. *in sylva.*

1 OMnes [a] bestiæ [a] agrestes venite ad comedendum, omnes bestiæ [b] sylvestres.

2 [a] Speculatores illius cæci, quotquot sunt non agnoscunt, quotquot sunt canes *sine* muti, non possunt latrare; indormiscunt, jacent, amant dormitationem.

3 Et illi canes [c] avidissimi non norunt saturitatem; propterea ipsi pascunt se, nesciunt [d] docere: quotquot sunt, ad viam suam se convertunt, quisque ad lucrum suum ab extremitate illius *usque* ad alterum.

4 [a] *Aut dicunt*, venite, sumam vinum, & ingurgitabimus nos potu inebriante; eritque similis huic dies crastinus, *imo* major, excellentior valde.

5 Justus perit, & nemo homo reponit in [a] animo: homines inquam [a] benigni recipiuntur nemine advertente, ante adventum ipsius mali recipi justum;

6 Ingredi [a] pacem, requiescere [b] in cubilibus suis, quisquis ambulat in æquitate sua.

7 [a] At vos appropinquate huc, filii præstigiatricis, semen adulteri, quod scortaris.

[c] Heb. *robusti animæ, id est, desiderio, ut psal.* 27. 12.
[d] Heb. *aute faciemus Genes.* 36. 6.

8 [a] Con-

8 'Contra quem oblectatis vos? contra quem 'dilatatis os, 'protrahitis linguam? an non estis nati 'defectione, semen 'falsum,

[g] Heb. *falsitatis.*

9 *Eorum* 'qui incalescunt in lucis, 'sub omni arbore virente; jugulantes natos ipsos in torrentibus, sub scopulis petrarum?

10 'Inter læves lapillos torrentis pars tua *est*, illi ipsi sors tua sunt: 'etiam in illis fundis libamen, offers munus; 'an super istis consolationem caperem?

11 In monte alto & elato ponis cubile tuum, etiam illuc ascendis ad [h] faciendum sacrificium:

[h] Heb *sacrificandum sacrificium.*

12 Etiam 'post ostium postemque ponis monimentum tuum, cùm a me retecta te ascendis, dilatas cubile tuum, cædens tibi amplius *cubile* quàm illorum sit, amas concubitum illorum, spatium *amplius* prospicis:

13 Et contemplata *mittu*' ad regem 'cum [i] unguentis, & anges pigmenta tua: mittis inquam legatos tuos in longinquum usque, & 'demittis te usque in sepulchrum.

[i] Heb oleo.

14 'Amplitudine viæ tuæ fatigata non dixisti, animum abjicio: 'ideò vitam manus tuæ invenisti, idcirco non ægrotas.

15 'Et a quo sollicita timuisses ut mentireris, cùm me non recorderis, non reponas in [k] animo tuo? 'an non me tacente, quemadmodum [l] olim, etiam me non metueres?

[k] Heb. *corde.* [l] Heb. *a seculo.*

16 Ego indicabo 'justitiam tuam, & facta tua 'quę non profutura sunt tibi.

17 'Cùm clamaveris, eripiant te 'congregationes tuæ; atqui eas omnes tollet ventus, interciet vanitas: 'qui verò recipit se ad me, 'possidebit terram, & hæreditatio obtinebit montem sanctitatis meę.

18 Et dicet, 'aggerate, aggerate; comparate viam; tollite offendiculum e via populi mei.

19 'Nam sic ait sublimis & elatus, inhabitans æternitatem, cujus nomen *est* sanctus, 'qui in sublimi & sancto habito: etiam 'cum eo qui attritus est demissus quę spiritu *habitat*, ut vivum conservem spiritum demissorum, & vivum conservem [m] animum contritorum.

[m] Heb. *cor. sic ver. 21.*

20 Nam in seculum non contendam, neque in æternum effervescam: nam spiritus a conspectu meo 'obrueretur, & animæ *quas* ego feci.

21 Propter iniquitatem 'quæstus ejus efferbui & percussi eum; 'abscondendo me, inquam, efferbui, quia ibat aversus per viam animi sui.

22 'Vias ejus video, sed curabo eum: & deducam eum, reddamque consolationes ei, id est, 'lugentibus ejus;

23 'Creans proventum labiorū; [n] summā pacem, 'longinquo & propinquo, inquit Jehova, ut curem eum.

[n] Heb. *pacem pacem.*

24 'Improbi verò *erunt* 'ut mare' propulsum: nam quiescere non potest, & aquæ ejus expellunt 'cœnum & lutum:

25 *Ita* nulla est pax, inquit Deus meus, improbis.

Suprà. 48. 22.

ANNOTATIO.

1 Sic ait Jehova] *Hujus concionis (qua cōtinetur ſūma doctrina Evangelica) partes præcipuæ ſūt tres: prima eſt propoſitio doctrinæ Evangelii de fide & reſipiſcentia, ad omnes homines ſine diſcrimine pertinentis, toto hoc capite; ſecunda eſt conteſtatio ſive reprehenſio adverſus Judæos qui inde a temporibus Jeſchahhjæ uſque ad tempora adventus Chriſti contumaces Deo fuiſſe evincuntur, a verſu 1. capitis 57. uſque ad verſum 17. poſtrema eſt narratio tum promiſſionum Dei erga bonos, tum judiciorum in improbos, inde ad finem uſque.* Obſervate jus] *id eſt, reſipiſcite; nam propinquum eſt regnum cœlorum: ut Matth. 3. 2. & 4. 17.* 2 Mortalis] *id eſt, quiſquis ſit, ſive Judæus, ſive alienigena, ut deinceps exponitur.* Obſervans ſabbathum] *id eſt, colens pietatem in Deum (cujus documenta & exercitamenta amplius obſervabantur in ſabbatho) & officium in proximos; ac proinde doctrina & vita ſit conformans voluntatis Dei: ſic verſu 4.* 3 Neque loquatur] *occupatio qua oſtendit Propheta non eſſe cur ex legali ritu (Deut. 23.) ſibi metuant ulli ut cooptari poſſint in populum Dei, quia ritus illi in regno Chriſti dicuntur periturī.* Lignum aridum] *id eſt, minimè pertinens ad corpus populi, quod comparatur cum arbore virente in domo Dei per benedictionem ejus, ut Pſal. 92. 13. & ſequentibus.* 4 Nam ita ait] *explicatio promiſſionum Dei, quæ ſuperioris occupationis partibus reſpondet per ὑστέρησιν.* Obſervaverint] *id eſt, ſanctitati doctrinæ & vitæ operam dederint ex fidere, ut verſu 2.* 5 Melius quàm] *id eſt perpetuum, quod non excindetur in ſeculum; cùm tamen generatio filiorum filiarumq; excindi poſſit. ſic accipiendum oſtenduntverba ſequentia.* 6 Alienigenas] *alterum membrum reſponſionis ad occupationem verſus tertii.* 7 Montem] *id eſt Eccleſiam, ut ſuprà 2. 2.* Holocauſta eorum] *id eſt, ſpirituales hoſtiæ, de quibus Rom. 12. 1. nam hæc allegoricè dicuntur a figura legali.* Omnibus populis] *id eſt, omnibus promiſcuè patebit, & cuivis genti, ut in eam recipiantur omnes ſine acceptione perſonarum; ut Marci 11. 17.* 8 Congregantis depulſos] *ex promiſſione Deut. 30. 4.* Amplius aggreg.] *id eſt, alias oves in hanc caulam cum meo hoc grege adducturus, Joan. 10. 16. & Epheſ. 2. 13. & ſequent.*

IN CAPUT LVII.

1 Omnes beſtię] *Secunda pars concionis, qua exponit Propheta cur depulſos Iſraëlis modò nominaverit; nimirum quia Deus juſto judicio ſuo gentes inimiciſſimas & ferociſſimas contra populum erat acerſiturus, Aſſyrios, Babylonios, Græcos, Syros, Ægyptios, & Romanos, qui Judæam infeſtarent atque conſumerent, hoc verſ. deinde cauſas horrendi iſtius judicii per conteſtationem proponit, uſque ad verſum 17.* Beſtiæ] *id eſt, gentes quas modò nominavimus; ſumpta allegoria a grege & feris gregem infeſtantibus, ut alibi a vite, Pſalm. 80. 9. & ſuprà 5. 7.* 2 Speculatores] *hæc conteſtatio (quæ eſt ſuperioris interminationis ἀέριον) exponit primùm oſcitantiam & perfidiam miniſtrorum Eccleſiæ, tribus verſibus; deinde populi totius negligentiā juſtos, verſ. 5. & 6. poſtremò hīs nominibus Deus utrumque ordinem Eccleſiaſticum & popularem objurgat, inde a ver. 7.* 3 Saturitatem] *nimirum quæſtus & avaritiæ ſuæ, ut ſinis verſus indicat. quaſi dic. quærunt avidiſſimè quæ ſua ſunt, non autem quæ ſunt Chriſti: ſic Jeche-*

Jech.

eberk. 34. & Jirmijæ 23. Docere] id est, pascere populares pabulo sacro verbi Dei. 4 Aut dicunt] id est, alii avaritia affluens, alii pudendum luxum. 5 Justus perit] altera pars divisionis, de scitantibus populi, ut diximus vers. 2. Ipsius miti] quale dominatus erit Dei supra ver. 1. sic de Chanaco dicunt. Sapiens. 4. 10. & de Abrahamo, Genes. 13. 4. 15. & de Ezechia, 2. Reg. 19. 18. & 13. & de Josbuia, 2. Reg. 22. 20. 6 Populo] apud Deum, nisi in quantum ratione agitationis in eum. Irrubilibus sub] id est, in sepulchris, qua sunt corporibus nostris cubilia usque ad resurrectionem diem. 7 Actus] objugatio, ut diximus vers. 2. qua Deus Judæa omnibus unquam & aperientibus traducem improbitatem exprobrat, cum matrem prostigatricem, patrem adulterum, & ipsorum quemque sceleratorem vocat. Appropinquate] nimirum ad contestationem causa & judicium, ut supra 41. 1. 8 Contra quem] contestatio confirmatis duo crimina objecta præcedente versu; primum quidem parentum, hoc & sequente vers. deinde vero ipsorum, ver. 10. & seq. 9 Abominatione contra me factam] hæresin, & in majus consummatione. Dilatatis os] ut Psal. 22. 14. & 35. 21. Protrahitis linguam] ad subsannos & contumeliam. Defectione] id est, maxime impura qua deficit a me. Falsum] adest, patre adulterum me superiore versu. 9 Qui incalescitis] nimirum in suæ sectationis spiritualis fervoribus, dicimus, ac non Deo. Omni arbore] præter solum fuisse a temporibus Achaz & Ezechiæ, 2. Reg. 16. 3. & 4. 10 Inter lapides] altera pars contestationis, ut dictum est ver. 8. 9. & in ambitus suos quoque in peccata patrorum suorum; ista est hæreditas tua, peccata illorum æmulatio omnibus in locis, in torrentibus sub scopulis petrarum, hoc vers. & in excelsis palam, vers. sequente; etiam in domo mea, vers. 12. nec dum tibi facta est, vers. 13. & 14. etiam] videlicet ut majores tui. An super istis] indignantis exclamatio pathetica. q. d. an unquam possem conquiescere, nisi scelera tua & contumelias in me illata ulciscerer? 12 Post ustum] ubi vanitas suæ legis inscribi mandaverat Deus, Deut. 6. 9. & 11. 20. Morem] videlicet parentum, id est, parentes superas peccatorum gravitate & multitudine. 13 Ad regem] Assyrios. Tigath-phalasar, 2. Reg. 16. 7. Cum ut guentis] id est, omnibus modis se comparans ad impurissimas sectarum, & idolorum exteros qui sectantur tecum etiam oblatis muneribus, ut ibidem scriptum est: sic Ezech. 16. 33. Demittistis] ut cum dixit Achaz servus tuus & filius tuus sum, 2. Reg. ibidem elegantissima hyperbole. 14 Amplitudine] id est, pertinacissima fuisti nefariæ voluntatis tuæ, ita ut nullum laborem subterfugeres ad conciliandos amatores tuos. Catervam manus tuæ] id est, Assyrios tibi conciliasti, qui tibi sunt ad manum judicio tuo.

15 Et a quo] conclusio præcedentis contestationis. q. d. quid plura? sectarum es impudentissimum, quod nemini vereris, a nemine tibi metuis; sed palam pervicacissime gloriaris in sectatione tua, ut supra 3. 10. An non] q. d. nonne etiam porro pateres, si dissimulatem amplius & retinerem impietatem tuam? vide Eccles. 8. 10. 16 Justitiam tuam] antiphrasis ironica. Quæ non profuit, id est, non potuerunt servare te, ut exponitur principio sequentis versus. 17 Cum clamaveris] concessio ironica, transitum comparans ad postremam conditionis partem, de stupore improborum casso & demorum salute: qua duæ partes recte ordinantur a hic diuobus versibus exornantur postea & explicatæ exponuntur per versus, ad finem usque capitis. Congregationes tuæ] de quibus supra vers. 14. Qui verò] non autem tu cum omnibus catervis & congregationibus tuis. Polluidebit terram] id est, tum ipse benedictiones meas (quarum symbola sunt terra & mons Tsion) obtinebit, hoc vers. tum etiam ut alii commodæ obtinendi procurabit. 18 Aggerate] id est, adhibete quæcunque commoda sunt ad promovendam Ecclesiam, & removete incommoda: allegoria, ut supra 40. 3. & 4. 19 Nam sic ait] exornatio antecedentis prolepseri, qua Deus confirmat se ultionique effectarium posentia sua, ut serventur electi, usque ad versum 24. & improbi male pereant, duobus ultimis. Qui in subsilim] id est, qui e cælo revelo, & suo tempore revelaturus sum amplius sanctitatem & potentiam meam; tum super humilitatem piorum, de quibus proxime; tum super infidelitatem & insultationem impiorum, Rom. 1. 18. Cum eo] id est, ea ad sum humanitus dictum. 20 Obturerentur] ut Psalm. 62. 3. & 102. 1. 21 Quæ fius ejus] de quo supra ver. 3. Abscondendo me] humanitus dictum, ut Psal. 10. 1. 22 Vias ejus] q. d. novi quidem totam vitam eorum impiorum esse, sed tamen propter me curaturus sum. Lugentibus] ut Matth. 5. 4. 23 Creans prov.] id est, efficiens magnificentissima & potentissime, ut consolationes (quæ reipsa exstant proventui laborum, id est sermonis Dei, appellantur) locum in pia habeant. Summam pacem] id est, perfectam & constantissimam quietem, ab antecedentibus malis facta reconciliatione per Christum: nam regnum Dei est justitia & pax & gaudium per spiritum sanctum. Rom. 14. 17. 24 Longinquo & id est, aque alienigenis ac Judæis ipsis; ut supra 56. 3. Actor. 2. 39. & Ephes. 2. 17. 24 Improbi verò] alterum membrum prolepseos, ut diximus in versum 19. Ut mare propul.] id est, nullam habebunt pacem, ut seq. versu exponitur. Profussum] videlicet vetu, flatibus q. externis, & fluxu ac refluxu suo, tanquam euripus. Nam hæc duo ad descriptionem improborum pertinent, quæ tum ipsi per se, tum adversitus impulsu agitantur. Cœnum & id est, impurissima omnia & ingrata Deo improbi egerunt, ut cœnum ejiciatur exagitato mari, qua magis a Deo sollicitantur ad resipiscentiam immissis calamitatum procellis.

CAPUT LVIII.

Propheta accepto Dei mandato Judæorum hypocrisin reprehendit, legitimum & jejunium eorum verum explicat, & promissiones adducit ipsis eventuras si piacatem in Deum & officia in proximum colissent; deinde quod non obvenerint promissiones, in causa fuisse ostendit non imbecillitatem Dei, sed Judæorum scelera: qua postquam Propheta suo & populatium nomine confessus est, promittit nihilominus fore ut Deus in Christo propter nomen suum adversarios suos profliget salutem Ecclesiæ conferat, eamq; regat Spiritu & verbo.

1 EXCLAMA gutture, ne cohibeto, tuquam buccina extolle vocem tuam: & indica populo meo defectionem ipsorum & domui Jahhakobi peccata ipsorum

2 Ut ut me quotidie requirat & scientia viarum mearum delectetur; velut gens quæ justitia facit, & jus Dei sui non deseruerit; rogent me jura justitiæ, accessu Dei delectentur.

a Heb. die die.

3 Quare

3 'Quare dum jejunamus, *dicitis*, non respicis? dum affligimus animam nostram, non agnoscis: 'en quo die jejunatis, 'præfactis id 'quod delectat, ut omnes 'labores vestros exigatis.

4 Et ad contentionem & jurgium jejunatis, & ad percutiendum pugno 'improbissimos non jejunatis, 'd (prout sunt hæc tempora) 'ut efferatis in excelsum vocem vestram.

5 'An hujusmodi esset jejunium quod eligo, dies quo affligit homo animam suam? an 'ut quasi 'cilicium ac cinerem *sibi* sternat? an hujusmodi vocabis jejunium, & diem 'acceptum Jehovæ?

6 Nónne hoc est jejunium quod eligo, ut solvatis 'nexus improbitatis, dissolvatis 'fasces floris *vinctos*: ac dimittatis conquassatos *ut sint* liberi, & omne lorum disrumpatis?

7 Nónne ut partiaris esurienti panem tuum, & pauperes 'ejectos introducas domum? cùm videris nudum, ut tegas eum; & 'a carne tua non abscondas te?

8 'Tunc erumpes velut aurora 'lux tua, & sanitas tua protinus efflorescet, & antibit te 'justitia tua, gloria Jehovæ 'extremum agmen tuum ager.

9 Tunc invocantem te Jehova exaudiet, vo-

ciferanti dicet, ecce me: 'si amoveris 'ab animo tuo torum, 'potestionem 'digiti, & elocutionem vanitatis;

10 'Et promperis vero famelico animum tuum, & animam afflictam satiaveris: tum exoriatur in tenebris lux tua, & in caligine tua tanquam meridiana *lux*.

11 Nam ducet te Jehova jugiter, & exsatiabit in 'summa aridicate animum tuum, ossaq; tua expedita reddet: eris tanquam hortus irriguus, & velut scaturigo aquarum, cujus nó fallunt aquæ.

12 'Ædificabuntq; ex te *genii* desolationes 'm antiquas, fundamenta 'per multas generationes *jacentia* eriges: deniq; 'vocaberis instaurator ruinæ, restitutor semitarú in habitationé.

13 Si averteris a sabbatho pedem tuum, ne facias id quo delectaris die 'sancto meo; & vocaveris sabbathum delicias, sanctum Jehovæ, honoratum, honoraverisque ipsum non exercendo vias tuas, non præstando id quo delectaris, aut loquendo verbum:

14 Tunc oblectabitur te in Jehova, 'veham te supra excelsa terræ: & faciam 'q ut fruaris possessione Jahhakobi patris tui, 'quia os Jehovæ loquitur.

CAPUT LIX.

1 'EN non est brevior manus Jehovæ quàm ut servet, neque gravior auris ejus quàm ut audiat:

2 Sed iniquitates vestræ 'dissereminant inter vos 'a & Deú vestrum; & peccata vestra faciunt ut occultet faciem a vobis, ne exaudiat.

3 Nam manus vestræ contaminatæ sunt sanguine, & digiti vestri iniquitate: labia vestra loquuntur fallum, lingua vestra perversitatem loquitur.

4 Nemo est, 'qui clamet pro justitia, & nemo qui disceptet pro fide: *quisque* 'b confidit rei inani, & loquitur vanum, 'concipit laborem, & parit mendacium.

5 'Ova aspidis excludunt, & 'telas araneæ texunt: qui comedit ex ovis eorum, morietur; etiam qui aspergitur, *quasi* irrumpat vipera.

6 'Telæ illorum non erunt pro panno, neque operient se factis suis: facta illorum sunt facta 'c iniqua, & opus violentiæ *est* in manibus eorum.

7 'Pedibus suis ad malum concurrunt, & festinant ad fundendum sanguinem innoxium: cogitationes eorum sunt cogitationes iniquæ, vastitas & contritio in 'aggeribus illorum *est*.

8 'Viam pacis ignorant, & nullum *est* jus in orbitis illorum: semitas suas depravant 'istis, cuique incedenti 'd per aliquam earum; *hic* 'e expers est pacis.

9 'Idcirco procul existente jure a nobis, & 'non assequente nos justitia, dum expectamus lucem ecce 'tenebræ, 'summum splendorem *expectantes* in summa caligine ambulamus.

10 'Palpamus velut cæci parietem, velut defecti oculis palpamus *inquam*; offendimus ipso meridie sáquam intempesta nocte, in rebus pinguissimis similes mortuis *sumus*:

11 Fremimus sicut ursi quotquot sumus, & velut columbæ 'continenter gemimus: expectamus 'jus, sed nullum adest; salutem, sed procul abest a nobis.

12 Nam multiplicatæ sunt defectiones nostræ coram te, & peccatorum nostrorum quodque testatur contra nos: defectiones enim nostræ sunt penes nos, & iniquitates nostræ; agnoscimus istas:

13 *Nempe nos* deficere, & mentiri in Jehová, & avertere nos 'a a sequendo Deo nostro; loqui oppressionem & apostasiam, concipere & meditari ex 'b animo verba 'i falsa.

14 Sic avertum est retrorsum jus, & justitia e longinquo consistit: quia corruit in platea veritas, & æquitas 'non potest incedere.

15 Imò est ipsa veritas sublata, & qui recedit a malo 'facit ut insanus habeatur: 'quod videt Jehova, & malum videtur in oculis ejus, nullum esse jus.

16 'Cùm itaque vidit nullum esse virum, & obstupuit nullum esse interventorem; salutem attulit 'ei 'brachium ipsius; & 'justitia ipsius, hæc fulcivit eum:

17 Nam 'induit justitiam 'quasi loricam, & 'galeam salutis capiti suo; induit insuper, vestium ultionis indumentum, & amicivit se zelo quasi pallio.

18 Planè secundum facta, planè secundum *ea* reponder, æstum hostibus suis, retributionem inimicis suis; 'insulis ipsis retributionem reponder:

19 Ut revereantur inde ab occasu nomen Jehovæ, & inde ab ortu solis gloriam ejus: cùm invaderit 'tanquam fluvium hostem, spiritus Jehovæ *flans* contra eum fugaverit;

20 Et advenerit 'Tzijoni vindex; & 'k convertis a defectione in Jahhakobo, dictum Jehovæ.

21 'De me autem, hoc *erit* fœdus meum cum istis, ait Jehova; spiritus meus qui est in te, & verba mea quæ posui in ore tuo: non recedent ex ore tuo, aut ex ore seminis tui, aut ex ore seminis seminis tui, ait Jehova, 'l ex hoc tempore usque in seculum.

ANNO-

b Heb. *in vanitis delectationem*: sic ver. 13.
c Heb. *improbitatis*.
d Heb. *ut est hæc dies, ut audire faciatis*.
e Heb. *benevolentiæ*.
f Heb. *lori*.
g He, *rebellatos, id est, expulsos ac si rebelles essent*.
h Heb. *colliget te*: ut *Numer.* 10. 25. & *supra* 52. 12.
supra 52.
a Heb. *& inter Deum*.
b Heb. *confidere super inanitate, & loqui vanum, concipere laborem, & parere, infinitus pro finito modo*.
c Heb. *iniquitatis*: sic *seq. versu*.
d Heb. *per eam*.
e Heb. *splendores in caliginibus*.
f Heb. *gemendo*.
i Heb. *a media tui*.
k Heb. *porrigere digitum, & loqui vanitatem*.
l Heb. *siccitatibus*.
m Heb. *seculi*.
n Heb. *generationis: & generationis*.
o Heb. *vocabitur tibi sarcitus*.
p Heb. *sanctitatis meæ*.
q Heb. *ut tu medas*.
g Heb. *a post Deum nostrum*.
h Heb. *corde*.
i Heb. *falsitatis*.
k Heb. *conversis defectionis*.
l Heb. *ex nunc*.

ANNOTATIO.

1 Exclama] *Hujus concionis quæ Propheta pergit explicare indagatrix Judæa excitatur ut clamare ad infimas Dei misericordias*) *summo cum gaudio sanctorum fuisse cognitas, exordium sumit, quo simplicitas concionis argumentum, duobus versibus, propositum gravissimæ contestationis Dei ad populum, complexa capite 59. confirmatio jungitur, quæ capite 59. usque ad versum 21. & conclusio promissionis magnificentissimæ, versu ultimo. Est autem exordium sumptum ex mandato Dei, quo Propheta instruitur, ut se armatum esse, adeoque impulsum sentiat, ut cum gaudio Judæorum consentiat.* Gutture] *gaudiose toto, pro eo quod est plenis faucibus, quod maxima voce potero contendo; ex illius* (quæ) *copia, quod proximè sequitur ostenditur.*

Tanquam buccinam] *id est, super modum, quibus verbis notatur magnitudo formidinis Dei audaciæ, cum populo perditæ obfirmatæ.* Declara] *quæ declaratio explicatur versu 2.* 2 Utut me] *id est, quamvis externa, sive & vera bona simulent exteriora specie.* Requirant] *in specie videlicet: sic reliqua hoc vers.* Accessus Dei] *id est, templi, in quo sedem collocaverat Deus.* 3 Quare] *propositio summi argumenti a populo objecta per expostulationem, cujus quam ne declaratione eo consistatur Deus. Est autem argumentum a præsumptione meritorum, ut fuit illius Pharisæi apud Lucam 18. 9. & sequentibus.* En quo die] *responsio Dei ad expostulationem populi duo complectitur: primum redargutionem hypocriseos popularis, usque ad versum 8. deinde confirmationem promissionum Dei erga universos, inde ad finem capitis. Populi autem peccata veluti digito commonstrantur, primum quod jejuniorum dies consumunt in malitiam, deinde quod verborum ipsa ad finem usque confricata, sed & sequens versus.* Quod delectus] *id est, quorum vobis animus ita commendatus & obligatus fuit ipse, quod magno vos delectat, quare nullus eibus aut potus, tanta flagratis avaritia, ut supra 57. 3.* Labores vestros] *ut Proverb. 5. 10.* 4 Ut litigatis] *quæ germana est causa cur jejunium Deo instituerat, Leviticus 16. 29. & 23. 27.* 5 An hujusmodi] *exornatio præcedentis redargutionis a definitione jejunii, tribus versibus.* Cilicium accin.] *simulatovultu, ut Isaiæ 58. 5.* 6 Nexus improb.] *id est, fraudes vestros vobis improbissimè nexui deditos, & in servitutem tractos contra legem Levit. 25. 39. & Deut. 15. sic Nehem. 5. 2.* Fasces loris] *id est, sarcinas gravissimas, quibus supra modum onerati subditos fratres vestros. Nexi quo gravioribus sunt sarcinis, eo validius compingantur loris: sic interdictus inhumanitatem, qua per similitudinem, ut 5 mus sequente versu imperatus humanitatem.* 7 A carnem.] *id est, fratres vestros sic Nehem. 5. 5.* 8 Tunc erumpet] *altera pars, nimirum confirmatio promissionis Dei (ut diximus versu 3.) hypothetica, sive conditionalis, si populus instituto proximum beneficaret, usque ad versum 12. & Deum celaret, versu 13. & 14.* Lux tua] *id est, pax & prosperitas gloriosa, ut Esther. 8. 16.* Justitia tua] *id est, (christus justitia nostra, Jeremiæ 23. 6. & 33. 15. vide supra 51. 12.* 9 Si amoveris] *id est, si animo, opere, & sermone averseris inhumanitatem, & ab ea abstinebis.* Digiti] *id est, motus ad ullum opus improbum, qui etiam extremi digiti ipse erunt.* 10 Exprompseris] *id est, ex animo liberaliter, hilariterq; communicaveris cum difficultatibus illius.* Intenebris] *id est, nulla tanta adversitatum caligo futura est, quam tu pace & lætitia in Domino veluti luce perfruaris, quibus duo sequentis versus exponunt.* 12 Ædificabunt] *id est, omnia per te & tuos quasi recreabuntur, utinque fuerint contrita.* 14. Nehamde] *ut Deuter. 32.* 13. Quia os Jehovæ] *ratio ejus promissionis omnium a persona Dei, transitionem complexans ad confutationem sequentem.*

IN CAPUT LIX.

1 En non est] *Tertia pars concionis, nimirum confirmatio redargutionis promissionumq; præcedentium: qua Propheta primum potentiam Dei & voluntatem asserens, vers. 1. peccata, ut calamitatum causas populo exprobrat, usque ad versum 9. deinde cum suo ipsius, tum populi totius nomine confessionem coram Deo, usque ad versum 16. postremo confirmat Deum potentia sua propter se promissiones suas nobilissimo effectu in Christo justitiæ ad versum ultimum.* 2 Divisi sunt] *velut interfectus parens, ut Jechiel. 23. 8.* 4 Qui clamet pro] *id est, causam justam agendam suscipiat; eam propugnet fidem.* Concipit] *ut Psal. 7. 15.* 5 Ova aspidis] *allegoria vehementissima, ad significandam malitiam animorum, & vanitatem operum atque pernicitem.* Telas aranei] *ut Iobi 8. 14. & 15.* Quasi irrumpat] *gradatio elegantissima, quasi dicat, etiam cui assentiri quæ ista? & venenatorum operum, si perinde efficitur ac si serpens e suis ipsius vipera urueret: tanta inest vis malo.* 6 Telæ illorum] *id est, utcunque alia damnosa fuerint, nihil tamen utilitatis ad ipsos perventurum est.* 7 Pedibus suis] *hæc verba non tantum ad Judæos, ultimis temporis pertinuisse ostendit Apostolus, Rom. 3. 15. & sequentibus, sed etiam ad omnes homines, qui eorum officiis utuntur gloriæ Dei & considerantur extra Christum. Quapropter omnem Propheta esse cum populo sua communionem pertinaciæ confitetur, vers. 9. & sequentibus.* Aggeribus] *id est, viis ac gestu eorum studio.* 8 Viam pacis] *id est, neque apud se, neque cum aliis semitas pacem colere, ut supra 57. 21.* Iniis] *singulos singula obvolvens sequentibus, ut sequentium verborum exegesis docet.* Expers est pacis] *id est, per ulterius opportunitatem nemo degit in pace & prosperitate, ut sequens confessio peccatorum ostendit.* 9 Idcirco] *secunda confirmationis pars; qua Propheta & populus confitentur justissimam castigantis Dei, & peccata sua, ut dictum est in versum 1.* Non allequente] *nimirum quamvis nos id sit perfecturis misericors Deus.* Tenebræ] *id est, omnia adversitas, ut contrà lucis nomine prosperitatem significare diximus, supra 58. 8.* 10 Palpamus] *id est, ita conturbati sumus justo Dei judicio, ut ne præsentibus quidem commodis uti, amplissimis frueremur.* 11 Jus] *nostrum a Domino, qui populi sui salutem curæ sibi futuram promisit.* 14 Non potest inced.] *nimirum per plateam, id est, quia ne in publico quidem versabatur & tranquillatem colimus, ut sequens versus confirmat.* 15 Facit se insanus] *id est, propinat se deridendum omnibus cum suo justitiæ & æquitatis studio; adeò corrupta sunt tempora: ut 2. Reg. 9. 11. & Sapient. 5. 4.* Quod videt] *confusio confessionis diuturnæ vitæ.*

q.d. ne

q. Ac proinde non ita servet castiget Deus. 16 Cùm itaque Jerusalem confirmationis membrum, quo Deus misero populo & peccata sua confitenti (de quo Ezechiel. 36.) fiderit se nihilominus præstiturū promissiones suas, ut dictum est in versione 1. Itaque primum Dei potentiam velut armatam figurat humanitus, duobus versibus; deinde effectu, quem in Ecclesia judicio suo facto, & confirmatione Ecclesiæ, tribus sequentibus. Interventorem] id est, hominem nullum potuit, qui posset intervenire ad servandam Ecclesiam, nisi idem fuisset Deus. Et admiratus est] id est, nemo, si ipsum peccatis offensum Deum, nec quisquam misereretur; sed jam erat in peccatis mortuus. Zobet. 2. 1. Brachium] Christus, patuit in Deo, & sapientia Dei, 1. Cor. 1. 24. Justitia] ipse Christus, qui factus est nobis sapientia a Deo, justitia, &c. Sanctificatio, & redemptio, 1. Cor. 1. 30. 17 Induit] id est, Christus misericordiæ, & mediatoris regnum, summa potestas, & ultionis arma demonstrantur. Quæ ultionem] ac Ephes. 5. 12. Galeam salutis] ac Ephes. 6. 17. & 1. Thess. 5. 8. 18 Insulis] id est, ad ultimos usque terræ terminos. 19 Timebunt] id est, ab ortu solis usque ad occasum reprobi & gentes longe impellentur. 19 Tanquam fluvium] id est, ut fluvius magnus impetu suo ruens Ecclesiam ipsius non valentem obsistere sibi subvertit; sed ejus impetum pio domuerit, & ejus violentiam & ultionem in hostes Ecclesiæ ostenderit. Psal. 124.

20 Tzijoni] id est Ecclesiæ, ejus sequentis salutis. 21 De me autem] ex his ad eloquentissimam promissionem Spiritus Dei & Christi, manifesti ex aeternitate cum Ecclesia ejus, & doctrinæ summa quæ dixit Christus, Joan. 14. 16. & 26. & capitibus seq.

CAPUT LX.

Prophetæ Ecclesiam (ad cujus salutem Christus gratuitæ misericordiæ a patre missus est) primùm excitat ut lucem Evangelii diffundat per orbem terrarum: deinde ostendit quam numerosa potentissima sua ex assertione eorum: & posteritatis promissionis explicat de salute, profectibus, & gloria æterna quam Deus collaturus est in Ecclesiam per Christum.

1 SURGE, [a]luce, quandoquidem advenit lux tua: & [b]gloria Jehovæ super te orta est.

2 (Nam ecce [c]tenebræ operiunt terram, & caligo nationes) ut super te [d]oriatur Jehova, & gloria ejus super te conspicua sit;

3 Ut accedant gentes ad lucem tuam, & Reges ad splendorem [e]exortus tibi.

4 [f]Attolle circumquaque oculos tuos & aspice; omnes isti congregantes se accedunt tibi: filii tui e longinquo adveniunt, & filiæ tuæ ad latus [g]tanquam a nutriciis apportantur.

5 [h]Tunc timebis, [i]deinde conflues, expavescet quidem, sed [k]dilatabitur cor tuum: quando [l]mutabitur ergà te fremitus maris, copiæ gentium accedent tibi.

6 Agmen camelorum [m]operiet te, dromades Midjanis & [n]Hhephæ, omnes [o]e Scheba venient; aurum & thus afferent, laudesque Jehovæ prædicabunt.

7 Omnes greges [p]Kedaris congregabuntur ad te, arietes [q]Nebajothi ministrabunt tibi: [r]ascendentes altare meum accepti erunt, ita domum ornatus mei ornabo.

8 [s]Cujus *essent* isti qui [t]ut densa nubes convolant, & velut columbæ ad [u]senestras suas?

9 [x]Nam me insulæ expectabunt, & classes Oceani [y]primis, ut adducant filios tuos e longinquo, argentum suum & aurum suum secum; ad nomen Jehovæ Dei tui, & ad sanctum Jisraëlis, quando [z]ornabit te.

10 Et ædificabunt [aa]alienigenæ muros tuos, & Reges eorum ministrabunt tibi; [bb]cum servore meo percussero te, & benevolentia mea miserebor tui.

11 Nam [cc]apertas tenebunt portas tuas jugiter interdiu & noctu, non occludentur: ut introducant ad te copias gentium, etiam Regibus earū adductis.

12 [dd]Nam gens ipsa & regnum quæ non servient tibi peribunt; & hæ gentes [ee]penitus desolabuntur.

13 [ff]Gloria Libani ad te pervenient, abies, ræda, arboresque opacæ pariter; ad ornandum locum Sanctuarii mei, ut locum pedum meorum cohonestem.

14 Eradibunt te [gg]demisse filii affligentium te, & incurvabunt se ad plantas pedum tuorum quicunque spernebant te; atque vocabunt te civitatem Jehovæ, Tzijonem sancti Jisraëlis.

15 [hh]Pro eo quòd fuisti derelicta & exosa, adeò ut nullus per transiret; contrà [ii]disponam tibi excellentiam perpetuā, gaudium cujusque generationis.

16 Nam [kk]suges lac gentium, & mammas Regum sûges; ut experiaris me Jehovam esse servatorem tuum, & vindicem tuum *Deum* robustū Jahhakobi.

17 Pro ære adducam aurum, & pro ferro adducam argentum, & pro lignis æs, ac pro lapidibus ferrum: & imponam tibi [ll]præfectos pacis, exactoresque justitiæ tibi.

18 Non audietur amplius violentia in terra tua, vastatio aut contritio in terminis tuis; sed [mm]vocabis salutem muris tuis, & portis tuis laudem.

19 Non erit tibi amplius sol in lucem diurnam & quod ad splendorem lunæ, non illustrabit te: sed erit tibi Jehova luci [nn]perpetuæ, & Deus tuus ornamento tibi.

20 Non occidet amplius [oo]sol tuus, & luna tua non recipiet se: nam Jehova tibi erit luci perpetuæ; itaque completi erunt dies luctus tui.

21 Et populares tui quotquot erunt justi, in seculum hæreditariò possidebunt terram, [pp]ut surculus plantarum mearum, opere manuū mearum glorietur.

22 [qq]Parvus erit in millenos, & exiguus in gentem numerosam: ego Jehova tempore suo [rr]accelerabo illud.

[a] Heb. ortus tui. supra 49. 18.

[b] Heb. nutriantur.

[c] Heb. ascendent in benevolentia altare meum.

[d] Heb. aperient.

[e] Heb. deserlando desolabuntur.

[f] Heb. demittendo.

[g] Heb. disponam te excellentiæ seculi: hypallage.

[h] Heb. generationis & generationis.

[i] Heb. præfecturam tuam pacis, & exactores tuos justitiæ.

[k] Heb. seculi: ut supra ver. 15. Apocal. 21. 23.

ANNOTATIO.

1 Surge] *Postquam Deus se novum autorem salutis Ecclesiæ fore confirmavit propter gloriam suam, præcedente capite; nunc demum Ecclesiam comparata hac salute excitat, ut Dei beneficia erga se agnoscat, & in*

& in in sempiternum perfruatur. Sunt itaque hujus capitis tres partes in universum: prima, quæ Deus Ecclesiam ad lucem Evangelii perfundendam excitat, tribu versibus; secunda, qua narrat vocationem efficacem, ministerium, & officia gentium ad Ecclesiam confluentium, a ver. 4. ad 15. tertia, qua narrantur beneficia quæ Deus ipse in Ecclesiam ex Judæis & gentibus adunatam collaturus est, inde ad finem usq. Lucæ] id est, lucernam sive facem Evangelii qua is illustrata est gentibus præfer. Lux tua] Christus, qui idem lux vera est, quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum, Joan. 1. 9. Gloria Jehovæ] id est, gloriosum ministerium Evangelii per Christum, ut ostendit Apostolus 2. Cor 3. 7. & sequentibus & 4. 4.

2 Tenebræ operium] id est, adhuc gentes sedent in tenebris ignorantiæ Dei. Oriatur] id est, hic exortu perlustres gentes alias illustrationæ Evangelii Christi, ut suprà 2. 2. & sequent. 4 Attolle] secunda pars, ut diximus in versum 1. qua Deus per hypotyposin demonstrat quantus repentè futurus sit fructus prædicationis Evangelii, nimirum quòd concurrura sint gentes infinito numero, vers. 4. & 5. Deum in Ecclesia cultura & ei ministraturæ, inde ad versum 15. Tanquam a nutr.] ut suprà 49. 22. 5 Tunc timebis] amplificatio elegantissima ad figurandum maximam concursationem gentium ab eo quod ferè evenit humanitus: quemadmodum, inquit, si quis repentè maximas turbas concurrentes videris, primùm commovetur animus illius, deinde agnitu illo confirmatur; ita futurum est ut commoveatur præ multitudine hominum se adunantium tibi, & obstupescat animus tuus admiratione, ut Actor. 10. 45. Deinde] i. deposito tandem timore, vicissim populo concurrentibus occurres, officiosè gratulatura atque exceptura, ut Actor. 10. 45. & 11. 1. & seq. Dilatabitur] lætitia & charitate erga illos, ut 2. Cor. 6. 11. & 7. 3. Mutabitur] i. quando gentes, quæ prius tanquam furens mare perniciem tibi minari videbantur, mutatis animis accedent tibi: ut sequentia verba explicant. 6 Operies te] i. terram tuam: sunt autem hæc omnia allegoricè dicta ratione Judææ, ubi tum stabat Ecclesia. Hhephæ] populis inter Midianitas, dicti a primo Midianis filio, Gen. 25. 4. E Scheba] vide Gen. 10. 7. 7 Kedaris] vide Psal. 120. 5. Nebajothi] qui Nabathæi in Arabia petræa nomen dedit, primogeniti Jischmahhelis, Gen. 25. 13. 8 Cujus essent] nimirum alterius præter messiæ enim antecedentium & consequentium ratio postulat hæc verba accipi per occupationem, qua Deus confirmat promissiones suas de multiplicatione Ecclesiæ. Ut densa nubes] id est, confertis agminibus, at que levissimè: nam levitas nubium est propria; ut suprà 19. 1. Fenestras suas] id est, columbarii sui: nam columbæ quæ natura sociales sunt, cum piis, & columbarium cum Ecclesia comparatur. 9 Nam me inf.] exornatio præcedentis promissionis, ver. 7. qua allegoricè demonstrat Deum primùm pios omnes operam consumpturos, in ornanda Ecclesia, duobus versibus; deinde Ecclesiam vicissim omnibus apertam fore, vers. 11. postremò hostium aliquos judicio Dei perituros, ver. 12. aliquos verò Deo se tandem & Ecclesiæ ipsius submissuros, utcunque fuerint magnifici, ver. 13. & 14. Inprimis] id est, primùm quidem in me habebunt fidem; deinde vero propter me in ornanda Ecclesia mea laborabunt, & quidem ornanda personis, ac rebus suis omnibus; pro facultate sua. Ornabit te] præsentia sua, & sanctificatione spiritus per verbum.

10 Cum fervore] ut suprà 54. 8. & 57. 20. 11 Apertas tenebunt] nimirum ministri Ecclesiæ, quorum opera Deus utitur ut singulis horis anima lucrifiant Christo, & introducantur in Ecclesiam. 12 Nã gens ipsa] anticipatio objectionis quæ oritur ex præcedente versu: at periculum est (dixerit quispiam) ne hostes Ecclesiæ eo facilius in ipsam involent: minimè verò, inquit Propheta, nam aut peribunt illi divinitus, hoc ver. aut sub jugum missi ministrabunt tibi. 13 Gloria Libani] id est, per ejus, tanquam mancipia & servilis operas, præstabuntur tibi ministeria omnia quæ opus erunt ad excolendam terram: allegoria sumpta a Nesthinæis servis Schelomonis, & aliis quorum fit mentio libro 1. Reg. & in libris Hhezræ & Nechemiæ. Locum sanctuarii] id est, templum meum, quod est Ecclesia. 15 Pro eo quòd] tertia pars, exponens beneficia quibus Deus ipse Catholicam Ecclesiam suam prosecuturus est, ut diximus in versum 1. quæ beneficia generatim promissa, hoc ver. sequentibus exornantur. 20 Sol tuus] id est, prosperitas tua illustrior luce ipsa Solis & Lunæ, quam allatura est tibi perpetua præsentia Domini; ut altera pars versus indicat. 21 Ut surculus] id est Christus, cui tanquam surculo e stirpe Davidis, suprà 11. 1. insita sunt Ecclesiæ membra a Domino. Plantarum] id est, piorum Ecclesiæ membrorum, qui tanquam malleoli aut talea inoculantur aut emplastrantur in Christo per spiritum, ut sit Ecclesia una gloriosa in ipso: sic infrà 61. 3. 22 Parvus] explicatio præcedentis allegoriæ, fore ut quemadmodum inoculata planta in ramos plurimos diffundatur admirabili Dei operatione, sic piorum etiam minimus in infinitum propagetur. Accelerabo] id est, efficiam ut quàm celerrimè Christiana Ecclesia propagetur.

CAPUT LXI.

Christus prædicans plenitudinem spiritus a Patre acceptam & vocationem suam, exponit beneficentissimas suas operationes in Ecclesiam, fore ut omnia servent Ecclesiæ, & Ecclesia Deo ex novo fœdere: quapropter de administratione sua gratulans Deo & Patri, ostendit se ornaturum esse Ecclesiam sponsam suam justitia, vita, & gloria æterna; eandemque salutem ab administris suis prædicari verbo, & opere procurari mandat.

Luc. 4. 18. 1 Spiritus Domini Jehovæ est super me: [a] eò quòd unxit Jehova me ad evangelizandum mansuetis, misit me ad obligandum fractos [a] animo, ad proclamandum captivis libertatem, & vinctis aperturam ergastuli,

[a] Heb. corde.

2 Ad proclamandum annum [b] acceptum Jehovæ, & diem ultionis Dei nostri; ad consolandum omnes lugentes:

[b] Heb. benevolentiæ.

3 Ad consolationem adhibendam lugentibus Tzijonis, ad dandum eis ornatum loco [c] cineris, unguentum gaudii loco luctus, amictum laudis loco spiritus [c] contracti: ut vocentur illi [d] quercus justitiæ, ut planta Jehovæ glorietur:

[c] Heb. seculi: sic vers. 7. & 8. [d] Heb. desolationis.

4 Ut ædificent desolationes [e] antiquas, solitudines priscas restituant; renoventque civitates [d] desolatas, solitudines [e] multarum generationum.

[e] Heb. generationu & generationis.

5 [f] Nam adstantes extranei pascent greges vestros; & alienigenæ agricolæ erunt vestri, & vinitores vestri:

[f] Heb. dicetur vobis.

6 Vos verò sacerdotes Jehovæ vocabimini, ministri Dei nostri [f] dicemini; opibus gentium fruemini, & gloria earum summè efferetis vos.

7 Loco pudoris vestri [a] dupli, & ignominiæ *quam* cantabant [a]horum portionem *esse*, idcirco in terra illarum [a] duplum hæreditario possidebunt, lætitia perpetua his futura est.
8 [a]Quia ego Jehova [a]amo jus, odi rapinam conjunctam [a]holocausto; ideo [a] disponam opus eorum in veritate, & fœdus perpetuum pangam eis.
9 [a]Et innotescet in gentibus semen eorum, & prognati eorum [g] inter populos; omnes videntes eos agnoscent eos, esse semen *cui* benedicit Jehova. [g]Heb. *in medio populorū.*

CAPUT LXII.

[a]Heb. *gaudendo gaudeo.*

1 [a]OMNINO gaudeo in Jehova, exultat anima mea in Deo meo; quia induit me vestibus salutis, pallio justitiæ amicivit [a]me: tanquam sponsum *qui* administrat [a]ornatum, & veluti sponsam ornantem se instrumentis suis.
2 [a]Nam ut terra profert germen suum, & sicut hortus sata sua producit; ita [a]Dominus Jehova producturus est justitiam, & laudē coram omnibus gentibus.
3 Propter Tzijonem non tacebo, & propter Jeruschalaima non quiescam: [a]donec prodeat ut splendor justitia ejus, & salus ejus ut lampas ardeat.
4 Videbunt enim gentes justitiam tuam, & omnes Reges gloriam tuam; & indetur tibi [a]nomen novum, quod os Jehovæ prefixerit;
[b]Heb. *cum corona ornatus.* [c]Heb. *regni.*
5 [a]Cùm eris [b]coronata ornatu manu Jehovæ, & cidari [c] regia manu Dei tui.
6 [d]Non diceris amplius derelicta; & terra tua non dicetur amplius desolata: sed [a]tu vocaberis deliciæ meæ, & terra tua maritata; quia delectabitur Jehova te, & terra tua maritabitur:
[d]Heb. *non dicetur tibi, &c.* [e]Heb. *tibi vocabitur chephtzibah id est oblectatio mea in ipsa.*
7 Ut cùm ducit juvenis virginem, *cùm uxores* tibi ducunt filii tui, gaudio, inquam, sponsi cum sponsa gaudebit tecum Deus tuus.
8 [a]Super muros tuos, *urbs* Jeruschalaimorū, præficio [a]custodes, toto die & tota nocte jugiter nō tacituros: [a]qui commemoratis Jehovam, ne *sis* silentium vobis;
9 Et ne permittatis silentium esse [a]de illo; donec stabiliat, & donec disponat [f] Jeruschalaimis laudem in terra:
[f]Heb. *Jeruschalaima.*
10 [a]*Sed dicite*; juravit Jehova per dexteram suam, & per brachium roboris sui; non dabo frumentum tuum amplius cibo inimicis tuis, neque bibent alienigenæ mustum tuum, in quo laboraveris:
11 Sed colligentes illud comedent illud, ut laudent Jehovam; & congregantes hoc bibent ipsum [a]in atriis sanctitatis meæ.
12 Transite, transite [a]in portas, [a]parate viam populi; aggerate, aggerate aggerem, amovete lapides, attollite vexillum ad populos.
13 [a]Ecce Jehova pronuntiat ad extremum usque terræ, dicite [a]filiæ Tzijonis, ecce [a]salus tua advenit: ecce [a]merces hujus penes ipsum, & operæ pretium hujus ante ipsum est:
14 Ut vocent [a]hos populum, sanctum, vindicatos Jehovæ; & tu voceris [a]requisita, civitas non derelicta.

ANNOTATIO.

1 Spiritus Domini] *Hæc continue, quam Christus per Prophetam habuit, exponuntur tria: primum est, quæ fuerint dona & quæ vocatio Christi, versibus quatuor primis hujus capitis; secundum, quæ operatio, reliquo hoc capite; tertium, quæ functio sive administratio ad præstandum operationes suas ex dono & vocatione Dei, toto capite 62. quæ tria ab uno eodem spiritu præstari docet Apostolus 1. Corinth. 12. 4. & sequent. in (brisio quidem absolutissimè, ut qui spiritum sine mensura acceperit; in alio verò, pro dimensō donationu Dei. Hæc autem de Christi persona esse, non de alio Propheta ullo, res ipsæ commonstrant meridie clarius. Nam hi verbi, spiritus Domini est super me, plenitudinem spiritus sibi asserit, ex qua acciperunt omnes. Joan 1. 16. illu verò, eò quòd unxit, &c. vocationem plenam similiter arrogat sibi, qua singulares illorum omnium vocationes nituntur, ut ipse Christus docuit Matth. 28. 18.* Eò quòd unxit] *quasi dicat, non me inermem, aut imparatum a rebus necessariis mittit Deus; sed ut mitteret, prius instruxit spiritus plenitudine. Est enim ungendi verbum hic sumptum metonymicè, ut Psalm. 45. 8. & alibi sæpè.* Ad obligandum] *id est, ad curandum mortales, liberandum, & reconciliandum Deo: quò spectant omnes illæ allegoricæ loquendi formæ quæ mox sequuntur.* 3 Cineris] *id est lactus, metonymicè a signo: ut suprà 58. 5.* Contracti] *id est, qui præ conscientia malorum suorum angustus atque abjectus est; ut contrà cùm liberatur ex angustiis animus, dicitur dilatari: vide Psal. 119. 32.* Quercus justitiæ] *id est, tanquam arbores, in Christo insiti firmè radicentur per fidem; & in justitia ac sanctificatione spiritus ambulantes per Christum, in Ecclesia pro plantis Dei habeantur; & ab exteris quoque prædicentur, fructuum quos protulerint nomine: ut 1. Timoth. 3. 7.* Ut planta] *quæ in Christum, tanquam in truncum educatum ex stirpe, fuerit insita a Deo: ut suprà 60. 21.* 4 Ut ædificent] *instaurent Ecclesiam Dei, allegoricè.* 5 Nam adstant.] *secunda pars capitis de operatione Christi in Ecclesia, numerum fore ut hostes ipsi ministrent Ecclesiæ, & Ecclesia ministret Deo; ac proinde omnia bonorum genera beneficione Dei consequatur: sic 1. Cor. 3. 22.* 6 Opibus gentium] *primum beneficionis genus, numerum jus, & autoritas Ecclesiæ vindicata per Christum in res omnes creatas; quæ per antithesin miseri, & ignominiosi status præcedentis illustratur, sequente versu.* 7 Dupli] *id est, quo plus satis perfusi estis: sic blandè parcit Deus Ecclesiæ suæ, & honorificè loquitur; ut suprà 40. 2.* Horum portionem] *id est, Judæorum, qui tum erant Ecclesia Dei: apostrophe a secunda persona ad tertiam.* Duplum] *id est abundè, plus satis: numerus finitus pro infinito.* 8 Quia ego] *secundum beneficitionum genus, fore ut Deus fœdus perpetuum in Christo ineat cum Ecclesia, & omissis cæremoniis legis cultum spiritualem & verum instituat in Ecclesia sua; adeoque inscribat utrunque, fœdus inquam & cultum spiritualem, in cordibus populi sui: ut Hebr. 8. ex Jirmeja loco exponitur.* Amo jus] *ac proinde non possum amare Ecclesiam injustam, ser vientem Deo*

non

non novitate spiritus, sed vetustate literæ. Holo.] *i. veteri legi, ac cæremoniis, synecdochicè, & toti ministerio literæ, quod ministerium mortis & condemnationis appellatur, 2. Corinth. 3. 7. & seq.* Disponam] *i. renovabo spiritum mentis eorum, & indutum eis novum hominum, qui secundum Deum conditus est ad justitiam & sanctimoniam veram, Ephes. 4. 23. ut me colant in spiritu & veritate, Joan. 4. 23.* 9 Et inno.] *tertium beneficentiæ genus, numirum gloria Ecclesiæ per sanctificationem spiritus: est intergerimi paretis septum solutum erit, & lex cæremonialis per carnem Christi abolita, ut ait Paulus Ephes. 2. 14.*

IN CAPUT LXII.

1 Omnino gaudeo] *Tertia pars, de administratione (ut antè diximus) in qua Christus velut exultabundus gratulatur Deo de beneficio in se & in Ecclesiam suâ sponsam collato per prolepsin, hoc versu; deinde specialem administrationem explicat, primùm suam ipsius erga Ecclesiam, usque ad versum 8. deinde ministrorum Ecclesiæ, quibus dat mandata sua, inde ad finem usque.* Me] *Christum videlicet mysticum, hoc est, primùm Prophetam illum nostrum, Sacerdotem, & Regem planissimè, deinde Ecclesiam totam per ipsum: ut sequentia verba explicant.* Ornatum] *justitia & vitæ, quam Christus sponsis exhibet Ecclesiæ.* 2 Nam ut] *prior pars administrationis, qua Christus erga Ecclesiam usitur, duabus partibus continetur; nimirum quod Deus per Christum justitiam daturus est Ecclesiæ, deinde quòd laudem & gloriam amplissimam; quæ duo prolepticè hoc versu posita, sequentibus exornantur.* Dominus Jehova] *id est Christus, æternus Deus cum Patre & Spiritu Sancto, per spiritum suum intus secundum divinam naturam operans, & per verbum suum, quod secundum naturam humanam prædicavit, sequente versu.* 3 Donec] *donec totum opus salutis fuerit consummatum.* 4 Nomen novum] *nimirum quod explicatur versu 6.* 5 Cùm eris] *id est, quando Christus Deus & servator tuus te adjunget sibi, & coronam atque ornamentis suum tibi imposuerit: ut suprà ver. 1.* 8 Super muros tuos] *altera pars administrationis Christi, per servos suos in Ecclesiam: quæ primùm jubentur usque ad consummationem seculi prædicare promissiones Dei juramento confirmatas, quatuor versibus; deinde Ecclesiam totam ex Jehudæis & gentibus tum disciplina sanctâ, tum Evangelii promulgatione colligere, ut Matth. 28. 18. & sequent.* Custodes] *id est, pastores & doctores, allegoricè.* Qui commemoratis] *apostrophe ad servos Christi, continens mandatum administrationis ipsorum.* 9 De illo] *Christo, Jehova, quem commemoratis.* 10 Sed dicite] *eclipsis contrarii, ut Gen. 18. 19. Est autem hic summa Evangelii, salus ab omnibus inimicis, & vita, gloriaq; æterna.* 11 In atriis] *id est, coram Deo, gratias ei agentes tanquam Sacerdotes Jehovæ, ut suprà 61. 6. alludit ad legem ritum Levit. 6.* 12 In portas] *per totam ditionem, quam latè patet Ecclesia.* Parate viam] *id est, singulu membris Christi & Ecclesiæ prospicite pro facultate vestra, venientes adjuvando, dormientes excitando, nihil cogitantes & ignorantes accersendo, & si quæ sunt hujusmodi: allegoricè.* 13 Ecce Jehova] *confirmatio præcedentis propositionis, a continuis documentis quæ Christus Ecclesiæ suæ ubique locorum tradit per spiritum suum, qui operatur omnia in omnibus.* Filiæ Tzijon.] *id est Ecclesiæ, genita per doctrinam quæ Tzijone profecta est, ut suprà 2. 3.* Salus tua] *id est, Christus salutis autor.* Merces hujus] *id est jam re ipsa obtines mercedem suam pro operibus & perpessionibus tuis, nimirum salutem Ecclesiæ quam redemit sanguine suo.* 14 Hos] *i. filios tuos, ô Ecclesia: nam verba sunt doctorum Ecclesiam compellantium, & servator quasi digito commonstrantium.* Requisita] *tum a Christo redimente, tum ab electu omnibus, a quibus relicta videbatur, ut suprà 49. & 60.*

CAPUT LXIII.

Ecclesia Judæorum sermonem instituens cum adveniente Christo, cognoscit ex ipso quis sit, & quàm magnificè de hostibus triumphet & suos conservet: ac properea repentè adducta ad celebrandum præteritum illius beneficentiam qua populum ex Ægypto liberaverat, orat Christum ut propter Dei fœdus & gloriam, ac propter blasphemam & inhumanam imputatam hostium Ecclesiæ, placeat misericordiam de ea capere, & gratu salutem afferre & quamvis peccatis conscia, Deo se exhibet, profitetur respiscentiam, salutemq; suarum postulat: quapropter Christus a se Ecclesiam ex gentibus collectum iri respondet, se ultionem de Judæis sumpturum esse, & reliquias servaturum: Judabsq; contestatus fert sententiam condemnationis adversus impios, & pios promissionibus magnificis regenerationis, lætitiæ, vitæ, prosperitatis, & omnimodæ beneficentiæ consolatur.

[a] Heb. *fermentatus: metaphora a massa conspersa.*

1 [a] QUIS hic *est* veniens [a] ex Edomæa [a] madefactus vestibus [a] Botsræ, iste decorus veste sua, [a] peregrè agens amplitudine virium suarum? [a] ego qui loquor justè, sufficiens ad servandum.

2 [a] Quare rubidus es vestibus tuis, & vestimenta tua ut calcantis in torcularis lacu?

3 [a] Torcular calcavi solus; nam ex populis nullus vir *potuit certare* mecum; sed calcavi eos ira mea, & conculcavi eos æstu meo: ita inspersus est *sanguis* [b] cujusque robustissimi illorum vestimentis meis, & omnes vestes meas contaminavi;

[b] Heb. *robur illorum: ut vers. 6.*

4 [a] Quando dies ultionis ex [c] animo meo, & [a] annus vendicandorum meorum venit.

[c] Heb. *corde.*

5 Cùm autem intuerer [a] nullum esse adjutorem, & obstupescerem quòd nemo fulciret; [a] salutem attulit mihi [a] brachium meum, & æstus meus ipse fulcivit me:

6 Ita calcavi populos ira mea, & [a] inebriavi eos æstu meo; denique dejeci in terram robustissimum quemque eorum.

7 [a] Benignitates Jehovæ commemorabo, laudes Jehovæ, planè pro omnibus quæ contulit nobis Jehova: & amplitudinem bonitatis erga domum Jisraëlis, quam contulit eis secundum misericordiam suam & secundum amplitudinem benignitatum suarum.

8 [a] Nam [a] dixit; utique populus meus sunt, filii [a] non mendaciter acturi: ideo fuit illis servator.

9 In omni [a] angustia eorum [a] non affecit *eos* angustia: sed [a] Angelus faciei ejus servavit eos; dilectione sua & clementia sua ipse vindi-

cavit eos; & ' imponens eos sibi bajulavit eos omnibus diebus seculi.

10 Nam ipsis rebellantibus, & ' dolore afficientibus ' spiritum sanctitatis ejus; ' mutabatur quidem ipsis in inimicum, ipse repugnabat eis:

11 Sed recordabatur dierum [d] prisc orum, Moschis, populi sui, *dicens:* ' ubi *esset* qui eduxit istos e mari cum' pastore gregis sui? ubi *esset* qui posuit in medio ipsius ' spiritum sanctitatis suæ?

12 Qui deduxit *istos*, ' ad dexteram Moschis *existens*, brachio onatus sui? qui diffidit aquas propter istos, ut compararet sibi nomen [e] perpetuum?

13 Qui egit istos per abyssos; tanquam equũ per desertum, *adeò ut* non impegerint?

14 ' Ut jumentum in convalle descendens, spiritus Jehovæ quietè egit eum: ' ita duxisti populum tuũ, ad comparandũ tibi nomen onatus.

[d] Heb. *seculi. Exod.* 14.

[e] Heb. *seculi.*

CAPUT LXIIII.

[a] Heb *& potentia tuæ.*

1 ' INTUERE e cœlis, & vide ' ex habitaculo sanctitatis tuæ, & ornatus tui: ubi est ' zelus tuus, [a] & maxima potentia tua? ' fremitúsne viscerum tuorum & misericordiæ tuæ erga me continerent sese?

2 ' Tu enim pater noster es; ' quamvis Abraham nesciret nos, & Israël non agniturus esset nos: tu Jehova pater noster es, vindici nostro a seculo nomen est tibi.

3 Quare sineres aberrare nos, Jehova, ' a viis tuis? ' torrefaciens obdurares [b] animum nostrum a reverentia tui? ' revertere propter ' servos tuos, tribus possessionis tuæ.

4 ' Ad minimum usque hæreditarió possident populum sanctitatis tuæ, hostes nostri conculcant sanctuarium tuum,

5 ' Sumus *illis*; [c] nunquam dominatus es istos, neque invocatum est nomen tuum super istos: ' utinam ' lacerans cœlos descenderes, a facie tua ' montes diffluerent,

6 ' Quemadmodum conflagrante igne cremia, [d] aquarum bullas excitat ignis, ut notum faceres nomen tuum hostibus tuis; a facie tua gentes contremiscant.

7 Faciens terribilia ' *quæ* non expectassemus; *utinam* descendas, a facie tua montes diffluant.

8 ' Et inde a seculo [e] inaudita, auribus minimè percepta; *quæ* oculus non vidit, ô Deus, præter te, *Deus* comparet præstolanti ipsum.

9 ' Occurris gaudenti, & exercenti justitiam, *qui* in viis tuis memores sunt tui: en tu effervescis cùm peccamus; si [f] perpetuò ' in illis *fluctuemus*, servati fuissemus.

10 Sed sumus ' ut immundus ' omnes nos, & sicut panniculus [g] abjectissimus omnes justitiæ nostræ; diffluimusque velut folium omnes nos, & iniquitates nostræ ut ventus auferunt nos:

11 ' Nec ullus est qui invocet nomen tuum, excitans se ad ' prehendendum te; cùm abscondisti faciem tuam a nobis, & dissolvis nos [h] per iniquitates nostras.

12 ' Jam verò Jehova, pater noster es: nos *quidem* lutum sumus, tu verò fictor noster es, & opus manus tuę sumus omnes.

13 Ne effervescas Jehova [i] quamplurimùm, neque in æternum recorderis iniquitatis: en intuere quæso, nos omnes sumus populus tuus.

14 Civitates sanctitatis tuæ sunt desertum: Tzijon est desertũ, est Jeruschalaimis desolatio.

15 Domus sanctitatis nostræ, & ornatus nostri, *in* qua laudarunt te majores nostri, est *exposita* conflagrationi ignis; & una quæq; rerum desideratarum nostrarum est vastationi.

16 An ' propter illas contineres te Jehova? sileres, & affligeres nos quàmplurimum?

[b] Heb. *cor.*

[c] Heb. *a seculo non dominatus es.*

[d] Heb. *aquas bullat.*

[e] Heb. *non audiverunt, non perceperunt auribus.*

[f] Heb. *seculi.*

[g] Heb. *remotionum.*

[h] Heb. *manu iniquitatum nostrarum.*

[i] Heb. *usque valde: sic versutissimo.*

CAPUT LXV.

[a] Heb. *quæsitus: ut Psal.* xiii. 2. *Rom.* 10. 20.

1 ' EXPOSITUS sum eis qui non interrogabant, inventus sum ab eis qui nõ quærebant me; dixi, ecce me, ecce me, ' ad gentem *quæ* non vocatur de nomine meo.

2 ' Expanderam manus meas toto die ad populum rebellem; qui ambulant via non bona, [b] sequendo cogitationes suas:

3 *Ad* populum qui provocant me [c] in os jugiter; sacrificantes ' in hortis, & adolentes in [d] lateritiis:

4 ' Qui sedent ad sepulchra, & ' apud ' custodita pernoctant; ' qui comedunt carnes [e] porcinas, & fragmen *carnium* abominandarum ex instrumentis suis:

5 ' Qui dicunt appropinqua ' ad tuos, ne attrigito me, quia fanctior sum te: ' istis fumus *est* in naso meo, ignis ardens toto die.

6 ' Ecce scriptum est coram me: non tacebo, nisi rependero, atque rependero ' in sinum eorum,

7 Iniquitates vestras, & iniquitates patrum vestrorum pariter, ait Jehova, qui adoleverunt in istis montibus, & in istis collibus probro affecerunt me; quapropter remetiens opus eorum ' primùm *regeram* in sinum eorum.

8 Sic ait Jehova; ut cum [f] præsto est mustum in botro, is dicit, ne perdito istum, quia benedictio est in eo: ita facturus sum propter servos meos; ne perdam istos omnes,

9 Nam excipiame Jahhakobo semẽ, & e Jehuda hæredẽ montium meorũ: & possidebũt hæreditatem istã electi mei, & servi mei habitabut istic.

10 Eritq; ' Scharonitis regio caula gregum, & ' convallis Hhacoris cubile armenti; pro populo meo, qui requisierint me.

11 ' Vos verò desertores Jehovæ, ' qui obliviscimini montis sanctitatis mez; ' qui instruitis turmæ illi mensam, quiq; impletis [g] numeris illis libamen:

12 ' Tradam quoq; numeros vestros gladio, omnes vos mactationi succumbetis, eò quòd clamanti mihi non respondistis, & loquenrem non audivistis: sed feci stis quod malum videtur in oculis meis, & id quo non delector elegistis.

13 ' Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce servi mei comedent, vos autem esurietis: ecce servi mei bibent, vos autem sitietis: ecce servi mei lætabuntur, vos autem erubescetis.

14 Ecce servi mei canent præ [h] hilaritate animi; vos autem clamabitis præ dolore [i] animi, & præ contritione spiritus ejulabitis:

15 Et dimittetis nomen vestrum *ut sit* execrationi electis meis, cùm morte affecerit te Dominus

[b] Heb. *post.*

[c] Heb. *in faciem meam: ut Jjobi.* i. 11.

[d] Heb. *lateribus.*

[e] Heb. *porci.*

[f] Heb. *ad te.*

[g] Heb. *numero illi. sed numeri pluraliter tantùm hac significatione dicuntur.*

[h] Heb. *de numerabo vos: paronomasia.*

[i] Heb. *bonitate cordis.*

[i] Heb. *cordis: sic infr. vers.* 14.

[f] Heb. *invenitur.*

nus Jehovæ; servis verò suis indet nomen aliud:
16 Ut qui sibi benedicturus est in terra, benedicat sibi per Deum firmi, & juraturus in terra juret per Deum firmi: cùm oblivioni traditæ fuerint hæ angustiæ priores, & cùm absconditæ fuerint ab oculis meis.
17 Nam ecce ego creaturus sum cœlos novos, & terram novam; neque commemorabuntur hæc priora, neque venient in animum.
18 Sed gaudete & exultate in sempiternum, quos ego recreo: nam ecce ego recreo urbem Jerusalem ad mirum exultationem, & populum ejus gaudio.
19 Et exultabo me de Jerusalem, & gaudebo de populo meo; non audietur in ea amplius vox fletus, aut vox clamoris.
20 Non exister illinc amplius infantulus mæ- *Heb. dies.
tate, aut senex, cujus non impleat dies Deus: nã puer, natus centum annos morietur; peccator autem, etiam natus centum annos maledictus erit.
21 Et ædificantes domos inhabitabunt eas; & plantantes vineas, comedent fructum earum.
22 Non ædificabunt & alius inhabitabit, non plantabunt & alius comedet: sed ut sunt dies arboris, dies erunt populi mei, & opus manuum suarum deterent electi mei.
23 Non laborabunt inaniter, neque gignent ad conturbationem: nam semen benedictorum Jehovæ erunt, & progenies eorum cũ ipsis.
24 Britq; nondũ clamãtibus ut ego respondeã: adhuc ipsis loquentibus, ut ego exaudiam.
25 Lupus & agnus pascentur unà, & leo ut bos comedet stramen, serpenti autem pulvis erit cibo: non malefacient, neq; corrumpent in toto monte sanctitatis meæ, ait Jehova.

ANNOTATIO.

1 Quis hic est] *Tota hæc Prophetia (in qua tria capita conjungenda esse putavimus) est διαλογισμὸς, ac proinde tribus quæstionibus respondet, & continetur. Quæstiones proponit Ecclesia Judaorum, responsa Christus. Prima quæstione Ecclesia (Christum tanquam ex improviso adventientem & hostes suos ulciscentem non agnoscens, quærit quis ille sit, & cognoscit ex Christo, hoc versu: secunda, cruentatas illius vestes admirans quærit illius rei causam, vers. 2. cui respondet Christus, versibus quatuor: tertia denique Ecclesia repentè adducta partim in admirationem antegressorum Dei operum, reliquo capite; partimque in metum ex peccatorum suorum conscientia, implorat misericordiam Christi, toto capite sequente; cui respondet Christus, capite 65.* Ex Edomæa] *id est, ex regione hostium Ecclesiæ, synecdochicè. Edomæa autem potius quàm alia ulla regio nominatur, tum propinquitatis, tum gravissimæ ac hereditariæ hostilitatis nomine: ut Psalm. 137. & Lament. 4. 21.* Madefactus] *non tam sudore suo quàm hostium sanguine, ut secunda quæstione explicatur.* Botzra] *Edomæorum metropolis, ut suprà 34. 6.* Decorus] *id est, cujus decorem & gloriam ex ipsius veste sanguine conspersa, & reportatam victoriam cognoscimus.* Peregrè agens] *id est, peregrans & pervadens securè omnes hostium regiones, non alterius copiis aut collecta manu, sed sola potentia sua.* Ego qui loquor] *responsum Christi, quo se verum Ecclesiæ Prophetam, sacerdotem, & Regem profitetur.* 2 Quare rubidus *secunda quæstio.* 3 Torcular] *responsum Christi ad quæstionem accommodatam, allegoricè explicat victoriam Christi de hostibus, ut suam Ecclesiam potenter servet. Hanc autem victoriam commendat duobus modis: primùm, quòd nemo hostium tam fortis fuit qui posset ipsi obsistere, duobus versibus; deinde quòd solus eam comparaverit nemine adjuvante, duobus alteris: quæ duo prolepsin hujus tribus primis verbis expressit.* 4 Quando dies] *i. cùm exoptata mihi plenitudo temporum advenit; ut vocat Paulus Galat. 4. 4.* Annus vendicandorum] *id est, verus ille jubilæus, quem legalis ritus figuraverat, Levit. 25. & 27.* 5 Nullum esse] *id est, ne Ecclesiam quidem ipsam ad salutem suam & liberationem ab hostibus conferre aliquid posse.* Salutem attulit mihi] *id est, Ecclesiæ meæ, quæ est corpus Christi & complementum ejus qui omnia implet in omnibus, Ephes. 1. 23.* Brachium] *id est, sola virtus mea, & zelus Jehovæ, suprà 8.* 6 Inebriavi] *id est, magna pocula aquæ insolita afflictionum & iræ meæ et potanda præbui: ut Psal. 75. 9. & Isa. 51. 22.* 7 Benignitates] *hæc tertia pars, Ecclesia admirans magnificentiam præsentem Christi orat ipsum pro salute sua, usq; ad caput 65. Hujus autem orationis partes sunt quatuor: prima est exordium, quo Ecclesia Deum adducit ad continuandam promissionum veritatem, & confirmat se ipsam in expectatione earum, per laudativam narrationem antea factæ Dei beneficentiæ, toto hoc capite: secunda, est propositio postulati, principio capitis sequentis usque ad versum 9. tertia est confirmatio postulati, tribus versibus: quarta, conclusio, a versu 12. ad finem.* 8 Nam dixit] *narratio benignitatis & beneficentiæ Dei erga populum, hoc versu: quæ deinde amplificatur ab ingratis populi factis, & Dei constantia in benignitate præstanda propter gloriam suam, versu sequente. atque hæc duo reliqui exornantur.* Dixit] *id est, humanitus secum reputavit, tanquam bonus parens bene sperans de liberorum fide atque obsequio.* Non mendaciter] *quasi dicat, non erunt tam impii atque impudentes ut degenerent a me: humanitus dictum.* 9 Angustia] *id est, qua ii Deum indignissimè afficerunt: humanitus dictum, ut seq. versu.* Non affecit eos] *id est, non malum. sed bonum rependit pro malo.* Angelus] *id est, Christus mediator Dei & hominum, de quo Exod. 23. 20. Propterea autem Angelus faciei appellatur, tum quia tanquam sacerdos æternus ministrat coram facie Dei & intercedit pro nobis, atque adeo est in sinus patris, Joan. 1. 18. tum quia nobis est a Patre imago Dei invisibilis, Colos. 1. 15. quem qui videt, videt Patrem, Joan. 14. 9.* Imponens eos sibi] *ut Exod 19. 4. & Deut. 32. 11. & suprà 46. 4.* 10 Dolore afficient] *ut Psalm. 78. 40.* Spiritum sanctit.] *quem ex communicatis ipsius donis agnoscebant: nam qui repugnante luce verbi Dei & spiritus accensa in conscientia ipsius aliquid perpetrat, is spiritum ducitur extinguere, 1. Thessa. 5. 19 spiritui mentiri, Actor. 5. 3. & dolore eum afficere: ut hoc loco. Est autem hæc tota narratio imprimis evidens (si qua in vetere Testamento) ad confirmandam doctrinam Christianam de uno Deo & tribus personis.* Mutabatur] *id est, certabat contra ipsorum improbitatem, & reprimebat afflictionibus, tanquam si fuisset hostis: humanitus dictum, ut Psal. 18. 27.* 11 Ubi esset] *prosopopœia summè pathetica, qua figuratur Deus desertam cum anima sua, & se admisericordiam vocans propter gloriam suam; quo argumento utebatur*

Moſche, Exod. 32. 11. 9. dubi amplius videretur gloria Dei, ubi extant ſublato populo ipſius? Paſtore] i. Moſche. Spiritum ſanctu.] i. Deum ipſum, Patrem & filium præſentem in ſpiritu ſancto, quem illi quodammodo extinguebant, ut dictum eſt verſu. 10. 12 Ad dexteram] i. Moſchem quaſi manu ducens, & dexteram illius agens ad perficendum opus ſuum. 14 Ut jumentum] id eſt, lenitèr & commodè duxit, ut ſolet jumentum ducere deſcenſu montis ardui. Ita duxiſti] apoſtrophe ad Deum, parenthesin ad ſecundam orationis partem.

IN CAPUT LXIIII.

1 Intuere] Altera pars orationis, nimirum propoſitio poſtulati, ut diximus ſuprà in verſum 7. præcedentis capitis; qua Eccleſia ſalutem à Chriſto petit, primùm propter fœdus cum ipſa initum, officia jam olim promiſſa & præſtita Eccleſiæ, tribus verſibus; deinde propter intolerantiam hoſtium Deo & Eccleſiæ adverſantium, verſu. 4. & 5. quibus cauſis expoſitis, poſtulatum quod fuerat captum verſ. 1. copioſè explicatur, uſque ad verſum 6. Ex habitaculo] id eſt, è cœlo, periphraſticè. Zelus tuus] majoribus noſtris apere demonſtratus ad ſervandum ipſos, quaſi dicat, jam non extat, nuſquam apparet amplius: humaniùs dictum. Fremitus] id eſt, nunquámne velut pœnitentia adductus miſereberis meî? metonymicè: ſic Cantic. 5. 3. 2 Tu enim] prior cauſa poſtulati, ut diximus verſu precedente, à fœdere Dei conſtantiſſimo. Quamvis] occupatio brevis: atqui (dixerit quiſpiam) Deus pater eſt Abrahami & Iſraëlis ambulantium coram ſe, vos autem planè à fœdere diſceſſiſtis, & majorum veſtigia in fide reverentiaque Dei ambulantium ita omiſiſtis, ut ne ipſe quidem Abraham aut Iſraël (ſi in vivis eſſent) vos pro filiis agnoſcerent, Deut. 32. 5. reſpondent: fatemur quidem nos ita depravatos eſſe vitioſitate noſtra ut indigni ſimus qui Dei, Abrahami, vel Iſraëlis filii appellemur; ſed nitimur ſolo Dei fœdere gratuito, quod ſcimus eſſe conſtantiſſimum, ut Deus ipſe eſt. ſic perſtringitur brevi argumentum illud quod poſtea adjicitur verſu. 9. & duobus ſequentibus. 3 A viis tuis] id eſt, obſequio, fide, & cultu tuo, quem obſervari vetant adverſarii, & tua gloria ſtingitur. Torrefaciens] miſera ſervitute, qua ſervitur ſatanæ, peccato, & omnibus inimicis Dei, tanquam in fornace ferri: ex qua incommodorum conſuetudine ferè exuitur pietas, & indurtur obduratio. Revertere] id eſt, tanquam reverſus, tuos à ſuis erroribus revoca: humaniùs dictum. Servos tuos] id eſt, propter gratiam & fœdus tuum, quo nos tibi ſervos gratuitò comparaſti. 4 Ad minimum] ſecunda cauſa, ut diximus in verſum 1. 5 Sumus illi] videlicet in quos dominaris, & ſuper quos invocatur nomen tuum: nam hæc zeugmaticè petenda ſunt ex ſequente membro. Utinam] regreſſio ad poſtulatum expoſitus argumento ejus, quod elegantiſſimo comparationibus illuſtratur. Sunt autem hujus poſtulati duo capita: unum, ad verſus hoſtes Dei & Eccleſiæ, uſque ad verſum 8. alterum pro Eccleſia, ut doctrina Evangelii afferatur per (chriſtum, verſ. 8. Lacerans] humaniùs dicta. Montes] ut Judic. 5. 5. 6 Quemadmodum] elegans comparatio montium diſſimilium cum aquis ferventibus in olla ad luculentum ignem; quæ allegoria in ſimi verſus exponitur. 7 Quæ non expect.] id eſt, omnem hominum cogitationem ſuperantia, quæ ne in mentem quidem hominis aſcenderunt, ut 1. Corinth. 2. 9. 8 Et inde à ſeculo] id eſt, myſteria Evangelii revelata per ſpiritum, in quæ deſiderant angeli introſpicere, ut interpretantur Apoſtoli. 1. Corinth. 2. 9. & 1. Petri 1. 12. 9 Occurris] tertia pars orationis, nimirum confirmatio poſtulati, ut dictum eſt in verſ. 7. capitis præcedentis, qua Eccleſia primùm miſericordiam Dei ergà reſipiſcentes & juſtitiæ ſtudioſos explicat: deinde peccata ſua confitetur; qua in confeſſione ſyncera poſita ſunt initia reſipiſcentiæ, ut oſtendat David Pſalm. 32. 5. quæ duo proleptice hoc verſu ponuntur; poſtea verò exornatur peccatorum confeſſio, verſ. 10. & 11. ex qua poſtremò concluſio efficitur implorans miſericordiam Dei, ergà reſipiſcentem Eccleſiam, ad finem uſque. Eſt autem retorquendi verbum humaniùs attributum Deo. Gaudenti &] id eſt, ex qui cum gaudio incumbit juſtitiæ. In illis] nimirum viis Dei, quarum meminit priore membro. Eſt autem in his verbis elegans hypotheſis, cui adverſativa confeſſio ſubjicitur. 10 Ut immundus] id eſt, peccatis noſtris, tanquam lepræ ſordibus, ab ipſius Dei hominúmque conſortio ſeparati: vide Leviticus 13. 45. 11 Nec ullus eſt] id eſt, ac ne tuus quidem ſervitus caſti reſipuimus: exaggeratio. Prehendendum] id eſt conſequendum, ut loquitur Apoſtolus Philip. 3. 12. 12 Jam verò] concluſio ex antecedentibus confecta: ut dictum eſt in verſ. 9. 16 Propter illas] nimirum iniquitates noſtras, de quibus ſuprà, quaſi dicat, indignum eſſet te magis ad peccata noſtra reſpicere, quàm ad gloriam tuam in liberatione Eccleſiæ poſitam.

IN CAPUT LXV.

1 Expoſitus] Ad antecedentem Eccleſiæ poſtulationem hoc capite reſpondet Chriſtus: ut diximus ſuprà in 63. 1. Sunt autem hujus reſponſi tres ſummatim partes: prima eſt narratio vocationis Eccleſiæ ex gentibus & Judæorum caſtigatorum reliquiis, uſque ad verſum 11. ſecunda, conteſtatio Judæorum, inde ad verſ. 18. tertia, concluſio à magnificis Dei promiſſionibus in ſilios ſuos, ad finem uſque capitis. Ad gentem] id eſt, gentibus, quæ prius alienæ fuerunt à republica Iſraëlis, extraneæ à pactis promiſſionis, &c. Epheſ. 2. 12. 2 Expanderam] ſecundum narrationis locus, quo Deus exponit primùm improbitatem Judæorum, verſ. quatuor, & ultiones ſuas verſ. 6. & 7. deinde vocationem reliquiarum ſecundum electionem gratiæ, tribus ſequent. Eſt autem expandere manus humaniùs attributum Deo, pro eo quod eſt invitare & vocare ad ſe. 3 In hortis] id eſt, pomariis & lucis, quos idolo conſecraverant: ut ſuprà 1. 29. Lateritiis] id eſt altaribus ſuis ſtructilibus, omiſſo altari Dei. 4 Sedent ad ſepulch.] id eſt, necromantiis, de quibus Deut. 18. 11. & ſup. 8. 19. Cuſtodita] nempe idola: qua ita per contemptum vocantur, propterea quòd ipſa non cuſtodiunt cultores ſuos, ſed cuſtodibus habent opus: ut ſuprà 46. contrà quàm ſe facere Deus prædicat Deut. 32. 10. Qui comedunt] contra legem Levit. 11. & Deut. 14. 5 Qui dicunt] id eſt, arrogantes & faſtuoſos hypocritas, quibus etiam integerrimi Prophetæ & germana Eccleſiæ membra præ ipſis ſordent. Iſtis] id eſt, contra iſtos exarſit ira mea. 6 Ecce ſcriptum eſt] id eſt, ubi eſt compertiſſimum, neque unquam excidet è memoria mea: ut Deut. 32. 34. In ſinum] vide Pſal. 79.

12. 7 Primum] *id est, in quo inde a principio tum ipsi, tum majores ipsorum sese occuparunt; quo modo Patres vocant conservationem vocat* πατρικὴν *ἀρχὴν, 1. Petr. 1.18.* 8 Sic ait Jehova] *jam transit Christum ad exceptionem reliquiarum, tribus ver.* 9 Montium meorum] *ut Exod. 15.17.*

10 Scharonitis] *vide 1. Chron. 5.16. & 27.29.* Convallis Hhacoris] *id est, Jerichuntina, per synecdochen, de qua Jehosch. 7.26. & Hosch. 2.15. hæc in regno Juda, illa vero in regno Israëlis: ut significetur illa futura regnorum conglutinatio, de qua Hosch. 1.11. Jechez. 37.24. & alibi.* 11 Vos verò] *secunda pars responsi, nimirum contestatio & sententia condemnationis adversus Judæos degeneres, hoc & sequent. ver. quæ deinde exornantur elegantissima antithesi promissionum ergà bonas reliquias, & denuntiationum in istos, usque ad ver. 18.* Qui oblivisciminii] *i. tanquam oblitis negligitis, neq; accenditis.* Qui instruitis] *sic loquitur Propheta per contemptum, idola velut digito exerto commonstrans.* Numeris illis] *quibus velut exercitibus cælum, terra, & aqua instructa sunt, ut Gen. 2.1. nam illis servitur contrà præceptum Dei, Exodi. 20.4.* 13 Idcirco] *exornatio antecedentis sententiæ; ut diximus in versum 11.*

15 Nomen illud] *quam nunc obtineant, videlicet quod eximuntur seq. versu: sic supra 62.4. & seq.* 16 Firmi] *i. populi sancti, qui fundatus & radicatus in Deo immotus permanebit, ac ne porta inferorum quidem prævalebunt ei.* 17 Ego creaturus] *i. omnia instauraturus sum in Christo: ut supra 25.8.* 18 Sed gaudete] *conclusio responsionis Christi ad promissiones amplissimas, per apostrophen ad pios: quibus regenerationis prædicuntur lætitia, hoc & sequent. versu, vita, versu 20. pax & prosperitas, tribus seq. idq; per efficatiam providentiæ Dei, ver. 24 quæ omnia exornantur communi hyperbole, versu ultimo.* 19 Gaudente] *ut Deut. 28.63. & supra 62.6. & 7.* 20 Natus] *id est, justum vitæ spatium decurres sine impedimento ullo.* Maledictus erit] *id est, quo magis longæva utetur vita, eò majores maledictiones experietur.* 22 Non ædificabunt] *contrà quam impiis denuntiat Deus, Deut. 28.30. & seq.* Ut sunt dies arb.] *id est, robusti atque diuturni, ut Psal. 52.10. & 92.13.* 23 Non laborabunt] *quod impiis interminatur Deus, Levit. 26.16. & Deut. ibidem.* Ad conturbationem] *id est, ut conturbatis rebus omnibus tradantur populo extraneo, & abeant in captivitatem, Deut. 28.32. & 41.* 24 Nondum clam.] *novit enim Pater cælestis nos indigere bu omnibus antequam oremus, Matth. 6.32.* 25 Lupus & agnus] *vide supra 11.6. id est, nihil damnosum esse poteris Ecclesiæ, ut Hosch. 2.18. & Marc. 16.18.*

CAPUT LXVI.

Deus externam sanctimoniam hypocritarum abdicans, ostendit se in humilibus habitare: itaque Ecclesiam Judaorum confirmans adversus hypocritarum fastum, multiplicationem perpetuam ei pollicetur, Judæos & gentes hortatur ad lætitiam ex fructu operum ipsius: quibus se impios perditurum, gentes in communionem Ecclesiæ & cultu sui vocaturum, denique æternum triumphum de hostibus comparaturum ipsis pollicetur.

1 SIC ait Jehova, cœlum ipsum solium meum *est*, & terra scabellum pedum meorum. ubinam *ædes* domus quam ædificaretis mihi? & ubinam locus quieti meæ?

2 Atqui, omnia ista fecit manus mea, & *per eam* existunt omnia ista, dictum Jehovæ: sed in hunc intueor, in pauperem & contritum spiritu, ac trepidantem ad verba mea.

3 Qui jugulat bovem, *ac si* percuteret virū; qui mactat parvam pecudem, *ac si* decollaret canem; qui offert munus, *ac si* sanguinem porci; qui adolet thus, *ac si* muneraretur idolum: etiam isti eligunt vias suas, & abominationibus suis anima eorum delectatur:

4 Etiam ego eligam propter facinora eorum, & inducam quæ formidant eis; eò quòd mihi vocanti nemo responderit, loquenti non auscultaverint: nam fecerunt quod malum *videtur* in oculis meis, & id quo non delector elegerunt.

5 Audite verbum Jehovæ qui trepidatis ad verbum ejus; dicunt fratres vestri, osores vestri, procul arcentes vos, propter nomen meum, honoratur Jehova: sed ubi conspicuus erit in lætitia vestra, isti erubescent,

6 Vox tumultuosa e civitate, vox e templo; vox Jehovæ, rependente retributionem inimicis suis.

7 Cùm nondum parturiet, pepererit: cùm nondum invadet dolor eam, jam posuerit marē.

8 Quis audivit rem hujusmodi? quis vidit talia? an efficeretur ut pariat terra die uno? an gigneretur gens vice una? quòd parturiit, simulque parit Tzijon filios suos.

9 An ego aperirem os matricis, & non gignerem? ait Jehova: an ego qui gigno, amplius occluderem? ait Deus tuus.

10 Lætamini cum urbe Jeruschalaimorum, & exultate in ea omnes amantes eam; gaudete cum ea gaudio quicunque lugebatis de ea:

11 Ut sugatis & saturemini ubere consolationum ejus; ut exprimatis & delicias agatis e splēdore gloriæ ejus.

12 Nam ita ait Jehova, ecce ego extensurus sum ad eam tanquam fluvium pacem, & velut torrentem inundantem gloriam gentium, quam sugatis: ad latus portabimini, & super genua oblectabimini. *Supra 49. 22. & 60.4.*

13 Ut quispiam quem mater sua consolatur; sic ego consolaturus sum vos, & Jeruschalaimis consolatione perfundemini,

14 Quod cùm videbitis, gaudebit animus vester, & ossa vestra ut herba tenera refloreſcent; & agnoſcetur manus Jehovæ erga servos suos, & indignatio contra inimicos suos. *Heb. cor.*

15 Nam ecce Jehova cum igne venturus est, & curribus suis similibus turbini; ad reddendum cum æstu iram suam, & incitationē suam cum flammis ardentibus. *Heb. igni.*

16 Jehova enim igne disceptaturus est, & gladio suo contra omnem carnem: & multiplicabuntur confossi Jehovæ.

17 Qui sanctificant se, & qui mundant se in hortis, sequentes *alter* alterum palàm; qui comedunt carnem porci, & rei abominabilis, murisque: pariter consumentur, dictum Jehovæ. *Heb. post unum in medio ipso.*

18 De me autem, cùm factorum erga hos cogitationumq; erga hos *quaque* adveniet, congregando omnes gentes & linguas: quæ venientes *Heb. factorum horum & cogitationum horum.*

1. *Reg. 8.27. Actorum. 7. 49.*

Heb. benedictionem offerret vanitati.

Heb. formidines.

entes visuræ sunt gloriam meam;
19 'Ponam in his signum, & mittam ex his qui 'evaserint ad gentes 'in Oceanum, 'Pulem, & 'ludum 'jaculantes arcu, 'Tubalem & Javanem: regiones longinquissimas, quæ non audiverant & famam meam, neque viderant gloriam meam, ut indicent gloriam meam in gentibus.
20 Et adducent omnes 'fratres vestros ex omnibus gentibus muneri Jehovæ, equis, & curribus, & pilentis, mulisque, ac veredariis, ad montem sanctitatis meæ Jeruschalaim, ait Jehova; quemadmodum offerunt 'Jisraëlitæ munus instrumento mundo in domum Jehovæ.
21 Atque etiam 'ex istis assumam in sacerdotes & Levitas, ait Jehova.
22 Nam quemadmodum 'cœli illi novi & terra ipsa nova quam ego facturus sum, 'constitura sunt coram me, dictum Jehovæ: ita constiturum est semen vestrum & nomen vestrum.
23 'Eritque de novilunio 'in novilunium alterum, & de sabbatho in sabbathum alterum; ut veniat omnis caro ad incurvandum se coram me, ait Jehova.
24 Et egressi videbunt cadavera hominum illorum qui defecerunt, a me: nam vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur, eruntque nauseæ omni carni.

& Heb. *auditionem.*

'Heb. *in novilunio suum, & sic sequentia.*

'Heb. *filii Jisraëla.*

ANNOTATIO.

1 Sic ait] *Hujus concionis (qua propheta exitium veteris synagogæ & Christiana Ecclesia constitutionem explicat) quatuor sunt capita: primum est contestatio Judæorum & hypocritarum, quibus tum ipsorum scelus & supplicium, tum humilium reliquiarum salus pranuntiatur, vers. quatuor: secundum est propositio ad sanctas Judæorum reliquias, qua de hypocritarum casu & liberorum in Ecclesia gignendorum promissionibus confirmantur, inde ad ver. 10. tertium est hortatio ad amicos Ecclesiæ, ut lætentur cum ea & benedictiones Dei participent ad gloriam ipsius, usque ad versum 15. postremum est narratio benedictionum quas effecturum se Deum promiserat, inde ad finem usque.* Ubinam esset] *quasi dicat, putaretis me, ô hypocritæ, ne excelsissimum in manufactis templis habitare? Actor. 7.48. & 17.24. ac proinde isto templo capi & includi infinitam majestatem meam? non est illa mea habitatio justa; sed in animo pauperum & contritorum spiritu, ibi unanimiter habitaturus & ambulaturus sum, 2. Corinth. 6.16.* 2 In hunc intueor] *id est, hi demum sunt vera templa mea: nam alioqui structura illa templi aspectabilis destituta verò servis Dei templis, illius viventibus, erat ingrata Deo: quamobrem utrumque conjunxit Schelomo dicens; ut sint oculi tui aperti erga domum hanc, auscultando orationi qua oravit servus tuus, &c. 1. Reg. 8. 29. & sequen.*
3 Qui jugulat] *in templo videlicet ex ritu externo legis; sed non objecto & contrito animo, ac trepidante ad verba Dei, ut suprà 1. & 58.* Percuteret virum] *id est, homicidium perpetraret, quasi dicat, non magis mihi acceptus est, quàm qui scelerate cædem perpetrat contra legem.* Canem] *id est, animal ineptum sacrificiis, synecdochicè.* Sanguinem porci] *nam utroque interdicitur lege, sanguine, & sue: cum munera e simila, oleo, & vino, non autem ex sanguine fierent, Levit. 2. sin verò neque in publico Dei cultu, neque in privato usu permissa esset, Levit. 11.7.* Eligunt] *non autem in institutas quas ego elegi.* 4 Eligam] *id est, delectum habebo, & exquisitas pœnas inmittam eis.* 5 Audite] *secunda pars, propositio ad reliquias Judæorum sanctas, ut observavimus in ver. 1.* Fratres vestri] *qui in propatulo Judæi sunt secundum literam & carnem, sed revera Judæis germanis inimici.* Procul arcentes] *ut suprà 65.5.* Propter nomen meum] *fastuosorum hypocritarum verba, qui Deum inglorium & inhonoratum fore jactant, nisi ab ipso coleretur, aliorum cultum præ suo nihili faciunt, & Deum perinde sibi obstrictum putant, ac si in ære ipsorum esset. Hæc autem ita fuisse accipienda clarè dissimulationes docent.* Ubi conspicuus] *id est, cùm gloriam suam explicaverit illustratione Evangelii ad lætitiam vestram & totius Ecclesiæ, de qua infrà ver. 10.* 6 Voce tumultuosa] *ut Evangelio, ad cujus auditionem, quasi tumultus invadentis, turbatur mundus (ut Matth. 2. 3.) quia prædicatio illius in iis qui pereunt est odor mortis ad mortem; postquam Deus hujus seculi excæcavit eorum mentes, ne irradiet eos lumen Evangelii gloriæ Christi, 2. Corinth. 2.16. & 4.4.* 7 Cum nondum] *secundum locum propositionis, de gignendis mirificè Ecclesiæ liberis: ut suprà 49. 18. & seq. & 60. 4. Erit, inquit Deus, hic Ecclesiæ partus longè gloriosior & admirabilior quam Hebræarum in Ægypto, Exodi. 1.19.* Posuerit] *id est, ediderit: ut de metula dictum est suprà 34.15.* 8 Quis audivit] *exaggeratio mirifici operis Dei in genitura Ecclesiæ, per comparationem.* Terra] *id est, populus metonymicè.* Tzijon] *id est, Ecclesia.* 9 An Ego] *subjectio ad interrogationem præcedentem, qua Deus totum genituræ opus in Ecclesia sibi arrogat, & porrò factum pollicetur, per comparationem genituræ naturalis: ego, inquit, qui alii sum gignendi autor, an non ipse gignerem nunc & in seculum arbitratu meo?* Amplius occlud.] *id est, deinceps non propagarem Ecclesiam, committendo ei semen incorruptum verbi?* 10 Lætamini] *tertium concionis caput ad Judæos, & gentes amicas Ecclesiæ quæ prius fuerant illi inimicæ, ut diximus in versum 1. continens hortationem, duobus ver. & ætiologiam, tribus.* Quicunque lugebatis] *id est, pia Judæorum reliquiæ bene cupientes Ecclesiæ: nam ex his duobus coagulata est Ecclesia Christi: ac propterea seorsim sui fines proponuntur ὑστέρου πρότερον, sequen. versu.* 12 Nam] *ætiologia ab amplissimis Dei promissionibus erga Ecclesiam & omnes amantes ejus.* Tanquam fluvium] *vide suprà 48.18.* 14 Ossa vestra] *id est, vos qui tam miserè, postrata & sepulcrali malo Ecclesia, jacetis velut aridi putridique ossa per terram, divinitus instaurabimini: ut Jechezk. 37.* Et agnoscetur] *transitio ad narrationem sequentem, propositis duabus illius partibus, quæ deinde per ὑστέρου πρότερον explicantur.* 15 Nam ecce] *ultima pars concionis, narratio operum Dei in Ecclesiæ: quorum unum est incarnatio Dei contra hypocritas, tribus versibus: alterum, Ecclesiæ multiplicatio & dignitas, in sequen.* Cum igne] *cujus meminit Joan. Matth. 3.12. sic perstringitur allegoricè vehementia, celeritas, & gloria judiciorum Dei, hoc & seq. ver.* Æstu] *vide suprà 42.25.* 16 Multiplicabuntur] *id est, infiniti erunt, quos Deus conficiet suo potente verbo, & spiritu oris sui.* 17 Qui sanctificant se] *explicatio hostium, quos confossurus est Dominus: nimirum qui cultura divinum idolis exhibent, & vitam instituunt contra legem.* In hortis] de

de quibus supra 11.29. & 65.3. 18 De te autem] *altera pars narrationis, de operibus Dei. Ergo servos suos; ut diximus vers.* 14. & 15. *in quibus numeratur ista, vocatio gentium in Ecclesiam ministerio sanctarum reliquiarum ex Judæis, tribus vers. consonans & æquè illarum dignitatis in ministerio Dei, tribus alteru; & Ecclesia totius de hostibus triumphus, vers. ultimo.* Cum factorum] *id est, cùm plenitudo temporum adveneris, quæ efficiatur sum ea quæ cogitavi & statui in consilio meo, & vocatus ad gentes in Ecclesiam.* 19 Ponam in his] *id est, signabo servos meos intus virtute spiritus, & adnumistrationem ipsorum signis fidei confirmabo, Marci* 16.17. & 20. Qui evaserint] *id est, Judæorum reliquias.* In Oceanum] *id est, mari æquè ac terra ad Evangelium provocabo, ut exempla gratiæ nationes aliquot deinde nominantur.* Pulem] *id est, Cyrenas sive Pentapolim & ulteriorem Aphricam, ubi regnavit Aphulla ab Agathocle Siculo circumventus, corruptè Ophellas apud Justin. lib.* 22. Ludum] *vide Genes.* 10.22. Jaculantes] *ut Jirmejæ* 46.9. Tubalem] *vide Gen.* 10.2. 20 Fratres vestros] *non quidem genitos secundum carnem (ut supra vers.* 5.) *sed a Deo genitos spiritu per fidem.* 21 Ex istis] *videlicet gentibus, quæ in munus oblata fuerunt Jehovæ.* 22 Cœli illinovi] *de quibus supra* 65.17. Constitura sunt] *ac proinde ministratum mihi in seculum ad bonum Ecclesiæ.* 23 Erit si de] *id est, Ecclesia indesinenter colet me, non autem anni versariis ritibus ex veteri lege: vide in Hbamos* 8.5.

JIRMEJA.

ARGUMENTUM.

LIBER Jirmejæ Propheta duo genera documentorum complectitur, prophetica atque historica. Ac prophetica quidem (prout omnium prophetarum istud commune est) verum legis divinæ usum demonstrant doctrina, redargutionibus, & cæteris: nominatim verò versantur in acerbissimis & gravissimis reprehensionibus suorum temporum, & denuntiationibus judiciorum Dei quæ paulò post effecta sunt: deinde verò in consolationibus Ecclesiæ afflictissimæ, cum adductis promissionibus amplissimis de regno Christi: tum etiam prædictionibus singularium aliquot judiciorum quæ in hostes Ecclesiæ erant eventura, capite 46. *& sequentibus. Historica verò quæ in hunc librum passim inserta sunt, ad comprobationem prophetiarum evidentiamq; pertinent. Prophetavit autem Jirmeja in Judæa & in Aegypto Judæis omnibus inde a decimo tertio anno Joschijæ, minimum annos quadraginta tres: ut nemus primo ipso anno quo in Aegyptum translatus est, ipsum desiisse. Nam Joschijæ annos novendecim prophetavit, deinde viginti duos Jehojakimi & Tzidkijæ: hoc deportato Nebuzar-adan in Judæa mansit in sequentem annum: quo profecto, cœperunt civiles illi motus quos Jirmeja ipse perscripsit capite* 40. *& sequentibus. postmodum verò in Aegyptum deportatus est, atque in ea prophetavit cap.* 43. *&* 44. *quæ quidem omnia unius anni gesta dici non possunt.*

CAPUT I.

Jirmeja vocationem suam ex consilio æterno Dei, excusationes suas exponit: deinde repetitum Dei mandatum cum promissionibus & signis ad prophetiæ argumentum pertinentibus narrat, ac postremò summam prophetiarum de Judæorum eversione, & sui confirmatione in officio sui adversus Judæos obstinatos explicat.

1 VERBA Jirmejæ filii Chilkijæ, ex sacerdotibus qui erant Hhanathothis in terra Binjaminis.

2 Ad quem fuit verbum Jehovæ [a] temporibus Joschijæ filii Amonis Regis Jehudæ, decimo tertio anno quo regnabat:

3 *Fuit* etiam temporibus Jehojakimi filii Joschijæ regis Jehudæ, donec absolveretur undecimus annus Tzidkijæ filii Joschiæ regis Jehudæ: donec deportarentur [b] Jeruschalaimani mense quinto.

4 Fuit igitur verbum Jehovæ ad me, dicendo,

5 Cùm nondum formavissem te in utero, agnovite; & cùm nondum prodisses ex vulva, sanctificavi te: Prophetam ipsis gentibus constitui te.

6 Me autem dicente, ahah Domine Jehova, ecce nescio loqui; sed puer sum:

7 Edixit Jehova mihi, ne dicito, puer sum: sed ad quecunque mittero te, ito; & quæcunq; præcepero tibi, loquitor.

8 Ne timeto ab istis; nam adsum tibi ad eripiendum te, dictum Jehovæ.

9 Et extendens Jehova manum suam tetigit os meum; dixitq; Jehova ad me, ecce indo verba mea ori tuo.

10 Vide, præficio te hodierno die gentibus ipsis & regnis, ad extirpandum, & ad demoliendum, & ad perdendum, & ad destruendum; ad ædificandum, & ad plantandum.

11 Deinde fuit verbum Jehovæ ad me dicendo: quid vides Jirmeja? cui dixi, baculum amygdali video.

12 Tum dixit Jehova ad me, bene vides: [d] ut

[a] Heb. *diebus.*

[b] 2. *Reg.* 25.11 *vide Jeruschalaima, notam* c.

[c] Heb. *benefecisti videndo: vide Genes.* 12.8.

d ut citò amygdalus floret, incubiturus sum in verbum meum ut efficiam ipsum.

13 Postea fuit verbum Jehovæ ad me secundò, dicendo, quid vides? cui dixi, ollam ferventem video, cujus e facies f versus Aquilonem est.

14 g Tum dixit Jehova ad me, h ab Aquilone i erumpet istud malum super omnes habitatores hujus terræ:

15 Nam ecce ego evocaturus sum omnes familias, regna Aquilonis, dictum Jehovæ; ut venientes k ponant quisque solium suum ad ostium portarum Jeruschalaimorum, & contra omnes muros istius *urbis* circumquaque & contra omnes civitates Jehudæ,

16 l Quamobrem l elocuturus sum jura mea contra istos propter totam malitiam eorum; qui dereliquerunt me, & adoleverunt diis alienis, & incurvaverunt se operi manuum suarum.

17 m Tu itaque n accinge lumbos tuos, & surgens eloquere apud eos quicquid ego præcepero tibi: o ne consternator attritus conspectu illorum, ut non conteram te in conspectu ipsorum.

18 Ego enim p ecce pono te hodie velut civitatem munitam, & velut columnam ferream, murosq; æneos toti huic terræ; regibus Jehudæ, principibus ejus, sacerdotibus ejus, & populo hujus terræ:

19 Qui oppugnabunt te, sed non prævalebunt tibi: nam adsum tibi, dictum Jehovæ, ad eripiendum te.

a Heb. *amygdalaturus sum, ut ita tamus.* b Heb. *a facie aquilonis.* c Heb. *aperiri se.* d Heb. *ut attritor a facie eorum.*

ANNOTATIO.

1 Verba Jirmejæ] *Hoc capite continentur duo generalia totius libri inscriptio, tribus versibus; & singularis narratio vocationis qua Jirmejam in functionem prophetica constituit Deus, reliqua parte capitis. Quamobrem Propheta in universum appellavit verba sive res, quia non tantùm documenta prophetica, verùm etiã historicæ narrationes hoc libro continentur quæ a Jirmeja conscripta sunt.* Chilkijæ] *non illius filii Schallumi & sacerdotis summi qui legem reperit 2. Reg. 22. 8. sed alterius Jeruschalaimi, ut summus sacerdos, habitabat; sed alterius cujuspiam ex alio sacerdotibus qui Hhanathothu habitavit: quò relegatum fuisse Ebjatharem e genere Ithamaru, cùm abdicaretur sacerdotio, legimus 1. Reg. 2. 26. Quamobrem non dicit Jirmeja, sacerdotis summi, sed ex sacerdotibus, &c.* 2 Ad quem] *id est, quem Deus prophetare jussit annos quadraginta unum, & amplius: nam a decimo tertio anno Joschijæ ad undecimum Tzidkijæ anni sunt 41. deinde verò in Ægypto; aliquantum temporis prophetavit, infrà 43. & 44.* 4 Fuit igitur] *hæc altera pars capitis narrat primum vocationem Jirmejæ a Deo, usque ad vers. 8. deinde promissionem quæ cum vocatione semper conjuncta est, vers. 8. tertio donum, ver. 9. postremò administrationem & operationem ex dono, vers. 10. quæ omnia deinde additibus signis confirmata, vers. 11. & 13. amplius explicantur, reliqua capita.* 5 Agnovi te] *id est, certo consilio destinavi & sanctificavi ad hoc munus ut de se loquitur Apostolus Galat. 1. 15.* 6 Ahah] *excusatio qualis fuit illa Mosis Exod. 6. 11. & 7. 3.* Sed puer sum] *id est, ad verba tua proloquenda infantissimus, & præstanda infirmissimus, ut explicat sequens Dei confutatio.* 9 Tetigit os meum] *ut hoc sacramento & verbo Prophetam institueret & confirmaret: sic Jeschahh. 6. 6. & 7.* 10 Præficio te] *nimirum Prophetam, ut suprà ver. 5.* Gentibus ipsis] *exteris, ac non Judæis tantùm.* Ad extirp.] *i. ut alios ruinam, alios incolumitatem prædicatione verbi a me testatam facias: sic enim admunitus Dei in scripturis passim ad discutsor facere, quod Deus verbo ipsorum prædixit & præstat: quemadmodum Moschem Deus alloquitur singulis ferè mandatis contra Pharaonem, & Ægyptum, Exod. 7. & seq. & Jeschahh. 6. 10.* 12 Ut citò Amygd.] *id est matura & admodum: nam amygdalus hyeme concipit exoriente Aquila, floret prima omnium mense Januario, Martio verò pomum maturat: ut ait Plinius lib. 16. cap. 25. unde illam Hhebræi a maturandi celeritate noviarum.* 13 Ollam fervent.] *figuram Judææ, in qua futurum erat ut Judæi tanquam carnes fervirent calamitatibus; ut Jecheźk. 11.* Facies] *id est, pars anterior obversa igni.* 14 Tum dixit] *hæc exornatione Deus primum Prophetiarum summam exponit, duobus versibus, deinde vocationem Jirmejæ & consilium suum, duobus alteris: ac postremò prophetam in vocatione confirmat, ut suprà ver. 8.* Ab Aquilone] *id est, a Babyloniis, & aliis gentibus operam navantibus Babylonio, quæ ad Aquilonem spectant: ut sequens versus explicat.* Istud malum] *vehemente igne figuratam, quod spiritalium deinceps a propheta præmuniendarum atque conscriptum est.* 15 Ponant quisque] *vide complementum 2. Reg. 24. 4. & 12. & 25. 4. & infrà 52.* 16 Quamobrem] *propositio clementis consilii, de præmonendo adhuc & revocando in bonam frugem populo ante ultimum excidium: quemadmodum etiam publico ordine ex autoritate Regis Joschijæ efficitum est, ac provide malitia Judæorum amplius obsignata, ut narratur 2. Chronic. 36. 14. & sequent.* Elocuturus sum] *per te, Jecheźkelem, Tzephanjam, Chuldam, & alios prophetas servos meos.* 17 Accinge lumbos tuos] *id est, compara te ad perfungendum officium tuum: metaphora a viatoribus.* 18 Ecce pono te] *id est, confirmo te in hac functione tua, ut stes firmus contra obfirmationem istorum, & infractu atque immotus permaneas.*

CAPUT II.

Deus animum populi sibi concilians commemoratione anteactæ benignitatis & fœderis sui contestatur Judæos, docens a se nihil mali, sed omnia bona in ipsos profecta esse; ipsos verò contrà & majores arguit improbatis & injuriæ maximæ: quam confirmat Deus exemplis gentium, rerum inanimarum attestatione, antegressis supplicii, & insimul illorum defectione a Deo, transfugio, ad exteros homines & Deos: quapropter pœnas inducit justu pervicaciæ ipsorum injustissimæ, post oblatam denuò misericordiam.

1 a ET fuit verbum Jehovæ ad me, edicendo,

2 b Abi & proclama c audientibus Jeruschalaimanis dicendo; sic ait Jehova, d recordor tibi benignitatis d adolescentiæ tuæ, amoris sponsalium tuorum; e te profecta me per desertum, per terram non satam.

3 f Sanctitatem fuisse Jisraëlem Jehovæ, f primitias proventus ejus: f quotquot comedebant illũ, reos fuisse, malũ evenisse eis, dictũ Jehovæ.

4 Audite verbum Jehovæ, domus Jahhakobi; & omnes familiæ domus Jisraëlis.

a Heb. *in auribus Jeruschalaimorũ.* b Heb. *eunte te post me: sic deinceps.*

5 Sic

5 Sic ait Jehova, 'quid invenerunt patres vestri in me iniquitatis, quòd longè abfcesserunt a me, & secuti vanitatem 'evanuerunt,
6 Adeò ut 'ne dicerent quidem, ubi est Jehova, qui eduxit nos e terra Ægypti'; qui fecit ut incederemus per desertum, per terram campestrem & c 'sepulchralem, per terram siccam & umbræ lethalis, per terram quam non pertransibat quisquam, & ubi nullus habitabat homo?
7 Quòd postquam introduxi vos in 'terram arvorum, ad fruendum fructu ejus & bono ejus; ingressi polluistis terram meam, & possessionem meam exposuistis abominationi?
8 *Quod* sacerdotes non dixerunt, ubi est Jehova? & qui tractant legem non agnoverunt me, ac pastores defecerunt a me: denique Prophetæ ipsi prophetarunt per Bahhalem, & d inutilia secuti sunt?
9 Idcirco 'adhuc contendo vobiscum, dictu Jehovæ; etiam 'cum e nepotibus vestris contendam.
10 'Nam peragrate regiones 'Cittæorum, & videte; aut ad 'Kedarem mittite & animadvertite valde: videte inquam an fuerit quid hujusmodi;
11 An mutaverit gens deos, quamvis illi non *sint* dii: at populus meus mutavit 'gloriam suam in *idolum* inutile.
12 'Obstupescite cœli de hac re; & horrescite, desolemini valde, dictum Jehovæ.
13 Nam duo mala fecit populus meus: me dereliquerunt scaturiginem aquarum f perennium, ut effoderent sibi cisternas, cisternas fractas, quæ non capiunt aquas.
14 'An servus Jisraël, an g verna est? quamobrem est prædæ?
15 Contra eum rugiunt juvenes leones, edunt vocem suam; & exponunt terram ejus desolationi, civitates ejus succenduntur, ut nullus inhabitet?
16 'Etiam Nophæi & Daphnæi 'depascunt te vertices.
17 An non hoc facis tibi, dum derelinquis Jehovam Deum tuum, quo tempore ducis te via sua?
18 'Nunc enim, 'quid tibi est in via Ægypti, bibendo aquas 'Schichoris? aut quid tibi in via Assyriæ, bibendo aquas fluminis *Euphratis*?
19 'Erudiat te malitia tua, & avertiones tuę corripiant te; agnosce inquam & vide 'malum & *quidem* amarum esse quòd derelinquis Jehovam Deum tuum: non enim pavor mei incidit te, dictum Domini Jehovæ exercituum.
20 'Quamvis h jam olim fregerim jugum tuum, disruperim vincula tua, ideoq; dixeris, 'non servitura sum; tamen 'super omnem collem alto, & super omnem arborem virentem tu peragras 'scortans.
21 'Atqui egote plantaveram vitem generosam, totum semen i 'fidele, quomodo ergo 'mutata es mihi in degeneres palmites vitis alienæ?
22 'Nam ut abluas te nitro, & k plurimum adhibeas tibi smegmatis; obducat se auro insigni iniquitas tua coram me, dictum Domini Jehovę:
23 Quomodo dictura esses, non pollui me, Bahhalimos secuta non sum? vide viam tuam 'in ista valle, agnosce quid feceris, ô 'dromas velox, ô l quæ corrigia notat vias suas.
24 'Onager fœmina *est*, assueta 'deserto, quę pro desiderio animæ suę 'haurit ventum, 'cujus occasionem quis revocet? 'omnes quærentes istam non fatigantur, mensibus ejus invenient eam.
25 *Dicensi* enim, 'cohibe pedem tuum ne discalceetur, & guttur tuum a siti: dicis, animus abjiceretur? nequaquam: nam amo *deos* exteros, & eos secutura sum.
26 'Tanquam pudore furis cùm deprehenditur, ita 'pudefacient domum Jisraëlis, ipsos, Reges ipsorum, Principes ipsorum, Sacerdotes que ipsorum, & Prophetas ipsorum;
27 Qui dicunt ligno, pater meus es, & lapidi, tu peperisti me; quia obverterunt mihi cervicē, non autem faciem: 'tempore verò mali sui dicunt, surge & serva nos.
28 At ubi sunt dii tui quos fecisti tibi? 'surgant, si sunt servaturi te tempore mali tui: nam *pro* numero civitatum tuarum sunt dii tui, Jehuda.
29 'Quare contenditis mecum? vos omnes defecistis a me, dictum Jehovæ.
30 In vanum percussi filios vestros, eruditionem non acceperunt: 'consumpsit gladius vester Prophetas vestros, tanquam leo interfector.
31 O generatio, vos animadvertite verbum Jehovæ, 'an *ut* desertum fui Jisraëli? an terra caliginosissima? quamobrem dicunt populus meus, dominamur, non sumus venturi amplius ad te?
32 An obliviscitur virgo ornatus sui? sponsa eorum quæ alligat sibi? at populus meus oblitus est mei diebus m innumeris.
33 'Quid bonam prædicas viam tuam, quærendo n quod amas? idcirco etiam malas ipsas docuisti vias tuas.
34 'Etiam in alis vestium tuarum inveniuntur sanguis animarum egentium, *sanguis* innocentium; 'non effossione, invenio hæc, sed super omnes istas *alas*.
35 Attamen dicis; quia innocens sum, utiq; aversa est ira ejus a me: ecce ego disceptaturus sum tecum, eò quòd dicas, non peccavi.
36 'Quid curritas adeò, mutando viam tuam? etiam 'ab Ægyptio erubescetes, quemadmodum erubuisti 'ab Assyrio.
37 Etiam ab illo prodibis 'manibus impositis capiti tuo: nam spernit Jehova fiducias tuas, 'ut non secunderis in eis,
38 'Dicendo, 'si dimiserit quis uxorem suā, & illa profecta ab eo o nupserit viro alteri, 'an reverteretur ad eam rursus? nónne 'p omnino cōtaminaretur terra illa? tu verò quamvis scortata sis cum amicis multis, tamen 'revertereris ad me, dictum Jehovæ.
39 Attolle oculos tuos ad eminentia loca, & vide ubi non fuisti vitiata; juxta vias 'sedisti illis, 'tanquam Arabs in deserto: & contaminasti terram scortatione tua & malitia tua:
40 Et quamvis cohiberentur imbres, serotinaq; pluvia non esset: frons mulieris scortantis fuit tibi, renuisti pudore suffundi.
41 An non 'saltem ab hoc tempore inclamabis me, pater mi; tu dux adolescentiæ meæ?
42 An 'asservaturus est *Deus* iram in seculum? an observaturus in æternum? 'ecce loqueris & perficis ista mala quantum potes.

ANNO-

c Heb. *fossæ.*
Judic. 2. 10. *&* *seq.*
d Heb. *quæ non prosunt: sic vers.* 11.
e Heb. *filius filiorum vestrorum.*
f Heb. *viventium.*
g Heb. *natus domi.*
h Heb. *a seculo.*
i Heb. *firmitatis, sive veritatis.*
k Heb. *multiplices tibi smegma.*
l Heb. *currigitans, ut ita dicamus.*
m Heb. *nullo numero.*
n Heb. *amorem.*
o Heb. *fuerit viri alterius.*
p Heb. *contaminando contaminabitur.*
Deut. 24. 1.

ANNOTATIO.

1 Et fuit verbum] *Hujus concionis (quæ temporibus Joschiæ videtur fuisse habita) partes præcipuæ sunt tres: prima est exarduum, vers. 2. & duobus sequent. secunda est contestatio usque ad ver. 36. tertia, sententiæ dictio, ad finem usque.* 2 Abi] *ou verbum, ut in seq. omnibus prophetis, aliorsum atem sibi conciliat Propheta a mandato Dei.* Recordor] *exordium hoc Deus adhibet ut audientiam faciat apud populum recordatione præteritorum suorum beneficiorum, & constantiæ suæ misericordiæ ex fœdere: quibus nominibus se adhuc eo adduci ostendat, ut populum suum per administros verbi sollicitet, ut diximus sup. 1. 16.* Adolescentiæ tuæ] *id est, qua te adolescentem amplexus sum, cum ex Ægypto eduxerem te: sic sequentia ὑπαλλαγικῶς.* 3 Sanctitatem] *ut Exodi 19. 6.* Primitias] *id est, qui sanctus fuit Domino ex omnibus populis terræ, ut primitiæ ex omnibus fructibus agri sunt sanctæ, prout interpretatur Deus Exodi 29. 5.* Quotquot comedebant] *id est, quemadmodum qui sacrum proventum interverit, reus fit & pœnas luit ex lege, Levit. 5. 21. ita reos peractos esse & pœnas pependisse inimicos ejus; ut Ægyptios, Hhamalekitas, Sichonem, Hhogum, Midianitas, Cenahhanæos, &c.* 5 Quid invenerunt] *contestatio hæc, qua gravissimè in populum suum totum Deus invehitur, duas partes in universum continet: unam, qua Deus contestatur, versibus 4. se planè innocentem esse, neque ullam causam præbuisse maleficiis Judæorum; quæ deinde evincuntur certis argumentis, usque ad versum 29. alteram, qua contestatur se e contrario omni benignitate Judæos prosecutum esse, inde ad versum 36.* Evanuerunt] *ut Rom. 1. 21.* 6 Ne dicerent quidem] *id est, omnem Dei beneficiorum, ejus memoriam abjicerent.* Sepulchralem] *id est, in qua humanitus non potuisset vivere, ut Deus. 8. 15.* 7 Terram arvor.] *Cenahhaneam promissam.* 9 Adhuc contendo] *nimirum ut antea contendi per Prophetas servos meos.* Cum nepot.] *postremo videlicet: nam Joschiæ nepotes & filii post contestationes multas cum ipsis & toto populo tandè deportati sunt.* 10 Nam peragr.] *confirmatio præcedentis objectionis maleficiorum, ex quatuor potissimùm argumentis petitur: primum est ab exemplo & comparatione gentium exterarum, hîc quatuor versibus; secundum a supplicio quæ immittit Dei judex justissimus, versibus quatuor alteris; tertium, a demonstratione præsentis mali & subjectione ante oculos, quod Judæi etiam tum auxilia hominum deorumq; alsenorum omisso Jehova procurarent, a vers. 18. ad 25. postremum, ab insanitate idolorum cum Deo comparata, usque ad versum 29. Est autem hujus argumenti summa, gentes non ita dius fuisse fidas esse, ut Judæi vero Deo: quod suo ipsorum conscientiæ cognoscendum & videndum committit, duobus versibus; tum auget communia rerum creatarum testificatione per emphaticam exclamationem, vers. 12. & 13. ut Deut. 32. 1. & Jeschahh. 1. 2.* Cittæorum] *vide Num. 24. 24.* Kedarem] *vide Psalm. 120. 5.* 11 Gloriam suam] *ut Psalm 106. 20.* 12 Obstupescite] *exclamatio pathetica, ut diximus in vers. 10.* 14 An servus] *secundum argumentum a flagellis Dei, ut diximus in vers. 10. ad quod transitur per admirationem. Esine hic populus servus? inquit Propheta; qui tractatur servorum more; non autem amplius ut filius Dei, aut ut puella libera ipsi conjugata.* Est prædæ] *id est, non amplius a Deo Patre in libertatem asseritur; sed duræ servituti mancipatur, ut fuerat factum temporibus Menaschii, 2. Reg. 21. & 2. Chron. 33.* 16 Etiam Noph.] *id est, non tantùm Assyrii & Babylonii, sed Ægyptii quoque sunt expositi: sunt enim Noph & Daphne Ægyptiorum oppida, de quibus vide Jeschahh. 19. 13. & 30. 4. hoc autem ad amplificationem ponitur, quia tunc Ægyptii adhuc infirmiores erant; videlicet attriti partim bello exterio ab Assyrio & Babylonio, partim civilibus, ut dictum est Jeschahh. 19.* Depascunt te vert.] *id est, utcunque infirmi sunt, tamen summam partem liberè infestant, id est, oram tribus Judæ meridianam: nam regio vel populus totus corpori comparatur: ut Deut. 33. 12.* 17 Via sua] *id est, in qua mandavit ut sequarii ipsum: sic comparatur transitus ad argumentum tertium, per viæ illorum antithesin.* 18 Nunc enim] *tertium argumentum, a rebus præsentibus; quod Judæi fiduciam partim in hominibus exteris collocarent, duobus versibus; partim in idolis, versu 20. & seq.* Quid tibi est] *nempe commodi ex adjunctione illorum.* Schichoris] *vide Jehoschuhh. 13. 3.* 19 Eruditate te] *id est, ex ipsis malitiæ tuæ fructibus saltem disce sapere: ut Judic. 3. 1. & 2.* Malum &] *id est, hoc malum tuum esse gravissimum, ac proinde tibi esse istius amoris causam ex ipso ut Jobi 20. 11. & sequent.* 20 Quamvis] *altera pars argumenti tertii, nimirum Judæos immemores beneficiorum Dei inde ab Ægypto, & sponsionum factarum Deo, ad idola perfidè defecisse: quæ duo deinceps exornantur ab assiduitate & obfirmatione illorum, usque ad versum 26.* Non servitura sum] *domino alteri, idolo Exod. 19. 15. & 24. 3. & Jehosch. 24. 21.* Super omnem collem] *ut Jesch. 57. 9.* Scortans] *scortatione spirituali cum idolis, cui maledicit Deus Exod. 20. 5.* 21 Atqui ego] *exprobratio allegorica possessionis traditæ ad amplificationem perfidiæ: ut Exod. 15. 17. Psalm. 44. 3. & 80. 9. & Jesch. 5. 2.* Fidele] *id est, quod non facilè posset amoveri, sed fide perstares immotum ex promissione: cujus respectu Deus fidelis appellatur, Deut. 32. 4. & Judæi contrà esse dicuntur filii in quibus non est fides, ibidem versu 20.* Mutata es] *ut Deut. 32. 20. & 32.* 22 Nam] *amplificatio criminis superioris per vehementiam, a comparatione adulteræ. quasi dicat, lava, munda, orna, compara te ut cunque voles, hoc vers. non potest tamen celari ulla ex parte tua impuritas; quæ non tantùm mihi perspecta est, sequente versu, sed etiam omnibus adeò manifesta, ut ne ulli quidem imperitissimo sit magnopere laborandum in ea videnda atque evincenda, vers. 24.* 23 In ista valle] *tum valle Hinnomi, de qua Jehosch. 15. 8. & infrà 19. tum aliis vallibus, in quibus ad torrentes sacrificabatur, Jeschahh. 57. 9. & 10.* Dromas velox] *id est, quæ velocissimè ad idololatriam abripiuntur præceps, velocius dromade.* O quæ corrigia] *id est, scortum adeò efficax tum præ assiduitate sceleris, ut quocunque te vertas, terram velut corrigiis & restibus tuis tum sordium coinquines.* 24 Onager fœm.] *altera comparatio, vehementissimum studium scortationis, & libidinem impotentissimam, obfirmationemq; denotans.* Deserto] *cui comparantur loca idololatriæ destinata.* Haurit ventum] *id est, libero cælo fructur, non quiescit uno loco, sed hùc illùc discurrens liberè: ut Jobi 39. 8.* Cujus occas.] *id est, quam nemo oblata veneris occasione ab ea impedire potest: ita fervet & liberè se ipsam ad libidinem projicit: ut Jechez. 16. 24.* Omnes quærentes istam] *id est, si quis adulteram istam quærere institueret, nullo negotio inventurus esset; quia extant singulis passibus vestigia sordium illius, tanquam*

tanquam mulier in ex mensium profluvio laboranti: *sic accipitur vocabulum mensium Hoschæ* 5.7. 25 Cohibe] *verba revocantis & per euphemismum scelesta adulteria reprehendentis*: *nam pedis appellatione crura & pudenda significari solent*; *ut Jechez.* 16.25. *quasi dicat, ne amplius te ipsam ita prostituto*; *sed animum tuum sistentem nefariæ illi tuæ libidini ab insaturabili ista veneris sitis cohibeto.* 26 Tanquam pudore] *quartum argumentum, ab inanitate & inutilitate exterorum Deorum, de quibus præcedente versu.* Pudefacient] *idola videlicet cultores suos*: *ut Jeschabb.* 44.6. & 15. 27 Tempore vero] *ut Jud.* 10.10. 28 Surgant] *sarcasmus, ut Deut.* 32.37. *Judic.* 10.14. & *Hoschæ.* 13.10. 29 Quare contenditis] *altera pars contestationis, qui dictum est supra vers.* 5. *qua Deus de obduratione Judæorum conquerens, duobus versibus beneficentiam suam commemorat, & comparat cum ingrato Judæorum animo, usq; ad versum* 36. 30 Consumpsit glad.] *id est, homicidæ suastu Prophetarum*: *ut Asæ, Josaphati, & Menaschæ temporibus antè fuerat factum, quod exprobrat Christus, Matth.* 23. 24. & *sequentibus.* 31 An ut desertum] *id est, cùm ego dedaxi te ex Ægypto per desertum, an durus erga te fui atque difficilis, ut ea ipsa terra qua tu ambulabas*? *imò verò nonne te ut sponsam modis omnibus exornavi etiam in deserto ipso*? *jam verò cùm in possessionem terræ feracis pervenisti, cur tibi dominium arrogas, & me dominum tuum repudias.* 33 Quid bonam præd.] *id est, cur adeò es impudens ut te justifices*? *cùm tamen vitam tuam consumas in conciliandis amatoribus, & explenda tantùm tua libidine*? Idcirco] *id est, hac tua impudentia qua omnes superas, etiam improbissimos doces improbitatem*: *quamobrem hæc impudentia veluti digito commonstratur, ver.* 34. & 35. 34 Etiam in] *id est, nihil est in te aut circa te non commaculatum sanguine*: *omnia testificantur adversus te.* Non effossione] *id est, non sunt clam peccata tua, ut per vestigatione sit opus*; *palam sunt, omnium oculis exposita.* 36 Quid curritas adeò] *id est, quid causæ est cur te conjungas Ægypto, & desicias a Babylonio (in cujus manu Menaschæ fuerat traditus) atque fiduciam tuam ita in Ægyptio colloces*, 1 *Achaz antea collocaverat in Assyrio*? 2. *Reg.* 16.7. *Nam etsi hoc disertè in scriptura legi non meminimus*; *non dubium est tamen quin hoc fœdus cum Ægyptio aut per Menaschem postliminio revocatum, aut per improbum Amonem fuerit initum*: *ac propterea Neco exponit Josiæ se non adventare ut bellum gerat adversus ipsum*, 2. *Chron.* 35.21. *Hinc autem incipit ultima pars, nimirum sententia dictio*: *qua continetur expositio pœnarum quas Judæi erant luituri, ubi duobus versibus ut in Ægyptio colloces*, Ab Ægyptio] *qui Josiahjam interfecit, Joathazum cepit, & Judæos a Babylonio minimè liberavit.* Ab Assyrio] *ut exponitur* 2. *Chron.* 28.20. & *sequent.* 37 Manibus impos.] *id est, in luctu gravissimo*; *ut scire lugebant mulieres*, 2. *Schem.* 13.19. Ut non secunderis] *sed contra propter perfidiam tuam in Deum & in Babylonium excidaris*: *leptoie.* 38 Dicendo] *hæc verba a præcedentibus divelli est iniquissimum*: *pendent enim ab eo quod proximè dixit propheta, respuit Jehova fiducias tuas, & ullius ducti causam deinceps explicat. Est autem ea ab oblata Dei misericordia hypothetice, hoc modo*: *si post tot scelera jam resipiscere & revertereris ad me, adhuc mihi acceptæ esses, hoc ver. sed perrexisti in peccatu tuo, seq. ver. neque ullu ferulu ad me revocari potuisti, ver.* 40. *deniq; ne nunc quidem resipiscis. sed omnibus viribus contendis ad malum, duobus ultimis.* Si dimiserit] *argumentum a comparatione legalis exempli.* An revertetur] *id est, an revertentem illam reciperet*? Revertereris] *id est, reciperem te.* 39 Sedisti illis] *id est, sedens præstolata es meretricum more*: *ut Gen.* 38.14. Tanquam Arabs] *id est, prædo, ex grassationibus vivens, & vias observans*: *ut Jesch.* 13.20. 41 Saltem ab] *id est, nunc demum saltem resipiscens coles me, & adhæreses mihi.* 42 Asservaturus est] *nimirum si resipuerit, nonne condonaturus esset*? *ut Psal.* 103.9. & *infrà* 3.7. Ecce] *demonstratione hac Deus omnem culpam futuri mali in Judæa esse arguit, & se omnis officio erga ipsos perfunctum esse confirmat.*

CAPUT III.

Propheta per similitudinem sororum, Israëlu improbitatem & Jehuda contumaciam exponit: *Judæos ad fidem & resipiscentiam hortatur, tum propter fœdus & promissiones Dei amplissimas, si invocabunt ipsum & vitam corrigent, tum propter ventura mala nisi resipiscant*: *quæ mala postquam Propheta vehementissimè figura vit. confirmat eventura esse propter peccata totius populi*; *cujus consentiam appellat, & judicem constituit justitiæ Dei*: *tum ad eos orationem convertens qui leniùs cum populo agendum judicabant*: *ipsos & res creatas omnes provocat in testimonium malitiæ obfirmationis ordinum omnium & hypocriseos, quas non posse non castigari a Deo ostendit*: *postremò Dei Prophetæ functionem acerbam confirmat, & propheta functionem accipiens judicium Dei severissimum proponit, de populi reprobatione.*

1 Dixit autem Jehova ad me [a]temporibus Joschijæ regis, vidistine quid fecerit [b]aversa Jisraël ? [c]profectò est illa super omnem montem altum, & sub omnem arborem virentem, ubi scortata es.

2 Cumque dicerem postquam fecisset omnia hæc, ad me revertatur, non est reversa; videntē [a]hoc perfida soror ejus Jehuda.

3 Itaque [a]visum est mihi omnibus de causis quibus adulterata est aversa Jisraël, [b]dimittere eam, & dare libellum [b]repudii ei : nec tamen timuit perfida Jehuda soror ejus, sed abiens ipsa scortata est quoque.

4 Fuitq; præ [a]famosa scortatione sua ut contaminaret terram: nam adulterabatur cum [a]lapide & cum ligno.

5 [a]Nec tamen toto hoc reversa est ad me perfida soror illius Jehuda ex toto [d]animo suo; sed [e]falso, dictum Jehovæ.

6 Quapropter dixit Jehova ad me, [a]justificat [f]se ipsam aversa Jisraël; magis quàm perfida Jehuda.

7 [a]Abi & proclama verba hæc [a]versus Aquilonem, dicens, revertere aversa Jisraël, dictum Jehovæ: non faciam ut irruat facies mea irata in vos. nam benignus sum, dictum Jehovæ, non asservo *iram* in seculum.

8 Tantummodo agnosce iniquitatem tuam, te a Jehova Deo tuo defecisse: nam [g]sparsim inivisti vias tuas ad exteros sub omni arbore virente, & voci meæ vos non auscultastis, dictum Jehovæ.

9 [a]Revertimini filii aversantes, dictum Jehovæ, nam ego conjugio junctus sum vobis: &

[a]Heb. *vidi*: *ut Deut.* 12. 13.
[b]Heb. *abscissionis ejus*: *ut Deut.* 24.1.
[a]Heb. *vocem scortationis sua.*

[d]Heb. *corde.*
[e]Heb. *in falsitate.*
[f]Heb. *animam suam.*

[g]Heb. *stravisti.*

& [f]recipiam vos, unum ex civitate, & binos ex familia, ut adducam vos Tzijonem.

[b]Heb. *secundum cor meũ.*

15 [f]Ubi daturus sum vobis pastores [b] ex sententia animi mei, qui pascent vos scientia & intelligentia.

[c]Heb. *a post me.*

16 [f]Utique perfidè descivit [f]uxor ab amico suo; utique perfidè egistis in me domus Jisraël, dictum Jehovæ.

17 Eritque cùm augeseretis & fœtificabitis in hac terra temporibus illis, dictum Jehovæ, ut [f]non dicant amplius, arca fœderis Jehovæ, neque [i] veniat in animum: neque recordabuntur ejus, neque recensebunt, nedum ut [k] magnificetur ampliùs.

[i]Heb. *ascendat super cor.*

[k]Heb. *fiat, ut Deut. 32.6*

18 [f]Tempore illo vocabunt [f]urbem Jeruschalaimorum *urbem* soli Jehovæ, & congregabuntur eò omnes gentes ad nomen Jehovæ, Jeruschalaima: neque [l] sequentur amplius sententiam animi sui mali.

[l]Heb. *ibunt amplius post aspectum cordis sui.*

19 [f]Temporibus illis euntes domus Jehudæ cum domo Jisraëlis; venient pariter [f] e terra Aquilonis in terram, quam possidendam tradidit majoribus vestris.

20 [f]Nam ego indicens quomodo repositurus essem te inter filios, & daturus tibi terram [m] desideratam, possessionem [n] decoram, exercituum gentium; [f] dico, [f] pater mi invocato me, & [o] a me sequendo ne avertas te.

[m]Heb. *desiderii.*

[n]Heb. *decoris.*

21 [f]Vox [f] in locis eminentibus audiatur, fletus, deprecationes [p] Jisraëlitarum; quia perverterunt viam suam, obliti sunt Jehovæ Dei sui, *dicentes*,

[p]Heb. *filiorũ Jisraëlis.*

22 Revertimini filii aversantes, curabo aversiones vestras: *vox inquam audiatur*, [f] ecce nos accedimus te, quia tu es Jehova Deus noster.

23 Utique falsò [f] a collibus, multitudine montium *expectatur*: utique in Jehova Deo nostro *est* salus Jisraëlis.

24 Nam [f] pudendum istud consumpsit laborem patrum nostrorum [f] a pueritia nostra; greges eorum, & armenta eorũ, filios eorum, & filias earũ.

25 Jacemus in pudore nostro, & operit nos ignominia nostra: quia Jehovæ Deo nostro peccavimus nos & patres nostri a pueritia nostra usque in hodiernum diem, neque auscultavimus voci Jehovę Dei nostri.

CAPUT IIII.

1 [f]SI reversurus es Jisraël, dictum Jehovæ, ad me revertere: nam si amovebis abominationes tuas a facie mea, & [f] non vagaberis,

2 Si jurabis, vivit Jehova, [a] verè, ritè, & justè; etiam [f] benedicent sibi in ipso *Jisraële* gentes, & in ipso laudabunt sese.

[a]Heb. *in veritate, in juri, & in justitia.*

3 [f]Nam sic ait Jehova viris Jehudæ, & Jeruschalaimanis; novellate vobis novale, & ne seretis in spinis:

4 [f] Circumcidite vos Jehovæ, & amovete præputia [b] animi vestri, viri Jehudæ, & habitatores Jeruschalaimorum: ne prodiens tanquam ignis æstus meus ita ardeat ut nullus extinguat, propter malitiam actionum vestrarum.

[b]Heb. *cordis: sic deinceps.*

5 [f]Indicate in Jehuda, & Jeruschalaimis pronuntiate ac dicite, clangite tuba in terra: convocate inquam, [c] cogite multitudinem, & dicite, [f] congregamini, & ingrediamur in civitates [d] munitas:

[c]Heb. *implete.*

[d]Heb. *munitionis.*

6 [f]Attollite vexillum Tzijone, confirmate, ne consistite: nam malum ego adducturus sum [f] ab Aquilone, & contritionem magnam.

7 [f]Ascendit leo ex [f] perplexo vepreto suo, & interfector gentium proficiscitur, prodit e loco suo; ut exponat terram tuam desolationi: & civitates tuæ destruantur, ita ut nemo inhabitet.

8 [f]Propterea accingite cilicia, plangite & ejulate: quia non est aversus æstus iræ Jehovæ a nobis.

9 [f]Erit enim die illo, dictum Jehovæ, ut pereat animus Regis, & animus Principum; obstupescant; Sacerdotes, & Prophetæ mirentur;

10 Et dicam, aha Domine Jehova, utique [e] plane dicêris seduxisse populum hunc, & Jeruschalaima, [f] dicendo pax erit vobis: [f] cùm pertigerit gladius usque ad animam.

[e]Heb. *seducẽdo seduxeris.*

11 [f]Tempore illo (dicendum est populo huic & Jeruschalaimis) [f] ventus nitidus [f] locorum eminentium in deserto, [f] viâ ad filiam populi mei; [f] non ad ventilandũ neque ad purgandum,

[f]Heb. *via filiæ.*

12 Plenus ventus, [f] fortior istis adveniet [f] mihi: [f] nunc etiam ego eloquor [f] jura eis.

13 Ecce tanquam nubes ascendit, & [f] tanquam turbo currus ejus, leviores sunt aquilis equi ejus: [f] væ nobis quia vastati sumus.

14 [f] Ablue a malo cor tuum, Jeruschalaima, ut serveris: quousque pernoctabit *illud* [g] in animo tuo, cogitationis vanitatis tuæ?

[g]Heb. *in medio tui.*

15 [f]Nam vox indicat majorem quàm Danis, & pronuntiat vanitatem majorem quàm montis Ephrajimi.

16 [f]Commemorate [f] istis gentibus, ecce pronuntiate Jeruschalaimis; custodes adveniunt e terra longinqua, [f] eduntque contra civitates Jehudę vocem suam.

17 Ut qui observant [f] agros, sunt contra eam circumquaque; quia mihi rebellis fuit, dictum Jehovæ.

18 [f]Via tua & actiones tuæ faciunt ista tibi: hoc mali tui est, quòd amarus sit, quòd pertingat in cor tuum.

19 [f]Viscera mea, viscera mea, doleo, [b] præcordia mea, fremit mihi cor meum, non possum silere: nam [f] sonum buccinæ audis anima mea, clangorem belli,

[b]Heb. *paritates cordis mei.*

20 [f]Contritionem super contritionem proclamari, quia vastanda est tota hæc terra: repentè vastabuntur tentoria [f] mea, momento aulæa mea.

21 [f]Quousque visurus sum vexillum? auditurus sonum buccinæ?

22 [f]Quoad stultus erit populus meus, *quoad* me non agnoscent, *quoad* filii stolidi erunt, neque intelligentes erunt: *quoad* sapientes erunt ad malefaciendũ, & benefaciendi ignorantes.

23 [f]Cùm respicio terram, ecce [f] res inanis est & vacua: sin autem cœlos, [f] nulla est lux eorum.

24 Si respicio istos montes, ecce [f] commoventur: & omnes isti colles levissimè movent se.

25 Si aspicio, ecce nullus est homo: etiam omnes aves cœlorum evagantur.

26 Si aspicio, ecce arva ipsa sunt desertum: & omnes civitates istius dejectæ sunt propter Jehovam, propter æstum iræ ejus.

27 [f]Nam sic ait Jehova, desolata futura est tota hæc terra: [f] sed consummationem nondum fecero.

28 Ad

28 Ad hæc ᵃlugebit terra, & ᵃatrati erunt cœli superne; eò quòd locutus sum, cogitavi, neque pœnitet me, neque avertam me ab eo.

ᵇHeb. *fugiet tota civitas: metonymia.*

29 A sono equitum & jaculantium arcu ᵇfugient omnes oppidani: ᵃvenient in ipsas nubes, & in petras ascendent, omnis civitas derelinquetur, & nemo habitator in eis *erit*.

30 ᵃTu autem *vejo populi* vastandi, quid facis quòd induis te dibapho, quòd ornas te ornatu aureo, quòd laceras ᵃfuco oculos tuos? in vanum reddis te pulchram: respuunt te amasii, ᵃanimam tuam quærunt.

31 Nam vocem quasi parturientis audio, angustiam similem ᵃprimiparæ, vocem filiæ Tzionis subinde anhelantis, pandentis manus suas, dicendo, væ jam mihi, ᵃquòd fessa fuerit anima mea *quærendo* interfectores.

CAPUT V.

1 ᵃPERCURRITE plateas urbis Jeruschalaimorum, & videte jam atque cognoscite & disquirite in plateis ejus; an inveniatis virum, an sit qui exerceat jus, requirat fidem, & condonabo ᵃilli.

ᵃ*sic* 1. *Schem* 27. *&* 28. 2.

2 Sed cùm vivit Jehova dicunt, ᵃhoc pacto falsò jurant.

3 ᵃO Jehova, oculi tui an non *spectarent* ad fidem? ᵃpercutis eos, sed non dolent; consumis eos, renuunt accipere eruditionem: reddunt faciem suam obfirmatiorem petra, renuunt converti.

4 Quamobrem ego dicebam, utique tenues *sunt* isti: stulte agunt, quia ᵃignorant viam Jehovæ, jus Dei sui.

ᵇHeb. *ibo mihi: sicut Gen: c.* 21. 33.

5 ᵇIbo ad magnates ipsos, ut alloquar eos; nam ipsi norunt viam Jehovæ, jus Dei sui: at ipsi pariter fregerunt ᵃjugum, diruperunt vincula.

6 ᵃIdcirco percutiet eos ᵃleo e sylva, ᵃlupus ᶜ vespertinus vastabit eos, ᵃpardus observabit ad civitates eorum, quisquis egredietur ex eis, discerpetur: quia plurimę sunt defectiones eorum, numerosæ aversiones eorum.

ᶜHeb. *vespertinorum.*

7 ᵃUbi est huic *urbi unde* condonem tibi? ᵃfilii tui derelinquunt me, & jurant per ᵈ eos qui nò sunt dii: simulac satiavi eos adulterantur, & in domum meretricis turmatim conveniunt.

ᵈHeb. *non dios.*

8 Ut equi pasti sunt cùm mane surgunt: quisque ad uxorem proximi sui adhinniunt.

9 An propter ista non visitarem? dictum Jehovę: & an de gente hujusmodi non sumeret ultionem anima mea?

10 ᵃ*Dicens*, Ascendite in muros ejus, ac perdite, & ᵃconsummationem ne facitote: ᵃamovete pinnas ejus, quia illi non *sunt* Jehovę.

ᵉHeb. *perfidè egendo.*

11 Nam ᵉomnino perfidè egerunt contra me; domus Jisraëlis, & domus Jehudæ, dictum Jehovæ.

12 Ementiuntur Jehovam, & dicunt, ᵃnon *ita* est: neque eventurum est nobis malum, & gladium & famem non ᶠexperturi sumus:

ᶠHeb. *videbimus: ut Psal.* 34. 13.

13 Et isti prophetæ ᵇ abibunt in ventum, & verbum nullum est in eis: ᵃita fiet ipsis.

ᵇHeb. *erunt ventus.*

14 ᵃIdcirco sic dixit Jehova Deus exercituum, eò quòd loquimini verbum istud, ecce ego redditurus sum verba mea in ore ᵃ tuo velut ignē; populum autem hunc *velut* ligna quę illic consumat.

15 Ecce ego adducturus sum contra vos ᵃgentem e longinquo, ô domus Jisraëlis, dictum Jehovæ: *quæ* gens robusta est, gens ᵇantiquissima est, gens cujus ignorabis linguam, neque intelliges quid loquetur:

ᵇHeb. *a seculo.*

16 Cujus pharetra ᵃ velut sepulchrum apertum, omnes erunt potentes.

17 Et comedet messem tuam, & cibum tuum, *quem* comedissent filii tui & filiæ tuæ, comedet greges tuos & armenta tua, comedet vites tuas & ficos tuas: depauperabit civitates munitas tuas gladio, quibus tu confidis.

18 Sed ne temporibus quidem illis, dictum Jehovæ: fecero vobiscum ᵃ consummationem.

19 Nam erit cùm dicetis, propter quid fecit Jehova Deus noster nobis omnia ista? ut dicas ad eos: quemadmodū dereliquistis me, & servivistis diis alieniginarum in terra vestra ita servituri estis exteris in terra non vestra.

20 ᵃIndicate hoc in domo Jahhakobi; & pronuntiate ipsum in Jehuda, dicendo,

21 Audite jam hoc, populę stolide & excors: ᵃquibus oculi sunt & non vident, quibus aures sunt & non audiunt:

22 ᵃAn me non reverebimini? dictum Jehovæ, ⁱHeb. *seculi.* an a facie mea non contremiscetis? qui dispōsui arenam terminum mari, statuto ⁱ perpetuo, quod non transgredietur: quamvis incutiant se, non tamen prævalent; quamvis fremant fluctus ejus, non tamen transgrediuntur illud.

23 At populo isti *est* ᵏ animus contumax & rebellis: ᵃut recesserunt, pergunt:

ᵏHeb. *cor: sic vers. seq.*

24 ᵃ Neque dicunt cum animo suo, revereamur jam Jehovam Deum nostrum, qui dat pluviam tempestivam & serotinam tempore suo: ᵃseptimanas, statuta messis servat nobis.

25 Iniquitates vestræ avertunt ista, & peccata vestra cohibent bonum hoc a vobis.

26 ᵃNam ˡ præstò sunt in populo meo improbi: *quisque* ᵃcontemplatur ᵐ ut tendentes aucupes, statuunt perditionis instrumenta, homines capiunt.

ˡHeb. *intercipiuntur.* ᵐHeb. *secundum tendere.*

27 Ut cavea plena avibus, ita domus eorum plenæ sunt ᵃdolo: ᵃpropterea magni & divites sunt,

28 Pingues, nitidi sunt; etiam ᵃ transcendunt ⁿ res malas, causam non judicant, causam pupilli, tamen prosperantur: & jus egentium non judicant.

ⁿHeb. *res malæ.*

29 ᵃAn propter ista non visitarem? dictum Jehovæ: an de gente hujusmodi non sumeret ultionem anima mea?

30 ᵃRes stupenda & horrenda fit in terra hac:

31 Prophetæ ipsi prophetant ᵒ falsò, & sacerdotes ᵃdominatum exercent ᵖ horum operā, & populus meus ita amant: quid autem ᵃfacturi estis ᵠ tandem?

ᵒHeb. *in falsitate.* ᵖHeb. *per manus horū.* ᵠHeb. *in extremitate hujus.*

CAPUT VI.

1 ᵃCONGREGATE vos ᵃ Binjaminitæ ᵃ e medio Jeruschalaimorum, & ᵃ Tekohhi clangite buccina, & ᵃ Bethceremum versus extollite ᵃ incendium: quia malum prosi-

prospectatur ab [a]Aquilone, & contritio magna.
2 [a]Decoræ & delicatæ assimilaveram filiam Tzijonis:
3 Ad eam venturi sunt [a]pastores cum gregibus suis, fixuri adversus eam tentoria circumquaque: depasturi quiq; spatium suum.
4 [a]Comparate contra eam bellum, surgite & ascendamus [a]ipso meridie: [a]væ nobis, quia abiit dies, quia inclinarunt umbræ vespertinæ.
5 [a]Surgite & ascendamus ipsa nocte; & perdamus palatia ejus.
6 [a]Nam sic ait Jehova exercituum, cædite ligna, & diffundite contra Jerusalaima [b]missilia catapultaria; hęc ipsa civitas visitanda est, [c]quanta quanta est oppressio est in medio ejus.
7 Sicut manat puteus aquas suas, ita manat illa malitiam suam; violentia & vastatio auditur in ea, ante faciem meam jugiter, ægritudo & percussio.
8 Erudire, ô urbs Jerusalaimorum, ut non [a]luxetur anima mea a te; ut non reddam te desolatam, terram non inhabitatam.
9 Sic ait Jehova exercituum, [d]prorsus racemabunt tanquam vitis reliquias Jisraëlis: [a]dicentes, refer manum tuam, ut vindemiator cum qualis.
10 [a]Quos alloquar & contestabor ut audiant? ecce [a]præputiata est auris eorum, adeò ut non possint attendere: ecce verbum Jehovę est eis [e]probrosum, non delectantur eo.
11 Quamobrem [a]æstu Jehovæ plenus sum, defessus sum continendo, effundendus est super parvulum foris, & super cœtum juvenum pariter: quin etiam vir cum fœmina capientur, senex cum [f]decrepito.
12 Et devolventur domus eorum ad alienos, agri & uxores pariter: cùm extendam manum meam super habitatores istius terræ, dictum Jehovæ.
13 Nam a minimo eorum usque ad maximũ eorum quisquis est [g]deditus est quæstui; etiam a Propheta usque ad Sacerdotem, quisquis est agit falsò.
14 Nam curant contritionem filiæ populi mei [h][a]secundum curationem mali leviculi, dicendo, pax pax: etsi nulla est pax.
15 [a]Fecerúntne ut erubescerent cùm abominationem fecerunt? neque [a]illi [i]prorsus erubescunt, neque ignominia afficere sciunt: [a]ista: idcirco cadent cum illis cadentibus, tempore quo visitabo illos corruent, ait Jehova.
16 [a]Sic dicente Jehova, [a]state secundum vias & aspicite, ac interrogate de semitis [k]antiquis; quænam sit via boni, & ambulate per eam, ita invenietis requiem animæ vestræ: dixerunt, non ambulabimus.
17 Me constituente etiam super vos [a]speculatores, dicendo, [a]attendite ad sonum tubæ: dixerunt, non attendemus.
18 [a]Idcirco audite ô gentes, & agnosce ô cœtus, [a]quæ inter istis.
19 Audi ô terra, ecce ego adducturus sum malum in populum istum, [a]fructum cogitationum ipsorum; quia ad verba mea non attendunt, & ipsam quoque legem meam spreverunt.
20 Quorsum mihi thus e Scheba advenit, & calamus odoratus, præstantissimus e terra loginqua? holocausta vestra non sunt [l]accepta, & sacrificia vestra non sunt suavia mihi.
21 Idcirco sic ait Jehova, ecce ego [a]disposituras sum populo huic [a]offendicula, in quæ offendant [a]patres & filii pariter; vicinus, & amicus ejus, pereántque.
22 Sic ait Jehova, ecce populus venturus est [a]e terra Aquilonis; & gens magna excitabitur e lateribus terræ;
23 Arcum & hastram vexillarem tenebunt, crudelis erit quisque, neque miserebúntur: vox eorum quasi mare fremet, & equis vehentur, gens instructa ut vir ad bellum contra te, ô filia Tzijonis.
24 [a]Audientibus nobis rumorem ejus, remittentur manus [a]nostræ; angustia prehendet nos, dolor tanquam parturientis.
25 Ne exitote in agrum, & via ipsa ne pergitote; quia gladius inimico est, formido circumquaque.
26 O filia populi mei, accinge cilicium, voluta te in cinere, luctum unigeniti [m]age, planctum [n]amarissimum; nam repentè venturus est vastator contra nos.
27 [a]In exploratoria specula constitui te apud populum meum, in munitione; ut cognoscas & explores viam eorum.
28 Omnes sunt [o]contumacium contumacissimi, ambulantes cum detractione, [p]chalybei & ferrei: omnes corruptores sunt:
29 [a]Exaresc it follis, igne consumitur plumbum: in vanum [q]pergit conflare [a]conflator, nam mala avelli non possunt.
30 [a]Argentum reprobum [r]vocabuntur illi, quia reprobat Jehova illos.

[a]Heb. *sanctificate.*
[b]Heb. *catapultam metommazut*
2. *Reg.* 19. 32
[c]Heb. *tota ipsa.*
[d]Heb. *racemando.*
[e]Heb. *probro.*
[f]Heb. *pleno dierum.*
infrà 8. 10.
[g]Heb. *quæ fluxus est quæstus.*
[h]Heb. *secundum leviculum.*
[i]Heb. *erubescendo.*
[k]Heb. *seculi.*
Jeschahh. 1. 11.
[l]Heb. *beneplacita.*
[m]Heb. *ego tibi: pleonasmus.*
[n]Heb. *amaritudinum.*
[o]Heb. *contumaces contumaciam. vide Genes.* 9. 25.
[p]Heb. *æs & ferrum.*
[q]Heb. *tenuit conflando.*
[r]Heb. *vocabunt illos, impersonaliter: ut Iobi.* 7. 3.

ANNOTATIO.

1 Dixit] *Hujus concionis (quæ Deus in universum peccatã contumaciſſima Judæis exprobrat, ſuppliciáq́ denuntiat per Babylonios adventura) partes ſunt quinque: prima eſt narratio peccati, cujus Jiſraëlitæ & Judæi rei erant coram Deo, uſque ad verſum 7. ſecunda eſt hortatio ad reſipiſcentiam & fidem ſuis argumentis confirmata, inde uſque ad caput 5. tertia, eſt confirmatio peccati & ſuppliciorum quæ antè fuerant dicta, inde uſque ad verſum 10. capitis 6. quarta eſt confutatio eorum qui negabant ita præciſè deſperandum eſſe de populo & denuntiandas judicia Dei, uſque ad verſum 27. poſtrema eſt concluſio ſummatim continens Prophetæ confirmationem in functione ſua, ad finem uſque. Narratio autem quam primo loco ſtatuimus, per antitheſin Jiſraëlitarum Judæ contumaciam & obſtinationem oſtendit, quinque verſibus: ac propterea Jiſraëlitas Judæis anteponit, verſu 6. & minus injuſtos pronuntiat.* Temporibus Joſch.] *id eſt, ais ipſis temporibus quibus Judæi recuperata lege, inſtaurato Dei cultu, & fœdere redintegrato cum Deo, ſecum optimè actum hac externa ſpecie judicabant. Nam etſi ad mandatum Joſchiæ Eccleſia inſtaurata eſt, tamen non dubium eſt quin repetito fœdere Judæorum perfidia magis fuerit aucta & vitiata, ut verſu 3. & 5. Propheta exponit. Quamobrem ab eo ipſo tempore quo fœdus redintegraverat cum Judæis Dominus, id eſt, ab anno 13. Joſchiæ, peccatum Judæorum incipit Jecheskel. 4. 6.* Averſa] *videlicet a Deo, quicum fœdus iniverat & conjugio ſpirituali juncta fuerat, infrà verſu 9. allegoria in ſcripturis frequens.* Profectò] *nimirum ex quo cœpit corrumpi animus Schelomonii, 1. Reg. 11. 4. inde ab eo tempore ſcortata eſt cum idolis ſuis,*

ſaii, ut eu Jehuda hactenus ſcortata ſit. 2 Hoc] *nimirum averſionem ſcortationemq; Iſraëlitarum, & revocationem meam.* 3 Dimittere eam]*id eſt, abjicere a me, exteriſque tradere, ut fuſtum legimus* 2.*Reg.*17.& 18. 4 Contaminaret]*ut adulterio terra contaminari dicitur, Deuteron.*24.4. Lapide]*id eſt, idolis lapideis & ligneis, metonymice.* 5 Nec tamen] *id eſt, tota hæc fœderis & cultus Dei redintegratio per Joſchiana effecta, mera fuit hypocriſis in Judæorum populo.* Toto hoc] *exemplo videlicet averſionis Iſraëlitarum, & ſeverissimi ſupplicii quod de averſa Iſraële ſumpſit Deus.* 6 Juſtificat]*hoc eſt, juſtior eſt, aut potius minus injuſta, ut expoſuimus ſuprà in verſum* 1.*ſic Jechezk.*16.51.& 23 11.*dictum xarà τι.* 7 Abi]*ſecunda pars concionis Judæos & Iſraëlitas hortatur ad reſipiſcentiam & fidem, hoc & ſequent. verſu, duobus argumentis: primùm a fœdere & promiſſionibus reſtituendo & ampliandæ Eccleſiæ, uſque ad verſum* 14.*quibus ſubnectitur ſua reſipiſcentiæ forma, uſque ad verſum* 5.*capitis* 4.*deinde a prophetica ventiorum malorum denuntiatione niſi reſipiſcant, uſque ad caput* 5. Verſus Aquilonem]*q.d. hoc ſigno demonſtra a te non tantùm Judæos revocari, ſed etiam Iſraëlitas; qui in Mediam & Aſſyriam fuerant deportati Aquilonem verſu.*2.*Reg.*17.6. 8 Sparſim inviſti]*ad eſt, non uni tantùm idolo adjunxiſti te, ſed omnes vias & ſemitas perveſtigaſti, ut cum ſingulis adulteraris poſſes.* 9 Revertimini]*prius argumentum hortationis, a fœdere conjugali & promiſſionibus Dei, ut diximus in verſum* 7. Recipiam vos]*id eſt, reſiduum veſtri conſervabo ſecundum electionem gratiæ, & intromittam in Eccleſiam meam, tum ex Judæis & Iſraëlitis, tribus verſibus; tum ex gentibus omnibus ad Eccleſiam agglutinatis per fidem & reſipiſcentiam cum Judæorum reliquiis, ver.*12.& 13. 10 Ubi daturus]*ut copioſiùs promittitur infrà* 23.& *Jechezk.*34. *Sunt autem hæ promiſſiones accipiendæ de regno ſpirituali Chriſti, ut ſequens verſus oſtendit.* 11 Non dicant ampl.]*id eſt, non ampliùs gloriantur de externis ſymbolis, aut nitantur cæremoniis: ſed veri adoratores adorent Deum ſpiritu & veritate, quales Pater quærit qui ipſum adorent, Joan.*4.23.*Eſt autem in hiſ verbis gradatio elegans; non gloriabuntur ac ne recordabuntur quidem: quorum verborum epexegeſis ſequente membro continetur.* 12 Urbem Jeruſch.] *id eſt, Eccleſiam, quam tum figurabant Jeruſchalaima.* 13 Et terra Aquilonis]*id eſt, e loco ſuæ captivitatis, qua figurata eſt ſpiritualis illa captivitas unde eripiuntur filii Dei per Chriſtum, & vindicantur in libertatem ſuam, atq; in Eccleſia collocantur, quam terra promiſſa adumbrabat.* 14 Nam ego] *etiologia ſuperiorum promiſſionũ erga reſipiſcentes, a decreto Dei gratioſo & immutabili erga filios ſuos: quorũ reſipiſcentia informatur primùm ſanctiu precibus ad Deum, toto hoc capite; deinde emendatione vitæ, quatuor primis verſibus ſeq. capitis: quæ duo proleptice hoc verſu proponuntur.* Dico] *id eſt, non aliam viam promiſſionum conſequendarum expono tibi, quàm crationem fidei & reſipiſcentiam.* Pater mi]*q.d. eſſi indigna es quę voceru filia, tamen fœta veritate & conſtantia mea me agnoſcito tibi patrem in æternum eſſe.* 15 Utique]*exornatio prioris membri prolepſeos; ut Iſraël evictus perfidiæ ſuæ, hoc verſu, in lamet Deum revocantem ſe, verſibus ſequent.* Uxor ab amico ſuo]*id eſt, domus Iſraëlu a Deo, ut ſequentia explicant.* 16 In locis eminentibus]*id eſt, palàm vox illa audiatur confeſſionũ veſtræ, qua exponitur a ſecunda parte verſus* 17. *ad finem uſque capitis.* 17 Ecce nos] *hujus confeſſionu & orationu quæ Iſraëlitæ ſiſtunt ſe Domino, partes ſunt duæ: una, qua ad Deum convertuntur, hu primu vocibus; altera, qua cauſas enarrant quibus ſe committunt Deo. Sunt autem illæ primùm a natura & fœdere gratioſo Dei, hoc verſu: deinde ab effectis ejus, quæ per antitheſin idololatriæ amplificantur, duobus ſequen. poſtremò ab impotentia piorum, qui ſe in peccatis jacère & ſepultos eſſe agnoſcunt, ac proinde ſe minimè poſſe erigere ſentiunt niſi Deus ipſorum miſereatur, verſu ultimo.* 18 A collibus] *id eſt, idolis quæ in montibus colebantur: metonymia.* 19 Pudendum] *id eſt idolum, ut infrà* 11.13.& *Hoſch.*9.10. A pueritia noſtra]*id eſt, nunquam deſtitit nobis obeſſe, atque rebus noſtris.*

IN CAPUT IIII.

2 Si reverſurus]*Altera pars reſipiſcentiæ, de emendatione vitæ, ut diximus ſuprà* 3.14. *Eſt autem hæc conceſſio vehementiſſima ad flectendos animos; pro eo quod eſt, ſi unquam debes (ut vulgus loquitur) te convertere, aut ſi unquam futurum eſt ut convertaris, quæſo jam convertaris ad me.* Non vagaberis]*id eſt, vias quàm plurimas ſparſim non inieris, ut dixit ſuprà* 3.8. *ſed in me uno acquieres.* 2 Benedicent]*ex promiſſione Geneſ.*22.18. 3 Nam ſic ait] *etiologia præcedentis hortationis ad reſipiſcentiam & emendationem vitæ (quæ primùm allegoria hoc verſu; deinde typo circumciſionis figuratur, ſequen. verſ.) propter mala graviſſima impendentia eis divinitus qui abnuerint reſipiſcere: ita comparatur tranſitus ad ſecundum hortationis argumentum. Comparatur enim Judæorum populus cum agro jam diu inculto & ſpinis horrente, reſipiſcentia verò cum novatione & runcatione ſpinarum, ut Hoſch.*10.12. 4 Circumcidite] *ut Deut.*10.16. 5 Indicate]*ſecundum hortationis argumentum, a prophetica malorum denuntiatione quæ obſirmatis erant eventura: quo in argumento continentur tria; primùm, denuntiatio, uſque ad verſum* 14.*deinde hortatio hypothetica, ſi volent Judæi prænuntiata mala declinare, inde ad verſum* 19.*poſtremò pathetica exornatio per hypotypoſin, uſque ad cap.*5. *Sunt autem hoc loco Dei verba denuntiantis trepidationem Judæis ab hoſtiu violentia, tribus verſibus: ſtuporem, ver.*9.& 10.& *hoſtium violentiam, verſ.*11. & *duobus ſeq.* Congregamini]*verba Judæorum inter ſe, in munita loca metu hoſtiu ſe recipientium.* 6 Attollite]*id eſt, conclamate arma, ſynecdochicè.* Ab aquilone]*ut ſuprà* 1.14. 7. Aſcendit leo] *id eſt, Chaldæus potentiſſimus & ferociſſimus: ut Jeſcha.*5.29. Perplexo vepr.] *id eſt, e deſuo latibulo perrumpit, etſi jam minimè cernitur.* 8 Propterea] *brevis repetitio hortationis ad reſipiſcentiam & tempeſtivum luctum (quem cilicio ſcriptura depingit ſynecdochicè) propter iram Dei & ſtuporem omnibus obventurum ab hoſtium violentia.* 9 Erit enim] *quemadmodum fuiſſe geſtum ſacra hiſtoria narrat* 2.*Regum, &* 2.*Chronic. ultimis capitibus, & copioſè infrà* 39.& 52. *Sunt autem hujus ſtuporis duo genera: unus eſt infidelium proprius, ut ſtupeant attoniti & confundantur judicio Dei, hoc verſu; alter fidelium, ut in tanta rerum conturbatione de nulla re ſint tantoperè ſolicīti quàm de gloria & veritate Dei, quæ ab improbis ita oppugnari ſolet, ac ſi Deus ipſe Eccleſiam ſuam fefelliſſet: atque hoc ſuo ipſius exemplo demonſtrat Propheta, verſu ſequente.* 10 Dicendo]*per pſeudo-prophetas videlicet; qui cùm Sa-*

tanæ miniſtrarunt, perversè tamen obtendebant nomen Dei, infrà 6.14.& 7.4.& 10.& 23.1. Cùm pertigerit] *id eſt, cùm Deus exequens ſeverum judicium ſuum vos mortis tradet.* 11 Tempore illo] *narratio prophetica violentæ irruptionis Chaldæorum in Judæam, qua Propheta per antithesin vertit præcedentia pſeudoprophetarum verba, & veritatem Dei ex eo aſſerit, quod deſerti ventura mala prænuntiat Deus: quod genus argumentationis ſæpiùs uſus patur apud Jeſchabhjam capite 40.& ſequentibus octo.* Ventus nitidus] *id eſt Babylonius, qui tanquam ventus vehementiſſimus tollet evertetq; omnia: allegoria.* Locorum eminent.] *id eſt, qualis loca eminentia in patentibus latisq; campis expoſita ſolet percellere: ſic oſtendit Propheta nihil fore quod Chaldæorum impetum remoretur.* Non ad ventilandum] *ſed ad perdendum videlicet tecta ſis contrarii, ut Geneſ. 18.19.* 12 Fortior iſtis] *id eſt, qui abripiet iſtos omnes, quorum meminerat ſuprà verſ. 9.& 11.* Mihi] *id eſt, qui perficiat mandatum & voluntatem meam: quamobrem Nebucadnezar ſervus Dei appellatur, infrà 25.9.& 27.6.* Nunc etiam ego] *verba Prophetæ, quibus oſtendit ſe fideliter prænuntiare populo judicia quæ Deus imperavit verbo præcedentibus.* Jura] *quæ Deus dedit ſuperioribus verbo, & Propheta exponit ſeq verſ pergens in eadem allegoria.* 13 Tanquam turbo] *ut Jeſchabhh. 5.28.* Væ nobis] *Prophetæ verba, communem Judæorum calamitatem deplorantis.* 14 Ablue] *hortatio ad reſipiſcentiam, ut diximus ſuprà in verſion 5. conjuncta primùm conteſtatione, hoc & ſeq. verſu; tum denuntiatione infeſti adventus Babyloniorum, duobus ſeq. ac poſtremò malitiæ Judæorum incuſatione, verſ. 18.* 15 Nam vox] *exornatio præcedentis ducta de cogitationibus vanitatis Judæorum: clamare nimirum iniquitatem ipſorum pluſquam Iſraëlitarum, quorum fines Dane & Ephrajmo terminabantur, ubi idola ſua collocaverent, 1. Reg. 12.29. ſimile eſt ſuprà 3.6.* 16 Commemorate] *denuntiatio adventus Babyloniorum in Judæam obſirmatam, ut diximus ſuprà verſ. 14.* Iſtis gentibus] *id eſt, Judæis, ut ſequens membrum oſtendit.* Cuſtodes] *qui videlicet obſervant agros, ſeq. verſu, ne quid effugiat aut eripiatur ſibi.* Edunt que] *id eſt, invadunt cum barritu militari, (ſmecdochicè. Dicuntur autem hi duo verſus allegoricè a ſimilitudine venatorum, qui concæde facta in ambitum ſylvæ omnes tranſitus obſervant, ne feræ vociferatione facta conſternatæ & perterritæ effugiant in patentes campos.* 17 Agros] *id eſt, agrorum aditus, ne evitupante ſylvis feræ.* 18 Via tua] *incuſatio Judæorum, ut diximus in verſion 14. qua docet Propheta quòd bellis tam infeſtis eſt, & quòd morte ipſos mulctaturus eſt, id ſuis ipſorum peccatis acceptum ferendum eſſe, propter quæ Deus Chaldæis ipſos, ut feras venatoribus, expoſuerit.* 19 Viſcera mea] *exornatio pathetica præcedentis denuntiationis, primùm per hypotypoſin Prophetæ deplorantis calamitates populi, tribus verſibus, & malefica calamitatum cauſas, uſque ad verſ. 27. deinde judicium Dei ad lucem ſui confirmationem repetentis, ad finem uſque capitis.* Quamobrem ad exprimendam hujus ἐνεργειαν vehementiam initium ſit per congeriem, & eorundem verborum repetitionem, ut ferè lugentes facunt. Sonum buccinæ] *id eſt, denuntiationem belli: ſpiritu Dei aſſlatam intelligit.* 20 Contritionem ſuper] *id eſt, novas ſubinde clades aliis aliis ſuccedere uſque ad deletionem regni: prout factum eſſe inde a temporibus Joſchiæ lazimus, 2. Reg. 24.& 25.* Mea] *id eſt, populi mei habitationes, ſmecdochicè ſic infrà 6.24.* 21 Quouſque] *interrogatio lugubris, viam faciens ad maleficiorum hypotypoſin.* 22 Quoad] *ſubjectio ad præcedentem interrogationem, exponens peccata ſuppliciq; populi, quæ enumeratione ſingulari demonſtrantur quatuor verſibus ſeq.* 23 Cùm reſpiciò] *id eſt, omnia horrent peccatis ubique; ac proinde tam ſevera Dei judicia in regionem hanc propter peccata imminentur, ut omnia Judæa futura ſint luctuoſiſſima: quod hyperbolis elegantiſſimis Propheta narrat verſibus quatuor.* Res inanis eſt] *cùm priùs aſſuetus lacte & melle dum ambularent coram Deo: Exod. 3.8.* Nulla eſt lux] *id eſt, velut atra ac lugubres eyant ut Jeſch. 50.3.* 24 Commoventur] *abhorrentis a peccatis, & ſeveris Dei judiciis, ac proinde decutientes habitatores ſuos, ut ſequens verſus indicat.* 27 Nam ſic ait] *confirmatio præcedentis hypotypoſeos a decreto Dei irrevocabili, quemadmodum Deus jam antè per Chuldam prophetiſſam dixerat, 2. Reg. 22.14. Sunt autem hujus confirmationis partes duæ: una, qua Deus graviſſimum judicium enuntiat, tribus verſibus; altera, qua per apoſtrophen Judæorum fiduciam inanem excutit, duobus ultimis.* Sed conſum.] *non dum conſummavero iram & judicium meum, cùm terram deſolavero; ſed deſolatam perdiu continebo, ut permaneat in luctu longiſſimo, ſeq. verſ. ſecundam legis interminationem, Levit. 26.34.& 43.* 28 Lugebit] *id eſt, deſolata manebit, allegoricè.* Atrati] *ut ſuprà ver. 23. nam priùs inſignis erat & illuſtris terra, cùm oculi Jehovæ curarent eam, Deut. 11.12.* 29 Venient in ipſas nubes] *in loca præalta & ardua, ut conſulant vitæ ſuæ: hyperbolæ.* 30 Tu autem] *apoſtrophe ad Judæam, quæ cum ſorte impudentiſſimo comparatur, mangonio ſuo & lenocinio pelliciente amatores ſuos.* Fuco] *ut de Izebela dicitur 2. Reg. 9 30.* Animam tuam] *id eſt, vitam, ut alibi paſſim.* 31 Primiparæ] *nam a natura difficiliores eſſe primos quoſq; partus inter medicos convenit.* Quòd feſſa fuerit] *id eſt, quòd ad laſſitudinem uſque maximam diſcurraverim, ut amatores conciliarem mihi, & pro amatoribus interfectores compararem.* Nam ita allegoricè Judæi conſentiunt ſe pernicie ſibi juſto Dei judicio accerſiviſſe ab iis, quorum operam ſibi jucundam fore ſperaverant: ut de Aſſyrio narrat Jeſchabhja 8.7.

IN CAPUT V.

1 Percurrite] *Tertia pars concionis, nimirum confirmatio tum peccati quod Judæa Propheta exprobrat, verſibus quinq; tum ſupplicii denuntiati, ver. 6. quæ duo primùm exornantur per conteſtationem, uſq; ad ver. 20. deinde amplificantur, uſq; ad ver. 10. ſeq capitis. Exprobratur autem peccatum Judæorum primùm ex eo quòd nemo juſtus in illis invenirì poſſit, etſi unius cauſa Deus ſe urbi totius miſeriarum eſſe pollicetur, duob. verſ. deinde ex eo quòd ferulis non corrigantur, ſed obdurentur magis, ver. 3. poſtremò quòd ne ipſi quidē præfecti & adminiſtratores populi reſipiſcerent, ſed januam omnis licentiæ ſibi totiq; populo aperirent.* Illi] *nimirum urbi propter juſtii illius, ut Gen. 18.23.& ſeq.* 3 O Jehova] *apoſtrophe ad Deū. velut teſtē, cognitorē, & judicē obſirmationis populi.* Percutis eos] *i. & infideles ſunt; & quò magis verberas, eò magis in perfidia obſirmantur.* 4 Iſti] *nimirum qui remunt accipere eruditionem, & obſirmant ſeſe. Tenues enim hic accipiuntur pro vulgo & plebe infima: ut 2. Reg. 24.16.& 25.15.& infrà 40.7.* Ignorant] *imperiti ſunt: peri-*

periphrasis: sic Jos. 7. 49. 5 Jugum] Dei, legis, & omnis disciplinæ. 6 Idcirco] brevis pœna instantis denuntiatio, scatem allegoriæ. Leo] ut supra 4. 7. Lupus vesp.] i. hostis veterator ius, qui similis est lupo jam diu exercitato in præda vesperè comparanda, ut fera solent, Psal. 104. 20. sic Chabakuk. 1. 8. & Tzephan. 3. 3. Pardus] cujus proprium est insidiare condensis arboribus, occultari earum ramis, & in præteruntia desilire, ut narrat Plinius lib. 10. natur. histor. cap. 73. sic Hosch. 13. 7. 7 Ubi est] exornatio duorum præcedentium confirmationis partium, ut diximus vers. 1. confirmat illi Judæorum peccata per contestationem, usque ad versum 12. item supplicia devantia infligenda, usque ad versum 20. quibus duabus partibus deinde sua figillatim amplificatio subjungitur. Incipit autem hac contestatio ab eodem argumento quod proposuerat Deus, versu 1. condonarem (inquit) si quisquam aut quicquam esset quare ad condonandum adduceret: sed ubi est? q. d. nusquam est in tota civitate sancta. Filii tui] id est, omnes deficiunt a Deo, in idola gloriantur, & in spirituals atque corporali fornicatione volutantur. 10 Dicens] brevis descriptio judicii ex mandato Dei per Chaldæos exequendi, ut habetur 2. Reg. 24. & 25. Consummationem] id est, sed ne hu quidem rebus gestis existimate vos consummavisse judicia mea: adhuc plura vobis & mihi restabunt facienda, ut supra 4. 27. & infra ver. 18. Amovete pinnas] id est, dirute muros, ut 2. Reg. 25. 13. & Nechem. 1. 3. & 2. 3. 12 Non ita est] ut Jehova per Prophetas docuit: vide 2. Chron. 36. 15. 13 Ita fiet] id est, potius hæc mala in ipsos recident, & nos malè multatis minus ipsos: prout denuntiant nobis, ipsos gladio perdemus & fame: sic tentatum fuisse in Jirmejam, legimus infra 11. & 18. & 20. & 26. & 37. & seq. 14 Idcirco] exornatio supplicitorum, ut diximus in versum 7. qua Deus primùm Prophetam instruit & armat potente verbo, ut liberè judicia pronuntiet, hoc versu; deinde judicia illa explicat, quinque sequentib. Tuo] apostrophe ad Jirmejam, qui prænuntians verbo calamitates populi illud facere dicitur quod Deus præstat opere, versibus seq. sic Jechezk. 24. 5. & 9. vide supra 1. 10. 15 Gentem e longinquo] ut Jesch. 5. 26. ex lege Deut. 28. 49. Antiquissimi] id est, cujus monarchia & Respublica tam olim fuit rerumpublicarum princeps: vide Genes. 10. 10. 16 Velut sepulchrum apert.] id est, multos conficiet & consumet sagittis & pharetra, metonymicè. 18 Consummationem] ut supra vers. 10. 20 Indicate] jam sequitur amplificatio duorum præcedentium locorum confirmationis, ut diximus vers. 7. primùm enim contestatio peccati Judæorum illustratur, hoc toto capite; deinde judiciorum præmuntiatio, versibus novem capitis seq. 21 Quibus oculi sunt] ut Jesaiahh. 42. 18. & 33. 22 Ame] primum contestationis argumentum, increpans obfirmationem Judæorum ab exemplo admirabilis operis Dei, qui arenæ coërcet immanes fluctus maris. 23 Ut recesserunt] id est, nulla re coërcentur, cum decretum Dei arenæ coërcet fluctus maris ingentissimos. 24 Neque dicunt] secundum contestationis argumentum: neque revocantur (inquit Deus) singularibus ergà ipsos beneficiis. Septimanas] id est, annos illos intermissionis terræ, quibus singularem benedictionem Deus promiserat, Levit. 25. 20. & sequent. Statuta] quæ ipse promisit in messem, Levit. 26. 4. & 10. 26 Nam præstò sunt] descriptio iniquitatis Judæorum, quàm neque exemplo omnipotentiæ, neque beneficentia Dei corrigi Propheta demonstravit, tribus versibus. Contemplatur] descriptio allegorica obfirmatæ & accuratissimæ malitiæ populi, hoc & sequent. versu, cui similis est Proverb. 1. 17. 27 Dolo] id est, rebus dolo partis. Propterea] id est, neque tantùm non efficiuntur conscientia mali, sed etiam ex illu augescunt, in illis gloriantur, ditantur, pinguescunt, &c. 28 Tranfcendunt] id est, expertes sunt omnis mali: non sunt nexus eis usque ad mortem eorum, & c. ut Psal. 73. 4. & sequent. 29 An propter ista] regressio ad contestationis verba, supra vers. 9. 30 Res stupenda] videlicet quæ exponitur seq. vers. 31 Dominatum exerc.] id est, dominos agunt in hæreditatem Domini, ut dicitur 1. Petr. 5. 3. idque ministerio pseudoprophetarum, quos sacerdotes ad conciliandam sibi auctoritatem submittebant. Facturi] videlicet nisi reprimeremini supplicio, quæ mox denuntiantur.

IN CAPUT VI.

1 Congregate vos] Amplificatio alterius partis in confirmatione positæ: qua Propheta veluti bellicum canens maximas clades Judæa prænuntiat, usque ad versum 10. Binjaminitæ] id est, Judæi omnes synecdochicè: sed Binjaminita probrosè vexantur appellari propter scelus Gibbhæ, de quo Judic. 19. & seq. ut Hosch. 9. 9. & 10. 9. q. d. scelerati adulteri: quomodo vocantur principes Sedomi & populus Hhamoræ, Jesaiahh. 1. 10. E medio] id est, excurrite in fines vestros ad repentinam hostilis adventus significationem. Tekohhi] quod oppidum erat Judææ, ut apparet ex 1. Chron. 2. 24. & 4. 5. & 11. 28. Beth-ceremum] in Binjamine, ut colligitur ex Nechem. 3. 14. Incendium] id est, ignis significationem, ut Plinius nominat: Græci appellât φρυκτοὺς, & speculatorias turres φρυκτωρία. Aquilone] ut supra 1. 14. vide supra 4. 6. & 20. 2 Decoræ] id est pace, & bonis omnibus, gloriâque Judæam exornaveram, & saturaveram: ut supra 5. 7. & 24. sed ea ipsa ornamenta hostes adversus Judæam provocatura sunt, ut prædixerat Jesaiahh ja (Chizkijæ, 2. Reg. 20. 17. 3 Pastores] id est Reges, Principes, & duces cum copiis: sic infra 12. 10. 4 Comparate] ethopœia, qua Propheta verba Regum & ducum exprimit studio & celeritate inter se contendentium, ut certatim invadant Jerusalaima. Ipso meridie] id est, quàm primùm, antequam inclinet dies. Væ nobis] indignantium verba, quòd non maturè satis ex sententia animi sui impressionem fecerint. 5 Surgite] q. d. noctes potius insomnes ducamus, quàm ut obsidionem & eversionem Jerusalaimorum differamus: ut Jesaiahh. 5. 27. 6 Nam sic ait] confirmatio præcedentis denuntiationis a decreto Dei, quo primùm hostes provocantur, deinde causa justitiam Dei asserens exponitur, hoc & seq. versu: tum pathetice Judæa ad respiscentiam revocatur, vers. 8. ac postremo judicium destinatum pronuntiatur, vers. 7. 8 Luxetur] id est, tanquam luxatum aut elisum membrum discedas abs te, & tu abscindaris ab illa tanquam abalienatum membrum: metaphora optimè communionem Dei cum fidelibus explicans: ut Jechezk. 23. 17. 9 Dicentes refer.] id est, subinde revertentes ad spolia Judææ exportanda, donec tota fuerit exhausta. Nam sapius & per partes Judæa expilata est: ut narratur infrà 52. 28. & sequentibus. 10 Quos alloquar] quarta pars concionis, nimis un confutatio vanæ Judæorum præsidentiæ (qui negabant ita præcisè desperandum de populo, & denuntianda judicia Dei) a

malitia & obſtinatione illorum adverſus verbum ejus, uſque ad verſum 28 deinde ab hypocriſi & ſimulatione externa cultus, verſu 20. quibus malis ſuæ pœnæ denuntiantur, verſib. ſeq. Exponitur autem illa malitia ab enumeratione partium: duæ ſunt (inquit) Judæorum partes, populus & Eccleſiaſtica: ut ſuprà 5. 31. populus obſtinatio deplorata eſt, hoc verſu; ac proinde maledicta, duobus ſequent. eccleſiaſtica verò eo deterior eſt, quòd non tantùm Propheta & Sacerdotes ipſi obſtinantur, ſed alios etiam obdurant falſis promiſſionibus, tribus ſeq. Quamobrem rebellio utriuſque ordinis tandem concluditur, verſ. 16. & 17. Præputiata eſt] id eſt, occluſa & obſtructa, veluti obducta cute aut adipe, atq; obſtipata, ne accipiat verbum Dei: nã præputium Hhebræis accipitur pro re quavis putanda raſcandaque: ut Levit. 19. 23. 11 Æſtu Jehovæ] id eſt, verbi propheticu graviſſimam Dei indignationem teſtificantibus; ut ſuprà 4. 19. 14 Secundũ] id eſt, ut curantur afflatu vel palpatione leviculis puerorum caſu, cùm tamen graviſſima ſint & mortifera mala populi. 15 Fecerúntne] id eſt, an unquam Propheta iſtis populum reprehenderunt maleficiorum nomine? Illi] populares. Iſti] Sacerdotes & Propheta, quibus hæc cura fuerat mandata, Levitici 10. ſic infrà 8. 9. 16 Sic dicente] ſumma præcedentis rebellionis explicatio qualis fuit in populo, hoc verſu; & in Prophetis ac Sacerdotibus, verſu ſeq. Scate ſecundum vias] id eſt, non tantùm ex privata ſedetiam ex publica majorum adminiſtratione & vitæ genere obſervate, atque cogniſcite quod vitæ genus ſit vobis amplectendum, ut ſecuram porrò agatis vitam: allegoria. 17 Speculatores] Sacerdotes & Prophetas tum ordinarios, tum extra ordinem: ſic Jeſchahh. 57. 2. Attendite] videlicet quem ſignificaturu & pronuntiaturu populo: ut Jecheźk. 3. 2. & 33. 7. 18 Idcirco] altera pars confutationis, qua Deus præfractos Judæos omniſſos faciens, genteſ omnes & terram ipſam conteſtatur, duobus verſ. hypocriſin redarguit, ver. 20. & ſententiam fert exitii, ver. 21. quam ſequentib. explicat. Quæ inſint] id eſt, peccata quorum iſti peraguntur rei, & ſententiam meam. 19 Fructum] ut Proverb. 1. 31. 21 Offendiculata] id eſt, inſtrumenta exitialia ruinæ, quæ exponuntur duobus verſ. ſeq. Patres &] ut ſuprà ver. 11. id eſt, omnes promiſcuè, ſine ordine. 22 E terra Aquil.] ut ſuprà 1. 14. 24 Audientibus nobis] exornatio præcedentis interminationis a conſternatione, vaſtatione, & luctu Judæorum graviſſimo, tribus verſibus. Noſtræ] id eſt Judæorum: in quorum numero modeſtè ſe ipſum comprehendit Propheta per ſynecdochen. 27 In exploratoria] concluſio totius concionis: qua primùm Deus Propheta confirmat in functione ſua, hoc ver. deinde Propheta, tanquam rebus cognitis & exploratis, ſummam totius concionis repetit de improbitate & reprobatione populi: ſimilem allegoriam vide Jeſchahh. 21. 6. & ſeq. 29 Exaceſcit] ut pariès præcedentis dicti, Judæos in ſe ipſis ferreos & chalybeos eſſe, & adjuncta ſibi omnia corrumpere: verè (inquit Propheta) ſunt ferrum & chalybs; non autem argentum, ut videri volunt: nam tantùm abeſt ut mala, tanquam ſcoriæ, ab ipſis diſparentur, ut contrà non magis fundi & conflari poſſint quàm ferrum aut chalybs: imò potius exſiccantur Æoli ſyle, contrahuntur & exmuntur folles, plumbúmque totum (quod ad commodatem fuſuræ adhiberi ſolet) omnino evanéſcit, nàm ut liquari poſſint ad purgationem ſui. Conflator] ſive Deus opifex ſummus, ſive adminiſtri ipſius. 30 Argentum reprob.] appellatio ex contrariis ſive per conceſſionem dicta, argentum, inquit, dici volunt: dicantur ſanè, ſed reprobos tamen eſſe, & reprobatos a Deo artifice ſapentiſſimo cogniſcent omnes.

CAPUT VII.

PROPHETA Judæos a prava converſatione revocans, ad reſipiſcentiam & veram in Deum unum fiduciam hortatur promiſſionum ab ipſo acceptarum nomine: illorum peccata conteſtatur, & certiſſimas pœnas denuntiat: ſtuporem, obfirmationem & præſumptionem arguit, judicia Dei ventura explicat: propter quæ ſeſe ad luctum convertens, populum ſuum deſiſtere abeſſe ab illo deſiderat, ne peccata illorum horrendaq; judicia videre cogatur: inanem illorum fiduciam in legem, & Prophetarum delinimenta evincit: a rebellione eſſorum: luctum vehementiſſimum omnibus indicit: ac poſtremo conſolatius bonos, ſore prænuntiat ut Judæi uno cum reliquis gentibus judicio divinitus retundantur.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, edicendo,

2 Sta in porta domus Jehovæ, ut proclames ibi verbum hoc: & dicito, audite verbũ Jehovæ omnes Jehudæi, qui intratis per portas has ad incurvandum vos Jehovæ.

3 Sic ait Jehova exercituum Deus Iſraelis, [a] bonas efficite vias veſtras, & actiones veſtras: tum faciam ut habitetis in loco hoc.

4 Ne habitote fiduciam veſtram in rebus [a] falſis, dicendo: templi Jehovæ, templi Jehovæ, templi Jehovæ iſta ſunt:

5 Sed omnino bonas efficitote vias veſtras & actiones veſtras; ſed omnino exercitote jus inter virum unum [b] & alterum.

6 Peregrinum, pupillum, & viduam ne opprimitote, & ſanguinem innoxium ne effundãtote in loco hoc: denique [c] Deos alienos ne proſequimini malo veſtro:

7 Et faciam ut habitetis in loco hoc, in terra quam tradidi majoribus veſtris; inde a ſeculo uſque in ſeculum.

8 Ecce vos habetis fiduciam veſtram in verbis falſis, [d] minimè profuturis.

9 An furando, occidendo & adulterando, jurandoque falſò, & adolendo Bahhali; deniq; ſequendo deos alienos quos non noviſtis,

10 Etiam venietis & ſtabitis coram me in domo hac [e] quæ vocatur de nomine meo, & dicetis, eripimur? ut perficiatis omnes abominationes iſtas.

11 An ſpelunca effractorum eſſe videtur domus hæc in oculis veſtris, quę vocatur de nomine meo? etiam ego ecce proſpexi, dictum Jehovæ.

12 Nam ite jam in locum meum qui erat Schilunte, ubi feceram ut habitaret nomen meum primùm; & videte id quod feci ei propter malitiam populi mei Iſraelis.

13 Itaque nunc eò quòd facitis omnia opera iſta, dictum Jehovæ; & dum alloquor vos [f] inde a diluculo continenter non auditis, & inclamãti vos non reſpondetis:

14 Ideo facturus ſum huic domui quæ vocatur de nomine meo, in qua vos confidituis, & huic loco quem dedi vobis & majoribus veſtris; quemadmodum feci Schilunti:

15 Et abjiciam vos a facie mea; [g] quemadmodum

a Heb. falſitatis: ſic infrà 7. 8.
b Heb. & inter amicum ejus.
c Heb. ne ite poſt Deos alienos in malum vobis: ſic ver. 9.
d Heb. ad non prodeſſe: ut Jeſchahh. 44. 9.
e Heb. ſuper qua vocatur nomen meũ: ſic deinceps.
1. Schem. 4.
f Heb. mane ſurgendo & loquendo.
g Heb. quemadmodum

dum abjeci omnes fratres veſtros, ᵉ totum ſemen Ephrajimi.

16 ᶠ Tu ergo ne orato pro populo iſto, neque efferto pro iſtis clamorem & orationem, neque intercedito apud me: nam minimè eſſem exauditurus te.

17 ᵍ An minimè vides quid iſti faciant in civitatibus Jehudæ, etiam in plateis Jeruſchalaimorum?

18 ʰ Ipſi filii colligunt ligna, eorumq; patres accendunt ignem, ac fœminę depſunt maſſam; ad faciendum ⁱ lucunculos ᵏ ˡ rebus cœleſtibus, & libandum libamina diis alienis, ut irritent me.

19 ᵐ An contra me *eſt, quòd* iſti irritant? dictum Jehovæ: an non contra ipſos, propter pudorem faciei ipſorum?

20 Idcirco ſic ait Dominus Jehova, ecce ira mea & æſtus meus effundetur in locum hunc, ſuper homines, & ſuper jumenta, & ſuper arbores agri, ac ſuper fructum terræ; ardebitque ita ut non extinguatur.

21 ⁿ Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis: ᵒ holocauſta veſtra adjicite ad ſacrificia veſtra, & comedite carnem *eorum*.

22 Nam ᵖ non ſum locutus cum majoribus veſtris, neque præcepi eis quo die eduxi eos e terra Ægypti; de rebus holocauſti & ſacrificii:

23 Sed rem hanc præcepi eis, edicendo, auſcultate voci meæ, ut ſim vobis Deus, & vos ſitis mihi populus; & ambulate in tota via illa quam præcepi vobis, ut bene ſit vobis.

24 Non tamen auſcultarunt neque inclinarũt aurem ſuam, ſed ambularunt in conſiliis, in ʳ ſententia animi ſui peſſimi; deniq; ᵍ hæc *fuerũt* ipſis a tergo, non autem a fronte.

25 Inde e tempore quo exiverunt majores veſtri e terra Ægypti uſque ad diem hunc; cùm miſerim ad vos omnes ſervos meos prophetas quotidie ˢ diluculo & continenter:

26 Non tamen auſcultaverunt mihi, neque inclinaverunt aurem ſuam; ſed obdurarunt cervicem ſuam, pejus fecerunt quàm majores ipſorum.

27 ᵗ Cùm loqueris ad iſtos omnia verba iſta, ſimiliter non auſcultant tibi, & cùm inclamas eos non reſpondent tibi.

28 ᵘ Quamobrem dicito ad eos, hæc *eſt* gens ᵛ qui non auſcultant voci Jehovæ Dei ſui, neque accipiunt eruditionem: periit fides & exciſa eſt ex ore ipſorum.

29 ʷ Tonde comam tuam, & abjice, & extollo ˣ in locis eminentibus lamentationem; quia ſpernit Jehova & deſerit generationem ʸ in quam excandeſcit.

30 Quia fecerunt Jehudæi quod malum videtur in oculis meis, dictum Jehovæ; ᶻ poſuerunt abominationes ſuas in hac domo quæ vocatur de nomine meo ad polluendum eam,

31 Et ædificaverunt excelſa ᵃ Tophethi, quod *eſt* in ᵇ valle filii Hinnomi, ad comburendum filios ſuos & filias ſuas igne; quod non præceperam, neque ᶜ ſubierat in animum meum:

32 Idcircò ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ, cùm non dicetur ampliùs ᵈ Topheth & vallis filii Hinnomi; ſed vallis interfectionis: nam etſi ſepelient Tophethi, tamen nullus *ſupererit* locus:

33 Sed erunt cadavera populi iſtius eſcæ volatilibus cœli & beſtiis terræ; nemine deterrente.

34 Ita faciam ut ceſſet ex civitatibus Jehudę, & ex plateis Jeruſchalaimorum vox gaudii & vox lętitiæ, vox ſponſi & vox ſponſæ: nam vaſtationi erit hæc terra.

1 Heb. *operi cælorum: ſic opus pro re uſurpatur, Gen. 33. 14. ſic infrà 44. 17.*

Exod. 19. 5. & 24. 3.

b Heb. *aſperitu cordis: ut Deut. 29. 19.*

CAPUT VIII.

1 TEMPORE illo, dictum Jehovę, ᵉ depromentes oſſa regum Jehudæ & oſſa principum ejus, oſſa quę Sacerdotum, & oſſa Prophetarum; denique oſſa habitantium Jeruſchalaimis, e ſepulchris ipſorum,

2 Expandent ea ſoli, & lunæ, totiq; exercitui cœlorum, quæ diligunt, & quæ colunt, & ᵃ quę ſequuntur, & quæ ᵇ conſulunt, denique quibus incurvant ſe: non colligentur, neq; ſepelientur, pro ſimo in ſuperficie terræ erunt:

3 Et optatior erit mors quàm vita toti reſiduo, iis qui reſidui erunt ex ᶜ familia peſſima hac; in omnibus locis reſiduis quò depulero illos, dictum Jehovæ exercituum.

4 ᵈ Præterea dices ad eos, ſic ait Jehova, ᵉ an ita cadunt ut non poſſint reſurgere? ſi converteretur, an non reverteretur *Deus*?

5 Cur averſus eſt populus hic, *urbs* Jeruſchalaimorum, averſione ᶠ pervicaciſſima? retinent dolum, renuunt converti.

6 Attendi & audivi, ᵍ prava loquuntur, nullum virum pœnitet malitiæ ſuæ ut dicat, quid feci? quiſque eorum converſus eſt in curſu ſuo, ut equus ʰ præceps ruens in prælium.

7 ⁱ Etiam ciconia in cœlo novit ſtata tempora ſua, & turtur, grùſq; & hirundo obſervãt tempus adventus ſui: at populus meus non noverunt jus Jehovæ.

8 ᵏ Quomodo dicitis, ſapientes ſumus, & lex Jehovæ penes nos eſt? utique ecce ad falſitatem operatur ſtylus, *ad* falſitatem *operantur* legiſperiti.

9 ˡ Fecerũnt*ne* ſapientes ut ᵐ erubeſcerent, ⁿ conſternati*ne* ſunt & capti? ecce verbum Jehovæ ſpernũt, eccujus rei ſapiẽtia ineſſet eis?

10 ᵒ Idcirco tradam uxores eorũ aliis, agros eorum poſſeſſuris hæreditariò: nam a minimo uſque ad maximum quiſquis eſt, ᵖ deditus eſt quæſtui, etiam a Propheta uſque ad Sacerdotẽ quiſquis eſt, agit ᵍ falsò.

11 Nam curant contritionem filiæ populi mei ʳ ſecundum curationem mali leviculo, dicendo, pax, pax: etſi nulla *eſt* pax.

12 Fecerũnt*ne* ut erubeſcerent, cùm abominationem fecerunt? neque *illi* ˢ prorſus erubeſcũt, neq; ignominia ſciunt afficì: idcirco cadent cum illis cadentibus, ᵗ quo tempore viſitabo illos corruent, ait Jehova.

13 ᵘ Omnino extirpabo eos, dictum Jehovæ; nullæ ſunt uvæ in iſta vite, nullique fici in iſta ficu, etiam ipſa folia deciderunt, & ˣ quæcunq; ʸ adhibeo eis prætereunt.

14 Dicentes: quorſum nos ᶻ deſidemus? congregamini, & ingrediamur civitates ᵃ munitas ut quieſcamus ibi: ᵇ at Jehova Deus noſter quietos reddet nos, cùm dederit bibendum nobis ᶜ ᵈ ſuccum cicutæ, quia peccavimus Jehovę.

3 Heb. *mane ſurgendo & mittendo: ut 2. Chron. 36. 15.*

k Heb. *excandeſcenti a ſua.*

l Heb. *aſcenderat in cor.*

15 [a]Expecta pacem, ſed nihil *erit* boni; tempus curationis, ſed ecce *aderit* terror.

16 Inde [a] Dane auditur ronchus equorum illius, a ſono hinnituum robuſtorum ejus contremiſcit tota terra; ſui veniunt ut conſumant terram & [o] quæ implent eam, civitatem & qui habitant in ea.

[o] Heb. *plenitudinem ejus.*

17 [p]Nam ecce ego immiſſurus ſum in vos ſerpentes aſpides, contra quos nulla prodeſt muſſitatio, ut mordeant vos, dictum Jehovæ.

[p] Heb. *recreans me.*

18 [p]Quod me recreaturum eſſet eſt in mœrore, in me [q] animus meus languidus eſt.

[q] Heb. *cor meum.*

19 [a] Ecce ſonus vociferationis filiæ populi mei propter *advenas* terræ [r] longinquiſſimæ, *dicentis*, an Jehova minimè *eſt* Tzijone? an rex ejus minimè *eſt* in ea? cur irritaverūt me, *aut ille*, ſculptilibus ſuis, vanitatibus alienigenarum?

[r] Heb. *longinquitatum.*

20 [a]Præterit meſſis, finita eſt æſtas; & nos nō ſervamur.

[i] Heb. *aſcendit ſanitas filiæ mei.* 2. Chro. 24. 13. & Nechem. 4. 7.

21 Propter contritionem filiæ populi mei cōteror; attratus ineedo, ſtupor corripit me.

22 [a]An [a]opobalſami nihil *eſt* in Gilhhade? an medicus nullus *eſt* ibi? nam cur non [s]convaluit filia populi mei?

CAPUT IX.

1 OSI quis daret caput meum eſſe aquas, & oculum meum ſcaturiginem lachrymarum; ut deflerem interdiu & noctu conſoſſos filiæ populi mei.

2 O ſi quis poneret me in deſerto, in diverſorio viatorum, ut derelinquerem populū meum, & abirem ab eis: nam omnes ſunt adulteri, [a]interdicti *die* perfidè agunt:

[a] Heb. *fulſitatio.*

3 Et intendunt lingua ſua arcum ſuum [a] falſum, neque in fide invaleſcunt in terra; ſed de malo in malum procedunt, neq; agnoſcunt me, dictum Jehovæ.

4 [a]Quiſque ab amico ſuo cavete, & ulli fratri ne confidite: nam omnis frater [b] omnino ſupplantat, & omnis amicus *cum* detractione ambulat:

[b] Heb. *ſupplantando.*

5 Et quiſque amico ſuo illudunt, ac veritatē non loquuntur: docent linguam ſuam loqui falſum, perverſè agendo defeſiſcuntur.

[c] Heb. *doli.*

6 Tua habitatio *eſt* in medio [c] dolo; [a]pro dolo renuunt cognoſcere me, dictum Jehovæ.

7 [a]Idcirco ſic ait Jehova exercituum, ecce [a]ego conflans eos probavi eos: [a]ſed quomodo facturus ſum propter filiam populi mei?

8 Culter jugulans lingua eorum *eſt*, dolum loquitur: ore ſuo cum amico ſuo pacem eloquitur, at [d] in animo ſuo diſponit inſidias ſuas.

[d] Heb. *in medio. ſup.* 5. 9. & 29.

9 An propter iſta non viſitarem eos? dictum Jehovæ; an de gente hujuſmodi non ſumeret ultionem anima mea?

10 [a]Propter hos montes [a] extollam fletum & lamentum, & propter caulas [a]deſerti lamentationem: nam [a]accendentur adeò ut nullus tranſeat, néq; audiatur vox pecoris; [e] tam aves cœli quàm jumenta, evagabuntur, abibunt:

[e] Heb. *ab ave cœli & uſque adjumentum.*

11 Et diſponam Jeruſchalaim in acervos, luſtrum draconum; & civitates Jehudæ diſponam *in* deſolationem, adeò ut nullus inhabitet.

12 [a]Quis eſt vir ille ſapiens qui doceat iſtud, & id quod edixerit os Jehovæ ſibi indicet? propter quid pereat hæc terra, incendatur tanquā deſertum, adeò ut nullus pertranſeat?

13 Dicit enim Jehova, quia derelinquunt legē meam quam expoſueram eis; neq; auſcultant voci meæ, neque ambulant in illa;

14 Sed [f] ſequuntur ſententiam animi ſui; & Bahhalimos, quod docuerunt ipſos majores ipſorum:

[f] Heb. *eunt poſt aſpectum cordis ſui: & poſt Bahhal.*

15 Idcirco ſic ait Jehova exercituum Deus Iſraëlis: ecce ego cibaturus ſum iſtos, populum hunc [a]abſinthio, & bibendum daturus eis [g] ſuccum cicutæ:

[g] Heb. *aquas: ut ſup.* 8. 14.

16 Nam diſpergam eos in gentes quas non noverunt ipſi aut patres ipſorum, mittámq; poſt eos gladium donec conſumpſero eos.

17 Sic ait Jehova exercituum, animadvertite; & vocate lamentatrices ut adveniāt; & ad [b]præficas mittite ut adveniant,

[b] Heb. *peritas*

18 Et [i] feſtinanter extollant de nobis lamentum; deſcendentibus lachrymis ex oculis noſtris, & ex palpebris noſtris fluentibus aquis.

[i] Heb. *feſtinent ut extollant.*

19 Nam [k] ſonorum lamentum auditur de Tzijone, quomodo vaſtamur? erubeſcimus valde, quia dejiciunt *hoſtes* tabernacula noſtra.

[k] Heb. *ſonus lamenti.*

20 [a]Quin audite fœminæ verbum Jehovæ, & percipiat auris veſtra verbum oris ejus; ut doceatis filias veſtras lamentum, & [l] altera alteram *doceat* lamentationem.

[l] Heb. *fœmina amicam ſuam.*

21 Nam aſcendit mors ad feneſtras noſtras, ingreſſa eſt in palatia noſtra; ad exſcindendum parvulos e vicis, juvenes e plateis,

22 ([a] Eloquere, ſic *habet* dictum Jehovæ) & ceciderunt cadavera humana ut fimus in ſuperficie agri; & [a] ut manipulus a tergo meſſoris, quæ nullus colliget.

23 [a]Sic ait Jehova, ne gloriator ſapiens in ſapientia ſua, neq; gloriator potens in potentia ſua; neq; gloriator dives in divitiis ſuis:

24 Sed in hoc glorietur qui gloriatur, ſe intelligere & cognoſcere me, me eſſe Jehovam exercitum [a]benignitatem, jus, & juſtitiam in terra: quia iſtis delector, dictum Jehovæ.

1. *Cor.* 1. 31. 2. *Cor.* 10. 17.

25 Ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ, quibus animadvertam in omnem [a]circumciſum cum præputiato,

26 [a]In Ægyptios, & in Jehudæos, & in Edomæos, & in Hhammonitas, & in Moabitas, deniquе in omnes [a]amputatos latere, qui habitant in deſerto. nam omnes iſtę gentes [a] præputiatæ ſunt, etiam tota domus Iſraëlis præputiati ſunt corde.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus concionis (quæ eodem ferè eſt argumento quo ſuperiores duæ) partes ſunt quinque: prima eſt exordium per narrationem mandati a Deo accepti, duobus verſibus; ſecunda eſt propoſitio hortans ad reſipiſcentiam & fidem, promiſſione ſui & minas denuntians, uſque ad verſum 17. tertia eſt confirmatio ſingularum propoſitionu partium, uſque ad verſum 12. capitu 9. quarta eſt confutatio in animum defenſionū quibus Judæi ſe purgare conabantur, inde ad verſum 23. poſtrema eſt concluſio bonis conſolationem afferens, & impios omnibus promiſcuè judicium denuntians, ad finem.* 2 In porta] *atrii maximi, quod etiam atrium populi appellatur.* 3 Sic ait] *ſecunda hæc pars, propoſitio, continet hortationem ad reſipiſcentiam & fidem*

& fidem veram, usque adversum 7. idque propter certissimas Dei promissiones, ver. 7. deinde a contrario contestatur peccata Judæorum, pœnasq; denuntiat irrevocabiles, inde ad 17. Bonas etlicite] propositio summa hortationis & promissi, quæ sequentibus quatuor versibus exponuntur. 4 Ne hab.] i.ne arroge tu promissiones vobis, tanquam si perpetuò hæreant vobis & sine condituone fuissent datæ: quod est falsissimum. Templi Jehovæ] id est, quod reprehendit, ô Propheta, in operibus nostris? aut cur constantissimas Dei promissiones in dubium vocas? de istis omnibus quæ tu adducis fumus adeo confirmati, ut nihil supra. Nam opera hæc nostra nónne sunt templi Jehovæ, à Jehova imperata lege? promissiones verò nónne huic templo conjunctæ sunt? ac proinde nónne tam firmæ atque constantes sunt ergà nos, quàm firmum est templum? hoc templum requies est Dei usquas in sempiternum, Psal. 132. 14. Quamobrem pro certo habemus fidelem Deum propter templum suum conservaturum esse regionem nostram, & nos cultores suos. 8 Ecce] altera pars propositionis, qua propheta ex contrario primùm peccata redarguit & hypocrisin Judæorum, usque ad versum 11. deinde pœnas denuntiat gravissimas, sequentibus. 10 Eripimur] id est, tuti sumus ab omni periculo, nihil potest damno esse nobis, quia servat nos Deus quem colimus in templo suo. Ut perficiatis] id est, ut porrò ad maleficia vestra revertamini. 11 Etiam] id est, quandoquidem non plus in domum meam facitis quàm spelunciam latronum, jam profpexi quid mihi sit faciendum: ut sequentibus per prophetam explicat. Hîc enim transitio est ad judicia Dei denuntianda templo & populo: quæ duobus exemplis antè gestis illustrantur. 12 Nam ite] prius exemplum de abjectione templi, de quo 1. Schem. 4. Psal. 78, 60. & 132. 6. 15 Quemadmodum abjeci] secundum exemplum de abjectione populi, de quo 2. Reg. 17. Totum semen] id est, regnum Israelitarum, synecdochicè. ut Jesch. 7. 8. 16 Tu ergo] id est, fixum & certum est decretum, quod neminu causa revocaturus sum. 17 An minimè] tertia pars concionis, nempe confirmatio singularum antecedentium in propositione partium: qua primùm evincit Judæorum peccata, vers. 17. & 18. deinde justissimas pœnas statuit, duobus sequentibus: quarum partium sequitur ἐξεργασία, ad confutationem usq; Confirmatur autem peccati, non amplius ab ipsa populi conscientia (ut altera concionis fuctum est supra 5. 1.) sed a propheta ejus sine testimonio. 18 Ipsi nihil] id est, omnes a summo ad infimum certatim exercent idololatriam. Lucunculos] vox Hebrææ peculiaris est hujus Prophetæ, qua significantur libi quædam ἐκτυπα, id est, certas formas expressas habentia pro ratione idolorum quibus erant offerenda: quod genus luborum Romani appellabant lucuntes, sive per deminutionem lucunculos a Lucumonibus Hetruscis maximis superstitionum artificibus. Rebus] de quibus copiosè infrà 8. 2. 19 An cont.] hoc est, non mihi, sed sibi suo facto, male faciunt ipsi, ut declarat seq. ver. 21 Sic ait Jehova] ἐξηγητικὸν hæc confirmationu (ut diximus in ver. 17.) præcedentia Prophetæ verba exornat primùm explicatione peccatorum pœnarumq; usque ad versum 4. capitis 8. deinde amplificatione, usque ad 18. tertiò pathetica lamentatione Prophetæ, inde ad versum 12. capitis 9. Explicantur autem in hac prima parte peccata Judæorum tum majorum, usque ad versum 26. tum eorum qui temporibus Jirmejæ vixerunt, vers. 27. & 28. deinde subjiciuntur pœnæ quas se sumpturum interminatur Deus. Holocausta vestra] id est, abite cum sacrificiis & holocaustis vestris, & ea omnia ad usus vestros & comestationes traducite: ingrata sunt mihi; ut Jeschahh. 1. 13. & Hbamos 5. 22 Non sum locutus] videlicet solùm aut simpliciter: eclipsis: ut Gen. 32, 28. nam præceperat quidem Deus per Moschen, sed also respectu; ac proinde alia magis observari voluerat. 24 Hæc] nimirum auscultare mihi, & inclinare aurem suam ad verba mea, &c. q.d. oculos confixerunt tantùm in externos ritus, hæc autem quæ præcipua sunt, tanquam a tergo reliquerunt; ut loquitur Christus Matth. 23. 23. 27 Cùm loqueris] alterum membrum explicationis peccatorum quibus Judæi tenebantur tempore Jirmejæ, ut majores sui. 28 Quamobrem] cùm neque majores, neque isti auscultent. Qui non auscultant] id est, gens ab omni putate in Deum & officio erga homines aliena; ac proinde totis legi Dei immorigera. 29 Tonde] altera pars explicationis de pœnu divinitus eventuris; qua Deus Judæu luctum imperat, primùm quia desiturus est ipsos peccatorum causa, tribus versibus; deinde quia est omneu hostibu expositurus, qui neque vivu neque mortuu parcant, inde ad versum 4. sequent. capitu. Luctus autem synecdochicè tonsura & miserabilibus lamentu significatur; ut Jobi 1. 20. In locis] ut supra 3. 16. 30 Posuerunt] ut narratur 2. Reg. 21. 4. & 2. Chron. 33. 4. 31 Tophethi] vide Jeschahh. 30. 33. Valle] de qua Jehosch. 15. 8. 32 Topheth] id est, amplus & latus locus, Syriaca appellatione: quomodo accipiendum sequens antithesis ostendit. Nam (inquit propheta) non erit spatiosu satu ut omnes sepelièdos capiat: propterea non amplius obtinebit antiquam suam appellationem. 34 Vox sponsi &] festivum ullum epithalamium: sic infrà 16. 9.

IN CAPUT VIII.

1 Depromentes] videlicet eversis omnium sepulchretis atque monumentis, ut indicatur 2. Chronic. 36. 19. cùm dicuntur Chaldæi omnia instrumenta desiderabilia perdidisse, & Nechem. 2. 3. 2 Quæ diligunt] id est, quibuscum sortantur, synecdochicè. Consulunt] sive res cælestes observando, sive petendo oracula. 3 Familia] vide Levit. 20. 5. 4 Præterea] secundum ἐξηγητικὸν locus, ut diximus supra 7. 21. nimirum amplificatio tum peccati Judæorum, usque ad versum 10. tum pœnæ, inde ad 18. Amplificatur autem peccatum per comparationem misericordiæ Dei præstantissimæ, hoc versu; cum stupore & obfirmatione Judæorum, tribus sequentibus, & cum fastuosa præsumptione, vers. 8. & 9. An ita cad.] i. præcipitantur quidè Judæi in ruinã suã gravissimè: sed quantus quantus sit casus, omnino major est Dei misericordia, qua erigerentur si respicientes ad ipsum sese converterent. 7 Etiam ciconia] argumentum amplificationis per comparationem volucrium remeantium & commeantium suis temporibus, cui similis est Jeschahh. 1. 3. 8 Quomodo dicitis] redargutio falsæ præsumptionis & confidentiæ ab effectu contrario, ut Rom. 2. 17. & Jacob. 2. 16. & seq. Est autem hic apostrophe ad sacerdotes, Prophetas, & doctores legu. 9 Fece runtne] id est, an ullum specimen fructus inve sapientiæ suæ in docendo & reducendo populo ediderunt? Erubescerent] populares, quos doctrina ipsorum mandaverat Deus vetari ad fidem & resipiscentiã. Consternati] authoritate Dei & legu videlicet, ut renuncient malo suo: nam hic primum est admu, quo capti-

vadicuntur omnes cogitationes ad obedicndum Chriſto,ut oſtendit Apoſtolus 2.Cor.10.5. 10 Idcirco] *altera pars amplificationis de pœnis (ut diximus in verſum 4.) qua in parte exponuntur duo: primùm quæ & quam graves pœnæ ipſos maneant propeccatu ſuu, uſque ad verſum 16.deinde quomodo & per quos,ver. 16.& 17.* 13 Omnino extirpabo]*exornatio præcedentis interminationis per ſimilitudinem plantæ inutilis,quam Deus velut bonus agricola eradicatum ri denuntiat: ut Jeſchaiah.5.* Quæcunque] *id eſt, nullam culturam a me admittunt; ſed operam & expectationem agricolarum meorum ludificantur: ut ſuprà 5.12.* 14 Deſidemus] *videlicet expectantes Deum, & hærentes iſtu Prophetarum verbu.* At Jehova]*ironica reſponſio Prophetæ,qua ludificatur inanem Judæorum præſidentiam,hoc modo: cirtè quieſcetis; ſed longè aliter quàm exiſtimatis: nam peribit animus Regu,animuſq; Principum: ut ſuprà 4.9.* Succum cicutæ]*ſoporiferum videlicet,atque lethiferum.q.d.ſoporabit exponendos morti.* 15 Expectà] *ironia traducens Judæorum præſidentiam,neque pacem illu fore,neque ſpem recuperandæ pacis cùm adempta fuerit; ſed fore cùm liberationem ſperabuni, ut eo magis ingraveſcant mala: ut Jeſchaiah.5.30.* 16 A Dane *id eſt, ab extremis finibus: hyperbole.* 17 Nam ecce]*comparatio ad exponendum implacabilem Chaldæorum animum & virulentiſſimum accommoda. De hac autem comparatione vide Pſalm. 58.6.* 18 Quod me]*tertium ἐφύσεως locum,patheticæ Prophetæ lamentatio: qua primùm luctum ſuum & cauſas exponit proleptice, quatuor verſibus; deinde optatum, tribus; poſtremò cauſas luctus ſui copioſè explicat, uſque ad verſum 11.capitu ſequent. Eſt autem periphraſis animi in hu verbis, quod me recreaturum eſſet: nam animus lætus bene medicinam facit,Proverb.17.22.* 19 Eccè ſonus] *cauſæ luctus ponuntur duæ: una quidem velutì diſceſſio & ſeparatio Dei a populo ſuo, de qua Eccleſia conqueritur; altera eſt peccatorum gravitas,quam Deus Judæu exprobrat per dialogiſmum, hoc verſu: unde conſequuntur publicæ calamitates,ver.20.& prophetæ luctus,ver.21.* 20 Præterit meſſis] *videlicet a nobu.q. d. Judæorum Eccleſia,omnia commoda omneſq; eorum percipiendorum rationes nobu perierunt, & nos pariter pervimus. Nam lætitia in ſcripturu tempore meſſis & vindemiæ(quæ in deſignetem æſtatem incidit)ſignificari ſolet: ut Pſal.4.8.& Jeſchaiah.9.3.* 22 An opob.]*ſecundus lamentationis locus,continens optata tria: unum,ut cureiur populus Judæorum,quod metaphoricè ſignificatur rebus corporeis;hoc verſu: alterum,ut propheta condignè pro atrocitate ſupplicii miſeras populorum deſcire poſſit, verſu 1.ſeq.capitu tertium,ut jam jam ſibi liceret abeſſe per voluntatem Dei,ne tantarum calamitatum ſpectator eſſet, malorumq; præſentium, quæ deinde enarrantur a ver.2.* Opobalſami]*vide Gen.37.25.*

IN CAPUT IX.

2 Nam omnes]*Ætiologia optatorum præcedentium a duabus cauſis; una eſt,indigniſſima & impuriſſima vita populi,uſque ad verſum 7.altera,pœna graviſſima divinitus inflicta, inde ad verſum 12.* Interdicti die]*exaggeratio perfidiæ a tempore: ne ipſis quidem diebus quibus feſti erant Domino,integram fidem conſervaſſe.* 4 Quiſque]*apoſtrophe ad populum ſuum πρὸς ἀνθρωπον: ut ver.6.* 6 Pro dolo] *id eſt,malunt adhærere ſuo dolo,quàm eo omiſſo mihi ſe adjungere.* 7 Idcirco]*altera cauſa luctus; ut oſtendimus ver.2.* Ego conflans]*ut ſuprà 6.29.* Sed]*id eſt,cùm videam me in vanam conflare,& ab iſtu mala avellu non poſſe (ut ſuprà ibidem) quid porrò faciendum eſt?hæc autem conſultationis ſpecies ſummè eſt emphatica: ut Jeſchaiah.5.3.* 10 Propter hos montes] *id eſt, Judæam,quæ montoſa eſt,Exod. 15.17.& Deut.11.11.* Extollam]*id eſt,faciam ut extollantur lamenta.* Deſerti]*id eſt,planitiæ paſcuæ inter montes ſitæ: ut Jeſchaiah.15.6.* Accendentur]*id eſt, planè deſolabuntur,tanquam per vaſtantem ignem.* 12 Quis eſt]*quarta pars concionu,confinatio atqui habemus(dicebant Judæi) legem & prophetas: non eſt perſitus a lex ex ore noſtro: ut ſuprà 8.8.& infrà 18.18.habetur quidem,aut propheta: ſed neq; Propheta eſt ullus qui eloquatur,hoc verſu;neq; ullus in populo qui auſcultet legi,duobus ſequ.ac proinde duo vobu reſtant: unum,ut pœnas pendatis Deo, ver.15.& 16. alterum, ut præſicas deſtinetes mala veſtra conducatu,quia ne vobu quidem lugendi tempus dabitur,uſque ad verſum 23.ſic Jechezk.24.16.& ſequentibus.* 15 Abſinthio]*id eſt,rebus amariſſimis tractabo: nam amaritudinem abſinthio comparat ſcriptura,ut Proverb.5.4.infrà 23.15.Lament.3.15.& 19.& Apocalyp.8.11.* 20 Quin] *amplificatio, q.d.non vacat diu aut longiùs excurrere ad conducendas præficas: agite, ô mulatres,ad planctum alas alas & puellas veſtras informate,qui deſcribitur duobus verſibus proximu.* 22 Eloquere] *exaggeratio lamenti,cujus gravitatem ſibi neceſſariò fuiſſe enunciandam propheta docet abiterato præcepto Dei: quod nos propterea parentheſi includimus. Sic autem præſcribitur lamentium iſtud,ut olim a Moſche canticum juſſu Dei,Deut.31.19.& ſequentibus.* Ut manipul.]*id eſt confertim,per ſtrues cadaverum quamplurimas.* 23 Sic ait]*concluſio bimembris, qua primùm revocantur pii a fiducia rerum omnium ad fidem in Deum ipſos conſolaturam in maximu anguſtiis,duobus verſibus; deinde impiu judicium denuntiat, duobus ultimis.* 24 Beneigniterem]*ergà pios,& jus in impios: ut Pſal.101.1.ex juſtitia quæ regula eſt utriuſq.* 25 Circumciſum]*id eſt, Judæos promiſcuè cum alienigenis prout per Regem Babyloniæ factum eſt,ut idem prophetat infrà 27.6.& ſequentibus.* 26 In Ægypt.]*quibus omnibus figillatim ſuas calamitates pranuntiat, infrà 46.& ſequentibus.* Amputatos lat.]*id eſt, Arabas,quos eodem modo prophetæ nominat infrà 25. 23.& 49.32.de qua conſuetudine ita ait Herodotus in Thalia:ducunt Arabes tonderi ſua capillamenta cenſeam, ut ipſe Dionyſius tonſus eſt: tondentur autem in ſubrotundam formam,circumradentes tempora.* Præputiatæ]*ut Deut.10.16.& ſuprà 4.4.*

CAPUT X.

Propheta Judæos ab idololatria gentium revocat certis argumentis ad reverentiam Dei:ſtuporem illorum & dementiam in ſequendis idolis Deo negletto redarguit; & palàm gentibus prædicat jubes idolorum vanitatem,certa fiducia fœderis & beneficentia Dei: conſummacibus clades a Babyloniis evemuras præuntiati poſtremò pii ſe ſiſtentes Deo judicia ipſius æquo animo ſubeunt, & moderationem petunt ad gloram Dei & ſalutem ſuam.

1 AUDITE hoc verbum quod eloquitur Jehova vobis, ô domus Jisraëlis:
2 'Sic ait Jehova, secundum 'viam Gentium istarum ne discitote, & 'a signis cœlorum ne consteruemini, 'quia consternantur Gẽtes ab illis:
3 'Nam statuta ipsorum populorum *sunt*, 'vanitas *est*: 'cùm lignum ipsum ex sylva cæcidit, 'opus manuum artificis ad normam,
4 'Argento & auro pulchrum reddit ipsum; clavis & malleis confirmant ista, 'ut non[a] amittat.
5 'Tanquam palma 'opere continente sunt; ne loquuntur quidem, [b]' omnino portandi sunt, quia non possunt incedere: ne timetote ab istis, quia non affectura sunt malo, etiamque benefacere non *est* penes ipsa.
6 'Ex eo quòd nullus est par tibi, ô Jehova; *quod* maximus es, & maximum nomen tuum potentia,
7 Quis non revereatur te, 'Rex ipsarum Gentium? cùm in te conquiescat '*illa*; cùm *maximus sis* in omnibus sapientibus Gentium & omni regno ipsarum, ex eo quòd nullus *est* par tibi.
8 'At [c]' unà obbrutescunt & stolidi fiunt: eruditio 'vanitatum *eruditio* ligni est.
9 Argentum ductum ex Oceano advehitur, & aurum ex 'Uphaz, opus artificis & manuum conflatoris: hyacinthinum & purpureum vestimentum eorum, opus peritorum sunt omnia,
10 Jehova verò Deus [d]' verus *est* Deus [e]' vivens, & Rex [f]' sempiternus: 'a' cujus servore commovetur terra, nec; sustinere possunt Gentes indignationem ejus.
11 (Sic dicitote illis, dii isti qui cœlos & terram non fecerunt; perituri sunt e terra, & e *regionibus* sub cœlo ipsi)
12 'Qui fecit terram virtute sua, stabiliit orbem habitabilem sapientia sua; & prudentia sua extendit cœlos,
13 Quo vocem suam edente fremitus aquarũ est in cœlis: qui effert vapores ab extremitate terræ; fulgura cum ipsa pluvia facit, & producit ventum e thesauris suis.
14 'Magis obbrutescit omnis homo; quàm ut animadvertat 'pudefacere omnem conflatorem sculptili: nam falsum est fusile ejus, nec spiritus est in *ullo* eorum.
15 Vanitas sunt, opus [g] aberrationis maximæ; [h]' quo tempore visitabuntur illi, peribunt *ipsa*.
16 'Non sicut istarum *est*, sed formator omnium est Jahhakobi portio; vicissim Jisraël tribus possessionis ipsius: Jehova exercituum nomen est ei.
17 'Recipe e terra 'mercem tuam, quæ habitas 'in munitione hac.
18 Nam ita ait Jehova, ecce ego funda ejaculaturus sum habitatores hujus terræ hac ipsa vice, & angustia affecturus sum eos, ut 'deprehendant *ista & dicant*,
19 'Hei mihi propter contritionem meam, ægerrima est plaga mea: 'ego autem dicebam, utiq; hic morbus est quem perferam.
20 Tentorium meum vastatum est & omnes funes mei dirupti; filii mei exeunt a me adeò ut non extentulli, nullus extendat amplius tentorium meum & erigat aulæa mea.
21 'Nam obbrutuerunt ipsi pastores & Jehovã non consuluerunt: idcirco non secundabuntur, & totus grex pascalis eorum dispergetur.
22 [k]' Sonorus rumor ecce advenit, & commotio magna e 'terra Aquilonis; ad disponendum civitates Jehudæ *in* desolationem, lustrum draconum.
23 'Novi Jehova, non esse penes hominem viam ipsius; non esse penes virum ambulantem vel dirigere gressum suum.
24 Castiga me Jehova, veruntamen [l] modicè; ne *castiges* in ira tua, ut non comminuas me.
25 Effunde æstum tuum in eas Gentes quæ non agnoscunt te, & super familias quæ nomen tuũ non invocant; sed comedunt Jahhakobum, ac ita comedunt eum ut absumant eum, & caulam ejus desolant.

a Heb. *finat exire.*
b Heb. *portando.*
c Heb. *in uno.*
d Heb. *veritatis.*
e Heb. *viventes: ut Jehoſ. 24.19.*
f Heb. *ſeculi.*
g Heb. *aberrationis, ſive ſeductionum.*
h Heb. *tempore viſitationis illorum.*
i Heb. *agri tudo.*
k Heb. *ſonus auditionis. ſuprà 9.11.*
l Heb. *in modo. Pſal. 79.6. & 7.*

ANNOTATIO.

1 Audite] *Hujus concionis membra præcipua ſunt quinque: primum eſt exordium ſimpliciſſimum, auditionem faciens ab autoritate Dei, & auditorum officio, ver. 1. ſecundum propoſitio doctrinæ de contemnendo idolo, & reverendo Deo, a ver. 2. ad 8. tertium eſt redargutio Judæorum qui ſe implicaverant gentili idolatriæ, uſque ad verſum 17. quartum, prophetia venturæ cladis denuntiatio, uſque ad verſum 23. quintum, concluſio ab oratione quam Propheta habet coram Deo aquè honorum omnium ac ſuo nomine, tribus verſibus ultimis.* 2 Sic ait Jehova] *hujus propoſitionis capita ſunt duo: unum, de idolo minimè curando, verſibus quatuor; alterum, de reverentia uni Deo habenda, ver. 6. & 7. Neglectus autem idolorum duo continet, ut non detur illis opera, & non timeantur: quia timor & ſuperſtitio religionem idolorum ſolet efficere, hoc ver. cauſæ verò exponuntur, ſequentibus.* Viam] *id eſt, ritus ad idololatriam pertinentes, & ad ſtudia aliena ab honore Dei: quæ Gentes propinquæ per totam Syriam eò colebant ſtudioſius, quò propiùs a luce Judæorum aberant.* A ſignis cœlorum] *quæ Gentes reverentur & colunt, habentes pro deis, ut ſuprà Judæi fuiſſe exprobratum 7.18. Senſus eſt, duo ſunt Gentibus Deorum genera: unii ſunt ficti inuda cogitatione, alteri ſunt quidem in rebus creatis, ſed ab illis gentibus coluntur pro Deo. Vos autem ne ab illis quidem debetis moveri quia in maxima autoritate & exiſtimatione ſunt apud gentes, ut ſunt corpora cœleſtia.* Quia con.] *ne propterea timeatis ab illis, ſi iſta gentes ab illis ſtolidè ſibi metuant.* 3 Nam ſtatuta] *etiologia ſuperioris documenti, continens cauſas ex quibus contemnenda ſunt idola. Eſt autem hæc prima abefficiente cauſa: quid enim ex illis effecit deos, niſi ſtulta opinatio & inſtitutum populorum?* Vanitas eſt] *ſecunda cauſa a natura idolorum & fine, quæ copioſius exponuntur infrà ver. 14. & 15. ut Jeſchaiah. 44.4.* Cùm lignum] *tertia cauſa a materia, ut Jeſchaiah. 40.20. & 44.9.* Opus manuum] *quarta cauſa ab inſtrumentis, ut Jeſchaiah. xli. ver. 7. & 8.* 4 Argento &] *quinta cauſa a forma, quam ipſe artifex adeò conſcius eſt cum animo ſuo inanem & caducam eſſe, ut operam conſumat plurimam ad idolum ſuum a deformatione, ruina, & perditione vindicandum, ut Jeſchaiah. 40.19. & 44.7.* Ut non amit.] *ſi ut ficti ille Deus non ſinat ſuum aurum & argentum emungi ſibi.* 5 Tanquam palma] *ſix-*

ea causa ab inutilitate ipsorum: nam rigidi sunt ut truncí, neque sibi utiles, neq; alijs: ut Jeschabh. 44. 5. Opere continente] id est, ut stipites rigent. Omnino] ut Jeschabh. 46. 1. & 7. 6 Ex eo quòd] alterum caput propositionis de reverentia Dei, ut diximus in versum. 2. 7 Rex ipsarum] i. qui regnum & imperium summum obtines in eas ipsas gentes quæ non agnoscunt te, eóque uteris ex sententia tua. Illa] potentia, cujus meminit superiore versu: nam his & sequentibus verbu per ὑστέρησιν verborũ ex usu Hhebraeorum easdem causas reverentiæ Dei repetit, quæ positæ sunt præcedente versu. 8 Atunã] tertia pars, ut diximus in versum 1. nimirum redargutio Judæorum in communem idololatriam cum gentibus delapsorum: quæ hoc versu generatim proponitur, deinde per antithesin naturæ, operúmque Dei & idolorum confirmatur, usque ad versum 14. & tandem amplificatur antithesi effectorum erga cultores, ver. 14. & duobus sequen. Unà] id est, Judæi cum gentibus convententes in eandem idololatriam. Vanitatum] id est, in omnem vanitatem homines seducens, ut ver. 15. & suprà 2. 5. Ligni] id est, idoli e ligno, metonymicè ad contemptum: et si per synecdochen comprehendantur idola omnia. 9 Uphazo] id est, Ophiro, de quo 1. Reg. 9. 28. ut Danielis 10. 5. 10 Verus] non autem eruditionem tradent vanitatis, ut idola. Vivens] non mortuus & rigens, ut stipes. Sempiternus] non ex materia corrupta, & ab hominibus principium habens. Cujus fervore] id est, qui omnia agit, sursum deorsum vertit arbitratu suo, non autem artificum manu & voluntate agitur, aut portatur humeris. 11 Sic dicitote] ipsa via præcedentis antithesios per Apostrophen ad Judæos; qua docet illos armatos fide certa in Deum verum, viventem, & sempiternum, potiùs debere non tantùm ab idolis abstinere, sed etiam gentes sermone ipsarum redarguere cum omni fiducia & libertate sanctâ; ut fecerunt tres illi, Daniel. 3. Quamobrem hic versus Syrico sermone conscriptus est. 12 Qui fecit terram] regressio ad commendationem Dei, primùm ab operibus creationis, hoc versu; deinde administrationis, versu sequente. 14 Magis obbrutescit] amplificatio præcedentis redargutionis a rebus consequentibus idololatriæ; nimirum quod homines dementes facti amplius dementantur, & ipso sensu communicarent: ut exponitur Jeschabhiæ 44. 13. Pudefacere] id est, sibi ab artifice afferri maximum pudoris, ignominiæ, & confusionis argumentum; cùm homo verus falso, animatu in animo honorem divinum habeat, hoc versu; vanitatem pro veritate amplectatur, aberrationem pro recto itinere, & mortem pro vita, sequente versu. 15 Quo tempore] id est, uno momento peribunt cum suis cultoribus, quando Judæos idololatras visitabit Deus: sic Jeschabh. 46. 16 Non ficut] epiphonema, quo propheta indignitatem idololatriæ qua Judæi cum gentibus communicabant summatim ostendit; a mutuo fœdere, quo Deus se populo, & populus Deo fœse obstrinxerat. Longe præstantius, inquit, est jus Israëlitarum cum Deo: qui non idola gentium amplectuntur (quid enim Deo cum idolis?) non Solem, Lunam, aut cœlestia corpora, quæ usu cum illis obtinent, ut Deut. 4. 19. & 28. & 29. 26. sed Deum ipsum verum, viventem, & sempiternum possident. 17 Recipe] quarta pars, nimirum denuntiatio judicii divinitus in Judæam inmittendi, quod perstrinxerat ver. 15. Continet autem hæc denuntiatio primùm præceptum allegoricum, ut Judæi conscarinent & convasent omnia, pro eo quod est, ut se ad fugam aut captivitatem comparent, ut Jecherk. 12. deinde planam, & apertã denuntiationem illius Judicii, versibus. seq. Mercem tuam] id est, pretiosas facultates tuas, & eas maximè de quibus suprà ver. 9. ironicè. In munitione hac] id est, Jeruschalaimis. 18 Deprehendant] id est, re ipsa experiantur id quod prædicenti per Prophetas mihi noluerunt credere. 19 Hei mihi] formula luctus quo usuros Judæos propheta narrat, duobus versibus. Ego autem] amplificatio luctus ab antegressa confidentia, quasi dicat, me miseram, quod prædicentibus jam olim minimè crediderim; sed si quod malum mihi obveniret, illud fore putaverim velut accessiunclam febricule, unde illico liberarer. 21 Nam obbrut.] ætiologia præcedentis denuntiationis; cujus ampla interpretatio petenda est ex duabus concionibus præcedentibus. 22 Sonorus rumor] hypotyposis ad exaggerationem Prophetiæ. Terra Aquil.] ut suprà 1. 14. 23 Novi] conclusio, qua Propheta animum suum exponit, & informat pios in eodem instituto, ut se totos committant Deo, & ipsum orent pro salute Ecclesiæ ad gloriam Dei. sensus est: Ego (inquit Propheta) & pii omnes sentientes mecum, credentes huic decreto tuo quod planè statuisti contra Judæam exequi, non præsumimus de virtute aut arte nostra, ut judicia tua possimus effugere, aut ab iis vel gressum unum & latum (quod aiunt) unguem discedere: sibi confidunt impii, ut suprà 8. 14. nos contrà nobis omnino diffidimus, hoc versu: sed quandoquidem stat sententia ut nos omnes castiges propter peccata nostra, non refugimus paternam castigationem tuam, ecce, sistimus nos tibi, facito quod bonum & æquum est in nobis; sed in justitia tua memor esto miserationum tuarum, pro gloria tua & infirmitate nostra temperans castigationes tuas, ver. 24. Quod si æstus iræ tuæ profundendus est; ecce gentes, quæ neque gloriæ tuæ curam habent, neque populi tui miserentur, ver. ultimo: hæc illa est materia æstus iræ tuæ commodissima.

CAPUT XI.

Deus Jirmejæ & sacerdotibus Hhanathothanis imperat ut fœdus legis exponant populo cum promissionibus & minis: Jirmejæ solus mandato parens generale fœdus explicat, & populoribus suis accommodans primùm contestatur eos peccatorum nomine, deinde severissimum judicium pronuntiat: utrumq; verò confirmat partim Dei ipsius testificatione partimq; sua experientia a suis ipsius civibus: tum prænuntiata illa clade se ipsum confirmans adversus præsentia scandala, præsumptionem Judæorum confutat proposito Dei consilio rigidissimo, & bonos promissis instaurande Ecclesiæ consolatur.

1 ' VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, ' edicendo,

2 Audite verba fœderis hujus; ' quæ eloquamini viris Jehudæ & habitatoribus Jeruschalaimorum.

3 ' Dicito ergo ad illos, sic ait Jehova Deus Jisraëlis: maledictus vir ille qui non auscultaverit verbis fœderis hujus, *Deut. 27. 26.*

4 Quod præcepi majoribus vestris, quo a tempore eduxi eos e terra Ægypti ex catino ferri

a Heb. *dic: Synecdoche.*

Deut. 4. 20. ferri, edicendo; auſcultate voci meæ, ut faciatis iſta omnino prout præcipio vobis: eritiſq; mihi in populum, & ego ero vobis Deus:

5 Ut præſtem juramentum quod juravi majoribus veſtris me daturum eis terram affluentem lacte & melle, prout eſt hodie: [a] cui reſpondens dixi, Amen, Jehova.

6 [a] Deinde edixit Jehova mihi, proclama omnia verba iſta in civitatibus Jehudæ & in plateis Jeruſchalaimorum, dicendo; auſcultate verba fœderis hujus ut faciatis ea.

[b] Heb. conteſtando. [c] Heb. mane ſurgendo & conteſtando. [d] Heb. aſpectu cordis ſui: ni Deut. 29. 19.

7 [a] Nam [b] omnino conteſtatus ſum majores veſtros, quo tempore evexi eos e terra Ægypti uſq; in diem hunc, [c] inde a diluculo continenter dicendo; auſcultate voci meæ:

8 Non tamen auſcultarunt, neque inclinarunt aurem ſuam; ſed ambulaverunt quiſq; [d] ex ſententia animi ſui peſſimi: ideo adduxi ſuper eos omnia verba fœderis hujus quod præceperam facere, ac non fecerunt.

9 Dixit itaque Jehova ad me, [a] præſtò eſt conjuratio; in viris Jehudæ & habitatoribus Jeruſchalaimorum;

10 Averſi ſunt ſupra iniquitates majorum ſuorum priſcorum, qui renuerant auſcultare verbis meis, & ipſi ſequuntur deos alienos colendo eos; irritum fecerunt domus Iſraëlis & domus Jehudę fœdus meum quod pepigeram cum majoribus ipſorum.

11 [a] Idcirco ſic ait Jehova, ecce ego adducturus ſum contra eos malum ex quo non poterunt exire: [a] etiamſi inclamarent me, non exaudirem eos.

12 Tunc abeuntes civitates Jehudæ & habitatores Jeruſchalaimorum inclamabunt ipſos Deos quibus ipſi ſuffitū faciunt: ſed [e] omnino non ſervabunt ipſos tempore mali ipſorum:

[e] Heb. ſervando non ſervabunt.

13 Quamvis pro numero civitatum tuarum ſint dii tui, ô Jehuda; & pro numero platearum Jeruſchalaimorum diſpoſueritis altaria [a] pudendo, altaria ad ſuffitum faciendum Bahhali.

14 [a] Tu ergo ne orato pro populo iſto, neque efferto pro iſtis clamorem & orationem: nam minimè eſſem exauditurus quo tempore inclamarent ipſi propter malum ipſorum.

15 [a] Quid eſſet [f] amabile mihi domi meæ? [a] an facere iſtam ſuum graviſſimū ſcelus? quoſque ampliſſimos? [g] nam carnes ſanctæ perierunt abs te: cùm adeſt malum tuum, tum demum exultas.

16 [a] Olivam virentem, [a] pulchram fructus ſpecie vocaverat te Jehova nomine tuo: [a] ad ſonum conflictus procellarum maximi incendet ignem præterea, cùm fregerint propagines ejus.

17 Nam Jehova exercituum qui plantaverat te, locutus eſt contra te malum; propter malitiam domus Iſraëlis & domus Jehudę quam exercuerunt inter ſe, ad provocandum me adolendo Bahhali.

18 [a] Ac Jehova quidem oſtendit mihi ita ut agnoſcerem: [a] tum demonſtraviſti mihi actiones eorum,

19 Cùm eſſem [a] velut agnus aut bos qui ducitur ad mactandum: nam ignorabam eos contra me inire cogitationes, *dicendo*; [a] perdamus ligno pro cibo ejus, aut exſcindamus eum e terra viventium, ut nomen ejus non commemoretur amplius.

20 At ô Jehova exercituum judex [h] juſtiſſime, probator renum & cordis; viſurus ſum ultionem tuam de eis: nam tibi [a] revelavi cauſam meam.

[f] Heb. ſpes amato mihi. [g] Heb. caro ſanctitatis tranſierunt.

[h] Heb. juſtitię Pſal. 7. 10.

21 [a] Idcirco ſic ait Jehova [i] de Hhanathothanis, quærentibus animam tuam, dicendo; ne vaticinator in nomine Jehovę, & non morieris manibus noſtris:

[i] Heb. hominibus Hhanathothanis ſic ver. 23.

22 Idcirco *inquam* ſic ait Jehova exercituum, ecce ego animadverſurus ſum in iſtos: ipſi juvenes morientur gladio; filii eorum, & filiæ eorum morientur fame:

23 Et reſiduum non erit ipſis, cùm adducam malum in Hhanathothanos anno viſitationis eorum.

CAPUT XII.

a Heb. *penes te.* b Heb. *omnes agentes perfidè perfidiam.* c Heb. ut ſit *tecum.*

1 [a] JUSTUS es Jehova, [a] ſi contendere velim tecum: [a] veruntamen judicia eloquar [a] tua, cur via improborum ſuccedat? cur tranquilli ſint [b] quicunque agunt perfidè?

2 Plantes eos, etiam radicentur? pergant, etiam edant fructum ii; quorum in ore propinquus es, ſed longinquus a renibus ipſorum?

3 [a] Nempe tu Jehova agnoſcis me, pervides me; ideo probas animum meum, [c] ut adhæreat tibi: [a] avellendo iſtos ut oves *trahendas* ad mactationem, & præparando eos ad diem interfectionis,

4 [a] Quouſque *au*, lugeret terra; & herba totius agri exareſceret? præ malitia habitantium in illa, deficerent ſingula jumenta & volatilia? [a] quia dicunt, non videt finem noſtri.

5 [a] Quando cum peditibus curris, defatigant te; quomodo ergo miſceres te cum equis? [a] et; [d] Heb. *pacis.* am in terra [d] proſpera [a] *cui* confidis, *defatigant te*; ecquî faceres in elatione Jardenis?

6 Quandoquidem etiam fratres tui & domeſtici patris tui, etiam ipſi perfidè agunt in te, ipſi quoque convocant poſt te multitudinem; ne credito iſtis, quamvis alloquantur te bonis verbis.

7 [a] Derelicturus ſum domum meam, deſerturus poſſeſſionem meam: traditurus [e] eam quam diligebat anima mea in manum inimicorum ipſius.

[e] Heb. *dilectionem animæ meæ*: metonymia.

8 [a] Eſt mihi poſſeſſio mea ſimilis leoni in ſylva, edit contra me vocem ſuam; idcirco odi eam.

9 Avis [a] digitata eſt mea poſſeſſio mihi, [a] ô aves, circumquaque in eam: agite, congregate omnes beſtias agri, facite ut veniant ad comedendum.

10 [a] Paſtores multi corruperunt ſunt vineam meam, conculcaturi portionem meam; redacturi portionem mihi [f] deſideratiſſimam in deſertū deſolatiſſimum.

[f] Heb. *deſiderii mei in deſertum deſolationis.*

11 Diſpoſiturus eſt eam *quiſque* in deſolationem, lugebit per me deſolata; deſolabitur tota hæc terra, quia nemo eſt qui reponat in [g] animo.

[g] Heb. *corde Jeſch.* 57. 1.

12 In omnes clivos per deſertum venturi ſunt vaſtatores: nam gladius Jehovæ conſumpturus eſt ab extremitate terræ [h] una ad alteram, nulla pax erit ulli carni.

[h] Heb. *uſque ad extremitatem terra.*

13 [a] Cùm ſeminaverint triticum, ſpinas metent; cùm indoluerint laboribus, non proficient: nam erubeſcetis ex proventibus veſtris præ æſtu iræ Jehovæ.

14 [a] Sic

14 'Sic ait Jehova de omnibus vicinis meis malis,' qui attingunt possessionem quam possidendam trádidi populo meo Jisraël: ecce ego convulsurus sum eos e terra sua, cùm domum Jehudæ convellero e medio eorum.

15 Eritq; postquam convulsero illos, ut [1] rursùs misereat me istorum; & reducam ipsorum quemque 'in possessionem suam, & quemque in terram suam.

16 Erit etiam si [k] omnino didicerint vias populi mei jurando per nomen meum, vivit Jehova, quemadmodum docuerunt populum meum jurare per Bahhalem; ut 'ædificentur in medio populi mei:

17 Quòd si non auscultaverint, tum convellam gentem illam [l] continenter, & perdam; dictum Jehovæ.

[k] Heb. *discendo didicerint.*

[l] Heb. *convellendo, & perdendo.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus concionis (quæ eodem ferè argumento est cum superioribus) capita sunt quinque: primum est exordium, versibus quinque; secundum, propositio, usque ad versum 15. tertium, confirmatio rerum in propositione enarratarum, ad finem usque capitis. 11. quartum, confutatio ad eandem confirmationem pertinens, capite 12. usque ad ver. 14. quintum, conclusio prophetica, inde ad finem usque. Exordium autem facit audientium primùm ab auctoritate imperantis Dei, ver. 1. deinde a recordatione fœderis jam olim icti, ver. 2. postremò a denuntiatione pœnarum quas de ruptoribus sui fœderis sumpturus est Deus, & contrariarum promissionum erga obsequentes, tribus reliquis versibus.* Edicendo] *tum ipsi Jirmejæ, tum Hhanathothæis gentilibus ipsius; qui sacerdotes erant: ac proinde ex officio promulgare legem tenebantur.* 2 Quæ eloquamini] *videlicet vos, qui sacerdotes estis, ut docuit Jahhakobum judicia Dei, & Jisraëlem legem ejus: Deuter. 33.10.* 3 Dicito ergo] *tu & sacerdotes ipsi, synecdochicè. Continet autem hoc mandatum thesin sive propositionem generalem legis, qua maledictio immorigeris importatur, & promissiones obsequentibus.* 5 Cui respondens] *id est, ego solus acquievi vocationi & mandato Dei ad pronuntiandum doctrinam generalem legis, quod sacerdotes præstare tenebantur: sic accipiendum est communstrant ea quæ sequuntur, versu 18. & sequentibus. Sacerdotes non tantùm recusasse promulgationem fœderis, sed periculum etiam Jirmejæ intendisse.* 6 Deinde] *secunda hæc pars, quam propositionem appellavimus, continet primùm summam thesios præcedentis, sive universa doctrinæ fœderis ex lege, hoc versu; deinde contestationem Judæorum, usque ad versum 11. tertiò sententiæ irrevocabilu dictionem, quatuor versib.* 7 Nam omnino] *contestatio, ut modò diximus, totam Judæorum gentem respicit, primùm majores ipsos, hoc & sequente versu; deinde illud ipsum seculum in quo Propheta conversabatur, duobus alteris.* 9 Præsto est conjur.] *id est, hæc generatio certissimè cum majoribus suis & inter se conjurata est quodammodo, ut se adversus me obfirmarent: quod exponitur sequente versu.* 11 Idcirco] *tertium locum propositionis, sententiæ dicit.* 10 Etiamsi clamar.] *id est, decretum hoc meum futurum est irrevocabile, neque ipsorum cassa mutabitur, neque tua, infrà ver. 14.* 13 Pudendo] *ut suprà 3.19.* 14 Tu ergo] *vide suprà 7.16.* 15 Quid esset] *tertia pars, confirmatio duarum præcedentium in contestatione partium, tum objurgationis acerbissimæ de peccatu ipsorum, tum sententiæ latæ; primùm a juridica cognitione Dei, quæ fallì non potest, usque ad versum 18. deinde ab ipsius Prophetæ testimonio contra Judæos omnes, & suos ipsius cives, inde a ver. 18.* An facere istam] *id est, an incesta & impurissima ista scortatio cum idolis mihi allubescere? cui ego semper fui infensissimus, velut zelotes juris conjugalis mei. Nam rem ita habuisse, & omnes etiam amplissimos ruisse in idololatriam præcipites, constat ex historia Joschiæ, item suprà 5.4. & 5. & Jechezk. 8.* Nam carnes] *id est, nullum sacrificium justum (quod synecdochicè carnis appellatione designatur) offerre potes ad abolenda peccata & conciliandum Deum; quia & impura es ipsa, ac proinde non potes non impurare oblationes tuas, Levit. 22.25. & tua impuritate pertinacissimè delectaris.* 16 Olivam] *allegoria, qua propheta antegressam populi dignitatem exprobrat, & futuram calamitatem figurat elegantissimè.* Pulchram] *id est, pulcherrimè efflorescentem, quæ facilèbat spem maximam sui.* Ad sonum] *futuræ calamitatis figuratio: erunt (inquit propheta) veluti concutientes ventorum procellæ, quæ in hunc locum irruentes decutient flores tuos, perfringent ramos, id est, parvos & magnos trucidabunt; deinde oppidum ipsum tanquam arboris truncum consumenti igni: quæ quidem gesta esse ostendunt ultima capita Regum, Chronicorum, & Jirmejæ.* 18 Ac Jehova] *alter locus confirmationis a testimonio Prophetæ: qui modestissimè ostendit se non curiosè quidem pervestigasse peccata populi sui, tanquam si odio studióve aliquo abduceretur; sed cùm nihil ejusmodi cogitaret, a Deo adductum esse ad notitiam improbitatis suorum popularium.* Tum demonstravisti] *apostrophe ad Deum emphatica, qui hoc pacto magis evincat populares suos se nihil dicere de suo, Deum ipsi autorem & testem esse.* 19 Velut agnus] *id est, simplicissimo animo obirem functionem meam (ut Christus Apostolis præcepit Matth. 10. 16.) & mei contrà quererentur necem meam; ut sequentia explicant.* Perdamus] *id est, enecemus eum fame, aut gladio, ut demonstrat antithesis pœnarum versu 22. Est autem ironica locutio conjuratorum, qui lignum pro cibo nominant. quasi dicant, includamus eum loco angusto aut abstruso; ubi si volet comedere, ligna ipsa aut parietes comedat.* 20 Revelavi] *id est, revelatam commisto.* 21 Idcirco] *denuntiatio pœnæ singularis in Hhanathothæos, tribus versibus: quæ singulu improbi illorum consilii partibus respondet.*

IN CAPUT XII.

1 Justus es] *Quarta concionis pars, confutatio: quid ita vaticinetur, inquient, cùm illis bene sit adhuc, & tibi malè? respondet propheta, neque hoc quod in præsentia est, neque illud quod prædico, alienum est a justitia Dei: & res præsentes & futuras illa administrat, neque ab eo abjudicari potest justitia, ullius hominis quantumvis justi operâ; sed ipse sibi invitis omnibus eam vindicaturus est, ut Psal. 51.6.* Si contendere] *id est, si prosperitatem improborum, & meam bonorum & calamitatem ægrè ferens tecum disceptare audebit quispiam: ut Ijobi. 8.3. & 9.2. & sequentibus.* Veruntamen] *proposita confessione de justitia Dei inexpugnabili, jam exponitur objectio duobus versibus. quæ a Propheta solvitur vers. 3. deinde exor-*

natur

natur sequentibus. Est autem objectio à vers. 1. vsque ad vers. 3. cur improbi & hypocritæ prosperentur, inquit: verisimile enim contrarium membrum, cur justi ut autem rebus adversis, ut ostendit responsum ver. 3. 3 Nempe] subjectio ad præcedentem objectionem, qua primum ostenditur adversitatum in bonis explicatio, deinde prosperitatum in improbis: nam (inquit) boni rebus adversis agnoscuntur & respiciuntur, id est, curantur a Deo, probantur ad tempus, & docentur adhærere Deo: improbi vero prospere utendo agentes fugimantur, ut pecudes ad mactationem: sic psal. 94. 13. Avellendo] id est, cum misereris improbos altos monendo abripis tanquam in lanienam è fugitario, alibi ad futura judicia comparas justissimi, prout illis efficere bonos constans, supra 12. ver. 16. 4 Quousque] ethopœia, qua prophetæ Deo consilium explicat humanum, quod paucis dixerat præcedente ver. Sunt autem hujus consilii partes duæ: una, de causis; altera, de judicio quæ toti Judææ pronuntiat Deus. Causæ sunt totius regionis & omnium animantium horribilis propter atrocitatem scelerum, hoc ver. & bonorum omnium qui Deo curæ sunt defatigatio, ver. 5. & 6. Quia dicunt] 1. quia præfracte negant providentiam Dei, omnipotentem illius administrationem nihil ad se pertinere jactant, & prophetias ludificantur, tanquam si non essent sibi eventura mala. 5 Quando] secunda causa, ut modo diximus; cui hic est sensus: Judæi omnes nunc ita se habent, ac si cæstra adversus Deum facerent & adversus bonos. Quemadmodum autem in castris alii sunt pedites, alii equites, quorum hi longe illis sunt velociores: ita etiam in Judæorum castris alii sunt omnium obstinatissimi & velocissimi ad malefacta, ut supra 8. 6. alii nondum tantopere obduruerunt, sed tamen tanta est illorum omnium pervicacia, ut ne minimum quidem telorum fistere possis, aut superare & revocare à malitia ad Deum. Quid ergo cum Jerosolymitanis faciasi quia malefactorum autores sunt obstinatissimi, si quod tuos nihil efficiat? qui tyrunculi sunt, si cum illis comparentur. Etjam in terra] sensus est, Judæa quodammodo in duo hominum genera divisa est: quorum uni non ita exundant peccata, sed equiores (ut ita dicam) conditione sunt: alteri præcipites exundant in omnia peccata & nequitias, ut cum Jordanis fluvius diffundatur præter ripas suas: vide Jehoschib. 3. 15. Cui confidis] id est, de qua bene spiras, ut cum Habacuc bothanu facit: nam sequens versus est hujus exegeticus. 7 Derelicturus] altera pars consilii, de judicio Judææ eventuro, ut diximus in versum 4. quæ comprehenditur versibus septem. 8 Est mihi possessio] exornatio justitiæ Dei duobus comparationibus, leonis hoc ver. & avis rapacis, sequente. 9 Digitata] id est, rapax unctis ungulibus tanquam digitis in prædam involans: sic vocat Plinius lib. 11. natur. hist. cap. 47. O aves] provocatio Chaldæorum & cæterarum gentium contra Judæos, per ὑποφορὰν nam Deus priore loco aves provocat contra digitatam avem, & posteriore bestias contra leonem, servata comparationibus. 10 Pastores] ut supra 6. 3. 13 Cum seminaver.] ex interminatione Levit. 26. 16. & Deut. 28. 38. 10 Sic ait Jehova] conclusio, qua Deus primùm in summa judicium se effecturum esse de Judæa & gentibus promissæ denuntiat, hoc ver. ut supra 9. 25. deinde bonis consolatur promissa instauratione Ecclesiæ ex Judæis & gentibus conversis ad ipsum, tribus ultimis. Qui attingunt] id est, facere solitum Judæa. 15 In possessionem] spiritualem videlicet, id est, Ecclesiam. 16 Ædificentur] id est, corroborentur in Ecclesiam per fidem.

CAPUT XIII.

Deus typo cinguli proposito sua in populum beneficia, illius ingratum animum & malefacta, eventura ei perditionem præfigurat: judicium à se gravissimum in omnes pronuntiat populares, Regem, Reginam, ipsam ad humilitatem, fidem, & resipiscentiam revocat, ut præverrant casum obstinatitatis: profitendo peccata & pernitiosam eorum confessionis fert sententiam de publico Judæorum casu.

1 SIC ait Jehova ad me, [a] abi, & compara tibi cingulum lineum, & impones illud lumbis tuis, in aquas autem ne inferto ipsum.

2 Itaque comparans cingulum, ex verbo Jehovæ imposui lumbis meis.

3 Deinde fuit verbum Jehovæ ad me iterum edicendo,

4 Accipe illud cingulum quod comparasti, quod impositum est lumbis tuis: & surge, abi ad Euphratem, & [b] absconde illud ibi in projectura petræ.

5 Tum abiens abscondi ipsum ad Euphratem, quemadmodum præceperat Jehova mihi.

6 Fuit autem [c] exactis diebus multis, ut ediceret Jehova mihi, surge, abi ad Euphratem, & recipe inde illud cingulum quod præceperam tibi ut absconderes illic.

7 Quamobrem abiens ad Euphratem, cùm effodissem recepi cingulum illud [d] loco ipso ubi absconderam ipsum: sed ecce [e] corruptum erat cingulum, non erat aptum ad rem ullam.

8 Tum fuit verbum Jehovæ ad me dicendo,

9 Sic ait Jehova, ita corrumpam fastum Jehudæ & fastum Jeruschalaimorum maximum.

10 Populi istius pessimi, qui renuunt auscultare verbis meis, qui ambulant [f] ex sententia animi sui, & sequuntur deos alienos colendo eos, & incurvando se eis: erit que similis cingulo isti quod non est aptum ad rem ullam.

11 Nam quemadmodum adhæret cingulum lumbis viri, ita feceram ut adhæreret mihi tota domus Israëlis & tota domus Jehudæ, dictum Jehovæ, ut esset mihi populus, & ad nomen, & ad laudem, & ad ornatum: sed non auscultarunt.

12 [g] Quapropter dicito ad eos verbum hoc, sic ait Jehova Deus Israëlis, omnis uter implendus est vino; quibus dicentibus ad te, [h] an verò ignoramus utrem implendum esse vino?

13 Dicito ad eos, sic ait Jehova, ecce ego repleturus sum omnes habitatores terræ hujus; etiam ipsos reges, qui insident pro Davide in solio illius, & sacerdotes, & prophetas, denique omnes habitatores Jeruschalaimorum [i] ebrietate:

14 Et dissipabo eos [k] unum cum altero, tum patres, tum filios pariter, dictum Jehovæ: non utar clementia, neque parcam, ne miserebor; quin perdam eos,

15 [l] Audite & auribus percipite, ne exaltetis vos:

[a] Heb. *linorum.*

[b] Heb. *secundò.*

[c] Heb. *a fine dierum multorum.*

[d] Heb. *in aspectu cordis sui, & ambulant post Deos.*

[e] Heb. *an nescendo non novimus,*

[f] Heb. *virum ad fratrem suum.*

voce: nam Jehova loquitur.
16 Cedite Jehovæ Deo vestro gloriam, [a]cùm nondum tenebras effecerit, & cùm nondum offenduntur pedes vestri in [g] montibus caligi-nosis: exspectantibus vobis lucem, dispositit eam in umbram lethalem, redegerit in caliginem.
17 [b]Quòd si non auscultabitis hoc, in latebris flebit anima mea propter superbiam: & [k] valde lachrymabitur, descendent inquam ex oculo meo lachrymæ, quia captivus abducendus est grex Jehovæ.
18 [l]Dic regi & [l]Augustæ, [k] abjectissimè considite: nam descensurus est principatus utriusq; vestrum, corona ornatus vestri.
19 [l]Civitates [l]Australes occludêtur, ita ut nullus aperire possit: deportabitur Jehuda tota, deportabitur [c]civitas pacatorum.
20 [c]Sustollite oculos vestros, & respicite istos venientes ab Aquilone: ubi est [c] grex ille qui traditus fuerat tibi? pecudes [c] ornatus tui?
21 [c]Quid dictura es, cùm animadvertet in te nam [c] tu docuisti istos supra te, duces, in capite esse: an non dolores corripient te, quales mulieris [m] parturientis?
22 Quòd si dicas cum [n] animo tuo, cur obventura sunt mihi ista? propter amplitudinem iniquitatis tuæ [c] retegentur fimbriæ tuæ, violenter auferentur [p] soleæ tuæ.
23 An mutare potest Æthiops cutem suam, aut [c] pardus juventes maculas suas? etiam vos possetis bene facere, ô edocti malefacere.
24 [c]Ideo dispergam eos velut stipulam [c] præteruntem, ad ventum [c] deserti.
25 Hæc sors tua, portio [p] demensa tibi a me, dictum Jehovæ; quæ oblita es mei, & fiduciâ habes in falso.
26 Nam [r] etiam ego denudaturus sum te, fimbriis tuis obductis faciei tuæ, ut videatur ignominia tua.
27 Adulteria tua, & hinnitus tuos, [q] scelestam scortationem tuam supra colles in agro, vidi abominationes tuas: væ tibi, urbs Jeruschalaimorum; num mundabis te? [r] post quàm adhuc temporis?

[g] Heb. *montibus intempestæ noctis.*
[b] Heb. *lachrymando lachrymabitur.*
[l] Heb. *Domina.*
[k] Heb. *abjicite & sedete.*
[l] Heb. *Austri.*
[m] Heb. *partus*
[n] Heb. *corde.*
[p] Heb. *vestigia, metonymicè.*
[p] Heb. *mensarum tuarum*
[q] Heb. *scelus scortationis tuæ.*
[r] Heb. *post quàm adhuc.*

ANNOTATIO.

1 Sic ait] *Hujus concionis, existimat Judæi similiter demonstrantis, summæ partes sunt tres: prima est propositio judicii usque ad versum 15. secunda est hortatio ad omnes ordines ut auscultent Deo, usque ad versum 21. tertia est confirmatio judicii propositi per contestationem, ad finem usque. Propositionis autem membra sunt duo: unum est typus cum suo exegemate 11. primo versibus: secundum est allegoria consimiliter explicata, ver. 12. & duobus seq.* Abi &] *in hoc typo repræsentat Propheta Deum singulum verò populum quem sibi adjunxit Deus; ut exponitur ver. 9. & seq.* In aquas] *id est, hoc singulum tibi semper adhæreto, & ab omni humore qui ipsum corrupturus esset conservato: typus curæ & beneficiorum Dei erga populum.* 4 Accipe] *hic jam propheta typum esse populi ex parte suscipit, ut ostendat facto Judæorum accidisse ut corrumperentur ipsi, quia ad Euphratem profecti sunt; ne Assyriorum copias sibi adjungerent: prout exprobratur infrà ver. 31.* Abiconde] *typus Judæorum existimationem se in umbra Assyriorum securè delitescere.* 7 Corruprum erat.] *ut Judæi corrupti fuerant Assyriorum consilio, 2. Reg. 16. & se corrumpendos ac perdendos exhibuerunt judicio Dei, ver. 9.* 12 Quapropter] *altera pars propositionis, allegoria: ut diximus in versum 1.* Uter] *lagena figulina, per κατ' ἐξοχὴν: ut Jeschabb. 30. 14.* 13 Ebrietate] *idest, vehementissimis calamitatibus, quibus ita obruentur, ut non amplius sciant quò se vertant quàm ebrii sepulti vino: sic Jeschabb 51. 17. & sequin.* 15 Audite] *secunda pars, hortatio ad humilitatem, fidem, & respiscentiam, ut antevertatur severissimum judicium illud Dei: qua primùm populares admonentur, tribus versibus, deinde Rex Regina & tribus alteru.* 16 Cùm nondum] *id est, antequàm terribiles illas calamitates importet, quæ cum tenebris ferè in scriptura comparantur; ut contrà cum luce prosperitas.* 17 Quòd si] *modestissima explicatio insolescentis insolentiæ quantibus eventura. quasi dicat, vos omnino peribitis, & ego lugebo casum vestrum propter peccata vestra.* 18 Dic Regi] *altera pars hortationis, ut diximus ver. 15.* 19 Civitates Austr.] *id est, oppida Ægypti, in qua vos effugituros confidit, non recipient vos; sed occlusa permanebunt Chaldæorum metu.* Civitas pacator.] *id est, Jerusalem, in qua pace perpetua & prosperitate usuri vobis videmini: est autem allusio ad nomen Jeruschalaimorum.* 20 Sustollite] *hypotyposis emphatica.* Grex ille] *videlicet populus Jehovæ (ut suprà ver. 17.) cui tu pastor datus es.* Ornatus tui] *nam in multitudine populi est decor Regis, Proverb. 14. 28.* 21 Quid dictura es] *ultima pars, contestatio confirmans judicia modo denuntiata primùm ab explicatione causarum, tribus versibus; deinde sententiæ dictione, quatuor ultimis. Sunt autem causæ tres: infidelium consocratio & honor atque imperium illi attributum, hoc versu; maleficiorum ab illis haustorum perpetratio, versu seq. & obfirmatus atque impœnitens animus, ver. 23.* Tu docuisti] *advocante videlicet Achazo 2. Reg. 16. 7.* 22 Retegentur] *id est, in captivitatem trahetur miserrimè: nam hoc significant hæ locutiones duæ per synecdochen, ut Jeschabb. 20.* 23 Pardus] *epicœnè: nam mares non ducuntur varii, sed fœmineæ variæ, ut testis est Plinius lib. 8 natur. hist. cap. 17. paræmia.* 24 Ideò dispersam.] *sententiæ dictio; ut annotavimus in ver. 21.* Præteruntem] *id est, levissimam, quæ non potest loco uno consistere; sed minimo venti huc illuc impellitur.* Deserti] *id est, planissimè, & sine impedimento perflantem, ut suprà 4. 11.* 25 Quæ oblita es] *idest, me negligens retexisti, & prostituisti te aliis.* 26 Etiam] *videlicet quemadmodum oblita es mei, & fiduciam in aliis collocans denudavisti te.* 27 Post quàm tum] *q. d. quod spacium amplius tibi concedi velles ut respisceres a maleficiis tuis, cùm sis pervicacissima? frustrà prorogaretur tempus: emphatica contestatio.*

CAPUT XIIII.

Deus per prophetam famem gravissimam Judææ denuntiat: quamobrem Propheta videns illa malorum initia esse implorat Dei fidem & misericordiam; cui respondet Deus si nulla causa decretum suum revocaturum esse; & transferens Jirmejæ crimen in Pseudoprophetas, tum hi, tum popularibus ruinam denuntiat: tertiò deprecanti Jirmejæ, amplius decretum suum confirmat. Itaque Jirmeja solicitus de sa-

salute Ecclesia & ad flebile lamentum conversus consolationem à Deo accipit, & exposita fide quam adhibuerat ad perfungendam vocationem suam, in functione porrò adversùs omnia mala confirmatur.

1 VERBUM Jehovæ quod fuit ad Jirmejam, super [a] verbis cohibitionum.

2 [a] Lugebit Jehuda & [a] portæ ejus elanguescent, atrati erunt *jacentes* humi: & querela Jeruschalaimorum [a] ascendet.

3 Etiam magnifici eorum emittent [a] minimos suos ad aquas: venientes ad fossas non invenient aquas, revertentur suis vasis vacuis, erubescent & pudore suffusi [c] operient caput suum.

4 Propter terram attritam, eò quòd non fuerit pluvia in terra; erubescentes agricolæ operient caput suum.

5 Quin etiam cerva in agro, quod pepererit derelinquet; quia non erit tenera herba.

6 Et onagri stantes in clivis, [a] haurient ventum ut dracones, deficient oculi eorum: quia nulla erit herba.

7 [a] Quandoquidem iniquitates nostræ testãtur contra nos, ô Jehova, fac propter nomen tuum: nam multæ sunt aversiones nostræ, tibi peccavimus.

8 O spes Jisraëlis, servator ejus tempore angustiæ: [a] quare esses ut peregrinus in hac terra, & tanquam viator *qui* divertit ad pernoctandum?

9 Quare esses [a] ut vir fariseus; tanquam robustus non valens servare? atqui tu [a] in medio nostri es Jehova, & [a] de nomine tuo vocamur; ne relinquas nos.

[a] Heb. *nomen tuum super nos vocatur.*

10 [a] Sic ait Jehova de populo hoc, [a] ita diligunt evagari, pedes suos non cohibent: ideò Jehova non accipit eos benevolè; nunc recordatur iniquitates eorum, & visitat peccata eorum.

11 Deinde edixit Jehova mihi, [a] ne orato pro populo isto in bono.

12 Cùm jejunabunt, non exaudiam clamorem eorum, & cùm offerent holocaustum & munus, non sum benevolè accepturus ea; sed gladio, & fame ac peste sum consumpturus eos.

13 [a] Quamobrem dicente me, Aha, Domine Jehova, ecce isti Prophetæ dicunt eis, non eritis [b] experturi gladium, & fames non erit vobis: sed pacem [c] firmam daturus sum vobis in loco hoc:

[b] Heb. *visuri.*

[c] Heb. *firmitatis.*

14 [a] Dixit Jehova ad me, falsùm Prophetæ isti prophetant in nomine meo; non misi eos, neque præcepi eis, neque allocutus sum eos; visione [d] falsa, & divinatione, ac re nihili, doloque [e] animi sui illi prophetas agunt vobis.

[d] Heb. *falsitatis.*

[e] Heb. *cordis sui.*

15 Idcirco sic ait Jehova, quod ad Prophetas istos qui prophetant in nomine meo cum ego non miserim eos; ii ipsi qui dicunt gladius aut fames non erit in terra hac, gladio & fame deficient ipsi Prophetæ.

16 Populus autem iste, quibus ipsi prophetant, erunt projecti in plateis Jeruschalaimorum præ fame & gladio, nec ullus erit sepeliens eis ipsos, uxores ipsorum, filiosque ipsorum, ac filias ipsorum; adeò effundam super ipsos [a] maliti am ipsorum.

[a] Heb. *malitiam.*

17 Dicito itaque ad ipsos verbum hoc, [a] descendant ex oculis meis lachrymæ noctu & interdiu, & ne desistant: nam contritione magna frangetur virgo filia populi mei, percussione ægra valde.

[a] Heb. *deficiãt oculi mei lachrymæ; hyperbolæ emphasin.*

18 Si exeam in agrum, ibi ecce confossi gladio; sin autem ingrediar civitatem, ibi ecce ægritudines famis: nam tum Prophetæ, tum Sacerdos [a] nundinantur contra terram, & non agnoscunt.

19 [a] An [b] omninò spernis Jehudam? an Tzijonem [a] fastidit anima tua? quare percutis nos ita ut nulla supersit nobis curatio? quare [a] expectando pacem nullum adest bonum; & *expectando* tempus curationis, tantùm ecce terror!

[b] Heb. *spernendo.*

20 Agnoscimus Jehova, improbitatem nostram, iniquitatem patrum nostrorum; nos peccasse tibi.

21 Ne contemnito propter nomen tuum, ne vilipendito [a] solium gloriæ tuæ: recordare, ne irritum facito fœdus tuum nobiscum.

22 An sunt inter [a] vanitates gentium qui pluviam edant? & an [b] cœlestes *de* edunt imbres? [a] nonne tu is es Jehova Deus noster? ideò expectamus te, quia tu facis omnia ista.

[b] Heb. *cœli.*

CAPUT XV.

1 [a] SED dixit Jehova ad me: [a] si instaret Mosche & Schemuel coram me, minimè esset animus meus erga populum istum: [a] emitte a facie mea, & exeant.

2 Esto verò, si dicant ad te, quò exibimus? ut dicas ad eos, sic ait Jehova, qui ad mortem *exiturus est*, ad mortem *exito*; & qui ad gladium, ad gladium; & qui ad famem, ad famem; & qui ad captivitatem, ad captivitatem.

3 [a] Præficiam enim istis quatuor [a] genera, dictum Jehovæ, gladium ad interficiendum, & canes ad trahendum; & volatilia cœlorum, ac bestias terræ ad comedendum & ad perdendum:

[a] Heb. *familias.*

4 Et [a] tradam eos in commotionem omnibus regnis terræ propter Menasschem filium Jechizkijæ regis Jehudæ, ob ea [a] quæ fecit Jeruschalaimis.

5 Num quis uteretur clementia erga te, urbs Jeruschalaimorum? aut quis condoleret tibi? aut quis accederet [a] ad interrogandum de [b] prosperitate tua?

[b] Heb. *pace.*

6 Tu deseruisti me, dictum Jehovæ, retrorsum abiisti: ideò extendo manum meam contra te ut perdam te; defessus sum [a] pœnitendo.

7 Itaque [a] ventilabo eos ventilabro [a] in portis hujus terræ, orbabo, perdam populum meum: cùm a viis suis non revertantur.

8 Numerosiores mihi erunt viduæ ejus quàm arena [a] marina: adducam contra eos, contra [a] matres & juvenes vastatorem ipso meridie; faciam ut irruat in eam repentè, civitatem inquà [a] terroribus.

[a] Heb. *mariis.*

9 Elanguescet quæ pariebat septenos, efflabit animam suam, [a] occidet sol ejus dum adhuc futurus esset dies ipsorum: erubescet & pudebit eam, deniq; residuum istorum gladio exponam coram inimicis ipsorum, dictum Jehovæ.

10 [a] Hei mihi mater mea, quòd peperisti me [a] in quem intendatur lis, & in quem intenda-

[a] Heb. *virum litis & virũ contentionis, &c.*

tur

tur contentio a tota hac terra: ' non dedi mutuum, neque mutuò dederunt mihi; unusquisque maledicit mihi.

11 'Air Jehova, 'an non [e] residuo tuo esset bene? an non interveni em pro te tempore mali & tempore angustiæ apud inimicum?

12 'An ferrum fracturum esset 'ferrum [f] Aquilonare, & chalybem?

13 Opes tuas & thesauros tuos direptioni exponam, absque pretio; idq; propter omnia peccata tua, & in omnibus terminis tuis.

14 Faciamq; ut transeas penes inimicos tuos, in terram quam ignoras: cum ignis accensus ira mea in vos inflammatus fuerit.

15 'Tu nosti Jehova, recordare mei, & visita me, ac ultionem sume pro me de persequentibus me; pro longanimitate tua 'ne intercipito me: agnosce me ferre propter te opprobrium.

16 'Cùm adfuerunt verba tua, [g] admisi illa; fuitq; verbum tuum mihi gaudio & lętitiæ [h] animi mei: quandoquidem vocor de nomine tuo, ô Jehova Deus exercituum.

17 Non sedi in concilio irrisorum, aut exultavi [i] ex adverso manus tuæ; solitarius sedi: quia 'indignatione replevisti me.

18 Quare esset dolor meus [k] æternus? & plaga & percussio mea mortifera? si renueret curari, [l] omnino esses mihi 'similis fallaci, 'aquis insibilibus.

19 'Idcirco sic ait Jehova, quandoquidem 'converteris prout converto te, coram me stas; quandoquidem inquam 'educis rem pretiosam a vili, tanquam os meum es: 'reverti debuerant isti ad te, 'non autem tu reverti ad eos.

20 'Ideo oppono te populo isti pro muro æneo munitissimo, ut oppugnantes te non prævaleant tibi: quia tecum sum ad servandum te & ad eripiendum te, dictum Jehovæ,

21 Eripiam enim te e manu malorum, & redimam te e manu violentorum.

[e] Heb. *residuum tuum esse in bonum.*
[f] Heb. *ab Aquilone. Infr. 17. 3.*
[g] Heb. *comedi, metaphoricè: ut Jesh. 2. 11.*
[h] Heb. *cordis: quia vocatur nomen tuum super me.*
[i] Heb. *a facie.*
[k] Heb. *æternitatis.*
[l] Heb. *existendo esses. ut supra 1. 18. & 19.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus concionis argumentum totum ab ipsa inscriptione quæ habetur ver. 1. facilè cognosci potest: nam tota est διαλογισμὸς, continens ex parte deprecationes Prophetæ & piorum omnium, partimq; denuntiationes, & responsa Dei. Sunt itaque hujus concionis (si τὴν ἐπιγραφὴν sive inscriptionem excepero) partes sex: prima est prophetica propositio eventuræ famis, usque ad versum 7. secunda est deprecatio Ecclesiæ, vers. 7. 8. & 9. cui respondet Deus ac prophetæ nominatim, sibi decretum esse irrevocabile cùm de immittenda fame, tum de aliis omnibus calamitatibus, vers. 10. & duobus seq. tertia est deprecatio tranſferens crimen in prophetas ad populum excusandum, ver. 13. cui respondet Deus ipsos quoque perituros, & luctum indicit Prophetæ ad significandam populo decretum Dei, inde ad vers. 19. quarta est deprecatio similiter confitens peccata publica & misericordiam implorans, ad finem usque capitis; cui respondet Deus per confirmationem & amplificationem decreti sui, primis versibus 9. capitis 15. quinta est lugubris expostulatio Prophetæ, qui maximam peccantium contradictionem expertus conqueritur de difficultatibus administrationis suæ, ver. 10. & eum confirmat Deus, quatuor sequentibus: ultima est oratio Prophetæ pro salute sua omisso populo, vers. 15. & tribus sequen. cui omnia spondet Dominus, tribus versibus ultimis. ἐμπλοκὴν autem verborum, quam inscriptio habet, mutavimus ad evidentiam.* Verbis cohibit.] *id est, deprecationibus, quas Propheta & boni fundebant coram Deo, ut amoliretur judicia Dei publicè denuntiata.* 2 Lugebit] *prima pars, denuntiatio famis vehementissimæ: quam denuntiationem factam esse temporibus Joschiæ, ut præcedentes concliones omnes, minimè dubitamus. Nam integrum hujus concionis argumentum refertur in illud Joschiæ tempus 2. Reg. 23. 26. & sequentibus.* Portę ejus] *id est, incolæ totius Judææ, metonymicè.* Ascendet] *id est, quam maxima voce edetur passim.* 3 Minimos suos] *id est, etiam eos ipsos qui ministerio inepti sunt propter ætatem imbecillam, pressi aquarum inopia: ut de Achabo legimus, 1. Reg. 18. 5. & sequentibus.* Operient] *ut 2. Schem. 15. 30.* 6 Haurient ventum] *id est, nihil habebunt unde fumem aut sitim expleant; ac proinde enecabuntur inopia cibi & potus, quam dracones, serpentes & venenata pleraque ferunt sine graviore incommodo, modo libero cœlo perfruantur: ut narrant Aristotel. li. 8. de historia animalium, cap. 4. & Plin. lib. 10. natur. hist. cap. 72.* 7 Quandoquidem] *secunda pars, ut diximus in versum 1. continens deprecationem, trib. vers. seq. & decretum Dei, tribus alteris. Deprecationis partes sunt duæ, confessio, hoc vers. & deprecationis argumenta a gloria Dei & promissionibus fœderis, duobus sequentibus.*

8 Quare esses] *id est, quare negligeres administrationem nostram, neque magis te immisceres rebus nostris quàm peregrini in Republica alterna? quod tibi foret contumeliosum, ac si tantùm diversaturus fuisses ad tempus, non autem permansurus in seculum cum populo tuo ex promissione tua, fide nostra, & antegressa experientia.* 9 Ut vir fatisc.] *id est, defectus præ anteactis laboribus; quasi non posses amplius servare tuos, deminuto & fracto robore: nam hujus verbi epexegesis sequent. continetur.* In medio nostri] *id est, Deus es constantissimus & semper idem in populo tuo: propterea nos gloriamur de te, tolamus & profitemur te.* 10 Sic ait Jehova] *decretum Dei compensantia errores spirituales populi supplicium paribus, hoc versu, & decreti immutabilitatem ostendent, duobus sequentibus.* Ita diligunt] *quasi dicat, ipsi sunt in causa, amant errare huc illuc & discurrere ad idola sua: itaque faciam ut errent.* 11 Ne orato] *ut supra 7. 16. & 11. 14. quasi dicat, frustra tu & ipsi operam consumpseritis: stat sententia.* 13 Quamobrem] *tertia pars continens deprecationem per translationem criminis in Pseudoprophetas, hoc vers. & amplioremexplicationem decreti, quinque sequentibus.* 14 Dixit Jehova] *hoc decreto primùm indicatur falsitas Prophetarum, hoc versu; deinde tum ipsorum exitium, versu sequente; tum populi adhærentis ipsis, vers. 16. postremò luctus prophetæ imperatus ut certissimam calamitatem præfiguret, vers. 17. & 18. Complementum autem istorum habetur in fine 2. Reg. & 2. Chron. & Jirmeiæ.* 16 Malitiam] *id est, pœnas malitiæ ipsorum debitas.* 17 Descendant] *id est, jam verò me lugere oportet palàm, & deflere miserias vestras.* 18 Nundinantur] *ut supra 5. 31.* Et non agnoscont] *id est, populares terræ non vident exerceri nundinationem sui, atque ita amant: ut supra ibidem, & hìc vers. 10.* 19 Ad omnino] *quarta pars, continens primùm deprecationem pro salute Ecclesiæ ad Dei gloriam, quatuor versibus; deinde iteratam explicationem & confirmationem decreti irrevocabilis, vers. 9. sequentis capitis. Sunt autem*

tem in deprecatione primùm querimonia, hoc versu; deinde confessio peccati vers. 20. ut suprà vers. 7. postremò deprecatio ipsa propter gloriam Dei, duob. ultimis. Pastidit] *ex lege Levit. 26. 11.* Expectando pacem] *ut suprà 8. 15.* 21 Solium gloriæ tuæ] *id est, Judæam, quæ regnum Dei tum continebatur, synecdochicè.* 22 Vanitates] *id est, idola, quæ Judæi a gentibus colenda receperant, de quibus suprà 10. 2. ut Deut. 32. 21.* Nónne tu] *ut Psal. 147. 8. & Hoseæ 2. 21. & Zecariæ 10. 1.*

IN CAPUT XV.

1 Sed dixit] *Hoc responsum confirmat sententiam ante latam per concessionem, vers. 1. & categoricam denuntiationem, ver. 2. quæ sequentib. exornatur.* Si instaret Mosche] *hypothetica enuntiatio per conditionem impossibilem. quasi dicat, si duo isti viventes in medio istius populi essent, nihil efficerent apud me: ut Jecheskiæ 14. 14.* Emitte] *id est, prophetando denuntia ipsos a me repudiatos & rejectos esse.* 3 Præficiam] *exornatio præcedentis decreti, duobus versibus; quod deinde amplificatur per contestationem, vers. 5. & 6. & denuntiationem summæ calamitatis promiscuè omnes pervasuræ.* 4 Tradam] *ex lege Deuter. 28. 25.* Quæ fecit] *id est, quæ ut reciperentur & observarentur in Judæa autor fuit Menasche.* 5 Ad interrogandum te] *id est, salutandum te vel unico verbo: gradatio elegantissima.* 6 Pœnitendo] *ut Gene. 6. 6.* 7 Ventilabo] *ut Levit. 26. 33.* In portis] *id est, in omnibus terminis, synecdochicè.* 8 Matres &] *ut Gen. 32. 11.* Terroribus] *id est, terribilissimè.* 9 Quæ pariebat] *id est, fœcunda mulier & valentissima, multorum futura mater: numerus certus pro incerto.* Occidet sol] *id est, momento mutabitur clarissima quæq; & illustrissima gloria in calamitates tenebrosissimas: sic enim lucem & tenebras a Prophetis accipi sæpè docuimus.* 10 Hei mihi] *quanta pari, lugubri expostulatio Prophetæ de difficultatibus administrationis suæ, hoc versu, de quibus ipsum consolatur & confirmat Deus, quatuor seq.* Non dedi mutuum] *id est, hæc quàm simplicissimè functionis meæ, nihil præterea egi cum istiu hominibus: ab omni occasione lætiq; quæ humanitus moveri potuisset, superfedi prudens: quod synecdochicè designatur hic mutui contractus nomine.* 11 Ait Jehova] *responsum Dei primùm confirmat Prophetam adversus inimicos omnes internos & externos, hoc & seq. vers. deinde prophetiam adversus Judæos, duobus alteris.* An non] *id est, ifti qui residuum a se superstes fore putant, te verò extinctum uti terminantur, persbunt ipsi a Chaldæis; tu autem residuus eris, & beneficia ab illis accipies: ut narratur infrà 40. nam (inquit Deus) ego sum intercessurus, ut defendam te ab hoc populo qui inimicus est tibi, & gratiosum te apud Chaldæos reddam.* 12 An ferrum] *confirmatio præcedentis promissionis per comparationem: sunt isti ferrei (inquit Deus) sed ego qui intervenio pro te, sum tibi murus chalybeus: non est quod metuas ut frangaris ab istis hominibus.* Ferrum Aquil.] *id est, chalybem, ut sequens epexegesis docet: nam Chalybes populi sunt in Ponto ad Aquilonem siti, a quibus chalybs appellationem habet teste Virgilio lib. 2. Georg. & Strabone lib. 12. Geographic.* 13 Absque pretio] *ut Psalm. 44. 13.* 15 Tu nosti] *ultima pars, oratio; qua Propheta Deo te, suam fidem, & administrationem probans totum committit ipsi ad servandum ipsum, & adversarios judicandos, quatuor versibus; cui Deus spondet vicissim omnia salutaria, tribus ultimis.* Ne intercipito] *sed servato in functione mea: ecclipsis contrarii; ut Genes. 18. 19.* 16 Cùm adfuerunt] *exornatio præcedentis propositionis, qua Propheta primùm fidem suam, obedientiam, & studium (de quo dixerat, tu nosti, præcedente vers.) exponit duobus versibus, deinde curari & servari petit suo & piorum nomine vers. 18.* 17 Indignatione] *adversus populum hunc in peccatis obstinatum & rejectum a te: quam obrem se solitarium sedisse ait, ut Moschem fecisse legimus Exod. 33. 7. & ipse optavit suprà 9. 2.* 18 Similis fallaci] *cùm salutem & curam Ecclesiæ tuæ in te receperis ab æterno.* Aquis instab.] *id est, torrentibus, qui momento coorti momento evanescunt: ut depinguntur Ijobi 6. 15. & sequentibus. Nam contrà Deus fons appellatur salutis Ecclesiæ. Josephath. 12. 3.* 19 Idcirco] *responsum Dei probantis officium Jirmejæ, hoc vers. & confirmantis ab omnibus adversis, duobus seq.* Converteris prout] *id est, adhibes te adea quæ impero tibi, synecdochicè.* Coram me stas] *id est, ministras mihi, ut interpretatur Moses Deut. 10. 8.* Educis] *id est, prophetando discernis quicquid bonum est a malo, & uncorrupte ac sine acceptione personarum verum doces, & falsum abscas, tanquam si ego ipse loquerer.* Reverti] *nimirum si vellent servari; quod planè negligunt perstantes in obstinatione sua.* Non autem tu] *Pseudoprophetarum exemplo videlicet, qui ad illos revertentur aversi a me, & sua dicta illorum studiis accommodant: ut suprà 14. 14. & Micæ 2. 11.* 20 Ideo] *nempe quia non revertuntur ad te, sed opponunt se ipsos tibi.*

CAPUT XVI.

Deus per Prophetam gravissimas calamitates populo denuntiaturus, typicè conjugio, liberorum procreatione, luctu, convivioq; interdicit: deinde Judæorum peccata confestatus & sententia lata, pios promissa redintegratione Ecclesiæ ex Judæorum reliquiis & gentibus consolatur: omnia confirmat a justitia, sententia infinita, & præsentia sua in Ecclesia: quamobrem Prophetæ oratione ad Deum conversa petit judicia ipsius effici, se a Deo curari, & veritatem prophetiarum suarum re ipsa asseri: ac postremò accepto Dei mandato summatim sæcula cum populo jam olim initum, promissiones, minasq; repetit.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, e dicendo,

2 [a] Ne ducito tibi uxorem, neque sunto tibi filii aut filiæ in loco isto.

3 Nam sic ait Jehova de filiis & de filiabus natis in loco isto; & de matribus ipsorum quæ pepererint ipsos, & de patribus ipsorum qui genuerint ipsos in terra ista:

4 Mortibus [b] ægerrimis morituri sunt, non plangentur, neque sepelientur, pro fimo in superficie terræ erunt: & gladio ac fame deficient, eritq; cadaver eorum cibo volatilibus cœli & bestiis terræ.

5 Quin sic ait Jehova, ne ingreditur in domum deflagratoris, neque ito ad plangendum, neque condoleto eis: nam recepi pacem meam

[a] Heb. accipito.

[b] Heb. ægritudinum.

a populo isto,dictum Jehovæ, benignitatem & miserationes.

6 Cùm mortui fuerint magni & parvi in terra ista,' non sepelientur,neque plangent eos;[c] 'neque cæsuram sibi, neque calvitium inducet sibi pro illis *quisquam*:

[c] Heb.*neque cædetur, neq; calvabitur ipsis: impersonaliter.*

7 'Neque impartientur *cibum* illis in luctu ad consolandum ullum de mortuo;neque bibendum dabunt eis ex poculo consolationum de patre ullius & de matre ullius eorum.

8 Denique in domum 'convivii ne ingreditor,ut assideas eis ad comedendum & ad bibendum:

9 Nam sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis; ecce ego facturus sum ut cesset a loco isto ante oculos vestros & diebus vestris,' vox gaudii & vox lætitiæ,vox sponsi & vox sponsæ.

Suprà 5.19. 10 'Esto autem cùm indicaveris populo isti omnia verba hæc; si dixerint ad te,propter quid elocutus est Jehova contra nos totum malum maximum istud? & quæ est iniquitas nostra,aut quod peccatum nostrum quo peccavimus Jehovæ Deo nostro?

11 Ut dicas ad eos,eò quòd dereliquerunt majores vestri me,dictum Jehovæ, & [d] secuti deos alienos coluerunt eos & incurvaverunt se eis: me autem dereliquerunt, & legem meam non observarunt:

[d] Heb.*abeuntes post.*

[e] Heb. *malè egistis faciendo præ majoribus.*

12 Vos verò [e] pejus fecistis quàm majores vestri; nam ecce [f] sequimini quisq; sententiam animi sui pessimi non auscultando mihi:

[f] Heb. *itù post aspectum cordis vestri. Infrà 23.7. & 8.*

13 Propterea ejiciam vos e terra ista in terram quam ignoratis vos & majores vestri,& coletis ibi Deos alienos interdiu & noctu: 'quamdiu non dedero vobis gratiam.

14 'Idcirco ecce dies venturi sunt, dictum Jehovę: quibus 'non dicetur amplius, vivit Jehova qui evexit Jisraëlitas e terra Ægypti:

15 Sed, vivit Jehova, qui evexit Jisraëlitas e terra Aquilonis & ex omnibus regionibus quò depulerat eos: postquam reduxero eos in terram suam quam dederam majoribus ipsorum.

16 'Ecce ego missurus sum ad 'piscatores multos,dictum Jehovæ, ut piscentur eos; & postmodum missurus sum ad multos 'venatores, ut venentur eos ex omni monte, & ex omni colle, etiam ex projecturis petrarum:

17 Quia oculi mei *advertunt* ad omnes vias eorum,non sunt abscondituæ a facie mea; neque est abdita iniquitas eorum ex adverso oculorum meorum.

18 Et rependam 'priùs 'duplum iniquitatis eorum & peccati eorum; eò quòd prophanaverint terram meam' cadaveribus rerum detestabilium suarum, & 'abominationibus suis impleverint possessionem meam.

19 'Jehova robur 'meum & munitio mea, perfugium meum in die angustiæ: ad te gentes 'venient e finibus terræ ac dicent, utique 'falsum possidebant majores nostri, vanitatem & inutilia.

[g] Heb.*in quibus nihil utile.*

20 An facturus esset' sibi homo deos? atqui isti 'non *sunt* dii.

21 'Idcirco ecce ego faciens ut experiantur 'illi vice hac,demonstrabo 'his manum meam & potentiam meam; ut cognoscant nomen meum esse Jehovam.

CAPUT XVII.

1 'Peccatum Jehudæ scriptum est 'stylo ferri, & [a] scalpro 'lapidis perduturni, 'exaratum in tabula cordis eorum,ad cornua 'altarium vestrorum:

[a] Heb.*ungula sive unguc.*

2 'Cùm recordentur filii illorum altarium suorum,& lucorum suorum;ad arbores virentes, ad colles altissimos.

suprà 15.13. 3 'Montem meum cum 'ipso agro,copias tuas,omnes thesauros tuos direptioni exponam; *propter* excelsa tua, propter peccatum in omnibus terminis tuis:

4 Ita 'intermissionem facies tu, & *qui sunt* apud te a possessione tua quam dederam tibi,faciam; ut servias inimicis tuis in terra quam ignoras: nam ignem accendistis in ira mea, *qui* usque' in seculum inflammabitur.

5 'Sic ait Jehova, maledictus vir ille qui fiduciam habet in homine,& statuit 'carnem brachium suum; a Jehova autem recedit [b] animus ejus.

[b] Heb.*cor.*

6 Erit enim similis 'nudatissimæ *arbori* in loco campestri,quæ non [c] sentit cùm advenit 'bonum; quæ [d] sita est *in* siccissimis *locis* in deserto, terra 'salsuginosa & inhabitabili.

[c] Heb.*videt: sic ver.8.*

[d] Heb. *habitat. Psal.1.1.*

7 Benedictus vir ille qui fiduciam habet in Jehova,& cujus confidentia *est* Jehova:

8 Nam erit similis arbori plantatæ secundum aquas, & secundum processum aquarum mittenti radices suas, quæ non sentit cùm advenit æstus,sed sunt folia ejus virentia: & anno 'cohibitionis non est' solicita, neque desinit quin faciat fructum.

9 'Fraudulentum 'cor ipsum supra omnia, & mortiferum est; quis cognoscat ipsum?

Psal.7.10. 10 Ego Jehova scrutator cordis, probator renum; idq; ut dem cuiq; secundum vias suas, secundum fructum actionum suarum.

[e] Heb.*parit.*

[f] Heb. *& in fine suo.*

11 'Ut perdix colligit ova sed non [e] excludit, ita comparans divitias sed injuria; 'mediis diebus suis derelinquet eas,[f] & tandem erit stultus.

12 'Solium gloriæ, *solium* excelsi inde a principio; *est* locus sanctuarii' nostri.

13 'O expectatio Jisraëlis Jehova,omnes derelinquentes te erubescant: 'castigationes meæ in hac terra 'conscribantur,quia dereliquerunt 'scaturiginem aquarum perennium Jehovam.

14 'Sana me Jehova & 'sanabor, serva me & servabor;quia' laus mea es.

15 Ecce isti 'dicunt ad me,ubi *est* verbum Jehovæ? eveniat jam:

16 Atqui ego 'non ursi ne *esse* pastor;obsequens [g] tibi,& diem mortiferum non concupivi,tu nosti:quod prodiit ex labiis meis,coram facie tua est.

[g] Heb.*post te.*

17 Ne sis mihi 'terrori,' receptus meus es in die mali.

18 Erubescant qui persequuntur me,ne autē erubescam ego; terreantur ipsi, ne autem terrear ego:adduc contra eos diem mali,[h] 'dupla contritione frange eos.

[h] Heb.*duplo contritionu.*

19 'Sic edixit Jehova mihi, abi ut consistas in porta [i] popularium istorum, per quam ingrediuntur reges Jehudæ, & per quam egrediuntur: atque in omnibus portis Jeruschalaimorum:

[i] Heb *filiorū populi.*

20 Et dicito ad eos, audite verbum Jehovæ

Reges

Reges Jehudæ, omnesq; Jehudæi; & omnes habitatores Jeruſchalaimorum, qui ingredimini per portas iſtas.

k Heb. animabus veſtris.

21 Sic ait Jehova, cavete k vobis ipſis: & ne portetis onera die ſabbathi, aut inferatis ea in portas Jeruſchalaimorum:

22 Neque educatis onera e domibus veſtris die ſabbathi, neque ullum opus faciatis: ſed ſanctificate diem ſabbathi quemadmodum præceperam majoribus veſtris:

Exod. 20. 8. & 23. 12. & 31. 13.

23 Qui non auſcultarunt, neque inclinarunt aurem ſuam; ſed obdurarunt cervicem ſuam, nõ auſcultando neq; accipiendo eruditionem.

l Heb. auſcultando.

24 Erit enim ſi l omnino auſcultaveritis mihi, dictum Jehovæ, non inferendo onera in portas civitatis hujus die ſabbathi: & ſanctificando diem ſabbathi, ne faciatis in eo ullum opus;

25 'Ut ingrediantur per portas civitatis hujus Reges ac Principes ſedentes ſuper ſolium Davidis, vecti curribus & equis, ipſi, & Principes eorum, viri Jehudæ, & habitatores Jeruſchalaimorum: m conſiſtatque 'civitas hæc in ſeculum:

m Heb. conſideat.

26 Et veniant ex civitatibus Jehudæ, & ex locis circum Jeruſchalaima, tum e terra Binjaminis, 'tum ex loco humili, & ex ipſo monte, atque ex Auſtrali plaga afferentes holocauſtum & ſacrificium munuſque cum thure: & adducentes n euchariſtica in domum Jehovæ.

n Heb. gratiarum actionem: ſynecdochicè.

27 Quòd ſi non auſcultaveritis mihi ut ſanctificetis diem ſabbathi, & non portetis onus ingrediendo in portas Jeruſchalaimorum die ſabbathi; utique accendam ignem 'in portis ipſius, qui conſumet palatia Jeruſchalaimorum, & non extinguetur.

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus concionis, quæ eodem argumento eſt cum præcedentibus ſummæ partes ſunt quatuor præter inſcriptionem verſ. 1. prima eſt propoſitio judiciorum Dei cum typo triplice, uſque ad verſ. 10. ſecunda eſt conteſtatio Judæorum de peccato ipſorum, inſerta priorum conſolatione de inſtauranda Eccleſia, & judicii denuntiatione, uſque ad verſ. 5. capitis 17. tertia eſt confirmatio propoſitionum præcedentium, uſque ad verſum 19. poſtrema eſt concluſio a brevi repetitione fœderis, promiſſionumq; & minarum comprehenſarum fœdere.* 2 Ne ducito] *hujus propoſitionis typi & partes ſunt tres: primus typus venturas calamitates exponit, tribus verſibus; ſecundus & tertius gravitatem earum amplificant, nimirum nullum fore conſolationis locum, a verſ. 5. ad 8. & nullam planè latuiam. verſ. 8. & 9.* 5 Quin] *alter typus & pars propoſitionis, ut modò diximus: in quo Propheta gradatim funebres cæremonias & ordine perſequitur: prima eſt, ut qui in luctu ſunt, antequam efferatur funus, a deſignatoribus ſive magiſtris funebrium cæremoniarum informentur de cultu, amictu, ritu, ordine, & cæteris rebus ad compoſitum luctum pertinentibus, quos homines Tullius & Seneca deſignatores vocant; ſecunda eſt proſecutio funeris: tertia eſt lugentium conſolatio elato funere: quas partes Propheta perſequitur, verſibus ſequent.* Recipi] *id eſt, ſubtraxi & adimi.* 6 Non ſepelient.] *id eſt, nulla adhibebuntur deſignatorum documenta, tumultuariè fient omnia.* Neque cæſur.] *quam a gentibus acceptam Judæi obſervabant, contrà legem, Levit. 19. & Deut. 14.* 7 Neque impart.] *id eſt, comites qui funus proſecuti fuerint, non conficient ſilicernium, id eſt, cœnam qua veteres funus exequi utebantur ad conſolandos proximos & neceſſarios mortui. ſic Jechezk. 24. 17. & ſeq.* 8 Convivii] *videlicet ullius quod celebretur hilariter & feſtivè inter populares.* 9 Vox gaudii] *ut ſuprà 7. 34.* 10 Eſto autem] *ſecunda pars concionis (ut diximus in verſum 1.) qua Deus per prophetam primùm Judæos conteſtatur & ſententiam fert exilii, quatuor verſibus, deinde bonos promiſſionibus inſtaurandæ Eccleſiæ erigit, verſ. 14. & 15. ac poſtremò ſingulas hujus conteſtationis & promiſſionis partes exornat, ſeq.* 13 Quamdiu] *id eſt, toto tempore quo vos decrevi exulare, neque vobis conciliare gratiam apud dominos veſtros; ut factum eſt temporibus Cyri. Sunt autem hæc verba μετακατικὴ ad ſequentem promiſſionem.* 14 Idcirco] *nimirum quia tempus ſimiliter conſtitui quo gratiam ineatis apud Regem Cyrum, qui dominabitur vobis.* Non dicetur] *id eſt, majus erit poſterius beneficium priore, ac proinde priorii recordationem obſcurabit. Nam beneficium hoc non ſimpliciter ad tempus reverſionis Cyro regnante pertinet, ſed ad totum illud tempus quod reverſionem eſt conſecutum, uſque in adventum Chriſti: ut perſtringit verſus ſequent, & copioſius explicant tres verſus ultimi, hoc capite.* 16 Ecce] *exornatio, ut diximus in verſum 10. primùm judicis efficiendi in Judæis quod verſ. 13. Deus denuntiaverat, comprehenſa tribus verſibus; deinde promiſſæ inſtaurationis, tribus alteris; ac poſtremò conteſtationis quæ Deus ad ſeveram ſententiam ferendam adducitur, verſibus quatuor cap. ſequentis.* Piſcatores] *id eſt, Æg ptios verſantes in aquis & piſcationi deditos: ut narrat Joſephus 19. nam Pharaonis Necò interfecit Joſiahum, Joachazum vinctũ abduxit, & regioni impoſuit mulctam præficiens Jehoiakimum, 2. Reg. 23. 29. & ſequent.* Venatores] *Chaldæos ſive Babylonios, inde a temporibus Nimrodis celebres ab iſto venationis genere, id eſt, latrones maximos; vide Geneſ. 10. 8. & 9. complementum verò 2. Reg. 24. & 25. & infrà ultimo.* 18 Prius] *videlicet quàm dies illi veniant qui fuerunt promiſſi, verſ. 14. & 15.* Duplum iniquit.] *id eſt, pœnarum abunde: ut Jeſchahh. 40. 2.* Cadaveribus] *id eſt, humanis ſacrificiis, quibus ſe litare abominandis ſuis idolis exiſtimabant: ut infrà 19. & Jechezk. 16.* Abominationibus] *id eſt, idolis abominandis.*

19 Jehova] *apoſtrophe ad Deum, qua tranſit Propheta ad ſecundum exornationis locum de promiſſionibus magnificis reſtituendæ Eccleſiæ, tum ex piis Judæorum reliquiis, de quibus ſuprà verſ. 15. tum ex Gentibus ad Deum converſis per illuſtrationem Evangelii gloriæ Chriſti.* Meum] *& ſanctarium videlicet reliquarium, quas ad ſalutem prædeſtinaverit ex populo meo.* Venient] *fide & reſipiſcentia.* Falſum] *confeſſio Gentium, quam confirmans ſequente verſu, de vanitate idololatriæ.* 20 Non ſunt dii] *re ipſa videlicet, etſi opinione ſint: ſuprà 10. 3.* 21 Idcirco] *nimirum ut Gentes cum Judæorum reliquiis vocentur ad participationem gloriæ Dei.* Illi] *Judæi, executione ſententiæ meæ.* His] *gentibus convocandis ad fidem Evangelii.*

IN CAPUT XVII.

1 Peccatum] *Tertia pars exornationis de peccato Judæorum, duobus verſibus, & ſententia contra eos*

lata, duobus alterũ, ut fuerant propoſita ſuprà 16.11. & ſequentibus. ſenſus eſt, peccatum adeò tenaciter hærere animis Judæorum, adeò firmè impreſſum eſſe, & ipſos adeò obduratos, ut deſperetur de ipſorum reſipiſcentia. Stylo ferri] id eſt fortiſſimo, qualem eſſe oportet quo ferrum incidatur. Lapidis p.] 3. ſcalpro valentiſſimo, quali opus eſt ad ſcalpendos lapides firmiſſimos, qui in æternitatem ſervantur, neque gelicidiorum tempeſtate, neque tactu ignis, neque aſperginibus, neque alia ulla ratione facilè corrumpuntur: cujus generis Stationenſes lapides eſſe narrant Vitruvius lib. 2. de architectura cap. 7. & Plinius lib. 36. natur. hiſt. cap. 22. Nam ab hac firma & ſolida natura ſtirus lapidis orta eſt Hhebræa appellatio, quaſi lapidem ſervabilem dicat: quod pleroſq; interpretes adduxit ut exponerent adamas. Exaratum] id eſt, ita impreſſum ut intimè hæreat, & foris ſit expoſitum, privatè & palàm. Altarium veſtror.] apoſtrophe ad Judæos, idolatriam indignißimam exprobrans. Cùm record.] confirmatio precedentis dicti de obſtirmatione Judæorum, ab ipſa puerorum teſtificatione; qui parentum idololatriam imitantes nunquam Jehovæ, ſed idolorum ſemper recordantur: ut ſuprà 7.18. 3 Montem meum] Tsijonem, ubi erat templum, de quo ſuprà 7. Ipſo agro] id eſt, Judæa tota. 4 Intermiſſionem ſ.] id eſt, ad tempus exulabis, & terra habebit intermiſſionem a te tuiſq; omnibus: alluſio ad legem Exod. 23.11. Deuteronom. 16. ex interminationes quæ eſt Levit. 26.34. & ſequen. In ſeculum] id eſt, longum tempus, ut Exod. 21.6. ſunt enim ſpatium annorum ſeptuaginta, infrà 25.11. & 29.10. 5 Sic ait] tertia pars, confirmatio precedentium propoſitionum de improborum caſu & bonorum ſalute. Continet autem hæc confirmatio membra duo: primùm eſt propoſitio juſtitiæ Dei in omnes, verſibus quatuor; ſecundum, exornatio, quatuor alteris; tertium eſt optatum Prophetæ pro ſalute Eccleſiæ & ſua, verſ. 13. & 5. ſequentibus, juſtitiæ autem divinæ argumenta ſunt duo; unum contra improbos, hoc & ſequente verſu; alterum erga bonos, verſ. 7. & 8. prout ſuperiore capite poſita fuerant in conteſtatione. Carnem] vide Jeſchahh. 31.1. & ſequent. 6 Nudatiſſimæ] vide Pſalm. 102.18. Hoc autem de arbore accipiendum eſſe tum adjunctа oſtendunt, tum antitheſis verſ. 8. Bonum] id eſt, imbrem, aut aliud aliquod tempeſtivum plantis & commodum. Salſuginoſa] id eſt, infructuoſa: ut oſtendit antitheſis Pſalm. 107.34. 8 Cohibitionis] id eſt, quo cohibentur tempeſtates fructibus accommodæ, ſive imbres, ſive æſtus, ſive aliud impedimentum, tanquam vindemiam intempeſtivè proventuros fructus. Solicita] metaphoricè, ad ſignificandam fidei in viro bono πλεροφοριαν. 9 Fraudulentum] ſecundum membrum, ut diximus in verſ. 5. quo taciè occupatur objectio: atqui unde fiturа eſſet iſta adminiſtratio, ut bonis bene ſit, & malis malè: cùm hominis improbi animus ita ſit multiplex, ut a nemine perveſtigari poſſit; bonorum verò expectatio nuſquam appareat? reſpondet Propheta, & improborum animos quantumvis tortuoſos novit & corrigit Deus, tribus verſ. & bonis certiſſimè proſpicit, verſ. 12. unde ſequitur precatio Prophetæ ad Deum, 6. verſ. Cor ipſum] videlicet hominis; cùm neque aliis notum eſſe poſſit, neque ipſum ſibi: adeò malitia, infirmitatibus q; abundat, & ignorantiæ: perſtringit autem Judæos qui fraudibus putabant Deum & Prophetas ejus a ſe ludificatum iri, cùm in idololatria pergerent, & Prophetis moliretur mortem. 11 Ut perdix] ſenſus eſt, quemadmodum perdicem videmus ova multa collectim ponere, ut ea foveat & excludat ſimul; perſæpe tamen accidere ut aut ipſa intercipiatur ab aucupe, aut ova franzantur a mare pruriente, aut a cuculio, demique aliqua ratione impediatur ne collecta ova per juſtum tempus fovere poſſit ut excludantur pullis: ſic etiam accidit iniquis providentia Dei, ut dementes homines congeſtu ſuu theſaurii ſpolientur tempeſtivè, & rebus partis abuti non poſſint pro expectatione ſua. Mediis d.] ut Pſalm. 102.25. 12 Solium gloriæ] altera pars reſponſionis, unde ſit bene bonis: nimirum a Deo Rege glorioſo, excelſo, ſempiterno, & ſemper in Eccleſia verſante, bonisq; aſſiante. Noſtri] id eſt, piorum, ex quibus conſtitutitur Eccleſia. 13 O expectatio] oratio brevis Prophetæ ſumpta occaſione ex precedente verſu; qua Deum precatur ut inimicos ſuos perdendo gloriæ ſuæ conſulat, & Prophetæ ſuo; quæ duo proleptice hoc verſ. poſita in ſequentibus copioſius exponuntur. Caſtigationes meæ] id eſt, conciones quaſcunque habui ad caſtigandum & reducendum populum hunc. Conſcribantur] id eſt, hic te præſente, & coram illis a te velut judice in acta referantur. Scaturiginem] ut ſuprà 2.13. 14 Sanа me] prior poſtulati locus ſpectans ad ſecundum membrum prolepſeos precedentis verſ. per ὑστεροτερον Hhebraïs frequentiſſimam. Petit enim Propheta ſibi a Deo proſpici, verſibus quatuor; deinde retundi adverſarios, verſ. 18. Petitionis autem quam facit pro ſe ipſo, membra ſunt duo: unum, ut Deus ipſum magis ac magis ſanctificet, & conſervet ad gloriam ſuam, hoc verſu; alterum, ut Deus teſtimonium perhibeat funcționi ipſius adverſus refractarios & illuſores Dei, tribus ſequent. Sanabor] videlicet amplius: prout fideles omnes dum in hac vita verſantur, laborant ex ſuis infirmitatibus, & Dei beneficio ab eis exoptant liberari, quod figuratur Joan. 13.10. Laus mea] id eſt, certa fiducia glorior de te a pud omnes adverſarios; ad proinde me hærere in meis infirmitatibus, futurum eſſet tibi inglorium. 15 Dicunt] ut apud Jeſchahh. 5.18. & 19. 16 Non urſi] defenſio Prophetæ adverſus ludificationes conſumatium, a vocatione Dei & funcțione ſua: quicquid mihi exprobrent (ait Propheta) tu laus mea & vindex meus es: nam primùm vocatio mea eſt a te, cui ego malui obſequi quam ſubterfugiendo officium vitam mihi expetere a vocatione liberam; quæ quidem vita mihi futura fuiſſet mortifera, ut tu fueras interminatus ſuprà 1.17. & antea Jonæ exemplo oſtenderas: deinde funcțio mea, fidèli, & diligentia quam ad funcționem adhibui, tibi ſunt perſpectiſſimæ: denique tum in vocatione, tum in funcțione explorata eſt tibi conſcientia mea. 17 Terrori] quem interminatus fueras ſubterfugienti vocationem tuam, ſuprà ibidem. Receptus meus] ex promiſſione, ſuprà 1.8. & 19. & 15.20. 18 Dupla contr.] ut ſuprà 16.18. 19 Sic edixit] ultima pars, concluſio a ſumma repetitione fœderis, uſque ad verſum 24. deinde conjunctarum promiſſionum, minarúmq;, inde ad finem. 21 Ne portetis] id eſt, ne violetis cultum Dei, cujus documenta & exercitamenta proponebantur ſabbathis, ſynecdoche: ut Jeſchahh. 56.2. Nam eo die commoditàs ſibi ſuis rebus incumbere videbantur: ut Nechem. 13.15. & ſequen. 25 Ut ingrediantur] id eſt, ut regnum totum permaneat florentiſſimum. 26 Tum ex loco] id eſt, ex ſingulis partibus ad tribum Jehudæ pertinentibus; nam ita diſtribuitur ſors Jehudæ, Jeſhoſh. 15. 27 in portis] id eſt, in toto termino, ſynecdochicè,

CAPUT

CAPUT XVIII.

Deus typo & sermone per Jirmejam Judæis suum jus & faciultatem in ipsos exponit: & ad respiscentiam hortatus contestatur ipsos impietatis nomine, judicium, & venturũ denuntiat: postremò Propheta impium contra se consilium exponens, Dei fidem implorat ad defensionem sui, & pœnam adversariorum.

1 'VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, edicendo,

2 Surge, & descendito in domum figuli; & ibi faciam ut audias verba mea.

3 Descendi itaque in domum figuli, ubi ecce is faciebat opus in suis 'sellis.

4 Cumq; corrumperetur vas illud quod ipse faciebat ex argilla, in manu figuli; [a] iterum fecit ex ea vas alterum, quemadmodum rectum visum est in oculis ipsius figuli facere.

5 Tum fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo;

6 'An sicut figulus iste non possem facere vobis, ô domus Jisraëlis? dictum Jehovę: ecce ut argilla in manu figuli, ita vos estis in manu mea, ô domus Jisraëlis.

7 'Cùm eloquar contra gentem & contra regnum, me convulsurum & demoliturum & perditurum momento:

8 Conversa gente illa a malo suo contra quam locutus fuero, 'pœnitebit quoque me ejus mali quod cogitaveram facere ei.

9 E contrario cùm loquar de Gente & regno, me ædificaturum & plantaturum momento:

10 Si fecerit quod malum *videtur* in oculis meis non auscultando voci meæ; vicissim pœnitebit me illius boni quo dixero me benefacturum ei.

11 Nunc itaque alloquere jam viros Jehudæ & habitatores Jeruschalaimorum, dicendo; sic ait Jehova, ecce ego 'fingo contra vos malum, & cogito contra vos cogitationem: revertimini jam quisque a via sua pessima, & bonas efficite vias vestras, actiones q; vestras.

12 'Dicunt autem, animum abjicimus *reversendi*: sed [b] cogitationes nostras sequamur, & quisque ex sententia animi sui pessimi faciamus.

13 'Idcirco sic ait Jehova, interrogate jam inter gentes 'quis audierit talia: rem fœdam valde fecit virgo Jisraëlis.

14 'An derelicturus esset *viator* præ rupe agrumſ *præ* [c] nivoso Libano? an desererentur aquæ *præ* [d] insolenter frigidis fluentes?

15 Nam obliti sunt 'mei populus meus, vanitati adolent: & 'faciunt ut impingant inter se in viis suis, 'a semitis [e] perpetuis, 'eundo itineribus *multis*, via non aggesta:

16 Ut exponam terram eorum desolationi, sibilis perpetuis: quisquis transiturus est per eam obstupescat, & 'agitet caput suum,

17 *Velut* [f] Euro dispergam illos coram inimico; 'cervice, non autem facie *obversa* respiciam eos tempore calamitatis ipsorum.

18 'Præterea dicunt, [g] agite, cogitemus contra Jirmejam cogitationes; 'nam non est peritura lex a Sacerdote, & consiliũ a sapiente, & verbum a Propheta: agite, percutiamus eum 'propter istam linguam, & 'ne attendamus ad ulla verba ejus.

19 'Attende Jehova ad me, & audi vocem contendentium mecum.

20 'An rependendum est pro bono malũ, quòd fodiunt fossam [h] mihi? recordare me stetisse coram te, ut loquerer pro eis bonum, ad avertendum ęstum tuum ab eis.

21 'Idcirco expone filios eorum fami, & fac ut diffluant [i] per gladium, sintq; uxores eorum orbę ac viduæ, & viri eorum [k] interfectione moriantur: juvenes eorum percutiantur gladio in prælio.

22 Audiatur clamor e domibus eorum, cùm adduxeris contra eos turmam repentè: quia foderunt fossam ad capiendum me, & laqueos occultarunt pedibus meis.

23 Nam tu Jehova, nosti totum consilium eorũ contra me ad mortem; ne expiato iniquitatem eorum, & peccatum eorum a conspectu tuo ne deleto: sed [l] propellantur in offendiculum coram te, tempore iræ tuæ age contra eos.

[a] Heb. *reversu est & fecit.*

[b] Heb. *post cogitationes nostras eamus, & quisque aspectum cordis sui, &c.*

Suprà 7.3.

[c] Heb. *nive Libani: hyppallage.*

[d] Heb. *extranei frigidi: sic accipitur vox extranei Jeshah. 28. 21.*

[e] Heb. *seculi: sic ver. seq. Infrà 19. & 25.9.*

[f] Heb. *vento Orientali: ut Exod. 14. 21.*

[g] Heb. *venite, huc hoc ver.*

[h] Heb. *animæ meæ.*

[i] Heb. *per manus gladii: καθ' ἑρμην.*

[k] Heb. *sint interfectis mortui.*

[l] Heb. *sint propulsi.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus concionis præter inscriptionem versus 1. tres sunt in universum partes: prima est propositio omnipotentiæ Dei Judæos gubernantis, coërcentis, & justo judicio perditurę, usque ad versum 12. secunda est contestatio ipsorum contumaciæ, usque ad versum 18. tertia est Prophetæ oratio propter nefarium illorum contra ipsum conspirationem, & Dei gloriam. Propositionis partes sunt, typus, usque ad vers. 5. & anagoge typi usque ad 12.* 3 Sellis] *figulinis.* 6 An sicut] *anagoge, sive summa accommodatio typi: quæ deinde exornatur per thesin, versibus quatuor, & accommodatur hypothesi, vers. 11.* 7 Cum eloquar] ἐμὰλλοντι *verborum per scitè varietatis causa, hîc & ver. 9. mutavimus.* 8 Pœnitebit] *ut Gen. 6. 6. De hoc autem argumento vide Jecheſk. 3. & 33.* 11 Fingo] *videlicet ut argillam figulus: alludit enim ad præcedentem typum.* 12 Dicunt autem] *transitio ad secundam partem, de qua in versum 1. per narrationem Judæorum pervicaciæ Deo rebellantium & inter se animos contumaces confirmantium.* 13 Idcirco] *contestatio similiũ ei quæ habetur suprà 2. qua Propheta Judæorum improbitatem primùm evincit exemplo gentium, hoc versu; & duobus similitudinibus, vers. 14. & 15. deinde judicium eventurum confirmat, vers. 16. & 17.* Quis audierit] *nedum fecerit: emphasis, ut 1. Cor. 5. 1.* 14 An derelicturus] *sensus est: nullus est viator tam demens, qui asperum iter aut saxosum nivosumq; anteponat plano & facili: neque est bono qui aquas salubres postponat illis quæ aut nimia frigiditate sua sunt periculosæ. Hunc versum sic accipiendum demonstrat ἀπὸ τοῦ, sequentis ver. similia hæc duo per ὑπόφασιν explicans.* 15 Mei] *qui sum scaturigo aquarum perennium, suprà 2. 13. & 17. 13.* Faciunt ut imp.] *ut suprà ostendit ver. 12.* A semitis] *id est, stratera plana & trita, quæ Deus proponit deserentes.* Eundo itin.] *id est, vagando, ut faciunt idololatræ: periphrasis.* 16 Agitet caput] *id est, ludificetur & subsannet, ut 2. Reg. 19. 21.* 17 Cervice non] *id est, non dignabor vos respicere, ut qui misericordiam capiunt solent asserere, sed aversus a vobis permanebo: humanitus dictum: sic Proverb. 1. 26.*

18 Præterea] *transitio ad tertiam partem per narrationem impiorum & præfectis Judæorum consilia adver-*

ſuu Jirmejam: quæ occaſio fuit ut eo amplius ſe ipſum Deo committeret oratione ſequente. Nam non eſt] *id eſt, Pſeudopropheta eſt, non poſſunt quæ ſunt propriè ac prouidentia euenire omnibus ordinibus quos conſtituit Deus: Eccleſia penes nos eſt, non poteſt Deus Eccleſiam ſuam & ordines quos in Eccleſia conſtituit perdere: uti ſuprà 5.12.* Propter iſtam] *id eſt, quia audaciter res importunas falſas, & odioſas lingua ſua effutit, & impudens Pſeudopropheta eſt.* Ne attend.] *id eſt, nihil accipiamus eorum quæ dicit, ne curemus aut quæcunque prophetat, aut quæcunque ad probationem ſui adducturus eſſet: nam indignus eſt, qui audiatur, jam plus ſatis auditus eſt, qui non aſſentitur noſtris ordinibus; ſed ab illis condemnatus eſt. Quamobrem hoc ipſo verbo in oratione Jirmejæ uiſtur: non attendunt iſti (inquit) tu igitur Jehova attende, &c.* 19 Attende] *hæc oratio duas partes continet; unam, de Prophetæ bono; alteram, de aduerſariorum ſupplicio: quæ duo prolepticè notata hoc verſ. ſequentibus exponuntur.* 20 An repend.] *expoſitio prioris membri proprioſcos, qua oſtendit Propheta ſe indigniſſimè mala ab eu perpeti quibus bene cupiverat ſeceratq.* 21 Idcirco] *expoſitio poſterioris membri: cujus poſtulata non ex ſtudio earuit, ſed ex teſtificatione ſpiritu Dei profecta ſunt, quis Prophetam tum de obſtinatiſſima illarum malitia, tum de judicio iræ vocabili fecerat certiorem.*

CAPUT XIX.

Deus per Prophetam typo & ſermone Judææ totiſ cladem & everſionem ſummam prænuntiat: qua audita Paſchchur Jirmejam prehendit, in carcerem truſit, & poſtridiè injuriæ factæ homine ſententiam de captivitate ſua ſynominoſa & ſuorum omnium a Deo per Prophetam accipit: tum Jirmeja ad Deum converſus adducit vocationem ſuam, expoſtulat de ſuis perpeſſionibus, fidem Dei vocantis implorat in adverſarios, fiduciamq; certam præcipiens animo Deum ſuorum liberatorem & vindicem prædicari jubet.

1 'SIc ait Jehova, abi & compara 'lagenam liguli teſtaceam; [a] adhibens 'de ſenioribus populi, & de ſenioribus ſacerdotum.

[a] Heb. *& de ſenioribus.*

2 Deinde 'progreſſus in 'vallem filii Hinnomi, quæ *eſt* ad oſtium 'portæ [b] orientalis, proclamato 'ibi verba illa quæ edixero tibi.

[b] Heb. *ſolarii.*

3 'Et dicito, audite verbum Jehovæ reges Jehudæ, & habitatores Jeruſchalaimorum: ſic ait Jehova exercituum Deus Iſraëlis, ecce ego adducturus ſum malum contra locum hunc, quod quiſquis audiverit, 'tinnient aures ejus.

4 'Eò quòd dereliquerunt me, & 'alienum reddiderunt locum hunc, adolentes in eo diis alienis quos non noverunt ipſi, majoreſq; eorum, & Reges Jehudæ; ac impleverunt locum hunc ſanguine 'innocentum:

5 Et ædificaverunt exceſſa Bahhalis ad comburendum filios ſuos igne, holocauſta Bahhali: quod non præceperam, neque locutus fueram, neque [c] venerat in animum mihi:

[c] Heb. *aſcenderat in cor meum.*

6 Idcirco, ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ, cùm non vocabitur locus hic amplius 'Topheth, aut vallis filii Hinnomi; ſed vallis interfectionis.

Suprà 7. 32.

7 Nam exhauriam conſilium Jehudæ & Jeruſchalaimorum in 'loco hoc, faciens ut corruant gladio coram inimicis ſuis, & manu quærentium animam ipſorum: tradamq; cadaver eorum cibo volatilibus cœli, & beſtiis terræ:

8 Et exponam civitatem hanc deſolationi & ſibilo: quiſquis tranſibit prope eam, ſtupebit, &

Suprà 18.16

ſibilabit propter omnes plagas ejus.

9 Faciamque ut comedant carnem filiorum ſuorum, & carnem filiarum ſuarum, & quiſque carnem amici ſui comedant; 'præ oppreſſione & præ anguſtia qua augent eos inimici eorum, & quærentes animam eorum.

10 'Deinde fangito ipſam lagenam, ante oculos illorum hominum qui ituri ſunt tecum.

11 Et dicito ad eos, ſic ait Jehova exercituum, ita frangam populum hunc & civitatem hanc, ut qui frangit vas figuli, 'quod non poteſt curari amplius: & Tophethi [d] ſepelientur, eò quòd nullus ſupererit locus ad ſepeliendum.

[d] Heb. *ſepelient: impersonaliter.*

12 Ita facturus ſum loco iſti, dictum Jehovæ, & habitatoribus ejus; & redditurus civitatem iſtam ſimilem Tophetho.

13 Et erunt domus Jeruſchalaimorum, domuſq; Regum Jehudæ ut locus Tophethi; immundiſſimæ: omnes domus illæ ſuper quarum tecta adoleverint toti exercitui cœlorum, & libaverint libamina diis alienis.

14 Deinde reverſus Jirmeja Tophetho, quò miſerat ipſum Jehova ad prophetandum; ſubſtitit 'in atrio domus Jehovæ, dixitque ad totum populum,

15 Sic ait Jehova exercituum Deus Iſraëlis, ecce ego adducturus ſum cõtra civitatem hanc, & contra omnes civitates ejus totum illud malum quod elocutus ſum contra eam: quia obdurarunt cervicem ſuam, ut non auſcultarent verbis meis.

CAPUT XX.

1 'AUDIENS autem Paſchchur filius 'Immeris Sacerdos, qui erat 'præfectus anteceſſor in domo Jehovæ; Jirmejã prophetantem verba iſta,

2 Percuſſit Paſchchur Prophetam Jirmejam: poſuitque eum in 'cippo qui *erat* 'in porta Binjaminis ſumma, quæ *erat* ad domum Jehovæ.

3 Fuit autem poſtridie cùm eduxiſſet Paſchchur Jirmejam e cippo; ut 'diceret ad eum Jirmeja, non 'Paſchchurem vocat Jehova nomen tuum, ſed 'Magor-miſſabibum.

[a] Heb. *datus ſum te formidini: hypallage.*

4 Nam ſic ait Jehova, ecce ego [a] inditurus ſum tibi formidinem, tibi & omnibus amicis tuis, qui corruent gladio inimicorum ſuorum oculis tuis videntibus: cùm totum Jehudam tradam in manum Regis Babyloniſ, qui deportabit eos in Babyloniam, & percutiet eos gladio:

5 Cùm tradam totum robor civitatis hujus, totumque laborem ejus, & quicquid ejus eſt pretioſum; denique omnes theſauros Regum Jehudæ tradam in manum inimicorum ipſorum, ut diripiant eos & capiant eos, & deducant eos in Babyloniam:

6 Tu quoq; Paſchchur & omnes [b] domeſtici tui abibitis in captivitatem; & Babylonem pervenies, ibique morieris, & ibi ſepelieris, tu & omnes amantes tui quibus prophetaſti falſo.

[b] Heb. *habitatores domus tuæ.*

7 'Pellexiſti me Jehova, quando 'pellectus ſum;

ſum; fortior fuiſti me, & prævaluiſti: ſum deriſioni toto die, totus iſte *populus* ſubſannat me.
8 Nam [a]ex quo proloquor, [a]exclamo; violentiam & vaſtationem clamo: quia eſt verbum Jehovæ mihi probro & ludificationi totum diem.
9 [a]Si dicam, non commemorabo eum, neque [f] Heb. *cordis.* loquar amplius nomine ejus: atqui [a]eſt in [f]animo meo quaſi ignis ardens incluſus oſſibus meis, & defeciſcor ſuſtinendo, nec poſſum amplius:
10 Quamvis audiam infamem ſermonem [a]multorum Magor-miſſabibi, [a]*dicentium*, indicate quod indicemus, omnis mortalis [d] qui pacem colere debebat mecum, obſervantium [a]claudicationem meam: fortaſſis pellicietur & prævalebimus, aut ſumemus ultionem noſtram de eo.
11 Atqui Jehova adeſt mihi ſimilis potenti formidabili: idcirco qui perſequuntur me impingent, neque prævalebunt, erubeſcent valde [g] Heb. *ſeculi.* cùm non ſecundabuntur, cùm ignominia [g] perpetua non poterit tradi oblivioni. *Infrà* 23.40.
12 [a]Itaque ô Jehova exercituum probans juſtum, inſpiciens renes & cor; videam ultionem tuam de iſtis, quia tibi revelavi cauſam meam. *Suprà* 11.20.
13 [a]Canite Jehovæ, laudate Jehovam: quia eripuit animam egentis e manu malefcorum, *dicentis*,
14 [a]Maledictus dies quo genitus fui, dies quo peperit me mater mea, ne ſit benedictus.
15 [a]Maledictus ille vir qui nuntiavit patri meo, dicendo, natus eſt tibi filius mas; [f] Heb. *lætificando.* valde lætificavit eum:
16 Sitq; vir ille [a]ſimilis civitatibus quas evertit Jehova, neque pœnituit eum; [a]cùm audiviſſet clamorem mane, & vociferationem tempore meridiano:
17 Quòd non affecerit me morte, *egreſſum* ex vulva; aut fuerit mihi mater mea ſepulchrum meum, & vulva ejus *ut* gravidæ perpetuò.
18 Ecquare e vulva egreſſus ſum ut viderem moleſtiam ac mœrorem, & conſumerentur pudore dies mei?

ANNOTATIO,

1 Sic ait Jehova] *Duo hæc capita, quia perpetuam narrationem continent, simùl conjunximus. Continentur autem hac narratione tria potiſſimùm: primum eſt de prophetia quam ex mandato Dei typo & ſermone Judæo præſignificavit Jirmeja, toto hoc capite; ſecundum eſt de certamine quod ſervo Dei prophetanti fuit oblatum, & ſingulari denuntiatione Prophetæ in adverſarios, 6. primo verſibus capitis 20. tertium eſt precatio inde ad finem uſque.* Lagenam] *ed typum qui exponitur infrà verſ. 12.* De ſenioribus] *id eſt, certos homines autoritate præditos ex utroq; ordine civili & Eccleſiaſtico tibi adjungito; ut in illo ſiſtas quodammodo totum Judæa corpus.* 2 Progreſſus] *numerum a ſuburbano figulorum vico, qui extra portam Oriculalem ad vallem filiorum Hinnomi pertinebat: qui tractus erat argillacem & figlinæ accommodus.* Vallem] *de qua Joſoſeb. 15. 8.* Portæ Orient.] *de qua Nechem. 3. 29. nam eandem eſſe demonſtratur infrà ver. 14.* Ibi] *videlicet utrobiq; in valle Hinnomi & ad portam Orientalem, ut feciſſe poſtea videbimus.* 3 Et dicito] *hujus prophetiæ partes ſunt duæ: prophetia ipſa, uſque ad verſum 10. & typus, verſibus quatuor; Prophetiæ autem ſumma eſt hoc verſu; exornatio, ſequent.* Tinnient aur.] *vide 1. Schem. 3. 11.* 4 Eò quòd] *exornatio continet primùm cauſas, duobus verſibus; deinde judicium & pœnas, verſ. 6. & ſequen.* Alienum reddid.] *id eſt, effecerunt peccatis ſuis ut non amplius agnoſcam pro meo.* Innocentum] *quos ſacrificarunt Moloco, ſuprà 7. 31. & proximè ſequent. verſu.* 6 Topheth] *vide Jeſchabb. 30. 33.* 7 Loco hoc] *id eſt, ſub Jeruſchalaimorum & toto agro, ſuperdochæ.* 9 Præ oppreſſ.] *ex commanatione, Deut. 28. 53.* 10 Deinde frang.] *typus, ut diximus in verſum 3. cujus explicatio ſequentibus continetur.* 11 Quod non pot.] *id eſt, reſtitui in ſtatum priſtinum. Nunquam enim Judæorum regnum a deportationis tempore fuit redintegratum, & priſtinæ dignitati ac amplitudini reſtitutum.* 14 In atrio d.] *ad oſtium portæ Orientalis, de qua ver. 2.*

IN CAPUT XX.

1 Audiens] *Secunda pars, de certamine quod pro veritate Dei fuit ſubeundum Prophetæ, duobus verſibus, & ſingulari denuntiatione publicorum privatorumq; judiciorum Dei, quatuor ſequent.* Immeris] *ex decimaſexta Sacerdotum ſorte, 1. Chron. 24. 14.* Præfectus antec.] *id eſt, ſecundus a Sacerdote ſummo, ut erat El-hhazar urvo Aharone patre, Num. 4. 2.* Cippo] *vide 2. Chron. 16. 10.* In porta] *de qua 2. Chro. 23. 20.* 3 Diceret] *ſingularis denuntiatio judicii divini in Paſchchurem, cum notatione certa formæ, temporis, & aliarum circumſtantiarum, ac cauſæ.* Paſchchurem] *id eſt, qui extendit pallorem; five efficit autoritate & violentia ut palleſcant homines undique & ab ipſo metuant: ſicut in Jirmeja opere demonſtraverat. Hoc vocis etymon amplectimur addi. Ei contrariæ appellationis antitheſi.* Vox enim compoſita eſt ex duobus verbis, quorum prius diffundere eſt, ut Levit. 13. poſterius palleſcere, Jeſchabb. 29. 22. Magor-miſſ.] *id eſt. formidinem circumquaque, pro eo quod eſt, qui omnibus ex partibus formidine perculetur.* 7 Pellexiſti me] *tertia hæc pars duobus membris continetur, oratione, uſque ad verſum 13. & laudatione, inde ad finem uſque. In oratione verò primùm Propheta narrat neceſſitatem functionis ſuæ & adverſantium certamina, quatuor verſibus; deinde opem Dei præſentiſſimam, verſ. 11. ac poſtremò optatum, verſ. 12.* Pellectus] *ad ſuſcipiendam & obeundam functionem meam. quaſi dicat, tu unus mihi autor es vocationis meæ, & recuſantis vim quodammodo attuliſti, ſuprà 1. 17. & 17. 16.* 8 Ex quo proloq.] *id eſt, cæpi obire prophetandi munus.* Exclamo] *id eſt, inſanitiæ ludificationibus, probris, contumeliis, & malis exagitor; quæ mihi clamores miſerabiles extorquent, faciuntq; ut expoſtulem tecum de violentia & vaſtatione quam moliuntur adverſum me: metaleptis.* 9 Si dicam] *id eſt, atque nunc etiam ſi impedimentis illis deterritus ſtatuerem ſuperſedere a functione hac, non poſſem: tanta eſt vis verbi & vocationis tuæ, ut me oporteat in voces aut in ſermonem propheticum erumpere: ſic Ijobi 32. 18. & ſeq.* Eſt in animo] *videlicet verbum Jehovæ, cujus meminit præcedente verſ.* Nec poſſum] *videlicet ſuſtinere aut inhibere verbum Dei.* 10 Multorum] *quæ ſequentibus verbis ſpeciatim exponuntur,*

uimirum Paſchchuri, Pſeudoprophetarum, amicorum, & inimicorum. Dicentium indic.] periphraſis Pſeudoprophetarum, qui mundanantur cum populo dicentes, quid vultis prophetari vobis? & prophetabimus: ut Mace 2.11. Claudicat.] tum a functione, tum a vita mala, ut ſequentia verba docent. eandem metaphoram vide Pſal. 35.15. & 38.18. 11 Non ſecundabuntur] id eſt, non ſuccedet quod optant adverſum me; ſed ipſi perpetua confuſione a Deo afficientur. 12 Itaque] evanio, ut antè diximus, ultionem petens de adverſario non ex carnali & privato ſtudio, ſed ex teſtificatione ſpiritus Dei, conſcientia decreti irrevocabilis contra Judæos, & divinæ gloriæ deſiderio in defendenda priſtinata veritate. 13 Canite] altera pars laudatio Dei, ut diximus in verſum 7. quam Propheta prædicari jubet ex præcepta animo fiducia de liberatione ſua & piorum omnium, quos graviſſima calamitates opprimunt: qua calamitates ſequentibus verſibus ampliſicantur per ethopœiam, tanquam ſi quis piis obſeſſis malis conturbaretur ne acquieſceres Deo, & ſermone is veheretur in diem nativitatis ſuæ. quaſi dicat, eum meritò celebrandum eſſe, qui bonos circumventos malis, nullum modum aut finem videntis calamitatum, ſed de exitu propè deſperantes liberat providentia omnipotente, paternaq; benevolentia. 14 Maledictus] ethopœia pii circumventi malis graviſſimæ, cui ſimilis eſt Iyobi 3. 16 Similis civitatibus] id eſt, malè perierit, ut civitates illæ, Geneſ. 19.24. & ſequentibus. Cùm audiviſſet] id eſt, cùm noctu & interdiu, clàm & palàm, privatè publicè, impudentiſſimam & projectiſſimam ad omnia peccata audaciam libidinemq; civium percepiſſet Deus: ut Deus ipſe teſtatur, & facta comprobant Geneſ. 18. & 19. Sic enim accipitur clamoris vocabulum Geneſ. 18.20. & 19.13.

CAPUT XXI.

Tzidkija obſeſſis Jeruſchalaimis Prophetam conſulit; qui ad poſtulatum Regis reſpondens peſtem, famem, & gladium prænuntiat, expugnationemq; oppidi: quamobrem populo dat conſilium ut vitæ ſuæ proſpiciat deditione, & domus Regis nominatim ut ſibi conſulat reſpiſcentia.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova; cùm miſiſſet ad ipſum Rex Tzidkija Paſchchurem 'filium Malcijæ, & Tzephanjam 'filium Mahhaſcijæ Sacerdotem, ut dicerent,

2 Conſule quæſo pro nobis Jehovam, quia Nebucad-retzar Rex Babyloniæ bellum gerit contra nos: fortè facturus eſt Jehova nobiſcum pro omnibus mirabilibus ſuis, ut aſcendat ille a nobis.

3 'Dixit autem Jirmeja ad eos: ſic dicitote ad Tzidkijam:

4 Sic ait Jehova Deus Iſraëlis, ecce ego 'averſurus ſum inſtrumenta bellica quæ ſunt in manu veſtra, quibus pugnatis adverſus Regem Babyloniæ, & adverſus Chaldæos qui obſident vos extra murum; & recepturus illos a intra civitatem hanc.

a Heb. *in medium civitatis hujus.*

5 'Nam præliaturus ſum ego vobiſcum manu extenta & brachio forti; idque ira & furore ac fervore magno,

6 Et percuſſurus habitatores civitatis hujus, tum homines, tum jumenta: peſte magna morientur.

7 'Poſtea autē, dictum Jehovæ, tradam Tzidkijam Regem Jehudæ, ſervos que ejus, & populum ipſum, id eſt, qui reſidui fuerint in civitate hac a peſte, a gladio, & a fame, in manum Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ, & in manum inimicorum ipſorum, ac in manum quærentium animam ipſorum: qui percutiet eos acie gladii, non parcet eis, neque clementia utetur, neque miſerebitur.

8 'Ad populum verò hunc dicito, ſic ait Jehova: ecce ego propono vobis 'viam vitæ, & viam mortis.

9 Qui deſidebit in civitate hac, morietur gladio, aut fame, aut peſte: qui autem egreſſus defecerit ad Chaldæos qui obſident vos, utiq; vivet, eritq; ipſi anima ſua loco ſpolii.

10 Nam oppoſui faciem meam civitati huic in malum, ac non in bonum, dictum Jehovæ: in manum Regis Babyloniæ tradetur, ut exurat eam igne.

11 'Quod autem ad domum Regis Jehudæ, audite verbum Jehovæ.

12 O domus Davidis, ſic ait Jehova, b exercete quolibet manè jus, & eripite eum qui c rapinam patitur e manu opprimentis: ne prodiens velut ignis æſtus meus ita ardeat ut nullus extinguat, propter malitiam actionum veſtrarum.

b Heb. *Judicate.*
c Heb. *rapiſ.*

13 Ecce me contra te, ô quæ inſides 'iſti cōvalli, rupes iſtius planitiei, dictum Jehovæ: 'qui dicitis, quis deſcendet ad nos? aut quis intrabit in habitacula noſtra?

14 Nam animadvertam in vos ſecundū fructum actionum veſtrarum, dictum Jehovæ; & ſuccendam ignem in ſylva illius, qui conſumet omnia quæ circumſtant illam.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus capitis duæ ſunt partes: narratio occaſionis ex qua Propheta Rex voluit conſuli, duobus ver. & prophetia, reliqua.* Filium Malcijæ] *e quinta ſacerdotum ſorte, 1. Chro. 24.9.* Filium Mahhaſſi.] *e vigeſimaquarta ſacerdotum ſorte, 1. Chro. 24.18.* 3 Dixit autem] *hujus prophetiæ partes in univerſum duæ ſunt: una, qua denuntiatur publica calamitas, uſque ad verſum 8. altera, qua conſilium datur, & domus regia populuſq; totus ad bonam frugem revocatur, propoſitis interminationibus, inde ad finem uſque. Calamitates autem proleptice ſeq. verſu, in duo tempora diſtribuuntur: unum eſt, quam magna & multa incommoda Judæi perpeſſura ſint antequam oppidum capiatur, quod exponitur ver. 5. & 6. alterum eſt, quæ mala oppido capto conſecutura ſint, ut exponuntur verſ. 7.* 4 Averſurus ſum] *id eſt, reducturus a muris; quia nemo poterit iis uti ad defenſionem, multis gladio cadentibus, aliis peſte & inedia deficientibus: ut indicatur verſ. 6. & 7.* 5 Nam præliaturus] *numerum peſte, fame & gladio: prius membrum prolepſeos.* 7 Poſtea autem] *ſecundum membrum prolepſeos, ut ſuprà diximus in verſ. 3. de calamitatibus Tzidkijæ & populo eventuris.* 8 Ad popul.] *altera pars, continens duo conſiliorum genera: unum, deditionis, trahus verſ. alterum, juſtitiæ colendæ, verſ. 11. & ſequent.* Viam vitæ] *quæ exponitur ſequent. verſ.*

9 Loco

9 Loco ſpolii] *id eſt, ſaltem vitam incolumem reportabit pro deditionis pretio: ſic infrà 39.18. & 45.5.* 10 Oppoſui] *ut Levit. 17.10. & 20.5.* 11 Quod autem] *altera pars conſilii, quia regnum amplius ſtare non poteſt judicio Dei, ut ſaltem vitæ ſuæ conſulat reſipiſcentia.* 13 O quæ inſides] *periphraſis propugnacula Tzionis, quod appellatur civitas Davidis, 2. Schem. 5.9. Nam Tzionem ab omnibus partibus circumſtabant convallis, erat autem ab ortu planities, quam rupes ſive propugnaculum illud defendebat.* Iſti convalli] *quæ dicitur convallis Rephaimorum & vallis Hinnomi, ut continentes ſunt, Joſh. 15.8.* Qui dicitis] *videlicet præſidentes naturæ loci & munitionibus, ut Jebuſæi fecerant, 2. Schem. 5.6.* 14 In ſylva] *id eſt, in domo Jehovæ, & domo Regis, domibuſque magnatum, quæ ex pretioſa materia a ſylva Libani apportata fuerant extructæ: metonymia; ut Jeſchahh. 22.8. ſic accipimus adducti comparatione aliorum locorum, 2. Reg. 25.12. & 2. Chronic. 36.19. & infrà 22.7. & 52.13.*

CAPUT XXII.

Propheta ex Dei mandato Regem, Principes, & populum ad reſipiſcentiam hortatur promiſſionibus & minis: deinde obſervata omnium ordinum malitia primum Regibus ſingulis, Joachazo, Jehojakimo, & Jeconiæ ſuis calamitates præducit; tum etiam omnibus principibus & magiſtratibus, adhibita tamen conſolatione de futura Eccleſiæ reſtitutione & amplificatione per Chriſtum ac poſtremo tum pſeudoprophetas falſitatis redarguit, decipientes populum viſionum ſomniorumq; divinorum ſpecie; tum populares imputatu, ludificantes bonos Prophetas Dei: & ſeveriſſimum Dei judicium utriſque pronunciat.

1 SIc ait Jehova, deſcende *in* domum Regis Jehudæ; ut eloquaris ibi verbum hoc;

2 Et dicito, audi verbum Jehovæ, Rex Jehudæ qui ſedes in ſolio Davidis; tu, ſervique tui, & populus tuus, qui intratis per portas iſtas.

a Heb. *facite.* *Supra* 21.12. b Heb. *raptui.*

3 Sic ait Jehova; a exercete jus & juſtitiam, & eripite b eum qui rapinam patitur ex manu oppreſſoris: & peregrino, pupillo, ac viduæ ne vim faciatis, ne violentia utamini, & ſanguinem innocentem ne effundatis in loco iſto.

c Heb. *faciendo.* *Supra* 17.25

4 Nam ſi c omnino feceritis rem hanc; utique ingredientur per portas domus hujus, Reges ſedentes pro Davide in ſolio ejus, vecti curribus aut equis, ipſe *Rex* cum ſervis ſuis & populo ſuo:

d Heb. *futuram.*

5 Sed ſi non auſcultaveritis verbis iſtis; per me juro, dictum Jehovæ, in vaſtitatem d abitura eſſe domum hanc.

6 Nam ſic ait Jehova de domo Regis Jehudæ, *velut* Gilhhad tu mihi *fueras, ut* caput Libani; *mentiar*, niſi diſpoſuero te *ut* deſertum, ut civitates non habitabiles,

7 Et præparavero contra te perditores, quëque cum inſtrumentis ſuis: qui cædent lectiſſimas cedros tuas, ac dejicient in ignem.

e Heb. *vir ad amicum ſuũ.*

8 Itaque tranſeuntibus gentibus multis prope civitatem hanc; ſi dixerint e alter alteri, propter quid fecit Jehova ita civitati maximæ iſti?

9 Tum dicent, eò quòd dereliquerunt fœdus Jehovæ Dei ſui; & incurvantes ſe diis alienis coluerunt eos.

f Heb. *ſlendo.* g Heb. *nativitatis ſuæ.*

10 Ne fleatis f pro mortuo, neque condoleatis ei; f omnino flete pro g abeunte, quia non revertetur amplius ut videat ſolum g natale ſuum.

11 Nam ſic ait Jehova de h Schallumo filio Joſchijæ Regis Jehudæ, qui regnabat loco Joſchijæ patris ſui, qui egreſſus eſt e loco hoc: non eſt reverſurus eodem amplius:

h Heb. *in non juſtitia.* i Heb. *in non jure.* k Heb. *ejus.*

12 Sed in loco quò i portaverunt eum, illic morituras eſt; ita terram hanc non videbit amplius.

13 Væ k ædificanti domum ſuam h injuſtitiâ, & cœnacula ſua i injuriâ; amici ſui k ſervitutem exigenti gratis, & k mercedem operis ejus non danti ei:

l Heb. *menſuratum: ut Num. 13.32.* m Heb. *e cedro*

14 Qui dicit, ædificabo mihi domum l ampliſſimam, & cœnacula ſpatioſiſſima; & lacerat ſibi feneſtras meas & tectum m cedrinum, n deinde pingit minio.

n Heb. *e cedro*

15 An regnaturus es, quia tu o miſces te cum iſta cedro? pater tuus an non p comedit ac bibit? cùm exercuit jus & juſtitiam, tum bene fuit ei.

16 Cùm judicavit cauſam pauperis & egentis, tum bene fuit: an non illud eſt hujus rei ſcientia eſt apud me, dictum Jehovæ,

q Heb. *cor.*

17 Minimè ſpectare oculos tuos & q animum tuum, niſi ad quæſtum tuum; & ad ſanguinem innocentem quem effundas, & ad fraudem, & ad concuſſionem quam perficias.

18 Idcirco ſic ait Jehova de Jehojakimo filio Joſchijæ Regis Jehudæ, non r plangent eum hei frater mi, aut heu ſoror: non plangent eum, heu domine, aut heu decus ejus:

19 Sepultura aſini ſepelietur, tractus & projectus ultra portas Jeruſchalaimorum.

20 Aſcende Libanum & clama, ac in Baſchane ede vocem tuam: clama etiam trans s vada, cùm fracti fuerint omnes amatores tui.

21 Allocutus ſum te in ſumma tranquillitate tua, dixiſti, non auſcultabo: hæc via tua *eſt* a pueritia tua; nam non auſcultaſti voci meæ.

o Heb. *gratia erit tibi.*

22 Omnes t paſtores tuos u depaſcet ventus, & v amatores tui in captivitatem abibunt: tunc certè erubeſces, & rubore ſuffunderis propter omnem malitiam tuam.

23 O quæ deſides in Libano, quæ nidificas in ipſis cedris; quàm o gratulaberis tibi, cùm invadent te tormina, dolor tanquam parturientis.

p Heb. *a quibus tua ſuavis.*

24 Ut vivo ego, dictum Jehovæ, etiamſi eſſet Conja filius Jehojakimi Regis Jehudæ ſigillum in manu dextera mea; tamen inde x evellam te:

25 Et tradam te in manum quærentium animam tuam, & in manum eorum p a quibus tu formidas; nempe in manum Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ, & in manum Chaldæorum.

26 Et ejiciam te, ac matrem tuam quæ peperit te, in terram alienam, ubi non fuiſtis nati: & ibi moriemini.

27 De terra verò ad quam iſti elaturi ſunt

q Heb. *animam: ut Psal. 27.12.*

q desiderium ſuum ut revertantur illùc; illùc non ſunt reverſuri.

28 'An ſimulachrum contemptum, quod diſpergitur, eſſet vir iſte Conja? an inſtrumentum in quo nulla *eſt* delectatio? cur ejecti eſſent ipſe & 'ſemen ipſius, & projecti in terram quam non norunt?

29 O terra, terra, terra, audi verbum Jehovæ.

30 Sic ait Jehova, 'ſcribite virum iſtum liberis carentem *fore*, virum non proſperaturum r unquam: imò non proſperabitur 'de ſemine ejus quiſquam ſeſſurus in ſolio Davidis, & dominaturus ampliùs in Jehudam.

r Heb. *diebus ſuis.*

CAPUT XXIII.

1 'VÆ paſtoribus qui perdunt & diſpergunt gregem paſcui mei, dictum Jehovæ.

2 Idcirco ſic ait Jehova Deus Iſraëlis contra iſtos paſtores 'qui paſcunt populum meum; vos diſpergitis oves meas & diſpellitis eas, non autem viſitatis eas: ecce ego animadverſurus ſum in vos malignitatem actionum veſtrarum, dictum Jehovæ.

3 'Deinde ego congregabo reſiduum 'ovium mearum ex omnibus regionibus quò diſpulerã eas, & reducam eas ad caulam ſuam; ubi 'fœtificabunt & augeſcent:

4 Conſtituamque ſuper eas paſtores, qui paſcent eas; ita ut non timeant ampliùs, neque conſternentur, neque 'deſiderentur, dictum Jehovæ.

5 Ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ, quibus excitabo 'Davidi 'germen juſtum: qui regnabit rex, ſecundabiturque, ac exercebit jus & juſtitiam in terra.

6 Diebus ejus ſervabitur Jehuda, & Iſraël habitabit ſecurè: atque 'hoc nomen ejus eſt quo vocabit eum Jehova juſtitia noſtra.

Suprà 16.14 7 Idcirco ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ; quibus non dicetur amplius, vivit Jehova, qui evexit a Iſraëlitas e terra Ægypti:

a Heb. *filios Iſraëlis.*

8 Sed vivit Jehova, qui evexit & qui deduxit ſemen domus Iſraëlis e terra Aquilonis & ex omnibus regionibus quò depuleram eos, cùm reſidebunt in terra ſua.

9 'Quod ad Prophetas ipſos, 'frangitur cor meum b in me, eliduntur omnia oſſa mea, 'ium ut vir ebrius, & ſimilis viro quem ſuperat vinũ: 'propter Jehovam, & propter verba ſanctitatis ejus.

b Heb. *in medio mei.*

10 'Nam adulteris plena eſt hæc terra; nam propter execrationem luget hæc terra, areſcunt caulæ deſertæ; eſtque concuſſio iſtorum peſſima, & potentia iſtorum c iniquiſſima:

c Heb. *non recta: plurimus*

11 Quia tam Propheta quàm Sacerdos contaminant *eam*: 'etiam domi meę invenio malitiam eorum, dictum Jehovæ.

d Heb. *lubricitatum.*

12 Idcirco erit via ſua ipſis d quaſi 'lubriciſſima cum caligine, in qua impellantur & cadant: cùm adduxero contra eos malum, anno viſitationis ipſorum, dictum Jehovæ.

13 'In Prophetis quidem Schomronis videram inſulſitatem; prophetabant 'per Bahhalem; & ſeducebant populum meum Iſraëlem:

14 At in Prophetis Jeruſchalaimorum video rem horrendam, adulterando & ambulando in falſitate; 'quòd confirmant etiam manus malefactorum, ut non revertantur ullus a malitia ſua: ſunt mihi omnes iſti ut 'Sedomi, & habitatores iſtius *urbis* ut *habitatores* Hhamoræ.

15 Idcirco ſic ait Jehova exercituum de iſtis Prophetis, ecce ego 'facturus ſum ut comedant iſti abſinthium, & facturus ut bibant iſti ſuccum cicutæ: quia a Prophetis Jeruſchalaimorum prodiit contaminatio in totam hanc terram.

16 Sic ait Jehova exercituum, ne auſcultetis verbis iſtorum Prophetarum qui prophetant vobis, vanos efficiunt iſti vos; viſionem e animi ſui eloquuntur, non ex ore Jehovæ.

e Heb. *cordis: ſic deinceps.*

17 Dicunt f continenter iis qui ſpernunt me, loquutus eſt Jehova, pax erit vobis: & cuique ambulanti g ex ſententia animi ſui dicunt, non ſuperveniet vobis malum.

f Heb. *dicãt.*

g Heb. *in aſſe ctu cordis ſui.*

18 Nam 'quis ſtetit in conſilio Jehovæ, & vidit vel audivit verbum ejus? quis attendit ad verbum ejus & audivit?

19 Ecce 'turbo Jehovæ æſtu proditurus eſt, ac turbo permanens: ſuper caput improborum permanebit. *Infrà 30.23*

20 Non avertetur ira Jehovæ donec perfecerit, & donec præſtiterit cogitationes animi ſui: h tandem animadvertetis hoc 'animadverſione,

h Heb. *in extremitate horum dierum.*

21 Me non mittente Prophetas iſtos, ipſos cucurriſſe; me non alloquente ipſos, prophetaſſe ipſos:

22 Quòd ſi 'ſtetiſſent in conſilio meo; utique pronuntiaturos fuiſſe verba mea populo meo, & revocaturos eos a via ſua mala, & a malignitate actionum ſuarum.

23 'An Deus e propinquo ſum ego? dictum Jehovæ; ac non Deus e longinquo?

24 An delitefcere poteſt quiſquam in latebris, ut ego non videam ipſum? dictum Jehovę: an non cœlos & terram ego impleo? dictum Jehovæ. *Pſal. 139.*

25 'Audio quid dicant iſti Prophetæ qui prophetant nomine meo falſum, dicendo; ſomniavi, ſomniavi.

26 'Quouſque tandem? an eſt *ſomnium* in animo iſtorum prophetarum qui prophetant falſum? imò ſunt Prophetæ doli animi ſui:

27 Qui putant ſe facturos ut obliviſcatur populus meus nominis mei per ſomnia ſua, quæ enarrant quiſque amico ſuo: quemadmodum oblici fuerant patres eorum nominis mei 'per Bahhalem.

28 Propheta ille penes quem ſomnium eſt, enarret ſomnium; & penes quem eſt verbum meum, eloquatur verbum meum i verè: 'quid iſti paleę cum tritico? dictum Jehovæ.

i Heb. *veritate.*

29 'An non ita verbum meum eſt ut ignis? dictum Jehovæ; & ſicut malleus efficiens ut diſſiliat petra?

30 'Idcirco ecce me contra iſtos Prophetas, dictum Jehovæ, qui 'ſuffurantur verba mea quiſque ab amico ſuo.

31 Ecce me contra Prophetas iſtos, dictum Jehovæ; qui k adhibent linguam ſuam 'ut dicant dictum.

k Heb. *accipiunt.*

32 Ecce me contra prophetantes ſomnia falſa, dictum Jehovæ, qui enarrantes ea ſeducunt populum meum falſicatibus ſuis, & 'rapiditate

piditate sua: cùm ego non miserim eos, neque præceperim eis, & omnino non profuit populo huic, dictum Jehovæ.

33 [1] Cùm itaque rogabit te populus hic, aut aliquis Propheta, aut sacerdos, dicendo; quæ est [l] onerosa prophetia Jehovæ? tum dicito ad eos id quod est onerosæ prophetiæ; nempe deserturus sum vos, dictum Jehovæ:

34 Nam in prophetam illum, ac in Sacerdotem illum, & in ipsum populum [2] qui dixerit, onerosam prophetiam Jehovæ; utiq; animadvertam in virum illum & in domum illius.

35 [3] Sic dicturi estis quisque ad amicum suum & quisque ad fratrem suum; quid respondit Jehova? aut, quid locutus est Jehovæ?

36 Onus autem Jehovæ ne commemorate amplius: nam ipsum onus futurum est cuique [4] verbum suum, si perverteritis verba Dei viventis, Jehovæ exercituum Dei nostri.

37 Sic dicturus es ad prophetam ipsum, quid respondit tibi Jehova, aut quid loquitur Jehova?

38 Sed quandoquidem onerosam prophetiã Jehovæ dicitis, idcirco sic ait Jehova, eò quòd dicitis verbum istud onerosa prophetia Jehovæ; quamvis miserim ad vos qui dicant, ne dicatis, onerosa prophetia Jehovæ;

39 Idcirco ecce me, qui [m] obliturus sum vestri [n] continenter: nam deseram vos, & civitatem quam dederã vobis & majoribus vestris, abjiciam a conspectu meo:

40 Et imponam vobis [o] opprobrium perpetuum, ignominiamq; perpetuam; quæ non poterit tradi oblivioni.

l Heb. onus: sic deinceps: ut Jeschahh. 13.1.

m Heb. obliviscendo.

n Heb. opprobrium seculi, & ignominia seculi. Suprà 20.11.

ANNOTATIO.

1 Sic ait] *Ab hoc capite ad finem usque prophetiarum Jirmeja non est observata temporum ratio in illis conscribendis, tum quia liber qui primùm a Jirmeja conscriptus fuerat, bona ex parte consisus & exustus est, infrà 36. tum quia verisimile est sequentes prophetias tumultuariè (ut tunc temporis) a Jirmeja fuisse compositas. Videtur autem prophetia hæc in Jehojakimi tempora incidisse, cùm cepisset ille regnare beneficio Regis Ægypti: ut narratur 2. Reg. 23. 34. Sunt verò in hac prophetia tres in universum partes: prima est exordium, duobus versibus; secunda est thesis sive propositio generalis petita ex lege, tribus sequentibus. tertia est hypothesis sive prophetia singularis præcedentem thesin ad omnes ordines accommodans, ad finem usque seq. capitis.* 2 Tu (servique] *prolepsis, sive distributio summa ordinum regni, ad quos deinde Propheta in sua hypothesi sigillatim orationem habet.* 3 Sic ait Jehova] *thesis summatim complectens documenta legis: mandata quidem & interdicta synecdochicè, hoc versu: promissiones, ver. 4. & minas, ver. 5.* 6 Nam sic dit] *prophetica hæc hypothesis (ut suprà attigimus) singularia Dei judicia prædicit ordinibus singulis eventura: ac primùm quidem universè totis regno, his quatuor versibus; deinde verò minutatim regibus ipsis, toto hoc capite; tum principibus & totis stirpi regiæ, 8. primus versibus: sequentibus; postremò verò popularibus, ad finem usque.* De domo] *id est, de regno toto, ut sequentia ostendunt.* Velut Gilhhad] *summa hæc denuntiatio proponit primùm judicium Dei severissimum, duobus versibus; deinde causas, duobus alterùm. Exponitur autem judicium, & amplificatur allegoricè per comparationem præcedentis status, hoc modo: fuisti mihi in tanto pretio ut celeberrimum te efficerem (inquit Dominus ad regnum Jehudæ) & tam frequens atque populosum, quàm fuit unquam Gilohad nobilibus suis emporiis celebre, oppidis frequentissimum, ac minutissimum; Gene. 37. 25. & Deut. 3. jam verò contrà exhauriam te civitatibus & habitatoribus. Præterea instruxeram te & locupletaveram rebus optimis atque amplissimis, quarum præstantia cedrorum Libanicarum amplitudinem longè superabat: jam verò inverecundissimus sum, quos dam velut putatores, qui omnem tuam dignitatem abripiant tibi, & perdant funditus sine spe ullæ restitutionis.* 10 Ne fleatis] *singularis hæc prædicatio judiciorum Dei eventurorum Regibus, tres partes continet: prima est de judicio in Joachazum sive Jochanaum, usque ad ver. 13. secunda in Jehojakimum fratrem illius, usque ad ver. 24. tertia, in Jechoniam filium Jehojakimi, usque ad finem capitis.* Pro mortuo] *i. pro Josiahja qui in bello occubuerat q.d. non est cur Josiahjam defunctum lugeatis: bene consulitur est ipsi, ut non videret omnia mala quæ mox eventura sunt, 2. Reg. 22. 20. Præterea illum quidem deflere vobis vacabit per tempus, quia jam advenit novum luctus argumentum. Nam Joachaz ita captivus abducitur, ut pro mortuo civiliter jam jam habendus sit, & celebrandus luctibus ipsius.* Abeunte] *Joachazo videlicet in captivitatem 2. Reg. 23. 33.* 11 Schallumo] *i. Joachazo (vide in 1. Chron. 3. 15.) cui fortè boni omnis causa hoc nomen a populo cùm ingeretur, indutum est: est probabilius videtur Jirmejam hoc nomen Joachazo tribuere ironicè. quasi dicat, hunc alterum fuisse Schallumum, qui non multo amplius regnum obtinuerit, quàm Schallum filius Jabeschi præfuit Israëlitis 2. Reg. 15. 13.*

13 Væ ædif.] *secunda pars exponens copiosiùs judicium Dei in Jehojakimum, ut dixerim ver. 10. qua primùm exponuntur causæ judicii, usque ad versum 18. deinde judicium ipsum describitur, ad versum 24. usque. Causa autem exponitur primùm per thesin, quam ne ipse quidem Jehojakim fuisset oppugnaturus, duobus versibus, deinde per contestationem singularem Jehojakimi, ver. 15. & sequent.* Ædificanti] *ut Jeschahh. 5. 8. Est autem gradatio in hac thesi: quia primùm objicitur injusta res alienæ occupatio, deinde alieni laboris abusus ingratissimus, ac postremò rerum sacrarum usurpatio: quæ omnia ne Regibus quidem licere Propheta docet.* Servitutem exig.] *exemplo Ægyptiorum, quibuscum fœdus perfidè junxerat, ut a Chaldæis desiceret.* Et mercedem] *contra legem Levit. 19. 13. & Deuteronom. 24. 14. & 15.* 14 Lacerat sibi] *id est, ad usum suum.* Deinde pingit] *id est, rerum domus mea amœnarum loco obducit colorem floridum Indici, ne fraus manifesta sit. Est enim Indicum floridi coloris genus, quod Hhebræi vocant Schaschar, hîc & Jechezk. 23. 14. a Sasuru (ut vocat Plinius lib. 6. natur. hist. cap. 19.) India populis ultra Gangem a quibus exportatur. Arabes compositâ voce appellant Sarcim. q.d. Sar-canne quia in cannis nascitur, ut testis est Dioscorides lib. 5. cap. 67.* 15 An regnaturus] *contestatio singularis præcedentem thesin applicans Jehojakimo: quam Propheta exaggerat exemplo patris Josiahjæ, duobus versibus. qui dicat, an his artibus regnum tuum stabilitum iri existimas? quod in Deum contumeliosius est, hoc versu; & in homines injustissimus, versu 17. non ita se gessit pater. Misces te] id est, res sacras abusives tuis: hypallage.* Comedit ac] *id est, prosperè potitus est re-*

gno,

gno, synecdochicè. 16 An non illud] *id est, nónne tu illa facis quæ antè dicta sunt? nónne illorum criminum reus es? ut neges pertinacissimè, & omnes alii ignorent, ego certè optimè novi.* 18 Idcirco] *descriptio judicii, ut dictum est in ver. 13.* Plangent] *quasi sunt e stirpe regia, Regem aut Reginam desiderabunt.* Non plangent] *populares.* 19 Sepultura asini] *insepulta sepultura, ut Cicero in Philip 1. vocat: quæ sequentibus verbis explicatur.* Portas] *id est, terminos Judææ, synecdochicè.* 20 Ascende] *sarcasmus ad famulam Jehojakimi; quo ostendit Propheta sive Libanum & Baschanem versu Assyrios inclamet ut suppetias ferant, sive vada transiret ad inclamandos Ægyptios, omnia fore inutilia: ut narratur 2. Reg. 24. 9.* Vada] *Schuchoru fluvii, paludis Sirbonidis, & Nili, ad Ægyptum pertinentia.* Fractu] *id est, Assyrii quidem domiti & sub jugum Babyloniorum missi, Ægyptii verò attriti: ut modò diximus. Nam his fuerunt amatores Judææ: sicut meminit suprà 2. 36.* 22 Pastores] *id est, Principes regni.* Depascet] *id est, absument illis in ventum.* Amatores tui] *id est, sacerdotes & Prophetæ quibuscum scortatus: ut exprobratur infrà 23. 9. & 10.* 23 O quæ desides] *ironia, hanc partem judicii concludens ab infausti exitus comparatione cum præsente gloria.* 24 Ut vivo ego] *tertia pars, exponens jus talionis Dei in Jeconjam, ut duximus vers. 10. quæ primùm ipsum, domusq; totius calamitas prædicitur, versibus quatuor: deinde ne ex ipsis quidem imposterum futurus Rex ullus prædicitur, tribus versibus ultimis.* Conja] *id est, Jeconja per apharesin, qui etiam Jehojakin dictus est.* Sigillum] *id est, annulus signatorius; pro eo quod est, essemsi fuisset Jeconja mihi charissimus, quem semper in oculo ferrem.* Evellam te] *ut narratur 2. Reg. 24. 14. & sequent.* 28 An simulachrum] *interrogatio pathetica, transitum facions ad alterum judiciorum genus de perdenda tota Jeconjæ stirpe: perinde ac si Judæi in admirationem adducti dicerent, non esse credibile fore ut ita perderetur totum genus regium: cui admirationi respondet Propheta per exclamationem, & terram testem adhibet fore ut tota hæc gens pereat. Non post deportationem dominatus ad posteros Davidii ex Nathane recidit, ut duximus 1. Chron. 3. 17.* Semen ipsius] *id est, gens ipsius tota ex semine Joschijæ profecta.* 30 Scribite] *id est, referte in acta sententiam hanc a Deo latam, & decretum irrevocabile.* De semine] *i. de hac gente, ut ver. 28. diximus, ex qua regnavit quidem Tzadkija, sed minimè prosperatus est.*

IN CAPUT XXIII.

1 Væ pastor.] *Secunda prædicatio judiciorum singularium (ut diximus in ver. 6. capitis præcedentis) adversus regiam stirpem, Principes, & magistratus, duobus versibus; cui gravissima interminationi (quia non poterat complere nisi cum integra eversione regni) Propheta consolationem subjicit promissa instauratione absolutissima per Christum, 6. versibus seq.* 2 Qui pascunt] *id est, quorum est pascere, quemadmodùm Græci vocant ποιμένας λαῶν.* 3 Deinde] *promissio instaurationis Ecclesiæ, hoc ver. per Evangelium, seq. ver. sub Episcopo summo & pastore animarum nostrarum Christo, ver. 5. ad justitiam & salutem nostram, ver. 6. & ad Dei gloriam, ver. 7. & 8.* Ovium mearum] *non tantùm Jehudæ, sed etiam Israëlis, ver. 6. ex quo manifestum est non esse hæc verba restringenda ad reversionem e Babylonia, sed liberationem spiritualem per Christum hic agi.* Fœtificabunt] *gignendo gentes in Christo prædicatione Evangelii.* 4 Desiderentur] *id est, desit ulla ovis tradita in manum Christi, Joan. 10. 28. & 29.* 5 Davidi] *q. d. non autem ex vobis, ac ne ex Schelomone quidem; sed ex Davide per Nathanii genus. Confer singula hujus promissionis membra cum Jeschahh. 11.* Germen] *id est, Christum, qui tanquam surculus ex trunco intermortuo repullulascens germinavit justitiam ad salutem Ecclesiæ suæ: sic infrà 33. 14. & Zecariæ 3. 8. & 6. 12.* 6 Hoc nomen] *id est, Christus Jehova qui justitia nostra est. Ecclesiam suam vocabit salutis & securitatis populum, ac reipsa ornabit his tantis beneficiis: sic accipiendum esse ostendit comparatio similis loci infrà 33. 14. Est autem hic locus evidentissimus ad confirmandum naturam divinam, & beneficium Christi; sicut humanam demonstraverunt præcedentia verba.* 9 Quod ad] *tertia prædicatio singularium judiciorum Dei, ut diximus in versum 6. capitis præcedentis, nimirum contra omnes subditos: qui distribuuntur in duos ordines, unum Ecclesiasticum Prophetarum Sacerdotum q., alterum popularem: Ecclesiastico sua sit denuntiatio, usque ad versum 33. populari, ad finem usque. In hac autem denuntiatione contra Ecclesiasticos proponitur primùm summa totius argumenti, versibus quatuor: deinde exornatio, sequentibus.* Frangitur cor] *verba Prophetæ indignantis.* Sum ut vir ebrius] *id est, totus perturbatus sum.* Propter Jehovam] *id est, ita afficior zelo Dei graviter, & studio vindicandæ veritatis illius.* 10 Nam] *ætiologia: indignissimè fero (inquit) quia tota Judæa circumfluit maleficio per Prophetas & Sacerdotes ipsos.* 11 Etiam domi meæ] *i. ne in æde quidem mea a sceleribus suis abstinent, ubi saltem eos oportuit affici mei præsentiæ reverentia: ut Jecheźk. 8.* 12 Lubricissima] *ut Psalm. 35. 6. elegans allegoria, ad significandum malum inexpugnabile.* 13 In prophetis] *exornatio hæc sententiæ præcedentis in Prophetas latè duas partes continet, ex prophetarum distributione: prior est, de Prophetis jactantibus visiones & oracula a Deo, usque ad versum 25. posterior est de prophetis revelationes per somnia sibi factas prædicantibus: quæ duo revelationis genera fuisse olim in Ecclesia ostendit Deus, Numeror. 12. 6. In hoc autem membro primùm indignitas sceleris per comparationem exponitur, duobus versibus, & denuntiatur pœna, versu 15. deinde populus de falsitate & judicio in ipsos venturo præmonetur, usq; ad versum 23. ac postremò confirmatur ab omnipræsentia & omniscientia Dei, ut ita loquamur, vers. 23. & 24.* Per Bahhalem] *quod videlicet fuit tolerabilius, quàm si prophetassent in nomine meo: quod isti impiè perfidè, faciunt.* 14 Quòd confirmant] *id est, quòd etsi Dei jura cognoscunt, eos qui talia faciunt dignos esse morte; non solùm ea faciunt ipsi, sed etiam facientibus patrocinantur tum exemplis vitæ, tum nefariis documentis.* Sedomi] *ut Jeschahh. 1. 9. & 10.* 15 Facturus sum] *id est, enecabo eos amarulentissimis & gravissimis mortis generibus, quorum amaror absinthio, pernicies verò cicutæ succo figuratur: ut suprà 8. 14. & 9. 15.* 18 Quis stetit] *nimirum alius præter nos? eclipsis in hoc genere locutionis frequens, ut Proverb. 30. 3. Sic Jirmejæ & Prophetis bonis qui præterea fuerunt eodem tempore, suam ordinariam dignitatem & autoritatem objecerunt: ut suprà 7. & 8. & 18. 18. quod confirmat comparatio versus 21.* 19 Turbo Jehovæ] *descriptio judicii, per compara-*

parationem illius de quo Genes. 19. 24. 20 Animadversione] *id est, certissimè & evidentissimè.* 22 Stetissent] *id est, si me consuluissent, & ex ore meo acceptas prophetias voluissent proloqui, hæc bonorum Prophetarum officia fuisse facturos.* 23 An Deus] *confirmatio præcedentium denuntiationu a natura Dei (ut diximus in versum 13.) qua Pseudoprophetarum conscientias transverberat: putatisne (inquit Deus) humani aliquid de majestate mea? si existimatis me velut longinquum & residentem in cælo res vestras ignorare; at Deum me e longinquo esse vester ipsorum animus testatur est: sin autem propinquum putatis certa latebris deludi posse, at scitu nullas esse adversum me latebras, cùm cælos & terram impleam majestate mea: dilemma gravissimum per comparationem humani status cum natura Dei.* 25 Audio quid dicant] *posterior pars sententiæ de Prophetis somnia venditantibus, ut diximus in versum 13. quos primùm redarguit Deus, quatuor versibus seq. deinde fert sententiam tribus.* 26 Quousque tandem] *redargutio hæc primùm negat somnia divina pseudoprophetis obvenire, hoc ver. deinde consilium ipsorum dolosum reprehendit, sequente versu; ac postremò docet nihil eis commune cum Prophetis aut cum verbo Dei esse, vers. 28. & 29.* 27 Per Bahhalem] *id est, nomine Bahhalis; ut factum fuerat Achazi, Menaschæ, Ammonii, aliorumque temporibus.* 28 Quid isti paleæ] *id est, quid commune est istius pseudoprophetis & doctrinæ cum Prophetis doctrinâ? Dei ὑροῦνδιον dictum.* 29 An non] *amplificatio præcedentis argumenti a duplice comparatione: quid dico (ait Deus) nihil istorum paleæ cum tritico commune esse? imò verò hæc sunt certissima verorum falsorum; Prophetarum, ac veri falsi, verbi documenta, quod Propheta bonus tanquam aurifex igne, verbo Dei utitur in probandis & purgandis piis, docendis & informandis in omni opere bono; cùm alis contrà nundinentur dicentes, indicate quod indicemus vobis, suprà 20. 10. Præterea Propheta bonus non cedit perversorum & saxeorum hominum pertinaciæ; sed verbo Dei tanquam malleo perfringit: isti contrà obdurationem confirmant blandimentis suis.* 30 Idcirco] *sententiæ latio, ut diximus in versum 26. ἀναφορικὴ ad vehementiam.* Suffurantur] *id est, verbum meum sibi cognitum, quo tanquam igne aut malleo deberent uti, sacrilegè dissimulant: primus gradus scelerate prophetiæ.* 31 Ut dicant] *id est, ut commenta sua pro dicto Jehovæ in populum disseminent; nam hoc tristum erat Prophetarum jam olim exordium: secundus gradus.* 32 Rapiditate sua] *id est, volubilitate sermonis & sapientia humana verborum qua ferè enituntur præstare qui rei veritate carent, ut facum faciant imprudentibus: tertius gradus.* Non profuit] *sed obfuit: μείωσις, ut suprà vers. 10.* 33 Cùm itaque] *secundum membrum prædicationis tertiæ judiciorum Dei, ut diximus in versum 9. quo Propheta toti populo ludificanti Prophetas Dei (ut ducitur 2. Chron. 36. 16.) gravissimum judicium denuntiat [summatim, duobus ver. deinde admonet, tribus sequent. ac postremò sententiam fert, tribus ultimis.* Quæ est onerosa] *ironicum interrogandi genus, quo Jehudæi præfractè & minas Dei habentes pro fabulis exagitabant Prophetas ejus.* 34 Qui dixerit] *nempe ironicè & per ludibrium, ut modò demonstravimus.* 35 Sic dicturi] *videlicet consulentes ferò, ac sine ludibrio.* 36 Verbum suum] *id est, sermo iste ironicus, quo Jehovam & verbum ipsius ludificabatur, ipsi constabit magno.* 39 Obliturus sum] *humanis ut dictum, cujus exegesin sequentia verba continent.*

CAPUT XXIIII.

Deus typis & sermone instaurationem venturam Ecclesiæ tum Judæorum, tum etiam catholicæ; & novi Regis populiq; deportationem futuram prænuntiat.

1 [a] VISIONEM ostendit mihi Jehova; nempe ecce duo calathi ficuum compositi [a] ante templum Jehovæ: postquã deportasset Nebucad-retzar Rex Babyloniæ Jeconjam filium Jehojakimi Regis Jehudæ, Principesq; Jehudę, & fabros ipsos lignarios, ac fabros ferrarios Jeruschalaimis, & abduxisset eos in Babyloniam.

[a] 2. Reg. 24. 14. & seq.

2 Calathus unus erat ficuum bonarum valde, quales sunt [b] præcoces ficuum: & calathus alter ficuum malarum valde, quæ non possent comedi præ pravitate.

[b] Heb. *ficus præcocium: hypallage.*

3 Dicenti autem Jehovæ ad me, quid tu vides Jirmeja? dixi, ficus: has bonas ficus, bonas valde; illas verò malas, malas valde, quæ non possunt comedi præ pravitate.

4 [c] Tum fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

[c] Heb. *factum.*

5 Sic ait Jehova Deus Jisraëlis, ut ficus bonas istas; ita [d] agnoscam [e] deportatos Jehudæos, quos emisi ex loco hoc in terram Chaldæorum, in bonum:

[d] Heb. *deportationē Jehudæ: metonymia.*

6 Et [f] adjiciens oculos meos ad illos in bonum, reducam illos in terram hanc; ubi ædificabo illos, ac non demoliar, & plantabo illos, ac non evellam.

[f] Heb. *apponam.*

7 Nam [g] indituras sum illis cor ad cognoscendum me, me esse Jehovam, eruntq; mihi [h] populus, & ego ero illis Deus: cùm reversi fuerint ad me ex toto corde suo.

[g] Heb. *indituras sum.*

[h] Heb. *in populum, & ego ero illu in Deum.*

8 [i] Quemadmodum verò ficus istas malas quæ non possunt comedi præ pravitate: (ita enim sic ait Jehova) ita exponam Tzidkijam Regem Jehudæ, & Principes ejus, ac residuum Jeruschalaimorum qui residui sunt in terra hac, [k] etiam qui habitaverint in terra Ægypti:

[i] Deut. 28. 37 suprà 15. 4.

9 Exponam, inquam, eos commotioni in malum apud omnia regna terræ; opprobrio, & parabolæ, dicterio, & maledictioni in omnibus locis quò depulero eos.

10 Et mittam in eos gladium, famem, ac pestem; donec consumpti fuerint e terra quam dederam ipsis & majoribus ipsorum.

ANNOTATIO.

1 Visionem] *Hujus prophetiæ tempus manifestum est ex vers. 1. partes verò duæ sunt: una typica, tribus primis versib. altera anagogica, typos quos Deus exhuberat Propheta explicans, reliquo capite.* Ante templum] *velut in conspectu domus justi & judicii, qui postea sententiam pro jure suo de illu laturus est.* 4 Tum fuit] *transitio ad anagogen, cujus partes (ut typi) sunt duæ: una, promissionis erga pios deportatos, & usu-*

& universè totam Ecclesiam Christi: altera comminationis in cæteros impios, qui deportandi erant & exagitandi infinitis cruciatibus, ternis versibus. 5 Agnoscam] *ex electione videlicet: atque hic primus gradus est beneficiorum Dei, quæ allegoricè sequunt. versu, deinde simpliciter & nudè vers. 7. proponuntur.* 7 Inditurus] *promissio evangelica: ut infrà 31.33.* 8 Quemadmodum] *id est, ut solent abjecti acerba fictu atque immatura, & omnium arbitrio exponi.* Nam sic ait] *paremihesis ad confirmationem dicti, quia hæc denuntiatio humanitus incredibilis esse videbatur, constituto per Nebucad-retzarem novo Rege beneficiario.* Etiam qui] *id est, qui occiso Godalja in Ægyptum sese receperint: ut narratur infrà 43. & 44.*

CAPUT XXV.

Propheta Dei verbis Regem & Judæos contestatur, quòd fuerint immorigeri mandatis ipsius ac propterea captivitatem annorum septuaginta præducens eis, ducia quoque in alias gentes finitimas communiter eventura, & tandem in Babylonios prænuntiat: postremò sententiam fert Dei nomine de omnium illarum gentium ruina, & luctu funestissimo divinitus oborturo.

1 Verbum quod fuit ad Jirmejâ contra totum populum Jehudæ anno quarto Jehojakimi filii Joschijæ Regis Jehudæ (qui annus *est* primus Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ)

2 Quod elocutus est Jirmeja Propheta; apud totum populum Jehudæ & apud omnes habitatores Jeruschalaimorum, dicendo,

3 A decimotertio anno Joschijæ filii Amonis Regis Jehudæ usque in diem hunc (hic vicesimus tertius annus est) fuit verbum Jehovæ ad me; quod eloquutus sum vobis [a] inde a diluculo continenter, nec tamen auscultastis.

4 Misit etiam Jehova ad vos omnes servos suos Prophetas [b] inde a diluculo continenter, quibus non auscultastis (ac ne inclinastis *quidem* aurem vestram ut audiretis)

5 Qui dicerent, revertimini jam quisque a via sua mala, & a pravitate actionum vestrarum; ita manete in ea terra quam tradidit Jehova vobis & majoribus vestris; a seculo usque in seculum:

6 Et ne [c] prosequamini deos alienos colendo eos & incurvando vos eis; neque provocetis me opere manuum vestrarum, ut non malefaciam vobis.

7 Sed non auscultastis mihi, dictum Jehovæ: ut provocaretis me opere manuum vestrarum, malo [d] vestro.

8 Idcirco sic ait Jehova exercituum, eò quòd non auscultastis verbis meis:

9 Ecce ego missurus sum ut assumam omnes [e] nationes Aquilonis, dictum Jehovæ, *missurus* inquam ad Nebucad-retzarem Regem Babyloniæ servum meum, & adducturus illas contra terram hanc & contra habitatores ejus, atque contra omnes gentes istas circumquaque: quas internecioni devovens exponam eas desolationi, & sibilo, ac vastitatibus [f] perpetuis:

10 Et faciam ut pereat ex eis vox gaudii, & vox lætitiæ, vox sponsi & vox sponsæ; sonus molarum, & lux lucernæ:

11 Eritque tota terra ista vastationi, & desolationi: ac servient [g] gentes istæ Regi Babyloniæ septuaginta annis.

12 Deinde erit completis septuaginta annis, *ut* animadvertam in Regem Babyloniæ & in gentem illam, dictum Jehovæ, iniquitatem ipsorum, id est in terram Chaldæorum; [h] exponamque *gentem* illam desolationibus perpetuis:

13 Et adducam contra terram illam omnia verba mea quæ loquutus sum contra illâ; quicquid scriptum est in libro isto, quod prophetavit Jirmeja contra omnes gentes.

14 Cùm [i] servitutem exegerint ab his ipsis quoq; gentibus amplis, & Regibus magnis, tum rependam eis secundùm opus eorum, & secundùm factum manuum eorum.

15 Nam sic edixit Jehova Deus Jisraëlis mihi, sume poculū istud vini, istud *poculum* æstus e manu mea: & [k] bibendum dato istud omnibus illis gentibus ad quas ego mitto te,

16 Ut bibant & concutiantur atque insaniant; propter gladium quem ego missurus sum inter eas.

17 Itaque sumpsi illud poculum e manu Jehovæ, ut bibendum darem omnibus istis gentibus ad quas mittebat me Jehova:

18 Jeruschalaimis, & civitatibus Judææ, regibusque ejus & principibus ejus; [l] tradendo eos vastitati, desolationi, sibilo, & maledictioni ipso hodierno die:

19 Parhhoni Regi Ægypti & servis ejus, Principibusq; ejus & toti populo ejus:

20 Et toti isti [m] miscellaneæ turbæ, id est, omnibus Regibus terræ Hhutzi; & omnibus regibus terræ Pelischtæorum, & Aschkeloni, & Hhazzæ, Hhekronique, & [n] residuo Aschdodi:

21 Edomæis, & [o] Moabitis, & [p] Hhammonitis:

22 Et omnibus Regibus [q] Tyri, omnibusque Regibus Tzidonis; & omnibus Regibus [r] regionis illius quæ est [s] secundum mare:

23 Item Dedani, & Temæ, Buzoq; & omnib [t] amputatis latere;

24 Id est, omnibus Regibus [u] Arabiæ; & omnibus Regibus [x] miscellaneæ turbæ, habitantibus in deserto:

25 Item omnibus regibus [y] Zimræi, omnibusque Regibus [z] Hhelami & omnibus Regibus Mediæ:

26 Et omnibus Regibus Aquilonis, propinquis & remotis [aa] uni cum altero, ac omnibus regnis cujusque regionis [bb] quæ est ex adverso hujus terræ; denique Rex [cc] Scheschaci [dd] bibet post istos.

27 Et dices ad eos, sic ait Jehova exercituum, Deus Jisraëlis, bibite & inebriamini, [ee] etiam vomite, ac cadite ita ut non surgatis: propter gladium quem ego immissurus sum inter vos.

28 Esto autem, si renuant accipere poculum e manu tua bibendum; ut dicas ad eos, sic ait Jehova exercituum, [ff] omnino bibituri estis.

29 Nam ecce in ea civitate [gg] quæ de nomine meo

[a] Heb. *manè surgendo & loquendo: ut suprà 7.13.*
[b] Heb. *manè surgendo & mittendo: ut suprà 7.25.*
[c] Heb. *eatis post.*
[d] Heb. *vobis.*
[e] Heb. *familias.*
suprà 18.16.
[f] Heb. *seculis: sic deinceps. suprà 7.34. & 16.9.*
[g] Heb. *servierint sibi per hos: ut Exod. 1.14.*
[h] Heb. *in transitu maris.*
[i] Heb. *vir cum fratre suo.*
[k] Heb. *bibendo.*
[l] Heb. *super quam vocatur nomen meum.*

meo vocatur, ego initium feci afficiendi malis; & vos [m] omnino impunes eſſetis? non eritis impunes; nam gladium ego proclamo contra omnes habitatores iſtius terræ, dictum Jehovæ exercituum.

30 [n] Tu itaq; prophetato ad illos omnia verba iſta: & dicito ad illos, Jehova ex alto [o] rugiet, & [o] ex habitatione ſanctitatis ſuæ edet vocem ſuam, [p] omnino rugiet in habitaculo ſuo, [q] celeuſma quale eſt calcantium efferret contra omnes habitatores iſtius terræ:

31 Pervadet ſtrepitus uſque ad extremitatem terræ, quia contentio eſt Jehovæ cum gentibus iſtis, diſceptat ipſe contra omnem carnem: improbos iſtos expoſiturus eſt gladio, dictum Jehovæ:

32 Sic ait Jehova exercituum, ecce afflictio proceſſura eſt de gente in gentem; & turbo magnus excitabitur e lateribus terræ:

33 Eruntq; confoſſi Jehovæ tempore illo [a] ab extremitate una terræ ad alteram: non plangentur, neq; recipientur, neq; ſepelientur, profimo in ſuperficie terræ futuri ſunt.

34 Ejulate paſtores, & clamate, & volutate vos magnifici [r] pecuarii; quia completi ſunt dies veſtri [s] ut macteminí: dies inquam diſperſionum veſtrarum, quibus cadetis, [t] ut ut fitis vaſa deſiderabilia.

35 Peribitque perfugium a paſtoribus, & [u] ratio evadendi a magnificis pecuariis.

36 Vox [x] clamoſa paſtorum, ejulatúsq; magnificorum pecuariorum *audietur*, quia vaſtaturus eſt Jehova paſcuum eorum:

37 Et ſuccidentur caulæ [a] utentes pace, propter æſtum iræ Jehovæ

38 *Æſtuantis*, ut juvenis leo [b] derelinquens tugurium ſuum: nam erit terra iſtorum deſolationi propter æſtum [b] *gladii* opprimentis, & propter æſtum iræ ipſius.

[m] Heb. *innocentes exiſtendo innocentes exiſteretis*: vide Exod. 20.7.

[n] Heb. *rugiendo rugiet.*

[o] Heb. *ab extremitate terræ uſq; ad extremitatem terræ.*

[p] Heb. *gregi*: ſic duobus ver. ſeq.

[q] Heb. *ad mactandam.*

[r] Heb. *ut vas deſiderii.*

[s] Heb. *evaſio.*

[t] Heb. *clamoris.*

[u] Heb. *pacis.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus capitis ſumme partes ſunt quatuor, præter inſcriptionem contentam duobus verſibus: conteſtatio, inde ad verſum 8. interminatio venturi mali, inde ad verſum 15. typus, inde ad verſum 30. ac poſtremò ſententiæ latio, inde ad finem uſque.* Totum pop.] *& alios ſimiliter, per ſynecdothen, qui poſtea in hoc caput recenſentur.* Qui annus] *quemadmodum etiam apparet ex 2. Reg. 24. 14. & 25. 11. incidit autem hic primus Nebucadnezaris annus in deſinentem annum tertium Jehojakimi, & ineuntem quartum, ut conſtat ex Daniele 1.1.* 3 A decimo tertio] *conteſtatio, qua ſuum & aliorum Dei Prophetarum officium Jirmeja comparat cum rebellione Judæorum. De tempore autem vide ſuprà 1.2.* 8 Idcirco] *ſecunda pars, interminatio in Judæos aquè ac in omnes finitimos (ut ſuprà 9.25.) uſque ad ver. 12. deinde verò in Chaldæos ipſos ad conſolationem Eccleſiæ, ver. 12. & duobus ſeq.* 9 Miſſurus] *id eſt, ſpiritu, velut nuntio tranſmiſſo, excitaturus: humanitus dictum.* Servum meum] *id eſt, efficiturum voluntatem meam velut adminiſtrum, ut Cyrus appellatur illius paſtor, Jeſchahh. 44. 23.* 10 Sonus molar.] *id eſt, omnis commoditas victus, & vel maxima proſperitas, quæ lucu nomine in ſcripturis ſignatur.*

11 Gentes iſtæ] *id eſt, Judæa cum aliis Gentibus, ſynecdochicè: ut copioſius explicatur infrà 29. 10. & ſequentibus.* 12 Exponamq;] *ut prædixerat Jeſchahhia 13. & 14. & 21. & 47. narratur à geſtum, Daniel. 5.* 15 Nam ſic edixit] *tranſitio ad quartum locum de typo mandato divinitus; quæ ætiologicus eſt eorum quæ modò Propheta dixit, fore ut Babylonius ſervitutem exigat non tantùm a Judæo, ſed etiam a gentibus Regibuſq; magnis.* Poculum] ut *Jeſchahh. 51. 17.* Bibendum dato] *nempe Prophetis; id eſt, bibituras illas prophetato; vide ſuprà 1.10. ſic deinde illi Deus tradere quod propheret, & ipſe viciſſim ſumere, ac bibendum dare dicitur, ver. ſequentibus.* 18 Tradendo] *id eſt, pronuntiando ſententiam excidii, quam contra Judæam jam tulit Dominus.* 16 Parthoni] *ut copioſius exponitur infrà 46.* 20 Miſcellaneæ] *id eſt, varius populu, quorum nomina ſequentibus exponuntur; finis autem inter ipſos non tantùm conjunctis, ſed etiam confuſi erant & permixti dominatus.* Hhutzi] *vide Geneſ. 10. 23.* Omnibus regibus] *id eſt, tum regibus, tum rebus publicis quæ in Philiſthæa erant: vide infrà 47.* Reſiduo] *nam Aſchdodum ſive Azoton Pſammetichus pater Parthonis Necoms annu viginti novem obſederat, ita quæ bona ex patre everterat Rempublicam, teſte Herodoto in Euterpe.* 21 Edomæis] *de quibus infrà 49.7. & ſequentibus.* Moabitis] *de quibus infrà 48.* Hhammonitis] *de quibus infrà 49.1.* 22 Tyri] *de quibus infrà 47.4.* Regionis] *id eſt, Syriæ ſuperioris, Peliſchæus fœderatæ, infrà 49. 23.* 23 Dedani &] *gentibus Arabiæ petræa, de quibus infrà 49.28. Hoc autem Dedana & ſequentibus ſynecdochicè continentur poſtea plures Keturæ, Nachoris, & Jeſchmahhelis. Nam Dedan filius eſt Keturæ, Gen. 25.3. Tema Jeſchmahhelis, Gene. 25.15. & Buz Nachoris. Gene. 22.21.* Amputatis latere] *vide ſuprà 9. 26.* 24 Arabiæ] *petræ videlicet, ut docet ſequentium comparatio.* Miſcellaneæ] *id eſt, Arabum Scenitarum, Nomadum, Attalorum, aliorumq; ſine clauſtro & civitatibus in Arabia deſerta degentium, ut ſcribitur infrà 49.31. & ſeq.* 25 Zimræi] *id eſt, incolarum felicis Arabiæ, ſynecdochicè. Sunt enim Zamræi ſive Zamranes populi felicis Arabiæ, dicti a Zamrane; cujus mentio eſt Gene. 25.2. Zamaranos vocat Plinius lib. 6. natur. hiſtor. copiæ 28.* Hhelami] *vide Gene. 10.22. & infrà 49.34.* 26 Uni cum altero] *id eſt promiſcuè, ut dictum eſt ſuprà 9.25.* Quæ eſt ex adverſo] *periphraſis circumjacentium & finitimarum regionum.* Schelchaci] *id eſt, Babyloniæ feſta agentis, ut ſcribitur Danielis 5. & apud Herodotum lib. 2. Eſt enim Schelchac lingua Babylonica feſtum diem celebrans, & Schacefeſti dies, ut refert Athenæus lib. 14. ex Beroſo & Cteſia: Eſt autem hæc nominis mutatio referenda ad σιωπήσεται orationis, de qua Hermogenes tomo quarto de inventione: qua commutatione dicit eo Propheta uſus eſt, quòd hac una appellatione vellet dum ipſum caſus Babylonici velut dicto commonſtrare, hic & infrà 51.41. confer cum Jeſchahh. 21.5.* Bibet] *alludit ad convivium, de quo Daniel. 5.* 27 Etiam vomite] *id eſt, ita obruimini poculo indignationis Dei, ut non tantùm conturbemini, ſed omnium facultatem vos exonerandi & vitam ipſam amittatis. Pergit enim propheta in typica ſua allegoria.* 29 Nam ecce] *elegans ætiologia, de qua vide 1. Petri 4.17. & ſequent. ſic Jechez. 9.6.*

30 Tu itaque] *ultima pars, ſententiæ latio, concludens præcedentem conteſtationem & typum: qua primùm terrores denuntiantur, duobus verſibus; deinde horrenda ſtrages, luctuq; funeſtiſſimi, verſibus ſeq.*

Rugiet]

Rugiet] *id est, ut leo in prædam visam incursurus, horrendum invenabit: nam tota hæc sententia est allegorica, Deum cum leone, Reges & principes cum pastoribus, populos cum gregibus, regiones cum pascuis & caulis comparans.* Ex habitatione] *id est, e cælo.* Celeusma] *vide Jeschahh. 16. 18. 38* Derelinquens] *animum ut in prædam involat.* Gladii] *ut supra 46. 16. & 50. 16.*

CAPUT XXVI.

Jirmeja ineunte Jehojakimi regno omnes ad resipiscentiam hortatur, & recusantibus judicium denuntiat: ac propterea comprehensus a Sacerdotibus & Prophetis accusatur, publico judicio purgatur, & auctoritate Achikami a violentia Regis defenditur.

a PRINCIPIO regni Jehojakimi filii Joschijæ Regis Jehudæ, fuit verbum hoc a Jehova, edicendo,

2 Sic ait Jehova, sta in atrio domus Jehovæ, ut eloquaris apud omnes [b] civitates Jehudæ venientes ad incurvandum se *in* domo Jehovæ, omnia verba quæ præcipio tibi eloqui eis: ne subtrahito verbum:

3 Si fortè auscultantes revertantur quisque a via sua mala; ut [c] pœniteat me mali quod ego cogito facere illis propter pravitatem actionum illorum.

4 Itaque dicito ad eos, [d] sic ait Jehova: nisi auscultaveritis mihi, ut ambuletis in lege mea quam proposui vobis,

5 Auscultando verbis servorum meorũ Prophetarum quos ego mitto ad vos, ut [a] inde a diluculo mittenti nondum auscultastis;

6 Utique reddam domum hanc similem Schilunti, & civitatem hanc tradam maledictioni apud omnes gentes terræ.

7 [e] Audiebant autem sacerdotes, ac Prophetæ, [f] totusque populus; Jirmejam proloquentem verba ista in domo Jehovæ.

8 Quare fuit cùm absolvisset Jirmeja proloqui quæcunque præceperat Jehova proloqui apud totum populum; ut prehenderent eum Sacerdotes, & Prophetæ, totusque populus ille, dicendo, [b] omnino moriturus es.

9 Cur prophetasti nomine Jehovæ, dicendo, similis Schilunti futura est domus hæc, & civitas hæc ita vastabitur, ut nullus sit habitator? congregabatur quoque [g] totus populus ad Jirmejam *in* domum Jehovæ.

10 [h] Audientes autem principes Jehudæ res istas, ascenderunt e domo Regis *in* domum Jehovæ: & consederunt ad ostium portæ Jehovæ [i] recentioris.

11 Tum alloquuti sunt Sacerdotes, & Prophetæ [k] Principes illos, & omnes *seniores* populi, dicendo; [l] crimen capitale *est* in viro isto: nam prophetavit contra civitatem hanc, quemadmodum audivistis auribus vestris.

12 [m] Tum alloquutus est Jirmeja omnes illos Principes, totumque populum, dicendo: Jehova misit me ad prophetandum contra domum hanc & contra civitatem hanc omnia verba quæ audivistis.

13 Nunc ergo bonas efficite vias vestras, & actiones vestras, & auscultate voci Jehovæ Dei vestri: & pœnitebit Jehovam istius mali quod eloquutus est contra vos.

14 De me autem, ecce me in manu vestra: facite mihi ut bonum & ut rectum *videtur* in oculis vestris.

15 Veruntamen [n] omnino scitote, si morte afficitis me, [o] sanguinem innocentem vos imponere vobis, & civitati huic, & habitatoribus ejus: nam [p] verè misit me Jehova ad vos, ad proloquendum [q] vobis audientibus omnia verba ista.

16 [r] Tunc dixerunt Principes illi, omnesque *seniores* populi ad Sacerdotes & ad prophetas; nullum est in viro hoc crimen capitale, cùm nonomine Jehovæ Dei nostri sit alloquutus nos.

17 Et surgentes: [s] quidam e senioribus terræ; alloquuti sunt totam congregationem populi, dicendo:

18 [t] Mica Moraschtites [u] prophetabat temporibus Chizkijæ regis Jehudæ, & alloquebatur totum populum Jehudæ, dicendo; sic ait Jehova exercituum, Tzijon *ut* ager arabitur, & urbs Jeruschalaimorum *in* cumulos erit, & mons hujus domus in excelsa [x] sylvosa.

19 An [y] omnino morte affecerunt illum [z] Chizkija Rex Jehudæ, & totus Jehuda? an non reveritus est Jehovam, & deprecatus est faciem Jehovæ, aque pœnituit Jehovam illius mali quod eloquutus fuerat contra eos? nos ergo facimus malum magnum contra [1] nos ipsos.

20 [a] Et quamvis etiam quidam prophetans nomine Jehovæ, Urija filius Schemahhjæ ex Kirjath-Jehharimis; prophetasset contra civitatem hanc & contra terram hanc omnino secundum verba Jirmejæ.

21 Cumque audivisset Rex Jehojakim & omnes potentes ejus, omnesque principes verba ejus, [b] & quæsivisset Rex eum afficere morte (quod audiens Urija timuit, fugiensque; venit in Ægyptum:

22 Sed misit Rex Jehojakim quosdam [c] in Ægyptum; Elnathanem filium Hhacboris, & [d] alios cum eo in Ægyptum,

23 Qui educentes Urijam ex Ægypto, reduxerunt eum ad Regem Jehojakimum) & percussisset eum gladio, abjecisset que cadaver ejus in sepulchra [e] popularium:

24 Veruntamen [f] manus Achikami filii Schaphanis adfuit Jirmejæ, ut non traderet eum in manum populi ad morte afficiendum ipsum.

a Heb. *mane surgendo & mittendo.*

b Heb. *moriendo.*

c Heb. *jus mortis viro isti: sic infrà ver. 16.*

ANNOTATIO.

1 Principio] *Totum hoc caput est διηγηματικὸν, id est, narrativum: nam post observatam temporis circumstantiam ver. 1. narrantur quatuor: primum est prophetiæ argumentum, quam ex mandato Dei pronuntiavit Jirmeja, usque ad versum 7. secundum, criminatio, tribus versibus; tertium, istiu contestatio, usq; ad versum 16. quartum, sententia Prophetam absolvens, conjuncta exequutione illius.* 2 Civitates] *id est cives, metonymicè.* 3 Pœniteat] *vide Gen. 6. 6.* 4 Sic ait Jehova] *summa Prophetiæ, nimirum*

rum hypothetica interminatio: ut suprà 7. cui ex adverso respondent promissio (quæ hîc reticetur) ponitur infrà ver. 13. 7 Audiebant] *secunda pars narrationis, de criminatione Jirmejæ.* Totus q; pop.] *quatum videlicet in atrio erat: sic seq. versu.* 9 Totus populus] *reliquus videlicet qui per urbem erat.* 10 Audientes] *tertia pars narrationis, de litis contestatione: qua accusatur Jirmeja, ver. 11. & Propheta se ipsum defendit, verſibus quatuor seq.* Recentiores] *i. supremæ, quam Rex Josham curaverat ædificari, 2. Chron. 27. 3.* 11 Principes illos] *id est, totum consilium justè constitutum ex utroq; ordine: ut apparet ex ver. 17.* 12 Tum alloquutus] *definsio Jirmejæ juridicialis absoluta (ut vocant Rhetores) incipiens & concludens a vocatione Dei, & jure ab ipso factum asserens: quapropter promissionem hypotheticam proponit, ver. 13. & hypotheticam interminationem, duobus seq.* 15 Sanguinem innocent.] *i. vos vestra ipsorum culpa reos peragis injustissima & crudelissima cædis meæ.* 16 Tunc dixerunt] *sententia, cujus divisio exponitur tribus ver. seq. & executio, reliqui.* 18 Mica] *confirmatio sententiæ a præjudicato similis exempli.* 19 Chizkija &c.] *i. justum legitimumq; consilium ex regiis & popularibus: ut suprà ver. 11.* 20 Et quamvis] *narratio exequutionis sententiæ, & liberati justo judicio Jirmejæ, contra illegitimam Regis violentiam: cujus exemplum hîc quatuor verſibus continetur.* 21 Et quæsivisset] *sine consilio legitimo re non quæsita, cognita, & legitimè judicata, denique sine ulla juris formula.* 23 Popularium] *i. contemptissima, & abjectissima: cujusmodi fuerunt quos Latini vocabant puticulos teste Varrone lib. 4. de lingua Lat.* 24 Manus] *i. autoritas & auxilium: fuerat enim Achikam jamdiu consiliarius in comitatu Regis Joschijæ, ac proinde plurimùm autoritate poterat.*

CAPUT XXVII.

Deus per prophetam typo & sermone venturum Nebucadnetzarù dominatum prædicit in gentes omnes finitimas, & ipsis consulit: deinde Regem futurum Judæorum similiter admonet ut se dedat Babylonio & a Pseudoprophetis caveat: & omnes ordines ad temporarium Babylonii obsequium provocat adductu minis & promissionibus.

1 'IN principio regni Jehojakimi filii Joschijæ regis Jehudæ; fuit verbum hoc ad Jirmejam a Jehova, edicendo,

2 'Sic edixit Jehova mihi, 'compara tibi vincula & lora quæ 'indas collo tuo.

3 Deinde mittito 'illa ad Regem Edomæorum, & ad Regem Moabitarum, & ad regem
a Heb. *filiorum Hhammonii.* a Hhammonitarum, & ad regem Tyri, & ad Regem Tzidonis; b per legatos qui 'venturi sunt
b Heb. *per manum legaturum.* Jeruschalaima ad Tzidkijam Regem Jehudæ:

4 Et mandato illis ut dominis suis indicant: sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, sic indicitote dominis vestris:

5 'Ego feci terram, homines, & jumenta quæ sunt in superficie terræ virtute mea maxima, & brachio meo extento: ideo trado illam cui rectum videtur in oculis meis.

Daniel 2. 6 'Nunc itaque ego trado omnes regiones istas in manum Nebucad-netzaris 'Regis Babyloniæ servi mei: quin etiam bestias agri trado ei ut serviant ei.

7 Servient autem ei omnes istæ gentes, 'filioq;
c Heb. *filio filii ejus.* ejus, & c 'nepoti ejus; donec adveniat 'tempus
d Heb. *servientes sibi per eum: ut Exodi 1. 14. & suprà 25. 14.* terræ ipsius etiam illud, cùm d servitutem exigent ab eo' gentes amplæ & Reges magni.

8 Erit igitur ut in gentem illam & in regnum illud quæ non servient ipsi Nebucad-netzari Regi Babyloniæ, & quæ non indet colum suum jugo Regis Babyloniæ; gladio & fame, ac peste animadvertam in gentem istam, dictum Jehovæ, donec consumpsero eas manu illius.

9 'Vos ergo ne auscultetis Prophetis vestris, aut divinis vestris, aut somniis vestris, aut planetariis vestris, aut præstigiatoribus vestris; qui alloquuntur vos dicendo, non estis servituri Regi Babyloniæ.

10 Nam falsum isti prophetant vobis; ut longè abducam vos a terra vestra, & cùm depulero vos pereatis.

11 Gentem verò illam quæ inducet collum suum in jugum Regis Babyloniæ, & serviet ei; ipsam utique relinquam in terra sua, dictum Jehovæ, ut colat eam & habitet in ea.

12 'Etiam Tzidkijam Regem Jehudæ alloquutus sum secundum omnia verba ista, dicendo; inducite colla vestra in jugum Regis Babyloniæ, & servite ei populoque ejus; ita vivite.

13 'Quare moreremini tu & populus tuus gladio, fame, & peste; quemadmodum' eloquutus est Jehova de gente quæ non servierit Regi Babyloniæ?

14 Ne ergo auscultetis verbis istorum prophetarum qui alloquuntur vos, dicendo; non estis servituri Regi Babyloniæ: nam falsum isti prophetant vobis,

15 (Non enim misi eos, dictum Jehovæ; sed ipsi prophetant nomine meo falsò) ut depellam vos, & pereatis vos & ipsi prophetæ qui prophetant vobis.

16 Etiam sacerdotes, & totum populum ipsum alloquutus sum, dicendo; sic ait Jehova, ne auscultetis verbis prophetarum vestrorum qui prophetant vobis, dicendo, ecce 'instrumenta domus Jehovæ reducentur ex Babylonia jam
e Heb. *celeritate.* e mox: nam falsum isti prophetant vobis.

17 Ne auscultetis eis, servite Regi Babyloniæ, ita vivite: quare esset civitas hæc f desolationi?
f Heb. *desolatio.*

18 'Quòd si Prophetæ sunt, & 'si est verbum Jehovæ cum ipsis; intercedant, quæso, apud Jehovam exercituum, ut non veniant hęc instrumenta quę reliqua sunt in domo Jehovæ, domoque Regis Jehudæ, ac Jeruschalaimis in Babyloniam.

19 Nam sic ait Jehova exercituum; de istis 'columnis, & de isto lacu, ac de basibus, denique de g reliquis instrumentis quæ reliqua sunt in civitate hac,
g Heb. *reliquo instrumentorum. 2. Reg. 24. 14. & seq.*

20 Quę non accepit Nebucad-netzar Rex Babyloniç, cùm deportaret Jeconjim filium Jehojakimi Regis Jehudæ Jeruschalaimis in Babyloniam; & omnes clarissimos Jehudæ & Jeruschalaimorum:

21 Nam, *inquam*, sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis; de istis instrumentis; quæ reli-

2. *Reg.* 25. 16 2. *Chro.* 36. 18. *& infrà* 52.

qua sunt *in* domo Jehovæ, & in domo Regis Jehudæ, ac Jeruschalaimis:
22 In Babyloniam deferentur & illic erunt; usque *in diem quo visitaturus sum hos, dictum Jehovæ, quo faciam ut ascendant hi, & reducam illa in locum hunc.

ANNOTATIO.

1 In principio] *Hujus prophetiæ (quæ inscriptionem suam habet ver. 1.) summa partes sunt duæ: una est denuntiatio prophetica servitutis, quam servitura erant finitimæ regna omnia Regis Babyloniæ, usque ad ver. 12. altera est prophetia didascalica ad populum Dei, inde ad finem usque.* Principio] *id est, ante annos undecim quàm Tzidkijæ cœpisset regnare, revelata est divinitus prophetia hæc, & a Jirmeja obsignata; cùm nondum magnus ille Nebucad-netzar in Babylonia regnaret: ut ostenditur supra* 25. 1. 2 Sic edixit] *prior hæc prophetiæ pars continet typum, duobus ver. & explicationem, sequentibus* 6. Compara tibi] *videlicet in tempus illud quo capturus erat Tzidkijæ regnare: sic enim autoritas cõciliatur prophetiæ, & omnis malè de Propheta suspicandi occasio tollitur.* Judæ] *videlicet illorum unum, ad quem audiendum regnum Tzidkijæ, ut apparet ex seq. cap.* 3 Illa] *nimirum alia ad reges exteros pertinentia.* Venturi] *& conspirationem junctõ fœdere inituri, de qua* 2. *Chron.* 36. 13. 5 Ego feci ter.] *thesis sive propositio generalis, exponens causam & fundamentum hypotheseos, quæ sequentibus versibus continetur. Est autem causa sumpta a creatione & jure Dei in res creatas omnes.* 6 Nunc itaque] *hypothesis continens primùm explicationem typi, tribus versib. deinde consilium, tribus alteris.* Regis Babyl.] *futuri post quadriennium, ut supra* 25. 1. 7 Filioque ejus] *Evilmerodaco cujus mentio est* 2. *Reg.* 25. 30. *& infrà* 52. 3. Nepoti] *Bel-schatzari, de quo Daniel.* 5. 1. Tempus terræ] *id est, quo visitaturus sum terram, ut infra ver. ultimo: numerum post annos septuaginta, supra* 25. 12. *& infrà* 29. 10. Gentes amplæ] *Persæ & Medi, de quibus Jeschaihh.* 21. 9 Vos ergo] *prepositio consilii, ut diximus ver.* 6. 12 Etiam Tzidkijam] *secunda pars Prophetiæ, qua datur consilium, primùm Regi Judæorum, 4. ver. deinde sacerdotib. & populo toti, 3. ver. ac postremò ultima deportatio prænuntiatur reliquis ver.* 13 Quare moreremini] *ἀπὸ τοῦ προκειμένου consilii, ad quod regreditur Propheta sequent. ver.* Eloquutus] *supra ver.* 8. 16 Instrumenta] *quæ deportata fuerant in Babyloniam temporibus Jehojakimi & Jeconiæ,* 2. *Chron.* 36. 7. & 10. 18 Quòd si] *ἀποτροπασμὸς, qua Propheta docet prophetas illos, si sunt servi Dei, non debere illius iram meditatio suâ cumulare, sed certissimè eventum æmulari atque deprecari coram Deo: sic comparatur transitus ad propheticam denuntiationem sequentem.* Si est verbum] *id est, si Deo sunt chari, & ullam cum eo communicationem habent.* 19 Columnis] *de quibus* 1. *Reg.* 7. 22 In diem] *de quo* 2. *Chron.* 36. 22. *& Hhezæ.* 1.

CAPUT XXVIII.

Jirmeja præcedentem concionem typo & sermone Judæis significans, a Chananja reprehenditur: quem bona Judæis, finitimisq; gentibus, & mala Chaldæis ominantem Jirmeja redarguit, & protervè in se irruenti ac lorum sium frangenti cedit; donec a Deo remissus prophetiam suam amplificat, & mortem Chananjæ prædicit, quam eventu comprobavit.

1 Cùm autem fuisset *illud* ab anno illo, principio regni Tzidkiję regis Jehudę, ad annum usque *illius* quartum mense quinto; alloquutus est me Chananja filius Hhazzoris Propheta qui erat Gibhhone, in domo Jehovæ, ante oculos sacerdotum & totius populi, dicendo,

2 Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, dicendo; fregi jugum Regis Babyloniæ.

a Heb. *dierum: ut Gen.* 41. 1. *sic infrà ver.* 11.

3 Intra biennium a justum ego reducturus sum in locum hunc omnia instrumenta domus Jehovæ; quę accepit Nebucad-netzar Rex Babyloniæ e loco hoc, & deduxit in Babyloniam:

b Heb. *omnem deportationē: sic ver.* 6.

4 Etiam Jeconjam filium Jehojakimi Regis Jehudæ, & b omnes deportatos Jehudæ qui venerunt in Babyloniam, ego reducturus sum in locum hunc, dictum Jehovæ: cùm fregero jugum Regis Babyloniæ.

5 Tum alloquens Jirmeja Propheta Chananjam Prophetam illũ; c ante oculos sacerdotum, & ante oculos totius populi, qui astabant in domo Jehovæ:

6 d Dixit Jirmeja Propheta, amen, ita faciat Jehova: præstet Jehova verba tua quę prophetasti, reducendo instrumenta domus Jehovæ, & omnes deportatos e Babylonia in locum hunc.

7 Verũ tamen audi quæso verbum hoc quod ego loquor; e te audiente, & audiente toto hoc populo.

e Heb. *in auribus tuis, in auribus, &c.*

8 f Prophetæ illi qui fuerunt ante me & ante te inde a seculo; illi prophetaverunt contra regiones amplas & contra regna magna bellum, & afflictionem *famu*, & pestem:

9 Propheta ille qui prophetat pacem; cùm evenit verbum ipsius Prophetæ, cognoscitur ille Propheta esse quem misit Jehova d verè.

d Heb. *in veritate.*

10 Tum capiens Chananja Propheta g lorum illud a collo Jirmeję Prophetę, fregit illud:

11 Et loquutus est Chananja ante oculos totius populi, dicendo; sic ait Jehova; ita frangam jugum Nebucad-netzaris Regis Babyloniæ intra biennium justum e collo omnium istarum gentium: tum h abibat Jirmeja Propheta itinere suo.

12 Sed fuit verbum Jehovæ ad Jimejam; postquam fregisset Chanarja Propheta lorum illud e collo Jirmeję Prophetæ, edicendo,

13 Abi & alloquitor Chananjam, dicendo; sic ait Jehova, lora lignea fregisti, sed compara loco illorum lora ferrea.

14 Nam sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, jugum ferreum impositurus sum collo omnium gentium istarum, ut serviant Nebucad-netzari Regi Babyloniæ, & servituræ sunt ei: quin etiam bestias agri tradituras sum ei.

15 De-

15 Deinde dixit Jirmeja Propheta ad Chananjam prophetam; audi jam Chananja, non misit te Jehova, sed tu fecisti ut fiduciam poneret populus hic in falso.
16 Idcirco sic ait Jehova, ecce ego emissurus sum te a superficie terræ, hoc anno tu moriturus es; quia apostasiam suasisti contra Jehovam.
17 Et mortuus est Chananja Propheta, anno illo mense septimo.

ANNOTATIO.

1 Cùm autem] *Totum hoc caput narrativum est eorum quæ consecuta sunt ex præcedente prophetia. Narrat enim Jirmeja primùm contradictionem Chananjæ, versibus 4. & redargutionem suam, versibus 5. sequentibus: deinde contrarium typum a Chananja exhibitum cum sua interpretatione, vers. 10. & 11. & determinationem Dei a Jirmeja prænuntiatam, effectamq; a Deo, inde ad finem usque.* Fuisset illud] *id est, cùm typo & sermone, quam Deus imperaverat supra 27.3. voluntatem Dei judicium q. significare perrexissem per quadriennium. Nam particula Hhebraica tertio loco significationem accipit præpositionu usque: quo etiam modo interpretati sumus 1. Schem. 18.10. & alibi.* Propheta] *officio videlicet, quamvis re ipsa falsus esset: nam ex gente Sacerdotum erat ad quos pertinebat Gibbhon, Jehosch. 21.17.* 2 Fregi] *id est, in consilio meo constitutum est frangere.* 5 Ante oculos] *id est publicè, prout publicè peccaverat: quò spectat documentum Pauli 1. Tim. 5.20.* 6 Dixit Jirmeja] *hujus redargutionu duæ sunt partes, exordium a voto, captans auditorum benevolentiam, ut potiùs (ut Rhetores vocant) insinuatio, hoc & sequente versu; deinde confutatio, sequent.* 8 Prophetæ] *confutationu duo sunt argumenta: primum, quod populo improbissimo pacem & prosperitatem prædicat, id a lege & omnibus sanctorum Prophetarum testimoniis discrepare, ver. 8. deinde eventum ipsum esse commonstraturum quàm falsa sit Chananjæ prædicatio: quas duas pseudoprophetarum notas, a doctrina videlicet & ab eventu, docuit Mosche Deuteron. 13. & 18.20.* 10 Lorum illud] *quod ipsi supererat, ut figuraret jugum Babylonicum Judæis imponendum; ut diximus supra 27.2.* 11 Iitarum gent.] *contra quas antè prophetasti.* Abibat] *contentionem fugiens videlicet, & consulens ædificationi (quæ inter rixandum nulla est) donec Deus opportunitatem exhiberet servo suo commodam ad ædificandum, ut factum fuisse narratur sequente versu.* 16 Apostasiam] *ut Deut. 13.5. & infrà 29.32.*

CAPUT XXIX.

Propheta Judæos in deportatione Babylonica versantes literis admonet de officio in captivitate, de promissa in futurum liberationis tempore, & de calamitatibus eorum qui deportationem refugerint pseudoprophetarum mendacia: itaque orationem in pseudoprophetas convertens ipsos reprehendit, & funestum exitum singulis prænuntiat.

1 HÆC autem sunt verba Epistolæ quam misit Jirmeja Propheta Jeruschalaimis; ad [a] reliquos seniores deportatos, & ad Sacerdotes, & ad Prophetas, atque ad totum populum, quem deportaverat Nebucad-netzar Jeruschalaimis in Babyloniam:

a Heb. *reliquum senioru deportationis*

2 Postquam egressus esset Jeconja rex & Augusta, ac aulici principes Jehudæ ac Jeruschalaimorum; fabriq; lignarii, & fabri ferrarii Jeruschalaimis:

2. *Reg.* 24. 14. *& seq.*

3 Per El-hhasam filium Schaphanis & Gemarjam filium Chilkijæ (quos mittebat Tzidkija Rex Jehudæ ad Nebucad-netzarem Regem Babyloniæ in Babyloniam) dicendo:

4 Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis; [b] omnibus deportatis quos deportavi Jeruschalaimis in Babyloniam:

b Heb. *toti deportationi quam, &c. sic deinceps.*

5 Ædificate domos, & inhabitate: ac [c] conserite hortos, & vescimini fructu eorum.

c Heb. *plantate: sic infrà 28.*

6 Ducite uxores, & gignite filios ac filias; accipite etiam filiis vestris uxores, & filias vestras tradite viris ut pariant filios filiasque: & augescite istic, ac ne minuamini:

7 Denique quærite [d] prosperitatem istius civitatis quò deportavi vos, & orate pro ea Jehovam; nam cum prosperitate ejus futura est vobis prosperitas.

d Heb. *pacem: sic deinceps.*

8 Sic enim ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, ne decipiant vos prophetæ vestri qui sunt inter vos, & divini vestri; neq; auscultetis somniis vestris, quæ vos ipsi curatis somniari:

9 Quia falsò isti prophetant vobis nomine meo: non misi eos, dictum Jehovæ.

10 Sic enim ait Jehova; nam ubi implebuntur Babyloniæ septuaginta anni, visitabo vos: & præstabo erga vos verbum meum illud optimum, reducendo vos in locum hunc:

2. *Chro.* 32. 26.

11 Cùm ego agnovero *deodas vobis* cogitationes quas ego cogito de vobis, dictù Jehovæ, cogitationes [e] prosperitatis, non autem adversitatis; dandum vobis finem, [f] eumque expectatissimum.

e Heb. *pacù, non autem mali.*

f Heb. *& expectationu.*

12 Cùm invocaveritis me ut abeatis, & oraveritis me, tum exaudiam vos:

13 Et quæretes me invenietis, cùm requisieritis me ex toto [g] animo vestro.

g Heb. *corde.*

14 Præstò enim futurus sum vobis, dictum Jehovæ, & reducturus [h] captivos vestros, congregaturusque vos ex omnibus gentibus, & ex omnibus locis quò depulero vos, dictum Jehovæ: & reducturus vos in locum hunc unde deportavi vos:

h Heb. *captivitatem vestram.*

15 Cùm dixeritis, excitaverat nobis Jehova Prophetas *prophetantes*, eundum in Babyloniam.

16 Nam sic ait Jehova de Rege qui sedet in solio Davidis, & de toto populo qui residet in civitate hac; fratribus vestris qui non egressi sunt vobiscum in illa deportatione:

17 Sic ait, *inquam*, Jehova exercituum, ecce ego immissurus sum in hos gladium, famem, ac pestem: & expositurus sum eos tanquam ficus horrendas, quæ non possunt comedi præ pravitate.

Suprà 24.

18 Nam persequar eos gladio, fame, ac peste; & exponam eos commotioni apud omnia regna terræ, execrationi, & desolationi, sibilo, & opprobrio apud omnes gentes quò depulero eos:

i Heb. *manè surgendo & mittendo: ut 2. Chro. 36. 15.*

19 Eò quòd non auscultant verbis meis, dictum Jehovæ; cùm mitto ad eos servos meos Prophetas i inde a diluculo continenter, ut non

auſcultabatis, dictum Jehovæ.
20 Vos itaque audite verbum Jehovæ; omnes deportati quos miſi Jeruſchalaimis in Babyloniam.
21 Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis de k Achabo filio Kolajæ, & de Tzidkija filio Mahaſejæ, qui prophetant vobis nomine meo falſum: ecce ego traditurus ſum eos in manum Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ, ut percutiat eos ante oculos veſtros:
22 Et ſumetur ab ipſis l maledictionis formula apud omnes deportatos Jehudæ qui ſunt in Babylonia, dicendo, diſponat te Jehova ut Tzidkijam, & ut Echabum, quos torrefecit Rex Babyloniæ igne:
23 Eò quòd commiſerunt flagitium in Jiſraële, adulterantes cum uxoribus amicorum ſuorum, & loquentes verbum nomine meo m falſum quod non præceperam eis: ego verò ſum iſtorũ cognitor ac teſtis, dictum Jehovæ.
24 Schemahhjam verò Nechelamæum alloquitor, dicendo,
25 Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, dicendo; eò quòd tu miſiſti nomine tuo literas ad totum populum qui eſt Jeruſchalaimis, & ad Tzephanjam filium Mahhaſejæ Sacerdotem, atque ad omnes ſacerdotes, dicendo,
26 Jehova diſpoſuit te Sacerdotem in loco Jehojadahhi Sacerdotis cùm ſitis præfecti in domo Jehovæ contra omnem virum amentem & Prophetam agentem; ut ponas eum in cippo aut in n ſcapha:
27 Nunc ergo quare non increpaſti ſaltem Jirmejam Hhanathotanum, qui Prophetam agit vobis?
28 Quandoquidem miſit ad nos in Babyloniam, dicendo, longa eſt captivitas: ædificate domos, & inhabitate; ac conſerite hortos, & veſcimini fructu eorum.
29 (Legerat enim Tzephanja Sacerdos literas iſtas, o audiente Jirmeja Propheta)
30 Fuit ergo verbum Jehovæ ad Jirmejam, dicendo,
31 Mitte ad omnes deportatos dicendo; ſic ait Jehova de Schemahhja Nechelamæo: eò quòd prophetat vobis Schemahhja, quamvis ego non miſerim ipſum, facitque ut fiduciam ponatis in falſo:
32 Idcirco ſic ait Jehova, ecce ego animadverſurus ſum in Schemahhjam Nechelamæum, & in ſemen ejus; non erit ei quiſquam qui habitet in medio populi hujus, neque videbit bonum quod ego facturus ſum populo meo, dictum Jehovæ: quia apoſtaſiam ſuaſit contra Jehovam.

k *qui idẽ dicitur Echab, ſeq. ver.*
l Heb. *maledictio: metonymia.*
m Heb. *falſitatis.*
n Heb. *ſuguſtii navicularii.*
ſuprà ver. 5.
o Heb. *in auribus Jirmejæ Prophetæ.*

ANNOTATIO.

1 Hæc autem] *Hujus capitis partes in univerſum duæ ſunt: inſcriptio tribus verſibus; & epiſtola Prophetica, ad finem uſque.* 4 Sic ait] *hæc epiſtola (cujus inſcriptionem hic verſus continet) duo habet prophetiarum genera: unum commune & ad Judæos omnes ſpectans, uſque ad verſ. 20. alterum ſingulare contra Pſeudoprophetas & adverſarios Jirmejæ, ad finem uſque. Communis autem prophetiæ tres ſunt partes: prima qua Deus deprotatos pedem in Babylonia figere jubet uſque, ad verſum 10. ſecunda, qua liberationem in ſuum tempus pollicetur in reſipiſcentibus, uſque ad verſum. 16. tertia, qua reliquu in Judæa conſiſtentibus aut alibi extra Babyloniam, infinita mala prænuntiat, verſ. 16. & tribus ſequentibus.* 5 Ædificate] *id eſt, ita inite rationes veſtras & vitam inſtituite, ut diu manſuri in Babylonia: ſynecdoche.* 7 Civitatis] *id eſt, totius regni Babylonici, ſynecdochicè.* 8 Ne decipiant] *videluces prædicando mox futuram eſſe liberationem, ac proinde vos a vera prophetiis & juſtis actionibus quas indixi vobis avertendo.* Prophetę] *falſi, quorum duo ponuntur genera, ut totidem verorum Prophetarum ſint, Numer. 12. nam Prophetæ boni ex viſionibus & ſomnijs agunt, mali verò divinationibus & commentis ex animo ſomniu abutuntur.* Quæ vos ipſi] *exegeſis præcedentis dicti: verè, inquit, veſtra ſunt ſomnia: nam vos alla pretio redimitis, ut ſuprà 20.10.* 10 Sic enim] *ſecunda pars communis prophetiæ, confirmans monita præcedentia de fide Babylonica colenda, & averſandis Pſeudoprophetis, a definito promiſſionis tempore, de quo ſuprà 25.12.* 11 Cùm ego cogn.] *id eſt, quando mihi viſum fuerit præſtare promiſſiones meas.* 12 Cùm invocav.] *ex promiſſione Levit. 26.40. & ſequent. & Deut. 30.1. & ſequent. cujus rei complementum extat Danijelis 9. & in libris Hhezræ & Nechemiæ.* 15 Cùm dixeritis] *id eſt, cùm longis perpeſſionibus edocti fueritis gloriam tribuere Deo, & veritatem prophetiarum ejus confiteri, ut Danijel. 9.6. & 12.* Eundum in Bab.] *id eſt. ſubeundam eſſe captivitatem ſi qui ſibi conſultum voluerint: ſic tranſitur ad ſequentem locum de graviſſimo eorum calamitatibus, qui ſperneutes Prophetarum monita dedere ſe recuſaverint, & ultrò ſubire captivitatem.* 16 In illa dep.] *de qua ſuprà ver. 2. Eſt autem hic pars tertia communis Prophetiæ, non eſſe expetendum ut qui in Babylonia ſunt in Judæam revertantur, quod Pſeudoprophetæ narrabant: nam peſſimè cum illo actum iri.* 20 Vos itaque] *ſecunda pars epiſtolæ, cujus exordium hoc verſu, reſpicit ad monitum quo utebatur ſuprà, ver. 8. Sunt autem in hac parte prophetiæ duæ: una, contra pſeudoprophetas, tribus verſibus ſequent. altera, contra quendam Prophetam ex proceribus adverſantem Jirmejæ, verſ. 24. & ſeq.* 23 Ego verò] *confirmatio judicii prænuntiati, a certiſſima notitia teſtimonioq; Dei.* 24 Schemahhjam] *altera Prophetia, ut dximus ver. 20.* Nechelamęum] *Hanc vocem patronymicam eſſe demonſtrat terminatio: ſed utrum a patre, an verò a patria ducatur incertum eſt. Nos ſuſpicamur hìc ineſſe paronomaſian, & Schemahhjam fuiſſe Nachamæum, a Nachamo progenitore cujus mentio eſt, 1. Chronic. 4. 19. alluſiſſe verò Jirmejam per epentheſin unius literæ, ut perſtringeret illius ſtudium erga Pſeudoprophetarum ſomnia.* 25 Sic ait Jehova] *hæc prophetia duo continet: narrationem cauſæ, quinq; verſibus; & dictionem ſententiæ, tribus ultimis.* Dicendo] *id eſt, in hæc verba, aut in hanc ſententiam, quam tres verſus ſequentes exponunt.* 26 Jehova] *ſumma epiſtolæ, qua Schemahhja ſacerdotibus primùm exponit officium ipſorum, hoc ver. deinde reprehendit delictum, duobus ſequentibus. Quemadmodum (inquit) magnus ille Jehojadahh ſacerdos vindex olim fuit Reſpublicæ, 2. Reg. 11. & 2. Chron. 23. ita vos vindices ſanæ doctrinæ in Eccleſia conſtituit Deus. Eratenim Tzephanja ſacerdos ſecundanus, ut habetur 2. Reg. 25. 21.* Amentem] *ut 2. Reg. 9. 11. ſic a viris prophanis appellantur ſervi Dei.* Scapha] *Hhebraicam vocem, quæ nuſquam alibi legitur, penuria Latinitatu ita ſumus coacti reddere, ut ne ſarius iſte zelus gradatione aliquatenus explicetur. Eſt enim vox*

Hhebræa

Hhebræa composita, significans genus illud cruciatus cujus meminit Plutarchus in Artoxerxe: compingebantur dua scapha pari commensu inter se respondentes, ita ut corpus hominis indutum quasi in vagina esset. Quod genus cruciatus sive ad custodiam atrocissimam sive ad quæstionem sive ad necem offerretur vinctis, præbebatur illis mel temperatum lacte, & invitis etiam infundebatur in os unde viverent, &c. quæ ibi Plutarchus copiosè narrat. Quamobrem Hhebræi ex forma cruciatus & victu una voce dixerunt naviculas fugientis, quia homo in binas naviculas hoc pacto indutus alebatur fuctu, & hac appellatione angustissimum quemque carcerem durissimumq; designarunt: qualis hodie videtur in muris quem Galli vocant caligam.

CAPUT XXX.

Propheta jussu promissiones de instauranda Ecclesia conscribere, primùm figurat malorum quibus Judæa opprimenda erat amplitudinem: deinde exposita promissione pios hortatur ad fidem, docens Deum cùm in afflictionibus præsentem esse, tum fore magnificum in perdendis adversariis, & liberandis servandisq; suis: quamobrem promissiones magnificas de regno Christi prædicat ad Judæos & gentes perventuro; & quamvis futurum sit ut Ecclesia in hoc seculo tum externis mundi incursionibus, tum suis ipsius infirmitatibus infestetur; fideles tamen consolatur a beneductionibus, studiosq; & fidem Dei efficacissimo, & confirmat documentis & comparationibus.

1 'VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, dicendo,

2 Sic ait Jehova Deus Jisraëlis, edicendo; scribe tibi omnia verba quibus alloquor te, in libro:

3 'Quòd ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ, cùm reducam captivam multitudinẽ populi mei Jisraëlis & Jehudæ, ait Jehova; & me reducente eos in terram quam dederam majoribus ipsorum, possidebunt eam.

4 Hęc ergo sunt verba quæ eloquutus est Jehova, de Jisraële & de Jehuda.

5 'Nam sic ait Jehova, vocem trepidationis 'audimus; pavoris, nullius que pacis.

6 'Interrogate jam, & videte an pariat mas: cur video unumquemque virum *stare* manibus suis *appositis* ad lumbos suos, velut puerperam, & 'conversos esse omnes vultus [a]in speciem morbi regii? *dicendo*,

7 Eheu, quia magnus est dies hic, adeò ut nullus fuerit par ei: 'ut ut tempus angustiæ *est* Jahhakobo, tamen ex eo servabitur.

8 Erit enim die illo, dictum Jehovæ exercituum, ut frangam jugum 'istius a collo tuo, & vincula tua disrumpam; neque [b] servitutem exigent ab ipso amplius extranei:

9 Sed servient Jehovæ Deo suo, & 'Davidi Regi suo quem excitabo ipsis.

10 'Tu ergo ne timeto, serve mi Jahhakob, dictum Jehovæ, neque consternator Jisraël: nã ecce ego servaturus sum te e longinquo, & semen tuum e terra captivitatis suæ, ut reversus Jahhakob quiescat ac tranquillus sit, nemine perterrefaciente.

11 Tibi enim adsum, dictum Jehovæ, ad servandum te: cùm faciam consummationem in omnibus gentibus quò dispersero te, veruntamen in te non facturus sum consummationem; sed castigaturus sum te [c]modicè, non autem [d]prorsus impunem relicturus te.

12 'Nam sic ait Jehova; 'mortifera *erit* confractio tua, ægerrima percussio tua.

13 'Nemo adjudicabit causam tuam' compressioni; curationes, emplastrum nullum proderit tibi.

14 Omnes amantes tui obliviscentur tui, te non requirent: cùm 'plaga inimici percussero te, castigatione *inimici* sævi; propterea quòd multa est iniquitas tua, numerosa peccata tua.

15 'Quid exclamares propter confractionem tuam, mortiferum esse dolorem tuum? propterea quòd multa est iniquitas tua, numerosa sunt peccata tua, 'facio ista tibi.

16 'Idcirco quicunq; 'consumunt te consumentur, & omnes prementes te quotquot sunt in captivitatem abibunt: & erunt conculcantes te conculcationi, & omnes diripientes te exponam direptioni:

17 Cùm faciam ut ad justam constitutionem [e]assurgas, & a percussionibus tuis curabo te, dictum Jehovæ: quia 'depulsam vocaverint te, *dicentes*, 'Tzijon ista est, nemo requirit eam.

18 'Sic ait Jehova, ecce ego reducam captivam turbam tentoriorum Jahhakobi, & tabernaculorum ejus miserebor: ędificabitur q; civitas 'in aggere suo, & palatium pro ratione sua [f]consistet.

19 Et 'prodibit ex eis vox gratiarum actionis & vox ridentium: cùm multiplicabo eos & non minuẽtur, amplificabo q; eos, & non exigui fient:

20 Eruntq; filii ejus ut olim, & cœtus ejus coram me stabilietur; animadvertam verò in omnes opprimentes eum:

21 Et erit 'magnificus ejus ex ipso, & dominator ejus e medio ipsius prodibit, quem 'jubebo accedere ut appropinquet ad me: nam 'quis ille est qui spondeat cum [g]animo suo se appropinquaturum ad me? dictum Jehovæ:

22 Denique eritis mihi populus, & ego ero vobis Deus.

23 'Ecce turbo, Jehovæ æstu proditurus est, turbo 'indesinenter hospitans; super caput improborum permanebit.

24 Non avertetur [h] æstuans ira Jehovæ, donec perfecerit & donec præstiterit cogitationes animi sui; 'tandem animadvertetis illud.

[a] Heb. *in morbum regium, sive aurigines.*

[b] Heb. *servient sibi per eum: ut Exod. 1.14.*

[c] Heb. *ad modum.*

[d] Heb. *innocentem declarando non declarabo te innocentem: vide Exo. 20.7.*

[e] Heb. *ascendat sanitas tibi: ut 2. Chro. 24.13.*

[f] Heb. *sedebit*

[g] Heb. *corde: sic ver. 24.*

Suprà 23.19

[h] Heb. *æstus iræ.*

[i] Heb. *in extremitate dierum.*

CAPUT XXXI.

1 'TEMPORE illo, dictum Jehovæ? ero Deus omnibus familiis Jisraëlis, & ipsi erunt mihi populus.

2 Sic ait Jehova, 'invenit gratiam in deserto populus 'eorum qui supersunt a gladio; Jisraël, me eunte, ad collocandum eum.

3 'A longinquo *tempore* Jehova apparebat mihi, *inquies*; 'imò dilectione [a] perpetua diligo te, idcirco extendo *erga* te 'benignitatem.

4 'Adhuc ædificaturus sum te, ut ædifice-

[a] Heb. *seculi.*

ris, virgo Iſraëlis; adhuc ornabis te tympanis tuis, & procedes cum choro ludentium.

5 Adhuc conſeres vineas in montibus Schomronis; plantabunt plantatores, & [b] ſolutis ſacris veſcentur.

[b] Heb. *prophanabūt ut Deut.* 20.6.

6 Nam dies eſt futurus, quo clamabunt 'cuſtodes in monte Ephrajimi; 'ſurgite, & aſcendamus Tzijonem, ad Jehovam Deum noſtrum.

7 Sic enim ait Jehova, cantate Jahhakobo lætitiam, & claram vocem edite [c] palàm ante ipſius gentes: pronuntiate, laudate, ac dicite, Serva Jehova populum tuum reſiduum Iſraëlis.

[c] Heb. *in capite ipſarum gentium.*

8 Ecce ego adducam 'eos e terra Aquilonis, & congregabo eos à lateribus terræ, inter ipſos 'cæcum, & claudum, gravidam, & puerperam pariter: congregatione magna revertentur huc.

9 'Cum fletu venientes & cum deprecationibus reducam eos; faciam ut eant 'ſecundum torrentes aquarum via rectà, in qua non impingant: quia ſum Iſraëli pater, & Ephrajim primogenitus meus eſt.

10 'Audite verbum Jehovæ, ô gentes, & annuntiate in regionibus e longinquo *ſitu*; ac dicite, qui ſparſerat Iſraëlem congregat eum, & ſervat eum ut paſtor gregem ſuum:

11 Quia redimit Jehova Jahhakobum, & vindicat eum e manu fortioris eo.

12 Tum 'venientes cantabunt in excelſo Tzijonis, & confluent ad bonitatem Jehovæ, 'cum frumento, & cum muſto, & cum oleo, & cum fœtibus gregis & armenti: eritque anima eorum ſimilis horto irriguo, neq; pergent mœrere ampliùs.

13 Tunc lætabitur virgo in choro, juvenes ac ſenes pariter; cùm mutavero luctum eorum in gaudium, & conſolatus fuero eos, ac lætificavero eos a mœſtitia ipſorum:

14 Et irrigabo animam ſacerdotum pinguedine; & populus meus bonitate mea ſaturabuntur, dictum Jehovæ.

15 'Sic ait Jehova, 'vox in Rama audita eſt, lamentum & fletus [d] multus amariſſimus, 'Rachel deflet filios ſuos: renuit conſolationem admittere de filiis ſuis, quia nullus ſupereſt.

[d] Heb. *amaritudinum.*

16 'Sic ait Jehova, cohibe vocem tuam à fletu, & oculos tuos a lachrymis; quia 'eſt merces operi tuo, dictum Jehovæ; quòd reverſuri ſunt e terra inimici:

[e] Heb. *ad extremum tuũ.*

17 Eſt, inquam, expectatio [e] tandem tibi, dictum Jehovæ; fore ut revertantur filii 'ad terminum ſuum.

[f] Heb. *audiendo audivi.*

18 [f]'Omnino audio 'Ephrajimum condolentem ſibi, *dicendo*, 'caſtigaſti me ut caſtigarer tanquam vitulus non aſſuetus: converte me ut convertar, quia tu es Jehova Deus meus.

19 Nam poſtquam converſus fuero, pœnitebit me; & poſtquam oſtenſum fuerit mihi, 'applaudam ſemori: erubeſco, etiamque ſuffundor rubore, quòd feram opprobrium pueritiæ meæ.

20 'An filius charus mihi eſt Ephrajim? an natus ſ ſummæ oblectationis? *eſt*, nam ex quo 'loquutus ſum contra eum, [h] omnino recordor ejus adhuc: idcirco 'perſtrepunt viſcera mea propter eum, [i] omnino miſerebor ejus, dictum Jehovæ.

ſ Heb. *oblectationum.*

[h] Heb. *recordando recordor.*

[i] Heb. *miſerendo miſerebor.*

21 'Statue tibi 'hermas, diſpone tibi 'pyramidas, adhibe animum tuum ad iſtum 'aggerem qua viâ iviſti: revertere, virgo Iſraëlis, revertere ad civitates tuas iſtas.

22 'Quouſque pergeres ſubducere te, ô filia 'averſa? nam patrat Jehova *rem* novam in terra, fœmina ambit virum.

23 'Sic ait Jehova exercituum Deus Iſraëlis, adhuc dicturi ſunt verbum hoc in terra Jehudæ & in civitatibus ejus, cùm reduxero multitudinem captivam eorum: benedicat tibi Jehova, ô 'habitaculum juſtitiæ, mons ſanctitatis.

24 Nam habitabunt in ipſa, Judæa, & omnibus civitatibus ejus pariter; 'agricolæ, & [k] pecuarii.

[k] Heb. *& qui proficiſcuntur cum grege.*

25 Cùm ſatiavero animam defeſſam, & omnẽ animam mœſtam explevero:

26 'In hoc invigilo, & inſpicio; etiam ſomnus meus ſuavis eſt mihi.

27 Ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ, quibus 'conſeram domum Iſraëlis & domum Jehudæ ſemine hominum & ſemine jumentorum:

28 Et erit quemadmodum 'ſedulus fui contra eos extirpando, & demoliendo, & deſtruendo, perdendoque, ac malis afficiendo; ita ſedulus ero erga eos ædificando & plantando, dictum Jehovæ.

29 'Temporibus illis 'non dicent ampliùs, 'patres comederunt omphacen & dentes filiorũ obſtupeſcunt:

30 Sed quiſque propter iniquitatem ſuam morietur: omnis hominis qui comederit omphacen, obſtupeſcent dentes ipſius.

Jecheẓk. 18.

31 Ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ; quibus pangam cum domo Iſraëlis & cum domo Jehudæ fœdus novum:

Hebr. 8.8.

32 'Non ſecundum illud 'fœdus quod pepigeram cum majoribus eorum, quo die prehendi manum eorum, ut educerem eos e terra Ægypti: nam ipſi irritum fecerunt fœdus meum, & ego conjugio junctus manſiſſem eis? dictum Jehovæ.

33 Nam hoc illud eſt fœdus quod pangam cum domo Iſraëlis poſt dies hos, dictum Jehovæ; indam legem meam [l] menti eorum & 'cordi eorum inſcribam eam, & ero eis Deus & ipſi erunt mihi populus.

[l] Heb. *medio eorum.*

34 'Non autem *ſolùm* docebunt ampliùs quiſque amicum ſuum & quiſque fratrem ſuum, dicendo, cognoſcite Jehovam: nam quotquot erunt, cognoſcent me a minimo eorum uſque ad maximum eorum, dictum Jehovæ: me condonare iniquitatem ipſorum, & peccati ipſorum non recordari ampliùs.

35 'Sic ait Jehova, qui diſponit ſolem ad lucem interdiu, ſtatura lunæ & ſtellarum ad lucem noctu; qui diſrumpit mare & fremunt fluctus ejus, cui nomen *eſt* Jehova exercituum:

Gen. 1.14. *Jeſcb.* 51.15

36 Si amovebuntur ſtatuta iſta a conſpectu meo, dictum Jehovæ; etiam ſemen Iſraëlis ceſſabunt eſſe gens in conſpectu meo omnibus diebus.

37 Sic ait Jehova, ſi poterunt menſurari cœli ſupernè, aut perveſtigari fundamenta terræ infernè; etiam ego ſpernam totum ſemen Iſraëlis propter omnia quæ fecerunt, dictum Jehovæ.

38 'Ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ; cùm ædificabitur Jehovæ civitas 'hæc a turri Chananeelis uſque ad portam anguli:

39 Et procedet adhuc linea menſoria e regione

gione illius versus [a] collem scabiosi, ac [b] deflectet Gohham versus:

40 Et tota [c] convallis cadaverum ac [d] ineris, cum omnibus agris illis, usque ad torrentem Kidronis ad angulum usque [e] portæ equorum Orientem versus, erit [f] sancta Jehovæ: non extirpabitur, neque destruetur amplius [g] unquam.

[a] Heb. *scabies*.
[b] Heb. *declinabit*.
[c] Heb. *cadaver*.
[d] Heb. *cinis*.
[e] Heb. *equi*.
[f] Heb. *sanctitas*.
[g] Heb. *in seculum*.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus prophetiæ (quæ capitibus duobus continetur & exegetica est illius quam perstrinxerat supra à 23. 1. & sequentibus) partes sunt in universum quinque: prima est inscriptio generalis, primis quatuor versibus; secunda est propositio tum miseriarum præsentium, tum ventura liberationis & gloriæ filiorum Dei, usque ad versum 12. tertia est exornatio & prophetica enarratio singularum propositionis partium, usque ad versum 35. sequent. capitu: quarta est confirmatio, tribus versibus: postrema, conclusio typica, promissiones summatim repræsentans ad catholicam Ecclesiam perventuras, tribus versibus ultimis. Inscriptionis autem membra sunt hæc: Deum Prophetæ autorem esse, hoc versu; mandare ut literis obsignetur, sequente versu; & summam prophetiæ spectare ad restitutionem Ecclesiæ, vers. 3. ut summatim concludit vers. 4.* 3 Quòd] *summum argumentum totius prophetiæ, ut modo diximus.* 4 De Jisnaële &] *id est, de toto populo suo, & Ecclesia Christi.* 5 Nam hic ait] *propositio hæc, quæ principium est prophetiæ, duabus partibus continetur: quarum una miseries populi Dei, dolorem, luctumq; explicat, tribus versibus; altera, lib. rationem mirificam salutem, & gloriam a Deo obventuram, tribus versibus 7. & duobus sequentibus; ac tum demum de hortatione concluditur vers. 11. & 12.* Audimus] *hæc verba sunt Dei condolentis Ecclesiæ suæ, & se ipsum communicare cum afflictionibus illius paterni ostendentis, quasi dicat, verum quidem est omnia jam personare terroribus & adversa esse, hoc vers. frangi animos etiam fortissimos, sequente versu, & lugere omnes, vers. 7. sed longè alia ratio posthæc futura est.* 6 Interrogate jam] *elegans hypotyposis doloru acerbissimi, a forma parturientium.* Conversos esse] *id est, expallescere, ac potius exhausto sanguine livescere tanquam mortui sint.* 7 Ut ut tempus] *transitio ad alterum propositionis locum, ut diximus in versum 5. de promissione salutis: cujus ratio, sequente versu, & usu, versu 9. explicatur.* 8 Istius] *videlicet qui te premit jugo.* 9 Davidi] *Christo, filio dilectionis Dei, ex semine Davidis: ut dixerat supra 23. 5. sic Jechezk. 34. 23. & 37. 24.* 10 Tu ergo] *hortatio ad constantem fidem in Deum, ab antecedentibus propositionis argumentis per ὑστερον, nimirum a liberatione & salute divinitus consequutura, hoc versu; & ab usu calamitatum, quibus impii judicantur, & castigantur boni, sequente versu.* 12 Nam sic ait] *tertia hæc pars propositionem explicat, primùm enarratione singularum illius partium, usque ad versum 23. deinde exornatione, sequentibus. In enarratione autem exponuntur primùm miseriæ & calamitates præsentes in Ecclesiam innotescendæ justitia Dei, usque ad versum 16. deinde liberatio Ecclesiæ, & gloriosa instauratio per unicam Dei misericordiam in Christo, inde ad versum 23.* Mortifera erit] *nimirum humanitus. quasi dicat, gravissimè quidem affligêris, atque ita ut omnes desperent de restitutione tua, tribus versibus; sed ne exclames, quia ictus salutares, non lethales futuri sunt, vers. 15.* 13 Nemo] *allegoria ab arte chirurgica. quasi dicat, tam desperatum erit ulcus tuum, ut neque curationem, neque solamen adhibere quisquam possit, & vel amici tui ad recordationem tui perhorrescant. Nam etiam Judæi captivi cum mortuorum ossibus comparantur, Jechezk. 37.* Compressioni] *id est, ut comprimatur ad suppurationem, sicut fit in vomicis.* 14 Plaga inimici] *id est, per inimicum Chaldæum, & tibi infensissimum, ac supra modum sæviente illata; quam tamen Deus potentia sua moderaturus est, ut castigationis autor; ex promissione versus undecimi.* 15 Quid exclamares] *respiciens ad gravitatem durissimam hostium, & miserias tuas; non autem ad justam administrationem meam.* Facio ista] *nempe ut ab illu te purgem igne afflictionum, veluti candente ferro sive cauterio.* 16 Idcirco] *ut experiaris me ista facere ad purgationem tui, inquit, tum adversarios aliud spectantes perdam propter blasphemias & scelera ipsorum, duobus versibus; tum etiam liberabo te, sequentibus.* Consumuntte] *id est, studeni consumere; non autem curare, ut est consilii mei.* 17 Depulsam] *videlicet per ludibrium & blasphemam contumeliam.* Tzijon] *allusio ironica ex vocis ambiguo etymo, qua hostes Tzijonis nomen traducunt in contemptum, quasi significet arenem & desertum locum: quam ironiam sequentes voces confirmant.* 18 Sic ait Jehova] *promissio liberationis & instaurationis allegorica: nam est particula ejus aliqua exactiùs septuaginta annis fuit præstita, fuit tamen illud quadam veluti prolusio perfectæ liberationis in Christo; ad quam Prophetam respexisse sequentes versus docent manifestissimè.* In aggere suo] *qui definitur infrà tribus versibus ultimis sequentis capitu.* 19 Prodibit] *id est, offerentur sacrificia laudis, fructus labiorum per Christum, Hebr. 13. 15.* 21 Magnificus] *id est, Rex & dominator Christus, idemq; Sacerdos in æternum sistens nos Deo & Patri.* Jubebo accedere] *i. vocabo in sacerdotium: sic accipiendum esse docetur Psalm. 110. & infrà 33. sub finem.* Quis ille est] *id est, quis sibi ipsi sumat hunc honorem, nisi Christus vocatus a Deo, & factus Pontifex? Hebr. 5. 4. & seq.* 23 Ecce turbo] *exornatio, ut diximus in versum 12. illustrans præcedentia propositionis & enarrationis membra: ac primùm quidem futurum impiorum statum elegante allegoria, duob. versibus; deinde piorum ad Ecclesiam Dei pertinentium, versibus 35. sequentis capitu.* Indesinenter hosp.] *i. inimices Dei & Ecclesia pervadens, & quasi hospitium ex hospitio quærens, donec singulos consumpserit.*

IN CAPUT XXXI.

1 Tempore illo] *secundus locus exornationis, quo primùm communio & benedictio Dei erga fideles proponitur, usque ad versum 15. deinde quædam incommoda diluuntur quæ non videntur aliquis cum regno Christi consentire, inde ad versum. 23. ac postremò benedictiones Dei in Ecclesiam copiosiùs exponuntur,*

nuntur, verſibus 13. ſequentibus. In prima autem propoſitione duo beneficia continentur: unum, communionis cum Deo & fœderis ejus ex beneplacito æterno, tribus verſibus; alterum, benedictionum ex fœdere, ver. 4. & 5. quas Deus opera piorum teſtatas facit tum inter ipſos in Eccleſia Judæorum, uſque ad verſum 13. tum etiam palàm & univerſè ſpectantibus audientibuſq; gentibus, & ad Eccleſiam convocatis, inde ad verſum 15. quæ omnia evincunt tempus illud de regno Chriſti accipiendum eſſe. 2 Invenit gratiam] *argumentum promiſſionis præcedentis quo Deus ad liberandum Eccleſiam adducitur, a bene placito æterno & aſſectâ beneficentia: de cujus fide & conſtantia dubitantem quodammodo piorum animum Deus confirmat* διαλογισικῶς, *ſequente verſu.* Eorum] *id eſt, Judæorum & Iſraëlitarum; quia una voce dicuntur Iſrael ſequente membro per epexegeſin.* 3 A longinquo] *quaſi dicant nutantes pii, olim quidem exercuit, ſed jam refixiſſe & obſoleta videtur Dei beneficentia.* Imò] *correctio dicti præcedentis: qua Deus infirmam piorum fidem ſtatuminat.* Benignitatem] *quæ ſequentibus continetur, nimirum ut benedictionibus perfundatur pius coram tota Eccleſia & gentibus omnibus.* 4 Adhuc ædificaturs] *promiſſiones allegoricæ (ut ante diximus) de inſtauratione a Deo, & gratiarum actione ſolenni ab Eccleſia, hoc verſu; ac poſtremò de uſu commoditatum omnium legitimo, verſu ſequente.* 6 Cuſtodes] *id eſt, præcones Evangelii, epiſcopi gregu, & adminiſtri Chriſti.* Surgite] *Summa præconis Evangelici, quo primùm Judæorum populu vocatur ad Deum & Eccleſiam, hoc verſ. & in fide ſalutis ſuæ inſtituitur, tribus ſequentibus; deinde gentes ipſas ver. 10. & ſeq.* 8 Eos] *videlicet qui morem gerentes mandato meo laudabunt & precabuntur me.* Cæcum & claudum] *id eſt, ne minimum quidem, aut infirmiſſimum prorſus ſimam de manu mea.* 9 Cum fletu] *id eſt, ſolicitos de ſalute ſua, ut dixerat ver. 7.* Secundum torrentes] *ut Pſal. 23. 2.* 10 Audite] *altera pars prætonii Evangelici, de vocatione gentium, ut diximus in ver. 6.* 12 Venientes] *electi videlicet ex Judæa & gentibus: quorum ſtatus allegoricè legalibus ſignis exprimitur, & terrenis promiſſionibus.* Cum frumento, &c.] *id eſt, omnia grati animi teſtimonia perhibentes; ut olim fiebat euchariſtiæ.* 15 Sic ait Jehova] *expoſita præſtantia regni Chriſti, ne quis exiſtimet omnia in hoc ſeculo corpore & animo fore abſolutiſſima, duas occupationes gravium incommodorum quæ fideles in regno Chriſti hîc experiuntur, Prophetæ dilunt, ut diximus in verſ. 1. prior eſt, externas tamen perpeſſiones in regno Chriſti non eſſe hîc deſituras ſed fore ut ſtatim a Chriſto nato furorem ſuum ſatanas exerceat, tribus verſibus: poſterior eſt, etiam remanſuram in piis ſuæ infirmitatis internæ conſcientiam, quæ exponitur ſequentibus. Prioru occupatio habetur hoc verſu, ſolvitur duobus ſequentibus; poſteriorꝰ verò occupatio continetur ver. 18. & 19. ſolutio, tribus ſequentibus.* Vox in Rama] *id eſt, in agro Ramæ, & toro Bethlehemi tracta: ut exponitur Matth. 2. 17.* Rachel] *elegans proſopopœia, quaſi dicatur ſepulchrum aut Rachel ipſa in ſepulchro ſuo luxiſſe, & deflevîſſe ſtragem illam miſerabilem quæ ab Herode fuit edita. Erat enim ſepulchrum Rachelis Bethlehemum verſus in confinio Jehudæ & Binjaminu, Gen. 35. 19. & 1. Schem 10. 2.* 16 Sic ait Jehova] *ſolutio præcedentis occupationu; utcunq; ſurat Satanas & ſanctorum vitâ appetat, Eccleſiam tamen liberos novos indies habituram eſſe tum ex Iſraëlitu, tum ex coopratù gentibus; qui in terram inimici latent, id eſt, in regno Satanæ & in poteſtate tenebrarum, donec revertantur ad Eccleſiam, vocati a Chriſto.* Eltmerces] *id eſt, non erit irritum tuum hoc ſtudium erga liberos; ſed ampliore beneficio a Deo compenſabitur, quòd alii comparabuntur & ſe adjungent tibi.* 17 Ad terminum] *id eſt, in Eccleſiam: ſervatur enim priſcu terra promiſſa ipſis qui a lumbrabat Eccleſiam.* 18 Omnino audio] *ſecunda occupatio, ut diximus in verſum 15. qua Deus primùm Eccleſiam perculſam ſuæ infirmitatù præſentiu & malorum conſcientia, & ſe ipſi committentem & orantem pro fide ac ſalute ſua inducit per ethopœiam, duobus verſibus; neque propterea a ſe abjici teſtatur, ſed potiùs ſe animo eſſe benevolo in eam, ver. 20. verbo docere eam, ver. 21. ac mirificè potentiſſimo ſuo opere amplificare, ver. 22.* Ephrajimum] *id eſt, Eccleſiam Chriſti ex Iſraëlitu collectam, ſynecdochicè.* Caſtigaiti me] *hæc orationis formula tres partes continet: prima eſt confeſſio peccatorum & juſtitiæ Dei peccatores cœrcentis & revocantis afflictionibus; ſecunda eſt petitio, ut Deus miſericordia ſua ex gratuito fœdere plenum uſum fructuum, afflictionum præbeat Eccleſiæ, id eſt, veram fidem, reſipiſcentiam, & fructos dignos reſipiſcentia in ſui ingeneret, hoc ver. tertia eſt profeſſio tum efferendorum in poſterum fructuum, accepti u donu a Deo, tum præſentu zeli a præteritu peccatu & pœnis eorum abhorrentiu, ſequente verſu.* 19 Applaudam femoi] *ex animo dolens graviſſimè: ſynecdoche a ſigno, ut Jechezk. 21. 17.* 20 An filius] *reſponſio ad præcedentem occupationem; quu putavet, inquit Dominus, Eccleſiam cum ſuperioribus hu malu conflictantem mihi charam eſſe? ſed tamen omnino chara eſt, &c. ut ſuprà verſ. 18. expoſumus.* Loquutus ſum] *id eſt, hu malu afflixi eum immiſſu verbo meo. quaſi dicat, in acerbiſſimu malis ſimper capio de eo miſericordiam, ut Chabakkuk 3. 2.* Perſtrepunt] *humanitus dictum, a comparatione terreſtrium progenitorum.* 21 Statue tibi] *allegorica docendi ratio, qua Deus Eccleſiam velut a ſe peregrinantem monet ut indicia & documenta ipſius animo obſervans ipſum ſequatur liberationem præſtiturum, tanquam cippis, dedalu, & aliu viarum monimentis poſitu.* Hermas] *id eſt, ſtatuas & ſignis iter commonſtrantibus.* Pyramidas] *id eſt, obelos & columnas micronatas ſive faſtigiatas, ut ſummi arborum rami, un.le nomen habent.* Aggerem] *videlicet quo itum eſt ex Judæa in Aſſyriam: ſed allegoricè accipiendus eſt pro via totius Eccleſiæ, ut Feſchahh. 19. 23.* 22 Quouſque perg.] *quaſi dicat, procede in medium, neque pudore aut metu a ſequenda vocatione mea deterretor: nam ſi pudet te tui ipſius, ſum honoris tibi: ſi metuis, ſum virtus tua: ego recipio in me, & præbebo virtutem tibi plus quàm virilem ad ſalutem tuam.* Averſa] *id eſt, qua a re abieras in perditionem tuam.* Nam patrat] *quaſi dicat, vide ut confeſtim arripias occaſionem illi tam: nam ſi Eccleſia Dei (quæ cum fœmina comparatur) te & Judæu propriis ſuis liberis carueriſt propter averſionem veſtram, non poteſt illa profectò orba permanere; ſed tanquam viduz & (quemadmodum appellatur Jeſchahh. 54. 1.) ſterilis virum ambiet, & filios alienos ſibi comparabit ſibiq;.* 23 Sic ait] *expoſitio benedictionum Dei, ut diximus ſuprà in verſ. 1. Continentur autem in his benedictionibus primùm beneficia liberationu, habitationis, vitæ, commodorumq; omnium quæ promittit Deus, tribus verſibus: deinde cauſa benedictionum, amor Dei efficaciſſimus, tribus alteris; tertio inſtrumenta, nimirum juſtiſſima Dei adminiſtratio, verſ. 29. & 30. & fœderis novi communicatio verbo & ſpiritu ſuo, ver. 31. & quatuor ſeq.* Habitaculum] *id eſt, Eccleſia, allegoricè.*

24 Agricolæ &] id eſt, optimi quique populares, ſimpliciſſimi, & utiliſſimi, ut probat Ariſtot. lib. 6. Polit. cap. 4. 26 In hoc invig.] id eſt, oculo fero (quod aiunt) Eccleſiam: ut Jeſchahh. 15. & 16. vigilo & dormienti mihi ſemper obverſatur recordatio & ſtudium illius: humanitus dictum. Eſt autem hic ſecundus promiſſionum locus, ut diximus in verſum 23. 27 Conferam] id eſt, Eccleſiæ, quæ prius ſimulata videbatur deſertata, multiplicabo veluti ſementem: metaphora. 28 Sedulus eſto] ut figuraverat Deus ſuprà 24. 29 Temporibus illis] tertius promiſſionum locus, de forma & ratione qua Eccleſiam adminiſtraturus eſt Deus, ut diximus ſuprà 23. Non dicent] id eſt, opere demonſtrabo juſtitiam meam, & a blaſphemo iſtorum contumelioſo vindicabo ſic Jechezk. 18.2. Patres comederunt] proverbiale dictum, pro eo quod eſt, majorum delicta inultos immerentes filios: ſic Judæi Deum injuſtitiæ criminabantur, ut ſibi juſtitiæ gloriam aſſererent. 32 Non ſecundum] ſed præſtantioribus promiſſis ſanctum in Chriſto, ut ſequentes verſus tres exponunt: quod pluribus oſtenditur 2. Corinth. 3. & Heb. 7. & tribus ſequent. Hæc dus] ſcriptum in tabulis lapideis, ut docet promiſſionum ſequent. antitheſis. Et ego] indignantis Dei verba, quæ ad evidentiam negationis categorica exprimit Apoſtolus Heb. 8. 9. 33 Cordi eorum] id eſt, non atramento, ſed ſpiritu Dei vivi; non in tabulis lapideis, ſed in carneis tabulis cordis exaratum: prout repetitur duobus proximè ſequent. capitibus, Jechezk. 36. & 2. Corinth. 3. 3. 34 Non autem ſolum] vide Jeſchahh. 11. 9. id eſt, in priore fœdere docuerunt Moſche & Prophetæ litera tantummodo in poſteriore vero erunt omnes docti a Deo, venient ad Chriſtum quos Pater traxerit, & unctionem habentes a ſancto illius ſpiritu cognoſcent omnia, Joan. 6. 44. 1. Corinth. 1. 7. & 2. 10. & ſeq. & 1. Joan. 2. 20. Eſt autem in his verbis eclipſis apud Hhebræos frequens, ut obſervavimus Gen. 32. 28. & 1. Schem. 8. 7. 35 Sic ait Jehova] confirmatio, ut diximus in verſum. 1. a comparatione rerum creatarum, quæ potius perituras confirmat Deus quàm ut jota unum promiſſionum ſuarum excidat. 38 Ecce] concluſio a repetitione promiſſionum typica. A turri Chan.] id eſt, tota ab extremitate una ad alteram. Perſequitur autem hic & ſequentibus verbis juſtum ambitum Jeruſchalaimorum, incipiens a Meridiano latere, qua templum & Regia conjungebantur alterâ Jeruſchalaimia ad portam Chanameelis, & inde procedens ad Orientem, ubi porta angulo communis erat terminus ab Oriente & Septentrione: vide Nechemiæ 3. 1. & 2. Reg. 14. 13.

39 Collem ſcabioſi] id eſt, collem in quo impuri aut immundi quacunque ſcabie, extra oppidum relegati ex lege, habebant ſuas habitationes: quapropter etiam in eam partem deducebantur rei plectendi morte, in loco qui dictus eſt Gulgolta, ſive calvaria locus ut eſt in Evangelio. Terminat autem hic collu Jeruſchalaima ab Aquilone occaſum verſus. Defleetet] videlicet ab Aquilone Meridiem verſus, ubi terminus Occidentalis Jeruſchalaimorum eſt, habens a Septentrione collem ſcabioſi & a Meridie Gobham. Eſt autem Gobha arduus collu in parte exteriore civitatis Davidis, terminum ab occaſu & Meridie ſiniens: ſo taſſe ita dictus quòd aſcenſum haberet laborioſiſſimum. 40 Convallis cadaverum] id eſt, vallis Raphaæorum & filiorum Hinnomi, ubi ſacrificabantur liberi, & abibant in cineres: ut meminimus ſuprà 7. 31. & alibi ſæpè. A Gobha autem incipit reflectis terminus ab Occidente in Meridiem. Portæ equor.] de qua vide Nechemiæ 3. 28. Ante hanc autem erat angulus civitatis Davidis, qui introrſum reflectebatur a Meridie Aquilonem verſus.

CAPUT XXXII.

Propheta pro ratione typi imperati a Deo agrum comparat, & promiſſione reſtitutionis accepta cum Deo expoſtulat quòd non videretur præſens obſidio & propinqua occupatio captivitasq; promiſſionis reſpondere: quamobrem Deus utrunque in ſe recipiens judicium mox futurum exponit, & promiſſiones affirmat conſequturas ſuo loco.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova, anno decimo Tzidkijæ Regis Jehudæ: is eſt annus decimus octavus Nebucad-retzaris.

2 Tunc autem copiæ Regis Babyloniæ obſidebant Jeruſchalaima; & Jirmeja Propheta erat incluſus atrio cuſtodiæ quæ erat in domo Regis Jehudæ.

3 Nam incluſerat illum Tzidkija Rex Jehudæ, dicendo: cur prophetas dicendo; ſic ait Jehova, ecce ego traditurus ſum civitatem hanc in manum Regis Babyloniæ ut capiat eam.

4 Etiam Tzidkija Rex Jehudæ non eripiet ſe e manu Chaldæorum, ſed [a] omnino tradetur in manum Regis Babyloniæ; & alloquetur os illius [b] eum in os, & oculi hujus oculos illius videbunt:

5 Deniq; in Babyloniam abducet Tzidkijā, ubi futurus eſt donec viſitem ipſum, dictum Jehovæ: quod pugnatis contra Chaldæos, non proſperabimini.

6 Dixit ergo Jirmeja: fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

7 Ecce Chanameel filius Schallumi patrui tui venit ad te, dicturus; compara tibi agrum meum qui eſt ad Hhanathotas; nam tuum eſt jus redemptuæ ut compares.

8 Cùm ergo veniens ad me Chanameel filius patrui mei ſecundum verbum Jehovæ, ad atrium cuſtodiæ, indixiſſet mihi, compara quæſo agrum meum qui eſt ad Hhanathotas, qui eſt in terra Binjaminis, nam tuum eſt jus hæreditatis, & tuum redemptuæ, compara tibi: & agnoviſſem verbum Jehovæ id eſſe:

9 Comparavi agrum illum a Chanameele filio patrui mei, qui eſt ad Hhanathotas; & appendi ei pecuniam, [c] ſeptendecem ſiclos argenti:

10 Et ſcribens in literis obſignavi, [d] adhibui teſtes; cùm appendiſſem pecuniam trutina.

11 Deinde ſumens literas emptionis; tum obſignatas [e] præcepti & ſtatutorum, tum [e] publicas;

12 Tradidi literas emptionis Baruco filio Nerijæ filii Machſejæ, ante oculos Chanameelis [f] patruelis mei, & ante oculos teſtium qui ſubſcripſerant literis emptionis: ante oculos omnium Jehudæorum qui reſidebant in atrio cuſtodiæ.

13 Et præcepi Baruco ante oculos eorum, dicendo,

14 Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraë-

[a] Heb. *tradendo tradetur.*
[b] Heb. *cum ore hujus.*
[c] Heb. *ſeptem ſiclos & decem argenti.*
[d] Heb. *conteſtatus ſum: ut Jeſcha. 8. 2.*
[e] Heb. *ſic deinceps.*
[e] Heb. *patentes.*
[f] Heb. *patrui.*

his, sume libellas has, literas emptionis has, tum obsignatas, tum literas publicas hasce; & repone eas in vase testaceo, ut permaneant dies multos;

15 'Nam sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis; adhuc comparabuntur domus, & agri, vineæque in terra hac.

16 'Itaque oravi Jehovam; postquam dedissem literas emptionis Baruco filio Nerijæ, dicendo,

17 'Eheu Domine Jehova, ecce tu fecisti cœlos, & terram virtute tua maxima, & brachio
Gen.18.14. 8 Heb. ate: sic infrà ver. 27. tuo extento: 8 nō potest ocultari tibi ulla res:

18 Exerces benignitatem in millesimos, & rependis iniquitatem patrum 'in sinum filiorum ipsorum post ipsos: Deus ille fortis, maximus, potentissimus, cujus nomen est Jehova exercituum,

19 Magnus consilio, & amplus actione: cùm oculi tui aperti spectent in omnes vias hominū, ut des cuique secundum vias ipsius & secundū fructum actionum ipsius;

20 Qui disponens signa & ostenta in terra Ægypti, usque in diem hunc; tum in Jisraële, tum in reliquis hominibus h comparasti tibi nomē,
h Heb. fecisti: ut Gen.12.2. quale est hodierno die.

21 Nam eduxisti populum tuum Jisraëlem e terra Ægypti; signis, & ostentis, ac manu forti, brachioq; extento, & terrore magno,

22 Et dedisti eis terram hanc quam juraveras majoribus eorum te daturum eis; terram affluentem lacte & melle.

23 Sed quia ingressi & hæreditatiò possidentes eam non auscultarunt voci tuę, & in lege tua non ambulaverunt, quæcunque præceperas eis facere non fecerunt: fecisti ut eveniret eis tota afflictio hæc.

24 Ecce missilia catapultaria venerunt in civitatem ad capiendum eam, & civitas traditur in manum Chaldæorum qui oppugnant eam, cum gladio, & fame, ac peste: deniq; quod proloquutus es fit, ut ecce tu vides.

25 Interea tu edicis mihi, Domine Jehova, compara tibi agrum istum pecunia, & adhibe testes: cùm civitas ipsa traditur in manum Chaldæorum.

26 'Fuit verò verbum Jehovæ ad Jirmejam, dicendo,

Num.16.22. 27 Ecce ego sum Jehova Deus omnis carnis: an mihi occultari posset ulla res?

28 Idcirco sic ait Jehova; 'ecce ego trado civitatem hanc in manum Chaldæorum, & in manum Nebucad-retzaris Regis Babyloniz, ut capiat eam.

29 Et ingressi Chaldæi qui oppugnant civitatem hanc succendant civitatem hanc igne, & comburant eam: adeoque domos ipsas, 'super quarum tectis adoleverunt Bahhali, & libaverunt libamina diis alienis, ut provocarent me:

30 Quia fuerunt filii Jisraëlis & filii Jehudæ tantummodo facientes quod malum *videtur* in oculis meis inde a pueritia sua: quia filii Jisraëlis tantummodo provocant me opere manuum suarum, dictum Jehovæ:

31 Quia in iram meam & in æstum meum i incumbit civitas hæc, ex quo die ædificaverunt eam usque in diem hunc; ut amoveam ipsam a facie mea:
i Heb. incumbit mihi: plenasmus.

32 Propter omnem malitiam filiorum Jisraëlis & filiorum Jehudæ, quam exercuerunt ad provocandum me ipsi, Reges eorum, Principes eorum, Sacerdotes eorum, & Prophetę eorum; cùm viri Jehudæ, tum habitatores Jeruschalaimorum:

33 Qua 'obverterunt mihi cervicem, non autem faciem; & docenti eos k inde a diluculo cōtinenter minimè auscultant ad percipiendum eruditionem;
k Heb. mane surgendo & docendo.

34 Sed posuerunt abominationes suas 'in domo l quæ vocatur de nomine meo, ad polluendum eam,
l Heb. super quam vocatur nomen meum.

35 Et ædificaverunt excelsa Bahhali, quæ *sunt* in valle filii Hinnomi, ad traducendum filios suos & filias suas 'Moleco; etsi non præceperā eis, neque m venerat in animum meum ut facerent abominationem hanc: ut ad peccandū inducerent Jehudam.
m Heb. ascenderat in cor.

36 'Nunc, inquam, idcirco sic ait Jehova Deus Jisraëlis; de civitate hac quam vos dicitis tradi in manum Regis Babyloniæ, gladio, & fame, ac peste.

37 Ecce ego congregaturus sum illos ex omnibus regionibus, quò depulero ipsos ira mea, & æstu meo, ac fervore magno: & reducens eos in locum hunc facturus sum ut habitent securè:

38 Denique erunt mihi populus, & ego ero ipsis Deus. *Suprà 24.7.*

39 Indam enim illis cor unum & viam unam ad reverendum me omnibus diebus; ad bonum ipsorum & filiorum ipsorum post ipsos: *Suprà 31.33*

40 Et pangam ipsis fœdus n perpetuum, fore ut non avertam me a prosequendis ipsis, benefaciendo ipsis: & reverentiam mei indam o animo ipsorum, ut non recedant a me.
n Heb. seculi. o Heb. cordi.

41 Ita gaudebo de ipsis benefaciendo ipsis; cùm plantavero ipsos in terra hac p firmè, ex toto corde meo & ex tota anima mea.
p Heb. in firmitate.

42 Nam sic ait Jehova, quēadmodum adduxero in populum hunc totum malum maximum istud; ita ego adducturus sum super eos totum hoc bonum quod ego q promitto ipsis.
q Heb. loquor ergo ipsos: ut Gen.18.19.

43 'Tum comparabitur ager in terra hac; quā vos dicitis desolatam esse adeò ut nullus insit homo aut jumentum, traditam esse in manum Chaldæorum:

44 Agros pecunia comparabunt, & inscribendo literis, & obsignando, atque adhibendo testes 'in terra Binjaminis, & in circumjacentibus locis Jeruschalaima, ac in civitatibus Jehudæ, tum in civitatibus r montanis, tum in civitatibus humilis regionis, tum in civitatibus plagæ Australis; cùm reduxero captivam multitudinem illorum, dictum Jehovæ.
r Heb. montis.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus capitis partes sunt quatuor: prima est inscriptio, narrationem continens temporis & occasionis hujus prophetiæ; quinque versibus: secunda est propositio summa narrationis typicæ & promissionis Dei, usque ad versum 16. tertia est expostulatio Prophetæ cum Deo, usque ad versum 26. postrema confirmatio, inde ad finem usque.* Is est annus] *vide suprà 25.1.* 3 Ecce ego] *vide complementum 2. Reg. & 2. Chron. ultimo capitibus, & infrà 39. & 52.* 7 Ecce] *secunda hæc pars, propositio, continet narra-*

narrationem typi divinitus impetrati usque ad vers. 15. deinde usum illius, ver. 15. Tyum est jus] *ex lege Levit. 25. 32. & seq. Est autem in hoc ver. apostrophe sis, qua retrahit Prophetæ mandatum Dei, ne idem bis repetendum esset.* 11 Præcepti] *id est, quibus literis obsignatu continebatur tum diserta narratio mandati quod Propheta a Deo acceperat, tum accurata descriptio singularum cautionum ad jura privati istius contractus pertinentium.* Publicas] *id est, fide publica confirmatas a magistratu, ad ratihabitionem privati contractus.* 15 Nam sic ait] *q. d. post tempus a Deo constitutum mihi futuræ sunt usui: est autem hic anagoge typi.* 16 Itaq;] *transitio ad tertiam partem, expostulationem, ut diximus in vers. 1.* 17 Ehcu] *expostulatio hæc duo continet; narrationem bonitatis & beneficentiæ Dei erga suos, usque ad versum 23. & expostionem præsentis ac futuri judicii contra Judæos, quod conqueritur Propheta non satis cum typo imperato convenire, ver. 23. & duobus seq.* Non potest occul.] *q. d. fateor quidem (prout omnium scientiam obtines) te videre istud; sed ego plane non video quo pacto hæc se habitura sint.* 18 In sinum] *vide in Psa. 79. 12.* 26 Fuit verò] *transitio ad quartam partem, nimirum confirmationem præcedentis typi atque prophetiæ; qua Deus primum jus & scientiam totius administrationis sibi arrogat, seq. vers. deinde judicium suum justissimum in Judeam asserit, usque ad vers. 36. ac postremo promissiones confirmat a se nihilominus effectum iri.* 28 Ecce] *secunda hæc confirmationis pars est hyperbatica: nam cæpit Deus dicere, idcirco, id est, ut cognoscas me effecturum esse promissiones meas: quamobrem in regressione eadem particula, idcirco, repetitur finito hyperbato, infrà ver. 36.* 29 Super quarum tect.] *vide 2. Reg. 23. 12. & suprà 19. 13.* 33 Obvelterunt] *ut suprà 2. 27.* 34 In domo] *ut suprà 23. 11. vide 2. Reg. 23. 4.* 35 Molleco] *vide Levit. 18. 21.* 36 Nunc inquam] *regressio ad promissionem cæptam suprà ver. 28. cujus promissionis duæ sunt partes; una Evangelica, pertinens ad catholicam Ecclesiam Christi, usque ad versum 43. altera singularis de reversione Judæorum, duobus ultimis.* 43 Tum] *id est, cùm incipiam præstare has promissiones meas.* 44 In terra] *id est, in toto regno Jehudæ, cujus fuerunt partes Binjamin & Jehuda. De his autem distributione Jehudæ vide Jehosch. 15.*

CAPUT XXXIII.

Deus Ecclesiam ad erigendos animos hortatus, promissiones facit de ipsa liberanda, instauranda, ornanda, pace & stabilitate æterna ad gloriam suam in Christo: & promissis suis confirmatus aliorum sententias, judicia que contraria confutat naturæ documentis.

1 FUIT autem verbum Jehovæ ad Jirmejam, secundò, cùm ipse adhuc detineretur in atrio custodiæ, dicendo;

2 'Sic ait Jehova facturus 'istud, Jehova 'formans istud ad stabiliendum ipsum; Jehova nomine.

3 'Invoca me, & respondebo tibi; ac indicabo tibi magna & abstrusa, 'quæ non agnoscis.

4 'Nam sic ait Jehova Deus Jisraëlis; de familiis civitatis hujus & de familiis Regum Jehudæ, demoliendis, *expenendis* in [a] missilia catapultaria & in gladium,

5 'Venientibus ad pugnandum contra Chaldæos, 'imò ad explendum ipsas cadaveribus hominum quos percussero ira mea & æstu meo; & 'propter quorum omnem malitiam abscondi faciem meam a civitate hac:

6 'Ecce ego [b] faciens ut assurgat ad justam constitutionem & sanitatem, curabo eos; & revelabo eis abundantiam pacis, [c] & quidem stabilissimæ.

7 'Nam reducam captivam multitudinem Jehudæ, captivamq; multitudinem Jisraëlis; & ædificabo eos ut antea:

8 Et mundabo eos ab omni iniquitate ipsorum, qua peccaverint mihi; & condonabo omnes iniquitates ipsorum quibus peccaverint mihi, & quibus defecerint a me:

9 Quod erit mihi [d] celebri gaudio, laudi, & ornamento apud omnes gentes terræ; quæ audient totum hoc bonum quod ego facturus sum illis, & expavescentes commovebuntur ad totum illud bonum & ad totam illam pacem qua ego affecturus sum illam.

10 'Sic ait Jehova, adhuc audietur in loco hoc, quem vos dicitis vastari adeò ut nullus insit homo, nullumq; jumentum; in civitatibus Jehudæ, & in plateis Jeruschalaim ut non desolatis adeò ut nullus insit homo, nullusq; habitator, & nullum jumentum,

11 Vox gaudii, & vox lætitiæ, vox sponsi, & vox sponsæ, vox dicentium celebrate Jehovam exercitum, quia bonus est Jehova, quia in seculum *est* benignitas ejus, offerentium gratiarum actionem *in* domo Jehovæ: cùm reduxero captivam multitudinem hujus terræ ut antea, ait Jehova. *Suprà 7. 34. Psal. 136.*

12 Sic ait Jehova exercituum, adhuc erit in loco hoc vastato adeò ut nullus insit homo [e] aut jumentum, & in omnibus civitatibus ejus; caula pastorum facientium ut accubent greges. [e] Heb. *usq; ad jumentum.*

13 In civitatibus [f] montanis, in civitatibus humilis loci, & in civitatibus Australis plagæ, & in terra Binjaminis, ac in locis circumjacentibus Jeruschalaima, deniq; in civitatibus Jehudæ; adhuc transibunt greges [g] opera 'numerantis, ait Jehova. [f] Heb. *montium.* [g] Heb. *per manus.*

14 'Ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ; cùm præstabo verbum istud optimum quod proloquutus sum erga domum Jisraëlis, & erga domum Jehudæ.

15 Diebus illis & tempore illo faciam ut efflorescat Davidi germen justum; qui exercebit jus & justitiam in terra. *Suprà 23. 5.*

16 Diebus illis servabitur Jehuda, & Jeruschalaimani habitabunt securè; atque hoc est quo vocabit eam *civitatem* Jehova justitia nostra.

17 'Nam sic ait Jehova, non excindetur Davidi vir sedens in solio domus Jisraëlis:

18 Etiam sacerdotibus Leviticis non excindetur vir a conspectu meo, 'offerens holocaustum, & adolens munus, ac faciens sacrificium omnibus diebus.

19 'Deinde fuit verbum Jehovæ ad Jirmejam, dicendo,

20 Sic ait Jehova; si irritum facere potestis fœdus *suprà 31. 35.*

fœdus meum *de* die & fœdus meum *de* nocte; id-
que ut non ſit diurnum tempus & nocturnum
tempore ſuo:
21 Etiam fœdus meum cum Davide ſervo
meo irritum fiet; ne ſit ei filius regnans in ſo-
lio ejus, & cum Levitis ſacerdotibus miniſtris
meis.
22 Ut non poteſt numerari exercitus cœlo-
rum, nec poteſt menſurari arena maris; ita auge-
bo ᵃ ſemen Davidis ſervi mei, & Levitarum mi-
niſtrantium mihi.
23 ᵃ Rurſus fuit verbum Jehovæ ad Jirmejam,
dicendo,
24 An non animadvertis quid ᵃ populus iſte lo-
quantur? dicendo, duas iſtas familias quas ele-
gerat Jehova jam ſpernit ipſas: & populum meum
ᵃ contemnunt *illi*, adeò ut non *videatur eſſe*
ampliùs gens in conſpectu illorum.
25 Sic ait Jehova, ᵇ ſi non fœdus meum inter-
diu & nocte; *ſi* ſtatuta cœli & terræ non diſpo-
nam:
26 Etiam ſemen Jahhakobi & Davidis ſervi
mei ſpernam, ne ſumam de ſemine ejus qui do-
minentur in ſemen Abrahami, Jiſchaki, & Jah-
hakobi; cùm reduxero multitudinem captivam
eorum, miſertus ipſorum.

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Hæc prophetia etſi eodem argumento cum ſuperiore eſt, diverſa tamen eſt tempore, ut inſcriptio docet vers.1. Sunt autem partes illius quatuor: prima eſt exordium vers.2. & 3. ſecunda, propoſitio prophetiæ, inde ad vers.19. tertia, confirmatio, ad verſum 23. uſque, poſtrema, conſutatio, reliquis.* 2 Sic ait] *hujus exordii (quo Deus propoſitionū ſequentiū fundamenta proponit) duo ſunt loci: unus, a perſona Dei promiſſiones præſtituri ex natura & fœdere ſuo, hoc vers. alter a perſona Judæorum, cùm fuerint comparati ad percipiendam ſanctè liberationem ſuam, verſu ſequent.* Iſtud] *quod deinceps promiſturus eſt.* Formans] *ut Jeſchahh.46.11.* 3 Invoca me] *ſecundus locus exordii per hortationem expreſſus.* Quæ non agn.] *id eſt, præ infirmitate non poteſcernere, attendens ad præſentia mala, & illis velut caligine quadam extenuatus: ut ipſe Jirmeja confeſſus fuerat ſuprà 32.17.* 4 Nam ſic ait] *hujus propoſitionis primùm ſubjectum (ut ita dicamus) exponitur, duobus verſibus; deinde promiſſio per prolepſin ver.6. quæ poſtea exornatur ſequent.* 5 Venientibus] *videlicet conſilio ſuo.* Imò ad expl.] *correctio, qua Deus conſilio Judæorum opponit ſuum.* Propter quorum] ἐμφατικὸν *Hebraicis ſermonū ad evidentiā tranſlatum.* 6 Ecce] *prolepſis ſive propoſitio ſumma promiſſionum ſequentium, quæ allegoricè hoc vers. poſita ſeq. explicatur. Sunt autem earum partes duæ: reſtitutionis, quæ exponitur tribus verſibus; & fructuum ex reſtitutione eventurorum, uſque ad vers.9. qui fructus hîc ſignificantur pacis & ſtabilitatis nomine.* 7 Nam reduc.] *reſtitutionis promiſſæ partes ponuntur liberatio a peccatu & ſalus, duobus verſibus, & finis ſive uſus illius, gloria Dei, vers.9.* 10 Sic ait] *prior liberationis fructus, ut diximus in vers.6. hîc primùm exornatur, quatuor verſibus; & autor effectorq; illius Chriſtus promittitur, vers.14. & 15. deinde poſterior fructus, nimirum ſtabilitatis æternæ exponitur, ver. ſeq.* 13 Jehudæ] *id eſt, totius regni.* Numerantis] *pro ratione illa quam expoſuimus Levit.27.32.* 14 Ecce] *promiſſio de Chriſto effectore bonorū præcedentium, in quo omnes promiſſionis Dei ſunt etiam & amen ad Dei gloriam, 2.Corinth.1.20.* 17 Nam ſic ait] *altera pars promiſſionis de ſtabilitate regni, hoc vers. & ſacerdotii, ſeq. verſu: quæ duo in uno Chriſto concurrere demonſtravimus ſuprà 30.21.* 18 Offerens] *id eſt, fungens ſacerdotio, & perficiens miniſterium totum a Levitarum gente figuratum.* 19 Deinde] *confirmatio præcedentis ſtabilitatis a documentis naturalibus, uſque ad vers.23. tum in perſona Chriſti, vers.20. & 21. tum in omnibus Eccleſiæ membris, vers.22.* 22 Semen Davidis] *id eſt, pios inſitos in Chriſtum Davidis filium qui facti ſumus Reges & Sacerdotes Deo & Patri ſuo, 1.Petri 2.5. & Apocalyp. 1.6. & 5.10.* 23 Rurſus] *conſutatio ludificationum quibus utuntur hoſtes Eccleſiæ, & infirmi percelluntur, eodem argumento quo confirmatio.* 24 Populus iſte] *infirmus videlicet, & abjicitens ſibi promiſſionum ex præſentibus malis.* Contemnunt illi] *hoſtes Eccleſiæ.* 25 Si non] *id eſt, potiùs aliquis fœdū meum de naturæ conſervatione unitum præſtari a me impediverit, quàm ut ſempiternam Eccleſiæ adminiſtrationem ex promiſſo mihi extorqueat.*

CAPUT XXXIIII.

Propheta ex Dei mandato exitium Regis Tzidkijæ prænuntiat: deinde cùm Judæi contra legem & ſingulare fœdus ſuum veniſſent, quo ſervos ſuos manu miſerant, reprehendit illos graviſſimè impii & inhumani facti, & compenſationem maleficii a Deo Regi populoq; eventuram docet.

1 ᵃ Verbum quod fuit ad Jirmejam a Je-
hova (cùm Nebucad-retzar Rex Baby-
loniæ & omnes copiæ ejus, omniáque
regna terræ ᵃ in dominio ejus, omnes denique
populi oppugnarent Jeruſchalaima & omnes ci-
vitates eorum) dicendo,
2 Sic ait Jehova Deus Iſraëlis, abi, & al-
loquere Tzidkijam Regem Jehudæ: & indicito
ei, ſic ait Jehova, ecce ego traditurus ſum civi-
tatem hanc in manum Regis Babyloniæ, ut com-
burat eam igne:
3 Tu autem non eripies te e manu ejus, ſed
omnino prehēdēris, & in manum ejus tradēris:
ita oculi tui oculos Regis Babyloniç videbunt,
& os ejus ᵇ in os te alloquetur, ac in Babyloni-
am pervenies.
4 Veruntamen audi verbum Jehovæ, Tzid- *Suprà 32.4*
kija Rex Jehudæ: ſic ait Jehova de te, non es
moriturus gladio:
5 ᵃ Cum pace moriturus es, & ᵃ uſtionibus
majorum tuorum, Regum præcedentium qui
fuerunt ante te, ſimiliter *uſtiones odorum* com-
burent tibi, & *dicentes* eheu Domine, plangent
te: nam verbum *hoc* ego loquutus ſum, dictum
Jehovæ.
6 Itaque eloquutus eſt Jirmeja Propheta a-
pud Tzidkijam Regem Jehudæ, omnia verba iſta
Jeruſchalaimis,
7 Copiis Regis Babyloniæ oppugnantibus
Jeruſchalaima, & omnes civitates Jehudæ re-
liquas,

a Heb. *dominii manu ejus.* 2.Reg.25.

b Heb. *os tuū alloquetur.*

liquas, Laciſchum & Hhazekam: nam hæ reli. quæ erant e civitatibus Jehudæ, civitates munitæ.

e Heb. munitionis.

8 Verbum quod fuit ad Jirmejam a Jehova, poſtquam pepigiſſet Rex Tzidkija fœdus cum toto populo qui erat Jeruſchalaimis, de promulganda ipſis libertate;

9 Ut dimitteret quiſque ſervum ſuum & quiſque ancillam ſuam, Hhebræum Hhebræamque, liberos; ut non exigeret ſervitutem ab ipſis, a Jehudæo fratre ſuo, quiſquam.

Exod. 21. 2.

10 Et auſcultantes omnes Principes, totusq; populus qui convenerant in fœdus, ut dimitteret quiſque ſervum ſuum, & quiſque ancillam ſuam liberos, ut non exigeret ſervitutem ab ipſis ampliùs; auſcultantes, inquam, dimiſiſſent:

d Heb. ſervire ſibi per ipſos: ut Exo. 1. 14. ſic verſu ſeq.

11 Iterum verò poſtea recepiſſent ſervos illos & ancillas, quos dimiſerant liberos; & ſubigerent eos in ſervos & in ancillas.

e Heb. & reverterentur poſtea & reduxerunt.

12 Fuit ergo verbum Jehovæ ad Jirmejam a Jehova, dicendo,

13 Sic ait Jehova Deus Jiſraëlis; ego pepigeram fœdus cum majoribus veſtris qua die eduxi eos e terra Ægypti, e domo ſervorum, dicendo,

14 A fine ſeptem annorum dimittitote quiſque fratrem ſuum Hhebræum qui ſe vendiderit tibi; poſtquam ſerviverit tibi ſex annis, dimittito eum liberum abs te: ſed non auſcultarunt majores veſtri mihi, neque inclinarunt aurem ſuam.

Exod. 21. 2. Deut. 15. 12.

15 Reverſi quidem vos hodie feciſtis quod rectum videtur in oculis meis, promulgando libertatem quiſque amico ſuo; cùm pepigiſtis fœdus coram me in domo f quæ vocatur de nomine meo:

f Heb. ſuper quam vocatur nomen meum.

16 Sed g rurſus prophanaſtis nomen meum recipientes quiſque ſervum ſuum, & quiſque ancillam ſuam, quos dimiſeratis liberos ad h deſiderium ſuum; quos ſubigitis ut ſint vobis ſervi & ancillæ.

g Heb. reverſi eſtis & prophanaſtis.

h Heb. animam: ut Pſal. 27. 12.

17 Idcirco ſic ait Jehova, vos non auſcultaſtis mihi, promulgando libertatem quiſque fratri ſuo & quiſque amico ſuo: ecce ego promulgo contra vos libertatem, dictum Jehovæ, gladio, peſti, & fami; & tradam vos commotioni apud omnia regna terræ.

18 Tradam enim homines iſtos qui tranſgreſſi ſunt fœdus meum, qui non præſtiterunt verba fœderis quod pepigerant coram me; i cùm tranſiverunt inter dimidiatas partes ejus vituli quo diſſecuerant in duo:

19 *Nempe* principes Jehudæ, & principes Jeruſchalaimorum, aulicos, & ſacerdotes, totumque populum hujus terræ; qui tranſiverunt inter dimidiatas partes vituli illius:

20 Tradam, inquam, eos in manum inimicorũ ipſorum, & in manum quærentium animam ipſorum; & erit cadaver ipſorum cibo volueribus cœlorum, & beſtiis terræ.

21 Etiam Tzidkijam Regem Jehudæ, & Principes ejus tradam in manum inimicorum ipſorum, & in manum quærentium animam ipſorum: in manum, inquam, copiarum Regis Babyloniæ, k quæ i abiverunt a vobis.

i Heb. aſcenderunt.

22 Ecce ego præcepturus ſum, dictum Jehovæ, & revocaturus eos contra civitatem hanc ut oppugnent eam, & capientes eam comburant eam igne: & civitates Jehudæ ita exponam deſolationi ut nullus inſit habitator.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hoc caput duas prophetias continet: unam de Rege, uſque ad verſ. 8. alteram de regno toto, cæteris. In priore prophetia præcr inſcriptionem verſ. 1. narrantur mandatum de pronuntiando eventu Tzidkijæ, verſib. quatuor, & obſequium Propheta, verſ. 6. & 7.* 5 Cum pace] *ideſt, naturali, non violenta morte.* Uſtionibus] *vide 2. Chron. 16. 14.* 8 Verbum] *in ſecunda hac prophetia narrantur primùm occaſio, verſibus 4. deinde verò denuntiatio ipſa, reliquis. Occaſio autem fuit hujuſmodi: obſidentibus Babylonius Jeruſchalaimam, viſum eſt Judæis, ad deprecandum Deum & præſentem iram ipſius avertendam, promulgare libertatem ſervorum ex lege: cùm autem Babylonis advenſante Ægyptio obſidionem adeò compulſi eſſent, ut narraturus infrà 37. 5. tum Judæi ad priſtinam ſuam nequitiam reverſentes in ſervitutem iterum eos vindicarunt, quos publico judicio & fide publica liberaverant. Quamobrem Deus judicium ſuum comparat elegantiſſimè cum illorum maleficio.* 13 Sic ait] *hujus denuntiationis partes ſunt duæ: prior eſt conteſtatio, verſibus quatuor: poſterior, ſententia dictio, poſtquam Judæorum populus reus peractus eſt, ad finem uſque.* 18 Cum tranſiver.] *ex antiqua fœdus jungentium formula: de qua Gen. 15. 17.* 21 Quæ abiverunt] *ſolventes obſidionem (ut diximus in verſ. 8.) ad obſiſtendum Ægyptio.*

CAPUT XXXV.

Deus propoſito Recabæorum exemplo Judæos conteſtatur, inobſequentem ipſorum animum redarguit, & Judæis mala quàm plurima, Recabæis bona prænuntiat.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam a Jehova; temporibus Jehojakimi filii Joſchijæ Regis Jehudæ, edicendo,

2 Abi ad a familiam Recabæorum, & alloquutus eos adducito eos *ad* domum Jehovæ in unũ cubiculorum; ut des bibendum eis vinum.

3 Itaq; aſſumens Jaazanjam filiũ Jirmejæ filii Chabatzinjæ & fratres ejus, omnéſq; filios ejus, deniq; totam familiam Recabæorum,

4 Adduxi eos *ad* domum Jehovę, in cubiculum filiorum Chananis filii Jigdaljæ a viri Dei: quod *eſt* prope cubiculum a Principum, quod *eſt* ſupra cubiculum Mahhaſejæ filii Schallumi obſervantis limen.

5 Cùmque propoſuiſſem coram filiis familiæ Recabęorum ſcyphos plenos vini, & pocula; dixi ad eos, bibite vinum:

6 Qui dixerunt, non ſumus bibituri vinum; nam Jonadab filius Recabi a pater noſter a interdixit nobis, dicendo, ne bibitote vinum, vos, aut filii veſtri a unquam:

a Heb. uſque in ſeculum.

7 Et domum ne ædificatote, & ſemen ne ſeritote, vineámque ne b conſeritote, neque eſto vobis: ſed a in tentoriis habitetis omnibus die-

b Heb. plantate.

bus

bus veſtris, ut vivatis diebus multis in ſuperficie terræ, ubi inquilini eſtis.
8 Itaque auſcultantes voci Jonadabi filii Recabi patris noſtri in omnibus quæ præcepit nobis; ut non bibamus vinum omnibus diebus noſtris nos, uxores noſtræ, filii noſtri, & filiæ noſtræ,
9 Utq; non ædificemus domos ad habitationem noſtram; & vineã, aut ager, aut ſementis non ſit nobis;
10 Sed habitemus in tentoriis: auſcultantes, inquam, facimus omnino prout præcepit nobis Jonadab pater noſter.
11 [a]Fuit autem cùm aſcenderet Nabucad-rezzar Rex Babyloniæ in terram hanc, ut dicere-
[c]Heb. venite & ingrediamur.
mus, [c]agite, ingrediamur Jeruſchalaima [d]metu copiarum Chaldæorum, & metu copiarum Syriæ: ita conſidemus Jeruſchalaimis.
[d]Heb. a facie.
12 [b]Tum fuit verbum Jehovæ ad Jirmejam, dicendo,
13 Sic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, abi, & dicito viris Jehudæ, & habitatoribus Jeruſchalaimorum: [c]an non percepturi eſtis eruditionem, ut auſcultetis verbis meis? dictum Jehovæ.
14 Præſtatur *unumquodque* verborum Jonadabi filii Recabi, qui interdixerat filiis ſuis ne biberent vinum; non enim biberunt uſque in diem hunc, quia auſcultant præcepto patris ſui: ego autem alloquor vos, [d]inde a diluculo continenter, nec tamen auſcultatis mihi.
[d]Heb. manè ſurgendo & loquendo.
15 Cumque mitto ad vos omnes ſervos meos Prophetas, [e]inde a diluculo continenter, dicendo, revertimini jam quiſque a via ſua peſſima, & bonas efficite actiones veſtras, neque [f]ſequamini deos alienos colendo eos, ita manetis in hac terra quam tradidi vobis & majoribus veſtris: non tamen inclinatis aurem veſtram, neq; auſcultatis mihi.
[e]Heb. manè ſurgendo & mittendo: ut 2. Chro. 36. 15.
[f]Heb. eatis poſt.
16 [g]Quandoquidem præſtant filii Jonadabi filii Recabi præceptum patris ſui quod præcepit ipſis; populus verò iſte non auſcultãt mihi;
17 [h]Idcirco ſic ait Jehova Deus exercituum, Deus Jiſraëlis, ecce ego adducturus ſum contra Jehudam, & contra omnes habitatores Jeruſchalaimorum totum illud malum quod proloquutus ſum contra eos: eò quòd mihi alloquenti ipſos non auſcultarunt, & revocanti ipſos non reſponderunt.
18 [i]Familiæ verò Recabæorum dixit Jirmeja; ſic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis; eò quòd auſcultatis præcepto Jonadabi patris veſtri: & obſervantes omnia præcepta ejus facitis omnino prout præcepit vobis;
19 Idcirco ſic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis; [k]non exſcindetur vir Jonadabo filio Recabi, qui ſtet coram me omnibus temporibus.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Prophetia hæc (cujus inſcriptio continetur verſ.1.) duas habet partes; typum, uſque ad verſ. 12. & anagogen ſive accommodationem prophetiæ, reliqui.* 2 Familiam Recab.] *qui oriebantur ex Kinæorum gente, ac proinde nullam poſſeſſionem ſibi attributam lege obtinebant; ſed victum comparabant ex publico miniſterio; vide 1. Chron. 2. 55.* 4 Viri Dei] *ut Deut. 33. 1. ſic commendatur pietas & ſanctio hujus ſacerdotu.* Principum] *id eſt, præfectorum templo.* 6 Pater noſter] *id eſt, celebris ille progenitor familiæ noſtræ timens Deu, cujus mentio eſt 2. Reg. 10. 15.* Interdixit] *dictu non humano conſilio tantùm, quo inquilinu modeſtia, ſobrietas, humilitas, inter cæteros maximè commendatur; ſed ſpiritu prophetico, quo eventuras Iſraëlitis omnibus calamitates præſignificabat.* 7 In tentoriis] *ut majores antea fecerant, Judic. 4. 17.* 11 Fuit autem] *occupatio: cur ergo, dixerit quiſpiam, in tentoriis modò non habitatur? reſpondent hoc a ſe non de induſtria, ſed ex neceſſitate fieri.* 12 Tum fuit] *tranſitio ad anagogen, ut diximus verſ. 1. Sunt autem illius partes duæ, conteſtatio, tribus verſibus ſeq. & ſententiæ dictio, 4. ultimis.* 13 An non] *propoſitio conteſtationis; quæ illuſtratur per comparationem minoris, id eſt, præcedentis exempli, ver. 14. & 15.* 16 Quandoquidem] *replicatio præcedentis conteſtationis, continens membra duo comparationis; de quibus deinceps ſententia fertur a Deo, ὑστέρῳ πρότερον.* 17 Idcirco] *prior ſententiæ pars in Judæos, hoc ver.* 18 Familiæ verò] *poſterior ſententiæ pars de Recabæis, duobus verſibus.* 19 Non exſcind.] *id eſt, perpetua erit gens iſta coram me, ex prædictione Jonadabi ſuprà ver. 7. nam illos ex captivitate fuiſſe reduces oſtendit Hhezra 1. Chron. 2.*

CAPUT XXXVI.

Propheta ex mandato Dei volumen prophetiarum ſuarum per Baruchum ſcribi, & ſolenni die apud populum pronuntiari jubet: quo cognito, principes Baruchum advocant, legentem ex libro audiunt, & metu Regu admonent ut Jirmeja & ipſe deliteſcant: Rex verò audita parte voluminis, illud combuſtu jubet, Jirmejamq; & Baruchum capi: quamobrem Jirmeja a Deo ſervatus Regi, regnoq; mala prænuntiat, & volumen de integro conſcribi curat.

1 [a]FUIT autem [b]anno quarto Jehojakimi filii Joſchijæ Regis Jehudæ; fuit verbum hoc ad Jirmejam a Jehova, dicendo,
2 Sume tibi volumen libri, & ſcribito in eo omnia verba quæ proloquutus ſum tibi de Jiſraële, & de Jehuda, ac de omnibus gentibus; ex quo die alloquutus ſum te, a diebus Joſchijæ uſque in diem hunc:
3 Si fortè audiant domus Jehudæ totum illud malum quod ego cogito facere ipſis: ut revertantur quiſq; a via ſua peſſima, & condonem iniquitatem ipſorum & peccatum ipſorum.
4 Quamobrem vocavit Jirmeja Baruchum filium Nerijæ: ſcripſitq; Baruc ex ore Jirmejæ omnia verba Jehovæ, quę eloquebatur ipſi *Jirmeja*, [c]in volumine libri.
5 [d]Deinde præcepit Jirmeja Baruco, dicendo; [e]ego detentus, non poſſum venire ad domum Jehovæ:
6 Quare ito tu & legito in hoc volumine, quod ſcripſiſti ex ore meo, verba Jehovæ, [a]audiente populo, in domo Jehovæ, [f]die jejunii: atque etiam audientibus omnibus Jehudæis, qui venerint ex civitatibus ſuis, legito illa:
[a]Heb. in auribus populi: ſic deinceps.

7 Si

[b] Heb *procidat deprecatio eorum: hyperbolice Rhetorum.*

7 Si fortè [b] procidant deprecantes ipsi coram Jehova, & revertantur quisq; a via sua pessima: nam magna est illa ira & æstus quo eloquutus est Jehova contra populum hunc.

8 Et fecit Baruc filius Nerijæ omnino prout præceperat ipsi Jirmeja Propheta; legendo in eo libro verba Jehovæ *in* domo Jehovæ.

[c] Heb. cùm *indixissent jejunium, impersonaliter.*

9 Fuit enim anno quinto Jehojakimi filii Joschijæ Regis Jehudæ, mense nono, [c] indicto jejunio coram Jehova toti populo Jeruschalaimis: cùm totus populus, venientes ex civitatibus Jehudæ essent Jeruschalaimis,

10 Ut legeret Baruc in libro verba Jirmejæ *in* domo Jehovæ; in cubiculo Gemarjæ filii Schaphanis scribæ, in atrio superiore, ad ostium portæ domus Jehovæ [d] recentioris, audiente toto populo.

11 [e] Cùm autem audivisset Mica filius Gemarjæ filii Schaphanis, omnia verba Jehovæ ex illo libro,

[d] Heb. *scriba: sic deinceps.*

12 Descendit in domum Regis ad cubiculum [d] jurisperiti, ubi ecce omnes principes considebant: Elischamahh jurisperitus, & Delaja filius Schemahhjæ, & [e] Elnathan filius Hhacboris, & Gemarja filius Schaphanis, ac Tzidkija filius Chanarjæ, omnes denique Principes:

13 Indicavitque ipsis Mica omnia verba quæ audiverat, cùm legeret Baruc in libro audiente populo.

14 Tum miserunt omnes Principes ad Barucum [e] Jehudiin filium Nethanjæ filii Schelemjæ filii Cuschi, qui ediceret, volumen illud in quo legisti audiente populo, ipsum accipe in manum tuam ac veni: accipiens itaq; Baruc filius Nerijæ volumen illud in manum suam venit ad illos:

15 Qui dixerunt ad eum, sede jam & lege illud nobis audientibus: legitque Baruc audientibus illis.

[e] Heb. *expavescerent vir ad amicum suum.*

16 Fuit autem cùm audivissent omnia verba illa, ut [e] expavescentes alloquerentur alter alterum; & dicerent ad Barucum, [f] omnino indicabimus Regi omnia verba ista.

[f] Heb. *indicando.*

17 Barucum autem interrogaverunt, dicendo; indica jam nobis quomodo scripseris omnia verba ista ex ore illius:

18 Quibus dixit Baruc, ex ore suo pronuntiabat mihi omnia verba ista; & ego scribebam in libro atramento.

19 Tum edixerunt Principes Baruco; abi, abscondere tu & Jirmeja, & ullus nesciat ubi sitis:

20 Veneruntq; ad Regem in atrium, cùm volumen illud disposuissent in cubiculo Elischamahhi jurisperiti; & indicaverunt audiente Rege omnia verba ista.

21 Mittens itaque Rex Jehudin ad accipiendū volumen illud, accepit illud e cubiculo Elischamahhi jurisperiti: legitque ipsum Jehudi audiente Rege & audientibus omnibus principibus qui adstabant Regi.

22 Rex autē sedebat in domo hyberna, mense nono; idque cum foco ante ipsum accenso.

23 Fuit ergo cùm legisset Jehudi tria [g] folia aut quatuor, *ut* laceraret illud [h] scalpro librario, & projiceret in ignem qui erat in foco; donec consumeretur totum volumen igne illo qui erat in foco.

[g] Heb. *valvas.*

[h] Heb. *novacula scribæ.*

24 [f] Non autem expaverunt, neque lacerarunt vestimenta sua; Rex, & omnes servi ejus, qui audiebant omnia verba illa.

25 Quin etiam Elnathane, Delajaque, & Gemarja intercedentibus apud regem ne comburet volumen; non tamen auscultavit eis:

26 Imò præcepit Rex Jerachmeeli filio Regis, & Serajæ filio Hhazrielis, & Schelemjæ filio Hhabdeelis, ut caperent Barucum scribam, & Jirmejam Prophetam; sed abscondit eos Jehova.

27 [g] Fuit autem verbum Jehovæ ad Jirmejam (postquam exussisset Rex volumen illud, & verba quæ scripserat Baruc ex ore Jirmejæ) ediceendo,

28 [i] Iterum accipe tibi volumen alterum; & scribe in eo omnia verba priora, quæ erant in volumine illo priori quod exussit Jehojakim Rex Jehudæ.

[i] Heb. *revertere accipe.*

29 [k] De Jehojakimo autem Rege Jehudæ, dicito, sic ait Jehova: tu exussisti volumen illud dicens, quare scripsisti in eo, dicendo, [k] omnino venturus est Rex Babyloniæ, & perditurus terrā hanc, facturusq; ut cessent ex ea homines & jumenta?

[k] Heb. *veniendo.*

30 Idcirco sic ait Jehova de Jehojakimo Rege Jehudæ, non erit ei sedens in solio Davidis: & cadaver ejus erit projectum æstui [l] diurno, & gelu nocturno.

[l] Heb. *in die, & gelu in nocte.*

31 Nam animadvertam in eum, & in semen ejus, & in servos ejus iniquitatem ipsorum: & adducam contra eos, & contra habitatores Jerusschalaimorum, ac contra viros Jehudę totum illud malum quod [m] proloquebar eis, ac non auscultarunt.

32 Itaque Jirmeja accipiens volumen alterum tradidit ipsum Baruco filio Nerijæ scribæ, qui scripsit in eo ex ore Jirmejæ omnia verba libri quem exusserat Jehojakim Rex Jehudæ igne: & adhuc [m] addita sunt illis verba multa ejusmodi.

[m] Heb. *additum est, impersonaliter.*

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Totum hoc caput narrativum est, cujus historia tria maximè capita continet: primum est filiæ quam Jirmeja & Baruc adhibuerunt ad testandum voluntatem Dei, 10. primis versibus: secundum contradictionum quæ a summatibus obvenerunt, & periculorum a Rege, usque ad ver. 27. tertium, sententiæ dictio in contravenientes, ad finem usque.* Anno quarto] *videlicet sub finem illius, habitis duabus illa concionibus quæ positæ sunt supra 25. & 35. quod confirmatur infrà vers. 5. & 9.* 4 In volumine libri] *libro plicatili, qui in cylindrum convolvebatur, ut erant priscorum libri: sic Psal. 40. 8.* 5 Deinde] *per scripto volumine: quid fuit anno quinto mense nono, ut ostendit ver. 9.* Ego detentus] *hujus detentionis causas etsi præscriptu verbis in scriptura legi non memimus, tamen tres simul putamus in hoc tempus concurrisse. prima est interdictum Regis, qui principio Regni adiderat insignia impietatis & crudelitatis sitæ documenta, supra 26. secunda fuit abstentio (ut patres loquebantur) Ecclesiastica, quæ putamus principes Sacerdotum Regi assentantes Jirmejam quodammodo excommunicasse, ne orationem amplius haberet ad populum aut templum accederet, adductus duabus illis prophetiis quas enunciaverat anno quarto, supra 25. & 35. tertia est mandatum Dei, quo voluit Deus consulere Prophetæ suo, & absentia silentioq; ictus*

(quod

(quod improbi in beneficio ponebant) punire Ecclesiam Judæorum. 6 Die jejunii] *non imperati legi, sed conceptui: ut apparet ex vers. 9.* 10 Recentioris] *vide supra 26.10.* 11 Cùm autem] *secunda pars narrationis, ut diximus in ver. 1.* 12 Jurisperiti] *nimirum Elischamahhi, qui mox nominatur. Erat autem ille quidem vir luti rector & moderator in consilio Regis & principum.* Elnathan] *de quo supra 26.22.* 14 Jehudin] *apparitorem Regis, ut ex sequentibus constat.* 16 Expavescentes] *id est, capita conferrent, affecti quodammodo & percussi prophetiæ gravitate: ut demonstrarunt consilio suo, ver. 19.* 24 Non autem] *id est, ne paulùm quidem percussi sunt, ut illi ver. 16.* 26 Filio Regis] *id est suo: quamobrem tota Jojakimi familia deinde maledicitur, infra ver. 30.* 27 Fuit autem] *tertia pars, ut diximus in ver. 1.* 29 De Jehojakimo] *hujus prophetiæ partes sunt, contestatio, hoc versus, & sententiæ latio, duobus sequentibus.* 31 Proloquebar] *eo volumine quod ab illo exustum est.*

CAPUT XXXVII.

Tzidkija Rex improbus, Chaldæis obsidentibus Jerusalaima, cùm Ægyptios sibi adjunxisset, Deum a propheta pro communi salute orari jubet; Propheta verò sententiam judicis a Chaldæo venturis pronuntiat: quamobrem soluta obsidione Jirmeja capitur, & casus in carcerem durum a Principibus destruditur: ex quo liberatus a Rege, & secunda criminatione obrutus in duriorem alterum conjicitur: unde iterum pii cujusdam aulici opera eductus a Rege consulitur, & repetito eodem judicio contra Judæam in custodia conservatur.

2. Reg. 25.

1 Postea regnavit Rex Tzidkija filius Joschijæ pro Conja filio Jehojakimi; quem constituit Regem Nebucad-retzar Rex Babyloniæ in terra Jehudæ.

2 Sed non auscultavit ipse, aut servi ejus, & populus terræ; verbis Jehovæ quæ loquebatur per Jirmejam Prophetam.

3 [a]Miserat quidem Rex Tzidkija Jehucalem filium Schelemjæ, & Tzephanjam filium Mahhasejæ Sacerdotem ad Jirmejam Prophetam, qui dicerent; ora, quæso, pro nobis Jehovam Deum nostrum:

a Heb. *ingrederetur & egrederetur: vide Num. 27.21.*

4 Cùm Jirmeja liberè [a]versaretur in medio populi, nec dum posuissent eum in [b] carcere,

b Heb. *domo coërcitionis: sic infrà ver. 15. & 18.*

5 [a]Neque copiæ Parhhonis egrederentur ex Ægypto (a)nam audientes Chaldæi qui obsidebãt Jerusalaima famam de illis, abiverunt a Jerusalaimis)

6 Fuit verò verbum Jehovæ ad Jirmejã Prophetam: ut diceret:

7 Sic ait Jehova Deus Jisraelis, sic dicitote ad Regem Jehudæ, qui misit vos ad me ad consulẽdum me: [a]ecce copiæ Parhhonis quæ egressurę sunt vobis in auxilium, revertentur in terram suam, in Ægyptum:

8 Et reversi Chaldæi oppugnabunt civitatem hanc, & capientes eam comburent eam igni.

c Heb. *animas vestras.*

9 Sic ait Jehova, ne decipiatis [c] vos ipsos dicendo; [a]omnino abituri sunt a nobis isti Chaldæi: nam [a]non sunt abituri:

d Heb. *abeundo.*

10 [a]Quin si percuteretis omnes copias Chaldæorum oppugnantium vos, & reliqui essent ex eis homines transfixi: quisque in tentorio suo exsurgerẽt, & comburerent civitatem hanc igne.

11 Fuit autem cùm abducerentur copiæ Chaldæorum a Jerusalaimis, propter copias Parhhonis,

12 Ut exiret Jirmeja Jerusalaimis, profecturus in terram Binjaminis; ad delabendum inde, [a]in medio populi:

13 Cumque esset in porta Binjaminis, ubi erat magister præfecturæ, nomine Jireija filius Schelemjæ filii Chananjæ; prehendit Jirmejam Prophetam, dicendo, [a]ad Chaldæos tu deficis.

14 Cui dixit Jirmeja, falsum *est*, minimè deficio ad Chaldæos; non tamen auscultavit ei, sed prehendit Jireija Jirmejam, & abduxit eum ad Principes.

15 Tum efferverescentes Principes contra Jirmejam percusserunt eum; & posuerunt eum [c] in vinculis in domo Jehonathanis scribę; nam eam aptaverant pro carcere.

c Heb. *in loco vinculi.*

16 Cumque venisset Jirmeja [f] in foveam illam [a]& in cellulas illius, mansit ibi Jirmeja diebus multis.

f Heb. *in locum foveæ.*

17 Tandem mittens Rex Tzidkija recepit eum, & interrogavit eum Rex domi suæ [g] clàm, dicens: éstne verbum a Jehova? cui dicens Jirmeja, est, ampliùs dixit, in manum Regis Babyloniæ tradẽris.

g Heb. *in abdito.*

18 Deinde dixit Jirmeja ad Regem Tzidkijam: quid peccavi tibi, aut servis tuis, aut populo isti, quòd posuistis me in carcere isto?

19 [a]Et ubi sunt Prophetæ vestri, qui prophetant vobis, dicendo; non est venturus Rex Babyloniæ contra vos & contra terram hanc?

20 Nunc ergo audi quæso, Domine mi Rex, [h] procido jam deprecans te; ne quæso jubeas me redire in domum Jehonathanis scribæ, ut non moriar ibi.

h Heb. *proclidat jam deprecatio mea coram te: ut supra 36.7.*

21 Quamobrem præcepit Rex Tzidkija ut [i]cõmitterent Jirmejam in atrio custodiæ, & darent ei tractam panis in diem ex vico pistorum, donec consumptus est omnis panis ex civitate: ita manebat Jirmeja in atrio custodię.

i Heb. *deponerent.*

CAPUT XXXVIII.

1 Audiens verò Schephatja filius Mattanis, & Gedalja filius Paschchuris & Jucal filius Schelemjæ, & Paschur filius Malcijæ; verba quibus Jirmeja alloquebatur [a]totum populum, dicendo,

2 Sic ait Jehova, qui manserit in civitate hac, morietur gladio, fame, aut peste; qui autem exierit ad Chaldæos ut vivat, utique erit ipsi anima sua loco spolii, & vivet.

3 Sic ait Jehova, omnino tradetur civitas hæc in manum copiarum Regis Babyloniæ, quæ capient eam.

4 Dixerunt Principes ad Regem, morte afficiatur quæsumus vir iste, quandoquidem iste remissas reddit manus [a] bellatorum qui reliqui sunt in civitate hac, & manus totius populi, allo-

a Heb. *virorum belli.*

alloquendo eos [b] in hanc ſententiam: nam vir iſte minimè quærit pacem populo huic, ſed malum.

[b] Heb. *ſecundum verba hæc.*

5 Quibus dixit Rex Tzidkija, ecce eſt in manu veſtra: nam minimè *is eſt* Rex *qui* poſſit contra vos quicquam.

6 Accipientes itaque Jirmejam [a] qui erat in atrio cuſtodiæ, conjecerunt eum in illam foveam *quæ erat* Malcijæ filii Regis, demittentes Jirmejam funibus: in fovea autē illa nulla erat aqua; ſed lutum, adeò ut immergeretur Jirmeja luto.

7 Sed cùm audiviſſet [a] Hhebed-melec Æthiops, vir aulicus qui erat in domo Regis, poſitum eſſe Jirmejam in illa fovea; Rege ſedente in porta Binjaminis,

8 Egreſſus Hhebed-melec e domo Regis, alloquutus eſt Regem, dicendo,

9 Domine mi Rex, malè fecerunt homines iſti in omnibus quæ fecerunt Jirmejæ Prophetæ, eò quòd conjecerunt eum in iſtam foveam: [a] qui moriturus fuerat [a] in loco ſuo propter famem, quia nihil eſt panis ampliùs in hac civitate.

10 Quapropter præcepit Rex Hhebed-meleco Æthiopi, dicendo, ſume ad manum tuam hinc triginta homines: ut educas Jirmejam Prophetam ex iſta fovea, cùm nondum moritur.

11 Tum ſumens Hhebed-melec homines illos ad manum ſuam, venit [a] in domum Regis, in locum ſubjacentem ærario unde ſumpſit veteramenta [c] abjecta, veteramenta inquam evanida: quæ demiſit ad Jirmejam in foveam illam funibus:

[c] Heb. *abjectorum, evanidorum: ſic deinceps.*

12 Et dixit Hhebed-melec Æthiops ad Jirmejam, pone jam veteramenta iſta abjecta evanidaque [d] ſub axillis tuis, ſubtus cum funibus: & fecit Jirmeja ita.

[d] Heb. *manum tuarum.*

13 Sic trahentes Jirmejam funibus eduxerunt eum ex illa fovea, & manſit Jirmeja in atrio cuſtodiæ.

14 Deinde mittens Rex Tzidkija recepit Jirmejam Prophetam ad ſe, ad [a] ingreſſum principalem qui erat ad domum Jehovæ: & dixit Rex ad Jirmejam, peto ego abs te verbum, ne celato me illud.

15 [a] Dicente autem Jirmeja ad Tzidkijam, ſi indicem tibi, an non [e] certè morte afficies me? & ſi conſulam tibi, *an* non auſcultabis mihi?

[e] Heb. *morte afficiendo.*

16 Juravit Rex Tzidkija Jirmejæ [f] clàm, dicendo; vivens Jehova qui fecit nobis animam hanc *mihi adimas eam*, ſi morte affecero te, aut ſi tradidero te in manum hominum iſtorum qui quærunt animam tuam.

[f] Heb. *in abdito: ut ſuprà 37.17.*

17 Dixit itaque Jirmeja ad Tzidkijam, ſic ait Jehova Deus exercituum, Deus Iſraëlis; ſiſ omnino egreſſus fueris ad Principes Reges Babyloniæ, utique vivet anima tua, & civitas hæc non comburetur igne: ita vives tu & familia tua:

[g] Heb. *egrediendo.*

18 Sin autem non egrediaris ad Principes Regis Babyloniæ; utique tradetur civitas hæc in manum Chaldæorum qui comburent eam igne, tu verò non eripies te e manu eorum.

19 [a] Dicenti verò Regi Tzidkijæ ad Jirmejam; ego ſolicitè timeo Jehudæos qui deficiunt ad Chaldæos, ne tradant me in manum eorum, & ludificentur me:

20 Dixit Jirmeja, non ſunt tradituri: auſcultà quæſo voci Jehovæ quam ego eloquor tibi, ut bene ſit tibi & vivat anima tua.

21 Quòd ſi tu renuas exire, hoc eſt verbum illud quod oſtendit mihi Jehova:

22 Quòd ecce omnes mulieres quæ reliquæ ſunt in domo Regis Jehudæ deducētur ad principes Regis Babyloniæ; quamvis [a] dicant illæ incitaviſſe te & prævaluiſſe tibi viros [h] pacem colentes tecum, [a] demerſos eſſe in cœno pedes tuos, averſos retrorſum;

[h] Heb. *pacis tuæ.*

23 Tamen e manu eorum qui omnes uxores tuas filioſque tuos deducent ad Chaldæos, tu quoque non eripies te: ſed manu Regis Babyloniæ prehenderis, & civitatem hanc comburet igne.

24 Tum edixit Tzidkija Jirmejæ; quiſquam neſciat verba iſta, ita non morieris.

25 Quòd ſi audientes Principes me loquutum eſſe tecum, venerint ad te, edixerintque tibi, indica jam nobis quid loquutus es apud Regem, ne celato nos, & te non afficiemus morte: quid item dixerit tibi Rex;

26 Tum [a] dicito ad eos, [i] procidens ego deprecatus ſum coram Rege; ut non fineret me redire in domum Jehonathanis ad moriendum ibi.

[i] Heb. *procidit deprecatio mea: ut ſuprà 36.7. & 37.20.*

27 Venientes autem omnes Principes ad Jirmejam interrogaverunt eum, qui nuntiavit eis omnino ſecundum verba iſta quæ præceperat Rex: ſic [k] ſilentes abſtinuerunt ab eo, cùm non fuiſſet auditum [a] verbum illud.

[k] Heb. *ſiluerunt ab eo.*

28 Manſitque Jirmeja in atrio cuſtodiæ uſque in diem quo capta ſunt Jeruſchalaima; ubi erat, cùm caperentur Jeruſchalaima.

ANNOTATIO.

1 Poſtea] *Duo hæc capita perpetuam hiſtoriam continent, quomodo Jirmeja exceptus fuerit Jeruſchalaimi toto Regis Tzidkijæ tempore.* 3 Miſerat quidem] *id eſt, Rex quidem ipſe primùm facilu eſſe viſus eſt, & Deum ſerio accedere, uſque ad ver. 11. ſed evanuit totum illud ſpecioſum ſtudium præterito metu, & aulicus improbè in Jirmejam invehentibus, in quorum voluntatem Rex ultrò traductus eſt, verſu 11. & 5. ſequentibus: cujus facilitatu ac potiùs ſocordiæ exempla deinceps ponuntur, hoc & ſequent. capite.*

5 Neque] *hanc negationem ἀπὸ κοινοῦ ex præcedente verſu repetendam fuiſſe docet argumentum: quod genui zeugmatis Hhebraïs eſt uſitatiſſimum.* Nam audientes] *anticipatio narrationis, quæ ſuo loco habetur poſtea verſu 11.* 7 Ecce copię] *Hîc Jirmeja pro deprecatione quam poſtulabat Rex ſententiam pronuntiat, & cauſam apertè oſtendit: nam (inquit Propheta) Rex ſucum Deo ſe facturum putat: ita accidit: mi quaſi reſipiſceret ſerio, & certa fiducia in Deum unum recumberet: interea verba facit: Rex enim de Ægyptiorum copiis adhibendis cogitat: quamobrem ſententia duobus membris continetur: unum eſt inanes fore auxiliares Ægyptiorum copias & re infecta abituras; alterum, Regem, populumq́, & regnum Judæorum per Chaldæos everſum iri.* 9 Non ſunt abit.] *videlicet omnino, ita ut dicitur: nam abierunt quidem, infrà verſ. 11. ſed paulò poſt redintegrarunt obſidionem cœptam.* 10 Quin ſi] *amplificatio per hypotheſin hyperbolicam, qua oſtendit etiamſi Chaldæi circumvenirentur (ut adhibitis Ægyptiis*

fulturum se Tzidkija præsidebat) nihil tamen ex eo effectum iri. 12 In medio populi] *id est, Binjaminitarum & tribulium suorum in agros suos & possessiones obsidione soluta reducuntur.* 13 Ad Chaldæos] *quorum potentiam magnificè Propheta prædicaverat: sic impius iste perfidè dissimulans odium prophetiarum, perfidiæ & transfugii Jirmejam criminatur: ut solent qui honestè videri volunt procurare turpia.* 16 Et in cellu.] *id est, de alia in aliam circumducentes reclusissent eum in penitissima, ubi vix sontes nisi perduelles collocabantur.* 19 Et ubi sunt] *quasi dicat, age. si placet, compareant illi, ut prophetiarū comparatione apud æquos judices audita innotescat veritas: nam spiritui Prophetarum sunt Prophetæ subditi, 1. Cor. 14. 32. Ad hoc autem postulatum reticente Rege, Jirmeja saltem sibi petit de aquoreo loco prospici, si negligitur causa veritatis.*

IN CAPUT XXXVIII.

1 Totum popul.] *Id est, Judæos omnes qui adibant ipsum in atrium custodiæ.* 4 Minimè quærit] *animo perduellis est, ut fuerant criminati superiore capite.* 6 Qui erat in atrio] *hæc verba de industria transposuimus, ut* ἱστορικὸν *Hhebraici contextus illustrius esset: hîc autem ars nefaria aulicorum observanda est, qui hominem addictum morti clàm tollendum putant, & carcere (qui ex omni jure ad custodiam, non ad supplicium constitutus est) pro supplicio abutuntur.* 7 Hhebed-melec] *de quo infrà 39. 16.* Rege sedente] *id est, in publico judicio, ubi Principes alii non audebant cum Propheta experiri jure.* 9 Qui moriturus] *id est, debebat illis fuisse fatu quod Jirmeja communi hac fame erat moriturus, nec fuerat acceleranda mors illius infami carcere.* In loco suo] *id est, atrio custodiæ, ubi locum & alimentum ejus Tzidkija constituerat, suprà 37. 21.* 11 In domum Regis] *ubi erat fovea Malcijæ filii Regis, de qua vers. 6.* 14 Ingressum princip.] *id est, ascensum illum versùs repagulo munitum, de quo 1. Reg. 10. 5. & 12. Est autem Hhebræa vox ambigua, quæ modo significat tertium ordine, modo ducatum (ut ita dicamus) sive adductos pertinentem: quos Hhebræi vocant tertios a Rege communi appellatione.* 15 Dicente] *hu verbis annuit quidem Jirmeja se verbum Dei prolaturum esse: priùs tamen stipulatur duo: unum, vitam sibi servari, quod Rex spondet sequente versu; alterum, consilium suum accipi, cui rex non respondet: nam hæ interrogationes non semper affirmant apud Hhebræos, sed etiam de re ipsa quærunt.* 19 Dicenti verò] *id est, excusanti se quòd consilium dedutionis non accuperet: quam excusationem diluit propheta, sequentibus.* 22 Deducentur] *videlicet cùm primùm (Chaldæi irruperint Jeruschalaima, & Tzidkija se in fugam vertet; nam illæ continuò oblatæ sunt principibus ut quæstio de consilio & fallu Tzidkijæ haberetur.* Dicant] *id est, crimen totum defectionis a Chaldæis in consiliarios tuos & fœderatos exteros transferant, ad excusandum te.* Demersos esse] *id est, per illos effectum esse, ut in hanc malorum abyssum devenires, & a Chaldæis deficeres.* 26 Dicito ad eos] *hoc consilium neque præcepit Rex, neque Jirmeja sequitur falsò: nam in ipso principio sermonu ultrò citroq; habiti cavere sibi Jirmeja postulaverat, ne aut morte afficeretur a Rege, aut adversariis traderetur; & Rex vicissim spoponderat suprà ver. 15. & 16. jam verò partem sermonu explicat, partemq; retuet, quam exponi principibus futurum fuisset inutile & damnosum.* Non sineret] *id est, non ferret me trudi in molestiorem carcerem quàm sit atrium custodiæ; sive domum Jehonathanis, de qua 37. 15. sive Malcijæ, de qua suprà ver. 6. synecdoche.* 27 Silentes abstinuer.] *id est, acquieverunt ut Jirmeja consisteret in atrio custodiæ; observantes fortasse dum novam criminandi occasionem possent arripere.* Verbum illud] *reliquum, quod fuerat habitum cum Rege.*

CAPUT XXXIX.

Jirmeja priùs malè a suis exceptus, octupatis Jeruschalaimis liberatur ab exterùs, & honestè accipitur: similiterq; pio illi aulico per quem fuerat sublevatus pronuntiat liberationem ab omnibus vitæ periculis.

2. Reg. 25. 4. 1 ANNO nono Tzidkijæ Regis Jehudæ, mense decimo; venit Nebucad-netzar Rex Babyloniæ cum omnibus suis copiis ad Jeruschalaimam, & obsederunt eo.

2 Undecimo anno Tzidkijæ, mense quarto, nono die mensis; perrupta est civitas:

3 Et ingressi omnes Principes Regis Babyloniæ consederūt in porta mediana; Nergal-schareetzar præfectus ærario sacro, Sarsecim præfectus aulicus, Nergal-schareetzer præfectus

b Heb. & totum reliquū principum. metationi castrorum, [b] & omnes principes reliqui regis Babyloniæ.

4 Fuit autem cùm videret eos Tzidkija Rex Jehudæ, & omnes bellatores, ut fugientes exirent noctu e civitate via horti Regis per portam *sitam* inter duplicem murum; exivitque via campestrium.

5 Sed persequentes copiæ Chaldæorum eos assequutæ sunt Tzidkijam in campestribus Jerichuntis, & capientes eum deduxerunt eum ad

b Heb. *loquuti sunt cum eo judicia.* Nebucad-retzarem Regem Babyloniæ Riblam in terrā Chamathæ: qui [b] tulit in eū sententiam.

6 Nam jugulavit Rex Babyloniæ filios Tzidkijæ Riblæ ante oculos ejus, etiam omnes [c] claros Jehudæ jugulavit Rex Babyloniæ:

7 Tum oculos Tzidkijæ excæcavit, & vinxit eum numellis chalybeis; ut deduceret eum in Babyloniam.

c Heb. *domū, cnallaga.* 8 Domum verò Regis, & [c] domos populi cōbusserunt Chaldæi igne; muros q; Jeruschalaimorum demoliti sunt.

9 Denig; residuum populi qui reliqui erant in civitate, & defectores qui defecerant ad ipsum, ac residuum populi qui reliqui erant; deportavit Nebuzar-adan præfectus satellitum in Babyloniam.

10 De populo verò tenuissimos quibus nihil erat quicquam, reliquit Nebuzar-adan præfectus satellitum in terra Jehudæ: quibus dedit vineas & agros die illo.

d Heb. *in manum Nebuzar-adani præfecti.* 11 Præceptum autem dederat Nebucad-retzar Rex Babyloniæ de Jirmeja; [d] Nebuzar-adani præfecto satellitum, edicendo,

e Heb. *ponе oculos: tuos super eum.* 12 Accipe illum, & [e] oculos tuos adhibe illi, neque

neque afficito eum ullo malo; ſed quemadmodum indixerit tibi, ita fac cum eo.

13 Quapropter mittens Nebuzar-adan præfectus ſatellitum, & [t] Nebu-ſchazzeban præfectus aulicus, & Nergal-Schareetzer præfectus metationi caſtrorum; denique omnes præfecti Regis Babyloniæ,

14 Mittentes acceperunt Jirmejam ex atrio cuſtodiæ, [r] tradideruntq; eum [r] Gedaljæ filio Achikami filii Schaphanis, ut deduceret eum domum: ita manſit in medio populi.

15 Ad Jirmejam autem fuerat verbum Jehovæ; cum eſſet detentus in atrio cuſtodiæ, dicendo,

16 Abi, & alloquitor [r] Hhebedmelecum Æthiopem, dicendo, ſic ait Jehova exercituum Deus Jiſraëlis, ecce ego effecturus ſum ut eveniant verba mea contra civitatem hanc in malum, non autem in bonum: & erunt in conſpectu tuo die illo.

17 Sed eripiam te die illo, dictum Jehovæ; neque traderis in manum [r] iſtorum hominum a quibus formidas.

18 Nam [s] [r] omnino liberabo te, & gladio non cades: eritq; tibi [b] vita tua ſpolii loco, quia fiduciam habuiſti in me, dictum Jehovæ.

[t] *qui ſuprà Sarſechim ver.* 3.

[s] Heb. *liberando.*

[b] Heb. *anima tua.*

ANNOTATIO.

1 Anno] *Hoc capite continentur duo, narratio graviſſimi judicii contra Judæos, & ſervati ex eo Jirmejæ, uſque ad ver.* 15. *& prophetia de Hhebed-meleco ſervando, vide ad finem.* 3 In porta] *id eſt, jam uno ex oppidis occupato, propè eſſet ut in alterum ingrederentur, ubi porta mediana erat in mediano muro.* Præfectus ærar.] *qui hæc omnia nomina propria eſſe putant, falluntur ſententia noſtra, ut Hhebraïca diſtinctiones confirmant: addituntur enim propriis appellationibus efficiorum nomina Babyloniça, quæ nos ad evidentiam Latinis nominibus utcunque accommodavimus: hi autem poſterea nominantur, quòd fuerunt ſtrenui, & inter primos ordines primi irruperunt in Jeruſchalaima.* 6 Claros] *qui Tyddkijæ autores fuiſſe rebellionis putabantur. ſuprà* 38.22. 14 Tradiderunt] *ut narratur infrà* 40. Gedaljæ] *quem præfecit Judæa Rex Babyloniæ,* 2. *Reg.* 25.25. *& deinceps.* 16 Hebedmelecum] *de quo ſuprà* 38.7. *& ſequentibus.* 17 Iſtorum hominum] *id eſt, aulicorum principum Tyddkijæ, a quibus odium graviſſimum ſibi conciliaverat liberatione Jirmejæ.* 18 Omnino liberabo] *videlicet tum ab iſtu infenſis tibi, tum ab externis hoſtibus.*

CAPUT XL.

Jirmeja ex vinculis & captivitate liberatur; ducis ad Gedaljam præfectum advenium, & Jiſchmahhelu conſpirationem adverſus ipſum indicant: cujus conſpirationis indicium cùm Gedalja neglexiſſet, perfidiſſimè a Jiſchmahhele occiditur ipſe & omnes quos ſtare a partibus ipſius Jiſchmahhel judicavit, & reliqui capiuntur ad Hhammonitas deſortandi: huic malo Jochanan cum aliis ducibus obſiſtens Jiſchmahhelem fundit & fugat, profectionemq; in Ægyptum inſtituit cum reliquiis Judæorum: cujus profectionis conſilium volantes a Deo & Jirmeja comprobari, Jirmejam accidunt callidè, probabentem & intermixantem Dei verbu malè excipiunt, & cum Baruco Judæorumq; reliquis in Ægyptum trahunt: ubi Jirmeja prædicit fore ut a Babylonio Ægyptus occupetur.

1 [r] VERBUM illud quod fuerat ad Jirmejam a Jehova, poſtquam dimiſit eum Nebuzar-adan præfectus ſatellitum [r] Rama: recipiendo eum, cum *jam* eſſe vinctus catenis in medio omnis multitudinis deportandæ Jeruſchalaimis & e Jehudæa, qui deportabantur in Babyloniam.

2 Recepit ergo præfectus ſatellitum Jirmejam; dixitq; ad eum, Jehova Deus tuus proloquutus fuerat malum iſtud contra locum hunc:

3 Itaque adduxit & fecit Jehova quemadmodum proloquutus fuerat: quia peccaſtis Jehovæ, neque auſcultaſtis voci ejus, ideo [a] evenit vobis verbum illud.

4 Sed nunc ecce, ſolvo te hodie a catenis iſtis quæ ſunt ſuper manus tuas; ſi bonum *videtur* in oculis tuis venire mecum in Babyloniam, veni, & [b] adhibebo oculos meos in te; ſin autem malum *videtur* in oculis tuis venire mecum in Babyloniam, deſiſte: vide, tota hæc terra expoſita eſt [c] tibi; quò bonum rectumq́ue *videtur* in oculis tuis abire, abi:

5 Aut [r] quia ille nondum revertitur, diverte ad Gedaljam filium Achikami filii Schaphanis, quem præficit Rex Babyloniæ civitatibus Jehudæ, & mane cum eo in medio populi; aut quocunque rectum *videtur* in oculis tuis abire, abi: dedit que ei præfectus ſatellitum viaticum & munus, ac dimiſit eum.

6 Venit itaque Jirmeja ad Gedaljam filium Achikami [r] Mitzpam; & manſit cum eo in medio populi qui reliqui erant in terra.

7 Audientes autem omnes Principes copiarum qui erant in agro, ipſi & homines ipſorum, Regem Babyloniæ præfeciſſe Gedaljam filium Achikami regioni ipſi; & commiſiſſe ei viros ac mulieres, parvuloſque, idq; e tenui populo terræ, ex iis qui non deportabantur in Babyloniam,

8 Venerunt Mitzpam ad Gedaljam; & Jiſchmahhel filius Nethanjæ, & Jochanan, ac Jonathan filii Karechi, & Seraja filius Thanchumethi, filiiq; Hhephai Nethophatitæ, ac [d] Jezanja filius Mehhacatitæ, ipſi cum hominibus ſuis:

9 Quibus juravit Gedalja filius Achikami filii Schaphanis, & hominibus illorum, dicendo, ne timete quin ſerviatis Chaldæis: manete in iſta terra, & ſervite Regi Babyloniæ; ita bene erit vobis.

10 De me autem, ecce conſiſto Mitzpæ, ad [e] miniſtrandum Chaldæis qui veniunt ad nos: vos autem colligite vinum, [f] æſtivoſq; fructus, & oleum, ac reponite in vaſis veſtris, & manete in civitatibus veſtris quas occupaſtis.

11 Et etiam omnes Jehudæi qui erant apud Moabitas, & [g] Hhammonitas, & apud Edomæos, & qui erant in omnibus illis regionibus, audientes dediſſe Regem Babyloniæ reliquias Jehudæis; & præfeciſſe eis Gedaljam filium Achikami filii Schaphanis:

[a] Heb. *fuit ut Gen.* 14.15.

[b] Heb. *ponam oculum meum ſuper te: ut ſuprà* 39.12.

[c] Heb. *coram te: ut Gen.* 13.9.

2. *Reg.* 25.26

[d] *qui etiam Joananja.* 2. *Reg.* 25.26. *de quo infrà* 42.1.

[e] Heb. *ſtandi coram Chaldæis: ut interpretatur loquutionem hanc Moſche Deut.* 10.8.

[f] Heb. *æſtatem metonymicè ſic ver.* 12.

[g] Heb. *filios Hhammonu: ſic ver.* 14.

12 Reverſi ſunt omnes Jehudæi ex omnibus locis quò depulſi fuerant, ut venirent in terram Jehudæ, ad Gedaljam, Mitzpam: & collegerunt vini & æſtivorum fructuum multum valde.
13 Jochanan autem filius Karechi & omnes principes copiarum quæ fuerant in agro, venientes Mitzpam ad Gedaljam,
[b] Heb. *noſcendo.* 14 Dixerunt ad eum, an [b] omnino noſti Bahhaliſum Regem Hhammonitarum mittere Jiſchmahhelem filium Nethanjæ ad percutiendum te? [i] lethaliter? ſed non credidit eis Gedalja filius Achikami.
[i] Heb. *anima:* ut Gene. 37. 21. & ſeq. ver
15 Quin Jochanane filio Karechi alloquente Gedaljam [k] clàm Mitzpæ, dicendo, eam quæſo, ut percutiam Jiſchmahhelem filium Nethanjæ, & nemo cognoſcet: quare percuteret te lethaliter, & diſpergerentur omnes Jehudæi qui congregati ſunt ad te, perirentque reliquiæ Jehudæi?
[k] Heb. *in abdito.*
16 Dixit Gedalja filius Achikami ad Jochananem filium Karechi, ne feceris rem hanc: nam falſum loqueris contra Jiſchmahhelem.

CAPUT XLI.

2. Reg. 25. 28 1 FUIT ergo menſe ſeptimo, ut veniens Jiſchmahhel filius Nethanjæ filii Eliſchamahhi [e] e ſemine regio, & præfecti regii, id eſt decem viri, cum ipſo ad Gedaljam filium Achikami Mitzpam; comederunt ibi cibum unà Mitzpæ.
2 Deinde ſurgens Jiſchmahhel filius Nethanjæ, & decem illi viri qui erant cum ipſo, percuſſerunt Gedaljam filium Achikami filii Schaphanis gladio, ita morte affecit eum; quem præfecerat Rex Babyloniæ illi regioni.
3 Etiam omnes Jehudæos qui erant cum illo, cum Gedalja, Mitzpæ, atque ipſos Chaldæos qui præſentes erant illic; [a] bellatores percuſſit Jiſchmahhel.
[a] Heb. *viros belli: ſic infrà ver. 16.*
4 Fuit autem die ſecundo, ex quo morte affecerat Gedaljam: cum *adhuc* nemo cognoſceret,
5 Ut venirent homines [e] Schecemo, Schilunte, & Schomrone, octoginta viri [e] raſi barbi, & laceri veſtibus, ac incidentes ſe ſe; in quorum manu erat munus & thus, ut afferrent [e] in domum Jehovæ.
6 Et egreſſus eſt Jiſchmahhel filius Nethanjæ obviam eis Mitzpæ, [b] continenter procedens & [e] flens: fuitq; cùm occurriſſet eis, [e] ut diceret ad eos, venite ad Gedaljam filium Achikami.
[b] Heb. *iens eundo.*
7 Sed fuit cùm perveniſſent in medium civitatis; ut jugulans eos Jiſchmahhel filius Nethãjæ *projceret* in medium foveæ, ipſe & viri qui erant cum ipſo.
8 Decem autem homines inventi ſunt inter illos, qui dixerunt ad Jiſchmahhelem, ne morte afficias nos; nam ſunt nobis abditi theſauri in quodam agro, tritici, & hordei, oleique, & mellis: ita deſtitit, & non affecit eos morte [c] inter fratres ipſorum.
[c] Heb. *in medio fratrum.*
9 Fovea autem quò projecit Jiſchmahhel omnia cadavera hominum illorum quos percuſſerat [d] ad latus Gedaljæ, ea eſt quam fecerat [e] Rex Aſa [e] metu Bahhaſchæ Regis Iſraëlis: eam replevit Jiſchmahhel filius Nethanjæ conſoſſis.
[d] Heb. *ad manum.*
[e] Heb. *a facie Bahhaſchæ.*
10 Et captivas fecit Jiſchmahhel totas reliquias populi qui erat Mitzpæ, [e] filias Regis, totumq; populum qui reliqui erant Mitzpæ, quibus præfecerat Nebuzar-adan præfectus ſatellitum Gedaljam filium Achikami: quos captivos ducens Jiſchmahhel filius Nethanjæ abibat tranſiturus ad [f] Hhammonitas.
[f] Heb. *filios Hhammonis: ſic infrà ver. 15.*
11 Sed audiens Jochanan filius Karechi & omnes principes copiarum qui erant cum eo, totum illud malum quod fecerat Jiſchmahhel filius Nethanję,
12 Acceptis omnibus ſuis hominibus abierunt ad pugnandum contra Jiſchmahhelem filium Nethanjæ: quem invenerunt ad [e] aquas amplas quæ *ſunt* in Gibhhone.
13 Quare fuit cùm vidiſſet totus populus qui erat cum Jiſchmahhele Jochananem filium Karechi & omnes principes copiarum qui erant cũ eo; ut afficerentur lætitia;
14 Et divertentes totus ille populus quem captivum abducebat Jiſchmahhel Mitzpá, & ruſſus venirent ad Jochananem filium Karechi:
[g] Heb. *reverterentur & redirent.*
15 Jiſchmahhel verò filius Nethanjæ eripiens ſe cum octo hominibus a conſpectu Jochananis, abiit ad Hhammonitas.
16 Accipiens itaque Jochanan filius Karechi, & omnes principes copiarum qui erant cum eo totas reliquias populi quę recuperavit a Jiſchmahhele filio Nethanjæ ex Mitzpa, poſtquam percuſſiſſet Gedaljam filium Achikami; deducenſq; viros bellatores, fœminaſque ac parvulos, & eunuchos quos recuperavit, e Gibhhone;
17 Abierunt, & conſederunt [e] in hoſpitio Cimhami quod eſt juxta Bethlechemum; ut proficiſcentes abirent in Ægyptum,
18 [h] Propter Chaldæos, quia timebant ab eis; eò quòd percuſſiſſet Jiſchmahhel filius Nethanjæ Gedaljam filium Achikami, quem præfecerat Rex Babyloniæ regioni.
[h] Heb. *a facie Chaldæorum, quia timebat a facie eorum*

CAPUT XLII.

1 DEINDE appropinquantes omnes principes copiarum; & Jochanam filius Karechi, & Jezanja filius [e] Hoſchahhaję, totuſque populus a minimo uſque ad maximum,
[a] Heb. *proticiat quæſo deprecatio noſtra a conſpectu tuo.* 2 Dixerunt ad Jirmejam Prophetam, [a] procidens, quæſo, deprecare nomine noſtro, & ora pro nobis Jehovam Deum tuum pro omnibus his reliquiis: nam relicti ſumus pauci ex multis, quemadmodum oculi tui vident nos *eſſe*:
3 Ut indicet nobis Jehova Deus tuus viam qua ambulemus, & rem quam facturi ſumus.
4 Ad quos dixit Jirmeja Propheta, auſculto, ecce oraturus ſum Jehovam Deum veſtrum ſecundum verba veſtra; eritque ut quodcunque verbum reſponderit Jehova vobis, indicem vobis, [e] non cohibebo a vobis verbum.
5 Viciſſim illi dixerunt ad Jirmejam, ſit Jehova inter nos [b] teſtis verus & fidus; niſi prorſus ſecundum verbum cujus *cauſa* miſerit te Jehova Deus tuus ad nos, ita fecerimus.
[b] Heb. *in veritatem & fidelem*
6 Sive bonum ſive malum *fuerit*, voci Jehovæ Dei noſtri cujus [e] *cauſa* mittimus te ad eum auſcultabimus; ut bene ſit nobis cùm auſcultaverimus voci Jehovæ Dei noſtri.

7 Fuit

7 Fuit autem ex actis decem diebus, cùm fuisset verbum Jehovæ ad Jirmejam,
8 Ut convocaret Jochananem filium Karechi, & omnes principes copiarum qui erant cum eo; totumque populum a minimo usque ad maximum,
9 Et diceret ad eos, sic ait Jehova Deus Jisraëlis; ad quem misistis me [c] ut procidens deprecarer eum nomine vestro:
10 Si [d] reversi manseritis in terra hac, utique ædificabo vos ac non destruam, & plantabo vos ac non evellam: quia pœnituerit me ejus mali quo afficio vos.
11 Ne timeatis [e] a Rege Babyloniæ, a quo vos timetis, ne timeatis ab eo, dictum Jehovæ: quia vobiscum sum ut servem vos, & ut eripiam vos e manu ejus.
12 Nam præstabo vobis misericordiam, ut miseretur vestri & restituat vos in terra vestra.
13 Sed si dixeritis, non sumus mansuri in terra hac; non auscultando voci Jehovæ Dei vestri;
14 Et dicendo, nequaquam, sed terram Ægypti ingrediemur, ut non [f] experiamur bellum, & sonum buccinæ non audiamus; & [g] cibi famem non patiamur, deniq; illic [h] habitemus:
15 Nunc ergo idcirco audite verbum Jehovæ reliquiæ Jehudæ; sic ait Jehova exercituũ Deus Jisraëlis: si vos [i] omnino disposueritis faciem vestram ut ingrediamini Ægyptum, & ingressi fueritis ad commorandum ibi;
16 Utique futurum est ut gladius a quo timetis illic assequatur vos in terra Ægypti: & fames illa de qua solliciti estis illic [k] persequatur vos in Ægypto, & ibi moriamini.
17 Ita erunt omnes homines qui disposuerint faciem suam ut ingrediantur Ægyptum ad cõmorandum illic, morientur gladio, fame, ac peste: neque erit eis superstes, aut qui effugiat, propter malum illud quod ego adducam contra eos.
18 [l] Nam sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, quemadmodum effusa est ira mea & æstus meus super habitatores Jeruschalaimorum, ita effundetur æstus meus super vos cùm ingressi fueritis Ægyptum: & eritis execrationi, & desolationi, maledictioni, & opprobrio, neque videbitis amplius locum hunc.
19 [m] Alloquitur Jehova vos, ô reliquiæ Jehudæ, ne ingrediamini Ægyptum: [n] omnino scitote (nam contestor vos hodie)
20 [o] Quandoquidem [p] fefellistis animis vestris, quòd misistis me ad Jehovam Deum vestrum, dicendo; ora pro nobis Jehovam Deum nostrum, & omnino prout edixerit Jehova Deus noster ita indica nobis, & faciemus.
21 Cùm autem judico vobis hodie; non auscultastis voci Jehovæ Dei vestri, & omnibus quorum causa misit me ad vos:
22 Nunc inquam omnino scitote vos gladio, fame, & peste morituros; in loco quò placet vos ire ad commorandum ibi.

[c] Heb. *ut projicerem asprecationem vestram coram eo.*
[d] Heb. *revertendo.*
[e] Heb. *a facie Regis: sic deinceps.*
[f] Heb. *videamus.*
[g] Heb. *& ad cibum non esuriamus.*
[h] Heb. *disponendo.*
[i] Heb. *adhæresciat post vos: sic 1. Chro. 10. 2.*
[k] Heb. *sciendo: sic ver. 22*

CAPUT XLIII.

1 FUIT verò cùm absolvisset Jirmeja eloqui apud totum populum omnia verba Jehovæ Dei eorum, quorum causa miserat ipsum Jehova Deus eorum ad eos; omnia verba illa:
2 Ut loqueretur [a] Hharzarja filius Hoschahhjæ & Jochanan filius Karechi, omnesque homines illi superbi; dicentes ad Jirmejam, falsùm loqueris, non misit te Jehova Deus noster ad dicendum, ne ingrediamini Ægyptum ad commorandum illic:
3 Sed Baruc filius Nerijæ [b] incitat te contra nos; ut tradat nos in manum Chaldæorum ad morte afficiendum nos, aut ad deportandum nos in Babyloniam.
4 Itaque non auscultans Jochanan filius Karechi, omnesque Principes copiarum, & totus populus voci Jehovæ; ut maneret in terra Jehudæ,
5 Assumpsit Jochanan filius Karechi, & omnes principes copiarum; omnes reliquias Jehudæ quæ reversæ erant ab omnibus gentibus quò depulsæ fuerant, ut commorarentur in terra Jehudæ:
6 Viros, & fœminas, parvulosque, & filias Regis, & omnes animas quas reliquerat Nebuzar-adan præfectus satellitum cum Gedalja filio Achikami filii Schaphanis: Jirmejam quoque prophetam, & Barucum filium Nerijæ:
7 Et profecti in terram Ægypti, quia non auscultarunt voci Jehovæ; pervenerunt [a] Daphnas usque.
8 [c] Fuit autem verbum Jehovæ ad Jirmejam Daphnis, edicendo,
9 Accipe in manum tuam lapides magnos, & abde eos in argilla [b] lateraria illius quæ est ad portam domus Parhhonis Daphnis; ante oculos hominum Jehudæorum:
10 Et dicito ad eos, sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis; ecce ego mittens assumam Nebucad-retzarem Regem Babyloniæ servum meum, & ponam solium ejus supra lapides istos quos abdidi, tendétque augustale suum super eos:
11 Nam progressus percutiet terram Ægypti; *eum* qui morti *addictus est* ad mortem *trahens*, & qui captivitati ad captivitatem, & qui gladio ad gladium:
12 Et succendam ignem in domibus deorum Ægypti, ut comburat illas, & captivos deportet eos: & amicietur terram Ægypti quemadmodum amicit pastor vestimentum suum, & exibit inde cum pace;
13 Postquam fregerit statuas [c] Heliopoleos, quæ est in terra Ægypti; & domos deorum Ægypti combusserit igne.

[a] Heb. *Tachpanches: vide Jesha. 30. 4.*
[b] Heb. *in lateraria illa.*
[c] Heb. *domum solis.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hæc inscriptio universè ad quatuor sequentia capita pertinet, quæ ut communem habent inscriptionem, ita perpetuam narrationem continent; quamobrem ea conjunximus. Tota autem narratio hæc res gestas explicat ab eo tempore quo Nebuzar-adani mandata est provincia a Rege Babylonia, ut quicquid superesset conficiendum in Judæa conficeret autoritate Regis: ut narratur 2. Reg. 25. 11. & sequentibus & sup. 39. 9. Dicitur verò tota hæc narratio esse* verbum quòd fuerat ad Jirmejam a Jehova, *quia hæc*

ipſa mala Deus jam olim per Jirmejam prædixerat, ut ſup.24.8. & alibi dicitur, & ipſe Nebuzardan agnoſcit verſibus ſequentibus. quaſi dicat Propheta, hu capitibus explicans complementum illius verbi, quod longo tempore antea ſignificaverat Deus, & Jirmeja pronuntiaverat. Rama] *quousque Neburzar-adan imprudens Jirmejam ſiverat a ſuis trahi cum deportanda multitudine.* 5 Quia ille] *videlicet Gedalja, qui mox nominatur. Senſus eſt, ſi non placet mecum eſſe, premiſi Gedaljam Mitzpam; quo in legatione ſua occupatus, ad me nondum reverſurus: ſi itaque videbitur, poterit te ad ipſum recipere.* 6 Mitzpam] *illam videlicet quæ erat Benjaminitarum, de qua Joſuæ cbubb.18.26. ut ex ſequentibus hiſtoria colligitur.*

IN CAPUT XLI.

1 E ſemine regio] *Sic paucis odii & conſpirationis cauſa oſtenditur, quòd hic regnum, & illi decem principatum in regno ſibi aſſerebant, indignum putabant novum hominem in adminiſtratione anteponi ſibi. Quamobrem non hos ſolos venuſſe putandum eſt, ſed cum ſuo comitatu ſingulos, ut ex ſequente hiſtoria liquet.* 5 Schecemo] *i.e tribu Ephrajmi, unde proficiſcentibus in locum ſanctum iter erat per Mitzpã Benjaminitarum.* Raſi barba] *id eſt, externo cultu teſtificantes luctum ſuum de calamitate publica, more gentibus accepto, contra legẽ Levit.19.27.* In domum Jehovæ] *id eſt, locum ubi fuerat domus Dei, a Deo electum, Deut.12.11.* 6 Flens] *id eſt, perfidiſſimè eundem luctum ſimulans.* Ut diceret] *probans videlicet illorum animum, & tanquam poëticus ille Simon expiſcans quo animo in Gedaljam eſſent.* 9 Rex Aſa] *qui ex lapidibus & ligno Rama ædificaviſſe Mitzpam legitur, 1.Reg.15.22.* 10 Filias Regis] *de quibus infrà 43.6.* 12 Aquas amplas] *id eſt, piſcinam magnam, de qua 2.Schem.2.13.* 17 In hoſpitio Cim.] *locus videtur fuiſſe Cimhamo filio (ut putatur) Barzillaii a Davide attributus de patrimonio ipſius, in tribu Jehudæ: vide 2.Schem.19.38. & ſequentibus.*

IN CAPUT XLII.

1 Hoſchahhjæ] *Qui erat Malhhacathita e tribu Jehudæ, poſteris Calebi, ſup.40.8.* 4 Non cohibebo] *id eſt, non reticebo, aut diſſimulabo quicquam eorum quæ Deus mihi ſignificaverit.* 10 Reverſi] *videlicet ab inſtituta profectione in Ægyptum, quam falsò diſſimulaverant coram Propheta: vide ſup.41.17 & infrà verſ.20.* Pœnituerit] *humanitus dictum, ut Gen.6.6. Sunt autem hujus prophetiæ partes duæ: prior dilemmatica, qua hypotheticè Propheta conſilio Dei expoſito declarat, tum quid Deus manentibus promittat, his trib. verſib. tum quid interminetur profiſcentibus in Ægyptum, uſque ad verſ.19. poſterior verò categorica, qua reprehendens Propheta ludificationem illorum & conſilium Deo immorigerum, denuntiat Dei verbu judicium ſeveriſſimum, ad finem uſque capitu.* 14 Habitemus] *non autem in dum commeremur, aut vagemur incerti ſedibus, ut hiſce mobus propter Chaldæos faciundum eſſet.* 18 Nam ſic ait] *confirmatio minarum præcedentium a recente & domeſtico exemplo.* 19 Alloquitur Jehova] *alterum membri Prophetæ, ut diximus in verſ.10. non a me, ſi quis, iſta profectio. ſed a Deo interdicitur: quamobrem proteſtor hodie rem vobis male ceſſuram eſſe, me autem ab omni culpa liberari hac proteſtatione mea.* 20 Quãdoquidem] *hyperbatica cauſarum explicatio ex quibus ſententiam fert Dominus in reliquias Judæorum, duob. verſibus. Quamobrem illud, omnino ſcitote, quod habetur præcedente verſ. finito hyperbato repetitur verſ.ult.* Feſelliſtis] *me videlicet, non autem Deum, qui minimè omnium irrideri poteſt, Galat.6.7. quaſi dicat, certo conſilio & deliberata malitia, cùm jámque proficiſcendi conſilium cepiſſetis, me ludificati eſſe; cùm inter veniorem adhibuiſſetis apud Deum, omnia promiſſiſſe; & nihil demum præſtaſſe, poſtquam omnibus meis partibus erga Deum atque vos ipſos defunctus ſum.*

IN CAPUT XLIII.

2 Hhazarja] *Qui primus videtur palàm Jirmejæ obſtitiſſe, & alios hærentes in priſtimo conſilio ſuo confirmaſſe.* 8 Fuit autem] *hoc verbum duo continet: ſignum, ſeq. verſ. & prophetiam ſignificatam de occupatione Ægypti per Babylonium, verſib. reliquu.* 11 Qui morti addict.] *judicio Dei, per quem vocatus fuerat Babylonius, ut ſup.15.2.* 12 Terram Æg.] *id eſt, ſpolia terra, metonymicos.* 13 Heliopoleos] *oppidi in quo erat inſignis idololatria, teſte Herodoto lib.2. ex quo præfectura Heliopolitana dicta eſt, quæ Hhebræi appellant On: vide Gen.41.45.*

CAPUT XLIIII.

PROPHETA Judæos in Ægypto commorantes ab exemplis præcedentium experientiaq; deterret ut potrò ſint idololatræ, & pergentibus ſeveriſſimũ judicium pronuntiat: deinde verò pertinaciter ludificantes exempla quæ Propheta adduxerat, a ſua ipſorum experientia illos redarguit, Dei juſtitiam aſſerit, ſententiam repetit, pios ſi qui ſunt revocat, prophetiamq; totam confirmat ſigno ab exitio regis Ægypti.

1 VERBUM quod fuit ad Jirmejam contra omnes Jehudæos habitantes in terra Ægypti, qui habitabãt Migdoli, & Daphnis, & Nophi, atq; in terra Pathroſi, dicendo,

2 Sic ait Jehova exercituum Deus Iſraëlis, vos vidiſtis totum illud malum quod adduxi contra Jeruſchalaima, & contra omnes civitates Jehudæ; ut ecce ſunt vaſtitas hodierno die, ita ut nullus in eis habitet:

3 Propter malitiam illorum quam exercuerunt ad provocandum me; euntes ad adolendum, ad colendum deos alienos, quos non noverunt ipſi, vos, aut majores veſtri:

4 Quòd cùm mitterem ad vos omnes ſervos meos prophetas [a] inde a diluculo continenter, edicendo; ne jam faciatis [b] rem abominabilem iſtam quam odi,

5 Non

a Heb. *manè ſurgendo & mittendo.ut 2.Chro.36.15.*

b Heb. *rem abominationis iſtius.*

5 Non tamen auſcultarunt, neq; inclinarunt aurem ſuam ut reverterentur a malitia ſua; ne adolerent diis alienis.

6 Quapropter effuſus eſt æſtus meus & ira mea, exarſitq; in civitatibus Jehudæ, & in plateis Jeruſchalaimorum; adeò ut fuerint vaſtationi, & deſolationi, *ut ſunt* hodierno die.

7 'Nunc autem ſic ait Jehova Deus exercituum Deus Iiſraëlis, quare vos facitis malum maximum contra [c] vos ipſos, [b] ut exſcindatis vobis virum & fœminam, parvulum & lactentem e medio Jehudæ; ut non reliquas faciatis vobis reliquias,

b Heb. *animas veſtras.*

8 Provocando me operibus manuum veſtrarum, adolendo diis alienis in terra Ægypti, quò veniſtis ad commorandum; ut exſcindatis vobis *reliquias*, & ut ſcitis maledictioni, & opprobrio apud omnes gentes terræ?

9 An obliti eſtis mala majorum veſtrorum, & mala Regum Jehudæ, & mala uxorum [d] cujuſque illorum, malaque veſtra, & mala uxorum veſtrarum; quæ fecerunt in terra Jehudæ, & in plateis Jeruſchalaimorum?

d Heb. *ipſius: ſillepſis.*

10 'Non attriti fuerant uſque in diem hunc, neque timuerant; neque ambulaverant in lege mea & in ſtatutis meis; quæ propono vobis, ut majoribus veſtris.

11 'Idcirco ſic ait Jehova exercituum Deus Iiſraëlis, ecce ego diſpono faciem meam contra vos ad malum; nempe ut exſcindam omnes Jehudæos.

12 Tollam enim reliquias Jehudę, quæ diſpoſuerunt faciem ſuam ut ingrederentur terram Ægypti ad commorandum ibi, conſumenturque omnes, in terra Ægypti cadent; gladio, fame conſumentur a minimo uſque ad maximum, gladio ac fame morientur: eruntq; execrationi, & deſolationi, maledictionique, & opprobrio:

13 Et animadvertam in eos qui habitant in terra Ægypti; quemadmodum animadverti in Jeruſchalaima, gladio, fame, & peſte;

14 Adeò ut non ſit futurus qui evadat, & reſiduus reliquiis Jehudęorum, qui venerunt ut commorarentur illic in terram Ægypti; præter eos qui 'attollunt animam ſuam ut revertantur in terram Jehudę, revertantur inquam ad habitandum illic: nam non ſunt reverſuri' niſi qui evaſerint.

15 'Reſponderunt autem Jirmejæ omnes viri illi qui ſciebant uxores ſuas adolere diis alienis, & omnes fœminæ ipſæ quæ aſtabant congregatione magna; totus denique populus habitantium in terra Ægypti, in Pathroſo, dicendo.

16 *In* verbo quod indixiſti nobis nomine Jehovæ, minimè ſumus auſcultaturi tibi.

17 Sed [e] omnino facturi' quodcunque verbum prodierit ex ore noſtro, adolendo [f] rebus cœleſtibus, & libando eis libamina, quemadmodum fecimus nos, majoreſq; noſtri, Reges noſtri, ac principes noſtri in civitatib' Jehudæ & in plateis Jeruſchalaimorum: nam ſatiabamur cibo, & eramus thilares, ac malum non [h] experiebamur.

18 Ex quo verò deſiimus adolere rebus cœleſtibus, & libare eis libamina, æquimus omnibus: & gladio, ac fame conſumpti ſumus

19 Cùm autem nos adolemus rebus cœleſtibus, & libamus eis libamina; an abſque præſtantibus viris noſtris facimus illis 'lucunculos, 'terriculorum cultum exhibendo eis, & libando eis libamina?

20 Alloquutus verò eſt Jirmeja totum populum illum; viros, & mulieres, totumq; populum qui reſponderant ei verbum, dicendo,

21 'An non illius ſuffitus quem adoleviſtis in civitatibus Jehudæ & in plateis Jeruſchalaimorum, vos, & majores veſtri, Reges veſtri, Principeſque veſtri, & populus terræ; illorum *ſuffituum* recordatus eſt Jehova, & *hoc* i venit in ejus animum?

i Heb. *aſcendit ſuper cor.*

22 Cumq; non poſſet Jehova ampliùs ferre propter malignitatem actionũ veſtrarum, propter abominationes quas feciſtis; fuit terra veſtra vaſtitati, & deſolationi, ac maledictioni abſq; ullo habitatore, ut eſt hodierno die.

23 Propterea quòd adoleviſtis & quòd peccaſtis Jehovæ, neque auſcultaſtis voci Jehovæ, ac in lege ejus, ſtatutiſque ejus & teſtimoniis ejus non ambulaſtis: propterea evenit vobis malum hoc, ut *eſt* hodierno die.

24 'Dixit præterea Jirmeja ad totum illum populum, & ad omnes illas mulieres: audite verbum Jehovæ omnes Jehudęi qui eſtis in terra Ægypti:

25 Sic ait Jehova exercituum Deus Iiſraëlis, dicendo, 'ô vos cum fœminis veſtris, '& loquũtur iſtæ ore veſtro, & manibus veſtris impletis, dicendo, [k] omnino perfectura ſumus vota noſtra quæ vovimus, adolendo rebus cœleſtibus, & libando eis libamina: [l] 'omnino præſtant illæ vota veſtra, & omnino illæ perficiunt vota veſtra.

k Heb. *perficiendo perfectura: ſic paſſo infrà.*

l Heb. *præſtando.*

26 Idcireo audite verbum Jehovæ, omnes Jehudęi qui habitatis in terra Ægypti: ecce ego juro per nomen meum maximum, ait Jehova, 'pereat, ſi fuerit amplius nomen meum prædicatum ore ullius viri Jehudæ qui dicit, vivit dominus Jehova, in tota terra Ægypti.

27 Ecce ego [m] citò incubiturus ſum eis in malum, non autem in bonum: ut conſumantur omnes viri Jehudę qui ſunt in terra Ægypti gladio, ac fame, donec deficiant.

m Heb. *amygdalaturus: ut ſuprà 1.12.*

28 'Qui itaque evaſuri ſunt gladio, revertantur e terra Ægypti in terram Jehudæ, 'homines [n] pauci: nam experientur omnes reliquiæ Jehudæorum qui venerunt in terram Ægypti ut commorentur ibi, utrius verbum præſtabitur, meum an ipſorum.

n Heb. *numeri: ſic Gene. 34.30.*

29 'Hoc autem vobis eſto ſignum, dictum Jehovæ, me animadverſurum eſſe in vos in loco hoc; ut ſciatis [o] omnino præſtitum iri verba mea contra vos in malum:

o Heb. *ſtando ſtatura verba mea.*

30 Sic ait Jehova, ecce ego trado Parhhonem 'Chophrahhum Regem Ægypti in manũ 'inimicorum ipſius, & in manum quærentium animam ipſius: quemadmodum tradidi Tzidkijam Regem Jehudæ in manum Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ inimici ejus, & quærentis animam ejus.

e Heb. *faciendo.*

f Heb. *operi cœlorum: ut ſuprà 7.18. ſic deinceps.*

g Heb. *boni.*

h Heb. *videbamur.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hujus capitis partes omnino ſunt quatuor: inſcriptio ver. 1. Prophetia adverſus Judæos, verſib. 1 3. Judæorum reſponſum pertinax, uſque ad ver. 20. & prophetiæ amplificatio, ac confirmatio, ad*

finem usque. Migdoli] *oppidi nomen in Nomo Heroopolitico, cujus mentio est Exod.* 14.2. Daphnis] *vide Jeschaiah.* 30.4. Nophi] *vide Jeschaiah.* 19.13. Pathroli] *vide Genes.* 10.14. 2 Sic ait] *hujus prophetiæ tres sunt membra: primum est thesis sive propositio generalis judiciorum Dei adversus impietatem, ab antecedentibus exemplis, usque ad ver.* 7. *secundi est libera in Judæos confestatio coram a Prophetæ factæ præsentis impietatis nomine, vers.* 4. *ultimum est sententiæ denuntiatio nisi resipuerint, ver.* 4.

4 Vos] *id est, gentem vestram.* 7 Nunc autem] *secundum membrum syllogismi prophetici; ut diximus in ver.* 2. Ut exscindatis] *id est, impietate vestra sceleribúsque excidii causam vobis comparetis ipsis sic versis seq.* 10 Non attriti] *id est, (ut vulgò loquuntur) hirundinis calamitatibus.* 11 Idcirco] *tertium membrum prophetiæ, conclusio syllogistica paucis memorigere denuntians.* 14 Attollunt anim.] *vide Deut.* 24.15. *Est autem in hu verbu* נשא *quem perspicuitatis causa mutavimus ex comparatione versus* 28. Nisi qui evas.] *id est, qui affecti studio revisendi terram suam, ab istis hominibus, qui obnitentes Deo venerunt in Ægyptum, sese explicaverint maturè.* 15 Responderunt] *transitio ad pertinax Judæorum responsum, exemplum quod Prophetæ adduxerat suo ipsorum exemplo & antecedente experientia deludentium.* 17 Quodcunque verb.] *id est, quicquid voverimus, ut exponit Propheta infrà ver.* 25. *Sunt enim hæc duo destinationis loci: unus est a religione: jam enim (inquiunt) religiosa hæc officia vovimus, si incolumes in Ægyptum perduceremur, hoc ver. alter est ab auctoritate hominum; nam Principes nostri (inquiunt) hanc religionem demandarunt nobis, ver.* 19. 19 Lucunculos] *vide suprà* 7, 18. Terriculorum cult.] *id est, tribuendo corporibus illis cœlestibus cultum, quem imperiti idololatræ ex gentibus tribuunt suis somniis & diis exoratis, qui non sunt in natura rerum: vide suprà* 10.2. 21 An non] *confutatio præcedentis defensionis: dissimulavit quidem aliquantisper Deus tempus ignorationis & impietatis vestræ; sed cùm non resipueritis, neque ille amplius ferre potuit, neque vos impune abire. Quamobrem tollerantiam & misericordiam Dei, quæ vos ad resipiscentiam invitabat, iniquè ad prylationes scelerum vestrorum pertrahitis, tribus versibus. post hanc autem confutationem Propheta sententiam Dei judicandi repetit, usque ad ver.* 29. *ac postremò confirmat signo, duobus.* 24 Dixit] *repetitio sententiæ, ut modo diximus.* 25 Ovos] *reprehensio Judæorum, ostendens sententiæ quæ statim fertur argumentum: quandoquidem (inquit) in vobis manum ipsi applicatis, & eodem animo in eandem pertinaciam verborum factorumq; conspiratis viri & mulieres, & mutuas inter vos operas præstatis alacerrimè, idcirco, &c.* Et loquuntur] *id est, vos mulebres perturbationes interpretamini coram Deo & me, earúmque comprobatores estis coram omnibus hominibus, cùm illarum vota aniss a vobis confirmarentur futura essent irrita ex lege, Num.* 30. *quamobrem Propheta confectis illos nominaverat suprà ver.* 15. Omnino præst.] *id est, jam non sunt amplius mulierum vota duntaxat, sed vestra ipsorum sunt; & vos planè rei illorum estis ratihabitione & dissimulatione vestra.* 26 Pereæ] *apostrophe in sacramentis frequens. quasi dicat, mallem memoriam nominis mei planè intercidere, quàm sordido istorum ore prædicari, hoc ver. ac proinde eis perituros sum qui in malificio persisterint, duo. seq.* 28 Qui itaque] *conclusio sententiæ, pios utcunque paucos sinit numero tu officio confirmans, ut attigerat suprà ver.* 14. Homines pauci] *id est, utcunque pauci sint numero, ne dubitent in iter se dare, & reverti Deo auctore & duce.* 29 Hoc autem] *confirmatio a prætiuro signo.* 30 Chophrahhum] *qui Eusebio Vaphres, & Apries Herodoto li.* 2. *dicitur.* Inimicorum] *id est, Amasis & Ægyptiorum qui cum Amasi adversus Regem suum conspiraverant: nam ab illo captivus asservatus, & ab hu tandem strangulatus est: vide Herodotum libr.* 2.

CAPUT XLV.

Deus Baruchum audaciæ severissimè minis & scripti conflictatum reprehendit infirmitatis ipsius, & confirmat promissione vitæ.

1 VERBUM quo alloquutus est Jirmeja Propheta Barucum filium Nerijæ; cùm scriberet verba ista in libro ex ore Jirmejæ, anno quarto Jehojakimi filii Joschijæ Regis Jehudæ, dicendo,

suprà 36.1.

2 Sic ait Jehova Deus Jisraëlis de te, ô Baruc;

3 Dixisti, eheu jam mihi, quia adjicit Jehova mœrorem dolori meo: laboro in gemitu meo & quietem non invenio.

4 Sic indicturus esses, sic ait Jehova, ecce quod ædificaveram ego destruo, & quod plantaveram ego evellendi est, totam hanc terram.

5 Et tu quæreres tibi res magnas? ne quæritor: nam ecce ego adducturus sum malum super omnem carnem, dictum Jehovæ; sed dabo tibi animam tuam pro spolio in omnibus locis quò abiturus es.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Hæc prophetia (cujus inscriptio continetur ver.* 1.) παραμυθητικὴ *est sive consolatoria, propterea quòd Baruc prophetias Jirmejæ exscribens afficiebatur horrore judiciorum Dei, & de seipso erat plus æquo solicitus in firma quadam diffidentia: vide suprà* 36. 3 Dixisti] *in hac consolatione exponuntur luctus Baruci perterriti judiciorum gravitate, hoc ver; stabilitas Dei in exequendis suis judiciis contra populum suum, quamvis summè sit misericors, ver. sequente; & Baruci consolatio & promissione, ver. ultimo.* Dolori meo] *percepto ex Joschijæ morte, Joachazæ captivitate, regni oppressione, & omnium depravatione.* 4 Ecce] *argumentum a comparatione majoris: hæc omnia (inquit Deus) ego feceram, stabiveram, coluveram, ornaveram, & si quid est hujusmodi; ac proinde non possum non affici misericordia erga Rempub. tèq; ipsum propter me: sed cùm tanta sit communis improbitas, ut invitus cogar omnia pessundare; ne putes usquam te aut majore esse mea misericordia ergà res omnes quàm ego sim, aut majore studio tibi ipsi prospicere quàm ego facturus sum; sed ex hoc communi incendio salvo esto quòd liberabo te.* 5 Quæreres tibi] *id est, magnifice tibi prospectum velles, & in communibus periculis ac tempestatibus tanquam*

e portu nauſragium publicum proſpectare? Ne quærito] *id eſt, ſatis eſto quòd te e medio procellæ ereptum ſum, & vitam conſervaturum tibi; ut Deus Hhebedmeleco promiſeras ſupra 36.19. & ſeq.*

CAPUT XLVI.

Deus per Prophetam Ægyptiis eladem eventuram ad Euphratem prænunciat: deinde Ægyptum poſt annos aliquot, utcunque tum floreret, prædicit a Nebucadnetzare occupatum iri, idque cum vaſtatione quæ non poterit niſi poſt annos quadraginta reſarciri: denique hoc argumento populum ſuum conſolatur.

1 'VERBUM Jehovæ, quod fuit ad Jirmejam Propheram, contra gentes ipſas.

2 'De Ægyptiis. 'Contra copias Parhhonis Neconis Regis Ægypti, 'quæ fuerunt juxta flumen Euphratis ad 'Carcemiſchum; quas percuſſit Nebucad-retzar rex Babyloniæ, 'anno quarto Jehojakimi filii Joſchijæ Regis Jehudæ.

3 'Inſtruite vos clypeo & ſcuto, & appropinquate ad prælium.

4 'Jungite equos & aſcendite, ô equites, ac ſiſtite vos cum galeis; tergite ſpiculis, induite loricas.

a Heb. *ligate.*

5 'Cur video iſtos conſternatos, 'actos retrorſum, & potentes eorum contuſos, atque ita fuga fugientes ut 'non obvertant faciem? 'formido *eſt* circumquaque, dictum Jehovæ.

6 Ne effugiat qui levis eſt, neque eripiat ſe qui potens eſt: verſus Aquilonem ad ripam fluminis Euphratis impingant & cadant.

7 'Quis hic *eſt qui* 'ut rivus aſcendit; ut flumina, cujus commoventur aquæ?

8 Ægyptius *eſt qui* ut rivus aſcendit, & ut flumina commotis aquis: dicit enim, aſcendam, operiam terram, perdam civitatem & habitantes in ea;

b Heb. *inſanite, ô currus.*
c Heb. *prohibentes: ut Gen. 4.21.*

9 'Aſcendite ô equi, & [b] inſano impetu agitamini ô currus; & prodeant potentes: Æthiopes, & 'Puti [c] tractantes clypeum, & 'Ludæi tractantes & tendentes arcum.

10 Atqui dies ille Domino Jehovæ exercituum dies *erit* ultionis, quo ultione ſumet de hoſtibus ſuis, conſumétque gladius, & ſatiabitur, etiam inebriabitur ſanguine iſtorum: nam victima Domino Jehovæ exercituum *erit* in terra Aquilonis ad flumen Euphratis.

11 'Aſcende 'Gilhhadem, & accipe opobalſamum, virgo filia Ægypti: in vanum multas adhibes curationes, emplaſtrum nullum *proderit* tibi.

12 Audiunt gentes ignominiam tuam, & clamore tuo plena eſt terra: [d] potentes unum in alterum impingere, pariter cadere ambos.

d Heb. *potentem in potentem.*

13 'Verbum quod elocutus eſt Jehova Jirmejæ Propheræ; 'de venturo Nebucad-retzare Rege Babyloniæ ad percutiendum terram Ægypti.

14 'Indicate in Ægypto, & promulgate 'Migdoli, promulgate etiam Nophi, & Daphnis: dicite, conſiſte & compara te; ſed conſumpturus eſt gladius [f] te circumquaque.

e Heb. *tibi.*
f Heb. *ambitus tuos.*

15 Cur everritur *quiſque* robuſtorum tuorum? non conſiſtit, quia Jehova impellit eum.

16 'Plurimi erunt impingentes; etiam concidet [g] alter cum altero, & 'dicent, ſurge ut revertamur ad populum noſtrum, & ad [h] ſolum natale noſtrum, metu gladii iſtius opprimentis:

g Heb. *vir cum amico ſuo.*
h Heb. *terram nativitatis noſtræ.*

17 Clamantes illic, Parhho Rex Ægypti 'ſtreperus *eſt*, prætermittit conſtitutum tempus.

i Heb. Rex *ſtrepitus.*

18 'Ut vivo ego, dictum Regis illius cujus nomen *eſt* Jehova exercituum: 'quamvis ut Thabor in montes & ut Carmel in mare procedat, *tamen hæc futura ſunt.*

19 Inſtrumenta deportationis para tibi, ô 'de ſes filia Ægypti; Noph enim deſolationi erit, & ſuccenderur ita ut nemo habitet.

20 Ut 'vitula ſpecioſiſſima *eſt* Ægyptus: *ſed* excidium ab Aquilone [k] omnino venturum eſt.

k Heb. *venturum venturum eſt.*

21 Etiam mercenarii ejus in medio ejus ut vituli ſaginati; ſed etiam ipſi obvertent faciem, fugient pariter, non conſiſtent: cùm dies calamitatis eorum ſupervenerit eis, tempus viſitationis eorum.

22 Vox illius 'quaſi ſerpens ibit; quando copiis procedent, & cum ſecuribus venient ad eam, tanquam putatores arborum:

23 Cædent ſylvam ejus, dictu Jehovæ, 'quamvis non poſſit perveſtigari; quamvis plures ſint *arboribus* locuſtis, & nullus ſit eis numerus.

24 Erubeſcet filia Ægypti; tradetur in manu populi Aquilonis.

25 'Ait Jehova exercituum Deus Iſraëlis: ecce ego animadverſurus ſum in 'nutricium No, id eſt, in Parhhonem, & in Ægyptum, & in Deos ejus, & in omnes regulos ejus: denique in Parhhonem, & in eos confidentes ei:

26 Et tradam eos in manum quærentium animam ipſorum, nempe in manum Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ & in manum ſervorum ejus: 'poſtmodum autem [l] habitabitur ut diebus [m] priſcis, dictum Jehovæ.

l Heb. *habitabit.*
m Heb. *antiquitatis.*

27 'Tu autem ne timeto, ſerve mi Jahhakob, neque conſternator, ô Iſrael; nam ecce ego ſervaturus ſum te e longinquo, & ſemen tuum e terra captivitatis ſuæ: reverſuſq; Jahhakob quieſcet, ac tranquillus erit nemine deterrente.

28 Tu *itaque* ne timeto, ſerve mi Jahhakob, dictum Jehovæ; nam tibi adſum: nam faciam conſummationem in omnibus gentibus quò depulero te, tecum verò non faciam conſummationem; ſed caſtigabo te modicè, non autem prorſus relinquam impunem.

Suprà 30.11.

ANNOTATIO.

1 Verbum Jeh.] *Hîc verſus generalem inſcriptionem continet hujus capitis & ſequentium quinque, quibus Deus ſigillatim gentibus Judæam circumſtantibus judicia ſua prænunciat. Totam verò hoc capite reliquum contra Ægyptios duas prophetias explicat; unam, contra copias Parhhonis Neconis in Babyloniam irrumpentes, uſque ad ver. 13. alteram, in totam Ægyptum ipſam, inde ad ver. 27. ac poſtremo populum Dei conſolatur, duobus verſibus ultimis.* 2 De Ægyptiis] *hæc huius capitis inſcriptio eſt, quo duas clades Ægyptiis prænunciat, ut modò diximus.* Contra copias] *inſcriptio prioris Prophetiæ de priore clade, cujus circumſtantiæ hoc verſu accuratè obſervantur.* Quæ fuerunt] *hoc per anticipationem dictum ſunt: hæc enim antè prophetavit Jirmejas quam Ægyptius accideret.* Carcemiſchum] *vide 2. Chronic. 35.20.* Anno quarto] *qui primus eſt Nebucad-retzaris magni ſupra 25.1. nam ſex iſta capita ſunt illius exegetica.*

Hoc autem anno quo primùm regnare cœpit Nebucad-rezzar, hæ prophetiæ rerum ab illo gerendarum Jirmejæ demonſtratæ ſunt. 3 Inſtruite] *hujus prophetiæ (quæ tota ferè per hypotypoſin ironicam deſcribitur) occaſio fuit, quòd Ægyptius ex victo Joſchija, comparata Judæa & Syria, ſuperatoq; Nebucad-rezzare priore prius æquo inſolentiores: itaq; hîc proponuntur duo adverſus Neconem inflatum victoriis ſuis; unum eſt, quòd revocatur ad arma capienda meminiſſe regnum Nebucad-rezzaris filio, hoc & ſeq. verſu; alterum, quòd claſſes ipſius præcidetur, ver. 5. & 6. qua duæ partes reliquis exornantur.* 5 Cur video] *hypotypoſis cladis, ut modo diximus) per interrogationem, cujus hypophora eſt ſub finem verſus; nimirum in cauſa eſſe pavorem illum, cujus mandatum Dei verbis enuntiatur, ſeq. ver.* Non obver.] *videlicet adreſiſtensiũ hoſti.* 7 Quis hîc] *exornatio precedentis cladis, primùm ab inſolentia ſuſcipientis expeditionem Ægyptii cum auxiliaribus copiis, trib. ver. deinde a magnitudine cladis immedicabilis & ignominioſiſſima, trib. altern.* Ut rivus] *id eſt, aſſurgit & exundat potentia ſummus, ut in Ægypto Nilus.* 9 Aſcendite] *ſarcaſmus.* Putæi] *vide Gen. 10. 6.* Ludæi] *de quibus Gen. 10. 13.* 11 Aſcende] *ſarcaſmus alter.* Gilhhad-m] *ut ſup. 8. 22. vide Gen. 37. 25.* 12 Potentes] *i. Ægyptios, quiſe primò ſu victos prædicabant, alios ab aliis elisos, dejectos, & perditos fuga præcipite, quæ ſibi volunt conſulere.* 13 Verbum] *inſcriptio ſecundæ prophetiæ, de qua diximus ſuprà in ver. 1.* De venturo] *ut prædixerat ſuprà 43. 8. & ſeq. & 44. 30.* 14 Indicate] *hujus prophetiæ partes in univerſum duæ ſunt: una propoſitio interminationis de Ægypto occupanda per Babylonium, hoc verſu; altera, propoſitio cauſæ, ſeq verſu: quæ duæ propoſitiones ſequentibus explicantur.* Migdoli] *id eſt, in ſingulis ſimbus; nam Migdol erat ab oriente in termino Ægypti, Noph a Meridie, Daphnæ a ſeptentrione: terminum Occidentis propterea miſſum facit, quòd illac non eſſet venturus Babylonius. De iſtu autem oppidi vide ſuprà 44. 1.* 16 Plurimi erunt] *exornatio priorii propoſitionis, de clade Ægypti a Babylonio occupanda, quam Propheta (ut viſo oblatam divinitus) per præteritum tempus enuntiat prophetice, nos ad evidentiam futuro reddimus.* Dicent] *auxiliares & ſtipendiarii milites, de quibus infrà ver. 21.* 17 Streperus eſt] *id eſt, dat verba, vis magnas pollicendo ſtrepit, & promiſſis perſonat; ſed juſto tempore nihil efficit, ſic auxiliares copiæ & Ægyptii abjicientes animum curam defenſionis deſerturi ſigurantur.* 18 Ut vivo ego] *confirmatio cladis prænunciatæ, a juramento Dei.* Quamvis] *id eſt, quamvis Ægyptus ſitu & natura loci videatur eſſe munitiſſima, & circumvallata montibus ac mari, non ſecus ac Tabor montibus circumcluditur, & Carmelus in ſuare profectus eſt; ac proinde ſibi Ægyptius omnino confidat, ut dicitur infrà ver. 25. tamen has minas meas effecturus ſum, & jámque impero ut ſe ipſam ad perpeſſiones earum comparet, verſibus ſequentibus.* 19 Deſes] *id eſt, quæ jam tibi regina ſedere videris, comparatu a Necone tam amplu victoriis & regionibus.* 20 Vitula] *amplificatio denuntiatæ cladis a comparatione præſentis gloriæ, hoc & ſeq. ver. cum ventura ignominia & ruina, tribus ſequentibus.* 22 Quaſi ſerpens] *id eſt, non amplius muges aut boabit immani ſtrepitu, ut faciebat antea; ſed humi ſerpet, nec magis audetur quàm ſerpentis ineſſus audiri ſolet: ſic Feſchabb. 29. 4. Summa eſt, bacchanus ferociviſti, & immanes boatus edidiſti in ſolentia tua, ut de voce vitulæ trimæ legimus Feſchabb. 16. 5. & infrà 48. 34. ſed advenientibus meis laniomibus a Chaldæa non audebis huſcere, ac vix ſpirare quidem: & quemadmodum vitula efferata per denſas ſylvas diſcurriſ, ſic etiam tu recipies te in paludes tuas, ſed fruſtrà: ut ſequent. verſib. exponitur.* 23 Quamvis] *id eſt, utcunque frequens ſit Ægyptus oppidis & munitionibus, ut ſylva arboribus. Nam ipſo Amaſis tempore urbes in Ægypto fuiſſe mille & viginti legimus apud Herodotum ſub finem lib. 2.* 25 Ait Jeh.] *concluſio ſumma præcedentis interminationis.* Nutricium No] *id eſt, Alexandriam matrem & quaſi nutricium totius Ægypti, opum amplitudine & celebritate emporii: ſic Nachum. 3. 8.* 26 Poſtmodum autem] *id eſt, poſt annos quadraginta quàm fuerit occupata, Jechezk. 29. 11. & ſeq.* Habitabitur] *id eſt, priſtinam dignitatem recipiet, ut factum eſſe temporibus Amaſis narrant hiſtorici. Etſi obiter hoc dicendum eſt, deceptum fuiſſe Herodotum & alios aſſiſ Ægyptiorum ſacerdotum ſuas plagas gloriosè diſſimulantium, quòd illos quadraginta annos in regno Amaſis comprehendunt: qui tamen non antè regnavit, ſed poſt illos 40. annos, ut ratio ipſa temporum oſtendit: cùm idem Amaſis regnante Cyro, & Cambyſe proregem agente, Ægypto imperaverit, ex Herodoto li. 3.* 27 Tu autè] *conſolatio ad populũ Dei, ut diximus in ver. 1. a judicio Dei in adverſarios, & paterna adminiſtratione in populũ ſuum.*

CAPUT XLVII.

Propheta Peliſchtæis, Tyriis, Tzidoniis, & Syriæ toti maritimæ cladem lacrymabiliſſimam a Chaldæis prænuntiat obventuram juſto judicio Dei.

1 Verbum Jehovæ quod fuit ad Jirmejam Prophetam contra Peliſchtæos, cùm nondum Parhho percuſſiſſet Hhazzam.

2 Sic ait Jehova, ecce [a] aquæ aſcendunt [a] ab Aquilone, & [a] evadunt in torrentem inundantem, ut inundent terram & quæ implent eam, civitatem & qui habitant in ea: itaque clamabunt homines, & ejulabit quiſquis habitat in ea terra.

3 [b] A ſonoro plauſu ungularum fortium *equorum* ejus, a commotione curruum ejus, ſtrepitu rotarum ejus; [c] non advertent faciem patres ad filios, præ remiſſione manuum:

4 Propter diem illum venturum, [c] quo vaſtaturus eſt omnes Peliſchtæos, [d] exciſurus Tyrum, & Tzidonem totúmque reſiduum auxiliare: cum vaſtaturus eſt Jehova Peliſchtæos, reliquias [e] regionis Caphtoris.

5 Obveniet [e] calvitium Hhazzæ, exſcindetur Aſchkelon, & reliquiæ [e] convallis eorum: [f] quouſque induces tibi cæſuras?

6 Dicens: Eheu gladie Jehovæ, uſque quò non es requieturus? recipe te in vaginam tuam, quieſce & ſubſiſte.

7 Quomodo requieſceres? atqui Jehova præcepit eiscontra Aſchkelonem, denique [e] contra portus maris, ibi conſtituit illum.

a Heb. *ſunt.*

b Heb. *a ſono plauſus.*

c Heb. *ad vaſtandum.*

d Heb. *ad exſcindendum.*

ANNOTATIO.

1 Verbum Jehovæ] *Hujus prophetiæ inſcriptio ver. 1. argumentum ejus, & tempus continet. Ac argu-*

mentum

mentum quidem est de clade lugubri Pelischæorum: tempus verò quo prophetata est in dubio esse solet: nam alii quod hîc dicitur de percussa Hhazza, post mortem Joschiæ factum putant, redeunte Necone & ut Syria capta triumphante: alii referunt ad annum illum 4. Jehojakimi, quo expeditionem suscepit contra novum Regem Nebucad-retzarem magnum; alii ad tempora Tzidkijæ, cùm procedentibus obviam Chaldæorum copiis pedem referret in Ægyptum. Sed nobis nihil istorum probari potest. Nam cùm Neco incorporâsset Joschiæ Syriam totam occupâsset, ac posita insestante Babylonio liberè in agrum Carcemischi procederet obviam Babylonio (quo tempore Rex Joschija extinctus est) non est verisimile illum neglectis hostibus propinquis & qui præ foribus erant ad longinquos excurrisse, atque ad Syriam & regiones remotas occupandas imprudentissimè regnum Ægypti reliquisse, dum conterminos Pelischæos haberet hostes. Quamobrem cùm Herodotus & Josephus testentur Syriam totam excepta Judæa a Necone fuisse occupatam, & inde a tempore Joschiæ usque ad magni Nebucad-retzaris regnum Neco totius Ægyptus quietè de importatis exterorum spoliis triumphaverit (ut dictum est præcedente capite) magis placet nobis Hhazzam in prima illa Neconis expeditione, superstite adhuc & florente Joschija fuisse captam, ac proinde prophetiam hanc tempore Joschiæ prophetatam. Nec obstat quòd caput præcedens posterius est tempore: nam in prophetia Jirmejæ temporis series non observari liquet, ita annotavimus supra 22.1. & alibi loc. : deinde verò has prophetias contra gentes non dubitamus consuisse in finem libri conjectas esse. Prophetia autem summatim duo continet, narrationem prophetiscam luctuosæ cladis quæ Pelischtæis totiq; Syriæ maximæ erat obventura, usque ad versum 6. deinde causam ostendit διὰ τοῦτο, duobus versibus ultimis. 2 Aquæ] *id est, copiæ Babylonio-rum potentissimæ, quæ cum aquis exundantibus ferè comparantur: ut Jeschahh. 8.7. & Jecheźk. 26. De hoc autem argumento vide Jecheźk. 25. & sequent.* Ab aquilone] *ut supra 1.14.* 3 Non advertent] *id est, adeò urgebuntur calamitate ut ne patres quidem de liberis soliciti sint, sed tantùm cogitent de vita sua: simile est Matth. 24.17. & sequent.* 4 Tyrum] *vide supra 25.22.* Regionis Capht.] *vide Gen. 10. 14.* 5 Calvitium] *id est, luctus, synecdochicè: ut Jeschahh. 3.25.* Convallis] *id est, regionu maritima in convalle sita.* Quousque] *apostrophe sarcastica Propheta ad Palæstinam, luctum gentium indicantis, de quo Levit. 19.28.* 6 Gladie Jehovæ] *id est, qui a Jehova immissus est. Est autem expostulatio hæc dicta humanitus ab iis qui non consulunt os Jehovæ, sed manum fugiunt. Quamobrem Propheta per apostrophen respondet seq. versu. primùm ad gladium, deinde ad Pelischæos ipsos.* 7 Contra portus] *id est, regiones totas quæ sunt secundum mare supra 25.22.*

CAPUT XLVIII.

PROPHETA Moabitis excidium per Chaldæos venturum prænunciat propter ipsorum fastum, intolerantiam, & idololatriam. propter blasphemias in Deum, & contumelias in populum ejus, denique propter odium Chaldæorum infensissimum: ac eos postremò evangelica promissione consolatur.

1 CONTRA Moabum, Sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis: væ [a] Nebunti, nam vastabitur; erubescent, capientur [a] Kirjathaima: erubescet [b] *crudus* a sita edito loco, & consternabitur.

2 Nulla erit amplius laus Moabi [b] de Cheschbone, cogitabunt contra eam malum, *dicentes*; agite, excindamus eam ne sit gens: etiam Madmen excinderis, [c] te persequetur gladius.

3 Vox [c] clamosa inde a Choronajimis, [d] & vastitatem & contritionem magnam:

4 Confractus est Moab, *audientes* edent clamorem parvuli ejus.

5 Nam olivum Luchithæ [d] continuus ascendet [e] fletus: nam in descensu Choronajimorum [e] hostes *fragosi* clamorem fragosum audient,

6 *Dicentium*; fugite, eripite [f] vos ipsos; & [f] estote ut nudatissima arbor in deserto.

7 [g] Nam eò quòd fiduciam habes [g] in rebus tuis, & in thesauris tuis; tu quoque capieris: & exibit [h] Cemosch in deportationem, Sacerdotes ejus, & Principes ejus pariter.

8 Cùm veniet vastator contra [h] unamquamque civitatem, non eripies te: sed peribit convallis, & perdetur planities, quia edixit Jehova:

9 [i] Date, inquit, [i] pennatam alam Moabo, ut [k] ea utendo exeat: nam civitates ejus desolationi erunt, adeò ut nullus habitet in eis.

10 [l] Maledictus qui facit opus Jehovæ fraude, & maledictus qui cohibet gladium suum a sanguine.

11 [m] Tranquillus est Moab inde a pueritia sua, & desidet super fæces suas, neque transfusus est de vase in vas, id est, in deportationem non abiit: propterea [n] mansit sapor ejus in eo, & odor ejus non est mutatus.

12 Idcirco ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ, cùm immittam ei [o] peregrinantes, qui peregrè agant eum; & [p] vasa ejus [q] depleant, ac utres eorum dissipent.

13 Tum erubescet Moab a Cemoscho, quemadmodum erubuerunt domus Jisraëlis a Bethele fiducia ipsorum.

14 [r] Quomodo dicitis, potentes sumus, & viri [s] strenui in bello?

15 Vastabitur Moab, & [t] civitatibus suis ascender, & [u] lectissimi juvenes ejus descendent ad mactationem: dictum Regis, cui nomen est Jehova exercituum.

16 Propinqua est calamitas Moabi eventura, & malum ejus festinat valde.

17 Condolete ei omnes circumstantes eum, & quicunque novistis nomen ejus: dicite, quomodo fractus est [x] baculus [y] robustissimus, [z] virga Pornatissima?

18 Descende de gloria & sede [a] in sicco, ô desses filia Dibonis: nam vastator Moabi ascendet contra te, corrumpet munitiones tuas.

19 Juxta viam consiste, & speculare habitatrix [b] Aharohheris: interroga fugientem *virum*, & fœminam eripientem se, dic, quid factum est?

20 Erubescit Moab, *inquient*, quia contritus est; ejulate & clamate, indicate ad Arnonem vastari Moabum.

21 Nam judicium advenit in [c] terram planitiei, in Cholonem, & in Jahatzam, & in [c] Mephahhatam,

22 Item in Dibonem, & in Nebuntem; & in [d] Bethdiblathajimam,

23 Et in Kiriathajimam, & in Beth-gamulum, & in

a Heb. *editi loci: ut verbi genus ostendit.*
b Heb. *post te ibit.*
c Heb. *clamor: ut supra 25.36.*
d Heb. *cum fletu ascendet fletus.*
e Heb. *hostes fragoris, clamorem fragoris.*
f Heb. *animas vestras.*
g Heb. *in operibus, id est, rebus a te cõparatis.*
h Heb. *omnem civitatem & civitatem.*
i Heb. *pennã.*
k Heb. *pennam mittito,*
l Heb. *qui prohibet.*
m Heb. *quietus.*
n Heb. *stetit.*
o Heb. *peregrinos.*
p Heb. *ornatus.*
q Heb. *inclinent.*
r Heb. *evacuent.*
s Heb. *roboris.*
t Heb. *dilectus juventutis.*
u Heb. *roboris.*
x Heb. *ornatus.*
y Heb. *in loco situs.*

& in Beth-mehhonem,
24 Et in Kerijothas, & in Botzram; denique in omnes civitates terræ Moabi, longinquas & propinquas.
25 Succidetur cornu Moabi; & brachium ejus frangetur, dictum Jehovæ.
26 Inebriate eum, quia contra Jehovam magnificavit se: ut plaudat Moab in vomitu suo, & sit risui ipse quoque.
27 Nam an non risui tibi fuit Jisraël? an inter fures inventus est? quòd cùm verba tua fucis, de eo, commoveres te.
28 Relinquite civitates, & habitate in petra, ô incolæ Moabi: & estote similes columbæ nidificanti in lateribus hiatus cavi.
29 Audivimus superbiam Moabi, fastuosum esse admodum; altitudinē ejus, & superbiam ejus, fastúmque ejus, & elationem animi ejus.
30 Ego novi, dictum Jehovæ, vecordescentia ejus tamen non ita efficiet: mendacia ejus non ita efficient.
31 Idcirco propter Moabitas ejulo, & propter Moabum totum clamo; propter homines Kir-chereth gemit animus meus.
32 Supra fletum Jahhezeris defleo te, ô vitis Sibmæ, propagines tuæ trajicient mare, usque ad mare Jahhezeris pertingent; super æstivos fructus tuos & super vindemiam tuam vastator irruet:
33 Et intercipietur lætitia & exultatio ex arvis e terra Moabi: & vinum e lacubus faciam ut cesset, non calcabit celeustes, celeustę non erit celeusma.
34 Præ clamore Cheschbonis Elhhalen usque, Jahatzum usque edent vocem suam, a Tzohhare Choronajima usque, quasi vitula trima: nam etiam aquæ Nimrimorum desolatissimæ erunt.
35 Ita faciam ut cesset Moabo, dictum Jehovæ; qui offerat in excelso, & adoleat diis ipsius.
36 Idcirco animus meus propter Moabum ut tibia perstrepet, & animus meus propter homines Kir-chereth ut tibiæ perstrepet: idcirco quamvis tesiduum fecerit, peribunt tamen.
37 Nam omni capiti calvitium erit, & omnis barba exsecta; in omnibus manibus cæsura, & super lumbos cilicium:
38 Super omnia tecta Moabi, & in plateis ejus totus erit planctus; cùm fregero Moabum ut instrumentum in quo nulla est delectatio, dictum Jehovæ.
39 Ejulabunt dicentes, quomodo contrita est? quomodo obvertit cervicem Moab pudendè? est, Moab risui & consternationi apud omnes circumstantes ipsum?
40 Nam sic ait Jehova, ecce similis aquilæ involabit bostiæ; pandet alas suas in Moabum.
41 Capientur Kerijothæ, & unaquæque munitionum occupabitur: & erit animus potentum Moabi die illo, ut animus mulieris perpetientis tormina:
42 Et exscindetur Moab ne sit populus, quia contra Jehovam magnificavit se.
43 Pavor, & fossa, ac laqueus imminet tibi, ô incola Moabi, dictum Jehovæ.
44 Qui effugerit a pavore incidet in fossam, & qui ascenderit ex fossa capietur laqueo: cùm invehamin ipsum, in Moabum, annum visitationis ipsorum, dictum Jehovæ.
45 In umbra Cheschbonis stabant qui fugiebant a vi sed ignis egrédietur Cheschbone, & flamma e medio Sichonis, qui cónsumet latus Moabi, & verticē eorum qui nihil nisi strepūt.
46 Væ tibi Moab, periturus est populus Cemoschi: nam rapientur filii tui in captivitatem, & filiæ tuæ in captivitatem.
47 Attamen reducam multitudinem captivam Moabi 7 ultimis temporibus, dictum Jehovæ: hactenus judicium Moabi.

r Heb. *in transitibus orii fossæ. Jesch.* 16.15.
s Heb. *cordis: sic deinceps.*
t Heb. *desolationes.*
u Heb. *a facie pavoris.*
Num. 21.28
x Heb. *filiorum sui ejus.*
y Heb. *in extremitate dierum.*

ANNOTATIO.

1 Contra Moab.] *Hujus Prophetiæ (quæ Moabitis exitium a Babylonis eventurum prædicitur) partes universæ sunt tres; prima est propositio, usque ad vers. 12. secunda, exornatio propositionis, ad ver. 43. usque: postrema, conclusio, reliquis versibus. In propositione autem continentur duo; enumeratio cladis 6. versibus; & causæ, quinque sequentibus.* Nebunti] *de hac civitate Moabitarum, & permultis sequentibus vide Jeschahh. 16. Quamobrem hîc ea tantùm explicabimus quæ apud Jeschahhjam non inveniuntur.* Kirjathajima] *civitas attributa Rëubenitis, deinde verò a Moabitis occupata, Jehoseh. 13.19.* Civitas sita] *id est Bamothæ, sive Bamoth-bahhalis, quæ nominantur Jeschahhjæ 16.2.* 2 De Cheschbone] *alludit ferè Propheta ad singularium civitatum nomina, quod non satis commodè aliis linguis ostendi potest: ut verbi gratia, Cheschbon rationes significat: ait verò Propheta nullam fore amplius laudem Moabo de rationibus; sed futurum esse ut hostes longè diversas rationes ineant contra illum: sic etiam de Madmene & aliis compluribus.* Ne sit gens] *ut infrà ver. 42.* 3 Ovalitatem] *ethopæia elegantes, quibus luctum Moabitarum Propheta exprimit pervadentem a termino suo ad alterum, usq; Jeschahh. 16.5. qui versus hos quatuor interpretatur.* 5 Fletus] *id est, Moabitæ effugiendo flentes: synecdoche.* Hostes fragosi] *id est, tantus erit Moabitarum ejulantium fragor, ut hostium ipsorum (qui ferè victoria insolescunt & tumultuantur in præda) strepitum fragorem, maximum superet.* 6 Ettote ut nuda rissima] *i. abjectis & contempti delitescite: vide de hac voce Psalm. 102.18.* 7 Nam eò quòd] *altera pars propositionis, causas exponens accommodatas judicio. Sunt autem eæ tres: prima est præsidentia Moabitarum in ipsis & in idolis suis, hoc ver. secunda est ira Dei justissimum judicium denuntians, duobus seq. tertia est studium inimicorum acerbissimum accensum divinitus, ver. 10.* Cemosch] *vide Num. 21.29.* 9 Date] *prosopopœia, qua Deus inevitabile judicium suum Moabitis denuntiat hyperbolica concessione. q.d. si alas haberint ad volandum, & velent; sed nullo pacto effugient: nam velut aquilæ futuri sunt: ut qui persequuntur eum.*
10 Maledictus] *verba Dei inflammantis hostes ad ultionem acerbissimam sumendam de Moabitis, & animo adeò infenso ut ipsi inter se cohortentur in perniciem Moabitarum.* 11 Tranquillus est] *secunda pars prophetiæ, exornatio, qua singulæ propositionis causæ cum judiciis venturis comparata ordine explicantur: ac primùm quidem præsidentia insolentissima, usque ad ver. 26. deinde ira Dei, usque ad ver. 40. ac postremò hostium acerbitas, ad ver. 43. Præsidentiæ autem, qua hoc ver. demonstratur comparatione elegantissima, argumenta ponuntur duo; ab ipsorum persona, hoc ver. & a fiducia in Deum ipsorum, ver. 13. quæ argumenta confi-*

confutat Propheta ver.14.& seq. Mansit sapor] *id est, sibi constat in facultatibus: malitiaq; sua, & rebus omnibus.* 12 Peregrinantes] *Chaldæos.* Vasa] *quibus Moabitarum oppida figurantur.* 14 Quomodo dicitis] *contestatio, qua præsidentium Moabitarum Propheta exagitat adductu judicii, quæ deinceps narrantur usque ad ver.26.* 17 Baculus] *i. regnum & potentia amplissima cui confidebant.* 19 Hharohher.] *vide Deut.2.35.& 3.12.* 21 Terram plan.] *cujus oppida in ditione Moabitarum sita seq.nominantur.* Mephahhatam] *attributam Rëubenitis in jure Levitarum, Jhosch.13.18.& 21.37.* 22 Bethdiblathaimá] *sive Diblathaimá tantùm, de quibus Numeror.33.47.* 23 Bethmehhonem] *Bajithum vocat Jeschahh.16.2.* 24 Kerijothas] *oppidum nobile, de quo Hhamos.1.17.* Botzram] *sive Betzerum Rëubenitarum, attributum Meraritis, Jhosch.21.36. deinde verò a Moabitis occupatum: alii vero locu, Botzra Edomæorum est.* 25 Cornu] *ut 1.Schem.2.1.* 26 Inebriate] *secundus exornationis locus ab ira Dei, cujus effundendæ argumenta ponuntur duo: unum est insolentia ipsorum contra Deum & populum ejus, quam Deus prædicit se judicio retusurum esse, usque ad ver.35. alterum est idololatria, usque ad ver.40 Dicit autem inebriate, ut dixerat supra 25.21.* Ut plaudat] *ut est, plausu totius corporis voluptet se in suo vomitu, ex ebriorum more.* 27 Nam an non] *apostrophe ad Moabitas, exprobrans insolentiam illorum in populum Dei.* An inter fures] *videlicet quod pudore furis populum meum afficu? ut Ijobi 30.5.& supra 2.26.* Commoves te] *id est, prorumpis in risum, & impotentissimè cachinnaris.*

30 Excandescentia ejus] *id est, furat & rumpatur licet, ac mendacister glorietur, plurimùm tamen abrit a sua ratione blu.* 31 Idcirco] *amplificatio indicia calamitatis ejus a persona Prophetæ tanta, inquit, & tam insperata calamitas Moabitis evëtura est, ut perhorrescam totu ad cogitationem illius, & me misereat ipsorum: sic etiam in altero membro infrà ver.36.* 32 Supra fletum] *id est, amplius defleo quàm olim defievit Jeschahhja 16.18. Ac propterea in sequentibus Jeschahhjæ verba amplificat.* 35 Ita faciam] *alterum ira divinæ argumentum, ut diximus in ver.26.* 36 Idcirco] *id est, propter idololatriam quæ modò dicta est.* Quamvis] *vide Jeschahh.16.7.* 37 Omni capiti] *id est, omnes prementur luctu acerbissimo: synecdoche.* 38 Tecta] *ubi idola colucrant, in propatulo.* Instrumentum] *ut supra 22.28.* 40 Nam sic ait] *tertia pars exornationis, a persona hostium, ut diximus supra in ver.11.* Similis aquilæ] *ut supra 4.13.* 43 Pavor] *conclusio, continens primùm summam judiciorum præcedentium, quatuor versibus; deinde promissionem Evangelicam de vocatione ad regnum Christi, versu ultimo. Similem autem huic versum vide Jeschahh.24.16.*

CAPUT XLIX.

Propheta ruinam Hhammonitis, Edomæis, Syrìs, Arabibusq; a Nebucad. nezzare eventuram prænuntiat: & confirmat altera clade proximè per Scythas regno Medorum eventura.

[a] Heb. *filios Hhammonu: sic deinceps.*

1 [1]CONTRA [a] Hhammonitas. Sic ait Jehova, [2]an filii nulli sunt Jisraëli? an hæres nullus est ei? cur hæreditarió possidet Rex istorum [3]Gadem, & populus illius in civitatibus hujus habitat?

2 Idcirco ecce [4]dies venturi sunt, dictum Jehovæ, cùm faciam ut audiatur contra [5]Rabbam Hhammonitarum clangor belli, fitque tumulus vastitatis, & [b] pagi ejus igne succendantur: ita hæres erit Jisraël hæredum suorum, ait Jehova.

[b] Heb. *filiæ: sic deinceps.*

3 Ejula [6]Cheschbon, cùm vastata fuerit [7]Hhai; clamate pagi Rabbæ, accingite vos cilicijs, plangite, & cursitate per septa: nam Rex istorum in deportationem abibit, Sacerdotes ejus, & Principes ejus pariter.

4 Quid gloriaris de convallibus, affluente convalle tua, ô filia aversa? quę confidit in [8]thesauris suis, *dicens*; quis invadet me?

5 Ecce ego immissurus sum in te pavorem, [9]dictum Domini Jehovę exercituum, ex omnibus locis circumstantibus te; a cujus præsentia dispellemini quisq; , & nullus erit qui congreget errantem.

6 Veruntamen postea reducam captivam multitudinem Hhammonitarum, dictum Jehovæ.

7 [10]Contra Edomæos. Sic ait Jehova exercituum, [11]an nulla *est* amplius [12]sapientia in [13]Temane? periitne consilium [c] a prudentibus, exolevit sapientia eorum?

[c] Heb. *ab intelligentibus.*

[d] Heb. *profundabunt habitare: sic infrà ver.30. Hhobadj.3.*

8 Fugite (fiet ut avertentes se [d] petant habitationes profundas) ô habitatores Dedanis: nam calamitatem Hheſavi adducturus sum in eum, quo tempore visitabo eum.

9 [14]Si vindemiatores advenirent tibi, nónne relinquerent racemos? si fures nocti, perderent [15]quod satis esset ipsis.

10 Atqui ego denudaturus sum Hheſavum, retecturus abdita ejus, adeò ut sese absconderе non possit: vastabitur semen ejus, fratres ejus, & vicini ejus, adeò ut nullus superſit, *qui dicat,*

11 Relinque pupillos tuos, ego in vita conservabo; & viduas tuas, mihi confidito.

12 [16]Nam sic ait Jehova, ecce, quorum [17]nullum erat jus bibendi hoc poculum, *si* [e] omnino bibuntis tu autem ipse [f] omnino eſles impunis? non eris impunis, sed omnino bibes.

Suprà 25.29

[e] Heb. *bibendo sic paulo pòst.*

[f] Heb. *impunis existendo.*

13 [18]Nam per me juro, dictum Jehovæ, desolationi, opprobrio, vastitati, & maledictioni fore Botzram: & omnes civitates ejus [g] abituras in vastitates [h] perpetuas.

[g] Heb. *futuras.*

[h] Heb. *seculi Hhobadjæ ver.1.*

14 [i]Rumorem audivi a Jehova, & legatum ad gentes missum; *dicentem*, congregate vos, & invadite eam, ac surgite ad prælium.

[i] Heb. *auditionem. sic vers.23.*

15 Nam ecce parvum dispositurus sum te inter gentes, contemptum inter homines.

16 [19]Horror tuus decipit te, superbia animi tui, ô qui habitas in fissuris petræ, qui [k] carpis altitudinem collis: quamvis exaltares ut aquila nidū tuum, inde dejicerem te, dictum Jehovæ.

[k] Heb. *prehendis.*

17 Eritque Edomæa desolationi: quisquis transibit juxta eam, [20]obstupescet & sibilabit propter omnes plagas ejus.

18 *Erit* sicut subversio Sedomi & Hhamorę ac [21]vicinorum ejus, ait Jehova: non habitabit ibi quisquam, neque commorabitur in ea filius hominis.

19 [22]Ecce quasi leo ascendit [23]supra altitudinem

nem Jardenis, contra habitaculum robuſtiſſimi; ſed [l] momentò fugabo eum ex hac terra, & eum qui electus eſt in hac præticiam: [m] nam quis eſt par mihi? aut quis conſtituet mecum? denique quiſnam eſt [n] paſtor qui obſiſtat mihi?

20 [o] Idcirco audite conſilium Jehovæ, quod [m] iniit contra Edomæos, & cogitationes ejus quas cogitavit contra habitatores Temanis; [m] nimirum niſi abjiciant eos [n] minimi ex ipſo grege, niſi deſolet cum illis habitacula illorum.

21 Præ ſono caſus illorum commovebitur ipſa terra: [p] præ clamore ad mare algoſum audietur vox illórum.

22 [q] Ecce velut aquila aſcendens [r] hoſtis involabit, & pandet alas ſuas contra Botzram; eritque animus potentium Edomi die illo ſicut animus mulieris perpetientis tormina.

23 [s] Contra Damaſcum. Erubeſcet [t] Chamath & Arpad, cùm rumorem malum audierint, diffluent: [u] in ipſo mari ſolicitudo erit, quieſcere non poterit.

24 Remiſſa erit Damaſcus, fiet ut convertat ſe ad fugiendum, & [x] horrorem febrilem prehendet: anguſtia cum doloribus corripiet eam, tanquam parturientem.

25 [y] Quomodo non relinqueretur civitas [a] laudatiſſima? urbs gaudii mei? *docebat illa:*

26 Idcirco cadent juvenes ejus in plateis ejus: & omnes [b] bellatores ejus exſcindentur die illo; dictum Jehovæ exercituum:

27 Et ſuccendam ignem in muro Damaſci, qui conſumet palatia [c] Benhadadi.

28 [d] Contra Kedarem, & contra regna Chatzoris, quæ percuſſurus eſt Nebucad-retzar Rex Babyloniæ, ſic ait Jehova: ſurgite, aſcendite contra Kedarem, & vaſtate [e] Orientales.

29 Tentoria eorum & greges eorum [f] capient, aulæa eorum cum omnibus inſtrumentis ipſorũ, & camelos eorum ſument ſibi; & proclamabunt contra eos formidinem circumquaque.

30 [g] Fugite, emigrate valde, petite profundas habitationes, habitatores Chatzoris, dictum Jehovæ: nam init contra vos Nebucad-retzar Rex Babyloniç conſilium, & cogitat contra vos cogitationem.

31 Surgite, aſcendite ad gentem tranquillam habitantem ſecurè, dictum Jehovæ; cui non ſunt valvæ neque vectis, ſoli habitant.

32 Et erunt cameli eorum prædæ, & multitudo pecorum ipſorum ſpolio, ſpargamq; eos in omnem ventum qui ſunt [h] amputati latere: & ex omnibus partibus ejus *gentis* adducam calamitatem eorum, dictum Jehovç.

33 Ita erit Chatzor habitaculum draconum, [q] deſolatiſſima uſque in ſeculum; non habitabit ibi quiſquam, neque commorabitur in ea filius hominis.

34 [r] Verbum Jehovæ quod fuit ad Jirmejam Prophetam contra [s] Hhelamum; in principio regni Tzidkiæ Regis Jehudæ, dicendo:

35 Sic ait Jehova exercituum, ecce ego fracturus ſum [t] arcum Hhelamitarum; præcipuum potentiç ipſorum.

36 Adducam enim contra Hhelamitas [u] quatuor ventos a quatuor extremitatibus cœlorum, ſpargamq; eos in omnes ventos iſtos; adeò ut non ſit futura gens quò non perveniat *aliquis* depulſorum [x] e Hhelamo:

37 Et [y] conſternatos reddam Hhelamitas coram inimicis ſuis & coram quærentibus animã ipſorum, adducens contra ipſos malum, cum æſtu iræ meæ, dictum Jehovæ: & mittam poſt eos gladium donec conſumam eos.

38 Deinde reponam [z] ſolium meum in Hhelamo; cùm perdidero inde [a] Regem ac Principes, dictum Jehovç.

39 [b] Erit tandé ultimis temporibus; ut reducã multitudinem captivã Hhelami, dictum Jehovæ.

l Heb. *momento agam faciam ut excurrat.*

m Heb. *conſuluit: ſic infrà ver. 30.*

n Heb. *paſtor.*

o Heb. *Laudis.*

p Heb. *virî belli.*

q Heb. *deſolatio.*

r Heb. *Hhelam.*

ANNOTATIO.

1 Contra] *Hoc capite continentur quinque prophetiæ ſuis inſcriptionibus diſtinctæ, pro ratione populorum adverſus quos fuerunt enuntiatæ. Hæc autem prima contra Hhammonitas tres partes continet: nam primùm de injuria populo ſuo facta cum Hhãmonitis conteſtatur Deus, ver. 1. & ſupplicium denuntiat, duob. ſequen. deinde conteſtatur inſolentiã fiduciæ nomine, & panam inducit peccato parem, ver. 4. & 5. poſtremò promiſſionem Evangelicam adhibet, ver. 6. ut ſupra 48. 47.* An filii] *id eſt, an nulli ſunt amplius poſteri ex Jahhakobo, qui majoribus aut agnatis ſuis ſuccedant ex lege; quod Gadis ſortem obtines? aut etiam nõune eſt Jehudæ legitimus hæres ſortis ſuæ, quòd tu infeſtas eum? 2. Reg. 24. 4.* Gadem] *id eſt, ſortem attributam Gadi, quam ſibi primùm Hhammonitæ vindicare voluerant, Judic. 11. deinde verò deportatis in Aſſyriam Rẽubenitis & Gaditis cum Pule aut Teglath-pileſere conveneruntde ea poſſidenda, magna tum aliorum Iſraëlitarum, tum Judæorum injuria.* 2 Dies venturi] *videlicet poſt everſum Judæorum regnum: vide Jechezk. 21. 33. & ſeq.* Rabbam] *civitatem Regiam Hhammonitarum, de qua Jehoſchuhh. 13. 25. & 2. Schem. 11. 1.* 3 Cheſchbon] *civitas Gaditarum, de qua Jehoſchuhh. 21. 39.* Hhai] *alterum Gaditarum oppidum trans Jardenem ſitum, ac proinde diſtinguendum ab eo cujus hiſtoria habetur Jehoſch. 7.* 4 Theſauris] *id eſt, opibus & commeatu abundantiſſimo.* 7 Contra Edom.] *ſecunda hæc prophetia tribus partibus continetur: primùm enim ſapientiam carnalem Edomæi Deum objicit, & interminatur de judicio graviſſimo ignominiã, importanda uſque ad verſum 16. deinde objicit præſidentiam propter munitionem loci, & ruinam denuntiat, uſque ad verſum 19. poſtremò injurias populo ſuo factas exprobrat, quarum nomine Deus ſe par pari relaturum dicit, inde ad ver. 23. Confer cum Jechezk. 25.* Sapientia] *cujus nomine Temanas olim erant commendati, Hhabadjæ ver. 8.* Temane] *gente Edomæorum, denominata a Temane nepote Hheſavi ex Eliphazo, Geneſ. 36. 15. Etſi hæc voce ſynecdochicè comprehenduntur omnes poſteri Hheſavi, ut voce Dedanu poſteri Abrahami ex Ketura, proximè ſeq. verſu: ſic ſupra 25. 23.* 8 Petant habit.] *id eſt, effugiant e montibus ſuis in latibula: ut Jeſchahh. 9. 19. & 21.* 9 Si vindemiat.] *amplificatio calamitatis prænuntiatæ per comparationem minorũ, hoc & ſeq. verſibus duobus.* Quod ſatis eſſet] *ac non amplius dilapidarent.* 12 Nam ſic ait] *confirmatio a comparatione minorũ, addito exemplo judiciorum Dei in eos qui minus fuerant promeriti.* Nullum erat] *videlicet comparatione tui, dictum κατ' ἐξ.* 13 Nam per me] *alter confirmationis locus a juramento, hoc ver. & decreto lato, duobus ſequentibus.* 16 Horror tuus] *ſecundus locus, ut diximus ſupra in ver. 7 antelliget autem horrentem Edomæorum regionem, præ aſperitate montium Choræorum: unde etiam*

etiam montes Sehhirò, id est horrentiu regionis, videntur dicti. 17 Obſtupeſcet &] vide 1. Reg. 9. 8. 18 Vicinorum] qui nominantur Deut. 29. 23. 19 Ecce] tertius locus, ut diximus in verſ. 7. quo oſtendit Deus quanto furore Edomæ indefinenter Judæos infeſtaverint, & ipſe eos propulſans quanta potentia electos ſuos ſit reſtituturus, quod ſequentibus verſibus exornatur. Supra altitudinem] id eſt, amplius exundat quàm ſoleat Jarden: vide Jehoſchuhh. 3. 15. nam Edomæ ſemper Judæos atrociſſimè infeſtarunt. Robuſtiſſimi] id eſt Dei: periphraſis Judææ. Nam quis eſt] confirmatio à potentia Dei infinita & incomparabili. Paſtor] id eſt, Rex populos regens, ac velut paſcens autoritate ſua: ut ſuprà 23. 1. 20 Idcirco] exornatio comminationis, quæ præceſſit verſ. proximo. Minimi ex] id eſt, infirmiſſimi & abjectiſſimi quique, quaſi dicat: ita frangam eos ut omnium etiam infimorum terantur pedibus: ut dixerat David Pſalm. 60. 10. 21 Præ clamore] id eſt, tanta erit vociferatio ut inde admiratione rubrum uſque, quantus ſit remotum, audiatur. 22 Ecce] ut dixerat in Moabum ſuprà 48. 40. & 41. 23 Contra Damaſcum] tertia hæc prophetia regno Damaſceno exitium prænuntiat paulo poſt à Nebucad-rettare eventurum; duobus verſibus; deinde cauſam adducens à præſidentia & luxu illius, ver. 25. amplius confirmat, duobus reliquis. Chamath] de qua Gen. 10. 18. Num. 13. 21. & alibi paſſim. Arpad verò continet reliquam Syriæ partem ſuprà regnum Chamathæ: denique totum tractum qui montis Tauro & Amano ſubſternitur: quod nobis obſervandum fuerat in 2. Reg. 18. 34. In ipſo mari] id eſt, Antaradus, & omnes maris inſulæ percellentur. 24 Horrorem febr.] id eſt, veluti ex febre horrens trepidabit. 25 Quomodo non] id eſt quis vellet, aut poſſet tam celebre oppidum pervertere? 27 Benhadadi] Regis Syriæ potentiſſimi, cujus mentio eſt 1. Reg. 15. 18. & ſequent. capitulis: ſic Hhamos 1. 4. 28 Contra Kedar] quarta hæc prophetia prædicit mala incolis Arabiæ petræ & deſertæ eventura, qui ſimul cognominè Kedarei & Chatzorei nominibus intelligendi ſunt. Sunt autem illius duæ partes: propoſitio ſumma hoſtium adventantium, & clades, duobus verſibus; & exornatio, reliqui. De Kedare autem vide Pſal. 120. 5. Chatzor verò in Arabia deſerta fuit, quò Chatzoritani à Jehoſchuhha fuſi ſe contulerunt: vide Jehoſch. 11. 11. & Judic. 4. 2. 29 Capient] Chaldæi, duce Nebucad-rettare. 30 Fugite] exornatio, ut diximus ver. 28 continens primùm hypotypoſin fugæ Arabum, & Chaldæorum irruptionis, duobus verſibus; deinde ut creationem ruinæ Arabibus eventuræ, duobus alteris. 32 Amputati latere] vide ſuprà 9. 26. 34 Verbum Jehovæ] poſtrema hæc prophetia (cujus inſcripto continetur hoc ver.) narrat primùm cladē Hhodi imitarium, id eſt, totius Medorum regni, ſuccedochicè, verſibus tribus: deinde exponit promiſſiones, duobus ultimis. Illeiamum] hanc gentem dictam à filio Schemi, Gen. 10. 22. antè eſtendimus ſitam eſſe in confinio Medorum, Perſarumq; : Cùm autem paulò ante hæc tempora Phraortes Arſaces (quem Dejocem Herodotus vocat) filius Perſidem totam regno ſuo adjunxiſſet; non eſt dubium quin ſimul cognominè Elamitas (ut modò docebamus) totum regnum Mediæ intelligendum ſit Hhelami nomine. Quamobrem prædictionem hanc referimus ad illam hiſtoriam quæ à Scythis geſta eſt contra Medos, quo tempore Nebucad-rettar in Judæa & exterioribus regionibus erat occupatus. Scythæ enim temporibus Cyaxaris filii Phraortis totum Mediæ regnum ſeptem occupaſſe, expulſaſſe, & annis 28. regiſſe atque rapuiſſe omnia arbitratu ſuo; ut refert Herodotus, lib. 1. Sed quid ad hoc argumentum? inquies. Hæc prophetia ſuperioribus adjecta, eſt tanquam ſigillum, quo Eccleſia de veritate earum confirmatur. Hoc enim Jirmejæ frequentiſſimum eſt, ut prophetias confirmet prophetiis, & res propinquiores adhibeat ad confirmandas eas quæ poſtea longiore intervallo eventuræ ſunt: cujuſmodi exempla vidimus ſuprà 20. & 28. & 44. At propterea nominatim deſignatum eſt tempus quo hæc prophetia dicta eſt, quia paulò pòſt, & ante captæ Jeruſchalaimæ (ut ratio temporum confirmat) hanc cladem acceperunt Medi. 35 Arcum] id eſt potentiam; ut ſequentia exponunt. 36 Quatuor ventos] id eſt, infinitos hoſtes, ex populis innumeris Boreæ accolis: quos omnes confuſè ſolebant veteres Sarmatarum & Scytharum appellatione deſignare, ut ex ipſis Geographis conſtat. 37 Conſternatos red.] id eſt, perculſos metu, & primo impetu fuſos ita frangam animis, ut ab hoſtibus Scythis agantur pro libidine, & premantur ſervitute rigidiſſima. 38 Solium meum] id eſt, regnum Cyri ſervi mei, quem etiam unctum Dei Jeſchahhja nominat: vide Jeſchahh. 44. & 45. atque hæc prima promiſſio, Regem] Cyaxarem patrem Aſtyagis: nam illo extincto regnavit Aſtyages qui venit in Cyri manus, q.d. poſt Regem hunc, atque ætatem hanc. 39 Erit tandem] altera promiſſio, videlicet Evangelica, qualem habuimus ſuprà cap. 6. & 48. 47.

CAPUT L.

Deus per Prophetam Babyloniis judicium ſeveriſſimum denuntiat, & populum ſuum inſtituit confirmatq; promiſſionibus. Ac judicium quidem exponens copioſiſſimè, oſtendit Babylonios, ſpſamq; Babylonē peſſumdatum iri per Medos & Perſas, itinera, adventum, obſidionem, occupationem, & damna Babyloniis futura præſcribit: populo verò ſpem facit recuperandæ eodem tempore liberationis: quæ duo confirmans à potentia ſua & ſolenni juramento, præſidentiam Babyloniorum cenſuat, ſuorumq; diſſidentiam; ac poſtremo prophetiam anacephalæoſi & typo concludit.

1 VERBUM quod locutus eſt Jehova contra Babylonem, & contra terram Chaldæorum; [a] per Jirmejam Prophetam.

[a] Heb. *per manum Jirmejæ.*

2 [a]Indicate in gentibus, & pronuntiantes: tollite vexillum, promuntiate, ne celetis: dicite, capietur Babylon, erubeſcet [b]Bel, conteretur [c]Merodac; erubeſcent terricula illius, conterentur ſtercorei dii illius.

[a] Heb. *abhhominate uſq; ad jam mutum.*

[b] Heb. *abhhomine uſq; ad jam mutum.*

3 Nam aſcendet contra illam gens [a] ab Aquilone, quæ rediget terram illius in deſolationem adeò ut non ſit habitator in ea. [b] tam homines quàm jumenta emigrabunt, abibunt.

[a] Heb. *per manum Jirmejæ.*

[b] Heb. *abhhominate uſq; ad jam mutum.*

4 Diebus illis & tempore illo, dictum Jehovæ, veniant filii Iſraëlis, ipſi cum filiis Jehudæ unà: [a] continenter flendo eant, & Jehovā Deum ſuum quærant:

[a] Heb. *eundo & flendo ibunt.*

5 De Tzijone interrogent, in viā, illāc faciēs eorum ſtectent: agedum dicant, & adjungāt ſe Jehovæ fœdere [b] perpetuo quod non tradatur oblivioni.

[b] Heb. *ſecuſu.*

6 [a]Gex ovium pereuntium ſunt populus meus, [b] paſtores eorum faciunt ut aberrent, per montes avertunt: eos de monte in collem abe-

abeunt obliti cubilis ſui.
7 Quicunque inveniunt eos comedunt eos, & hoſtes eorum dicunt, 'non erimus rei: eò quòd peccârint Jehovæ 'in caula juſtitiæ, 'ii quorum majoribus expectatio fuit Jehova.
8 Migrate e media Babylonia, & e terra Chaldæorũ exite; 'ut ſitis velut hirci ante gregem.
9 'Nam ecce ego excitaturus ſum & adducturus contra Babylonem congregationem 'gentium magnarum e terra Aquilonis, quæ diſponẽt *acies* contra illam, 'inde capietur: cujus ſagittarum, ut potentis e 'interficientis, nulla f reſiliet fruſtra:
f Heb. *revertetur.*
10 Et erit *regio* Chaldæorum prædæ: omnes prædatores ejus ſatiabuntur, dictum Jehovæ.
11 'Cùm lætati fueritis, cùm exultaveritis, ô direptores poſſeſſionis meæ; cùm abundaveritis ut vitula herbilis, & claram vocem ediderit is ut robuſti *juvenci*:
12 Erubeſcet 'mater veſtra valde, pudebit genitricem veſtram; *dicendo*, ecce 'poſtremum gentium, deſertum, ſiticuloſum & campeſtrem locum.
13 Præ fervore Jehovæ non habitabitur, ſed
g Heb. *deſolatio.* erit g deſolatiſſima tota: quiſquis tranſibit juxta Babylonem, obſtupeſcet, ſibilabitq; propter omnes plagas ejus.
14 'Diſponite contra Babylonem circũquaque, omnes tendentes arcum, jaculamini contra eam, ne parcatis ſagittæ; nam Jehovæ peccavit illa:
15 'Vociferamini contra eam circumquaq;,
h Heb. *dedit.* h 'junxit manum ſuam, cadant fundamenta ejus, deſtruantur muri ejus: cùm ultio Jehovæ ſit, ultionem ſumite de ea; quemadmodum fecit facite ei:
16 'Excidite ſatorem e Babylonia, & qui tractat falculam tempore meſſis, metu gladii oppreſſionis quiſque ad populum ſuum revertãt, & quiſque ad terram ſuam fugiant.
17 'Parva pecus diſperſa fuit Iſraël, quam leones depulerunt: prior comedit eam 'Rex Aſſyriæ, hic autem poſterior 'oſſa ejus comminuit Nebucad-rezzar Rex Babyloniæ.
18 Idcirco ſic ait Jehova exercituum Deus Iſraëli; ecce ego animadvertam in Regem Babyloniæ & in terram ejus; quemadmodum animadverti in Regem Aſſyriæ:
19 Et faciam ut revertatur Iſraël ad caulam ſuam, & 'depaſcat Carmelum & Baſchanem; & in monte Ephrajimi atque Gilhhade ſatietur anima ejus.
20 Diebus illis & tempore illo, dictum Jehovæ, ſi quæratur iniquitas Iſraëlis, nulla extabit, & peccata Jehudæ nulla invenientur: quia condonavero iis quos faciam reliquos.
21 'Contra terram hanc ipſam 'Meratajimis aſcende, & per 'habitatores Pekodi: devaſta & internecioni devove 'poſt eos, dictum Jehovæ; denique effice omnino prout præcipio tibi,
22 Sonum belli in iſta terra, & contritionem magnam.
23 'Quomodo ſuccideretur & confringeretur malleus totius terræ? quomodo eſſet ſtupori Babylonia in gentibus?
24 'Laqueum retendi tibi, & etiam capiêris, i Heb. *cùm tu neſcies.* ô Babylon, 'te imprudente: invenieris, etiamque deprehenderis, quia cum Jehova miſcuiſti *bellum*.
k Heb. *thesaurum.* 25 Aperuit Jehova k repoſitorium ſuum, & ęeprompſit inſtrumẽta indignationis ſuæ: quia opus hoc eſt Domini Jehovæ exercituum in terra Chaldæorum.
26 Convenite in eam 'ab extremo, aperite granaria ejus, contumulate eam quaſi acervos, & anathemati devovete eam; ne ſuperſint ei reliquiæ.
27 Gladio tollite omnes juvencos ejus, deſcendant ad mactationem: væ illis, 'cùm advenerit dies illorum, tempus viſitationis eorum;
28 'Vox fugientium & evadentium e terra Babyloniæ; ut indicet Tziſone ultionem Jehovæ Dei noſtri, ultionem 'templi ejus.
29 Promulgate convenire in Babyloniam ampliſſimos, omnes qui tendunt arcum; ponite caſtra contra eam circumquaque, ne ſit ei effugium, rependite ei ſecundum opus ejus, omnino prout fecit facite ei: nam contra Jehovam ſuperbivit, contra ſanctum Iſraëlis.
30 Idcirco cadant juvenes ejus in plateis ejus: & omnes l bellatores ejus exſcindantur die illo, dictum Jehovæ.
l Heb. *viri belli.*
31 'Ecce me adverſum te, ô m ſuperbiſſime, dictum Domini Jehovæ exercituum: quia advenit dies tuus, tempus quo viſitem te,
m Heb. *ſuperbia: ſic ver. ſeq.*
32 Quo impingat ſuperbiſſimus, & corruat ita ut nemo ipſum erigat; & ſuccendam ignem in civitatibus ejus qui conſumet omnes ambitus ejus.
33 'Sic ait Jehova exercituum, opprimuntur filii Iſraëlis & filiæ Jehudæ pariter: & quicunque captivos fecerunt eos detinent eos, renuunt eos dimittere.
34 Vindex eorum fortis, Jehova exercituum nomine, n omnino aget cauſam eorum: 'ut quietam reddat hanc terram, & commoveat habitatores Babyloniæ.
n Heb. *causa agendo agit.*
35 'Gladius *irruet* in Chaldæos, dictum Jehovæ, & in habitatores Babylonis; & in Principes ejus & in ſapientes ejus:
36 Gladius in 'mendaces ejus, ut defetiſcantur; gladius in potentes ejus, ut conterantur:
37 Gladius 'in equos ejus, & in currus ejus, & in totam miſcellaneam turbam quæ *eſt* in medio ejus, 'ut ſint velut fœminæ: gladius in 'theſauros ejus, ut diripiantur.
38 'Siccitas in aquas ejus, ut arefiant: 'quia terra ſculptilium eſt, & apud 'terricula inſanè agunt.
39 'Idcirco habitabunt 'fera cum terrificis, & manebunt in ea o ululæ; non conſidebit ampliùs uſque in æternum, neque habitabit uſque P in generationem quamque.
o Heb. *filia ululæ.*
P Heb. *in generationem & generationem.*
40 Simili ſubverſione qua Deus ſubvertit Sedomũ & Hhamoram, & vicinos ejus, dictum Jehovæ; non habitabit ibi quiſquam, neq; commorabitur in ea filius hominis.
Jeſch. 34. 13
41 'Ecce populus venturus eſt 'ab Aquilone; & gens magna ac 'Reges ampli excitabuntur e lateribus terræ:
42 Arcum & lanceam tenebunt, crudeles erunt quiſque, neque utentur miſericordia, vox eorum ut mare fremet, & cum equis vehentur: inſtructus *quiſque* ut vir præſtans ad bellũ contra te, ô filia Babyloniæ.
43 Audientis Regis Babyloniæ q rumorem de eis illico, remittent ſe manus; anguſtia apprehendet eum, dolor tanquam parturientis.
q Heb. *auditionem eorum.*
ſupra 49. 24. & 50. 43.
44 Ecce quaſi leo aſcendit ſupra altitudinem Jardenis, contra habitaculum robuſtiſſimi; ſed
r momen-

e Heb. momento agam faciam ut exurat.

e momento fugabo eum ex hac terra, & eum qui electus est in hac præficiam: nam quis est par mihi? aut quis contestetur mecum? deniq; quis-nam est pastor qui obsistat mihi?

f Heb. consurrexit.

45 Idcirco audite consilium Jehovæ quod f iniit contra Babyloniam, & cogitationes ejus quas cogitavit contra terram Chaldæorũ: *mentiar* nisi abjiciant eos minimi ex ipso grege, nisi desolet cum illis habitaculum.

46 Præsono occupatæ Babyloniæ commovebitur ipsa terra, & præ clamore in gentibus audietur.

CAPUT LI.

1 SIC ait Jehova, ecce ego excitaturus sum contra Babyloniam, & contra eos qui inhabitant a meditullium insurgentium in me; ventum corrumpentem:

a Heb. cor.

2 Et immissurus sum contra Babyloniam ventilatores qui ventilabunt eam, & exhaurient terram ejus: cùm fuerint contra eam circumquaq; die mali.

b Heb. tendam arcum.

3 Contra *eum qui* tendit tendat b sagittarius arcum suum, & contra *eum qui* extollit se lorica sua; neq; clementia utamini erga electos juvenes ejus, internecioni devovete totum exercitum ejus:

4 Ut cadant confossi in terra Chaldæorum, & transfixi in platæis ejus.

5 Quia non viduatus est Jisraël & Jehuda Deo suo, Jehova exercituum; quia terra istorum plena est reatu a sancto Jisraëlis:

c Heb. animam suam: sic deinceps.

6 Fugite e medio Babyloniæ & eripite quisque c seipsum, ne exscindamini in iniquitate ejus: cùm tempus ultionis erit Jehovæ, retributionem ipse rependet ei.

7 Poculum aureum Babyloniæ manu Jehovæ inebriavit totam terram; de vino ejus biberunt gentes, propterea insaniunt gentes.

8 Repentè cadet Babylon, & perfringetur: d ejulate apud eam, d sumentes adhibete opobalsamum contra dolorem ejus, si fortè posset curari.

d Heb. sumite ut Exod. 25.2.

9 Quamvis curaremus Babylonem, *inquietis*, tamen non esset curata; derelinquite eam, & abeamus quisque in terram suam: nam pertingit ad cœlos judicium ejus, & elatum est usque ad superiores nubes.

10 Protulit Jehova totam justitiam nostram, agite enarremus Tzijone opus Jehovæ Dei nostri.

11 Purgate sagittas, cogite utentes umbonibus, excitat Jehova spiritum Regum Mediæ, quia contra Babyloniam cogitatio ejus est ut perdat eam: nam ultio Jehovæ *est*, ultio templi ejus.

12 In muris Babylonis attollite vexillum, confirmate custodiam, statuite vigiles, comparate insidiatores: nam & cogitavit Jehova, & facturus est quod dixit contra habitatores Babylonis.

13 O quæ habitas secundum aquas multas, ô ampla thesauris; advenit finis tuus, *pro* e mensura quæstus tui.

e Heb. cubito.

14 Jurat Jehova exercituum per se ipsum: *mentiar* nisi te impleam f hominibus quasi melolonthis, qui canant de te celeusma:

f Heb. cor.

Supra 10.12

15 *Jurat* qui fecit terram virtute sua; stabiliit orbem habitabilem sapientia sua, & prudentia sua extendit cœlos:

16 Quo vocem suam edente fremitus aquarũ est in cœlis, & qui effert vapores ab extremitate terræ; fulgura cum ipsa pluvia facit, & profert ventum e thesauris suis.

17 Magis obbrutescit omnis homo quàm ut animadvertat, pudefacere omnem conflatorẽ sculptili: nam falsum est fusile ejus, nec spiritus est in *ullo* eorum.

18 Vanitas sunt, opus maximæ aberrationis; quo tempore visitabuntur illi, peribunt *ipsi*.

19 Non sicut istarum est, sed formator omnium est Jahhakobi portio; vicissim ille est tribus possessionis ejus, Jehova exercituum nomen est ei.

20 Cestra fuisti mihi, instrumenta bellica: ut dissiparem per te gentes, & perderem per te regna:

21 Ut dissiparem per te equũ cum sessore suo, & dissiparem per te currum cum sessore suo:

22 Ut dissiparem per te virum & mulierem; & dissiparem per te senem & puerum, dissiparẽque per te juvenem & virginem:

23 Ut dissiparem per te pastorem cum grege suo, & dissiparem per te agricolam cùm g jumentis suis conjugatis; dissiparemque per te Principes, & antistites.

g Heb. jugo suo.

24 Jam rependam Babyloni, & omnibus habitatoribus *terræ* Chaldæorum, totum malum ipsorum quo afficerunt Tzijonem, ante oculos vestros: dictum Jehovæ.

25 Ecce me contra te, ô h mons perditor, dictum Jehovæ, qui perdis totam terram: ut extendens manum meam contra te devolvam te ex ipsis petris, & disponam te in i montem ruderum ex incendio.

h Heb. montem incendii.

26 Neque accipient ex te lapidem ad angulum, aut lapidem ad fundamenta: nam k desolatissimus in seculum eris, dictum Jehovæ.

k Heb. desolationes seculi: sic ver. 62.

27 Attollite vexillum in terra, clangite buccina in gentibus, comparate contra istam gentes, promulgantes convocate contra istam regna Ararati, Minni, & Aschcenazi: præficite cõtra istam imperatorem, adducite equos pares melolonthis hispidis.

28 Comparate contra istam gentes, reges Mediæ, & Principes ejus, omnes q; antistites ejus; denique totam terram dominatus ejus:

29 Et commota terra indolesceet, cùm præstabitur contra Babyloniam *una quæque* cogitationum Jehovæ; ut redigat terram Babyloniæ in desolationem, quam nemo inhabitet.

30 Desinent potentes Babyloniæ pugnare, desidebunt in munitionibus, peribit potentia eorum, erunt velut fœmine: accendent *hostes* habitacula ejus, confringentur vectes ejus.

31 Cursor obviam cursori curret, & index obviam indici; ad indicandum Regi Babyloniæ captam esse civitatem ejus ab extremitate:

32 Et ipsos l angustos aditus occupatos esse, etiam stagna *hostes* combussisse igne: viros autem m bellatores perturbatos esse.

l Heb. transitus ut 1. Sche. 14.1.

m Heb. belli.

33 Nam sic ait Jehova exercituum Deus Jisraëlis, *qui* filiam ipsam Babyloniæ sicut aream l tempestivè solidat: adhuc paululum, tum adveniet tempus messis ei.

l Heb. tempore calcat.

34 Exedit me, quatit me Nebucad-rezar

Rex Babyloniæ, ſtatuit me *ut* vas [m] inutile: deglutit me ut draco, implet ingluviem ſuam deliciis meis, diſpellit me:

35 [n] Injuria quæ fit mihi & carni meæ, in Babyloniam recidat, dicit habitatrix Tzijonis; & ſanguis meus in habitatores *terræ* Chaldæorũ, dicunt Jeruſchalaima.

36 Idcirco ſic ait Jehova, ecce ego confecturus ſum cauſam tuam, & [o] ulturus ultionem tuam; ideo exſiccabo *mare* illius, tãquam ſi arefeciſſem ſcaturiginem illius.

37 Et [p] abibit Babylon in acervos, in habitaculum draconum; ſtuporem & ſibilum, adeò ut nemo inhabitet.

38 Pariter ut juvenes leones [q] rugient, vociferabuntur ut catuli leonum,

39 Cùm incaleſcentibus illis [r] diſponam potiones eorum, & inebriabo eos ut exultent; ſed dormient [s] ſomno [q] perpetuo, neque expergiſcẽtur, dictum Jehovæ.

40 Deducam eos velut agnos ad mactandum, ut arietes cum hircis.

41 [t] Quomodo caperetur [u] Scheſchac, & occuparetur laus totius terræ? quomodo eſſet deſolationi Babylon inter gentes?

42 [v] *Quaſi* aſcendat contra Babylonem [w] ipſum mare, fremitu fluctuum ejus operiatur,

43 Erunt civitates ejus deſolationi, terra ſiticuloſa, & campeſtris; terra in cujus oppidis non habitabit ullus vir, neque tranſibit per eas filius hominis.

44 Animadvertam etiam contra Belum Babylone, & [x] extrahã [y] quod deglutit ex ore ejus, neque confluent ad eam amplius gentes: etiam murus Babylonis corruet.

45 [z] Exite e medio ejus, populemi, & eripite quiſq; animam ſuam; ab æſtu iræ Jehovæ:

46 Et [a] *videte* ne molleſcat [b] animus veſter, & timeatis propter rumorem qui audietur in ea terra; cùm advenerit [c] anno uno rumor ille, & poſtea [d] anno altero idem rumor violentiaq; in terram, deniq; dominator ſupra [e] dominatorem.

47 Idcirco ecce dies venturi ſunt, cùm animadvertam in ſculptilia Babyloniis; & tota terra ejus pudeſiet, omneſque confoſſi ejus cadent in medio ejus:

48 Et [f] cantabunt de Babylonia cœli & terra, & quæcunque ſunt in eis; cùm ab Aquilone venerit ad eam iſtorum vaſtatorum quiſque, dictum Jehovæ.

49 Et Babyloni cadendum eſt, ô confoſſi Jiſraëlis: & cum Babylone caſuri ſunt confoſſi totius terræ illius.

50 [g] O qui evaſiſtis a gladio, abite, ne conſiſtatis: recordamini e longinquo Jehovæ, & Jeruſchalaima veniant in animum veſtrum,

[m] Heb. *vacuum.*

[n] Heb *injuria mei, & caro mea, ſuper Babylonem: ut Gen. 16. 5.*

[o] Heb. *contendam contentionem.*

[p] Heb. *erit.*

[q] Heb. *ſeculi.*

[r] Heb. *deglutitum ipſius.*

Suprà 6.

[s] Heb. *corpſic dunceps.*

dicendo,

51 [h] Erubeſcimus quòd audiamus opprobrium, operit ignominia faciem noſtram; quòd ingrediantur extranei in ſanctuaria domus Jehovæ.

52 Idcirco, ecce dies venturi ſunt, dictum Jehovæ; cùm animadvertam in ſculptilia illius, & in tota terra illius exclamabit confoſſus.

53 Etiamſi aſcenderet Babylon in cœlum, etiamſi muniret [i] altiſſimum robur ſuum; a me venturi ſunt vaſtatores in eam, dictum Jehovæ;

54 Vox [k] clamoſa a Babylone, & contritio magna a terra Chaldæorum:

55 Nam vaſtaturus eſt Jehova Babylonem, & perditurus ex ea *robur* cum voce magna; etiamſi fremant fluctus illorum ut aquę multæ, edatur ſtrepitus vocis illorum:

56 Cùm venerit contra eam, contra Babylonem vaſtator, capientur potentes ejus, conteretur quiſque arcuum ejus; quia Deus fortis retributionum Jehova [l] omnino rependet.

57 Inebriabo, *inquit*, principes ejus & ſapientes ejus, duces ejus, antiſtites ſque ejus, & potentes ejus; ut dormiant ſomno perpetuo ac non expergiſcantur; dictum Regis cui nomen eſt Jehova exercituum.

58 Sic ait Jehova exercituum, [m] murus utęque Babylonis [n] latiſſimus [o] planè nudabitur, & portæ ejus [p] altiſſimæ igne ſuccendentur, ita [q] laboraverint populi pro inanitate & nationes pro igne, ac defatigatæ fuerint.

59 [r] Verbum quod præcepit Jirmeja Propheta Serajæ filio Neriję, filii Machaſejæ, cùm iret a Tzidkija Rege Jehudæ in Babyloniam anno quarto regni ejus: erat autem Seraja Princeps [s] Menuchæ:

60 Poſtquam deſcripſiſſet Jirmeja totum malum quod eventurum erat contra Babylonem in libro uno; omnia verba hęc quæ ſunt ſcripta contra Babyloniam.

61 Edixit ergo Jirmeja Serajæ; cùm veneris ad Babylonem, tum aſpicies legito omnia verba hæc,

62 Ac [t] dicito, ô Jehova, tu eloquutus es contra locum hunc te excifurum eum, adeò ut non ſit in eo habitator [u] tam ex hominibus quàm ex jumentis; ſed deſolatiſſimum in ſeculum fore.

63 Deinde eſto cùm abſolveris legere libellum hunc; ut alligans ei lapidem, projicias eum in medium Euphratis:

64 Et dicas, ita ſubmergetur Babylon, & non exſurget [v] a malo quod ego inducturus ſum contra eam, [w] quamvis defatigentur: hactenus [x] verba Jirmejæ.

[h] Heb. *confuſi ſumus.*

[i] Heb. *altitudinem roboris ejus.*

[k] Heb. *clamor.*

[l] Heb. *rependendo rependet.*

ſuprà ver. 39

[m] Heb. *muri.*

[n] Heb. *nudando.*

[o] Heb. *ab homine uſque ad jumentum.*

[p] Heb. *a præſentia mali.*

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Inſcriptio hæc duorum capitum communis eſt; ac propterea ut commune eſt illorum argumentũ, ita conjunximus. Sunt autem hujus prophetiæ inſcriptione dempta hoc verſu, ſex in univerſum partes: prima eſt propoſitio ſumma ver. 4. ſecunda eſt propoſitionis narratio, uſque ad ver. 33. tertia eſt confirmatio narrationem illuſtrans, inde uſque ad ver. 41. capitu. 51. quarta eſt confutatio, inde ad ver. 50. quinta, concluſio, uſque ad ver. 59. poſtrema verò, typus a Deo adhibitus ad propheſiam illuſtrandam, ad finem uſque.* 2

Indicate] *prima hæc pars, prolepſis ſive propoſitio generalis totius argumenti, duobus membris continetur: unum eſt de ruina Babylonorum, duobus verſib. alterum, de liberatione populi propter quam evertendi fuerant Babylonii, duobus alterum. Utrumque autem propoſitionis membrum Propheta conſultò enumerat Judæos (qui jam tum ex parte deportati fuerant, ut apparet ex ver. 59. cap. 51.) tum ad confirmandum eos in expectatione liberationis ſuæ, & in graviſſimo malo conſolandum; in quibus illos ſtantes & erectos fide jubet gloriari Babylonorum exitum, & ſuam ſalutem prædicare, & inter ſe informare: tum etiam ad bene utendum commoditate*

meditate divinitus oblata hortatur. In gentibus]*id est, fratribus nostris, qui jam per varias gentes huc illuc dispersi sunt, ac proinde coràm nequeunt in cœtu nostro instituti de hu promissionibus Dei.* Tollite vexillum]*id est, fratres vestros in cœtus & congregationes sanctas convocate, tanquam elato vexillo verbi Dei, ad communicandas cum ipsis promissiones Dei vobis expositas: sic enim pios ciàm temporibus angustiæ convenisse testantur historiæ sacræ: ut annotavimus 2. Chronic. 35. 3. Mordecaïs exemplum docet Esther 4. & jubet Apostolus Heb. 10. 24. & seq.* Bel]*vide Jeschahh. 46. 1.* Merodac.]*id est, ad verbum,* μωρωδὰχος *sive sceptrifer, Chaldaica appellatione: nomen fuit apud Babylonios commune Dei ipsorum Beli, & Regum omnium, inde a Belo Regis ipsorum temporibus. Nos ut pro Belo accipiamus hoc quidem loco ab adjunctis adducimur, & maximè sequentis membris comparatione: quasi dicat Propheta, ut summus illorum Deus erubescet contestur, & sic etiam mnemonem gentium dis exemplo illius: metaphoræ.* 3 Ab aquilone]*id est, a Media, quæ magn Aquilonem spectat respectu Babylonia; & ex Assyriâ, qua iter fecit Cyrus venturus ad Babylonem expugnandam, infrà vers. 21.* 4 Continenter]*id est, flagrent tanto desiderio revisendi Ecclesiam Dei, ut neque flendi neque pergendi finem faciant donec ad locum exoptatissimum pervenerint, ut amplificatur seq. versu. Hæc autem per hortationem potiùs quàm per narrationem prophetica dicta sumus, sum ex præcedentis parsin comparatione, tum ex complemento & veritate rei. Nam revera Deus adulto Cyri liberatorem omnibus tribuit, & re ipsa mandavit ut Ecclesiam repeterent, Hbr. 1. 3. sed quam pauci justissimam conditionem oblatam amplexi sint etiam ex optimatibus Jehudæ, historia omnes testantur, & ipse Hbræa tum in libro suo, tum etiam 1. Chronic. 4. 21. & seq. manifestè docet.* 5 Illuc facies]*id est, nihil loquantur, ad nihil advertant aliud; sed totis ferantur animo & corpore Tsijonem versus; similes loquutiones sunt Gen. 19. 17. & 2. Reg. 4. 29. & Luc. 10. 4.* 6 Grex ovium]*secundâ pari, enarratio propositionis, ut antè diximus: cujus prius membrum per ὑστεροτὸν Hbebraïs familiarem posteriore loco inde a versu 9. posterius verò prius loco illustratur, his tribus versibus. quorum duo allegoricè figurant missum statium populi a domesticorum fraudibus, hoc ver. exteriorumque oppressionibus & propriis peccatis, seq. versu; ultimus ad duem illum præmuntiatum liberationis venturæ revocat.* Pastores]*id est, principes & præfecti omnes ordinis utriusque, Ecclesiastici atque politici.* 7 Non erimus rei]*id est, impunè facturi sumus: vide supra 2. 3.* In caula justi.]*id est, in Ecclesia Dei, cujus symbolum erat Judæa.* Ii quorum majo.]*id est, optimorum parentum degeneres filii, de quibus Deut. 32.* 8 Ut itis velut]*id est, exemplo vestro præcatis etiam gentibus, ædisque ad Ecclesiam invitetis.* 9 Nam eccè]*etiologia pertinens ad priorem propositionis locum de vocatione in Babylonios; quod duobus versibus expositum, deinde exornatur primùm per apostrophen ad Babylonios, tribus versibus: tum ad hostes Babyloniorum, tribus alteris; ac postremò amplificatur a causis, quibus sua judicia venturi narrationes adhibentur, usque ad vers. 33.* Gentium ma.]*id est Medorum, Persarumque, ut Jeschahh. 21. 2.* Inde capietur]*id est, a copiis inde ab Aquilone venientibus: nam ex Assyria in Babyloniam irruerunt, infrà 21.* Interficientis]*id est, ut sagittarii persti simi, qui valentissimè transfigit vitales adversarii partes prout optaverit.* 11 Cùm lætati]*apostrophe ad Babylonios, ut diximus in versum 9. delicias illorum & perditos luxus hilariorum denotans, in quibus capta est Babylon, ut notavimus supra 25. 26.* 12 Mater vestra]*id est, Babylon metropolis, ac velut totius regionis mater.* Postremum gentium]*quasi dicat, hui, jam citò me, quæ primas obtinebam & regina sedebam in gentibus, postremam omnium effectam esse, & horrere totam? prosopopœia.* 13 Non habitabitur]*id est, ex quo semel ruere cœperit, ut ædificium inclinans magis ac magis labefactabitur, donec tota corruerit. (cæpit enim hoc judicium per Darium Medum Cyrumque primò, deinde per Darium Persam promotum est, tum per Alexandrum Macedonem: ac postremò in solitudinem redacta victimitate Seleucia condita intra nonagesimum lapidem a Seleuco Nicatore, ut scribit Plin. lib. 6. natur. hist. cap. 26.* 14 Disponite]*apostrophe ad Medos & Persas, ut diximus in versum 9.* 15 Vociferamini]*elegantissima descriptio causæ propter quam Medi & Persæ fuerunt infensissimi Babyloni, & aliis alios provocarunt ad sumendam ultionem de ea.* Junxit man.]*id est, fœderati fuerunt cum hoste, & se ad (rasum Lydorum Regem invadum comparaverunt: vide Levitici 5. 21. Nam Belschazzarem regem (quem Berosus Nebo-nidum, Herodotus Labynitum vocat) fuisse fœdere junctum Cræso testatur Herodotus lib. 1. sic Jechezk. 17. 18. cui non absimile est loquendi genus Jobi 17. 2.* 16 Excidite]*id est, ne agricolæ quidem (qui minimi ac ferè inermes & summè in republica sunt necessarii) parcite: sic figuratur excidium gravissimum. Nam Babyloniam ipsam ne herbas quidem, sed tantùm segetem coposse ipsam habere testantur Herodotus ibidem, & Plinius lib. 18. natur. hist. cap. 17.* 17 Parva pecus]*amplificatio præcedentis propositionis, a causa propter quam Deus ad judicium hoc exercendum adducitur. Proponitur itaque causa ab insolentia & tyrannide Babyloniorum in populum Dei, hoc versu deinde promissio sui restitutionis populo, tribus vers. ac postremò prophetice narratur excidium Babylonis, inde ad vers. 33.* Rex Assyriæ]*id est, Rege sylleptice qui decem tribus deportaverunt, de quibus 2. Reg. 16. & 17. & 2. Chron. 5.* Ossa ejus]*id est, absumpsit quicquid erat reliquum: elegans allegoria.* 19 Depascat]*i. fruatur suo.* 21 Contra ter.]*narratio prophetica, ut diximus in versum 17. qua res gerenda ex ordine exponuntur mandato Dei.* Meratajmis]*i. ex Assyria: nam in Assyria supersore erant Medi ab oppido Marda trans Tigrim, & cis Tigrim in Armenia Medi ex adverso Mardorum Assyriæ (ut ostendit Ptolemæus lib. 5. Geographiæ cap. 13.) a quibus dicebantur Martyeni montes (Mantyenos vocat Herodotus) Gyndem fluvium profundentes, supra utrosque Medos.* Habitatores Pekodi]*i. partis Assyriæ inferioris, quà Cyrus transvexit in Babyloniâ: sic autem videtur dicta hæc Assyriæ pars, hìc & Jechezk. 23. 23. eò quòd summa illic præfectura fuisset regni Assyriorum, & in ea Ninive eversa jam eo tempore.* Post eos]*i. post quam ipsos Assyria tractus occupaverit, tum omnia ferro & flamma consumito: similes loquutiones vide Deut. 24. 20. & 1. Schem. 21. 10.* 23 Quomodo]*occupatio, qua populum Cyrumque confirmare voluit Deus, diluendo omnem difficultatis metum, verbis sequentibus; tum ad Babyloniam ipsam, ver. 24. tum ad Medos & Persas, sequentibus.* 24 Laqueum tetendi]*allegoria venustissima, qua Deus potentissimum illum malleum ostendit sibi non amplius fore quàm bubalum, ex ver. 27. aut feram venaticam; ad quam capiendam omnia jam sibi comparata esse docet, seq. versu.* 26 Ab extremo]*i. etiam gentes longinquissimæ.* 28 Vox fugientium]*q. d. non*

supererunt alii, quàm ii quos Deus misericordia sua servaverit ad celebrandum in Ecclesia nomen suum: ut Jeschahh. 45. 24. & seq. Templi]*i. quam ultionem sumpserit pro salute Ecclesiæ suæ.* 31 Ecce me]*apostrophe ad Babylonium, ut cæperat suprà ver. 24.* 33 Sic ait]*tertia pars prophetiæ, ut diximus in vers. 1. confirmatio præcedentis rationis, primùm a potentia Dei; cujus causæ, instrumenta, operaris, administrii, judiciorum, atque effecta describuntur, usque ad ver. 14. seq. capitis; deinde a juramento, vers. 14. & sequentibus.* 34 Vt quietam]*causæ sive fines judicii ponuntur duo: unus, liberatio & tranquillitas Ecclesiæ; alter, Babyloniorum supplicium: quæ per ὑστερον deinceps explicantur.* 35 Gladius] *ἐρημία finis qui posteriore loco dictus est, usque ad ver. 5. cap. seq.* 36 Mendaces]*i. astrologos & magos, quorum triplex quidè disciplina erat, ut ait Plinius, sed numerus infinitus.* 37 In equos ejus]*i. militarè apparatum totum, de quo Herodotus lib. 1.* Ut sint velut fœm.]*prout factum est, postquam prælium cum Cyro adventante commississent: ex quo tempore delituerunt Babylone, donec occupata est.* Thesauros] *non auri & argenti tantùm, sed commeatus militaris quem in permultos annos intrò comportaverant.* 38 Siccitas]*ut infrà 51. 32. vide rationem hujus rei totam apud Herodot. lib. 1.* Quia terra]*id est, quia deos colunt hujusmodi quis se ipsos nequeunt defendere, nedum cultores suos.* Terricula]*vide 1. Schem. 31. 9.* Insanè agunt]*ironia gravissima, per antithesin sapientum cũ factis & ritibus ac cæremoniis eorũ.* 39 Idcirco]*enarratio effectorum, ut diximus in versum 32.* Fera cum ter.]*vide Jeschahh. 13. 21.* 41 Ecce]*enarratio instrumentorum & operariorum Dei, ad finem usq; capitis; quæ deinde illustratur similitudine, 4. primis versibus capitis sequentis.* Ab Aquilone]*ut suprà ver. 3.* Reges]*Darius Medus, & Cyrus Persa.* 46 Audietur]*videlicet sonus.*

IN CAPUT LI.

1 Sic ait]*exornatio præcedentis dicti per similitudinem venti & ventilatorum, ut diximus suprà in ver. 41.* Medi:ullium]*periphrasis Babylonis, tanquam Reginæ sedentis in medio inimicorum Dei Judæam infestantium.* Ventum corrump.]*elegans allegoria: pro eo quod est, quemadmodum venti quidam noxii & Typhones adurunt segetes, sta judicio meo tanquam vento Babylonios infirmaturus & enervaturus sum: prout dixerat futuros velut fœminas, suprà 50. 37. Ex quo alterum judicium consequitur, quod ventilatores ipsos perdituri sint, sequente versu.* 3 Contra eum]*expositio præcedentis allegoriæ, qua Deus apertè mandat fieri judicatum suum, ut pronuntiaverat suprà 50. 9.* Eum qui tendit]*periphrasis Babylonis omnibus gentibus infesti.* 5 Quia non]*ἐρημία finis prioris, qui positus est suprà 50. 34. ex qua conficitur hortatio sequentis vers.* Non viduatus est]*id est, non destitutus est planè; sed Deus tanquam conjux ad tempus visus est discedere, qua occasione isti criminum multorum res effecti sunt, insolescentes in sponsam Dei, ac proinde in ipsum peccantes gravissimè. Est autem hæc ἐρημία prioris membri, ὑστερον πρότερον, quod diximus suprà 50. 34. in qua Ecclesia de præsidio Dei confirmata admonetur sui officii, usque ad vers. 11. deinde illuditur Babyloniæ, tribus sequentibus.* Plena est reatu]*contrà quam dixerat suprà 5. 7.* 6 Fugite]*propositio consilii duo continet: primum, ut Ecclesia Deum vocantem sequatur, & sibi caveat, ne particeps sit malorum inevitabilium & eventurorum Babyloniæ, tribus ver. alterum, ut in eo judicio agnoscat vindicias sui, & prædicet beneficium Dei, ver. 9. & 10.* Ne exscindamini]*prohibentis verba, pro eo quod est, ne committatis ut exscindamini.* 7 Poculum]*vide suprà 25. 15.* Manu]*id est, œconomia & dispensatione ejus.* 8 Ejulate]*elegans concessio ad quoscunque homines per hypothesin ἀδύνατου, ut demonstratur seq. versu.* Opobalsamum]*vide Genes. 37. 25. & suprà 46. 11.* 9 Pertingit]*id est, summum est: metaphora.* 11 Purgate]*apostrophe ironica ad Babylonios, ut diximus in ver. 6.* Ustio templi]*ut suprà 50. 28.* 13 O quæ habitas]*id est, munitissima Babylon situ, & opibus instructissima: nam Babylonem per lui Euphrate, & fossis amplissimis circumductam fuisse testantur veteres.* 14 Jurat Jehova]*secundum locum confirmationis, ut diximus suprà in vers. 33. in quo primùm exornatur juramentum a magnifica descriptione majestatis Dei, usque ad vers. 20. deinde narratimus argumentum (quod hic juramento sancitur) amplificatur pluribus, usque ad ver. 41.* Hominibus]*hostium, Medorum, Persarumq; copiis.* Celeusma]*id est, pernicium devictis & proculcatis Babyloniis, ut suprà 25. 30.* 20 Cestra]*amplificatio hæc primùm universè exponit quid sit quod juramento confirmat Deus, nimirum Babyloniam non fuisse authorem præteritorum judiciorum, sed instrumentum Dei, ut dixerat suprà vers. 7. & quid Babylonio effectum sit docet, vers. 24. deinde minutatim exornat narrationis partes. Est autem* Cestra *apud Julium Pollucem non curvus malleus, ut ferè solet accipi, sed malleus verutus & res obvias penetrando perfringens, quo equites ferè ad pertundenda inimicorum arma uti solent. Nam hanc esse propriam Hhebrææ vocis significationem sequentia commonstrant, & ipsum etymon: quemadmodum in Græca dictione quam adhibuimus latinitatis inopia, cùm κέστρον cestrumq; similiter Græci & Latini vocent veruculum, quo encaustum faciunt artifices, tesseraſq;, & alia id genus; unde etiam Livius cestrosphendonas nominavit.* 23 Ecce me]*hypotyposis, qua Deus venit ad amplificationem præmissæ judicii, duobus versibus: cujus deinde instrumenta convocat, duobus alteris, formamq; explicat accuratissimè, ver. 29. & tribus sequentibus; ac postremò dialogisticè Ecclesiam consolatur severissimi judicii hujus prophetia, usque ad ver. 41.* Mons perditor]*id est, Babylon, instar montis assurgens vastitate murorum & amplitudine: nam muri in crassitudinem quinquaginta, in altitudinem ducentos cubitos regios capiebant: testes Herodotus, Strabo, Plinius, Diodorus Siculus.* 26 Neque accipient ex te]*id est, nunquam reparaberis ex opere redivivo, ut sequentia verba docent.* 27 Attollite]*apostrophe ad hostes, tanquam administros judiciorum Dei.* Ararati]*id est, Armeniæ majoris: ut Gen. 8. 4.* Minni]*i. Armeniæ minoris; qua nomen suum habet compositum ex Aram, id est, Syria, & antiqua hac ipsius appellatione Minni. Nam Armeniam olim Syria fuisse comprehensam testis est Plinius lib. 5. natur. hist. cap. 12.* Aschenazi]*vide Gen. 10. 3. has autem regiones omnes, id est, Armeniam utramque & minorem Asiam, Synecdochicè notatam Aschenazi nomine, antè fuisse a Cyro occupatas quàm Babylonem invaderet, testan-

tur

tur omnes historiæ. Imperatorem] *videlicet exercitus: qui imperator in exercitum imperium habeat, & Darii Cyrúq; mandata ad exercitum perferat. Vox enim est composita, perinde sonans atque si dixeris, infisiationis & interpretationis Principem: sic Nachum. 3. 17.* Pares] *videlicet numerosus: supra versiculo 14.* 28 Reges Mediæ] *id est, eos qui parent Medo.* 29 Et commota] *enarratio formæ qua judicia sua præsituros est Deus, ut diximus in vers. 25.* 30 Desinent] *postquàm primo prælio fusi fuerint: ut annotavimus supra 50. 37.* Potentia] *quam nunc plenis buccis jactant.* Accendent domos] *videlicet cùm intra oppidum perruperint.* Vectes ejus] *id est, tum singularium habitaculorum quæ modo nominavit vectes, tum portarum minorum; quibus macerias aggeri ad Euphratem intus conjunctas de nocte occlusa erat: nam ita fuisse extructam Babylonem docet Herodotus lib. 1. & ita postilla narrationis ferues.*

31 Ab extre.] *utraque videlicet, quà in oppidum instruit, & quà effluit Euphrates in utrumq; oppidum.*

32 Et ipsos] *id est, accessus intimos quibus ibatur a ripa Euphratis in utrumque oppidum.* Stagna] *id est, non tantùm ipsum Euphratis alveum tanquam igne arefactum esse, sed etiam stagnantes rivos ex eo ductos intra oppidum; quibus æquè ac muri interioris portis Medi & Persæ intrò venerunt.* 33 Namsic ait] *transitio etiologica ad dialogismum, de quo supra 25. Hæc (inquis propheta) quæ modò dixi effatus est Deus, & jamq; res omnes ad hæc præstanda comparat, ut peritus agricola tempestivè aream solidat ad triturationem.* Tempus messis] *id est, quo messis quæ intrò comportata est per administros Dei triturabitur.*

34 Ut vas inutile] *id est, ut testam, ex qua marmoratum structores faciunt ad incrustandum & solidandum aream solum. Hic autem versus & sequens continens expostulationem Ecclesiæ: cujus exempla apud Danielem & Zecariam extant.* 36 Idcirco] *responsum Dei ad antegressam expostulationem.* Mare] *id est, maximas aquas, ut Gen. 1. 10. vide supra ver. 31. & 32.* 38 Rugient] *videlicet Babylonii, celebrantes festum insolentissimè quo die capti sunt, Daniel. 5. ut etiam annotat Herodotus.* 39 Disponam] *vide hæc apud Danielem ibidem.* Somno perpetuo] *id est, dormitione mortis, ut Psaltes nominat Psal. 13. 4.* 41 Quomodo caperetur] *quarta pars, confutatio, ut diximus supra 50. 1. cujus loci sunt duo, unus, quo confutat fiduciam Babylonsorum, versibus quatuor; alter, quo refellit metum & diffidentiam piorum, eosq; confirmat promissionibus, usque ad ver. 50.* Scheschac] *vide supra 25. 26.*

42 Quasi ascendat] *responsio ad objectionem præcedentis versus.* Ipsum mare] *id est, Euphrates ipse unde a mari Persico remeans in Babyloniam exundaret, quamvis illi confidant tantopere, ut supra ver. 36.*

44 Quod deglutit] *id est, innumeras illas immanesq; ablationes quibus colitur, abrepiam a templo ipsius: vide in historia Beli, & Herodotum lib. 1.* 45 Exite] *alter locus confutationis, per apostrophen ad populum Dei.* 46 Videte] *ellipsis, de qua Gen. 3. 22.* Anno uno] *numerum quo nuntius allatus est de instituta & suscepta expeditione Cyri: nam priore anno cœpta expeditione, Cyrus in Assyria moratus est importunitate vadorum; maximè ad Gyndem fluvium.* Anno altero] *numerum cùm alterum ver illuxit, quo meunte Cyrus perrexit in Babyloniam, & violentiam adhibuit contra Babylonem: vide Herodotum ibidem.* Dominatorem] *Belschasarem, qui eadem nocte trucidatus est qua fuit occupata Babylon, Daniel. 5.* 48 Cantabunt] *hyperbole.* 50 O qui evasistis] *conclusio prophetiæ, qua Deus primùm suos hortatur ad fidem & obsequium, duobus versibus: deinde judicium in Babylonios eventurum summatim repetit, usque ad ver. 59.* 51 Erubescimus] *q. d. pudeat vos Ecclesiam Dei incultam & desertam esse, a vobis adeo neglecti, & ab exteris propter peccata & ignaviam vestram proculcari; ac proinde resipiscentium vestrum coram Deo & Ecclesia his verbis testatam facite, Ecclesiamq; sanctitate doctrinæ & vitæ a maledictis & maleficiis adversariorum vindicate.* 53 Altissimum] *id est, muros & munitiones suas amplius confirmaret: vide supra 25.* 58 Latissimus] *vide supra 25.* Altissimæ] *videlicet proportionis latitudini & altitudini murorum respondentes. Hoc autem quando effectum sit, attigimus supra 50. 13.* Laboraverint] *videlicet quicunque ædificationi, munimento, & exornationi Babylonis operam dederint.* 59 Verbum] *jam sequitur pars ultima, nimirum typus adhibitus ad confirmationem præcedentis prophetiæ, ut diximus supra 50. 1.* Menuchæ] *qui tractus est in confinio Jehuda & Danis, alibi Manachath dictus, aut etiam (quia tractui divisui erat inter Jehudam & Danem) plurali numero Menuchothæ: vide 1. Chron. 2. 52.* 62 Dicito] *oratio ad typum adjecta, qua accedente ex verbo Dei typus verè sacramentalis est.* 64 Quamvis defatigentur] *id est, quantumcunque laborem ad recollegendum & instaurandum, consumpserint.* Verba] *præscripta a Jirmeja: nam sequens caput a Jirmeja minimè fuisse scriptum vel ex eo colligimus, quòd portexis historiam usque ad regnum Evilmerodachi, totumq; tempus quo Rex Jehojachin supervixit; ac proinde staruisse ab aliquo vivo Dei, aut Ecclesiæ consilio fuisse additum ad Jirmeja scripta: ut scripta Mosis fuêrunt est, Deut. 34.*

CAPUT LII.

Eodem est argumento cum 2. Reg. 25.

2. Reg. 25. 1 NATUS unum & viginti annos Tzidkija cùm regnare incipieret, undecim annis regnavit Jeruschalaimis: cujus matri nomen Chamutal filia Jirmejæ o Libna:

2 Qui fecit quod malum videtur in oculis Jehovæ, omnino prout fecerat Jehojakim.

3 Cúmque secundum iram Jehovæ fieret Jeruschalaimis & in Jehuda, adeò ut abjiceret eos a facie sua; rebellante Tzidkija contra Regem Babyloniæ:

4 Fuit anno nono regni illius, mense decimo, decimo die mensis, ut adveniès Nebucad-retzar rex Babyloniæ, ipse & omnes copiæ ipsius cõtra Jeruschalaimã, castra facerent juxta ea; exstruentes contra ea propugnacula circumquaque,

5 Sic processit civitas in obsidione, usque ad undecimum annum Regis Tzidkijæ.

6 Mense quarto, nono *die* mensis, cùm invaluisset fames in civitate; adeò ut non esset panis populo regionis;

7 Et perrupta esset civitas, tum omnes [a] bellatores fugerunt & egressi sunt e civitate nocte, via portæ inter duplicem murum, quæ *erat* juxta hortum regis, Chaldæis civitatem obsidentibus circumquaque: & abiverunt via campestrium.

[a] Heb. *viri belli: sic deinceps.*

8 Sed persequentes copiæ Chaldæorum regem, assequuti sunt Tzidkijam in campestribus Jerichuntis; cùm omnes copiæ ejus dispersæ essent ab eo:

9 Et prehendentes Regem deduxerunt eum ad Regem Babyloniæ Riblam in terra Chamathæ, ubi [b] tulit [a] de eo sententias.

[b] Heb. *loquutus est cum eo judicia.*

10 Ex quibus jugulavit rex Babyloniæ filios Tzidkijæ ante oculos ejus; etiamq; omnes Principes Jehudæ jugulavit Riblæ:

11 Deinde oculos Tzidkijæ excæcavit, & cùm vinxisset eum mumellis chalybeis deduxit eum Rex Babyloniæ in Babyloniam; & posuit eum [a] in loco aliquo præfecturarum usque ad diem mortis ejus.

12 Deinde mense quinto, decimo die mensis, ipso decimo nono anno Regis Nebucad-retzaris Regis Babyloniæ, [a] postquam venisset Nebuzar-adan præfectus satellitum, qui [c] ministrabat Regi Babyloniæ, Jerusalaimæ,

[a] Heb. *stabat coram facie: vide interpretationem. Deut.* 10. 8. *&* 2. *Reg.* 25. 21.

13 Combussit domum Jehovæ, & domũ Regis, omnes que domos Jerusalaimorum; id est, omnes domos magnatum combussit igne:

14 Et omnes muros Jerusalaimorum circũquaq; destruxerunt omnes copiæ Chaldæorũ quæ *erant* cum præfecto satellitum.

15 Et tenuibus populi, id est, reliquum populi, eos qui relicti fuerant in civitate, & defectores qui defecerant ad Regem Babyloniæ, & reliquum vulgi; deportavit Nebuzar-adan præfectus satellitum.

16 Tantùm e tenui populo terræ reliquos fecit Nebuzar-adan præfectus satellitum, [d] qui essent vinitores & qui agricolæ.

[d] Heb. *in vinitores & in agricolas.*

17 Prœterea columnas æreas quæ *erant* domui Jehovæ, baleſque, & lacum æneum qui *erat* in domo Jehovæ fregerunt Chaldæi: deferentes totum æs eorum in Babyloniam:

18 Item ollas, & hamas, & instrumenta musica, crateraſque & acerras, omniaq; instrumenta ærea quibus ministraverant acceperunt:

19 Etiãmque pelves, & trullas, cum crateribus, & ollis, & lychnuchis, & acerris, ac scopulis; [e] quæcunque aurea, & quæcunque argentea accepit præfectus satellitum:

[e] Heb. *quæ auri auri, & quæ argenti argenti.*

20 Columnas duas, lacum unum, bovesque duodecim æreos qui *erant* sub basibus, quæ paraverat Rex Schelomo pro domo Jehovæ; non fuit pondus æri eorum, omnium instrumentorum istorum.

1. *Reg.* 5. *&* 7.

21 Columnis autem istis, octodecim cubitorum altitudo erat columnæ unicuique, & filum duodecim cubitorum circumdabat eam: densitas autem ejus quatuor digitorum, cava erat:

3. *Reg.* 7. 15.

22 Cui imposita erat corona ærea, & altitudo coronæ unius [a] quinque cubitorum, encarpus, & malogranata ad coronam circumquaque omnia ærea; & similia erant columnæ secundæ, cum malogranatis:

23 Erántque malogranata [a] nonaginta sex in plagam quamque: omnia malogranata centena in encarpo circumquaque.

24 Item cepit præfectus satellitum Serajam Sacerdotem primarium, & Tzephanjam Sacerdotem secundanum; ac tres custodes liminis.

25 E civitate verò cepit aulicum unũ qui fuerat præfectus bellatoribus, [a] cum septem viris ex [f] intimis Regis qui inventi sunt in civitate, & scribam primarium exercitus qui exercitũ conscribebat e populo terræ: ac sexaginta viros e populo terræ qui inventi sunt in civitate.

[a] Heb. *videntibus faciem Regis: ut* 2. *Reg.* 25. 32.

26 Hos ipsos captos Nebuzar-adan præfectus satellitũ, deduxit ad Regẽ Babyloniæ Riblam:

27 Quos percutiens Rex Babyloniæ, morte affecit Riblæ in terra Chamathæ: sic migravit Jehuda a terra sua.

28 Hic est populus quem deportavit Nebucad-retzar; [a] anno septimo, Jehudæi ter mille viginti tres:

29 [a] Anno decimo octavo Nebucad-retzaris, deportavit Jerusalaimis animas octingentas triginta duas:

30 Anno [a] vicesimo tertio Nebucad-retzaris deportavit Nebuzar-adan præfectus satellitum Jehudæos, animas septingentas quadraginta quinq; omnes animę quater mille sexcẽtæ *sunt.*

31 Postea fuit trigesimo septimo anno a deportatione Jehojachinis Regis Jehudæ, duodecimo mense, vigesimo quinto die mensis; ut efferret Evilmerodac Rex Babyloniæ anno quo regnare cœpit caput Jehojachinis regis Jehudæ, educens eum e carcere:

2. *Reg.* 25. 30

32 Cum quo locutus est bonis *verbis*; & posuit solium ejus supra solium regum qui erant secum Babylone.

33 Et mutatis vestimentis carceris sui, comedebat cibum coram illo jugiter omnibus diebus vitæ suæ:

34 Nam cibarium ejus cibarium juge dispositum fuit ei a rege Babyloniæ, [g] demensum diei cujusque in diem quemque; usq; ad diem mortis ejus, omnibus diebus vitæ ejus.

[g] Heb. *rem dati die suo.*

ANNOTATIO.

9 De eo] *Et domesticũ ejus, per synecdochen quam sequentia explicant.* 11 In loco aliquo] *id est, in certa aliqua custodia: nam certus præfectus pro ratione criminum custodiæ committi solent, ut apparet ex ipsa Jirmejæ historia suprà* 37. *&* 38. 12 Postquam venisset.] *nam ingressus est die septimo Jerusalaima,* 2. *Reg.* 25. 11. *deinde verò comparatis per biduum rebus, decimo die incepit mandata exequi.* 22 Quinque cubitorum] *vide* 1. *Reg.* 7. 16. 23 Nonaginta sex] *excepto angularibus quatuor: quæ si comprehenderis, efficientur centena singula ordinibus,* 1. *Reg.* 7. 20. *&* 2. *Chron.* 4. 13. *ut verbis sequentibus ostenditur.* 25 Cum septem] *id est, qui aulicum imperium in copias habens (quemadmodum etiam scriba cujus postea habetur mentio) comprehendi tur numero horum septem intimorum Regis: quapropter ubi nominativa excipiuntur ex hoc numero, quinque tantùm homines dicuntur capti,* 2. *Reg.* 25. 22. *ita hoc inclusivè (ut vulgò loquuntur) accipiendum est, illud verò exclusivè.* 28 Anno septimo] *videlicet regni Nebucad-retzaris, quo deportatus est Jehojacin sive Jeconia: vide* 2. *Reg.* 24. 16. 29 Anno decimo oct.] *cùm expugnata sunt Jerusalaima, & capta Tzidkija.* 30 Vicesimo tertio] *id est, quinto post anno quàm urbs capta fuerat: nam occasionem novam Judæi attulerunt suis ullo motibus quos Jirmeja enarravit suprà.* 40. *& sequentibus.*

LAMEN-

LAMENTATIONES Jirmejæ.

ARGUMENTUM.

LIBER Lamentationum querimonias lugubres continet de miserabili Iudæorum statu inde a morte Ioschiæ Regis, quo tanquam calamitatum omnium primordio Iirmeia adductus est ad deflendum præsentes & instantes Ecclesiæ regni, totius miserias. Quapropter ipse tum suo, tum piorum omnium nomine conqueritur de malis gravissimis acceptis, peccata publica privataq; confitetur, omnes ad resipiscentiam fidens, & orationem revocat, iram Dei deprecatur, gratiam petit, & misericordiam implorat ex fœdere.

CAPUT I.

Ecclesia Dei extincto Joschija, & Regno Judæa tributario effecto, ac per Ægyptios divexato, de calamitatibus suis conqueritur; quas peccatis suis acceptas ferens, Deum orat pro remissione peccatorum & salute sua: deinde sermone ad Gentes converso ostendit omnia a Deo, non ab hominibus profecta esse; ipsorum fuisse ut afflicti populi misererentur; & propter mala ab ejus illata Deum orat pro salute sua, earumq; excidio ad gloriam ipsius.

א 1 QUOMODO desidet [a]solitaria civitas amplissima populo, similis est viduæ? amplissima inter gentes, princeps inter provincias *quomodo* est [a]tributaria?

[a] Heb. *in tributum.*

[b] Heb. *flendo flet.*

ב 2 *Quomodo* [b]planè flet nocte, & lachrymæ ejus descendunt in maxillas ejus, nullo eam cõsolante ex omnibus amantibus ejus? omnes amici ejus perfidè agunt contra eam, [c]effecti in eam inimici.

[c] Heb. *facti illi in inimicos.*

ג 3 *Quomodo* [d]migrat Jehuda præ afflictione & præ amplitudine servitutis, & ipsa residens in gentibus non invenit quietis locum? [e]quicunq; persequebantur eam, assequuntur eam [f]inter angustias?

ד 4 *Quomodo* [g]viæ Tzijonis lugent quòd nulli veniant ad solennitatem, omnes portæ ejus sunt desolatæ, Sacerdotes ejus gementes: virgines ejus mœstæ, & ipsa amaritudini est sibi?

ה 5 [h]Effecti sunt hostes ejus in caput, inimici ejus [i]tranquillè agunt, quia Jehova mœstitia afflcit eam propter amplitudinem defectionum ejus: [k]parvuli ejus abeunt *in* captivitatem coram hoste.

ו 6 Et excedit e filia Tzijonis totus decor ejus: sunt principes ejus velut cervi non invenientes pascuum, abeuntes asque virtute coram persequente.

ז 7 Recordatur *urbs* Jeruschalaimorum diebus afflictionis suæ & ploratuum suorũ, omnes res suas desiderabiles, quæ adfuerant a diebus [d]prisci; cadente populo suo manu hostis, & nemine auxilium ferente sibi, cùm videntes eam hostes irrident [e]cessationes ejus.

[d] Heb. *antiquitatis.*

[e] Heb. *peccavit.*

ח 8 Peccatum [e]peperavit urbs Jeruschalaimorum, propterea [f]tanquam ex immunditia separata est: omnes qui honore afficiebant eam, vilipendunt eam, quia viderunt nuditatem ejus; etiam ipsa gemit, postquam [g]aversa est retrorsum.

[f] Heb. *est in separatam propter immunditiam.*

[g] Heb. *flectens.*

ט 9 [h]Immunditiæ suæ in fimbriis suis [i]mercedem *esse* nondum recordata, [k]descendit [l]mirabiliter, nemine consolante ipsam: respice Jehova afflictionem meam, quòd magnificet se inimicus,

[h] Heb. *in alis ejus.*

[i] Heb. *merces.*

[k] Heb. *descendit.*

[l] Heb. *mirabiliter.*

י 10 Manum suam pandat hostis ad omnes res desiderabiles ipsius: quòd videat gentes ingredi [m]sanctuarium suum ipsa cui præcepisti, ne adveniunto in congregationem tibi:

[m] Heb. *sanctuarium ejus.*

כ 11 Totus populus suus gemant quærentes panem, exponant res suas desiderabiles pro cibo, ad [n]reficiendum se: respice Jehova & intuère, me [o]vilipendi.

[n] Heb. *restituendum animam: sic ver. 16. & 19.*

[o] Heb. *esse vilem.*

ל 12 [p]Nihil ad vos, ô viatores omnes; intuemini & videte an sit dolor par dolori meo, qui factus est mihi: quam afficit Jehova mœrore die æstus iræ suæ.

[p] Heb. *non vobis.*

מ 13 E sublimi immittit ignem in ossa mea, [q]cui dominatur: pandit rete pedibus meis; [r]avertit me retrorsum, reddit me desolatam, toto die languidam.

[q] Heb. *in ea.*

[r] Heb. *convertit.*

נ 14 [s]Compactum est jugum defectionum mearum manu ejus, quibus contortis & ascendentibus super collum meum labefactar virtutem meam: tradit me dominus in manus *eorum a quibus* non possum exsurgere.

[s] Heb. *Vigilavit.*

ס 15 Conculcat omnes robustos meos Dominus in medio mei, convocat contra me conventum ad frangẽdum juvenes meos: [t]torcular calcat Dominus virgini filiæ Jehudæ.

[t] Heb. *torcular conculcavit.*

ע 16 Propter hæc ego fleo; [u]ex oculo meo, ex oculo meo descendit aqua; quia longè abest a me consolator qui reficiat me: sunt filii mei desolati, quia invaluerunt inimicus.

[u] Heb. *oculus meus, oculus meus deseen-dit aquis: hyperbolice.*

פ 17 Quamvis pandat Tzijon manus suas, nemo consolatur eam, [x]præcepit Jehova de Jahhakob qui circumstant ipsum hostes ipsius esse: [y]effecta est urbs Jeruschalaimorum ut separata propter immunditiam inter illos.

[x] Heb. *pallage emphatica.*

צ 18 Justus *est* Jehova, eò quòd contra [z]præstitutum ejus rebellavi: audite quæso omnes populi, & aspicite dolorem meum, virginum mearum, & juvenũ meorum abeuntium in captivitatem.

[z] Heb. *cor.*

ק 19 Me inclamantem [a]amantes meos ipsi [b]fefellerunt, [c]Sacerdotes mei & seniores mei

[a] Heb. *dilectos meos.*

[b] Heb. *decepe-runt.*

[c] Heb. *in urbe.*

in ipſa civitate exſpirarunt: cùm quærerẽt eſcã ſibi qua reficerent ſeipſos.

20 Aſpice Jehova, nam anguſtia eſt mihi, viſcera mea turbulenta facta ſunt, verſatſe cor meum in medio mei, quia omnino rebellavi: foris orbat gladius, intus eſt planè mors.

21 Audientium me in gemitu eſſe nemo conſolatur me, omnes inimici mei audito malo meo gaudent te id facere: adduces diem quem promulgaſti, ut ſint pares mihi.

22 Veniat tota malitia eorum in conſpectum tuum, & confice eis quemadmodum confeciſti mihi propter omnes defectiones meas: nam ampliſſimi ſunt gemitus mei, & cor meum languidiſſimum.

ANNOTATIO.

1 Quomodo] *Etſi hic Lamentationum liber non unam tantùm calamitatem Judæorum deflet; ſed multiplices quæ inde a Joſchija temporibus coorta ſunt ſubinde uſque ad excidium totius regni, ac ſirmè populi non dubium eſt tamen (ut autor eſt Hhezra 2.Chro. 35.25.) quin occaſione mortis Joſchijæ a Propheta ſuerit conſcriptus, & Eccleſia traditus. Nam cùm vidit Propheta (qui prius prophetias de excidio regni audiverat, & ipſe prophetaverat per revelationes Dei) Joſchijam a Necone occiſum, ac proinde regnum delabi in fiduciam Regis Ægyptiorum, ut hiſtoria ſacra oſtendit; ex iſtu malorum graviſſimorum primordiis lamenta conſcripſit, quo tum res præſentes, tum etiam ſucceſſuras alias comprehendit: ut præmonita Eccleſia tunc reſpiſceret, aut ſaltem futura Eccleſiæ Dei reliquiæ poſt ictum in fide & veritate Dei magis confirmarentur, peccata confiterẽtur, ſibi renuntiarent, Deum caſtè acclederent, juſtitiam ejus præduxerunt, & implorarent miſericordiam. Sunt autem hujus capitis (quod alphabetico ordine conſcriptum eſt, ut ſequentia tria, in de cauſa quas propoſuimus in Pſalmum 111.) ſummæ partes duæ: una eſt propoſitio malorum quibus Eccleſia obruta eſt; ver. 11 altera eſt conteſtatio adverſus hoſtes Eccleſiæ, uſque ad finem. Propoſitionis autem loci ſunt tres: primus eſt quæſtio ex præſentibus & impendentibus Eccleſiæ Judæorum calamitatibus, verſib. quatuor: ſecundus eſt hypophora ſive reſponſio, qua Eccleſia confitetur & ſtatuit malorum ſuorum cauſam in peccatis ſuis, quatuor alteris; tertius eſt precatio, tribus.* Solitaria] *exhauſta plurimùm civibus, amiſſo Rege optimo, qui regni quaſi maritus eſt & populorum quaſi pater.* Tributaria] *videlicet Regi Ægypti, per quem Joachaz deportatus eſt, multa imperata, canon indictus, & Joſakim Rex fiduciarius ſive beneficiarius inſtitutus, 2.Reg. 23 & 24. & 2.Chron. 36.* 2 Planè flet] *id eſt, tam acerba eſt calamitas, ut ne ipſum quidem tempus quietis in quiete poſſis tranſigere. Eſt autem pathetica gradatio, hoc verſu; tum hic, tum etiam in ſequent. plurimis obſervanda.* 3 Migrat] *cives & incolæ regni ſponte diffugiunt, perſeq. calamitatum & ſervitutis duriſſimæ qua regnum totum opprimitur.* Quicunq; perſeq.] *finitimi, qui ſemper fuerunt Judæi hoſtes infenſiſſimi.* Inter anguſtias] *videlicet quaſi domeſticas in regno, & exteras apud finitimos.* 4 Viæ Tzijonis] *cultus Dei deſertus eſt & omnia luctuoſa: proſopopœia.* 5 Effecti ſunt] *reſponſio ad præcedentem quæſtionem lugubrem, ut diximus in ver. 1. De hoc autem loquendi genere vide Deut. 28.13. & 44.* Tranquillè agunt] *id eſt, commodè & nullo negotio Judæam vexant.* Parvuli ejus] *nemini parcitur planè aut ætatis cauſa, aut ſexus.* 7 Ceſſationes ejus] *ceſſare totum decorem illum qui nominatus eſt antè, nempe Principes, & omnes res deſiderabiles.* 8 Tanquam ex immundi] *id eſt, quia peccavit in Deum ſpiritualem ſuum conjugem, Deus abjecit illam & ſeparavit a ſe ex cæremonia legis, Levit. 12. & 15. Hæc enim omnia dicuntur allegoricè, per comparationem mulieris impuræ.* Averſa eſt retr.] *id eſt, repulſam paſſa & ſeparata a Deo.* 9 Immunditiæ ſuæ] *tertius locus propoſitionis, quo Eccleſia priorum primùm agnoſcit juſtitiam Dei perſtantis in judicio ſuis propter pertinaciam populi non advertentis ad immunditiam ſuam; deinde precatur tum ab afflictione ſua, tum ab inſolentia hoſtium, tum denique a gloria Dei, tribus verſibus.* Deſcendit] *i. decreſcit, & tanquam dejicitur de arce decoris ſui: nam regnante duobus annis a morte Joſchijæ regnum Jehudæ totum labefactatum eſt.* 10 Sanctuarium] *id eſt, terram ſanctam ſuam: ut Exod. 15.17. ſenſus eſt, videt eos potuiſſe rerum omnium, quibus vel minimam adminiſtrationem vi populo tuo non permiſeras lege, Deut. 23.3. & ſeq.* 12 Nihil ad vos] *ſecunda hæc pars capitis, qua Eccleſia gentes conteſtata ſe committit Deo, duos locos ſummatim continet: unus eſt conteſtationis & tribus ad permovendum gentes flectendumq; ad miſericordiam, octo verſibus; alter eſt precationis, ut Deus gentes immiſericordes Eccleſiæ miſertum vicißim puniat, tribus ultimis. Prioru autem loci ſumma argumenta ſunt duo: unus eſt, non eſſe a gentibus, ſed a Deo ipſo calamitates Judæorum; ac proinde non poſſe illas jure ſibi in hac cauſa quidquam aſſumere, verſibus quatuor: alterum, potius debuiſſe gentes miſereri afflictorum, conſequentia judicium Dei æquè ſibi impendentium, quàm miſerias accumulare ſe ploranti bus miſericordiam, quatuor alteru: quæ duo ſummatim in principio hujus verſus proponuntur, quaſi dicat, ſtatuitu quidem cum animis veſtris hæc nihil vos attinere; ſed tamen, ſi ſapitis, attendite penitius, & animadvertite exemplo meo rem longè aliter habere quàm exiſtimatis.* An ſit dolor] *quaſi dicat, ex infinitate mali mei expendite non humanum opus eſſe, ſed flagellum Dei; ut exponunt tres ſequentes verſus allegoricè.* 13 Cui dominatur] *id eſt, cujus Dominus eſt & moderator Deus, ac non homines ulli: quod vobis ipſi tribuitis.* Avertit me] *id eſt, depellit me & dejicit a ſe in terrã, ut dicitur infrà 2.1.* 14 Compactum eſt] *ſecunda allegoria a comparatione jumenti ſubjugi: defectiones meæ (inquit) ſunt tanquam lora & vimina; hanc materiam aſſumit Deus, compingit, conſorquet tanquam vincula vimina, & imponit cervicibus meis illarum jugum tam grave ut infirmet vires meas.* 16 Torcular calcat] *tertia allegoria, cui ſimilis eſt Heſchabb. 6 3.3.* 17 Præcepit Jehova] *queſti dicat, idque juſto judicio Dei, qui ſolus bene utitur malis.* Effecta eſt] *id eſt, abjecta ab omnibus, prout a Deo abjecta eſt, ſupra verſu 8.* 19 Amantes meos] *id eſt, eos quibus amor mei & cura a Deo fuerat commiſſa: atq; hi deinde per epexegeſin nominantur.* Fefellerunt] *id eſt, non præſtiterunt expectationem meam: nam tantum abſunt ut mihi poſſint proſpicere, ut ne ſibi quidem ab exitio caverint.* Sacerdotes mei] *id eſt, curatores res Eccleſiaſticæ apud Deum, atque politicæ apud homines, quorum conſilio oportet ſtare rempublicam.* 20 Aſpice] *oratio ab hemiſtichio, ut diximus in verſ. 12. pro ſalute Eccleſiæ, & adverſariorum exitio.* Lutulenta] *id eſt, ut mare procelloſum eſtuant, fluctuant, tanquam ſi vehementiſſimis fluctibus*

bus lustum excitarent: Synecdoche allegorica elegantissima, cui similem, etsi varie ser∫a, vide Jes∫chabb. 57. 24. Hoc enim amplius est quàm si diceretur, fluctuant, aut strepunt, ut alibi in scriptura legitur: sic infra 2. 11. 21 *Diem quem prom.]nimirum prædictionibus Prophetarum adversus gentes: cujusmodi apud Jes∫chabbijam & Jirmejam habentur multa.*

CAPUT II.

PROPHETA lamentum facit de everso populo, regno, cultu Dei, & regione tota: ac propterea commiserationem suam explicans, gravitatem malorum & indignitatem amplificat: Judeos tandem instruit quomodo sint imploraturi Dei misericordiam.

א 1 ' QUomodo ' denſa obtegit nube iræ
a Heb. obnubilat ira ſua. ſuæ Dominus filiam Tzijonis, dejicit
ecœlis in terram ornatum Jiſraëlis? ac non recordatur ſcabelli pedum ſuorum
die iræ ſuæ?

ב 2 *Quomodo* ' abſorbet Dominus non utens
b Heb. facit ut pereant. clementia omnia habitacula Jahhakobi, deſtru-
c Heb. profanat. it excandeſcentia ſua munitiones filiæ Jehudæ,
b deturbans in terram: c ut prophanum abjicit
regnum cum principibus ipſius?

ג 3 *Quomodo* ſuccidit æſtu iræ totum ' cornu
Jiſraëlis, adducens retrorſum dexteram ſuam
d Heb. a facie inimici. d ne obſiſtat inimico; & exardeſcens in Jahha-
kobum, ut ignis e inflammatus conſumens circumquaque?

ד 4 *Quomodo* tendit arcum ſuum velut inimi-
e Heb. flamme. cus, conſtitutus dextera ſua velut hoſtis, ut interficiat omnes deſiderabiles oculo: in tentorio filiæ Tzijonis effundit, ut ignem, æſtum ſuum?

ה 5 *Quomodo* eſt Dominus ſimilis inimico, abſorbet Jiſraëlem, abſorbet omnia palatia ejus, perdit omnes munitiones ejus: & plurimum affert in filia Jehudæ mœroris & mœſtitiæ:

ו 6 Et ' vi abripit ut horti ſepem ſuam, perdit locum conventus ſui; prorſus obliviſcitur Jehova ' *habendi* Tzijone conventus, & ſabbathi, ac ſpernit indignatione iræ ſuæ Regem & Sacerdotem?

ז 7 *Quomodo* rejicit Dominus altare ſuum, deteſtatur ſanctuarium ſuum, tradit in manum inimici, muros, palatia illius: vocem edunt *inimici* in domo Jehovæ, ' ut die conventus?

ח 8 *Quomodo* cogitat Jehova corrumpere muros filiæ Tzijonis, ' extendit regulam, non retrahit manum ſuam quin abſorbeat; & luctum affert præmunitioni & muro, pariter ' languescentibus?

ט 9 *Quomodo* demerguntur in terram portæ ejus, perdit & confringit vectes ejus: Rex ejus &
f Heb. non in veniunt: ſic ſupra ver. 16. Principes ejus ſunt inter gentes ' ſine lege, etiam Prophetæ ejus; f non habent præſentem viſionem a Jehova?

י 10 *Quomodo* ſedentes humi conticeſcunt ſeniores filiæ Tzijonis, imponunt pulverem capiti ſuo, accingunt ciliciis; demittunt in terram caput ſuum virgines Jeruſchalaimorum?

כ 11 'Deficiunt lachrymis oculi mei, 'lutulenta
ſiunt viſcera mea, effunditur in terram ' jecur meum propter contritionem filiæ populi mei; dum obruitur ' infans & lactens in plateis urbis,

ל 12 Matribus ſuis dicentes, ubi eſt frumentũ & vinum? dum obruunt ſe ſe ſimiles confoſſo in plateis civitatis, dum effundit ſeſe anima eorum in ſinum matrum ſuarum.

מ 13 ' Quod teſtimonium afferrem tibi? quod exemplum darem tibi, ô filia Jeruſchalaimorũ? quid æquarem tibi ut conſoler te, ô virgo filia Tzijonis? nam magna eſt velut maris contritio tua, quis curaturus eſſet te?

נ 14 ' Prophetæ tui vident tibi vanum & inſulſum, neque retegunt iniquitatem tuam ad avertendum captivitatem tuam: ſed vident tibi one-
g Heb. vani & depulſionum. roſas prophetias g rerum vanarum & ad depulſionem ſpectantium.

ס 15 ' Plaudunt ſuper te manus ſuas omnes
h Heb. tranſeuntes viam: ſupra 1. 12. h viatores, ' ſibilant & ' movent caput ſuum contra filiam Jeruſchalaimorum: hæccine, *inquiunt*, civitas illa quam dicebant ' perfectam pulchritudine, gaudium toti terræ?

פ 16 ' Dilatant contra te os ſuum omnes inimici tui, ſibilant & ' frendunt dentibus ſuis dicentes, abſorbuimus: utique hic dies ille eſt quem expectabamus, præſentem habemus, i fruimur.
i Heb. videmus.

צ 17 Facit Jehova quod cogitaverat, perficit ſermonem ſuum quem præceperat a diebus
k Heb. antiquitus: ut ſupra 1. 7. k priſcis, deſtruit non utens clementia: & lætificat contra te inimicum, extollit cornu hoſtium tuorum.

ק 18 ' Clamat cor iſtorum ' contra Dominum:
ô mure filiæ Tzijonis, fac ut deſcendant tanquã torrens lachrymę interdiu ac nocte, ne permittas intermiſſionem tibi, ne deſiſtat pupilla oculi tui.

ר 19 Surge, vociferare ' de nocte, in principio vigiliarum, effunde ut aquas cor tuum coram facie Domini: attolle ad eum manus tuas pro ánima parvulorum tuorum qui obruuntur fame in capite omnium vicorum, *dicens*:

ש 20 'Reſpice Jehova & intuêre' quibus operaris ita: comederêne mulieres fructum ſuum, parvulos palmares? interficine in ſanctuario Domini Sacerdotem & Propheram?

ת 21 Jacent humi in vicis puer ut ſenex, virgines meę ut juvenes mei cadunt gladio: interfecis die iræ tuæ, mactas non utens clementia.

22 Convocas quaſi ad diem conventus formidines meas circumquaque, neque eſt die iræ Jehovæ qui evadat aut ſuperſtes *maneat*: quos palmis geſtabam & educabam, hos inimicus meus conſumit.

ANNOTATIO.

1 Quomodo] *Hujus capitis duæ ſunt in univerſum partes: prior eſt expoſtulatio pathetica pro toto populo Judæorum, decem verſibus; altera eſt documentorum Prophetæ ad populum, inde ad finem uſque. Expoſtulationis autem membra ſunt tria: primùm enim conqueritur Judæa de calamitatibus totius regni a Deo importatis, verſibus quatuor ſeq. ſecundo de cultu ipſius dejecto, verſibus duebus; ac poſtremo de ipſa metropoli, in*

quæ ſtabant regnum Davidis & cultus Dei, tribus verſibus; quæ omnia proleptice hoc ver. continentur, & per ὑστεροπρότερον deinceps exornantur. Denſa nube] *elegans metaphora, continens tacitam antitheſin nubis gloriæ, quæ priùs apparuit Jeruſchalaimis in dedicatione templi, Reg. 8.10. & præſentium calamitatum, quæ cum denſa nube & caligine ferè comparantur.* 2 Abſorbet] *id eſt, tollit momento ſunditus, tanquam abſorberet: nam hæc omnia figuratè tribuuntur Deo.* 3 Cotnu] *vide 1. Schem. 2.1.* 6 Vi abripit] *ſic Pſalm. 8.13. & 89.41. & Jeſchabh. 5.5.* Habendi Tzijo.] *ex promiſſione & lege ipſius, Exod. 23. & 25. & antiquo more.* 7 Ut de con.] *edebatur a populo Dei precibus & laudibus, cùm tres anniverſariæ ſolennitates agerentur.* 8 Extendit reg.] *videlicet ut evertatur funditus & æquetur ſolo: ſic 2. Reg. 21.13. & Jeſchabh. 24.11. quod confirmant ſequentia.* Langueſcentibus] *ac proinde ad ruinam luctuoſam, veluti mortem ſpectantibus: allegoriæ.* 9 Sine lege] *id eſt, legibus gentium conſtricti, & publico ordini Eccleſiæ, legiſq; & Prophetarum documentis carentes, quæ antè publicè in Judæa perſonaverant.* 11 Deſiciunt] *ſecunda hæc pars (qua Propheta affert documenta Eccleſiæ laboranti) tria membra continet: primum eſt quoddam veluti exordium a commiſeratione, duobus verſibus; ſecundum eſt exaggeratio mali, uſque ad ver. 18. tertium eſt conſilium converſionis ad Deum & orationis, quinque verſibus ultimis.* Lutulenta fiunt] *vide ſuprà 1.20.* Jecur meum] *id eſt, ſanguis e jecore diffugit, velut profuſus in terram.* Infans] *amplificatio ab ætate & circumſtantiis. quaſi dicat, dum omnes pereunt miſerrimè, ac ne parvuli quidem (quorum miſerabilior conditio eſt) conſulitur.* 13 Quod teſtimonium] *tranſitio ad ſecundum membrum, commiſerationem δι' ἀπορίας, id eſt, per dubitationem, qua in animorum permotionibus eſt vehementiſſima. Continet autem hæc commiſeratio duplicem exaggerationem: primùm quòd nullum malum cum hoc comparari poteſt, hoc ver. deinde quòd nusquam apparet ſpes boni tanquam mediâ tempeſtate in alto verſantibus, neque ab ipſis, ſequen. ver. neque ab externis, ver. 15. & 16. neque a Deo, ver. 17.* 14 Prophetæ tui] *id eſt, qui modo prophetant tibi: nam hoc crimen ſuæ temporibus Jirmeja plurimùm exprobrat: ut 23.9. & ſequentibus, ubi habetur plenissima hujus verſus interpretatio.* 15 Plaudunt] *ſic Ijobi 27.23.* Sibilant] *ſic 1. Reg. 9.8.* Movent caput] *ſic 2. Reg. 19.21.* Perfectam pulchr.] *ut Pſalm. 50.2.* 16 Dilatant] *ut Pſalm. 22. 14.* Frendunt] *ut Ijobi 16.9.* 18 Clamant] *conſilium Prophetæ, ut diximus in verſ. 11. cujus partes ſunt duæ: una, qua propheta Judæos docet quibus argumentis & qua ratione Deum oporteat accedere, duobus verſibus; deinde formulam orationis præſcribit, tribus. Argumenta autem ſunt hæc, blaſphemia adverſariorum, principio hujus ver. & reſipiſcentia Judæorum, cujus forma duobus hu verſibus oſtenditur per proſopopœiam.* Contra Dominum] *id eſt, non contra te, ſed contra Dominum ſunt iſtorum blaſphemiæ: ut 2. Reg. 19.22.* 19 De nocte] *id eſt, indefinenter. palàm, ex animo toto, omnibus ſignis & modis miſeriam tuam expone Domino.* 20 Reſpice Jehova] *propoſitio ſumma precationis, cujus ἐργασία habetur verſibus duobus ſequentibus.* Quibus opereris] *amplificatio eſt ad captandam miſericordiam a natura, ætate, & ordine perſonarum: nam a natura eſt alienissimum ut matres comedant liberos: ætas, ut cùm pueri adhuc palmares ſunt, miſericordiam movet: dignitas verò ordinis reverentiam habet, cujus cauſa Sacerdotibus ampliùs parcitur, ut Num. 16. & 26.*

CAPUT III.

Eccleſia Judæorum de malis graviſſimis a Deo immiſſis poſtulat: & certamina ſpiritualia ſua exponens, declarat ſe fide certa in Deum ex rebus ipſis præſentibus, antecedentibus ex animo, natura & promiſſis Dei in ſpe ſalutis vivere: ac poſtremò confitens peccata ſua, & pœnas præſentes amplificans, Deum ſupplicat pro ſalute ſua & adverſariorum exitio.

R 1 EGO vir ille ſum *qui* [a] experitur afflictionem, virga excandeſcentiæ illius.
[a] Heb. *videt.*
2 Me ducit & agit tenebris, non autè luce:
3 Tantùm mihi adverſans, obvertit manum ſuam toto die:
ב 4 Terit carnem meam & cutem meam, confringit oſſa mea:
5 Extruit contra me, & cingit cicuta & moleſtia:
6 In tenebroſis locis collocat me, ut mortuos olim.
[b] Heb. *ſeculi.*
ג 7 Sepit circum me ut non exeam, aggravat chalybeam numellam meam.
8 Etiam cùm clamo & vociferor, obſtruit orationi meæ:
9 Sepit vias meas cæſo lapide, ſemitas meas pervertit.
ד 10 Urſus inſidians eſt mihi, leo in latibulis.
11 Vias meas vagas efficit & diſcerpit me, reddit me deſolatum.
[c] Heb. *filios, id eſt, prodeuntes e pharetra.*
12 Tendens arcum ſuum ſtatuit me ſagittæ ſuæ ut ſcopum,
ה 13 Immittit in renes meos [c] tela pharetræ ſuæ.
14 Sum riſui cum toto populo meo, modulatio iſtorum toto die.
[d] Heb. *amaritudinibus.*
15 Satiat me [d] ſumma amaritudine, inebriat me abſinthio:
16 Et comminuit in ſcrupis dentes meos, deprimit me in cinere.
ו 17 Adeò rejicis a pace animam meam, ut oblitus ſim boni,
18 Et dixerim, periit robur meum, & ſpes mea a Jehova,
19 Recordando afflictionis meæ, & ploratus mei, abſinthii & cicutæ,
ז 20 Planè *inquam* recordando, meditatur apud me anima mea:
[e] Heb. *retrò-dando recordatur.*
21 Hoc revoco in [f] animum meum, *ac* propterea ſpero;
[f] Heb. *cordis deinceps.*
ח 22 [g] Summæ benignitatis eſt Jehovæ quòd non ſumus abſumpti, quòd non finiuntur miſerationes ejus,
[g] Heb. *benignitatum.*
23 Novæ ſunt ſingulis matutinis, ampliſſima fides tua.
24 Pars mea Jehova eſt, inquit anima mea; propterea ſpero in eo.
ט 25 Bonus eſt Jehova expectantibus ipſum, animæ requirenti ipſum.
26 Bene eſt & ſperanti & acquieſcenti in ſalute Jehovæ.
27 Bene eſt viro huic, cùm tulerit jugum in pueritia ſua;

28 Qui

ס 28 Qui sedens solitarius acquiescit, quòd imposuerit ipsi *Deus*;
29 *Qui* 'indit pulveri os suum *dicens*, 'fortè est expectatio,
30 Præbet percutienti se genam, satiatur opprobrio.
ק 31 'Nam non rejicit in seculum Dominus;
32 Sed cùm affecit mœstitia, etiam miseretur pro amplitudine benignitatum suarum:
33 Non enim affligit 'ex animo suo, mœstitiamque afficit filios viri.
ר 34 Conterere sub pedibus suis omnes vinctos terræ,
35 Detorquere jus viri coram facie superioris,
[h] Heb. *videt*: ut Deut. 12. 13.
36 Pervertere hominem in causa sua, Dominus non [h] probat.
ש 37 'Eequo dicente exiſtit aliquid, *ſi* Dominus non præceperit?
[i] Heb. *mala*
38 Ex ore Excelſi *an* non prodit [i] malum quodque & bonum?
39 Cur queritaretur homo vivens, vir propter
[k] Heb. *peccata*
[k] pœnas peccatorum ſuorum?
ת 40 'Perſcrutemur vias noſtras, & perveſtigemus; atque revertamur uſque ad Jehovam.
[l] Heb. *nomen*: ut Gen. 4. 13.
41 Attollamus animum noſtrum cum manibus ad Deum ſortem in cœlis, *dicentes*,
42 'Nos deſecimus & rebellavimus, 'tu non condonas.
ס 43 Obtegis ira & perſequeris nos, interficis, non uteris clementia:
44 'Obtegis nube te, ne pertranſeat oratio:
45 'Purgamentum & rejectamentum ſtatuis nos in medio iſtorum populorum:
פ 46 Dilatant contra nos os ſuum omnes inimici noſtri:
47 Pavor & fovea adeſt nobis, vaſtatio, & contritio:
48 Rivis aquarum [l] perfluit oculus meus, propter contritionem filiæ populi mei:
[l] Heb. *deſecit*.
ע 49 Oculus meus defluit nec deſiſtit, ex eo quòd nullæ ſint intermiſſiones,
50 Donec 'proſpiciat & videat Jehova e cœlis.
51 Oculus meus afficit animam meam, propter omnes filias civitatis meæ.
ץ 52 [m] Omnino venantur me, tanquam aviculam, inimici mei immeritò:
[m] Heb. *venando*.
53 Exſcindentes *dejicunt* in foveam vitam meam, & projiciunt lapides in me.
54 'Exundantibus aquis ſupra caput meum dico, ſuccisus ſum.
ק 55 'Invoco nomen tuum Jehova, e [n] fovea intima.
[n] Heb. *ciſterna inferiorum locorum*: ut *Pſal.* 88. 7.
56 Vocem meam exaudiviſti; ne occultes aurem tuam, ad reſpirationem meam, in vociferatione mea.
57 Appropinquans quo die invocabam te, dicebas, ne timeto:
ר 58 Agens, Domine, cauſas animæ meæ, vindicabas vitam meam.
59 Vides, ô Jehova, perverſitatem [o] quæ exercetur in me; judica judicium meum.
[o] Heb. *meum*.
60 Vides totam ultionem iſtorum, omnes cogitationes iſtorum contra me:
ש 61 Audis probrum iſtorum, ô Jehova, omnes cogitationes iſtorum adverſus me,
62 Sermones inſurgentium in me, & meditationem iſtorum adverſus me toto die.
63 Sedere iſtorum & ſurgere iſtorum intuêre, me eſſe 'modulationem iſtorum.
ת 64 'Redde eis retributionem, Jehova, ſecundum opus manuum ipſorum.
65 Adhibe his 'protectionem animi *tui*, iſtis execrationem tuam:
66 Perſequere ira & perde eos, ne ſint ſub 'cœlis Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Ego vir ille] *Hujus capitis in univerſum partes præcipuæ ſunt tres: expoſtulatio de perpeſſionibus graviſſimis quæ Judæo obvenerunt, ver. 18. deinde narratio ſpiritualium certaminum & felicis victoriæ quam reportat pius animus ex certaminibus per fidem, uſq; ad ver. 42. poſtremò oratio piorum ex certaminibus ſuis ſic emergentium, ad finem uſq;. Eſt autem tota expoſtulatio figurata, ſtatens allegoriæ: in qua totus populus Judæorum ſpecie unius hominis narrat perpeſſiones ſuas.* Illius] *videlicet Dei, ut docent ſequentia.* 2 Tenebris] *nempe denſiſſimarum afflictionum, ac omni proſperitate carentium.* 3 Obvertit man.] *id eſt, hinc inde continenter verberat.* 5 Extruit] *id eſt, obſidet me circumquaque, & circumvenit moleſtiis amariſſimis, tanquam militibus op pugnantibus me.* 9 Cæſo lapide] *id eſt, infractis & inexſuperabilibus impedimentis.* 11 Diſcerpit] *ut ovem vagantem ſua aut leo, cujus meminit ſuperiore verſu.* 14 Iſtorum] *hoſtium.* 16 Et comminuit] *id eſt, tanta vi deturbat me ac proſternit in terram; ut elisi dentes comminuantur ſcrupis, & os repleatur cinere.* 17 Adeò rejicis] *apoſtrophe ad Deum, exaggerans præcedentem expoſtulationem, & tranſitum comparans ad ſecundam partem.* 18 Et dixerim] *id eſt, propè in abyſſum deſperationis corruerim.* 19 Recor.] *ſecunda hæc pars capitis primùm narrat certamen piorum, tribus verſibus, deinde victoriam, uſque ad ver. 40. ac poſtremò hortatione concluditur, ver. 40. &* 41 Abſinthii &] *ut ſup. ver. 5. & 15.* 22 Summæ beni.] *nobiliſſima hæc victoriæ prædicatio exponitur per ethopœiam, cujus argumenta omnino ſunt quatuor: primùm eſt conſcientia benignitatis Dei ab experientia ipſa in media malis, hic trib. verſib. ſecundum eſt exemplorum gratiæ Dei erga homines humiles ſide perferentes mala, uſque ad ver. 31. tertium eſt naturæ Dei & gratioſæ erga ſuos, ver. 31. & duob. ſeq. & alienæ ab injuſtitia adverſariorum tyrannica, inde ad ver. 37. quartum eſt omnipotentiæ Dei, quæ alterum eſt fiderum fidei noſtræ, ſine qua nihil ſit, & per quam quicquid nobis ſit malis juſtè ſit propter peccata noſtra, uſque ad verſ. 40. Conſcientia porro benignitatis Dei ex re tractante confirmatur, hoc modo: tanta eſt peccatorum noſtrorum gravitas, tanta pœnarum acerbitas, ut ſi ſummo jure ageretur, jam millies actum eſſet de nobis infimiſſimum hominum cuneibus: atqui ſervamur à peccatis & in medio pœnæ noſtræ: hoc ergo non virtutis noſtræ eſt, ſed inſinitæ benignitatis Dei quòd adhuc vivamus, ut Jeſchahh. 1. 9.* Quòd non finni.] *id eſt, perſtant erga nos.* 23 Fides tua] *id eſt, promiſſorum tuorum ex fidele conſtantia & veritas.* 25 Bonus eſt] *ſecundum argumentum, ut diximus in verſum 22.* 27 Jugum] *videlicet crucis a Deo impoſitæ, ut dicitur ſeq verſu.* 29 Indit pulveri] *id eſt, habeat reverentiam Deo & proſtratus in terram contineat ſe, ut loquitur Apoſtolus 1. Corinth. 14. 25.* Fortè] *ſic excluſa ſolet in ſcripturis diſſentiens at Jehoſchu. 14. 12.* 31 Nam non] *tertium argumentum ethopœiæ, ut diximus in ver. 22.* 33 Ex animo] *quaſi dicat, contra animum ſuum, & quodammodo invitus facis Pater miſerationum ut affligat ſuos.*

ſuos. 37 Ecquo] *quartum ethopœiæ argumentum, ut verſ. 22. obſervavimus.* 40 Perſcrutemur] *hortatio, ut diximus verſ. 22. ad tertiam capitis partem pertinens.* 42 Nos defecimus] *tertia hæc pars, oratio Eccleſiæ, continet primùm confeſſionem peccati, hoc verſ. cum ampliſſima expoſtulatione malorum ex peccatis advenientium, uſq; ad ver. 55. deinde verò poſtulata ſalutis ad populum Dei pertinentia, & judiciorum in adverſarios, ad finem uſq;.* Tu non condon.] *id eſt, ac proinde jam nos flagellas deſectionum noſtrarum & rebellionum nomine.* 44 Obtegis nube] *ut ſuprà ver. 8.* 45 Purgamentum] *i. quod veteres Latini dicebant exvarras, ſic 1. Corin. 4. 13.* 50 Proſpiciat] *id eſt, opere demonſtret ſe proſpicere: humanitus dictum.* 54 Exundantibus aquis] *ut Pſal. 124. 4. & 5.* 55 Invoco] *ſecundum orationis membrum comprehendit poſtulata duo ſuis cauſſis conjuncta: unum eſt, ſalus piorum tum propter ſidem & antegreſſam beneficiorum Dei experientiam, hoc verſ. & trib. ſeq. tum propter inimicorum perverſitatem, ver. 59. alterum eſt exciduum & ultio inimicorum propter improbitatem cogitationum, ſermonum, & factorum, cujus illis ſunt rei coram Deo, uſque ad verſ. 65. quæ duo ſummatim repetuntur, duobus reliquis verſibus.* 63 Modulationem] *ut ſuprà verſ. 14.* 64 Redde eis] *ut Pſal. 28. 4. & 94. 2.* 65 Protectionem] *id eſt, defenſionem illam, quam tu ex animo ſoles adhibere ad ſervandum bonos: ut qui non affligis eos ex animo tuo, ſuprà ver. 33.* 66 Cœlis Jehovæ] *amplificatio per antitheſin inſolentiſſimæ hoſtium arrogantiæ, qui non modò terram, ſed ipſum quoque cælum (cujus ætrem virus omnibus communem eſſe natura docet) ſui juris eſſe confidunt; ac proinde non dubitant bonis eripere, quos hæredes cæli & terræ conſtituit Dominus.*

CAPUT IIII.

PROPHETA Eccleſiæ & populi mala deplorans verbis ampliſſimis, cauſam eorum narrat poſitam eſſe in judicio Dei, qui contra Judæos propter peccata ipſorum præterita & præſentem vanitatem obſirmationem q; exaſperit: ac poſtremò adverſarios exitum, piis liberationem ſuo tempore venturam pronuntiat.

ℵ 1 'QUOMODO 'obſcuratur aurum, mutatur inſigne aurum præſtantiſſimum: 'diffunduntur lapides ſanctitatis in capite omnium vicorum?

ב 2 Filii Tzijonis pretioſiſſimi, qui taxandi eſſent auro purgatiſſimo; quomodo reputantur pro utribus teſtaceis opere manuum figuli?

ג 3 'Etiam phocæ [a] præbent mammam, lactant catulos ſuos: *quomodo* filia populi mei propter crudelem *inimicum* eſt ſimilis ululis in deſerto?

ד 4 *Quomodo* adhæret lingua lactentis palato ipſius præſiti, parvulis ipſis petentibus panem qui partiatur nemo eſt?

ה 5 Qui comedebant in deliciis, *quomodo* deſolantur per vicos? *quomodo* qui nutriebantur in coccino 'amplexantur ſtercora?

ו 6 Et 'major eſt [b] pœna filiæ populi mei 'ſupplicio Sedomi: quo everſo quaſi momento non manſerunt in eo 'manus?

ז 7 'Puriores erant Nazaræi illius nive, nitidiores lacte: rubebant corpore magis quàm carbunculi, *major quàm* Sapphiri polities eorum:

ח 8 *Quomodo* obſcurior eſt nigredine forma eorum, non agnoſcuntur in vicis: concreta eſt cutis eorum cum oſſe ipſorum, aret, eſt ſimilis ligno?

ט 9 *Quomodo* [c] melius habent confoſſi gladio, quàm confoſſi fame: *melius* 'qui perfluunt tranſfixi, [d] quàm deſtituti proventibus agri?

י 10 *Quomodo* manus mulierum 'miſericordium coquunt natos ipſarum; ſunt alimento ipſis in contritione filiæ populi mei?

כ 11 'Conſumat Jehova æſtum ſuum, effundit æſtuantem iram ſuam: & accendit ignem Tzijone, qui exedat fundamenta ejus:

ל 12 Non credidiſſent Reges terræ, & omnes habitatores orbis habitabilis; ingreſſurum eſſe hoſtem & inimicum in portas *urbis* Jeruſchalaimorum.

מ 13 Propter peccata 'Prophetarum ejus, iniquitates Sacerdotum ejus; effundentium in medio ejus ſanguinem juſtorum:

נ 14 'Quia evagantur 'cæci per vicos, contaminantur ſanguine; 'quem non poſſunt quin tangant veſtimentis ſuis:

ס 15 Recedite impurus *quiſque*, proclamant 'eis, recedite, recedite, ne attingitote, 'quia penna untuntur etiam evagantes: dicunt 'in Gentibus, non ampliùs commorabuntur.

ע 16 'Quos irata facies Jehovæ diſpertita eſt, quos non eſt intuitura amplius; *quorum hoſtes* [d] rationem Sacerdotum non habent ſenibus non faciunt gratiam.

פ 17 'Et adhuc nos, oculi noſtri conſumuntur [e] deſiderio auxilii noſtri 'vaniſſimi: ſpeculatione noſtra ſpeculamur verſus Gentem non ſervaturam.

צ 18 'Venantur greſſus noſtros, ne eamus per plateas noſtras: appropinquat finis noſter, implentur dies noſtri, imò advenit finis noſter.

ק 19 Leviores ſunt qui perſequuntur nos aquilis cœli: 'in ipſis montibus inſectantur nos, in ipſo deſerto inſidiantur nobis.

ר 20 'Spiramentum narium noſtrarum, unctus Jehovæ, capitur in foveis iſtorum: de quo dicimus, 'in umbra ejus nos victuros inter Gentes.

ש 21 'Gaude & lætare, ô 'filia Edomi, ô quæ habitas in terra 'Hbutzi: etiam ad te tranſiturum eſt 'poculum, inebriabis te, & 'nudabis te.

ת 22 'Conſumpta iniquitate tua, ô filia Tzijonis, non perget in deportatione relinquere te: animadvertet tuam iniquitatem, ô filia Edomi, 'deportabit propter peccata tua.

[a] Heb. *exuit: tranſlatum a mulieribus lactantibus.*

[b] Heb. *iniquitas filiæ populi mei, quàm peccatum: ut ſuprà 3. 39.*

[c] Heb. *meliores ſunt.*

[d] Heb. *a proventibus: cliptica loquus tio.*

[d] Heb. *faciem Sacerdotum nè ſuſcipiunt*

[e] Heb. *ad auxilium: ut Pſal. 119. 81. 82.*

[f] Heb. *vanitatem.*

ANNOTATIO.

1 Quomodo] *Hujus capitis ſummæ partes ſunt tres: prima eſt erotematica expoſtulatio de rebus omnibus divinis & humanis everſis, ſæviente gladio & fame, uſq; ad verſ. 11. ſecunda eſt ὑποφορὰ, cauſas & rationes calamitatum illarum explicans, uſq; ad verſ. 21. tertia eſt denuntiatio judicii hoſtibus eventuri, & ſalutis Eccleſiæ, duobus ultimis.* Obſcuratur] *id eſt, res pretioſæ miniſtrantis ſacris eccleſiaſtes, tanquam ſi res claræ nitorem ſuum amitterent.* Diffunduntur] *id eſt, abrepti e loco ſacro ab impuriſſimis hoſtibus,*

& profusè usurpantur, & nefariè disjiciuntur, perinde ac si res nihili essent: sic in sequentibus. 3 Etiam phoce] *amplificatio calamitatis gravissima a comparatione animantium: ipsi, inquit, vituli marini liberè ad lustra accedentes fœtui suos educant mammis, & locum receptui habent ubi contineant fœtus suos, donec in mare deducantur & assuefiant in eo: hujus verò populi mulieres tantùm abest ut liberos suos lactare possint sine impedimento, ut contrà omnibus odio sint (tanquam avibus ululæ) ipsæ & ipsarum quoque parvuli, ab omnibus infestentur, & ipsæ alendi partu suos commoditate careant. Vox quidem Hhebræa latè patet, significans serpentes, & reptilia magna, sive terrestria sive aquatica: sed cùm non omnium reptilium sint mammæ, neque aquatilium sint ii quos Propheta vocat catulos; necesse fuit hunc locum ad phocas, id est, marinos vitulos accommodari, qui a natura sunt quasi amphibii: vide Plin. lib. 9. natur. hist. cap. 13. Nam draconibus accommodari non potest, cùm volucrum solùm vespertilio mammas habeat: serpentium terrestrium nulla species mammata est; ac proinde hæc ad marinum istud genus referri debent.* 5 Amplexantur sterc.] *id est, in stercu victum quæritant pro inopia.* 6 Major est] *hoc est, gravior re ipsa & diuturnitate temporis, ut deinceps exponitur.* Supplicio Sed.] *de quo Gene. 19.* Manus] *videlicet quæ diutius affligerent, postquam momento eversum fuit cum civitatibus cæteris.* 7 Puriores] *amplificatio calamitatis a constitutione Naziræorum, per antithoses hyperbolicas.* 9 Qui perfluunt] *id est, quorum sanguis effunditur.* 10 Misericordium] *id est, quæ a natura ferè sunt misericordes & indulgentiores liberis: simile vide 2. Reg. 6. 26.* 11 Consummat] ἐτέλεσε, *ut diximus in ver. 1. qua Propheta respondet arrumnas istas a Deo esse supra omnem expectationem hominum, duobus versib. & quidem irato propter peccata Judæorum, tum præterita quæ ipsi hostes damnant atque ulciscuntur, usque ad ver. 17. tum etiam præsentia quæ documenta sunt obstinatissimæ Judæorum pervicaciæ, quatuor versib.* 13 Prophetarum] *ac multo magis cæterorum ordinum: vide 2. Chron. 36. 14.* 14 Quia evagan.] *exegesis præcedentis dicti de peccatis prophetarum, Sacerdotum, totiusq; populi, duobus versibus.* Cæci] *ut Jesaiah 42. 18. & seq.* Quem non poss.] *prout narratur de temporibus Manasse hu, 2. Reg. 21. 16. cui conjungendum est quod scribitur 2. Reg. 24. 2 & 5. & 11 & 25. 2.* 15 Eis] *id est, justu, quorum sanguis effundebatur, ut meminit ver. 13.* Quia penna utun.] *id est, quia non ambulant, non currunt; sed præcipites cæco impetu volant in scelera, & vagos errores suos.* In gentibus] *id est, Judæi qui jam ad Ægyptios & Chaldæos fuerant deportati, prædicebant liberationem ex animo suo brevi assuturam esse: ut exemplum extat Jirmejæ 28. 2. & seq.* 16 Quos irata fac.] *ex aggravatio falsa illorum prophetia quæ proximè præcessit, a persona Dei & inimicorum: certè, inquit, quod isti populares suos dicunt liberatum iri, neque Deo neque hostibus invitis effici potest: Dei autem stat sententia captivitatem annos septuaginta duraturam: hostes verò nulla autoritas, aut reverentia deterrere potest a captivos detinendo, quos sibi Deus tradidit.* 17 Et adhuc] *secundus peccatorum gradus, obstinatio: quod videlicet Judæi Deo infenso & potentissimo rerum hostibus adhuc obfirmatè confidunt rebus inanibus; nempe exteris Ægyptiorum aliorumq; copiis auxiliaribus (ut apparet ex Jirmejæ 27.) item fugæ, ac denique regi suo, quasi non potuisset sibi regnum illud Davidis temporarium eripi, vers. 4.* 18 Venantur] *nuntium exstructis contra urbem propugnaculis, e quibus plateæ urbis observabantur: 2. Reg. 25. 4.* 19 In ipsis montibus] *id est, omnibus ex partibus sunt deprehensuri nos: vide 2. Reg. 25. 8.* 20 Spiramentum] *id est, Rex noster e posteritate Davidis, quo freti saltem nobis datur aliqua interspirandi occasio in quibuslibet angustiis: nam præsidebant Judæi dignitati illius regni, tanquam si purè & per se ipsum fuisset stabile; non autem spectabant Christum, qui finis est & complementum illius typi, neque conditiones sibi imperatas.* In umbra ejus] *id est, adjumento ejus tanquam umbraculo recreati, ne defetiscamur aut exaresc amus, velut æstu, malorum nostrorum amplitudine: metaphora, cujus modi est Daniel. 4. 12.* 21 Gaude] *tertia pars, ut diximus in ver. 1. cujus membrum prius exprimitur per ironiam.* Filia Edomi] *id est, inimici omnes, synecdochicè: qui duabus gentibus hic exprimuntur Judææ propinquissimis & infestissimis, in Edomæa & Syria siti: vide Jirmejæ 49. 7.* Hhutzi] *vide Gene. 10. 23.* Poculum] *vide Jirmejæ 25. 15. & seq.* Nudabis te] *inimirum dementata potiùs quàm præbiturus est dominus, ut faciunt qui inebriantur vino: sicut exemplum habetur in Nocacho, Genes. 9. 12.* 22 Consumpta] *id est, exacta annis septuaginta, quibus stabant Deus non inturi te, supra ver. 16.* Deportabit] *ut prædictum est Jirmejæ 49. Hoc autem verbum hac conjugatione ita interpretamur, ut passivum illius Nachum. 2. 7.*

CAPUT V.

Ecclesia Judæorum de malis suis cum Deo expostulans confitetur peccata sua: de illis, de supplicijs, & de totius Ecclesiæ eversione gemit: nam Dei potiùs deprecatur, & implorat misericordiam.

1 RECORDARE Jehova quid sit nobis, intuere. & aspice opprobrium nostrum.

2 Possessio nostra aversa est ad extraneos, domus nostræ ad alienigenas.

3 Pupilli sumus ac nullo patre, matres nostræ tanquam viduæ.

4 Aquas nostras [a] pecunia bibimus, ligna nostra pretio obveniunt.

5 Ab [a] incumbentibus collo nostro persequutionem patimur; laboramus, non permittitur quies nobis.

6 Ægyptio [a] porrigimus manum, Assyrio ut satiemur pane.

7 Patres nostri peccaverunt & non superſunt: nos verò [a] pœnas eorum ferimus.

[a] Heb. *peccata, ut suprà 3. 39.*

8 [a] Servi dominantur in nos, asserente nemine e manu illorum.

9 [b] Periculo vitæ nostræ afferimus panem nostrum, propter [a] gladium deserti.

[b] Heb. *præanima nostra: ut 2. Schem. 23. 17. & 1. Chron. 11. 19.*

10 Pelles nostræ ut furnus atratæ sunt, propter [a] pestes famis.

11 Mulieres Tzijone opprimunt, virgines in civitatibus Jehudæ.

12 Principes manu istorum suspenduntur, facies senum non afficiuntur honore.

13 Juvenes [a] ad molendum portant, & [a] pueri ad ligna corruunt.

14 Senes [a] e porta cessant, juvenes a modulatione sua.

15 Ces-

15 Cessat gaudium animi nostri, convertitur in luctum chorus noster.
16 Cadit ᵉcorona capitis nostri; væ jam nobis quòd peccaverimus.
17 ᵉPropter hoc est languidum cor nostrum, propter hæc ᵉobtenebrati sunt oculi nostri:
18 Propter montem Tzijonis qui desolatus est, per quem ᵉ vulpes eunt liberè.
Psal.102.13 19 ᵉTu Jehova ᵉin sæculum manes, solium tuum in ᶜ unamquamque generationem.
20 Quare ᵉin æternum obliviscerèris nostri, derelinqueres nos ᵈquàm diu longa erunt tempora?
21 ᵉRestitue nos Jehova tibi, ut revertamur; renova dies nostros, ut ᵉ priscis diebus.
22 ᵉNam an omnino sperneres nos, efferveſceres contra nos ᵉ admodum?

ᵉ Heb. generationem & generationem
ᵈ Heb. in longitudinem dierum. ut *Psal.*23.6.
ᵉ Heb. antiquitatem. ut *supra* 1.7. & 2.17.

ANNOTATIO.

1 Recordare] *Postremum hoc caput libellum orationè terminat, cujus membra sunt tria: primum postea exposttulatio, usque ad ver.*16. *secundum, confessio peccatorum & promeritæ pœnæ, usque ad* 19. *tertium, petitio misericordiæ, ad finem usque. Discutitur autem hæc verba humanitus, recordari, intueri, & aspicere, ut sæpè dictum est.* 4 Pecunia bib.] *id est, utcunque juris nostri sint, cogimur tamen redimere.* 5 Incumbentibus] *id est, inimicis insolentibus, quibus non satis est quòd insidentes nobis & agunt nos tanquam jumenta vectaria, nisi etiam indesinenter exagitent; quod ne suis quidem jumentis faciunt. Contrariam allegoriam vide Hoscbe.* 11.4. 6 Porrigimus man.] *id est, tanta servitute a Chaldæis pressi ne tenuissimum quidem alimentum pro officiu nostris consequimur, sed mendicare cogimur apud hostes ipsos alienos, & miserrimè victum quærere.* 7 Patres nostri] *amplificatur calamitas a comparatione, ut sup.* 4.6. & 9. *Melius (inquiunt) actum est cum patribus nostris, quàm agatur nobiscum: nam peccaverunt illi quidem, sed brevi supplicio de peccatis suis affecti sunt: nos verò eo sumus infeliciores, quòd eorundem peccatorum rei pœnas diuturnas ferre compellamur, quibus foret jucundius semel emori quàm vitam invitam vivere.* 8 Servi] *i. non tantùm imperia & Domini, sed etiam a conservis sordidissimis ferre cogimur, & mediastinos agere ad libidinem domesticorum omnium.* 9 Gladium de ſerti] *id est, inimicum, qui agrum totum obtinet: synecdoche.* 10 Prestteres famis] *id est, famem vehementissimam, qua tanquam pestere exagitamur omnes atque consumimur.* 13 Ad molendum] *id est, ad officium quodque abjectissimum: vide Exod.*11.5. & 12.29. Pueri] *i. minimis & infirmissimis exigunitur ministeria supra ipsorum vires: adeò sæva est barbaries in hostibus nostris.* 14 Eporta] *id est, a judiciis & consessu forensi: vide Gene.* 34.20.
16 Corona capitis] *i. omnis gloria nostra: tantummodo sumus probre. Hinc autem principium ducitur secundi membri, quo Judæi singulas hasce calamitates peccatis suis acceptas ferunt.* 17 Propter hoc] *totum quod supra dictum est, videlicet peccatum & peccati pœnam: sensus est, infirmantur & afficiuntur gravissimè animi & corpora nostra, tum nostra ipsorum causa, hoc versu, tum verò maximè totius Ecclesiæ, seq. versu.* Obtenebrati] *id est, vires non deficiunt: vide* 1. *Schem.* 14.28. 18 Vulpes] *quibus hostes Ecclesiæ figurantur, ut Cantic.*2.15. 19 Tu Jehova] *tertium membrum continent deprecationem, duobus versi. & postulatum, duobus alteris. Deprecationis autem argumentum sumitur hoc versu a persona Dei.* In seculum] *id est, non tantùm natura, sed consilio etiam & voluntate ea constantissimus, quam olim nobis explicasti fœdere: ut Galat.*3.20. 20 In æternum] *contrà quàm promisisti fœdere. vide* 2. *Schem.*7.14. 21 Restitue nos] *ut Psal.*80.4. *Nam eodem modo accipiendum esse ostendit secunda pars versus.* 22 Nam] *etiologia pathetica, qua permovetur Deus ad misericordiam ab antegresso fœdere. Has autem voces, ita reddendas esse ut fecimus, & sensus loci & Hebraica dictinctio docet.* Admodum] *id est, supra modulum nostrum, pro infinita potentia tua.*

JECHEZKEL.

ARGUMENTUM.

LIBER Jechezkelis Prophetæ versatur omnino in prophetico documentorum genere. Primùm enim typo & sermone Dei confirmata vocatione sua & toto propheticarii suarum argumento, novis typis & prædictionibus improbitatem & impietatem Judæorum redarguit, judiciaq, divinitus eventura pronuntiat & circumscribit evidentissimè, usque ad caput 25. *deinde verò clades finitimis Judæorii hostibus paulò post superventuras per Nebucad-rezarem prædicat, usq, ad cap.* 33. *tum deportatos omnes reprehendens & increpans gravissimè, ad resipiscentiam hortatur, certamq, fiduciam restitutionis eventuræ. Cumq, restitutionis duo futura essent genera; unum inchoatum, quando populus reversus est e Babylonia; alterum perfectum, cùm Deus patefactus est in carne: idcirco Propheta postquàm priorem illam restitutionem adumbravit & prædixit, docet non propterea desinuras esse calamitates Ecclesiæ Judæorum, sed eam gravissimè, indesinenter, & acerbissimè ab hostibus plurimis infestatum iri. Sic librum suum concludit elegantissimo typo perfectæ illius restitutionis & instaurationis Ecclesiæ, quæ nobis temporibus ultimis patefacta est Evangelio gloriæ Christi.*

CAPUT I.

PROPHETA divinitus visa admonetur de obsequio & administratione Angelorum, de totius mundi

mundi gubernatione per Spiritum Dei & Angelos administros ipsius, & de gloria ac auctoritate Christi in angelos & res creatas omnes, ad perficiendum voluntatem suam: deinde hoc viso percussus, postquam Dei verbo ac Spiritu confirmatus est, mandatum & typum vocationis sua contra Iudæos deportatos exequendæ accepit: quod ille acerbè ferens subterfugit functionem suam, & inter populares conatur delitescere.

1 ' IN M fuisset 'trigesimo anno, quarti mēsis *die* quinto ȳme verſante inter deportatam multitudinem ad 'fluvium Cebaris; 'apertis cœlis ut viderem 'viſiones Dei:

2 Quinto eodem *die* illius mensis, ejus anni 'qui quintus erat deportationis regis Iojachinis,

a Heb. *exisse de existit.*

3 'Omnino fuit 'verbum Iehovæ ad Iechezkelem filium Buzi Sacerdotum in 'terra Chaldæorum ad fluvium Cebaris: fuit ǫ; super eum ibi 'manus Iehovæ.

4 'Vidi ergo, cùm ecce 'ventus turbineus veniret ab Aquilone, 'nubem magnam & 'ignem b ſeſe accendentem, 'quem ſplendor circumſtabat: & 'e medio ejus tanquam 'colorem d 'vividiſſimum, nempe e medio illius ignis.

b Heb. *qui ſe accipiebat: ut Exod. 9. 24.*

c Heb. *oculum unde Levit. 13. 5.*

d Heb. *vividiſſimi: ſic infra ver. 27.*

5 'Nam e medio ejus ſimilitudo *extabat* 'quatuor 'animalium: quorum hic 'aſpectus, 'ſimilitudo hominis erat eis,

6 Et 'quaterni vultus unicuique, quaternæque 'alæ unicuique ipſis:

7 Quorum *quidem* pedum pes *quiſque* 'rectus; ſed planta pedum ipſorum 'ſimilis erat plantæ pedis vitulini, 'quibus ſcintillabant in ſpeciem chalybis terſi:

8 Et 'manus humanæ ſuberant alis eorum in quaternas e partes ipſorum: 'facies ǫ; eorum, & alæ eorum in quaternis illis,

e Heb. *quadraturas: ſic ver. 17.*

9 'Conjunctæ f unius ad *alam* alterius alæ eorum: 'non divertebant eundo, unumquodque g in tractum faciei ſuę *objectum* ibant.

f Heb. *fœmina ad ſororia ſua: vide Levit. 18. 18.*

g Heb. *tranſitum facies: ſic ver. 12.*

10 ' Cum ſimilitudine faciei eorum, faciei humanæ, etiam facies leonis ad ejus dexteram ipſis quatuor, & facies bovis a ſiniſtra illius ipſis quatuor: item ǫ; facies aquilę ipſis quatuor *erat.*

11 'Et facies eorum, & alæ eorum porrectæ erant ſurſum; unius binæ conjunctæ *binæ* alterius, 'binis tegentibus corpora ipſorum:

12 'Ita quęque in tractum faciei ſuæ objectum ibant; quocunque h docebat 'ſpiritus ipſe eundum ibant, 'non divertentes eundo.

h Heb. *erat ſpiritus ipſe ad eundum: ſic ver. 20.*

13 Cum ſimilitudine autem iſtorum animalium aſpectus 'quorundam velut carbonum ignis ardentium, ut aſpectus 'tę darum *erant*, qui *ignis* 'continenter ibat inter ipſa animalia: & ſplendor erat huic igni, 'atque ex ipſo igne prodibat fulgur.

Heb. *fulguris diſpergentis.*

14 Denique hęc animalia 'excurrebant, & 'revertebantur, velut aſpectus i fulguris vehementiſſimi.

i Heb. *fulgurans.*

15 'Cùm autem reſpicerem animalia hæc; ecce 'rota una erat in terra 'prope ſingula animalia ad quaternas facies ejuſǫ;.

16 'Aſpectus rotarum & 'opera earum, ſecundum colorem 'beryllii thalaſſii, & ſimilitudo eadem ipſis quatuor *erat*: erant ǫ; aſpectus earum & opera earum, 'ac ſi eſſet rota *una* in medio rotæ *alterius*,

17 *Ita ut* in quatuor partes ſuas cùm erat eundum ipſis irent, non diverterent eundo.

18 'Et aſpidibus earum tanta altitudo erat ipſis, ut k timorem injicerent: & canthi earum pleni erant 'oculis circumquaq; in ipſis quatuor.

k Heb. *timor illis meſſet.*

19 'Euntibus autem illis animalibus, ibant rotę ipſæ ſecundum illa, & cùm attollerent ſe animalia ſurſum a terra, attollebant ſe rotę.

20 Quocunq; docebat ſpiritus eundum ibant, quò docebat *unquam* ſpiritus eundum: & rotę attollebant ſe e regione illorum, nam ſpiritus idem 'animalium aderat rotis.

21 'Euntibus illis ibant, & illis conſiſtentibus conſiſtebant: & attollentibus ſe ſurſum a terra attollebant ſe rotæ e regione illarum, nam ſpiritus idem animalium aderat rotis.

22 'Similitudo autem expanſi erat ſupra capita animalium, quaſi 'aſpectus l cryſtalli, extenſi ſuper capita eorum ſuperne:

l Heb. *gelu formidabilu, ideſt, vehementiſſimi, periphraſis cryſtalli: vide Plin. l. 37. ca. 2. & Gellium*

23 'Ita ut ſub iſto expanſo alę illorum *binæ* erectæ eſſent una ad alteram: cuiq; m binis tegentibus ipſa, nempe corpora ipſorum.

m Heb. *duabus tegentibus ipſa, & cuique duabus tegentibus ipſa.*

24 Et audiebam ſonum alarum ipſorum quaſi ſonum 'aquarum multarum, quaſi 'ſonum omnipotentis euntibus illis, ſonum 'conflictus procellarum, quaſi ſonum exercitus: deinde conſiſtentia 'remiſerunt alas ſuas.

25 'Fuit ǫ; ſonus ſupra expanſum illud quod incumbebat capiti illorum, quando conſiſtentia remiſerunt alas ſuas.

26 ('Superne autem in expanſo quod imminebat capiti illorum, 'ſimilis aſpectui lapidis Sapphiri ſimilitudo ſolii erat; & ſuper ſimilitudinę ſolii ſimilitudo 'quaſi aſpectus hominis in eo ſuperne.

27 Et vidi quaſi ſpeciem vividiſſimam, 'quaſi aſpectum ignis, intimi in eo circumquaq; ab aſpectu lumborum illius ſurſum verſus: ab aſpectu verò lumborum illius deorſum verſus, videbam quaſi aſpectum ignis, & ſplendorem illi circumquaque.

28 'Qualis eſt aſpectus arcus qui exiſtit in nube tempore pluviæ, talis aſpectus illius ſplendoris erat circumquaque; hæc fuit viſio ſimilitudinis gloriæ Iehovæ) hæc videns cùm 'procidiſſem in faciem meam audivi vocem loquentis.

CAPUT II.

1 ' QUI edixit mihi; fili hominis, conſiſte pedes tuos ut alloquar te.

2 Et ingreſſus eſt in me ſpiritus cùm alloqueretur me, qui ſtatuit me ſuper pedes meos; ut audirem eum qui ſermocinaturus erat mecum.

3 'Dixit igitur ad me, fili hominis, mitto ego te ad filios Iſraelis, ad gentes rebelles quæ rebellarunt contra me; qui ut majores ipſorum defecerunt a me uſque ad hoc ipſum diem.

4 Ad iſtos, inquam, filios obduratos vultu, & 'obfirmatos animo ego mitto te, ut 'indices eis, hoc ait Dominus Iehovæ;

a Heb. *duros facici, & fortes cordis.*

5 Jam ipſos, ſive audiant ſive deſiſtant, ipſos, inquam, domum b rebellem eſſe; & 'ſciant Prophetam eſſe in medio ipſorum.

b Heb. *rebellionis: ſic deinceps.*

6 Tu autem, fili hominis, ne timeto ab istis, & a verbis istorum ne timeto, quòd refractarii & [a] spinei sint in te, & apud scorpiones habites: a verbis eorum ne timeto, & a facie eorum ne consternator, quòd domus rebellis sint:

7 Sed eloquere verba mea ipsis, sive audiant, sive desistant; eos rebelles esse.

8 [a] Tu verò, fili hominis, auscultа quod ego edico tibi, ne esto [b] rebellis ut domus rebellis ista: dilata os tuum, & comede quòd ego daturus sum tibi.

[a] Heb. rebellionis.

9 Tum aspexi quòd ecce manus emissa est ad me; ecce autem in ea [a] volumen libri:

10 Quod explicavit coram me, eratq; [a] scriptum a fronte & a tergo: & scriptura in eo erat lamentationum, lugubris & carminis, & væ.

11 Edixit igitur mihi, fili hominis, [a] quod præsens est comede: comede volumen hoc, deinde abi, alloquere domum Jisraëlis.

[a] Heb. quod inveni.

12 Itaque [a] aperui os meum, cùm daret mihi comedendum volumen illud,

13 Edicens mihi, fili hominis, ventrem tuum cibato, & viscera tua impleto volumine hoc quod ego do tibi: quod ubi comedi, fuit in ore meo par melli dulcedine.

14 [a] Deinde edixit mihi, fili hominis, age, accede domum Jisraëlis, ut alloquaris verbis meis ipsos.

15 Non enim ad populum [a] ignoti sermonis & [b] impeditæ linguæ mitteris, sed ad domum Jisraëlis:

[a] Heb. profundorum labii, & gravium linguæ: ut ver. seq.

16 Non ad populos multos ignoti sermonis & impeditæ linguæ, quorum non intelligas verba: nónne si ad eos mitterem te, ipsi [a] auscultarent tibi?

17 Attamen domus Jisraëlis non volent auscultare tibi, cùm nolint auscultare mihi; nam tota domus Jisraëlis [a] obfirmata fronte & duro corde sunt.

[a] Heb. fortis fronte, & duri corde.

18 Ecce [a] reddo faciem tuam obfirmatam adversus faciem eorum, & frontem tuam obfirmatam adversus frontem eorum:

19 [a] Similem lapidi perdisturno, firmiorem rupe reddidi frontem tuam: ne timeto istos, neque consternator a facie eorum, quòd domus rebellis sint.

20 [a] Cùm itaq; edixisset mihi, fili hominis, omnia verba mea quibus alloquar te excipe animo tuo & auribus tuis audi,

21 Et abi, proficiscere ad multitudinem istam deportatam, ad [a] populares tuos, ut alloquens eos indicas eis, sic ait Dominus Jehova; sive audiant sive desistant:

[a] Heb. filios populi tui.

22 [a] Tum sustulit me spiritus, & audivi post me sonum concussionis magnæ; [b] Benedictæ gloriæ Jehovæ, e loco ipsius:

23 [a] Et sonum alarum illorum [b] animalium [c] contingentium alterus alterum, sonumq; [d] rotarum e regione illorum; idq; sonum concussionis magnæ.

[a] Heb. & sonum alarum animalium. [b] Heb. osculantium mulieris soror suam. [c] Heb. in mandis illorum.

24 Cumq; spiritus tollens me assumpsisset me; abibam [a] amarulentus æstu spiritus mei, quamvis [b] manus Jehovæ super me prævaleret.

25 Itaque veni ad multitudinem deportatam [a] ad Choma Abibi ad accolas fluvii Cebaris, ut [b] desiderem ubi habitabant illi: & desedi illic septem dies [c] obstupescens inter illos.

[b] Heb. in medio illorum.

ANNOTATIO.

1 Cùm fuisset] *Hæc duo capita simul conjungenda esse, & secundum ibi terminandum ubi nos terminavimus, res ipsa loquitur. Nam in scriptione communis conjunguntur, hu trib. vers. b. deinde verò visio exponitur, toto hoc capite: & vocatio ad functionem propheticam, capite seq. e quibus visio memoratur in inscriptione vers. 1. verbum verò vocationis eventumq; vers. 2. & 3. Hæc inscriptione porrò proponuntur tempus, locus, forma, argumentum, personæ, denique circumstantiæ ad perspicuam rei narrationem necessariæ; quas quia lectores periti facilè observare possunt, iis tantùm immorabimur quæ obscuritatis speciem habent.* Trigesimo anno] *nimirum a decimo octavo anno Josiahiæ, quo lex inventa fuit, fœdus renovatum cum Deo, & cultus instauratus: quorum beneficiorum solennis recordatio novam numerandi annos rationem Judæis suppeditavit; ut alibi numerantur a vocatione Abrahami, a promissione factâ Abrahamo, a Jitzchako nato, ab exitu ex Ægypto, a regno Jisraëlitarum diviso, & similibus. Hoc enim beneficium recordari multò fuit æquius, quàm ab inauguratione aliqua Regis novi (ut ferè fit) ab Olympiadibus ut Græci, & ab urbe condita aut exactis regibus ut Romani, numerare. Hunc autem Jubilæi annum fuisse minimè probamus omnium, quia Jubilæi anni computandi sunt ab eo anno quo populus missus est in possessionem terræ, Levit. 25. Annus verò ab hoc trigesimo, id est, decimus octavus Josiahiæ, plurimum a justo & legitimo Jubilæi tempore abfuit: ut videre est, si rationem temporum justam subduxeris.* Fluvium Cebar.] *sive ut Ptolemæus vocat in Geographicis) Chabore, in Mesopotamia ex Masio monte in Euphratem influentis ad oppidum ejusdem nominis.* Apertis cœlis] *vide in vers. 4. humaniter dictum.* Visiones Dei] *id est, a Deo oblatas, hoc capite.* 2 Qui quintus] *hu autem quinq; si videatur Jehojakimi conjunxeris, & quatuordecim ultimos Josiahiæ, assurget numerus triginta annorum, positis præcedente ver.* 3 Verbum] *quod habetur capite 2. usque ad ver. 10.* Terra Chald.] *Mesopotamia Chaldææ partem.* Manus Jehovæ] *id est, spiritus, a quo sublatus est, & invisu quodammodo raptus ad functionem suam, infrà 2. 22. & sequentibus.* 4 Vidi ergo] *primæ partis hujus prophetiæ, id est, visionis comprehensæ toto hoc capite (ut diximus in vers. 1.) finis est, adumbratio gloriæ Dei in Christo, ut ipse Propheta interpretatur ver. 28. ad confirmationem Prophetæ, & fidem prophetiæ hujus sequentium. Summa, Deum gloriæ & Dominum Jesum Christum spiritu æterno suo cœlum & terram & omnia quæ in eis sunt administrare, adeoq; ministerium Angelorum spiritus suo & potestate verbo adhibere ad res basse inferiores regendas arbitratu suo. Sunt itaque in visione hac membra tria: primum est descriptio administrationis Dei, id est, angelorum, usque ad ver. 15. secundum, descriptio administrationis in res inferiores effectæ per angelos ex nutu Dei, usq; ad ver. 21. tertium est gloriæ Christi in cœlis figuratio, ad finem usque.* Ventus turb.] *tanquam præcursor gloriæ & majestatis Dei: vide Jobi 38. 1. Est autem hic ventus præditus ea facultate ut depellat nubes: docet itaq; Prophetæ per volumatem Dei hoc ventum impellentem dissipasse & diffugisse nubes, ut cœlum nitens & res e cœlo apertò ostensa liberè prospici darei.* Nubem magnam] *affectâ admodùm sui cum præsentia Dei, quæ sine nube & obscuritate ab infirmis hominibus videri non potest...* Ignem se sui] *id est, undiquaque coruscantem tanquam fulgetrum*

fulgetrum, qua specie Deus ferè exhibet majestatis suæ documenta: Exod. 19. Habakkuk. 3. 4. & alibi. Quem splendor circ.] id est, splendentem circumquaque & radiantem, velut sol; non autem subinde tantùm micantem, ut fulgura faciunt. E medio ejus] id est, quæ intra illud splendentis ignis spatium continebantur, nimirum animalia sive angeli, de quibus postea, micabant supra ignem illum, tanquam prunæ sinuosis ardentissimæ, ut exponitur vers. 13. Hæc autem propterea in hunc versum inserui Prophetæ, quia una opera totum colorem explicare visum est rerum cœlestium, tarquam accessarium ad obsequium promptissimum & studiosissimum majestatis Dei. Vividissimum] Hhebream vocem quam variè interpretentur multi nemo ignorat; quam bene autem, penes doctos judicium esto. Nos ex vers. 27. hujus capitis, & 8. 2. statuimus vocem esse compositam e duobus Hhebraicis vocabulis, quibus significantur prunæ ardentissimæ & quasi festinantissimæ ad consumendam ius in flammandum materiam objectam, cujusmodi prunæ aliis longè sunt rubicundiores. Atque hoc etiam respectu videmus Angelos vocari Seraphim, Jeschahh. 6. 2. & 6. 5 Nam e medio] exegesis proximè precedentis dictis de angelis, quorum colorem modo perstrinxerat. Quatuor] ut qui administratione in quatuor orbu partes, id est, in universum orbem ex Dei mandato perfungantur. Animalium] id est, angelorum, qui adumbrabantur animalium specie, inf. 10. 15. & 20. Aspectus] quod ad corporis staturam attinet: videlicet exceptis rebus illis singularibus, quæ aut adjecta, aut varie ab hominis forma dicuntur fuisse, quinq; versib. sequent. Similitudo homin.] id est, erecta, rationem & intelligentiam præ se ferens, atq; ad rationis usum & officium accommodata: quod in rebus aspectabilibus solius hominis est proprium.

6 Quaterni vultus] quibus figuratur omnimoda aptitudo ad justa Dei nullo negotio capessenda in omnes partes: ut vers. 5. Alæ] celeritatis indices. 7 Rectus] ut cruris est hominis: supra ver. 5. nam Hhebraïs pedium appellatione inferiores artus accipiunt synecdochicè. Similis erat plantæ] id est, rotunda, ut in omnes partes sine conversatione ire possent (quod pes humanus non potest) & solida firmaq;, ut est ungula vitulina: nam cætera ferè calcearis solent in veterino genere. Quibus tam.] id est, tanta agilitate conficiebant iter & obsequebantur Deo, ut scintillare ipsorum pedes præ celeritate viderentur; neque tamen terrenas ullas sordes in administratione sua contraherent, sed purè agentes manerent purissimi, & puritate prælucerent rebus creatis omnibus. 8 Manus] quibus ministrant voluntati Dei in omnes partes, ut vers. 5. Faciesq;] id est, in omnes partes sine conversatione sui respiciebant, ibant, & operabantur omnia. 9 Conjunctæ] id est, concordes & unanimiter omnia Deo mandata omnibus locis exhibebant, præstabantq;, & ad ea præstanda proficiscebantur. Non divertebant] id est, ad omnes partes videndas, obeundasq; omnibus numeris paresi erant: nihil adversum erat ab ipsis, sed omnia expedita cum in omnes partes vultus eorum respicerent, essentq; illu anteriora omnia. 10 Cum similitudine] ut missas faciamus tam multas multorum interpretationes, sententia nostra est hæc hoc vers. definiri angelorum naturam figurarique ab aliarum rerum proprietatibus; itaque angelos ex hoc versu definiri posse, hoc modo: spiritus esse intelligentes ut homo est, potentes ut leo, ministratorios ut bos, & celeres ut aquila, atque adeò res alias creatas suæ proprietatibus istu longo intervallo superare: sic Apocalyp. 4. 7. Ac de hominu quidem intelligentia omnibus satis constat, & nos diximus supra in vers. 5. leonis vim passim scriptura prædicat, bovis ministerium laudant Mosche & Schelomo, Deuter. 33. 17. & Proverb. 14. 4 pernicitatem denique aquilæ Physici & poëta omnes dilaudant, Jovis alitem in suu fabulu appellantes. Hunc genuinum esse hujus loci sensum animadversuros esse confidimu qui prapiùs ad rem attenderint. Hactenus forma animalium: jam sequitur dubitatio ipsorum, tribus versibus, & actionum forma, vers. 14. 11 Et facies] id est, ora ipsorum & ala conversa erant ad Deum: ut significetur angelos tanquam erecti in capitibus observare nutum Dei, & alas suas volatumq;, id est, functiones omnes unanimiter permittere voluntati ejus: vide infrà in vers. 24. Binis tegentib.] vide causam Jeschahh. 6. 2. Hoc autem loco non additur tertius alarum ordo qui habetur Jeschahh. 6. 2. & Apocalyp. 4. quia angeli in hac visione non dicuntur circumstare Deum, ut illic; sed esse sub expanso, infrà ver. 22. ac proinde in rerum inferiorum administratione occupari. Ita quod officium tertius alarum ordo angelu præstitit in illu locu, hic facit expansum interjectum angelu & solio Dei. 12 Ita] id est, ea dispositione, erecta ad Deum capitibus aliis, & obvelato corpore; ut inciperent, pergerent. & desisterent omnino ex nutu Dei. Spiritus ipse] nimirum Dei, quo autore & duce angeli exequuntur omnia: sic infrà ver. 20. Non divertentes] id est, hoc ipsum agentes quod in mandatis habebant, & nullo impedimento aversi quin mandata Dei conficerent expeditissimè. 13 Quorundam] vide supra in vers. 4. Tædarum] quarum non tantùm materia ardet, sed flamma diffunditur: sic dicuntur angeli non tantùm ardere ipsi, sed etiam res proximas luce sua perlustrare splendissimè, igne accendere, & tanquam fulgura coruscare: his etenim modis & ipsi inter se accenduntur; & alias res creatas afficiunt emicantibus in se scintillu gloria Dei, quas habent ad ministerium documentarum bonorum, ac improborum exitium. Continenter ibat] id est, nunquam quiescebat, erat in perpetuo motu. 14 Excurrebant] id est, obibant functiones suas expeditissimè. Revertebantur] eisi minimè divertebant, cùm facies ipsorum in omnes partes spectarent, supra vers. 9. 15 Cùm autem resp.] secundum membrum visionis, ut dictum est in versum 4. in quo primùm rotarum constitutio, versibus 4. deinde conversatio & agitatio exponitur, tribus. Rota] figuram totam materiam ac velut corpus unum rerum inferiorum conversionibus & mutationibus inservientium. Prope singula] id est, expositæ angelorum administrationi, tanquam ad pedes ipsorum. 16 Aspectus] id est, color & forma. Opera earum] id est, operosum artificium, quod deinceps exponitur. Beryllu tha.] id est, marini, cærulei: quo significatur rerum inferiorum vanitas, & fluctuans tanquam maru, fluxaq; constitutio. Ac si esset] id est, quasi sphæricæ erant, ut nullo negotio in omnes partes impellerentur sine ulla conversione, qua moram fuisset allatura: quod sequens vers. aperiè docet. 18 Et aplidibus] id est, rotæ erant amplissimæ, adeò ut mihi respicienti esset mirifica & formidabilis earum conversatio. Oculis] id est, infinita Dei providentia, qui totu ubique est oculus, ut Augustinus loquitur: sic Zecarja 3. 9. & 4. 10. 19 Euntibus] id est, agebantur omnino cœlesti nutu. Nam cùm angeli advenabant & exsequebantur mandatum Dei in rotis, sequebantur illæ; cùm supersedebant, stabant illæ; cùm quasi relato gradu efferebantur ad Deum ut mandata nova acciperent, similiter rotæ sistebantur Deo per angelorum ministerium: ita significatur nihil fieri, nihilq; omitti nisi ex autoritate Dei, & angelorum ipsius administratione. Attollebant se] id est, angelos velut sequebantur desinentes a conversatione sua, donec præcepisset Deus angelis, & ipsis per spiritum

ſuum, ſeq verſu. 20 Animalium] *id eſt, quò agebantur animalia: unus enim ſpiritus Dei operatur omnia in omnibus.* 21 Euntibus illis] *anacephaleoſis dictorum præcedentium verſuum, Jechezkeli frequens: ut Joan. 1. 2.* 22 Similitudo autem] *tertia pars viſionis de gloria Chriſti; quæ oſtenditur primùm a loco, hoc ver. deinde ab effectu, 3tio. ſequentibus; tertiò ab officio & autoritate, verſ. 26. poſtremò a perſonæ ipſius gloria, duobus ultimis.* Aſpectus cry.] *id eſt, pellucidus erat, ſive διαφανὴς & nitens: unde tum ipſi omnia inferiora proſpectabat, tum Angeli & res omnes creatæ ſuo modulo majeſtatem ejus gloriamq; poterant contemplari.* 23 Ita ut] *vide ſup. ver. 11.* 24 Aquarum multar.] *id eſt, vehementiſſimum: congeries ſimilium faciens ad ampliſicationem.* Sonum omnipot.] *id eſt, tonitrus: ſic inf. 10. 5.* Conflictus proc.] *vide Jirm. 11. 16. de hac voce.* Remiſerunt] *id eſt, erectas quidem tenuerunt cœlum verſus. ſup. 11. & 23. ſed non paſſas & ad volandum compoſitas.* 25 Fuit q; ſonus] *prænuntius verbi Dei ad comparandum Prophetam, ut diligenter intenderet, fideliter acciperet, ſanctè q; obſequeretur mandato Dei, quod ipſi datum eſt per Chriſtum.* 26 Supernè autem] *deſcriptio perſonæ Chriſti, ut duximus in verſ. 22. ad cujus obſervationem Propheta excitatus eſt ſono illo cujus meminit præcedente verſ. & repentino angelorum ſilentio.* Similis aſpect.] *id eſt, coloru cœleſtu thronu glorioſiſſimus.* Quaſi aſpectus hom.] *id eſt, Chriſti Dei & hominu redemptoru noſtri.* 27 Quaſi aſpectum] *exegeſis vocis proximè præcedentis vocabuliſſimus color, inquit, non tantùm ut intelligendus eſt qui videtur in communi igne: ſed ut qui in intimis fornacibus eſt ardentiſſimus: non quidem flaveſcens, ut ignis ille ſplendens cujus meminit ſequente membro; ſed rubens & rutilus: vide ſuprà verſ. 4.* Itaque (*Chriſtus totus quidem ignis eſſe dicitur, ſed qua parte ad res creatas vergit & ſe cum illis communicat, quaſi deſervefcere: quia ſic ipſi viſum eſt infirmitati & tenuitati rerum creaturum omnium conſulere, quas alioqui tantus ignis momento conſumeret. Lucem enim habitat inacceſſam, ac proinde eſus majeſtatem nemo vidit hominum, neque videre poteſt, 1. Timoth. 6. 16.*
28 Qualis eſt aſpect.] *id eſt, non tantùm ignis eſt & ſplendet circumquaq; igne ſuo: ſed ſplendorem illum ſuum floridus & jucundu velut coloribus aſpergit ad aſpiciendum res creatas amplius reverentia ſus: ſic Apocal. 4. 3.* Procidiſſem] *non modò humiliter adorans, ut Levit. 9. 24. & aliis paſſim, ſed etiam perculſu præſente gloria & majeſtate Dei: ut Danijel. 8. 17. ſic comparatur tranſitus ad narrationem ſequentem.*

IN CAPUT II.

1 Qui edixit] *Hoc capite (quo alteram partem hujus prophetiæ contineri diximus ſupr. 1. 1.) docentur duo: vocatio Prophetæ ad ſunctionem prophetiscam, uſque ad verſ. 20. & narratio eventus, ad finem uſque capitu. Vocationi autè præcedit quædam confirmatio Prophetæ duobus primis verſibus, verbo & ſpiritu; eò quod viſione perculſus & proſtratus eſſet, ut dictum eſt proximè præcedente verſu.* 3 Dixit igitur] *hujus vocationis ad ſunctionem prophetiscam membra ſunt tria: primum eſt propoſitio nuda vocationis, uſque ad verſ. 8. ſecundum, typus, uſque ad verſ. 14. tertium, confirmatio vocationis & typi, inde ad 20. Vocationem autem incipit Deus ab anticipatione: ne foriè objiceret Propheta duriticm Iſraëlitarum, ac properatem ſe a ſunctione mandata excuſaret.* 4 Indicas eis] *id eſt, proloquare verbu meu.* 5 Sciant] *as proinde evincantur rebellionis & pervraciæ ſuæ: quod alterum eſt opus prophetiæ, ut Evangelii, 2. Corinth. 2. 16.* 6 Spinei] *id eſt, non tantùm reſragantur bono, verùm etiam tanquam ſpinus ſunt accidentibus noxiis, tum aperè, quod hæc ſimilitudo oſtendit; tum etiam doloſè & clàm, quod ſequente ſimilitudine deſignatur.* 8 Tu verò] *typus, ut diximus in verſ. 3.* 9 Volumen libri] *quo ſignificatur donum prophetiæ Jechezkeli infundendum, & quaſi vorandum avidè ab ipſo, poſt poſitis rationibus & conſilio omnibus carnis & ſanguinis, ut Apoſtolus loquitur Galat. 1. 16.* 10 Scriptum a fronte] *id eſt, omnibus ex partibus confertum maledictionum & lugubrium malorum contra Iſraëlitas & alios argumentis: hæc enim eſt ferè ſumma prophetiæ uſque ad caput 40.* 12 Aperui os meum] *id eſt, accepi argumentum, & hauſi quodammodo donum prophetiæ. Atque hac quidem in re bene ſe geſſit Jechezkel; ſed accepto dono per infirmitatem poſtea vocationem indignatur, ſub finem capitu.* 14 Deinde] *confirmatio præcedentium, vocationis & typi: ut diximus in verſ. 3.* 15 Impeditæ linguæ] *id eſt, in quæ intelligenda impeditus ſis, & illis in intelligenda tua: ut exegeſis docet ſeq. ver.* 16 Auſcultarent] *videlicet potiùs quàm Iſraëlitæ: dictū κ' τ, ad exaggerandum obſtinationem Judæorum.* 18 Reddo] *id eſt, confirmo te ipſum ad perfungendum, velint nolint, ſunctione tua: ſynecdoche.* 19 Similem lapidi] *ἀσφάλεια promiſſionis per comparationem vehementiſſimam: vide de hac voce Hhebraica Jirm. 17. 1.* 20 Cùm itaq;] *tranſitio ad narrationem, de qua diximus in ver. 1. per ſummam antegreſſa vocationis repetitionem, duob. verſibus.* 22 Tum ſuſtulit] *narratio hac exponit duo: quid fecerit ſpiritus Dei, videndumq; & audendum exhibuerit Prophetæ ad confirmandum eum de vocatione ipſius, duobus verſibus, & quid viciſſim Propheta, duobus ultimis.* Benedicēs] *id eſt, Chriſti ſedentis in gloria, quam deſcripſit ſup. 1. 22. & ſequentibus.* 23 Et ſonum] *id eſt, acclamationem & applauſum rerum omnium cœleſtium & terreſtrium ad vocem Chriſti, qui Deus eſt benedictus in ſempiterna ſecula.* Animalium] *de quibus ſuprà 1. 5. & ſequentib.* Rotarum] *de quibus ſuprà 1. 15. & ſeq.* 24 Amarulentus] *id eſt, acerbè & iniquo animo ferens argumentum prophetiæ & vocationu meæ.* Manus Jehovæ] *id eſt, vis divina ſpiritus: ut ſuprà 1. 3. & inf. 3. 7.* 25 Ad Choma Abibi] *Hhebræum Tel Abib (ut interpretatur vulgus) nos ita diſtinguimus adductis locorum geographicorum comparatione. Eſt enim Abib judicio noſtro tractus Meſopotamiæ a monte Maſio ad Euphratem pertinens, inter duos fluvios Cebarem ſive Chaboram, & Saocoram: cujus regionis ſuperior tractus compoſitè Græca voce a Ptolemæo dicitur Acrabene: quaſi ἀκρὰ ἀξέων dixeris, Regionem verò quæ ad fluviorum ripam eſt propter aggeſtas moles appellari Tel Hhebraïu, id eſt, Choma ſive aggeſtum tractum, nemo Grammaticus dubitaverit.* Deſiderem] *otioſus & ceſſans ab emperata ſunctione, donumq; acceptum diſſimulans.* Obſtupeſcens] *i. abreptus in ſtuporem & admirationē tam inſperatæ vocationis, & injucundæ prophetiæ in populares meos.*

CAPUT III.

Deus Prophetam refugientem iterum de vocatione admonet, officiumq; explicat adhibitis promiſſionibus &

& minùs: deinde signo eodem repetito confirmans Prophetam, verbo suo metum ipsius amovet, & mandato novo ejus vocationem sancit.

[a] Heb. *a fine septem dierũ.*

1 FUIT autem [a] exactis septem diebus; ut esset verbum Jehovæ ad me, dicendo:

2 Fili hominis, [1] speculatorem dispositi te domui Israëlis; ut audias ex ore meo verbum, & admoneas eos a me.

[b] Heb. *morieris.*

3 Cùm dixero improbo, [b] utiq; morituus es; si non admonueris eum, neque alloquutus fueris, ut admonendo improbum a via ejus improbissima serves eum: ipse improbus propter iniquitatem suam morietur, sed sanguinem ejus e manu tua [2] reposcam.

4 Tu verò cùm admonueris improbum, si non reversus fuerit ab improbitate sua, & a via sua pessima; ipse propter iniquitatem suam morietur, & tu animam tuam [3] eripueris.

5 Sin autem aversus justus a justitia sua fecerit iniquitatem, [4] me disponente offendiculum coram eo ipse morietur: cùm non admonueris eum, propter peccatum suum morietur, neque

[c] Heb. *commemorabuntur justitiæ.*

[c] commemorabitur tota justitia ejus quam fecerit, sed sanguinem ejus e manu tua reposcam.

6 Tu verò cùm admonueris justum ut non peccet justus, si ipse non peccet,

[d] Heb. *vivendo.*

[d] omnino vivet quia admonitus fuerit, & tu animam tuam eripueris.

7 [5] Deinde fuit super me ibi [6] manus Jehovæ, & edixit mihi; surge, egredere in istam convallem, & ibi alloquar te.

8 Itaque surgens ivi in illam convallem, ubi ecce gloria Jehovæ stabat, ut gloria illa quam videram ad flumen Cebaris: quapropter procidi in faciem meam. *Suprà 1.*

9 Sed ingressus in me spiritus fecit ut consisterem in pedes meos; & alloquutus me [7] edixit mihi, ingredere, include te intra domum tuam.

10 [8] Tibi ergo, ô fili hominis, ecce, adhibent tibi *inquam* funes & vinciunt te illis; ut [9] non prodeas in medium eorum.

11 Scilicet finerem ut lingua tua hæreat palato tuo, & obmutescas ita [10] ut te non præstes illis virum corripientem; quia domus rebellis sunt:

[e] Heb. *ut non sis illis in virum.*

12 Imò alloquendo te [11] aperiam os tuum, ut indicas eis, sic ait dominus Jehova: (qui auditurus est audiat, & qui desiturus desistat) ipsos domum rebellem esse.

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Hoc caput a præcedente ita distinguimus, quia a visum est septendiale intervallum hac ratione denotare, etsi alioquin cum præcedẽte simili est argumento: a sequente verò capite (quod tamen continuatum fuisse eodem tempore minimè dubitamus) ideò distinguimus, quod argumento diversum est. Hîc enim vocatio quam Propheta refugerat, de integro mandatur atq; confirmatur; sequens verò materiam prophetiarum ingreditur. Sunt itaq; hujus capitis membra duo: unũ, repetitio vocationis præcedentis adjunctis nonnullis & promissionibus, 6. primus versibus; alterum, confirmatio & confutatio, 6. alterius.* 2 Speculatorem] *s. Prophetam, ut Jeschaiah. 52. 8. & 57. 2. & Jirm. 6. 17. Continet autem hæc repetitio, primùm propositionem mandati, hoc ver. deinde explicationem officii tum erga improbos ut respiscere, tum erga justos ut perstare doceantur: quibus singulis officiis suæ promissiones & minæ accedunt, ut Propheta desinat subterfugere.* 3 Reposcam] *ut Gen. 9. 5. pro eo quod est, tum ipse morietur culpa sua, tum etiam tu veluti reus ejusdem culpæ dissimulatione tua: sic deinceps.* 4 Eripueris] *a reatu illo & participatione alienæ culpæ: ut 1. Tim. 4. 16.* 5 Me disponente] *id est, justissima & providentissima administratione mea efficiente ut convertatur contra ipsum iniquitas sua, & ea ipsa vetut offendiculo posito corruat: sic Psalm. 94. 23.* 7 Deinde] *aliera pars, ut diximus in vers. 1. comprehendens confirmationem vocationis antecedentis tum oblato signo, duobus versibus: tum verbo addito, reliquis.* Manus] *ut suprà 2. 14.* 9 Edixit mihi] *per ironiam: quo etiam modo, accipiendi sunt duo sequent. vers. Etsi hæc verba per catachresin: hoc quoque modo exponi possent, tẽne ingredi & includere te ipsum domi tua, cùm mandatum a me acceperis in publicum prodeundi?* 10 Tibi ergo] *id est, siquidem ita se res habet, planè oportet te popularium tuorum miserrimum mancipium esse, quasi in ergastula conjectum; ut ab illorum nutu dependeas.* Non prodeas] *id est, non audeas discrepare & pronunciare coram illu verba mea.* 11 Aperiam os tuum] *id est, quamvis refugientem comparabo te ad proloquendum sermonem meum.* Ut indicas] *vide suprà 24.* Qui auditurus est] *id est, sive audiant, sive desistant, quid ad te? tu facto officium tuum: pones ma verò esto electio judicium, eorum qui audituri & qui non audituri sunt: ut suprà 2. 5. & 21.* Ipsos domum] *propositio summa paragraphi ad judicia Dei, quæ deinceps explicantur.*

CAPUT IIII.

Deus Prophetam typis & sermone instruit, quibus totum populum de obsidione acerrima Jerusalaimorum definito tempore propter peccata ipsorum eventura, de fame gravissima, de cædibus, deportatione, & exitio totius Gentis certiorem facit: ac propterea typis editis sententiam hoc argumento fert contra Israëlem.

[a] Heb. *laterẽ, id est, tabulã planam instar lateris & aquæ superficie: sic Exod. 24. 10.*

1 TU ergo fili hominis, accipe tibi [a] tabulam quam [1] proponas tibi; & sculpito in ea civitatem, Jeruschalaim:

2 [2] Et disponens in ea obsidionem, extruensque in ea propugnacula diffunde in ea missilia catapultaria: & ponens in ea castra dispone in ea primores *exercitus* circumquaque.

[b] Heb. *& inter civitatem*

3 Deinde tu accipe tibi [3] sartaginem ferream, quam ponas *pro* muro ferreo inter te [b] & civitatem ipsam: & obfirmato faciem tuam adversus eam, ac si esset in obsidione te obsidente illam; signum futurum domui Jisraëlis.

4 [4] Tu autem [5] incumbe lateri tuo sinistro, & apponito iniquitatem domus Jisraëlis ei; numero dierum quibus incumbes ei, ferens iniquitatem illorum.

5 Ego autem [6] do tibi annos iniquitatis illorum in numero dierum, [7] trecentos nonaginta dies; quibus [8] feres iniquitatem domus Jisraëlis.

6 'Cumque absolveris e 'eorum partem, incumbito lateri tuo dextero secundò, & ferto iniquitatem domus Jehudę (quadraginta dies, d diem unumquemque pro anno do tibi)
7 Ad obsidionem Jeruschalàimorum obfirmans faciem tuam, brachio tuo nudato; & 'prophetans contra ea.
8 'Ecce autem impono tibi funes, 'ut non vertas te a latere uno in alterum; donec absolveris dies obsidionis tuę.
9 'Tu itaque accipe tibi 'triticum, & hordeum, fabasque, & lentes, & milium, ac zeam, quæ indas in vas unum ut pares tibi ex eis cibum: numero dierum quibus incumbes lateri tuo, trecentis nonaginta diebus comedes illum.
10 Cibus autem tuus quem comedes, pondere viginti 'siclorum in diem quemque esto; 'de tępore in tempus comedes illum:
11 Etiam aquas mensura bibito, 'sextam hinis de tempore in tempus bibito.
12 Placentam autem 'hordei quam comedes, ipsam 'stercoribus excrementi humani 'parato in oculis illorum.
13 Dicebat enim Jehova, ita comedent Jisrą-ělitæ cibum suum immundum; 'propter gentes quò depellam ipsos.
14 Cùm autem dicerem, 'Aha Domine Jehova, ecce 'anima mea non est impurata; & cadaver, aut discerptum non comedi a pueritia mea huc usque, neque intravit os meum caro f abominanda:
15 'Indixit mihi, vide, do tibi egesta boum loco stercorum humanorum; ut pares panem tuum illis:
16 Sed, inquit ad me, fili hominis, ego fracturus sum 'baculum panis Jeruschalaimis, ita ut comedant panem pondere ac cum solicitudine; & aquas mensura ac cum stupore bibent:
17 Ut defecti pane & aqua, obstupescąt g singuli atque contabescant in iniquitate sua.

e Heb. eos: syllepsis.
d Heb. diem pro anno, diz pro anno.
e Heb. platentate: ut ita dicamus.
f Heb. abominationum.
g Heb. vir & frater ejus.

CAPUT V.

1 'POSTEA tu, fili hominis, accipe tibi gladium acutum, *simulem* novaculæ tonsoriæ accipe illum tibi, & 'traducito super caput tuum & per barbam tuam: 'sumensq; tibi stateram *justi* ponderis, divide ista.
2 Tertiam partem 'igne comburito in medio civitatis, dum complentur dies obsidionis: & accipiens alteram tertiam percutito gladio 'circa illam, reliquam verò tertiam dispergito in ventum, nam a gladio exerto persequar istos.
3 Attamen excipito inde 'paucos numero, & 'ligato eos in alis tuis:
4 E quibus adhuc accipiens 'projicito eos in medium ignis, & comburito eos igne: inde 'prodibit ignis in totam domum Jisraelis.
5 'Sic ait Dominus Jehova, hæc urbs Jeruschalaimorum quam 'in medio Gentium posueram; & cui circumdederam regiones,
6 Mutavit jura mea in improbitatem plus quàm Gentes ipsæ, & statuta mea plus quàm regiones quæ circumstant eam: nam jura 'mea ipreverunt, & in ipsis statutis meis non ambulaverunt.
7 'Idcirco sic ajt Dominus Jehova, eò quòd accumulantes *improbitatem* plus quàm Gentes quæ circumstant vos in statutis meis non ambularis, & jura mea non facitis; ac ne quidem secundum 'jura Gentium quæ circumstant vos facitis:
8 Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce me, invasurus sum te etiam ego; & effecturus in medio tui judicia in oculis ipsarum Gentium:
9 Facturus enim sum in te id quod non feci, & cujusmodi non sum facturus amplius; propter omnes abominationes tuas.
10 Idcirco 'patres comedent filios in medio tui, & filii comedent patres suos; & exercens in te judicia dispergam omnes reliquias tuas in omnem ventum.
11 'Idcirco *me* vivam ego, dictum domini Jehovæ, nisi eò quòd sanctuarium meum impuralti omnibus detestationibus tuis, & omnibus abominationibus tuis; ideo etiam 'ego diminuam, ut non parcat oculus meus amplius, adeoq; ego non utar clementia.
12 'Tertia tui pestę morientur & fame consumentur in medio tui: tertia autę altera gladio cadent circa te; reliquam verò tertiam in omnem ventum dispergam, & exerto gladio persequar eos.
13 Ita consummabitur ira mea, & collocans æstum meum in eis 'consolabor me: experientur q; me Jehovam eloquutum esse zelo meo, quando consummabo æstum meum in ipsis,
14 Et disponam te in vastitatem & in opprobrium apud Gentes quæ circumstant te in oculis omnis transeuntis:
15 'Et erit opprobrium convitiumque eruditioni & stupori Gentibus quæ circumstant te; cùm exercuero in te judicia ira, æstuq;, & correptionibus b æstuantibus; ego Jehova eloquutus sum:
16 Cùm immisero sagittas famis pessimas in eos & c exitiales, quas immittam ad perdendũ vos: & famem colligens contra vos fregero vobis 'baculum panis:
17 Cùm immisero contra vos famem, 'bestiamque malam, quę orbabunt te: pestisque & d cædes pervaserit te: denique gladium immisero in te; ego Jehova eloquutus sum.

a Heb. gladiũ exeram post istos: sic ver. 12.
b Heb. æstu.
c Heb. quæ sint exitio.
d Heb. sanguis.

ANNOTATIO.

3 Tu ergo] *Duo hæc capita eodem pertinere manifestè docet communis typorum interpretatio quæ habetur 5. 5. & seq. Quamobrem cùm prophetia una sit, eaunter se visum est adunare. Docentur autem hac prophetia sumamatim tria: obsidio & fames Jeruschalaimorum, hoc capite; & plenum excidium totius populi, capite seq. In descriptione autem famis & obsidionis, quæ sit propheticis typis, duplex figura est: una validissimæ obsidionis quam Jeruschalaimis prænuntiat Deus, octo versib. altera, famis gravissimæ atq; sævissimæ, versib. reliquis: in quarum priore Propheta agit personam Dei suam obsidentis per Chaldæos & affligentis Jeruschalaima, versib. 3. tum peccatorum rationem justam cum populo suo meum ss ad asserendam justissimam suam, 4. sequentibus: in posteriore verò repræsentat populum ex illa fame laborantem. Summa est, Deum tota suo populo Jisra-*

Iſraëli, & Jehudæ propter diuturnas offenſiones iratum acerbiſſimè exponere cum hoſtibus, fame, gladio, & ipſam Metropolim ſedem cultus Dei & regni (cuius ſine ea ſpe ipſi recreabantur inter gentes, & in qua reliquiæ aliquem ſibi fore cogitabant receptus locum) a ſe abjicere, ne Iſraëlitis aut Judæis perfugium eſſe poſſit. Tabulam]*figuram totius regni Davidis: in cuius medio regia Jeruſchalaimorum ſita erat; ac proinde jubetur inſculpi in ea tum ipſa civitas, hoc ver. tum obſidionis ratio, 2. verſibus ſequent.* Proponas]*ſicut exponitur infrà verſ. 3.* 2 Et diſponens]*id eſt, inſculpens tabulæ, ut modo diximus, & figuram obſidionis arctiſſimæ ſtatuens in ambitu Jeruſchalaimorum: nam totius hic verſ. pertinet ad ſcalpturam tabulæ.* 3 Sartaginem]*ponendam videlicet ex adverſo tabulæ; ut eo ſigno teſtaretur Deus tanquam murum ferreo odium ſuum ferreum & obſidionem diriſſimam urbis, qua everſa omnem fiduciam & gloriationem tolli Iſraëls prædicit Deus.* Domui Iſraëlis]*id eſt, ut hoc ſigno teſtatum faciat non tantùm iis qui ſuperſunt in Judæa, ſed etiam his apud quos verſaturis Judæis & Iſraëlitis omnibus deportatis, utcunq; ipſos Pſeudoprophetæ inani ſpe alant, me ipſis eſſe inſenſiſſimum, inexorabilemq;, & reſtitutionis ſpem quam ſibi proponunt adimere.* 4 Tu autem]*ætiologia typica obſidionu nunc demum oſtenditur, utrimirum peccatorum antè commiſſorum ratio; qua ſubductâ Dei ſe Iſraëlitarum reliquias e terra perditurum aſſe denuntiat: itaq; dies typicos imperatos Prophetæ numerat de numero annorum quib. Iſraëlitas & Judæos expectavit patientèr Deus, ferens & obſervans peccata ipſorum, quaſi ad deditionem & reſipiſcentiam provocaret: quam quia non exhibuerunt, ferrum tandem flammamq; præſentiſſimam obfirmata illa obſidione interminatus eſt Deus, præcedente verſ. Sunt autem (ut in univerſum dicamus) hi numeri incipiendi a defectione poſtrema utriuſque populi, & terminandi poſtrema deportatione quæ per Nebuzar-adanem effecta eſt, Jirmt. 52. 30. Nam etſi precedentibus peccatis multis graviſſimè fuerat & ſapiſſimè provocatus Deus; tamen eo illuſtriùs explicat fidem & veritatem ſuam, quòd ſuperiora omnia peccata velut ex fœdere abolita omnino reticet, tortumq; duntaxat rationem init quæ a tempore poſtremi fœderis fuerunt perpetrata, ut deinceps ſuu locu commonſtrabimus.* Incumbe]*id eſt, cùm prophetaturus in publicum prodibis, hoc tantùm a me ſignificato adhibita tabula, ſartagine, & cubatu tranquillo tuo: nullo alio prophetiæ argumento utitor toto hoc tempore. Figurat autem cubatus patientiam Dei; qui non irruit in ipſos propter peccata ipſorum, quæ obſervavit & penes ſe numerata habuit; ſed iniquitatem ipſorum tam diu pertulit, ne ſimultus eos perderet & ſpem ſalutis liberationiſque præriperet.* 5 Do tibi]*id eſt, vndico, & indicare jubeo ſigni a me dati.* Trecentos nonaginta]*hic numerus (ut antè diximus) a poſtrema Iſraëlitarum defectione incipit, poſtremaq; deportatione populs terminatur. Poſtrema autem defectionis tempus non aliunde petendum eſt quàm ex poſtremi fœderis tempore, cùm primùm illud Iſraëlitarum culpa fuit irritum. Quod ſi poſtremum fœdus ex ſcriptura recordabimur, inveniemus illud fuiſſe poſtremò a Iſraëlitis cum Deo initum, quo templum a Schelomone conſecratum eſt & Dei majeſtate præſente confirmatum. At que hoc quidem in fœdere annis aliquot Iſraëlitæ conſtiterunt, nimirum uſque dum (ene)tes Schelomo ad cultum deorum alienorum abduceretur, 1. Reg. 11. 4. quo exemplo Iſraëlitæ traducti primùm a Deo defecerunt in idolatriam, deinde pauco tempore nutantes fide regnum Davidu abjecerunt. Fuit autem annus iſtius defectionis primus, fermè vigeſimus octavus ex quo Schelomo regnare cœperat: ab eo ſi ex ordine tempora computes inveries ad poſtremæ deportationis tempus uſq; intervenire an. 390. numerum ann. 13. Schelomonu, tum ann. 78. regum quatuor ſequentium, qui relati ſunt in argumentum 1. Reg. item ann. 294. uſque ad finem Tzidkijæ, ut ex ordine relatis ſunt Reges in argumentum 2. Reg. ac poſtremò annos quatuor inde a Tzidkija, quibus elapſis reliquiæ totæ deportatæ ſunt & Judæa planè deſolata, ut diximus ex Jirm. 52. 30. Ne quis autem miretur nos hoc deportationis tempore numerum annorum terminare, ipſe Jechezkel nobis eſt interpretationis autor infrà 5. 4. ut ex loci illius interpretatione conſtabit evidentiſſimè.* Feres]*ut typus Dei miſericordiæ, benignitate ad reſipiſcentiam populum revocantis, Rom. 2. 4.* 6 Cumque abſoveris]*altera pars ætiologiæ typicæ; qua Deus occupat objectionem Judæorum qui adhuc in regno permanſerant, aut reverſimu proximæ ſpe ſuſtentabantur. q. d. dixerint fortaſſe Judæi ſe nihil cum his rationibus habere commune, ſe fractos eſſe redintegrato fœdere cum Deo temporibus Joſchijæ, ac proinde minimè metuere ſibi ab hac interminatione. Tu itaque cùm ad juſtum numerum perveneris illius anni quo fœdus redintegratum eſt, iusto rationem novam, & oſtendito Judæos inde ab ipſo anno redintegrati fœderis defeciſſe, ac potiùs in defectione ſceleratiſſimè perſtiiſſe: adhuc quidem expectari a me, ſed idem judicium in dies ſibi accerſere & accumulare obfirmatione ſua: ut cùm multis locu Jirmeja exprobrat, tum cap. 25. evidentiſſimè, & confirmatur 2. Chron. 34. 33.* Eorum partem]*id eſt, ann. 350. quibus exactis 40. ceteri novam rationem hanc deſiderabant: ſic accipiendum eſſe ver. 9. indicat.* 7 Prophetans]*cùm hoc typo, tum verbo, in ſequentibus capitibus.* 8 Ecce autem]*id eſt, autoritate verbi mei conſtringo, & vi tute ſpiritu confirmo te tanquam vinculu adſibitu, ne ullo pacto deſiſtas ab inſtituta obſidionu typo; ſed palam ſigno aſpectabilis teſtatam facias firmitatem decreti mei. Ineſt autem hu verbu præclara antitheſis, reſpiciens ad ea quæ dicta ſunt ſuprà 3. 10.* 9 Ut non vertas]*minimum dum publicè typum hunc prophetícum demonſtrabu, ut diximus in ver. 4.* 9 Tu itaq;]*poſterior typus repræſentans famem quam Judæi in obſidione Jeruſchalaimorum perpeſſi ſunt, ut diximus in ver. 1.* Triticum]*id eſt, promiſcuam farraginem, ut ſolent obſeſſi.* 10 Siclorum]*communum (ut opinio noſtra eſt) pro eo quod eſt, eſto cibarium tuum unciarum quinarum: nam communes ſicli quaterni efficiunt unciam: ut dictum eſt Exod. 21. 32.*

De tempore in temp.]*id eſt, in ſtata tempora comparito, ut ver. ſeq.* 11 Sextam]*vide Exod. 29. 40. id eſt, quantum ova duodecim capiunt.* 12 Hordei]*id eſt, farraginis illius, ſynecdoche.* Stercoribus excr.]*ad figurandum penuriam pecoris, & ligni ex obſidione diuturna.* 13 Propter gentes]*id eſt, Chaldæos urbem obſidentes.* 14 Aha Domine]*excuſatio Prophetæ a ſtudio ſanctificationis: ego, inquit, ut ſacerdos tuus cavi ſemper quàm maximè fieri potuit ne immunditiam ullam ſuſcipiverem (quod ſequentibus exemplu per ſynecdochen oſtenditur.) Eſt autem excrementum hominis, id eſt olutum, impurũ ex lege, Deut. 23. 9. & ſeq. Quamobrẽ peto ut me hac in re excuſatum habeas, ne propter impuros Judæos cogar impurari veſcens impuro cibo.* Anima mea]*vide Levit. 21. & 22. de ſingulorũ Sacerdotũ puritate.* 15 Indixit mihi]*reſponſio Dei, qua oſtendit ſe perſonæ quidem privilegiũ hoc irrogare: ſed tamen ſtare ſententiã ut Judæi cibum cum ſolicitudine maxima comedant, & oleto coganiur coquere.* 16 Baculum panis]*ut Lev. 26. 26.*

IN CAPUT V.

1 Postea tu] *Secunda pars prophetiæ de pleno Judeorum excidio (ut diximus suprà 4.1.) hoc capite continetur: ac primùm quidem ponitur typus, versibus 4. deinde hic typus cum præcedentibus exponitur, ad finem usque.* Traducito] *ut effingas hoc pacto excidium totius populi.* Sumensq; tibi] *ut figura sit perfectissimæ exequutionis decreti Dei in singulos, & in rationibus quæ visæ sunt ipsi in consilio suo: ut Jirmeja 15.2. prout sequentibus exponuntur.* 2 Igne] *id est, fame, peste, & alijs modis qui durante obsidione oppidanos, ut ignis ardens, pervaserunt & maxima ex parte consumpserunt.* Circa illam] *id est, diffugientes ex illa omnes obsidionis & occupationis tempore, 2.Reg.25. Sunt autem hæc gesta temporibus Tsidkijæ: illud verò quod postea dicitur, est consequutum postquam terra potitus est Babylonius.* 3 Paucos] *quibus figurantur Gedalia, & tenues illi e populo quos reliquit Nebuzar-adan, ut essent vinitores & agricolæ, 2.Reg.25.15.* Ligato eos] *id est, adhuc in terra Judææ retinendos esse docetos.* 4 Projicito] *id est, significato eos inter se exarsuros esse in perniciem suam: ut factum est Gedaliæ per Jischmahelem occisi, & cæteris rebus gestis de quibus Jirmeja 40. & sequentibus.* Prodibit ignis] *id est, ultimo exitio conflagrabunt, & per Nebuzar-adanem deportati prorsus in Babyloniam; & alij in locis penitùs absumpti.* 5 Sic ait] *secunda hæc pars, ἀνάθεσις typorum præcedentium, duo complectitur: præparationem ad sequuturam sententiam, hîc duobus versibus; deinde sententiæ dictionem, quasi Deus coràm Judæos omnia impietatis reos condemnaret, a vers.7. ad finem usque.* In medio] *id est, proposueram in exemplum eam gentibus omnibus, ut præluceret eis tanquam ex edito, & quædam magistra esset vitæ in pietate & sanctimonia informandæ, Deut 4.6.* 7 Idcirco] *sententia quam fert Dominus primùm causis per gradationem ponit, hoc versu; deinde judicium severissimum generatim pronuntiat, tribus seq. quod postea speciatim persequitur ad finem usque.* Jura] *id est, ea ipsa quæ gentes sine lege bene observarunt: nam frequentes fuerunt cædes, & rebelliones regum post fidem datam deficientium, 2.Reg.24. & 25.* 10 Patres] *explicatio typi, de quo suprà 4.9. & sequentibus: vide Deut.28.53. & sequent. & Lament.4.10.* 11 Idcirco] *ἀγανάκτησις hæc sententiæ quæ modò summatim dicta est, juramento Dei confirmata, primùm tres illas plagas confirmat superioribus typis prænuntiatas, usque ad ver.15. deinde gravitatem judicii amplificat a testimonio & laudificatione gentium omnium, apud quas Judæi priùs fuerant admirationi, versibus tribus ultimis.*

Ego diminuam] *videlicet benevolentiam & consuetudinem conjugalem meam: respexit enim ad commissionem illam figuratam conjugio maritali, de qua habetur lex Exod.21.10.* 12 Tertia tui] *explicatio typi, qui habetur principio capitis.* 13 Consolabor me] *ut Jeschahh.1.24.* 15 Et erit opprobr.] *ex interminatione legis, Deut.28.37.* 16 Baculum pan.] *ut suprà 4.16.* 17 Bestiam q; mal.] *ex lege Levit.26.22.*

CAPUT VI.

Prophetæ Dei jussu exitium terræ idolis & idololatris prænuntiat; reliquias in captivitate Deum agnituras præducit; & piu luctum velut hac clade jam accepta imperat.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, [a] dispone faciem tuam adversus montes Jisraëlis; & prophetam age adversus eos,

3 Dicens, ô montes Jisraëlis, audite verbum Domini Jehovæ: [b] sic ait Dominus Jehova montibus, & collibus, alveis aquarum, & vallibus; ecce me, ego adducturus sum contra vos gladium, & perditurus excelsa vestra.

4 Nam desolabuntur altaria vestra, & confringentur subdiales statuæ vestræ; & prosternam q; confossos vestros coram diis stercoreis vestris.

5 Disponam etiam cadavera Jisraëlitarum [c] coram diis stercoreis ipsorum; & dispergam ossa vestra circum altaria vestra:

6 In omnibus habitationibus vestris [d] ipsæ civitates vastabuntur, & excelsa desolabuntur; ut vastentur & desolentur altaria vestra, confringanturque & aboleantur stercorei dii vestri, & succidantur subdiales statuæ vestræ, ac deleantur opera vestra:

7 Et cadent confossi in medio vestri, ut experiamini me esse Jehovam.

8 [e] Quos autem reliquos fecero, cùm erunt vobis qui evaserint gladio, in Gentibus; cùm dispersi fueritis in regiones,

9 Qui ex vobis evaserint recordabuntur mei in Gentibus ubi captivi detinebuntur: [f] me fractum fuisse ab [g] animo ipsorum scortante qui recesserant a me, & ab oculis ipsorum qui scortantes [h] sequebantur stercoreos deos ipsorum, & [i] fastidio erunt [k] sibi ipsis propter illa mala quæ fecerunt omnibus [l] abominationibus suis:

10 Et agnoscent me esse Jehovam; non frustra eloquutum fuisse me affecturum ipsos hoc malo.

11 [m] Sic ait Dominus Jehova, [n] percute manu tua, & [o] plaude pede tuo, & dic eheu, [p] propter omnes abominationes pessimas domus Jisraëlis: quòd gladio, fame, & peste casuri sint.

12 Longinquus peste morietur, & propinquus gladio cadet; reliquus autem & obsessus fame morietur: denique consummabo æstum meum in eos.

13 Ita agnoscetis me esse Jehovam, cùm erunt confossi eorum inter deos stercoreos ipsorum, circa altaria illorum; in omni colle excelso, in omnibus cacuminibus montium, & sub omni arbore virente, ac sub omni quercu densa, ubicunque loci posuerint odorem gratum omnibus stercoreis diis ipsorum:

14 Cùm extendens manum meam contra eos, reddidero terram hanc [q] desolatissimam, magis desolatam quàm [r] desertum Diblathæ in omnibus habitationibus ipsorum; ita, [s] nunquam, agnoscent me esse Jehovam.

a Heb. *corde: sic deinceps.*
b Heb. *post.*
c Heb. *stercoreos.*
d Heb. *facies suæ.*
e Heb. *desolationem.*

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus capitis (quod post superiores typos concionem & Prophetæ divinitus promulgavit ad*

ampliorem illorum interpretationem)partes in universum tres sunt: prima, qua Deus toti Israëlu habitationi extitum denuntiat idololatriæ nomine, usque ad versum 8. secunda, qua pios ad Dei flagella respicientes aliquo sive præmuniat, usque ad ver. 11 tertia, qua jamjam luctum imperat ipsum ruinæ inducturæ nomine, ad finem usque. 2 Dispone faciem]*ad est, hoc signo externo ostende quo spectet tua prophetia.* Montes Israël.]*id est, montosam Israëlitarum regionem, Exod. 15. 17. & Deut. 11. 11.* 3 Sic ait Dom.] *minarum partes sunt hic in sedem idololatriæ, in idola, & in idololatras: quamobrem propheta per prosopopœiam ad montes, colles, & c. ubi idola colebantur orationem habet: vide Jeschahh. 57. 9. & sequen.* 5 Coram diis] *qui non servabunt eos e manu mea.* 6 Ipsæ civitates] *q. d. sundum ipsum & solum everram, ut superstantia corruant: pro eo quod est, omnia evertam funditus.* 8 Quos autem] *altera pars, promissionis diximus in vers. 1.* 9 Me fractum fuisse]*id est, me qui in promissis sum constantissimus, invitum planè adductum esse ipsorum perfidia ut refringeretur cursu misericordiæ meæ.* Fastidio erunt] *detestantes ex animo vitam antea claam suam, & tristitia affecti secundum Deum ad respicientium & salutem: ut loquitur Apostolus 2. Corinth. 7. 9. & sequent.* Abominationibus] *i abominandis & damnatis idolis suis.*

11 Sic ait]*tertia pars, qua Deus luctum imperat Prophetæ & piorum reliquiis, propter mala Judæa impendentia ex judicio ejus, ut diximus ver. 1.* Percute manu tua]*præ dolore, cujus signum est hic complosio manuum: ut Num. 24. 10. quemadmodum etiam alibi lætitiæ, Psalm. 98. 8. & infra 25. 6. Nam duo hæc signa, alias, hujusmodi, media sunt quedammodo, & modo ad lætitiam, modo ad dolorem spectantia.* Propter]*id est, duabus de causis luctum age, tum propter maleficia populi, tum propter horrenda judicia ex maleficiis obventura.* 14 Desertum Dibl.] *situm in regione Moabitarum, horriditate nobile, quo Israëlitæ transiverunt cùm Cenahhanæam primùm essent ingressuri: unde dictum est oppidum Diblathajma Num. 33. 46. & Jerm. 48. 22. ad fines immanis illius deserti, quod minuit Mosche Deut. 8. 15.*

CAPUT VII.

Propheta Judæis omnibus in terra commorantibus exitium proximè venturum denuntiat, gladium, famem, pestem, sævissimaq; omnia; adeò ut neque in rebus humanis subsidium, neque in Deo gratiam inventuri sint: ac propterea typo funis adhibito ipsos partim mactandos velut sontes, partimq; in miserimam servitutem rapiendos dicit.

1 'DEINDE fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Heus tu fili hominis, sic indicit Dominus Jehova terræ Jisraëlis finem: advenit ipse [a] finis quatuor oris istius terræ.

[a] Heb. *alis.*

3 Jam finis impendet tibi: cùm immittens iram meam in te judicabo te secundum vias tuas, & reponam super te omnes abominationes tuas.

Supra 5. 11. 4 Neque parcet oculus meus tibi, neq; utar clementia: sed [a] vias tuas super te reponam, & abominationes tuæ [b] in medio tui erunt, ut experiamini me esse Jehovam.

5 'Sic ait Dominus Jehova; malum, [a] unicum malum ecce advenit.

6 'Finis advenit, advenit ille finis, [a] evigilat super te; ecce advenit *illud.*

7 Supervenit [a] matutinum illud tibi, [b] ô habitator istius terræ: advenit tempus illud, propinquus est dies ille, vexationis, [c] non autem echûs montium.

[b] Heb. *e propinquo sum. sup. 3. & 4.*

8 Jam [b] 'cominùs *sum*, effundam æstum meum super te, & consummans iram meam in te judicabo te secundum vias tuas: & reponam super te omnes abominationes tuas.

9 Neque parcet oculus meus, neque utar clementia; secundum vias tuas tibi reponam, & abominationes tuæ in medio tui erunt, ut experiamini me Jehovam esse percussorem.

10 'Ecce [a] diem illum, ecce advenient *matutinum*: prodit matutinum illud, [b] effloreſcens tribus ista germinavit superbiam:

[c] Heb. *improbitatu.*

11 Ipsa violentia assurrexit tribui [c] improbissimæ; nemo [a] ex eis, neque ex multitudine ipsorum, neque ex Thrasonibus ipsorum, [b] neque lamentum de ipsis *erit.*

12 'Advenit illud tempus, pertingit dies illa, emptor ne [a] lætetur, & venditor ne continenter [b] lugeat: quia æstus *iræ* impendet toti multitudini ejus.

13 Nam venditor ad rem venditam [a] non esset reversurus, quamvis adhuc in vivis esset vita eorum: visio enim impendet toti multitudini ejus, [b] non reversuram esse; & unum quemque, *quia versatur* vita ipsius in iniquitate sua, nõ esse cõfirmaturos se.

14 'Clangent classico ut comparent omnes, sed nullus prodibit ad bellum; quia [a] æstus meus invadet totam multitudinem ejus.

15 Gladius ipse foris, pestis autem & fames intus: qui in agro *erit*, gladio morietur; qui verò in civitate *erit*, eum fames & pestis consumet:

16 [d] Qui autem ex eis evaserint, hi erunt [a] in ipsis montibus velut columbæ vallium, ipsi omnes [b] ut gementes *columbæ*; quisque propter iniquitatem suam.

[d] Heb. *qui evaserint evadentes eorum.*

17 Omnes manus remittentur, & omnia genua [a] diffluent *ut* aqua:

[a] Heb. *abibũt.*

18 Et accingent cilicia, tegente ipsos horrore; denique in omni facie erit pudor, ac in omnibus capitibus ipsorum calvitium.

19 'Argentum suum per plateas abjicient, & aurum ipsorum [a] separationi erit; argentum ipsorum & aurum ipsorum non poterit eripere ipsos die excandescentiæ Jehovæ; [b] ipsi non satiabunt, & viscera sua non explebunt: cùm [c] offendiculum iniquitatis ipsorum aderit.

[f] Heb. *animã suam.*

20 'Et quia in [a] decore illo ornatus sui, *quod* ad excellentiam *Deus* posuerat, imagines abominationum suarum, & detestabilium suorum fecerunt; idcirco illud quod dederam eis [b] separationi *erit.*

21 Tradam enim illud in manum extraneorum direptioni; & improbis terræ prædæ, qui [a] prophanabunt illud:

22 Et avertente me faciem meam ab ipsis, prophanabunt [a] adytum meum, & ingressi *domum* ipsam effractores prophanabunt ipsam.

[g] Heb. *abscondisum.*

23 'Para funem: quia terra ista plena est [a] causis capitalibus, & ipsa civitas plena est violentia.

[b] Heb. *judicio sanguinum.*

24 Ideo adducam [a] pessimos gentium ut hæreditarió possideant domos istorum: faciamq; ut cesset excellentia [a] fortium, & prophanentur [a] ii qui sanctificant ipsos.
25 Excidium advenit, & quærentibus pacem nulla erit.
26 Ærumna supervenit erumnæ, & rumor ad rumorem erit; nam [i] desiderabunt visionem a Propheta, & lex peribit a sacerdote, cõsiliumq; [a] a senibus.
27 Rex ipse continenter lugebit, & Princeps induet [k] vestem desolationis, ac manus populi terræ conturbabuntur: propter viam ipsorum agam cum eis, & [l] prout jus ipsorum est judicabo ipsos; ut experiantur me esse Jehovam.

[i] Heb. *quærent.*
[k] Heb. *desolationem, metonymicè.*
[l] Heb. *juribus ipsorum.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *Hoc caput, quemadmodem proximè præcedens, non dubium est quin Propheta sit concionatus post dies illos trecentos nonagesimo de quibus suprà 4.5. ad exponendum amplius & obsignandum eandem prophetiam de eversione Judæorum: ac propterea etiam vehementioribus quam superiore capite verbis atque sententiis extimum idem prænuntiat. Sunt autem huius capitis partes in universum duæ: prima est propositio summa, usque ad vers. 5. secunda, exornatio propositionis, unde ad finem usque.* 4 Vias tuas] *id est, pœnas vitæ scelerate tuæ, metonymicè, ut sequentia.* In medio tui] *id est, non poterunt a te propulsare supplicia tua sed te undiquaque oppriment; ut in exornatione ostenditur.* 5 Sic ait dominus] *exornatio hæc tracs omnino partes complectitur: prima est quædam hypotyposis velut præsentissimæ calamitatis ex justo judicio Dei, usque ad vers. 12. secunda est descriptio effectorum quæ ex invadente calamitate fuerunt eventura tum populo, usque ad vers. 20. tum sacrario Dei, usque ad ver. 23. tertia est captivitatis, & tyrannicè dominationis in reliquias Judæorum omnes descriptio, ad finem usque.* Unicum malum] *id est, semel eventurum, idq; tam grave ut non sit amplius repetendum: quod interminatus fuerat Deus sup. 5.9.*
6 Finis advenit.] *hæ frequentes anaphoræ trib. de causis adhibentur, nempe tum ad certitudinem rei, tum ad celeritatem, ut diximus Gen. 41.32 tum ad permovendos afficiendosq; auditorum animos.* Evigilat] *id est, hactenus in consilio Dei tanquam dormitavit, sed jamjam exsurgit, & comparatur ut propediem in vos irruat: nam tertio post anno incepta est a Chaldæa obsidio Jeruschalaimorum.* 7 Mutatium] *vide infrà in ver. 10.* O habitator] *id est, qui adhuc in Judæa habitatis, propè est tempus cùm desinetis istuc habitare; gravi apostrophe.* Non autem ech.] *i. non pauci terroris aut inanis consternationis; qualis sæpè oritur ex confragosis montib. remugientib. quem Græci vocant ἠχὼ ὀρεία.* 8 Cominùs sum] *i. hactenus ita abstinui a vobis ut visus sim vobis in altitudine cœli delitescere, & ambitum cælorum obambulare. (ut dicitur Iobi 22.12. & seq.) sed jã longè aliter experiemini. Hu autem vers. mutatur genus, quia Deus per prosopopœiam terrã alloquitur; & non tantùm populo, sed terræ ipsi sequentia mala denuntiat.* 10 Ecce] *hypotyposeos quæ habetur supra ver. 5. & 6. brevis repetitio, qua illustratur judicium Dei allegoricè, nã primùm ju dicium Dei velut oculis subjicitur, deinde crimine Judæorum exposito; per gravissimum assyndeton amplius exponitur, hu duobus ver.* Diem illum] *videlicet constituti & denuntiati judicii: sic etiam matutinum illud.* Efflorescens] *ætiologia denũtiati judicii a Judæorum sceleribus per allegoriam: cujus τὸ διὸτι (ut Hermogenes vocat) est elegantissimum ex ambigua voce. Nam tribus Judæorum surculo depacto comparatur, qui germina superbiæ & ramos violentiæ dicitur protulisse, ac proinde iram Dei conciliasse. ut Jeschahh. 5.* 11 Ex eis] *proleptice; nam sequentia populum distribuunt in humilem plebem aut vulgus, & optimates gloriosos perstrepentes de virtutibus suis, atque (ut Suetonius vocat) aretalogos.* Neque lament.] *id est, nec ex illa quidem superiorum qui lamentum faciant de mortuis: vide Jeremiæ 16.* 12 Advenit illud tempus] *secunda pars exornationis, ut diximus in vers. 5. cujus summa est: neque mercium, duobus versibus, neq; armorum & rerum militarium, duobus aliis; neque sagæ & roboris, vers. 16. & duobus sequentibus, neque faciliatum omnium, vers. 19. fractum ullum Judæos percepturos esse, sed omnia in ventos esse abitura.* Lætetur] *velut re commodè empta.* Lugeat] *velut re incommodè vendita.* 13 Non esset vers.] *id est, non est cur sit solicitus de re alienata: nam si reciperet eam, aut etiam non vendidisset, nihil ex eo habiturus esset commodi; cùm ne suam quidem ipsius vitam, nedum possessionem, ab hostibus intactam servare possit.* Non reversuram] *id est, omnes omnino esse perituros propter peccata sua.* 14 Clangent] *videlicet classici sive tubicines.* Æstus] *cujus documenta exponuntur seq. vers.* 16 In ipsis montibus] *id est, etiam tum cùm erunt in specubus & locis abditissimis montium, eorum tamen animo non magis confidabitur quàm securæ sunt columbæ in locis planis & apertissimis vallibus: sunt enim imbelles columbæ a natura trepidissimæ.* Ut gementes columbæ] *id est, consternatæ & efferatæ irruptione accipitru, quod sequentes ver. exponunt.*
19 Argentum] *vide in vers. 12.* Separationi erit] *id est, æquè ab ipsis abjicietur atque res propter immunditiam separandæ ex lege; quia non erunt adjumento, ut conscii fuerant.* Offendiculum] *id est, quod ipsorum iniquitas ipsis excitaverit: ut suprà ver. 10. & 11.* 20 Et quia] *amplificatio ab excidio sacrario, ut diximus in vers. 5. qua ostendit Deus eo fore graviores prædictas calamitates, quòd ne Deum quidem accedendi facultas erit; quia signa præsentiæ suæ submoverit propter peccata ipsorum.* Decore illo ornamenti] *id est, in domo Dei: vide capite seq.* Separationi erit] *id est, illud ipsum templum, quod dederam eis & in quo excellentiam meam collocaveram, tam a me repudiabitur quàm res immundæ repudiari solent: unde Jermeiæ 7.* 21 Prophanabunt] *id est, traquam rem prophanam & abjectissimam conturbabunt, miscentes in eo omnia.* 22 Para sunem] *tertia pars exornationis, ut diximus in vers. 5. ipsum imperatus, his verbis, & exponens, seq. Fanis enim typus est tum rerum capitalium quas dicuntur vinctæ, hoc vers. tum capitalium quas in servitutem pertrahuntur, ver. sequentibus.* 24 Pessimos gent.] *velut carnes foetas, quæ corpora trucident, & involent in publicata bona.* Fortium] *id est, thesaurum illorum de quibus vers. 11. in reipub. administratione eam incumbentium.* Ii qui sanct.] *id est, sacerdotes, Prophetæ, & cæteri illi impuri Ecclesiæ administri. Hæc ut ita accipiamus, tum prioris membri comparatione, tum sequentium ad luvant: hæc enim est prolepsis, quæ in sequentibus ὃ ἔστιν πρόληψις exponitur.* 26 A senib.] *utriusq; ordinis, Ecclesiastici, & politici, ad quem transitur seq. versus.*

CAPUT

CAPUT VIII.

Deus per viſionem indicat Prophetæ primùm ſceleratiſſimam & confertiſſimam Judeorum idololatriam; deinde ſupplicia docet propter illam eventura, tum lamentabili ſtrage contra oppidanos edita præſertim electos Dei, tum etiam horrendo igne qui Deo autore in oppidum obſidionis & expugnationis tempore erat exarſurus, tion promiſcuis per Judæam totam cadibus, tum denique (quod fuit maximum) proſectione Dei abdicantis Jeruſchalaima: qui tamen e diverſo pios in Babyloniam deportatos præſentiæ ſuæ ſanctificatione & Evangelicis in futurum promiſſionibus conſolatur, omniſque confirmat unius Principis morte.

1 FUIT autem anno ſexto, menſis ſexti die quinto, me ſedente domi meæ, ſenioribusque Jehudæ ſedentibus coram me; ut accideret mihi illic manus Domini Jehovæ.

2 Me enim aſpiciente, ecce ſimilitudo quaſi aſpectus ignis, ab aſpectu lumborum ejus deorſum verſus erat ignis: a lumbis autem ejus ſurſum verſus quaſi aſpectus ſolis rutili, ſimilis colori [a] vividiſſimo.

[a] Heb. *vividiſſimi.*

3 Extendens itaq; formam manus, aſſumpſit me ciricino capitis mei: & attollens me ſpiritus inter terram [b] & cœlum deduxit me Jeruſchalaima viſionibus Dei, ad oſtium portæ interioris ſpectantis ad Aquilonem; ubi erat ſedes [c] doli zeli quod ad zelum provocat.

[b] Heb. *& inter cœlum.*

[c] Heb. *ſimulacri zeli.*

Supra 1.

4 Ecce autem illic gloria Dei Iſraëlis, ſecundum aſpectum quem videram in ipſa convalle:

5 Qui dixit mihi, fili hominis, attolle jam oculos tuos *ad* vi m Aquilonem verſus; cumque ſuſtuliſſem oculos meos *ad* viam Aquilonē verſus, ecce ab Aquilone ad portam iptius altaris idolum illud zeli in ipſo ingreſſu.

6 Tum dixit ad me, fili hominis, videſne quid iſti faciant? abominationes *ſunt* maximæ quas domus Iſraëlis faciunt hic, ut longè recedam a ſanctuario meo, ſed adhuc [c] divertens videbis abominationes maximas.

[c] Heb. *revertens vid. bis ſic duceps.*

7 Ita deduxit me ad portam atrii alterius; ubi aſpexi, cùm ecce foramen unum in ipſo pariete eſſet.

8 (Edixerat enim mihi, fili hominis, fode jam in iſto pariete: cumq; fodiſſem in ipſo pariete adeò ut ecce porta una eſſet,

9 Tum edixit mihi veni & aſpice abominationes peſſimas quas iſti faciunt hic)

10 Veniens itaque aſpexi; ecce autem omnes formas reptilium & jumentorum, deteſtandorū, omniumque ſtercoreorum deorum domus Iſraëlis, expreſſas in pariete ipſo circumquaque:

11 Et ſeptuaginta viros e ſenioribus domus Iſraëlis, cum Jaazanja filio Schaphanis ſtante in medio ipſorum, ſtantes coram illis, & quemque thuribulum ſuum *halentem* in manu ſua: ita ut [d] abundans nubes ſuffitus aſcenderet.

12 Tum dixit ad me, videſne, fili hominis, quæ ſeniores domus Iſraëlis faciunt in tenebris, quiſque in conclavibus [d] figuratis ſuis? quia dicunt, minimè Jehova reſpicit nos, dereliquit Jehova terram hanc.

[d] Heb. *abundantia nubis.*

[e] Heb. *picturæ ſuæ.*

13 Deinde dixit ad me, adhuc converſus videbis abominationes maximas quas iſti faciunt:

14 Et deduxit me ad oſtium portæ domus Jehovæ quæ eſt ad Aquilonem; ubi ecce mulieres ſedebant, deflentes Tammuzum.

15 Et dixit ad me, videſne, fili hominis? adhuc converſus videbis abominationes majores iſtis.

16 Et deduxit me in atrium Domus Jehovæ interius, ubi ecce ad portam templi Jehovæ inter porticum & ipſum altare quaſi vigintiquinque viros: quorum poſteriora *ſpectabant* verſus templum Jehovæ, facies autem eorum Orientem verſus, quorum incurvatio *erat* Orientem verſus coram Sole.

[f] Heb. *Soli.*

17 Tum dixit ad me, vidiſtine, fili hominis? an levius eſt quicquam domui Jehudæ quàm facere abominationes iſtas quas faciunt hic? quia impleverunt terram hanc violentia, & averti ſunt ad provocandum me, adeoq; ecce iſti admittunt palmitem ante faciem ſuam:

18 Propterea etiam ego facturus ſum *facilem* æſtu *ſuæ*, non parcet oculus meus, neque utar clementia; & quamvis clament in auribus meis voce magna, non exaudiam eos.

CAPUT IX.

[a] Heb. *in auribus meis: ſic ver. 5.*

1 DEINDE inclamavit a me audiente voce magna dicendo, amovete *manus*, ô præfecturæ iſtius civitatis; & inſtrumentū quiſque ſuum [b] lethiferum in manu ſua,

[b] Heb. *corrumpens.*

2 Tum ecce ſex homines venientes a via portæ ſuperioris, quę eſt obverſa ad Aquilonem, quiſque cum inſtrumento diſſipationis ſuo in manu ſua, & vir unus [c] inter eos indutus *veſtibus* lineis, cum atramentario ſcribæ ad lumbos ſuos: qui venientes conſtiterunt juxta altare æneum.

[c] Heb. *in medio eorum.*

3 Gloria autem Dei Iſraëlis extulit ſe a Cerubinis quibus inſidebat, ad limen ipſius Dom; & inclamavit virum illum indutum *veſtibus* lineis, ad cujus lumbos erat atramentarium ſcribæ:

4 Edixitq; Jehova ei, tranſi per medium iſti-

euntesq; percusserunt in civitate ipsa.

Supra 8.17. f Heb. *in vald. velde.* g Heb. *sanguinibus.* h Heb. *perverso.* *Supra 8.12.*

8 fFuit autem percutientibus ipsis, cùm reliquus essem ego, ut procidens in faciem meam clamarem; & dicerem, Aha Domine Jehova, an perditurus es omnes reliquias Jisraëlis, effũdẽdo æstum *iræ tuæ* super Jeruschalaim?

9 Qui dixit ad me, iniquitas domus Jisraëlis & Jehudæ magna est g supra modum, & repleta est ista terra g cædibus, ipsaq; civitas plena h perversione: quia dixerunt, dereliquit Jehova hanc terram, minimè Jehova respicit.

10 Quapropter etiam ego (non parcet oculus meus, neque utar clementia:) viam eorum in capite ipsorum reponam.

11 Tum ecce vir ille indutus vestibus lineis, ad cujus lumbos erat atramentarium, retulit rem dicendo; feci quemadmodum præceperas mihi. i Heb. *verbum.*

CAPUT X.

1 fCUMq; aspicerem quòd ecce fin illo expanso quod erat supra caput Cerubinorum *esset* fquasi lapis sapphirinus, quasi aspectus similitudinis soliꝰ; apparuit super ipsos *gloria Jehovæ*:

2 Qui alloquutus virum illum indutum vestibus lineis, dixit, ingredere intervallum forbium sub Cerubinos, & imple pugnos tuos prunis igneis ex intervallo Cerubinorum, & sparge cõtra istam civitatem: qui ingressus est ante oculos meos.

3 Cerubini autem stabant f a dextera domus cùm ingrederetur vir ille, & fnubes implebat atrium interius.

4 (Nam fcùm extulit se gloria Jehovę a Cerubinis ad limen domus; impleta fuerat domus nube illa, atrium verò impletum splendore gloriæ Jehovæ)

5 Et sonus alarum fCerubinorum audiebatur usque ad atrium exterius; fquasi sonus Dei fortis omnipotentis, fquando edicebat ipse.

6 fFuit autem cùm præcepisset viro illi indutoꝰ *vestibus* lineis, dicendo, accipe ignem ex intervallo horum orbium, ex intervallo Cerubinorum; & ingressus ille consisteret juxta rotas:

7 Ut extendens Cerub unus manum suam ex intervallo Cerubinorum ad ignem illum qui erat in intervallo Cerubinorũ, fsumeret inderetq; pugnis illius induti *vestibus* lineis; qui accipiens exivit.

8 fApparebat enim in Cerubinis forma manus hominis, sub alis ipsorum.

9 fCumque aspicerem, ecce quatuor *quidem* rotæ juxta ipsos Cerubinos, a rota unaquæque juxta Cerubinum unumquemque; quarum rotarum aspectus erat similis colori lapidis beryllꝰ thalassii:

10 Et aspectus illarum quatuor erant similitudine una, ac si esset rota *una* in medio rotæ *alterius*:

11 Euntibus illis *Cerubinis*, in quaternas partes ipsarum ibant, non divertebant eundo; nam ad locum quò spectabat ipsum caput sequebantur ipsum, non divertebant eundo.

12 Sed fotum b corpus illorum, dorsaque illorum, ac manus illorum, alæq; illorum, etiam rotæ ipsæ plenæ oculis erant circumquaq; ipsis quatuor suæ rotæ erant.

13 Hæ autem rotæ, c ipsæ vocatæ sunt f orbis me audiente.

14 Quatuor verò facies *erant animalis* unicuique: facies unius facies erat fCerubi; facies autem alterius facies hominis, & tertii facies leonis, & quarti facies aquilæ.

15 fCùm autem extulissent sese Cerubini, hoc est animal quod videram ad flumen Cebaris:

16 (fEuntibus Cerubinis autem fiverunt rotę ipsæ juxta illos; & attollentibus Cerubinis alas suas ad efferendum se e terra, non diverterunt rotæ ipsæ quoque d ab illis:

17 Consistentibus illis constiterunt, & efferentibus, se illis extulerunt se cum illis; quia spiritus idem animalium aderat ipsis)

18 fEgressa igitur gloria Jehovæ e limine domus, & stante super Cerubinos;

19 Cùm extulissent Cerubini alas suas, efferẽtes se e terra ante oculos meos processuri, & rotæ e regione illorum: substitit ad f ostium portæ domus Jehovæ primùm, nempe gloria Dei Jisraëlis imminens illis supernè.

20 Ipsum est animal illud quod videram sub jectum Deo Jisraëlis ad flumen Cebaris, & cognovi Cerubinos eos esse.

21 cQuaternæ facies unicuique, & quaternæ alæ unicuique; similitudoque manuum hominis sub alis illorum *erat*.

22 fDe similitudine denique speciei ipsorum, eadem specie quam videram ad flumen Cebaris, erant aspectus ipsorum, illarumq; : quisque in tractum faciei suæ *objectum* ibant.

Supra 1. 15. a Heb. *rota una juxta Cerubinum unum, & rota una juxta Cerubinum unum.*

Supra 1.5.

Supra 1.5.

b Heb. *corpus.*

c Heb. *ipsa vocatum est orbis in auribus meis.*

Supra 1.5. & seq.

d Heb. *de juxta illos.*

c Heb. *quatuor quatuor, &c.*

CAPUT XI.

1 fTUM attollens me spiritus adduxit me ad f portam domus Jehovæ primam, quæ spectat Orientem versus; ubi ecce in ostio illius portæ f vigintiquinque viros, a inter quos videbam Jaazanjam filium Hhazurii, & Pelatjam filium Benajæ principes populi.

2 Dixitq; ad me, f fili hominis, hi sunt viri isti qui cogitant vanitatem & qui b ineunt consilium malum in hac ipsa civitate:

3 f Qui dicunt, non in propinquo ædificandæ sunt domus; hæc *urbs futura esset* olla, & nos caro illa.

4 fIdcirco propheta contra istos; propheta, ô fili hominis.

5 Et accedente mihi spiritu Jehovæ, edixit mihi, dic, sic ait Jehova, fita dicitis ô domus Jisraëlis; nam ceorum quæ veniunt in spiritum vestrum unum quodque ego novi.

6 Multiplicatis confossos vestros in civitate hac, & impletis vicos ejus confossis.

7 fIdcirco sic ait Dominus Jehova, confossi vestri quos disponitis in medio ejus, hi sunt illa caro, & hæc *urbs* olla ipsa est: fvos autem educã e medio ejus.

8 Gladium timetis; & gladium adducam super vos, dictum Domni Jehovæ.

9 Sed educens vos e medio ejus tradam vos in

a Heb. *in quorum medio.*

b Heb. *consuluntur.*

e Heb. *ascensiones spiritus vestri.*

in manum alienorum, & exercebo contra vos judicia.

10 Gladio cadetis, in termino Jisraëlis judicabo vos; ut experiamini me esse Jehovam.

11 Hęc non est futura vobis olla, nec nos futuri in medio hujus caro; in termino Jisraëlis judicabo vos:

12 Ita experiemini me esse Jehovam, in cujus statutis non ambulatis, & cujus jura non facitis, sed secundum jura Gentium quæ circumstant vos facitis.

13 'Fuit autem me prophetante, ut Pelatja filius Benajæ moreretur: quapropter procidens in faciem meam, & exclamans voce magna dixi, aha Domine Jehova, 'consummationem facis cum reliquiis Jisraëlis.

14 Sed fuit 'verbum Jehovæ ad me, dicendo;

15 Fili hominis, 'sunt fratres tui, fratres tui, [d] necessarii tui, & tota domus Jisraëlis; tota inquam illa; quibus dicunt habitatores Jeruschalaim orum, 'longè abeste a Jehova, nostra est, nobis data est hęc terra in hæreditatem.

16 Idcirco dic; sic ait Dominus Jehova, quâvis procul abegerim eos in gentes, & quamvis dispersérim eos in regiones: attamen 'sum eis sanctuarium 'pauci tempus in ipsis regionibus quò venerunt.

17 'Idcirco dic, ira ait Dominus Jehova; & congregabo vos ex illis populis, & recipiam vos e regionibus in quas dispersi estis, & dabo vobis terram Jisraëlis.

18 Cumq; venerint illuc, amovebunt omnia detestabilia ejus omnésque abominationes ejus ab ea.

19 Nam indam ipsis 'cor unum, & 'spiritum novum ponam in medio vestri: amovens, inquam, 'cor lapideum a carne eorum indámque eis cor carneum: *infrà 36.26.*

20 Ut in statutis meis ambulent, & jura mea observantes faciant illa: fintque mihi populus, & ego illis sim Deus.

21 At illis quorum [e] animus accedet ad animum istorum sequentem detestabilia & abominationes; viam tuam in capite ipsorum reponam, dictum Domini Jehovæ.

22 'Deinde cùm extulissent Cerubini alas suas cum rotis e regione ipsorum; quibus imminebat gloria Dei Jisraëlis superne:

23 'Ascendit gloria Jehovæ e medio civitatis ipsius, substitítq; super 'montem qui est ab Oriente civitati.

24 Et spiritus attollens me reduxit me in Chaldæam, ad multitudinem deportatam hac ipsa visione *oblata* per spiritum Dei; cùm 'ascendisset a me visio hæc quam videbam:

25 Et eloquutus sum apud 'multitudinem deportatam omnia verba Jehovæ, quæ ostenderat mihi.

[d] Heb. *viri viduitatum tuarum.*

[e] Heb. *cor.*

[f] Heb. *cor detestabilium istorum & abominationum istorum. supra 9.10.*

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Quatuor hæc capita visionem unicam continent, ac proinde placuit nobis ea conjungere. Est autem hujus visionis inscriptio summa, hoc ver. posita, partes verò totidem quot sunt capita, eadem ferè ratione distinguendæ. Primùm enim Judæorum qui Jeruschalaimæ supererant impietas variis modis ostenditur, capite 8. secundò strages civium edenda in ipso oppido figuratur, tis tantùm exceptis quos Deus obsignaverat, cap. 9. tertiò ignis, quo flagrans & indignatus Deus tum fame & peste ante expugnationem urbis oppidanos profligavit, tum post expugnationem incendit, exhausit, & sursum deorsum evertit civitatem totam cum ipso templo, unde abibat gloria Jehovæ, cap. 10. postremò reliquiarum ex clade & incendio urbis ereptarum infensissima persequutio & ruina, cui subnectuntur promissiones Evangelicæ ad bonorum consolationem, capite 11.* Anno sexto] *id est, absoluto illo superiore typo, & enunciata prophetia, cujus tempus fuerat imperatum supra 4.5. nam hæc visio præcisè post menses quatuordecim exhibita est Prophetæ quòd is typus ille fieret mandatus.* Domi meæ] *nempe in Mesopotamia, quo fuerat deportatus.* Senioribusq;] *nempe deportatis ante annos sex cum Jeconja Rege. Videntur autem hi studio ad Prophetam accessisse, ut Deum consulerent & prophetias cognoscerent ad populum suum pertinentes: & præterea certo Dei consilio providentiáq; videtur effectum esse, ut tum inter fuerint cùm Propheta extra se raptus est, quia hoc pacto illustrata est & obsignata Dei veritas, cùm Propheta eo ipso momento & consilium improborum duorum principum quod Jeruschalaimæ insidiatur palam enunciat, in principio capitis 11. & universorum interitum indicat, infrà 11.13.* manus] *ut suprà 1.3.* 2 Me enim] *in prima hac visionis parte primùm exponitur ratio illius exhibendæ, usque ad versum 5. deinde Judæorum scelera velut sequentium judiciorum causa gradatim & ordine Prophetæ demonstrantur, reliquo capite.* Ecce simulitudo] *vide suprà 1.27.* 3 Ad ostium] *id est, ad ingressum ipsum atrii maximi sive populari.* Idoli zeli] *id est, Bahhalis illius, cui Achaz altare Damasceno simile fabricandum curaverat, & altare æneum Jehovæ adhiberat suo Aquilonem versus, denique totum cultum Dei a Sacerdotibus illo exhiberi mandaverat. 2. Reg. 16.10. & sequentibus: quæ postea per Chrizkiam eversa omnia, per Menaschem fuerunt restituta, 2. Reg. 21.3. & sequentibus: ut verò post Joschiam instaurata per Joachazum & fratres, 2. Reg. 23.31. & sequentibus capitibus.* 4 In ipsa conv.] *id est, in Mesopotamia ad fluvium Chebar: nam Mesopotamia monte Tauro & Masio a Septentrione, & Chaldæicu montibus a meridie terminatur.* 5 Qui edixit mihi] *expositio primi sceleris & impietatis in Deum, quam gradatim describit diximus suprà ver. 2. nimirum Bahhalis cultum.* Portam ipsius altar.] *id est, ante quam stare debebat altare æneum holocausti, ut lege.* 6 Ut longè recedam] *id est, quo scelere & impietate ita deficiunt a me, ut ego non stattuam amplius in sanctuario hoc consistere: sed tum sanctuarium hoc abjectabile, tum hanc terram & populum relinquere, ut postea secisse dicitur, infrà 22. & 23.* 7 Ita deduxit] *secundi sceleris & impietatis in Deum narratio, nimirum cultu rebus creatis exhibitetiam impurissimis & abjectissimis, ex Ægyptiorum usu, quibuscum juncta erant recentia fœdera.* Atrii Alterius] *s. Levitarum; ex quo amplificatur Judæorum scelus, quòd extra atria a gente Levitica atrium illud ingredientur contra legem, & propius Deum suam impietatem importarent: atque hoc communiter observandum est in hoc exemplo, & duobus sequentibus.* Foramen unum] *id est, apertura effracta a me, quanta fuit opus ut in atrium ingrederer, sequens versus. Quamobrem ellic portam vocat velut ad ingressum commodam; hic verò eandem foramen nominat, quia tunc ruinosa erat, & insabrefacta, ac potius labes quàm porta.* 8 Edixerat] *huius.*

hujus effractionis causa duplex est exposita legentibus in ipso contextu: prior est, quòd occlusa erant fores & illis in tenebris mysteria impietatis suæ exercebant, ver. 12. posterior, quòd Deus hoc typo confirmare voluit atrium cæteraq; omnia, quæ priùs sanctia habebantur, sibi prophana esse & paulò pòst tempore eversum iri. 10 Expretas] sive cœlo, sive pictura. 11 Septuaginta viros] id est, publicum populi Judaici summum, consilium, quod institutum fuisse a Deo legimus Num. 11. 16. & sequentibus. Jaazanja] fortè qui consilio septuaginta præerat. Stantes coram] id est ministrantes coram illo, synecdochicè: ut hoc loquutionis genus interpretatur Mosche Deut. 10. 8. 12 In tenebris] id est, ut faciant mysteria, cujusmodi fuerunt apud Græcos Cereris Eleusinie, id est, operta sacra, sive (ut Latini vocant) opertanea; & cujusmodi fuerunt apud Romanos Bonæ Deæ, & apud Ægyptios Osiridu sacra Pamylia, quæ a Persarum voce Mithriaca vocat Lampridius in Commodo, ex quibus hic cultus & sequentes tanquam ex foederatis ad Judæos manaverant. Minimè Jehova] quasi ducat, cùm Jehova non amplius curet nos, ac potius terram hanc omnino relinquerit; profectò est æquissimum nos & terram nostram fides aliorum deorum committi, atque eorum maximè a quibus per cultores ipsorum speramus adjumentum: quo argumento utebatur Achaz 2. Chron. 28. 23. & Judæorum reliquiæ in Ægypto, Jirmejæ 44. 15. & sequent. 13 Deinde] narratio tertii sceleris, nimirum Ifiacarum Sacerdotum cultus impius, inhumanus, & impudicissimus, quem describunt Herodotus, Diodorus Siculus, Plutarchus in libro de Iside & Osiride, & Eusebius tribus primis libris de præparatione Evangelica. 14 Ad ostium] id est, proximè portam atris Sacerdotum. Mulieres] id est, Sacerdotes Ifidis impudicissimas, quæ phallos & silyphallos gestabant, (quemadmodum in græco ποίοις, id est, Pamylia viri Sacerdotes Osiridis) induta vestibus lineis, & publica lupanaria incolebant in domo Jehovæ cum pueris meretricis Osiridis administris, de quibus 2. Reg. 23. 7. Deflentes] id est, lugentes Osiridem virum Isidis, ut Ægyptii narrabant; quem amissum in Ægypto quotannis deflebant Isis maledicerat. Hæc enim præstigiis suis & incantationibus magicis tantam sibi vim & suo autoritatem apud Ægyptios) comparavit, ut pro dea summa haberentur, & mense quarto (quo mensis est ad messem in eo tractu ordinarius) colerentur. Est enim Isis Ægyptiis eadem quæ Ceres dea frugum, Osiris verò (ut Plutarchus eodem libello testatur) est dictus Ægyptiis Ammus, unde (inquit ille) Jovis Ammonis nomen corruptè est derivatum. Vocem verò Ammus, quam Herodotus & Plutarchus usurpant, non dubitamus ex corrupto Tammuz derivatam esse; cujus vocis duplex est significatio: primùm enim Ægyptiis abstrusum & occultum significat, ut Manetho Sebennites apud Plutarchum ibidem interpretatur; quamobrem sacra illius quoque erant oportanea: deinde verò mensem quartum significat, a solenni festo Tammuzi sive Osiridis requisiti per Sacerdotes admin ſtras Isidis cum ejulatu & planctu maximo. Quæ plurima velet de his cognoscere, consulat Plutarchum ibidem, & Eusebium de præparatione Evangelica. 15 Majores istis] re ipsa, loco, & aliis circumstantiis, quæ evidentissimè ostenduntur sequente versu. 16 Et deduxit] narratio quarti sceleris & impietatis in Deum, quòd Judæi proximè Deum & sanctuarium ejus constituti de industria aversabantur Deum, & adversi solem colebant pro Deo. Interius] id est, penitissimum atrium quod erat Sacerdotum, proximum porticui domus Dei. Porticum] de qua 1. Reg. 6. 3. Quasi viginti quinque] videlicet Principes populi, ut nominantur infrà 11. 1. id est, præfectos tribuum, & eorum tribulium suorum magistros in Jehuda & Binjamine: ex institutio Moschu Exodi 18. 25. Ita ostendit Propheta generalem omnium depravationem. Sole] & rebus cœlestibus, synecdochicè. Solem autem Perse Mithram, Assyrii Osiridem (nam hi omnes colebant Solem) Ægyptii verò vocabant Orum, si unum Isidu esse prædicabant, magica virtute ab ipsa ex mortuis excitatum: ac proinde cultus infinitos illi exhibebant: vide 2. Reg. 23. 11. Sic Julius hoc capite impiè idola commentitia, & imagines rerum creatarum inanium, animatarum, inanimatarum, terrestrium & cœlestium, hominum & bestiarum dicuntur colere. 17 Quia implevere.] transitio ad argumentum sequentium capitum, videlicet judicium Dei contra Judæos eventurum propter peccata ipsorum; quod proleptice enuntiatur hoc & seq. Peccata autem ponuntur duo, inhumanitas, atque impietas: & sententia fertur de putatione, tanquam in ramos putridos: qua comparatione utitur Apostolus Rom. 11. 17. & sequentibus. Admittunt] id est, ipsi in causa idololatriæ tamopere æstuant & feruntur in superstitionem præcipites, ut velineptissimum quodque lignum occupent in fabricandis idolis, potius quàm ut idolo careant: est enim sarmentum lignorum omnium ad fabricationem incommodissimum inepti simumq; vide infrà 15. 2. 18 Facturus sum] ellipsis conjugati, ut Gene. 18. 21.

IN CAPUT IX.

1 Deinde] secunda pars visionis hoc capite comprehensa strages Jeruschalaimorum figurat, ut diximus supra 8. 1. itaque primùm præceptum Dei datur administru de interficiendo oppidanis, præterquam electis & signatis a Deo, usque ad ver. 8. deinde expostulatio Prophetæ narratur, ver. 8. & responsum Dei, sequentibus. Præfecturæ] id est, angeli quos ad judicium hoc exequendum præfecit Deus. 2 Sex homines] id est, Angeli humana specie: sex autem propterea videntur poni, quod tria fuerunt Jeruschalaimorum oppida, & in singulis binæ primariæ portæ ad quas regiones urbis totius pertinebant. Nam in urbe Davidis erant porta Davidis sive piscium, & porta vetus: in oppido Binjaminis erant porta Ephrajmi, & porta anguli, in eo verò quod fuit Jehudæ, porta sterquilinii & porta gregis, ad quas omnes portas (ut diximus) spectabant vici maximi quos Angeli in visione hac obiverunt. Sunt autem hi Angeli Chaldæorum copiarum veluti principes; ut Danijel. 10. Portæ superioris] de qua 2. Chron. 27. 3. Ad Aquilonem] ac si Chaldæam prospectaret, unde clades erat Judæis eventura. Virorum] videlicet Christus Mediator & servator noster, qui unus autor est gratiæ, obsignationis, & salutis nostræ; quæ in sequentibus huic Angelo fœderis tribuuntur. Nam non movet nos quòd multi existimant unum Christum non posse variis figuris in uno viso adumbrari: cùm enim varia sint officia Christi, quæ res unica non potest adumbrare simul; certum est Deum pro misericordia infinita sua cùm in visionibus extra ordinem exhibitis, tum in ordinariis legis cæremoniis eundem Christum propter varia officia & beneficia erga nos figuris variis re-

pra-

præsentaviſſe: ut exempli gratia idem eſt altare, idem ſacrificium pro peccato, idem holocauſtum, idemque munus, & c. quæ omnia universè & abſolutiſſimè in Chriſto poſita [articulatim adumbrari neceſſe fuit propter infirmitatem noſtram. Hoc igitur modo Chriſtus (qui eſt imago Dei inviſibilis) idem cum Patre & ſpiritu ſanctò inſidet ſolio, ut ſuprà 1.27. idémque homo ſecundùm eam conditionem quæ minor eſt Patre, mandata accipit, exequitur, & ſiſtit ſe patri. Veſtibus lineis] *tanquam Sacerdos noſter expiationem facturus coram Deo, ut figuratus eſt ordinario Sacerdotio, Exod. 28.43. & Levit. 16.4.* Cuto atramentario] *ad obſignandum electos, & ſalutem in illis imprimendam ſanguine ſuo: prout Prophetæ noſter eſt, & interpres voluntatis paternæ erga nos.* Juxta altare] *ubi erant accepturi mandatum Dei.* 3 A Cerubinis] *qui ſegebant operculum propitiatorium ſuper arcam in ſanctò ſanctorum: Nam illuc hactenus Deus inſederat, & inde reſponſa dederat, 1. Schem. 4.4. Sic incipit Deus diſcedere a priſtina ſtatione ſua: vide infrà 10. 1. & 4. Quo in argumento miſericordia Dei gradatim demonſtratur, quòd non deſeris Judæam momento uno; ſed pedetentim & gradu lentiſſimo primùm a ſanctuario limen templi petit, hoc verſ. deinde Cerubinos adit; qui ad dexteram atrii conſtiterant, infrà 10.3. tum oſtium Orientale & primum atrium non adiutum, infrà 10.19. ut oppidum ad reſipiſcentiam provocaret, diſceſſumq; palàm teſtatum faceret: ac poſtremò extra civitatem in montem evolat, infrà 11.23.* 4 Signo] *ſalutari, quale fuerat in Ægypto factum, Exod. 12.* Qui ſuſpirant] *id eſt piorum, ab iſtu malis abhorrentium: per ibraſis.* 6 Senem] *vide complementum 3. Chron. 36.17.* A ſanctuario] *id eſt, pergentes rectà inde a loco ubi conſiſtitis, obvium quemque per oppidum totum trucidate: ſic manſerunt illi viginti quinque, de quibus ſuprà 8.16. & infrà 11.1. quia Angeli non proceſſerunt trans altare, ſed in civitatem perrexerunt; illi autem viginti quinque & Prophetæ ipſe erant in atrio interiore domus, ſuprà ibidem.* Hominibus illis] *ſeptuaginta, de quibus ſuprà 8.11.* 8 Fuit autem] *expoſtulatio, ac potius deprecatio Prophetæ, ut diximus ſuprà ver. 1. cui reſpondetur duobus ſeq.* 11 Vir ille] *vide ſuprà in ver. 2.*

IN CAPUT X.

1 Cúmque aſpicerem] *Tertia hæc viſionis pars gloriam Dei figurat e ſanctuario diſcedentis, & ignem furoris ſui contra civitatem immittentis: ut diximus ſuprà 8.1. Ac primùm quidem mandatum ignis injiciendi & ratio oſtenditur, uſque ad verſ. 8. deinde gloria Dei e domo ſua ad portam atrii in publicum civitatis conſpectum diſcedentis figuratur, reliquo capite.* In illo expanſo] *de quo ſuprà 1.22.* Quaſi lapis] *ut ſuprà 1.26.* Super ipſos] *id eſt, in ſolio ipſo videndam ſe exhibuit gloria illa Jehovæ, quæ priùs inſidebat Cerubinis templi in operculo propitiatorio & inde ad limen domus ſeſe receperat, ſuprà 9.3. atque hoc ſecundum eſt Dei proficiſcentis documentum.* 2 Orbium] *id eſt, rotarium verſatilium, ut Prophetæ exponit infrà ver. 13.* 3 A dextera] *id eſt, longiſſimè ab ea parte ubi exercita fuerat idolatria, ut videmus ſuprà cap. 8.* Nubes] *obſcura videlicet ac horrenda, cùm ex ſanctuario profecta eſſet gloria Jehovæ cum ſplendore ſuo, ut exponitur ſeq. verſu.* 4 Cùm extulit] *ſuprà 9.3.* 5 Cerubinorum] *gloriam Dei recipientium, & quaſi applaudentium Deo ipſos accedenti.* Quaſi ſonus] *ut ſuprà 1.24.* Quàdo dicebat] *id eſt ſimulac jubebat eos pergere.* 6 Fuit autem] *regreſſio ad ſermonem inſtitutum ſuprà ver. 2.* 7 Sumeret] *id eſt, miniſtraret Chriſto, ut Chriſtus reinſideat Deo Patri.* 8 Apparebat] *ut ſuprà 1.8.* 9 Cúmque aſpicer.] *deſcriptis viſionu repetitæ; quæ oſtendit Prophetæ primùm quid ſimile fuerit cum viſione capitis primi, tribus verſibus; deinde quid diſſimile, aut ad ampliorem evidentiam & confirmationem additum.* 11 Ipſum caput] *id eſt, ſpiritus Dei Cerubinos & rotas agens pro voluntate Dei, ut exponitur ſuprà 1.20. & infrà 17. tranſlatio a re militari, quia ſpiritus Dei dux & princeps harum copiarum eſt.* 12 Totum corpus] *id eſt, omnia in omnes partes illuſtrabat Dei providentia, adeò ut nihil vel minimum cæco impetu ageretur. Hæc autem in parte viſio hæc eſt glorioſior ſuperiore: vide ſuprà 1.18.* 13 Orbis] *videlicet ut orbem noſtrum in quo verſamur figurarent; ut ſuprà 1.15. Sic docet Prophetæ ſe ex Dei ipſius verbo, ſuprà ver. 2. rotarium ſignificationem percepiſſe.* 14 Cerubi] *id eſt, humana quidem ſed ſplendidiſſima: qua in re hæc quoque viſio a ſuperiore diffinit, ſuprà 1.10.* 15 Cum attemt] *tertium Dei proficiſcentis documentum; quod a dextera parte domus ubi Cerubini ſteterant. ſuprà verſ. 3. progreditur ad oſtium orientale, infrà ver. 19. vide ſuprà 9.3.* 16 Euntibus] *ut ſuprà 1.19. & ſequen.* Iverunt] *videlicet ad oſtium orientale: domus: ut narratur infrà ver. 19.* 18 Egreſſa itaque] *ut narratum eſt ſuprà verſ. 1. & ſequent.* 19 Oſtium portæ] *id eſt, portam atrii Sacerdotum, quæ exeuntì e templo prima eſt obvia: ſic accipiendum eſſe docet Prophetæ ſuprà 8.16. & infrà 11.1.* 22 De ſimilitudine] *hîc verbis ſummatim concludit Prophetæ narrationem ſuam; quaſi dicat, omnino ita erant in ſpeciem conſtituti Angeli & rotæ, & ita agebant, ut diximus ſuprà 1 ſi ea tantùm exceperis quæ dicta ſunt verſ. 12. & ſequentibus.*

IN CAPUT XI.

1 Tum attollens] *Hujus capitis (quo poſtrema pars viſionis exponitur de perſequutione ruinaq; infenſiſſima reliquiarum ereptarum ex clade & incendio urbis, & de bonorum liberatione) partes præſertim ſunt tres: prima eſt, conteſtatio & ſententia adverſus improborum reliquias, duodecim verſibus, adjunctò ſigillo verſ. 13. ſecunda eſt, conſolatio bonorum, uſque ad verſ. 22. tertia, narratio proficiſcentis Dei de relinquentis Jeruſchalaim, & confeſtæ viſionis, quatuor verſ. ultimis.* Portam] *de qua ſuprà 10.19.* Viginticuinque] *de quibus ſuprà 8.16.* 2 Filii hominis] *propoſito inſidiorum conſiliorum quæ iſti ſubminiſtrabant Regi Jehoiakjæ, totiq; populo: quà via ſternitur ad conteſtationem Prophetæ imperatam, ver. 4. & ſequentibus.* 3 Qui dicunt] *hunc verſ. planè aliter quàm vulgus interpretum coacti ſumus reddere, tum quia hæc nativa eſt ſignificatio vocum & conſequutio, tum quia illorum interpretatio nititur fundamento quod omnino adverſatur Prophetæ verbo, verſ. 8. Nam hæc verba ſtant ex nimia ſecuritate & præſidentia proficiſci cùm Prophetæ ex contrario diffidentium & metuentium exponentes. Senſus igitur eſt, iſtos Principes populi perculſos miſera Chaldæorum potentia, & diffidentia a Deo, omnem lapidem movi, ſe*

ut

ut ſeſe adverſus Chaldæos confirmarent, & populum ab auſcultando Jirmeja averterent. Quapropter ſtatuunt (quemadmodum fit in obſidionum metu) ſuburbana in propinquo adiuncta diruenda eſſe, neque porrò ædificanda, ut Chaldæu obſeſſurus nullus ſit receptus: deinde traducentes non tantùm in ludibrium, verùm etiam in quandam proditionis ſpeciem prophetiam Jirmeſæ 1.13. confirmavit ita futurum eſſe ſi ſarta tecta manerent ſuburbana ædificia: nempe Chaldæos illorum ædificiorum ope adjutos ferveſacturos eſſe populum Judæorum, tanquam in olla quam Jirmeja prædixerat, & cocturos atque abſumpturos intra mœnia Jeruſchalaimorum. Illa] *videlicet quam prædixit Jirmeja 1.13.* 4 Idcirco] *mandatum prophetiæ, ut diximus in verſ. 2. qua Propheta primùm Judæos conteſtatur ver. 5. & 6. deinde ſententiam a Deo latam pronuntiat, ſex ſequentibus.* 5 Ita dicitis] *conteſtatio duo Judæos exprobrat, conſilia nefaria diſſidentiæ, hoc verſ. & maleficia, ſequente.* 7 Idcirco] *ſententia hæc blaſphemias Judæorum retorquet in ipſos, & oſtendit iſtu principibus non illud ipſum quod metuunt, ſed aliquid gravius eventurum eſſe. Eſt quidem (inquit Propheta) hæc urbs velut olla, & multitudo quam vos gladio & duriſſima tyrannide veſtra conſodiſtis, velut caro quæ in olla ferventiſſima percoquitur: ſed tam multi ſunt conſoſſi veſtri, ut iniquitatem ſit vos capi eadem olla; ac propterea amplorem vobis comparavi, nimirum terminum totum Jiſraëlis, ver. 10. & 11.* Vos autem] *ut ſequens exegeſis docet verſibus quatuor.* 13 Fuit autem] *ſigillum prophetiæ præcedentis, ut diximus in verſ. 1. quo via ſternitur ad ſequentem piorum conſolationem.* Conſummationem] *id eſt, video te jàm que manum admovere ad conſummandum judicia tua, & perdendum reliquias Judæorum.* 14 Verbum Jehovæ] *ſecunda hæc pars conſolatur pios duobus argumentis: primùm injuriæ nomine, quam faciebant Judæi qui in terra ſubſiſterant piis fratribus ſuis deportatis, ver. 15. deinde promiſſionibus Dei tum de reſtitutione fidelium & beneficio Evangelii, uſque ad verſum 21. tum de juſto illius judicio adverſus immorigeros, ver. 21.* 15 Sunt fratres] *videlicet qui deportati ſunt in Babyloniam, hi ſunt (inquit Deus) quibus iſti injuriam maximam faciunt; tum quia ex præſente ſua habitatione ſtatuunt ſe viros bonos eſſe, Deo acceptos, eaque re in poſſeſſione terræ ab ipſo conſervatos; tum quia ex deportatione tua & aliorum judicant malè de vobis, tanquam ſi exoſi eſſetis Deo; a cultu illius vos præſidenter abdicant, & omnia ſibi ipſis velut re optimè geſta adjudicant.* Longè abeſte] *ut qui ultrò produeritis cum Jeconja, & commiſeritis vos in manum Babylonis ex conſilio Jirmeja 27. ac proinde terra & cultu Dei ceſſeritis: hæc verba hominum inſolentiſſimorum, & de calamitoſis fratribus ex re præſente judicantium.* 16 Sum eis] *id eſt, etſi deportati mei carent ſanctuario veſtro ſpectabili, & coram illud colere nequeunt; tamen ego (qui ſum veritas ipſa ſanctuaris) ſum præſens ipſis, & ipſi me præſentem colunt ſpiritu: quod ipſius Jecheskelis, Danijelis, & aliorum exempla docent.* Pauci tempori] *id eſt, ad breve illud tempus quo in deportatione manſuri ſunt extra promiſſam terram.* 17 Idcirco dic] *exegeſis promiſſionis quam modo fecit Deus, de pauco illo tempore quo populus erat manſurus in regionibus exteris. Sunt autem hæ promiſſiones Evangelicæ, ut tribus verſibus deinceps confirmatur.* 19 Corunum] *id eſt, integrum ipſum, atque in veritate ſolidè adunatum Deo & toti corpori Eccleſiæ: eſt enim cor ſtudiorum & voluntatum ſedes.* Spiritum novum] *id eſt, renovationem Chriſtianam ſpiritus mentis veſtræ, ut loquitur Paulus Epheſ. 4.23.* Cor lapideum] *id eſt, durum atque indocile: vide 2. Corinth. 3.3. ut contrà carneum appellatur molle.* 22 Deinde] *concluſio viſionis de diſceſſu Dei: ab urbe, duobus verſibus; & de reverſione Prophetæ ad ſuos in ſpiritu, duobus alteris.* 23 Aſcendit] *vide ſupra in 9.3.* Montem] *videlicet olivarium, ut nominatur 2. Schem. 15.30. & Zecarjæ 14.4.* 24 Aſcendiſſet] *id eſt, aſcendens diſparuiſſet: ut Geneſ. 17.22.* 25 Multitudinem] *id eſt, tum ſeniores populi (de quibus ſupra 8.11.) velut teſtes divinitus adhibitos, tum verò populum ipſum deportatum in Babyloniam.*

CAPUT XII.

Deus typis & verbis apertiſſimis Tzidkijæ regis comitumq; nocturnam fugam. & Judæorum deportationem prædicit; & calamitates graviſſimas ipſis ante deportationem eventuras, ac poſtremò Judæorum inſolentiam impunitatem ſibi pollicentium retundit auctoritate verbi & juramenti ſui.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 Fili hominis, in medio domus [a] rebellis conſides; quibus ſunt oculi ad videdum nec vident, quibus aures ad audiendum nec audiunt, quia domus rebellis ſunt.
3 Tu itaque, fili hominis, para tibi inſtrumenta migrationis, & migra de die ante oculos eorum: ſi fortè cùm emigraveris e loco tuo in locum alterum ante oculos eorum, viſuri ſint; nam domus rebellis ſunt.
4 Cùm autem extuleris inſtrumenta tua ſimilia inſtrumentis migrationis de die ante oculos eorum: tu egreditor veſperi ante oculos illorum, [b] ut qui procedunt in migrationem.
5 Ante oculos illorum perfode tibi in muro *foramen*, per quod educas *illos*:
6 Ante oculos illorum ſuper humerum portans, cæca nocte educito, faciem tuam operito, ut non aſpicias terram hanc: nam oſtentum propono te domui Jiſraëlis.
7 Ita igitur faciens quemadmodum juſſus fueram, inſtrumenta mea extuli ſimilia inſtrumentis migrationis de die, ac veſperi perfodi mihi in muro *foramen* manu: cæca nocte educens *illos*, ſuper humerum portavi ante oculos illorum.
8 Deinde fuit verbum Jehovæ ad me mane, dicendo,
9 Fili hominis, an non dixerunt ad te domus Jiſraëlis, domus iſta rebellis; quid facis?
10 Dic ad illos, ſic ait Dominus Jehova: ipſius principes [c] onerosa hæc prophetia eſt Jeruſchalaimis, & totius domus Jiſraëlis, qui ſunt inter illos.
11 Dic, ego ſum oſtentum veſtrum: quemadmodum feci ſic fiet illis; migratione in captivitatem abibunt.
12 Nam princeps ipſe qui eſt in medio illorum, ſuper humerum portans cæca nocte, egredietur, in muro perfodient *foramen*, ad educendum eo: faciem ejus operiet, ut non aſpiciat

[a] Heb. *rebellionum: ſic deinceps.*

[b] Heb. *ſecundum proceſſus migrationis.*

[c] Heb. *onus.*

piciat ipſe oculo ſuo terram hanc.

13 'Expandam enim rete meum contra ipſum, & capietur ſagena mea; deducamque eum in Babyloniam terram Chaldęorum, quam 'non videbit, & 'ibi morietur.

14 Et omnes circumſtantes eum, [d] auxiliares ejus, & [e] omnia agmina ejus diſpergam in omnem ventum; & [f] gladio exerto perſequar eos:

15 'Ut experiantur me eſſe Jehovam; cùm ſparſero eos in gentes, & diſperſero eos per regiones.

16 Reliquos autem faciam ex eis homines [g] paucos a gladio, a fame, & a peſte: ut enarrent omnes abominationes eorum in gentibus quò devenerint; denique ut 'cognoſcant me eſſe Jehovam.

17 'Iterum fuit verbum Jehovæ ad me, edicendo,

18 Fili hominis, panem tuum in commotione comedito; & aquas tuas cum tremore & 'cum ſolicitudine bibito:

19 Et indicito populo hujus terræ, ſic ait Dominus Jehova in habitatores [h] urbù Jeruſchalaimorum, in terram Iſraëlis, panem ſuum cum ſolicitudine comedent; & aquas ſuas cum deſolatione bibent: ut [h] deſolata terra illius deſtituatur iis quibus plena eſt, præ violentia omnium qui habitant in ea:

20 Et ipſæ civitates habitatæ devaſtentur, ac terra ipſa deſolata ſit; ita experiemini me eſſe Jehovam.

21 'Deinde fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

22 Fili hominis, quid *ſibi vult* proverbium iſtud apud vos de terra Iſraëlis, dicentiũ; 'producentur dies, aut peribit omnis viſio?

23 Idcirco dic ad illos, ſic ait Dominus Jehova: 'faciturus ſum ut ceſſet proverbium hoc, neque utantur eo amplius in Iſraële: quin potius eloquere eis, propè ſunt dies ipſi, & res cujuſque viſionis:

24 'Non enim erit amplius ulla viſio vanitatis, aut divinatio blandientis; in medio domus Iſraëlis.

25 Nam *ut* ego ſum Jehova, eloquar quodcunque verbum 'eloquuturus ſum & fiet, non protrahetur *tempus* amplius: cum diebus veſtris, ô Domus rebellis, eloquar verbum, etiam efficiam illud, dictum Domini Jehovæ.

26 Denique fuit fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

27 Fili hominis, ecce domus Iſraëlis dicunt, viſio iſta quam iſte videt, ad dies multos protrahitur; & in tempora longinqua prophetat iſte.

28 Idcirco dic ad eos, ſic ait Dominus Jehova, non protrahetur amplius *tempus* omnium verborum meorum: quod 'eloquutus fuero verbum, etiam fiet, dictum Domini Jehovæ.

[d] Heb. *auxilium ejus.*
[e] Heb. *omnes alas.*
[f] Heb. *gladiũ exeram poſt eos.*
[g] Heb. *numeros: Gen. 34.30.*
[h] Heb. *deſolatur terra illius a plenitudine ſua.*

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ triã ſunt membra: e quibus primùm deportationem, captivitatem, cladémque Tzidkijæ, & Judæorum in Judæa commorantium prædicat, uſque ad ver. 17. ſecundum oſtendit malæ hujus ultimæ clades præſentes ex judicio Dei, uſque ad ver. 21. tertium denique confutat proterva Judæorum verba prophetas ludificantium, ad finem uſque. In hoc autem primo duæ ſunt omnino partes: typus, uſque ad ver 8. & anagoge ſive accommodatio typi, verſibus ſequentibus.* 2 Fili hominis] *hoc verſu præmunit Prophetam Deus forſitudine animi conſtantiaque adverſus obduratas Judæorum mentes, ut audaciter exhibeat typum quo imperatur verſibus ſequentibus.* Quibus ſunt oculi] *vide Jeſaiahh. 6.9. & 42.18.* 3 Tu itaque] *jam proponitur typus generatim, hoc ver. & ſpeciatim enarratur, quatuor ſequentibus.* Inſtrumenta] *id eſt, ſupellectilem & ſarcinas tuas, ut ſolant migrantes.* Si fortè] *hac dubitandi particula Deus Prophetam excitat, ut ſpe aliqua ſibi facta contra ſe em ad typum hunc populo exhibendum addueatur.* Domus rebellis] *quaſi dicat, quia nondum aures ipſorum meo verbo, oculive autegreſſi exemplo affecti ſunt; ſed in ſua rebellione perſtant; hac etiam tentandum eſt via, ut his rebus tam accuratè prædictis & præfiguratis evincantur.* 4 De die] *videlicet ut oculati ſint teſtes prophetiæ tuæ.* Veſperi] *ut figures nocturnum Tzidkijæ aliorúmque effugium, de quo 2. Reg. 25. & Jirmejæ 39. & 25.* Illorum] *videlicet quos teſtes adhibueris typicæ fugæ tuæ per noctem: ſic ver. ſequente.* 5 Educas illos] *nimirum teſtes advocatos, quibus repræſentatur comitatus ille qui proſequutus eſt fugientem Regem.* 6 Super humerum] *id eſt, ſarcinulam, qualem Rex diſſimulato habitu geſtaturus eſt ut conſulat vitæ ſuæ.* Faciem tuam] *id eſt, cæcum agito, ut cæcitatem Tzidkijæ præfigures.* Terram hanc] *Babyloniam in qua verſaturi: nam Tzidkija excæcatus Rible, venit quidem in Babyloniam; ſed non vidit eam.* Oſtentum] *vide Pſalm. 71. 7.* 8 Manè] *dies poſteri: jam ſequitur anagoge typi, ut diximus in verſ. 1.*

9 An non] *quaſi dicat, nónne vides quantopere obſtupuerint, cùm ne hoc quidem typo exhibito permoveantur ad conſulendum ſibi, & cognoſcendum judicia mea? nam videtur hæc interrogatio negare potius hoc loco, quam affirmare: quia deportati Judæi falſis pſeudoprophetarum prædictionibus faſcinabantur, ut apparet ex Jirmeja 28. & 29. & infrà cap. 13.* 10 Oneroſa prophe.] *vide Jeſaiahh. 13.1. & Jirmejæ 23.33. & ſequentibus.* Inter illos] *qui adhuc in Judæa harent.* 11 Veſtrum] *id eſt, vobis divinitus exhibitum ad portendendum illis deportationem; non autem vobis reverſionem, quam prædicant pſeudoprophetæ veſtri.* Abibunt] *cum Rex ipſe Tzidkija, duobus verſibus ſequentibus, tum comitatus ejus, ver. 14. tum populares omnes ver. 15. & 16.* 12 Educendum] *nimirum comitatum ſuum ſecum: ut ſuprà ver. 5. & 6.* Opetiet] *id eſt, excæcabit Babylonius: ſic loquitur ratione typi.* 13 Expandam] *circumvenam cum copiis Babylonicis.* Non videbit] *videlicet antè captus oculis quàm eò veniat.* Ibi morietur] *ut prædixit etiam Jirmeja 32.4. & 34. 3. & ſeq.* 15 Ut experiantur] *finis judiciorum Dei: nimirum imporione vitæ, hoc ver. & bonorum ſeparatio ad gloriam Dei prædicandam & amplificandam Eccleſiam ejus, ver. ſeq.* 16 Cognoſcant] *tum ipſi agnoſcentes*

Deum, tum Gentes ab illis edoctæ. 17 Iterum] *secundum membrum prophetiæ, ut diximus in ver.1, de malis captivitatem prædictam antegressuris, quorum typus ponitur, ver.18. & agnagoge, duobus seq.* 18 Cum solici.] *vide supra 4.16.* 21 Deinde] *tertium membrum prophetiæ, quo proponitur ludibundum Jisraëlitarum dictum adversus Prophetas, ver. 22. & confutatur, sequentibus.* 22 Producentur] *q. d. nihil ad nos ista prophetiæ: nam aut longo post intervallo, aut nunquam eventure sunt; quæ duo rejicit Propheta ver. sequent.* 23 Facturus sum] *confutatio hæc primùm veritatem Dei asserit contra Judæorum ludibrium, duob. ver. deinde confirmat juramento, ver. 25. ac postremò amplificat, reliquis.* 24 Non enim] *vide infrà 13.23.* 25 Eloquuturus sum] *id est, statuero eloqui: ut Exodi. 33.19.*

CAPUT XIII.

Deus pseudoprophetas & pseudoprophetissas increpans impudentissimorum mendaciorum nomine, quibus pacem & prosperitatem Judæis constantissimè futuram verbis Dei pollicebantur, in ludibrium traducit arietes ipsorum, & ipsis omnibus, ipsorumq; operis exitium denuntiat.

1 DEINDE fuit verbum Jehovę ad me, dicendo,

2 Fili hominis, propheta contra prophetas Jisraëlis istos prophetantes; & dicito prophetis *prophetantibus* ex animo suo, audite verbum Jehovæ.

3 Sic ait Dominus Jehova, væ istis prophetis [a] stultissimis; [b] qui sequuntur spiritum suum, & [b] quæ non viderunt.

4 [c] Similes vulpibus [b] per vastitates; prophetæ tui sunt, ô Jisraël.

5 [b] Non ascenditis ad irruptiones, aut [d] obducitis sepem pro domo Jisraëlis; ut consistat in bello die Jehovæ.

6 Vident vanitatem & divinationem mendacii, qui dicunt, dictum Jehovæ, cùm Jehova non misit ipsos; & spem faciunt fore ut præstet [b] verbum.

7 An non visionem vanitatis videtis, & divinationem mendacii dicitis; dicentes, dictum Jehovæ, cùm ego non loquutus sum?

8 [b] Idcirco sic ait Dominus Jehova, eò quòd loquimini vanitatem & videtis mendacium; idcirco ecce me contra vos, dictum Domini Jehovæ.

9 Erit enim manus mea contra prophetas istos, qui vident vanitatem & qui divinant mendacium; [e] in consilio populi mei non erunt, & in descriptione domus Jisraëlis non conscribentur, neque in terram Jisraëlis venient: ita experiemini me esse Dominum Jehovam.

10 [f] Eò quòd multis modis fecerunt ut erraret populus meus, *dicentes* pacem *esse* ubi nulla esset pax: [b] cumq; hic extruit [b] luteum parietem, ecce illi obducunt ipsum [d] inepto tectorio:

11 Dic ad obducentes ineptum tectorium, atqui [g] casurus est: [b] erit imber inundans, & vos ô lapides immanis grandinis casuri estis, & ventus [h] procellosissimus diffindet *eum*.

12 Cùm ecce ceciderit paries iste; annon dictus ad vos, ubi est tectorium illud quod obduxistis?

13 Idcirco sic ait Dominus Jehova, & diffindam vento procellosissimo in æstu iræ meæ; & imber inundans in ira mea futurus est, lapidesq; immanis grandinis in æstu iræ ad consumptionem:

14 Nam destruam parietem quem obduxeritis inepto tectorio, & [i] prosternam in terram, adeò ut retegatur fundamentum ejus: [b] eoque irruente consumemini in medio ejus, ut experiamini me esse Jehovam.

15 Sic ubi consummavero æstum iræ meæ in parietem istum, & in eos qui obducunt illum inepto tectorio; dicam de vobis, minimè *est* paries ille, & minimè qui obducebant illum,

16 *Nempe* Prophetæ Jisraëlis qui prophetant pro urbe Jeruschalaimorum, & qui vident ei visionem pacis; cùm nulla sit pax, dictum Domini Jehovæ.

17 [b] Tu quoque, filii hominis, oppone faciem tuam filiabus populi tui quę prophetissas agunt ex [k] animo suo; & propheta contra eas,

18 Dicens, sic ait Dominus Jehova, væ [b] consuentibus pulvillos pro omnibus axillis [l] brachiorum *populi* mei, & parantibus [b] confibulas pro capite cujusque staturæ ad venandum animas: [b] an animas venaremini in populo meo, ut animas in vobis vivas conservetis?

19 Nam prophanatis me apud populum meum [b] pro pugillis hordei, & frustulis panis, morte afficiendo animas quæ non morerentur, & [i] victuras prædicando animas quæ non sunt victuræ; mentiendo apud populum meum qui auscultant mendacio.

20 Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce me contra pulvillos vestros quibus vos [b] illic venamini animas, ut [b] avolent cùm laceravero illos a brachiis vestris: & dimittam animas ut avolent, animas quas vos venamini:

21 Et lacerabo confibulas vestras ut eripiam populum meum e manu vestra, neque sint amplius in manu vestra [m] prædę: ita experiemini me esse Jehovam.

22 [b] Eò quòd afterunt animũ justi [n] falsò, quem ego non eram affecturus dolore; & confirmant manus improbi, ut non revertatur a via sua pessima ut in vita conservem eum:

23 Idcirco [b] vanitatem non estis visuræ, & divinationem non divinaturę amplius; sed eripiam populum meum e manu vestra, & experiemini me esse Jehovam.

[a] Heb. *ambulant post.*

[b] Heb. *spiritu.*

[c] Heb. *sicut vulpes.*

[d] Heb. *insulsos: sic deinceps.*

[e] Heb. *protectorum: sic ver. 13.*

[f] Heb. *eò quòd & eò quòd: ut Levit. 26.43*

[g] Heb. *facies ut perunga.*

[h] Heb. *ventus procellarum.*

[i] Heb. *prosternam.*

[k] Heb. *cordis sic ver. 22.*

[l] Heb. *manuum mei.*

[m] Heb. *venationi.*

[n] Heb. *falsitatis.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *Hujus capitis partes sunt duæ: quarum una Deus reprehendit & interminatur pseudoprophetis, usque ad ver. 17. altera prophetissis populum Dei fallentibus, ad finem usque. Prophetis autem primùm denuntiat Deus maledictionem per prolapsum propter mendacia ipsorum, ver. 3. deinde sigillatim confutatur ipsos de improbissimo ipsorum mendacio, usque ad ver. 8. tum judicia ex eo malo consequutura pronuntiat, sententiam ferens & in prophetas ipsos, ver. 8. & 9. & in totum eorum cœtum qui ipsis auscultaverint, usque ad ver. 15. ubi denùm prophetia hæc concluditur ver. 15. & 16.* 3 Qui sequuntur] *vide Jirmeję*

14.14.& 23.9.& *sequentib.* Quæ non vid.]*id est, quorum visio non est a Deo oblata ipsis.* 4 Similis vulp.] *vide Cantic.* 2.15. Per vastit.]*id est, famelicis vulpibus, quæ in desertis regionibus versantur, ac proinde inedia pressæ feruntur majore impetu in prædam etiam tenuissimam: ut de prophetissis dicitur infra ver.* 19. 5 Non]*contestatio exornans superius dictum: non facitis (inquit) officium bonorum prophetarum, hoc versus, sed contrà mendacia colitis, versu seq.us testis est vestra ipsorum conscientia, ver.*7. Ascenditis]*id est, neque obsistitis satanæ & malo irrumpenti in Ecclesiam vos ipsi, neque obstacula alia adhibetis, denique salutem populi negligentes causa perditionis ipsorum estis: venustissima allegoria a re castrensi, ut Psal.* 106.23. & 30. Ut consistat]*id est, ut Ecclesia infracta maneat, cùm Deo videbitur ipsam probare, & piis sanctisq; certaminibus exercere.* 6 Verbum]*quod ipsi videlicet comminiscuntur & dicunt.* 8 Idcirco]*propositæ luci contestatione sequitur homonbrii sententia, ut diximus in versu* 1. 9 In consilio]*i. neque in Ecclesia, neque in libro vitæ comprehendentur, neque restitutionem consequentur: sed a Deo, Ecclesia, & reliqua Ecclesia aspectabilis abalienati permanebunt.* 10 Cùmq; hic]*elegans allegoria, qua transitus comparatur ad alterum sententiæ membrum: ita sunt (inquit Deus) pseudoprophetæ isti ut structores nequam inter se colludentes; quorum si quis lutum e plateis comportaverit, & lutacei parietis formam construxerit; omnes uno consensu advolant, & operam suam consumunt in colendo & ornando falso pariete: ita extruunt illi, ac potiùs destruunt Ecclesiam Dei, quorum fuerat ascendere ad irruptiones, & firmam sepem obducere, supra ver.*5. Luteum pariet.] *Hebræum vocem ex etymo ita accipimus, pro pariete qui ex luto materiaque per plateas jacente effornatur.* 11 Casurus est] *id est, ruiturus omnibus modis: qui sequentibus verbis similiter per allegoriam exprimuntur conjunctam ironiæ.* Erit imber]*id est, inundabit imbre, grandine, vento, & modis omnibus Deus in opus vestrum, & labefactabit totum.* 14 Eoq;]*videlicet æstu iræ meæ, qui nominatus est ver.* 13. *nam eò referri commonstrat mutatio generis.* 17 Tu quoque]*hujus prophetiæ quam Deus Jechezkeli imperat hoc ver. partes sunt totidem, quot in superiore diximus: prolepsis sive propositio summa, ver.* 18.*contestatio, ver.* 19.& *sententiæ dictio, sequentibus.* 18 Consuentibus]*pseudoprophetissas his verbis Propheta figurat a ritu ipsarum duplice: nam cùm vellent ipsæ quietem, eamq; firmissimam & immotam Judæis significare, pulvillos assuebant, velut quietis constantissimæ typos: & capitia pro omni sexu ac ætate confingebant certis lorùm, fibulis, suis consimilibus adstricta; ut figurarent populum certissimè protegi & constantissimè divina ope, nunquam fore ut defensio hac ab ipsis cessaret. Atqua hiu modu populum fallebant, vitæ suæ falsis artibus consulebant, & Dei nomen dedecorabant adhibentes prophetiis suis, atque impiè blasphemabant.* Confibulas] *Hebræa vox universè (ut ipsius etymon ostendit) significat ea quibus res constringuntur atque adhæriscunt: ut sunt fibulæ, lora, harpedonæ, unci, pedes quos jureconsulti vocant, offendices, & si quæ sunt hujusmodi: quamobrem vocem latè patentem ad exprimendam utcunque illius vim adhibuimus.* An animas] *contestatio; id est, an dispendio vitæ animarum, populi mei oportet vos victum quarere sceleratissimè? allegoria.* 19 Pro pugillis]*id est pro re tenuissima, adeoq; nihilo: ut Micæ* 3. 5. 20 Illic]*videlicet in Judæa, ubi prophetissæ tenues Judæos explebant spe, & exhauriebant domos.* Avolent]*i. ut elabantur & effugiant a vobis, tanquam avecula liberata beneficio meo.* 22 Eò quòd]*conclusio summa prophetiæ.* 23 Vanitatem non]*id est, peritura estis; noëma, ut suprà* 12.24. *pro eo quod est, non eritis amplius; nedum ut vanitatem videatis & prophetetis populo.*

CAPUT XIIII.

Deus seniores Israëlis Prophetam ad consulendum ipsum accedentes impietatis arguit; docet neque illis, neque Judæis omnibus amplius responsurum esse, nisi increpationes & minas malorum tum Judæis, tum pseudoprophetis impendentium; ac postremò omnibus sententiam fert irrevocabilem de gladio, fame, peste, bestia mala, & captiviate durissima.

1 DEINDE cùm venientes ad me quidam
'e senioribus Israëlis, sederent coram
me:
2 Fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo;
3 'Fili hominis, 'viri isti induxerunt stercoreos deos suos in [a] animum suum, & offendiculum iniquitatis suæ positum habent e regione faciei suę: an [b] nullo pacto consulor ab eis?
4 'Idcirco alloquere eos, & dicito ad eos; sic ait Dominus Jehova, [c] quisquis e domo Israëlis induxerit stercoreos deos suos in animum suum, offendiculum iniquitatis suæ positum habens e regione faciei suæ, & venerit ad Prophetam: 'ut sum Jehova, responsabo ei venienti 'de multitudine stercoreorum deorum ipsius:
5 Ut reprehendam domum Israëlis' in animo ipsorum, quòd avertentes se a me adhæreant stercoreis diis suis omnes.
6 'Idcirco dic ad domum Israëlis, sic ait Dominus Jehova, convertimini, & avertite a stercoreis diis vestris; avertite, inquam, ab omnibus abominationibus vestris faciem vestram.
7 Nam quisquis e domo Israëlis, aut ex peregrinis qui peregrinantur in Israële, averterit se [d] a sequendo me inductis stercoreis diis suis in animum suum, & offendiculum iniquitatis suæ positum habuerit e regione faciei suæ; cùm venerit ad prophetam ut consulat per eum me; 'ut sum Jehova, responsabo ei per me,
8 Me oppositurum iratam faciem meam viro isti, & positurum eum in [e] signum & in [f] parabolas, denique excisurum eum e medio populi mei; ut experiamini me esse Jehovam.
9 Ipse autem Propheta cùm pellectus fuerit ut eloquatur 'verbum; 'ut sum Jehova, 'pelliciam Prophetam ipsum: sed cùm extendero manum meam contra ipsum, perdam ipsum e medio populi mei Israëlis.
10 Ira ferent [e] pœnam iniquitatis suæ; æquè pœna consulentis, ac pœna Prophetæ erit:
11 Ut non aberrent amplius domus Israëlis a sequendo me, & non polluant se amplius omnibus defectionibus suis; sed sint mihi populus, & ego sim eis Deus, dictum Domini Jehovæ.

[a] Heb. *sic deinceps.*
[b] Heb. *consulendo.*
[c] Heb. *vir vir e domo Israëlis, qui ind.* &c. *sic ver.*7.
[d] Heb. *a post me, sic ver.*11.
[e] Heb. *iniquitatem: sic sequentia: ut Gen.*4.13.

hovæ.
12 'Iterum fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
13 Fili hominis, cùm regio peccavit mihi prævaricando prævaricatione, & extendens manum meam contra illam fregero illi scipionem cibi; id est, ita immisero in eam famem ut excindam ex ea homines & jumenta:
14 'Etiamsi essent hi tres viri in medio ejus, Noach, Danijel, & Ijob; ipsi cum justitia sua eriperent [f] 'se ipsos, dictum Domini Jehovæ.
15 Si bestias malas transmisero in terram orbaturas eam, adeò ut sit [g] desolatissima absque transeunte propter illas bestias:
16 Tres viri isti in medio ejus, *ut* vivam ego, dictum Domini Jehovæ, si filios aut si filias eriperent: ipsi se solos eriperent, terra autem esset desolatissima.
17 Aut *si* gladium induxero in regionem illam; edixeroque, gladius pertranseat terram, quo excindam ex ea homines & jumenta:
18 Etiamsi tres viri isti essent in medio ejus, *ut* vivo ego, dictum Domini Jehovæ, non eriperent filios aut filias; sed ipsi se solos eriperent.
19 Aut *si* pestem immisero in terram illam effundens æstum iræ meæ super illam [h] 'ad cædem; ad excindendum ex illa homines & jumenta:
20 Etiamsi Noah, Danijel, & Ijob essent in medio illius, *ne* vivam ego, dictum Domini Jehovæ, si filium aut filiam eriperent; ipsi cum justitia sua eriperent se ipsos.
21 'Quin sic ait Dominus Jehova, etiam cum quatuor judicia mea hæc pessima, gladium, ac famem, bestias que malas, & pestem immisero contra *urbem* Jeruschalaimorum; ad excindendum ex ea homines & jumenta:
22 Si ecce [i] reliqui fient in ea qui evadant, qui educantur, filii aut filiæ; ecce ipsi 'procedent ad vos, & videbitis 'viam eorum, & actiones eorum: ut 'consolationem capiatis in malo quod induxero contra *urbem* Jeruschalaimorum, in omnibus quæ induxero contra eam.
23 Ita consolationi erunt vobis, cùm videbitis viam eorum & actiones eorum: & agnoscetis me non immeritò fecisse quæcunque fecero in eam, dictum Domini Jehovæ.

[f] Heb. *animam suam*: *sic deinceps.*
[g] Heb. *desolatio sic ver. seq.*
[h] Heb. *pro sanguinem supra 5.17.*
[i] Heb. *reliqua fies in ea vasio.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *hujus capitis præter inscriptionem (quæ duobus versibus continetur) Prophetica pars tres sunt duæ: prior est propositio impietatis Judæorum, & judiciorum Dei contra illos & Prophetas illarum, usque ad versum 12. posterior, propositio decreti irrevocabilis, ad finem usque.* Et senioribus] *plerique omnes ex deportatorum numero hos seniores fuisse putant, neque repugnamus valdè: sed tamen videtur potiùs ex prophetiæ argumento statuendum esse hos fuisse liberos, ac non deportatos, qui ad Judæa regnum adhuc pertinuerint; & cum legatione Tzidkijæ venerint in Babyloniam; ut solent legati seniores, consiliari, & viri autoritate, ingenio, scientiaque præstantes adhiberi. Legationem autem ante hac tempora fuisse a Tzidkija missam in Babyloniam, ut fiduciario Rege, apparet ex Jirmeja 51. 59.*
3 Fili hominis] *priore hac propositione continentur duo: hypothesis, quæ materia est sive occasio totius prophetiæ, hoc vers. deinde thesis, sive prophetia generatim & ad Judæos omnes, & ad hos qui coram erant sermonem Dei accommodans.* Viri isti] *id est, totum animum suum addixerunt idololatriæ, & adhuc iniquitatibus suis immersi sunt: qua fronte, obsecro, audent isti comparare in conspectu meo ad consulendum me? indignissimum est me ab istiu vel momento uno appellari, qui me non consuluntz ex animo: sed suis studiis, dum consultores agunt coram te, indefinenter traducuntur: vide infrà 20. 4.* 4 Idcirco] *thesis, ut diximus in præcedentem versum: cujus argumentum summum ponitur duobus versibus deinde verò ipsarum five exornatio illius, usque ad vers. 12.* Ut sum Jehova] *jurantis verba, ut multa hoc cap. extant ad confirmationem dicti.* De multitudine] *id est, non de illis rebus quas rogaturus est; sed de hoc uno argumento, quod exponitur sequente versu.* 5 In animo ipsorum] *id est, verberem & evincam, velint nolint, ipsorum conscientias impietatis suæ.* 6 Idcirco] *ipsarum membra sunt hæc: revocatio ad respiscentiam, hoc ver. interminatio contra obnitentes tum populares, tum pseudoprophetas, quatuor sequentibus; & judiciorum finis, vers. 11.* 8 Signum] *id est, tum antecedis judicii monimentum, tum demonstrationem justorum judiciorum Dei eventurorum immrigeris, ut loquitur Apostolus 2. Thess. 1. 5.* Parabulas] *ex interminatione Deut. 28. 37.* 9 Verbum] *videlicet quod illi postulaverint, ad voluntatem prophetarum ipsis.* Pelliciam] *id est, quemadmodum avis imprudens pellicitur esca, ita pelliciam eum ipsis muneribus donarisq; consolentium: sed tandem quoties commodum videbitur, ut auceps plagarum funes retrahens, aut piscator retium perstrondas, ita inclinans manum meam intersipiam ipsum.* 12 Iterum] *secunda pars prophetiæ, qua Deus nunc demum recusantibus Judæu pedem referre ab idololatria & suis iniquitatibus, sententiam fert irrevocabilem, primùm de quatuor plagis pronuntiatis lege, usque ad versum 21. deinde verò de funestissima captivitate, versibus reliquis.* 14 Etiamsi] *hypothetica denuntiatio, ut Jirmeja 15. 1. quasi dicat: Prophetæ, si intercederent homines mihi acceptissimi, & in quibus edidi hactenus documenta specialissima misericordiæ, non tamen ducerer misericordia. In hu unum tribus fuerunt illustrissima gratiæ divinæ exempla: cùm Noach ex communi diluvio, Ijob ex gravissimis post omnium hominum memoriam calamitatibus, & Danijel ex communi sapientum cæde ereptus atque evectus sit.* Se ipsos] *solùm, ut sequentibus exprimitur.* 19 Ad cædem] *id est, pestis certissimam & præsentissimam mortem afferens.* 21 Quin sic ait] *alterum membrum denuntiationis, de captivitate accessiva ad superiores plagas; ut diximus in versum 12.* 22 Procedent] *id est, adducentur in deportationem vobiscum; sed longe aliter accipientur & tractabuntur quàm vos.* Viam eorum, & actiones] *id est, justam mercedem antecedentia eorum, qua tam proterve ausi sunt ut blasphemandum nomen meum, & laudis candum; ut dicitur supra 31. 15.* Consolationem] *id est, tum eo quòd justam*

Dei

Dei vindictam spectabit is coram, cum quòd nihil futura est vestra calamitas ad calamitatem istorum (adeò agetur cum istis duriter) leniter feretis conditionem vestram.

CAPUT XV.

Deus typo & sermone Judææ toti ab exordio exortæ sua exitium denuntiat, propter peccata ipsius & contumaciam indignissimam.

1 ᵃ ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, ᵃ quid est lignum vitis præ omni ligno? quid palmes, præ eo quod est in lignis sylvæ?

3 An sumitur ex illo lignum ad aptandum operi? ᵃ an assumitur ex illo paxillus ad appendendum ei ullum instrumentum?

4 ᵃ Ecce igni traditur in escam; cùm duas extremitates ejus consumpserit ignis, & medium ejus ustulatum fuerit, an proderit ad opus?

5 Ecce cùm esset integer, non aptabatur operi; quanto igitur minus cùm ignis consumpsit ipsum & ustulatus est, aptaretur adhuc operi?

6 ᵃ Idcirco sic ait Dominus Jehova, quemadmodum est lignum vitis inter ligna sylvæ, quod trado igni in escam: ita traditurus sum habitatores Jerusalem.

7 Nam opponam faciem meam iratam eis; ᵃ cùm ab uno igne exiverint, alter ignis consumet eos: ut cognoscatis me esse Jehovam, cùm objecero faciem meam iratam eis:

8 Exponamq; terram ipsam desolationi; eò quòd prævaricantur prævaricatione, dictum domini Jehovæ.

ᵇ Heb. *assumunt, imperfunctive.*

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hæc prophetia velut præcedentium corollarium est, continens typum, versibus quatuor sequent. & anagogen illius prophetiæ, tribus ultimis.* 2 Quid est lig.] *typus Judæorum in Judæa adhuc commorantium, q.d. quid est in istis hominibus cur se ipsi faciant sanos, aut ego ad parcendum ipsis amplius adducar? imò verò (inquit sequent.) ut modo se habent, sunt isti omnium hominum indignissimi.* 4 Ecce igni] *id est, sarmentum ex sectum non potest, ut ut sit integrum, ad ullum opus accommodari; sed cogitur & in ignem objectum urstur, ut Joan. 15. 6. posteà verò sequitur comparatio minoris expositæ ver. 5.* 6 Idcirco] *anagoge sive accommodatio typi, ut diximus in versum 1.* 7 Cùm ab uno] *id est, ignis prodiens ab ira Dei indefinenter ardebit; & qui ab uno evaserit, deprehendetur & consumetur alterò; quemadmodum superioribus prophetiis omnibus indicatum est, inde a capite 5.*

CAPUT XVI.

Deus gentem Judaorum increpans narrat illius historiam specie puellæ expositæ & in morte versantis, donec ipse misertus curavit, educavit, duxit, purgavit, & ornavit eam: deinde ingratissimi animi crimina exprobrat, scortationis cum idolis gentibus, exteris, at inhumanissimæ libertatis cædis: præterea sententiam ferit in eam, tanquam homicidam & adulteram, mortis ignominiæ & æternæ, amplificans malefacta ejus comparatione cum factis Sodomitarum atque Jsraëlis: & postremò reliquiis exemit promissiones Evangelicas.

1 ᵃ ET fuit verbum Jehovæ ad me, edicendo,

2 Fili hominis, notas fac ᵃ urbi Jeruschalaimorum, abominationes ipsius,

3 Dicens, ᵃ sic ait Dominus Jehova urbi Jeruschalaimorum, ᵃ commercia tua, adeoque ᵃ genitura tua ᵃ sunt e terra Cenahhanæorum; ᵃ quasi ᵃ pater tuus sit Emoræus ipse, & mater tua Chittæa.

ᵇ Heb. *ad affectum meum; similem locutionem vide Gene. 30. 30.*

4 ᵃ Nam quod ad genituras tuas, ᵃ quo die genita fuisti ᵃ non fuerat præcisus umbilicus tuus, & ᵃ aquis non eras lota ᵃ cùm aspexi te: neque ᵃ sale fueras condita, nec fasciis eras fasciata.

ᶜ Heb. *animæ tuæ.*

5 ᵃ Non pepercerat tibi oculus ut faceret tibi unum ex istis, clementia utendo erga te: sed projecta fueras in superficiem agri cum fastidio tui, quo die genita fuisti.

ᵈ Heb. *in sanguinibus tuis: sic in sequentibus.*

6 ᵃ Transiens autem juxta te, cùm viderem te ᵃ præbentem conculcandam te ᶜ in sanguine tuo; ᵃ dixi tibi, in sanguine tuo vive, ᵃ iterumq; dixi tibi, in sanguine tuo vive.

ᵉ Heb. *ad ornatum ornamentorum.*

7 ᵃ Copiosam ut germen agri reddidi te, adeò ut creveris & adoleveris perveneriscque ᵉ ad summum ornatum (ᵃ ubera tua ᵃ sororiaverant, & pilus tuus germinaverat) ᵃ quamvis esses ᶠ nudissima & retectissima.

ᶠ Heb. *nuditas & retectio: sic ver. 22. & 39.*

8 ᵃ Quapropter transiens juxta te, cùm viderem te, quòd ecce tempus tuum ᵃ tempus amorum esset, ᵃ expandens alam ᵃ vestimeæ super te, operui nuditatem tuam: cumq; jurans tibi ᵃ conveniissem tecum in fœdus, dictū Domini Jehovæ, ᵍ nupsisti mihi.

ᵍ Heb. *fuisti mihi uxor.*

9 ᵃ Itaque ᵃ lavi te aqua, ut inundans *eluerem* sanguinem tuum a te; & ᵃ unxi te unguento:

10 ᵃ Vestiensq; te versicoloribus calceavi te ᵇ melinis, & accingens te xylino operui te serico.

ʰ Heb. *melâ, id est, pellibus melinis: ut Exod. 25. 5.*

11 Et ornavi te ornatu; indens armillas manibus tuis, & torquem collo tuo:

12 Apposui etiam monile supra nasum tuum, & inaures auribus tuis; coronamque ornatus capiti tuo.

13 Cumq; ornasses te auro & argento, vestimentumq; tuū esset xylinum & sericum, ac versicolor, similam & mel oleumq; comederes; denique pulchra esses ⁱ supra modum, & prosperata in regno.

ⁱ Heb. *ad valde valde.*

14 Adeò ut prodiret de te ᵏ fama in gentes propter pulchritudinem tuam; quia perfecta erat, ⁱ propterea quòd majestatem meam imposuissem tibi, dictum Domini Jehovæ.

ᵏ Heb. *nomen*

ⁱ Heb. *propter majestatem meam quam imp. trajectio*

15 Tum confisa pulchritudini tuæ scortata es ᵃ pro nomine tuo; & profudisti scortationes tuas omni ᵐ viatori, illius fuit *pulchritudo tua:*

ᵐ Heb. *transeunti: sic ver. 25.*

16 Etiam sumens de vestibus tuis, parasti excelsa tibi ᵃ latis maculis interstincta, ut scortareris cum istis; *illa* non succedentibus, cùm non adesset *viator:*

17 Et sumens instrumenta ornatus tui ex auro meo & ex argento meo quæ dederam tibi; fecisti tibi imagines masculi, ut scortareris cum eis.

18 ᵃ Capiens enim vestes versicolores tuas operuisti illas, & unguentum meum suffitum-

que meum proposuisti illis;
19 Cibum quoque meum quem dederam tibi, similam & oleum ac mel *quibus* cibabam te, hoc proposuisti illis, in odorem [n] gratum ut esset; dictum Domini Jehovæ.
20 'Præterea sumens filios tuos & filias tuas quas pepereras mihi, hos mactasti illis 'consumendos: an minus *hoc esset* fornicationibus tuis,
21 Quòd jugulaveris 'filios meos & exposueris eos, traducendo eos illis?
22 'Et cum omnibus abominationibus tuis, & scortationibus tuis non es recordata dierum pueritiæ tuæ; 'cùm esses nudissima & reteclissima, præbuisse te conculcandam in sanguine tuo:
23 Sed fuit post totam malitiam tuam (væ væ tibi) dictum Domini Jehovæ,
24 Ut 'extrueres tibi fornicem, & faceres tibi suggestum in omni platea,
25 Et in omni capite viæ extructo suggesto tuo, abominandam redderes pulchritudinem tuam divaricans pedes tuos omni viatori: denique [o] plurimùm scortata es.
26 Scortata enim es 'cum [p] Ægyptiis vicinis tuis [q] torosis, & quidem plurimùm scortata es ad provocandum me.
27 'Cumque ecce extendens manum meam contra te 'diminuerem demensum tuum, & traderem te [r] desiderio odio habentium te ['] Pelischtæarum, 'quæ confusæ erant propter viam tuam [t] sceleratam:
28 Scortata es cum Assyriis, eò quòd non satiareris: sed scortata cum eis ne sic quidem satiata fuisti.
29 Quapropter plurimùm scortata es in Cenahhanæa 'cum Chaldæis; sed ne hoc quidem satiaris.
30 'Quàm languidus est [u] animus tuus, dictu Domini Jehovæ: faciendo omnia ista, opus mulieris meritoriæ [x] pervicacissimæ?
31 Extruendo fornicem tuam in capite cujusque viæ, cùm suggestum suum facis in omni platea; nec dum es ut 'scortum ludificando mercedem,
32 Ut mulier adultera, loco viri sui recipiens extraneos:
33 Omnibus scortis dant pretium: tu verò dedisti 'pretia tua omnibus amatoribus tuis, munerans eos ut congrederentur tecum circumquaque, pro scortationibus tuis.
34 Itaq; fuit in te [y] contra quàm in istis fœminis scortationibus tuis, cùm [z] prosequeretur te nemo ad scortandum: nam quòd das mercedem, ac merces non datur tibi, hoc contrarium est.
35 'Idcirco, ô scortum, audi verbum Jehovæ;
36 Sic ait Dominus Jehova, eò quòd profusum est [a] 'virus tuum retecta nuditate tua, in scortationibus tuis cum tuis amatoribus; etiam super omnibus stercoreis diis [b] abominandis tuis, denique propter cædes filiorum tuorum quos exposuisti eis:
37 'Idcirco ecce ego congregaturus sum 'omnes amatores tuos quibus suaviter usa es, & quoscunque amas, cum omnibus quos odisti: & ubi congregavero illos contra te circumquaq; retegam nuditatem tuam illis ut videant totam nuditatem tuam:
38 Et judicabo te judiciis [c] adulterarum & effundentium sanguinem: exponens te [d] cædi proficiscenti ex 'æstu iræ & zelotypiæ.
39 Nam cùm tradidero te in manum eorum, demolientur 'fornicem tuam, & diruent suggesta tua, & exuentes te vestibus tuis sument 'instrumenta ornatus tui: ac relinquent te nudissimam & reteclissimam:
40 Deinde adducentes contra te cõgregationem 'obruent te lapidibus, & transfigent te gladiis suis:
41 Postea 'comburent domos tuas igne, exercentes contra te judicia 'ante oculos multarum fœminarum: ita faciam ut desinas esse meretrix, etiamque mercedem non poteris dare ampliùs.
42 Denique faciam ut requiescat æstus iræ meæ in te, 'donec recedat zelotypia mea a te; donec quiescens non indigner amplius.
43 Eò quòd non es recordata 'dierum pueritiæ tuæ, & commovisti te contra me omnibus his: ideo etiam ego ecce viam tuam in caput repono, dictum Domini Jehovæ, ut non facias istud scelus cum omnibus abominationibus tuis.
44 Ecce 'quisquis utitur parabola, de te parabola utetur, dicendo; qualis mater, talis filia ejus.
45 'Filia matris tuæ es 'fastidientis virum suum & filios suos: & soror *utriusque* sororis tuæ es, quæ fastidiverunt viros suos, & filios suos; 'mater vestra Chittæa, & pater vester Emoræus.
46 Soror autem tua 'major Schomron, ipsa cum filiabus suis sede t 'ad sinistram tuam; soror tua verò minor te, sedens 'a dextera tua, est Sedom cum filiabus suis.
47 'Neque verò in viis earum ambulasti, & secundum abominationes earum fecisti: tanquam parvum fastidio fuit *hoc*; ideo corruptionem adhibuisti majorem eis in omnibus viis tuis.
48 'Ne vivam ego, dictum Domini Jehovæ, si fecit Sedom soror tua ipsa & filiæ ejus; quemadmodum fecisti tu & filiæ tuæ.
49 Ecce hæc fuit iniquitas Sedomi sororis tuæ; cùm 'excellentia, saturitas cibi, & 'tranquillitas quieta esset ipsi & filiabus ejus, 'manum pauperis & egentis non confirmavit:
50 Cùm itaque exaltantes se facerent abominationem 'coram me; amovi eas, prout [d] visum est.
51 'Schomron quoque ad dimidium peccatorum tuorum non peccavit; amplificasti enim abominationes tuas præ ipsis, & 'justificasti sorores tuas omnibus abominationibus tuis quas fecisti.
52 'Tu etiam fer ignominiam tuam, 'quam adjudicas *utrique* sorori tuæ, propter peccata tua quibus abominabilius egisti quam illæ; justiores erant te: tu, inquam, etiam [e] pudefesce & fer ignominiam tuam, cùm justifices sorores tuas.
53 'Si reduxero reducem turbam illarum, reducem turbam Sedomi & filiarum ejus, ac reducem turbam Schomronis & filiarum ejus; etiam reducem turbam multitudinis captivorum tuorum *reducem* [e] inter illas:
54 Ut feras ignominiam tuam, & afficiaris ignominia propter omnia quæ fecisti; 'consolationi existendo illis.
55 Si sorores tuę Sedom & filiæ ejus revertentur ad pristinum statum suum, & Schomron ac filiæ ejus revertentur ad pristinum statum

[n] Heb. *quies: ut Gene. 8.21. Exod. 29.18. Levit. 1.9. & 2.2. & 3.5. & 17.6. & 23.18.*
[o] Heb. *multiplicasti scortationes tuas: sic deinceps.*
[p] Heb. *filiis Ægypti.*
[q] Heb. *magnis carnis: euphemismus: ut Levit. 15.3.*
[r] Heb. *animæ: ut Psa. 27.12*
[s] Heb. *filiarũ Pelischtæorũ.*
[t] Heb. *sceleris.*
[u] Heb. *cor.*
[x] Heb. *dominantis.*
[y] Heb. *contrarium ab istis.*
[z] Heb. *posti te non ageretur scortatio.*
[a] Heb. *æruginosic infr. 24.11*
[b] Heb. *abominationum tuarum.*
[c] Heb. *sanguinis æstus, & æmulationis.*
[d] Heb. *videt.*
[e] Heb. *in medio illarum.*

suum; tu quoque & filię tuæ revertemini ad pristinum statum vestrum.

56 'Cùm non fuerit Sedom soror tua [f]in auribus, in ore tuo; tempore [g] summæ excellentiæ tuæ;

57 'Nec dum revelata fuerit malitia tua, 'cùm esset tempus probri [h] a filiabus Syriæ & omnibus circumstantibus eam, filiabus Philischæorum; 'quæ depopulatur fuissent te circumquaque:

58 Scelus tuum & abominationes tuas tu reportatura es, dictum Domini Jehovæ.

59 Nam sic ait Dominus Jehova, vicissim faciam tibi quemadmodum fecisti; quæ sprevisti 'execrationem irritum faciendo fœdus.

60 'Veruntamen 'recordatus ego fœderis mei tecum *initis* temporibus pueritiæ tuæ, præstabo tibi fœdus [i] perpetuum.

61 Nam recordata viarum tuarum, pudore suffunderis, 'assumendo sorores tuas majores te cum minoribus te: & 'dabo tibi eas in filias; 'non quidem ex fœdere tuo,

62 Sed præstabo ego fœdus meum or ga te; & agnosces me esse Jehovam:

63 'Ut recorderis & erubescas, 'nec sit tibi amplius apertio oris propter ignominiam tuam; cùm expiavero te ab omnibus quæ feceris, dictum Domini Jehovæ.

f Heb. *in auditione.*
g Heb. *excellentiarum tuarum.*
h Heb. *filiarum, &c.*
i Heb. *seculi*

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *hujus capitis (quod perpetua allegoria exprimit Dei administrationem erga Judæos & Jeruschalaima) prater inscriptionem duobus primis versibus comprehensam, partes omnino sunt tres: prima est narratio (ut maximus) allegorica ex comparatione spirituali conjugi inter Deum & Ecclesiam Judæorum, usque ad ver. 35. secunda est sententia Dei Ecclesiam veterem, velut perfidissimam conjugem, repudianiis & flagellantiis gravissimè, usque ad ver. 60. postrema, est promissio redintegrandi fœderis & connubii sacri cum electis reliquiis, quatuor versibus ultimis.* 2 Urbi Jerusch.] *i. Judææ synecdochicè: nam Jeruschalaimis sedes erat Ecclesiæ, & regni caput: sic deinceps.* 3 Sic ait] *hujus narrationis prolepsis sive propositio summa hoc ver. continetur. Sunt enim duo illius membra hic singulis vocibus expressa: unum est, genitura, quæ exponitur a ver. 4. ad 13. alterum verò commercii & conversationis, usque ad ver. 35. quæ duo hoc versu posita ὑστερον πρότερον deinceps explicantur.* Commercia tua] *i. conversatio tota, synecdochicè.* Genitura] *id est, ortus, curatio, educatio, & institutio prima: nam hoc genus synecdoches frequentat scriptura sacra, ut Gene. 3. 16. & 1. Tim. 2. 15.* Pater tuus] *id est, si ex patre Abrahamo esses, faceretis opera Abrahami; sed degenerastis ab illo, & in familiam Cenahhanæam malitiosè transfroxistis: quin imò sta obstupefacti estis in vestris iniquitatibus, ut si patre Emoræo & matre Chittæa essetis orti: sic infrà ver. 45. non ascita est, sed hæreditaria & nativa malitia vestra.* 4 Nam] *prima hoc narrationis membrum per antithesin exponit duo; nimirum statum calamitosum miserumq; Gentis ex Abrahamo ortæ, donec educeretur ex Ægypto, usq; ad ver. 6. & beneficia ornamentaq; a Deo in gentem collata, versib. seq. In hac autem narratione tota gens cum corpore unico comparatur, & status ejus cum infantis recèns in lucè prodeuntis statu, ac paulatim per sua incrementa provehentis.* Quo die] *id est, cùm in hanc lucem venisset, & hac vita uteretur Abraham progenitor gentis vestræ, ex quo velut trunco gens propagata est. Nam ut ad hac tempora procul referamus, adducimur tum Prophetæ ipsius narratione, tum verbi Jehoschuhhæ 24. 2. & sequentibus; tum historiæ fide: maximè cùm iniquum sit ortum, educationem, augmentum, & cætera quæ deinceps ponuntur, ad unicum tempus referre captivitatis in Ægypto, & tempora (quæ accuratissimè Prophetæ ubique observat) confundere.* Non fuerat præcisus] *id est, a natura in morte, sin sordibus peccatorum, infirmitate, & vanitate tuis: quæ omnia allegoricè significantur verbis sequentibus.* Umbilicus] *id est, longum illud intestinum ab utero matris pertinens ad umbilicum fœtus, quo diu in utero est vivet fœtus: synecdoche. Nam hoc intestinum in fœtu continet omnia vitæ instrumenta, venam umbilicalem ad alimoniam, arterias duas ad respirationem, & υρεχὸν ad excludenda fœtus excrementa. Hoc autem intestinum nisi præcidatur, matri & infanti lethale est, nisi resectum curatur, est exitiosum partui, quia totum profundit sanguinem & exhalat spiritum meatu illo.* Aquis non erat] *id est, ut cui non sunt ablutæ sordes recens in lucem editæ; ita jacebas in sordibus peccati, ut ostenditur Jehoseh. 24.* Cùm aspexi] *quantopere se torquent interpretes in hac voce explananda nihil attinet dicere: nos verò eam non Chaldæorum, sed Hhebræorum vocem esse confirmamus, pro certo habentes Deum hìc verbis loqui humanitus: ut infrà ver. 6. 8. & sequentibus.* Sale] *quo aqua macerato lavari infantem præcipiunt medici, tum ad callum obducendum umbilico, tostique cuti, tùm ad interiores partes confirmandas, & decoquendas, absumendásque humores prævos: quibus omnibus utilem esse hanc perfrictionem docent Galenus & Avicenna.* 5 Non pepercerat] *id est, a nemine curata fuerat, ac potius non potuerat curari sine me, sed in peccatis tuis fuisses mortua: tanta est naturæ humanæ infirmitas. Sed hæc allegoricè dicta prudenter accommodanda sunt veritati: non enim propterea concedit Deus humanam infirmitatem ab homine curari posse, sed ita sentit incurabilem fuisse prorsus a natura hominem, atque tanta fœditate ut rebus omnibus creatis fastidio esset, nedum ab ulla earum rerum curaretur.* 6 Transiens] *jam sequitur narratio beneficiorum Dei, ut diximus in versum 4. qua gradatim exponuntur rationes fœderis a Deo cum Ecclesia initi & suo ordine præstiti, primùm quidem collata vita, hoc ver. ex qua propagatio & incrementum Ecclesiæ promanasse dicuntur, versu seq. deinde ornamenta vitæ ex liberatione, & conjugium sacrum, ver. 8. & sequentibus.* Præbentem] *i. expositam morti, malisque omnibus ad mortem: nam ea conditione fuisse Abrahamum cum cæteris usque diem a Deo vocatus esset, Genes. 21. supra ostendimus.* Dixi tibi] *id est, virtute verbi promissionumq; mearum te a morte præsentissima liberavi, in qua aquè versaberis ac infans cujus prostuit umbilicus; & nihilominus vitam dedi tibi.* In sanguine] *id est, ut cunque in peccatis tuis demersa sis & a natura mortua, tanquam infans exhausto sanguine.* Itemq;] *i. non semel, sed sæpius repetitis promissionibus confirmavi: ut Genes. 12. & 13. & 15. & 17. & sequentibus.* 7 Copiosam] *q. d. multiplicavi gentem tuam præter naturæ ordinem & expectationem omnium, dans Abrahamo & Saræ e mortuo Jitzchakum, Jitzchako binos liberos ex uxore sterili, Jahhakobo duodecim filios, ex quibus deinceps innumera populi multitudo propagata est in Ægypto, quamvis obluctantibus Ægyptiis.* Ad summum] *id est, pulchritudinem & speciem omnium elegantissimam, cujus*

ſam vide Deut.7.7 & 8. Ubera] id eſt, quaſi pubes effecta eras, nubilis, & aptæ viro: quod hîc duobus ſigna exprimitur. Quamvis eſſes] id eſt, non propter ullam elegantiam aut bonum quod ineſſet in te viſa es mihi ad ſummum ornatum pervenire, & perplacuiſti mihi: ſed propter unicum amorem meum ex conſilio & electione gratuita: ut Deut.7. 8 Quapropter] jam venitur ad conjugium ſacrum inter cum Eccleſia Iſraëlitarum, quo tempore liberata fuit a ſervitute Ægypti, & donata tabulis fœderis, ut diximus in ver.6. Tempus amorum] id eſt, tempus juſtum quo conjugarer tibi, ut prædictum fuerat Abrahamo Geneſ.15.13. Expandens] id eſt, te uxorem ducens, & agens virum ac ſervatorem tuum: vide Ruth.3.9.quamobrem ſequentia verba ſunt exegetica hoc ver. Conveniſtem] vide Exod.19.& 24. Nupſiti] id eſt, vocuſtis in fœdus conveniſti mecum, ibidem. 9 Itaque] expoſitio beneficiorum ex connubio acceptorum a Deo, quorum partes ſunt duæ, ſanctificatio a ſordibus peccatorum, & communicatio omnium bonorum: quæ deinceps exponuntur uſque ad ver.13. Lavi te] alludit ad ritum legis Levit.15.28. pro eo quod eſt, plenſſimè mundavi & purificavi te. Unxi te] id eſt, ornavi unctione ſpiritus, per cujus regenerationem reſtituta es elegantiæ tuæ. 10 Veſtiensque] id eſt, inſtruxi te rebus omnibus tũ ad neceſſitatem tum ad voluptatem pertinentibus, gratiam tibi gloriamq; ſummam indidi, denique regina effecta es conjugio meo. Hæc autem inde a liberatione cœpta pertinent ad tempora Salomonis uſque.

13 Cumque ornatiſſes] altera pars narrationis, de commercio ſive converſatione indigniſſima Eccleſiæ veteris, ut diximus in verſum 3. cujus prolepſis ſive propoſitio ſumma eſt verſ. quinque; deinde exornatio, uſque ad ver.35. ac in prolepſi quidem ad amplificationem pertinent duo verſus, quibus Deus ſummatim commemorat amplitudinem beneficentiæ ſuæ in Eccleſiam; deinde verò duplicem abuſum beneficiorum, exprobras: unum, quod cum gentibus exteris ſcortata ſit, ver.15. alterum, quòd cum duo alienigenarum, ver.16. & 17. quæ duo membra poſtea ὑſτεροπρότερον explicantur. 14 Fama] de qua 2. Schem.8.13. & 1.Reg.4.30. 15 Pro nomine] id eſt, quàm latè fuerat pervagata fama tua, tam latè effeciſti ut diffunderentur ſcelera tua, ad eoq; latiùs conata es & promiſcuè te proſtituere: quod totum inde a temporibus Salomonis per trecentos nonaginta annos fuiſſe factum hiſtoria ſacra teſtantur, & Deus per prophetam exprobravit ſuprà 4.5. 16 Latis maculis] id eſt, pantherina, ut veteres appellarunt, quæ non emblemate vermiculato aut parvulis maculis inſignita eſſent (nam hæc non ita evidenter e longinquo diſcernuntur) ſed latis plagis & teſſeris coloratis, quæ meliùs e longinquo ſpectantur, & velut ſigna ſunt ad provocandos amatores. Cum iſtis] idolis ſive imaginibus quæ nominantur ſequente ver. Illis] id eſt, cùm illa non ſuccederent ex ſententia animi tui quæ diximus ver.15. Itaque verba ſequentia horum interpretationem habent. 18 Capiens] exornatio proximè precedentis membri in prolepſi, de inſano Iſraëlitarum ſtudio in idololatriam, per ὑſτεροπρότερον quam diximus ſuprà ver.13. qua continentur duo criminis genera, de rebus omnibus ad idola tranſlatis, duobus ver. alterum, de filiis ablatis inhumanitate & impietate ſumma, duobus alteris. 20 Præterea] alterum crimen, ut modo diximus: de quo ſi quis multa voleat cognoſcere, legat Euſebium ſub finem lib.2. de præparatione Evangelica. Interdictum autem diſertè habetur Levit.18.21. & 22. & ſequentibus. Conſumendos] igne videlicet, ut a rege Moabitarum factum eſt, 2. Regum 3.27. Animus] quaſi dicat, hoc verò facinus altero eſt longè indignius, & me adhuc amplius afficit, quod expoſuiſti eos idolis qui fœdere erant mei. 21 Filios meos] id eſt, ipſos quoque primogenitos: vide infrà 20.26. 22 Et cum] exornatio priorum membri prolepſeos, de fœderibus procuratis & junctis cum hu & illis gentibus promiſcuè, omiſſa fide & veritate promiſſionum Dei, & totius conjugalis fœderis ratione. Cùm eſſes] id eſt, jam olim fuiſtum fuiſſe ut nulla eſſes, niſi cepiſſem de te miſericordiam; & quòd nunc ſuperſtes ſis, id a me uno gratiosè profectum eſſe. 23 Væ væ] exclamatio pathetica. 24 Extrueres] id eſt, omnia comparares quæ ad commoditatem tuæ ſortationis putabas pertinere, ut palàm faceres te proſtibulum eſſe impuriſſimum, & te oculis omnium obtruderes: quod generatim exprobratum hoc & ſeq.ver. deinde minutatim explanatur, tum nominatis gentibus quæ ad ſortationem hanc fuerant adductæ, verſib. quatuor: tum expreſſo hippomane quo in ſortationem iſtam exarſerunt Iſraëlitæ, ver.30. & quatuor ſeq. vide ſimilia Jirmejæ 2. & ſeq. 26 Cum Ægypt.] ut factum eſt temporibus Chizkijæ, Jeſchahh.30.& 31. deinde Jehojakimi & Tidkijæ, 2.Reg.24.& 25. contra mandatum Dei, Deut.17.16. Torotis] ſic pergit in allegoria, & deſignat accuratiſſimam Iſraëlitarum libidinem, ut infrà 23.20. 27 Cumque eccc] tranſitio ad ſecundos amatores, videlicet Aſſyrios; in quorum fidem Achaz ſe contulit propter immiſſas a Deo caſtigationes: vide 2. Reg. 16.7. & 2. Chro.28. Diminuerem] ex commutatione Levit. 26.20. & Deut. 28. 23.& 33 Peliſchtæarum] vide 2.Chro,28.18.& Jeſchahh.15. Quæ confuſa] i. quas etiam pudebat maleficiorum ſuorum, licet projectæ eſſent ad omnem impuritatem; adeò fuerunt turpia & gravia ſceleræ tua: vide Jirmej.2.33. 29 Cum Chaldæis] videlicet ex quo tempore Merodac-baladen legationem ad Chizkijam tranſmiſerat, 2.Reg.20.12.& Jeſchahh.39. 30 Quàm languid.] expoſitio elegantiſſima hippomanis per admirationem, ut diximus in ver. 24. qua gradatim oſtenditur inſanus Judæorum furor in conciſando exteris, primùm per comparationem meretricis quæſtuariæ, hoc ver. deinde adulteræ libidinoſiſſimæ, quæ abjectio & contempto omni quæſtus ſtudio libidine tantùm perfidioſè abripitur (ut de Meſſalina Clodii res portentoſas ſcribunt hiſtorici) duob.ver. ſeq. ac poſtremò illius quæ tantopere ſerſur præcipi in libidinem, ut ipſa amatores redimat de ſuo atque muneretur, qui ſummus eſt gradus libidinum, q.d. Propheta, nequeo ſatis mirari cum animo meo tantum furorem tuum, qua tibi ſcortando nunquam ſatisfacis; ſed adhuc contabeſcis præ ardore libidinis, eamq; nulla ratione nullis amatoribus adhuc explere potuiſti: cujus hoc documentum eſt certiſſimum, quòd non expectas dum ab amatoribus redimaris, prout meretrices quæſtuariæ ſolent, neque ſatis habes ut gratis conciſes amatores & adjungas tibi, ſed ultrò exhauris facultates tuas, & meas ipſius res ſacrilegè profundis ad illos redimendos comparandosq;. 31 Scortum] id eſt, ne cum adultera illa quidem comparari debes quæ non exercet quæſtum meritorium, ſed gratis proſtituit ſe pertæ ſtudio libidinis: ut exponitur ſequen. ver. 33 Pretia] videlicet plurima & ampliſſima: quod facit ad amplificationem ſceleris. 35 Idcirco] tranſitio ad ſecundam partem prophetiæ, nempe ad Ecthionem ſententiæ, ut diximus in ver.1. Continet autem hæc ſinctentia propoſitionem, & exornationem ſive confirmationem ejus. Ac propoſitionis quidem partes omnino duæ ſunt, quarum una ſummatim cauſas ſententiæ ferendæ explicat,

plicat, ver. 38. altera judicium in sceleratam adulteram eventurum, usque ad ver. 45. Exornationis verò partes sunt totidem, ut suo loco dicturi sumus. 36 Virus tuum] id est, sordes tuæ profluentes ex te propter frequentiam & assiduitatem scortationis tuæ: confer cum Jirmej. 2. 23. & seq. Vox autem Hhebræa propriè quidem ære significat; sed metonymicè quoque pro æruginе, id est, virulentia illa & damnosa materia accipitur quam ære maledictum generat, ac proinde ad omne virus accommodatur. Novimus quidem à plerisq; aliter accipi, videlicet pro fundo & ima parte rei alicujus: sed tota illa interpretatio manavit ex falsa hujus loci intelligentia; cùm tamen hoc membrum fuerit ex sequente intelligendum, & ex adjuncto verbo. 37 Idcirco] sententia dicto sive judicium duas partes continet, supplicium, & ignominiam, hoc ver. e quibus supplicium exponitur desinens usque ad ver. 43. ignominia verò, ver. 43. & 44. Omnes amatos.] ex quibus constabat exercitus Babylonis. 38 Adulteratum] de quo judicio vide Levit. 20. 10. & Deut. 22. 22. Effundentium] de quo judicio vide Gen. 9. 6. & Exod. 21. 12. Æstu iræ] videlicet Dei, qui ut justus judex in sanguinolentos exæstuat, & tanquam justus maritus zelotypus est uxoris adulteræ. 39 Fornicem tuam] de qua suprà 24. & 31. id est, in urbe Jerusalem orum sedes adulteriorum tuorum ac ita comparatas. Instrumenta] de quibus suprà ver. 10. & sequentibus. 40 Obruent te] ut jus esse contra adulteras homicidium, ex lege suprà ostendimus. 41 Comburent] vide complementum 2. Reg. 25. & 2. Chron. 36. & Jirmeja 52. Ante oculos] id est, palàm, ita ut sit omnibus exemplo, multiq; ludibrio: prout de Edomæis legitur Psal. 137. 7. & Lament. 1. & 4. de Hhamonitis verò, Moabitis, Tyriis, & Tyrdonis, infrà 25. & sequentib. 42 Donec recedat] id est, donec consummavero in te æroremtotum meæ zelotypiæ: ut sequentia verba explicant. 43 Dierum puer.] id est, prima conditionis tuæ; & beneficentiæ meæ, de quibus suprà ver. 4. & sequentib. 44 Quisquis] id est, ludibrio eris in ore omnium: cujus ludibrii argumentum in fine versus positum, est jusjurandum ad exornationem sententiæ. 45 Filia] exornatio sententiæ præcedentis, ut diximus in ver. 35. duabus partibus continetur: una est, exornatio causarum ab exemplo Cenahhanæorum, Sedomi, & Schomronu, usque ad ver. 52. altera est exornatio & confirmatio judicii, inde ad ver. 60. Horum autem verborum sensus est, nullo pacto a parentibus tuis, sororibus tuis, & gente tua degenerat, duobus versib. imò verò hos omnes omnibus numeris malitia superat, ver. 47. & quatuor seq. Fastidientis] notat Propheta hîc verbo Cenahhanæos tum a Deo & pietate Noachi defecisse, tum filios suos Moleco traduxisse, Levit. 18. 21. & 24. quo etiam modo sequentia de Sedomitis & Jisraelitis sunt accipienda. Mater] ut suprà ver. 3. 46 Major] plures tribus & regiones continens. Ad sinistra] i. Septentrionem. A dextera] i. ad Meridiem: ut Exodi 26. 18 47 Neque verò] amplificatio per gradationem de qua in ver. 45. 48 Ne vivam] confirmatio præcedentis dicti, tum a juramento, hoc ver. tum a demonstratione κ) ἀνίκητον, tribus seq. 49 Excellentia] ex illa abundantia & tranquillitate, quas deinde Propheta nominat: vide Gen. 13. 10. & seq. Tranquillitas] ex quo gentem liberaverat Abraham, Gen. 14. Manum paup.] nam etiam duos angelos sicuti erant in platea pernoctare, eósq; Lotum ipsum summa injuria persequuti sunt, Gen. 19. 50 Coram me] vide Gen. 13. 13. 51 Schomron quoque] id est, regnum Jisraelitarum: quod propterea longè minus peccasse dicitur, quia neque tanta a Deo beneficia acceperat cùm regnum & Sacerdotium in Judæa essent, neque fuerat revocatum tam diuturna patientia: sed Judæa plura habuit & diuturniora beneficia quibus alliceretur, atque exempla judiciorum quibus deterreretur; & tamen malitia sua obstirmata cum beneficiis, judiciis, & documentis Dei assiduè concertavit. Justificasti] vide Jirm. 3. 6. 52 Tu etiam] altera pars exornationis de sententia lata, ut diximus in ver. 45. qua primum affirmatur certissimè eventura & constantissima futura sententia Dei, ver. quatuor; deinde universè concluditur, quatuor alteru. Quam adjudicas] id est, quam justissimè illis importatam esse evincitur, & agnoscit tua ipsius conscientia. 53 Si reduxero] hypothetica enuntiatio constantiæ Dei in exequenda sententia sua. q. d. si illos reduxero, vos etiam reducturus sum; at non sum reducturus illos: igitur neque vos reducam, quicquid pseudoprophetæ vaticinentur vobis ad gratiam. Sic Deus Judæa illius temporis comminatur; ex quorum tamen posteru reliquias servatum ira docet infrà ver. 60. & sequentibus. simile judicium vide Numer. 14. 54 Consolationi] ut suprà 14. 22. 56 Cùm non] conclusio sententiæ, causam & judicium breviter complectens, binis versibus. Causa autem ponitur unica, nimirum obstirmatus animus & ἀμεταμέλητος, quamvis revocatus fuisset duobus exemplis gravissimis severitatis Dei; uno in Sedomitas, hoc ver. altero in Jisraelitas, vers. sequente. In auribus] id est, fugeru de industria omnem recordationem tanti judicii, quamvis ad eum finem illud effecisset Deus, Gen. 18. 19. 57 Nec dum] id est, nondum evulsa fuerunt apud animum tuum & agnoveru malitiam tuam, ex quo Jisraelita flagellati & pessundati sunt in conspectu tuo, ut præmonita eorum exemplo resipisceres. Cùm esset temp.] id est, cùm probrosè Schomron soror tua a Syru, & Pelischtæis finitimis, profligaretur duce Assyrio. Quæ depop.] id est, æquè te ac Schomronem profligassent, nisi custos fuisset tuus, teq; ab illo vindicasset ut promiserat Deus Jeschahhih. 7. & 8. 59 Execrationem] id est, negligens & frangens fidem mihi jurejurando datam (ut suprà ver. 8.) execratione fœderis conjuncta tete obstrinxisti: synecdoche. 60 Veruntamen] ultima pars propheta, promissio erga reliquias electorum, ut diximus in ver. Recordatus] vide Gen. 8. 1. 61 Assumendo] id est, cooptando tecum ex Jisraelitis & gentibus electos in Ecclesiam Christi. Dabo tibi] id est, efficiam ut parias spirituales liberos verbo Evangelii, ut Jeschahh. 54. & sequentibus. Non quidem] id est, non ex illo fœdere Legi quod tu fregisti, sed ex fœdere novo Evangelii, non in tabulis lapideis, sed in tabulis carneis cordis inscripto per spiritum Dei vivi, ut dicitur versu sequenti, vide Jirmeja 31. 31. & sequentibus, 2. Corinth. 3. 3. & Heb. 8. 8. 62 Ut recorderis] id est, ut in recepta in illud fœdus discaru panitentiæ antè actæ vitæ; ac proinde sola fide expiationem a me in Christo perfectam complectaru, & gloriam totam soli Deo tribuas servatoris tui. Nec sit tibi] id est, planè obmutescas, tibi confusionem tuæ facti tribuens & Deo salutem tuam: ut Ijobi. 5. 16. & Psal. 107. 42.

CAPUT XVII.

Propheta ænigmate figurat, & prophetia explicat captivitatem Jechoniæ, beneficium Nebucad-nezaris in Tzidkijam, & hujus perfidiam ineuntu fœdus cum Ægyptio: deinde severissimum Dei judicium ipsi regnoq; toti denuntiat: promissionem denique Evangelii subjicit ad consolandum piusin ecclesia catholica.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, edicendo,
2 Fili hominis, propone ænigma, & utere parabola, de domo Israëlis,
3 Dicens, a sic ait Dominus Jehova, b aquila quædam maxima, magna alis a alatissima, plena plumis, cui ineſt b ſpecies artificioſiſſima; c veniens ad Libanum deſumpſit d calamum ſummum cedri:
4 e Summitatem tenerorum ramorum ejus decerpſit; & deferens in f terram g negotiatoriam, in h civitate aromatariorum poſuit illam.
5 Accipiens verò e ſemine illius terræ poſuit ipſum i in agro d ſativo; acceptum k ſecundum aquas multas, l e circumſpectiſſimè poſuit.
6 m Atque hæc quidem germinaſſet, n & abiiſſet in vitem luxuriantem humilis ſtatura, ſpectantibus palmitibus hujus ad illam, & radicibus hujus ſubjectis illi: abiiſſet, inquam, in vitem, ediciſſetq; ramos, & emiſiſſet ramuſculos:
7 Sed fuit aquila o quædam magna, magna alis, & copioſa plumis; ad quam ecce p vitis iſta applicuit q radices ſuas, & palmites ſuos emiſit ad eam, ut r irrigaret ipſam s ex areolis plantationis ipſius;
8 t Iſta in agro bono ad aquas multas plantata; editura ramos, & latura fructum, *denique* futura vitis magnifica.
9 u Dic, ſic ait Dominus Jehova, *an* proſperaretur? an non radices ejus x diſrumpet, & fructum ejus ſuccidet, & ſiccabit? omnibus frondibus germinis ſui exſiccabitur? & *an* non brachio magno & populo multo y extirpaturus eſt eam radicitus?
10 z Ut ecce plantata ſit, proſperabitúrne? an non attingente ipſam a Euro exſiccabitur prorſus? b cum areolis germinationis ſuę exſiccabitur?
11 c Deinde fuit verbũ Jehovæ ad me, dicendo,
12 Dic jam domui iſti d rebelli, an neſcitis quid *ſibi velint* hæc? dic, ecce venerat rex Babyloniæ *in urbem* Jeruſchalaim orum, cujus accipiens Regem & Principes abduxit eos ad ſe in Babyloniam:
13 Deinde accipiens de ſemine e regio, pepigerat cum eo fœdus; & adigens eum ad f execrationem potentes iſtius regionis acceperat,
14 Ut eſſet regnum humile, ne efferret ſe; ut obſervando fœdus ſuum ſtaret.
15 Sed rebellavit contra illum, mittendo legatos ſuos in Ægyptum, ut det ſibi equos populumq; multum: an proſperabitur? an eripiet ſe qui facit iſta? qui irritum fecit fœdus, etiámne eripiet ſe?
16 *Ne* vivam ego, dictum Domini Jehovę, niſi g in loco illius regis qui regem conſtituerat ipſum, cujus ſpernit execrationem, & cujus irritum facit fœdus; apud illum in medio Babyloniæ moriatur.
17 Neque copiis magnis aut congregatione multa h facturus *quicquam* eſt cum ipſo Parhho in bello; cùm i diſſundet *ille* miſſilia catapultaria, & cùm extruet propugnacula: ad excindendum animas multas.
18 Cùm ſpernat execrationem irritum faciendo fœdus; quia ecce k junxit manum ſuam, & omnia iſta facit, non eripiet ſe,
19 l Idcirco ſic ait Dominus Jehova, *ne* vivam ego, niſi execrationem m meam quam ſpernit & fœdus meum quod irritum facit; hoc reponam in caput ipſius.
20 Nam expandam ſuper ipſum rete meum, & capietur ſagena mea; deducenſq; ipſum in Babyloniam diſceptabo cum ipſo ibi *de* prævaricatione ipſius qua prævaricatur contra me: *Suprà 12.13.*
21 Et omnes profugi ejus cum omnibus agminibus ejus gladio cadent, & qui reliqui erunt in omnem ventum diſpandentur; ut experiamini me Jehovam loquutum eſſe.
22 n Sic ait Dominus Jehova, attamen accipiens ego o e ſummo calamo illius cedri procerę reponam: e ſummitate tenerorum ramorum ejus tenellum decerpens, plantabo ego ſuper p montem altum & aggeſtum:
23 q In monte celſitudinis Iſraëlis plantabo eum, & proferens ramum faciet fructum, & abibit in cedrum magnificam: habitabuntq; ſub ea omnes aves cujuſcunque alæ, in umbra palmitũ ejus habitabunt.
24 Ita experientur omnes arbores agri me eſſe Jehovam, dejicere arborem altam, exaltare arborem dejectam, exſiccare arborem virentem, & facere ut floreat arbor ſicca: ego Jehova dixi, & faciam.

a Heb. *longa.*
b Heb. *phrygicum opus.*
c Heb. *negotiatorii.*
d Heb. *ſemis.*
e Heb. *circumſpectione accuratiſſima.*
f Heb. *fuſſit: ſic deinceps.*
g Heb. *una.*
h Heb. *ſiblaturus eam à radicibus ipſius.*
i Heb. *vento orientali.*
k Heb. *rebellionis.*
l 2. Reg. 24. 17.
m Heb. *regni.*

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetię, præter inſcriptionem duobus verſibus comprehenſam, partes omnino ſunt duæ: una eſt, narratio prophetica funeſtiſſimi excidii eventus Tzidkijæ Regis & Judææ ſeti, uſque ad ver. 22. altera eſt promiſſio Evangelica pro electis reliquiis, tribus verſibus ultimis.* 2 De domo] *1. de toto Iſraële, tum ratione calamitatum quæ denuntiantur reprobis, tum etiam promiſſorum: quæ duo ſunt capita hujus prophetiæ.* 3 Sic ait] *prior hæc pars prophetiæ de Judæorum ærumnis duas partes complectitur, typum, uſque ad ver. 11. & enarrationem illius, uſque ad 22. Utrobique autem narrationis ſumma ſunt capita duo: nimirum cauſarum explicatio ex quibus judicia conſequuntur a ſunt, & prophetia judiciorum quæ in Judæam erant eventura propter antegreſſas cauſas.* Aquila quędam.] *typus magni Nebucad-nezzaris regis potentiſſimi: ut exponitur ver. 12.* Alatiſſima] *id eſt, omnium inſtructiſſima in rebus quæ ad vocatum pertinent: ſic una voce Prophetæ oſtendit quàm Ægyptio præſtiterit Babylonius, de quo ver. 7.* Veniens] *id eſt, invadens regnum Judææ, quod cum præſtantiſſima Libani ſylva comparatur.* Calamum] *id eſt, cacumen, & ſurculum ſummum, ſive taleam quæ ad inſitionem ex arbore avellis ſalet; unde vox Ebrea appellatur. Eſt autem typus Jeconiæ regis.* 4 Summitatem] *id eſt, principes Judææ; ut dicitur ver. 12.* Terram] *id eſt, in Babyloniam emporia celebrem.* Civitate arom.] *id eſt, molliſſima & luxurioſiſſima, quaſi omnes Babylonis cives præ molliſtie redolerent aromata, aut fuerint aromatariam.* 5 E ſemine] *id eſt, ſemine regio, ut ipſe interpretatur ver. 13. nimirum Tzidkijam patruum Jeconiæ.* In agro ſat.] *id eſt, in Judæa ipſa reſtituit, ubi adhuc futura erat ſementi non incommoda (ut ſequentia docent) miſi ipſius culpa aliter accidiſſet.* Secundum aquas] *id eſt, in loco irriguo: vide Eccle. 11. 1.* Circumſpectiſſimè] *id eſt, omnibus legittimis cautionibus adhibitis quæ ad ſtabiliendum fœdus & firmanda illius jura omnino pertinebant, nempe legibus & conditionibus in fœdere dictis, jurejurando præſtito, obſidibus acceptis, & ſi qua ſunt ejuſmodi quibus de ſtabilitate fœderis provideri poteſt: ut dicitur ver. 13. & 14.* 6 Atque

Atque hæc]*id eſt, huic Regi Tzidkijæ(qui cum vite humili comparatur) optimè ceſſiſſet, ſi in obſequio Nebucad-netzarii permanſiſſet.* 7 Aquila]*typus Ægypti, ut exponitur ver.15.* Vitis iſta] *ideſt, Rex Tzidkija fœdus iniit cum Ægyptio, fidem fregens Babylonio, ver.15.* Radices] *ideſt, legationes clàm quaſi per cuniculos emiſſæ ad Ægyptum: vide Jirmejæ 37.& 38. ſic exponitur infrà ver.15.* Irrigatet ipſam]*id eſt, currus & equos ſuppeditaret ad firmandum ipſum.* Ex areolis] *id eſt, copiis Ægypti, quæ ſita inter lustra Nilo, & rivis per areas ductis irrigatur: ſic alludit prophetaad rationem Ægyptiorum.*

8 Iſta]*amplificatio, ex eo quòd nulla fuerat Regi Tzidkijæ juſta occaſio adſciſcendi Ægyptium, ut ver.6.* 9 Dic]*ſecundum caput typi, ut diximus in ver.3.* judiciorum denuntiatio. Diſrumpet] *nimirum Babylonius, ut exponitur ver.16.& 20.* 10 Ut ecce] *occupatio, quaſi dicat, eſto ſanè ſit beneplantata & loco optimo: peribit tamen.* Euro]*noxio vitibus, teſte Columella lib.5.cap.5. Eſt autem hic typus divini judicii per Babylonium.* Cum areolis] *id eſt, quoſcunq; aquæ ductus ad ſe ab Ægypto deriverit.*

11 Deinde]*analogoge ſive accommodatio typi, ut diximus in verſ.3.* 13 Execrationem] *ut ſuprà 16.59. vide 2.Chron.36.13.* 16 In loco] *ideſt, Babylone, regia Nebucad-netzarii: ſic Jirmejæ 32.5.& 34.3.& ſequentibus.* 17 Facturus] *id eſt, adjumento futurus eſt: nam priùs fractus eſt quàm copias Judæo conjungeret.* Diſſundet] *nempe Babylonius, obſidens Jeruſchalaimæ pertinaciſſimè.*

18 Junxit manum]*vide Jirmejæ 50.15.* 19 Idcirco]*confirmatio judicii per juramentum.* Meam] *id eſt, juratam in nomine meo, & autore me per Prophetas meos, Jirmejæ 38.* 22 Sic ait]*altera pars prophetiæ, continens promiſſionem reſtitutionis & amplificationis Eccleſiæ in Chriſto.* E ſummo calamo] *ideſt, de reliquiis ſtirpis regiæ, ex quâ fuit Zerubbabel, & ex eo Chriſtus.* Montem altum] *id eſt, in Eccleſia, ut Jeſchahh.2.2.* 23 In monte] *triplex promiſſio hîc verbis continetur per Chriſtum ad Eccleſiam pertinens: prima eſt amplitudo Chriſti; ſecunda, beneficia ad Eccleſiam in Chriſto pertinentia; tertia denique, Eccleſiæ per totum orbem propagatio, hoc verſu; quorum omnium ſumma eſt illuſtratio gloriæ Dei, verſiculo ultimo.*

CAPUT XVIII.

Deus Iſraëlitas inter ſe expoſtulantes quòd patriorum ſceleratum pœnas darent reprehendens graviſſimè, adminiſtrationem juſtitiæ ſuæ ergà juſtos & peccatores explicat: adducentes exemplum ſuum arguit improbitatis, & juſtitiam ſuam omnino à calumniis illorum vindicat: ac poſtremò hortatione clementiſſima ſpem veniæ facit reſipiſcentibus.

1 FUIT quoque verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 'Quid vobis eſt, quòd utimini parabola hac de terra Iſraëlis, dicendo; patres comederunt omphacen, & 'dentes filiorum obſtupeſcunt?

3 'Ne vivam ego, dictum Domini Jehovæ; 'ſi erit vobis amplius *unde* utamini parabola hac in Iſraële.

4 'En omnes animæ meæ ſunt, æquè anima patris atque anima filii meæ ſunt: anima 'quæ peccat, ipſa morietur.

a Heb. *faciet: ſic deinceps.* 5 'Nam cum quis erit juſtus, a exercebit ſe jus ac juſtitiam,

6 In 'iſtis montibus 'non comedens, & 'oculos ſuos non attollens ad ſtercoreos deos domus Iſraëlis; uxoremque 'proximi ſui nõ polluens, & ad uxorem ex immunditia ſeparatam non appropinquans,

7 'Neminem q; opprimens, 'pignus ſuum debitori reddens, 'rapinam non rapiens; 'panem ſuũ eſurienti dans, & nudum operiens veſte,

8 'In uſuram non dans, & fœnus non accipiens, ab iniquitate retrahens manum ſuam; jus

b Heb. *veritatis.* b verum exercens inter c unum & alterum,

c He. *bvirum cum viro.* 9 In ſtatutis meis fideliter ambulans, juraq; mea obſervans d colendo veritatem; juſtus hic

d Heb. *faciendo.* e omnino vivit, dictum Domini Jehovæ.

e Heb. *vivendo: ſic deinceps.* 10 'Quòd ſi genuerit filium effractorem, effuſorem ſanguinis; qui faciat fratri præter 'ullum iſtorum:

11 Qui iſta omnia non faciat; quin etiam in iſtis montibus comedat, & uxorem proximi ſui polluat;

f Heb. *morietur.* 12 Pauperem & egentem opprimat, rapinas rapiat, pignus non reddat; & ad ſtercoreos deos attollat oculos ſuos abominationẽ faciens,

g Heb. *ſanguines ipſius in ipſo erit: ut Levit.20.9.* 13 In uſuram det & fœnus accipiat, hiccine viveret? non vivet; omnes abominationes iſtas fecit, f omnino afficietur morte; g cædis ipſius cauſa in ipſo erit.

14 'Quòd ſi ecce genuerit filium qui animadvertat omnia peccata patris ſui quæ facit, & animadvertens non faciat ſecundum illa,

15 In iſtis montibus non comedat, & oculos ſuos non attollat ad ſtercoreos deos domus Iſraëlis; uxorem proximi ſui non polluat,

h Heb. *pignuretur.* 16 Et neminem opprimat, pignus non h accipiat, & rapinam non rapiat; panem ſuum eſurienti det, & nudum operiat veſte,

17 'A paupere retrahat manum ſuam, uſuram aut fœnus non accipiat, jura mea faciat, in ſtatutis meis ambulet; hic non morietur propter iniquitatem patris ſui, omnino vivet:

18 Pater *verò* ipſius quia oppreſſit oppreſſione, rapuit rapinam fratris, & quod non eſt bonum fecit i inter populares ſuos; ideo ecce morietur propter iniquitatem ſuam.

i Heb. *in medio populorũ ſuorum.* 19 'Sed dicitis, 'cur? nónne fert filius ipſe propter iniquitatem patris? k cùm filius jus & juſtitiam exercet, omnia ſtatuta mea obſervat & facit ea, omnino vivet.

20 Anima quæ peccat, ipſa morietur; filius non feret propter iniquitatem patris, & pater non feret propter iniquitatem filii: 'juſtitia juſti cum ipſo erit, & improbitas improbi cum ipſo erit.

21 Cùm autem improbus converſus ab omnibus peccatis ſuis quæ fecit, obſervabit omnia ſtatuta mea, & exercebit jus & juſtitiam; omnino vivet, non morietur;

22 Omnes defectiones ejus quas commiſit nõ commemorabuntur ei; in ſua juſtitia quam exercet vivet.

k Heb. *dedicendo.* 23 'An k ullo pacto delector morte improbi? dictum Domini Jehovæ: an non cùm revertitur a viis ſuis, ut vivat?

24 Sed cùm avertens ſe juſtus a juſtitia ſua facit iniquitatem, ſecundum omnes abominationes quas fecerit improbus facit, hiccine

Heb *omnes substantiæ.*

viveret? omnia justè facta ejus quæ fecerit non commemorabuntur; propter prævaricationem ipsius qua prævaricatur, & propter peccatū ipsius quo peccat, propter hæc morietur.

Heb. *dispondit sic: sic dein-ceps.*

25 Quòd autem dicitis, non est æqua via Domini: audite jam, ô domus Jisraëlis, an via mea non esset æqua? annon viæ vestræ nō sunt æquæ?

26 Cùm avertit se justus a justitia sua, & faciens iniquitatē, moritur in illis, propter iniquitatem suam quam facit moritur.

27 Cùm autem revertens improbus ab improbitate sua quam faciebat exercet jus & justitiam, hic animam suam vivam conservat:

28 Quia animadvertens revertitur ab omnibus defectionibus suis quas commisit; omnino vivet, non morietur.

29 Attamen dicunt domus Jisraëlis, non est æqua via Domini: an viæ meæ non essent æquæ; ô domus Jisraëlis; annon viæ vestræ nō sunt æquæ?

30 Idcirco quemque secundum vias suas judicabo vos, ô domus Jisraëlis, dictum Domini Jehovæ: revertimini, & avertite vos ab omnibus defectionibus vestris, ut non sit vobis offendiculo iniquitas.

31 Abjicite a vobis omnes defectiones vestras quibus defecistis, & facite vobis cor novū & spiritum novum: ecquare moreremini, ô domus Jisraelis?

32 Non enim delector morte morientis, dictum Domini Jehovæ: avertite itaque vos, & vivete.

ANNOTATIO.

1 Fuit] *Hujus prophetiæ, quæ tota est ἀντιστρεπτικὴ, partes omnino sunt tres: prima est reprehensio acerrima impiæ Jisraëlitarum dicti judicia Dei ludificantium, usque ad versū 19. secunda est confutatio firmamentorum quibus Jisraëlitæ suas blasphemias adversus Deum eructabantur stabilire, usque ad ver. 30. tertia est conclusio asserens justitiā Dei, & omnes revocans ad resipiscentiam certissimámque salutis expectationem.* 2 Quid vobis] *propositio blasphemi dicti quod etiam habetur Jirmeje 31. 29. & 30. cujus ἀντιστρεπτικὴ habetur sequentibus.* Terra Jis.] *id est, Jisraëlitæ, metonymicè.* Dentes filior] *i. filii luunt injustè scelerum paternorum pœnas.* 3 Ne vivam] *præcedentis blasphemiæ ἀντιστρεπτικὴ primùm universè fit per enuntiationē justitiæ Dei juramento confirmatam, duobus versibus deinde per accommodationem promissorum & minarum ejus ad tria personarum genera: nempe ad justum, ver. 5. & quatuor sequentibus; ad injustum justi filium, versib. quatuor; & ad justum injusti filium, ad versum 19. usque.* Si erit] *id est, nisi manifesto & illico, ac præsentissima edam judicia mea in singulos vestrūm cùm pœcevestris; quandoquidem tam studiosè estis cavillandi ea.* 4 En omnes] *ætiologia proximi præcedentis dicti a natura studiosque Dei in res creatas sumtæ: quòd dicitis, inquit, vos injustè culpam alienam luere, estis in me contumeliosi: nam ego ut omnium creator sum, sic paterno studio erga omnes ducor: non possum a me temerè abalienare quemquam; sed si quis abalienatur, id ipsi sua injustitia evenit, non injuria mea: ac propterea statuo non amplius sta dissimulare justitiam meam sicut antè feci, ut me a calumniis improborum vindicem. Hoc generatim dictum per gradationem deinceps exornatur.* Quæ peccat] *ac proinde peccato suo se ipsam alienat a me, qui sum vita, & salutis autor.* 5 Nam cùm] *primum gradationis membrum, ut diximus in ver. 3.* Jus æ justi.] *videlicet erga Deum & homines bona fide & conscientia, ut sequentia exempla commonstrant.* 6 Idis mont.] *id est, in excelsis, ubi idola colebantur, ut Deut. 12. 2.* Non comedens] *videlicet idolothyta, de quibus Psal. 106. 28. & 1. Cor. 8. & 10.* Oculos] *id est, non implorans idola, fœmedochsicè a signo, ut Psal. 123. 1.* Proximi sui] *id est, alterius: vide Levit. 18. 19. & 20. 7* Neminem] *ex lege Exod. 22. 21. & Levit. 25. 14. & 17.* Pignus (suum] *ex lege Exod. 22. 26. & Deut. 24. 12.* Rapinam] *ex lege Lev. 19. 13.* Panem] *ex lege Deut. 15. 7. & seq. ut Jeschahh. 58. 7.* 8 In usuram] *ex lege Exod. 22. 25. Levit. 25. 35. & seq.* 10 Quòd si] *secundum gradationis membrum, de quo in ver. 3.* Ullum illor.] *nempe statutorum & judiciorum Dei, de quibus ver. 9.* 14 Quòd si] *tertium gradationis membrum, de quo ver. 3.* 17 A paupere] *videlicet opprimendo.* 19 Sed dicitis] *secunda pars prophetiæ confutans verba Jisraëlitarum respondentium Deo. Sunt autem hujus confutationis partes duæ ad duas objectiones Jisraëlitarum: quorum prior objectio fuit, exemplum suum satis documento esse ut filii dent pœnas paternorum scelerum, hoc ver. huic respondetur usque ad ver. 25. posterior fuit hominum præfractorum, qui quamvis evicti: ob animi tamen utcunque se res haberet, non satis æquam esse administrationem Dei: cui respondetur ad ver. 30 usque.* Cur] *q. d. quamobrem hoc negas, cùm aut nos non ausimus confirmare ab exemplo nostro, qui inculpati, simus parentū criminosorum culpas?* Cùm filius] *jam incipit Deus confutare præcedentem blasphemiam eadem gradatione qua antè dicta est: justi videlicet, duob. ver. injusti resipiscentis, ver. 21. & duob. seq. ac justi sese avertentis, ver. 24.* 20 Justitia] *id est, præmium justitiæ fœmedochsicè, ut in membro antistheto improbitatis pœna est intelligenda.* 23 An ullo pacto] *argumentum a natura Dei quod perstrinximus in ver. 4. ut infrà duobus ver. ultimis, accipiendum κατὰ τὸ δέον, q. d nónne majorem delectationem caperit us esset ex resipiscentia improbi ad salutem, quàm ex ipsius morte, si sese darat in resipiscentiam?* 25 Quod autem] *secundus confutationis locus, ut diximus in ver. 19.* Audite] *hac confutatione Deus primùm κατὰ θέσιν æquitatem suæ administrationis asserit, & iniquitatē Judæos damnat, hoc ver. deinde singillatim gradationi sermonem accommodat, ut suprà: nisi quòd ejus qui sibi in justitia sua constat mentio omittitur, quia extra controversiam est.* 26 In illis] *videlicet viis suis iniquis, a quibus minimè resipiscit.* 29 Attamen] *indignantis verba, quibus ad conclusionem transitur a confutatione.* 30 Idcirco] *conclusio prophetiæ, quæ primùm Deus se omnia justè administraturum esse confirmat, deinde Jisraëlitas ad justitiam & regenerationem provocat, hoc & seq. versu: ac postremò causam hortationis adducit a studio paterno suo in homines, & ipsorum bono, versu ultimo.* Ut non sit] *id est, ne corruatu iniquitate vestra, ut Jirm. 5. 25.* 31 Facite vobis] *id est, deposito vetere homine, qui secundum cupiditates fallaces corrumpitur, renovamini spiritu mentis vestræ, & induite novum hominem qui secundum Deum conditus est in justitia & sanctimonia veritatis; ut nihil sapiatis corde, nihil spiretis aut velitis spurtis, nisi novitatem puram: quæ quidē omnia sunt ex Deo, qui reconciliavit nos sibi per Jesum Christum, Ephes. 4. 22. & 2. Cor. 5. 17. & sequentibus.*

CAPUT

CAPUT XIX.

Deus lamentationem præscribit de Judæorum regno; quòd de pristina sua dignitate decidens. Regum impiorum & inhumanorum culpa, jam propè labefactatum sit, & mox sine spe restitutionis sit collapsurum usque in adventum Christi.

1 TU autem profer lamentationem de
'principibus Israëlis,
2 Dicens, quid *erat* mater tua? lœna inter leones recubans; inter juvenes leones educans 'catulos suos.
a Heb. *in medio juvenum leonum.*
3 Sed evehente ipsa unum e catulis suis, cùm juvenis leo factus esset; & cùm didicisset prædari prædam, homines comedisset:
4 Audientes *concurrerunt* in eum gentes, quarum in fovea captus est; & deduxerunt eũ b uncis in terram Ægypti.
b Heb. *hamis.*
5 Videns autem illa, cùm 'spe aluisset se se, periisse expectationem suam; accepit 'unum e catulis suis quem effecit juvenem leonem.
6 Hic continenter ambulans inter leones, juvenis leo factus; didicit prædari prædam, homines comedit:
c Heb. *vidui.*
7 'Etiam cognovit de c viduatis palatiis eorum, & civitates eorum vastavit: adeò ut desolaretur terra & d quæ implent eam, a voce rugitus ejus.
d Heb. *plenitudo ejus.*
8 Quapropter disposuerunt contra eum gentes circumquaque ex provinciis; & expanderunt contra eum rete suum, quorum in fovea captus est.
9 Tum ponentes eum in clausiro e uncis adhibitis, deduxerunt eum ad regem Babyloniæ; 'deducturi eum 'in munitiones, ut non exaudiretur vox ejus amplius in montibus Israëlis.
e Heb. *cum uncis.*
10 'In quiete tua mater tua similis erat viti plantatæ secundum aquas, fructifera & frondosa erat ab aquis multis:
11 'Erant que ei scipones f robusti cum virgis dominantium, & alta erat statura 'ejus, supra 'intercurrentes ramos densos; ita ut conspicua esset altitudine sua cum multitudine palmitum suorum.
f Heb. *roboris sic ver. 12. & ultimo.*
12 Sed 'avulsa æstu iræ in terram dejecta est, & g Eurus arefecit fructum ejus; defregerunt & exaruerunt, scipionem robustum ejus ignis consumpsit.
g Heb. *ventus orientalis.*
13 Nunc enim 'plantata est in deserto, in terra sicca & siticulosa:
14 Et exiens ignis 'e scipione ramorum ejus, fructum ejus consumsit, adeò ut non sit in ea scipio robustus, virga dominatura: hæc lamentatio est, quæ sit pro lamentatione.

ANNOTATIO.

1 Tu autem] *Hujus capitis argumentum omnibus est evidens ex mandato Dei quod habetur vers. 1. & ultimo. Est enim toto hoc capite lamentatio de flebili regni Judæorum statu inde a morte Josiahiæ: quæ status exponitur duabus allegoriis; una, leænæ & catulorum, usque ad vers. 10. altera, vitis & fructuum, versibus quinque sequentibus.* Principibus] *id est regulis; qui jam non poterant merito dici reges, cùm omnes a Joachazo fuerint beneficiarii, primùm regis Ægyptiorum, deinde Babyloniorum.* 2 Quid erat mater] *priore hac allegoria gens Judæorum & regnum totum cum lœna comparatur, Reges verò cum illius catulis. Ac lœnæ quidem conditio describitur, hoc ver. deinde verò duorum catulorum; quorum unus typus est Joachazi sive Jechanaiæ, ver. 3. & 4. alter Jehojakimi; ver. 5. & sequentibus. In conditione autem lœnæ duo observanda sunt; tum quòd inter leones, id est, sanctimos feros & crudeles, securè prius habitaverat, tum etiam quòd ipsa catulos suos educaverat & reges instituerat sibi: quæ dignitatis & roboris commemoratio exaggerat lamentationis argumentum, ut in secunda allegoria, ver. 10. & 11.* Catulos] *ex prophetia Jahhakobi, Gen. 49. 9.* 3 Homines] *i. abusus esset authoritate sua ad inhumanitatem feram, 2. Reg. 23. 32.* 4 Uncis] *i. captivum, ibidem ver. 33. & Jirm. 22. 11. & seq.* 5 Spe aluisset] *ut redhibenda & recuperandi Regu sui præcario ab Ægyptio.* Unum] *Jehojakimũ Joachazi fratrem, datum ab Ægyptio, 2. Reg. 23. 34.* 7 Etiam] *id est, non tantùm in homines feritatem exercuit; sed etiam de bonis illorum & facultatibus pro libidine sua statuit, nulla Dei aut hominum reverentia abductus quin sursum deorsum verteret omnia. Cognoscendi autẽ verbũ hoc modo accipi cùm alibi locu monuimus, tũ Iobs 38. sapiũs.* 8 Gentes] *de quibus 2. Reg. 24. 4.* 9 Deducturi eum] *id est, animo deducendi: nam in itinere mortuus est, ut prophetaverat Jirmeja 22. 18. & 19.* In munitiones] *id est, Babylonem munitissimam: vide Jir. 51. 25. & 52.* 10 In quiete tua] *secunda allegoria, ut diximus in versum 1. qua primum præstantia antiqua regni Judæorum & regum adumbratur, duobus verbis inclinatio & ruina, scilicet. Quod autem vertimus, in quiete tua, adduximus tum præcedentis allegoriæ comparatione fecimus, tum seq. antithesi: nam quod alii vertunt in sanguinem, sine exemplo est; quod alii sanguinem, difficile est accommodatu, atq; violentũ. Quamobrẽ nos Hebraïũ vocabulũ ab alia radice ducimus quæ significat quiescere, ut notetur hac voce prisca Judææ tranquillitas.* 11 Erant ꝙ] *i. typicè, florebant Reges potentissimi & principes regni eminebant; regnum Judææ supra alia, Regum suorum majestate, & principum amplitudine, populariumq; frequentia.* Ejus] *videlicet Regu cujusq, qui cum scipione robusto comparatus est.* Intercurrentes] *id est, inter principes eminens.* 12 Avulsa] *videlicet iu rationibus quæ dictæ sunt superiore allegoria.* 13 Plantata] *id est, deportata in locum servitutis miserrimæ, tam contrarium regno quàm desertum siccum infelissimum est vitis.* 14 E scipione] *id est, ab ipso Jehojakimo rege ipsius culpa, qua frangens fœdus rebellavit contra Babylonium, 2. Reg. 24. 3.* Adeò ut non] *id est, ut neque jam adsit rex ullus suus, neque sit ullus in posterum exiturus, donec adveniet Christus: vide Jirmejæ 22. 30.* Hæc lamentatio] *conclusio, verbis Dei mandantis lamentationem.*

CAPUT XX.

Propheta seniores ad Deum consulendum accedentes redarguit hypocrisios: at propterea in totum populum

pulum invehens, ordine narrat beneficentissimam Dei administrationem, monita, & indignissima populi maleficia, ab exitu Ægypti ad sua usque tempora: deinde omnes contestatus severissimum Dei judicium pronunciat, calamitates eventuras omnibus, minas contra idololatras, & promissiones erga bonos; e quibus disparatu Deum illos perditurum, hos liberaturum dicit ad gloriam ipsius.

Heb. *quinto mense decimo mensis.*

1 FUIT autem anno septimo, [a] quinti mẽsis die decimo, venientes quidam e senioribus Israëlis [b] ad consulendum Jehovam, cùm sedissent coram me,

2 Ut esset verbum Jehovæ ad me, dicendo,

3 Fili hominis, alloquere seniores Israëlis, & dicito ad eos; sic ait Dominus Jehova, [c] an ad consulendum me venitis? *ne* vivam ego, si consulor a vobis, dictum Domini Jehovæ.

4 An causam ageres istorum? an causam ageres, fili hominis? [d] abominationes majorum ipsorum notas fac ipsis.

5 [e] Indic eis, sic ait Dominus Jehova, quo die [f] eligens Israëlem [g] sublata manu mea semini domus Jahhakobi *juraveram*, [h] notúmque fecerã me ipsis in terra Ægypti: (*juraveram* autem sublata manu mea ipsis, dicendo, ego Jehova Deus vester)

Exod. 38.

6 Quo *igitur* die sublata manu mea *juraverã* istis me deducturum illos e terra Ægypti in terram quam [i] exploraveram ipsis, affluentem lacte & melle; [k] decus ipsum omnium regionum;

b Heb. *detestationes oculorum suorũ: sic deinceps.*

7 [l] Edixeram eis, quisq; bres detestandas oculis suis abjicite, & stercoreis diis Ægypti ne polluatis vos; ego sum Jehova Deus vester:

8 Rebellantes contra me [m] noluerunt auscultare mihi, quisque res detestandas oculis suis non abjecerunt, & stercoreos deos Ægypti non dereliquerunt: quamvis [n] dixissem me effusurum æstum iræ meæ super eos, ad consummandum iram meam in eis in media terra Ægypti.

9 Attamen [o] feci propter nomen meum; (ut non prophanaretur ante oculos illarum gentium c inter quas erant, quia notum feceram me ipsis ante oculos illarum) educendo ipsos e terra Ægypti.

c Heb. *in quarum medio.* Exod. 14.

Exod. 14. 25. & 20. & *sequentibus.*

10 Itaque eduxi ipsos e terra Ægypti, & abduxi ipsos in desertum:

Levit. 18. 5. & Deut. 30. 15.

11 Ubi dedi ipsis statuta mea, & jura mea nota feci ipsis; quæ qui faceret homo, viveret per ea:

Exod. 16. 24. & 31. 13.

12 Ac etiam sabbatha mea dedi ipsis, ut essent signo inter me & ipsos; [p] ut sciretur me Jehovam sanctificare ipsos.

d Heb. *ad sciendum: sic infrà ver. 20.*

Exod. 20. 5. & 23. 21.

13 Sed rebellarunt contra me domus Israëlis in ipso deserto, in statutis meis non ambulantes, & jura mea spernentes quæ qui faceret homo viviret per ea, & sabbatha mea prophanantes valde: quamvis dixissem me effusurum æstũ iræ meę super eos in ipso deserto ad consumendum eos.

14 Sed feci propter nomen meum, ut non prophanaretur ante oculos illarum gentium in quarum oculis eduxeram eos.

Num. 14. 28 & *seq.*

15 Veruntamen etiam ego sublata manu mea *juravi* eis in deserto, me non introducturum illos in terram quam dedi affluẽtem lacte & melle; decus ipsum omnium regionum:

16 Eò quòd jura mea spernerent, & in statutis meis non ambularent, ac sabbatha mea prophanarent: quòd [q] stercoreos deos suos cor illorũ sequeretur.

d Heb. *post stercoreos deos suos cor illorum ivit.*

17 Pepercit tamen oculus meus illis ne perderem illos, neque feci ex eis consummationem in deserto:

18 Edixi enim filiis illorum in deserto; in statutis patrum vestrorum ne ambuletis, & jura illorum ne observetis, neque stercoreis diis illorum vos polluatis: *Num. 15. 18.*

19 Ego sum Jehova Deus vester, in statutis meis ambulate; & jura mea observate, ac facite ipsa:

20 Et sabbatha mea sanctificate, ut sint signo inter me, & vos; ut sciatur me Jehovam esse Deum vestrum.

21 [r] Rebellarunt autem contra me [s] ipsi filii, in statutis meis non ambulantes, & jura mea non observantes ut facerent ea, quæ qui faceret homo viveret per ea, sabbatha mea prophanãtes: quamvis dixissem me effusurum æstum iræ mæ super eos, consummando iram meam contra eos in deserto.

22 Sed reducens [t] manum meam feci propter nomen meum; ut non prophanaretur ante oculos illarum gentium in quarum oculis eduxeram eos.

23 Nam [u] etiam ego sublata manu mea *juraveram* eis in deserto; me dispersurum eos in gentes, & sparsurum eos in regiones:

24 Eò quòd jura mea non facerent, & statuta mea spernerent, ac sabbatha mea prophanarent; denique [x] stercoreos deos patrum suorum sequerentur oculi ipsorum.

e Heb. *post stercoreos deos patrum suorum ejecit.*

25 Atque etiam ego dederam ipsis statuta [y] non bona, & jura [z] per quæ non viverent,

26 [a] Impurans ipsos cum donis ipsorum, eò quòd traduc erent [b] omnem aperientem vulvam; ut desolarem eos, ut experirentur me esse Jehovam.

27 Idcirco alloquere domum Israëlis, fili hominis, & indicito eis, sic ait Dominus Jehova: adhuc hac re blasphemaverunt me patres vestri prævaricando contra me prævaricatione,

28 Quòd cùm introduxissem eos in terram quã sublata manu *juraveram* me daturum ipsis; [c] aspexerunt omnem collem excelsum, & omnem arborem densis ramis, ubi sacrificarũt sacrificia sua, & ubi dederunt irritamentum oblationis suæ, & ubi dispositerunt [d] odores gratos suos, denique ubi libarunt libamina sua:

f Heb. *adorem quietum suarum.*

29 [e] Et quamvis dicerem, ad eos ipsos qui veniebant [f] eodem quò vos, [g] quid sit ipsum excelsum; tamen [h] vocatum est nomen illius excelsum, usque in diem hunc.

30 [i] Idcirco dic ad domum Israëlis, sic ait Dominus Jehova; an in via patrum vestrorum vos ipsos impuraveritis, & [k] detestationes eorum sequendo vos scortati fueritis,

g Heb. *post detestationes ipsorum.*

31 Et offerendo dona vestra traducendo filios vestros per ignem, vos ipsos impuraveritis in omnibus stercoreis diis vestris in hunc usque diem; & ego consular a vobis, ô domus Israëlis ne vivam ego, dictum Domini Jehovæ, [l] si consulara vobis.

h Heb. *exstendo.*

32 Ideoq; [m] quod ascendit in spiritum vestrum [n] minimè omnium futurum est; quod vos dicitis, [o] erimus ut istæ gentes, ut nationes istarum regionum, ministrando ligno & lapidi.

33 Ne

33 *Ne vivam ego, dictum Domini Jehovæ;* nisi manu robusta,& brachio extento, ac æstu iræ effuso regnabo super vos,

34 Cùm educam vos ex populis, & congregabo vos ex regionibus in quas dispersi fueritis; manu robusta,brachioque extento,& æstu iræ effuso.

35 Nam [a]deducam vos in desertum populorũ, ubi disceptabo vobiscum [i] in os:

[i] Heb. *facie ad faciem.*

36 Quemadmodum disceptavi cum majoribus vestris in deserto terræ Ægypti; sic disceptabo vobiscum,dictum Domini Jehovæ:

37 [b]Et transmittam vos sub virgam, ut inducam [c]vos in vinculum fœderis:

38 Seligensque ex vobis eos qui rebellant & qui deficiunt a me, [d]e terra peregrinationum ipsorum emittam eos, & eorum nemo in terram Jisraëlis redibit:ita experiemini me esse Jehovam.

39 [e] Vos itaque ô domus Jisraëlis, sic ait Dominus Jehova,quisque stercoreos deos suos agedum colite,[f]eriam postea,siquidem non auscultatis mihi: [g] nomen verò sanctitatis meæ ne prophanate amplius donis vestris,& stercoreis diis vestris.

40 [h]Sed in [k]monte sanctitatis meæ, in monte celsitudinis Jisraëlis, dictum Domini Jehovæ, ibi colent me [l]tota Domus Jisraëlis, [m] quanta quãta erit in ea terra: ibi acceptos habebo eos, ac ibi [n]requiram oblationes vestras, & primitias munerum vestrorum cum omnibus rebus sanctis vestris:

[k] Heb. *tota ipsa.*

41 Cum odore [l]grato acceptos habebo vos, quando eduxero vos ex populis,& congregavero vos ex regionibus in quas dispersi fueritis: & sanctificabo me in vobis ante oculos ipsarũ gentium.

[l] Heb. *quietis.*

42 Et experiemini me esse Jehovam; cùm reduxero vos in terram Jisraëlis,in terram illam quam sublata manu mea *juraveram* me daturũ majoribus vestris:

43 Ubi recordati viarum vestrarum omniumque actionum vestrarum quibus vos ipsos impurastis,fastidio eritis vobis ipsis propter omnia mala vestra quæ feceritis.

Suprà 6.9.

44 Ita agnoscetis me esse Jehovam, cùm *hæc* fecero erga vos propter nomen meum; non secundum vias vestras pessimas, & secundum actiones vestras corruptissimas,ô domus Jisraëlis,dictum Domini Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Hujus prophetiæ inscriptio ostendit tum ipsum tempus & occasionẽ illius,ver.1. tum mandatum Dei,secundo versu: tempus verò manifestum est,nempe quinto anno prophetatam esse ante expugnatam & eversa Jeruschalaima. Sunt autem totius prophetiæ partes duæ:una,hypothesis quâ Deus speciatim seniores Jisraëlis coram hypocriseos scelestæ reprehendit,ver.3.& 4.altera, thesis qua universè Jisraëlem redarguit,impiu minatur,& pios promissis erigit,inde a ver.5.* Ad consulendum] *simulatè, quamvis consilia sua statia afferrent in animu suũ,ut dicitur infrà ver.32.* 3 An ad consulen.] *animo integro,docilis, & ad consilium capiendum comparato. q.d. nõne præjudicata afferiis domo,& consilia quæ verbo tenus petitis jamdiu cudistu animo?* 4 Causam agere] *id est,amplius intercederes apud me istorum nomine? quibus non intercessione amplius(ut fingunt) opus est,sed reprehensione acerbissima, & minarum denuntiatione: idem argumentum est Jirmejæ 14.sic sup rà 14.2. & 3.* Abominationes] *transitio ad thesin, de qua in versum 1.* 5 Indic eis] *hujus theseos membra omnino sunt tria: primum est narratio, qua singula Dei beneficia comparantur cum indignissimu Jisraëlitarum malefitiu & ingrato animo, usque ad ver.30.secundum est sententiæ dictio ad versus ingratos & contumaces Jisraëlitas,usque ad ver.42. tertium est piarum sanctarumq; reliquiarum consolatio a promissis Dei,inde ad finem usque. Narrationis autem (quæ,ut diximus, per ἀντίθεσιν sive contentionem tota illustratur comparatu Dei operibus cum malefactis populi) partes per sua tempora distinguuntur: primum tempus est rerum in Ægypto gestarum,usque ad ver.9. secundum, rerum in deserto gestarum tum erga patres, usque ad ver.17.tum etiam erga filios, usque ad vers. 27.tertium, rerum in terra gestarum quam ex promisso majoribus tradiderat Deus, usque ad vers. 30.* Eligens] *id est,declarans me elegisse,missio Mosche & Aharone,Exod. 2. & sequentibus.* Sublata manu] *vide Gen.14.22.q.d.juramentum antè majoribus præstitum per me ipsum confirmavi, Exod.3.6.* Notumque] *verbo signis, & miraculis, Exod.3.& 4.* 6 Exploraveram] *id est,prospexeram tanquam certissimus explorator, ut Numer.10.33.humanitus dictum.* Decus ipsum] *epitheton terræ Cenahanis,ut infrà ver.15.& Dan.8.9.* 7 Edixeram] *etsi verba hæc diserte a Mosche non exprimuntur, non dubium est tamen quin ex contrario intelligenda sint, cùm jubentur Jisraëlitæ servire Deo, Exod.3. 12.& Mosche hanc causam non tantùm populo suo,sed ipsi quoque Parhhoni exponere Exod.5.1.* 8 Noluerunt auscu.] *id est,neque fidem habuerunt mihi,ut ipsorum verba & facta demonstrarunt,Exod 5.21.& 6.8.neque ab idolis discesserunt, ut eventus ostendit Exod.32.* Dixissem] *videlicet missi servirent Deo, ut agnoscit Mosche Exod.5.3.sic in sequentibus.* 9 Feci] *id est,in præstanda liberatione perstiti: sic ver.14.& 22.* 21 Ipsi filii] *eorum videlicet qui occubuerunt in deserto: nam hi pepercit Deo culpa,suprà ver.17.* 22 Manum meam] *nimirum quam interminatus fuerat, ut dicitur proximè præcedente versu,& quam ex parte fecerat ut experirentur ipsi, versibus quatuor sequentibus.* 23 Etiam ego] *exegesis præcedentu sermonũ, quòd Deus reduxerit manum suam, quam in Jisraëlitas duobus modis exercuerat: nempe & per hostes,cùm aliquos ex illis captivitati traderet,ut Numer. 21. & per se ipsum,cùm eos ipse castigaret acerbissimè, ut Numer.21.& 25.vide in Psalmo.106.26. & sequentibus.*

25 Non bona] *id est,ipsis incommoda noxiaq; ut fuerunt hiatus terræ & ignis, Num.16. plaga pestilens, Numer.17. serpentes, Numer.21.6.sententiaq; juridica, Num.25.* Per quæ non] *id est, quæ sententias mortu continerent.* 26 Impurans] *id est, impuros esse ostendens, ut impuros tractans, & a me abdicans.* Omnem aper.] *id est,primogenitum,qui ex lege sacer est Domino,Exod.13.2. vide suprà 16.21.& infrà ver.31.atque hæc quidem a Jisraëlitis fuisse facta diserte verbis non exponit Mosche; sed tamen non dubium est quin fecerit Jisraël, quandò copulatus est cum idolo Pehhoris Midianitarum Deo, Numer.25.* 28 Aspexerunt] *id est,oculos animumq; suum adjecerunt: vide Jeschaihh.57.9.& sequentibus.* 29 Et quamvis] *videlicet per legem,sacerdotes suos,Prophetas,& servos Dei admonerẽ: ut*

per ſingulas ætates ſervos excitavit Deus ad revocandum populum ſuum a maleficiis: ſic infrà 23.43. Eodem quò]*id eſt ad exceſſa, quò vos etiam convenitis, ut ſceleratis idololatræ.* Quid fit] *id eſt, quàm invifum & exoſum ſit Deo, ac proinde pernicioſum ſuis cultoribus: ut Deut. 12. & 13.* Vocatum] *id eſt, permanſit, & integrum eſt conſervatum: ut Jeſchabh. 1. 26.* 30 Idcirco]*ſecunda pars theſeos, ut diximus in verſum 5 ſententiæ dictionem continet; in qua comprehenduntur primùm conteſtatio Iſraëlis a ſion propter peccata ipſorum & impudentiſſimam hypocriſin, duobus verſibus; deinde judicium juramento confirmatum, uſque ad verſ. 39. & concluſum præſentiſſima abdicatione repudioq; populi, ver. 39.* 31 Si conſulat]*id eſt, ſi in poſterum patiar vos ea hypocriſi perfidiaq; ad me accedere, ut docet mandato ver. 39.* 32 Quod aſcendit]*id eſt, non ſuccedent cogitationes veſtræ, plurimùm aberitis a veſtri rationibus.* Erimus] *id eſt, eodem loco habebimur, & perfruemur tranquillè iiſdem commodis, ſi communem cultum cum gentibus illis obſervabimus: ut illi ducebant Jirmeja 44.* 33 Regnabo] *id eſt, Regem me vobis gentibuſq; invitis demonſtrabo, impios affligendo & perdendo, pioſq; ſeſternendo, ut explanatur verſ. 35. & tribus ſequent.* 35 Deducam vos]*id eſt, non ſinam vos quieſcere, ut putatis, ô idololatræ; ſed vexabo vos & exagitabo plurimùm per varios populos locu imporſunitſimus.* 37 Et tranſmittam] *id eſt, totum populum Iſraëlis ita probabo & recognoſcam ut paſtor gregem, ad recipiendos in fœdus & in caulam meam bonos, improboſq; abdicandos: de hac autem ratione vide Levit. 27. 32.* Vos]*id eſt, bonos ex vobis, ſynecdochicè: de quibus poſtea ver. 40. & ſequentibus.* 38 E terra pereg.]*id eſt, e terra Iſraëlis, cujus hæredes ſolâ & juſtos dominos ſe gloriabantur eſſe qui in Judæa cum Rege Tzidkija remanſerant: vide ſuprà 11. 14. & ſeq.* 39 Vos itaque]*graviſſima abdicationis denuntiatio, ut diximus in ver. 30.* Etiam poſtea] *videlicet quàm fueritis e Judæa deportati; cujus non hæredes, ſed inquilini ad momentum eſtis.* Nomen verò]*id eſt, ne amplius abutimini nomine meo, neque commune quicquam mecum habeto; ſiquidem idola veſtra adoraretis, quorum contagio impurars nolo cultum meum. ut hypocritas compellat Deus Jeſchabh. 1. & 66.* 40 Sed]*tertium membrum, conſolatio, ut diximus in verſum 5.* Monte ſanct.]*vide ſuprà 17. 23.* Tota domus]*nimirum ſelecta, ut dixit antè verſu 38.* Requiram] *non autem vesabo & interdicam vobis, ut fecis hypocriſin, ver. 39.*

CAPUT XXI.

Deus exitium Judææ primùm allegoria, deinde apertiùs verbis typoq; præmuntians, oſtendit quàm graviter ſit per Babylonium affligenda: expeditionis illius conſilia effectaq; declarat, ac nominatim præcidit cladē regi Tzidkijæ, & ſubverſionem regni in Chriſto denuum inſtaurandi: ac poſtremò per occaſionem Hhammonitas nomine inſolentiæ contra Judæos reprehendens, par illis exitiū per Chaldæos futurum pronuntiat.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 Fili hominis, diſpone faciem tuā [a] dexteram verſus, & [b] fac ut ſtillet verſus Auſtrum; ac prophetato in [c] ſylvam agreſtem meridiem verſus:
3 Et dicito ſylvæ meridianæ, audi verbum Jehovæ: ſic ait Dominus Jehova, ecce ego [d] accenſurus ſum in te ignem qui conſumat in te [e] omnem arborem viridem, & omnem arborem aridam; non extinguetur flamma [f] inflammatiſſima, & adurentur ea omnes facies [g] a meridie ad Aquilonem:
4 Et [h] experientur omnis caro [i] me Jehovam incendere illam; non extinguetur.
5 [k] Me autem dicente, aha Domine Jehova; ipſi dicunt de me, nónne [l] artifex eſt parabolarum iſte?
6 Fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
7 [m] Fili hominis, diſpone faciem tuam verſus Jeruſchalaima, etiam fac ut ſtillet [n] loca ſancta verſus: & prophetato contra terram Iſraëlis,
8 Dicens terræ Iſraëlis, ſic ait Jehova, ecce me contra te exerturum [o] gladium meum e vagina ſua; ut exſcindam ex te [p] juſtū & improbū.
9 Ut exſcindam ex te juſtum, & improbum, idcirco prodibit gladius meus e vagina ſua contra omnem carnem a meridie ad Aquilonem:
10 Ut experiantur omnis caro me Jehovam exerere gladium meum e vagina ſua; [q] non revertetur amplius.
11 [r] Tu ergo fili hominis ſuſpira: [s] cum fractione lumborum & amaritudine ſuſpirato ante oculos iſtorum.
12 Eſtó que cùm dicent ad te, quamobrem ſuſpirabundus es tu? dicas, propter [t] rumorem qui advenit, quo liqueſcet omne cor, & remittentur omnes manus, caligabitque omnis ſpiritus, & omnia genua [u] diffluent ut aquæ: ecce advenit & fit, dictum Domini Jehovæ.
13 [x] Deinde fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
14 Fili hominis, prophetato dicens, ſic ait dominus; dic, [y] gladius gladius exacutus, atq; etiā extenſus eſt:
15 Ut mactet [z] mactandos exacutus eſt, ut ſit ei [aa] coruſcatio extenſus eſt: [bb] an gauderemus, [cc] virga filii mei, *id eſt, gladio* ſpernente omne lignum? *
16 Nam tradidit illum extergendum, capiendum manu: ipſe exacutus eſt gladius, idemque extenſus, quem tradat in manum interfectoris.
17 Clama & ejula fili hominis, quia ipſe erit contra populum meum, idemq; contra omnes principes Iſraëlis: [dd] detruſi in gladium erunt cum populo meo; idcirco [ee] applaude femori.
18 [ff] Cum probatio *eſt*, quid tandem *eſt*? [gg] an etiam virga *gladius* ſpernens non eſſet? dictum Domini Jehovæ.
19 Tu itaq; fili hominis prophetato, & [hh] complode manibus: nam [ii] iterabitur gladius [kk] tertiò, gladius confoſſorum, idemq; gladius confoſſorum magnatum, cubicula permeans illorum.
20 [ll] Ah factus eſt ad coruſcationem, [mm] acuminatus ad mactationem; ut diffluente [nn] animo & multiplicatis offendiculis, contra omnes portas eorum diſponam mucronem gladii.
21 [oo] Unis viribus dexteram pete, compoſitis pete ſiniſtram; quocunque occurrent tibi res comparatæ.
22 Nam etiam ego [pp] complodam manibus meis, & [qq] faciam ut requieſcat æſtus iræ meæ: ego Jehova eloquutus ſum.
23 [rr] Et fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
24 Tu autem fili hominis, [ss] propone tibi duas

[a] Heb. *via dextrorſum.*
[b] Heb. *flamma.*
[c] Heb. *videbunt: ut Pſal. 90. 15. ſic dicendo.*
[d] Heb. *מגיד* Colloñ *מגדה*, *ut infrà 24 3.*
[e] Heb. *auditionem.*
[f] Heb. *abibūt.*
[g] Heb. *ma-ctationem.*
[h] Heb. *percute manum ad manum: ſic infrà ver. 22.*
[i] Heb. *ad tertiam vicem.*
[k] Heb. *cordis.*
[l] Heb. *adima te dexteram pete, compone pete ſiniſtram quò facies tuę comparatæ erunt.*

vias adveniente gladio regis Babyloniæ,e terra
'unus procedentes ambas,&'latus feligæ,in 'capite viam'ad civitatem feligæ.
25 Viam *inquam* proponito,qua adveniat gladius contra Rabbathain Ihammonitarum; aut contra Iehudæam cum *tu be* Jeruschalaimorum munita.
m Heb. *matre via.* 26 'Nam ſtabit rex Babyloniæ in m bivio, in capite duarum viarum,ad divinandum divinationem;'terget n cultros, conſulet imagines,inſpiciet jecur.
n Heb. *diviſuries.* 27 'In dextera ipſius erit divinatio, 'Jeruſchalaimæ;'diſponendos eſſe primores *exercitus*, os aperturos 'in occiſione, ſublaturos vocem cum clangore:'diſponendos *igitur* primores exercitus contra portas,effundenda omiſſilia catapultaria,extruendas munitiones.
o Heb. *catapultam: ut* 2. *Reg.*19.32. 28 'Erit quidem *hoc* iſtis tanquam P ſi divines vanitatem in oculis ipſorum, 'iſtis q juratis in juramenta multa:'ſed hoc revocabit in memoriam iniquitatem qua capiendi ſunt.
p Heb. *divinare.* q Heb. *juratis juramentorum.* 29 'Idcirco ſic ait Dominus Jehova, eò quòd'revocatis in memoriam iniquitatem veſtram,dum'retegunt ſe defectiones veſtræ, dum apparent peccata veſtra in omnibus actionibus veſtris: quia verſamini in memoria, 'manu illa capiemini.
r Heb. *iniquitatis terminus: hypallage, ut infrà ver.* 34 30 'Tu autem prophane improbe, ô princeps Iſraëlis;cujus advenit dies,*ſuo* tempore,r iniquitatis terminus:
f Heb. *hæc non hæc.* 31 'Sic ait Dominus Jehova,'amove 'cidarim iſtam,& tolle coronam;'hæc futura non eſt;'eû qui in depreſſum *abit* exalta, & 'eum qui altus eſt deprime.
32 'Perverſam,perverſam,perverſam reddam illam:'etiam hæc non futura eſt, donec venerit is cujus eſt jus ipſum & tradidi illud.
Jirmiæ 49. t Heb. *filius Hhammonis.* u Heb. *aperturus.* 33 'Tu autem fili hominis prophetato dicens, hic ait Dominus Jehova de t Hhammonitis, & de 'opprobrio illorum: dicito igitur, 'gladius gladius u diſtrictus eſt,ad mactationem extenſus,ad conſumendum, *extenſus* propter 'coruſcationem;
34 'Dum vides tibi vanitatem, dum divinas tibi mendacium;'applicando te ad cervices cõfoſſorum improborum quorum dies advenit,*ſuo* tempore iniquitatis terminus.
35 'Repone *gladium* in vaginam ſuam: 'in loco ubi procreata fuiſti,in terra converſationum tuarum judicabo te:
36 Et effundam ſuper te indignationem meã, 'igne excandeſcentiæ meæ efflans in te,tradãq; in te malum 'nominum ardentium, x artificum perditionis.
x Heb. *fabrorum.* 37 Igni eris ad conſumendum,'anguis tuus erit in medio terræ: non verſaberis in memoria ullius, nam ego Jehova eloquutus ſum.

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ duæ ſunt in univerſum partes: prima eſt prolepſis ſive propoſitio κεφαλαιώδης gravisſimorum Dei judiciorum contra Iſraëlem totum,uſque ad verſ.13 ſecunda eſt exarratio ſive exornatio copioſior ejuſdem prophetiæ, inde ad finem uſque. In prolepſi autem exponenda tres rationes Prophetæ adhibet: primùm quidem allegoricam,uſque ad verſum 5.deinde verò anagogicam, occaſione ſumpta ab expoſitulatione Prophetæ,uſque ad ver.11 poſtremò verò typicam, duobus verſibus.* 2 Dexteram ver.] *id eſt,reſpice verſus ſitum Jeruſchalaimorum, ut exponit anagoge verſ.7.nam Prophetæ in Meſopotamia verſantis Judæa a meridie erat.* Fac ut ſtillet] *id eſt, obverſa facie eloquere prophetiam tuam: ſic Ijobi 29.22. Hhamos 7.16.& Micæ 2.6.* Sylvam agreſti.] *id eſt, terram Iſraëlu, quæ cum ſilva horrente & infructuoſa comparatur: ſic deinceps.* 3 Accenſurus ſum]*id eſt,crudeliſſimum hoſtem immiſſurus.* Omnem arb.]*id eſt, juſtum æquè ac improbum,omnes promiſcuè: eadem ſimilitudine utitur Chriſtus Lucæ 23.31.* A meridie] *id eſt, ab una extremitate ad alteram omnes judicio Dei afficiuntur graviſſimè.ut oſtenditur ſeq.verſu.* 4 Me Jehovam]*id eſt,non humanum opus,ſed divinum eſſe,ac proinde inexpugnabile.* 5 Me autem]*tranſitio ad anagogen ab expoſtulatione Prophetæ,ut diximus verſ.* 1. 7 Fili hominis]*enarratio præcedentis allegoriæ ferè de verbo ad verbum.* Loca ſancta] *id eſt, templum ipſum,& ſingulas illius partes ſine exceptione.* 8 Gladium meum]*id eſt, Chaldæum a me armatum,quo velut gladio uſurus ſum ad perficienda judicia mea.* Puſtum]*videlicet per comparationem, id eſt,eum qui non uſque adeo contumax & adinjuſtitiam projectus eſt: nam alioqui cœtus omnium ſylvæ agreſtis nominata eſt,verſ.2.& ipſe Propheta id ipſum oſtendit capite ſequente, verſ.18.vide Jirmiæ.3.6.* 10 Non revertetur]*videlicet donec funditus conſumpſerit: quod dixerat,non extinguetur, ſupra verſ.4. ſic comparat poſtremam hanc cladem cum ſuperioribus: in quibus ceſſato aliquantiſper populo tanquam recondebat gladium in vaginam ſuam.* 11 Tu ergo]*tertium membrum,typus,ut notavimus verſ.1.* Cum fract.]*id eſt, te ipſum exhibeto typum venturæ Judæorum calamitatis, quaſi delumbis eſſes & acerbiſſimè ex malo tuo ejulares; prout Judæi facturi ſunt; quod exponitur ſequente verſ.* 13 Deinde]*poſtquam Propheta denuntiavit rumorem appropinquantis mali; nunc demum tranſit ad ſecundam partem, id eſt, enarrationem præcedentis prophetiæ,ut diximus in verſum 1.per hypotypoſin: qua primùm inſtrumenta judicii divini quaſi ſubjiciuntur oculis, & forma illius, uſque ad verſum 23.deinde conſulta, uſque ad verſum 28. ac poſtremò cauſæ eventaq;, reliquo capite.* 14 Gladius]*id eſt,jam certiſſimè & accuratiſſimè comparata ſunt arma præſtandi judicii: ſic deinceps.* 15 Coruſcatio] *i. ſumma aptitudo ad cædendum: nam rubiginem impedimento eſſe omnibus notum eſt: ac propterea gladius coruſcus dicitur Iobi 20.25.* An gauderemus]*epiphonema, quo Prophetæ ſuſpitiorum ſuorum cauſam exponit breviter, & incuſat ſurditatem cæcitatemq; Judæorum his impendentibus malis laſcivientium.* Virga fili mei] *id eſt,cum virga ſive flagellum quo Iſraëlem filium meum ſolitus eram caſtigare, jam non ſit ejuſmodi; ſed effecta ſit gladius crudeliſſimus, qui omnes omnino ſpernat, id eſt, æquè bonos atque improbos perditurus ſit promiſcuè,ut antè dixerat: ſic infrà ver.18.* 17 Detruſi]*videlicet principes,qua: modo nominavit, æquè ac tenues e populo. Hoc autem participium ducimus ab Hhebræo verbo quod habetur Pſalm.89.* 45. Applaudere]*ut Jirmeja 31.19.* 18 Cùm probatio] *ἐρωτᾶσις judicis quod modò d.nuntiavit Dei ſtimulum a cauſa, nempe obſtinato Judæorum animo, nec reſipiſcente ullis caſtigationibus, hoc*

ver. deinde ab usu impendentis & instantis judicii, versibus seq. sensus est, cùm tantummodo probo ad ignem afflictionum, ecquid tandem officio in populo isto? inanes sunt omnes castigationes, ut Jeschahh. 1. 5. & Jirmejæ 6. 28. & sequentibus. An etiam virga] *id est, nónne jam pro virga quam adhibus antehac, gladio illo sternente ac omnes promiscuè perdituro uterer de quo ver. 15.* 19 Complode]*id est, significatione manuum gratulare, & exhortare Chaldæos ut perficiant judicia mea contra istum contumacem populum. Sic Deus sæpe quoque Chaldæos animaturum esse prænuntiat infrà vers. 21.* Iterabitur] *id est, tribus distinctis vicibus cædentur Judæi, & profligabuntur a Chaldæorum copiis. Primùm enim nono die mensis quarti irruptio in oppidum facta est, Tzidkija rex captus, & copiæ ipsius fusæ: deinde verò septimo die mensis quinti anno decimo nono Regis Nebucad-netzaru ingressus Nebuzar-adan destruxit oppidum, populares deportavit, & principes captivos trucidavit: postremo denique anno vigesimo tertio cùm Gedalia præfectus regionis fuisset occisus, & seditiones ortæ, de quibus Jirmejæ 40. & sequentibus, advenens Nebuzar-adan reliquias deportavit, terramque totam desolavit: vide 2. Reg. 25. & Jirmejæ 52.* Confodiorum]*id est, confossurus non paucos, aut tenues, aut in publicum venientes tantùm; sed quàm plurimos, etiam summos, & in intimis conclavibus perveftigaturus.* 20 Ah] *exclamatio pathetica ut Jeschahh. 1. 4. cujus ιμαλοχὰν indicem affecti quodammodo commiseratione animi ad perspicuitatem mutavimus, posteriorem versiculi partem priore loco statuentes.* Acuminatus]*id est, elaboratus & exactus, ut stylus acus solet ad exarandum omnissimè & valentissimè: nam vocem Hbebræam exemplo R. Jonæ ab Hbebræa stylı appellatione ducimus quæ habetur Jirmejæ 17. 1.* Omnes portas] *id est, terminum & dationem totam, synecdochicè: ut Exod. 20. 10.* 21 Unis viribus]*apostrophe Dei ad gladium, cui mandat exequutionem sententiæ suæ, per translationem. quasi dicat, pervade omnes partes totius Judææ, neque finito quicquam tibi effugere.* 22 Complodam] *ut suprà vers. 19.* Faciam ut]*ut suprà 16. 42.* 23 Et huit]*secundum membrum enarrationis de consultatione Nebucad-netzaru in suscipienda expeditione: ut diximus in ver. 13. quam primùm figurat typo, duobus ver. deinde apertis verbis explicat, tribus seq.* 24 Propone tibi]*videlicet in tabula, ut suprà 4. 1. quæ expressus est typus expeditionis Babylonicæ.* Unius]*id est, ipsius Babylonis, qui procedens e regione sua dubitavit in utros prius irrumperet, Judæosne an Hhammonitas, & quod iter suscepturus esset.* Latus] *id est, utram viam sequuturus sis.* Capite]*i. principio bivii, ubi via una in duas bifidata est: quo modo capita viarum appellant Jureconsulti: sic infrà ver. 26.* Ad civitatem] *Jeruschalaima, ut primùm expugnentur dilata contra Rabbathæam Hhammonitarum expeditione. Hanc verò interpretationem freti distinctionibus libri manuscripti alias præferimus.* 26 Nam ſtabit]*explicatio typi: ut notavimus ver. 23.* Terget cul.] *superstitiosos ritus Prophetæ exponit, quibus Nebucad-netzar deos suos erat consulturus & litaturus eu. Sacrificia (inquit) faciet quàplurima (quod synecdochicè hac loquutione terget cultros denotatur) præterea idola sua conjectu sortibus consulet, & quia ipsa sunt muta neque responsa dare possunt consulentibus, adhibebit exsistpicia: ut olim apud gentes fuerunt haruspices quorum judicijs statuebantur aquè belli ac pacis leges. Novimus quidem alias interpretationes placere aliis, sed hanc ex loci ipsius natura & aliorum comparatione simplicissimam esse judicamus.* 27 In dextera]*id est, omnia divinorum aruspicumque responsa summa consensione ostendent invadendæ Jeruschalaimæ: & quæcunque sortes ad manum venient, docebunt eandem expeditionem primùm suscipiendam esse.* Jeruschalaima]*hanc vocem accipimus pro inscriptione calculorum qui sorte accidebant. q. d. omnibus calculis dicemur invadenda esse Jeruschalaima.* Disponendos esse] *id est, facienda esse castra & ordinanda, quæ certissimè victoriam gloriosam reportatura sint expugnatis Jeruschalaimis: huic enim victoriæ ferè adjuncti sunt barritus militaris, vociferatio, & clangor insolens: ac propterea victoriam a signis prædicat Jechezkel* συνεκδοχικῶς. In occis.]*habitatorum urbis expugnatæ.* Disponendos]*id est, cùm dis sortibus & extis res tam lætas portendant, instituendam esse obsidionem arctissimam.*

28 Erit quidem]*occupatio elegantissima, qua Deus Prophetam suum confirmat adversus scandalum obstimatorum Judæorum, & transit ad tertiam partem enarrationis, ut diximus in versum 13. id est, causas & eventa prænuntiati judicis: sic enim Deus Moschem, Jirmejam, & nostrum hunc Prophetam persæpe confirmavit. q. d. ludificabuntur te, adeòque te ipsum dsvinationu nefariæ quam de Nebucad-netzare prædicas incusabunt: sed ne curato, non enim tibi, verùm sibi ipsis nocturi sunt sua ipsorum perfidia.* Istis juratis]*id est, perjurio istio in famibus, qui toties jurati Deo & hominibus impudentissima perfidia sese polluerunt, & semper pejerant ultrò, denique animos gerunt perfidiosissimos, & jusjurandum (quod aiebat Pacuvius) tanquam mantile adhibent quo novæ noxæ quotidiè exiergeantur.* Sed hoc]*id est, hoc ipsum improbissimum istorum factum quod ludificantur te & prophetas meos, calumniisque sceleratissimis obruunt, efficit ut tota ipsorum iniquitas jámque coram me & coram hostibus in rationem veniat, ut brevi deprehendantur in suis iniquitatibus, vosteantúrque de hoc peccato & præcedentibus omnibus: ut loquitur Mosche Exod. 32. 34.* 29 Idcirco] *transitio a causis ad eventa, ut distinximus præcedente vers. Sunt autem eventa alia in populares, hoc vers. alia in Tzidkijam Regem regnúmque totum, tribus sequentibus.* Revocatis]*videlicet mihi & Babylonio, ut præcedente vers.* Retegunt] *id est, contumax vestra in peccatis obduratio palàm se ipsam prodit hac ludificatione vestra.* Manu illa]*Babylonis, de quo vers. 24. & sequentibus. q. d non amplius rejicietur de die in diem vestra perditio: jam in promptu, jam comparata est manus mancipatura vos.* 30 Tu autem] *eventus in Regem Tzidkijam per apostrophen, quam Propheta compellat Dei verbis; ac propterea omissa honorifica omni præfatione (quæ principibus viris tribuitur ex lege, Exod. 22. 28.) sententiam pro autoritate dicit: ut 1. Schem. 13. 13. & 1. Reg. 18. 18. & 2. Reg. 3. 13.* 31 Sic ait Dom.]*expositio proximè præcedentis denuntiationis, quam Propheta narrat sibi a Deo imperatam esse.* Amove] *id est, prophetando induca mox amovendam esse: sic sequentia.* Cidarim]*id est regnum, synecdochicè a signis, ornamentis regalibus.* Hæc futura]*id est, non amplius manserunt est regnum, ut apertè exponitur sequente vers.* Eum qui in]*nempe Jeconjam, ut narratur 2. Reg. 25. 30. & Jirm. 52. 31.* Eum qui]*Tzidkijam.* 32 Perversam]*id est, funditus eversum & prostratum erit regnum, delectumque ex judicio meo, iteratis & repetitis cladibus per Babylonium: ut dictum est suprà ver. 19.* Etiam hæc]*id est, regnum ita eversum nunquàm emerget e tanta perditione, nisi adventu Christi, ad quē*

jus

jus regni ex ordine naturæ & vocatione mea perventurũ est. Nam utcũq; ex gregre a fuerint reliquiæ, reſtab. inſtituta, & principes dati poſt edictum Cyri; omnia tamen fuerunt tenuiſſima & contemptiſſima: ut hiſtoriæ Hebraïcæ, Nechemiæ, & Machabæorum, prophetiæq; Danielis oſtendunt duob. ultimis capitib. 33 Tu autẽ] *τραγικως in hanc prophetiam inſerta eſt prophetia contra Hhammonitas, propter illam propoſitionem quæ habetur ſuprà ver. 24. & duobus ſequent. tum ut Judæi pii qui ſupererant conſolationem caperent de judicio Dei contra adverſarios ipſorum; tum etiam ut Hhammonitæ intelligerent ſe non propterea impunè abituros, quòd Nebucad-netzar priùs ſuſciperet expeditionem contra Jeruſchalaima. ſed ſuas ſibi adventuras vices. alioqui ſingularia horum prophetia continetur infrà capite* 25. Opprobrio illor.] *quo meos indefinenter afficerunt; vide infrà* 25. 6. *& Trephan.* 2. 8. Gladius] *hujus denuntiationis capita ſunt hæc; propoſitio venturi in Hhammonitas excidii per hypotypoſin illius & antegreſſarum occaſionum, hoc & ſequent. verſus; & judicii præfiguratio, trium ultimis. Hoc autem judicium per Nebucad-netzarem effectum eſſe docetur Jirmia.* 25. 21. *anno (ut probabile eſt) vigeſimo tertio Nebucad-retzarii, quo ultima deportatio Judæorum facta eſt, Jirm.* 52. 30. *poſtquam Iiſchmahhel ab Hhammonitis profectus Gedaljam Judææ præfectum occidiſſet, & fuga ſeſe ad Hhammonitas recepiſſet, Jirmej.* 41. 15. Coruſcationem] *vide ſuprà in verſum* 15. 34 Dum vides] *id eſt, interea dum confidis viſionibus vanis, mendacibiſque divinationibus (quibus Hhammonitas abundaſſe apparet ex Numer.* 24.) *eáque fiducia inſolentiſſimè inſultas in miſera Judæorum cadavera qui judicio Dei fuerunt conſiſſi, & infeſtas inhumaniſſimè eorum reliquias quæ jam cum mortuo corpore ſunt comparandæ præ infirmitate ſua: interea unquam non animadvertu tibi quoque exitium inſtrui, & arma ad manum eſſe quibus tu ipſe pariter conficiaris, adéoque gravidi.* Applicando te] *id eſt, in miſera Judæorum corpora involando, ut exprobrat Trephan.* 2. 8. 35 Repone] *id eſt, abjice gladium quo infeſtas iſtos, neque amplius threnum age.* In loco] *i. in tua ipſius regione: periphraſis.* 36 Igne excand.] *i. quæ indignatio ſimilis præſtet aut adurenti vento futura eſt: ut interminabatur Judæis ſuprà ver.* 3. Hominum] *Chaldæorum, animo & facto infeſtiſſimorum tibi.*

CAPUT XXII.

Deus ſeverriſſimum judicium Judæis interminatur propter impia & inhumana omnium ſcelera: quibus explicatis oſtendit ipſos omnes apud ſe non majoris eſſe quàm ſcoriam impuriſſimam, ac proinde abjectum iris: poſtremò verò prophetarum, Sacerdotumque, principum, & populorum peccata narrans confirmat caſuſ interminationem.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Tu autem fili hominis an cauſam agere[s] ? an cauſam ageres civitatis iſtius [a] ſanguinariæ? imò notas fac ipſi omnes abominationes ſuas,

Suprà 20. 4. [a] Heb. *ſanguinum.*

3 [b]Dicens; ſic ait Dominus Jehova, civitatis effundentis ſanguinem in medio ſui advenire tempus: quæ facit ſtercoreos deos [c] præterea ad impurandum ſe.

4 Sanguine tuo quem effundis rea, & ſtercoreis diis tuis quos facis impura exiſtens; [d] feciſti ut appropinquent dies tui, & pervenifti ad annos tuos: idcirco [e] exponam te probro apud gẽtes, & ludificationi apud omnes regiones.

[b] Heb. *impura nomine.*

5 Quæ propinquæ ſunt & longinquæ a te ludificabuntur te, [f] ô [b] infamis, copioſa divexatione.

6 [g]Ecce principes Iiſraëlis, [h] pro brachio cujuſque ſunt in te; ut effundant ſanguinem.

7 [i]Patrem ac matrem vilipendunt in te; cum peregrino agunt fraude in medio tui, pupillo & viduæ vim faciunt in te:

8 Sanctas res meas ſpernis, & ſabbatha mea prophanas.

9 Homines [c] detractores ſunt in te ut effundant ſanguinem; & [k] per ipſos montes comedunt in te, ſcelus faciunt in medio tui:

[c] Heb. *detractionis.*

10 Nuditatem patris [d] *filius* retegit in te, impuram ex ſeparatione comprimunt in te:

11 Et [d] alius cum uxore proximi ſui facit abominationem, & alius nurum ſuam impurat[e] ſceleratè; & alius ſororem ſuam filiam patris ſui comprimit in te:

[d] Heb. *vir: ſic deinceps.* [e] Heb. *cum ſcelere.* *Jirm.* 5. 8.

12 Munus accipiunt in te ut effundant ſanguinem: uſuram, & fœnus accipis, & quæſtum facis a proximis tuis fraude; me autem obliviſceris, dictum Domini Jehovæ.

13 Ideo ecce [f] complodo manum meam propter quæſtum tuum quem facis; & propter ſanguinem tuum, quæ ſunt in medio tui.

14 [g]An perſtabit [f] animus tuus? an confirmabuntur manus tuæ diebus illis quibus ego acturus ſum tecum? ego Jehova dixi & faciam.

[f] Heb. *cor tuum.*

15 Diſpergam enim te in gentes, & ſpergam te in regiones; faciamq; ut abſumatur [g] impuritas tua ex te:

16 [h]Et prophana effecta in te ante oculos gentium, experieris me eſſe Jehovam.

17 [i]Deinde fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

18 Fili hominis, [k] effecti ſunt mihi domus Iiſraëlis proſcoria: omnes ſunt [l] æris ſcoriæ, & ſtanni, ferri, ac plumbi in catino, [k] ſcoriæ ex argento effecti ſunt.

[k] Heb. *ſunt mihi in ſcoriam: ſic deinceps. Jeſcha.* 1. 25 *& Jirm.* 6. 30.

19 Idcirco ſic ait Dominus Jehova, eò quòd effecti eſtis vos omnes ſcoriæ; idcirco ecce ego congregaturus ſum vos [l] intra Jeruſchalaima.

[l] Heb. *ſcoria argenti ſunt.* [i] Heb. *congregatione argenti.*

20 [i] Ut congregatur argentum, & æs, ferrumque, ac plumbum, & ſtannum [k] in catinum, ſufflatur circa eum ignis ad fundendum; ita congregabo ira mea & æſtu meo, & collocans *illic* [l] fundam vos:

[k] Heb. *in medium catini; ſic ver.* 22.

21 Nam comportabo vos, & ſufflabo circa vos ignem excandeſcentiæ meæ; ut fundamini in medio ipſius *urbis.*

22 Ut funditur argentum in catino, ita fundemini in medio illius; & experiemini me eſſe Jehovam effundentem æſtum iræ meæ in vos.

23 [j]Denique fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

24 Fili hominis, dic iſti, [m] tu terra es quæ mundata non eſt, [n] non perfundêris pluvia die indignationis.

25 [k]Conjuratio prophetarum ejus in medio ejus eſt, ſimiles ſunt leoni rugienti, prædanti prædam: animas comedunt, [l] robur & res pretioſas capiunt, viduas ejus multiplicant in medio ejus.

26 Sacerdotes ejus [m] vim faciunt legi meæ, & prophanant res ſanctas meas, inter ſanctum

& prophanum non discernunt, & inter impurum & purum discrimen non ostendunt; ac a sabbathis meis occultant oculos suos, deniq; prophanor inter eos.

27 Principes ejus in medio ejus, sunt tanquam lupi prædantes prædam: effundendo sanguinē, perdendo animas ut faciant quæstum:

28 Prophetæ verò ejus obducunt eis ineptum tectorium, videntes vanitatem, & divinantes eis mendacium; dicentes, sic ait Dominus Jehova, cùm Jehova non loquutus est.

29 Populus ipse terræ fraudant fraude, & rapiunt rapina: pauperemq; & egentem opprimunt, ac peregrinum fraudant [1] injuria.

1 Heb. non jure.

30 Dum autem quæro ex eis aliquem [a] qui obducat sepem, & consistat in irruptione coram me pro ipsa terra ne corrumpam eam, non invenio.

31 Quapropter effundens super eos indignationem meam, igne excandescentiæ meæ consumam eos: [a] viam suam in caput ipsorum reponā, dictum Domini Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ inscriptio, versibus duobus, tum Dei mandatum continet, tum etiam prophetiæ totius argumentum de abominationibus regni Judaici & metropoleos, & de judiciis a Deo propter illas eventuris. Sunt itaque hujus prophetiæ membra tria, quæ singula causas cum judiciis explicant. Primum est propositio, usque ad versum 17 secundum, exornatio per similitudinem elegantissimam, usque ad ver. 23. tertium, confirmatio ab enumeratione partium, inde ad finem usque.* 3 Dicens] *hæc propositio primum quidem proleptice judicium Dei & causas exponit duas, numerum injustitiam & impietatem, tribus versibus; deinde prolepsin enarrat exponens per congeriem causas, a vers. 6. ad 13. postea verò judicia, ad 17. usque.* Præterea] *id est, præter inhumanam illam & injustam sanguinis effusionem, qua modo dicta est.* 4 Feci*sti*] *id est, accelerasti judicium tuum, & implevisti tempus quo tuas tuarum iniquitatum pœnas.* Exponam] *ex commination Deut. 28. 37.* 5 O infamis] *verba Dei infamiam & improbitatem maximam ac turbulentissimam exprobrantis urbi Jerusalaimorum: ita comparatur transitus ad enarrationem prolepseos.* 6 Ecce] *enarratio prolepseos, ut diximus in vers. 3.* Pro brachio] *id est, omnis injustitiæ sunt administri, & suam autoritatem tanquam injustitiæ brachium omnibus vendunt & commodant, contra leges Exod. 23. 6. & Deut. 16. 19.* 7 Patrem] *congeries scelerum quibus universis est interdictum, Levit. 18. & 19. & 20.* 9 Per ipsos] *ut suprà 18. 6.* 10 Filius] *ellipsis relati nominis, ut Levit. 21. 4.* 13 Complodo] *ut suprà 21. 17. & 22. q. d. excito omnes, & provoco adversum te.* 14 An perstabit] *interrogatio continens latentem ironiam: videtur tibi (inquit Deus) præpotens & infracta futura animo viribusq; sed quid ista ad potentiā meā? non poterit animus tuus, ut ut modo insolescat, neq; vires tuæ, quantæcunque esse videantur, perferre gravitatem judicii mei.* 15 Impuritas tua] *id est, homines impuri tui; hypallage.* 16 Et prophana] *id est, abdicata a Deo sancto Israelis, prophanaq; gentibus exposita.* 17 Deinde] *secunda pars prophetiæ, exornatio propositionis per comparationem Israelis cum metallorum scoriis, ut diximus suprà in vers. 1.* 18 Æris scoriæ] *id est, scoriæ ex excrementa omni utilitate & voluptate carentia; idq; eò indignius, quòd antè pro argento lectissimo haberentur mihi.* 19 Intra Jerusch.] *velut catinum fusorium, seq. ver.* 20 Fundam] *fame, peste, & gladio, obsessis expugnatis, Jerusalaimis: ut minatus erat Deus suprà 4. & 5. & aliis capitibus.* 23 Denique] *tertia pars, confirmatio, ut diximus in vers. 1. quę prolepsin suam habet vers. 24. causarum verò explicationem, & judicii, sequentibus.* 24 Tu terra es] *propositio causæ impuritatis Judææ: cujus comprobatio habetur postea 6. versibus.* Non perfund.] *id est, nullo pacto liberaberis, ac ne levaberis quidem exardescente judicio meo: metaphora ab incendiis, ad quæ restinguenda soles aqua comportari; vide versum ultimo.*

25 Conjuratio] *enarratio hæc impuritatis, ut diximus supra in vers. 6. per enumerationem partium quæ in regno Judæorum erant: quamobrem recensentur tum malefacta primum Prophetarum & Sacerdotum, duob. versib. deinde Principum, duobus alteris; postremò popularium, ver. 29. tum verò vacatio ab omni bono, cujus boni ratione judicia fuisset misericorditer cohibiturus Deus, ver. 30.* Robur] *id est, opes & facultates quibus homines se solent confirmare: sic accipitur Proverb. 15. 6. & 27. 24.* 26 Vim faciunt] *i. planè palam, contrà faciunt quàm ipsis imperavit lex: sic Tzephan. 3. 4.* 28 Obducunt eis] *ut sup. 13. 5. & sequent.* 30 Qui obducat] *ut suprà ibidem. vide idem argumentum Jirm. 5. 1.* 31 Viam suā] *ut suprà 16. 43.*

CAPUT XXIII.

Deus duarum sororum allegoria impietatem & inhumanitatē Israelitarum Judæorumq; explicat, quòd non tantùm inter se, sed etiam cum diis nationibusq; exteris perfidè scortati sint: ac propterea judicium ostendit ab amatoribus repudiatis eventurum, quia neque monitis, neq; exemplo respuerint: deinde verò ad ipsa Tzidkijæ tempora veniens exaggerat illorum iniquitatem, judiciumq; gravissimum præ foribus esse docet.

1 [a] Fuit quoque verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, [a] duæ fœminæ filiæ matris unius fuerunt:

3 Quæ scortantes in Ægypto [a] in pueritia sua scortabantur; ibi compressa fuerant ubera earum, ac ibi subegerant mammas [a] virginales earum.

a Heb. *virginitatis: sic infrà ver. 8.*

4 Nomina autem earum, Ahola majoris, & Aholiba sororis ipsius *minoris*, quæ [b] nuptæ mihi pepererunt filios ac filias: nomina inquam earum, [a] Schomronis Ahola, Jeruschalaimorum autem Aholiba.

b Heb. *cum fuissent mihi.*

5 [a] Sed scortata est Ahola *exteros recipiens* loco meo; egitq; amasiam cum [a] amatoribus suis, cum Assyriis [a] propinquis,

6 [a] Indutis hyacinthino principibus & antistitibus, juvenibus [c] desideratissimis omnibus; equitibus, qui vehebantur equis:

c Heb. *desiderii: sic deinceps.*

7 Et expositi scortationes suas ipsis, lectissimis [d] Assyriorum omnibus; & quorumcunque amasiam egit, ipsorum stercoreis diis omnibus impu-

d Heb *filiorū Assyriæ: sic deinceps.*

impuravit ſe.
8 Denique ſcortationes ſuas [a] *delatas* ab Ægypto non dereliquit, cùm ei concubuiſſent in pueritia ejus, & ipſi ſubegiſſent mammas virginales ejus, ſed effuderunt ſcortationem ſuam in ea.
9 Idcirco tradidi eam in manum amatorum ipſius, in manum Aſſyriorum [b] quibus cum amaſiam egerat.
10 Ipſi retexerunt nuditatem ejus, filios ejus filiáſque ejus ceperunt, & eam gladio occiderunt: ita fuit [c] celebris reliquis fœminis, cùm judicia exercuiſſent in eam.
11 [d] Videns verò ſoror ejus Aholiba, [e] corruptiùs egit amaſiam quàm illa; & ſcortationes ſuas *corruptas* præ ſcortationibus ſororis ſuæ.
12 [f] Cum Aſſyriis amaſiam egit, principibus & antiſtitibus [g] propinquis, indutis perfectiſſimè; equitibus qui vehebantur equis, juvenibus deſideratiſſimis omnibus:
13 Adeò ut viderem ipſam impuraſſe ſe, [h] viam eandem eſſe ambabus ipſis.
14 [i] Sed adjecit ad ſcortationes illius; [k] nam videns homines [l] expreſſos in pariete, imagines Chaldæorum expreſſas [m] Indico,
15 Accinctos cingulo lumbis ſuis, redundantes [n] coloriis ad capita ſua, ſpecie ducum omnes; ſimilitudinem [o] Babyloniorũ Chaldæorum, *ut in* [p] ſolo natali ſuo *ſunt*;
16 Amaſiam egit cùm eis ad aſpectum oculorum ſuorum, [q] miſſis legatis ad ipſos in Chaldæã.
17 Congreſſi itaque cum ea Babylonii concubitu [r] amatorio impurarunt eam ſcortatione ſua: & poſtquam impuravit ſe cum eis, [s] luxata eſt anima ipſius ab eis.
18 Cùm itaque [t] retegat ſcortationes ſuas, retegatque nuditatem ſuam; luxata eſt anima mea ab ea, quemadmodum luxata fuerat anima a ſorore ejus.
19 Multiplicat enim ſcortationes ſuas, [u] recordando dies pueritiæ ſuę quibus ſcortata fuerat in terra Ægyptiorum.
20 Et amaſiam agit [x] cum concubinis eorum; [y] quòd velut caro aſinorum caro eorum ſit, & *velut* fluxus equorum fluxus eorum.
21 Sic [z] reviſis ſcelus pueritiæ tuæ; ſubigendo ab Ægyptiis mammas tuas, propter *ſubactas* ubera pueritiæ tuæ.
22 Idcirco ô Aholiba, ſic ait Dominus Jehova, ecce ego excitaturus ſum amatores tuos in te, eos a quibus luxata eſt anima tua, & adducturus eos contra te circumquaque,
23 Babylonios, omnes ſq; Chaldæos, [a] Pekodæos, [b] Schohhæoſq;, & [c] Kohhæos, omnes Aſſyrios cum ipſis: juvenes deſideratiſſimos, principes & antiſtites omnes, duces, & [d] celeberrimos, vectos equis omnes:
24 Qui invadentes te [e] plauſtris, curribus, & chiramaxiis, ac congregatione populorum, clypeum, ac ſcutum, galeamq; diſponent contra te circumquaque: & [f] proponam illis jus ut judicent te judiciis ſuis.
25 Nam opponam [g] zelum meum tibi ut agant tecum æſtu iræ, [h] naſum tuum & aures tuas amoveant, & tandem gladio concidas; ipſi filios tuos, filias q; tuas capiant, & [i] tu tandem conſumaris igne:
26 Poſtquam nudaverint te veſtibus tuis, & ceperint inſtrumenta ornatus tui.
27 Ita faciam ut [k] ceſſet ſcelus tuum a te, & ſcortatio tua *allata* e terra Ægypti; adeò ut non ſis ſublatura oculos tuos ad eos, & Ægyptiorum non recordatura ampliùs.
28 Nam ſic ait Dominus Jehova, ecce ego trado te in manum [l] eorum quos odiſti, in manum eorum a quibus luxata eſt anima tua:
29 Ut agant tecum odio, & accipiant totum laborem tuum, & derelinquant te [m] nudiſſimam & retectiſſimam; retecta nuditate ſcortationum tuarum, & ſcelere tuo cum ſcortationibus tuis.
30 [n] Faciendo iſta tibi, [o] eò quòd ſcortando perſequeris gentes; eò quòd impuraſ te ſtercoreis diis earum;
31 *Quòd* in via [p] ororis tuæ ambulas; ideo trado [q] poculum ejus in manum tuam.
32 [r] Sic ait Dominus Jehova, poculum ororis tuę bibes profundiſſimum & latiſſimum; erit [s] capaciſſimum, [t] ad *faciendum* riſum & ſubſannationem.
33 Ebrietate & mœrore repleberis; poculo deſolationis [u] & quidem deſolatiſſimæ, poculo ororis tuæ Schomronis.
34 [x] Bibes enim illud & exſuges; [y] & teſtas ejus volens comminuere, potiùs mammas tuas avellas: nam ego eloquutus ſum, dictum Domini Jehovæ.
35 [z] Idcirco ſic ait Dominus Jehova, quia oblita es mei & rejeciſti me poſt teigum tuum; ideo etiam tu reporta ſcelus tuum & ſcortationes tuas.
36 [a] Deinde dixit Jehova ad me, fili hominis, an cauſam ageres Aholæ & Aholibæ? imò indica eis abominationes ipſarum:
37 [b] Quòd adulterantur, & ſanguis ineſt manibus ipſarum; nam cum ſtercoreis diis ſuis adulterantur: [c] etiam q; filios ſuos quos pepererant mihi traducunt *illis* conſumendos.
38 Ad hęc iſtud faciunt mihi, [d] polluunt ſanctuarium meum eodem die; & ſabbatha mea prophanant:
39 Nam poſtquam jugularunt filios ſuos ſtercoreis diis ſuis, veniunt ad ſanctuarium meum eodem die ad prophanandum ipſum: imò ecce ſic faciunt [e] in media domo mea.
40 [f] Quin etiam quòd mittitis ad homines vẽturos e loginquo, qui legato miſſo ad ſe ſtatim ecce veniunt, quorum cauſa [g] lavas te, fucas oculos tuos, & ornas te ornatu,
41 [h] Inſides lecto honorato cum menſa inſtructa ante ipſum, [i] cui *lecto* ſuffitum meũ ac unguentum meum adhibes.
42 [k] Ad homines quoque e [l] vulgo *mittitis*, qui adducuntur ebrioſi ex deſerto; [m] ac ſi daturi eſſent armillas manibus ipſarum, & coronam ornatus capitibus ipſarum.
43 [n] Et quamvis dicam iſti effœtæ adulteriq; modò ſcortari iſtos ſcortationibus hujus, & modò illius:
44 Congreditur quiſque cum ea, ut congreditur quis cum muliere ſcortante: ita congrediuntur cum Aholæ & cum Aholiba, fœminis [o] iceleratiſſimis.
45 [p] Quare homines juſti, ipſi judicabunt iſtas [q] judicio adulterarũ, & judicio effundẽtium ſanguinem: nam adulteræ ſunt, & ſanguis eſt in manibus ipſarum.
46 [r] Nam ſic ait Dominus Jehova; faciendo ut aſcendat ſuper iſtos [s] congregatio, & tradendo eas commotioni & direptioni,

[a] Heb. *nomini*
[b] Heb. *corruptis ſuam (ut ita dicamus) amaſiatione præ illa.*
[c] Heb. *rei expreſſæ.*
[d] Heb. *infectis.*
[e] Heb. *filiorũ Babylonis: ſic dicunt.*
[f] Heb. *terra nativitatis ſuæ.*
[g] Heb. *amorũ.*
[h] Heb. *vocatis.*
[i] Heb. *ſitæ tuo.*
[k] Heb. *in medio domus meæ.*
[l] Heb. *multitudine hominum: periphraſis.*
[m] Heb. *ſceleris Sup. ver. 37.*
[n] Heb. *amplii ad capiendũ.*
[o] Heb. *& deſolationu.*
[p] Heb. *Supra 20. 4. & 22. 2.*

47 (*Obruent enim eas lapidibus congregatio, & præcident eas gladiis suis: filios earum & filias earum interficient, & domos earum igne comburent)
48 Faciam ut cesset scelus ab hac terra: & erudientur omnes fœminæ, ne faciant secundum scelus vestrum; *supra vers. 27*
49 Cùm regesserint illi scelus vestrum in vos, & peccata steroreorum deorum vestrorū feretis: ita experiemini me esse Dominum Jehovā.

ANNOTATIO.

1 Fuit quoq;] *Hujus prophetiæ, cui cum superioribus argumento conventæ, partes omnino sunt duæ:* una est sententia Dei κατ' ἐξοχὴν *adversus Israëlem totum propter continuam impietatem & improbitatem ipsius, usque ad versum 36. altera est sententia singularis adversus ætatem illam quę majorum peccatu gravior peccata accumulaverat, inde ad finem usque. Quamobrem in utraque hac prophetia bina sunt membra: videlicet narratio peccatorum præcedentium, & prophetica judicis futuri denuntiatio. Ac in priore quidem prophetia narratio fusa est, & protenditur usque ad versum 22. prophetia verò judiciorum comprehenditur, ver. reliquis.* 2 Duæ fœm.] *tota hæc narratio (ut suprà 16. & 20.) est allegorica; qua conjunctio Ecclesiæ cum Deo & spirituale conjugium humano conjugio comparatur: itaque Deus ver est in allegoria, respublica Israëlitu mater, ex qua progenita sunt duo regna, Israëlis & Jehudæ; quæ cum filiabus comparantur, & cùm adsciræ in fœdus nupsissent Deo, sceleratissimè dicuntur defecisse ab illo, & turpissima adulteria frequentasse: quod proleptice dictum, hu tribus versibus, postea particulatim narratur tum de Israëlis regno, ver. 5. & quousque sequentibus, tum verò de regno Jehudæ, usque ad versum 22.* 3 In pueritia] *id est, a prima ætate cæperunt defectione a Deo & idololatria communicare cum Ægyptiis: ut suprà 20. 8. Hæc autem omnia, ut antè monuimus, dicuntur allegoricè.* 4 Schomronis] *id est, regni Israëlis, synecdochicè: ut Jeruschalaima quoque designant regnum Jehudæ. Sunt autem duæ illæ voces, Aholà & Aholiba, de industria ficta ad ostendendam divisionem & constitutionem utriusque regni; nam quòd regnum Israëlis vocatur Aholà, id est, tentorium suum, ostendit Israëlitas inde a tempore illius discessionis non amplius habuisse templo Dei, & domui Davidis; sed tentorium suum sibi habuisse seorsim, ut ipsi nominatim proclamasse leguntur 1. Reg. 12. 16. Quòd verò regnum Jehudæ vocatur Aholiba, id est, tentorium meum in ea, ostendit Judæos apud se templum Dei, sacerdotium, regnum, atque adeò ipsam majestatem Dei apud se præsentem habuisse, prout rex Abija Israëlitu explanat, 2. Chron. 13. 5. & sequentibus.* 5 Sed fcortat.] *primum membrum prolepseos, ut diximus in ver. 2.* Amatoribus] *diu, & populu exteriu: ut sup. 16.* Propinquis] *id est, qui regnante Pule Syriam occupaverant regno Israëlis proximam, ex qua propinquitate factum est ut Menachemsibs Assyrium adjungeret: vide 2. Reg. 15. 19. & in Jeschahh 7. 8.* 6 Indutis] *id est, opulentissimis, & speciosissimis, & potentissimis: vide 2. Reg. 18. 24. & Jeschahh. 10. 8.* 8 Delatas] *id est, quas primùm in Ægypto hauserant, ut suprà mammis virginalibus figuravit. Nam vituli cultum, quem inde acceperant, instauravit Jarobhham, &c. qua perduravunt usque ad excidium regni. Præterea non dubium est quin Jarobhhami & successorum opera Ægyptii, Æthiopesque Judæ regnum infestaverint, 1. Reg. 14. 25. & 2. Chron. 12. & 14.* 9 Quibus cum] *& a quibus postea luxata anima ipsius defecerat per ultimum regem suum, 2. Reg. 17. 4.* 11 Videns] *id est, quamvis regnum Judæa palà animadverteret malas facta Israëlitarum, & pœnas de illis sumptas. Est autem hic narratio secundi membri prolepseos, ut diximus in vers. 2.* Corruptius egit] *vide comparationem hanc Jerm. 3. & sup. 20. hujus autem propositionis κατ' ἐξοχὴν dictæ enarratio fit deinceps: nam adjunctio primùm Assyriorum, vers. 12. & 13. deinde Chaldæorum, usque ad ver. 18. ac postremò Ægyptiorum aliorumq; expositur.* 12 Cum Assyriis] *ut narratur 2. Reg. 16. 7. & Jeschahh. 7. 11.* Propinquis] *ut supr. ver. 5.* 13 Viam eandem] *id est, hoc Judæę regnum æquè teneri impietatis & sceleratę vitæ; ac tenebantur Israëlitæ.* 14 Sed adjecit] *exaggeratio a secundo crimine, ut diximus in ver. 11.* Nam videns] *nam ad solam memoriam & imaginationem Chaldæorum, non satis habuit Assyrius; sed exarsit levitate summa & furore vehementissimo in amorem & studium adjungendi eos sibi, quos tantùm per umbram & imaginem asbexerat elegantissima levitatis idololatrarum & infidelium descriptio, prostibulorum specie.* Indico] *vide Jirme. 22. 14. Hìc autem verbis ordinaria Chaldæorum constitutio describitur, ut exponis Prophetæ in fine sequentis ver.* 16 Missis legatis] *primùm (ut credibile est) per Chizkijam, quando legatio Beredac-baladanis in Babyloniam revocata est; unde gravissima illa denuntiatio est consequuta quæ legitur 2. Reg. 20. & Jeschahh. 39. deinde verò per Menaschem continuata, & sequentes Rezet.* 17 Luxata] *id est, quamvis arctissimo fœdere conjuncta esset: offensione tamen aliqua suscepta discessit ab eis, ut se ad Ægyptios reciperet: vide metaphoram hanc Jirm. 6. 8. quæ deinceps toto hoc capite habetur frequentissimè.* 18 Retegat scort.] *id est, palàm se prostituat Ægyptiis & vicinis omnibus, abjecto Babylonio: vide infrà vers. 40. & sequentibus.* 19 Recordando] *id est, revocando primam scortationem suam, atque exercendo 20.* Cum concubinis] *id est, ut alii populi Ægyptio adjuncti, similiter fœdera conjungis cum illo, certatimq; omnes inter se exercent rivalitatem apud Ægyptium: quod amplius exponitur infrà ver. 42.* Quòd velut caro] *ut sup. 16. 26.* Fluxus] *id est prostibulum genitale, allegoricè: pro eo quod est, qui circumfluunt & exundant omni scelere & impietate copiosissimè.* 21 Revisis] *id est, repetis eandem scortationem quam primùm cœperas, & redis ad principia tua, de quibus suprà ver. 3.* 22 Idcirco] *secunda pars prioris prophetiæ, exponens judicia Dei contra Judæos propter præcedentia scelera: qua in parte primùm judicia sua exponit nudo verbo, usque ad ver. 32. deinde figurat, tribus versib. ac postremò summam sententiæ repetit, ver. 35.* 23 Pekodæos] *vide Jirm. 50. 21.* Schohhæos] *populos in media Assyria sitos sub Meratajamis, in quibus situm est oppidum Siæ apud Ptolemæum.* Kohhæos] *populos item Assyriæ in interiore illius parte positos ad Arbelitidem, ubi fuit oppidum olim munitissimum Koabh, historicu Gauga (ut literam hhajin mutavi in G, observavimus Gene. 10. & alibi passim) ex quo factum est ut Strabo vocet Gaugamelam, quasi Gaugam munitionem dicas, voce composita.* 24 Plaustris] *veterem militiam his verbis describit propheta evidentissimè, exponens primùm vecturæ genera, deinde armorum ad defensionem*

comparatorum. Tria autem vecturæ ponuntur genera: primum eſt plauſtrorum ſive arcerarum (ut vocant veteres) quæ camarata erant ad commoditatem & defenſionem vectorum: ſecundum, currum non camerarum, qui ferè falcatis erant in re militari; ſcriptura ferratos, id eſt ferro armatos, vocat: tertium eſt χειραμαξίον. *chiramaxiorum, id eſt, arcuniarum (ut veteribus fuiſſe dictas teſtatur Feſtus) leviſſimorum currium & truſatilium manu, quibus unus tantùm vir caps poterat, capſo anguſtiſſimo inſidens & ex eo depugnaturus: quod genus currium quia propemodum ſolis conſtabat rotis, apud Hebræos rotarum nomen obtinuit ſynecdochicè. Armorum verò ratio tota quæ hîc ponitur, eſt ipſa per ſe evidentiſſima.* Proponam illis] *id eſt, arcana ſpiritus virtute ducam, ut exequantur judicia mea quæ deinceps exponuntur.*

25 Zelum] *id eſt,* ζηλοτυπίαν *maritalem meam.* Naſum tuum] *id eſt, truncent & deforment te, veluti adulteram quæ forma ſua indigniſſimè abuſa fuerit: allegoria, ut ſuprà.* 27 Ceſſet ſcelus] *id eſt, ut ipſa, ô ſcelerata, eſſe deſinas: hypallage.* 28 Eorum] *de quibus ſuprà verſ.22.& 23.* 30 Faciendo] *repetitio brevis præcedentis judicii,* μετακατικὴ *ad figurationem illius, verſ.32.& ſequentibus.* 31 Sororis tuæ] *Aholæ, de qua verſ.4.& ſequentibus.* Poculum] *ut Jeſchahh.51.17.& Jirme.25.15.*

32 Sic ait] *figuratio elegans antegreſſi judicii, ut diximus in verſ.22. per allegoriam poculi quod miſcet Deus, & ebrietatis maximæ quæ Judæorum regnum periturum, & ludibrio aſiud gentes futurum erat.* Ad faciendum] *id eſt, ut ridendam te omnibus propines præ judicii quod ſubitura es gravitate: vide 2. Reg.21.13.* 34 Bibes] *vide Jeſchahh.51.17.* Et teſtas ejus] *id eſt, quantumcunque vim ac contentionem adhibueris ad effugiendum aut frangendum poculum, potius rumperis quàm ut efficias: quod ejuſmodi mammarum allegoricè deſignatur propter appellationem ſorti. Idem altera allegoria prophetaverat Jeſchahhja, in fine capitis quinti.* 35 Idcirco] *ſumma ſententiæ, ut diximus in verſ.22.* Rejeciſti me] *ut 1.Reg.14.9.& Nechem.9.26.* 36 Deinde] *ſecundæ hujus prophetiæ (ut diximus in ver. 1.) ſimiliter membra ſunt duo: unum eſt narratio, ſive conteſtatio, exponens illius ſeculi malefacta, uſque ad verſ.45. alterum, judicii promptitatio ſententiaque, ad finem capitis.* 37 Quod adulter.] *narratio hæc duo crimina ſummatim continet contra illos, eſt inteſtinorum ſcelerum, tribus verſibus: alterum verò ſcelerum perpetratorum cum exteris, verſ.40.& ſequentibus: qua in re gradatio eſt vehementiſſima, quòd ne inteſtinis quidem ſuis ſceleribus & graviſſimis habentes ſatis, exotica omnia conquiſiverint ſtudioſiſſimè; quæ omnia hîc per prolepſin univerſè dicta, deinceps minutatim exponuntur.* Etiámq;] *vide ſup. 16.20. hæc omnia gradatim, ut diximus.* 38 Polluunt] *id eſt, ut polluti ſunt, accedunt me, & exercent cultum externum meum, ut religioſi habeantur: ſic Jeſchahh.66.3.* 39 In media] *videlicet exemplo Menaſſhi, quem imitati ſunt poſteri, 2.Reg.21.4.& ſequentibus.* 40 Quin etiam] *ſecundum locum criminum, ut diximus in verſ.37. de conſociatis exteris, qui per apoſtrophen ad Judæos enuntiatur emphaticè, tanquam ad ſcorta mœchos invitantia: ut ſuprà 16.31.& ſequentibus.* Qui legato] *id eſt, qui ad minimæ ſignificationem tuam advolant.* Lavaſte] *id eſt, omnino te comparas ut Thais impudentiſſima, ad pelliciendos & inescandos amatores: quod eodem modo figuratur hoc & ſequente verſ. quo figurat ſapiens Proverb.7.* 41 Inſides] *id eſt, accumbis & convivas accipis lautiſſimè.* 42 Ad homines] *amplificatio a ſordibus iſtius meretricis, quòd non tantùm honoratos amatores, ſed etiam turpiſſimos accipiat & provocet in amplexum ſuum: ut ſuprà 16.24.& ſequentibus. quaſi dicat, non ſatis fuit quòd Aſſyrios, Babylonios, Ægyptios, nobiles populos tibi adjunxeris; ſed in ſimos quoque & abjectiſſimos, de quibus Jirm.27.3.* Ac ſi daturi] *id eſt, eſſent muneraturi eam amplioribus muneribus.* 43 Et quamvis] *id eſt, doceam, reprehendam, & commiſerem graviſſimè adulteriorum nomine per Prophetas meos, ut ſuprà 20.29. amplificatio a contemptu monitorum Dei & contumacia. Sunt autem duo monitorum genera: prius, perſidè agere Judæam erga Deum ſuum; poſterius, ne illos quidem quorum conſortium expetit fideles fore, ſed fide inſtabili modò ipſis, modò aliis adhæſuros, prout dabuni tempora: ut monuit Propheta de Hhammonitis ſuprà 21.33.& ſequentibus.* 45 Quare] *tranſitio ad pronuntiationem ſententiæ atque judicii, ut notavimus in verſ.36.* Judicio adult.] *ut ſuprà 16.38.* 46 Nam ſic ait] *explicatio ſingularis judicii, quod univerſè fuerat denuntiatum, præcedente ver.* Congregatio] *id eſt, Chaldæorum copiæ.* 47 Obruent enim] *explicatio commotionis & direptionis quæ modo dicta eſt per intercurrentem parentheſin, quam propterea perſpicuitatis gratia notavimus.*

CAPUT XXIIII.

Deus regnum Judææ ipſamq; metropolim typicè impietatis ſummæ & inhumanitatis accuſans, oſtendit ſe perditurum & conſumpturum ipſos & ipſorum ſedes funditus, per ſimilitudinem percuntis olle cum ſuis carnibus: deinde in Prophetæ ipſo alterum typum exhibet excidii generalis atque graviſſimi; in quo typo illum perſtare jubet uſque ad minarum ſuarum complementum.

1 DEINDE fuit verbum Jehovæ ad me; anno [a] nono, menſe decimo, *die* decimo menſis, edicendo,

2 Fili hominis, ſcribe tibi nomen hujus diei, hunc eandem diem: [a] incumbit Rex Babyloniæ in Jeruſchalaima hoc ipſo die.

3 [a] Et [a] utere contra domum iſtam [b] rebellem parabola, indicens eis, [a] ſic ait Dominus Jehova; [a] diſpone iſtam ollam, diſpone; & etiam infunde in eam aquas.

4 [a] Colligendo membra [a] ejus in ipſam, omne membrum bonum, femur & [c] armum; [a] dilectu oſſium implendo,

5 [a] Dilectum gregis accipiendo, & etiam [a] pyram oſſium ſub ipſa; [a] ſervefac [d] eam quamplurimùm, [a] elixant etiam oſſa ejus in medio ipſius.

6 [a] Idcirco ſic ait Dominus Jehova, væ civitati iſti [e] ſanguinariæ, ollæ in qua eſt [a] ſpuma ſua, & ex qua non exivit ſpuma ipſius; [f] [a] membratim, membratim extrahe illam, [a] non accidat in eam ſors.

7 [a] Quia ſanguis ejus in medio ejus eſt, [a] in loco arduo petræ poſuit eum; non effudit eum ſuper terram ad tegendum eum pulvere:

8 [g] Accendendo æſtum iræ ad ſumendum ultionem, [a] diſponam ſanguinem iſtius in arduo petræ; ut non tegatur.

9 [a] Idcirco ſic ait Dominus Jehova, væ ci-

2.Reg.25.4. & Jir.52.4

[a] Heb. παραβολὴν ut ſup. 17.2.& 18. 2.& 3.

[b] Heb. *rebellionis.*

[c] Heb. *humerus.*

[d] Heb. *fervefactiones ejus.*

[e] Heb. *ſanguinum* ſic ver. 9.

[f] Heb. *per membra ipſius, per membra ipſius.*

[g] Heb. *ſuſcitando ut aſcendat: vide Ezech 25.37.*

vitati isti sanguinariæ: etiam ego magnam efficiam ejus pyram,

10 Multiplicando ligna, accendendo ignem, consumendo carnem; ut [a] conditura condimenti ossáque ipsa aduranturꝫ

11 Et statuendo eam super prunas suas vacuam; ut incalescat & aduratur ejus frugo ipsius, fundatúrque in medio ejus immunditia ipsius, consumatur spuma ipsius.

12 Mendaciis fatigavit me; ideo non exibit ab ea copiosa spuma ejus, indetur igni spuma ejus.

13 Pro immunditia est scelus; eò quòd mundavi te, sed non es mundata, ab immunditia tua non mundaberis amplius, donec fecero ut quiescat æstus iræ meæ in te.

14 Ego Jehova dixi, eventurum est & faciam, non abstraham me, neque parcam, neque pœnitebit me: secundum vias tuas & secundũ actiones tuas judicabunt te, dictum Domini Jehovæ.

15 Et fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

16 Fili hominis, ecce ego tollo a te desiderium oculorum tuorum plaga: sed ne plangito, neque fleto, neque prodeunto lachrymæ tuæ:

17 Clamare [b] desiste, mortuorum luctum ne facito, tiaram tuam alliga tibi, & calceos tuos apponito pedibus tuis: neque obvelato mystacem, & [c] cibum [d] ullorum ne comedito.

18 Quæ cùm eloquutus essem apud populum manè, mortua est uxor mea vesperi: itaque feci postero manè quemadmodum justus fueram.

19 Dicentibus autem ad me [1] populariꝫ; an nõ indicaturus es nobis, quid ista ad nos pertineant quæ tu facis?

20 Dixi ad eos; verbum Jehovæ fuit ad me, dicendo,

21 Dic domui Jisraëlis, sic ait Dominus Jehova, ecce ego profanaturus sum sanctuarium meum, excellentiam roboris vestri, desiderium oculorum vestrorum, & [m] cui indulget anima vestra; etiam filii vestri & filiæ vestræ quas reliquistis, gladio concident.

22 Tum facietis quemadmodum facio: mystacem non obvelabitis, & cibum ullorum non comedetis,

23 Et tiaris vestris inditis ad capita vestra, calceisque vestris ad pedes vestros non plangetis, neque flebitis; sed tabescetis in iniquitatibus vestris, & gemetis [n] alter cum altero.

24 Est enim Jechezkel vobis ostento, omnino prout facit facturi estis: cùm advenerit istud, utique experiemini me esse Dominum Jehovam.

25 Tu autem fili hominis, an non qua die tollam ab eis robur eorum, gaudium ornatus eorum, desiderium oculorum ipsorum, & [o] id ad quod attollunt animam suam, filios ipsorum & filias ipsorum?

26 Ea ipsa die veniet qui evaserit ad te, [p] ad significandum auribus?

27 Eo ipso die aperietur os tuum apud ipsum qui evaserit, ut eloquaris, ne obmutescas amplius; interęa eris istis ostento, ut cognoscant me esse Jehovam.

Heb. *condimen*: infinitivus pro nomine.

[a] Heb. *file.*

[b] Heb. *hominum.*

[1] Heb. *populus.*

[m] Heb. *indulgentiam animæ vestræ.*

[n] Heb. *vir ex fratre suo.*

[o] Heb. *elationem animæ suæ.*

[p] Heb. *ad effectionem auditionis auribus.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *Hujus prophetiæ (quæ postremò ante excidium regni Judaici miserabilem ruinam illius Prophetæ pranuntiavit) præter inscriptionem comprehensam vers.1. & 2. summæ partes sunt duæ: una est explicatio venturi contra Judæos gravissimi judicii a Domino, usque ad ver.15. altera est typorum, quibus velut sigillo confirmatum est argumentum totius prophetiæ, ad finem usque capitis.* Nono] *a deportatione Jeconiæ, unde ferè numerat Jechezkel: ut notavimus sup.1.2.* 2 Incumbit] *hic verbis exponit Deus cur nominatim diem monumentis literarum inscribi velit: nempe quòd eo ipso die quo primùm Nebucad-nezar instituebat obsidionem Jeruschalaimorum, eodem die Propheta versans in Mesopotamia rem quæ ad Jeruschalaima, id est, quàm longissimè gerebatur, propinqui sui exponebat; atque ita prædictionem rerum futurarum quæ postea sequitur confirmabat.* 3 Et utere] *prophetia hæc judiciorum duabus potissimùm partibus continetur: quarum una est allegoria sive parabola, exponens tum impietatem Judæorum, usque ad vers.6. tum judicia propter impietatem eventura, usque ad vers.9. altera est exornatio ejusdẽ prophetiæ partim verbo proprio, partimq; figurato, ad vers.15.* Sic ait] *in priore hac parte allegoriæ Deus per Prophetam jubet impietatẽ Judææ totius figurari olla: nam olla typus fuit Jeruschalaimorũ, ut sup.11.3. & 7. & sequentibus: membra gregũ, & ossa, omniáque in ollam indita, typi fuerunt Judæorum illic commorantium regnante Tzidkia: aqua fervens & ignis, typi fuerunt malorum quæ illi omnes inter se alii alii imperaverant, ut ibidem Propheta memorat. Quamobrem judicium quoque maleficiis accommodatur postea, vers.6. & sequentibus.* Dispone] *id est, ut hactenus verbo indicasti Judæos abominationes ipsorum (ut dictum est sup.14. & 20. & 23.) ita jam ipsis exprobra, hoc signo aspectabili figurans scelera quæ fecerunt, & adhuc faciunt.* Aquas] *quibus alii ferve fecerunt alios: sic allegoricè notantur intestina odia, & peccata quibus planè immersi erant.* 4 Colligendo] *id est, omnes æquè parvos ac magnos hoc signo ostende æstuare & fervere maleficiis in medio Jeruschalaimorum: nam summates membrum pretiosis & electis, insimi & contempti ossibus figurantur; utrique verò sua impietate & maleficiis fervere quamplurimùm docentur, tanquam in olla disposita, duobus versibus.* Ejus] *id est, eos qui sunt in illa urbe figurando membris in ollam comportandis; tum bonis & pretiosis, quibus viri principes significantur; tum grege ossibusq; , quibus significatur vulgus.* Dilecti ossium] *id est, optimi & præpinguibus omnibus.* 5 Dilectũ greg.] *id est, populares & plebeios; qui in duas similiter classes distribuuntur, ut nobiliores distributi sunt præcedente vers.u. quasi dicat, assiduos e plebe primùm, locupletes, & commodè vitam suam degentes; deinde alios abjectissimos & exesos aliorum injuriis.* Pyram osſ.] *id est, tenuissimos, qui velut ossa concervata negleguntur & a potentioribus consumuntur.* Fervefac] *id est, hac tua olla ferventissima demonstra quantopere fervent omnia scelera Jeruschalaimi, & fervefiant omnes mutuo maleficiis; prout exponit Deus verbis sequentibus.* Elixant etiam] *id est, nullis maleficio parcunt, & nudos etiam ipsos spoliant, ut vulgò dici solet.* 6 Idcirco] *propositio allegorica judicii, propter mala quæ figurata sunt superioribus versibus.* Sanguinariæ] *id est, consertæ cædibus: ut 2. Reg.21.16. quod exponitur sequente versu per allegoriam.* Spuma] *id est, sordes publicæ, & magis magisque ebullientes ex indignissimis sceleribus.* Membratim] *id est,*

eſt, eximiendo hanc ollam tuam, prout ſingula membra ad manum venerint, donec totam exhauſeris; oſtende hac figura fore ut minutatim omnes incolæ Jeruſchalaimorum diſperearit, donec deſertum ſit oppidum: ut dictum eſt ſup. 21.19. & ſequentibus. Non accidat] *id eſt, nihil refert quod primùm extrahas: tantùm ut obvenerint membra & oſſa, ita educito, modò educas omnia.* 7 Quia ſanguis] *ætiologia allegoricæ ejus quod dixerat, civitatem ſanguinariam eſſe & planam ſordibus, a figura legu. Nam, inquit Deus, ſimiles ſunt carni cujus non eſt depuratus ſanguis; & ſi quem ſanguinem depurarant, fecerunt contra legem: qua imperatur primùm ne comedatur ſanguis; deinde ut qui ſanguis effunditur, ſundatur in terram & obtegatur pulvere, Levit. 17.12. & 13.* In loco arduo] *id eſt, in propatulo peccat, & peccati ſui monumenta ponit.* 8 Diſponam] *id eſt, viciſſim illam ulciſcar palàm, & in publico documenta ſtatuam æterna ſeveriſſimæ ultionis meæ.* 9 Idcirco] *ſecundus locus, exornatio: qua primùm cauſas judiciſimque proponit Deus allegoria; deinde apertiſſimis verbis explicat, ternis verſibus. Judicis verò effectæ ponuntur duo; prius, contra perſonas & facultates omnium, ver. 10. poſterius, contra urbem ipſam figuratam olla, verſ. 11.*

11 Vacuam] *incolis & rebus.* Ærugo] *ut ſuprà 16.36.* 12 Mendaciis] *alterum exornationis membrum, ut diximus ver. 9.* 13 Pro immunditia] *apoſtrophe ad Judæam & metropolim: ſcelera tua (inquit Deus) ſunt mihi tanquam immunditia, ſtruma, ærugo, & ſi quid eſt ejuſmodi quod in ollis ſoleat improbari.* Mundavi te] *id eſt, verbo præcepi te mundari, & ſolitus ac tam diu per Prophetas imperavi, 2. Chron. 36.15. & apud Jirmejam paſſim.* Fecero ut quieſc.] *ut ſuprà 16.42.* 14 Ego Jehova] *confirmatio a perſona Dei loquentis.* Non abſtraham] *id eſt, non ſinam me ulla ratione aut interventore abſtrahi; ſtat decretum meum irrevocabile: ſic Jeſchahh. 47.3.* Judicabunt te] *id eſt, judicia exercebunt in te Babylonii.* 15 Et fuit] *ſecunda hæc pars typos duos continet, qui Prophetæ imperantur, ver. 16. & 17. ab ipſo exhibentur, ver. 18. & quæ enti populo exponuntur ver. ſequentibus, uſque ad ver. 25. denique prædictione ſingulari omnia concluduntur, tribus verſibus ultimis. Eſt autem prior typus mors uxoris, cujus interpretatio habetur verſ. 21. poſterior verò eſt vacatio a luctu, quæ exponitur ver. 22. & 23. ut antè Jirmeja prophetaverat, capite 9. & 16.* 16 Deſiderium] *id eſt, uxorem chariſſimam tuam, ex ver. 18.* Ne plangito] *id eſt, luctum ne facito, neq; ullum ejus ſignum populo exhibeto de ſublata uxore tua: quod per congerium pluribus exponitur, hoc & ſequente verſu.* 17 Tiaram] *i. ſuſitatum tuum capitis tegumentum; nam lugentes retegebant caput, & inſpergebant pulvere.* Calceos] *quos lugentes ſolis erant ponere: ut 1. Schem. 15.30.* Obvelato] *prout facerdant lugentes ex aliqua gravi cauſa: ut Levit. 19.45. & Micæ 3.7.* Cibum ullor.] *convivium ab amicis exhibitum ad levandum luctum: vide Jirm 16.7.* 21 Ecce ego] *expoſitio prioris typi, ut diximus in ver. 15.* Prophanaturus] *i. gentibus prophanu expoſiturus, ut ſit documentum ſubductæ a vobis præſentiæ meæ.* Sanctuarium] *i. locum ſanctum & omnia ad cultum ſacris pertinentia, ſynecdochicè.* Excellentiam robor.] *id eſt, regnum & principatum; ut ſuprà 7. 24. & ſequentibus.* Deſiderium] *id eſt, uxorem cujuſque: ut ſuprà ver. 16.* Cui indulget] *id eſt, res omnes vobis chariſſimas.* Quas reliquiſtis] *id eſt, qui ſuperſunt in Judæa, ex quo cum Jeconja rege fuiſtis deportati.* 23 Sed tabeſcetis] *id eſt, prius conſumemini quàm vacet vobis agitare luctum: ut copioſiùs exponit Jirmeja 9. & 16.* 24 Oſtento] *vide in Pſalmum 71.7.* 25 Tu autem] *concluſio hujus prophetiæ per prædictionem ſingularem quandam, cujus complementum habetur infrà 33.21. & ſequentibus.* Qua die] *id eſt, quo tempore ſive anno: fuit autem illa annus decimus nonus Nebucad-rezzaris, Jirmeja 25.12. poſtquàm anno 18. Tizkijam regem cepiſſet, & ipſa Jeruſchalaima, ſubdem.* Tollam] *id eſt, planè auferam: nam anno demum illo everſa ſunt Jeruſchalaima, & confecta omnia quæ commemorantur hoc ver. 2. Reg. 25.11. & ſequentibus.* Robur] *ut ſuprà ver. 21.* Gaudium ornatus] *id eſt, ſacra omnia, de quorum ornatu gloriantur: vide Jirme. 7.4.* 27 Eo ipſo die] *quo ille nuntium ad te pertulerit. Senſus eſt, Prophetam hactenus ſatis prænunciaſſe cladem Jeruſchalaimis; regnoq; tois eventuram: impoſterum debere ipſum ſuperſedere ab hoc argumento, donec Deus eventu rem totam comprobaverit: tum demum fore ut nuntio de rebus illis confectis accepto prophetia nova inſtruatur, quemadmodum narratur infrà 33. Quamobrem ab hoc loco ad illud uſque caput prophetiæ tantùm in extraneos continentur.* Eris iſtis] *id eſt, ita perges ut tibi imperatum eſt ſuprà, ver. 16. & 17.*

CAPUT XXV.

Prophetæ Hhammonitis, Moabitis, Edomæis, & Peliſchtæis propter impias ipſorum blaſphemias in Deum, crudeliſſimáque malefacta in Judæos profugos, vaſtationem terræ & exitium æternum gentibus ipſis a Deo prænuntiat.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 'Fili hominis,' diſpone faciem tuam verſus [a] Hhammonitas; ut prophetes contra eos.
3 Dicito ergo Hhammonitis, audite verbum Domini Jehovæ; ſic ait Dominus Jehova, 'eò quòd dicis, euge, de ſanctuario meo cùm prophanatur, & de terra Jiſraëlis cùm deſolatur, ac de domo Jehudæ cùm abeunt in deportationem:
4 Idcirco ecce ego traditurus ſum te [b] 'orientalibus in hæreditatem, ut collocent arces ſuas in te, & ponant in te tabernacula ſua: ipſi comedent fructus tuos, & ipſi bibent lac tuum.
5 Redigamq; 'Rabbam in habitaculum camelorum, & Hhammonitarum regionem in cubile gregis; ut experiamini me eſſe Jehovam.
6 'Nam ſic ait Dominus Jehova, eò quòd complodis manum, & plaudis pede; & lætaris ex animo de tota depopulatione tua contra terram Jiſraëlis:
7 Idcirco ecce ego extendens manum meam contra te, traditurus ſum te in prædam gentibus, & exciſurus te ex populis, ac perditurus te e regionibus: profligabo te, ut experiaris me eſſe Jehovam.
8 'Sic ait Dominus Jehova: eò quòd dicit Moab & Sehhir, ecce 'ut omnes aliæ gentes *eſt* domus Jehudæ:
9 Idcirco ecce ego 'aperturus ſum latus Moal ſtarum inde ab ipſis 'Hharis, a civitatibus ejus *quæ ſunt* ab extremitate ejus; 'decus,

Jirm. 49.1. & ſeq. & ſuprà 21.33.

[a] Heb. *filios Hhammonis: ſic deinceps.*

[b] Heb. *filiis orientis: ſic ver. 10.*

Jirm. 48.

terram [a]Beth-jeſchimotarum; [b]Bahhal-behhomis,& [c]Kirjathajimorum:

10 Per Orientales,[d] cum Hhammonitarum *regione* quam[e] dedi in hæreditatem; ut non fiat mentio Hhammonitarum in gentibus,

11 Etiam in Moabum exercebo judicia,ut experiantur me eſſe Jehovam.

12 [f]Sic ait Dominus Jehova,[g] eò quòd Edomei [h]ſumendo ultionem faciunt contra domum Jehudę; & reos ſe ſtatuunt [i]continenter ſumẽtes ultionem de eis,

13 Idcirco ſic ait Dominus Jehova, extendens quoque manum meam contra Edomæam excindam ex ea homines & jumenta:exponamque eam vaſtationi [k]a Temane, ut [l]Dedanem uſque gladio concidant:

14 Edamq; ultionem meam in Edomæos[m] manu populi mei Iſraëlis: agentque contra Edomæos ſecundum iram meam & ſecundum æſtũ meum, ut experiantur ultionem meam, dictum Domini Jehovæ.

15 [n]Sic ait Dominus Jehova,eò quòd agunt Peliſchtæi per ultionem; & ſumunt ultionem ex animo depopulatione, perdendo inimicitia [o]perpetua;

16 Idcirco ſic ait Dominus Jehova,ecce ego extendens manum meam contra Peliſchtæos; exciturus ſum[p] Cerethęos, & perditurus[q] reſiduum portus maris:

17 Et exercebo in eos ultiones magnas [r]ſumma increpatione æſtus iræ; experienturque me eſſe Jehovã,cùm edidero ultionem meam in eos.

Jirm.49.7.
[a] Heb.*ulciſcendo ultione: ſic infrà ver.* 15.
[b] Heb.*reos ſe ſtatuendo.*
Jirm.47.
[c] Heb.*ſeculi.*
[d] Heb.*increpationibus.*

ANNOTATIO.

1 Et fuit]*Hujus prophetiæ quatuor ſunt capita, quibus Deus Gentibus finitimis Judæos a Babylonio debellatos atrociſſimè infeſtantibus ultionem prædicit ſeveriſſimam. Sunt enim hæ gentes quatuor: prima pronuntiat Hhammonitæ,uſque ad ver.* 8. *ſecunda Moabitæ,uſque ad ver.* 12. *tertia Edomæi, uſque ad ver.* 15. *ultimi Peliſchtæi, ad finem uſq;.* 2 Fili hominis]*hac prophetia primùm occupatio regionu per Babyloniũ, uſque ad ver.*6. *deinde populs excidium Hhammonitu prænuntiatur,ver.*6 & 7. *utriq; autem judicio ſua cauſa præmittitur, impietas in Deum, & inhumanitas in populum ejus.* Diſpone]*ut ſup.*6.2. Eò quòd dicis]*id eſt, quòd cultum meum,regionem, & populum prophanu exponi videns tibi gratularis & exultas.* 4 Orientalibus]*id eſt, Babyloniis, Jirm.*25.21. *ſic infrà ver.*10. 5 Rabbam]*de qua* 2.*Schem.*11.1. 6 Nam ſic]*alterum membrum prophetiæ, per gradationem augens & cauſam & pœnam. Hîc enim cauſa amplificatur, quod non tantùm lætati ſint depopulantibus Judæam Babyloniis; ſed ipſi quoque perditis rebus inſultarunt, Judæoſque perfidè ſint depopulati: vide ſuprà* 21. 34. *judicium verò, quod non tantùm ſervituri ſunt & venturi in poteſtatem alienam; ſed gens tota peritura.* 8 Sic ait]*inſcriptio hæc, ſecundæ & tertiæ prophetiæ communis eſt: nam Sehhiru nomine intelliguntur Edomæi ex Geneſ.* 36. & *Deut.* 2 *Moabitarum autem prophetæ cauſam unicam exponit, nimirum blaſphemam ludificationem Judæorum (quæ etiam cauſa eſt cur Edomæi quoque in ver. hunc relati ſunt)hoc ver. & judicia, tribus ſequentibus.* Ut omnes aliæ]*id eſt, non magis ſervatur a Deo ſuo,quàm gentes cæteræ,contra incurſantem Babylonium.* 9 Aperturus]*id eſt, facturus ut regionem Moabitarum pervadat hoſtis,quamvis latera ipſius firma Arnone fluvio & munitis oppidis eſſe videantur:ſimile eſt Num.*24.17. Hharis]*hanc vocem propria ſignificatione accipimus ad ſignificandum duo Moabitarum oppida Arnoni fluvio impoſita, quorum unum eſt Hhar, Num.*21.28. & *Jeſchahh.*16. 1. *alterum Hharobhher, diſtinctionis cauſa appellatum nomine compoſito: ſic enim appellatur Deut.*2.35. *quamobrem exegeticè Propheta addidit verba ſequentia, exponens ſe de illu civitatibus agere quæ in extremo ſunt Moabitarum agro.* Decus]*id eſt,regionem totam opinam ac præſantiſſimam,ut fuit terra planities quam idcirco nominat Jirm.*48. 21. Beth-jeſchim.]*de quæ Jehoſchuhh.*13.20. Bahhal-behhonis]*id eſt, Baſithi, de quo vide Jeſchahh.*16. 2. Kirjathajim.]*ut Jirm.* 48.1 10 Cum Hhamm.]*id eſt, prout Hhammonitas & regionem ipſorum perdidero(ut ſupra dixi) ita in Moabum per Babylonios mea judicia exercebo.* Dedi]*id eſt, jam adjudicavi ſententia mea, ſuprà ver.*4. 12 Sic ait]*hæc prophetia ſimiliter cauſam quidem eandem comprehendit quæ dicta eſt ſuprà ver.*8. *impiarum videlicet blaſphemiarum in Deum; ſed aliteram quoque hoc loco exponit, nimirum importuniſſimum Edomæorum odium & pertinaciſſima malefacta in populum Dei: deinde ſententiam excidii contra eos pronuntiat.* Eò quòd]*id eſt, quòd exercent ſimultatem illam,avitam inde a majoribus hauſtam,de qua Gene.* 27. 43. *& populum meum oppugnant inſenſiſſimè.* 13 A Temane]*vide Jirm.* 49.7. Dedanem uſque]*id eſt, per omnes Edomæorum terminos, Jirm.ibidem ver.* 8. 14 Manu populi]*id eſt, ea ipſa (Chaldæorum manu, qua populum meum antè percuſſerò:ſic enim accipiendum demonſtrant ſequentia: vide Hhobadiam.* 15 Sic ait]*hæc prophetia ſimilis cum præcedentibus argumento, primùm animoſiſſima Peliſchtæorum malefacta, hoc ver. deinde pœnas quas dantur ſunt explicat, duobus ſequentibus.* 16 Cerethæos]*vide* 1.*Schem.*10.14. *ſic autem Peliſchtæos Propheta nominat, ut alludat ad exſcindendi verbum.* Reſiduum]*id eſt, regionem Peliſchtæorum maritimam portuoſam; ſed priùs tum a rege Chizkija, Jeſchahh.*15. *tum a Pſammetichoo Ægyptio, attritam, ut obſervavimus Jirmejæ* 25.20.

CAPUT XXVI.

Deus Tyro de everſione Jeruſchalaimorum exultanti gravisſimum a Chaldæis excidium venturum pronuntiat, & tam admirabile ut omnes exteri aſpicientes & recordantes præteritam illius gloriam ſubitumq; caſum perhorreſcant & luctum agant de Tyro conſternati: deinde exprobrata Tyriorum Regi inſolentia animi, idem pronuntiat eventurum ipſi, finitimiſq; Tzidonii, ad gloriam Dei & Eccleſiæ bonum: cujus promiſſione prophetia hæc terminatur.

1 [a]FUIT autem undecimo anno, primo die [b]menſis illius; ut eſſet verbum Jehova ad me,dicendo,

2 Fili hominis,eò quòd dicit Tyrus de Jeruſchalaimis,euge,fracta eſt *urbs* portis [a]populoſiſſimis,[b] avertitur ad me; replebor vaſtata *ea:*

[a] Heb *populorum.*
[b] Heb.*ad me.*

3 'Idcirco ſic ait Dominus Jehova, ecce me contra te, ô Tyre; ut deducam contra te 'gentes multas, ac ſi deduceret mare cum fluctibus ipſius:

4 Quæ perdãt muros Tyri, & deſtruant turres ejus; etiam abradam pulverem ejus ab ea, redigamq́ eam in [b] arduam petram.

[b] Heb. *arduũ petræ: ut ſupra* 24.7. *& 8.& infr.*14.

5 'Locus [c] expandendis plagis erit in medio maris nã ego eloquutus ſum, dictum Domini Jehovæ: ideo erit direptioni gentibus.

[c] Heb. *expanſioſic ver.*14.

6 'Filiæ quoque ejus quæ in agro erunt, gladio interficientur; ut experiantur me eſſe Jehovam.

7 'Nam ſic ait Dominus Jehova, ecce ego adducam contra Tyrum Nebucad-retzarem regem Babyloniæ ab Aquilone, 'regem regum; cum equis, curribusq́, & equitibus, & congregatione, populoq́ue multo.

8 Filias tuas per agrum gladio interficiet; & diſpoſito contra te propugnaculo, diffundet in te [d] miſſilia catapultaria, & ſtatuet contra te clypeum:

[d] Heb. *catapultam: ut* 2. *Reg.*19.32

9 Et [e] 'helepolin diſponet in muros tuos, & turres tuas demolietur 'cultris ejus.

[e] Heb. *delentẽ quod ad verſum eſt ſibi: periphraſis.*

10 Præ agminibus equorum ejus operiet te pulviſculus eorum; præ ſtrepitu equitum, & 'chiramaxiorum, currus q́ commovebuntur muri tui, cùm intrabit intra portas tuas, cùm ingreſſus civitatis diſtruptæ *patebunt.*

11 Ungulis equorum ſuorum calcabit omnes vicos tuos: populum tuum gladio interficiet, & ſtationum [f] robuſtarum tuarum *unaquæque* in terram deſcendet:

[f] Heb. *roboris tui.*

12 Et prædabuntur opes tuas, diripient q́ mercem tuam, ac deſtruent muros tuos, & domos [g] deſiderabiles tuas demolientur; & lapides tuos, ligna q́ue tua, etiam pulverem tuum 'in medio aquarum ponent.

[g] Heb. *deſiderii tui.*

13 Ita faciam ut ceſſet ſtrepitus canticorum tuorum, & ſonus cithararum tuarum non audietur ampliùs:

14 Et redigam te in arduam petram, locus expandendis ſagenis eris, 'non ædificaberis ampliùs; nam ego Jehova loquutus ſum, dictum Domini Jehovæ.

15 'Sic ait Dominus Jehova Tyro; nónne a ſono caſus tui cùm clamabunt confoſſi, cùm interficientur interfectione in medio tui, commovebuntur 'inſulæ?

16 Nam deſcendent e ſoliis ſuis omnes principes maris amoventes pallia ſua, & veſtibus verſicoloribus ſuis nudantes ſeſe: 'trepidationes induent, in terra ſedebunt, & trepidantes *ſingulis* momentis ſtupebunt de te:

17 Proferentes que de te lamentationem dicent tibi, quomodo periiſti quę habitabaris [h] a maritimis? 'cùm indiderint *illi* omnibus habitatoribus iſtius civitatis laudatiſſimæ, quę erat firma in mari ipſa cum habitatoribus ſuis, 'terrorem horum.

[h] Heb. *a maribus: metonymia.*

18 'Nunc trepidabunt reliquæ inſulę die caſus tui, & turbabuntur inſulæ quę ſunt in mari propter exitum tuum.

19 'Nam ſic ait Dominus Jehova, cum reddidero te civitatem deſolatam, ſimilem civitatibus quæ non habitantur; 'adducendo contra te abyſſum, ut operiant te aquæ plurimę:

20 'Faciens q́ue ut deſcendas cum deſcendentibus in [i] foveam ad populum [k] antiquum, collocavero te in terræ imis *partibus*, in vaſtitatibus [l] priſcis cum deſcendentibus in foveam, ut non habiteris; 'ut reponam decus in terra viventium:

[i] Heb. *ciſternæ.*

[k] Heb. *ſeculi*

[l] Heb. *a ſeculo cum deſcendentibus ciſternæ.*

21 In [m] terrorem ſummum exponam te, quòd 'nuſquam futura ſis; & quæſita non invenieris [n] unquam, dictum Domini Jehovæ.

[m] Heb. *terrores.*

[n] Heb. *in ſeculum.*

CAPUT XXVII.

1 'ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Tu autem fili hominis, profer de Tyro lamentationem,

3 Et dicito Tyro ſitæ ad aditus maris, mercatrici [a] populoſiſſimæ apud inſulas multas: ſic ait Dominus Jehova, 'ô Tyre, tu dicebas ego ſum perfecta pulchritudine.

[a] Heb. *populorum: ut ſupra* 26.2.

4 'In [b] intima parte marium *erant* termini tui, ædificatores tui 'perfeceranr pulchritudinem tuam.

[b] Heb. *corde: ut* Exod.15.8 *ſic deinceps.*

5 Abiegna e [c] Senire ædificabant tibi omnia 'tabulata: cedrum e Libano accipiebant ad parandum malum navis in te.

[c] Heb. *roboribu.*

6 [c] Roboreos e Baſchane faciebant remos tuos; transtra tua faciebant 'ex [d] ebore tritiſſimo *artifices* ex inſulis Cittæorum.

[d] Heb. *dente filio greſſuum*

7 'Xylinum cum Phrygiano opere ex Ægypto erat carbaſus tua, ut eſſet tibi velum: hyacinthinum, & purpureum ex inſulis 'Eliſchæ operiebat te.

8 'Habitatores Tzidonis & 'Arvadi erant remiges tibi: periti tui, ô Tyre, erant in te, ipſi erant 'gubernatores tui.

9 Seniores 'Gebalis ac periti ejus erant in te 'curatores labis tuę: omnes claſſes maris & nautæ eaſum erant in te, ut commiſcerent ſe commercio tuo.

[e] Heb. *viri belli: ſic ver.* 27.

10 'Perſæ, 'Ludæiq́s, & 'Putęi erant in copiis tuis, [e] bellatores tui: ſcutum & galeam 'ſuſpendebant in te, ipſi præſtabant decorem [f] tibi.

[f] Heb. *tuum.*

11 Arvadæi cum copiis tuis ſuper muros tuos circumquaq́, & 'Gammadęi in turribus tuis erant: umbones ſuos ſuſpendentes ad muros tuos circumquaque, ipſi perficiebant pulchritudinem tuam.

12 'Tarſchiſch negotiatrix tua præ copia omnium opum; cum argento, ferro, ſtanno, & plumbo, [g] negotiabantur in nundinis tuis.

[g] Heb. *dabant ſynecdochicè pro eo quod eſt, dabant, accipiebant & negotiationem exercebant ſic deinceps.*

13 'Javan, Tubal, & Meſchec erant mercatores tui; [h] 'hominibus & vaſis æreis negotiabantur *in* commercio tuo.

[h] Heb. *animabus hominum.*

14 *Qui erant* e domo 'Togarmæ; equis, equitibus q́ue, ac mulis negotiabantur *in* nundinis tuis.

15 'Dedanitæ mercatores tui, inſulæ multæ *mercatrices* mercium manus tuæ; 'cornibus eboris, 'hebenoq́; reddebant pretium tuum.

[i] Heb. *filii Dedanis.*

16 Syria negotiatrix tua, præ multitudine operum tuorum; chryſopraſo, purpura, & Phrygiano opere, byſſoq́;, & 'ſandaſtro, ac 'pyropo negotiabantur in nundinis tuis,

17 E Jehudæa & regione Iſraëlitarum, erant mercatores tui: triticо 'Minnithæ, & [k] Phœniciæ, melleq́;, & oleo, ac 'opobalſamo negotiabantur *in* commercio tuo.

[k] Heb. *Pannagi: unde corruptè profluxit Phœnicia nomen.*

18 Damaſcus negotiabatur tecum de multitudine operum tuorum; præ copia omnium opum, vino 'Chelbonis, & lana nitida:

19 Et Dan,ac Javan [1] circumforaneus in nundinis tuis negotiabantur; ferro nitido, casia, & calamo odorato,in commercio tuo erat.
20 'Dedan mercabatur tecum, pannis [m] ingenuorum *advectis* curru.
21 Arabes,& omnes principes 'Kedaris erant negotiatores *mercium* manus tuæ; agnis, arietibusque, & hircis,his erant negotiatores tui.
22 Mercatores 'Schebę & Rahhmæ ipsi mercabantur tecum; [n] præstantissimo quoque aromate,& omni lapide pretioso,ac auro negotiabantur *in* nundinis tuis.
23 'Charan,& 'Canne,ac 'Hheden,mercatores 'Schebæ; Assyrius,& 'Cilmadæus mercans tecum:
24 Hi mercatores tui erant rebus perfectissimis,involutis hyacinthinis,& phrygianis, 'gazisq; *gentium* in superioribus *habitantium*; 'quæ funibus circumligantur,& [o] includuntur cedrinis *cistis* in mercatu tuo,
25 'Classes oceani decantabant te commercio tuo; deinique plena eras & gravis valde in intima parte marium.
26 'In aquas multas adduxerunt te 'qui remis agebant te, [p] Eurus confregit te in intima parte marium:
27 Opes tuæ,& nundinationes tuæ, commercium tuum,nautæ tui,& gubernatores tui, curatores labis tuæ, & milcentes commercium tecum, omnesque bellatores tui qui in te erant, cum tota congregatione tua quæ erat in medio tui; ceciderunt in intimam partem marium die casus tui.
28 'Ad vocem clamoris 'gubernatorum tuorum,' commoti sunt fluctus jactati:
29 Descendentesq; e classibus suis omnes [q] tractantes remum,nautæ,omnes gubernatores [r] marini; in terram constiterunt:
30 Facientésque ut audiretur de te vox ipsorum clamaverunt [s] amarè; & 'impolito pulvere capitibus suis,in cinere volutaverunt se:
31 Inductoque propter te calvitio accinxerunt cilicia;& defleverunt te amaritudine animi, planctu amaro:
32 Ac protulerunt propter te in lamento suo lamentationem, cùm lamentarentur de te *dicentes*; 'quæ erat par Tyro, par succisę in medio mari?
33 Procedentibus nundinationibus tuis e maribus,satiabas populos multos; amplitudine opum tuarum,& commerciorum tuorum ditabas reges terræ.
34 *Quo* tempore confracta es 'a maribus in profundissimis aquis,commercium tuum & tota congregatio tua in medio tui ceciderunt:
35 Omnes habitatores insularum obstupescunt de te; & Reges illorum horrescunt horrore,' percelluntur vultu.
36 Negotiatores in populis 'sibilant de te: [t] terrori summo es, quòd nulla sis usque in seculum.

[1] Heb. *factus profiscisci* (*ut ita loquamur*) *desit, ut Homerus vocat* πολυπλάγκτους.
[m] Heb. *libertatis.*
[n] Heb. *capite cujusque aromatis: ut Exodi* 30.23.
[o] Heb. *cedrum tur, ut ita dicamus.*
[p] Heb. *ventus Orientalis.*
[q] Heb. *prehendentes: synecdoche.*
[r] Heb. *maris.*
[s] Heb. *amaro clamore.*
[t] Heb. *terroribus: ut suprà* 26.21.

CAPUT XXVIII.

1 'Et fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 Fili hominis, dic antecessori Tyri, sic ait Dominus Jehova,' eò quòd elatus est [a] animus tuus, adeò ut dicas Deus fortis sum, habitationem [b] divinam inhabito in [c] intima parte marium:cumque sis homo, non autem Deus fortis; tribuis tamen animum tibi parem animo Dei:
3 Ecce 'sapientior es Danijele,quicquam occultum non [d] absconditur tibi:
4 Sapientia tua & prudentia tua comparasti tibi facultates, & congessisti aurum & argentum in thesauros tuos:
5 Amplitudine sapientiæ tuæ in mercatura tua amplificasti facultates tuas, adeò ut elatus sit animus tuus facultatibus tuis:
6 'Idcirco sic ait Dominus Jehova; eò quòd tribuis tibi animum parem animo Dei,
7 Idcirco ecce ego adducturus sum contra te 'extraneos violentissimos gentium,qui exertis gladiis suis contra pulchritudinem sapientiæ tuę confodient 'splendorem tuum.
8 In foveam demittent te, morieriscq; 'mortibus confossorum in intima parte marium.
9 'An [e] perges dicere, Deus sum,coram interfectore tuo? atqui tu homo *futurus es*,non autem Deus fortis,in manu confodientiste.
10 'Mortibus præputiatorum morieris, manu alienorum: nam ego eloquutus sum, dictum Domini Jehovę.
11 'Et fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
12 'Fili hominis, proser lamentationem de Rege Tyri; & dicito ei, sic ait Dominus Jehova, 'tu' obsignans summam,plene sapientia,& perfecte pulchritudine,
13 'In Hhedene horto Dei eras,omnes lapides pretiosi operiebant te,pyropus,topazius,& adamas,beryllus thalassius,sardius,& jaspis,sapphirus,chrysoprasus,smaragdus que cum auro: 'opus tympanorum tuorum & fistularum tuarum in te, die quo procreatus fuisti, parata erant.
14 'Tu Cerub *eras* ex quo 'unxi *te* protectorem; ex quo præposui te, 'in monte [f] sancto Dei eras,'inter lapides [g] ignitos continenter ambulabas.
15 'Integer eras in viis tuis inde a die quo procreatus fuisti,donec pręsto fuit [h] iniquitatis pœna in te.
16 'In amplitudine mercaturæ tuę 'pleni erant [i] in te violentia, qua peccabas: adeò ut confodiens te *dejectum* 'e monte Dei perdiderim te,ô Cerub protector,e medio lapidum ignitorum.
17 'Elatus fuerat animus tuus propter pulchritudinem tuam, corruperas sapientiam tuam cum splendore tuo; in terram dejeci te, Regibus exposui te ut aspiciant te:
18 Præ multitudine iniquitatum tuarum, propter improbitatem mercaturæ tuæ prophanasti 'sanctuarium tuum; ideo eduxi ignem e medio tui qui consumpsit te,& redegi te in cinerem super terram ante oculos omnium videntium te:
19 Quicunque norant te in populis obstupuerunt de te; [k] terrori summo es, quòd nulla sis usque in seculum.
20 'Fuit etiam verbum Jehovæ ad me, dicendo,
21 Fili hominis,' dispone faciem tuam Tzidonem versus, & prophetato contra eam,
22 Dicens sic ait Dominus Jehova, ecce me contra te, ô Tzidon, ut glorificer in medio tui: ut [l] cognoscatur me esse Jehovam,cùm exercuero in ea judicia, & sanctificavero me in ea.

[a] Heb. *cor tuum, sic deinceps.*
[b] Heb. *Dei.*
[c] Heb. *corde: sic ver.* 8.
[d] Heb. *absconditur: impersonaliter.*
[e] Heb. *dicendo dices.*
[f] Heb. *sanctitatis.*
[g] Heb. *ignitos: sic ver.* 16.
[h] Heb. *iniquitas.*
[i] Heb. *in medio tui.*
[k] Heb. *terroribus: ut sup.* 26.21. & 27 36.
[l] Heb. *cognoscant: impersonaliter: ut suprà ver.* 3.

Nam

23 Nam immittam peſtem in eam,& ſanguinem in vicos ejus,& judicabuntur confoſſi in medio ejus, gladio incumbente ei circumquaque;experientúrque me eſſe Jehovam.

24 Ita non erit amplius domui Iſraëlis ſpinus dolorificus,& ſpina dolorem afferens, ex omnibus locis circumſtantibus eos, qui depopulentur eos; experienturque me eſſe Dominum Jehovam.

25 Sic ait Dominus Jehova, quando congregabo domum Iſraëlis ex populis in quibus diſperſi ſunt,ſanctificans me in eis ante oculos gentium;ut habitent in terra ſua quam dederam ſervo meo Jahhakobo;

26 Tunc habitabunt in ea ſecurè, ædificabúntque domos & plantabunt vineas habitantes ſecurè;cùm exercuero judicia in omnes qui depopulabantur eos e locis circumſtantibus ipſos, ut cognoſcant me Jehovam eſſe Deum ipſorum.

ANNOTATIO.

1 Fuit autem] *Tria hæc capita eòdem ſpectare res ipſa loquitur,ac propterea in unum omnia conjungimus. Sunt autem iſtius prophetiæ tres in univerſum loci: quorum primus eſt de Tyro ,uſque ad verſ.20.capitis 28.ſecundus de Tzidone,uſque ad ver.25.tertius verò de populo Dei,cui promiſſiones ſiunt ad conſolationem ipſius; ut hæc concluſione præcedentium prophetiarũ ſinu & uſus legitimus à bono cognoſceretur. At primi quidẽ loci, quo mala Tyro denunciantur,mẽbra ſunt duo: primũ enim toti reipũblicæ ſuæ calamitates pronunciantur,duob. capitib.deinde verò nominatim ſua denunciatur Tyriorum Regi,capite 28.In utraque porrò prophetia tum ad Rempub.tum ad Regem ipſum pertinente paries ſunt duæ;quarum priore narratur ventura calamitas, poſteriore autem lamentum de caſu illo & calamitate conſcribitur. Quod ad rempub. itaque, ſua mala narrantur ipſi, toto hoc capite : lamentum verò capite 27.continetur. Narrationis prophetica quam hoc caput continet diximus, pars prima eſt prolepſis, ſive narratio ſumma caſus horrendi Tyriorum,uſque ad verſ.7. ſecunda,narratio ſingularis primùm malorum quæ Tyro importaturi erant Babylonii,uſque ad verſ.15 deinde verò horroru & conſternationu gentium omnium,ad aſpectum & recordationem tam gravu & inſperati caſus obſtupeſcentium,ad finem uſque capitu.* Undecimo anno] *adpertatione Jeconiæ,ut Jechezkel numerare ſolet ; quo anno capta ſunt Jeruſchalaimæ : ſic Prophetiam hanc videmus quandam fuiſſe præmunitionem ad conſolandum bonos qui jam fuerans deportati,& qui mox deportandi erant.* Menſis] *eſſi quotus hic menſis fuerit,diſertis verbis Propheta minimè explicat : tamen ex comparatione ſequentis verſus planè ſtatuimus menſem quintum intelligendum eſſe, quo Tyri accepto nuntio de captu Jeruſchalaimæ gloriosam illam fiduciam præcucurrant quæ exponitur ſequent. ver. Nam ut accipiamus de primo menſe (quod omnes interpretes videntur facere) prohibet ſermonu Hbebræi ratio,cùm Hbebræi nuſquam hac periphraſi utantur, niſi ubi expreſſa eſt in narratione aliorum temporum comparatio ἀναφορικὴ : ut Gen.8.13.& Exod.40.2.& 17.ſed ſimpliciter principium anni nominent: ut infrà 40.1. Eſt ergo menſis ille ſententia noſtra hoc loco dictus, qui ſequutus eſt proximè poſt capta Jeruſchalaimæ : capta ſunt autem menſe quarto, Jerm.52.6.* 2 Fili hominis] *hæc prolepſis narrat duo in univerſum, nimirum peccatum ipſorum inſolentiſſimum, hoc verſ.deinde peccatorum pœnas,quatuor ſequentibus. Eſt autem peccatum Tyriorum,quòd de alieno malo gaviſi ſunt,& ſibi ex ruinis populi Dei montes aureos eminari.* Portis popul.] *id eſt, frequentiſſima cum civibus , tum etiam advenis, proſelytis, & mercatoribus exteris. Fuerunt enim Jeruſchalaimæ longè clariſſimæ urbium Orientis,non Judææ modò ; ut ait Plinius lib.5. naturhiſtor.cap.14.* Avertitur ad me] *id eſt,bona,merces,commoda, & negotiationes omnes hùc transferentur.* 3 Idcirco] *alterum membrum prolepſeos, ut diximus ſuperiore verſ. quo exponuntur obſidio maxima, hoc verſ expugnatio, vaſtatio,& everſio urbis,duobus ſequentibus; & totius agri deſolatio, verſ. 6. De hac autem hiſtoria vide annotata in Jeſchabh.23.1.& Jerm.47.* Gentes multas] *copias Nebucad retzarii,verſ.7.* 5 Locus expandendis] *id eſt,alibis in littus deſertiſſimum , ut ſunt ea importuna littora ad quæ piſcatores ſolent plagas ſuas expandere.* 6 Filiæ quoque] *id eſt,non tantùm urbs infeſtabitur , ſed etiam in omni Tyriorum ditione contra omnem ſexum atrocitſſimè ſevietur.* 7 Nam ſic ait] *narrationis ſingularis pars prior, ut diximus in verſ.1.qua Babylonios expeditio & Tyriorum regni everſio ſigillatim exponitur , uſque ad verſ.15.* Regem regum] *vide Gen.9.25.* 9 Helepolin] *machinam obſidionalem quam deſcribit Ammianus Marcellinus li.23.Hbebraïs dictam παρὰ φράσιν ex eo quòd inſtrumentum fuit expugnandi evertendiſq; oppidorum muris commodiſſimum.* Cultris] *id eſt,ferramentu mucronatu helepoleos,qui in muros impacti ſubruebant eos.* 10 Chiramaxiorum] *vide ſuprà 23.24.* 12 In medio aquar.] *id eſt, proturbabunt in mare eus ſuperſtructa eo.* 14 Non accincaberis] *videlicet ea dignitate,elegantia, & celebritate qua fuiſti. Nam poſtea quod inſtauratum eſt in eodem loco,dictum eſt Palætyrus.* 15 Sic ait] *poſterior narrationis pars; qua propheta oſtendit fore ut edatur ſtrages tanta Tyriorum omnium,ut nemo ſupervivat ad faciendum luctum; ſed nationes ſolùm exteræ horrendum illius caſum deſleant, aſpectuq; & recordatione illius percellantur.* Inſulæ] *id eſt, regiones aliæ maritimæ.* 16 Trepidationes ind.] *id eſt, non modò lugebunt everſionem tuam, ſed etiam obtegentur ipſi,tanquam veſte,metu graviſſimo propter violentiam Chaldæorum: metaphora.* 17 Cùm indiderint] *id eſt,cùm Chaldæi terribilem ultionem illam de Tyro ſumpſerint , qua bominũ omnium maximorum animũ terrorem ſummum injecturæ eſt. Sunt autem hæc verba à Propheta ἀϊδιογλώσσως dicta,quam perſtrictiuitatu cauſa ſuſtulimus.* Terrorem] *id eſt, malum graviſſimum quod perterefaciat alios : ut dicitur infrà verſ.21.ſynecdoche.* 18 Nunc] *id eſt,hoc demum tempore,quod modò dictum eſt.* 19 Nam] *confirmatio à Dei verbis.* Adducendo] *ut ſuprà ver.3.* 20 Faciensque] *id eſt funditus perdidere te: circumloquutiones metaphoricæ.* Ut reponam] *id eſt, ut reſtituam populum meum Iſraëlem inſtibus deturbatu:qua in re demonſtratur proprius iſtorum judiciorum finis, videlicet ſalus Eccleſiæ ad gloriam Dei:ut copioſiùs exponitur infrà 28.25.& 26.* 21 Nuſquam] *ut ſuprà verſ.14.*

IN

IN CAPUT XXVII.

1 Et fuit] *Narratio copiosa lamenti de eversa Tyro toto hoc capite continetur, ut diximus suprà 26.1. In hac autem lamentatione duæ sunt præcipuæ partes ad calamitatis amplificationem pertinentes: prima est antithesis præcedentis gloriæ cum sequente ruina, usque ad ver. 28. secunda est explanatio luctus & fluporis ingentis quibus ea ruina ad nationes exteras perventurus est, inde ad finem capitis. Ac in antithesi quidem gloria amplissima describitur, usque ad vers. 26. summa verò vers. 26. & 27. Ad gloriam autem pertinent hæc; structura oppidi artificiosissima, vers. 4. res navalis, versibus quinque sequentibus; potentia, vers. 10. & 11. negotiatio & emporii celebritas, usque ad vers. 25. denique communis omnium nationum prædicatio, vers. 25. Quæ omnia per prolepsin continentur, vers. 3. & per congeriem similiter repetuntur vers. 27.* 3 O Tyre] *propositio summæ gloriæ per apostrophen ad Tyrum, quæ minutatim illustratur sequentibus.* 4 In intima parte] *id est, intra mare statuisti urbem tuam, velut insulam, fluctuationibus & molibus impositam.* Perfecerant] *id est, ornaverant te perfectissimè: sic infrà vers. 11. Primus locus, urbis elegantia.* 5 Abiegna] *secundus locus gloriæ, res navalis, ut diximus in vers. 1.* Senire] *vide Deuteron. 3.9.* Tabulata] *e quibus videlicet compinguntur naves: hîc enim describitur res navalis gloria; ut diximus in vers. 1.* 6 Ex ebore] *i. re navali non tantùm ad necessitatem aut commoditatem utebantur, verùm etiam ad delicias luxumq; profusissimum; cum materiam pretiosissimam ad res navium sordidissimas adhiberent. Nam etsi ebur ex dentibus elephantorum aliqua paratur arte; tamen illud demum germanum est ebur & præstantissimum, quod elephantes defodiunt in terram, & in ea per justum tempus pedibus tritum est. Quamobrem Hebræi hoc genus eboris dentem filium gressuum nominarunt: vide Plinium naturalis hist. lib. 8. cap. 3.* 7 Xylinum] *id est, deliciosissima erant vela & conopæa tua: quibus notis facilè cognoscitur divitiarum & luxus copia.* Elische] *vide Genes. 10.4.* 8 Habitatores] *id est, hu gentibus, velut operis, utebaris ad navigationem tuam, & tuos gubernatores illis præponebas, hoc & seq. versu.* Arvadi] *vide Genes. 10.18.* Gubernatores] *clavum tenentes in navi sive gubernaculum, ad agendam navim: vide 1. Reg. 10. 11. & 22.* 9 Gebalis] *de quibus 1. Reg. 5.18. & Psalm. 83.8.* Curatores tui] *id est, naupegi tui, ædificatores, & curatores navium. Erant enim Gebalitæ architecturæ peritissimi.* 10 Persæ] *tertius locus, potentia & gloria militaris, quod gentes longinquæ & bellicosæ stipendia facerent Tyriis.* Ludæi] *vide Genes. 10 13.* Putæi] *vide Gen. 10.6.* Suipendebant] *id est, statuva agebant, & præsidio erant tibi: synecdoche, a more militum in præsidiis agentium.* 11 Gammadæi] *qui Pygmæos interpretantur nituntur sola notatione vocis, quia Hhebræa vox conjugata significat cubitum, quasi cubitales dicas; ut interpretatis sumus Judic. 3.16. Sed quàm benè conveniat ludicra hæc interpretatio cum re militari, ipsi videriut. Nos Gammadeos quidem existimamus a cubito dictos esse, sed qua regio fuit Phœnicia cubitali forma projecta in mare, quæ postea devorata est a mari, Gammaden putamus dictam: ut scribit Plinius lib. 2. natural. hist. cap. 91. Esse eo loco mutatione unius literæ Gammales nominavit pro eo quod est Gammades.* 12 Tarschisch] *quæ tui locu Tyriorum gloriæ, de divitiis & emporio celeberrimo, ut diximus in versum 1.* 13 Javan] *vide Gen. 10.2.* Hominibus] *id est, mancipiis venalibus.* 14 Togarmæ] *de qua Genes. 10.3.* 15 Dedanitæ] *vide Gen. 10.7.* Cornibus eboris] *id est, dentibus ipsis elephantorum præ grandibus, formam incurvis, ut sunt cornua: quomodo Jubam appellasse testis est Plinius lib. 8. natural. histor. cap. 3.* Hebenoque] *ex India & Æthiopia allata; quæ quia dudum est generum, plurali numero ab Hhebræis appellatur: vide Plinium lib. 12. natural. hist. cap. 4.* 16 Sandastro] *vide Iobi 28.18.* Pyropo] *vide Jeschaiah. 54.12.* 17 Minnithe] *vide Judic. 11.33.* Opobalsamo] *vide Genes. 37.25.* 18 Chelbonis] *id est, Chelbonii (ut Ptolemæus vocat) in Syria, quæ Chalybonitidi nomen dedit.* 20 Dedan] *ex posteris Keturæ, inter Jischmahhelitas habitans, Gen. 25.3.* 21 Kedaris] *vide Psalm. 120.5.* 22 Schebæ] *in Arabia felice: vide Gen. 10.7.* 23 Charan] *vide Gen. 11.31.* Caune] *id est, judicio nostro, Calne, Gen. 10.10.* Hhedèn] *vide Gen. 2.8.* Schebæ] *Arabiam defertam incolentis sub Mesopotamia, de quo Gen. 25.3. & Iobi 6.19.* Cilmadæus] *id est, Medus ulterior, inter Assyriam & Parthiam, ut ex Chaldæi interpretatione colligimus, & affinitate vocis quæ apud Geographos extat: ducitur enim tractus ille Choromitenus, I mutatio in r. quod mutationis genus Hhebræis quoque receptum est.* 24 Gazi[que] *id est, denique (ne plura gentium nomina commemorem) comportant merces pretiosissimas ab omnibus illis gentibus quæ suprà habitant: puta, Hyrcanis, Margianis, Bactrianis, Sogdianis, Sacis, Scythis, & cæteris ad Aquilonem spectantibus.* Quæ funibus] *id est, quæ optimè, accuratissimè, & pretiosissimè funibus firmis, flagellis, & capsis incorruptis, & adversus omnem cæli injuriam validis involvuntur.* 25 Classes Oceani] *quintus gloriæ locus, celebritas; ut diximus in versum 1.* 26 In aquas multas] *secunda pars antitheseos, de ruina Tyri, quæ cum nave in alto versante comparatur, duobus versibus.* Qui remis] *id est, rectores & gubernatores tui: quo nomine compellat Regem ipsum capite sequent.* 28 Ad vocem] *explanatio luctus exterorum & fluporis horrendi ex Tyriorum clade; ut diximus in versum 1.* Gubernatorum] *de quibus ver. 26. Hîc autem pergit in allegoria naufragii.* Commoti sunt] *hyperbole elegantissima: tantus fuit clamor (inquit) Tyriorum pereuntium, ut mare ipsum quasi perculsum exhorruerit, & fuerint excitati fluctus. Hanc interpretationem, autore R. Jehuda, ex vocis etymo & forma sic interpretamur, comparato altero loco Jeschaiah. 57.24.* 30 Impositò] *id est, plurimùm lugebunt, quod exponitur a signis, hoc & sequent. versu: ut Jirmeja 6.26.* 32 Quæ erat] *mimesis lugentium, comprehendens pauca lugubrem illam antithesin præcedentis gloriæ & præsentis miseriæ, quam observavimus in versum 1. ut exponitur sequentibus.* 34 A maribus] *id est, fluctibus maris jactatis Euro, de quo suprà vers. 26.* 35 Percelluntur] *id est, perculsi expalluerunt, velut exangues & exanimati horrore & metu: metalepsis.* 36 Sibilant] *vide 1. Reg. 9.8.*

IN CAPUT XXVIII.

1 Et fuit] *Secundum hoc membrum prophetiæ contra Tyrios (ut diximus suprà 26.1.) primùm quidèm Regi*

Tyriorum exitium prænuntiat, usque ad versum 11. *deinde verò lamentationem describit & luctum, quem de perditione illius agitaturis sunt exteri, usque ad versum* 20. *In prænuntiatione autem judicis continentur causæ, usque ad versum* 6. *deinde judicii explicatio sive sententia dictio ex antegressis causis, ver.* 6. *& quæ sequentibus.* 2 Eò quòd] *causa judiciorum, nempe insitus animi præsidentia & elatio in rebus omnibus, quam Rex Tyri oblitus se hominem esse sibi arrogabat.* 3 Sapientior es] *nimirum in oculis tuis, quasi dicat, videris tibi plus sapere quàm ipse Danijel, cui res occultæ revelantur beneficio Dei. Danijel enim jam eo tempore propter dona à Deo accepta sapientissimus habebatur, & in proverbium abierat: vide Danijelis* 1, 17. *sic sequentia omnia de præsumpta à Rege Tyriorum sui ipsius opinione accipienda sunt.* 6 Idcirco] *sententiæ dictio, ut observavimus in versum* 1. 7 Extraneos] *quorum meminit supra* 28. 7. Splendorem tuum] *id est, te, utcunque splendeas & majestate indutus sis: hyppallage.* 8 Mortibus conf.] *id est, violenta morte, ut quivis e vulgo; quamvis judiciam ponas in munitione urbis tuæ.* 9 An perges] *contestatio ironica.* 10 Mortibus præp.] *id est, morte præsente & aterna, quæ justa est eorum pœna qui aut deficiunt a Deo, aut sibi arrogant majestatem Dei.* 11 Et fuit] *secundus locus, videlicet descriptio luctus; ut diximus in versum* 1. *nam quia non vacabit lugere Tyriorum Regi (adeò repentè futurum erat ut occuparetur morte) ideo Propheta inducit lugentes alios; ut notavimus supra* 26. 15. 12 Fili hominis] *hujus lamentationis argumentum idem est cum lamentatione capitis* 27. *Primùm enim Propheta Regi Tyriorum per eandem antithesin præcedentem gloriam exponit & præsens exitium, usque ad versum* 17. *deinde gentium admirationem narrat, tribus sequentibus.* Tu oblig.] *prolepsis, sive propositio summa trium capitum ad gloriam Regis Tyrii pertinentium, quæ minutatim sequentibus exponuntur* ὑστερο πρότερον. Obsignans] *id est, qui imperium habes in mercenarios eosque præcludis & aperis arbitratu tuo: sic Jobs* 37. 6. 13 In Hhedene] *explicatio tertiæ in propositione membri, de perfecta Tyri pulchritudine; quæ statuitur in habitationis elegantia cum Hhedena comparata, ut infrà* 31, 15. *&* 16. *& in ornamentis, in deliciis, & in majestate summa, antiquissima, ac gloriosissima, hoc & seq. ver.* Opus tympan.] *i. delicię tuæ, non tempore & usu comparatæ; sed secum natæ videntur esse.* 14 Tu Cerub] *elegantissima regia illius majestatis descriptio, per comparationem Cerubi illius qui in horto Hhedenis a Deo dispositus est, Gene.* 3. 24. *Quemadmodum (inquit) Angelus prepositus est ei horto ad protegendum eum, & gladio ille versatili armatus omnibus est terrori; ita etiam tu, ex quo regnum tibi est traditum, visus es tibi æquare gloriam angelorum Dei.* Unxi] *id est, constitui & præposui, ut sequens verbum explicat: nullo apposito.* In monte] *id est, Deus erat judicio tuo.* Inter lapides] *id est, putabas te ut Deum imperium habere in ipsa fulgura: periphrasis.* 15 Integer eras] *explicatio secundi in propositione membri, nimirum sapientiæ, de qua supra ver.* 12. 16 In amplitudine] *explicatio primi in propositione loci.* Pleni erant] *id est, qualis erat Rex tales populares; violenti omnes.* E monte Dei] *id est, e summa illa gloria tua, qua Deus esse videbaris tibi: ut supra ver.* 14. 17 Elatus fuerat] *repetitio trium precedentium prolepseos capitum cum judiciorum antithesi, hoc & seq. versu, usque ad maximam illam gentium admirationem; ut diximus in versum* 11. 18 Sanctuarium] *id est, sedem illam majestatis tuæ, quæ tibi divina esse videbatur.* 20 Fuit etiam] *secunda prophetia, contra Tyidonem: ut diximus supra* 26. 1. *qua primùm per prolepsin judicium Dei & finis ultus exponuntur, ver.* 22. *deinde explicantur, duobus sequentibus.* 21 Dispone] *ut supra* 6. 2. 23 Sanguinem] *id est, cruentam cædem per Babyloniorum copias.* 24 Ita non erit] *finis præcedentium judiciorum, salus Ecclesiæ, & gloria Dei.* 25 Sic ait] *tertia prophetia: ut diximus supra* 26. 1. *de pace & tranquillitate Ecclesiæ Dei capta per Evangelium, & absoluta futura secundo adventu Christi. Nam promissionem hanc Evangelicam esse, & ad Ecclesiam Christi vetere Ecclesia figuratam propriè pertinere res ipsa docet: quamvis typo terræ, & verbis allegoricè exponatur.*

CAPUT XXIX.

Deus Chophrabho Ægyptiorum Regi propter superbiam ejus inanemq; Judæorum confidentiam, cladem maximam a Cyrenæis eventuram prædicit; deinde totum regnum per Babylonios subvertsum iri, quod posti certum annorum numerum sit restituendum longè melius, ad gloriam ipsius, & Ecclesiæ bonum.

1 ANNO decimo, decimo *mense*, duodecimo *die* mensis; fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, ᵃ dispone faciem tuam versus ᵃ Parhhonem regem Ægypti; ut prophetes contra eum & contra Ægyptum totam.

3 Eloquere dicens, ᵃ sic ait Dominus Jehova, ecce me contra te, ô Parhho rex Ægypti, ᵃ balæna maxima quæ cubat inter rivos suos; qui dicit, ᵃ mihi *est* rivus meus, nam ego feci mihi.

4 ᵃ Indam enim hamos maxillis tuis, faciamque ut adhæreat multitudo piscium rivorum tuorum squamis tuis; ut deducam te e medio rivorum tuorum, & totam multitudinem piscium rivorum tuorum squamis tuis adhærentem.

5 Postea deseram te abductum in ᵃ Jesertum, te & totam multitudinem piscium rivorum tuorum, in superficie agri ᵃ cades, non recipieris, neque congregaberis: bestiis terræ & avibus cœli tuum exponam te in cibum:

6 Et experientur omnes habitatores Ægypti me esse Jehovam, ᵃ eò quòd sunt ᵃ scipio arundineus domui Jisraëlis.

7 ᵃ Cùm prehendunt illi te manu, quassaris & findis eis totum humerum: cumque innituntur tibi, confringeris, ᵃ ut ut stabilias eis totos lumbos *tuos*.

8 Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce ego adducturus sum contra te gladium; & exscisurus ex te homines & jumenta. *Jirm.* 44. 30 *&* 46. 13 *& seq.*

9 Ut sit terra Ægypti desolationi & vastitati, & experiantur me esse Jehovam: eò quòd dixerit, rivus meus *est*; nam ego feci.

10 Idcirco ecce me contra te, & contra rivos tuos; ut tradam terram Ægypti vastitatibus, vastitati ᵃ desolatissimæ a turri Syenes usque ad terminum Cuschi. ᵃ Heb. *desolationis sis. ver.* 12.

11 ᵃ Non transibit eam pes humanus, & pes jumentorum non pertransibit eam; neque habitabitur quadraginta annis.

12 ᵃ Reddam enim terram Ægypti desolatissi-

mam

mam inter regiones desolatas, & civitates ejus inter civitates devastatas erunt desolatissimę [a] quadraginta annis: cùm dispergam Ægyptios in gentes, & spargam eos in regiones.

b Heb. *fine quadraginta annorum.*

13 [b] Nam sic ait Dominus Jehova; [b] exactis quadraginta annis congregabo Ægyptios e populis quò dispersi fuerint:

14 Et reducam captivam multitudinem Ægyptiorum, reducam inquam eos in terram [a] Patrosi, conversationis eorum; ut sint ibi [a] regnum humile.

15 Præ reliquis regnis erit humile, neque sese extollet ampliùs supra gentes: imminuam enim eos ne dominentur in gentes:

16 [a] Ut non sit ampliùs domui Jisraëlis fiditiæ revocaturæ *mihi* in memoriam iniquitatē, his avertentibus se post illos; sed agnoscant me esse Dominum Jehovam.

ANNOTATIO.

1 Anno decimo] *Videlicet a deportatione Jeconiæ, ut suprà per sepè diximus. Ab hoc autem capite usque ad 33. prophetiæ singulares contrà Ægyptii regnum continentur in quatuor capita distinctæ, ratione magi argumenti quàm temporu. Nam temporum seriem minimè observari, sed Jechezkelem certo consilio ad argumentorum conjunctionem potius respexisse quàm ad prophetiarum tempui ex ipsa capitum serie cognoscimus: prima enim hæc prophetia cladem proponit Ægyptiorum quam ad Cyrenas acceperunt, postquam Babylonio Jeruschalaima obsidenti & occurranti cessissent, Jirm. 37.7. & ex ea occasione de solationem regni prædicit universè: in sequente verò Prophetia minutatim, velut instante jam priori prophetiæ complemento, desolationem hanc universam Ægypti explicat copiosissimè, capite 30. Postea autem tertia prophetia exemplo confirmat desolationu illius pranuntiata amplitudinem, capite 31. quarta denique lamentum luctumq; ex horrifica illa ruina ad Ægyptios perventurum præfigurat cap. 32. eodem ordine quem suprà de Tyro annotavimus. Hujus ergo capitis duæ sunt partes: una, qua cladem illam describit a Cyrenæu illatam paulò post fugam ignominiosam Ægyptii (quæ hoc ipso anno contigit) usque ad versum 7. altera, qua futuram post annos multos eversionem totius Ægypti & restitutionem prædicat, ad finem usque capitis: quam eversionem generatim hic proponit, Propheta post annos septendecim confirmavit, & copiosiùs explicavit cap. 30.* 2 Dispone] *ut suprà 6.2.* Parhhonem] *Chophrahhum, Jirmejæ 44.30.* 3 Sic ait] *prior hæc prophetia contra Regem Chophrahhum duas partes comprehendit; causam, hoc vers. & narrationem prophetica malorum quæ erant ipsi eventura, tribus seq. Causa est maxima & insolentissima Regis præsidentia; qui (ut narrat Herodotus in Euterpe) ea fuit persuasione ut ne Deum quidem ullum sibi putaret posse regnum adimere, quod hoc versu exprimitur elegantissimè: altera verò causa subditur in fine versus 6. quòd Judæos præfidente illa gloriatione in se acquiescentes fefellerit.* Balęna max.] *epitheton regis Ægypti qui suis viribus ita præstare omnibus videbatur sibi, ut balæna omnibus feris; de qua vide Ijobi. 41. Posset etiam non incommodè pro crocodilo accipi qui rivos Nili incolit: sed alterum magis convenit sequentibus.* Mihi est] *quasi dicat, nemo est qui rivum meum mihi possit adimere, & vindicare sibi.* 4 Indam] *narratio hæc prophetica ostendit consilium & expeditionem Parhhonis contra Cyrenæos, hoc vers. deinde infelicem exitum & cladem gravissimam sequente versu: quo de argumento consulendus est ibidem Herodotus. Allegorice autem hæc prænuntiat Deus per comparationem balænæ, ostendens se consilio suo velut adhibitis hamu educturum esse ipsum cum copiis extra terminum Ægypti.* 5 Desertum] *id est, in Libycas solitudines ad agrum Cyrenaicum.* Clades] *id est, cadet exercitus tuus; sic sequentia synecdochicè: nam alioqui ipse in Ægyptum reversus est.* 6 Eò quòd] *secunda causa, ut diximus in versum 3. sed propterea hùc rejecta, ut sit particularitèr ad sequentem locum.* Scipio arund.] *ut 2. Reg. 18. 21. quod exponitur planissimè sequente ver.* 7 Comprehendunt] *secunda prophetia, ut diximus in versum 1. causam judicii explicat, hoc versu; deinde judicium narrat, quinque sequentibus; ac postremò aliquam restitutionem promittit, inde a ver. 13.* Ut ut stabilias] *id est, etiamsi omne studium, laborem, industriam, & vires tuas consumeres in juvandis & defendendis Judæis.* 10 A turri Syen.] *id est, a termino uno ad alterum. Nam Syene terminus erat meridianus Ægypti in Thebaide, Cusch verò terminum Septentrionalem notat, qua Ægyptus partim Syrico mari, partim Arabia petræa (quæ terminus est posterorum Cuschi) definitur: vide Gen. 2.13. & 10.7. & Herodotum lib. 2. cujus locum adduximus antè in Jeschahh. 30.4. sic infrà 30.11.* 11 Non transibit] *id est, infrequens erit & deserta plurimùm: ut exponitur seq. versu.* 12 Reddam enim] *videlicet cladibus infinitis a Cyrenæis primùm (ut suprà diximus) deinde ab intestinis bellis (ut narrat Herodotus) & a Chaldæis potissimùm, ut hic & Jirm. 46. prophetatur.* Quadraginta annis] *transitionis argumentum ad promissam restitutionem.* 13 Nam sic ait] *narratio prophetica restitutionis promissæ, ut diximus in versum 7. Fuit autem hæc restitutio temporibus Amasis, qui regnum inclinantibus Babylioniorum rebus Cyri tempore occupavit: quem credibile est præfectum fuisse Ægypto per Babylonium post interfectum Chophrahhum, & eadem occasione Ægypti regem effectum esse, cùm præfecturam tantùm fiduciariam prius obtineret; qua in re fefellerunt sacerdotes Ægyptii, ut multis aliis, Herodotum.* Exactis] *ex quo Ægypti regnum fuerit eversum: ut fusiùs exponitur capite seq.* 14 Patrosi] *vide Gen. 10.14.* Regnum humile] *id est, tributarium, nec ita potens, ut antè fuit: nam Persis post Chaldæos paruit: vide similem loquutionem suprà 17.14.* 16 Ut non sit] *finis judiciorum præcedentium, nimirum avocatio Ecclesiæ a fiducia rerum humanarum ad fidem in Deum certissimam. quasi dicat, ne in posterum Ægyptius sua amplitudine Judæos tradiucat ad fallacem illam confisionem quam antè habuerant, ac proinde efficiat ut ego animadvertam in ipsos propter peccata ipsorum: similem loquutionem vide suprà 21.28. & 29.*

CAPUT XXX.

Deus in mutuam eandem expugnatæ Tyri dat Babylonio regnum Ægypti, ut eo sublato eveniat aliqua suii interpretatio: deinde minutatim judicium suum Ægyptiis fœderatisq; prænuntians, exponit se hominibus Ægypti claudum fœderatis confirmationem, subversionemq; regionibus per Babylonios allaturum esse.

1 DE-

1 'DEINDE fuit 'vigesimo septimo anno, primo *mense*, primo *die* mensis; ut esset verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 'Fili hominis, Nebucad-retzar Rex Babyloniæ [a]exegit a copiis suis servitutem magnam cõtra Tyrum, 'omne caput decalvatum est, & omnis humerus [b]nudatus: merces autem non est ipsi & copiis ejus de Tyro, propter illam servitutem quam serviverunt contra eam.

3 Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce ego trado, Nebucad-retzari regi Babyloniæ terram Ægypti; ut tollat multitudinem ejus, & spoliet spolium ejus, ac prædetur prædam ejus, unde sit merces copiis ipsius.

4 'Operæ pretium earum cujus nomine servierint, trado illis terram Ægypti; quia operati sunt mihi, dictum Domini Jehovæ.

5 'Die illa ita [d]efferam 'cornu domui Jisraëlis, ut 'tibi dem aperturam oris inter illos; ut 'cognoscant me esse Jehovam.

6 'Rursus fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

7 Fili hominis, prophetato dicens, sic ait Dominus Jehova; ejulate, *dicentes* Ah, de 'die ista.

8 Nam propinqua est dies, propinqua est, inquam, dies Jehovæ; dies [e]nubila, tempus 'gentium erit:

9 Cùm invadet gladius Ægyptum, eritque gravis dolor in Æthiopia cadentibus confossis in Ægypto.

10 Æthiopes, 'Putæi, & 'Ludæi, totaque 'miscellanea turba, 'Cubæi quoque, denique [f]juncti fœdere cum illis gladio cadent.

11 'Sic ait Jehova, & cadent sustentantes Ægyptum, 'defcenderúque faltus roboris ejus: inde a turri 'Syenes gladio cadent in ea, dictum Domini Jehovæ:

12 Et [g]desolabuntur inter regiones desolatas, & civitates illius inter civitates vastatas erunt:

13 Ut experiantur me esse Jehovam, cùm posuero ignem in Ægypto, & fracti fuerint omnes auxiliarii ejus.

14 Die illo prodibunt nuntii 'a conspectu meo navibus, ad exterrendum Æthiopiam [h]securam: & erit gravis dolor in eis, cùm dies Ægypti, cùm ecce advenerit.

15 'Sic ait Dominus Jehova; & faciam ut cesset multitudo Ægyptiorum per Nebucad-retzarem regem Babyloniæ;

16 Ipsum, & populum ejus cum ipso, violentissimos gentium adductos ad perdendum istam terram; qui exerentes gladios suos contra Ægyptum implebunt eam terram confossis:

17 Et 'redigens rivos *in* siccitatem vendam terram illam in manum malorum: denique desolabo terram & 'quæ eam implent manu extraneorum; ego Jehova dixi.

18 'Sic ait Dominus Jehova, & perdam deos ſtertoreos, & faciam ut cessent idola 'e Nopho, & 'principes e terra Ægypti non erit amplius: cùm indidero timorem terræ Ægypti.

19 Nam desolabo 'Patrosum, & [k]tradam igni 'Tzohhanem; ac exercebo judicia in 'No:

20 Et effundam æstum iræ meæ in 'Sinem robur Ægypti, cùm excidero multitudinem No.

21 Cùm ponam ignem in Ægypto, [l]valde dolebit Sin, & No [m] diſſumpetur; & Noph, hostibus quotidianis.

22 Juvenes 'Heliopoleos & [n] Bubasti gladio cadent, ipsæ verò *juvenes* in captivitatem abibunt:

23 Et 'Daphnis obscurabitur dies, cùm frangam ibi 'lora Ægypti, & cessabit in ea fastus roboris ejus: ipsam nubes operiet, & filiæ ejus in captivitatem abibunt.

24 Denique exercebo judicia in Ægyptum, ut experiantur me esse Dominum Jehovam.

a Heb. *servire fecit.*
b Heb. *depilatus.*
c Heb. *opus*: metonymia: ut Levit. 19. 13.
d Heb. *faciam efflorescere.*
e Heb. *nubis.*
f Heb. *filii terræ fœderis*: periphrasis *fœderatorum.*
g Heb. *in medio*: sic sequẽs hoc ver.
h Heb. *in securitate.*
i Heb. *plenitudinem ejus.*
k Heb. *tradã ignem in Tzohhane.*
l Heb. *dolẽdo.*
m Heb. *erit ad diſſumpendũ.*
n Heb. *Pibeſeth.*

ANNOTATIO.

1 Deinde fuit] *Hujus prophetiæ (quæ superiorem post annos septendecim subsequuta est) idem est argumentum; sed quod in ea obscuriùs fuerat prædictum hîc denuntiatur apertiùs verbis; nimirum subversio Ægyptiorum regni, in quod Nebucad-retzar occupata Tyro involavit. Continet itaque hæc prophetia primùm narrationem consilii Dei contra Ægyptum pro Ecclesiæ bono, usque ad versum 6. deinde enarrationem simularem illius subversionis in Ægypto eventuræ, ad finem usque capitis.* Vigesimo septimo] *nempe a deportatione Jechonjæ, ut Jechezkel numerare soleat; qui annus erat undecimus ante mortem Nebucad-retzari. Nam huc referendum esse annorum numerum evincit ipsa historiæ series, cùm anno undecimo a deportatione capta sint Jeruschalaima; duodecimo & decimotertio occupatæ sint & firmatæ regiones finitimæ Moabitarum, Hhammonitarum; deinde Tyrus per annos tredecim obsessa, ut antè observavimus in Jeschah. 23. 1. Ad quæ tempora prophetiam hanc pertinere ostenditur vers. 2. & sequentibus.* 2 Fili hominis] *priore hac prophetiæ parte Deus quodammodo Prophetam in consilium suum adhibet, & tanquam imperator summus narrat Nebucad-retzarem cum copiis se autore & duce maximis incommodis laboribusq; contra Tyrum multa esse, hoc versu. Ac propteria se Nebucad-retzari & militibus nunc demum totis Ægypti regnum tradere evertendum atque spoliandum, pro mercede laboris diuturni consumpti in expugnatione Tyri, vers. 3. & 4. ac postremò exponit se, qui brutas quodammodo & alienas a fide promissionibusq; operas muneretur, multo amplius beneficium erga Ecclesiam suam collaturum esse, vers. 5.* Omne caput] *id est, diuturna illa obsidione tantopere sunt attriti ut capillos quidem integros habere videantur, aut vestes unde humeros tegant.* 5 Die illa] *nimirum qua prosperato Ægyptio adempta fuerit Judæa fiducia in illum. Est autem hæc præcedentis prophetiæ corollarium, quo ostenditur fore ut eversa Ægypto, & monarchia Nebucad-retzari constituta, Judæi levetur sua captivitas, & aliquis detur piis prophetis ac servis Dei autoritas consistendi & promulgandi nomen Dei inter ipsos Babylonios: cujus rei complementum narratur Danielis 2. & sequentibus, & 2. Reg. 25. 30.* Cornu] *id est, robur & potentiam Christi ut domo Jisaïlis aliquo pacto promovebo, ut planè sepulta & extincta esse videatur.* Tibi] *& populo Dei; synecdoche. Nam Danieli, tribui socii illius, bonisq; aliis tradita est autoritas promulgandi nomen Dei.* Cognoscant] *non Judæi modò, sed Nebucad-retzar ipse, Babylonii, & exteri.* 6 Rursus fuit] *secunda hæc pars, enarratio (ut diximus in vers. 1.) complectitur propositionem summam illius judicii contra Ægyptios, & fœderatos omnes, usque ad versum 11. deinde ἐξεργασίαν, reliquo capite. Propositio autem primùm*

primùm luctum imperat, ver.7: tum explanat causam, tribus sequentibus. 9 Die illa] *quæ sequentibus exponitur.* 8 Gentium]*id est, quo gentes per voluntatem Dei sunt puniendæ: nimirum Ægyptii, vers. seq. & fœderati, ver.10.* 10 Puteoq;]*vide Gen.10.6.* Ludæi]*vide Gen.10.13.* Miscellanea turba]*auxiliarium stipendia in Ægypto facientium.* Cubæi] *id est, Libya interiorum incolæ ad fluvium Nigrim, ubi positum est oppidum Cuphe Ptolemæo: Geographicor.lib.4.* 11 Sic ait]*propositionis ipsarum tribus postissimùm membris concluditur: primum est de Ægyptiorum calamitate & fœderatorum omnium consternatione, vers.4. secundum, de instrumentis & administris judicii istius, tribus sequentibus; postremum, de terræ ipsius desolatione, inde a versiculo* 18. Descendetque]*id est, concidet & ruet.* Syenes] *qui terminus est Ægypti meridiem versus: ut suprà 29.10.* 12 Desolabuntur] *id est, erunt desolatissimæ omnium: sic sequentia.* 13 Poluero ignem]*id est, violentia Chaldæorum tanquam igne pervastero.* 14 A conspectu meo]*id est, me astore evolabunt ad Æthiopas qui nuntium perferant.* 15 Sic ait] *secundum ipsarum locus, ut versu 11. diximus.* 17 Redigens rivos]*id est, iter tam facile præbens Babyloniæ, quàm si rivi arefactis essent & complanata terra.* 18 Sic ait]*tertius ipsarum locus, ut diximus in vers.11.* E Nopho]*vide Jeschabh.19.13.* Princeps] *erat enim Noph altera regia, ut ibidem observavimus.* 19 Patrosum]*vide Gen.10.14.* Tzohhanem]*vide Num.13.22.* No] *id est, Alexandriam, ut Jirm.46.25.* 20 Sinem]*id est, Pelusium clausuram Ægypti ex adverso Arabiæ Petræa, quæ deserto Sinù nomen dedit.* 22 Heliopoleos] *vide Gen.41.45.* 23 Daphnis] *vide Jeschabh.30.4.* Lora] *id est, imperium tyrannicum, quod scriptura ferè denotat loris: ut Levit.26.13.*

CAPUT XXXI.

Deus attritis Ægyptiorum copiis per Cyrenæos, exponit nunquam fore ut clades illa reparetur; sed potiùs pergat Ægyptus ruere in exitium suum, proturbante Domino: deinde per comparationem amplitudinis fastuosæ Assyriorum regis & subversionis illius, ostendit Ægyptum non magis posse præmunitiâ illud Dei judicium effugere.

1 FUERAT verò undecimo anno, primo *mense*, septimo *die* mensis; fuerat inquam verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, brachium Parhhonis regis Ægypti fregi; quod ecce non alligabitur inditis medicamentis, impositâ fasciâ ad obligandum ipsum, ut confirmetur ad [a] tractandum gladiũ.

[a] Heb *prehendendum: synecdoche, ut Gen.4.21.*

3 Idcirco sic ait Dominus Jehova, ecce me contra Parhhonem regem Ægypti; ut confringam brachia ejus, illud quod firmum est & quod fractum fuit; ut dejiciam gladium e manu ejus:

Suprà 29.12

4 Et dispergam Ægyptios in gentes, spargãque eos in regiones.

5 Ideo confirmabo brachia regis Babyloniæ, tradens gladium meum in manum ejus; ut confringam brachia Parhhonis, & gemat gemitibus confossorum coram illo.

6 Confirmabo autem brachia regis Babyloniæ, brachia verò Parhhonis concident; ut

[b] Heb: *cognoscant: sic ver. seq.*

[b] cognoscatur me esse Jehovam, qui trado gladium meum in manum regis Babyloniæ ut extendat illum contra terram Ægypti.

7 Similiter dispergam Ægyptios in gentes, & spargam in regiones; ut cognoscatur me esse Jehovam.

8 Deinde fuit undecimo anno, tertio mense, primo *die* mensis; fuit *inquam* verbum Jehovæ ad me, dicendo,

9 Fili hominis, dic ad Parhhonem regem Ægypti, & ad multitudinem ejus; cui similis es in magnitudine tua?

10 Ecce Assyrius, erat cedrus in Libano, pulchra ramis, & virgultis umbrosa, altaque statura; cujus calami summi erant inter densos ramos.

11 Aquæ educaverant eam, abyssus extulerat eam: fluentis ejus obibat circumquaque plantarium ejus, cùm aquæ ductus suos mitteret *abyssus* ad omnes arbores agri.

12 Idcirco exaltavit se statura ejus præ omnibus arboribus agri; & multiplicabantur ramusculi ejus, prolongabanturque rami ejus, quos emittebat, aquis multis:

[c] Heb. *emittente.*

13 In ramusculis ejus nidificabant omnes aves cœli, & sub ramis ejus pariebant omnes bestiæ agri; ac in umbra ejus sedebant omnes gentes amplissimæ.

14 Denique pulchra erat magnitudine sua, & longitudine palmitum suorum; quia erat radix ejus ad aquas amplas.

15 Cedri in horto Dei non abscondebant eam, abietes non erant similes ramusculis ejus & castaneæ non erant pares ramis ejus; nulla arbor in horto Dei similis erat ei pulchritudine sua.

16 Pulchram effeceram eam cum multitudine palmitum ejus; adeò ut invidерent ei omnes arbores Hhedenis quæ erant in horto Dei.

17 Idcirco sic ait Dominus Jehova, eò quòd te exaltas staturâque cùm edidisset ille summum calamum suum inter densos ramos suos, elatus est animus illius in altitudine sua:

[d] Heb. *cor.*

18 Quamobrem tradidi eum in manum fortissimi gentium; ut liberè ageret in eum, propter improbitatem ejus expuli eum:

[e] Heb. *agens: do ageret.*

19 Itaque dentes eum extranei violentissimi gentium deseruerunt eum: in montibus, & in omnibus vallibus deciderunt palmites ejus, & fracti sunt rami ejus in omnibus alveis terræ, descendenteque ab umbra ejus omnes populi terræ deseruerunt eam:

20 Super [f] cadivum truncum ejus habitant omnes aves cœli, & in ramis ejus sunt omnes bestiæ agri:

[f] Heb. *casum.*

21 Ut non exaltent se de statura sua ullæ arbores [g] irriguæ, & non proferant summum calamum suum inter densos ramos, neque [h] conquiescant in seipsis altitudine sua, [i] ullæ riguæ: quandoquidem omnes illi traditi sunt morti, *dejectis* in terram imam inter filios hominis, ad [k] eos qui descenderunt in foveam.

[g] Heb. *aquarum.*
[h] Heb. *stent.*
[i] Heb. *bibentes aquas: sic ver.23.*
[k] Heb. *descendentes cisternas: sic ver.23*

22 Sic ait Dominus Jehova, quo die descendit in sepulchrum, luctu quem importavi; obtexi pro eo abyssum, cohibens fluenta ejus, ut coërcerentur aquæ multæ: & atratum reddidi

[l] Heb. *lugere feci, obtexi.*

pro

pro eo Libanum, & omnibus arboribus agri propter eum fuit defectio animi.

23 Præsono casus ejus cõmovi gentes, cùm demitterem eum in sepulchrum cum descendentibus in foveam: unde consolationem ceperunt in terra imâ omnes arbores Hhedenis, dilectus & præstantia Libani, omnes riguæ.

24 Etiam ipsi cum illo descenderunt in sepulchrum ad confossos gladio; qui *domiti* brachio illius residebant in umbra illius inter gentes.

25 Cui ex arboribus Hhedenis ita similis es gloria & magnitudine similiter dejiceris cum arboribus Hhedenis in terram imam, in medio præputiatorum cubabis cum confossis gladio; ille *est* Pharao, & tota multitudo ejus, dictum domini Iehovæ.

ANNOTATIO.

1 Fuerat verò] *Hoc membrum propheriæ sequentibus potius quàm antecedentibus conjungendum esse tum in scriptio ipsa, tum etiam argumentum docet, pertinet enim prophetia hæc propriè ad capitis 29. non autem ad 30. quia aliquod complementum hoc loco demonstratur eorum quæ fuerant prædicta in principio capitis 29.* Quamobrem cùm prophetia hæc multis annis superiorem præcesserit, placuit verbum substantivum plusquamperfecto reddere: quia hæc eodem anno prophetata sunt, quo expugnata Ierusalema; superior verò prophetia eo anno, quo expugnata est Tyrus, id est, post annos quindecim. Hujus autem capitis duæ sunt partes; prior, qua ex incoata Ægyptiorum ultione Deus ostendit id tantùm initia dolorum esse, & multo graviora Ægyptio post annos quindecim eventura (ut antè vidimus) deleto regno, usque ad vers. 8. posterior verò, qua causam & judicium illud illustrat & confirmat exemplo, inde a vers. 8. 2 Fili hominis] *priore hac parte exponuntur duo; occasio prophetiæ, hoc ver. & futuri gravioris mali denuntiatio, sequentibus. Occasio autem prophetiæ fuit, quod Chophrahh rex Ægypti cedens occurrenti Babylonio copias suas (quas in adjumentum Judæorum comparaverat) trajecta Ægypto contra Cyrenæos transtulerat, a quibus acceptæ plagam gravissimam & ignominiosissimam, ut diximus suprà 29. 1. & ibidem prophetatum est, usque ad ver. 7.* Brachium] *id est, roboris partem; ea videlicet clade, quam modo diximus* Quod ecce] *id est, nunquam acceptum damnum resarcietur, neque per exteros, neque per suos populares ab isto malo curabitur. Nam Chophrahhum hac clade accepta ipsis Ægyptiis exosum invisumq; fuisse narrat Herodot. lib. 2. quod malum hîc narratur allegoriâ; cujus simulu habetur Jeschahh. 1. 6.* 3 Illud quod firm.] *id est, tam reliquam virium partem quæ adhuc integrè permanserunt adimam, tum eas ipsas quæ fractæ sunt planè comminam.* Ut dejiciam glad.] *id est, ut præripiam omnem belli gerendi facultatem, ferendiq; auxilii: interminatio allegorica; cujus efficiendæ modus ponitur vers. 5. finis verò, studios sequen.* 5 Gemat gemit.] *nam invadente Ægyptum Babylonio Chophrahh per Amasin & Ægyptios deditus, in custodia servatus est, & miserè strangulatus: etsi Herodotus (ut antè monuimus) hac in re falsus est, quòd Amasin jam tum Regem fuisse dicit qui prorex fuit Babylonis.* 8 Deinde fuit] *secunda hæc prophetia (ut suprà diximus in vers. 1.) superiori est confirmatio ab exemplo Assyrii, cui comparatur Ægyptius vers. sequente, & ver. ultimo; reliqui intercedentes vers. Assyrii exemplum explicant tribus locis: quorum primus est narratio amplitudinis & fastus illius, usque ad vers. 17 secundus est casus & ruina præceps, usque ad ver. 22. tertius est calamitas & luctus aliarum gentium cum ipso, inde ad versum ultimum.* 9 Cui similis es] *hæc interrogatio, qua Deus conscientiam appellat Ægyptii, quam sterrit ad propositionem sequentis exempli, quasi dicat, ne putato nunquam fuisse quemquam cujus amplitudo cum tua amplitudine posuerit comparari: sunt certè quibus comparetur, & in ea ecce tibi exemplum recens Assyrii, cujus amplitudo omnino fuit par aut superior tua, versibus sequen. & animum adverte ad casum illius, &c. quamobrem hæc eadem verba* ἀνελλιπῶς *repetuntur vers. ultimo.* 10 Ecce Assyr.] *exemplum Assyrii totum allegoricum, sive expressum per comparationem elegantissimam: cui similis est suprà 17. 3. & sequentibus; & Danijel. 4.* Erat cedrus] *id est, erat similis arbori procerissimæ, speciosissimæ, opacissimæ, frondosissimæ, vividissimæ, & cujus omnia ex sequentibus adjunctis intelligenda sunt; hoc est (uno verbo) omnium erat præstantissimus dum staret.* Cujus calami] *id est, confertæ ramusculis in omnibus brachiis sive ramis suis, quod melius Græcè exprimas,* πυκνολόβως κλαδίσκοις ἐν τοῖς ἀκρέμοσιν. 11 Aquæ educav.] *id est, omnibus modis secundabatur, & provehebatur felicissimè.* Fluentis ejus] *expositio felicitatis Assyrii per comparationem aliorum: quemadmodum (inquit) arbor non rivulis manu ductis, sed plenis fluentis irrigata reliquas sitientes aut non ita copiosè irrigatas vi sua superat, primùm diffusis undequaque radicibus hoc vers. & vers. 14. deinde trunco, brachiis, ramis, & ramusculis ad commoditatem rerum creatarum omnium, vers. 12. & 13. denique omnibus numeris antecellit; ita fuit Assyrius cum reliquis gentibus comparatus; quæ omnes non fluentis circumquaque, sed tanquam jejunis aquæ ductibus rigabantur sicum Assyrio compares.* Ejus] *videlicet abyssi. quasi dicat irrigatum plantarium abyssi aquis.* Aquæ ductus] *videlicet tantùm: quia hæ arbores non fluentiis, sed ductionibus tantùm erant irriguæ, quam allegoriam modò interpretati sumus.* 15 Cedri] *amplificatio a comparatione aliarum regum & principum omnium qui ea tempestate vixerunt, quòd non æquarent Assyrium, hoc vers. & quòd inviderent, vers. sequen.* In horto Dei] *id est, in plantario irriguo atque ubertimo, quod nominaverat suprà ver 11.* Abietes] *id est, maximæ & crassissimæ arbores neque trunco, neque brachiis, neque ramis, neque specie ulla erant cum ea comparandæ.* 17 Idcirco] *secundus locus de casu Assyrii ut diximus in vers. 8. ad quem transitur brevi apostrophe ad Ægyptium, principio hujus vers.* 18 Fortissimi gent.] *id est, Babylonii, ut jam suprà nominatus est 28. 7. & 30. 16. & vers. seq. Nam Esar-chaddon Assyrium per Berodac-baladanem Babylonium oppressus est & ejectus: quamobrem defecerunt ab eo omnes, plurimiq; ad Babylonium transfugerunt. seq. ver. adeo ut jam regio Assyriæ ignominiosissimè teneretur pedibus omnium, & in contemptum venisset, vers. 20.* 21 Ut non] *finis præcedentis judicii effecti contra Assyrium, nempe ut gentes omnes edocta exemplo illius discant non exaltare se, non luxuriari, neque in se ipsis conquiescere fiducia sui; ne tandem in parem aut graviorem calamitatem delabantur.* Non proferant] *videlicet ut fecit Assyrius.* 22 Sic ait] *tertius locus, ut diximus in ver. 8. tam horrendum fuisse judicium Dei contra Assyrium, ut res omnes creatæ inanimæ & animatæ horrore illius affectæ sint, ex quo ad æmulos pervenit consolatio, vers. sequente; & exitium ad eos qui hærebant Assyrio.*

vers.24. Obtexi]*id est, feci ut abyssus qua irrigabatur Assyrius quasi luctus se se comprimeret, & fluenta sua subtraheret; quemadmodum lugentes solent in adibus se se continere: sic sequentia dicta humanitus.*

23 Omnes arbores]*id est, alios reges & principes de quibus supra 15. & 16.* 25 Cui ex arb.] *ἀναφορὰ sive repetitio propositionis dictæ vers.9. qua concludit Prophetæ omnino Ægyptium gloria cum Assyrio comparandum esse, ac proinde supplicio quoque comparatum iri.* Ita] *videlicet ut similis ei Assyrio.* Cum arboribus]*id est, cum principibus, quos præter Ægyptium Nebucad-rez.ar perditurus erat, ut superioribus prophetiis dictum erat.* Præputiatorum]*vide supra 28.10.* Ille est Parhho]*ironia. quasi dicat, ecce Parhhonem illum cum tota ipsius gloria.*

CAPUT XXXII.

Deus insolentiam Regis Ægypti exprobrans, prædicit illum a se captum & laniatum iri per Babylonium tam se vero judicio, ut omnes gentes perhorrescant; deinde pro toto lamento illius ostendit alios reges populosq; potentissimos qui tum perierint ipsi de adventu ad sepulchrum gratulaturos esse.

1 'DEINDE fuit duodecimo anno, duodecimo menſe, primo *die* menſis; fuit, *inquam*, verbum Jehovæ ad me, dicendo,
2 Fili hominis, profer 'lamentationem contra Parhhonem regem Ægypti, & dicito ad eum; 'juveni leoni inter gentes similis es: imò es similis 'balanæ per maria, cùm prodiens 'per flumina tua conturbas aquas pedibus tuis, & perturbas flumina 'illarum.
3 'Sic ait Dominus Jehova, 'at expandam contra te rete meum per congregationem 'populorum multorum; qui educent te plagis meis.
4 Et deſerens te in terra, in ſuperficie agri dejiciam te; 'faciamque ut habitent ſuper te omnes aves cœli, & ſaturabo ex te beſtias totius terræ.
5 Exponens carnem tuam ſuper montes, & implens valles 'altitudine tua,
6 'Et irrigans terram natationis tuæ ſanguine tuo uſque ad ipſos montes; adeò alvei implebuntur te.
7 'Et operiam, cùm extinguam te, cœlos, atrataſque reddam ſtellas eorum: Solem nube operiam, & Luna non faciet ut luceat lux ſua:
Heb. *lucii.* 8 Omnia luminaria [a] lucida in cœlis atrata reddam ſuper te; & diſponam tenebras ſuper terram tuam, dictum Domini Jehovæ.
Heb. *cor.* 9 Et ad 'indignationem provocabo [b] animum populorum multorum; efficiendo ut perveniat confractio tua ad gentes, in regiones quas non noſti:
10 Faciamque ut obſtupeſcant de te populi multi, & reges eorum horreſcant propter te horrore, [c] 'vibrante me gladium meum ante faciem illorum; ut trepident ſingulis momentis quiſque propter [d] ſeipſum die caſus tui.
Heb. *cùm faciam ut volet.*
Heb. *animam ſuam.* 11 'Nam ſic ait Dominus Jehova, gladius regis Babyloniæ invadet te.
12 Gladiis robuſtorum dejiciam multitudinem tuam, violentiſſimorum [e] in gentibus omnium, qui vaſtabunt faſtum Ægypti; ut perdatur tota multitudo ejus.
Heb. *gentium.* 13 Perdam etiam omnia 'jumenta ejus, ne ſuperveniant aquis multis: 'ut non conturbet eas pes humanus amplius, etiam 'ungulatus jumentorum non conturbet eas.
Heb. *ungularum.* 14 Tunc faciam 'ut ſidant aquæ illarum; & flumina illarum 'tanquam oleum faciam ut ambulent, dictum Domini Jehovæ;
Heb. *deſolationem & deſolatam.* 15 Cùm reddidero terram Ægypti [f] deſolatiſſimam, terram deſtitutam [b] iis quæ implebant eam; cùm percuſſero omnes habitantes in ea, ut experiantur me eſſe Jehovam.
Heb. *lenitudine ſua.* 16 Lamentatio [b] hæc eſt, qua lamentabuntur illam, filiæ gentium lamentabuntur illam: de Ægypto & tota multitudine ejus lamentabuntur illa, dictum Domini Jehovæ.
17 'Deinde fuit duodecimo anno, decimo quinto die ejuſdem menſis; fuit, *inquam*, verbum Jehovæ ad me, dicendo,
18 Fili hominis, ede lamentum de multitudine Ægypti, & [i] 'effer eam; ipſam ut filias gentium validarum in imas terræ *partes* cum deſcendentibus in foveam,
i He. *fac eam deſcendere.*
19 *Dicens*, 'quo amœnior eſſes? deſcende, ut proſternaris cum præputiatis;
20 Inter confoſſos gladio *qui* ceciderint: 'gladius poſitus eſt, trahite eum, & omnes copias ejus.
21 'Alloquantur illum fortiſſimi potentum e medio ſepulchri cum auxiliaribus ejus; qui deſcenderint, jacuerint 'præputiati apud confoſſos gladio.
22 'Ibi *alloquatur* Aſſyrius cum tota congregatione ſua, circumſtantibus 'illum ſepulchris 'hujus; omnes confoſſi qui ceciderunt gladio:
23 Cujus ſepulchra diſpoſita ſunt in lateribus foveæ, ut ejus congregatio circumſtet ſepulchrum illius; omnes confoſſi qui ceciderunt gladio, qui terrorem indiderant terræ viventium.
24 Ibi *alloquatur* Helam cum tota multitudine ſua circumſtans ſepulchrum illius, 'omnes confoſſi qui ceciderunt gladio, qui deſcenderunt præputiati in imas terræ *partes*; qui indiderant terrorem ſuum terræ viventium, & reportant ignominiam ſuam cum deſcendentibus in foveam:
25 Cui inter confoſſos [k] poſitum eſt cubile cum tota multitudine ipſius, circumſtantib. [b] illâ ſepulchris ipſius: omnes præputiati cõfoſſi gladio, qui [l] indito terrore ſuo in terra viventium, jam reportant ignominiam ſuam cum deſcendentibus in foveam inter confoſſos poſiti.
k Heb. *poſitus eſt.*
l Heb. *cùm inditum eſt terror imperſonali conſtructione Hhebraïa frequentiſſima: ut in ſine verſus.*
26 Ibi *alloquantur* 'Meſchec, Tubal, cum tota multitudine ſua circumſtantes illum ſepulchris ſuis 'omnes præputiati confoſſi gladio, cùm indiderint terrorem ſuum terræ viventiũ.
27 'Quamvis non cubent cum potentibus qui ceciderunt ex præputiatis: qui 'deſcendent in ſepulchrum cum inſtrumentis [m] bellicis ſuis, poſitis gladiis ipſorum ſub capitibus ipſorum, 'cùm incumbat iniquitas eorum oſſibus ipſorum; quia terror potentum in terra viventium eſt.
m Heb. *belli ipſorum.*
28 'Tu quoque inter præputiatos confringéris, & jacebis cum confoſſis gladio.
29 Ibi *alloquatur* Edom, reges ejus, & omnes principes ejus, qui collocabuntur potentia 'illorum

lorum apud confossos gladio: ipsi cum præputiatis cubabunt, & cum descendentibus in foveam.

30 Ibi *alloquuntur* Toparchæ Aquilonis quotquot sunt, & omnes Tzidonij, qui descendent ad confossos cum terrore suo, a potentia illorum erubescentes, cubabuntq; præputiati cum confossis gladio, reportantes ignominiam suam apud descendentes in foveam.

31 Hos videns Parhho consolationem capiet de tota multitudine sua; confossi gladio, Parhho, & omnes copiæ ejus, dictum Domini Jehovæ:

32 Cùm indidero terrorem meum terræ vivētium; & prostratus fuerit inter præputiatos cum confossis gladio, Parhho & tota multitudo ipsius, dictum Domini Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Deinde fuit] *Duplex in hoc capite prophetia contrà Ægyptum continetur, utraque eodem argumento; prior, ad vers. usque 17. posterior, inde ad finem capitu. Prioris autem membra sunt tria; primum est propositio improbitatis & insolentiæ Ægyptij, qua causam judicij consequentibus attulit, vers. sequente: secundum, narratio judiciorum, usque ad versum 16. tertium, epilogus, ver. 16.* Duodecimo] *a captivitate Jechoniæ, ut antè diximus; quo anno eversa fuerant Jerusalaima.* 2 Lamentationem] *i. prophetiam lamentabilem & exitialem Ægyptiis.* Juvenū leonī] *comparatio, ut suprà 19. 2. & sequent.* Balænæ] *ut suprà 29. 3.* Per flumina tua] *id est, commoditate Nili, qui multis ostijs in mare profunditur.* Illarum] *videlicet aliarum gentium, q. d. finitimos omnes, qui sub alterna potestate sunt, ad res novas defectionemq; sollicitas & permovendas Tzidkijam moveras Ægyptius.* 3 Sic ait] *prophetica hæc narratio ventura judicij primum docet quale judicium futurum sit, usque ad versum 11. deinde per quos & quamobrem, versu undecimo, & quatuor sequentibus.* At expandam] *judicium duo summatim continet; perditionem Ægypti, descriptam allegoricè ab eadem balænæ similitudine, vers. ib. 4. deinde horrorem rerum creatarum omnium inanimarum, animatarumq;, in cælo & terra præ gravitate judicij, quatuor alteru.* Populorū multor.] *qui futuri sunt velut piscatores mei, duce Babylonio: qua piscandi similitudine ferè utuntur prophetæ, cùm de Ægypto agitur.* 4 Faciamq;] *id est, exponam te omnibus consumendum.* 5 Altitudine tua] *id est, cadavere tuo quamvis immanis sis & altissimæ videaris tibi.* 6 Et irrigans] *id est, faciens ut terra, in qua tanquam balæna natas, ipsa natet in sanguine tuo: elegantissima hyperbole.* 7 Et operiam] *alterum membrum judicij hyperbolicum, ut diximus in versum 3. de rebus cælestibus & terrestribus, binis versib.* 9 Indignationem] *videlicet ex horrore & metu, quem audita Ægyptiorum clade percepterint.* 10 Vibrante] *id est, quàm celerrimè judicium meum contra te exequente, illa spectantibus.* 11 Nam sic ait] *altera narrationis pars, ut diximus ver. 3.* 13 Jumenta] *id est equos, quorum multitudine fretus Ægyptius obsidebat Babylonio, & alios ad defectionem provocabat amplissimis promissis: vide Jeschahh. 31. 1.* Ut non conturb.] *id est, non amplius abducat populos finitimos ab officio ipsorum: ut suprà ver. 2.* 14 Ut fidant] *id est, ut quietè se contineant gentes, quas priùs balæna infestaverat: allegoria, ut principio capitu.* Tanquam oleum] *id est, faciam ut leniter agant, prout lenis est fluxus & sedatus præpinguis oleo.* 16 Hæc est] *epilogus, ut diximus ver. 3.* 17 Deinde] *secunda hæc prophetia sarcastica est tota adversus Ægyptum: qua Prophetæ Ægyptiorum funus a se efferri fingit, & ab aliis gentibus quæ interciderant in medium ipsarum accipi. Sunt itaque hujus prophetiæ partes, (præter inscriptionem comprehensam hoc vers.) prima, funeris descriptio, tribus seq. secunda, prosopopœia mortuorum Ægyptio gratulantium, usque ad vers. 31. tertia, conclusio totam consolationem Ægyptii fore, quod socios habeat in suis calamitatibus.* 18 Effer] *videlicet funus ejus in sepulchrum; sive typo aliquo prophetico, sive sermone tantùm fuerit Prophetæ usus.*

19 Quo amœnior] *id est, cui putares te anteponendum esse & habendum meliore loco?* 20 Gladius positus] *hypotyposis funeris venustissima; qua prophetæ ostendit quandoquidem tam fortis & strenuus fuit Ægyptius, planè æquum esse ut sepeliatur strenuorum more, quibus in sepultura ad caput subsistere nebatur gladius, indicium militaris fortitudinis: ut suprà ver. 27. ostenditur. Agite (inquit propheta) jam positus est & stratus gladius, trahite cadaver Ægyptii potentissimi, ut ipsius caput pro cervicali incumbat gladio.* 21 Alloquantur] *jam incipit prosopopœia, hoc ver. ut diximus in versum 17. cujus gravitas amplificatur apopulorum certorum enumeratione, versibus sequentibus. Similem prosopopœiam vide Jeschahh. 14. 8. & seq.*

Præputiati] *ut suprà 28. 10.* 22 Ibi alloquatur] *ipsa ita prosopopœia (ut diximus) per enumerationem tum duarum monarchiarum quæ jam ceciderant, quatuor versibus; tum aliorum populorum qui prophetice casuri prædicuntur, versibus quinque. Est autem prior Assyriorum monarchia, posterior Hhelamitarum sive Medorum, ver. 24.* Illum] *Ægyptium advenientem recens in sepulchram suum.* Hujus] *Assyrij, ut solet corona convenientium ad novos advenas concurrere.* 23 Circumstet] *id est, medium locum & eminentissimum tribuat Ægyptio: sic deinceps.* 24 Omnes confossi] *jam enim Hhelamita regnante Cyaxare fuerant per Scythas domiti sub primum annum Tzidkijæ, ut annotavimus Jirmejæ 49. 34. Quamobrem statim a Hhelamitis ad Meschecum, Tubalem, & cæteros qui Hhelamitas dominabant transit propheta.* 26 Meschec, Tub.] *vide Gen. 10. 2. Sunt enim hi Scytharum sive Sarmatarum primi aditus in Asiam irrumpentium.* 27 Quamvis non] *occupatio ad hos & sequentes populos pertinens: dixerit quispiam, atqui isti non occubuerunt, sed rerum potiuntur in parte Asiæ: quid ergo causæ est cur istos proxus in numero mortuorum Ægyptio gratulantium? respondet propheta: etsi nondum ceciderunt, cadent tamen ante quam cadat Ægyptius: quamobrem sequentia sunt accipienda prophetice.* Descendent] *id est, efferentur funere magnifico, quale virū strenuus solet fieri: ut diximus suprà ver. 20.* Cùm incumbat] *ut tibesis vehementissima, qua ostendit propheta etsi strenui illi in morte quasi triumphere videntur sibi, subdito cervicibus ipsorum gladio, eos tamen esse miserrimos; quia jam iniquitas ipsorum (qua ad terrendos & domandos homines abituntur) incumbit capitibus ipsorum, & post funera ossa quoque ipsorum prosequitura est.* 28 Tu quoque] *Meschec, Tubal, & ista multitudo, quæ modò in Hhelamum dominarū.* 29 Illorum] *videlicet Chaldæorum, ut prophetatum est Jirmejæ 49. 7. & suprà 25. 12. sic versu seq.* 30 Toparchæ] *id est, Tyrii, Damasceni, & Syri alij, de quibus fuerat prædictum Jirmejæ 47. & 49. 23. & suprà*

26.& duobus sequentibus. 31 Hoc videns] epilogus, ostendens omnem justam consolationem Ægyptio desituram, ut annotavimus in versum 17.

CAPUT XXXIII.

Deus Prophetam revocans ad prædicandum voluntatem suam inter populares, ab exemplo rei militarii confirmat ipsum de vocatione & functione Ecclesiastica, & præmunit contra Judæorum calumnias: deinde complectitur signa quod autè promiserat, jubet eum Judæis quidem in terra adhuc commorantibus exitium prænunciare; deportatis verò exprobrare hypocrisin, & si nihilominus in functione adversus omnia scandala confirmare.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 'Fili hominis, alloquere [a] populares tuos indicens eis, cùm [a] adducturus sum contra terram aliquam gladium; si acceperint populus illius terræ [b] unum quempiam [b] ab extremitatibus suis, quem imponant sibi speculatorem,

3 Et videns gladium supervenientem terræ, clanxerit buccina & monuerit populum:

4 Audiens verò [c] quisque sonum buccinæ non [d] acceperit monitum, & adveniens gladius sustulerit ipsum: [e] cædis suæ *causa* in capite ipsius erit:

5 Sonum buccinæ audivit, sed monitum non accepit; cædis suæ causa in eo erit: si enim monitum accepisset, [f] seipsum eripuisset.

6 Ipse verò speculator cùm viderit gladium advenientem, si non clanxerit buccina, populúsque non fuerit monitus, & adveniens gladius sustulerit ex eis [g] aliquem, hic propter iniquitatem suam tolletur, sanguinem verò ejus e manu speculatoris reposcam.

7 'Te autem, ô fili hominis, *te inquam* speculatorem dedi domui Jisraëlis; ut audiens ex ore meo verbum moneas eos ex me.

8 Cùm dixero improbo, improbe, [h] omnino morituris es; si non loqueris monendo improbum *ut desistat* a via sua: ipse improbus propter iniquitatem suam morietur, sanguinem verò ejus e manu tua requiram.

9 Tu verò si monueris improbum de via sua, ut revertatur ab ea, neque reversus fuerit a via sua; ipse propter iniquitatem suam morietur, tu autem te ipsum eripueris.

10 'Tu itaque fili hominis, dic ad domum Jisraëlis, ita loquimini, dicendo, cùm defectiones nostræ & peccata nostra incumbunt nobis; & in ipsis nos tabescimus, ecqui viveremus?

11 Dic ad eos, 'ne vivam ego, dictum Domini Jehovæ, si delector morte improbi; sed *delector* cùm revertitur improbus a via sua, ut vivat: revertimini, revertimini a viis vestris pessimis; cur enim moreremini, domus Jisraëlis?

12 'Tu ergo, fili hominis, dic ad populares tuos, justitia justi non est ereptura ipsum tempore defectionis suæ, & in sua improbitate improbus non corruet quo tempore reversus fuerit ab improbitate sua: ut justus non poterit vivere illa quo tempore peccabit.

13 Cùm dixero justo, [k] omnino victurus es, si ipse confisus justitiæ suæ fecerit iniquitatem; omnia justè facta ipsius non memorabuntur, sed in iniquitate illa sua quam facit morietur:

14 Et cùm dixero improbo, omnino morituris es; si reversus a peccato suo exercuerit judicium & justitiam,

15 Pignus restituerit improbus, rapinam reddiderit, in [l] statutis vitæ ambulaverit non faciendo iniquitatem; omnino vivet, non morietur:

16 Omnia peccata ejus quibus peccavit non memorabuntur ei; judicium & justitiam exercuit, omnino vivet.

17 'Interea dicunt populares tui, non est [l] æqua via Domini; cùm ipsorum via non sit æqua.

18 Cùm avertit se justus a justitia sua, & facit iniquitatem; etiam moritur in'istis:

19 Cùm autem avertit se improbus ab improbitate sua, & exercet judicium & justitiam; in his ipse vivit.

20 Attamen dicitis, non est æqua via Domini: quemque secundum vias suas judicabo vos, ô domus Jisraëlis.

21 'Fuit autem duodecimo anno, decimo mense, quinto *die* mensis a deportatione nostra; ut veniens ad me quidam qui evaserat Jeruschalaimis diceret, percussa est civitas.

22 'Manus autem Jehovæ adfuerat mihi vespere, ante adventum ejus qui evaserat, ut aperiret os meum, donec is veniret ad me mane; aperueratq; os meum, ut non obmutescerem amplius.

23 'Fuit ergo verbum Jehovæ ad me, dicendo,

24 'Fili hominis, qui habitant vastitates istas in terra Jisraëlis, loquuntur dicēdo; 'unicus erat Abraham qui hæreditariò possideret hanc terram: nos autem multi *sumus*, nobis tradita est hæc terra in hæreditatem.

25 Idcirco dic ad eos, sic ait Dominus Jehova; cum sanguine ipso comeditis, & oculos vestros attollitis ad stercoreos deos vestros, sanguinemq; effunditis: & istam terram hæreditariò possideretis?

26 'Insistitis gladio vestro, facitis abominationem, & quisq; uxorem amici sui impurgatis: & istam terram hæreditariò possideretis?

27 Sic dicito ad eos, sic ait Dominus Jehova, *ne* vivam ego, nisi qui in vastitatib' sunt, gladio cadent; & qui est in superficie agri, bestiis eum exponam quem comedant, qui verò in munitionibus & in speluncis, peste moriantur.

28 Itareddam istam terram [m] desolatissimam, & definet fastus roboris ejus: desolabunturq; montes Jisraëlis adeò ut nullus transeat:

29 Ut experiantur me esse Jehovam; cùm reddidero istam terram desolatissimā propter omnes abominationes istorum quas faciunt.

30 'Tu etiam, fili hominis, populares tui frequenter prædicantes de te 'juxta parietes & in portis domorum; quorum alloquitur [n] alter alterum, & quisque fratrem suum, dicendo; venite jam, & audite quod sit verbum quod prodit a Jehova:

31 Venientes ad te 'quasi adventu populi, sedentesque coram te *quasi* populus meus, & audientes verba tua, ipsa non faciunt: 'quamvis [o] suavissima ore suo ipsi faciant, [p] quæstum suum

[a] Heb. *filios populi tui: infrà ver. 2.& 17.*
[b] Heb. *virum unum.*
[c] Heb. *qui audis.*
[d] Heb. *monitus fuerit: sic ver. seq.*
[e] Heb. *sanguis ejus: ut Levit. 20. 9.*
[f] Heb. *animam suam: ut ver. 9..*
[g] Heb. *animam.*
[h] *Suprà 3.2 & sequentib.*
[i] Heb. *meridiando: sic ver. 24.*
[k] *Suprà 18.*
[l] Heb. *in improbitate ipsa improbi non corruet: ut Gene. 9.6.*
[l] Heb. *vivēdo. sic ver. 15. & 16.*
[l] Heb. *disposita: sic dein ceps. Suprà 18.25*
[m] Heb. *desolationem & desolationē: sic ver. seq. Suprà 24.21*
[n] Heb. *unus unum, vir fratrem suū.*
[o] Heb. *amationes: sic ver. sequēte.*
[p] Heb. *cor ipsorum post quæstum suum a.*

suum animus ipsorum persequitur.

32 Nam ecce tu es eis quasi canticum suavissimum pulchrum sono, & quidem ℣optimè pulsantis: sed ut audiant verba tua, minimè faciunt ea.

℣Heb. bene sonantis pulsando.

33 Cùm igitur evenerit illud (ecce advenit) tum experientur Prophetam fuisse in medio sui.

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Finitis prophetiis ad gentes exteras pertinentibus, nunc demum Propheta ad popularium suorum documenta revertitur, a quibus abstinuerat inde a capite 24. Sunt autem hujus capitis (in quo certa documenta traduntur Prophetæ, ut confirmetur ad sequentes prophetias intrepidè hominibus suis pronuntiandas) partes omnino duæ: una, qua Deus Prophetam de integro instituit de vocatione & doctrina ipsius, usque ad versum 21. altera, qua præmunit ipsam contra blasphemias & offensiones popularium, inde ad finem capitis. Prioris autem partis documenta sunt, primùm de vocatione & functione prophetica, tum κατὰ διαίρεσιν & comparationem nobilissimam, usque ad versum 7. tum specialiùs de vocatione Iechezkelis & summa doctrinæ populo exponenda; κοὶ ὑ ribus, ver. 7. & duobus sequentibus; deinde verò de doctrinæ confirmatione, & rerum ei adversantium confutatione, vers. 10. & sequentibus. Quam documentorum formam Deus jam antè adhibuerat, cùm Prophetam vocaret primum, supra cap. 3.* 2 Filii hominis] *propositio theseos (ut modò diximus) pertinentis ad comparationem numeri. q. d. si quis populus aut respub. in bellorum suspitione aut metu speculatorem posuerit, ipsius est monere populares suos: quod si tempestivè fecerit, non tenebitur præstare culpam eorum quos hostis interceperit; si non fecerit, luet pœnas suæ aut perfidiæ, aut indulgentiæ. Jam verò te non populus, aut humana ulla auctoritas; sed ego ipse speculatorem constitui in populo meo, supra 3. & quamvis per aliquod tempus jusserim te obmutescere apud populares tuos, supra 24. tamen jam te ad præcedentem functionem revoco, quando ille qui evasit ad te venturus est, infra vers. 21. ut tibi a me prædictum fuerat: nunc itaque age, attende ad functionem tuam, &c.* & *necessitatem illius perfungendæ tibi impositam explica tuis popularibus.* Adducturus sum] *nam nullum est malum, nulla calamitas in civitate aut regione ulla, cujus non sit autor & effector Deus, Hamos 3. 6.* Ab extremitatibus] *id est, e terminis regionis suæ, quia ipsis terminorum incolis magis perspectæ sunt omnes viarum & adituum commoditates, in quibus explorent observentque omnia.* 3 Gladium] *id est, hostem armatum, synecdochicè: sic denceps.* 4 In capite ipsius] *solùm videlicet: non autem a speculatore capite reposcetur pœna.*

7 Te autem] *accommodatio præcedentis theseos & cõparationis militaris, ut indicavimus in vers. 2.*

10 Tu itaque] ἐπ' *auctæ præcedentis vocationis & functionis prophetica, a repetitione documentorum legis de misericordia Dei erga respicientes: cujus occasio, nimirum sermo diffidentiæ ex qua laborabant Israëlitæ, ponitur hoc ver. responsio verò, sequentibus. Nam objectio Israëlitarum fuit hujusmodi: tu ipse antè prophetasti nos morituros esse, & tabefactum iri in peccatis nostris, supra 24. 23. & res ipsa nunc demum ostendit omnem restitutionis spectum & spem a Deo nobis præcisam esse: quamobrem qui fieri posset ut nos viveremus, aut tu bona fide nobis vitam prædiceres? respondet Propheta, illud ego quidem dixi quod jam a vobis adductus, sed amplius etiam dixi quod vos retractu sive oblivione, sive desidentia, sive malitia vestra, nempe Deum non delectari morte improbi, &c. supra 18. 23.* 11 Ne vivam ego] *summa responsionis, quæ amplificatur sequentibus eadem ratione qua usus fuerat Propheta supra 18.*

12 Tu ergo] ἐπιξηγητικῶς, *sive ampliori exornatio responsionis quæ posita est proximè præcedente ver.*

15 Statutis vitæ] *id est, ad salutem vitamque pertinentibus, & quibus promissa est vita.* 17 Interea] *amplificatio præcedentis documenti per contentionem pathetica, quam exponunt tres sequentes versus.* 18 Illis] *videlicet aversione sua a justo & perpetratione iniquitatis.* 21 Fuit autem] *secunda pars capitis, in qua Deus exhibito signo quod ante annos quatuor promiserat, supra 24. 26. Prophetam de integro informat ut prophetes suis popularibus. Ac signi quidem explicatio duobus versibus continetur, prophetiæ verò popularibus annuntiandæ, reliquis. Signum est duplex, unum, hominis cujusdam per quem renuntiata est subversio Jeruschalaimorum, de qua 2. Reg. 25. 11. & sequentibus, hoc ver. alterum, spiritus Dei præmenentis Prophetam, & tanquam nova vocatione instruentis, versu sequente, ut promissum fuerat supra 24.* 22 Manus] *vide supra 1. 3.* 23 Fuit ergo] *hac prophetia Iechezkel populares suos reprehendit duobus nominibus: primùm reliquias Judæorum adhuc in Judæa commorantes, quòd non respicerent antegressis castigationibus: sed jus terræ eodem modo sibi arrogarent quo factum fuerat tempore Tzidkijæ, ut vidimus supra 11. 15. qui locus exponitur usque ad versum 30. deinde verò Judæos deportatos, quòd prophetarum sibi Deo autore indictas ludificarentur, ad finem usque.* 24 Filii hominis] *hæc prophetiæ pars continet primùm propositionem superioribus dictis Judæorum, hoc vers. reprehensionem ipsorum, duobus sequentibus, & interminationem judicii, tribus.* Unicus erat] *quasi dicat, si Deus tum Abrahamo adjudicavit hanc terram promissionibus, quid faceret nobis? qui plurimi sumus, ac hæredes Abrahami: nostra igitur est terra ex hæreditate. Quod argumentum refellit Propheta sequentibus, dicens, non est filii aut hæredes Abrahami; nam si filii essetis Abrahami, opera Abrahami faceretis, ut Joan. 8. 39. Jam autem contrà facitis quàm fecit Abraham.* 26 Insistis gladio] *id est, confidis & minimè violentiæ vestræ, cujus administer est gladius.* 30 Tu etiam] *altera hæc pars prophetiæ pertinet tum ad reprehensionem Judæorum qui deportati erant, tum ad Prophetæ confirmationem, ne animus ipsius popularium offensis frangeretur. Nam superior prophetiæ pars offendebat duo: quorum unum expressum est, eos qui in Judæa commorabantur prosperitatem iri, alterum etsi dissimulatum est, ea contineri tamen; non fore ut deportati restituantur brevi, ut pseudoprophetæ promittebant Jirmejæ 28. & 29. His itaque verbis Propheta Deus admonet, utcunque populus afficiatur concionibus ipsius, & præ se ferat pietatis studium, tamen vacare illum pietate, & tantùm delectationis ergò, non pietatis & reverentiæ Dei nomine conciones ipsius accedere: proinde neque concionibus credere, neque obsequi, ut vers. 31. sed tamen Prophetæ videndum esse, ut pergat prophetare, fretus Dei promissionibus certissimè eventurus ad convincendum infidelem populum, ver. ultimo.* Juxta parietes] *id est, vicatim & ostiatim, ubique commendantes se.*

31 Quasi adv.] *id est, magna frequentia & diligentia, ac si verè populus meus essent, & membra Ecclesiæ meæ: sic interpretantur verba sequentia.* *Quamvis suavis] id est, utcunque suaves sibi esse dicant conciones tuas, & pro suavissimis sibi prædicent: sic interpretamur sequenda verbum ex seq. versu, pro eo quod est, agnoscere, confiteri, & dicere, ut Matth. 12. 33.* 33 Illud] *quod dictum est in priore parte prophetiæ, ut explicavimus in versum 30.*

CAPUT XXXIIII.

Deus principibus, Sacerdotibus, Prophetis, denique omnibus reipub. & Ecclesiæ administris maledictionem denuntiat propter impiam & inhumanam ipsorum administrationem: deinde promisso Christi regno ostendit Ecclesiam suam malis purgatum iri, & fœdus cum bono initum, ex quo omnis benedictio, propagatio, & salus sit ad Ecclesiam perventura.

1 ET fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, prophetato contra pastores Jisraëlis: prophetato & dicito ad istos, ad pastores ipsos; sic ait Dominus Jehova, væ pastoribus Jisraëlis *qui erant pasturi ipsos: an non grex *est quem* pascunt pastores?

3 Adipem comeditis, & lanam induitis, quod opimum est mactatis: gregem non pascitis.

4 Morbo affectas non confirmatis, ægrotamque non curatis, & confractam non obligatis, ac depulsam non reducitis, pereuntemque non requiritis: sed vi dominamini in eas, & per sævitiam:

5 Adeò ut [b]dispergantur destitutæ pastore, & sint cibo omnibus bestiis agri dispersæ:

6 Deerrent oves meæ in omnibus montibus, & super omnem collem excelsum; denique in superficie totius terræ dispersæ sint oves gregis mei, [c]nemine reposcente & nemine requirente.

7 [d]Idcirco ô pastores, audite verbum Jehovæ:

8 [e]Ne vivam ego, dictum Domini Jehovæ, nisi[f] eò quòd est grex meus direptioni, & sunt *oves* gregis mei cibo omnibus bestiis agri, destitutæ pastore, & non reposcentibus pastoribus meis gregem meum: pascunt enim pastores se ipsos, gregem autem meum non pascunt)

9 [g]Idcirco, ô pastores, audite verbum Jehovæ:

10 [h] Sic ait Dominus Jehova, ecce me contra istos pastores, ut reposcam gregem meum e manu ipsorum, & faciam ut cessent a pascendo grege, ut non pascant amplius isti pastores seipsos: eripiam enim gregem meum ex ore ipsorum, ut non sint *oves* illis cibo.

11 [i]Nam sic ait Dominus Jehova; ecce me, me *inquam* ut reposcam *oves* gregis mei & anquiram eas.

a Heb. *secundum inquisitionem, pastoris gregis sui.* 12 [k]Sicut anquirit pastor gregem suum quo tempore est in medio gregis sui, *ovium* dissipatarum, ita anquiram gregem meum: ut eripiam illas ex omnibus locis, quo dispersæ fuerint tempore nubis & caliginis:

infrà 36.24. 13 Educens eos e populis, congregánsque eos ex regionibus, ac reducens eos in terram suam; ut pascam eos in montibus Jisraëlis ad alveos, & in omnibus locis [l] habitabilibus hujus terræ.

b Heb. *habitationibus.* 14 In pascuo bono pascam eos, & in montibus [m] excelsi Jisraëlis erit caula eorum; ibi recubabunt in caula bona, & pascuum pingue depascent in montibus Jisraëlis.

15 Ego pascam gregem meum, & ego faciam ut recubent, dictum Domini Jehovæ.

16 Pereuntem requiram, & depulsam reducam, fractamque obligabo, & ægrotam confirmabo: [n]pinguem verò & firmam perdam, pascam [o]unamquamque jure.

c Heb. *eam, vel eas.* d Heb. *pecudem ad pecudem, ad arietes, & ad hircos.* e Heb. *sedimenti aquæ, id est, purissimas, in quibus omnes sordes.*

17 [p]Vos enim, ô mi grex, sic ait Dominus Jehova; ecce ego judicaturus sum [q]inter [r] pravas pecudes, arietes, & hircos.

18 An parvum est *præ* vobis vos pascuum optimum depascere, quòd reliquum pascuorum vestrorum conculcatis pedibus vestris? & vos [s] nitidam aquam bibere, quòd reliquas pedibus vestris conturbatis?

19 Ut *oves* gregis mei conculcatum pedibus vestris depascant, & conturbatum pedibus vestris bibant?

20 Idcirco sic ait Dominus Jehova ad illas; ecce me, me *inquam*, ut judicem inter pecudem [t] opimam & pecudem macilentam.

21 Eò quòd latere & armo impellitis, & cornibus vestris impetitis omnes morbo affectas, eo usque ut dispersueritis eas foràs;

22 Ideo servabo gregem meam ut non sint amplius direptioni; & judicabo inter [u] pecudes.

f Heb. *pecudem ad pecudem: ut supra ver. 17.*

23 [x]Nam excitabo eis pastorem unum qui pascat eas, *servum meum* [y]Davidem: ipse pascet eas, & ipse erit eis pastor:

24 Ego verò Jehova ero eis Deus, ut servus meus David princeps in medio eorum: ego Jehova eloquutus sum:

25 Et pangens eis fœdus [z] pacis, [a]faciam ut cessent bestiæ malæ e terra; ut habitent in deserto securè, & dormiant in sylvis:

26 Reddámque ista & quæ sunt circa collē meum, & conserta benedictione: ac demittam imbrem tempore suo, imbres benedictionis erunt:

g Heb. *benedictionem: augens.*

27 Ut edat arbor agri fructum suum, & terra det proventum suum, sintque in terra sua securè, agnoscentque me esse Jehovā, cùm fregero [b] lora jugi ipsorum, & eripuero eos e manu [c] exigentium servitutem ab ipsis.

h Heb. *sibi servientium ipsius Exod. 1. 14.*

28 Ita non erunt amplius direptioni gentibus, & bestiæ terræ non comedent eos, sed habitabunt securè, nemine deterrente.

29 [d]Denique excitabo eis plantam [e] ad celebritatem; ut non sint amplius [f] quos intercipiat fames in terra, neque ferant amplius ignominiam gentium:

i Heb. *intercepti fames.*

30 Sed [g] cognoscatur me Jehovam Deum ipsorum cum ipsis esse; & ipsos esse populum meū, dominum Jisraëlis, dictum domini Jehovæ:

k Heb. *cognoscunt: impersonaliter.*

31 [h]Cùm vos, vos, *inquam*, [i]homines grex meus eritis, grex pascui mei; ego Deus vester, dictum Domini Jehovæ.

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Et fuit] *Hujus prophetiæ partes in universum duæ sunt; quarum una gubernatores Israëlitarum tam politicos quam Ecclesiasticos reprehendit gravissimè, præsertim administrationis nomine, usque ad versum 7. altera, judicium Dei pronuntiat, & bonos consolatur promissionibus, ad finem usq; quæ duo κεφάλαια summatim enuntiantur ver. 2.* 2 Qui erant past.] *exegesis, quasi dicat, pastores voco non ex re, quod ita se re ipsa gerant; sed ex officio, quòd debuerant pascere.* An non grex] *contentio adversùs pastores; qua contendatur comparatus officium ipsorum, ut pascant gregem, hoc ver. cum operibus ipsorum planè repugnantibus, quæ narrantur versibus quatuor sequentibus: atque hic totus locus proponitur allegoricè.*

5 Dispergantur] *id est, exhausta sit Ecclesia & regnum populi Dei, gentibus & exteris tanquam ferus expetatur.* 6 Nemine] *pastorum videlicet, quibus fuerat commissa populi Dei procuratio, etsi hoc ex officio debuerunt, ut infrà ver. 12.* 7 Idcirco] *transitio ad secundam partem prophetiæ, nimirum denuntiationem in futurum tum de perditione pastorum improborum, tum de ovium liberatione: quæ duo per prolepsin dicta ver. 10. deinde ὑστερον πρότερον explicantur.* 8 Ne vivam ego] *verbis gravissimum, ac si perturbato ex indignatione animo loqueretur Deus interrumpens sententiam captam propter hyperbaton aitiologicum, hoc ver. ut deinde sententiam suam repetens nova constructione: cujusmodi ἀνακολουθίας exempla apud probatos autores extant quamplurima.* Eò quòd] *aitiologia, ut modo diximus, quam Deus dictioni sententiarum solet præmittere ad demonstrandum justitiam suam: ut fit in rebus forensibus.* 9 Idcirco] *διαπορὰ propter præcedens hyperbaton.* 10 Sic ait] *prolepsis sive propositio summa, ut diximus in versum 7. continens minas adversùs pastores mercenarios & lupos, ac promissiones erga gregem Dei: e quibus promissiones quidem exponuntur ad versum usque 17. minæ verò, usque ad versum 23. a quo versu ad finem usque capitis eadem promissiones Dei exornantur.* 11 Nam] *explicatio posterioris membri prolepseos, ut modo diximus; qua Deus promittit se auquisiturum, educturum, congregaturum, reducturum, pasturum, tranquillaturum, & curaturum suos, per gradationem allegoricam.* 14 Excelsi] *id est, excellentissimi, per hyperbolen.* 16 Pinguem verò] *id est, eam qua saginata confidet roburi suo, & petulca erit: sic transitio paratur ad alterum membrum prolepseos.* 17 Vos enim] *apostrophe ad pastores, quibus Deus ad ipsorum consolationem exponit priorem partem prolepseos, de judicio contra improbos pastores, & petulcas pecudes.* Parvas pecudes] *id est, oves bonas, & malas; ut arietum hircorumque nomine boni & mali pastores allegoricè designantur: quæ duo genera deinde compellat per ὑστεροτιμίαν; pastores quidem, duobus versibus sequentibus, oves autem, duobus alteris.* 20 Opimam] *id est, pinguem illam, cujus meminit ver. 16. ut exponit seq. versu.* 23 Nam excitabo] *enarratio præcedentium promissionum Evangelicarum, ut infrà 36. quibus premitur sit promissio Christi, duobus versibus; deinde fœderis benedictionisque ex fœdere in Christo, vers. 25. & tribus seq. ac postremò propagationis Ecclesiæ, tribus ultimis.* Davidem] *id est, Christum Davidæ semen, ut vocatur Jeremiæ 23. 5. & 33. 17. & sequentibus.* 25 Pacis] *id est, quietis & prosperitatis gloriosæ: ut Jeschaiah 11. 10.* Factum ut cesset] *ut Jeschaiah 11. 6. & Hoschæ 2. 18.* 27 Lora] *ut suprà 30. 23.* 29 Denique] *tertium promissionum locus, ut diximus in versum 23.* Plantam] *id est, Ecclesiam plantatam & radicatam in Christo, qui propterea sæculum plantarium appellatur, Jeschaiah 11. 1. & 60. 21.* Ad celebritatem] *id est, ut sit celeberrima non tantùm apud Judæos, ut olim; verùm etiam passim apud gentes, ex quibus eras colligendus: ut demonstratur versu ultimo, & infrà capite 36. copiosiùs.* 31 Cùm vos] *id est, cùm vos ex toto humano genere adunati coaluerîtis in Christo, ut sitis Ecclesia mea.* Homines] *id est, non tantùm Israëlitæ sed ex toto hominum genere in Christum insiti per fidem: sic vocem hanc interpretandam esse, & μετάληψιν transponendam tum locus natura evincit, tum etiam docet capitis 36. comparatio.*

CAPUT XXXV.

Deus Edomæis Judæos vexantibus, Dei nomen blasphemantibus, regionem invadentibus, & de illorum clade gaudentibus exitium & vastitatem æternam prænuntiat: deinde suos severissimi illius judicis nomine consolatus, promissiones Evangelicas subjicit de æterna nostra hæreditate in cœlis typo terræ promissæ adumbrata; & hæredum vocationem, regenerationem, justificationem, sanctificationem, & promissens per Spiritum, qua desideratur in lege, borratur Ecclesiam ad respiscentiam, & confirmat promissionibus.

1 Deinde fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,

2 Fili hominis, [a] dispone faciem tuam contra montem Sehhiris; & prophetato contra eum,

3 Dicens ei, sic ait Dominus Jehova, ecce me contra te, ô mons Sehhiris; ut extendens manum meam in te, reddam te [a] desolatissimum,

4 Civitates tuas in vastitatem redigam, & tu [b] desolatissimus eris; ut experiaris me esse Jehovam.

5 [a] Eò quòd est tibi inimicitia [c] perpetua, qua facis ut diffluant Israëlitæ [d] per gladium tempore calamitatis suæ, [a] quo tempore iniquitatis

Suprà 25. 12

[a] Heb. *desolationem & desolationem.*

[b] Heb. *desolatus eris ver. 15*

[c] Heb. *seculi: sic ver. 9.*

[d] Heb. *per manus gladii.*

[e] Heb. *sententiam: sic deinceps.*

[f] Heb. *desolationis & desolationi.*

[g] Heb. *transeuntes & revertentem.*

[h] Heb. *revertentur.*

est terminus:

6 Idcirco ut vivo ego, dictum Domini Jehovæ, in [e] cædem comparabo te, & cædes persequetur te: quandoquidem non odisti cædem, etiam cædes persequetur te.

7 Nam tradam montem Sehhiris [f] summæ desolationi, excindens ex eo [g] viatorem omnem:

8 Et replebo montes ejus confossis ipsius; in ipsis collibus tuis, vallibúsque tuis, & omnibus alveis tuis confossi gladio cadent.

9 Desolationibus perpetuis trădam te, & civitates tuæ non [h] redituentur; ut experiamini me esse Jehovam.

10 [a] Eò quòd dicis, [a] duæ istæ gentes, & duæ istæ regiones

regiones iſtæ meę erunt; jam poſſeſſuri ſumus
'iſtam hæreditariò ubi Jehova fuit:
11 Idcirco ut vivo ego, dictum Domini Jehovæ, facturus ſum ſecundum iram tuam & ſecundum invidiam tuam quam exercuiſti præ odio tuo contra illos; ut agnoſcar ab eis cùm judicaveroie,
12 Et experiaris me eſſe Jehovam, audiviſſe omnes irritationes tuas quibus loquutus es de montibus Iſraëlis dicendo, deſolati ſunt; 'nobis traduntur ad conſumendum:
13 Ut magnificaſtis vos contra me ore veſtro, feciſtisq; ut abundarent contra me verba veſtra; mę audiviſſe.
14 'Sic ait Dominus Jehova; prout lætatur tota 'iſta terra, deſolationem ſum effecturus tibi:
15 Secundum lætitiam tuam, de poſſeſſione domus Iſraëlis, eò quòd deſolaretur, ita faciam tibi: deſolatiſſimus eris, ô mons Sehhir & tota Edomæa quantacunque eſt, 'ut cognoſcatur me eſſe Jehovam.

Heb. *ut cognoſcant: impersonaliter.*

CAPUT XXXVI.

1' TU quoque, fili hominis, prophetato de montibus Iſraëlis, dicens; 'montes Iſraëlis, audite verbum Jehovæ.
2 'Sic ait Dominus Jehova, eò quòd dicit 'iſte inimicus de vobis, euge; & 'excelſa ſeculi 'hæreditariò futura ſunt nobis:
3 Idcirco prophetato dicens, ſic ait Dominus Jehova, 'quia multis modis deſolaverunt & exhauſerunt vos circumquaque, ut eſſetis hæreditaria poſſeſſio reliquiis gentium; & traducti eſtis 'in labia nationum, infamiamque populorum:
4' Idcirco montes Iſraëlis, audite verbum Domini Jehovæ: ſic ait Dominus Jehova iſtis montibus & collibus, alveis vallibuſq;, & vaſtitatibus deſolatis, ac civitatibus derelictis, quæ ſunt direptioni & ſubſannationi reliquiis gentium quæ circumquaque ſunt:
5 Idcirco ſic ait Dominus Jehova, *meuiar* niſi igne zeli mei loquar contra reliquias gentium & contra Edomæam totam; quæ attribuerunt terram meam ſibi in hæreditatem cum lætitia totius cordis, cum depopulatione 'animoſa, ut 'ſedes expulſorum ejus ſit direptioni:
6 Idcirco, *inquam*, prophetato de terra Iſraëlis, & dicito ipſis montibus & collibus, alveis ac vallibus; ſic ait Dominus Jehova, ecce ego zelo meo & æſtu iræ meæ loquor, eò quòd ignominiam gentium fertis.
7 'Idcirco ſic ait Dominus Jehova, ego 'ſublata manu mea juro *mentiar*, niſi gentes illæ quæ circumſtant vos, ipſæ ignominiam ſuam reportaturæ ſint:
8 Vos verò montes Iſraëlis ramum veſtrum edituri fitis, & fructum veſtrum laturi populo meo Iſraëlis; cùm 'propè advenerint.
9 Nam ecce me apud vos, qui 'reſpiciam ad vos ut colamini & ſeramini:
10 Et multiplicabo in vobis homines, totam domum Iſraëlis quanta quanta eſt; ut inhabitentur civitates, & vaſtitates rædificentur.
11 Multiplicabo, inquam, in vobis homines & jumenta, quæ augeſcent & fœtificabunt: faciámque ut habitetis ſicut priſcis temporibus veſtris, benefaciens ampliùs quàm primordiis veſtris, ut agnoſcatis me eſſe Jehovam.
12 Adducam enim ad vos 'homines cum populo meo Iſraële, qui hæreditariò poſſideant te, eriſque eis in poſſeſſionem: 'neque perges ampliùs orbare eos.
13 'Sic ait Dominus Jehova, eò quòd dicunt vobis exedentem homines te eſſe; & orbantem gentes tuas eſſe te:
14 Idcirco homines non exedes ampliùs, & gentes tuas non orbabis ampliùs, dictum Domini Jehovę:
15 Neque ſinã ut audiatur in te ampliùs ignominia gentium, & opprobrium populorum non feres ampliùs; & gentes tuas 'offendere non ſines ampliùs, dictum Domini Jehovæ.
16 'Deinde fuit verbum Jehovæ ad me, dicendo,
17 'Fili hominis, domus Iſraëlis cùm habitarent in terra ſua, impurarunt eam via ſua & actionibus ſuis: tanquam impuritas 'ſeparatę eximmunditia, erat via ipſorum coram me:
18 Idcirco effudi æſtum iræ meæ ſuper eos, eò quòd ſanguinem effundebant ſuper terram; & ſtercoreis diis ſuis impurabant eam:
19 Et diſperſi eos in gentes, ſparſíque ſunt per regiones: ſecundum viam eorum & ſecundũ actiones eorum judicavi eos.
20 Etiam cùm veniſſent in gentes quò venerunt, ſimiliter prophanarunt nomen ſanctitatis meæ; 'cùm dicerent *illæ* de eis populum Jehovæ ipſos eſſe, & e terra ejus prodiiſſe:
21 Sed 'clementia uſus ſum propter nomen ſanctitatis meæ, quod prophanant domus Iſraëlis in gentibus quò venerunt.
22 'Idcirco dic domui Iſraëlis, ſic ait Dominus Jehova, non propter vos ego facturus ſum, ô domus Iſraëlis; ſed propter nomen ſanctitatis meæ quod prophanaſtis, apud gentes quò veniſtis:
23 Ut ſanctificem nomen meum maximum quod prophanatum fuit in gentibus, quod prophanatis in medio earùm: ut ſciant gentes me eſſe Jehovam, dictum Domini Jehovę, cùm ſanctificabo me in vobis, 'ante oculos earum.
24 'Recipiens enim vos ex ipſis gentibus congregabo vos ex omnibus regionibus, ac reducã vos in terram veſtram:
25 Et aſpergens vos 'aquis mundis ut mundemini, ab omnibus impuritatibus veſtris & ab omnibus ſtercoreis diis veſtris mundabo vos:
26 Et dabo vobis 'cor novum, & ſpiritum novum ponam in medio veſtri; & amovens cor lapideum e carne veſtra indam vobis cor carneum:
27 Et ſpiritum meum ponam in medio veſtri; quo faciam ut in ſtatutis meis ambuletis, & jura mea obſervetis facientes ea.
28 'Ita habitabitis in terra quam dederam majoribus veſtris, eritíſque mihi populus, & ego ero vobis Deus:
29 Qui ſervabo vos ab omnibus impuritatibus veſtris; & 'advocans frumentum augebo illud, neque imponam vobis famem.
30 Nam augebo fructus arborum & proventum agri, ut non ſuſcipiatis ampliùs opprobrium

2 Heb. *in hæreditatem futura eſt.*
b Heb. *quia & quia: ut Levit 26.43.*
c Heb. *in labium linguæ, id eſt, nati onum: ut Jeſha. 66.18.*
d Heb. *animi.*
e Heb. *expulſio ejus.*
f Heb. *approximaverint venendo.*
g Heb. *propter ſanguinem quod ſuudebant trajectio.*
ſupra 34.29

um famis in gentibus.
31 [a]Recordamini ergo viarum vestrarum pessimarum, & actionum vestrarum quæ non sunt bonæ; & [a]fastidio estote vobis ipsis propter iniquitates vestras, & propter abominationes vestras.
Deut.9.5. 32 Non propter vos ego facturus sum, dictum Domini Jehovæ, notum esto vobis: erubescite, & rubore afficiamini a viis vestris, ô domus Jisraëlis.
33 [a]Sic ait Dominus Jehova, quo tempore mundabo vos ab omnibus iniquitatibus vestris; faciam quoque ut habitentur civitates & ædificentur vastitates:
34 Et terra desolata colatur, pro eo quòd fuerat [b] desolatissima ante oculos omnis [i]viatoris:
35 Adeò ut dicant, terra hæc ipsa quæ desolata erat est similis [a]horto Hhedenis; & civitates quæ vastatæ desolatæque & destructæ erant, munitæ habitantur:
36 Ut cognoscant gentes quæ reliquæ erunt circa vos, me Jehovam rædificare civitates destructas, [k]conserere desolatum agrum: ego Jehova dixi & faciam.
37 [a]Sic ait Dominus Jehova, præterea [l]expositus ero domui Jisraëlis ut hoc faciam eis; multiplicabo eos quasi gregem [m]hominibus:
38 [a]Quasi gregem [m]sacrificationum, quasi gregem [n]ubi Jeruschalaim ornatum in solennitatibus ejus; ita erunt civitates quæ vastatæ sunt repletæ gregibus hominum, ut [n]cognoscatur me esse Jehovam.

[b] Heb. desolatio.
[i] Heb. transiens.
[k] Heb. plantare.
[l] Heb. quæsitus ut Psal.
[m] Heb. rerum sanctarum.
[n] Heb. cognoscant: impersonaliter.

ANNOTATIO.

1 Deinde] *In hîc duobus capitibus prophetiam unam contineri docet hujus capitis cum principio sequentis comparatio. Hujus autem prophetiæ partes sunt duæ, una, quæ sententia pronunciatur Edomæo, hoc capite; altera, qua Jisraëlitis adhibentur consolationes cum propositu judicii in adversarios, tum promissionibus Evangelicis erga ipsos. In hoc igitur capite continentur duo; propositio summa sententiæ latæ contra Edomæos, usque ad versum 5. & sententiæ ἐργασία, sequentibus.* 2 Dispone] *ut suprà 6.2.* 5 Eò quòd] *ἐργασία sententiæ præcedentis tribui omnino definitur membris, in quibus singulæ causæ cum judicii, id est, malificia cum pœnis comparantur ad justitiam Dei illustrandam. Primum igitur est insensissima vexatio & infectatio Judæorum, ver. 5. cui paria judicia sequentibus demonstrantur: secundo loco subjicitur blasphema, sacrilega, & inhumana alienæ possessionis arrogatio, ver. 10 tertium denique est lætitia de alieno malo, ver. 14. adjectis utrique suis & convenientibus judiciis, ut antè diximus.* Quo tempore] *ut suprà 21.30. & sequentibus.* 10 Eò quòd] *secunda causa, ut diximus in versum 5.* Duę istę] *videlicet Israëlitarum, qui priùs ab Assyrio fuerant domiti; & Judæorum, quos recèns Nebucad-rezzar sub jugum miserat.* Istam] *nempe Judæam, quam blasphemamies defendant a domicilio Jehovæ, ut proinde non Judæos tantùm, sed Deum ipsum ludificantur, ut ipse exprobrat ver. 13.* 12 Nobis traduntur] *ut Psalm. 137.7.* 14 Sic ait] *tertium membrum, ut diximus in versum 5.* Ista terra] *id est, Edomæi omnes, metonymicè.*

IN CAPUT XXXVI.

1 Tu quoque] *Secunda hujus prophetiæ ad Judæorum consolationem pertinentis, ut diximus suprà 35. 1. duo summæ sunt capitis unius, de judiciis Dei venturis contra Edomæos, usque ad versum 7. alterum, de promissionibus Evangelicis, ad finem usque: quorum commune exordium hoc ver. continetur.* Montes Jisraëlis] *id est, montosa Jisraëlitarum regio, quæ per prosopopœiam alloquitur Deus, quia ab hominibus deserta erat, ut ostenditur ver. 4.* 4 Sic ait] *hæc propositiune judicii, quæ summa est præcedentis capitis, similiter continentur causæ, eaedem, tribus versibus, & sententia ductio, ver. 5. & 6.* Iste inimicus] *Edomæus, ut præcedente capite.* Excelsa] *vide Deut. 32.13.* 7 Ideirco] *transitio ad secundam partem prophetiæ, per antithesin præcedentis judicii & futuræ in Ecclesia benedictionis Dei, hoc & sequente versu. Quamobrem nos ab hoc versu promissionem inchoari diximus [suprà 35. ver. 1. Continet autem hæc promissionum Evangelicarum locus primùm propositionem summam benedictionum Dei erga hæreditatem & hæredes ejus, usque ad versum 13. deinde ἐργασίαν singularum partium quas definit propositio, inde ad versum 33. ac postremò conclusionem, ad finem usque.* Sublatâ manu] *ut Gene. 14. 22. humanitus dictum.* 8 Cùm prope] *i. cùm restituam Jisraëlitas in vobis. Atque hæc quidem promissio sequentibus exponitur: primùm enim hæreditatis præstantia, ver. 9. deinde hæredum expositio, tribus sequentibus: quæ omnia allegoricè dicta sunt de hæreditate & hæredibus illu sanctis quorum mentio est 1. Pet. 1.4. & sequentibus.* 9 Respiciam] *i. curabo vos: ut Deut. 11.12.* 12 Homines] *videlicet ex aliis gentibus cooptatis in hæreditatem populi sui: ut suprà 34.31.* Neque perges] *videlicet aut consumendo eos in terra, aut extra terram evomendo: quæ duo genera minatur lege fuerat Dominus, Levit. 18.28. & 20. 22. & 26. 20. & 22* 13 Sic ait] *ἐργασία propositionis ut diximus in versum 7. duas partes complectitur; primùm enim exornantur promissiones hæreditatis æternæ (ad quas fuerunt præcedentia verba proximè præcedentia) & confirmantur, his tribus versibus; deinde verò promissiones hæredum illustrissimæ & amplissimæ enarrantur: confer cum Josiahhi. 33. 20. & sequentibus.* 15 Offendere] *vide Jesaiahh. 35. In hujus autem loci interpretatione libri manuscripti fidem sequuti sumus: atque hoc modo concluditur locus promissionum universalis, fore ut in rebus omnibus terræ obsecundet justis suis possessoribus, ut Hoschæ. 2. 22.* 16 Deinde] *alterum membrum ἐργασίας, de promissionibus Dei gratuitis erga hæredes propter nomen suum. Quæ in parte tria membra observanda sunt: primum est narratio peccatorum ex quibus Jisraëlitæ laborabant, & legalis administrationis Dei, usque ad versum 22. secundum, enarratio promissionum Evangelicarum, quæ illustrantur per comparationem occidentis legis, & spiritus efficaciæ operantisque per evangelium, usque ad versum 31. tertium denique, hortatio ad respiscentiam filiorum Dei & fidem in promissiones antegressas, ver. 32. & 33.* 17 Fili hominis] *hujus narrationis caput*

sunt: hæc, Israëlitæ peccasse, hoc ver. castigatos esse, duobus sequentibus; & perseverasse in peccatis, quia lex habuit literam tantùm, non autem spiritum vivificantem: ac proinde quod aliquæ superstites eorum reliquiæ, illud ex Dei misericordia proficisci, qui velut efficere promissiones Evangelicas, ver. 21. Separatæ ex] de qua Levit. 12. & 15. 20 Cùm dicerent] amplificatio peccati Israëlitarum à circumstantia: quòd ipsæ gentes obstrepuerint illos, & ad vitam sermones illorum attenderint, hi nominibus maximè quod populus Dei erant, & proderant tanquam e schola ipsius: ut videlicet haberent unde Jehovam blasphemarent: quamobrem eo indigniùs sint Israëlitæ non abhorrere a malo & mali specie, ad aberrandum & vindicandam gloriam Dei: prout exprobratur infrà ver. 23. & Rom. 2. 24. 21 Clementis] id est, nondum tamen propterea perditi: sic transitur ad comparationem promissionum Evangelii, quas Deus propter fidem suam repetit, ver. sequentibus, & suo tempore præstitit. 22 Idcirco] jam sequitur secundum ipsorum membrum, de promissionibus Evangelicis in quibus exponitur primùm causa, quæ est gloria Dei & sanctificatio nominis ipsius, duobus versibus; deinde promissiones spirituales vocationis, & regenerationis, ver. 24. & sequentibus, ac postremò benedictionem a Deo in filios regenerates per Christum manasturæ, tribus. 23 Ante oculos] hanc lectionem servat Chaldæus paraphrastes, & habet liber manuscriptus: est in vulgatis exemplaribus legitur ante oculos vestros, præter ipsum Masoritarum testimonium. 24 Recipiens enim] enarratio liberationis spiritualis per vocationem Dei, hoc ver. justificationis, ver. sequen. regenerationis, ver. 26. & sanctificationis vitæ, ver. 27. 25 Aquis roundis] sanguinis Jesu Christi: ut singulas has partes paucis complectitur Apostolus, 1. Petri 1. 2. 26 Cor novum] ut Jerem. 31. 33. & suprà 11. 19. 28 Ika habitab.] tertium promissionum gradu, ut diximus in versum 22. 29 Advocans] id est, efficiens verbo ut compareat velut accersitus: ut Psal. 105. 16. 31 Recordamini] hortatio ad respicientiam, ut diximus in versum 16. Fastidio] vide suprà 6. 9. 33 Sic ait] conclusio totius prophetiæ, per anacephaleosin promissionum suis ad hæreditatem pertinentium, quatuor versibus; tum ad hæredes ipsos, duobus ultimis. 35 Horto Hhed.] vide suprà 28. 13. 37 Sic ait] altera pars conclusionis, ut diximus in versum 33. Expositus ero] id est, promptus & paratus ut beneficium hoc in omnes conferam: nimirum quod augebitur hoc pacto & propagabitur in universitatem Ecclesiæ. Hominibus] ut suprà ver. 10. & 21. & 34. 31. 38 Quasi gregem] elegans comparatio, qua fidelium omnium cætus cum gregibus sacrificiorum comparantur; quemadmodum Christianos omnes Sacerdotes efficit in Christo se ipsos sistunt hostias vivas Domino, Rom. 12. 1.

CAPUT XXXVII.

Deus per visionem oblato Jechezkeli typo uno, & altero imperato, promittit a se & Judæos restituenda tribus terram ipsorum, & Ecclesiam catholicam sive universalem ab eodem symbolo confirmat liberandam esse per Christum; ut adunata in ipso Ecclesia fruatur æterno Dei fœdere, Deum colat, & ab ipso inhabitetur regaturq; ad gloriam ipsius sempiternam.

1 [a] SUPERVENIENTIS mihi [b] manu Jehovæ, eduxit me in spiritu Jehova, & collocavit me in medio cujusdam [c] convallis; quę erat plena ossibus:

2 Et traduxit me per illa circumquaque; ecce autem erant multa valde in superficie illius convallis, & ecce arida erant valde.

3 Tum dicenti ad me, fili hominis, an [d] revivisscrent ossa ista; dixi, Domine Jehova tu nosti.

4 Edixit verò mihi, prophetato de ossibus istis; & [e] dicito ad ea, ô ossa arida, audite verbũ Jehovæ:

5 Sic ait Dominus Jehova ossibus istis; ecce ego inducturus sum in vos spiritum, ut vivatis.

6 Nam addam vobis nervos, & obducam vobis carnem, & superindam vobis cutem, ponámque in vobis spiritum, & vivetis; ut cognoscatis me esse Jehovam.

7 Cùm itaque prophetarem quemadmodum jussus fueram; fuit [f] sonus me prophetante, & ecce concussio, appropinquantibus ossibus [g] uno ad suum alterum.

8 Deinde cùm aspicerem, quòd ecce super ea nervi & caro [h] assurrexissent, & superindita esset eis cutis supernè; spiritus autem nullus inesset eis:

9 Dixit ad me, prophetato alloquens Spiritum; prophetato fili hominis, dicens ad Spiritum, sic ait Dominus Jehova, a quatuor ventis advені, ô spiritus, & perflato interfectos istos ut vivant.

10 Quamobrem prophetante me quemadmodum præceperat mihi, ingressus est in illa spiritus & revixerunt; steterúntque super pedes suos copiæ magnæ [i] quamplurimùm.

11 [k] Deinde dixit ad me, fili hominis, ossa ista tota domus Jisraëlis sunt; ecce dicunt, [l] arnerunt ossa nostra, & periit exspectatio nostra, succisi sumus [m] quod ad nos.

12 Idcirco prophetato indicens eis, sic ait Dominus Jehova, ecce [n] ego aperiens sepulchra vestra deducam vos a sepulchris vestris, populę mi; reducamque vos in terram Jisraëlis:

13 Ut cognoscatis me esse Jehovam; aperiente me sepulchra vestra & deducente vos e sepulchris vestris, populę mi.

14 Et indam spiritum meum vobis ut reviviscatis, & collocabo vos in terra vestra; ut cognoscatis me Jehovam [o] dicere & facere, dictum Domini Jehovæ.

15 [p] Fuit etiã verbum Jehovæ ad me, dicendo,

16 Tu autem fili hominis, accipe tibi [q] lignum unum, & [r] inscribe ei, Jehudæ, & [s] filiis Jisraëlis sociis ejus: deinde accipe lignum [t] alterum, & inscribe ei, Josepho lignum Ephrajimi, cum toto domo Jisraëlis sociis ejus.

17 Tum [u] admove eã unum ad alterum tibi in lignum unum: ut sint [x] adunata in manu tua.

18 [y] Cùm autem alloquentur te [z] populares tui dicendo, an non indicaturus es nobis quid ista significent tibi?

19 Dic ad eos, sic ait Dominus Jehova, ecce ego accepturus sum [a] lignum Josephi quod fuit in manu Ephrajimi cum tribubus Jisraëlis sociis ejus; & componam hæc conjunctas illi cum ligno Jehudæ, efficiámque eos lignum unum, ut sint unum [b] in manu mea.

20 [c] Cumque fuerint ligna ista quibus inscripseris, in manu tua ante oculos illorum:

21 Die

[a] Heb. existite super me.
[b] Heb. ossa ad ossa sua.
[c] Heb. ascendissent.
[d] Heb. valde valde.
[e] Heb. unum: ut seq. ver.
[f] Heb. in unu.
[g] Heb. filii populi sui.

21 Dic ad illos, sic ait Dominus Iehova, ecce ego recepturus sum filios Israëlis e medio ipsarum gentium quo abiverint; & congregans eos circumquaque reducam eos in terram suam:
22 Et efficiam eos gentem unam in illa terra in montibus Israëlis, & rex unus erit ipsis omnibus Rex: neque erunt amplius duæ gentes, neque dividentur amplius in duo regna deinceps:
23 Neque immundabunt se amplius diis stercoreis suis, & rebus detestandis suis, aut ullis defectionibus suis; sed servabo eos ex omnibus habitationibus ipsorum in quibus peccaverint, & mundabo ipsos, ut sint mihi populus & ego sim ipsis Deus.
24 Et servus meus David rex erit super ipsos, ac pastor unicus erit omnibus ipsis; ut in judiciis meis ambulent, ac statuta mea observent facientes ea.
25 Et residebunt in ea terra quam dederam servo meo Jahhakobo, in qua residerunt majores vestri; residebunt, inquam, in ea ipsi, filiique ipsorum, ac [b] nepotes ipsorum usque in seculum, & David servus meus princeps ipsis erit usque in seculum: [b] Heb. *filii filiorum.*
26 Cum pepigero ipsis fœdus pacis, fœdus [i] perpetuum futurum cum ipsis; & disponens ipsos multiplicabo ipsos, ponamque sanctuarium meum [i] in medio ipsorum in seculum. [i] Heb. *seculi.*
27 Ut existente tabernaculo meo apud ipsos, sim ipsis Deus & ipsi sint mihi populus.
28 Et cognoscent gentes me Iehovam sanctificare Israëlem, cum erit sanctuarium meum in medio ipsorum in seculum.

ANNOTATIO.

1 Superveniente] *Hujus capitis partes omnino duæ sunt: una, quæ prædicitur restitutio Israëlitarum e captivitate, usque ad vers. 15. altera, quæ prædicitur perfecta Ecclesiæ instauratio per Christum, adunatu Judæo & Israëlitu, ut sit Ecclesia una sancta Domino. Utraque autem prophetiæ typum suum habet, & analogum typi. Ac priori quidem typus oblatus visu demonstratus est Prophetæ, a spectari usque ad versum 11. deinde vero accommodatio typi explicatur popularibus, ver. 11. & sequentibus.* Manu Iehovæ] *vide supra 1. 3.* In spiritu] *id est, per visionem, quasi sui sem abreptus* [a] *non aliter loquitur supra 2. 22.* Convallis] *cujusmodi erat Mesopotamia & Chaldæa tota, Gen. 11. 2.* 3 Revivisce rent] *Id est, videbuntur fieri posse ut recipiant vitam, & restituantur in statum pristinum præsentis vitæ: Non repugnat tamen non est putandum Prophetam dubitare de resurrectione carnis futura ad vitam æternam; sed de recuperatione præsentis status, quam idcirco Propheta committit notioni & providentiæ Dei.* 4 Dicito ad ea] *id est, interpres esto voluntatis Dei, qui potenter verbo suo vivificat mortuos; & quæ non sunt vocat tanquam sint, Rom. 4. 17.* 7 Sonus] *qui ferè præturbo est alicui adventui majestatis Dei, aut magnificorum illius operum, ut supra 1. 4. & 2. 22.* 11 Deinde dixit] *analogice totius prædictionis typi; qua primum exponitur miserabilis & desperata Israëlitarum conditio; quibus non amplius ostendebatur spes restitutionis quam spes vitæ ossibus aridissimis, hoc ver. deinde mirifica liberatio & restitutio a Deo prædicitur, tribus sequentibus.* Aruerunt] *id est, ne in parte quidem nostra firmissima & solidissima vestigium est ullius vitæ prætereà, aut signum in futurum adolescendæ unquam: adeò gravis est deportationis nostræ calamitas.* Quod ad nos] *quasi dicat, spe alunt se ipsos qui volent; nos verò eam planè abjicimus, statuentes actum de nobis esse.* 12. Ego aperiens] *id est, solutis vinculis, mortis & impedimentis omnibus liberabo vos; sic persistat Propheta in allegoria: ut Jeschabh. 26. 19.* 14 Dicere & fac.] *ut supra 17. 21. & 22. 14. vide Jeschabh. 48.* 15 Fuit etiam] *secunda hæc prophetia (ut antè diximus) de instauratione Ecclesiæ in Christo, comprehendit typum, usque ad vers. 18. & accommodationem illius exegeticam, versibus reliquis.* 16 Lignum] *id est, virgam è ligno; ut solebant olim virgas adumbrari & significari tribus; ut Numer. 17.* 17. Inscribe] *id est, inscriptionem facta speciatim designato qui populum adumbraret virga.* Filiis Israëlis] *id est, tribus Levæ & Benjaminis, qui regno Judæ adhæserant cum lateraretur regnum, 2. Chron. 11.* 19 Admove] *i. hoc typo præsigna unitatem futuram per Christum, ut exponitur ver. 22.* 18 Cùm autem] *transitio ad interpretationem typi per occasionem consultorum de ea: Israëlitarum: cujus interpretationis partes cum typo convenientes sunt duæ; una, de conciliando & compingendo Judæo & Israële, ver. 19. altera, de populo Dei postquam adunatus fuerit servando, regendo, & propagando ex æterno Dei fœdere in Christo, versibus reliquis.* 19 Lignum Josephi] *id est, Josephum & Israëlem totum hac virga adumbratum.* In manu mea] *id est, in potestate Christi, qui sermo æternus est Patris Dei unus cum Patre & spiritu sancto: hic enim David ille est de quo infrà ver. 24. in cujus manum Pater tradidit omnia: Joan. 3. 35. & Matth. 28. 18.* 20 Cumque fuerint] *videlicet adunata, ut dictum est supra ver. 17. sic transitur ad explicationem loci alterius de regno Christi in Ecclesia ex variis populo adunata, ut notavimus in versum 18.* 21 Sic ait] *hæc narratio promissorum Dei antecedentia omnia complectitur, primùm quidem liberatæ a Deo Ecclesiæ coagmentationem & unionem; deinde versibus 5. deinde administrationem in Christi, & fructus illius ex fœdere æterno Dei per Spiritum habitantem in nobis, usque ad versum 27. ac postremò finem, nimirum gloriam Dei in Ecclesia catholica, vers. 28. ultimum: quæ omnia typicè a Propheta dicta de uno populo & terra, ad veritatem Christi in finitam esse accommodanda sæpè monuimus.* 24 Servus meus] *Christus, qui propterea venit ut faceret voluntatem Patris in forma servi quemadmodum appellatur servus, 1. Chron. 17. 19. & Jeschabh. 42. 1.* Pastor] *ut Joan. 10. 16.* 26 In medio ipsorum.] *id est, in ipsorum cordibus habitabo & inambulabo: vide 2. Corinth. 6. 16. & sequentibus.*

CAPUT XXXVIII.

Deus per Prophetam prænuntiat Judæis calamitates, quæ ipsis ex quo reducti fuerunt a deportatione erant eventura, operâ regum Asiæ minoris & Syriæ: gravissima judicia exponit quæ contra illos tum per Judæos tum per alienigenas, tum sua ipsius manu effecturus est: gloriamque Judæos ex hostium strage perventuram docet: omniaque tandem excludit Evangelica promissionibus.

1 DE-

1 'Et fuit verbum Iehovæ ad me, dicendo,
2 Fili hominis, 'dispone faciem tuam versus 'Gogum, 'terram Magogi, 'principem, primarium 'Meschech & Tubalis; & prophetato contra eam,
3 Dicens: sic ait Dominus Jehova: 'ecce me contra te, ô 'Gog, princeps, primarie Meschech, & Tubalis:
4 'Ut reducam te imponens hamos maxillis tuis; cũ 'eduxero te & omnes copias tuas, equos & equites 'indutos [a] perfectissimè omnes, congregationem multam [b] clypeatorum & scutatorum, tractantium gladios omnium.
5 'Persas, 'Æthiopas, & Putæos cum illis; omnes [c] scutatos & galeatos:
6 'Gomerum cum omnibus agminibus suis, domum 'togarmæ, *ad* latera Aquilonis cum omnibus agminibus suis; populos multos tecum.
7 Comparator, & compara te, tu & omnes congregationes tuæ quæ congregantur ad te; 'ut sis istis custodiæ.
8 Post dies 'multos [d] animadvertetur in te, *qui* [e] consequentibus annis invasurus es terram 'reducem a gladio, congregatam ex populis multis, invasurus montes Israëlis, qui fuerant vastitati jugiter; cùm ipsa ex populis educta habitabunt securè omnes:
9 Et ascendens 'quasi fremebunda vastatio invasurus es, similis nubi operiendo illam terram futurus; tu, & omnia agmina tua, populiq; multi tecum.
10 'Sic ait Dominus Jehova, nam erit die illa ut [f] venientibus rebus multis in animum tuum; cogites cogitationem malam,
11 Dicens, ascendam contra terram 'pagorum, invadam istos tranquillos habitantes securè; qui omnes habitant 'absque ullo muro, & quibus nullus est vectis, aut valvæ:
12 Ad prædandum prædam, & ad diripiendum direptionem; 'reducendo manum tuam contra vastitates inhabitatas, & contra populum receptum ex gentibus, facientem pecuariam & [g] negotiantem, habitantes 'in [h] edutione loco istius terræ.
13 'Scheba, & Dedan, 'negotiatores q; Oceani, & omnes 'juvenes leones ejus dicent tibi; an ad prædandum prædam 'advenis? an ad diripiendum direptionem congregasti congregationem tuam? ut deportes argentum & aurum, ut accipias pecora & merces, ut prædaris prædam magnam?
14 'Idcirco prophetato, fili hominis, dicens 'Gogo, sic ait Dominus Jehova; an non die illa 'habitante populo meo Israële securè, 'experturus esses,
15 Postquam veniens e loco tuo, a lateribus Aquilonis, tu & populi multi tecum; insidentes equis omnes, congregatio magna, & copiæ multæ,
16 Ascenderis contra populum meum Israëlem, ut nubes ad operiendum terram illam? [i] consequentibus temporibus 'erit; cùm adduxero te contra terram meam, ut agnoscant gentes me, cùm 'me sanctificabo in te ante oculos ipsarum, ô Gog.
17 'Sic ait Dominus Jehova, an tu es de quo loquutus fuero diebus prisciis [k] per 'servos meos Prophetas Israëlis qui prophetarunt diebus illis annos *multos*; me adducturum te contra illos?
18 'Atqui erit die illa, qua die invaserit Gog terram Israëlis, dictum Domini Jehovæ; (ascendit æstus meus in ira mea.
19 Et zelotypia mea igne excandescentiæ meæ loquor) *mentiar* nisi die illa fuerit concussio magna in terra Israëlis:
20 'Adeò ut concutiantur a facie mea pisces maris, & volucres cœli, ac bestiæ agri, & omnia reptilia reptantia super terram, omnes que homines qui erunt in superficie terræ: & diruantur ipsi montes, concidantque 'præcipitia, & omnis murus in terram corruat.
21 'Advocabo enim contra illum pro omnibus 'montibus meis gladium, dictum Domini Jehovæ; gladius cujusque contra fratrem suum erit:
22 Et 'disceptabo cum illo peste, & [l] cæde; & imbrem inundantem, lapidesq; immanis grandinis, ignem, & sulphur depluam super illum, & super agmina illius, ac super populos multos qui erunt cum illo.
23 Ita magnificabo me, & sanctificabo me, & innotescam in oculis gentiũ multarum; ut [m] cognoscatur me esse Jehovam.

[a] Heb. *perfectionis.*
[b] Heb. *clypei & scuti, prehendentium, &c.*
[c] Heb. *scuto & galea.*
[d] Heb. *visitaberis.*
[e] Ieb. *in consequentia annorum.*
[f] Heb. *ascendentibus in cor tuum.*
[g] Heb. *facientem negotiationem.*
[h] Heb. *umbilico: ut Jud. c. 9. 37.*
[i] Heb. *in consequentia dierum: ut Gen. 49. 1.*
[k] Heb. *per manũ servorum.*
[l] Heb. *sanguine.*
[m] Heb. *cognoscant, impersonalium.*

CAPUT XXXIX.

1 'PRÆTEREA tu, fili hominis, prophetato contra 'Gogum, dicens, sic ait Dominus Jehova; ecce me contra te Gog, princeps, primarie Meschech & Tubalis.
2 Ut reducam te 'senario unco trahens te, & deducens te e lateribus Aquilonis, adducam te in montes Israëlis.
3 Ubi 'percutiens arcum tuum e manu sinistra tua, sagittas tuas e manu dextera tua dejiciam.
4 In montibus Israëlis concides, tu & omnia agmina tua, & populi qui erunt tecum; volucribus, avibus [a] omnibus alitibus, & bestiis agri tradito te comedendum.
5 In superficie agri concides; quia ego eloquutus sum, dictum Domini Jehovæ.
6 Deinde immittam 'ignem in Magogum, & [b] in habitatores insularum securos; ut experiantur me esse Jehovam;
7 Et nomen sanctitatis meæ notum faciam in medio populi Israëlis, neque sinam prophanari nomen sanctitatis meæ amplius; sed cognoscent gentes me esse Jehovam sanctum in Israële.
8 Ecce adventurum est & fiet, dictum Domini Jehovæ; illo ipso die quem proloquutus sum.
9 'Tunc exibunt habitatores civitatum Israëlis, & incendentes exurent arma, scutaque & clypeos, arcus & sagittas, [c] jaculaque & spicula: & incendent ea igne 'septem annis.
10 Neque ferent ligna ex agro, neque cædent e sylvis; nam armis accendent ignem, cùm prædabuntur prædatores suos diripient q; direptores suos, dictum Domini Jehovæ.
11 'Et erit die illa ut 'dem Gogo locum sepulchri ibi in Israële 'vallem [d] viatorum a d Orientem maris, 'ut illa obturet [e] ora viatorum; cùm

[a] Heb. *cuique alæ: sic vers. 17.*
[b] Heb. *in securitate.*
[c] Heb. *hastilis manus: periphrasis jaculorum quæ nõ arcu emittuntur, sed manu.*
[d] Heb. *transeuntium.*
[e] Heb. *viatores.*

cùm sepelierint ibi Gogum & totam multitudinem ejus, vocabuntque vallem multitudinis Gogi.

12 'Nam sepelient eos domus Jisraëlis; ut 'mundent terram, septem mensibus.

13 Sepelient, inquam, totus populus ipsius terræ, cùm 'fuerit ipsis *comparatum* nomen: quo die glorificavero me, dictum Domini Jehovæ,

14 'Homines autem 'assiduos separabunt trãsituros per regionem, transituros 'ut sepeliant eos qui remanserint in superficie terræ; ad mundandum ipsam, 'exactis septem mensibus perveſtigaturos.

15 Atque hi 'transeuntes transibunt per terram, ut dispiciat *quisque* ossa hominum, extruátque juxta illorum quodq; monimentum: donec sepeliverint eorum quodque 'vespillones in valle multitudinis Gogi.

16 'Quin etiam 'nomini civitati erit multitudo ipsius, postquam mundaverint terram.

17 'Tu autem fili hominis, sic ait Dominus Jehova, dic avibus omnibus alitibus, & omnibus bestiis agri, congregamini & venite, colligite vos circumquaque ad mactationem meam quam ego mactaturus sum vobis, mactationem magnam in montibus Jisraëlis: ut comedatis carnem & bibatis sanguinem;

18 Carnem potentum comedatis, & sanguinem principum terræ bibatis; arietum, agnorum, & hircorum, juvencorum, pinguium Baschanis omnium.

19 Comedetis autem adipem ad satietatem, & bibetis sanguinem ad ebrietatem; ex mactatione mea quam mactaturus sum vobis:

20 Et satiabimini de mensa mea 'equis & curribus; potentibus, & omnibus 'bellatoribus, dictum Domini Jehovæ.

21 'Sic edam gloriam meam in gentibus: ut videant omnes gentes judicium meum quod fecero, & 'manum meam quam imposuero illis.

22 Et cognoscent domus Jisraëlis, me Jehovam Deum ipsorum esse a die illo & deinceps:

23 Cognoscant verò gentes propter iniquitatem ipsorum deportatos fuisse domum Jisraëlis; eò quòd prævaricati essent contra me, & abscondissem faciem meam ab eis, ideo me tradidisse eos in manum hostium suorum ut caderent gladio omnes:

24 Secundum impuritatem eorum & secundum defectiones eorum me egisse cum eis, cùm 'abscondissem faciem meam ab eis.

25 'Idcirco sic ait Dominus Jehova, jam restituam captivam multitudinem Jahhakobi & miserebor totius domus Jisraëlis; & zelotypus ero nominis sanctitatis meæ:

26 Cùm tulerint ignominiam suam & totam prævaricationem suam qua prævaricati sunt cõtra me; quando habitabant in terra sua securè, nemine deterrente.

27 Reducendo eos ex populis, congregabo eos e regionibus inimicorum ipsorum; ut sanctificer in ipsis ante oculos gentium multarum:

28 Ut cognoscant me Jehovam Deum ipsorum esse qui deportavi ipsos in gentes, colligã eos in terram ipsorum; neque relinquam amplius *ullum* ex eis ibi:

29 Neque abscondam ampliùs faciem meam ab eis; 'cùm effudero spiritum meum super domum Jisraëlis, dictum Domini Jehovæ.

ANNOTATIO.

1 Deinde] *Duo hæc capita eodem pertinere apud omnes constat: sed varia est illorum accommodatio. Nos omissis tam variis interpretationibus statuimus ea per spiritum Dei hoc loco esse posita ad anticipationem, quasi eadem sit concio cum præcedente capite. Nam cùm Deus superiore capite duo prænuntiaverit, restitutionem populi ex captivitate Babylonica, & instaurationem per Evangelium Christi; ne fortè Judæi præsumerent utrumque eodem tempore eventurum; aut si non eveniret, animis deficerent; propterea anticipatione Deus anteverti opinionem illam, docens post reversionem populi ex captivitate, ante adventum Christi & justam regni Dei instaurationem multas populo Dei calamitates eventuras, & multa in hostes Ecclesiæ a Deo judicia, quemadmodum etiam prophetavit Daniel. 9. capite, 10. & 11. Simulam anticipationem vide Jirmejæ 31.15. Summa igitur est, reversum Judæam populo fore ut multa mala ipsi importentur ante adventum Christi, & contrà Deus quamplurima edat documenta severissimæ justitiæ suæ in adversarios Ecclesiæ ad gloriam suam & salutem ejus. Partes] præter inscriptionem & mandatum Dei, duobus versiculis comprehensum, omnino sunt quatuor: prima est propositio summa tum hostium & rerum ab eis gestarum, tum eventorum a Deo usque ad versum 10. secunda est enarratio propositionis, usque ad vers. 9. capitis 39. tertia, exornatio propositionis enarrationi sque precedentis, usque ad versum 25. postrema, conclusio.*

2 Disponel *ut supra 6.2.* Gogum] *hanc vocem propriam esse constat inter omnes: sed plerique adducti interpretatione hujus & sequentis capitis, propriam virtutem putant, & regis alicujus quo autore futurum erat ut infestaretur Dei populus, alis regionis: nec verò comparato loco Apocalypseos 20.8. loci quidem & gentis appellationem esse statuimus; sed a Rege certo derivatam, nimirum a Rege illo Gyge qui Candaulem Lydum ante hæc tempora occiderat: nam ab eo orti Gygades, & latus Gygæus denominatus est. Gog igitur est minor Asia, quam hi temporibus Halyattes obtinuit, deinde (versus: a quo fines regni sui in Syriam propagante inditum nomen est cuidam parti Syriæ proximæ Jisraëlitarum agro & junctæ Libano, ubi situm fuisse oppidum docent omnes Geographi nomine Gyçaita, pro eo quod est Gog-karta, id est, Gogi urbs, Syro vocabulo: ac proinde locum hunc sic accipimus, Prophetam ex ordine gentes quæ supra Judæam sunt hoc loco percurrere, ut donec maximè a regno Asiæ minoris, Syriæq; Judæam infestatum iri; quod illi Antiochi, Seleuci, Demetrii, Nicanoréque tenuerunt, qui multa mala Judæis intulerunt, & plurima ab eis perpessi sunt.* Terram Magogi] *id est, Scythiæ sive Sarmatiæ incolis, Synedochicè, qui tum Mesiam ultimebant, ut meminimus Jirmæ. 49.34. & supra 32.24. Asiam] depopulabantur & vastabant omnia usque ad Syriam cœlen, ubi primas tenebat omnia idololatriæ Hierapolis a Scythis condita. quæ Syriæ dicebatur Magog, teste Plinio lib. 5. capite. 23.* Principem] *hoc assindeton ostendit quod medio duximus, Prophetam percurrere certarum gentium nomina, ut synecdochicè intelligantur omnes ea quarum opera usi sunt reges ad grassandum in Judæa: ut apparet ex ver. 5. & sequentibus.* Meschech &] *vide Gene. 10.2.* 3 Ecce me] *hac propositione summa Dei constituit suam explicat de convocandis & excitandis hostibus contra Judæ-*

a Heb. *injiciã.* b Heb. *sepulturi.* c Heb. *a fine septem mensium.* d Heb. *sepelitores.* e Heb. *nomen.* f Heb. *virũ bellii.*

Judeam, usque ad versum 8. & 9. Gog] *id est, vos gentes omnes ministraturę regi Syriæ ad evertendum populum meum.* 4 Ut reducam te] *id est, non tantùm inhibeam & sistam conatus tuos, verùm etiam pedem turpiter referre cogam, ut piscator retrahens piscem, aut bubulcus bubalum.* Eduxero] *videlicet e regionibus suis nationes singulas in Judæam involaturas, quæ nominantur versibus sequentibus.* Inducos perfect.] *ut suprà 23.6.* 5 Persas] *quorum pars Antiocho Epiphani paruit tributaria: vide 1. Macab. 3. 31.* Æthiopas] *quorum opera fugatus Alexander, & Demetrius in regnum restitutus est per Ptolemæum Evergetem, 1. Macab. 10. & 11. quod etiam de Putæo sive Cyrenæo accipiendum est commonstrant verba sequentia.* 6 Gomerum] *vide Gene. 10. 2. hujus autem posteri Seleuci & Antiochi paruerunt.* Togarmæ] *vide Gene. 10. 3.* 7 Ut sis istis]*i. ut circumventas multitudine copiarum tuarum monitos Israëlæ, qui nominantur seq. versu, & Judæos omnes tanquam carcere aut cavea circumclusos tenere videaris tibi: sic enim fecisse Reges Syriæ omnes historia testantur: sic ver. 9.* 8 Multos] *id est, annos amplius ducentos ab hac prophetia, cùm cœpit Judæa vexari a Syriæ regibus; ac proinde a temporibus Seleuci Nicanoris mirificè cœperunt Dei judicia pro defensione populi exerceri.* Reducem] *id est, cujus incolæ reversi fuerint & liberati a captivitate, ut promissum fuit suprà 37.* 9 Quasi fremebunda] *vide Proverb. 1. 27.* 10 Sic ait] *secunda pars prophetiæ, enarratio antegressæ propositionis: qua exponit Propheta primùm res hostium, id est, consilia ipsorum & facta, usque ad ver. 14. deinde verò ex adverso comparat consilia Dei & facta cum illorum consilio & factis, inde ad versum 9. sequentis capitis.*

11 Pagorum] *id est, ex pago tantummodo constantem, non autem munitionibus & oppidis; ut interpretantur verba sequentia. Nam munitus locus plurimùm Judæam carusse inde a temporibus Nebucad. rezzaris ex historiis est evidentissimum.* Absque ullo muro] *i. sine munitione ulla,* ἀτειχίστους; *ut Deut. 3. 5.* 12 Reducendo]*id est, semel, atque iterum, ac subinde expilando.* In editione]*i. in Judea montosa, cujus edita loca ferè Judæi incolebant securitatis ergò.* 13 Scheba & Dedan] *id est, Arabes viventes latrociniis, ut notavimus Jeschahh. 13. 20.* Negotiatores] *Tyri, Tzidonii, & cæteri navicularium facientes, & lucrum quærentes mari.* Juvenes leones] *id est, rapaces mercatores, & adquæstum projectissimi.* Advenis] *videlicet sine nobis: quasi dicant, & nos quoque eodem convelabimus.* 14 Idcirco]*altera pars enarrationis, ut diximus in versum 10. qua prophæta primùm per contentionem justitiam asserit judicii quod posteà denuntiaturus est, usque ad versum 17. deinde ostendit Deum tum cognitione absolutissimâ, ver. 17. tum studio sanctissimo potentiâque summa instructum esse ad præstandum judicium ipsius justissimum (quæ tria in bono judice opus sunt) ver. 18. & duob. sequen. ac postremò judicium explicat, inde a ver. 21.* Gogo]*omnibusque hostibus, synecdochicè.* Habitante]*id est, nemnem latescente, & pacem cum omnibus colente.* Experturus]*videlicet judicium meum, quod posteà denuntiatur ver. 21. & sequentibus.* 16 Erit] *judicium superventurum tibi, ut modò dictum est.* Me sanctificabo] *efficiendo judicia mea sanctissima; ut Levit. 10. 3.* 17 Sic ait] *enarratio cognitionis Dei qua fulti non potest, ut neque judicium potest ab ullo effugi: non fallit (inquit Deus) cognitionem meam: jam enim ante multa secula cognovi quæquid in populum meum effecturus es: quæ mihi etiam prædico per servos meos; neque tantùm res quas gesturus es, sed etiam consilium meum eventúsque tibi funestissima prænuntio: vide Jeschahh. 48. de hoc argumentationis genere.* Servos]*videlicet nostrum hunc Prophetam, Danijelem capite 11. & Zecarjam 14.* 18 Atqui erit]*enarratio studii & potentiæ Dei, tribus versibus armatæ ad exequendum judicium ipsius, de quo ver. 21. & deinceps. Est autem mutila oratio ad exprimendum pathos: ut suprà 34. 8.* 20 Adeò ut] *hyperbolicæ minæ, qua ratione Deus gravitatem exprimit iræ venturæ sug.* Præcipitia]*i. immanes rupes, ac velut in aëre pendentes: ut Cantic. 2. 14.* 21 Advocabo enim] *nunc demum judicii contra Judæorum hostes venturi qualitatem explicat primùm in regione ipsa Judæorum, hoc capite; deinde in hostium ipsorum sedibus, capite sequente. Ac in Israëlis quidem agro tria judiciorum genera dicuntur eversura hostibus: primùm a Judæo, ut per Machabæos factum est; deinde ab ipsis inter se, ut factum est inter Demetrium & Alexandrum, item Seleucum filium Gryphi & cæteros, quæ notantur hoc ver. ac postremò a Deo ipso, versu seq. quorum omnium finis ponitur versu ultimo.* Montibus meis]*i. montosa regione populi mei, ut suprà ver. 8.* 22 Disceptabo] *id est, quàm plurimis & vehementissimis judiciis continenter agitabo & perdam.*

IN CAPUT XXXIX.

1 Præterea] *Amplificatio judicii contra regem Asiæ Syriacum, & auxiliares copias eventuri, ut diximus suprà 38. 21. quòd Deus non tantùm in terra Israëlitarum sit perditurus ipsos, versibus quinque; verùm etiam quodam veluti igne regiones ipsorum per Romanos incensurus, ver. 6. quorum judiciorum finis & confirmatio posteà adhibetur, usque ad versum 9.* Gogum] *vide suprà 38. 2. & 14.* 2 Senario uncò] *hunc locum eodem planè sensu accipimus quo superiorem 38. 4. verbum verò Hhebræum (quod proindè sonat quasi sextare dicas, ut Latini decimare, vicesimare & centesimare dixerunt) deducimus ab eo harpagum genere sive ferrearum manuum quibus situlæ e puteo hauriri solent, aut naves comprehendi: propter senes uncorum ordines. Hoc genus lupos appellat Lavius lib. 8. de bello Punico.* 3 Percutiens] *id est, exarmabo te, ut factum fuisse sæpenumerò testantur historiæ. Hoc autem & sequen. versu prolepsis est sive propositio sum ea trium judiciorum Regibus Syriæ in Judæa eventurorum: primùm est, quòd arma amissuri sint, hoc versu, secundum, quòd ipsi morituri; tertium, quòd insepulti esca ferarum futuri sunt: quæ tria deinceps exornantur ver. 9. & sequentibus.* 6 Ignem] *id est, perniciem & vastitatem maximam, tanquam pervidente igne: prout factum est postquam Romani Judæos ex fœdere adjuturis accessu in Asiam minorem patuit per regem Attalum, seu insensu Demetrio populum Romanum instituit hæredem regni sui.* 9 Tunc exibunt] *exornatio primi membri prolepseos, ut diximus in versum 3.* Septem annis] *id est, quàm diutissimè atque sæpissimè numerus finitus pro infinito: ut Gene. 4. 15. sic infrà ver. 12. & 14.*

11 Et erit] *Exornatio secundi membri prolepseos, ut diximus in versum 3. quod membrum habetur in principio versus 4. qua exponit Propheta quàm multi ac frequentes cæsuri sint, a circumstantius sepulturæ, usque ad versum 17.* Dem Gogo] *id est, non possessionem terræ, quam ambiebant ipsi tradituris sibi; sed contrà*

contrà morte affecturus ipſes, adeò ut in eaipſa terra pars ſepeliantur; uſque ad vrſum 17. pars in ſepulcra b hoſtiu lacerentur, inde ad ver.21. Vallem viatorum] *id eſt, Gilhbaditidu vallem, quam mercatores Gilihba.tu emporia adeuntes frequentabant. Erat autem duplex, una, cu Jardenem, ubi ſita erant Dothajina, Geneſ. 37.17. altera, trans Jardenem ad Orientem maru Genezareth, ſive lacu Tyberiados: quamobrem verba ſequentia à tanſlatore a Propheta adjecta ſunt.* Ut illa obtheret] *id eſt, ut documento illius vallis diſcant extranei ſinere Judæos, & ne huſcere quidem adverſus illos amplius audeant. Fuerunt quidem tyrannorum copiæ alia loca caſæ, ut ex hiſtoriis conſtat; ſed hac loquendi forma primùm ſynecdochicè alia pugnarum & victoriarum inſignium loca comprehenduntur, quia plurimum in eo tractu contra reges Syriæ bellatum eſt; deinde verò hunc tractum nominatim adducit Deus ut celebritatem judiciorum ſuorum denoſcet: nam tractus hic erat totius Judææ frequentiſſimus, ab exteris plurimùm frequentatus, & illu proximus; cùm aliæ partes contrà in Judæa aut mari, aut montibus ardius definuntur, ac proinde minùs ab extraneis colerentur.* 12 Nam ſepelient] *exegeſis præcedentis verſus, qua Propheta docet primùm tantam fore exterorum ſtragem, ut Iſraëlitæ omnes diu in ſepeliendo illorum cadaveribus occupentur; duobus verſibus deinde poſt diuturnos labores fore ut propter continuas victorias curatores publicos funerum inſtituant, ac ordinarios, ver.14. & 15. poſtremò extiturum perpetuum iſtius coacervatæ ſepulturæ documentum, ver.16.* Mundenctur.] *cadaveribus impuratam, quæ per legem nefas erat (ut res omnes immundas) ſupereſſe inſepultæ in terra.* 13 Fuerit ipſis] *id eſt, celebres efficti fuerint victorias.* 14 Homines autem] *ſecundum exegeſeos membrum, ut diximus ver.12. de ordinariis curatoribus ſepulturæ, ne impurata ſit terra a conſtratis cadaveribus.* Exactis ſeptem] *id eſt, poſt diuturnam illam occupationem laboremq; Iſraëlitarum omnium, de quo ſuprà ver.12. Iſtius autem curatorum, quam unà cum Græci vocant, ratio expoſitur diligentiſſima ſequente verſu.* 15 Tranſeuntes] *publici curatores, ut modo diximus.* Diſpiciat] *id eſt, requirat, & perveſtigata ut condantur ſuis ſepulchris curet, in ea valle quam Propheta nominavit.* 16 Quin etiam] *tertius exegeſeos locus, ut diximus in verſum 12. quo Prophetà oſtendit non iſtius modò multitudinis quæ hic illic victa & caſa fuerit, aliquam fore Judæis gloriam; ſed in ipſa quoque Jeruſchalaimorum urbe fore ejuſdem gloriæ documenta, atque adeo celebraturos eſſe Judæos ſtragem illam & liberationem ſuam Jeruſchalaimu. Quod nominatim Simone Sacerdotium exercente factum eſt, expulſis omnibus exterorum copiis cùm ex toto Judæorum agro, tum ex ipſa turri Jeruſchalaimorum: unde factum eſt, ut abeo tempore in acta publica tabulaſq; notaretur tempus à ſummo ſacerdotio, gubernatione, & principatu Simonis: vide 1.Machab.13. & 14.* Nomini civit.] *id eſt, ex iſtæ multitudine nomen & gloria civitati comparabitur, cùm apud ipſos (ut modò diximus) tum apud exteros, ut ibidem nara.i hiſtoriæ.* 17 Tu autem] *exornatio tertia membra prolepſeos, ut diximus in verſum 3. cui ſimilem vide Jirmejæ 12.9.* 20 Equis & currib.] *id eſt, viris militaribus, quis vehuntur equi, aut curribus: metonymia.* 21 Sic edam] *poſtremus exornationis locus de de ſine judiciorum præcedentium, nimirum gloria Dei tum in perdendis adverſariis, hoc verſu; tum in regendu ſuu apud omnes populos explicata, tribus ſequentibus.* Manum] *id eſt, plagam qua illos afficero; ut Ijobs 23.2.* 24 Abſcondiſſ.] *humanitus dictum: ut Pſal.10.1. & 13.2. & alibi paſſim.* 25 Idcirco] *concluſio, ut diximus ſuprà 38. 1. à magnificis Dei promiſſionibus in quibus tria prolepticè ſtatuuntur, hoc ver. beneficii reſtitutionis, quod expoſitur duobus verſibus proximè ſequentibus; cauſa beneficii, unica Dei miſericordia ex fœdere; & finu, videlicet gloria Dei, cujus ratio oſtenditur duobus verſibus ultimis.* 29 Cum effudero] *id eſt, cùm evangelicas meas promiſſiones ipſis exhibuero, de quibus vide Act.2.17.*

CAPUT XL.

Deus ſervo ſuo viſionem exhibet de inſtauratione Eccleſiæ, regni, & populi per Chriſtum: itaque primùm tribus his capitibus ſedem Eccleſiæ ſuæ Jeruſchalaimis ſtatuens, magnificentiſſimam illius figuram adumbrat ambitu uno maximo, tribus atriis, templum antecedentibus, templo elegantiſſimo, ſepto ad templum adjecto & atrio a poſteriore ipſius parte ipſiua terminante: & harum ſingularum partium membra, ſtructuras, lumina, ornamenta, deſcribit accuratiſſimè.

1 VICESIMO quinto anno a deportatione noſtra, in principio anni, decimo die menſis, quarto decimo anno poſtquam percuſſa fuerit civitas; ipſo eodem die fuit ſuper me manus Jehovæ, ut deduceret me illuc.

2 Viſionibus Dei duxit me *Jehova* in terram Iſraëlis; & collocavit me in monte alto valde, ſecundum quem erat quaſi ſtructura civitatis a meridie.

3 Cumque duxiſſet me illuc, ecce virum cujus aſpectus erat ſimilis aſpectui [a] chalybeo, cum funiculo lineo in manu ſua, & calamo menſuræ; qui ſtabat in porta.

a Heb. *chalybeu.*

4 Edixit autem mihi vir ille, fili hominis, aſpice oculis tuis, & auribus tuis audi, & [b] adverte animum tuum ad omnia quæ ſum oſtenſurus tibi; nam ut oſtenderem tibi adductus fuiſti huc: indica omnia quæ vides domui Iſraëlis.

Infrà 44.5.

b Heb. *appone cor tuum Ijoh.6.8.*

5 Ecce autem murus erat a parte extima domus circumquaque, & in manu illius viri calamus menſuræ, ſex cubitorum, ex cubito & palmo: quo menſus eſt latitudinem illius ſtructuræ calamo uno, & altitudinem calamo uno.

6 Venitq; ad portam [c] quæ ſpectabat Orientem verſus, aſcendens per gradus ejus; & menſus eſt limen portæ calamo uno latitudine, & limen alterum calamo uno latitudine:

c Heb. *cujus facies via ad Orientem: ſic deinceps.*

7 Et procœtonem quemque calami unius longitudine, & calami unius latitudine; inter procœtonas verò quinque cubitos: limen quoque portæ juxta veſtibulum portæ intrinſecus, calami unius.

8 Ita cùm menſus eſſet veſtibulum ipſius portæ intrinſecus, calami unius,

9 Menſus eſt veſtibulum portæ octo cubitorum, cum poſtibus ejus duum cubitorum; nempe veſtibulum portæ intrinſecus.

d Heb. *ſuperluminaria: ſic deinceps.*

10 Procœtones autem portæ verſus Orientem tres erant hinc, & tres inde, menſura eadem ternis ipſis: etiam menſura eadem liminibus hinc & inde.

e Heb. *via Orientis.*

11 Et menſus eſt latitudinem oſtii iſtius portæ

tæ decem cubitorum, 'longitudinemq; ipsius portæ tredecim cubitorum.

12 'Terminus autem ante procœtonas *erat* unius cubiti *hinc*, & unius cubiti terminus inde: (c & quisque procœton senûm cubitorum hinc, & senûm cubitorum inde.

f Heb. *cum porta.*

13 'Itaque mensus est f præter portam a tecto procœtonis *unius* ad tectum 'alius, latitudinem vigintiquinque cubitorum; 'ostium e regione ostii.

g He. *superliminaria, i. ὑπερθυρα, sive ὑποστροβα, ut Græci vocant. metaphora a forma jugamenti quod est in superliminaribus.*

14 Ita fecit g subgrundarum supercilia 'sexaginta cubitorum) 'sic versus limen ipsum atrii h circumcirca portam.

15 'A fronte autem hujus ingressus usque ad frontem 'vestibuli, portam interiorem; *erant* quinquaginta cubiti.

16 'Denique fenestræ 'clausæ erant procœtonibus, & superliminaribus eorum 'intrinsecus circumcirca portam, 'ac ipsis etiam pteromatis vestibuli: 'in fenestris autem circumquaque intrinsecus, & in *sino quoque* 'limine palmæ.

17 'POSTEA introduxit me in atrium extimum, ubi ecce *erant* 'cellæ & pavimêtum factum isti atrio circumquaque; 'triginta cellæ in ipso pavimento.

h He. *portam circumcirca: anastrophe, ut seq. versu.*

18 ¶ Atque hoc pavimentum ad latus portarum 'e regione longitudinis portarum, pavimentum i depressiûs erat.

i Heb. *inferius.*

19 'Mensus etiam est latitudinem inde a fronte 'portæ infimæ ad frontem atrii interioris intrinsecus, centum cubitos; 'Orientem & Aquilonem versus:

20 Cùm 'portæ spectantis versus Aquilonem in atrio extimo, metiretur longitudinem & latitudinem.

21 (Cujus 'procœtones tres hinc & tres inde, limina quoque ejus, & vestibula ejus erant unumquodque secundum mensuram portæ prioris,) 'quinquaginta cubitorum longitudine sua, latitudine verò 'viginti quinque cubitorum.

22 Etiam fenestræ ejus, & vestibula ejus, & palmæ ejus erant secundum mensuram 'portæ quæ spectabat versus orientê: quo gradibus 'septem ascendebatur, cum vestibulis ejus ante ipsû.

23 Ubi autem porta erat 'atrio interiori e regione portæ Aquilonem & Orientem versus; mensus est a porta ad portam centum cubitos.

k Heb. *via meridei: sic deinceps.*

24 Postea deduxit me k versus meridiem, ubi ecce porta erat meridiem versus: cujus mensus est limina & vestibula secundum mensuras illas.

25 (Cui erant fenestræ, & vestibula sua circumquaque, similes 'fenestris illis) quinquaginta cubitorum longitudine, latitudine verò viginti-quinque cubitorum:

26 Septem quoque 'gradus ascensum ejus, ubi vestibula ejus ante ipsos erant: & palmæ una hinc, & altera inde ad limina ejus.

27 'Ad portam autem atrii interioris meridiê 'versus; mensus est a porta *illa* ad portam hanc versus meridiem centum cubitos.

28 'Tum perduxit me in atrium alterum interius porta meridianâ, ubi mensus est portam meridianam secundum mensuras 'illas.

29 (Et procœtonas ejus, & limina ejus, vestibulaq; ejus secundum mensuras illas cum fenestris ejus & vestibulis ejus 'circumquaq;) quinquaginta cubitorum longitudine, latitudine autem vigintiquinque cubitorum.

30 Nam vestibula erant circumquaque 'longitudine vigintiquinq; cubitorum, & latitudine 'quinque *decadum* cubitorum.

31 Cum vestibulis suis 'secundum atrium exterius, & palmis ad limina ipsius; gradibusque octo *in* ascensus suos.

32 Deinde abduxit me in ipso atrio interiore versus Orientem, ubi mensus est portam secundum mensuras illas.

33 (Procœtonas quoque ejus, & limina ejus, vestibulaq; ejus secundum mensuras illas, fenestras etiam ejus, & vestibula ejus circumquaq;) longitudine quinquaginta cubitorum, latitudine autem vigintiquinque cubitorum:

34 Cum vestibulis ejus versus atrium exterius, & palmis ad limina ejus l utrinque; & octo gradibus *in* ascensus suos.

l Heb. *hinc & inde: sic ver. 37.*

35 'Similiter deducens me ad portam Aquilonalem, mensus est secundum mensuras illas:

36 Procœtonas ejus, limina ejus, & vestibula ejus, fenestrasq; ejus circumquaque; longitudine quinquaginta cubitorum, & latitudine vigintiquinque cubitorum;

37 Cum liminibus ejus ad *partem* atrii exteriorem, & palmis ad limina ejus utrinque; & octo gradibus *in* ascensus suos.

38 Ac 'cellæ quidem cum ostiis ipsarum *erant* ad limina singula portarum, ubi 'abluebant holocausta:

39 Sed in vestibulo 'hujus portę m binę mensæ erant utrinque; ad jugulandum in eis holocaustum, & 'peccatum, & reatum:

m Heb. *duæ mensæ hinc, & duæ mensæ inde.*

40 Et ad latus foris ascendenti ad ostium portæ Aquilonalis duę mensæ; similiter ad latus alterum quod erat vestibulo ejusdem portæ, duæ mensæ:

41 'Quatuor mensæ hinc, & quatuor mensæ inde lateribus istius portæ: in his octo mensis jugulabant.

42 Quatuor autem mensæ pro holocausto erant e cæsis lapidibus longitudine n sesquicubiti, & latitudine sesquicubiti, altitudine autem cubiti unius; in quibus etiam deponebant instrumenta quibus jugulabant holocaustum & sacrificium.

n Heb. *cubiti unius & dimidii: sic in sequentibus.*

43 Et 'lapides focarii 'palmi unius dispositi erant 'intus circumquaque, & 'in mensis caro o rerum oblatarum.

o Heb. *oblationis.*

44 'POSTEA 'p ab exteriore loco portæ 'intimæ *vidi* cellas 'cantorum, *unas* quæ in atrio intimo *erant* ad latus portę Aquilonalis spectantes meridiem versus; 'q alteras in latere portæ Orientalis versus Aquilonem spectantes.

p He. *a foris.*

q Heb. *unum ordinem.*

45 Tum dixit ad me: hæ cellæ quæ spectant versus meridiem, sacerdotum sunt 'observantium observationem domus:

46 Cellæ autem istæ quæ spectant versus Aquilonem, sacerdotum observantium 'observationem altaris: hi sunt 'filiorum Tzadoki, qui appropinquant e posteris Levi ad Jehovam, ut ministrent ei.

47 Atq; hoc atrium mensus est longitudine centum cubitorum, & latitudine centum cubitorum; quadratum, 'cum altari ante domum.

CAPUT XLI.

1 'DEINDE adducens me ad 'vestibulum domus, mensus est 'limen vestibuli quinque cubitorum hinc, & quinque cubitorum inde: latitudinem autem 'portæ trium cubito-

cubitorum hinc, & trium cubitorum inde.

2 Longitudo vestibuli viginti cubitorum erat; & latitudo [f] undecim cubitorum, idq; cum [g] gradibus quibus ascendebatur ad ipsum: & [g] columnæ erant ad limina, una hinc & altera inde.

3 [g] Postea adducens me ad ipsum templum; mensus est limina sex cubitorum latitudine hinc, & sex cubitorum inde latitudine, *pro* latitudine tentorii:

4 Latitudinem autem [f] ostii decem cubitorum, & [f] latera ostii quinque cubitorum hinc, & quinque cubitorum inde: mensus etiam est longitudinem ejus quadraginta cubitorum, & latitudinem viginti cubitorum.

5 Et ingressus [f] intrinsecus mensus est limen ostii [f] duorum cubitorum; & [f] ostium sex cubitorum, latitudinem autem ostii septem cubitorum.

6 Tum mensus longitudinem [f] ejus viginti cubitorum, & latitudinem viginti cubitorum, in parte interiore templi: dixit ad me, hoc est [f] sanctum sanctorum.

7 Item mensus est parietem istius [f] domus sex cubitorum, & latitudinem [a] [f] substructionis quatuor cubitorum circumquaque circa domum.

8 Substructiones autem istæ, substructio [b] una ad alteram, ternæ *erant*, [f] idque triginta vicibus, perveniebantq; [f] ad parietem qui erat domui, [c] trabes substructionum circumquaq; [d] ut hærerent; sed [f] non hærebant parieti domus.

9 [f] Nam dilatabatur *paries* [f] *muri* [e] in ambitu superne [f] pro substructionibus, quę [g] ambitum ipsius domus efficiebant superne circumcirca domum, idcirco [f] latitudo domus erat superne: atque ita infimæ *latitudo* [h] excrescebat in summa *sui parte* [f] pro mediana.

10 Similiter vidi ad domum *substructionem* [b] superne am circumquaque; [f] fundamenta substructionum [i] justi calami, sex cubitorum [f] ad alam usque.

11 Latitudo parietes qui *erat* substructioni extrinsecus quinque cubitorum *erat*: itemque [k] area pura locus substructionum quæ *erant* domui.

12 [l] Inter quas & cellas latitudo *intercedebat* [f] viginti cubitorum, circa domum circumquaque.

13 Ostia autem [g] substructionum ad aream puram, ostia una *spectabant* [m] Aquilonem versus, & ostia altera versus meridiem: eratque latitudo loci areæ illius purę, quinque cubitorum circumquaque.

14 [g] Structura verò quæ erat ante [g] septum latere versus [n] Occidentem latitudine [g] septuaginta cubitorum *erat*: cujus structuræ paries quinque cubitorum *erat* [g] latitudine circumquaque; longitudine autem sua, [g] nonaginta cubitorum.

15 Deinde mensus est domum illam longitudine centum cubitorum; [g] id est, septum, structuramque; & parietes ejus longitudine centum cubitorum:

16 Similiter latitudinem partis anterioris domus cum septo Orientem versus, centum cubitorum.

17 Denique mensus est longitudinem [g] structurę in conspectu illius septi, quæ erat post illud, & [g] peristylia ejus hinc & inde, centum cubitorum; comprehenso [g] templo ipso interiore, & [g] vestibulis atrii.

18 Limina, & fenestræ clausæ, & peristylia circumquaque erant [g] tribus istis, e regione limini cujusque tectorium ligneum circumquaque a solo inquam usque ad fenestras, etiam ipsæ fenestræ tectæ erant,

19 Ad superiorem usque partem ostii, & usque ad domum intimam extimamque; denique in omni pariete circumquaque interno & externo, [o] convenientissime.

20 Erat q; fabrefactum Cerubinis & palmis, palma [p] inter duos Cerubos; & binæ facies cuique Cerubo,

21 Nempe [g] facies humana versus palmam *unam* hinc, & facies juvenis leonis versus palmam *alteram* inde: fabrefactum in tota domo circumquaque:

22 A terra usque ad superiorem partem ostii Cerubini & palmæ fabrefactæ erant; etiam in pariete templi.

23 Templo erat postis quadratus, & parti interiori loci sancti: hujus aspectus, sicut aspectus illius.

24 [g] Altare ligneum erat tres cubitos altum & longitudine duorum cubitorum, cum angulis suis ad ipsum *pertinentibus*, cujus longitudo & [g] parietes lignei erant: [g] dixitque ille ad me, illa est mensa quæ est coram Jehova.

25 [g] Binæ autem fores erant templo, & loco sancto;

26 Et binæ valvæ foribus, binæ versatiles valvæ; duæ foribus unis, & duæ valvæ alteris.

27 Fabrefactiq; erant in illis in foribus templi, Cerubini & palmæ, quemadmodum fabrefacti erant parietibus; etiam [g] denso ligno in fronte vestibuli extrinsecus.

28 Et fenestris clausis quoque palmæ hinc & inde in lateribus vestibuli; & substructionibus domus, densisque trabibus.

CAPUT XLII.

1 [g] DEINDE educens me ad [g] atrium exterius eâ viâ [a] quæ spectat Aquilonem; adduxit me ad eas cellas quæ erant e regione septi, & quæ erant e regione [g] structuræ ad Aquilonem,

2 [g] In conspectum longitudinis cubitorum centum ad ostium Aquilonale, & latitudinis quinquaginta cubitorum.

3 E regione [g] illorum qui erant [g] atrio interiori, & e regione [g] pavimenti quod erat atrio exteriori, *erat* [g] peristylium e regione [g] peristylii [g] tribus *ordinibus*.

4 Ita ante cellas [g] ambulacrum erat denûm cubitorum latitudine introrsum, [g] viâ cubiti unius; ostiaq; [g] eorum ad Aquilonem.

5 Cellę autem summæ contractiores erant: quia [g] superare debuerant peristylia ipsas, ex imis, & medianis [g] ædificium erat.

6 Nam tristegæ quidem erant, sed non erant eis [g] columnæ similes columnis [g] atriorum istorum: idcirco contractius erat *ædificium* præ imis & medianis *contignationibus* inde a solo ipso.

7 [g] Macenę autem quæ extrinsecus erat ex adverso cellarum versus atrii exterius in fronte cellarum, longitudo erat quinquaginta cubitorum.

8 Nam longitudo cellarum quę erant atrio exteriori, quinquaginta cubitorum erat: ita

[a] Heb. *coste*, *metaphora sic dicitur.*
[b] Heb. *ad substructionem.*
[c] Heb. *coste*, *pro substructiones, pro trabibus earum, synecdoche.*
[d] Heb. *ut essent comprehensæ.*
[e] Heb. *ut ambiebatur superne superiori, id est, in contignatione quæ sic infra dicitur.*
[f] Heb. *ambitu domus erant superne superne.*
[g] Heb. *ascendebat.*
[h] Heb. *altitudo.*
[i] Heb. *plenitudo calami.*
[k] Heb. *quod concessum erat id est, spatium purũ & vacuum ante substructiones: sic dicitur.*
[l] Heb. *& inter cellas: ut supra, ut 1. Chron. 2. 7. & 47. & 3. 18. & 10. & 4. 7. & alibi passim.*
[m] Heb. *via Aquilonis.*
[n] Heb. *mare.*

[a] Heb. *via Aquilonis: sic dicitur.*

[o] Heb. *mensuræ.*
[p] Heb. *inter Cerubum & Cerubum.*

ut ecce ante templum *cellæ* centum cubitorum essent.

9 Aloco autem cellarum istarum; is qui deducebat me venturus ad illas ab *Oriente* atrii exterioris,

10 Per latitudinem maceriæ atrii versus Orientem; in frontem septi, & in frontem structuræ cellarum quæ:

11 (Ante ista autem erat via secundum aspectum illarum cellarum quæ spectabant Aquilonem, secundum longitudinem illarum similiterque latitudinem illarum: & omnes exitus illarum tum secundum rationes illarum, tum secundum ostia illarum erant:

12 Et simile ostiis illarum cellarum quæ spectabant meridiem ostium in capite viæ, viæ *inquam* quæ erat ante maceriam rectam Orientem versus, quà venitur ad illas)

b Heb. *invenire illarum.*

13 Dixit ille ad me, cellæ Aquilonis, cellæque meridiei quæ sunt in fronte septi sunt cellæ sanctitatis, ubi comedunt sacerdotes qui sunt propinqui Iehovæ res sanctas sanctarum: ibi deposituri sunt res sanctas sanctarum, & munus, & peccatum, & reatum, quia locus ille sanctus est.

14 Cùm ingressi fuerint sacerdotes, non exibunt ex hoc sancto in atrium exterius, quin ibi reposuerint vestes suas in quibus ministraverint, quia sanctæ sunt; induentur vestibus aliis, cùm appropinquabunt ad ea quæ sunt populi. *Infrà 44.19*

15 Cùm itaque absolvisset mensuras domus interioris, deduxit me viâ illius portæ quæ spectat Orientem versus; & mensus est illam circumquaque.

16 Mensus est plagam Orientalem calamo mensuræ; quingentorum cubitorum calamis, calamo mensuræ circumquaque.

17 Mensus est plagam Aquilonalem; quingentorum calamis, calamo mensuræ circumquaque.

18 Plagam meridianam mensus est; quingentorum calamis, calamo mensuræ:

19 Divertens ad plagam occidentalem; mensus est quingentorum calamis, calamo mensuræ. c Heb. *maris*

20 In quatuor plagas mensus est illam *structuram*, murum illius circumquaque, longitudine quingentorum & latitudine quingentorum *cubitorum*; ad distinguendum inter sanctum & prophanum.

ANNOTATIO.

1 Vicesimo quinto] *A deportatione Jeconiæ, unde Iechezkelem ferè numerare persepè diximus. Ab hoc autem loco ad finem usque libri Propheta postquam calamitates Judæu eventuras, tum deportationu, tum reversionis tempore prænuntiavit; nunc demum instaurationem spiritualem Evangelio Christi ad Ecclesiam ipsius per venturam adumbrat typu & figuru rerum corporalium, pro ratione temporis, & populi apud quem agebat, & loci; demique propter communem humani ingenii imbecillitatem, cui oportet figurari terrenis comparationibus eas res quas oculus non vidit, nec videre potest. In hac autem instauratione, perfectissima Christianæ Ecclesiæ constitutio præfiguratur duabus rebus maximè; primùm instauratione templi, tribus capitibus; & totius ministerii cultusq; sacri, cap. 43. & 44. deinde restitutione totius terræ & Reipub. ac totius regni, ad finem usque. Quamobrem etsi hæc omnia inter se conjuncta sunt; tamen quia in certas classes distincta queunt facilius comprehendi, placuit seorsim capita alia ab aliis disponere: videlicet primo loco ea conjunctim quæ ad templi structuram pertinent, secundo quæ ad cultum sacrum, tertio verò quæ ad Rempub.* Principio anni] *id est, primo mense, sive principe anni: ut accipiendum esse arguunt sequentia.* Percussa] *& captus Tzidkija, 2. Reg. 25. 7. qui fuit annus trigesimus secundus Nebucad-rezaris magni.* Manus Jehovæ] *ut suprà 1. 3. hoc autem versu & tribus sequentibus exponit Propheta rationem totius Prophetiæ, & authoritatem fidemq; hoc pacto confirmat doctrinæ suæ.* Illuc] *id est, ad civitatem percussam Jeruschalaimorum: sic vers. 3.* 2 Visionibus Dei] *ut suprà 8. 3.* Monte alto] *ut Jeschahh. 2. 2. nominatur Tzijon, typus Ecclesiæ.* Structura civitatis] *quæ describitur postea sub finem prophetiæ: nam intelliguntur hoc nomine Jeruschalaimæ, quæ comparata cum Tzijonu situ magu ad meridiem spectabant.* 3 Virum] *Christum, informatorem & ædificatorem Ecclesiæ, heredemq; omnium a patre constitutum.* Similis aspect.] *id est, lucidissimus, & splendidissimus puritate & gloria: quæ duo comparatione chalybis tersi designantur, ut suprà 1. 7.* Funiculo lin.] *ad dimetiendum majora spatia mensoribus percommodo.* Calamo mens.] *id est, pertica mensoria: quæ in illu regionibus ferè ex cannis sive calamis adhiberi solet; quia levitate sua, aquabilitate, & rebus alijs sunt ad metiendum aptissimæ: sic Apocalyp. 11. 1. & 21. 15. Hujus autem calami magnitudo exponitur ver. 5.* 5 Ecce autem] *tota hac narratio quinque omnino membra structuræ minutatim explicat: primùm est ambitus universu, qui delineatur hoc versu, & infrà 42. 15. & sequentibus; secundum est atrium extimum, quod atrium primum a situ sive atrium ἀνωτερικὸν ab usu ipsius appellatur: tertium, atrium interius sive medianum, quod exsuvoiàn a nobis sive armamentarium appellatur, ubi erant instrumenta Levitarum, & curabantur ea quæ antere oportebat sacrificiis & oblationibus ex lege: quartum, atrium intimum sive pronaum, ubi erat altare holocausti: quintum demique templum cum suo vestibulo, substructionibus, & duobus atriis. Ac de maximo quidem ambitu primùm hic agitur, usque ad versum 17. de atrio extimo, inde ad versum 28. de mediano, inde ad versum 44. de intimo atrio, usque ad vers. 2. cap. sequentis; de templo verò capite 41. a ver. 3. usque ad versum 15. capitis 42. In hoc porrò ambitu (cujus frons tantùm hoc capite sive pars anterior describitur, quæ habetur ad atria) partes ponuntur istæ; murus, hoc versu: porta, versu sequente; procationes ad latera portæ, ver. 7. vestibulum, ver. 8. & 9. & spatia, sequentibus.* Ex cubito] *id est, cubitorum regiorum, quos tribus pollicibus ampliores esse cubitis communibus apud veteres legimus: atque ita accipiendus est locus Herodoti libro 2. ubi digitos nominat, non autem pollices in descriptione Babyloniæ.* Palmo] *id est, tanto spatio quantum definiunt digiti quatuor, sive tres pollices.* Illius structuræ] *id est, muri ambientis, sive clausuri, cujus amplitudo delineatur infrà 42. hîc verò crassitudo & altitudo unius calami, id est, cubitorum sex regiorum: quod non de hac modò parte, sed de omnibus in ambitu intelligendum est.* 6 Venit que] *descripto portæ ad Orientem spectantis: qua comprehensis postibus dicitur fuisse cubitorum duodecim; ut contrà postibus seorsim consideratis ostium sive lumen & apertura portæ dicitur esse cubitorum decem, vers. 11. erant enim cubitales postes.* Per gradus] *nam templum*

plum in extremis montis situm erat; hic verò ambitus, & sequentes domus partes in declivi erant: vide infrà ver. 19. & 26. & 34. Mensus est limen] id est, porta erat duplex sive bifuri; ac proinde duo habebat limina a poste suo utrinq; ad medianum ipsius antepagmentum concurrentia, sita ut porta tota cum suis postibus duodecim cubitorum regiorum esset, aut (si postes exceperis) cubitorum decem, ut modò diximus. Limen portæ] videlicet inferum in utroq; portę ostio: nam superum contrahebatur in rotunditatem, infrà ver. 11. Calamo] prout definita est mensura illius supra ver. 5. 7 Et procœtonem] hi procœtones, qui intus ipsum muri erant appendices, tum ad decorem, tum ad usum & commoditatem loci pertinebant. ut apud Græcos ostiarii cellæ (quę piloria vocabant) item& adventantibus τρόπυλα attribuebantur, quæ postis veteribus dicta fuisse thalamos docet Eustathius. Hoc autem spatium inter duas januas situm, id est, inter portam muri portam& vestibuli, & ad latera septum procœtonibus, illud est quod Græcè ὑπαιθριον appellatur. Atque hoc quidem si in omnes partes spectaveris, ferè quadratum fuit; sex cubitorum in longitudinem secundum longitudinem procœtonum, ver. 8. decem verò in latitudinem secundum amplitudinem luminis quod erat in porta. Inter procœtonas] videlicet qui ulterius secundum murum erant, ut exponitur vers. 10. & in utramq; partem quasi observabant portam ingressus. Cum autem terni essent procœtones isti, certum est duo tantùm spatia intervenisse quibus cingebatur medianus procœtes, & ea spatia fuisse tantùm cubitorum duorum cum dimidio quodque. Quamobrem hùc inter procœtonas quinq; cubiti ducuntur intercurrisse brevitatis ergò: sic infrà ver. 9. & 41. 14. Limen quoque] id est, limen interius partę ingressus, quo omninò fuit opus propter densitatem muri: quod ita accipiendum esse monstrat Propheta verba sequentibus, cùm sę notet agere de eo limine quod spectat vestibulum versus, & quod est intrinsecus, ut ab extero limine distinguatur. Calamiunius] nempe unumquodque limen: nam duo erant limina aquè in hoc ac in extero limine, de quo proximè præcedente versu. 8 Ita cum] numerum pro amplitudine procœtonum circumstantium: erant enim cubitorum sex, ver. 7. Vestibulum] id est, θυρωρεῖον, ut antè diximus, quod Hhekhalah quoque vestibulum portæ appellatur. 9 Vestibulum] videlicet interius, ut exponit sinus versus. Octo cubitor.] in longitudinem ejus. Cum liminibus] non comprehensis liminum spatiis in octo cubitorum numero: quorum liminum alterum ad portam & θυρωρεῖον, spectabat, alterum verò introrsum spectabat ingressum atrii: intercedente spatio hypæthro sive subdiali, de cujus amplitudine docetur ver. 15. Binûm cubitor.] id est, quorum quodque seorsim erat duûm cubitorum: conjunctim autem hic numerus brevitatis causa proponitur, ut supra ver. 7. 10 Procœtones autem] quorum mensura & situ dictus est ver. 7. Hinc] id est, a dextera & a sinistra ipsius portæ secundum murum, ut diximus ver. 7. Liminibus] numerum externis & internis portæ & vestibuli, quorum capacitas sàcrè describitur seq. versu. 11 Ostii] id est, luminis (ut Vitruvius vocat) sive aperturæ quam circumscribunt limina; vide supra in ver. 6. Longitudinem] id est, altitudinem: nihil enim est aliud altitudo, quàm stans & erecta longitudo portæ. Ita ostendit Propheta portam hanc in summo contractam fuisse rotunditatemq; tertia antepagmenti parte, quam symmetriam Dorici (ut vocant) generis tradit Vitruvius lib. 4. de architectura, cap. 6. 12 Terminus] id est, procœtones ab omni parte loricati erant & armati suggrunda in cubitum quaqua versùm projecta: quæ suggrunda hoc loco terminus appellatur, videlicet tecti, quod nominatur sequente versu. Et quisq; proc.] ut supra vers. 7. 13 Itaque mensus] id est, descripsit spatium ab extremis procœtonis suggrunda usq; ad finem alius procœtonis ad portam pertinentis & principium portæ, cubitos viginti quinque. Nam suggrunda erat unius cubiti, ver. 12. tres procœtones cubitorum senum capiebant cubitos octodecim, & inter procœtonas erant quinque cubiti, supra ver. 7. ac postremò limen sive antepagmentum porta cubitale: quæ omnia conjuncta efficiunt cubitos viginti quinque usque ad limen portæ. Alius] nimirum portæ utrinq; procœtonibus tanquam alis circumdatæ. Ostium e regione] id est, ad amussim, sive parallelogrammo limen: nempe ita inter se respondentibus procœtonibus, ut ab extremo uno procœtone aperta foribus extremum alterum procœtonem intrinsecus potuisses pervidere, & consimiliter extrinsecus ab extremis ate una ad alteram. 14 Sexaginta] numerum ex decem cubitis portæ, & vicenis quinis ad latera illius, quos modò definivimus. Sic versus limen.] id est, eodem modo suggrundarum projectura circummunitum erat ab injuria cœli vestibulum, quà ibatur ad limen atrii templum versus. 15 A fronte] id est, ab ipso ingressu hujus ambitus usque ad ingressum primani atrii erant omnino quinquaginta cubiti: e quibus viginti quinque erant tecti, nimirum usque ad finem vestibuli; viginti quinque verò subdiales, a vestibulo ad murum usque atrii; a procœtonibus verò subdialis erant triginta octo; ultra procœtones denique omnia in aperto erant. Vestibuli] latè accepta significatione: nam est quidem proprie vestibulum quod trans portam situm est; sed Propheta hoc loco portam ipsam, θυρωρεῖον, vestibulum& proprię dictum accipit synecdochicè: quamobrem sequentes duæ voces addunter exegeticè. 16 Denique] expositio membrûm structuræ quæ in ambitu erat, jam de lumine & ornamentis ejusdem, hoc versu. Clausæ] ut 1. Reg. 6. 4. Superliminaribus] id est, supra ipsas portas etiam fenestræ erant, ut singulæ partes essent luminosæ. Intrinsecus] nam extrinsecus non comparebant fenestræ, eratq; murus perpetuus, & ubique cæcus præter aperturam portæ. Ac ipsis] id est, singulis muris vestibuli ab Occidente, Meridie, & Aquilone, ut tota structura ad portam usq; amplius illustraretur istius vestibuli interioris luminibus. Hos autem murorum proceus & vestibula Vitruvius appellat pteromata. In feneſt.] i. quacunq; portæ aut fenestræ erant, ornata erant jugumenta & antepagmenta earum palmis, id est, encarpis, helicibus, & volutis; synecd. Limine] i. in unoquoq; antepagmento portæ, sive in poste palmæ erat, qua tum ornabantur postes ipsi, tum etiam hyperthyrum sive superliminare, quasi ex coëntibus palmis: vide infrà ver. 26. 17 Postes] transitio ad secundum membrum loci sancti, quod atrium exterius antè appellari diximus in ver. 5. 1. atrium populi, quod in templo Schelomonis, & secundo illo quod a captivitate extructum est dicebatur maximum propter amplitudinem: in hac verò structura uti amplius spatium capit quàm cætera. Cellæ] in quas se recipebant qui cunque purificabantur ex lege, ut se & res suas componerent curarentq; commodè, cùm vota eucharistica aut similia erant facienda. Triginta cellæ] sita in area pavimentata atrii, quindena in utramq; partem. 18 Atque hoc pavim.] id est, pavimentum convexum erat in speciem, & in latera atrii declive: ejus quacunque fundebantur commoditas everri & abiui possent; atrium, quàm conservari. E regione] id est, secundum longitudinem atrii, qua ibatur a porta exima ad portam

atrii mediani; quæ longitudo convexa erat, & declivia latera. 19 Mensus etiam] id est, hoc atrium populare in universum erat centum cubitorum longitudine. Portæ itidem] id est, orientalis, quæ παραλληλόμηκος sita erat inter portam clausi sive ambitus, & portam atrii mediani; hæc autem infima dicitur, quia acclivus erat ascensus ad domum Dei. Orientem &] id est, in longitudinem & latitudinem: ut ver. 23. synecdoche, ac potius ellipsis, ut ver. sequen. 20 Portæ] id est, spatio a porta Aquilonali ad meridianam: eclipsis relativus: Levit. 21. 4. 21 Procœtones] attributi janitoribus, ut cellæ (de quibus ver. 17.) erant attributæ populo. Quinquaginta] excepto decim cubitorum spatio quod capiebat porta: ut supra ver. 11. Viginticuinque] nimirum a fronte portæ cujusq; ad finem sui vestibuli: nam in porta clausi Prophetæ statuit sex cubitos portæ, sex θυρεπτίῳ, octo vestibuli, binos liminium illius, & unum suggrundæ sive loricationis: quam mensuram æquè hic fuisse servatam docet. 22 Portæ] id est, portæ clausi quam delineavit supra ver. 6. & sequentibus: vide ver. 16. Septem] erat enim ambitus depressior atrio: sic in sequentibus. 23 Atrio interiori] id est, mediano, quod vetus armarium & repositorium erat, ut diximus supra in ver. 5. 25 Fenestris illis] de quibus supra ver. 16. & 22. 26 Gradus] iter aperientes in atrium medianum, de quibus ver. 22. Vestibula] id est, θυρεπτίον ac vestibulum: synecdochicè. 27 Ad portam] id est, cùm me eduxisset ex atrio populari per meridianam portam, secundum murum processit per clausurum sive ambitum usque ad portam meridianam secundi atrii, quod scriptura interius vocat; lineaq; rectâ mensus est a porta una ad alteram spatium cubitorum centum; in quorum medio intrinsecus erat murus atria duo inter se dividens. Est itaque hic versus παρεκβατικὸς ab explicatione primi atrii ad descriptionem secundi interioris sive mediani. 28 Tum] descripsit hæc interiora sive mediani atrii continet primùm delineationem illius, usq; ad ver. 38 deinde narrationem instrumentorum quæ cœnæbantur eo, usque ad ver. 44. Illas] quæ definitæ sunt supra in porta ambitus, & atrii populatrii. 29 Circumquaque] excepto muro ad atrium intimum pertinente Occidentem versus. 30 Longitudine] quod supra latitudinem nominavit eam quæ hic eadem longitudo dicitur, & contrà; non temerè factum est; sed pro ratione itineris quod faciebat Propheta. Hîc enim ingreditur per meridianam portam; unde rectâ ab eadem porta tendens ad finem usque vestibuli, spatium illud numerat in longitudine; structuram verò quæ ad latera porta utrinq; erat, ponit in latitudine: vide sup. ver. 21. & 25. Quinque decadum] ellipsis denarii numeri, qualem observavimus 2. Schem. 8. 4. & 10. 17. quam quidem ellipsin hîc statuendam esse omnino evincunt iidem ver. 31. & 25. quos modò diximus. 31 Secundum atrium] id est, eadem planè symmetria & proportione quæ in atrio præcedente adumbrata est. 35 Similiter] ut de porta meridiana ver. 28. & de Orientali, ver. 32. dictum est. 38 Cellæ] id est, ad singulos ingressus aræ sitæ erant cellæ in atrio, quarum aditus obversus erat limini vestibulorum ad eum usum qui expositus in fine versûs; atque hic finis est παρεκβατικὸς: ad secundam hujus loci partem, de quo sup. in ver. 28. Abluebant] vide 2. Chron. 4. 6. In hac autem parte exponuntur instrumenta atrii hujus ad ministerium pertinentia, usque ad ver. 44. ut monuimus in ver. 28. 39 Hujus portæ] id est, Aquilonalis, convenienter cum lege Levit. 1. 11. Peccatum] id est, hostiam pro peccato aut reatu, metonymicè ut Levit. 5. & seq. 41 Quatuor mensæ] videlicet binæ cuique lateri intra vestibulum, & binæ extra. 43 Lapides focarii] vide in Psal. 68. 14. Palmi unius] videlicet densitate, ut firmiores essent. Erant autem hi lapides dispositi ad commoditatem ministrantium, qui multa curare & multa comelere in loco sancto jubebantur lege. Intus] in atrio, ubi vacuus erat ambitus areæ. In mensis] id est, adeant mensæ in circuitu atrii ad lapides illos focarios, quæ instruebantur iis oblationibus aut oblationum partibus quæ populatribus, Levitis, & sacerdotibus attributæ sunt lex: nam superiores illæ de quibus ver. 40. & sequent. ad ministerium Dei pertinebant; hæ verò ad Levitarum usum. 44 Postea] hæc versus propiùs breviloquentiam Hhebræorum obscurus quidem est; sed tamen intelligi facilè potest ex præsedentium comparatione: nam cùm ex ipsis Prophetæ verbis constet evidentissimè Prophetam de atrio intimo sacrificiorum agere, videnda sunt duo: unum, ut quæ communia sunt atriorum omnium huic accommodentur; alterum, ut quæ hoc versu propria hujus atrii exponuntur interpretationem suam habeant ex versibus sequentibus, ut minutatim ostendemus. Ab exteriore] id est, cùm Deus me ex atrio mediano porta Aquilonali eduxisset, & per spatium ambitus sive clausûri maximi secundum atrii murum ab eadem porta usque ad portam Aquilonalem atrii intimi provexisset: deinde verò ingressum in portam illam perduxisset ad finem usque vestibuli: sic accipiendum esse ostendit analogia quæ est supra ver. 28. Nam quemadmodum illic Prophetam ex primo atrio porta meridiana exeuntem abduxit Deus rectâ in portam meridianam secundi atrii; sic etiam hoc loco intelligendus est Deus servum suum porta Aquilonali perfectum ex atrio mediano ad portam Aquilonalem intimi atrii ὀρθοχαλίμως deduxisse. Exteriore loco] id est, area istius atrii, cum circuitu portæ atque vestibuli. Intimæ] id est, atrii intimi, proximè accedentis ad vestibulum templi Dei. Cantorum] id est, ubi Levitæ musici erant, de quibus 1. Chron. 25. 45 Observantium] id est, janitorum, præfectorum atrium, & apothecis, & purgationi loci sancti, 2. Chron. 23. 27. de quibus 1. Chron. 23. Hi autem dati erant a Deo & constituti ad manum sacerdotum, ut ministrarent ipsis: quapropter hic cellarum ordo sacerdotum esse dicitur, quia Levitæ dativi tantùm erant illorum administri: sic seq. ver. vide Numer. 3. 46 Observationem altaris] id est, attendentium ad omnem oblationem holocaustorum Jehovæ ad manum sacerdotum, & ipsis ministrantium, vide 1. Chronicorum 23. 30. & 24. 20. & sequentibus. Filiorum Tzadoki] id est, legitimorum sacerdotum sunt admissiri: vide infrà 44. 10. & sequentibus. 47 Cum altari] videlicet holocausti, quod ante portam domus erat collocandum ex analogia legis Exodi 40. 6. & 29. id est præcisè in media hujus atrii latitudine, e regione aditus in Domum Dei: vide rationem hujus altaris infrà 43. 13. & sequen. Ex hoc autem versu & justa structurarum inter se analogia colligimus id quod antè a nobis observatum est in ver. 44. nempe res multas quæ huic atrio fuerunt communes cum superioribus brevitatis ergò retineri; ut de constitutione portæ θυρεπτίου, vestibuli, porticuum, ubi janitores stabant, etsi quid aliud fuit hujusmodi.

IN

IN CAPUT XLI.

1 Deinde] *Ab hoc versu initium faciendum esse capitis quadragesimi primi declarat ipsius argumentum. Nam quartum atrium hinc demum incipi constat, in quo desinuntur ista, vestibulum templi, duobus versibus; templum ipsum cum appendicibus & ornamentis ipsius, usque ad finem capitis; ac postremò sacerdotum cellæ, earumq; usus, usque ad vers. 15. capitis quadragesimi secundi.* Vestibulum domus] *id est, quà ingressus patebat in templum sacerdotibus, ut forma altius exponitur versibus duobus.* Limen] *id est, porta bifora duo habebat limina ab anta sua utrinque ad medianum antepagmentum concurrentia in cubitorum quinûm longitudinem: ut supra 40. 6. similiter interpretati sumus.* Portæ] *id est, ostia sive apertura, ita ut limen utrumque cubito uno latitudinem ostii sui superaret.* 2 Longitudo] *id est, interius spatium a porta muri ad portam usque templi: nam murus neuter hoc spatio comprehendendus est. Itaq; vestibulum cum porta sua erat cubitorum viginti sex longitudine.* Undecim cubi.] *quæ ratione interior area vestibuli utrinque excedebat semicubito limina ipsius; & quà ad portam templi pertinebat, ejus limina obtegebat dimidia ex parte: ut commonstrat sequentium versuum comparatio.* Gradibus] *ut dictum est in portu atriorum antecedentium.* Columnæ] *prout fuerant in Schelomonis templo, 1. Reg. 7. 21.* 3 Postea] *altera pars, descripto templi cum substructionibus, appendicibus, & ornamentis ipsius.* Prolatitudine] *id est, prout latum fuerat tentorium imperatum lege, & curatum a Mosche: nam tentorio illi fuerunt in latitudinem asseres octo singuli lati sesqui cubitum: ex quo conficitur justam tentorii totius latitudinem fuisse duodecim cubitorum, prout fuerunt hæc limina: vide Exodi 26. 22. & sequentibus.* 4 Ostii] *non habita ratione mediani antepagmenti, quo ostium efficiebatur biforum, infrà ver. 25.* Latera ostii] *id est, partes muri intrinsecus quinûm cubitorum erant: ita assurgunt viginti cubiti in latitudinem qui mox nominantur, decem nimirum ostii, decemq; muri adhærentis ostio: sic interius hoc templum duplo excedebat amplitudinem tentorii in longitudinem & latitudinem, cujus mentio facta est, superiore versu.*

5 Intrinsecus] *id est, sanctuarium versùs, ut dicitur versequente.* Duorum cubit.] *in densitatem sive crassitudinem: erat enim sepimentum illud tenuius reliquo ædificio.* Ostium] *id est, aperturam, quæ ibatur in sanctuarium biforam, ut dicitur infrà ver. 25. quarum utraque ternûm cubitorum erat: atque hi conjuncti efficiunt cubitos sex; quibus si antepagmentum medianum quod cubitale erat adjunxeris, efficitur latitudo totius ostii cubitorum septem; ut explicat propheta verbis sequentibus.* 6 Ejus] *sanctuarii quod quadratum erat.* Sanctum sanctor.] *id est, sanctuarium, & locus sanctissimus: ut Exod. 26. 33. vide Gen. 9. 25.* 7 Domus] *id est, totius templi.* Substructionis] *vide 1. Reg. 6. 5. & 6. hæc autem substructio cubito fuit angustior quàm ea quę a Schelomone extructa est secundùm diversam proportionem templique continentem quidem habebat speciem pteromatis & cœrium (ut Vitruvius appellat) muri, in longitudinem templi & latitudinem; sed in triginta conclavia inter se distincta dividebatur, ad quæ suis triginta januis patebat aditus.* 8 Ternæ erant] *id est, tria habebant sola sive contignationes, erantq; (ut Græci vocant) tristegæ.* Idq; triginta] *id est, omnia illa conclavia, quæ triginta erant numero, ternas suas habebant contignationes.* Ad parietem] *videlicet ab opù aut columbarii alæ ad parietem usque templi: mediana quidem, in cubitos quinque; tertianæ verò in cubitos sex; ut sequentibus exponitur.* Ut hærerent] *videlicet muri alæ sive pteromatis, cujus mentio est ver. 10. Nam ab ea parte tigna & trabes ita erant inditæ in columbaria, ut nullam in partem dimoveri possent.* Nonhærebant] *videlicet templum versùs: ut 1. Reg. 6. 6.* 9 Nam dilatabatur] *id est, in muro contractura inditæ erant domus circumquaque exterius, quibus incumberet substructionum ista: ut 1. Reg. 6. 6.* Muri] *videlicet templi, qui per spatium primæ contignationis sex cubitorum erat; per spatium verò mediana inde a solo quinque cubitorum erat, ut sexto muri cubito (velut denticulo) incumberet trabeatio; similiterq; per spatium summæ contignationis quatuor demum cubitorum erat (prout etiam dictum est 1. Regum 6.) ad capiendas substructionum sive suprema contignationis trabes.* Pro substruct.] *id est, substructionum trabibus suscipiendis: synecdoche.* Latitudo domus] *id est, latius in muro domus exhibebatur spatium, ut latiores sursùm versùs substructiones essent: quod deinceps exponitur, hoc & sequente versu.* Pro mediana] *id est, ut mediana contignationis solum & spatium infimam contignationem cubito uno ad murum templi admorso excederet.*

10 Fundamenta] *id est, solum summæ substructionis, auctum cubito uno quà incumbebat muro templi.* Ad alam usque] *id est, inde a muro domus usque ad pteromata: de quibus vide 1. Reg. 6. 5. & ver. sequente.*

11 Parietis] *id est, alæ sive pteromatis.* Area pura] *quæ erat chors quadam libera ab omni ædificio inter substructiones de quibus antè egimus, & cellas, de quibus versu sequente, & deinceps.* 12 Inter quas] *sive (ut idem apertè dicatur) a substructionibus ad murum atrii erant cubiti viginti quinque: nam cellæ capiebant cubitos quinque adhærentes muro.* Viginti cubitor.] *quorum decem in peristylia occupati erant, & decem in areas cubitorum quinûm, ut postea videbimus.* 13 Substructionum] *videlicet cujusq; substructionis.* Ostia una] *nimirum earum substructionum quæ sitæ ab Aquilone erant: ut quæ ad meridiem erant, & quæ ad occidentem, singulæ spectabant ad plagas suas ἀντιλέγως.* 14 Structura verò] *hic locus ut planiùs possit intelligi, sta habendum est, antehac ex universo ambitu (qui cubitorum quingentorum in partes omnes fuisse dicitur infrà 42. 16. & sequentibus) cubiti trecenti quinquaginta in pronao, id est, in primo ambitus spatio, & in tribu atrii occupati sunt; supersunt occupanda in templo & appendicibus ejus cubiti centum quinquaginta. Hi autem centum quinquaginta cubiti occupati sunt hoc modo: templum cum suo vestibulo antrorsum, & cum structuris suis retrorsum precisè cubitos centum occupavit, ut dicitur versu sequente. Verùm anterior pars cubitos quinquaginta seorsim habuit versu partem anteriorem templi, qui certo quodam muro a centum posterioribus cubitis fuerunt distincti. Itaque anterius septum quod erat quinquaginta cubitorum longitudine, a propheta dictum est Gizra, id est, disjepimentum sive segmentum, nos septum facultatis causa reddidimus; posteriùs verò septum a Propheta nominatur atrium exterius, infrà 42. 1. & sequentibus. Atque hic murus est interjectus, septum ab atrio exteriore dividens, quem Propheta hoc loco structuram vocat.* Septum] *i. anterius segmentum, ut modò diximus, sic propterea dictum, quod velut particula esset resecta a suo atrio.* Septuaginta] *i. sub medium templi dividebat illud spatium longum 150. cubitos per cubitorum septuaginta latitudinem. Nam protendebatur*

debatur hæc ſtructura a muro templi (in quem cubitus unus erat inditus ab unaquaque parte) uſque ad murum extimum atrii in utrumque latus illius, per tricenos quinos cubitos: qui numerus conjunctus efficit ſeptuaginta. Latitudine]*id eſt, ſpatius erat ſive denſus cubitos quinque.* Nonaginta cubit.] *ninarum in longitudinem areæ: alioqui comprehenſo muro quinquim cubitorum utrinque atrium dicitur cubitorum centum, infrà ver.17.* 15 Id eſt ſept.]*exegeſis præcedentu dicti: domum (inquit propheta) cùm nomine, intelligi volo ſpatium inde a porta ubi eſt veſtibulum, templum, & appendices ejus ſive ſubſtructiones cum area uſque ad parietem ultimum quo area templi terminatur Occidentem verſus. Hujus autem parietis loco ſiti ab Occidente, erant cellæ Aquilonem & Meridiem verſus.* 17 Structuræ] *id eſt atrii, quod ſtructura diſtinxerat a ſepto, ut diximus in verſum 14.* Periſtylia]*id eſt, ambulationes columnatas ab alia ſtructura ſepoſitas, & templum ab atrio dirimentes. Nam Hiebraa vox ſonat habitationes avulſas & ſepoſitas ab aliis.* Templo ipſo]*id eſt, eo ſpatio poſteriori in templo partu, quod intra atrium hoc incurrebat per cubitos quadraginta quinque.* Vcſtibulis] *quæ erant hinc atrio, ut dictum eſt in atriis præcedentibus: ac propterea ſatis habuit Propheta unico verbo perſtringere.* 18 Clauſæ] *ut 1.Reg.6.4.* Tribus iſtis] *id eſt, ſepto, templo, & atrio extimo, quæ ſingillatim perſequitur Propheta ſequente verſu.* 21 Facies humana] *vide ſuprà 1.10.* 24 Altare] *videlicet thymiaterium ſuffitu, quod Deus poni juſſerat ante velum & arcam teſtimonii, Exod. 30.6. Hîc autem menſura longè amplior traditur in omnes partes, quàm fuerit circumſcripta a Moſche, ibidem.* Parietes] *id eſt, tabulata, ex quibus latera altaris confecta erant:* κατ' ἐχοχὴν. Dixitque] *ſpectans videlicet Aquilonem verſus, & quaſi digito commonſtrans menſam quæ paribus facies inſtructa erat jugiter ante faciem domini: de qua Exod. 25.23. & ſequentibus.* 25 Binæ] *vide ſuprà in ver.4.* 27 Denſo ligno] *ex quo ſcapi illius portæ, ſympanaq́ (ut vocant artifices) & cætera conſtabant.*

IN CAPUT XLII.

1 Deinde] *Hactenus delineato templo & membris ad illud pertinentibus, nunc demum propheta figurat atrium ultimum quod poſteriorem templi partem complectebatur & ſeptum illius terminabat (ut ſuperiore capite diximus) uſque ad ver.13. deinde jus utriuſq́ loci explicat, duob. verſib. ac poſtremò ambitus totius circumſcribitur, ad finem uſque.* Atrium exterius] *videlicet templi, quod extra ſeptum erat Occidentem verſus.* Structuræ]*id eſt, muri interjecti, ſeptum ab atrio exteriore dividentis, ſuprà 41.14.* 2 In conſpectum] *id eſt, quo ex cellarum loco patebat oculo meo aſpectus tum in longitudinem atrii, quæ erat cubitorum centum; tum in latitudinem templi cum membris ipſius, quæ erat cubitorum quinquaginta, & longè procurrens intra hoc atrium denos cubitos utrinque parti atrii relinquebat toto ſpatio ſuo.* 3 Viginti illor.] *de quibus ſuprà 41.12.* Atrio inter.] *id eſt ſepto: Periphraſis.* Pavimenti] *id eſt, area pavimentata.* Periſtylium] *ut ſuprà 41.17.* Tribus ord.] *numirum infimo, mediano, & ſummo.* 4 Ambulacrum] *in periſtylio, cujus modò meminerat.* Via cubiti unius]*id eſt, in quod ambulacrum aditus patebat ex atrio portulis anguſtis, ut ſingulis tantùm per eas intrare poſſent.* Eorum]*videlicet ambulacrorum quæ erant ex adverſo cellarum Aquilonalium.* 5 Superare deb.] *id eſt, quia hoc poſtulabat templi dignitas & decor, ut circumſtantes atrii cellæ aut ſtructura aliæ non haberent proſpectum in templum aut membra ipſius; ideo effectum erat tum ut periſtyliorum ambulatio ſuperaret cellas altitudine, tum ut cellarum tertia cœnatio inclinante tecto bona ex parte conſumeretur.* Ædificium] *id eſt, commoda adificiorum habitatio: nam tertia ſtega ſive contignatio erat ad habitandum inepta.* 6 Columnę] *id eſt, trabes arrectæ aliæ ſive columnæ earum loco, quibus tectum altius incumberet; ſed incumbebat ſolo ipſi contignationis tertiæ.* Atriorum]*id eſt, ambulacrorum quæ in periſtylio erant.* 7 Macerię]*quæ circumcludebat periſtylium.* 8 Centum cubit.] *nempe quinquaginta cubitorum in ſepto ſive interiore atrio, & quinquaginta in exteriore. De cellis autem interioru atrii vide ſuprà 41.12.* 9 A loco] *hæc verborum congeries tranſitum Propheta explicat a cellis Aquilonalibus ad Meridianas.* Iſtarum]*videlicet Aquilonalium.* Is qui]*Deus per ſpiritum humanæ ſpecie, ſuprà 40.3.* Ab oriente]*id eſt, per tractum Orientalem atrii exterioru, propinquum templo.* 10 Per latitudinem] *id eſt, ſecundum macteriam illam tranſverſam, quæ membra ultima templi ab exteriore atrio dividebat.* 11 Ante iſta] *id eſt, ſeptum & ſtructuram, quæ modò nominavit.* Via]*id eſt, eadem erat omnino proportio viæ, edificiorum, formæ, adstuum, & ſi quæ ſunt ejuſmodi quæ antè dicta ſunt de Aquilonali parte.* 12 Oſtium]*quo terminabatur via atrii, & ad ſeptum patebat aditus, quod oſtium tam anguſtum erat quàm cujuſq́ cellæ.* Macteriam]*id eſt, ſtructuram illam ſive diſſepimentum, cujus ſit mentio ſuprà 41.14.* 13 In fronte ſepti]*ſed incluſæ ſepto, ſive intra ſeptum: ut docet verſus ſequens.* 14 Cùm ingreſſi]*ex analogia legis Exod.28.43.* 15 Cùm itaque] *poſtrema pars deſcriptionis, ut diximus ſuprà in ver.1.* Via illius portæ]*prima, qua prophetam Deus introduxerat primùm intra ambitum maximum: ut ipſe narravit ſuprà 40.6.*

CAPUT XLIII.

Deus Prophetam typicis viſionibus de inſtauratione Eccleſiæ & perpetua ipſius præſentia in Eccleſia confirmans, promiſſionem gratiæ & ſanctificationis populi effectum iri prædicat; ac propterea renovat cæremonias, & delineato altari holocauſti, formam expiandi & conſecrandi ejus, uſumq́ quotidianum explicat: deinde propoſita ſacerdotii ſummi dignitate atq́ officio, ſacerdotes indignos exauctorat, reſipiſcentes ab extero cultu capite minuit, & fidos confirmat: ita poſtremò omnibus leges officiorum præſcribit.

1 POSTEA cùm [a] reduxiſſet me ad portam illam, ad portam quæ ſpectat verſus Orientem:

2 Ecce [a] gloria Dei Iiſraëlis veniebat viâ Orientali; cujus ſonus ſimilis erat ſono [a] aquarum multarum, & a cujus gloria [a] relucebat terra.

3 Similisque erat aſpectus hujus viſionis quam videbam prorſus [a] viſioni illi quam viderat veniens [a] ad prænuntiandum perdendam

[a] Heb. *ad præ-dendum. ni-mirum ver-bo: Jam.1,10*

dam civitatem; 'visionesque similes visioni illi 'quam videram ad flumen Cebaris: quapropter 'procidi in faciem meam.

4 Gloria verò Jehovæ ingrediente domum, via portæ quæ spectat versus Orientem;

5 Tollens me spiritus deduxit me in atrium intimum: ecce autem plena erat 'gloriâ Jehovæ domus:

6 Et audivi sermocinantem mecum e domo, 'viro *illo* astante mihi.

7 'Dicebat autem ad me, fili hominis, 'neque 'locum solii mei & 'locum plantarum pedum meorum ubi habitaturus sum [b] inter filios Jisraëlis in seculum; neque nomen sanctitatis meæ contaminaturi sunt amplius domus Jisraëlis, ipsi, & reges ipsorum 'fortatione sua, & 'cadaveribus regum suorum, & excelsis suis;

8 'Apponendo limen suum liminimeo, & postem suum ad postem meum, 'parietemque inter me & ipsos: cùm impurantes nomen sanctitatis meæ abominationibus suis quas faciebant consumpsero ipsos ira mea.

9 'Nunc longè amovebunt fortationem suam, & cadavera regum suorum a me: & habitabo inter eos in seculum.

10 Tu fili hominis, indica domui Jisraëlis 'domum istam, cùm pudore suffusi fuerint propter iniquitates suas; [c] ut metiantur universe:

11 Cùm, inquam, pudore suffusi fuerint propter omnia quæ fecerunt, formam domus & constitutionem ejus, exitusque ejus cum aditibus ejus & omnibus formis ejus, omniaq; statuta ejus cum omnibus formis ejus omnibusq; legibus ejus notas fac eis, & describe ante oculos eorum; ut observantes totam formam ejus & omnia statuta ejus faciant ea.

12 'Hęc *est* lex ipsius domus: 'in vertice [d] montis totus terminus ejus circumquaque [e] 'sanctus sanctorum est, ecce hæc est lex istius domus.

13 'Hæ verò *sunt* mensuræ altaris 'iisdem cubitis, cubito unoquoque *ex* cubito & palmo: primum [d] 'basis *altitudine* cubitali & cubitali [f] latitudine, cujus [g] crepido versus labrum ejus circũquaque; 'spithamæ uniusnam hujusmodi est 'queque [h] projectura altaris.

14 Tum a basi [g] solo juncta usque ad [h] 'diazoma inferius duo cubiti, cujus latitudo cubiti unius: deinde a diazomate minore usque ad diazoma majus quatuor cubiti, cujus latitudo cubitalis est;

15 Ita ipsum 'Hareel quatuor cubitorum est: ab ipso denique Ariele sursum versus cornua sunt quatuor.

16 Est autem ipsum Ariel duodecim *cubitorum* longitudine, cum duodecim latitudine; quadratum in quatuor [i] partibus suis.

17 Diazoma verò *cubitorum* quatuordecim longitudine cum quatuordecim latitudine in quatuor partibus suis, circa quod crepido *est* dimidii cubiti: & basis ei cubitalis circumquaque, cum gradibus ejus spectantibus Orientem.

18 'Tum dixit ad me, fili hominis, sic ait Dominus Jehova, hæc sunt statuta hujus altaris, quo die factum fuerit; ut offeratur in eo holocaustum, & spargatur in eo sanguis.

19 'Dabis itaque sacerdotibus Leviticis 'qui sunt e semine Tzadoki qui appropinquant ad me, dictum Domini Jehovę, ut ministrent mihi; 'juvencum [k] subrumum pro peccato.

20 Et sumens e sanguine ejus, impones quatuor cornibus illius, & quatuor angulis 'diazomatis, & crepidini circumquaque: ita purgabis ipsum, & expiabis ipsum.

21 Deinde accipies juvencum illum pro peccato; et comburat ipsum *sacerdos* in loco destinato 'domus, extra locum sanctum.

22 Die quoque secundo offeres 'hircum caprarum integrum pro peccato; ut purgent altare, quemadmodum purgaverint juvenco.

23 Cùm absolveris purgare; offerto juvencum subrumum integrum, & arietem e grege integrum:

24 Quos ubi obtuleris coram Jehova; sacerdotes injicient in eos 'salem, & offerent eos holocaustum Jehovę.

25 'Septem diebus parabis hircum peccati quolibet die; prout juvencum subrumum, & arietem e grege integros 'parare debent.

26 Septem diebus expiabunt altare, & purgabunt ipsum; [l] consecrabuntque ministerium *quisque* suum.

27 'Cúmque absolverint istos dies; esto die octavo & deinceps, parent sacerdotes illi in ipso altari holocausta vestra, & eucharistica vestra, & acceptos habebo vos, dictum Domini Jehovæ.

[b] Heb. *in medio filiorum: sic deinceps.*

[c] Heb. *summam.*

[d] Heb. *finus.* [e] Heb. *terminus: sic deinceps.* [f] Heb. *dorsum sive gibbus.* [g] Heb. *terræ.* [h] Heb. *adjumentum: sic deinceps, ab usu diazomatum.*

[i] Heb. *quadraturis: ut suprà 1. 8. & deinceps.*

[k] Heb. *filium bovis: sic deinceps.*

[l] Heb. *implebunt manus ipsius: ut Exodi 28. 41. & 29. 9. & seq.*

CAPUT XLIIII.

1 'TUM reduxit me viâ portæ 'sanctuarii exterioris quæ spectat Orientem, eratq; clausa.

2 Et dixit ad me Jehova, porta hæc clausa esto, non aperitor, & 'quisquam non ingreditor per eam, quia Jehova Deus Jisraëlis 'ingressus est ea: esto igitur clausa.

3 'Penes principem *est*, princeps ipse 'assidebit ei ut comedat panẽ corã Jehova: via vestibuli hujus portæ ingredietur, & via sua egredietur.

4 'Quapropter duxit me via 'portę Aquilonalis 'in conspectum domus, unde 'vidi quòd ecce implebat gloria Jehovæ domũ Jehovę; & 'procidi in faciem meam.

5 Edixitque mihi Jehova, fili hominis, [a] adhibe animum tuum, & vide oculis tuis, auribusque tuis audi, quæcunque ego eloquor tibi de omnibus statutis domus Jehovæ & de omnibus legibus ejus; adhibe, inquam, animum tuum ad 'leges aditus domus, cum omnibus *legibus* exitum [b] e sanctuario:

6 'Et indicito [c] rebelli, domui Jisraëlis, sic ait Dominus Jehova; satis esto vobis, discedite ab omnibus abominationibus vestris, ô domus Jisraëlis;

7 Qui introduxistis 'alienigenas, præputiatos corde & præputiatos carne, ut essent in sanctuario meo, ut prophanarent ipsum domum meam: qui obtulistis cibum meum, adipem & sanguinem, cùm illi irritum facerent fœdus meum, præter omnes abominationes vestras:

8 Neque observastis observationem rerum sanctarum mearum, sed [d] substituistis observatores observationis meæ in sanctuario meo [e] arbitratu vestro.

[a] Heb. *pone cor tuum: sic deinceps. Supra 40. 4.*

[b] Heb. *sanctuarii.* [c] Heb. *rebellionis* domui.

[d] Heb. *constituistis.* [e] Heb. *vobis.*

9 Sic ait Dominus Jehova, [a]ullus alienigena, præputiatus corde & præputiatus carne, non venito ad ſanctuarium meum; ullus, inquam, alienigena qui ſit [b] inter filios Iſraëlis.

Heb. *in medio filiorum.*

10 Sed Levitæ illi, qui longè receſſerunt a me cùm errarent Iſraël ite, qui errarunt a me [c] ſequuti ſtercoreos deos illorum; etiam reportabunt iniquitatem ſuam.

Heb. *poſt eos.*

11 [a]Nam erunt in ſanctuario meo miniſtri, præfecturarum ad portas Domus, & miniſtrantes domui: ipſi jugulabunt holocauſtum & ſacrificium populo, & ipſi ſtabunt coram eis ad miniſtrandum eis:

12 Eò quòd poniſtrarunt eis coram ſtercoreis diis ipſorum, & fuerunt domui Iſraëlis offendiculo ad iniquitatem; idcirco ſublata manu mea *juravi* contra eos, dictum Domini Jehovæ, reportaturos ipſos iniquitatem ſuam:

13 Et non acceſſuros ad me, ut ſacerdotio fungantur mihi, & accedant ad ullas res ſanctas meas, ad res ſanctas ſanctarum; ſed reportaturos ignominiam & abominationes ſuas quas fecerunt.

14 Itaque diſponam eos obſervantes obſervationem domus; in toto miniſterio ejus, & in omnibus quæ fiunt in ea.

15 [a]Sacerdotes verò Levitici, [a] filii Tzadoki, [a]qui obſervarunt obſervationem ſanctuarii mei aberrantibus Iſraëlitis a me, ipſi [a] appropinquabunt ad me ut miniſtrent mihi; & ſtabunt coram me offerendo mihi [a]adipem & ſanguinẽ, dictum Domini Jehovæ.

16 [a] Ipſi accedunto ſanctuarium meum, & ipſi appropinquanto ad menſam meam miniſtrando mihi, ut obſervent obſervationem meam.

17 Eſto autem cùm accedent ad portas atrii intimi, ut veſtes lineas induant; neque [b] impoſitum eſto ipſis *veſtimentum* laneum, cùm miniſtrabunt in portis atrii intimi & intus:

Exod. 28. 43

[b] Heb. *aſcendat ſuper ipſos lana.*

18 Tiaræ lineæ ſunto in capite eorum, & femoralia linea ſunto ad lumbos eorum; non cingunto ſe [c] ullo re ſudatoria.

Exod. 28. 40.

[c] Heb. *ad ſudorem.*

19 Exituri autem in atrium exterius, & in atrium extimum, ad populum, nudantes ſe veſtimentis ſuis quibus miniſtrant deponunto illa in cellis ſanctitatis; ut induant veſtes alias, neque [a] ſanctificent populum veſtimentis ſuis.

Supra 42. 14

20 [a]Caput quoque ſuum ne radunto, & cæſariem ne promiſſam habento; [k] omnino tondento capita ſua.

k Heb. *tondendo.*

21 Item vinum ne bibunto ullus ſacerdos, cùm erunt ingreſſuri in atrium intimum:

Lev. 10. 9.

22 Et viduam aut repudiatam non ducunto ſibi uxores, ſed virgines e ſemine domus Iſraëlis; viduam quidem quæ ſit vidua ex ſacerdote ducent:

Levit. 21. 14.

23 Et populum meum docento diſcrimen inter ſanctum & prophanum; & inter immundum & mundum inſtituunto eos.

Levit. 10. 10. & 11.

24 In lite autem ipſi inſiſtunto juri; ſecundum jura mea judicanto illam: leges quoque meas, & ſtatuta mea cum omnibus ſolennitatibus meis obſervanto, & ſabbatha mea ſanctificanto.

Deut. 17. 8.

25 Et ad mortuum hominem non venito ſacerdos ad impurandum ſe; ſed de patre, & de matre, & de filio, ac filia, de fratre ac de ſorore quæ non nupſerit viro impurari poterunt.

Levit. 21. 1. & *ſeq.*

26 Poſt tempus autem purificationis ipſius, [a]ſeptem dies [1] numerantor ei)

1 Heb. *numerent, impersonaliter.*

27 Quo, inquam, die venturus eſt in ſanctũ, in atrium intimum, ut miniſtret in ſancto; offerto [a] peccatum ſuum, dictum Domini Jehovæ:

28 [a]Quod eſto ipſis in poſſeſſionem, ego ſum poſſeſſio ipſorum; jus autem poſſeſſionis ne tradatis eis in Iſraële, ego ſum jus poſſeſſionis ipſorum.

29 Ipſum munus, peccatumque & reatũ ipſi comedent; & omne anathema in Iſraële ipſorum eſto.

Levit 6. 30. & 7. 25. & *Num.* 18.

30 Item præcipuum omnium primitiarum ex omnibus; & omnis oblationis omnium ex omnibus oblationibus veſtris, ſacerdotum eſto; etiam principium conſperſionum veſtrarum dabitis ſacerdoti, ut ſtatuas benedictionem in domo tua.

Num. 15. 20.

31 Nullum morticinum, aut diſcerptum, ex avibus aut jumentis comedunto ſacerdotes.

Levit. 22. 8.

ANNOTATIO.

1 Poſtea] *Duo hæc capita eodem argumento eſſe de ſacro miniſterio & cultu oſtendimus ſuprà 40. 1. quapropter ea conjungimus. Sunt autem in hac deſcriptione tota partes duæ: prior, narratio typorum quibus ſuum Prophetam Deus de toto argumento confirmavit, ſex primis verſibus; poſterior verò, propoſitio ampliſſimarũ promiſſionum Dei, cæremoniarumq; ad eas pertinentium, ad finem uſque capitis ſequentis. Ac typi quidem exponuntur duo: unus, quo Deus per viſionem confirmat ſequentura documenta, tribus verſibus; alter, quo præfigurat reſtituendam populo ſuo præſentiam ſuam tutum majeſtate ſua, tum etiam verbo, tribus alteris verſibus.* Reduxiſſet] *a plaga Occidentali, ad quam poſtremo diverterat, ſuprà 42. 19.* Portam illam] *videlicet ambitus univerſi, de qua ſuprà 40. 6.* 2 Gloria] *id eſt, viſio gloriæ, cujus exegeſis habetur ſequen. verſ.* Aquarum mult.] *vide ſuprà 1. 24.* Relucebat] *ut ſplendor fuiſſe illis circumquaque dicitur, ſuprà 1. 27.* 3 Viſioni illi] *de qua ſuprà 10. ſenſus eſt, eadem planè majeſtas ſeſe repræſentavit cùm rediret in domum ſuam, quæ priùs ſe ſe mihi oſtenderat cùm abiret domo & domuſilium ſuam abjiceret: quod me juſſerat Deus verbo ſuo prophetare.* Viſioneſque] *id eſt, ſingulæ viſionis partes.* Quam videram] *ſuprà 1.* Procidi] *vide ſuprà 1. 28.* 5 Gloria Jehovæ] *id eſt, nubo, quæ ſignum erat aſpectabile præſentiæ majeſtatis Dei; ſynecdoche, ut 1. Reg. 8. 10.* 6 Viro illo] *de quo ſuprà 40. 3.* 7 Dicebat] *ſecunda hæc pars, propoſitio documentorum Dei locis duobus concluditur; nimirum promiſſionibus Dei, uſque ad verſum 12. & umbris ac cæremoniis ad fœdus promiſſionis ſ. pertinentibus. In promiſſionibus autem duo ſunt membra, ut obſervavimus Gen. 17. 1. unum eſt ſponſio promittentis Dei, tribus verſibus; alterum, reſtipulatio, ver. 10. & 11.* Neque locum] *promiſſio remiſſionis peccatorum, juſtitiæ, & ſanctificationis in Chriſto adumbrata typis: eſt autem in his verbis* ζωγραφικὴ *elliptis, ut Pſalm. 9. 19.* Locum ſolii] *id eſt, regiam, Jeruſchalaima, urbem regis magni, Pſalm. 48. 3. & Jirmiæ 3. 17.* Locum plant.] *i. ſtabilis, περιφραστικῶς: ut nominatur 1. Chron. 28. 2. & Lament. 2. 1.* Scortatione] *ſpirituali: ut ſequentia verba indicant.* Cadaveribus] *id eſt, corporibus humanis, quæ idolis ſuis antea ſacrificarunt Iſraëlitæ; ut Jirm.*

Jirm.16.18.idola autem regum appellatione nonnunquam in ſcriptura deſignantur, ex Hhammonitarum uſu, de quo Levit.18.21.ſic Hhamos 5.26. 8 Apponendo]*id eſt, adhibendo traditiones ſuas ad præcepta mea, de quibus Jeſchahh.29.13.& ſequentibus.* Parietémq;]*elegans metaphora, pro eo quod eſt, iniquitatibus ſuis diſterminantes inter ſe & Deum ſuum,ut Jeſchahh.59.2.* Conſumpſero ipſos]*id eſt,poſtquam judicavero ipſos,& minas explevero prænunciatas lege,Levit.26.& Deut.28.vide promiſſionem hanc Deut.32.36.* 9 Nunc]*id eſt,hoc ipſo tempore; quod præſens erat quodammodo Prophetæ per viſionem Dei.* 10 Domum iſtam]*id eſt, hanc viſionem domus, qua figuratur ventura tum demum Eccleſiæ inſtauratio cùm Judæi reſipiſcent.* Ut metiantur]*id eſt, ut ſingulas quaſque dimenſiones præceptas & informatas in animo habeant,& Eccleſiam certò agnoſcant a ſignis ipſius quæ Deus teſtificatur & inſtituit verbo: quod typicè hoc loco & generatim dictum,copioſiùs exponitur ſequente verſu.* 12 Hæc eſt lex]*ſecundus locus propoſitionis de umbris ac cæremoniis,ut diximus in verſ.7.tria in univerſum capita comprehendit: primum eſt de circumſcriptione loci ſanctii,hoc verſu; ſecundum de altari holocauſti, reliquo capite; tertium de ſacerdotibus domus, loco ſancto,& altari miniſtrantibus, capite ſequente.* In vertice]*nam ad eam gradibus aſcendi Prophetæ oſtendit.ſuprà 40.& 41.* Sanctus ſanctor.]*id eſt, ſanctiſſimus: vide Gen.9.25.ſenſus eſt.tanta erit illius ſanctitas, ut nemini extranео liceat illùc accipere quæquam: ut Exod.19.21.& ſequentib.* 13 Hæ verò]*ſecundum membrum umbratile, ut diximus præcedente verſu: in quo exponuntur primùm forma altaris, uſque ad ver.18.deinde officia in eo altari exhibenda, ad finem uſque capitis.* Iiſdem cubitis]*quæ definiti ſunt ſuprà 40.5.ut ſequentia docent ἐξηγητικῶς.* Baſis]*id eſt,infima pars altaris ſolo juncta, ut dicitur ſeq.ver.* Latitudine]*id eſt, cujus projectura extuberabat juſto cubito præter corpus altaris in latitudinem circumquaque,prout etiam dicitur de diazomatu ſequente verſu. Ex hoc autem membro eruitur præcedentis interpretatio, quia ſolent Hhebræi relatorum ellipſin uſurpare in locis evidentibus, ut perſæpè monuimus. Nullum enim corpus niſi mathematicum, habet latitudinem quod non idem conſtet ſua altitudine: longitudo verò definitur verſ.17.* Spythamæ]*id eſt,duodecim digitorum. Erat autem hic ambitus viginti octo cubitorum, ac proinde ſexdecim in area pura ſive pede plano & conſtrato baſis,duodecim verò in crepidine ſive ora artificioſa conſumebantur.* Quæque projectura]*id eſt, eadem proportione erant inter ſe baſis & duo diazomata, de quibus ſequente verſu: tres enim projecturæ erant.* 14 Diazoma]*id eſt,projecturam cingentem & circumplectentem murum altaris: quæ quidem inferior ſive minor hoc verſu dicitur per comparationem majoris ſive ſuperioris, in quo erant cornua altaris fixa,infrà ver.15. Ex hoc autem & præcedente verſu apparet altitudinem iſtius altaris eſſe cubitorum novem: quorum unus baſi, duo ſpatio, unus diazomati inferiori, quatuor ſpatio intercurrenti inter diazomata, & unus denique ſuperiori diazomati tribuitur.* 15 Hareel]*id eſt,ἰσχάρα ſive focus altaris holocauſti,& ſpatium illud vacuum in quod indebantur ligna atque holocauſta impoſita crati ſive reticulo,ex analogia legis Exod.27.4.vide Jeſchahh.29.1.* 18 Tum dixit]*enarratio officiorum quæ ad altare holocauſti fuerunt præſtanda (ut diximus in ver.13) efficia duo explicat: unum extra ordinem,de expiatione & conſecratione altaris,uſque ad ver.27.alterum ordinarium,de jugi & quotidiano cultu,ver.ultimo.* 19 Dabis]*confer hæc omnia cum Exod 29.& Levit.23.* Qui ſunt]*vide infrà 44.1.c. & ſequent.* Juvencum]*hircumq; & arietem:quæ duo ſynecdochicè intelligenda eſſe docent ſequentia.* 20 Diazomatis]*ſuperioris,in quo erant cornua.* 21 Domus]*id eſt,ſtructuræ maximæ ſive ambitus: erat autem in eo deſtinatus locus ex analogia legis,Levit.4.12.* 22 Hircum]*pro ariete altero qui imperabatur lege: quo indicio demonſtrat Prophetа ambulatorias eſſe legis cæremonias & deſituras in Chriſto.* 24 Salem]*ad ſignificandum æternam & incorruptam fœderis, altaris, cultus, rerumq; omnium ſanctitatem:vide Levit.2.13.* 25 Septem diebus]*id eſt,æquè curabis offerri hircum,ut tenentur Sacerdotes offerre juvencum & arietem ex lege:ſic ineſt his verbis occupatio, ne cui mirum videretur hircum imperari a Prophetа contrà quàm a lege fuerat mandatum.* Parare]*ſacerdotes ex lege conſecrationum, Exod. 29.* 27 Cumq;]*jam agit Prophetа de miniſterio ordinario, ut diximus in verſ.18.vide Exod.29.38.& ſequentibus.*

IN CAPUT XLIIII.

1 Tum reduxit]*Hoc capite (ut diximus ſuprà 43.13.) deſcribitur miniſtrorum ratio & conſtitutio, duobus modis: primùm enim ordines illorum exponuntur, uſque ad ver.17.deinde verò leges feruntur illis; ad finem uſque. Ordines autem tres ponuntur ſacerdotum: primus eſt principis ſive ſacerdotis ſummi, tribus primis verſibus; ſecundus,poſterorum Ithamaris,qui propter peccata ſua capite minuti ſunt & tanquam mediaſtini effecti in miniſterio divino,uſque ad ver.15.tertius verò poſterorum Eli-hhaitaris & Tzadoki, ſacerdotio bonoſto ſungentium,ver.15.& 16.* Via portæ]*id eſt, per veſtibulum quod nominatur verſu.3.* Sanctuarii]*id eſt,anterioris partis templi: nam templi duo erant ſanctuaria, ſanctius ubi erat menſa cum thymiaterio,& ſanctum ſanctorum ſive ſanctuarium interius.* 2 Quiſquam]*videlicet popularium, ac ne miniſtrorum quidem meorum,convenienter cum lege Exod.19.22.exceptis iis de quibus ſequent.verſu.* Ingreſſus eſt]*ac proinde mitus reſidet; noëma.* 3 Penes principem]*i.princeps ſacerdotum ſive ſummus, ſive ſecundarius vices illius gerens ipſe ingreditor,& de alio ex officio admittendo diligenter cognoſcito.* Aſſidebit]*id eſt, manebit ad eam portam in loco ſancto,ubi panem faciet ſive propoſitionum comedet ex lege, Levit.24.9.* 4 Quapropter]*videlicet quia non licebat ingreſſu portæ templi, ut modò dictum eſt.* Portæ Aquil.]*atrii ultimi quod junctũ erat ſepto templi,ut expoſitum eſt ſuprà 41.* In conſpectu]*id eſt,intra ſeptum,quod ab atrio diviſum erat periſtylio.* Vidi]*id eſt, nubem quæ implebat templum percepi per feneſtras templi: ſynecdoche.* Procidi]*ut ſuprà 1.28.hæc autem narratiõnem tranſitus comparatur ad alios ſacerdotum ordines.* 5 Leges aditus]*id eſt,pertinentes ad perſonas accedentes ad templum,& earum jura; quæ duo ad cognitionem quidem ſacerdotis ſummi pertinent, ut modò dictum eſt; ſed non obſcurè in ſequentibus præſcribuntur.* 6 Et indicito]*hæc denuntiatione inſtauratum ordinem Eccleſiæ Dei primùm Iſraëlem totum increpat imputatis nomine, tribus verſib.deinde Ithamaris poſteros*

capite minuit, quia sese accommodaverant ad libidinem Jisraëlitarum, vers. 9. & quinq; sequentibus postremo Tradoki posteros confirmat, ut meminimus in ver. 1. 7 Alienigenas] *id est, constitutis inaptos sacerdotes, & alienos a me sive infidelitate cordis, sive præputio carnis infidelitatis signo. Nam hæc duo sunt a senioribus a Deo generatim quæ Jisraëlitæ quidem instituerant inde a temporibus Schelomonis & Jarobbhami; Judæi verò ab Achazi tempore, ut ex Chizkija & Joschija historia constat.* 9 Ullus alienigena] *hujus legis gradus elegantissimi sunt tres: primus, impios omnino arceri a sacris, hoc versu; secundus, ministros legitimos qui in firmitate fuerint traducti in communia peccata loco movendos esse. & quamvis resipiscant capite minuendos, usque ad vers. 15. tertius integros & constantes in fide a Deo confirmari in suo officio, ver. 15. & 16. vide 2. Reg. 23. 8. & sequentibus.* 11 Nam erunt] *id est, accensebuntur infimis Levitarum ministeriis, ex sacerdotibus effecti Levitæ popularium; & suorum ad ministri.* 15 Sacerdotes] *tertius gradus, ut diximus in ver. 9.* Filii Tzadoki] *quibus sacerdotium perpetuum fuerat promissum inde a Pinchasio, Num. 25. 12. & 13. confirmatum, 1. Schem. 2. 30. ex parte præstitum, 1. Reg. 2. 26. & amplius effectum, 2. Reg. 23.* Qui observarunt] *convenienter cum benedictione Moschis, Deut. 33. 9. & sequent.* Appropinquabunt] *ut suprà 40. 46.* Adipem & sang.] *id est, sacrificia justa ex ritu legitimo, quo adeps & sanguis cedebant Deo, Levit. 3. 16. & sequente.* 16 Ipsi accedunto] *transitio ad alteram partem de locibus sacerdotii, quæ omnes cum lege Moschi comparande sunt.* 18 Ulla resudat.] *qualia sunt vestimenta lanea, quarum meminit præcedente versu.* 19 Sanctificent] *vide infrà 46. 20.* 20 Caput quoque] *id est, neque radunto prorsus, neque studiosè alunto cæsariem; sed modestiam colunto, & mediocritatem præ se ferunto.* 26 Septem dies] *quibus habebitur impurus ex mortuo, secundum analogiam Nazarworum, Num. 6. 9.* 27 Peccatum] *id est, oblationem pro peccato.* 28 Quod esto] *videlicet sacrificium pro peccato cujus modò meminit, aliaq; sacrificia, συνοψις, ut exegesis demonstrat sequentium versuum.*

CAPUT XLV.

Deus constituto templo suo & cultu sacro, in eadem visione pergens novam Reipublicæ & Ecclesiæ totius formam per Christum instituendam figurat primùm generali distributione terræ, deinde publicæ & privatis principum popularium; officiis ordinariis & extra ordinem erga Deum & homines; & tertiò prærogativis tum in Ecclesia tum in sortitione terræ attributa Principi, aquitatem ipsis imperat: ritum & locum sacrificiorum abluendorum instituit: præstantiam terræ adumbrat rivo benedictionum suarum fœcundante ipsam; terminos ipsius circumscribit; sortes tribubus assignat, & statuit civitatis formam.

[a] Heb. *faciet tu ut accidat terra.* [b] Heb. *sanctitatem: sic de cinceps.* [c] Heb. *longitudinem.*

1 Cùm autem [a] sortiemini terram in possessionem, offertote oblationem Jehovæ [b] sanctam ex ipsa terra, [c] longam vicies quinquies mille *cubitorum* longitudine, & latitudine decies mille; sancta esto in toto termino suo circumquaq;.

2 Esto ex hoc *spatio* in locum sanctum, quingentorum *cubitorum* per quingentos *cubitos* quadratus *locus* circumquaque; & quinquaginta cubitorum [d] suburbium esto eis circumquaque:

3 Ita ut demensura hac *quam* mensus fueris, *id est*, longitudine vicies quinquies mille, & latitudine decies mille *cubitorum*; in eo inquam *spatio* sit [e] sanctuarium & sanctum sanctorum.

4 Sanctum e terra illud est, sacerdotum administrorum sanctuarii esto qui appropinquant ad ministrandum Jehovæ: [f] ut sit *eis* locus pro domibus, & sanctus locus pro sanctuario.

5 Quinquies verò & vicies mille cubitorum longitudo & decies mille latitudo; [g] similiter esto Levitis in jus possessionis, [h] ipsis ministris domus [i] *ministrantibus in* viginti [d] cellarum ordinibus.

[d] Heb. *cellis.*

6 In justam autem possessionem [k] civitatis datote quinquies mille cubitos latitudine, & longitudine vicies quinquies mille ex adverso [l] oblationes [c] sanctæ [f] pro tota domo Jisraëlis esto.

[e] Heb. *sanctitatu.*

7 [m] Ipsi autem Principi [f] ab hac & ab illa *parte* [l] oblationis sanctæ & justæ possessionis civitatis [g] ante oblationem sanctam & ante justam possessionem civitatis a latere Occidentis *portio* Occidentem versus, & a latere Orientis *portio* Orientem versus; prout longitudo ex adverso uniuscujusq; [m] utarum partium *porrigetur* a [n] termino Occidentis ad terminum Orientem versus;

[f] Heb. *in conspectu.*

8 Ipsi, *inquam*, *portio* hujus terræ esto in jus possessionis apud Jisraëlem; [o] ut non opprimant ampliùs principes mei populum meum, sed terram [p] reddant domui Jisraëlis per tribus ipsorum.

9 [q] Sic ait Dominus Jehova, [r] satis esto vobis principes Jisraëlis, violentiam & vastationem amovete, justq; & justitiam exercete; tollite depulsiones vestras a populo meo, dictum Domini Jehovæ.

10 Lances [s] justæ; & Epha justum, & Bath justum esto vobis.

[s] Heb. *justitiæ: Levit. 19. 36. & seq.*

11 [t] Epha & Bath summæ unius esto, ut capiat decimam [u] Chomeris Bath; & decimam Chomeris Epha *capito*, ad ipsum Chomerem esto summa cujusq;.

12 [x] Similiter *ad* siclum viginti obolorum; vicenûm siclorum *numi*, vicenûm quinûm siclorum *numi*, quindenûm siclorum *numi*, [y] ipsius minæ *summa* esto vobis.

13 [z] Hæc oblatio *esto* quam offeretis; sextam Ephæ e Chomere tritici, similiter sextam offeretis Ephæ e Chomere hordei:

14 Statutum autem de oleo (Bathus *enim est* mensura olei) decimam Bathi e [a] Coro *vel* Chomere decem Bathorum; nam decem Bathorum *est* Chomer:

15 Parvam verò pecudem e grege, unam de ducentenis, [b] ex irriguis *pascuis* Jisraëlitarum in munus & in holocaustum, & in eucharisticas; ad expiationem faciendam pro ipsis, dictum Domini Jehovæ.

16 Totus populus terræ [c] censentor in [d] oblatione hac, [e] cum Principe in Jisraële.

[h] Heb. *summa.*

17 Nam [f] Principi incumbet *dare* holocausta cum munere & libamine diebus festis, noviluniisque, & sabbathis, in omnibus solennitatibus

[i] Heb. *super Principe erit.*

tatibus domus Jisraëlis : ipse parato peccatum cum munere, & holocaustum atque eucharistica, ad expiationem faciendam pro domo Jisraëlis.

18 Sic ait Dominus Jehova, primo *mense*, primo *die* mensis [k] accipiens oblatum juvencum [l] subrumum integrum; quo purges sanctuarium:

19 Accipiensque sacerdos de sanguine [m] catharmatis hujus, inde posti domus & quatuor angulis [n] diazomatis, altari; atque posti, portæque atrii intimi.

20 Similiter quoque facito septimo die ejusdem mensis, nomine cujusvis errore peccantis, & nomine fatui; ut expietis domum.

21 Primo *mense*, quarto decimo *die* mensis esto vobis Pascha : festo septem dierum azymi

[o] comeduntor.

22 [p] Et parato Princeps ipse die illo pro se & pro toto populo terræ; juvencum peccati.

23 Et septem diebus ipsius festi parato holocaustum Jehovæ septenûm juvencorum, & septenûm arietum integrorum in diem, septem diebus illis, hostiamque pro peccato hircum caprarum in diem:

24 Munus verò Epham in juvencum, & Epham in arietem parato; ac olei hinem in Epham.

25 Septimo *mense*, decimo quinto *die* mensis in festo illius parato hujusmodi septem illis diebus: æquè peccatum, æquè holocaustum, & æquè munus, ac æquè oleum.

[k] Heb. *accipiet aut* Exod. 29.2.
[l] Heb. *filium bovis.*
[m] Heb. *peccati.*
[n] Heb. *ambitus.*
[o] Heb. *comedentur: impersonaliter.*
[p] Heb. *parabit.*
Exod. 23.15.
Num. 29.12. & seq.

CAPUT LXVI.

1 [q] SIC ait Dominus Jehova, porta [r] atrii interioris quæ spectat Orientem esto clausa sex diebus [s] profestis; [t] die verò sabbathi aperitor, & die noviluni aperitor:

2 Ut adveniens Princeps viâ vestibuli ipsius portæ foris consistat ad postem ipsius portæ, dum parabunt sacerdotes holocaustum ipsius, & eucharistica ipsius, & postquam incurvaverit se in limine ipsius portæ abeat : porta verò non clauditur usque vesperam;

3 Ut incurvent se populus terræ *ad* ostium portæ illius, sabbathis & noviluniis coram Jehova.

4 [u] Holocaustum autem quod oblaturus est Princeps Jehovæ; esto die sabbathi sex agnorum integrorum, & arietis integri:

5 Munus verò Ephæ in arietem, & in agnos munus [x] prout donatum fuerit manui ipsius; & oleum hinis in Epham.

6 [y] Die autem novilunii, juvencum [z] subrumum quemque integrum : & sex agnos ac arietem, integri sunto:

7 Ephę quoque in juvencum, & Ephæ in arietem parato munus; & in agnos prout assequta fuerit manus ejus: & oleum hinis in Epham.

8 [a] Veniens autem Princeps, viâ vestibuli ejusdem portæ venito; & eâdem viâ suâ abito.

9 Sed cùm veniet populus terræ ante Jehovam in solennitatibus; qui venerit viâ portæ Aquilonalis ad incurvandum se, abito viâ portæ meridianæ, & qui venerit via portæ meridianæ, abito via portæ Aquilonem versus: non revertitor via portæ quâ venerit : sed e regione illius abeunto.

10 [b] At princeps inter eos, cùm advenient, advenito; & cùm abibunt, [c] abeat ipse cum comitatu suo.

11 Denique in festis & in solennitatibus esto munus Epha in juvencum, Ephaque in arietem; in agnos autem prout donatum fuerit manui ejus, oleumque hinis in Epham.

12 Quòd si parabit Princeps [d] voluntarium, holocaustum aut eucharistica, voluntariè Jehovæ; tum aperiet ei *sacerdos* portam quæ spectat Orientem, ut faciat holocaustum suum, & eucharistica sua quemadmodum facit die sabbathi: postea abibit, & claudet sacerdos portam post abitum ejus.

13 Præterea agnum [e] anniculum integrum parato holocaustum in diem, Jehovæ; [f] unoquoque mane parato illum:

14 Et munus adhibeto ipsi unoquoque manè sextam Ephæ, & olei tertiam hinis ad conspergendum similam : munus Jehovæ statutis [g] perpetuis jugiter.

15 Ita parabunt agnum, & munus, & oleum unoquoque manè; holocaustum juge.

16 [h] Sic ait Dominus Jehova, si dederit Princeps donum alicui e filiis suis, possessio ejus est, filiorum ipsius esto: juris ipsorum est possessione.

17 Sin autem dederit donum de possessione sua ulli e servis suis, [i] erit quidem illius usque ad [k] annum libertatis, quamvis cesset *servus* ipsi Principi : veruntamen [l] possessio ipsius est, ipsorum filiorum ejus esto.

18 Ut non accipiat Princeps de possessione populi, oppressione detur bando eos die jure possessionis ipsorum: de jure suo possessionem tradet filiis suis, ut non dispergantur populus meus, ullus de jure possessionis suæ.

19 [m] Postea duxit me per [n] aditum qui est in latere portæ, ad sacerdotes, in cellas [o] sanctas spectantes Aquilonem versus: ubi ecce [p] locus erat in duobus lateribus ejus Occidentem versus.

20 Et dixit ad me, hic *est* locus ubi elixant sacerdotes reatum & peccatum : ubi coquunt munus, ut non efferant in [q] atrium exterius [r] ad sanctificandum populum.

21 [s] Tum educens me ad atrium exterius fecit ut transirem in quatuor angulos atrii : ecce autem [t] atrium in unoquoque angulo ipsius atrii.

22 In quatuor angulis istius atrii atria erant [u] caminata, quadraginta cubitorum longitudine, & triginta latitudine : mensura eadem ipsis quatuor angularibus.

23 In quibus quatuor [x] popina erat circumquaque; quæ quidem [y] focis instructa erat sub ipsis popinis circumquaque:

24 Et dixit ad me, *in* his est locus [z] popinarum; ubi elixant ministri domus sacrificium populi.

[q] Heb. *de sublimi.*
[r] Heb. *de sublimi.*

CAPUT XLVII.

1 [a] POSTEA reduxit me ad ostium [b] domus, ubi ecce [c] aquas exeuntes [d] ex inferiore parte liminis domus Orientem versus; nam frons domus Orientalis erat : & aquæ

[q] Heb. *Sanctitatis.*
[r] Heb. *atrium in angulo ipsius atrii, atrium in angulo ipsius atrii.*
[s] Heb. *Samaritia, sive vaporaria.*
[t] Heb. *ordo.*
[u] Heb. *elixantibus facta.*
[x] Heb. *elixantium, id est, victimariorum.*
[y] Heb. *extundi faciet.*
[z] Heb. *coquinæ.*

aquæ deſcendebant infernè a latere domus dextero, ab Auſtrali parte altaris.

2 Inde educens me via portæ Aquilonem verſus, circumduxit me via extima ad portam [a] extimam, via quæ ſpectat Orientem: ubi ecce aquæ [b] manabant tanquam e phiala a latere dextro.

[a] Heb. *phialabant ut ita ſicam.*

3 Cumque progreſſus vir ille ad Orientem cum linea in manu ſua, menſus eſſet mille cubitos; traduxit me per aquas illas, [c] aquas talares.

[b] Heb. *planarum.*

4 Poſtea menſus iterum mille; traduxit me per aquas illas, aquas [d] genus pertingentes: rurſus menſus mille, traduxit me aquis [e] lumbos pertingentibus.

[c] Heb. *aquas genuum.*

[d] Heb. *lumborum.*

5 Eo denique menſo mille, torrens fuit quem non potui tranſire; quia altæ erant aquæ, aquæ enatandæ, torrens qui tranſiri non poſſet.

6 [a] Cùm itaque dixiſſet ad me, vidiſtine, fili hominis? deducens me collocavit me in ripa ipſius fluminis.

7 Me autem reverſo, ecce in ripa fluminis arbores magnas valde hinc & inde:

8 Et dixit ad me, aquæ iſtæ [a] procedunt in Galilæam primùm, & deſcendunt in campeſtria: tum veniunt [a] ad mare, & in ipſum mare exoneratis eis curantur aquæ ipſius.

9 Ita fit *ut* omnis [f] animans quæ repit; quocumque perveniunt fluminа, vivat, & ſit multitudo piſcium ampla valde: nam venientibus illuc aquis iſtis curantur & vivunt, quocunque pervenit hoc flumen:

[f] Heb. *anima vivens.*

10 Fitque ut ſtent juxta illud [a] piſcatores a [a] Hhengedi uſque ad fontem [a] Hheglajimorum, [g] locus ſunt expandendis plagis: in ſpeciem ſuam eſt multitudo piſcium eorum par multudini piſcium maris magni, copioſa valde:

[g] Heb. *expanſio: ut ſu. rà 26. 5.*

11 [a] Cœnoſorum ejus, *unquam*, & paluſtrium *locorum* ejus; quę non curabantur, ſali attributa erant.

[h] Heb. *eſcæ.*

12 Ad flumen autem aſſurgunt in ripa ejus hinc & inde omnes arbores [h] eſculenti fructus, quarum folia non decidunt, & quarum fructus non conſumuntur, menſibus ſuis, [i] præſtantiſſimos fructus edunt; quia aquæ earum e ſanctuario prodeunt, ideo ſunt fructus earum cibo, & folia earum curationi.

[i] Heb. *primogenita proferunt: vide Iſob. 18. 13. & Jeſchabh. 35. 3.*

13 [a] Sic ait Dominus Jehova, hic terminus *eſt* quo poſſeſſores conſtituetis vos hujus terræ per duodecim tribus Iſraëlis; Joſepho [a] funiculis *duobus attributus*:

14 Ut poſſideatis eam [k] unus æquè ac alter, quam ſublata manu mea *juravi* me daturum majoribus veſtris; prout acciderit terra hæc vobis in poſſeſſionem.

[k] Heb. *vir ut frater ſuus.*

15 Hic ergo terminus *eſt* terræ in latere Aquilonali; a [a] mari magno [a] via Chethlonis [l] Tzedadum uſque:

[l] Heb. *ad ingreſſum Tzedadi.*

16 [a] Chamath, [a] Berotha, [a] Sibrajima, [a] quæ ſunt [m] incluſa termino Damaſci, & incluſa termino Chamathæ; pagi [a] mediani qui adjacent termino Chavranis.

[m] Heb. *inter terminū Damaſci & inter terminum*

17 Ita eſt terminus a mari [a] Chatzar-hhenon terminus Damaſci, & [n] qui maximè Aquilonalis eſt, terminus Chamathæ: atque hoc latus Aquilonale.

[n] Heb. *Aquilonu ad Aquilonem.*

18 Latus autem Orientis [o] a [a] Chavrane & a Damaſco, & a Gilhhade, & a terra Iſraëlis, *terrâ* Jardenis, a termino *hoc* ad [a] mare Orientale metiemini: atque hoc latus Orientem verſus.

[o] Heb. *de inter Chavranē, & de inter Damaſcum, & ſic deinceps.*

19 Latus verò Auſtrale meridiem verſus a [a] Tamare uſque ad [a] aquas contentionum Kadeſchi *latus* poſſeſſionis ad mare magnum; atque hoc latus meridianum Auſtrum verſus.

20 Deniq; latus [p] Occidentis, mare magnum a termino *hoc* uſque ex adverſo [a] aditus Chamathæ: hoc latus eſt Occidentis.

[p] Heb. *mare.*

21 [a] Partiemini autem terram hanc vobis per tribus Iſraëlis.

22 Eſto autem ut ſortiamini eam in poſſeſſionem vobis & peregrinis qui peregrinantur [q] inter vos, qui genuerunt filios inter vos: & [a] ſunto vobis ut indigena in filiis Iſraëlis, vobiſcum accidant in poſſeſſionem inter tribus Iſraëlis.

[q] Heb. *in medio veſtri: ſic deinceps.*

23 Quamobrem eſto in ea tribu qua cum peregrinatur peregrinus; ut ibi tribuatis poſſeſſionem ejus, dictum Domini Jehovæ.

CAPUT XLVIII.

[a] Hæc autem *ſunt* nomina tribuum: [a] ab extremitate verſus Aquilonem [a] ſecundum viam Chethlonis, aditus Chamathæ, Chatzar-hhenanis termini Damaſci, Aquilonem verſus, ſecundum Chamatham, (hæc enim ſunt [a] ei latus Orientale & Occidentale) Danis *tribus* una:

[a] Heb. *ad manum ſive latus: ſic deinde eodem verſu.*

2 Juxta terminum autem Danis, a latere Orientali uſque ad latus [b] Occidentis; Aſcheris una:

[b] Heb. *ad mare: ſic deinceps*

3 Et juxta terminum Aſcheris, a latere Orientem verſus uſque ad latus Occidentis; Naphtali una:

4 Et juxta terminum Naphtali, a latere Orientem verſus uſque ad latus Occidentis; Menaſchis una:

5 Et juxta terminum Menaſchis, a latere Orientem verſus uſque ad latus Occidentis; Ephrajimi una:

6 Et juxta terminum Ephrajimi, a latere Orientis uſque ad latus Occidentis; Rëubenis una:

7 Et juxta terminum Rëubenis, a latere Orientis uſque ad latus Occidentis, Jehudæ una:

8 Juxta terminum verò Jehudæ, a latere Orientis uſque ad latus Occidentis; eſto oblatio illa quam oblaturi eſtis vicies quinquies mille *cubitorum* latitudinis, [a] longitudinis verò ut una [a] reliquarum portionum a latere Orientem verſus uſque ad latus Occidentis, in cujus medio ſit [a] locus ſanctus.

9 Oblatio illa quam oblaturi eſtis Jehovæ, longitudine vicies quinquies mille & latitudine decies mille *cubitorum*. *ſuprà 45.*

10 Horum autem erit hæc oblatio [c] ſancta, nempe ſacerdotum, *ampla* [a] Aquilonem verſus vicies quinquies mille, & occidentem verſus latitudine vicies mille cubitorum; & Orientem verſus latitudine decies mille, verſus Meridiem verò longitudine vicies quinquies mille cubitorum, in cujus medio erit ſanctuarium Jehovæ.

[c] Heb. *ſanctitatis: ſic deinceps.*

11 Sacerdotum, quiſquis ſanctificatus fuerit [a] filiis Tzadoki, qui obſervarunt obſervationem

onem meam; qui non errarunt errantibus [d] Jisraëlitis, quemadmodum errarunt alii Levitæ:

d Heb. *filii Jisraïla.*

12 Erit, inquam, istorum collativa ex oblatione terræ, res sancta sanctarum; adjacens termino Levitarum.

13 Levitarum autem ex adverso termini sacerdotum vicies quinquies mille cubiti longitudine, & latitudine decies mille; omnis longitudo vicies quinquies mille, latitudo verò decies mille *cubitorum.*

14 (*Non autem vendent ex eo, neq; permutabit quisquam,* neque transferet primitias terræ; quia [e] sancta est Jehovæ)

Levit. 25. 34

e Heb. *sanctitas.*

15 Quinquies verò mille *cubitorum spatium* reliquum in latitudine, in fronte vicies quinquies mille *cubitorum* [f] commune est civitati ad habitationem & ad suburbia; in cujus medio erit ipsa civitas:

f Heb. *prophanum: vide Deut. 20. 6.*

16 Cujus hæ sunt dimensiones, latus Aquilonis quater mille quingentorum, & latus Austri quater mille quingentorum; & a latere Orientis quater mille quingentorum, latus verò Occidentis quater mille quingentorum *cubitorum.*

17 Sic erit [g] suburbium civitati, Aquilonem versus ducentorum quinquaginta, & Meridiem versus ducentorum quinquaginta; & Orientem versus ducentorum quinquaginta, ac Occidentem versus ducentorum quinquaginta cubitorum.

18 Et quod reliquum erit in longitudine ex adverso oblationis sanctæ, *id est*, decies mille *cubiti* Orientem versus, & decies mille Occidentem versus, quod erit ex adverso oblationis sanctæ; ejus proventus sit in cibum [h] ministris civitatis:

19 Ut minister quisque civitatis, ex omnibus tribubus Jisraëlis, ministrent ei.

20 Totam hanc oblationem [i] vicies quinquies mille *cubitorum* per vicies quinquies mille *cubitos*, quadratam; offeretis oblationem sanctam cum justa possessione civitatis.

21 Quod autem reliquum erit Principi ab hac & ab illa *parte* oblationis sanctæ & justæ possessionis civitatis, [k] in fronte vicies quinquies mille *cubitorum* oblationis usque ad terminum Orientem versus, & ab Occidente in fronte vicies quinquies mille secundum terminum Occidentis ex adverso *harum* portionum, Principis esto; ita erit oblatio sancta & sanctuarium domus in medio illius:

22 [l] Et inde a justa possessione [m] Levitarum, justaque possessione civitatis, interjecta *possessione* quæ Principis erit: id quod inter terminum Jehudæ & terminum Binjaminis *erit*, Principis esto.

23 Residuum verò tribuum; a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis, *tribus* Binjaminis una:

24 Et juxta terminum Binjaminis, a latere Orientem versus usq; ad latus Occidentis; Schimhhonis una:

25 Et juxta terminum Schimhhonis, a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis; Jissaschar una:

26 Et juxta terminum Jissaschar, a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis; Zebulunis una:

27 Et juxta terminum Zebulunis, a latere Orientem versus usque ad latus Occidentis; Gadis una:

28 Et juxta terminum Gadis, ad latus Australe meridiem versus; ibi erit terminus [n] a Tamare, *ad* aquas contentionis Kadeschi, ad [o] torrentem, ad mare magnum.

29 Ista *est* terra quam sortiemini inde a torrente, pro tribubus Jisraëlis; & istæ sunt distributiones earum, dictum Domini Jehovæ.

30 [p] Hi autem *sunt* exitus civitatis; a latere Aquilonis, quater mille quingentorum cubitorum mensura.

31 Portæ verò civitatis de nominibus tribuum Jisraëlis *erunt*, portæ tres Aquilonem versus; porta Rëubenis una, porta Jehudæ una, porta Levi una;

32 Et in latere Orientem versus *cubitorum* quater mille quingentorum, similiter portæ tres; nempe porta [q] Josephi una, porta Binjaminis una, porta Danis una:

33 Et lateris Austrum versus, quater mille quingentorum *cubitorum* mensura, & portæ tres; porta Schimhhonis una, porta Jissaschar una, porta Zebulunis una:

34 Lateris Occidentem versus quater mille quingenti *cubiti*, quorum portæ tres: porta Gadis una, porta Aschëris una, porta Naphtali una.

35 Ambitus decies octies mille cubitorum: nomen verò civitatis [r] deinceps *futurum est*, ibi Jehova.

r Heb. *ab eo die.*

ANNOTATIO.

1 Cùm autem] *Altera hæc pars visionis, adumbrans perfectissimam Ecclesiæ instaurationem & constitutionem per Christum, ut diximus suprà 40. 1. in duas partes universè distribuenda est: quarum una est ἔκθεσις sive propositio generalis & summa distributionis terræ, usque ad vers. 9. altera, ἐξήγησις sive explicatio singularum rerum comprehensarum propositione summa, inde ad finem prophetiæ. Summa itaque propositio primùm sortes tribuum singularum perstringit, statum in principio; deinde nominatim exspit certam agri portionem in partes quatuor dividendam: ita ut pars ejus ad domum Jehovæ & sacerdotes pertineat, quatuor primis versibus; pars ad Levitas, vers. 5. pars ad populum totum communiter, vers. 6. pars ad Principem, vers. 7. & 8. quæ omnia deinde suis locis explicantur. Atque hæc quidem distributio tota planè differt ab ea quæ priùs partim per Moschen, partimq; per Jehoschuhhum effecta fuerat; denique totus ordo & civilis & Ecclesiasticus novus instituitur; tum ut Prophetæ populares sibi docerent veterum illam formam interituram esse, & fuisse tantùm introductionem spei melioris; tum verò ut ostendat omnia in Christo nova effecta esse, etsi propter rudiratem populi & communem hominum infirmitatem augusta illa instauratio typo Ecclesiæ priscæ adumbratur.* In possessionem] *singulu videlicet tribubus assignandam: ut sit infrà* 48. Offertorie oblat.] *id est, consecrate, prout oblationes consecrabantur Domino:* κατ' ἐξοχήν. 2 In locum] *id est, pro structura loci sancti, quo delineatus est suprà* 40. & 41. & *circumscriptus, suprà* 42. 15. & *sequentibus.* Quingentorum] *in longitudinem videlicet per quingenos harundines: similiter quin-*

quutionem, vide infrà 48.20. Suburbium] id est, area circumjacens, pura & vacua omni ædificio & cultura: sic infrà 48.17. 3 Sanctuarium] id est, locus sanctus, qui definitus est præcedente versu. 4 Ut ii: eis] id est, ut spatium illud totum conservetur integrum domicilio Dei & sacerdotum ejus. 5 Similiter] ut eadem mensura modo attributa est sacerdotibus. Ipsis ministris] emphatica distinctio Levitarum, qui instaurationis tempore judicio Ecclesiæ comprobati fuerint & in ministerium recepti, eos hac sorte usuros esse. Nam alii etiam post reversionem Babyloniacam recusati sunt, Hebræa 2. & alii exautorati propter scelera sua, ut Nechem. 13. quam puritatem multo amplius desiderari in Ecclesia Christi ibus verbis Propheta docet. Ministrantibus] id est, janitores, cantores, & administros sacrorum agentibus in domo Dei ad sacerdotum manum. Hæc enim tria fuerunt officia Levitarum, ut monuimus supra 40.44. & sequentibus. Viginti cell.] id est, in omnibus ipsorum stationibus, ubicunq; legitimè præstare officia sua poterant in domo Dei. Fuerunt autem harum stationum ordines viginti, ut facile est cuivis hac ratione colligere: in domo Dei ambitus maximus unicam habebat portam, atria verò populi & Levitarum communia (quæ tria erant numero) portas ternas: sic ad Levitas in universum per decem portas ministerium pertinebat. Singulæ autem portæ sua habebant vestibula, quorum interventu bini cellarum ordines efficiebantur: sic ergo portis decem fuerunt viginti cellarum ordines, in quibus Levitæ musici, janitores, & administri consistebant ad sua officia comparati. 6 Civitatis] id est, urbis metropolitanæ, quæ describitur infrà 48.15. & quinque sequentibus, & in fine ejusdem capitis. Oblationis] ut supra vers. 1. Pro tota domo] id est, quia hæc regia futura est, communis omnium tribuum esto. Propterea etiam in vicos duodecim dividitur, & singulæ portæ suæ tribus assignantur, infrà 48.31. & sequentibus. 7 Ipsi autem] adscriptio portionis ad Principem pertinentis, ut diximus supra in ver. 1. Ab hac] id est, utrinque ob Occasu & Ortu, ut sequentia verba explicant. Oblationis] id est, illorum vicies quinques mille cubitorum, qui sacerdotibus, Levitis, & communi supra fuerunt assignati. Longitudo] videlicet duplicis illius portionis attributæ Principi, quasi dicat, alas duas circumjacentes quadratum illud spatium (quod oblationem Prophetæ nominavit) sive duos illos tractus ab Ortu & Occasu sitos quam longè & latè patebunt obtinebit. Ac latitudo quidem certa & definita est vicies quinques mille cubitorum, prout erat latitudo oblationu quam sacerdotes Levitæ & communitas obtinebant, a tribu Jehudæ ad tribum Binjaminis usque: longitudo verò indefinita relinquitur, quia Propheta ostendit eam utrinque ab extremitate oblationu illius ad extremos totius terræ terminos per eandem latitudinem vicies quinques mille cubitorum pervenire: hoc est (ut Geometricè loquamur) aream vicies quinques mille cubitos latam ab extremitate Orientali terra ad Occidentalem ὀρθογραμμως regionem totam dividere inter tribum Jehudæ & Binjaminis; qua in media area rectum quadrum vicies quinques mille cubitorum ad oblationem & possessionem civitatu excepsum est; latera verò utrinque adjudicantur Principi, quacunque fuerint longitudine. Istarum part.] trium comprehensarum in oblatione. Termino Occid.] qui in latere quidem Occidentalis portionis principalis pertinet a mari magno ad finem Occidentalem quadri, in Orientali verò percurrit a fine Orientali quadri usque ad extremum terræ. 8 Ut non opprim.] etiologia novæ istius distributionis, juxta Cætera ad sequentem locum de civilibus officiis. Reddant] id est, ademptam popularibus restituant, & restitutam servent, ut sequens versus explicat. 9 Sic ait] secunda hæc pars (ut antè in vers. 1. diximus) propositionem summam figillatim explicat ὕστερον πρότερον. Primùm enim justum & legitimum usum tum civilem, tum Ecclesiasticum hujus distributionis exponit, usque ad caput 47. deinde verò præstantiam terræ demonstrans, minutatim explanat singularem omnium sortem, ad finem usque Prophetiæ. Ac in justo quidem legitimoq; usu ponuntur duo, civilis administratio, usque ad versum 13. & Ecclesiastica, ad finem usque sequentis capitis. Satis esto] id est, contenti estote hac portione dupla quæ attributur vobis. Depulsiones] quibus populum meum depulistis ex hæreditate ipsius & tyrannica violentia, & fraude, qua æquè Principi ac popularibus omnibus interdicitur, versibus sequentib. 11 Epha] id est, ne ullo pacto mensuras justas minuitote. De Epha autem vide Exod. 16.17. de Batho verò 1. Reg. 7.26. Chomeris] tantundem aridorum capientis, quantum liquoris capit Corus: vide Levit. 27.16. 12 Similiter] id est, una pariter esto lex nomismatis & ponderum, æquè ac mensurarum; ut omnia nomismata pendantur ad justam rationem sicli, quæ hîc præscribitur: ut Exod. 30.13. Hunc autem locum (utcunque interpretentur Hebræi) sic omnino accipiendum esse ut fecimus res ipsa loquitur: maximè cùm illi minam conflare dicant ex sexagenis sicli, abutentes hoc loco imperitissimè, & ignorantes ipsam scripturæ interpretationem quam demonstravimus 1. Reg. 10.17. Ipsius minæ] sive pondo, ut ibidem interpretati sumus ex Secundi Chron. 9.16. 13 Hæc oblatio] hæc descriptione juris Ecclesiastici (ut diximus in vers. 9.) exponuntur officia primùm ordinariarum oblationum pro Ecclesia exhibendarum a populo & a Principe diebus festis, festis, & solennitatibus, usque ad vers. 16. capitis seq. deinde verò leges humanorum munerum, usque ad vers. 19. ac postremò ritus & locus parandu eis attributus, ad finem usque capitis 46. sensus est, cautum quidem fuerat lege Num. 28. & 29. ut populus offerret quod ad juge sacrificium pertinebat, & ordinaria omnia: sed quia rebus præcisè immunè taxatis multa inordinatè solent evenire; propterea placuit Deo pro modo facultatum oblationes singulis imperare, ut his versib. definitur. Itempe ut rei triticeæ sexagesima, oleariæ & vinariæ centesima, pecuariæ ducentesima offeretur Deo. 14 Coro] de quo 1. Reg. 4.21. 15 Ex irriguis] id est, bene pastam, ac nullo vitio laborantem, Levit. 22.18. & sequentibus. Hæc autem duo membra dividuntur ad alia genera pertinere luquidorum & animantium aptarum sacrificiis doces versu decimi tertii comparato. 16 Oblatione hac] munéris, holocaustis, & eucharisticorum, quæ ducta sunt præcedente versu. Cum principe] cujus oblatio definitur universè primùm, sequente vers. deinde specialim illustratur, ad finem usque capitis: ac postremò offerendi ratio Principi populoq; præscribitur, usque ad ver. 16. capitis seq. 18 Accipiens offer.] apostrophe ad Principem. 19 Cathármatis] i. sacrificiis oblati ad purgandum sive purificandum. Diazomatis] vide supra 43.14. Hæc autem cæremonia tota singularis est, neque docetur lege: ut sequentia multa. 22 Et parato] confer cum Num. 28.19. & sequentibus.

IN CAPUT XLVI.

1 Sic ait] *Jam exponit Dei rationes & ritus in offerendis superioribus sacrificiis a Principe populóque observandos, ut diximus suprà 45.16.* Atrii interioris] *id est, intimi, ubi erat altare holocaustis: vide suprà 40.44.* Die verò] *id est, diebus festis, synecdochicè.* 4 Holocaustum] *longè amplius quàm imperabatur lege, Num.28. 9.* 6 Die autem] *oblatio minor quàm imperabatur lege, Num.28.11.* 8 Veniens autem] *ritus accedentium domum Dei: quo porta Orientalis atriorum Principis tantùm cum sacerdotibus & Levitis conceditur: popularibus verò tribuuntur laterales portæ.* 10 At princeps] *id est, eodem tempore adorato quo populus totus, & totum tempus in actione sacra consumto.* 12 Voluntarium] *quod synecdochicè significatum fuerat eucharisticorum nomine, sup.45.17. & ver. 2. hujus capitu.* 16 Si ait] *leges in hunc locum obiter inseruntur de donariis principis tum erga liberos, tum erga eos qui nihil ipsum attinent necessitudine: ut notavimus suprà 45.13.* 17 Erit quidem] *videlicet usu fructus dominiumque utile ejus possessionis quam Princeps donaverit, ex communi jure possessionum quæ lege mancipii alienari non poterant, Levit. 25.23.* Annum libert.] *id est, Jubilæi, quo libertas promulgabatur in terra, Levit.25.10.* Possessio] *id est, jus possessionis proprietarium, quamvis usum fructum percipiat donatarius.* 19 Postea] *jam venit Prophetæ ad explicationem locorum in quibus parabatur sacrificia a sacerdotibus & Levitis; utrinque projectorum extra illos centum cubitos quibus definita erant atria, ad finem usque capitis.* Aditum] *scilicet ejus illius atrii, quo principi & populo ingredi nefas erat; sed Levitis solùm patebat & sacerdotibus: de quo suprà 40.44. & sequentibus.* Locus] *id est, atriola duo sacerdotum a duabus partibus templo propinquioribus, ut accipiendum esse demonstrat sequentium versuum comparatio.* 20 Atrium exterius] *populo attributum, & commune omnium: ut suprà 42.14. & 44.19. sic ver. sequente.* Ad sanctificandum] *id est, quod si facerent, populum (cujus nomine sanctificati sunt ad ministerium Dei) eadem religione sui ministerii obstringerent, ac proinde omnem ordinem pertinebant, ut suprà 44.19. de vestibus & instrumentis dicitur ea sanctificari Deo, id est, a communi usu ministerio ipsius vindicari: sic Exod. 29. 37. & 30.29.* 21 Tum educens me] *sequuntur jam quatuor Levitarum atriola ipsis attributa ad ministerium populi.* 23 Popina] *id est, ambitus effectus coquendis sacrificiis: cujusmodi loca veteribus popinæ dicebantur.*

IN CAPUT XLVII.

1 Postea] *Hic secundus ἐξηγήσεως locus (ut diximus suprà 45. 9.) exponit primùm præstantiam terræ profectam ex Dei benedictione in templo suo habitantis, usque ad ver. 13. secundo terminos totius terræ, usque ad ver. 21. tertiò rationem illius dividendæ, usque ad ver. 30. capitis sequent. ac postremò formam civitatis sanctæ, in fine prophetiæ. In præstantia autem declaratione observanda sunt hæc, primùm ortus & progressus benedictionum Dei, quæ cum vivo comparantur, usque ad vers. 6. deinde vero effecta, usque ad 13.* Domus] *id est, templi.* Aquas] *figurantes Spiritum Dei & dona illius in Ecclesiam, quæ prima quidem specie lenissima sunt & tenuissima; sed paulo momento invalescunt maximè: ut de aquis gradatim ostendit propheta, sequentibus.* 2 Extimam] *id est, claustri sive ambitus maximi.* 3 Aquas talares] *id est, brevis, in quibus planta duntaxat pedum mergi possent.* 6 Cùm itaque] *parænesis ad explicationem effectorum ex benedictione Dei consequentium, per interrogationem. Sunt autem effecta duo: unum, quod bona omnia exoriuntur, augescunt, & perficiuntur in Ecclesia virtute Dei; alterum, quòd curantur mala: ut synecdochicè ostenditur ab exemplo Asphaltitis lacus.* 8 Procedunt] *id est, totam terram irrigant. Nam Galilæa summa est pars Judææ; campestria definiunt mediam, ubi erat Jericho; infima pars terminabatur Asphaltite lacu.* Ad mare] *mortuum (ut vocant) quod nulla alit animalia, nec ullum corpus animalium recipit importatum, ut omnes uno ore testantur historici. Quamobrem scriptura mare salis & Sedomi vocat, historici Asphaltiten lacum, eò quòd nihil præter bitumen gignit.* Curantur] *id est, sizles & salubres fiunt, quod commonstrat exegesis sequens duorum versuum.* 9 Fluminis] *id est, aquæ maximæ istius fluminis.* 10 Piscatores] *qui priùs nunquam dederant operam Asphaltiti.* Hhengedi] *de quo vide Genes. 14.7.* Hheglajimorum] *qui locus est in ipso principio Asphaltitis lacus, ubi Jarden in eum influit, teste Hieronymo. Sensus est, piscatores totum illum tractum Asphaltitis lacus colunt studiosissimè, & amplissima ex eo percipiunt commoda.* 11 Cœnosorum] *id est, omnium locorum quæ neque fructuosa erant, neque piscosa, neque ulla arte effici poterant talia, earum fructus est amplissimus, & multitudo piscium copiosissima.* 13 Sic ait] *secundum membrum de universo termino terræ sanctæ, ut diximus in ver. 1.* Funiculis] *vide Deuteronom. 32. 9. De Josepho autem jure vide Genes. 48.5. & 49.22. & 1. Chron. 5.1. & sequentibus.* 15 Mari magno] *id est, mediterraneo: vide Num. 34.7 sic infrà 19. & 20.* Via Chethlonis] *id est, ab extremitate una regni Damasci ad alteram, quarum una est Chethlon Occidentem versus, cujus mentio fit infrà 48.1. altera Tzedad, de quo Numer. 34.8. ab Orientali regni Damascæni parte.* 16 Chamath] *de qua Num. 13.21. & 34.8. & 1. Reg. 8.65.* Berotha] *sive Berothai, 2. Schem. 8.8. Barathena Ptolemæo, quam in fine statuit Arabiæ desertæ.* Sibrajima] *alterum oppidum, a Geographis Arabiæ desertæ attributum, ut adjuncta docent.* Quæ sunt incl.] *id est, totum illa tractus qui ad duo hæc regna pertinet.* Mediani] *id est, inter Chamatham & Chavranem interjecti: est enim Chavran Arabiæ desertæ oppidum, quod Ptolemæus Auranam appellat.* 17 Chatzar-hhenon] *oppidum regni Judææ, Damasci, & Chamathæ disterminans in parte Aquilonali maximè, quod etiam dicitur Chatzar hhenan, Num. 34.9. & 10. & infrà 48.1.* 18 Chavrane] *de quo ver. 16.* Terra Jardenis] *ἡ γῆ τοῦ Ἰορδάνου, sive Psalm. 42.7.* Mare Orientale] *i. mare mortuum, de quo sup. ver. 8. ut Joël 2. 20. & Zecarjæ 14.8.* 19 Tamare] *oppido ultimo Judææ sub En-gadda sive Hhen-gedi ad Asphaltitem lacum, quod Ptolemæo dicitur Tamaro.* Aquas] *de quib. Num. 20. sic Num. 27.14.* 20 Aditus Cham.] *id est, itineris quo a mari mediterraneo Chamatham pergitur.* 21 Partiemini] *tertium membrum (ut diximus sup. in ver. 1.) de ratione dividendæ terræ: quæ ratio bifariam exponitur; primùm quidem universè, quemodo & quibus distribuenda sit,*

hoc capite relique; deinde verò ſigillatim, quæ ſedes quibus aſſignanda, uſque ad verſ. 30. ſequentis capitis.
22 Sunto vobis] *id eſt, accenſentor vobis, & habentor pro tribulibus veſtris, ut ſit unum ovile & unus paſtor.*

IN CAPUT XLVIII.

1 Hæc autem] *Explicatio ſingularis partium tribuum aſſignatarum: ut diximus ſup. 47. 21. quæ ſorte ſuæ ſingulæ tribubus ex ordine aſſignantur, mitto facto ab Aquilonali tractu.* Ab extremit.] *quæ ſequentibus verbis per congeriem exponitur, quia coposſius fuerat explanata ſup. 47. 15. & ſequentibus.* Ei] *nimirum extremitati verſus Aquilonem, quam totam longitudinem terræ hæc tribus per ſuos tractus obtinebat; quemadmodum cæteræ ſequentes ex æquo habere dicuntur in ſua ſorte totam regionu longitudinem: eſt autem longitudo ab Orientali ad Occidentalem terminum, ex conſtante Geographorum uſu. ſic infrà 8. & ſequentibus.* 8 Oblatio illa] *de qua ſup. 45. 1. & ſequentibus: cujus pars (ut ibi diximus) Jehovæ & ſacerdotum eſſe dicitur, uſque ad ver. 13. pars, Levitarum, verſu 13. & 14. pars civium, uſque ad ver. 20. pars denique conſtans ex duabus alis ſive extremitatibus ad Orientem & Occidentem ſpectantibus attribuitur Principi, uſque ad ver. 23.* Longitudinis] *vide ſup. in ver. 1.* Reliquatum portion.] *videlicet quæ ſingulis tribubus aſſignatæ ſunt per totam longitudinem ab Oriente ad Occidentem.* Locus ſanctus] *id eſt, ſanctificatus Jehovæ pro ſanctuario ipſius & ſacerdotum habitatione, ut ſequentes verſus oſtendunt* ἐξηγητικῶς. 10 Aquilonem] *id eſt, in termino ſuo Aquilonali, qui porrigitur ab Ortu ad Occaſum in longitudinem viciès quinquies mille cubitorum: ſic ſequentia.* 11 Filiis Tzadoki] *vide ſup. 44. 15. & ſequentibus.* 14 Non autem] *lex per occaſionem hunc locum inſerta, de jure poſſeſſionis ſanctæ: quamobrem placuit eam parentheſi includere.* 15 Civitati] *regiæ & metropoli, cujus menſura verſ. ſeq. conſtitutio verò ver. 30. & ſequentibus exponitur.* 17 Suburbium] *ut ſup. 45. 2.* 18 Miniſtris civit.] *id eſt, incolis civitatis, qui omnes fratribus tribulibuſque ſuis ad conventus Eccleſiaſticos aut civiles accedentibus miniſtrare tenebuntur, & illorum procuratores eſſe: quod apperte docet exegeſis ſequentis verſus.* 19 Ei] *nempe Iſraëli: quamobrem, ut locus evidentior eſſet, Hhebream verborum ordinem mutavimus.* 20 Vicies] *de hac loquutione vide ſup. 45. 2.* 21 In fronte] *id eſt, præcisè ex adverſo totius latitudinis, quam tripartitus eſt Dens in ſacerdotes, Levitas, & cives.* 22 Et inde] *i. quocunque utrinque ſupererit in longitudine, ſubductâ oblatione ſanctâ, per integrum illud ſpatium vicies quinquies mille cubitorum quod intercurrit inter duas tribus Jehudæ & Binjaminu, id totum erit Principi: ſic comparatur tranſitus ad ſortes reliquas.* Levitarum] *tam ſacerdotum, quàm aliorum ex poſteris Levi, ut vocati ſunt ſup. 44. 15.* 28 A Tamare] *vide ſup. 47. 19.* Torrentem] *Schichorem, de quo Jehoſchubh. 13. 3.* 30 Hi autem] *quartum membrum, de conſtitutione urbis ſanctæ: ut dictum eſt ſup. 47. 1.* 32 Joſephi] *id eſt, Ephrajmi & Menaſchu conjunctim. Nam Levi portam unam obtinere dicitur ver. 31. ut conventuum quoque Eccleſiaſticorum & conſilii ibidem eſſet commoditas.*

DANIJEL.

ARGUMENTUM.

LIBER Danielis ex parte rerum geſtarum hiſtorias continet uſque ad caput 7. ex parte verò gerendarum rerum prophetias. Ac in rebus quidem geſtis habentur ſingularia tum pietatis ipſius ſociorumq́, documenta, tumverò fidei in Deum conſtantiſſimæ & infractæ a malis omnibus, donorumq́, mirabilium, ex quibus Danijel ſomnia oblivioni tradita in memoriam revocavit, obſcura explicavit, & ſcripta ignota legit atque interpretatus eſt. In prophetia verò illuſtria extant monimenta & certiſſimæ circumſcriptiones temporum, quibus Chriſtus Deus in carne patefactus eſt & conſummatum myſterium redemptionis noſtræ: in cujus boni expectatione Danijel, ne Eccleſia Dei malis obſeſſa fatiſceret, hiſtoriam ſingularem & accuratiſſimam prædictis rerum in Eccleſia gerendarum ad Chriſti adventum uſque: & perpeſſiones graviſſimas Eccleſiæ non tantùm prædictione, præmonitionibuſq́, levat, ſed etiam conſolationibus ex certa fiducia promiſſionum Dei cùm ad temporarias, tum ab æternam liberationem in Chriſto pertinentium.

CAPUT I.

Danijel cum ſociis deportatus in Babyloniam cibario quod Rex attribuerat recuſat veſci, ne contra legem Dei & conſcientiam animi ſui impuretur: itaque parcè leguminibus per triennium educatus a Deo benedicitur tum corporis elegantia, tum donis ſpiritualibus atque prophetia: quamobrem ipſe cum ſociis a Nebucad-nitzare in miniſterium aulicum aſciſcitur.

1 a IN NO tertio regni Jehojakimi Regis Jehudæ; b venerat c Nebucad-netzar Rex Babyloniæ Jeruſchalaima, & obſederat ea:
2 Cumque tradidiſſet Dominus in manum ejus Jehojakimum Regem Jehudæ, & a partem inſtrumentorum domus Dei, exportaverat ea in terram b Schinhharis in domum c Dei ſui: nempe inſtrumenta illa exportaverat in theſaurum Dei ſui.
3 Edixerat etiam Rex Aſchpenazo præfecto aulicorum ſuorum, ut exportaret e filiis Iſraëlis tum

tum ex semine regio, tum ex proceribus,
4 Pueros quibus nullum ineſſet vitium, & [a] elegantes aſpectu, & intelligentes [b] omnis ſapientiæ, prædituſque notitia, & valentes cognitione, [c] id eſt, quibus ineſſet facultas; [d] conſtituros in palatio Regis; utque doceret eos literas & linguam Chaldæorum;
5 Et prout conſtituerat Rex [e] demenſum diei cujuſque in diem quemque de portione cibi regii & ex vino potionum ejus, educaret eos annis tribus: ut [f] exactis illis conſiſterent coram Rege.
6 Fuit autem inter hos e filiis Jehudæ; Danijel, Chananja, Miſchaël, & Hhazarja:
7 [g] Quibus impoſuit princeps aulicorum nomina: impoſuit enim Danijeli *nomen* Beltetſchaczaris, & Chananjæ Schadraci, & Miſchaëli Meſchaci, ac Hhazarjæ Hhabednegonis,
8 [h] Sed [i] ſtatuens Danijel cum animo ſuo, ut non [k] contaminaret ſe portione cibi regii & vino potionum ejus; [l] requiſivit a principe aulicorum ut non contaminaret ſe;
9 Et [m] conciliavit Deus Danijeli benignitatem & miſericordiam coram principe aulicorum.
10 Dixit enim princeps aulicorū Danijeli, [n] timeo Dominum meum regem, qui conſtituit cibum veſtrum & potiones veſtras: nam quare videret facies veſtras [o] mœſtiores quàm puerorum ſqui ſimiliter ut vos ad tempus alendi ſunt & efficeretis me reum capitis apud Regem?
11 [p] Dicente itaque Danijele ipſi promo: quem præfecerat princeps aulicorum Danijeli, Chananjæ, Miſchaëli, & Hhazarjæ,
12 Proba quæſo ſervos tuos diebus decem; [q] denturque nobis de leguminibus quæ comedamus, & aquę quas bibamus,
13 Deinde inſpiciantur coram te [r] vultus noſtri, & vultus puerorum qui comedunt portionem cibi regii; & prout videris, age cum ſervis tuis.
14 Auſcultans eis in re hac, probavit eos diebus decem.
15 Exactis autem diebus decem apparuit vultus eorum [s] elegans, ut pinguium carne; præ omnibus pueris qui comedebant potionem cibi regii.
16 Itaque [t] perrexit promus ipſe tollere portionem cibi ipſorum vinumque potionum ipſorum, & dare ipſis legumina.
17 Interea pueris iſtis quatuor dedit Deus notitiam & intelligentiam in omnibus literis & ſapientia: Danijelem verò peritum reddidit in omni [u] viſione & ſomniis.
18 Quapropter exactis diebus illis quibus edixerat Rex ut adduceret eos, cùm adduxiſſet eos princeps aulicorum coram Nebucad-netzare,
19 Et alloqueretur eos Rex; non eſt inventus ex omnibus his par Danijeli, Chananjæ, Miſchaëli, & Hhazarjæ: [x] ſtetеruntq; coram Rege:
20 Omnibuſque *in* [y] rebus ad peritiam intelligendi pertinentibus quas requirebat ab eis Rex, inveniebat eos [z] decuplo ſuperiores omnibus Magis & Aſtrologis qui in toto regno ipſius erant.
21 [aa] Sic fuit Danijel uſque ad annum primum Cyri regis.

a Heb. bonos.
b Heb. in omni intelligentia, & in ſcientiam notitiæ, & intelligentem cognitionem.
c Heb. rem dixi die ſuo ut Exod. 5. 13.
d Heb. a ſtare illorum: ſic infrà ver. 15. & 18.
e Heb. ponens Danijelis cordi ſuo.
f Heb. dedit Deus Danijelem benignitati & miſericordiæ: hyperbolice: ut Pſal. 106. 46
g Heb. qui ſecundum revolutionem noſtri eſſent, id eſt, pariter ut vos educati eſſent in regione, & eo evoluto ſiſtendi coram Rege.
h Heb. Danijel.
i Heb. addidit
k Heb. ut non contaminaretur.
l Heb. quæſivit.
m Heb. dedit.
n Heb. timet.
o Heb. malas.
p Heb. Danijel.
q Heb. detur.
r Heb. aſpectus.
s Heb. ut pinguium.
t Heb. tollens, &c. & dans, &c.
u Heb. ſapientiæ.
x Heb. ſtetеrunt.
y Heb. rebus
z Heb. decies partibus: ut 2. Schem. 19. 44.
aa Heb. fuit.

ANNOTATIO.

1 Anno tertio] *Deſinente videlicet tertio, & ineunte quarto, ut monuimus Jirmeja* 25. 1 Venerat] id eſt, expeditionem in Babylonia inſtituens anno tertio deſinente; anno demum quarto (prout Jirmeja prophetaverat) obſederat Jeruſalaima. Nebucad-netzar] *Magnus hiſtoricis dictus, prioris* Nabucad-netzaru *filius, qui a Parhhone* Necone *lacessitus, Jirmeja* 46. 2. *Syriam pervaſit, & Judæam (quam Parhho tributariam faceret) occupavit.* 2 Partem] *nam altera pars providentia Dei conſervata eſt in domo ipſius; quæ partim ad tempora uſque Jeconja deportati, partim ad eversionem uſque oppidi penes Judæos manſit: vide Jirmeja* 27. 18. *& ſequentibus.* Schinhharis] *vide Geneſ.* 10. 10. Dei ſui] *Bels (ut probabile eſt) maximi Dei Babyloniorum: de quo vide Jeſchahh.* 46. 1. 4 Id eſt] *exegeſis vocum præcedentium. q. d. non quidem omnia illa jam eo tempore adeptos; ſed qui ingenio valerent, & apti ad ea capienda & continenda animo viderentur; denique optima indole eſſent & valere putarentur induſtria.* Conſtituros] *i. miniſtraturos Regis, ut ſequen. ver. quod prædixerat Jeſchahhia* 39. 7. 7 Quibus impoſuit] *ex uſu tyrannorum, quem a Parhhone primùm fuiſſe obſervatum legimus Gene.* 41. 45. *tum ut diſſimularent nomina captivorum, exitera, & exoſa rerum gentium, tum ut abductos a Dei ſui & populi recordatione diu ſuis & ſibi, quantum in ipſis erat, adminiſtros ſuos obſtringerent: ut oſtenditur infrà* 4. 8. 8 Sed ſtatuens] *ſenſus eſt, ſed cùm Danijel animadverteret inde a principio ex mutatis nominibus, nihil aliud tentari per Babylonios, quàm ut agnitionem Dei veri & populi ſui abjicerent, & malorum conſuetudine occalleſcentes in omnem impietatem delaberentur: injuriam quidem mutati nominis pertulit quam non poterat corrigere: ſed quantum in ipſo fuit, ſanctè & liberè profeſſus eſt ſe ex animo abhorrere a rebus impuris & earum ſpecie, ac proinde operæ ab eis abſtenturum eſſe.* Contaminaret ſe] *quod fuiſſet factурus ſi comedaſſet de cibario ipſis attributo: cùm quia multa comedebant Babylonii interdicta ex lege, Levit.* 11. *& Deut.* 14. *tum quia ne illa quidem quorum uſus permittitur lege integra erant apud Babylonios aut ab impuritate aliqua & vitio quod vetuerat lex, aut a ſuperſtitione & idololatria; prout Babylonii ac reges maximè ante cibum ſua habebant prothymata, & laudabant deos ſuos, infrà* 5. 4. *aut denique ſine offenſa infirmiorum guſtari poterant: quam religionem Cæcilius apud Minutium Chriſtianus exprobrans, præceptos, inquit, cibos & delibatos altaribus potus abhorretis.* Requiſivit] *i. modeſta & legitima ratione cum præfecto agens proſpexit conſcientiæ ſuæ.* 9 Conciliavit] *i. quamvis Deus animum præfecti eò non adduxit ut ipſe aperte concederet & præſtaret illud quod a Danijele petebatur; flexit tamen animum illius, ut ita ad factum conniveret quaſi clàm & imprudente ipſo ſequeretur. Ac propterea non negat quidem ſequente verſu; ſed periculuma ſe graviter metui oſtendit; proinde verò ſe iniquo animo inhibere laturum eſſe, modò fiat ſine ſuo periculo.* 10 Timeo] *q. d. annuerem, niſi me deterreret metus: quamobrem per me licebat, modò me ab hoc metu liberum præſtetis.* Mœſtiores] *i. deformiores, ut ſunt hominum indigantium & mœſtorum vultus: ut Gene.* 40. 6. 11 Dicente itaq;] *cùm videlicet Danijel præciperet rem non eſſe curæ præfecto, modo ne periculum crearetur ipſi.* 15 Elegans] *i. vivo colore præditus, ac minimè omnium macilentus: ſed ita conſtitutus planèut ſi*

curati fuiſſent optimè, ex promiſſione Exod 23.25. 17 Viſione &] i. omni prophetiarum genere; vide Num. 12.6. 19 Steterunt que] i. delecti fuerunt qui Regi in aula ipſius miniſtrarent: ut ſuprà ver. 4. quo in miniſterio fuiſſe acceptiſſimos docetur verſu ſeq. 21 Sic fuit] i. in exiſtimatione & dignitate miniſtrandi regibus Babyloniæ uſque ad illud tempus, de quo infrà capite 6.

CAPUT II.

Nabucad-netzar oblitus ſomnii quod ſibi Deus obtulerat, Chaldæorum conſilium advocat, a quibus ſomnium ſuum cum interpretatione ſibi proferri jubet: quod cùm illi non poſſent, & ſe humanæ infirmitatis comparatæ cum ſorte divinæ vocationibus excuſarent, Rex eos trucidari jubet; Danijel verò cùm judicatum capiſſet fieri cauſam rei cognoſcens, dilationem a Rege impetrat: Deum cum ſocijs & Eccleſia orans ſomnium interpretationemq; cognoſcit. Regem de conſilio Dei certiorem facit, & oſtendit quatuor tempora regnorum ex ordine eventura eſſe, a quibus populus Dei inſeſtetur uſquedum Chriſtus adveniens Rex ſempiternus. hu cognitu, Rex divinis honoribus Danijelem proſequaturus ab ipſo reprehenditur, & ipſum cum ſocijs ornat dignitatibus ampliſſimis.

1 ANNO autem ſecundo, *nempe* in regno Nebucad-netzaris, ſomniavit Nebucad-netzar ſomnia; 'quibus conſternavit
a Heb. *cùm ſomnus ejus fieret in ipſo.* ſe ſpiritus ejus, a' cùm adhuc ſomnum caperet.

2 Quapropter edixit Rex, vocari 'magos, 'aſtrologoſq;, & præſtigatores, 'Chaldæos deniq; ad indicandum Regi ſomnia ipſius; qui venientes ſteterunt coram Rege.

3 Et dixit eis Rex, ſomnium ſomniavi; & conſternavit ſe ſpiritus meus ſolicitus de cognoſcendo ſomnio.

4 Dixerunt autem Chaldæi regi 'Syrè, ô Rex 'in ſecula vive; dic ſomnium ſervis tuis, tum interpretationem indicabimus.

5 Reſpondens verò Rex dixit Chaldæis, 'verbum a me abiit: niſi notum feceritis mihi ſomnium & interpretationem ejus, b in membra laniabimini, & domus veſtræ c in ſterquilinium redigentur:
b Chald. *membra efficiemini.* c Chald. *ſterquilinii diſponentur.*

6 Sin autem ſomnium & interpretationem ejus indicaveritis, dona 'cum honorario & gloriam multam recepturi eſtis d a me: itaque ſomnium & interpretationem ejus indicate mihi.
d Chald. *a coram me: ſic deinceps.*

7 Reſpondentibus ſecundò ac dicentibus; rex ſomnium dicat ſervis ſuis, tum interpretationem indicabimus:

8 Reſpondit Rex dicens, e verè agnoſco vos 'tempus redimere, quandoquidem videtis abiviſſe a me verbum.
e Chald. *ex ſimo.*

9 'Quia ſi ipſum ſomnium notum non feceritis mihi, una hęc eſt ſententia veſtri; ideo verbum mendax ac corruptum comparatis vos ad dicendum coram me, uſquedum tempus mutetur: itaque ſomnium dicite mihi, ut cognoſcam vos interpretationem ejus indicaturos eſſe mihi.

10 Reſponderunt Chaldæi f Regi, dicentes, 'non eſt quiſquam in g terra qui verbum regis poſſit indicare; propterea nullus rex, princeps, aut dominator verbum hujuſmodi petiit ab ullo mago, aſtrologóve, aut Chaldæo.
f Chald. *coram Rege: ſic deinceps.* g Chald. *arida.*

11 Nam verbum quod Rex petit tam pretioſum eſt, ut alius non ſit qui indicare ipſum poſſit Regi, niſi dii 'quorum habitatio cum carne non eſt.

12 'Propter hoc rex in ira & fervore magno, edixit h perdi omnes ſapientes Babylonię.
h Chald. *perdere.*

13 Cumque ſententia profectà ſapientes interficeretur; quærebant etiam Danijelem & ſocios ejus ut interficerentur.

14 Tunc Danijel 'retulit conſilium & cauſam Arjoco præfecto ſatellitum regis, qui profectus erat ad interficiendum ſapientes Babyloniæ:

15 'Reſpondenſque dixit Arjoco dominatori regio; 'quare ſententia iſta i acceleraret exequutionem a rege? tunc 'verbum hoc notum fecit Arjoc Danijeli.
i Chald. *accelerat a coram rege.*

16 Itaque Danijel ingreſſus petiit a Rege, ut tempus daret ſibi; & interpretationem ſe indicaturum Regi.

17 Tunc Danijel domum ſuam profectus eſt; '& Chananjæ, Miſchaëli, & Hharzarjæ ſocijs ſuis verbum notum fecit:

18 Et miſericordiam petendam eſſe a Deo cœli ſuper arcano iſto; ut non perirent Danijel & ſocij ipſius cum reliquis ſapientibus Babyloniæ.

19 Tunc Danijeli viſione k nocturna arcano revelato; tunc, inquam, Danijel benedixit Deo cœli.
k Chald. *viſa.*

20 Reſpondens Danijel dixit, 'ſit nomen Dei benedictum a ſeculo uſque in ſeculum: 'nam ſapientia & potentia ejus eſt:

21 Et ipſe 'mutat tempora & tempeſtates, transfert reges & conſtituit Reges: dat ſapientiam ſapientibus, & ſcientiam l ſcitis & intelligentibus:
l Chald. *ſcientibus intelligentia.*

22 Ipſe revelat profunda & abſcondita: novit quod in tenebris eſt, & lux cum eo habitat.

23 Tibi, ô Deus patrum meorum, gratias ago, & laudo ego; qui ſapientiam & 'potentiam dediſti mihi: jam enim notum feciſti mihi quod quærebamus a te, cùm 'verbum Regis notum feciſti 'nobis.

24 Propter hoc Danijel ingreſſus ad Arjocum, quem conſtituerat Rex ad perdendum ſapientes Babyloniæ, venit & ita dixit ei; ſapientes Babyloniæ ne perdas, introduc me coram rege, ut interpretationem regi indicem.

25 Tunc Arjoc m feſtinantiſſimè introduxit Danijelem coram Rege, & ita dixit ei, a invéni 'virum ex o deportatis Judææ, qui interpretationem Regi notam facturus eſt.
m Chald. *in feſtinatione, ſive conturbat. one.* n Chald. *quid inveni: plenaſmus.* o Chald. *filiis deportationis.*

26 Reſpondens Rex dixit Danijeli, cujus nomen erat Belteſchatzar; ęſne præditus facultate ut notum facias mihi ſomnium quod vidi, & interpretationem ejus?

27 Reſpondens Danijel Regi dixit; 'arcanum quod Rex petit non ſapientes, aſtrologi, magi, 'haruſpices poſſunt indicare regi:

28 Sed eſt Deus in cœlo revelans arcana, qui notum facit regi Nebucad-netzari id quod futurum eſt p conſequentibus temporibus: ſomnium tuum cum viſionibus capitis tui incumbentis cubili tuo' illud eſt.
p Chald. *in conſequentia dierum.*

29 Tibi, ô Rex, cogitationes tuæ incumbenti cubi-

q Chald. *estenderant.* cubili tuo q obvenerant quid futurum sit posthac: & revelans arcana ostendit tibi id quod futurum est.

30 De me autem, r non per sapientiam quæ sit in me præ omnibus viventibus arcanum istud revelatum est mihi; sed propter causam s eorum qui interpretationem Regi notam facturi sunt, t ut cogitationes cordis tui recognoscas.

r Chald. *videm fuisse: sic ver. 34.* s Chald. *aspectus.* t Chald. *bono.* 31 u Tu, ô Rex, x vidisti, quòd ecce y imago una magna, imago ista z ampla, & splendore excellente stabat ex adverso tui; cujus a forma terribilis erat.

32 Istius imaginis caput erat ex auro b præstante, pectus ejus & brachia ejus ex argento; venter ejus & latus ejus ex ære:

b Chald. *ex ipsis ferri, & ex ipsis luti: sic infra 41.* 33 Crura ejus ex ferro, pedes ejus c partim ex ferro & partim ex luto.

34 d Vidisti, usquedum c excisus est lapis qui non est in ullu manibus, & percussit imaginem ad pedes ipsius ferreos luteos; adeò ut comminueret eos.

35 Tunc comminuta sunt pariter ferrum, lutum, æs, argentum, & aurum, fuerúntque ut gluma ex areis æstivis, ita abstulit ea ventus, & nullus locus inventus est eis: lapis autem qui percusserat imaginem effectus est mons magnus, adeò ut impleret totam terram.

36 f Hoc est somnium illud, jam interpretationem ejus g dicemus coram Rege.

37 h Tu, ô Rex, Rex regum: cùm Deus cœli regnum, potentiam, firmitatémq; & gloriam i det tibi,

38 Et k quibuscunque locis habitant filii hominum, bestiæ agri & aves cœli, ea det in manum tuam, & dominatorem constituat te in omnibus illis; l tu inquam es m caput illud n aureum.

39 Postea autem exsurget o regnum alterum humilius tuo; & p regnum tertium aliud æneum quod dominabitur in tota terra.

40 q Denique regnum quartum erit r durum ut ferrum: quandoquidem ferrum comminuit & debilitat omnia; s etiam sicut ferrum quod confringit t omnia ista, comminuet & confringet.

41 u Quòd autem vidisti v pedes & digitos partim ex luto figuli & partim ex ferro, regna x diversa erunt in quibus de firmitate ferri futurum est: quandoquidem vidisti ferrum mixtum cum luto cœnoso.

x Chald. *divisum.*

42 Et digiti pedum partim sunt ex ferro & partim ex luto: *quia* ex parte regnum futurum est y durum, & ex parte futurum est fragile.

43 Quòd verò vidisti ferrum mixtum luto cœnoso, z commiscebuntur quidem inter se semine humano, sed non cohærebunt a aliud cum alio: perinde ac ferrum non hæret commixtum cum luto.

y Chald. *hic cum illo.*

44 b Temporibus autem c regum istorum suscitabit Deus cœli d regnum, quod in secula non destruetur, & regnum ipsum e populo alieno non relinquetur; f comminuturum & consumpturum omnia illa regna, ipsum autem staturum in secula.

45 Quandoquidem vidisti g e monte h excindi i lapidem k qui non *est* in *ullis* manibus, & comminuere l ferrum, æs, lutum, argentum, & aurum; Deus maximus notum facit Regi id quod futurum est m posthac: & verum *quidem* est somnium, & fidelis interpretatio ejus.

46 Tunc Rex Nabucad-netzar n procidebat in faciem suam, ut Danijelem adoraret: & munere ac odoribus gratis edicebat libari ei.

47 Deinde o respondens Rex Danijeli dixit, ex veritate *est* quod Deus vester *est* Deus deorum & Dominus regum ac revelans arcana; cùm potueris revelare arcanum hoc.

48 Tunc Rex Danijelem magnificavit, & dona amplissima multa dedit ei; dominatoremque constituit eum in tota provincia Babyloniæ, & præfectum antistitum super omnes sapientes Babyloniæ.

49 Denique Danijele petente a Rege, constituit super negotium provinciæ Babyloniæ Schadracum, Meschacum, Hhabed-negonem: Danijel vero præerat p ortæ Regis.

ANNOTATIO.

1 Secundo] *Unde hic numerus sit incipiendus, plurimùm ambigitur: nam alii principium numeri istius ducunt ab anno illo primo cujus facta est mentio capite præcedente, & statuunt somnium hoc contigisse, postquam Nebucadnezzar superato Necone & Jehojakimo recepto in fidem suam reversus est in Babyloniam; atque ita sine distinctione has voces conjungendas putant,* anno secundo regni Nabucad-netzaris: *quod interpretationis genus tum Hhebraï contextui distinctionibus confutatur, tum etiam ratione temporis quod in puero instituendis imperatum & consumptum fuisse dicitur supra 1. 5. & 18. alii secundum annum ex eo tempore numerari putant, quo Nabucad-netzar magnus nomen imperium obtinuit: historiam verò priorum capitum gestam fuisse tradunt, cùm vivo Nebucad-nezzare patre filius in regno sustineret. Ac Josephus quidem Berosi verbo ostendis libro primo contra Apionem, Nebucad-netzarem patrem vita defunctum esse cùm Nebucad-netzar filius expeditionem in Ægyptum suscepisset, quam expeditionem fuisse omnium ultimam demonstravimus Jechezk. 30. 1. & inde audito patris obitu & constituta Ægypto filium Babyloniam repetivisse, ut iniret regnum: quæ sententia etsi in speciem videtur discrepare, re ipsa tamen est eadem cum Josephi interpretatione, qui libro Antiquitatum Judaicarum 10. capite 11. scribit exacto biennio post Ægypti populationem hoc somnium Nebucad-netzari oblatum esse. Nam si ad rem penitiùs attendamus, constabit planè eundem fuisse annum quo Nebal-netzar expeditiones terminavit & suscepit regnum: nos itaque posteriorem quidem interpretationem hanc priori omnibus modis anteponimus, quia tolerabilis est, & cum ratione temporum convenit: sed tamen certa sunt capita quæ in hac interpretatione cognitu desiderare. Primùm enim negligitur distinctionum Hhebraicarum ratio, ut in alia interpretatione: deinde verò non dubitamus quin ante reversionem illam ultimam Nebucad netzaru & gloriosam monarchiæ constitutionem per multos annos celeberrima fuerit Danijelis fama tum propter dignitatem præcum ejus, tum propter sapientiam admirabilem. Nam dignitatem sanctarum orationum ejus & precum quas fudit coram Deo pro salute aliorum, celebrari a Jechezkele Propheta legimus capite 14. 14. & sequentibus, quod caput asse eversa Jerusalemma sunt prophetarum: gloriam verò apud omnes exteros sapientiæ novum fuisse amplissimam ostendit idem Jechezkel 28. 3. quam prophetiam Jechezkel conscripsit ante annos minimùm sexdecim quam Nebucad netzar ab expeditionibus discedens in Babyloniam reverteret: hos verò*

loco de Danijele a Propheta dictos non fuiſſe per prædictionem, ſed in exemplum rei jam antè geſtæ & pervulgatæ adductos judicabunt facillimè quicunque argumentum Prophetæ & adjuncta exempla perpenderint. Quamobrem nos Hebraicam diſtinctionem conſirmamus retinendam hoc loco, & annum ſecundum ex eo tempore numerandum quo pueri quatuor adducti ad Regem ſteterunt coram eo, ſuprà 1.18.& 19. quia verſus ultimus nihil eſt aliud quàm προλῆψις περιόδου: & hiſtoriam hanc ad confirmationem verſus 20. præcedentis capitis adhibitam fuiſſe judicamus: nam hoc exemplum perſtitam primùm Danijelis, præceſſ. & gloriam demonſtrat; ſequentis verò capitis exemplum perſtiam, & pietatem trium ſociorum ejus: quæ omnia τῷ προλήψει dicta ſuprà 1.17. & ſequentibus ſingularibus exemplis comprobantur. atque hoc quidem genus confirmandi propoſitiones ab exemplo aliquo ſingulari in ſcriptura peritum frequentiſſimè obſervavimus. Nempe] *hæc verba διαιρετικῶς fuerunt adjecta ad præcavendam amphiboliam, ut oſtendat Propheta non eſſe hunc numerum ſecundarium jungendum cum primo proximè præcedentis verſus (quem verſum per prolepſin diximus eſſe προδιαστολικὸν capitum ſequentium) ſed cum alijs antecedentibus, q.d. ſecundum annum hunc non a tempore Cyri, qui proximè nominatus eſt, numerari volo; ſed ab eo tempore quo pueri coram Rege miniſtraruni, cùm Nebucad-nezzar filius regnaret unà cum patre, & quietè in Babylonia degeret, nondum ſecundo defectione Jojakimi provocatus ad copeſſendum bellum.* Somnia] *id eſt, ſomniorum unum multiplex, quod deinceps enarratur ver. 31. & ſequentibus,* Quibus conſter.] *vide Geneſ. 40.6.* Cùm adhuc] *id eſt, etiam tum inceſſit animum ejus conſternatio tanta, ut ne ipſius quidem ſomnus tranquillus eſſet.* 2 Magos] *id eſt, doctores & peritos damnabilium diſciplinarum, qui Chaldæi & Ægyptij denotantur hac voce ex appellatione ſtyli: ut Hhebræi doctores appellant ſcribas.* Aſtrologos] *quos Hhebræi ex eo nominant quòd cælum crepuſcula tempore obſervarent: veteres corrupta voce Græciphantas pro Reciophantas, id eſt, expanſi obſervatores nominarunt: ſic enim legendum apud Plinium libro 6 natur. hiſtor. cap. 26.* Chaldæos] *id eſt, divinos omnes: nam diſciplina Chaldæorum vocatur divinatio, teſte Cicerone in Libris de divinat. quamobrem poſtea Chaldæi nominantur generatim omnes, ver. 4. & ſeq.* 4 Syrę] *id eſt, ſermone Babylonico; nam Babyloniam fuiſſe olim comprehenſam Syria teſtantur Strabo & Plinius.* In ſecula] *precationis formula, qua divini omnes blandè & impiè id exoptant Regi quod Dei unius eſt, & hac ratione captant benevolentiam ejus: ſic infrà 3.9. & 5.10. aut certè longævam vitam precantur ipſis, ut fecit Danijel. 6.22.* 5 Verbum] *id eſt, excidit mihi e memoria ſomnium.* 6 Cum honoratio] *id eſt, ſportula & præmio divinorum ordinario, quod ipſis tribuitur divinationis causâ. Hâc enim ſtrenâ Chaldaica vocu notatio.* 8 Tempus redim.] *id eſt, diem diffindere ut conſiantur tempus & vobis detur effugiendi occaſio.* 9 Quia] *exegeſis præcedentis verſus: videtis, inquit Rex, ſtatam eſſe ſententiam meam de vobis; idcirco laboratis in protrahendo & fallendo tempore: ſed agite, jam non eſt tergiverſandi locus, dicite ſomnium, &c.* 10 Non eſt quiſq.] *excuſatio hæc tribus argumentis nititur: primum eſt ix τοῦ ἀδυνάτου, non eſſe hoc penes hominem: ſecundum ab exemplo, nunquam uſum vel auditum eſſe exemplum Regis qui hoc a divinis poſtulaverit: tertium præcedentium duorum ætiologicum, a natura Dei, quod hoc ad divinam tantùm naturam ſaltem pertinere.* 11 Quorum habitatio] *id eſt, qui ſunt puri ſpiritus, ab omni carnis involucro & infirmitate liberi.* 12 Propter hoc] *quia Regis poſtulato non ſatisfaciebant & expectationi ipſorum, & quia regem non obſcurè tyrannicæ novitatis reprehendebant, qui res inauditas & planè divinas ab ipſis exigeret.* 14 Retulit conſilium] *id eſt, communicavit placidè conſilium, cauſis expoſitis quibus differri erat neceſſe exequationem ſententiæ. Videtur autem ex hoc loco Danijel cum ſociis a conventu illo abfuiſſe, neq; vocatus fuiſſe duabus de cauſis; tum quia hic juvenis erat, & tanquam prohyta alioru comparatione, qui jam diu magiſterium in ſchola Babylonica fecerant & pro exercitatiſſimis ac peritiſſimis doctoribus jam olim habebantur; tum etiam quia non dubium eſt quin Chaldæis indigenæ hunc honorem accederit Regis hominibus exteris invidentes.* 15 Reſpondens] *ad ſermonem Arioci, indicantis ſententiam a Rege latam de Magophonia.* Quare] *id eſt, nónne poſſet differri & rejici in aliquod tempus quanta hæc exequutio, ſi ſpes eſſet Regi exponendi ſomnium & interpretationem illius? nam quod Rex mandavit, ideo mandatum eſt quòd alis ſe neutrum poſſe confidebant: nos verò ſi Regi placuerit, intra certum tempus ſomnium & interpretationem prolaturos eſſe confidimus.* Verbum hoc] *id eſt, conſilium de adeundo Rege, quod Danijel feciſſe dicitur ſeq. verſu.* 17 Et Chananjæ] *nam horum preces ſanctè adhibuit Danijel, & fructum earum agnoſcit, poſtea ver. 23. & 36.* 20 Sit nomen] *breve hoc canticum eſt euchariſticum, quo primùm laudatio nominis divini proponitur, hoc ver. deinde narrantur laudationis cauſa duæ, ſapientia] & potentia ejus, duobus verſibus; ac poſtremò concluſio ponitur a ſingulari & præſente beneficio per apoſtrophen ad Deum, verſu 23.* Nam ſapientia] *propoſitio cauſarum prolepticæ, quę duobus verſibus deinde exponitur ὅτι ὧν ἐστι τοῦτο.* 21 Mutat tempora] *his verbis reſpicit Danijel ad argumentum ſomnii de temporibus regnorum & mutationibus, & ad donum ſomniorum viſionumq; propheticum.* 23 Potentiam] *id eſt, facultatem & prærogativam cognoſcendæ hujus admirabilis ſapientiæ.* Verbum] *id eſt negotium.* Nobis] *id eſt, meis, & ſociorum meorum, ac Eccleſiæ precibus: vide ſuprà in verſum 17.* 25 Virum] *id eſt, Danijelem. Ex his autem Arioci verbis & ſequentibus Nebucad-nezzari apparet Danielem adhuc fuiſſe hominem novum, cui nondum magna conciliata eſſet autoritas: ac proinde his verbis noſtram interpretationem confirmari quam in verſum 1. adduximus.* 27 Arcanum] *hoc Danijelis reſponſum duo in univerſum continet, exordium, verſibus quatuor, & narrationem, a ver. 31. ad 46. Exordii autem partes duæ ſunt: primùm enim univerſè aſſirmat Danijel non humanas eſſe, ſed divinas revelationes hujuſmodi; quas neque ſapientes arte divinatrices, neque Rex ipſe cogitationibus conſequi poterit, ſed Deus ſolus gratiosè communicet, tribus verſibus. deinde verò eodem argumento facultatem divinationis iſtius ſibi abdicans, & Deo gloriam cedens, finem revelationis iſtius oſtendit, ver. 30.* Haruſpices] *id eſt, agones & victimarii, qui ex hariqa, id eſt, arietibus & victimis ſectis, futura prædicebant: unde Chaldæi ſectores appellantur: vide Jechezk. 21.26.* 28 Illud eſt] *id eſt, eo argumento eſt, & illud ipſum ſignificat quod futurum eſt conſequentibus temporibus, prout in ipſo cogitationibus tuis anticipaveras, & Deus ſuggeſſit tibi, verſu ſequente.* 30 Non per ſapient.] *id eſt, non propter me aut ullam dignitatem quæ inſit mihi,*

ſed

ſed propter populum & Eccleſiam ſuam quam habet in imperio tuo. Eorum] *id eſt, Judæorum & totius Eccleſiæ Dei, cujus precibus tradita eſt ſomnio & interpretationis revelatio: qua etiam ratione Dominus fuit in Ægypto conſuluerat, Gen. 41.* Ut cogitat.] *id eſt, ut animadvertas ſolicitè quid cogitandum, ſtatuendum, faciendumq; tibi ſit in poſterum erga Eccleſiam Dei.* 31 Tu ô Rex] *narratio bimembris exponens ſomnium, verſibus quinque, & ſomnii interpretationem, uſque ad verſum 46.* Vidiſti] *per ſomnium, ut apparet ex verſu 1. & ſequent.* Imago una] *typus mandatæ adminiſtrationis, quæ perduravit, etſi per membra varians, uſque ad adventum Chriſti.* Ampla] *omnia hæc imaginis iſtius epitheta pertinent ad oſtendendam amplitudinem, gloriam, & majeſtatem tyrannicam regnorum, quæ per membra illius adumbrata ſunt.* 34 Vidiſti] *numerum ſtantem imagineæ.* Excíſus] *e monte, infrà ver. 45.* 36 Hoc eſt ſomnium] *tranſitio ad interpretationem, ut diximus in verſum 31.* Dicemus] *non ego ſolùm, ſed ſocii mei & tota Eccleſia verbo meo: vide ſuprà 17. & 30.* 37 Tu ô Rex] *præteribit quidem hoc loco Daniſel interpretationem verſus 31. quia ſatis viſum eſt membra ſingularia explicare: ſed tamen hoc & ſequente verſu paulo copioſiùs declarat amplitudinem, ſplendorem, & terribilem conſtitutionem regni Babylonici, ut idem de regnu ſequentibus intelligatur ἀναλόγως. Exponit igitur hîc duobus verſibus primam partem ſomnii, quæ habetur in principio verſus 32.* Rex regum] *vide Geneſ. 9. 25.* Det tibi] *hoc verbum & ſequentia placuit præſente potiùs reddere quàm præterito, quia certum eſt in hac quoque parte demonſtraſſe Deum id quod futurum erat; quaſi dicat Daniel, jam hu paucis annis Deus te ſecundavit plurimùm, qui Ægyptium cecidiſti, Syriam occupaſti, Judæam tributariam effeciſti, & imperium permagnum obtines: ſed tamen adhuc verſatur Dominus in eadem cogitatione conſervandi & ampliandi regni tui, & ita eventurum eſt, quemadmodum prædixerat Firmeja 25. & 27. ac proinde dignitas tua Deo autore cum aureo capite comparatur.* 38 Quibuſcunque locis] *videlicet regionum iſtarum & finitimarum: quo modo universales particulas in ſcriptura ſynecdochicós accipi omnibus notum eſt; ut Geneſ. 41. 5.*

Tu] *cum tuis ſucceſſoribus, per ſynecdochen: nam in ſingulari hac membrorum interpretatione non unus tantùm Rex, ſed continens Regum in uno regno ſeries intelligenda eſt appellatione regni: ſic ſequente verſu.* Caput] *id eſt, regnum primum temporum ordine, ut caput in ſtatua primas obtinet.* Aureum] *id eſt, felix & tolerabile, ſi cum aliis comparetur.* 39 Regnum alterum] *figuratim pectore & brachiis argenteis, ſuprà 32. Eſt autem hoc Perſarum regnum, cujus duo fuerunt ſummi populi, tanquam brachia illius regni, nimirum Medi & Perſæ, prout nominantur Jeſchahh. 21. 2.* Humilius] *id eſt, durius, & deterius, ac minus tolerabile, quàm ſit hoc tuum regnum: quamobrem ex argento futurum dicitur, ſup. ver. 32.* Regnum tertium] *id eſt, imperium Græcorum, quod Alexander magnus Dario victo comparavit, adumbratum ventre & lateribus ex ære.* 40 Denique] *quartum hoc genus imperii quàm variè interpretentur multi, nemo eſt qui neſciat. Alii enim ad quatuor monarchias duraturas ad conſummationem uſque ſeculi locum hunc putarunt pertinere; alii ad monarchias quidem illas retulerunt, ſed uſque in priorem adventum Chriſti, & in earum numero Romanam rempublicam cum imperatoria majeſtate conjunxerunt. Ac priorem quidem ſententiam patres ferè omnes ſequuti ſunt, adductis (ut probabile eſt) verbis Prophetæ ſuprà ver. 28. ubi non animadverterunt quid ſibi vellent ea verba quæ nos interpretati ſumus ex verſu 29. quia vox Hebraea non tantùm ſignificat id quod poſtremum eſt, ſed etiam poſterius ſive poſt venturum & conſequuturum, quamvis non poſtremum illud ſit. Poſteriorum verò ſententiam quicunque attulerunt, bene quidem illud viderunt conſilium Dei fuiſſe ut per Danielem oblignaretur prophetia uſque ad priorem adventum Chriſti & declarationem Evangelii, de quo verſu 44. & ſeq. verùm hoc quoque illis fuerat animadvertendum non declarari a Deo univerſi ſtatum totius orbis, ſed tantùm de eo ſtatu perſtringere quantum ad populum Judæorum, id eſt, Eccleſiam, pertinebat. Quamobrem illud judicio noſtro minimè probandum eſt quod regnum hoc quartum dicitur eſſe imperium Romanorum. Nam primùm ut hic verſus accommodatur cum ſequentibus, oportet illos populariter ſtatum cum imperio unius de quo hîc agitur confundere: deinde verò certum eſt neque a Republ. Rom in Judæam quidquam tentatum eſſe, niſi iis ipſis autoribus qui Judææ dominatum ſibi arrogabant uſque ad Cleopatræ Herodisque tempora; a monarchia autem cœpta uſque in adventum Chriſti nihil prorſus innovatum (quod enim Pompeius & Craſſus fecerunt, ipſorum Judæorum nomine regnis, auſpiciis de regno concertantium; quod Marcus Antonius, nomine Cleopatræ tanquam hæredis ex Ptolemæo factum eſt) poſtremò conſtituta monarchia ſub Auguſto nihilo fuit Judæa gravius preſſa tyrannide antequam exhiberetur Chriſtus quàm ſub Antiochi: quod tametſi hoc loco aperte confirmaretur. Quamobrem nos animadvertentes ad conſilium, finem, verba, & eventa hujus prophetiæ, planè ſtatuimus hanc eandem prophetiam deinceps procedente tempore Daniſtis a Deo explicatam eſſe clariùs magis ac magis, inde a capite 7. ac proinde loci hujus interpretationem genuinam petemus ex ipſo Daniele infra 11. 4. & ſequentibus, ubi apertè oſtendit monarchiam Alexandri Macedonis mox perituram eſſe, & regna alia extitura quæ Judæam torquerent, divexent & affligant omnium duriſſimè, prout etiam prophetavit Jecheskel 38. & 39.*

Neque obſtat quòd regnum ſingulari numero appellatur, quòd ἀναλόγως cum præcedentibus accipiendum eſt de Seleucidarum regno: Nam difficultas hæc ab ipſo Prophetæ tollitur, cùm ferrea ſit ferrea dicuntur pedibus & digitis fuiſſe partim ferreis, partimq; luteis, ver. 33. regna diverſa, verſu ſeq. & reges varia fuiſſe intelligantur verſu 43. nominentur q; ver. 44. Eſt igitur hoc regnum dominatus in Judæam, quem everſa Alexandri magni Monarchia Reges Aſiæ minoris, Syriæ, & Ægypti obtinuerunt durante Seleucidarum regnu, quibus præmium per vices fuit Judæa victoribus. Jam itaque ad ſingularum partium demonſtrationem veniemus. Durum] *id eſt, ſæviſſimum, & omnium maximè tyrannicum: ut explicatur capite 8. & 11. Etiam ſicut] auxeſis, pro eo quod eſt, non quidem ut vulgare ferrum, ſed ut chalybs induratiſſimus: quam malorum vehementiam & atrocitatem vide infrà 11. & triſtia Macabæorum libri.* Omniaſtis] *i. res omnes iſtas aſpectabiles.* 41 Quod autem] *typum qui poſitus eſt ſuprà verſu 33. quia maximè ad inſtitutum pertinet ut confirmaretur Eccleſia adverſus perpetuo ſeverituras, exponit Propheta accuratiſſimè, tribus verſibus. Proinde itaque docet ex comparatione typi non ſore ſtabilia regna, ſed variationes illorum regnorum ſucceſſus, modò ad hos modò ad illos perveniente victoria, hoc verſu: unde ne ſemper quidem Judæi imperatores, ſed interdum ipſorum potentiam a Deo & Judæi ipſis refractum iri, verſu ſequente: po-*

strem̃o providentia Dei effectum iri ut nulla conspiratione, nullis pactis, nulla sanguinis conjunctione, & affinitate inter se firmè coalescant, versu 43. Pedes &] *prolepsis: nam pedum typus exponitur hoc versu; digitorum, sequente.* Diversa] *nam pedes duo regna Ægypti Syriæq; adumbrarunt; digiti verò adjuncti illis provincias, & singulares toparchias.* 42 Durum] *ut suprà ver. 40. pro eo quod est, molo Judæam infestabit gravissimè, modo a Judæis infestabitur: vide Zecher. 3. 8. 21. & seq.* 43 Commiscebuntur] *i. fœdere inibunt & sancient matrimonia: ut dicitur infrà 11. sed frustrà.* 44 Temporibus] *explicatio versuum 34 & 35.* Regum istorum] *id est, cùm adhuc ex isto regulorum genere obtinebunt quidam, qui Judææ regnum tyrannicè sibi arrogabunt: sic enim fuit Herodes genere Arabs, quamvis Judæum simularet studiosissimè: quo regnante nascebatur Christus.* Regnum] *spirituale Christi, positum in scientia & virtute spiritus, ac comparatum prædicatione Evangelii.* Populo alieno] *id est, pœnes Christum in æternum erit.* Comminutorum] *id est, cujus regni insita potentia futurum est ut singula regna (de quibus antè diximus) suo tempore perdantur: ut Jesaiah 60. 12. Atque hùc spectabat Daniel suprà ver. 20. & 21. cùm divinæ majestatis potentia ostenderet regna constituta & deicis: quod opus Christo vero Deo & homini, Regi & servatori nostro hoc & seq. versu tribuitur.* 45 Emonte] *id est, e cœlo, & loco Dei altissimi.* Excindi] *id est, repentè atque ex insperato missi hominibus nihil tale cogitantibus, & in tenebris umbráque mortis residentibus.* Lapidem] *angularem & summum totius ædificii, nempe Christum: qui etsi in speciem usus est adventu abjectissimo, tamen lapis est allisionis & rupes offensionis, quo confringuntur cadentes & irretiti capiuntur quicunque offendunt ipsum, Jesaiahh. 8. 14. & 15.* Qui non est] *hæc verba, ut suprà ver. 34. interpretes ad cæsuram sive resectionem lapidis referre solent, quæ nos potiùs ad causam efficientem & formam administrationis referimus, qui sic dicat Propheta, nulla humana arte vel autoritate Christum impelli in administrationem regni sui, aut ratione humana agi; sed tantùm pro voluntate Dei Patris ac sua per operationem Spiritus.* Ferrum] *id est, statuam antè oblatam Regi per visionem: nam Christus manu sua potentissima labefactaturus est regna omnia quæ statua adumbraverat hu verbu dicitur: ut sup. ver. 35.*

Sunt enim hæc omnia statuæ ullius membra, quæ statua hu verbu denotatur a materia τῆς φάσεως, Poithae] *ut suprà ver. 28.* 46 Procidebat] *signans vers & legitimus cultus Dei, & oblatus monitis quod diligenter inculcaverat Daniel sup. 27. & sequentibus, denique raptus in admirationem & opinionem divinitatis alicujus in Danaele (prout fieri ab idololatris exempla docent Actor. 14. 11. & 28. 6.) divinum honorem Danieli impiè exhibebat, & exhiberi a suis mandabat, nisi Daniel pio & forti animo obstitisset. Obstitisse autem duobus argumentis facile est confirmare: primùm Danielis pietate, qui multo minùs ferre potuit sacrilegam sui adorationem quam contaminationem ex cibario Regis, sup. 1. 8. deinde verò responsione Nebucad-nezaris in versu sequente: quam responsionem nunquam fuisset Rex enuntiaturus ad gloriam Dei, nisi Danielem sanctissimus mostu revocasset ipsum ad respiscentiam, idq; repetitis eisdem argumentis quæ præmiserat statim a principio Daniel supra 27. & sequentibus.* 47 Respondens] *Daniels videlicet monenti, sanctèq; a tam gravi idololatriæ revocanti.* 49 Portæ regis] *id est, erat summus præfectus prætorio, & admissionalis (ut Imperatores in Codice vocant) maximus: nam mos erat Chaldæis & Persis ut certi tantùm satrapæ patere ad Regem aditus, neque id promiscuè, sed per aliquem eorum unum summa autoritate præditum apud Regem.*

CAPUT III.

Nebucad-nezare statuæ amplissimæ, quam curaverat, divinos honores jubente exhiberi, tres Danielis socii qui convenuti sisi intercerant recusant pollui idololatria: quamobrem apud Regem accusati & ab eo accepti nunciter fidem suam in Deum testantur, quem neque vitæ pretio abnegare velint, neque metu mortis: deinde conjecti in fornacem mandato Regis, servantur a Deo incolumes, & a Rege coram suis omnibus revocantur: qui postremò hoc signo edocti divinitus, Deo gloriam dedit, cavet ne ipsius nomen blasphemetur, & illos evehit.

1 NEBUCAD-NEZAR Rex facta imagine aurea, altitudine cubitorum sexaginta, latitudine cubitorum sex; erexit eam in convalle Duræ in provincia Babylonica.

2 Deinde Nebucad-nezar Rex misit qui congregarent satrapas, antistites, & duces, senatores, præfectos thesauris, legisperitos, exactores, omnesque dominatores provinciarum; ut venirent ad dedicationem imaginis quam erexerat Nebucad-nezar Rex.

3 Tunc congregati satrapæ, antistites, & duces, senatores, thesauris præfecti, legisperiti, exactores, omnesque dominatores provinciarum ad dedicationem imaginis quam erexerat Nebucad-nezar Rex; stabant coram imagine quam erexerat Nebucad-nezar:

4 Et præco proclamavit fortenuè; vobis edicitur, ô populi, nationes, & linguæ:

5 Quo tempore audietis sonum cornu, fistulæ, citharæ, sambucæ, psalteriorum, symphoniæ, & omnium generum musices; prociditote, & adorate imaginem auream quam erexit Nebucad-nezar Rex:

6 Nam is qui non procederit & adoraverit, eadem hora projicietur in mediam fornacem ignis accensam.

7 Propterea eodem tempore cùm audirent omnes populi sonum cornu, fistulę, citharæ, sambucæ, psalteriorum, omnium que generum musices: procidentes omnes populi, nationes, & linguæ adorarunt imaginem auream quam erexerat Nebucad-nezar Rex.

8 Propterea eodem tempore appropinquantes viri Chaldæi, accusarunt Judæos:

9 Et proloquentes dixerunt Nebucad-nezari Regi, ô Rex, in secula vive.

10 Tu Rex proposuisti edictum, ut quisquis audiret sonum cornu, fistulę, citharæ, sambucę, psalteriorum, & symphoniæ, omnium que generum musices; procidens adoraret imaginem auream:

11 Is autem qui non procidens adoraret, projiceretur in mediam fornacem ignis accensam.

12 Sunt

a Chald. *ad congregandã.*

b Chald. *cum robore.*

c Chald: *dicunt, impersonaliter.*

d Chald. *in medium fornacu ignu accensa: in desceps.*

e Chald *proclamaverunt accusationes Judæorum, sive obtrectationes.*

12 Sunt viri Judæi, quos præfecisti negotio
provinciæ Babyloniæ, Schadrac, Meschac, &
Hhabed-nego; viri isti [f]non habuerunt tui, ô rex,
rationem: deos tuos non colunt, & imaginem
auream quam erexisti non adorant.
13 Tunc Nebucad-netzare per iram & æstum
edicente [g] adduci Schadracum, Meschacum, &
Hhabed-negonem; tunc inquam viros istos ad-
duxerunt coram Rege,
14 Quibus proloquutus Nebucad-nezar dixit,
[h] an certo consilio, Schadrac, Meschac, &
Hhabed-nego, deos meos non colitis, & imagi-
nem auream quam erexi non adoratis?
15 Nunc si parati estis ut quo tempore audie-
ritis sonum cornu, fistulæ, citharæ, sambucæ,
psalteriorum, & symphoniæ, omniumq; generum
musices procidatis & adoretis imaginem quam
feci, [i] bene est; sin autem non adoraveritis, eadem
hora projiciemini in mediam fornacem ignis
accensam: quis verò est Deus qui eripere possit
vos e manibus meis?
16 Respondentes Schadrac, Meschac, & Hhab-
ed-nego, ac dixerunt Regi: Nebucad-nezar,
[k] ut respondeamus tibi, non sumus soliciti de
hoc negotio:
17 [l] Sive futurum est ut Deus noster quem nos
colimus, qui potens est ad eripiendum nos, a
fornace ignis accensa & a manu tua, ô Rex, eri-
piat nos,
18 Sive non; notum sit tibi, Rex, deos tuos nos
non esse culturos, & imaginē auream quam ere-
xisti non adoraturos.
19 Tunc Nebucad-netzar adeò repletus fuit
æstu, ut imago vultus ipsius immutaretur contra
Schadracum, Meschacum, & Hhabed-negonem;
respondensq; ue edixit ut accenderent fornacem
septuplo magis quàm solebat accendi:
20 Et viris valentibus robore qui erant [m] in
copiis ipsius edixit ut vincirent Schadracum,
Meschacum, & Hhabed-negonem; projiciendos
in fornacem ignis accensam.
21 Tunc viros istos vinxerunt [n] cum suis chla-
mydibus, subligaculis suis, paludamentis q; suis
& vestimentis suis: & projecerunt in mediam
fornacem ignis accensam.
22 Propterea eò quòd verbū Regis accelera-
bat, & fornax accensa erat valde; viros istos qui
intrudebant Schadracum, Meschacum, & Hhab-
ed-negonem interfecerunt scintellæ ignis.
23 Cum autem viri illi tres, Schadrac, Mes-
chac, & Hhabed-nego; [o] cecidissent in mediam
fornacem ignis accensam vincti:
24 Tunc Nebucad-netzar rex trepidus surre-
xit cum perturbatione, & proloquutus dixit gu-
bernatoribus suis, an non viros tres projecimus
in medium ignis vinctos? *quibus* respondentibus
& dicentibus Regi, verum *est*, Rex;
25 Respondit & dixit, ecce video viros qua-
tuor solutos ambulantes in medio ignis, in qui-
bus non est corruptio; forma autem quarti [p] si-
milis est filio Dei.
26 Tunc appropinquans Nebucad-netzar ad
portam fornacis ignis accensæ proloquutus est
& dixit, Schadrac, Meschac, & Hhabed-nego
servi Dei excelsi, egredimini & venite: tunc
egressi sunt Schadrac, Meschac & Habed-nego e
medio ignis.
27 Et congregati satrapæ, antistites, ducesque,
& gubernatores regis cùm inspicerēt viros istos
non esse dominatum ignem in corpus eorum, &
pilum capitis eorum non esse adustum; neque
eorum chlamydes mutatas, denique odorem
ignis non pervasisse eos:
28 Proloquutus Nebucad-nezar dixit, bene-
dictus sit Deus horum, Schadraci, Meschaci, &
Hhabed-negonis, qui mittens angelum suum e-
ripuit servos suos qui confisi sunt in ipso; cùm
verbum Regis mutantes exposuerunt corpus su-
um, ut non colerent neque adorarent ullum
Deum præterquam Deum suum.
29 Quamobrem a me proponitur edictum, ut
omnis populus, natio, aut lingua, quæ [k] dictis
erraverit contra Deum horum, Schadraci, Mes-
chaci, & Hhabed-negonis, [l] in membra lanietur,
& domus ejus [m] in sterquilinium redigatur; pro-
pterea quòd non est Deus alius qui possit eripe-
re hoc modo.
30 Tunc Rex [n] prosperari jussit Schadracum,
Meschacum, & Hhabed-negonem; in provincia
Babyloniæ.

[f] Chald. *non posuerunt super te, ô Rex, rationem.*
[g] Chald. *adducere.*
[h] Chald. *an quæstio est.*
[i] Chald. *semel septies supra quam.*
[k] Chald. *dixerit errorem.*
[l] Chald. *membra efficiatur.*
[m] Chald. *ster quilinium disponatur: ut supra 2. 5*

ANNOTATIO.

1 Nebucad-netzar] *Hujus historiæ tempus etsi minimè definitur, non dubium est tamen ex vers. 12. quin historiam superioris capitis subsequuta sit: quam longo intervallo ignoratur: atque hoc quidem loco ponitur commodè ad probandum alterum membrum propositionis quæ enuntiata fuerat προλεπτικῶς, supra 1.17.* Facta imagine] *quanquam faciendæ erigendæq; hujus statuæ occasio non satis ex verbis textus confirmari potest, tamen probabile videtur nobis ex comparatione sexti capitis Chaldæos invidia Judæorum summis honoribus a Rege affectorum abreptos occasionem quæsivisse ut eos miserè de fastigio (quo erant evecti) deturbarent in perniciem ipsorum. Quod quidem videtur historia duobus modis innuere: quorum unus est, quòd dicuntur Chaldæi non hos tantùm, sed Judæos in universum accusasse, versu 8. & 12. alter, quod Nebucad-nezar observata & explorata conservatione illorum omnes alios qui in autoritate erant apud ipsum, ad observandum idem miraculum convocavit de industria, verisimq; ipsis ac omnibus, ne quod dictum, ne per errorem quidem, indignum Deo profunderent, ver. 27. & 29.* Convalle Duræ] *id est, in campo Dura sito inter Chaltæitida & Ciffiam in Susianæ agro, teste Ptolemæo libro Geographicorum sexto.* 8 Accusarunt Judæos] *id est, cupidè arrepta hac occasione tum gentem ipsam, hoc versu; tum præfectos illos tres, versu 12. calumniis & obtrectationibus inter accusandum obruerunt apud Regem.* 9 In secula vive] *ut supra 2.4.* 14 An certo consilio] *id est, certumne & deliberatum fuit cum animis vestris ita vos gerere? sic enim accipitur hæc vox apud Hebræos quoque, ut Exod. 21.13.* 15 Bene est] *sermo ἀναντιοδρόμως per ἐναντιοφανῆ contrariis, quod genus sermonis in omnibus ferè linguis receptum est.* 16 Ut respond.] *id est, ut paucis habeas responsum tuum, sic habeto nos non laborare de effugiendo hoc præsente periculo, quod minaris nobis.* 17 Sive futurum est] *responsum dilemmaticum: in utrumque eventum (inquiunt) comparati sumus: nobis satis est sive vivere, sive mori nos oportet, ut vivamus moriamurq; in Domino.* 20 In copiis] *i. cohortibus prætorii & comitatu suo.* 21 Cum suis chlamyd.] *id est, non de-*

fractũ neq; positis vestibus ipsorum pretiosis, adeò festinabant satellites obsequi mandato Regis: ut ostenditur sequente versu. 23 Ceciderunt] *& soluti ambularent in igne sine ulla noxa, cum filio Dei, versu* 25.

25 Similis est] *id est, venustissima & quasi divina: ut Homerus ἀντίθεους, θυσάνους, & ἀνεμώκεα nominat; vide versu* 28. 29 Non est Deus] *hunc sermonem statuit Nebucad-nezzar ab experientia, quòd Deus optimus maximus servos suos, in ignem injectos liberaßet; satellites verò ipsum, non obstante Belo aut ullo Babyloniorum Deo, igni tradidißet: qua severitate judicii animus Nebucad-nezzaru ad tempus aliquod refractus est.* 30 Prosperari] *restituit honoribus, & vetuit suis omnibus ne illis porrò malefacerent.*

CAPUT IIII.

Nebucad nezzar in ampliſſimam gloriæ faſtigium evectus atq; inſoleſcens, ſomnio divinitus immiſſo percellitur: cujus interpretationem non a Chaldæis, ſed a Danijele accipit, fore ut de ſummia gloria in ſortem brutorum abjectiſſimam detrudatur, donec agnito Deo reſtituatur per beneficentiam ejus: cujus rei præſignificatæ præmuntiatæ, & ſuo tempore perfectæ nomine Nebucad-nezzar promulgat beneficium erga ſe, & gloriam Dei apud omnes gentes.

1 'NEBUCAD-NEZZAR Rex omnibus populis, nationibus, ac linguis, quæ habitant in tota terra; pax vestra multiplicetur.

2 Signa & miracula quæ fecit erga me Deus excelsus, decet [a] me indicare:

3 Signa ejus quàm magna sint, & miracula ejus quàm fortia: regnum ejus regnum [b] æternum, & dominium ejus [c] in omnes generationes *esse*.

4 'Ego Nebucad-nezzar 'tranquillus eram domi meæ, & virens in 'palatio meo:

5 Cùm somnium viderem quod exterruit me; ita ut cogitationes in cubili meo, & visiones capitis mei conturbarent me.

6 Quamobrem a me propositum est edictum, [d] ut adducerentur coram me omnes sapientes Babyloniæ; qui interpretationem somnii notam facerent mihi.

7 Tunc accesserunt 'magi, astrologi, Chaldæi, & haruspices; cumq; somnium dixissem coram eis, interpretationem ejus notam non faciebant mihi:

8 Tandem autem accessit coram me Danijel, cujus nomen *est* Belteschatzar *secundum nomen* Dei mei, in quo *est* spiritus deorum sanctorum; & somnium coram eo dixi:

9 Belteschatzar, *inquam*, præfecte magorum, quia novi spiritum deorum sanctorum inesse tibi, & ullum arcanum 'non premere te; visiones somnii mei quod vidi, id est, interpretationem ejus, dic.

10 Visionibus igitur capitis mei in cubili meo videbam cùm ecce arbor in medio terræ esset altitudine magna,

11 Crevisse arborem, & roboratam esse; & altitudine sua pervenisse ad cœlum, aspectuq; suo ad finem totius terræ:

12 Ramos ejus pulchros, & fructus ejus multos, cibumque pro omnibus inesse ei: sub ea umbram captare bestias agri, & in ramis ejus habitare aves cœli; denique ex ea cibum percipere omnem carnem.

13 Videbam in visionibus capitis mei super cubile meum; cùm ecce 'vigil & sanctus e cœlo descenderet,

14 Clamans [e] strenuè, & ita edicens; excindite istam arborem, & amputate ramos ejus, dejicite folia ejus, & spargite fructus ejus: vagentur bestiæ [f] ne subsint ei, & aves a ramis ejus.

15 Verùm stirpem radicum ejus in terra relinquite, & cum vinculo ferreo chalybeoque apud teneram herbam agri: ut rore cœli intingantur, & cum bestiis sit portio ejus in herba terræ:

16 [g] Animus ejus 'ab humano mutetur, & cor bestiæ detur ei; septemque 'tempora præteream eum.

17 'Ex decreto 'vigilum verbum hoc, & ex sermone sanctorum hoc postulatum *est*: [h] 'usq; dum adducatur, 'ut agnoscant viventes, dominari excelsum in regno hominum, adeò ut cui vult tradat illud, & abjectissimum hominum constituat in illo.

18 Hoc somnium vidi ego Rex Nebucad-nezzar, jam tu Belteschatzar interpretationem dic: propterea quòd nulli sapientes regni mei possint interpretationem notam facere mihi; tu autem potes, quia spiritus 'deorum sanctorum inest tibi.

19 Tunc Danijel cujus nomen est Belteschatzar, cùm 'obstupuisset quasi horam unam, & cogitationes ejus conturbassent eum: proloquenti Regi ac dicenti, ô Belteschatzar somnium & interpretatio ne perturbet te, respondens Belteschatzar dixit, 'Domine mi, somnium hoc 'eventus osoribus tuis, & interpretatio ejus inimicis tuis.

20 'Arbor illa quam vidisti, quæ crevit & roborata est; cujus altitudo pervenit ad cœlum & aspectus in totam terram,

21 Cujus rami pulchri, & fructus multi, & cibus pro omnibus infuit; sub qua habitabant bestiæ agri, & in cujus ramis sidebant aves cœli.

22 Tu es, ô Rex, qui crevisti & roboratus es: nam amplitudo tua ita crevit, 'ut pervenerit ad cœlum, ac dominium tuum ad finem terræ.

23 'Quod autem vidit Rex vigilem & sanctum descendentem de cœlo ac edicentem, excindite arborem istam ac perdite eam, verùm stirpem radicum ejus in terra relinquite, & cum vinculo ferreo chalybeoque sit apud teneram herbam agri, ut rore cœli intingatur, & cum bestiis agri sit portio ejus, usque dum septem tempora transeant super eum.

24 Hæc interpretatio est 'Regis; & decretum excelsi est quod superventurum est Domino meo Regi.

25 Nam te depellent [i] homines a se, & cum bestiis agri futura est habitatio tua, herbamque ut bobus tibi gustandam dabunt, & rore cœli te infringent, septemq; tempora efficient ut præterant te: usquedum noscas dominari excelsum in regno hominum, & cui vult dare illud.

26 'Quod autem dicebant relinquendam stirpem radicum illius arboris; regnum tuum tibi stabile erit, ex quo agnoveris 'cœlos dominari.

27 'Quapropter, ô Rex, consilium meum placeat tibi, & 'peccata tua justitia abrumpe & iniqui-

[a] Chald. *coram me.*
[b] Chald. *seculi: sic infrà ver.* 34
[c] Chald. *cum generatione & generatione: sic infrà ver.* 34.
[d] Chald. *adducere.*
[e] Chald. *cum robore.*
[f] Chald. *de sub ea.*
[g] Chald. *cor ejus ab hominibus mutetur*
[h] Chald. *ad adductionem usque.*
[i] Chald. *ab hominibus: sic ver.* 32.

k Chald. *afflictorum.*

iniquitates tuas k erga afflictos : ſi forſè erit prorogatio tranquillitati tuæ.

28 Totum hoc ſupervenit Nebucad-netzari Regi.

29 Exactis menſibus duodecim, in palatio regni Babyloniæ obambulabat,

30 Et proloquens Rex dicebat, annon hæc eſt Babylon illa magna quam ego ædificavi; ut eſſet regia & ornamentum decoris mei robore potentiæ meæ?

31 Adhuc ſermone illo *verſante* in ore regis; vox e cœlo accidit dicens, tibi indicitur Nebucad-netzar Rex, regnum hoc deſcedere a te;

32 Et homines te depulſuros a ſe, ut cum beſtiis agriſit habitatio tua; herbam ſicut bobus guſtandam tibi daturos eſſe, & facturos ut ſeptem tempora prætereant te uſquedum agnoſcas dominari excelſum in regno hominum, & cui vult dare illud.

33 Eadem hora verbum illud completum eſt in Nabucad-netzare: nam ab hominibus depulſus herbam ut boves comedit, & rore cœli corpus ejus intinctum eſt, uſque dum pili ejus ut Aquilarum *plumæ* creviſſent, & ungues ejus ut avium.

34 Exactis verò temporibus illis, ego Nebucad-netzar oculos meos ad cœlum ſuſtuli, & mente mea ad me reverſa Excelſo benedixi, & viventem in perpetuum laudavi ac glorificavi: quòd dominatus ejus *ſit* dominatus æternus, & regnum ejus in omnes generationes:

1 Chald. *culo.*

35 Omnes verò habitatores terræ ut nihili reputentur, & pro voluntate ſua faciat in exercitu cœli, & habitatoribus terræ: neque eſt qui prohibeat manum ejus, aut dicat ei, quid facis?

36 Eo tempore mente mea reverſa in me, & ad gloriam regni mei *capeſſendam* decore meo, & ſplendore meo reverſo in me, tum me gubernatores mei & proceres mei requiſiverunt: & in regno meo ita confirmatus ſum ut amplitudo major adita ſit mihi.

37 Nunc ego Nebucad-netzar laudo, extollo, & glorifico Regem cœli: cujus omnia opera *opera* veritatis, & cujus viæ *ſunt* viæ judicii, qui deniq; ambulãtes in ſuperbia poteſt deijcere.

ANNOTATIO.

1 Nebucad-netzar] *Hujus programmatis quod a Rege Nebucad-netzare emanavit ſumma eſt, Deum admirabiliter egiſſe cum Nebucad-netzare ut faſtum ipſius intelligendum deprimeret, & ad officium revocaret finis vero, ut omnis gloria concedatur Deo. Sunt itaque hujus programmatis tres omnino partes: exordium, tribus primis verſibus: narratio, uſque ad verſum 37. & concluſio, verſu ultimo. Exordio continentur ſalutatio, verſu 1 & propoſito ſumma, duobus ſequentibus. Quod autem ad tempus quo programma hoc fuit promulgatum, eiſi diſertis verbis in ſcriptura minimè ponatur, non dubium eſt tamen quin totum hoc argumentum & geſtum & promulgatum fuerit poſtquam devictus aliis regnis, ex Ægypto (quam poſtremò expugnavit) recurrit in Babyloniam. Cùm autem a tempore reverſionis hujus ad finem uſque regni anni ad ſummum decem interceſſerint, ut oſtendimus Jechez. 30. 1. certum eſt hoc programma ſub finem regni ipſius editum in lucem eſſe fermè ante biennium qu̇ am de vita decederet.* 4 Ego Nebucad-netzar] *narratio, ut diximus in verſum 1.* Tranquillus] *ab omni boſte, & hoſtium metu, quos debellaverat.* Palatio] *quod erat Babyloni: ut apparet infrà ver. 29. & 30. vide Herodotum de palatio Babylonico.* 7 Magi] *vide ſuprà 2. 27.* 8 Secundum nomen] *etymon illius nominis quod Danijeli inditum eſt a Babylonio ſupra 1. 7. hìc verbis perſtringitur. Eſt enim Belteſchatzar Babylonica vox, compoſita ex tribus dictionibus: quæ idem ſonat ac ſi dicas, Bels abdita theſaurizans ſive conſervans; erat enim Bel ſummus Babyloniorum Deus. Jeſchahh. 46. 1.* 9 Non premere] *id eſt, non facebare negotium tibi, ſed promptum eſſe atque expoſitam intelligentiam ejus.* 13 Vigil] *id eſt, angelus ſanctus, & deligenter excubias agens ad cognoſcendã, prædicandam, & perficiendam voluntatem Dei: quo nomine plures oculis ipſis tribuuntur Jechez. 1. Atque hoc quidem elogium noſtro ſit convenientiſſimum, quia adhuc verſante ſermone in ore Regis vox angeli e cœlo accidiſſe dicitur infrà verſu 31.* 16 Ab humano] *id eſt obbrutieſcat, nihil humanum ſapiat in quo admiratur arbore.* Tempora] *id eſt anni, ſunt dochicè, ut Prophetæ ipſe interpretatur infrà 12. 13. ſic dencep.* 17 Ex decreto] *confirmatio precedentis mandatis conſenſu angelorum omnium, decretum Dei contra arborem tum judicio ſuo, tum poſtulato apud homines comprobantium. q. d. quod vos jubeo eorum conſumere ut excindatu arborem, & ſtirpem radicum ejus relinquatu, &c. denique cum tempora ſeptem ſinatis cum brutis degere; hæc non mea unius ſententia putanda eſt, quam ego ſolus ad vos a Deo perferam; ſed totius cœleſtium angelorum conſeſſus ſuã id ipſum prædicat, & fieri a vobis poſtulat; ut hoc judicio cùm Nebucad-netzar ipſe potentiam Dei cognoſcere, tum alij omnes promulgatam ab illo diſcere.* Vigilium] *vide ſuprà 13.* Uſque dum adducatur] *hoc membrum ſic reddendum eſſe oſtendit Daniel infrà verſu 25. & Angelus ver. 32.* Ut agnoſcant] *prædicatione Nebucad-netzaris ut ipſe ait verſu 2. & 37.* 18 Deorum ſanct.] *ethnicis omnibus verba.* 19 Obſtupuiſſet] *percuſſus gravitate ſomnii & novitate judicii in tantum Regem; cujus pax cùm ipſi Danijeli, tum toti Judæorum populo erat utilis, & commendata per Jirmejam 29. 7.* Domine mi] *hoc reſponſum Danijelis tribus membris comprehenditur: primum eſt precatio, his verbis, ſecundum, enarratio ſomnii, ſeptem verſibus ſequent. tertium, hortatio ad reſipiſcentiam, verſu 27. Atque hæc cauſa eſt cur Danijel precatione in principio utatur, quia ſentiebat Dei minis & promiſſionibus hærere conditiones ſuas: quamobrem primum orat Deum ut melius Nebucad-netzari conſulat, & tantum judicium avertat miſericordia ſua; deinde viam miſericordiæ hujus conſequendæ Nebucad-netzari aperit.* Eveniat] *id eſt, abſit tibi.* 20 Arbor] *explicatio primæ partis ſomnii, quæ habetur ſuprà 10. & 11.* 22 Ut perveq.] *id eſt, omnia impleverit: hyperbole accommodata ad verba ſomnii, ver. 11.* 23 Quod autem] *explicatio ſecundæ partis ſomnii, quæ habetur ſuprà 13. & ſequentibus.* 24 Regis] *ſpectans ad Regem, ut ſequentia exponunt.* 26 Quod autem] *tertia pars ſomnii poſita ver. 15. & repetita ver. 23. de reſtitutione Regis.* Cœlos dominari] *i. Deum cœlorum patrem invocaſſe: ut Matth. 21. 25.* 27 Quapropter] *tertius locus reſponſi, ut diximus in verſum 19.* Peccata tua] *id eſt, plus ſatis hactenus peccaſti inſolentia & inhumanitate, ut eſt ultimo infrà 5. 19. nunc verò cùm Deus te pramoneat graviſſimè, anticipe judicium ejus vera reſipiſcentia, inſolentiã &*

iuhum.xnit item abrumpe, & te ipſum confer ad colendam juſtitiam & exercendam gratiam erga populum Dei, & omnes afflictos diuitiæ dominatui tui. Si forte] *ut Jehoſchuhh.* 14.12. & 1. *Schem.* 14.7. 30 Ædificavi] *id eſt, maximis operibus, ædificiis, exornavi: vide Joſephum lib.*10. *antiquitatum Judaicarum cap.*11. 31 Regnum] *id eſt, te mox deſiturum regem eſſe: oſtenditur verſu* 33. 37 Nunc ego] *concluſio in universum, ut diximus ſuprà in verſum* 1.

CAPUT V.

Belſchatzar epulo magnificentiſſimo proceres excepturus vaſa domus Dei in oſtentationem traducit, ut Deum verum contumelia falſos laudibus proſequatur: quamobrem Deus immiſſa manu impendens judicium deſcribit ante oculos omnium; quod judicium Chaldæus aſſeſſoribus legere, Danijel arceſſitur, qui exemplo ſuperbiæ & caſus Nebucad-nezzaru adducto Belſchatzarem ejuſdem criminis redarguit, & ſcripturam exponens judicium Dei explicat, quod fuit proxima nocte conſequutum.

1 BELSCHATZAR rex facturus [a] convivium magnum proceribus ſuis mille, & [a] coram mille his vinum bibiturus,

[a] Chald. *pro* [a] *ad*

2 Belſchatzar edixit [a] [a] ad guſtandum vinum afferri vaſa aurea & argentea, quæ exportaverat Nebucad-nezzar [b] avus ſuus ex templo quod fuerat Jeruſchalaimis: ut biberent in eis Rex ipſe, procereſque ejus, uxores ejus, & concubinæ ejus.

[a] Chald. *pro guſtu vinis afferre.*
[b] Chald. *pater*, 2. *Reg.* 24. & 25.

3 Tunc allatis vaſis aureis quæ exportaverant e templo domus Dei quæ fuerat Jeruſchalaimis; bibebant in eis Rex ipſe, procereſque ejus, uxores ejus, & concubinæ ejus:

4 Bibentes vinum; etiam [a] laudabant deos aureos, & argenteos, æreos, ferreos, ligneos, & lapideos.

5 Eadem hora egreſſi [a] digiti manus humanæ ſcripſerunt e regione lychnuchi, [c] in tectorio, parietis palatii Regis; Rege vidente partem manus quæ ſcribebat.

[c] Chald. *ſuder calſem, juſtum vocatur.*
[d] Chald. *Regis ſplendoridus immutatus ipſis: ſic ver.* 9.
[e] Chald. *cum robore, ad ducere aſtrologes, &c.*

6 Tunc [d] coto Regis ſplendore immutato, & cogitationibus ejus conturbantibus ipſum; cũ [a] cingula lumborum ejus diſſoluta eſſent, genuaque ejus colliderent alterum alteri,

7 Inclamavit Rex [e] ſtrenuè, ut adducerentur aſtrologi, Chaldæi & haruſpices, & proloquens Rex dixit ſapientibus Babylonis; quiſquis legerit ſcripturam hanc, & interpretationem ejus indicaverit mihi, purpura induetur cum torque aureo ad collum ipſius, ac tertius in hoc regno dominabitur.

8 Tunc accedentes omnes ſapientes regis, cùm non poſſent ſcripturam illam legere & interpretationem notam facere Regi,

9 Tunc, inquam, Rege Belſchatzare valde cõturbato, adeò ut totus ſplendor ejus mutatus eſſet in eo; & proceribus ejus attonitis,

10 [a] Regina propter verba Regis & procerum ejus ad domum convivii acceſſit; proloquutaq; Regina dixit, Rex [a] in ſecula vive, ne conturbent te cogitationes tuæ, & ſplendores tui ne mutentur.

11 Eſt vir in regno tuo cui ſpiritus deorum ſanctorum ineſt, & in quo temporibus avi tui lux, intelligentia quæ, ac ſapientia par ſapientiæ Deorum inventa eſt: quapropter Rex Nebucadnetzar avus tuus præfectum magorum, aſtrologorum, Chaldæorum haruſpicum conſtituit eum, avus tuus Rex.

12 Quandoquidem ſpiritus excellens, ac cognitio, & intelligentia, interpretatio ſomniorũ, & indicatio ænigmatum, ac ſolutio [f] rerum implexarum inventa eſt in ipſo Danijele, cui Rex impoſuerat nomen Belteſchatzar; nunc Danijel vocetur, & interpretationem indicabit.

[f] Chald. *modorum: ſic infrà ver.* 16

13 Tunc Danijele adducto coram Rege, proloquutus Rex dixit Danijeli; es tu ille Danijel, [g] ex deportatis Jehudææ, quos adduxit Rex avus meus e Jehudæa?

[g] Chald. *qui e filiis deportationis*

14 Et tu de quo audivi ſpiritum Deorum ineſſe tibi; & lucem, intelligentiam que, & ſapientiam excellentem inventi in te?

15 Nunc ergo adducti ſunt coram me ſapientes aſtrologi, ut ſcripturam iſtam legerent & interpretationem ejus notam facerent mihi; ſed non poſſunt interpretationem verbi iſtius indicare.

16 Ego autem audivi de te, poſſe te interpretationes [h] afferre, & res implexas ſolvere: nunc ſi poteris ſcripturam iſtam legere, & interpretationem ejus indicare mihi, purpura induêris cum torque aureo ad collum tuum, & tertius in hoc regno dominaberis.

[h] Chald. *interpretari.*

17 Tunc reſpondens Danijel dixit coram Rege, dona tua tibi ſint, & [a] honoraria tua alii da: verùm ſcripturam iſtam legam Regi, & interpretationem notam faciam ei.

18 Tu ô Rex, [a] Deus excelſus regnum, & amplitudinem, gloriámque, & decorem dederat Nebucad nezzari avo tuo;

ſuprà 4

19 Et ob amplitudinem quam dederat ei, omnes populi, nationes, & linguę tremebant ac timebant a conſpectu ejus: quem volebat occidebat, & quem volebat percutiebat, & quẽ volebat extollebat, & quem volebat deprimebat:

20 Sed cùm elatus eſſet [i] animus ejus, & ſpiritus ipſius obduratus eſſet ad ſuperbè agendũ; depoſitus eſt e ſolio regni ſui, & gloriam amoverunt ab eo.

[i] Chald. *corſic demceps.*

21 Nam ab [k] hominibus depulſus animum ſuum [l] ad beſtias applicuit, & cum onagris habitationem ſuam; herbam ut bobus guſtandam dederunt ei, & rore cœli corpus ejus intinctum eſt: donec agnovit, dominari Deum excelſum in regno hominum, & quem vult conſtituere in eo)

[k] Chald. *filiis hominum.*
[l] Chald. *cum beſtiis poſuit.*

22 [a] Tu igitur fili ejus Belſchatzar, non depreſſiſti animum tuum; quamvis totum hoc cognoſceres:

23 Imò contra Dominum cœli adeò extuliſti te, ut vaſa domus illius attulerint coram te, in quibus tu, procereſque tui, uxores tuę, & cõcubinæ tuæ vinum bibatis; deóſque argenteos, & aureos, æreos, ferreos, ligneos, & lapideos, qui non vident, neque audiunt, neque cognoſcunt laudaviſti: Deum verò in cujus manu *eſt* anima tua, & penes quem totum iter tuum *eſt*, non glorificaſti.

24 Tunc a conſpectu ejus miſſa eſt [a] pars illa manus, unde ſcriptura iſta exarata eſt.

25 Atque hæc ſcriptura illa quæ exarata eſt, Mene mene, tekel, upharſin, *id eſt, numeravit, nume-*

numeravit, appendit, dividunq.

26 Hæc interpretatio verborum, NUMERAVIT; [a]numeravit Deus regnum tuum, & [m]perfectissimè numeravit illud.

[a]Chald. *perficit* numerare.

27 APPENDIT; appensus fuisti lancibus, & inventus es [n]minore pondere.

[n]Chald. *defectum.*

28 DIVISIT: divisum est regnum tuum, traditumque Medis & Persis.

29 Tunc edicente Belschatzare induerunt Danijelem purpura cum torque aureo ad collum ejus; & proclamaverunt de eo, ipsum futurum dominatorem tertium in eo regno.

30 Eadem nocte [1]interfectus est Belschatzar Rex Chaldæorum.

ANNOTATIO.

1 Belschatzar] *Nepos Nebucad-nezarii magni, filius Evil-merodaci, quem historici corruptè Labonidum sive Labynetum vocant pro Naboniddoche, ut vocat Alphæus apud Eusebium lib. 9. de præparatione Evangelica.* Convivium magnum] *de quo Herodotus lib. 1. & Xenophon lib. 7. vide in Jermeja 25. 26.* Coram mille] *ut convivas melius acciperet nam alioqui cum proceribus cibum non capiebat Rex, & paucissimis ad ipsum patebat aditus.* 2 Ad gustandum] *id est, ad secundum delicias transitu contumelioso vasis Jehovæ ad insolens istud & intempestivum convivium: quod reprehendit Danijel infrà* 23. 4 Laudabant] *eum tribuentes ipsis laudes victoriæ spoliorumq; domus Dei quibus abutebantur, tum etiam labantes ipsis epula sui prothymata, ut diximus supra* 1. 8. 5 Digiti] *ac non manus integra: quamobrem pars vel portio manus in sequentibus appellatur, hoc versu, & 24.* Lychnuchi] *videlicet pensili, qui propterea comparatus erat ut in eo lucernæ accenderentur protracto in noctem convivio. Nam alioqui non fuisse hoc convivium de nocte ceptum ex eo apparet, quod Danijel purpuratus & torquatus tertius a Rege in regno promulgatus est; infrà vers. 29 quod factum diurnum, non autem nocturnum esse nemo est qui nesciat.* 6 Toto Regis splend.] *id est, tota illa festivitate & hilaritate quam præ se ferebat in excipiendis convivis.* Cingula lumbor.] *id est, soluta essent ipsius zonæ, ut fit hominibus quos ex gravi aliqua corporis aut animi ægritudine invadit Asthupsia.* 10 Regina] *non uxor quidem Belschatzaru Regis (nam uxores illius dicuntur adfuisse supra 2. & 3.) sed Regis mater aut avia, nomine (ut credibile est) Nitocris dicta, Herodoto lib. 1.* In secula vive] *vide supra 2. 4.* 12 Et interpretationem] *quod confirmo illum indicaturum esse: adeò explorata est illius certa & sapientia.* 17 Honoraria] *vide supra 2. 6. hujus autem responsi partes sunt hæ: exordium munera honestè recusantis & spondentis interpretationem, hoc ver. propositio sive narratio rerum gestarum a Nebucad-nezare & Belschatzare κρῖσις συγχρισις, usque ad versum 24. & scripturæ explicatio, sequentibus.* 18 Deus excelsus] *hoc membrum ad priorem partem συγχρισεως pertinens, quia hyperbaticum est, placuit parentheseos nota includere.* 22 Tu igitur] *altera pars συγχρισεως, nimirum ἀπόδοσις ad primi exemplum præsentia accommodans.* 24 Pars illa] *de qua supra ver. 5.* 26 Numeravit] *id est, annos quibus duraturum erat regnum Babylonicum, & Judæos populi captivitas, in numerato habet.* Perfectissimè] *sic reddatur ratio geminati verbi.* 27 Minore] *ad est, abjiciendus, ut nummus reprobus, justoq; longè levior.* 30 Interfectus] *a Gobrya & Gadata satrapis Cyri, teste Xenophonte libro 7.*

CAPUT VI.

Danijel a Dario Medo in dignitatem amplissimam evectus amplius evehendus consilio Regis, a proceribus aliis observatur; qui frustra occasione captata ullius obtrendi, commisceuntur novum edictum ut solis Regi ad tempus supplicetur: Huic edicto cùm non paruisset Danijel, urgentibus proceribus in foveam leonibus obtruditur, & servatur a Deo: quamobrem Darius edicto Danijele accusatores leonibus objicit, & promulgat edictum de reverentia Dei.

1 CUM Darius Medus accepisset regnum ipsum, fermè [a]natus annos sexaginta duos,

[a]Chald. *filius annorum.*

2 Placuit coram Dario præficere ipsi regno satrapas centum viginti, qui [b]præessent toti regno:

[b]Chald. *essent in toto regno.*

3 Supra istos autem Eparchos tres, quorum Danijel [c]primus esset; quibus essent satrapæ illi reddituri rationem, ne Rex damno afficeretur.

[c]Chald. *existente præfecto.*

4 [c]Tunc Danijele isto pergente præesse Eparchis atque satrapis; & propterea quòd spiritus excellens ineffet ipsi, Rege cogitante præficere ipsum toti regno suo:

5 Tunc Eparchi & satrapæ quærebant ut occasionem invenirent [d]ab administratione regni; sed nullam occasionem aut vitium potuerunt invenire, propterea quòd fidus esset, & nullus error aut vitium inveniretur in eo.

[d]Chald. *a latere regni.*

6 Tunc viri illi dicentes, non fumus inventuri contra Danijelem istum ullam occasionem; nisi inveniamus contra eum *occasionem* de lege Dei ipsius:

7 Tunc, *inquam*, Eparchi & satrapæ illi convenientes ad Regem, ita dixerunt ei, Darie Rex, in secula vive:

8 Consilium iniverunt omnes Eparchi regni, præsides, & satrapæ, gubernatores, ac duces, de statuendo statuto regio, & firmando interdicto: ut quisquis petierit petitionem ab ullo Deo aut homine per dies triginta, præterquam a te Rege, projiciatur in foveam leonum.

9 Nunc, ô Rex, statue hoc interdictum, & exara scripturam; ut non mutetur, secundum jus Medorum & Persarum quod non [e]intercidit.

[e]Chald. *transit: sic vers. 13.*

10 Quamobrem rex Darius exaravit scriptum & interdictum.

11 Danijel autem cùm cognovisset exaratum esse scriptum illud, ingressus est domum suam, cui fenestræ apertæ erant in cœnaculo ejus [f]ex adverso Jerusalaimorum: & [g]temporibus tribus de die ipse [f]procumbens in genua sua orabat & confitebatur coram Deo suo, quemadmodum fecerat & antea.

[f]Chald. *in genuculans.* [g]Chald. *ab ante hoc.*

12 Tunc viri illi convenientes; postquam invenissent

veniſſent Danijelem orantem & ſupplicantem coram Deo ſuo:

13 Tunc, *inquam*, appropinquarunt & dixerunt coram Rege de interdicto Regis, nonne interdictum exaraſti ut quiſquis petierit ab ullo Deo aut homine per dies triginta niſi a te Rege, projiciatur in foveã leonum? reſpondit rex dicens, verum eſt verbum hoc, ſecundum jus Medorum & Perſarum quod non intercidit.

14 Tunc reſponderunt dicentes coram Rege, [h] Danijel qui eſt ex [i] deportatis Jhudææ [k] non habuit tui, ô Rex, rationem; aut interdicti quod exaraſti: nam temporibus tribus de die petit petionem ſuam.

15 Tunc Rex ſimulac verbum hoc audivit, multùm triſtatus eſt apud ſe, & pro Danijele adhibuit [e] cogitationem ut liberaret eum; & uſq; ad occaſum ſolis conabatur eripere eum.

16 Tunc viri illi convenerunt ad regem, & dixerunt Regi; ſcias, ô Rex, jus Medis & Perſis eſſe, ut nullum interdictum aut ſtatutum quod Rex ſtatuerit non mutetur.

17 Tunc Rege [f] dicente adduxerunt Danijelem, projeceruntq; in foveam leonum: & proloquutus Rex dixit Danijeli, Deus tuus quem tu colis ſ jugiter, ipſe liberet te.

18 Et allato [g] lapide uno ac impoſito ſuper os foveæ; obſignavit eum Rex [g] annulo ſuo & annulo procerum ſuorum, ne mutaretur [g] voluntas de Danijele:

19 Tunc profectus Rex in palatium ſuum & pernoctavit jejunus, & [e] exhilarantium nihil juſſit afferri coram ſe; ſomnuſque ejus receſſit ab eo.

20 Tunc Rex ſumma aurora ſurgens cum luce, [l] feſtinantiſſimè ad foveam leonum profectus eſt:

21 Et appropinquando ad foveam Danijelem voce triſti inclamavit: proloquutus Rex dixit Danijeli, ô Danijel ſerve Dei viventis, Deus tuus quem tu colis jugiter, potuerítne liberare te a leonibus?

22 Tunc Danijel cum Rege loquens, *dixit*: Rex in ſecula vive.

23 Deus meus miſit Angelum ſuum, qui occluſit os leonum ut non læderent me: [m] propterea coram eo puritas invenitur in me, etiamque coram te, ô Rex, [m] maleficium non commiſi me.

24 Tunc Rex multùm lætatus de eo, Danijelem juſſit [n] educi e fovea illa: eductoque Danijele e fovea illa, nulla læſio inventa eſt in eo, quia crediderat in Deum ſuum.

25 Deinde edicente Rege *ſatellites* adduxerunt viros illos qui [o] accuſaverant Danijelem, & in foveam leonum projecerunt eos, filios eorum, & uxores eorum; neque pervenerant ad [p] imum foveæ, cùm dominium exercuerunt in ipſis leones, & omnia oſſa ipſorum comminuerunt.

26 Tunc Darius Rex ſcripſit omnibus populis, nationibus, ac linguis habitantibus in terra; pax veſtra multiplicetur.

27 [q] A me proponitur decretum, ut in toto dominatu regni mei tremant & timeant *omnes* a conſpectu Dei Danijelis; quia ipſe *eſt* Deus vivens & ſtabilis in ſecula, & regnum ejus incorruptum, ac dominatus ejus ad finem uſque.

28 Liberat, & eripit, facitq; ſigna ac miracula in cœlo & in terra; qui liberavit Danijelem a [r] leonibus.

29 Itaque Danijel iſte proſperè egit in regno Darii, & in regno Cyri Perſæ.

a Chald. *& Danijel: pleonaſmus.*
b Chald. *filiis deportationis.*
k Chald. *non poſuit ſuper te, ô Rex, rationem.*
l Chald. *cum perturbatione*
m Chald. *læſionem non fecit.*
n Chald. *educere.*
o Chald. *proclamaverant accuſationes, ſive obtrectationes ipſius: ut ſupra 3.8.*
p Chald. *ſolum.*
q Chald. *A coram me.*
r Chald. *manu leonum: ut Gen. 9.5.*

ANNOTATIO.

1 Darius] *Verſum hunc (qui ſer è cum præcedentibus conjungitur) quia magis ad ſequentia pertinet, viſum eſt huc capitis connectere. Eſt autem hic Darius Medus ſocer Cyri Regis, qui operam generis ſui adhibuit ad occupandam Babylonem; ut obſervavimus 2. Chron. 36. 23.* 3 Primus] *id eſt ſummus, ut exponitur ſequente verſu.* 4 Tunc Danijele] *duæ hîc cauſæ explicantur quibus ſatrapæ ad procurandum Danijelis exitium adducti ſunt: una, quod jam præſentem hominis exteri ſibi imperantis dignitatem ferrent indignissimè; altera, quòd conſilium Regis cognoſcerent de Danijele amplius evehendo in univerſam adminiſtrationem regni.* 5 Ab adminiſtratione] *id eſt, ſi forte deprehenderetur peccaſſe in rationibus regni, quas ab ipſis ſatrapis ex autoritate Regis exigebat.* 8 Conſilium] *hujus conſilii finis quidem apertiſſimus verbis oſtenditur; verùm ſpecies qua Darius ad illud probandum adductus eſt & ferendam legem, paulo eſt obſcurior: nobis videtur illud probabile, Darium hac ratione voluiſſe novo ſuo regno gratiam & autoritatem maximam conciliare ab omnibus, & munificentiam non regalem modò, ſed quaſi divinam ſupplicantibus oſtendere.* 9 Secundum jus] *vide Eſter. 2. 1. & 8. 8.* 11 Ex adverſo Jeruſch.] *ſecundum poſtulatum Salomonis, 1. Reg. 8. 48.* Temporibus tribus] *id eſt, quoties commodum eſt ipſi verſari domi ſuæ per occupationes publicas: videlicet matutino tempore, antequam prodeat ad negotiorum procurationem; meridiano, cùm ad cibum capiendum revertitur, ut de Joſepho legimus Gen. 43. 16. & veſpertino, cùm ſe a negotiis recipit: quò non dubium eſt quin reſpexerit David Pſal. 55. 18.* 15 Cogitationem] *Chaldaicam vocem (quam variè interpretantur multi) viſum eſt ex affini ſermone Arabico ſic interpretari.* 17 Dicente] *id eſt, annuente & concedente illud quod honeſtè non putabat a ſe impediri poſſe.* Jugiter] *id eſt, conſtantiſſimè & infracto animo: ſic prædicat & admiratur Darius fidem conſtantiamq; Danijelis, quæ admiratione adducitur ut commendet ſalutem ipſius Deo.* 18 Lapide] *ad obturandum os foveæ, ne forte Danijel ipſe exeundi facultatem conſequeretur, aut aliorum operâ extraheretur: quod homines iſti tum a Rege, tum ab amicis, tum ab adminiſtris, tum a gentilibus Danijelis metuebant, qui Danijel maximam fidem apud omnes prophetiæ & interpretationibus, gratiam & autoritatem ſanctiſſimæ adminiſtrationis ſibi comparaverat. Atq; hoc quidem ex loco & ex comparatione ver. 25. videntur illis animadvertiſſe, ut leones a Danijele in foveam miſſo abſtinerent, propterea Lapidem & ſignaculum ad cautionem majorem adhibuiſſe.* Annulo ſuo &] *annulo (ut vocant) maximo regni, quod diplomatis ex autoritate Regis & ſummæ totius conſilii deſcripto apponi ſolet.* Voluntas] *id eſt, decretum communi voluntate & autoritate factum.*

19 Exhilarantium] *id eſt, abſtinuit ab omnibus rebus quæ ipſum a dolore ſuo avocare, aut triſtitiam lenire poſſent: adeò afficiebatur Danijelis cura.* 23 Propterea] *hanc vocem ſic interpretandam eſſe confirmat diſtinctio. Senſus eſt, eò quòd viſum eſt Deo Angelum mittere ad ſalutē meam & meā integrū a leonibus conſervare, planè comperta eſt mea integritas: cujus tum Deus ipſe hac mirifica conſervatione teſtis eſt apud omnes, tum verò teſtem appello tuam ipſius conſcientiam.* 25 Filios eorum] *tum propter de-*

testationem sceleris in Deum & in regem commissi, adeoq; in regnum totum quod a Daniele tranquille administrabatur; tum propter exemplum: nam tanti sceleris similia ipsa tenebantur, & exemplo aliæ deterrebantur a similibus maleficio. 29 In regno Cyri *jus dictum est supra* 1.21. *nam hactenus historica illa prolepsis a prophetæ fuit explicata, ut ibi diximus.*

CAPUT VII.

Danielis visione quatuor bestiarum ex ordine succedentium oblata, & Dei tradentis omne imperium filio hominis, interpretationem visorum postulat; ac propterea docetur de quatuor regnis in Judæam dominaturis, maximè verò de postremo, in quo populus Judæorum per Antiochum Epiphanem fuit gravissimè infestatus, cultu Dei eversus, & conturbata omnia; donec per Dei providentiam inclinavit Seleucidarum regnū, ac postremò deletum est, ut omne imperium Christo in Ecclesia traderetur.

1 ANNO primo Belſchatzaris Regis Babyloniæ, Danijel ſomnium vidit, & viſionis capitis ſui incumbens cubili ſuo: tunc ſomnium ſcripſit, a ſummam verborum exponens.

a Chald. *caput verborum dicens.*

2 Proloquutus Danijel dixit; videbam in viſione mea per noctem, quòd ecce quatuor venti cœli irrumpebant in mari magno:

3 Et quatuor beſtiæ magnæ aſcendebant e mari, b diverſæ una ab altera.

b Chald. *hæc ab illa.*

4 Prima ſimilis leoni, cui erant alæ aquilæ; hanc vidi, uſquedum avulſis alis ejus quibus efferebatur e terra, in pedes velut homo ſtare coacta eſt, & cor humanum inditum eſt ei.

5 Deinde ecce beſtia altera ſecunda, ſimilis urſo, quæ dominatum unum erexit, habens tres coſtas in ore ſuo inter dentes ſuos: cui ita c dicitur, ſurge, comede carnem multam.

c Chald. *dicunt.*

6 Poſtea vidente me, ecce alia ſimilis pardo, cui alæ quatuor volucris erant in dorſo ipſius: & quatuor capita beſtiæ iſti, cui poteſtas data eſt.

7 Poſtea videbam viſionibus nocturnis quòd ecce beſtia quarta timenda, terribiliſq; ac dura valde, cui erant dentes ferrei magni, comedebat & conminuebat, ac reliquum pedibus ſuis conculcabat: eratque diverſa ab omnibus beſtiis antegreſſis, & erant cornua decem ei.

8 Animum advertebam ad cornua, cùm ecce cornu ultimum parvum ſuccreſceret inter illa, adeò ut tria ex cornibus illis prioribus eradicarentur a conſpectu ejus: & ecce oculi ſimiles oculis d humanis erant in cornu iſto, ſed os loquebatur grandia.

d Chald. *hominis.*

9 Videbam, donec ſolia e abjecta ſunt, & antiquus dierum ſedit: cujus veſtimentum ut nix album erat, & pili capitis ut lana munda, ſolium *ut* ſcintillæ ignis, rotæ *ut* ignis ardens,

e Chald. *abjecerunt.*

10 A cujus conſpectu fluvius ignis manabat prodiens, cui millies mille miniſtrabant, & coram quo myrias myriadum ſtabant: *donec* judicio conſidente libri aperti ſunt.

11 Videbam, tunc f ex quo cœpit vox verborum grandium quæ cornu illud loquebatur; videbam inquam, uſque dum occiſa eſt beſtia illa, perditumque corpus ejus, ac traditum incendio ignis:

f Chald. *a voce verborum.*

12 Etiam reſidui beſtiarum ablatus eſt dominatus; quia ſpatium in vita datum fuerat eis uſque ad tempus & conſtitutum tempus.

g Chald. *abſtulerunt dominatum: ſic vr. 26.*

13 Videbam viſionibus nocturnis, quòd ecce cum nubibus cœli ſimilis filio hominis veniebat: deinde uſque ad antiquum dierum pervenit, ut h aſſiſteretur ante eum:

h Chald. *ſiſteret eum.*

14 Et huic datus eſt dominatus, gloria, & regnum, ut omnes populi nationes & linguæ ei ſerviant: cujus dominatus dominatus eſt i perpetuus qui non præterit, & regnum ejus *regnum* quod non corrumpitur.

i Chald. *ſeculi.*

15 Tranſfixus eſt ſpiritus meus mihi Danijeli intra k corpus, & viſiones capitis mei cõturbaverunt me.

k Chald. *vagina: quam metaphoram ſervavit in Hermotimi Clazomenii hiſtoria Plin. lib. 7. nat. hiſt. cap. 52.*

16 Appropinquavi ad unum ex aſtantibus, & veritatem quærivi ab eo. de tota re hac: qui alloquens me interpretationem verborum notam fecit mihi.

17 Hæ beſtiæ magnæ quæ ſunt quatuor, quatuor ſunt reges ſurrecturi e terra.

18 Qui accipient regnum hoc, regnum ſanctorum excelſorum; qui poſſeſſuri ſunt regnū ipſum uſque in ſeculum, & uſque in ſeculum ſeculorum.

19 Tunc optavi veritatem cognoſcere de beſtia illa quarta, quæ erat diverſa ab omnibus illis; timenda valde dentibus ferreis, & unguibus chalybeis, comedente, conminuente, & reliquum pedibus ſuis conculcante:

20 Similiter de cornibus decem quæ *erant* in capite ejus, & ultimo quod ſuccrevit cadentibus a conſpectu ejus tribus: de cornu, inquam, ejuſmodi cui erant oculi & os loquens grandia, cujus denique aſpectus major fuit quàm ſociorum ejus.

21 Videram cornu ejuſmodi gerere bellum cum ſanctis, & prævalere eis:

22 Uſquedum veniret antiquus dierum, & judicium daretur ſanctis excelſorum; & tempus perveniret quo regnum illud potiderẽt ſancti.

23 Ita dixit, beſtia illa quarta regnum quartum erit in terra, quod diverſum erit ab omnibus illis regnis; conſumet enim totam terram, conteretq; eam, & conminuet eam.

24 Et cornua decem ex illo regno, decem Reges exurgent poſt quos exurget poſtremus, qui erit diverſus a prioribus, & tres reges deprimet:

25 Et verba adverſus excelſum loquetur, ac ſanctos excelſorum deteret, adeò ut cogitet ſe mutaturum tempora & jus; & tradantur que per manum ejus, uſque ad tempus & tempora particulamque temporis.

26 Sed judicium conſidebit, & dominatus ejus auferetur profligando & perdendo uſque in finem.

27 Regnum autem, dominatuſque & amplitudo regnorum ſub toto cœlo dabitur populo ſanctorum excelſorum: cujus regnum regnum erit perpetuum, & omnes dominatores ei ſervient, & auſcultabunt.

ſupra ver. 14

28 Hucuſq; finis eſt ſermonis illius: ego Danijel cùm valde cogitationes meæ cõturbaviſſent me, & l totus ſplendor meus mutatus fuiſſet in me; verbũ hoc apud m animum meũ ſervavi.

l Chald. *ſplen dor meus mutatus ſuiſſent.*

m Chald. *cor.*

ANNO-

ANNOTATIO.

1 Anno] *Hactenus explicatis narrationibus historicis eorum quæ Danijels obvenerunt, deinceps exponit Danijel narrationes prophetica earum rerum quæ Ecclesiæ Dei eventuræ erant usque ad adventum Christi & promulgationem Evangelij. Hoc autem capite continetur prophetia de quatuor illis administrationibus quas Ecclesia Judæorum erat perpessura; ut diversa quidem visione, sed eodem argumento fuerat demonstratum Nebucad-nezzari, & a Danijele expositum suprà 2. tantùm illud observandum est, quòd regna illa quatuor crassiùs tum fuerant adumbrata: succedente verò tempore singulares circumstantiæ regnorum & administrationum magis ac magis explicantur, ut in hac prophetia primùm, deinde in sequentibus juvante Deo ostendemus.* Belschatzaris] *de quo suprà 5.* 2 Proloquutus] *posita inscriptione versus præcedentis jam narrationem ingreditur Danijel. primùm quidem visionum, usque ad ver. 15. deinde verò petitæ exoratæq; interpretationis, usque ad versum 28. quo versu prophetia hæc concluditur.* Quatuor venti] *id est, administri procellarum sequentium, ac velut Angeli nominatim a Deo immissi ad excitandas procellas & motus maximos, quibus cum bestiæ sequente versu, id est, regna illa quatuor excitata sunt. Voluit enim hoc pacto Dominus ostendere, non consilio humano aut casu omnia hæc fuisse orbi terrarum eventura, & Ecclesiæ suæ; sed certissima ipsius providentia & singulari œconomia.* In mari magno] *id est in terra, ut ostendit sequentis versus cum versu 17. comparatio. Nam terram ferè cum mari scriptura comparat propter æstuantes & reciprocantes mutationum fluctus, quibus infesta est totius terræ administratio.*

3 Quatuor bestiæ] *quarum interpretationem vide vers. 17. & suprà 2. 37. & sequen. bestiis autem comparantur regna, quia ex bullarum more acquisita & administrata sunt. Quamobrem cùm franguntur & tunduntur regna, ex contrario ducuntur tanquam homines restituti pedibus insistere, & cor humanum possidere, quia desinunt agere belluas, seq. versu.* 4 Prima] *typus regni Babylonici.* Leoni] *typus præstantiæ quæ fuit in regno Babylonico, ut figurata est auro suprà 2. 32.* Cui erant alæ] *id est, velocissima celeritate cum aquilis comparanda: vide Jerem 4. 13. & 48. 40. & Jechezk. 17. 3. & sequentibus.* Avulsis alis] *id est, dejectis regionibus, facultatibus, & ornamentis imperii per Darium & Cyrum: ut factum esse narrant historici, & prædicit Jirmeja 50. 21. & sequent.* Efferebatur] *id est, extollebat se supra communem hominum aliorum sortem, & tanquam bestia sæviebat.* In pedes] *id est, depluviis effecta in communem sortem reducta est.* Cor humanum] *id est abjectum, trepidum, & fractum, loco illius ingentis animi quo antè efferebatur ut leo.* 5 Bestia] *typus regni Persici.* Similis ursо] *typus barbaricæ crudelitatis & ferinæ, quæ in regibus Persarum extitit. Quamobrem illorum administratio minoris quàm Babyloniorum æstimatur, & comparatur cum argento suprà 2. 32.* Quæ dominatum] *id est, quæ bestia alias secum dominantes ferre non potuit; sed dominio suo arrogavit illas, nec potuit quæ sere donec illas imperio suo adunasset: sic exponuntur principia Persarum monarchiæ, quibus primùm Medorum regnum, deinde Babylonicum adjunxit sibi. Non sumus nescii plerosq; hanc vocem aliter interpretari, quia statera Schin modo in dextera sui parte, modo in sinistra puncto afficitur, & Hiebraica exempla hoc loco variant: sed nos fidem librorum emendatissimorum sequuti malumus hoc modo reddere, quem argumento & rei ipsius veritate convenientiorem esse putavimus.* Habens tres costas] *id est, amplas etiam exedens & rodens in tres plagas orbis habitabilis, quæ diserè nominantur infrà 8. 4. & suo loco exponentur.* Costas] *id est, reliquias exesarum gentium, & a Persarum tyrannide absumptarum.* Cui ita dicitur] *id est, cui mandatur devastatus ut propagès imperium suum, & sub jugum mittat nationes quàm plurimas, easq; ut fera bestia devoret.* 6 Ecce alia] *typus regni Macedonici.* Similis pardo] *id est, fraudulentissima & rapidissima: nam hi duobus nominibus in scriptura celebratur pardus; Jirmeja 5. 6. & Chabakuk 1. 8. Novimus quidem non ita fuisse vafrum & subdolum Alexandrum, ut fuerat Philippus ipsius pater: sed recordandum est semper hu locus non tam respicu unicam personam Regis, quàm regnum consilium, & administrationem ejus. Erat quidem Alexander Magnus homo swibundus, ebriosus, & circumfluens vitiis omnibus, qui quocunque afferabat, temeritate potius quàm certo consilio judicioq; ferebatur: sed usus est consiliariis patris, qui assiduè versati in technis illius solebant ante vertere temeritatem Alexandri sapientissimis consiliis. Quamobrem dolus & rapiditas velocitasq; maxima, administrationis Macedonicæ hoc typo adumbratur.* Alæ quatuor] *indices pernicitatis summæ, quocunque illa se verteret.* Quatuor capita] *id est, quatuor copiæ ejusdem regni, quod ad Alexandrum & Herculem filios Alexandri Magni suo ut perventurum jure hæreditario: sed post ingentes motus ad Aridæum fratrem Alexandri delatum & per satrapas administratum est: qui primùm ab Aridæo præfecti, deinde ab Antipatro regum tutore dato communati, postremo mutuis inter se consiprationibus reges effecti sunt, & dominii hæreditatis alienæ; interfecti Alexandro & Hercule per Cassandrum, qui Aridæo successit in regno Macedonico: vide infrà 11. 4.* Data est] *judicio Dei, ut suprà vers. 5.* 7 Postea] *typus regni Asiatici, quod regnum Seleucidarum dixerunt historici. Nam etsi Seleucus Nicanor inde ab Alexandri morte fuit inter satrapas numeratus, tamen extinctio in universum Alexandri genere Babylonem occupavit, & novum regnum instituit, a quo Judæi infinita mala perpessi sunt. In iis autem exponendis occupatur maxima pars capitum sequentium, præsit monumus suprà 2. & sequentia omnia commonstrabimus evidentissimè.* Bestia quarta] *sed quæ propter infinitas varietates non potuit cum certa animantis specie comparari.* Timenda] *populo Dei, ad quem Danijel propriè respicit: ut suprà 2. 40.* * Dentes ferrei] *id est, duces & copiæ, tanquam instrumenta commolendi & minuendi Judæi accommoda.* Reliquum] *id est, quos non consumebat, eos calcabat indignissimè & quasi terebat pedibus, omnibus malis atrocissimis afficiens eorum mentes & corpora, ut deinceps planiùs exponetur.* Eratque diversa] *præ tyrannidis gravitate, ad est, non poterat aus cum superiorum ulla, aut cum aliis specie comparari: ut antè diximus.* Cornua decem] *id est Reges; ut exponitur infrà versu 20.* 8 Animum advertebam] *expositio singularis rerum quæ spectabantur in ea bestia, ut exponuntur infrà ver. 20. & sequentibus.* Ultimum] *videlicet illorum decem, ut ibidem demonstrabimus.* Inter illa] *id est, in eorum numero.* Et ecce] *id est, quamvis humani cujusdam præ se ferret, tamen specie tenus erat in eo humanitas: nam sermone Deum & fictis homines pios prosequebatur, ut*

ri deinceps oſtendemus. 9 Videbam] *altera pars viſionis de ratione quam obſervavit Deus in tollenda beſtia, cujus duo ſunt gradus: unus, quod maxima patientia & longanimitate uſus eſt antequam beſtiam peſſundaret, uſque ad verſum* 13. *alter, quòd filium ſuum æternum, hæredem conſtitutum rerum omnium, miſit in poſſeſſionem regni ſui, verſ.* 13. *&* 14. *Videbam ergo, id eſt, obſervabam ſtantem hanc beſtiam.* Solia] *id eſt, regnum & dominatu regum iſtorum, infrà verſ.* 26. Antiquus dier.] *id eſt, Deus ſempiternus,* παλαιογενὴς. Cujus veſtimentum] *id eſt, qui juſtitia integerrima & potentia abſolutiſſima inſtructus eſt ad perficiendum judicia ſua: quò ſpectant ipſi omnes poſiti hoc & ſequente verſu.* 10 Fluvius ignis] *typus judiciorum Dei conſtantiſſimorum, perluſtrantium, pervadentium, omnia, & adverſa quaque conſumentium.* Millies] *id eſt, infinitis angeli.* Libri aperti ſunt] *id eſt, acta rerum ab hac beſtia & cornu geſtarum in judicium producta, & a Deo cognita: humanitus dictum; ut Apocalyps.* 20. 12. 11 Videbam] *nempe Deum in judicio conſidentem, ut omne regnum traderet filio, verſ.* 13. & 14. Ex quo cœpit] *nam inde a tempore Antiochi Epiphanis cœpit Deus quatere & labefactare Seleucidarum regnum externu & internu motibus.* Occiſa eſt] *s. regnum Seleucidarum ad Tigranem tranſlatũ, teſte Juſtino libro* 40. Perditum] *i. deleta regni ſpecies capto Tigrane, & Syria in provinciam redacta per Pompeium.* 12 Reſidui beſtiar.] *id eſt, reliquiæ antecedentium regnorum cum hoc interciderunt, & a Romanis funditus ſublatæ ſunt.* Quia ſpatium] *id eſt, quia hæc omnia regna temporaria ſunt; non autem æterna, quemadmodum illud eſt quod pater tradit filio, verſibus duobus ſequentibus.* Conſtitutum tempus] *id eſt, tertium & definitum providentia Dei, cujus fines nulla vi aut arte tranſilire potuerunt.* 13 Similis filio hominis] *id eſt. figura Chriſti Dei & hominu veri, in perſona una: nam Deitas illius figuratur adventu e nubibus, humanitas verò nomine ipſo confirmatur.* Veniebat] *perfectum in terru myſterium redemptionu noſtræ.* Deinde] *id eſt, redemptione conſummata aſcendit in cœlos ad Patrem.* Ut ſiſteretur] *id eſt, ut ſiſtens ſe ipſum Deo ac Patri ſederet ad dexteram illius, & omnem dominatum gloriamque ac regnum acciperet, ſequente verſu.* 15 Tranſfixus eſt] *altera pars narrationu, ut diximus in verſum* 2. *qua Prophetæ primùm petit, hoc & ſequenti verſu; deinde accipit viſi interpretationem, ad finem uſque.* 16 Aſtantibus] *angelis, de quibus verſu* 10. 17 Regis] *id eſt regna, de quib. ſuprà ver.* 3. *& ſeq.* 18 Qui accipent] *id eſt, qua regna dominabuntur in Judæos, qui* παραστάσεις *vocantur ſanctis excelſorum, hîc & infrà* 21. & 22. *quia petes illos ſunt Eccleſia Dei uſque in adventum Chriſti. Eſt autem hæc veriſſima Eccleſiæ definitio, ut ducatur eſſe cœtus ſanctorum ad excelſa, hoc eſt, ad cœleſtem vitam pertinentium.* Qui poſſeſſuri] *videlicet ſanctis excelſorum in Chriſto: ſic perſtringit Angelus totius viſionis ſummam, indignitatémque belluinæ hominum adminiſtrationu in Eccleſiam amplificat per comparationem futuræ ſanctorum gloriæ.* 19 Tunc] *id eſt, càm non ſatis mihi fuiſſet factum hoc breviore reſponſo.* Beſtia illa] *de qua ſuprà verſ.* 7. & 8. Unguibus] *quibus figuratur hoc regnum laniaſſe ſanctos: prout legitur in Macabæorum libru.* 20 Quod ſuccrevit] *eſt primùm minimum fuerat. ſuprà verſu* 8. *nam Antiochum Epiphanem: de quo hæc dicuntur, nullo jure fuiſſe Regem demonſtrabimus in verſum* 24 *& hominem fuiſſe impuriſſimum oſtendit ipſa nominu antiphraſis.* Cujus denique] *a qui tandem Seleucidas alios omnes amplitudine ſuperavit.* 21 Videram] *hu duob. verſib. cauſam exponit Daniel, cur tam ſolliciti verum de hac beſtia, ſingularibuſq; illius partibus & factis voluerit cognoſcere; nempe quod ab eo tempore Judæorum populu erat infeſtandus atrociſſimè, donec liberaretur Eccleſia ab inimicis ſuu adventu Chriſti.* 22 Daretur] *in Chriſto.* 23 Regnum quart.] *Seleucidarum, ut antè diximus.* Diverſum] *crudeli adminiſtratione, quam exponunt ſequentia.* Terram] *populi Dei ſive Jehudææ, ut planè accipiendum eſt ex ver.* 21. 24 Decem Reges] *a cœpto Seleucidarum regno uſque ad Antiochum Epiphanem decem Reges numerantur: Seleucus Nicanor primus, Antiochus Soter ſecundus, Antiochus Theos tertius, Seleucus (allinicus quartus, hoc expulſo Ptolomæus Evergetes quintus, ejecto Ptolemæo Seleucus Ceraunus ſextus: Antiochus Magnus ſive Hierax, id eſt accipiter, pater Seleuci Philopatoris & Antiochi Epiphanis, ſeptimus, magno Antiocho ejecto & aliis rebus occupato Ptolemæus Philopator octavus, Ptolemæo depulſo per Antiochum magnum & filios Seleucus Philopator nonus, & Seleuco occiſo frater minor Antiochus Epiphanes decimus.* Poſtremus] *iſtorum decem quos numeravimus.* Diverſus a prior.] *ut præcedente verſu. Nam & in gentem ſuam, & in exteras fuit perfidioſiſſimus.* Tres Reges] *primirum Ptolemæum Philopatora, quem collatu cum patre & fratre viribus Syria depulit; deinde Seleucum fratrem ſuum majorem, qui Demetrium filium Romam mittebat ut ipſum Epiphanem liberaret; ac poſtremò ipſum Demetrium obſidem, ad quem jus regni pertinebat.* 25 Et verba] *id eſt. blaſphemus erit in Deum, & contumelioſiſſimus atrociſſimúque tyrannus in populum ejus: quod ampliſſimè enarrat Daniel infrà* 11. Adeò ut cogitet] *id eſt, tam blaſphemus & importunus erit, ut ipſam Dei autoritatem ſibi in populum ejus arroget, tempora ſabbathorum, feſtorum, & circumciſionis abolendo, & legem ipſam Dei jurati omnia nefariè convellendo.* Tradanturque] *id eſt, novæ leges & cæremoniæ ab ipſo imponerentur, & inſtituantur in populo Dei arbitratu ejus.* Uſque ad tempus] *id eſt, per ſpatium annorum trium, & dierum decem: nam die decimoquinto menſis Ciſlevi anno centeſimo quadrageſimo quinto regni Seleucidarum hoc efficium eſt,* 1. Mac. 1. 57. *deinde verò die vigeſimo quinto menſis Ciſlevi anno centeſimo quadrageſimo octavo legitimus Dei cultus inſtauratus eſt,* 1. Macab. 4. 52. *Quamobrem prima vox, tempus, annum ſignificat corruptum ſive conſtantem ex duobus diverſorum annorum partibus; tempora bina num juſtum; particula temporu dies decem: vide ſuprà* 4. 16. 26 Sed judicium] *id eſt, ſed Deus juſtus judex ex eo tempore non deſines judicia exercere in Seleucidas, ut diximus ſuprà in verſum* 9. & 11.

CAPUT VIII.

Deus Danijeli tum viſionibus figurat, tum verbis per Angelum ſuum explicat conſtitutionem futuram primùm regni Perſici, deinde Macedonici, ac poſtremò Seleucidarum; & calamitates obventuras Eccleſiæ Judæorum per Antiochum Epiphanem: quarum tempus circumſcribit apertiſſimè ad priorum conſolationẽ.

1 Anno

1 ANNO tertio regni Belſchatzaris Regis viſio apparuit mihi, mihi Danijeli; poſt illam quæ apparuerat mihi 'principio.

2 Reſpiciens igitur ad viſionem illam (erat autem cùm viderem, ut eſſem 'Schuſchane in palatio quod *eſt* in 'Hhelami provincia) reſpiciens inquam, ad illam viſionem, cùm eſſem ad fluentum 'Ulai,

3 Suſtuli oculos meos, & vidi quòd ecce [a] aries unus ſtabat ante fluentum illud, [b] bicornis: duo autem illius cornua erant alta; ſed unum altius [b] altero, & quod altius erat [c] aſſurrexit poſterius.

4 Videbam iſtum arietem cornu petentem d'Occidentem, Aquilonémq; & meridiem verſus, cui nullæ beſtiæ obſiſtebant, neque ullus eripiebat e manu ejus; ſed faciebat pro voluntate ſuæ & quidem res magnificas.

5 Me autem conſiderante, ecce 'hircus [f] e capris veniebat ab occaſu in ſuperficiem totius terræ, 'quem nemo attingebat in terra: & hirco iſti cornu [g] conſpicuum erat inter oculos ipſius.

6 Veniens itaque ad illum uſque arietem [h] bicornem, quem videram ſtantem ante ipſum fluentum; incurrit in eum [i] æſtuantibus viribus ſuis.

7 Cùm autem vidiſſem eum pervenientem ad illum arietem, exacerbans ſe contra illum ferivit arietem adeò ut frangeret ambo cornua illius, nec eſſet vis in ariete obſiſtendi ei; & dejiciens illum in terram conculcavit illum, nec fuit qui eriperet arietem ex manu ipſius.

8 Hircus verò e capris, magnus evaſit [k] admodum: ſed cùm roboratus eſſet, 'fractum eſt cornu illud magnum, & aſſurrexerunt conſpicua *cornua* quatuor loco ejus in quatuor ventos cœli:

9 Et 'ab uno ex ipſis prodiit cornu unum 'perparvum; quod magnificavit ſe excellenter 'verſus Meridiem & verſus 'Orientem, & verſus 'decus ipſum:

10 Ubi magnificavit ſe contra 'exercitum cœli; adeò ut dejiciẽs in terrã de exercitu illo & 'de ſtellis ipſis, conculcaret eas.

11 Etiam uſque ad 'Principem illius exercitus magnificavit ſe: nam 'ab ipſo ſublatus eſt jugis *cultus*, & abjectum habitaculum ſanctuarii illius,

12 'Exercitus q; expoſitus eſt defectioni contra jugem *cultum*: cùm dejecta 'veritate in terram faceret & proſperaretur.

13 Tunc audivi quendam 'ſanctum loquentẽ: dixit enim quidam ſanctus 'illi qui occulta in numerato habet loquenti, quouſque iſta viſio erit de jugi *cultu*, de defectione deſolante? *quouſque* exponetur & ſanctitas, & exercitus conculcationi?

14 Dixitq; 'ad me, 'uſque [l] ad 'veſpertina matutina q; tempora bis mille trecenta: 'tum [m] juſtè reſtituetur ſanctitas.

15 'Fuit autem cùm viderem ego Danijel iſtã viſionem; ut requirente me intelligentiam, ecce ſtaret coram me 'quaſi aſpectus viri:

16 Et audirem vocem 'humanam inter Ulajũ; quæ inclamans dixit, Gabriel, declara huic viſionem iſtam.

17 Itaque venit ad ſtationem meam: quo adveniente 'conturbatus procidi in faciem meam; ſed dixit ad me, animadverte fili hominis, nam tempore [n] definito hæc viſio *futura eſt*.

18 Cùm autem loquente eo mecum ſopore obrutus jacerem pronus in terra, tangens me fecit ut ſtarem in ſtatione mea.

19 Et dixit, 'ecce ego notum facturus ſum tibi id quod futurum eſt uſque ad extremitatem iſtius indignationis; nam conſtituto tempore finis erit.

20 'Aries, quem vidiſti, bicornis; eſt regum Mediæ & Perſidis:

21 'Hircus autem ille 'villoſus, eſt 'regis Græciæ: cornu autem magnum interjectum oculis ejus, eſt 'rex primus.

22 Atque hoc 'effracto quòd conſurgent quatuor pro illo; quatuor regna 'ex *ſua* gente [o] aſſurrectura, ſed non cum robore 'illius.

23 [p] 'Procedente autem regno 'iſtorum, 'cùm *defectionem* conſummabunt defectores illi; exſurget 'Rex [q] impudens & [r] cautus:

24 Cujus robur ita invalеſcet, tetſi' nẽ robore ipſius, ut [s] mirificentiſſimè perdat, proſpereturque & efficiat; perdet enim 'validos, populumq; ſanctorum:

25 Et incumbens intelligentiæ ſuæ proſperabit dolum [t] actionum ſuarum, & [u] cum animo ſuo magnificabit ſe, & 'in tranquillitate perdet multos: denique 'principi principum obſiſtet, & 'abſque manu frangetur.

26 'Viſio autem illius veſpertini & matutini temporis quæ dicta fuit [x] veriſſima eſt: quare tu 'occlude hanc viſionem, quia 'dierum multorum eſt.

27 Tunc ego Danijel [y] affectus ægritudine *aliquot* dies, aſſurgens feci 'officium Regis; 'quamvis obſtupeſcerem ſuper viſione hac, nemo tamen animadvertebat.

[a] Heb. *cui cornua duo.*
[b] Heb. *ſecundo.*
[c] Heb. *aſcendit: ſic deinceps.*
[d] Heb. *mare.*
[e] Heb. *ex magnificabat.*
[f] Heb. *caprarum.*
[g] Heb. *viſionis: ſic deinceps.*
[h] Heb. *dominum duorum cornuum: ſic ver. 20.*
[i] Heb. *æſtu virium ſuarum.*
[k] Heb. *uſque valde.*

[l] Heb. *uſque ad veſperam manè.*
[m] Heb. *juſtificabitur.*
[n] Heb. *finis.*
[o] Heb. *ſtabuni: ſic ver. ſeq.*
[p] Heb. *in conſequentia autem regni iſtorum.*
[q] Heb. *durus facie, ut Deut. 28. 50.*
[r] Heb. *intelligens ænigmata.*
[s] Heb. *mirabiliter.*
[t] Heb. *in manu ſua.*
[u] Heb. *in corde ſuo.*
[x] Heb. *verus.*
[y] Heb. *affectus ſus & ægrotavi.*

ANNOTATIO.

1 Anno tertio] *Hujus prophetiæ præter inſcriptionem comprehenſam verſu 1. partes duæ ſunt: viſio, ad verſum uſque 15. & viſionis interpretatio ex optato Danijelis, inde ad verſum ultimum. Continet autem pars utraque tertiam deſcriptionem regnorum, de quibus ſuprà capite 2. & 7. hoc tantùm intereſt, quod in ſuperioribus mentionem fecit regni Babylonici; hîc verò trium duntaxat conſequentium, quia regnum Babylonicum erat triennio ruiturum: quam eandem rationem ſervavit Danijel in Prophetiis ſequentibus, quia tum jacebat Babyloniorum regnum, cùm oblate ſunt ei viſiones illæ, & exarata prophetiæ.* Principio] *id eſt, anno primo. ſuprà 7. 1.* 2 Schuſchane] *id eſt, Suſis, ut Geographi vocant, quod oppidum circumluitur Eulæo fluvio, & nomen Suſianes indidit regioni toti.* Hhelami] *vide Gen. 10. 22. Nam Suſianę olim pars fuit Hhelamiditos, Perſiam interiùs ab Oriente habens diſcretam fluvio Oroatide.* Ulai] *id eſt, Eulæum fluvium, ut a Geographis appellatur.* 3 Aries] *typus regni Medorum Perſarumq;, ut exponitur verſu 20.* Poſterius] *tempore: nam prius erat Medorum quàm Perſarum regnum.* 4 Occidentem] *vide ſuprà 7. 5.* 5 Hircus] *typus regni Macedonici, ut exponitur infrà 21.* Quem nemo] *id eſt, qui ſolo adventu victor erat; tantùm abeſt ut quiſquam obſiſteret, donec venit ad arietem.* Conſpicuum] *præ magnitudine, ut exponitur infrà ver. 8. & 21.* 8 Fractum eſt] *typus mortis Alexandri Macedonu, ut infrà ver. 22.* 9 Ab uno] *id eſt, a Seleuco Nicanore.* Perparvum] *ut ſuprà 7. 8. hac*

8 *hæc autem de Antiocho Epiphane dicta ſunt, ut ſuprà cap. 7.* Verſus Meridiem] *id eſt, Ægyptum, quam cepit & obtinuit Antiochus Epiphanes ſive Illuſtru, donec a Romanis per Caium Popilium accedere coactus eſt.* Orientem] *nam pervaſit etiam Perſida, & regni fines Ptolemaida uſque ampliavit.* Decus ipſum] *id eſt Judæam, terram populi Dei: nam hu ei gnis celebratur regio illa in ſcripturis, ut Pſalm. 48. 3. & Jechezk. 20. 6.* 10 Exercitum cœli] *id eſt, populum Dei, ſive Eccleſiam in Judæa olim circumſcriptam: cujus ſingula membra nominantur ſanctis excelſorum, ſuprà 7. 18. & ſequentibus: quamobrem populus ſanctorum communiter appellantur, infrà verſu 24.* De ſtellis] *id eſt, virtus principibus & illuſtribus inter cæteros, qui adminiſtratione ſua cùm in Republica tum in Eccleſia aliis præluxerint.* 11 Principem] *id eſt, Deum in populo ſuo ſingulari modo imperantem: quapropter princeps principum nominatur infrà 25.* Abipſo] *Antiocho, quem figurat comu.* 12 Exercitusque] *id eſt, populus Dei vi, dolo, & modis omnibus ſollicitatus eſt, multis adductis ut deficerent a legitimo Dei cultu, & ad gentium nefarios ritus tranſſigerent.* Veritate] *id eſt, lege, & doctrina veritatis.* 13 Sanctum] *Angelum videlicet: ut deſiderant angeli introſpicere in myſteria Dei, 1. Petri 1. 12.* Illi] *id eſt Chriſto, ſapientia æterna & ſermoni Patris: nam hæc duo ſunt propria perſonæ Chriſti epitheta; unum, quod ſapientia eſt Dei patris, & arcana illius omnia ab illo apud ſe habet, tanquam numerata & perfectiſſimè comprehenſa; alterum, quod ſermo eſt Dei Patris, & arcana illius prout commodum & tempeſtivum eſt angelis ſuis hominibusq; eloquitur in Eccleſia: quamobrem hîc ab Angelo ut inferiore conſulitur. Novimus quidem Hhebraam vocem a Judæis aliter accipi, compoſitionem duriſſimam duarum vocum effingentibus, ut deludant veram hujus nominis interpretationem: ſed nos rationem habuimus tum ipſius veritatis, tum etiam punctorum in hac noſtra interpretatione.* 14 Ad me] *non autem ad ſciſcitantem Angelum: quia Angelus non ſua, ſed Danielis & Eccleſiæ cauſa rogaverat: ut antè diximus ex 1. Pet. 1. 12.* Uſque ad veſpert.] *id eſt, futura eſt funeſta hæc calamitas annos ſex tres menſes & dies fermè octodecim, ſi in hoc ſeptem annorum ſpatio bis intercalaveris. Hoc autem quomodo & quando geſtum ſit, colligendum eſt ex 1. Machab. 1. 12. nam evenit primùm deſolatio illa defectio anno centeſimo quadrageſimo primo Seleucidarum, 1. Machab. 1. 12. qua in defectione perſeveratum eſt ſequente anno, cùm Antiochus Ægyptum occuparet; tertio verò reverſus Jeruſalemum devaſtavit, ibidem verſ. 21. & ſuam impietatem produxit uſque ad annum centeſimum quadrageſimum octavum, cujus menſe nono die vigeſimo quinto repurgatum eſt templum & cultus inſtauratus, 1. Machab. 4. 52.* Veſpertina matutina.] *id eſt, dies bu mille trecentos, qui ſeparantur a ſuis partibus nominantur: ut infrà 26.* Tum juſtè] *id eſt, præciſè hoc elapſo tempore cultus Dei inſtaurabitur: ut ex 1. Machab. 4. modò oſtendimus.* 15 Fuit autem] *tranſitio ad ſecundam partem, nempe interpretationem viſi: ut diximus in ver. 1.* Quaſi aſpectus viri] *id eſt, Angelus humana ſpecie, qua propterea dicitur Gabriel, id eſt, vir Dei fortis, verſu ſequente & infrà 9. 21.* 16 Humanam] *illius videlicet qui occulta in numerato habet, id eſt, Chriſti, de quo verſu 13. Nam idem Angelus imperat, & interpres eſt judiciorum Dei & promiſſionum in Eccleſia.* Inter Ulajum] *id eſt, inter duas ripas illius fluvii, de quo ſuprà 2.* 17 Conturbatus] *ut Jechezk. 1. 28.* 18 Tangens me] *id eſt, recreavit & confirmavit me ab infirmitate mea: ut 1. Reg. 19. 5. & 7.* 19 Ecce ego] *exordium explicationis ad viſum ſuperius pertinentis habetur hoc verſu; explicatio autem, ſeptem ſequentibus.* 20 Aries] *de quo ver. 3. & 4.* 21 Hircus] *de quo verſu 5. 6. & 7.* Villoſus] *id eſt, horribilis, a ſigno.* Regis Græc.] *id eſt regnorum, quæ poſtea diſtribuit Propheta.* Rex primus] *Alexander magnus, qui primus Græcorum Judæam comparavit.* 22 Effracto] *ut ſuprà verſu 8.* Quatuor regna] *Macedoniæ, Aſiæ, Syriæ, & Ægypti. Fuit autem regnum illud Syriæ, quod Seleucidarum hiſtorici appellant, de quo deinceps propheta actum eſt.* Ex ſua gente] *i. non e gente Alexandri: nam totum illius genus duodecim annis intercidit; ſed ex ſuis gentibus ſingula.* Illius] *Alexandri, quaſi dicat viribus imparia.* 23 Procedente autem] *nimirum anno centeſimo trigeſimo ſeptimo Seleucidarum, ut antè diximus ex 1. Machab. 1.* Iſtorum] *ac Seleucidarum maximè, a quibus Rex iſte ortus eſt.* Cum defectionem] *de qua 1. Machab. 1. 12. ut verſu 14. notavimus.* Rex impud.] *Antiochus Epiphanes, ſive Illuſtru per antiphraſim dictus, quem propterea (Polybio teſte) alii vocarunt petulantiæ nomine impium, quaſi furioſum dicas.* 24 Non robore ipſius] *id eſt, non ſtrenuè, ſed tantùm impuriſſima fraude, ut dicitur ſequente verſu.* Validos] *id eſt, ſummos cum imperio: vide 1. Machab. 1. 25. & ſequentibus.* 25 In tranquillitate] *id eſt, neque laceſſitus, neque laceſſere armis; ſed pacem ſimulans tyrannicas cædes exercebit.* Principi princip.] *vide ſuprà in verſ. 11.* Abſq; manu] *id eſt, languore & morbo conficietur ex animi cruciatu, divina vindicta illum perſequente, 1. Macab. 5. & 2. Machab. 9.* 26 Viſio] *de qua ſuprà ver. 14.* Occlude] *id eſt. quaſi obſeratam & obſignatam recondi in animo tuo, & pius tantùm omnibus confirma; apud ſtos verò diſſimula: ut oſtenditur ſequente verſu, ſic Jeſchahh. 8. 16. & infrà 12. 4.* Dierum multorum] *nempe ducentorum nonaginta duorum annorum, ab ineunte Perſarum dominatu in Babyloniam ad Antiochi Illuſtru exitium.* 27 Officium regis] *id eſt, mihi a Rege impetratum atque impoſitum.* Quamvis obſtupeſc.] *id eſt, diſſimulabam optimè affectionem animi mei, atque ita occluſam in animo meo viſionem continebam, prout me fecere Dei mandata verba præcedente verſu.*

CAPUT IX.

Danielem anno liberationis promiſſæ cogitantem cum animo ſuo & precibus ſtaritantem a Deo remiſſionem peccatorum ſuorum & populorum, gratiam, miſericordiam, liberationem, & reſtitutionem Eccleſiæ, Deus per Angelum confirmat de proxima liberatione, & eo tanquam veſtigio perducit ad ſpiritualem liberationem quam Chriſtus per Evangelium abolitis cæremoniis effecit in adventu ſuo: ac propterea tempora definens accuratiſſimè, exponit ſalutem Eccleſiæ, & Judæorum contumacium ruinam.

[a] Heb. anno Darii veſchi filii Aſſaſeh Varoſchi.

1 [a] Anno primo Darii filii Aſſueri ex ſemine Medorum, quo factus eſt Rex in regno Chaldæorum: 2 Anno primo regni ejus, ego Danijel conſide-

siderans ' ex libris; numerum annorum quibus
Jirm. 25. 29. fuerat verbum Jehovæ ad Jirmejam Prophetam
b Heb. *complenturum vastitatibus.* completas fore vastitates Jeruschalaimorum, septuagesimum annum *adesse*,
3 Adhibui faciem meam ad Dominum Deum quærendo oratione & deprecationibus; cum jejunio, cilicioq;, & cinere:
4 ' Et orans Jehovam Deum meum, confessus sum; ic dixi, ' obsecro, Domine Deus fortissime, maxime, & summè reverende, servans fœdus & benignitatem amantibus ipsum & observantibus præcepta ipsius:
Deut. 7. 9. & 21. 5 Peccavimus, & perversè egimus, improbeque fecimus, ac rebellavimus; & quidem recedendo a præceptis tuis & a juribus tuis.
6 Non enim auscultavimus servis tuis Prophetis, qui alloquebantur nomine tuo reges nostros, principes nostros, & patres nostros; ac totum populum terræ.
7 Penes te, ô Domine, est justitia ipsa, at penes nos pudor faciei, qualis est die hoc; penes viros Jehudæ, & penes habitatores Jeruschalaimorum, & penes omnes Jisraëlitas, propinquos & longinquos in omnibus regionibus quò depulisti eos, propter prævaricationem ipsorum qua prævaricati sunt in te.
8 Jehova, penes nos est pudor vultus, penes reges nostros, penes principes nostros, & penes patres nostros; quia peccavimus in te.
9 Penes Dominum Deum nostrum sunt miserationes & condonationes, ' quia rebellavim[us] contra ipsum,
10 Ac non auscultavimus voci Jehovæ Dei nostri; ut ambularemus in legibus ejus quas proposuerat nobis per servos suos prophetas:
11 Sed omnes Jisraëlitæ transgressi sunt legem tuam, idque recedendo ut non auscultarent voci tuę: quapropter effusa est super nos illa execratio & illa adjuratio quæ scripta est
Levit. 26. & *Deut.* 28. in lege Moschis servi Dei, quia peccavimus in eum.
12 Itaque præstitit unum quodq; verborum suorum quę loquutus fuerat contra nos & contra judices nostros qui judicabant nos, inducēdo super nos malum ' magnum: non enim factum fuit *malum* sub toto cœlo quemadmodum factum est contra Jeruschalaima.
13 Quemadmodum scriptum est in lege Moschis, totum hoc malum supervenit nobis; nec tamen deprecati sumus faciem iratam Jehovæ Dei nostri, revertendo ab iniquitatibus nostris, & animum adverendo ad veritatem tuam.
14 Ideo sedulus fuit Jehova in illo malo quod adduxit super nos: nam justus est Ichova Deus noster in omnibus factis suis quæ fecit, cùm non auscultaverimus voci ipsius.
15 ' Nunc ergo, Domine Deus noster, qui eduxisti populum tuum e terra Ægypti manu forti, & comparasti tibi nomen quale est hoc die: peccavimus, improbe egimus.
c Heb. *totas justitias tuas.* 16 Domine secundùm c totam justitiam tuam summam, avertat se jam ira tua & æstus tuus a civitate tua Jeruschalaimis, monte sanctitatis tuæ: nam propter peccata nostra & propter iniquitates patrum nostrorum, Jeruschalaima populusque tuus opprobrio *sunt* omnibus circumstantibus nos.
17 Nunc inquam ausculta, Deus noster, orationi servi tui & deprecationibus ejus, & fac ut luceat facies tua super sanctuarium tuum quod desolatum est, ' propter Dominum.
18 Inclina, Deus mi, aurem tuam & audi, aperi oculos tuos & vide desolationes nostras, & civitatis d quæ vocata est de nomine tuo: non enim propter e ullam justitiam nostram nos[1] procidentes deprecamur te, sed propter miserationes tuas amplissimas.
19 Domine exaudi, Domine condona, Domine attende & effice, ne tardato: propter te, Deus mi, quia de nomine tuo vocatur civitas tua & populus tuus.
20 ' Me autem adhuc loquente, & orante, ac confitente peccatum meum & peccatum populi mei Jisraëlis; & prono deprecante iratam faciem Jehovæ Dei mei pro monte g sancto Dei mei,
21 Adhuc, inquam, me loquente in oratione, ' vir ille Gabriel quem videram in illa visione principiò; jussus advolare h contentissimè, ' tetigit me ' sub tempus muneris vespertini:
22 ' Et[i] informans me loquutus est mecum; ac dixit, ô Danijel, nunc prodii ut k imbuam te intelligentia.
23 ' In principio deprecationum tuarum prodiit verbum, ad quod indicandum venio, quia l ' desideratissimus es: quapropter animadverte ipsum verbum, & intellige visionem istam.
24 ' Septimanæ septuaginta m decisæ sunt super populum tuum, & super civitatem n sanctum tuam ' ad cohibendum defectionem illam & ad obsignandum peccata, & ad expiandum iniquitatem, & ' ad adducendum justitiam o perpetuam: ' idque obsignando visionem ac Prophetam, & ungendo sanctum sanctorum.
25 ' Igitur cognoscito & intelligito ' ab p enuntiatione verbi, ' de reducendo *populo*, & ' de ædificandis Jeruschalaimis usque ad Christum ' anteceſſorem *fore* ' septimanas septem: deinde ' septimanas sexaginta duas q rursus ' ædificata ' platea & fossa, quæ tempora *erunt* ' in angustia.
26 ' Post septimanas autem illas sexaginta duas ' excidetur Christus, sed ' nihil ad illum: nam civitatem ipsam & ipsum sanctum perdet, ' populum anteceſſoris ' venturum, ' adeò ut finis ei sit cum inundatione, denique usque ad finem belli r præcisè *bellum* erit desolationis maximæ.
27 ' Corroborabit verò fœdus multis septimana ' una: ' in medio autem septimanæ ipsius ' abolebit sacrificium & munus; deinde ' per ſ legiones detestationum desolantes usque ad consummationem eamq; præcisum, per ' desolantes, *in quam*, effundetur desolatio.

d Heb. *super quam vocatur nomen tuum. sic ver.* 19.
e Heb. *justitias nostras.*
f Heb. *projicimus deprecationes nostras coram te: sic versu* 20.
g Heb. *sanctitatis.*
h Heb. *cum lassitudine: hyperbole.*
i Heb. *faciem intelligere.*
k Heb. *faciam ut percipias intelligentiā.*
l Heb. *vir desideriorum: ut inf.* 10. 11.
m Heb. *decisum est super populum alterum.*
n Heb. *sanctitatis tuæ.*
o Heb. *seculorum.*
p Heb. *ab exitione.*
q Heb. *revertetur & ædificabitur.*
r Heb. *præcisum desolationum erit.*
ſ Heb. *alam desolationum: ala pro copia, metaphoricè, ut Jesaiæ* 8. 8.

ANNOTATIO.

1 Anno primo] *Hujus capitis tres sunt in universum partes: prima est, narratio occasionis quæ additum est Propheta ad requirendam & exorandam revelationem propheticam, tribus versibus; secunda est oratio,*

oratio, usque ad ver. 20. tertia denique prophetica revelatio de tempore adventus Christi & effectu illius.

Darii] *de quo supra 6. 1.* 2 Ex libris] *tum prophetarum Jirmeja quibus annorum numerus fuerat praefinitus, tum historiis temporum quae a deportationis initio effluxerant.* 4 Et orans] *hujus orationis quam Danijel adhibet coram Deo suo & populorum suorum nomine, duo sunt praecipua in universum capita; prius est confessio peccatorum, & justitiae Dei peccatores castigantis, usque ad versum 15. posterius, petitio liberationis & gratiae, usque ad versum 20. quae duo praepostero ordine proponuntur hoc ver.* Obtecro] *tota haec confessio duobus argumentis nititur; natura Dei, qui gratiose foedus servare, misereri diamq; & judicium exercere dicitur; & hominum imbecillitate, quam de se & popularibus Danijel praedicat, ad gloriam Dei confusione ipsorum illustrandam.* 9 Quia rebellav.] *docet hoc ostendit cur penes Dominum dicantur miserationes & condonationes esse, & ab illo tantùm salus expectari: nempe quòd homines quamvis sanctissimi suae rebellionis in Deum sunt conscii, ac proinde a se nihil nisi perditionem suam proficisci agnoscunt, salutem verò contrà ab unica Dei misericordia; ut infrà vers. 18.* 13 Magnum] *videlicet quantum non fuerat auditum usquam, visum, aut effectum antea: quod significatur verbis sequentibus, & confirmatur Lamentationibus Jirm.* 15 Nunc ergo] *transitio ad secundam orationis partem, per comparationem antecedentis Dei beneficentiae, & praecedentis confessionis anacephalaeosin, hoc versu.* 17 Propter Dominum] *id est, Christum mediatorem qui haeres & Dominus constitutus est omnium.* 20 Me autem] *transitio ad narrationem prophetiae revelationis, quae facta fuit Danijeli, ver. 22. & sequentibus.*

21 Vir ille Gabr. *de quo supra 8. 16.* Tetigit me] *ut supra 8. 18.* Sub tempus] *vide 1. Reg. 18. 29.*

22 Et informans] *hujus revelationis exordium continetur hoc & sequente vers. propositio quatuor sequentium. Tota autem eò pertinet ut Danijel intelligat minimè sibi haerendum esse in temporali hac restitutione; sed eam cognoscat potiùs typum fuisse & particulam quandam aeternae liberationis in Christo. Quamobrem pro septuaginta annis captivitatis praedicit septuaginta septimanas annorum commorationis in terra, & regnum Christi explicat evidentissimè.* 23 In principio] *i. cùm primùm coepisti orare, mandatum accepi a Deo ut responderem tibi.* Desideratus.] *i. Deo acceptissimus.* 24 Septuaginta] *videlicet annorum, quae universè efficiunt annos quadringentos nonaginta. Est autem hic numerus integer sive rotundatus pro corrupto positus, cùm postrema hebdomadis pars tantùm comprehendenda fuerit; ut ipse Danijel temporibus minutatim expositis docet vers. ultimo. Quamobrem si de annis quadringentis nonaginta partem demas hebdomadis ultimae, comperies annos quadringentos octoginta septem, quos facilè aperiet, hac ratione supputaveris: Hebraea historia ab edicto Cyri est annorum quadraginta novem: liber Nechemiae continet Chronicon annorum septuaginta: Darius ultimus regnavit annos sex: Alexander Magnus [ex cujus mors incidit in annum primum centesimae decimae quartae Olympiadis, Arriano teste & caeteris; Christi verò mors anno ultimo ducentesimae secundae Olympiadis: quarum octoginta novem Olympiadum annos singulos numerando assurgunt anni trecenti quinquaginta sex. Atque hos quidem omnes annos si in summam unicam contraxeris, constabunt anni quadringenti octoginta septem, id est, hebdomades septuaginta dimidia minus: quam dimidiam consulto ab Angelo fuisse praetermissam non tantùm brevitatis ergò statuimus, verùm etiam ut eò melius per aequalitatem numeri annorum septuaginta qui in deportatione consumpti sunt, numerum quoque septuaginta septimanarium annorum animis piorum commenderet.* Ad cohibendum] *i. ad continendum & confirmandum bonos praedicatione Evangelii ne deficiant a Deo (prout gravissima & universalis fere defectio invasit inde a temporibus Antiochi Illustris, de quo supra 8. 13. & sequentibus) & ad obsignandum, id est, tegendum peccata, & ad tollendum expiationi iniquitates electorum: quae tria gradatim praedicantur de Christo forensi quadam ratione: quia ille unus est agnus Dei, & propitiatio pro peccatis nostris.* Ad adducendum] *altera pars beneficiorum Christi, qui non tantùm peccata adimit; sed aeternam quoque justitiam confert omnibus credentibus in se.* Id q;] *id est, quae quidem beneficia duo amplissima, abolitionis peccatorum, & justitiae aeternae Christus tunc duobus modis praestiturus est: nimirum prophetia Evangelica, qua visio, prophetia, & ministerium literae, mortis, & condemnationis aboletur, ut copiosè explicat Apostolus 2. Corinth. 3. & sacerdotio, quo Christus Pontifex noster, sanctuaris minister, ac veri illius tabernaculi quod fixit Dominus & non homo, per proprium sanguinem ingressus semel in sacrarium aeternam redemptionem nobis comparavit, a typicata legali illa & aspectabili unctione. Hebr. 8. & 9. & 10.* 25 Igitur cognoscito] *ipsaria & singularis explicatio dictis praecedentis, qua Angelus septuaginta hebdomadas distribuit in tria tempora, nimirum in septem, in sexaginta duas, & in unam, quae fuit ultima.* Ab enuntiatione verbi] *i. ab edicto Cyri, de quo 2. Chron. 36. 22. & Hebraea 1. quo eodem anno de his rebus omnibus praemonebatur Danijel.* De reducendo] *ex edicto Cyri, cujus modo meminimus.* De aedificandis] *ex mandato Artaxexu, de quo Nechem. 2.* Antecessorem] *id est, principem & caput Ecclesiae, qui regnat in domo David in aeternum.* Septimanas sept.] *i. annos quadraginta novem, in quibus Judaei reduces templum quidem aedificarunt & restituerunt cultum Dei; sed urbem minimè quapropter hae septimanae septem differre a sequentibus ponuntur, quemadmodum etiam distinguit historia in libro Hebraeo.* Septimanas sexag.] *id est, quadringentos triginta quatuor annos: qui incipiunt ex quo tempore mandatum Nechemiae traditum est de aedificandis Jerusalaimis, & desinunt ineunte ultima hebdomade quae coepit praedicare Christus. Horum verò annorum supputationem ostendimus in praecedentium versum.* Aedificata] *de qua instauratione vide Nechem. 3. & sequentibus.* Platea & fossa] *i. urbs Jerusalaimorum intus & foris: paraphrasis.* In angustia] *quam praedixerunt Jechezkel 38. & 39. & Danijel praecedentibus ac sequentibus capitibus: & obtigisse narrant libri Hebraei, Nechemiae, & Machabaeorum.* 26 Post septimanas] *id est, septimana septuagesima.* Excidetur Christus] *i. crucifigetur & traditur mortis: sed tempus magis circumscribitur seq. vers.* Nihil ad illum] *id est, mors ei propterea non dominabitur; sed perficiet judicia sua in populum rebellem & contradicentem, in civitatem, & templum: ut sequentia docent.* Populum antecessor.] *id est, populum Judaeum, qui secundum electionem & secundum caeteram populus erat Christi.* Venturum] *id est, qui tum futurus est, & Christum populorum suum in propria sua venientem minimè omnium recepturus.* Adeò ut finis] *id est, ad eò ut exundet in eum populum severissimum diluvium judiciorum Dei usquè ad internectionem ejus, quod sequentia verba declarant optimè.* 27 Corroborabit] *id est, multos in fidem Dei prophetis sui, ac sacerdotio, regnoq;*

confirmabit, faciens ut gratia Dei & donum per gratiam quæ est unius hominis Jesu Christi, in multos redundet, Rom.5.15. Una ad est, septuagesima (ut ante diximus) quæ incunctæ capit prædicari. In medio autem septimanæ id est, meunte quarto anno hebdomadis ultimæ. Abolebit] nimirum unica oblatione sui ipsius per spiritum æternum facta, qua consecravit in perpetuum eos qui sanctificantur, Hebr.10. 14. Per legiones] i. per copias Romanorum: quæ propterea quòd idolis servebant, ducuntur legiones detestationum, hîc, & detestatio, infrà 12.11. & quia populum Judæorum multoties cæciderunt ac postremò perdiderunt, copiæ desolantes sive vastatrices appellantur. Atque hunc quidem germanum esse utriusque loci sensum ostendit comparatio locorum novi Testamenti, Lucæ 21.20. cum Matth.24.15. & Marci 13. 14. Nam quod apud hos dicit Christus fore ut videant Judæi abominationem desolationis quæ dicta est a Danjele prophetam stantem in loco sancto, ubi non oportet; sic interpretatur Lucas; cùm autem videritis circumdari ab exercitibus Jerusalem, tunc scitote imminere desolationem ejus, &c. Desolantes] Romanorum copias: ut suprà.

CAPUT X.

Danijel deflens populorum suorum in Judæa versantium calamitates & impeditum Dei cultum, visione a Deo monetur atque confirmatur hu, antequam futurus Judæorum status explicetur: deinde verò informatur deconditione Ecclesiæ Judaorum sub Persarum, Græcorum, regno, maximè verò Seleucidarum: quorum tractata serie ad Antiochum usque Epiphanem prædicit illius dolos, malefica, impietatem, tyrannidem, maximam; & res ab illo gerendas narrat accuratissimè, ostendens Christum Ecclesiæ præfuturum in medio calamitatibus, & tandem liberaturum potentia sua, ac postremò Danjele & Angelo postulante tempora & momenta rerum prædictarum circumscribit apertissimè.

1 ANNO tertio Cyri Regis Persarum verbum revelatum est Danjeli, qui vocabatur nomine suo Belteschatzar: veritasque ipsius verbi ac constituti temporis magni, & [a] intellectus illius verbi ac intelligentia ipsi obvenit eadem visione.

2 Diebus illis; ego Danijel fueram [b] in luctu trium septimanarum diebus:

3 Cibum rerum desiderabilium non comederam, nec caro aut vinum intraverat os meum, nec [c] unguento unxeram me; donec complerentur trium septimanarum dies.

4 Die autem vigesimoquarto mensis primi; cùm essem ad [d] ripam fluminis magni, qui est Chiddekel:

5 Sublatis oculis meis vidi, quòd ecce vir unus indutus vestibus lineis aderat; cujus lumbi accincti erant insigni auro Uphazi:

6 Corpus ejus simile beryllo thalassio, & vultus ejus similis aspectui fulguris, oculique ejus similes tædis [e] ardentibus, & brachia ejus ac pedes ejus similes colori æris tersi: sonus autem verborum ejus similis erat sono multitudinis.

7 Videbam verò ego Danijel solus visionem istam, homines autem qui erant mecum non videbant visionem ipsam: sed trepidatione magna accidente eis, fugerunt [f] ut absconderent se.

8 Cùm itaque relictus essem solus, & viderem visionem maximam istam, non fuerunt reliquæ in me vires: sed decor meus [g] mutatione corruptus est in me, adeò ut non obtinerem vires.

9 Tunc audivi sonum verborum illius; & cùm audirem sonum verborum illius, ego fui oppressus sopore [h] pronus, & facie dejecta in terram.

10 Ecce autem manus tetigit me; & commovit me super genua mea, & palmas manuum mearum.

11 Edixitq; mihi, Danijel, vir [i] desideratissime, considera verba quæ ego eloquuturus sum tibi, & sta [k] rectus, nam nunc missus sum ad te: cùque loquutus esset mecum verbum istud, constiti tremens.

12 Quamobrem dixit ad me, ne timeto Danijel, nam inde a die primo quo applicuisti animum tuum ad consiederandum & ad affligendum te, coram Deo tuo exaudita sunt verba tua: & ego veni propter verba tua.

13 Sed princeps regni Persici stetit coram me uno & viginti diebus, cùm ecce Micaël [l] primus e principibus primariis veniret ad adjuvandum me: ego relictus sum ibi apud Reges Persiæ.

14 Jam venio ut edoceam te id quod obventurum est populo tuo [m] consequentibus temporibus: nam adhuc visio est de illis diebus.

15 Cùm autem colloqueretur mecum verbis hujusmodi, [n] demisi faciem meam in terram obmutescens.

16 Sed ecce quasi similitudo [o] humana attigit labia mea: tunc aperiens os meum loquutus sum, dicens ad eum qui stabat e regione mei, Domine mi hac visione [p] irruerunt dolores mei in me, adeò ut non obtinerem vires:

17 Quomodo ergo poterit servus Domini mei hîc loqui cum Domino meo illo; cùm in me ex hoc tempore, in me, inquam, non constiterint vires, & anima non reliqua sit in me?

18 Pergens itaque tetigit me quasi aspectus hominis, & confirmavit me:

19 Ac dixit, ne timeto, vir desideratissime, pax tibi; confirmare, confirmare inquam: cumq; eo loquente mecum confirmatus essem, dixi, loquatur Dominus meus, quia confirmasti me.

20 Qui dixit, nostine quamobrem venerim ad te? nunc enim revertor ad pugnandum contra principem Persiæ, donec me egresso ecce Princeps Græciæ adveniat.

21 Sed indicabo tibi id quod exaratum est in scripto [q] veritatis: quia ne unus quidem est qui se confirmet mecum ad ista, nisi Micaël princeps vester.

CAPUT XI.

1 EGO igitur anno primo Darii Medi, steti ut ei essem confirmationi & robori.

2 Jam verò veritatem indicabo tibi: ecce adhuc tres reges stabunt Persidi, deinde quartus

[a] Heb. *intelligere ipsum verbum: infinitivus pro nomine.*
[b] Heb. *lugens.*
[c] Heb. *ungendo.*
[d] Heb. *manum. sive latus.*
[e] Heb. *ignis.*
[f] Heb. *pro absconsi.*
[g] Heb. *mutavit se in me ad corruptionem.*
[h] Heb. *super faciem meam.*
[i] Heb. *desideriorum: sic vers.19.*
[k] Heb. *in statione tua.*
[l] Heb. *unus ut sup.9.1.*
[m] Heb. *in consequentia dierum.*
[n] Heb. *posui.*
[o] Heb. *filiorum hominum.*
[p] Heb. *obverterunt se.*
[q] Heb. *veritatis.*

tus 'ditabitur divitiis maximis omnium; & ubi confirmaverit se in divitiis suis, excitabit 'omnes contra regnum Græciæ.

3 Sed 'obsistet 'rex potens; qui dominabitur dominatione ampla, ageréq; pro voluntate sua:

4 'Et cùm obstiterit, 'frangetur regnum ejus, & dividetur 'in quatuor ventos cœli; 'sed non posteritati ejus, neque 'secundum dominatum ejus quo dominatus fuerit: nam 'evelletur regnũ ejus, ut aliis præter 'illos *cedat*.

5 Itaque confirmabit se 'Rex 'Austri, '& alter ex principibus ejus; qui 'confirmabit se supra illum & dominabitur, dominium amplum *erit* dominium ejus.

a Heb. *sub finem annorum*
b Heb. *rectitudines: sed nos periphrasi ad evidentiã vimur.*

6 Et a exactis aliquot annis 'consociabunt se; nam 'filia Regis Austri 'veniet ad Regem Aquilonis, ad faciendum b æquis conditionibus pacem: sed 'non obtinebit illa vires brachii, 'neque ipse consistet cum brachio suo; 'sed tradetur ipsa, & qui adduxerint eam, & qui natus ejus fuerit, & qui confirmaverit eam illis temporibus.

7 'Postea exsistet e surculo 'radicum ejus in statu illius; qui veniens cum copiis suis aggredietur munitiones 'regis Aquilonis, ageté; contra eas ita ut occupet:

c Hbd. *desiderii ipsorum.*
d Heb. *præ Rege.*

8 'Atque etiam deos horum cum 'toparchis ipsorum, cum instrumentis c desideratissimis ipsorum, argento, & auro, in captivitatem abducet in Ægyptum: & ipse annis *multis* stabit d valentior Rege Aquilonis:

9 Ita veniet in regnum rex Austri, ac revertetur in terram suam.

10 Sed 'filii illius 'miscebunt bellum, & postquam collegerint multitudinem', copias amplas, 'veniet e subinde 'exundabit que & 'transibit: & 'reversus miscebit bellum usque ad 'munitionem illius.

e Heb. *veniendo: sic ver. 13.*

11 Unde exacerbatus 'Rex Austri 'prodibit, pugnabitque contra illum, contra 'Regem Aquilonis; opponetque multitudinem magnam, adeò ut tradatur 'multitudo illa in manum ipsius.

12 Itaque sublata illa multitudine 'extollet animum suum; & quamvis 'dejiciat myriadas, non corroborabitur.

13 Nam reversus 'Rex Aquilonis constituet multitudinem majorem priore; deinde f exactis illis temporibus, id est, annis, veniet subinde cum copiis magnis & cum facultatibus amplis:

f Heb. *sub finem illorum temporum.*

14 Quibus temporibus 'multi 'obsistent Regi Austri; 'filii verò effractores populi 'tui 'tollentur 'stabiliendo visionem, & corruent.

15 Etenim veniens Rex Aquilonis 'diffundet g missilia catapultaria, & capiet civitates munitionum: & 'brachia Austri non constabunt, nec populus delectuum ejus, nullæ. denique erunt vires ad consistendum.

g Heb. *catapultam: metonymia.*

16 Cumq; fecerit 'qui aggredietur eum pro voluntate sua, nullo obsistente ipsi; stabit etiam 'in terra decoris, quam consumet manu sua:

17 'Deinde disponet faciem suam ut ingrediatur cum robore totius regni sui, '& rectis adjunctis h sibi, 'efficietque: & i virginem dabit ei 'corrumpendo illam, 'sed non perstabit illa, neque pro eo erit.

h Heb. *secum.*
i Heb. *filiam mulierum.*

18 Postea convertet faciem suam 'ad insulas, capietque multas; cujus reprimens 'ductor 'opprobrium, 'vacuus opprobrio illius 'regeret in illum.

19 Ita 'convertet faciem suam ad munitiones terræ suæ; & 'impingens corruet, ac non invenietur.

20 Et stabit in statu hujus 'traductor exactoris, *in* decore k regio; qui diebus l paucis frangetur, quamvis 'neque m ira, neque bello.

k Heb. *regni.*
l Heb. *unus.*
m Heb. *iris.*

21 In hujus statu stabit 'despectus, 'quamvis non imposuerint ei decorem regium: sed veniens n tranquillè usurpabit regnum 'blanditiis;

n Heb. *in tranquillitate: sic ver. 24.*

22 Et 'brachiis o inundantibus inundabuntur a conspectu ejus, & frangentur; etiamque 'antecessor fœderis.

o Heb. *inundationes.*

23 Nam 'ex consociatione sua, cum illo faciet dolum; nam 'ascendens 'roborabit se cum 'parva gente.

24 'Tranquillè etiam opima loca provinciæ invadet, 'facietq; quod non fecerãt patres ejus & p majores ejus; prædam, spoliumq;, & facultates illis dispergit, & contra munitiones 'cogitabit cogitationes suas, easq; ad tempus usque.

p Heb. *patres patrum.*

25 'Postea excitabit vires suas q animumque suum contra 'Regem Austri, qui 'miscebit se bello copiis magnis & validis admodum; sed 'non consistet, quia 'cogitaverint contra eum cogitationes.

q Heb. *cor: sic deinceps.*

26 Nam 'comedentes portionem cibi ejus frangent eum, cùm exercitus 'illius exundabit; & concident confossi multi.

r *Machab. 1. 19.*

27 'Tunc utrorumque regum istorum animus erit malefaciendi, & in mensa eadem mendacium loquentur: sed non prosperabitur 'illud, quia adhuc *supererit* terminus 'constituto tempori.

28 Itaq; 'redibit in terram suam cũ facultatib. magnis, & animo suo 'contra fœdus r sanctum; 'quod cùm fecerit, revertetur in terram suam.

r Heb. *sanctitatis: sic deinceps.*

29 'Constituto tempore f rursus invadet 'Austrum: sed 'non erit ut prior *expeditio*, aut ut posterior.

f Heb. *revertetur & invadet.*

30 Venientibus enim contra eum navibus 'Cittæis 'dolore afficietur, t rursusq; indignabitur contra fœdus sanctum atque efficiet; reversus enim 'animum adhibebit ad eos qui dereliquerint fœdus sanctum:

t Heb. *& revertetur & indignabitur.*

31 'Et brachia ab ipso stabunt; prophanabũtque 'sanctuarium, & munitionem, & amovebunt 'jugem cultum, imponentque 'detestationem desolantem.

32 'Ut improbè agentes in fœdus 'contaminet blanditiis: & populum cognoscentium Deum suum prehendant, ficut facient.

33 Ita erudientes populum, instruentes multos; corruent gladio, & flamma, captivitate, & direptione diebus multis:

34 Et corruendo 'adjuvabuntur adjumento parvo, quia adjungent se ipsis multi blanditiis.

35 'Ex ipsis autem erudientibus corruent, ad conflandum eos, & ad purificandum, & ad dealbandum, usq; ad tempus u determinatum: 'quia adhuc *supererit terminus* constituto tempori.

u Heb. *termini.*

36 'Nam faciet pro voluntate sua iste Rex, & extollet se, ac magnificabit se supra omnem Deum fortem, etiam supra x Deum fortissimum omnium, loquẽs mirabilia: & prosperabitur, usquedum 'consummet indignationem, dum id quod fuerat 'præcisum efficiatur.

x Heb. *Deum fortem de vii fortium.*

37 'Ne ad deos quidem majorum suorum attendet, neque ad desiderium fœminarum, neque ad ullum Deum attendet; sed supra om-

nes magnificabit ſe:
38 Et quod ad [z] Deum [y] ſummi roboris, in
fede ejus honorabit; honorabit, inquam, [z] Deum
quem non agnoverint majores ejus auro, & ar-
gento, & lapidibus pretioſis, ac rebus deſidera-
tiſſimis.
39 [a] Committéntſque [a] munitiones *Dei* ſummi
roboris Deo alieno; [b] quos agnoverit, *hos* auge-
bit gloria & dominatores faciet in multos, ac
terram partietur pretii loco.
40 [c] Sub tempus autem finis, confliget con-
tra eum [d] Rex Auſtri, [e] irruétque ut turbo in illũ
[f] Rex Aquilonis curribus, equitibúſq;, & claſſi-
bus amplis; & ingreſſus regiones [g] inundabit &
tranſibit.
41 [h] Deinde regredietur in regionem decoris,
cùm [i] multæ corruerint: hæ autem [k] eripientſe e
manu ejus, Edomæa & Moabitis, ac [l] præcipua
Hhammonitarum.
42 [m] Cùm autem extendet manum ſuam in re-
giones, etiam terra Ægypti non [n] evadet:
43 Sed dominabitur in recondita auri, & ar-
genti, & in omnia deſideratiſſima Ægypti: [o] Li-
byéſque & Æthiopes [p] comitabuntur greſſus
ejus.
44 Sed rumores conturbabunt eum [q] ab Orien-
te, & [r] ab Aquilone: quamobrem [s] exibit cum æ-
ſtu iræ magno, ad perdendum & ad internecioni
devovendum multos.
45 [t] Et [u] figet tentoria palatii ſui inter [x] maria
in monte decoris [y] ſanctiq; cumq; venerit [z] ad fi-
nem ſuum, nullus erit auxilio ei.

[a] Heb. *principium filiorum Hhammonu.*
[b] Heb. *erit in vaſtationi.*
[c] Heb. *ad greſſus ejus erunt.*
[d] Heb *plantabit.*
[e] Heb. *ſanctitatis.*

CAPUT XII.

1 [a] TEMPORE autem illo, [b] aſtante Micaële
principe illo maximo qui ſtat pro [c] popu-
laribus tuis, cùm fuerit tempus an-
guſtiæ qualis non extiterit ex quo fuit gens uſ-
que ad tempus illud; tempore *inquam* illo [d] eri-
pietur populus tuus, [e] quiſquis inventus fuerit
ſcriptus in libro illo.
2 Tandemque [f] multi ex dormientibus [g] in
pulverulenta terra expergiſcentur; hi ad vitam
[h] æternam, illi ad opprobria & contemptum æ-
ternum:
3 Et erudientes ſplendebunt quaſi ſplendore
expanſi; & juſtificantes multos, ut ſtellæ in ſem-
piterna ſecula erunt.
4 [i] Tu verò Danijel occlude hæc verba, &
obſigna hunc librum ad tempus [k] determinatum
uſq;: [l] percurrent multi & augebitur cognitio.
5 [m] Tum videbam ego Danijel, quòd ecce duo
[n] alii adſtabant; unus hinc ad ripam rivi, & alter
inde ad ripam ejuſdem rivi.
6 Quo dicente ad [o] virum indutum veſtibus
lineis, qui erat ſupra aquas ipſius rivi: [p] quouſ-
que terminus erit horum mirabilium?
7 Audivi virum indutum *veſtibus* lineis qui
erat ſupra aquas *ipſius* rivi, qui extulerat dex-
teram ſuam & ſiniſtram ſuam verſus cœlos, ju-
rantem per viventem in æternum; [q] poſt con-
ſtitutum tempus, conſtituta tempora, partémque
temporis, & cùm [r] abſolvet diſſipare [s] vi-
res populi [t] ſancti, fore ut abſolvantur omnia
iſta.
8 Cúmque ego audiens non intelligerem;
dixi, Domine mi, quis finis futurus iſtorum?
9 Qui dixit, [u] abi Danijel; nam occluſæ ſunt
& obſignatæ hæ res uſque ad tempus determi-
natum.
10 [x] Purgabuntur, dealbabuntur, & conflabũ-
tur multi; [y] improbè quidem agent improbi, nec
animadvertent ulli improbiſed erudientes ani-
madverſuri ſunt.
11 A tempore autem quo ablatus fuerit [z] jugis
cultus, & poſita deteſtatio deſolans; [a] dies erunt
mille ducenti nonaginta.
12 [b] Beatus qui præſtolabitur & pervenier, ad
dies mille trecentos triginta quinque.
13 Tu autem [c] abi ad terminum ipſum; id eſt,
quieſce ac perſta in ſorte tua ad terminum uſq;
dierum.

[a] Heb *filiũ populi tui.*
[b] Heb. *terræ pulveru.*
[c] Heb. *ſeculi: ſic deinceps.*
[d] Heb. *terminatũ ſic ver. 9.*
[e] Heb. *manumut Deut 32.36.*
[f] Heb. *ſanctitatis.*

ANNOTATIO.

1 Anno tertio] *Cùm tria hæc capita ſint communi argumento, ut res ipſa docet evidentiſſimè; idcirco placuit ea ſimul conjungere. In hac igitur prophetia continentur iſta: primùm inſcripto proleptice omnes partes prophetiæ iſtius explicans, hoc verſu: deinde narratio qui ſe comparaverit Danijel, & Dei viſionem illi obtulerit, hoc capite reliquo; tertium, propoſitio verbi veriſſimi, & longi illius temporu ad probationem Eccleſiæ conſtituti, rerúmque ſingularium quæ per illud tempus fuerant eventurę, capite 11. & quatuor primis verſibus capitis 12. quartum, explicatio intelligentiáque illius verbi & temporu conſtituti, inde ad finem uſque prophetiæ: quæ omnia (ut diximus) pauciſſimis verbis in hac inſcriptione ponuntur. Quod autem anno tertio Cyri revelatio hæc facta eſt Danijeli, non temerè factum eſt: cùm enim anno ſecundo ex quo venerant Judæi Jeruſchalaima ad domum Dei, ſecundo menſe capeſſent curare ædificationum templi Dei, Hhęvæ 3.8. non dubium eſt quin eodem anno adverſarii interceſſerint ne opus illud Dei promoveretur. Quamobrem oportuit tum ea tum illam, tum poſt venturas generationes adverſus illud malum præeuntibus viſionibus, revelationibus, ſignis, & monitis ſanctiſſimè confirmari, & adverſus alia quoque incommoda, periculáque Judæis eventura armari Eccleſiam per ſpiritum Dei & prædictiones hujuſmodi, velut certiſſimas futuras teſtes infinitæ illius & ineluctabilis providentiæ, paternæq; Dei benevolentiæ erga Eccleſiam.* Belteſchatzar] *vide ſupra* 1.7. & 4.8. Veritáſque] *id eſt, verbum, & revelatio veriſſima factorum & temporum quibus Deus ſuum opus erat effecturus ab eo tempore in longinquum.* 2 Diebus illis] *videlicet anno tertio ineunte, ut apparet ex verſu quarto. Hujus autem narrationis partes ſunt hæ: occaſio viſionis a Deo oblatæ, nempe ſollicitus Danijelis animus, verſu 2. & 3. viſionis genus, verſu quarto & duobus ſequentibus; audientium, & videntis Danijelis conſternatio, verſu 7. & duobus ſequentibus; ac poſtremò confirmatio ſignis, verbis, & opere Danijelis facta atque repetita; reliquo capite.* Fueram in luctu] *proximè ea quòd ne Judæi quidem reducibus fauſta erant & ſecunda omnia; ſed opus templi mandato Cyri inchoatum per Cambyſen emiſſariósque ipſius aulicos Judæis infenſos interrumpebatur, & jamjam planè diruerat.* 3 Cibum] *id eſt, corpori non indulgebam; ſed macerabam ipſum jejunio, ut hoc ratione corpus communicaret affectionibus cum ſpiritibus meis, & animus eò liberior & promptior ad Deum accedendum eſſet.*

eſſet. 4 Chiddekel] *id eſt, Tigris: ut Gene.2.14.* 5 Vir unus] *id eſt, Chriſtus ſpecie viri, ut apparet ex Danijelis verbis infrà 12.6.& 7.* Veſtibus lineis] *id eſt, ſplendidiſſimis; quales à regibus, ſacerdotibuſq; ſeruantur.* Inſigni auro] *id eſt, cingula ex auro præſtantiſſimo: metonymia: vide Jerem.10.9.* 6 Simile beryllo] *id eſt, cæleſti colore atque cæruleo.* Vultus ejus] *rutilans & coruſcus, ut Ezechiel.1.27.* Similes colori] *id eſt, ſcintillantes puriſſimè: ut Ezechiel.1.7.* Sono mult.] *vide Ezechiel.1.24.* 7 Solus] *ut eis ſoli Deus aperiret oculos ad viſum percipiendum, quemadmodū Paulo Actor.9.* 8 Non fuerunt reliquę] *id eſt, penè examinatus ſum præ viſionis amplitudine, & tenuitate mea.* Decor meus] *i. ita expallius & formam hominis viventis amiſi, ut cadaver magis videretur eſſe quàm homo vivens.* 10 Manus tetigit] *ut ſuprà 8.18.* Commovit me] *i. aliqua ex parte erexit me perculſum & proſtratum metu. Atque hic primus confirmationis gradus.* 11 Edixit q; \ſecundus confirmationis gradus. 12 Quamobrem] *tertius confirmationis gradus, cum trecto corpore animus erigitur.* Conſiderandum] *i. animadvertendum mala præſentia, quibus populus Dei prægravatur.* Affligendum] *vide Levi. 16.29.* 13 Sed princeps] *Cambyſes qui Cyro in expeditionem exteram profecto temebat regni gubernaculа. Eſt autem hoc & ſequente ver. precedentis explicatio per occupationem: miraberis fortaſſe, inquit Angelus, quid ſibi hoc velit, te inde ab eo tempore exanimum eſſe, & tamen reſponſum accipere poſt tantum dierum numerum: ſed (inquit) duo ſunt quæ ad tuis exanimationem pertinent; unum, ut ex conſilio Dei proſpiciatur de impedimentis quæ ab hoſtibus Eccleſiæ offeruntur; alterum, ut conſilium Dei quo rebus Eccleſiæ adverſantibus proſpexerit tibi exponatur ad ædificationem illius. Ac conſilium quidem Dei in Chriſto his diebus omnibus proſpexit impedimentis quæ à Perſarum Rege afforuntur, eumq; veluti in jus perduxit me adminiſtro, ut de conſilio & factis ejus præſentibus ac futuris cognoſceres, hoc verſu. Nunc demum verò cognitus & curatus rebus huc mittor ad conſilium totum Dei tibi explicandum, prout his dixi.* Princeps] *id eſt, Cambyſes filius Cyri.* Stetit coram] *id eſt, quaſi in jure aut judicialis foro comparuit, ut de conſiliis & factis ipſius cognoſceretur & ſtatueretur autore Chriſto.* Uno & viginti] *id eſt, tribus illis hebdomadibus, de quibus ſuprà 2.& 3.* Micaël] *Chriſtus, ſic appellatus voce compoſita. quaſi dicas, qui par eſt aut æqualis ipſi Deo fortis, quemadmodum loquitur Apoſtolus ſcribens ad Philippenſes.* Primus] *id eſt, princeps angelorum; qui cum principibus humanis comparatis optimè dicuntur principes primarii, quemadmodum etiam appellantur imperia ac poteſtates in cœlis, Ephe.3.10.* Ad adjuvandum me] *id eſt, informandum, confirmandumq; ad perficiendam hanc adminiſtrationem meam.* Relictus ſum] *videlicet illo uno & viginti diebus.* Reges Perſiæ] *id eſt, Cambyſem cum primoribus & conſiliarijs regni.* 15 Demiſi faciem] *vide ſuprà 8.& 9. Eſt autem inde ab hoc verſu narratio occaſionis ex qua Danijelem à Deo oportuit de integro confirmari, ad finem uſque.* 16 Quaſi ſimilitudo] *id eſt, Angelus Gabriel, qui nominatus eſt ſuprà 9.21.* Attigit] *ut ſuprà verſu 10.* Domine mi] *excuſatio eſt Prophetæ à minore: ſi ſola hæc, inquit, viſione oblata tam graviter affectus ſum, ſuprà ver. 8.& 9. quanto magis afficeret colloquio hoc quod inſtituis mecum?* 17 Hic] *emphaſis. quaſi dicat, qui tantulus ſum & tam imbecillis; ut contrà Dominum vocat illum, id eſt, tantum ſam præſtantem, & admirabilem.* Ex hoc tempore] *ex quo mecum cœpiſti colloquium inſtituere.* 18 Et confirmavit] *adeò ut non ſtarem tremens, ut factum fuerat in priore confirmatione, ſuprà 11.* 20 Noſtine] *prolepſis ſive propoſitio ſumma totius prophetiæ, primùm univerſè de regno, hoc verſu; deinde verò de ſingulari illorum adminiſtratione, ſeq. ver. quę omnia ſeq. capite (ut diximus) ſuo ordine exponuntur.* Revertor] *id eſt, diſcedam à te; ut quemadmodum antè cognovi de conſtitutione regni Perſidu & curavi eam ſic in poſterum contrà faciam, & oppugnem reges Perſidu.* Me egreſſo] *ad adducendum ac confirmandum Alexandrum Macedonem, qui princeps Græciæ appellatur.* 21 Sed indicabo] *id eſt, javi verò tranſibo ad ſingularem aliquam explicationem eorum quæ modò dicta ſunt, prout relata eſt in conſilium Dei: quod cum ſcripto veriſſimo comparatur ex uſu forenſi.* Ne unus quid.] *id eſt, ſolus Chriſtus ſtat ab Eccleſia ſua; quam totus mundus infeſtat, ſed ab eo ut juſto principe adverſus omnes etiam inferorum portas defenditur.* Micaël] *ut ſuprà ver.13.* Veſter] *i. Judæorum tuorum popularium: quo ſenſu dicitur alibi ſervator corporis ſui & caput Eccleſiæ.*

IN CAPUT XI.

1 Ego igitur] *Tertia pars prophetiæ, ut diximus ſuprà 10.1. quæ exponit Angelus primùm quid ſibi faciendū & docendum fuerit mandatum de regno Perſico, duobus verſibus; ſecundò de Macedonico, duobus alteris; tertiò de Seleucidarum regno & perſeſſionibus Eccleſiæ, uſque ad caput duodecimum: ac poſtremo de confirmatione piorum in perpeſſionibus per prophetiam & promiſſiones Dei; quatuor primis verſibus capitis duodecimi.* Igitur] *id eſt, ut intelligas quod modò perſtrinxi paucis, ver. 20.& 21. præcedentis capitis, hæc quæ geruntur & in poſterum gerenda ſunt, ita ſe habere plane ex voluntate conſilioq; Dei, & meo ac angelorum ejus miniſterio.* Anno primo] *id eſt, inde ab eo tempore quo monarchia Babyloniса fuit à Medis & Perſis occupata, verſo in monarchiæ Perſicæ adminiſtratione, ipſam protegens & regens ex decreto Dei prout ex uſu eſt Eccleſiæ.* 2 Jam verò] *nimirum cùm non modò adminiſtrationis curandæ munus accepi a Domino; ſed etiam recens ad verba tua explicanda & informandam Eccleſiam miſſus ſum, ſuprà 10. 11.& ſequentibus.* Veritatem] *eam videlicet quæ exarata eſt tanquam ſcripto in conſilio Dei, ſuprà 10. 21.* Adhuc tres reges] *videlicet à Dario Medo qui nominatus eſt præcedente verſu. Sunt autem illi, Cyrus, Cambyſes Cyri filius, & Darius Hyſtaſpis.* Quartus] *nempe Xerxes, qui primùm terror fuit appellatus Græciæ, poſteà verò ludibrium.* Ditabitur] *tum illo quas Darius pater congeſtas ex tributo provincialibus qui propterea cauponi regni ſui dicebatur, ut annes avomus Eſter.10.1. tum illo quas ipſe Xerxes provinciis ad quas progrediebatur imperabat, cùm in expeditione eſſet.* Omnes] *tum populos Orientis, tum verò poſteros ipſius; qui hæredes fuerunt ejuſdem belli, & ruinam ſibi ex eo acceſſerunt, ut explicant duo ſequentes verſus.* 3 Obſiſtet] *id eſt, hæ ſtabit, & proſternet Perſas.* Rex potens] *Alexander Macedo, cognominatus Magnus.* 4 Et cùm obſtit.] *id eſt, fractu Perſis, per ſeptennium monarchæ Xerxis.* Frangetur] *ut prædictum fuerat, ſuprà 2.44.& 7.6.* In quatuor ventos] *id eſt, ſecundum quatuor plagas ſeu regiones cœli divinetur in regna quatuor. Nam Seleucus Nicanor obtinuit primùm Babyloniam ab*

Oriente, Caſſander Macedoniam ob Occidente, Antigonus Aſiam minorem a ſeptentrione, & Ptolemæus Lagi filius Ægyptum a Meridie. Sed non]*nam Alexander & Hercules filis Alexandri Magni brevi tempore ſine liberis extincti ſunt: ut diximus ſupra 7.6.* Secundum domin.]*id eſt, longè impari ac minimè comparanda dominatione.* Evelletur]*id eſt, tolletur funditus, ſive radicitus.* Illos]*videlicet poſteros & neceſſarios Alexandri Magni.* 5 Rex Auſtri]*id eſt, Ptolemæus Lagi filius: nam tantum eos reges perſtringit Propheta, quorum tyrannide populus Dei afflictus eſt; e quibus hic fuit primus ab Alexandro Magno, qui Jeruſchalaima dolo cepiſſe, & captivos quamplurimos abduxiſſe legitur apud Joſephum lib. 12. Antiquitat. Judaic. cap. 1.* Auſtri] *id eſt, Ægypti, quæ ratione Judææ ad Auſtrum ſita eſt, ut diximus ver. 4.* Et alter]*id eſt, Ptolemæus Philadelphus, ſecundus Rex Ægypti ex ſerie hac.* Confirmabit ſe]*id eſt, amplius dominium obtinebit quàm pater.* 6 Conſociabunt ſe] *id eſt, fœdus inibunt ſancientq; matrimonio Rex Ægypti Ptolemæus Philadelphus, & Rex Syriæ Antiochus Theos Antiochi Soteris filius, & nepos Seleuci Nicanoris, a quo ductum eſt Seleucidarum regnum.* Filia Regis]*Bernice (quam alii ad euphoniam Berenicen, & Beroniccn vocant) Ptolemæi Philadelphi filia.* Veniet ad regem]*id eſt, nubet Antiocho Theo regi Syriæ; qui ad hanc ducendam, & conſtituendam (ut ſibi videbatur) pacem, juſtam uxorem Laodicen repudiavit, ex qua binos liberos ſuſtulerat.* Non obtinebit]*id eſt, non poterit Bernice efficere ut fœdus initum & matrimonio ſuo confirmatum permaneat integrum & inviolatum: vide ſup. 2.43.* Neq; ipſe conſ.]*id eſt, neque Antiochus Theos (qui Berniccn duxerit quaſi brachium ad firmandam & continendam pacem cum Ptolemæo initam) conſtabit ſibi, & hoc velut brachium retinebit; ſed Laodicen repudiatam recipiet: quam ob cauſſam Antiocho Theo adhuc ſuperſtite Ptolemæus Evergetes filius Philadelphi bellum inſtauraturus eſt.* Sed tradetur] *Bernice videlcet in poteſtatem hoſtium, adeò ut a Seleuco Callinico privigno ſuo occidatur cum toto comitatu, cum filio, & cum aſſeclu omnibus ipſius.* 7 Poſtea]*id eſt, in ſtatum Ptolemæi Philadelphi ſuccedet Ptolemæus Evergetes filius, tanquam e ſtirpe illius ſoboleſcens.* Radicum ejus] *id eſt, ex quibus Bernice proceſſerit: ſunt enim Evergetes Berniccs frater.* Regis Aquilon.]*id eſt, Seleuci Callinici, qui Rex erat Syriæ.* 8 Atque etiam]*id eſt, Syriam totam opibus ſpoliabit, quas in Ægyptum deportet; unde comparatum eſt ei Evergetæ nomen.* Toparchis]*qui obſides dati ſunt & accepti, ut caverètur de obſequio & fide totius Syriæ.* 10 Filii illius]*Seleuci Callinici, quem antè nominavimus: quorum nomina ſunt Seleucus Ceraunus, & Antiochus Magnus.* Miſcebunt bellum]*id eſt, inſtituent bellum contra Evergeten, ut debellent duces ab eo in Syria conſtitutos: quæ in expeditione Seleucus Ceraunus anno tertio regni occiſus eſt. Hæc quia variè ab hiſtoricis tradita ſunt, maluimus Polybium autorem ſequi: apud quem libro ſecundo legimus per idem tempus Ptolemæum Evergeten & Seleucum Ceraunum vita defunctos eſſe.* Veniet ſubinde] *videlcet Antiochus Magnus, poſtquam occubuerit Seleucus Ceraunus frater.* Exundabit que] *i. ſummo impetu, ſummaq; vi, & frequentiſſimis incurſionibus occupabit Syriam & Judæam.* Tranſibit] *videlcet Raphiam uſque, in fines Ægypti.* Reverſus]*in poſſeſſionem ademptam a Rege Ægypti.* Munitionem]*Raphiam, quam modo nominavimus.* 11 Rex Auſtri] *Ptolemæus Philopator filius Evergetæ, quem hiſtorici per antiphraſin amantem patrii dictum fuiſſe docent, eò quòd parentes necaverit: etſi Polybius Evergeten hujus patrem morbo ſcribit conſumptum eſſe.* Prodibit] *anno quarto Antiochi Magni.* Regem Aquil.*videlcet Antiochum Magnum, cujus copiæ a Philopatore fuſæ, & Syria recepta eſt.* Multitudo illa] *id eſt, exercitus Antiochi in manum Philopatoris.* 12 Extollit]*Ptolemæus Philopator ſecundis rebus diffluens.* Dejiciat]*id eſt, homines infinitos ex populo Dei cruentiſſima morte afficiat inſolentiſſimè: vide librum tertium Macabæorum, & Joſephum lib. 12. Antiquit. Judaic. cap. 3.* 13 Rex Aquilon.]*idem Antiochus Magnus reſtitutus in poſſeſſionem Syriæ.* Exactis illis]*id eſt, mortuo Philopatore, cui ſucceſſit puer Ptolemæus Epiphanes.* 14 Multi obſ.]*id eſt, bona pars Judæorum, qui aliquot tuto hoc bellorum tempore erant in multas factiones ſciſſi, teſte Joſepho libro 12. Antiq. Judaic. cap. 3.* Obſiſtent] *adjungentes ſe Antiocho contra Philopatorem.* Filii verò] *id eſt, præfractis contemptores Dei, qui abobſequio Dei per Philopatoris artes fuerint abrepti: de quibus vide Macab. 3.* Tollentur]*a vindice Antiocho Ægyptum occupaturo, ut dicitur ſeq. ver.* Stabiliendo viſ.] *cùm Deus hanc viſionem præſtabit atque efficiet, qua hîc verſibus exponitur.* 15 Diffundet] *id eſt, obſidebit, expugnabit, occupabitq; Ægyptum.* Brachia Auſtri]*id eſt, duces & copiæ Ægyptiorum: ut Jechezkel. 31.2. & ſequentibus.* 16 Qui aggredietur] *Antiochus Magnus, ut antè dictum eſt.* In terra decoris]*vide ſup. 8.9. Hæc autem intelligenda ſunt de calamitatibus quibus effecta eſt Judæa propter ambitionem & avaritiam ſacerdotum inter ſe concertantium.* 17 Deinde]*id eſt, poſtquam Judæa malè affecta conſilium redintegraverit de repetenda Ægypto, partim copias maximas adhibebit, partim fraudes.* Et rectis]*id eſt, maxima recti æqui & boni ſpecie, qua circumvenitet Ptolemæum Ephiphanem. Fuit autem ſpecies illa conſociatio matrimonii, de quo verbis ſequentibus.* Efficietque] *nempe militare aliquid, Ægyptum callidè ſentans & aliquò uſque occupans; ſed re non ita feliciter ſuccedente conſilium imibit matrimonii.* Virginem] *Cleopatram filiam Antiochi Magni; quam non ſuccedentibus technis Antiochus Ptolemæo Epiphani elocavit, ut circumveniret eum.* Corrumpendo illam] *id eſt, corruptiſſimis ac perditiſſimis conſiliis illam imbuendo, ut maritum illius futurum perderet.* Non perſtabit] *videlcet in conſilio primùm cum patre inito, id eſt, non ſtabit a partibus patris, ſed adjunges ſe viro; ut ſequentia verba explicant.* 18 Ad inſulas]*id eſt, regiones longinquas & diſſitas mari, tam inſulas quàm continentes regiones, ut Cyprum, Phoceam, Samym, Rhodum, Colophonem, Eubœam &c.* Ductor] *id eſt, non Rex aliquis ſingularis, ſed adminiſter Romanæ Reipub. Marcus Acilius conſul. Livius prater, & Lucius Scipio.* Opprobrium]*id eſt, dedecus illatum Romanorum reipub. tum multarum urbium in Aſia minore, mari Mediterraneo, Græciæq; occupatione, tum contumeliis in Romanos impertatis.* Vacuus op.]*hoc eſt, cùm reſarcivtrit anteacceptum opprobrium, recuperatis rebus, & vindicatis probris.* Regetet]*id eſt, multabit illum probroſa amiſſione partis alicujus regni: nam ultra Taurum montem ſe recipere coactus eſt ignominiosè.* 19 Ita convertet]*id eſt, recipies ſe in regnum ſuum, & tanquam imbellis munitionibus ſe ſe continebit.* Impi gens] *tumultuarie a ſuis interfectus ad defenſionem templi concurſantium, quod ſpoliaturus erat Antiochus.* 20 Traductor] *id eſt, Seleucus ille, qui Philopator & Soter*

Soter dictus est: Periphrastice autem nominatur traductor exactorū, tum propter insignem illius avaritiam qua tot tributionibus sua agrum infestabat atrocissimè, tum verò propter obligationem Heliodori Jerusalaima, de qua 2. Machab. 3. Paucis] *videlicet postquam contra Judæos à Simone exacerbatus Heliodorus transmiserit, prout apparet ex 2. Machab. 4.* Neque ira] *id est, non apertis odiis, aut aperto marte; sed veneno per Heliodorum quæsito in gratiam fratris Antiochi, de quo sequente versu.* 21 Despectus] *id est, Antiochus Epiphanes, sive Illustris & nobilis per antiphrasin dictus: quamobrem hâc ex re veritate despectus sive contemptus appellatur, ut Græci annominantes vocarunt Epimanem, id est, furiosum.* Quamvis non imp.] *id est, qui ipse invadet & occupabit regnum Seleuco fratre occiso, filiolo ejus dejecto, & Demetrio quamvis majore natu circumvento.* Blanditiis] *quibus & Demetrium Seleuci fratrum filium hæredem justum fallebat, & populi simpliciate abutebatur, tanquam si non Regem se ipsum, sed pro Rege haberi vellet administrationē tutelæ.* 22 Brachiis innundantibus] *id est, repentinus illius copiis opprimentur, tanquam aquis exundantibus, si qui noluerint ipsi ponere decorem regium.* Antecessor] *id est, Seleuci Philopator frater ipsius, qui novas res cogitans fœdus cum Antiocho Epiphane fratre iniverat, cùm adhuc obsès Romæ detineretur: Seleucus enim ad Romanos obsidem misit Demetrium filium suum ut Antiochum fratrem liberaret; quem sibi novi fœderis necessitudine conjunxerat, ut in Ægyptum communi consilio involarent, specie adjuvandi Physconem contra Ptolemæum Philometora.* 23 Ex consociatione] *id est, specie illius necessitudinis quam modò diximus, dolo ne elter contra fratrem Seleucum Philopatora, & per Heliodorum è via sollet dolo, antequam in Syriam veniat.* Ascendens] *in Syriam.* Roborabit se] *id est, primùm confirmabit se conciliata amicu, clientibus, & oppidis dolose in regno Syriæ, quasi tutorem ageret, & Demetrio fratrio filio (quis obsès apud Romanos erat) consuleret.* Parvagente] *id est, exiguo comitatu.* 24 Tranquillè] *exegesis precedentis versus.* Facietque] *id est, multorum stationarium in munitionibus collocabit, quem corrumpet muneribus & obstringet sibi.* Cogitabit] *id est, jam tum consilia inibit de occupanda firmandaq; sibi Syria; quæ consilia per annum integrum cum animo suo fabricata perficiet, ut Demetrium hæredem justum regni hæreditate spoliet: fuit autem hoc anno primo quo regnavit Antiochus, id est, 137. anno Seleucidarum, 1. Macab. 1. 11.* 25 Postea] *quam fuerit firmata Syria, id est, anno secundo regni sui, ut modò diximus.* Regem austri] *Ptolemæum Philometora.* Miscebit se bello] *autoribus & consulentibus potissimum Eulæo & Lenæo, qui studebant partibus Philometoris.* Non consistet] *id est, fundetur inter Pelusium & Casium montem.* Cogitaverint] *id est, consilia proditoriè cum Antiocho multi Ægyptiorum proceres communicaverint, ut exponitur sequente versu.* 26 Comedentes port.] *id est, intimi, qui ordinariè à consiliis erunt Philometori.* Illius] *videlicet Antiochi irruentis in copias Philometoris.* 27 Tunc utror.] *videlicet cùm fuso Ptolemæo Philometore, & bona Ægypti parte occupata, ad instituendam pacem convenerint.* Illud] *videlicet, quòd uterque illorum dolosè in socium suum machinabitur, quia aliter videbitur Deo antiquo temporum, & tempora occasionesq; singulas dispensanti arbitratu suo.* Constituto tempori] *de quo infrà vers. 29.* 28 Redibit] *vide 1. Macab. 1. 21. & 2. Macab. 5. 11.* Contra fœdus] *id est, exacerbato contra Deum, contra populum ipsius, contra sanctæ tabulasq; fœderis, contra legem, & contra cultum universum Dei.* Quod cùm] *id est, quam animi sui libidinem cùm perfecerit atrocissimè in Ecclesia Dei, &c. vide 1. Macab. 1. 17.* 29 Constituto temp.] *id est, post biennium, cùm Ptolemæus Philometor cum Physcone fratre reconciliatus auxiliaris Romanorum copias postulasset.* Austrum] *id est, Ægyptum.* Non erit] *id est, non ita succedet ut priore expeditione, de qua vers. 25. aut ut posteriore, de qua versu 40.* 30 Cittæis] *Cilicibus, ac potius Romanis, quæ in Cilicia portubus fere servabantur, ut mari Mediterraneo omnibus ex partibus imperarent: vide Genes. 10. 4.* Dolore affic.] *per Cæsarem Populium Lenatem, qui à Romanis in Ægyptum legatus missus est.* Animum adhib.] *id est, attendet ad consilia Jasonis, Menelaï, & aliorum apostatarum, ut populum Dei infestet.* 31 Et brachia] *id est, copias maximas habebit, per quas vim Judææ afferet inhumanissimè; ut exponitur novem versibus.* Sanctuarium] *ingrediendo, contrectando, exportando, & distribuendo res sacras illius, 1. Macab. 1. 23. & 2. Macab. 5. 15.* Et munitionem] *id est, Jerusalaima cædibus funestando, ibidem.* Jugem cult.] *vide suprà 8. 11.* Detestationem] *id est, multitem detestandum, qui desolet magis ac magis cultum Dei in statuis collocabunt: vide suprà 9. 27.* 32 Ut improbè] *id est, stationarium illum militem propterea Jerusalaimis & per Judæam collocabunt, ut malos apostatas foveant, & bonos crudelissimè persequantur.* Contaminet] *id est, in hypocrisi ipsorum confirmet, obduret, magis ac magis.* 34 Adjuvabuntur] *id est, perpaucos habebunt adjutores, & pleroiq; ex iis hypocritas, quia lingua tenus ac non opere miseros Dei servos adjuvabunt: quarum rerum exempla in libris Machabæorum extant quamplurima.* 35 Ex iplis] *occupatio, quam Angelus adhibet ad confirmandum Ecclesiam contra tam acerbas tentationes: quid causæ est (inquies) cur istos sinat Deus corruere impiorum manibus? respondet spectari in hac Dei administratione duo oportere; finem, ut probentur, purificentur, & dealbentur; & deinde tempus, nempe momentaneas fore has afflictiones.* Quia adhuc] *vide suprà ver. 27.* 36 Nam facit] *hunc versum & sequentes quam variè plerique omnes explicent, nihil attinet dicere. Nos ex antecedentium & sequentium comparatione, adeoq; ex historiæ fide statuimus hæc omnia de Antiocho Epiphane esse intelligenda, cujus impietas primùm quidem κ᾽ ἐξοχήν, hoc versu; deinde verò κ᾽ μέρη & particulatim exponitur, tribus sequentibus. Ac prolepsos quidem partes duæ sunt; una, fore ut Antiochus nullius Dei reverentia ducatur; altera, ne summi quidem Dei metu abducturus ab impietate & maleficiis; sed illum ultrò adversus Deum potentissimum magis ac magis exarsurum: quæ duæ res deinceps exponuntur.* Consummet] *videlicet Deus, perfectissimum judicium suum in sceleratum Antiochum, & alios improbos.* Præcisum] *videlicet decreto Dei.* 37 Ne ad deos] *id est, planè impius & inhumanus erit, vacuus tum omni numinis reverentia (quæ to altius animo insigitur cùm a majoribus accepta est) tum omni naturali studio & amore erga suos, qui amor in mulieribus solet esse tenerrimus: ut 2. Schem. 1. 26. Atque hæc in Antiocho ita se habuisse res ipsa gesta ostendant, cùm nihil unquam feciſſe legatur nisi suo ipsius erga se studio, nulla Dei, nulla naturæ & sanguinis, nulla fœderis ratione habita, ut jam superioribus exemplis demonstravimus.* 38 Deum summi] *id est, Deum Israëlis.* Deum quem non] *id est, Jovem Olympi-*

pium, de quo vide 2. Macab. 6. quamobrem Deus alienus vocatur seq. vers. 39 Munitiones Dei] *id est, Judeam totam, synecdochicè.* Quos agnoverit] *id est, viros absconditos ignotos, terra natos evehet arbitratu suo: cujus modi exemplum est de illo veturatore 2. Macab. 6. Hu autem amplificatur tyrannidis indignitas, quod Antiochus extraneos impurissimos præfecturus erat populo, & hæreditatem Dei pro libidine distributurus: quæ duo maximè cavebantur lege.* 40 Sub tempus] *id est, biennio post institutam idololatriam, & quasi biennio altero ante mortem Antiochi, qui Physconi partibus semper studuit contra Ptolemæum Philometora, ut antè diximus.* Rex austri] *Ptolemæus Philometor.* Irruet que] *id est, nomine Physconi Ptolemæum e regno pellet, & Ægyptum pervadet; prout factum esse a Physcone minore fratre legimus apud Eliodorum in Livianæ epitome libri 46. & colligimus ex Zonara tomo annalium secundo.* Rex Aquilon.] *Antiochus, agens Physconi partes.* Inundabit] *id est, summo impetu & celeritate percurret.* 41 Deinde regred.] *ut versu ultimo.* Multæ] *de quibus 42. & 43.* Eripient se] *id est, expertes erunt cladis istius, quas ipsis optimè conveniet cum Antiocho.* 42 Cùm autem] *exegesis præcedentis versus: qua ostendit Danijel primùm quàm valde Antiochus Ægyptum aliasq; regiones infestaturus sit, duobus versibus: deinde quàm trepidè celeriterq; dimissurus, duobus alteru.* 43 Libyesque] *id est, populi Aphricæ Ægypto conterminis, qui prius auxiliares fuerant Ptolemæi Philometoris, ipsi ministrabunt & ipsum sequentur ducem.* 44 Ab Oriente] *id est, a Rege Parthorum Antiochi fines invadente, ut memnit Zonaras.* Ab Aquilone] *id est, a Romanis, quorum navalia tetam in Cilicia & Cypro, ut antè diximus.* Exibit] *ex Ægypto.* 45 Et figet] *id est, hoc furore percitus duo sibi proponet consilia: unum, ut regiam suam in Judæa stabiliret ad Judæos edomandos; quæ vobrevi Antiochum filium commisit Lysiæ, quem negotiis regni præfecerat ab Euphrate ad fluvium Ægypti, 1. Machab. 3. 32. alterum, ut in Persarum regionem excurreret, & Parthos coërceret.* Maria] *Mediterraneum & Mortuum, qui fines sunt Judææ.* Ad finem suum] *id est, in Elymaida ad nobile Persarum oppidum, qui finis erat ditionis ejus; ubi concitata multitudine fugatus est, & ab omnibus destitutus: vide 1. Macab. 6. & 2. Macab. 9.*

IN CAPUT XII.

1 Tempore autem] *nempe quo Antiochus rei summam Lysiæ commiserit, ut petat Elymaida: nam sub idem tempus recuperata sunt Jeruschalaima, & cultus Dei restitutus, 2. Macab. 10.* Astante Micaële] *id est, administrante & regente omnia Christo: vide supra 10. 13.* Eripietur] *id est, incipiet eripi, & salus Dei demonstrari, per suos temporum gradus promovenda, tandemq; perficienda secundo adventu Christi.* Quisquis inventus] *id est, quemcunque visum fuerit Deo ex decreto suo irrevocabili conservare.* 2 Multi] *id est, omnes quidem resurgent, sed multi resurgentium ad vitam, multi ad mortem æternam per Christum, qui factus est primitiæ dormientium.* 4 Tu verò Dan.] *vide supra 8. 26.* Percurrent] *id est, quamvis jam sint perpauci qui tecum laborent de futuro Ecclesiæ statu; venient tamen illud tempus cùm plurimi ad Ecclesiam concurrentes operam dabunt huic cognitioni sanctæ, & scientia augebuntur.* 5 Tum videbam] *ultima pars hujus prophetiæ, explicationem continens illius verbi & temporis constituti, cujus mentio plurimùm facta est, ut diximus supra 10. 1. Fit autem explicatio hæc ex postulato Angelorum, ver. 5. & 6. per Christum, versu 7. quæ postea ampliùs illustratur postulante Danijele, ad finem usque capitis.* Alii] *sancti angeli, qui in res istas desiderant introspicere. 1. Petri 1. 12.* 6 Virum] *de quo supra 10. 5.* Quousque terminus] *id est, ecquando tandem desinent ista, quæ summè nobis videntur & sunt admirabilia?* 7 Post constitutum tempus] *id est, post spatium illud annorum trium dierumq; decem, de quo supra 7. 25.* Absolvet dissip.] *id est, cùm inclinantes percellens res Seleucidarum, dissipabit eorum vires potentia sua ut diximus supra 7. 26.* Vires pop.] *id est, vires populum sanctum infestantes, & a quibus populus sanctus maxima accipiet incommoda. Construitio enim passiva est, ut Gen. 16. 5.* 9 Abi Dan.] *id est, quiesce, tibi satis esto, ut exponitur ver. 13.* 10 Purgabuntur] *anacephalæosis præcedentis prophetiæ, de malis ab Antiocho importandis, quæ attigerat Angelus supra 11. 35.* Multi] *id est, omnes quidem Judæi; sed multi boni, & multi improbi: similis loquutio, ut supra ver. 2.* Improbè quid.] *i. reprobi ex Judæis tentationi cedent ab Antiocho, neque sibi proderunt, neque animadvertent prædicta mea: sed quicunque tenebuntur studio eruiendis fratres suos, illis animadvertent & prædictiones colent ex animo.* 11 Jugis cultus] *de quo supra 8. 11. & sequentibus, & 9. 27. & 11. 31.* Detestatio desol.] *vide supra 9. 27. & 11. 31. Hoc autem & sequente versu categoricè respondet Christus quæstioni Danijelis, & præter illud tempus quo Judas Macabæus vi armata cultum Dei Jeruschalaimis instauravit, indictum supra ver. 7. duo alia tempora adjicit: unum, quo Antiochus coactus est Judæis permittere ut in legitimis suis ritibus ambularent, 2. Macab. 11. 33. alterum, quo Antiochus e vita sublatus est, 1. Macab. 6. 16.* Dies erunt] *id est, a tempore istius desolationis per Antiochum factæ præterlabentur annitres menses septem & dies quasi tredecim, usque ad illud tempus quo cultum a Juda instauratum Antiochus permittet confirmabitq; diplomate: quod factum est die decimo quinto mensis Xanthici, id est, penultimi; anno centesimo quadragesimo octavo Seleucidarum, 2. Macab. 11. 33.* 12 Beatus qui] *id est, sed multo adhuc melior conditio futura est post dies quadraginta quinque, quibus exactis populus Judæorum plenè a tyranno isto liberabitur. Hoc autem factum est morte Antiochi Epiphanis, qui decessit de vita ineunte anno centesimo quadragesimo nono Seleucidarum 1. Machab. 6. 16. Nam etsi nominatim mensis dies, minimè in historia exprimitur, non dubium est tamen quin sub principium anni extinctus sit: ut evidentissimè conflat ex iis rebus, quas gessit filius Antiochus Eupator eodem anno.* 13 Abi ad term.] *id est, vide ut pergas in curriculo quod superest vitæ tuæ, contentus hac revelatione mea: sic interpretatur hæc verba Christus exegeticè in sequente membro.*

HOSCHE-

HOSCHEAHH.

ARGUMENTUM.

LIBER Hoſchehhæ Prophetæ verſatur totus in prophetico documentorum genere. Primùm enim duobus typis publicam privatamq́; Iſraëlitarum apud quos prophetabat depravationem præfigurat, judicium depravationis nomine ipſis ſuperventurum, & gratiam quam Deus erat facturus ipſorum reliquiis: deinde verò tria eadem capita apertis verbis copioſiùs explicat, de peccatis graviſſimè obſtrictos populares ſuos, ſeveriſſima Dei judicia fortiter prænuntians, & reſipiſcentibus reliquis, quas Deus ex communi velut incendio conſervaveris in Chriſto filio ſuo, gratiam, pacem, & ſalutem æternam prædicens.

CAPUT I.

Deus Prophetæ imperat ut certum typum pronuntiet Eccleſiæ Iſraëlitarum, quo Iſraël totus impietatis convincatur, & ſeveriſſima judicia perhorreſcat propediem in totum corpus eventura: itaque pios hortatur ut ſolicitè Eccleſiam moneant, omnes judiciorum acerbitate a malo revocat; caſtigationibus q́; tandem promittit efficturum ut ad ipſum revertantur, & reconciliati Deo per Chriſtum vindicentur ab omni malo, obtineant omne bonum, & inter ſe in communione æterna gratuita cum Deo ſuaderi gratulentur.

1 VERBUM Jehovę quod fuit ad Hoſchehham filium Beeri, [a] temporibus 'Hhuzzijæ, Jothami, Achazi, Jechizkijæ regum Jehudę; & temporibus 'Jarobhhami filii Joaſchi regis Iſraëlis.

2 'Cùm [b] primò alloquutus eſt Jehova Hoſchehham; edixit Jehova Hoſchehhæ, abi, 'aſſume tibi uxorem [c] ſcortum '& natos ſcorti, cùm [d] omnino ſcortetur hæc terra [e] averſata Jehovam.

3 'Abiens itaque 'aſſumpſit 'Gomeram [f] Diblajimanā, quæ concepit & peperit ei 'filiū.

4 Tunc edixit Jehova 'ei, voca nomen ejus 'Jizrehhelem; nam 'adhuc pauliſper, & animadvertam [g] cædes Jizrehhelis in domum Jehu, faciamq́; ut ceſſet 'regnum *in* domo Iſraëlis.

5 'Eritque die illo, ut frangam 'arcum Iſraëlis 'propter vallem Jizrehhelis.

6 Deinde concipiens iterum peperit 'filiam, edixítque *Jehova* ipſi *Hoſchehhæ*, voca nomen ejus 'Lo-ruchamam: nam non pergam ampliùs miſereri domus Iſraëlis, ut [b] ullo pacto 'condonem iſtis.

7 'Domus autem Jehudæ miſerebor, ſervaboque eos 'per Jehovam Deum ipſorum: ac nō ſervabo eos 'arcu, gladióve, aut bello, equis, aut equitibus.

8 Cúmque a lacte depuliſſet Lo-ruchamam, rurſus concepit peperitque 'filium:

9 Et edixit *Jehova*, voca nomen ejus 'Lohhammin: quia vos non eſtis populus meus, nec ego ſum futurus veſter.

10 'Quanquam futurus eſt numerus [i] Iſraëlitarum par arenæ maris, quæ neque menſurari neque numerari poteſt: eritque [k] pro eo quod dicitur iſtis, non populus meus eſtis, *ut* dicatur illis, filii Dei fortis viventis *eſtis*:

11 Quando congregantes ſe [l] Jehudæi & Iſraëlitæ unà, & præponentes ſibi caput unum 'aſcendent e terra hac: 'ut ut magnus fuerit dies Jizrehhelis.

[a] Heb. *dieb. ſic deinceps.*
[b] Heb. *principia.*
[c] Heb. *ſcortationum: & ſic deinceps.*
[d] Heb. *ſcortando.*
[e] Heb. *de poſt Jehovam.*
[f] Heb. *filiam Diblajimonum.*
[g] Heb. *ſanguinem.*
[b] Heb. *condonando.*
[i] Heb. *filiorū Iſraëlis: ſic ver. ſequente.*
[k] Heb. *loco ejus.*
[l] Heb. *filii Jehudæ.*

CAPUT II.

1 'DICITE fratribus veſtris, 'ò populę mi; & ſororibus veſtris, ò miſericordiam conſequuta.

2 'Contendite cum matre veſtra, contendite ipſam non eſſe uxorem meam, & me non eſſe virum ipſius: ut amoveat ſcortationes ſuas a conſpectu ſuo, & 'adulteria ſua e medió uberū ſuorum:

3 'Ne denudem eam [a] planè, & ſtatuam eam ut 'die *quo* genita fuit; diſponamque eam velut 'in deſerto, & rediguam eam velut [a] terra ſiticuloſa, [b] extinguamque eam 'ſiti:

4 Et filiorum ejus non miſereat, eò quòd filii [c] ſcorti ſint.

5 'Nam 'ſcortatur mater ipſorum, ſcelus pudendum committit genitrix ipſorum; nam dicit, [d] proſequar amatores meos dantes cibum meum, & aquas meas, lanam meā, & linum meum, oleum meum, & potiones meas.

6 'Idcirco ecce ego obſepiam viam tuam ſpinis, & [e] obducam maceriam, 'ut ſemitas ſuas non inveniat:

7 Et ſectata amatores ſuos non aſſequatur eos, & quærens eos non inveniat; rādem dicat, 'age, revertar 'ad virum meum priorem illum, nam melius mihi tum erat quàm nunc.

8 'Etenim ipſa non agnoſcit me dare ſibi frumentum, muſtumque, & oleum; etiam argentum copioſè ſuppeditare ipſi & aurum, [g] *quo* conficiunt Bahhalem.

9 Idcirco reverſus recipiam frumentum meum tempore ſuo, & muſtum meum tempeſtate ſua; eripiamque lanam meam & linum meum tegumen nuditatem ipſius:

10 Ut nunc retegam 'fœditatem ejus in oculis amatorum ejus, nemine erepturo eam e manu mea.

11 Et abolebo omne gaudium ejus, feſtivitatem ejus, novilunium ejus, & ſabbatum ejus; denique omnem ſolennitatem ejus:

[a] Heb. *nuda.*
[b] Heb. *morte afficiam.*
[c] Heb. *ſcortationum.*
[d] Heb. *ibo poſt: ſic in ſeq. ver. 13.*
[e] Heb. *macerabo: ita dicamus.*
[f] Heb. *eam & revertar.*
[g] Heb. *quo faciunt in Bahhalem.*

12 Et

12 Et desolabo vites ejus & ficus ejus, de quibus dicit, Merces hæ sunt mihi quas dederunt mihi amatores mei; & redigámque eas in sylvam, ut comedant eas bestiæ agri.

h Heb. visitabo super ollam. 13 Ita h animadvertam in illam dies Bahhalimorum, quibus suffitum facit eis, & ornans se inaure sua & monili suo prosequitur amatores suos: mei verò obliviscitur, dictum Jehovæ.

14 Idcirco ecce ego pellecturus sum eam, & cùm deduxero eam in desertum; & eloquuturus sum i quæ sint ei cordi:

i Heb. secundum cor ejus: ut Gen. 34. 3. 15 Et daturus ei vineas ipsius inde ab eo loco, & vallem Hhacoris pro foribus spei; ut canat illic sicut diebus pueritiæ suæ, id est, ut quo die ascendit e terra Ægypti.

16 Eritque die illo, dictum Jehovæ, ut vocet me, vir mi; ac non voces me amplius, mi Bahhal.

17 Amovebo enim nomina Bahhalimorum ab ore ejus, ut non commemorentur amplius nomine suo:

18 Et pangam pro ipsis fœdus die illo cum bestiis agri, & cum avibus cœli, reptilibúsq; terræ: & arcum, gladiumque, ac bellum confringens e terra, faciam ut jaceant securè:

Ijobi. 5. 23. Jeschabb. 2. 4. 19 Et desponsabo te mihi in seculum; desponsabo te, inquam, mihi justitia, judicioq;, & benignitate, ac misericordia:

20 Et desponsabo te mihi fide, ut agnoscas Jehovam.

21 Erit etiam die illo, ut exaudiam, dictum Jehovæ; exaudiam cœlos, & ipsi exaudiant terram;

22 Et terra exaudiat frumentum, & mustum & oleum; & ista exaudiant Jizrehhelem.

23 Nam conseram eam mihi in terra, & miserebor Lo-ruchamæ; & dicam ad Lo-hhammin, populus meus es, & ipse dicet, Deus mi.

ANNOTATIO.

1 Verbum Jehovæ] *Duo hac capita inter se conjungenda esse nemo dubitabit, qui typum cum sua anagoge statuerit comparandum. Sunt itaque hujus prophetiæ tres omnino partes: inscriptio καθολικὴ, sive universalis, versu 1. typus propheticus, reliquo capite primo; & anagoge sive accommodatio typi, capite 2.* Hhuzzijx] *etsi ex istu regum appellationibus tempus quo prophetavit Hoschehhh planè circumscribi non potest, si tamen vel inde ab ultimo Jarobhhami anno placeat numerare (qui fuit Huzzijæ regis trigesimus nonus) ut à principium regni Jechirkijæ, comperies Prophetam hunc nostrum minimum annis tribus & quadraginta prophetasse, ut ex Chronica supputatione promptum est cognoscere.* Jarobhhami] *& cæterorum, qui in Israële regnarunt: nam ultimus Rex Israëlitarum anno sexto Jechirkijæ sublatus est, ad cujus tempora hic noster propheta esse dicitur; synecdoche. Videtur autem consultò Jarobhhami duabus de causis memmisse; una, ut demonstraret apertiùs, sub quæ tempora Hhuzzijæ caperit prophetare; altera, ut majorem fidem & autoritatem conciliaret prophetiæ, cùm florentissimo Israëlitarum regno, nec dum inclinante, funestam ejus ruinam tam longo intervallo prædixerit, nempe (ut minimum tribuamus) ante annos quadraginta novem.* 2 Cùm primò] *typus hic a Deo imperatus non alster a Propheta effectus est, quàm prophetica prædicatione. Nam quæcunque hoc modò prophetis imperantur, si contra naturam, bonos mores, aut fidem veniunt, ea non propriè effecta, sed figuratè imperata & prophetice denuntiata fuisse, permultis scripturæ locis exemplisq; confirmari potest. Cùm autem futura fuisset contra bonos mores lege Dei præscriptos istius typi exequutio, non est credibile rem quæ hic scribitur fuisse a Propheta opere præstitam, sed typum Ecclesiæ pronuntiatum. Est autem hic typus primùm imperatus a Deo, versu 2. deinde verò pronuntiatus, reliquo capite: & duas partes in universum continet; unam de uxore, quæ typus fuit totius regni & Ecclesiæ Israëlitarum, ver. 3. alteram de liberis, quibus figuravit Propheta certas partes & tempora regni Israëlitarum, ut suis locis commonstrabimus.* Assume] *videlicet prophetia; id est, prophetato huic typum, ac similem esse homini, qui assumpserit sibi uxorem & liberos hujusmodi. Sic accipiendam esse vocem hanc infinitis scripturæ locis confirmari potest; vide Deut. 3. 11.* Et natos] *hæc verba evincunt manifestò rem non gestam, sed prædicatam esse; cùm non potuerint iidem liberi a Propheta & assumi cum matre, & ex ea gigni, quod dicitur sequentibus.* Cùm omnino] *summa interpretatio typi, qua ostendit Deus se Israëlem totum tanquam uxorem & liberos impurissimos pertulisse.* 3 Abiens] *Propheta in Ecclesiam sive cœtum Israëlitarum.* Assumpsit] *id est, prophetavit typum hoc argumento, ut duximus proximè præcedente versu.* Gomeram] *fictis argumentis ficta nomina, sed accommodata tributuntur. Totum enim Israëlis regnum typicè cum muliebri corpore comparatum vocatur Gomer, id est, integritas; ut doceas Deum a se totum Israëlem sine exceptione in conjugium sacrum ascitum fuisse.* Ex Diblaimis] *autem fuisse dicitur, id est, ex deserto inamæni & horrendo, de quo Jechezkel. 6. 14. ut demonstret Deus se gratiosè Israëlitas ad dignitatem illam evexisse sine ullo ipsorum merito, ut idem Jechezkel. 16. narrat copiosissimè.* Filium] *nunc demum transitio fit ad alteram typi partem, de liberis quos Prophetæ dicitur suscepisse. Hi autem liberi tres ætatet Israëlitarum designant: primus enim ætatem illam significat, qua gravissimis & periculosissimis motibus exagitata est, quando Schallum posteros Jehu sustulit, 2. Reg. 15. secundus ætatem illam, quæ a Tiglath-pilesere vastata, capta, & deportata est, 1. Chron. 5. 26. tertius denique ætatem illam, quæ tota eversa est per Schalmanasarem, cùm regnum Israëlis totum interciit, 2. Reg. 17.* 4 Ei] *Propheta, tanquam parenti.* Jizrehhel] *de nomine oppidi & regiæ Israëlitarum, ubi Joram rex Israëlis per Jehu interfectus est, & regnum ab ipso occupatum; 2. Reg. 9 & 10.* Adhuc paulisper] *nam Zecarja filius Jarobhhami (ex hierusalem tantùm regnavit, & per Schallumum sublatus est, regnumq; posterus Jehu ademptum, 2. Reg. 15. 10.* Cædes] *id est, stragem horrendam a Jehu in Jizrehhele editam; 2. Reg. 9. & 10.* Regnum] *domui Jehu, quæ modo nominata est.* 5 Eritque] *id est, & ex eo tempore quo sublata fuerit domus Jehu, non desinam tion infestissimis malis, tum etiam exercitu quatere & labefactare vires Israëlitarum.* Arcum] *id est, robur, synecdochicè: ut interpretatur Channa 1. Schem. 2. 4.* Propter vallem] *id est, propter cædes in ea valle factas, ut dictum est præcedente versu.* 6 Filiam] *secundus hic parvus (ut diximus in versum 3.) secundam ætatem denotat, qua Pecach filius Remaljæ a Tiglath-pilesere spoliatus est, & Gilhhadiæ deportati, 1. Chron. 5. 26. Quamobrem etsi permagnum damnum Israëlitæ acceperunt multati regionibus trans Jardenem sitis; tùm tamen adhuc longè amplior regni pars penes Pekachum remanebat*

remanſerit, hæc ætas cum filia comparatur, ſequens verò cum filio, verſu 8. Lo-ruchamam] *id eſt, non adeptam ſive non conſequutam miſericordiam, velſicut interpretatur Paulus Rom. 9. 25.) non dilectam ex miſericordia. Sic nominatur ætas & pars illa populi quæ cladem illam tempore Pekachi ab Aſſyrio pertulit.*

Condonem illis] *Iſraëlitæ, ac proinde iſtos ſemel deportatos gratiosè reſtituam.* 7 Domus autem] *id eſt, regni Jehudæ, quod vos Iſraëlitæ conſociatis vobiſcum Syris, temerariè & conamini occupare, ut narrat Jeſchahh. 7. 5. & ſequentibus.* Per Jehovam] *id eſt, per Jeſum Chriſtum filium virginis, Deum æternum cum Patre & Spiritu ſancto, & verum hominem nobiſcum; qui ſignum æternum eſt, fundamentumq; fœderis & omnium promiſſionum Dei: vide Jeſchahh. 7. 14.* Arcu] *id eſt, domeſticis ipſorum, aut extraneis viribus.* 8 Filium] *tertium hic partis tertiam ætatem denotat, cùm Iſraëlitæ reliqui futuri per Schalmanaſarem deportati: quorum corpus cum filio potius quàm cum filia comparatur (ut diximus in verſum 6.) quia adhuc potentior erat, quàm unquam tribus illæ tranſ Jardenem ſitæ.* 9 Lohhammin] *id eſt, non populum meum, ut Prophetæ interpretatur ſequente verſu.* 10 Quanquam] *hi duo verſus correctione quadam acerbitatem ſuperioris typi temperantes ſunt paraſcevaſtici ad ſequentis capitis documenta. Docet enim Deus univerſum quidem Iſraëlitarum corpus à ſe profligatum iri; ſed reliquias aliquas ſervandas eſſe ſecundum electionem gratuitam in adventu Chriſti, quando omnes in unum populum ſub uno rege & paſtore in unum ovile coalescent, ut ait Jirmej. 3. 18. & Jechezkel 34. & 37.* 11 Aſcendent] *videlicet in Jeruſchalaima, pro eo quod eſt, redeuntes ad Eccleſiam Dei inſtauratum cultum ejus. Sic enim Prophetæ typo Eccleſiæ veteris ſpiritualem Dei cultum adumbrarunt.* Ut ut] *id eſt, quantumcunque gravis, acerba, & ampla fuerit vindicta mea, quam adhibituras ſum contra Iſraëlitas inde a primo impetu, qui Jizrehhelu nomine deſignatur: occupatio.*

IN CAPUT II.

1 Dicite] *Hæc præcedentis typi anazoge ſive enarratio (ut diximus ſuprà 1. 1.) eſt διηγησις, & tribus omnino partibus concluditur: prima eſt adhortatoria piorum ut fratres ſuos Eccleſiamq; Iſraëlitarum revocent ad reſipiſcentiam, verſibus quatuor; ſecunda eſt ætiologia, a narratione maleficiorum quibus Iſraëlitæ tenebantur, & futuræ adminiſtrationis Dei, ver. 5. & duobus ſeq. tertia eſt ſuperiorum concionis partium exornatio, ad finem uſque capitu.* Opopule mi] *id eſt, vos qui nondum plané reprobati & rejecti eſtis decreto Dei; ſed adhuc in ſpe eſtis retinendæ gratiæ Dei, ſi reſipiſcitis.* Idem judicium de altero membro faciendum. 2 Contendite] *id eſt, liberè indefinenterq; toti Eccleſiæ ſua crimina ante oculos proponite, ut reſipiſcat iramq; venturam fugiat.* Adulteria] *id eſt, adulterinos fucos quibus ad inſcandos amatores facies exornant ſcorta: quamobrèm etiam priſcis Latinis ſchænicolæ dicebantur.* 3 Ne denudem] *ut copiosè exponit infrà verſu 9. & ſequentibus.* Die quo gen.] *vide Jechezk. 16. 4.* In deſerto] *cujus allegoriam poſuerat ſuprà 1. 3. & reponit infrà ver. 14.* Siti] *id eſt, omnis calamitatum judiciorum genere: ſynecdoche.* 5 Nam ſcort.] *ætiologia, ut diximus in verſum 1. exponit cauſas ſuperiorum hortamenti ad reſipiſcentiam, tum a maleficiis præteritis præſentibusq;, & ſceleſtis in futurum obfirmatione, tum ab adminiſtratione Dei conſequutura, caſtigandu maleficiu, ver. 6. & frangenda tandem obfirmatione, ut ineatur reſipiſcentia, ver. 7.* Scortatur] *cum diis & gentibus exteris, neglecto conjugali fœdere cum Deo: itaque illis dicuntur amatores, ſequente membro.* 6 Idcirco] *denuntiatio conſequutura Dei adminiſtrationi allegoricæ, per apoſtrophen irarum indicem.* Ut ſemitas ſuas] *ut cum illu ſcortari amplius nequeat, prout amplificatur ſeq. verſu.* 7 Ad virum meum] *id eſt Deum, juſtum conjugem a quo defeceram.* 8 Etenim] *tranſitio ad exornationem, per brevem anacephalæoſin maleficiorum quæ Iſraëlitæ perpetrabant, hoc verſu. Hujus exornationis partes ſunt hæ; explicatio caſtigationum Dei quæ indictæ fuerant ſuprà ver. 3. & 4. & copioſiùs exponuntur uſque ad verſum 14. & revocatio per ſpiritum, verbum, beneficia Dei, ad utenda fruendaq; mutua Dei & Eccleſiæ inter ſe officia, ad finem uſq; capitu.*

12 Merces] *id eſt, pretia meretoria.* Redigamque] *vide Jeſchahh. 5. 5.* 14 Idcirco] *altera pars exornationis, de adminiſtratione Dei revocantis ſuos a maleficiis: ut diximus in verſum 8.* Cùm deduxero] *id eſt, ita affixero ut fugam interminatus ſuprà ver. 3. Ponuntur autem primùm in hoc verſu & ſequente, tria Dei erga electos officia; vis ſpiritus pellucens, verbum Dei permovens, & beneficia ejus quæ ad ſpiritum & verbum accedentia ſpem & lætitiam animis piorum ingenerant; deinde verò reciprocum Eccleſiæ officium erga Deum, verſu 16.* 15 Inde ab eo loco] *id eſt, ab ipſo deſerto trans Jardenem, cujus meminit præcedente verſu.* Vallem Hhacoris] *cu Jardenem, ad quam trajectio Jardene appulerunt Iſraëlitæ, cùm in poſſeſſionem terræ primum mitterentur.* Pro foribus] *id eſt, pro acceſſu primo ſperatæ atque exoptatæ hæreditatis & benedictionum Dei; quemadmodum Iſraëlitis Judæam petentibus hæ primæ fuerunt tanquam fores quibus in ſuam poſſeſſionem ingreſſi ſunt: allegoria ex veteri Eccleſiæ typo.* 16 Voces me] *id eſt, me pro juſto conjuge habeas, colas, & profiteari.* Mi Bahhal] *id eſt, mi Domine, quaſi dicat, hæc vox etſi per ſe juſta atque honeſta eſt, jam tamen mihi eſt odio & horrori propter communicationem hujus appellationis cum idolis tuis.* 17 Amovebo enim] *ex lege Exod 23. 13. Hoc autem verſu & ſequentibus exponit Deus ſua & Eccleſiæ officia inter ſe mutua: quorum primi eſt liberatio ab omni malo, tum ſpirituali, hoc verſu, tum corporali, ſequente verſu, ex fide & conſtantia fœderis mutui, verſu 19. & 20. poſtremo verò, communicatio omnis boni, ſive corporalis quo ad opus futurum eſſe Deus cognoverit, verſu 21. & 22. ſive ſpiritualis, verſu 23.* 19 Juſtitia] *id eſt, conferens in te dona juſtitiæ, &c.* 20 Fide] *id eſt, ita te adjungam mihi, ut dona illa a me proficiſcentia percipias fide augeſcente in omnem cognitionem mei.* 21 Erit etiam] *poſterius officiorum genus, ut diximus in verſum 17.* Exaudiam] *humanitus dictum, pro eo quod eſt, res omnes creatas in cœlo & in terra ſtudentes & cooperantes in Eccleſiæ bonum, ac ſuo modo procurantes coram me ut ſubminiſtrare poſſint Eccleſiæ quicquid debent; res, inquam, creatas (tanquam ſi invocarent me) benedictionibus cumulabo ad uſum Eccleſiæ meæ.* Exaudiam cœl.] *id eſt, ipſis velut exorantibus ſuppeditabo quæ fuerint opus, & ipſi vicissim terræ: ſic deinceps.* 22 Jizrehhelem] *id eſt, partum Eccleſiæ & reliquias Jizrehhelu illius de quo ſuprà 1. 4. quas illa mihi pepererit in Chriſto, & quibus Eccleſiam conſevero, ſequente verſu. Sic oſtenditur etymon illius nominis quod prius ad*

ad significationem judicii spectabat, suprà 1.4. hîc verò ad significationem gratiæ à Deo percipiendæ pertinet.

23 Eam] *Ecclesiam, matrem Germani Jisraëlis.* Lo-ruchamę] *cujus misericordiam se negaverat suprà 1.6. hîc verò reliquias se excepturum promittit, quemadmodum etiam judicandum est de tertio nomine.*

CAPUT III.

Deus Jisraëlitis proponit typo diuturnam labefactationem Ecclesiæ & regni ipsorum: deinde verò restitutionem promittit gratiæ ipsius obventurarum in Christo.

1 'DEINDE edixit Jehova mihi, iterum abi, ama mulierem, amatam [a] ab amico, & adulterantem: qualis est amor Jehovæ erga [b] Jisraëlitas, cùm ipsi 'respiciant ad deos alienos, & 'ament lagenas [c] vini.

2 Cùm itaq; 'comparassem eam mihi quindecim *sicli* argenti, & [d] 'sesquichomere hordei:

3 Edixi ei, 'diebus multis desidebo [e] 'mea causa, ne scortator neque [f] nubito cuiquam; vicissim etiam 'ego [g] tua causa.

4 Nam 'diebus multis desidebunt Jisraëlitæ, 'nullo rege, nullo q; principe, & nullo sacrificio, ac nulla statua; nullo deniq; amiculo, aut imaginibus:

5 'Postea reversi Jisraëlitę 'quærent Jehovam Deum suum, & Davidem regem suum; & 'pavidi accedent Jehovam & bonitatem ejus 'ultimis temporibus.

[a] Heb. *amici.*
[b] Heb *filios Jisraëlis.*
[c] Heb. *uvarũ: metonymia.*
[d] Heb. *chomer hordei, & letec hordei.*
[e] Heb. *mihi.*
[f] Heb. *estro viri.*
[g] Heb. *ad te.*
[h] Heb. *pavebunt ad Jehovam.*

ANNOTATIO.

1 Deinde] *Secunda hæc Prophetia continet typum non admodum priori absimilem, tribus versibus; & explicationem illius, versu 4. & 5.* Respiciant] *id est, exploratis attenta observatione sequuntur animum suum & oculos ad scortandum, ut loquitur Mosche Num. 15. 39.* Ament lagen.] *id est, perditè vivant: synecdoche.* 2 Comparassem] *se obstendit Prophetæ populum Jisraëlitarum (qui hac mulieri adumbratus est) servitutem servivisse, donec Deus ipsum vindicavit sibi: nam mancipia tantum & quidem extera erant venalia.* Sesquichomere] *de Chomere vide Levit. 27. 16. & Ezech. 45. 11. Letec autem Hebraicum non aliud est quàm semichomer. Quamobrem conjunctim pro Chomere & Letecq sesquichomerem diximus.* 3 Diebus multis] *hîc propheta noster prosequitur ritum legis qui imperatus est Deut. 21. 13.* Mea causa] *id est, ut te justo tempore conjugio uxorem ducam.* Ego tua causa] *supple desidebo, neque me conjungam alteri.* 4 Diebus multis] *nam ex quo Jisraëlitæ in Assyriam fuerunt deportati per Schalmanasarem, id est, ab anno sexto Chizkijæ usque ad redemptionem comparatam in Christo & restitutionem Jisraëlis, fuerunt anni sexcenti octoginta. Est autem hîc typi accommodatio, ut diximus ver. 1.* Nullo rege] *ideò, sine ulla forma reipub. & Ecclesiæ, ac ne illius quidem depravatissimæ quæ tum apud Jisraëlitas erat, & circumfluebat idololatria.* 5 Postea] *nimirum quàm dies multi quos præfinivit Deus effluxerint, id est, cùm Christus Deus fiet manifestus in carne, qui idem est Jehova & David, ac proinde unica Jisraëlitarum salus.* Quærent Jehovam] *id est, dedent se Ecclesiæ, & regno Christi Jehovæ & Davidis nostri.* Pavidi] *ex documento Davidis Psal. 2. 11.* Ultimis temporibus] *quibus Deus nos per filium suum compellat prædicatione Evangelii, Heb. 1. 1.*

CAPUT IIII.

Deus Jisraëlem totum vanitatis summæ, inhumanitatis, & impietatis redarguit; & a præsente regni administratione confirmat reprehensionem suam: postremò verò Jehudam a participando Jisraëlitarum facto dehortatur tum horrore injustitiæ, tum suppliciorum quæ Jisraëli comparata sunt meum.

1 'AUDITE verbum Jehovæ, ô [a] Jisraëlitæ: nam contentio est Jehovæ cum habitatoribus hujus terræ, quòd 'nulla sit fides, nulla que benignitas, & nulla agnitio Dei in hac terra.

2 'Pejerando, & mentiendo, & occidendo, furando que, & adulterando; [b] erumpunt *in multitudinem* [c] cædes, ita ut aliæ aliis sint contiguæ:

3 Propterea 'lugebit hęc terra, & languebit quicquid habitat in ea, [c] tum bestiæ agri, tum aves cœli: quin etiam pisces maris [d] interibunt.

4 'Veruntamen quisquam 'ne contendito, & ne increpato quisquam: nam [e] populares tui 'similes sunt contendentibus cum sacerdote.

5 Ideoque 'corrues interdiu, corruet q; etiam Propheta tecum nocte; & exscindam 'matrem tuam.

6 'Exscindętur populus meus, [f] eò quòd vacet 'scientia: 'quia tu 'scientiam sprevisti, spernam quoque te, ne sacerdotio fungaris mihi; quia oblitus es legis Dei tui, 'obliviscar filiorum tuorum ego quoque.

7 'Prout aucti sunt, ita peccant in me; gloriam eorum in ignominiam commutabo.

8 'Peccatum populi mei comedunt; ideo ad iniquitatem eorum 'attollunt animum suum quisque.

9 'Quapropter erit ut populus, ita sacerdos; cùm [g] animadvertens in eum vias ejus, actiones ejus retribuam ei.

10 Nam comedentes 'non saturabuntur, scortantes non erumpent *in multitudinem*; quia Jehovam desierunt observare.

11 'Scortatio, vinum que, & mustum; intercipit [h] mentem.

12 'Populus meus 'lignum suum consulit, ut baculus ejus indicet ipsi; nam spiritus 'scortationum in errorem agit, ut scortentur aversi [i] a Deo suo.

13 'In verticibus montium sacrificant, & in collibus suffitum faciunt sub quercu, populo q;, & robore, eò quòd bona sit umbra ejus: idcirco scortantur filię vestræ, & sponsæ vestræ adulterantur.

14 'Non animadverterem in filias vestras quòd scortentur? & in sponsas vestras quòd adulterentur? quòd ipsi cum scortis 'separent quæ cum meretricibus sacrificent? imò populus 'non intelligens contu babitur.

15 'Si scortaris tu Jisraël, ne reatum obeat Jehuda: & 'ne accedatis Gilgalem, neque ascen-

[a] Heb. *filii Jisraëlis.*
[b] Heb. *erumpunt ita ut sanguines sanguinibus sint contigui.*
[c] Heb. *in bestia agri, & in ave.*
[d] Heb. *recipientur.*
[e] Heb. *populus meus.*
[f] Heb. *ex non scientia.*
[g] Heb. *visitabo super eum sic ver. 14.*
[h] Heb. *cor.*
[i] Heb. *de sub Deum suum.*

ascendatis Beth-avenem, neque juretis, vivit Jehova.
16 Nam ut juvenca refractaria, refractarius est Jisraël; nunc pasturus est eos Jehova tanquam agnum in loco spatioso.
17 Conjunctus est terriculis Ephrajim: sine illum.
18 Refractarium est merum eorum, continenter scortantur; amant, date, ignominia ipsa sunt protectores ejus.
19 Ligabit ventus istam alis suis; & erubescent propter sacrificationes suas.

k Heb. scortando.
l Heb. clypei.

ANNOTATIO.

1 Audite] *Hujus concionis partes in universum duæ sunt: una* ἀντιπαστικὴ, *qua Jisraëlitæ increpantur, & gravissimis minis proteruntur judiciorum Dei impendentium, usque ad ver. 15. altera* δ' ἀναλυτικὴ, *qua Jehudæi ab Jisraëlitarum exemplo officii sui admonentur, ad finem usque. Increpationis autem prolepsis, sive propositio summa contentionis Dei cum Jisraëlitis & causarum ejus ponitur versu 1. deinde vero prolapsus exornatio ex causarum ordine, versibus sequentibus.* Nulla sit fides] *tres causæ lasciuæ hu verbu exponuntur, quas deinceps Prophetæ illustrat tum rerum gestarum narratione, tum judiciorum comparatione quæ Deus erat immissurus,* ἀναλόγως *sive convenienter maleficiis.* 2 Pejerando] *primus exornationis locus ostendit primùm nullam esse fidem, hoc versu; deinde propter perfidiam Israëlitarum judicium Dei exponit, sequente versu; non esse cur Israëlita confidant terræ suæ & bonis illius, eò quòd Deus in omnia luctuosissimam calamitatem immissurus est.* Cædes] *ex hu & sequentibus verbis videtur nobis probabile hanc prophetiam post Jarobbhami mortem & Zecariæ filii, quam prædixerat suprà 1. 4. pronuntiatam esse.* 3 Lugebit] *id est, horrebunt, & vasta erunt omnia: prosopopœia hyperbolica.* 4 Verumtamen] *secundus exornationis locus nullam esse benignitatem in terra, ac potiùs ferinam & barbariem tantam, ut ne monentem quidem benignè ferre possint, nedum peccantes benignè admonere: cui secunda cõtentionis causæ hoc versu positæ comparatur judicium suum sequente versu: nolunt erigi, inquit, ac propterea singuli corruent.* Ne contendito] *id est, ne operam ludito quisquam in reprehendendis obstinatis istorum animis: omnes reprehensiones in ventos abitum æ sunt.* Similes sunt] *id est, voluntariè peccanti, & super lè committenti quæ quid committunt; ac proinde tam rei sunt quàm qui non auscultant sacerdoti Dei, Deut. 17. 12. ut exemplum habetur Numer. 16.* 5 Corrues] *apostrophe ad populum, quem indefinenter prædicit esse deinceps ruiturum: ut gestum esse historiæ testantur.* Matrem tuam] *id est, regnum totum; vide suprà 1. 3.* 6 Exscindentur] *tertius exornationis locus, nullam esse agnitionem Dei tum in populo, tum in sacerdotibus; quorum crimina supplicioq; universè posita hoc versu, sequentibus explicantur.* Scientia] *id est, agnitione Dei, cujus meminit versu 1.* Quia tu] *apostrophe ad sacerdotes.* Scientiam sprevisti] *quam colere & tueri debent ex officio sacerdotes, Deut. 33. 9. & 10. & Malachi 2. 7.* Oblivisear fil.] *id est, non modò te spernam, sed etiam filios tuos.* 7 Prout aucti] *id est, in honorem evecti nomine meo. Hoc autem & sequente versu exaggerat Prophetæ indignum sacerdotum facinus, tum ab honoribus & beneficiis quæ speciatim contulerat in sacerdotum ordinem, tum ab arrogantissima ipsorum confidentia indulgentium peccatis populi, ut gulæ, ambitioni, & avaritiæ suæ inservirent: deinde vero simul populi & sacerdotum pœnas prænuntiat versu 9.* 8 Peccatum pop.] *id est, oblationes & sacrificia pro peccatis quæ ducat, peccare populum non indignè ferunt; sed potiùs maximam peccandi licentiam invehunt, quia ex sacrificiis habent unde vitæ suæ ac voluptatibus indulgeant.* Attollunt] *vide in Deuter. 24. 15.* 9 Quapropter] *denuntiatio pœnæ, ut diximus in versum 7. qua primùm vitæ & voluptatis suæ consulentibus inopia victus voluptatumq; prædicitur, usque ad versum 12. deinde scortantibus cum idolis prænuntiantur domestica adulteria familiæ ipsorum impunè conturbatura, inde ad versum 14. ac postremò κατάκλυσον sententia a Deo fertur, ver. 14.* 10 Non saturabuntur] *id est, tantùm abest ut saturentur propagentur, ut contrà fame & tabe conficiantur ipsi; ut in Schomronis obsidione factum est: pulvis.* 11 Scortatio] γνῶμαι, *qua ostendit Propheta adeò obtutos & stupidos esse Israëlitas in adulteriis & impuritatibus, ut ad nullas minas & pœnas quamvis præsentes animum advertant.* 12 Populus] *altera denuntiatio, ut diximus in versum 9.* Lignum] *i. imaginem ligneam, metonymicè.* Scortationum] *id est, idololatriæ, quæ scortatio spiritualis est.* 13 In verticibus] *vide Jeschahh. 57. 9. & sequentibus.* 14 Non animadvert.] *conclusio sententiæ Dei in omnes Israëlitarum ordines & sexus, propter repudiatam cognitionem Dei, ut diximus in versum 9.* Separent] *id est, rès opimas domi suæ cheant, quas palam Deo hominibusq; testantibus consumant cum scortis, religionis specie.* Non intelligens] *eò quòd non intelligit, neque animum adhibet ad cognitionem Dei.* 15 Si (scortaris] *secunda pars concionis, ut diximus in versum 1. qua Prophetæ Judæos primùm deborrattur a communicanda operibus Israëlitarum, hoc versu; deinde causa dehortationis explicat, reliquis.* Ne accedatis] *apostrophe ad Jehudam. quasi dicat, cavete ô Jehudæi, ne vel terminum ipsum Israëlitarum communicandæ idololatriæ causa attingatis nam terminus erat Gilgal Jardenem versus. Deinde verò per gradationem alia duo interdicta subjiciuntur; unum, ne cum idolo Beth-el communicent; alterum, ne blasphement Deum suum obstringentes se idololatriæ.* Beth-avenem] *id est, Beth-elem, quo in oppido Jarobbham instituerat idololatriam 1. Reg. 12. 29. Dicitur autem Beth-aven, id est, domus vanitatis, hic & infrà 10. 5. pro eo quod antè fuerat dicta Beth-el, id est, domus Dei vivi, Gen. 28. 19.* 16 Nam ut juvenca] *propositæ summæ causarum ad dehortationem pertinentium. Sunt autem duæ hoc versu positæ; una, Israëlitas turpiter rebellionis, & contumacia, adeòque transfugas eos esse, quod exponitur versu 17. & 18. altera, impendere ipsis a Deo judicium severissimum, quod exponitur versu ultimo.* Nunc] *id est, jam jam incipit, & porrò hoc efficitur est, ut primò exponas sit Jisraël præsule, ut miserius agnus solitarius in patente campo.* 17 Conjunctus] *id est, transfugit a Deo vero ad falsos.* Terriculis] *vide 1. Schem. 31. 9.* Sine illum] *id est, sibi Jehuda, nihil cum illo commune esto.* 18 Refractarium] *id est merum quo se obtrunent, istos efficit refractarios: quo nomine Ephrajim persæpè a Prophetis reprehenditur: ut Jeschahh. 28. 1. metonymia, cui planè similis habe-*

habetur Proverb.20.1. Hæc autem interpretationem alii anteponimus ex verſu 16. Amant] elegans ethopœia, qua exprimitur continens virorum principum deſiderium & labor in coacervandis muneribus: cui ſimulus eſt Proverb.30.15. Ignominia]id eſt, denique vitium in loco virtutis ponunt, & quicquid ſibi re ipſa ignominioſum eſt id tanquam honorificum proſequuntur: ac proinde tam leves & contemnendi ſunt quàm ipſa ignominia. 19 Ligabit]altera cauſa, ut diximus in verſum 16. leviſſimi, inquit, & ignominioſiſſimi principes iſti, tanquam vento palea, abripientur judicio Dei; quamobrem Jehuda ab iſtiu abſtinere debet: allegoria in ſcripturis frequens. Iſtam]ignominioſam Ephrajimi gentem, regnumq; Jiſraëlitarum. Sacrificationes]id eſt, impios cultus ab ipſis exercitos: ſynecdoche.

CAPUT V.

Deus Jiſraëlitas & Judæos ſcortationiu̇ averſionisq; obſtrmatæ nomine reprehendens certiſſimam ruinam ipſis prænuntiat: ac propterea criminibus ex ordine exprobratis, obſequio traditionum humanarum, extraneorum auxiliorum advocatione, verbi divini contemptu, fœderis cum Deo abdicatione, maleficiuq; certatim perpetrato, concludit ſermonem gravisſima denuntiatione futuri judicii, & hypocriſeos exprobratione.

1 'AUDITE iſtud, 'ô ſacerdotes, & attendite 'domus Jiſraëlis, & 'domus Regis aurem præbete, nam ad vos 'judicium hoc *pertinet*: qui *velut* laqueus eſtis 'in Mitzpa, & rete expanſum ſuper 'Tabore.

2 'Qui *ad* jugulandum declinantes [a] profunda petunt, iis ego caſtigationi ſum omnibus.

3 'Ego novi Ephrajimum, & Jiſraël non eſt celatus [b] mihi: nunc 'ſcortari te, Ephrajim; impurum eſſe, ô Jiſraël.

4 'Non [c] adhibent actiones ſuas ut revertantur ad Deum ſuum: nam ſpiritus 'ſcortationum [d] in ipſis eſt, & Jehovam non agnoſcunt.

5 'Etiam teſtificatur faſtus Jiſraëlis in faciem ipſius: quamobrem Jiſraël Ephrajimque corruent iniquitate ſua, corruet etiam Jehuda 'cum illis.

6 'Ut cum 'gregibus ſuis, & cum armentis ſuis eant ad quærendum Jehovam, non invenient: 'eruit ſe ab eis.

7 In Jehovam 'perfidè egerunt; nam 'filios extraneos pepererunt: nunc 'conſument eos menſes, partes eorum.

8 'Clangite buccina 'Gibhhæ, tuba Ramæ; vociferamini 'Beth-avene, [e] 'poſterior te, ô Binjamin, *clangat*.

9 Ephrajim deſolationi futurus eſt die correctionis; *quo* in tribubus Jiſraëlis notum feceram *illam* certam *eſſe*.

10 Sunt principes Jehudæ 'ſimiles iis qui movent terminum; ſuper eos effundam 'velut aquam, excandeſcentiam meam.

11 'Opprimitur Ephrajim, conteritur 'judicio; 'quia placet, 'ſequitur mandatum.

12 'Quapropter ego 'tanquam tinea fui Ephrajimo, & quaſi 'putredo domui Jehudæ.

13 Sed videns 'Ephrajim 'morbum ſuum, & 'Jehuda ulcus ſuum, abiit Ephrajim ad Aſſyrium, miſitque *Jehuda* ad Regem 'propugnatorum: ſed ipſe non poterit mederi vobis, neque curabit vos ab ulcere.

14 'Nam ego ut ferox leo ſum Ephrajimo, & velut juvenis leo domui Jehudæ: ego, ego rapiam & abibo; deportabo, & nemo eripiet.

15 [g] Abiens revertar in locum meum, donec reos peragant ſe & quærant faciem meam; cùm anguſtia fuerit ipſis quærant me 'diluculo, *dicentes*:

[a] Heb. *profundant*: ut ita dicamus.
[b] Heb. *a me*.
[c] Heb. *dant*.
[d] Heb. *in medio ipſorum*.
[e] Heb. *poſt te*.
[f] Heb. *it poſt mand.*
[g] Heb. *abibo revertar.*

CAPUT VI.

1 'AGITE, revertamur ad Jehovam: nam ipſe rapuit & 'curaturus eſt nos; percuſſit & 'obligaturus eſt nos:

2 Vitæ reſtituet nos 'poſt biduum; die tertio excitabit nos, & vivemus coram ipſo:

3 'Ut agnoſcere [a] pergamus, cognoſcentes Jehovam, 'tanquam auroræ comparato exortu ejus: 'advenietque ut pluvia nobis: tanquam ſerotina & tempeſtiva terræ.

4 'Quid facerem tibi, Ephrajim? quid facerem tibi, Jehuda? cùm benignitas veſtra tanquã nubes matutina, & velut ros [b] manè ſtillans 'abeat.

5 'Propterea 'cecidi per Prophetas, interfeci iſtos ſermonibus oris mei; & 'judiciorum tuorum lux exorta eſt,

6 'Me benignitate delectari, 'non autem ſacrificio; & cognitione Dei magis quàm holocauſtis.

7 'At iſti 'tanquam hominis transgreſſi ſunt fœdus, 'ibidem perfidè egerunt contra me.

8 'In Gilhhade' urbs *erat* operantium iniquitatem *quæque*, [c] veſtigiis ſanguinolentis.

9 'Sodalitium verò ſacerdotum eſt 'ſimile præſtolantibus [d] aliquem turmis, *qua* via ad Schecemum *factum eſt* occidunt: nam 'ſcelus faciunt.

10 'In domo Jiſraëlis video rem horrendam, ibi ſcortatione 'Ephrajimi pollui Jiſraëlem:

11 'Etiam, ô Jehuda, *Ephrajimum* 'poſuiſſe meſſem in te; 'cùm reducerem captivam multitudinem populi mei.

[a] Heb. *agnoſcamus perſequamur.*
[b] Heb. *matutinans: ut ita dicamus.*
[c] Heb. *veſtigiata (ut ita dicamus) ſanguine.*
[d] Heb. *viri.*

CAPUT VII.

1 'DUM curo Jiſraëlem, tum revelatur iniquitas Ephrajimi, & [a] malitia ſumma Schomronis; nam operantur falſitatem, & fur ingreditur, irruit turma foràs:

2 Neque dicunt [b] cum animo ſuo, me omnis malitiæ ipſorum recordari: nunc 'circumſtant eos actiones ipſorum, coram facie me ſunt.

3 Malitia ſua exhilarant regem, & mendaciis ſuis principes.

4 Quotquot ſunt adulterantur, 'ſimiles fornaci ardenti' a piſtore; 'qui deſinit [c] eſſe 'vigil, ex quo ſubacta eſt maſſa uſquedum fermentata ſit.

5 'Die regis noſtri, 'morbo afficientibus Principibus 'utre vini; 'extendit manum ſuam cum 'deriſoribus.

[a] Heb. *malitia.*
[b] Heb. *cordi ſuo.*

6 'Nam

6 'Nam ad insidias suas applicarunt [d]animum suum simulem fornaci; quæ totam noctem dormiente [e]pistore ipsorum ardet, tanquam ignis [e] flammans.
7 Quotquot sunt incalescunt ut fornax illa, & consumunt [f]judices suos; omnes reges ipsorũ cadunt, [g]nemine ex eis clamante ad me.
8 'Ephrajim cum populis ipse [h]confundit se: Ephrajim est [i]ut placenta non versa.
9 Comedunt extranei vim ipsius, nec tamen agnoscit ipse; etiam canities alpergit eum, nec tamen agnoscit ipse:
10 Et quamvis [k]testificetur fastus Jisraëlis in faciem ipsius; non revertuntur ad Jehovam Deum suum, nec quærunt eum omnibus his:
11 Sed est Ephrajim 'similis columbæ fatuæ, [l]demens; 'Ægyptium vocant, 'Assyrium adeunt.
12 Cùm adibunt, 'expandam super eos rete meum, quasi aves cœli deducam eos: castigabo eos, [m]prout [n]auditum est a cœtu ipsorum.
13 'Væ eis, quoniam vagantur a me; vastatio eis, quoniam deficiunt a me: 'cùm ego redempturus sum eos, tum ipsi [o]loquuntur me mendaciis.
14 Neque inclamant me ex animo suo, cùm ejulant in cubilibus suis; cùm propter frumentum & mustum congregantes se divertunt ad me.
15 Cùm autem ego castigavi, 'confirmavi brachia eorum; tum contra me cogitant malum:
16 'Revertuntur non ad excelsum; 'sunt velut arcus [p]fallax, [q]concidunt gladio principes eorum, [r]ab indignatione linguæ ipsorum: 'hæc sanna ipsorum in terra Ægypti.

[a] Heb. cor.
[b] Heb. mullo corde.
[c] Heb. flamma.
[d] Heb. secundum auditionem cœtus ipsorum.
[e] Heb. falsitatis.

ANNOTATIO.

1 Audite] *Tria hæc capita ad prophetiam eandem pertinere res ipsa loquitur. Sunt autem hujus prophetiæ partes in universum quatuor: exordium, duobus versibus; propositio criminum suppliciorumq; propter crimina impendentium, usque ad versum 11. confirmatio propositionis, inde ad versum 8. capitis 7. & conclusio, ad finem illius usque. Exordium autem sacit audientiam a persona Jisraëlitarum, versu 1. & a persona Dei, versu 2.* O sacerdotes] *tum illegitimis Jisraëlitarum, tum verò in Judææ regno legitimis: nam etsi proprie compellat Propheta regnum Jisraëlitarum; eadem tamen occasione cum regno Jehudæ agit, vitia criminum eorundem conscio & obnoxio paribus judiciis; ut ipsa argumentationum series ostendet.* Domus Jisraël.] *id est, regnum Jisraëlitarum.* Domus regis] *id est, regnum Judæorum, quod domus Regis a Deo institui hasit: vide 2. Reg. 12. 16. & sequentibus.* Judicium hoc] *quod mox eloquuturus sum.* In Mitzpa] *monte ad Libanum, ubi ferè agebant aucupes. sicut in Tabore; vide Jehoschubb. 11. 3.* Tabore] *de quo Judic. 4. 6.* 2 Qui ad jug.] *periphrasis latronum: quemadmodum (inquit Deus) aucupes in profundo latitare solent ad intercipiendas volucres; sic etiam vos, ô latrones, ex abdito loco alienæ vitæ insidiamini. Hoc verò mearum est partium, ut eos castigem, primùm quidem verbo evincendo revocando; deinde etiam verberibus atque supplicio: sic comparatur transitus ad propositionem sequentem.* 3 Ego novi] *secunda hæc pars, propositio, declarat primùm crimina Jisraëlitarum, ver. 3. & 4. deinde supplicia, tribus sequentibus; ac postremò exornatur, tribus aliis.* Scortari] *id est, corpore & animo in omnem impuritatem ruere: ut in tertia prophetiæ parte videbimus.* 4 Non adhibent] *id est, non student respiscentiæ & fructibus ejus.* Scortationum] *id est, impuritissimus, ut spiritu perversitatum nominatur Jeschahh. 19. 14.* 5 Etiam] *quasi dicat, sed quid opus est diu multumq; de probanda Jisraëlitarum robustate laborare? ipsiu conditio fastuosissima plus satis testis est, & palàm facit impuritatem omnium: sic loquitur Jeschahh. 3. 10.* Cum illis] *id est, consortibus maleficiorum & pœnarum quæ de Jisraële enuntiantur.* 6 Ut cum greg.] *id est, nullo pacto judicium Dei effugient, neque Deum reconciliabunt sibi ullo externo cultu, quin pœnam quam modò dixi a Deo immissam subeant.* Gregibus suis] *id est, amplissimis sacrificiis & oblationibus.* Eruit se ab eis] *id est, tanquam profectus alio, ut dicitur infrà 15. & ostendit visum Jechezk. 10.* 7 Perfidè eger.] *ut adulteræ oblitæ suiconjugalis officii, suprà 3.* Filios extran.] *i. semen suum cum diis populis exteris perfidè commiscuerunt.* Consument eos] *i. tanquam mulieres effœtæ & fractæ assiduæ venere diffluent mensibus, atque contabescent singula ipsorum membra: sic Jirm. 2. 24.* 8 Clangite] *exornatio propositionis (ut diximus in versum 3.) per hypotyposin, quasi Deus conclamaret arma ad efficienda judicia quæ postea exponit, duobus versibus.* Gibbhæ] *qui terminus erat regni Jehudæ, ut Ramæ Jisraëlis; vide 1. Reg. 15. 21. & 22.* Beth-avene] *qui locus erat in solitudine utriusq; regni contermina, Jehoschubb. 7. 2. & 18. 12. ad Beth-elem & regnum Jisraëlitarum pertinens.* Posterior te] *i. Jehuda quoque ad bellicas clades perferendas se ipsum comparet, qui post regionem tuam habitat: quamobrem de Jisraële agitur, ver. 9. & de Jehuda, ver. 10. simile vide Jud. c. 5. 14.* 9 Illam] *vi-delicet correctionem a me prænunciatam, quam ipsi ut incertam ludificantur, ac minimè omnium ad se perventuram putant.* 10 Similes iis] *id est, fines transgredientur sui officii, neq; in terminis quos posui se ipsos continent; sed ultrò malitiosè, transcendunt & movent eos. Magnum autem fuisse termini motu crimen jura divina & humana testantur: unde Deut. 19. 14. & 27. 17. Jehudæos verò temporibus Achazi in hac scelera prorupisse regu opera & sacerdotii summi, apparet ex 2. Reg. 16. & 2. Chro. 28.* Velut aquam] *id est, abundantissimè.* 11 Opprimitur] *tertia pars, ut diximus, confirmat propositionem præcedentem de maleficiis Jisraëlitarum, Judæorumq; & veniam a Deo judicii, per enarrationem ἀλληγορικὴν certorum facinorum, quibus signillatim sua judicia comparantur. Primum facinus est, quòd mandata hominum prætulerunt voluntati Dei, hoc versu. secundum, quòd revocante illos Deo castigationibus, exteris se auxilia confirmarunt, versu 12. & 13. tertium, quòd verbo Dei montis ut auxilia extera deserrent, neque castigationibus neque verbo adducti sunt ut Deum ex animo requirerent, inde ad vers. 5. capitis 6 quartum, quod ob dementiæ insaniæq; prolapsi sint ut Dei fœdus perfidia summa in Deum & homines irritum facerint neglectu Dei mandatu, & perpetratu adulteriis & homicidiis, inde ad finem capitis; postremò quòd alii alios provocarint certatim ad maleficia, adulteria, & homicidia, usque ad versum 8. capitis 7.* Judicio] *videlicet Dei, quod ad ipsos pertinere dixit suprà versu 1.* Quia placet] *id est, nec tamen judicii quibus frangitur, deterretur a mandatis & traditionibus hominum; nimirum tamen ob causam quia placent traditiones*

ipsi,& magis arrident quàm præcepta Dei. 12 Quapropter] *transitio ad secundum factum,ut diximus præcedente versu.* Tanquam tinea]*id est,consumpsit eos ut tinea vestem.sic Iobi 14.1. Prover. 25. 20.& alibi.* Putredo]*eas res quibus adhærebat exulcerans & putrefaciens, quemadmodum ostenditur sequente versu.* 13 Ephrajim]*id est,Menachem rex Israëlitarum,de quo 2.Reg.15.19.* Morbum] *id est,infirmitatem suam.nam opus habuit Menachem adjumento ut se in regno quod occupaverat confirmaret.* Jehuda]*Achaz rex Jehudæ: vide 2.Reg.16.7.* Propugnaturus] *id est,qui servaret Achazum e manu regum oppugnantium ipsum,ibidem & 2.Chron.28.* 14 Nam ego] *transitio ad tertium factum,ut diximus in versum 11.qua demonstratur tum consilium Dei misericors de revocando Israële flagello ad seriam resipiscentiam,usque ad versum 4.capitis sequentis; tum hypocrisis utriusque regni,vers.4.* 15 Abiens]*id est, subducam me ab illis quodammodo,ut me sibi non sentiant amplius præsentem esse; hæmanitus dictum.* Diluculo] *id est,tempestivè & studiosissimè.*

IN CAPUT VI.

1 Agite]*Forma veræ & sanctæ resipiscentiæ,qua alii alios hortantur primùm ad agnoscendam resipiscentiam,& confitendam justitiam manus Dei antegressæ:deinde ad manum eandem fide adeundam pro restitutione sua; ac postremò ad fructus filii & resipiscentiæ proferendos certa fiducia benedictionis Dei.* Curaturus est] *id est,recepturus & instauraturus, utcunque darepti & dilacerati sumus.* Obligaturus] *id est,medicamento ad vulnera quæ influxit nobis adhibito impositurus fasciam , ut chirurgi solent fascias obducere vulneribus & medicamentis.* 2 Post biduum] *id est,brevi redintegrabit nos,si seriò accedamus ipsum,& curabit nos efficacissimè:numerus certus pro incerto.* 3 Ut agnoscere] *sinu restitutionis nostræ a Deo effectæ,nimirum constans agnitio Dei freta benedictionibus ejus.* Tanquam aurora] *id est, ut quemadmodum ex quo aurora exorta est,res videntur,magis ac magis innotescunt, & procedente sole facillimè dignoscuntur;ita nos augescamus & continenter roboremur in cognitione Dei & professione ejus: vide Judic.5.31.& Proverb.4.18.* Advenietque] *id est,indesinenter & opportunissimè benedictionibus suis asperget atque perfundet nos.* 4 Quid faciemus]*videlicet aliud quàm quod exposui supra vers.14. & 15.capitis præcedentis. Est autem hæc pathetica contestatio,qua verberat Deus gravissimè Israëlitarum & Judæorum conscientiam.* Abeat] *id est,quasi momento differat.* 5 Propterea] *transitio ad quartum factum, ut diximus supra 5.11.quòd omnes,quamvis sollicitati verbo Dei , a fœdere tamen desiverunt, & in omnibus maleficiis sese occuparunt : propterea igitur(inquit) quòd benignitas vestra tanquã nubes & ros evanescit illico , idcircò cecidi,& c.* Cecidi] *id est,secis ut Prophetæ mei enuntiantes verba mea docerent populum, & perterrefacerent verberum meorum lethalitatẽ,& judiciorum sensu: vide Jerm. 1.10.* Judiciorum] *id est,prædicatione verbi jussi prophetas prælucere tibi, ut ea veluti face jura tua officiaq; cognoscereres quæ explicantur sequente versu. Hic enim alter usus est prophetiæ, ut non tantùm deterreantur homines a malo,sed etiam ad bonum adducantur.* 6 Non autem] *vide 1.Schem.15.22.& Jeschahh.1.11.& sequent.* 7 At isti] *narratio prophetica ac vehementissima quarti facinoris, cujus singula verba singulas habent emphases ad amplificandam indignitatem rei.* Tanquam hominis] *id est, tanquam si cum homine vanissimo sibi res esset.* Ibidem]*ubi eos cædebam per Prophetas, & prælucebam ipsis:vide 2.Reg.17.7.& sequentibus.* 8 In Gilhhade] *confirmatio præcedentis accusationis, ab enumeratione partium singularum in quas populus Dei divisus erat,usque ad caput septimum . Est autem hæc prima pars, Gilhhadus,id est,regionis trans Jardenem sitæ ,συνεδ ειχικὸ ideo seorsim posita quòd jam eo tempore exemplo esset a Pulo Assyriorum Rege, & coloni deportati, 1. Chronic. 5.26. Quamobrem verbum substantivum notissima per præsens reddere, sed per præteritum; ut palàm fieret hîc a Prophetæ causam anteacceptæ cladis demonstrari.* Urbs erat]*id est,urbani omnes erant nequissimi, & sanguinarii palàm passim.* 9 Sodalitium] *secunda pars enumerationis, in qua prophetæ transgressionem perfidiamq; populi commonstrat:ac primùm quidem sacerdotum,hoc ver deinde vero popularium,cùm Israëlitarum, seq. ver. tura Jehudæorum,ver.11.* Præstolantibus] *id est,latronibus & grassatoribus,quos ab explorandis & obsidendis itineribus veteres Latini Græca voce dixerunt hodœdocos,ut narrat Festus.* Qua via] *i. via & ratione dolosa,qua Schumhhon & Levi Schecemitas oppressuri sunt,Gen.34.* Scelus faciunt]*videlicet idem quod a Levi parente ipsorum factum est,prodizione eos qui ipsis fidem habent tradentes morti.* 10 In domo Isr.]*jam ad popularium facta Propheta venit,ut dixmus præcedente versu.* Ephrajimi]*i.quæ ab Ephrajimo primùm profecta est.Erat enim Jarobhham Ephratæus,1.Reg.11.26. qui idololatriam instituit profligato cultu Dei,1.Reg.12.26.& sequentibus.* 11 Etiam ô Jehuda] *id est,animadverto Ephrajimũ non tantùm suis Israëlitis autorem fuisse nefandæ idololatriæ, verùm etiam Judæos in eandem labem pertraxisse;tum inde a temporibus Achabi,qui cum regibus Jehudæ affinitate contracta intromisit idololatriam, tam verò ipsis Prophetæ nostri temporibus & Achazi regis,quo tempore Jehuda in manum regis Israëlitarum traditus est,2.Chron.28.5.* Posuisse messem] *id est, sementem idololatriæ,quasi dicat,seviisse & disseminasse idololatriam in populo Jehudæ; cujus eventum ac veluti messem & fructum populus Jehudæ postea perceptorus sit: elegans metalepsis.* Cùm reducer.] *id est,cùm ego Hhodeds prophetæ prædicatione efficerem & potenter meo spiritu,ut ex captivitate misera (in quam Israëlitæ vos rapiebant) reduceremini: quod factum etsi Israëlitæ arrogant beneficentiæ suæ, & vos tributus; tamen ego jure optimo vendico soli misericordiæ meæ:vide 2.Chron.28.8.& sequentibus.*

IN CAPUT VII.

1 Dum curo]*Quintus & postremus locus facinorum,quòd alii alios provocant ad maleficia,ut diximus supra 5.11 & se in iis de industria obstrinxant:quod genus malitiæ Prophetæ figurat allegoria hominum, qui eò amplius exardescunt in sua studia , ut ut capitalia sint, quò magis salutis ipsorum a perito & diligente medico consulatur.* Nam operantur] *id est, eò magis agunturferuntur, ad maleficia omnibus rationibus , locis , temporibus perpetranda sine ulla reverentia Dei ; aliorum , aut suaipsorum rationes;*

quod

quod sequentibus versibus ostenditur. 2 Circumstant eos] id est, abundant & circumfluunt maleficiis, de quibus tanquam de stipante corona satellitum gloriantur. 4 Similes] id est, tam sunt ardentes & inflammati ad adulteria, quàm ardens est furnus igne maximo fervefactus, cùm pastor oppressus somno non meminit ignem subducere: sic enim hunc locum accipiendum esse demonstrat versus 6. A pistore] id est, pistorum qui ignem accendit operâ. Qui desinit] id est, qui ferè non amplius temporis in capienda quiete sibi consumere, quàm horam unam aut alteram, dum massa quam depsuit fermentata sit. Vigil] hanc vocem sic interpretantur, ut Daniel. 4.13. & 17. 5 Die regis] id est, ne ipso quidem die quorex Israëlitarum institutus est, cùm Deus suis set castè invocandus & Rex populis admonendus sui officii, illo inquam die non abstinetur a maleficiis; sed omnes certatim principes quorum consilio stare oporset rempublicam se in rebus perditissimis occupant, adeoq; Rex ipse consocias se impietati illorum. Morbo afficientibus] ac potiùs febri ex nimio vini potu, quod incendit potores suos, ut loquitur Jeschahh. 5.11. Utre vini] id est, vino ex utribus innocuo, cùm non cyathis, sed quadrantalibus epotantur. Exacuit man.] id est, æquè utrem vini e potandum suscipit, atque alii populares & principes valentes potare vinum, ac proinde ad omnem iustitiam convellendam comparati; ut ostendatur Jeschahh. 5.22. Detorsoribus] id est, hominibus desperatæ salutis: ut Proverb. 9.7. qui tum sua ipsorum malitia, tum ebrietate abripiuntur eo impudentiæ, ut ludificentur Deum & homines; vide Proverb. 1.22. 6 Nam ad insidias] explicatio præcedentis similitudinis, qua Propheta ostendit Regem inter principes velut pistorem esse, qui ex officio debeat cum omnia incendia publica, tum suorum principum ardores autoritate sua restinguere; principes verò tum animos habuisse similes fornacibus, quis concalefacti vino studerent rebus novis & inter se conspirarent, hoc vers. atque ex eo profectum esse illud periculosissimum malum, quod reges multi in Israële tempore pauco occiderint, sequente vers. Pistore ipsor.] quem modò diximus typum esse Regis. 7 Judices suos] id est, Reges, necessarios, & assectas ipsorum, ut factum est Zacariæ, Schallumo, Pekachiæ, & Pekacho, de quibus vide 2. Reg. 15. Nemine ex] nam impios fuisse reges istos sacra testatur historia, ibidem. 8 Ephraim] postrema hujus conditionis pars, conclusio, res antè dictas summatim comprehendit. Primùm enim Israëlitarum in peccatis obfirmationem, aversionem a Deo, dementissimámque extraneorum consociationem exponit, versibus quatuor; deinde judicium illu super venturum denuntiat, ver. 12. & 13. idque maximè hypocriseos ipsorum nomine, quæ explicatur ad finem usque capitis. Confundit se] quod dixerat supra 5.7. Ut placenta] hanc similitudinem variè quidem accipiunt interpretes: sed nos eam sequentibus versu a Prophetæ de more exponi statuimus in hunc sensum: placuit Israëlitis (inquit Deus) se potiùs gentibus adjungere quàm hærere mihi: sed quid tandem ex eo consequuntur est? Israëlitæ suo ipsorum facto eò delapsi sunt, ut gentes circumstantes habeant ipsorum regnum pro dulcissimis placentis & tractis suavissimis, quæ propter jus & condimentum suum non solet verti, sed suo tantùm sundo incumbere. Itaque nunc quia suum condimentum habet, a finitimis gentibus velut convivio absumitur, & quicquid superest ipsum per se mucescit ac quasi obducta cautis per se corrumpitur, seq. versu. 10 Testificetur] vide supra 5.5. 11 Similis columbæ] id est, maxima cum simplicitate & credulitate in sua servitute ac dementia perrit, advocans eos qui consumant ipsum, & sibi induens rete judiciorum Dei. Ægyptium vocans] ut fecit Rex Hoschehhæ. 2. Reg. 17.4. Assyrium] ut dixit supra 5.13. 12 Expandam] tanquam auceps super columbam, cujus meminit præcedente versu. Auditum est] prædicantibus Prophetis & contestantibus, 2 Reg. 17.13. 13 Væ eis] denuntiatio judicii super venturi, ut diximus in versum 8 cujus partibus suæ causæ adnitentur, nimirum alienato & defecto a Deo, atque hypocrisi. Cùm ego redempt.] id est, cùm opus habent ut ipsos redimam. Nam dilemmatice Propheta hypocrisin Israëlitarum ostendit: si (inquit) difficultatibus premuntur, inclamant per hypocrisin me his duobus versibus: sin autem per me difficultatibus eruiti & instituti liberantur, æquè insistunt pravis suis cogitationibus, ver. 15. & 16. 15 Confirmavi brach. &c. infirmitates & difficultates eorum sublevavi, ut medicus ægrotum sublevat; ex allegoria versus 1. 16 Revertuntur] expositio mali quod a Israëlitis cogitari Propheta dixit, præcedente versu; nempe quòd aversi a Deo suis dolis fraudibusq; nituntur, & solam perfidiam pro telo habent. Sunt velut arcus] ut Psalmo 78.57. Confidunt] id est, Reges & principes eorum domestici ipsorum inter se conspirationibus tolluntur, ut supra demonstravimus ver. 7. Ab indignatione] id est, qui gladius conspirationum minister acuitur stringiturq; virulentis linguis indignationem inter partes concitantibus. Hæc sanna] id est, hæc frequentia cædium & novarum rerum passim ludibrio & dicterio sunt omnibus hominibus etiam fœderatis, ut sunt Ægyptii.

CAPUT VIII.

Deus judicium suum Israëlitis obventurum, & causas gravissimas illius explicat, quòd tum a spirituali regno, id est Ecclesia & cultu ipsius, defecerint, tum a temporali Davidis; & quòd in hypocrisin prolapsi ultrò omne bonum a se abdicaverint: itaque Israëlitas contestatus de prædicente ipsorum lætitia egestatem deportationem, amissionem divini cultus, mortem, & vastationem ipsis prænuntiat: deinde sacrilega ipsorum studia, facta, & hæreditaria ipsis esse adducit in majorum exemplo ostendens singulu maleficiu judicio sua accommodat; ac postremò concludit repetitione summa.

1 'ADHIBIT A palato tuo buccina *dicite*, involat' similis aquilæ in domũ Jehovę; eò quòd transgrediuntur fœdus meum, & contra doctrinam meam deficiunt,

2 'Ad me clamantes Israëlitæ, Deus mi agnoscimus te:

3 Eò quòd deserit Israël bonum, inimicus persequetur eum.

4 'Ipsi constituunt reges, at non ex me; præficiunt principes, quos non agnosco: argento suo & auro suo faciunt tibi 'cerricula, 'at excindatur Israël.

5 'Deseret vitulus tuus, ô Schomron, eo, exardescente ira mea in ipsos: quousque non poterũt colere innocentiam?

6 'Nam a Israële' ipse quoq; est, artifex paravit illum, neque Deus est: nam in fragmenta erit vitulus Schomronis.

7 'Cùm vento ſeminaverint, etiam turbini metent: culmus nullus erit ei, germen non efficiet farinam; ſi fortè fecerit, 'extranei abſorbebunt ipſam.
8 Abſorbebitur Iſraël: mox erunt in gentibus 'ſimiles inſtrumento in quo nulla *eſt* delectatio.
[a] Heb. *ſolitarium ſibi.* 9 'Quia iſti 'aſcenderunt ad Aſſyrium, 'onagrum [a] ſolummodo ſtudentem ſibi; Ephrajimitæ mercede conduxerunt amores:
10 Etiam quia 'mercede conduxerunt *alios* in gentibus, mox 'congregaturus ſum eos ('cœperunt enim paululum) 'propter onus 'Regis principum.
11 'Quia 'multiplicavit Ephrajim altaria ad peccandum; ſunt ipſi altaria ad peccandum;
[b] Heb. *amplitudinibus.* 12 'Quæ præſcribo ei [b] documentis ampliſſimis legis meæ, tanquam res extera reputantur:
13 'Sacrificia ipſa 'donariorum meorum, ſacrificantes carnem comedentesque Jehova non accipit: nunc recordatur iniquitatis eorum, & animadvertit peccata eorum 'ipſos in Ægyptũ reverti.
14 'Denique oblitus eſt Iſraël opificis ſui, extruxitq; templa, & Jehuda 'multiplicavit civitates munitas: ideo immittam ignem in civitates 'hujus, ubi conſumpſerit palatia 'illius.

CAPUT IX.

1 'NE lęteris, Iſraël, 'ad exultationẽ ut populi, quòd 'ſcorteris a Deo tuo; diligas mercedem meretriciam in omnibus areis frumentariis.
2 Area ut lacus torcularis non paſcet iſtos, & muſtum 'mentietur iſti.
3 Non habitabunt in terra Jehovæ; ſed revertetur Ephrajim in Ægyptum, & in Aſſyria 'pollutum comedent.
4 'Non libabunt Jehovę vinum, neque ſuavia erunt ipſi *hhamina*; ſacrificia eorum ut 'cibus lugentium *futura eſſent* eis, quicunque comederent ipſum polluerent ſe: 'nam cibus eorũ
[a] Heb. *anima: ut Levi. 21.1* pro [a] mortuo ipſorum non venit in domum Jehovæ.
5 Quid facturi eſſetis, die 'ſolennitatis & die feſto Jehovæ.
6 Nam ecce interituri ſunt a vaſtatione, Ægyptus congregabit eos, 'Moph ſepeliet eos;
[b] Heb. *deſiderii.* [b] deſideratiſſima *tentoria* ad argentum ipſorum 'chamæleon hæreditarió poſſidebit, ſpina in tẽtoriis ipſorum *erit*.
7 'Adveniſſe dies animadverſionis, adveniſſe dies retributionis agnoſcent Iſraëlitæ; 'ſtultos Prophetas iſtos, dementes, viros
[c] Heb. *venti.* [c] ventoſos eſſe, 'propter amplitudinem iniquitatis tuæ, & amplum inteſtinum odium.
[d] Heb. *cum.* 8 'Speculatur Ephrajimum [d] conjunctum Deo meo; 'ut laqueus aucupis in omnibus viis Prophetæ ipſius *eſt* inteſtinum odium in domo Dei ipſius.
[e] Heb. *profundant corrumpunt.* 9 'In [e] profundiſſimam corruptionem 'conjiciunt, 'ſimilem temporibus Gibhhæ: recordabitur iniquitatis eorum, animadvertet peccata eorum, *dicens*;
10 'Tanquam uvas in deſerto inveneram Iſraëlem; ut primum fructum in ficu principio ipſius, videram majores veſtros: ipſi venerunt ad Bahhal-pehhorem, & ſeparaverunt ſe 'pudendo, & 'fuerunt deteſtationes [f] prout amaverunt. *Num. 25.* [f] Heb. *ſecundum amata ipſorum.*
11 Ipſorum Ephrajimitarum tanquam volucris evolabit gloria; inde a partu, & ab utero, & a conceptu.
[g] Heb. *orbabo eos ab homine* 12 Quòd ſi educaverint filios ſuos, [g] ita orbabo eos ut non ſuperſit ullus: quin etiam vę eis, cùm diſceſſero ab ipſis.
13 'Ephrajim, quemadmodum video Tyrum, plantata eſt in habitaculo; ſed Ephrajim 'producturus eſt ad interfectorem filios ſuos.
14 'Da eis Jehova, quod daturus es: da eis vulvam abortientem, & ubera flaccida.
15 'Totum malum iſtorum 'in Gilgale eſt, nam ibi odi iſtos: propter malitiam actionum iſtorum, e domo mea expellam iſtos, non pergã amare eos, omnes principes eorum ſunt refractarii.
16 'Percutietur Ephrajim, radix ipſorum exareſcet, fructum non ſunt facturi; etiamſi genuerint, morte afficiam tamen *liberos* deſideratiſſimos uteri ipſorum.
17 Spernet eos Deus meus; quia non auſcultant ei, ideo erunt errabundi in Gentibus.

CAPUT X.

1 'VITIS vacua eſt Iſraël, 'fructum reponit ſibi; ſecundum multitudinem fructus ſui multiplicat altaria, ſecundum bonum terrę ſuæ benefaciunt ſtatuis.
[a] Heb. *cor.* 2 'Impertitur [a] animus eorum, jam rei ſunt;
[b] Heb. *decolabit.* 'ille [b] decutiet altaria iſtorum, vaſtabit ſtatuas iſtorum.
3 'Nunc enim dicunt, 'nullus rex eſt nobis; nam non timemus Jehovam, & Rex ipſe quid facturus eſſet nobis?
[c] Heb. *vanitate.* 4 'Loquuntur verba execrando [c] falsò, pangendo fœdus; & 'floret ſimile cicutæ judicium per porcas agrorum meorum.
[d] Heb. *propter gloriam ejus quod migraverit: trajectio.* 5 'Propter 'vitulas Beth-avenis formidabunt *quiſque* habitator Schomronis; cùm lugebit de eo populus ipſius, etiam 'atrati ejus *qui* de eo exultant, [d] propterea quòd gloria ejus migraverit
• ab eo.
6 Etiam 'ipſe in Aſſyriam deportabitur, munus Regi 'propugnanti; pudorem Ephrajim percipiet, & erubeſcet Iſraël a conſilio ſuo.
7 Excindetur ipſius Schomronis 'Rex, ſimilis ſpumæ in ſuperficie aquarum:
[e] Heb. *aſcendet.* 8 Et ſuccidentur excelſa 'Avenis, 'peccatum Iſraëlis; ſpina & tribulus [e] aſſurget ſuper altaria eorum: & dicent ipſis montibus, tegite nos; & collibus, cadite ſuper nos.
[f] Heb. *filius iniquitatis.* 9 'Inde a diebus Gibhhæ peccaſti Iſraël, ibi 'ſteterunt; non aſſequutum eſt eos Gibhhæ bellum contra [f] iniquos *geſtum*.
10 Pro voluntate mea itaque vinciam eos; congregabuntur enim contra eos populi, vinciendo eos *deducendos* in duabus habitationibus ipſorum.
11 'Nam Ephrajim vitula eſt 'edocta, amans triturare, quamvis 'ego tranſiviſſem ſuper præ-

præstantiam colli ejus: [f] usurus ad equitandum fuissem Ephrajimo, araturus Jehuda, [g] occaturus Jahhakob.

12 Seminate vobis, *dicebam*, ad justitiam, metite ad benignitatem, novellate vobis novale: nam tempus est quærendi Jehovam, donec veniat, & doceat vos justitiam.

13 Araltis improbitatem, iniquitatem metitis, comeditis fructum mendacii: quia confidis viæ tuę, multitudini potentium tuorum.

14 Quapropter exsurgit tumultus in populis tuis, & unaquæque munitionum tuarum vastabitur, ut vastavit [h] Schalman [b] Arbelitida die belli: [i] mater cum filiis collidetur.

15 [k] Ita efficit vobis Beth-el propter [l] summam malitiam vestram; [m] in ipsa aurora [k] planè excindetur Rex Jisraëlis.

[f] Heb. *occaturus sibi pleonasmus. Jirmeja* 4.3.

[b] Heb. *domus Arbeli.*

[i] Heb. *malitiam malitiæ vestræ.*

[k] Heb. *ex scindendo.*

ANNOTATIO.

1 Adhibita] *Hujus concionis, quæ eodem argumento cum superiore est, partes sunt quinque: propositio judicii a Deo venturi & causarum ejus, tribus primis versibus; enarratio propositionis, toto cap. 8. confessio Jisraëlitarum ex propositionis argumento, septem primis versibus capitis 9. confirmatio antecedentium documentorum, inde ad versum 11. capitis 10. & conclusio, ad finem usque. Ac propositio quidem judicium venturum per hypotyposin multarum explicat, in priore membro versus 1. causas vero tres ex ordine recenset; defectionem, versu 1. hypocrisin, ver. 2. & abdicationem omnis boni, versu 3.* Similis aquilæ] *id est, assiduus hostis, velocissimus, & potentissimus.* Domum Jehovæ] *populum Jisraëlu ante efflctum domesticum Dei per gratiam ipsius, ut deinceps sapius nominatur.* 2 Ad me clamantes] *id est, simulata pietate invocantes & profitentes me.* 4 Ipsi] *enarratio hæc propositionis judicia Dei singillatim atque ex ordine accommodat primùm in defectionem Jisraëlitarum, usque ad versum 11. deinde in hypocrisin vers. 11. & duobus sequent. ac postremò in abdicationem boni, versu ultimo. Defectionis autem duo junguntur genera: unum, a temporali Davidu regno figurante regnum Christi; alterum, a spirituali cultu & sacro: quæ duo prolepticè hoc versu posita deinceps per ὑστέρησιν explicantur.* Constituunt Reges] *inde a temporibus Jarobhami: nam Jarobhham & quicunque sequuti sunt non venerunt in regnum ex promissione Davidi facta; sed aut populi defectione, aut ipsorum occupatione Reges sunt creati.* Terricula]*vide 1. Schem. 31. 9.* Ut excindatur] *id est, ut suo ipsius gladio juguletur, & suo fœdo pereat: ut dicitur infra 10. 15.* 5 Deseret] *expositio judicii divini contra defectionem a cultu sacro, usque ad versum 9. quam ingreditur Prophetu per Apostrophen ad Samarsam regiam & metropolim Jisraëlitarum regni: non juvabit te, inquit, vitulus tuus.* Innocentiam] *quæ posita est in observatione conjugalis officii nostri erga Deum nostrum.*

6 Nam] *etiologia prædictionis antecedentis, tum ab ipsa origine naturaq; fictilium vitulorum, tum ab exitio ipsorum, hoc versu; quod suis quoque cultoribus perditionem est importaturum, duobus sequen.* Ipse quoque] *ut primus ille in deserto fusus, Exod. 32.* 7 Cùm vento] *i. ut severint ista metent, adeoq; difficillimi atque molestissimi: quod sequentibus verbu exponitur.* Extranei] *prout captum est fieri, cùm diuturna fame premeretur Schomron, & post obsidionem triennii caperetur, 2. Reg. 17. 5.* 8 Similes instrumento] *i. abjectissimi, & expositi indignissimis contumeliis, tanquam pelves & matula.* 9 Quia isti] *expositio judicii divini contra defectionem Jisraëlitarum a temporali Davidu regno ad extera, hoc & seq. versu: ut duximus in vers. 4.* Ascenderunt]2. Reg. 15. 19. Onagrum] *i. cùm non magis curæ sint homines ut ipsos adjuvet, quam onagro, de quo Ijobi 39. 8. & sequent. sed Ijobi tantùm proficit.* 10 Mercede cond.] *i. conducto milite extero sese confirmaverunt, ut de Hoschehha Rege legimus 2. Reg. 15. 19.* Congregaturus] *id est, acervatim perditurus, ut infrà 9. 6.* Eos] *videlicet Jisraëlitas in quorum regionem involabunt conducta gentes: quemadmodum Achazo interminatur Deus Jeschahh. 8.* Cœperunt] *videlicet congregari Jisraëlitæ Pule & Tuglat-pelesere ducibus, cùm tribus quæ trans Jardanem erant partim cæsæ, partim deportatæ sunt, 1. Chr. 5. 26. sic ab exemplo recente hæc mine confirmantur.* Propter onus]*i. propter tributum quo Reges Jisraëlu populum suum oneraverunt, ut reges Aßyriæ sibi adjungerent. Hoc enim tributum pendebat Hoschehhh Rex Schalmanesers, 2. Reg. 17. 3.* Regis prin.]*i. Regis Aßyriorum potentissimi & maximi qui in principes multos dominabatur: vide 2. Reg. 18. 19. & sequen. & Jeschahh. 10. 8. 11.* Quia mult.]*accommodatio judiciorum Dei in hypocrisin Jisraëlitarum, ut duximus in ver. 4.* Multiplicavit]*i. non satu habuit legitimo altaris meo.* 12 Quæ præscribo] *id est, ego ritus & cæremonias externas omnes nihili facio: ut Jeschahh. 1. & 66. sic exponimus ex versu seq.* 13 Sacrificia ipsa] *ut Proverb. 15. 8. & 21. 27.* Donariorum] *id est, etiamsi donentur mihi.* Ipsos in Ægypt.] *id est, neque adhærere Deo ex fœdere, neque servare Aßyrio secundum fidem datam; sed missis nuntiis cum Ægypto conspirare, 2. Reg. 17. 4.* 14 Denique] *accommodatio judiciorum Dei contra pervicacitatem Jisraëlitarum de industria abdicantium omne bonum, in omne malum incumbentium, & Judæos sermone, exemplo, & idem scelus provocantium: postremus locus, ut duximus in versum 4.* Multiplicavit] *quod Deus reprehendit acerbissimè Jeschahh. 22. 8.* Hujus] *videlicet Jehuda, qui a capite Sancheribi gravissimè infestatus est, & damna accepit quamplurima: vide 2. Reg. 18. & 19.* Illius] *Jisraëlis, qui anteversus & deportatus est quàm oppugnaretur Jehuda: sic accipiendum esse locum hunc evincit generis relativorum varietas.*

IN CAPUT IX.

1 Nelæteris] *Tertia pars, contestatio Jisraëlitarum de præsidente ipsorum latitia & conquiescente in præsentibus bonis, versu 1. quam lætitiam retundit Prophetæ prædictionibus egestatis, versu 2. deportationis, versu 3. amissionis divini cultus, versu 4. & 5. mortis, & vastationis horrendæ, versu 6. & 7.* Ad exultationem]*id est, magnopere adeò ut exultes; ut solent ii quos maxima lætitia afficit.* Scorteris]*id est, omisso vero Deo in diis gentibus exteris conquiescas, & te prostituas eis: allegoria frequentissima.*

2 Mentietur] *i. fallet spem istius, per prosopopœiam.* 3 Pollutum]*id est, impurum, neque primitiis neque ulla ratione consecratum & acceptum Deo: vide Danijel. 1. 8.* 4 Non libabunt] *id est, nefas*

erit ipſis liberè, vedum ſacrificare Domino. Cibus lugent.] id eſt, ſi ſacrificarent, illegitimè & impurè ſacrificaturi eſſent, cùm ſacrificantes leviter coram ſe Deus imputet Deut. 12. 7. & ſequentibus: Hu vero in deportatione & ſervitute miſerrimæ lætitiæ nihil futurum ſit. Nam cibus] explicatio ſimilitudinis, q. d. quemadmodum ex lege nefas eſt ſacrificium pro mortuo aut cibum ullum inferri in domum Dei, quia ſacrificia lætè fuerunt celebranda ex lege Deut. 12. ita etiam ærumnæ ingratæ futura eſſent illorum hominum ſacrificia, quippe ruinam ſequentes verſus. 5 Solennitatis] cùm agitanda eſt lætitia, Num. 10. 10.

6 Mopà vide Jeſ. babb. 19. 13. Deſideratiſſima] id eſt, etiam intima ipſorum penetralia quibus deſiderarent abſcondere pecuniam ſuam, horreſcent ſpinis & ſentibus. Chamæleon] ut Proverb. 24. 31.

7 Advenit] quarta pars, confirmatio, judicium Dei venturum aſſerit a ſacrilego ſtudio, & inhumanis odiis populi Iſraëlitici & prophetarum ejus, verſu 8. & 9. quæ mala per comparationem majorum Propheta deinde oſtendit hæreditaria Iſraëlitis eſſe, judicioque paria in ipſos accerſere. Ac ſacrilega quidem illorum ſtudia poſita in conſociatione idolorum, & Dei fœderumque ipſius repudiatione cum ſuo judicio perſequitur propheta, uſque ad verſum 9. caput 10. & concludit, verſu 9. & 10. Stultos prophetas] videlicet qui falſis prophetiis populum alunt & confirmant in malo, atque irretiunt, ex ſequente verſu. Propter ampl.] id eſt, quæ animadverſio & retributio propter has duas cauſas ſuperventura eſt, nimirum iniquitatem in Deum, & inhumanitatem odiaque inteſtina & cruditiſſima, ex quibus tam multi reges pauco tempore in Iſraële extuerunt. 8 Speculatur] narratio improbitatis duplicis, quæ Pſeudoprophetæ apud Iſraëlitas tenebantur: una, quòd pio modo ſinenter obſervabant & prodebant ſceleratiſſimè quaſi prophetarent; altera, quòd inteſtinis illis & publicis odiis abutebantur ut Iſraëlitas inter ſe committerent, & illi tanquam laqueis ipſos impediebant & perdebant improbiſſimè religionis ſpecie. Ut laqueus] id eſt, Propheta paſſim tenticulas ponit ad inteſtina odia inflammanda. 9 In profundiſſ.] ἐμφασία confirmationis, ut diximus in verſum 7. qua propheta docet adducta majorum comparatione ſtudia ſacrilega odiaque eſſe in Iſraëlitis hæreditaria, ac proinde ipſos judicio iisdem puniendos: ſacrilega autem ſtudia hæreditaria confirmat tum conſociatione idolorum, ut Babbal pehhors majores ſeſe adjunxerant, verſu 10. cui malo ſua judicia ſubſternuntur, uſque ad verſum 13. tum abdicatione Dei & fœderis ipſius, quod Gilgale fuerat inſtauratum cum incircumciſis majoribus, unde ad verſum 9. capitis ſequen. Conjiciunt] videlicet alii alios. Similem temporibus] id eſt, non latentem aut ſingularem aliquam; ſed apertiſſimam & communem omnium, ut fuit ſcelus Gibbhæ Judic. 19. 20. 10 Tanquam] narratio idololatriæ qua Iſraëlitæ coram Deo inde ab exitu ex Ægypto commaculati ſunt: in qua Deus beneficium ſuum comparat cum ingratiſſimo illorum maleficio; deinde judicia ſubjicit, ut diximus in verſum 9. tanto amore (inquit Deus) Iſraëlitas complexus ſum quanto amari ſolent a viatoribus uvæ, aut præcoces ficus. at ipſi amorem ſuum idolis tradiderunt: ſic Deus. 32. 10. & ſequentibus. Pudendo] vide Jirmeiæ 3. 19. Fuerunt deteſt.] id eſt, aſſumptam ſemel idololatriam auxerunt arbitratu ſuo. 13 Ephrajim] amplificatio impietatis Iſraëlitarum ab inſima ipſorum præſidentia, quòd tam firmè fundata & radicata in ſua amplitudine ſibi viderentur, quàm Tyrus in ſua ſede. Producturus] id eſt, eruentis cædibus ſuos expoſiturus. 14 Da eis] Propheta verba, erumpentis in preces cognita gravitate judiciorum Dei. Duo (inquit) interminatus es: unum, gloriam ipſorum a nativitate, utero, & conceptu avolaturam; alterum, parentes liberum quos educaverint orbatum iri. Cùm autem tolerabilior ſit eorum condito quos judicio priore afficeris, quaſo ut illud perficias; ut aut non naſcantur liberi, aut nati moriantur illico inopia educationis. 15 Totum malum] ſecundum locum ſacrilegiorum ſtudiorum in quæ Iſraëlitæ exarſerant, ut dictum eſt in verſum 9. Fuerat, inquit Deus, major impietas illorum ſcelus Gilgale devolutum atque condonatum, Jehoſchuhh. 5. iſti verò eum ipſum locum ubi majores ſanctificaverant prophanu ſuu & impiis ſacrificiis contaminant: ut infrà 12. 12. & quamvis præputium carnis ipſorum fuerit in Gilgale exſectum, tamen malitia ipſorum adhæſit eu, quem inde ab eo tempore odio proſequutus ſum, & desinceps ulturus, ut ſequentes verſus explicant. In Gilgale eſt] id eſt, non amotum eſt ab ipſis; ſed adhuc in ipſis hæret, odiumque meum concitat. 16 Percutietur] narratio judicii allegorica, quam interpretatur Propheta hoc & ſequen. verſu.

IN CAPUT X.

1 Vitis] ἐμφασία præcedentis ſententiæ, continens primùm narrationem criminum quibus tenebantur Iſraëlitæ, verſibus 4. deinde judiciorum quæ erant ſuperventura divinitus, alterius quatuor. Fructum reponit] id eſt, nemini eſt fructuoſa: ſi quid profert, eo toto in libidinem ſuam abutitur, ut ſequentia verba exponunt. 2 Impertitur] id eſt, iſti ex animo ſuo impertiuntur idolis quiequid habent. Ille] videlicet Deus meus, qui nominatus eſt ſuprà 9. 17. 3 Nunc enim] propoſita ſummatim duobus verſib. prolapſi de malitia Iſraëlitarum & de judiciis Dei contra illos, jam ſingillatim exponit Propheta, malitiam quidem ver. 3. & 4. judicia verò, ſequentibus. Nullus Rex] id eſt, non reges noſtri nobis; ſed nos ipſi regibus noſtris imperamus, leges ferimus, exauctoramus, &c. quæ fuiſſe falſa ſacræ hiſtoriæ teſtantur. 4 Loquuntur] id eſt, omnes perjuri & fœdifragi ſunt, ac novas conſpirationes quotidie inter ipſos pullulant: quod indigniſſimum eſt inquilinis meis, quos ex meo ipſius agro mea ſuſtentas liberalitas. Floret] ſimile] i. omnia ſunt depravatiſſima: ne judicium quidem ipſum (quod ſacrum eſt Jehovæ) integrum eſt, ſed conſuprariſſimum & exitioſum omnibus. 5 Propter vitulas] narratio judicii, ut diximus in verſum 3. Vitulas Beth.] id eſt, idola Beth-elis & Danis, hæc dochicè vide ſuprà 4. 15. Atrati] vide 2. Reg. 23. 5.

6 Ipſe] habitator Schomroniæ, de quo precedente verſu. Propugnanti] vide ſuprà 5. 13. 7 Rex] Hoſchehhh filius Elæ, de quo 2. Reg. 17. 8 Avenis] i. Beth-avenis ſive Beth-elis, de quo ſuprà 5. per aphæreſin. Peccatum] id eſt, quibus in excelſis Iſraëlitæ peccatis graviſſimis ſeſe obſtrinxerunt. 9 Inde a diebus] concluſio idipſum repetens quod dictum eſt ſuprà 9. 9. per apoſtrophen ad Iſraëlitas, quibus ſubnectitur judicium ſuum ſequverſu. Steterunt] id eſt, non fuerunt dejecti & perditi majores tui. prout peccatu ſuu meritebantur. Iniquos] Benjaminitas. 10 In duabus hab.] i. in Jehuda & Jiſraëlis. Hæc enim prolepſis concluſionis eſt, quæ in ſequentibus ſuſius exponitur. 11 Nam Ephrajim] hæc concluſio-

eluſionis exornatio primùm temperat ſtudia Iſraëlitarũ cũ gratioſo Dei conſilio, verſu 11. deinde documenta ejus, verſu 12. cum factũ illorum, verſu 13. ac poſtremò judicium propinquum denuntiat, duobus verſibus ultimis. Edocta] *id eſt, qua informata quidem eſt in pietate erga Deum, cultu & officio ſuo; ſed omittens ſuæ diligẽtiæ que cultum & laborem juſtum, in illud tantùm incumbit ut percipiat commoda.* Ego tranſivi leni] *id eſt domuiſſem, & aptaſſem ferendo jugo & trahendo aratrum meum.* Uſurus ad equit.] *id eſt Iſraëlem & Jehudam, ſingulos denique occupaturus in cultu meo, ut proſopopœia ſequente oſtenditur: hæc omnia allegoricè.* 14 Schalman] *ſive Schalmanaſer Rex Aſſyriæ, de quo 2. Reg. 17.* Arbelitida] *regionem Aſſyriæ infra Arpadum a Schalmane occupatam ea expeditione qua perſtringitur 2. Reg. 18. 34. & 19. 13. Dicitur autem Arbelitis ab oppido Arbelorum, quod Darii clade apud autores celebratum eſt.* Mater cum] *vide Gen. 32. 11.* 15 Ita efficit] *id eſt, horum in cauſa eſt impia ſceleratiſſimaque veſtra idololatria; quæ da nomine Beth eliu ſynecdochicè deſignatur.* In ipſa aurora] *id eſt, momento temporis, & ex improviſo.*

CAPUT XI.

Deus paterni amoris ſui erga Iſraëlem fundamentum ſtatuens in Chriſto, oſtendit ſe (etſi neque Prophetis, neque lege, neque beneficiis, neque verberibus Iſraëlem adductus ad reſipiſcentiam) tamen non poſſe illum perdere; ſed potius efficturum ut electi ad Chriſtum exhibitum converſi amplectantur ipſum fide, & fruantur promiſſionibus.

1 QUIA puer Iſraël *eſt* quem [a]diligo; ideoque Ægypto [a]vocavi filium meum.

2 [a]Prout [a]revocant eos; ita [a]abeunt a conſpectu illorum, Bahhalimis ſacrificant, & ſculptilibus ſuffitum faciunt;

3 [a]Prout ego [a]aſſuefacio Ephrajimum, accipit [a]illa [a]in brachiis ſuis; neque agnoſcunt me curare ipſos.

4 [a]Funiculis humanis traho eos, denſis funibus amoris; & ſum eis ut qui ſublevant jugum impoſitum maxillis eorum, ut admoveam ei cibum.

5 [a]Non erat ipſi revertendum [a]in terram Ægypti, aut Aſſyrii, [a]qui *eſt* Rex ejus; ſed [a]renuerunt converti.

6 [a]Denique cùm reſidet [a]gladius in civitatibus ejus, & conſumit membra ejus, devorátque; propter conſilia eorum;

7 Populus meus [a]ſuſpenſi hærent averſioni a me: [a]quamvis ad excelſum revocent eum, pariter [a]non exaltat.

8 [a]Quomodo exponerem te, ô Ephrajim? [b]dederem te, ô Iſraël? quomodo diſponerem te ut [a]Admam? ponerem te ut Tzebojima? [a]ſe verſat in me [b]animus meus, ſimul æſtuant [c]viſcera mea pœnitentia.

9 Non perficiam æſtum iræ meę, [d]non perdam amplius Ephrajimum: [a]quia Deus fortis ſũ, ac non [a]vir; in medio tui ſanctus, non autem [a]invaſurus civitatem.

10 [e]Jehovam ſequentur tanquam leo [a]rugiens: cùm ipſe rugiet, tum [f]trepidè accurrent [a]filii inde a mari.

11 [a]Trepidi accurrent ut avicula ex Ægypto, & ut columba e terra Aſſyriæ; & collocabo eos in domibus ipſorum, dictum Jehovæ.

[a] Heb. *appendent averſionis mei.*

[b] Heb. *cor meum.*

[c] Heb. *pœnitentiæ meæ.*

[d] Heb. *nò revertar ad perdendum.*

[e] Heb. *poſt Jehovam ibunt.*

[f] Heb. *trepidabunt: ſic ſeq. ver.*

ANNOTATIO.

1 Quia puer] *Expoſitis hactenus Iſraëlitarum peccatis & interminationibus Dei contra illos, prout duobus typis Propheta figuraverat capite 1. & 3. nunc demum tranſilit Propheta ad explicationem alterius partis adumbratæ typo, nimirum ad enarrationem gratuitarum promiſſionum de reconciliatione Iſraëlitarum cum Deo, id eſt, ſanctiorum reliquiarum ſecundùm electionem gratiæ in Chriſto. Quamobrem tria hoc loco a Propheta exponuntur: primum eſt, propoſitio cauſarum gratiæ & promiſſionum Dei, verſu 1. ſecundum, narratio ingratiſſimæ Iſraëlitarum adminiſtrationi pro infinita a Deo beneficia, uſque adverſum 8. tertium, immutabilium Dei promiſſionum explicatio miſeros Iſraëlitas & ultrò ruentes in pernicem ſuam miſericorditer conſervantis. Ac in propoſitione quidem non mediocru difficultas ex eo ineſſe viſa eſt, quòd interpretes fere omnes, communi Judæorum interpretatione traducti, locum hunc ad tempus illud putarunt reſpicere, quo populus Iſraëlis Deo autore & duce Moſche ex Ægypto egreſſus eſt: ſed cùm nos propiùs introſpicimus conſilium Prophetæ toto hoc capite, & attendimus ad interpretationem quæ habetur Matth. 2. 15. plenè ſtatuimus germanam hujus loci interpretationem ex illo petendam eſſe. Senſus igitur eſt, amorem Dei erga populum ipſius æternum eſſe; cumq; gratuitis illius amoris & beneplacitis Dei fundamentum ſit in Chriſto (quem exhibitum & natum in carne neque Judæi, neque Iſraëlitæ agnoverant) etſi non fuiſſet futurum a juſtitia Dei alienum ut eo modo æternum privarentur (quod ſubductio illius in Ægyptum videbatur portendere) Deum tamen ſibi in amore ſuo erga populum ſuum conſtare, & propter ea Chriſtum (quem ad ſua venientem minimè receperant) ex Ægypto, quò fuerat ſubductus, in terram Iſraëlis revocare.* Diligo] *id eſt, amare pergo, ex æterna electione mea in Chriſto, & fide conſtantiaque fœdere.* Ex Ægypto] *ubi aliquot annos delituit Chriſtus, declinans ſævitiam Herodis, & quodammodo interminans populo abdicationem ipſius propter ingratum animum & maleficia, niſi Deus ad veritatem ſuarum promiſſionum reſpiceret.* Vocavi] *id eſt, ſtatuit vocare decreto meo, & ſuo tempore certiſſimè revocaturus ſum.* Filium meum] *unigenitum Chriſtum, ut interpretatur Matthæus.* 2 Prout] *altera hæc pars, ut antè diximus, eſt συγκρισις beneficiorum Dei cum ingratiſſimis Iſraëlitarum maleficiis: quæ oſtendit Deum omnino neceſſarium eſſe ut Chriſtum (in quo omnes ipſius promiſſiones ſunt etiam & amen) ad Iſraëlem vocet. Nam primùm revocanti per Prophetas non auſcultarunt, ſed ad idola tranſfugerunt, hoc verſu: deinde cùm ipſe Deus lege & cæremoniis eos informaret, idola ſuffecerunt in locum mandatorum ejus, ver. 3. præterea nu beneficium quidem deviciuntur Deo, ſed ad exteros confugiunt, verſu 4. & 5. ac poſtremò ne verberibus quidem reſipiſcunt, ver. 6. & 7. Sic oſtendit Deus nihil jam amplius ſupereſſe quam ut plenitudinem gratiæ & veritatis exhibeat in Chriſto, ut juſti ambulent in illa, & impii impingant in illa.*

ut idem ait infrà 14.9. Revocant] *Prophetæ ad Deum & doctrinam ejus.* Abeunt] *id eſt, obvertunt eu cervicem, non autem faciem: ut ait Jirmeja 2.27.* 3 Prout ego] *ſecundus gradus συγκρίσεως; ut diximus in verſum 2.* Aſſuefacio] *i. informo & inſtituo, ut accipias legem meam.* Illa] *Bahhalimos videlicet & ſculptilia, quorum meminit præcedente verſu.* In brachiis ſuis] *ut ſcortum impudens & in lubidinem omnem exardeſcens, paſſis ulnis amplexans amatores.* 4 Funiculis hum.] *tertius gradus συγκρίσεως, ut diximus in verſum 2. per ſimilitudinem optimi agricolæ & jumentis ſuis ſtudioſiſſimè conſulentis: quæ ſimilitudine uſus erat ſuprà 10.11.* 5 Non erat ipſi] *i. nihil erat, cur a me averſus in Ægyptii aut Aſſyrii fidem ſeſe reciperet, cùm omnia affatim & indulgentiſſimè a me ſubminiſtrata eſſent.* In terram Ægypti] *ut feciſſe legitur Rex Hoſcheahh, 2. Reg. 17.4.* Qui eſt rex] *id eſt, cui regnum Iſraëlu eſt tributarium inde a temporibus Menachemi, 2. Reg. 15.19.* Renuerunt] *quamvis tot modis qui antè dicti ſunt, revocarentur.* 6 Denique] *quartus & poſtremus locus συγκρίσεως, ut diximus in verſum 2.* Gladius] *ſive inteſtinus (ut mutuus Iſraëlitarum conſpirationibus factum eſt) ſive alienus ab hoſte illatus, aut ab auxiliaribus accitus.* 7 Quamvis ad exc.] *i. quamvis hæc omnia, prophetia inquam, lex, admoniſtratio paterna Dei, & verbera documenta ſint ipſis, ut miſſa omni diſceptatione & hæſitatione ſe committant Deo, non poſſunt tamen gloriam Deo ſolidè tribuere.* Non exaltat] *videlicet excelſum Deum.* 8 Quomodo exponerem] *tertia hæc pars continet primùm pathos elegantiſſimum, hoc verſu: deinde promiſſiones Evangelicas in Chriſto, ubi ſeq. Senſus autem eſt τῷ πάθους: i Iſraël, ſi ad tua iſta ingratiſſima & indigniſſima facta reſpicerem, non ſecus tecum agerem quàm olim cum civitatibus quas incendio e cælo perierunt: ſed ut ut in te ſis perditus, & perdendus propter te; attamen in conſilio meo ſervatus, & propter miſericordiam meam in Chriſto ſervabendus.* Admam] *quam ſubvertit Jehova cum Trebojimo, & duabus aliis civitatibus, Geneſ. 19. quarum ſimul habentur nomina Deut. 29.23.* Se verſat] *i. in dubio eſt animus ſincerius ſum quid agam, cùm hinc atrocitas peccatorum tuorum me ad ſupplicium ſumendũ provocat, inde paternus meus amor & miſericordia ad ſuſtinenda & inhibenda judicia compellit, gratiamq; meam in Chriſto explicandam: denique certat virtus miſericordiæ meæ cum vitioſitate tua, & me tanquam patrem optimum filios caſtigantem flectit ad faciendam gratiam, quæ deinceps exponitur: humanitus dicta.*

9 Quia Deus fortis] *διττὸν promiſſionum Dei duplex; unum, a natura Dei, quod Deus fortis eſt, ac proinde irrevocabile & infractum eſt decretum ipſius de ſervando electo; alterum, ab officio & fœdere, quòd ſanctus eſt. ſanctificationis autor, & in populo ſuo habitans ad æternam ſanctificationẽ ejus.* Vir] *qui cùm a ſe, tum ab alio mutabilis eſt: ſic Numeror. 23.23. & 1. Schem. 15.29.* Invaſurus civit.] *i. hoſtis & adverſarius tuus, qui infenſa acie irrumpam in te, & flamma ferroq; profinem omnia.* 10 Jehovam ſeq.] *i. Chriſtum, quem vocavero ex Ægypto; ac non abibunt a conſpectu ejus, ut feciſſe dicuntur ſuprà ver. 2.* Rugientem] *i. maxima voce perſonantem, & potentiſſima Evangelii: vide Hebr. 12.26.* Filii] *in Chriſto effecti, Joan. 1.12.* Amari] *i. ab extremitatibus terræ, quam mare circumluit.* 11 Trepidi accur.] *i. advolabunt: amplificatio præcedentis promiſſionis altera ſimilitudine.*

CAPUT XII.

Deus Iſraëlitas a perfidia, idololatria & inhumanitate revocans domeſticũ majorum exemplũ, pertexit narrationem inſidæ ipſorum avaritiæ, nefariæ idololatriæ, & intolerandi faſtus: qua peccata poſtquam exaggeravit majorum exemplo, & verbis ſuæ promiſſionis q. ſuorum recordatione, narrat ſe profligaturum impiis reliquias gratioſè conſervaturum eſſe: ideoq; omnes ad reſipiſcentiam hortatur, curationem æternam & incorruptam pollicetur, & prophetiam gravi ſententia decreto q; terminat.

1 CIRCUMDEDERUNT me mendacio Ephrajimitæ, & dolo domus Iſraëlis; [a] quando Jehuda adhuc [b] dominabatur cum Deo forti, & cum ſanctis fidelis erat.

2 Ephrajim depaſcens ventum, & perſequẽs Eurum, toto die mendacium & vaſtitatem multiplicat: nam [c] fœdus cum Aſſyrio pangunt, & [d] unguentum in Ægyptum deportatur.

3 [e] Etiam diſceptatio eſt Jehovæ cum Jehuda; qui animadverſurus in Jahhakobum ſecundum vias ejus, ſecundum actiones ejus reddet ei.

Gen. 25. 26. Oſe. 12.4. 4 [f] In ipſo utero calcaneum tenuit fratris ſui, deinde robore ſuo principem ſe geſſit cum Deo:

Gen. 32.24. & ſeq. 5 Principem, inquam, ſe geſſit cum angelo, & potentia valuit, [g] flevit & ſupplex oravit eum; Bethele [h] invenit eum, & ibi loquutus eſt nobiſcum.

6 Atqui [i] Jehova Deus exercituum, Jehova eſt memoriale ejus.

7 Tu ergo ad Deum tuum convertere, [k] benignitatem & judicium obſerva, & expectationem habe in Deo tuo jugiter.

8 [l] Mercator eſt, in manu ejus ſunt lances [m] doloſæ; opprimere amat:

a Heb. *dol.*

9 Ac dicit Ephrajim, utique ditatus ſum, aſſequutus ſum opes mihi; omnes labores mei non ſufficiunt mihi, [n] iniquitas *eſt* quæ *eſt* aberratio.

10 Et ego Jehova Deus tuus inde a terra Ægypti; adhuc facerem ut ſedeas in iſtis tentoriis, [o] ut diebus ſolennitatis?

11 Et loquens per ipſos Prophetas ego viſionem multiplicarem, & [p] per Prophetas ipſos proponerem ſimilitudines?

b Heb. *per manum Prophetarum.*

12 [q] An in Gilhhade iniquitas, tantummodo vanitas fuerunt? in Gilgale boves ſacrificant, etiam altaria [r] iſtorum ſunt [s] tanquam acervi per porcas agrorum meorum.

13 [t] Illuc fugerat Jahhakob ex agro Syriæ, cùm ſerviviſſet Jiſraël propter uxorem, & propter uxorem cuſtodiviſſet *gregem.*

14 Hûc [u] per Prophetam adduxit Jehova Jiſraëlem ex Ægypto, cùm per [x] Prophetam ſervatus eſſet.

15 [y] Provocavit Ephrajim *indignationem* [z] amariſſimam; ideo [a] cædes ejus in eum expandit, & opprobrium ejus, reddit ei Dominus ipſius.

c Heb. *amaritudinum.*

d Heb. *ſanguinei.*

CAPUT XIII.

1 Cùm eloqueretur Ephrajim tremorem, eum excitabat ipse in Israële; sed simulac reatum obiit cum Bahhale mortuus est.

2 Nunc verò pergunt peccare, & parant sibi fusione ex argento suo pro intellectu suo terricula, opus artificum quodque: de quibus isti dicunt; homines qui sacrificant, vitulos osculantor.

3 Idcirco sunt nubes matutinæ, & veluti ros manè stillans qui abit; ut gluma turbine abrepta ex area, & velut fumus ex camino summo.

4 Atqui ego sum Jehova Deus tuus inde a terra Ægypti; & Deum præter me non expertus es, ac servator nullus est præter me.

5 Ego agnovi te in ipso deserto, in terra torridissima.

6 Prout erant pascua eorum, saturati sunt; simul ac saturati sunt, elatus est animus eorum; idcirco obliti sunt mei.

7 Et fui eis tanquam vetus leo, velut pardus in via contemplatus sum:

8 Occurri eis ut ursus orbatus, & laceravi præcordia eorum; exedique eos ibi ut immanis leo, ut bestia agrestis diffindens eos.

9 Id perdidit te ô Israël: sed in me, in auxilio tuo salus.

10 Sum Rex tuus, ubi nam est alter? is servet te in omnibus civitatibus tuis: ubi vindices tui, de quibus dixeras, da mihi Regem & Principes? 1. Schem. 8.

11 Do tibi Regem in ira mea, & recipio excandescentia mea.

12 Servatur in fasciculo iniquitas Ephrajimi, reconditum est peccatum ejus:

13 Dolores parturientis evenient ei: ipse filius est insipiens, nam tanto tempore non maneret in ore matricis.

14 E potestate sepulchri redimam eos, a morte vindicabo eos: ero pestes tuæ, ô mors, ero exitium tuum, sepulchrum, pœnitentiâ abscondâ ab oculis meis.

15 Nam ipse inter fratres fructificabit; postquam veniente Euro, vento Jehovæ e deserto ascendente, exaruerit scaturigo ejus, & exsiccatus fuerit fons ejus, is diripuerit thesaurū omnium instrumentorum desiderabilium,

16 Postquam desolata fuerit Schomron, quòd rebellavit contra Deum suum; gladio ceciderint, parvuli eorum collisi fuerint, & prægnantes eorum dississ.

CAPUT XIIII.

1 CONVERTERE Israël, usque ad Jehovam Deum tuum; nam corruisti propter iniquitatem tuam,

2 Sumite vobiscum verba, & revertimini ad Jehovam: dicite ad eum, omnem condona iniquitatem, & a accepto confer bonum, & rependemus juvencos labiis nostris.

3 Assyrius non potest servare nos, equo non vehemur, neq; dicemus amplius, ô Deus noster, operi manuū nostrarum: quia per te misericordiam consequitur pupillus.

4 Curabo aversionem eorum, amabo eos, populum voluntarium; cùm aversa fuerit ira mea ab eo.

5 Ero velut ros Israëli, florebit ut lilium; & propagabit radices suas ut Libanicæ arborei.

6 Diffundent se teneri rami ejus, eritque quasi oliva decus ejus; & odor ejus quasi Libani.

7 Revertentur sessuri in umbra ejus, in vitam producent ut frumentum, qui efflorescant tanquam vitis: memoria ejus fragrabit ut vinum Libani.

8 Ephrajim, quid mihi amplius cum terriculis? ego exaudiam & contemplabor eum, ego sum tanquam abies virens: ex me fructus tuus præstò est.

9 Quis est sapiens intelligat ista, intelligens etiam agnoscat ista: nam rectæ sunt viæ Jehovæ, & justi ambulabunt in eis; defectores autem impingant in eis.

ANNOTATIO.

1 Circumdederunt] *Hæc tria capita ejusdem argumenti esse, & ad concionem unicam pertinere, nemini dubium esse potest qui ad rem penitùs attenderit. Nam in concione hac ugitur Prophetæ primùm prolepsi sive propositione summa tum peccati Israëlitarum, tum etiam revocationis ad respiscentiam, usque ad versum 8. in quibus duabus partibus tota concio versatur: deinde verò ex ordine duas illas partes (syllatim explicat; primùm quidem peccata Israëlitarum, usque ad versum 9. capitis 13. deinde verò revocationem, usque ad versum 9. capitis 14. ac postremò concludit voto & sententia eleganissima, versu ultimo. In hac verò prolapsi exponitur peccatorum summa, tribus versibus & revocatio a peccatis ad bonam frugem, quatuor sequentibus. Peccata autem per gradationem Ephrajimo, id est Israëlitis, exprobrantur, primùm quòd ipsi principes fuerunt & autores peccandi, cùm a regno Jehuda & religione vera discerent, hoc vitii; deinde quòd pergentes in malo defectionis, exterū sese copularunt, versu 2. & postremò quòd Jehudam suo exemplo & fœdere in eadem scelera provocarunt, quibus effectum est ut Deus ipsis infensus esset. Quod autem Deus inquit, circumdederu- me, perinde est ac si diceret, putant quidem habere in servorum meorum numero qui stantes coram me ministrent mihi & cursum pedes sint; verùm perfidiosè omnia; nam omnes omni ex parte dolis circumstituunt, quibus me putant circumventum & delusum iri.* Quando Jehuda] *id est, quo tempore adhuc regnum Jehuda legem & cultum integrum servabat, adhærebat Deo & promissionibus patrum per fidem.* Dominabatur] *id est, sirenuè se gerebat in cultu Dei, non autem serebat ut iniquitas, quam Deus damnat, dominaretur sibi.* Sanctis] *patribus, quibus sacrata sunt promissiones facta.* 2 Depascens vent.] *id est, inani spe seipsum lactans, & sectans eam contentissimè.* Fœdus cum Assyr.] *vide supra 5.13. & 7.11.* Unguentum] *id est munus honorarium ad conciliandum Regem, de quo 2. Reg. 17.4. sic Jeschahh. 57.13.* 3 Etiam discept.] *tertius gradationis locus, ut diximus in versum 1. de quo supra 4.15. & 6.11.* 4 In ipso utero] *alterius propositionis membrum de revocatione a peccato duo*

continet: argumentum ab exemplo Jahhakobi communis Judæorum & Iſraëlitarum parentis, tribus verſibus; & hortationem ex eo argumento ſumptam, verſu 7. Nihil non tentavit Jahhakob (inquit Dominus) ut gratiam Dei & benedictionem obtineret: de gratia cum fratre in utero certavit, de benedictione cum angelo, quam ſupplex a Deo conſequutus eſt, & Deus ſapius deinceps confirmavit, cujus promiſſa non ſunt momentanea, ſed iam certò æterna ſunt quam ipſe a natura ſempiternus eſt: agite ergo, ſi Jahhakobo ſemen eſtis, ad Deum revertimini, &c. 5 Flevit] ſi hoc apud Moſchen diſertè non legitur, non dubium eſt tamen quin ex rebus adjunctis autore ſpiritu Dei propheta collegerit alterum antagoniſtarum flevisſe: cujuſmodi eclipſes a ſcriptura frequentatas ſæpe monuimus. Uter autem fleverit, quæſtio eſt apud interpretes. Nos ad Jahhakobum magis probamus pertinere, cùm adducti ſerie ipſa verborum, quibus eundem nominandi caſum antecedere communis uſus & ratio poſtulat; tum vero ex narratione Moſchi, in qua res adjunctæ manifeſtò docent fletum a Jahhakobo factum eſſe. Nam cùm tactâ fuiſſet vertebra femoris Jahhakobi, cumq; angelus nomen ſuum roganti Jahhakobo non indicaviſſet (quorum altero potentiam ſuam, altero majeſtatem Jahhakobo non obſcurè innuebat) certum eſt Jahhakobum hùc inductis adductúmve benedictionem a Deo cum fletu petiiſſe, quam deinde Angelus teſtificatus eſt nova impoſitione nominis: quæ impoſitio primùm eodem loco facta, poſtea Bethelem repetita eſt, & ipſi ac poſteritati ejus confirmata, Gene. 35. 10. & ſequentibus. Invenit eum] id eſt, apparuit & obvenit ei Deus, Geneſ. 35. 9. 6 Jehova Deus] i. Deus eſt æternus & potentiſſimus ad præſtanda & aſſerenda in æternum promiſſa ſua. 7 Benignitatem] vide Pſal. 101. 1. 8 Mercator eſt] ſecunda hæc concionis pars primùm peccata Iſraëlitarum, deinde revocationem ex ornat copioſiſſimè, ut diximus ſuprà in verſum 1. & peccata ſingula amplificat per comparationem ampliſſimorum beneficiorum Dei contra perfidiam Iſraëlitarum miſericorditer concertantium. Sunt autem peccata tria ordine poſita; primum eſt vaſra & doloſa avaritia, uſque ad verſum 12. ſecundum, idolatria, uſque ad verſum 6. capitis 13. tertium, præſidentia intollerabilis & faſtus ex copia bonorum regnique amplitudine, inde ad verſum 9. quibus expoſitis tranſitur ad revocationem. Primum hoc peccatum exponitur duobus verſibus, ampliſicatur verò tum comparatione beneficiorum Dei quibus Iſraëlitas opportuerat conſulere, verſu 10. tum etiam promiſſorum per prophetas ipſius, verſu 11. quæ duo indignitatem peccatis iſtius non mediocriter exaggerant. Mercatoru autem appellatio hìc ſignificat eum qui veteribus agitator, ærillator, ſive cocio dicebatur, nimirum qui ora contrahentium oblatenis blandis verbis, fallit unguiſſimè, & perfidè ex rebus minimi ſibi comparat lucrum. 9 Iniquitas eſt] id eſt, quiſquis non unit hanc vitam, iniquus habendus eſt; & omnis aberratio ab hac lucrandi via, mihi conſtetur improbitas. 10 Et ego] indignantis verba peccatum ſuperius exaggerantis, ut modò diximus. Ut diebus] id eſt, feſtivè & tranquillè, ut ſit in ſolennitatibus imperatis lege. 11 Similitudines] typicas & allegoricas, qualibus Propheta uſus eſt ſuprà 1. & 3. & paſſim. 12 An in Gilhh.] expoſitio ſecunda peccati, id eſt, idololatriæ ut diximus ſuprà in verſum 8. ſenſus eſt, putati ſue Gilhhaditas qui deportati ſunt per Tglash-peleſerum ipſos fuiſſe reos idololatriæ; vos autem minimè, qui ab Aſſyrio intacti remanſiſtis? atqui ipſe aditus regionis veſtræ adeò abundat idololatria, ut (quod proverbio dicitur) ex unguibus leo facilè cogniſci poſſit. Iſtorum] qui in Jurdenem habitant, neque fuerunt deportati. Tanquam acervi] id eſt, infinita ſunt. 13 Illuc fug.] exaggeratio præcedentium peccatorum ab anteactis Dei beneficiis, quæ ibidem ubi accepta fuerant Iſraëlitæ obſcurabant. q. d. impium ſanè fuerat Gilhhadem ab illis ſacrilega iniquitate & vanitate proſanari, quem Deus velut aſylum Jahhakobo patri veſtro ex ſervitute miſera redeunti & fugienti Labanem conſtituerat, Geneſ. 31. at quàm impium eſt Gilgalem a vobis ſacrificiis & altaribus profanari quem Deus duce Jehoſchuhha conſecraverat ad purgationem majorum veſtrorum, Jehoſchuhh. 5. & quo primo acceſſu majores veſtros miſerat in poſſeſſionem terræ. 14 Per prophetam] Jehoſchuhham. Prophetam] Moſchem, qui populum eduxit ex Ægypto. 15 Provocavit] repetitio ad explicationem peccati, quæ fuerat interrupta per exaggerationem duobus verſibus comprehenſam.

IN CAPUT XIII.

1 Cùm eloqueretur] Amplificatio peccati idololatriæ quam objicere cœperat Propheta ſuprà 12. 12. tum ab infelice ſucceſſu qui Iſraëlitis obvenit ex quo idola coluerunt, tribus verſibus; tum a fœdere & beneficentia anteacta Dei, verſu 4. & 5. Infelix autem ſucceſſus eſt triplex: primus, quòd qui prius terrori erant omnibus jam contemptui ſuiſt ut cadaver mortuum, verſu 1. ſecundus, quòd ne hac quidem inſperata mutatione reſipiſcunt, ſed ſtupidè & dementer in idolorum cultum amplius exardeſcunt, verſu 2. tertius, quòd ſtultis effectis tandem evanaſcunt juſto judicio Dei, verſu. 3. Tremorem] id eſt, minas quibus alios percellerat & tremefaceret. Eum excit.] id eſt, totum Iſraëlem commovebat graviſſimè. Mortuus eſt] id eſt, pro mortuo habitus, nullius pretii, nullarum, virium. 2 Homines qui] i. quicunque Deum colere ſtatuit, honorem illius & cultum vitulis exhibeto, ex præſcripto Jarobbhami & conſilio populi, 1. Reg. 12. 28. Oſculantor] vide Gene. 41. 40. 3 Ut nubes] vide ſuprà 6. 4. 5 In terra] vide Deut. 8. 15. 6 Prout] expoſitio tertii peccati, nimirum præſidentiæ faſtus: ut diximus ſuprà 12. 8. a quo juſſerat cavere Deus Deut. 8. 7 Et fui eis] id eſt, invaſi eos & tracti ſunt. Pardus] vide Jurm. 5. 6. 8 Ut urſus orb.] id eſt, infenſiſſimo animo: ſic 2. Schem. 17. 8. & Prover. 17. 9 Id perdidit] nempe avariſſima perfidiæ, idololatriæ, & præſidentiæ tuæ, quæ ſuprà ex ordine Propheta enarravit. Hinc autem incipit revocatio, ut diximus ſuprà 12. 1. cujus revocationis partes ſunt duæ, eodem ordine quo demonſtravimus ſuprà 12. 8. una eſt explicatio ſive narratio malorum populo evenientium propter maleficia ipſius, & bonorum ex promiſſione Dei eventurorum ſi reſipuerit, ad finem uſque capitis; altera eſt hortatio ad reſipiſcendum & recipiendum promiſſiones Dei, cavite ſequente. Narrationis verò propoſitio ſumma continetur hoc verſu: cujus prius membrum de malis Iſraëlitarum exponitur verſibus quatuor ſequentibus; poſterius de bona divinitus obventuris, verſu 14. & ſequentibus. In auxilio tuo] id eſt, qui ſum auxiliator unus: appoſitio. Eclipſin autem contrariæ hoc loco ſtatuimus, ut Gene. 18. 19. ex comparatione ſequentis verſus, ubi ponitur ſervandi verbum. 10 Sum Rex tuus] contentio elegans, qua Deus confeſſionem adhibens Iſraëlitas evincit juris ſui, improbitati iſſque ipſorum, hoc ver. & ſequente, & juſtitiæ quam ſervat Deus in judiciis ſuis

ſuis exequendis, verſu 12. & 13. Iſervet te] conceſſio ſarcaſtica: ut Deut. 32. 38. & Judic. 10. 14. 11 Do tibi] id eſt, jam vides ut Reges tibi paulo momento obtrudam & detrudam arbitratu meo propter indignationem meam. Nam hu temporibus mutationes fuerunt quamplurimæ Regum in Iſraële, 2. Reg. 15. & 17. 13 Ei] nimirum toti Iſraëlis reipub. quæ cum matre comparatur, ut ſupra 1. & 3. Ipſe] videlicet Ephraim: ſenſus eſt, ſi ſaperet, maturè erumperet ex utero, & ſe Dei manibus velut obſtetricantis committeret. In ore matricis] Hhebraam vocem hoc modo reddimus, ut 2. Reg. 19. 3. quæ hoc loco ſuturæ ſuſſet ambiguæ & pro fluctibus accipi potuiſſet, ut Pſal. 42. 8. niſi Propheta de induſtria genitivum addidiſſet. Nam & irrumpentes fluctus & matrix puerpera Hhebræo communi fractura nomine ſignificantur ſed hæc διαφορικῶς fractura eſte non fluctuum, ſed filiorum a Propheta dicitur. 14 E poteſtate] alter explicationis locus, ut diximus in verſum 9. ſi reſipuerint, inquit Deus, nullum erit tam forte vinculum quo ipſos non ſolvam: etiam a morte & ſepulchro abſumptos vindicabo. Quamobrem eviden tiſſimum hîc habetur reſurrectionis futuræ elogium, ut oſtendit Paulus 1. Cor. 15. 54. & ſeq. Pœnitentia abſc.] id eſt, & quidem in æternum ero, conferens meu vitam ἀμεταμέλητον. 15 Nam ipſe] confirmatio præcedentis promiſſionis allegorica, continens elegantiſſimam occupationem. Atqui abreptus eſt tanquã vento Iſraël, dixerit quiſpiam, & ita exarefactus ut nulla amplius ſpes inſtaurationis oſtendatur: Eſto ſanè, inquit Deus, ut Iſraëlem exareſecero, ut theſauros exhauſero, ut deſolavero, ut cruentiſſimis cædibus expoſuero; efficiam tamen ut reflorescat promiſſione mea. Euro] quo adumbratur Aſſyrius. Is] nempe Aſſyrius, tanquam vento & turbine everſas omnia.

IN CAPUT XIIII.

1 Convertere] Secundus revocationis locus, hortatio ad reſipiſcendum, ut diximus ſuprà 13. 9. cujus hortationis duo ſunt argumenta, declinatio & fuga mali, tribus verſibus, & proſequutio boni quod promiſſionibus Dei exponitur, verſu 4. & ſequentibus. 2 Sumite] declaratio reſipiſcentiæ quæ imperata eſt præcedente verſu: cujus partes Eccleſia profitetur duas; abdicationem mali quod condonari petit a Domino, & perceptionem boni: fructum verò unicum, gratiarum actionem ad gloriam Dei. Juvencos] id eſt, gratias maximas, quæ ex ritu legitimo olim figurabantur ſacrificiis: Levit. 3. & Pſal. 51. 21. ſynecdoche, pro eo quod eſt, omne ſacrificium laudis, fructus q. labiorum confitentium nomini Dei, ut interpretatur Apoſtolus Hebr. 13. 15. 3 Aſſyrius] id eſt, nulli confidimus præterquàm tibi. Pupillus] id eſt, quemcunque vere deficiunt ab ipſo & ab aliis, ſynecdochicè. 4 Curabo] alterum hortationis argumentum a promiſſionibus Dei, qui ſe quærentibus inveniendum exhibet, ſupplicantibus aperit, & petentibus daturum promittit. Voluntarium] ut Pſal. 110. 3. verum piorum epitheton, quos propterea violentos appellat Chriſtus, Matt. 11. 12. 5 Ero] allegorica explicatio promiſſionum Dei, tribus verſibus; reſpondens ex adverſo judicio illis graviſſimo quod dictum eſt ſuprà 13. 15. 6 Quaſi oliva] id eſt, perpetuò virens, ut Pſal. 52. 10. Odor ejus] ut Cantic. 4. 11. 7 In vitam prod.] id eſt, progignent liberos copioſiſſimè. Ut vinum Libani] deeſt, erit odoratiſſima, quale vinum eſt ſecundum Libani tractum naſcens in Chelbone, Ampeloëſſa, & aliis partibus: quæ vina Græci & Romani celebrarunt, Berytia & Tyria appellantes de nomine portuum ex quibus deportabantur. 8 Ephraim] anacephalæoſis, ſive repetitio ſummæ præcedentis revocationis, qua Deus Iſraëlitas monet ut ab idolo abſtineant, & adhæreant ſibi ipſos in omne bonum & gloriam evecturo; quod antè copiosè docuerat. Eum] a terriculo abſtinentem, ut ſe recipiat ad me. Ego ſum] id eſt, ſum procariſſimus & opacisſimus. Ex me] id eſt, ſum fructuoſiſſimus bono tuo: ſine me nihil potes facere, Joan. 15. 9 Qui eſt ſap.] concluſio gnomica, qua Propheta bonos quidem ad intelligentiam, agnitionem, & uſum q. documentorum Dei provocat hortatione vehementiſſima; improbos verò deficientes a doctrina Dei judicio Dei committit: ut Apocalyps. 22. 11. Nam recte] cauſa cur boni intelligant & agnoſcant doctrinam propheticam ponuntur duæ: una eſt amor Dei, & rectè quod deſinivit Deus; altera, amor ſalutis ipſorum, quæ cum Dei & rectè amore conjuncta eſt. Ambulabunt] id eſt, feliciter procedent: ut Judic. 5. 31 non autem corruent, ut improbi atque defectores. Impingant] id eſt, corruant in æternam perniciem, quandoquidem Deum, rectum, & viam ſalutis fugiunt, ad quam Prophetarum monitis provocantur.

JOEL.

ARGUMENTUM.

LIBER Joëlis Prophetæ totus verſatur in prophetico documentorum genere: nam occaſione ſumpta ex immiſſis inſectis graviſſimæ ſævis prementiis, populum ad ſenſum preſentis mali, maleficiorum conſciantiam, & ſeriam reſipiſcentiam publicè privatim q. hortatur: atque ita reſipiſcentibus promiſſiones Dei, cùm temporarias de liberatione ab illo malo, tum perpetuas in Chriſto, Evangelicas q. prædicat.

CAPUT I.

Propheta ex nimiis imbribus poſt ſementem coortis, animalibus q. verno tempore germinum flores fructum q. euaſcentem perdentibus, denig. æſtiva ſiccitate immodica, Judæos omnes etiam ebrios & indormiſcentes in judiciis Dei admonet, ut tandem aliquando aſſiciantur illorum ſenſu: & ſacerdotes hortatus ſacrum cœtum jejunium q. indici jubet, totiq. Eccleſiæ formulam præſcribit querimoniæ & reſipiſcentiæ.

1 VER-

1 VERBUM Jehovæ, quod fuit ad Joëlem filium Petuelis.

2 'Audite hoc, ô 'seniores, & auribus percipite omnes habitatores hujus terræ; an fuit 'hoc
Heb. *diebus.* temporibus vestris, aut etiam [a] temporibus majorum vestrorum?

3 De hoc filiis vestris narrate; & filii vestri filiis suis, & filii illorum generationi posteræ.

4 'Reliquum erucæ comedit locusta; & reliquum locustæ comedit melolontha, ac reliquum melolonthæ comedit bruchus.

5 'Expergiscimini ebrioſi ac flete, ac ejulate omnes vini potores; propter muſtum, quòd 'exciſum ſit ex ore veſtro.

6 'Gens enim aſcendit ſuper terram meam, robuſta & innumera; cujus dentes dentes ſunt leonis, cui molares immanis leonis ſunt:

7 Diſponens vires meas in vaſtitatem, & ficus meas in 'clavum: [b] omnino 'nudavit eas,
[b] Heb. *nudando.* ac dejecit, 'albi evaſerunt botri illarum.

8 Ejula, 'ut virgo accincta cilicio propter maritum adoleſcentiæ ſuæ.

9 'Factum eſt ut ſuccideretur munus & libamen a domo Jehovæ: lugent Sacerdotes miniſtri Jehovæ:

10 Vaſtatus eſt ager, luget terra: quia vaſtatur frumentum, exareſcit muſtum, languet oleũ.

11 Erubeſcunt agricolæ, ejulant vinitores propter triticum & propter hordeum; quia periit meſſis agri.

12 *Quia* vitis exaruit, & ficus elanguit, malus Punica, etiam palma & malus, omnes arbores agri arent: quia exaruit 'gaudium e filiis hominum.

13 'Accingite vos & plangite, ô Sacerdotes, ejulate miniſtri altaris, ingredimini, pernoctate in 'ciliciis, miniſtri Dei mei: quia cohibetur a domo Dei veſtri munus & libamen.

14 [c] Indicite jejunium, proclamate 'diem interdicti, congregate ſeniores & omnes habitatores terræ in domum Jehovæ Dei veſtri, & clamate ad Jehovam, *dicentes*,
[c] Heb. *ſanctificate.*

15 'Eheu diei iſti, nam propinquus eſt 'dies Jehovæ; qui ſimilis vaſtationi ab omnipotente advenit.

16 Nonne coram oculis noſtris cibus excinditur, e domo Dei noſtri lætitia & exultatio?

17 'Mucida facta ſunt ſata ſub glebis ſuis, deſolata ſunt horrea, deſtructa granaria; quoniam exaruit 'frumentum,

18 Quàm ingemiſcit jumentum? perplexa ſunt armenta boum, eò quòd nullum ſit paſcuum eorum: etiam greges ovium deſolantur.

19 Ad te, ô Jehova, clamo; quia 'ignis conſumpſit habitacula deſerti, & flamma inflammavit omnes arbores agri:

20 Etiam beſtiarum agri quæque 'glocitat te verſus; eò quòd 'exaruerint alvei aquarum, & ignis abſumpſerit habitacula deſerti.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Etſi non definitur diſertè tempus quo hæc prophetia promulgata eſt, pro certo tamen ſtatuimus eam temporibus iiſdem prædicatam quibus Hoſchea hh prophetabat; non tantùm quia proximè Hoſchehhæ ſubjungitur ſine ulla temporu diverſi notatione, quod exiſtimavit Hieronymus; ſed etiam maximè quia argumenta de quibus Propheta agit omnipto in Hhuzziæ & Jarobhami temporа incuderunt, ut ſuo loco demonſtrabimus. Apud Judæos verò propheræſſe res ipſa loquitur. Continentur autem hoc capite, inſcriptio* κεφαλαιώδης, *verſu 1. exordium, verſu 2. & 3. propoſitio, verſu 4. & documentorum loci ex propoſitione antecedente profluentes, reliquo capite.* 2 Audite] *hoc exordio Propheta Judæos attentos & dociles facit, a rei quam dicturus eſt novitate, ut quæ nec antè viſa fuerit, hoc ver. nec poſt tempus illud futura ſit; ſed tantùm memoria in omnem poſteritatem recolenda, ſequente verſu.* Seniores] *id eſt, magiſtratus, & populares, ut infrà verſu 13.* Hoc] *quod narratur verſu 4. vide Exodi. 10. 14.* 4 Reliquum] *propoſitio ſive narratio brevis ſanè ingentiſſimæ quam in Judæam immiſit Deus. Ac ſanè quidem in Judæa fuiſſe legitur primùm Jorami temporibus, 2. Reg. 8. deinde verò Joſchiæ, ut docetur Jumcæ 14. ſed nobis ad neutrum horum temporum referri placet. Potius ſamem hanc tempore Hhuzziæ certo conſilio immiſſam a Deò confirmamus ex Jaſchhub. 5. 14. maximè cùm ſequentiu apud Hhamoſum prophetiæ argumentum conſtet ad tempora eadem pertinere.* 5 Expergiſcimini] *hi documentorum loci (ut diximus in verſum 1.) ex antegreſſa narratione profecti duo univerſè complectuntur capita: unum, ut tam gravis & acerbi judicii ſenſu omnes afficiantur, uſque ad verſum 13. alterum, ut ex eo ſenſu ad jejunium, conventus ſacros, reſipiſcentiam, & orationem fidei adducantur, inde ad finem capitis. Ut autem adducantur omnes, non tantùm ſobrios compellat Propheta, ſed ipſos ebrios, qui ſua ingurgitatione tempus a ſe fulli putant & levari acerbitatem malorum, hoc verſu: deinde cauſam communu luctus exornat, duobus verſibus; ac poſtremò gravitatem luctus oſtendit, quinque ſequentibus.* Exciſum] *id eſt, ſubitò imprudentibus ereptus vitis fructus, quem jamjam ore pleno haurire vobis videbamini.* 6 Gens enim] *allegoria hyperbolica de animalibus quæ nominavit Joël verſu 4. ſic Proverb. 30. 25.* 7 Clavum] *ſic interpretantur Hhebræi vocem a candeſcente ſpuma derivatam: eſt enim clavus (quem etiam fungum ſive patellam vocant) tuber illud adnaſcens imis arboribus, quæ aut vetuſtate aut alio vitio fructum afferre deſinunt, cùm humor (ut vocant) radicalis crudus circa imam arborem ſubſidit, & clavos, tubera, aliaq; vitia tanquam deſpumans excreat.* Nudavit] *folio, fructu, cortice &c. quibus per mala illa adventantia conſumptu emoriuntur ſicut.* Albi evaſ.] *id eſt, omphacia vinearum (quæ natura virent) amiſſo ſucco expalluerunt, ut cùm autumnitia ſunt exanguia.* 8 Ut virgo] *id eſt, tenerrimè, graviſſimèq.* 9 Factum eſt] *aetiologia tam gravi luctu imperati, quòd neque adeſſet quod in cultu Dei conſumatur, neque quod ad præſentem hominum neceſſitatem & gaudium: quæ duo incommoda ipſi agri, ipſa terra, ſegetes, vites, oleæ, &c. lugere dicuntur per proſopopœiam.* 12 Gaudium] *ex meſſe & vindemia: vide Pſalm. 4. 8.* 13 Accingite] *ſecundum documentorum locu, ut diximus in verſum 5. quo primùm Sacerdotes ad officium provocantur, hoc verſu; deinde alios jubentur provocare, verſu 14. ac poſtremò communis omnium reſipiſcentia & oratio deſcribitur.* Ciliciis] *plangentium veſtibus, ut Gene. 7. 14.* 14 Diem interdicti] *vide Levit. 23. 36.* 15 Eheu diei] *formula hæc quærimoniæ tria membra complectitur: primùm enim miſerabiliter expoſtulat cùm de præſente malo, tum de aliis graviſſimis ex eo conſequuturu, hoc verſu, deinde preſens malum exponit*

exponit per hypotyposin, tribus versibus; postremò rem Deo commissis, ut populi sui, eximantium, & terræ suæ miseretur, duobus versibus ultimis. Dies Jehovæ] *id est, quo Jehova, ut judex, adventurus & vastationem immissurus est: nam sequentia sunt exegetica.* ut Jeschabb 13.6. 17 Mucida] *ex nimio umbribus sementem corrumpentibus.* Frumentum] *quod supererat ex illa sementi.* 19 Ignis] *id est, sol assus & torridissimus, siccitate summa infestans omnia.* 20 Glocitat] *id est, ad te spectat, & quodammodo implorat te: ut dicitur Psal.104.27.* Exaruerint] *vide Jeschabb.5.13. & Hhamos.4.*

CAPUT II.

Deus Judeos præsentium malorum occasione ad sacros cœtus aliasq; pietatis exercitia provocans, hortatur ad preces, seriamq; resipiscentiam, & per prophetam spem facit misericordiæ resipiscentibus: cumque exercitorum non tantùm aid temporaleo illam difficultatem, sed etiam in perpetuum sit opus; ostendat se cum ab illa calamitate Judæos liberaturum esse, tum benedictionem æternam per Christum cum Ecclesia communicaturum, hostes illius perditurum, illum vocatis gentibus propagaturum, & in illa habitaturum esse.

1 'CLANGITE 'buccina Tzijone, & vociferamini in monte sanctitatis meæ, commoveantur omnes habitatores hujus terræ: nam ádvenit 'dies Jehovæ, nam proprinquus est:

2 'Dies tenebrarum & calliginis, dies nubis & obscuritatis, 'ut nubes auroræ quæ panditur super montes; 'populus 'amplus & robustus, cui par non fuit a seculo, & post quem non amplius

a Heb. *generationu & generationis.* erit usq; ad annos 'multarum generationum.

3 'Ante eum consumet ignis, & post eum inflammabit flamma: 'ut similis 'horto Hhedenis sit terra ante eum, post eum desertum erit b *desolatissimum, adeoque* 'quod evadat non est futurum ei.

b Heb. *desolationi.* c Heb. *evasio.*

4 'Quasi aspectus equorum aspectus ejus, & ut equites, ita current:

5 Quasi strepitu curruum super cacumina montium salient; quasi strepitu flammæ ignis cõsumentis stipulam, quasi populus robustus instructus ad prælium.

6 A conspectu ejus dolebunt populi, omnes facies 'contrahent nigrorem.

d Heb. *virtutes.* 7 'Sicut potentes current, ut d bellatores scãdent murum; & quisque per vias suas procedentes 'non pervertent semitas suas:

8 Et unus alterum non premet, quisque per aggerem suum procedent; etiam in ensem ruentes non sauciarentur.

9 Civitatem percurrent, per murum discurrent; in domos ascendent, per ipsas fenestras ingredientur tanquam fur.

10 'Ante illum movebitur terra, commovebuntur cœli: Sol & Luna obscurabuntur, & stellæ recipient splendorem suum:

11 'Jehova autem edente vocem suam ante copias suas; cùm ampla admodum sint castra ejus, cùm robustus sit qui efficit verbũ ejus: (magnus enim est futurus dies Jehovæ & timendus valde) ecquis sustinebit eum?

e Heb. *corde.* 12 'Quapropter 'etiam nunc, dictum Jehovæ, convertimini ad me ex toto 'animo vestro; & jejunio, & fletu, & planctu.

13 'Lacerate igitur corda vestra, 'ac non vestes vestras, & revertimini ad Jehovam Deum vestrum; quia gratiosus & misericors est, longanimis, & amplus benignitate, ut 'pœniteat eum hujus mali:

14 'Quis scit an reversum pœniteat ipsum; & reliquam faciat post 'illum benedictionem *futuram* munus & libamen Jehovæ Deo vestro?

f Heb. *sanctificate.* 15 'Clangite buccina Tzijone: f indicite jejunium, proclamate diem interdicti.

16 Colligite populum, indicite congregationem, congregate senes colligite parvulos & sugentes ubera; egrediatur ponsus e cubiculo suo, & sponsa e thalamo suo:

17 Inter ipsum vestibulum & altare fleant sacerdotes ministri Jehovæ: & dicant, 'parce Jehova populo tuo, & ne exponas possessionem tuam opprobrio, ut dominentur in eos gentes; cur dicerent in populis, ubi est Deus istorum?

18 'Jam zelotypia affectus Jehova terræ suæ; clementia 'usus est erga populum suum:

19 Respondit q; Jehova, dicens populo suo; 'ecce ego mittam vobis frumentum, & mustum, & oleum, ut saturemini eo, neque exposituras sum vos amplius opprobrio in gentibus.

20 Nam 'ex eo Aquilonalem longè amovebo a vobis, & depellam ex eo in terram 'siticulosam & desolatam, & primum agmen ejus in mare Orientale, & h postremum in 'mare posterum; adeò ut ascendat fœtor ejus & ascendat putor ejus, quamvis i magnificè agat.

g Heb. *faciem ejus.* h Heb. *finem ejus.* i Heb. *magnificet faciendo: sic versu seq.*

21 'Ne timeto terra, exulta & lætare; quia magnificentissimè Jehova aget.

22 Ne timetote bestiæ agrorum meorum, nam herbascent habitacula deserti: nam arbor proferet fructum suum, ficus & vitis edent vim suam.

23 Filii quoque Tzijonis exultate & lætamini in Jehova Deo vestro, nam daturus est vobis ipsum imbrem tempestivũ k justè, & demissurus vobis pluviam tempestivam & serotinam primo quoque *tempore.*

k Heb. *in justitia.*

24 Ita implebuntur horrea frumento, plateasque perfundent torcularium lacus musto & oleo.

25 Et rependam vobis annos illos quos absumpsit locusta, melolontha, bruchusque & eruca; copiæ meæ maximæ, quas immisi in vos.

26 Comedentesque continentur ac saturati laudabitis nomen Jehovæ Dei vestri quòd se l gesserit erga vos mirificè; neque erubescent populus meus in seculum.

l Heb. *fecerit vobiscum mirificando.*

27 Sed agnoscetis in medio Jisraëlis me esse, meque esse Jehovam Deum vestrum, & nullum esse amplius: neque erubescent populus meus in seculum.

28 'Eritque postea ut effundam 'spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filii vestri & filiæ vestræ: 'seniores vestri 'somnia somniabunt, juvenes vestri visiones videbunt.

29 'Quin etiam super servos & super ancillas, diebus illis effundens spiritum meum,

30 Edam ostenta in cœlis & in terra; 'sanguinem, & ignem, & elationes fumi.

31 Sol

31 Sol ipſe 'vertetur in tenebras, & luna in ſanguinem; 'antequam veniat dies Jehovæ magnus & reverendus.
32 Eritque ut quiſquis 'invocaverit nomen Jehovæ eripiat ſe; quia in monte Tzijonis & Jeruſchalaimis erit liberatio, quemadmodum 'dixit Jehova, id eſt, in 'reſiduis quos Jehova vocaverit.

CAPUT III.

1 'SED ecce diebus illis & tempore illo, quo 'reducam captivam multitudinem Jehudæ & Jeruſchalaimorum,
2 'Congregabo quoque omnes gentes, & deducam eas 'in convallem Jehoſchaphati; ut diſceptem cum eis ibi pro populo meo & poſſeſſione mea Iſraële, quod diſperſerint *eum* per gentes, & terram meam partitæ fuerint,
3 Et in populum meum 'projecerint ſortem; expoſuerintque puerum 'pro meretrice, & puellam vendiderunt pro vino quod biberent.
4 'Quin etiam quid [a] vobis mecum, Tyre, & Tzidon, & omnes termini Paleſtinæ? 'an retributionem rependitis mihi? & an retributis mihi? [b] velociſſimè reddam retributionem veſtram in caput veſtrum:
5 'Quia argentum meum & aurum meum capiſtis, & deſiderabilia mea optima infertis in templa veſtra:
6 Et filios Jehudæ, filioſque Jeruſchalaimorum venditis filiis Græcorum; ut longè abigatis eos a termino ſuo.
7 Ecce ego excitaturus ſum eos e loco ipſo quo *ab lucendos* vendidiſtis eos, ut reddam retributionem veſtram in caput veſtrum:
8 Vendam enim filios veſtros & filias veſtras in manum filiorum Jehudæ; qui vendent eos 'Sabæis *abducendos* in gentem longinquam, cùm Jehova loquutus fuerit.
9 'Cùm dixerit,' proclamate hoc in gentibus, [c] indicite bellum, excitate potentes; appropinquent, aſcendant omnes [d] bellatores;
10 'Tundite ligones veſtros in gladios, & falces veſtras in ſpicula; qui debilis eſt 'dicat, potens ſim;
11 Cojte & convenite omnes gentes undique & congregati fuerint: 'illuc fac, Jehova, ut deſcendant 'potentes tui.
12 'Excitabuntur & aſcendent gentes iſtæ 'in convallem Jehoſchaphati: ſed ibi ſedebo ad judicandum omnes iſtas gentes undique.
13 'Dicens; 'immittite falculam, nam maturuit meſſis: venite, deſcendite, quia plenum eſt torcular, plateas perfundunt torcularium lacus, nam ampla eſt malitia iſtorum.
14 'Multitudines [e] paſſim *erunt* in convalle 'concionis: cùm propinquus fuerit dies Jehovæ, in convalle concionis.
15 Sol & Luna obſcurabuntur, & ſtellæ recipient ſplendorem ſuum.
16 Cùm Jehova e Tzijone 'rugiet, & ex Jeruſchalaimis edet vocem ſuam, tum commovebuntur cœli & terra: nam Jehova receptus *eſt* populo ſuo, & robur filiis Iſraëlis.
17 Ita agnoſcetis me Jehovam Deum veſtrum eſſe, habitantem Tzijone monte ſanctitatis meæ: eritque urbs Jeruſchalaimorum [f] ſancta, & 'extranei non tranſibunt per eam amplius.
18 'Erit autem die illo, ſtillabunt montes ipſi muſtum, & colles [g] diffluent lacte, & omnes alvei Jehudæ diffluent aquis: & 'fons e domo Jehovæ prodibit, qui irrigabit 'vallem cedrorum leciſſimarum.
19 Ægyptus deſolationi erit, Edomæque in [h] deſertum deſolatiſſimum erit propter violentiam [i] in filios Jehudæ, in quorum terra effuderunt ſanguinem innocentum.
20 Jehuda autem in ſeculum permanebit, & Jeruſchalaima in [k] quamque generationem.
21 Ubi mundabo *eos* quorum ſanguinem non mundabam: 'eò quòd Jehova habitat Tzijone,

[a] Heb. *vos mihi.*
[b] Heb. *levis ſtimatione.*
[c] Heb. *ſanctificate.*
[d] Heb. *viri belli.*
[e] Heb. *multitudines.*
[f] Heb. *ſanctitas.*
[g] Heb. *ibunt ſic paulò poſt.*
[h] Heb. *deſolationis.*
[i] Heb. *filiorum.*
[k] Heb. *generationem & generationem.*

ANNOTATIO.

1 Clangite] *Duo hæc capita omnino inter ſe conjuncta eſſe argumentationum ſeries docet manifeſtiſſimè. Quòd autem a præcedente diſjunximus, non eò factum eſt quòd diſſimilis eſſe putemus argumento; ſed quia iteratam eſſe putamus prophetiam, altero fortaſſe pronuntiatam ſabbatho: ut olim fuiſſe in more poſitum aliquot Fecherelis exempla oſtendunt. Cùm itaque ſuperiore capite Propheta Judæis tum gravitatem mali, tum expoſtulationis formulam propoſuiſſet, jam hac concione altera primùm idem argumentum repetit uſque ad verſum 18. deinde exponit Dei miſerentis reſponſum, ad finem uſque prophetiæ. Ac in repetitione quidem Prophetæ ſolenni exordio adhibito, verſu 1. quod etiam ſub finem repetitur* וְהָיָה כִּי אָז, *verſu 15. primùm gravitatem mali explicat, uſq; ad verſum 12. deinde ſi reſipiſcant Judæi, ad ſpem miſericordiæ erigit, tribus verſibus; ac poſtremò ordinem reſipiſcentiæ, & orationem Eccleſiæ reſipiſcentis præſcribit, tribus alteris.* Buccina] *qua Levitæ in tota terra indicebant conventus ſacros, ut ſacerdotes tuba. q.d. vos, ô Levitæ, populo toti indicite Tzijone conventum habendum eſſe.* Dies Jehovæ] *qui deinceps exponitur: ut ſuprà 1.15.* 2 Dies tenebr.] *id eſt, triſtiſſimus & luctuoſiſſimus: ut contrà gaudium allegoricè figuratur lucis & lætitiæ nomine, Eſter. 8.16.* Ut nubes auror.] *id eſt, tempus tam injucundum atque diſſicile, quàm ſolet ille dies eſſe quo exoriente nubes denſiſſimæ in montes aſſurgunt, quæ ſolem cœlumq; obtegunt prima luce, aërem obſcurant, & minantur imbres certiſſimos: vide Hhamos 4.13.* Populus amplus] *hac populi appellatione plerique interpretes Aſſyrium intelligunt, adducti tertia rationibus, quas ideò probare minimè poſſumus quòd infirmiores ſint: nos itaque interpretationem alteram amplectimur, Prophetam videlicet de eadem calamitate hoc loco agere, de qua ſuperiore capite. Locuſtas autem & ſimilia populum appellari non magis mirum videri debet, quàm formicas & mures montanos, Proverb. 30.25. & 26. quemadmodùm etiam hu attributum eſt gentiù nomen ſuprà 1.6. & caſtra copiæq; Dei nominantur infrà verſu 11. & 25.* Amplius & rob.] *ut novem ſequentes verſus comparationibus oſtendunt, primùm quidem robur, uſque ad verſum 10. deinde innumerabilitatem, verſu 10. & 11.* 3 Ante eum] *id eſt, ut ſenũ edax rerum, ita conſumet omnia in omnes partes iſte infeſtus exercitus.* Ut ſimilis] *id eſt, quamvis ſolum eſſet uberrimum*

&

& abundaret bonis, nihil tamen manebit reliqui. Horto Hhed.] de quo Gen. 2. 8. & sequentibus, similitudo frequens; ut Gen. 13. 10 & Jechezkel. 28. 13. 4 Quasi aspectus] id est, horridus erit populus & velocissimus. 6 Contrahent nigr.] id est, atrabuntur præ horrore & luctu. 7 Sicut potentes] id est, infesto agmine procedent, neque ullo pacto deterrebuntur quin pervadant regionem totam & ipsa domorum penetralia, ad persistendum voluntati Dei, tribus versibus. Non pervertent] id est, nimis cedent de via. 10 Antè illum] id est, tam numerosus erit, ut terra exhorrescat, & cœli facies obtenebretur. 11 Jehova] id est, cùm Deus tanquam imperator exercitui animalia hæc animabit verbo, & armabit potentiâ suâ ad præstandam voluntatem ipsius, nemo est homo qui impetum ejus sustinere possit: sic Jeschahh. 14. 27. 12 Quapropter] secundus repetitionis locus, ut diximus in versum 1. doctrinam respicientiæ proponens ex lege. Etiam nunc] videlicet ut vos jam antè sum hortatus concione præcedente, dum adhuc tempus est & locus respiscentiæ. 13 Lacerate] Prophetæ verba ducium Jehova explicantis, & ad seriam conversionem, ac non simulationem populares suos provocantis, tum a natura Dei, tum a spe remissionis consequendæ. Ac non vestes] videlicet solummodo: cujusmodi ellipsin frequentem esse demonstravimus Gen. 31. 28. Pœniteat] id est, absistat ab immittendo malo isto quod statuit, & quod verbis ipsius denuntio vobis: vide Gen. 6. 6. 14 Quis scit] formula non dubitantis quidem, sed a rei difficultate ad fiduciam gratiæ & promissionum Dei animos erigentis: ut annotavimus Jehoschuhb. 14. 12. sic Jonæ 3. 10. Illum] videlicet populum sive exercitum animalium quem statuit immittere ut saltem possit in cultum ejus incumbere; qui sequentibus verbis denotatur suscitandi. 15 Clangite] tertius repetitionis locus, ut diximus in versum 1. publicam respiscentiam omnibus sine exceptione imperans, sub manû ejus & orationis apud Deum habendæ describens. 17 Parce] oratio pro peccatorum remissione unicum finem proponit, gloriam Dei tum in Ecclesia, tum coram gentibus omnibus asserendam: ut Exodi. 32. 12. Num. 14. 13. & sequentibus, Psal. 115. & alibi passim. 18 Jam zelotyp.] videlicet cùm Ecclesia tota fuerit ad seriam hanc respiscientiam adducta, cui Propheta nunc demum consilium Dei certissimum explicat, & ostendit utens præterito se promissiones sequentes a Deo accepisse. Hinc autem incipit secundus locus Prophetiæ, quo misereatur responsionis partes in universum tres sunt; enarratio promissionum Dei erga Ecclesiam, hoc capite; enarratio judiciorum contra adversarios pro Ecclesia, capite 3. usque ad versum 18. & conclusio summam earundem promissionum continens, ad finem usque. Promissionum autem duo sunt genera: nam prior temporalis est, de liberatione ab eo judicio quod antè fuerat denuntiatum, usque ad vers. 28. posterior verò spiritualis & æterna in Evangelio Christi, ad finem usque capitis. Usus est] id est statuit uti & usurum esse navi sibi. 19 Ecce ego] prolepsis sive propositio summæ promissionum Dei temporariarum: quarum prior pars de inopia tollenda & conferenda copia exponitur usque ad versum 26. posterior, de tollendo opprobrio & asserenda gloria sua & populi, ver. 26. & 27. 20 Et eo Aquil.] id est, exercitus animalium istorum partem quam in Aquilonem a regione vestra depulsurus sum: [sensus est, planè vos animalibus istis liberabo, eaq; depellam procul a vobis in quatuor cœli plagas, partim Aquilonem, partim Meridiem, partim Orientem, partim Occidentem versus. Siticulosam &] id est, Meridianam, ubi est desertum illud horrendum de quo Deuter. 8. Mare posterum] vide Deuter. 11. 24. 21 Ne timeto] exornatio præcedentis promissionis per gradationem, tribus versibus. 24 Plateæque] id est, tanta erit vini olei, copia, ut in ipsas quoque plateas exundent torcularia, hyperbolè; ut infrà 3. 13. 26 Comedentésque] altera pars promissionum temporariarum, ut diximus in versum 19. 28 Eritique] secundum genus promissionum, videlicet spiritualium, ut diximus in versum 18. ad quas transitur ex temporalium promissionum argumento; prout solitus est Deus a rebus corporalibus ad spirituales populum manu ducere, & eodem ordine per Prophetas informare. Spiritum meum] id est, de spiritu meo, synecdochicè: ut interpretatur Petrus Actor. 2. 17. Somnia] id est, habebunt divinas revelationes, ut ex iis prophetent; nam duo illa fuerunt olim revelationum genera, Numeror. 12. 6.

29 Quin etiam] promissionis spiritualis Dei partes sunt duæ; una, benedictionum quibus perfundit suos, præcedente versu 3; altera, terrorum & judiciorum quibus percellit & proturbat impios ad defensionem Ecclesiæ, usque ad versum 32. ex quo conficitur, salutem Dei ad electas tantùm reliquas perventuram esse ex certo capite diem Jehovæ expectantes, versu ultimo. 30 Sanguinem] id est, omnia horrenda iræ divinæ documenta cùm in terra, hoc versu; tum etiam in cœlo, versu sequente: ὁ ϑάνατος, pro eo quod est, mactabuntur omnia, in terris quidem ferro & flamma, in cœlo verò portentis horribilissimis. 31 Vertetur in ten.] obscurabitur, ut exponitur infrà 3. 15. Antequam] id est, manifestissima erit administratio hæc effectrix judiciorum Dei toto tempore Evangelii, donec par fiat Dominus Jesus de cœlo cum angelis potentiæ suæ, flammeo incendio inflicturus ultionem iis qui non noverint Deum, & se glorificaturus in sanctis suis: ut loquitur Apostolus 2. Thess. 1. 32 Invocaverit] id est, fide coluerit & ipsum in angustiis suis oratione sibi acceperit. Dixit] Deuter. 30 ubi singulæ hujus promissionis partes evidentissimè proponuntur, & a prophetis repetuntur passim. Residuis] Judæorum & gentilium adunatorum in Christo.

IN CAPUT III.

1 Sed ecce] Secunda pars responsi, enarratio judiciorum Dei in adversarios Ecclesiæ, ut dictum est suprà 2. 18 qua primùm judicium in gentes adversarias generatim proponitur, tribus versibus; deinde contestatio adhibetur, versibus quinque; tum exornatio per hypotyposin militarem & hyperbolicam, a versu 9. ad 17. postremò finis judiciorum istorum ostenditur, versu 17. Reducam] id est, Ecclesiam liberabo, instaurabo que. 2 Congregabo] id est istam, velut judex, omnes adversarios coram me & coram cœtu Ecclesiæ. In convallem] id est, in conspectum totius Ecclesiæ meæ, quemadmodum convallis Jehoschaphati (quæ nomen habuit a victoria insigni, de qua 2. Chron. 20 sit a erat proximè Jerusalaima in conspectu urbis ipsius; se ostendit Deus sanctos mundum judicaturos esse, 1. Corinth. 6. 2. sumpto typo ex constitutione veteris Ecclesiæ, quæ definiebatur Tribione & Jerusalaimis: ut Propheta dixit suprà 2. 32. 3 Projecerint] id est, sortitione facta impiè sibi arrogaverint dominium in servos meos, & eos alienaverint arbitratu suo, adeoq;

deos, libidine; ut sequentia verba ostendunt. Pro meretrice] *id est, ignominiosissimè, pretio vilissimo & sordidissimo addixerint meo.* 4 Quin etiam] *contestatio, ut duximus in versum 1. qua Prophetæ gentes aliquot propinquas nominatim perstringit, & judicium generale in die illo futurum confirmat prædictione judiciorum singularium quæ propediem erant gentibus illu superventura. Nam hæc eadem judicia sub idem tempus coposuit prophetavit Jeschahhja 15. & 23.* An retributionem] *id est, an vos ulla pœna antè offenderam, ut offensam acceptam retaliesis mihi? imò provocatis me nihil tale a vobis meritum, ut rependatis vobis maleficia vestra.* 5 Qui argent.] *etiologia denuntiationis præcedentis, per congeriem criminum quæ tunc temporis Syri contra Judæos perpetrabant, atque Philistæi: quorum hi irruentes in Judæam depopulabantur omnia & captivos abducebant, quos Tyrii Tzidonii q. venderent, 2. Chronico. 28. 18. illi verò, ut mancipia miserrima, emptitios servos in regiones longinquas deportabant, ut servituti perpetuæ manciparentur, præclusa spe redeundi aut redemptionis.* 8 Sabæis] *posteris Schabæ emporia celeberrima in Arabia felice obtinentibus, Genes. 10. 7.* 9 Proclamate hoc] *hypotyposis (ut diximus in versum 1.) a re militari, qua Deus primùm gentes ad bellum provocat per ironiam, ut Jeschahh. 8. 9. & 10. deinde judicium suum illis tumultuantibus superventurum explicat, versu 11. & sequentibus.* 10 Tundite] *pro eo quod est, omnia in usu bellico convertite, etiam quæ ad præsentem vitam imprimis sunt necessaria: ut contrà pax permutatione instrumentorum militarium in rustica denotatur. Jeschahh. 2. 4. & Micæ 4. 3.* Dicat] *id est, ita confirmet animum suum, ut solent milites subituri prælia; qui ut infirmi sint, tamen propositæ prædæ efficiuntur alacriores.* 11 Illuc fac.] *apostrophe ad Deum, qua precatur Prophetæ ut judicium illud fiat quod in sequentibus prædicitur.* Potentes tui] *sancti, Angeli & homines, judiciorum Dei administri.* 12 Excitabuntur] *responsum Dei annuntiis optatum positum superiore versu.* In convallem] *ut suprà versu 2.* 13 Dicens] *ad potentes suos, de quibus versu 11.* Immittite] *id est, demittite istas gentes, & calcate: allegoria, judicium Dei, operarumq. ministerium graphicè exprimentes: ut Matth. 13.* 14 Multitudines pass.] *id est, strages tanta erit, ut passim compareant cumuli coacervati cadaverum: allegoria significans infinitam fore reproborum multitudinem.* Concisionis] *anticipatio, qua prophetæ convallem Jehoschaphati nominat convallem concisionis, ab argumento hujus prophetiæ: quemadmodum ab argumento historiæ antegressè nominatam fuisse memininus convallem Jehoschaphati, suprà in versum 2.* Propinquus fuerit] *id est, appropinquaverit, adverterit.* 16 Rugiet] *vide Jirmejæ 25. 30.* 17 Extranei] *i. non intrabit in Ecclesiam Christi quidquam quod inquinet, &c. ut Apocalyps. 21. 27.* 18 Erit autem] *conclusio summatim repetens promissiones antecedentis Dei, quæ per allegoriam hoc versu enuntiatæ sequentibus explicantur.* Fons] *ut Jechezk. 47. 1. & Apocalyp. 22. 1.* Vallem cedr.] *id est, Ecclesiam, in qua justi plantati crescunt ut cedri lectissimæ: vide Psal. 92. 13.* 21 Eos quorum sang.] *id est, gentes in Ecclesiam cooptatas, quæ prius erant mortuæ in offensis & peccatis suis, absque Christo, alienæ a Republica Israëlis, extraneæ a pactis promissionis, spem non habentes, & Dei exper tes in mundo, Ephes. 2.* Eò quòd Jehova] *etiologia, cur Ecclesiæ semper duratura, & gentes in ea remissionem peccatorum consequuturæ sint.*

HHAMOS.

Argumentum.

LIBER Hhamosi Prophetæ versatur in prophetico documentorum genere: primùm enim hostibus Ecclesiæ, Dei judicia a Deo superventura prædicat; deinde Judæos & Israëlitas idololatriæ, inhumanitatis, & luxus nomine reprehendens severissimè, ostendit eos propterea divinitus castigatum iri, & regnum utrumque perdium: quod postquam aliquot typis illustravit, tandem prophetiam concludit Evangelicis promissionibus.

CAPUT I.

Deus prænuntiato terræ motu & fame, Syrù, Philistæis, Tyriis, Edomæis, Hhammonitis, Moabitisq. prædicit superventurum judicorum suorum incendium propter injurias Ecclesiæ factas: deinde verò Judæis & Israëlitis propter gravissimum contemptum sui, legis, & cultus corruptionem & abdicationem, ostendit se aquissimè ab iis graves pœnas repositurum esse bellicis cladibus & deportatione.

1 VERBA Hhamosi, qui fuit inter pecuniarios, a Tekohhani: quæ vidit de Israële temporibus Huzziæ regis Jehudæ, & temporibus Jarobhhami filii Joaschi Regis Israëlis, biennio ante ipsum terræ motum.

a Heb. *Tekohha.*

2 Dixit ergo, Jehova e Tzijone rugiet, & e Jeruschalaimis edet vocem suam; quandoquidem luxerunt habitacula pastorum, & aruit præstantissimum arvorum.

Jeschahh. 7.

3 Sic ait Jehova, propter tres defectiones Dmasci, etiam propter quatuor non avertam istud; eò quòd triturraverint tribulis ferreis Gilhhadem:

4 Sed immittam ignem in domum Chazaëlis, qui consumet palatia Ben-hhadadi:

5 Et confringam vectem Damasci, exscindémque habitatorem e convalle Avenis, & tenentem sceptrum e domo Hhedenis: migrabuntq; populus Syriæ in Kirum, ait Jehova.

Jeschahh. 15. Joël. 3. 4.

6 Sic ait Jehova, propter tres defectiones Hhazzæ, etiam propter quatuor, non avertam istud; eò quòd deportaverint hos deportatione perfecta tradendos Edomæis:

7 Sed immittam ignem in murum Hhazzæ, qui consumet palatia ejus:

8 Et exscindam habitatorem ex Aschdodo, & tenentem sceptrum ex Aschkelone, convertamque

que manum meam contra Hhekronem; & peribunt reliquiæ Philischæorum, ait Dominus Jehova.

Jeschahh. 23 Joël. 3. 4. 9 Sic ait Jehova, propter tres defectiones Tyri, etiam propter quatuor, non avertam istud: eò quòd tradiderint hos deportatione perfecta

b Heb. fratrum. Edomæis, neq; sint recordati fœderis[b] fraterni:

10 Sed immittam ignem in murum Tyri, qui consumet palatia ejus.

Jeschahh. 34 11 Sic ait Jehova, propter tres defectiones Edomi, etiam propter quatuor, non avertam istud; eò quòd persequatur gladio fratrem suum corrumpens miserationes suas, discerpatque in perpetuum ira ejus, & excandescentia ejus observet in æternum:

12 Sed immittam ignem in Temanem, qui consumet palatia Botzræ.

Jerm. 49. 13 Sic ait Jehova, propter tres defectiones

c Heb. filiorũ Hhammonitarum. Hhammonitarum, etiam propter quatuor, non avertam istud; eò quòd dissiderint gravidas Gilhhadis, ut dilatarent terminum suum:

14 Sed accendam ignem in murum Rabbæ; qui consumet palatia ejus cum clangore die belli, cum procella die turbinis:

15 Et abibit Rex eorum in deportationem; ipse cum principibus suis simul, ait Jehova.

Jeschahh. 16 16 Sic ait Jehova, propter tres defectiones Moabi, etiam propter quatuor, non avertam istud; eò quòd combusserit ossa Regis Edomæorum,

d Heb. ad calcem. d ut calcem:

17 Sed immittam ignem in Moabum; qui consumet palatia Kerijotarum; & morietur in strepitu Moab, in clangore, in sono buccinæ:

18 Excindamque judicem e medio ejus; & omnes principes ejus interficiam cum eo, ait Jehova.

CAPUT II.

1 SIC ait Jehova, propter tres defectiones Jehudæ, etiam propter quatuor, non avertam istud; eò quòd spernunt legem Jehovæ, & statuta ejus non observant, seducuntque

a Heb. post quæ exercuit, ipsos mendacia ipsorum, quæ sequuti sunt majores ipsorum:

2 Sed immittam ignem in Jehudam, qui consumet palatia Jeruschalaimorum.

3 Sic ait Jehova, propter tres defectiones Israëlis, etiam propter quatuor, non avertam istud; eò quòd vendunt pecunia justum, & egentem pro pari calceorum,

4 Qui anhelant in caput tenuium *dejecturi* in pulverem terræ, & viam mansuetorum pervertunt; & vir ac pater ipsius accedunt ad eandem puellam ut profanent nomen sanctitatis meæ:

5 Et super vestes in pignus acceptas inclinant se juxta omne altare, vinumque damnatorum bibunt in domo deorum suorum:

Num. 13. 28. & seq. 6 Quamvis ego perdiderim Emoræum a facie ipsorum, cujus altitudo similis erat altitudini cedrorum, & robustus erat ut robora; perdidi-

rimque fructum ejus supernè, & radices ejus infernè:

7 Et ego eduxerim vos e terra Ægypti; deduxerimque vos per desertum quadraginta annos, ad hæreditariò possidendum terram ipsius Emoræi:

8 Et excitaverim e filiis vestris Prophetas, & ex juvenibus vestris Nazaræos: an verò

b Heb. non hoc. b non est ita, ô filii Israëlis, dictum Jehovæ?

9 At bibendum dedistis Nazaræis vinum; & Prophetis interdixistis dicendo, ne prophetetis.

10 Ecce ego pressurus sum locum vestrum,

c Heb. plenum sibi. quemadmodum premit plaustrum quod c plenum est manipulum.

11 Itaque peribit effugium a levi; & robustus non fortificabit vires suas, ac potens non liberabit

d Heb. animam suam: sic ver. seq. d se ipsum.

12 Et tenens arcum non consistet, levisque pedibus suis non liberabit; neque insidens equo liberabit se ipsum:

13 Sed fortis animo inter potentissimos; audus fugiet die illo, dictum Jehovæ.

e Heb. corde suo.

ANNOTATIO.

1 Verba Hhamosi] *Etsi hujus prophetiæ tempus aliqua ex parte hoc versu circumscribitur; tamen quod plerique omnes terræ motum hunc referunt in eum ipsum annum quo Rex Hhuzziæ elephantiasi affectus est, minimè firmum esse conjicimus, tum quia non aliud fundamentum habent quàm locum Jeschahhiæ 7. 8. prout in eundem locum observavimus, tum verò quia illustrius potuisset Propheta tempus illud plagæ Hhuzziæ quàm terræ motu denotare; quorum alterum in Libro Regum & Chronicorum exponitur luculentissimè, alterum reticetur planè: Hoc autem in Propheta, & quidem tam populari quàm hoc nostro est, vacare obscuritatis vitio minimè videretur. Quòd si deviare licet, nobis videtur esse verisimilius terræ motum hunc mortuo Jarobhhamo extitisse, cùm inciperent omnia in regno Israëlitarum fervere conspirationibus & crumtu cadibus, quæ ab Hoschehha exprobrantur passim, quasi terra ipsa Deo autore tam atrocia conferta scelera perhorreiceret; ac proinde Hhamosum hunc nostrum putamus incepisse paulò ante mortem Jarobhhami anno quasi 37. Hhuzziæ qui fuit Jarobhhamus (ut vulgò loquuntur) penultimus: nam eadem planè de Israëlitis prædicit & narrat quæ ab Hhoschehha & Joële prædicti antè ostendimus; si hoc excepero, quod Joël famem Judæorum narrat, hoc verò etiam Israëlitarum, quæ dicitur versu 2. & immissa narratur infrà capite 4. 7. Est autem in hoc versu generalis inscriptio totius libri; prima verò prophetia duobus capitibus quæ nos copulavimus continetur.* Qui fuit] *vide infrà 7. 14. & sequentibus.* Tekohhani] *ac proinde oriundus e Jehudæa, & inquilini in regno Israëlis: quò spectant verba Amatziæ infrà 7. 12.* Terræ motum] *de quo Zecarjæ 14. 5.* 2 Dixit ergo] *prophetia hæc tres partes universè continet: prima est prædictio terræ motus paulo post eventuri, ut esset tanquam tessera reliquarum prophetiarum quas in longinquum prædictum erat Hhamos, hoc versu 3 secunda est prædictio in gentes aliquot exteras, toto hoc capite tertia, in Jehudam & Israëlam, capite sequente.* Jehova] *ut est, voce sua personabit & movebit terram: quæ verba speciatim hoc loco de terræ motu dicta accommodat in universum Joël efficitionis judiciorum Dei. Joël. 3. 16.* Luxerunt] *ut est, pascua & arva torrefacta sunt, & adusti fontes, de qua infrà 4. & Joël. 1. & 2. metaphora prosopopœetica: hanc autem famem a Joële dictam præcessisse ostenditur infrà 4. evidentissimè, quasi dicat, quandoquidem hæc proximè præcedente plaga non respuistis, ut infrà 4. 1. . . 3* Sic ait Jehova] *secundus hic locus prophetiæ sex nationibus Judææ & Israëli constituit sua judicia præ-*

nuntiat, de quibus ferè omnibus apud alios quoque Prophetas agitur; & judiciis ſingulis ſuas attribuit cauſas ad Eccleſiam Dei ſpectantes. Hæc autem judicia extera adeo præmittit domeſticum, quod voluit Deus exterorum exemplo apud ſuos expergefactos autoritatem ſuam juſtitiæ vindicare, quam in aliis demonſtrari, & in ſe ipſis diſſimulari æque animo perſuaſiſſent; tum etiam quòd eadem ratione concluſata eſt Prophetæ gratia atque autoritas, antequam domeſticus ventura mala prædicaret. Propter tres] id eſt, propter quamplurimas: numerus finitus pro indefinito. Senſus eſt, ſi tantùm aliquoties peccaſſent Damaſcenus & Syria in Eccleſiam meam, averterem hæc judicia mea, & clementiam caſtigando illa adhiberem: ſed cùm tribus peccatu quatuor adjecerint, & multo plurima, certum deliberatumq; eſt judicia mea in ipſis perficere. Damaſci] id eſt, regni Syriæ, cujus caput erat Damaſcus, Jeſchahh. 7. 8. ſynecdoche. Iſtud] quod mox dicturus ſum verſu 4. & 5. ſic deinceps. Triturav erint] id eſt, graviſſimis ſuppliciorum generibus afficerint, ſynecdochicè: nam tribula ferrea adhibebantur ad afficiendos rebelles & contumaces ſupplicio ultimo, 2. Schem. 12. 31. Per quos autem geſtum ſit, exponit verſu ſequente. Gilhhadem] id eſt, Iſraëlem ſibi coterminum. 4 Chazaëlis] qui plurimùm exagitavit & cruciavit Iſraëlem, 2. Reg. 10. 32. & 12. 18. ut præduxerat Eliſchahh, 2. Reg 8. 12. Ben-hada li] filius Chazaëli, qui imitatus patrem offluxit Iſraëlitas, 2. Reg 13. 3. 5 Confringam] id eſt, libe facilabo munitiones, ſynecdochicè. Damaſci] id eſt, Damaſceni tractu ſive Decapolitani: nam Syriam totam in tres partes hoc verſu Prophetæ dividit. Convalle Avenis] id eſt, tractu Chamathæ, quâ Syria conjuncta erat deſertæ Arabiæ: ubi Averiam oppidum ſtatuit Ptolemæus. Tenentem ſcept.] id eſt, principem, πηδαρχεῦντα. Domo Hhed.] id eſt, (ut Syria, ubi oppidum erat Hheden, quod Græci vocarunt Paradiſum. Kirum] vide 2. Reg. 16. 9. 6 Sic ait Jehova] ſecunda prædictio extera in Peliſchæos, quorum ſatrapiæ quatuor hoc loco numerantur, quintam complectitur Propheta ſynecdochicè. vide Jehoſch. 13. 3. Deportaverint] ut exemplum habetur 2. Chronicorum 21. 16. & ſequentibus, & exprobrat Joël 3. 4. Deportatione] id eſt, ea deportatione, cui ſtare reſtitutionem omnìo admittit: ut Joël. 3. 6. ſic infrà ver. 9. Edomæis] quibus a Jorami tempore defecerant, 2. Chron. 21. 10. & inſenſiſſimo in populum odio abrepti mancipia conficiebant duriſſima ſervitute. 7 Immittam ignem] i. perdam & profligabo Peliſchetam totam: vide Jeſchahh. 15. & 20. 8 Reliquiæ Peliſchet.] videlicet quacunque reliquæ factæ fuerint ex ſuperioribus judicium per Chizkijam & Sancheribum adminiſtratæ; vide Jirmejæ 25. 20. & 47. 4. 9 Sic ait] tertia prædictio extera. Fraterni] quod inviolatum cum Chiramo David, 2. Schem. 5. 11. & Schelomo religioſè coluerat, 2. Reg. 5. 1. cujus reſpectu aliter alterum appellabat fratrem, 1. Reg. 9. 13. 11 Sic ait] quarta prædictio extera contra Edomæos. Perſequatur gladio] id eſt, animo inſenſiſſimo necem Judæorum quærat (quæ tamen ſunt ejus neceſſariæ) contra jus naturæ ab humanitatis officio, & contra fidem datam ab obſequio Judæorum diſcedentes, atque cum hoſtibus ſeſe conjungentes: ut exprobrat Hhobadja verſu 11. Fratrem ſuum] ex poſteritate Jahhakobi, qui fuit Hheſavi ſive Edomi frater: ſic Deut. 23. 7. Diſcerpat que] id eſt, nunquam non mobatur lacratisnem populi vi aperta; & ſi quando vi non poteſt, intus ſimulatam alat quæ jam olim animo Hheſavi parentis ſui inſederat; Geneſ. 27. 43. 12 Temanem] vide Jirmiæ 49. 7. Botzræ] vide Jeſchahh. 34. 6. 13 Sic ait] quinta prædictio extera. Diſſiderim] id eſt, omnes trucidaverint inhumaniſſimè; nemini, ut ne gravidis quidem & fœtui earum pepercerint. Ut dilatarent] vide Jirmej. 49. 1. conteſtationem ad argumentum hoc pertinentem. 14 Rabbæ] vide 2. Schem. 11. 1. Cum procella] allegoria, figuratè illuſtrans calamitatem bellicam quæ ſuperioribus verbu expreſſa eſt. 16 Sic ait] ſexta prophetia extera. Eò quòd com.] id eò quòd poſt quam a Jſraële defeciſſet, 2. Reg. 1. tam pertinaciter ſeſe in odio Jiſraëlitarum confirmaverit, ut non tantùm in Jiſraëlitas ipſos; ſed in auxiliares quoque atrociſſimè ſe vibrarit: quemadmodum vel hoc unum exemplum oſtendit, quòd rex Moabitarum Kir-chareſetæ a tribu regibus obſeſſus eruptionem tentavit, & capiens filium Regis Edomæorum primogenitum qui regnaturus erat pro illo, effecit ut frangeretur animus Edomæi, inſtitutaq; obſidio ſolveretur: qua ſoluta non tamen deſivit Moabita in Jiſraëlem, & auxiliares ſevire; ſed filium Edomæi captivum in holocauſtum obtulit: unde fervor magnus Edomæo, & ſimen defectionis paulò poſt ſequutæ enatum eſt, 2. Reg. 3. 25. & ſeq. quem locum antehac quidem partim rationibus, partimq; autoritate bonorum ad lucis aliter accipiendum eſſe putavimus; ſed nunc judicamus & monemus mutandum eſſe, quia verior eſt hæc interpretatio. Ut calcem] id eſt, in holocauſtum, abſoluriſſimè. 17 Kerijothatum] ut Jirmejæ 48. 24.

IN CAPUT II.

1 Sic ait] Præcedentem proximè prædictionem cum aliis fuiſſe conjungendam omnes vident. Jam verò hoc capite (ut diximus ſuprà 1. 2.) propheta ad domeſticos judicia tranſilit, ut oſtendat ſi Deus exteros in Eccleſiam peccantes ita judicaturus eſt, multo æquius fore ut ipſius domeſtici & in ipſum peccantes judicentur, niſi audita judiciorum per Prophetas denuntiatione expergiſcantur atque reſipiſcant. Diſtribuuntur autem domeſtici in familias duas, Jehudam, cui ſua prædictio ſit duobus verſibus: & Jiſraëlem, inde a verſu 3. 3 Sic ait] hæc prædictio contra Jiſraëlem primùm prolepſin continet peccatorum judiciorumq; principio verſus; deinde peccata narrat, uſque ad verſum 10. ac poſtremò judicia prædicit, ad finem uſque capitis. Iſtud] quod prædicturus ſum verſu 10. & ſequentibus. Eò quòd] tria peccatorum genera Jiſraëlitis hoc loco exprobrantur; primùm eſt inhumanitas & barbaries crudeliſſima, hoc verſu & ſequenta parte; ſecundùm, impuritas maxima & inceſtus libidinoſiſſimus, altera verſus ſequentis parte; tertium denique impia de peccatu gloriatio coram idolis, & pervicax idololatria, verſu 5. quæ crimina exaggerantur ſequentibus. Vendunt pecunia] id eſt, jus omne per verſutas muneribus corruptis, contra legem, Exodi 23. 6. & ſequentibus. Pro pari calc.] id eſt, pretio viliſſimo: ut infrà 8. 6. 4 Qui anhelant] has voces obſcuriorem paulò ſignificationem habentes in Hebræo textu, evidentia cauſſa tranſposuimus. 5 Et ſuper veſtes] id eſt, de injuriis in proximum illatis tanquam de re bene geſta, idolis ſuis gratulantur: quia in re duplex crimen erat, detentio & abuſus veſtis pignoratitiæ, Exodi 22. 26. & 27. & impia coram idolis gratulatio. Vtrumq;] id eſt, de ſpoliis eorum qui injuſtè damnati fuerint, ſeu illum diis ſuis fecisse, palamq; inter ſe convivantur.

6 Quamvis]

6 Quamvis] *exaggeratio præcedentium criminum per comparationem rerum à Deo gestarum, tribus versibus, cum Israëlitarum factu, versu 9. Rerum autem gestarum tres sunt loci; exemplum judiciorum Dei in hostes quamvis potentissimos, hoc versu; beneficium liberationis & possessionis data, versu 7. at postremo beneficium doctrinæ & cultus sacri, versu 8.* Perdiderim que] *id est, funditus sustulerim: allegoria.* 8 Nazaræos] *id est, hominem voluntariè operam suam in cultu meo consumentes ex lege præscripto, Num. 6.* An verò] *contestatio vehementissima, ad verberandam gravius Israëlitarum conscientiam.* 9 At bibendum] *alterum membrum συγκρίσεως ad exaggerationem pertinentis, ut diximus in versum 6. quo Propheta per ὑποφορὰν objectionibus respondet præcedentis versus.* Vinum] *contra legem Num. 6. 4. quasi dicat, neque ipsi auscultatis Domino, neque servos ipsius parere ei similis; ut postea ipsi Hhamosi factum esse legimus capite 7.* 10 Ecce ego] *prædictio judiciorum Dei, ut diximus suprà in versum 3. quæ primùm similitudine figurantur, hoc versu; deinde apertè enuntiantur, reliqui.* Quemadmodum] *id est, trituravos violentissimè; adeò ut quemadmodum manipulus tritici pressum plaustro onustissimo singula grana ejicit, ita vos omnes ejiciat locus vester; nec tantùm ejiciat, sed in eo ipso comminuamini.* 13 Nudus fugiet] *id est, si qui non comminuatur planè, saltem vitam suam solummodò spoliis loco reportabit, similis grano tritici, quod triturationem non communitur quidem; sed ex gluma folliculoq; suo decussum exilit.*

CAPUT III.

Deus per Prophetam Israëlitis beneficentiam suam paternam exprobrans, pœnas denuntiat severissimas, eò quod deficientes ab ipso præda se exposuerint. & judicia ipsius peccatis accesserint: itaque Prophetam probatis ab utilitate prophetiæ ad Ecclesiam (si respiscat) per ventura. & a necessitate ipsi impositâ, alios Prophetas hortatur, exteros, testes appellat iniquitatum populi, & clades à domestico exercitu superventuras prædicit.

1 AUDITE verbum hoc quod loquitur Jehova contra vos, filii Israëlis; contra totam familiam illam quam eduxeram e terra Ægypti, dicendo,

2 Solummodo vos agnoveram ex omnibus familiis terræ: idcirco animadvertam in vos omnes iniquitates vestras,

3 An ambulaturi essent duo unà, nisi convenirent?

4 An rugiturus esset leo in sylva, si præda nulla adesset ei? an edituras esset juvenis leo vocem suam e lustro suo, nisi si capturus esset?

5 An casura esset avis in laqueum a humilem, si tendicula non adesset ei? an elaturus esset auceps laqueum e terra, si b prorsus non capturus esset?

6 Cùm clangente buccina in civitate populus trepidè non accurrerint, an erit malum in civitate quod Jehova non efficiat?

7 Non enim facit Dominus Jehova quicquam, nisi cùm revelaverit secretum suum servis suis prophetis.

8 Leone rugiente quis non timeat? domino Jehova edicente quis non prophetet?

9 Promulgate in palatiis Aschdodi, & in palatiis in terra Ægypti; & dicite, colligite vos per montes Schomronis & videte vexationes plurimas in medio ejus, & oppressos in medio ejus:

10 Ut ignorent facere rectum, dictum Jehovæ; qui thesauros faciunt violentiæ & vastationis in palatiis suis.

11 Idcirco sic ait Dominus Jehova, hostis, etiam ambitus hujus terræ; is dejicietur a te robur tuum, & diripientur palatia tua.

12 Sic ait Jehova, quemadmodum eripit pastor ex ore leonis ambo crura aut particulam auritam; ita eripientur Israëlitæ, qui desident Schomrone in latere lecti & in crure sponde.

13 Audite & testificamini in domo Jahhakobi, dictum Domini Jehovæ Dei exercituum,

14 Quo die animadvertam defectiones Israëlis in ipsum, me animadversurum quoque in altaria Beth-elis; adeò ut excindantur cornua altaris, & cadant in terram:

15 Et percussurum domum d hyemalem cum domo e æstivali: denique perituras domos f burneas, & defecturas domos amplas, dictum Jehovæ.

a Heb. *terræ.*

b Heb. *capiat.*

c Heb. *auris.*

d Heb. *hyemis*

e Heb. *æstatis.*

f Heb. *eboris.*

ANNOTATIO.

1 Audite] *Hujus concionis tres sunt omnino partes; exordium, hoc versu; propositio prophetiæ, usque ad versum 9. & prophetiæ enarratio, ad finem usque.* Totam fam.] *id est, totam gentem Israëlitarum, in duo regna Jehudæ & Israëlis lacerata.* 2 Solummodo vos] *brevis propositio argumenti quod prophetia hæc continetur, per comparationem paternæ ullius beneficentiæ antehac à Deo cum ingratissimis Judæorum iniquitatibus, in quas Deus (è justo judicio animadversurus proficitur: cui subjicitur primùm exornatio per comparationes elegantissimas, tribus versibus; deinde octo pœnis factum Prophetæ asserens, tertium alterum.* Agnoveram] *id est, elegeram mihi in peculium præ omnibus aliis populis, & fueram curator vester. Exod. 19. 5. & Deuter. 4. 20.* Idcirco] *videlicet quia vos gratiæ assumpsi à me in omnem iniquitatem prolabimini.* 3 An ambulaturi] *exornatio illustrans propositionem præcedentis versus, videlicet Deum qui tribus ipsos cinxerat, & cum ipsis ambulaverat cum signis effectabilibus, tum ire ipsi atque opere, non posse assentiri & convenire amplius cum ipsis; sed animadversurum esse: quam propositionem Propheta illustrat gradatim tribus comparationibus; prima est a viatoribus inter simul facientibus; non exponit Deum non amplius posse sibi cum Israëlita convenire, hoc versu secunda, non modò non convenire, sed jam Deum ut iratum in ipsum minari pœnam Israëlitæ, eò quod ipsi non amplius agnoscantur ab illo, sed peccatis suis effecerint ut præda judicii sui acerbissimi expectantur, versu 4. 5. tertia, nullajam labore, nulla cunctatione opus esse, ut intercipiatur præda, (sed omnia jamque providentia Dei esse comparata & ipsos sibi laqueum induisse ex quo minimè se expedire sint, versu 5.* An rugiturus] *id est, an Deus minas intonaret contra vestri animadvertentes vitia & conditionem esse qua debeat, ut non patiatur in prædam abire peccata vestra? sic accommodandum esse rugiendi verbum existimatur versu 8.* Capturus esset]

id est, haberet animum capiendi, & rapiendi prædam visam & rugitu consternatam. 5 An cassa esset] *id est, putare tu sine vos fortuitò oppressum iri & irretitum calamitatibus? non autem providentia Dei effici ut judiciis ejus intercipiamini, tanquam laqueo avicula? imò verò, inquit, propterea Deus efficit, & per Prophetas prædicit effecturum, ut cognoscatu omnia hæc agi sapientissima administratione ejus. Nam quemadmodum avis, ut minima quidem, laqueo decipitur, neque cadit humi sine Patre nostro, Matth. 10. 29. ita etiam, ac multo minus casuri essetis, aut ipse laqueum elaturus sine maxima providentia sua, consilioq; sapientissimo.* 6 Cum clang.] *secundus locus exordii, quo amolitur Deus invidiam a Propheta suo, quam apud populum odiosi hujus argumenti nomine fuisset suscepturus, duebus modis: primùm enim ostendit se populo suo de vigilibus prospexisse, qui voce veluti tuba Ecclesiam monerent afflictiones maximas a Deo ipso, nisi auscultet, subituram; quod argumentum est ab utilitate Ecclesiæ, hoc & sequen. versu: deinde ostendit ut nullus ex populo audiat, Prophetas tamen ad prophetandum Dei autoritate cogi: quod argumentum est a necessitate functionis, versu 8.* Clangente buc.] *per ministerium Prophetarum, qui sunt speculatores Ecclesiæ dati, Jechezk. 3.* Trepidè non ac.] *id est, non convelaverint ad significationem voluntatis Dei, cui tanquam imperatori summo parendum est.* Malum] *id est, afflictio: ut Jeschabh. 45. 7.* 7 Non enim] *ætiologia præcedentis versus, Deum nolle populum suum inopinantem opprimere, sed longo intervallo sanctis prænuntiis cavere ipsi per Prophetas suos, ut promissis revocentur & conjiceantur in bono, minus a malo deducantur, Jirmejæ 18. 7. & sequentibus.* 8 Quis non proph.] *quasi dicat Hhamos, ac proinde qua fronte ego, utcunque tenuis fuerim & vasellum pecuarium, possem a prophetia quam Deus mihi imperat abstinere? sic 1. Corinth. 9. 16.* 9 Promulgate] *apostrophe ad prophetas, ut non ipsi tantùm judicent, sed vel exterorum & alienissimorum a Deo hominum judicia adhibeant qui de Jisraële cognoscant. Est autem hîc prior pars ἰργασίας sive exornationis pertinentis ad propositionem versus 2. amplificans iniquitatem Jisraëlitarum ab ipsarum gentium exterarum testificatione: tam crassa (inquit) sunt peccata vestra, ut vel ipsi Pelischtæi atque Ægyptii ea tanquam manibus palpare possint. Quamobrem illos Dei verbo appello testes & judices, impuritatis vestræ, siquidem vos ultrò non afficimini malo scelerum vestrorum conscientia.* 11 Idcirco] *altera pars ἰργασίας judicium Dei peccatoribus superventurum explicans, duobus versibus; & amplius explicari jubens a Prophetis, versu 13. & sequentibus.* Hostis] *id est, inimicus tuus, administer judiciorum Dei, neque tantùm extraneus, sed etiam domesticus qui intra tuos terminos habitat, comparatus est ad perdendum te: nam Jisraëlitæ primùm intestinis bellis astriti, deinde exteris profligati sunt; vide 2. Reg. 15. & duobus sequentibus.* Robur tuum] *quo thesauros violentiæ & vastationis accumulas.* 12 Sic ait] *ἰργασία denuntiationis præcedentis per rusticam & pastoritiam similitudinem, quam ex arte sua petivit Hhamos, ut alias fere omnes.* Ita eripientur] *id est, perpauca reliquia conservabuntur ex plebe tenuissima.* Qui desident] *id est, qui nunc sunt tam molles & omni luxu diffluunt: ut amplius ostendit versu 15.* 13 Audite] *apostrophe ad Prophetas, ut diximus in versum 11.* 14 Quo die animad.] *i. me propter ipsorum idololatriam & luxum, tum religiosa ipsorum loca, hoc vitium opera omnia magnifica labefactaturum esse, versu sequente.*

CAPUT IIII.

Deus Jisraëlitas increpans violentiæ, eadem & captivitatem futuram pronuntiat: & idololatriam ipsorum ludificatus, ostendit quamvis frequentibus gravibusq; malis ad resipiscentiam ipsos sollicitaverit, in obfirmatione tamen perduraße: ac propterea minus & promissionibus eos demùm revocat.

1 AUDITE verbum Jehovæ, vaccæ Baschanis, quæ *estis* in [a] montanis Schomronis, quæ opprimitis tenues, quæ confringitis egentes; quæ dicitis dominis illorũ, affer ut bibamus.

2 Jurat Dominus Jehova per sanctitatem suam, quòd ecce dies superventuri sunt vobis; cùm tollit vos aculeis, & posteritatem vestram hamis piscatoriis,

3 Et per rupturas exibitis quæque e regione sui; ac abjicietis quæ erunt in palatio, dictum Jehovæ.

4 Ite Beth-elem & deficite, Gilgale augete defectionem; & afferte unoquòque mane sacrificia vestra, tertio quoque anno plenas decimas vestras;

5 Et adolendo e fermentato eucharisticũ, etiam indicite sacrificia voluntaria, inclamate: siquidem ita amatis Jisraëlitæ, dictum Domini Jehovæ:

6 Atqui ego dedi vobis munditiem dentium in omnibus civitatibus vestris, id est, penuriam cibi in omnibus locis vestris; nec tamen cõversi estis ad me, dictum Jehovæ:

7 Etiam que ego cohibui a vobis imbrem cũ adhuc tres menses *supererãnt* ad messem, & demisi pluviam super civitatem unam, super civitatem verò alteram non demisi pluviam: portio una compluta est, & portio quæ non sivit pluviam descendere super se exaruit:

8 Ita evagabantur duæ trésve civitates ad civitatem unam, ut biberent aquas, neque saturabantur; tamen non estis reversi ad me, dictum Jehovæ.

9 Percussi vos uredine, & rubigine, augentibus hortis vestris, & vineis vestris, ficubusque vestris, & oleis vestris, ea consumpsit eruca; nec tamen reversi estis ad me, dictum Jehovæ.

10 Misi in vos pestem pro ratione Ægypti, interfeci gladio juvenes vestros, [b] adjuncta captivitate equorum vestrorum; fecique ut ascenderet fetor castrorum vestrorum etiam in nasum vestrum; nec tamen conversi estis ad me, dictum Jehovæ.

11 Subverti ex vobis [k] prout subvertit Deus Sedomum & Hhamoram, adeò ut fueritis fimiles torri erepto ab incendio; nec tamen conversi estis ad me, dictum Jehovæ.

12 Idcirco sic facturus sum tibi, ô Jisraël; propterea quòd hoc facturus sum tibi, paratus adesdum obviam Deo tuo, ô Jisraël.

13 Nam ecce formator montium, & creator venti, & indicans homini quæ sit sua meditatio, efficiens auroram [l] obscuram, & proculcans excelsa terræ; Jehova Deus exercituum *est* nomine.

[a] Heb. *monte.*

[b] Heb. *piscationis.*

[c] Heb. *deficere.*

[d] Heb. *triade dierum, subaudi anni: vide Levit. 25. 29.*

[e] Heb. *gratiarum actionem.*

[f] Heb. *facite ut audiamini*

[g] Heb. *filii Jisraëlis.*

[b] Heb. *via est Jeschabh. 18*

[i] Heb. *cum captivitate.*

[k] Heb. *secundum subversionem Dei Sedomum, &c. nam actione significatur nomina constructionem verborum cõjugatorũ observant, ut Jeschabh. 139*

[l] Heb. *obscuriatum.*

AN NO-

ANNOTATIO.

1 Audite] *Hujus concionis partes sunt quatuor: exordium, versu 1. propositio judicii, versu 2. & 3. confirmatio, inde ad versum 12. & conclusio ad tempestivam resipiscentiam Israëlitas revocans, duobus ultimis.* Vaccæ Baschan.] *id est, Israëlita refractarii, & similes juvencæ refractariæ, quæ optimo Baschanu pastuo saginata impatiens est jugi, petulca, & ferox: sic Hosch. 4. 16.* Schomronis] *id est, regni Israëlitici, cujus caput fuit Schomron, Jeschahh. 7. 9.* Quæ dicitis] *id est, vos qui non tantùm insimiores opprimitis ipsi, sed etiam alios adhortamini ad omnem violentiam & oppressionem, ut de miserorum spoliis inter vos epulemini.* Dominis] *id est, potentioribus, abutentibus contra infimiores potentia sua, ut injustè dominentur ipsis:* Bibamus] *id est, convivia de rapto agitemus, synecdochicè: vide Gen. 43. 34.* 2 Jurat Dom.] *proposito, ut diximus superiore versu.* Aculeis] *id est, hamis aculeatis, sanquam pisces: allegoria, ut 2. Reg. 19. 28.* 3 Per rupturas] *id est, rumpentur & labefactabuntur munitiones vestræ, atque ita singuli per labes quasque obvias diffugietis.* Quæque] *respicit ad allegoriam vaccarum positam versu 1.* Quæ erunt] *id est, dona, thesauros, & res omnes charissimas, quas firmo loco asservatu studiosissimè.* 4 Ite Bethel.] *confirmatio hæc prophetiæ duabus partibus continetur, adhortatione sarcastica, versu 4. & 5. quam diluit contraria planè conclusio versu 12. & narratione præcedentium castigationum, quibus nunquam effectum fuerat ut Israëlita se ipsos colligerent & converterentur ad Deum, ver. 6. sequentibus.* Beth-elem] *vide Hhosthe. 4. 15. & 12. 12.* Tertio quoque anno] *alludit ad legem Dei, Deuter. 14. 28. quam Israëlita in suo impuro cultu imitabantur: atque hoc pacto Propheta scelus illorum exaggerat, ut seq. versu.* 5 Adolendo] *ex ritu legis Levit. 7. 13. similes autem ironias vide Jeschahh. 29. 1. & Jirmej. 7. 21.* Voluntaria] *de quibus Levit. 7. 16.* Inclamate] *i. quàm maxima voce orate deos vestros: sic 1. Reg. 18. 27.* 6 Atqui] *altera pars confirmationis, ut diximus in versum 4. quòd neque fame, hoc versu; neque siccitate, duobus seq. neque vi majore (ut jure consulti vocant) & cæli injuria, versu 9. neque peste & bello, versu 10. neque oppidorum & agrorum subversionibus, versu 11. ad Deum reversi sint. Famis autem exempla in Israëlitis habentur, Achabi tempore, 1. Reg. 17. & 18. & Joram, 2. Reg. 4.* 7 Imbrem] *ut 1. Reg. 17.* Cùm adhuc tres] *id est, pluviam (ut Propheta vocant) seretinam alendis & maturandis frugibus necessariam.* Quę non fuit] *i. quæ atrocitate peccatorum suorum avertit a se hanc Dei benedictionem.* 9 Percussi vos] *vide Joëlis 1. & 2.* 10 Pro ratione] *de qua Exod. 9.* Captivitate] *ut 2. Reg. 5. 2.* 11 Subverti] *videlicet ante tempora Jarobhami secundi: vide 2. Reg. 13. 3. & seq. & 14. 26.* 12 Idcirco] *conclusio, ut diximus in versum 1. denuntians malum & adresipiscentiam Israëlitas vocans, hoc versu, propter majestatem Dei quæ adumbratur seq. versu.* Sic] *videlicet ut dictum est versu 2. & 3.* Paratus adei.] *i. vide ut tui tædeat te, & resipiscendo ad Deum tuum (cum nondum planè te abdicat) revertaris, ut aneverias faciem iratam ejus.* 13 Namecce] *ætiologia.* Indicans hom.] *ut suprà 3. 7.* Efficiens Auror.] *vide Joëlis 2. 2. id est, cælum & terram conturbans arbitratu suo.* Proculcans excelsa] *vide Deut. 32. 13. & 33. 29. quasi dicat, quem nullæ munitiones vestræ a perficiendo judicio suo aversuræ sunt, sed vos ipsi amoliturі unica resipiscentia.*

CAPUT V.

Deum Judæis & Israëlitis ruinam pronuntiat; ipsos ab idololatria ad pietatem revocat, abnuentibus exitium denuntiat tum imperatu ipsorum maximæ, tum superbiæ, inhumanitatu, luxúsque perditissimi nomine: ac postremò juramento sententiam confirmans, ostendit fore gravissimam & ipsis omnibus insuperabilem.

a Heb. *lamentationem.*

1 AUDITE verbum hoc, quod ego profero contra vos; a lamentabile, ò domus Israëlis.

2 Cadit, non perget stare virgo Israëlis; deserta erat in terra sua, nemo eriget eam.

3 Sic enim ait Dominus Jehova, civitas illa quæ procedit millenis, reliquos faciet centenos, & quæ procedit centenis, reliquos faciet denos, domui Israëlis.

4 Nam sic ait Jehova domui Israëlis; quærite me, ita vivite.

b Heb. *migrando.* c Heb. *in nihilum.*

5 Et ne quæratis Beth-elem, & Gilgalem ne adeatis, & Beer-schebahhum ne transeatis: quia Gilgalita b omnino migrabit, & Beth-elita erit c nihili.

6 Quærite Jehovam, ita vivite: ut non pervadat velut ignis domum Josephi, & consumat Beth-elitas, nemine extinguente.

d Heb. *umbram mortis.*

7 Mutantes in ablinthium jus, & justitiam humi collocantes.

8 *Quærite* opificem Pleiadum & Orionis, qui mutat in matutinum d densissimam umbram, & diem nocte obtenebrat; advocantem aquas maris, effundentem eas in superficiem terræ, Jehovam nomine,

9 Qui recreat vastationem contra fortem, ut vastatio munitioni obveniat.

10 Oderunt in porta corripientem, & loquentem integrum abominantur.

11 Propterea, eò quòd prædones agitis contra tenuem, & onus frumenti accipitis ab eo; domos cæso lapide ædificastis, sed non habitabitis in eis; vineas e desideratissimas conseviistis, sed non bibetis vinum earum.

e Heb. *desiderii.*

12 Quia novi multas defectiones vestras, & ingentia peccata vestra; affligentium justum, accipientium redemptionem, & egentes in porta pervertentium:

13 Idcirco f intelligens tempore illo g silebit, cùm tempus mali erit.

f Heb. *sapiens.* g Heb. *silentium.*

14 Quærite bonum, neque malum; ut vivatis; aderitque ita Jehova Deus exercituum vobis, ut prædicatis.

15 Odio habete malum, & amate bonum, ac constituite in porta jus; fortasse gratiam faciet Jehova Deus exercituum reliquiis Josephi.

16 Idcirco sic ait Jehova, Deus exercituum, Dominus, in omnibus plateis planctum, & in omnibus vicis dicent, heu, heu: & vocabunt agricolam ad luctum, & ad planctum cum peritis lamenti.

17 Etiam in omnibus vineis erit planctus; cùm transibo in medio tui, ait Jehova.

18 Væ concupiscentibus diem Jehovæ:

quorſum vobis diem Jehovæ? cùm ſit tenebrarum, & non autem lucis:
19 Tanquam ſi cui fugienti a conſpectu leonis occurrat urſus; aut ingreſſum domum, & innitentem manu ſua ad parietem mordeat ſerpens.
20 An non eſſet tenebrarum, dies Jehovæ, non autem lucis? & caliginoſus, cui non ineſſet ſplendor?
Jeſchah. 1. 11 & ſeq. 21 Odi, ſperno dies feſtos veſtros; neque odoraturus ſum diebus interdicti veſtris.
22 Nam ſi obtuleritis mihi holocauſta & munera veſtra, non accepta habebo; & euchariſticum pinguium veſtrorum non intuebor.
23 Amovendo a me ſtrepitum canticorum tuorum, etiam melos nabliorum tuorum non audiam:
24 Sed fluet tanquam aqua jus, & juſtitia ut torrens validus.
25 An ſacrificia & munus obtuliſtis mihi in deſerto quadraginta annis, domus Iſraëlis?
26 Imò portaſtis tabernaculum Meleci veſtri, & imagines Cajunis, imagines veſtras; ſydus Dei veſtri, quæ feciſtis vobis.
27 Quapropter deportabo vos ulterius f Damaſcemis, ait Jehova Deus exercituum nomine. f Heb. Damaſco.

CAPUT VI.

1 VÆ tranquillis Tzijone, & fiduciam habentibus in monte Schomronis; qui *montes* expreſſè nominantur præcipuum ſuarum gentium, ad quos conveniunt domus Iſraëlis.
2 Tranſite Calnen, & aſpicite; & ite illinc Chamatham maximam, tum deſcendite Gathum Peliſchtæorũ; an ſunt præſtantiores regnis iſtis? an amplior eſt terminus earum termino veſtro?
3 Va longè repellentibus diem mali, qui admovetis ſedem violentiæ:
a Heb. eboris. 4 Accumbentibus in lectis a eburneis, & redundantibus ſuper ſpondas ſuas; & comedentibus agnos e grege, & vitulos e medio ſaginarii:
b Heb. ſecundum os. c Heb. cantici. 5 Modulantibus b ad præſcriptum nablii, qui ſicut David excogitant ſibi inſtrumenta c muſica:
6 Bibentibus in crateribus vini, & qui præſtantiſſimo unguentorum ungunt ſeſe; neque afficiuntur ægritudine propter confractionem Joſephi.
7 Mox migrabunt inter primos migraturos; tunc ceſſabit, amovebiturq; deſignatio redundantium.
8 Jurat Dominus Jehova d per ſe ipſum, dictum Domini Jehovæ exercituum, deteſtor ego faſtum Jahhakobi, & palatia ejus odi; ideoque traditurus ſum civitatem, & e quę implent eam. d Heb. per animam ſuam. e Heb. plenitudinem ejus.
9 Eritque ſi relicti fuerint decem homines in domo una, ut moriantur:
10 Cumque tollet aliquem amicus ejus, aut uſtor ejus educturus oſſa e domo, ſi dicat ei qui erit in lateribus illius domus, an *quis* præterea apud te eſt? is dicet, minimè; & dicet, tace, quia non *erant* commemoraturi nomen Jehovę.
11 Nam ecce Jehova præcepturus eſt, & percuſſurus domum majorem *velut* aſperſionibus; & domum minorem rupturis.
12 An curſuri eſſent in petra equi? an araturus *eam quis* bobus? nam mutaſtis in cicutam jus; & fructum juſtitiæ in abſinthium,
13 O *vos* lætantes de nihilo; dicentes, nónne robore noſtro aſſumpſimus nobis cornua
14 Sed ecce ego excitaturus ſum contra vos, ô domus Iſraëlis, dictum Jehovæ Dei exercituum, gentem; qui prement vos ab aditu Chamathæ uſque ad torrentem campeſtrium.

ANNOTATIO.

1 Audite] *Hujus concionis partes omnino ſunt quatuor: exordium, verſu 1. propoſitio judicium Dei in Iſraëlitas, cauſarumq; ad ea pertinentium, uſque ad verſum 18. confirmatio, uſque ad verſum 8. capitis 6. & concluſio, inde ad finem.* Lamentabile] *hac voce amolitur Propheta odium Iſraëlitarum, oſtendens ſe dolore ſtebilis in hoc ipſo argumento afficium eſſe, ac non ullo carnali ſtudio in verbis in Iſraëlitas.* 2 Cadit] *propoſito hac ſummatim primùm judicium lamentabile Iſraëli ſuperventurum proponit, duobus verſibus; deinde verò enarrat, uſque ad verſum 14. ac tum demum brevi repetitione tranſitus ad confirmationem comparatur, verſibus quatuor.* Virgo Iſraël.] *id eſt, populus: ut corpus aliquod populi, regni, aut reipublicæ ſcripturis nomine filiæ, aut virginis denotari ſolet.* Deſerta erit] *id eſt, ab omnibus deſtituta: ut verba ſequentia explicant, hoc & ſequente verſu.* 3 Sic enim] *exegeſis præcedentis verſus, ruinam Iſraëlitarum nudis verbis explicans.* Civitas illa] *id eſt, vix decimus quiſque conſervabitur: ut infrà 6. 9.*
4 Nam ſic ait] *enarratio propoſitionis duobus membris continetur; primùm documentis reſipiſcentiæ quæ Deus per Prophetas ſuos Iſraëlitis expoſuerat, uſque ad verſum 10. deinde verò judicii in refractarios, uſque ad 14. Ac documenta quidem reſipiſcentiæ per θέσιν, ἀνάθεσιν proponuntur, hoc & ſequente verſu. aliis verò ſubſequentibus amplificantur tum a perſona Dei, tum etiam a perſona Iſraëlitarum.* Vivite] *ut Geneſ. 20. 7.* 5 Beth-elem] *vide ſuprà 4. 4.* Beerſchebahhum] *oppidum hoc non Iſraëlitarum, ſed regni Jehudæ fuiſſe tum ex ſitu conſtat, tum ex 1. Reg. 19. 3. ubi Eliæ ad Beerſchebahhum quod eſt Jehudæ dicitur pervenisſe. Quamobrem non dubitamus quin Propheta his verbis Judæorum quoque idololatriam perſtrinxerit, prout ſe in totam familiam quam eduxerat Deus ex Ægypto prophetaturum dixit ſuprà 3. 1. quam eandem rationem ſequitur infrà 8. 14. Idololatria autem cur eo loco, unde, & quando fuerit, etſi ex ſcriptura non ſatis appareat; pro certo tamen ſtatuimus religionem illius loci in quo patres Abraham, Jitzchak, & Jahhakob conſederant, Deum coluerant, & præſentem viderant, in ſuperſtitionem (ut ferè fit) apud Judæos abiiſſe.* Gilgalita] *tum habitator, tum cultor cum idolis ſuis. Eſt autem in Hhebræo verbum alluſio venuſtiſſima ad ipſa locorum nomina.* 6 Quærite Jehovam] *amplificatio documentorum reſipiſcentiæ, ut diximus in verſum 4.* Velut ignis] *quem denuntiavit utrique regno, ſuprà 2.* Domum Joſephi] *id eſt, regnum Iſraëlitarum, cujus obtinebat primas tribus Ephrajemi ex poſteris Joſephi.* 7 Mutantes] *id eſt, jus & judicium (quod optimæ Reipub. ſuave, utile, & ſalutare eſt) efficientes acerbiſſimum perverſitate ſua: ſic infrà 6. 12.* Hutmi

collocant] *id eſt, abjicientes & proculcantes ſceleratiſſimè omne æquum & bonum.* 8 Opificem] *id eſt, creatorem cœli, & terræ, maris &, & omnium quæ ſunt in eis: qui tum ordinariè res creatas ſuas adminiſtrat, hoc verſu; tum extra ordinem conſilio, judicio & ſingularibus, verſu ſequente: etſi hæc ferè omnia dicuntur ſynecdochicè.* Pleiadum &] *vide Iſob. 9. 9. & 38. 31.* Mutat in mat.] *id eſt, vices diei & noctis regit.* Advocantem] *id eſt, vapores ex aquis efferentem, ut pluvia fermentet terram.* 9 Qui recreat] *id eſt, qui vaſtatos confirmat, & operâ eorum quotieſcunque viſum eſt perdit potentiſſimos, hos deprimendi, & illos extollendi, ut Pſalm. 75. 8.* 10 Oderunt] *alter locus engrrationis, de judicio comparatio a Deo in adverſarios: ut diximus ſuprà in verſum 4.* In porta cor.] *id eſt, eum qui juſtè judicat: vide Geneſ. 34. 20. ſic verſu 12. & 15.* 13 Intelligens] *i. aquiſquis tum ſupererit prædictis prophetarum noſtrarum intelligentia, & juſto ſenſu judiciorum Dei.* Silebit] *i. tacitus judicii Dei acquieſcet: ut infrà 6. 10.* 14 Quærite] *repetitio ſuperiorum documentorum comprehenſa verſibus quatuor, pertinens ad tertiam concionis partem.* 15 Fortaſſe] *vide Joſhoſhuhh. 14. 12.* Reliquiis] *i. illis Iſraëlitis quos ex maxima illa quam prædixi clade, velut torres ex incendio, viſum fuerit criptere: ut ſuprà 4. 11.* 16 Idcirco] *videlicet quæ odiſtis bonum, & malum diligitis, ſuprà verſu 10. contra quam a Deo præceptum eſt.* In omnibus] *id eſt ſummus, publicus, & generalis luctus futurus eſt; quo vel agricolæ & vinitores ipſi cogentur ab opere quamvis neceſſario deſiſtere, ut totos ſe tradant luctui.* 17 Etiam in omn.] *quaſi dicat; omnis vindemia & meſſis, quæ ferè hilaritatem habet, erit luctuoſa.* Tranſibo in med.] *videlicet viſitaturus te & effecturus ea quæ jam pronuntio: humanitus dictum, ut Exod. 11. 4. & 12. 12.*

18 Væ concupiſcent.] *tertia concionis pars, confirmatio (ut diximus ſuprà in verſum 1.) oſtendit non poſſe Deum non ſupplicium ſumere de Iſraëlitis propter odium ſuum in peccata illorum graviſſima: itaque peccatorum genera ponuntur duo; contemptus & ludificatio Dei quæ ab idololatriis ſolet adnexi, ab hoc verſu ad finem uſque capitis; & vita illorum luxu & inhumanitate perdita. ſeptem primis verſibus capitis ſequentis: quibus peccata ſua judicia ex adverſo comparantur.* Concupiſcentibus] *id eſt, ita loquentibus ut ſi ſerio diem Jehovæ expeterent, ſive præſidentia umbuti, ut ſunt hypocritæ: ſive contemptu atque ludibrio, ut Jeſaiahh. 5. 19.* Tenebrarum] *ut Joël. 2. 2.* Non autem] *id eſt, cùm nulla lux uſquam ſit aſſulſura; ſed continentes tenebræ miſeros per ſequuturæ, & fluctus alii alios excepturi, denique mala ſuperventura malis: ut oſtenditur ſeq. ver.* 19 Tanquam ſi] *exornatio ruſtica, eodem ſpectans quò illud Jir. 48. 43. & 44.* Ingreſſum dom.] *leonis aut urſi metu.* 20 An non] *conteſtatio oppellans Iſraëlitarum conſcientiam, hoc verſu; & juſtitiam judiciorum Dei aſſerens tum a præcipuis ipſorum peccatis, ver. 21. & triſtem ſeq. tum a peccatis majorum, verſu 25. & 26. cui conteſtationi ſubjicitur ſententiæ dictio, verſu 27.* 21 Odoratus] *id eſt, odoramenta accepturus, ut Levit. 26. 31.* 23 Amovendo] *id eſt, pluris facio obedientiam quàm ſacrificium, 1. Schem. 15. 22. quamobrem non tantùm ea non intuebor, ſed etiam planè amovebo: ſic oſtendit ineſſe tutiorem verbi præcedentibus.* 24 Sed fluet] *id eſt, faciam ut exundent in vos judicia mea, qualia vos ipſi cum omni fiducia veſtra peribitis, & tanquam torrente in tractu longinquiſſimo deportabuntur.* 25 An ſacrificia] *amplificatio a peccatis majorum; ut diximus in ver. 20.* Mihi] *ac non dæmonibus: ut exprobrat Moſchis Deut. 32. 17. quod confirmat correctio ſequentis verſus.* 26 Portatilis tab.] *id eſt, miniſtravistis ſpecie quidem tabernaculo Dei vivi: re autem vera coluiſtis Melcum Hhammonitarum Deum (quem veſtrum impetate veſtra effeciſtis) & alios gentium exterarum deos, ſynecdochicè. Hunc autem Deum Hhammonitarum Prophetæ ſolummodo hoc loco nominat, quia Hhammonitæ in propinquo erant; ut acriùs fœderet ipſorum idololatriam.* Cijunis] *oppidi propinqui in finibus Hhammonitarum, quod Stephanus Act. 7. 43. appellat Remphan; quæ nova fuit oppidi illius appellatio, aut etiam Rophon, ſive Rephon, 1. Macab. 5. 37. & apud Joſephum libro 12. Antiquitatum Judaica. cap. 12.* Sydus Dei] *id eſt, imagines corporum cœleſtium, quæ pro diis habuiſtis, & ſimulachris adornaſtis.* 27 Ulterius Dam.] *id eſt, ultra Babylonem, ut interpretatur Stephanus ibidem. Nam Damaſceni quidem in Syromediam deportati ſunt Suſianæ finitimam, 2. Reg. 16. 9. Iſraëlitæ verò tum in Perſida longè ulteriùs, tum in regionem Caſpiorum: ut apparet ex Hhezræ 8. 17.*

IN CAPUT VI.

1 Væ] *Aliter confirmationis locus (ut diximus ſuprà 5. 18.) a perdita Judæorum & Iſraëlitarum vita, quos æquè hoc loco perſtringit ſimul, ut ſuprà 5. 5. In hoc autem membro tria maximè peccata utriſque vertuntur crimini: primum eſt præſidens faſtus, hoc & ſequente verſu; ſecundum, injuſtitia & inhumanitas, verſu 3. tertium luxus immoderatiſſimus, tribus alteris; atque ita judicium ſuperventurum deſcribitur, verſu 7.* Tranquillis Tsij.] *id eſt, incolis regni Jehudæ, qui in Tſijonis munitione & cultu externo ſiduciam ponunt.* Fiduciam hab.] *Iſraëlitis.* Qui montes] *id eſt, quibus in locis eſt regnorum ſedes, & maxima conventus habentur tum ad rem forenſem, tum etiam ad Eccleſiaſticam pertinentes.* 2 Tranſite] *exagerratio indignitſimi Iſraëlitarum & Judæorum ſuſpiu per comparationem aliorum regnorum quæ tum adhuc ſtabant, ſed non longo poſt intervallo everſa ſunt: ut apparet ex 2. Reg. 19. 12. & ſequent. Senſus eſt, beneficia a Deo acceptiſſima, quanta in regno nullo finitimo, quamvis potente, nequant invenire: perluſtrate ipſi, inquit Propheta, & comperietis rem ita ſe habere: & quam iniquum eſt, obſecro, vos his ipſis bonis ornamentiſque abuti ad faſtum & inſolentiam?* Calnen] *de qua Gen. 10. 10.* Chamatham] *oppidum maximum, in ſcripturis nominatiſſimum, quod regno tatis nonnen dedit Iſraëlitis contermino, ad pedem Libani.* Regnis illis] *Jehudæ & Iſraëlis.* 3 Longè repellent.] *id eſt, per ludibrium tranſcendisti verbum Dei, quo ipſis dies malus obventurus pronuntiatur, eodemque modo ludificantibus quo feciſſe Judæi leguntur Jechezk. 12. 27. & infrà 9. 10 quaſi nec ad nepotes quidem ipſorum mutæ Dei pervenire eſſent.* Qui admovetis] *id eſt, fretis hac inani confidentia, quaſi judicia Dei in longinqua tempora rejicerentur, in omne ſcelus & inhumanitatem ruitis.* 4 Accumbentibus] *ad capiendum cibum, ut morem fuit veteribus.* Redundantibus] *id eſt, circumfluentibus per ſingula convivia ſua omni deliciarum & luxu perditiſſimi genere: in cibo, hoc verſu; in muſica, verſu ſequente; in potu & unguentis, verſu 6. ut omnem dolorum ſenſum quamvis urgentem obliterent: quæ omnia una voce damna-*

t ur redundantia, hîc & verſu 7. 5 Sicut David] *id eſt, ſtudioſiſſimè ad excogitanda & abutenda omnia luxus allectamenta propenſi. Davidis exemplo defendunt factum ſuum; tanquam ſi David illiu ad luxuriæ irritamenta, non ad pietatis incitamenta fuiſſet uſu.* 6 Neque afficiuntur] *id eſt, nullo ſenſu tãguntur, nulla commiſeratione fratrum indigniſſimè oppreſſorum & fractorum malu.* 7 Mox migrabunt] *propoſitio iudicii, ut diximus in verſum 1.* Inter primos] *videlicet Iſraëlitæ non diu poſt Syros, de quibus 2. Reg. 17.* Deſignatio] *id eſt, deſcriptio illa quæ in conuiuiis accuratiſſimè ſolebat fieri a modiperatoribus & magiſtris conuiuiorum; ordines conuiuantium, triclinia, fercula, cantiones, pocula, unguenta, coronas, odoramenta, & reliquum luxum moderantibus.* 8 Jurat Dom.] *concluſio (ut diximus ſuprà 5.1.) adhibito iuramento Dei. ſummatim tum odis ſuis, hoc verſu; tum iudiciorum gravitatem explicans, tribus ſequen. deinde per apoſtrophen ad Iſraëlitas oſtendens iudicium ſine mutabile, tribus verſibus ultimis.* 10 Amicus ejus] *id eſt, quiſquis neceſſitudine ſanguinis aut familiaritatis adducetur, aut neceſſitate functionis cogetur ad hoc officium præſtandum & faciendæ juſtæ; quo in genere poſteriore fuerunt ii quos Martialis uſtores vocat, quibus demandata erat cura ſive accendendi rogi, ſive odoramentorum comburendorum: etſi hac appellatione reliqui omnes curatores funerum, libitinarii, pollinctores, veſpillones, & cæteri id genus ſynecdochicè continentur: ut Jechezk. 39.14.* Ei qui] *id eſt, ſuperſtiti ex denũ, κατ' ἐξοχὴν: cum interminatione poſita ſuprà 5.3.* Tacet] *id eſt, acquieſce judicio Dei: ut ſuprà 5.13.* Nonerant] *id eſt, homines iſti erant deploratæ vitæ, & nullius fidei; quamobrem Deus fidem numarum ſuarum in illis demonſtravit.* 11 Præcepturus] *id eſt, daturus mandata Aſſyrio & Babylonio.* Percuſſurus dom.] *id eſt, quaſi damniſſimo lethalium judiciorum imbre perfuſurus: quem admodum prunas, ignem, ſulphur, &c. deplorè dicitur Pſalmo 11.6.* 12 An] *apoſtrophe ad Iſraëlitas (ut diximus in verſum 8.) qua Deus primùm fieri non ampliùs poſſe docet ut ſtent peccatores, quam ut in rupe cuſpe aut aratio ſiat, hoc verſu; deinde oſtendit lætitiam ipſorum & faſtum certiſſimo judicio ſuo perſturum.* Nam mutaſtis] *altera allegoria: ut ſuprà 5.7. quod dulce eſt (inquit) & ſalutare, id amarum & exitiale effeciſtis peccato veſtro; & illud quod planum erat efficiſtis ut jam ſit aſperum; adeò ut caligandum ſit vobis præcipitio, & moriendum tanquam ciuita pota.* 13 Cornua] *id eſt, vires amplificavimus nobis: vide 1. Schem. 2. 1.* 14 Gentem] *Aſſyriorum & Babyloniorum.* Ab aditu Chamathæ] *id eſt, ab extremitate una ad alteram: quarum hæc a Septentrione Chamatha definitur, Num. 34.8 illa verò a Meridie Schichore fluvio, de quo Num. 34.5. & Jehoſchuhh. 13.3. qui idem torrens campeſtrium hoc loco appellatur.*

CAPUT VII.

Deus per viſionem oſtendit futuram famem, clades bellicas, & deportationem totius Iſraëlis poſt ſublatam Jarobhhami domum: quo argumento offenſus Amatzja Hhamoſum apud Regem accuſat conſpirationis, diſcedentemq; ipſi conſulit: quod ex vocatione Dei recuſas propheta, & Amatzja eventura divinitus mala, totiq; familiæ pronuntiat.

1 SIC oſtendit mihi Dominus Jehova, quòd ecce formaret ' præſocuridas, cum primùm [a] ſuccreſcit cordum fœnum: cùm ecce cordum fœnum eſſet, poſt [b] fœniſecia Regis.

[a] Heb. aſcendit.
[b] Heb. tonſiones.

2 Fuit autem cùm ' abſolveret comedere herbam terræ; ut dicente me, Domine Jehova, 'condona obſecro, quis ' ſtaret Jahhakobo? nam 'parvus eſt,

3 'Pœniteret Jehovam hujus rei; non eſt futurum, dixit Jehova.

4 'Sic oſtendit mihi Dominus Jehova, quòd ecce proclamaret ſe' contendere igne Dominus Jehova: qui ' poſtquam conſumpſiſſet abyſſum magnam, conſumpſit' portionem quandam.

5 Sed me dicente, Domine Jehova, deſiſte obſecro; quis ſtaret Jahhakobo? nam parvus eſt,

6 Pœnituit Jehovam hujus rei; etiam hoc nõ eſt futurum, dixit Dominus Jehova.

7 'Sic oſtendit mihi, quòd ecce Dominus ſtabat ſuper 'murum ' ad libellam ſtructum; habens in manu ſua libellam.

[c] Heb. libella.

8 Cumq; dicenti Jehovæ ad me, quid vides Hhamos? dixiſſem, libellam: dixit Dominus, ecce ego ' diſpoſiturus ſum libellam in medio populi mei Iſraëlis, non perrecturus ſum ampliùs 'præterire ipſi.

9 ' Nam deſolabuntur excelſa Jiſchaki, & ſanctuaria Iſraëlis in ſolitudinem redigentur; cùm inſurrexero ' contra domum Jarobhhami gladio.

10 'Tum miſit Amatzja ſacerdos Beth-elis ad Jarobhhamum Regem Iſraëlis, dicendo; cõjuravit contra te Hhamos ' in medio domus Iſraëlis, non poſſet hæc terra ſuſtinere omnia verba ejus:

11 Nam ſic ait Hhamos, gladio morietur Jarobhham; Iſraël autem ' omnino migrabit e terra ſua.

[d] Heb. migrando ſic ver. 17.

12 Deinde edixit Amatzja Hhamoſo, 'videns, abi, ' aufuge in terram Jehudæ; & comede ibi panem, & illic prophetato:

[e] Heb. fuge tibi: pleonaſmus: vide Geneſ. 11.33.

13 Beth-el verò ne pergito ampliùs prophetare; 'nam ſanctuarium Regis eſt, & domus ' regia eſt.

[f] Heb. regni.

14 'Reſpondens autem Hhamos dixit ad Amatzjam, 'non Propheta eram; neque filius Prophetæ eram; ſed bubulcus eram, & perquirens 'ſycomora:

15 Cùm aſſumpſit me Jehova ' a ſequendo grege; & edixit mihi Jehova, abi; prophetato apud populum meum Iſraëlem.

[g] Heb. a poſt gregem.

16 Nunc igitur audi verbum Jehovæ; tu edicis, ne prophetato apud Iſraëlem, neque 'facito ut ſtillet *prophetia* apud domum Iſchaki.

17 Idcirco ſic ait Jehova, uxor tua in ipſa civitate ſcortabitur, & filii tui filiæque tuæ gladio cadent, & terra tua ' funiculo dividetur; tu verò in terra 'immunda morieris, cùm Iſraël omnino migrabit a terra ſua.

ANNOTATIO.

1 Sic oſtendit] *Hoc capite continentur prophetiæ duæ: una publica, de toto regno Iſraëlitarum, ad verſum uſque 10. altera privata, contra Amatzjam & familiam illius, inde ad finem uſque. In publica autem*

autem prophetia tria judiciorum genera denuntiantur. prout ex ordine contra Iſraelitas illa efficit Deus: primum eſt ſumus illius maximæ, de quajam ante egimus Joël. 1. & 2. & ſupra 1. & 4. qui locus prophetiæ tribus primis verſibus continetur; ſecundum eſt gladius tum domeſticus, tum etiam exteri, qui tanquam ignis pervaſit Iſraëlem totum, tribus alteris verſibus; tertium, extrema clades quæ Iſraelitæ per Schalman aſarem affecti ſunt, tribus ultimis. Praſocuridas] *vide in Jeſchahh. 3 3. 4.* 2 Abſolveret] *Deus per praſocuridas.* Condona] *ac proinde ne perge populum tuum hac ratione perdere.* Staret] *id eſt, ſuperſtes manſurus eſſet, ſi in hac fame augenda pergeres.* Parvus eſt] *id eſt numero, viribus & infirmus: ut antè oſtendimus ex 2. Reg. 14.* 3 Pœniteret] *humanitus dictum: ut Gen. 6. 6.* 4 Sic oſtendit] *ſecundus locus prophetiæ, ut diximus in verſum 1.* Contendere igne] *id eſt, debellatum eſſe Iſraelitas gladio, qui cum igne comparatus eſt ſupra cap. 1. & 2.* Poſtquam conſum.] *id eſt, poſtquam per Tiglathpilaſeſ. eos regnum Damaſci totam Syriam exhauſiſſet, qua deportatu Syriæ vaſta & ſimilis abyſſo effecta eſt: ut narratur 2. Reg. 16. 9.* Portionem quand.] *regni Iſraelitarum, nimirum, quicquid trans Jardenem erat, ut narratur 1. Chronic. 5. 26. & Jeſchahh. 9. 1.* 7 Sic oſtendit] *tertium locum prophetiæ, ut diximus in verſum 1.* Murum ad libel] *typum Iſraëli, quem tanquam ſtructuram affabre factam, ad amuſſim curaverat ornaveratque Dominus.* 8 Diſpoſiturus ſum] *id eſt, quemadmodum ad libellam prius exegi ſtructuram populi mei Iſraëli; ita ex contrario ad libellam exactiſſimam deſtructionem ejus, ut totum hoc regnum ſimile reddatur ædificio quod æquatur ſolo.* Præterire] *ad eſt, condonare, & peccatorum ejus rationem pertransmittere. quaſi dicat, jam in univerſum ſtatim propter ipſius peccata peſſundare.*

9 Nam deſolabunt.] *ut per Tizlath-pileſeram & Schalmanaſarem effectum eſt. 2. Reg. 16. & 17.* Contra domum] *id eſt, contra Zecarjam Jarobhami filium, & familiam totam; vide 2. Reg. 15. 10.*

10 Tum miſit] *altera pars capitis, ut diximus in verſum 1. continens primum narrationem occaſionum quibus Hhamos ad privatam hanc prophetiam adductus eſt, deinde vero prophetiam contra Amatſjam ipſum. In narratione autem duplex Amatſjæ fraus exponitur: una, quòd Propheta perfidè accuſat apud Regem, hoc & ſequente verſu; altera, quòd Propheta veluti conſulens jubet ipſum ex Iſraëlis regno excedere, verſu 12. & 13. cui ſubjicitur reſponſum Prophetæ, ad finem uſque.* Conjuravit] *atrox quidem ſed mendax criminatio.* In medio dom.] *id eſt, publicè apud populum tuum, quod eſt indigniſſimum.*

12 Videns] *ut 1. Schem. 9. 9.* 13 Nam ſanctuarium] *duas adducit cauſas cur non deberet Hhamos Beth-ele prophetare, unam religioſam (ut ipſi quidem videbatur) quod Beth-el ſanctuarium eſſet idoli, quòd Iſraëlita colebant pro Deo & rege ſummo; quemadmodum idolis ex uſu Hhammonitarum nomen Regis indebant Iſraëlitæ, ut ſupra 5. 26. alteram verò civilem, quòd regia eſſet, in qua non prophetiæ exteræ, ſed res forenſes ex autoritate Regis curabantur. Prius autem membrum ut ad religionem referamus, addunt nos vox ſanctuarii, qua (uscunque alter Hhebræi ſentiant) nuſquam niſi de rebus ſacris & religioſis enuntiatur.* 14 Reſpondens] *hac reſponſione Hhamos primùm aſſerit vocationem ſuam, confirmans æquum eſſe ut potius Deo pareat quàm hominibus, duobus verſibus; deinde in Amatſjam verbo Dei ſententiam, duobus alteris.* Non propheta] *quaſi dicat, non ex me, neque ex humana inſtitutione factum eſt ut prophetem.* Sycomora] *ad victum: nam ſycomori in Judæa ſunt frequentes, & in Samaria: ſenſus eſt, non victus cauſa prophetæ; nam didici vitam ſycomoru & agreſtibus alus rebus tolerare.* 16 Facito ut ſtil.] *vide Jechezk. 21. 2.* 17 Funiculo] *vide Deut. 32. 9.* Immunda] *id eſt extera, quam ſibi non ſanctificavit Deus, ut hanc veſtram fecerat: Aſſyriam puta intelligit.*

CAPUT VIII.

Dei demonſtrato typo figurat ſubverſionem Iſraëlitarum: & inhumanitatem, ſcelera, ipſorumque probrum, ſive pronuntiat ut imporſet luctum graviſſimum ex graviſſimis calamitatibus, & propter peccata præcidat ipſis omnem conſolationis viam.

1 SIc oſtendit viſionem mihi Dominus Jehova, quòd ecce fiſcus æſtivorum fructuum.

2 Cumque dicenti, quid vides Hamos? dixiſſem, fiſcum æſtivorum fructuũ; dixit Jehova ad me, advenit ipſe finis populo meo Iſraëli, non pergam amplius præterire ipſi.

3 Sed ejulabunt cantica templi die illa, dictum Domini Jehovæ; plurimum erit [a] cadaverum, *quę* in omnem locum projecerit [c] taciti.

[a] Heb. *cadaver.*

4 Audite hoc qui anhelatis *dejecturi* egentem, & [b] deleturi pauperes terræ,

[b] Heb. *facturi ut ceſſent.*

5 Dicendo, quando tranſierit hoc novilunium, ut vendamus commeatum? & ſabbathum, ut aperiamus frumenti *horreа*? minuendo [d] Ephum, & majus faciendo pondus, ac pervertendo lancibus [e] doloſis,

[c] Heb. *doli.* [d] Heb. *propter par.* [e] Heb. *cadi-vum ſive caducum.*

6 Comparando pecunia tenues, & egentem [d] pari calceorum; *ut* denique [e] quiſquiliis frumenti vendamus.

7 Jurat Jehova per excellentiam Jahhakobi; *ne vivam*, ſi oblivi ſtar in æternum omnium operum illorum.

8 An propter hoc non commoveretur hæc terra, & lugeret quiſquis habitat in ea? & aſcenderit velut rivus *in* totam ipſam; quo expelleretur & ſubmergeretur, ut rivo Ægypti?

9 Imò erit die illo, dictum Domini Jehovæ; efficiam ut ſol occidat ipſo meridie, & obtenebrabo terram die [f] lucidos

[f] Heb. *lucis.*

10 Et commutabo dies feſtos veſtros in luctum, omniaque cantica veſtra in lamentationem, inducens ſuper omnes lumbos cilicium & ſuper omne caput calvitium; diſponamq; illam quaſi luctus unigeniti, ut finis illius ſit tàquam diei amariſſimi.

11 Ecce dies venturi ſunt, dictum Domini Jehovæ, quibus immittam famem in hanc terram; non famem & habendi panis, neque ſitim aquarum, ſed audiendi verba Jehovæ.

[g] Heb. *pro pane, neque ſitim pro aquа.*

12 Quamvis vagarentur a mari uno ad alterum, & ab Aquilone ad Orientem uſque diſcurrentes ad perveſtigandum verbum Jehovæ, non tamen invenient.

13 Die illa continenter deficient animo virgines pulchræ & ipſi juvenes ea ſiti,

14 Qui jurant per ᵉ reatum Schomronis, & di- cunt: ut vivit Deus tuus, ô Dan; & ut vivit Deus viæ Beerschebahhi, denique cadent, nec resur- gent amplius.

ANNOTATIO.

1 Sic ostendit] *Hujus prophetiæ tria sunt omnino membra: propositio summa visû atque anagoges, tribus primis versibus; confectatio contra Israëlitas propter insignissima ipsorum scelera, usque ad vers. 9. & enarratio propositionis visû adumbratæ, unde ad finem capitis.* Ecce stic.] *typica hæc visio populû Israëlitico adumbrat; sinu verò qui Israëli denuntiatur, adumbratus est allusione sive ἀπὸ παρονομασίας, quâ nos Latinè non possimus exprimere. Nam vox Hhebræa quæ* כלוב *id est fructus æstivos significat, proximè accedit ad vocem alteram quæ significatur sinu: quamobrem venustatem quidem verbo non æquamus, sed nobis videtur satis ut rem aperiamus legentibus.* 2 Advenit ipse] *anagoge sive accommodatio typi, eodem argumento cum prophetia quæ habetur suprà 7. 7. & seq.* 3 Sed ejulabunt] *luctuosissima erunt omnia; & tum res divinæ & sacræ, tum etiam humanæ prophanæq; jacebunt perditissimè.* Cantica templi] *quasi dicat, templum quidi prius lætis & festivis canticoribus personabat, flebili ejulatu ac vociferationi complebitur.* Tacitus] *nimirum vir intelligens, ut dixit Propheta suprà 5. 13. & 6. 10.* 4 Audite hoc] *secunda pars, contestatio gravissima, Israëlitæ peccata exprobrantes, avaritiam, fraudem, & inhumanitatem, usque ad versum 7. & Dei consultationem exponens, versu 7. & 8.* Qui anhelatis] *ut suprà 2. 4.* Deleturi] *id est, vos inhumani, per quos non stat quo minus perdatû bonos, nisi averteret Deus misericordia.* 5 Hoc novilunium] *nam novilunii sacerdotes clangentes tubis habebant certas sacros, Numeror. 10. 10. & Psal. 81. 4. singularia sacrificia offerebant Deo, Numeror. 28. 11. precibus & verbo communicabant cum populo, 2. Reg. 4. 23. & sacrum epulum celebrantes, sanctificationi suæ non privatis negotiationibus incumbebant; ut apparet ex 1. Schem. 20. 5. ac propterea in restitutione Ecclesiæ conjungitur novilunia sabbathis, Jeschahh. 66. 23.* Epham] *i. mensuras, & pondera corrumpendo contra legem.* 6 Comparando] *abutendo permissione legis Levit. 25. 39. ut exempla habentur Jermiæ 34. 8. & seq. & Nechem. 5.* Pari calceorum] *ut suprà 2. 3.* Quisquilias] *acus, glumam, folliculos, vaniasq; frumenti apparemata pro justo frumento.* 7 Jurat Jehova] *consultatio antecedens dictionum sententia, ut diximus in versum 4. qua Deus primùm judicium suum ostendit hoc versu; deinde probat omnium hominum conscientiis, ver. seq.* 8 An propter hoc] *pathetica interrogatio gravitatem iræ divinæ exponens; vehementissimè, a testificatione omnium hominum confectitia quam appellat Deûs.* Velut rivus] *i. Nilus, qui Ægyptum quotannis inundare solet.* 9 Imò erit] *enarratio propositionis quam visio superior adumbraverat, ut diximus in versum 1. de malis gravissimis Israëli obventuris; quorum malorum effecta primùm, duobus versibus; deinde causæ exponuntur, quatuor ultimis.* Ut sol occidat] *ut nulla lux planè affulgeat, aut spes liberationis consequendæ, & adhibendæ lætitiæ: ne illis quidem diebus qui omnium sunt festivissimi: ut suprà 5. 18. & sequentibus: sic versu sequenti hujus est exegeticus.* 10 Luctus unigeniti] *i. omnium amarissimi, & cui nullum adhiberi potest remedium aut consolatio, ut sequentia verba interpretantur: sic Zecariæ 12. 10.* 11 Ecce dies] *enarratio luctûs illius amarissimi a causa efficiente, hoc & sequente versu, & ab effectis, ver. 13. & 14. (causa luctûs est destitutio ab omni consolatione; quæ hac versu elegantissima allegoria figuratur, & explanatur sequente.* Audiendi verba] *id est, saltem hoc beneficium a Deo consequendi, ut in suis angustiis percipiant consolationem ex verbo ipsius.* 14 Restum Schom.] *id est, idola, quæ Reges Israëlis Schomronæ habitantes statuerunt & continenter statuunt, ut populum suum magis ac magis efficiant rerum defectionis sacrilegæ.* Ut vivit Deus] *formula juramenti, quo idolatræ honorem Dei viventis attribuebant idolis sibi ab extremitate una terræ sanctæ ad alteram. Nam Dan terminus erat Israëlitarum Septentrionem versus, Beerschebahh verò terminus Jehudæ ad Meridiem.* Deus viæ] *id est, Deus illæ, cujus ritus sui & cæremonia exhibentur secundum traditiones & placita hominum: vide suprà 5. 5.*

CAPUT IX.

Deus typo discessionis a templo suo figurans, abdicationem Judæorum & Israëlitarum, certissima judicia eis denuntiat, confirmatq; tum a majestate sua, tum ab illorum sceleribus: ex quibus reliquias electas excipit, & promissionibus Evangelicis de gentium cum Judæis vocatione in communionem hæreditatis, bonorumq; illius concionem terminat.

1 ᵃ VIDI Dominum stantem ᵇ super altari, ac dicentem, percute ᶜ istud malogranatum, ut commoveantur postes ipsi, & ᵈ dividе ipsos in capite ipsorum omnium: ᵃ quòd autem post ipsos est, gladio interficiam: non effugiet ex eis profugus, neque liberabit se ex eis qui evaserit.

a Heb. *posterum autem ipsorum. Suprà 2. 11.*

2 ᵉ Si foderent *latituri* in sepulchro, inde manus mea caperet eos; & si ascenderent in cœlum, illinc deducerem eos:

3 Etsi abderent se in vertice Carmeli, inde scrutatus caperem eos: & si occultarent se a conspectu oculorum meorum in ᵇ fundo maris, inde præciperem serpenti ut mordens *tolleret* eos:

b Heb. *solo.*

4 Quòd si abirent in captivitatem coram inimicis suis, inde præciperem gladio ut interficiens *tolleret* eos: ᶠ adhibebo enim oculum meum contra eos in malum, non autem in bonum.

c Heb. *ponam ut Gen. 44. 21.*

5 ᵍ Nam Domino Jehova exercituum tangente terram, dissolvetur; & lugebit quicunque habitant in ea: ʰ conscendetque quasi rivus totum ipsam, ac si rivus Ægypti, ⁱ atque submergitur.

6 ᵍ Qui extruxit in cœlis ᵏ cœnacula sua, & ˡ cœneum suum super terram fundavit: ᵍ qui evocans aquas maris effundit eas in superficiem terræ, Jehova nomine.

7 ᵍ An non pares filiis Æthiopum estis mihi, ô filii Israëlis? dictum Jehovæ: an non Israëlitas deduxero e terra Ægypti, ut Pelischtæos

schæos e Caphtore, & Syros, e Kiro?

8 'Ecce oculos Domini Jehovæ contra hoc regnum 'peccans, ut perdam ipsum a superficie terræ; nisi quod non [d] omnino perdam domum Jahhakobi, dictum Jehovæ:

9 Sed ecce ego 'præcipiens agitabo inter omnes gentes domum Jisraëlis; quemadmodum agitantur grana in vanno, ita ut 'non decidat lapillus in terram.

10 Gladio morientur omnes peccatores populi mei; 'qui dicunt, non assequetur aut obveniet hoc malum.

11 'Tempore illo erigam 'tugurium Davidis quod decidit, & sepiam rupturas 'earum ac demolitiones 'ejus restituam; & rædificabo illud, 'sicut [e] olim:

12 'Ut hæredes sint eum reliquiis Edomi, & omnibus gentibus [f] quæ vocantur de nomine meo; dictum Jehovæ qui facit istud.

13 'Ecce dies venturi sunt, dictum Jehovæ, quibus attinget arator messorem, & calcator uvarum & satorem: & stillabunt montes mustum, & omnes colles 'colliquescent.

14 Et reducam captivam multitudinem populi mei Jisraëlis, qui ædificabunt civitates desolatas, ut inhabitent, & conserent vineas ut bibant vinum earum; facientque hortos ut comedant fructum eorum:

15 Et 'plantabo eos in terra ipsorum, ita ut non evellantur amplius a terra sua quam dedero ipsis, dicit Jehova Deus tuus.

[d] Heb. *perdendo.*

[e] Heb. *dies secuti.*

[f] Heb. *super quas vocatur nomen meum. Levit.* 26. 5. [g] Heb. *prætrahentium sensi.*

ANNOTATIO.

1 Vidi] *Hujus prophetiæ duæ sunt omnino partes; denuntiatio mali gravissimi, usque ad ver.* 11. *& Evangelica promissio, ad finem usque. Ac denuntiationis quidem membra habentur tria: primum est propositio typi cum sua interpretatione junctis, hoc versu & tribus sequentibus; secundum confirmatio propositionis, versu* 5. *& duobus sequentibus; tertium exornatio, inde ad ver.* 11 Super altari] *videlicet extra templi fanum, qua ratione demonstrabat Deus a se templum suum & populum abdicari; ut Jechezk.* 10. Illud malogranatum] *nimirum quod in summo templi fastigio erat inter acroteria; quemadmodum fere fit in structuris & templis magnificis. Ad quem autem hoc mandatum pertinuerit vix potest certò definiri. Prophetam quidem audivisse certum est, sed hoc mandatum accepisse quod exequeretur nobis non videtur verisimile: nam etsi Propheta se audisse narrat, tamen cœleste aliquod opus visione oblatum esse res ipsa ostendit, quod nos ministerio angeli sive fulgur sive vim aliquam majorem importantis adumbratum fuisse judicamus. quasi dicat, malogranatum istud templo summo impositum destruito, & templum ipsum usque ad imos postes percellito atque disrumpito, ut quicunque in eo sunt hoc casu frangantur; & ita communantur ut nemo eorum effugiat.* Divide ipsos] *id est, non modo templum summum, sed a summo ad imum destructionem, & ipsos postes quoque in capite ipsorum, id est, inde a summa parte diffringe.* Quod autem] *id est, Judæos & Jisraëlitas omnes, qui præsidium templi umbraculo post ipsius postes velut delitescunt; & impietatem inhumanitatemque colunt, a quibus in speciem se abhorrere simulant; vide Sup. capite* 6. Gladio] *Assyriorum & Chaldæorum, aliisque verberibus; synecdochicè.* 2 Si foderent] *amplificatio hyperbolica, ad demonstrandum quàm sit inevitabile judicium Dei, tribus versib. ut Psal.* 139. 7. *& sequentibus.* 5 Nam Domino] *confirmatio propositionis præcedentis primum a descriptione majestatis Dei, duobus versibus; deinde a criminatione ingratissimi Jisraëlitarum animi, quos Deus supra omnes gentes prosequutus fuerat beneficiis, ver.* 7. Consenditque] *id est, exundat in eam malum illud, cujus meminit supra ver.* 4. *sic supra* 8. 8. Atque submerg.] *ut supra Hhebraicam ad perficientiam sustulimus.* 6 Qui extruxit] *i. qui cœli, terra, maris, & rerum omnium quæ in eis sunt creator ut dominus est omnipotens.* Cœnacula] *de quibus vide Psal.* 104. 3. *nam utramque vocem eadem accipimus significatione.* Cuneum suum] *ut accipitur* 2. *Schem.* 2, 25. *pro eo quod est, qui statuit hominum & rerum omnium creatarum turmas comparatas ad exequenda judicia sua.* Qui evocans] *i. qui diluvium aquarum immisit, Gene.* 7. *ac proinde eadem virtute armatus est ad perficiendum hoc judicium quod modò imperavit.* 7 An non pares] *contestatio vehementissima; elegeram vos, inquit Deus, præ omnibus populis, & beneficiis amplissimis prosequebar: jam verò quo in pretio esse vos putatis apud me? non majoris facio vos quàm Æthiopas, & beneficium inde ab Ægypto in vos collatum eodem loco habeo, neque nullius collocatum apud vos: judico quàm olim Philistæos e Caphtore eduxi, Deut.* 2. 22. *aut si adversarios Dei & Ecclesiæ Syros, qui vectos in Kirum deportati sunt (ut prophetarum fuerat supra* 1. 5.) *reduxerim a deportatione sua, & in libertatem indignissimos hominis vindicarem.* 8 Ecce] *exornatio propositionis, de judicio Dei contra Jisraëlitas peccatores; in qua Deus reliquias secundùm electionem gratiæ servandas nominatim excipiens, transitum comparat ad promissiones Evangelicas.* Peccans] *id est, perseverans in peccatis suis.* 9 Præcipiens] *Assyrius & Babylonius.* Non decidat] *i. nemo plane Judæorum & Jisraëlitarum ab agitatione hac & ventilatione immunis sit.* 10 Qui dicunt] *vide supra* 6. 3. 11 Tempore illo] *secunda concionis pars de promissionibus Evangelicis, quæ summatim dicta duobus versibus, & adumbrata typo veteris Ecclesiæ & regni, posita exornantur adjunctis magnificis Dei promissionibus in revocatum populum, tribus versibus ultimis.* Tugurium David.] *regnum Domini nostri Jesu Christi, quo (utut jam humile est) proteguntur pii.* Earum] *nempe macerierum sive sepium. quasi dicat, ne imminam quidem labem reliquam in Ecclesia mea.* Ejus] *Davidis, cujus regno adumbratum est regnum Christi.* Sicut olim] *i. ut quemadmodum olim steti floruitque Davidis & Salomonis regno, ita porrò ac longè ampliùs floreat: quod sequente versu ostendatur.* 12 Ut hæredes] *i. ut non tantùm Judæi, verùm etiam gentes reliquæ communi cum illis hæreditate perfruantur, & communem patrem hereditatis suæ donatorem invocent: sic interpretantur ex Actor.* 15. 17. 13 Ecce] *Exornatio sive amplificatio promissionum præcedentis a benedictionibus spiritualibus in Ecclesiam, cum instauratæ fuerit per Christum, profundendis: quæ temporalibus hyperbolicè figurantur: ut Joël.* 3. 18. Colliquescent] *id est, tantam liquoris vim habebunt, ut in liquorem abire ipsi videantur.* 15 Plantabo] *i. firmè collocabo & stabiliam eos, ut Ezod.* 15. 17. *nam virtute Dei custodimur per fidem ad salutem quæ parata est patefieri tempore ultimo,* 1. *Petri* 1. 5.

HHOBADJA.

Propheta Edomæis superventuram divinitus calamitatem & ruinam denuntians, ipsorum factum, fœdera, & sapientiam judificatur, & vim Ecclesiæ illatam exprobrans dehortatur ne ipsi porrò sermone aut opere mala faciant: ac postremò contumacibus inimicis exitium prædicens propter Ecclesiam obventurum, liberationem hæreditatis, ampliationem & salutem illius prædicat in regno Christi.

1 VISIO Hhobadjæ. Sic ait Dominus Jehova de Edomæa, [a] rumorem audivimus a Jehova, & legatum ad gentes missum *dicentem*; surgite, ut insurgamus adversus eam in prælium.

[a] Heb. *auditionem. Jirm.* 49.14

2 Ecce, 'parvum dispositurus sum te inter gentes; contemptus eris valde.

[b] Heb *cordis: sic deinceps.* [c] Heb. *altitudine habitationis suæ: hypallage.*

3 'Superbia [b] animi tui decipit te, ô qui habitas in fissuris petræ, in [c] altissima habitatione sua; dicens cum animo tuo, quis dejiceret me in terram?

4 'Quamvis exaltares velut aquila, & quamvis inter stellas poneres nidum tuum; inde dejicerem te, dictum Jehovæ.

[d] Heb. *nocturni. Jirm.* 49.9.

5 'Quomodo excisa es? si fures advenirent tibi, si vastatores [d] nocturni, nónne furarentur quod satis esset ipsis? si vindemiatores advenirent tibi, nónne relinquerent racemos?

6 Quomodo 'perscrutantur Hhesavi, perquiruntur abdita ejus?

[e] Heb. *homines fœderis.* [f] Heb. *homines pacis tuæ: sic Psal.* 41., 10.

7 'Usque ad terminum deducent te omnes [e] fœderati tui, decipient te, prævalebunt tibi [f] qui pacem colunt tecum: & convivæ tui 'imponent vulnus loco tuo, cujus *vulneris* nulla *erit* intelligentia.

[g] Heb. *cibi tui* homines. [h] Heb. *intelligentiæ viros.* [i] Heb. *fratris tui Jahhakobi: ut Genes.* 16.5.

8 'Nónne die illa, dictum Jehovæ, cùm perdidero sapientes ex Edomæa, & [h] intelligentes e monte Hhesavi,

9 Tum terrebuntur potentes tui, ô Teman; ut exscindatur quisque e monte Hhesavi a strage?

10 'Propter violentiam [i] in fratrem tuum Jahhakobum; operiet te pudor, & exscinderis in seculum:

11 *Propterea quod* eo die 'stas ex adverso, quo die captivas abducunt extranei copias ejus; cumq; alienigenæ ingressi portas ejus, super Jeruschalaima 'projiciunt sortem, tu quoque ut unus illorum es.

12 'Ne ergo aspicias 'diem fratris tui, diem alienationis ejus; neque læteris de [k] Jehudæis, quo die pereunt, neque 'magnifices os tuum die angustiæ.

[k] Heb. *filiis Jehuda.*

13 Ne ingrediaris portam populi mei die calamitatis eorum, ne aspicias tu quoque malum ejus die calamitatis ipsius: neque extendant *se manus* in facultates ejus die calamitatis ejus:

14 Neque persistas 'in diruptione ad exscindendum qui evadunt ex eo: neque prodas superstites ejus die angustiæ.

15 'Nam propinquus est dies Jehovæ contra omnes istas gentes; quemadmodum feceris, fiet tibi; retributio tua revertetur in caput tuum.

16 'Nam 'cùm biberitis in monte sanctitatis meæ, bibent omnes gentes jugiter: bibent, inquam, & absorbebunt, 'eruntque ac si non fuissent:

[l] Heb. *evaso.* [m] Heb. *sanctitas.*

17 In monte verò Tzijonis erit [l] qui evader, eritque [m] sanctus & hæreditariò possidebunt domus Jahhakobi hæreditarias possessiones suas:

18 'Eritque domus Jahhakobi 'velut ignis, & domus Josephi flamma; domus autem Hhesavi in 'stipulam, ut accensi in hos consumant ipsos; neque erit superstes 'domui Hhesavi, quia Jehova eloquitur.

19 Ita hæreditariò possidebunt 'Australem regionem 'cum monte Hhesavi, & locum humilem cum Pelischtæis; 'hæreditariò inquam possidebunt cũ agro Ephrajimi & cum agro Schòronis, Binjaminisque cum Gilhhade:

[n] Heb. *deportatio copiarũ istarum.* [o] Heb. *deportatio Jeruschalaimarum*

20 'Et [n] deportatæ copiæ istæ Israëlitarum quod *sunt* Cenahhanæorum Tzarphathum usq; & [o] deportati Jeruschalaimani 'quod est in fine dominatus; *id* hæreditariò possidebunt cum civitatibus Australibus.

21 'Cumque ascenderint 'servatores in monte Tzijonis ad judicandum montem Hhesavi, erit 'Jehovæ regnum.

ANNOTATIO.

1 Visio] *Hujus prophetiæ, qua Deus superventuram Edomæis cladem pronuntiat, tempus differre quidem non exprimitur; sed ex argumento facile est colligere tum pronuntiatũ esse, cùm Jirmeja quoque & Jechezkel prophetarent: vide Jirm.* 49 *& Jechezk.* 25. *partes omnino sunt quatuor: prima est propositio judiciorum quæ Deus immisso milite in Edomæa exequuturus erat, duobus versibus: secunda est propositionis enarratio, tum causarum, tum judicii ad causas suas accommodati, usque ad ver.* 12. *tertia est dehortatio a maleficiis, usque ad ver.* 16. *quarta, conclusio a promissionibus Dei amplissimis ad salutem Ecclesiæ & adversariorum ejus exitium, inde ad finem.* Sic ait Dominus] *propositio hæc continet hypotyposin militarem, hoc versu; & effectum ejus, versu sequente.* 2 Parvum] *id est, profligaturus te ita ut minimus tuorũ numerus supersit: sic allidit ad diminutionem capitis Hhesavi, amissaq; primogenitura ut habetur Ge.* 25. 33. *&* 27. 31. 33. 38. superbia] *enarratio hæc propositionis duas causas continet, quibus ex ordine sua judicia connectuntur, ut Jechezk.* 25. *prior est superbia, hoc versu; cui sunt supplicia eaque gravissima & accuratissima subjiciuntur, usque ad ver.* 10. *posterior verò violentia atrocissima contra Judæos fratres, versu* 10. *&* 11.

4 Quamvis] *amplificatio per concessionem hyperbolicam.* 5 Quomodo] *altera amplificatio per admirationem gravitatis quam Deus erat adhibiturus in perficiendo judicio suo. Est autem in Hhebræo contexta*

verborum ἰμολοχὸ, quem viſum eſt nobis perſpicuitatis cauſa invertere. 6 Perveſtigantur] nimirum ab avaro milite, ut Firme. 49.10. 7 Uſque ad] amplificationis locus tertius a perſona eorum qui Edomæos infeſtaturi ſunt: tuutſius, inquit Deus, fœderati, & ex terminis tuis ejicient te maxima perfidia & proditione, & ſedem tuam depopulabuntur. Imponent vulnus] id eſt, tanta plaga afficient regionem tuam, ut mens humana ipſam nequeat comprehendere, nedum curare arte & intelligentia. 8 Nonne die illa] exornatio proximè precedentis dicti, nullam fore illius vulneris intelligentiam: nam, inquit, ne tu quidem ipſe, ô Edomæe & Temanita, poteris capere & cõſequi animo intelligentiam illius vulneris, quamvis apud omnes obtineas nomen ſapientiæ & intelligentiæ: vide Firmeja 49.7. 10 Propter violantiam] ſecunda cauſa, ut diximus in verſ. 3. quam optimè interpretatur Ezechiel 25. & oſtendit verſus ſequens. 11 Stas ex adver.] id eſt, obſervas & exploras diligentiſſimè quibus modis expilare poſſis fratres tuos, ut faciunt extranei. Projiciunt ſorte.] ut Joël. 3.3. 12 Ne ergo] tertia pars, dehortatio, ne Edomæi excidium Judæorum proximè eventurum æquo animo & ſiccu oculo ſpectent, rideantq́, hoc verſu; ne in facultates eorum involent, ſequente verſu; neque in hominis profugos inhumani ſint, verſu 14. Cujus dehortationis cauſa ſubjicitur verſu 15. Diem fratris] id eſt, afflictionis illius: ut Pſalm. 116.2. Magnifices os] id eſt, protervè cachinneris: ſynecdochicè. 14 In diruptione] quia Edomæi, poſtea quam occupata ſunt a Babyloniis Feruſchalaxma, Judæos ipſos & regionem ipſorum totam infeſtaturi: ut apparet ex Pſal. 137.7. quod malum per ipſos fieri hîc propheticè interdicit Deus. 15 Nam propinq.] ultimo d. hortationis a talione & pari judicio, quod effecturus eſt Deus, hoc verſu. 16 Nam cùm] apoſtrophe ad Judæos, transitum faciens ad quartam concionis partem; qua primùm Deus prædicit internecionem adverſariorum Eccleſiæ, hoc verſu, deinde ſalutem ſuorum, verſu ſequente; ac poſtremò utrumque exornat brevi enarratione, ad finem uſque capitis. Cùm biberitis] prout judicium Dei oportet incipere a domo ipſius: ut Jeſchabh. 10.12. & Jirmeja 25.29. Erúntque ac ſi] id eſt, interibunt, & omnis eorum memoria delebitur. 18 Eritque] exornatio præcedentis prolepſeos, qua primùm Edomæorum pernicies, hoc verſu, deinde Iſraëlis hæreditas & ſalus exponitur, duobus ſequentibus. Velut ignis] hoc eſt, Iſraëlitæ erùt quaſdam veluti materias incendii, quod ego Edomæis Chaldæorum manu imporaturus ſum, quia tam multis malis populum meum affecerint: ut antè oſtendimus ex Jirmeja, Ezechiele, & Hamoſe, ver. 11. & 12. Stipulam] quæ nullo negotio conſumitur, & a natura ſua fomes igni eſt. Domui Hheſavi] id eſt, ſimpliciſtis & inhumanis Edomæis: ex quib. tamen reliquæ ſecundum electionem gratiæ conſervabuntur quidem, Hhamos 9.12. ſed cum Judæis & Iſraëlitis cooptatæ, & in familiam Dei aſciſæ Evangelio Chriſti, ſequente verſu. 19 Auſtralem] id eſt, veterem Judææ terminum obtinebunt, ac multo amplius; quia gentes cum Judæis hæreditate communicaturæ ſunt: quæ terrenis umbraculis Prophetæ ſolent deſignare. Cum monte Hheſ.] id eſt, cum Edomæo: vide Hhamos 9.12. Hæreditario inquam] id eſt, nec Judæi tantùm, ſed etiam Iſraëlitæ omnes cũ & trans Jardenem ſocietatem inibunt hæreditatis ſanctæ; vide Ezechiel. 37.16. & ſequentibus. 20 Et deportatę] id eſt, Eccleſia hæc inſtaurata juſtos ſuos terminos omni ex parte obtinebit quibus antiquus finibus deſcribuntur. Nam Iſraëlitarum terminus a Septentrione fuit Tzarphathæ, quod oppidulum fuit maritimum ad Tzidonem, de quo 1. Reg. 17.9. Judæorum verò terminus fuit in civitatibus auſtralibus, de quibus Joſchuhh. 15.21. & ſequentibus. Quod eſt in fine] id eſt, juſtos limites ſuos obtinebunt: nam quòd Judæi omnes ſequuti Chaldæum Paraphraſtem Hhebraam vocem hoc loco poſitam, ut proprium regionis nomen, interpretantur Hiſpaniam; dignum eſt tam audacibus fabularum autoribus. nos verò Hhebraam vocem appellativè accipientes (ut loquuntur Grammatici) confirmamus ex duabus eſſe compoſitam, quæ conjunctæ ſignificant terminationem dominatus. 21 Cùmque aſcend.] id eſt, cùm prædicatione Evangelii, fidelißimque ſervorum opera adhibita a Chriſtus Eccleſiam ſervaverit ex inimicis ipſius & e manu omnium eorum qui oderunt eam (ut dicitur Lucæ 1.71.) tum regnabit Chriſtus ſuper Eccleſiam in æternum, & regni ejus non erit finis: ut Lucæ 1.33. Servatores] id eſt, adminiſtros ſalutis per doctrinam Evangelii: ut 1. Timoth. 4.16. & Jacob. 5.20. Jehovæ] id eſt Chriſto: ut modò diximus ex Lucæ 1.33.

JONA.

ARGUMENTUM.

LIBER Ionæ Prophetæ totus eſt hiſtoricus: quo narratur vocatio Ionæ duplex: una, quam contumaciter tentavit ſubterfugere, donec perſequutus ipſum Deus deduxit in mortem præſentiſſimam, & mirificè ad vivos revocavit, ut refractarium ipſius animum edomaret, atque ad obſequium ſui abduceret, altera, cui auſcultans Jonas apud Ninevitas prædicavit, eoſque adduxit ad reſipiſcentiam: quibuſcum indignè miſericordiam Dei communicatam ratus, typo & ſermone a Deo informatus eſt cùm de iniquitate ſtudii ſui, tum de æquitate certiſſima Dei miſericordiæ.

CAPUT I.

1 Jonas refugiens vocationem Dei ſe committit mari, ubi procella divinitus excitata nauta jactură facturi, deos ſuos implorant, & ſorte conjecta Jonam reum deprehendunt neglectæ vocationis Dei: quod ille confeſſus ſententiam mortis in ſeipſum dicit, ac propterea quamvis parcentibus nautis tandem in mare projicitur: cujus ſedato æſtu nautæ agnoverunt Dominum, Jonas verò in ventrem piſcis receptus oravit Deum, miſeriam ſuam exponens, & ſalutem exſpectans ad gloriam illius.

1 Cùm

1 Factum fuisset verbum Jehovæ, ad [a] Jonam filium
2 Amittai, edicendo,
Surge, adi [a] Ninevencivitatem maximam, & clama contra eã; ascendisse malitiam eorum in
conspectum meum:
3 Surrexit Jonas ut fugeret [a] Tarsum a cõspectu Jehovæ: quapropter descendens [a] Japhuntẽ, inventa navi quæ ibat Tarsum, dedit [a] naulum ejus, descenditque in eam, ut abiret cum [b] nautis Tarsum a conspectu Jehovæ.
4 Jehova autem [c] injecit ventum magnum in mare, fuitq; procella magna in mari, adeò ut [c] navem illam cogitaret fractum iri.
5 Quare timentes nautæ inclamaverunt quisque Deum suum, projeceruntque instrumenta quæ inerant navi in mare [d] ut levarent se illis: Jonas autem descenderat ad latera navigii, & jacebat somno sopitus.
6 Sed appropinquans ad eum [e] nauclerus, dixit ei, quid tibi est [f] somnolente? surge, inclama Deum tuum, si fortè suscipiat cogitationem Deus ille de nobis, ut non pereamus.
7 Deinde dixerunt [g] alter alteri, agite, projicianmus sortes, ut cognoscamus cujus causa malum hoc est nobis: & cùm projecissent sortes, accidit sors Jonæ.
8 Ad quem dicentibus illis, indica jam nobis cujus causa malum hoc nobis est; quæ est [h] ars tua? & unde venis? quæ est regio tua? de nque ex quonam populo es?
9 Dixit ad illos, Hhebræus sum; & Jehovam Deum cœlorum ego revereor, qui fecit mare & aridam.
10 Tunc timentes homines illi timore magno, postquam dixerunt ad eũ, ecquid fecisti? cùm cognovissent homines illi eum a conspectu Jehovæ fugere, (nam indicabat ipsis)
11 Dixerunt ad eum, quid facturi sumus te, ut conticescat mare [i] ab infestandis nobis? nã mare [k] magis ac magis procellosum erat.
12 Qui dixit ad eos, [l] tollite me, & projicite me in mare ut conticescat mare ab infestandis vobis; nam agnosco propter me procellam maximam hanc [l] infestare vos.
13 Tunc [m] remigantes homines illi ut reducerent navem ad aridam, cùm non potuissent; quia mare magis ac magis procellosum infestabat eos;
14 Inclamaverunt Jehovam, dicentes, obsecramus Jehova, ne jam pereamus pro anima viri istius, & ne reponas nobis [n] sanguinem innoxium; nam tu, Jehova, quemadmodum vis facis.
15 Deinde tollentes Jonam projecerunt eum in mare, destitit que mare ab [n] æstu suo.
16 Quapropter reveriti sunt homines illi reverentia magna Jehovam; & sacrificaverunt sacrificium Jehovæ, voveruntque vota.
17 Paraverat autem Jehova piscem magnum, qui absorberet Jonam; fuitque Jonas in visceribus illius piscis tribus diebus, & tribus noctibus.

a Heb. *merte-dem.*
b Heb. *ei, vi-delicet qui in navi erant.*
c Heb. *navis cogitaret fra-ctum iri: me-taphora.*
d Heb. *ad le-vandum a contra se.*
e Heb. *magi-ster funu.*
f Heb *somno sopite.*
g Heb. *vir ad amicum suum site.*
h Heb. *opera sua.*
i Heb. *a con-tra nos: sic ver seq.*
k Heb. *ibat & procello-sum erat: sic ver. 13.*
l Heb. *contra vos esse.*
m Heb. *foli-entes, videli-cet remos; id est, feuicen-tes, ut Latini dixerunt.*
n Heb. *indig-nationem sua.*

CAPUT II.

1 Oravit autem Jonas Jehovam Deum suum, e visceribus illius piscis:
2 Deinde dixit, inclamavi ex angustia [a] mea Jehovam, & exaudivit me: e ventre [b] sepulchrali vociferatus sum, exaudivisti vocẽ meam.
3 Nam projeceras me in profundum, in [c] intimam partem marium, & flumen circumdabat me: omnes irrumpentes fluctus tui & undæ tuæ super me transibant:
4 Adeò ut [a] ego dicerem, ejectus sum a conspectu oculorum tuorum; veruntamen [a] pergam intueri in templum sanctitatis tuæ.
5 Circumiverant me aquæ [a] usq; ad animam; abyssus circumdabat me, [a] alga alligata erat capiti meo.
6 [a] Ad [d] præcisas radices montium descenderam, terra [a] vectibus suis obstiturâ mihi in seculum: attamen eduxisti [a] a corruptione vitam meam, Jehova Deus mi.
7 Cùm obrueretur in me anima mea, Jehovæ recordatus sum; perveniatque ad te oratio mea, in templum sanctitatis tuæ.
8 [a] Qui observant [a] vanitates [e] mendaces, [f] benignitatem [f] ergà se derelinquant:
9 Ego verò cum voce gratiarum actionis sacrificabo tibi; quæ vovi, rependam: [a] omnimoda salus est Jehovæ.

a Heb. *mihi.*
b Heb. *sepul-cri.*
c Heb. *cor uus Exod.* 15. 8.
d Heb. *præci-sa montium.*
e Heb. *men-dacii.*
f Heb. *ſam.*

ANNOTATIO.

1 Cùm fuisset] *Hîc duobus capitibus continentem historiam esse apud omnes constat; qua narratur quo pacto Jonas Dei vocationem subterfugere conatus sit, & Deus fugientem domuerit, atque ad voluntarium obsequium compraverit. Quo autẽ tempore hæc omnia gesta sint, etsi præcisè a nobis definiri nequit; tamen non dubitamus quin hæc aut ante Jarobbami secundi tempora, aut sub ipsum principium regni illius gesta sint: ut apparet ex 2. Reg. 14. 25* Jonam] *qui erat Zebulunita tribu, e Gatho Chepherũ, ut ibidem scriptum est.* 2 Nineven] *de qua Gen. 10. 11. & 12. & infrà 3. metropolin Assyriorum.* Ascendite] *id est, tam magnam esse ut jam quasi terram & cœlum compleat; quo nomine Deus rationem cum illa subducturus sit: metaphora a rebus corporeis: vide infrà cap. 3.* 3 Tarsum] *vide Gen. 10. 4.* Japhuntem] *oppidum maritimum, postea appellatum Joppen, de quo Jehoschuhh. 19. 46. & 2. Chron. 2. 16.* 4 Injecit] *subitissimè excitavit ac vehementissimè, adeò ut divinum aliquod & singulare judicium esse ipsi infideles nauta cognoscerent.* 12 Tollite me] *consilium hoc Jonæ fide datum esse. & ex resipiscentia profectum verba ipsa & eventus ostendunt.* 13 Remigantes] *id est, cùm prius omnia tentassent humanissimè, quàm ut ad consilium Jonæ (quod inhumanum ipsis videbatur) efficiendum devenirent.* 14 Sanguinem innox.] *id est, hominis istius, qui nos minimè offendit; sed te auctore per sortem, & ipso confitente hunc pœnæ adjudicatus est.*

IN CAPUT II.

1 Oravit autem] *Nimirum triduo illo quo in ventre piscis inclusus erat, ut habetur versu 4. calamita-*

tem

tem ſuam exponens Deo, miſericordiam implorans, & officium ſuum erga Deum (a quo imprudenter diſceſſerat) profitens: quod totum ſequente oratione oſtendit; quam exaravit, ubi ſalutem & liberationem a Deo acceperat. 2 Deinde] poſtquam liberatus fuit, ut modò diximus: eſt enim canticum hoc euchariſticum ex propoſitione ſumma, hoc verſu; narratione, uſque ad ver. 8. & concluſione votiva ac euchariſtica conſtans, duobus verſibus ultimis. 4 Ego dicebam] ſumma argumenti quod oravit Jonas in ventre piſcis: nimirum quòd miſeriam ſuam a peccato profectam expoſuit Deo, & quod liberationem petiit ut gloria ipſius porro in Eccleſia inſerviret. Pergam] precantis verba: pro eo quod eſt, me hic obſcurè moriar, & ad gloriam tuam inutilis; ſed quandoquidem me huc integrum & valentem intruſiſti, fac ut te palam colve, atque prædicare poſſim beneficium tuum. 5 Uſque ad] vide in Pſalm. 69. 2. Alga] ſtatim verſabar in profundo, demerſus profundiſſimè, quàm ſi alga (quæ in fundo maris ſolet ſuccreſcere) caput meum detexiſſet obvolutum. 6 Ad præciſas ad] quibus montibus aſperis mediterraneum mare inde a Japhoniæ in Judæa, Syria, Ciliciaq; circumvallatum eſt. Vectibus ſuis] id eſt, anacceſſis rupibus, quibus terra importuoſa efficitur. A corruptione] quæ mihi per mortem fierat in ventre piſcis eventura. 8 Qui obſervant] concluſio euchariſtica, ut diximus in ver. 2. per Antitheſin vehementiſſimam idolatrarum, hoc verſu; cum gratiſſimo Prophetæ officio quod vovet Domino, ſequente verſu. Vanitatis mend.] a. idola vaniſſima per ſe, vanitatem docentia, & mendacia ſuis cultoribus. Benignitatem] i. quandoquidem ita cæci ſunt ut bona a Deo accepta minimè agnoſcant, ſed mendacibus ſuis idolis tribuant: non impedio quò minus ſordeſcant amplius, & prout derelinquunt Deum, ita benignitatu adiutum ipſi intercludant ſibi, adeòque maleficationem horrendam acceſſantem cervicibus ſuis. 9 Omnimoda ſalus] epiphonema gnomicon, ut pſalm. 3. 9.

CAPUT III.

Jonas iterata vocatione Dei Ninevitis prædicat: qui poſtquam credentes Deo, adhibitis omnibus pietatis exercitamentis feriam reſipiſcentiam coluerunt & teſtificati ſunt, veniam a Deo impetravêre: unde Jonas ægrè ferens miſericordiam de illis capi, tanquam ſi prophetia ipſius eſſet inutilis & ipſi dedecoroſa, a Deo reprehenditur: deinde vero obſervans e ſuo tuguriolo quid Ninevitarum oppido futurum eſſet, typo divinitus informatur, quàm æqua ſit Deus in res creatas ſuas miſericordia.

1 Cùm autem edicente Jehova piſci illi, evomuiſſet Jonam in aridam;
2 Fuit verbum Jehovæ ad Jonam iterum, edicendo,
3 Surge, adi Nineven civitatem maximam; & proclama in eam proclamationem illam quã ego edico tibi.
4 Surgens itaque Jona abivit Nineven ſecundum verbum Jehova; Nineve autem erat [a] civitas [b] perquàm maxima, [c] itinere tridui:
5 Ubi cùm [d] cœpiſſet Jonas ire per civitatem intinere diei unius; & proclamaviſſet dicens, [e] adhuc quadraginta dies, deinde Nineve ſubvertetur:
6 Crediderunt [f] Ninevitæ [g] Deo; & indicentes jejunium induerunt [h] cilicia a maximo ipſorum uſque ad minimum ipſorum.
7 Cùm enim perveniſſet hoc verbum ad Regem Nineves, ſurgens e ſolio ſuo depoſuit paludamentum ſuum a ſe; & operiens ſe cilicio ſedit [i] in cinere:
8 Et poſtquam convocaſſet *populum*, edixit Nineves ex ſententia Regis & procerum ejus dicendo; homines & jumenta, armenta, & greges ne guſtanto quidquam, ne paſcuntur, & aquas ne bibunto;
9 Sed operiuntò ſe ciliciis homines cum jumentis, & inclamanto Deum [k] fortiter; ac revertuntor quiſq; a via ſua peſſima, & ab ipſa violentia quæ ineſt [l] manibus ipſorum.
10 [m] Quis ſcit an reverſurus ſit, & pœniteat Deũ; ut reverſo eo ab æſtu iræ ſuæ, non pereamus?
11 Quare cùm vidiſſet Deus opera eorum, eos reverſos eſſe a via ſua peſſima; pœnituit Deum ejus mali quo ſe dixerat affecturum eos, & non aſſecit.

a Heb. *magnæ Deo: ut Gen. 30. 8.*
b Heb. *hominum Nineves.*
c Heb. *in feſtitudine.*
d Heb. *malum videretur apud Jonam, malum magnum.*
e Heb. *animã ſuam.*

CAPUT IIII.

1 Quod cùm [a] malè haberet Jonam, peſſimè; & accenſa eſſet *ira* ejus;
2 [b] Oravit Jehovam dicens, quæſo Jehova, an non erat hoc verbum meum, dum eſſem adhuc in terra mea? idcirco antevertebam fugiendo Tarſum; ſciebam enim te Deum fortè gratioſum, & miſericordem, [c] longanimem, & amplum benignitate, ac pœnitentem mali eſſe:
3 Nunc ergo, Jehova, accipe quæſo animam meam a me: nam [d] præſtat mori me quàm vivere.
4 Dixit verò Jehova; an factum bene, *quòd* accenſa eſt *ira* tibi?
5 Nam egreſſus Jonas e civitate reſidebat ab Oriente civitatis: ubi fecerat ſibi tugurium, ut reſideret ſub eo [e] in umbra, uſque dum videret quid futurum eſſet in civitate.
6 [f] Paraverat enim Jehova Deus [g] ricinum, qui aſcenderet ſupra Jonam, ut eſſet umbra ſuper caput ejus ereptura eum a [h] malo ipſius; lætabaturque Jonas de ricino illo lætitia magna.
7 Deinde paravit Deus vermem aſcendẽte aurorâ, poſtero mane; quo [i] lædente ricinum exaruit.
8 Fuit itaque orlente ſole, cùm [k] paraſſet Deus [l] Eurum [m] ileotem, ut percuteret ſol caput Jonæ adeò ut dificeret animo; expeteretque [n] ſe ipſum mori, dicens, præſtat mori me quàm vivere.
9 Dixit autem Deus ad Jonam, [o] an factum bene *quòd* accenſa eſt tibi *ira* propter iſtum ricinum? [p] qui dixit, factum bene *quòd* accenſa eſt mihi *ira* [q] ad mortem uſque.
10 Cui dixit Jehova, [r] tu parcis iſti ricino, pro quo non laborafti, & quem non educaviſti, [s] qui una nocte extitit, & una nocte periit:
11 Et ego non parcerem Nineve, civitati maximæ; in qua ſunt plures duodecim myriadibus hominum [t] qui non norunt diſcrimen inter dexteram ſuam & ſiniſtram ſuam, jumentaque multa?

f Heb. *vermem ſtridentem.*
g Heb. *ventum Orientis.*
h Heb. *malitiæ ſuæ.*
i Heb. *filium noctis exiit & filius noctis periit.*

AN.

ANNOTATIO.

1 Cùm autem] *Versum hunc ad sequentia pertinere, ac non ad præcedentia res ipsa loquitur. Jam enim narrat historia quid secundò imperaverit Deus Jonæ liberato, & quid Jonas, quid Ninevitæ fecerint.* 4 Civitas per quam] *nam erat in ambitu illius area quadringentorum stadiorum, quam circumstabat murus instructus mille quingentis turribus: ut testantur Herodotus & Diodorus.* Itinere triduì] *videlicet in ambitum, si quis pedibus voluisset totum circuitûs ambitum murum turresq́; prominentes extrinsecus perlustrare.* 5 Cœpisset] *1. nondum oppidum totum percurrisset: sic commendatur Ninevitarum fides.* Adhuc quadr.] *denuntiatio hypothetica; prout sunt minæ & promissiones legis, & confirmant sequentia.* 6 Deo] *1. verbo Dei, & Jonæ servi ejus: ut Exod. 14. 31.* Cilicia] *ad lucrum, ut Genes. 37. 34.* 7 In cinere] *ut Ijobi 2. 8.* 8 Et jumenta] *quorum triste spectaculum fuit utile & ad docendum, & ad permovendum: docendum quidem gravitatem peccatorum & iræ Dei contra peccata accensæ; permovendum verò & ad horrorem peccati quo homo res omnes inficit, & ad seriam respicientiam: quia omnia Deus spectavit lege in sacrificiorum ritibus.* 9 Manibus] *ut Psal. 7. 4.* 10 Quis scit] *vide Joël. 2. 14.*

IN CAPUT IIII.

1 Quod] *Id est, cùm Jonas indignè ferret Deum Ninevitis respicientibus condonantem non efficere quod per ipsum prænuntiaverat; quia veritatem & complementum sermonis sui anteponebat Jonas saluti illorum omnium, ad quam Deus arcano consilio suo respexerat.* 2 Oravit] *humana infirmitate traductus; quæ primùm superiorem suam contumaciam quodammodo vult probare Deo, dicens, sciebam te misericordem esse, & argumentum Prophetiæ quam imperabas mihi cum natura tua comparans statuebam fore ut aliud per me diceres, & aliud præstares opere: hac verò ratione omnino exponor ludibrio ego cum prophetia mea, hoc versu; deinde mortem iterum expetit, non acquiescens voluntati Dei, versu sequen.* 5 In umbra] *mirum illius ricini, de quo seq. vers.* 6 Paravit] *i. jam antè disposuerat in eam partem oppidi ricinum, quem nactus Jonas subsistruxit tugurium in quo resideret.* Ricinum] *Hebræam vocem quam variè torserint interpretes nihil attinet dicere. Nos tum ex linguarum affinium comparatione, tum verò ex iis verbis quæ hoc loco dicuntur, judicamus esse crotona sive tricin, quam Latini ricinum a similitudine seminis appellavêre: quod semen Hebræis in libris suis & Ægyptii (apud quos frutex est frequentissimus) appellant kiki: unde factum est ut oleum ex eo semine Græcis & Latinis cicinum extera voce nuncupetur, quemadmodum lucrinum extera voce appellatur sushinum: mutatis videlicet nominibus ex iis partibus unde usus eorum allatus est, aut ubi sunt frequentissima.* Malo ipsius] *quod fuisset accepturus Jonas a sole assò & æstu gravissimo.* 8 Paratum] *i. duobus incommodis momento uno Jonam affecisset, nimirum vento calente sed lenissimo (qui ferè sudorem excitat) & sole torridissimo.* Silentem] *1. tenuissimum, qui aërem a sole inflammatum non posset ita perspirare ut corrigeret, sed potius adjuvares æstum: quamobrem silens aut surdus dicitur hic ventus διαφορικῶς, ut distinguatur ab altero Orientis vento qui sonorus est vehementiq́, ut Exod. 14. 21.* 9 An factum bene] *a judicio singulari Jonæ facti de ricino, Deus tanquam typo adhibito evincit ipsum de jure & justitia sua in salute Ninevitarum procuranda, per comparationem minoris.* Ad mortem usque] *1. eò usque ut mortem expetiverim. fractus & confectus malo.* 10 Tu paris] *i. conservatum cupis: argumentatio vehementissima, illustrata multis & gravissimis antithetis, hoc & seq. ver.* Una nocte] *i. qui momento nascitur & emoritur: proverbialis circumloquutio rei momentaneæ: est ricinum repentè nasci testis est Plinius lib. 15. natu. alis historiæ cap. 7.* 11 Qui non norunt] *id est, planè pueri; periphrasis.*

MICA.

ARGUMENTUM.

LIBER Micæ Prophetæ totus versatur in prophetico dicendi genere: nam primùm impietatem & inhumanitatẽ Judæorum Israëlitarum q́, a primoribus & prophetis sortam redarguit acerrimè, & horribiles Dei minas de acerbissima eversione proximè futura pronuntiat: deinde verò sanctas reliquias secundum electionem Dei liberandas consolatur promissionibus de Christo, de Evangelio, de administratione Evangelica, & de fructibus ad Ecclesiam perventuris.

CAPUT I.

Propheta Judæis & Israëlitis eversionem utriusq́ regni, oppidorumq́, & regionis vastationem prædicit propter ipsorum malefacta: ideoq́, ut Dei justitiam asserat, populoribus, magistratibus, & prophetis omnimodam inhumanitatem & impietatem exprobrat, quas in causa esse ostendit venturæ severissimi illius judicii: ac postremò Ecclesiam piorum consolans, amplitudinem ejus, liberationem a malo venturâ per adventum Christi, honorumq́, omnium plenitudinem ipsi prædicit affore in Evangelio.

1 VERBUM Jehovæ, quod fuit ad Micam Morasthitem, diebus Jothami, Achazi, Jechizkijæ Regum Jehudæ; quod vidit super Schomrone & Jerusalaimis.

2 Audite populi[a] quotquot estis, attende terra & qui eam implent: sit que Dominus Jehova in vobis testis, Dominus e templo sanctitatis suæ.

3 Nam ecce Jehova proditurus est e loco suo, & descendens calcabit excelsa terræ:

4 Et liquefient ipsi montes sub eo, & ipsæ con-

a Heb. *omnes ipsi: ut Ijobi 17. 9.*

b Heb. *plenitudinem ejus.*

e Heb. *se diffundent.* convalles e diffilient; 'tanquam cera a conſpectu ignis,' ut aquæ profuſæ in declivem locum:
5 Propter defectionem Jahhakobi totum iſtud, & propter peccata domus Iſraëlis. 'cujus eſt defectio 'Jahhakobi? 'an non Schomronis? & cujus excelſa Jehudæ? an non Jeruſchalaimorum?
6 'Itaque diſponam Schomronem 'in acervum d agreſtem ad plantaria e vineatica; & 'faciam ut diffluant in vallem lapides ejus, etiam fundamenta ejus retegam.
d Heb. *agri.* e Heb. *vineæ.*
7 Et omnia ſculptilia ejus contundentur, ac omnia donaria ejus comburentur igne, omniaque 'terricula ejus diſponam in vaſtationem; quia 'ex mercede meretricia collegit, '& dum merces meretricia eſt avertuntur.
8 f 1' Præterea plangam & ejulabo, incedens 'ſpoliatus & nudus; edam planctum 'ſicut dracones, & luctum ut g pulli ululæ:
f Heb. *præter hoc.* g Heb. *filia*
9 Poſtquam ægra fuit *Schomron'* plagis ſuis; quòd 'pervenerit uſque ad Jehudam, pertigerit uſque ad portam populi mei, Jeruſchalaima uſque.
10 'Gathi ne indicetis, h omnino ne fleatis: 'in domo Hhophre 'pulvere te voluta.
h Heb. *flem.*
11 i' Tranſi habitatrix elegantis *loci*, 'nudata pudendis: non exibit habitatrix *loci* pecorosi, planctus *erit* k in 'locis adjacentibus, *quæ* accipiunt a vobis 'conſtitutionem ſuam.
i Heb. *vobis: pleonaſmus.* k Heb. *in illum latera ſic accipita. 1. Schem. 2. 41.*
12 Nam dolebit 'propter bonum habitatrix l aſperarum *ſedium*, cùm deſcenderit malum a Jehova in portam Jeruſchalaimorum.
l Heb. *amarorum.*
13 'Junge currum 'angariis, habitatrix Laciſchi; 'origo peccati ipſa eſt cum filia Tzijonis, quia in te invêtæ ſunt 'defectiones Iſraëlis.
14 Idcirco 'dato munera cum 'Moreſchetha Gathi: domus Aczibi 'erunt m mendaces regibus Iſraëlis.
m Heb. *mendacio.*
15 Adhuc 'hæredem adducam tibi, ô habitatrix Mareſchæ; 'Hhadullamum uſque perveniet, 'gloriam Iſraëlis.
16 'Glabra te & 'conde, propter filios deliciarum tuarum; dilata calvitium tuum, ô 'ſimilis aquilæ, quia migrant a te.

CAPUT II.

1' VÆ cogitantibus iniquitatem, & operantibus malum 'in cubilibus ſuis; quod illucéſcente manè faciant, cùm eſt in poteſtate manus ipſorum:
2 Qui concupiſcunt agros & rapiunt, domoſque *concupiſcunt* & adimunt: opprimentes virum cum domo ejus, quemq; cũ poſſeſſione ſua.
3 'Idcirco ſic ait Jehova, ecce ego cogito contra 'familiam iſtam malum; unde non a movebitis colla veſtra, neque ambulabitis a 'elatè, cùm tempus mali erit.
a Heb. *elatione.*
4 Tempore illo proferet de vobis parabolam & lamentabitur lamentum b ſummum *lamentator* dicens, c 'prorſus vaſtati ſumus, portionem populi mei 'commutat *Deus*: quomodo adimit mihi, & avertendo agros noſtros partitur?
b Heb. *lamentabile.* c Heb. *vastando.*
5 'Idcirco, *inquam*; non erit tibi 'projiciens funiculum ad ſortem; in congregatione Jehovæ.
6 'Ne ſtilletis, 'ſtillent *iſti:* non ſtillant ſecundũ iſtos, 'non hæſurũ eſſe *populũ* ignominiis.
7 'O quę diceris domus Jahhakobi, 'an 'anguſtatus eſtet ſpiritus Jehovæ? an hæ eſſent actiones illius? 'nõne verba mea profutura eſſent apud d eum qui rectè ambulat?
d Heb. *rectum ambulantem.*
8 'Atqui 'heri populus meus e 'quaſi hoſtis inſurgebat, f 'cùm adeſt veſtis, togam detrahitis; 'a tranſeuntibus ſecurè, quietis 8 a bello.
e Heb. *in hoſtem.* f Heb. *a regione veſtis togam detrudentis.* g Heb. *belli.*
9 Uxores populi mei expellitis, *quamque* e domo 'diliciarum ſuarum; a parvulis ejus auferetis 'decorem meum 'in ſeculum.
10 Surgite & abite, quia non eſt 'hæc requies; 'propter impuritatem perditura eſt *vos*, & quidem perditione præciſa.
11 'Si vir h ventoſus, & falſus mentiatur *dicens*, ſtillabo tibi pro vino aut pro potu inebriante; 'is ſtillator eſt populi hujus.
h Heb. *ambulator ventis & falſitatis.* i Heb. *recipiendo.*
12 i' Omnino recipiam te, Jahhakob, totum, k omnino congregabo reliquias Iſraëlis, 'ſimul diſponam eum ut 'oves Botzræ; ut grex in medio ovilis ſui, perſtrepent præ multitudine hominum.
k Heb. *congregando.*
13 'Aſcendit 'effractor in conſpectu eorum, 'perruperunt tranſeuntes portam quà egrediuntur; tranſitq; 'Rex eorum ante ipſos, & Jehova 'in principiis illorum.

CAPUT III.

Deut. 17. 18. & ſeq. 1' QUAPROPTER dico, audite jam primores Jahhakobi & ductores domus Iſraëlis; an non veſtrum eſt ſcire ipſum jus?
2 Oſores *ſunt* boni, & amantes mali; 'rapientes cutem iſtorum ab eis, & carnem eorum ab oſſibus ipſorum:
3 Et 'quod comedunt caro eſt populi mei; & cutem eorum ab eis nudant, ac oſſa eorum diffringunt: dividuntq; ut quod eſt in olla, & velut carnem quæ eſt in lebete.
4 'Tunc inclamabunt Jehovam, & non exaudiet eos; ſed abſcondet faciem ſuam ab eis tempore illo: quemadmodum malè inſtituerint actiones ſuas.
5 'Sic ait Jehova contra illos Prophetas, qui in errorem inducunt populum meum; qui 'mordentes ſuis dentibus proclamant pacem, & in eum qui non indiderit ori ipſorum indicunt bellum:
6 Idcirco 'nox erit vobis a viſione, quæ obſcuritatem afferet vobis ne divinetis; & occidet ſol ſuper iſtos Prophetas, atrabiturque ſuper eos dies:
7 Ita erubeſcent iſti videntes, & pudore ſuffundentur iſti divinatores, 'obvelabuntque myſtacem ſuum quotquot erunt: quia 'nulla erit exauditio Dei.
8 'Veruntamen ego repletus ſum 'virtute a ſpiritu Jehovæ, judicióque, & potentia; ad indicandum Jahhakobo 'defectionem ipſius, & Iſraëli peccatum ipſius.
9 'Audite jam hoc primores domus Jahhakobi, & ductores domus Iſraëlis; qui abominantur jus, & quicquid eſt rectum pervertunt:
10 Qui ſquis 'ædificat Tzijonem cædibus, & Jeruſchalaima iniquitate.
11 Quorum primores munere judicant, &

quorum sacerdotes pretio docent, & quorum Prophetæ pecunia divinant; interea 'Jehova nituntur dicendo, an non Jehova in medio nostri est? non superveniet nobis malum.

12 Idcirco vestra causa 'Tzijon *ut* ager arabitur, & Jeruschalaima acervi erunt; & mons ipsius domus in excelsa 'sylvosa.

a Heb. *silva.*

CAPUT IIII.

Heb. *in extremitate dierum.* Jeschahh. 2.

1 SED erit 'ultimis temporibus, *ubi* constitutus fuerit mons domus Jehovæ in vertice aliorum montium, & elatus fuerit supra colles; ut confluant ad eum populi;

2 Eantque gentes multæ dicentes, venite ut ascendamus in montem Jehovæ, & in domum Dei Jahhakobi, ut doceat nos de viis suis, & ambulemus in itineribus ejus; nam Tzijone prodit doctrina, & verbum Jehovæ Jeruschalaimis:

3 Qui judicem agit inter populos multos, & corripiet gentes validas 'in longinquum usque; ut tundant gladios suos in ligones, & hastas

b Heb. *gens in gentem.* suas in falces, non attollant b gens una in alteram gladium, neque discant ampliùs bellum;

4 Sed 'confideant quisque sub vite sua, & sub ficu sua, nemine deterrente: quia os Jehovæ exercituum loquutum est.

5 'Nam omnes populi ambulant quisque in nomine Dei sui, nos autem ambulabimus in nomine Jehovæ Jehovæ Dei nostri in seculum & in æternum.

6 'Tempore illo, dictum Jehovæ, recipiam 'claudicantem; & 'depulsam congregabo, '& quam malis affecero:

7 Et disponam claudicantem in reliquias, & procul disjectam in gentem validam; regnabitque 'Jehova super eos in monte Tzijonis ex hoc tempore usque in seculum.

8 Et tu 'turris gregis, 'clive filiæ Tzijonis, ad te usq; perveniet; & adveniet dominium illud primarium, regnum 'filiæ Jeruschalaimorum.

9 'Nunc quare vociferaris vociferatione? an Rex nullus est in te? an consiliarius tuus periit, quòd deprehenderit te dolor similis parturientis.

10 'Parturi & ede *partum*, filia Tzijonis, tanquam puerpera; cùm jam egressa ex urbe habiteris in agro, ac perveneris Babyloniam usque, ibi liberaberis; ibi vindicabit te Jehova e manu inimicorum tuorum.

11 Nam quàvis jam cõveniant contra te gentes multæ; quæ dicunt, 'contaminetur, '& videat in Tzijone oculus noster:

12 Ipsi ignorant cogitationes Jehovæ, neque intelligunt consilium ejus; eum congregare *ipsas* 'velut manipulum in aream.

13 'Surge & tritura filia Tzijonis; nam 'cornu tuum reddam ferreum & ungulas tuas reddam chalybeas, ut cõminues populos multos: & anathemate devovebo Jehovæ quæstum eorum, & facultates eorum Domino totius terræ.

CAPUT V.

a Heb. *filia turmæ.*

1 NUNC turmatim coito, 'ô aturmaria, 'obsidionem disponens contra nos: 'virga percutiant in maxilla judicem Jisraëlis.

b Heb. *existendo.*

2 'At tu Beth-lechem 'Ephrathę, 'minima b ut sis inducibus Jehudæ, ex te mihi prodibit 'futurus dominator in Jisraële; 'cujus exortus inde a principio, a diebus seculi *sunt*.

c Heb. *filiis Jisraëlis.*

3 'Idcirco exponet *quidem* eos usque ad tempus 'quo parturiens pepererit: sed 'residuum fratrum ejus revertentur cum c Jisraëlitis;

4 Et permanebit ac pascet robore Jehovæ & excellentia, nomine Jehovæ Dei sui: & habitabunt, quia jam magnus erit usque ad fines terræ.

5 Eritque hujusmodi 'pax; ut 'postquam venerit Assyrius in terram nostram, & postquam calcaverit palatia nostra, constituamus super eum 'septem pastores, & octo toparchas 'ex hominibus:

6 Qui pascent terram Assyriorum gladio, & terram 'Nimrodi in ostiis ejus: 'eripietq; ab Assyrio, cùm veniet in terram nostram, & cùm calcabit terminum nostrum.

7 'Itaque erunt reliquiæ Jahhakobi d inter populos multos, 'sicut ros a Jehova, & ut tenues pulviæ super herbam, 'quæ non expectabat virum, neque præstolabatur filios hominis.

d Heb. *in medio populorũ: sic ver. seq.*

8 Erunt etiam reliquiæ Jahhakobi in gentibus, inter populos multos, velut leo inter bestias sylvæ, ut juvenis leo inter greges ovium; qui cùm transiit, & calcat & rapit nemine eripiente.

9 Elata erit manus tua supra hostes tuos, & omnes inimici tui exscindentur.

10 'Nam erit die illo, dictum 'Jehovæ; 'cùm excidero equos tuos in medio tui, & perdidero currus tuos,

11 Exscindensque civitates terræ tuæ, destruxero omnes munitiones tuas,

12 Et excidero præstigias e manu tua, adeò ut planetarii non sint tibi,

13 Excideróq; sculptilia tua & statuas tuas e medio tui, ut non incurves te amplius operi manuum tuarum,

14 Et evellero lucos tuos e medio tui; 'ut perdam adversarios tuos,

15 Faciamque ira & æstu vindictam contra gentes, quæ non auscultaverint.

ANNOTATIO.

1 Verbum Jehovæ] *Quinque hæc capita inter se conjungenda esse & efficere justam concionem unam, facilè animadversuri sunt qui cum judicio & ratione prophetæ verba expenderint. Sunt itaque duo hic distinguenda, inscriptio πρόλογος sive universalis, versu 1. & prophetia ipsa ejus argumenti quod inscriptione continetur. Inscriptio autem (ut in cæteris Prophetis) exponit rem, personam, tempus, & argumentum prophetiæ: quæ singula ita sunt plana ut non videantur egere singulari aliqua interpretatione.* Moraschtitem Judæi, *prædium ex oppido Moreschethi; cujus mentio est infrà ver. 14. Nam ut à Marescham alterum Judæ oppidum, ejusdem prohibet forma nominis.* Super Schomronem Judæi, *super regnum duabus, Jisraëli & Jehu-*

Jehuda; quorum hæ fuerunt metropoles, & unde manarunt regnorum evertendorum causæ, versu 5. ſinecdoche. 2 Audite] *hujus prophetiæ (ſi exordium excipias hoc verſu comprehenſum) duæ ſunt omnino partes; una, propoſitio judiciorum Dei contra Judæos & Iſraëlitas, tribus capitibus; altera, conſolatio ſanctarum reliquiarum per promiſſiones Evangelicas, capite 4. & 5.* In vobis] *cùm improbis & defectionibus, ut verbo Dei ampliùs evincantur & percellantur minùs; tum etiam bonis, ut in promiſſionum expectatione confirmentur: quæ duæ ſunt concionis partes.* E templo ſanct.] *id eſt, è cælo, ut Pſal. 11. 4. periphraſis, quam duo ſequentes verſus confirmant hoc loco ſtatuendam eſſe.* 3 Nam ecce] *in narratione hac judiciorum Dei primùm obſervanda eſt prolepſis, ſive generalis propoſitio & judiciorum Dei, hoc & ſequente verſu; & cauſarum, ver. 5. deinde verò ſingularis enarratio duorum membrorum prolepſeos; tum judiciorum, reliquo capite; tum etiam cauſarum, duobus ſequentibus: eſt ſutrique membro pro occaſione, ad eſt, judiciorum enarrationi interdum cauſæ aſperguntur, & cauſarum enarratione judicia.* E loco ſuo] *id eſt, è cælo, ut modò diximus Pſal. 115. 3.* Excelſa terræ] *ut Deut. 32. 13. & 33. 29.* 4 Liquefient] *ut Pſal. 97. 5.* Tanquam cera] *illuſtrat Prophetæ duo proximè præcedentia dicta comparationibus.* Ut aquæ prof.] *id eſt, ita abibunt corvalles in glebas minutiſſimas & friatę diſſilient judicio Dei, ut aqua deorſum dejecta ex præcipitio hùc illùc diſſilit in minutiſſimas guttulas.* 5 Cujus eſt def.] *ætiologia proximè præcedentium dictorum, à ratione peccatorum quæ in Iſraële & Jehuda obtinebant.* Non eſt, inquit Prophetæ, ſingularis alicujus viri, familiæ, civitatis, loci, aut hujus tantùm ætatis iſtorum regnorum defectio; ſed ab ipſis regibus, reginâ, civitatibus profecta eſt, ab illis augetur, & in illis confirmatur: denique metropoles iſtæ in regnum publicum omnes regni utriuſque cives adduxerunt, ipſaque in eo obfirmant. Jahhakobi] *id eſt. Iſraëlitarum regnum, quod decem partes in rege obtinebat, ut illis loquuntur 2. Schem. 19. 44.* An non] *id eſt, nónne reus eſt Rex, principes, comites, & populares Schomronę habitantes? ſic ſequentia.* 6 Itaque] *prius hos membrum prolepſeos, ut diximus in verſum 3. judicia Dei primùm enarrat in Iſraëlitas, duobus verſibus, & in Judæos, duobus alteru; deinde verò figurat ratione caſtrenſi tanquam ſpeculator minutatim Judæa ſuæ res futuras præſignificans, reliquo cap.* In acervum] *id eſt, ut nihil è Schomrone ſuperſit quàm acervus lapidum ruderum ę; ut vinitores, cùm plantaria vinearum curant, & novellant, lapides ſolent coacervare ad tutiora extra vinearum ſeptum.* Faciamus diffi.] *gradatio. q. d. ac ne acervos quidem ipſos lapidum relinquam; ſed exundabit judicium meum ut torrens, lapides ejus ad ima uſque fundamenta everrit, atque deportabit: ut per Aſſyrios effectum eſt.* 7 Terricula] *ut 1. Schem. 11. 9.* Ex mercede] *id eſt, idolatriæ ſuæ & idolis acceptæ tulit bona ſua: ut Hoſche. 2. 5. & 8. & 12.* Et dum merces] *id eſt, tantiſper dum ſua bona poſſident (quæ non mihi ſed ſuis idolis tanquam mercedes meretricias accepta ferunt) tantiſper, inquam, avertuntur à me benignitate mea abſentes, Hoſche. 2. 5. & ſeq.* 8 Præterea] *enarratio judicii Dei contra regnum Jehudæ, ut diximus in verſum 6.* Spoliatus] *nimirum veſte mea prophetica; ut Jeſchahh. 20. 2.* Sicut dracones] *ſic Iſobi 30. 29.* 9 Plagis ſuis] *de quibus verſu 6. & 7.* Pervenerit] *id eſt, non conſiſteris plaga in Iſraëlu regno, ſed Jehudam quoque invaſerit.* 10 Gathi] *hypotypoſis caſtrenſi forma demunians & figurans calamitates Jehudæ. De hac autem loquendi forma vide 2. Schem. 1. 20.* In domo Hhophræ] *id eſt, in Binjamine. Jeboſchahh. 18. 23. quaſi dicas, luctum procul agitato à Peliſchtæorum ſinibus.* Pulvere] *id eſt, eſto in luctu amariſſimo: ut Jirmejæ 6. 26. ſynecdoche. Alludit autem hìc & ſequentibus verſibus ferè Propheta ad ipſa locorum nomina quæ hìc adducuntur.* 11 Tranſi] *id eſt, nigra e regione tua cum luctu & dedecore maximo. Voces autem hoc verſu poſitas quas interpretes ferè ut proprias accipiunt, nos appellativè reddimus: nam conſilium Prophetæ eſt inde ab hoc verſu, Jehudæ ſuas calamitates prædicare, ut Binjamini, proximè præcedente. Jehudæ autem agrum dividit in elegantem uberemą, & in aſperum ac ſterilem orem: futurumą, omnino prædicit ut totus ager acerbiſſimo luctu perfundatur: quod amplius exornas ſequentibus.* Nudata pudendis] *id eſt, non tantùm inelegans, ſed etiam affecta dedecore turpiſſimo: ut Jeſchahh. 47. 3.* Locis adjac.] *id eſt, inculioribus, quę ſecundum agros uberes ſunt & de illorum copia fructum percipiunt.* Conſtitutionem] *id eſt, rationem & quaſi leges vitæ ſuæ accipiunt a locis uberibus, quia ex illorum copia aluntur commodiùs, ex inopia verò graviſſima ſentiunt incommoda; quod ſequentis verſus exegeſis commonſtrat.* 12 Propter bonum] *videlicet amiſſum clade publica: ut ſequentia docent.* 13 Junge currum] *id eſt, fuge quàm poteris maximè & conſentiſſimè; non effugies tamen; cùm Regem tuum fugientem ad te non ſivetu effugere.* Angariis] *id eſt, equis celeribus curſum latium (ut Jureconſulti vocant) decurrentibus.* Origo peccati] *id eſt, Laciſchani cives conflati, adeoą autores ſunt cum civibus Jeruſchalaimorum perfidæ illius conſpirationis contra Regē Amatz jam factæ, quem Jeruſchalaimani perſequentis ſunt, Laciſchans verò prodiderunt & morte affectum miſerunt Jeruſchalaimas: vide 2. Reg. 14. 19.* Defectiones Iſr.] *id eſt, reates earundem defectionum quibus tenentur Iſraëlitæ, cùm hoc tuo facto per æquè a domo Davidis defeceris.* 14 Dato munera] *id eſt, redime præcum cum propinquis tuis quamvis voles: conceſſio ironica.* Moreſchetha] *id eſt, oppido a Binjaminitis occupato, quod priùs ad regnum Gathi pertinebat: ſic interpretamur ex 1 Chron. 8. 13.* Erunt mend.] *id eſt, fallent expectationem regum Jehudæ imperantium reliquis Joſiadæ.* 15 Hæredem] *id eſt, extraneum, qui per longum tempus hæreditario obtinent poſſeſſionem tuam. De hoc autem & ſuperiore oppido vide Jeboſchahh. 15. 44.* Hhadullamum] *de quo Jeboſchahh. 15. 35.* Gloriam Iſr.] *id eſt, Jeruſchalaima metropolin, & Tzijonem Dei Regis ſedem, quam nominaverat ſuprà ver. 9.* 16 Glabrate] *apoſtrophe ad Tzijonem & Jeruſchalaima: vide Jeſchahh. 22. 12.* Tonde] *ut Iſobi 1. 20.* Similis aquilæ] *id eſt, quæ omnium tibi videris excelſiſſima, prout aquilæ cæteras aves ſupervolat: ut Jirmejæ 49. 16. & Hhobadjæ. 4.*

IN CAPUT II.

1 Væ cogitantibus] *Enarratio alterius membri prolepſeos, ut diximus ſuprà 1. 3. videlicet cauſarum propter quas Deus ad ſtatuendum & denuntiandum tam grave judicium adducitur. Sunt autem hujus enarrationis cauſæ in universum duæ, quæ cum judicia ſua ſingillatim comparantur: una eſt, inhumanitas & oppreſſionum ſuorum ę, duobus verſib. accenſens ſeverſiſſimum Dei judicium, quod iisdem verſibus deinde ex eni-*

tur; altera est impietas verbum Dei repudians & legem Deo ac Prophetis dicens, versu 6. quæ duo mala primum redarguuntur contestatione vehementissima populorum, inde ad finem capitis 3 deinde verò principum prænorum, populi & prophetarum, tanquam inhumanitatis & impietatis autorum, capite 3. In cubilibus suis] id est, ne nocte quidem, quietis tempore & loco, supersedentibus a cogitando & informando malo.

3 Idcirco] applicatio judicii (ut diximus in ver. 1.) quo continentur servitus abjectissima, hoc versu; dedecus luctuosissimum, & dejectio ab Ecclesia & hæreditate Jehovæ, duobus versibus. Familiam istam] Israëlita tot ac tot. Elatè] ut modo fractus, cùm aquilarum instar vobis videmini, supra 1.16. 4 Prorsus vastati] hoc lamento continentur duo, querimonia, & postulatio causæ, cui Deus subjicit responsum sequente versu. Commutat] suos in regionem exteram deportando, & regionem suam exteris partiendo. 5 Idcirco] ἀναφορὰ respiciens ad principium versus tertii. Non erit (inquit Deus) quòd lamentatores mi querentur quo pacto fiat ut hæc vobis adimam & illu concedam: jam enim exposita est causa, me idcirco efficturum esse quòd cogitetis iniquitatem, &c. Projiciens funiculum] id est, qui possessionem amplius dissribuat tibi: quod Deus primùm per Jehoschuhham effecit ut vide Deut. 32.8. & 9. 6 Ne stillet is] altera causa ut diximus in versum 1. quam Propheta ex abrupto affert ad testandum indignationem gravissimam. Sunt enim hæc verba principum & populorum de prophetiis arbitratu suo judicantium. Nam hoc scelus eodem tempore in Jehuda factum esse ostendit Mica & Jeschaahja 30.10. quo etiam in Israële factum est: ut vidimus Hhamos 7.12. & 16. Stillent isti] videlicet pseudoprophetæ, qui blanda loquuntur nobis. De hoc autem stillandi verbo vide Jechezk. 21.2. Non stillant] i. non prophetant ut ipsis prophetæ nostris: sic causam reddit populus cur prophetas Dei jubeat conticescere: ut 1. Reg. 22.8. & seq. Non hæ furum] summa pseudoprophetarum quæ arridebant populo tanquam fausta, contra quam Prophetæ Dei prædicabant ignominiosa omnia populo eventura: ut antè vidimus. 7 O quæ diceris] id est, qui ctiu populus & Ecclesia Dei nomine tenus. Hinc autem (ut diximus in versum 1.) incipit contestatio, qua Propheta vim spiritui Dei opponit populi instituto, hoc versu, quod institutum deinde explicat a populi inhumanitate a Deo punienda, usque ad ver. 10. & ab infidelitate, ver. 11, An angusti.] contestationi fundamentum a persona Dei & populi nititur dilemmate: si ita ut vultis (Propheta inquit) nos convenire prophetare, alterutrum oporteret, aut Deum, aut vos reprehendendos esse novitatis istius nomine: nam aut spiritui Dei angustatus esset, ut non amplius posset, auderet, aut vellet eandè rationem in dicendo & operando sequi, aut vos contumaces: atqui Deus est constantissimus semperq; sui similis in dicendo & benefaciendo rectè, hoc versu. Supereat igitur ut vos ipsos damnetis contumaciæ, cùm asperiores vobis enuntiantur prophetiæ. Angustatus est.] ne possit vobis mala præducere prædictaq; efficere. Hæ essent] i. an ita se gereret vera Ecclesia Dei & germana Jahhakobi domus, ut vos geritis? quod exponitur versib. seq. Nonne verba mea] i nónne si rectè esletis animo, & rectè vivendi studio duceremini, apud vos locus esset sermoni meo? & meliores efficeret vos instituto vitæ, augeretq; promissionibus? 8 Atqui heri] explicatio antithetos inhumanitatis & infidelitatis populi; ut diximus præcedente versu. Heri] id est, hu paucu annu, memoriaq; recentissima: sy medoche, ut Jeschaàh. 30.33. Quasi hostis] id est, non secus quàm hostis, tum in reges suos conspirabat, & in regno utroq; maximam portam aperiebat nequitiæ & latrocinio, tum regnum unum in alterum invehebatur hostilibus grassaturibus. Nam in regno quidem Jehudæ Joasch, & Amatzja suorum conspirationibus occisi sunt, in Jisraële verò Nadab conspiratione Bahhascha & Joram conspiratione Jehu: deniq; regnum unius ab altero est frequentissimè infestatum. Cùm adest] id est, cùm nulla necessitate constringimini, sed rebus omnibus abundatis: nihilominus tamen adducti sola libidine in res alienas involatis: nam species una latrocinium pro genere accipitur. A transeuntibus] exaggeratio criminis a persona eorum quibus fit injuria. 9 Deliciarum] id est, charissima, ubi ipsis futuræ essent deliciæ in virorum liberorumq; complexu: sic gradatim auget malefacientiam populi, quòd nulla sexus aut ætatis ratione abducatur a malo. Decorem meum] id est, ornamenta jurata, omnia honoratissima quæ ipsis attribui lege. Nam Jisraëlitæ omnes inde a concepta libertatem & gloriam omnem filiorum Dei Ecclesiæ obtinebant; sed latrocinio & bello inter duo regna intercedent. bus ne pueros quidem pro fratribus & coharedibus fœderis promissionumq; habebant, sed in miseram duramq; servitutem trahebant, velut extraneos: vide exempla 2. Chron. 28. In seculum] id est, ista indesinenter facitis. 10 Hęc] numerum terra, q.d. non amplius futura est vobis stabilis & tranquilla sedes. Propter impur.] qua impuritate ipsam: confer cum Levit. 18.25. & sequentibus. 11 Sic vir ventosus] altera pars explicationis de infidelitate, ut diximus versu 7. Is stillator] id est, Propheta accepti tus populo: vide supra versu 6. 12 Omnino] παρεμβολὴ sive interjectus minarum quas Deus in populum Jehudæ & Jisraëlis pronuntiavit antè dictæ inhumanitatis & infidelitatis nomine: prout causarum narrationi monumus judicia interseri supra 1.3. Ludit autem Propheta ex ambiguo, in hoc versu, & ludificatur pseudoprophetarum verba, quasi promissiones amplissimas faceret verbis Dei de ventura Jehudæ & Jisraëlis admirationes: sed quo consilio faciat demonstrat apertissimè sequente versu. Simul disponam] ut simul quàm maximo numero in captivitatem tanquam in exteram caulam deportentur. Oves Botzræ] de qua Jirmejæ 48.24. & pidi Moabitarum, qui pecuarii erant maximi, 2. Reg. 3.4. 13 Ascendit] hypotyposis, qua propheta judicium populo superventurum quodammodo oculis exhibet, & res quasi præsentes narrat. Effractor] Assyrius, & Babylonius. Perruperunt] sic enim capta sunt Schomron, & Jeruschalaima. Rex eorum] Hoscheahh, & Tzidkija, 2. Reg. 17. & 25. In principiis] id est, dux primi agminis, totiusq; hostilis exercitus, ut perficiat quæ dixit præcedente versu.

IN CAPUT III.

1 Quapropter] Altera pars contestationis, qua propheta (postquam totum populum admonuit ea ite proximo) nominatim principes populi & Prophetas velut inhumanitatis & impietatis autores compellat: quæmadmodum exprobrat infra ver. 11. principes quidem, versibus quatuor; prophetas verò, quatuor alteris: ac postremò universalem denuntiationem adhibet ut finem contestandi faciat, quatuor ultimis. 2 Rapiens] id est, omnibus modis absumentes ferissimè. 3 Quod comedunt] ut Psal. 14.4. Ubi autem feri-

nam principum inhumanitatem Propheta perſequitur laniorum & coquorum ſimilitudine. 4 Tunc] *videlicet cùm immittet ea quæ denuntiavit ſuprà 2.12.& 13.* 5 Sic ait Jehova] *conteſtatio in pſeudoprophetas: ut diximus verſu 1.* Mordentes]*id eſt, cùm ipſis datur quod mordeant, & unde curent abdomen ſuum, ut ſuprà 2.11.* 6 Nox erit vobis]*id eſt, tot & tantis malis (quæ cum nocte tenebriſq; ferè comparantur) obruemini, ut amplius non vacet vobis noctu ſomnia, interdiu viſiones adducere, & divinationes veſtras in locum eorum obtrudere.* 7 Obvelabuntq;]*ut Levit.13.45.& Jecheſk. 24.17.& 22.* Nulla erit exaud.]*ut ſuprà verſu 4.* 8 Veruntamen]*oratio antithetos, qua propheta adminiſtrationem ſuam & prædicationem comparat cum pſeudoprophetarum ſuctu, & tranſitum facit ad ſequentem concluſionem hujus conteſtationis.* Virtute] *non cibo, potu, aut humanis muneribus; ut illis dicuntur verſu 5.* Defectionem]*conjunctam ſupplicio ſuo, non autem pacem quam illi prædicant ſuprà 2.6.& 11.& hujus capitis verſu 5.* 9 Audite jam]*concluſio totius conteſtationis, ut diximus ver. 1.* 10 Ædificat Tzijo.]*i.domos extruit, & urbem excolit artibus neſariis.* 11 Jehova nituntur] *id eſt, eo niti ſe prædicant, ut Jirmejæ 7.* 12 Tzijon.]*id eſt, veſtra illa urbs cui confiditis ita evertetur, ut parsin arva, pars in rudera, pars denique in ſylvam abeat.*

IN CAPUT IIII.

1 Sed erit] *Jam ſequitur altera concionis pars, ut diximus ſuprà 1.2. nimirum conſolatio ſanctarum populi reliquiarum per promiſſionem Evangelicam. Qua in parte tria potiſſimùm habentur membra. primum eſt, proleptis ſive propoſitio ſummæ Evangelicarum promiſſionum, de bonis conferendis, & avertendo omni malo, verſibus quinque; ſecundum, enarratio promiſſionis ὑσϛέρου πρότερον de malis avertendis quibus potuiſſet adduci & labefactari piorum fides, uſque ad finem capitis; tertium denique bonarum promiſſionum amplior enarratio, cap 5. De hac autem proleptis vide Jeſchahh.2. unde hæc ferè ad verbùm exſcripta ſunt.* 3 In longinq.] *id eſt, uſque ad fines terræ extimos, Pſal.2.8.& 72.8.* 4 Confideant quiſque]*id eſt, ſecuriſſimè fruantur ſuorum 1.Reg.4.24. quam ſecuritatem aliter figurat Jeſchahh.11.6.& ſequentibus; & 35.* 5 Nam omnes populi] *ætiologia antegreſſæ promiſſionis a natura & fœdere Dei, quæ amplificatur antitheſi eorum quibus confidunt exteri: ſimilem vide Pſalm.20.8.* 6 Tempore illo] *ſecundum membrum (ut diximus verſu 1.) per ὑσϛεροπρότερον oſtendit pios non eſſe metuendum ut ullo malo a fruendis Dei promiſſionibus avertantur. Deum enim omnia mala tum ab ipſorum infirmitate, tum ab exterorum injuria importata ſublaturum eſſe adventu Chriſti, tribus verſibus; qui promiſſionis locum exornatur, reliquo capite.* Claudicantem] *vide Jeſchahh.35.* Depulſam] *ex promiſſione, Deuteron.30.3.& ſequentibus.* Et quam malis] *brevis occupatio, ne pii malorum ſenſu fatiſcerent, qua oſtendit Deus non omnes quos malis affecerit periturosin malis; ſed bonorum eſſe ut mala ſuperent freti expectatione promiſſorum Dei.* 7 Jehova] *Chriſtus, æternum Eccleſiæ caput.* 8 Turris gregis] *hoc nomen etſi aliis non meminimus in ſcriptura legere, tamẽ ex analogia ſtatuimus eam fuiſſe turrim quæ poſita erat portæ gregis ad meridiem urbis, de qua Nechem.3.1. quemadmodum proxima turris centenaria, & tertia ab hac turri Chananeelis vocabatur: atque eandem ob cauſam fuiſſe turrim gregis appellatam, quia per portam hujus turris ſubſtructam greges introimittebantur in forum pecuarium proximum, & in piſcinam de qua Joan.5.1 ſic confirmat Deus fore ut Chriſtus in poſſeſſionem juſtam Eccleſiæ mittatur, cujus olim typus fuit Jeruſchalaimis: nam hac porta patebat aditus tum in regiam, templum, & munitionem Tzijonis, tum in utraque Jeruſchalaima.* Clive] *de quo 2.Chron.27.3.& Nechemj.3.* Filiæ Jeruſch.] *id eſt, Eccleſiæ regnaturæ in Chriſto.* 9 Nunc quare voc.]*exornatio præcedentis promiſſionis per occupationem dixeris fortaſſe (inquit Deus) te graviſſimis angi doloribus, qui nihil commune habeant cum magnificis promiſſis meis; ac propterea abrepta a infirmitate judicabis tibi jam Regem nullum aut conſiliarium ſupereſſe, hoc verſu; ſed Jehova Rex æternus & conſiliarius eſt, verſu ſequente; qui conſilium noſtrum novit, ſummq; aſſervatas & ſuo tempore exequitur ad gloriam ſuam, Eccleſiæ ſalutem, & adverſariorum exitium, tribus verſibus ultimis.* 10 Parturi]*id eſt, perfer æquo animo ad tempus hunc dolorem tuum, imitata puerperam, & ſciens triſtitiam tuam evaſuram in gaudium: ut Chriſtus loquitur Joan.16.20. & ſequentibus: ſic infrà 5.3.* 11 Contaminetur]*id eſt, polluamus eam cædibus: ut Num.35.33. & Pſalm.106.38.* Et videat]*nimirum præſtitam contaminationem hanc: ſic explicat conſilium adverſariorum Eccleſiæ, ut Jeſchahh.10.7. & ſequentibus.* 12 Velut manip.]*id eſt triturandas, ut mandatur Eccleſiæ ſequente verſu.* 13 Surge] *hortatio ad Eccleſiam piorum per hypotypoſin, quaſi jam in rem præſentem adducta eſſet Dei promiſſionibus: nam promiſſiones ponuntur duæ, Eccleſiam confirmatum iri ut hoſtes expugnet, & proſtratos conculcaturam eſſe; idq; ſola virtute Dei Eccleſiam fortificantis, & hoſtes cum rebus ipſorum omnibus devoventis anathematis perpetuo.* Cornu]*ut 1.Schem.2.1.*

IN CAPUT V.

1 Nunc] *Altera pars enarrationis, de bonis a Deo promiſſis Eccleſiæ; quo tranſitus comperatur ſarcaſmo in hoſtes amarulentiſſimo, quem Eccleſia freta præcedente Dei promiſſione adhibet, ut meliùs exponat gloriationem ſuæ fidei adverſus omnes injurias, hoc verſu. Continet itaque hic ſecundus enarrationis locus primùm promiſſionem perſonæ Chriſti, in qua totus ſermo Dei eſtetiam & amen; deinde officia illius, reliquo capite.* O turmatria] *gens Aſſyriorum & Babyloniorum.* Obſidionem diſp.] *id eſt, vos agens & cruciant, circumſidenſq; malis ab omni parte.* Virga percutiant]*id eſt, indigniſſimè & abjectiſſimè populum totum Iſraëlis & reges exagitent: proverbiale loquendi genus, ut Pſal.3 8.* 2 At tu] *primus enarrationis bonorum promiſſorum locus, de perſona Chriſti, quæ una turmarius omnibus ab Eccleſia objectus, ut Jeſchahh.9.6.* Ephrathæ]*genitivus additus διαϛολικῶς, quia alterum fuit Beth-lechem Zabulonis, Jehoſchu' h.19.15. Hoc autem eſt Jehudæ, nominatum ab Ephratha uxore Calebi, cujus mentio eſt 1.Chron.2.19. & ſequentibus.* Minima ut ſis] *occupatio, qua oſtendit Propheta non deterreri Eccleſiam tenuitate loci ubi Chriſtus erat naſciturus, quin certa fide amplectatur promiſſiones Dei: quam occupati-*

onem Pharisæi Herodem compellantes ex veritate & pro temporum ratione non imprudenter commutarunt. Matth. 2.6. In ducibus] *sic interpretantur ex Matthæo, ut Judic. 6. 15.* Futurus domin.] *Christus caput Ecclesiæ.* Cujus exortus] *id est, declarationes & demonstrationes tanquam exortus ex solis, quasi dicat, qui inde a principio seipsum patefecit demonstravitq; rebus creatu omnibus luce verbi sui, & virtute operum, quemadmodum exortus sol luce & effect. suis inde ab exortu seipsum aperit. Nam in principio erat verbum, &c omnia per ipsum facta sunt, &c. Joan. 1.* 3 Idcirco] *secundum enarrationis bonorum promissorum locus duas partes continet: unam, sive; licem propositionem prophetica, usque ad versum 10. alteram, consummationem verbi ipsius Christi jam tum Ecclesiæ suæ promissiones eadem præluentis, ad finem usque.* Ut obique autem continetur duo, numerum electorum salus, & in hostes imperium. Quo partur.] *vide supra 4.10.* Residuum fratr.] *id est, reliquæ gentium a Deo cooptatæ in Christo se adjungent Ecclesiæ: ut Heb. 2.11. & 12.* 5 Pax] *id est, prosperitas & amplitudo Ecclesiæ Dei.* Postquam ven.] *quod præ dixit supra 4.9. & sequentibus de Assyrio & Babylonio: synecdoche.* Septem pastor.] *id est, tot præsules & præfectos, quot erunt opus ad regendos & continendos hostes ex autoritate Christi & Ecclesiæ: numerus finitus pro infinito.* Ex hominibus] *id est, & quidem tanta facilitate hostibus imperabit virtus Christi, ut vel ii qui minimi sunt in Ecclesia, coërcere illos & regere possint dono & vocatione ejus: nam Israëlitæ & Judæi omnes inde a deportatione tempore Gentibus abjectissimi & ad servitutem natis ducebantur.* 6 Nimrodi] *id est, Babyloniam, & terram Schinhharu, Gen. 10.10.* Eripiet q;] *id est, ab omnibus hostibus vindicabit, Luc. 1.71.* 7 Itaque erunt] *ipsa ea duarum præcedentium promissionum partium per elegantissimas similitudines: nam sancta Ecclesiæ inter electos e gentibus administratio per Evangelium, cum rore & pluvia commoda, hoc versu; terribilis verò administratio contra hostes cum leonis violentia comparatur, duobus sequentibus.* Sicut ros] *nam administru Evangelii ipse effectus verbi tribuitur, tanquam si ipsi ros essent qui irrorant agrum Dei; simile vide 2. Corinth. 2.15.* Quæ non expect.] *quæ ab omnibus neglecta erat, & a nemine curabatur. Sic allegoricè Propheta designat illud quod apertis verbis dicit Jesaia 65.1.* 10 Nam erit] *altera pars secundi in enarratione loci, ut duximus versu 3.* Jehovæ] *id est, Christi dominatoris, cujus exortus inde a principio, &c. ut supra ver. 2. Hæc enim de Christo accipienda esse hoc saltem indicat, quod Jehova hîc se factarum dicit ea quæ Propheta dixerat a Christo factum iri, nimirum abolitionem malis, de qua præcedente capite; & communicationem boni, hoc capite promissam.* Cùm excidero] *id est, cùm te malis quamplurimis oneravero, duobus versibus, atque ita purgavero a maleficiis, & impietate tuæ institutionis, tribus versibus.* 14 Ut perdam] *id est, ut tum demum severitatem judiciorum meorum in illis exerceam.*

CAPUT VI.

Deus agrum Israëlitarum contestatus contendit cum toto populo suo, exponens beneficia in eum collata, documenta, & tradita de officio ejus; & contrariam populi vitam redarguens minas legis denuntiat ipsi; reliquias verò piorum (quas propter abundantem impietatem tenuissimas esse ac pene nullas conqueritur) monet ut a seculo suo caveant, Deo uni confidant, peccata confiteantur, justitiamq; ejus expectent, & promissiones instaurationis gloriosæ: quarum nomine Ecclesia consolationem accipiens celebrat gratuitam Dei misericordiam.

1 AUDITE jam quod Jehova edicit; surge, contende cum'istis montibus, & audiant illi colles vocem tuam.

2 Audite montes [r] contentionem Jehovæ, & robustissima' fundamenta terræ: nam contentio Jehovæ est cum populo suo, & cum Israële disceptaturus est.

3 'Populemi, quid feci tibi? & quo' fatigavi te? testificare contra me.

4 'Cùm educens te e terra Ægypti, e domo servorũ redemissem te; & præmisissem tibi Moschen, Aharonem, & 'Mirjamum:

5 Populemi, recordare jam 'quid consilii inierit Balak rex Moabitarum, & quid responderit ei Bilhham filius Behhoris; [s] ut agnoscens [a] justè facta Jehovæ a Schittimis Gilgalem usque, dicas,

6 'Quanam re *instructu* veniam ante Jehovã, incurvabo me Deo [b] excelso? veniámne ante eum cum holocaustis? cum vitulis [c] anniculis?

7 An accepta haberet Jehova millia arietũ? 'myriadas torrentium olei? an darem primogenitum meum *pro* defectione meâ? fructum vẽtris mei *pro* peccato animæ meæ?

8 'Indicavit tibi, ô homo, quid sit bonum: ecquid Jehova requisivit abs te, nisi ut exerceas jus; & ames benignitatem, & [d] modestè ambules cum Deo tuo?

9 Vox Jehovæ 'ipsi civitati prædicat, ('nam quod res est videt 'nomen tuum;) audite 'virgam, & quis [e] accersat illud.

10 'Adhuc?' sitne cuiquam domus improbi? thesauri improbitatis? & epha [f] minutum detestabile?

11 An purum haberem *quemquam* cum lancibus improbitatis, & inditis loculo [g] ponderibus dolosis?

12 Cujus civitatis divites pleni sunt violentia, & habitatores loquuntur falsum; quorum lingua dolosa est in ore ipsorum?

13 'Quin imò ego 'ægritudine afficiam percutiendo te, desolando propter peccata tua.

14 Tu comedes, sed non saturaberis; & depressio tua erit in medio tui: & 'amovebis, sed non liberabis; quod autem liberaveris, gladio tradam.

15 Tu seres, sed non metes; tu calcabis olivas, sed non unges te oleo; & mustum, sed non bibes vinum.

16 Etenim assiduè observat statuta 'Ithomri, & totum opus domus' Achabi, ambulatisque in consiliis eorum; ut dedam te desolationi, & habitatores ipsius 'sibilo; itaque' opprobrium populi mei portabitis.

CAPUT VII.

1 HEI mihi, 'cùm sim tanquam [a] intercepti æstivi fructibus, tanquam *intercepti* racemis vindemiæ; 'nullus est botrus ad comedendum, præcocem fructum desiderat anima

[r] Heb. *judicium.*
[s] Heb. *justitias.*
[a] Heb. *justitias.*
[b] Heb. *excelsitatu.*
[c] Heb. *filiis anni.*
[d] Heb. *modestè facias ambulando.*
[e] Heb. *desistet.*
[f] Heb. *maciê.*
[g] Heb. *lapidibus doli: ut Levit. 19.36*

Num. 23. & 24.

[a] Heb. *interceptionibus æstivi fructus.*

ma mea.
3 'Periit benignus e terra hæc, & rectus in hominibus his nullus est. [b] quotquot sunt, ad cædes insidiantur, quisque fratrem suum venantur plagis.
3 Ut malefaciant ambæ manus [c] strennè; princeps postit, & judex 'pro retributione: & qui magnus est, eloquitur 'æruminam [d] desideratissimam sibi ipse, quam contorquent.
4 Optimus istorum similis est 'spinæ, rectissimus 'præspineto est: dies 'speculatorum tuorum; animadversio tua advenit, 'nunc erit perplexitas istorum.
5 Ne creditote amico, ne confiditote duci: 'ab ea quæ cubat in sinu tuo observa fores oris tui.
6 Nam filius turpitudine afficit patrem, filia insurgit in matrem suam; nurus in socrum suam, inimici cujusque sunt [e] domestici ipsius.
7 'Quapropter ego Jehovam versus speculabor, prælolabor Deum salutis meæ; exaudiet me Deus meus.
8 'Ne lætator, inimica mea, de me; cùm cecidero, surgam: cùm sedero in tenebris, Jehova illucescet mihi.
9 'Indignationem Jehovæ feram, quia peccavi in eum; usque dum contendat 'contentionem meam, & exerceat jus meum, producens me in lucem ut [f] fruar justitia ejus:
10 Et 'respiciens inimicam meam operiat eam pudore, dicentem ad me, ubi est Jehova Deus tuus? oculi mei videbunt illam, nunc futura est conculcationi ut lutum platearum.
11 'Quo die 'ædificaturus est macerias tuas, eo die in longinquum abibit 'decretum:
12 Die *usque* illo, cùm 'ad te venturus est inde ab Assyria usque ad [g] civitates munitas, & inde a civitatibus munitis usq; ad flumen; & [h] ad mare unum ab altero, & a monte uno ad alterum:
13 'Postquam fuerit hæc terra desolationi propter habitatores ipsius, propter fructum actionum ipsorum:
14 'Pasce populum tuum cum 'pedo tuo, gregem possessionis tuæ 'habitantem solitariè in sylva, in medio arvorum; depascant Baschanem & Gilhhadem, ut diebus [i] prisci:
15 Ut diebus quibus egressus es e terra Ægypti, faciam ut videat ille mirabilia.
16 Videntes Gentes erubescent præ tota potentia illorum; imponent manum ori, aures illarum obsurdescent:
17 'Lingent pulverem ut anguis, ut serpentes [k] terrestres; commovebuntur e claustris suis; ad Jehovam Deum nostrum [l] pavidi accurrent, & timebunt ate.
18 'Quis est Deus fortis par tibi? condonans iniquitatem, & præterians defectionem reliquiis possessionis suæ; non retinens in æternum iram suam, eò quòd delectetur benignitate.
19 [m] Conversus miserebitur nostri; 'subiget iniquitates nostras: 'imò projecturus es [n] in profundissimum maris omnia peccata istorum.
20 Præstabis fidē *datam* Jahhakobo, benignitatem *datam* Abrahamo quam juraveras majoribus nostris a diebus [o] priscis.

[b] Heb. *omnes ipsi ad sanguines.*
[c] Heb. *bene faciendo.*
[d] Heb. *animi, id est, desiderii sui.*
[e] Heb. *hominis domus.*
[f] Heb. *videam: ut Psal. 34.13.*
[g] Heb. *munitiones.*
[h] Heb. *ad mare amari, & a monte ad montem.*
[i] Heb. *seculi.*
[k] Heb. *terræ: ut Deut. 32. 24.*
[l] Heb. *pavebunt: ut Hoschehh. 3.5. Exod. 34.6. & 7.*
[m] Heb. *convertetur misereburur.*
[n] Heb. *profunda maris.*
[o] Heb. *antiquitatis.*

ANNOTATIO.

1 Audite jam] *Hujus prophetiæ in universum membra sunt tria: primum est exordium conjunctum inscriptione totius prophetiæ, duobus versibus; secundum contentio sive contestatio contra Judæos & Israëlitas, reliquo capite; tertium, querimonia bonorum, & consolatio a promissionibus Dei, capite 7. Prima autem partis emphasis est vehementissima per prosopopœiam, quod Deus cum Israëlitis disceptaturus montes potius & cautes durissimas quàm Israëlitas ipsos contestatur: ut Deuter. 32. 1.* Istis montibus] *id est, montosis regionibus istu Israëlis & Jehudæ; ut Exod. 15. 17.* 2 Contentionem] *quæ demceps exponitur a versu 3.* Fundamenta ter.] *id est, montes ad imum usque: ut Deuter. 32. 22. & Psal. 18. 8.*
3 Populе mi] *contentio hæc tribus partibus continetur: prima est propositio juridica per interrogationem, hoc versu, cujusmodi habetur Jeschahh. 5. secunda est narratio beneficiorum Dei & documentorum ad officium populi pertinentium, usque ad vers. 10. tertia est peccatorum populi exprobratio, conjuncta denuntiatione judiciorum Dei, ad finem usque capitis.* Fatigavi] *nimirum ut flagitiis cultum meum & officium suum.* 4 Cùm educens] *narratio beneficiorum Dei summatim, hoc & sequente versu; cui subjicitur narratio documentorum, quatuor reliqui.* Mirjamum] *sororem Moschu & Aharonis; quam propterea hoc loco nominat quòd propheticum quoque spiritum habuerit, cæt. duce mulieres ex Ægypto egressæ hymnum Deo cecinerint: vide Exod. 15. 20. & sequentibus, & Numer. 12. 2.* 5 Quid consilii] *id est, cogita apud te, cùm quibus artibus & quàm variis eversionem tuam hostes tui procuraverint; tum quàm juste & gratiosè Deus malefacta tua castigaverit Schittimis, Numeror. 25. parùm purgaverit renovato ad Gilgalem sedere, Jehoschuhh. 5.* Ut agnoscens] *Hebraam verborum ἰμπλοκὴν perspicuitatis causa mutavimus.* 6 Quanam re] *propositio documentorum, primùm per ἄρσιν sive διαίρεσιν, duobus versibus: deinde per θέσιν, duobus alteris.* 7 Myriadas tor.] *elegantissima hyperbole, ut Ijob. 20. 17.*
8 Indicavit] *hæc documentorum θέσις exponit duo: nam primùm ostendit generalia documenta legis de officio humanitatis atque pietatis, hoc versu; deinde singularia prophetarum documenta, reprehensiones, & minas, versu sequente.* 9 Ipsi civitati] *Jerusalaimorum, ac proinde Israëlitis omnibus; cùm in ea civitate fuissent omnia officia pietatis & humanitatis celenda longè religiosius quàm alibi, propter præsentem majestatem Dei: sic mihi huic voci emphasis ironicæ.* Nam quod res est] *id est, pernovisti quicquid in civitate est, etiam occultissimum: apostrophe ad Deum sic transitum parat Propheta ad tertium contentionis locum, perstringens peccata populi & judicia sua, hoc versu.* Nomen tuum] *id est, majestas tua nominatissima.* Virgam] *id est, & prædictionem de judicio quo flagellandis estis, & quo in causa sit cur hac virga flagellandi sitis: quæ duo in sequente loco ὕστερον πρότερον explanantur.* 10 Adhuc] *tertius contentionis locus, ut diximus in versum 3. quo exponitur primùm qua culpa flagellum Dei accersatur, tribus versibus: deinde virga sive flagellum venturum exponitur, tribus alteris; & utrumq; summatim conjungitur, versu ultimo.* Sitne cuiquam] *id est, an adhuc, postquam tot monitu solicitavi vos, perstare oportet familias in improbitate sua, & a majoribus quandam velut hæreditatem maleficiorum cernere?* 13 Quin imò] *declaratio virgæ, qua populum casurus erat Deus; ut diximus versu 10.* Ægritudine] *ex interminatione Levit. 26. 16. ut Jeschahh. 1. 5.* 14 Amovebis] *nimirum res tuas*

prætoſas a conſpectu hoſtium. 16 Hhomri] *de quo* 1.Reg.16.27. Achabi] *de cujus malitia ibidem verſu* 32. Sibilo] *vide* 1.Reg.9.8. Opprobrium pop.] *id eſt, quo ego juſtè ſum affecturus populum quem mihi adoptavero.*

IN CAPUT VII.

1 Hei mihi] *Tertia hæc concionis pars duo ſummatim continet; querimoniam Prophetæ & piorum omnium, quod nuſquam ne apud intimos quidem & ſummè neceſſarios inveniant pietatem & fidem, ſeptem verſibus; & conſolationem, toto capite reliquo.* Cùm ſim tanq.] *id eſt, cùm æquè deſtituar bonis & juſtis viris, atque deſtituuntur viatores fructibus & uvis, cùm pomaria aut vites pervaſis vuliquamajor, & fructus ſperatos ſuſtulit.* Nullus eſt botr.] *exegeſis verborum præcedentium per ὑπόφασιν.* 2 Periit] *explicatio ſimilitudinis præcedentis de communi improbitate popularium, hoc verſu; principum primorumq; ver.* 3. & 4. *& neceſſariorum ſive conjunctiſſimorum hominum perfidia inter ſe, ver.* 5. & 6. *gradatio.* 3 Pro retribut.] *maleficis ſui accuratiſſimis.* Ærumnam] *qua afficiat fratrem ſuum, prout exprobratum eſt ſuprà* 2.1. Quam contorquent] *id eſt, quam injuriam communicatu inter ſe conſilio confirmant, & tanquam lorum aut reſtem ex multiplice filo contextam (ut Plautus loquitur) contortuplicant.* 4 Spinæ] *ut Jechezk.*2.6. Piæ ſpineto] *id eſt, tortuoſior eſt & magis aculeatus quàm ſpinetum ullum.* Speculatorum] *id eſt, prophetarum tuorum caſus communis tecum: hoc enim tranſlatitium eſt prophetarum in ſcripturis epitheton, quo ſpectat propheta verſu* 7. Nunc erit perp.] *id eſt, quandoquidem perplexitate delectantur, implicabuntur inter ſe omnes graviſſimis malis judicio Dei.* 5 Ab ea quæ] *id eſt, conjuge, periphraſis.* 7 Quapropter] *cùm nulla ſit pietas, juſtitia & fides, ab hominibus iſtis planè abſtinebo, ut me ſiſtam & adhæream Deo meo. ſic ex antitheſi ſermonu præcedentiu tranſitur ad ſecundum locum de conſolatione Eccleſiæ.* 8 Ne lætator] *conſolationu Eccleſiæ, quam poſtremo loco a Propheta poni diximus ſuprà verſu* 1. *argumenta duo per proleſpſin ponuntur, hoc verſu: unum, inſtabilitas lætitiæ quam hoſtes percipiunt ex Eccleſiæ malis; alterum mirificentiſſima Eccleſiæ liberatio, & ſalus glorioſiſſima: quorum prius duobus verſibus proximè ſequentibus, poſterius verò ſeptem aliis proponitur: ac poſtremò horum beneficiorum cauſa fertur accepta ſoli gratiæ, miſericordiæ, & fidei quam ex fœdere præſtiturus eſt Deus, tribus ultimis verſibus. Hæc autem proleſpſis fit gravior, enuntiata per apoſtrophen ad inimicas gentes: cui reſpondentem alteram ironicè vide lament.*4.21. 9 Indignationem Jeh.] *id eſt, æquo animo perfero, quia juſtè flagellat Jehova injuſtitiam meam, ſed ad tempus: ac propterea patienter expectaturus ſum donec juſtitiam ſuam in me proferat, & in vos exequatur, hoc & ſequente verſu.* Contentionem meam] *id eſt, cauſam meam agat contra te, quæ juſtè importatas mihi a Deo pœnas vobis arrogatis blaſphemantes Deum; ac proinde quod ad vos, eauſam injuſtam agitis.* 10 Reſpiciens] *nimirum juſtitia Dei.* 11 Quo die] *ſecundus locus conſolationis, quo propheta Eccleſiam informat de promiſſionibus Dei, ut Eccleſia hoſtes informaverat proximis verſibus. Sunt autem promiſſionum erga Eccleſiam inſtauratam partes duæ: una, de ſalute & pace Eccleſiæ, uſque ad verſum* 16. *altera, de vocatione gentium, verſu* 16. & 17. Ædificaturus] *id eſt, inſtauraturus te: ut Hhamos* 7.11. & *ſequentibus.* Decretum] *quod exponitur verſu* 14. *id eſt, emanabit, & ad gentes omnes e terra ſanctæ terminis diffundetur.* 12 Ad te venturi] *id eſt, in Eccleſiam concurſuri Iſraëlitæ & Jehudæi undequaque libertate ſumma, & tanquam aggeſtis itineribus: ut prophetaverat Jeſchahh.*19.23. Civitates munitas] *Ægypti, ad cujus nomen alludetur.* 13 Poſtquam fuer.] *id eſt, ceciderit & corruerit in tenebras maximas, ut dixit verſu* 8. 14 Paſce popul.] *decretum Dei, adminiſtriis Chriſti & Eccleſiæ officium præſcribentis, typo veterù Eccleſiæ.* Pede tuo] *typo adminiſtrationis Evangelicæ.* Habitantem ſol.] *id eſt, qui jam ſolitarius diſcurris, & hùc illùc per arva ſylvaſq; ſparſus eſt.* 17 Lingent] *ut Pſal.*72.9. & *Jeſchahh.*49.23. 18 Quis eſt Deus] *concluſio conſolationis per apoſtrophen ad Deum: qua primùm natura Dei deſcribitur, hoc verſu; deinde gratia & beneficentia in Eccleſiam prædicatur, tanquam unicus fons ſalutis, juſtitiæ, & gloriæ ejus, tum propter naturam Dei, tum propter fœdus gratuitum cum majoribus initum, duobus ſequentibus.* 19 Subiget] *id eſt, anteà quidem a natura venduti eramus ſub peccato, quod tyrannicè dominabatur nobis tanquam mancipiis, Jeſchahh.*50.1. & *Rom* 6. & 7. *Jam verò Deus tyrannica peccati vincula diſſolvens, & ſubigens iniquitates inimicas gloriæ ſuæ & ſaluti noſtræ, redemit nos & aſſeruit in libertatem gloriæ filiorum Dei.* Imò projectur.] *gradatio per apoſtrophen: non tantùm, inquit, ſubiges; ſed omne veſtigium memoriamq; peccati delebis, Pſal.*103.12. & *Jeſchahh.*43.12. & *immerges ſepeleſq; oblivione ſempiterna: metaphora.*

NACHUM.

CAPUT I.

Prophetanaturam & adminiſtrationem Dei pro ſuis & contra hoſtes potentiſſimam aſſerens, urbi Niniveæ & Aſſyriorum regno propter peccata ipſorum prænuntiat excidium ex conſolationem Eccleſiæ: excidii illius rationem formamq; & effectu deſcribit; cauſas narrat inhumanitatem, & idololatriam pertinaciſſimam; & jus prænuntiatum confirmat ab exemplo Alexandriæ: denique omnibus ſummis & infimis animi abjectionem, & occupatis munitionibus infamem fugam, incendia, & cades promiſcuas prædicit, æternamq; ignominiam.

1 ONUS Nineves, liber viſionis Nachumi Elkoſchæi.

2 Deus fortis zelotes & ultor eſt Jehova, ultor eſt Jehova & [a] æſtuans; ultor eſt Jehova in hoſtes ſuos, & aſſervat *iram* in inimicos ſuos.

3 Jehova longaminis eſt, & magnus virtute, ſed [b] ullo pacto non abſolvit; Jehovæ via [c] cum turbine & procella eſt, & cum nube [d] pulvis pedum ejus.

4 Increpans mare arefacit ipſum, & omnia

*Exod.*20.5. & 34.6.

a Heb. *dominans æſtus.*

b Heb. *abſolvendo non abſolvit Exod.*34.7. *Jeſcha.*50.2.

nia flumina exficcat; languescit Baschan & Carmel, etiam flos Libani languescit.
5 Montes commoventur ab eo, & colles sese dissolvunt; conflagratque terra à conspectu ejus, & orbis habitabilis cum omnibus habitantibus in eo.
6 Coram indignatione ejus quis subsistat? & quis consistat in æstu iræ ejus? cùm æstuans ira ejus funditur velut ignis, ipsæ rupes [c] everruntur ab eo.
7 Bonus est Jehova, robori *est* tempore angustiæ: & agnoscit recipientes se ad ipsum.
8 [a] Itaque [a] inundatione pervadente, affecturus est consumptione locum [a] illius: ut inimicos [a] ejus persequuntur tenebræ.
9 [a] Quid cogitaretis adversus Jehovam? consumptione affecturus est, [a] non surget bis angustia.
10 Nam [d] æquè ac spinæ perplexi, & tanquam

[c] Heb. *demoliuntur si possit dici posse*

[d] Heb. *usque ad spinas.*

fi mero obruti essent, [e] inebriati; consumentur, velut stipula arida, [f] planè.
11 [a] Ex te prodiit [a] cogitans contra Jehovam malum, consultor nequam.
12 [a] Sic ait Jehova, si [a] pacem coluissent, ita etiam ampli fuissent; [a] aut ita tonsi ut transiviſſet: [a] ut afflixeram te, non afflicturus fuissem te ampliùs.
13 Nunc verò fracturus sum lorum istius, [g] ne incumbat tibi; & vincula tua disrumpam.
14 Præcipit enim Jehova contra te, *ô Ninevita*, [a] non seretur de nomine tuo ampliùs; e domo Dei tui exscindam sculptile & fusile: disponam sepulchrum tuum, [a] postquam vilueris.
15 [a] Ecce super his montibus [a] pedes evangelizantis, promulgantis pacem, *dicentis*, celebra Jehuda festa tua, rependè vota tua, nam non perget ampliùs transire in te nequam, totus excisus est.

[e] Heb. *merè obruti.*

[f] Heb. *planè.*

[g] Heb. *de super te.*

CAPUT II.

1 [a] ASCENDIT [a] dissipator contra faciem tuam, *Nineve*, [a] custodi munitionem: speculare viam, confirma lumbos, fortifica vires valde.
2 Nam reversus est Jehova [a] cum excellentia Jahhokobi, [a] ut *qui sit* excellentia Israëlis: quia evacuarunt [a] eos [a] depopulatores, & palmites eorum corruperunt.
3 [a] Clypeus potentium ejus [a] rubricatus, [b] bellatores coccinati, [a] cum igne tædarum erunt curtis quo die instruet *prælium*; cùm [a] abietes agitabuntur horridæ.
4 Per vicos insanient currus, allident sese per plateas; aspectus earum tanquam tædarum erit, tanquam fulgura perrumpent.
5 [c] [a] Recensebit magnificos suos, *sed* [a] corruent in ambulatione illorum, [a] festinabunt ad murum illius, quasi paratus fuisset protector.
6 [a] Portæ fluminum aperientur, & ipsum tēplum dissolvetur:
7 Et [a] statione posita deportabitur Nineve, deducetur: cum ancillis suis [d] comitantibus voce simili columbarū, quæ tympana pulsant

[a] Heb. *evacuatores.*

[b] Heb. *homines copiarum.*

[c] Heb. *commemorabit.*

[d] Heb. *deducentibus.*

ex [e] animo suo.
8 [a] Fuit quidem Nineve [a] velut piscina aquarum, [a] ex quo tempore est; sed ipsos fugientes, *dicens*, consistite consistite, nullus averter.
9 [a] Diripite argentum, diripite aurum, & infinitum apparatum istum; gloriam ex omnibus instrumentis [g] desiderabilibus.
10 Vacuitas & quidem vacuissima & exinanita erit: & [a] animus liquefactus, ac [a] collisio genuū, ac dolor in omnibus lumbis, & [a] facies eorū omnium contrahent nigrorem, *dicentium*,
11 [a] Ubi est lustrum leonum, & quod pascuum erat juvenum leonum; quò ibat leo, quò leunculus catulus leonis, nemine deterrente?
12 Leo *inquam* rapiens quantum sufficiebat catulis suis, & strangulans leunculis suis; qui implebat rapina cavernas suas, & lustra sua rapto?
13 [a] Ecce me contra te, dictum Jehovæ exercituum, ut comburam in fumum currus ejus, & juvenes leones tuos consumat gladius; ita exscindam e terra rapinam tuam, neque audietur ampliùs vox [a] nuntiorum tuorum.

[e] Heb. *cordis sic dicunceps.*

[f] Heb. *a duebus* quibus est *ipsa.*

[g] Heb. *desiderii.*

CAPUT III.

1 [a] VÆ civitati [a] sanguinarię; *quæ* tota est mendacio & lacerato plena, [a] non amovet rapinam.
2 [a] Sonus flagelli, & sonus commotionis rotæ; & equi plaudentis, curruſque salientis *audietur.*
3 Eques educens & [b] flammantem gladium & coruscam hastam, & multitudo confossorū, & ingens numerus cadaverum; denique infinita erunt corpora, adeò ut [c] [a] impingatur in corpora illorum:
4 [a] Propter amplitudinem [a] scortationum scorti, [d] pollentis gratia magistræ præstigiarū; [a] quæ venundabat gentes scortationibus suis, & familias præstigiis suis.
5 Ecce me contra te, dictum Jehovæ exercituum, & [a] retegam fimbrias tuas *replicans* in faciem tuam: ut ostendam gentibus nuditatem tuam; & regnis ignominiam tuam:
6 Et [a] projiciens in te res detestandas, turpitudine afficiam te; [a] disponamque te ut speculum.
7 Eritq; ut quisque videntium te [a] aberret a te, ac dicat, vastata est Nineve, quis condoleat ei? unde quærerem consolatores tibi?
8 [a] An melius esset tibi quàm [a] No nutriciæ, sitę inter rivos, aquis circumdatæ; cui pręmunitio est mare, a mari est murus ejus?
9 Æthiopia robori erat & Ægyptus: infinitæque *gentes*, Putæi, & Libyes erant [e] auxilio tibi?
10 [a] Etiam hæc deportationi fuit, abivit in captivitatem, etiam parvuli ejus illisi sunt in capite omnium vicorum: & super honoratos ejus projecerunt sortem, denique omnes magnates ejus vincti fuerunt compedibus.
11 [a] Tu quoque [a] inebriaberis, eris latitans; tu quoque [f] desiderabis robur propter inimicum.
12 Omnes munitiones tuæ [a] *similes* ficubus cum primitivis fructibus; si moveantur, illico cadent in os comedentis.
13 Ecce populus tuus, *ut* fœminæ, in medio tui erit inimicis tuis; [g] [a] omnino aperientur portæ

[a] Heb. *sanguinium.*

[b] Heb. *flammam gladii & fulgorem hastæ.*

[c] Heb. *impingant.*

[d] Heb. *bonæ.*

[e] Heb. *in auxilio tuo.*

[f] Heb. *quæres.*

[g] Heb. *aperiendo.*

portæ terræ tuæ, absumet ignis vectes tuos.
14 'Aquas obsidionis hauri tibi, firma munitiones tuas: ingredere in lutum, & calca argillam, refice fornacem laterariam:
15 Ibi consumet te ignis, exscindet te gladius, comedet te 'ut melolontha: 'numerosum effice te ut melolontha, 'numerosam effice te ut locusta.
16 Multiplicasti negotiatores tuos præ stellis cœli; 'ut melolontha irruit & avolat, avolabunt:
17 Diademati tui similes locustæ, & imperatores tui ut prasocuris foraminum; quæ castra metantur per sepes 'tempore frigoris, sed sole exorto errant, ita ut non dignoscatur locus ullius earum ubi fuerint.
18 'Dormitabunt 'pastores tui, ô Rex Assyriæ, jacebunt magnifici tui; 'abundabunt populus tuus super istos montes nemine congregante.
19 'Nulla est contractio fracturæ tuæ, ægra est plaga tua, quicunque audient [h] rumorem tui 'complodent manu super te: nam [i] 'quem non pervasit afflictio tua jugiter?

[h] Heb. *audi-tionem.*
[i] Heb. *ad quæ non transiit*

ANNOTATIO.

1 Prophetia] *Vide Jeschahh.13.1. Hujus libelli partes sunt istæ, inscriptio, versu 1. exordium, versibus 6 sequentibus; propositio, reliquo capite 1. enarratio & propositionu exornatio, usque ad versum 8. capitis 3. & confirmatio, inde ad finem usque. Inscriptionis autem partes sunt duæ; quarum una argumentum prophetiæ summatim explicat, altera autorem. Temporu nulla habetur mentio: sed tamen si ad argumentum hujus prophetiæ & historias attendemus, constabit prophetiam hanc sub finem regni Joschiæ conscriptam esse, quo eodem tempore Jirmeja prophetabat in Judæa. Nam consilium Dei in hac prophetia est, ut Judæos & pias Israëlitarum reliquias consoletur denuntiatione judicii hujus contra Assyrios, qui Israëlem infestaverant atrocissimè Pul, Tiglath-pileser, Schalmanasare, Sancheribo, & Esar-chaddone regibus, per quem postremò Israël populus esse destitit regnante Menasche: ut observavimus Jeschahh.7. Quapropter non dubitamus quin hæc post ea tempora, antequam Judæi deportarentur, fuerint ad consolationem bonorum pronuntiata contra Assyrios, quemadmodum Chabakkuk sequens contra Babylonios prophetavit.*
Nineves] *id est, contra Ninivem Assyriorum metropolin, & contra regnum ipsum; sine decochicè.* 2 Deus fortis] *exordium hoc totum sumitur a natura Dei, in malefícos hostes potentissimi ac severissimi, versibus quinque; & in bonos ac fideles gratiosi, versu 7.* 3 Cum turbine] *id est, tota ejus administratio potentissima est, & improbis omnibus summè formidabilis.* Pulvis pedum] *id est, vestigia ejus, aut pedes pulverulenti: sic Propheta Deum contra improbos in vehementem comparat cum viro pulverem excitante cursu, quamvis insidens nubi velocissimæ, Psalm.104.3. & Jeschahh.19.1.* 4 Increpans mare] *exornatio potentiæ Dei a testimonio rerum creatarum omnium, quæ illi omnino cedunt arbitratu ipsius, hoc & sequente versu.* 8 Itaque] *propositio hæc duo universè explicat; judicium Dei Assyriis superventurum, tribus versibus; & causas judicii, quinque sequentibus.* Inundatione pervadente] *id est, fluctibus bellorum quamplurimis & vehementissimis magis ac magis destruetur & tandem corruet Ninive, regnum Assyriorum intercidet. Nam primùm Phraortes rex Medorum Ninivem diutissimè obsessam, & Cyaxares filius ejus post eum tenuerunt: deinde a Scythis occupata est in ea expeditione cujus meminit Jirmeja 49.34. tertio a Cyaxare fuit debellatu Scythis capta: ac postremò tam diuturnis bellis & frequentibus attrita, (ne amplius Assyrii fretis opportunitate ejus contra Medos rebellarent) ab Astyage eversa est. Quæ omnia inundatione Propheta figurat elegantissimè.* Illius] *Nineves.* Ejus] *nempe Dei: vide Psalm.35.6.*
9 Quid cogitat.] *id est, quid pastus cogitando consequi? apostrophe ad Ninivitas.* Non surget] *id est, continenter procedet & sine intermissione, & ne ad momentum quidem poteritu judicium ipsum vestra cogitationibus a vobis avertere.* 10 Æquè ac spinæ] *id est, sicut quidem circumcluſi & implexi inextricabilibus difficultatibus, intus verò cum animis suis ita obstupefacti ut nesciant omnino quid capiant consilii.* 11 Ex te prodiit] *secundus propositionis locus, duas causas judicis pronuntiatis ostendens: unam, improbitatem consiliorum factorumq; in Assyriis, hoc versu; alteram, liberationem & salutem Ecclesiæ, optimo Dei consilio, sed pessimo Assyriorum antè satu afflictæ, versibus sequentibus.* Cogitans] *nimirum Pul, Tiglath-pileser, Schalmanasar, Sancherib, & Esarchaddon reges, eorumq; consiliari.* Jehovam] *& populum ejus, sine decochicè.* 21 Sic ait Jehova] *altera causa ad Ecclesiam spectans: ut modo diximus.* Pacem coluit.] *Israëlita videlicet mecum, & ipsi inter se. sic Jeschahh.48.18.* Aut ita tonsi] *id est, aut certè si fuisset mihi aliquid de rebus ipsorum resecandum castigationibus, hunc adhibuissem modum ut Assyrii totondissent quidem aliquantum, sicut locustæ prata; sed illico se in regiones suas recepissent.* Ut afflixeram] *prima vice. q.d. non fuissem perrecturus amplius in calamitatibus importandis: satis fuisset futurum mihi quod Pul primus Israëlitas quodammodo totondisset 2.Reg.15.19.* 14 Non seretur] *id est, interciderit: allegoria, quam sequentia verba explicant.* Postquam viluer.] *id est, cum regnum amiserit ereptum a Scythis atque Cyaxare.* 15 Ecce] *hypotyposis, qua Deus superstiti Judæorum regno eversionem Assyriorum gratulatur, & sibi de ea gratias agi ab Ecclesia jubet.* Pedes evang.] *ut Jeschahh.52.7.*

IN CAPUT II.

1 Ascendit] *Exornatio propositionis, ut diximus in versum 1. continet prolepsin, id est, repetitionem summam propositionis, duobus versibus: (nam judicium denuntiatur versu 1. & causa 2.) deinde epyasias singularem primùm quidem judicis, usque ad finem capitis hujus; deinde verò causarum, principio capitis sequentis.* Dissipator] *Scytha & Medus, ut antè diximus.* Custodi munit.] *concessio ironica. q.d. omnia fac & experire; tamen dissipator futurus est: ut Jeschahh.8.9. & 10.* 2 Cum excellent.] *id est, ut stet in posterum cum populo suo; ac non amplius per te affligat ipsum sed propter ipsum perdat te.* Ut qui fit] *sic 2.Schem.1.19.* Eos depopulat.] *nempe Israëlitas Assyrii: qui non illorum tantùm exhauserunt opes, sed gentem quoque extirpare voluerunt.* 3 Clypeus] *hæc judicii exornatio describit Scythas & Medos facta ab eorum, usque ad versum 8. deinde efficta, versu 8. & quatuor sequentibus: ac postremò

postremò attribuit totum autoritati Dei justum judicium suum exequentis, ver. 13. Ejus] *dissertoris, de quo versu 1.* Rubricatus] *nam eo colore in bellis usos esse Scythas, Medos, Persas, narrant Herodotus, Xenophon, & Diodorus Siculus.* Cum igne tæd.] *id est, tanta rapiditate ferentur, ut igni ex rotis versatilibus emicet, qui tædas accensas æquare videatur & eas accendere posse: hyperbole, quæ exponitur sequenti versu.* Abietes agit.] *id est, abiegna arma, metonymicè.* 5 Recensebit] *nempe Cyaxares Medus, Ninivem primò obsidens: quæ obsidio advenientibus Scythis & irruentibus in Medos soluta est.* Corruent] *Medi videlicet in ea Scytharum expeditione; quæ ambulatio portus & velitaris cursus, quam dominatio & administratio dicenda est. Nam Scytha Medum, Assyriam, Asiamq; spatio annorum viginti octo percurrerunt, occuparunt, atque amiserunt.* Festinabunt] *id est, festi muri advolabunt in oppidum, quasi ipsum a Cyaxare violentia liberassent & porrò protecturi essent; ut speraturi esse dicuntur infrà 3. 11.* 6 Portæ flum.] *id est, debilitabitur oppidum, abjectis munitionibus quæ secundum Tigrim erant & aliis omnibus in oppido; inter quas erat templum Jovis Beli, quem Ninivitæ regis patrem prædicabant.* 7 Statione posita] *a Scythis Assyriam obtinentibus, ut modò diximus.* Cum ancillis] *id est, heri herâ, cum servis & ancillis suis eodem loco habebuntur a Scythis: & pro eo quod ancillæ psallerint, symbuccistriæ, & symphoniacæ prosequuntur dominas, tum omnes in deportationem abeuntes edent concentus querulos & lamentabiles.* 8 Fuit quidem] *jam transit Propheta ad enarrationem effectorum, ut diximus in ver. 3. qua propheta primùm fugam hominum trepidissimam, hoc versu, deinde direptionem & vacuitatem loci luctuosissimam, quatuor sequentibus; postremò cædem & incendium peccatis antecedentibus respondens, versu ultimo pronuntiat.* Velut piscina] *id est, locus abundantissimus, & fructuosissimus, ut est piscina firmè aquam continens: sic inquit propheta, erunt plenæ rimarum obices, & debilitæ aggeres, ita ut aquæ omnis ex parte diffluxuri, & nemo posset obsistere.* 9 Diripite] *apostrophe ad Scythas & Medos, quibus mandatur Dei verbis Ninivem direptio.* 10 Animus liquit.] *cujus tria signa sequentibus verbis proponuntur.* Collisio genuum] *ut Daniel. 5. 6.* Facies] *ut Joel. 2. 6.* 11 Ubi est lustr.] *lugentium verba, & Ninives casum deplorantium per comparationem præteriti Ninivitarum gloriæ, amplitudini, frequentiæ, & vitæ licentiosissimæ cum abjectione & ruina præsente: quamobrem vocale omnes leonum appellatione denotantur.* 13 Ecce me] *conclusio hujus partis, qua Deus sibi totum hoc judicium arrogat, ut diximus in versum 3.* Nuntiorum tuorum] *i. nullum tibi amplius erit imperium, nulla autoritas, ut tuis legationibus leges feras gentibus exteris; sed contrà audientes rumorem tuum complodent manu super te, infra 3. 19.*

IN CAPUT III.

1 Væ civitati] *Altera pars ἰργασίας, ut diximus suprà 2. 1. qua Propheta causas exponit duas importunitatis in Ninivem calamitatis: unam, inhumanissimæ administrationis per vim & fraudes, versu 1. alterum, fortationis, præstigiarum, & nefariæ idololatriæ, versu 4. quibus singulis suæ pœnæ accommodantur.* Non amovet] *id est, quisque indesinenter rapit, neque ullo pacto respicit: quamvis Jonæ prædicatione ad tempus visi sint respicere.* 2 Sonus flagelli] *expositio illius væ, id est, judicii, quod sanguinariæ civitati indixit Deus, diebus versibus.* 3 Impingatur] *id est, nusquam iter fieri possit nisi per cadavera.* 4 Propter amplit.] *altera causa, ut diximus in versum 1. cui accommodantur judicia sua, tribus sequentibus.* Scortationum] *id est, idolatriæ quam reges Assyriæ per Orientem propagarunt, etiam apud Israëlem & Jehudam: ut Achazi exemplum ostendit 2. Reg. 16. 10.* Quæ venundabat] *quæ tum suæ religionis specie, tum subditis aliis artibus atque (ut Græci vocant) πραξεκτικὸς populos sibi mancipat, ut eos venderet, ageret, & ferret arbitratu suo.* 5 Retegam] *ut Jeschaiah. 47. 3. & Jecheziah. 16. 37.* 6 Projiciens] *in signum detestationis maximæ.* Disponamque te] *id est, faciam ut exempla sis aliis omnibus in memoriam sempiternam.* 7 Abetret] *id est, deflectens ab itinere refugiat conspectum tuum, & te de industria neglegat propter antegressa maleficia tua.* 8 An melius esset] *confirmatio prophetiæ, ut diximus suprà 1. 1. ab exemplo potentissimi & munitissimi oppidi, tribus versibus cuique exemplo Ninivæ quoque ruitura dicitur, tribus alteris; & ratio exponitur, ad finem capitis.* No] *id est, Alexandriæ in Ægypto; vide Jirmeiæ 46. 25.* 9 Auxilio tibi] *apostrophe ad Alexandriam.* 10 Etiam hæc] *etsi hujus historiæ singularem aliquam descriptionem non meminimus aliis legere, tamen quia hîc a Propheta ad confirmationem judicii alterius adducitur sententiam nostram afferemus paucis: Ac primùm quidem ad superiorem tempus hæc verba referri minimè putamus omnium, quasi nullus ejus confirmationis locus ad præterita autem id referamus tempora flagitat argumentum: sed aliis hanc rem a Sancheribo gestam putant, qui tamen (ut testis est Berosus apud Josephum) vinquam Pelusium excessit, sed adventu Tirhakæ regis Æthiopum referre pedem coactus est: alii ad Tyrios, qui multos annos ex quo elapsum Schalmanasarum fuderat mari imperarunt. sed hæc nuda conjectura est, neque sententiâ nostra probabilis. Quamobrem cùm animadvertimus Jeschaiah. 19. nullam plenè fieri mentionem Alexandriæ, ubi celeberrimarum Ægypti civitatis adducit nomina, statuimus urbem Alexandriam ante illud tempus fuisse diruitam, cujus eo capite Jeschaiah jurationem habet, nimirum tempus Sethonis regis atque Psammetichi, quò spectare videtur quod narrat Herodotus in Euterpe, mortuo Asychi cùm regnaret cæcus quidam nomine Anysis, excurrisse in Ægyptum cum magna Æthiopum manu Regem Sabacum, & in Ægypto annos quinquaginta regnasse. Hunc verò, sive Alexandria obstiterit consilio ejus (quod magis probatur) sive ipse de vendam & deportandas colonias judicaverit militari stratagemate, ut confirmata Ægypto imperium suum confirmaret; putamus fuisse hujus eversionis autorem atque effectorem; deinde autem ex eo tempore redintegratam esse, ut Jirmeia & Jecheziel in prophetiis suis memuerunt.* Projecerunt] *id est, sortitione mancipia inter se diviserunt inimici.* 11 Tu quoque] *accommodatio judicii pronuntiati ad exemplum Alexandriæ, tribus versib.* Inebriaberis] *ut Jirmei. 25.* 12 Similes ficubus] *i. nullo negotio concident ad votum obsidentium.* 13 Omnino aperient] *id est, omnia patebunt hostibus, erunt q; pervia, nullis copiis aut munitionibus obsistentibus.* 14 Aquas obsid.] *id est, compara & imple cisternas tuas, ac de commeatu & munimento tibi prospice, ironiæ ut Jeschaiah. 8. 9. & 10. Hîc autem & seq. ver. Prophetia rationem seu formam judicii exequendi explicat*

(ut

(ut diximus in versum 8.)nempe munitionum eversionem,hoc & seq.versu;omnium fugam, versu 16.& 17. vacuitatem consilii,versu 18.denig;plagam immedicabilem,versu 19. ingredere in lut.]*s factum intritam ad munitiones firmandas.* 15 Ut melolontha]*s.inimicus numerosissimus,ut melolonthæ solent magno numero involare.* Numerosum efficè]*altera concessio ironica,qua Nineuitas ut viros,ac potius fœminas (quemadmodum dixerat ver.13.)ludificatur, monens ut numerosis copiis quantas volent seipsos confirmenti,nihil tamen effecturos esse.* 16 Ut melolontha]*s.tota illa negotiatorum tuorum frequentia, quæ cum melolonthis numero comparatur,se ipsa morem melolontharum servabit: nam ut illa momento ex agro in quem irruerunt avolant, ita se gerent mercatores tui: sic etiam accipiendus est versus seq.* 17 Tempore frigoris]*s.nocturno.* 18 Dormitabunt]*apostrophe ad Regem Assyriæ.* Pastores]*vide Jerem. 23.1.* Abundabunt]*s.abundantissimè diffugient.* 19 Nulla est contract.]*s.ne minimum quidem levari potest afflictio tua,nedum ut ab illo curari possit.* Complodent manu]*lati de eversione tua,& lætitiam complosione testantes,synecdoche:ut Psal.47.2.* Quem non pervasit]*id est, nulla gens fuit immunis a tua tyrannide,ac propterea non potest sibi non gratulari de exitio tuo.*

CHABAKKUK.

ARGUMENTUM.

LIBER Chabakkuki Prophetæ totus versatur in prophetico scribendi genere: primùm enim conquestus de sceleratissima Iudæorum vita prophetat eversionem per Chaldæos adventurã, deinde ægrè ferens tam impuros & impios hostes ad flagellandum populum Dei adhiberi, docet Dei verbis non propterea labefactum iri piorum fidem, sed ipsos in fide victuros,Chaldæos verò in peccatis suis ruituros. Quamobrem Prophetæ documentum illud fidei obsignat eleganti oratione; cùm suo,tum reliquiarum sanctarum nomine.

CAPUT I.

Deus Prophetæ gravissimè expostulanti de improbitate perfidiaq; Iudæorum,respondet se Chaldæorum opera retusurum Iudæos & perditurum esse: quo audito Propheta amplius expostulat,propter improbitatem & impietatem Chaldæorum indignum ratus ut per illos Iudæi affligantur: quamobrem Deus iterum respondens publico testimonio docet Chaldæos quidem, tãquam prædatores,iudicium ipsius effecturos esse;verùm ambitionis,avaritiæ,inhumanitatis,luxus,& idololatriæ pœnas tandem daturos: ac proinde tantùm piu videndum esse ut justè vitam in fide transigant.

1 [a] Heb.*onus quod &c.ut. Jesche. 13.1.*

[a]ONUS prophetiæ, quam vidit Chabakkuk Propheta.

2 'Quousque, Jehova, cùm vociferatus fuero, non exaudies? cùm clamavero ad te 'violentiam,non servabis?

3 'Quare facis ut videam iniquitatem, & facis ut intuear molestiam,vastitatemque ac violentiam e regione mei? & *quare* est 'litem & jurgium *qui* efferat?

4 'Idcirco intermittitur lex,& non procedit [b] unquam jus: quia improbus 'circumsidet justum,idcirco prodit jus perversum.

[b] Heb. *in æternum.*

Act.13.41.

5 'Respicite in gentibus,& intuemini,& admiratione abrepti admiramini: nam opus operor diebus vestris, *quod* non 'crederetis essetis si narraretur.

6 'Nam ecce ego excitaturus sum Chaldæos, [b] Heb.*amarã.* gentem 'acerbissimam, & 'festinam; ambulaturam 'per latitudines terræ ad hæreditariò possidendum habitacula non sua,

7 Formidabilem & terribilem illam,'abs qua judicium hujus & deportatio hujus prodeant.

8 Nam leviores erunt pardis equi ejus,& acutiores 'lupis [d] vespertinis,abundabuntq; equites ejus: & equites ejus e longinquo venientes involabunt,ut 'aquila celer ad escam:

9 Illa tota ad violentiam veniet,'aspectu faciei ipsorum *aspectante* Orientem versus;ut colligat 'tanquam arenam captivam turbam.

10 'Et ipse *Rex* regibus illudet, & dominatores risui erunt ei; ipse omnem munitionem deridebit,& 'coacervato pulvere capiet eam.

11 Tunc 'remeante spiritu ubi regressus fuerit, reatum obibit; *prædicans* hanc vim suam Dei sui esse.

12 'Nónne tu ab [e] æterno es 'Jehova Deus [e] Heb.*antiquitus.* meus *est*,sanctus meus,'nõ moriemur: Jehova 'ad judicium disponis eum,& ô 'rupes ad corripiendum fundas eum.

13 Purior es oculis quàm ut aspicias malum,& intueri molestiam non potes: quare intuerêris 'perfidos? 'surdum agere, dum absorbet improbus justiorem se?

14 Et 'faceres homines velut pisces maris? ut reptile cui non est dominator?

15 'Quotquot sunt hamo educit, congregat illos plagis suis, & recipit eos retijaculo suo; idcirco lętatur & exultat.

16 Idcirco 'sacrificat plagis suis, & suffitum facit retijaculo suo; quia per hæc pinguis est portio ejus,& cibus ejus opimus.

17 'An propter hoc educet plagas suas,& jugiter occidendo gentes non utetur clementia?

CAPUT II.

1 'IN custodia mea stanti & cõsistenti in munitione; ac speculanti ad videndum quid 'eloqueretur mihi, & quid 'responsurus essem 'post correptionem meam,

2 'Re-

2 Reſpondit mihi Jehova dicens, ſcribe viſionem & quidem [a] perſpicuè in iſtis tabulis; ut percurrat lecturus eam.
3 Nam adhuc viſio ad conſtitutum tempus *rejecta* eſt, quam effabitur ſuo termino, neque fallet: ſi cunctabitur, expecta eam; nam [b] omnino eventura eſt,
4 Ecce [c] bullat in quo non eſt rectus animus ipſius: juſtus autem ex fide ſua vivet.
5 Quapropter etiam cùm vino perfidioſus ſit, vir arrogans, neque maneat in habitaculo; cùm dilatet velut ſepulchrum animum ſuum, ſitque velut mors quæ non ſaturatur, & recipiat ad ſe omnes gentes, congregetque ad ſe omnes populos:
6 An non iſti omnes de eo parabolam prolaturi eſſent & interpretationem *cum* ænigmatis de eo? & dicturus *ille*, Væ multiplicanti non ſua (quouſque tandem?) & numeroſè aggregăti penes ſe! denſiſſimum lutum.
7 An non repentè conſurgent qui mordeant te, & expergiſcentur divexaturi te; & eris [c] continenti conculcationi eis?
8 Quia tu ſpoliaſti gentes multas, ſpoliaturæ ſunt te omnes reliquiæ populorum; propter [d] cædes humanas & violentiam [e] terræ, [f] urbem, & omnes habitantes in ea.
9 Væ [g] dedito quæſtui malo pro domo ſua, ut diſponat in excelſo nidum ſuum, quo eripiatur e [h] poteſtate mali.
10 Conſilium iniviſti pudendum domui tuæ, ſcindendi populos multos; & peccaſti contra [i] te ipſum!
11 Nam lapis e pariete exclamat, & nodus ligno teſtificatur illud.
12 Væ ædificanti civitatem [k] cædibus, & ſtabilienti urbem iniquitate.
13 An non ecce a Jehova exercituum eſt; ut laborent populi pro igne, & nationes pro inanitate fatigentur?
14 Nam impletur terra cognoſcendo gloriam Jehovæ, ut aquæ operiunt [l] alveum maris.
15 Væ potum præbenti proximo ſuo, adhibenti utrem tuum, & etiam inebrianti; ut intuearis nuditatem eorum.
16 Saturaris ignominia præ gloria, bibe tu quoque & retige præputium: divertet ad te poculum dexteræ Jehovæ, & vomitus ignominioſus ad gloriam tuam.
17 Nam violentia Libani operiet te, & vaſtitas beſtiarum terrefaciens eas; propter cædes humanas & violentiam terræ, urbem & omnes habitantes in ea.
18 Quid profuerit ſculptile, quòd ſculpſerit illud formator illius, fuſile aut doctor falſi; quòd confidat formator figmenti ſui ipſi, faciendo idola muta?
19 Væ dicenti ligno, expergiſcere; evigila, lapidi ſilenti: ipſe docet, ecce ipſum, continetur *quidem* auro aut argento, ſed omnino ſpiritus nullus *eſt* in medio ejus.
20 Jehova verò in templo ſanctitatis ſuæ eſt; ſile a conſpectu ejus, ô univerſa terra.

[a] Heb. *declarando: ut Deut. 27. 8.*
[b] Heb. *veniendo.*
[c] Heb. *conculcationibus.*
[d] Heb. *sanguines hominuſve ver. 17*
[e] Heb. *quæſtuoſo quæſtu mali.*
[f] Heb. *manu.*
[g] Heb. *animam tuam.*
[h] Heb. *sanguinibus. Firm. 51. 58. Jeſcha. 11. 9*
[i] Heb. *in mari*

ANNOTATIO.

1 Onerosa proph.] *Hujus prophetiæ argumentum & autor ex inſcriptione ipſa hoc verſu cognoſcitur: tempus verò quia nominatim hîc in contextu aut alibi non oſtenditur, variæ de eo habentur ſententiæ. Nobis magis probatur noſtrum hunc prophetam ſub tempus regni deſinentis Joſchiæ, aut regno filiorum ejus prophetiam hanc conſcripſiſſe, cùm propterea quod populi obdurationem & contumaciam deflet ut faciebat Jirmeja eodem tempore; tum etiam propterea quòd Deus diſertis verbis exponit ſe opus ita ipſis diebus operaturum eſſe, id eſt, propediem Chaldæos in Judæam immiſſurum. Eſt autem prophetia hæc διαλογισμὸς, comprehenſa partibus in univerſum quatuor, ſi inſcriptionem hoc verſu excepere: prima eſt, expoſtulatio & querimonia Prophetæ de licentioſa & perdita Judæorum vita, tribus verſibus: ſecunda, reſponſio Dei clades a Chaldæis eventuras in deſperatum populum prædicantis, & Chaldæorum arrogantiam, uſque ad verſum 12. tertia, altera Prophetæ expoſtulatio de indigniſſimæ oppreſſione quam boni a Chaldæo Rege impiorum blaſphemo, cum malis promiſcuè erant perpeſſuri, ad finem uſque capitis: quarta eſt reſponſio altera Dei, qua officium bonorum explicat in tantis confuſionibus, & improborum impiorumq; Chaldæorum exitium, capite 2.* 2 Quouſque] *expoſtulationis exordium patheticum ex abrupto, quo propheta exaggerat indigniſſimam Judaici populi adminiſtrationem, ab indefinentibus ſuis querimoniis, & precibus coram Deo.* Violentiam] *ſummum argumentum querimoniæ, quod deinde expomitur duobus verſibus; vide Gen. 6. 11.* 3 Quare (ſacis) *id eſt, ſinis populares meos me præſente & vidente in ſua impietate & inhumanitate pergere, & magis magisq; animos inter ſe accendere?* Litem & jurgium] *id eſt, qui nequeat patienter ferre admonitiones ſanctas ex verbo tuo: ut Hoſche. 4. 4.* 4 Idcirco] *videlicet quòd iſti impatientes doctrinæ Dei jurgium & litem efflrant contra ſervos Dei: ut Jirmeja 11. & 12.* Circumſidet] *id eſt, non tantùm non repugnat, ſed obſeſſum tenet, & potitur rerum: ſic Pſalm. 12. 9. & 22. 13.* 5 Reſpicite] *ſecunda hæc pars (ut diximus in verſum 1.) continet reſponſum Dei ad præcedentem expoſtulationem: ubi Deus oratione ad Judæos impios converſa docet futurum ut violentiam ipſorum altera retundat violentia per mirificam providentiam & adminiſtrationem ſui: quod ſummatim poſitum verſu 5 in ſequentibus enarratur.* 6 Nam ecce] *ipſa ratio præcedentis verſus; qua primùm totius gentis intoleratia, verſibus quatuor; deinde verò Regis ipſius inhumana & impia arrogantia proponitur, verſu 10. & 11.* Feſtinam] *vide Jeſchahh. 5. 26. & ſequentibus.* Per latitudines] *id eſt, quam latè patet terra.* 7 Abs quaſi] *id eſt, quæ gens hunc populum, de cujus iniquitate & violentia mecum expoſtulasti boni, tum judicio meo caſtigabit & puniet in terra hac, tum etiam reliquos in terram ſuam deportabit. Hunc locum ſic interpretamur ex ſequentium comparatione: nam hîc & præcedens verſus duobus ſequentibus ordine illuſtrantur; eſtq; octavus ſextinovus verò ſeptimi exegeticus.* 8 Lupis veſper] *vide Jirmejæ 5. 6.* Aquila] *vide Jecheżk. 17. 2.* 9 Aſpectu faciei] *id eſt, cùm irruet in Judæam, nihil latitabit ſpectabit quàm ut regionem totam ſpolet atque exhaurat ſpoliisq; ditet in regionem ſuam quę ſita eſt Orientem verſus.* Tanquam aren.] *id eſt, innumerabilem, ut exponitur Gen. 32. 12.* 10 Et ipſe] *ut prophetaverat Jirmeja 25.* Coacervato pulv.] *id eſt, fictis aggeribus, ut priſca erat militandi ratio. De multis autem populis a Nebucad nezare debellatis vide Jirmeję 25. & Jecheżk. 25. & ſeq.* 11 Remanente ſpir.] *id eſt, quando cum animo ſuo ultrò ſtatuerit ceſſare ab expeditionibus exteris, ac proinde reverſus*

versus in Babylonem fuerit: tum eripietur gloriam rerum gestarum vero Deo, illam idolis suis tribuet: cujus rei complementū vide apud Danielem quinquies primis capitibus. 12 Nónne tu] *tertia pars, ut diximus in versum 1. continens alteram expostulationem Prophetæ, natam ex superioris responsi argumento. Sunt autem hujus expostulationis partes duæ: pathetica causarum propositio ad consequendam misericordiam; & indignissimorum malorum quæ Chaldæus erat patraturus enumeratio, tertiū versibus. causa vero a natura Dei sumuntur omnes, eo quòd æternus sit consilio, sermone, & administratione, ac sibi in æternum constans: quo ex fundamento assurgunt causæ tres; una fœderis erga populum suum constantissimi etiam in medio judiciorum (ut ducitur infrà 3.2.) & castigationum paternarum ejus, hoc versu; altera, odii contra malos & maleficia illorum gravissimi, ver. 13. tertia denique ἐυταξίας sive optimæ ordinatæ & constitutæ administrationis, cui cum tanta tyrannide non potest convenire, versu 14.* Jehova Deus] *gloriosa fidei prædicatio recumbentis in Deum ex fœdere, & de vita æterna confirmatæ, ac propterea præsentibus Dei castigationibus bono animo acquiescentis.* Non morietur] *id est, quantacunq; sit futura ista calamitas, perdurabimus tamen virtute Dei.* Ad judicium] *id est, castigationem & emendationem nostram, non autem ad mortem.* Rupes] *ut Deut. 32. 4.* 13 Perfidos] *Chaldæos: vide Jeschahh. 21. 2.* 14 Faceres] *i. non magis curares salutem tuorum & prospicires administrationi tuæ quàm piscibus, qui in mari prædæ sunt alii, defensore carent, & sine ordine consumuntur: sic comparatur transitus adsequentem allegoriam, & secundum expostulationis locum.* 15 Quotquot sunt] *altera expostulationis pars (ut diximus in versum 12.) Nebucadnetzarem promiscuè omnibus inhumanum esse, & duriter accipere probos & improbos, hoc versu; & (quod gravius est) Deo ipsi contumeliosum esse, sequente versu: quamobrem expostulationem concludit per modos, versu ultimo: omnia allegoricè.* 16 Sacrificat] *id est, sibi ipsi honores divinos arrogat; & arcubus, instrumentis, curribus, adjumentis q. d. eosdem honores tribuit neglecto Deo.* 17 An propter hoc] *id est, quandoquidem ita est in homines ferox, & in te blasphemus; an semper improbitatem istam latuurus es, ut plagas tendat & homines venetur inclementissimè?*

IN CAPUT II.

1 In custodia mea] *Quarta pars prophetiæ, ut diximus suprà 1. 1. responsum Dei alterum continet ad expostulationem proximam; quod responsum non sine attentione maxima vigiliisq; a se exoratum esse Propheta narrat, hoc versu; deinde verò responsum tradit sequentibus. Attentionem autem hanc pro ratione castrensi figurat Propheta, quasi explorator esset in custodia aut in arce munitionis collocatus; ut Jeschahh. 21. 8. & sequentibus.* Eloqueretur] *Deus.* Responsurus essem] *populo verbis Dei.* Post corrept.] *nempe quam ego Dei verbis pronuntiaveram populo, suprà 1. 5. & sequentibus.* 2 Respondit] *hujus responsi partes omnino sunt tres: prima, qua Deus hoc suum responsum publico prognatmate ac evidentissimo jubet in oculis omnium confirmari, duobus versibus: altera, thesis qua injusti facta, & justi officia ventilantur proponit, versu 4. tertia, hypothesis, qua Deus cùm omnium hominum, tum justorum sermone sententiam contrà Chaldæum injustum pronuntiat, inde ad finem capitis.* 4 Ecce] *secunda pars responsi, per antithesin injusti factum cum justi officio comparans, ac proinde eventum vitæ salutarem justo, injusto verò exitium denuntians: thesis, secunda pars responsi.* Ebullat] *id est, injustus ex infidelitate & improbitate laborans, etsi in clivum pecte videtur assurgere & permagnus mons effici, ebullat tamen, hoc est, non magis est quàm bulla, crepat, & sua ipsius imbecillitate rumpitur: sic accipiendum esse monstrat oppositi membri comparatio.* 5 Quapropter] *tertius responsilocus, hypothesis, de Babylonio statuens, usque ad versum ultimum: & de justi, versu ultimo. In causa autem Babyloniorum Deus primùm per congeriem malefactaporum explicat, hoc versu: deinde sententiam suam omnium testimonio & votis comprobatam pronuntiat, sequentibus.* 6 Isti omnes] *populi quos cepit & congregavit ad se.* Et interpret.] *id est, non tantùm obscurè, sed etiam nudè & apertè verbu maledicturi Babylonio, & prolaturi sententiam meam.* Dicturus ille] *videlicet justus ex fide sua vivens, versu 4.* Væ multiplicanti] *sententia hæc Dei contra Babylonium causas quinque ex ordine complectitur, quibus Deus ad sententiam hanc ferendam adductus est: prima est ambitio inexplebilis, hoc versu; secunda, avaritia apud omnes populos testata bellu, versu 9. tertia, tyrannus & inhumanitas ex ambitione avaritiaq; proficiscens, versu 12. quarta, luxus & infanis libido, versu 15. postrema, idololatria, versu 18. & 19. quibus causis suæ confirmationes accedunt, & judicia cum illis comparantur singillatim.* Densissimum lut.] *id est, frequentium maximam spoliorum alius gentibus ereptorum; qua omnia non magis commodant avaris ambitiosisq; possidentibus, quàm si densissimo luto sese immergerent.* 7 An non] *comparatio judicii hoc versu posita, & sequente exornata, exponitur copiosissimè Jeschahh. 13. & 14. & 21. & Jirmejæ 50. & 51.* Consurgent] *Medi & Persæ.* 8 Terræ] *id est, quam violentiam totis terræ intulisti.* Urbem] *videlicet Babylonem, suam illam urbem (inquit) cujus confidit munitionibus, & habitatores illius spoliabunt: synechysis: hoc enim membrum ad versus principium pertinet: sic ver. 17.* 9 Væ dedito] *secundus causarum locus, ut diximus in versum 6.* Pro domo] *id est, ad stabiliendum domum suam quæstu conflatu ratissimo: ut sequentia verba exponunt metaphoricè, ad historiam illius turris alludentia, de qua Genes. 11.* 10 Consilium] *exornatio causæ præcedentis, qua Propheta per apostrophen ad Babylonium vehementiùs exprobrat male facta, hoc versu; & auget hyperbole, sequente.* 12 Væ ædificanti] *tertia causa, ut dicit ipse est versu 6 cui judicium suum a Deo venturum subjicitur per thesin elegantissimam, versibus sequentibus.* 13 An non ecce] *explicatio judicii in peccatum istud Babylonium per thesin. Convenit (ait Propheta) justitiæ Dei ut quicunque populi ita laborant & fatigantur, operu sua facturam faciunt, & male ab ipsis parta male dispereant, hoc versu; cui subjicitur antithesis: contrà vero Propheta inquit) Væ justo est atque verissimum, ut quacunque in terra gloria Jehovæ cognoscitur, ejus non exhauriantur incolæ, sed impleantur benedictionibus abundantissimè, ut aquæ abundant in mari. seq. ver.*

15 Væ potum] *quarta causa (ut diximus in versum 6.) pari judicio comparatæ.* Ut intueantis] *i. ut cum eis facias & pariaras malebria: nam ita ferè scriptura loquitur, & sequens versus confirmat; denq; hunc pra-*

prædicationi infestos fuisse Babylonios narrant Herodotus, Cusias, & alii. 16 Saturaris ignom.]*id est, adeo circumfusa gloria & amplitudine ut abutatur ea in omnem ignominiam. Nam ferè apud homines fit, ut bona maxima in luxum maximum, maximaq; gloria in ignominiam maximam consumatur.* Bibe tu quoque]*eadem perfer judicia, adeoq; omnium gravissima, Jeremiæ 25. 26.* Divertet ad te]*eodem poculo inebriaberis, & ita perfunderis, ut gloria tua tanquam vomitu ignominiosissimo conspergatur: ut Jerem. 51. 57.* 17 Nam violentia]*explicatio poculi quod Deus Babylonio præbiturus est, per alteram allegoriam. Similes, inquit, erunt hostes tui venatoribus feras in Libano vehementissimè persequentibus; quorum cassibus & plagis intercipiuntur, & in vastitatem maximam redigentur. Est igitur violentia Libani, quæ in Libano a venatoribus adhibetur consequendæ prædæ.* Urbem]*ut supra versu 8.* 18 Quid profuerit]*transitio ad quintam causam, de qua versu 6. a vanitate idolorum nec sibi, nec suis cultoribus commodantium, sed falsa tantùm expectatione eos implentium: quamobrem eis denuntiatur maledictio, sequente versu.* 19 Ipse docet]*videlicet lapu se silentem esse, mutum, & vita vacuum.* 20 Jehova verò]*secundus locus hypothesios de justis, ut diximus in versum 5. quo Propheta concionem terminat: ut tum justorum vitam ex fide in Christo æternam esse doceat, tum ad præsens ipsorum officium provocet, nempe ut acquiescant Dei judiciis & castigationibus, præcepta animo fiducia liberationis adventuræ.* In templo sanct.]*id est, in Ecclesia, quam præsentia sua sanctificat per communicationem Spiritus in Christo.*

CAPUT III.

Propheta infirmitatem suam confessus salutem & fidei conservationem petit a Dei misericordia: recordatione operum & gratiosarum promissionum ejus se ipsum confirmat: ac postremo gloriatur se etiam in gravissimis angustiis exultaturum in domino certa fiducia liberationum ejus.

1 ORatio Chabakkuki Prophetæ; [a]secundum a odas varias.

2 [b]O Jehova, audiens b pronuntiatum tuum timeo, Jehova opus tuum c interea temporis d conserva, interea temporis e notum facias commotione *iræ* misereri recordare.

3 [c]Deo a meridie veniente, & sancto e monte Paranis, [d]Sela; [e]operuit cœlum decor ejus, & laude ejus plena fuit terra:

4 Et splendor tanquam [f]lucis affuit, [g]cornuaque [h]ad latus ipsius ei; [i]quamvis ibi absconsio esset roboris ejus.

5 [k]Anteivit ipsum pestis, & præcessit anthrax ad pedes ejus.

6 [l]Ubi autem constitit, mensus est [m]terram; [n]vidit, & disturbavit gentes: & dissipati sunt [o]quorum erant montes [p]æterni, incurvati sunt [q]eorum erant colles [r]perpetui, cujus *fuerant* ambulationes perpetuæ.

7 [s]Locum vanitatis vidi *esse*; [t]tentoria Æthiopidæ, commota sunt aulæa terræ Midjanis.

8 [u]An contra flumina accensa fuit, Jehova? an contra flumina ira tua? an contra mare excandescentia tua? cùm [w]insideres equis tuis, curribus tuis [x]salutaribus?

9 [y]Nudus alveus factus est [z]arcu tuo, [aa]juramentis tribuum, sermone, Sela: flumina dissidisti terræ:

10 [bb]Te videntes contremuerunt montes, [cc]inundatio aquarum transivit; edens abyssus vocem suam, in altum [dd]latera tua extulit.

11 Sol, Luna stetit in habitatione: [ee]ad lucem [ff]sagittæ tuę itarunt, ad splendorem [gg]coruscans hasta tua.

12 [hh]Indignatione progressurus in terram, ira triturabis gentes.

13 Processisti ad salutem populi tui, ad salutem cum uncto tuo; fregisti [ii]caput e domo improbi, usq; ad collum, nudando fundamentum. Sela.

14 [kk]Perforasti virgis illius caput pagorum ejus, cùm procellam excitarent ad dispergendum me; exultatio eorum esset ac si comesturi fuissent pauperem *latentem* in absconditio.

15 [ll]Iter fecisti ad mare usquè equis tuis, *ad* [mm]acervum aquarum multarum.

16 [nn]Audivi, commoto ventre meo, [oo]ad vocem palpitantibus labiis meis, invasura putredine ossa mea, denique commoto meo loco meo; quiescendum esse mihi in die angustiæ, cum ascendit contra populum [pp]hostis turmatim populaturus eum.

17 [qq]Quamvis ficus non effloresceret, & nullus esset proventus in vitibus, mentiretur opus olivæ, & agrorum nullus ederet cibum; abscinderet *hostis* ob ovili gregem, & nullum esset armentum in bubilibus:

18 Ego tamen in Jehova exultabo, gestiam in Deo salutis meæ.

19 Jehova Dominus robur meum est, qui [rr]disponit pedes meos tanquam cervorum, & super excelsa mea facit ut incedam: magistro symphoniæ [ss]in fidium mearum.

a Heb. *odas erraticas: ut Psal. 7. 1.*
b Heb. *auditionem tuam.*
c Heb. *in medio annorum, hu eodem ver.*
d Heb. *vivifica. Deut. 33. 2.*
e Heb. *a latere.*
f Heb. *æternitatis.*
g Heb. *seculi, hu hoc ver.*
h Heb. *salutis.*
i Heb. *nuditas nudata est arcu.*
k Heb. *fulgor hastæ tuæ.*
l Heb. *in pulsatilibus: ut Psal. 4. 1.*

ANNOTATIO.

1 Oratio]*Hæc inscriptio satis aperte demonstrat quodnam sit capitis argumentum. Nam Propheta quia Dei revelationibus tam multas calamitates cognovisset populo suo eventuras; cùm suo ipsius, tum aliorum fidelium nomine se ipsum eorum Deo tanquam judice sistit, & orationem hanc fundens formulam afflictis fratribus præscripsit qua Deum possent accedere. Sunt autem hujus orationis tres omnino partes: petitio versu 2. narratio argumentorum quibus fides piorum in petitione confirmatur, usque ad versum 17. & fidei sanctorum gloriatio, tribus versibus ultimis.* Secundum odas]*id est, conscripta non uno tantùm aut altero certo metrorum genere, sed ex variis intercurrentibus.* 2 O Jehova]*brevis petitio hæc duo complectitur: occasionem postulati, nempe iterum quo se Propheta perculsum confitetur; & postulatum de salute & documentis illius cum populo communicandis deportationis tempore per Dei misericordiam.* Pronuntiatum tuum]*id est, acerbissimum illud judicium quod pronuntiasti mihi, & audiendum jussisti populo tuo promulgari, suprà duobus capitibus.* Opus tuum]*id factum in populo tuo quem comparasti tibi, ut Jeschahh. 45. 11. quasi dicat, nisi populum tuum conservaveris, perierint opera tua antecedentia.* Interea tempor.]*id est, toto illo deportationis tempore quod constituisti.* Notum fac]*tum apud exteros magnificis operibus, tum apud tuos salutari verbo; ita duo sunt petitionis capita &*

eorum consequendorum via unica, nempe Dei misericordia: quæ omnia ut Propheta exoptavit fide, ita re fuisse completa liber Danielis comprobat. 3 Deo] secunda hæc orationis pars narrationem continet argumentorum quæ fides adduxit in proximo postulato: quorum prius est a divinis operibus, usque ad versum 16. posterius vero a verbo & promissionibus ipsius, versu 16. *In operibus autem proponitur primùm demonstratio gloriæ & majestatis Dei toti populo spectata, tribus versibus; & populis exteris terribilis, versu 6. & 7. deinde exornatio.* Scla] vide *Psal.* 3. 3. Operuit] *Propositio summa gloriæ Dei in majestate ipsius res omnes creatas superante.* 4 Lucis] *id est Solis, κατ' ἐξοχὴν, ut Iyobi* 31. 26. & 37. 20. Cornuaque] *id est, omnipotentiæ ligna: nam robur cornibus scriptura significare solet, quo spectant sequentia.* Quamvis ibi] *i quamvis ne ita quidem explicares totam majestatis & potentiam ejus; sed potius illa velut umbraculo obtegeret, ne infinita ipsius gloria rebus creatis proposita ipsas laborantes sua infinitate absorberet.* 5 Antivit ipsum] *i. omnibus armis lethalibus fuit circummunitus, ut judicia sua præsterret arbitratu suo, quousque pergeret.* 6 Ubi autem const.] *id est, in Cenahhanæa, ut precabatur Moseh, Exodi* 15. Terram] *quam attribuit populo suo in hereditatem.* Vidit & disturb.] *i. ad solum aspectum disturbavit, quantumvis firmè in ea regione radicati essent: quod amplificatur verbis sequentibus.* Quorum erant montes] *i. qui jam olim tanquam ab æterno Cenahhanæam montibus circummunitam posſederant.* 7 Locum vani.] *id est, vida Scenitas Arabas Cuſcho Æthiopum patre ortos trepidantes in loco suo, & Midianitas consternatos, id est finitimos omnes, sive dochicè: ut Exodi* 15. 14. & *sequentibus.* Tentoria] *id est, Arabas Æthiopidas in tentoriis habitantes; hypallage, sic sequens locus de Midianitis.* 8 An contra] *exornatio operis Dei a singulari narratione rerum quarundam mirificè gestarum, primùm in aquis, tribus versibus; deinde in cælo, versu* 11. *ac postremò in terra, seq. Primus autem locus de mari & Jardenu divisione tractatur dialogistice: quo docet Propheta non propter ullam maris aut Jardenu culpam, hoc versu* 3. *sed propter promissionem & jusjurandum a Deo præstitum fissuram eorum effectam esse omnipotentia ejus, duobus sequent.* Insideret equis] *id est, provehereturante populum tuum, tanquam imperator strenuus ad salutem suorum: humanitus dictum.* 9 Nudus alveus] *subjectio ad interrogationem præcedentem.* Arcu tuo] *id est omnipotentia, quam suprà vocaverat cornua.* Juramentis tribuum] *id est, propter promissiones quas juramento tribubus confirmaverat.* 10 Te videntes] vide *Psal.* 114. 4. Inundatio] *i. inundantes & æstuantes aquæ Jardenu & maris rubri: hypallage Rhetorum.* Latera sua] *diffissarum aquarum videlicet, per quarum intervallum transibat populus.* 11 Ad lucem] *id est, pergente lucere sole præter naturæ ordinem.* Sagittæ tuæ] *id est, lapides grandines, de quibus Jehoschua* 10. 11. *quæ etiam coruscantu hastæ nomine designantur, quia cum fragore, tonitribus, & fulgetru immissi sunt.* 12 Indignatione] *tertium exornationis argumentum, de rebus in terra gestis ex quo visum est Deo regnum in familia Davidis constituere, & per illud hostes qui in terra erant reliqui profligare, 2. Schem.* 5. & 8. & 10. 13 Caput] *id est, unumquemque principem inimicorum populo tuo adversantium ita sustulisti, ut cum caput humanum a collo præciditur.* Nudando fund.] *i. terram tuam ab hostibus tuis liberando, ut suprà ver.* 6. *qui prius eam totam ita contegebant quasi perpetuò fuissent in ipsa radicati: nam fundamentum pro solo accipi quod calcamus, est omnibus notissimum.* 14 Perforasti] *principem quemque inimicorum, qui in pagis finitimis, regionibus hîc illic erant reliqui, ita dejecisti, ut si montes & munitiones quibus confidebant terebra pertudisses; idque nullo negotio, quia virgæ unctii tui fuerant ad perforandum satis.* 15 Iter fecisti] *i. regionem totam inde a mari magno usque ad Euphratem fluvium magnum pervasisti, & exposuisti unctio tuo possidendam, 2. Schem.* 8. & 1. *Chron.* 18. Acervum aquar.] *periphrasis Euphratis, quem fluvium maximum scriptura vocat, Deut.* 1. 7. & *alibi passim.* 16 Audivi] *secundum argumentum fides, a verbo Dei & promissionibus (ut diximus versu.* 3.) *pios ab omni hostium metu liberantibus, & ab infirmitate carnis vindicantibus virtute spiritus.* Commoto ventre] *i. me gravissimè consternato & perculso propter superiorum visionum gravitatem: quæ consternatio hîc exponitur signis compluribus.* Ad vocem] *visionum præcedentium, ut modò diximus.* Hostis] *id est Chaldæus, qui etiam turmatim invasisse Judæam dicitur, 2. Reg.* 24. 4. 17 Quamvis] *conclusio orationis, a gloriatione fidei innixentis operibus & verbo Dei, qui suos intus a natura sua & fœdere confirmat adversus præsentes rerum difficultates: quæ per concessionem elegantissimè describuntur hoc versu; ut Psal.* 46. 19 Disponit pedes] *ut* 2. *Schem.* 22. 34. & *Psal.* 18. 34. Fidium mear.] *id est, quam orationem ad fides sim etiam tum cantaturus Domino, cùm publicus ordo fuerit interversu violentia Babylonis.*

TZEPHANJA.

CAPUT I.

Deus per Prophetam populo suo excidium idololatriæ, violentiæ, & fraudi nomine pronuntiat: ac propterea tum improbos, tum pios admonet, ut illis respiscant, his augescant in sera respiscentia, cùm deturbii judicii Dei gravissimi contra gentes aliquot exteras, tum fratri singularibus contra ipsos interminationibus: postremò autem judicio contra Judæos primùm, deinde contra alios populos definito, promissiones Evangelicas subjicit de vocatione gentium, Ecclesiæ instauratione, remissione peccatorum, sanctificatione, & gloria æterna per Christum.

1 [a] VERBUM Jehovæ quod fuit ad Tzephanjam filium Cuschi filii Gedaljæ, filii Amarjæ, filii Chizkijæ, [a] temporibus Joschijæ, filii Amonis regis Jehudæ.

[a] Heb. *diebus.*

2 [b] Omnino recepturus sum omnia a superficie hujus terræ, dictum Jehovæ.

[b] Heb. *recipiendo.*

3 Recepturus sum homines & jumenta, [c] recepturus sum aves cœli, & pisces maris, & [d] ruinas cum ipsis improbis: denique exscindam homines a superficie hujus terræ, dictum Jehovæ.

[c] Heb. *recipiendo.*

[d] Heb. *offendicula.*

4 [e] Exten-

[e] Exten-

4 'Extendens enim manum meam ſuper Jehudam, & ſuper omnes habitatores Jeruſchalaimorum; exſcindam e loco hoc 'reſiduum Bahhalis, & nomen 'atratorum cum ipſis ſacerdotibus:

5 Et qui incurvant ſe 'ſuper tecta exercitui cœlorum; etiam qui 'incurvantes ſe jurant per Jehovam, ut qui jurant per Melecum ſuum:

e Heb. *a poſt Jehovam.* 6 Tum qui retro aguntur e a ſequendo Jehova; tum qui non quærunt Jehovam, neque requirunt ipſum.

7 'Sile 'a conſpectu Domini Jehovæ; 'propinqua enim eſt dies Jehovæ, nã apparavit Jehova d'mactanda animalia, e præparavit 'invitatos ſuos.

d Heb. *mactationem.* e Heb. *ſanctificavit.*

8 'Erit quoque die mactationis Jehovæ; ut animadvertam in ipſos principes, & in filios Regis, & in omnes 'qui induuntur indumento alienigenarum.

9 Et animadvertam in 'omnem qui inſilit in limen die illa, qui implent domum dominorum ſuorum violentia & dolo.

10 'Eritque die illa, dictum Jehovæ, vox clamoris a porta piſcium; & ejulatus a parte ſecunda, & confractio magna ab ipſis collibus.

Heb. *mortarii: ut Judic.* 15.19.

11 'Ejulate 'habitatores f cavi: nam ſuccidetur totus populus 'mercaturam faciens, exſcindentur omnes g argentarii.

f Heb. *tollentes argentum.*

12 Eritque tempore illo, 'ſcrutante me Jeruſchalaima lucernis; ut animadvertam in iſtos homines qui 'concreti ſunt cum fæcibus ſuis, dicentes cum h animo ſuo, non benefacit Jehova, neque malefacit.

h Heb. *corde.*

13 Erunt enim facultates eorum direptioni, & domus eorum deſolationi: ædificant quidem domos, ſed non inhabitabunt; plantant quoque vineas, ſed non bibent vinum earum.

14 'Propinqua eſt dies Jehovæ maxima, propinqua & feſtina valde; ſonus diei Jehovæ, 'amarè clamaturo ibi robuſto:

15 Dies excandeſcentiæ, dies illa, dies angustiæ & oppreſſionis, dies vaſtitatis f & quidem vaſtiſſimę; dies tenebrarum & obſcuritatis, dies nubis & caliginis.

f Heb. *& vaſtationis.*

16 Dies buccinæ & clangoris, contra civitates munitas, & contra 'angulos altiſſimos:

17 Qua angustiis afficiam homines, ut ambulent tanquam cæci, quia Jehovæ peccaverunt: & effundetur ſanguis eorum 'velut pulvis, & caro eorum velut ſtercora.

18 Neque argentum eorum, neque aurum eorum poterit eripere eos die excandeſcentiæ Jehovæ, cum igne zeli ipſius conſumetur tota hæc terra: nam conſummationem utique acceleratam confecturus eſt cum omnibus habitatoribus hujus terræ.

CAPUT II.

i Heb. *non affecta deſiderio.* k Heb. *pariit Deus.*

1 'EXCUTITE vos, iterúmque excutite, ō gens, [a] vacuo deſiderio:

2 Cùm nondum [b] exequitur decretum, 'cùm *nondum* ut glumæ tranſit dies; cùm nondũ invadit vos æſtus iræ Jehovæ, cùm nondum invadit vos dies iræ Jehovæ.

3 Quærite Jehovam omnes manſueti terræ, qui jus ejus operantur: quærite juſtitiam, quærite manſuetudinem, 'fortaſſe 'abſcondemini die iræ Jehovæ.

4 'Nam Hhazza 'derelicta erit, & Aſchkelon deſolationi: Aſchdodum 'in ipſo meridie depellent, & Hhekron extirpabitur.

l Heb. *meridie ſic vers. ſeq.*

5 'Væ habitatoribus tractus l maritimi, genti 'Cerethæorum: verbum Jehovæ contra vos eſt, 'Cenahhanæa terra Peliſchtæorum, me ita perditurum eſſe te ut nullus ſit habitator.

6 Eritq; tractus maritimus *pro* caulis, 'foſſuris paſtorum; & ſeptis gregum.

7 'Et erit tractus pro reſiduo domus Jehudæ, ubi paſcant: in domibus Aſchkelonis veſpere accubabunt, cùm reviſerit eos Jehova Deus ipſorum, & reduxerit captivam turbam ipſorum.

d Heb. *filiorũ Hhammonitarum.*

8 'Audivi opprobrium Moabitarum, & cõvitia d Hhammonitarum; quibus probris affecerint populum meum, 'ut ampliaverint *ſuum* per terminum illorum.

9 Idcirco ut vivo ego, dictum Jehovæ Del Iſraëlis, Moab tanquam Sedom erit, & Hhammonitæ ut Hhamora, locus derelictus urticæ, & fodinæ ſalis, ac deſolationis *locus* uſque in ſeculum: reliquiæ populi mei diripient eos, & reliquum gentis meæ poſſidebunt eos.

10 Hoc eis *erit* pro faſtu eorum; quia probris affecerunt, & ampliarunt *terminum* per populum Jehovæ exercituum.

11 'Terribilis erit Jehova in eis, nam 'emaciabit omnes deos terræ; & incurvabunt ſe ei quiſque e loco ſuo, omnes regiones gentium:

12 'Etiam vos Æthiopes, 'confoſſis gladio meo iſtis.

13 'Nam extendet manum ſuam verſus Aquilonem ut perdat Aſſyriam; diſponetq; Nineven 'deſolationi, ſiccam ut deſertum:

14 Et accubabunt in ea greges, omnes beſtiæ gentium, 'tum platea, tum anataria, in 'malographatis ejus pernoctabunt: 'vox cantabit in feneſtra, deſolatio in poſte, cùm 'cedrum ejus nudaverit.

15 Hujuſmodi erit civitas illa exultabunda, quæ reſidet ſecurè, quæ dicit cum animo ſuo, 'ego *ſum*, & præter me nulla *eſt* ampliùs: quomodo eſt deſolationi? cubile beſtiis? *dices* quiſquis tranſibit per eam, 'ſibilabit, 'agitabit manum ſuam.

CAPUT III.

1 'VÆ ſingluviei, & contaminatæ; civitati huic opprimenti.

2 'Non auſcultat voci, non accipit diſciplinam; Jehovę non confidit, ad Deum ſuum non appropinquat.

3 Principes ejus in medio ejus ſunt leones rugientes: judices ejus 'lupi veſpertini, 'qui non rodunt oſſa in matutinum uſque.

4 Prophetæ ejus rapidi, viri [a] perfidioſiſſimi; ſacerdotes ejus prophanant rem ſanctam, vim faciunt legi.

a Heb. *perfidiarum.* *Firm.* 23. 11 *& ſeq.*

5 'Jehova juſtus in medio ejus non facit iniquitatem, [b] 'unoquoq; mane jus ſuum edit in lucem, non deeſt; ſed neſcit iniquus erubeſcere.

b Heb. *mane, ut Exod.* 16.22.

Heb. *desolatæ sunt angustiæ: ut Judic. 20.*

6 Exscidi gentes, [a]desolatæ sunt extremitates earum, destruxi vicos earum adeò ut nullus transiret: ita sunt eximunitæ civitates earum, ut non sit quisquam, ut nullus sit habitator.

Heb. *omni uso animad verterem.*

7 [b]Dicebam, utique timebis me, accipies disciplinam; [c]ut non exscinderetur habitaculum ejus, [d]utcunque animadverterem in eam: verùntamen [e]inde à diluculo corruperunt omnes actiones suas.

Heb. *dilucularunt corruperunt, ut ita loquamur.*

8 [f]Idcirco præstolamini me, dictum Jehovæ, in diem quo surrecturus sum ad prædam; nam jus meum est ut recipiam gentes, ut congregem regna, ut effundam super illas indignationem meam, totum æstum iræ meæ: cùm igne zeli mei absumpta fuerit tota hæc terra.

9 [g]Tunc enim [h]mutabo in populis labium *ut* purum *sit*; quo invocent omnes nomen Jehovæ, colendo eum [i]humero uno.

10 [k]Ex transfluvialibus *partibus* Æthiopiæ [l]supplices mei, filia dispersorum meorum afferent munus meum.

11 [m]Tempore illo non erubesces ab omnibus actionibus tuis, quibus defeceris à me: nam tunc amovero è medio tui exultantes de fastu tuo, ut non pergas efferre te amplius in monte sanctitatis meæ;

12 Reliquero autem in medio tui populum pauperem tenuemq;, qui se recipient ad nomen Jehovæ.

13 Reliquiæ Jisraëlis non facient iniquitatem, neque loquentur mendacium, neque invenietur in ore earum lingua dolosa: sed ipsi pascentur & recubabunt, nemine perterrente.

14 [n]Cane filia Tzijonis, clangite Jisraël: lætare & exulta ex toto [o]animo, filia Jeruschalaimorum,

[o] Heb. *corde.*

15 Amovisse Jehovam judicia tua, expedivisse inimicos tuos: regem Jisraëlis Jehovam esse in medio tui, fore ut non timeas malum amplius.

16 Die illa dicetur urbi Jeruschalaimorum, ne timeto; Tzijoni, ne remittuntor manus tuæ.

17 Jehova Deus tuus in medio tui potens servaturus est, gavisurus de te lætitiâ; [p]conquieturus in amore suo, exultaturus de te cantu, *dicens*,

[p] Heb. *taciturus.*

18 [q]Mœstos propter conventum recipiam, [r]ex te sunt: *mœstos propter* onus impositum [s]ei, opprobrium.

19 Ecce me [t]conficiente cum omnibus affligentibus te, tempore illo; simul servabo claudicantem, & depulsam congregabo, disponámque [u]eis laudem & nomen in tota terra, [x]pudoris eorum.

[u] Heb. *eas laudi: hyperbaton, ut seq. ver.*

20 Tempore illo adducam vos, quo inquam tempore congregavero vos: nam dispositurus sum vobis nomen & laudem in omnibus populis terræ, me reducente captivas turbas vestras in oculis vestris, ait Jehova.

ANNOTATIO.

1 Verbum] *Unicam hujus prophetiæ concionem esse res ipsa declarat. Ac inscriptio quidem hoc versu continetur, concionu verò tres sunt omnino partes: prima est propositio judicii severissimi contra Jeruschalaima & Judæam totam, capute 1. secunda est revocatio Judæorum ad bonam frugem, cum aliena calamitatis exemplo, tum interminationibus ex verbo Dei, usq; ad versum 8 capitis tertii; tertia est conclusio à promissionibus evangelicis, ad finem usque.* Temporibus] *post reformatam Ecclesiam, ut demonstrat infrà ver. 4. & 7.* 2 Omnino recept.] *hujus propositionis summa duobus versibus continetur; enarratio verò reliquis, ad finem usque capitis: summa autem est Deum omnia sublaturum esse, quasi ad se ipsum ea redigeret.* 3 Recepturus sum] *id est, efficiam terram hanc desolatissimam: hyperbole; ut Hoseæ 4. 3.* Ruinas] *id est, ne ipsa quidem rudera ab hac vindicta eximentur.* 4 Extendens] *enarratio propositionis duas partes continet: quarum una explicat qui quibus de causis judicium illud subsuri sint, & quomodo, usque ad versum 14. altera exornat, ad finem usque capitis. Tria itaque pomoerium hominum genera pro offensarum ratione: primum est popularium idololatrarum, versibus quatuor; secundum, familia regia & satrapum violenter sua autoritate abutentium, tribu versibus; tertium, mercatorum in quæstum suum securè incumbentium sine ulla Dei reverentia, aut hominum ratione, tribus alteris.* Reliduum Bahh.] *numerum quod non potuerat pervestigare Joschijæ: ut sunt ingeniosi ad tegenda maleficia sua idololatræ; vide 2. Reg. 23.* Atratorum] *de quibus 2. Reg. 23. 5.* Sacerdotibus] *legitimis videlicet, non autem voluntariis hominum autoritate cooptatis in sacerdotium; ut ferè illi erant quos atratos vocant.* 5 Super tecta] *vide 2. Reg. 23. 12.* Incurvantes se] *Bahhalimus; id est, qui profitentur se incurvatione sua non idola quidem, sed Deum verum ex animo in statuis colere, hos æquè perdam atque illos.* Melecum] *sive Regem, prout idola summa ab idololatris dicebantur: vide Hbamos 5. 26. & 7. 13.* 7 Sile] *apostrophe ad idololatras: ne putes, ô idololatra, te obloquendo effecturum ut probetur Domino causa tua: confecta atque evicta est; sed tantùm ad judicium subeundum te ipsum compara.* A conspectu] *cujus omnia res creata manifesta est, Hebr. 4. 13.* Propinqua] *cæpit enim dies illa inde a morte Joschijæ, ex quo tempore regnum Judæorum clades indesinenter pertulit, usquè dum funditus eversum est: sic ver. 14.* Mactanda anim.] *ut Jeschaiah. 34. 6. & Jirmejæ 46. 10. & Jechezk. 39. 17. & sequentibus.* Invitatos suos] *Ægyptios primùm, deinde Babylonios & auxiliares eorum, 2. Reg. 23. & sequentibus.* 8 Erit quoque] *secundum enarrationis membrum, ut diximus in ver. 4.* Qui induuntur] *id est, omnibus deliciis & vanitati student, palamq; ostendunt invectu exoticis moribus & vestimentis.* 9 Omnem qui] *id est, effractorem, administrum violentiæ quam potentiores in tenues adhibent.* 10 Britque] *id est, tota Jeruschalaima tribus suis oppidis, luctuosa vociferatione personabunt. Nam porta piscium ad civitatem Davidis pertinebat, 2. Chronic. 33. 14. secunda pars denotat alterum oppidum Jeruschalaimorum, hîc & 2. Reg. 22. 14. colles verò extremitati oppidi tertii impendebant portam sterquilinorum versus, ubi erat olivetum.* 11 Ejulate] *tertium enarrationis membrum, ut dximus versu 4.* Habitatores cavi] *id est, negotiatores omnes in cavo oppidorum interfluitio habitantes, inde a porta gregis ad portam Ephraimi, ubi erat vicus aurifabrorum, pigmentariorum, aromatariorum, &c. Nechem. 3. 8. & 32.* Mercaturam fat.] *vel Cenahhanæus: ludit enim Propheta ex ambiguo; & populares suos docet, ipsos cum moribus Cenahhanæorum impurissimis idem quoque nomen sibi comparasse & accersivisse judicium Dei.* 12 Scrutante me] *i. cùm minuti atiqu*

minutatim cognoscam de peccatis populi, & cum eo inibo rationes meas accuratissimè; ut sobrius qui adhibita lucerna perlustrant omnia: humanitus dictum. Concreti sunt] id est, obstrmatè hærent in malo suo, ludificantes Deum & homines; metaphora, ut Jirmiæ 48.11. 14 Propinqua est] altera pars enarrationis, minarum exornatio; qua Propheta gravitatem judicii per congerium explicat, tribus versibus: deinde amplificat, primùm ex eo quòd universalis cædes futura est, versu 17. & quòd clades inevitabilis, versu 18. Amarè clamaturo] id est, qua duo Judæi (qui nunc viribus suis præfidunt, & sic pro robustissimis venditant) amarissimos ejulatus edent destituti robore. 16 Angulos] id est, turres potentissimas, quales in angulis ædificari solent. 17 Velut pulvis] id est, copiosissimè & abjectissimè.

IN CAPUT II.

1 Excutite vos] Secunda concionis pars Judæos primùm revocat ad bonam frugem, tribus versibus; deinde argumenta adducit duo respiscentiæ: prius est ab exemplis formidabilibus judiciorum quæ Deus contra gentes exteras erat effecturus superstitibus adhuc Judæis, usque ad caput 3. posterius verò, a singularibus munis & sermonibus Dei per prophetas denuntiatis, principio capitis tertii. In hortatione autem ad respiscentiam duo compellas Judæorum genera; hos serpentes & omni sanctimonia cogitatione & studio vacuos, versu 1. & 2. illos verò in quibus aliqua pietatis & humanitatis scintilla adhuc emicabant, versu 3. 2 Cùm nondum] id est, cùm nondum dies ille advenit quo excutiamini & ventilemini, ut glumæ solet excuti. Quamobrem etiam monuit ut se ipsi excuterent, præcedente versu: quam eandem allegoriam servavit Christus Matth. 3.12. 3 Fortasse] vade Jehoschubb. 14.12. Abscondemini] id est, mirabili beneficio Dei tractabimini, & sub fide illius latebitis. 4 Nam Hhazza] primi argumentum respiscentiæ ab exemplis exteris nunc demum a Propheta exponitur, idq. eo ordine quo res ante eversa Jerusalaima successerunt. Primùm enim a Parbhone Necone Pelusiba ea occupata est, ut annotavimus in Jirmiæ 47. de qua hic agitur ad ver. 8. usque: deinde Moabitæ, Hhammonitæq., ac Syri alii in Parbhonis potestatem devenerunt, usque ad ver. 12. tum etiam Ægyptii cum Æthiopibus auxiliaribus cæsi sunt, Jirmiæ 46.2. de quibus hîc agitur ver. 12. ac postremò Ninevitæ & Assyrii omnes in Scytharum potestatem redacti sunt, ut observavimus Jirmiæ 49.34. & in Prophetia Nachum: quod postremum est hujus capitis exemplum, tribus versibus ultimis. Derelicta] alludit quidem Propheta in enuntiando judicio ad propria oppidorum nomina, aut notationem eorum; sed hoc lingua proprium est, neque a nobis commodè potuit repræsentari. In ipso meridie] id est, vi aperta: fierat enim Azotus ante infirmata plurimùm diuturna obsidione Psammetichi, cujus in Jirmiæam Prophetam meminimus. 5 Væ habitatoribus] ex aria præcedenti proximè exempli, tribus versibus. Cerethzorum] de quibus 1. Schem. 30.14. Cenahhanæa] i. terra quæ Cenahhanæa accenseri, Jehoschubb. 13.3. ac proinde a Philistæis injustè detineri: ut apparet ex Gen. 10.14. & 19. 6 Fossuris] qua excavantur in locis arentibus, ad aquandum & abluendum greges. 7 Et erit tractus] veniet in potestatem Judæorum: pro eo quod est, adjungetur Ecclesiæ, & ad eam pertinebit. Quod typicè a Prophetæ dictum accipiendum est de regno spirituali Christi, & sequentibus etiam gentibus accommodandum ἀναλόγως. 8 Audivi] secundum exemplum exterum Moabitarum Hhammonitarumq., ut diximus in ver. 4. Ut ampliaverint] i. ut irruentes in terminum Israëlis occupaverint de possessione illius: vide Jir. 48. & 49. 11 Terribilis] propositio hæc summa judiciorum Dei contra deos & homines in Moabitide & Hhammonitide versantes, est textualiter ad sequentia duo exempla, ut finis versûs ostendit. Emaciabit] id est, perdet illos, adimendo cultores ipsorum, omniaq. sacrificia quibus turgebant, abolendo: humanitus dictum. 12 Etiam vos] tertium exemplum exterum (ut diximus in versum 4.) videlicet Æthiopum Ægyptiorumq., qui Parbhoni Necoi contra Nebucadnetzarem erant ministraturi; etiam vos (inquit) aquè ac ipsos per eos populi desolabimini, deinde verò populo Dei adjungemini per regnum Christi. Confossi gladi.] id est, postquàm ego per vos gentes illas quas modò dixi cecidero. 13 Nam extendet] hæc ætiologia respicit ad ver. 11. & ostendit adeò fore terribilem Deum in gentes exteras, ut ne ipsi quidem Assyrii, aut Ninive urbs potentissima immunes sint a judicio ipsius; sed in exemplum Judæis statuantur. Est itaque hîc exemplum quartum, ut diximus versu 4. Desolationi] qua pluribus signis exprimitur seq. versu. 14 Tum platea] vide Jesihabb. 34.11. Malogranatis] id est, ornamentis sumptuosis adjunctis, quæ inter acroteria numerantur: ut Hhamos 9.1. Vox] videlicet in auspicatarum avium; cujusmodi nominantur Jesihabb. 13. sub finem, & 34.11. & sequentibus. Cedrum ejus] id est, cedrina ejus tabulata, intestinumque opus omnè Dei per Scythas sustulerit. 15 Ego sum] ut Jesha. 47.8. Sibilabit] as 1. Reg. 9. 8. Agitabit] id est, digito per ludibrium demonstrabit, & jactato brachio ludificabitur: synecdoche.

IN CAPUT III.

1 Væ ingluv.] Posterius argumentum revocandi Judæos ad respiscentiam, ut diximus supra 2.1. nempe denuntiatio maledictionis & horrendi judicii contra illos, nisi temperint & respiscant. Continet autem hæc denuntiatio versu 1. sententiam Dei, deinde causas exponit, usque ad ver. 8. Ingluvies] hanc vocem ita accipimus, ut Levit. 1.16. Est autem metaphorica Jerusalaimorum descriptio. nam quemadmodum avium ingluvies alimenta concipit, & sordes cum alimentis plurimas; ita etiam urbis Propheta Jerusalaima fuisse conceptaculum quò reges, principes, & sacerdotes omnes Judæa opes & omnes sordes congesserint; quarum illas ex officio debuerant populariibus distribuere, has verò e regno toto tanquam ex alvo ejicere. Quamobrem etiam urbem simpliciter ingluviem vocat: qua in appellatione auxesis est elegantissima. quasi dicat, tam non cum crocotalo, sed cum onocrotalo ingluvie esse comparandam. 2 Non auscultat] expositio causarum, ut diximus ver. 1. qua singulorum ordinum peccata exponit, populi rium, hoc versu; magistratuum, sequente; Ecclesiasticorum, ver. 4. deindè verò contumaciam probat, sequentibus. 3 Lupi vesperi.] vide Jirmiæ 5.6. Qui non rod.] id est, qui brevissimo tempore comminuunt & vorant prædam, ac ne ossa quidem præ fame & aviditate reliqua faciunt. 5 Jehova justus] probatur jam populi Dei contumacia duobus argumentis: unum est, quòd verbo Dei solicitè per Prophetas suos admonenti non respuerint.

hoc versu, alterum, quòd ne ex severissimi quidem in exteros judicii exemplis fuerint deterriti à malefaciendo, versu 6. & 7. Unoquoque mane] *vide 2. Chron. 36.15.* 6 Desolatæ sunt] *id est, in universum desolatæ ab extremitate una ad alteram.* 7 Dicebam] *id est, Judæos monebam exemplis, ejusque prophetarum sermone inculcabam, ut adducerentur ad timorem mei.* Ut non exscind.] *id est, ut si Judæam propter peccata ipsius cogerer flagellare; saltem ab exitio monitis, exemplis, verberibusque meis revocata servari posset.* Inde a diluculo] *id est, indesinenter, ac studiosissimè.* 8 Idcirco] *tertia concionis pars, ut diximus suprà 1.1. qua Prophetæ primùm vocationem gentium ad cultum Dei & ministerium Ecclesiæ, tribus versibus, deinde Ecclesiæ ipsius constitutionem exponit, tribus alteris; postremò hortationem prophetarum ad Ecclesiam Dei adhibet, reliquo capite.* Præstolamini me] *apostrophe ad pios, ut germana Ecclesia membra: quandoquidem (inquit Deus) est vita istius populi, & salus perdita; vos saltem quorum animi adhæret pietas, videte ut patienter feratis temporariam illam deportationem, & vestram expectationem in me collocetis; qui gentes inimicas perditurus, hoc versu; electásque cooptaturus in populum meum, & ad cultum meum ascituras sum, versu seq. ut vos & illi communicatis operis accedatis me, versu 10.* 9 Tunc enim] *videlicet cùm vos primùm, deinde illas judicio meis exercuero.* Mutabo] *id est, communicatione Spiritus renovabo populos in Spiritu mentis ipsorum, ut purificati per fidem puritatem sermone & opere colant eorum Deo.* Humero uno] *id est, unanimiter, ut apparet ex Sirm. 32.39. est enim synecdoche in proverbiali hac loquendi forma.* 10 Transfluvialibus] *id est, e loco remotissimo: vide Jeschahh. 18.4.* Supplices mei] *tum ex populo, tum ex gente Judæorum dispersa.* 11 Tempore illo] *secundum locum, de constitutione Ecclesiæ; illam fore vacuam improbis, & sanctam in Christo.* 14 Cane] *tertius locus, hortatio prophetica, ut sancta Ecclesia beneficentiam Dei erga se prædicet, duobus versibus: cujus prædicationis causæ proponuntur duæ: una est communis omnium testificatio quasi Ecclesiæ acclamantium, versu 16. altera, prophetarum ex Dei verbo confirmatio, inde ad finem capitu.* 18 Mœstos propter] *id est piot, qui tanto studio conventus sacri constringuntur, ut tantisper dum a Deo absunt, sint in mœrore & luctu.* Ex te sunt] *errori, hi enim (inquit Deus) tui sunt veri, ô Ecclesia, & germani partus.* Ei] *minimum Ecclesiæ, cujus vicem pios omnes per sanctè miseret.* 19 Conficiente] *nimirum consummationem, ut dixerat suprà 1.18.* Pudoris eorum] *id est, in qua eum & probra pudenda pertulerint; de quibus præcedente versu.*

CHAGGAI.

CAPUT I.

Deus per Prophetam negligentiam Judæorum in extruendo templo ipsius reprehendit; & convincens eos partim a structura privatu ipsorum & rei familiaris procuratione, partim ab auctactu Dei judicii, hortatur ut respiscentes serio in opus ipsius incumbant: incumbentes verò promissione præsentia sua confirmat; tum promovente opere ostendit; utcunque structura non sit cum altera priore comparanda, gloriam tamen majorem adfore præsentia Dei, sanctificatione, & pace in Christo: deinde loco angustiarum precedentium omnia cùmoda promittit: adventu ejus postremò omnibus subnectit prophetiam de regno Christi in Evangelio.

1 ANNO [a] secundo Darii Regis mensis sexto, die primo mensis; fuit verbum Jehovæ [b] per Chaggaium Prophetam ad Zerubbabelem [c] filium Schealtielis ducem Jehudæ, & ad Jehoschuhham filium Jehotzadaki sacerdotem maximum, dicendo;

2 [d] Sic edixit Jehova exercituum ut dicam; populus hic dicunt [e] non advenisse tempus, tempus quo domus Jehovæ ædificetur.

3 Fuit itaque verbum Jehovæ per Chaggaium Prophetam, dicendo,

4 [f] An tempus *est* vobis, *ut* vos, [g] defendi in domibus vestris contabulatis; cùm domus hæc vasta *est*?

5 Quapropter nunc sic ait Jehova exercituum, [h] adhibete animum vestrum ad vias vestras.

6 [i] Seritis multum, & infertis parum; comeditis, minimè verò ad saturitatem; bibitis, sed minimè [k] affatim; induimini, sed nemo ita ut sit calor ipsi: & qui mercedem reportat sibi, mercedem reportat [l] in localum pertusum.

7 Sic ait Jehova exercituum, adhibete animum ad vias vestras.

8 Ascendite in [m] istum montem, & afferentes ligna ædificate domum hanc; ut acceptum habens illud [n] glorificem me, ait Jehova.

9 [o] Spectatis ad multa, sed ecce ad pauca pervenitis; & quod inferis [p] domum [q] efflo illud: quamobrem [r] dictum Jehovæ exercituum, [s] propterea quòd domus mea est vasta, & vos excurritis quisque pro domo sua.

10 Idcirco contra vos, [t] cohibentur cœli a rore; & terra cohibetur frumento suo,

11 Me advocante siccitatem super hanc terram, & super hos montes, & super frumentum, & super mustum, & super oleum, & super id quod prolatura esset hæc terra: etiam super homines, & super jumenta, denique super omnem laborem manuum.

12 [u] Auscultavit autem Zerubbabel filius Schaltielis, & Jehoschuahh filius Jehotzadaki sacerdos maximus, & totæ reliquiæ populi voci Jehovæ Dei sui, & verbis Chaggaii Prophetæ, cùm misisset eum Jehova Deus ipsorum: timuerunt que populus a facie Jehovæ.

13 [x] Tunc loquutus est Chaggai legatus Jehovæ ex legatione Jehovæ populo, dicendo, [y] Ego vobiscum sum, dictum Jehovæ:

14 [z] Concitavitque Jehova spiritum Zerubbabelis filii Schaltielis ducis Jehudæ, & spiritum

[a] Heb. *Darjaveschi: sic deinceps.*
[b] Heb. *per manum Chaggai. Hebræa 5.1.*
[c] Heb. *propter domum meã, quod est vasta, trajectio.*
[d] Heb. *adhibete animos vestros: sic deinceps.*
[e] Heb. *ad ebrietatem: ut Gen. 43.34.*
[f] Heb. *Darjaveschi: sic deinceps.*
[g] Heb. *per manum Chaggai. Hebræa 5.1.*
[h] Heb. *propter domum meã, quod est vasta, trajectio.*
[i] Heb. *adhibete animos vestros: sic deinceps.*
[k] Heb. *ad ebrietatem: ut Gen. 43.34.*
[l] Heb. *propter domum meã, quod est vasta, trajectio.*
[m] Heb. *Darjaveschi: sic deinceps.*
[n] Heb. *per manum Chaggai. Hebræa 5.1.*
[o] Heb. *propter domum meã, quod est vasta, trajectio.*
[p] Heb. *adhibete animos vestros: sic deinceps.*
[q] Heb. *ad ebrietatem: ut Gen. 43.34.*
[r] Heb. *Darjaveschi: sic deinceps.*
[s] Heb. *per manum Chaggai. Hebræa 5.1.*
[t] Heb. *propter domum meã, quod est vasta, trajectio.*
[u] Heb. *adhibete animos vestros: sic deinceps.*
[x] Heb. *ad ebrietatem: ut Gen. 43.34.*
[y] Heb. *Darjaveschi: sic deinceps.*
[z] Heb. *per manum Chaggai. Hebræa 5.1.*

tum

tum Jehoschuahhę filii Jehotzadaki sacerdotis maximi, & spiritum reliquiarum totius populi; ut venientes facerent opus in domo Jehovæ exercituum Dei sui:

15 Die vigesimo quarto mensis sexti, anno secundo Darii Regis.

CAPUT II.

1 In mense septimo, vigesimo primo die mensis; fuit verbum Jehovæ [a] per Chaggaium Prophetam, edicendo,

2 Alloquere jam Zerubbabelē filium Schaltielis ducem Jehudæ, & Jehoschuahham filium Jehotzadaki sacerdotem maximum; & reliquias populi, dicendo,

3 [b] Quis inter vos *est* reliquus, qui viderit domum istam in gloria ejus priore? & qualem vos videtis eam nunc, nónne [b] ad illam tanquam nihil *est* in oculis vestris?

4 Attamen nunc confirmare Zerubbabel, dictum Jehovæ, & confirmare Jehoschuahh filii Jehotzadaki sacerdos maxime, & confirmare universe populę hujus terræ, dictum Jehovę, & perficite: sum enim vobiscum, dictum [c] Jehovæ exercituum,

5 [c] Cum [d] verbo, [e] quo pepigeram vobiscū exeuntibus vobis ex Ægypto, & spiritu meo [e] stāte in [c] vobis: ne timeatis.

6 Sic enim ait Jehova exercituum, [f] adhuc semel, (parum illud est) tum ego [f] commoturus sum cœlos, & terram, & mare, & ficcum:

7 Et commoturus sum omnes gentes, ut veniant [g] desiderati omnium gentium; & impleturus domum hanc gloria, ait Jehova exercituum.

8 [h] Meum *est* argentum, & meum *est* aurum; dictum Jehovæ exercituum:

9 *Sed* major futura est gloria domus hujus posterioris quàm illius prioris, ait Jehova exercituum; nam in loco hoc disponam pacem, dictum Jehovæ exercituum.

10 [i] Vigesimo quarto *die* noni *mensis*, anno secundo Darii; fuit verbum Jehovæ per Chaggaium Prophetam, dicendo,

11 Sic ait Jehova exercituum; interroga jam [k] sacerdotes de lege, dicendo;

12 [l] En, tulerit aliquis carnem [m] sanctam in ala vestis suę, vel tetigerit ala sua panem, aut pulmentum, aut vinum, aut oleum, aut ullum cibū; [n] an sanctificabitur? cui respondentes sacerdotes dixerunt, non.

13 Deinde dixit Chaggai, si tetigerit immundus [o] ex cadavere quicquam istorum, an immundum erit? cui respondentes sacerdotes dixerunt, immundum erit.

14 Respondens itaque Chaggai dixit, [p] ita populus iste, & ita gens ista coram me fuit, dictum Jehovæ, & ita totum opus manuum istorum: imò quod obtulerunt ibi, immundum fuit.

15 [q] Nunc enim adhibete jam animum vestrum ab hoc die & ad eos qui præcesserunt; [r] ex quo non [s] impositus fuit lapis lapidi in templo Jehovæ.

16 Ex quo sunt *dies* illi, [t] veniente *aliquo* ad acervum vicenūm *modiorum*, est denūm; veniente ad lacum ut exhauriat quinquagenas *mensuras* torcularis, vicenarum est.

17 Percussi apud vos uredine, & rubigine, ac grandine totum opus manuū vestrarum; & nullus apud vos ad me convertebatur, dictum Jehovæ.

18 Adhibete jam animum vestrum a die hoc ad eos qui præcesserunt: [u] a die vigesimo quarto *mensis* noni, [h] usque ad diem quo fundatum fuerat templum Jehovæ, adhibete animum vestrum.

19 An adhuc semen [i] granarii, adeóque vitis, & ficus, & malus punica, & [k] olea non protulit? ab hoc ipso die benedicturus sum.

20 [l] Deinde fuit verbum Jehovæ secundo ad Chaggaium; vigesimo quarto die mensis, edicendo,

21 Alloquere Zerubbabelem ducem Jehudæ, dicendo, ego commoturus sum cœlos & terram,

22 Et [m] subversurus sum solium regnorum, ac perditurus firmitatem regnorum ipsarum gentium; subversurus, inquam, currum & sessores ejus, [n] ruentibus equis & sessoribus eorum unoquoque per gladium fratris sui.

23 Die illo, dictum Jehovæ exercituum, assumam te Zerubbabel fili Schealtielis serve mi, dictum Jehovæ, [o] ponamque te ut annulum signatorium; quia [p] te elegi, dictum Jehovæ exercituum.

[a] Heb. *per manū Chaggai sic ver.* 10.

[b] Heb. *sicut ipsa.*

[c] Heb. *medio vestri. Heb.* 12.26.

[d] Heb. *desiderium.*

[e] Heb. *sanctitatem.*

[f] Heb. *semel.*

[g] Heb. *& sum: sic ver.* 18.

[h] Heb. *ad a die: pleonasmus.*

[i] Heb. quod erat *in granario.*

[k] Heb. *arbor olivæ.*

[l] Heb. *descendentibus.*

ANNOTATIO.

1 Anno secundo] *Hujus prophetiæ, pro ratione temporum & argumentorum ipsius, partes sunt quinque: prima est, propositio peccati Judæorum & redargutionis ad peccatum ipsorum exincendum pertinentis, usque ad versum* 12. *secunda, promissio promovendi & perficiendi opus Dei, postquam sese Judæi ad illud incipiendum accinxerunt, reliquo capite; tertia, promissio gloriæ quam Deus cum secunda domo erat communicaturus, novem primis versib. capitis* 2. *quarta, promissio singularis divinæ benedictionis in fruges & omnem fructum terræ ad usum populi obsequentis Deo, inde ad versum* 20. *postrema, promissio regni Christi, ab quo superiores omnes dependebant, inde ad finem usque.* — Secundo] *de quo Hebræa* 4.24 Filium Schealt. *id est, nepotem: vide* 1. *Chron.* 3.17. *& sequentibus.* 2 Sic edixit] *primus hic locus prophetiæ continet expositionem peccati Judæorum, hoc versu; redargutionem, usque ad versum* 7. *& mandatum, sequentibus.* Non est tempus] *excusatio hæc populi partim ex diffidentia, partimque ex rerum privatarum studio proficiscens, in speciem aliud planè obtendit, quàm quod ex re & veritate erat. Nam quòd nondum advenisse tempus aiunt, videbatur eo tempore maximum momentum ad excusationem afferre, quasi dicerent; videmus jam sæpius repetitis interdictis ex autoritate Cambysis, & Darii Hystaspæ fuisse cautum ne institutum hoc opus perficeretur: ab hoc autem novo Rege nihil audivimus, quo sententiam mutatam esse & jus ædificandi restitutum nobis confirmemur: Quamobrem plurimùm metuimus ut hæc nobis vertantur vitio, & rerum novarum incusemur: nec videmus qui ostendi possit aliud tempus nobis jam oblatum esse. Ita non obscurè servos Dei alicujus rebellionis reos fore apud Regem Darium prætexebant; quod Propheta redarguit optimè, sequentibus.* 4 An tempus] *redargutio hæc fit tribus duobus argumen-*

argumentis: prius est ab improba desidia & negligentia Judæorum; ipsos æquo animo ferre ut domus Dei inculta atque abiecta sit, dum ipsi delicijs suis perfruantur & sibi studeant, hoc versu; posterius, ab antegressis Dei castigationibus, quibus Deus palam evidenterque testificatus sit quàm indigne ferat jacere templum & cultum suum diversis Judæorum studijs, vers. 5. & 6. Quæ ex redargutione deinde nascitur hortatio, versu 7. & 8. eámque Propheta exornat promissionum Dei cum antegressis castigationibus comparatione, tribus sequentibus. Desidendi] id est, acquiescendi rebus privatis & commodis vestris, contrà quàm virum pium decet; ut exemplum est Davidis Psal. 132. & 2. Schem. 7. 2. 5 Adhibete animum.] id est, attendite melius ad rationes vestras, & expendite institutum vitæ vestræ, neque vobis ipsis blandiminis ut qui videatur Deum peccatis vestris infensum graves castigationes omnibus imponasse, ut narratur sequente versu: nam si vos ipsos dijudicaretis, non ita a Deo puniremini, 1. Corinth. 11. 31. 6 Seritis] ex maledictione legis Deut. 28. 15. & sequentibus. In loculum] id est, non melius conservat res paratas quàm si loculo pertuso indèrent; ducto citius omnes dilabuntur: proverbiale ductum. 8 Ifsum montem] Trajonem. Glorificetur me] id est, gloriam meam vobis testatam faciam, prosperando res & facta vestra, cùm servietis mihi; ex promissione 1. Schem. 2. 30. 9 Spectatis] ipsa via proximè præcedentis promissionis, fore ut Deus se glorificet profusis benedictionib. per antithesin maledictionum quas antè populus fuerat expertus dum cultum Dei neglexerat, suisque studijs inserviret. Domum] quæque suam videlicet. Effio illud] id est, disperdo, tanquam ventis impellentibus. 10 Cohibentur] ex lege Deut 28. 23. 12 Auscultavit] id est, auscultantes & timore Dei adducti cœperunt ædificare: ita hæc narratio transitum facit ad secundum locum prophetiæ. 13 Tuncloquutus est] numerum die vigesimo quarto (ut habetur versu ultimo) ad quem usque diem ædificaverant tribus hebdomadu: tum verò per obnuntiationem Tatnai & aliorum mutare fides populi videbatur, Hebræ 5. 3. Quamobrem mandatum Dei necesse fuit a Propheta repeti, & singularem promissionem adhiberi. Ego vobiscum sum] id est, adsum vobis, ut cœptum & redintegratum opus perficiatis me autore & duce, ac invisis omnibus. 14 Concitavitque] id est, Deus hac voce Prophetæ sui omnium animos adhuc concitatiores reddidit, ut in cœpto opere pergerent.

IN CAPUT II.

1 Mense sept.] Tertia pars prophetiæ, ut diximus suprà 1. 1. qua Propheta anticipans dubitationem quæ poterat priorum animis insidere propter angustiam & tenuitatem domus quæ extruebatur, versu 3. eos nihilominus jubet bono animo esse, fretos Dei promissionibus; primùm de præsentia ipsius in Christo per Spiritum, versu 4. & 5. secundò de gloria, ad cujus conspectum cœli, terra, & res omnes creatæ commoveantur, versu 6. & 7. denique de omni bono & prosperitate ex præsente ipsius gloria, versu 8. & 9. quę omnia typicè prædicata de secunda hac structura templi, complementum habent in Ecclesia Christi, ut ostendit Apostolus Hebr. 12. 26. 3 Quis inter vos] occupatio, ut diximus in versum 1. quam Propheta consulto adhibet, quia jam ante triginta annos, cùm ex edicto Cyri fundamenta primùm jacerentur, idem dolor bonorum animos invaserat, Hebræ 7. 12. Ad illam] id est, comparata cum illa quam Salomo ædificaverat, & quæ ante annos fermè nonaginta eversa fuerat. 4 Jehuvę] Dei Patris se explicantis in Christo verbo æterno suo, & per eum communicantis cum Ecclesia sua. 5 Cum verbo] hunc locum quicunque alitèr interpretantur, aut τὸ γεγονὸς durissimam horum duorum versuum cognitur involvere & a Prophetæ consilio alienã, aut vim facere particulæ qua hic Propheta utitur: nos vero cùm mysteria Dei procedente tempore magis ac magis innotuisse prophetis & fuisse Ecclesiæ proposita ex ipso Dei verbo cognoscamus; simplicitatem verborum sequuti & argumenti genus, statuimus Deum Patrem præsentiam sui ipsius cum Christo servatore nostro & cum Spiritu sancto promittere Ecclesiæ suæ, atque hoc vindice adversùm omnia mala confirmare. Est itaque hic locus de sancta trinitate evidentissimus. Verbo] ut etiam vocatur 2. Schem. 7. 21. Quo pepigeram] id est, in quo, per quem, & propter quem vos acceptos habueram, & veneraram in fœdus: quamobrem idem etiam appellatur angelus fœderis, Malac. 3. 1. Stante in vobis] ut Rom. 8. 9. & 11. 6 Adhuc (emel)] id est, hac una tantùm fœderis repetitione, redintegratione, & confirmatione opus est per Evangelium Christi. Parum illud est] nempe quod pepigeram vobiscum exeuntibus ex Ægypto. Nam lex præ impotentia nihil potuit efficere, sed literam senescentem & occidentem habuit, Rom. 8. 3. & 2. Cor. 3. 6. Evangelium verò (quod successit legi) omnia stetuit spiritu vivificantis: vide Jirmiæ 31. 30. & sequentibus & Jechezk. 36. 26. & sequentibus. Commoturus] virtute spiritus, & prædicatione Evangelii apud omnes gentes. seq. versu: vide Hebr. 12. 25. & sequentibus. 7 Desiderati] id est, quoscunque ex gentibus elegero. 8 Meum est] id est, quod sint prior domus auro & argento ornata, ne afficiat vos tam illa tam meæ juris sunt quàm olim fuerint; sed ego huic domui ornatum longè ampliorem & gratiorem adhibebo, nempe pacem æternamq; prosperitatem. seq. ver. 10 Vigesimo quarto] quarta pars prophetiæ, ut diximus suprà 1. 1. qua Propheta iterum eximit peccata Judæorum antecedentia, & objequentibus benedictionem in futurum pollicetur, primùm typu legalibus, usque ad ver. 14. deinde nuda typorum explicatione, inde ad ver. 20. Hoc autem tempore evolvit Deus argumentum istud prophetiæ populo suo exponi, quasi intermedio tempore inter sementes duas, autumnalem & vernam; ut promissio Dei hoc pacto fieret illustrior.

11 Sacerdotes] quorum fuit respondere de lege consulentibus: Levit. 10. 10. & 11. & Deut. 33. 10. 12 Ne tulerit] typi duo gradatim a Propheta exponuntur: unus est, hominem ex contactu res sanctæ non contrahere sibi sanctitatem ullam, hoc versu; alter est, si immundus erit, tantùm abesse ut sanctitatem inde percipiat, ut contrarium sanctæ impuritatem sit: quibus typis innuit Deus illorum judiciorum causas quæ in Judæa hactenus exercuerat; nimirum quòd nullam sanctitatem ex aliari sancto, aut rebus sanctificatis Deo percepissent, quia impuri animis suis fuerant, non secus quàm illi qui ex cadavere impuritatem contraxerunt: vide Num. 5. 2. & Levit. 23. 25. An sanctificab.] ipse ex gestatione, aut contactu suo. 14 Ita popul.] accommodatio typorum præcedentium: non sunt hic populus (unquis) verum sanctarum contrectatione sanctificatus; sed potius ipsi, (ut impuri fuerunt hactenus) oblationes sanctas impuraverunt, ac proinde accesserunt sibi præcedentes castigationes: sic transit Propheta ad enarrationem castigationum, tribus

versibus

verſum ſeq. & populum hortatus promiſſione ſubjicit, uſque ad ver. 20. Tbi]*in templi Jehova, quod annis triginta fuerat extructum, Hebræa 3.2.* 15 Nunc enim] *confirmatio ab admiſtratione judiciorum Dei, & eventu ipſo: ut ſupra 1.5.* Ex quo]*i. inde ab anno triginta: quibus intermiſſa fuit templi ædificatio: ut legimus Hebræa 4. nam fundamenta ſolum fuerant jacta; ex eo tempore non fuerat lapis fundamento impoſitus.* Impoſitus]*i. continuata ædificatio.* 16 Veniente aliquo]*q.d. ſemper vos fefellit opinio veſtra, & maledictionem pro ſperata benedictione reportaſtis.* 18 A die vigeſimo]*repetitio exegetica emphaſin habens: quaſi dicat, ab hoc ipſo die qui dies eſt vigeſimus quartus, &c.* 20 Deinde]*poſtrema pars prophetiæ, de cœli & terræ reverentia exhibenda regno Chriſti, hoc verſu; hoſtibus perdendis, ſequente verſu; & Chriſto rege in ſempiternum præſidendo Eccleſiæ, verſu ultimo.* 22 Subverſurus]*um Evangelii & ſpiritu oris Chriſti: vide 2. Corinth. 10. 5. & 2. Theſſal. 2. 8.* 23 Zerubbabel] *i. Chriſte, fili Davidis & Zerubbabelis: nam illis Chriſtum ut typi adumbrarunt, & quodammodo in lumbis ſuis habuerunt: ut loquitur Apoſtolus de Abrahamo, Heb. 7. 9.* Ponámque te]*s. curabo te, in te conquieſcam, ac in oculis meis buſ⅓ feram: vide Canticor. 7. 10.* Te elegi]*ut Jeſchabb. 42. 1.*

ZECARJA.

ARGUMENTUM.

LIBER Zecariæ prophetæ eſt totus propheticus & didaſcalicus, & typis abundat maximè. Primùm enim populum hortatus ad reſipiſcentiam, figurat typis majeſtatem Chriſti intercedentis apud Deum Patrem, miſericordiam Dei Eccleſiam reſtituentis, Gentes infeſtas Eccleſiæ, hujus inſtaurationem, illarum everſionem, Chriſti & Eccleſiæ bona, Eccleſiaſticam animadverſionem in Judæos improbos, bonorumq; in Babylonia adhuc hærentium & ubivis terrarum apud Gentes verſantium ſanctificationem in Chriſto: deinde verò conſulentibus de jejunio reſpondet minimè hoc a Deo imperari, ſed vitæ ſanctimoniam, & promiſſiones dari, de quibus exultandum ſit in Domino, ac non ieiunandum. Poſtea autem a ſuis temporibus deſcendens ad tempora Chriſti, duabus prophetiis elegantiſſimis adventum ipſius præfinit ſignis evidentiſſimis; hoſtium Eccleſiæ internecionem, ſuorum liberationem & defenſionem glorioſam, & Judæ ſubverſionem ſublato Chriſto pronunciat: ac poſtremò vim Eccleſiæ potentiſſimam ex Dei præſentia & beneficiis ipſius perceptam deſcribit in reliquiis permanſuram, quas Deus electas ex Judæis & gentibus gratioſè convocaverit.

CAPUT I.

Deus Judæos reducit ad reſipiſcentiam hortatus, viſiones varias exhibet Prophetæ, & populo pronunciari jubet. Primùm eum providentiam ſuam inſignitam, & adminiſtrationem exitioſam hoſtibus, & ſuæ ſalutarem figurat: deinde Babyloniorum ruinæ, & revocationi ſuorum propter Chriſtum expoſitæ, firmitatis ſacerdotii Chriſti, & Eccleſiæ ac cultus ſui ſtabilitatem in virtute ſua docet conſiturum: impiis in Judæa torpentibus execrationem præfigurat, & electis ex Babylonia gentibuſq; exteris ſalutem pronuncians, publicum in Eccleſia monimentum ſtatuit regni univerſalis Chriſti per Evangelium.

1 IN MENSE octavo, anno ſecundo Darii; fuit verbum Jehovæ ad Zecarjam filium Berecjæ filii Hhiddonis Prophetam, dicendo,

2 'Efferbuit Jehova contra patres veſtros, [a] fervente ira:

a Heb. fervore ira. 2 Chron. 36. 16

3 Quamobrem edicito iſtis, ſic ait Jehova exercituum; revertimini ad me, dictum Jehovæ exercituum, & 'revertar ad vos, ait Jehova exercituum.

4 'Ne ſitis ſimiles majoribus veſtris quibus proclamaverant Prophetæ priores, dicendo, ſic ait Jehova exercituum, revertimini jam a viis veſtris peſſimis; & ab actionibus veſtris peſſimis: non enim auſcultarunt, neque attenderunt ad me, dictum Jehovæ.

Jer. 18. 11. & 25. & ſeq. & 35. 15.

5 'Majores veſtri ubi nam ſunt? & Prophetæ ipſi? an in ſeculum vivunt?

6 Veruntamen verba mea & ſtatuta mea quæ præceperam ſervis meis Prophetis, nónne aſſequuta ſunt majores veſtros? adeò ut reverſi dixerint, quemadmodum cogitaverat Jehova exercituum facere nobis ſecundum vias noſtras & ſecundum actiones noſtras, ita egit nobiſcum.

Lament. 1. 18. & 2. 17.

7 'Die vigeſimo quarto undecimi menſis, is eſt menſis 'Schebat, anno ſecundo Darii; fuit verbum Jehovæ ad Zecarjam filium Berecjæ filii Hhiddonis Prophetam quod diceret:

8 'Vidi 'nocte, quod ecce 'vir inſidebat equo' rufo, & ſtabat inter 'myrtos quæ *erant* in profundo: poſtea verò 'equos rufos, 'balios, & albos.

9 Cumq; dicerem, quid *ſibi volunt* iſti, Domine mi? dixit ad me 'Angelus ille qui alloquutus eſt me, ego oſtendam tibi quid *ſibi velint* iſti.

10 Tunc reſpondens vir ille qui ſtabat inter myrtos, dixit, 'hi *ſunt* quos miſit 'Jehova ad perambulandum terram.

11 Et reſpondentes Angelo Jehovæ ſtanti in-

ter myrtos, dixerunt, 'perambulavimus terram; & ecce tota terra 'defidet, & tranquilla est.
12 Tunc loquutus 'angelus Jehovæ dixit; ô Jehova exercituum, quousque tu non miserturus es Jeruschalaimorum, & civitatum Jehudæ, in quas indignatus es? jam septuaginta annis?
13 Respondet autem Jehova exercituum Angelo illi qui alloquebatur me; 'verba bona, verba consolatoria.
14 'Quamobrem edixit mihi angelus qui alloquebatur me, proclama dicendo; sic ait Jehova exercituum, zelo prosequor Jeruschalaima & Tzijonem, zelo maximo.
15 Fervore enim maximo ferveo contra gentes istas tranquillas: quia me efferveſcente paululum, ipsæ 'adjutrices fuerunt in malum.
16 Idcirco sic ait Jehova, reversus sum ad urbem Jeruschalaimorum misericordia; domus mea 'ædificabitur in ea, dictum Jehovæ exercituum; & 'regula extendetur super Jeruschalaima.
17 'Ampliùs proclama dicendo, sic ait Jehova exercituum, adhuc dispergentur civitates meæ præ bono; 'consolante Jehova adhuc Tzijonem, & eligente adhuc Jeruschalaima.

CAPUT II.

1 'ET sublatis oculis meis vidi, ecce autem 'quatuor cornua.
2 Et dicente me ad angelum qui alloquebatur me, quid *sunt* istæ? dixit ad me, ista *sunt* illa cornua quæ sparserunt Jehudam, Jisraëlem, & Jeruschalaima.
3 Deinde ostendit mihi Jehova 'quatuor fabros:
4 Et cùm dicerem, quid isti veniunt facturi? eloquutus est dicendo, illa cornua quæ sparserant Jehudam, adeò ut quisquam non extulerit caput suum; jam venerunt isti ad deterrendum illa, ad dejiciendum cornua gentium, quę sustulerant cornu in terram Jehudæ ad spargendum eam.
5 'Iterum sublatis oculis meis videns quòd ecce virum, & in manu ejus funiculum [a] mensorium:
6 Dixi, quò vadis? qui dixit ad me, 'ad mensurandum Jeruschalaimam, ut 'videant quanta *sit futura* latitudo ejus, & quanta longitudo ejus.
7 'Ecce autem angelo illo qui alloquebatur me 'procedente, 'angelus alter processit obviam ipsi:
8 Cui edixit, 'curre, alloquere 'puerum istũ, dicendo; 'per pagos habitabunt *cives turbæ* Jeruschalaimorum, præ multitudine hominum & jumentorum *versantium* [b] in ea:
9 Et ego ero ei, dictum Jehovę, 'murus igneus circumquaq; & gloriæ ero in medio ejus.
10 'Heus heus, jam 'fugite e terra Aquilonis, dictum Jehovæ, 'cùm expanderim vos [c] quàm latè patent quatuor venti cœlorum, dictum Jehovæ.
11 Heus Tzijon, 'libera te; quæ desides apud filiam Babyloniæ.
12 'Nam sic ait Jehova exercituum, 'qui post *indictam* gloriam, misit me contra gentes istas quæ depręd atæ sunt vos; quia qui tangit vos, 'tangit pupillam oculi ipsius:
13 Nam ecce ego 'agitaturus sum manum meam contra illas, & erunt prædę 'servis suis: ita agnoscetis 'Jehovam exercituum misisse me.
14 Cane & lætare filia Tzijonis; quia ecce venturus sum & habitaturus in medio tui, dictum Jehovę:
15 Et adjungentes se gentes multæ Jehovæ die illo, erunt mihi populus, & habitabo in medio tui: ita agnosces 'Jehovã exercituum misisse me ad te.
16 Tum possidebit Jehova 'Jehudam portionem suam in terra sancta, & 'eliget rursus Jeruschalaima.
17 'Sile universa caro a facie Jehovę, cùm 'excitatus fuerit ex habitaculo sanctitatis suæ.

[a] Heb. *mensura.*

[b] Heb. *in medio ejus.*

[c] Heb. *secundum quatuor ventos.*

CAPUT III.

1 'POSTEA ostendit mihi 'Jehoschuhham sacerdotem maximum 'stantem coram angelo Jehovę; & 'Satanam stantem ad dexteram ejus, ut adversaretur ei.
2 Dicebat autem 'Jehova ad Satanam, 'increpet Jehova te, ô Satan; increpet, inquam, te Jehova, 'qui eligit Jeruschalaima: 'nonne hic *est* titio ereptus ex igne?
3 Jehoschuahh autem cùm esset indutus 'vestibus sordidis, & staret coram ipso angelo:
4 'Respondens *angelus* alloquutus est 'eos qui stabant coram se, edicendo, amovete vestes istas sordidas ab eo; & dixit ad eum, 'vide, transtuli a te iniquitatem tuam, ut induam te [a] mutatis vestibus;
5 Edixit que, imponunto cidarim mundam capiti ejus: imposuerunt itaque illi cidarim mundam capiti ejus, & induerunt eum vestibus, 'angelo Jehovæ adstante.
6 'Tum contestatus est angelus Jehovæ Jehoschuhham, dicendo,
7 Sic ait Jehova exercituum, si in viis meis ambulabis; & si observationem meam observabis, & tu cùm jus dices domui meæ, tum etiam observabis atria mea; utique 'dabo tibi ambulationes inter 'astantes istos.
8 'Audi jam, Jehoschuahh sacerdos maxime, tu & 'amici tui qui sedent coram te, quãdoquidem [b] 'ostento sunt: [c] ecce ego adducturus sum servum meum, 'GERMEN.
9 Nam ecce 'lapis ille *est* quem pono 'coram Jehoschuhha, 'apponens lapidi unico septem oculos: ecce ego 'sculpturus sum sculpturam ejus, dictum Jehovæ exercituum, & amoturus iniquitatem terræ istius die uno.
10 Die illo, dictum Jehovę exercituum; 'vocabitis quisque amicum suum sub vitem, & sub ficum.

[a] Heb. *mutationibus.*

[b] Heb. *viri*

[c] Heb. *quid ecce prodigium.*

CAPUT IIII.

1 'DEINDE 'reversus angelus ille qui alloquebatur me, excitavit me ut virum qui excitatur a somno suo:
2 Dixitque ad me, quid tu vides? cui dixi, video

videoquòd ecce 'lychnuchus aureus totus, cujus lecythus ſupra ſummitatem ejus eſt; & ſeptem lucernæ ejus in eo, [a] ſeptemq; infundibula ſeptem illis lucernis quæ ſunt in ſumitate illius:

3 Et duæ oleæ ad illum; una a dextera lecythi, & altera ad ſiniſtram ejus.

4 'Cumque reſpondiſſem, loquutus ſum ad angelum qui alloquebatur me dicendo; quid iſta ſibi volunt, Domine mi?

5 Reſpondens autem angelus qui alloquebatur me, dixit ad me, an neſcis quid ſibi velint iſta? cui dixi, non, Domine mi.

6 'Reſpondens itaque alloquutus eſt me, dicendo, hoc eſt 'verbum Jehovæ' ad Zerubbabelem, dicendo; 'non virtute, neque vi, ſed ſpiritu meo, ait Jehova exercituum.

7 'Cujus es, ô mons magne? coram Zerubbabele 'in planitiem es:' nam proferet lapidem ſummum; 'cum [b] fragoſis acclamationibus, gratia gratia *acclamatio* ei.

8 'Fuit enim verbũ Jehovæ ad me, diccendo,

9 Manus Zerubbabelis fundaverunt domum iſtam; & manus ejus perfectura ſunt, ut agnoſcas Jehovam exercituum 'miſiſſe me ad vos.

10 'Nam quis ſpreverit diem 'parvorum *eperum*, cùm lætentur aſpicientes 'ad lapidem illum 'perpendiculum in manu Zerubbabelis 'ſeptem iſti?' oculi *inquam* Jehovæ, ipſi peragrantes terram?

11 'Ampliùs reſpondens dixi ad illum; quid *ſibi volunt* duæ oleæ iſtæ, ad dexteram lychnuchi, & ad ſiniſtram ipſius?

12 Et reſpondens 'denuò dixi ad eum; quid duæ vaccæ olivarum, quæ *ſunt* in ſpatio duorum tuborum auri effundentium ex ſe [d] aureum liquorem?

13 Quicùm alloquutus eſſet me, dicendo, 'an neſcis quid ſibi velint iſta? dixi, non Domine mi.

13 Itaque dixit, hę *ſunt* duæ 'oleæ; 'quæ permanent apud Dominum totius terrę.

[a] Heb. *ſeptem ſeptemus: infundibula lucernis & ſeptem lucernæ*, verborum, quam tractatione verbo ii ſecunda evidentiorem.

[b] Heb. *fragoribus*

[c] Heb. *ſtannum mensionis*

[d] Heb. *aurum*

[e] Heb. *filii olea.*

CAPUT V.

1 'Deinde [a] rurſus attollens oculos meos vidi, quòd ecce 'volumen 'volabat.

2 Cumque diceret ad me, quid tu vides? dixi, video volumen volans, 'ſũ longitudine viginti cubitorum, & latitudine decem cubitorum.

3 'Tum dixit ad me, 'hanc execrationem proceſſuram in ſuperficiem totius terræ, quia 'quiſquis furatur, ex hoc *populo*, 'ut illa, ſe [b] innocentem aſſerit; & quiſquis jurat, ex hoc *populo*, ut illa, ſe innocentem aſſerit:

4 Hanc profero, dictum Jehovæ exercituum; ut invadat domum furis, & domum jurantis per nomẽ meum falsò: cõmoranſque in domo ejus conſumat eam, & ligna ejus, ac lapides ejus.

5 'Poſtea progreſſus angelus qui alloquebatur me, dixit ad me; attolle jam oculos tuos, & vide quid ſit hoc quod procedit.

6 Dicenti autem mihi, quid eſt? dixit, eſt Epha quæ progreditur; dixitq;, 'hic eſt oculus ipſorum in tota hac terra.

7 Ecce autem 'maſſam plumbi allatam; deinde iſtud, 'mulierem unam quæ ſuit in medio illius Ephæ.

8 Dixitq; ille, 'hæc eſt ipſa improbitas, cùm projiceret eam in medium Ephæ; projicitque 'maſſam illam plumbi 'in os ipſius *Ephæ*.

9 'Tum attollens oculos meos vidi, quòd ecce 'duæ mulieres prodibant 'habentes ventum in alis ſuis, quibus erant alæ ſimiles alis ciconię; efferebantque Epham illam 'inter terram [d] & cœlum.

10 Me autem dicente ad angelum qui alloquebatur me, quò iſtæ deferunt ephamhanc?

11 Dixit ad me, 'ut ædificet ſibi domum in terra 'Schinhharis; ubi ſtabiliatur & collocetur 'in baſi ſua.

[a] Heb. *reverſus extuli.*

[b] Heb. *innocentem agit.*

[c] Heb. *lapidem.*

[d] Heb. *& inter cœlum.*

CAPUT VI.

1 'Deinde [a] rurſus attollens oculos meos vidi, quòd ecce 'quatuor currus prodibant e medio duorum montium; qui montes erant montes chalybei.

2 In curru primo equi 'rufi erant, & in curru ſecundo equi nigri:

3 In curru autem tertio equi albi; & in curru quarto equi grandine guttati, 'badii.

4 Itaque proloquens dixi ad angelum qui alloquebatur me; quid *ſibi* hæc *volunt*, Domine mi?

5 Et reſpondens angelus dixit ad me; hi quatuor ſunt 'venti cœlorum procedentes [b] inde ubi conſtiterant, apud dominatorem totius terræ.

6 'Qui ſunt In illo *curru*, & equi illi nigri egrediuntur 'in terram Aquilonalem, & albi illi egrediuntur poſt eos; grandine verò guttati egrediuntur in 'terram Meridianam.

7 'Badii enim egreſſi 'quærebant eundo ut obambularent terram hanc; quapropter 'edixit, ite, obambulate terram hanc: ſic obambularunt 'æquæ terram.

8 'Et accerſens me alloquutus eſt me, dicendo; vide, hi qui egreſſi ſunt in terram Aquilonalem, 'tranquillarunt ſpiritum meum in terra Aquilonali.

9 'Tum fuit verbum Jehovæ, edicendo mihi,

10 Accipe [c] deportatis, a [d] Cheldaio, & a Tobija, & a Jedahhja; veniens tu die eodem, veniens inquam in domum [e] Joſchijæ filii Tzephanjæ, 'qui veniunt e Babylonia:

11 Accipe igitur argentem & aurum, ut facias coronas; ac impone capiti 'Jehotchuhhæ filii Jehotzadaki, ſacerdotis maximi:

12 Quem alloquêris, dicendo, ſic ait Jehova exercituum dicendo, 'ecce virum, cujus nomen eſt 'Germen, qui [e] loco ſuo germinabit, & ædificabit templum Jehovæ.

13 Is enim 'ædificaturus eſt templum Jehovę, idemque reportaturus decorem, & ſeſſurus ac dominaturus in ſolio ſuo; eritque ſacerdos in ſolio ſuo, & 'conſilium pacis erit inter utroſq;.

14 Quamobrem illarum coronarum quæque eſto 'pro Chelemo, & pro Tobija, & pro Jedahhja, & pro Chene filio Tzephanjæ 'in memoriale; in templo Jehovæ.

15 Nam longinqui advenient & ædificabunt

[b] Heb. *a conſiſtendo.*

[c] Heb. *deportatione.*

[d] *qui etiam Chelem, infra ver. 14.*

[e] *qui etiam dicitur Chen infrà ver. 14.*

in templo Jehovæ; ita cognoscetis Jehovam exercituum [r] mississe me ad vos: atque hoc quidem futurum est, [r] cùm [r] omnino auscultaveritis voci Jehovæ Dei vestri. [r] Heb. auscultando.

ANNOTATIO.

1 Mense oct.] *id est, altero pòst mensi quàm prophetare cœperat Chaggai: vide Hbeyæ 5. Sex autem capita hæc placuit de industria conjungere, quia per Dei administrationem una fuit continens eorum visio, non autem forsim exhibita; & quia simulter unicum est & continens argumentum, si primos sex versus excepero: nam in eis quædam præfatio totius libri a Prophetæ præfixa est, quam nos brevitatis ergò non duximus esse a prophetia aliena dividendam. Sunt itaque hic prophetiæ duæ: una, hortatoria ad respiscentiam, sex primis versibus; altera, narrativa administrationis præteritæ, præsentis, & futuræ, qua Deus in Ecclesiam Judæorum usus est, usquedum regnum Christi in gentes propagatum est Evangelio.* 2 Efferbuit] *brevis hujus prophetiæ partes sunt, propositio, duobus versibus; & exornatio, tribus. Propositionis autem summa est hortatio ad respiscentiam: argumenta verò illius duo, a minui majorum exemplo confirmatis, hoc versu; & a promissionibus Dei, versu sequente.* 3 Revertar ad vos] *id est, reconciliatus vobiscum, adero & benedicam vobis: ut Micæ 7. 19.* 4 Ne sitis similes] *exornatio (ut diximus versu secundo) primùm per interdictum antitheton, hoc versu; deinde per experimentum majorum, & confessionem ab ipsis vel invitissimis extortam, duobus sequentibus.* 5 Majores vestri] *sensus est, communem quidem ipsius vitæ exitum majores vestri & prophetæ mei habuerunt: sed non propterea mortuis prophetis meis ingemortua sunt verba mea; vixerunt plane, & in majoribus effectum suum consequuta sunt, adeò ut ipsi viventes videntes, coacti sint agnoscere stabilitatem verborum meorum, etiam sublatis Prophetis meis.* 7 Die] *tempus hoc (ut suprà diximus) demonstrat alteram esse prophetiam a superiore; sequentia verò omnia usque ad caput 7. inter se continuanda esse. Est autem prophetia hæc ὁρατικὴ, id est, tota ex visionibus constans, quibus suæ interpretationes suis locis subnectuntur. Continetur verò prophetia hæc tribus in universum partibus: prima est prolepsis sive propositio summa visionum & prædictionum sequentium, toto hoc capite; secunda, narratio modi quem Deus ad illud usque tempus tenuerat in administratione sua ut præstaret consilium & promissiones suas, secundo capite; tertia, consiliorum Dei quæ inde ab eo tempore præstare cœpturus erat copiosa enarratio, usque ad caput 7. quæ partes singulæ suas visiones suis rebus conjunctas habent.* Schebat] *qui plurimùm respondet Januario.* 8 Vidi] *visio hæc prolepsica (ut diximus præcedente versu) primùm figurat Christum inter pios in Ecclesia habitantem, angelosq; & res creatas ministrantes ei, hoc versu, & tribus sequentibus: deinde verò generalem administrationem Christi, inde ad finem capitis.* Nocte] *quod tempus ordinarium est habendis visionibus.* Vir] *Angelus Dei humana specie, nimirum Christus, qui Angelus Jehovæ deinceps appellatur, & inter Deum patrem genus, humanum intervenit tanquam verbum, sapientia, & potentia Dei.* Rufo] *id est, coloris ignei, quo prodest Ecclesia sua, & consumit adversarios.* Myrtos] *adumbrantes Ecclesiam ipsius, quæ vivit, viret, floret, fructum edit, & odora est in ipso.* In profundo] *id est, in loco fluctibus & procellis exposito; quemadmodum tum erat Ecclesia Judæorum gravissimas calamitates in Babylonia Judææ perferens: & communis est sors Ecclesiæ Dei.* Equos rufos] *ejusdem equitibus synecdochicè; pro eo quod est, omnes generis administros, qui ut Regi cursores, ita Christo Domino suo parenti pedissimi, sive ad judicia ejus præstanda, sive ad beneficia, sive ad utrumque conjunctim, quod equis baiis figuratur.* Balios] *sive varios: sic enim Hebræis appellantur a colore urvarum præstantissimarum, qui in eo tractus est varius.* 9 Angelus] *viridem insidens equo rufo, de quo præcedente versu: sic deinceps. Quapropter in sequentibus Prophetæ sic diserè ait, angelo qui alloquebatur me, ver. 13. Angelus qui alloquebatur me, ver. 14. eodemq; modo in aliis capitibus, discretionis causa.* 10 Hi sunt] *id est, sunt nuntii & exploratores a Deo missi, per quos placuit cognoscere quid rerum agatur in terra: nam etsi Deo sunt omnia præsentissima exposita, ante oculos ejus, Heb. 4. 13. tamen & Angelos administros ac testes adhibet voluntatis suæ, & hac ratione in scripturis adumbrat majestatem suam; regum humanorum exemplo, quos frequens administrorum satellitium & comitatus stipare solet.* Jehova] *i. Deus Pater per me: quamobrem etiam angeli ad Christum ipsum responsa sua perferunt; ut qui sit interpres Dei Patris apud res creatas omnes, & omnium Mediator apud Patrem.* 11 Perambulavimus] *hoc angelorum responso demonstratur absolutissima cognitio rerum omnium, quæ præditus est Christus; non tantùm earum quæ in Ecclesia geruntur, sed etiam apud adversarios illius. Hìc autem & duobus sequentibus narratur quo pacto Deus adductus sit ut misereretur Ecclesiæ Judæorum; deinde verò consilium ejus misericors, quod jam cœptum erat aliqua ex parte præstari, exponitur.* Desidet] *id est, delicias agit Babylonius, & quisque adversarius Ecclesiæ, dum Ecclesia tua maximis tempestatibus agitatur. Nam hæc verba signant illud tempus quo Judæi in Babylonia detinebantur, unde liberati dicuntur interventu Christi, versibus sequentibus.* 12 Angelus Jehovæ] *Christus intercessor pro Ecclesia apud Deum Patrem.* Jam septuaginta] *id est, jam toto tempore quod præfiniveras atque prædixeras, Jumeja 25. & 29. sic demonstrat illud, quousque? non esse dubitantis, sed urgentis promissionum complementum.* 13 Verba bona] *videlicet de amore Dei erga Ecclesiam, ira in adversarios, & effectu earum, quæ deinceps exponuntur. Atque hactenus quidem typus est administrationis Christi, cum Judæi detinerentur in Babylonia.* 14 Quamobrem] *jam Prophetæ transit ad præsentem constitutionem rerum, quasi dicat, quia jam ante annos triginta Deus Pater verbis bonis & Ecclesiæ salutaribus alloquutus est filium & sermones suum æternum; ideo nunc filius ipse Dei vocavit me ut eadem bona verba confirmem vobis, tum de animo ipsius erga Ecclesiam, hoc versu; & contra hostes, versu sequente, tum de officio ipsius, versu 16. & 17. quæ omnia ex ordine sequentibus enarrantur.* 15 Adjutrices fuer.] *id est, afflictu aggravaverunt afflictionem tota facultate sua: quod de Babylonio dicitur, Jeschaiah. 47. 6. de alio verò gentilium, Jechezk. 25.* 19 Ædificabitur] *id est, perficietur in vitu hostibus: sic populum in opere incepto confirmat, ut fecit Chaggai 1. 13. prior promissionum locus.* Regula extendetur] *id est, urbs quoque ipsa ædificabitur, synecdochicè: prout post annos septuaginta Nechemja duce effectum est, Nechem. 2. & sequentibus.* 17 Ampliùs] *aliter promissionum locus, quasi dicat, non tantùm promissiones illas temporarias & aspectabiles effecturus sum, sed insuper etiam aliae*

alias & inæſtimabiles profuſurum in Eccleſiam re ipſa & verbo, ſecundum electionem & conſilium æternum meum in Chriſto. Adhuc diſpergentur] *id eſt, adeò Eccleſiam meam proſequar & cumulabo beneficiis, ut pij præ ſua bonorum, ſuorum copia non capiantur anguſtiæ Judææ finibus, ſed in totum orbem terrarum diffuſi propagent benedictiones ſuas: vide Jeſchahh. 49. 18. & ſequentia.* Conſolante] *id eſt promiſſas ſuas conſolationes, & præſentiam electionem præſtante. Nam ſemel ab æterno ſuos elegit Deus: ſed electionis ſuæ conſilium perſiſtendo elegere quoque in ſcriptura dicitur, per metalepſin; id eſt, in electione ſemel facta pergere.*

IN CAPUT II.

1 Et ſublatis] *Secunda hæc pars, narratio ſua diximus ſuprà 1. 7.) exponit modum quo Deus uſus eſt in præſtandis promiſſionibus antecedentibus. Primùm enim adverſariorum Eccleſiæ ruina exponitur, verſibus quatuor; deinde urbis ædificatio, verſu 5. & 6. ac poſtremò Eccleſiæ Chriſti amplificatio per Evangelium, verſu 7. & ſequentibus: quæ tria ex ordine poſita fuerant, tribus verſibus præcedentibus.* Quatuor cornua] *quibus adumbrantur hoſtes qui populum Iſraëlitum omnibus ex partibus infeſtaverant: videlicet Syri, Aſſyrii, & Babylonis a Septentrione, Hhammonitæ & Moabitæ ab Oriente, Edomæi, Ægyptiiq; a Meridie, & Philiſthæi ab Occidente: ut ex Jirmeja & Jecheskele conſtat.* 3 Quatuor fabri.] *id eſt, ad miniſtros, artifices, & judicium Dei, quos Deus undequaque congregaverat ad perdendos Babylonios, & congregaturus erat ad daturbandos hoſtes Eccleſiæ ſuæ, qui ſtructuram templi & urbis impediebant.* 5 Iterum ſublatis] *ſecundum typum de ædificatione urbis, ut diximus in verſum 1.* 6 Ad menſurandum] *id eſt, dimetiendum & delineandum formam urbis quæ brevi inſtauranda erat: ut diximus ſuprà 1. 16.* Videant] *ſtructores videlicet, quos adhibiturus erat Deus architectus Eccleſiæ.* 7 Ecce autem] *tertius narrationis locus, de promiſſionibus Evangelicis, quas perſtrinxerat Propheta ſuprà 1. 17.* Procedente] *videlicet ut alloqueretur me propiùs, & promiſſiones ſequentes exponeret.* Angelus alter] *qui præſto erat ad obſervandum & accipiendum mandatum Chriſti: ſic figuratur voluntarius, ſtudioſum, & promptum miniſterium angelorum Dei, cùm hic obviam occurrit Chriſto, tanquam Regi, ut perficiat voluntatem ejus.* 8 Curre] *hoc verbo demonſtratur quaſi procul ſtetiſſe Zecarjam; ac proinde Chriſtum voluiſſe ipſum accedere, ut quamprimùm notas faceret promiſſiones ſequentes, niſi Angelus tanquam curſor properam ſuam Chriſto obtuliſſet.* Puerum] *Zecarjam.* Per pagos] *id eſt, innumera erit civium Eccleſiæ multitudo: ut ſuprà 1. 17. Tria autem hoc Chriſti ſermone continentur: primum, promiſſionum ſumma, duobus verſibus; ſecundum, hortatio ad Iſraëlitas, ut freti promiſſionibus ad Eccleſiam convolent, duobus alteris; tertium, promiſſionum ἐργασία ad finem uſque capitis. Promiſſionum autem loci ſunt his, ampliatio Eccleſiæ, hoc verſu; protectio Dei, & ſanctificationis gloriæq; communicatio cum Eccleſia per præſentiam ipſius, ſequente verſu.* 9 Murus igneus] *id eſt, planè ſatuarius, ut Jeſchahh. 26. 1. & 60. 18. Nam ut ignis res objectas conſumit, ita Deus ſe tam terribilem & gravem ultorem fore adverſus Eccleſiæ hoſtes pollicetur.* 10 Heus heus] *hortatio ad reliquos in Babylonia commorantes, ut proteſtationes Dei amplectantur, & bonorum ejus conſcientia affecti accedant Eccleſiam ejus: quamobrem bona a Deo oblata mox narrantur, reliquo capite, & duobus ſequentibus; maledictio verò in eis denuntiatur qui gratuitè hunc vocationi non obſecundaverint. capite 5.* Fugite] *id eſt, tanquam fuga ex malo præſentibus & venturo (quæ commorantibus in Babylonia demonſtrantur) vos eripientes, ad Eccleſiam advolate.* Cùm expanderim] *id eſt, cùm vobis, qui priùs in ſervitute anguſtiſſimæ tanquam aviculæ in cavea detinebamini, copiam tam illuſtrem fecerim uſcendi cœlo libero, & extra Babylonicum ergaſtulum ex animi veſtri ſententia evolandi.* 11 Libera te] *quaſi dicat, per te unam ſtabit, niſi feceris, tanta commoditate oblata.* 12 Nam ſic ait] *toto hoc verſu verba ſunt angeli illius qui obviam Chriſto proceſſiſſe dictus eſt, ſuprà verſu 7.* Qui poſt indicit.] *id eſt, qui duo ſignificavit mihi & fieri per me imperavit: unum, ut gloriam quam in vobis collocaturus eſt videcem; alterum, ut in hoſtes immittam ignem judicium ipſius: quæ duo Chriſtus dixerat ſuprà verſu 9. & hîc Angelus repetit, ὑ ϛερον πρότερον.* Tangit pupill.] *ut Deut. 32. 10. & Pſal. 17. 8.* 13 Agitaturus] *id eſt, percuſſurus ſum & caſurus, ſynecdoche.* Servis ſuis] *id eſt Judæis, qui ſervitutem ipſis ſervierant. Eſt autem hoc & ſequente verſu ἐργασία verſus 9. ut contrà ſequentibus per ὑ ϛερον ἐργασία eſt oblati verſus.* Jehovam exerc.] *id eſt, me filium & ſemaurum Dei patris æternum, eum eſſe qui miſſus ad vos, ut hæc jamjam prænuntiem, & præſtem ſuo tempore.* 15 Jehovam exerc.] *id eſt, me filium Dei a Patre miſſum eſſe ut habitem in medio veſtri, & vos cum gentibus adjunctis mihi, ſitis mihi populus: ſic demonſtrat Chriſtus ſe Jehovam eſſe, id eſt, verum & æternum Deum cum patre & ſpiritu ſancto.* 16 Jehudam] *id eſt, Eccleſiam ſuam, typicè.* Eliget] *ut ſuprà 1. 17.* 17 Sile univerſi] *apoſtrophe ad hoſtes, gloriosè præducant majeſtatem & amplitudinem regni Chriſti in Evangelio, cui nemo auſit obmurmurare, nedum obſiſtere.* Excitatus fuerit] *id eſt, proceſſerit tanquam e cubili ſuo in ſublimem, ad regendam Eccleſiam ſuam Evangelio.*

IN CAPUT III.

1 Poſtea] *Tertia pars prophetiæ, ut diximus ſuprà 1. 7. nimirum enarratio conſiliorum Dei qua ad gloriam ſuam erat præſtiturus, duobus membris continetur: priùs eſt de adminiſtratione Dei in Judæa, in qua agitur de beneficiis Dei erga ſuos, hoc & ſequente capite: & de judicio contra immorigeros, capite 5. quæ duo perſtrinxerat Propheta præcedente capite: poſterius, de ſervandis electis e media Babylonia, capite 6. Eorum autem quos Deus agnoſcit pro ſuis in Eccleſia quam partes miſſicam nominant, primas obtinet caput, nimirum Chriſtus ſacerdos ſummus, de quo hoc capite; ſecundas verò tertias Chriſti, id eſt, Eccleſia catholica ex electis Dei adunata, de qua ſequente capite. Capitis autem Eccleſiæ, & ſacerdotii ſummi ratio duplex eſt: una, typica in Jehoſchuſha uſque ad verſum 8. altera ſimplex quam typus ſignificabat, tribus verſibus ultimis. In typo tria obſervanda ſunt: defenſio quam Chriſtus ſuſcepit pro ſervis ſuis adverſus Satanam, duobus verſibus; remiſſio peccatorum & juſtificatio per filium, tribus ſequentibus; & officii dubitis reſtipulatio priori ſione conjuncta, verſu 6. & 7.* Jehoſchuſham] *de quo Chaggai 1. 1. & 12. & 2. 2.*

Stantein

Stantem coram] *id est, ministrantem Christo, & agentem typum ipsius in Ecclesia.* Satanam] *id est, adversarium.* 1 Iudis 1.6. 2 Jehova] *Christus, angelus Jehovæ, coram quo Jehoschuahh stabat.* Increpet] *id est, Deus pater verbo suo potente depellat te a tribunali suo, & accusandi facultatem adimat tibi, justificans servum suum, & secundum eum pronuntians.* Qui eligit] *propter electionem suam facias.* Nonne hic est] *brevis contestatio evincens malitiam Satanæ, q.d. quid? nonne audis hoc esse consilium Dei? quin potius nonne vides ex liberatione mirifica jam antè præstita, & cognoscis Deum in hoc homine, quem ex incendio eripuit, statuisse efficere voluntatem suam? quid tu Jehova obniteris?* 3 Vestibus sord.] *infirmitatum suarum peccatorum, & eorum symbolo.* 4 Respondens] *Christus, peccata remittens, & justificans impios.* Eos qui stab.] *id est, angelos, qui ministerii causa mittuntur propter eos qui hæredes salutis futuri sunt, Hebr. 1.14. Est autem hoc humanius dictum: nam remissionem peccatorum & justificationem unius Christi est conferre per Spiritum.* Vide] *id est, ex hoc signo res veritatem perspice: ut Jirmejæ 1.10.* 5 Imponunto] *id est, induatur hic rebus omnibus tum ad sacerdotium perfungendum pro Ecclesia, tum ad ipsius vitam sanctè traducendam & Deo probandam necessariis. Nam omnis sacerdos & minister Ecclesiæ Christi tum pro Ecclesia instruendus est a Christo donis suis publicis (quæ hic designantur cidari sacerdotalis ornamento) tum etiam pro se ipso donis suis singularibus. Habent enim (ait Augustinus) duo quædam: unum, quòd Christiani sunt; alterum, quòd præpositi sunt. Illud quòd Christiani sunt, propter ipsos est; quòd autem præpositi sunt, propter Ecclesiam est. In eo quòd Christiani sunt, attenditur ipsorum utilitas; in eo quòd præpositi sunt, non nisi Ecclesiæ.* Angelo Jehovę] *id est illico: dictum ac factum, quod aiunt.* 6 Tum contestatus] *tertius locus typi, restipulatio cum promissione, ut diximus in versum 1.* 7 Dabo tibi ambulat.] *id est, constituam te in eadem dignitate qua sunt angeli Dei in cælo, & inter ipsorum myriadas in eadem Ecclesiæ conversaberis: Matth. 22.30. & Hebr. 12.22.* Astantes] *id est, angelos, ut suprà versu 4.* 8 Audi jam] *altera pars capitis, ut diximus suprà versu 1. qua Propheta instituto in Ecclesia typico sacerdotio, transit ad complementum & veritatem illius in Christo, & tria illa membra typo attributa veritati accommodat. Primùm enim Christo, qui promittitur hoc versu, attribuit firmitatem administrationis & consiliorum omnium ad defensionem Ecclesiæ, deinde justitiam ad justificationem & sanctificationem illius, ac postremò redemptionem ad promissiones æternæ pacis præstandas: ut Christus nobis a Deo Patre factus est sapientia, justitia, sanctificatio, & redemptio, 1. Corinth. 1.30.* Amici tui] *id est, Sacerdotes omnes, quorum præpositus ea administrationi ut magister discipulo præest, & præses assessoribus.* Ostento sunt] *vide Psal. 71.7.* Germen] *id est, Christum Jehovam: ut Jeschahh. 4. 1. Jirmejæ 23.5. & 33.15. de quo etiam copiosiùs infrà 6.12. & sequentibus.* 9 Lapis ille est] *altera allegoria, significans firmitatem Christi, & Ecclesiæ superædificatæ Christo.* Coram Jehosch.] *id est, in Ecclesia, ubi Jehoschuahh typum agit illius.* Apponens lapidi] *id est, perfectissimè adhibens ei absolutissimam providentiam meam, ut infrà 4.10. & in eo collocans ipsam, ut perfungatur administratione sua ex voluntate Patris. Nam providentia Dei, oculus, perfecto septenario numero figuratur. De lapide autem vide Psal. 118.22. & Jeschahh. 28.16.* Sculpturus sum] *id est, eâdem operâ, & ornamenta omnia in eo depositurus sum, tradito sine mensura spiritu justitiæ, sanctificationis, & vitæ; & per eum remissionem peccatorum, ornamenta quæ omnia cum Ecclesia communicaturus: metaphora a structoribus lapides positos sculpentibus, rudes verò & impolitos cædentibus, ut ait si sint ædificio.* 10 Vocabitis] *id est, agetis in pace, ut 1. Reg. 4.24.*

IN CAPUT IIII.

1 Deinde] *Transitio ad descriptionem secundæ materiæ beneficiorum Dei, id est, Ecclesiæ catholicæ; ut diximus suprà 3.1. ad cujus contemplationem Propheta se translatum fuisse dicit excitatione, tanquam si ad amplitudinem superiorum visi infirmitate carnis suæ obdormivisset, hoc versu. Sunt autem in hac Ecclesiæ descriptione partes duæ: typus, versu 2. & 3. & interpretatio typi, sequentibus quæ duo toto hoc capite tractantur διὰ λογιστικῶς.* Reversus] *i.e. Jehoschuahha conversus ad me, & mecum sermonem habens.* 2 Lychnuchus] *typus Ecclesiæ pretiosissimæ coram Deo, cujus singula membra deinceps a Christo explicantur.* 4 Cumque respondisseem] *i. petenti angelo narrassem visionem oblatam. Hîc autem transitur ad interpretationem typi quam Propheta postulat, hoc versu: & angelus ad eam accipiendam Prophetam excitat, sequente ver. tum ad singularem interpretationem descendit.* 6 Respondens itaque] *quemadmodum typi duæ sunt partes duobus versibus distinctæ, ita etiam quæstiones Prophetæ & responsiones Christi in duas partes distinctæ sunt: prior respondet typo secundi versus, usque ad versum 11. posterior verò respondet typo versus tertii, quatuor versibus ultimis. In hoc autem priore responso ponitur primùm interpretatio κατ' ἀναφοράν, hoc & sequente versu, deinde confirmatio, tribus alteris.* Verbum] *adumbratum hujus visionis typo.* Ad Zerubbabelem] *ducem populi Dei, ac proinde typum Christi Regis æterni nostri.* Non virtute] *q.d. quemadmodum lychnucho illi & instrumentis illis sive faciendis & constituendis, sive curandis, nulla ars humana, nullæ vires adhibentur; sed Deus spiritu fecit, & supernè curat per eundem spiritum: ita etiam populus meus & Ecclesia mea nullo consilio aut humanis viribus restituta est; curabitur, porrò & conservabitur ne sua quidem & ducum suorum opera, sed unicè virtute spiritus mei.* 7 Cujus es] *apostrophe ad adversarios, qui sibi præ Zerubbabelo Judæorum, tenuitate montes magni esse videbantur, & officiebant ei, ut narratur Hbezræ 4. & 5. q.d. putatisne vos vestri juris esse? aut populum meum esse in jure vestro? nimò verò quicquid agatis, mei juris estis, neque poteritis manus meas effugere.* In planitiem es] *id est, plana sunt virtute spiritus mei Zerubbabeli, & facilia omnia.* Nam proferet] *id est, exædificabit invitis vobis, & lapidem summum ponet ædificii.* Cum fragosis] *id est, favente & acclamante cum summa lætitia populo; cujus clamoris summa effigiatur a Propheta, cum dicit, gratia gratia. quasi dicat gratiâ Dei domus perfecta est, non merito aut virtute nostra; & gratiâ Dei porrò curabitur, quod exoptamus ex animo. Sic jubet Propheta populum agnoscere & prædicare veritatem superioris typi.* 8 Fuit enim] *confirmatio, ut diximus versu 6. a testimonio Dei Patris consilium suum exponentis Christo, quod ipse Propheta narrat mutu & aperto verbo.* 9 Misisse me] *ut suprà 2.13.* 10 Nam quis] *alterum argumentum, a providentia & studio Dei Patris. Deum (inquit Christus) non tantùm dixisse, sed etiam procurat infinita*

finita providentia ſua: quò ergo converterit? Deus delectatur eo, quòd ſpreverit? Patvorum oper.] *id eſt, tenuium principiorum iſtorum, quæ ducta ſunt in extruenda domo.* Ad lapidem illum] *ſummum, de quo verſu 7.* Septem iſti] *de quibus ſuprà 3.9.* Oculi inquam] *id eſt, infinita Dei providentia.* 11 Ampliùs] *ſecunda pars anagoges, ut diximus in verſum 6. qua Propheta ſi ſentiatur, duobus verſibus, & angelus reſpondet, duobus alteru.* 12 Denuò] *id eſt, accuratiùs & minutatim ſciſcitans: hîc enim exprimitur viſionis partes quas antè Propheta reticuerat, ver. 3. Nam utrinque adſtabant lychnucho erectæ oleæ, quarum rami ad lecythum lychnucho impendentem ſpectabant: ſupra lychnuchum duo erant tubi aurei, quorum os inferius lecytho oleum infundebat, ſuperius verò (quod ſpatium majoris erat) accipiebat ex alterum baccis, quæ memoranitur hoc verſu.* 13 An neſcis] *ut ſuprà verſu 5. excitantis ad attentionem verba.* 14 Hæ ſunt duæ] *hoc reſponſo Angelus ſatis habuit demonſtraſſe interpretationis viam, cùm priorem tantùm quæſtionem explicat. q.d. duæ olivæ arbores figurant omnimoda ſpiritus dona a Deo in æternum ad Eccleſiam perventura per Chriſtum. Hinc autem facilè eruitur ſecunda quæſtionis interpretatio, nempe duas baccas tubos q. ſignificare demenſum ſpiritus abundans, & in Eccleſiam à plenitudine Chriſti ſuo modo, tanquam tubulis, indefinenter defluens.* Quæ permanent] *id eſt, quæ in Chriſto ſunt, & per Chriſtum Eccleſiam perfundunt beneficioribus æternis.*

IN CAPUT V.

1 Deinde] *Tertiam partem prophetiæ, diximus ſuprà 3.1. enarrare duo genera conſiliorum Dei. Ac de beneficiis quidem illius in ſuos dictum eſt duobus capitibus: nunc poſterius conſilorum genus agitur, nempe judiciorum contra Judæos immorigeros, toto hoc capite. Tria autem typicè ſimul & anagogicè ad illud pertinentia hoc capite proponuntur: primum eſt, execratio deſcripta & quaſi relata in acta Eccleſiæ ex conſilio Dei, quatuor verſibus: ſecundum, improbitatis, ſcelerumq. graviſſimorum quibus irritatus eſt Deus deſcripto, & divini ordinis in eis obſervandis, quatuor alteris; tertium, ſententiæ exequutio, priùs verſibus ultimis.*

Volumen] *ubi deſcripta erat ſententia execrationis.* Volabat] *id eſt, celerrimè obibat terram.* 2 Longitudine] *id eſt, volumen ampliſſimum, quo tum innumera peccata hominum, tum infinita maledictio continetur copioſiſſimè.* 3 Hinc exec.] *id eſt, quæ hoc volumine continetur: ſynecdoche.* Quiſquis furatur] *id eſt, hujus voluminis ſcriptura ſententiam fert in Judæos pervicaces qui hîc in peccatis vivunt, & ſe nihilominus juſtitiæ alicujus ſpecie innocentes planè confirmant eſſe; quamvis maximorum ſcelerum teneantur cùm in ſecundam legis tabulam, tum etiam in primam, quæ duo ſynecdochicè deſignantur furti & juramenti nominibus.* Utilla] *id eſt, æquè ac reliqua terra impudentes ſunt in defendendo & probando peccata ſua; haud ſecus ac ſi nunquam noviſſent Deum amplius quàm terra reliqua.* 4 Et ligna ejus] *id eſt, perdat eam funditus, ita ut ne veſtigia quidem reſerventur.* 5 Poſtea] *ſecunda pars capitis, nempe communis improbitatis deſcriptio, & divini ordinis, ut diximus in verſum 1. qua Propheta docet omnes improbos ex Judæa providentia Dei in acervum unum & quaſi modium comportatum, & graviſſimo decreto ejus ac ineluctabili obſignatum iri.* 6 Hîc eſt oculus] *id eſt, hæc eſt cognitio illa veriſſima quam Deus habet in Eccleſia ſua de toto ſcelerato rum corpore. Sic autem agit cum Propheta Deus, ut primùm e longinquo cernat, deinde ſpecie illa approximante diſcernat tres illius partes quæ ponuntur ſequente verſu, & exponuntur verſu 8.* 7 Maſſam plumbi] *typum firmitatis & immutabilitatis quæ decreta erat in decreto Dei adverſus Judæos, qui ſanctum fœdus fruſtrabant irritum, quaſi pondus imponeretur, ne ligatis judicio Dei & Eccleſiæ ipſius effugerent e ſuo carcere.* Mulierem] *figuratum corpus impiorum omnium Judæorum ejiciendorum ex Eccleſia.* 8 Hæc eſt ipſa improb.] *id eſt, hæc mulier typus eſt impiorum ex Judæa, qui in unum collecti aſſervantur & obſignantur, comparati ad illud judicium Dei ſubeundum quod ſequentibus exponitur.* In os] *ſuper fœminam videlicet, ut aſſervaretur incluſa & ligata velut firmo carcere, donec judicium efficeretur quod exhibuit Chriſtus videndum, ſequentibus.* 9 Tum attollens] *tertia pars capitis, de executione ſententiæ Dei factæ in Eccleſia poſt cognitionem legitimam: quod libri Hhezræ & Nechemiæ docent. In qua exequutione duo ſunt obſervanda; unum, evictos impietatis & improbitatis extra Eccleſiam deportari, hoc verſu; alterum, in Babyloniam relegari, pro eo quod eſt, adjudicari atque implicari eodem judicio, quod maxcbas Judæos cæteros qui Babylonicam vitam piæ & ſanctæ in Judæa vitæ præferebant, verſibus ſequent.* Duæ mulieres] *quæ deſignant Eccleſiam duorum temporum: unum eſt cùm Hhezra ex Babylonia in Judæam miſſus Eccleſiam conſtituit, & ab impiis illis quibus commaculata erat Eccleſia repurgavit, Hhezra 9. & 10. alterum, cùm Nechemia adhibito Sacerdotum conſilio ſimiliter fecit, ut legimus Nechem. 13. Quamobrem hæc tempora appellationem mulierum habent, quia ferè cum muliere comparatur Eccleſia, ſive ſingularis aliqua ſit, ſive catholica: duæ verò ponuntur mulieres ad diſtinguenda duo illius tempora.* Habentes ventum] *id eſt, expeditiſſima ad exequendum velocitatem Dei, ut Hhezra 10. 8. quò ſpectat etiam alarum amplitudo ſequentibus verbo expoſita.* Inter terram & cœlum] *id eſt, palam, publica ſententia & executione illius; ut quæ efferuntur in aërem, oculo omnium quàm longiſſimè exponuntur.* 11 Ut ædificet] *i. relegat foras extra Eccleſiam relegatione perpetua. Nam cùm perpetua habitatio aut certè diuturna in ſcripturis dicatur, figuratur ſæpè domus ædificatione: ut Jirmiæ 29.5. & 28.* Schinhharis] *vide Gen. 10.10.* In baſi ſua] *id eſt, in ſede illa, ubi jam antea fundati & radicati corruptiſſimos ſuos mores hauſerant, & ubi fratres ipſorum neglectu Dei beneficiis ſedes ſuas ſixerant; ut narratur 1. Chron. 4.22, & 23.*

IN CAPUT VI.

1 Deinde] *Poſterius hoc tertiæ partis in prophetia membrum (ut diximus ſuprà 3.1.) oſtendit quam vix perdita & deplorata eſſe videantur omnia in Babylonia, electos tamen inde ſervatum iri per inſertos ordinis ipſius: quamobrem primum exponit miniſterium quod Deus adhibet perficiendis ſuis conſiliis, uſque ad ver. 7. deinde narrat ſingulare ſymbolum quo Deus Eccleſiam electorum cùm in Babylonia, tùm in Judæa vel initium de reconciliatione, gratia, & cura ſua, promiſſionibuſq. in Chriſto impletis confirmavit, ad finem uſque capitis.* Quatuor currus] *hos currus plerique omnes numero decepti putarunt ad monarchias quatuor*

tuor

tuor pertinere, & ſe ipſos plurimùm torſuros ad detorquendum contextum in varias interpretationes: nos raiſſis præ, ut ſicatu omnibus viſionem ex verbo angeli interpretamur, & aſſenſuros nobis confidimus qui ad argumentum bene attenderint. Sunt igitur quatuor currus, acies vel comitatus angelorum ex mandato Dei diligentiſſimè omnes orbis partes obeuntium, & capeſſentium juſſa illius: montes duo chalybei ſunt ſigna potentiſſima & imperuſtigabilis Dei providentia, ex cujus abdito firmiſſima & ineluctabilia conſilia produunt: equi celeritatem ſignificant: itaque ſumma eſt, Deum quidem tum ad ſuperiora, tum etiam ad cætera ſua conſilia præſtanda & perficienda (quæ in receſſu latent providentiæ ejus) abundare adminiſtris, per quos omnia cognoſcat veriſſimè, & perficias juſtiſſimè ac fideliſſimè; quemadmodum etiam Chriſto æterno Dei Patru filio in eandem ſententiam equi attributi ſunt, ſuprà 1.8. quia Chriſtus eſt ſapientia Dei & potentia Dei: ſed in hoc ſingulari negotio Angelu uti tanquam ſalutu bonorum adminiſtru, ad pios in media Babylonia regendos, reconciliandos ſibi, & adducendos ad cultum ſuum; ne fortè omnes qui extra Judæam erant exciſiſſe alùs a ſalute Dei putarentur, aut ipſi in deſperationem conjcerentur. 2 Ruſi] *vide ſuprà 1.8.* 3 Badii] *id eſt, quorum præcipuus quidem color erat badius, ſed ita ut quaſi grandinæ gutiæ interſperſæ eſſent.* 5 Venti cœlorum] *id eſt, angeli ex quatuor cœlu partibus ſe ſiſtentes Deo, & ab illo excurrentes ad exequendæ mandata illius; ut Iobi 1.6. & 1. Reg. 22.19.* 6 Qui ſunt in illo] *id eſt, qui illi ruſi, nominati verſu 2. quos deinde indicabat Chriſtus. Senſus eſt, iſtorum angelorum & adminiſtrorum Dei pars major eſt Babyloniam profecta eſt, ut curarent Judæos qui adhuc hærebant inter hoſtes: pars verò in Judæa fuit occupata, ut populo Dei in illa verſanti miniſtraret.* In terram Aquil.] *id eſt, Babyloniam, quæ reſpectu Judæa Aquilonalis dicitur.* Terram Merid.] *id eſt Judæam, quæ reſpectu Babylonia (ad quam angels alis profecti erant) meridiana eſt.* 7 Badii] *altera pars capitu, narratio curæ quam Deus miniſterio angelorum gerit tum in Judæa, hoc verſu, tum in Babylonia, verſibus ſequentibus.* Quærebant] *id eſt, deposcebant ſibi ultrò Judæa procurationem.* Edixit] *Chriſtus angelorum princeps.* Equę] *hanc vocem in contextum viſum eſt inſerere, quia verbum genere ſemininum eſt. Conſtat autem æquabu celeritatem inceſſe maximam, quod Propheta genere innuit.* 8 Et accerſens] *ſecundu narrationu locus, (de qua proximè præcedente verſu) exponit primùm efficacitatem Dei in ſuorum animu, hoc verſu; deinde profeſſionem publicam piorum erga Deum, & Dei viciſſim erga ipſos, reliquo capite.* Tranquillarunt] *id eſt, & certos homines ad reſipiſcentiam pietatemq; adducendo, & alios in ea continuendo effecerunt, ut Judæos omnes qui in Babylonia hærent non excludam gratiâ mâ: ſic Deus opus ſui ſpiritu tribuit angelu adminiſtru honorifico.* 9 Tum fuit] *tranſitio ad narrationem publicæ illius profeſſionu quam Judæi pii, quotquot in Babylonia ſupererant, fecerunt per legatos ſuos; & viciſſim teſimonii quod illis, publicè perhibuit Deus factu coronu, hoc & ſequente verſu; promiſſionibus ſubjectis de regno Chriſti, ver. 12. & 13. & donario palàm in Eccleſia ad documentum publicum propoſito, duob. ver. ult.* 10 Qui veniunt] *religioſæ oblationem facturi Domino.* 11 Jehoſchuhhæ] *qui typus erat Chriſti; ac proinde coronis impoſitu regnum illius figurabat, de quo verſu 12. & 13.* 12 Ecce virum] *quaſi ducat, ecce typus ex viri illius, &c.* Germen] *de quo ſuprà 3.8.* Loco ſuo] *id eſt, propria ſua gente ac ſede, quam veteres Prophetæ deſignarunt.* 13 Ædificaturus] *prophetia & prædicatione Evangelii.* Conſilium] *id eſt, evangelizabit pacem aquì iis qui procul ſunt atque iis qui in Judæa ſunt, utroſque in uno corpore reconcilians Deo per crucem, Epheſ. 2.13. & ſequentibus.* 14 Probo Chelemo] *& longinqui omnibus, qui cum ipſis & ipſorum exemplo Deum acceſſuri ſunt: ſenectoche.* In memoriale] *id eſt, ut hoc monimento confirmentur pii longinqui ſe Deo acceptos fore, & propinqui intelligant jus longinquis eſſe cum ipſis ad Deum accedendi: quo conſilio Rèubenita, Gadita, & Menaſſchitæ altare eis Jardenem olim extruxerant, Joſchuhh. 22.* 15 Miſiſſe me] *ut ſuprà 2.15.* Cùm omnino] *id eſt, poſt illud tempus quo adificaverit templum Dei, & prophetias ſingulares ſuprà enuntiatas fecerit: poſt illud, inquam, tempus regnum hoc Chriſti ad Eccleſiam venturum eſt.*

CAPUT VII.

Deus Judæos de obſervatione jejunii propter everſum templum inſtituti conſulentes ipſum, admonet de jejuniorum vanitate, niſi pietati juſtitiæq; ſtudeatur, & majorum exemplo probat: itaque eos ad præſentis miſericordia ſenſum, beneficiorumq; amplius promiſſorum revocans, ad pietatem & veritatem hortatur, jejuniumq; abolens lætitiam imperat propter præſentem gratiam, & futurorum in Eccleſia bonorum ampliſudinem.

1 POSTEA fuit anno quarto Darii regis; fuit verbum Jehovæ ad Zecarjam, quarto *die* menſis noni; Ciſlevo menſe:

2 Cùm miſiſſet *populu* in domum Dei Scharetzerum & Regem-Melecum, & viros ſuos; ad deprecandum faciem Jehovæ,

3 Et alloquendum ſacerdotes qui aderant domui Jehovæ exercituum & Prophetas, dicendo; an fleturus ſum menſe quinto, ſeparãdo me, quemadmodum feci jam aliquot annis?

4 Fuit igitur verbum Jehovę exercituum, edicendo mihi,

5 Alloquere totum populum hujus terrę, & ſacerdotes, dicendo; cùm jejunatis & plangitis quinto & ſeptimo *menſe*, ut jam ſeptuaginta annis (an allo pacto mihi, mihi inquam jejunatitis)

6 Et cùm comeditis, aut cùm bibitis; nónne vos qui comeditis & vos qui bibitis,

7 Nónne, *mquam, facturi fuiſtis* ſecundum verba illa quæ proclamavit Jehova per prophetas priores, cùm eſſet urbs Jeruſchalaimorum deſes, & tranquilla, & civitates circumſtantes eam; cùm Auſtralem locum & humilem regionem *populu* inhabitaretſ

8 Fuit quę verbum Jehovæ ad Zecarjam, ut diceret:

9 Sic loquutus fuerat Jehova exercituum, edicendo; jus veritatis dicite, benignitatemque & miſericordiam exercete alter in alterum:

10 Viduamque, aut pupillum, peregrinum, aut pauperem ne opprimitote: & malum alter alterius ne cogitate cum animo veſtro:

11 Sed

a Heb. *jejunando.*

b Heb. *judicate.*

c Heb. *vir cum fratre ſuo.*

d Heb. *vir fratrem ſui.*

e Heb. *cordi.*

11 Sed renuerunt attendere, & prębuerunt
'humerum refractarium; aureſque ſuas aggra-
varunt ne audirent:
12 Et cor ſuum diſpoſuerunt' *ut* lapidem per-
diuturnum, ne audiret legem ipſam & verba
quæ mittebat Jehova exercituum ſpiritu ſuo
per Prophetas illos priores: unde fuit fervor
æ magnus a Jehova exercituum.

13 Fuit enim quemadmodum clamantem ip-
ſum non audiverunt; ut ita clamantes ipſos nõ
audirem, ait Jehova exercituum:
14 Sed turbine diſperſi eos in omnes gen-
tes quas non noverant, & terra hæc deſolata
fuit 'poſt eos, deſtituta tranſeunte & redeunte:
ita 'diſpoſuerunt terram ſ deſiderabilem in de-
ſolationem.

ſ Heb. *deſi-derata.*

CAPUT VIII.

1 'DEINDE fuit verbum Jehovæ exerci-
tuum, dicendo,
2 Sic ait Jehova exercituum; Zelotypus
fui Tzijonis zelotypia magna, & æſtu magno
zelotypus fui ipſius.
3 Sic ait Jehova, reverſus ſum ad Tzijonem; &
habito in medio Jeruſchalaimorum; ut vocetur
urbs Jeruſchalaimorum civitas 'veritatis, &
mons Jehovæ exercituum mons ſanctitatis.
4 Sic ait Jehova exercituum, 'adhuc ſede-
bunt ſenes & anus in plateis Jeruſchalaimorũ;
habens quiſque ſcipionem ſuum in manu ſua
præ multitudine dierum:
5 Et plateæ civitatis replebuntur pueris &
puellis, ludentibus in plateis ejus.
6 'Sic ait Jehova exercituum, ſi mirabile eſt in
oculis reliquiarum populi hujus diebus his; *an*
etiam in oculis meis 'mirabile eſſet; dictum Je-
hovæ exercituum.
7 Sic ait Jehova exercituum, ecce ego ſerva-
turus ſum populum meum; 'e terra Orientis, &
e terra occaſus ſolis.
8 Et reducturus eos ut habitent 'a Jeruſcha-
laimis; eruntque mihi populus, & ego ero eis
Deus veritate & juſtitia.
9 'Sic ait Jehova exercituum, 'confirmantor
manus veſtræ, qui auditis diebus his verba iſta;
'ex ore Prophetarum ipſorum ex quo die fun-
data eſt domus Jehovæ exercituum, 'templum
ædificandum fuiſſe.
10 Nam ante 'dies hos 'merces hominis non
efficiebatur, & merces jumenti nulla erat; & ex-
eunti ac egredienti nulla erat pax ab hoſte, ſed
committebam omnes homines, [b] unum cum
altero.
11 'Nunc verò non ſum ut diebus illis priori-
bus ego, reliquiis populi hujus: dictum Jehovæ
exercituum.
12 Nam ſementis 'pacis eſt, vitis edit fructum
ſuum, & terra edit proventum ſuum, cœlique
edunt rorem ſuum: denique facio ut poſſideant
reliquiæ populi hujus omnia iſta.
13 'Eritque ut quemadmodum fuiſtis male-
dictioni in gentibus, ô domus Jehudæ, & domus
Iſraëlis; ita ſervem vos & ſitis benedictioni:
ne timetote, confirmantor manus veſtræ.
14 Sic enim ait Jehova exercituum: quemad-
modum cogitaveram malo afficere vos, cùm
ferveſeciſſent me patres veſtri, ait Jehova exer-
cituum, neque pœnituit me:
15 Ita converſus cogito diebus his bono affi-
cere Jeruſchalaima & domum Jehudæ; ne ti-
metote.
16 Hæ ſunt res quas facturi eſtis: loquimini
veritatem alter cùm altero; [c] veritatis & pacis
judicate in portis veſtris:
17 Et alter malum alterius ne cogitetis cum
[d] animo veſtro, & juramentum 'falſum ne a-
metis: nam omnia hæc *ſunt* quæ odi, dictum Je-
hovæ.
18 'Fuit igitur verbum Jehovæ exercituum ad
me, dicendo,
19 Sic ait Jehova exercituum, jejunium 'quar-
ti *menſis*, & jejunium 'quinti, & jejunium ſepti-
mi, jejunium q; 'decimi futurum eſt domui Je-
hudæ gaudio, & lætitiæ, & in ſolennitates [f] hi-
lares; ſed veritatem & pacem amate.
20 'Sic ait Jehova exercituum; adhuc *erit*
cùm venient populi, & habitatores civitatum
multarum:
21 Et adibunt habitatores unius alteram, di-
cendo; eamus [g] continenter ad deprecandũ fa-
ciem Jehovæ, & ad 'quærendũ Jehovam exer-
cituum; eam ego quoque.
22 Ita venient populi multi, & gentes nume-
roſæ; ad quærendum Jehovam exercituum Je-
ruſchalaimis, & ad deprecandũ faciẽ Jehovæ.
23 Sic ait Jehova exercituum, erit diebus il-
lis 'cùm prehendent decem homines ex omni-
bus linguis gentium; prehendent inquam alam
viri Jehudæi, dicendo, ituri ſumus vobiſcum,
quia audimus Deum eſſe vobiſcum.

[f] Heb. *in medio Jeruſchalaimorum.*

[b] Heb. *virum cum amico ſuo: ſic ver. 16. & 17.*

[g] Heb. *eundo.*

ANNOTATIO.

1 Poſtea] *Duo hæc capita unum concionis eſſe res ipſa indicat. Continentur autem illis hæc in univerſum duo: quæſtio de ratione victus a Judæis propoſita, his tribus verſibus; deinde verò reſponſum prophe-ticum, utroque capite.* Darii] *de quo ſuprà 1.1.* Ciſſevo] *quo plurimùm reſpondet Novembri noſtro.* 2 Cùm miſiſſet pop.] *occaſio hujus prophetiæ hoc & ſequente verſu exponitur luculentiſſimè, ac propterea variè ab interpretibus accepta eſt. Nam alii homines a Scharetzero & Regem-Melecho Babylonia miſſos eſſe, alii Scharetzerum ipſum & Regem-Melecum a deportata multitudine juraverunt: omnes uno ore legationem hanc e Babylonia docuerunt advenîſſe. Sed nos occaſionem & argumentum ipſum poſtulati ſpectantes, confirmamus fuiſſe legationem a populo ipſo reduce & in Judæa verſante; ut moris erat per legatos viros honeſtiſſimos cum ſacerdotibus & prophetis agere. Nam occaſio fuit, quòd templum eo tempore abſolutum eſſet; jejunium autem quinti menſis obſervatum fuerat propter everſionem templi eo menſe per Nebuzar-adanem factam, 2. Reg. 25. 11. Argumentum itaque poſtulati a populo qui in Judæa agebat fuit hujuſmodi: cùm jejunium menſis quinti propter everſionem illam fuerit a majoribus conſtitutum, utrum hoc ipſo tempore & jam inſtaurato templo, tentantur Judæi in eodem jejunio pergere, & luctum celebrare priorîs templi nomine. Quam quæſtionem non minùs, atque adeò magis ad Judæos reduces pertinere conſtat, quàm ad illos qui in deportatione Babylonica deſidebant.* Et vitos ſuos] *id eſt, reliquam legationem*

legationem ſuam: ut propter ordinem & honeſtatem convenit a cœtu magno certos homines conſilio capi endo, & rebus gerendis delegari. 3 Menſe quinto] *id eſt, Quintilis ſive Julio, die decimo menſis, quo everſum eſt templum, Jirm.* 52.12. *quod jejunium in diem nonum Judæi retulerunt.* Separando me] *id eſt abſtinendo a perſonarum conſortio, & rerum omnium uſu quæ ad lætitiam ſuccurrent, ut quàm ſtudioſiſſimè poſſum affligam animam meam. Hujus cautionis in jejuniis obſervandæ exemplum vide Joël.* 2. 15. *& ſequentibus.* Aliquot annis] *numerum quinquaginta novem annis in Babylonia a tempore everſi templi, & triginta tribus ab edicto Cyri ad quartum Darii Regis, quo anno hæc demum geſta ſunt.* 4 Fuit igitur] *reſponſum hoc propheticum duobus membris continetur: unum eſt theſis ſive propoſitio generalis documentorum ad pietatem & fidem pertinentium: quam de induſtria adhibuit Deus, ut oſtenderet populo regnum ſuum in cibo & potu minimè conſiſtere, ut Jeſchahh.* 58. *ſed in pietate & juſtitia, uſque ad verſum* 18. *capitis ſequentis; alterum eſt hypotheſis ſive reſponſum ſingulare ad quæſtionem propoſitam, temperatam bonis antegreſſæ documentis, ad finem uſque capitis. In theſi autem partes ſunt hæ: redargutio præcedentis illorum doctrinæ & vitæ, tribus verſibus ſequent. confirmata per brevem majorum hiſtoriam, reliquo capite: deinde propoſitio gratiæ præſentis, & promiſſionum futurarum Dei, octo primis verſibus capitis* 8. *poſtremò hortatio ad fidem & obedientiam ex antecedentium locorum argumento, ad verſum* 18. *uſque.* 5 Totum pop.] *id eſt, & conſulentes, & conſultos admone.* Cùm jejunatis] *redargutionis ſumma eſt, jejunia hæc vobis non imperavit Deus: ſi jejunatis, nihil accedit: ſi comeditis & bibitis, nihil decedit ipſi: videndum fuit vobis, ut ſive jejunaretis, ſive comederetis, viveretis Domino ex præſcripto legis formâ, documentorum quæ præſci Prophetæ patribus tradiderant. An verò ita ſenſiſtis? an ita feciſtis? huc ergo redargutionis locus.* Septimo] *propter interfectum Gedaljam jejunio inſtituto* 2. *Reg.* 25.25. *& Jirm.* 41. Septuaginta annis] *& in amplius ex quo Judæi fuerant deportati: ut demonſtravimus ſuprà in verſum* 1. *ſynecdoche.*

7 Cùm auſtralem loc.] *id eſt, cùm ſtaret regnum Jehudæ & tribus integra; cujus poſſeſſio in hu verſabatur maximè, Jehoſchuhh.* 15. 8 Fuit que] *exornatio confirmans redargutionem præcedentem per enarrationem verborum quæ Jehova proclamaverat per Prophetas ſuos majoribus, verſ.* 9. *&* 10. *immorigeri majorum animi & obſtirmati in Deum, ac poſtremò pœnarum quas Deus ſumpſit de immorigeris, verſibus binis a verſu* 11. 11 Humerum refract.] *metaphora a bobus obnitentibus jugo.* 12 Ut lapidem] *ſic Jechezk.* 11.19. *&* 36.26. *de hoc autem lapide vide Jirm.* 17.1. 14 Poſt eos] *id eſt, in deportatu.* Diſpoſuerunt] *id eſt, ipſi ſuis peccatis effecerunt: ut conſtitetur Daniel* 9.16.

IN CAPUT VIII.

1 Deinde] *Secundus locus hiatus, ut diximus in verſum* 4. *capitis* 7. *propoſitio cauſæ quæ Deum ad benefaciendum populo ſuo adducitur, (ea autem eſt ſola ipſius zelotypia ex gratuito fœdere aſſerens & vindicans Eccleſiam ſuam) verſu* 2. *&* 3. *& promiſſionum conſequentium, ad verſum uſque* 9. 3 Veritatis] *id eſt, in qua veritatem ſuam Deus exhibet, & quam ſanctificat ex promiſſionibus.* 4 Adhuc ſedebunt] *id eſt, longævi & tranquilli erunt, fœcundabuntur & benedictione mea: nam temporarias promiſſiones ad bona ſpiritualia regni Chriſti referendas eſſe nemo eſt qui neſciat.* 6 Sic ait Jehova] *occupatio, qua Deus titubanti reliquiarum fidei gratiosè proſpicit, oſtendens non eſſe cur ex præſente ſua tenuitate diffidant tam magnificis promiſſionibus: ac propterea efficiendarum illarum rationem exponit, ſequentibus.* Mirabile eſſet] *ac proinde mihi factu impoſſibile.* 7 Eterra Orientis] *id eſt, inde ab omnibus extremitatibus terræ, ſynecdochicè.* 9 Sic ait Jehova] *tertia pars hiatus, hortatio ad pietatem & fidem, ut diximus ſuprà* 7. 4. *quam Propheta προλαμβάνων exponens hoc verſu, explanat ſequentibus. Nam hortationis primùm documentum affert, deinde verò exemplum præſens: quæ duo per ὑπόμνησιν ſequentibus exponuntur; exemplum, tribus verſibus; & hortationis documentum, reliquis.* Confirmantur manus] *ut Jeſchahh.* 35.3. Ex ore Prophet.] *nempe Chaggaïs & Zecarjæ, Hebrææ* 5.1. *amplificatio hortationis a perſona prophetarum, quorum fides jam ſpectata & explorata erat antecedentibus prophetiis & eventis earum.* Templum æd.] *id eſt, fuiſſe pergendum in ædificatione.* 10 Dies hos] *quibus incubuiſtis in abſolutionem templi.* Merces hom.] *id eſt, quemadmodum non operabamini pro Domino, ita mercedem per Prophetas promiſſam non præſtabat Dominus; ſed rerum omnium penuria afficiebamini, & ab hoſte vexabamini: vide Chaggaïs* 1.6. *&* 2.15. *& ſequentibus.* 11 Nunc verò] *poſtquam incubuiſtis in ædificationem templi Dei.* 12 Pacis] *id eſt, tranquilla eſt ab hoſte.* 13 Eritque] *tranſitus ad priùs membrorum, ut diximus in verſum* 9. *per propoſitionem ſummam tum beneficiorum Dei, quæ exponuntur verſu* 14. *&* 15. *tum officiorum populi, verſu* 16. *&* 17. 18 Fuit igitur] *altera pars prophetiæ, ut diximus ſuprà* 7.4. *quæ poſtquam Propheta hiatus ſubſtruxit de jejuniorum manitate, & veritatis, juſtitiæ, præſtandi ſcilicet & colendæ neceſſitate; nunc demum oſtendit expreſſis verbis non eſſe tantoperè de jejuniis laborandum: ſed lætandum in Domino de præſente beneficio, pacem veritatemque colendam. hoc verſu; & promiſſiones fide amplectendas, ſequentibus. Quamobrem copulam Hebraicam interpretatis ſumus igitur, ut oſtenderemus hoc membrum eſſe proprie quæſtionis propoſitæ ſuprà* 7.3. *ἀναλυτικῶς.* 19 Quarti menſis] *quo perrupta fuit civitas Jeruſchalaimorum: ut Jirm.* 52.6. *&* 7. Quinti] *de hoc & ſequente ſuprà* 7.3. *&* 5. Decimi] *quo menſe inſtituta & cœpta eſt obſidio Jeruſchalaimorum, Jirm.* 52.4. 20 Sic ait] *amplificatio lætitiæ quam Deus populo ſuo imperat, a promiſſionibus Evangelicis de regno Chriſti ex Judæis & gentibus adunando.* 21 Quærendum] *id eſt, conſulendum: ſic verſu ſequente: nam hæc duo ſunt piorum officia coram Deo, orare & conſulere.* 23 Cùm prehend.] *id eſt, pii ex gentibus acervatim ſe adjungent Eccleſiæ Dei ſtudioſiſſimè: numerus ſimitu pro infinito: ut Jeſchahh.* 3.28.

CAPUT IX.

Deus gentibus Judææ conterminis, adeoque exteris ſupplicia prædicit graviſſima, donec Eccleſiæ adjungantur & ſe recipiant ad protectionem Dei: itaque Eccleſiæ piorum quaſi digito commonſtrans Chriſtum, redemp-

tio

demptionem, pacem, salutem, & bona omnia prænuntiat: Judæos, omnes hortatur ut a Deo potius fortissimo quàm ab inanibus idolis pendeant, restitutionem Ecclesiæ magnificè præfiguransillu: ac postremò non respicientibus ruinam prænuntiat propter oppressos fratres & repudiatum Christum: qui gratiam Dei & pacem Ecclesia, quam Judæi obtulerat, sublaturum esse ab eis ostenditur, ut mali perdantur malè.

a Heb. *onus: ut Jeschahh.* 13.1.

1 ᵃPROPHETIA onerosa *est* verbi Jehovæ 'in terram circumstantem te, & Damascus requies erit illius: 'quia Jehovæ est oculus *spectator* hominum, ut omnium tribuum Israëlis.

2 'Quin etiam Chamatham 'terminabit 'illâ; Tyrum & Tzidonem, quamvis 'sapiens sit valde,

3 Et ædificaverit Tyrus munitionem sibi; congeceritque argentum quasi pulverem, & effossum aurum quasi lutum platearum.

4 Ecce Dominus expellet eam, & percutiens *deturbabit* in mare præmunitionem ejus; & ipsa igne absumetur.

5 'Videns Aschkelon timebit; & Hhazza dolebit quoque valde; etiam Hhekron, quòd pudefecerit *ipsam* expectatio sua: peribitque

b Heb. *sedebit* Rex e Hhazza, & Aschkelon non ᵇ permanebit:

6 Et habitabit 'nothus Aschdodi, denique excindam fastum Philistæorum.

7 Cumque 'amovero cædes cujusque ab ore

c Heb. *ab interdentis.* ipsius, & detestationes ejus ᶜe dentibus ejus, 'relinquetur etiam ipse Deo nostro; 'ut sit tanquam dux in Jehuda, & Hhekron ut 'Jebusæus:

8 Et 'castra habebo ad domum meam 'propter exercitum, propter transeuntes, & propter redeuntes, ut non pervadat eos amplius

d Heb. *vidi: ut Deus.* 12. 'exactor; 'quia jam ᵈ visum est mihi in oculis meis.

13 9 'Exulta valde filia Tzijonis, clange filia Jeruschalaimorum, ecce Rex tuus advenit tibi, justus & salute præditus est: pauper, & insidens asino, idque pullo nato 'asinabus.

10 'Nam 'excindam currus ex Ephrajimo, & equos e Jeruschalaimis, excindetur etiam arcus bellicus: quia eloquetur pacem gentibus, & dominatus ejus ᵉa mari uno ad alterum, & a flumine usque ad fines terræ *protendetur.*

e Heb. *a mari ad mare.*

11 'Tu autem 'infecta sanguine fœderis tui, cùm emisi vinctos tuos e 'cisterna, in qua nulla *sunt* aquæ,

f Heb. *in sanguine.*

12 *Dicens*, revertimini 'ad munitionem, 'vincti ᵍsperantes: tum 'illo die, *quod* indico duplum, restituam tibi:

g Heb. *spei.*

13 'Cùm tetendero mihi Jehudam, arcum implevero Ephrajimo, & excitavero filios tuos, ô Tzijon, contra filios tuos, ô Javan; disponens te tanquam gladium potentis.

14 'Nam Jehova contra hos conspicuus erit, prodeunte velut fulgure sagitta ejus: & Dominus Jehova 'buccina clanget, & progredietur procellis meridianis.

15 Jehova exercituum proteget illos 'ut comedant, postquam subegerint 'lapides fundæ, & bibant 'strepentes quasi vino; implebuntque tum cratera, tum angulos altaris.

16 Deniq; servabit eos Jehova Deus ipsorum die illa, tanquã gregẽ populi sui; cùm 'lapides

h Heb. *coronamenti vexillabunt.* ʰcoronarii pro vexillis erunt in terra illius.

17 'Nam quantum erit bonum ejus? & quanta pulchritudo ejus? frumentum juvenes, & mustũ facundas faciet virgines.

CAPUT X.

1 'PETITE a Jehova pluviam tempore serotinæ; 'Jehova effecturus est nimbos,

a Heb. *imbrii.* & pluviam ᵃ imbriferam editurus eis, cuique herbam in suo agro.

2 'Nam imagines loquuntur vanitatem, & divini vident falsum, & somnia vana loquuntur, vanitate consolantur: idcirco' proficiscẽtes velut grex, 'testificati sunt nullum fuisse pastorẽ.

3 'Contra pastores istos accensa est ira mea, & in istos hircos animadvertit: nam visitavit Jehova exercituum gregem suum, domum Jehudæ, & 'dispositit illos velut equum decoris sui in bello.

4 Ab ipso fuit 'angulus, ab ipso 'clavus, ab ipso arcus

b Heb. *belli.* ᵇbellicus; ab ipso processit omnis 'exactor pariter:

5 Fueruntque similes potentibus conculcantibus lutum platearum in bello, cùm præliabantur: quia Jehova cum ipsis erat, & pudefecerunt 'eos qui insidebant equis.

6 'Corroborabo autem domum Jehudæ, & domum Josephi servabo, & tranquillè collocabo eos, quia misereor eorum, erúntque ac si nõ abjecissem eos: quia ego sum Jehova Deus eorum, & 'exaudiam eos.

7 Erúntq; similes potenti Ephrajimitę, & lętabitur ᶜanimus eorum quasi vino; & filii eorũ

c Heb. *cor: sic deinceps.* videntes lętabuntur, exultabit animus eorum in Jehova.

8 Sibilans ad eos congregabo eos, cùm redimam eos: & multiplicabuntur sicut multiplicati fuerant:

9 Et disseminabo eos in populos, ut in longinquis locis 'recordentur mei: & viventes cum 'filiis suis revertentur.

10 Ita reducam eos e terra Ægypti, & ab Assyria congregabo eos, & in terram Gilhhadis, Libanique adducam eos: sed 'non sufficiet eis.

11 'Quamobrem transiens per mare angustiã 'percutiet in mari fluctus, 'arescéntque omnia profunda rivi: & dejicietur fastus Assyriæ, sceptrúmque Ægypti amovebitur.

12 Roborabo autem illos 'in Jehova: ut in nomine ejus continenter ambulent, dictum Jehovæ.

CAPUT XI.

1 'APERI Libane 'januas tuas, ut consumat ignis 'cedros tuas.

2 Ejula 'abies, quia corruit cedrus, quia magnifici vastantur: ejulate 'robora Baschanis, quia concidit 'sylva vindemiæ.

3 Vox ejulatus 'pastorem, eò quòd vastetur 'magnificentia eorum; vox 'rugitus leonum, eò quòd vastetur 'fastus Jardenis.

4 'Sic ait Jehova Deus meus, pasce 'oves has interfectionis,

5 Quas possessores earum interficiunt, ᵉneque habentur rei, & eorum ᵉ qui vendunt ipsas quisque dicit benedictus Jehova, quòd ditatus sim; & pascentium eas nemo clementia utitur erga eas.

6 ᵉ Nam non utar clementia ampliùs erga ᵉhabitatores hujus terræ, dictum Jehovæ : sed ecce ego ᵉfaciam ut præstò sint homines ᵃ alter in manu alterius & in manu Regis sui, quibus contundentibus terram hanc non eripiam e manu eorum.

a Heb. *vir in manu amici sui.*

7 ᵉItaque pavi oves interfectionis, vos, *inquam*, ô pauperes gregis; & accipiens mihi duos baculos, quorum unum vocavi amœnitatis, & alterum vocavi ᵉdevincientium, pavi oves illas.

8 ᵉEt excidi ᵉtres pastores ᵉmense uno : ᵉimminuto animo meo propter illos, quòd etiam animus eorum odisset me.

9 ᵉEt dixi, non sum pastorus vos; ᵉquæ moritura est moriatur, & quæ exscindēda est exscindatur, & reliquæ comedant ᵇ altera carnem alterius.

b Heb. *mulur carnem amicæ suæ.*

10 ᵉItaque accipiens baculum meum, *baculum* jucunditatis, succidi ipsum; irritum faciendo fœdus meum quod pepigeram cum omnibus ᵉpopulis illis.

11 Irritóque facto die illa; agnoverunt rectè ᵉpauperes illius gregis qui observabāt me, verbum Jehovæ esse.

12 ᵉDixeram enim ad illos, si bonum *videtur* in oculis vestris, date mercedem meam; sin minus, desistite : qui appenderunt mercedem meam triginta argenteos. *Matt. 26. 3. & seq.*

13 Edixit autem Jehova mihi, ᵉprojice eos *conferendos* in figulum, ᶜ magnificum pretium quo pretiosè æstimatus sum ab illis : ita accipiens triginta argenteos projeci eos in domum Jehovæ, *conferendos* in figulum.

c Heb. *magnificentiam pretii.*

14 Postea succidi baculum meum secundū, *baculum* devincientium; ᵉirritam faciendo fraternitatem inter Jehudam ᵈ & Israëlem.

d Heb. & inter Israëlem

15 ᵉTandem edixit Jehova mihi, ampliùs ᵉsume tibi instrumentum pastoris stulti.

16 ᵉNam ecce ego suscitaturus sum pastorem in hac terra *qui* ᵉ erraticas non visitabit, ᶠætate teneram non requiret, & fractam non curabit, restitantem non portabit : sed carnem pinguioris comedet, & ungulas earum perrumpet.

e Heb. *celatus* f Heb. *puerum*

17 Vę pastori nihili, derelinquenti gregem : gladius imminet brachio ejus, & oculo dextero ejus; brachium ejus ᵍ prorsus arescet, & oculus dexter ejus ʰ omnino caligabit.

g Heb. *arescendo.*
h Heb. *caligando.*

ANNOTATIO.

1 Prophetia oner.] *Hujus prophetæ (quæ tribui capitibus comprehenditur) partes in universum sunt quatuor : prima est prophetia de hostibus Ecclesiæ frangendis & domandis, octo primis versibus; secunda, de Ecclesia per adventum Christi pace, salute, gloria, & decorandā ad gloriam ipsius, reliquo hoc capite; tertia, confirmatio est & exornatio utriusque loci per hortationem, capite 10. quarta denique prophetia est de judicio Dei horrendo adversus gentem Judæorum obfirmatè reluctantem administrationi Christi, capite 11. Hanc autem inscriptionem ad totam prophetiam pertinere minimè putandum est; sed tantùm ad primam illius partem, prout modò a nobis distincta est, quæ hostibus Ecclesiæ universè exitium denuntiat una voce; tum vero Damascenos primùm, hoc versu; deinde Chamathæos, Tyrios, Tzidonios, tribus sequentibus; ac postremò Philischtæos nominat, tribus aliis, finemq; judicium subjicit, octavo versu, qui versus est ad prophetiam secundam* μεταβατικὸς. In terram circumsti.] *id est, Deus gravia illis regionibus mala præsignificat quæ sunt in circuitu tuo, Judæa, & quæ per vicinitatem impia sævaq; odia & bella in Judæos exercuerunt. Alter quidem interpretantur omnes illud vocabulum, quo Zecarja utitur; perinde ac si Chadrac nomen esset proprium loci, regionis, aut Regis in Damasco regnantis : sed cùm nihil horum aut in scripturis, aut in historiis fide dignis extet, quod meminerimus; malumus vocem hanc ex Syra lingua interpretari, tum quia Prophetæ ludificantur gentes ex ipsorum linguis vernantibus erzō, ut Jeschahh. 14. 4. & Jirmija 25. 26. & 51. 41. Hunc autem sermonem Prophetæ habet ad Promissam terram, quæ temporaria fuit Ecclesiæ sedes.* Et Damascus] *id est, regno Damasceno insidebit & incumbet onus hac prophetia denuntiatum, ac si in eo conquiesceret.* Quia Jehovæ] *id est, quia Deus infinita majestate sua tam bene perlustrat homines reliquos, quàm populum suum Israëlem, & quemadmodum in populum suum animadvertit, sta etiam de aliis cogniturus & in eos animadversurus est pro officio suo, Genes. 18. 25.* 2 Quinetiam] *secundus locus in regnum Chamathæ, Tyrum, & Tzidonem, ut diximus versu præcedente. De regno autem Chamathæ vide 2. Chron 8. 15. & 16.* Terminabit] *terminos ejus deinceps disponet oculus sive providentia Dei arbitratu suo pro eo quod est, edomabit & reget ad Ecclesiæ bonum.* Illā] *videlicet vocatē onerosæ prophetiæ. hoc est, onerosa hac & gravi prophetia, quæ suo tempore incumbet ipsi : sic sequentibus.* Sapiens sit] *vide Jecheźk. 28. 3. & sequentibus. In omnibus autem his prædictis Prophetis res gerendas ab Alexandro Macedone, & porrò prosequendas ad regnum usque Christi, ut priores cùm evenissent, populum de venturo posterioribus confirmarent : quod summopere fuit necesse in maximis rerum difficultatibus quibus Judæi oppressi sunt, usque ad adventum Christi.* 5 Videns Aschkelon] *tertius locus in Philischtæos, ut diximus in versum 1.* 6 Nothus] *id est, non suis ac legitimis natus, sed in favis extraneis Philischtæam obtinebit.* 7 Amovero cædes] *id est, remisero peccata præcedentia & expiavero : promissionem Evangelicæ de vocatione gentium, quæ cùm immineret, tum conclusa est Deo per mortem filii ejus, Rom. 5. 10.* Relinquetur] *id est, reliquiæ expiis servabuntur per electionem gratiæ.* Ut sit tanquam] *id est, eodem loco habeatur cooptatus in populum Dei, ac si una tribus Judæorum esset : quæ tribus duris nomine designatur synecdochicè, ut Judic. 6. 15.* Jebusæus] *Araunæus, qui honorabilem obtinuit locum in populo Dei, 2. Schem. 24. 16. & sequentibus.* 8 Castra habebo] *id est protegam ab omnibus impressionibus & periculis hostium, allegoricè.* Propter exerc.] *hostium irrumpentium.* Exactor] *id est, ullus qui opprimat, ut infrà 10. 4.* Quia jam visum] *id est, hæc faciam : adductus solo beneplacito meo.* 9 Exulta] *secunda pars prophetiæ, hortatio ad lætitiam propter adventum Christi, hoc versu; & constitutionem Ecclesiæ futuram per adventum ejus sequentibus.* Hoc autem

autem versu etsi in genere Propheta lætitiam imperat Ecclesiæ propter regnum adveniens Christi; tamen non dubium est quin Propheta actus spiritu Dei illum diem quasi digito commonstraverit quo Christus (apud quem justitia & salus latebant in infirmitate carnis) ingressus est Jeruschalaimam, paupercula & abjecta specie ac mansuetissima insidens asello: vide Matth.21.1.& sequentibus, & Joan 12.14. Asinabus]id est, ex asina subjugi, ut interpretatur Matth.21. 5.quæ quia abjugata non soles,pullus natus asinarum,id est,parvus unius subjugii dicitur. 10 Nam exscindam] secunda exultationis causa, quòd non tantùm Rex adventurus est,sed optimam Ecclesiæ constitutionem effecturus collata pace maxima & gentibus ad eandem pacem convocatis in Ecclesia ipsius; quæ beneficia conferendi rationem & viam Propheta exponit sequentibus,nempe remissionem peccatorum & liberationem in sanguine Christi, versu 11.& 12.eversionem omnis altitudinis & potestatis adversantis Deo, ac protectionem piorum, vers. 13.14.& 15.salutémque & omnibonis gloriosam communicationem cum Ecclesia, duobus versibus ultimis. Exscindam]id est,faciam, ut omnes currus ,equorum , instrumentorúmque militarium usu cessent in Ecclesia mea, gentibus reconciliatis cum Deo & Ecclesia per sanguinem Christi, verbo Evangelii pacis: ut narrat Petrus Actor.10.34. & sequentibus, & Paulus Ephes.2.17. 11 Tu autem infecta sang.]id est, tu Ecclesia Judæorum, ex reliquiis constituta quæ integrum in animo suo & intemeratum servarunt sanguinem in spe sum fœdere in Christo,quod fœdus olim fuerat initum Exod.24. Hu autem verbi confirmat Deus & amplificat liberationem futuram Evangelio Christi, arcentesillaliberationequæ Judæis divinitus obtigerat. Cisterna]id est,carcere Babylonico: periphrasis. 12 Ad munitionem]id est, Jeruschalaimæ, quæ urbs munitionum Judæa fuerat. Vincti spei.]id est, vos pii & fideles, qui acquievistis promissionibus Dei per Prophetas factis cùm ad vincula raperemini, & stetistis fide. Illo die] numerum quo Rex suus adveniet tibi,versu 9. Quod indico dupl.] id est, beneficium illud infinitum & hoc antecedente longè augustius, quod jam expono promissionibus, præstabo gloriosissimè. 13 Cùm tetendero]id est, cùm populum meum bellu alsquandiu exercuero & confirmavero contra vires Regûm Asiæ & Syriæ:quod gestum est Machabæorum temporibus. Est autem allegorica loquendi forma,quasi Jehuda arcus esset, & Ephrajim sagittarum pharetra. 14 Nam Jehova] ἐφασία præcedentis promissi, a magnifica eversione hostium, hoc versu, & defensione Ecclesiæ,versu sequente. Buccina clang.]id est, intonabit in illos, ut cùm procellas Notus excitat qui a meridie spirat. 15 Ut comedant]id est,tranquillè fruantur rebus suis, hostiumque spoliis. Lapides fundæ] id est hostes, in quibus olim erant multa funditorum agmina, qui fundis & cestrosphendonis utebantur. Strepentes] id est,hilares & gratulabundi;animo ipsorum ita efferveseente in laudem Dei, ut si ferverent vino. Implebuntque] id est, gratias agent Deo pro beneficiis acceptis prolixissimè;ut olim solebat Ecclesia sacrificiis; quorum sanguini imbebatur crateribus,& angulis altaris inspergebatur ex præscripto legis. 16 Lapides coron.] id est.tropæa coronario opere cincta & lemniscata posita fuerint, & statuta grato animo monumenta liberationum acceptarum a Deo. 17 Nam quantum] conclusio felicitatis ad Ecclesiam pertinentis in regno Christi, quam Propheta velut in admirationem abreptus duobus modis amplificat; primùm quòd tantum futurum est bonum & tanta pulchritudo Ecclesiæ ut nequeat explicari; deinde quòd tantopere abundabit, ut juvenes ipsi & puellæ (quorum ætas lubrica facilius indormiscit in luxu) ad gloriam Dei prædicandam excitentur.

IN CAPUT X.

1 Petite] Tertia pars prophetiæ, hortatio altera confirmans & exornans locos præcedentes, ut diximus suprà 9.1. qua posita Propheta primùm confirmat quæ pro Ecclesia & contra adversarios illius dixerat, quinque primis versibus; deinde exornat promissiones,reliquo capite. Confirmat autem Ecclesiam tum a recente documento benedictionis Dei in terram, postquam Judæi in opus Dei incumbentes oraverunt ipsum; quod beneficium præstò esse affirmat ipsis si in officio perrexerint, hoc versu; tum a malis quæ impiis & mobsequentibus evenire solent judicio Dei; quæ demonstrantur primùm ab idolorum & idololatrarum vanitate,versu 2.deinde ab antecedente experimento deportationis,vers. 3.4.& 5. Jehova effec.] ex promissione Chaggai 1.6. & 2.15.cui eventus jam cœperat respondere.suprà 8.9.& sequentibus. 2 Nam imagines] etiologia cur Ecclesia a Jehova petat quæ sibi sunt opus, nempe a vanitate idolorum & idololatrarum miseriis ὑπαβαστικὴν ad secundam hortationis argumentum. Proficiscentes] Judæi in deportationem Babylonicam: vide Jirmejæ 23.1. & Jechezkel.34. Tetificati sunt]ut palatæ oves solent balatum edere, ita vociferantes propter miseriam suam. 3 Contra pastor.] id est, duces & principes populi in utroque ordine,de quibus Jirmeja & Jechezkel ibidem. Dispositit illos] id est, hostes magnificavit,& quasi habenis daxit ad exequendum voluntatem suam. 4 Angulus] id est, turru oppugnatoria, quam adhibuit Nebucadnetzar: sic autem turres dicuntur Jmedochicè, ut Trephan. 2.16. Clavus]id est,tentoria militaria quæ panguntur clavis. Exactor] ut suprà 9.8. 5 Eos qui infideb.]id est, non tantùm vos,sed etiam Ægyptios auxiliares vestros: vide 2.Reg.24.9.& Jeschaiah. 31.1. 6 Corroborabo autem]exornatio prioris causæ in hortatione posita,id est,promissionum Dei, quarum complementum pertinet ad regnum Christi. Exaudiam] ut pollicitus est suprà versu 1. 9 Recordentur mei]id est,annuntient Evangelium, & discipulos comparent Christo. Filiis [suis] quos genuerunt Evangelio,sive recordatione mei. 10 Non sufficiet] vide Jeschaiah.49.20.& sequentibus. 11 Quamobrem]id est,eò quòd tam numerosa & copiosa erit Dei benedictio in Ecclesia,amplificabit populus Dei fines suos,& quasi missis colonis Assyrios,Ægyptios,& gentes omnes subdet imperio Christi. Percutiet]id est,superabit omnes fluctus,nec illis detinebitur quin propaget imperium Christi. Arescentq;] id est, tam constanter præternavigabunt Nilum,quàm si arefactus esset,ut olim fuit mare rubrum & Jardenus. 12 In Jehova] id est,in Christo capite Ecclesiæ.

IN CAPUT XI.

1 Aperi Libane] Quanta hæc pars prophetiæ (ut diximus suprà 9.1.) exponit judicium Dei horrendum

Judæos superventurum propter repudiatum Christum & Evangelium ipsius: quod judicium primùm allegoricè pronuntiatur summatim, tribus versibus; deinde verò minutatim explicatur cum causis antegressis suis, altera allegoria, ad finem usque capitis. Est autem prior hæc allegoria per prosopopœiam enuntiata Libano, & regioni totæ, cujus summis, insignibus, nobilibus, obscuris potentibus tenuibusque, incolis ultimum judicii prædicitur. Januas tuas]id est, claustra tua & auditus quibus circummunitus es: nam Libano præfectus erat a regibus Persidis salutarium, Nechem. 2. 8. & observatis adatus. Ita demonstrat Propheta, nihil fere tam firmum, quia perrumpatur potente judicio Dei, ut Judæa tota cum incolis suis, quicunque tandem fuerint, velut accenso igne consumatur. Cedros]id est proceres, magnificos, & potentes quosque; sic deinceps, ut exponitur sequente versu. 2 Abies]id est, populares quique. Robora Batch.]id est, potentes quique. Sylva vind.]id est, promiscuus ille numerus tenuium e populo: sic convertitur propositio, ut infima de summa loquens, summi de infimo, omnes denique de communi malo: quod sequens versus altera allegoria ostendit, quæ est ad sequentem locum maxalaxtixn. 3 Pastorum]id est, eorum quibus in Republica & Ecclesia cura populi commissa est. Magnificentia eor.]id est, tota multitudo populi, in qua est decor principum, Proverb. 14. 28. & ex cujus spoliis isti se ipsos magnificabant, non ut pastores studiosi, sed ut leones; quemadmodum eos hoc versu nominat, & exponit sequentibus. Rugitus] ex desolatione & fame. Pastus Jord.]id est, pastus Judææ quam definit Jardenus: qui fluvius propterea hîc nominatur, quod leones fere versabantur in solitudinibus eius. 4 Sicait] fusa hæc judiciorum Dei explicatio (ut diximus in versum 1.) enarrat primùm quidem vocationem & institutionem Christi in pascendo populo, usque ad versum 7. deinde officia ejus, versu 7. ac postremò judicia, ad finem usque capitis. *In vocatione duo statuuntur Judæorum genera; quorum unus pascendi committuntur Christo, alteri verò propter impietatem & inhumanitatem suam abdicantur.* Oves has]id est, tenuem hunc populum qui expositus est pastorum suorum violentiæ, eumq; ab illa vindica. *Christus enim revera post ea tempora quæ futura oves Israëlu amissas venit, quibus temporibus fuerant diu a suis pastoribus excarnificatæ inde a Joannu Hyrcani temporibus per Aristobulum priorem, Alexandrum, Hyrcanum & Aristobulum posteriorem, Antipatrum, Herodem, Sacerdotes, Pharisæos & Sadducæos, ut veteres historiæ docent.* 5 Neq; habentur]id est, his sceleribus perpetratis impunè abeunt. Qui vendunt] id est, ita cum illo agunt, quasi justum in illos dominium obtinerent: quæ mala vide apud Josephum inde a 19. capite libri 13. Antiquit. 6 Nam]ætiologia, cur Deus Pater solas oves interfectionis commendet Christo, alias morti adjudicet. Habitatores huj.] id est, corpus & universitatem hujus populi, exceptis illis ovibus quæ modò dictæ sunt. Faciam ut prælio]id est, irradam alios alia perdendos intestinis motibus, ac postremò prodendos regibus ipsorum, postquam ipsi se vulneribus mutuis consolerint. *Primùm enim fervuit Judæa tota seditionibus domesticis, ex quibus innumera multitudo potentium cecidit, ac postremò per Romanos Alexandri & Hyrcani dissidio provocatos venerunt in manus Antipatri & Herodis magni, qui omnem operam in potentioribus perdendis studiosissimè exercuerunt.* 7 Itaque]secundus locus de officio Christi quod ovibus suis exhibuit, nimirum passione, & ductu, qui ratione pastoritia figuratur duobus baculis pastoralibus: horum autem prior, qui amœnitatem decoris figuravit gratiam & beneplacitum Dei consequentem in populo ipsius per Christum prædicatione verbi; posterior verò, qui devinciendi vim baculum appellatur, significat Ecclesiam ex Judæa & Israëlis reliquiis adunatam; quod præcipuum erat ante vocationem gentium, ut prædictum fuerat per Prophetas, & ipse Christus ostendit Matth. 10. 5. & 6. Devinciendi um] supple inter se Judæorum & Israëlitarum, ut communi opera serviant Domino: alias interpretationes novimus quidem, sed quod magis probamus & confirmatur infra versu 14. illud adduximus. 8 Et excidi] tertium locum, ut diximus suprà in versum 4. duo judicia per Christum in Judæos effecta narrat: unum, quòd omnem benedictionem sustulit & curam eorum salutarem abjecit, usque ad versum 15. alterum, quòd omnia malorum genera imperavit donec consumerentur illi, reliquo capite. Bona autem quæ fuerint diximus præcedente versu: jam eadem bona ademptum Judæis ostendit Christus eodem ordine qui superiore versu positus est, & causa istorum judiciorum attexuntur. Tres pastores] 1. omnes doctores, qui Judæa supererant ut instituerentur in cognitione verbi Dei. *Nam tria erant summa inter Judæos doctorum genera; Pharisæi, Sadducæi, & Essenis: e quibus quamvis Pharisæi essent probatissimi, si ad legem respexeris, tamen apertissimè primùm reprehenduntur Evangelio, deinde reprobantur planè sententia Christi, ut lectissimus Matth. 23.* Mense uno] id est, eodem tempore ac q. brevissimo. Imminuto] 1. non tantùm alienato, sed etiam exacerbato & ad vindictam provocato: *mirantur.* 9 Et dixi]nempe toti populo, ut videmus fusè in Matth. 23. 37. Quæ moritura]i. sui lata virga & curatione mea (ut typus ponitur seq. versu) efferre deinceps expositi malis omnibus exteris & domesticis ad internecionem. 10 Itaque]typus superioris abdicationis. Populis]tribubus Phœnicum, ut Judic. 5. 14. 11 Pauperes illius greg.]ut vocavit suprà versu 7. reliquias electas & commissas Christo, nimirum Apostolos & discipulos illius. 12 Dixeram enim]ætiologia, cur Christus curam pascendi Judæos abjecerit, & pastores repudiaverit. *Nam (inquit) jusseram illos mihi conferre mercedem suam, & ad efferendos fructus dignos respiscentia fuerant hortatus: illi verò contrà insensissimo odio persequutis me appenderunt mercedem proditoris mei, ut mi illo administro perderent.*

13 Projice]id est, prophetia tua ostende sic futurum esse: nempe proditorem Judam tactum indignatione fructi sui mercedem istam rejectatum esse; quæ Sacerdotibus reddita collocabitur in agro figuli comparando, ut narratur Matth. 27. Magnificum pretium]ironicè dictum. 14 Irritam fac.] testificanda a specie typi illos non amplius inter se adunatos esse, sed dissipatos, & porrò ad extremum usque dissipandos judicio Dei, ut sequens typus demonstrat. 15 Tandem]alterius judicii typus, de quo diximus in versum 8. ostendens fore ut tota Judæa administratio sublato Christo sit stulta, ac proinde exitialis populo. Sume tibi] id est, hanc sumendi demonstra typo. & verbo prænuntia. 16 Nam ecce]explicatio typi est bimembris; fore ut Judæa per Reges, administratores, & procuratores sceleratos exhauriatur atque consumatur. hoc versu: deinde etiam futurum, ut qui pastores inutiles in Judæa superfuerint, maledictione obruantur: quæ omnia quàm verè gesta sint demonstrant planè Josephi libri de bello Judaico, atque Hegesippus.

CAPUT

CAPUT XII.

Deus hostibus Ecclesiæ suæ perniciem ab illa, suis verò prosperitatem à se & salutem promittit, si resipuerint & ad Christum propter peccata nostra transfixum reverterint: deinde remissione peccatorum in sanguine illius, sanctificatione, & illustratione Evangelii promissa, prædicit Christum quidem percussum iri; sed ne propterea omnes eventuras promissiones ipsius: ac perituram quidem maximam Iudæorum partem, verùm reliquias advenientes majestate Dei luce, & gratia bonis, omnibus in regno Christi fruituras, & gentes quoq; perituras, exceptis illis reliquiis quas Deus Ecclesiæ suæ donaverit, & cultui suo cum reliquis ipsarū consecraverit.

Heb. onus Isaiæ. 13. 1.

1 [a] ONEROSA prophetia verbi Iehovæ pro [1] Israële [1] dictum Iehovæ, qui extendit cœlos, & fundat terram, formatque spiritum hominis [b] in eo.

b Heb. in medio ejus.

2 [1] Ecce ego dispositurus sum [1] Ieruschalaimæ ut [1] plevem [c] soporiferam omnibus populis circumquaque; [1] nempe tum contra Iehudā futuro in obsidione, *tum* contra Ieruschalaimā.

c Heb. soporiū.

3 Quin futurum est die illo, ut disponam Ieruschalaimā *velut* lapidem onerosissimum omnibus populis, quo quicunque onerant se [d] omnino cę dentur; etiamsi congregentur contra illa omnes gentes terræ.

d Heb. eradendo.

4 Die illo, dictum Iehovæ, [1] percutiam omnem equum stupore, & sessorem ejus amentia: & [1] super domum Iehudæ aperiens oculos meos, omnes equos populorum percutiam cæcitate.

e Heb. cæcitate.

5 Adeò ut dicant duces Iehudę cum [e] animo suo; fortitudo est mihi, & habitatoribus Ieruschalaimorū, in Iehova exercituū [1] Deo ipsorum.

6 Die illo disponam duces Iehudæ tanquam [f] foculum ignis [1] invadentis ligna, & ut tædam ignis [1] invadentis manipulum, qui consumant ad dexteram & ad sinistram omnes populos circumquaque: ut permaneant Ieruschalaima adhuc loco suo, Ieruschalaimis.

f Heb. in ligna. g Heb. in manipulo.

7 [1] Ita servans Iehova [1] tentoria Iehudæ [1] primùm; ut non magnificet se [1] ornatus domus Davidis, & ornatus habitantium Ieruschalaimis supra Iehudam,

8 Die illo proteget Iehova habitantes Ieruschalaimis: eritque [h] abjectissimus ex eis, die illo, similis Davidi; & domus Davidis ut [1] dii, ut angelus Iehovę coram illis.

h Heb. collapsus.

9 [1] Erit enim die illo, [1] cùm quæram perdere omnes gentes quæ invaserint Ieruschalaimā,

10 Ut [1] effundam super domum Davidis, & super habitatores Ieruschalaimorum [1] spiritū gratię & deprecationum, [1] respicientque ad me quē transfixerint: clangentque super hoc, tanquam planctu de unigenito; [i] amarè plangent de eo ut amarè quis plangit de primogenito.

i Heb. amarè cando plangere de eo secundum amaricare plangere de primo. & cæt. ita loquuntur.

11 Die illo magnus erit planctus Ieruschalaimis, ut planctus [1] Hhadadrimonis in convalle Megidduntis.

12 Planget enim terra, [k] quæque familiæ seorsim; familia [1] domus Davidis seorsim, & fœminæ eorum seorsim, familia [1] domus Nathanis seorsim, & fœminæ eorum seorsim:

k Heb. familiæ familiæ. sic ver. 14.

13 Familia [1] domus Levi seorsim, & fœminæ eorum seorsim; familia [1] Schimhhitica seorsim, & fœminæ eorum seorsim:

14 Omnes familiæ reliquæ; familiæ singulæ seorsim, & fœminæ eorum seorsim.

CAPUT XIII.

1 [1] DIE illo erit [1] fons apertus domui Davidis, & habitatoribus Ieruschalaimorū; [1] pro peccato, & pro separatione ex immunditia.

2 [1] Erit etiam die illo, dictum Iehovæ exercituum, ut exscindam nomina [1] terriculorum e terra, adeò ut non commemorentur amplius: quin etiam eorum Prophetas & [1] spiritum impuritatis [1] amotururus sum a terra.

3 Eritque cùm prophetaverit quispiam amplius, ut dicant ad eum, [1] pater ejus & mater ejus qui genuerint eum, non es victurus, quia falsitatem loquutus es nomine Iehovæ: & [1] transfigent eum pater ejus & mater ejus qui genuerint eum, cùm prophetaverit.

4 Ita erit die illo, ut erubescant isti prophetę quisque a visione sua cùm prophetaverit; neque induant [1] togam [l] villosam [1] ut mentiantur:

h Heb. pilli fœtus villi.

5 Sed dicat, [1] non sum Propheta, vir agricola sum; nam instituit me [b] aliquis a pueritia mea.

b Heb. homo.

6 Quòd si dixerit ad eum *quispiam*, [1] quid plagæ istæ [c] in manibus tuis? dicet, *plagæ sunt* quibus percussus fui in domo amantium me.

c Heb. inter manus tuas.

7 [1] Gladie, evigila contra pastorem meum, & contra [1] virum proximum meum, dictum Iehovę exercituum, percute pastorem, & dispergentur oves; ac [1] reducam manum meam ad parvulos.

8 [1] Nam erit in tota terra, dictum Iehovæ, ut partibus duabus in ea excisis & expirantibus; tertia relinquatur in ea:

9 Et inducam tertiam istam [1] in ignem, conflansque eos ut conflatur argentū, probabo eos quemadmodum probatur aurum: horum quisq; invocabit nomen meum, & ego exaudiam eum; dicam, populus meus est, & ipse dicet, Iehova est Deus meus.

CAPUT XIIII.

1 [1] ECCE dies ventura est Iehovę, cùm dividetur [1] spolium tuum in medio tui.

2 Recipiam enim omnes gentes contra Ieruschalaimā ad bellum, & capietur civitas, diripienturque domus, & fœminæ comprimētur; & exeunte parte civitatis in deportationem, [1] residuum populi non exscindetur [1] a civitate.

3 [1] Nam procedens Iehova pugnabit contra gentes illas, [1] ut quo die pugnavit, die conflictus.

4 [1] Et [1] stantibus pedibus ejus die illo super montem olivarū, qui est in conspectu Ieruschalaimorum ab Oriente, scindetur mons olivarum [a] medius Orientē & Occidentem versus, *in* vallem magnam valde: & recedet pars ipsius montis ad Aquilonem, & pars ejus ad Austrum.

a Heb. a medio ipsius.

5 Tum fugientes vallem montium, [1] cùm pertinget vallem montium, [1] ad *montem contendetis quem* selegit: & fugietis quemadmodum fugiebatis metu [1] terræ motus diebus Hhuzziję Regis Iehudæ, veniente Iehova Deo meo, omnibúsque [1] sanctis [b] adstituris tibi.

b Heb. tecum. c Heb. pretiosum & duplicatum

6 Et erit die illo, [1] ut non sit lux [c] pretiosa &

denſa.

7 Sed erit dies unus [a]qui agnoſcetur a Jehova, non ex die & nocte; nam erit ut [b]tempore veſpertino ſit lux.

8 Erit etiam die illo, prodeuntibus [a]aquis [a]vivis e Jeruſchalaimis [a]parte ſui ad [a]mare Orientale, & parte ſui ad mare [a]poſterum (quod æſtate & hyeme futurum eſt)

9 Erit, inquã, Jehova [d]Rex ſuper totã terram; die illo [a]erit Jehova unus, & nomen ejus unum.

10 [e]Redigetur tota hæc terra quaſi campeſtria, [a]a Gebahho ad Rimmonem in Auſtrali parte Jeruſchalaimorum; & exaltata *urbs* manebit [a]in loco ſuo a [a]porta Binjaminis uſque ad locum portæ primæ, uſque ad portam angulorum, & [a]a turri Chananeelis uſque ad lacus torcularium Regis:

11 Et habitabunt in ea, & anathema non erit ampliùs; nam reſidebit urbs Jeruſchalaimorum ſecurè.

12 [a]Hæc verò erit plaga qua afficiet Jehova omnes populos qui turmatim convenerint contra Jeruſchalaima: tabefaciet carnem cujuſque [a]ipſo ſtante ſuper pedes ſuos, & oculi cujuſque tabefient in foraminibus ſuis, & lingua cujuſque tabefiet in ore ipſorum.

13 [a]Erit etiam die illo, ut ſit vexatio Jehovæ magna in illis; adeò ut [g]prehendant [f]alter manum alterius, & aſcendat manus unius in manum alterius.

14 Tu quoque, Jehuda, pugnabis Jeruſchalaimis; & recipientur opes omnium gentium circumquaque, aurum, & argentum, veſtéſq; & multæ admodum.

15 Et ſimiliter futura eſt plaga equorum, mulorum, camelorum, aſinorúmque, & omnium jumentorum quę erunt in caſtris illis; ſimilis [a]plagę illi.

16 [a]Eritque ut quiſquis reſiduus fuerit ex omnibus gentibus quæ venerint contra Jeruſchalaima, aſcendant de anno in annum [a]ut incurvent ſe Regi Jehovæ exercituum; & ut celebrent feſtum tabernaculorum.

17 Et erit *ſi* qui non aſcenderint ex familiis terræ Jeruſchalaima ad incurvandum ſe Regi Jehovę exercituum, [a]ut non ſit ſuper eos imber:

18 Quòd ſi familia Ægypti non aſcenderit, neque advenerit, [a]ſuper quos non eſt *imber*; [a]erit illa plaga qua afflecturus eſt Jehova gentes quæ non aſcenderint ad celebrandum feſtum tabernaculorum.

19 Hæc erit peccati pœna Ægypti; & peccati pœna omnium gentium quæ non aſcenderint ad celebrandum feſtum tabernaculorum.

20 [a]Die illo erit inſcriptum [a]tintinnabulis equorum, ſanctitas Jehovę; ſit ſint ollæ in domo Jehovæ [a]quaſi crateres coram altari:

21 Imò erit omnis olla Jeruſchalaimis & in Jehuda ſanctitas Jehovæ exercituum, & venientes omnes ſacrificaturi accipient ex eis, & coquent in eis: neque erit [a]Cenahhanęus ampliùs in domo Jehovę exercituum die illo.

[a] Heb. *in rege.*
[a] Heb. *revertetur.*
[g] Heb. *vir manum amici ſui, & aſcendat manus ejus ad manũ amici ſui.*
[a] Heb. *in mũ? tinnabulum.*

ANNOTATIO.

1 Oneroſa propb.] *Hujus prophetiæ (quæ tota ad Eccleſiam Evangelio per Chriſtum collectam pertinet) partes omnes ſunt allegoricæ, ſumpta ex typo Eccleſiæ veteru. Sunt autem partes præter inſcriptionem hu paucu verbu comprehenſam, Exordium, hoc verſu; prolepſis ſive propoſitio ſumma cùm judiciorum Dei contra adverſarios Eccleſiæ, tum beneficiorum in Eccleſiam ipſius, uſque ad verſum 9. & enarratio prolepſeos, ad finem uſque prophetiæ. Hac autem inſcriptione non tantum exponit Propheta de more quu quid denuntiet, verùm etiam quamobrem: nempe finem eſſe hujus prophetiæ bonum & ſalutem Eccleſiæ, propter quam omnes adverſarii, ſive exteri ſive domeſtici, ducuntur fore infeſti graviſſimu Dei judiciu; quæ vocabulo onuroſæ prophetiæ deſignari ſolent.* Jiſraële] *id eſt, pro germana Eccleſia Chriſti ex Judæu & gentibus adunata, ut Galat. 6. 16.* Dictum Jehovæ] *exordium audientiam faciens a natura operibuſque Dei.*

2 Ecce ego] *ſecunda hæc pars, prolepſis ſive propoſitio duo ſummatim complectitur; judicium Dei contra adverſarios Eccleſiæ ipſius, uſque ad verſum 7. & ſalutem Eccleſiæ conferendam, verſu 7. & 8. quæ duo poſtea per ὑπόθεσιν explicantur. Judiciorum autem, quæ tum Deus ipſe per ſe, tum per ſervos ſuos Eccleſiamque effecturus eſt, deſcriptio fit triplice allegoria: prima eſt, potionis ſoporiferæ, verſu 2. quæ exornatur verſu 4. & 5. ſecunda eſt lapidu graviſſimi adverſarios contriturі, verſu 3. tertia denique ignis adverſarios penitus uſurpatque conſumpturi, verſu 6.* Jeruſchalaima] *id eſt Eccleſiam: ſic deinceps.* Pelvem] *id eſt, vas ingens, quo populi omnes poti ita ſoporentur ut dicitur verſu ..* Nempe] *epexegeſis nominis Jeruſchalaimorum quo antè uſus eſt, non ſimpliciter eum locum, ſed Eccleſiam totam quam adverſarii preſſuri ſint hac voce intelligendam eſſe.* 4 Percutiam] *id eſt, conſilium & mentem adimam, ut ſubjiciantur, & ipſi torquant in exitium graviſſimum.* Super domum] *id eſt, Eccleſiæ miſertæ: humanitus dictum.* 5 Deo ipſorum] *id eſt, qui Deus eſt piorum omnium in Eccleſia habitantium.* 6 Foculum] *ſive ſua Græci vocant)* ἐσχάρα, *quod Hebræi appellant a forma labri vaſis, de quo Exod. 30. 18. ſenſus eſt, utcunque tenues ſint in ſpeciem Eccleſiæ vires, tamen eas eſſe obvia & adverſa omnia conſumpturas, ut ignis facit.*

7 Ita ſervans] *altera pars prolepſeos, ut diximus in verſum 2. de ſalute communi totius Eccleſiæ, hoc verſu; & protectione Dei gloriáque ad Eccleſiam perventura, ſequente verſu.* Tentoria Jehuda] *ſenſus eſt, ſalutem ex æquo omnibus Eccleſiæ membris daturus eſt, atque ad definitionem ſui armaturus, ne alter alterius ſalutem ſibi vel tantillum arroget, ſed gloriam ſalutis ſuæ ex æquo omnes concedant Domino.* Primùm] *nempe quæ illos priùs invadebant hoſtes quàm pertingere poſſent Jeruſchalaima: hæcenim pro ratione ipſi dicta ſunt; ut oſtendatur non potentia humana, ſed per omnimos etiam Deum ſalutem effecturum; quod illuſtratur ſequente verſu.* Ornatus domus] *id eſt, familia regia & civitas regia, quæ & ipſæ ſunt ornatiſſimæ, & ſe totis ea ornamento eſſe putant, ac proinde ferè ſibi arrogant protectionem & ſalutem illius.*

8 Similis Davidi] *id eſt robuſtiſſimus, & imprimis ſtrenuus, ut 2. Schem 17. 8. harum autem rerum cauſa redditur ſequentibus.* Dii] *id eſt, angeli: ut Pſal. 8. 6.* 9 Erit enim] *tertia pars prophetiæ (ut diximus in verſ. 1.) videlicet enarratio proximè antecedentis prolepſeos duo ejus membra exponit ὑστέρως πρότερον: primùm enim ſalutem Eccleſiæ & rationem illius enarrat copioſiſſimè, uſque ad verſum 13. capitu 14. deinde verò exitium adverſariorum, ſequentibus. Ad ſalutem autem Eccleſiæ ex ordine pertinent iſta: primùm reſipiſcentia vera animæ piorum a Deo indita per Spiritum, totoſhoc capite; deinde remiſſio peccatorum reſi-*

piscentibus attributa in Christo per fidem, versu 1. capitis 13. tertiò doctrinæ Evangelii vindictam ab omni corruptione ut pura & syncera sit, sindit ad versum 7. ac postremò reliquorum ad electionem pertinentium separatio, in sine sequentis capitu : cujus demum separationis ratio explicatur undecim versibus capitis 14.

Cùm quærtam perd.] *id est, cùm erit mihi in animo perdendi planè, & dabo operam ut prostigem eos* 10 Effundam] *ut Joël. 2. 28.* Spiritum grat.] *id est, gratiosum spiritum regenerationis, qui ex gratia Dei & in gratia Dei est, ac proinde respicientes a peccato suo adducit ut deprecentur ipsum & implorent ipsius misericordiam 1 sio Actor. 2. 37* Respicientque] *fide amplectentes Christum : ut Apocalyps. 1. 7.* 11 Hhadadrimmonis] *loci in convalle Megiddonis siti, tribu Manasshis, ubi Rex Joschijas occubuit : fuit enim luctus publicus omnibus pro statuto in Israële imperatu, 2. Chronic. 35. 24. & sequentibus, quo spectant sequentes versus :* 12 Domus David.] *id est, reliqua familia regia stirpis ortæ.* Domus Nathan.] *ad quam extincto Schelomonis genere jus regni perveniret : ac propterea hæc seorsim a reliquis familiis numeratur.* 13 Domus Levi] *id est Sacerdotum, κατ' ἐξοχήν.* Schimphhitica] *una e posterò Gersshonitis, qui primus numeratur in filiis Levi, 1. Chron. 6. 1. hoc autem exempli causa ponitur, ut de cæteris idem judicium fias ex sequente versu.*

IN CAPUT XIII.

1 Die illo] *Secundus locus, de remissione peccatorum ad salutem in Christo pertinente, ut diximus suprà 12. 9.* Fons apertus] *id est, facilis erit & expositus omnibus accessus gratiæ Dei abluentis peccata & sordes nostras, velut in fonte purissimo, in sanguine Christi, cujus aspersio perennis pios sanctificat.* Pro peccato] *id est, quo abluantur peccata, sordesque omnes vanitatis ex peccato contractæ, quas Propheta adumbrat legali typo, de quo Levit. 12. & 15.* 2 Erit etiam] *tertius locus rerum ad salutem pertinentium, ut diximus suprà 12. 9. de puritate doctrinæ Evangelii vindicata ab omni idololatria, hoc versu : & item a falsitate, versibus seq.* Terriculorum] *vide 1. Schem. 31. 9.* Spiritum impuri.] *id est, doctrinam impuram ab impuro diabolo spiritu in animos suorum inspiratam, ut impurati impurent alios, & seducant seductos.* Amoturus sum] *aut perdendo ipsos, ex lege Deut. 13. quod ostenditur sequente versu, aut ad abjurationem falsæ doctrinæ sua cõpellendo, sive pudore sive supplicio, versibus seq.* 3 Pater ejus] *cauxesis q. d. ne ipsi quidem parentes parcent; adeò studium naturale in liberos subjicient pietati studio, ex lege Deut. 13. 8.* Transfigent] *perciti zelo ut fuit Pinchas, Numer. 25.* 4 Togam villosam] *qui communis erat amictus prophetarum, ut de Eliæ legitur 2. Reg. 1. 8 & de Joanne Baptista Matth. 3. 4. vide in Jeschabb. 20. 2.* Ut mentiantur] *id est, prophetas mendaces essingant.* 5 Non sum Propheta] *vicissim amplius q. d. discessi ab illo vivendi genere, & me ad justum laborem contuli quem Deus imperavit, & me amici aniè locuerunt.* 6 Quid plagæ istæ] *sensus est, videntes hi plagæ quæ exstant in corpore tuo videntur ostendere te adhuc pseudoprophetam esse : quæ objectio in responsione unica voce diluitur, cùm eos qui sibi a malo instituto ad bonum avocaverint agnoscit & prædicat esse amantes sui.* 7 Gladie] *posterum locus rerum ad salutem pertinentium, ut diximus suprà 12. 9. de separatione electorum rel quiarum per Christum. Ad hunc autem locum Propheta transit occupatione, hoc modo : videbitur fortasse manus esse tota superiorum bonorum promissio, cùm pastor meus Christus opprimendus sit & percutiendus sit tam graviter atque si pseudoprophetæ esset : quo ex scandalo tam graviter ipse oves, hoc est, discipulorum grex afficiatur, ut momento temporis diffugiant, Matth. 26 sed, inquit Deus, hoc saltem piis recordari debent a me ante tot secula illud ipsum scandalum prædici atque imperari, ne cùm eveniet ipsorum animi conturbentur, ut ipse Christus admonuit, Matth. 26. 31. & Joan. 14. & 16. & 18 deinde verò hoc cogitandum est me nullis vinculis distineri posse, quominus in electis meu efficiam promissiones meas; quæ ponuntur duobus versibus, & enarrantur principio sequentis capitis.* Virum proxim.] *hoc nomine Deus Pater bonitatis & appellat Christum, qua Christus est alter idem, imago Dei invisibilis, character hypostaseos Patris, & splendor gloriæ illius tanquam ex adverso micans in conspectu rerum creatarum omnium. Nam Hhebræa vox proximum aut amicum sonat, qui stat exegione alterius, & præsto est ad omnia amici officia comparatus : quamobrem idem in sinu Patris esse, & ad dexteram illius sedere dicitur intercedens pro nobis.* Reducam man.] *id est, recuperabo manu mea, & recuperatos conservabo mecos in æternum : qui parvuli ea de causa dicuntur, quam exponit Christus Matth. 18.* 8 Nam erit] *expositio promissionis præcedentis de manu Dei ad parvulos redituræ; qua præcidit Deus excidium maximæ Judæorum partis, hoc versu : & perpetuam illorum curationem qui ad salutem pertinebunt, versu sequente.* 9 In ignem] *afflictionum & crucis, in qua tanquam in caminum conflantur & formantur, tum etiam reformati probantur pii.*

IN CAPUT XIII.

1 Ecce dies] *Enarratio promissionis quæ modo summatim dicta est : qua Propheta ostendit, primùm quomodo futurum sit ut duæ Judæorum partes excindantur, duobus versibus, quod dixerat versu 8. deinde quomodo sit servaturus tertiam partem, eximiæ rectoris paternaadministratione sua, sequentibus.* Spolium tuum] *apostrophe est ad Judæam & urbem Jerusshalaimorum, qua per Romanos hæc omnia perpessa est.* 2 Residuum populi] *id est, minimam illam partem quæ nominata est tertia suprà 13. 8. & 9. sic transitur ad secundam promissionis partem.* A civitate] *id est, quo minus sit civitas, & constituatur Ecclesia Dei ex ea parte Judæorum quam Deus servaverit & gentibus adunaverit. Jam enim Prophetæ omissurbu Jerusshalaimorum typo agit de Ecclesia, quæ est civitas, domus & templum spirituale Dei.* 3 Nam proced.] *secundus hic promissionum locus duas formas explicat quibus salutem suu Deus collaturus est; una est adversariorum profligatio, hoc versu; altera, rerum omnium ad salutem populi commodarum subministratio, versibus seq.* Ut quo die] *id est, omnibus modis qui hiis unquam usus est ad debellandum & perdendum hostes suos, usinquam omnibus utetur armis, ne omnia expedit, ac copias exponet quibus illos funditus deleatque.* 4 Et stantibus] *formas quibus Deus suorum commoda subministraturus est exponit Prophetæ magnificis allegoriis. Est autem primum commodum, adventus Dei cum sanctis suis ut in æternum*

Eccleſiam inhabitet, duobus verſibus; ſecundum, lux perpetua per illuſtrationem Evangelii gloria in Sion ver. 6. & 7. *tertium, fluxus perennis aquarum ſalutarium in regno Chriſti*, verſ. 8. & 9. *quartum, impedimentorum omnium ſublatio ad Eccleſiæ Dei ſecuritatem*, verſu 10. & 11. Stantibus ped.] *q.d. cùm primùm appropinquaverit conſpicuè & gloriosè ad Eccleſiam ſuam, diſſilient montes ipſi, & ipſa quoque membra Eccleſiæ percuſſa tanta Dei majeſtate tropidabunt, denique ubivis non commorabitur: ſic oſtendit Prophetæ typu gloriosiorem fore Dei adventum ad Eccleſiam in regno Chriſti, quàm olim fuerit in tradenda lege*, Exod. 19. & 20. 5 Vallem montium] *id eſt, quam Deus adveniens efficiet ex monte olivarum diſſiliente in partes.* Cùm pertinget] *Deus adveniens.* Ad montem] *id eſt, percipietis vos domum Dei verſus attonitis, & obſtupefactis nervitate & majeſtate appropinquantis Dei.* Terræ motus] *de quo Hbamos* 1.1. Sanctis] *angelis, adminiſtris Dei & eorum qui hæredes ſalutis inſtituti ſunt: ut Daniel.* 8.13. 6 Ut non ſit lux] *id eſt, dies non ſit varius & inſtabilis, modò ſerenus, modò nubilus.* 7 Qui agnoſcetur] *id eſt, quem curabis & conſervabis Deus.* Tempore veſpertino] *id eſt, quo tempore adveſperaſcere & nox eſſe ſolet. q.d. dies ſemper erit, & nulla nox: Sol tuus non occidet; ut Jeſaiahh.* 60.20. 8 Aquis vivis] *ut Jecheɔk.* 47.1. & *Joël.* 3.18. Vivis] *ut Geneſ.* 26.19. Parte ſui] *id eſt, Eccleſiam totam irrigaturus, quam Judæa typo Prophetæ adumbrat, mari mediterraneo circumcluſa, & Aſphaltite lacu.* Mare Orient.] *de quo Jecheɔk.* 47.18. Poſterum] *de quo Deuteron.* 11.14. & 34.2. 9 Erit Jehova unus] *id eſt, unicus & ſolus in Eccleſia agnoſcetur, prædicabitur, & invocabitur.* 10 Redigetur] *q.d. æqualabitur in Eccleſia & planè erunt omnia, eminente ſolâ ſtatione Dei, Jeſaiahh.* 2.12. & 40.4. A Gebahho] *id eſt, ab extremitate una Jehuda ad alteram: nam Gebahh limitaneum erat oppidum Binjaminitarum ad Septentrionem in finibus regni Jehuda*, 1. *Reg.* 15.27. *Rimmon verò, Jehuda & Schimhhonis Meridiem verſus, Jeboſchuhh.* 15.32. & 19.7. In loco ſuo] *ut ſuprà* 12.6. Porta Binjam.] *qua ibatur in agrum Binjaminitarum, ut Jermeja* 37.12. *Erat autem porta illa ad Septentrionem ſita inter duas portas quæ proximè nominantur: e quibus una (quæ porta prima dicitur, aut etiam vetus Nechem.* 3.6.) *erat in parte occaſus; altera, quæ angulorum dicitur, ſpectabat ortum, de qua* 2. *Chron.* 25.23. Aturri Chan.] *id eſt, a Meridie ad Septentrionem. Nam turris Chananæolu Meridiem, torcularia Regis Septentrionem ſpectabant: vide Nechem.* 3.1. 12 Hæc verò erit] *altera pars enarrationis, ut diximus ſuprà* 12.9. *quam perſtrinxerat Propheta, tertio verſu ſubjuncto capitis, de judiciis Dei contra adverſarios. Sunt autem duo judiciorum genera quæ hîc enarrantur: unum, perditum ipſos divinitus & a Judæis manicipatum iri, omnéſque opes & inſtrumenta ipſorum, uſque ad verſum* 16. *alterum, reliquias tum ex ipſis, tum ex rebus ipſorum conſervatas Deo conſecratum iri, ad finem uſque capitis: quæ omnia typo Eccleſiæ veteris delineantur.* Ipſo ſtante] *id eſt, momento uno, antequàm ſedere aut recumbere ex infirmitate poſſit.* 13 Erit etiam] *id eſt, nequè tantùm Deus perdet illos manu ſua, præcedente verſu; ſed etiam per ipſos inter ſe, hoc verſu; & per Eccleſiam quoque ſuam, verſu ſequ. us prophetat in Gogum Jecheɔk.* 38.21. Prehendant] *id eſt, invadant alter alterum.* 15 Plagæ illi] *quem homines experturi dicuntur, tribui verſibus antecedentibus.* 16 Eritque] *alterum genus judiciorum, de perdomandis reliquiis gentium & offerendis Domino uſque ad verſum* 20. *(ut diximus in verſum* 12.) *& rebus ipſarum conſecrandis, verſu* 20. & 21. Ut incurvent ſe] *id eſt, colant legitimè, ſynecdoche.* 17 Ut non ſit ſuper eos] *id eſt, ut maledictæ ſint; quod malum difficultate quadam ad vitam præſentem pertinente effingitur.* 18 Super quos] *videlicet Ægyptios: nam Ægyptum ferè non perpluit hiſtoria docens, & teſtatur Moſche Deut.* 11.10. Erit illa plaga] *id eſt, nihilominus eaſdem difficultates divinitus perſerent quas aliis gentibus ſolet afferre inopia imbrium, & maledicentur a Deo.* 20 Die illo] *ſecundum membrum, de rerum conſecratione, ut diximus in verſum* 16. Tintinnabulis] *quæ ferè in regionibus montoſis appenduntur equis. q.d. illa omnia metallica deſcribentur & referentur in ærarium domus Dei, ut deinceps in ſacros uſus occupentur: allegoria, ut ſæpè diximus.* Quaſi crateres] *id eſt, ut ſint olla copioſiſſimæ, quemadmodum crateribus ad miniſterium abundat altare Dei: pro eo quod eſt, ut ſit maxima miniſtrorum omnium in Eccleſia commoditas, quod oſtenditur ſequente verſu.* 21 Cenahhanæus] *id eſt, extraneus aut impurus ullus, ſynecdochicè: quod præſtitum fuerat Jeſchahh.* 35.8. & *Joël.* 3.17. *ubi hic locus apertiſſimè exponitur.*

MALEACI.

CAPUT I.

Deus expoſito beneficio electionis ſuæ collato in poſteros Jahhakobi, & reprobatione Hheſavi, Judæos omnes, ac inprimis Sacerdotes arguit pollutis cultus ſui; quem vocatio ad Evangelium gentibus ſe confirmas aſſeruturum, & abjecto ſacerdotio Levitico: deinde connubia cum infidelibus, polygamiam, divortiorum, licentiam, ludibria in Deum contumelioſa, ſacrilegia, & blaſphemiam omnium conſummatiam reprehendit, ſubjectis promiſſionibus erga bonos, & interminationibus contra improbos; quos omnes ad reſipiſcentiam hortatur, & fidem in ventiurum Chriſtum.

1 Onerosa verbi Jehovæ [a] ad Jiſraëlem [b] per Maleacin.

2 Diligo vos, ait Jehova; & dicitis, in quo diligis nos? nónne frater fuit Hheſav Jahhakobo? dictum Jehovæ; dilexi autem Jahhakobum,

3 Hheſavum verò odio habui; ideo diſpoſui montes ejus deſolationi, & poſſeſſionem ejus draconibus deſerti.

4 Quod dicit Edomæa, depauperati ſumus *quidem*, at revertemur & ædificabimus vaſtata loca: ſic ait Jehova exercituum, ipſi ædificent, at ego deſtruam; & vocabuntur terminus improbitatis, & populus cui indignatur Jehova, uſque in ſeculum:

5 Quod oculi veſtri viſuri ſunt, ex termino

[a] Heb. *onus*. *Jeſcha.* 13.1. [b] Heb. *per manum Maleachi.* [c] Heb. *vocabunt eos.*

Iſraëlis; & vos dicturi, magnificat ſe Jehova.
6 'Filius honorat patrem, & ſervus [d] dominum ſuum: quòd ſi pater ſum, ubi eſt honor meus? & ſi [e] dominus ſum, ubi reverentia mei? ait Jehova exercituum, vobis ô Sacerdotes contemptores nominis mei, qui dicitis, quain re contemnimus nomen tuum?
7 Qui afferentes ſuper altare meum cibum 'pollutum, dicitis qua in re polluimus te? in eo' quòd dicitis menſam Jehovæ contemptibilem eſſe.
8 'Nam cùm affertis *animal* cæcum ad ſacrificandum, nihilne eſt malè? & cùm affertis claudum aut ægrotum, nihilne eſt malè? offer illud jam duci tuo, an acceptum habiturus ſit te, aut an ſuſcepturus vultum tuum? ait Jehova exercituum.
9 'Nunc itaque deprecamini jam faciem Dei fortis, ut gratiam faciat nobis; *dum* e manu veſtra eſt hoc, an ſuſcepturus eſt *ullum* ex vobis vultum? ait Jehova exercituum.
10 'Quis etiam inter vos eſt qui claudat fores gratis? aut num illuſtretis altare meum gratis? nulla eſt mihi delectatio 'in vobis, ait Jehova exercituum, & munus acceptum non habebuo manu veſtra:
11 'Sed ab ortu Solis uſque ad occaſum ejus magnum erit nomen meum in gentibus: & in omni loco' ſuffimentum afferetur nomini meo, & munus purum, quia magnum nomen meum erit in gentibus, ait Jehova exercituum.
12 'Etenim vos profanatis illud; 'in eo quòd dicitis, menſam Jehovæ pollutam eſſe, & proventus ejus 'contemptibilem eſſe cibum:
13 Et dicitis, 'ecce quantum fatigationis, cùm 'exſufflatæ poſſetis illud, ait Jehova exercituũ; affertis etiam [f] raptum, & claudum, & ægrotum, afferentes munus: an acceptum habebo illud e manu veſtra? ait Jehova.
14 Imò maledictus eſt machinator, qui cùm ſit in grege ipſius maſculus, vovet & ſacrificat corruptum Domino: nam 'Rex magnus ſum, ait Jehova exercituum, & nomen meum eſt reverendum in gentibus.

[d] Heb. *dominos ſuos.*
[e] Heb. *dominum.*

CAPUT II.

1 'NUNC itaque ad vos *ſpectat* 'præceptum iſtud, ô Sacerdotes;
2 Niſi auſcultaveritis, & niſi [a] indideritis animo tribuendo gloriam nomini meo, ait Jehova exercituum, utique immittam in vos maledictionem, & maledicam benedictionibus veſtris: quin etiam maledixi earum cuique, quia minimè inditis animo.
3 Ecce ego corrupturus ſum vobis ſementem, & ſparſurus ſimum in facies veſtras, ſimum [b] ſacrificiorum veſtrorum: adeò ut [c] abripiat vos ad ſe.
4 'Noſtis enim me miſiſſe ad vos præceptum iſtud; ut ſit fœdus meum cum *tribu* Levi, ait Jehova exercituum:
5 Fœdus meum fuiſſe cum illa vitæ & pacis; & 'dediſſe eas ipſi *propter* reverentiam qua reveritus eſt me; & propter nomen meum 'contritam fuiſſe:
6 Cùm lex veritatis fuit in ore ejus, & iniquitas non eſt inventa in labiis ejus; in pace & in æquitate ambulaviſſe mecum, & multos avertiſſe ab iniquitate:
7 'Cùm labia Sacerdotis obſervarent ſcientiam, & [d] lex requireretur ex ore ipſius: nam 'angelus Jehovæ exercituum eſt.
8 At vos receſſiſtis ab illa via, feciſtis ut impingerent multi in legem; corrupiſtis fœdus Leviticum, ait Jehova exercituum.
9 Ideoque etiam ego reddidi vos contemptos & abjectos toti populo: prout minimè vos obſervatis vias meas, ſed 'attollitis faciem contra legem.
10 'Nonne pater unus omnibus nobis eſt? nónne Deus fortis unicus creavit nos? quare 'perfidi eſſemus [e] alter in alterum, profanando fœdus majorum noſtrorum?
11 'Perfidè agit Jehuda, & abominatio ſit in Iſraële & Jeruſchalaimis: profanat enim Jehuda ſanctitatem Jehovæ 'quam amaturus fuerat, 'ducens filiam Dei alieni.
12 Exſcindet Jehova 'vigilantem & reſpondentem viro qui fecerit 'illam e tentoriis Jahhakobi, etiam offerentem munus Jehovæ exercituum.
13 'Atque hoc ſecundum facitis, 'operiendo lachrymis altare Jehovæ fletu, & exclamatione; adeò ut minimè ampliùs reſpiciat Deus ad munus, & recipiat oblationem acceptam e manu veſtra.
14 Dicitis autem, propter quid? propterea quòd Jehova teſtificatus eſt inter te [f] & uxorem adoleſcentiæ tuæ; contra quam tu perfidè agis, cùm ſit ſocia tua & uxor [g] fœderata tibi.
15 'Nam nónne unum effecit, cùm reliqui ſpiritus penes ipſum *eſſent*? quid autè unum? quæſiturum ſemen Dei: ideo cavete ſpiritui veſtro, & in uxorem adoleſcentiæ tuæ ne perfidè *ſpiritus tuus* agito.
16 'Sibi odio eſſe dimiſſionem ait Jehova Deus Iſraëlis, nam eum operire violentiam pallio ipſius ait Jehova exercituum: quare cavete ſpiritui veſtro, ut non perfidè agitis.
17 'Fatigatis Jehovam verbis veſtris, & dicitis, qua in re fatigamus? in eo quòd dicitis, quiſquis facit malum bonus videtur in oculis Jehovæ, & iſtis ipſe delectatur; aut, ubi eſt Deus judicii?

[a] Heb. *poſuerit in corde: ſic in fine ver.*
[b] Heb. *feſtorum: ut Exod. 23. 18.*
[c] Heb. *tollat.*
[d] Heb. *legem requirerent: imperſonaliter.*
[e] Heb. *vir in fratrem ſuũ.*
[f] Heb. *& inter uxorem.*
[g] Heb. *fœderis tui.*

CAPUT III.

1 'ECCE ego miſſurus ſum 'angelum meum, qui expediat viam ante me: & 'repentè veniet in templum ſuum 'Dominus quem vos quæritis, & 'angelus fœderis 'quo vos delectamini ecce venturus eſt, ait Jehova exercituum.
2 Quis autem ſuſtineat diem adventus ejus? aut quis conſiſtat cùm apparuerit? nam ipſe 'quaſi ignis conflatoris, & ut ſmegma fullonum eſt.
3 Ut ſedet conflans & purgans argentum, ita purgabit filios Levi, defæcans eos velut aurum & argentum; ut ſint Jehovæ, 'qui offerant munus 'juſtè:

[a] Heb. *injuſtitia.*

4 Et suave sit Jehovæ munus Jehudæ & Jeruschalaimorum; ut diebus [b] priscis, & ut annis antiquis.

5 Accedam autem ad vos in judicium, & ero testis festinantissimus contra prælitigiatores & contra adulteros, & contra jurantes falsò; & contra [c] oppressione detinentes mercedem mercenarii, viduam & pupillum ac peregrinum pervertentes, neque timentes mei, ait Jehova exercituum.

6 Quia ego Jehova [d] non mutor; ideo vos, filii Jahhakobi, [d] non consumpti estis.

7 [d] Inde a diebus majorum vestrorum recessistis a statutis meis, neque observastis: revertimini ad me, & revertar ad vos, ait Jehova exercituum; sed dicitis, [d] qua in re reverteremur?

8 An spoliet homo Deum, quòd vos spoliatis me? & dicitis, qua in re spoliamus te? decimis & oblatione.

9 Maledictione estis maledicti, eò quòd me spoliatis; [d] gens ipsa tota.

10 Afferte omnes decimas in [d] thesaurum, ut sit cibus in domo mea: & probate me jam in hoc, ait Jehova exercituum, si non aperuero vobis [e] cataractas cœlorum, & [e] proferam vobis benedictionem, adeò ut non sufficiatis:

11 Et increpabo vestri causa [d] exedentem: ut non corrumpat vobis fructum terræ, neque orbet vos vitis in agro, ait Jehova exercituum.

12 Itaque beatos prædicabunt vos omnes Gentes, quia eritis terra oblectationis, ait Jehova exercituum.

13 [d] Invaluerunt contra me verba vestra, ait Jehova; sed dicitis, quid obloquuti sumus contra te?

14 Dixistis, vanum est colere Deum; & quod lucrum erit, cùm observaverimus observationem ejus, & cùm ambulaverimus [d] attrite metu Jehovæ exercituum?

15 Imò nunc felices prædicamus superbos: etiam [d] ædificantur qui faciunt improbitatem; & qui [d] probant Deum, liberantur:

16 Tunc [d] timentes Jehovæ qui frequenter prædicant [d] alter apud alterum, dicentes; enimverò attendit Jehova & audit, atque conscriptum est [d] in libro commentarii coram eo pro timentibus Jehovæ, & cogitantibus de nomine ejus.

17 Hi erunt mei, ait Jehova exercituum, quo die ego confecturus sum peculium: & clementiatur erga ipsos, quemadmodum quis utitur clementia erga filium suum qui colit ipsum.

18 Tunc conversi videbitis inter justum & improbum quid interfit; inter colentem Deum, & eum qui non colit ipsum.

19 [d] Nam ecce dies ille adveniet ardens tanquam fornax; quo erunt omnes superbi, & omnes facientes improbitatem stipula, & inflammabit eos dies ille venturus, ait Jehova exercituum, adeò ut non derelinquat eis radicem aut ramum.

20 Exorietur autem vobis, ô timentes nominis mei, [d] sol justitiæ cum curatione in alis ipsius; & procedetis, augescetisque ut vituli saginarii:

21 Et conculcabitis improbos; nam futuri sunt cinis sub plantis pedum vestrorum, quo die ego effecturus sum, ait Jehova exercituum.

22 [d] Recordamini legis Moschis servi mei, cui præcepi in Chorebo *perferenda* ad totum Jisraëlem statuta & jura. Exod. 20. & Deut. 5.

23 [d] Ecce ego missurus sum vobis [d] Elijam Propheram, antequam veniat dies Jehovæ maximus & reverendus:

24 [d] Ut convertat cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres ipsorum; [d] ne veniens percutiam terram anathemate.

[b] Heb. *seculi.*

[c] Heb. *opprimentes mercedem.*

[d] Heb. *locum thesauri.*

[e] Heb. *evacuem.*

[d] Heb. *vir apud amicum suum.*

ANNOTATIO.

1 Prophetia oner.] *Hanc prophetiam unicam esse toto hoc libello res ipsa indicat; quamobrem tria hæc capita unà conjungimus. Continentur autem hoc libello primùm inscriptio, hoc versu; deinde exordium a gratuita electione Dei & beneficiis in Jisraëlitas, versibus quatuor sequentibus; tum propositio rerum de quibus populum & nominatim Sacerdotes custodes legis contestatur Deus ex lege, usque ad versum 22. capitis 3. postremò, hortatio ad respiscentiam propter adventum Christi & promissionis Evangelicæ illius: quæ omnia ὑποφορικῶς ad majorem emphasin a Propheta exponuntur.* Ad Jisraël.] *id est, populum totum a captivitate reducem.* Maleacin] *ultimum Prophetarum qui habetur in vetere Testamento: non enim hortatur populum ad ædificationem templi, ut Chaggai & Zecarja fecerunt; sed extructo jam templo & instituto cultu turpissimas ejus depravationes reprehendit, de quibus habentur in libris Hhezræ & Nechemiæ multa.* 2 Diligo vos] *exordium hoc Judæos dociles facit a Dei amore, electione gratuita, & beneficiis erga illos: quæ Deus ab ipso primorum parentum Jahhakobi & Hhesavi exemplo confirmat, hoc versu; & in posteritatem continuata fuisse ostendit versu 3. & continuatum iri, ver. 4. & 5. Quod autem dicit, diligo vos, in eo comprehendit Deus non tantùm amorem suum & electionem gratuitam, verùm etiam omnia ex electione beneficia.* Dicitis] *cùm infirmitate, tum contemptu malitioso: ut exponitur postea inde a versu 6.* In quo diligis] *id est, qua in re demonstras nos tibi curæ esse? qui æquè ac aliæ gentes affligimur, & nulla singularia nobis videmur percipere aut cernere dilectionis tuæ erga nos documenta.* Nónne frater] *primum dilectionis documentum; quòd Deus ex solo beneplacito voluntatis suæ horum parentem jam olim elegerit, illorum verò reprobaverit, cùm nondum nati fuissent, & nihil fecissent boni vel mali, Roman. 9. 11.* 3 Ideo] *secundum dilectionis documentum a præsente gentis utriusque statu: dilectionem meam (inquit) ad illos nihil pertinere cernitis ex eo quòd regio illorum permanet desolata, ut prædixerat Jirmeja 49. 7. & sequentibus, & Jechezk. 25. 12. & seq. Vos autem in possessionem vestram me autore rediistis: quod secundum membrum hoc loco subintelligendum est, quia oratio (ut sæpè fit in contentionibus & contrariorum oppositionibus) est averratio ab ore.* 4 Quod dici:] *tertium electionis documentum, quòd Deus reducem Jisraëlem deinceps confirmaturus, terram defensurus, & se in omnibus magnificaturus est: contrà verò Edomæos quos reprobavit, quamvis obtinentibus, omnem reversendi & instaurandi res suas facultatem adempturus, hoc & sequente versu: vide Jeschahhja 9. 10.* 5 Ex termino] *q. d. inde a sedibus vestris: tam illustria & perspicua erunt judicia Dei.* 6 Filius] *tertia hæc Prophetiæ pars, ut diximus in versum 1. gravissimas contestationes continet adversùs plurimas Jisraëlitarum*

litarum peccata. Est autem prima contestatio adversus contemptum & prophanationem cultus Dei, cujus aperuerat esse vindices Sacerdotes, ac proinde gravius in ipsos Dominum invehitur, usque ad versum 10. capitis seq. secunda contestatio est adversus connubia cum infidelibus inita & polygamias, inde ad ver. 17. tertia est adversus pretextum & certam malitiam qua plerique reducis ludificabantur justitiam & judicium Dei, inde usque ad versum 7 capitis tertii; quarta est adversus sacrilegas detentiones earum rerum quæ ad Deum ex lege erant pertinentia, usque ad versum 13. postrema demique adversus contumaciam & nequissimum contemptum cultus Dei ac resipiscentiæ, versibus sequentibus. In primam autem hanc contestationem ingreditur, præposita sententia elegantissima. 7 Pollutum] *id est, illegitimum, cujusmodi exempla aliquot deinceps adducuntur interdicta lege, Levitici 22.20. & sequentibus, & Deuteron. 15.21.* Quòd dicitis] *id est, existimatis cum animo vestro non esse tanti faciendum ministerium Jehovæ, ut magnopere sit de lectissimis oblationibus laborandum.* 8 Nam cùm asser.] *ἐρώτησις contestationis primum per comparationem tentat alicujus præfecti cum summa majestate Dei, duobus versibus: deinde per beneficentiam Dei antè illatam erga eos qui colunt ipsum, versu 10. postremò per comparationem cultus in futurum apud omnes gentes Evangelio propagandi, versu 11. rejectu Judæi & eorum cultu.* 9 Nunc itaque] *concessio ironicè, quandoquidem placet vobis (inquit) ita afflictu animo & reprobato sacrificio instructus; agite, experimini domino vestro, sacerdotium vestrum ingratum est Domino, ac proinde neque vobis, neque nobis utile ad conciliandam gratiam.* Dum è manu vestra] *id est, tantisper dum vos ita in Deum geritis.* 10 Quis etiam] *secundum ἐρώτησεως argumentum, ut diximus in versum 8. non esse cur Judæi se excusent quasi Deus honorantes se non honoraret, cùm ne inter Levitas quidem ostiarios aut sacrorum administros ullus non existeret cui pie officium perfungenti Deus non benefaceret, ut repetit Deus infra 3.10.* In vobis] *id est, universitate gentis vestræ: nam reliquiæ servatæ sunt ex ea secundum electionem gratiæ.* 11 Sed ab ortu] *ex denuntiatione Deuter. 32.21.* Suffimentum] *id est, cultus meus apud omnes populos instituetur legitimè, qui spiritualis quidem est in Evangelio, sed legalibus olim typis per Prophetas adumbratus.* 12 Etenim] *αἰτιολογία præcedentis reprobationis, ad finem usque capitis.* In eo quòd] *ut suprà ver. 7.* Contemptibilem] *id est, nihil referre ut usquè adeò accurata sint quæ offeruntur Domino.* 13 Ecce quantum fatig.] *hypocritarum verba, qui cùm res lautissimas & quæ solo propemodum flatu dispelli potuissent præ macie, offerebant Domino, prædicabant tamen se supra modum defessos esse, & omnem suam operam in cultu Dei consumsisse.* Exsufflare posset] *id est, solo flatu ut plumam dispellere: hyperbole.* Raptum] *id est, oblationem quamque illegitimam: ut ostendimus suprà in versum 7.* 14 Rex magnus] *ac proinde cuilibet duci & præfecto anteponendus, cujus meminerat versu 8. sic appellatur Psal. 47. 3.*

IN CAPUT II.

1 Nunc itaque] *Amplificatio præcedentis contestationis adversus sacerdotes, ab interminationibus Dei, tribus versibus; quæ interminationes postea confirmantur primùm documentis legis, versu. 4. exemplis, contrariis beneficiorum in Sacerdotes meorum, tribus versibus; deinde præsente rerum constitutione, quod jam Sacerdotes propter contemptum Dei in contemptum populi abiissent, vers. 8 & 9.* Præceptum] *de curando cultu Dei, & aversanda contaminatione.* 3 Adeò ut abripiat] *id est, tanta copia sterc orabo vos sementis loco, ut fimo inquinati planè obruamini.* 4 Nostis enim] *primus confirmationis locus, a sacerdotum ipsorum conscientia in cognitione legis & vocationis suæ institutorum a Deo; tum documentis legis, tum exemplis: ut diximus in versum 1.* 5 Dedisse eas] *id est, præstitisse vitam & pacem ex fœdere.* Contritam fuisse] *id est, vita & pace promissa fuisse destitutam, eo quòd non sanctificasset nomen Dei ex fœdere.* 7 Angelus] *sive nuntius & interpres voluntatis Dei: ut Judic. 2.1. & Haggæi 1.13.* 9 Attollitis faciem] *id est, proservè & pervicaciter legem a Deo datam infringitis, ut demonstratur sequentibus contestationum locis.* 10 Nónne patet] *secunda contestatio, ut diximus suprà 1.6. illegitima Judæorum connubia damnat, tum propterea quòd contra fœdus Dei cum infidelibus inibantur, tum etiam quòd contra fidem juratæ uxori datam, versu 13. & sequentibus. Est autem hoc versu illorum objectio qui illegitima matrimonia defendebant, & illa utebantur: quid? inquiunt: nónne gentiles quoque Deum creatorem habent communem, & Adimum communem patrem? an verò homines creatione & natura conjunctos nobis possumus justè designari? aut si cum illis connubia jungimus, an propterea justè possumus perfidiæ accusari? nam etsi sex nimirum ad septem, & eos pessimos ejus cooptare est justissimum: tantum abest ut hu connubiis nos perfidè agere, & prosanare fœdus possimus.* Perfidi etiam.] *id est, haberemur & diceremur perfidè agere aut in fratres nostros quibuscum jungimus matrimonia, aut in Deum autorem fœderis: quæ duæ partes ut supra diximus in sequentibus explicantur.* 11 Perfidè agit] *ὑποφορὰ sive subjectio ad occupationem præcedentem; qua demonstratur primùm injuriam fieri Deo, hoc versu; ac proinde ulturum ipsum, sequente versu; deinde injuriam fieri uxori, versu 13. & 14. ac postremò naturæ ipsi & naturali connubiorum legi, versu 15. & 16.* Quam amatur.] *id est, quam sanctitatem adeò debuerat amare quisque, ut illius studio omnibus aliis amoribus renuntiaret, & ab eu diligentissimè abstineret: exaggeratio criminis.* Ducens filiam] *ut historia docet Hebræa 9. & 10. & Nechem. 13.12.* 12 Vigilantem &] *id est, non tantùm ipsum perfidum, verùm etiam defensorem omnem, adjutorem & patronum perfidiæ; etiam cùm muneribus oblatis Deum sibi placare videbitur.* Illam] *abominationem, de qua præcedente versu.* 13 Atque hoc secundo.] *iterum perfidiæ crimen, ut diximus in versum 11. quòd justa uxor altera uxore superinducta non possit non angi, indignari & fletu altare Jehovæ complere propter indignitatem facti: vide Levit. 18.18.* Operiendo lachrym.] *id est, efficiendo ut justa uxor prorumpat in lachrymas, & de injuria sibi facta conqueratur coram Deo.*

15 Nam nónne] *ἐπεξήγησις proximè præcedentis dicti, uxorem sociam viri & fœderatam esse communibus legibus matrimonii. Nam (inquit) Deus instituens matrimonium fecit ut duo tantùm essent una caro; & quamvis esset reliquorum spirituum pater, tamen unum tantùm par conjunxit, quod semen Dei, id est justos liberos, progigneret: quicquid suprà est, perfidiæ vestræ acceptum ferendum est: sic Matth. 19.4. & se-*

quentibus. 16 Sibi odio esse, interpartes defensionis Judæorum: atque dimittentes uxor ex lege, Deuteron. 24. ut adducitur Matth. 5. 31. Respondet Propheta, hoc verò odio Deum, neque passurum est ut legem suam abiberatis tanquam pallium ad tegendam & defendendam injuriam quam veritati ipsius facitis & vestris ipsorum uxoribus: neque enim Deus dimissionem probavit, sed odio habet; ut ipsa legis verba ostendunt Deut. 24.4. 17 Fatigatis] tertia contestatio, ut diximus suprà 1.6. qua objicit Propheta indignissimas Judæorum blasphemias, quasi Deus aut justitia vacaret, aut judicio ad justitiam asserendam, hoc versu; deinde verò tanta blasphemia respondet sex primis versibus sequentis capitis. Est autem hoc humanitus dictum: ut Jeschabb. 43.10.

IN CAPUT III.

1 Ecce ego] Responsio ad præcedentes blasphemias asserens judicium & justitiam Dei a prædicatione Joannis Baptistæ & Christi, hoc versu; cujus potentia exponitur ver. 2. effectu verò primum in pios salutaria, versu 3. & 4. deinde in impios exitiales, versu 5. & 6. Angelum meum] Joannem Baptistam prænuntium & præcursorem Christi, Matth. 11.10. & Marci 1.2. Repentè] id est, eodem tempore subsequuturus est. Dominus] Jesus Christus. Angelus fœd.] mimorum idem Christus, in quo Deus mundum conciliavit sibi, 2. Cor. 5.19. Quo vos delect.] id est, an cujus ludificationis delicias agitis, ut dictum est præcedente versu: sic Jeschabb. 5.19. & Hbæus 5.18. 2 Quasi ignis] cujus effectu sequentibus versibus exponuntur. 3 Qui offerant munus] vide Rom. 12.1. 6 Non mutor] ac proinde consilium meum quod promiseram præstabo. Non consumpti] tantis calamitatibus, sed adhuc servati benignitate mea, Lament. 3.22. 7 Inde a diebus] hortatio ad resipiscentiam, præmittitur ad contestationem quartam, de qua diximus suprà 1.6. Quain re revert.] quasi dicant, quid commissimus? aut quando averse fuimus a te? quòd nos reverti impetes. 8 Decimis & oblat.] vide Nehem. 13. 10. & sequentib. 9 Gens ipsa tota] i. non tantùm vos, ô Sacerdotes; sed etiam populares omnes. 10 Cataractas] ut Gen. 7.11. & 2. Reg. 6.35. 11 Exedentem] i. quicquid absumit fructus vestros. 13 Invaluerunt] ultimum contestationis locus adversus obtusum Judæorum contumaciam, ut diximus suprà 1.6. quorum impia & blasphema dicta proponuntur ver. 14. & 15. deinde verò convincuntur contrariis Dei promissionibus erga bonos, & minis contra malos; quæ generatim enuntiata, usque ad ver. 19. per ὑστέρον deinde exornantur, usque ad versum 22. 14 Atratè] id est, in luctu, sine dechicè. 15 Ædificantur] i. assurgunt felicissimè, & augentur bonu atque honoribus: metaphora a structuris. Probant] ut Psal. 95.9. Liberantur] i. liberi sunt ab omni malo: antithesis. 16 Timentes Jehovę] i. pii qui reverentia Dei continentur in cultu ejus per fidem, alter alterum consolantur, & expectant gloriosum adventum Christi patientia. In libro comment.] humanitus dictum, a re forensi; cujus exemplum est Esther. 6.1. 19 Nam ecce] exornatio præcedentis dicti ὑστέρου πρότερον, de descriptis piorum impiorumq; ; ut diximus in versum 13. id; comparationibus evidentissimis. 20 Sol justitiæ] Christus servator Ecclesiæ suæ, justitiam Dei contra improbos asserens, & electos justificans ab injustitia ipsorum. In alis ipsius] id est, tanquam radiis justitia sua perfundens electos, & curans eos a peccatis ipsorum. 22 Recordamini] ultima pars Prophetiæ, hortatio ad resipiscentiam ex lege, hoc versu: ut certa fiducia expectetur adventus Christi, cujus præcursor dicitur fore Joannes Baptista ad expediendum viam coram Domino: ut Jeschabb. 40.3. & suprà versu 1. 23 Ecce ego] sensus est, ut nimis lege tanquam pedagogo, qui vos deducat ad Christum: & adventum ipsius hoc signo agnoscite, quòd Joannes præcursurus est, ut Dominum advenientem indicet. Elijam propht.] id est, Joannem Baptistam instructum spiritu & virtute Elijæ, ut exponit Angelus Lucæ 1.17. & Christus Matth. 11.14. 24 Ut convertat] id est, ministerio suo Evangelico electos ad resipiscentiam & fidem charitatemq; revocet in vinculo pacis: quod Judæi sub adventum Christi ignorabant plerâ, fervente schismate & dissidiis inter se latentibus; ut observavimus Zacariæ 11.8 Ne veniens] id est, ut saltem aliquos resipiscentes servem, qui antè ordinati fuerint ad vitam æternam.

Quartæ partis Bibliorum finis.

IESV CHRISTI D. N. NOVVM TESTAMENTVM,

Theodoro Beza Interprete,

Additæ sunt summæ breues doctrinæ in Euangelistas, & Acta Apostolorum.

ITEM,

Methodus Apostolicarum Epistolarum ab eodem autore, cum breui phraseon, & locorum difficiliorum expositione, ex ipsius autoris maioribus annotationibus desumpta: paucis etiam additis ex Ioach. Camerarij notationibus in Euangelistas & Acta.

LONDINI,

Excudebat Thomas Vautrollerius, Typographus.

ANNO M. D. LXXXI.

Cum Priuilegio Regiæ Maiestatis.

11. 44. 6.
142.

NOBILISSIMO AC ILLVSTRISSIMO DOMINO D. HENRICO, COMITI HVNTINGDONIAE, HASTINGVAE Domino, &c. consilij Maiestatis Regiæ, in parte boreali Præsidi.

EXISTIMANTVR omnes, Ecclesiæ Dei permecessarium esse, vt exstet vtriusque Testamenti fidelis Latina versio, quæ etiam si extaret, inutilis tamē esset Ecclesiæ, nisi omnium hominum manibus ea assiduè tereretur. Nam si (vt dici solet) auaro tam deest quod habet, quàm quod non habet, iudicandum erit non minus Ecclesiæ deesse versionem eam quæ negligitur, quàm si illa omninò careremus. Itaque quum ad professionem Theologicam in hac inclita & celeberrima ciuitate vocarer, partem autem Noui Testamenti interpretandam suscepissem, iudicaui mihi etiam versionem aliquam esse assumendam: quæ si adhuc recepta minus esset familiaris tamen opera mea auditoribus redderetur. Quum autem nostra memoria fuerint multi viri doctissimi qui diligentem in conuertendis Noui Testamenti scriptis operam nauauerint, quorum studia laudo, & illis quantam possum, habeo gratiam, hoc tamen cum eorum venia dictum esse velim, & cum omnium ferè doctorum hominum assensione à me dictum iri confido, Noui nempe Testamenti Bezæ versionem, omnium castissimam esse & purissimam. Itaque meum esse existimaui procurare, illa non tantùm vt extaret, sed etiam vetus à vulgatæ versione quamminimum abesset, sic in eius locum in schola & in Ecclesia succederet, donec (quod vt aliquando fiat à Deo peto) ex Principum Christianorum voluntate, aut illa ipsa, aut melior aliqua, communibus quasi suffragijs ab omnibus reciperetur. Quòd autem aliquando mihi ab ipso Beza relictum onus fuisset, vt eius breuiores annotationes in Gallicam linguam inflexa ad vulgi capum interpretatione conuerterem, & quæ occurrunt subinde difficiliores & minus vsitatæ phrases, cum in verbis tum in sententijs, brevionibus notis explicarem: opus institutum importuna illa Ecclesiarum nostrarum vexatio abrupit, atque in alind illud tempus differre me coegit: Fecit tamen illius de me iudicium, vt ingratum illi minimè fore putarem, quem is tantam mihi concessisset in sua libertatem, si dum integras illas annotationculas cum versione ab ipso coniunctas edi curarem, notas eas adiicerem Latinas, quas mihi concesserat vt Gallicas ederem. Porrò in his scribendis, illud meum fuit consilium, vt quemadmodum opus ipsum est ab ipso Beza profectum: sic eorum & quæ iam obscuriorum locorum interpretationis gratia coniungunntur, ea omnia ita ex ipsius maioribus annotationibus transferrentur, vt integrum opus Bezæ merito censeretur. Meum sanè iudicium, aut nunquam aut perraro sequutus sum: Bezæ verò iudicio omnia vt in eius ageus fundo permisi, si pauca excipias, quæ ex Ioachimi Camerarij viri doctissimi, & amantissimi ipsius Bezæ, notationibus grauiuli, maximè in quatuor Euangelistas & Acta, vbi minus annotatum fuerat à Beza. In Paulinas autem & aliorum Apostolorum Epistolas solum Bezam ideò sum sequutus, quòd pauca viderentur ab eorum expositione ab illo prætermissa. Huic porrò curæ dum incumberem, maiores illæ annotationes in quibus phrases & obscuriores locos diligentius examinat, perpetuò mihi ob oculos versabantur: versabantur etiam minores, quibus diligentius meditandum persequitur, illa quidem, Serenissimæ & suis non minus quam regi vtilissi-

bus, ſplendidæ Elizabethæ Reginæ inſcriptæ, hæ verò Illuſtriſſimis Principibus, Ducibus, Marchionibus, Comitibus, Baronibus, & cæteris generoſis Dominis Euangelium in Galliæ regno amplexis. Hæc faciebam vt quæ quidq; eſſet Eccleſiæ Chriſti conditio, aſſiduè mihi in mentem veniret. Cùm enim celeberrimum illud Sereniſſimæ Reginæ se nomẽ offerret, non poteram non beatæ illi Angliæ veſtræ conditioni gratulari, quæ fœlix ac nimium fœlix omnium iudicio cenſetur, modò tamen, vt Poetæ verbis vtar, bona ſua norit: Miſeranda porrò noſtrarum Eccleſiarum ſeruitus diei noctiſq; ſe mihi offerebat, quæ non minùs triſtitiæ, quàm veſtra incolumitas lætitiæ argumentum afferebat. Veſter quidem ſtatus mihi gratas illas promiſſiones de puræa Eccleſiæ forma, & de quitte quæ nobis ad tempus eſſet concedenda, admonebat, quibus promiſſionibus ſuerunt videbam reſpondere. Quamuis enim vos aliquando Dominus vexaſſet durius, & quaſi ad momentum concuſſiſſet, noluit tamen virgam impietatis requieſcere ſuper ſortem veſtram, ne mitteretis ad iniquitatem manus veſtras, ſed decurtauit Dominus dies illos propter electos ſuos, quod fecit quando & quomodo voluit, iuſtè tamen fecit. At noſtræ, quantas noſtri non audiuere patres, ærumnæ, in duriſſimis noſtris caſibus, & triſtiſſimis Eccleſiæ calamitatibus, mihi triſtem quidem carni, veram tamen nec nobis humilem proponebant, noſtri Magiſtri Propheæ ſententiam, qui diceret, Non eſt diſcipulus ſupra magiſtrum, & Si me perſequuti ſunt, & vos perſequentur. Quod etiam Gentium, id eſt, noſter Apoſtolus expertus eſt, quodq; nos experturos longè ante prædixit, oportere nos per multas opreſſiones ingredi in regnum Dei, & omnes qui pie volunt viuere in Chriſto, perſequutionem paſſuros. Itaque quum omnium noſtrûm communis ſit fides, vna ſuturæ vitæ expectatio, diuerſa tamen conditio: agnoſco ſcilicet, in hac tanta diuerſitate Deum inſtum, veracem, & fidelem: qui quod promiſit, in tam varijs rerum euentis, conſtantiſſimè præſtet. Hæc apud me ſæpiſſimè cogitans, atque hinc ſapientiſſimam Dei ſapientiam adorans, leuabam curas meas, & anxias nimis animo pellebam ſollicitudines. Sic labori iſti meo ſeriò non parum leuationis adferri, quum, non quid multos facere memini, & in quo ipſe non ſemel peccaui, magis veritus deſiderio me affligebam: ſed meipſum diuinis admonitis exemplis, ad ardentes concipiendas preces cohortabar, quibus petebam, vt veſtræ felicitatis genti daret Dominus aures ad magis atque magis audiendum, oculos ad amplius atque amplius videndum, cor autem ad verè ſentiendum, quantos benignitatis ſuæ theſauros vobis aperuerit ille, qui quum in Chriſto ſibi reconciliauit mundum, nunc per Euangelij ſui prædicationem vos precetur vt ſeriò ad Chriſtum ab operibus mortuis conuertamini. Nobis autem noſtriſq; adeò ad hunc vſque diem miſerè & crudeliter vexatis, Dominus tandem dimitteret peccata noſtra, illiſq; debitas pœnas. Negare certè non poſſumus quin nos in penetralia ſuæ veritatis deduxerit, quin ſæpè noſtri miſertus, in noſtram perniciem iam depromptas ſagittas, in pharetram condiderit: fatemur tamen ingenuè, nos de his ſeriò vt par erat non cogitaſſe, atque vt innumera alia ſilentio præteream, quin hominem, brachium noſtrum poſuerimus, non inficiamur. Iuſtum itaque Dominum eſſe agnoſcebam, & vias eius eſſe iudicia: hæc inquam, ſuſceptum laborem ſi non omninò leuabant, ex parte tamen minuebant, & dulces mihi meas reddebant vigilias. Tales ergo in opere faciundo meæ erant cogitationes. Non abire autem videbitur, ſi de mei etiam inſtituti ratione aliquid dicam: Primùm, etſi pro ea ingenij & doctrinæ mediocritate quam mihi Dominus cõceſſit, aliquid afferre potuiſſem, quod ad Euangeliſtarum & Apoſtolorum explicationem non inutile fuiſſet: quum tamen mihi ſemper inuidioſum fuerit ſuorum illud genus, qui aliorum aluearia expilant, alienoq; labore inuenta verbis in ſe tranſmouent, & ea pro ſuis venditant, tum verò maximè eorum, qui vſque adeo pudorem omnem abiecerunt, vt eos manifeſti plagij non pudeat, exiſtimaui ſtupe mihi fore, ſi ad idem ſaxum impingerem ad quod alios alliſiſſe damnabam. Ea porro cauſa fuit, cur in hoc opere Bezæ ſententia tanquam meæ commentationi impoſitis terminis me continuerim, interea maiorum illarum annotationum tanquam ſpecimen tradens, vt ſi quibus plus ſuppetit otij, eas tamen noriũ enoluiſſent, ſaltem ex notarum mearum lectione intelligerent quantum ex illis fructus eſſent percepturi, ſi modo ad illas diligenter euoluendas animum appellerent. Quum autem plerique omnes homines qui in Eccleſia conſentiũt, aut Magiſtratum gerunt, aut Eccleſiæ Dei præſunt, aut primatorum hominũ ſunt loco, ſis omnibus vtilem meam quidem

cun-

cunque operum fumeam iudicami: Si enim aliqui sint quibus voluntas (quæ semper adesse debet) & otium adsint, eorum doctas legendi commentationes, qui in Novum Testamentum scripsere, quales nostra memoria Dominus multos excitauit: tantùm abest vt hæc mea ab instituto illos reuocare debeat opera, vt potius ad tam præclarum studium illos sit prouocatura. At verò siqui sint, qui aut præter muneris amplitudinem, aut magnam negotiorum molem ita distineantur, vt amplius illis vacare tam sanctis studijs non liceat, quum eis in illa rerum difficultate versantibus indignum sit, non quotidie aliquid operæ dare ediscendæ eius sacræ voluntati, cuius exercent iudicium: optimè sanè illis consultum erit, si quod Tullius de Cyri pædia feciſſe ſe ſcribit, Novum istud Testamentum assiduis & quotidianis lectionibus terant. Quantum autem ad priuatos attinet, etsi non tanto negotiorum onere premuntur, multi tamen, vt ad rem naturæ sumus attentiores quàm decet, sanctificantur sibi per negotia non licere tot & tantos doctorum commentarios euoluere, quibus hoc meo labore satisfeciſſe nemo non iudicabit, quod & illi vel me tacente facilè agnoscent. Vt autem de Verbi administris aliquid dicam, in quorum gratiam hæc esse potissimùm à me scripta fateor: sic omnia mihi temperasse videor, vt doctis, mediocribus, & qui infra mediocritatem adhuc subsidunt benè meo quidem iudicio consuluerim: Sanè si qui sint doctiores qui ea indulgeant, non hîc illi quod satis erit, si sit publicè dicendum, inuenient: non enim sic eos lenabit à studijs meus labor, vt non apud seipsos commentari, & magno studio consequi sit illud necesse, quoties apud populum erit dicendum, si modò cum fructu docere volent: Erit tamen hæc strenuis & diligentioribus veluti vigiliarum epitome, vt in memoriam studiosam illis reuocet commentationem. At mediocribus, & minus doctis, duarum præstantissimarum in docendo rerum vsum ostendent, Methodi, & Grammaticæ interpretationis, modò in vtraque aureum teneant mediocritatem, id est, vt neque ambitiosè nimis Methodicos se & Linguarum peritos ostentent, nec nimis superbè vtrunque fastidiant, in quæ vitia nimium multos incidere quotidie videmus: quorundam hi ignorantiam affectatam, illi inanem pompam sectantur, vtrique à simplici illa docendi ratione quam nobis Paulus præscribit, absunt longissimè. Sed hîc non est de his amplius disputandi animus, fortassis aliàs commodior dabitur de his differendi occasio. Cur autem nomini tuo, Domine Nobilissime & Comes Illustrissime, hæc inscribi voluerim, multæ grauesque causæ fuerunt, quas non ita necessarium fuisset enarrare. si quibus Anglia claudituꝛ terminis, iisdem nostra hæc opera terminaretur finibus. Nam vel argumentum, & operis materia satis ostendit ijs qui te norunt (norunt autem omnes Angli) cur tuæ potissimùm Amplitudini offeratur. Sed quoniam & ad eos quoque hæc forsan peruentura est lucubratio, qui non ita bene norunt quibus te virtutibus Deus ornauit, mihi aliqua mei facti reddenda est ratio, vt alijs possit etiam tuum exemplum ad amplectendum ex animo Christi Euangelium, prodesse. Primùm quidem fateor opus minimè dignum fuisse quod tuo nomini inscriberetur, si ea respicias quæ à me sunt profecta. Præter operam enim, & aliquam tenuem iudicij exercitationem, nihil meum dici potest. Sed quia videram maiores illas annotationes Serenissimæ Reginæ Elizabethæ: minores autem Gallorum procerum, quos non paruit Euangelij Christi, quorum maior pars quieſcit à suis laboribus, nomini inscriptas: quum inter Anglos Proceres ad Regiam familiam proximè accedas: nemo autem sit inter Proceres, qui magis quàm tu virtutem illam heroum nostrorum Euangelicam admiretur & referas, quam non abs re fore, vt si quibus & familiæ & genis & animi nobilitate accedis, iisdem etiam eodem in opere coniungereris. Quum autem eæ virtutes eius sint generis, vt etiamsi in ijs æquales non habeas multos, habeas tamen qui sibi etiam aliquid secum commune vendicare possint. In ijs equidem quæ verè Christianum principem decant charitatis officijs, quoniam neminem noui qui tuam beneficentiam erga Christi exules superet: ego quoque Christi exul omnium exulum nomine qui tibi debent plurima, quum & ipse præterea me debere priuatim sentiam, has offero meas in exilio meo laborum primitias, in quibus si nihil est à me profectum quod tua Amplitudine sit dignum, alia tamen ex alijs sumpsi, quæ meam tenuitatem suis diuitijs abundè compensent. Quod si meam hanc erga tuam Amplitudinem addictissimam voluntatem, tamq; minimè beneficii

orum acceptorum immemorem probaueris, magna mihi beneuolentiæ Diuinæ acceßio fãctæ videbitur. Dominus Spiritu ſuo prudentiæ, fortitudinis, conſilij, & timoris, te magis ac magis locupletet. Vale. Londini, ſexto Calend. Nouembr. Anno Domini milleſimo quingenteſimo ſeptuageſimo tertio.

Tuæ Amplitudini addictiſſimus
P. Loſelerius Villerius.

ILLV-

ILLVSTRISSIMO PRINCIPI LVDOVICO BORBONIO, PRINCIPI CONDENSI, &c. CAETERISQVE ILLVSTRIBVS ac generosis Ducibus, Marchionibus, Comitibus, Baronibus, ac Nobilibus dominis, in Galliæ regno verum Christi Euangelium amplexis, THEODORVS BEZA Vezelius, Geneuensis Ecclesiæ minister, gratiam & pacem à Deo Patre, & Domino nostro Iesu Christo.

ADFERO tibi, Illustrissime Princeps, cæterisq; vobis vera Christi cognitione per clementissimi Patris cœlestis misericordiam nobilitatis, Noui illius fœderis libros, aliquot antè annis à me in Latinum conuersos, nunc vero quanta quidem à me fide ac diligentia fieri potuit, recognitos, & breuibus doctrinæ in eis comprehẽsæ summis illustratos: munus Ecclesijs Dei (quarum ex Christianissimi Regis edicto tutores & alumni estis) vtinam tam vtile, quàm id vobis gratum ac iucũdum fore confido. Quìdni enim hoc mihi de vobis pollicear, qui quàm vos Christi & Euangelij non pudeat, coram vniuerso mundo tam fortiter tamq́ue constanter declaraſtis? Et quibus, quæso, potius quàm vobis, eius quæ hìc traditur doctrinæ, non approbatoribus modò, sed etiam assertoribus ac vindicibus, meos istos qualescunq; labores consecrarim? At enim (dicẽt nonnulli) nihil istis opus erat. En igitur consilij mei rationes paulò altius repetitas.

Intolerabiles sunt omninò qui nouitatis studio vetustatem damnant: sed ij quoq; magnam reprehensionem merẽtur quibus nihil nisi vetustum sapit. Obsecro enim, qui veteres nunc sunt, annon aliquando fuerunt noui? Sed & illud omnibus non contentiosis ingenijs constat, nulli vnquam seculo defuisse, qui Dei veritatem vel de industria vel præ ignorãtia obscurarent. Imò etiam liquet, quãuis nunquam ita seuerè vltus sit Deus mũdi perfidiam vt Ecclesiam suã penitus destituerit vera verbi sui notitia, nõ semper tamen parem fuisse intelligentiæ mensuram, in ijs etiam quæ sunt ex præcipuis nostræ religionis capitibus. Itaque vetustissimi sunt nonnulli quoque falsissimi & pernicioſissimi errores: adeò quidem vt Paulus etiam ipse iam olim ad Thessalonicenses scripserit, iam tum mysterium iniquitatis perfici cœpisse: & Iohannes, multos iam tum fuisse Antichristos.

His verò morbis nemo certa remedia facilè inuenerit, nisi qui veras eorũ causas cognouerit. Sunt autem hæ quidem multiplices, sed quæ ex vno veluti fonte profluxerint: ex eo nimirum quòd homines à Dei verbo, verbo, inquam, Prophetarum & Apostolorũ libris comprehenso, ad sua commẽta deflexerint. Sublata enim luce illa quam in Ecclesia Dei vnicam ac planè singularem esse qui nõ videt, nihil planè videt, quid aliud consequi potuit quàm vt cæci in tenebris errarent?

Neque vllo modo audiendi sunt qui aliter iudicant. Quid enim? (inquiunt) annon hæretici verbum Dei prætexunt? Itaq; regula aliqua opus est, qua falsę interpretationes verbi plerunq; ancipitis & ambigui à veris distinguãtur. At quænam erit hæc regula? Hic alij nobis inaniſſimũ illud suum CATHOLICVM obtrudunt, quod semper & vbique apud omnes obtinuit. A quibus si pergas quærere ecquid sit huiusmodi, ibi necesse est vt tanquam in luto hæreant, quum de plerisq; controuersijs quæritur.

Alij Concilia & veteres Canonas sibi proponunt, præfixis etiam magnificis titulis, quasi inde sarcienda sit Ecclesię cõcordia: sed infœlici successu. Multas enim Synodos (de ijs loquor quæ non sunt apertè damnandæ) in ijs etiam quæ ad doctrinam spectant, nescio an quisquam

núc ignoret, nó obſcurè tántùm ſed etiam imperitè ſæpe iudicaſſe. Itaque prouinciales ſæpe à generalibus ſunt correctæ. Sed quid ſi prouinciales interdú rectius quàm vniuerſales ſenſerunt? Hoc autem ita eſſe, facile animaduertet quiſquis vel vnicam Gangrenſem cum multis quas OEcumenicas vocãt, compararit. Omitto quod ipſa temporum hiſtoria manifeſtè probat, optimis etiã illis temporibus, (ſi cum poſterioribus confetantur) eam fuiſſe Epiſcoporum partim ambitionem, partim futilitatẽ & ignorantiam, ac multorum etiam apertiſſimam ac deſperatiſmam improbitatem, vt Satanam planè cœtibus eorum præfuiſſe, vel ipſi cęci facillimè perſpiciant. Quid ſi igitur Synodos ab eo tempore coactas, quo manifeſtiſſima tyrannis Eccleſiam oppreſſit (vt recentem iſtam Tridẽtinam) pro regula nobis proponamus? Quid verò quòd ne illæ quidem probatiſſimæ Synodi de vllis religionis capitibus, niſi de vno & altero, conſtituunt? Quid quòd quorũdam malitia, falſæ epiſtolæ, ſuppoſita decreta, ementiti infiniti canones irrepſerunt? Nota eſt illa Bonifacij Romani pontificis fraus, Auguſtini temporibus in Africano concilio deprehenſa, quam nuper ineptiſſimus ſimul & impuriſſimus quidam apoſtata, tibi, Illuſtriſſime Princeps, à ſcelerata ſua audacia non ignotus, conatus eſt excuſare. Quid igitur in ijs regionibus in quibus omnia illis licuerunt, inauſum & intentatum perditi homines reliquerunt? Et de Concilijs quidem hactenus.

Alij igitur ad orthodoxorum Patrum quæ vocãt ſcripta confugiunt. Sed quoſnam tandem, quæſo, ex tanto numero deligemus? Vetuſtiſſimos enim paucos habemus: (id eſt vſq; ad Conſtãtini tempora) inter quos Latini certè excellunt, eiuſmodi tamẽ vt ne ipſi quidem Patrum admiratores in ijs ſine multis exceptionibus acquieſcant. Ætatem ſequentem vſq; ad imperij Romani manifeſtam inclinationẽ, exercuit Arius in primis, deinde Macedonius Pneumatomacus, ſed multò magis Neſtorius & Eutyches, in Oriente præſertim: quibus maxima clariſſimaq; ingenia ſeſe oppoſuerunt, nec vlla fuit ætas doctorum epiſcoporum feracior. Occidẽtem verò exercuit in primis Pelagiana factio, cuius reliquię etiãnum hodie Eccleſiam vaſtant. Sed hic peto vt ſine cuiuſquã iniuria mihi liceat dicere quod res eſt. Quæro igitur quem potiſſimum aut quósnam ex iſtis velint pro hodiernarú controuerſiarum diremptoribus habere. Primùm enim hoc (ſicuti par eſt) omnes ipſi recuſabunt. Clamant enim vna veluti voce, adferre ſeſe quod dedit Dominus, nec ijs quę docent aliter ſtãdum quàm ſi ex Verbo Dei ſcripto comprobentur. Notæ ſunt his de rebus, Cypriani, Auguſtini & Chryſoſtomi in primis voces, quibus ad vnicam ſacrã Scripturam nos reuocant. Dicam etiam aliquid amplius, bona (vt ſpero) cum eorum venia qui in illorũ ſcriptis ſunt verſati. Iam tum iaciebat in Græcia Satan prima mortuorum inuocationis fundamenta, quibus tantùm aberat vt ſeſe opponerẽt nonnulli primæ notæ Epiſcopi, vt alij quidem alioqui pij & docti, tamen in ſcribẽdis encomijs eloquentiam ſuam immodicè prorſus oſtentarent: alij indoctiores nulli æquè rei atque vanis neſcio quibus ſtudijs, quibus Græca gens ſemper dedita fuit, vt extruendis magnificis templis, honorandæ martyrum memorię, & accumulandis ritibus, incumberẽt: alij partim ignorantia, partim auaritia & ambitione, manifeſta denique improbitate, apertas ſuperſtitiones naſcentes non modò non reprimerent, ſed etiam fouerent. Sed hæc tum in primis mala regnabant: vnum, quòd qui in philoſophorum ſcriptis erant exercitati, parum memores grauiſſimę ac planè Apoſtolicæ illius ſententiæ, Videte nequis ſit qui vos deprædetur per philoſophiam, præterquam quòd in multis ſpeculationibus euanuerunt, vt quum Platonica de genijs & intelligentijs commẽta ad Angelos transferrent, (quod malum videtur ab ipſius Apoſtoli tempore, Angelorum cultum apertè damnantis, inualuiſſe) verbum Dei ad Philoſophorum placita quibus imbuti erant, manifeſtè inflectebant. Hinc illæ liberi arbitrij opiniones planè Ariſtotelicæ, quibus nunc quoque Eccleſia Dei concutitur, & iam tum eſſet peſſundata niſi ſeſe Auguſtinus à Pelagio excitatus oppoſuiſſet, interdum tamen & ipſe in illos humanæ philoſophiæ ſcopulos velut æſtu quodam abreptus: vt alia multa prætermittam, quæ libenter ſanè veluti patrum pudenda, tegi patiar.

Alte-

Alterum maximum malum fuit, quod velut fatalis quidam morbus omniũ animos inuaserat, incredibile nimirum ſtudium totam Scripturã in allegorias trãſformandi: in quibus excogitandis adeò ſibi omnes immodicè placuerunt, vt quiuis planè quiduis hîc ſibi licere ſit arbitratus, Vtriq; autẽ huic malo videtur ſanè Origenes occaſionẽ præbuiſſe, homo (vt mihi quidem videtur) omnium qui vnquam de rebus ſacris ſcripſerunt, impuriſſimus: quẽ etſi (vt merebatur) multi execrabantur, nonnulli tamen viciſſim, quòd linguarum & artium cognitione præ cæteris excelleret, admirabãtur: nonnulli verò inuidia potius quàm certo animi iudicio perſequebantur. Neq; verò hoc malum intrà Orientem conſtitit, ſed Africam quoque, Italiam, Gallias, & Hiſpaniam inuaſit, adeò vt tota Scriptura in perpetuam allegoriam transformaretur. Interea exorti ſunt Pelagius & Cœleſtinus, (vt Donati ſchiſma taceam) quibus Auguſtinum opponẽs Dominus, effecit vt præcipuorum doctrinæ Chriſtianæ capitum, nempè prouidentiæ, liberi arbitrij, fidei & gratuitæ iuſtificationis notitia, philoſophicis Græcorum Epiſcoporum commentis penè oppreſſa, rurſus emergeret. Et tamen (quod mirum eſt) inualeſcebat eodem tempore mortuorum inuocatio, & ſtulta opinio cœlibatus: quos pudẽdos errores apertè defendit Hieronymus. Creſcebat quoque rituum multitudo, vt queritur Auguſtinus ad Ianuarium: & monachos (in Ægypto & Syria præſertim, gentibus omnium ſuperſtitioſiſſimis) non aliter quàm Angelos pleriq́ue admirabantur. Preces quoque pro mortuis tum liberius adhiberi cœptæ, & orta de Purgatorio igne Platonica quæſtio: quam tamen in Eccleſijs paſſim non fuiſſe receptam, Auguſtini ſcripta manifeſtè oſtendunt. Ergo (vt tandem ad rem redeam) quos potiſſimùm ex iſta multitudine iudices ſtatuemus? Si apoſtatam illum de quo dixi, audiamus, eos deligem⁹ qui circa Theodoſij magni ſeculum vixerũt. Et certè fateor eo tempore doctiſſimos Epiſcopos extitiſſe. At hoc ego tamẽ affirmo (quod teſtor me nullius infectandi cauſa dicere) vix poſſe quenquam illorum dari qui non & ſecum ipſe, & ab alijs, multis in rebus, & ijs quidem maximi momenti, diſſentiat. Quod ſi fortè noſter ille apoſtata inficiabitur, tum ego mendax habear niſi ita id eſſe conuicerim. Sed hic audio quid excipiat. Saltem enim ex ijs ſcriptoribus, inquit, apparebit quæ tum fuerit externa Eccleſiæ Catholicæ forma. Quaſi verò præcipuum ſit hoc noſtrum certamen, ac nõ de doctrina ipſa potius: quaſi ſine exceptione quouis tẽpore recipiendi ſint ritus quoſcunque Apoſtolica etiam Eccleſia vel vt vtiles, vel etiam vt ſuo tẽpori neceſſarios vſurpauit: quaſi denique non ineptiſſimè faciant qui collabentibus ædium fundamentis, de inſtaurando faſtigio laborent. Et quid pluribus opus eſt? Meminerũt, opinor, multi veſtrũm, illuſtriſs. & generoſiſſimi domini, quũ in illa ludicra potius velitatione quam ſeria diſputatione Poſſiacena, de hac re diſſereremus, nos paucis verbis iſtam quam importuni nonnulli (ne dicam proterui) homines medij tãtopere commendant, turbarũm componendarum rationem ſic definiſſe, vt diceremus, primùm omnium de doctrina ipſa & fide ex Dei verbo diſceptandũ & conſtituendum eſſe: quæ ſi ſemel eſſet ſtabilita, tum nos de ritibus lõgè facilius trãſacturos: quorum alios vt inanes, alios vt per ſe vel ob aliud ſuperſtitioſos, alios vt prorſus impios reijceremus, alios demũ (quos vel neceſſarios, vel vtiles eſſe conſtaret) non inuiti admitteremus. Quid igitur iſti amplius requirunt? certè hoc vnum illuſtriſs. princeps, vt fidis Dei miniſtris, quaſi ſeditioſè vel ambitioſè omnia nouãtibus, in odium adductis, greges impunè populẽtur. Sunt enim planè eorum ſimiles quos teſtatur Dominus nec in cœlorum regnum introire, nec alios ingredi ſinere: homines profectò omnium qui hodie viuunt, pernicioſiſſimi, & apertis illis Euãgelij hoſtibus multo nocentiores: ac proinde in primis fugiendi vobis Eccleſiarum Dei ex Chriſtianiſſimi regis edicto tutoribus & alumnis, quibus iſti præcipuè, partim ventris & lucri cauſa, partim inuidia & improbitate, partim in eorum quibus aſſentantur gratiam, inſidiantur.

Sed video me in hac ſententia refutanda fuiſſe paulò longiorem. itaque ad rem redeo. Illis autem quid facias qui publicum errorem pro regula religionis ſequendum arbitrantur? qui Patrum &

consuetudinis inania nomina quibusuis rationibus & testimonijs opponunt? qui deniq; vna illa, quam non minus ridiculè quàm falsò catholicam Romanam (id est vniuersalem particularem) Ecclesiam appellant, nituntur? Eos quidem ego dimittendos cẽseo, ne cum ratione videamur insanire?

Quod si nulli istorum de quibus diximus, iudices in hac causa sedere, imò potius ab alio quopiam iudicari debent, in quo tãdem foro tanta ista lis agitabitur? Nempè coram vnius Dei tribunali. Euocetur ergo (inquient isti) ex cœli penetralibus. Imò cur illum ipsi ex illis suis adytis non depromunt? Quoniam scilicet, Deo non muto & silente, (quale est illorum crustaceum numen) sed clarè & apertè loquente nobis est opus. Cedo verò vbi hunc inueniemus? Nusquam certè nisi in eorum scriptis qui (sicut testatur Petrus) diuino impulsu loquuti sunt vt Dei homines: eorum, inquam, quorum doctrinę tanquam fundamẽto superstructam Ecclesiam clamat Apostolus: Prophetarum videlicet & Apostolorũ libris, qui vtriusque Fœderis nomine comprehenduntur.

At enim (dicunt isti) de huius interpretatione quæritur, quam ex Ecclesia petendam esse docemus. Verùm quæ sit Ecclesia, primùm omnium constituendũ erit, quandoquidé Satanæ synagoga speciosо etiam Ecclesiæ nomine abutitur. Hoc ipsum autem quomodo nisi ex doctrinę genere statues? Doctrinam autem veram à falsa vnde nisi ex sacris literis discreueris? Successio enim illa in qua nonnulli proram & puppim constituunt, iampridem valere desijt, quum certũ sit pessimos & ignarissimos homines multis iam seculis, bonis & doctis Episcopis successisse, & legitimæ vocationis in Ecclesia illa Romana ne vestigia quidem vlla iampridem apparere. Deinde non personarum, sed doctrinæ, doctrinæ, inquam Propheticæ & Apostolicæ successionem quærimus: vt sit rursus necessariò ad Prophetarum & Apostolorum libros probandæ veræ successionis causa recurrendum.

Traditionis verò nomen, quod nonnulli rursus nihil magis quàm Scripturæ examen metuentes, nobis veluti Gorgonem obtendunt, quid aliud est, obsecro, quàm larua? Nam si de dogmatibus intelligitur, vbi Verbum scriptũ habemus, quorsum non scriptum aliquid? Est enim hoc certè per se illo incertius: nemo autem ex incerto mutuetur certioris probationem.

Sed hîc video multa posse nobis obijci. Primùm enim dicent sese traditionis nomine intelligere, non quòd à nullo prorsus sit scriptum, & per manus duntaxat traditum, sed quòd sacris illis libris quos Canonicos vocãt, non comprehẽsum, potest tamen ex idoneiis alijs scriptoribus probari: adeò vt quod initio non scriptum erat, scriptũ meritò nũc habeatur: quas traditiones Apostolicas vocant, Deinde & illud adferent, se hoc nomine quasdam in Ecclesia vetere receptas dogmatum Christianæ doctrinæ planas & perspicuas explicationes, (vt de homusio, de duarum naturarum vnione, & similes alias) intelligere. Deligere enim solent homines isti quę certa sunt, & maximè plausibilia.

Ego verò etsi existimo ad hæc abundè à me paulò antè responsum esse quum de Synodis & Patrum scriptis dicerem, tamen habeo quod præterea respondeã. Ista enim primùm omnium non esse sine discrimine recipienda, ne ipsi quidem negabunt. Quam igitur regulam hîc sequemur? Si ab hominum scriptis & autoritate pẽdemus, & fortè de ritibus quęratur, quàm multa hîc comperiemus nõ tantùm diuersa, sed etiam cõtraria? Quũ vetustissimis temporibus de festo Paschę controuersia futilitatem, ambitionem, ignorantiam, peruersitatem deniq; plerumq; totius orbis Episcoporum manifestè probans, in Ecclesiam incidisset, adeò vt non secus quàm si de summa fidei actum esset, totus orbis concuteretur, & vtraque pars ad Apostolicas traditiones confugisset: quid tãdem effectum est, nisi vt vtraque factione suos duces Apostolos (vt aiebant) nacta, incrudesceret certamen? Legatur Irenæi ad Romanum illum stultissimum & ambitiosissimum, nõ Papam OEcumenicum, sed Episcopum epistola, & quæ in singulis Ecclesijs fuerit olim in his rebus libertas, donec tyrannide quorundam opprimerentur, facilè cognoscetur. Nec enim hîc libet singula recensere, quoniam integro volumine nobis ad eam rem opus esset. Quid igitur

igitur hîc ſequemur? Quod comperietur, inquiunt, ab omnibus vbique receptum, vt eſt chriſma, conſignatio crucis, & alia eiuſmodi. Iam ergo concludamus, particulares traditiones excludi vt ſolæ catholicæ recipiantur: qua de re poſteà dicemus.

VENIAMVS ad dogmatum traditiones. Eæ verò vel quæ in ſacris libris traditæ ſunt explicant, aduerſus hæreticos qui clariſſimis etiam rebus tenebras offundere conſueuerunt: vel quæ totidem verbis nuſquam perſcripta, tamen ex locorum inter ſe comparatione ſunt eruta, proponunt: vel aliquid partim manifeſtè, partim obliquè ſcriptis Propheticis & Apoſtolicis aut adijciũt, aut detrahũt, aut etiam immutãt. Illas verò vtraſq; (cuiuſmodi ſunt quatuor illarum Synodorũ fidei quas vocant expoſitiones) tantùm abeſt vt repudiemus, vt contrà obuijs (quod aiunt) vlnis, quicquid eiuſmodi eſt, libentiſſimis animis amplectamur.

Tertiam autem ſpeciem quomodo tãdem admittendam cenſuerimus? Nam ſiquid adjciendum eſt Verbo illi ſcripto, conſequitur non omnia quæ ad ſalutem noſtram requiruntur, perſcripta fuiſſe in Lege & Euangelio. Cæterùm de Lege hoc dici profectò nec poteſt, nec debet. Iniquus enim alioqui Dominus videretur, quicquam ad eam adijci diſertè vetans. Nec verò me hic mouent Cabaliſtæ, Talmudiſtæ, & totum hoc audacium hominum genus. quid enim à Domino expreſſius dici potuit? Et quàm ſeuerè illam audaciam vltus ſit Dominus, ſiquid in ritibus (nedum in doctrina) adiectum eſſet, tot Prophetarum (id eſt Legis interpretum) de his rebus clamores, tota ſacra hiſtoria, ipſe denique Chriſtus eſt luculentus teſtis. An porrò vel ſuæ Eccleſiæ minus cauiſſe Deum arbitramur, miſſo in terras Filio ſuo: vel Apoſtolos minus in ea re quàm Prophetas, diligentes fuiſſe arbitrabimur? Teſtatur Paulus Epheſijs ſeſe omne Dei conſilium, de ſalute æterna videlicet, ipſis abſque vllo prorſus ſubterfugio expoſuiſſe. Oſtendant igitur quid Paulus docuerit quidé, at non perſcripſerit: aut plenam doctrinam Euangelij (quum ipſe potentiam Dei ad ſalutem vocat) in eius ſcriptis comprehenſam eſſe fateantur. Sed quorſum tam multa? quum ad rem ventum eſt, quid iſti proferre poſſunt ab Euangeliſtis & Apoſtolis in doctrina fidei prætermiſſum? Fortaſſis quòd beata illa virgo Maria non ſit in originis peccato cõcepta, quòd virgo perpetuò vixerit, quòd baptizandi ſint infantes, nec iterandus Baptiſmus, ieiunandum in quadrageſima, ſacrum chriſma, aqua benedicenda, conſecranda altaria, crux adoranda, & quid non? Nihil enim iſtorum in ſacris literis comprehendi confitentur. Tranſubſtantiationem autem, confeſſionem auricularem, inuocationem diuorum, Purgatorium ignem, iampridem in ſacris literis, ſed fruſtrà, quærunt. Atqui beatæ virginis Marię conceptum eiuſmodi non modò ſacræ literæ, ſed ne ex veteribus quidem vllus commemorat. Perpetuam autem ipſius ad mortem vſque virginitatem, etſi piè & libenter credo, tamen (quod aliquando te audiente, Illuſtriſſime Princeps, cuidam importuno monacho reſpondi) nihil hoc ad noſtræ ſalutis myſterium pertinet. Sufficit enim nos credere quod res eſt, & ab Euangeliſtis narratur, conceptum eſſe Chriſtum ſeruatorem noſtrum ex Spiritu ſancto, & ex Maria virgine natum. Baptizandos autem eſſe infantes, nec eſſe iterandum Baptiſmum, abſit vt ex nuda traditione, non autem ex Dei verbo, colligamus. Reliqua verò illa quomodo tandem ſacræ literæ exprimerent, quæ nonniſi euerſa verbi Dei autoritate in Eccleſia ſanciri potuiſſe, manifeſtis rationibus euincitur? Sed de his plus ſatis: nec enim ſingularia iſta nunc ſuſcepimus explicanda.

Ad id genus traditionum venio quo de doctrina in Verbo ſcripto comprehenſa aliquid detrahitur, veluti quòd altera Cœnæ Domini pars laicis eſt adempta: quòd verbis Pauli dæmoniacam doctrinam vocantis cælibatum & diſcriminis ciborum legem, adſcripta eſt concepti voti exceptio: & altera illa quam vniuerſaliter valere nonnulli volunt, NISI aliter domino noſtro Papæ viſum fuerit. Sed quis tandem cui chara fuerit Dei gloria, (vt eſſe debet) tam execrandum ſacrilegium ferat? Nam certè ſi quicquam ſcriptæ illi doctrinæ fas erit adimere, neceſſe eſt vt quemadmodum paulò antè iſti dictatam à Spiritu ſancto doctrinam, mancam & mutilam

esse volebant, ita nunc in alijs eam redundare & luxuriari dicant: quod vtrũque piorum aures sine magna offensione ne audire quidem possunt. At enim, inquiunt, ceremonias Legis olim sublatas esse negari non potest. Nos verò de ritibus non agimus, sed de ipsa cultus Dei substantia, cuius partem etiamsi olim ceremonias fuisse censeamus, hoc tamen nihil ad sacrilegam istorum audaciam tuendam facit. Quid mirum est enim Legem ijs adumbrandis sancitam quæ suo tempore futura sperabantur, ad ipsarum rerum lucem ac conspectum disparuisse? Sin autem isti sublatas veterum agapas, & Apostolicum de idolothytis & suffocato decretum communi consensu abolitum, & vnctionem Apostolicam quam nunc sustulimus, opponant, iterum respondeo, externa hæc esse, de quibus posteà disseremus. Stat igitur illud, doctrinam salutis Verbo Dei comprehensam, non tantùm in vniuersum, sed etiam in singulis vel minutissimis partibus sartam tectam esse oportere.

Tertiam autem speciem earum traditionum quæ vel ipsa fundamenta Christianæ salutis conuellunt, vel ijs fundamentis superstructa subuertunt, quid attinet commemorare? Eiusmodi sunt, Romani pontificis primatus, inuocatio diuorum, preces pro mortuis, idolorum fabricatio & adoratio, liberi arbitrij, meriti, indulgentiarum, cæterarum denique eiusmodi spurcitiarum magistrales quas vocant determinationes: quæ quum nunquam nisi conuulsa doctrinæ cælestis autoritate stabiliri potuerint, nimium sunt impudentes qui vel falso Ecclesiæ nomine appositio, vel opposita longi temporis præscriptione, illas validari potuisse existimant.

Age igitur hunc locum tandem concludamus. Catholicos ritus qui putant necessariò retinendos, valde hallucinantur. Sunt enim etiam catholici quidam errores, qui paulatim in Ecclesiam, plerorumque Episcoporum partim ignorantia, partim negligentia, partim praua imitatione, atque adeò ambitiosissima auaritia, & auarissima Romanorum in primis præsulum ambitione, inuaserunt. Deinde quum in ritibus instituendis habita semper sit à prudentibus hominibus & temporis & loci & personarum ratio, quis non videt in hoc rerum genere ineptissimos esse qui variatis circumstantijs non modò nihil mutandum, sed etiam quæ optimis de causis vel temporis spatio vel alio quouis modo abolita sunt, tamen quoniam vetusta sunt, in vsum reuocanda putant? Iam verò quid ijs fiet quæ in manifestas idolomanias degenerarunt? quæ infœlicissimo seculo, & Deo nostris peccatis irato, pauculis quibusdam frustra initio reclamantibus, obtinuerunt? quæ denique vt nondum planè sint vitiata, tamen eiusmodi sunt vt integra diutius retineri vix ac ne vix quidem possint?

Hic verò mihi in mentem venit vox illa hominum (vt sibi quidem videntur) acutissimorum, qui non transformanda, sed reformandam Ecclesiam arbitrantur. Reformationem vocant, eorum rituum qui florente, vt loquuntur, Ecclesia obtinuerunt, (sublatis nonnullis quæ temporum iniuria velut rubiginem quãdam illis obduxerunt) restitutionem: quę nisi à nobis admittatur, Ecclesiam transformari, & penitus suo decore priuari contendunt. Bella certè & speciosa oratio, sed à Satanæ spiritu profecta, qui tũ demum se prodit quum ad rem ventum est. Tum enim nihil adeò turpe est quod isti vetustatis fuco illitum, pro bello & venusto non obtrudant. Exemplo sint G. Cassandri & ipsius discipuli (futilis, inquam, illius apostatæ, cuius nomine has chartas commaculare nolui) inanissimæ de his rebus rhapsodiæ. At ego exemplum Ezechiæ regis tantopere celebratum sequutus, longè malim eos imitari qui offendiculum in publica via positũ, etiamsi quis sit alioquin aut aliquando fuerit ipsius vsus, è medio tollendum cẽsent, potius quàm monitores adhibendos qui prætereuntibus denuntient ne per imprudentiam ad illud impingant. Quid si enim qui admoniti sunt, non pareant, vel monitores officium non faciant? Deinde præterquam quòd in pleriſque hypothesibus non tantùm ab istis dissentio, sed etiam ipsos planè abominor, in ipsa thesi non possum illis assentiri. Nam si formosissima Ecclesiæ species, ipsumque adeò archetypon à nobis quæritur, id ego esse puto quod ab Apostolis ipsis (cuiusmodi artifices nec habuit vnquã, nec habitura est Ecclesia) nõ tan-

tantum, vt illi volue, inchoatum, siue primis lineamẽtis adūbrati, sed viuis additis coloribus quam diligẽtissimè & quamuenustissimè expressū fuit: à quibus quãto abfueris lõgius, tanto magis ab operis regula discesseris. Cuiusmodi autem illud fuerit, cur non aliũde quàm ex ipsorummet scriptis & Apostolica Lucæ historia (quẽ ego quidẽ hac in re pictorem longè excellentissimũ fuisse concedo) petẽdum esse credam, facit eorum tum inter se discrepantia, tum etiam (vt ingenuè loquar) vanitas, qui Apostolicas quas vocant traditiones sparsim commemorarunt, aut etiam collegerunt: cuiusmodi sunt ridiculæ illæ & falsissimæ informationes quæ Clementi tribuuntur, & Apostolici nonnulli Canones, iam olim inter reiectaneos libros numerati. Quòd siqui obijciant non omnia ab Apostolis vel à Luca fuisse perscripta, quæso cur ita censent? an quia pauca continent? Imò verò vtinam ea paucitate contenti fuissent qui se Apostolis iactant successisse. Neque enim voluit abrogari Dominus Mosaicos ritus vt alij substituerentur: & si iudaizare non licuit, multo minus gentilissare oportuit. quòd si veteribus Episcopis in mentem venisset, Christiana religio, neque tam citò, neque tam turpiter, primùm in ceremonias vanas & ludicras liturgias, deinde etiã in manifestissimam superstitionem, ac tandem etiam in atheismum degenerassent. Verè enim Paulus atheos vocauit qui vnum verum Deum ritè non colunt. An verò quia hoc argumentum Apostoli propriè non tractarunt? Imò certè quædam est impietatis species, Spiritum sanctum arbitrari quantam oportuit, ecclesiæ rationem nõ habuisse. & hoc ausim ego affirmare, qui diligenter Lucæ historiam & Apostolicas epistolas legerit, eum non modò præcipua illa Ecclesiasticæ administrationis capita, sed etiam penè singulas eius partes ex ijs optimè cogniturũ: vt traditionibus illis non scriptis locus penè nullus relinquatur. Sed vtut sit, quũ inter illas penè infinitas traditiones exacta distinctione fit opus, ad quam tandem amussim illas exigemus? Nam neque ex vetustate, neq; ex scriptorum autoritate, neque ex eorum multitudine, à quibus approbatæ fuerint, satis firmum argumentum colligi posse demonstrauimus. Itaq; vno verbo Dei, verbo inquam illo à Prophetis & ab Apostolis in publicas tabulas relato, nobis opus est, ex quo sanctas à prophanis, vtiles à damnosis aut futilibus, necessarias à superuacaneis distinguamus, & distinctas optima quadam ratione stabiliamus.

Quòd si ad rituum diiudicationẽ prẽire nobis verbi scripti lucem necesse est, quãto magis ad dogmatum ipsorum cognitionem nobis eadem ista lux præeat oportet in quibus longè magis ęcutiunt homines, & multò periculosius erratur? Nam si nihil (vt antè ostendimus) in doctrina nobis est sequendum, nisi quod vel est in verbo Dei distertis verbis expressum, vel ex collatione locorum necessariò consequitur, quomodo mihi à pseudoprophetis cauerim nisi propositam ab eis doctrinam cum ipso Dei verbo compararim?

At enim dices, Quid si & ille verbum Dei proferat? Sic enim Arius illud: Pater maior me est, vrgebat: sic cum Macedonio, de Spiritus sancti persona: cum Nestorio & Eutychete, de naturarum vnione: cum Pelagio, de gratia & natura disputatum est. Sic & hodie de sacramentalibus loquutionibus contenditur, dum alij transubstantiationem, alij consubstantiationem, alij sacramentalem duntaxat coniunctionem ex iisdem verbis, & quidem paucissimis, (nempè HOC est corpus meum, & HOC est sanguis meus) eliciunt. Denique, inquiunt isti mediatores, quum incidit controuersia non de verbo sed de sententia, quò tandem potius perfugietur quàm ad Ecclesiam, ad patrum orthodoxorũ scripta, ad Synodos denique germanas ac legitimas? Ego verò (vt antè dixi) nec Ecclesiæ nec Patrũ, nec Synodorum testimonia repudianda censeo, sed multiplici cautione vtendum esse arbitror.

Primùm enim siquid sine Dei Verbo affirmatur, frustra Ecclesiæ, Patrum, Synodorum inania nomina prætexuntur, vbi ne Angeli quidem sunt audiendi. Stat enim illud Pauli, Si vel quispiam Angelus è cœlo aliud Euangelium annuntiarit, ânathema esto: nec Ecclesiæ est loqui, sed maritum loquentem audire.

Patres autem orthodoxi non alia lege scripta sua legi voluerunt, quàm vt ad Verbi scripti regulam exigerentur. Syno-

dorum denique non est hoc munus, doctrinam nouam condere, sed à Deo conditam ex eiusdé Verbo confirmare. Quæ secùs fecerint, impiorum sunt cathedræ; & derisorum scamna, quæ fugere iubemur vt beatissimus.

Deinde si de interpretatione Verbi scripti quæritur, testes quidem illos (vt dixi) minimè repudio, sed primùm omnium veram Ecclesiam à Satanæ synagoga: suspectæ nec damnatæ fidei Patres ab hominibus vel manifestè imperitis, vel hæreticis, vel alioqui suspectis: Synodos quoq; legitimas & minimè dubiæ fidei, à tyrannicis concilijs & cœtibus aduersus Christi veritatem coactis: veros denique libros à suppositijs accuratè discernendos arbitror.

His verò constitutis, tum istos ego non vt iudices, (iudex enim est vnus Deus ex scripto suo verbo) sed vt iuratos & vocatos testes audiendos dico: & quidem eo modo quo à peritis iudicibus in forensibus controuersijs testes audiri solent, ita videlicet vt sui etiam testimonij causas reddant, causas, inquam, non aliunde quàm ex eo ipso verbo de cuius interpretatione quæritur, allatas. Rectè enim Augustinus, humanas rationes repudians, Per Scripturas diuinas, inquit, multo tutius ambulatur: quas verbis translatis opacatas quum scrutari volumus, aut hoc inde exeat quod non habeat cõtrouersiam: aut si habet, ex eadem Scriptura vndecunque inuentis atque adhibitis eius testibus terminetur. Hæc ille, & rectè quidem. Nam si ex solo Scripto Verbo sapere nos oportet, ne aliunde quidem vlla Verbi interpretatio petẽda est. Sic enim (vt idé Augustinus inquit) temperauit Scripturas Spiritus sanctus, vt quod alicubi obscurius dictum est, clarius alibi explicetur.

Denique quem alium potius quàm Christum ipsum & Apostolos sequemur? Christus certè Satanam Scriptura abutentem, non aliunde quàm ex eadé Scriptura refutauit. Apostoli ex Prophetarum scriptis sua confirmant, & Beræenses Iudæi laudantur, quòd auditam ex Paulo doctrinam, cum Prophetarum scriptis contulerint, vt viderent an hæc ita se haberent. Certè non alio telo Nicena Synodus Arium, Constantinopolitana Macedonium, Ephesina Nestorium, Chalcedonensis Eutychen, Augustinus Pelagium & Donatum iugulauit, Itaque qui Scripturam sic ambiguam & obscuram esse putant, vt illata aliunde luce indigeat, digni sunt quos vt blasphemos conspuãt pij omnes, & totis animis execrentur.

Nec propterea doctorum scripta & interpretationes vitupero, quum sui verbi in Ecclesia tum voce tum scriptis interpretandi autor sit ille qui pastores & doctores ad corporis ædificationem cõstituit: sed quatenus illis standum sit ostendo, eatenus videlicet, vt nihil de suo proferant, ne tum quidem quum de sententia & interpretatione loci alicuius agitur, sed ex Scripturis ipsis Scripturas secundum analogiam fidei interpretentur: quod quisquis fecerit, siue sit nouus, seu vetus, seu priuatus, seu munus aliquod gerens in Ecclesia, siue senex, siue iuuenis, siue solus, siue cum multis, audiatur. Etsi enim retinendus est ordo in Ecclesia Dei, tamen nulli magis fallũtur quàm qui certis locis aut personis alligant Spiritus sancti gratiam. Quinam enim Prophetas occiderunt? quinam Christum crucifixerunt? ij certè quibus tanquam cardinibus sustineri verã religionem oportuerat. Itaq; propheta non ad Sacerdotes illos prophanos, sed ad Legem & Prophetas populum Dei dimittit. Nec alia verò iampridem fuit Ecclesiæ conditio, reprobato ab ipsis architectis angulari lapide, & in ipsius Dei templo sedente Antichristo.

Quid igitur? nempè Dei verbo controuersias omnes dirimi: & falsum Verbum à vero, sicut & Ecclesiam germanam ab adulterina: & Synodos à Spiritu sancto gubernatas, ab ijs quibus Satan præest: denique veritatem à mendacio ex Dei verbo diiudicari necesse est: quia in ijs quæ salutis sunt non alibi nobis patefactam veritatem arbitrandum est.

Quæ quum ita sint, efficiunt illud verissimum esse, Illustriss. Princeps, vnde initio diximus, potissimum orta esse mala illa omnia, quibus Patrum nostrorum memoria Ecclesia penè oppressa fuit: ac proinde hanc vnam esse ipsius erigendæ viam ac rationem, si ex puro Dei verbo de controuersijs istis decidatur. Ita enim fiet vt de plerisque ne quærendum quidem sit, de quibus tamen hodie nonnulli

partim

partim propter ignorãtiam, partim quia proterui & malitiosi sunt, pertinacissimè contendunt. Quæ verò niti Scripturæ testimonijs videbuntur, si non ex consuetudine (quæ quum à Verbo discedit, nullum planè ius in rebus diuinis facit) neque ex certorum hominum veterum seu nouorum nuda autoritate, sed ex locorum inter se collatione, reuocatis ad analogiam fidei omnibus interpretationibus, iudicentur: tum demùm nihil tam difficile occurret quod facilè non intelligatur, nihil tam obscurum, quod non illustretur, nihil tam perplexum quod non planum & expeditum reddatur. Sed istam cognitionem quis tandem instituit? quis actionem istam moderabitur? quinam denique de rebus istis communi autoritate conferent? Ista verò persequi nostri non est instituti, quanuis sæpe ac multum de hoc quoque cogitanti, nonnulla in mentem venerint, de quibus fortassis alius dabitur dicendi locus. Nunc quod instat agamus.

Qvvm igitur ex sacro Dei verbo omnes istæ controuersiæ dirimendæ videantur, hoc in primis curandum arbitror, vt quum non omnes (quod optandum esset) suis illis peculiaribus linguis Hebræa & Græca loquentem Deum possint exaudire, vera & commoda quæpiam vtriusque Testamenti interpretatio habeatur, quod iampridem efficere conati sunt nonnulli: satis autem fœliciter præstitit nemo. Vetus enim editio (cuiuscunque tandem sit) quanuis minimè improbanda, tamen & obscura, & manca, & redundans, ac falsa etiam in multis comperitur: vt de codicum infinita penè varietate nihil dicam. Hanc igitur optimo iure studuerunt multi eruditi & pij homines emendare: quamuis non omnes pari successu. Et tamen quàm hoc sit necessarium, maximo cum dolore fatebitur quisquis Græcos illos etiam eruditissimos scriptores leget, & eorum interpretationes plerunque absurdissimas cũ Hebræa veritate comparabit. Inter Latinos autem, non tantùm idem malum viguit, sed etiam alterius (id est Græcæ) linguæ ignoratio, qua plerique laborantes dum à vulgata interpretatione pendent, nodum in scirpo sæpe quærunt, & fœdissimos errores admittunt.

Hæc me igitur causa impulit, vt collatis quàm diligentissimè possem varijs codicibus, & expensis quamplurimorum doctorum hominum sententijs, eorum præsertim quos nostra hæc ætas linguarum peritos, multo certè plures ac doctiores tulit quàm anteà vnquam, repetita vsque ab Apostolorum temporibus memoria, habuerit Ecclesia, eos saltem nonnihil subleuarem qui putiorem interpretationem desiderant. Id autem vt maiore cum fructu fieret, addidi etiam annotatiunculas in quibus & varias interpretationes inter se contuli, & quoad à me fieri potuit, obscurissimorum quorundam locorum sententiam planè ac perspicuè exponere studui. Sed quum spissum illud opus, & valdè (quod expertus profectò loquor) laboriosum, sub incudem reuocatum, & denuò excussum, sic viderem excreuisse, vt eo non satis commodè plerique vti possent, curaui vt absque illis annotationibus seorsim excuderetur: quarum tamen loco mihi substituisse videor quod (si satis rectè à me perfici potuisset) non dubitarem non modò vtilitatis nomine, sed etiam vt valdè necessarium commendare.

Duo sunt enim interpretum genera: vnum, eorum qui quid dicatur (id est res ipsas) propriè non considerant, sed quibus verbis aliquid dicatur, mutato tantùm idiomate declarandum susceperũt. quod munus interpretandi etsi vix ac ne vix quidem ab eo præstari potest, qui res ipsas non intelligat, tamen intra verba consistit. Alterum, eorum est, qui res ipsas pluribus verbis & adhibitis rationibus explicant: in quo genere interpretandi (meo quidem, &, vt arbitror, eruditorum omnium iudicio qui libros eius inspexerint) comperietur magnus ille Iohannes Caluinus, beatę memoriæ vir, & meus in Christo parens (quod sine cuiusquam inuidia dictum sit) veteres & recentiores omnes longè superasse. Itaque etsi interdum in quibusdam, non quod ad doctrinam ipsam attinet (quam ego purissimam ac solidissimam in eius hominis scriptis, si in quoquam alio interprete, semper animaduerti) sed in locorum quorundam explicatione dissentio: tamen de ipsius commentarijs statuo quod in genere scribendi multum dissimili Cicero de Iulij Cæsaris commentarijs iudicabat, eum videlicet sanos

homines à ſcribendo deterruiſſe. Et verò vtinam nobis qui per Dei gratiã miniſterio fungimur in ipſius Eccleſia (ac mihi in primis) in diſcendo & docendo potius quàm in ſcribendo occupatis eſſe liceret. Verùm quid facias? hoc à nobis extorquet partim quorundam aduerſariorum importunitas, quorum conatibus neceſſe eſt veritatis amantes ſeſe modis omnibus opponere, ne ſimplices incauti intercipiantur: partim etiam charitas, quæ nos monet, quicquid accepimus, in fratrum vtilitatem conferre.

Viſi ſunt autem mihi ſemper nimium multi (ſiue quoniam ita eſt, ſiue quòd ipſe potius hallucinor) in eo peccare quòd in Euangelicæ quidem & Apoſtolicæ hiſtoriæ particularibus narrationibus, in quas diuino planè artificio diſtributa eſt, ad quod potiſſimùm doctrinæ Chriſtianæ caput ſingula ſint referenda non animaduertant: multo minus autem in Apoſtolicarum epiſtolarum grauiſſimis illis, & (quod veriſſimè dico) excellenti methodo cõtextis diſputationibus, quis ſit illarum ſtatus, quæ argumentorum ſeries, quis denique ſcopus, parum conſiderent. Hinc factum vt neque pes neque manus ſæpe in quorundam ſcriptis & dictis appareat, & relicto ſcopo ad quaſdam obſeruatiunculas confuſè & perturbatè congeſtas deueniatur, atque adeò in pleriſque maximi momenti locis nulla ſententiæ ipſius ratio habeatur. Hinc fit etiam vt apud Paulum præſertim (quo tamen ſcriptore nihil fuit vnquam in ſcribendo iudicioſius) infinita anantapodota & hyperbata imperitiſſimi homines iampridem ſomniarint, & paſſim etiam ſuis in eum commentarijs, magna certè cum ſua ignominia, inculcarint: adeò quidẽ vt interpres ille omnium Dei arcanorum excellentiſſimus, nõ minus fuerit in ſcholis ignotus, quàm ſi nulla eius monimenta extarent: imò non alitereum quàm ſcopulum quẽdam multi refugerẽt. Itaque vt huic malo mederer, conatus ſum in hoc opere, quantum à me præſtari potuit, breues doctrinæ ſummas in hiſtoricis narrationibus annotare, vt quiſquis in illo veluti mari nauigabit, portum ad quem curſum dirigat, ob oculos poſitum obſeruet. In epiſtolis autem operam dedi, vt & ſcopus & ſeries argumentorum, methodus denique intelligi, & omnibus ordine diſtributis genuinæ expoſitiones cognoſci poſſint.

Quòd ſi mihi dederit Dominus vt duo prætereà tandem aliquando adijciam de quibus iam cogito, breuem nimirum vocabulorum quorundam in contextu occurrentium expoſitionem, & prætereà locos communes, ſuis quoſque locis vno verbo indicatos, tum verò me operæpretium feciſſe exiſtimabo. Sed hæc aliquando fortaſſis dabit Dominus. Intereà quod mihi datum eſt, Illuſtres & generoſi Domini, id omne vobis potiſſimum, veram in Gallia patria mea religionem amplexis, ſcriptum & dicatum volui, tum vt grati mei animi ſignificationem ederem (quid non enim vobis, miſeras ouiculas aduerſus luporum rabiem, veſtrorum etiam corporum obiectu protegentibus, omnes debeamus?) tum verò vt vos in ſancta iſta & heroicis veſtris animis digna fortitudine & perſeuerãtia magis ac magis confirmarem.

Eᴎ igitur tibi, Illuſtriſs. Princeps, ſacros illos cæleſtis doctrinæ interpretes, pro cuius defenſione nõ dubitaſti tot tãtisque periculis caput tuum obijcere: en vobis, illuſtres & generoſi Domini, ſacra illa æternæ illius Sapientiæ arcana, quæ quanto magis cognoſcetis, tanto minus vos pœnitebit, quùm huc adacti eſſetis, pro eo viciſſim ſanguinẽ veſtrum fudiſſe, qui vos pretioſiſſimo ſuo ſanguine redemit. Præclara ſunt illa, & coram ipſis cæleſtibus Angelis inſignia fidei & zeli veſtri trophæa: quibus tamen ſtatuendis vtinam, vtinam, inquam, ſicut optabatis, ſolis ſpiritualibus armis vti licuiſſet. Núc porrò reſtituta pace, ſpirituali conſtantia & inuicta fidei fortitudine opus eſt: vt inchoatum opus perpetua veſtra cum laude abſoluatur. Suppeditabat autem eam Dominus iugi & aſsidua huius verbi auditione ac meditatione. ſiquidem quod corporibus noſtris cibus, hoc animis noſtris cæleſtes iſtæ dapes præbent, nempè vt earum ſucco non tantùm viuamus, ſed etiam creſcamus & adoleſcamus, dum perfecti tãdem, vltimo videlicet illo die, reddamur. Et hîc quoque peto à veſtris Excellentijs vt quædam ad vos maximè pertinẽtia æquis animis ex me audiatis. Si nos quos adhuc audiuiſtis, & à quibus geniti eſtis in Domino, vera & ſancta do-

ctrina

cere vobis perſuaſiſtis, ne, quæſo, patimini vos ab ijs vel tantillum abduci. Neq; id ego temerè moneo. Etſi enim mihi notum eſt animi veſtri robur, tamen quis ſit quorundam veſtræ ſaluti inſidiantium aſtus, quæ impudentia, quæ improbitas, noui. De apertis illis veritatis hoſtibus non loquor, ſed Simones illos intelligo, partim mediam neſcio quam religionẽ fabricantes, partim etiam ex infælicibus illis de Cœna Domini contentionibus occaſionem ſerendæ inter vos diſcordiæ captantes. Quid enim, inquiunt? an idem eſt Eccleſiam Dei transformare atque reformare? an nihil viderunt Patres? an ſoli iſti neſcio qui ſapiunt? an iſti non ſunt quos doctiſſimi quique ſacramentarios vocant, ac deteſtantur? Nos verò quid ad hæc reſpondeamus vobis non eſt ignotum: nec vnquam recuſabimus coram vniuerſo mundo noſtræ quam iſti vocant transformationis cauſas reddere. Quid autem iſtiuſmodi homines captent mirum ni omnibus ſit perſpectũ, quum alij quidem palam perditiſſimis Euangelij Chriſti inimicis ſeruiant, alij multiplici apoſtaſia ſint celebres, alij quę ſua ſit inconſtantia & futilitas, aut certè quàm nullo ſint iudicio præditi, tota vita mundo patefecerint, quum totis triginta annis nondum didicerint in religione non eſſe fluctuandum. Ab his igitur vobis maximè cauendum eſſe præmoneo. Cauebitis autem, ſi in ea quam ex fidis veſtris paſtoribus accepiſtis fide, tot martyrum ſanguine obſignata, & cuius confeſſio plana & perſpicua edita eſt, perſeuerantes peſtes iſtas vel ſtatim abegeritis: vel ſi ſemel audire conſtituiſtis, adhibitis ijs paſtoribus audiatis à quibus illorum fraudes patefieri, & mendacia conuinci poſſint.

Neque cauſa vlla eſt cur iſta vos perturbent. Hanc enim Eccleſiæ conditionem eſſe Dominus ipſe ac præceptor noſter ſedulò nos admonuit, & perpetua omnium temporum experientia confirmat. Sic noſtris temporibus exorti ſunt Anabaptiſtæ in plurimas ſectas diuiſi: ſic hodie eouſque efferbuit quorundam in manifeſtis erroribus defendendis pertinacia, vt iam apertè Chriſti naturas cum Neſtorio diſſoluant, proprietates verò cum Eutychete confundant: quorum etiam peſtilentes quoſdam libros Gallicè quoque iam conuerſos eſſe præmoneo. Alibi in Polonia exorti ſunt execrabiles Threiteitæ, quam penè totam deuaſtarunt. Cudit etiam clandeſtina quædam alia Satanas, aduerſus quæ neceſſe eſt vt ſinceritate & ſimplicitate Chriſtianæ quam accepiſtis doctrinæ, reſiſtatis.

Iam verò quoniam neque offendiculis quibus ira Dei prouocari ſolet, obſiſti, neque hæreſes quibus vera doctrina opprimitur, maturè aboleri, niſi vera ac legitima Eccleſiaſticæ diſciplinæ ratione inſtituta, poſſunt: idcircò illud quoque à vobis peto per Filij Dei nomen, illud, inquam, vos obteſtor, ne diſciplinam iſtam tanquam humanum aliquod commentum repudietis, ſed vt diuinam ordinationem, ſine qua neceſſe eſt totum ædificium corruere, omni ſtudio & animi cõtentione ſtabiliatis, & ſemel ſtabilitam retineatis. Quid enim? annon altera hęc eſt Verbi diuini pars? Certè qui hoc negat, ſolem negat meridie lucere. Et, quæſo, quæ tandem Reſpublica, quæ ciuitas, quæ familia & domus non ſtatim diſſoluetur, niſi legum vinculis adſtringatur? An verò Chriſtianam Eccleſiam omnis pietatis & honeſtatis magiſtram, in nequitiæ & licentiæ ludum transformari patiemur? Atqui ſublata illa de qua loquor diſciplina, ſi quiuis ad docendum verbum admittatur, ſi in paſtorum doctrinam & mores non inquiratur, ſi quiuis promiſcuè ad Sacramentorum vſum recipiatur, ſi cum offendiculo peccantes redarguere, ſi contumaciter ſeſe opponentes ſeuerè coercere, ac tandem etiam, (ſi ita opus eſt) exemplo Apoſtoli, ne reliquos ſua contagione inficiant, ex grege extrudere non licebit, niſi etiam pauperum ratio habeatur, & ex ordine à Spiritu ſancto inſtituto eleemoſynæ adminiſtrentur: niſi denique omnia in Dei domo ritè & ordine fiãt, quid aliud mox erit Eccleſia, maxima ex parte, quàm hominum audaciſſimorum, & ad omne flagitium proiectorum coitio? At enim, inquiunt nonnulli, hæ ſunt magiſtratuum partes. Quaſi verò nos vel de ijs quæ ad hanc vitam pertinent, ſiue de ijs quæ ſunt huius ſeculi, velimus in Eccleſiaſtico conuentu vllo modo diſceptari, vel ipſos paſtores aut quoſquam alios eorum more quos Catholicos nunc vocant, Magiſtratuum iuriſdictioni & imperio exima-

mus. Quis me (inquiebat Christus ijs respõdens qui pro diuidũda hereditate ipsum interpellabant) vestrum iudicẽ constituit? At ille idem inquit, Qui ecclesiam non audierit, sit vobis tanquam ethnicus & publicanus. Distinguenda sunt igitur quæ Dominus distinxit, non autẽ tollẽda quæ stabiliuit: imò verò tantùm abest vt hæc disciplina, siquidem legitimè (id est ex vno Dei verbo) cõstituatur, Magistratuum authoritatem imminuat, vt econtrariò vel maximè stabiliat: quum nulla res æquè publicam tranquillitatem tueri possit atque illud vnum, si omnium conscientiæ in Dei timore contineantur. At metuendum est ne pontificia illa tyrannis rursus in Ecclesiam inuehatur. Ita est profecto. Sed stultorum est (vt inquit ille) sic vitare quædam vitia vt in cõtraria incurras. Itaq; vt hominum tyrannidem vitemus, non excutiendum sed recipiendum est iugũ illud Christi, solis prophanis & impijs ingratum, bonis autem & pijs longè suauissimum. Magistratus autem, vosque adeò quos Dominus Ecclesiæ suæ nutritios ex Regiæ maiestatis edicto constituit, tantum abest vt quorũdam exemplo pro laicis (quos isti vocãt) habeamus, & ab ista de qua loquor disciplina alienos esse arbitremur, vt econtrariò vestrum istud præcipuum munus esse censeamus, turbulentos Ecclesiæ contemptores quamseueriſsimè vindicare, vtque purus Dei cultus vigeat pro vestro imperio procurare. Quumq; presbyterium non tantùm ex pastoribus, sed ex ijs quoque constitutum esse oporteat, à quibus ipsi etiam pastores quum opus est coerceri possint, quis ita est insanus vt in deligẽdis presbyteris summam eorum rationem haberi nolit, qui præterquàm quòd à pietate commendantur, autoritate etiam & dignitate in Ecclesia præstent?

Sed de his fortasse nimium multa, apud vos præsertim, de quorum egregia voluntate nolim quidem ego vel tantillum dubitare. Tandem igitur finem scribendi facio, & Deum Optimum Maximũ precor vt te, Illustrissime Princeps, vosque cæteros illustres & generosos Dominos, excellẽti illo suo Spiritu indutos, veraq; Filij sui notitia & excellentissimis quibusque donis magis ac magis ornatos, potenti sua virtute fulciat: vt magnũ illud opus quod per vos inchoauit, ad plenam cœlestis regni sui instaurationẽ, quam fœlicissimè, immortali cum vestra laude & gloria, perficiat. Geneuæ decimo Calendas Martias. Anno à Christo pro nobis incarnato, M. D. LXV.

EVAN-

EVANGELIVM SECVNDVM MATTHÆVM.

CAPVT I.

1 Quòd Iesus sit Messias ille promissus, Seruator patribus. 18 Christi natiuitas.

CAP. 1.
Luc. 3.23.

1 Iesus Christus ortũ est ex Abraham, ex tribu Iuda, & ex familia Dauid, sicut Deus promiserat.
Genes. 22.18. Genes. 25.24. Genes. 29. 35. Genes. 38.27. 1. Paral. 2.5.

1 LIBER [b] generationis IESV Christi, [c] filij Dauid, filij Abraham.

2 Abraham genuit Isaac. Isaac autẽ genuit Iacob. Iacob autem genuit Iudam, & fratres eius.

3 Iudas autẽ genuit Phares & Zaram è Thamar. Phares autem genuit Esrom. Esrom autem genuit Aram:

4 Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naasson. Naasson autem genuit Salmon.

5 Salmon autem genuit Booz è Rachab. Booz autẽ genuit Obed è Ruth. Obed autem genuit Iesse.

6 Iesse autẽ genuit Dauid regem. Dauid autẽ rex genuit Solomonem ex ea quæ *fuerat vxor* Uriæ.

7 Solomon autem genuit Roboam. Roboam autem genuit Abia. Abia autem genuit Asa,

8 Asa autem genuit Iosaphat. Iosaphat autem genuit Ioram. Ioram autem genuit Hoziam.

9 Hozias autẽ genuit Ioathan. Ioathan autem genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezechiam.

10 Ezechias autem genuit Manasse. Manasses autem genuit Amon. Amon autem genuit Iosiam.

11 Iosias autem genuit Iakim. Iakim autẽ [d] genuit Iechoniam & fratres eius, in deportatione Babylonica.

12 Post verò deportationem Babylonicam, Iechonias genuit Salathiel. Salathiel autem genuit Zorobabel.

13 Zorobabel autem genuit Abiud. Abiud autẽ genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor.

14 Azor autem genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achim. Achim autem genuit Eliud.

15 Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Matthan. Matthan autem genuit Iacob.

16 Iacob autem genuit Ioseph virum Mariæ, ex qua [e] genitus est IESVS, qui dicitur Christus.

17 [f] Vniuersæ igitur progenies ab Abraham vsque ad Dauid, progenies quatuordecim: & à Dauid vsque ad deportationem Babylonicam, progenies quatuordecim: & à deportatione Babylonica vsque ad Christum, progenies quatuordecim.

18 [2] IESV verò Christi natiuitas ita fuit. Nam quum mater eius Maria [g] desponsa esset Ioseph, priusquam ipsi conuenissent, inuenta est [h] vterum ferre ex Spiritu sancto.

19 Porrò Ioseph vir eius quum esset iustus, & nollet eam [i] ignominiæ exponere, voluit clàm eam dimittere.

20 Hæc autem quum [k] cogitasset, ecce, Angelus Domini [l] in somnio apparuit ei, dicens, Ioseph fili Dauid, ne metuito [m] accipere Mariam [n] vxorem tuam. Nam quod in ea [o] genitum est, ex Spiritu sancto est.

21 [3] Pariet autem filium, & vocabis nomẽ eius IESVM. Ipse enim [p] seruabit populum suum ex peccatis [q] ipsius.

22 (Porrò totum hoc factum est vt [r] impleretur quod ait Dominus per Prophetam, dicentem,

2 Christus verus Immanuel ac proinde Iesus (id est Seruator) ex Spiritu sancto, conceptus est in Virgine, sicut prædictum fuit à Prophetis.
3 Christus ex eadem virgine incorrupta natus est, & Iesus vocatus ab ipso Deo per Angelum.

a Recensio Hebræorum iudicatissimo, vt Genes. 5.1. liber generationum. Ruth. 4.18. 1. Reg. 16.1. & 17.12. 2. Reg. 12.24
b Matrorum, ex quibus ortus est Christus.
c Qui, sub. Christus est etiam filius Abraham. 2. Reg. 11.43. 1. paral. 3.10. 4 Reg 20.21. & 21.18. 1. paral. 3.13. 4. Reg. 23.34. & 24.1. 2. Para. 36.4. 4. Reg. 24.6. 2. paral. 6.9. 1. paral. 3.16. 1. Esd. 3.4. & 5.2.
d Id est, incidit deportatio in tempora Iakim & Iechoniæ: nam Iechonias natus erat ante deportationem.
e Vel natus.
f Omnes isti suis gradibus prout alius ab alium genuit, in hac familia Dauidu descriptione enumerati. Luc. 1.27. Deut. 24.1.
g Sponsione promissa.
h Ad verb. in vtero habere, sub. sanũ.
i Potest etiam reddi, exemplum in ea sperni. Luc. 1.31. Act. 4.12.
k Apud se statuisset.
l Nocturna visione.
m A paremtibus videlicet vel à cognatis traditam.
n Quæ tibi pro vxore palla est.
o E substantia matris, à Spiritu sancto.
p Liberabit, est autem interpretatio nominis Iesu.
q Eorum, ad est populi, collectiui.
r Præstantius.

23 ‖ Ecce, Virgo [r] quædam [t] verum feret, & pariet filium, & vocabis nomen eius Emmanuel: quod est, si interpreteris, Nobiscum Deus.)

24 Experrectus autē Ioseph ex somno, fecit vt ei imperarat Angelus Domini, & accepit vxorem suam.

25 Et non cognouit eam [u] quousque peperisset Filium illum suum primogenitum: vocauitq; nomen eius IESVM.

Esa.7.14.
r Per excellentiam additur articulus in Hebræo & Græco contextu.
t Ad verb. in vtero habebit, scilicet fœtum.
u Particula quousque sive donec, Hebraïs de futuro etiam tempore negat, aut affirmat, vt Michol non fuſtulit liberos vſque ad diem obitus ſui, 2. Sam. 6.23. infra vltimo cap. ecce, vbi ſcilicet ſum vſque ad conſummationem ſeculi.

CAP. II.

1 Magi primitia Gentium Chriſtum adorant.
14 Fugit Ioſeph cum Ieſu & matre in Ægyptū.
16 Herodes pueros occidit.

CAP.II.
Luc.2.6.
1 Christus pauperculus puer in præsepi reclinatus, & à suis neglectus, nihilominus celebre testimonium habet suæ diuinitatis è cœlo, & regiæ maiestatis ab exteris: quòd etiam ab eis ipsis à quibus non agnoscitur, tamen imprudenter approbatur.

1 QVum [1] ‖ ergo natus esset Ieſus in *ea* Bethleam [a] *quæ est* Iudææ, tēporibus Herodis regis, ecce [b] magi ab Oriente aduenerunt Hierosolyma,

2 Dicentes, Vbi est ille rex Iudæorum qui natus est? vidimus enim eius stellam in Oriente, & venimus vt adoremus eum.

3 His autem auditis, Herodes rex [c] turbatus est, & tota Hierosolyma cum eo.

4 Et conuocatis omnibus [d] principibus Sacerdotum & [e] Scribis populi, percontatus est ab eis vbi Christus nascerētur.

5 At illi dixerunt ei, In *ea* Bethleem *quæ est* Iudææ: Sic enim scriptum est per Prophetam,

6 ‖ Et tu Bethleem terra Iuda, nequaquam [f] minima es inter duces Iuda. ex te enim exibit dux [g] qui pascet populum illum meum Israël.

7 Tum Herodes clam vocatis magis, [h] exquisiuit ab eis quo tempore stella apparuisset.

8 Et eis Bethleem dimissis, dixit, Profecti illuc, penitus exquirite de puerulo: postquam autem inueneritis, renuntiate mihi, vt & ego veniam & adorem eum.

Mich.5.1.
Iohan.7.42.
a Ad differentiam alterius quæ est in tribu Zabulon.
b Sapientes & docti. Perſicum eſt nomen, quod in bonam partē à Perſis ſumitur.
c Multum commotus, quia alienigena vi regnum occupauerat, Iudæi autem turbati quia improbitatis rei eſt vſurpa atque dementi.
d Primarijs Sacerdotibus, id eſt ijs qui erant de familia Aaronis in 24. claſſes diſtributi 1. Paral. 24. 5. & 2. Paral. 36. 14.
e Qui legem interpretabantur populo, Hebraïs enim dari non à verbo quod enarrare ſignificat.
f Etſi tam ſis exiguum oppidulum, futura es tamen Meſſiæ ortu nobiliſſima ac celeberrima.
g Qui reget & gubernabit: Reges enim elegantèr dicuntur populi paſtores.
h Certò & exploratò cognouit.

9 Ipsi verò audito rege, profecti sunt. & ecce, stella quam viderant in Oriente, præibat eis, donec veniret, stetitque supra *locum* in quo erat puerulus.

10 Visa autem stella gauisi sunt gaudio magno valdè.

11 Et ingressi domū, inuenerunt puerulum cum Maria matre ipsius: & procidentes [i] adoraverunt eum: apertisque [k] thesauris suis obtulerūt ei munera, aurum, & thus, & myrrham.

12 Et [l] diuinitus admoniti in somnio ne reuerterētur ad Herodem, per aliam viam regressi sunt in regionem suam.

13 [2] Ipsis autem regressis, ecce Angelus Domini apparet in somnio Ioseph, dicens, Experrectus accipe puerulum & matrem eius, & fuge in Ægyptum: & esto illic vsque dum dixero tibi. Futurum est enim vt Herodes quærat puerulum, ad eum perdendum.

14 Ille verò experrectus accepit puerulum & matrem eius nocte, & secessit in Ægyptum.

15 Et fuit illic vsque ad [m] obitum Herodis: vt impleretur quod ait Dominus per Prophetam dicentem, ‖ Ex Ægypto vocaui Filium meum.

16 Tum Herodes quum vidisset *se* illusum esse à Magis, excanduit valdè: & missis *carnificibus* interemit omnes pueros qui erant in Bethleem, & in omnibus finibus [n] eius, à bimulis & inferioribus, secundùm tempus quod exquisierat ex Magis.

17 Tunc impletū fuit quod ait [o] Dominus per Hieremiam Prophetam, dicentem,

18 ‖ [p] Vox in Rhama audita est, lamētatio & fletus, & eiulatus multus, [q] Rachel plorans filios suos: & noluit consolationem admittere *de eo* quòd non sint.

19 [3] Quum autem obijsset Herodes, ecce, Angelus Domini in somnio apparet Ioseph in Ægypto,

20 Dicens, Experrectus accipe puerulum & matrem eius, & proficiscere in terram Israël. Mortui sunt enim qui petebant [r] animam pueruli.

21 Ille verò experrectus accepit puerulum & matrem ipsius, & venit in terram Israël.

i Humulis & abiectæ venerationis ſignum.
k Recenditis opibus quas attuliſſent.
l Significatione diuina, etiam cùm nihil rogaſſent. Hier. 31. 15.
m Ad mortem, vtitur enim dictione qua finem ſignificat.
n Bethleem.
o Nam Deus in eo Prophetam in loquitur.
p Id eſt, vox lamētationis, fletus & eiulatus.
q Id eſt, Tota illa victima Bethleemitica, nam in via ducente in oppidum hoc, genius & Ephrata tumulum habet à ſoli fertilitate & copia frugum, Rachel Iacobi coniux in partu mortua ſepulta fuit.
r Ad verbum finiuiſſet ſub. vitam, ſic obire & oppetere Latini ſub. mortem.

2 Christus vix dum natus, incipit pro nobis crucifigi, tū in sese, tum in membris suis. *Osea.11.1.*

3 Christus extincto tyranno, ex Dei prouidentia educatur Nazarethæ, vt ex ipso etiā gentili nomine quod ipsi propterea tributum est, constet eum esse verum illum Domini Nazarzum.

22 Quum autem audisset Archelaum regnare in Iudæa pro Herode patre eius, timuit illuc abire: verùm diuinitus admonitus in somnio, secessit in partes Galilææ.

23 Et quum eò venisset, [t] habitauit in vrbe quæ dicitur Nazareth: vt implere-tur quod dictum est per Prophetas, fore vt Nazarenus vocaretur.

t Sibi domicilium elegit, id est firmauit sanctum.

CAP. III.

1 Iohannes concionatur. 2 Vestitus & victus ipsius. 5 Baptizat. 8 Fructus pœnitentiæ. 10 Securis ad radicem. 12 Ventilabrum, palea. 13 Christus baptizatur.

1 TEmporibus ‖ [a] autem illis adfuit [1] Iohannes Baptista, prædicans [b] in deserto Iudææ.

2 Dicens, [c] Resipiscite, appropinquauit enim [d] regnum cœlorum.

3 Nam hic est ille de quo dictum est per Esaiam Prophetam, dicentem, ‖ Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, [e] complanate semitas eius.

4 ‖ Ipse verò Iohannes habebat vestimentum suum è pilis camelorum, & zonam pelliceam circum lumbos suos, alimentum autem eius erat [f] locustæ & mel agreste.

5 ‖ Tunc exiuit ad eum [g] Hierosolyma, & tota Iudæa, totaque regio circumiacens Iordani:

6 Et baptizabantur ab eo in Iordane, [h] confitentes peccata sua.

7 [2] Quum vidisset autem multos ex Pharisæis & Sadducæis venientes ad baptismum suum, dixit eis, ‖ Progenies viperarum, quis vobis præmonstrauit vt fugeretis à futura ira?

8 [3] Ferte igitur fructum dignum ijs qui resipuerint.

9 [4] Et ne [i] putetis *vobis* dicendum apud [k] vosipsos, ‖ Patrem habemus Abraham: dico enim vobis, Deum posse etiam ex lapidibus istis excitare liberos Abrahamo.

10 ‖ Iam verò securis ad radicem arborum posita est omnis igitur arbor non ferens fructum bonum, exciditur & in ignem abijcitur.

11 ‖ [5] Ego quidem baptizo vos aqua [l] ad resipiscentiam: is verò qui ponè me venit, [m] validior me est, cuius non sum dignus qui [n] soleas portem: ipse vos baptizabit Spiritu sancto & igni.

12 ‖ [6] Cuius ventilabrum in manu ipsius, & [o] perpurgabit aream suam: & coget triticum suum in horreum, paleam autem exuret igni inextinguibili.

13 ‖ [7] Tunc aduenit Iesus à Galilæa in Iordanem ad Iohannem, vt baptizaretur abeo.

14 At Iohannes obnixè prohibebat eum, dicens, Ego necesse habeo à te baptizari, & tu venis ad me?

15 Respondens autem Iesus dixit ad eum, Omitte *me* nunc: ita enim decet nos implere [p] omnem iustitiam. Tunc omittit eum.

16 Et baptizatus Iesus ascendit statim ex aqua: & ecce aperti sunt [q] ei cæli, & vidit Spiritum Dei descendentē tāquam columbam, & venientem super ipsum.

17 [8] Et ecce vox è cælis, dicens, ‖ Hic est Filius ille meus dilectus in quo [r] acquiesco.

1 Nihil æquè nobis viam ad misericordiam & salutem præcludit quam nostræ iustitiæ opinio. 2 Vera resipiscentia, est res interior, quæ in mente & animo sedem habet.

a *Ad verbum dicitur, Hebr. non autem illis dictum quibus Nazareth Ioseph commigrauit, sed longo post tempore circitur 25. post annū 30. enim at ātis anno baptizatus fuit Iesus à Iohanne, illis igitur diebus quibus incola fuit adhuc Iesus vrbis Nazareth.* b *In regione saltuosa, qua tamē incolas reciperet, vt Zachariam, Luc.1.40. illic fuit domus Isaab. 1. Reg. 17. & huius deserti sex oppida numerantur, Ios.15.61.* c *Metanoeite, mutate significat animo & mente, idque in melius.* d *Regnum Messiæ, cuius gubernatio planè erit cœlestis.* e *Planum & æquabile iter facite.* f *Locusta edui fuit quibus dam Orientalibus, qui dicti sunt acridophagi, id est, locustarum, Euseb. in od. 9.* g *Hierosolymitæ.* h *Agnoscentes & grauitatem suam, se salutem consequi.*

4 Patrum fides incredulos filios nihil iuuat, nec propterea tamen Deus in suo cum sanctis patribus fœdere mendax euadit. *Infrà.7.19. Mar.1.8, luc.3.16, ioh.1.26, act.1.5, & 19.4. Mar.1.9. Luc.3.21.*

5 Ne insignis quidem à Deo salutis nostræ causa institutis vel in eorum administris hærendum est: sed assurgendum est ad eam ipsam, i. ad Christum, intus sua vnius vi efficientem quod exterius figuratur, *1.Pet.1.17. 1.Ioan.1.7.*

6 Impiorū triumphi sempiterno cruciatu terminabuntur. 7 Christus nostrum baptismum in se sanctificat. 8 Christi plena consecratio & initiatio ad Mediatoris munus, Patris ipsius voce & visibili sancti Spiritus symbolo declaratur.

i *Ne existimetis satis esse vos de Abrahamo superbiatis.* k *Inuicem vestrū, sic. 1. Macch. 1. 1 Extitutum signum de vita in melius commutanda admonebat, & obsignabat eorum in Christum insitionē, qua fit, vt vetus homo moriatur, & nouus exurgat, Rom. 6.* m *Fortior.* n *Ad verbum, pedum vinculā. i. calceos.* o *Omnino purgabit.* p *Legitimas obseruationes.* q *Iohannis.* r *Gratum verbum, significationem habet præclara existimationis, & eius quod valdè placet: dicit itaque Pater, Christum vnum esse, quem cum intuetur omnem in eo conceptam opinionem deponat.*

CAP. IIII.

1 Tentatur Christus. 4 Scripturis communit Diabolū. 11 Angeli ei inseruiunt. 17 Prædicat pœnitentiam & se adnunciat. 18 Vocatio Petri & Andreæ. 21 Iacobi, Iohannis. Mar.1.12, 23 Prædicat Euangelium, & sanat infirmos. luc.4.1.

CAP. IIII.

1 TVnc [1] Iesus subductus fuit in desertum à Spiritu, vt tentaretur à diabolo.

1 Christus omnibus modis tentatus, semper victor euadit, vt & nos ipsius virtute eundē hostem superemus.

2 Et quum ieiunasset [a] dies quadraginta & noctes quadraginta, postea esuriit.

3 Et quum venisset ad eum tentator, dixit, Si Filius es Dei, [b] dic vt isti lapides panes fiant.

4 At ille respondens dixit, Scriptum est, ‖ Non è solo pane viuet homo, sed ex omni verbo prodeunte per os Dei.

5 Tunc [c] transfert eum diabolus in Sanctam vrbem, & statuit eum super [d] pinnas templi.

6 Dicitque ei, Si Filius es Dei, iace teipsum deorsum: nam scriptum est, ‖ Quia Angelis suis mandabit de te, & ipsi tollent te in manus, nequando offendas ad lapidem pedem tuum.

7 Dixit ei Iesus, Rursum scriptum est, ‖ Non [e] tentabis Dominum Deum tuum.

8 Rursum transfert eum Diabolus in montem sublimem valdè, & ostendit ei omnia regna mũdi & gloriam eorum.

9 Dicitque ei, Hæc omnia tibi dabo si procidens adoraueris me.

10 Tunc dicit ei Iesus, Abi Satana: scriptum est enim, ‖ Dominum Deum tuum adorabis, & ei soli seruies.

11 Tunc omittit eũ diabolus: & ecce, Angeli accedebant, & ministrabant ei,

12 [z] ‖ Quum audisset autem Iesus Iohannem [f] traditum esse *in custodiam*, rediit in Galilæam.

13 Et relicta Nazareth, venit & habitauit in [g] Capernaum *vrbe* maritima in finibus Zabulon & Nephthalim:

14 Vt impleretur quod dictũ est per Esaiam Prophetam, dicentem,

15 ‖ Terra Zabulon & terra Nephthalim *ad* viam [h] maris trãs Iordanem, Galilæa Gentium:

16 Populus [k] positus in tenebris, vidit lucem magnam: & positis in regione & vmbra mortis, lux exorta est.

17 ‖ Ex eo tempore cœpit Iesus prædicare, & dicere, Resipiscite, [l] appropinquauit enim regnum cælorum.

18 [3] Ambulans autem Iesus ad mare Galilææ, vidit duos fratres, Simonem qui dicitur Petrus, & Andream fratrem eius, iacientes rete in mare. (erant enim piscatores.)

19 Et dicit eis, Sequimini me, & faciam vos piscatores hominum.

20 Illi verò statim omissis retibus, sequuti sunt eum.

21 Tunc progressus illinc, vidit alios duos fratres, Iacobum filium Zebedæi, & Iohannem fratrẽ eius, in nauigio cum Zebedæo patre suo, sarcientes retia sua: & vocauit eos,

22 Illi autem statim omisso nauigio & patre suo, sequuti sunt eum.

23 [4] Et circumijt totam Galilæam Iesus, docens in [m] synagogis [n] ipsorum, & prædicans Euangelium [o] regni, & sanans [p] quemuis morbum & quemuis [q] languorem in populo.

24 Tunc exijt [r] fama eius in totam Syriam: & obtulerunt ei omnes malè affectos, varijs morbis [s] & cruciatibus detentos, & [t] dæmoniacos, & [u] lunaticos, & [x] paralyticos: sanauitque eos.

25 Et sequuta est eum turba multa, à Galilæa ac Decapoli & Hierosolymis & Iudæa, & *regionibus* trans Iordanem *sitis*.

4 Christus corporales morbos sanans, spiritualẽ & salutificam suã virtutem in animis credentium obsignat.

m Iudaorum ecclesijs.
n Galilææ.
o Messiæ.
p Id est, Omnẽ genere morbos, non autem singulos.
q Propriè significat ignauiam stomachi, sed hic sumitur pro ijs morbis qui sunt correpti, languiũt & contabescunt.
r Ad verbi auditio, metonymicè, id est, fama.
s Basanos *propriè, est coriacula quæ aurum exploratur, transfertur ad quæcunque quæstiones tormentorum, hoc loco sumitur pro morbis qui acerrimè ægrotos excruciant.*
t Qui malis spiritibus vexantur, Damon enim in scriptura in malam partem sumi solet, etsi aliàs sit nomen commune.
u Qui ad conuersiones lunares acribus morbis corripiuntur.
x Eleuatos, languentibus & debilitatis corporis membris.

CAP. V.

1 Qui beati. 13 Apostoli sal & lux mundi. 14 Vrbs supra montem posita. 15 Lucerna. 16 Opera bona. 19 Mandatorum Christi impletio. 21 Occidere quid. 23 Reconciliatio sacrificijs præfertur. 27 Adulterium. 29 Oculi ejectio. 30 Manus abscisio. 31 Libellus abscissionis. 33 Non iurandum. 43 Inimici diligendi. 48 Perfectio.

CAP.V.
Luc.6.20.
Luc.6.17.
esa.61.1.

1 QVum vidisset autem turbam, ascendit in montem: & quum consedisset, adierunt eum discipuli eius.

1 Christus docet summum bonũ in huius vitæ commodis & rebus secundis positum non esse, sed in cælo esse repositum ijs qui vt cæteris reliquis miserabiliter & modis omnibus ideò vexentur quòd nolint eorum mores imitari, nihilominus in Dei voluntate sponte acquieſcunt & quibusuis prodesse student.

2 [1] Tũc aperto ore suo docebat eos, dicens,

3 ‖ Beati [a] pauperes [b] spiritu: quoniam ipsorum est regnum cælorum.

4 ‖ Beati qui lugent: quoniam ipsi

a Paupertatu nomine, intelligũtur omnes communia cum ea miseria.
b Quorum spiritus domiti sunt & qui sese Deo subijciunt.

con-

Deut.8.1. Psal.90.12. Deut.6.16.
2 Cessante præconis voce, sese patefaciẽs Dominus, plenam lucem infert mundi tenebris, grãtuitam peccatorum remissionẽ resipiscẽtibus offerens.
Deut.6.13. & 10.20. Matt.4.13, luc.4.14, ioban.4.43.
3 Christus de suo à nobis recessu aliquãdo futuro maturè cogitãs, iam ab ipsis initijs suæ prædicationis, discipulos sibi diuinitus ascisci, pauperculos quidem illos & planè rudes, sed eorum quæ vidissent & audissent tãto minus suspectos testes futuros.
Esa.9.1. Mar.1.15.
a Continuoi, nam quæ tuis casus solet ferè continuum tempus indicare.
b 1. Iubs, cùm enim dicit Deus, nequicquam est aliquid fieri.
c Grãce acceptum addu-cit, vel transfert.
d Ambitum illum quo planum templi tectum ambiebatur, nequis inde posset decidere. sicut cautum erat Deut. 1.
e Ad verbum, non pertentabis.
f Conjectum in carcerem, ad verbum traditum sub custodia.
g Quæ multo celebrior erat quam Nazareth.
h Tiberiadis, vel quod ea regio tenderet Tyrum versus ad mare mediterraneum.
i Sic dicta quòd vicina esset Tyro & Sidoni, & quòd in ea parte Salomon cessisset Tyriorum regi viginti vrbes, 1. Reg. 9.
k Id est, Qui versabatur.
l Ad vos pertinet.

consolationem accipient.

Psal.37.11. Esa.61.1. Psal.24.4. 1.Pet.3.14. 1.Pet.4.14.

5 ‖ Beati mites: quoniam ipsi hæreditatis iure terram possidebunt.

6 ‖ Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam: quoniam ipsi saturabuntur,

7 Beati misericordes: quoniam ipsi misericordiam consequentur.

a Verbi præsertim ministros necesse est (nisi velint omnino esse miserrimi) hãc viã ad summum bonũ, & verbis & re ipsa cæteris commõstrare.

8 ‖ Beati [c] mundo corde: quoniam ipsi Deum videbunt.

9 Beati pacifici: quoniam filij Dei [d] vocabuntur.

Mat.5.10, luc.14.34. Mat.4.17. luc.1.16 & 11.33. 1.Pet.2.12. Luc.16.17, in.2.10.

10 ‖ Beati qui [e] persequutionem patiuntur iustitiæ causa: quoniam ipsorum est regnum cælorum.

11 ‖ Beati eritis quum conuitiati fuerint vobis, & persequuti fuerint, & dixerint quiduis mali aduersus vos, mentientes, propter me.

12 Gaudete & exultate, quoniã merces vestra multa *est* in cœlis. ita enim persequuti fuerũt Prophetas qui *fuerunt* ante vos.

b Christus non venit vt nouam quãpiam iustitiæ & salutis rationem in mundum inueheret, sed partim vt quod cerimonijs erat adumbratum, re ipsa impleret, liberatis per gratiam hominibus à maledictione Legis: deinde vt verum obedientiæ à Lege præscriptę vsum doceret, atque adeò vim obediendi mentibus insculperet.

13 ‖ [b] Vos estis sal [f] terræ: quòd si sal infatuatus fuerit, quo [g] salietur? ad nihil valet amplius nisi vt abijciatur foras, & conculcetur à quibusuis.

14 Vos estis [h] lux mundi. Non potest vrbs occultari suprà montem posita.

15 ‖ Neque accendunt lucernam & ponunt eam subter modium: sed in [i] candelabrum, & splendet omnibus qui sunt in domo.

16 ‖ Ita splendeat lux vestra coram hominibus, vt videant vestra bona opera [k] glorificentque Patrem vestrum qui est in cælis.

17 [j] Ne existimate me venisse vt dissoluam legem aut Prophetas: non veni vt dissoluam, sed vt [l] impleam.

18 ‖ [m] Amen quippè dico vobis, Vsquedum præterierit cælum & terra, iota vnum aut vnus apex nequaquam præterierit ex Lege vsque dum omnia facta fuerint.

19 [4] Quisquis igitur [n] soluerit vnum ex mandatis hisce minimis, & ita docuerit homines, [o] minimus vocabitur in regno cælorum: quisquis autem fecerit & docuerit, iste magnus [p] vocabitur in regno cælorum.

4 Incipit à vera Legis expositione, quam vetustis quidem sed falsis Scribarum cõmẽtis opponit, nedum vt vel minimum præceptorum Patris velit abolere.

Luc.11.29. Exod.20.2. deut.5.17. Luc.12.58.

20 Dico enim vobis, nisi abundauerit vestra iustitia ‖ plus quàm Scribarum & Phariſæorum, vos nequaquam ingressuros in regnum cælorum.

21 [5] Audistis dictum fuisse antiquis, ‖ Non occides: quisquis autem occiderit, tenebitur iudicio.

5 Sexti præcepti vera expositio.

22 Ego verò dico vobis, quicunque irascitur fratri suo temerè, [q] tenebitur [r] iudicio: quicunque verò dixerit fratri suo, [s] raca, tenebitur [t] consessu: quisquis autem dixerit, fatue, tenebitur [u] gehenna [x] ignis.

6 Docebãt auari Phariſæi placari Deum oblationibus in Lege præceptis, quas ipsi vorabant. Negat contrà Christus Deo gratam esse cuiusquam oblationem qui fratri offenso non satisfecerit: atque etiam affirmat nũquam præfractis istis si atrum contemptoribus patefaciendum esse velut exitum ex ira & maledictione Dei, priusquam fratri pœnitus satisfecerint.

23 [6] Igitur si munus tuum attuleris ad [y] altare, & illic memineris fratrem tuum habere aliquid contrà te.

24 Omitte illic munus tuum coràm altari, & abi: primùm reconciliator fratri tuo, & tum veniens offer munus tuum.

25 ‖ [z] Esto amicus [a] aduersario tuo citò, dum es in via cum eo, nequando te tradat aduersarius iudici, & iudex te tradat [b] ministro, & in custodiam conijciaris.

26 Amen dico tibi, nequaquam exi-

c Vouσῆ, Græci katharous vocarunt, vt enim in speculo perpurgato sui gens imago liquide conspicitur, sic relucere in corde puro, & apparere quasi fixiem Dei æterni. d Erunt Hebr. e Persequutione exagitati. f Dolˊina vestra esse debet sincerritate & integritate efficax, qua si talu non sit, in sua futilitate contemnetur & refutabitur. g Quid superent quo vti possit ad saliendum, sic Latini fatuos, insulsos vocant. h Participando veram lucem, lucetis. i Instrumentum erat, eminenti loco positum, cui imponebatur vel infigebatur lucerna. k Gloriam Dei prædicent. l Vt absoluta euadant prophetia. m Verè & certò.

n Violauerit vel minimum præceptum Legis. o Nullus constituitur in Ecclesia. p Erit Hebr. q De diuinis iudicijs & peccatorum discrimine differens, orationem ad consuetam ciuilium iudiciorum formam accommodat, certum est enim hic non agi de politicis legibus. r In quo sedebant triumviri qui de pecuniarijs & minimis causis cognoscebant. s Incondita hominis indignantis vox. t Iudicio quod ex 23. iudicibus constabat, qui de grauioribus causis & capitibus cognoscebant, sicut summi erant iudices 71. qui de grauissimis causis cognoscebant, vt de tribu integra, vel de summo sacerdote, aut Pseudoprophetæ. u Gehenna nomen Hebraïs compositum, idem sonat ac vallis Hinnon, id est, Tophet. quo loco Israëlita olim erant inaudita crudelitate suos liberos diis adolere, vnde factum est vt acciperetur pro loco cruciandis reprobis destinato, Ier 7.31. x Quatuor erant supplicionum genera Hebraïs vsitata, ante quam politia ab Herode euerteretur, strangulatio, gladius, lapidatio, ignis: hinc ergo resexit Christus, quia ignis summum erat supplicium. quòd ergo mentionem fecit iudicij, consessus, & gehennæ, ostendit peccata alia, alijs grauiora esse, sed omnia vsque eiusmodi, vt eorum rationem reddere oporteat, & pœnas luere. y Accommodat totum hunc sermonem, ad rationem suorum temporum, quibus erectum erat Hieroſolymis altare: inepti ergo qui inde altaria extrui colligunt, & vsurpandas oblationes, ineptiores qui quòd de mutua reconciliatione dicitur, ad purgatorium transferunt. z Procide omnem inimicitiarum causam. a Ad vtrhum, contra litigatori. b Apparitori.

bis illinc vsq; dum [c] reddideris vltimum quadrantem.

27 [7] Auditis dictum fuisse antiquis, || Non mœchaberis.

28 Ego verò dico vobis, Quicunque aspicit mulierem vt eam cõcupiscat, iam adulterauit eam in corde suo.

29 || Quòd si oculus tuus [d] dexter facit vt [e] tu offendas, erue eum, & abijce abs te. expedit enim tibi vt pereat vnum ex membris tuis, ac non totum corpus tuum conijciatur in gehennam.

30 Et si dextera tua manus facit vt tu offendas, excinde eam, & abijce abs te, expedit enim tibi vt pereat vnum ex mẽbris tuis, ac non totum corpus tuum cõijciatur in gehennam.

31 Dictum est autem, || Quisquis [f] dimiserit vxorem suam, det ei [g] libellum diuortij.

32 Ego verò dico vobis, eum qui dimiserit vxorem suam, extra rationem [h] fornicationis, facere vt ea mœchetur: & eum qui dimissam duxerit, mœchari.

33 [8] Rursum, audistis dictum fuisse antiquis, || Non [i] peierabis: sed reddes Domino quæ tu iuraueris.

34 Ego verò dico vobis, ne iuretis omninò: neque per cœlum, quia thronus Dei est:

35 Neque per terram, quia [k] scabellum est pedum eius, neque per Ierosolyma, quia vrbs est magni regis.

36 Neque per caput tuum iures: quia non potes vnum capillum album aut nigrum facere.

37 || Esto autem sermo vester [l] etiam etiam, non non: quod autem suprà hæc redundat, à [m] malo est.

38 [9] Audistis dictum fuisse, || [n] Oculum pro oculo, & dentem pro dente.

39 Ego verò dico vobis, || ne resistatis [o] malo: sed quisquis te [p] cædet in dexteram tuam maxillam, obuerte ei & alteram.

40 Et ei qui vult tecum iudicio contendere, ac tunicam tuam capere, dimitte ei etiam pallium.

41 Et quisquis te [q] angariabit *ad* miliare vnum, abi cum eo duo.

42 || Petenti abs te, dato: & volentem mutuari abs te, ne auersere.

43 Audistis dictum fuisse, || Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum.

44 Ego verò dico vobis, || diligite inimicos vestros, [r] benedicite ijs qui detestantur vos, benefacite ijs qui oderunt vos, & || precamini pro ijs qui vos [s] infestant & persequuntur vos:

45 || [t] Vt sitis filij Patris vestri qui est in cælis, facit enim vt sol suus exoriatur super malos ac bonos, & pluit super iustos & iniustos.

46 Nam si dilexeritis eos qui diligunt vos, quam mercedem habebitis? nonne & [u] publicani idem faciunt?

47 Et si complexi fueritis fratres vestros solum, quid amplius facitis? nonne & publicani ita faciunt?

48 Estote igitur vos perfecti, vt pater vester qui est in cælis, perfectus est.

Exod.20.14. Infra 18.8, mar.9.47. 7 Scortator censetur coram Deo quisquis mulierem concupiscit: ac proinde oculi continendi sunt & membra omnia, omnesque adeò occasiones quibus ad malè agendum commoueri possumus, vel maximis cum damnis sunt vitandæ. *Infra 29.7, deut.24.1, mar.10.4, luc.16.18, 1.cor.7.10. Exod.20.7, leui.19.12, deut.5.11.* 8 Tertij præcepti explicatio, aduersus peruersam Scribarum sententiam, qui obliquas siue indirectas iurandi formas excusabant. *Iac.5.12. Exod.21.24, leuit.24.20, deut.9.21. Leu.6.29, num.12.14, 1.cor.6.7.* 9 Secundæ Tabulæ summam contrà quam docebant Scribæ, sic ostendit accipiendam, vt malum malo retaliare nullo modo liceat, imò potiùs repetitæ iniuriæ sint perferendæ, & ipsis capitalibus hostibus sit benefaciendum. *Deut.15.8, Leuit.19.18, Luc.6.27, Luc.23.34, act.7.60, 1.cor.4.12, Luc.6.32.* 10 Argumentum duplex: vnum à relatis, Qualis pater, tales liberos esse oportet: alterum à cõparatis, Præstare oportet Dei filios huius seculi filijs.

c Summo iure tecum agetur. d Dextri oculi & dextræ manus meminit, quia dextræ partes potiores sunt, & expeditiores ad quoduis factus patrandum. e Ad verbum, scandalizat: peractæ enim sunt veluti scandala, i. sax a ad quæ impingimus. f Ad verbum, absoluerit. g Ad verb. abcessionale. h Scortatio, hic sumitur pro adulterio. i Peierare, non significat falsum iurare, sed quod iurarò non præstare. Cic. Offi 3. k Ad verb. suppedale, quod pedibus subiectum. l Quod affirmatis nude affirmetis, quod negatis nudè negetis. m A conscientia mala, vel à Diabolo. n Sub. erue.

o Potest exponi in tertio casu, id est, illi qui malus est, vel sexto, id est, per malum, vt sit sensus, ne patiare iniurias iniuria. p Fuste vel virga, quod ignominiosum est. q Nomen Persicum, Herodotus lib.3. angari autem dicebantur, quos hodie postas dicimus, hoc interest, quod Persis licebat equos, naues, ipsos denique homines ad cursum rapere: sic angariatus dicitur Cyrenæus ille, qui ad baiulandum crucem adactus est, infra 27.32. r Bene precemini. s Hostium more, & violenta cum contumelia. t Qui vestigalibus præerant, genus hominum Iudæis inuisissimum, quia Romanis (quorum iugum ferebant impatientissimè Iudæi) operam suam locassent, tum verò quòd solerent auaritiæ esse dediti publicani.

CAP. VI.

1 Eleemosyna. 5 Oratio. 14 Condonandum fratri. 16 Ieiunium. 19 Thesauri. 20 Pauperibus subueniendum. 24 Deus & diuitiæ. 25 Sollicitudo de victu & vestitu tollenda. 33 Regnum Dei, & eius iustitia.

1 ATtendite [x] ne eleemosynam vestram detis coram hominibus, vt spectemini ab eis: alioqui [a] mercedem non habebitis apud Patrem vestrum qui est in cælis.

2 || Itaque quum dabis eleemosynã, ne cures buccina cani coràm te, sicut [b] hypocritæ faciunt in [c] synagogis & in

CAP. VI. 1 Eleemosynas ambitio irritas facit. *Rom.12.8.* a Mercedẽ nomen passim in Scripturis sumitur pro præmio, sed gratuito, ideò frustra à scolasticis opponitur merito. b Simulatores, hypocritæ enim erant histriones, qui personam alicuius in fabula sustinerent. c In locis celebrioribus, quod solent histriones.

plateis, vt gloriam consequantur ab hominibus. amen dico vobis eos referre mercedem suam.

3 Quum verò tu das eleemosynam, ne nouerit sinistra tua quid faciat dextera tua.

4 Vt sit eleemosyna tua in occulto: Pater autem tuus qui te aspicit in occulto, reddet tibi in propatulo.

5 [2] Et quum precaris, ne sis vt hypocritæ. amant enim in conuentibus & in [d] angiportis platearum stando precari, vt appareant hominibus. amen dico vobis, eos [e] referre mercedem suam.

6 Tu verò, quum precaris, introito in [f] conclaue tuum, & clauso ostio tuo precare Patrem tuum qui est in occulto: & Pater tuus qui *te* aspicit in occulto, reddet tibi in propatulo.

7 Precantes autem ne fitis [g] loquaces vt Ethnici. putant enim fore vt sua illa [h] loquacitate exaudiantur.

8 Ne igitur ipsis assimilemini. nouit enim Pater vester quibus sit vobis opus, antequam vos petatis ab eo.

9 [3] Vos igitur ita precamini, ‖ Pater noster qui *es* in cælis, [i] sanctificetur nomen tuum.

10 Veniat regnum tuum: fiat voluntas tua, sicut in cælo, *ita* etiam in terra.

11 Panem nostrum [k] quotidianũ da nobis hodie.

12 Et remitte nobis debita nostra, sicut & nos remittimus debitoribus nostris.

13 Et ne nos [l] inducas in tentationẽ, sed libera nos à ‖ [m] malo. Quia tuum est regnum, & potentia, & gloria in secula. Amen.

14 ‖ [4 n] Nam si remiseritis [o] hominibus offensas ipsorum, remittet etiam vobis Pater ille vester cœlestis.

15 Sin autem non remiseritis hominibus ipsorum offensas, nec Pater vester remittet vobis offensas vestras.

16 [5] Quum autem ieiunatis, ne sitis vt hypocritæ, tetrici. [p] obscurant enim facies suas, vt appareãt hominibus, ieiunare. amen dico vobis, referunt mercedem suam.

17 Tu verò, quum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua:

18 Vt ne appareas hominibus ieiunare, sed Patri tuo qui *est* in occulto: & Pater tuus qui aspicit in occulto, reddet tibi in propatulo.

19 [6] Ne thesauros congerite in terra, vbi tinea & erosio corrumpit, & vbi fures perfodiunt ac furantur:

20 ‖ Sed congerite vobis thesauros in cælo, vbi neque tinea neque erosio corrumpit, & vbi fures non perfodiunt, neque furantur.

21 Nam vbi est thesaurus vester, illic erit etiam cor vestrum.

22 ‖ [7] Lucerna corporis est oculus: itaque si [q] oculus tuus [r] simplex fuerit, totum corpus tuum [r] lucidum erit:

23 Quod si oculus tuus malus fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit, Ergo si lumẽ quod est in te, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ?

24 ‖ [8] Nemo potest [t] duobus dominis seruire. aut enim vnum habebit odio, & alterum diliget: aut vni adhærebit, & alterum contemnet. Non potestis Deo seruire & [u] mammonæ.

25 ‖ [9] Propterea dico vobis, ne estote solliciti de [x] anima vestra, quid esuri sitis aut quid bibituri: neq; de corpore vestro, qua re sitis induendi. nonne anima plus est quàm alimentum, & corpus quàm vestitus?

26 Intuemini in volucres [y] cæli: non serunt enim, neque metunt, neque cogunt in horrea, & Pater vester cælestis alit eas: nonne vos multò præstatis eis?

27 Quis autem ex vobis [z] solicitè cogitando, potest apponere ad staturam suam cubitum vnum?

28 Ac de vestitu quid soliciti estis? discite quomodo lilia agrorum crescant: non [a] fatigantur, neque nent.

29 Sed dico vobis, ne Solomonem quidem cum vniuersa [b] gloria sua, sic amictum fuisse vt vnum ex istis,

30 Quòd si herbam agri quæ [c] hodie extat, & cras in clibanum mittitur, Deus ita circũuestit, nonne vos multò magis, cedem suam.

17 Tu verò, quum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua:

18 Vt ne appareas hominibus ieiunare, sed Patri tuo qui *est* in occulto: & Pater tuus qui aspicit in occulto, reddet tibi in propatulo.

19 [6] Ne thesauros congerite in terra, vbi tinea & erosio corrumpit, & vbi fures perfodiunt ac furantur:

20 ‖ Sed congerite vobis thesauros in cælo, vbi neque tinea neque erosio corrumpit, & vbi fures non perfodiunt, neque furantur.

21 Nam vbi est thesaurus vester, illic erit etiam cor vestrum.

22 ‖ [7] Lucerna corporis est oculus: itaque si [q] oculus tuus [r] simplex fuerit, totum corpus tuum [r] lucidum erit:

23 Quod si oculus tuus malus fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit, Ergo si lumẽ quod est in te, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ?

24 ‖ [8] Nemo potest [t] duobus dominis seruire. aut enim vnum habebit odio, & alterum diliget: aut vni adhærebit, & alterum contemnet. Non potestis Deo seruire & [u] mammonæ.

25 ‖ [9] Propterea dico vobis, ne estote solliciti de [x] anima vestra, quid esuri sitis aut quid bibituri: neq; de corpore vestro, qua re sitis induendi. nonne anima plus est quàm alimentum, & corpus quàm vestitus?

26 Intuemini in volucres [y] cæli: non serunt enim, neque metunt, neque cogunt in horrea, & Pater vester cælestis alit eas: nonne vos multò præstatis eis?

27 Quis autem ex vobis [z] solicitè cogitando, potest apponere ad staturam suam cubitum vnum?

28 Ac de vestitu quid soliciti estis? discite quomodo lilia agrorum crescant: non [a] fatigantur, neque nent.

29 Sed dico vobis, ne Solomonem quidem cum vniuersa [b] gloria sua, sic amictum fuisse vt vnum ex istis,

30 Quòd si herbam agri quæ [c] hodie extat, & cras in clibanum mittitur, Deus ita circũuestit, nonne vos multò magis,

3 Duo in precibus maxima vitia reprehendit, ambitionem & inanem garrulitatem.

3 Vera omnium Christianorum precum summa ac formula.

4 Condonantibus iniurias, condonantur peccata, vltoribus autem parata est vltio.

5 In eos qui sanctitatis famam ex ieiunijs venantur.

d Ad verb. in platearum angulu. i. vbi via desinunt, scilicet in compitis & quadriuijs, vbi solent homines conuenire. Luc. 11. 2.

e Scilicet, gloriosam illam predicationem, quam ab hominibus consequuntur Infra 13. 19. Marc. 11. 15, & c. 12. 2.

f Ad verb. in locum interiorem & abditum.

g Longa preces non damnantur, sed vanæ, inanes, & superstitiosæ.

h Ad verb. verbositate.

i Sancte colatur.

k Ad verb. victum & vitalem naturæ nostræ ad quotidianam vitam, vel eum quo contenta esse potest natura atque constitutio nostra.

l Infirm.

m Diabolo, vel ab omnibus malis & aduersis rebus.

n Antithesis ad excitandam attentionem in doctrina huius diligentia.

o Æquabilibus vestijs.

p Non sinunt conspici faciem priorem, id est, colorem factis nativum vitijs, vt appareant macra & pallida facie.

6 Vana hominum studia ostenduntur, qui certo vitæ æternæ thesauro neglecto, in caducis & inanibus opibus congerendis vitam consumunt. *Luc. 12. 13. 1. Tim. 6. 19. Luc. 11. 14.*

7 Homines quantulancunque naturæ suæ lucẽ malignè extinguunt. *Luc. 16. 13.*

8 Deus à toto homine vult coli. *Luc. 11. 22, Philip. 4. 6. 1. Tim. 6. 8. 1. Pet. 5. 7. Psal. 54. 23.*

9 Peruersa solicitudo de huius vitæ rebus, seria prouidentiæ Dei meditatione corrigitur in Dei filijs.

q Mentis iudicium, vt sit oculus corpus, ita recta ratione. i. Spiritu Dei illustrata tota vita nostra regatur.

r Purus, cui opponitur pectus melius, i. inquinatus.

s Oculi luce illustratum.

t Distractoribus, nam si duos conseruant, instar vnius erunt.

u Vox Syriaca, significans diuitias.

x De vita vestra.

y Aereum. siue in aere versantes: cœlum enim pro aere in omnibus fere linguis vsurpatur.

z De solicitudine loquitur, quæ coniuncta est cum animi anxietate, cui annexa est vt plurimum diffidentia.

a Opere faciundo.

b In splendore regio.

c Quæ est in natura rerum, vt vulgò dici solet.

d Languida. ô d exigua fide præditi?

31 Ne igitur eſtote ſoliciti, dicentes, Quid edemus: aut quid bibemus? aut quo amiciemur?

32 (Nam omnia iſta gentes requirũt) nouit enim Pater veſter cæleſtis vos indigere his omnibus.

33 Sed quærite primò regnum Dei, & iuſtitiam eius, & iſta omnia e adijcientur vobis.

e Erunt vobis inſtar auctarij.

34 Ne ſitis igitur ſoliciti f de craſtino: nam craſtinus dies ſolicitus erit de rebus ſuis, ſufficit diei g vexatio.

f Propter craſtinum, hebr. vt Prouerb. 27. 1.

g Afflictio.

CAP. VII.

1 Non iudicandum de proximo. 6 Non dãdum ſanctum canibus. 13 Via lata & arcta. 15 Pſeudoprophetæ. 18 Arbor & fructus. 24 Domus ſuper petram fundata. 26 Super arenam.

CAP. VII Luc. 6. 37. rom. 2. 1. 1. cor. 4. 5. Mar. 4. 24. luc. 6. 38. Luc. 6 41.

1 NE ‖ [1] iudicate, vt ne iudicemini.

2 Quo enim iudicio iudicatis, iudicabimini: & ‖ qua [a] mẽſura metimini, viciſſim metientur vobis.

3 Quid autem aſpicis feſtucam quę eſt in oculo fratris tui, trabem verò quæ eſt in oculo tuo, non animaduertis?

4 ‖ Aut [b] quomodo dices fratri tuo, Sine eijciam feſtucam ex oculo tuo: & ecce trabs in oculo tuo?

5 Hypocrita, eijce primùm trabem illam ex oculo tuo, & tum diſpicies vt eijcias feſtucam ex oculo fratris tui.

1 Reprehendere qui dem alij alios debemus ſed nec temerè, neque vt ſanctiores videamur, neque vllo fratrum odio.

a Par pari referetur.

2 Peruicaces Euangelij hoſtes in digni eius prædicatione. Infra 21. 22. mar. 11. 24. luc. 11. 9. ioh. 14. 13. & 16. 14. iac. 1. 6.

b Qua fronte.

6 [2] Ne date *quod* ſanctum *eſt* canibus, nec proijcite [c] margaritas veſtras coram porcis: nequando conculcent eas pedibus ſuis, & [d] conuerſi lacerent vos.

3 Preces certum in omnibus malis perfugiũ.

c Margaritas dicitur Gracis à nitore ſplendente, Latinis vnio in ſummo fuit olim pretio, nam vnio Cleopatra æſtimata fuit ducentis quinquaginta millibus coronatis: transfertur ad ſignificandam precioſiſſimam doctrinam cæleſtem.

d Canes vel porci.

7 ‖ [3] Petite, & dabitur vobis, quęrite, & inuenietis: pulſate, & aperietur vobis.

8 Quiſquis enim petit, accipit, & qui quærit inuenit: & pulſanti aperietur.

9 Nam quis eſt ex vobis [e] homo, qui, ſi filius eius petierit ab eo panem, det ei lapidem?

e Homo quum ſit, ſub. cum Deo benignitate minime comparandus.

10 Et, ſi piſcem petierit, num ſerpẽtem dabit ei?

11 Si vos igitur, quum ſitis mali, noſtis dona bona dare liberis veſtris, quantò magis Pater veſter qui eſt in cęlis, dabit bona ijs qui ab ipſo petent?

12 ‖ [4] Quæcunque igitur volueritis vt faciant vobis homines, ita & vos facite eis. [f] iſta enim eſt Lex & Prophetæ.

4 Exemplũ vitæ non petendum á multitudine.

f Metonymice, id eſt, doctrina Legis & Prophetarum. Supra 3. 10. Rom. 2. 13. iac. 1. 22.

13 [5] ‖ Introite per anguſtam portam: quoniã lata eſt porta, & ſpacioſa via quæ adducit in exitium, multiq; ſunt qui introeunt per eam.

5 Cauendi doctores falſi, quorum notæ ſunt falſa doctrina & mali mores.

14 Quia [g] anguſta eſt porta & ſtricta via quæ ducit ad vitam: & pauci ſunt qui inueniant eam.

g Anguſta eſt & arcta via: per hanc ipſam aſperam viam, & tranſire oportet, & perpeti, ſeu tolerare & comprimi, & ita ingredi ad vitam.

15 [6] Cauete verò vobis à pſeudoprophetis, qui veniunt ad vos cum veſtimẽtis [h] ouium, ſed intrinſecus ſunt lupi rapaces.

6 Excellẽtiſſima etiã dona abſque pietate nihil eſt. Luc. 6. 43. 44

h Vera pietas vno Chriſto nititur, ideoq; perſtat inuicta.

16 A fructibus eorũ agnoſcetis eos. ‖ Num colligunt ex ſpinis vuam, aut ex tribulis ficus?

17 Ita omnis arbor bona fert fructus bonos, putris autem arbor fert fructus malos.

18 Nõ poteſt arbor bona fructus malos ferre, neque arbor putris fructus bonos ferre.

19 ‖ Quæcunque arbor non fert fructum bonum, exciditur, & in ignem conijcitur.

20 Nempè igitur ex fructibus ipſorũ agnoſcetis eos.

21 [7] ‖ Non quiſquis dicit mihi Domine, Domine, introibit in regnum cælorum, ſed qui facit quod vult pater meus qui in cælis eſt.

7 Exemplũ vitæ non petendum á multitudine.

22 Multi dicent mihi in illo die, Domine, Domine, nónne per nomen tuum prophetauimus, & per [i] nomen tuum dæmonia eiecimus, & per nomẽ tuum multas [k] virtutes edidimus?

i Nomen ſignificat celebrem illam virtutem Dei quam teſtatur quiſquis Deum appellat.

23 Tunc autem [l] profitebor eis, ‖ Nũquam [m] noui vos: ‖ diſcedite à me qui [n] facitis iniquitatem.

k Ad verbum, poteſtates, dicuntur autem illi excellentes effectus, poteſtates Dei ab effectu, quia ex illis quanta ſit Dei poteſtas intelligitur.

24 ‖ [8] Quiſquis igitur audit ex me ſermones iſtos, & eos præſtat, aſſimilabo eũ viro prudenti, qui edificauit domũ ſuam ſuper petram:

8 Vera pietas vno Chriſto nititur, ideoq; perſtat inuicta. Luc. 6. 47.

25 Deſcendit autem pluuia, & venerunt flumina, & flauerũt venti, & incideruntdomui illi: & non cecidit: fundata enim fuerat ſuper petram.

26 Et quiſquis audit ex me hos ſermones: & eos non præſtat, aſſimilabitur viro fatuo, qui ædificauit domum ſuam ſuper arenam.

l Palam dicam. m Non eſt ignorantia, ſed rebellionis.

n Qui omni vitiorum generi eſtis addicti, & qui ex vitijs vidimini artem facere.

Mar.4.37, luc.8.23. *o Ruina.* *p Ad verbū, excutiebatur, nam qui obstupescunt, illu veluti valido aliquo impetu mens excutiebatur.* *q Ex praditam potestate admiratur multitudo, qua esset egregia & libera doctrina, dissimilis Pharisaica.*

27 Descendit autem pluuia, & venerunt flumina, & flauerunt venti, & impacti sunt domui illi: & cecidit, & fuit [o] casus eius magnus.

28 ‖ Et factum est quum finisset Iesus sermones istos, [p] percellebatur turba super doctrina ipsius.

29 Docebat enim eos vt habens [q] auctoritatem, & non vt Scribæ.

CAP. VIII.

a Leprosus purgatus. 5 Centurionis fides. 11 Gentium vocatio. 12 Iudæorum reiectio. 14 Socrus Petri sanatur. 19 Scriba Christum sequi volens. 23 Tempestas in mari. 28 Duo damoniaci sanantur. 32 Dæmones in porcos abeunt.

CAP. VIII. *Mar.1.40, luc 5.12.* 1 Christus leprosum manu tactū sanans, declarat se nullos quātumuis impuros peccatores ad se confugientes abhorrere. *Leuit.14.4. Luc.7 1.* 2 Christus proposito Centurionis incircumcisi, sed excellenti fide prediti, exemplo, Iudæos ad æmulationem prouocat, simul prædicens eorum reiectionē, & Gentium vocationē.

1 QVum autem descendisset è monte, sequuta est eum turba multa,

2 ‖ [1] Et ecce, [a] leprosus veniens adorauit eum, dicens, Domine, si velis, potes me purgare.

3 Extensaque manu tetigit eum Iesus, dicens, Volo, purgator. Statim igitur purgata fuit eius lepra.

4 Tunc dicit ei Iesus, Vide *vt* nulli dicas: sed abi, ostende teipsum sacerdoti, & offer donum illud quod ‖ imperauit Moses, *vt hoc sit* eis testimonio.

5 ‖ [2] Ingressum autem Iesum in Capernaum adijt Centurio precans eum,

6 Et dicens, Domine, [b] puer meus [c] proiectus est domi paralyticus, vehementer vexatus.

7 Tunc dicit ei Iesus, Ego quum venero sanabo eum.

8 Et respondēs Centurio dixit, Domine, non sum dignus vt sub tectum meū ingrediaris: sed [d] solùm loquere, & sanabitur puer meus.

9 Nam & ego sum homo, sub potestate *constitutus*, & habeo sub me milites: & dico huic, Proficiscere, & proficiscitur: & alteri, Veni, & venit: & seruo meo, Fac hoc, & facit.

10 *Hæc* autem quum audisset Iesus, miratus est: & ait sequentibus, Amen dico vobis, ne in Israel quidem tantam fidem inueni.

11 Dico autem vobis, multos ab Oriente & Occidente venturos, & [e] discubituros cum Abraham & Isaac, & Iacob in regno cælorum.

a Lepra, non est ille morbus quem Graci elephātiasin vocant, sed pertinacissima scabies genus. *b Pueri nomine intelligi potest filius, minister & seruus.* *c In lecto, quasi cadauer, sicut sunt paralytici.* *d Tantùm verbo iube.* *e Metaphora simpla à conuiuijs, qui enim simul assident, socij sunt in conuiuio.*

Infrà, 22.13. *Marc.1.39. luc.4.38.* 3 Christus varios morbos sanans, ostendit se missum à patre, vt in eo vno remedium in quibusuis malis quaratur. 4 Veri discipuli Christi ad quasuis ærumnas se comparent. *Marc.1.32, luc.4.40. Esa.53.4. 1.pet.2.24. Luc.9.59.* 5 Cessent quæcunque hominibus debemus officia, vbi iubet Dominus operam sibi impendi. 6 Christus etiam si videatur suos interdū etiā in extremis periculis negligere, suo tamen tempore sedatis omnibus tēpestatibus, illos in portum perducit. *Marc.4.35, luc 8.22.*

12 ‖ Filius verò regni eiectum iri in tenebras [g] exteriores: illic erit fletus, & stridor dentium.

13 Et dixit Iesus Centurioni, Abi, & vt credidisti fiat tibi, Sanatusque est puer eius eo ipso momento.

14 ‖ [3] Et quum venisset Iesus domum Petri, vidit socrum eius in lecto proiectam & febricitantem.

15 Tetigitque manum eius, & reliquit eam febris: & surrexit, ac ministrauit eis.

16 ‖ Quum autē serum *diei* esset, obtulerunt ei dæmoniacos multos, & eiecit spiritus [h] verbo, [i] omnesq; malè affectos sanauit:

17 ‖ Vt impleretur quod dictum est per Esaiam Prophetam, dicentem, Ipse inualetudines nostras accepit, & morbos portauit.

18 ‖ Quum vidisset autem Iesus turbam multam circum se, iussit *suos discipulos* abire in [k] vlteriorem *ripam*.

19 [4] Et quum accessisset quidā Scriba, dicit ei, Magister, sequar te quocunque abieris.

20 Tunc dicit ei Iesus, Vulpes lustra habent, & volucres cæli, [l] nidos: Filius autem hominis non habet vbi caput reclinet.

21 [5] Alius autē ex discipulis eius dixit ei, Domine, permitte mihi primùm abire, & sepelire patrem meum.

22 Iesus autem dixit ei, Sequere me, & sine vt [m] mortui sepeliant mortuos suos.

23 ‖ [6] Et quum ipse esset ingressus nauigium, sequuti sunt eum discipuli eius.

24 Et ecce motus magnus factus est in mari, adeò vt nauis operiretur à fluctibus: ipse verò dormiebat.

25 Et accedentes discipuli excitauerunt eum, dicentes, Domine, serua nos, perimus.

26 Et dicit eis, Quid timidi estis, ô exigua fide prediti? Tunc experrectus [n] obiurgauit ventos & mare: & facta est tranquillitas magna.

27 Homines verò mirati sunt, dicentes, Qualis est iste, [o] vt venti quoque & *Capernaum enim sita erat ad locum Tiberiadu.*

f Indigenas, quos vulgo vocant naturales, qualesi erant ludæi. *g Qua sunt, extra regiū: nam in regno lux, extra regnum, tenebra.* *h Sermone solo.* *i Omnis generis.* *k Trajicere, l Ad verbum, umbraculo ex ramis contexta.* *m Incredulis, incredulos.* *n Hebraismus est, additis nimis, præcepit, vt Psal. 106.9. & increpuit mare Sapb.* *o Quia.*

mare auſcultent ei?

28 ‖ 7 Et quum ipſe veniſſet ad vlteriorem *ripam*, in regionem Gergeſenorũ, occurrerunt ei duo dæmoniaci, è monumentis exeuntes, ſæui valdè: adeò vt non valeret quiſquã præterire per viam illam.

29 Et Ecce clamarunt, dicẽtes, Quid p nobis tecum, Ieſu Fili Dei? veniſti huc vexatum nos ante tempus?

30 Erat autem q longè ab eis grex porcorum multorum paſcens.

31 Dæmones verò precabãtur eum, dicentes, Si eijcis nos, permitte nobis abire in gregem porcorum illorum.

32 Et ait eis, Abite. Illi verò egreſſi abierunt in illum gregem porcorum: & ecce ruit totus ille grex porcorum è præcipitio in mare, & mortui ſunt in aquis.

33 Paſtores autem fugerunt: & quum abijſſent in vrbem, renuntiarunt omnia, & quæ dæmoniacis facta fuerant.

34 Et ecce, tota vrbs exiuit in occurſum Ieſu, & quum vidiſſent eum, rogarũt vt r digrederetur à finibus ipſorum.

Mar. 5. 1, Luc. 8. 26.

7 Chriſtus homines à miſerabili Satanæ ſeruitute liberatum venit: ſed mundus Chriſto quàm vilibus vel leuiſſimis cõmodis carere maluit.

p Sub. eſt rei.

q In monte, teſtantibus Marco & Luca. Gadara autem teſte Ioſepho, lib. 17. cap. 12. erat Gracanici inſtituti, vnde mirum eſſe non debet ſi porcilliæ fuerunt.

r Vbi vita degitur qualis eſt porcorum, ibi Chriſtus non manet, ſed Dæmones.

CAP. IX.

1 Paralyticus ſanatur. 5 Remiſſio peccatorum. 9 Matthæus vocatur. 10 Peccatores. 17 Vinum nouum. 18 Principis filia ſuſcitatur. 20 Mulier à fluxu ſanguinis ſanatur. 28 Duo cæci fide ſanãtur. 32 Mutus dæmoniacus ſanatur. 37 Meſſis, Operarij.

CAP. IX. *Marc. 2. 3, Luc. 5. 18.*

1 ET s ingreſſus nauigium, traiecit, & venit in a ſuam vrbem.

2 ‖ Et ecce, obtulerunt ei paralyticũ in lecto proiectum: quumque b vidiſſet Ieſus fidem eorum, dixit paralytico, Cõfide fili, remiſſa ſunt tibi peccata tua.

3 Et ecce, quidam è Scribis dicebãt apud ſe, Iſte c blaſphemat.

4 Et quum vidiſſet Ieſus cogitationes eorum, dixit, Quid cogitatis mala in cordibus veſtris?

5 Vtrum enim eſt facilius dicere, remiſſa ſunt tibi peccata: an dicere: Surge & ambula?

6 Vt autem ſciatis autoritatem habere Filium hominis in terra remittendi peccata (tunc dicit paralytico) Surge, tolle tuum lectum, & abi domum tuam.

7 Tunc *ille* ſurrexit, abijtq; domum ſuam.

8 Turba verò quum *hoc* vidiſſet, mirata eſt, & glorificauit Deum qui dediſſet talem poteſtatem hominibus.

1 Peccata ſunt noſtrarũ afflictionum cauſæ, & ab vno Chriſto credentibus remittuntur.

a Capernaũ, nam vt inquit Theoph. Bethleem genuit, Nazareth eduçauit, Capernaum in colam habuit Chriſtum.

b Id eſt, ex manifeſto ſigne cognouiſſet.

c Blaſphemare apud ſacros ſcriptores, eſt impiè loqui, apud diſertiores Græcos ſignificat, calumniari.

9 ‖ 1 Et quum prætergrederetur Ieſus illinc, vidit quendam ſedentem ad d telonium, qui Matthæus dicebatur, & dixit ei, Sequere me. Atque *is* ſurgens ſequutus eſt eum.

10 Et factum eſt quum Ieſus accumberet domi *illius*, ecce, multi publicani & e peccatores qui venerant ſimul accubuerunt cum Ieſu & diſcipulis eius.

11 Quumque *id* vidiſſent Phariſæi, dixerunt diſcipulis eius, Quare cum publicanis & peccatoribus edit magiſter veſter?

12 Ieſus autem quum *hoc* audiſſet dixit eis, Qui valent non egent medico, ſed malè affecti.

13 Profecti verò diſcite quid ſit, ‖ Miſericordiam volo, & non ſacrificium. non enim veni vt vocarem iuſtos, ‖ ſed peccatores ad reſipiſcentiam.

14 3 Tunc adeunt eum diſcipuli Iohannis, dicentes, ‖ Quare nos & Phariſæi multùm ieiunamus, diſcipuli verò tui non ieiunant?

15 Et dixit eis Ieſus, Num poſſunt f filij thalami lugere quandiu cum eis eſt ſponſus? Aderunt autem dies quum tolletur ab eis ſponſus, & tunc ieiunabunt.

16 Nullus autem immittit panniculum g impexum in veſtimentum vetus: illud enim ipſius h ſupplementum tollit *aliquid* ex illo veſtimento, & fit peior fiſſura.

17 Neque inijciunt vinum nouum in vtres veteres: alioqui rumpuntur vtres, & vinum effunditur, & vtres pereunt: ſed inijciunt vinum nouum in vtres recentes, & vtraque conſeruantur.

18 ‖ 1 Hæc eo loquẽte ipſis, ecce, quidam princeps *ſynagogæ* quum veniſſet, adorauit eum dicens, Filia mea i modò defuncta eſt: ſed veni & impone manum tuam ſuper eam, ac viuet.

19 Tunc ſurgens Ieſus ſequutus eſt eum, & diſcipuli eius.

20 (Et ecce, mulier ſanguinis profluuij

Mar. 2. 14, Luc. 5. 27.

2 Chriſtus humiles peccatores ad ſe vocat, hypocritas ſuperbos aſpernatur.

3 Aduerſus prauam æmulationem in rebus mediis.

4 Nullum eſt tam inueteratum vel inſanabile malum quod Chriſtus vera fide tanquam manu, vel leuiſſime attactus, protinus nõ ſanet.

Oſea. 6. 6, infra, 12. 7. 1. Tim. 1. 15. Mar. 2. 18, Luc. 5. 33.

d Ad publicanorum miſſam.

e Publicanorum ſocij, qui Iudæa in ſortem prouincia redacta, operam ſuam Romanũ ad exactionem tributorum locabãt, & ideo à reliquis Iudæis, peccatoris, id eſt, ſceleratis perditis vocabantur.

Mar. 2. 21, Luc. 5. 36.

f Heb. qui in conclaue ſponſi, vt maximè ſeruiliter admittuntur.

g Rudem, qui fullonis

traditus non fuit. *h Quod immiſſum eſt ad implendam fiſſuram.*

i Nuper.

uio laborans à duodecim annis, accedens à tergo, tetigit fimbriam veſtimenti illius.

21 Dicebat enim apud ſe, Si ſolùm tetigero veſtimentum eius, ſeruabor.

22 Ieſus verò conuerſus & intuitus eam, dixit, Confide filia: fides tua te ſeruauit. Et ſeruata eſt mulier ab eo [k] momento.)

23 [5] Et quum veniſſet Ieſus domum principis *ſynagogæ*, vidiſſetq; [l] tibicines, & turbam tumultuantem,

24 Dicit eis, Recedite: non enim mortua eſt adoleſcentula, ſed dormit, Et deridebant eum.

25 Quum autem fuiſſet eiecta turba, ingreſſus, [m] prehendit manum eius: & ſurrexit adoleſcentula.

26 Et exijt hæc fama in totam illam regionem.

27 [6] Quumque prætergrederetur illinc Ieſus, ſequuti ſunt eum duo cæci, clamantes, & dicentes, Miſerere noſtri fili Dauid.

28 Quum autem veniſſet [n] domum, adierunt eum cæci illi, & dixit eis Ieſus, Creditis me hoc poſſe facere? Dicunt ei, Etiam Domine.

29 Tunc tetigit oculos eorum, dicés, Secundùm fidem veſtram fiat vobis,

30 Et [o] aperti ſunt oculi eorum: & grauiter [p] interminatus eſt eis Ieſus, dicens, Videte nemo ſciat.

31 At illi egreſſi ſparſerunt eius famam in tota illa regione.

32 ‖ [7] Ipſis autem egredientibus, ecce, obtulerunt ei hominem mutum dæmoniacum.

33 Et eiecto dæmonio loquutus eſt mutus: & mirata eſt turba, dicens. Nunquam apparuit tale quidpiam in Iſrael.

34 ‖ Phariſæi verò dicebant, Per principem dæmoniorum eijcit dæmonia.

35 ‖ Et circuibat Ieſus vrbes omnes ac vicos, docens in ſynagogis eorum, & prædicans Euangelium regni, & ſanans [q] quenuis morbum & quenuis languorem in populo.

36 ‖ [8] Quum vidiſſet autem turbam, [r] miſericordia commotus eſt ſuper eis, quòd eſſent [s] diſſipati & diſiecti quaſi oues non habentes paſtorem.

37 Tũc dicit diſcipulis ſuis, ‖ Ipſa quidem meſſis multa, operarij autem pauci.

38 Rogate igitur dominum meſſis, vt [t] emittat operarios in meſſem ſuam.

5 Chriſti potentiæ mors etiam ipſa cedit.
6 Chriſtus ſanatis duobus cæcis, confirmat ſe eſſe mundi lucem.
7 Exemplũ poteſtatis Chriſti in diabolum.
8 Etiamſi eſſent ordinarij paſtores, Chriſtus tamen Eccleſiæ ſuæ curam non abiecit.
k *Eo tempore articulo quo hæc dicta ſunt.*
l *In luctu adhibitos tibicines conſtat.*
m *Vi adhibita ceſſit.*
n *In illam domum quam inhabitare ſolitus erat.*
o *Hebræi vocant oculos clauſos, qui nihil vident: apertos, qui vident.*
p *Cum vehementi commotione, & interiore animi fremitu.*
q *Cuiuſuis generis.*
r *Ex intimis viſceribus profilia.*
s *Ad verb. exoluti. Luc.11.14. Infrà.12.24. mat.3.22. Luc.11.15. Mar.6.6. luc.13.22. Mat.6.34. luc.10.2. Ioh.4.35.*

CAP. X.

1 Apoſtolis datur gratia ſanitatum. 5 Mittuntur ad prædicandum Euangelium. 13 Pax. 14 Pulueris excuſſio. 16 Afflictio. 22 Perſeuerantia. 23 Fuga. 28 Timor. 29 Paſſeres duo. 30 Capilli. 32 Confiteri Chriſtum. 34 Pax, gladius. 35 Diſſidia. 37 Amor parentum. 38 Crux. 39 Perdere animam. 40 Recipere Euangeliſtam.

1 ‖ [1] VNc [a] aduocatis duodecim diſcipulis ſuis, dedit eis poteſtatem aduerſus ſpiritus impuros, vt eijcerent eos, & ſanarent omnem morbum & omnem languorem.

2 Potrò duodecim Apoſtolorum nomina ſunt hæc: [a] primus, Simon qui dicitur Petrus, & Andreas frater eius: Iacobus filius Zebedæi, & Iohannes frater eius.

3 Philippus, & Bartholomæus, Thomas, & Matthæus ille publicanus: Iacobus *filius* Alphæi, & [b] Lebbæus, cognominatus Thaddæus:

4 Simon [c] Cananites, & Iudas [d] Iſcariotes, qui etiam prodidit eum.

5 Hos duodecim miſit Ieſus, & addidit eis mandata, dicens, In [e] viam Gentium ne abieritis, & in vrbem Samaritanorum ne ingrediamini.

6 Sed proficiſcimini potiùs ad oues perditas domus Iſrael.

7 [2] Profecti verò prædicate, ‖ dicentes, Appropinquauit regnum cælorum.

8 [3] Ægrotos ſanate, leproſos purgate, mortuos excitate, dæmonia eijcite. dono accepiſtis, dono date.

9 ‖ [4] Ne [f] comparate aurum, neque argentum, neque æs in zonis veſtris:

10 Neque peram ad iter, neque binas tunicas, neque ſoleas, neque virgam. ‖ nam dignus eſt [g] operarius alimento ſuo.

11 ‖ [5] In quamcunq; verò vrbem aut

Mar.3.13, luc.9.1.
1 Mittuntur Apoſtoli ad prædicandum Euangelium in Iſrael.
2 Summa Euangelij ſiue prædicationis Apoſtolicæ.
3 Miracula, verbi appendices.
4 Abijciendæ ſunt verbi miniſtris quæcunque ſolicitudines, vel tantillum poſſint eos remorari. *Act.13.46. Luc.10.9.11.*
5 Fœlicíſſimi, qui prædicium Euangelij recipiunt: infœlicíſſimi, qui reijciunt. *Mar.6.7. luc.9.3. 1.Tim.5.18. Luc.10.8.*
a *Theoph. primos dicit Petrum & Andream dictos, quòd primò vocati.*

ſtierint. b *Latinè corculum ſonat.* c *Ad differentiam Petri.* d *Vir Kerioth, id eſt, Keriothites: Kerioth autem erat in tribu Iuda, Ioſue 15.25.* e *Ad exteras gentes.* f *In hanc profeſſionem, nempè vt & nullis impedimentis retineantur, & vt aliquem percipiant guſtum prouidentiæ Diuinæ, nam ex illa domum reuerſi quæret Dominus, ecquid illi in via defuerit, Luc.22.35.* g *Vbi Deus de alimento prouidebit.*

vicum introieritis, [b] exquirite quis in ea sit dignus: & illic manete vsquedum exeatis.

12 Introeuntes autem domum, salutate eam.

13 Et si quidem fuerit domus digna, veniat [i] pax vestra super eam: sin autem non fuerit digna, pax vestra ad vos reuertatur.

14 ‖Et quicunque non receperit vos, neque audierit sermones vestros, exeuntes domo aut vrbe illa, ‖ excutite puluerem pedum vestrorum.

15 Amen dico vobis, tolerabilior erit conditio terræ Sodomorum & Gomorrhæorũ in die iudicij, quàm vrbis illius.

16 ‖ [d] Ecce ego mitto vos vt [k] oues in medio luporum: estote igitur prudentes vt serpentes, & [l] innocentes vt columbæ.

17 Cauete autem ab [m] hominibus. tradent enim vos in consessus, & in synagogis suis flagellabunt vos.

18 Sed & ad præsides ac reges ducemini mea causa, *vt hoc sit* [n] eis & Gentibus testimonium.

19 ‖ Sed quum tradiderint vos, ne estote soliciti quomodo aut quid loquamini. dabitur enim vobis illo momento quid loquamini.

20 Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, *is est* qui loquitur [o] in vobis.

21 ‖ Tradet autem frater fratrem ad mortem, & pater filium: & insurgent liberi in parentes, & morte multandos eos curabunt.

22 Et eritis exosi omnibus propter nomen meum: ‖ verum qui sustinuerit ad finem vsque, is seruabitur.

23 Quum autem persequentur vos in [p] ea vrbe, fugite in aliam. Amen enim dico vobis, nequaquam [q] obieritis vrbes Israelis, quin venerit Filius hominis.

24 ‖ Non est discipulus suprà magistrum, neque seruus supra dominũ suum.

25 Sufficit discipulo vt sit sicut magister ipsius, & *vt* seruus *sit* sicut dominus ipsius. ‖ si ipsum patremfamiliãs [r] Beelzebub vocarunt, quanto magis domesticos eius?

26 [s] Itaque ne eos timete.‖ nihil enim est opertum quod non sit retegendum, & nihil occultum quod non sit cognoscendum.

27 Quod dico vobis in tenebris, dicite in luce: & quod in aurem auditis, prædicate [t] suprà domos.

28 [u] Et ne timete *vobis* ab ijs qui trucidant corpus, animam autem non possunt trucidare: sed timete potiùs cum qui potest & animam & corpus perdere in gehenna.

29 Nónne duo passerculi [x] assario veneunt, & vnus ex eis non cadet [y] humi [z] sine patre vestro?

30 Vestri verò etiam ‖ capilli capitis omnes numerati sunt.

31 Ne igitur timete: vos multis passerculis præstatis.

32 [7] ‖ Quisquis igitur [a] confitebitur me coràm hominibus, confitebor & ego eum coràm Patre meo qui est in cælis:

33 Quisquis autem negauerit me coràm hominibus, negabo eum & ego coràm Patre meo qui est in cælis.

34 [8] ‖ Ne existimetis, me venisse missurum pacem in terram: non veni missurus pacem, sed gladium.

35 ‖ Nam veni facturus vt dissideat filius aduersus patrem suum, & filia aduersus matrem suam, & nurus aduersus socrum suam.

36 Et inimici hominis *erunt qui sunt* domestici ipsius.

37 ‖ [9] Qui amat patrem aut matrem suprà me, non est me dignus: & qui amat filium aut filiam suprà me, non est me dignus.

38 ‖ Et qui non accipit crucem suam, ac sequitur me à [b] tergo, non est me dignus.

39 ‖ Qui inuenerit animã suam, perdet eam: & qui perdiderit animam suam mea causa, inueniet eam.

40 ‖ [10] Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui misit me.

41 [11] Qui recipit Prophetam in [d] nomine Prophetæ, mercedem Prophetæ accipiet: & qui recipit iustum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet.

6 Christus docet quomodo se gerere debeant ministri sub cruce.
h Satis sit dignus, ad ves recipiendos, vt Hebr. 11. 38. dicit mũdum non fuisse dignum. Mar. 6. 11, luc. 9. 5. Act. 3. 31. & 26. 8. Luc. 10. 3.
i Ex Hebraorum idiotismo qui pacis nomine omnia fausta intelligunt.
k Versabimini in summo discrimine.
l Qui ne iniuriam quidem vlciscaminini: ex ijs autem animantium naturis admiti, nec sinit prudentiam fieri malitiosam, nec simplicitatem amentem, sed vnam virtutis formam, quam maximè licuit, ex ambobus exquisitè constituit. Mar. 13. 11. luc. 12. 11. Luc. 21. 16. Mar. 13. 13. luc. 21. 19.
m Nam in causa religionis, homo homini solet esse ferè semper lupus. Luc. 6. 40. ioh. 15. 16. & 25. 20. Infrà 18. 24. Mar. 4. 22. luc. 8. 17. & 12. 2.
n Aduersus eos & gentes.
o Pro vobis vel inter vos.
p In quam ingressi eritis.
q Ad finem deduxeritis.
r Fuit Acaronitarum idolum, quod appellare possumus Dominum muscarum.
s Veritas non semper occultabitur.
7 Confessionis publicæ necessitas & præmium.
8 Euangelij prædicationem ciuilia difficilia consequuntur.
9 Omnia sunt sine exceptione, nostro erga Deum officio postponenda. *1. Reg. 14. 45, act. 27. 34. Mar. 8. 31, luc. 9. 26, & 12. 8, 1. Tim. 2. 12.*
10 Deus sceri ministerij est autor & vindex. *Deut. 18. 18, 1. Sam. 8. 11, act. 10. 9, luc. 12. 51. Mich. 7. 6.*
11 Nullum officiũ Christo impẽsum perit. *Luc. 14. 26.*
t Propalam & in editioribus locis erant enim adium summa fabricata vt in illis ambulare & versari posset. Infrà, 16. 24, marc. 8. 34, luc. 9. 23, & 14. 27.
Infra, 16. 25, marc. 8. 35, luc. 9. 24, & 17. 33, ioh. 12. 25. Luc. 10 6, ioh. 13. 20.
u Quatuor ijs immanis & sani tyranni non sunt
x Quarta vncia parte.
y Ad verbum, ad terram.
z Non intermittente patris vestri decreto.
a Ita confessione libera agnouerit.
b Ad verb. retro me, qui me præeuntem sequuntur: doctrina enim & afflictionibus præit Christus.
c Seruauerit vitam: seruare autem dicuntur qui illam ex discrimine eximunt. Dicuntur autem ea ex vulgi opinione qui eos perysse putant qui moriuntur, quoniam de futura vitanon cogitant.
d Vt Prophetam.

42 ‖ Et

42 ‖Et quicunque potum dederit vni ex his [e] paruis poculum frigidæ solùm, in nomine discipuli, amen dico vobis, non perdiderit mercedem suam.

Mar.9.41. e Qui cerâm manda sunt viles & abiecti.

CAP. XI.

a Iohannes mittit discipulos ad Christum. 7 Testimonium Christi de Iohanne. 13 Lex & Prophetæ. 18 Christus & Iohannes. 21 Chorazin, Bethsaida. 25 Euangelium reuelatum paruulis. 28 Fatigati & onerati.

CAP. XI.

1 Christus ex suis operibus probat se esse promissum illum Messiam. *Luc.7.18.*

2 Quæ conuenientia, quod item discrimen inter Prophetarum ministerium, Iohannis præconium & plenam Euangelij lucem à Christo allatam.

1 ET [1] factum est quum finem fecisset Iesus [a] præcipiendi duodecim discipulis suis, digressus est illinc vt doceret, & prædicaret in vrbibus [b] eorum.

a Præcepit instituendi. b Discipulorum, id est, in Galilæa, vnde plerique eorum oriundi erant.

2 ‖Iohannes autem quum audisset in vinculis opera Christi, missis duobus ex discipulis suis,

3 Dixit ei, Túne is es qui venturus erat, an alterum expectabimus?

4 Et respondens Iesus dixit eis, Profecti renuntiate Iohanni quæ auditis & videtis.

5 Cæci visum recipiunt, & claudi ambulant, leprosi mundantur, & surdi audiunt, mortui excitantur, & [c] pauperibus Euangelizatur.

Act.3.7. c Pauperes euangelizantur, id est, pauperibus annuntiatur Euangelium. Malach.3.1. d Qui ex me non ceperit offendiculi occasionem. e Ad verb. qua vndauis more huc atqui illuc impellitur, quod flustuare dicunt Latini. Luc.11.16. f Confirmo vobis quod videritis quondam prophetam præstantiorem. g Nouus Ecclesiæ status in quo vera Dei gloria elucet: comparantur non personæ, sed doctrina genera, præconium Iohannis cum lege & prophetis, & cum illo rursus clarissima illa Euangelij prædicatio.

6 Et beatus est qui [d] non fuerit offensus in me.

7 [e] Illis autem abeuntibus cœpit Iesus dicere turbæ de Iohanne, Quid existis in desertum vt spectaretis? arundinem quæ [e] agitetur à vento?

8 Sed quid existis vt videretis? hominem mollibus vestibus amictum? ecce, qui gerunt molles vestes, in domibus regum sunt.

9 Sed quid existis vt videretis? Prophetam? [f] certè dico vobis, etiam amplius quàm Prophetam.

10 Iste enim est de quo scriptum est, ‖Ecce ego mitto nuntium meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam coràm te.

11 Amen dico vobis, non surrexit inter eos qui gignuntur è mulieribus, quisquam maior Iohanne Baptista: sed qui est minimus in [g] regno cælorum, maior eo est.

12 ‖Porrò [h] à diebus Iohannis Baptistæ vsque nunc regno cælorum [i] vis adfertur, & [k] violenti rapiunt illud.

13 Nam omnes Prophetæ & ipsa Lex vsque ad Iohannem [l] prophetarunt.

14 Et, si vultis recipere, ‖ipse est Elias ille qui venturus erat.

15 Qui habet aures ad audiendum, audiat.

16 ‖[1] Sed cui assimilabo [m] generationem hanc? [n] Similis est puerulis qui sedent in foris: & acclamãt sodalibus suis,

17 Ac dicunt, Tibia cecinimus vobis, & non saltastis: [o] lamẽtati sumus vobis, & non planxistis.

18 Venit enim Iohannes nec edens nec bibens, & aiunt, Dæmonium habet.

19 Venit Filius hominis edens ac bibens, ac dicunt, Ecce homo edax & vini potor, publicanorum amicus & [p] peccatorum. ¶ [q] Sed iustificata est sapientia à filijs suis.

20 ‖[r] Tunc cœpit *ita* exprobrare vrbibus in quibus editæ fuerant plurimæ [s] virtutes ipsius, quòd non resipuissent.

21 Væ tibi Chorazin, væ tibi Bethsaidan. nam si in Tyro & Sidone editæ fuissent virtutes quæ editæ sunt apud vos, olim [t] cum sacco & cinere *sedentes* resipuissent.

22 Quinetiam dico vobis, Tyri & Sidonis tolerabilior erit conditio in die iudicij quàm vestra.

23 Et tu Capernaum, quæ es vsque ad cælum sublata, vsq; ad inferos deprimêris: nam si Sodomis editæ fuissent virtutes quæ editæ sunt apud te, mansissent vsque ad hodiernum diem.

24 Quinetiam dico vobis, terræ Sodomorum tolerabilior erit conditio in die iudicij quàm tua.

25 ‖In illo tempore, [t] respondens Iesus dixit, Confiteor tibi, Pater, Domine cæli & terræ, quòd absconderis hæc à sapientibus & intelligentibus, & ea [u] detexeris infantibus.

26 [x] Etiam Pater, [y] quia ita placuit [z] tibi.

27 [6] ‖Omnia mihi tradita sunt à Patre meo: & nemo nouit Filium, nisi Pa-

3 Nulli perniciosiores Euangelij hostes, quã ij quibus hatissimũ esse oportuit. Mal.4.5. Luc.7.31.

4 Quod plerique repudiant, electi amplectuntur.

5 Superbi Euangelium oblatum suo maximo malo reijciunt, quod paruulis cedit saluti.

6 Nulla nisi in vno Christo vera Dei notitia, nulla animi trãquillitas. Luc.10.22. i Id est, quasi impetu quodam in illud irrumpitur. k Vim inferentes rapiũt, id est, corripiunt. l Futura tãtum vaticinati sunt quæ nunc præsentia clare & perspicue cernuntur. m Ætatem istam, siue sæculum pro hominibus istius ætatis. Luc.10.21. n Accusatur prouerbij figura peruersitas sæculi, quod neque duris neque mollibus moueatur. Iohan.3.33. & 6.40. o Lugubres cantiones cecinimus. p Vt sup.9.10. q Sapientes agnoscunt Euangelij sapientiam, quum illud recipiunt. r Vt sup.7.22. s Veteris fuit consuetudo in sacco & cinere lugere. t Heb. id est, orationum continuans, nemo enim interrogauerat. u Ministerio Christi qui vnus est interpres vniuersæ veritatis rerum diuinarum. x Hac particula declarat se in patris consilio acquiescere. y Sola voluntas Dei iustitiæ norma. z Ad verb. ante te Heb. in oculis tuis.

b A tempore.

ter, neque Patrem quisquam nouit, nisi Filius, & cuicunque voluerit Filius retegere.

28 Venite ad me omnes qui fatigati estis & onerati, & ego faciam vt requiescatis.

29 Tollite iugum meum super vos, & discite à me quòd mitis sim & humilis corde: || & inuenietis requiem animabus vestris.

30 || Iugum enim meum [a] facile est, & onus meum leue est.

a *Quod facile fieri nō potest, nam mādata eius grauia non sunt, quia omne quod genitum est ex Deo vincit mundum.* 1. *Ioh* 5. 3, *item*, 6 16. 2. *Ioh.* 5. 3.

CAP. XII.

1 *Discipuli spicas vellunt.* 6 *Misericordia, sacrificiū.* 10 *Aridamanus sanatur.* 13 *Sabbathū benefaciendum.* 22 *Dæmoniacus sanatur.* 25 *Regnum diuisum.* 31 *Peccatum, Blasphemia.* 33 *Arbor bona aut mala.* 34 *Vipera.* 41 *Niniuita.* 42 *Regina Saba.* 48 *Veri parentes Christi.*

CAP. XII. *Mar.* 2. 23, *luc.* 6. 1.

1 IN || [1] illo tempore, ibat Iesus Sabbatho per sata: discipuli verò ipsius esuriebant, cœperuntque vellere spicas, & edere.

1 De vera sanctificatione Sabbathi, & eiusdem abrogatione. *Deut.* 23. 25. 2. *Reg.* 21. 6. *Exod.* 29. 33. *Leuit.* 8. 31, & 24. 9, *num.* 28. 9.

2 Pharisæi autem, quum *eos* vidissent, dixerunt ei, Ecce, discipuli tui faciunt || quod non licet facere in sabbatho.

2 Legales cerimonias cum dilectione proximi minimè pugnare. *Osee* 6. 7.

3 Ipse verò dixit eis, Non legistis quid fecerit || Dauid, quum esuriret ipse, & ij qui erant cum eo?

4 Quomodo introierit domum Dei, & panes [b] propositionis ederit, quibus vesci non erat ipsi licitum, neque ijs qui cum eo erant, sed || sacerdotibus solis?

b *Per id tēpus his autem verbis indicatur hāc hebdomadam non nisi inxtà tēporis seriem.*

5 Aut non legistis || in Lege, [c] sabbathis sacerdotes in templo sabbathū [d] profanare, & sine crimine esse?

c *Hebrai pactes facientes vocant, quia coram Domino appositi tota hebdomada manerent in aurea mēsa, huic cultui consecrata, Leuit.* 24. 6. *Mar.* 3. 1, *luc.* 6. 6.

6 Dico autem vobis, *quendam* templo maiorem hic esse.

7 Quòd si nosset is quid sit, || Misericordiam volo & non sacrificium, non cōdemnassetis insontes.

8 Nam Dominus est etiam sabbathi Filius hominis.

9 [2] || Et digressus illinc venit in synagogam eorum.

10 Et ecce, quidam *illic* erat manum habens aridam: & interrogarunt eum dicentes, Licétne sabbathis *quempiam* sanare? vt accusarent eum.

11 Ipse verò dixit eis, Quis erit ex vobis qui habeat ouem vnam, & si ea inciderit sabbatho in foueam, non apprehendat eam & erigat?

12 Quantum autem homo præstat oui? Itaque licet sabbathis benefacere.

13 Tunc dicit homini illi, Extende manum tuam. Et *is* extendit: estque restituta sana vt altera.

14 [3] Pharisæi verò egressi ceperunt consilium aduersus eum, vt eum perderent.

15 Iesus autem quum *hoc* nosset, secessit illinc, sequutaque est eum turba multa, sanauitq; eos omnes.

16 Et [e] interminatus est eis ne ipsum palàm facerent:

17 Vt impleretur quod dictum erat per Esaiam prophetam, dicentem,

18 || Ecce seruus meus, quem elegi: dilectus meus, in quo acquieuit anima mea: ponam Spiritum meum super eum, & [f] iudicium Gentibus annuntiabit.

19 Non litigabit, neque [g] clamabit, neque audiet quisquam in plateis vocem eius.

20 Arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans non extinguet, vsquedum [h] proferat ad victoriam iudicium.

21 Et in eius nomine Gentes sperabunt.

22 || [4] Tunc oblatus est ei dæmoniacus cæcus & mutus: & sanauit eum, adeò vt qui cæcus ac mutus *fuerat*, & loqueretur & videret.

23 Et [i] obstupuit tota turba, dicebantque, Nónne iste est filius ille Dauid?

24 Pharisæi verò, quum *hoc* audissent, dicebant, || Iste non eijcit dæmonia nisi per [k] Beelzebub principem dæmoniorum.

25 [5] Iesus autem quum sciret cogitationes eorum, dixit eis, Omne regnum [l] dissidens aduersus seipsum vastatur: & omnis vrbs aut domus dissidens aduersus seipsam, non stabit.

26 Sed si Satanas Satanam eijcit, aduersus seipsum dissidet: quomodo ergo stabit regnum eius?

27 Et si ego per Beelzebub eijcio dæmonia, [m] filij vestri per quem eijciunt? propterea ipsi erunt vestri [n] iudices.

c *Singulis sabbathis.* d *Sacerdotes quum Dei opus faciunt sabbatho, tamen legem non violant: ergo multò minus sabbathi Dominus, sabbathum violabit.*

3 Quatenus & quo respectu cedendū indomito impiorū furori.

4 Manifestissima etiā veritas, impiorum calumnijs est obnoxia: sed ea nihilominus est forti. ter asserēda.

5 Christi & Satanæ regna simul cō sistere non possunt.

Esa. 42. 1.

e *Additū minùs vetuit.*

f *Iudicij nomine compositum statū intelligit, quis videlicet à Christo vera religio erat inter Gētes promulgāda, euulsa superstitionibus, quod vbicūq; fit, ibi regnare dicitur Dominus, & iudicare, id est, rebus præsse & illas moderari.*

Supra 9. 32, *luc.* 11. 4.

Supra, 9. 34, *mar.* 3. 2, *luc.* 11. 37.

g *Grata dictio, significationem habet clamoris vehementis, & vociferationis tumultuosæ.*

h *Cū vi quadam (frustra obsistente mūdo & Satana) feret sententiam & iudicium, quasi sit victorem declarat omnia inimicorum suorum.*

i *Gratum verbum significat admirationem apud se de statu mentis dejici, vnde ecstasis.* k *Supr.* 9. 34. l *In partes distractū, vnde nascuntur seditiones.* m *Vestros.* n *Vestra vitia (etiam tacentes) virtutibus suis condemnabunt.*

28 Sin autem per Spiritum Dei ego eijcio dæmonia, nempe peruenit ad vos regnum Dei.

27 Nam quomodo potest aliquis ingredi domũ validi *alicuius*, & [o] vasa eius diripere, nisi primò vinxerit validum illum, & tunc domum illius diripiet.

30 Qui non est mecum, aduersum me est: & qui non cogit mecum, spargit.

31 ‖ Propterea dico vobis, quoduis peccatũ & [p] blasphemia remittetur hominibus: [6] blasphemia verò in Spiritum non remittetur hominibus.

32 Et quisquis loquutus fuerit aduersus Filium hominis, remittetur ei: quisquis autẽ fuerit loquutus aduersus Spiritum sanctum, non remittetur ei [q] neq; in hoc seculo, neque in futuro.

33 Aut [r] facite arborem bonã, & fructum eius bonum: aut facite arborem putrem, & fructum eius putrem: nam è fructu arbor cognoscitur.

34 [7] Progenies viperarum: quomodo possitis bona loqui, quum sitis mali? ‖ nam ex abundantia cordis os loquitur.

35 Bonus homo è bono thesauro cordis profert bona: & malus homo ex malo thesauro profert mala.

36 Sed dico vobis, quodcunque [s] verbum otiosum loquuti fuerint homines, de eo reddituros rationem in die iudicij.

37 Ex sermonibus enim tuis [t] iustificaberis, & ex sermonibus tuis condemnaberis.

38 [8] Tunc respondérunt quidam è Scribis ac Phariſæis, dicentes, Magister, ‖ velimus ex te signum videre.

39 Ipse verò respondẽs dixit eis, Natio mala & [u] adulterina signum requirit: sed signum non dabitur ei nisi signum illud Ionæ Prophetæ.

40 ‖ Sicut enim fuit Ionas in ventre ceti tres dies & tres noctes, ita erit filius hominis in [x] corde terræ tres dies & tres noctes.

41 [9] Niniuitæ resurgent in iudicio cum natione hac, & condemnabunt eam: ‖ quòd ipsi resipuerint ad prædicationem Ionæ: & ecce, plus quàm Ionas *est* in hoc loco.

42 ‖ Regina [y] Austri surget in iudicio cum natione hac, & condemnabit eam: quòd venerit à [z] terminis terræ vt audiret sapientiam Solomonis, & ecce, plus quàm Solomon *est* in hoc loco.

43 ‖ Cæterùm quum impurus spiritus exierit ab homine, ambulat per arida loca, quærens requiem: & non inuenit.

44 Tũc dicit, Reuertar domũ meam, vnde exiui. Et quum venit, inuenit *eam* vacantem, [a] versam & ornatam.

45 Tũc proficiscitur, & accipit secum septem alios spiritus peiores quàm ipse *sit*: & ingressi habitant illic, ‖ fitq; vltima conditio hominis illius deterior priore. ita etiam erit nationi huic malæ.

46 [10] ‖ Quum autem adhuc loqueretur turbæ, ecce mater & frater eius stabant foris, quærentes eius colloquium.

47 Dixit autem ei quidam, Ecce, mater tua & fratres tui foris stant, quærentes tuum colloquium.

48 Ipse verò respondens dixit illi qui *hoc* ei dixerat, Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei?

49 Et protensa manu sua in discipulos suos, dixit, [11] Ecce mater mea & fratres mei.

50 Quisquis enim fecerit quod vult Pater meus qui est in cælis, is est meus frater, & soror, & mater.

CAP. XIII.

1 Parabola seminantis. 11 & 34 Cur in parabolis loquutus Christus. 18 Explicatio parabolæ. 24 Parabola Zizaniorum. 31 Granis sinapi. 33 Fermenti. 44 Thesauri absconditi. 45 Margarita. 47 Sagena iacta in mare. 52 Christus à Nazarænis non suscipitur.

1 ILlo [1] verò die egressus Iesus domo, sedit iuxta mare,

2 Et coacta est ad eum turba multa, adeò vt nauigium ingressus sederet: tota autem turba suprà littus stabat.

3 Et loquutus est eis multa per [2] parabolas, dicens, Ecce, *quidam* sator exijt ad seminandum.

4 Et in seminando, alia quidem ceciderunt iuxtà viam: & venerunt volucres, & deuorauerunt ea.

5 Alia verò ceciderunt in petrosa, vbi non habebant terram multam: & statim exorta sunt, propterea quòd non habebant profundam terram,

6 Sole autem exorto torrefacta sunt, & propterea quòd non habebant radicem, exaruerunt.

7 Alia verò ceciderunt in spinas: & ascenderunt spinæ, & suffocarunt ea.

CAP. XIII.
1 Christus proposito satoris ænigmate, declarat sen ẽ vitæ impari successu in mundo seri, quòd videlicet plerique vel non admittant, vel adolescere non sinant.
2 *Comparationes & similitudines.*

o De blasphemia in Spiritũ sanctum.
7 Hypocritæ tandem seipsos suo testimonio produnt. *Mat. 3. 29, luc. 12. 10, 1. ioh. 5. 17.*
8 Aduersus præpostero miraculorũ flagitatores.
9 Docet Christus tristi Iudæorũ exẽplo, nullos esse infœliciores quàm qui accensam in se Euangelij lucem extinguunt.
6 *Res & sup. pellectilia, Hebraïs. Luc. 6. 45.*
p *Sup. 9. 3.*
q *Nec in vita, nec post mortẽ, id est, nunquam.*
r *Arborem proponite egregiam & bonam, vel malam & putridam vt fructui sint consimiles. Iosue. 16. 2, luc. 11. 39, 1. Ioan. 3. 12.*
s *Vana & inutiles nugæ in quibus plerique vitam terunt. Ion. 2. 9.*
t *Absoluẽris. Ion. 3. 5.*
u *Illegitima, qua defecit à fœdere Abrahæ, vel quia reliquit verum Dei cultum. 3. Reg. 10. 1, 2. Paral. 9. 1.*
x *In sepulchris, id est, in visceribus terræ.* y *Meridiei: loquitur autem de Regina Saba, id est, Sabæorum regina, quia regio Iudææ respectu est meridionalis, 1. Reg. 9.*

Luc. 11. 24.
10 Docet Christus suo exẽplo omnia esse gloriæ Dei postponenda.
11 Nulli nobis coniunctiores quã qui sunt domestici fidei. *Heb. 6. 4 & 10. 26. 2. pet. 2. 9. Mar. 3. 31, luc. 8. 20.*
z *Sabæa enim ita est in extremo Arabiæ sæculi litore, ad fauces sinus Arabici*
a *Averbo, Vera, id est, mundatam scopa.*

8 Alia verò ceciderũt in terram bonam: & ediderunt fructum, aliud quidem [c] cẽtena, aliud verò sexagena, aliud verò tricena.

9 Qui habet aures ad audiendum, audiat.

10 Tunc accedentes discipuli dixerunt ei, Quare per parabolas loqueris eis?

11 [2] Ipse verò respondens dixit, Quia vobis datum est nosse [d] mysteria regni cælorum, illis autem non est datum.

12 ‖ Quisquis enim habet, dabitur ei, & reddetur abundantior: quisquis autem non habet, etiam quod [e] habet tolletur ab eo.

13 Propterea per parabolas loquor eis, quia videntes non vident, & audientes non audiunt, nec intelligunt.

14 ‖ Itaq; completur in ipsis prophetia Esaiæ quæ dicit, Auditu audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non [f] cernetis.

15 Pinguefactum est enim cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculis suis conniuerunt: nequando cernant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & [g] conuertantur, & sanem eos.

16 [3] Vestri verò beati sunt oculi, quòd cernant: & aures vestræ, quòd audiant.

17 ‖ Amen enim dico vobis, multi Prophetæ & iusti desiderarunt videre quæ videtis, & non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.

18 Vos igitur audite parabolam eius qui seminat.

19 ‖ Quoties [h] quispiam audit sermonem de [i] regno illo, & non intelligit, venit ille Malus, & rapit quod satum est in [k] corde ipsius: is est qui iuxta viam [l] semen excepit.

20 Qui verò in petrosa semen excepit, is est qui sermonem audit, & eum statim cum gaudio accipit.

21 Non habet autem radicem in sese, sed [m] temporarius est: ortáque oppressione vel persequutione propter sermonem, statim offenditur.

22 Qui verò in spinas semen excepit, is est qui sermonem audit: sed solicitudo seculi huius, & [n] fallacia diuitiarum suffocat sermonem, & fit infructuosus.

23 Qui verò in terram bonam excepit semen, is est qui sermonem audit & intelligit, [o] qui videlicet fructum fert, editúque, alius quidem centena, alius sexagena, alius verò tricena.

24 [4] Aliam parabolam proposuit eis, dicens, Simile est regnum cælorum homini seminanti bonum semen in agro suo.

25 Quum autem dormirẽt homines, venit eius inimicus, & seminauit [p] zizania inter triticum: abijtque.

26 Quum verò germinasset herba, & fructum edidisset, tunc apparuerunt etiã zizania.

27 Accedentes autem serui patrisfamiliâs, dixerunt ei, Domine, nonne bonum semen seminasti in tuo agro? vnde ergo habet zizania?

28 Ille verò dixit eis, Inimicus quispiam hoc fecit, Serui autem dixerunt ei, Vis igitur abeamus & colligamus ea?

29 At ille dixit, Non: ne colligendo zizania, eradicetis simul cum eis triticum.

30 Sinite simul crescere vtraque vsque ad messem: & tempore messis dicam messoribus, Colligite primùm zizania, & ligate ea in falciculos, ad exurendum ea: triticum verò cogite in horreum meum.

31 ‖ Aliam parabolam proposuit eis dicens, [5] Simile est regnum cælorum grano sinapis, quod acceptum quispiam seminauit in agro suo.

32 Quod minimum quidem est omnium seminum: quum autem excreuerit, maximũ est olerum, & fit arbor: adeò vt veniant volucres cœli, & [q] nidulentur in ramis ipsius.

33 ‖ Aliam parabolam loquutus est eis, *dicens*, Simile est regnum cœlorum fermento, quod acceptum mulier condidit in farinæ [r] satis tribus, vsquequò fermentaretur tota.

34 Hæc omnia loquutus est Iesus per parabolas ad turbam: ‖ & absque parabola nihil loquutus est eis:

35 Vt compleretur quod dictum fuit per prophetam, dicentem, ‖ [s] Aperiam per parabolam os meum: eructabo occultata à iactis fundamentis mundi.

36 Tunc dimissa turba, venit domum Iesus:

---

2 Intelligẽtiæ & fidei donum est proprium electorũ, reliquis iusto Dei iudicio excæcatis.

3 Potior est Ecclesiæ præsentis cõditio, quàm Patrum qui fuerunt sub Lege.

Infrà, 25.29.

c Ad verb. centum, Hebrai enim cauent distributiui.

d Id est, Arcana.

Esa.6.9. mar.4.12, luc 8.10, ioh.12.40, act.28.26, rom.11.8.

e Etiã quod se putat habere, vide luc.8. 18.

f Perspicacitas, vt animi etiam illam notionem intelligat. Luc.10.24.

g Hebraïd est, resipiscant.

h Ad verb. omni audienti, vt vniuersala nota ad tempus non ad personam referatur. Mar.4.15, luc.8.11.

i Cœlesti.

k Satio ista ad auditionem refertur sine intelligẽtia, etiamsi cordi fiat mãdato: nam siue excipiatur semen animo, siue non, qui tamen seminat, animo seminat.

l Ad verb. satus homo enim hic dicitur saltus, vt ager saltus.

m Ad quoddam tempus durat, est herba quasi certi temporis.

4 Christus alio ænigmate mali seminis cum bono permixti, docet nũquam fore penitus liberam Ecclesiam ab offendiculis, tum in doctrina, tũ in moribus, donec aduenerit dies ille instaurationi rerum omnium destinatus.

n Ad verb. extra viam abduxisti.

o Qui homo.

p Latius, lolium.

Mar.4.30, luc.13.18.

5 Deus regnum suum à tenuissimis principijs auspicatur, vt inspérati progressus, melius illustrẽt eius potentiam.

q Vmbraculã contexant ex bacillis & frondibus, supra.8.20. Luc.13.19.

r Modios quatuor & semi, nam sicha mensura fuit veram aridarum frugum modum continens. Mar.4.33. Psal.77.2.

s Hebr loquar in parabolis.

6 Explicatio superioris ænigmatis, de bono & malo semine.

Iesus: & adierunt eum discipuli eius, dicentes, [t] Edissere nobis parabolam zizaniorum [u] agri illius.

37 [6] Ipse verò respondens, dixit eis, Qui seminat bonum semé, est Filius hominis.

38 Ager autem, est mundus: bonum verò semen, sunt [x] filij regni, zizania verò, sunt filij illius [y] Mali.

39 Inimicus autem qui seminauit ea, est diabolus: ‖ messis verò, consummatio seculi est, messores autem, Angeli sunt.

40 Sicut ergo colliguntur zizania, & igni exuruntur: ita erit in consummatione seculi huius.

41 Mittet Filius hominis Angelos suos, qui colligent ex ipsius regno omnia [z] offendicula, & eos qui [a] faciunt iniquitatem:

42 Proijcientque eos in [b] fornacem ignis: illic erit fletus, stridorq; dentium.

43 ‖ Tunc iusti fulgebunt vt sol, in regno Patris sui. Qui habet aures ad audiendum audiat.

44 [7] Rursus, simile est regnum cœlorum thesauro occultato in agro: quem inuentum, homo occultauit, & præ gaudio quod accipit [c] ex eo, [d] subducit *sese*, & omnia quæ habet vendit, emitque agrum illum.

45 Rursus, simile est regnũ cœlorum cuipiam negotiatori, quærenti pulchras margaritas:

46 Qui inuenta quapiam magni pretij margarita, abiens venundedit omnia quæ habebat, & emit eam.

47 [8] Rursum, similest est regnum cœlorum sagenæ iactæ in mare, & quæ ex [f] omni *rerum* genere coegit:

48 Quam impletam *piscatores* subduxerunt in littus: & sedentes collegerunt quæ bona sunt, in vasa, [g] putria verò foras abiecerunt,

49 Ita erit in consummatione seculi: [h] prodibunt Angeli, & [i] separabunt malos è medio iustorum:

50 Proijcientque eos in caminum ignis: illic erit fletus & stridor dentium.

51 [9] Dicit eis Iesus, Intellexistis hæc omnia? Dicunt ei, Etiam Domine.

52 Ipse verò dixit eis, Propterea omnis [k] Scriba edoctus in regno cœlorum, similis est cuipiam patrifamilias, qui profert è thesauro suo noua & vetera.

53 Et factum est quum finisset Iesus parabolas istas, [l] soluit illinc.

54 ‖ [10] Et quum [m] venisset in patriam suã, docuit eos in synagoga eorum *adeò* vt [n] percellerentur, ac dicerent, Vnde huic sapientia ista & virtutes?

55 Nõnne iste est ille fabri filius? nõnne mater eius, dicitur Maria, ‖ & fratres eius Iacobus & Ioses & Simon & Iudas?

56 Et sorores eius, nõne omnes apud nos sunt? vnde igitur isti hæc omnia?

57 Et offendebantur in [o] eo. Iesus autem dixit eis, ‖ Non est Propheta inhonoratus nisi in patria sua, & domo sua.

58 Neque [p] edidit illic virtutes multas, propter incredulitatem eorum.

10 Homines non sola ignorantia peccant, sed vltrò sibi accersunt offendicula, ne obsequatur, Deo vocanti idque certa eum eorum pernicie.

Mar.6.1, luc.4.16. Ioh.6.42. Mar.6.4, luc.4.24, ioh.4.44.

k Supr.9.4.
l Nauigauit.
m In Nazareth.
n Supr.7.28.
o Supr.11.6.
p Supr.7.22.

CAP. XIIII.

1 Herodis iudicium de Iesu. 3 Iohannes quare vinctus. 10 Capite truncatur. 13 Secedit Iesus. 21 De quinque panibus, &c. 23 Orat Christus. 24 Apostoli iactati fluctibus. 27 Fides. 30 Petrus periclitatur. 36 Fimbria vestimenti.

CAP. XIIII.

Mar.6.14. Luc.9.7. Mar.6.17, luc.3.19, infrà, 11.26.

1 IN ‖ [t] illo tempore, audiuit Herodes Tetrarcha famam Iesu.

2 Et dixit [a] pueris suis, Iste est Iohannes ille Baptista: ipse surrexit à mortuis, & propterea [b] virtutes agunt in eo.

3 ‖ Nam Herodes prehenderat Iohannem, & vinxerat eum, & coniecerat in carcerem, propter Herodiadem vxorem Philippi fratris sui,

4 Dicebat enim ei Iohannes, Non licet tibi eum habere.

5 Et quum vellet eum occidere, timebat turbam, ‖ quòd eum haberent vt Prophetam.

6 Quum autem agerentur natalitia Herodis saltauit filia Herodiadis [c] in medio: & placuit [d] Herodi.

7 Vnde cũ iureiurando spospondit *se* daturum ei quicquid petijsset.

8 Illa verò [e] producta à matre sua, sese voluptatibus semel dediderunt in Herodiade & eius filia, exemplũ meretriciæ lasciuiæ, & fœminæ crudelitatis.

1 In Iohanne exemplũ fortitudinis inuictæ, quod omnes fidi Verbi ministri imitentur in Herode, exemplum tyrannicæ vanitatis, superbiæ, ac fœuitiæ, auliceq; deniq; conscientiæ, & miserabilis eorũ seruitutis, qui

6 Explicatio superioris ænigmatis, de bono & malo semine.

Apoc.14.15, infr.13.

7 Quantæ sint opes regni cœlestis, paucissimi intelligunt: nec fit quisquam earum particeps, nisi qui aliarum omniũ rerum iactura illas redimit.

Sap.7.7. dan.12.3.

8 Multi sunt in Ecclesia, qui tamen non sunt ex Ecclesia, ac proinde tãdem eijciẽtur. Sed plenaista repurgatio, in vltimum illum diẽ differtur.

9 Sedulos esse oportet, quos nõ solum sibi sapere, sed etiam alijs Dei sapientiam dispensare necesse est.

1 Declara & explica.
a 1. Quæ in isto agro sata esse dixisti,
x Qui ita sunt in Ecclesia, vt etiam sit da Ecclesia.
y Diaboli.
z Metonym. i. eos qui dissignant turpia, & abhorrentia sanctæ.
a Supr.7.23.
b Hebr. ardentem.
c Repente.
d Clam discedit.
e Supr.7.6.
f Quæ colligit vel varias.
g Qualia multa è mari simul cum piscibus eruuntur, vt sunt musculi & alga.
h Missi à Domino.
i Tanquam ad certum finem destinatos, malos significans, morti secundæ, electos vitæ.

Da mihi (inquit) hic in patina caput Iohannis Baptiſtæ.

9 Et contriſtatus eſt Rex: ſed propter iuſiurandum & eos qui ſimul accũbebant, iuſſit dari,

10 Et miſſo *carnifice* decollauit Iohannem in carcere.

11 Et allatum eſt caput eius in patina, datumq́; eſt puellæ: & *ipſa* obtulit matri ſuæ.

12 Tunc acceſſerunt diſcipuli eius, & ſuſtulerunt corpus, idq́ue ſepelierunt: & venientes renuntiauerunt Ieſu.

13 ‖ Quum autem hoc audiſſet Ieſus, ſeceſſit illinc in nauigio in deſertum locum priuatim: & quũ audiſſet turba, pedibus ſequuta eſt eum ab vrbibus.

14 [2] Et egreſſus Ieſus vidit multam turbam: & [f] miſericordia commotus eſt erga eos, ſanauitq́ue eorum ægrotos.

15 ‖ Quum autem ſerum diei eſſet, adierunt eum diſcipuli eius, dicentes, Deſertus eſt locus, & tempus iam præterijt: dimitte turbam vt abeat in vicos, & emant ſibi eſcas.

16 Ieſus autem dixit eis, Non habent neceſſe abire: date eis vos quo veſcãtur.

17 Ipſi vero dicunt ei, Non habemus hic niſi quinque panes & duos piſces.

18 Ipſe autem dixit, Adferte mihi eos huc.

19 Et iuſſa turba per [g] herbas diſcũbere, & acceptis quinque illis panibus ac duobus piſcibus, [h] ſuſpiciens in cælum, [i] benedixit: & quum fregiſſet dedit diſcipulis panes, diſcipuli verò turbæ.

20 Et comederunt omnes, & ſaturati ſunt: ſuſtulerũtq́; quod ſuperfuerat fragmentorum, duodecim [k] cophinos plenos.

21 Qui autem ederant, fuerunt viri quaſi quinquies mille, abſque mulieribus ac pueruliſ.

22 Et ſtatim coëgit Ieſus diſcipulos ſuos inſcendere in nauigium, & præire ſibi in *ripam* vlteriorem, [l] dum dimitteret turbam.

23 Dimiſſa igitur turba, aſcendit in montem priuatim, ad orandum. ‖ Quum autem ſerum diei eſſet, ſolus erat illic.

24 [3] Nauigiũ verò iam in medio maris erat, vexatum à fluctibus: nam ventus erat contrarius.

25 Quarta autem noctis [m] vigilia abijt ad eos Ieſus, ambulans ſuper mare.

26 Et eo viſo ſuper mare ambulante, diſcipuli turbati ſunt, dicentes, [n] Spectrum eſt: & præ metu clamarunt.

27 Sed ſtatim loquutus eſt eis Ieſus, dicens, Confidite: ego ſum, ne timete.

28 [4] Reſpondens autem ei Petrus, dixit, Domine, ſi tu es, iube me ad te venire ſuper aquas.

29 Ipſe verò dixit, Veni. Et quum deſcendiſſet è nauigio Petrus, ambulauit ſuper aquas, vt veniret ad Ieſum.

30 [o] Videns autem ventum validum, timuit: & quum cœpiſſet demergi, clamauit, dicens, Domine, ſerua me.

31 Statim verò Ieſus, extenta manu, apprehendit eum, dicitq́ue ei, O exigua fide prædite, quid dubitaſti?

32 Et quum eſſent ingreſſi nauigium, quieuit ventus.

33 Qui autem erant in nauigio, venientes adorauerunt eum, dicentes, Verè Dei Filius es.

34 ‖ Et quum traieciſſent, venerunt in terram [p] Genezaret.

35 [5] Et quum agnouiſſent eum viri loci illius, miſerunt in totam circumiacentem regionem illam, & obtulerunt ei omnes male affectos.

36 Et precabantur eum, vt ſolùm tãgerent fimbriam [q] pallij ipſius, & quotquot tetigerunt, [r] ſeruati ſunt.

2 Chriſtus quinque panibus & duobus piſciculis maximã turbam reficiens, oſtendit nihil defuturum iis qui regnum Dei, poſtpoſitis omnibus, quærunt. *Mar.6.32, luc.9.10,*

3 Nauigandũ nobis per maximas tẽpeſtates, & Chriſtus, modò eò quò ipſe iuſſerit contẽdamus, nos nunquã deſeret. *Mar.6.35, luc.9.12, ioh.6.5.*

f Ex animo, id eſt, corde.

g Per gramina.

h Precantis geſtus.

i Bene precatus eſt & gratias egit.

k Menſura genus, ſiccũ & aridũ proprium.

l Dum ſignificat tẽpus intermediũ quo turba fuit cũ Ieſu.

m Ad verb. cuſtodia indicatur tempus appropinquãtũ diei, nam veteres in quatuor vigilias diuidebãt noctem, quibus ſiebãt excubiæ, Mar.6.46, ioh.6.16.

4 Fide collocamus ipſas tempeſtates (ſed Chriſti demum virtute, eas ipſas vires quas nobis indidit, per eandem miſericordiam adiuuante.

5 Chriſtus ægrotos ſanans oſtẽdit à ſe petendũ eſſe ſpiritualium morborum remediũ. nos verò ad eum non tantùm accurrere, ſed etiam alios adducere oportet. *Mar.6.55.*

n Spectrum ſeu phãtaſma eſt ad quod animus attrahitur ſeruinani, quum videre ſibi aliquid videtur, quod re ipſa nihil eſt.

o Animadvertens, tranſlatio à corpore ad animum

p Fuit lacus vicinus Capernaumo, qui & mare Galilæa & Tyberiados dicitur: vnde nomen datum regioni.

q Summa veſtis.

r A morbo.

CAP. XV.

3 Mandata & doctrina hominum. 12 Scandalum. 13 Plantatio quæ eradicatur. 14 Cæci cæcos ducentes. 18 Cor. 22 Chananæa. 26 Panis filiorũ. Catelli. 28 Fides. 32 4000. hominum ſatiantur. 36 Gratiarum actio.

1 TVnc ‖ [1] accedunt ad Ieſum Ieroſolymitani quidã Scribæ & Phariſæi, dicentes,

2 Quare diſcipuli tui tranſgrediuntur traditionem ſeniorum? [a] non enim lauant manus ſuas quum [b] edunt panem.

3 [2] At ille reſpondẽs dixit eis, Quare & vos tranſgredimini mandatum Dei per traditionem veſtram?

CAP. XV.

Mar.7.1.

1 Nulli plerunque audaciores Dei cõtemptores, quã quos Deus ſuos nomophylacas conſtituit.

2 Arguitur ſacrilega eorum audacia in corrumpendis Dei mandatis, idque pietatis obtentu, & legum condendarum autoritate vſurpanda.

a Quæ à maioribus ſunt quaſi de manu in manum tradita, vel quæ approbata ſunt a ſemoribus, penes quos erat eccleſia gubernatio.

b Cibum comedunt, hebr.

4 Nam Deus mandauit dicens, ‖ [c] Honora patrem tuum & matrem, &, ‖ Qui maledixerit patri aut matri, [d] morte moriatur.

5 Vos autem dicitis, [e] Quicunque dixerit patri aut matri, Donum quod cũque à me erit, tibi, proderit, etiamsi nequaquam honorauerit patrem suum, aut matrem suam, *insons erit.*

6 Et [f] irritum feciſtis mandatũ Dei per traditionem veſtram.

7 [3] Hypocritæ, benè de vobis prophetauit Eſaias, dicens,

8 ‖ Appropinquauit mihi populus hic ore ſuo, & labijs me honorat: cor autem eorum procul abeſt à me.

9 Sed fruſtrà me colunt, docentes doctrinas *quæ ſunt* mandata hominum.

10 ‖ [4] Et aduocata turba, dixit, eis, Audite & intelligite.

11 Non quod ingreditur in os, [g] polluit hominem, ſed quod egreditur ex ore, hoc polluit hominem.

12 Tunc accedentes diſcipuli eius dixerunt ei, Noſti Phariſæos audito ſermone iſto offenſos fuiſſe?

13 Ipſe verò reſpondens dixit, ‖ Omnis planta quam non plantauit Pater ille meus cæleſtis, eradicabitur.

14 Sinite eos: ‖ duces ſunt cæci cæcorum. porrò ſi cæcus cæco [h] prærierit, ambo in foueam cadent.

15 ‖ Reſpondens autem Petrus dixit ei, Ediſſere nobis parabolam iſtam.

16 Ieſus autem dixit, Adhuc & vos ſine intelligentia eſtis?

17 Nondum intelligitis, quicquid ingreditur in os, in ventrem cedere, & in latrinam eijci?

18 Quæ autem prodeunt ex ore, ex ipſo corde egrediuntur, & illa polluunt hominem.

19 ‖ Nam ex corde egrediuntur cogitationes malæ, cædes, adulteria, ſcortationeſ, furta, falſa teſtimonia, [i] obtrectationes.

20 Hæc ſunt quæ polluũt hominem: illotis autem manibus veſci, non polluit hominem.

21 ‖ Egreſſus illinc Ieſus receſſit [k] in partes Tyri & Sidonis.

22 Et ecce, mulier [l] Chananæa à finibus illis egreſſa, clamauit, dicens ei, Miſerere mei Domine, Fili Dauid: filia mea malè à dæmonio vexatur.

23 [5] Ille verò non [m] reſpondit ei quicquam. Tunc accedentes diſcipuli eius rogarunt eum, dicentes, Dimitte eam: nam clamat poſt nos.

24 Ipſe verò reſpondens dixit. ‖ Non ſum miſſus niſi ad oues perditas [n] domus Iſraël.

25 Illa autem venit, & adorauit eum dicens, Domine, [o] ſuccurre mihi.

26 Ipſe verò reſpondens, dixit, Non eſt bonum accipere panem liberorum, & obijcere catellis.

27 Ipſa autem dixit, Etiam Domine. Etenim catelli veſcuntur micis quæ cadunt è menſa dominorum ſuorum.

28 Tunc reſpondens Ieſus dixit ei, O mulier, magna *eſt* fides tua: fiat tibi vt vis. Et ſanata fuit filia eius ab eo momento.

29 [6] ‖ Et digreſſus illinc Ieſus venit iuxta mare Galilææ: & quum aſcendiſſet in montem, ſedit illic.

30 Tunc adijt eũ turba multa, habens ſecum ‖ claudos, cæcos, mutos, [p] mancos, & alios multos: & abiecerunt eos ad pedes Ieſu: & ſanauit eos.

31 Adeò vt turba mirata ſit, quum videret mutos loquentes, mancos ſanos, claudos ambulantes, cæcos videntes: & glorificauerunt Deum Iſraël.

32 ‖ [7] Ieſus autem aduocatis diſcipulis ſuis dixit, [q] Commoueor miſericordia erga turbam, quia iam triduum [r] permanent apud me, & non habent quo veſcantur: & dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in via.

33 Tunc dicunt ei diſcipuli eius, Vndè nobis in deſerto tot panes vt ſaturemus turbam tantam?

34 Dicit igitur eis Ieſus, Quot panes habetis? Illi autem dixerunt, Septem, & paucos piſciculos.

Exod.20.12, & 21.17, deut.5.16, ephe.6.2. Exod.21.17, leui.20.9, pro.20.20.

3 Ijdem dãnatur ſimulationis & ſuperſtitionis, quòd in rebus externis conſtituant regnum Dei.

Eſa.29.13. Mar.7.17.

4 Chriſtus docet non eſſene in rebus quidem mediis ſuendam falſorũ doctorum hypocriſin, qui animabus noſtris ludunt, & cauſam non eſſe cur eorum vocatio ordinaria nobis perſtringat oculos: alioqui nos vnà cũ illis perituros.

Iohan.15.8. Luc.6.39. Mar.7.17.

c Honorã nomine, intelligitur officij omne genus, quod à liberis parẽtibus debetur.

d Abſq; vllaſpe venia mariatur. Gen.8.5, & 9.11.

e Senſus eſt, Quicquid tẽplo donauero, eſſet in rem tuam, perinde enim eſt ac ſi tibi dedero, quia (vt Phariſæi noſtri tempore loquuntur) erit tibi meritorium. Nam hac ſpecie religionis, illi ad ſe transferebant omnia, quaſi qui templo donaſſet, filij officiũ implesſet.

f Ad verb. ſpoliaſtis omni imperio & authoritate, quantumquidem in vobis fuit: nam alioquin inuito mundo & Satana, ſtant præcepta Dei in Eccleſia ipſius.

g Ad verbum, communem reddit, id eſt, profanum: Hebrãi enim commune, id eſt, cuiuſpiam eſt vulgare, profanum vocant, quod promiſcuo vſu vellat inquinatum eſt.

h Dux fuerit itineris.

i Hic legitur à Græcis, blaſphemiæ, ſumitur tamen hoc loco pro calumnijs in proximum ſparſis.

Mar.7.24.

5 Quod Chriſtus interdum cõniuet ad ſanctas etiam preces, ſuæ gloriæ ſtudio & noſtro bono facit.

6 Chriſtus, vbi etiã contemnitur, tamen non deſinit eſſe beneficus, & in medio luporum, ou le ſuum congregat & fouet.

Supra 10.6,

7 Chriſtus repetito miraculo, confirmat ſe nõquam defuturũ ijs qui etiam per deſerta ipſum ſequuntur.

Mar.7.31.

k Regiones vicinas Tyro & Sidoni, id eſt, ea parte qua Paleſtina vergit ad Phœniciam, & mare Syriacum.

Eſa.35.5. Mar.3.10.

l Ex Chananæorũ ſtirpe, qui in Phœnicia habitabant.

m Ne verbũ quidẽ reſpondit.

n Gentis Iſraelitica, quæ diuiſa quidem erat in tribus ſed qua ab vna domo egreſſa ſunt.

o Ad verbũ, ad vocem alicuius accurrere iuuandi gratia.

p Quibus membra erant debilitata paralyſi, vel natura, poſtea enim opponitur, ſanat. Sic autem ſolitus eſt ſanare Chriſtus, vt membra debilitata ſanitati reſtitueret quum tamen aliquo difficile illi non fuerit pedes aut manus ijs dare qui illis membris carebãt.

q Vide ſup.9.36.

r Ameo latere non diſcedunt.

35 Tunc iussit turbam [f] discumbere humi.

36 Et acceptis septem illis panibus ac piscibus, quum gratias egisset, fregit, deditq; discipulis suis: discipuli verò turbæ.

37 Comederuntque omnes, & saturati sunt: & sustulerunt quod superfuerat fragmentorũ septem [g] sportas plenas.

38 Erant autẽ qui comederant, quatuor mille viri, absque mulieribus & pueris.

39 Tunc dimissa turba inscendit in nauigium: venitque in fines Magdala.

f Ad verb. resupinent sese, veluti remiges adducentes remos.

g Sporta est vasis textilis genus.

CAP. XVI.

4 Signum Iona. 6 Fermentum Pharisæorum. 12 Pro doctrina 13 Opinio populi de Christo. 17 Fides à Deo. 13 Petra. 19 Claues. 21 Prædicit Christus mortem suam. 24 Abnegatio sui, & crux. 25 Perdere animam.

CAP.XVI. *Mar.8.11.*

1 Optimè conuenit aduersus Christum inter impios aliosqui dissidentes: sed ijsdem inuitis Christus triumphat.

2 Vitandi falsi doctores.

Supra 12.34. Iohn.3.31. Mar.8.14. Luc.12.1. Supra 14.17. Iob.6.9. Supra 15.34 & Vt experiuntur ecquid hoc posset præstare quod petebant, sed malo animo ipsos instigante, nempe quòd sperarent se repertoros aliquid in eo, vnde iusta reprehensionis occasionem arriperent: vel impellente eos dissidentia aut curiositate, quibus modis dicitur tentari Deus, i. ad iracundiam pronocari, quasi velint homines cum eo certare, b Hebr facies: est externa species, & quasi rerum omnium vultus, c Supra 12.34. d Articulus celebritatem facti indicat. e Non ex alijs sed vt sua dominitatis. f Tot numero paribus, quinque videlicet hominum saltatos fuisse.

1 ET [1] quum accessissent Pharisæi & Sadducæi, [2] tentantes rogarunt: eum vt signum è cælo ipsis ostenderet.

2 Ipse vero respondens dixit eis, Quando serum est dici, dicitis, Serenitas *erit*: rubet enim cælum.

3 Et manè, Hodie *erit* tempestas: rubet enim cælum triste. Hypocritæ, [b] facies quidem cæli nostis discernere, signa verò temporum non potestis?

4 ‖ Natio mala & adultera signum requirit: sed signum non dabitur ei nisi ‖ signum [d] illud Ionæ Prophetæ. Et relictis ipsis abijt.

5 ‖ [2] Et quum venissent discipuli eius in vlteriorem ripam, obliti fuerant sumere panes:

6 Iesus autem dixit eis, Videte & cauete à fermento Pharisæorum & Sadducæorum.

7 Ipsi verò disceptabant inter se, dicentes, Panes non sumpsimus.

8 *Id* autem quum [e] nosset Iesus, dixit eis, Quid disceptatis inter vos, exigua fide præditi, quòd panes non sumpsistis?

9 Nondum intelligitis neque meministis ‖ [f] quinque illos panes *hominum* quinque mille, & quot cophinos acceperitis?

10 Neque septem illos panes ‖ quater mille *hominum*, & quot sportas acceperitis?

3 Christus variis quidem est hominum iudicijs obnoxius, sed nihilominus à suis agnoscitur. Mat 6.27. luc.9.18.

4 Fides à gratia est, non à natura.

5 Ea demùm est vera fides, quæ Christum confitetur cuius etiam virtus est inuicta. Iohan.6.69.

6 Ministerij ecclesiastici authoritas cælestis. 2 Iohan.1.13.

7 Prius discendum est quàm docẽdum. Iohan. 20.23.

g Interrogatio cum admiratione cõiuncta.

h Dicere, pro iubere. Hebr.

i Dum fuerunt Cæsareæ Philippi.

k Per appositionem.

l Quod suspicatus est Herodes, supr. 14.9. m Filii.

11 [g] Quomodo non intelligitis me non [h] dixisse vobis de pane, vt caueretis à fermento Pharisæorum & Sadducæorum?

12 Tunc intellexerunt eum non dixisse vt cauerent à fermento panis, sed à doctrina Pharisæorum & Sadducæorum.

13 [3] ‖ Quum venisset autem Iesus in partes [i] Cæsariæ, *quæ dicitur* Philippi, interrogauit discipulos suos dicens, Quem me dicunt homines esse, [k] Filium hominis?

14 Illi verò dixerũt, Alij quidem [l] Iohannem Baptistam, alij verò Eliam, alij verò Ieremiam, aut vnum ex Prophetis.

15 Dicit eis, Vos autem quem me dicitis esse?

16 ‖ Respondens verò Simon Petrus, dixit, Tu es Christus ille Filius Dei viuentis.

17 [4] Tunc respondens Iesus, dixit ei Beatus es Simon [m] Bar-iona: quia [n] caro & sanguis *hæc* non retexit tibi, sed Pater meus qui est in cœlis.

n Hic dicit significatur naturalis hominis procreatio in terris, ipsa creata natura non extincta, sed per peccatum deformata: sensus ergo est, ista patefactio non est humana atque terrena intelligentia: sed demonstratione diuina & cælesti. o Iesus Syriacè est loquutus: itaque non est vsus annotatione Petri & petra, vsus est enim vtrobique nomine Cephas: Sed quis Græcè scripsit, discrimine terminationis, volunt Petrum qui pars est adificij, a Christo petra, i. fundamento distinguere, vel Petrum à fide confessione quæ Ecclesia est communis, quod veteres testantur: Sic enim Theoph. Ea confessio quam ex confessu, fundamentum futurum est credentium.

18 [5] ‖ Sed & ego tibi dico, tu es [o] Petrus, & super hanc petram ædificabo meam Ecclesiam: & [p] portæ inferorum non superabunt eam.

p Adaer sanè Ecclesiæ separantur regno munito, ita q, per portas intelliguntur ciuitates munitæ consilijs & propugnaculis. Sensus est, Quicquid consilio vel viribus potest Satan. Sic Paulus 2. Corinth. 10. 4. vocat munitiones.

19 [6] ‖ Et tibi dabo [q] claues regni cœlorum: & quicquid [r] ligueris in terra, erit ligatum in cœlis: & quicquid solueris in terra, erit solutum in cœlis.

q Metaphora sumpta ab œconomis, qui claues gerunt: describitur ministerium verbi potestas, vt Esa. 22. 22. illa autem potestas communis est omnibus ministris, infra 18. 18. Itaque ministerium Euangelicum rite dici potest, claues regni cœlorum. r Ligantur quorum peccata retinentur, illis cœlum claudituri, nempe quòd fide non recipiunt Christum: contra quam beati sunt, quibus cœlum apertum est, qui Christum amplexi, ab eo liberantur, & fiunt illi coheredes.

20 [7] Tunc interdixit discipulis suis, vt

7 Christus non vult nominis sui gloriam ante tempus quæri.

diterranæum, ab Herode magnifice extructa in honorem Octauij, altera Philippi Herodu Magni ex Cleopatra filij Tetrarcha in honorem Tiberij, ad radices Libani, Ioseph. libro decimoquinto.

nemini dicerent ipsum esse Iesum illum Christum.

21 [8] Ex eo tempore cœpit Iesus indicare discipulis suis, oportere se abire Ierosolymã, & multa pati à [f] Senioribus & principibus Sacerdotum & Scribis, & occidi, & tertio die suscitari.

22 [t] Et prehensum eum Petrus cœpit obiurgare, dicens, Propitius tibi sis Domine: nequaquam erit tibi hoc.

23 [9] At ille conuersus dixit Petro, Abscede à me [u] satana, scandalo es mihi: nam non [x] sapis quæ *sunt* Dei, sed quæ *sunt* hominum.

24 [10] ‖ Tunc Iesus dixit discipulis suis, Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, ac sequatur me.

25 ‖ Quisquis enim voluerit [y] animã suam [z] seruare, perdet eam: quisquis autem perdiderit animam suam mea causa, [a] inueniet eam.

26 ‖ Quid enim prodest cuipiam si totum mundum lucratus fuerit, [b] anima verò sua mulctetur? aut quam dabit quispiam [c] compensationem animæ suæ?

27 Futurum est enim vt Filius hominis veniat cum [d] gloria Patris sui cum Angelis suis: ‖ & tunc reddet vnicuique secundum facta eius.

28 ‖ Amen dico vobis, sunt quidam ex iis qui hic adstant, qui nequaquam gustabũt mortem vsquedum viderint Filium hominis venientem in [e] regnum suum.

1 Aduersus crucis offendiculum tẽpestiuè præparandi sunt omnium animi.
9 Aduersus præpostera zelum
10 Nulli pejus sibi consulũt, quàm qui sese supra Deum amant.
Suprà, 10.38 mar 8.34, luc. 9.23, & 14.27.
Suprà, 10.39 mar. 8.35, luc. 9.24, & 17.33, iohan. 12.25.
Mar. 8.36, luc. 9.25.
f Dignitatis erat non ætatis nomen: eos designat penes quos erant iudicia, quæ Hebraï vocabulo Sanhedrim vocabant: ij sunt, quos à senio Senatores Latini vocant.
Psal. 61.12, rom. 2.6. Mar. 9.1, luc. 9.27.

1 Mann prehensum seduxisset, vt solent familiarius aliquid dicturi. u Satan, id est, aduersarius, per antonomasim Hebraïs dicitur qui Græcis Diabolus, id est, calumniator, vel tentator: sed tribuitur ijs qui malitia vt Iudæ, Iohan. 6. 70. vel inuitate aut arrogantia Dei voluntati resistunt. x Eo verbo significatur Petrum falsa de se persuasione peccasse. y Vitam suam hebr. vel gnaedochaïr, sepsum. z. Suprà, 10. 39. a Sepsum lucrifecit. Sensus est eos qui sui seruandi causa Christum abnegant, non modò lucrum non facturi, quod captant, sed etiam eius rei quam seruatam esse volunt, id est, suipsius iacturam facturi, quod est damnum omnium maximum: contra verò qui pro Christo mori non dubitant. b Sepsum perdat, vt Luc, interpretatur. 9. 25. c Qua sese redimat. d Suprà, 6. 29. e Per regnum intelligenda est gloria ascensionis, & qua illam sequuta sunt, Ephes. cap. 4. vers. 10. vel prædicationem Euangelij, Mar 9. 1.

CAP. XVII.

1 Transformatio Christi. 5 Audiendus Christus. 11 Elias. 13 Iohannes Baptista. 17 Infidelitas Apostolorum. 20 Fides viua. 21 Oratio, & ieiunium. 22 Christus passionem suam prædicit. 24 Tributum solui.

1 ‖ Exto [1] [a] verò pòst die accepit Iesus Petrum ac Iacobum & Iohannem fratrem eius, & subducit eos priuatim in montem sublimem.

2 [b] Transformatusq; est coràm eis, & splenduit facies eius vt sol: vestimenta autem eius facta sunt alba vt lux.

3 Et ecce, conspecti sunt eis Moses & Elias cum eo colloquentes.

4 [c] Respondens autem Petrus dixit Iesu, Domine, bonum est nos hic esse: si vis, faciamus hic tria tabernacula, tibi vnum, & Mosi vnum, & Eliæ vnum.

5 Adhuc eo loquente, ecce nubes lucida inumbrauit eos: & ecce vox è nube, dicens, ‖ Hic est Filius [d] ille meus dilectus, in quo acquiesco: ipsum audite.

6 Et quum *hæc* audissent discipuli, [e] ceciderunt in faciem suam, & timuerũt vehementer.

7 Tunc accedens Iesus tetigit eos, dixitque, Surgite, & ne timete,

8 Sublatis autem oculis suis nemi nem viderunt, nisi Iesum solum.

9 Et quum descenderent de monte, mandauit eis Iesus, dicens, Nemini dixeritis hanc [f] visionem; vsquequò Filius hominis à mortuis resurgat.

10 Tunc interrogauerunt eum discipuli sui, dicentes, Quid igitur Scribæ dicunt, ‖ oportere vt Elias primùm veniat?

11 Iesus autem respondens dixit eis, Elias quidem veniet primùm, & restituet omnia.

12 Sed dico vobis Eliam iam venisse: quem non agnouerunt, sed fecerunt ei quæcunque voluerunt: ita futurum est vt & Filius hominis patiatur ab eis.

13 Tunc intellexerunt discipuli *eum* de Iohanne Baptista, *hæc* sibi dixisse.

14 [2] ‖ Et quum venissent ad turbam, adijt eum quidã, [g] accidens ei ad genua.

15 Et dicens, Domine, miserere filij mei, quoniam [h] lunaticus est, & malè afficitur: nam sæpe cadit in ignem, & sæpe in aquam.

16 Et obtuli eum discipulis tuis, nec eum potuerunt sanare.

17 Respondens autem Iesus, dixit, O natio incredula & peruersa, quousque tandem ero vobiscum? quousque tandem sũmi cernitur. g Supplicantium more. h Qui cerebrum temporibus comitali morbo, aut alio genere morbi laborant hoc tamen loco ita accipiendum est, vt ad morbum naturalem intelligamus accessisse diabolicam furorem.

CAP XVII.
Mar. 9.2, luc. 9.27.
1 Christus sic est humilis in Euangelio, vt interea fit cæli & terræ Dominus.
2 Indigni quidem sunt hominis Christi beficentia, sed ipse nihilominus eos respicit.
Supra, 3.17, 2.pet. 1.17.
a Lucas ollo dies numerat, in quibus primum & vltimum Matthæus intermedios.
b In aliam formam est mutatus.
c Hebr. Malach. 4.5. supra, 11.14, mar. 9.11.
d Articulus Iesum a reliquis filijs distinguit: Ille enim natura Filius est, nos adoptione, ideò primogenitus dicitur inter fratres, quia licet ipse sit vnicus, principatum tamen est inter multos, quatenus est fons adoptionis ac caput.
Mar. 9.17, luc. 9.37.
e Hebr. prouisi adorarunt,
Sup. 2.11.
f Quod viderant, alioquin propriè de ijs dicitur horama, quod per quia

dem [i] tolerabo vos? adducite mihi eum huc.

18 Et obiurgauit dæmoniũ Iesus, exiitq́ue illud ab eo: & sanatus est puer ex illo momento.

19 [3] Tunc adeuntes discipuli Iesum priuatim, dixerunt, Quare nos non potuimus illud eiicere?

20 Iesus autem dixit eis, Propter incredulitatem vestram. ‖ amen quippè dico vobis, si habeatis fidem quantulum *est* granum sinapis, dicetis monti huic, Demigra hinc illuc, & demigrabit: & nihil impossibile erit vobis.

21 [4] Hoc verò genus *dæmoniorum* non egreditur nisi per [k] precationem & ieiunium.

22 [5] ‖ Versantibus autem ipsis in Galilæa, dixit eis Iesus, Futurum est vt Filius hominis tradatur in manus hominum.

23 Et trucidabunt eum, sed tertio die suscitabitur: Et contristati sunt vehementer.

24 [6] Quum autem venissent Capernaum, venerunt ad Petrum qui didrachma accipiunt, dixeruntq́ue, Magister vester [l] non [m] soluit [n] didrachma?

25 Dicit, Etiam. Et quum ingressus fuisset domum, præuenit eum Iesus, dicens, Quid tibi videtur, Simon? Reges terræ à quibus accipiũt tributa aut censum? [o] à filijs suis, an ab alienis?

26 Dicit ei Petrus, Ab alienis. Ait ei Iesus, Nempè igitur liberi sunt filij.

27 Sed ne offendamus eos, profectus ad mare mitte hamum: & eum piscem qui [p] ascenderit primus, tolle: & aperto ore eius, inuenies [q] statẽrem: acceptum illum da eis pro me & pro te.

3 Diffidentia interrũpit diuinorum beneficiorũ cursum.
4 Remedium aduersus diffidẽtiam.
5 Magis ac magis præparandi sunt animi nostri aduersus crucis offendiculum. *Luc.17.6. Infrà, 20.17, Mar.9.31, luc.9.44,*
6 Christus vltrò sese Cæsaris edictis subijciens, ostendit ciuiles politias Euangelij doctrina minimè aboleri.
i *Sustinebo vos.*
k *Vt intelligatur attentis & diligẽtia precationi ardentiq́ue adiunctum, quæ extra sobrietatem esse nequit.*
l *Non negat, sed interrogat.*
m *Soluere debet.*
n *Qui viginti annos essent nati ad quinquagesimum, pendebant sicli sanctuarij dimidium, Exod. 30. 13. Hoc erat didrachmon Atticum, quod Iudæa subacta exegerunt Romani.*
o *Per filios non subditos qui tributum soluebant, sed naturales filios intelligit.*
p *Ad hamum.*
q *Stater erat tetradrachmum, id est, quatuor drachmarum.*

CAP. XVIII.

1 Maximus in regno Dei. 5 Suscipere puerulũ. 7 Scandala tollere. 7 Scandala. 9 Oculi eruito. 10 Angeli. 12 Ouis perdita. 15 Correptio. 17 Excommunicatio. 21 Fratri resipiscenti semper parcendum. 23 Parabola Regis conferentis rationem cum seruis suis.

CAP.VIIII *Mar.9.33, luc.9.46.*

1 EO ‖ ipso tempore adierunt Iesum discipuli, dicentes, Quisnam maximus est in regno cælorum?

2 [1] Et quum aduocasset [a] puerulum Iesus, statuit eum in medio eorum.

3 ‖ Et dixit, Amen dico vobis, nisi [b] conuersi fueritis, & fiatis vt pueruli, nequaquam ingrediemini in regnum cælorum.

4 Quisquis igitur demiserit seipsum sicut *est* puerulus iste, is est maximus ille in regno cælorum.

5 Et quisquis exceperit aliquẽ puerulum talem in nomine meo, me excipit.

6 [2] ‖ Quisquis autem offenderit aliquem ex paruis istis qui in me credunt, præstiterit ei vt suspendatur mola [c] asinaria in collo eius, ac demergatur in profundo maris.

7 [3] Væ mundo ab offendiculis, necesse est enim vt eueniant [d] offendicula: veruntamẽ væ homini illi per quem offendiculum euenit.

8 ‖ Si verò manus tua vel pes tuus facit vt tu [e] offendas, excinde ea, & abijce abs te. bonum est tibi ad vitam ingredi claudum aut mancum *potius*, quàm duas manus vel duos pedes habentem conijci in ignem æternum.

9 Et si oculus tuus facit vt tu offendas, erue eum, & abijce abs te: bonum est tibi [f] luscum ingredi in vitam, *potius* quàm duos oculos habentem conijci in gehennam ignis.

10 [4] Videte ne contemnatis aliquem ex paruis istis: ‖ dico enim vobis, Angelos eorum in cœlis per omne *tempus* videre faciem Patris mei qui in cœlis est.

11 ‖ Venit enim Filius hominis vt seruet quod perierat.

12 Quid vobis videtur? si fuerint alicui homini centum oues, & errauerit vna ex eis, nonne relictis ipsis nonaginta nouem, profectus in montes, quærit eam quæ aberrauerat.

13 ‖ Quòd si acciderit vt inueniat eã, amen dico vobis, gaudet super ea magis quàm super illis nonaginta nouem quæ non aberrarunt.

14 Ita non [g] vult Pater vester qui in cœlis est, vt pereat vnus ex paruis istis.

15 [5] ‖ Si verò peccauerit [h] in te frater tuus, veni & argue eum inter te & ipsum solũ. si te audierit, lucratus es fratrẽ tuũ:

1 Submissio animi, vera ad excellentiam via. *Infra, 19.14, 1.Cor.14.20.*
2 Fratrum quantumuis abiectorum summa nobis habenda ratio. Qui secus fecerit graues pœnas dabit. *Mar.9.42, luc.17.2.*
3 Non potest quidem vir bonus nisi per media offendicula incedere, sed omnes præcidendæ sunt occasiones. *Supra 5.30, mar.9.43.*
4 Quo quispiam est infirmior, eo magis oportere illius salutẽ nobis curæ esse, Deus ipse suo exemplo nos docet. *Psal.34.8. Luc.19.10, Luc.15.4.*
5 Studendũ est sarciẽdæ concordiæ, non autem vindictæ iniuriæ. *Leuit.19.17, eccle.19.13, luc.17.3, iac.5.19.*

a Tuorum ætate.
b Hebr. resipueritis.
c Lapis quo fruges molũtur.
d Impedimẽta quæ infirmantur operibus boni. Græc. scandala, id est, ad quæ impingitur.
e Supr.5.29.
f Ad verbum vnoculum, qui natura vnum tantum habet oculum, vnoculus dici potest, seu qui altero captus oculo.
g Ad verb. non est voluntas ante patrem vestrum. Hebr.
h Si peccauerit ita, vt solum peccatum fratris noxii.

16 Sin verò te non audierit, accipe tecum adhuc vnum aut duos: ‖ vt in [i] ore duorum aut trium teſtium [k] ſtabile ſit omne verbum.

17 [6] Quòd ſi [l] neglexerit audire, dic [m] Eccleſiæ: quòd ſi Eccleſiam audire neglexerit, ſit tibi velut quiſpiam ‖ [n] ethnicus & quiſpiam publicanus.

18 Amen dico vobis, ‖ quæcunque [o] ligaueritis in terra, erunt ligata in cęlo: & quæcunque ſolueritis in terra, erunt ſoluta in cælo.

19 Rurſum dico vobis, ſi duo ex vobis [p] conſenſerint in terra, quodcunque petierint, fiet eis à Patre meo qui in cælis eſt,

20 Vbi enim ſunt duo vel tres coacti in nomine meo, illic ſum in medio eorũ.

21 [7] Tunc adiens eum Petrus, dixit, Domine, quoties peccabit in me frater meus, & remittam ei? [an] ‖ vſque ſepties?

22 Dicit ei Ieſus, Non dico tibi vſque ſepties, ſed vſque ſeptuagies ſepties.

23 ‖ Propterea ſimile eſt regnum cęlorum regi qui voluit [q] conferre rationem cum ſeruis ſuis,

24 Et quum cœpiſſet conferre, oblatus eſt ei quidam debitor [r] decies mille talentorum.

25 Quum autem is non poſſet *hæc* reddere, iuſſit eum dominus eius venundari, & vxorem eius & liberos, & omnia quæ habebat: & reddi *debitum*.

26 Procidens ergo ſeruus ille [s] adorabat eum, dicens, Domine, [t] differ iram erga me, & omnia tibi reddam.

27 [u] Commotus autem miſericordia dominus ſerui illius, dimiſit eum, & mutuum remiſit ei.

28 Egreſſus verò ſeruus ille, inuenit vnum ex conſeruis ſuis, qui debebat ei centum denarios: & prehenſum eum [x] ſuffocabat, dicens, Redde quod debes.

29 Procidens ergo conſeruus eius ad eius pedes, precabatur eum, dicens, Differ iram erga me, & omnia reddam tibi.

30 Ille verò noluit: ſed abiens coniecit eum in carcerem, quouſque redderet debitum.

31 Quum autem vidiſſent conſerui eius quæ facta fuerant, cõtriſtati ſunt vehementer: & quum veniſſent, declararũt domino ſuo omnia quæ facta fuerant.

32 Tunc eo aduocato dominus ipſius dixit ei, Serue male, totum debitum illud remiſi tibi, quia precatus es me:

33 Nónne oportuit & te miſereri cõſerui tui, vt & ego tui miſertus ſum?

34 Tunc iratus dominus eius tradidit eum tortoribus, vſquequò redderet id omne quod ſibi debebatur,

35 Ita & Pater meus cæleſtis faciet vobis, niſi remiſeritis ſuo quiſque fratri, ex cordibus veſtris offenſas eorum.

Deut.19.15. ioh.8.17. 2.cor.13. 2.cor.13.1. 1.theſſ.5.14. heb.10.28. 1.cor.5.9. 2.theſſ.3.14. Ioh.20.23.

6 Qui Eccleſiæ iudicium contemnit, Deũ contemnit.

7 Implacabilem Deum experiuntur qui à fratribus quantumuis magnis multiſque iniurijs prouocati, non ignoſcunt. Luc.17.4. Luc.17.4.

i Id eſt ſermonis ac teſtimonij: eos enim aliquando ſignificatur pro ſermone, Num. 13.16. atque etiam pro facto teſtimonio ſolebat, quum res per ſe loquitur, infra, 21 16.

k Ratũ firmúmque.

l Ad verbum ſit audire dignatus, vel audire diſſimulauerit.

m Agit non de quadã 30. Iuniã, ſed de eccleſiaſtico conuictu, nam poſtea addit ligãdi & ſoluendi poteſtatem, quæ eccleſia erat: reſpicit autem rationem ſui temporis, quo penes ſenatores iudicium erat eccleſiæ, Ioban. 9.22. item. 12. 42. item 16.2. apud quos ſupplicium erat è Synagoga ejici, velut apud nos excommunicari.

n Profanus & à religione aliquis qui talis eſt, Gentes ab Hebræis vocabantur, quorum ſicut & publicanorum conſuetudo fugeretur.

o Supra, 16.19.

p Translatio à corpore ad animũ, nam ad cantum proprie refertur vox Græca, ἀσυμφωνία derivata.

q Subducere rationem.

r Vt ſit ioſque diſcrimen, memoratur ingens ſumma ſexagies centena millia auorum coronatorum, & exigua decem aurcorum, inter qua proportio euaneſcit.

ſ Cùm adoratione, quam in Oriente erat frequens.

t Ne indulgeas iracundiæ tuæ erga me, ſic Deus macrothymos in ſacris literis celebratur, id eſt, clemens & cohibens impetum animi, Pſal. 18.5. patiens & multæ miſericordiæ.

u Supra 9.36.

x Premebat fauces illius, ſeu collum obtorquebat.

CAP. XIX.

a Sanantur infirmi. 3. & 7. Libellus diſceſſionis. 12 Eunuchi. 13 Pueruli oblati. 17 Bonus Deus. Mandata ſeruanda. 21 Perfectus. 23 Diues. 26 Salus à Deo. 27 Relinquere omnia & Chriſtum ſequi.

CAP. XIX.

1 ET ‖ factum eſt, quum finiſſet Ieſus ſermones iſtos, [a] ſoluit à Galilæa, & venit in fines Iudææ, traiecto Iordane.

2 Et ſequuta eſt eum turba multa: ſanauitque eos illic.

3 [1] Tunc adierunt eum Phariſæi, tentantes eum, & dicentes ei, Licétne homini [b] dimittere vxorem ſuam quauis ex cauſa?

4 Ille verò reſpondens dixit eis, Nõ legiſtis ‖ [c] opificem ab initio feciſſe maſculum & fœminam?

5 Et dixiſſe, ‖ Propterea relinquet homo patrem & matrem, & [d] agglutinabitur vxori ſuæ: & [e] qui duo *fuerant*, erunt vna caro.

6 Itaque non amplius ſunt duo, ſed vna caro. quod ergo Deus [f] coniunxit, homo ne ſeiungat.

7 [2] Dicunt ei, Cur ergo ‖ Moſes man-

CAP. XIX.

Mar.10.1.

1 Indiſſolubile eſt coniugij vinculum, niſi ob ſcortationẽ.

2 Non ſtatim probat Deus quod ciuiles leges cogũtur tolerare.

Gen.1.26. Gen.2.24. 1.cor.6.16. ephes.5.31. Deut.24.1.

a Traiecit è Galilæa in fines Iudææ.

b Libellum mittere repudij, ſup.5.31.

c Ad verb. qui fecit. ſub. hominem.

d Exprimitur vis Græci vocabuli, quo ſignificatur arctiſſima illa coniunctio viri & vxoris, quaſi glutine connitentium.

e Qui duo erant homines, fiunt velut vnus homo, caro autem per Synecdochen pro toto homine ſeu corpore, Hebr.

f Vide coniugium & coniungi, quaſi à iugo tranſlatione ſumta.

dauit dare libellum diſceſſionis, & eam dimittere?

8 Dicit eis, Moſes [g] pro duritia cordis veſtri [h] permiſit vobis dimittere vxores veſtras: cæterùm à principio non fuit ita.

9 Dico autem vobis, ‖ quicunque dimiſerit vxorem ſuam, niſi [i] ob ſcortationem, & aliam duxerit, eum mœchari: & qui dimiſſam duxerit, mœchari.

10 [j] Dicunt ei diſcipuli eius, [k] Si tale eſt negotium hominis cum vxore, non ezpedit contrahere matrimonium.

11 Ipſe verò dixit eis, Non omnes [l] capiunt hunc ſermonem, ſed quibus datum eſt.

12 Sunt enim [m] eunuchi qui ex matris vtero nati ſunt ita: & ſunt eunuchi qui caſtrati ſunt ab hominibus: & ſunt eunuchi qui [n] ſeipſos caſtrarunt propter regnum cælorum. Qui poteſt capere, capiat.

13 [o] ‖ Tunc oblati ſunt ei pueruli vt manus eis imponeret, & precaretur: diſcipuli autem obiurgarunt eos.

14 Ieſus autem ait, Sinite puerulos, & ne prohibite eos ad me venire. talium eſt enim regnum cælorum.

15 Et quum impoſuiſſet eis manus, profectus eſt illinc.

16 [p] ‖ Et ecce, quidam accedens dixit ei, Magiſter bone, quid boni faciã vt habeam vitam æternam?

17 Ipſe verò dixit ei, Cur me dicis bonum? nullus eſt bonus, niſi vnus, *nempè* Deus. Si vis autem ad vitam ingredi, ſerua mandata.

18 Dicit ei, quæ? Ieſus autem dixit, ‖ Non occides, Non mœchaberis, Non furaberis, Nõ dices falſum teſtimonium.

19 Honora patrem, & matrem. Et, Diliges proximum tuum vt teipſum.

20 Dicit ei adoleſcens, Omnia hæc obſeruaui à iuuentute mea: quo adhuc deficior?

21 Ait ei Ieſus, [q] Si vis perfectus eſſe, abi, vende quæ habes, & da pauperibus: & habebis theſaurum in cælo: & veni, ſequere me.

22 Quum audiſſet autem adoleſcens eum ſermonem, abijt contriſtatus. habebat enim bona multa.

23 Ieſus autem dixit diſcipulis ſuis, [r] Amen dico vobis, diues difficilè introibit in regnum cælorum.

24 Rurſum verò dico vobis, [s] Facilius eſt [t] camelum per foramen acus tranſire, quàm diuitem in regnum Dei introire.

25 *His* autem auditis diſcipuli eius perculſi ſunt valdè, dicentes, Quis ergo poteſt ſeruari?

26 Intuitus autem *eos* Ieſus, dixit eis, Apud homines hoc impoſſibile eſt: apud Deum autem omnia poſſibilia ſunt.

27 [u] ‖ Tunc reſpondens Petrus dixit ei, Ecce, nos reliquimus omnia, & ſequuti ſumus te: quid ergo erit nobis?

28 Ieſus autem dixit eis, Amen dico vobis, vos qui ſequuti eſtis me, [x] in regeneratione, quum ſederit Filius hominis in throno gloriæ ſuæ, ‖ ſedebitis etiã, vos, *inquam*, ſuper thronos duodecim, iudicantes duodecim tribus Iſraël.

29 Et quiſquis reliquerit domos aut fratres, aut ſorores, aut patrem, aut matrem, aut vxorem, aut liberos, aut agros, cauſa nominis mei, [y] centuplicia accipiet, & vitam æternam hæreditatis iure poſſidebit.

30 [z] ‖ Multi autem primi, erunt vltimi: & vltimi primi.

g Ratione vel cauſſa veſtræ duritiei.

h Lege ſcilicet politica, non morali. hac enim perpetua eſt regula diuinæ iuſtitiæ, illa ſeſe aliquando vt regula Lesbia inflectit.

Mat.19.17, luc.18.18. Exod.20.13.

i Hoc itaque tempore in adulteros latè leges negligebantur: rapudio enim non fuiſſet opus, ſi capitali ſupplicio deremptum fuiſſet matrimonium.

k Ad verb. ſi ita eſt cauſſa hominis cũ vxore, id eſt, ſi ita ſe res habet de viro & vxore, ſeu de coniugio.

l Recipiunt & admittunt, ſicut tranſlatitiè, locum aliquem auguſtum capere non poſſe multas res.

m Eunuchus nomen eſt generis, eius ſpecies ſunt ſpadones, thlibia & caſtrati.

n Qui à coniugio abſtinent, & continentiam ſeruant, ex Dei ſcilicet dono.

o Non verè reſponderat iuuenis ſe omnia mandata ſeruaſſe: ideò verè charitatis exemplo propoſito, latentem in animo morbum indicat.

p Theoph. cameli nomine, ſuum autem chorarium intelligit, Canimus verò ex Thalmudiſta obſeruat prouerbialem eſſe locutionem, & camelo nomine animal intelligi.

Mat.19.11, luc.18.30.

q Regenerationis ſummitur pro illa die, qua electi incipient nouam vi amicitiæ animo & corpore frui tur illa hæreditate cæleſti. qua centies tanti ſunt.

r Ad verb.

CAP. XX.

1 Operarij conducuntur in vineam. 15 Oculus nequam. 17 Paſſionẽ ſuam prædicit. 20 Zebedæi filij. 22 Calix. 28 Miniſter noſter Chriſtus. 30 Cæci duo.

CAP. XX.

1 Deus nemini obſtrictus, quoſcunq; quandocunque libuit, vocat. Tãtum data eſt opera vnicuique vt ad metam in offenſo curſu, nihil in alium vel in Dei iudicia curioſè inquirens, perueniat.

1 SImile [a] enim eſt regnum cælorum patrifamiliãs, qui exijt cum prima luce ad conducẽdos operarios *quos mitteret* in vineam ſuam.

2 [b] Pactus autẽ cum operarijs denario in diem, miſit eos in vineam ſuam.

3 Et egreſſus circa horam tertiam, vidit alios ſtantes in foro otioſos:

4 Et illis dixit, Abite & vos in vineam, & quodcunque iuſtum fuerit, dabo vobis.

a Ad verbum, concentum habuit, tranſlatio à muſica ſymphonia.

b De ſingula in diem denario.

5 Illi autem abierunt. Rursum egressus circa sextam & nonam horam, fecit itidem.

6 Circa horam autem [c] vndecimam egressus, inuenit alios stantes otiosos, ac dicit eis, Cur hîc statis totum diem otiosi?

7 Dicunt ei, Quia nemo nos conduxit. Dicit eis, Abite & vos in vineam: & quicquid fuerit iustum accipietis.

8 Quum autem serum diei esset, dicit dominus vineæ procuratori suo, Voca operarios, & redde eis mercedem, incipiens ab vltimis vsque ad primos.

9 Et quum venissent qui circa vndecimam horam *conducti fuerant*, acceperunt [d] singuli denarium.

10 Venientes autem & primi, existimarunt se plus esse accepturos: sed acceperunt ipsi quoque singuli denarium,

11 Et quum accepissent, murmurabant aduersus patremfamiliâs.

12 Dicentes, Isti vltimi vnam horam [e] fecerunt, & eos æquales nobis fecisti, qui portauimus pondus diei, & æstum.

13 Ipse verò respondens dixit vni eorum, [f] Amice, non facio tibi iniuriam: nónne denario pactus es mecum?

14 Tolle quod tuum est, & abi. volo autem huic vltimo dare vt & tibi.

15 ‖ Annon licet mihi quod volo facere in [g] meis? an oculus tuus [h] malus est quia ego bonus sum?

16 Sic vltimi erunt primi: & primi, vltimi. multi enim sunt vocati, pauci verò electi.

17 [i] Et ascendens Iesus Hierosolyma, assumpsit duodecim discipulos suos priuatim in via, & dixit eis,

18 ‖ [k] Ecce, ascendimus Hierosolyma, & Filius hominis tradetur principibus Sacerdotum ac Scribis, & condemnabûnt eum morte:

19 ‖ [l] Tradentque eum Gentibus vt illudant, & flagellent, & crucifigant: sed [m] tertia die resurget.

20 ‖ [n] Tunc venit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filijs suis, adorans, & petens aliquid ab eo.

21 Ipse verò dixit ei, Quid vis? Ait ei, Dic vt sedeant isti duo filij mei, vnus ad dexteram tuam, & alter ad sinistram, in regno tuo.

22 Respondés autem Iesus dixit, Nescitis quid petatis. potestis [k] bibere poculum quod ego bibiturus sum, & [l] baptismate quod ego baptizor, baptizari? Dicunt ei, Possumus.

23 Tunc dicit ei, Poculum quidem meum bibetis, & baptismate quo ego baptizor, baptizabimini: sedere autem ad dexteram meam & sinistram meam, [m] non est meum dare, sed *dabitur* quibus paratum est à Patre meo.

24 ‖ Et quum *hæc* audissent *alij* decẽ, indignati sunt de duobus fratribus.

25 Iesus autem quum eos aduocasset, ait, Scitis principes Gentium in eas [n] dominari, & qui magni sunt, licentia vti in eas.

26 Verùm non ita erit inter vos: sed quicunq; voluerit inter vos magnus fieri, sit vester minister.

27 Et quicunque voluerit inter vos primus esse, sit vester seruus.

28 Sicut Filius hominis non venit vt sibi ministraretur, sed vt ministraret, ‖ daretque animam suam *in* redemptionis pretium pro [o] multis.

29 ‖ [p] Tunc egredientibus ipsis ex Iericho, sequuta est eum turba multa.

30 Et ecce, duo cæci sedentes iuxtà viam, quum audissent Iesum præterire, clamarunt, dicentes, Miserere nostri Domine, fili Dauid.

31 Turba autem obiurgabat eos vt silerent: illi verò magis clamabant, dicentes, Miserere nostri Domine, fili Dauid.

32 Et quum substitisset Iesus, [p] vocauit eos, & ait, Quid vultis faciam vobis?

33 Dicunt ei, Domine, vt aperiantur oculi nostri.

34 Misericordia autem cõmotus Iesus tetigit oculos eorum: & statim visum receperunt oculi eorum, & sequuti sunt eum.

CAP. XXI.

Christus asina insidens, ingreditur Ierusalem. 12 Vendentes ejcit. 13. Orationis domus. 19 Ficus aridifica. 23 Baptismus Iohannis. 28 Qui voluntatẽ Dei faciunt. 30 Publicani. Meretrices. 33 Vinea Dei. Iudæi. 38 Filius occisus ab agricolis. 42 Lapis angularis.

1 ET ‖ [1] quum appropinquassent Hierosolymis, & venissent Beth-pha- CAP XXI. *Mar.11.1, luc.19.29.*

1 Christus humilis de mundi superbia triumphans, ad veram gloriam per crucis ignominiam ascendit.

8 Christus necessariò quidem, sed voluntariè tamen crucẽ adijt.

3 Christum ij demùm acerbissimè persequuntur, quos minimè omniũ oportuit.

4 Ignominia crucis, certum iter ad æternæ vitæ gloriã.

5 Contraria prorsus est ratio regni cælestis & terreni.

c *Horam vltimam, dies enim 12. hãc continebat, quarum prima ab ortu solis numerari cœpit.*

d *Ad verb. æqualiter denarium.*

e *Subaudi tur operã vel aliquem. Hebræi enim in verbo, verbalia nomen includunt vt Psal.13.4. Ne dormiam mortis sub. dormitionem. Supra, 9.30, marc.10.31, luc.13.30, infrà, 22.14.*

f *Ad verb. solalii quo vocãlis in omnibus fere linguis compellamur ignoti.*

g *Sub rebus. Mar.10.32, luc.18.31. Ioh.18.23. Mar.10.15.*

h *Nequam, i. An inuidet ipsu benignitatem meam, Hebræi enim per oculum malum inuidentiam significant, quoniam elucent petitiũ in oculis tales effectus. Sup. 6. 23. opponitur vitioso. sumitur etiam ibi pro simplici.*

i *Supra 19.22.*

6 Christus duobus cæcis solo contactu sanatis cõfirmat se vnum esse mundi lucẽ.

k *Metonymia, poculũ, pro eo quod poculo continetur. Bibere poculi nomine, Hebræi modum pœnæ cui peccatu infligitur, psal.22. vel lætitia qua cumulantur fideles, psal. 23. 5. aliquãdo sortem siue conditionem intelligunt, psal.16. 5. Mar.10.14, luc.22.23. Phi.2.7. Mar.10.48, luc.18.39.*

l *Transfertur ad afflictiones, translatione Danidis similiari.*

m *Non excluditur omnipotentia dominatus in Christo, sed indicatur demissio ad copulationem naturæ humanæ.*

n *Cum quadam asperitate.*

o *multorum vice vel causa.*

p *Vocat, non alterius ministerio.*

ge ad montem Olearum, tunc Iesus misit duos discipulos.

2 Vruntur in primis gloria Christi, quos oportuit pietatis esse magistros: sed frustrà.

2 Dicens eis, Ite in vicum qui vobis est ex aduerso, & statim inuenietis asinam ligatam, & pullum cum ea: soluite, & adducite mihi.

a Ille qui vobis aliquid dixerit, dimittet eos, sci licet asinam & pullum. Esa.62.11, Zach.2.9, Ioh.12.15.

3 Et siquis vobis aliquid dixerit, dicite, Domino his opus esse: [a] statim enim mittet eos.

4 Hoc autem totum factum est, vt impleretur quod dictum est per Prophetam, dicentem,

b Ciuitati Sion Heb frequens in Threnis Ierem.

5 || Dicit [b] filiæ Sion, Ecce, Rex tuus venit tibi mansuetus, & insidens asinæ, ac pullo filio subiugis *asinæ*.

c Vestem exteriorem.

6 Profecti sunt autem discipuli, fecerunt{q}; sicut imperarat eis Iesus.

d Sub. vestimenta, non asina.

7 Et adduxerunt asinam & pullum, & eis imposuerunt [c] pallia sua, & collocarunt *ipsum* super [d] ea.

e Fuit vetus acclamationis formula, qua vtebantur in festo tabernaculorum, quib vamos gestauerunt ex Dei mandato, Leuit.23.40. Deposita dictio ex corruptis, dicendis enim esset Hosianna, *id est, serua quaso. Mar.11.11, luc.19.45. Ioh.12.13. Deut.4.25. Esa.56.7. Ierem.7.11. Mar.11.17, luc.19.46.*

8 Plurima autem turba strauerunt pallia sua in via: alij verò cædebant ramos ex arboribus, & sternebant in via.

f Bene sit ei qui venit in nomine Domini, i. quem nobis dedit regē Dominus.

9 Porrò turba quæ præibat & quæ sequebatur, clamabat dicens, [e] Hosanna filio Dauid: [f] benedictus qui venit in nomine Domini: hosanna *ô qui es* in *cælis* altissimis.

g Hypallage. id est, omnes Hierosolymitæ. Psa.2.3.

10 Et quum introisset Hierosolyma, [g] commota est vniuersa vrbs, dicés, Quis est hic?

11 Turba autem dicebat, Hic est Iesus Ille Propheta ex Nazareth *vrbe* Galilææ.

12 || Et introiuit Iesus in templum Dei, & eiecit omnes || vendentes & ementes in templo: mensásque [h] numulariorum, & cathedras vendentium columbas subuertit.

h A quibus pecunia permutatur, qui Grace collybista dicuntur: Collybum enim, permutatio est pecuniæ, id est, Erit. Hebr.

13 Et dixit eis, Scriptum est, || Domus mea, domus orationis [i] vocabitur: || at vos feciſtis eam speluncam latronum.

i Supra, 18.16.

14 || Tunc venerunt ad eum cæci & claudi in templo: & sanauit eos.

15 [k] Quum vidissent autem principes sacerdotum & Scribæ miranda illa quę fecerat, & pueros clamantes in templo, & dicentes, Hosanna filio Dauid, indignati sunt:

k Supra, 19.47.

16 Et dixerunt ei, Audis quid isti dicant? Iesus autem dixit eis, Etiam. nunquam legistis, || Ex [l] ore infantium & lactentium [1] perfeciſti laudem?

l Christus sic deserit impios vt tamē habeat Ecclesiæ rationem. Mar.11.13.

17 [m] Et eis relictis, exijt extra vrbem in Bethaniam: & diuersatus est illic.

m Hypocritæ tandem suo fuco nudabuntur.

18 [n] Manè autem rediens in vrbem, esurijt.

n Fidei virtus quanta.

19 Et quum vidisset ficum quandam in via, venit ad eam, & nihil inuenit in ea nisi folia solùm: tunc dicit ei, || Ne amplius ex te fructus nascatur in æternum. Et exaruit illicó ficus.

o In eos qui ordinariæ successioni, præterita doctrina, vocationē alligant, & hoc falso prætextu, Christo volunt os occludere. Mar.11.27, luc.20.1.

20 Quum igitur hoc vidissent discipuli, mirati sunt, dicentes, Quomodo illicò exaruit ficus?

21 [o] Respondens autem Iesus ait eis, Amen dico vobis, si habueritis fidem, neque [m] hæsitaueritis, non solùm hoc *quod factum est* ficui, facietis: verumetiam si monti isti dixeritis, Tollitor, & proijcitor in mare, fiet.

p Nouum non est, omnium hominum esse deterrimos, quos pietatis iter alijs commóstrare oportuit.

22 || Et quæcunque precando petieritis, si [n] credideritis, accipietis.

q Omnibus numeris absoluti, apud Damidem legitur, firmatis seu fundatis, à quo non dissentit Euangelista si sententia spectetur, nam illud firmum est, quod omnibus numeris est absolutū. Supra, 7.25.

23 [p] Et quum venisset in templum, principes Sacerdotum & seniores populi eum docentem adierunt, dicétes, Qua [o] autoritate facis ista? & quis tibi dedit istam autoritatem?

24 Respondens autem Iesus dixit eis, Interrogabo vos & ego [q] rem quandam: quam si dixeritis mihi, dicam & ego vobis qua autoritate ista faciam.

r Deus, vt constet ratio autoritatis. s Ratiocinando cogitabant, vel rationes conferebant. t Sup.3.

25 [r] Baptisma Iohannis vnde erat? è [s] cælo, an ex hominibus? At illi [t] ratiocinabantur apud se, dicentes, Si dixerimus, E cælo: dicet nobis, Quare ergo non credidistis ei?

u Cessantibus vobis, properant ad Regnum Dei, vt vos oportuit saltem eorum exemplum imitari, Itaque improprie hic dicuntur Prare, quos nemo sequitur.

26 Sin autem dixerimus, Ex hominibus: timemus turbam || omnes enim habent Iohannem vt Prophetam.

27 Et respondentes Iesu dixerunt, Nescimus. Ait eis & ipse, Nec ego vobis dicam quo iure ista faciam.

x Verb Gracum significationem habet dubitandi, & ambiendi in quodam quasi discrimine cogitationum.

28 [x] Quid autem vobis videtur? Quidam habebat duos filios: & accedens ad priorem, dixit, Fili, abi, hodie operare in vinea mea.

29 Ille verò respondens ait, Nolo: sed postea quum [u] resipuisset, abijt.

n Ad verbum, credentes, sed participium includit conditionem. o Seu qua potestate. p Ad verb. vnum verbum vel sermonem. i. ego interrogabo vos vno sermone. q Synecdochicos, predicatio Iohannis dicebatur baptisma, prædicabat enim baptismum pœnitentiæ, &c. Mar.1.4, act.19.3. r Deo, vt constet ratio autoritatis.

30 Et accedens ille ad secundum, dixit itidem. Is verò respondens ait, Ego abeo, domine. sed non abijt.

31 Vter è duobus fecit quod voluit eius pater? Dicunt ei, Prior. Dicit eis Iesus, Amen dico vobis, publicani & meretrices [u] præeunt vobis in regnum Dei.

32 Venit enim ad vos Iohannes [x] via iustitiæ, & non credidistis ei: publicani verò & meretrices crediderunt ei. vos autem qui *hoc* vidistis, non pœnituistis postea, vt ei crederetis.

33 ‖ [8] Aliam parabolam audite. Fuit quidam paterfamiliâs qui plantauit vineam, & sepem circumposuit ei, foditq; in ea torcular, & [y] ædificauit turrim: & elocauit eam agricolis, ac peregrè profectus est.

34 Quum autem tempus fructuum appropinquasset, misit seruos suos ad agricolas, vt eius fructus acciperent.

35 Agricolæ verò, captis eius seruis, alium quidem cæciderunt, alium verò trucidarunt, alium autem lapidarunt.

36 Rursum, misit alios seruos plures prioribus: & fecerunt eis itidem.

37 Postremò autem misit ad eos filium suum, dicens, Reuerebuntur filium meum.

38 Agricolæ verò, viso filio dixerunt inter se, ‖ Iste est hæres, venite, trucidemus eum, & [z] obtineamus hæreditatem eius.

39 Tunc captum eum eiecerunt extrà vineam, & trucidarunt.

40 Quum igitur venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis?

41 Dicunt ei, [a] Malos ipsos malè perdet, & vineam suam elocabit alijs agricolis, qui reddent ei fructum temporibus suis.

42 Dicit eis Iesus, Nunquam legistis in Scripturis, ‖ Quem lapidem reprobarunt [b] ædificantes, is [c] factus est [d] caput anguli: à Domino [e] factum est istud, & est mirabile in oculis nostris?

43 Propterea dico vobis, fore vt tollatur à vobis regnum Dei, & detur genti quæ [f] ferat eius fructus.

44 ‖ Porrò qui ceciderit super lapidem istum, conquassabitur: super quem verò ceciderit, [g] dissipabit eum.

45 Et quum audissent principes Sacerdotum ac Pharisæi parabolas eius, cognouerunt *hæc* de se dici.

46 [9] Et quum studerent eum prehendere, timuerunt turbam, quoniam vt Prophetam eum habebat.

9 Impij nihil possunt nisi quod Deo libet.

g *Sicut palea à vento dissipari solent. vnde fit enim verbo, quod propriè, ventilando paleas de frumento minutim dispersas separare significat.*

CAP. XXII.

2 Nuptiarum parabola. 9 Gentium vocatio. 11 Vestis nuptialis, fides. 16 Decensu Cæsarij. 23 De resurrectione interrogatus Christus. 32 Deus viuentium. 36 Mandatum maximum. 37 Dilectio Dei. 39 Dilectio proximi. 41 Interrogat Iesus Pharisæos de Messia.

1 Vnc ‖ [1] respondens Iesus, rursum loquutus est eis per parabolas, dicens,

2 Simile est regnum cælorum cuidam Regi qui fecit nuptias filio suo:

3 Et misit seruos suos qui vocarent [2] vocatos ad nuptias: sed noluerũt venire

4 Rursus misit alios seruos, dicens, Dicite vocatis, Ecce, prandium meum paraui, tauri mei, & [b] altilia [c] mactata sunt, & omnia parata: venite ad nuptias.

5 Illi autem quum *hoc* neglexissent, abierunt: alius quidem in agrum suum, alius verò ad mercaturam suam.

6 Reliqui verò prehensos seruos eius contumelijs affecerũt, & trucidarũt.

7 [3] Rex autem quum *hoc* audisset, iratus est: & missis exercitibus suis, perdidit homicidas illos, & vrbem eorum incendit.

8 Tunc dicit seruis suis, [d] Nuptiæ quidem paratæ sunt: sed qui vocati erant, non erant digni.

9 [3] Ite ergo ad [e] compita viarum, & quoscũq; inueneritis, vocate ad nuptias.

10 Et egressi serui illi in vias, cõgregarũt omnes quos inuenerunt, [f] malospariter ac bonos: & ipletæ sũt nuptiæ cõuiuis

11 [4] Ingressus autem Rex vt spectaret conuiuas, vidit illic hominem non indutum veste nuptiali:

12 Tunc dicit ei, Amice, quomodo huc introisti non habens vestem nuptialem? At ille obmutuit.

13 Tunc dixit Rex ministris, Ligatis manibus & pedibus eius, tollite eum, & eijcite in tenebras exteriores: ibi erit fletus & stridor dentium.

14 Multi enim sunt vocati, pauci verò electi.

CAP. XXII. *Luc. 14. 16. apoc. 19. 9.*

1 Vera coràm Deo ecclesia non est eorum omnium cœtus qui voce Euangelij inuitantur, quum plerique seruire malint huius vitæ commodis, nec desint qui inuitatores crudeliter persequantur: sed est eorum duntaxat qui vocati parent cuiusmodi ferè sunt quos mundus minimi facit.

2 Triste cõtemptorum Christi exitium.

3 Deus prior nos nihil tale cogitantes vocat.

4 In ista etiam paucitate, nonnulli sunt approbant.

8 Ij sæpenumero ixtissimi sunt Ecclesiæ hostes, quorum fidei commissa est. Sed Dei vocatio nec temporibus nec locis, nec personis certis est alligata. *Esa. 55. 1. item. 2. 21, mar. 12. 1, luc. 20. 9.*

u *Cessantibus vobis, properant ad regnum Dei, vt vos oportuerit saltem eorum exemplũ imitari. Itaq; improprie hic dicuntur Præire, quia nemo sequitur.*

x *Agens vitam iustam, vel vita & moribus integer, via enim Hebraïs sumitur pro vita & moribus Infra. 21. 32. & 27. 1. iohan. 21. 15.*

y *Locum munit, turris enim munitissimum præsidium.*

z *Ad verbum, firmiter teneamus.*

a *Prouerbialis sententia indicans quo sint exitu digni, mali. Psal. 138. 22, ad. 4. 11. rom. 9. 33. 2. pet. 2. 7. Esa 8. 14.*

b *Architecti, qui ædificanda domui, id est, Ecclesiæ præsunt.*

c *Hebr. caput est.*

d *Lapis in angulo positus dicitur, caput anguli, qui totius ædificij munimentum sustinet.*

e *Eaves (sub. quod lapis reiectus sit caput) factus est à Domino, quod cum summa admiratione à nobis spectatur.*

f *Fermit fructus regni Dei, qui edunt fructus spiritus, non carnis, Galat. 5.*

a *Qui inuitati essent, Heb. 1. Sam 9. 13.*

b *Irenæus saginata, Græc. anim. verb. de animalibus dicitur, qua accurate aluntur vt pinguescant, & magis idonea fiat ad suauitatem ciborum.*

c *Vtitur verb. sacrificij familiari, quod transfertur ad alias etiam epulas, solebant tamen, & conuiuia à sacrificijs auspicari.*

d *Metonymia, id est, conuiuium nuptiarum.*

e *Ad verb. exitus, solent enim illic esse trivia.*

f *Vocatio generalis offert Euangelium omnibus, sed eorum qui intrarunt, vita non est expers inquisitionis.*

ptialem? At illi [g] os occlusum est.

13 Tunc dicit Rex [h] ministris, Ligatis pedibus & manibus eius, tollite eum, & conijcite in tenebras exteriores: || illic erit fletus & stridor dentium.

14 || Multi enim sunt vocati, pauci verò electi:

15 || Tunc profecti Pharisæi consilium cœperunt [i] vt [k] illaquearent eum in sermone.

16 Itaque mittunt ad eum discipulos suos cum [l] Herodianis, dicentes, Præceptor, scimus te veracem esse, & viam Dei in [m] veritate docere, nec quenquam curare. non enim [n] respicis in personam hominum.

17 [o] Dic ergo nobis, quid tibi videtur? licet [p] censum dare Cæsari, an non?

18 Cognita autem Iesus malitia eorum ait, Quid me tentatis hypocritæ?

19 Ostendite mihi numisma census, Ipsi verò obtulerunt ei [q] denarium.

20 Tunc dicit eis, Cuius est imago ista & inscriptio?

21 Dicunt ei, Cæsaris. Tunc dicit eis, || [r] Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari, & quæ sunt Dei, Deo.

22 Quum igitur *hoc* audissent, mirati sunt: & omisso eo abierunt.

23 [s] || In illo die adierunt eum Sadducæi, || qui dicunt non esse resurrectionem: & interrogarunt eum,

24 Dicentes, Magister, || Moses dixit, Siquis mortuus fuerit non habens [t] filios, eius frater [t] ducet affinitatis iure vxorem eius, & suscitabit semen fratri suo:

25 Fuerunt autem apud nos septem fratres, & primus vxore ducta obijt: & quum non haberet semen, reliquit vxorem suam fratri suo:

26 Similiter etiam secundus & tertius, vsque ad illos septem:

27 Post omnes autem mortua est & mulier:

28 In resurrectione ergo, cuius è septem erit vxor? omnes enim habuerunt eam.

29 Respondens autem Iesus dixit eis, Erratis, nescientes Scripturas, neque potestatem Dei.

30 Nam in resurrectione neque vxores ducunt, neque nuptum dantur: sed sunt [u] vt Angeli Dei in cælo.

31 De resurrectione verò mortuorũ, nõ legistis quod vobis dictum est à Deo, dicente,

32 || Ego sum Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob? Deus, non est Deus mortuorum, sed viuentium.

33 Et quum *hoc* audisset turba, perculsa est ob doctrinam eius.

34 [v] || Pharisæi verò, quum audissent *eum* occlusisse os Sadducæis, coacti sunt in vnum.

35 Tunc interrogauit *eum* [w] quidam ex *ipsis* Legis interpres, tentans eum, & dicens,

36 Magister, quod est mãdatum magnum in Lege?

37 Iesus autem dixit ei, || Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex [x] tota anima tua, & ex tota cogitatione tua.

38 Istud est primum & magnum mãdatum.

39 Secundum autem, simile est huic, || Diliges [y] proximum tuum vt teipsum.

40 Ab istis duobus mãdatis, tota Lex & Prophetæ pendent.

41 || [8] Coactis autem Pharisæis, interrogauit eos Iesus,

42 Dicens, Quid vobis videtur de Christo? [z] cuius filius est? Dicunt ei, Dauidis.

43 Dicit eis, Quomodo ergo Dauid per [a] Spiritum vocat eum Dominum? dicens,

44 || Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dextram meam vsquedum [b] ponam inimicos tuos [c] scabellum pedum tuorum.

45 Si ergo Dauid vocat eum Dominum, quomodo filius eius est?

46 Et nemo poterat ei respondere [d] quicquam: neque ausus fuit quispiam ab illo die amplius eum interrogare.

5 Christianos oportet magistratibus etiã impijs & exactoribus parere, sed ita vt Deo salua sua autoritas maneat. *Supra, 5.17, & 13.42. Infrà, 25.30. Mar. 12.17, Luc. 20.26.*

6 Christus asserit resurrectionem carnis, aduersus Sadducæos.

g *Ad verb. Capistratus fuit, id est, prorsus obmutuit quasi freno vel capistro inflicto.*

h *Illu qui conuiuia ministrabant.*

i *Vel quomodo.*

Rom. 13.7.

k *Irretirent in verbis seu oratione verbum Graecum deductum à laqueis quæ à venatoribus figuntur. Mar. 12.13, luc. 20.27. Act. 23.6. Deut. 25.5.*

l *Qui cum Herode non nam quandam religionem, ex Paganismo & Iudaismo cõflabant.*

m *Verè & sincerè.*

7 Euangelium minimè abolet Legis præcepta, sed stabilit potius.

8 Christus esse Dauidis quidem filiũ secũdũ carnem sed alia etiã ratione Dauidis Dominum & verum Deũ esse apertè ostendit. *Exod. 3.6. Mar. 12.18.*

t *Non dicit incorporeos fore homines, ita enim non amplius essent homines sed qui tanquam Angeli iam non magis ducant vxores neq; nubant. Deut. 6.5, luc. 10.27.*

u *Scriba, vt inquit Mat. 22. quid auẽ sit Scriba, vide Sup. 2.4. Luc. 9.23, mar. 12.31. Mar. 12.33, luc. 20.41.*

x *Hebraï legunt, Deut. 6. corde, anima & viribus; Mar. 12. 30, & Luc. 10. anima, corde, viribus, & cogitatione.*

y *Alterum hominem. Psal. 110 1.*

z *Ex cuius gente seu familia, Hebraei enim posteritatem filios vocant.*

a *Vide Mar. 12.36.*

b *Factum vt sint, Hebr.*

c *Sup. 5.35.*

d *Sup. 35.34.*

n *Hebr. Non mouerit speciem, id est, apparentia.* o *Census est siculatum æstimatio, pro cuius ratione trecentis vectigalibus tributum soluebatur, sumitur autem hoc loco pro tributo.* p *Supra, 17.24. sit mentio drachmæ, hic verò denarij, cum drachma septima parte superet denarium, hanc diuersitatem sic conciliare licet, denarius soluebatur Romanis in tributum pro ratione census, drachma templo viritim quod Iudæa subacta ad se transtulerunt Romani.* q *Tersolutæ.* r *Ad verbum, liberos, quorum appellatione veniunt & filiæ, sed quia quod ad familiæ rationem attinet, qui filias reliquerit, perinde est atque si nihil reliquisset: non enim illæ numerabantur in familia: liberorum nomine intelliguntur filij, Deut. 25.5.* s *Hebr. reſtituet semen fratri suo, sæuis liberis i. posteritatem.*

CAP. XXIII.

2 *Scribæ docentes populum Legem Moſi, quales.* 5 *Phylacteria, Fimbria.* 7 *Salutationes.* 8 *Fratres.* 9 *Pater.* 10 *Miniſter.* 13 *Claudere regnum cœlorum.* 14 *Comedere domos viduarum.* 15 *Proſelytus.* 16 *Iurare per templum.* 23 *Decimare mentham.* 25 *Purgare exteriorem poculi partem.* 27 *Sepulchra dealbata.* 33 *Serpentes, Vipera.* 37 *Gallina.*

CAP. XXIII. 1. *Eſdr. 8. 14.*

1 TVnc Ieſus loquutus eſt turbæ & diſcipulis ſuis,

2 [1] Dicens,‖ In cathedra Moſis [2] ſedent Scribæ & Phariſæi:

3 [b] Omnia ergo quæ dixerint vobis vt ſeruetis, ſeruate & facite: ſed ſecundùm opera eorum ne facite. dicũt enim, & non faciunt.

4 ‖ [3] Ligant enim onera grauia difficiliaque portatu, & imponunt in humeros hominum: digito autem ſuo nolunt ea mouere.

5 [3] Omnia verò opera ſua faciunt vt ſpectentur ab hominibus. dilatant enim ‖ phylacteria ſua, & producunt [d] fimbrias palliorum ſuorum.

6 ‖ Amantque [e] primos accubitus in cœnis: & primos conſeſſus in [f] conuẽtibus.

7 Et in foris ſalutationes, & vocari ab hominibus [g] Rabbi, Rabbi.

8 [4] Vos autem ne [h] vocemini Rabbi: [i] vnus enim eſt doctor veſter, *nempe* Chriſtus: omnes autem vos, fratres eſtis.

9 ‖ [k] Et Patrem veſtrum neminem vocetis in terra: vnus enim eſt Pater veſter qui in cœlis eſt.

10 Ne vocemini [l] doctores: vnus enim veſter eſt doctor, *nempe* Chriſtus.

11 Sed qui maximus eſt veſtrûm, ſit miniſter veſter.

12 ‖ Porrò qui ſeſe [m] extollet, deprimetur: & qui ſeſe demiſerit, extolletur.

13 [5] Sed væ vobis Scribæ & Phariſæi [n] hypocritæ, quoniam clauditis regnum cœlorum [o] coram hominibus. ‖ vos enim non introitis, nec [p] introeuntes finitis introire.

14 ‖ [6] Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ, quoniam [q] exeditis domos viduarũ, & [r] in ſpeciem vtimini longis precibus: propterea auferetis grauius iudicium.

15 Væ vobis Scribæ & Phariſæi hypocritæ quoniam circumitis mare, & [s] aridam, vt faciatis vnum [t] proſelytum: & quum fuerit factus, facitis eum [u] filium gehennæ duplò magis quàm vos *ſitis*.

16 Væ vobis duces cæci, qui dicitis, Quiſquis iurauerit per templum, nihil eſt: quicunque autem iurauerit per aurum templi, [x] debet.

17 Stulti & cæci: vtrum enim maius eſt, aurum, an templum quod [y] ſanctificat aurum?

18 Et, quiſquis iurauerit per altare, nihil eſt: quicunque autem iurauerit per donum quod eſt ſuper ipſum, debet.

19 Fatui ac cæci, vtrum enim maius eſt, munus, an altare quod ſanctificat munus?

20 Qui ergo iurauerit per altare, iurat per ipſum & per omnia quæ ſuper illud ſunt:

21 ‖ Et qui iurauerit per templum, iurat per ipſum, & per eũ qui habitat in eo:

22 Et qui iurauerit per cœlum, iurat per [z] thronum Dei, & per eum qui ſedet ſuper ipſum:

23 ‖ [7] Væ vobis Scribæ & Phariſæi hi-

CAP. XXIII. 1 Audiendũ quod flagitio ſi etiam doctores ex Dei verbo purè docuerint, ita tamẽ vt praui eorum mores vitentur. *Luc. 11. 46, 2. Eſdr. 5. 10.*

2 Hypocritæ plerunq; ſeueriſſimi eorum exactores, quæ ipſi maximè negligunt. *Num. 15. 38, deut. 6. 8, & 22. 12. Mar. 12. 38, luc. 11. 43, & 20. 46. Malach. 1. 6.*

3 Hypocritæ ambitioſi.

4 Modeſtia ſingulare miniſtrorum Dei ornamentum.

5 Hypocritæ ferre non poſſunt vllos ſeſe meliores. *Luc. 4. 11, & 18. 14.*

6 Hypocritis familiare eſt zeli prætextu ad auaritiam & rapacitatem abuti. *Luc. 11. 52. Mar. 12. 40, luc. 20. 47.*

7 Hypocritæ in minutis anxii, præcipua ex profeſſo negligunt.

a Quoniã ordo fuerat à Deo inſtitutus, ideò etiamſi hypocrita & mercenarij irrepſiſſent in hunc ordinem, ex eorum tamẽ ore volebat Dominus audiri verbum ſuum. b Nimirum tradentes Moſis doctrinam, quam profitentur, hoc enim indicat metaphora ſedũ, quam illi vt doctores Moſaica diſciplina occuparent. c Fuit vtat, vel vitta hyacintina, in fimbria anguli, quo conſpecto memoria diſtarum legitimorum conſeruaretur: vnde Phylacterion, quaſi cõſeruatorium dictum, Num. 15. 38. vel erant lamina aut membranula quadam ex Dei inſtituto fronti alligata, Exod. 13. 16. Deut. 6. 8. quo ritu abuſi ſunt poſtea Iudæi, ſimiles illis qui hodie de collo amulta ſuſpendunt, in quibus inſitum Euangely ſecundum Iohannem inſcriptum eſt: quod olim Antiochena Synodus damnauit. d Ad verb. contorti filorum cincini qui ab extrema veſtium ora pendebant. e Quaſi præſidentias dicas. f Quando coguntur conuentus & concilia. g Rab, eminentem declarat, & qui multorum ſit inſtar, ex repetitione quam ſuſtinuerit titulus declaratur. Dicebantur autem Rabbi, qui per impoſitionem manuum declarabantur ſapientes. h Ne ambitioſi aliquin non dãnat Dominus quin honorem ſuum exhibeamus Magiſtratui vel Magiſtris. Auguſt. De ſermone verbi Domini, ex Matthæi 11. cap. i Videtur alludere ad locum Eſaiæ, cap. 54. verſ. 13, & Ieremiæ, cap. 31. verſ. 34. k Reſpicit Iudæorum conſuetudinem, apud quos Rabbini vocabantur patres noſtri.

l Apparet Scribas eiuſmodi titulos perlibenter captaſſe, quos verſ. decimo ſexto, vocat Duces cæcos. m Videtur ad Rabbinorum nomen alludere: Rab, enim eminentem ſignificat. n Vehementer aliquos increpans Chriſtus, hoc nomine vtitur, vt intelligatur nihil eſſe ſimulatione atque falſitate in religione execrabilius. o In os hominum. 1. Reg. 8. 13, 2. par. 6. 2. p Pedem habentes in limine. Luc. 11. 42.

q Deuoratis. præpoſitio enim auget. r Ad verb. prætextu longum precantes. Coniunctio (&) duplicem notat improbitatem, vna quod viduarum bona exederit: altera, quod id prætextu pietatis fieret. ſ Arida dicitur pars illa terræ, quã Dominus nobis ad habitandum conceſſit. t Proſelytus erat, qui patria ſuperſtitione relicta, Iudaiſmum erat amplexus, quaſi aduentitius dicas. u Qui gehennæ addicitur, hebr. Quid ſit autem ſit gehẽna, vide ſuprà, cap. quinto. verſ. vigeſimo ſecundo. x Obnoxius eſt multa: peccata antẽ Syriaca lingua dicuntur debita. conſtat autem Syriacè loquutum Dominum. y Facit vt aurum, ſcilicet vſus ſacro deſtinatum, ſanctum habeatur. z Si cælum eſt ſolium Dei, ſequitur illum eſſe extrà rerum omnium vniuerſitatem.

pocritæ, quoniam decimatis mentham & anetum & cuminum, & omittitis quæ [2] grauiora sunt Legis, iudicium & misericordiam ac [b] fidem. hæc oportuit facere, & illa non omittere.

24 Duces cæci, qui excolatis culicem: camelum autem deglutitis.

25 [8] || Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniam purgatis exteriorem poculi patinæque partem, intus autem *illa* [c] plena sunt rapina & intemperantia.

26 Pharisæe cæce, purga primùm quod est intra poculũ, & patinam, vt id quoque quod extra est, purum fiat.

27 Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniam assimiles estis sepulcris [d] dealbatis, quæ extra quidem apparent speciosa, intus verò plena sunt ossibus mortuorum, omniq́ue immunditia.

28 Ita & vos extrà quidem apparetis hominibus iusti, intus autem pleni estis hypocrisi & iniquitate.

29 [9] Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ, quoniam ædificatis sepulcra Prophetarum, & ornatis monumenta iustorum:

30 Et dicitis, Si fuissemus temporibus patrum nostrorum, non fuissemus eorum socij [e] in cæde Prophetarum.

31 Itaque testamini aduersus vosmetipsos, vos esse filios eorum qui Prophetas occiderunt.

32 [f] Vos quoque complete mensuram patrum vestrorum.

33 Serpentes, progenies viperarum, quomodo effugere possitis iudicium [g] gehennæ?

34 [10] Propterea ecce, ego mitto ad vos Prophetas & sapientes, & Scribas, & ex ipsis *nonnullos* trucidabitis & crucifigetis: & ex ipsis *nonnullos* flagellabitis in synagogis vestris, & persequemini ex vrbe in vrbem.

35 [11] Vt veniat super vos omnis sanguis [h] iustus, effusus super terram à sanguine Abel iusti vsque ad sanguinem Zachariæ *filij* [i] Barachiæ, || quem occidistis inter templum & altare.

36 Amen dico vobis, venient hæc omnia super nationem istam.

37 ||[12] Ierusalem, Ierusalem, quæ trucidas Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties [k] volui congregare liberos tuos, || quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluistis?

38 Ecce relinquitur vobis domus vestra deserta.

39 Dico enim vobis, Nequaquam me videbitis ab hoc tempore vsquedum dicatis, [l] Benedictus qui venit in nomine Domini.

8 Hypocritæ de externis plus æquo solliciti, interiora prorsus aspernantur. *Luc.11.39.*

9 Hypocritæ ex iusto Dei iudicio, seipsos aspergunt dedecore, quũ maximè volunt scelera sua tegere.

10 Hypocritæ crudeles.

11 Exitus eorum qui zeli prætextu Euangelium persequuntur,

12 Vbi maxima Dei misericordia ibi summa perfidia, & tandem seuerissima Dei iudicia.

a In quibus plus est momenti.

b Constantiam in promissionibus.

c Poculi & patinæ.

d Opere textorio inducti.

e Ad verb. in sanguine.

f Prouerbium hebraicũ, quo significatur, Pergite vos quoque imitari maiores vestros, vt tandem vestra improbitas ad summũ gradum perueniat.

g Vide suprà cap.5.ver.12.

h Iustorum. 2.Par.24.21.

i Ioiada, qui & Barachias bene dictus Dei dicebatur Luc.11.34.

CAP. XXIIII.

2 Destructio templi, 4 Signa aduentus Christi. 12 Iniquitas. 23 Pseudochristi. 29 Signa consummationis seculi. 31 Angeli. 32 Ficus. 37 Tempora Noe. 42 Vigilandum. 45 Seruus.

1 ET || egressus Iesus è templo, abibat: & accesserunt discipuli eius vt ostentarent ei ædificia templi.

2 [1] Iesus autem dixit eis, Nónne videtis hæc omnia? amen dico vobis, non relinquetur hîc lapis super lapidem, qui non [a] dissoluatur.

3 Sedente autem eo in monte Olearum, adierunt eum discipuli priuatim, dicentes, Dic nobis, quando hæc erunt, & quod *erit* signum [b] aduentus tui, & [c] consummationis seculi?

4 [2] Et respondens Iesus, dixit eis, || Videte ne quis vos seducat.

5 Multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum Christus: multosque seducent.

6 Futurum est autem vt audiatis bella, & rumores bellorum: videte ne turbemini. oportet enim omnia *hæc* fieri: sed nondum erit [d] finis.

7 Insurget enim gens in gentem, & regnum in regnum: & erunt fames, & pestilentiæ, & terræ motus [e] singulis locis.

8 Hæc autem omnia principium sunt [f] dolorum.

9 || Tunc tradent vos oppressioni, & trucidabunt vos: & odio eritis omnibus gentibus propter nomen meum.

10 Et tunc offendentur multi: & alius alium prodet, & odio habebit alius alium.

11 Et multi pseudoprophetæ surgẽt ac seducent multos.

12 Et quoniam multiplicata erit iniquitas, refrigescet charitas multorum.

13 [3] Sed qui sustinuerit ad finem vs-

4.Esd.1.32.

k De extremo ministerio loquitur & quatenus huic gentis semanda promissus, iam à promissione Abrahæ subsistit.

l Iud.26.39.

CAP. XXIIII. *Mar.13.1. luc.21.5. & 19.44.*

1 Prædicitur vrbis & quidem in primis templi diruitio.

2 Ecclesiæ perpetuum erit certamen cum infinitis calamitatibus & offendiculis, atque adeò cum falsis prophetis, donec idem victoriæ & triumphi dies aduenerit.

3 Mundo & Satana frustra furentibus, vbiq; propagabitur Euangelium, & qui constanter crediderint, seruabuntur.

Supra, 10.17 luc.21.12. ioh.15.20. & 16.2.

a Diruatur.

b Præsentia.

c Perfectionis. Eph.5.6. d Id est, cum ea euasta fuerint, nondum tamen aderit finis.

e Passim.

f Ad verb. grauium cruciatuum, quales esse solent parturientium.

que

que, is seruabitur.

14 Et prædicabitur istud [g] Euangelium regni [b] in vniuersa terra, vt sit testimonio omnibus gentibus: & tunc veniet finis.

15 [4] ‖ Quum ergo videritis [i] abominationem illam vastatricem quæ dicta est ‖ à Daniele Propheta, posita in loco sancto: (qui legit, [k] animaduertat.)

16 Tunc qui in Iudæa *fuerint*, fugiant in montes.

17 Qui [l] suprà domum, non descendat vt sumat quicquam è domo sua:

18 Et qui in agro, non reuertatur retrò vt sumat [m] vestimenta sua.

19 Væ autem vterum ferentibus & lactantibus per illos dies.

20 Orate verò ne fiat fuga vestra hyeme, ‖ neque [n] Sabbatho.

21 Erit enim tunc oppressio magna, qualis non fuit à principio mundi ad hoc vsque tempus, neque erit.

22 [o] Et nisi contracti fuissent dies illi, periret [g] omnis caro: sed propter electos contrahentur dies illi.

23 Tunc si quis vobis dixerit, ‖ Ecce, hic Christus, aut hic: ne credite.

24 [q] Surgent enim pseudochristi & pseudoprophetæ, & [r] edent signa magna & miracula: ita vt seducant (si fieri possit) etiam electos.

25 Ecce, prædixi vobis.

26 Itaque si dixerint vobis, Ecce, in deserto est: ne egredimini. Ecce, in conclaubis: ne credite.

27 Sicut enim fulgur exit ab oriente, & apparet vsque in Occidentem: ita etiam erit aduentus Filij hominis.

28 [5] ‖ Vbicunque enim fuerit [c] cadauer, illuc congregabuntur aquilæ.

29 [6] ‖ Statim autem post oppressionem dierum illorum sol obscurabitur, nec dabit luna splendorem suum, & stellæ cadent è cœlo, & potestates cœlorũ concutientur.

30 Tunc apparebit [t] signum Filij hominis in cœlo: & tunc [u] omnes tribus terræ [x] plangent, ‖ & videbunt Filium hominis, *venientem* in nubibus cœli cũ potentia & gloria multa.

31 ‖ Is verò mittet Angelos suos cum tubæ voce magna, & cogent electos eius à [z] quatuor ventis, à cœlorum extremo ad eorum extremum.

32 [7] A ficu autem discite parabolam. quum iam ramus eius [a] tener sit, & folia germinat, nostis propè esse æstatem.

33 Ita & vos, quum videritis hæc omnia, scitote illum propè esse & ad fores.

34 Amen dico vobis, nequaquam præterierit [b] ætas hæc vsquedum omnia ista facta sint.

35 ‖ [8] Cælum & tetra præteribunt: sermones autem mei nequaquam præteribunt.

36 [9] De die autem illo & hora nemo scit, ne Angeli quidem cælorum, sed Pater meus solus.

37 Sicut autem *erant* dies Noe, ita erit & aduentus Filij hominis.

38 ‖ Sicut enim diebus *qui præcesserunt* diluuium [c] edebant, & bibebant, vxores ducebant & nuptum dabant, ad eum vsque diem quo ingressus est Noe in arcam.

39 Nec cognouerunt diluuium vsquedum veniret, & sustulisset omnes: ita erit & aduentus Filij hominis.

40 ‖ [10] Tunc duo erunt in agro: vnus accipietur, & alter relinquetur.

41 [d] Duæ molentes in pistrino: vna accipietur, & altera relinquetur.

42 ‖ [11] Vigilate ergo: nescitis enim qua hora Dominus vester venturus sit.

43 ‖ Illud autem scitote, si sciret paterfamilias [e] qua vigilia fur venturus sit, vigilaret, nec sineret perfodi domũ suam.

10 Aduersus eos qui sibi pollicentur Deum omnibus fore misericordem, vt securè interea delicientur. 11 Exemplum horrẽdæ hominum securitatis in ijs de quibus illos oportuit maximè esse solicitos.

4 Deleta sunditus vrbe Ierusalẽ, non abolebitur, sed ad fines vsque orbis terrarum protenditur Christi regnum. *Mar.13.14, luc.21.20. Dan.9.27.*

5 Vnicum remedium aduersus mundi furores, sese vnà cum Christo aggregare. *Ad.1.12.*

6 Impiorũ securitatem æterna condemnatio, piorum autem miserias perpetua fœlicitas suo tempore excipiet. *Mar.13.11, luc.17.23.*

7 Felix de regno cælorũ nuntiatio.

8 Ad verb. *in vniuersa habitabili. Luc.17.37. Mar.13.24, luc.21.25, esa.13.10, ezech.32.7, ioel.2.31, & 3.15.*

9 Ad verb. *abominationem desolationis, id est, quam omnes propter sceleratam atque turpitudinem execrando auertuntur: loquitur autem de idolo in templo collocato, vel vt alij volunt, ipso templo ad prophanationem doctrina in Ecclesia.*

k Secum consideret. l In superiora domus parte. m Summa trepidatio indicatur futura. n Non licebat Sabbatho iter facere, Iosiph. lib. 13. o Miscentur ea quæ populo Iudaico euenerunt annis 34. cum tota terra vastata, tandem vrbs Hyerosolimorum capta fuit & vnà cum templo deleta cum ijs quæ vltimum illum aduentum Domini nostri antecessura sunt. p Tota gens funditus periret, caro autem synecdochicos pro homine, Heb. q Exurientur. r Palam in signa signa proponẽt spectanda. s Christus, qui celeriter & illustri præsentia aderit, ad quem omnes aquilarum instar aggregabuntur.

Apoc.1.7, dan.7.13, Zach.12.12. 1.Cor.15.52, 1.Thess.4.16.

7 Si Deus certum ordinem naturæ præscripsit, multo magis suis æternis iudicijs: sed cum non intelligunt ac etiam irrideant impij pij verò obseruant & expectant.

8 Iam incipit Dominus iudicium quod tandẽ complebit. *Mar.13.32. Luc.17.28, Gen.7.5. 1.Pet.3.20.*

9 Satis sit nobis scire constitutum esse à Deo vltimum diẽ instaurationis. Quando enim is sit futurus nostro bono, omnibus occultauit, vt tanto magis vigilemus, ne deprehẽdamur, sicut olim accidit in diluuio. *Luc.17.15, 1.Thess.5.1. Mar.13.35. Luc.12.39, 2.Thess.2.2, apoc.16.15.*

44 Propterea & vos estote parati: quia qua hora non putatis, Filius hominis venturus est.

45 ‖ Quis igitur est fidelis seruus & prudens, quem constituit dominus super familitium suum, vt detillis alimentum in tempore?

46 Beatus seruus ille, quem quum venerit dominus eius, inuenerit ita facientem.

47 Amen dico vobis, omnibus bonis suis præficiet eum.

48 Quòd si dixerit seruus ille malus in corde suo, Tardat dominus meus aduentum:

49 Cœperitq; verberare conseruos, quinetiam edere & bibere cum ebrijs:

50 Veniet dominus serui illius die quo non expectat, & hora qua nō nouit:

51 Et [f] separabit eum, ac partem ei assignabit cum hypocritis: ‖ illic erit fletus & stridor dentium.

Luc.12.40. e Ad verb. qua custodia. Supr.24.25.

f Sub. à reliqui, vel in duas partes secabit, quod genus erat supplicij atrocissimum, quo Iust. Mar. refert affectum Esiam à Iudæis, ligneæ nempe serræ: eius supplicij exempla habentur, 1.Sa. 15.33, & Dan.3.29.

Supra,13.42. infra,25.30.

CAP. XXV.

6 Virgines expectantes sponsum. 13 Vigilandum. 14 Talenta seruis tradita. 24 Seruus nequam. 30 Extremum iudicium quale. 41 Maledicti.

CAP.XXV. 1 Petenda est à Deo virtus quæ nos pertenebras incedentes, ad extremum vsque veluti fax deducat: alioqui si fastidio torpescamus, ipsi quoque excludemur a Nuptiarū pompa solebat nocte fere celebrari, idq; apollū. b Oculi symbo grauitis.

1 TVnc [1] erit simile regnum cœlorū decem virginibus, quæ sumptis lampadibus suis [2] prodierunt in occursum sponsi.

2 Quinque autem ex eis erant prudentes, & quinque fatuæ.

3 Quæ *erant* fatuæ, acceptis lampadibus suis, non ceperant oleum secum.

4 Prudentes verò ceperant oleum in vasis suis vnà cum suis lampadibus.

5 Tardante verò sponso, [b] nictarunt omnes, ac dormierunt.

6 Media autem nocte clamor ortus est *dicentium*, Ecce, sponsus venit, exite in occursum eius.

7 Tunc surrexerunt omnes illæ virgines, & præpararunt lampades suas.

8 Fatuæ autem prudentibus dixerunt, Date nobis ex oleo vestro: quia lāpades nostræ extinguntur.

9 Respondernnt verò prudentes illæ, dicentes, *Nequaquam*, ne non sufficiat nobis & vobis: ite verò potiùs ad eos qui vendunt, & ipsæ vobis emite.

10 Quum autem irent emptum, venit sponsus: & quæ paratæ erant, introierunt cum eo ad nuptias, clausaque est ianua.

11 Postea verò veniunt & reliquæ virgines, dicentes, Domine, domine, aperi nobis.

12 Ipse verò respondens ait, Amen dico vobis, non noui vos.

13 ‖ Vigilate itaq;, quia nescitis diem neq; horam qua Filius hominis veniet.

14 [2] ‖ Ita enim *est* vt *quum* quispiam peregrè proficiscens vocauit seruos suos, & tradidit eis bona sua.

15 Et huic quidem dedit quinque talenta, alij autem duo, alij verò vnum: vnicuique secundùm ipsius [c] facultatem: & peregrè profectus est statim.

16 Profectus autem qui quinque talenta acceperat, [d] negotiatus est ex ijs: & [e] fecit altera quinque talenta.

17 Itidem & qui duo *acceperat*, lucratus est & ipse altera duo.

18 Qui autem vnum acceperat, abiens defodit *illud* in terram, & abscondit pecuniam domini sui.

19 Post multum verò tempus, venit dominus seruorum illorum, & confert rationem cum eis.

20 Tunc accedens is qui quinque talenta acceperat, attulit altera quinq; talenta, dicens, Domine, quinque talenta tradidisti mihi: ecce, altera quinque talenta lucratus sum ex eis.

21 Dixit autem ei dominus eius, Bene *habes*, serue bone & fidelis: in paucis fuisti fidelis, super multa te constituam: ingredere in gaudium domini tui.

22 Accedens autem & qui duo talenta acceperat, ait, Domine, duo talenta tradidisti mihi: ecce, alia duo lucratus sum suprà ea.

23 Ait ei dominus eius, Bene *habes*, serue bone & fidelis: in paucis fuisti fidelis, super multa te constituam: ingredere in gaudium domini tui.

24 Accedens autem & qui vnum talentum acceperat, ait, Domine, noueram te hominē [g] durum esse, qui metas vbi nō seminasti, & inde cogas vbi non sparsisti:

25 Itaque timens abij, & occultaui talentum tuum in terra: ecce, habes quod tuum est.

26 Respondens autem dominus eius, dixit ei, Serue male & cunctator, sciebas me metere vbi non seminaui, & inde cogere vbi non sparsi:

27 Oportuit ergo te committere pecuniam meam [h] mensarijs: & veniens

Supra,13.43 mar.11.11. Luc.19.12.

1 Christus testatur magnum quidē fore interuallum inter suum ad Patrem discessum & reditum ad nos, sed se nihilominus eo die subducturum rationes accepti & expensi non modò cum rebellibus, sed etiam cum suis domesticis, qui acceptis donis præ ignauia vsu nō fuerint.

c Prudentiam & peritiam in negotiando, id est, qua præditi erant.

d Ad verb. quæstum fecit, vel rem fecit.

e Id est, lucratus est.

f Id est, addidit vt percipias fructum beneficentiæ magnanimum autem Domini inuocatur, Iohan.15.21. vt gaudium illud meum in vobis maneat & gaudium vestrum impleatur.

g Græc autem, quem Camici vocant seuerum

h Quos trapezitas vocāt, qui mensulam propositis pecuniam sortem elocant

ego

ego recepissem meum, cum fœnore
18 Tollite ergo ab eo talentum, & date ei qui habet decem talenta.
29 ‖ (Omni enim habenti dabitur, & augebitur: qui verò non habet, etiam quod habet, tolletur ab eo.)
30 Et inutilem seruum eijcite ‖ in tenebras extimas: illic erit fletus & stridor dentium.
31 [3] Quum autem venerit Filius hominis cum gloria sua, & omnes sancti Angeli cum eo, tunc sedebit super thronum gloriæ suæ.
32 Et cogentur coràm eo omnes gẽtes: & separabit eos alteros ab alteris, vt pastor separat oues ab hœdis.
33 Et statuet, oues quidem ad dexteram suam, hœdos autem ad sinistram.
34 Tunc dicet rex ijs qui ad dexteram ipsius *erunt*, Venite [i] benedicti Patris mei, possidete regnum paratum vobis à iactis fundamentis mundi.
35 ‖ Esurijt enim, & dedistis mihi quo vescerer: sitiui, & dedistis mihi potum: hospes eram, & collegistis me:
36 Nudus, & amiciuistis me: ‖ ægrotaui, & inuisistis me: in carcere eram, & venistis ad me.
37 Tunc respondebunt ei iusti, dicentes, Domine, quando te vidimus esurientem, & [k] aluimus? aut sitientem, & dedimus tibi potum?
38 Quando autem te vidimus hospitem, & collegimus te? aut nudum, & amiciuimus?
39 Aut quando te vidimus ægrotum, aut in carcere, & venimus ad te?
40 Et respondens rex dicet eis, Amen dico vobis, quatenus id fecistis vni ex istis fratribus meis minimis, mihi fecistis.
41 Tunc dicet etiam ijs qui ad sinistram *erunt* ‖ [l] Maledicti, abite à me in ignem æternum, qui paratus est diabolo & angelis eius.
42 Esurijt enim, & non dedistis mihi *quo* vescerer: sitiui, & non dedistis mihi potum:
43 Hospes eram & non collegistis me: nudus, & non amiciuistis me: ægrotus & in carcere *eram*, & nõ inuisistis me.
44 Tunc ipsi quoque respondebunt ei, dicentes, Domine, quando te vidimus esurientem, aut sitientem, aut hospitem, aut nudum, aut ægrotum, aut in carcere, & non ministrauimus tibi?
45 Tunc respondebit eis, dicens, Amen dico vobis, quatenus *id* non fecistis vni ex istis minimis, nec mihi fecistis.
46 ‖ Et abibunt isti in supplicium æternum: iusti verò in vitam æternam.

Supra, 13.22, marc. 4.25, luc. 8.18. & 19.26.
Supra, 8.12. & 22.13.
3 Futuri æterni iudicij graphica descriptio.
i Beati & sanctæ, quos Pater meus benedicit suis cumulauit.
Esa. 58.7. Ezech. 18.7.
Eccle. 7.39.
k Nutrimus.
Psal. 6.9. supra, 7.23. luc. 13.27.
l Ad verb. auertendi.
Dan. 12.2. ioh. 5.29.

CAP. XXVI.

1 *Consilium sacerdotum contra Christum.* 6 *Christo pedes vnguntur.* 15 *Illum vendit Iudas.* 29 *Institutio Cœnæ.* 34 & 69. *Petri abnegatio.* 38 *Tristis Christus.* 47 *Osculo proditus.* 57 *Ad Caiaphan ducitur.* 64 *Fatetur se Christum.* 67 *Conspuitur.*

CAP. XXVI.

1 ET ‖ [1] factum est quum finisset Iesus omnes istos sermones, dixit discipulis suis,
2 Scitis intra duos dies Pascha fore, & filium hominis tradendum vt crucifigatur.
3 ‖ [2] Tunc coacti sunt principes sacerdotum & Scribæ & seniores populi in aulam [a] Pontificis maximi, qui dicebatur Caiapha:
4 Et simul consultarunt vt Iesum dolo prehenderent, & trucidarent.
5 Dicebant autem, Non [b] in festo, ne tumultus fiat in populo.
6 ‖ [3] Quum autem Iesus esset Bethaniæ in domo Simonis leprosi,
7 [c] Venerat ad eum mulier, habens [d] alabastrum vnguenti grauis pretij, & effuderat super caput ipsius accumbentis.
8 [c] Videntes autem discipuli eius, indignati sunt, dicentes, Quorsum [f] perditio hæc?
9 Potuit enim istud vnguentum venundari magno, & dari pauperibus.
10 [4] Quum autem *hoc* cognouisset Iesus, ait eis, Quid molestiam exhibetis isti mulieri? opus enim bonum operata est erga me.
11 ‖ Semper enim pauperes habebitis vobiscum: me autem non semper habebitis.

1 Christus ad mortem vltrò properans, testatur se obedientia sua voluntaria, Adami transgressionem expiaturum.
2 Non homines, sed ipse Deus decreuit quo tempore crucifigendus esset Christus. *Dan. 9.25.*
3 Christus inexpectato facto peccatricis mulieris, conuiuas admonet vicinæ suæ mortis ac sepulturæ, cuius odor vnicus esset omnibus peccatoribus ad ipsius confugientibus. Iudas autem ex hoc ipso arripit exequendi sui nefarij consilij occasionem. 4 Non temerè damnandum quod extra ordinem agitur. 5 Christus in seipso semel vnctus, semper est in pauperibus vngendus.

a Supra 2.4. b Festi nomine totum Mysterium sæpius intelligitur, cuius primus, & ultimus ita sanctè erant, vt omninò cessandum esset, quamuis totus ordo Sanhedrin aliter censuerit. Dei prouidentia tamen accidit, vt eo tempore pateretur Christus, scilicet vt sui æterni sacrificij Israelem totum testem haberet. c Hæc enim gesta erant actaquam Christus veniret Ierosolymam, aliqui tamen putant duas historias ab Euangelistis recensèri. d Alabastra dicta sunt vascula vnguentaria, quod alabastrites ex lapidem veteres plerunque excauarent ad eo vsus: quoniam optimè seruare incorrupta vnguenta traditur. Plinius libro 13. capit. 2. prime.

Mar.14.10, luc.22.7.

tis vobiscum: me verò non semper habebitis.

6 Christus verè nos in patriã mox introducturus, ac proinde legalẽ typũ abrogaturus, Legi tamen satisfacit, neglecta contraria traditione & cõsuetudine Iudæorum, simulq; ostẽdit sic omnia mox esse euentura hominum misterio, vt æternum Dei decretum ea gubernauerit.

12 ‖ Quòd enim hæc vnguẽtum hoc iniecit corpori meo, ad sepeliendum me fecit.

13 Amen dico vobis, Vbicunque prædicatum fuerit hoc Euangelium in toto mundo, etiam quod hæc fecit, dicetur ad memoriam ipsius.

14 ‖ Tunc profectus vnus ex duodecim, qui dicebatur Iudas Iscariotes, ad principes Sacerdotum,

15 Ait eis, Quid vultis mihi dare, & ego vobis eum tradam? Ipsi verò appenderunt ei triginta argenteos numos.

16 Et ex eo tempore quærebat opportunitatem vt eum proderet.

Mar.14.12, luc.22.7.

17 [f] ‖ Primo autem *die* Azymorum, venerunt discipuli ad Iesum, dicentes ei, Vbi vis paremus tibi ad vescendum pascha?

7 Christus veteris fœderis promissiones reipsa mox impleturus, nouũ fœdus nouis quoq; mysteijs sancit.

18 Ipse verò dixit, Abite in vrbem ad quẽdam, & dicite ei, Magister dicit, Tempus meum propè est, apud te faciam pascha cum discipulis meis.

19 Et fecerunt discipuli sicut præceperat eis Iesus: & parauerunt pascha.

Mar.14.18, luc.22.14, ioh.13.21.

20 Quum autẽ serum diei esset, [i] recubuit cum duodecim.

21 ‖ Et edentibus ipsis, dixit, Amen dico vobis, vnus vestrum me prodet.

22 Tunc contristati vehementer, cœperũt dicere singuli eorum ei, Num ego sum, Domine?

23 Ipse verò respondens, ait: Qui [k] intingit mecum manum in catino, iste me proditurus est.

24 Filius quidem hominis abijt sicut scriptum est de eo: væ autem homini illi per quem Filius hominis proditur: bonum erat homini illi si natus non fuisset.

25 Respõdens autem Iudas qui [l] prodebat eum, dixit, Num ego sum, Rabbi, Dicit ei, Tu dixisti.

26 7 ‖ Edentibus autem eis, accepit Iesus panem: & quum [m] benedixisset, fregit, deditq; discipulis, & ait, Accipite, comedite: hoc [n] est corpus meum.

27 Et accepto poculo, ac gratijs actis, dedit eis, dicens, Bibite ex eo [o] omnes.

28 [p] Hoc est enim sanguis meus Noui [q] testamenti, qui pro multis effunditur in remissionem peccatorum.

29 Dico autem vobis, Non bibam ab hoc tempore ex hoc fructu vitis, vsque ad diem illum quum ipsum bibam vobiscum nouum in regno Patris mei.

30 Et quum [r] hymnum ceciniſſent, abierunt in montem Olearum.

Mar.14.27, ioh.16.32, & 18.1.

31 [8] ‖ Tunc dicit eis Iesus, Omnes vos ista nocte offendemini in me. Scriptum est enim, ‖ Percutiam pastorem, & dispergentur oues gregis.

Zach.13.7. Mar.14.28, & 16.7. Ioha.13.38. Mar.14.30, luc.22.34.

32 Postquam autem surrexero, ‖ præibo vobis in Galilæam.

33 Respondens verò Petrus dixit ei, etiamsi omnes offendantur in te, ego nũquam offendar.

34 Dixit ei Iesus, ‖ Amen dico tibi, ista nocte antequam gallus vocem mittat, ter me abnegabis.

35 ‖ Dicit ei Petrus, Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te abnegabo. Similiter & omnes discipuli dixerunt.

36 [9] Tunc venit Iesus cum eis in locum qui dicitur Gethsemane: & dicit discipulis, Sedete hic, vsquequo abiens, precatus fuero illic.

37 Et assumpto Petro & duobus filijs Zebedæi, cœpit contristari, & [t] grauissimè angi.

38 [10] Tunc dicit eis Iesus, Vndiquaq; tristis est anima mea vsque ad mortem: manete hic, & vigilate mecum.

8 Christus solicitus de suis potius quàm de ipso, prædicit ipsorũ fugam, monet vt mox speret meliora.

9 Christus discipulorũ infirmitati cõsulẽs, alijs in tuto relictis, tres tãtùm assumit suæ anguſtię testes futuros, & in locũ proditioni destinatũ vltrò progreditur.

Mar.14.17, ioh.16.32, & 18.1.

10 Christus verus homo pœnas nobis Dei desertoribus debitas luiturus, à suis defertur, lacessitur terribiliter cum maledictionis Dei horrore: ex quo tandẽ victor euadens efficit vt mors non sit amplius nobis formidabilis.

Mar.14.10, luc.22.7. 6 Christus verè nos in patriã mox introducturus, ac proinde legalẽ typũ abrogaturus, Legi tamen satisfacit, neglecta contraria traditione & cõsuetudine Iudæorum, simulq; ostẽdit sic omnia mox esse euentura hominum misterio, vt æternum Dei decretum ea gubernauerit.

Mar.14.12, luc.22.7. 7 Christus veteris fœderis promissiones reipsa mox impleturus, nouũ fœdus nouis quoq; mysteijs sancit.

Mar.14.18, luc.22.14, ioh.13.21.

g Id est, effuso hoc vnguẽto in corpus meum, hac illa fecit ad me sepeliendum.

1.Cor.11.24.

h Is fuit dies primi mensis decimusquartus: primus autem azymorũ debuit esse decimusquintus, sed quia huius diei vespera

quæ Romano more referebatur ad diem præcedentem, Iudaorũ more ad sequentem diem pertineret, ideò dicitur primus azymorum.

i Quia ex præscripto legis calceati erant, & baculum gestabant tanquam festinabundi, inde conijcitur non recubuisse comedentes Pascha, sed stetisse, cum alioquin sumpturi cibum calceos exuebant: loquitur itaque hoc loco nouo de Paschate, sed de cœna, quæ peracto solẽni ritu Paschatis adornata est.

k Id est, quem mea mensa dignabar, alludens ad locum, Psal.41.10. quod non est ita accipiendum, quasi eo ipso tempore quo hæc à Domino dicebantur, Iudas manum haberet in patina (fuisset enim indubitatum signum) sed ad mutuum conuictum refertur.

l Id est, qui in eo iam totus erat, vt proderet.

m Marcus dicit gratias egisse: ita quo benedicere, nõ est murmuratione magica, aut vi verborum consecrare: mutãtur tamen panis & vinum non natura, sed qualitate, fiunt enim corporis & sanguinis Christi symbola, non sua natura nec vi verborũ, sed Christi institutione, quæ recitari & explicari debet, vt habeat fides quod amplectatur & in verbo & in elementis.

n Matonymice, ita tamen vt per fidem verè, sed spirituali modo à credentibus recipiatur Christus cum suis donis, ita vt vnum cum illo fiant.

o Contrà Christi institutionem fecit t, qui calicem sustulerunt.

p Scilicet poculum sui vinum, est sanguis meus, sacramentaliter nimirum, sic Luc.22.20.

q Vel fœderis, id est, quo nouum fœdus sancitur, in fœderibus enim sanciendis, adhibebantur vini libationes & sanguinis fusionis.

r Quum peregissent solemnem cantum, quem putant quidam fuisse Psal.continuorum, à 111. ad 117.

s Verbũ quo vtitur significationem habet ingentis doloris & maximæ atq; mortiferæ tristitiæ, quod vt indicat veritatem humanæ naturæ, quæ mortem, quæ ciũra naturam inuasit, fugiebat, sic ostendit Christum (cæterùm à peccato immunem) has horribiles pœnas sustinuisse, quia sentiret iram Dei in nos accensam propter peccata, quæ in ipso vlciscebatur.

39 Et pro-

11 Imago humanæ lenitatis.
12 Christus vltrò capiẽdum se præbet, vt voluntatia obediẽtia voluntariam Adami defectionem luat.
13 Christus capitur vt liberemur.
14 Vocationem oportet esse zeli regulam.
15 Christus idcò capitur, quia capi voluit.

39 Et progressus paululũ, procidit in faciem suam, precans, & dicens, Pater mi, si possibile est, [t] abeat à me [u] poculum istud. verumtamen non vt ego volo, sed vt tu.

40 [11] Tunc venit ad discipulos, & reperit eos dormiẽtes, & dicit Petro, Itáne non potuistis vnã horam vigilare mecũ?

41 Vigilate & orate, ne introeatis in tentationem. spiritus quidem promptus, sed caro infirma *est*.

42 Rursum secundò abijt, & precatus est, dicens, Pater mi, si non potest hoc poculum abire à me quin bibam ipsum, fiat voluntas tua.

43 Et quum venisset reperit eos rursum dormientes, erant enim oculi eorum grauati.

44 Et relictis eis, rursum abijt & precatus est tertiò, eũdem sermonẽ dicens.

45 Tũc venit ad discipulos suos, & dicit eis, Dormite quod supereſt, & requiescite: ecce, appropinquauit hora, & Filius hominis traditur in mãus peccatorum.

46 [12] Surgite, eamus: ecce appropinquauit qui me prodit.

47 ‖ Et adhuc eo loquẽte, ecce Iudas vnus ex duodecim, venit, & cũ eo turba multa cum gladijs & fustibus, [x] à principibus Sacerdotum & senioribus populi.

48 Is verò qui prodebat eum, dederat eis signum dicens, Quemcunque osculatus fuero, is est: prehendite eum.

49 Itaque statim quum venisset ad Iesum, dixit, Aue Rabbi. Et deosculatus est eum.

50 At Iesus dixit ei, [y] Amice, quorsum ades? [13] Tunc accesserunt, & manus iniecerũt in Iesum, & prehenderunt eũ.

51 Et ecce, vnus ex ijs qui *erant* cum Iesu, extensa manu [z] exeruit gladium suum, & percusso seruo Pontificis maximi, abstulit auriculam eius.

52 [14] Tunc ait ei Iesus, Conuerte gladium tuum in locum suum. ‖ quicunq; enim [a] acceperint gladiũ, gladio peribũt.

53 [15] An putas me non posse nũc precari Patrem meũ, qui huc sistat mihi plures quàm duodecim legiones Angelorũ?

54 [b] Quomodo ergo implerẽtur ‖ Scripturæ, *quæ dicunt* sic oportere fieri?

55 In illa hora dixit Iesus turbæ, vt aduersus latronem exiuistis cum gladijs & fustibus, vt comprehẽderetis me, quotidie apud vos sedebam docens in templo, nec prehendistis me.

56 ‖ Hoc autem totum factum est vt implerentur Scripturæ Prophetarũ. Tũc discipuli omnes, relicto eo, fugerunt.

57 [16] ‖ Illi verò prehensum Iesum abduxerũt [c] ad Caiapham Pontificẽ maximum, vbi Scribæ & seniores coacti erãt.

58 Petrus autẽ sequebatur eum procul, vsque in [d] aulam Pontificis maximi, & ingressus intrò, sedebat cum ministris, vt videret finem.

59 ‖ Principes autem Sacerdotum & seniores & totus consessus quærebãt falsum testimonium contra Iesum, vt eum morte mulctarent:

60 Et non inuenerunt: etiam quum multi falsi testes accessissent, non inuenerunt. Postremò verò aduenientes duo falsi testes,

61 Dixerunt, Iste dixit, ‖ Possum [e] dissoluere templum Dei, & triduo ipsum ædificare.

62 Et surgens Pontifex maximus dixit ei, Nihil respõdes? [f] quid *illud est quod* isti aduersum te testificantur?

63 Iesus autem silebat. Et respondens Pontifex maximus, dixit ei, [g] Adiuro te, per Deum viuentem vt dicas nobis, an tu sis Christus ille Filius Dei.

64 Dicit ei Iesus, Tu dixisti: quin etiam dico vobis, [h] ab hoc tempore videbitis ‖ Filium hominis sedentem ad [i] dextram potentiæ *Dei*, & venientem in [k] nubibus cæli.

65 Tunc Pontifex maximus [l] dirupit vestimenta sua, dicẽs, Blasphemauit. quid amplius egemus testibus? ecce, nunc audistis blasphemiam eius.

66 [c] Quid vobis videtur? Ipsi verò respõdẽtes dixerũt, Tenetur mortis pœna.

67 ‖ Tunc inspuerunt in faciem eius, & colaphos ei inflixerũt: alij verò [m] baccillis eum ceciderunt.

68 Dicentes, Vaticinare nobis Christe, quis sit qui te percussit.

56 [17] ‖ Petrus autẽ sedebat [n] extrà in

Supr. 24.17.
16 Christus innocẽs dãnatur à Pontifice, eius impietatis, cuius nos rei sumus.
Mar. 14.53, luc. 22.54, ioh. 18.14. Mar. 14.54.
17 Petrus mirabili Dei prouidentia horum omniũ futurus testis, ad singularis constãtiæ exemplũ suæ incredulitatis experientia præparatur.
Ioh. 2.19.
c Ab Anna ad Caiaphan, apud quẽ coactus fuit cœtus, Ioan. 18. 13.
d Aula proprie est locus ante ades stans sub aperto cælo, cuiusmodi solent esse ante ades Regũ & Tetrarchũ, per Synecdochen pro ipsis ædibus sumitur.
Supra, 26.17, rom 14.10, 1. Thess. 4.14.
e Supr. 24.2.
f Quæsit vt ipsi aduersum te testimonium dicant?
Esa. 50.6.
g Iurati te iubeo dicere per Deum. Mar. 14.61, luc. 22.55, ioh. 18.25.
h Distinguit hac particula primam aduentum à posteriore.
i Deo assidentem pari scilicet honore præditum, vel à dextra potẽtiæ suæ, i. in potestate maxima: dextra enim Hebræis quiddam potentius indicat.
k Supr. 24.30.
l More apud Iudæos recepto, qui illud facere tentabantur, vbi à quopiam Israelita audissent blasphemiam in Deũ, idq; ex traditione Talmudi, libro de Magistratibus, titulo, De quadruplici morte.
m In Marc. 14.65.
n Id est, Extrà eum locum in quo Pontifex sederat, non autem extra domum: nam indè paulò post in vestibulum esse recipit.

aula: & accessit ad eum quædam ancilla, dicens, Et tu cum Iesu Galilæo eras.

70 Ipse verò negauit coràm omnibus, dicens, Nescio quid dicas.

71 Eum autem egredientem in vestibulum vidit alia *ancilla*, & dixit ijs qui *erant* illic, Et iste erat cum Iesu Nazareno.

72 Tunc rursus negauit cum iureiurando, Non noui hominem.

73 Paulo pòst autem accesserunt qui adstabant, & dixerunt Petro, Verè & tu ex ipsis es: nam & loquutio tua te manifestum facit.

o Iuramdo seipsum execrari.

74 Tunc cœpit seipsum ° deuouere, & iurare, *dicens*, Non noui hominem. Et statim gallus misit vocem.

75 Tunc meminit Petrus verborum Iesu, qui dixerat ei, Priusquã gallus vocem mittat, ter me abnegabis. Et egressus extrà, fleuit amarè.

CAP. XXVII.

2 Pilato vinctus traditur. 3 Iudas seipsum strangulat. 19 Vxor Pilati. 20 Barabbas petitur. 24 Pilatus lauat manus. 29 Christus spinis coronatur. 34 Crucifigitur. 40 Cõuitijs incessitur. 50 Emittit spiritum. 57 Sepulchro imponitur. 62 Custoditur à militibus.

CAP. XXVII.

Mar. 15.1, luc. 22.66, ioh. 18.28.

1 MAnè ‖ autem quum esset, consilium cœperunt omnes principes Sacerdotum & seniores populi aduersus Iesum, vt eum morte multarent.

1 Exemplũ horrendi iudicij Dei in eos, tum qui Christũ vendidit, tum qui Christum emant.

2 Et vinctum eum abduxerunt, ac tradiderunt Pontio Pilato præsidi.

3 [1] Tunc Iudas qui eum prodiderat, videns eum damnatum esse, pœnitens, retulit triginta argenteos *numos* ad principes Sacerdotum & seniores,

a Ex hominũ conspectu. b Infrà, act. 1.18. c Templi ærarium. d Vita aut cadis. Act. 1.18. e Peregrinorum & hospitum, quibus etiã mortuis conuingi religio erat Iudæis.

4 Dicens, Peccaui, prodito sanguine innoxio. At illi dixerũt, Quid ad nos? tu videris.

5 Et *ipse* abiectis illis *numis* argenteis in templum, [a] secessit: & abiens ‖ [b] strangulauit *sese*.

6 Principes autem Sacerdotum acceptis numis illis argenteis, dixerunt, Non licet eos mittere [c] in corbanam: quoniam pretium [d] sanguinis est.

7 Consilio autem capto, emerunt ex eis agrum illum figuli, ad sepulturam [e] hospitum.

8 Quapropter vocatus est ager ille, ‖ ager sanguinis, vsque in hodiernum diem.

Act. 1.19.

9 (Tunc impletum est quod dictum est per [f] Ieremiam Prophetam, dicentem, ‖ Et [g] acceperũt triginta numos argenteos, pretium æstimati, qui æstimatus fuit à filijs Israël.

Zach. 11.13.

f Ieremiam Prophetam, dicentem, ‖ Et g acceperũt triginta numos argenteos, pretium æstimati, qui æstimatus fuit à filijs Israël.

10 Et dederunt eos ad *emendum* agrũ figuli, sicut constituit mihi Dominus.)

11 [2] ‖ Iesus autem stetit coràm præside, & interrogauit eum præses, dicens, Tũne es Rex ille Iudæorum? Dixit autem ei Iesus, Tu dicis.

12 Et quũ ipse accusaretur à principib[9] Sacerdotũ & seniorib[9], nihil respõdit.

13 Tunc dicit ei Pilatus, Non audis quàm multa aduersum te testificentur?

14 Et non respondit ei ad vllum verbum: ita vt miraretur Præses valdè.

15 [3] Præses autẽ in festo consueuerat turbę dimittere vnũ vinctũ, quẽ voluissẽt.

16 Habebant verò tunc vinctum insignem, qui dicebatur Barabbas.

17 Ipsis igitur coactis, dixit ei Pilatus, Vtrum vultis dimittam vobis? Barabban, an Iesum qui dicitur Christus?

18 Sciebat enim quòd per inuidiam tradidissent eum.

19 Sedente autem eo pro tribunali, misit ad eum vxor eius, dicens, Nihil tibi *rei sit* cũ iusto illo: multa enim passa sum hodie in somnijs propter eum.

f Cùm hæc prophetia legatur apud Zachariã, aut librariorũ culpa, aut quorundam inscitia, nomen Ieremiæ irrepsit, se fatendũ est, forsan ex margine cùm literarum compendiosa & vicina sint. In Syriaca verò paraphrasi nullum adscribitur Prophetæ nomen.

g Sequitur Euangelista verba, sed sententiam Prophetæ, quam ostendat impletam esse. Mar. 15.16, ioh. 19.1.

20 ‖ Principes autem Sacerdotum & seniores persuaserunt turbæ vt peteret Barabban, Iesum verò perderet.

21 Respõdens autem præses dixit eis, Vtrum è duobus illis vultis vt vobis dimittam? Ipsi verò dixerunt, Barabban.

22 Dixit eis Pilatus, Quid igitur faciam Iesu qui dicitur Christus? Dicunt ei omnes, Crucifigatur.

23 Præses autem ait, Enimuerò quid mali fecit? At illi amplius clamabant, dicentes, Crucifigatur.

24 [4] Videns autem Pilatus se nihil [y] proficere, sed maiorem tumultum fieri, accepta aqua [z] abluit manus coram turba, dicens, Innoxius ego sum à [a] sanguine huius iusti: vos videritis.

y Hoc se nihil iuuare. z Veteribus moris erat, in hominum cede abjisse maculationibus aqua abluere manus expiationis gratia. a Acade. Hebr. b Si quid peccabitur in eo occidendo, nos & posteritas nostra pœnas luemus.

25 Et respondens vniuersus populus dixit, [b] Sanguis eius super nos & super filios nostros.

26 Tunc dimisit eis Barabban: Iesum autẽ flagellatũ tradidit vt crucifigeretur.

27 ‖ Tunc milites præsidis, quum ab-

Zach. 11.13.

2 Christus tacet accusatus, vt non accusemur: nostrũ reatũ agnoscẽs, simul suã innocentiã silentio probans. *Mar. 15.3, luc. 23.3, ioh. 18.33.*

3 Christus ab eodẽ iudice prius absoluitur quàm damnetur, vteũ conster iustũ pro iniustis mori.

4 Christus iudicis testimonio absolutus, damnatur tamen ab eodẽ iudice, vt coràm Deo absoluamur. *Mar. 15.15, luc. 23.18, ioh 18.40, act. 3.14.*

duxissent

duxissent Iesum in prætorium, coëgerũt ad eum vniuersam cohortem.

5 Christus ignominiam subijt peccatis nostris debitam. Interim tamen occulta Dei prouidentia ab ijs ipsis rex designatur à quibus afficitur cõtumelia.

28 5 Et quum exuissent eum, c circũposuerunt ei chlamydem d coccinam.

29 Et coronam è spinis e contextam imposuerunt eius capiti, & arundinem in dextram eius: & genu ante eum submisso, illudebant ei, dicentes, Aue, rex Iudæorum.

30 Et quum inspuissent in eum, ceperunt arundinem illam, & verberabant caput eius.

6 Educitur extra vrbem vt in cœleste regnum introducamur. *Mar.15.22, luc.23.26. Mat.15.32, luc.23.32, ioh.19.16.*

31 Et quũ illusissent ei, exuerunt eum chlamyde, induerunt q; vestimentis suis: & abduxerunt eum vt crucifigerent.

32 ‖Exeuntes autẽ inuenerunt quendam Cyrenæum, nomine Simonem: hunc f angariauerunt vt portaret crucem eius.

7 Christus nullum vsquam solamen inuenit vt omni cõsolatione in eo repleamur: *Mar.15.24. Psal.22.19.*

33 6 ‖Et quum venissent in locũ qui dicitur Golgotha, quod est Caluariæ locus.

34 7 Dederunt ei acetum bibendum cum felle mistum: & quum gustasset, noluit bibere.

8 Fit maledictio, vt in ipso benedicamur: nudatur suis etã vestibus, vt ipsius nuditate ditemur.

35 ‖ 8 Postquam autem crucifixerunt eum, partiti sunt eius vestimenta, sortem iacientes: vt impleretur quod dictum est à Propheta, ‖ Partiti sunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam iecerunt sortem.

36 Et sedentes seruabant eum illic.

37 Et imposuerunt super caput eius crimen ipsius scriptum, 9 HIC EST IESVS REX ILLE IVDAEORVM.

9 Pronuntiatur verus Messias ab ijs ipsis à quibus reijcitur. *Ioh.2.19.*

38 10 Tũc crucifiguntur cum eo duo latrones vnus ad dexteram, & alter ad sinistram.

10 Pendens medius inter latrones Christus, iudicatus iam tum incipit mundum iudicare.

39 11 Qui verò præteribant, conuitiabantur ei, mouentes capita sua,

40 Et dicentes, ‖ Tu qui destruis templũ, & triduò ædificas, serua temetipsum: si Filius Dei es, descende è cruce.

41 Similiter autem etiam, principes Sacerdotum illudentes cum Scribis & Senioribus, dicebant,

42 Alios seruauit, seipsum non potest seruare: si Rex Israel est, descendat nunc è cruce, & credemus ei.

43 ‖Confidit in Deo, liberet eum nũc, si vult eum. dixit enim, Filius Dei sum.

44 Idipsum autem etiam 8 latrones qui crucifixi erant cum eo, exprobrabãt ei.

45 12 A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super h vniuersam regionem, vsque ad horam nonam.

46 Circitet verò horam nonam exclamauit Iesus voce magna, dicens, ‖ Eli, Eli, lama-sabachtani? hoc est, Deus meus, Deus meus, cur i deseruisti me?

47 Quidam autem ex ijs qui illic stabant, quum *hoc* audissent, dicebant, k Eliam vocat iste.

48 Et statim currens quidam ex eis, ‖ quum acceptam spongiam impleuisset aceto, & l circumposuisset calamo, dedit ei vt biberet.

49 Reliqui verò dicebant, Sine videamus an veniat Elias seruaturus eum.

50 13 Iesus autem quum rursum clamasset voce magna, emisit spiritum.

51 14 ‖ Et ecce, m aulæum templi fissum est in duas partes, à summo vsque ad imũ: & terra mota est, & petræ fissæ sunt.

52 Et n monumenta aperta sunt: & multa corpora sanctorum qui dormierant, surrexerunt.

53 Qui egressi è monumẽtis post resurrectionem eius, introierũt in sanctam vrbem, & apparuerunt multis.

54 Centurio verò, & qui cum eo erãt seruantes Iesum, viso terræ motu & ijs quæ facta fuerant, timuerunt vehementer, dicentes, Verè Filius Dei erat iste.

55 Erant autem illic mulieres multæ, procul spectantes, quæ sequutæ fuerant Iesum à Galilæa ministrantes ei.

56 Inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi & Ioseph mater, & mater filiorum Zebedæi.

57 ‖ 15 Quum autem serum diei esset, venit homo diues ab *vrbe* Arimathæa,

Psal.2.29, sap.1.28.

12 Cœlum ipsum præ horrore obtenebratur, & Iesus in inferorum gurgitẽ immersus ciulat, & interea irridetur

13 Christus superatis cæteris hostibus tandẽ etiam mortem ipsam lacessit. *Psal.22.2. Psal.60.22.*

14 Christus etiam mortuus se Deũ omnipotentem esse, vel ipsis hostibus confitẽtibus, demõstrat. *2.Par.3.14.*

35 Christus non clam, sed præsidis consensu ab homine celebri, loco non procul sito, in monumẽto nouo sepelitur, vt de vera ipsius morte ambigi non possit.

f Synechdoche: alter enim sõlus couuntiabatur.

Vide Luc. h In Mare. 15.3.

Mar.15.42, luc.23.50, ioh.19.38.

i In hac scilicet calamitate: Hoc autem exclamatio humana natura propria peccati quidem experti, sed qua iam Dei sustinuit debitam peccatis nostris. k Ad nomen Eli alludunt, non ex ignorantia linguæ, sed ex profana petulantia: illa autem verba ideo recitanit vt ista amarissima paronemasia intelligeretur. l Extremo calamo circumuolutam. m Quo diuidebantur Sancta sanctorum. n Id est, sepulti patrũ monumenta sunt aperta, vt hoc Symbolo doceretur mortem esse domitam: mortuorũ autem resurrectio si quuta est resurrectionem Christi, vt apparet ex proximi sequente versiculo.

11 Christus vt plenè pro nobis satisfaceret, non tantum corporis, sed etiam summos animi cruciatus sustinuit & vicit.

e Inter inijciur enim chlamys & circumuoluitur carnis nimium nuncu. d Apud Iohannem, & Marcum, sit mentio purpuræ, quæ & ipsa suauiter rubet: Ad ludibrium autem petulantia prophanæ militum ita vestiunt Iesum, qui rex perliberetur. e Implexu spinis concinnatam. f Supra, cap.5. vers 41 id est coëgerunt Simonem ad ferendum onus crucis: vnde constat tam duriter antèà affectum fuisse Iesum, vt virilius ad crucem in itinere ferendam fuerit destitutus. Nam illum gestasse crucem scribit Iohannes.

nomine Ioseph, qui & ipse discipulus fuerat Iesu.

58 Is adijt Pilatum, & petijt corpus Iesu. Tunc Pilatus iussit reddi corpus.

59 Et Ioseph, quum accepisset corpus, inuoluit illud sindone pura:

60 Posuitque in monumento suo nouo quod exciderat in petra: & aduoluto saxo magno ad ostium monumenti, abijt.

61 Erat autem illic Maria Magdalene & altera Maria, sedentes contra sepulcrum.

16 Ipsius Christi interfectoribus sepulcri custodia cõmittitur, quominus possit de eius resurrectione dubitari.

62 16 Postero autem die quæ sequitur parasceuen, coacti sunt principes sacerdotum & Pharisæi ad Pilatum,

63 Dicentes, Domine, meminimus p planum illum dixisse, quum adhuc viueret, Tertio pòst die surgam.

64 Iube ergo muniri sepulcrum vsque in diem tertium: nequando veniãt discipuli eius nocte, & furentur eum, dicantque populo, Surrexit à mortuis, & erit vltimus error peior priore.

p *Seductorẽ, vel praestigiatorem.*

65 Dixit eis Pilatus, q Habetis custodiam: abite, munite sicut scitis.

q *Praesidarios milites, templi nimirũ custodia designatos.*

66 Ipsi autem profecti munierunt sepulcrum, obsignato lapide, cum custodia.

CAP. XXVIII.

t Mulieres sepulchrum adeunt. u Angelus. x Christus conspicitur à mulieribus. 18 Mittit Apostolos ad praedicandum.

CAP. XXVIII 1 *Mar.16.6, ioh.20.11.*

1 Christus profligata in ipso sepulcro morte, sua vi resurgit: quod mox Angelus testificatur.

a *Exeunte iã Sabbatho, i sub diluculũ, more scilicet Romanorum, qui diem naturalẽ ab ortu sẽ'is ad sequentem ortum numerant: non autem Hebraorum, qui à vespera ad vesperam.* b *Ipsum à Sabbatho diei illucescẽte diluculo: primus autem dies ille est, quem hodie Dominicum vocamus.* c *Oculorum rudy & per synechdoch. pro vultu.* d *Emphatice, mulieres confirmat, perterritis scilicet militibus.*

E[a] Xtremo || [b] autem Sabbatho, quũ lucesceret in primum *diem* hebdomadis, venit Maria Magdalene & altera Maria vt spectarent sepulcrum.

2 Et ecce, terræ motus factus est magnus. Angelus enim Domini quum descendisset è cœlo, & accessisset, deuoluit lapidem ab ostio, sedebatque super eum.

3 Erat autem [c] visus eius vt fulgur, & vestimentum eius album sicut nix.

4 Custodes autem concussi sunt præ ipsius timore, & facti sunt sicut mortui.

5 Respondens autem Angelus dixit mulieribus, [d] Vos verò ne timete: scio enim vos Iesum crucifixum quærere.

6 Non est hic: surrexit enim prout dixit, Venite, videte locum vbi iacebat Dominus.

7 Et citò profectæ dicite discipulis eius, eum surrexisse à mortuis. Et ecce, præit vobis in Galilæam: illic eum videbitis. Ecce, dixi vobis.

8 Tunc egressæ citò à monumento cum timore & gaudio magno, currebant vt renuntiarent discipulis eius.

2 Christus ipse post resurrectionẽ apparet, & missis ad discipulos mulieribus, ostendit se curam eorũ non abiecisse.

9 [x] Quum autẽ proficiscerentur vt renuntiarent discipulis eius, ecce, Iesus occurrit eis, dicens, Auete. Illæ autem accesserunt, & prehenderũt pedes eius, & adorauerunt eum.

3 Quo magis sol lucet, eo magis excecãtur impij.

4 Discipulis quoq; apparet Christus, quos etiam Apostolos designat

10 Tunc ait eis Iesus, Ne timete: abite, annuntiate fratribus meis vt abeant in Galilæam: & illic me videbunt.

11 [y] Proficiscentibus autem ipsis, ecce, quidam ex custodia venerunt in vrbem, & annuntiauerunt principibus Sacerdotum omnia quæ facta fuerant.

5 *Kephalæ*, apostolatus, doctrinæ à Christo traditæ per orbem terrarũ promulgatio, & sacramentorum administratio: quarum rerum efficacia non à ministris, sed à Domino pendet.

12 Tunc coacti cum senioribus, consilio capto, [e] pecuniam multam dederũt militibus,

13 Dicentes, Dicite, Discipuli eius nocte venerunt, & cum furati sunt nobis dormientibus.

14 Quòd si hoc [f] auditum fuerit apud præsidem, nos persuadebimus ei, & securos vos præstabimus.

e *Satis multum numerũ.* f *Periculum enim erat ne deferrentur.*

15 Ipsi verò accepta pecunia fecerunt sicut erant edocti: & diuulgatus est iste sermo apud Iudæos vsque ad hodiernum diem.

16 [4] Vndecim autem discipuli profecti sunt in Galilæam, in montem vbi cõstituerat eis Iesus.

g *Inuocato Patre, Filio, & Spiritu sancto.*

17 Et cùm vidissent eum, adorauerũt eum: quidam autem dubitauerunt.

h *In omni tempus intelligitur autem hic locus de modo praesentia Spiritus, quo se suis nobis communicat, caeteris corpore absit. Heb.1.2. Mar.16.15.*

18 Et accedẽs Iesus, loquutus est eis, dicens, || Data est mihi omnis authoritas in cœlo & in terra.

19 || [5] Profecti ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in [g] nomine patris, & Filij & Spiritus sancti.

20 Docentes eos seruare omnia quæ mandaui vobis: & ecce, ego vobiscum sum [h] omnibus diebus vsque ad consummationem seculi. Amen.

EVAN-

EVANGELIVM SECVNDVM MARCVM.

CAP. I.

4 Baptizat Iohannes. 6 Vestitus & victus ipsius 9 Baptizatur Iesus. 12 Tentatur. 14 Prædicat Euang. 16. 21. & 29. Docet in synagogis. 23 Sanat damoniacum. 29 Socrum Petri. 32 Multos infirmos, 40 Leprosum.

CAP. 1.
Malac. 3.1.
1 Iohannes præit Christo sicut prædictum est à Prophetis. *Esa. 40.3, luc. 3.4, iohan. 1.15. Matth. 3.4. Matth. 3.5.*
2 Summa doctrinæ Iohānis, aut potius Christi, remissio peccatorum & emendatio vitæ.
3 Iohannes & omnes ministri in Christum Dominum respiciunt. *Leuit. 11.22. Mat. 3.12, luc. 3.16, iob. 1.27. Act. 13.25, & 19.4. & 11.16, & 19.4. Mat. 3.14, luc. 3.11, iob. 3.31.*
4 Christus baptismum nostrū in se-ipso cōsecrat.
5 Vocatio Christi è cœlis vt capitis Ecclesiæ.

1 PRINCIPIVM Euangelij Iesu Christi Filij Dei:
2 [1] Vt scriptum est in [a] Prophetis, ‖ Ecce, ego [b] mitto nuntium meum [c] ante faciem tuam, qui parabit viam tuam coram te.
3 ‖ Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, complanate semitas eius.
4 ‖ [2] Baptizabat Iohānes in deserto, & prædicabat [d] baptismum resipiscentiæ ad remissionem peccatorum.
5 ‖ Et exibat ad eum tota Iudææ regio, ac Ierosolymitæ: & baptizabantur omnes ab eo in Iordane flumine, confitentes peccata sua.
6 [e] Induebatur autem Iohannes pilis camelorum, & zona pollicea circa lumbos suos, ‖ & edebat locustas & mel syluestre.
7 [3] ‖ Et prædicabat dicēs, Venit post me qui validior me est, cuius non sum dignus qui [f] incuruatus soluā corrigiam solearum.
8 ‖ Ego quidē [g] baptizaui vos aqua: ipse verò baptizabit vos Spiritu sancto.
9 ‖ [4] Et factum est diebus illis, venit Iesus à Nazareth *vrbe* Galilææ, & baptizatus est in Iordane à Iohanne.
10 [5] Et statim [h] ascendens ex aqua, vidit fīndi cœlos, & Spiritum tanquam volumbam descendere super eum.
11 Et vox extitit è cœlis, Tu es Filius

a Metonymia. i in libris Prophetarū, Malachiæ scilicet & Esaiæ. b Tēpore præsenti vtitur Propheta de re futura, tam certus quàm si eam cerneret. c Metaphora sumpta à Regum cōsuetudine, qui solent habere suos antecambulones. d Multa erant apud Iudæos genera lauacrorum: hic autem agitur de singulari lauacro, quod veri baptismatis omnes habet partes, resipiscentiam & remissionem peccatorum. e Mat. 3.4. f Volunt Euangelista infimi seruī conditionē significare. g Docet vim omnē baptismi a Christo manare qui intus baptizat. h Iohannes qui descenderat in aquā cum Iesu.

illo meus dilectus, in quo [i] acquiesco.
12 ‖ [6] Statimq; Spiritus eum [k] expellit in desertum.
13 Et fuit illic in deserto dies quadraginta, tentante eum Satana. eratque cum feris: & Angeli ministrabant ei.
14 ‖ [7] Postquam autē traditus fuit Iohannes in custodiam, venit Iesus in Galilæam, prædicans Euangeliū regni Dei:
15 Et dicens, Impletum est tempus, & appropinquauit regnum Dei, [l] resipiscite, & credite Euangelio.
16 ‖ [8] Ambulans autem ad mare Galilææ, vidit Simonem & Andream fratrem eius, iacientes rete in mare, (erant enim piscatores)
17 Et dixit eis Iesus, Sequimini me, & faciam vt fitis piscatores hominum.
18 Et *ipsi* statim omissis retibus suis sequuti sunt eum.
19 [9] Tūc progressus illinc paululum, vidit Iacobum *filium* Zebedæi, & Iohannem fratrem eius, qui & ipsi in nauigio farciebant retia.
20 Statimq; vocauit eos: & *ipsi* omisso patre suo Zebedæo in nauigio cum mercenarijs, sequuti sunt eum.
21 ‖ Et ingrediuntur [m] Capernaum: statimque sabbatho ingressus Iesus in synagogam, docebat.
22 ‖ Et percellebantur super doctrina eius. docebat enim eos vt autoritatem habens, & non vt Scribæ.
23 ‖ [10] Erat autē in synagoga eorum quidam [n] in quo erat spiritus impurus, qui exclamauit.
24 Dicens, Ah, quid nobis tecum Iesu [o] Nazarene? Venisti vt perderes nos? noui te quis sis, *nimirum* [p] Sanctus ille Dei.
25 Et obiurgauit eum Iesus, dicens, Obmutesce, & exi ab eo.
26 Tunc quum [q] discerpsisset eum spi-

Mat. 1.8. luc. 4.1.
6 Christus tentatus vincit. *Mat. 4.12, luc. 4.14, iob. 4.43.*
7 Iohanne capto plenè se prodit Christus. *Mat. 4.18, luc. 5.1.*
8 Vocatio Simonis & Andreæ.
9 Vocatio Iacobi & Iohannis.
10 Annūtiat doctrinam qua sola expellitur Satan è mūdo: quod etiam miraculo confirmat. *Mat. 4.23, luc. 4.31.*

i Mat. 7.28. Luc. 4.32. i Vide Matthæū, 3.19. k Non significatur expulsio violenta, sed vis diuina qua Christus, (qui ad illud vsq; tēpus vt priuatus vixerat) noua persona indutus, ac insolita proximo & nimis Hero præparatur. l Mat. 3.2. m Ab vrbe Nazareth. n Ad verbum, homo in spiritu impuro. o Natus erat in vrbe Bethleem, sed errore vulgi Nazarenus dictus est quia educatus esset in Nazareth. p Alludit non enim illud quod Pontifex maximi stirpa inscriptum erat, Exod. 28. 36. q Infra 9. 19.

ritus impurus, & clamasset voce magna, exijt ab eo.

27 Et expauerunt omnes, ita vt mutuò [r] quærerent inter se dicentes, Quid est hoc? quæ doctrina noua hæc, vt per [s] potestatem imperet etiam spiritibus impuris, & auscultent ei?

28 Peruenit autem fama eius statim in totam regionem [t] circumiacentem Galilææ:

29 [11] ‖ Et statim è synagoga egressi, venerunt domum Simonis & Andreæ cum Iacobo & Iohanne.

30 Socrus autem Simonis decumbebat febricitãs & statim dicunt ei de illa.

31 Tunc accedens erexit eam, prehensa manu eius: & dimisit eam febris statim: & ministrauit eis.

32 Quum autem serum *diei* esset, occidente sole, adducebant ad eum omnes malè affectos & dæmoniacos.

33 Et vrbs tota coacta erat ad ostiũ.

34 Et sanauit multos malè affectos varijs morbis: & dæmonia multa eiecit: & non [u] sinebat loqui dæmonia quòd ipsum nossent.

35 Et manè valdè multa nocte, quũ surrexisset, exijt, & abijt in desertum locum, & illic precabatur.

36 Et prosequuti sunt eum Simon, & qui cum ipso erant.

37 Et quum inuenissent eum, dicunt ei, Omnes te quærunt.

38 Tunc dicit eis, Eamus in contigua [x] oppidula, vt & illic prædicem. ad hoc enim sum egressus.

39 Et prædicabat in synagogis eorũ, in tota Galilæa, & dæmonia eijciebat.

40 [12] ‖ Venitque ad eum leprosus, precans eum eique ad genua accidens, ac dicens ei, Si velis, potes me purgare.

41 Iesus autem misericordia commotus, extensa manu, tetigit eum, & dixit ei, Volo, purgator.

42 Et quum *hæc* dixisset, statim abijt ab eo lepra, & purgatus fuit.

43 Et grauiter interminatus ei *Iesus*, statim ablegauit eum:

44 [13] Dixitque ei, Vide *vt* nemini quicquam dicas: sed abi, ostende teipsum [y] sacerdoti, & offer pro purgatione tui quæ ‖ imperauit Moses, vt hoc sit eis testimonio.

45 ‖ Ille verò egressus, cœpit prædicare multa, & [z] rem diuulgare, ita vt iam non posset Iesus manifestè introire in ciuitatem: sed foris in desertis locis erat, & veniebant ad eum vndique.

Matth.8.4, luc.4.32.

11 Variis sanatis morbis, demonstrat se veram vitam in mundum attulisse.

12 Curato leproso ostendit se idcirco venisse vt mundi sordes suo contactu eluat.

13 Testatur se non ambitione, sed solius Patris gloriæ & amoris in miseros peccatores studio duci.

r Velut admoniti.

s i. Pro suo iure, vel pro imperio.

t Non solùm in Galilæam, sed etiam in vicinas regiones.

u Non enim est dæmoniorum Euangelium prædicare, Act.16.18.

x Vicos qui essent instar vrbium.

Mat.9.2, luc.5.12.

y Omnes posteri Aaronis de lepra iudicare poterant.

z Ad verb. sermonem. Leuit.14.4. Luc.5.15.

CAP. II.

1 & 4 Paralyticus remissu peccatis sanatur. 14 Matthæi vocatio. 19 Iejunia & afflictiones præduntur. 23 Discipuli spicas vellunt. 26 Panes propositionis.

1 ET ‖ [1] rursus intrauit Capernaum interiectis *aliquot* diebus, & auditum est eum [a] domi esse.

2 Statimque coacti sunt multi, *adeò* vt iam non caperent *eos* [b] ne ea quidem *loca* quæ *erant* ad ostium, & loquebatur eis sermonem *Euangelij*.

3 Tunc veniunt ad eum ferentes paralyticum, qui à quatuor portabatur.

4 Et quum non possent ei appropinquare propter turbam, detexerunt rectum *ædium* in quibus erat, eoq; perfosso, *funibus* [c] demiserunt [d] grabbatum in quo paralyticus iacebat.

5 Quum autem vidisset Iesus fidem eorum, dixit paralytico, Fili, remissa sunt tibi peccata tua.

6 Erant autẽ illic quidam ex Scribis sedentes, & [e] ratiocinantes in cordibus suis,

7 Quid iste ita loquitur blasphemias? ‖ quis potest remittere peccata, nisi solus Deus?

8 Et quum statim cognouisset Iesus spiritu suo, eos ita ratiocinari apud se, dixit eis, Quid ista ratiocinamini in cordibus vestris?

9 Vtrum est facilius, dicere paralytico, Remissa sunt tibi peccata: an dicere, Surge, & tolle grabbatum tuum, & ambula?

10 Vt autem sciatis Filium hominis præditum esse autoritate remittendi peccata in terra, (ait paralytico)

11 Tibi dico, surge, ac tolle grabbatum tuum, & abi domum tuam.

12 Tunc *ille* statim surrexit: sublatoque grabbato, egressus est coram omnibus: adeò vt [f] obstupescerent omnes, & glorificarent Deum, dicẽtes, Nunquam tale quicquam vidimus.

13 ‖ [2] Et egressus est rursus ad mare: totaque turba veniebat ad eum, & docebat eos.

14 Et quum prætergrederetur, vidit [g] Leuin Alphæi *filium* sedentem ad [h] telonium, & ait illi, Sequere me. Et surgens secutus est eum.

CAP.II.

Mat.9.1.

1 Christus sanato paralytico demonstrat homines amissas omnes vires in se vno per fidem recuperare.

2 Euangelium superbos offendit humiles seruat.

a In domo in qua commorari solebat, nam Capernaum sibi elegerat ad habitandum, relicta Nazareth.

b Nec domus nec vestibulũ eos caperet. Iob.14.4, esa.43.13.

c Superiore parte tecti perfossa (qua plana erat) demiserunt paralyticum in inferiorem partem, vbi Christus consedebat: alioqui enim in eius conspectum illi perrumpere non licebat.

d Sic Latini vocant lectos veteres, in quibus meridiari solent.

e In animis suis, in vtramque partem de eo facto disputantes. Mat.9.3, luc.5.21.

f Ad verbi mentem id commouerat.

g Alium Matthæum nomen. Luc.5. 27.

h Telonia erant qui vectigalia redimebant, telonium aut redemptionem vectigalis, aut locum vbi telona præsidebant.

lonium,dixitque ei, Sequere me. Et *is* surgens,sequutus est eum.

15 Et factum est quum Iesus accumberet in domo illius, multi etiam publicani & peccatores simul discumbebant cum Iesu & discipulis eius: erant enim multi & secuti fuerant eum.

16 Quumque Scribæ ac Pharisæi viderent eum edentem cum publicanis & peccatoribus, dixerunt discipulis eius, Quid *est* quòd cum publicanis & peccatoribus edit ac bibit?

17 Et quum *hoc* audisset Iesus, dicit eis, [i] Ijs qui valent, non opus est medico,sed ijs qui malè affecti sunt,‖ non veni vt vocarem iustos, sed peccatores ad [k] resipiscentiam.

18 [l] Discipuli autem Iohannis ac Pharisæorum ieiunabant: veniunt igitur & dicunt ei, Quare discipuli Iohannis & Pharisæorum ieiunant, tui autem discipuli non ieiunant?

19 ‖ Tunc ait eis Iesus, Num possunt filij thalami [1] quo *tempore* cum ipsis est sponsus, ieiunare? quandiu habent secum sponsum,non possunt ieiunare.

20 Aderunt autem dies quum tolletur ab eis sponsus, & tunc ieiunabunt illis diebus.

21 [m] Sed nemo panniculum impexum insuit vestimento veteri: alioquin, illud ipsius supplementum nouum detrahit *aliquid* ex vetere *vestimento*, & fit peior fissura.

22 Et nemo inijcit vinum nouum in vtres veteres: alioquin vinum nouum disrumpit vtres,& vinum effunditur, & vtres pereunt: sed vinum nouum in vtres recentes inijciendum est.

23 ‖ [+] Factum est autem vt ipse præteriret [n] Sabbatho per sata, & cæperunt discipuli eius iter faciendo vellere spicas.

24 Tunc Pharisæi dixerunt ei, Ecce, cur faciunt Sabbatho quod non licet?

25 Et ipse dixit eis,Nunquam legistis ‖ quid fecit Dauid quum egeret, & esuriret ipse & qui cum eo *erant*?

26 Quomodo ingressus sit domum Dei sub [o] Abiathar Pontifice maximo, & panes propositionis ederit,quos non licet edere ‖ nisi sacerdotibus, & dederit etiam ijs qui secum erant?

27 Dixit etiam eis, Sabbathum propter hominem factum est, non homo propter Sabbatum.

28 Itaque Filius hominis est etiam [p] Sabbathi Dominus.

CAP. III.

1 Arefacta manus sanatur 6 Pharisæi cum Herodianis consilium ineunt 10 Tactu Christi sanantur multi 11 Eiusdem aspectu dæmones gentibus accidunt. 14 Duodecim Apostoli. 24 Regnum aduersus sese partitum. 29 Blasphemia in Spiritum. 31 Parentes Christi.

1 ET ‖ [1] introiuit rursus in synagogam: eratque illic quidem [a] arefactam manum habens:

2 Et obseruabant an Sabbathis sanaturus esset eum, vt ipsum accusarent.

3 Tunc ait homini habenti manum arefactam,Surge in medium.

4 Eis autem dixit, Licet Sabbathis benefacere an malefacere *cuipiam*? [b] hominem seruare, an trucidare? Ipsi verò silebant.

5 Et quum circumspexisset eos cũ ira, [c] condolescens quòd [d] occaluisset cor eorum,dicit homini, Extende manum tuam. Et *is* extendit: restitutaque est manus eius sana vt altera.

6 [2] Tunc egressi Pharisæi,statim cũ [e] Herodianis consilium inierunt aduersus eum,vt eum perderent.

7 Sed Iesus cum discipulis suis secessit ad mare: & magna multitudo sequuta est eum à Galilæa,& à Iudæa.

8 Et ab Hierosolymis, & ab Idumæa,& *regione quæ est* [f] trans Iordanem: & qui circa Tyrum ac Sidonem habitabant,magna multitudine, quum audissent [g] quanta faceret,venerunt ad eum.

9 Ipse autem dixit discipulis suis vt nauigiolum sibi [h] semper adesset,propter turbam,ne ipsum opprimerent.

10 Multos enim sanauerat, adeò vt ruerent in eũ vt ipsum tangerent quotquot tenebantur [i] flagellis.

11 Et [k] spiritus impuri quum eum conspexerant,accidebant ei *ad pedes*, & clamabant, dicentes, Tu es Filius ille Dei.

12 Ipse verò multum interminabatur eis ne ipsum palàm faceren.

p Sabbathum in sua habet potestate, vt possit pro suo imperio illi dominari.

CAP. III.

Matth.12.9, luc.6.6.

1 Tertiò quòd ceremonialem legem (moralis appendicem) morali præferebant,quã è contrario ex ista petere oportuerit verum ceremonialis vsum.

2 Quo magis premitur veritas,eo magis emergit.

a Id est,inutilem & ineptam.

b Ad verb. animam,vt sit Synecdoche pro toto homine.

c Homines cùm iniuriam factam sibi dolent in iram erumpunt,idq; non sine vitio,at Christus sine vitio iratus est,& indoluit non tam propter iniuriam illatam,quam propter illorum improbitatem: illumque iratus copiebat aduersariorum commiseratio, ideò condolescere dicitur.

d Quasi callo obduruisset ita vt salutari doctrina amplius locus non esset.

e Vide Mat. 22.16.

f Quæ Petræa dicitur à Iosipho.

g Quam immensa & quàm mirifica.

h Ad verb. asinam sibi præsto esset.

i Morbis quidem vt flagellis,homines flagellat Deus.

k In ijs quos inuaserant, vel metonymice pro ijs qui a spiritibus exagitabantur.

f Superstitiosi & hypocritæ in rebus mediis temerè pietatis summã collocant, qui triplici ratione reprehenduntur: Primùm quia non spectantes quid ferant cuiusque vires,temerè quasuis leges de his rebus statuunt. 1.Tim.1.13.

4 Secundò quòd inter leges de his rebus à Deo positas,& leges de rebus per se illicitis sancitas, nullum discrimen constituunt. Mat.9.14 luc.5.33.

i Qui sunt in integra viribus.

k Mat.3.2.

l Quandiu.

m Vide Mat. 9.16.

n Ad verb. sabbathis, id est,diebus festis. Mat.12.1, luc.6.1. 1.Reg.21.6. Exod.29.33, levit.9.31,& 24.9.

o 1.Sam.21. vocatur Achimelech filius eius Abiathar,at ex aliorum loco rum collatione dicetur vtrumque binominis fuisse Vide 1.Par. 24.3.1.Sam. 1.17. 2.Sam 15.25. 1.Reg.25.12. 2.Reg.2.26.

13 ‖Tunc ascendit in montem,& aduocauit ad se quos ipse voluit: & venerunt ad eum.

14 3 Et [l] constituit duodecim qui secum essent,& quos mitteret vt prædicarent:

15 Haberentque potestatem sanandi morbos,& eijciendi dæmonia.

16 [m] Primum Simonem, (cui imposuit nomen Petrum:)

17 Et Iacobum *filium* Zebedæi,& Iohannem fratrem Iacobi (& imposuit eis nomina Boanerges, quod est filij tonitrui.)

18 Et Andream, & Philippũ, & Bartholomæum,& Matthæum,& Thomam, & Iacobum Alphæi *filium*, & [n] Thaddæum,& Simonem [o] Cananiten.

19 Et Iudam Iscariotem, qui & prodidit eum,[p] veneruntque domum.

20 Conuenit autem rursum turba,adeò vt ne capere quidem cibum possent.

21 4 4 Et quum *hæc* audissent ipsius propinqui, venerunt vt prehenderent eum: dicebant enim eum [r] apud se non esse.

22 Scribæ verò qui Hierosolymis descenderant,dicebant eum habere Belzebub, & ‖ per principem dæmoniorũ eijcere dæmonia.

23 Quum autem eos aduocasset, dixit eis per parabolas, Quomodo potest Satanas Satanam eijcere?

24 Neque [s] si regnum aduersus seipsum dissideat,potest stare regnum illud:

25 Neque si domus contra semetipsam dissideat,potest stare domus illa.

26 *Sic* quoque si [t] Satanas insurrexit & dissidet aduersus semetipsum, stare non potest,sed finem habet.

27 Non potest quisquam validi *alicuius*, [u] vasa,ingressus domum eius,diripere, nisi primò validum illum vinxerit: & tunc domum eius diripiet.

28 5 ‖ Amen dico uobis,quæuis peccata remittentur [x] filijs hominum, & blasphemiæ quibuscunque blasphemarint.

29 Sed quicunque blasphemarit in Spiritum sanctum, non habet remissionem in æternum, sed tenetur [y] æterno iudicio.

30 [z] Dicebant enim,Spiritum impurum habet.

31 [6] ‖ Veniunt igitur [a] fratres & mater eius: & foris stantes, miserunt ad eum,& eum vocarunt.

32 Sedebat autem circa eum turba, *illi* verò dixerunt ei, Ecce, mater tua & fratres tui foris quærunt te.

33 Tunc respondit eis, dicens, Quæ est mater mea,aut fratres mei?

34 Et quum circumspexisset in circuitu circum se discipulos sedentes, ait, Ecce mater mea & fratres mei.

35 Quicunque enim fecerit quod Deus vult, is est frater meus, & soror mea,& mater.

CAP. IIII.

4 Parabola seminantis. 14 Eiusdem expositio. 21 Spina. 21 Lucerna. 26 Semen iacta in terram. 31 Granum sinapis. 38 Dormit Christus in puppi.

1 ET ‖rursus cœpit docere iuxta [a] mare: & coacta est ad eum turba multa, adeò vt ipse nauigium ingressus, [b] sederet in mari: tota autem turba iuxta mare in terra erat.

2 Et docebat eos per parabolas multa, dicebatque eis in doctrina sua,

3 [1] Audite, Ecce, *quidam* qui seminabat,exijt ad seminandum.

4 Et factum est in seminando, aliud quidem cecidit iuxta viam: venerunt que volucres cæli,& deuorauerunt illud.

5 Aliud verò cecidit in petrosa, vbi non habebat terram multam: & statim exortum est,propterea quòd non habebat profundam terram:

6 Sole autem exorto torrefactum est,& propterea quòd non habebat radicem,exaruit.

7 Et aliud cecidit in spinas: & assurrexerunt spinæ: ac suffocarunt illud, & fructum non dedit.

8 Et aliud cecidit in terram bonã, dedítque fructum assurgentem ac crescentem: & tulit aliud tricena, & aliud sexagena,& aliud centena.

9 Tunc dixit eis, Qui habet aures ad audiendum,audiat.

10 Quum autem esset [c] solus, interrogarunt eum qui [d] circa eum erant cũ duodecim,de parabola.

11 Et dixit eis,Vobis datum est nosse mysterium regni Dei: ijs autem qui

Infr.6.7, matth.10.1, luc.9.1.

3 Duodecim discipuli segregantur ad futuri Apostolatus tyrocinium.

4 Nulli infensiores Euangelij hostes quàm quos minimè oportuit

5 Soli extrà spem salutis qui cognitũ Christum malitiosè oppugnant.

l Elegit ac designauit duodecim,qui secum familiariter versarentur.

m Mat.10.2.

n Qui etiam a Luca dicitur Iudas,ad eumq; differentiam proditor dicitur Iscariotes. Mat.9.34, & 12.24. luc.11.14.

o Vide Matt. 10.4.

p Apostoli in contubernium recepti in domum venere,vt posthac cum Christo versarentur.

q Ad verb. qui ab eo erant,id est, gentiles seu propinqui: qui enim mente essent capti ad agnatos deducebantur. Mat.12.34, luc.12.10, 1.ioh.5.16.

r Mentiũ non esse compotem

s Si regnum distractum fuerit in partes.

t Id est,Satanicus cœtus. *u Cuiuscunque generis instrumenta.* *x Hominibus.Hebr.* *y Quod nunquam delebitur.*

6 Diuersa est prorsus spiritualis & carnalis cognationis ratio.

Matth.12.46, luc.8.19.

z Verba Euangelistæ.

a Fratrum nomen,omnes qui eiusdem sunt cognationis intelligunt Hebræi.

Mat.13.1, luc.5.4.

1 Eadem quidem Euangelij doctrina vbique seritur, sed non pari successu: hominum quidem vitio, sed occulto Dei iudicio.

a Tiberiadis.

b In nauem mare deducta.

c Ad verb. solitarij.

d Qui illum assectabantur.

[e] foris sunt, per parabolas omnia *ista* fiũt:

12 ‖ Vt videntes videant, & non cernant: & audientes audiant, & non intelligant: nequando conuertantur, & remittantur eis peccata.

13 Prætereà dixit eis, [f] Nescitis parabolam istam? & quomodo omnes parabolas cognoscetis?

14 Seminator ille, sermonẽ seminat.

15 Isti autem sunt qui iuxta viam *semen excipiunt*, in quibus *videlicet* seminatur sermo: sed postquam audierunt, statim venit Satanas, & tollit sermonem seminatum in cordibus eorum.

16 Et isti sunt similiter qui in petrosa semen excipiunt: qui *videlicet*, quum audierint sermonem, statim cum gaudio accipiunt eum:

17 Et non habent radicem in se, sed temporarij sunt: deinde orta oppressione aut persequutione propter sermonẽ, statim offenduntur.

18 Hi sunt autem qui in spinas semen excipiunt, hi sunt, *inquam*, qui sermonem audiunt:

19 Sed solicitudines [g] seculi huius, & fallacia ‖ diuitiarum, & cupiditates quæ in cęteris rebus *versantur*, introeuntes suffocant sermonem, isque redditur infructuosus.

20 Hi sunt verò qui in terram bonam semen exceperunt, qui *videlicet* audiunt sermonem, & accipiunt: & fructum ferunt, aliud tricena, aliud sexagena, aliud centena.

21 [h] Dixit etiam eis, ‖ Num lucerna venit vt subter modium ponatur, aut subter lectum? nónne vt [k] candelabro imponatur?

22 ‖ Non est enim quicquam occultum quod non manifestandum sit, vel *quod* abscondatur: sed *oportet* vt palàm proferatur.

23 Siquis habet aures ad audiẽdum, audiat.

24 [l] Præterea dixit eis, Videte quid audiatis, ‖ [i] qua mensura metimini, alij vobis metientur, & adijcietur vobis qui auditis.

25 ‖ Qui enim habet, dabitur ei: & qui nõ habet, etiã quod habet tolletur ab eo.

26 [k] Item dicebat, Ita est regnũ Dei, vt si quispiam iaciat semen in terram,

27 Et [k] dormiat, & exurgat nocte ac die: & semen germinet, & assurgat [l] quomodo ipse nescit.

28 [m] Sponte enim terra fructum fert: primùm herbam, deinde spicam, deinde plenum frumentum in spica.

29 Quum autem prodierit *sese* fructus, statim mittit falcem: quoniam adest messis.

30 ‖ [n] Dicebat etiam, Cui *rei* assimilabimus regnum Dei? aut qua collatione conferemus illud?

31 Velut grano sinapis: quod quum seminatur in terra, minimum est omnium seminum quæ in terra sunt.

32 Sed quum seminatũ fuerit, assurgit, & fit maximum omnium olerum: editque ramos magnos, ita vt possint sub eius vmbra volucres cæli nidulari.

33 ‖ Et talibus multis parabolis loquebatur eis sermonem, [o] prout poterant audire.

34 Absque parabola verò non loquebatur eis: priuatim autem discipulis suis [o] explicabat omnia.

35 ‖ Dixit autem eis die illo, quum serum *diei* esset, Transeamus in vlteriorem *ripam*.

36 Dimissa igitur turba, acceperunt eum vt erat in nauigio: sed alia nauigiola erant cum eo.

37 [p] Tunc oritur turbo venti magnus: fluctúsque irruebant in nauigium, ita vt iam impleretur.

38 Erat autem ipse in puppi, cerui-cali indormiens: tunc expergefaciunt eum, dicuntq; ei, Magister, [p] non est tibi curæ quòd perimus?

39 Experrectus igitur obiurgauit vẽtum, dixitque mari, Sile, obmutesce. Tum quieuit ventus, factaque est tranquillitas magna.

40 Dixit autem eis, [q] Quid ita timidi estis? quomodo fidem non habetis?

41 Et timuerunt timore magno, dicebantque alius ad alium, Quisnam iste est, vt etiã ventus & mare auscultent ei?

CAP. V.

1 Damoniacus sanatur. 6 Damon agnoscit Christum. 9 Legio Damoniorum. 13 In porcos intrat. 22 Iairi filia. 25 Mulier à fluxione sanguinis sanatur. 26 Medici. 34 Fides. 39 Dormire.

1 ET ‖ [r] venerunt in vlteriorem *ripam* maris, in regionem [s] Gaderenorũ.

Esa 6.9, matth.13.14, luc 8.10, ioh 12.40, act.28.26, rom.11.8.

a Etiamsi lucem Euangelij respuat mundus tamen est accendẽda, vel o'hanc vnã causam, vt eius scelera patefiant.

3 Quo liberalius cõmunicamus à Deo accepta, eo fit ipse erga nos liberalior.

4 Dominus ferit & metit, ratione quadam hominib⁹ prorsus ignota.

c Id est, extorũ, alienis & non nostris. 1.Tim.6.17.

f Quomodo igitur.

g Ad huius ævi negotia pertinentes.

Matth.5.15, luc.8.16.& 11.33.

h Vide Mat. 5.15.

Matt. 10.26, luc.8.17, & 12.2.

i Sup. Mat. 7.2.

Mat.7.2, luc.6.38.

k 3.Semente filia trãsigit secuvus dies ac nostis: minimè dubitãs quin semẽ germinet, quod nõdum & interdiu escit. Mat.13.12, & 15.29, luc.8.18, & 19.26.

5 Deus cõtrà quàm soleant homines, à minimis auspicatus, in maximã desinit. Matt.13.31, luc.13.19.

6 Qui cum Christo nauigãt, et ãsi v.deatur ille periclitantibus suis stertere, tamẽ in tempore ab ipso expergefacto seruantur. Matt.19.34.

l Ministrorũ officium est agrum studiosè colere, successum Deo cõmendare. Vis anim illa quæ semen adolescit, occulta est, qua ex fructu tantum agnoscitur. Mat.8.35, luc.8.22.

m Vi quadã seipsum mouenta.

n Pro auditorum captu.

o Ad verb. soluebat, nempe tanquam ænigmatum nodos.

p An nihil curas.

q Quomodo fidem non habetis.

Matth.8.28, luc.8.26.

r Christi virtutem admirantur multi, qui tamen vel leuissimæ rei iactura redemptam nolint.

s Vide Matth.8.30.

2 Egressoq; ei è nauigio, statim occurrit è monumẽtis homo in [b] quo erat

[b] *Ad verb. in spiritu, In spiritu autem dicuntur esse quos spiritus quasi inclusos tenet ac deuinctos.*

spiritus impurus:

3 Qui domicilium habebat in monumentis, & ne catenis quidem quisquã poterat eum vincire:

4 Propterea quòd sæpe pedicis & catenis vinctus fuerat, sed discerptæ fuerant ab eo catenæ, & pedicæ contritæ: neque quisquam potuerat eum domare.

5 Et per omne *tempus* die ac nocte in montibus & in monumẽtis [c] erat clamans, & concidens seipsum lapidibus.

[c] *Versabatur.*

6 Quum vidisset autem Iesum procul, cucurrit, & adorauit eum:

7 Et clamãs voce magna dixit, Quid mihi tecum Iesu Fili Dei altissimi? [d] adiuro te *per* Deum ne me torqueas.

[d] *Id est. Confirma mihi, interposito iureiurando fore vt non me vexet.*

8 (Dicebat enim ei, Exi spiritus impure ex isto homine)

9 Tunc interrogauit eum, Quod tibi nomen *est*? Et respondit dicens, Legio mihi nomen *est*, quia multi sumus.

[e] *Is Dæmon, qui etiam pro cæteris legatione fungebatur.*

10 Et multùm [e] precabatur eum ne mitteretur extra illam regionem.

[f] *Hæc tota regio maxima ex parte est aspera, intercursantibus montibus Galaad.*

11 Erat autem illic ad [f] montes grex porcorum magnus pascens.

12 Et precati sunt eum omnes *illi* dęmones, dicentes, Mitte nos in porcos, vt in eos introeamus.

13 Et permisit eis statim Iesus. Et egressi spiritus illi impuri introierunt in porcos: & ruit ille grex è præcipitio in

[g] *Strab. lib. 16. est in Gadaride stagnũ aqua pessima, qua degusta ta, pecora pilos, vngulas, & cornua amittunt.*

[g] mare, (erant autem quasi bis mille) & suffocati sunt in mari.

14 Qui verò pascebant porcos, fugerunt, & renuntiarunt in vrbem & in agros. Et *illi* egressi sunt vt viderent quid illud esset quod factum fuerat.

15 Veniunt igitur ad Iesum, & conspiciunt eum qui fuerat dæmoniacus, sedẽtem ac vestitũ, & sanæ mentis, eũ *inquam* qui habuerat legionem: & timuerunt.

16 Et qui *id* viderant, narrauerunt eis quomodo actũ esset cum dæmoniaco, & de porcis.

17 Tunc *illi* cœperunt eum rogare vt abiret ex finibus ipsorum.

18 Ipsi verò ingressi in nauigium, rogabat eum ille qui fuerat dæmoniacus, vt esset cum ipso.

19 Iesus autem non permisit ei, sed ei dixit, Abi domum tuam ad tuos, & eis renuntia [h] quanta tibi Dominus præstiterit, & *quantopere* misertus sit tui.

[h] *Sup. 3.8.*

20 Abijt igitur *ille*, & cœpit prædicare in Decapoli quanta ipsi fecisset Iesus. & omnes mirabantur.

21 Et quum Iesus rursum traiecisset nauigio in vlteriorem *ripam*, coacta est turba multa ad eum: eratq; apud mare.

Matth. 9.1. Luc. 8.40.

22 ‖ [i] Et ecce, venit vnus ex Principibus synagogæ, nomine Iairus: & quum vidisset eum, accidit ad pedes eius.

[i] *Cautus non temerè committebat, sed in singulis Synagogis fuerunt homines qui multitudinem moderarentur.*

23 Et multum precabatur eum, dicẽs, Filiola mea [k] in extremum adducta est: *rogo* vt venias & imponas ei manus, vt seruetur: & viuet.

[k] *Ad verb. extremè habet.*

24 Abijt igitur *Iesus* cum eo: & sequebatur eũ turba multa, & cõprimebãt eũ.

25 [2] Tũc mulier quædam quæ erat in fluxione sanguinis ab annis duodecim:

[2] *Vera fide quamuis imbecilla, vel leuissimè attactus Iesu, virtute sua nos sanat.*

26 Fueratq́ue multa perpessa à multis medicis, & expenderat omnia sua, & nihil adiuta fuerat, sed potius in deterius venerat:

27 Quũ audisset de Iesu, venit in turba à tergo, & tetigit vestimentum eius.

28 Dicebat enim, Si vel vestimenta eius tetigero, seruabor.

29 Et statim exaruit fons sanguinis eius: & [l] sensit corpore se sanatam esse ex eo [m] flagello.

[l] *Ad verb. cognouit.*

[m] *Sup. 3.10.*

30 Statim autem Iesus quum apud se cognouisset vim quæ ex ipso exierat, cõuersus in turbam, dixit, Quis tetigit vestimenta mea?

31 Et dixerunt ei discipuli ipsius, Vides turbam te opprimentem, & dicis, Quis me tetigit?

32 *Ipse* verò circunspiciebat vt videret eam quæ hoc fecerat.

33 Mulier autem, timens & tremens, quum sciret quod in se factũ fuerat, venit & accidit ei *ad pedes*, dixitq́ue ei [n] omnem veritatem.

[n] *3. Remotam ita vt gesta erat.*

34 Ille autem dixit ei, Filia, fides tua te seruauit: abi in [o] pace, & esto sana ex flagello tuo.

[o] *Heb. feliciter.*

35 Adhuc eo loquente, veniunt *quidam* [p] à principe synagogæ, dicentes, Filia tua mortua est: quid amplius [q] vexas magistrum?

[p] *Ab ædibus Principis.*

[q] *3. Defatigas, vel molestia afficis.*

36 [3] Iesus autem, statim vt audijt hũc sermonem qui dicebatur, dicit Præfecto synagogæ, Ne metue, solummodò crede.

[3] *Patres suis etiam liberis promissiones vitæ per fidẽ apprehendunt.*

37 Neq; permisit vt quisquam ipsum consequeretur nisi Petrus & Iacobus, & Iohannes frater Iacobi.

38 Tunc venit domũ Præfecti synagogæ,

gogæ, & tumultum conſpicit, flentes & ciulantes multum.

39 Et ingreſſus dicit eis, Quid tumultuamini & fletis? puella non eſt mortua. ſed dormit.

4 Indigni ſunt Chriſti imitores, qui fiant ipſius bonitatis teſtes.

40 [4]Et deridebant eum, Ipſe verò, eiectis omnibus, accepit patrem & matrem puellæ, & [r] eos qui ſecum erant, & ingreditur eò vbi puella erat iacens.

r Tres diſcipuli.

41 Prehenſaque manu puellæ, dicit ei, Talitha cumi: quod eſt ſi interpreteris, Puella (tibi dico) ſurge.

42 Et ſtatim ſurrexit puella, & ambulabat: erat enim annorum duodecim, & obſtupuerunt ſtupore magno.

23 *Ipſe* verò multum imperauit eis nequis id reſciret: dixitque vt daretur puellæ quo veſceretur.

CAP. VI.

2 Prædicans Chriſtus à ſuis in patria contemnitur. 6 Incredulitas Nazarenorum. 7 Mittuntur Apoſtoli. 13 Eiciunt dæmonia: Vngunt oleo ægrotos. 14 Iudicium Herodis de Chriſto. 18 Iohannes quare coniectus in carcerem. 22 Saltare. 27 Iohannes decollatus. 29 Sepultus. 30 Apoſtoli reuerſi à prædicatione. 34 Chriſtus docet in deſerto. 37 Paſcit populum quinque panibus. 48 Apoſtoli vexantur in mari. 56 Sanantur infirmi tactu veſtimenti Chriſti.

CAP. VI. *Mat. 13. 54, luc. 4. 16.*

1 ET [1] ‖ egreſſus eſt illinc, venitque in patriam ſuam: & ſequuti ſunt eum diſcipuli eius.

1 Mudus incredulus nihil quidem de Chriſti virtute detrahit, ſed oblata eius efficacia ſeipſum priuat ſciens ac prudens. *Ioh. 4. 44.*

2 Quumque [a] aduenisſet Sabbathũ, cœpit in ſynagoga docere: multique audientes [b] percellebantur, dicentes, Vnde huic iſta? & quæ eſt hæc ſapientia quæ data eſt ei, vt etiam [c] virtutes tales per manus eius edantur?

a *Ad verb. ſuũ Sabbatho.* b *Obſtupefiebant. Mat. 9. 33, luc. 13. 22.* c *Per virtutes intelligit mirifica ipſa Chriſti facta, quæ diuinam ipſius virtutem declarabant, mat. 7. 22.*

3 Nónne iſte eſt faber ille, filius Mariæ, frater Iacobi & Ioſe & Iudæ & Simonis? nónne & [d] ſorores eius hic ſunt apud nos? Et offendebantur in ipſo.

d *Hebræorũ mores, qui per fratres & ſorores intelligunt agnatos omnes & non tantum eos, quibus non tribuitur honor, ſed & qui efficitur contumelia.*

4 Dicebat autem eis Ieſus, ‖ Non eſt Propheta [e] inhonoratus niſi in patria ſua, & inter cognatos, & in domo ſua.

e *Non tantum cui tollitur non tribuitur honor, ſed & qui efficitur contumelia.*

5 Neq; [f] potuit illic virtutem vllam edere, ſed quũ paucis ægrotis impoſuiſſet manus, ſanauit *eos*.

f *Voluit, ad diuina enim opera requiritur accipientis fides.*

6 ‖ Mirabaturque propter incredulitatem eorum: & circuibat vicos in orbem, docens.

Mat. 10. 1, luc. 9. 1, ſupr. 3. 14.

7 ‖ [2] Túc aduocauit duodecim illos, cœpitque eos mittere [g] binos: deditque eis poteſtatem *aduerſus* ſpiritus impuros.

2 Peculiari legatione præparantur diſcipuli ad generalem illum Apoſtolatum. *Act. 2. 1.*

g *Fidis paſtoribus ne de rebus quidẽ alioqui ad hanc vitam neceſſarijs cogitandum, ſi vel tantillum eos remorentur. Mat. 10. 14, luc. 9. 5. Act. 13. 51, & 18. 6.*

8 [3] Et præcepit eis vt nihil ſumerẽt [h] ad iter niſi virgam tantùm, non peram, non panem, non æs in zona:

3 Dominus ſeruorum ſuorum ſeueriſſimus vindex. *Iac. 5. 14. Mat. 14. 7, luc. 9. 7.*

h *Vide Mat. 10. 10.*

9 Sed *vt* calcearentur ‖ [i] ſandalijs: & ne [k] induerentur binis tunicis.

i *Sandalium proprie eſt calceamẽtum muliebre. Leuit. 28. 16. Mat. 22. 26.*

10 Et dicebat eis, Vbicunque introieritis domum, [l] illic manete, vſquedum exeatis illinc.

k *Id eſt, veſtes ſibi aſſumerent mutatorias, ſolicet, vt expeditiores eſſent ad hanc obeundam peregrinationem.* l *Id eſt, Ne in illa ſubita peregrinatione immutatis hoſpitia veſtra.*

11 ‖ [4] Et quicunque non receperint vos, neque audierint vos, egreſſi illinc, ‖ excutite puluerem qui ſubeſt pedibus veſtris, *vt hoc ſit* teſtimonio aduerſus eos. Amen dico vobis, tolerabilior erit Sodomorum *conditio* ſiue Gomorrhorum in die iudicij, quàm vrbis illius.

4 Dominus ſeruorum ſuorum ſeueriſſimus vindex. *Iac. 5. 14. Mat. 14. 7, luc. 9. 7.*

12 Egreſſi igitur *illi* prædicabant vt reſipiſcerent *homines*.

13 Et dæmonia multa eijciebãt: [m] vngebantque oleo multos ægrotos, & ſanabant *eos*.

5 Euangelium pios cõfirmat, impios perturbat.

14 ‖ [5] Audiuit autem *hæc* rex Herodes (clarum enim factum erat nomen eius) dixitq;, Iohannes ille qui baptizabat, ſurrexit à mortuis, & propterea [n] virtutes agunt in eo.

6 Vide annotat. apud Mat. *Luc. 3. 19.*

15 Alij dicebant, Elias eſt. Alij verò dicebant, Propheta eſt, vel vnus ex Prophetis [o] illis.

16 ‖ [6] Quum igitur *hæc* audiſſet Herodes, ait, Hic eſt Iohannes quem ego [p] decollaui, ipſe ſurrexit à mortuis.

g *Ad verbum, duo, duo, Hebr. i. ſingula ablegauit paria.*

17 Ipſe enim Herodes miſſis *ſatellitibus* prehenderat Iohannem, & vinxerat eum in carcere, propter Herodiadem vxorem Philippi fratris ſui, quia duxerat eam vxorem.

h *Vide Mat. 10. 10.*

18 Dicebat enim Iohannes Herodi, ‖ Non licet tibi habere vxorem fratris tui.

i *Samdalium proprie eſt calceamẽtum mulieb re. Leuit. 28. 16. Mat. 22. 26.*

19 Herodias autem [q] imminebat ei, & cupiebat eum trucidare: nec poterat.

k *Id eſt, veſtes ſibi aſſumerent mutatorias, ſolicet, vt expeditiores eſſent*

20 Herodes enim metuebat Iohannem, ſciens eum *eſſe* ‖ virum iuſtum ac ſanctum, & obſeruabat eum: auditoq; eo

l *Id eſt, Ne in illa ſubita peregrinatione immutatis hoſpitia veſtra.* m *Oleum illud, ſymbolum fuit mirificæ iſtius virtutis, porrò cum iam pridem illud donum ceſſarit, ceremonia quæ alicubi retinetur, eſt inutilis.* n *Hoc loco virtutis nomen, pro vi faciendorũ miraculorũ ſumitur.* o *Veteribus.* p *Id eſt, caput inde amputari.* q *Occaſiones capiebat quibus noceret.*

7 Christum vel per ipsa deserta sectãtibus non modò nihil deerit, sed etiam multũ supererit. Et quàm turpe ab eo qui vitam æternã donat, hanc caducam nõ expectare.

multa faciebat, & [r] libenter eum audiebat.

21 Quum igitur dies oportunus adesset, quo tempore Herodes in natalitijs suis cœnam faciebat proceribus suis ac chiliarchis & primarijs Galilææ:

22 Et introisset filia ipsius [f] Herodiadis, ac saltasset, placuissetque Herodi & simul accumbentibus, rex ait puellæ, Pete à me quodcunque volueris, & dabo tibi.

23 Iurauitque ei, Quodcunque à me petieris, dabo tibi, vsque ad dimidium regni mei.

24 At illa [t] egressa, dixit matri suæ, Quid petam? Illa verò dixit, Caput Iohannis Baptistæ.

25 *Puella* igitur cupidè statim ad regem ingressa, *id* petijt, dicens, Velim vt [u] iam nunc des mihi in patina caput Iohannis Baptistæ.

26 Rex autem valdè tristis factus, noluit *tamen*, propter iusiurandum & eos qui simul accumbebant, eam reijcere.

27 Et statim rex, misso [x] spiculatore, imperauit vt adferretur caput eius.

28 Ille verò abijt ac decollauit eum in carcere: attulitque caput eius in patina, & dedit illud puellæ, & puella dedit illud matri suæ.

29 Quumque *hoc* audissent discipuli eius, venerunt & sustulerunt cadauer eius, & posuerunt in monumento.

30 ‖ Coacti sunt autem Apostoli ad Iesum, & annuntiauerunt ei omnia, & quæ egerant & quæ docuerant,

31 [7] Et dixit eis, Venite vos priuatim in desertum locum, & requiescite paululum. Erant enim multi venientes & abeuntes: & [y] ne cibũ quidem capere ipsis vacabat.

32 ‖ Abierunt igitur in desertũ locum nauigio seorsim.

33 Vidit autem eos abeuntes turba, & agnouerunt eum multi: & pedibus ex omnibus ciuitatibus concurrerunt illuc, præueneruntque eos, & conuenerunt ad eum.

34 ‖ Tunc egressus vidit turbam multam Iesus, & misericordia commotus est super eis, quoniam erant vt oues nõ habentes pastorem: cœpitque eos docere multa.

35 ‖ Quum autem iam [z] multus dies esset, adierunt ad eum discipuli eius, dicentes, Desertus est locus, & iam multus dies est:

36 Dimitte eos, vt profecti in circumiacentes agros ac vicos, emant sibi panes. nam quo vescantur non habent.

37 At ille respondens dixit eis, Date vos ipsis quo vescantur. Tunc dicunt ei, *Num* [a] *vt* profecti emamus [b] ducentis denarijs panes, & demus eis quo vescantur?

38 Ipse verò dicit eis, Quot panes habetis? abite & videte. ‖ Et *illi* re cognita, dixerunt, Quinque & duos pisces.

39 Tunc iussit eos facere vt accumberent omnes [c] per conuiuia super viridi gramine.

40 Accubuerunt igitur sigillatim per [d] areolas, *partim* centeni & *partim* quinquageni.

41 Et acceptis quinque illis panibus ac duobus illis piscibus, suspiciens in cœlum, [e] benedixit, ac fregit panes: deditque discipulis suis vt illis apponerent: & duos pisces partitus est omnibus.

42 Comederuntque omnes, & saturati sunt:

43 Et sustulerunt fragmẽtorum duodecim cophinos plenos, & ex piscibus.

44 Erant autẽ qui comederant, quasi quinquies mille viri.

45 [8] Et statim coëgit discipulos suos inscendere nauigium, & præire Bethsaidam in vlteriorem *ripam*, dum ipse dimitteret turbam.

46 Et quum amandasset [f] eos, abijt in montem ad precandum.

47 ‖ Quum autem serum *diei* adesset, erat nauigium in medio mari, & ipse solus in terra.

48 Viditque eos vexatos in *nauigio* [g] prouehendo. (erat enim ventus eis cõtrarius) & circa [h] quartam vigiliam noctis venit ad eos, ambulans super mare: volebatque eos præterire.

49 Illi verò viso eo ambulante super mare, putarunt spectrum esse, & exclamauerunt.

50 (Omnes enim videbant eum, & turbati sunt) sed statim loquutus est cum eis, & eis dixit, Confidite, ego sum, ne timete.

51 Tunc ascendit ad eos in nauigium,

8 Fidos seruos Dei post leues labores manet grauissima tempestas, quã absens corpore Christus, virtute præsens, sic moderatur, vt quo tempore & qua ratione minimè expectant, in felicitatis portum prouehantur. Vera Ecclesiæ in hoc mundo fluctuantis imago. *Mat.14.7, luc.9.13, ioh.6.9.*

r Tyrãnus libenter audiebat in se sententiam ferri, sed semen cadebat in loca petrosa.

s Quã Herodias sustulerat, non ex Herode Antipa, sed ex Philippo: illã Ioseph. Salomen vocat.

t Non enim solebant mulieres cum viris accumbere.

u Ad verb. ex hac, sub. hora.

x Spiculatores erãt regij satellites, à spiculo gerẽdo dicti. Luc.9.10. Mat.14.13, luc.9.10.

y Ad verb. non erat tempus, i. opportunitas ad manducandũ.

z Horarum numero iam auctæ, ad verb. cum iam hora multa fieret, i. vergente ad vesperam diẽ.

Mat.9.36, & 14.14, luc.9.11.

Mat.14.15.

a Interrogatio cum admiratione atque adeò cum ironia coniuncta, qua vitant qui indignantes negãt se aliquid facturos. Mat.14.17, ioh.5.16.

b Summam quasi cernatorum.

c Ad verb. per conuiuia, conuiua, Hebraorum more, qui cœnant distributiõe, Supr.4.7. Conuiuia autem vocat distinctiones ordinum eorum qui accubuerunt.

d Vel areolas, ad verb. areolis, ariolis. Hebr. vt supra.

e i. Gratias egit Deo Patri, & nomen eius inuocauit.

f Discipulos.

g Prouehuntur remo nauta nauigium, i. remis agunt.

h Nox in quatuor custodias erat diuisa.

quicun-

9 Christus in patria reiectus, ex improviso ad eos appellens à quibus minimè expectabatur, recipitur magno ipsorum bono.

quieuitque ventus: & *ipsi* [i] multò magis apud sese obstupescebant, & mirabantur.

52 [k] Non enim intellexerant *quod factum fuerat* illis panibus: quoniã cor eorum occalluerat.

53 Et quum traiecissent, venerunt in terram Genezaret: & appulerunt.

54 [9] Tunc ipsis egressis è nauigio, statim agnito eo,

i *Tantũ abest, vt quum cognouissent Ipsum non esse, desierunt obstupescere, vt tũc multò magis quam antea sint percussi, cùm viderent ventos ac mare ipsius imperio acquieuisse.* k *Miraculum illud quinque panum, vel non perceperant, vel non satis consideraverant, adeo vt virtus illa Christi illis non minus esset nova, quàm si miraculo illi recens fuisset non interfuissent.* l *Vel tam, sub. fimbriam.* m *Recuperabant sanitatem.*

CAP. VII.

2 *Apostoli reprehenduntur comedentes illotis manibus.* 4 *Pharisæorum doctrina de lotionibus. Hypocrita.* 8 *Præcepta hominum præceptu Dei, præferuntur.* 10 *Parentes honorandi.* 14 *Quæ sunt quæ verè coinquinãt hominem.* 25 *Chananæa.* 32 *Surdus mutus sanatur.*

CAP. VII. *Mat. 15. 1.*

1 Nulli magis resistunt sapientiæ Dei, quàm quos oportunt omnium esse sapientissimos: idque suarum traditionum zelo, quoniã nulla in re sibi magis quàm in superstitione (id est cultu commẽtitio Dei) placent.

TVnc ‖ [1] coguntur ad eum Pharisæi, & quidam ex Scribis, qui venerant Hierosolymis.

2 Et quum vidissent quosdam [a] ex discipulis eius [2] pollutis manibus (id est illotis) [b] edere panem, conquesti sunt.

3 Nã Pharisæi & omnes Iudæi, nisi [p] pugno lauerint manus, non edunt, [q] tenentes traditionem seniorum.

4 [r] Et à foro *venientes*, nisi loti fuerint, non edunt. Et alia multa sunt quæ acceperũt tenenda, nempè lotiones poculorum, & [s] sextariorum, & æramentorum & lectorum.

5 Deinde interrogarunt eum Pharisæi & Scribæ, Quare discipuli tui non [t] ambulant secundum [u] traditionem seniorum, sed illotis manibus edũt panem?

Pharisæi siquidem illotis manibus cibum capi nolebant, quod illas cõmuni verũ attritatione, pollui existimarent. Mat. 15. 11. o *Comedere cibum, Hebr.* p *Iterum at que iterum, metaphora ducta à pugilibus qui iteratis pugnis decertant. Pygmæ enim est illa pugna, vel de Iudæis dicitur qui pugnis palma lauando fricarent.* q *Studiosè observantes.* r *Id est, & à forensibus negotijs ne cibum quidem capiunt nisi prius sese in aquas demerserint.* s *Horum appellatione intelliguntur omnia genera vasa, quotidianis vsibus destinata.* t *Non instituunt vitam Hebr. apud Hebræos enim via & genus vita.* u *Vide Mat. 15. 2.*

6 [2] Ille verò respondens dixit eis, Enimuerò bene prophetauit Esaias de vobis hypocritis: vt scriptum est, ‖ Populus iste labijs me honorat, cor autem eorum procul abest à me.

7 [3] Fruſtrà verò me colunt, docentes doctrinas *quæ sunt* mandata hominum.

8 [4] Nam omisso mandato Dei, tenetis traditiones hominum, lotiones sextariorum & poculorum: aliaque similia eiusmodi multa facitis.

9 [5] [x] Præterea dixit eis, *Sanè* bene abrogatis mãdatum Dei, vt traditionem vestram seruetis.

10 Moses enim dixit, ‖ Honora patrẽ tuum & matrem tuam, &, ‖ Qui maledixerit patri vel matri, [y] morte moriatur.

11 Vos autem dicitis, Si dixerit quispiam patri vel matri, [z] Corban (id est munus) quodcũq; ex me *erit*, ubi proderit: *insons erit.*

12 Nec permittitis amplius eũ quicquam præstare patri suo aut matri suæ:

13 Abrogantes sermonem Dei traditione vestra quam tradidistis: & similia huiusmodi multa facitis.

14 ‖ Præterea aduocata tota turba, dixit eis, Audite me omnes, & intelligite.

15 Nihil est extra hominem quod ingrediens in eum possit eum polluere: sed quæ egrediuntur ex eo, illa sunt quę polluunt hominem.

16 Si quis habet aures ad audiẽdum, audiat.

17 Et quum introisset domũ, *digressus* à turba, interrogarunt eum discipuli eius de parabola.

18 Tunc dicit eis, Itáne & vos desipitis? non intelligitis, quicquid extrinsecus ingreditur in hominẽ, non posse eum polluere?

19 Non enim ingreditur in cor eius, sed in ventrem: & in latrinam abit, [a] purgans omnes escas.

20 Dicebat autem, quod ex homine egreditur, illud polluere hominem.

21 ‖ Intus enim ex corde hominum malæ cogitationes egrediuntur, adulteria, scortationes, cædes,

22 Furta, [b] auaritiæ, [c] scelera, dolus, proteruia, [d] oculus malus, obtrectationes, superbia, amentia.

23 Omnia hæc scelera intus exeunt, & polluunt hominem.

2 Hypocrisis, perpetua superstitionis comes. *Esa. 29. 13.*

3 Quo magis satagunt superstitiosi eo magis delirant, dum sibi promittunt se Deũ demereri. *Exod. 20. 12, deut. 5. 16, ephe. 6. 2. Exod. 21. 17, levit. 20. 9, pro. 20. 20.*

4 Superstitiosorũ cõmenta Legẽ Dei nõ modò non perficiunt (vt ipsi non sine blasphemia vulgò persuadent) sed etiam penitus tollunt. *Mat. 15. 10.*

5 Vera religio superstitioni ex diametro repugnãs, in spirituali cultu consistit: & omnes veræ religionis hostes, quãtumuis altè radices egisse videãtur, euellentur.

x *Ironia.*

y *Sine spe venia morte mulctatur.*

z *Mat. 15. 5.*

a *Quod enim in latrinam vadit, purgat omnes escas. Gen. 6. 5. & 8. 21.*

b *Omnis generis versutia, quibus alij ex aliorum incommodis sua captant commoda.*

c *Inueterata malitia.*

d *Vide Mat. 15. 19.*

€ Quod obiacum repudiant superbi, hoc velut extorquent modesti, & humiles peccatores. *Mat. 15.21.*

7 Sicut nos initio Pater in vno Filio ad hanc vitã condidit, ita etiam in eodem vno ad futuram vitã instaurat.

24 ‖ Et illinc surgés abijt in [e] confinia Tyri ac Sidonis & ingressus domum, neminem volebat *hoc* scire: sed non potuit latêre.

25 Quum enim de eo audisset mulier cuius filiola habebat spiritum impurum, venit & accidit ad pedes eius.

26 (Erat autem mulier [f] Græca, [g] Syrophœnissa genere) & rogauit eũ vt dæmonium ejiceret ex filia sua.

27 Iesus autem dixit ei, Sine prius saturentur liberi. non est enim bonum accipere panẽ liberorum, & obijcere [h] catellis.

28 Ipsa verò respondit, & dixit ei, [i] Etiam, Domine: etenim catelli edunt sub mensa ex micis puerorum.

29 Tũc dixit ei, Propter istum sermonem abi: exijt dæmonium ex filia tua.

30 Quum autem *illa* abijsset domum suam, inuenit dæmonium exisse, & filiam proiectam super lectum.

31 [7] Tunc regressus è finibus Tyri ac Sidonis, venit ad mare Galilææ, per medios fines [k] Decapolis.

32 Et offerunt ei surdum [l] difficulter loquentem: & precantur vt imponat ei manum.

33 *Ipse* verò quum [m] abduxisset eum è turba priuatim, misit digitos suos in auriculas eius: & quum spuisset, tetigit linguam eius.

34 Ac suspiciés in cœlũ, ingemuit, dixitq; ei, Ephphata, quod est, Adaperitor.

35 Et statim adapertæ sunt eius aures: & solutum est vinculum linguæ eius, & loquebatur rectè.

36 Et interdixit eis ne cui dicerẽt. sed [n] quantumcunque ipse eis interdixisset, multò magis *hoc* prædicabant [o].

37 Et supramodum percellebantur, dicentes, Bene omnia fecit: facit vt surdi audiant, & muti loquantur.

a In extremos Palestinæ fines, vicinos Tyro & Sidoni.
f Religione, professa.
g Vicina Damasco.
h Vtitur diminutiuo, vt ruiore cum contemptu loqui videatur.
i Quasi dicat, Ita se res habet vt tu dicis, nam satis debet esse catellis si vel micas excipiant, micas igitur peto, nõ filiorum panẽ.
k Regiuncula erat, sed dicta à decem vrbibus, quas intercurrant & cingunt tetrarchia, Plin. lib. 5. cap. 18.
l Balbum.
m Acceptum ab illorũ manibus seduxisset.
n Quo plus.
o Sub. quam si ille non prohibuisset.

CAP. VIII.

1 Miraculum de septem panibus. 11 Iudei signa quarunt. 15 Cauendum à doctrina Pharisæorum. 22 Cæcus sanatur. 27 Varia populi opinio de Christo. 29 Apostolorum de Christo confessio. 31 Predicit mortem suam Christus. 33 Petrus, satan. 35 Animam seruare & perdere. 38 Erubescere Christum.

CAP. VIII. 1 Mat. 15.32.

2 Vide annot. apud Mat. 15.32.

DIebus ‖ [1] illis, quum multa omnino turba esset, nec haberent quo vescerentur, aduocauit Iesus discipulos suos, dixitque eis,

2 Misericordia cõmoueor erga turbam: quia iam triduum manẽt apud me, nec habent quo vescantur.

3 Quòd si dimisero eos ieiunos [a] domum suam, [b] deficient in via. quidam enim ex eis procul venerunt.

4 Respondérunt autem ei discipuli eius, [c] Vnde istos quispiam possit hic satiare panibus in deserto?

5 Interrogauit autem eos, Quot panes habetis? Ipsi verò dixerunt, Septem,

6 Tunc præcepit turbæ vt discumberet humi: & acceptis septem illis panibus, [d] quum gratias egisset, fregit, deditque discipulis suis vt apponerent: & apposuerunt turbæ.

7 Habebant autem piscículos paucos: & quum benedixisset, dixit vt hos etiam apponerent.

8 Comederunt autem, & saturati sunt: & sustulerunt fragmentorum quæ superfuerant, septem sportas.

9 Erant autẽ qui comederant, quasi quater mille, dimisitque eos.

10 ‖ Et statim ingressus in nauigium cum discipulis suis, venit in partes Dalmanutha.

11 [2] ‖ [e] Et venerũt Pharisæi, cœperũtque altercari cum eo, quærentes ab eo signum è cœlo, tentantes eum.

12 Ipse verò, [f] quum altè ingemuisset spiritu suo, dixit, Cur natio ista signum requirit? amen dico vobis, [g] si dabitur nationi isti signum.

13 ‖ Et eis relictis, ingressus rursus nauigium, abijt in vlteriorem *ripam*.

14 ‖ Fuerãt autem obliti discipuli sumere panes, & panem non habebant nisi vnum secum in nauigio.

15 [3] Tunc interdixit eis, dicens, ‖ Videte, cauete à fermento Pharisæorum, & [h] fermento Herodis.

16 [4] Disceptabant igitur alij aduersus alios, dicentes, Panes non habemus.

17 [i] *Id* autem quum nosset Iesus, dixit eis, Quid disceptatis quod panes non habetis? nõdum animum aduertitis, nec intelligentia prædíti estis? adhuc [k] stupi-

1 Obstinatã doctrinæ Euangelicæ hostes tot iampridem editis miraculis non credentes noua requirunt: Christus autẽ iratus eos planè deserit.

3 Cauendũ potissimũ ab ijs qui verbum Dei adulterant quocunque gradu, siue in Ecclesia, siue in ciuili politia polleant.

4 Terrenis addicti, ad cœlestia quantumuis manifestè proposita, prorsus caligant. *Mat. 15.39.*

Mat. 16.1.

a Domum scil. suam vnumquemque.
b Ad verb. exoluuntur, in deliquio enim animi nerui resoluuntur.
c Ex quo loco? versabatur enim in solitudine.

Mat. 16.4.

Mat. 16.5.

Mat. 16.6.

d Vide Mat. 14.19.

e Hebraïsmiliariloquutio, qua significatur Pharisæos eo consilio profectos domo, vt cum aggrederentur.
f Ex ipsi animi penetralibus profecta sunt ista suspiria, quod Dominus istorum tanta infidelitate esset vehementer commotus.
g Ecliptica oratio, Hebraïs familiaris, in qua subaudiri debet, Patiar habere mendax, vel aliquid simile. quã plenam sententiam concipiunt, addunt, Hæc faciat mihi Dominus.
h Vide Mat. 22.16.
i Vide Mat. 16.8.
k Supra 6.52.

dum

dum habetis cor vestrum?

18 Quum oculos habeatis, non cernitis? & quum aures habeatis, non auditis? nec meministis?

19 ‖ Quum quinque illos panes fregi in *homines* quinquies mille, quot cophinos fragmentis plenos sustulistis? Dicunt ei, Duodecim.

20 Quum autem septem illos *hominibus* quater mille, quot sportas fragmentis plenas sustulistis? Illi verò dixerunt, Septem.

21 Tunc dixit eis, [1] Quo modo *hæc* non intelligitis.

22 [s] Venit autem Bethsaidan: & obtulerunt ei cæcum, & precati sunt eum vt ipsum tangeret.

23 Tunc prehensa manu cæci, eduxit eum extra vicum: & quum inspuisset in oculos eius, impositisque ei manus, interrogauit eum ecquid videret.

24 Qui quum oculos sustulisset, dixit, [m] Video homines: nam cerno instar arborum ambulantes.

25 Deinde rursum imposuit manus oculis eius, [n] fecitque vt *denuò* oculos attolleret: & restitutus est, viditq; procul & dilucidè omnes.

26 [o] Tunc *Iesus* misit eum domum suam, dicens, Neque in vicum illum ingreditor, neque *hæc* dicito cuiquam in vico.

27 ‖ [7] Ingressus est autem Iesus ac discipuli eius in vicos Cęsaręæ *quæ cognominatur* Philippi: & in via interrogauit discipulos suos, dicens eis, Quem me dicunt homines esse?

28 Illi verò responderunt, Iohannem Baptistam: & alij Eliam: alij verò vnum ex Prophetis.

29 Tunc ipse dixit eis, Vos autem, quem me dicitis esse? Respondens verò Petrus dicit ei, Tu es ille Christus.

30 [8] Tunc [o] interminatus est vt nulli id dicerent de se.

31 [9] Et cœpit eos docere quod oporteret Filium hominis multa pati, & reprobari à senioribus, principibusq; sacerdotum, ac Scribis, & trucidari: & [p] tribus pòst diebus resurgere.

32 [10] Et [q] apertè eum sermonem loquebatur. Tunc prehendit eum Petrus, cœpitque obiurgare.

33 Ipse verò conuersus, & intuitus discipulos suos, obiurgauit Petrum, dicens, [r] Abscede à me Satana: nam [r] non sapis quæ Dei *sunt*, sed quæ *sunt* hominum.

34 [11] Et quum aduocasset turbā cum discipulis suis, dixit eis, ‖ Quicunque vult me sequi, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, ac sequatur me. *Mat.10.38, & 16.24, luc.9.23, & 17.34.*

35 ‖ Nam quisquis voluerit animam suam seruare, perdet eam: quisquis autem perdiderit animam suam causa mea & Euangelij, is seruabit eam. *Mat.10.39, & 16.25, luc.9.24, & 17.33, ioh.12.25.*

36 [12] Quid enim profuerit cuipiam si lucratus fuerit mundum totum, & anima sua mulctetur? *Mat.10.33, luc.12.26, & 12.8.*

37 Aut quam dabit quispiam compensationem animæ suæ?

38 ‖ Nam quemcunque puduerit mei ac meorum sermonum in natione ista adultera & peccatrice, Filium etiam hominis pudebit eius, quando venerit cum gloria Patris sui, cū Angelis illis sanctis.

11 Discipulos Christi oportet, domitis carnis affectibus, quicquid oneris imponit Dominus, fortiter sustinere.

12 Omnium hominum stultissimi sunt qui huius vitæ vsuram æternæ fœlicitatis iactura redimunt.

Joh 6.51.

3 Vera imago nostræ regenerationis, quæ in nobis à mūdo segregatis, paulatim à Christo perficitur.

6 Miracula Christus nō vult à doctrina separari.

7 Multi Christum laudant qui tamen eum sua laude spoliant.

8 Christus sua monēta prædicationi Euangelij præfixit.

9 Christus nec inuitus neque ex insperato, sed præscius & volēs nostri causa passus est quicquid est passus.

10 Nulli magis insaniunt quàm qui extra verbum Dei sapiunt. Mat.16.23, luc.9.59.

l Qui fieri potest vt hæc tam aperta tamē manifesta non intelligatis?

m Mutū hominum pretigebat quum formā ipsam non distinguerent.

n Iterum iussit vt rursus exploraret ecclesiæ cernerent.

o Additum minis prohibent.

p Tertio post dix.

q Libere & plane.

r Abscede ex meo conspectu. s Non est ista prudentia diuina, sed humana.

CAP. IX.

1 Transfiguratio Christi. 7 Christus audiendus. 11 De Elia & Iohanne Baptista. 14 Dæmoniacus sanatur. 23 Fides omnia potest. 31 Prædicit Christus mortem. 33 Qui maior inter Apostolos. 36 Christus puerum accipit in vlnas. 42 Scandalizare. 50 Sal. Pax.

1 PRæterea dixit eis, ‖ Amen dico vobis, sunt quidam ex ijs qui hic adstant qui nequaquam gustabunt mortem, vsquedum viderint [a] regnum Dei venisse cum potentia.

CAP. IX. *Mat.16.28, luc.9.27. Mat.17.1, luc.9.28.*

1 Christi mox in cruce exinaniēdi cœlestis gloria, visibilibus symbolis, Eliæ & Mosis præsentia & colloquio ipsiusque adeò Patris voce, coram tribus discipulis, testibus omni exceptione maioribus, asseritur.

2 ‖ [1] Sexto verò pòst die accepit Iesus Petrum & Iacobum & Iohannem, & subduxit eos solos in montem sublimem priuatim: & trāsformatus fuit coràm eis.

3 Et vestimenta eius facta sunt [b] coruscantia, candida valdè vt nix, qualia [c] non potest fullo in terra dealbare.

4 Et visus est eis Elias cū Mose, qui colloquebantur cum Iesu.

5 Tunc respondens Petrus dicit Iesu, Rabbi, bonū est nos hic esse: faciamus igitur tabernacula tria, tibi vnum, & Mosi vnum, & Eliæ vnum.

6 Nec enim sciebat quid loqueretur: erant enim [d] exterriti.

7 Et exitit nubes quę inūbrauit eos:

a Cum patefacto Euangelio regnum suum inchoabit, id est, post resurrectionem. b Quasi scintillas emittentia. c Id est, nullus fullo. d Id est, præ metu apud se non erant.

venitque vox è nube, dicens, Hic est Filius ille meus dilectus, ipsum audite.

8 Et repentè quum circunspexissent, non amplius viderunt quenquam, sed solum Iesum secum.

9 [2] ‖ Quum verò descenderent è monte, interdixit eis ne cui narrarent quæ viderant, nisi quum Filius hominis à mortuis resurrexisset.

10 *Ipsi* igitur id [e] continuerunt apud se, mutuò quærentes quid illud esset, [f] A mortuis resurgere.

11 [3] Et interrogarunt eum dicentes, Cur Scribæ dicunt oportere vt ‖ Elias prius veniat?

12 Ipse verò respondens dixit eis, Elias quidem prius veniens, restituet omnia: & ‖ vt scriptum est de Filio hominis, *oportet* vt multa patiatur, & pro nihilo habeatur.

13 Sed dico vobis & Eliam venisse, & *istos* ei feciſſe quæcunque voluerunt, ſicut ſcriptum eſt de eo.

14 ‖ Et quum venissent ad discipulos *suos*, vidit turbam multam circa eos, & Scribas cum eis altercantes.

15 Et statim tota turba viso eo expauit: & accurrentes salutauerunt eum.

16 [4] Tunc interrogauit Scribas, Quid [g] altercamini inter vos?

17 Et respondens quidam è turba, dixit, Magister, adduxi filium meum ad te, habentem spiritum mutum:

18 Qui vbicunque eum corripuerit, [h] lacerat eum, *ipse* verò spumat, & stridet dentibus suis, & exarescit: & dixi discipulis tuis vt eijcerent, sed non potuerunt.

19 Ipse verò respondens ei dixit, O natio incredula, quousque tandem apud vos ero? quousq; tandem tolerabo vos? adducite eum ad me.

20 Illum igitur adduxerunt ad eum. Quum autem eum [i] vidisset, continuò spiritus [k] discerpsit eum: & *ille* quum cecidisset in terram, voluebatur spumans.

21 Tunc interrogauit *Iesus* patrem eius, Quantum temporis est quòd hoc accidit ei? Ipse verò ait, Ab infante.

22 Et sæpe eum in ignem abiecit & in aquas, vt perderet eum. Sed siquid potes succurre nobis, misericordia commotus erga nos.

23 Iesus autem dixit ei, Si potes hoc credere, [l] omnia fieri possunt credenti.

24 Pater verò pueri statim clamans cum lacrymis, dixit, Credo, Domine: succurre incredulitati meæ.

25 Quum vidisset autem Iesus turbã simul accurrere, obiurgauit spiritum illum impurum, dicens ei, *Tu* spiritus mute & surde, ego tibi impero, Exi ab eo, & ne amplius ingreditor in eum.

26 [5] Et quum clamasset *spiritus*, multumque discerpsisset eum, exiuit: & *ille* factus est quasi mortuus, adeò vt multi dicerent mortuum esse.

27 Iesus verò prehensa manu eius, erexit eum: & *ille* surrexit.

28 [6] Et quum esset ingressus domum, discipuli eius interrogarunt eum priuatim, Cur nos nõ potuimus *spiritum* illum eijcere?

29 *Ipse* verò dixit eis, Hoc genus *dæmoniorum* [m] nulla re potest exire nisi per precationem & ieiunium.

30 ‖ Et illinc egressi, [n] vnà iter faciebant per Galilæam: nec volebat vt quisquam *id* sciret.

31 [7] Docebat enim discipulos suos, & dicebat eis, Filius hominis traditur in manus hominum, qui trucidabunt eum: sed trucidatus, tertio die resurget.

32 Ipsi verò ignorabant hoc dictum, & timebant eum interrogare.

33 [8] ‖ Venit igitur Capernaum. & quũ venisset [o] domũ, interrogauit eos, Quid in via inter vos disceptabatis?

34 Ipsi verò siluerunt: nam alij aduersus alios disseruerant in via quis *esset* cæteris maior.

35 Et quum consedisset, vocauit duodecim illos, & dixit eis, Siquis vult primus esse, erit omnium vltimus, & omnium minister.

36 Et acceptum puerulum statuit in medio eorum: eoque in vlnas recepto, dixit eis,

37 Quisquis vnum ex talibus puerulis exceperit [p] nomine meo, me excipit: & quicunque me exceperit, [q] non me excipit, sed eum qui misit me.

38 [9] ‖ Respondit autem ei Iohannes, dicens, Magister, vidimus quendam per nomen tuum eijcientem dæmonia, qui non sequitur nos: & prohibuimus eum, quia non sequitur nos.

39 Iesus autem ait, Ne illum prohibete. ‖ nullum enim est qui edat virtutem per nomen meum, & possit citò male-

---

e Dominus sua tempora Euangelij promulgationi deſiniuit. *Mat.17.9.*

3 Stulta rabinorum opinio de Eliæ aduentu refellitur. *Malach.4.5.*

4 Christus miraculo confirmat etiam indignis, se venisse vt Satanæ rabiem cohibeat. *Esa.53.4.*

e *Quasi cum labore.*

f *Non de vniuersali illa quæ futura est resurrectione quærebat, sed quod de peculiari illa sua resurrectione dixerat non intelligebant.* *Mat.17.15, luc.9.38.*

g *Ad verb. communicatis quæstiones.*

h *Interno dolore vexat sicut in colico dolore accidere solet.*

5 *Protinus ac Iesus adductum puerum aspexisset, spiritus cæpit suo more sæuire.*

k *Id est, vellicauit eum sensu grauissimo.*

l *Nihil est quod non velit & possit Christus ei qui in ipsum credit.*

5 Quò Christi virtus propior, eo importunius furit Satan.

6 Fide, ac proinde precibus & ieiunio opus est ad Satanam ex vetere possessione deijciendum.

7 Sedulò quidem nos præmonet Christus, ne improuisis malis opprimamur, sed incredibilis est hominũ socordia. *Mat.17.21, luc.9.22.*

8 Sola humilitas attollit. *Mat.18.1, luc.9.47.*

9 Deus ordinariæ vocationis autor agit extra ordinem quoties libet. Probatur autem extraordinaria vocatio à doctrina & effectis.

m *Nulla talia ratione.*

n *Id est, adiunctis sibi discipulis.*

o *In quam solitus erat diuertere.*

p *Meo causa.*

q *Non tam me excipit quam, &c. Luc.9.48.*

1.Cor.12.4.

dicere mihi.

Matt.18.42. 40 Nam qui non est contra nos, pro nobis est.

41 ‖ Quisquis enim potum dederit vobis poculum aquæ in nomine meo, *id est*, quòd sitis Christi, amen dico vobis, nequaquam perdiderit mercedẽ suam.

42 [10] ‖ Et quisquis offenderit vnum ex paruis istis qui credunt in me, bonum esset ei potius si circumponeretur saxum molare circa collum eius, & proijceretur in mare.

10 Deus adeò seuerus est offendiculorum vltor vt quodvis damnum faciendum sit potius quàm vel omnino cuipiam obijciendum offendiculum.

43 ‖ Quòd si manus tua facit vt tu offendas, abscinde eam: bonum est tibi ad vitam ingredi mancum, *potius* quàm duas manus habentem abire in gehennam, in ignem extinguibilem:

Matt.18.8. luc.17.1. Mat.5.29, & 18.8. Esa.66.24.

44 ‖ Vbi vermis [r] eorum non interit, & ignis non extinguitur.

45 Et si pes tuus facit vt tu offendas, abscinde eum. bonum est tibi ingredi in vitam claudum, *potius* quàm duos pedes habentem proijci in gehennam, in ignem inextinguibilem:

46 Vbi vermis eorum non interit, & ignis non extinguitur.

47 Et si oculus tuus facit vt tu offendas, erue eum: bonum est tibi introire in regnũ Dei luscum, *potius* quam duos oculos habentem proijci in gehennam ignis:

48 Vbi vermis eorum non obit, & ignis non extinguitur.

11 Oportet nos à Deo velut sale macerari, tum vt simus vtilimæ ipsi gratæ, tum vt mutuò coniuncti, alij alios saliamus.

r Eorum scilicet, qui in eam flammam erunt coniecti. s Igne saliri debet, id est, verba incorrupta concludi sibi Deo conseruare. Leuit 2.13. Mat.5.13, luc.14.34.

49 [11] Nam [s] omnis *homo* igne salietur: ‖ & omnis oblatio sale salietur.

50 ‖ Bonus est sal: si verò sal insulsus fuerit, quònam ipsum condietis? habete in vobismetipsis salem, & pacem habete inter vos mutuò.

CAP. X.

2 Vxor ab ipsam seruationem dimittenda. 17 Paruuli Christo offerantur. 17 Adiuite interrogatur Iesus quomodo vita æterna possidetur. 28 Apostoli relinquentes omnia propter Christum. 31 Christus prædicit mortem suam. 35 Filiorum Zebedæi petitio. 46 Bartimæus cæcus sanatur.

Cap.x. Mat.19.1. a Idest, regiones finibus seiunctas. Hebræis enim idem est quod habitare, significare quod præcedit.

1 ET ‖ quum illinc [a] surrexisset, venit in fines Iudææ per *regionem quæ est* trans Iordanem: & conuenit rursum turba ad eum: & vt consueuerat, rursum docebat eos.

2 Tunc accedentes Pharisæi interrogarunt eum, an liceret viro vxorem dimittere. tentantes eum.

3 Ipse verò respondens dixit, Quid vobis mandauit Moses?

4 Ipsi autem dixerunt, ‖ Moses permisit libellum absessionis scribere & dimittere *vxorem*.

Deut.24.2.

4 Repudia quæ Lex tolerauit, Deus tamen ita quam probauit.

5 [1] Tunc respondens Iesus dixit eis, Pro duritia cordis vestri scripsit vobis [b] mandatum istud:

Gen.1.27, mat.19.4.

6 A principio verò creationis, ‖ masculum & fœminam fecit Deus.

Gen.2.24, 2.cor.6.16, ephes.5.31.

7 ‖ Propterea relinquet homo patrem suum & matrem, & agglutinabitur vxori suæ:

2 Deus propter sua bonitate non tantum patres, sed etiam eorũ liberos in fœdere cõprehendit ac proinde ipsis benedicit.

8 Et qui duo *fuerant*, erunt caro vna. Itaq; nõ sunt amplius duo, sed vna caro.

9 ‖ Quòd ergo Deus coniunxit, homo ne seiungat.

10 Et domi rursum discipuli eius eadem de re interrogarunt eum.

1.Cor.7.10.

3 Malitia pueros fieri oportet, vt ingrediamur regnum cœlorum.

11 *Ipse*, verò dixit eis, ‖ Quicunq; dimiserit vxorem suam, & duxerit aliam, mœchatur aduersus [c] eam.

Mat.5.32, & 19.9. luc.16.18, 1.cor.7.10. Mat.19.8, luc.18.15. Mat.19.6, luc.18.18.

12 Et si mulier dimiserit virum suum, & nupserit alteri, mœchatur.

4 Duo imprimis fugienda æternæ vitam seriò quærentibus opinio videlicet de suis meritis, quæ ex vera Legis consideratione intelligitur & refellitur diuitiarum amor, qui multos alacriter etiam currentes è medio cursu reuocat.

13 [2] ‖ Tunc obtulerunt ei puerulos vt tangeret eos: discipuli verò obiurgabant eos qui offerebant.

14 Quod quum vidisset Iesus, indignatus est, & dixit eis, Sinite puerulos venire ad me, & ne prohibete eos. [3] talium enim est regnum Dei.

15 Amen dico vobis, quicunque non exceperit regnum Dei vt puerulus, nequaquam in id ingredietur.

16 Et quum accepisset eos in vlnas, impositis in eos manibus, benedixit eis.

17 [4] [d] Et egrediente eo *vt se daret* in viam, ‖ quidam, quum accurrisset, & [e] accidisset ei ad genua, interrogauit eum, Magister bone, quid faciam vt vitam æternam possideam?

18 Iesus autem dixit ei, Cur me dicis bonum? nullus est bonus nisi vnus, *nempè* Deus.

19 Mandata nosti. ‖ Ne mœchare, Ne occidito, Ne furare, Ne falsum testimonium dicito, Ne [f] damno afficito *quenquam*, Honora patrem tuum & matrem.

Exod.20.13. b Vide Mat. 19.8. Moses siquidem præceptum non dedit de repudiandis vxoribus, sed vxoribus potius contra inflexibilem maritorum duritiem prospexit. c Quam repudiauit, adulter enim est altera consuescens. d Quum iter ipsũ iniret. e Vide Mat.17.14. f Nec vi, nec fraude, nec alia quauis ratione.

20 Ille verò respondens dixit ei, Magister, hæc omnia obseruaui à iuuentute mea.

21 Iesus autem eum intuitus, dilexit eum, & dixit ei, Vnum te deficit: abi, quæcunque habes vende, & da pauperibus, sed vxoribus potius contra inflexibilem maritorum duritiem prospexit.

ribus: & habebis thesaurum in cœlo: & veni, sequere me, sublata *in humeros* cruce.

22 Ille verò mœstus factus propter hunc sermonem, abijt contristatus, habebat enim bona multa.

23 Et quum circumspexisset Iesus, dixit discipulis suis, Quàm difficile qui opes habent, in regnum Dei introibunt!

24 Discipuli verò expauerunt ad eos sermones ipsius. Iesus autem rursum respondens dixit eis, Filij, quàm difficile est vt qui confidunt opibus, in regnum Dei ingrediantur!

25 Facilius est camelum per foramen acus transire, quàm diuitem in regnum Dei ingredi.

26 Illi verò amplius perceilebantur, dicentes inter se, Et quis potest seruari?

27 Intuitus autem eos Iesus, dicit, Apud homines *hoc est* impossibile, sed non apud Deum: nam omnia possibilia sunt apud Deum.

28 ‖ [5] Tunc Petrus cœpit ei dicere, Ecce, nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te.

29 Respondens autem Iesus ait, Amẽ dico vobis, nullus est qui reliquerit domum, aut fratres aut sorores, aut patrem aut matrem, aut vxorem aut liberos, aut agros, mea causa & Euangelij,

30 Quin accipiat [g] cẽtuplicia nunc isto tempore, domos & fratres, & sorores, & matres, & liberos, & agros, [h] cum persecutionibus, & in seculo venturo vitam æternam.

31 ‖ Multi autem primi, erunt vltimi, & vltimi, primi.

32 [6] ‖ Erant autem in via ascendentes Hierosolyma: & præibat eis Iesus, & expauescebant, & sequentes timebant. Et ipse, assumptis rursum duodecim, cœpit eis dicere quæ sibi erant euentura.

33 *Dicens*, Ecce, ascendimus Hierosolyma, & Filius hominis tradetur principibus sacerdotum & Scribis: & condemnabunt eum morte, tradentq; eum Gentibus:

34 Quæ illudent ei, & flagellabunt eum, & inspuent in eum, & trucidabunt eum: sed tertia die resurget.

35 [7] ‖ Tunc accedunt ad eum Iacobus & Iohannes filij Zebedæi, dicentes, Magister, [i] velimus vt quicquid petierimus, præstes nobis.

36 Ipse verò dixit eis, Quid me vultis vobis præstare?

37 Illi autem dixerunt ei, Da nobis vt vnus ad dextram tuam & alter ad sinistram tuam sedeamus in gloria tua.

38 Iesus autem dixit eis, Nescitis quid petatis. potestis bibere poculum quod ego bibo, & [k] baptismo quo ego baptizor, baptizari?

39 Ipsi verò dixerunt ei, Possumus. Iesus autem dixit eis, Poculum quidem quod bibo, bibetis: & baptismate quo ego baptizor, baptizabimini:

40 Sed sedere ad dextram meam & ad sinistram meam, non est meum dare, sed *dabitur* quibus paratum est.

41 Et quum *hæc* audissent *alij* decem, cœperunt indignari de Iacobo & Iohanne.

42 [8] Iesus autem quum eos aduocasset, dixit eis, ‖ Scitis eos [l] quibus placet imperare Gentibus, dominari in eas: & qui magni sunt inter eas, licentia in eas vti.

43 Verùm non ita erit inter vos: sed quicunque voluerit fieri magnus inter vos, erit minister vester.

44 Et quicunque voluerit ex vobis fieri primus, erit omnium seruus.

45 Nam & Filius hominis non venit vt sibi ministraretur, sed vt ministraret, & daret animam suam redemptionis pretium pro [m] multis.

46 [9] Tunc veniunt Hiericho, ‖ eoque egrediente ab Hiericho, ac discipulis eius & turba multa, filius Timei Bartimæus cæcus, sedebat iuxta viam mendicans:

47 Et quum audisset ipsum esse Iesum illum Nazarenum, cœpit clamare, & dicere, Fili Dauid Iesu, miserere mei.

48 Et obiurgabant eum multi vt sileret: ille verò multo magis clamabat, Fili Dauid, miserere mei.

49 Tunc Iesus quum substitisset, iussit eum vocari. Vocant igitur cæcum, dicẽtes ei, Confide, surge: vocat te.

50 Ipse verò abiecto pallio suo quum surrexisset, venit ad Iesum.

51 Et respondens dixit ei Iesus, Quid vis tibi præstem? Cæcus autem ait ei, [n] Rabboni, vt visum recipiam.

52 Iesus autem dixit ei, Abi, fides tua te seruauit. Statim igitur recepit visum, & sequebatur Iesum per viam.

CAP.

Mat. 19.27, luc 18.28.

5 Præ Christo omnia negligere, certum est ad vitam æternam iter, modò nequis in via deficiat.

Mat. 19.30, luc. 13.30.

6 Rursus discipuli ad inuictam patientiam præparantur, mortis imminentis & simul certò sequuturæ vitæ denuntiatione.

Mat. 20.17, luc. 18.31.

7 Omnino prius certandum est, quàm triumphandũ.

Mat. 20.20.

g Centies tãtundem, nempe quod ad verũ vsum & commoda huius vitæ, si modò illa non ita cupijs & cupiditate nostra metiamur, sed ex Dei voluntate.

h In medijs etiam persecutionibus.

i Rogamus.

8 Magistratus secundũ Deum suis subiectis imperant: pastores autẽ non ad dominandum sed ad seruiendum vocati sunt, præeunte ipsis Dei Filio, quatenus & ipse fuit voluntatis Patris minister.

Luc. 22.25.

9 Christus vnus fide inuocatus, cæcitatem nostram sanat.

k Vide Mat. 20.22.

l Quibus decretum est & constitutum.

Luc. 18.15. m Multorũ vice.

n Magister, Iohan. 20.16.

CAP. XI.

1 Christus ingredatur Ierusalem vectus asello. 13 Ficus infructuosa maledicitur. 15 Ejiciuntur templo vendentes & ementes. 23 virtus fidei. 24 Fides orationis. 25 Peccata fratri remittenda. 27 Sacerdotes petunt qua authoritate Christus faciat quæ facit, 30 Baptismus Iohannis unde.

CAP. XI. *Mat.21.1, luc.19.29.*

1 QVum ‖ [1] autem appropinquarent Hierosolymis Bethphage & Bethaniæ ad montem Olearum, misit duos è discipulis suis,

1 Viua spiritualis in terris regni Christi imago.

2 Et dicit eis, Abite in vicum qui vobis est ex aduerso: & statim vt ingrediemini in eum, inuenietis pullum ligatum, supra quem [a] nullus hominũ sedit: soluite eum & adducite.

a Nondum vllus homo.

3 Quòd si quis vobis dixerit, Cur hoc facitis? dicite Dominum eo opus habere: & eum statim huc mittet.

4 Abierunt autem & inuenerũt pullum ligatum apud ostium foris in biuio: & soluerunt eum.

5 Tunc quidam eorum qui illic adstabant, dixerunt eis, Quid facitis qui soluitis pullum?

6 Ipsi verò dixerunt eis prout mandarat Iesus: & *illi* dimiserunt eos.

Iohan.12.14.

7 ‖ Adduxerunt igitur pullum ad Iesum, & iniecerunt ei pallia sua, sedítque super eum.

2 Exemplũ vltionis quæ hypocritas manet.

8 Multi verò pallia sua strauerũt per viam: alij autem frondes cædebant ex arboribus, & sternebant in viam.

3 Christus re ipsa ostẽdit se verè esse Regem illum ac Põtificem, ac proinde tẽpli diuini cultus vindicẽ. *Mat.21.20, luc.19.45.*

9 Et qui præibant quiq; sequebatur, clamabant, dicentes, Hosanna, [b] benedictus qui venit in nomine Domini.

b Benè sit ei qui ad nos venit diuinitus, seu à Deo missus. Mat.21.19.

10 [c] Benedictum regnũ patris nostri Dauid, quod venit in nomine Domini: Hosanna *ô qui es* in *cælis* altissimis.

c Falsa ac præposterum.

11 ‖ Et ingressus est Hierosolymam Dominus, & in templum: quumque circumspexisset omnia, & [d] vespera iam hora esset, venit Bethaniã cum duodecim.

d Tempus vt sperabatur.

12 ‖ Et postero die quum exissent Bethania, esurijt.

13 [2] Quumque procul vidisset ficum habentem folia, venit *visurus* videlicet, num inueniret aliquid in ea: & quum venisset ad eam, nihil inuenit nisi folia. non enim erat tempus ficuum.

e Hic manifesti apparet Hebraismus, nam alioqui nemo dicatur ficui respondere.

14 Tunc [e] respondens Iesus dixit ficui, Ne amplius ex te in seculum quisquam fructum comedat. Et *hoc* audierunt discipuli eius.

13 [3] Veniunt igitur Hierosolymam. Et ingressus Iesus in templum, cœpit eijcere eos qui vendebãt & emebant in templo, & mensas numulariorũ, & cathedras vendentium columbas subuertit.

4 Fidei vis longè maxima: cohæret autem cum fide charitas. *Esa.56.7, Iere.7.11.*

26 Nec sinebat vt quisquam deportaret [f] vas per templum.

5 Ordinaria successionis obtẽtu iampridem oppugnatũ Euangelium.

17 Et docebat dicens eis, Nónne scriptum est ‖ Domum meam, domũ precationis [g] vocatũ iri ab omnibus Gẽtibus? ‖ vos autẽ eam fecistis spelunca latronũ.

f Id est, instrumentũ vllum, profanũ videlicet, cuiusmodi plurima habebãt isti, quibus atrium templi cœperat esse pro foro. Mat.21.9.

18 Et *hoc* audierunt Scribæ & principes sacerdotum, & quærebant quomodo eum perderent. timebant enim eum, quia tota turba percellebatur super doctrina ipsius.

g Palam erit & habebitur. Hebr.

19 Quum verò vespera esset, egressus est Iesus ex vrbe.

20 4 ‖ Et manè [h] adambulantes ficui viderunt eam exaruisse radicitus.

h Iuxta ipsum sirum inter facientes, erat enim in via vt dixit Matt. Mat.7.9. luc.11.9.

21 Tunc recordatus Petrus dixit ei, Rabbi, ecce, ficus illa cui imprecatus es, exaruit.

22 Et respondens Iesus dixit eis, Habete [i] fidem Dei.

i Fides Dei, est qua Deo habetur. Mat 6.14.

23 Amen enim dico vobis, quicunq; dixerit monti huic, tollitor & proijcitor in mare: nec hæsitauerit in corde suo, sed crediderit futura quæ dicit, erit ei quicquid dixerit.

24 ‖ Propterea dico vobis, quæcunq; precantes petitis, credite [k] vos accepturos: & erunt vobis.

k Ad verbũ, quod accipitur, tempus autem præsens quasi rem exhibet.

25 ‖ Et quum [l] adstiteritis precantes, remittite siquid habetis aduersus aliquẽ: vt & Pater ille vester qui in cælis *est*, remittat vobis offensas vestras.

l Id est, Cum apparueritis coram altari, Mat.21.19, luc.20.1.

26 Nam si vos non remiseritis, nec Pater ille vester qui in cælis *est*, remittet offensas vestras.

27 ‖ [5] Tunc veniunt rursus Hierosolymæ: & quum ipse ambularet in templo, veniunt ad eum principes Sacerdotum, & Scribæ & seniores:

28 Et dicunt ei, Qua autoritate ista facis? & quis tibi dedit autoritatem istam vt hæc facias?

29 Iesus autem respondens dixit eis, Interrogabo vos & ego rem quandam. Respondete igitur mihi, & dicam vobis qua autoritate hæc faciam.

30 Baptisma Iohannis è cælo erat, an ex hominibus? respondete mihi.

31 Ratiocinabãtur autem apud se dicentes, Si dixerimus, E cælo: dicet, Quare ergo non credidistis ei?

6 Mercede malę cõsciẽtiæ timere eos quibus timori esse licuit.

32 [6] Sed si dicamus, Ex hominibus: timemus populum. omnes enim sentiebãt de Iohanne, eum verè Prophetam fuisse.

33 Tunc respõdẽtes dicunt Iesu, Nescimus. Et Iesus respondẽs dicit eis, Nec ego dicã vobis qua autoritate ista faciã.

CAP. XII.

1 De vinea. 10 Christus lapis reprobatus à Iudæis. 13 De tributo dando Cæsari. 18 Sadducæi negantes resurrectionem. 31 Primum mandatum. 31 De dilectione Dei & proximi præponitur sacrificijs. 36 Christus filius Dauid. 38 Cauendum à Scribis & Pharisæis. 42 Vidua pauper cula.

CAP. XII. *Mat. 21. 33, luc. 20. 9, Gal. 5. 1, terem. 2. 21.*

1 Dei vocatio nec locis nec personis nec temporibus certis est sine exceptione adstricta.

a Parabola apud Euangelistas non tantum collationem aut comparationẽ, sed etiã anigmata & allegorias significat.

b Tempus quo colligi fructus solent.

c Id est, Res ipsa, vide Mat. 21. 42.

d Affectabãt & conabãtur facere.

e Verbo à venationibus sumpto vtitur Euangelista. Psal. 118. 22, esa. 28. 16, mat. 21. 42, act. 4. 11, rom. 9. 33, 1. pet. 2. 8.

2 Euangeliũ Magistratus imperiũ cũ Dei cultu cõiungit. *Mat. 22 15, luc. 20. 20.*

f Suo, vel Christi.

1 ET [1] cæpit per [a] parabolas dicere, Vineam plantauit quidam, & circumposuit sepem, & fodit lacum, & ædificauit turrim, & elocauit eam agricolis: ac peregrè profectus est.

2 Misitque seruum ad agricolas *suo* [b] tempore, vt ab agricolis acciperet ex fructu vineæ.

3 Illi verò captum eum cęciderunt, ac remiserunt inanem.

4 Et rursum misit ad eos aliũ seruũ, *& illi* huic quoque lapidato, caput vulnerarunt, & reiniserunt dedecoratum.

5 Et rursum alium misit, & illum trucidarunt: multosque alios, hos quidem cædentes, illos verò trucidantes.

6 Quum ergo vnum adhuc haberet filium suum dilectum, misit etiam illum vltimum ad eos, dicens, Reuerebuntur filium meum.

7 Illi verò agricolæ dixerunt inter se, Iste est hæres: venite, trucidemus eũ, & nostra erit hæreditas.

8 Et captum eum trucidarunt, & ciecerunt extra vineam.

9 Quid ergo faciet dominus vineæ? Veniet, & perdet illos agricolas, & dabit vineam alijs.

10 Ne hanc quidẽ Scripturã legistis? ‖ Quem lapidem reprobauerunt ædificantes, is factus est caput anguli:

11 A Domino factum est [c] istud, & est mirabile in oculis nostris?

12 [d] Studebant igitur eum prehendere: sed timuerunt turbam. norant enim eum aduersus ipsos illam parabolam dixisse: itaque omisso eo abierunt.

13 ‖ [2] Et miserunt ad eum quosdam è Pharisæis & Herodianis, vt eum [e] caperent [f] sermone.

14 Illi verò, quum venissent, dicunt ei, Magister, scimus te veracem esse, neq; curare quenquam. non enim respicis in [g] personam hominum, sed in veritate [h] viam Dei docens: Licet censum Cæsari dare, an non: [i] demus, an non demus?

15 Ipse verò, quum sciret eorum hypocrisin, dixit eis, Quid me tẽtatis? proferte mihi denarium, vt videam.

16 Illi verò protulerunt. Tunc dicit eis, Cuius est imago ista & inscriptio? Illi verò dixerunt ei, Cæsaris.

17 Et respõdens Iesus dixit eis, ‖ Reddite quæ *sunt* Cæsaris, Cæsari: & quæ Dei *sunt*, Deo. Et admirati sunt super eo.

18 ‖ [3] Tunc veniunt ad eum Sadducæi, qui dicunt non esse resurrectionem: & interrogarunt eum, dicentes,

19 Magister, ‖ Moses scripsit nobis vt si cuius frater mortuus sit, ac reliquerit vxorem, [k] & filios nõ reliquerit, accipiat ipsius frater vxorem eius, & excitet semen fratri suo.

20 Septem ergo fratres fuerunt: ac primus accepit vxorem, & moriens non reliquit semen.

21 Et secundus accepit eam, & mortuus est, & ne ipse quidem reliquit semẽ: & tertius itidem.

22 Et acceperunt eam septem illi, neque reliquerunt semen: vltima omnium mortua est & mulier.

23 In resurrectione ergo, quum resurrexerint, cuius eorum erit vxor? nam septem habuerunt eam vxorem.

24 Tunc respondens Iesus dixit eis, [l] Nónne propterea erratis quod nescitis Scripturas, neque potentiam Dei?

25 Postquã enim à mortuis resurrexerint, neq; vxores ducunt, neq; nuptum dãtur: sed sunt vt Angeli qui in cælis *sunt*.

26 De mortuis verò, quòd suscitandi sint, non legistis in libro Mosis quomodo in rubo loquutus sit ei Deus, dicẽs, ‖ Ego *sum* Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob?

27 Non est Deus mortuorũ, sed Deus viuentium: vos ergo multum erratis.

28 ‖ [4] Et quum accessisset quidam è Scribis qui audierat eos disceptantes, & sciebat eum bene illis respondisse, interrogauit eum quod esset primum omniũ mandatum.

29 [m] Iesus autem respondit ei, Primũ omnium mãdatorũ *est*, ‖ Audi Israel, Dominus Deus noster, Dominus vnus est:

30 Diliges igitur Dominum Deum tuum

g Nonitur externa iudicat, vt ea tenebras offundant veritati.

h Qua ad Deum perducimur.

i Iterata interrogatio cum præsa. Rom. 13. 7.

Mat. 22. 23, luc. 20. 27.

3 Carnis resurrectio, aduersus Sadducæorũ incitiã & maxitiam asseritur. *Deut. 25. 5.*

k Vide Mat. 24.

l Interrogatio, vim habet affirmationis.

Exod. 3. 6, mat. 22. 32.

Mat. 22. 35.

4 Sacrificia siue externi cultꝰ nũquã placuerunt Deo, nisi præeuntibus necessarijs officijs.

m Primarij ac præcipui, Deut. 6. 4.

tuum ex toto corde tuo,& ex tota anima tua, & ex tota [n] cogitatione tua, & ex totis viribus tuis.hoc *est* primum mandatū.

31 Et secundum *illi* simile, hoc *est*, ‖ Diliges proximum tuum vt teipsum. maius istis aliud mandatum non est.

32 Tūc dixit ei Scriba ille, Bene, magister, in veritate dixisti. nam vnus est Deus,nec alius est præter eum:

33 Et diligere eum ex toto corde, & ex tota intelligentia, & ex tota anima, & ex totis viribus, ac diligere proximum vt seipsum,plus est quàm omnia [o] holocautomata & sacrificia.

34 Tum Iesus quum vidisset eum cordatè respondisse,dixit ei, Non longè es à regno Dei. Et nemo amplius audebat eum interrogare.

35 ‖ [1] Et respōdens Iesus dicebat, docens in templo,Quomodo dicunt Scribę Christum esse filium Dauid?

36 Nam ipse Dauid dixit [p] per Spiritū sanctū, ‖ Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dextram meā, vsquedū posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

37 Ipse ergo Dauid dicit eum Dominum.vnde igitur filius eius est? Et multa turba audiebat eum libenter.

38 ‖ [6] *Ipse* autem dicebat eis [q] in doctrina sua, Cauete à Scribis, qui [r] volunt [s] stolati ambulare, & *amant* salutationes in foris.

39 Primosq; consessus in conuentibus,& primos accubitus in cœnis:

40 ‖ Qui deuorant domos viduarum, & [t] in speciem vtuntur longis precibus: [u] isti autem grauius iudicium,

41 ‖ [7] Et quum sedisset Iesus ex aduerso gazophylacij, spectabat quomodo turba mitteret [x] æs in gazophylacium. multi igitur diuites mittebant multa:

42 Et quū venisset quædā vidua pauper,misit minuta duo,quod est quadrās.

43 Tunc *ille* quum aduocasset discipulos suos,dixit eis,Amen dico vobis,vidua hæc pauper, plus misit quàm omnes qui miserunt in gazophylacium.

44 Nam omnes ex eo quod ipsis redundat miserunt:hæc verò è penuria sua misit: omnia quæ habebat,totum *inquam*, victum suum.

Leuit.19.18. mat.22.39. rom.13.9. gal.5.14. iac.2.8.

5 Christus ex ipso Dauide, vnde ortus erat secēdū carnē,deiterum suā probat.

6 Nō temerè pastorum nomen pro exēplo sunt sequendi.

7 Officia secūdum Deū prætita,non ex præmio externo,sed ex cordis affectu æstimantur.

Mat.22.42, luc.20.41.

n Vide Mat. 22.37.

Psal.110.1.

o Sacrificiorū genus quæ tota adolebantur.

Mat.23.6, luc.11.43,& 20.45.

p Al verb. in Spiritu sancto. ist in hoc dicendi genere metaph., quo significatur tā tam Dauidē loquutum fuisse, quam Spiritum sanctū, qui quodammodo Dauidem ipsum impulerit.

Mat.23.1.4, luc.20.47. Luc.21.1.

q Inter docendum.

r Amant, vt Mat.23.6. summa studio contendunt.

s Stola amictus est mulierbris ad talos demissus: sumitur autem in genere pro vestimēto ad ornatum compositio. hoc tamen loco videtur significari exterior illa vestis frimbriata, cuius fit mentio Deut.22.12.

t Vide Matth.6. u In ipsos feretur sententia grauior. x Pecuniam ex quocunq; malefacto, more scilicet Romanorum apud quos iactio fiat assis aut.

CAP. XIII.

1 De destructione vrbis Hierosolymæ. 9 Persecutiones propter Euangelium. 10 Euangelium prædicandum omnibus gentibus. 26 De aduentu Christi ad iudicium. 33 Vigilandū & orandū.

CAP. XIII. *Matth.24.1, luc.21.5.*

1 ET ‖ [1] quum egrederetur è templo, dixit ei quidam è discipulis eius, Magister, vide quales lapides, & qualia *ista sint* ædificia.

Luc.19.44.

1 Prædicitur templi, vrbis, atque adeò totius gentis excidium,& Ecclesiæ iactatio: additur tamen cōsolatio multiplex: & tandem futura mundi consummatio describitur.

2 Tunc Iesus respondens dixit ei,Vides ista magna ædificia? ‖ non relinquetur lapis super lapidē qui nō destruatur.

3 Et quum sederet in monte Oleārum ex aduerso templi,interrogarunt eū priuatim Petrus & Iacobus, & Iohannes & Andreas.

3 Dic nobis quando hæc erunt, & quod signum *erit* quando futurum est vt omnia hæc consumentur.

5 Iesus autem eis respondens cœpit dicere, ‖ Videte ne quis vos seducat.

Eph.5.6, 2.thess.2.3.

a In nomen meū mutuantur.

6 Multi enim venient in [a] nomine meo, dicentes, Ego sum *Christus*: multosque seducent.

7 Quum autem audieritis bella & rumores bellorum, ne turbamini: oportet enim *ista* fieri,at nondum *erit* finis.

b Vt veluti auditu, tantò magis comminācūr,nec possint ignorantiam prætexere.

8 Surget enim gens in gentem, & regnum in regnum:eruntq; terræ motus singulis locis,& erunt fames ac turbæ.

Mat.10.19, luc.12.11,& 21.14.

9 Principia dolorum ista.sed cauete vos vobis ipsis: tradent enim vos in consessus & synagogas: cædemini, & coràm præsidib[b] ac Regibus sistemini mea causa,*vt hoc sit* [b] testimonio aduersus eos.

c Non prohibetur cogitatio, sed anxia illa solicitudo, qua à diffidētia proficiscitur, vide Mat.6.27.

d Artificiosa illa dicēdi ratione,quid dicturi sitis.

10 Et apud omnes gētes oportet primùm prædicari Euangelium.

11 ‖ Quum autem vos traditos duxerint, ne [c] antè soliciti estote quid dicturi sitis, [d] neque meditamini: sed quicquid datum fuerit vobis illo momento, id loquimini.non enim estis vos qui loquimini, sed Spiritus sanctus.

e Propter me.

Mat.24.15, luc.21.20. Dan.9.25.

12 Tradet autem frater fratrem ad mortem, & pater filium: & insurgent liberi aduersus parentes, & eos curabunt morte mulctandos.

f Quam profana gētes ciuitatem Dei, ipsumq; templum non modo cōtaminabunt sed ingressis sed etiam funditus euertent.

13 Et eritis exosi omnibus [e] propter nomen meum: sed qui perseuerauerit ad finem vsque,is seruabitur.

14 ‖ Quum autem videritis abominationem illam vastatricem, quæ dicta est à ‖ Daniele Propheta [f] positam vbi non oportet, (qui legit, animaduertat) tunc qui *fuerint* in Iudæa,fugiant in montes:

15 Qui verò *fuerit* supra domum, ne descendat domum, nec ingrediatur vt quicquam sumat è domo sua.

16 Et qui fuerit in agro, ne reuertatur retrò vt sumat pallium suum.

17 Væ autem ventrem ferentibus & lactantibus per illos dies.

18 Orate verò ne fiat fuga vestra hyeme.

19 [2] Erunt enim dies illi *tales* oppressio qualis non fuit à principio rerum cõditarum, quas condidit Deus, vsque ad hoc tempus, nec erit.

20 Et nisi Dominus contraxisset dies illos, omnis caro periret: sed propter electos quos elegit, contraxit dies illos.

21 ‖Ac tum si quis vobis dixerit, Ecce hîc Christus, vel, Ecce illic: ne credite,

22 Surgẽt enim pseudochristi & pseudoprophetæ: & edent signa ac miracula ad seducendum, si fieri possit, etiam electos.

23 Vos autem cauete. Ecce, prædixi vobis omnia.

24 ‖Cæterùm per illos dies, post oppressionem illam sol obscurabitur, nec dabit luna splendorem suum.

25 Et stellæ cœli excident, & potestates quæ in cœlis *sunt* concutientur.

26 Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus cum potẽtia multa & gloria.

27 *Ipse* verò tunc mittet Angelos suos, & suos electos coget à quatuor ventis, ab extremo terræ vsque ad extremum cœli.

28 A ficu verò discite parabolam, Quum ramus eius iam tener fit, & germinat folia, nostis propè esse æstatem:

29 Ita & vos quum hæc videritis fieri, agnoscite propè esse & ad fores *regnũ* Dei.

30 Amẽ dico vobis, nequaquam præterierit hæc ætas vsquedũ facta sint hæc omnia.

31 Cœlum & terra præteribunt, sermones autem mei nequaquam præteribunt.

32 [2] Sed de die illo ac [b] hora nemo scit, ne Angeli quidem qui in cœlo sunt: nec ipse filius, sed *solus* Pater.

33 ‖Cauete, vigilate & orate: nescitis enim quando tempus illud sit futurũ.

34 *Nam Filius hominis ita est* vt quispiã qui peregrè agens relicta domo sua, dataque seruis suis potestate, ac suo cuique opere, [i] ianitori mandauit vt vigilaret.

35 Vigilate igitur (nescitis enim quãdo dominus domus veniet, vespere, an media nocte, an in gallicinio, an manè)

36 Ne quum repẽtè venerit, inueniat vos dormientes,

37 Quæ autem dico vobis, omnibus dico vigilate.

[2] *Heb. cuius magna est emphasis, ita enim significatur fore, vt toto illo tempore calamitas calamitatem excipiat perinde ac si tempus ipsum ipsa esset miseria: sic Amos. 5. 20. dicit diem Domini fore tenebras. Mat. 24. 35, luc. 21. 8. Et ech. 32. 7, esa. 13. 10, ioel. 2. 10. 13, & 3. 15.*

[3] *Non est curiosè vltimus ille dies inquirẽdus, quem solus Pater nouit: sed cauendum potius ne nos imparatos opprimat.*

[b] *De illo puncto temporis. Mat. 24. 13.*

[i] *Atrienses seruos, & ianitorũ in tanta seruorum multitudine in primis habere consueuerant vitiosos.*

CAP. XIIII.

1 Consilium Sacerdotum cõtra Christum. 3 Mulier vngens caput Christi vnguento. 12 Pascha præparatio. 22 Institutio Cœnæ. 41 Christi captiuitas. 43 Iudas osculo prodit Christũ. 53 Christus coram Caiapha. 66 Petri negatio.

1 ERat ‖ [1] autem Pascha & azyma duobus pòst diebus: & quærebant principes sacerdotum & Scribæ, quomodo eum dolo prehensum trucidarent.

CAP. XIIII. *Mat. 26. 1, luc. 22. 1.*

1 *Dei voluntate contra hominum consilium accidit, vt Christus captus die Paschæ solenni immolaretur, vt figuræ respõderet veritas ex omni parte.*

2 Dicebant autem, Non [2] in festo, ne tumultus sit populi.

2 *Temeraria iudicia coram Deo irrita.*

3 Quum autem *Iesus* esset Bethaniæ, in domo Simonis Leprosi, accumbẽte eo venerat mulier habens alabastrum vnguenti nardi liquidæ multi pretij: & cõfracto alabastro, effuderat ei in caput.

3 *Christus semel atque iterum in se vngi sustinuit certam ob causam: vult autem in pauperibus quotidiè vngi.*

4 [2] Quidam autem indignabantur apud sese, & dicebant, Quorsum profusio ista vnguenti facta est?

5 Nam poterat hoc vendi amplius quàm [b] trecentis denarijs, & dari pauperibus. Et fremebant in eam.

6 Iesus autem ait, Omittite eam: quid ei molestiam exhibetis? bonum opus operata est erga me.

7 [3] Semper enim pauperes habebitis vobiscum, & quandocunque volueritis, potestis eis benefacere: me vetò non semper habebitis.

8 [4] Hæc quod potuit fecit: [c] occupauit enim vngere meum corpus ad sepulturam.

4 *Occulto spiritus instinctu mulier Christũ vngens, proximam eius mortem ac sepulturam omnibus ponit ob oculos.*

9 Amen dico vobis, vbi unque prædicatum fuerit Euangelium hoc in toto mundo, etiam id quod ista fecerit, dicetur in memoriam ipsius.

10 ‖[5] Tunc Iudas Iscariotes, vnus ex duodecim, venit ad principes Sacerdotum, vt eum ipsis proderet.

Mat. 26. 14, luc 22. 4.

11 Illi verò *eo* audito gauisi sunt: &

5 *Auaritia zelo charitatis tecta, prodendi ac crucifigendi Christi occasio.*

a Vide Mat. 26. 5. b Quinquaginta tribus libris Francicis, vel sex Anglicanis. c i. antecessit vnctionẽ corporis mei ad sepulturã.

pollicit

pollicíti ſunt ſe pecuniam ei daturos. Quærebat igitur quomodo oppottunè eum proderet.

Mat.26.17, luc.22.7.

12 ‖[6] Ac primo die Azymorũ,[d] quando [e] pascha [f] mactabant, dicunt ei diſcipuli ipſius, Vbi vis vt profecti paremus vt edas pascha?

6 Chriſtus ſubiectus ſub Lege pro nobis, paſcha celebrat ex Legis præſcripto: & ſimul edito miraculo declarat ſeſe mox in carne paſſurum, nihilominus Deum eſſe.

13 Tunc mittit duos è diſcipulis ſuis, & dicit eis, Abite in vrbem: & occurret vobis quidam portans amphoram aquæ: ſequimini eum.

14 Et quocunq; introierit, dicite patrifamiliâs, Magiſter dixit, Vbi eſt diuerſorium vbi paſcha cum diſcipulis meis edam?

15 Tunc ipſe vobis indicabit [g] cœnaculum magnum ſtratum, paratum: illic parate nobis *Paſcha.*

7 Abrogatur typus legalis mox reipſa impiendus, & in eius locũ ſubſtituũtur *Antitypa* noui fœderis, ad cõſummationem vſq; mundi duraturа.

16 Abierunt igitur diſcipuli eius, veneruntq́ue in ciuitatem, & inuenerunt *omnia* prout dixerat eis: & parauerunt paſcha.

Mat.26.20, luc.22.14, ioh.13.21.

17 Et quũ ſerum *diei* eſſet, venit cum duodecim.

8 Chriſtus prædicit ſe mox à ſuis deſerendum eos minimè tamẽ deſerturum.

18 ‖[7] Quumque accubuiſſent, & ederent, ait Ieſus, Amen dico vobis, vnus ex vobis prodet me, qui edet mecum.

Mat.26.26, 1.cor.11.24.

19 Ipſi verò cœperunt contriſtari, & ei dicere ſigillatim, Num ego? Et alius, Num ego?

d Quo die, nimirum ad veſperã qua initium erat decimiquinti. Vide Mat.26 17.

20 Ipſe autem reſpondens dixit eis, Vnus ex duodecim, [h] qui *manum* intingit mecum in catinum *me prodet.*

e Metonymia, ſacramẽtũ familiariꝰ, i. agnum illum paſchalem.

21 Filius quidem hominis abit, prout ſcriptum eſt de eo: ſed væ homini illi per quem Filius hominis proditur: bonum erat [i] homini illi ſi natus non fuiſſet.

f Mactare ſoleant. Ioh.18.28.

22 ‖ Et [k] edentibus ipſis, quum acceꝑiſſet Ieſus panem, & benedixiſſet, fregit: deditq́ue eis, & ait, Accipite, edite: hoc eſt corpus meum.

g Græca vox ſignificat cœnationem alium ſuperiorem, cuicunque vſui deſtinatam: quia verò ſcribant vt ea parte domus cœnare, cœnaculum vocarunt.

23 Et accepto poculo, quum gratias egiſſet, dedit eis: & biberunt ex eo omnes.

h Qui mecum veſci conſueuit. Mat.26.23.

24 Et dixit eis, Hoc eſt ſanguis meus Noui illius teſtamenti, qui pro multis effunditur.

i Vide Mat.26.24.

25 Amen dico vobis, non bibam amplius ex fructu vitis vſque ad diem illum quum ipſum bibam nouũ in regno Dei.

26 Et quum hymnum cecinissent, exierunt in montem Olearum.

27 ‖[8] Tunc dicit eis Ieſus, Omnes offendemini in me nocte iſta. nam ſcriptũ eſt, ‖ Percutiam paſtorem, & diſpergẽtur oues.

k Vide Mat.

Zach.13.7. Infrà.16.7.

28 ‖ Sed poſtquam ſurrexero, præibo vobis in Galilæam.

9 Humanæ temeritatis & imbecillitatis triſtiſſimũ in præſtantiſſimo homine exemplũ proponitur.

29 [9] Petrus autem dixit ei, Etiamſi omnes offendantur, at non ego.

30 Tunc dicit ei Ieſus, Amen dico tibi, hodie nocte iſta, priuſquam bis gallus vocem miſerit, ter abnegabis me.

Mat.26.30, luc.22.19.

31 At ille [l] mulkò magis dicebat, Si me oportuerit commori tibi, haudquaquam te abnegabo. Itidem autem etiam omnes dicebant.

10 Chriſtus in carne pro nobis aſſumpta, horrificos illos maledictionis Dei terrores ſubiens calicem ex Patris manu accipit, quem mox ipſe iuſtus pro iniuſtis exhauriat.

32 ‖ [10] Veniunt igitur in locum cuius nomen *eſt* Gethſemane, Tunc dicit diſcipulis ſuis, Sedete hîc vſquedum precatus fuero.

33 Et aſſumit Petrum & Iacobum & Iohannem ſecum: cœpitq́ue expaueſcere & grauiſſimè angi.

34 Et dixit eis, Vndiquaque triſtis eſt anima mea vſque ad mortem: manete hîc & vigilate.

11 Horrendum humanæ ſocordiæ exemplum in ipſis à Chriſto electis diſcipulis.

Mat.26.47, luc.22.47, ioh.18.3.

35 Progreſſuſq́ue paululum, procidit in terram: & orauit, vt, ſi poſſibile eſſet, abiret ab ipſo hora illa.

36 Dixitq́ue, [m] Abba Pater, omnia poſſibilia ſunt tibi: transfer à me iſtud poculum. verũm non quid ego velim, ſed quid tu.

12 Sicut homines Deum conditorem ſuũ deſertum ac proditum, ſcientes & volentes ſua laude ſpoliarũt ita Chriſtus volens pro iniuſtis ſatisfacturus à ſuis deſertus, proditione familiaris ſui capitur tanquã latro, vt pœna peccato reſpondeat, & nos verè proditores, deſertores ac ſacrilegi

37 [11] Tunc venit & inuenit eos dormientes: dicitq́ue Petro, Simon, dormis? non potuiſti vnam horam vigilare?

38 Vigilate & precamini, ne inrocatis in tentationem. ſpiritus quidẽ promptus *eſt*, ſed caro infirma.

39 Et quum rurſus abiiſſet, precatus eſt, & eundem ſermonem dixit:

40 Et reuerſus inuenit eos rurſum dormientes, (erant enim oculi eorum grauati) neque ſciebant quid ei reſponderent.

41 Et venit tertiò, dicitq́ue eis, Dormite quod ſupereſt, & requieſcite: ſufficit, venit hora: ecce, traditur Filius hominis in manus peccatorum.

42 Surgite, eamus: ecce, qui prodit me, appropinquauit.

43 ‖ [12] Et ſtatim adhuc eo loquente, adeſt Iudas, qui erat vnus è duodecim: & ex diaboli laqueo eximamur.

l Illa conduplicatio vehementem Petri aſſeuerationem magis exprimit. m Fuit hæc conduplicatio recepta eo tempore cum idiomata permiſcerentur: Abba autem Syriacum eſt.

cum eo turba multa cum gladijs & fustibus, à principibus Sacerdotum & Scribis & Senioribus.

44 Dederat autem eis iste qui eum prodebat, cõmune signum, dicens, Quẽcunque osculatus fuero, is est: comprehendite eum, & abducite [n] tutò.

45 Quum igitur venisset, statim accedit ad eum, dicitque ei, Rabbi, Rabbi: ac deosculatus est eum.

46 Illi verò iniecerunt in eum manus, & cœperunt eum.

47 [o] Quidam autem adstantium, exerto gladio percussit seruum Pontificis maximi, & abstulit eius auriculam.

48 Et respondens Iesus dixit eis, Vt aduersus latronem existis cum gladijs & fustibus, ad comprehendendum me?

49 Quotidie eram apud vos in templo docens, nec cepistis me. Sed *oportet* vt impleantur Scripturæ.

50 Tunc relicto eo [p] omnes fugerunt.

51 [13] Quidam autem iuuenis sequebatur eum, amictus [q] sindone super nudum *corpus*: & prehenderunt eum iuuenes.

52 Ipse verò derelicta sindone, nudus effugit ab illis.

53 ‖Tunc abduxerunt Iesum ad Pontificem maximum: & conuenerunt cum eo [r] omnes principes Sacerdotum & Seniores & Scribæ.

54 Petrus autem procul sequutus est eum introrsus in aulam Pontificis maximi: & erat considens cum ministris, & calefaciens *se* ad ignem.

55 ‖[14] Principes autem sacerdotum & totus concessus quærebant testimonium aduersus Iesum, vt eum morte multarent: nec inueniebant.

56 Nam multi falsum testimoniũ dicebant aduersus eum: sed non erant [s] paria ipsorum testimonia.

57 Tunc quidam surrexerunt, & falsa testati sunt aduersus eum, dicentes,

58 Nos audiuimus eum dicentem, ‖Ego destruam templum hoc quod est manibus factum, & triduo aliud absque manibus factum ædificabo.

59 Sed ne sic quidem par erat testimonium eorum.

60 Tum pontifex maximus quum assurrexisset in medium, interrogauit Iesum, dicens, Non respõdes quicquã? quid *illud est quod* isti aduersum te testificantur?

61 Ipse verò silebat, & nihil respõdit. Rursum Pontifex maximus eum interrogauit, & dixit ei, Tú*ne* es ille Christus Filius *Dei* [t] benedicti?

62 Iesus autem dixit, Ego sum. ‖ & videbitis Filiũ hominis sedentem ad dextram potentiæ *Dei*, & venientem cum nubibus cœli.

63 Pontifex maximus verò, diruptis vestibus suis, dixit, Quid adhuc nobis opus est testibus?

64 Audistis blasphemiam: quid vobis videtur? Illi verò omnes contra eum iudicarunt, ipsum teneri mortis pœna.

65 [15] Et cœperunt quidam conspuere in eum, & obtegere faciem eius, & colaphos ei infligere, & dicere ei, Vaticinare. [u] ministri verò bacillorũ ictibus eum cædebant.

66 [16] ‖Quum verò Petrus esset in aula inferius, venit quædam ex ancillis Pontificis maximi:

67 Et viso Petro qui *se* calefaciebat, intuita in eum, dixit, Et tu cum Nazareno Iesu eras,

68 Ipse verò negauit, dicens, Non noui, neque scio quid tu dicas. Et exiit extra in [x] vestibulum: & gallus vocẽ misit.

69 ‖Tunc [y] ancilla quum rursus vidisset eum, cœpit dicere ijs qui adstabãt, Hic est *vnus* ex ipsis.

70 Ipse verò rursum negauit. Et rursus paulò post qui adstabant dixerunt Petro, Verè ex ipsis es: etenim Galilæus es, & loquutio tua similis est.

71 Ipse autem cœpit execrari & iurare, *dicens*, Non noui hominem istum quẽ dicitis.

72 ‖Tunc secundò gallus vocem misit, & recordatus est Petrus verborum quæ dixerat ei Iesus, Priusquam gallus vocem bis miserit, ter me abnegabis. Et quum se [z] proripuisset, fleuit.

CAP. XV.

1 *De his quæ Christus sub Pilato præside passus est.* 11 *Barabas Christo præfertur.* 15 *Christus traditur à Pilato vt crucifigatur.* 17 *Spinis coronatur.* 19 *Conspuitur & irridetur.* 21 *Simon Cyrenæus portat crucem Christi.* 27 *Christus crucifigitur inter duos latrones.* 29 *Conuitijs afficitur.* 37 *Expirat.* 43 *Ioseph sepelit Christum.*

1 S‖[a] Tatim autem diluculo, consilio inito, summi Sacerdotes cum Senioribus & Scribis, ac toto concessu, vinctum

n Ita diligẽter vt elabi non posset.
o Petrus.
p Discipuli.
q Linteum quo amictus ille, audito nocturno tumultu, repente accurrerat, vt intelligatur quæ licentia isti latrones fuerint grassati. Mat. 26. 57, luc. 22. 54, ioh. 18. 12.
r Cœtum fuit summum concilium quum accusaretur Christus vt blasphemus, & pseudopropheta: tertiũ enim crimen læsa maiestatis, confictũ fuit à Sacerdotibus, vt Pilatum ad eum damnandũ adigerent. Mat. 26. 59. Ioh. 2. 19.
s Non congruebant.

t Christus æque cõmeliarum genus nostro nomine sustinens, æternum decus in se credituris acquirit. Mat. 24. 30.
u Triste exemplum tum humanæ imbecillitatis tum diuinæ misericordiæ, spiritũ penitentiæ & fidei suis electis donatis. Mat. 26. 67, luc. 22. 63, ioh. 18. 22.
x In locum aulæ proximũ. Mat. 27. 11, luc. 22. 56, ioh. 18. 25.
y Ex diligentia Euangelistarum comparatione intelligitur Petrum agnitũ fuisse a multis, suggerentibus ancillis, imò apud Lucam, cum egitur de fide abnegatum, sit mutata sexus & non ancillæ. Mat. 27. 57, ioh. 13. 38.
z Foras. sub.

CAP. XV.
Mat. 27. 1, luc. 22. 66.
a Ad vsq. ad ipsum mane.

vinctum Iesum abduxerunt, [b] tradiderunt{que} Pilato.

2 [1] Tunc interrogauit eum Pilatus, Tu{ne} es ille rex Iudæorum? Ipse verò respondens, dixit ei, Tu dicis.

3 Et multùm accusabant eum principes sacerdotum.

4 ‖ Pilatus autem rursus interrogauit eum, dicens, Non respondes quicquam? Ecce, quàm multa aduersus te testificantur.

5 Iesus autem nihil amplius respondit, adeò vt miraretur Pilatus.

6 In festo autem [c] dimittebat eis vnum ex vinctis, quemcunque postulassent.

7 Erat verò quidam qui dicebatur Barabas, vinctus cum seditionis socijs, qui cædem per seditionem fecerant.

8 Et vociferans turba cœpit petere *vt faceret* prout semper ipsis fecerat.

9 Pilatus autem respondit eis, dicens, Vultis dimittam vobis Regem illum Iudæorum?

10 (Nouerat enim eum per inuidiam traditum fuisse à principibus Sacerdotum)

11 Principes verò Sacerdotum concitarunt turbam vt potius Barabam ipsis dimitteret.

12 Tunc Pilatus respondens, rursum dixit eis, Quid ergo vultis faciam isto quem dicitis Regem Iudæorum?

13 Ipsi verò rursum clamauerunt, Crucifige eum.

14 Pilatus autem dicebat eis, Nam quid mali fecit? Illi autem amplius clamauerunt, Crucifige eum.

15 Pilatus autem volens turbæ satisfacere, dimisit eis Barabam, & Iesum flagellatum tradidit vt crucifigeretur.

16 Milites verò abduxerunt eum intra aulam, id est prætorium, & conuocarunt totam cohortem.

17 [2] Et induerunt eum purpura, & circumposuerunt ei contextam coronam spineam.

18 Et cœperunt eum salutare, *dicentes*, Aue rex Iudæorum.

19 Et verberabant eius caput calamo, & inspuebant in eum, ac summissis genibus adorabant eum.

20 Quum autem illusissent ei, exuerunt eum purpura, & induerunt eum vestimentis ipsius: eduxeruntque vt crucifigerent eum.

21 ‖ [d] Præterea angariarunt prætereuntem quendam Simonem Cyrenæum (venientem rure, patrem Alexandri & Rufi) vt portaret crucem eius.

22 ‖ [4] Duxeruntque eum in locum Golgatha, quod est, si interpreteris, Caluariæ locus.

23 Et dederunt ei bibendum myrrhatum vinum: ipse verò non sumpsit.

24 ‖ [5] Quumque crucifixissent eum, partiti sunt vestimenta eius, iacta sorte super ea, quis quid tolleret.

25 Erat autem hora tertia, quando crucifixerunt eum.

26 Eratque inscriptio criminis ipsius inscripta *his verbis*, REX ILLE IVDAEORVM.

27 Crucifixerunt etiam cum eo duos latrones: vnum ad dextram, & alterum ad eius sinistram.

28 Et impleta est Scriptura quæ dicit, ‖ Et cum [e] sceleratis numeratus est.

29 Et qui præteribant, conuitiabantur ei, mouentes capita sua, ac dicentes, Vah, ‖ *Tu* qui destruis templum, & triduo ædificas.

30 Serua teipsum, & descende è cruce.

31 Similiter autem & principes sacerdotum illudentes dicebant alij ad alios cum Scribis, Alios seruauit, seipsum seruare non potest.

32 Christus ille rex Israel descendat nunc è cruce, vt videamus & credamus. Et qui crucifixi erant cum eo, probris afficiebant eum.

33 [6] Quum vero aduenisset hora sexta, tenebræ factæ sunt super [f] totam regionem vsque ad horam nonam.

34 [7] Et hora nona clamauit Iesus voce omnibus contumelijs afficitur, vt eius iustitia induti, & maledictione benedicti, & vna oblatione sanctificati, in cœlum vsque attollamur. 6 Ira Dei peccata nostra in Filio sponsore nostro vindicantis tenebrarũ horrore sancitur. 7 Christus cum Satana, cum peccatis, cum morte denique, horrenda illa maledictione, Dei armatis, potenter luctans, corpore pendens in cruce, summis doloribus oppresso, animo in inferorũ gurgitibus demerso, emergit tamen vociferans, & quanuis accepto à morte vulnere, ad tempus vita priuatus, summa & ima concutiens, velo templi fisso extortoque à suis carnificibus testimonio, victorem se esse ac Dominum omnium mox declaratum iri, reliquis adhuc obstinatis & irridentibus hostibus denuntiat.

Mat.27.38, luc.23.26.
Mat.27.33, luc.23.33, ioh.19.23.
Mat.27.34, luc.23.33, ioh.19.29.
3 Impiorum rabiei nullus modus. Interea verò vel ipsa Christi sub crucis pondere laborantis imbecillitas arguit agnũ ad sacrificium duci.
4 Christus extra terrenæ Ierusalẽ septa educitur in locum morticinijs pollutum, non in sese quidem, sed in nobis contaminatissimus, propter impositã ipsi nostra peccata: vt nos sanguine eius expiati, in cœleste sacrarium introducamur.
Esa.53.12. ioh.2.19.
5 Christus nudus in cruce attollitur, & tanquam sceleratorum sceleratissimus, omnibus contumelijs afficitur, vt eius iustitia induti, & maledictione benedicti, & vna oblatione sanctificati, in cœlum vsque attollamur. 6 Ira Dei peccata nostra in Filio sponsore nostro vindicantis tenebrarũ horrore sancitur. 7 Christus cum Satana, cum peccatis, cum morte denique, horrenda illa maledictione, Dei armatis, potenter luctans, corpore pendens in cruce, summis doloribus oppresso, animo in inferorũ gurgitibus demerso, emergit tamen vociferans, & quanuis accepto à morte vulnere, ad tempus vita priuatus, summa & ima concutiens, velo templi fisso extortoque à suis carnificibus testimonio, victorem se esse ac Dominum omnium mox declaratum iri, reliquis adhuc obstinatis & irridentibus hostibus denuntiat.

1 Christus vinctus apud Iudicis terreni tribunal publicè non suorum (vt ex ipsius iudicio cõstitit) sed nostrorum omniũ peccatorum reus ad crucem damnatur: vt nos nocentissimi à nostrorum peccatorum noxa liberati, coram Dei ipsius solio, in publico ipsorum quoque Angelorum consessu absoluamur.
2 Christus hominum peccata subiaturus, qui Dei ipsius solium vsurpare sunt conati, affectati regni damnatus, sub falsa regni specie deridetur vt nos contra verè futuri æterni reges, ex Dei ipsius manu coronam gloriæ accipiamus.
b Non licebat illis capitali supplicio aliquem afficere, nam capitalium criminum illi inepta fuerat cognitio, primum ab Herode Magno, postea à Romanis, anno 40 ante templi euersionẽ. Adeò Pilato tradunt Iesũ. Mat.27.12, luc.23.1, ioh.18.3.
c i dimittere solebat.
d Vide Matth. *e Ad verb.ex legibus.3. legis prauaricatoribus.*
f Ad verb.terram, terra autem nomine Hebraicorum more Palestinam intelligit, quæ amplificatur prodigij nouitate, quod in plenilunio Paschatis, scilicet tempore, & sole reliquum orbem illustrante, atque adeò in ipso meridie, illa orbis angulus in quo tantum facinus patrabatur, in densissimis tenebris delituerit.

Psal.21.1, mat.27.46.

ce magna, dicens, ‖ Eloi, Eloi, lamma-sabachthani? quod est si quis interpretetur, Deus meus, Deus meus, cur me deseruisti?

35 Et quidam adstantium quum audissent, dicebant, Ecce, Eliam vocat.

Psal.68.22.

36 Cucurrit autem quidam, ‖ & impleta spongia aceto, & circumposita calamo, dedit ei potum, dicens, Sinite: videamus an veniat Elias ad detrahêdũ eum.

37 Iesus autem emissa voce magna, expirauit.

38 Et aulęum templi fissum est in duas partes, à summo vsque ad imum.

39 Quum vidisset autem Centurio qui adstabat ipsi ex aduerso, eum ita emisso clamore expirasse, dixit, Verè, homo iste Filius erat Dei.

40 [8]Erant autem etiam mulieres procul spectantes: inter quas erat Maria Magdalene: & Maria Iacobi parui & Iose mater, & Salome:

Luc.8.3.

41 Quæ, etiam quum esset in Galilæa, ‖ sequutæ fuerant eum, & ministrauerant ei, aliæque multæ quæ simul cum eo ascenderant Hierosolyma.

Mat.27.57, luc.23.50, ioh.19.38.

42 ‖ Quum autem serum *diei* iam esset, (quoniam erat parasceue, hoc est, [g] antesabbathum.)

43 Veniens Ioseph *ortus* ex Arimathæa, [h] honestus senator, qui & ipse expectabat regnum Dei, [i] fidenti animo introijt ad Pilatum, & petijt corpus Iesu.

44 Pilatus autem miratus est si iam mortuus esset, & aduocato Centurione, interrogauit eum an iamdudum mortuus fuisset.

45 Et re cognita ex Centurione, donauit corpus ipsi Ioseph.

46 Is autem emit [k] sindonem, & detractum eum inuoluit sindone: deposuitque in monumento quod erat excisum è petra: & aduoluit saxum ad ostiũ monumenti.

47 Maria Magdalene verò & Maria Iose *mater*, spectabant vbi poneretur.

g *Dies qua sabbathum antegreditur.*
h *Plenus authoritatis, ex concilio Sanhedrim, vel forsan qui adscitus esset in concilium à Pilato.*
i *Si quis expendat quod periculum vtrò subierit Ioseph, quam fidenti fuerit animo intelliget.*
k *Linteum. ioban.19.40.*

CAP. XVI.

a De Christi resurrectione. 9 Christus apparet Maria Magdalena & alijs. 15 Mittit Apostolos prædicandum. 19 Ascensio Christi.

Luc.24.1, ioh.20.1.

1 ET ‖ quum exactum esset Sabbathum, Maria Magdalene, & Maria Iacobi *mater*, & Salome emerunt aromata, vt venientes vngerent eum.

2 Itaq; valdè manè, primo die hebdomadis veniunt ad monumentum exorto sole.

1 Angeli resurrectionis Domini testes.

3 Dicebãt q; inter sese, Quis deuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti?

Mat.28.2, ioh.20.12.

4 Et [a] intuitæ, conspiciunt lapidem esse deolutũ: nam erat magnus valdè.

3 Christus ipse Mariæ Magdalenæ apparet, discipulorum incredulitatem exprobrans.

5 [1] ‖ Ingressæ igitur in [b] monumentũ, viderunt iuuenẽ sedentem ad dextrã, amictum stola candida: & expauerunt.

6 Ipse verò dixit eis, Ne expauescite: Iesum illum quæritis Nazarenum qui fuit crucifixus: resurrexit, non est hîc. ecce locus vbi posuerunt eum.

7 Sed abite, dicite discipulis eius & Petro, *ipsum* præire vobis in Galilæam: illic eum videbitis, ‖ prout dixit vobis.

3 Christus duobus alijs discipulis apparet, & tandem etiam ipsis vndecim Apostolis.

Sup.14.28, mat.26.32, Ioh.20.26, Luc.1.1.

8 Tunc abeuntes citò, fugerunt à monumento: tenebat enim eas tremor & stupor. neque cuiquam dicebant: timebant enim.

4 Deũgnatur Apostoli definito ipsorum munere, docendi videlicet quæ audierant, & sacramenta ab Christo instituta administrandi: addita edendi miracula potestate.

9 [2] Quum autem resurrexisset Iesus, manè, primo die hebdomadis ‖ apparuit primùm Mariæ Magdalenę, [c] ex qua ciecerat septem dæmonia.

Luc.24.13, Luc.24.36, ioh.20.16.

10 Illa profecta annuntiauit ijs qui cum ipso fuerant, lugentibus ac flentibus.

11 Illi verò quũ audissent eum viuere & conspectũ fuisse ab ea, non crediderũt.

a Cum ipsi christum versus conuertissent oculos.

12 [3] Posteà autem ‖ duobus ex ipsis ambulantibus apparuit [c] alia forma, quũ rus proficiscerentur.

Mat.28.19.

13 Et illi abierunt, & annuntiauerunt reliquis: *qui* ne illis quidem crediderunt.

b In sepulchrum, in qua excisum erat sepulchrum.

14 ‖ [d] Postremò, vnà sedentibus ipsis vndecim exhibuit sese, & exprobrauit incredulitatem eorum, & cordis duritiem: quòd ijs qui ipsum conspexerant excitatum non credidissent.

c Luc.24.10, Ioh.11.41. Act.16.18.

15 [4] Et dixit eis, ‖ Profecti in mundũ vniuersum, prædicate Euangelium [e] omni creaturæ.

Act.2.4, & 10.46. Act.21.5.

16 Qui crediderit & baptizatus fuerit, seruabitur: ‖ qui verò non crediderit, condemnabitur.

d Non respexit temporum seriem Euangelista, sed narrationis distributionem, quam fecit triplicem: prima complectitur quæ à mulieribus apparuerit, secunda discipulis, tertia Apostolis, vbi dicit Postremò. e Non Iudæo, nec in Iudæa tantum, sed omnibus & vbique, id q; omnes (scilicet) Apostoli. f Peregrinis, quas antea non nossent.

17 Signa autẽ eos qui crediderit, hęc subsequentur, ‖ Per nomen meũ dæmonia eijcient: ‖ linguis loquentur [f] nouis:

Act.28.3.

18 ‖ Serpentes tollent: & si quid lethale biberint, nequaquam nocebit eis, ‖ ægrotis manus imponent, & bene habebunt.

Luc. 24. 51.
5 Christus in terris suo munere defunctus, in cœlū ascendit, inde Ecclesiam suā, Apostolica doctrina varijs signis confirmata, ad fines vsque seculorum gubernaturus.

19 ‖ [5] Dominus igitur postquam loquutus fuisset eis: sursum receptus est in cœlum, & sedit ad dexteram Dei.

20 Illi verò egressi prædicarunt vbique, ‖ Domino vnà operante, & sermonem confirmante per signa [s] subsequentia. Heb. 2. 4.

§ Sub. doctrinam, itaque doctrinæ præire, miraculo subsequi debent.

EVANGELIVM SECVNDVM LVCAM.

CAPVT. 1.

1 Præfatur Lucas. 5 Zacharias & Elizabet. 15 Iohannis qualis futurus. 20 Zacharias incredulus, mutus efficitur. 26 Angelus salutat Mariam, & annuntiat Christi natiuitatem. 39 Maria visitat Elizabet. 46 Canticum Maria. 62 Canticū Zacharia nuncia Christum promissum venisse. 76 Iohannis officium.

CAP. 1. 1 Lucas huius historiæ testes oculatos laudat. 2 Iohānes, alter Elias, futurus Christi apparitor, ex stirpe Aaronis, vtroque celebri & inculpato parente, præterea dignus natiuitate, adhibito duplici miraculo cōcipitur, vt homines tempestiuè ad audiendum eius præconium, secundū Prophetarū prædictiones, excitentur.

QVONIAM [1] multi [a] aggressi sunt [b] cōponere narrationem earum rerum quarū [c] plena fides nobis facta est,

2 Prout [d] tradiderunt nobis qui à principio spectatores ipsi & ministri fuerunt sermonis.

3 Visum est etiam mihi, omnia [e] altè *repetita* penitus [f] consequuto [g] ordine *de eis* ad te scribere, [h] præstantissimè Theophile:

4 Vt [i] agnoscas earum rerum [k] veritatem quas audisti one accepisti.

5 FVIT [a] [l] diebus [m] Herodis illius regis Iudææ, Sacerdos quidam nomine Zacharias, ‖ ex [a] vice Abiæ: vxor verò ipsius *erat* ex filiabus Aaron, & nomen eius Elisabet.

1. Par. 24. 1.

a Ad verb. in manus sumpserunt, (quasi dicat) id quæ non præstiterint, scripsit autem ante Matthæum & Marcum. b Id est, describere, vel ordinare. c Ad verb. plenè certiorati sumus. Theophoria enim, est certissima animi persuasio. d Non fuit Lucas oculatus testis. itaque minimè is fuit cui cum Cleopa Dominus apparuit, nec à Paulo tantùm, sed ab aliis etiam Apostolis edoctus fuit. e Longè altius Lucas exordiu est Euangelium quam alij. f Ad verb. diligenti attentione assequuto. g Id est, distinctè & distributi. h Id est, potentissimè: fuit ergo Theophilus vir primaria nobilitatis aut præcipuo dignitatis loco. i Plenissimam cognitionem habeas eorum, quæ antea vtcunque cognouerat. k Ad verb. non labasfentem firmitatem. l Heb. id est, temporibus, quo exprimitur quàm breuis sit & caduca regum potestas. m Herodis scilicet magni. n Ex classe: distributi enim fuerunt in classes posteà Aaron. 1. Par. 24. 1.

6 Erant autem iusti ambo in [o] conspectu Dei, [p] incedentes in omnibus [q] mandatis & constitutionibus Domini [r] inculpatè.

7 Nec erat ipsis proles, eo quòd esset Elisabet sterilis, & ambo prouecti iam essent ætate.

8 Factum est autem quum is sacerdotio fungeretur in ordine vicis suæ ante Deum,

9 Secundum ritum functionis sacerdotalis, sortitus est *munus* suffimenti faciendi, postquam ingressus esset in [r] templum Domini.

10 ‖ Et tota multitudo populi foris precabatur tempore suffitus.

11 Visus autem est ei Angelus Domini, stans ad dextram altaris suffitus.

12 Et Zacharias *eo* viso turbatus est, & pauor incidit in eum.

13 Dixit autē ei Angelus, Ne timeas Zacharia. nam exaudita est deprecatio tua: vxorque tua Elisabet gignet tibi filium, & vocabis nomen eius Iohannem.

14 Et erit tibi gaudio & exultationi, multiq; super eius natiuitate gaudebunt.

15 Erit enim magnus [t] in conspectu Domini: & vinum [u] siceramque non bibet: & Spiritu sancto implebitur etiam ab vtero matris suæ:

16 ‖ Multosque filiorum Israel [x] conuertet ad Dominum Deum ipsorum.

17 Nam ipse præcedet in [y] conspectu eius, [z] cum spiritu & virtute Eliæ, vt

o Vera iustitia nota, scilicet qua Dei iudicio probatur.

p Id est, viuites, Heb. est enim vita nostra instar viæ in qua nobis pergendum quousque ad metam perueniamus.

q In mer. ritū & cæremonialis lege. Exod. 30. 7. Leuit. 16. 17.

r Quæ nemo iure culpare potuisset. Hoc autē loco describuntur fructus, non autem causa iustificationis, quæ fides est, nāq; sola.

s Populus in atrio cùm esset, feria autē dicatur fuisse, ingressus autem templum Zacharias, ab atrio, distingue hoc loco templū necesse est. Malach. 4. 5. matth. 11. 14.

t Hebr. quo significatur quædam singularis præstantia, sic de Nemrod Gene. 9. 10. dicitur robustissimus venator coram Domino.

u Quicquid inebriare potest.

x Faciet vt multi respicientes sē conuertant ad Dominum, à quo desciuerant.

y Veluti solent qui reges antegrediuntur, quos vbi videas, statim nō procul abesse regem.

z Metonymicè, pro dono Spiritus, à causa, pro effectu.

conuertat [a] corda patrum in filios, & rebelles ad [b] prudentiam iustorum: vt paret Domino populum instructum.

3 Angelus nascituro Domino inseruiens, ad virginē Mariam mittitur, in qua Filius Altissimi Dauidi promissus, virtute Spiritus sancti concipitur.

18 Tūc dixit Zacharias Angelo, Quo *argumento* istud noscam? ego enim sum senex, & vxor mea prouecta est ætate.

19 Et respondens Angelus dixit ei, Ego sum Gabriel qui [c] adsto in conspectu Dei: missusq; sum vt te alloquar: & hæc tibi læta nuntiem.

20 Et ecce, silebis, nec loqui poteris *ad eum* vsque diem quo hæc fiant: eo quòd non credidisti sermonibus meis, qui implebuntur tempore suo.

21 Erat autem populus expectās Zachariam: & mirabantur quòd is tardaret in templo.

22 *Ille* verò egressus non poterat eis loqui: & cognouerunt eum visionem vidisse in templo. Nam ipse innuebat eis: permansitque mutus.

23 Et fastum est, vt impleti sunt dies ministerij ipsius, abijt domum suam.

24 Post illos autem dies concepit Elisabet vxor eius: & occultauit se mensibus quinque, dicens,

25 Nempè ita mihi fecit Dominus diebus quibus *me* intuitus est, *vt* auferret probrum illud meum inter homines.

26 [e] Mense autem sexto, missus est Angelus Gabriel à Deo in vrbem Galilææ, cui nomen Nazareth:

27 ‖ Ad virginem [d] desponsam viro cui nomē erat Ioseph, ex [f] domo Dauid: nomen autem virginis *erat* Maria.

28 Ingressus igitur Angelus ad eam, dixit [g] Aue gratis dilecta: Dominus tecum *est*: [h] benedicta tu inter mulieres.

29 Illa verò quum *eum* vidisset, [i] perturbata est super eius sermone: & cogitabat qualis esset salutatio ista.

30 Tunc dixit ei Angelus, Ne time Maria: [k] es enim in gratia apud Deum.

31 ‖ Et ecce, concipies in vtero, & paries filium: ‖ & vocabis nomen eius IESVM.

32 Hic erit magnus, & Filius Altissimi [l] vocabitur: dabitque ei Dominus Deus sedem Dauid patris ipsius:

33 ‖ Regnabitq; super domum Iacob in æternum, & regni eius non erit finis.

34 Dixit autem Maria ad Angelum, [m] Quomodo erit istud, quandoquidem virum non sum [n] cognitura?

35 Et respondens Angelus dixit ei, Spiritus sanctus [o] superueniet in te, & virtus Altissimi inumbrabit te: propterea *id* etiam quod nascetur ex te [p] sanctum, [q] vocabitur Filius Dei.

36 Et ecce, Elisabet [r] cognata tua, & ipsa concepit filium in senectute sua: & [s] hic mensis est sextus ipsi quæ vocabatur sterilis.

37 Quia apud Deum non erit impossibile vllum [t] verbum.

38 Dixit autem Maria, Ecce ancilla Domini: fiat mihi secundum verbum tuum. Et abijt ab ea Angelus.

39 [u] Quum autem surrexisset Maria per eos dies, profecta est in [x] montanam *regionem* cum festinatione in [y] vrbem Iuda:

40 Et ingressa est domum Zachariæ, & salutauit Elisabet.

41 Et factum est vt audiuit Elisabet salutationem Mariæ, [z] salijt fœtus in vtero eius: & repleta est Spiritu sancto Elisabet:

42 Exclamauitque voce magna, & dixit, Benedicta tu inter mulieres, quia [a] benedictus fructus vteri tui.

43 Et vnde hoc mihi, vt veniat mater Domini mei ad me?

44 Ecce enim, vt peruenit vox salutationis tuæ ad aures meas, salijt fœtus exultans in vtero meo.

45 Et beata quæ credidit: nam perficientur ea quæ dicta sunt ei [b] à Domino.

46 [c] Tunc ait Maria, [d] Magnificat anima mea Dominum,

47 Et exultat spiritus meus super Deo seruatore meo:

4 Elisabet Iohannē & Maria Christum in vtero gestātes, sancto Spiritu afflatæ, mutuò sibi gratulantur.

5 Christus afflictorum Redemptor, superborum vltor, Patribus promissus, reipsa tandem exhibitus.

a Synecdochices fore dicit, vt tollat omnia generis inimicitias, vnde solet sequi in vita maxima perturbationes.

b Prudentia, & bonitas, dua sunt causa, quibus mala minè adduci possint, vt patres reuereantur.

c Id est, qui apparco, Hebraei enim ministros principum, adstare dicunt, id est, paratos esse ad capessenda principū imperia.

Matth. 1. 18.

d Id est, sponsione promissam.

e Idem dicēdū est de Maria, aliquin nō esset Christus filius Dauid.

f Is. Gaude. Esa. 7. 14. Infrà, 2. 11. matth. 1. 21. Dan. 7. 14. 27. mich. 4. 7.

g Ad verbū, reddi possēt gratia & fauoris plena, subijcitur autem exegeticè, quisnā sit ille fauor, Dominus est tecum.

h Scilicet à Deo.

i Re tam insolenti commota.

k Ad verbum, inuenisti, Hebraei enim inuenire gratiam eos dicunt, qui sunt in gratia.

l Id est, declarabitur, cum enim Filius esset ab æterno, sine tempore manifestatus est in carne.

m Dei magnitudo cogit, vt fatearis se Virgo, non quod diffidentia moueatur, imò cùm tantùm de modo concipiēdi requirat: certè Zacarias credidisse.

n Hæc Hebraismus vocabulo cum viro congressionem significāte: sensus autem est, qui fiet istud, nam cùm ea sim quæ futura sit Christi mater, satis intelligo, id futurum esse debere sine congressu viri: docta etenim erat Virgo sancta, è Virgine nascēturum Messiam.

o Id est, efficiet sua vi Spiritus sanctus vt gignas.

p Purum & ab omni labe immune, nam qui erat sublaturus peccatum, peccati expers esse debuit.

q Declarabitur, vel manifestabitur.

r Etiamsi Elisabeta ex tribu esset Leui, cognata tamen Maria esse potuit, nam cùm caueretur vt filia nuberent viris suarum tribuum, ne scilicet tribuum distributiones confunderentur, non impediebant quin ex alijs tribubus Leuitæ vxores ducerent: Leuitis enim nulla portio assignata fuit, in terra diuisione.

s Id est, Sextum iam agit mensem ex quo concepit.

t Id est, Quicquid Dominus dixerit.

u Qua expōsita erat ad meridiem Hierosolymorum.

x Id est, Hebron, qua olim Cariat-barbe dicta fuit, qua vna fuit ex vrbibus quæ fuerunt concessa Leuitis in tribu Iuda, & qua in montibus Iuda fuisse traditur. Ios. 14. & 21. 9.

y Fuit hic motus extraordinarius.

z Bemdictus & Christus humanæ naturæ respectu.

a Id est, (quod barbari dicunt) ex parte Dei.

b Alij & magnificè prædicat.

48 Quia [c] respexit [d] humilem ancillam suã, ecce enim, ex hoc *tempore* beatam me prædicabunt omnes [e] ætates:

49 Quia [f] magnificè mecum fecit potens, ‖ cuius sanctum *est* nomen:

50 Et cuius misericordia in [g] omnes ætates *parata est* [h] timentibus ipsum.

51 ‖ Fortè facinus fecit [i] brachio suo: ‖ [k] dissipauit superbos [l] cogitatione cordis ipsorum.

52 Detraxit [m] potentes è thronis; & exaltauit [n] humiles.

53 ‖ [o] Famelicos impleuit bonis, & diuites ablegauit inanes.

54 ‖ [p] Suscepit Israel [q] puerum suum, vt memor esset misericordiæ.

55 (‖ Prout [r] loquutus est patribus nostris, *nimirum* Abrahamo, & [s] semini eius) in æternum.

56 Mãsit autem Maria cum illa quasi menses tres: & *posteà* reuertit domum suam.

57 [t] Elisabetæ verò impletũ est tempus pariendi: & peperit filium.

58 Et audierunt accolæ & cognati eius, Dominum magnifica m fecisse misericordia suã vsũm esse erga eam: ‖ & ei grãtulabantur.

59 Et factum est, die octauo venerũt vt circunciderunt puerulum: & vocabant eum ex nomine patris ipsius, Zachariam.

60 Sed respõdens mater eius ait, Nequaquam: sed vocabitur Iohannes.

61 Et dixerunt ad eam, Nemo est in cognatione tua qui vocetur isto nomine.

62 [u] Innuebant enim patri eius [x] quid vellet eum vocari.

63 Isque postulatis tabellis scripsit, dicens, ‖ Iohannes est nomen eius. Et mirati sunt omnes.

64 [x] Apertum est autem os eius illicò, & lingua eius loquebatur, benedicens Deo.

65 Ortus est igitur timor omnibus accolis eorum: & in tota montana regione Iudææ [y] diuulgata sunt omnia

66 Et omnes qui audierunt, [z] reposuerunt *ea* in corde suo dicentes, Quisnam puerulus hic erit? [b] Manus autem Domini erat cum eo.

67 Et [7] Zacharias pater eius repletus est Spiritu sancto: prophetauitq; dicens,

68 ‖ [c] Benedictus Dominus Deus Israel, quòd [d] inuiserit & [e] redemerit populum suum,

69 ‖ Et [f] erexerit cornu salutis nobis in domo Dauid pueri sui:

70 ‖ Prout loquutus est per os sanctorum, qui à [g] seculo fuerunt, Prophetarum suorum.

71 *Fore vt nos* seruaret ex inimicis nostris, & è manu omnium qui odei ũt nos.

72 Vt vteretur misericordia erga patres nostros, [h] ac memor esset Testamẽti suĩ sancti.

73 Et ‖ iusiurãdi quod iurauit Abrahamo patri nostro, *nimirum se* daturũ nobis:

74 Vt sine metu, è manu inimicorum nostrorum liberati, seruiremus ipsi,

75 ‖ Cum sanctitate & iustitia in [i] ipsius conspectu, cunctos dies vitæ nostræ.

76 Tu verò [k] puerule, Propheta Altissimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini, vt pares vias eius.

77 Et [l] des cognitionem salutis populo eius, per [m] remissionem peccatorum ipsorum:

78 Propter [n] viscera misericordiæ Dei nostri, quib[o] inuisit nos ‖ [o] germẽ ex alto:

79 Vt appareat iis qui in tenebris & [p] vmbra mortis positi sunt, ad dirigendos pedes nostros in [q] viam pacis.

80 Ipse autem puerulus crescebat & corroborabatur Spiritu: fuitq; in desertis ad eum vsque diem quo se ostenderet apud Israelem.

---

a Johannis natiuitas notatis miraculis illustratur.

c Gratuito omnes sũt cõpetentes. Esa.51.2. Ps.33.10, 83.12. 1.Reg.2.8, psal.34.11. Iob.5.11, & 41.1, & 34.15, ier.31.3.20. Gen.17.19, & 21.12, psal.132.11.

d Ad verb. humilitatem, id est, abiectã natum conditionem, nõ ergo prædicat sua merita Virgo, sed gratiam Dei.

e Vide Mat. 11.6.

Supra 1.4.

f Ad verb. Magnifica, seu ingentia fecerit.

g Ad verb. ætates ætatũ, id est, in perpetuũ, vel ad posteros vsque quosuis secula.

h Pia ac religiosi virtutibus, Heb.

i Plenasmus, Hebraïs familiaris, sumitur autem brachium pro robore. Supra 51.

k Quasi paleã à vento dissipat.

l Id est, Dissipauit eos & cogitationes ipsorum, vel per cogitationes ipsorum, vt malũ consilĩ fuerit consultori possimum.

m Opibus aut potestate insignes.

n Abiectos & viles, tales autem sunt in vna paupertes spiritu i. qui sibi coram Deo nihil tribuũt.

o Qui ad extremam redacti sunt inopiam.

p Prostratum, manu sua subleuauit.

q Seruum suũ.

7 Id est, Pollicitus est.

s Posteritati.

t Signa & rationibus petebant.

u Id est, Quo nomine.

x Restituit est illi vsus vocis.

y Ad verb. sermonibus omniũ celebrata.

z Quicquid dictum aut factum fuerat.

7 Iohannes vixdum natus, autoritate Spiritus sancti, muneri suo initiatur.

Infrà 2.30, matth.3.17. Psal.132.17, Psal.132.18, ier.23.6, & 30.10.

a Diligenter & attentè cõsiderarunt, & velut infixerunt animo.

b Id est, præsens Dei fauor, & singulare quædam virtus in eo apparebat. Gen.22.16, ier.31.37.

heb.6.13.17. 1.Pet.1.3.

c Omni laude dignissimus.

d Quod ipse se manifestè ipsa declarauit populis fore, adeò quidẽ vt ipse à cælo descenderit, vt præsens eos inuiseret, & redimeret.

Supra 1.7, Zach.3.8, & 6.12, malach 4.2.

e Per solutionem, id est, nostro redemptionis pretio.

f Cornu Hebraïs, robur significat, metaphora à corupetis duãs: erigere autem robur Israelis, est eum vires Israelu collapsa vindicatur esse, quamuis tamen Israelitarum prostratis adueisarijs assereret.

g A mundo condito.

h Vt reipsa ostenderet se memorem esse.

i Deo approbatore, sup. 6.

k Id est, quantumuis hodie tantillus sis.

l Id est, aditum patefacias.

m Remissio peccatorum est medius quo nos Deus seruat, Rom.4.7.

n Propter intimam, & ipsis visceribus hærentem misericordiam.

o Alludit ad locos Ier.23.5. & Zach.3.8. & 6.12. dicitur autem germen ex alto, id est, diuinitus ad nos missum, non sicut alia sunt germina quæ è terra germinant.

p Vide Mat.4.16.

q Id est, In eam viam qua ad veram salicitatem deducit.

CAP. II.

1 Constitur tota terra à Cæsare Augusto. 7 Nascitur Christus. 13 Canticũ Angelorũ. 21 Christus circũciditur. 22 Purgatio Mariæ purgatio. 28 Simeon suscipit Christum. 29 Canticum Simeonis. 36 Anna prophetissa. 40 Puer Christus. 46 Iesus cum doctoribus disputat.

CAP. II.

1 Filius Dei, forma serui accepta exinanitus, in stabulo pauper nascitur. Idem tamen per Augustũ regem huius mundi maximũ (quãuis nihil tale cogitantem) sibi cunas præparat in Bethlehem, vt Prophetę prædixerãt. *Iohan. 7. 42.*

2 Pueruli in præsepi iacentis deitatem & officium Angeli ipsi pastoribus declarant, neglecto potentũ fastu.

1 FActum [1] est autem diebus illis, prodijt edictum à Cæsare Augusto, vt [a] describeretur [b] tota terra.

2 (Hæc descriptio prima, facta est præside Syriæ Cyrenio)

3 Ibant igitur omnes vt describerentur, in suam quisque vrbem.

4 Ascendit autem etiam Ioseph à Galilæa, ex vrbe Nazareth, in Iudæam, ‖ in [c] vrbem Dauid quæ vocatur Bethlehem (propterea quòd esset ex domo & familia Dauid.)

5 Vt describeretur cũ Maria desponsa sibi vxore, quæ erat prægnans.

6 Factum est autẽ quum essent illic, completi sunt dies quibus ipsa pareret.

7 Peperit igitur filium suum primogenitum, & fasciis eum inuoluit, reclinauitq́; eum in præsepi: eo quòd non erat eis locus in diuersorio.

8 [2] Erant autem pastores in eadem regione, [d] excubantes, & [e] agentes vigilias noctis super gregem suum:

9 Et ecce, Angelus Domini [f] superuenit ipsis & gloria Domini circumfulsit eos: & timuerunt timore magno.

10 Tunc dixit eis Angelus, Ne timete: ecce enim [g] euangelizo vobis gaudium magnum, quod erit toti populo:

11 *Nempè* natũ esse vobis hodiè Seruatorem (qui est Christus Dominus) in vrbe Dauid.

12 Hoc autem vobis signum *erit*, Inuenietis infantem fasciis inuolutum, iacentem in præsepi.

13 Et repentè adfuit cũ Angelo multitudo [h] exercituum, cœlestium, laudantium Deum, & dicentium,

14 Gloria in *cælis* altissimis Deo, & in terra pax, in homines [i] beneuolentia.

15 Et factum est, vt discesserũt ab eis Angeli in cælum, tum pastores illi dixerunt alij ad alios, Eamus sanè Bethlehem vsque, & videamus [k] factum istud quod Dominus notum fecit nobis.

16 Venerunt igitur festinantes, & inuenerunt Mariam & Ioseph, & infantem iacentem in præsepi.

17 Quum vidissent autem, diuulgauerunt id quod dictum fuerat ipsis de puerulo illo.

18 Et omnes qui audierunt, mirati sunt ea quæ ipsis dicta fuerant à pastoribus.

19 Maria verò ista omnia conseruabat, [l] conferens *ea* in corde suo.

20 Reuersi sunt autem pastores, glorificantes & laudantes Deum super omnibus quæ audierant & viderant, prout ipsis dictum fuerat.

21 [3] ‖ Et quũ adeuenisset dies octauus vt circuncideretur puerulum, ‖ tunc vocatum est nomen eius, IESVS, quod vocatum fuerat ab Angelo priusquam ipse in vtero conciperetur.

22 [4] Et quum impleti fuissent dies [m] purgationis Mariæ ‖ secundum legem Mosis, adduxerunt eum Hierosolymam, vt sisterent eum Domino,

23 (Prout scriptum est in Lege Domini, ‖ Omnis masculus [n] primogenitus, sanctus Domino [o] erit)

24 Et vt darent oblationem, ‖ secundum *id* quod [p] dictum est in Lege Domini, par turturum, aut duos pullos columbarum.

25 [5] Et ecce, quidam erat in Hierusalem cui nomen Simeon: *erátque* homo iste iustus ac [q] religiosus, expectans consolationem Israel: & [r] Spiritus sanctus erat super eum.

26 Fueratque ipsi [s] diuinitus nuntiatum à Spiritu sancto, *ipsum* non [t] visurum mortem priusquam vidisset Christum illum Domini.

27 Is igitur venit impulsore Spiritu in templum. & quum introduceret [u] puerulum Iesum parentes, vt eius causa faceret quod ex Lege consueuerant.

28 Tunc ipse accepit eum in vlnas suas, & benedixit Deo, ac dixit,

29 Nunc [x] dimittis seruum tuum Domine, [y] secundum verbum tuum, in pace.

30 Quia [z] viderunt oculi mei [a] salutem tuam.

1 Augusti edictum.

2 Christus Ecclesiæ caput, sub Lege factus, vt nos (quod & ipsum Iesu nomẽ indicat) à maledictione Legis liberaret, circumcisus, obsignat in sui ipsius carne, Patrum circumcisionem. *Gen. 17. 12, Leuit. 12. 3.*

3 Christus *Supra, 1. 31, matth. 1. 21, iohan. 7. 22.*

4 Christus cui imposita erant omnia nostra peccata, Deo secundum Legẽ oblatus, & Mariã & nos omnes in sese purificat. *Leuit. 12. 6, Exod. 13. 12, num. 3. 6, Leuit. 12. 8.*

5 Simeon publicè in templo, Messiæ aduentũ, Israelis magna ex parte reiectionem & Gentium vocationem surdis prædicit.

a Id est, Vt describtio omnium ciuitatũ capitibus, intelligeretur, qua cuiusque regionis, vrbis, familiæ, domus facultates essent.

b Quam latè patuerit imperium Romanum.

c In qua natus & educatus fuerat Dauid.

d Foris & sub dio pernoctantes.

e Ad verb. custodientes custodias, nox enim quatuor custodys, s. vigilijs diuidebatur.

f Repẽtè venit, cum nil tale illi speraret.

g Lætus vobis ad summũ nũcius ingentis gaudij.

h Copia Angelorum, quibus tanquam militibus circumsepta est Dei maiestas.

i Propensa erga homines Dei voluntas, bona, infinita, & gratuita.

k Ad verb. verbum istud, id est, istud totum negotium de quo audiuimus.

l Diligenter secum omnia ista expendit.

m Scilicet vt legem implerent, alioquin impura non reddita erat Virgo.

n Ad verb. adaperiens matricem, id est, qui primus nascebatur.

o Ad verbum, vocabitur.

p Id est, Quod mandatum erat.

q Attentè & cautè circumspiciens.

r Id est, Ornatus erat donis spiritus. Metonymia.

s Vide Matth. 2. 12. accidit, scilicet Simeoni, dum diligenter plenitudinem temporum scrutatur, quod Daniel, Dan. 9. 2.

t Heb. id est, non sensurum mortem.

u Ioseph & Maria, loquitur autem ex vulgi opinione.

x Totesticm mihi facit discedendi ex hac vita, vt patribus meis adungar.

y Secundum id quod mihi es pollicitus.

z Id est, quod ipsi oculo vidi, antea enim animo videbat, vt de Abrahamo dicitur, Vidit diem meum & gauisus est.

a Ad verbum, Id quo salui continetur.

31 Quam parasti [b] in oculis omnium populorum:

32 Lumen [c] patefaciendum Gētibus, & gloriam populi tui Israel.

33 Pater autem & mater eius mirabantur super ijs quæ dicebantur de eo.

34 Et benedixit eis Simeon, dixitque Mariæ matri eius, ‖ Ecce [d] positus est iste in [e] casum & resurrectionem multorū in Israel, & in [f] signum cui contradicatur:

35 (Quin & tuam ipsius animā [g] trajiciet gladius) vt detegantur ex multis cordibus cogitationes.

36 [6] Erat etiam *quædam* Anna prophetissa, filia Phanuel, ex tribu Aser: hæc processerat in multam ætatem, postquam vixisset cum viro annis septem à virginitate sua.

37 Et *quum esset* vidua quasi annorum octoginta quatuor, non abscedebat à templo, ieiunijs ac deprecationibus seruiens Deo nocte ac die:

38 Hęc igitur eo ipso momento [h] quū superuenisset, vicissim confitebatur Domino, & loquebatur de eo omnibus qui expectabāt redemptionē in Hierusalem.

39 At *illi* vt perfecerunt omnia secūdum Legem Domini, reuersi sunt in Galilæam, in vrbem suam Nazareth.

40 Puerulus autem crescebat, & corroborabatur Spiritu, [i] implebaturque sapientia: & Dei gratia ipsi inerat.

41 [7] Ibant verò parentes eius quotānis Hierosolymam, ‖ in festo paschæ.

42 Quum igitur factus esset annorum duodecim, ascenderunt ipsi Hierosolymā secundum ritum festi.

43 Peractisque *eius* diebus, quum reuerteretur illi, remānsit puer Iesus in Hierusalem: quod nesciuit Ioseph, nec mater eius.

44 Existimantes autem eum esse in comitatu, ierūt viam *vnius* diei: & requirebāt eum inter cognatos, & inter notos.

45 Et quum eum non inuenissent, reuersi sunt in Hierusalem, quærentes eum:

46 Et factum est, triduo pòst inuenerunt eum in templo, sedentem in medio magistrorum, & audientem eos, & eos interrogantem.

47 Obstupescebant autem omnes qui eum audiebant, super intelligentia & responsis eius.

48 Et eo viso fuerunt attoniti: & dixit ei mater eius, Fili, cur ita fecisti nobis? ecce, pater tuus & ego cruciati quærebamus te.

49 [8] Tunc dixit ad eos, Quid est quòd quærebatis me? *an* nesciebatis quod in ijs quæ Patris mei sunt, oportet me esse?

50 At ipsi non intellexerunt verba quæ ipsis loquutus erat.

51 [9] Descendit autem cum eis, venitque Nazareth: & erat eis subiectus. Et mater eius conseruabat omnia hæc in corde suo.

52 Iesus autem proficiebat sapiētia & statura ac gratia apud Deū & homines.

CAP. III.

4 Iohannes hortatur ad resipiscentiam. 15 Testimonium ipsius de Christo. 20 Herodes illum in carcerem includit. 21 Christus baptizatur. 23 Catalogus Maiorum Christi.

1 ANno [1] verò decimoquinto imperij Tiberij Cæsaris, Pontio Pilato præside Iudææ, & tetrarcha Galilææ Herode, Philippo autem ipsius fratre tetrarcha Iturææ & Trachonitidis regionis, & Lysania Abilenes tetrarcha,

2 ‖ Sub Pontificibus maximis [a] Anna & Caiapha, factum est verbum Domini ad Iohānem Zachariæ filium, in deserto.

3 ‖ Venit igitur in omnem regionem circumiacētem Iordani, prædicans [b] Baptismum resipiscentiæ in remissionem peccatorum.

4 Vt est scriptum in libro sermonum Esaiæ Prophetæ, dicentis, ‖ Vox clamātis in deserto, Parate viam Domini, cōplanate semitas eius.

5 Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis deprimetur: & quæ curua sunt, fient *via* recta, & asperæ viæ *fient* planæ.

6 Videbitq; omnis [c] caro [d] salutē Dei.

7 Dicebat igitur turbæ venienti vt baptizaretur ab ipso, ‖ Progenies viperarum quis prænonstrauit vobis vt futuram iram effugeretis?

8 Ferte igitur fructus dignos ijs qui resipuerint, & ne cœperitis dicere apud vosipsos, Patrē habemus Abraham. Dico enim vobis, posse Deum etiam ex lapidibus istis excitare liberos Abrahamo.

9 Iam verò securis etiam ad radicē arborum posita est: omnis igitur arbor non edens fructum bonum, excidītur, & in ignem abijcitur.

10 Tunc interrogauit eum turba, dicens, Quid igitur faciemus?

8 Minimè quidem negligēda, sed tamen Dei gloriæ secūdū vocationem nostrā postponēda sunt quæcūque hominibus officia debemus.

9 Christus, verus homo, per omnia nobis similis factus, excepto peccato.

CAP. III. *Act. 4.6. Matth. 3.1, mar. 1.4.*

1 Iohannes tempore à Prophetis prodiens, iacit exhibiti Euāgelij fundamēta: vera Legis obseruatione, & gratuita in Christo pone ipsum aduentāte misericordia proposita, addito etiā baptismo, efficaci tum regenerationis, tum remissionis peccatorum symbolo. *Esa. 40.3, ioh. 1.23. Matth. 3.7.*

a Hic vocatur à Ioseph Ananus.

b Vide Mat. 3.

c Omnis caro, pro omni homine.

d Vide supr. 2.30.

6 *Additur Simeoni altera testis, & quidē omni exceptione maior, omnes ad excipiēdum exhibitum Messiam inuitans. Esa. 24, rom. 9.33. 1 pet. 2.8.*

b Ad verb. Aste faciem, tanquam signum aliquod editū loco positum, quo cōuertātur omnium oculi.

c Quod Gētibus illucescat.

d Pro scopo & destinatus & constitutus à Deo.

e Casum reproborum sua peruersitate culpa, resurrectionē electorū quibus data vt credant.

f Id est, Scopum, quem omnes certatim figere cōtendunt. Deut. 28.1.

g Id est, Sanissimā vulnerabit dolore.

7 *Extraordinario fūcio, Scribæ & Pharisæi ad audiendū eo tempore Christi sapiētiam excitātur.*

h Id est, Vna cum Simeone.

i Vt illa Dei vnta esse pro ætatis progressu in homine Christo exeribat.

8 *Fere igitur fructus dignos ijs qui resipuerint, & ne cœperitis dicere apud vosipsos, Patrē habemus Abraham. Dico enim vobis, posse Deum etiam ex lapidibus istis excitare liberos Abrahamo.*

11 Respondens autem dixit eis, ‖ Qui habet duas tunicas, impertiat non habenti: & qui habet escas, similiter faciat.

12 Venerunt autem & publicani vt baptizarentur: & dixerunt ei, Magister, quid faciemus?

13 Ipse verò dixit eis, Nihil amplius quàm quòd [e] constitutum est vobis, exigite.

14 Interrogauerũt autem eum etiam milites, dicentes, Et nos quid faciemus? & dixit eis, Neminem concutite, neque calumniamini: & contenti estote [f] stipendijs vestris.

15 [2] Expectante autem populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Iohãne, númnam ipse esset Christus ille,

16 Respondit Iohannes, dicens omnibus, ‖ [g] Ego quidem baptizo vos aqua: sed venit qui validior me est, cuius non sum dignus qui soluam solearum corrigiam: ipse vos baptizabit Spiritu sancto & igni.

17 [3] Cuius ventilabrũ in manu ipsius, & perpurgabit aream suam: cogetq; triticum in horreum suum, paleam autem exuret igni inextinguibili.

18 Multa igitur etiam alia exhortans euangelizabat populo.

19 [4] ‖ Herodes autẽ tetrarcha quum argueretur ab eo de Herodiade vxore Philippi fratris eius, deq; omnibus sceleribus quæ ipse fecerat:

20 Adiecit & hoc supra omnia, quod inclusit Iohannem in carcere.

21 ‖ [5] Factum est autem quum baptizaretur omnis populus, & Iesus baptizatus esset, & precaretur, vt apertum sit cœlum:

22 Ac descenderit Spiritus sanctus corporea specie tanquam columba, supra eum: & vox de cœlo extiterit, dicens, Tu es Filius ille meus dilectus in te acquiesco.

23 [6] Ipse autem Iesus incipiebat esse quasi annorum triginta, filius (vt existimabatur) Ioseph, qui fuit *filius* Heli,

24 Qui fuit Matthat, qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Iãna, qui fuit Ioseph,

25 Qui fuit Mathathiæ, qui fuit Amos, qui fuit Naum, qui fuit Esli, qui fuit Naggæ,

26 Qui fuit Maath, qui fuit Matthathiæ, qui fuit Semi, qui fuit Ioseph, qui fuit Iuda,

27 Qui fuit Ioanna, qui fuit Rhesa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri,

28 Qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosam, qui fuit Elmodã, qui fuit Er,

29 Qui fuit Iose, qui fuit Eliezer, qui fuit Iorim, qui fuit Matthat, qui fuit Leui,

30 Qui fuit Simeon, qui fuit Iuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Ionan, qui fuit Eliacim,

31 Qui fuit Melea, qui fuit Mainan, qui fuit Mattatha, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid.

32 Qui fuit Iesse, qui fuit Obed, qui fuit Boos, qui fuit Salmon, qui fuit Naasson,

33 Qui fuit Aminadab, qui fuit Aram, qui fuit Esron, qui fuit Phares, qui fuit Iudæ,

34 Qui fuit Iacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abraham, qui fuit Thara, qui fuit Nachor,

35 Qui fuit Saruch, qui fuit Ragau, qui fuit Phalec, qui fuit Heber, qui fuit Sale,

36 Qui fuit Arphaxad, qui fuit Sem, qui fuit Noe, qui fuit Lamech,

37 Qui fuit Mathusala, qui fuit Henoch, qui fuit Iared, qui fuit Mahalaleel, qui fuit Cainan,

38 Qui fuit Henos, qui fuit Seth, qui fuit Adam, qui fuit [h] Dei.

CAP. IIII.

1 De tentatione & ieiunio Christi. 16 Docet in Nazaret magna omnium admiratione. 24 Prophetia in patria docens contemnitur. 33 Daemoniacus sanatur. 38 Socrus Petri sanatur. 40 Sanãtur & infirmi. 41 Et damones confitentur Christum.

CAP. IIII.

1 IEsus ‖ [1] autem plenus Spiritu sancto, reuertit à Iordane, & actus est ab *eodem* Spiritu in desertum.

2 Dies quadraginta, tentante *eum* diabolo. Neque comedit quicquam per illos dies: sed ijs exactis postea esurijt.

3 [2] Tũc dixit ei diabolus, Si Filius es

Iac.3.15, 1.Ioh.3.17.

2 Vt ritè & cum fructu sacramenta percipiamus, neque in signis hærendum, neque in eo qui signa administrat, sed ad Christum sacramentorum autorem, & rei ipsius per sacramenta adumbratę exhibitorem, assurgẽdum est.

Mat.3.11, mar.1.8, ioh.1.26, act.1.5, & 8.4, & 11.16, & 19.4.

3 Euangelium est mũdi totius cribrum.

4 Iohannis præconium morte ipsius sanciri oportuit.

Mat.14.3, mar.6.17.

Mat.3.13, mar.1.9, ioh.1.32.

5 Baptismus noster in capite Ecclesię sanctificatur, simulq; ipsius Patris voce, Christus æternus Rex noster, sacerdos & Propheta declaratur.

6 Christi secundum carnem genus ad Adamum & inde ad Deũ vsq; deducitur, vt eum esse cõstet quẽ vnum Deus Abrahamo & Dauidi promissum, ab æterno Ecclesiæ suæ ex omni hominum genere colligendæ destinauit.

Mat.4.1, mar.1.12.

1 Christus in desertum quasi extra mundum abreptus, pòst quadraginta dierum ieiuniũ, Satana ter superato, velut è cœlo victor repentè prodiẽs munus suũ aggreditur.

2 Christus primùm ad diffidẽtiã de Deo, deinde ad opũ & bonorũ studiũ, tertiò deniq; ad vanam de se cõfidentiã à Satana solicitatus, ter eũ Dei verbo vincit.

e Quæ summa est exigenda pecunia vectigalis. f Ad verb. opsonijs vestris, nam cibaria militibus dabantur cum paruxillo pecuniæ. g Vide Mat.3.11.

h Videlicet filius non genitus, sed filius: Nam ea ratione aliquando se Patrem Deus nuncupat, Deut.32.6.

Dei,

Dei, dic isti lapidi, vt fiat panis.

4 Et respondit ei Iesus, dicens, Scriptum est, ‖ non pane solo victurum hominem, sed omni verbo Dei.

5 Tunc quum subduxisset eum diabolus in montem sublimem, ostendit ei omnia regna terræ [a] puncto temporis.

6 Et ait ei diabolus, Tibi dabo [b] potestatem hanc vniuersam, & gloriam illorum *regnorum*. nam mihi [c] tradita est, & cuicunque voluero, do eam.

7 Itaque si tu adoraueris me, erunt tua [d] omnia.

8 Respondens autem Iesus, dixit ei, Abscede a me Satana: Scriptum est enim, ‖ Adorabis Dominum Deum tuum: & ei soli seruies.

9 [e] Tum duxit eum in Hierusalem, & eum statuit supra pinnas templi: & dixit ei, Si Filius Dei es, iace teipsum hinc deorsum.

10 Scriptum est enim, ‖ Angelis suis mandabit de te, vt custodiant te.

11 Et in manus tollent te, nequando offendas ad lapidem pedem tuum.

12 Respondens autem Iesus dixit ei, Dictum est, ‖ Non tentabis Dominum Deum tuum.

13 Et finita omni tẽtatione, diabolus abscessit ab eo ad tempus.

14 Reuersus est autẽ Iesus cum virtute Spiritus in Galilæam: & fama de eo exijt in totam circumiacentem regionem.

15 Et ipse docebat in synagogis eorũ, omnibus ipsum glorificantibus.

16 ‖ [g] Venit igitur Nazareth vbi fuerat nutritus: & intrauit, vt consueuerat, die Sabbathi, in synagogam: & surrexit vt legeret.

17 Tunc datus est ei liber Esaiæ prophetæ: quumque [f] explicuisset librum, inuenit locum *in* quo scriptum erat,

18 ‖ Spiritus Domini super me, propterea quòd vnxit me: vt euangelizem pauperibus misit me, vt sanem contritos corde, vt prædicem captiuis dimissionẽ, & cæcis [g] visus recuperationem, & confractos emittam in libertatem:

19 Vt prædicem annum Domini acceptum.

20 Et complicatum librum quũ reddidisset ministro, sedit & omnium in synagoga oculi erant intenti in eum.

21 Cœpit autem eis dicere, Hodiè impleta est hæc Scriptura [h] audientibus vobis.

22 [i] Et omnes [i] testimonium ei dabãt, ac [k] mirabantur super sermonibus *plenis* [l] gratia, qui procedebant ex ore ipsius, dicebantque, Nónne iste est filius Ioseph?

23 Et dixit ad eos, Omninò dicetis mihi hoc prouerbium, Medice, cura teipsum: quæcunque audiuimus facta fuisse in Capernaum, fac etiam hic in patria tua.

24 Dixit autem, Amen dico vobis, ‖ nemo Propheta acceptus est in patria sua.

25 Sed in veritate dico vobis, ‖ multæ viduæ erant diebus Eliæ in Israel, quando clausum est cœlum ad annos tres & sex menses, *adeò* vt fuerit fames magna per totam [m] regionem.

26 Sed ad nullam illarum missus est Elias nisi Sareptam *vrbem* [n] Sidoniæ, ad mulierem viduam.

27 ‖ Et multi leprosi erant in Israel [o] sub Eliszeo propheta, sed nemo eorum purgatus est nisi Naaman Syrus.

28 [p] Tum repleti sunt omnes excandescentia in synagoga, hæc audientes.

29 Et quum [p] surrexissent, eiecerunt eum extra vrbem, & duxerunt eum vsq; ad [q] supercilium mõtis super quem vrbs ipsorum erat ædificata, vt præcipitarent eum,

30 Ipse verò quum transisset per medium eorum, profectus est.

31 Et descẽdit in Capernaum vrbem Galilææ, ‖ ibique docebat eos sabbathis.

32 ‖ Et percellebantur super doctrina eius. erat enim sermo ipsius cum autoritate.

33 ‖ Erat autem in synagoga quidam [r] habens [r] spiritum dæmoniacum impurum, qui exclamauit voce magna,

34 [s] Dicens, Ah, quid nobis tecum Iesu Nazarene? venisti vt perderes nos? noui te quis sis, *nimirum* Sanctus ille Dei.

Deut.8.3, mat.4.4.

3 Christus quis sit, & quorsum venerit, ex Esaia prophetis palàm suis demonstrat.

a Momento temporis: metaphora ducta a Scribarum puncto.

b Metonymia potestatis nomine, regna ipsa intelligit.

Deut.6.13, & 10.20.

c Verè quidẽ illud. nã præcepti est mũdi, at præcarii, tũ autem absoluti: itaque malè colligit, sibi ea cui velit. Psal.91.11. Deut.6.16.

d Ex edito loco, cui subiecta erat amplissima regio, situs omnium regionũ ei communis.

e In totum hunc locum, vide Mat.4.

f Erant enim eo tempore libri tertæ bacis circumuoluti. Mat.13.54, mar.6.2, ioh.4.43.

Esa.61.1.

g Ad verb. tenidentiam (barbarè tamen) dicere ipsa.

4 Familiaritas cõtẽptum etiam Christi gignit, qui propterea deserũs suis sæpe ad extraneos migrat.

5 Mundus quo asperius reprehenditur, eo apertius furit: sed piorum vita non est impiorum libidini sine exceptione exposita.

Ioh.4.44.

1.Reg.17.9, iac.5.17.

2.Reg.5.14.

6 Christus non tantùm hominẽs, quantumuis stupidos, sed ipsa etiã dæmonia, velint, nolint, percellit.

h Ad ver. in auribus vestris.

i i. Approbabant communi consensu ea verba de quibus ipse disserebat: stetizeri enim hoc loco, & multis aliis similibus, significat aliquid publicæ professionis comprobare. Mat.4.23, mar.1.21. Mat.7.29, mar.1.22.

k Hæc Scripturarum collatione intelligi erant non solum docti, sed & plebi per totam vernaculo vtebantur sermone aliisquin non admirata fuisset multitudo. eundem ordinem instituit in Ecclesia Corinthiaca Paulus, 1.Cor.14.

l Vitiosa diuina qua in Christi verbis tũc habitu inerat, quanquã hominem mirifice ad se alliceret, Psal.45.2, Diffusa est gratia in labijs tuis.

m Ad ver. in terram. Israelitica, Vide Mar.15.33.

n i. Quæ erat in Sidoniorum agro.

o Quo tempore Elisæus sanctius est nuncupatus Propheta.

p Dimisso conuentu, vel egressi à synagoga.

q. Metaphoricè, pro parte montis editiore.

r Ad ver. spiritũ dæmonij impuri, i. dæmonem impurum.

35 Et obiurgauit eum Iesus, dicens, Obmutesce, & exi ab eo. Tunc dæmonium, abiecto illo in medium, exijt ab eo, nihilque ei nocuit.

36 Et obortus est pauor in omnibus, & colloquebantur alij cum alijs, dicētes, Quid hoc rei est, quòd cum autoritate ac potestate imperat impuris spiritibus, & exeunt?

37 Et peruenit rumor de eo in omnē locum circumiacentis regionis.

38 7 ‖ Quum surrexisset autem Iesus è synagoga, introiuit domum Simonis: socrus verò Simonis detinebatur febri magna: & rogauerunt eum pro illa.

39 Tunc *ipse* [t] adstans supra eam, obiurgauit febrim: & *febris* eam dimisit. *illa* verò quum illicò surrexisset, ministrauit eis.

40 Occidente autem sole, omnes qui habebant ægrotantes morbis varijs, ducebant ipsos ad eum: ille verò vnicuique ipsorum impositis manibus, sanauit eos.

41 8 ‖ Exibant autem etiam dæmonia ex multis, clamantia ac dicentia, Tu es Christus ille Filius Dei. [t] Sed *ipse* obiurgans, non sinebat ea loqui, quòd scirent ipsum esse Christum.

42 9 [u] Orto autem die egressus profectus est in desertum locum: & turba quærebat eum, veneruntque vsque ad ipsum: & retinebant eum ne ab ipsis discederet.

43 Ille verò dixit eis, Certè etiam alijs vrbibus oportet me euangelizare regnum Dei: nam ad hoc missus sum.

44 Et prædicabat in synagogis Galilææ.

CAP. V.

1 *Christus docet è nauigio.* 6 *De captura piscium.* 12 *Leprosus.* 16 *In deserto orat Christus.* 17 *Paralyticus.* 27 *Leui publicanus.* 34 *Ieiunia & affusiones Apostolorum post ascensionē.* 36 37 38 *Vetustis vtribus & vestibus discipuli debiles & minus robusti comparantur.*

1 FActum ‖ est autem, quum turba [a] immineret ei, audiendi verbi Dei causa, ipse stabat apud stagnū Genezaret:

2 Viditque duo nauigia quæ ad stagnum erant: piscatores verò quum ex ijs descendissent, abluebant retia.

3 Ingressus autem in vnum istorum nauigiorum, quod erat Simonis, rogauit eum vt à terra [b] produceret paululum: quumque concedisset, docebat turbam ex nauigio.

4 Vt cessauit autem loqui, dixit ad Simonem, Produchito in altum, & demittite retia vestra ad capturam.

5 Tum respondens Simon ait ei, [c] Magister, quum per totam noctem nos [d] fatigauerimus, nihil cepimus: tamēn [e] ex tuo iussu demittam rete.

6 Et quum hoc fecissent, concluserunt piscium multitudinem magnam. dirumpebatur autem rete eorum.

7 Et inuenerunt socijs qui *erant* in altero nauigio vt venirent, & ipsis opitularentur. Venerunt igitur & impleuerunt ambas naues, ita vt mergerentur.

8 Quum autem *hæc* vidisset Simon Petrus, accidit ad genua Iesu, dicens, Discede à me. Nam homo peccator sum, Domine.

9 Pauor enim [f] occuparat eum & omnes qui cum eo *erant*, super captura piscium quam comprehenderant.

10 Similiter autem & Iacobum & Iohānem filios Zebedæi, qui erant socij Simoni. Tunc ait ad Simonem Iesus, Ne metue: ab hoc *tempore* homines viuos capies.

11 *Illi* autem quum subduxissent in terram nauigia, relictis omnibus, sequuti sunt eum.

12 2 ‖ Et factum est, quū esset in quadam vrbe, tum ecce *adfuit* quidam plenus lepra: ac viso Iesu procidens in faciē, rogauit eum, dicens, Domine, si velis, potes me purgare.

13 *Iesus* autem extensa manu tetigit eum, dicens, Volo, purgator. Et statim lepra abijt ab eo.

14 Ipse verò præcepit ei vt nulli *hoc* diceret: sed vade, *inquit*, ostende teipsum sacerdoti, & offer pro purgatione tui, ‖ prout præcepit Moses, *vt hoc sit* eis testimonio.

15 3 Dimanabāt autem eo magis sermones de eo: & conueniebat turba multa vt audirent, & per eum sanarentur à morbis suis.

16 Ipse autem secedēs erat in desertis, & precabatur.

17 Et factum est quodam die, quum ipse doceret, essentque Pharisæi sedentes ac Legis doctores, qui venerant ex omnibus vicis Galilææ & Iudææ & *ex* Hierusalem

7 Christus, sanandis solo verbo corporis morbis, confirmat se Deū esse omnipotentem, salutis hominū causa missum. *Mat.8.14, mar.1.30.*

8 Satā perpetuus veritatis hostis, ne tum quidem audiēdus quū veritatem dicit. *Mar.1.34.*

9 Nulla ne zeli quidem specie debemus in vocationis nostræ cursu retardari.

[f] *Gestus Christi ad Petri fulcrum inclinata vt febricitantem alleuaret.*

[t] *Vide Mar. 1.14.*

[u] *Id est, cùm prima luce, aduentante.*

CAP. V. *Mat.4.18, mar.1.16.*

1 Christus quatuor à se citos discipulos admonet Apostolicæ functionis tandem illis cōmittendæ.

[a] *Cum quasi in illum incumberet præ videndi & audiendi studio, qua re fecit vt è nauigio doceret.*

2 Christus leproso sui attactu mūdato, & ad sacerdotes remisso, testatur se eū esse quo per fidē apprehenso, nos omnes secūdum Legem immundi, testimonio ipsius Dei, mundi ac puri pronuntiemur.

3 Christus mauult doctrina quam miraculis inclarescere, ideoque ab ijs discedit qui ipsum vt corporum medicum, non vt salutis autorem quærunt.

[b] *In altum.*

[c] Epistatem, *ὁ ἐστι qui reliquis præest, alij Euangelistæ retinuerunt nomen Rabbi. Mat.8.2, mar.1.40.*

[d] *Vide Mat. 6.28.*

[e] *Ad verbum, in verbo tuo, i. iuxta id quod præcipis.*

[f] *Vndique conclusum tenebat.*

Leuit.14.4.

Hierusalem: & [z] potentia Domini adesset *ei* ad sanandum [b] illos:

18 4 ‖ Tunc ecce *adferuerunt* quidam ferentes in lecto hominem qui erat [i] paralyticus: & studebant eum inferre, & ponere in ipsius conspectu.

19 [k] Et quum non inuenissent qua parte eum inferrent, propter turbam, ascenderunt supra domum, & per tegolas demiserunt eum cum lectulo in medium, ante Iesum.

20 Qui fide eorum [k] visa, dixit, Heus tu, remissa sunt tibi peccata tua.

21 Tunc cœperunt ratiocinari Scribæ & Pharisæi, dicentes, Quis est iste qui loquitur blasphemias? Quis potest remittere peccata nisi solus Deus?

22 Iesus autem quum [m] nosset eorum ratiocinationes, respondens dixit eis, Quid ratiocinamini in cordibus vestris?

23 Vtrum est facilius, dicere, Remissa sunt tibi peccata: an dicere, Surge & ambula?

24 Vt autem sciatis Filium hominis præditum esse autoritate in terra remittendi peccata, (ait paralytico) Tibi dico, surge, & sublato lectulo tuo, proficiscere domum tuam.

25 *Is* autem illicò quum surrexisset in conspectu eorum, sublato eo in quo iacuerat, abijt domum suam, glorificans Deum.

26 Et stupor cepit omnes, & glorificabant Deum: & repleti sunt timore, dicentes, Certè vidimus inopinata hodie.

27 ‖ [5] Posthæc verò exijt, & conspexit publicanum nomine Leui, sedentem ad telonium, & dixit ei, Sequere me.

28 Et *ille* relictis omnibus surrexit, & sequutus est eum.

29 Et fecit ei Leui epulum magnum domi suæ: erat q; turba multa publicanorum, & aliorum qui cum ipsis accumbebant.

30 Qui autem ex ijs erant Scribæ & Pharisæi, murmurabant aduersus discipulos eius, dicentes, Quare cum publicanis & peccatoribus editis & bibitis?

31 Et respondens Iesus dixit eis, Non opus est ijs qui sani sunt, medico: sed ijs qui malè affecti sunt.

32 ‖ Non veni vt vocarem iustos, sed peccatores ad resipiscentiam.

33 ¶ ‖ Ipsi verò dixerunt ei, Quare discipuli Iohannis ieiunant crebrò, & deprecationes faciunt, similiter & discipuli Pharisæorum: tui verò edunt & bibunt?

34 [7] Ipse autem dixit eis, Num potestis facere vt filij thalami, quo *tempore* cũ ipsis est sponsus, ieiunent?

35 Aderunt autem dies quum tolletur ab eis sponsus, tunc ieiunabunt illis diebus.

36 Dicebat autem eis etiam per parabolam, Nemo panniculum nouæ vestimenti immittit in vestimentum vetus: alioquì & illud nouum findit *vetus*, & veteri non conuenit panniculus *sumptus* ex nouo.

37 Et nemo inijcit vinum nouum in vtres veteres: alioquì disrumpet vinum nouum vtres, & ipsum effundetur, & vtres peribunt.

38 Sed vinum nouum in vtres recentes inijciendum est: & vtraque conseruantur.

39 Et nemo qui biberit vetus, statim vult nouum: dicit enim, Vetus [n] vtilius est.

n Salubrius.

CAP. VI.

1 Discipuli spicas vellunt Sabbatho. 6 De homine manum aridam. 13 Electio Apostolorum. 20 De beatitudinibus & maledictionibus. 27 Inimici diligendi. 46 Qui fructus verbum Dei sit audiendum.

1 FActum ‖ [a] est verò vt sabbatho [a] altero primo pertransiret per sata, Vellebant autem eius discipuli spicas, & edebant, [b] confricantes manibus.

2 Quidam autem Pharisæorum dixerunt eis, Cur facitis quod non licet facere sabbathis?

3 Tunc respondens Iesus dixit eis, ‖ Ne hoc quidem legistis quod fecit Dauid quum esuiret ipse, & qui cum eo erant?

4 Quomodo introierit domum Dei, & panes propositionis sumpserit, ederitque, ac dederit etiam ijs qui secum erant: quos *panes* non licet edere ‖ nisi solis sacerdotibus?

5 Et dicebat eis, Filius hominis Dominus est etiam Sabbathi.

Mat.9.2. mar.2.1.

4 Christus sanato paralytico, malorum omnium causam & remedium ostendit.

5 Ecclesia est peccatorum Christi beneficio resipiscentium multitudo, cum eo conuiuans, magno cum superbi & inuidi mundi offendiculo.

6 Hypocritarum & imperitorum hominum est pietatem in ieiunio & rebus mediis collocare.

7 Sese exuere vt illa in Christo, illa tempore.

a De quibus egit vers. 15.

b Id est, enervatus, paralyticus verò nomen est vitiatum.

a Vid. Mar.2 1 Id est, cognata, Heb.

m Diuina scilicet intelligentia. Mat.9.9, mar.2.14.

1 Tim.1.15.

Mat.9.14, mar.2.18.

Leges de ieiunijs & alijs eiusmodi rebus promiscuè & absque circumstantiarum discrimine positæ, non modò sunt tyrannica, sed etiam summè pernitiosæ in Ecclesia.

Mat.12.5. mar.2.1. 1.Reg.21.6. Exod.19.22. Leuit.24 32, & 24.9.

1 Christus aduersus superstitiosos in munitissimis quibusque hærentes, ostendit ne sabbathi quidem Legem sine omni exceptione latam fuisse, nedũ vt in externa eius obseruatione posita esset hominum salus.

a Cùm spicas vellerent discipuli rectè annotat Epiph. in confutatione Ebionis, illum factum esse in festo Azimorum. Cum autem in festis plurium dierum vt in festo tabernaculorum & Paschæ, primus & vltimus dies pari celebrandi essent ceremonia, Leuit.23. vltimus ille dies commodè vocatur a Luca, secundus primum sabbathum, at Theoph. putat intelligendum esse alterum post primum alterius festi. b Ad verbi atrendo communitatis.

6 ‖[a] Factum est verò etiam alio sabbatho vt ipse ingrederetur in synagogã, ac doceret. Erat autem ibi quidam cuius manus dextera erat arida.

7 Obseruabant autem eum Scribæ ac Pharisæi an sabbatho sanaturus esset *illum*, vt inuenirent accusationem *aduersus* eum.

8 At ipse norat cogitationes eorum: & dixit homini qui habebat manum aridam, Surge, & sta in medio. Ille verò surgens stetit.

9 Dixit igitur eis Iesus, Interrogabo vos quiddam, [c] Licet sabbathis benefacere, an malefacere *cuipiam?* hominem seruare, an [d] perdere?

10 Et quum eos omnes circumspexisset, ait homini, Extende manum tuam. Ille autem ita fecit: & restituta est manus eius *sana* sicut altera.

11 Ipsi autem repleti sunt amentia: & colloquebantur alij cum alijs, quidnam facerent Iesu.

12 [e] Factum est autem illis diebus, abijt in montem ad precandum: [e] & pernoctauit *illic* precans Deum.

13 ‖ Et quum dies ortus esset, aduocauit discipulos suos, & quum ex ipsis elegisset duodecim, quos & Apostolos nominauit,

14 (*Nempe* Simonem, quem etiam nominauit Petrum, & Andream fratrem eius, Iacobum & Iohannem, Philippum & Bartholomæum,

15 Matthæum & Thomam, Iacobum Alphæi *filium*, & Simonem qui vocatur Zelotes,

16 Iudam Iacobi *fratrem*, & Iudam Hcarioten, qui etiam fuit proditor.)

17 Descendit cum eis, stetitque in loco campestri: turbaque discipulorum eius, & multitudo magna plebis ex tota Iudæa & Hierusalem, & à [f] maritima *regione* Tyri & Sidonis, qui venerant vt audirent eum, & sanarentur à morbis suis:

18 Et qui torquebantur à spiritibus impuris: & sanabantur.

19 Et tota turba studebat eum tangere: quia virtus ab eo exibat, & sanabat omnes.

20 [g] ‖ Ipse verò sublatis oculis suis in discipulos, dicebat, [g] Beati pauperes: quia vestrum est regnum Dei.

21 ‖ Beati qui nunc esuritis: quia saturabimini. ‖ Beati qui nunc fletis: quia ridebitis.

22 ‖ Beati eritis quum vos oderint homines, & [h] separauerint vos, & conuitiati fuerint *vobis*, & nomen vestrum vt malum eiecerint, propter Filiũ hominis.

23 Gaudete illo die & [i] salite, ecce enim, merces vestra multa *est* in cœlis. nam itidem faciebant Prophetis patres eorum.

24 ‖ Sed væ vobis diuitibus: nam [k] reportatis consolationem vestram.

25 ‖ Væ vobis qui impleti estis: nam esurietis. Væ vobis qui ridetis nunc: nam lugebitis & flebitis.

26 Væ vobis quum bene vobis dixerint omnes homines: nam itidem faciebant pseudoprophetis patres eorum.

27 [l] ‖ Sed vobis dico qui auditis, Diligite inimicos vestros, benefacite ijs qui vos oderunt:

28 Benedicite ijs qui deuouent vos, & precamini pro ijs qui infestant vos.

29 ‖ Et qui tibi verberauerit maxillam, præbe & alteram: ‖ & ab eo qui tollit tibi pallium, etiam tunicam ne prohibeto.

30 Cuiuis autem petenti abs te, da: & ab eo qui tollit *res* tuas, ne repetito.

31 ‖ Et prout vultis vt faciant vobis homines, vos etiam facite eis similiter.

32 ‖ Nam si diligitis eos qui vos diligunt, [j] quæ vobis erit gratia? nam peccatores etiam diligunt eos à quibus diliguntur.

33 Et si benefeceritis ijs qui vobis benefaciunt, quæ vobis erit gratia? nam & peccatores etiam idem faciunt.

34 ‖ Et si mutuum dederitis *ijs* à quibus speratis vos recepturos, quæ gratia erit vobis? nam & peccatores peccatoribus dant mutuum, vt recipiant paria.

35 Itaque diligite inimicos vestros, & benefacite, & mutuum date, [m] nihil inde sperantes: & erit merces vestra multa, ‖ ac filij eritis illius Altissimi: nam ipse [n] benignus est erga ingratos & malos.

36 Estote ergo misericordes, prout & Pater vester misericors est.

Mat.12.5, mar.3.1.

2 Charitas, omnium cerẽmoniarũ regula.

3 Christus non absque ferentibus & longis precibus, duodecim contubernales, Apostolos futuros delegens, ostendit quanta religione in Ecclesiasticis electionibus sit opus.

4 Christus aduersus omnes philosophos, ac præsertim Epicureos, docet summum bonũ nusquam hic in terris, sed in cœlis esse repositum, afflictiones verò propter iustitiã, ster illud esse quo ad id perueniatur.

Infra, 9.1, mat.10.1, mar.3.13, & 6.7.

e Vide Mar. 3.4.

d Qui non iuuat proximum cum iuuare possit, interficit.

e Ad verb. & erat pernoctans in oratione Dei.

f A toto illo tractu maris qui Syrophœnicia dicitur.

g Id est, beati estis vos pauperes, est enim in tota oratione forma compellationis Mat.5.1.

Esa 65.13.

Esa.61.3.7. Mat.5.11.

5 Charitas Christiana plurimum à mundana dissidens, nõ modò non vindicat injurias, sed etiam hostes vel acerbissimos complectitur, idque propter Patrem cœlestem, nedũ vt suam in benefaciendo vtilitatẽ quærat.

Amos 6.1. eccle.31.8. Esa.65.13. Mat.5.44. Mat.5.39. 1.Cor.6.7.

h E Synagoga eiecerint vt explicatur Iohan.16.2.

Quæ quidem pœna in Ecclesia est grauissima, simodo censores iudicio legitimo, & ex verbo Dei iudicent. Mat.7.12, tob.4.16. Mat.5.46.

i Præ gaudij abundantia, vt solent lasciuientes pecudes.

Mat.5.42, deut.15.8. Mat.5.42.

k Id est, quic quid boni vnquam voluit accidere potest, id totum iam ex vestris opibus consequimini, itaq; non est quod aliam speretis mercedem, Mat.6.2.

l Quid est in hoc opere vestro quod gratum esse possit? Nam si in amando spectatis vestra commoda, ea quærite commoda, quæ verè sint commoda, diligite igitur vestros inimicos, sic ostenditis vos ea expectare commoda, quæ a Deo proficiscuntur.

m Cum mutuum dabitis, solo beneficiendi affectu ijs impulsi, non quia speratis vos post ea recepturos sortem.

n Id est, Facilem sui præbet usum.

37 [6] ‖ Ne iudicate, & non iudicabimini: ne condemnate, & non condemnabimini: [o] absoluite, & absoluemini:

38 Date, & dabitur vobis: ‖ mensuram, *inquam*, bonam, [p] pressam, agitatam, & superfluentem dabunt in sinum vestrum. Eadem enim mensura qua metimini, vicissim metientur vobis *alij*.

39 [7] Dicebat autem eis parabolam, ‖ Num potest cæcus cæco præire? nónne ambo in foueam cadent?

40 ‖ Non est discipulus supra magistrum suum: sed quisquis *erit* [q] perfectus *discipulus*, erit vt magister.

41 [8] ‖ Quid autem aspicis festucã quę est in oculo fratris tui, trabé autẽ quæ est in oculo proprio, non animaduertis?

42 Aut quomodo potes dicere fratri tuo, Frater, sine eijciam festucam quæ in oculo tuo est: quum ipse trabem quæ est in oculo tuo, non respicias? Hypocrita, eijce primùm trabem illam ex oculo tuo: & tum despicies vt eijcias festucam quæ est in oculo fratris tui.

43 ‖ [9] Non est enim arbor bona quæ ferat fructum putrem, neque arbor putris quæ ferat fructum bonum.

44 ‖ Vnaquęq; enĩ arbor ex fructu proprio cognoscitur, Neq; enim è spinis colligunt ficus, neq; è rubo vindemiant vuã.

45 Bonus homo ex bono thesauro cordis sui profert bonum: & malus homo ex malo thesauro cordis sui profert malum. ex abundantia enim cordis loquitur os eius.

46 ‖ Quid autem vocatis me Domine, Domine: & non facitis quæ dico?

47 [10] Quisquis venit ad me, & audit sermones meos, & eos præstat, indicabo vobis cui similis sit.

48 Similis est cuipiam ædificanti domum, qui fodit & excauauit, posuitque fundamentum super petram: vbi autem venit inundatio, illisum est flumen domui illi, sed non potuit eam quatere: fundata enim erat super petram.

49 Qui autẽ *eos* audiuit, nec præstitit, similis est cuipiã qui ædificauit domum suam super solum absq; fundamento: cui illisum est flumen: itaque statim cecidit, fuitque ruina domus illius magna.

Mat.5.1.
6 Fraternas reprehensiones nec curiosas, nec morosas, nec malignas, sed iustas, moderatas & amicas esse oportet.
Mat.7.2, mar.4.24. Mat.15.14. Mat.10.24, ioh.13.16, & 15.20.
Mat.7.5.
7 Imperiti reprehensores, & se & alios perdũt quia qualis magister, talis & discipulus.
8 Hypocrita, seuerissimi aliorum reprehensores, in alijs perspicacissimi, in seipsis cæci.
Mat.7.17. Mat.6.16, & 12.33.
9 Bonus est non quisquis nouit alios carpere, sed qui integritatem tum verbis tum factis probat.
Mat.7.21, mar.3.13, iac.1.21.
10 Veram pietatem à ficta tandem discernit tentatio.
s Cum hoc loco non agatur de politicis iudicijs, constat absoluendi verbo intelligẽdam illam qua Christiani vtuntur in frendis & condonandis iniurijs.

CAP. VII.

t Dei seruus Centurionis. 9 Fides Centurionis. 11 Filius vidua suscitatur in Nain. 18 Iohannes mittit discipulos suos ad Christum. 31 Eiusdem peculiaris vitium ratio. 37 Peccatrix rigat pedes Iesu.

1 ‖ Vum [r] autem finisset omnia verba sua audiente populo, ingressus est Capernaum.

2 Centurionis autem cuiusdam seruus malè affectus moribundus erat: qui erat ipsi [s] pretiosus.

3 Is verò quum audisset de Iesu, misit ad eum seniores Iudæorum, rogans eum vt veniret & seruaret seruum suum.

4 Isti autem quum venissent ad Iesum, precati sunt eum studiosè, dicentes dignum esse cui hoc præberet.

5 Diligit enim, *aiebant*, gentem nostram, & [t] synagogam ædificauit nobis.

6 Iesus ergo proficiscebatur cum eis. Et quum iam non longè abesset domo, misit ad eum Centurio ille amicos, [u] dicens ei, Domine, ne vexare: neque enim sum dignus vt tectum meum subeas:

7 Ideò ne meipsum quidem sum dignum arbitratus qui venirem ad te: sed [x] dic verbo, & sanabitur puer meus.

8 Etenim ego homo sum sub [y] potestate constitutus, habens sub me milites: & dico huic, Proficiscere, & proficiscitur: & alteri, Veni, ac venit: & seruo meo, Fac hoc, ac facit.

9 Auditis autem his, Iesus admiratus est eum: & conuersus dixit turbæ quæ ipsum sequebatur, Dico vobis, ne in Israel quidem tantam fidem inueni.

10 Et domum reuersi qui missi fuerant, sanum inuenerunt seruum qui ægrotus fuerat.

11 [z] Et factum est *die* sequenti, [a] proficiscebatur in ciuitatem quæ vocatur [b] Nain: & proficiscebantur cum eo discipuli eius multi, turbaque multa.

12 Vt autem appropinquauit portæ ciuitatis, ecce defunctus efferebatur, *qui* vnigenitus *erat* matri suæ, & ipsi *quidem* viduæ: turbaque ciuitatis multa erat cum ea.

13 Et Dominus eam intuitus, misericordia commotus est super ea, & dixit, Ne fleto.

14 Quumque accessisset, tetigit loculum: (ij verò qui portabant, substiterunt) & dixit, Adolescens, tibi dico, surge.

15 Tunc resedit qui fuerat mortuus,

CAP. VII.
Mat.8.5.
1 Admonet Iudæos Christus proposito Centurionis exemplo, sũ contumacia ipsorum offensum, parare transitum ad Gentes.
2 Christus palàm suum in mortem imperium asserit.
a Quum multi faciebat.
b Ædes cõgregationis nostra ipse construxit ædificandas.
c Id est, qui ei suo nomine dicerent.
d Id est, solo verbo iubẽ.
e Vide Matt. 8.9.
f Iesus.
g Nain perhibetur nomẽ oppidi in Galilæa, quæ sita fuerit ad alteram ripam Cysonis influentis in mare Galilææ.

& cœpit loqui: & *ille* dedit eũ matri suæ.

16 Cepit autem omnes timor: & glorificabant Deum, dicentes, Certè Propheta magnus [h] surrexit inter nos, & certè Deus respexit populum suum.

17 Peruenitque iste de eo sermo in totam Iudæam, & in totam regionem circumiacentem.

18 ‖ [3] Et annuntiarunt Iohanni discipuli ipsius de his omnibus: qui conuocatos duos quosdam è discipulis suis,

19 Misit ad Iesum, dicens, Túne is es qui venturus erat, an alium expectabimus?

20 Quum igitur venissent ad eum viri illi, dixerũt, Iohannes Baptista misit nos ad te, dicẽs, Túne is es qui venturus erat, an alium expectabimus?

21 [i] Eadem autem hora multos sanauit à morbis & flagellis & spiritibus malis: & cæcis multis visum gratificatus est.

22 Et respondens Iesus dixit eis, Profecti annuntiate Iohanni quæ vidistis & audistis: cæcos visum recipere, claudos ambulare, leprosos purgari, surdos audire, mortuos excitari, pauperibus euangelizari.

23 Et beatus est quicunque non fuerit offensus in me.

24 [4] Quum autem abijssent nũtij Iohannis, cœpit de Iohanne dicere ad turbam, Quid existis in desertum vt spectaretis? arundinem quæ vento agitetur?

25 Sed quid existis vt videretis? hominem mollibus vestimentis amictum? ecce qui vestitu [k] honorifico & luxu vtuntur, sunt in palatijs regum.

26 Sed quid existis vt videretis? Prophetam? certè dico vobis, etiam amplius quàm Prophetam.

27 Hic est de quo scriptum est, ‖ Ecce, mitto nuncium meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam coram te.

28 Nam dico vobis, inter eos qui gignuntur è mulieribus, nemo est maior Propheta Iohanne Baptista: sed qui minimus est in regno Dei, maior est eo.

29 Et *his* auditis, totus populus & publicani [l] iustificarũt Deum, qui baptizati fuerant baptismo Iohannis.

30 Pharisæi autem & Legis interpretes consilium Dei reiecerunt [m] aduersus semetipsos, non baptizati ab eo.

31 ‖ [5] Dixit autem Dominus, Cuicrgo assimilabo homines nationis istius? & cui *rei* similes sunt?

32 Similes sunt puerulis sedentibus in foro, & qui acclamant alij alijs, & dicunt, Cecinimus vobis tibijs, & non saltastis: lamentati sumus vobis, & non fleuistis.

33 Venit enim Iohannes Baptista neque edens panem, neque bibens vinum: & dicitis, Dæmonium habet.

34 Venit Filius hominis edens ac bibens, & dicitis, Ecce homo edax & vinipotor, amicus publicanorum ac peccatorum.

35 Sed iustificata est sapientia à filijs suis omnibus.

36 [6] Rogauit autem eum quidam ex Pharisæis vt cum ipso vesceretur: itaque ingressus domum Pharisæi, discubuit.

37 Et ecce, mulier quæ fuerat in vrbe peccatrix, quum cognouisset eum accubuisse in domo Pharisæi, allato allabastro vnguenti,

38 ‖ Et [n] stans apud pedes eius retrò, flens cœpit lacrymis rigare pedes eius, & capillis capitis sui extergebat, & deosculabatur pedes eius, & vnguento vngebat.

39 [7] Quum autem *id* vidisset Pharisæus qui vocauerat eum, dixit apud se, Hic si esset Propheta, nosset quæ & qualis sit ea mulier quæ tangit ipsum: nam est [o] peccatrix.

40 [8] Tunc respondens Iesus dixit ei, Simon, habeo quiddam quod tibi dicam. At ille ait, Magister, dic.

41 Duo debitores, *inquit Iesus*, erant cuidam creditori: vnus debebat denarios quingẽtos, alter verò quinquaginta.

42 Quum autem illi non essent soluendo, gratificatus est vtrisque. Horum igitur, dic, vter eum plus diliget?

43 Respondens verò Simon dixit, Existimo eum cui plus glorificatus est. At ille dixit ei, Rectè iudicasti.

44 Et conuersus ad mulierem, dixit Simoni, Vides hanc mulierem? ingressus sum domum tuam, aquam pedibus meis non dedisti: hæc autem lacrymis rigauit pedes meos, & capillis capitis sui extersit,

45 Osculum mihi non dedisti, hęc autem ex quo intraui, non intermisit deosculari pedes meos.

46 Oleo caput meum non vnxisti:

hæc

h Exortus est.

Mat. 11. 2. 3 Iohannes è carcere incredulos suos discipulos ad Christum ipsum cõfirmãdos ablegat.

i Qua scilicet venêre discipuli Iohannis ad Christum.

4 Quod procul ostenderũt Prophetæ, proximũ indicauit Iohannes: ipse autem Christus quotidie in Euangelio exhiberi, idq; plusquam frustrà, plurimis vel prorsus futilia vel inanẽ splendorem quæsentibus.

k Quo vtuntur viri nobiles & suis opibus illustres.

l Deum iustum bonum, fidelẽ & misericordẽ prædicarunt.

Malach. 3. 1. m Id est, Suo maximo damno.

5 Quamcunque rationẽ Deus offerẽdo nobis Euangelio sequatur, plerique homines sibi ipsis offendicula obijciunt: sed nihilominus aliqua colligitur Ecclesia.

Mat. 11. 16.

6 Præsentis atque adeò vel domi suę excepti Christi beneficijs homines superbi seipsos priuant quibus fruũtur humiles & abiecti.

Mar. 5. 40, Ioh. 20. 11.

n Adstans ac manens ad pedes.

7 Temeritas superbiæ comes.

8 Diligere Christũ, certũ est ac pernetuũ remissionis peccatorum testimonium.

o Pharisæus respicit legem de eorum pollutione, qui alios pollutos contigissent.

hæc autem vnguento vnxit pedes meos.

47 Cuius rei gratia, dico tibi, remissa esse peccata eius multa: P nam dilexit multum. cui autem paululum remittitur, paululum diligit.

48 Dixit autem ei, Remissa sunt tibi peccata.

49 Et cœperunt qui simul accumbebant, dicere inter se, Quis est hic qui etiã peccata remittit?

50 Dixit autem ad mulierem, fides tua te seruauit: q vade in pace.

1 Idest, Iraquit Theoph. declarauit cepisse fidē suã, & Basil. in cõcione de Baptismate, Multum delenti, multum dimittitur, vt magis abunde illi diligat. Est tag, ex similitudine adeò manifesta Christi sententia, vt mirum sit gratia aduersarios tam inepte hunc locum ad stabilienda merita torquere. Is enim cui condonatur debitum maius, eo omnino magis diligit illum, qui istud beneficium in ipsum contulit: Et mulier hac declarat officijs summi amoris, quantum beneficium acceperit: charitas itaque non vt caussa, sed vt signum accipi debet. Negat enim Christus illam sicut Pharisæus iudicabat peccatricem esse, testatur autem illi vita priorū remissa fuisse peccata.

q Benedictione confirmat beneficium collatum.

CAP. VIII.

a Mulieres ministrātes Christo de facultatibus suis. 4 Parabola seminātis. 16 Lucerna. 19 Mater & fratres Christi. 22 Christus ventis imperat. 26 Delegione. 37 Gerasēni Christum reijciūt. 41 Iairi filia sanatur. 43 Mulier à fluxione sanguinis sanatur. 52 Fletus ob mortuos.

CAP. VIII.

1 ET factum est deinceps, ipse iter faciebat per singulas vrbes & vicos, prædicans & euangelizans regnum Dei: & duodecim illi *erant* cum eo:

2 Et quædam mulieres quas sanauerat à spiritibus malis & morbis, Maria quæ vocabatur Magdalene, ‖ ex qua septem dæmonia exierant,

Mat. 6.9.

3 Et Iohanna vxor Chuzæ procuratoris Herodis, & Susanna, & aliæ multæ quæ ministrabant ei ex facultatibus suis.

Matth. 13.3.

4 ‖ [1] Quum autem multa turba conueniret, & qui in singulis vrbibus erant, proficiscerentur ad eum, dixit per parabolam,

1 Idem Euangeliū vbinis scribitur, at non pari fructu: idque solo hominum vitio.

5 Quidam qui seminabat, exijt ad seminandum semen suum: & in seminãdo aliud cecidit in viam, & conculcatum est, & volucres cæli deuorarunt illud:

6 Et aliud cecidit super petram, & enatum exaruit, quia non habebat humorem:

7 Et aliud cecidit inter spinas, & simul enatæ spinæ suffocarunt illud.

8 Et aliud cecidit in terram bonam, & quum enatum esset, edidit fructum centuplum. Hæc dicens clamabat, Qui habet aures ad audiendum, audiat.

2 Quod quisque priuatim accipit, tenetur in communē vsum deprōmere.

9 Interrogabant autem eum discipuli eius, dicētes quæ esset ista parabola.

10 Ipse verò dixit *eis*, Vobis datum est nosse [a] mysteria regni Dei: reliquis autē per parabolas *loquor*, vt ‖ videntes non videant, & audientes nō intelligant.

Esa. 6.9, matth. 13.14, mar. 4.12, iohan. 12.40, act. 28.26, rom. 11.8.

11 ‖ Est autem hæc parabola: Semen est sermo Dei.

12 Qui autem in viam, ij sunt qui audiunt: deinde venit diabolus, & tollit sermonem è corde eorum, ne, quum crediderint, seruentur.

Matth. 13.18, mar 4.15.

13 Qui verò super petram, *ij sunt* qui quum audierint, cum gaudio excipiunt sermonem: sed isti radices non habent, qui ad tempus credunt, & tempore tentationis abscedunt.

3 Cœlestia bona parsimonia amittuntur, liberalitate crescunt.

14 Quod autem in spinas cecidit, ij sunt qui audierunt: sed [b] profecti, à solicitudinibus & diuitijs ac voluptatibus vitæ suffocantur, nec, fructum [c] perferunt.

4 Nulla est tā arcta sanguinis inter homines cōiūctio, quàm est Christi & eorū qui vera fide eum amplectuntur. Matth 5.13, mar. 4.21, infrà. 19.39.

15 Quod autem in bonam terram cecidit, ij sunt quę in corde [d] honesto ac bono auditum sermonem [e] retinent, & fructum adferunt per patientiam.

16 ‖ [2] Nemo porrò lucernam accensam operit vase, aut subter lectum ponit: sed candelabro imponit, vt qui ingrediuntur videant lumen.

a Mysteria sunt res arcanæ, quas diuulgare fas non est, dicta à verbo myzo quod reprimo sonum significat, & Latinis est mutire. Matth. 10.26, mar. 4.22, infrà, 12.2. Matth. 13.12, & 25.29, mar. 4.25, infrà, 19.26. Mat. 12.46, mar. 3.32.

17 ‖ Non est enim *quicquam* occultum quod non sit futurum manifestum: nec absconditū quod non sit cognoscendum, & venturum in apertum.

18 [3] Videte ergo [f] quomodo audiatis. ‖ quisquis enim habet, dabitur ei: & quicunque non habet, etiam [g] quod videtur habere, tolletur ab eo.

b Id est, simul atq; audito verbo, redierunt ad curanda sua negotia.

19 [4] ‖ Venerunt autem ad eum mater & fratres eius, & non poterant eum conuenire propter turbam.

20 Et annuntiatum est ei, dicentibus *nonnullis*, Mater tua & fratres tui stant foris, cupientes te videre.

b Id est, fimul atq; audito verbo, rediernnt ad curanda sua negotia.

21 Ipse verò respõdens dixit eis, Ma-

c Id est, Non ferunt fructum perfectum & absolutum, atque cuiusque vi maturescat, vel non perducunt ad finem. d Quod non solum videri, sed esse reipsa studeat, vt honestum ad externam vitam, bonum ad veram animi virtutes refratur. e Non sine magno certamine, dissidente scilicet aduersus Spiritum Dei nouum hospitem, Satana & carne. f Id est, quomodo assecti ad verbum audiendum accedatis, & to audito quomodo vsi gratia. g Sub. sibi, vel alijs, vel vtrisque, hoc enim hominum genere nihil superbius, si quod celant videas, nil etiam magn ad incautos fallendos accommodatius.

ter mea & fratres mei, isti sunt, qui sermonem Dei audiunt, & eum præstant.

22 ‖ [g] Factum est autē quodam die, ipse ingressus est in nauigium, ac discipuli eius: & dixit eis, Transeamus in vlteriorem ripam stagni. Et [h] prouecti sunt.

23 Nauigantibus autem eis [i] sopitus est: & descendit turbo venti in stagnum: & [k] complebantur, ac periclitabantur.

24 Accedentes autem expergefecerunt eum, dicentes, Magister, magister, perimus. Ipse verò experrectus obiurgauit vētum ac fluctuationem aquæ: & cessauerunt, factaque est tranquillitas.

25 Dixit autem eis, Vbi est fides vestra? Timentes autem mirati sunt, dicentes alij ad alios, Quisnam iste est, vt ventis quoque & aquæ imperet, & audiscultent ei?

26 ‖ Et nauigauerūt in regionem Gadarenorum quæ est in oppolita ripa Galilææ.

27 [e] Ipsi autem egresso in terram, occurrit ex vrbe vir quidam qui habebat dæmonia à temporibus multis, & vestimento non induebatur, neque in *vlla* domo manebat, sed in monumentis.

28 *Is* ergo quum vidisset Iesum, & exclamasset, accidit ei *ad pedes*, & voce magna dixit, Quid mihi tecum Iesu Fili Dei Altissimi? rogo te ne me torqueas.

29 Præcipiebat enim spiritui impuro vt exiret ab eo homine. nā à multo tempore corripuerat eum: itaque vinctus *ille* catenis & pedicis, custodiebatur: sed diruptis vinculis [l] agitabatur à dæmone in deserta.

30 Interrogauit autem eum Iesus, dicens, Quod tibi nomen est? Ipse verò dixit, Legio. nam dæmonia multa ingressa erant in eum.

31 Et rogabant eum ne imperaret ipsis vt abirent in [m] abyssum.

32 Erat autem ibi grex porcorū multorum pascentium in monte: & rogabāt eum *dæmonia* vt permitteret ipsis in illos ingredi. Et permisit eis.

33 Egressa autem dæmonia ex eo homine, ingressa sunt in porcos: & grex ruit è præcipitio in stagnum, & suffocatus est.

34 Quum autem pastores vidissent quod factum fuerat, fugerunt: & profecti annuntiarunt in vrbem & in agros.

35 Exierunt igitur vt viderent quod factum erat: veneruntque ad Iesum, & inuenerūt hominem illum à quo dæmonia exierant, vestitum, ac sanæ mentis, sedentem ad pedes Iesu: & timuerunt.

36 Annuntiauerūt autem ipsis etiam ij qui viderant, quomodo liberatus fuisset qui fuerat dæmoniacus.

37 Et rogauit eū tota multitudo circumiacentis regionis Gadarenorum vt discederet ab ipsis, quia magno timore tenebantur: ipse autem ingressus nauigium, reuersus est.

38 Rogauit autem eum vir ille à quo dæmonia exierant, vt [n] esset cum eo: sed dimisit eum Iesus, dicens,

39 Reuertere domum tuam, & narra quanta tibi præstiterit Deus. Abijt igitur prædicās [o] per totam vrbem quanta ipsi præstitisset Iesus.

40 Factum est autem quum reuertisset Iesus, [p] excepit eum turba: nam omnes expectabant eum.

41 ‖ [q] Et ecce, venit quidam cui nomen Iairus: qui erat præfectus synagogæ: quumque accidisset ad pedes Iesu, rogabat eum vt ingrederetur domum ipsius:

42 Quoniam erat ei vnigenita filia quasi annorum duodecim, eaque moriebatur. (Inter eundum verò turba coarctabat eum.

43 Et mulier quæ erat in fluctione sanguinis ab annis duodecim, & in medicos impenderat totum [r] victum, nec ab vllo potuerat curari,

44 Quum accessisset à tergo, tetigit fimbriam pallij ipsius: & illicò subsitit fluxio sanguinis eius.

45 Tunc ait Iesus, Quis *est* qui me tetigit? Negantibus autem omnibus, dixit Petrus & qui cum eo erāt, Magister, turba te constringit & opprimit, & dicis, Quis *est* qui me tetigit?

46 Iesus autem ait, Tetigit me aliquis. nam ego [s] cognoui virtutē à me exijsse.

47 Quum autē mulier illa vidisset se non latuisse, tremēs venit, & accidens ei *ad pedes*, declarauit ei in conspectu totius populi quam ob causam tetigisset eum, & quomodo sanata fuisset illicò.

48 Ipse verò dixit ei, Confide filia, fides tua te seruauit: vade cum pace)

49 Adhuc eo loquente, venit quidam à præfecto synagogæ, dicens ei, Mortua est filia tua: ne vexa magistrum.

50. Iesus

Matth.8.23, mar.4.36.

5 Expedit interdū nos veluti à Christo neglectos, in extrema discrimina venire, vt & ipsius potentiæ & nostræ imbecillitatis eo certius experimentum habeamus.

Matth.8.28, mar.5.1.

6 Christus solus verbis profligans dæmoniorū legionē, diuinam suam virtutem ostēdit hominibus à diaboli seruitute liberandis destinatam: sed tantam hanc vltrò oblatā gratiam stolidi homines plerique ne leuissima qui dem rerum suarū iactura redemerint.

h Vide supr. 5.3.

i Sub. Iesu, profundissimū autem fuisse hunc sopore, indicauit geminata illa acclamatio discipulorum in ipso excitādo.

k Catachresis, non enim discipuli, sed nauis complebatur.

l Id est, Cùm impetu impelebatur, vt aques calcaribus equum agitat.

m Abyssus est immensa profunditatis aurage, quasi absque fundo.

n Id est, vt liceret apud eum esse, siue cum ipso versari. Mat.9.18, mar.5.22.

o Vrbem, silicet Gadarenorum. Nec aduersatur quod Marcus ipsum in Decapoli prædicasse dicit, nā Gadara à Plinio, lib.5. cap. 18. inter Decapolis oppida recēsetur: sua itaque Decapolis partim cis Iordanem, partim trans Iordanē sita.

p Id est, Reditus eius gratus acceptusq; fuit multitudini.

q Id est, Necessaria ad vitam degandam.

7 Christus duplici miraculo sese & vitæ & mortis dominum esse testatur.

r Id est, Sensi & percepi.

50 Iesus autem *hoc* audito, respondit ei, Ne metue: crede solummodo, & seruabitur.

51 Ingressus verò domum, non permisit ingredi quenquam, nisi Petrum & Iacobum & Iohannem, & patrem ac matrem puellæ.

52 Flebant autem omnes, & [f] plangebant eam: ipse verò dixit, Ne flete: non est mortua, sed dormit.

53 Et deridebant eum, quòd scirent esse mortuam.

54 Ipse verò eiectis foras omnibus, & prehensa manu eius, clamauit, dicens, Puella, surge.

55 Et reuersus est spiritus eius, ac [g] surrexit illico: & *ipse* præcepit vt ei daretur cibus.

56 Et obstupuerũt parentes eius: ipse verò præcepit eis vt nulli dicerent quod factum fuerat.

f Plangere proprii est cadere & ferire, trãsfertur ad funera lugentium, quòd illic tales esse soleant egressus.

g Caluster iacebat, puella vtrò, recepta vita, vt veri illam non modo reuixisse, sed etiam ab omni morbo liberatam esse confiaret, surrexit illesa.

CAP. IX.

1 Mittuntur Apostoli ad prædicandum. 7 & 19 Opinio vulgi de Christo. 12 De quinque panibus & duobus piscibus. 20 Confessio Apostolorũ. 24 Perdere animam. 35 Christus audiendus. 37 Lunaticus. 46 Contentio Apostolorum de primatu. 49 Quidam eiiciens dæmonia nomine Christi. 52 Samaritani nolunt Christum recipere. 55 Vindicta prohibita. 57, 59, 61 De tribus Christum sequi volentibus, sed diuersis rationibus.

CAP. IX. *Mat. 10. 1, mar. 3. 13, & 6. 7. Math. 10. 7. Math. 10. 9, mar 6. 8. Infra. 10. 11, mat. 10. 14, mar. 6. 11, act. 13. 51.*

1 COnuocatis ‖ [1] autem *Iesus* duodecim discipulis suis, dedit eis vim ac potestatem in omnia dæmonia, & morbos sanandi.

1 Duodecim Apostoli solo Christi mandato & Spiritus potentia instructi mittuntur, tum vt nullus Israelita possit ignorantiam prætexere, tum etiam vt paulatim ad vniuersalem illam legationem præparentur.

2 ‖ Misitque eos vt prædicarent regnum Dei, & sanarent ægrotos.

3 ‖ Et dixit eis, Nihil sumite ad iter, neque [a] virgas, neque peram, neque panem, neque pecuniam: neque binas tunicas habete.

4 Et in quancunque domum intraueritis, [b] illic manete, & illinc exite.

5 ‖ Et quicunq; non receperint vos, exeuntes ex vrbe illa, etiam puluerem à pedibus vestris excutite, *vt sit* testimonio aduersus eos.

6 Exeuntes igitur obibant singulos vicos, euangelizantes & sanantes vbiq;.

a Vide Mat 10. 9. b Ex ciuitate aliqua discessuri, illinc exite, quo tempus diuerteretur in summa prohibet Dominus ne hospitiũ mutetur. Ita etenim promulgatio Euangelij fiet quasi discursio quædam vt aliqua in Iudæa posset ignorantiam adimere Christi prætexere.

7 ‖ [c] Audiuit autem Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo: & [c] hæsitabat, propterea quòd dicebatur à quibusdam Iohannem excitatũ esse à mortuis:

8 A quibusdam verò, Eliam apparuisse: *ab* alijs autem, Prophetam quempiam ex antiquis resurrexisse.

9 Tunc ait Herodes, Iohannẽ ego decollaui: quis est autem iste de quo ego talia audio? Et studebat eum videre.

10 ‖ Reuersi autem Apostoli narrauerunt ei quæcunque fecerant. ‖ [3] Et *ipse* assumptis illis, secessit priuatim in locum [d] desertum vrbis quæ vocatur Bethsaida.

11 Quod quum cognouisset turba, sequuta est eum: *ipse* autem excepit eos, & loquebatur eis de regno Dei: & eos qui bus sanatione opus erat, sanabat.

12 ‖ Dies autem cœperat inclinare: & accedentes duodecim, dixerunt ei, Dimitte turbam, vt abeuntes in circumiacentes vicos & agros, *illuc* [e] diuertant, & inueniant cibaria: nam hic in loco deserto sumus.

13 *Ipse* verò dixit eis, Date ipsis vos quo vescantur. Ipsi verò dixerunt, Non sunt nobis plus quàm quinque panes, & duo pisces, [f] nisi nos profecti emamus & toti huic populo escas.

14 Aderãt enim quasi viri quinquies mille. Ait autem discipulis suis, [h] Facite vt discumbant per singulos quousq; discubitus quinquageni.

15 *Ipsi* igitur ita fecerunt, & discubuerunt *illi* omnes.

16 *Ipse* verò, acceptis quinq; illis panibus, & duobus piscibus, suspiciens in cœlum, [i] benedixit eis: & fregit, deditq; discipulis vt apponerent turbæ.

17 Comederunt igitur omnes illi, & saturati sunt: & sublatum est quod superfuit ipsis fragmentorum, cophini duodecim.

18 ‖ [k] Et factum est quum ipse [k] solus precaretur, erant cum eo discipuli: interrogauitque eos, dicens, Quem me dicit esse turba?

19 Ipsi autem respondẽtes, dixerunt,

Mat 14 1, mar. 6. 14.

2 Ad Euangelij tuntiũ mundus in varias opiniones scinditur, tyranni autem in primis trepidant.

3 Nihil ne in desertis quidem decrit Christũ sectantibus. *Mar. 6. 30. Mat. 14. 13. mar. 6. 35. Mat. 14. 16, mar. 6. 35. ioh. 6. 5.*

4 Quanuis mũdus inter varios errores fluctuet, non est tamẽ fastidienda, sed eo diligentius cognoscenda, & eo constantius cõfitenda veritas.

c Quasi perplexus, & impeditus in ludo tenebatur.

d Desertum dicitur Bethsaida nõ quod in vrbe fuerit sed quia in agro cõstruetur eius vrbis à qua cognominabatur.

e Ad verb. dissoluãtur à curribus ductum: dissoluunt enim equos qui diuertunt à via in hospitiũ. Sic & diuertendo fir. xere Latini diuersoriũ. Mat. 16. 13, mar. 8. 27.

f Ellipsis: itaque subaudiendum est, Non possumus igitur eis dare quo vescantur, nisi nos profecti, &c. g Ad verb. in totum hunc populum i. qui toti huic populo sufficiat. h Vide Mar. 6. vbi communia vocat quòd Lucas discubuerũt. i 1. De his panibus ac piscibus gratias egit Deo, & simul cum precatus est, vt tam tilla copia, tãtam multitudinem pasceret, denique vt totum hoc commune ad Dei gloriam referretur. k A turba separatus.

Iohannem Baptistam: alij autem Eliam: alij verò prophetam quempiam ex antiquis resurrexisse.

20 Dixit autem eis, Vos verò, quem me esse dicitis? Respondens autem Petrus dixit, Christum illum Dei.

21 Ipse verò interminatus eis, præcepit vt nulli hoc dicerent:

22 [5] Dicens, ‖ Oportet Filium hominis multa pati, & reprobari à senioribus & principibus Sacerdotum, & Scribis & trucidari, & tertia die excitari.

23 ‖ Dicebat autem omnibus, Siquis vult me sequi, abneget semetipsum, & tollat crucem suam [l] quotidie, & sequatur me.

24 ‖ Quisquis enim voluerit animam suam seruare, perdet eam: quisquis verò perdiderit animam suam mea causa, is seruabit eam.

25 ‖ Quid enim prodest cuipiam si lucretur vniuersum mundum, seipsum autem perdat, siue *seipso* mulctetur?

26 ‖ Quē enim puduerit mei ac meorum sermonum, eius pudebit Filium hominis, quando venerit cum gloria sua & patris, sanctorumque Angelorum.

27 ‖ Dico autem vobis verè, sunt quidam ex ijs qui hic adstant, qui nequaquam gustabunt mortem vsquedum viderint regnum Dei.

28 ‖ [6] Factum est autē, post hæc verba quasi dies octo *interceſſerant*, quum assumptis Petro & Iohanne & Iacobo, ascendit in montem vt precaretur.

29 Et facta est inter precandum facies vultus eius alia, & vestitus eius albus *ac* emicans.

30 Et ecce duo viri colloquebantur cum eo, qui erant Moses & Elias.

31 Qui visi cum gloria dicebāt ipsius [m] exitum, quo futurum erat vt defungeretur in Hierusalem.

32 Petrus verò & qui cum ipso erāt, grauati erant somno: quum autem euigilassent, viderunt gloriam eius, & duos illos viros qui stabant cum eo.

33 Et factum est quum illi discederēt ab eo, dixit Petrus ad Iesum, Magister, bonum est nos hic esse: atque *adeò* faciamus tria tabernacula, vnum tibi, & vnum Mosi, & vnum Eliæ: nescięs quid diceret.

34 Hæc autem ipso dicēte, extitit nubes quæ inumbrauit eos: timuerunt autem dum ingrederentur in nubem.

35 Et vox extitit è nube, dicens, Hic est Filius ille meus dilectus, ipsū audite.

36 Et postquam vox illa extitisset, inuentus est Iesus solus: ipsi autem siluerunt, & nulli declararunt [n] per id tempus quicquam eorum quæ viderant.

37 ‖ [7] Factum est autem sequenti die, quum ipsi descendissent de monte, occurrit ei turba multa.

38 Et ecce, quidam è turba exclamauit, dicens, Magister, rogo te, respice ad filium meum: nam vnigenitus est mihi.

39 Et ecce, spiritus arripuit eum, & [8] repentè clamat, & discerpsit eum cum spuma, & vix discedit ab eo, [o] conterens eum.

40 Et rogaui discipulos tuos vt ipsum eijcerent, sed non potuerunt.

41 Respondens autem Iesus ait, O natio incredula & peruersa, quousque tandem ero apud vos, & tolerabo vos? Adduc filium tuum huc.

42 Quum autem adhuc accederet, lacerauit eum dæmonium, & discerpsit: obiurgauit autem Iesus spiritum impurum, & sanauit puerum: & reddidit eum patri suo.

43 Percellebantur igitur omnes super magnifica Dei virtute. Omnibus verò mirantibus super omnibus quæ faciebat, dixit discipulis suis,

44 [8] ‖ [p] Reponite vos in aures vestras sermones istos: futurum est enim vt Filius hominis tradatur in manus hominū.

45 Ipsi verò ignorabant dictum istud, eratque ipsis occultum, adeò vt illud [q] nō sentirent: & timebant eum interrogare de hoc dicto.

46 [9] ‖ Incidit autem disceptatio inter eos, quis esset eorum maximus,

47 Iesus autē [r] visa cogitatione cordis ipsorum, acceptum puerulum statuit apud se:

48 Et dixit eis, Quicunque exceperit puerulum hūc nomine meo, me excipit: & quicunque me exceperit, excipit eum qui me misit. nam qui minimus est inter vos omnes, is erit magnus.

49 [10] ‖ Respondens autem Iohannes ait, Magister, vidimus quendam sub nomine tuo eijcientem dæmonia: & prohibuimus eum, quia *te* nō sequitur nobiscū.

50 Et dixit ei Iesus, Ne prohibete *illum*: qui enim non est aduersum nos, pro nobis est.

51 [11] Factum

5 Per crucē & inuisitam patientiam ad cœlestem gloriā Christus ipse peruenit. *Mat. 17. 22, mar. 8. 31. Infr. 24. 27, mat. 20. 28, & 16 24, mar. 8. 34. Infr. 17. 33, mat. 10. 39, & 16. 25, mar. 8. 35, iohan. 12. 25. Mat. 16 26, mar. 8. 36. Infra, 12. 9, mat. 10. 33, mar. 8. 38, 2. tim. 2. 12. Mat. 16. 28, mar. 9. 1. Mat. 17. 1, mar. 9. 2.*

6 Christus, ne discipulos offenderet ipsius in carne exinanitio, voluntariam eam esse docet, cœlestis suæ gloriæ splēdore aliquatenus ad momentum ostenso.

l *Velut enim dies diem consequitur, sic crux excipit crucem: crux autem metonymicè, pro humana vita misęriis: fuit enim apud Iudæos grauissimum & fœdissimū crucis supplicium.*

m *i. Mortem quam obiturus erat in Ierusalem.*

Mat. 17. 14, mar. 9. 17.

7 Nulla re magis offenditur Christus quàm incredulitate, quanuis eam ad tempus tolleret.

8 Non est quod nobis tranquillitatem in hoc mundo pol. liceamur, quum ij ipsi qui Christo applaudere videntur, paulò pòst eum crucifigant.

9 Ambitionis exitus, ignominia: modestæ autem subiectionis, gloria. *Mat. 17. 22, mar. 9. 31.*

10 Extraordinaria temerè nec probāda nec damnanda.

n *Ad verb. in diebus illis, scil. vsquequo Christus resurrexisset. Mat. 17. 9, mar. 9. 15.*

o *Vt in comitiali morbo fieri solet.*

p *Attendite diligenter, & semel audita conseruate.*

q *Non intelligerent.*

r *Translatio à corpore ad animum. Mat. 9. 4.*

11 Christus vltrò ad mortem properat. *1.Reg.1.10. 12.*

51 [11]Factum est autem quum impleretur tempus quo sursum reciperetur, tũ ipse [f] sese obstirmauit vt proficisceretur in Hierusalem.

12 Cauendum à zeli intemperie & stulta imitatione, in optima etiam causa: vt omnia ad Dei gloriam & commodum proximi referantur.

52 Misitque nuntios ante faciem suam: qui profecti ingressi sunt in vicum Samaritanorum, vt pararent ei *hospitium.*

53 ‖ Sed *illi* non receperunt eum, quòd habitum præferret proficiscentis in Hierusalem.

13 Oportet Christum sequutoros ad quæuis incommoda subeunda se se comparare. *Mat.8.19.*

54 [12] Quum autem hoc vidissent discipuli eius Iacobus & Iohannes, dixerũt: Domine, vis [t] dicamus vt ignis descendat è cœlo, & consumat eos, vt etiam Elias fecit?

55 Sed conuersus Iesus obiurgauit eos, dicẽs, nescitis cuius [u] spiritus vos sitis.

56 ‖ Filius autem hominis non venit vt perderet [x] animas hominum, sed vt seruaret. Abierunt igitur in alium vicum.

14 Dei vocatio quibusuis in hominesofficijs, sine vlla exceptione, anteponenda. *Mat.8.21.*

57 [13] Factum est autem proficiscentibus ipsis, quidam in via dixit ei, Sequar te quocunque ieris, Domine.

58 Dixit autem ei Iesus, Vulpes lustra habent, & volucres cœli nidos: Filius autem hominis non habet vbi caput inclinet,

59 [14] ‖ Ait autem ad alium *quendam*, Sequere me. Ille verò dixit, Domine, permitte mihi vt prius abeam ac sepeliam patrem meum.

15 Oportet Christum sequutoros, mundi sollicitudinibus semel renunciare.

60 Dixit autem ei Iesus, Sine vt mortui sepeliant [y] mortuos suos: tu verò profectus annuntia regnum Dei.

61 [15] Dixit autem etiam alius, Sequar te Domine: sed permitte mihi prius vt valedicam ijs qui sunt domi meæ.

62 Ait autem ei Iesus, Nemo qui manu sua admota aratro, respexerit ad ea quæ retrò *sunt*, appositus est ad regnum Dei.

f Ad verbũ, Obstirmauit faciem suam, id est, certo animi proposito instituendi sese abdit in viam, & deposito omni mortis timore iter ingressus est. t Iubeamus. Hebr. u Hebr. Id est, cuius voluntatis, consilij, & destinata sententiæ: Sic dona Dei spiritus vocantur, quia à Spiritu donantur, & eis contraria quæ a malo spiritu proficiscuntur, vt spiritus auaritiæ, superbiæ, & furoris. x Homines, Synecdoche. y Qui etiamsi in hac humana & caducâ vita permanent, à vera tamen vita, quæ eterna est & diuina, alieni sunt.

CAP. X.

1 LXX. discipuli. 10 Ingratis vrbibus impietas obijcitur. 17 Discipulos redeuntes humilitatis admonet. 30 Proximus quis. 38 De Martha & sorore Maria.

Cap.x. 1 Aduentus Christi mittuntur septuaginta secundi præcursi.

1 POst [1] hæc autem designauit Dominus etiam alios septuaginta, misitque eos binos ante faciem suam in omnem vrbem & locum quò futurum erat vt ipse veniret.

Mat.9.37. Mat.10.16. 2.Reg.4.29. Mat.10.12. mar.6.10.

2 Dicebat ergo eis, ‖ Messis quidem multa, sed operarij pauci: rogate ergo dominum messis vt emittat operarios in messem suam:

2 Fidi ministri verbi sunt in mundo velut agni inter lupos: sed modò in hoc vnum sint intenti, vt officium faciant, qui eos misit, idem etiam conseruat.

3 ‖ [2] Abite, ecce, ego mitto vos vt agnos in medium luporum.

4 Ne portate crumenam, neque peram, neque calceamenta: ‖ & [a] neminẽ in via salutaueritis.

Deut.24.14, mat.10.10, 1.tim.5.18.

5 ‖ In quancunque domum ingrediamini, primùm dicite, Pax huic domui.

6 Quòd si fuerit illic quispiam [b] filius pacis, requiescet super eũ pax vestra: sin minus, ad vos reuertetur.

Mat.10.11.

3 Deus Euangelici ministerij seuerissimus vindex.

7 [c] Manete autem in ea ipsa domo, edentes & bibentes, quæ ab ipsis *apposita fuerint* ‖ dignus enim est operarius mercede sua, Ne transite è domo in domum.

8 ‖ Sed & in quamcunq; vrbem ingressi fueritis, & exceperint vos, [d] edite quæ apponuntur vobis:

9 Et sanate ægrotos qui in ea fuerint, & dicite eis, Appropinquauit ad vos regnum Dei.

10 [3] In quamcunque autem vrbem ingressi fueritis, & non exceperint vos, egressi in plateas eius, dicite,

11 ‖ Etiam puluerem qui adhæsit nobis ex vrbe vestra, [e] vobis abstergimus: tamen hoc scitote, appropinquasse ad vos regnum Dei.

12 Dico autem vobis, Sodomorum conditionem die illo tolerabiliorem fore, quàm vrbis illius.

13 ‖ Væ tibi Chorazin, væ tibi Bethsaida. nam si in Tyro & Sidone editæ fuissent virtutes quæ editæ sunt apud vos, olim cum sacco & cinere sedentes resipuissent,

14 Ideò Tyri & Sidonis tolerabilior erit conditio in iudicio quàm vestra,

15 Et tu Capernaum quæ vsque ad cælum sublata es, vsque ad inferos deprimẽris.

16 ‖ Qui vos audit, me audit: & qui vos reijcit, me reijcit: qui verò me reijcit, reijcit eum qui misit me.

Supra, 9.5, act.13.51, & 18.6. Mat.11.23.

a Hyperbolicè: sic solent Hebræi præcipere, vt celeriter, & nulla interiecta mora aliquid ebeatur, 2.Reg 4.29. Alioqui comes & humana salutationes inter Christiana officia numerantur: Porrò hæc vocatio fuit temporaria.

b Hebr.1. qui sunt ad doctrinam pacis, & illam amplectuntur.

Mat.10.40, ioh.13.20.

c Hospitium vobis delegite in ea domo, in quam primùm ingressi fueritis, id est, ne de quærendo vobis commodo hospitio sollicitis sitis, sicut faciunt, qui in aliquo loco diutius commorari constituunt: non enim hic instituitur solennis illa Euangelij prædicatio quæ vsurpata fuit quum Ecclesia constituerentur: Sed dimittuntur isti vt omnibus Iudææ partibus significent vltimum aduentare Iubilæum.

d Contenti estote oppositis vobis cibis. e Iudæorum vos.

17 [f] Reuersi sunt autem septuaginta cum gaudio, dicentes, Domine, etiam dæmonia subijciuntur nobis [g] per nomẽ tuum.

18 *Ipse* autem dixit eis, Spectabam Satanam, vt fulgur [g] è cœlo cadentem.

19 Ecce, do vobis potestatem calcandi serpentes & scorpiones, & supra omnem vim inimici: & [h] nihil vos lædet.

20 Sed de eo ne gaudete quòd spiritus vobis subijciantur: gaudete verò potius quòd nomina vestra scripta sunt in cœlis.

21 [i] ‖ Eo ipso momento exultauit Iesus spiritu, & dixit, confiteor tibi Pater, Domine cœli & terræ, quòd hæc absconderis à [i] sapientibus & intelligentibus, & detexeris ea infantibus: etiam Pater, quia ita placuit tibi.

22 [6] Omnia mihi tradita sunt à Patre meo, & nemo nouit quis sit Filius, nisi Pater: & quis sit Pater, nisi Filius, & cuicunque voluerit Filius detegere,

23 [7] Tunc conuersus ad discipulos, seorsim dixit, ‖ Beati oculi qui vident quæ vos videtis.

24 Dico enim vobis, multos Prophetas & reges cupiuisse videre quæ vos videtis, nec vidisse: & audire quæ auditis, nec audiuisse.

25 [8] ‖ Tum ecce, quidam [k] Legis interpres surrexit, tentans eum, & dicens, Magister, quid faciendo vitam æternam possidebo?

26 At ille dixit ei, In Lege quid scriptum est? quomodo legis?

27 Ille verò respondens dixit, ‖ Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis viribus tuis, & ex tota cogitatione tua: ‖ & proximum tuum vt teipsum.

28 Tum *ipse* dixit ei, Rectè respondisti: hoc fac, & vives.

29 [9] Ille autem volens [l] iustificare seipsum, dixit Iesu, Et quis est meus proximus?

30 Excipiens autem Iesus dixit, Quidam descendebat ab Hierusalem in Iericho, & incidit in latrones, qui expoliato eo & plagis impositis abierunt, *eo* seminece relicto.

31 [m] Fortè autem Sacerdos quidam descendit per eandem viam: qui viso eo, [n] ex aduerso prætерijt.

32 Similiter & Leuita, quum venisset ad eum locum & illum vidisset, prætерijt ex aduerso.

33 Samaritanus autem quidam iter faciens, venit ad eum, & eo viso, misericordia commotus est:

34 Et accedens obligauit eius vulnera, infundens oleum ac vinum: & ipsum impositum suo iumento, duxit in diuersorium, & eius curam egit.

35 Postero autem die abiens, prolatos duos denarios dedit hospiti, & dixit ei, Curam ipsius age: & quodcunque præтерeà insumpseris, ego quum rediero, reddam tibi.

36 Quis igitur horum trium tibi videtur proximus fuisse illi qui incidit in latrones?

37 Ille autem dixit, Is qui vsus est misericordia erga eum. Ait igitur ei Iesus, Abi, & tu fac similiter.

38 [10] Factum est verò inter eundum, ipse ingressus est in quendam vicum: mulier autem quædam Martha nomine excepit eum domum suam.

39 Et huic erat soror quæ vocabatur Maria, quæ etiam assidens ad pedes Iesu, audiebat ipsius sermonem.

40 Martha verò distrahebatur circa frequens ministerium: superueniens igitur ait, Domine, non est tibi curę quòd soror mea reliquit me vt sola ministrem? dic ergo ei vt mihi vicissim opituletur.

41 Respondens autem dixit ei Iesus, Martha, Martha, solicita es, & [o] satagis de multis:

42 Atqui vna re opus est. Maria verò bonam partem elegit, quæ non auferetur ab ea.

4 Neque donum miraculorum, neq; aliud eiusmodi quantumuis excellens, sed sola electio æterna solidi gaudij materiam præbet. Est autem sola Euangelij promulgatio, Satanæ ruina. *Mat. 11. 25.*

5 Conrẽptibilis quidem est Ecclesia, si externam eius speciem cõsideres, sed nulla in re æquè admirabilis Dei sapientia. *Mat. 13. 16.*

6 Aberrat à via quisquis Patrem quærit extra Filium. *Mat. 11. 27, mar. 13. 32.*

7 Noui fœderis & veteris discrimen, in reuelationis mensura.

8 Fides nõ tollit, sed stabilit Legis doctrinam. *Deut. 6. Leuit. 19. 18.*

9 Proximi nomine intelliguntur in Lege, quoscunque possumus iuuare.

10 Christus non lautè tractari, sed attentè vult, cæteris post positis rebus, audiri.

f Discipuli etenim non plena vtebãtur potestate, sed inuocato Christi nomine miracula edebant.

g Collocatur Satan in aëre cum suis angelis, Eph. 6. 12. inde verò dicitur detrudi, & quidem cum impetu, quando voce Euangelij eius potestas aboletur.

h Nulla vos iniuria afficiet.

i Sub humiles mundi.

k Vnus quispiam ex professionis cognitionẽ ac scientiam legitimarum constitutionem, seu Legũ Mosaicarum.

l Id est, iustitiã suam asserere. siue ostendere se iustũ esse, id est, omni culpa vacare. In hac autẽ significatione vitur passiue, iustificationis facultate.

m Id est, cum illud non præsidisset Sacerdos, alio qui prouidentia Domini respecta nihil est fortuitum.

n Deflexit de via.

o Ad verba turbatis indicatur siquidem turbida opera fugienda.

CAP. XI.

1 Docet Apostolos orare. 14 Dæmonium muti ejicitur. 27 Mulier è turba vocem extollens. 29 Iudæi signa petunt. 37 A Pharisæo inuitatus externam sanctimoniam carpit.

1 ET factum est quum ipse precaretur quodam in loco, vt cessauit, dixit ei quidam ex eius discipulis, Domine, doce nos precari prout & Iohannes docuit discipulos suos.

2 [1] ‖ Dixit

1 Verę precationis formula. *Mat. 6. 4.*

2 Precandum est cum fide.

3 Exemplũ horrendæ & insanabilis excæcationis, quum mala conscientia & destinata malitia virtus Dei blasphemarur.

4 Dignoscendi veri Christi à falsho ęc vera ratio est, quòd verus Christus cũ Satana nulla prorsus conditione paciscitur. Superest autẽ vt cognitus agnoscatur. *Mat. 7. 7, & 21. 22, mar. 11. 24, ioh. 14. 13, & 16. 23, iac. 1. 16. Mat. 7. 7. Mat. 9. 31, & 21. 22, mar. 5. 20.*

a *Id est, quantum in hunc diem opus est, non vt longam eam curam tuenda huius vitæ eximat, sed solicitudinem illam auxiam qua gloriẽ, se consumunt. Mat. 9. 31, & 21. 22, mar. 5. 20. Mat. 9. 24, mar. 5. 23. Mat. 12. 23, mar. 3. 24.*

b *Ad verb. importũitiam: et verò impudentia de qua hoc loco agitur, in vitio ponũ de hac, sed maxime Deo cõmendata, qui talem importunitatem probat.*

2 [1] ‖ Dixit autem eis, Quum precamini, dicite, PATER noster qui es in cœlis, sanctificetur nomen tuum: veniat regnum tuum: fiat voluntas tua, sicut in cœlo, etiam in terra.

3 Panem nostrum quotidianum da nobis [a] in diem.

4 Et remitte nobis peccata nostra: etenim ipsi remittimus omnibus qui nobis debent. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos à malo.

5 [2] Dixit etiam eis, Quis vestrûm habebit amicum, & proficiscetur ad eum media nocte, & dicet ei, Amice, da mihi mutuò tres panes:

6 Quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod apponã ei:

7 Et ille intus respondens dicat, Ne mihi molestiam exhibe: iam ostiũ clausum est, & pueruli mei mecum sunt in cubili: non possum surgere & dare tibi.

8 Dico vobis, etiamsi non dederit ei surgens, eo quòd amicus eius sit: at certè propter [b] importunitatem eius surget: ac dabit ei quotquot sunt ei opus.

9 ‖ Et ego dico vobis, Petite, & dabitur vobis: quærite, & inuenietis: pulsate, & aperietur vobis.

10 ‖ Quisquis enim petit, accipit: & qui quærit, inuenit: & pulsanti aperietur.

11 ‖ Ecquis autem ex vobis pater, si filius *ab eo* petierit panem, lapidem ei dabit? aut si piscem, num pro pisce dabit ei serpentem?

12 Aut si petierit ouum, num dabit ei scorpium?

13 Si vos igitur quum sitis mali, nostis bona dona dare liberis vestris, quanto magis Pater vester cœlestis dabit Spiritum sanctum ijs qui ab eo petierint?

14 [3] Eiecit etiam dæmonium quod erat mutum: factum est autem, egresso dæmonio, loquutus est mutus, & mirata est turba.

15 Quidam verò ex ijs dixerunt, ‖ Per Beelzebul principem dæmoniorum eijcit dæmonia.

16 Et alij tentantes, signum è cœlo petebant ab eo:

17 [4] ipse verò quum sciret cogitationes eorum, dixit eis, ‖ Omne regnum dissidens aduersus seipsum, vastatur: & domus aduersus seipsam *dissidens*, cadit.

18 Quòd si etiam Satanas aduersus seipsum dissidet, quomodo stabit regnũ eius? Nam dicitis, [5] per Beelzebul eijcere me dæmonia:

19 Quòd si ego per Beelzebul eijcio dæmonia, filij vestri per quem eijciunt? propterea ipsi erunt vestri iudices.

20 Sin autem [d] digito Dei eijcio dæmonia, nempè peruenit ad vos regnum Dei.

21 Quum validus quispiam armatus custodit [e] aulam suam, in pace sunt ea quæ habet.

22 Postquam verò quispiam eo validior inuadens vicerit eum, totam armaturam eius aufert qua confidebat, & spolia eius distribuit.

23 [5] Qui non est mecum, contra me est: & qui non cogit mecum, spargit.

24 ‖ [6] Quum impurus spiritus exierit à quopiam, transit per arida loca, quærens requiem: & non inueniens, dicit, Reuertar domum meam vnde exiui.

25 Veniens igitur inuenit eam [f] versam & ornatam.

26 Tunc proficiscitur & accipit septẽ alios spiritus peiores quàm sit ipse: & ingressi habitant illic: ‖ fitque vltima conditio hominis illius deterior priore.

27 [7] Factum est autem quum hæc diceret, attollens vocem quædam mulier è turba, dixit ei, Beatus vterus qui te portauit, & vbera quæ suxisti.

28 Ipse autẽ dixit, Imò verò beati qui audiunt sermonem Dei, & eũ obseruant.

29 ‖ [8] Quum autem turba congregaretur apud eum, cœpit dicere, Natio hæc scelerata est: signum requirit, sed signũ non dabitur ei, ‖ nisi signum illud Ionæ Prophetæ,

30 Nam prout fuit Ionas signum Niniuitis, ita etiam erit Filius hominis nationi istî.

31 ‖ Regina Austri surget in iudicio cum viris nationis huius, & condemnabit eos, quòd venerit à terminis terræ vt audiret sapientiam Solomonis: & ecce, plus quàm Solomon *est* hoc in loco.

32 Viri Niniuitæ resurgent in iudicio cum hac natione, & cõdemnabunt eam: ‖ quòd ad præconium Ionæ resipuerint: & ecce plus quàm Ionas *est* hoc in loco.

33 [9] ‖ Nullus verò lucernam accensam in occulto ponit, neque subter modium: sed in candelabrum, vt qui ingrediuntur, splendorem videant.

5 Aduersus mediatores qui Christi cum Satana saltem ad tempus conciliandi ratione quærũt.

6 Qui non perseuerat, peiore est conditione quàm qui nunquam cœpit.

7 Christus non captat laudem in se, sed in nostra salute *Mat. 12. 43.*

8 Præposteri miraculorum flagitatores, pro miraculis pœnas auferent. *Heb. 6. 4, 1. pet. 2. 20. Mat. 12. 38. Ioh. 2. 1.*

9 Ideò accendũntur nientes cognitione Dei vt alij alijs præluceamus ac proinde laborãdum in primis de vera illa luce petenda.

c *In nomine vel authoritate Beelzebul.*

d *Id est, virtute Dei, Exod. 8. 19. 1. Reg. 18. 1, 2. paral. 9. 1.*

e *Id est, regiam suam, anima enim proprie declarat locum apertũ & vacuum ante ades existentium, trahitur autem, ad ades potentum.*

f *Ionas. 3. 3. Supra, 8. 16, mat. 5. 15, mar. 4. 21.*

g *A verro, e, ere.*

Mat.6.22.

34 ‖Lucerna corporis est oculus: quũ igitur oculus tuus fuerit simplex, totum quoq; corpus tuum lucidum erit: quum verò malus fuerit, etiam corpus tuum tenebrosum erit.

35 Considera ergo num lumen quod in te est, tenebræ sint.

36 Itaque si corpus tuum totum lucidum *fuerit*, non habens aliquam partem tenebrosam: *sic* erit lucidum totum, vt quum lucerna fulgore te illustrat.

37 [10] Postquã autẽ loquutus esset, rogauit eum quidam Phariseus vt prandaret apud se. Ingressus igitur discubuit.

38 Pharisæus autem quum *hoc* vidisset, admiratus est eum non prius ablutũ fuisse ante prandium.

39 Dixit autẽ Dominus ei, ‖ Vos quidem Pharisæi exteriorem poculi patinęque partem purgatis: sed [g] quod intra vos est, plenum est rapina & scelere.

40 Dementes, nonne qui fecit quod foris est, etiam id quod intus est fecit?

41 Imò, [h] ea quæ adsunt date *in* eleemosynam: & ecce, omnia erunt vobis pura.

42 [11] Sed væ vobis Pharisæis, quoniam [i] decimatis mentham & rutam, & [k] quoduis olus, sed præteritis [l] iudicium & charitatem Dei. Hæc autem oportuit facere, & illa non omittere.

43 [12] ‖ Væ vobis Pharisæis, quoniam diligitis primum consessum in conuentibus, & salutationes in foris.

44 [13] ‖ Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ. quoniam estis vt monumenta quæ non apparent, & quæ nesciunt ij qui super *ea* ambulant.

45 Respondens autem quidam ex legis interpretibus, ait ei, Magister, quum hæc dicis, etiam nos afficis injuria.

46 [14] Ipse autem ait, ‖ Væ vobis quoque Legis interpretibus, quoniam oneratis homines oneribus difficilibus portatu, sed ipsi vno ex digitis vestris non attingitis onera.

47 [15] ‖ Væ vobis, quoniam ædificatis monumẽta Prophetarum, patres autem vestri trucidarunt eos.

48 Nempe [m] testimonio vestro comprobatis facta patrum vestrorum: quoniam illi quidem eos trucidarunt, vos autem ædificatis eorum monumenta.

49 Propterea etiam Sapientia Dei dixit, Mittam ad eos Prophetas & Apostolos, & ex ipsis *quosdam* trucidabunt, & *quosdam* [n] expellent:

50 Vt à natione ista [o] requiratur sanguis omnium Prophetarum, effusus à iactis fundamentis mundi,

51 ‖ A sanguine Abel vsque ad sanguinem ‖ Zachariæ, qui perijt inter altare & ædem: etiam dico vobis, requiretur ab hac natione.

52 [16] Væ vobis Legis interpretibus, quoniam [p] sustulistis clauem cognitionis: ipsi non introistis, & eos qui introibant prohibuistis.

53 [17] Quum autem hæc eis diceret, cœperunt Scribæ & Pharisæi vehementer *ipsi* imminere, & eum [q] allicere ad loquendum de multis:

54 Insidiantes ei, & cupidè venantes aliquid ex ipsius ore, vt eum accusarent.

10 Iampridem ij præcipuè arcent populum ab aditu cognitionis Dei, quos oportuit esse Ecclesiæ iuniores. *Gen.4.1. 2.Taral.14. 21.*

17 Euadit quidem mũdus eo deterior, quo magis reprehenditur, sed nihilominus minimè prodenda veritas.

m Cùm fuerint persequentes posteri, quamui Dei seruos, idq; patrum vestrorum exemplo, et amsi pietatis studiũ pretexatu, re tamen vera tamen dum Prophetarum monumenta exornatis, trophæa autẽ crudelitatis erigitis. n Ira insectabuntur, vt tandem expellant. o Idest, vt ratio à vobis reposcatur, atque adeò pœna exigantur sisi sanguinis Prophetarum. p Absconistis & sustulistis è medio, vt nusquam compararet. q Varijs propositu quæstionibus aliquid ex ore elicere, quod insidiando carpere possent.

CAP. XII.

1 Fermentum Phariseorum. 5 Quis timendus. 8 Confiteri Christum. 17 Parabola diuitis cuius regio exuberarat. 22 Terrenorum cura despicienda. 31 Regnum Dei quærendum. 39 Fur in nocte. 51 Diuisidia ob Euangelium.

CAP. XII. *Mat.16.6, mar.8.15.*

1 INterea ‖ [1] quum coacta esset [2] permulta turba, adeò vt alij alios conculcarent, cœpit dicere discipulis suis: in primis cauete vobis à fermento Phariseorum, quod est hypocrisis.

Supra, 8.17, mat.10.26. mar.4.22.

1 Fidelibus doctoribus constituitis, cauendi sunt in primis qui puritatẽ doctrinæ speciosis commentis inficiunt, deinde danda opera vt palàm & intrepidè, auxilio Dei freti, sinceram doctrinam proponant.

2 Nihil enim opertum est, quod non sit detegendum: neque occultum, quod non sit cognoscendum.

3 Propterea quæ in tenebris dixistis, in luce audientur: & quod in aurem loquuti estis in conclauibus, prædicabitur supra domos.

Mat.6.22. 10 Cultus Dei non in externa mũditie & excogitatis ritibus, sed in spirituali cordis iustitia & charitate positus est.

11 Hypocritarum est minuta persequi, præcipua omittere.

12 Hypocrisis & ambitio plerunque coniunctæ. *Mat.23.25.*

13 Hypocritæ externo aspectu fallunt.

14 Hypocritæ in alios seuerissimi, omnia sibi indulgẽt.

15 Hypocritæ sanctos mortuos honore prosequuntur, quos viuos crudelissimè persequuntur. *Infra, 20.46, mat.23.6, mar.12.38. Mat.23.27.*

g Animus vester. Mat.23.4, act.15.10. Mat.23.29.

h Idest, ære facultatibus vestris, (quasi dicat) vestra rapinis quæ impediebant quominus puri vobis possessio, opponatur charitas, quæ ex ijs quæ vobis suppetunt, literali sitis in egenos, sic futurum est vt sanctificetur quod intra patinam est, etiamsi patina ablata non fuerit.

i Decimam partem ex Dei lege persoluendam docebatis.

k Idest, omne genus olerum, vt explicat Augustinus in Enchir. ad Laurent. cap. 99. vbi similiter docet explicandum quod ait, Paulus, 1.Tim.2.4. Deum velle omnes saluos fieri.

l Idest, quod iustum & æquum est: completur autem iudicium præcepta secunda tabulæ, charitas autem Dei primam.

Mat. 10. 28. Mat. 10. 31.

4 ‖ [a] Dico autem vobis amicis meis, Ne timete *vobis* ab ijs qui trucidant corpus, & posteà non habent quod amplius faciant.

2 Etiamsi hypocritæ principes habeant suæ crudelitatis ministros, nulla tamen causa est cur vel tantillū trepidemus, quum illi nihil possint nisi quod Deus volet, nec vnquam velit Deus quod repugnet suorum saluti.

5 [b] Prædemonstrabo autem vobis quē timeatis: timete eum qui postquam trucidarit, prædituſ est autoritate inijciendi in gehennam: etiam dico vobis, hunc timete.

1. Sam. 4. 45 & 17. 37. 34. Supra, 9. 26. mat. 10. 32. 2. tim. 2. 12. Mat. 12. 32. mar. 3. 28. 1. joh. 5. 16. Mat. 10. 39. mar. 13. 12.

6 ‖ Nónne quinque passerculi væneunt [c] assarijs duobus, & vnus ex ijs nō est in obliuione apud Deum?

7 ‖ Quinetiam capilli capitis vestri omnes numerati sunt. ne igitur timete: multis passerculis præstatis.

8 ‖ [d] Dico autem vobis, Quisquis me confessus fuerit coram hominibus, Filius quoque hominis cōfitebitur eum coram Angelis Dei:

9 Qui verò negauerit me in cōspectu hominum, abnegabitur in conspectu Angelorum Dei.

10 ‖ Et quisquis dicet quippiam in Filium hominis, ei remittetur: ei verò qui in Spiritum sanctum blasphemauerit, nō remittetur.

3 Ingens confessionis merces, horrenda abnegationis pœna, atque adeò irreuocabilis pœna si dedita opera & animo blasphemetur cognita veritas.

Ecle. 5. 1. 9.

11 ‖ [e] Quum autem adduxerint vos ad synagogas & ad magistratus ac potestates, ne soliciti estote quomodo aut quid pro defensione allaturi, aut quid dicturi sitis:

12 Spiritus enim sanctus docebit vos eo ipso momento, quæ oporteat dicere.

13 [f] Dixit autem ei quidam è turba, Magister, dic fratri meo vt partiatur mecum hæreditatem.

14 Ipse verò dixit ei, Heus tu, quis me vobis iudicē au partitorem præfecit?

15 Dixit igitur eis, Videte, & cauete ab [g] auaritia. neque enim quum *bona* cuipiam redundant, [h] vita ipsi constat ex bonis suis.

4 Magnum est confessionis certamen, sed vel inſi missimis certantibus non deest suo tempore qui omnia potest.

16 [i] Dixit autem eis parabolam in hæc verba, ‖ Hominis cuiusdam diuitis exuberarat [k] regio:

5 Christus tribus de causis recusat esse familiæ hereiſcundæ iudex: primò, ne carnalem Iudæorum de Messiæ regno opinionem foueat: secundò, vt politicum imperium ab Ecclesiastico ministerio distinguat, tertiò, vt ijs occurrendum doceat qui Euangelij prætextu, atque adeò ministrorum nomine ad priuata sua commoda abutuntur.

17 Itaque [l] ratiocinabatur apud se dicens, Quid faciam? nec enim habeo vbi cogam fructus meos.

18 Et dixit, Hoc faciam: destruam horrea mea, & maiora ædificabo: & illic cogam omnes fructus meos, & bona mea:

19 Et dicam animæ meæ, Anima, habes multa bona reposita in annos multos: requiesce, comede, bibe, [m] oblectare.

20 Dixit autem ei Deus, Demens, hac nocte animam tuam repetunt abs te: quæ verò parasti, cuius erunt?

21 Ita *est* qui thesaurum congerit [n] sibi, nec est in Deo diues.

22 ‖ Dicit autem discipulis suis, ‖ Propterea dico vobis, ne soliciti estote de anima vestra, quid esuri sitis: neq; de corpore, quà re sitis induendi.

23 Anima plus est quàm alimentum, & corpus quàm vestitus.

24 Considerate coruos: nec enim seminant, neque metunt: quibus non est cella neque horreum, & *tamen* Deus alit eos: quanto vos præstatis volucribus?

25 Quis autem ex vobis solicitè cogitando potest apponere ad staturam suam cubitum vnum?

26 Itaque si ne id quidem quod minimum est potestis, quid de cæteris soliciti estis?

27 Considerate lilia, quomodo crescant: non fatigantur, neque nent: dico autem vobis, ne Solomonem quidem cū omni gloria sua amictum fuisse vt vnum ex ijs.

28 Quòd si herbam quæ hodie est in agro, & cras in clibanum mittitur, Deus ita circumuestit: quanto magis vos ô exigua fide prediti?

29 Vos igitur ne quærite quid esuri sitis, aut quid bibituri: & ne [o] suſpenſo animo estote.

30 Hæc enim omnia gentes mundi requirunt: Pater autem vester nouit vos istis indigere.

31 ‖ [p] Quin potius quærite regnum Dei, & hæc omnia adijcientur vobis.

32 [q] Ne time, ô parue grex: nam visum est patri vestro dare vobis regnum.

7 Seria cogitatio de prouidentia Dei, remedium præbet aduersus stultissimas & maximè anxias hominum de hac vita solicitudines.

8 De regno Dei solicitis nihil deerit.

9 Stultum est ab eo minima non sperare, qui maxima vltro largiatur.

Mat. 6. 19. 1. pet. 1. 7. psal 14. 26. f Is enim hoc loco describitur, qui non secundum quempiam, sed totam aliquam regionem possideat, vt solent ij qui domum domo, agrum agro coniungunt. Esa. 5 8. g Id est, rationes suas apud se subducebat, propriè dictum de mercatoribus, qui rationes suas ijs inuigilare solent.

h Anima sit læta atque hilaris.

i Sese respiciens, aut se ipso fretus.

k Metaphora à meteoris ducta, quæ in aëre suspendantur, qui enim de humana vita solicitis in humana præsidia respiciunt, ij pendent animi, nunc antorsum, nunc illuc inclinant.

6 Nulli dementiores quàm diuites qui ab opibus suis pendent.

l De imminentibus periculis monet, quoniam improuisa vibe mortem ferunt. c Vide Matth. 19. d Pleonexia declarat immodicam illam omnem acquirendi cupiditatem, qua sæpius sit eorundem detrimento. e Id est, Deus (non bona) author ipſe, & illam conſeruator vult.

33 [10] Vendite bona vestra, & [l] date eleemosynam. ‖ Parate vobis crumenas quę non veteraſcunt, theſaurum in cælis qui nunquam deficiat: quò fur non appropinquat, *&* vbi tinea non corrumpit.

34 Vbi enim theſaurus veſter eſt, illic & cor veſtrum erit.

35 ‖ [11] Sint lumbi veſtri præcincti, & *veſtræ* lucernæ accenſæ:

36 Et vos ſimiles *eſtote* ijs qui expectant quando dominus ſuus reuerſus ſit à [m] nuptijs: vt quum venerit ac pulſauerit, ſtatim aperiant ei.

37 Beati ſerui illi quos quum venerit dominus, inueniet vigilantes: amen dico vobis, præcinctus faciet vt diſcumbãt, & prodiens miniſtrabit eis.

38 Et ſi venerit ſecunda vigilia, & ſi tertia vigilia venerit, atque ita inuenerit, beati ſunt ſerui illi.

39 ‖ Hoc autem ſcitote, ſi ſciret pater familiãs qua hora fur venturus ſit, vigilaret, nec ſineret perfodi domum ſuam.

40 [12] Et vos igitur eſtote parati: quia qua hora non putaris, Filius hominis veniet.

41 Dixit autẽ ei Petrus, Domine, nobis dicis iſtã parabolã, an etiã omnibus?

42 Dixit autem Dominus, Quiſnam eſt fidus diſpenſator ac prudẽs, quam dominus præficiet famulitio ſuo, vt in tempore det [n] demenſum?

43 Beatus ſeruus ille quem dominus, quum venerit inuenerit ita facientem.

44 Verè dico vobis, omnibus ſuis bonis præficiet eum.

45 Quòd ſi dixerit ſeruus ille in corde ſuo, Tardat dominus meus aduẽtum: cœperitq́ue verberare ſeruos & ancillas, & edere & bibere & inebriari:

46 Veniet dominus ſerui illius die quo non expectat, & qua hora non nouit: & ſeparabit eum, partemq́ue cum infidis ei aſſignabit.

47 Ille autẽ ſeruus qui nouit volũtatẽ domini ſui, nec ſe comparauit, nec fecit ex voluntate eius, cædetur multis *plagis*.

48 Qui verò non nouit, & fecit digna plagis, cædetur *plagis* paucis. Porrò cuicunque multum datum eſt, multum repetetur ab eo: & apud quem depoſuerũt multa, [o] amplius repoſcent ab eo.

49 [13] Ignem veni miſſurus in terram, & quid volo ſi iam accenſus eſt?

50 Sed baptiſmo oportet me baptizari: & quomodo conſtringor, vſquequo *hoc* perficiatur?

51 Putatis me aduenisſe pacẽ datum in terra? non dico vobis, imò diſſidium.

52 Erunt enim ex hoc *tempore* quinque in vna domo diſſidentes, tres aduerſus duos, & duo aduerſus tres.

53 Diſſidebit pater a duerſus filium, & filius aduerſus patrem: mater aduerſus filiam, & filia aduerſus matrem: ſocrus aduerſus nurum ſuam, & nurus aduerſus ſocrum ſuam.

54 [14] ‖ Dicebat autẽ etiã turbæ, Quum videritis nubem? exorientem ab occaſu, ſtatim dicitis, Imber venit: & ita fit.

55 Et quum auſtrum flantem, dicitis, Æſtus erit: & fit *æſtus*.

56 Hypocritæ, faciem cæli & terræ noſtis probare: hoc autem tempus qui fit vt non probetis?

57 [15] Cur autem & per vos ipſos non iudicatis quod iuſtum eſt?

58 ‖ Enimuerò dum abis cum aduerſario tuo ad magiſtratum, da operam in via vt libereris ab eo: ne pertrahat te ad iudicem, & iudex te tradat [q] exactori, & exactor conijciat te in carcerem.

59 Dico tibi, nõ exibis illinc vſquequò vltimum etiam minutum reddideris.

Mat.6.19. 1.Pet.1.13.

10 Sancta prodigalitas, certũ ad veras opes parãdas cõpendium.

11 Fidelium ſeruorũ Dei vita in hoc mundo, eſt peruigil quædam peregrinatio, præuẽte Verbi lucerna.

12 Nullis maior incũbit vigilandi neceſſitas, quàm ijs qui aliquẽ honoris gradũ in Dei familia ſunt adepti. *Mat.24.42, apoc.16.15.*

13 Euangeliũ ſicut eſt vnica veræ pacis cauſa inter pios, ita eſt inter impios ſumma perturbationis occaſio.

14 Homines in terrenis rebus acutiſſimi ſponta. nea malitia in ijs quę ad cœleſtẽ vitam ſpectãt, planè cæcuiunt.

15 Homines amore ſui cęci, ac prompte exoſi ac pertinaces, præmiũ ſuæ ſtultitiæ ferent. *Mat.16.2.*

l Metonymia, qua ſignificatur, beneficio declarata clementiã miſericordiã, affectionis benignitas, qua eleemoſyna dicitur, à nomine eleimon *deducto, quod ab altero nomine* eleos, *i. miſericordia derivatur. Dati igitur eleemoſynam, qui benignè faciendo alteri, & tribuẽdo aliquid egẽti, affici ſeſe miſericordia illius oſtẽdit.*

m Solebant nuptia nocte celebrari.

n Id eſt, ſingulis menſibus deſtinatam menſuram frumenti.

o Amplius quam ab eo cui non tam multa commiſſa ſunt.

p Id eſt, Qua apparent, & colligentur in iſta vitæ ſtadia.

q Et qui mulctas exigut, cũ iuſmodi erant conſtituta in tamerè litigãtes: præter ea Magiſtratuũ miniſtri damnatos cogunt ad perſoluendam quod debent, idq́ interdum etiam addita non tantum impenſarum, ſed etiam carceris pœna in rebelles.

CAP. XIII.

1 De Galilæis. 4 Et ijs qui in Siloe oppreſſi ſunt. 6 Ficus non ferans fructum. 11 Mulier ſpiritu infirmitatis, id eſt, morbo à Satana inflicto laborãs ſanatur. 19 Parabola grani ſinapis, 21 Fermenti, 23 Q. An pauci ſaluandi. 32 Herodes vulpes.

CAP. XIII.

1 Iuſtis aliorum pœnis nõ oportet nos inſultare, ſed ijs potius ad reſipiſcentiã eruditi.

1 ADfuĕrũt [1] autem eo ipſo tempore, quidam annuntiantes ei de Galilæis, quorũ ſanguinem [a] Pilatus miſcuerat cum ipſorum ſacrificijs.

2 Et reſpõdens Ieſus dixit eis, Putatis hos Galilæos præ omnibus Galilæis peccatores fuiſſe, quoniã talia paſſi ſunt?

3 Non, dico vobis: imò niſi reſipiſcatis, omnes itidem peribitis.

4 Aut illos decẽ & octo, ſupra quos cecidit turris in [b] Siloam, & trucidauit

a Annis fere decẽ præfectus in Iudæa Põtius Pilatus. Et circit. 7 annum quartum

prouincia ipſius qui eſſet 15. Regni Tiberij, opus redemptionis humana morte ſua abſoluit Chriſtus. *b Sub loco, vel riuulo fuit enim Siloam riuulus vnde in vrbem aqua ductus ferebantur, de quo Ioh. 9.7. & Eſa. 8.6. erat ita, iuxta vel caſtellum extructum ad aquæductum, quod repentè proſtratum aliquos occiderit.*

cos,

2 Lõga quidem est Dei patiẽtia, sed ita tamen vt tãdẽ iudiciũ exerceat.

3 Christus idcirco venit, vt nos à Satanæ vinculis liberaret.

4 Viua hypocrisis imago, & eiusdem merces.

5 Dominus regnũ suũ à tenuibꝰ prin cipijs inchoat vt insperati progressus potentiã eius melius illustrent.

e *Id est, Peccatores.*

d *Venit e se leo.*

e *Solũ officit sua in parte sterile, quod aliaquis vitibus nõ inutile fuisset.*

f *Morbo à Satana inflicto laborans.*

g *i. Soluta, cõpositum pro simplici, Tenebatur enim mulier Satanæ, quasi vinculo cõstricta, ita vt, totis octodecim annis, caput attollere nõ posset.*

h *Vel suinesta, subaudi mus enim quia deus sum perdet exigimus quia dicunt. Mat.13.30. mar.4.31.*

i *Vnus ex iis qui Synagogæ præerant, plures enim Archisynagogos fuisse apparet, ex Marc. 5. 22. & Act.13. 15. Mat.9.18.*

eos, putatis c debitores fuisse præ omnibus hominibus qui habitãt in Hierusalẽ?

5 Nõ, dico vobis: imo, nisi resipiscatis, omnes itidem peribitis.

6 2 Dixit autem hanc parabolam, Ficum habebat quidam plantatam in vinea sua: & venit quærens fructum in ea, neque inuenit,

7 Dixit autẽ vinitori, Ecce, anni tres sunt ex quo d venio quærens fructum in ficu ista, & non inuenio: excinde eam: quorsum etiã terram e inutilem reddit?

8 Ille verò respondens dixit ei, Domine, dimitte eam etiã hoc anno, vsquequò fodero circum eã, & misero stercus:

9 Et si quidem tulerit fructũ, *dimites*: sin minus, in futurum excindes eam.

10 3 Docebat autem in quadam synagoga sabbatho.

11 Et ecce, mulier adfuit habens f spiritum inualetudinis *ab* annis decem & octo: eratque incurua, nec prosus *sese* poterat recuruare.

12 Ipsam autem quum vidisset Iesus, aduocauit, & dixit ei, Mulier, g absoluta es ab inualetudine tua.

13 Et imposuit ei manus: & illicò h surrecta est, & glorificabat Deum.

14 4 Respondens autem i præfectus synagogæ, indignans quod Sabbatho sanasset Iesus, dixit turbæ, Sex dies sunt quibus oportet operari: his ergo *diebus* venite & sanamini, & non die Sabbathi.

15 Respondit ergo ei Dominus, & dixit, Hypocrita, vnusquisque vestrũm Sabbatho nónne soluit bouem suum aut asinam à præsepi, & ducit aquatum?

16 Hanc autem filiam Abrahæ, quam vinxerat Satanas ecce decem & octo annos, non oportuit à vinculo isto solui die Sabbathi?

17 Et quum hæc diceret, pudore afficiebantur omnes qui se opponebant ei: sed tota turba gaudebat super omnibus gloriosis rebus quæ fiebant ab eo.

18 ‖ Dixit autem *Iesus*, Cui rei simile est regnum Dei, & cui illud assimilabo?

19 5 Simile est grano sinapis, quod acceptum quispiam misit in hortum suũ: & creuit, & euasit in arborem magnam, & volucres cæli nidulati sunt in eius ramis.

20 ‖ Et rursum dixit, Cui rei assimilabo regnum Dei?

21 Simile est fermento quod acceptum mulier condidit in farinæ satis tribus, vsquequò fermentaretur tota.

22 ‖ Transibat igitur singulas vrbes & vicos, docens, & iter faciens Hierosolymam.

23 6 Dixit autem ei quidam, Domine, num pauci sunt qui seruentur? Ipse verò dixit eis,

24 ‖ Contẽdite intrare per angustam portam: quia multi (dico vobis) studebunt intrare, & non poterunt.

25 Ex quo *videlicet* surrexerit paterfamiliãs, & occluserit ostium, & cœperitis foris stare, & pulsare ostium, dicentes, Domine, Domine, aperi nobis: qui respõdens dicet vobis, Nescio vnde vos sitis.

26 7 Tunc incipietis dicere, Edimus in tui conspectu, & bibimus, & in plateis nostris docuisti.

27 ‖ Et dicet, Dico vobis, nescio vnde vos sitis: ‖ abscedite à me omnes qui facitis quod iniustum est.

28 8 Illic erit fletus & stridor dentiũ, quum videritis Abraham & Isaac & Iacob & omnes Prophetas in regno Dei, vos autem expelli foras.

29 Tunc venient *multi* ab k Oriente & Occidente, & Borea & Austro: & discumbent in regno Dei.

30 ‖ Et ecce, sunt vltimi qui erunt primi, & sunt primi qui erunt vltimi.

31 9 Eo ipso die accesserunt quidam Pharisæorum, dicẽtes ei, Exi, & abi hinc: nam Herodes vult te trucidare.

32 Tunc ait eis, Profecti dicite l vulpi illi, Ecce, m eijciam dæmonia, & sanationes peragam n hodie & cras, & tertia die o consummabor.

33 10 Veruntamen oportet me hodie & cras & perendie iter facere: quia fieri nõ potest vt Propheta pereat extra Hierusalem.

34 ‖ Hierusalem, Hierusalem, quæ trucidas Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui cogere liberos tuos, quemadmodum gallina p pulliciem suam sub alas, & noluisti?

35 Ecce, relinquitur vobis domus vestra deserta. Amen autem dico vobis, nõ videbitis me vsquedùm venerit *tempus* quum dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini.

Mat.9.35, mar.6.6.

Mat.7.13.

6 In eos qui dum malunt cum multis errare, quàm cum paucis rectè incedere, tandem tarditate sua à regno Dei excludũtur.

7 Frustrà est in Ecclesia qui non est ex Ecclesia, quod vitæ puritas ostẽdit.

Mat.7.23, & 25.41. Psal.6.23.

8 Reiectio Iudæorũ, & Gẽtium vocatio prædicitur.

9 Pergendũ in vocationis cursu per medios seu veros seu fictos terrores.

Mat. 19.30, & 20.16. mar.10.31.

10 Nusquã crudeliores pijs hostes quàm qui versantur intra ipsum Ecclesiæ sacrarium: sed Deus videt, & suo tempore, requirit.

Mat.23.37.

k *Vndiq; ex toto orbe terrarum, omnes sunt ista plaga quatuor.*

l *Fraudulento insidiatori,*

m *Ad verb. ejicio.*

n *Id est, Exigua temporis mensura, proverbiali fabulæ sententia,*

o *Scilicet peracto pro peccatis sacrificio.*

p *Ad verb. pullicies aut em pullorum est nidus.*

vt interpretatur Theoph. vel per hodie, præsens, per cras, futurum tempus intelligi potest, quandiu nimirum suo munere fungitur.

CAP. XIIII.

2 Hydropicus Sabbatho ſanatur. 7 Primi accubitus. 12 Pauperes ad prandium vocandi. 16 Inuitati ad cænam magnam. 23 Compulſi. 28 Turrim ædificaturus.

CAP. XIIII. 1 Ne Sabbathi quidē lex officia charitatis debuit impedire. 2 Arrogātiæ merces ignominia: veræ autem modeſtiæ, gloria. 3 In eos qui ſua vel ambitioſè vel cōpenſationis ſpe ptofundūt, quū charitas chriſtiana in Dei tantùm gloriam & vſum proximi reſpiciat.

1 ET factum eſt quum veniſſet domum cuiuſdam ex [a] primoribus Phariſæis Sabbatho ad [b] capiendum cibum, ipſi obſeruabant eum.

2 Et ecce, quidam [c] hydropicus erat coram eo.

3 Tum reſpondēs Ieſus dixit Legis interpretibus & Phariſæis, in hæc verba, Licétne ſanare Sabbatho?

4 Ipſi verò tacuerunt. Tum ipſe prehenſum eum ſanauit, & dimiſit.

5 Et reſpondens eis dixit, Quis veſtrūm *ſi ipſius* aſinus aut bos in puteum incidat, non ſtatim extrahet eum die Sabbathi?

6 Et non poterant ei ex aduerſo ad iſta reſpondere.

7 [d] Dixit autē parabolam ijs qui vocati fuerant, attendēs quomodo primos accubitus eligerent: dicens eis,

8 Quum vocatus fueris ab aliquo ad nuptias, ne accumbito primo loco, ne fortè honoratior te ſit vocatus ab eo:

9 Et is qui te & illum vocauit, veniens dicat tibi, Da huic locum: & tunc incipias cum pudore vltimum locum obtinere.

10 ‖ Sed quum vocatus fueris, vade diſcubitum in vltimum locum: vt quum venerit qui te vocauit, dicat tibi, Amice, aſcende ſuperius. Tunc erit tibi gloria in cōſpectu eorum qui tecum diſcumbunt.

11 ‖ Nam omnis qui ſe extollit, deprimetur: & qui ſe depreſſerit, extolletur.

12 [3] Dicebat autem etiam ei qui ipſum vocauerat, ‖ Quum facis prandium aut cœnam, ne vocato amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos tuos, neq; vicinos diuites: nequando & ipſi te viciſſim vocent, ac retribuatur tibi gratia.

13 Sed quum facis epulum, voca pauperes, mancos, claudos, cæcos:

14 Et beatus eris: quia non poſſunt *gratiam* retribuere tibi: retribuetur enim tibi in reſurrectione iuſtorum.

15 Hæc autem quum audiſſet quidā ex ijs qui ſimul accumbebant, dixit ei, Beatus qui cōmedet panē in regno Dei.

16 Ipſe autē dixit ei, ‖ Homo quidam fecit cœnam magnā, & vocauit multos:

17 Miſitque ſeruum ſuum hora cœnæ vt diceret vocatis, Venite, quia iam parata ſunt omnia.

18 [4] Et omnes cœperunt [d] vno *ore ſe* excuſare. Primus dixit ei, Agrum emi, & neceſſe habeo exire & eum inſpicere: rogo te, habe me excuſatum,

19 Et alter dixit, Iuga boum emi quinque, & proficiſcor ad probandum ea: rogo te, habe me excuſatum.

20 Et alius dixit, Vxorē duxi, & propterea non poſſum venire.

21 Quū igitur ſeruus aduenīſſet, annuntiauit iſta domino ſuo. Tunc iratus paterfamiliās dixit ſeruo ſuo, Abi citò in [e] plateas & vicos vrbis, & pauperes ac mancos, claudosque & cæcos huc introducito.

22 Et ait ſeruus, Domine, factum eſt vt imperaſti, & adhuc locus eſt.

23 Tunc ait Dominus ſeruo, Abi in vias & ſepes, & coge ingredi, vt impleatur domus mea.

24 Dico enim vobis neminem virorum illorum qui vocati fuerant, guſtaturum cœnam meam.

25 Ibat autem turba multa cum eo: & conuerſus, dixit eis,

26 [5] ‖ Siquis venit ad me, & [f] non odit patrem ſuum & matrem, & vxorem & liberos, & fratres, & ſorores, atque adeò etiam animam ſuam, non poteſt meus eſſe diſcipulus.

27 ‖ Et quiſquis non portat crucem ſuam, & *non* ſequitur me, nō poteſt meus eſſe diſcipulus.

28 [6] Quis enim ex vobis, ſi velit turrim ædificare, non prius [g] ſedens computat ſumptus, an habeat quæ ad perfectionem *operis requiruntur*?

29 Ne, poſtquam poſuerit fundamētum, & nō potuerit perficere, omnes qui ſpectarint, incipiant ei illudere,

30 Dicentes, Homo iſte cœpit ædificare, & non potuit *ædificium* perficere.

31 Aut quis rex proficiſcens vt committat prælium aduerſus alterū regem, ſedens prius nō conſultat an poſſit cum decem millibus occurrere ei, qui cum viginti millibus venit aduerſus ipſum?

32 Alioquin, quum adhuc ille procul eſt, legatione miſſa, rogat ea quæ ad pacem *pertinent*?

33 Sic ergo, quiſquis veſtrūm non valedicit omnibus bonis ſuis, non poteſt

4 Adeò inſanit maxima etiam eorū pars, quibus Deus ſeipſū patefecit, vt quæ à Deo nacti ſunt adiumēta, in impedimēta ſpontè conuertant. 5 Affectus etiam per ſe laudabiles, cogendi in ordinem, vt pietas ſuperemineat. 6 Chriſti veros ſectatores oportet ædificare ſimul ac pugnare, ac prinde ad quaſuis ærumnas perferēdas, tempeſtiuè eſſe compoſitos.

a *Vel ex ijs quos Sanhedrim vocabant, vel ex principibus Synagogæ. Non enim omnes Phariſæi fuere Archiſynagogi Luc. 7. 48.*

b *Phariſæus enim ſecta nomē fuit, etiāſi ex tota hiſteria cōſtet, Phariſæos fuiſſe in ſumma admiratione. Prou. 25. 7. Infra, 18. 14, matth. 23. 12. Tob. 4. 7, prou. 3. 9.*

c *Ad verb. ad comedendum panem. Hebr.*

d *Laborans humoris crudi abundante & ſe effundente copia, quam Latini aquā intercutem vocarunt. Mat. 22. 1, apoc. 19. 9.*

e *In patentes & latas regiones.*

f *Siquā lo nimirū (inquit Theoph.) in Deo periculū pertitur. Non igitur hac ſim pliciter iubet, ſed cōparatiuè.*

g *Domi ſupputans omnia antequam opus aggrediatur.*

Mat. 5. 13, mar. 9. 50.

7 Discipulos Christi oportet & sibi & alijs sapere, alioqui reddunturomnium maximè fatui.

teſt meus eſſe diſcipulus.

34 [7] || Bonus eſt ſal: ſi verò ſal infatuatus fuerit, quo condietur?

35 Neque ad terram, neque ad ſterquilinium [b] appoſitus eſt: foras eum abijciunt. Qui habet aures ad audiendum, audiat.

CAP. XV.

4 Parabola ouis perditæ. 8 Drachmæ. 11 Filij Prodigi.

1 ACcedebāt [1] autem ad eum [a] omnes publicani & peccatores, vt eum audirent,

2 Et murmurabant Phariſæi & Scribæ, dicentes, Iſte peccatores recipit, & veſcitur cum eis.

3 Ipſe verò loquutus eſt ad eos hāc parabolam, dicens,

4 || Quis ex vobis, ſi habeat centum oues, & perdiderit vnam ex illis, non relinquit illas nonaginta nouem in deſerto, & pergit ad eam quæ perijt, vſquedū eam inueniat?

5 Et inuentam imponit in humeros ſuos gaudens?

6 Venienſque domum conuocat amicos & vicinos? dicens eis, Gratulamini mihi. nam inueni ouem meam quæ perierat.

7 Dico vobis ita fore gaudiū in cœlo ſuper vno peccatore reſipiſcente, magis quàm ſuper nonaginta nouem iuſtis, quibus non opus eſt reſipiſcentia.

8 Aut quæ mulier, ſi habeat drachmas decem, & perdiderit drachmam vnam, non accendit lucernam, & verrit domum, quæritque accuratè, vſquequò *eam* inueniat?

9 Et quum inuenerit, conuocat amicas ac vicinas? dicens, Gratulamini mihi: nam inueni drachmam quam perdideram.

10 Ita, dico vobis, gaudium eſt apud Angelos Dei ſuper vno peccatore reſipiſcente.

11 [2] Ait autem, Quidā habebat duos filios:

12 Quorum iunior dixit patri, Pater, da mihi [b] partem ſubſtantiæ *mihi* cōtingentem. *Ille* igitur diuiſit eis [c] facultates.

13 Poſt dies autem nō multos, quum omnia coegiſſet iunior ille filius, peregrè profectus eſt in regionem longinquam & illic diſſipauit ſubſtantiam ſuam, profuſè viuendo.

14 Omnibus verò ab eò conſumptis, orta eſt fames valida in regione illa: & ipſe cœpit *victu* deſici.

15 Abijt igitur & adhæſit vni ex ciuibus regionis illius: qui miſit eum in agros ſuos vt paſceret porcos.

16 Et deſiderabat implere ventrem ſuum ſiliquis quas edebant porci: & nemo ei dabat.

17 [3] Quum autem ad ſe redijſſet, dixit, Quot mercenarij patris mei abundant [d] panibus? ego verò fame pereo.

18 Surgens proficiſcar ad Patrē meū, & dicam ei, Pater, peccaui [e] in cœlum, & aduerſum te:

19 Neque amplius ſum dignus vocari filius tuus: fac me vt vnum ex mercenarijs tuis.

20 Surgens igitur venit ad patrem ſuum. Quum autem adhuc longè abeſſet, vidit eum pater ipſius, ac miſericordia motus eſt: & accurrens incidit in collum eius & deoſculatus eſt eum.

21 [4] Dixit autem ei filius, Pater, peccaui in cœlum & aduerſum te, neq; amplius ſum dignus vocari filius tuus.

22 Dixit verò pater ad ſeruos ſuos, Promite ſtolam illam præcipuam, & induite eum, & date annulum in manum eius, & ſoleas in pedes:

23 Et adductum vitulum illum ſaginatum mactate: & veſcētes oblectemur.

24 Quia filius iſte meus mortuus erat, & reuixit: perierat, & inuentus eſt. Cœperunt igitur oblectari.

25 [5] Erat autem filius eius ſenior in agro: qui vt veniens appropinquauit domui, audiuit concentum & choros:

26 Et vocatum vnum ex pueris percontatus eſt quid iſtud eſſet.

27 Is verò dixit ei, Frater tuus venit: & mactauit pater tuus vitulum illum ſaginatum, quòd valētem illum receperit.

28 Indignatus eſt autem *ille*, nec voluit introire. Pater ergo ipſius egreſſus hortatus eſt eum.

29 Ipſe verò reſpondens dixit patri, Ecce, tot annos ſeruio tibi, nec vnquam mandatum tuum ſum [f] tranſgreſſus, nec vnquam dediſti mihi hœdum, vt cum amicis meis oblectarer.

30 Sed quum filius iſte tuus qui deuorauit facultates tuas cum meretricibus, venit, mactaſti ei vitulum illum ſaginatum.

b Id eſt, Actus & accōmodatus.

CAP. XV.

1 Non deſperandum de ijs qui aberrarunt, ſed potius de ijs in primis laborādum, Chriſti exemplo. *Mat. 18. 12.*

2 Homines, diſceſſione vltrò à Deo facta, bonis acceptis ſpoliatiā ſeipſis, in infinitas calamitates ſeſe præcipitarunt. Deus autem pro ſua ſingulari bonitate, vltrò ijs occurrēs quos illis calamitatibus domitos ad reſipiſcentiam inuitauit, nō modò benignè eos admittit, ſed etiam amplioribus quā vnquàm anteà donis ornatos, ſumma fœlicitate beat.

a i. Vndique ex publicanis aliqui & peccatoribus accedebant ad Ieſum.

b Partem bonorum ad me pertinentem.

c Ad verb. vitam, i. ea quibus vita ſuſtentatur.

3 Initium reſipiſcentiæ, agnitio diuinæ miſericordiæ nos ad benè ſperandum excitantis.

d i. Cibo, bubr.

e i. In Deum, quia in cœlo dicitur habitare.

4 In veræ reſipiſcentia ineſt ſenſus peccati cum triſtitia & pudore cōiunctus: vnde naſcitur confeſſio, quam ſequitur abſolutio.

5 Qui Deū verè amant, omnes optant habere cōmunales.

f Vel præterij, i. cōtempſi: quia enim deſpernamur, nōs quidem aſpicere ſuſtinemus.

31 Ipse verò dixit ei, Fili, tu semper mecum es, & omnia mea, tua sunt:

32 Oblectari autē & gaudere *te* oportebat, quòd frater tuus hic mortuus erat & reuixit: perieratq́; & inuentus est.

CAP. XVI.

1 Parabola dispensatorij delati ad dominum. 13 Duobus dominis seruire. 16 Lex & Prophetæ. 19 De Diuite & Lazaro.

CAP. XVI. 1 Quū homines sæpè alienis etiā sumptibus amicitias sibi cōparent, turpe nobis est, liberali bonorum in eos vsu acceptorū dispensatione Domino nō placere, & proximos non demereri, quū hac vna ratione diuitiæ (quæ ferè sunt peccandi illecebræ) in contrarium finē vertantur.

2 Timendū nē propter terrenæ dispensationis abusum cœlestibus donis priuemur. Quomodo enim spiritualibus bene vtētur qui terrena malè administrant?

1 Dixit [a] autem etiam discipulis suis, Fuit homo quidam diues, qui habebat [a] dispensatorem: & is dilatus est apud eum vt qui dissiparet ipsius bona.

2 Vocauit eū igitur, & dixit ei, Quid hoc audio de te? redde rationem dispensationis tuæ. [b] non enim poteris amplius esse dispensator.

3 Dixit autem apud se dispensator, Quid faciam, quum dominus meus auferat à me dispensationem? fodere non possum, mendicare pudet.

4 Noui quid sim facturus, vt quum amotus fuero à dispensatione, recipiant me *aliqui* domos suas.

5 Conuocatis itaque singulis debitoribus domini sui, dixit primo, Quantū debes domino meo?

6 Is autem ait, Centum [c] batos olei. Tum ille dixit ei, Accipe [d] tabulas tuas, & sede citò & scribe quinquaginta.

7 Deinde alij dixit, Tu verò quantū debes? Is autem ait, Centum [e] coros tritici. Tum ipse dixit ei, Accipe tabulas tuas, & scribe octoginta.

8 Et laudauit dominus dispensatorem [f] iniustum, quòd prudenter fecisset. quamobrem, [g] filij huius seculi prudentiores sunt filijs lucis in suo genere,

9 Et ego vobis dico, Facite vobis amicos ex mamona [h] iniusto, vt quum deceseritis, recipiant vos in æterna tabernacula [i].

10 [2] Qui fidelis est in pauciſſimis, & in multis fidelis est: & qui in pauciſſimis iniustus est, etiam in multis est iniustus.

11 Si ergo in iniusto māona fidelis nō fuistis, [k] verū *mamona* quis credet vobis?

12 Et si in [l] alieno fideles non fuistis, quod vestrum est quis dabit vobis?

13 [3] ‖ Nullus seruus potest duobus [4] dominis seruire: aut enim vnū odio habebit, & alterum diliget: aut vni adhærebit & alterum contemnet. non potestis Deo seruire & mamonæ.

14 Audiebant autem hæc omnia etiam Pharisæi, qui erant auari: & sannis eum excipiebant.

15 [4] Tunc dixit eis, Vos estis qui iustificatis vosipsos in hominū conspectu: Deus autem nouit corda vestra. quia quod apud homines sublime est, abominationi est in conspectu Dei.

16 [5] ‖ Lex & Prophetæ vsque ad Iohannem: ab eo tempore regnum Dei annuntiatur, & quiuis in illud vi irrūpit.

17 ‖ Facilius est autem cœlum & terram præterire, quàm Legis vnum apicē excidere.

18 ‖ Quisquis dimittit vxorem suam, & alteram ducit, mœchatur: & qui à viro [m] dimissam ducit, mœchatur.

19 [6] Cæterum quidam erat diues, & induebatur [n] purpura & byſſo, & se oblectabat quotidie splendidè:

20 Erat verò quidam mendicus nomine Lazarus, qui proiectus erat ad vestibulum eius vlcerosus:

21 Et desiderans saturari micis quæ cadebant è mensa diuitis. sed & canes veniebant ac lingebant eius vlcera.

22 Factum est autem vt moreretur mendicus, & asportaretur ab Angelis in sinum Abrahæ: mortuus est verò etiam diues ille, ac sepultus est.

23 [o] Et apud inferos sublatis oculis suis, quum esset in tormentis, vidit Abraham procul, & Lazarum in sinu eius:

24 Tum ipse clamans dixit, Pater Abrahā, miserere mei, & mitte Lazarum,

3 Nemo simul potest Deum & opes amare. *Mat. 6. 24.*

4 Deū non latent vitia quatumuis hominibus occulta, atque adeò ijs ipsis quibus insunt. *Mat. 11. 23.*

5 Pharisæi noui fœderis præ vetere excellētiam contemnebant, exactā iustitiam Legis ignorantes: cuius quàm falsi essent interpretes Christus ex septimo præceptodocet. *Mat. 5. 18. Mat. 3. 32. & 19. 9. 1. Cor. 7. 11.*

6 Piorum paupertatē & miserias, sempiterna fœlicitas: diuitum autem luxū & crudelem fastū, æterna miseria, absq; vlla misericordiæ spe, consequetur.

a Œconomū, i. curatorem, seu administratorem rei familiaris. b Tibi non fiet a me potestas. c Batus, hebraica mensura liquidorum. d Obligationis instrumenta. e Corus, hebraica mensura aridorum, Ioseph. Ant. 15. cap. 12. f Hac parabola non approbatur œconomi iniustitia, qua reuera furtum erat: Sed Parabola proponuntur, vt obliquè & proposita veluti imagine quadam aliquid demonstrent, & rei veritatem ostendant, non per omnia similitudine rebus ipsis congruente. Hoc itaq; vnum vult hac parabola Christus docere, cautiores esse profanos homines incurandis huius vitæ negotijs, quàm filij Dei sint soliciti de vita æterna. g i. homines præsenti vita addicti, quibus hoc loco filij lucis opponūtur: hos spirituales, illos carnales vocat Paulus. h Ad verb. iniustitiæ, non ad opes malè partas illud referendum est, vult enim Dominus liberalitatem nostram derivari è fonte puro: sed iniustas vocat diuitias, quibus iniustè vtuntur. i Sub. pauperes nimirum Christiani, horū enim tabernaculorū illi sunt hæredes, Theoph. k i. Cælestes & veras diuitias, quæ fluxis & caducis opponūtur. l In externis bonis, quæ aliena vocat, quia nostra fidei, sunt cōmissa.

m Qui hinc colligunt, post repudium nullum esse secundo matrimonio locum, altera superstite parte, ineptè colligunt. Loquitur enim Christus de repudijs apud Iudæos vsitatis, inter quæ numerari non potest repudium ob adulterium, quum adulteros ex lege oporteret capitali pœna plecti. n Admodum precioſa & splendida. Purpureas enim vestes preciosas fuisse constat, byssum autem subtilissimum linum Achaicum fuisse tradit, Plin. pretio æquale auro. o Sub figurā nostro sensui accōmodatis depinguntur res spirituales.

vt

vt intingat extremum digitum suum in aquam, & refrigeret linguã meam: quoniam crucior in ista flamma.

25 Dixit autem Abraham, Fili, memento te bona tua recepisse in vita tua, & Lazarum similiter mala: nunc autem hic solatio fruitur, tu verò cruciaris.

26 Et ad hæc omnia, inter nos & vos hiatus ingens constitutus est, vt ij qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque istinc huc transire.

7 Quũ certa viuẽdi regula nobis in verbo præscripta sit, aliæ reuelationes temeré & frustrà quæruntur.

27 7 Dixit autem *ille*, Rogo ergo te pater vt eum mittas domum patris mei.

28 Habeo enim quinque fratres: vt testificetur eis, ne & ipsi veniant in hunc locum tormenti.

29 Dicit ei Abraham, Habent Mosen & Prophetas: audiant eos,

30 Ille verò dixit, Non, pater Abraham: sed siquis ex mortuis abierit ad eos, resipiscent.

31 Abraham autem dixit ei, Si Mosen & Prophetas non audiunt, ne siquidem quispiam ex mortuis excitetur, assentientur.

CAP. XVII.

1 Scandala. 3 Peccanti in nos ignoscendum. 10 Serui inutiles sumus. 11 De decem leprosis. 20 Regnum Dei quando venturum. 23 Falsi Christi. 26 Aduentus Christi qualis futurus.

CAP. XVII. *Mat.18.7, mar.9.42.*

1 Ecclesia scãdalis necessariò obnoxia, sed quæ inulta non sinet Dominus, si vel minimus quispiã fuerit offensus. *Mat.18.21.*

3 Reprehensiones & iustas esse, & a charitate profici oportet. *Mat.16.20.*

3 Deus quãuis imperfecte, vere tamen credentibus, nunquam deerit, in ijs etiam difficultatibus quæ nulla humana ratione vinci possunt. 4 Quũ Deus suo iure nos nostraque omnia sibi vendicet, nihil nobis quantumuis strenuè ad mortem vsque laborantibus debere potest.

6 *Si vel tantillam fidei haberetis, quantulam est granum sinapis.*

1 Alt‖ 1 autem discipulis, Fieri non potest quin eueniant scãdala: sed væ illi per quem eueniunt.

2 Expedit ei si mola asinaria circũponatur collo eius, & abiectus fuerit in mare, *potius* quàm vt offendat vnum ex paruis istis.

3 2 Cauete vobis. ‖ Si peccauerit in te frater tuus, obiurga eum: & si resipuerit, remitte ei.

4 ‖ Et, si septies in die peccauerit in te, & septies *vno* die reuertatur ad te, dicens, Resipui: remittes ei.

5 3 Tunc dixerunt Apostoli Domino, Adde nobis fidem.

6 Dixit autem Dominus, ‖ Si haberetis fidem 4 quantulum *est* granum sinapis, diceretis huic sycamino, Eradicator, & plãtator in mari: & obediret vobis,

7 4 Quis autem vestrũm habet seruum arantem, aut pascentem, qui ingresso ab agro dicat statim, Prodi, & discumbe?

8 Imò nónne dicet ei, para quod cœnem, & præcinctus ministra mihi vsquedum edero ac bibero: & postea edito tu & bibito?

9 Num gratiã habet seruo illi quia fecit quæ ipsi præcepta fuerãt? non puto.

10 5 Ita & vos, quum feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite, Serui inutiles sumus: nam quod debuimus facere, fecimus.

11 6 Et factum est, inter eundum Hierosolymam, ipse transibat per mediam Samariam & Galilæam.

12 Et quum ingrederetur in quendã vicũ, occurrerunt ei decẽ viri leprosi, qui steterunt procul:

13 Et extulerunt vocem, dicentes, Iesu Magister, miserere nostri.

14 Qui quũ *eos* vidisset, dixit eis, Profecti ‖ ostendite vos Sacerdotibus. Et factum est vt inter eundum putgati sint.

15 Vnus autem ex ipsis, vt vidit se sanatum esse, reuertit, glorificans Deum voce magna.

16 Et procidit in faciẽ ad pedes eius, gratias ei agẽs: eratq; iste Samaritanus.

17 Respondens autem Iesus dixit, Nónne decem illi purgati sunt? nouen autem illi vbi *sunt*?

18 Non sunt reperti qui redierint vt tribuerent gloriam Deo, nisi alienigena iste.

19 Et dixit ei, surge & abi, fides tua te seruauit.

20 7 Interrogatus autem à Pharisæis quando venturum esset regnum Dei, respondit eis, & dixit, Non veniet regnum Dei ita vt b obseruari possit:

21 Neque dicent, Ecce hic, aut, ecce illic. ecce enim, regnum Dei c intus habetis.

22 8 Dixit autem discipulis, Veniet tempus quum desiderabitis videre d vnũ ex diebus Filij hominis: nec videbitis:

23 9 ‖ Et dicent vobis, Ecce hic, aut, ecce illic: *sed* ne abite, neq; prosequimini.

24 Nam sicut fulgur coruscans ex

5 Legis obseruatio vel perfectissima, non est tamen vllius præmij meritoria.

6 Christus ingratis etiã futuris bene facit: sed solis gratis prosunt ad salutem beneficia Dei.

7 Regnum Dei etiam præsentissimum, à multis nõ animaduertitur, quoniam illud falsò existimant eũ externo splẽdore comitatum esse. *Luc.14.2.*

8 Præsentia sæpe negligimus quæ frustrà requirimus amissa.

9 Christus prædicit vẽturos pseudochristos, suam verò gloriam subitò, longè lateq; per orbem terrarum propagatum iri, deleta crucis ignominia. *Mat.24.23. Mar.13.21.*

b *Ad verb. cum obseruatione, id est cum externo quopiam manifestatiõ splendore, ex quo posset agnosci. Alioqui ex mandato illo etiam multis signis potuit intelligi, Christũ esse Messiam illum, cuius regnũ tandiu expectatum fuerat. Sed deus hoc loco signis agitur quæ Pharisæi animo concipiebant, qui tantum Messiã regnum expectabant.* c *Id est, quærit Messiam tanquam absentem, cum ille sit in medio vestri.* d *Tempus erit quo magno cum animi tristitia frustrà absentem Filium hominis requiratis.*

vna regione quæ sub cœlo est, in alteram quæ sub cœlo est, splendet: ita erit & Filius hominis die suo.

Gen.7.5, mat.24.18, 2.pet.3.10.

25 Sed prius oportet eum multa pati, & reprobari à natione ista.

10 Mundus repentino Dei iudicio opprimetur: fideles autē oportet perpetuas excubias agere.

26 ‖ [10] Et prout factum est in diebus Noe, ita erit etiam diebus Filij hominis.

27 Edebant, bibebant, vxores ducebant, & dabantur nuptum, ad eum vsque diem quo introiuit Noe in arcam: venitque diluuium, & perdidit omnes.

Gen.19.24.

28 Similiter etiam vt accidit in diebus Lot? edebant, bibebant, emebant, vendebant, plantabāt, ædificabant:

11 Cauendum in primis ne vel diffidentia, vel huius vitæ illecebræ, vel vllius coniunctionis respectus nos vel tantillum remoretur.

29 ‖ Quo autem die Lot exijt Sodomis, pluit igne & sulphure è cœlo, & omnes perdidit:

Gen.19.26. Supra,9.24, mat.10.39, mar.8.35, iohan.12.25. Mat.24.41.

30 Secundùm hæc erit dies, quo Filius hominis detegetur.

31 In illo die *si* quis fuerit supra domum, & vasa eius in ipsa domo, ne descendat ad ea sumenda: & qui in agro, similiter non reuertatur retrò.

12 Vna per standi ratio, Christo adhærere.

32 [11] ‖ Memineritis vxoris Lot.

33 ‖ Quicunq; quæsierit animam suam seruare, perdet eam: & quicunque eam perdiderit, [c] viuificabit eam.

c Id est, seruabit, vt explicat Mat. vita enim illa de qua hic loquitur, salus est aterna. Mat.24.28.

34 ‖ Dico vobis, illa nocte erunt duo in lecto vno: vnus accipietur, & alter relinquetur.

35 Duæ erunt molentes simul, vna accipietur, & altera relinquetur.

36 Duo erunt in agro: vnus accipietur, & alter relinquetur.

37 [12] Tunc respondentes dicunt ei, Vbi Domine? Ipse verò dixit eis, ‖ Vbi corpus, illuc cogentur & aquilæ.

CAP. XVIII.

2 Iudicij iniqui & vidua parabola. 10 De Pharisæo & Publicano. 15 Puerorum est regnū Dei. 22 Vendere omnia & dare pauperibus. 28 Apostoli relinquunt omnia. 31 Mortem suam prædicit Christus. 35 Cæcus visum recipit.

CAP. XVIII.

Eccle.18.22, rom.12.12, 1.thess.5.17.

1 Deus vult nos assiduitate precandi non fatigare, sed exercere. Itaque sic luctandum cum impatientia, vt longior mora precandi cursum non abrumpat.

1 DIxit [1] autem eis etiam parabolam hanc *spectantem*, ‖ quòd oportere ipsos semper precari, nec [a] segnescere:

2 [b] Dicens: Iudex quidam erat in quadam vrbe, qui Deum non timebat, nec quenquam reuerebatur:

2 Duo in primis multorum preces inanes reddunt, propriæ videlicet iustitiæ fiducia, & aliorum cōtemptus: quibus vitijs cor contritū ac humiliatum opponitur.

3 Erat autem in illa vrbe quædam vidua, quæ venit ad eum, dicens, Vindica me ab aduersario meo.

4 Ille autem noluit per *multum* tempus: post hæc verò dixit apud se, Etsi Deum non timeo, nec quenquam reuereor:

5 Tamen quia molestiam mihi exibet vidua ista, vindicabo eam, ne ad extremum veniens [c] obtundat me.

3 Etiamsi quicquid habemus nos à Deo habere fateamur, nihilominus vtar rogantes de spicimur à Deo, si vel tantillum in nostris operibus fiducię coram Deo habeamus.

6 Ait autem Dominus, Audite quid iudex ille iniustus dicat:

7 Deus autem non vindicabit electos suos, clamantes ad ipsum die ac nocte, [d] etiamsi iram differat super ipsis?

4 Christum ex carnis suæ sensu æstimare, infinitarum cor ruptelarum causa.

8 Dico vobis, vindicabit eos citò. Veruntamen Filius hominis, quum venerit, num reperturus est fidem in terra?

5 Etiam infantes fidelium in gratuito fœdere comprehenduntur.

9 [3] Dixit autem etiam quibusdam qui sibi persuaserant se iustos esse, & pro nihilo habebant reliquos, parabolam istam:

10 Duo homines ascenderant in templum vt precarentur, vnus Pharisæus, & alter Publicanus.

11 [4] Pharisęus stans, hæc apud se precabatur, Deus, gratias ago tibi quòd non sim vt reliqui homines, rapaces, iniusti, mœchi: vel etiam vt iste Publicanus.

12 Ieiuno bis [e] hebdomade, decimo quæcunque possideo.

13 Publicanus autem [f] procul stans, nolebat vel oculos in cœlum attollere: sed percutiebat pectus suum dicens, Deus, propitius esto mihi peccatori.

14 Dico vobis, descendit iste iustificatus domū suam *potius* quàm ille: ‖ quia quicunque se extollit, deprimetur: & qui se deprimit, extolletur.

15 ‖ [5] Adferebant autem ad eum etiam infantes, vt eos tangeret: [g] quum autem hoc vidissent discipuli, obiurgarunt eos.

16 Iesus verò quum [h] puerulos aduocasset, dixit, [i] Sinite puerulos venire ad me, & eos non prohibete: talium est enim regnum Dei.

a Afflictionibus, vel malis cedere, vt faciunt qui animum despondent. b Paria cum paribus minimè conferuntur, sed minus cum maiore. Si etiam ab iniquissimo iudice per importunitatem ius obtinetur, quantò magis piorum assidua preces apud Deum valebunt.

c Ad verb. sibilum me opprimat, metaphora sumpta à pugilibus, qui aduersarium pugnis aut calcibus obtundunt: sic importuni suis clamoribus, quasi sibilus aures iudicis verberant. Supra.14.11, mat.23.12. Mat.19.13, mar.10.13.

d Quantumuis tardius videatur in vlciscendis ipsorum iniurijs.

e Ad verb. sabbatho, sabbathum autem pro hebdomada sumitur.

f Procul à Pharisæo loco, nimirum humiliore.

g Si adferebantur, interitiq; adhuc erant, quod amplius confirmatur ex eo quòd infantes essent: illud autem obseruandum aduersus hostes pædobaptismi.

h Eos quę puerulis gestabant, quos discipuli abigebant.

17 [6] Amen

17 [6] Amen dico vobis, quicunq; non acceperit regnum Dei tanquam puerulus, nequaquam introibit in illud.

18 ‖ Tunc interrogauit eum quidam ex primoribus, dicens, Magister bone, quid faciendo vitam æternam possidebo?

19 Dixit autem ei Iesus, Cur me dicis bonum? nemo bonus nisi vnus, *nempè* Deus.

20 Mandata nosti, ‖ Ne mœchare, ne occidito, Ne furare, Ne falsum testimonium dicito, Honora patrem tuum & matrem tuam.

21 Ille autem dixit, Hæc omnia obseruaui à iuuentute mea.

22 [7] Iesus verò his auditis dixit ei, Adhuc vnum tibi deest: quæcunque habes vende, & distribue pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo: & veni, sequere me.

23 At ille his auditis, valdè tristis factus est: nam diues erat valdè.

24 [8] Quum autem vidisset Iesus eum valdè tristem factum, dixit, Quàm difficile qui pecunias habent, in regnum Dei introibunt!

25 Facilius est enim camelum per foramen acus introire, quàm diuitem introire in regnum Dei.

26 Qui verò *hoc* audierant, dixerunt, Et quis potest saluus fieri?

27 Ipse autem dixit, Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud Deum.

28 ‖ Dixit autem Petrus, Ecce, nos reliquimus omnia, & sequuti sumus te.

29 [9] Ipse verò dixit eis, Amen dico vobis, nemo est qui reliquerit domum, aut parentes, aut fratres, aut vxorem, aut liberos, regni Dei causa,

30 Qui non recepturus sit multiplicia hoc tempore, & in seculo venturo vitam æternam.

31 ‖ Iesus autem, assumptis illis duodecim, dixit eis, [10] Ecce, ascendimus Hierosolymam, & perficientur Filio hominis omnia quæ scripta sunt per Prophetas.

32 Tradetur enim Gentibus, & illudetur, & contumelijs afficietur, & conspuetur:

33 Et postquam eum flagellauerint, trucidabunt: sed die tertia resurget.

34 [i] Ipsi verò nihil horum intellexerunt: erantque ista verba ipsis occulta, nec cognouerunt quæ dicebantur.

35 ‖ [11] Factum est autem dum ipse appropinquaret Iericho, cæcus quidam sedebat iuxta viam, mendicans.

36 Quum igitur *is* audisset turbam præterreuntem, percunctabatur quid hoc esset.

37 Nuntiauerũt autem ei, Iesum Nazerenum transire.

38 Tunc clamauit, dicens, Iesu fili Dauid miserere mei.

39 [12] Et qui præibant, obiurgabant eum vt sileret: ipse verò multò magis clamabat, Fili Dauid miserere mei.

40 Iesus autem quum substitisset, iussit eum adduci ad se: & quum is appropinquasset, interrogauit eum,

41 Dicens, Quid tibi vis faciam? Ille verò dixit, Domine, vt visum recipiam.

42 Et Iesus dixit ei, Recipito visum: fides tua te seruauit.

43 Illicò igitur visum recepit, ac sequebatur eum, glorificans Deum. & totus populus quum *hoc* vidisset, tribuit laudem Deo.

CAP. XIX.

1 Zacchæus publicanus. 13 Mina seruis data ad negotiationem. 29 Iesus ingreditur Hierosolymam. 41 Flens prædicit vrbis excidium. 45 Vendentes ejicit è templo.

1 IESUS [1] autem ingressus Iericho, trãsibat:

2 Et ecce, quidam qui nomine vocabatur Zacchæus, [2] magister publicanorum, & diues:

3 Studebatque videre quis esset Iesus: nec poterat præ turba, quod statura paruus esset:

4 Præcurrens ascendit in sycomorum, vt eum videret: quoniam futurum erat vt illac transiret.

5 Vt autem venit ad eum locum, suspiciens Iesus, eum vidit, & dicit ei, Zacchæe, festinans descende. hodie enim domi tuæ oportet me manere.

6 Tum is festinans descendit, & excepit eum gaudens.

7 [3] Et omnes quum hoc vidissent, murmurabant, dicentes eum ingressum esse ad hominem peccatorem, vt *ibi* diuerseretur.

8 [3] Adstans autem Zacchæus dixit Domino, Ecce, dimidium bonorum meorum, Domine, do pauperibus: & siquid

Mat.19.16, mar.10.17.

Exod.20.13.

Mat.19.27, mar.10.28.

Mat.20.17, mar.10.32.

Mat.20.29, mar.10.46

6 Puerilis innocentia, Christianorum ornamentum.

7 Opum illecebræ plurimos à recta via abducunt.

8 Diuitem simul & piũ esse singulare Dei donũ est.

9 Omnium euadunt ditissimi qui Christi causa pauperes fieri non recusant.

10 Certa quidem est crux, sed nõ minus certa est gloria quæ victores manet.

i *Plenasmi tioratio quanta fierit discipulorem gnorantia doceatur.*

11 Christus se esse mundi lucem visibili miraculo confirmat.

12 Quò plures obices opponit Satan, etiam per eos qui Christi nomen profitentur, eò magis nobis est pergendum.

CAP. XIX.

1 Christi gratia eos potissimùm præuenit qui maximè videbantur ab eo alieni.

2 Mundus gratiam Dei repudians, iniquè tamẽ fert eam ad alios transferri.

3 Exemplũ veræ resipiscentiæ ex effectu intelligitur.

a Prafectus publicanis qui ibi consuenerant, erant enim publicani in societates distributi, vt ex infinitis locis orationũ Ciceronis docetur.

4 Patienter expectandũ Dei iudiciũ, quod suo tẽpore patefiet. *Mat.18.21. Mat.25.14.*

5 Tria sunt hominum genera in Ecclesia, vnum eorum qui à Christo quem nõ cernunt, deficiunt: alterum, eorum qui pro suæ vocationis ratione, donis ab eo acceptis ad ipsius gloriam & proximorum commodum industriè & gnauiter vtuntur: tertium, eorum qui præ ignauia torpent. Primos igitur illos suo tẽpore apparens Dominus iustis pœnis vlciscetur: secũdos gratis beabit pro laborum quos sustinuerint [illegible]tione: ignauos autem, vt inutiles etiã plectet.

6 In eos qui ignauam vitam deliberando & contemplando consumunt.

cuipiam [b] per calumniam eripui, reddo quadruplum.

9 Dixit autem ei Iesus, Hodie salus domui huic contigit, [c] eo quòd ipse quoque est [d] filius Abraham.

10 ‖ Venit enim Filius hominis vt quærat & seruet quod perierat.

11 [4] Hæc autem ipsis audientibus, pergens, dixit parabolam, eo quòd esset prope Hierusalem, & quòd putarent fore vt illicò regnum Dei appareret.

12 Dicit ergo, ‖ Homo quidam nobilis profectus est in regionem longinquam, vt acciperet sibi regnum, ac reuerteretur.

13 [5] Vocatis autem decem seruis suis, dedit eis decem minas, & dixit eis, Negotiamini donec veniam.

14 Ciues autem eius oderant eum. miseruntque legationem post eum, dicentes, Nolumus hunc regnare in nos.

15 Et factum est quum redijsset accepto regno, tum iussit vocari seruos illos ad se quibus dederat pecuniam: vt cognosceret quis quid negotiatus esset.

16 Adfuit autem primus, dicens, Domine, [e] mina tua decẽ minas lucrifecit.

17 *Ille* autem ait ei, Bene habet serue bone: quia in minimo fuisti fidelis, habeto potestatem super decem vrbes.

18 Et alter venit, dicens, Domine, mina tua confecit quinque minas.

19 *Ille* verò & isti dixit, Tu quoque præsto quinque vrbibus.

20 [6] Et alius venit, dicens, Domine, ecce mina tua quam habui sepositam in sudario:

21 Timui enim te, quòd homo sis austerus: aufers quod non deposuisti, & metis quod non seminasti.

22 Tum *ille* dixit ei, Ex ore tuo te iudicabo, serue male: sciebas me hominem austerum esse, qui auferam quod non deposui, & metam quod non seminaui:

23 Quare igitur non dedisti pecuniam meam apud [f] mensam, & ego veniens, cum vsuris eam exegissem?

24 Et astantibus dixit, Tollite ab eo minam, & date ei qui decem minas habet.

25 *Illi* verò dixerunt ei, Domine, habet decem minas.

26 *At ille*, Nam, *inquit*, ‖ dico vobis, Omni habenti dabitur: ei autem qui non habet, etiam quod habet adimetur. *Supra.8.18, mat.13.12, & 25.29, mar.4.25.*

27 Quinetiam meos illos inimicos qui noluerunt me regnare supra se, adducite huc & iugulate coram me.

28 Et his dictis, [g] antegrediebatur ascendens Hierosolymam.

29 ‖ [7] Et factum est quum appropinquasset Bethphage & Bethaniæ, ad montem qui vocatur Olearum, misit duos ex discipulis suis, *Mat.21.1, mar.11.1.*

7 Regnum suum non esse ex hoc mundo, Christus in semetipso ostendit.

30 Dicens, Abite in vicum qui est ex aduerso: in quem introeuntes, inuenietis pullum alligatum, cui nemo vnquam hominum insedit: solutum eum adducite.

8 Cessantibus quos oportuit primos esse regni Christi præcones, Dominus alios inuitis illis extra ordinem excitat.

31 Et siquis vos interrogauerit, Quare soluitis? Sic dicetis ei, Quoniam eo opus est Domino.

32 Profecti autem qui missi erant, inuenerunt prout eis dixerat.

33 Soluentibus autem ipsis pullum, dixerunt eis domini eius, Quare soluitis pullum?

34 Ipsi verò dixerunt, Quoniam eo opus est Domino.

35 ‖ Duxerunt igitur eum ad Iesum. Et pallijs suis pullo iniectis, imposuerunt Iesum.

36 Eunte autem ipso, substernebant pallia sua in via.

37 Et quum iam appropinquaret ad descensum montis Olearum, cœpit omnis multitudo discipulorum gaudentium laudare Deum voce magna, de omnibus quas viderant virtutibus,

9 Christus ne reproborum quidem exitio simpliciter delectatur.

g Discipuli comitantibus, Iesu ad mortem certisi. manifestat. Mat.21.7, ioh.12.14.

38 Dicentes, Benedictus Rex ille qui venit in nomine Domini: pax in cœlo, & gloria in *locis* altissimis,

39 [8] Tum quidam Pharisæorum è turba dixerunt ei, Magister, obiurga discipulos tuos.

h Defectus oratio, Christi partim commiserantis instantem vrbi cladem, partim manditã perfidiam at contumaciam exprobrantis.

40 Et ipse respondens dixit eis, Dico vobis, si siluerint isti, mox lapides clamaturos.

i Id est, saltem in, sub Hierusalem, cui proprie dest natum hoc erat nũc.

41 [9] Et vt appropinquauit, visa vrbe, fleuit super ea,

42 Dicens, [h] Nempe si [i] vel tu vos-

b Ad verb. per Sycophantiam, cuius vocabuli propria significatio videtur optime conuenire personæ magistri publicanorum. Isti enim fere mos est, suis latrocinijs prætexere reipub. commoda, & hoc obtentu ita prædari, vt siqui ipsi se illorum rapacitati opponat, iniuriam reipub. fieri clamitent. c Id est, quandoquidem. d Delectus a Deo, quiq; vestigijs fidei Abrahæ insistat: colligitur autem familiæ Zacchæi contigisse salus Domini, quia cum Abrahamo familia etiam benedictionem accepit, domestici enim omnes circumcisi fuere. e Mina fuit Græcorum nummus cuius pretium denarij centum, æstimatione eorum circiter duum. f Id est, apud me sedentem. Græce habetur, ad mensam. g Id est, versus Hierosolymam.

Infra, 21.6, matth. 24.2, marc. 13.1.

10 Christus Hierusalem ingressus visibili adiecto symbolo docet sibi à Patre mãdatas purgandi tẽpli partes.

Mat. 21.12, mar. 11.11, Esa. 56.7. Ier. 7.11. Mat. 21.13, mar. 11.17.

k Si post tot Prophetas interfectos, & me quoq; Prophetarũ Dominum toties repulsum, nũc hac saltẽ extrema profligare, aliquã tuipsius rationem habuisses.

l Dies huius urbis, dicitur tempus illud opportunum. Hebr.

m Id est, ea in quibus posita est tua fœlicitas.

n Id est, Hoc temporis punctum, quo Deus te inuisit.

l vel hoc saltem [l] tuo die, ‖ quæ [m] ad pacem tuam *pertinent*. Sed *ea* nunc occulta sunt oculis tuis.

43 Nam veniet tempus aduersum te, quo circunijcient tibi inimici tui vallum, & circuncingent te, & constringent vndique:

44 Teq; solo æquabunt, & filios tuos intus: neque relinquent in te lapidem super lapidem: eo quòd nõ noueris [n] tempus illud visitationis tuæ.

45 ‖ [10] Et ingressus in templum, cœpit eijcere eos qui vendebant in eo & emebant:

46 Dicens eis, Scriptum est, ‖ Domus mea, domus precationis est: ‖ vos autem reddidistis eam, speluncam latronum.

47 Et docebat quotidie in templo. ‖ principes autem sacerdotum & Scribæ, & primores plebis studebant eum perdere.

48 Nec inueniebãt quid facerent: totus enim populus pẽdebat ab ipso, quum eum audiret.

CAP. XX.

4 Q. Baptismus Iohannis vnde? 9 Sacerdotum impietas, vineæ & agricolarum similitudine notatur. 21 Tributum Cæsari reddẽdum. 27 Sadducæus negantes resurrectionem conuincit. 41 Christus quomodo filius Dauidi.

CAP. XX. *Mat. 21.23, mar. 11.27.*

1 Visti quod ad doctrinæ veritatẽ attinet Pharisæis de vocatione externa cõtrouersiam mouẽt, & propriæ conscientiæ testimonio conuincuntur.

1 ET ‖ [1] factum est quodam dierum illorum quum ipse doceret populum in templo, & euangelizaret, superuenerunt principes sacerdotum & Scribæ, cum Senioribus,

2 Et dixerunt ei, Die nobis qua autoritate ista facias, aut quis ille sit qui dedit tibi istam autoritatem.

3 Respondens autem dixit eis, Interrogabo vos & ego rem quandam. dicite igitur mihi,

4 Baptismus Iohannis è cælo erat, an ex hominibus?

5 At illi ratiocinati sunt apud se dicentes, Si dixerimus, E cælo: dicet, Quare ergo non credidistis ei?

6 Sin autem dixerimus, Ex hominibus: tota plebs lapidabit nos. persuasum enim est ei Iohannem Propheram esse.

7 Respondẽrũt igitur se nescire vnde *esset*.

8 Tum Iesus dixit eis, Neque ego dicam vobis qua autoritate hæc faciam.

Esa. 5.1, iere. 2.21, mat. 21.33, mar. 12.1.

9 [2] Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc, ‖ Quidam plantauit vineam, & elocauit eam agricolis: & peregrè abfuit multum tempus.

2 Minimè nouum est summos esse Christi & ipsius seruorũ hostes qui in ipso Dei sacerario versantur. Sed hoc ipsi tandem impunè non ferent.

10 Et in tempore misit seruum ad illos agricolas, vt darent ex fructu vineæ: qui cæsum illum ablegarunt inanem.

11 *Ille* verò perrexit alterum seruum mittere, at ipsi hunc quoq; cæsum & cõtumelia affectum, ablegarunt inanem.

12 Et perrexit mittere tertium: at illi & istum vulneratum eiecerunt.

13 Dixit igitur dominus vineæ, Quid faciam? mittam filium meum dilectum: forsitan quum hunc viderint, reuerebuntur.

3 Vltimum pseudoprophetarum perfugiũ est ad veros Prophetas perdendos, seditionis crimen eis impingere.

14 Viso autem eo agricolæ, colloquuti sunt inter se dicentes, Iste est hæres: venite, trucidemus eum, vt nostra fiat hæreditas.

15 Et eiectum eum extra vineam, trucidarunt. Quid ergo faciet eis dominus vineæ?

16 Veniet & perdet agricolas istos, & dabit vineam alijs. *Hoc* autem quum audissent, dixerunt, Absit.

17 Ille verò intuitus eos ait, Quid illud est ergo quod scriptum est, ‖ Quem lapidem reprobauerunt ædificantes, *is* factus est caput anguli?

18 Quisquis ceciderit super illum lapidem, conquassabitur: super quem autem ceciderit, dissipabit eum.

19 Tum studuerunt principes Sacerdotum & Scribæ inijcere in eum manus eo ipso momento: sed timuerunt plebem: cognouerunt enim *eum* aduersus ipsos dixisse similitudinem istam.

20 [3] Itaque [a] obseruantes *eum*, miserunt [b] insidiatores, qui se iustos esse simularent: vt [c] carperent eius sermonem, tradituri eum imperio & [d] potestati Præsidis.

21 ‖ Qui interrogauerunt eum dicentes, Magister, scimus te rectè dicere & docere, [e] nec accipere personã, sed viam Dei in veritate docere:

22 Licet nobis censum dare Cæsari, an non?

23 Animaduersa autem eorum [f] calliditate, dixit eis, Quid me tentatis?

24 Ostendite mihi denarium: cuius habet imaginem & inscriptionem? Re-

Esa. 5.1, iere. 2.21, mat. 21.33, mar. 12.1.

a Tempus opportunũ eum capiendi.

b Fraudulẽte subornatos.

c i. Vt aliquid ex ipsius sermone arriperent, & hac occasione calumniam illis struerent. Psal. 117. 22, esa. 28.16, act. 4.11, rom. 9.33, 1 pet. 2.6.

d Vt necaretur.

e Non moueris gratia vllius. Personam autẽ vocat externas circunstãtias, quas si quis respiciat, peruia de paribus non cõstituat. Mat. 22.16, mar. 12.14.

f Panourgia, quadam est ad malè agendum solertia, longe vsũ & tractandis rebus omnibus quasita.

Rom.13.7.

spondens autem dixerunt, Cæsaris.

4 Assertur carnis resurrectio aduersus Saduccæos.

25 Tunc dixit eis, ‖ Reddite igitur quæ sunt Cæsaris, Cæsari: & quæ sunt Dei Deo.

26 Itaque non potuerunt verba eius g carpere coram populo, & mirati super eius responso, siluerunt.

g Reprehendere.

27 ‖ [4] Accedétes autem quidam Saducæorum (qui negant esse resurrectionem) interrogarunt eum,

Mat.22.23, mar.12.18. Deut.25.5.

28 Dicentes, Magister, ‖ Moses scripsit nobis, Si cuius frater mortuus fuerit habens vxorem, & sine liberis mortuus fuerit, & eius frater accipiat vxorem illã, & excitet semen fratri suo.

29 Septem ergo fratres fuerunt, quorum primus accepta vxore mortuus est sine liberis.

30 Accepit igitur eam secundus, qui & ipse mortuus est sine liberis.

31 Deinde tertius accepit eam: itidem autem & illi septem: nec relinquerunt liberos, & mortui sunt.

32 Post omnes autem mortua est & mulier.

33 In resurrectione ergo, cuius eorum erit vxor? nam illi septem habuerunt eam vxorem.

34 Tum respondens dixit eis Iesus, h Filij huius æui ducunt vxores, & nuptum dantur:

h Filij huius æui dicuntur, non qui huic seculo sunt addicti sicut antea 16. 2. & quibus filij lucis opponuntur, sed qui in hoc mundo versantur.

35 Qui verò digni habiti fuerint qui æuum illud cõsequantur, & resurrectionem ex mortuis, neque ducunt vxores, neque nuptum dantur:

i Homines resurrectionis participes, Nã velut illi verè dicuntur viciturri, qui atera fœlicitate perfruentur, ita verè censentur resurgere, qui ad vitam resurgunt, quãuis in genere resurrectionis nomen sumatur, ad impios etiam pertinet, qui ad exitium resurgent, quod vita proprie non est, sed mors. Exod 3.6.

36 Neq; enim mori possunt amplius: pares enim Angelis sunt. & filij sunt Dei, quum sint i filij resurrectionis.

k Coram eo, Præclara sententia, Nõ interire etiam obitu terræ mortæ, sanctos hominis. Mat.22.44, mar.12.35.

37 Mortuos autem excitari, etiam ‖ Moses indicauit apud rubum, quum dicit Dominum Deum Abraham, & Deum Isaac, & Deum Iacob.

5 Christus sic est filius Dauidis secundum carnem, vt sit eiusdem Dominus (vtpote æternus Dei filius) secundũ Spiritum.

38 Nam Deus non est mortuorum, sed viuorum: omnes enim viuunt k ei.

39 Respondentes autem ei quidam ex Scribis dixerunt, Magister, bene dixisti.

40 Nec amplius audebant eum quicquam interrogare.

41 ‖ Dixit autem eis, Quomodo dicũt Christum filium esse Dauid?

Psal.109.1.

42 [5] Et ipse Dauid dicit in libro Psalmorum, ‖ Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis.

43 Vsquedum posuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum?

44 Dauid ergo Dominũ eum vocat, & quomodo filius eius est?

Supra, 11.43, mat.23.6, marc.12.38.

45 Audiente verò toto populo, dixit discipulis suis,

6 Vitandum ambitiosorũ & auarorum pastorũ exemplum.

46 ‖ [6] Cauete à Scribis, qui volunt ambulare stolati, & amant salutationes in foris, ac primos consessus in conuentibus, & primos accubitus in cœnis.

47 Qui l deuorant domos viduarum, & in speciem precibus longis vtuntur: isti auferent grauius iudicium.

l Metonymia, id est, Bona atque rem.

CAP. XXI.

1 Vidua supra opes liberalitas. 5 De tempore ruina templi, 19 & Hierusalem, 25 Signa præcedentia extremum iudicium.

CAP. XXI. Mat.24.41.

1 Pauperibus licet diuitissimos etiã quosuis beneficẽtiæ studio, Deo iudice superare.

1 IN tuitus ‖ [1] autem, vidit diuites mittentes munera sua in gazophylaciũ.

Supra, 19.34, mat.24.1, mar.13.1.

2 Vidit autem etiam quandam viduam pauperculam mittentem illuc minuta duo.

3 Et dixit, Verè dico vobis, vidua hæc pauper misit amplius quàm omnes.

4 Nam omnes hi ex eo quod ipsis redundat miserunt quod donarent Deo: hæc autem misit ex penuria sua totum victum quem habebat.

2 Prædicitur templi illius terreni excidium, vt verum illud spirituale ædificium extruatur, cuius architectos oportet in primis circunspectos esse. Ephes.3.6, 2.Thess.1.3.

5 ‖ Et quibusdam dicẽtibus de templo, quòd pulchris lapidibus ac [2] donarijs ornatum esset, dixit,

6 [2] Hæccine spectatis? venient dies quibus non relinquetur lapis super lapidem qui non destruatur.

3 Verũ templũ Domini, per medios tumultus incredibiles, & acerbissimas ærumnas inuicta patiẽtia extruitur. cuius nõ potest nõ esse fœlicissimus exitus.

7 Interrogauerunt autem eum, dicentes, Magister, quando hæc erunt? & quod signum quando futurum est vt ista fiant?

8 ‖ Ipse verò dixit, Videte ne seducamini. multi enim venient [b] in nomine meo, dicentes, Ego sum Christus: & tempus illud appropinquat. ne igitur sequimini eos.

9 [3] Quum verò audieritis bella & seditiones, ne terremini. oportet enim ista primùm fieri: sed non statim *erit* finis.

10 Tunc dixit eis, Insurget gens in gentem, & regnum in regnum.

11 Et magni terræmotus erũt singulis locis, & fames ac pestilentiæ, & terriculamenta, & signa è cælo magna erunt.

12 ‖ Sed ante hęc omnia injcient vobis manus, & *vos* persequentur, tradẽtes in synagogas & carceres, adductos adreges ac præsides, nominis mei causa.

a Grac. anathimasin, vota thamata cui erant qua de pariete, aut columna suspendebantur. Mat.24.1, mar.13.1.

b Nomi mẽ usurpantes.

13 [c] Hæc

13 [c] *Hæc* autem cedent vobis testimonio.

14 ‖Habete igitur fixum in cordibus vestris, non esse præmeditandam defensionem.

15 Ego enim dabo vobis os, & sapientiam, cui non potérunt contradicere neque resistere omnes qui se vobis opponent.

16 Prodemini autem etiam à parentibus & fratribus & cognatis & amicis: & morte mulctabunt *quosdam* ex vobis:

17 Et eritis exosi omnibus propter nomen meum.

18 ‖Sed pilus capitis vestri non peribit.

19 ‖Per patientiam vestram [d] possidete animas vestras.

20 ‖Quum autè videritis Ierusalem cingi ab exercitibus, tunc agnoscite appropinquare vastationem eius.

21 Tunc qui in Iudæa sunt, fugiant in montes: & qui in medio eius, excedant: & qui in agris, non ingrediantur in eam.

22 Nam hi sunt dies vltionis, vt impleantur omnia quæ scripta sunt.

23 Væ autem ventrem ferentibus & lactantibus in illis diebus. erit enim necessitas magna in hac regione, & [e] ira in populo isto.

24 Et cadent [f] acie gladij, & captiui ducentur in omnes Gentes: & Ierusalem calcabitur à Gentibus vsquequò impleantur tempora Gentium.

25 ‖[g] Tunc erunt signa in sole & luna & syderibus: & in terra angustia Gentium in consilij inopia, resonante mari & salo:

26 [h] Exanimatis hominibus præ timore & expectatione *malorum* inuadentium orbem terrarum. nam potestates cœlorum agitabuntur.

27 Et tunc videbunt Filium hominis venientem in nube cum potentia & gloria multa.

28 Quum autem hæc fieri incipient, erigite & attollite capita vestra, ‖quoniam appropinquat redemptio vestra.

29 [i] Dixit etiam eis *hanc* parabolam, Videte ficum & omnes arbores:

30 Quum iam emiserint *folia*, *vos ea* cernentes, per vos ipsos agnoscitis iam prope esse æstatem:

31 Ita & vos quum videritis hæc fieri, agnoscite prope esse regnum Dei.

32 Amen dico vobis, nequaquã præterierit hæc ætas quousque hæc omnia facta fuerint.

33 Cœlum & terra præteribunt, verba autem mea nequaquam præteribunt.

34 ‖Cauete autem vobis, nequando grauentur corda vestra crapula & ebrietate & curis huius vitæ: & repentè vobis superueniat dies ille. *Rom.13.13.*

35 Nã vt laqueus, inuadet in omnes qui [k] habitant in superficie totius terræ.

36 Excubate igitur omni tẽpore rogantes vt digni habeamini qui effugiatis ista omnia quæ futura sunt, & [l] consistatis coram Filio hominis.

37 Docebat autẽ interdiu in templo, noctu verò exiens diuersabatur in monte qui vocatur Olearum.

38 Et totus populus diluculò veniebat ad eum vt eum audiret in templo.

[c] *Is erat eorum terũ exitus, vt coram Deo & hominibus testata fe vestrorum hostium perfidia & crudelitas, ac vestra vicissim constantia, Egregia sententia, Affectiones pium sanctarum, hominum pertinent ad testimonium veritatis.* *Esa.13.10, &c.34.7, mal.4.2.9, mar.13.24.*

[d] *Quamuis multa vos vndiq; mala circumsteterint, finis nihilominus virtutis vestræ, hac omnia fortiter sustinendo.* *Rom.8.25.*

[e] *Ter iram ea intelligit quæ à Deo irato immittuntur.* [f] *Ad verborum, habet enim acies gladij ea vocant quod ea parte mordeat.* [g] *Postquã exacta fuerint tempora Gentium saluti, & Iudæorum vltroneo constituta: Sic autem transit ab excidio Hierosolymitano, ad supremum illius & vltimum iudicij narrationem.*

CAP. XXII.

1 Iudas vendit Christum. 7 Pascha parant Apostoli. 24 Contendunt de primatu. 30 A Satana exeruntur. 35 Nihil illis defuisse ait Christus. 42 Orat in monte. 44 Sudat sanguinem. 50 Auriculam Malcho amputatam sanat. 57, 58, 60. Petrus ter Christum abnegat. 63 Illuditur & caditur Christus. 69 Fatetur se Filium Dei.

1 ‖Appropinquabat [1] autem festum azymorum, quod dicitur Pascha:

2 Et quærebant principes Sacerdotum & Scribæ quomodo eum tollerent è *medio*: timebant enim plebem.

3 ‖[2] Introijt autem Satanas in Iudã cognominatum Iscariotẽ, qui erat è numero duodecim.

4 Qui abiens colloquutus est cum principibus Sacerdotum ac [2] præfectis *templo*, quomodo ipsis eum traderet,

5 Qui gauisi sunt: ac pacti sunt *se* daturos ei pecuniam.

6 Et *ipse* spospondit: quærebatque oportunitatẽ, vt traderet eum ipsis [b] absq; turba.

CAP. XXII

Mat.26.1, mar.14.1.

1 Christus Patris prouidentia potius quam hominũ arbitrio, festo paschæ captus *Mat.26.14, mar.14.10.*

2 Deus pro sua admirabili prouidẽtia ipsum ex iuij nostri autorem cogit nostræ salutis fieri ministrum.

a Qui custodia templi præerant, quos à presbyteris & ab antistibus distinctos fuisse liquet ex versibus huius capitis. *b i. Sine tumultu, vel clam turba qua tum solebat assilire: quamobrem etiam id tempus obseruarunt, quo solum esse sciebat in horto.*

7 ‖ Venit autem dies azymorum, qua [c] oportebat mactari [d] pascha:

8 Et misit Petrum & Iohannem, dicens, Profecti parate nobis pascha vt vescamur.

9 Ipsi verò dixerunt ei, Vbi vis paremus *illud?*

10 [3] At ille dixit eis, Ecce, postquam introieritis in vrbem, occurret vobis quidam aquæ amphoram baiulans: sequimini eum domum in quam ingredietur:

11 Et dicite patrifamiliâs ædium, Dicit tibi magister, Vbi est diuersorium vbi Pascha cum discipulis meis edam?

12 Tunc ipse ostendet vobis cœnaculum magnum stratum: illic parate *pascha.*

13 Profecti autem inuenerunt omnia prout dixerat eis: & parauerunt pascha.

14 [4] ‖ Quum igitur adesset [e] *constitutum* illud tempus, discubuit, & duodecim Apostoli cum eo.

15 Et dixit eis, [f] Desiderio desideraui hoc Pascha vesci vobiscum, antequam ego [g] patiar.

16 Dico enim vobis me non amplius comesturum ex eo, quousq; compleatur in regno Dei.

17 Et accepto poculo, quum gratias egisset, dixit, Accipite hoc, & partimini vobis ipsis.

18 Dico enim vobis me non bibiturũ ex fructu vitis, vsquequò regnum Dei venerit.

19 [5] ‖ Et accepto pane, quum gratias egisset, fregit: & dedit eis, dicens, Hoc est corpus meũ, quod pro vobis datur: hoc facite in mei recordationem.

20 Itidem etiam *dedit eis* poculum, postquam cœnasset, dicens, [h] Hoc poculum, *est* Nouum [i] illud testamentum per sanguinẽ meũ qui pro vobis effunditur.

21 ‖ [6] Veruntamen ecce, [k] manus eius qui me prodit, mecum *est* in mensa.

22 [7] Et Filius quidem hominis ‖ prout definitum est, vadit: veruntamen væ homini illi per quem proditur.

23 Tunc ipsi cœperunt mutuò quærere inter se, quisnam esset ex ipsis qui hoc facturus esset.

24 [8] Orta est autem etiam contentio inter eos, quis eorum videretur esse maior.

25 Ipse verò dixit eis, ‖ Reges gentiũ dominantur eis: & qui potestatem habẽt in eas, [l] benefici vocantur.

26 Vos autem non ita: sed qui maximus est inter vos, sit sicut qui minimus est: & qui princeps est, sicut qui ministrat

27 Nam vter maior est? qui accumbit, an qui ministrat? nónne qui accumbit? At ego sum in medio vestrum vt qui ministrat.

28 [9] Vos porrò ij estis qui permãsistis mecum in tentationibus meis.

29 Ego igitur paciscor vobis, prout pactus est mihi Pater meus, regnum,

30 Vt edatis & bibatis in mensa mea in regno meo, ‖ & sedeatis super thronos, iudicantes duodecim tribus Israel.

31 [10] Dixit etiam Dominus, Simon, Simon, ecce, ‖ Satanas appetijt vos, quos [m] ventilaret sicut triticum.

32 [11] Sed ego rogaui pro te, ne deficiat fides tua: tu igitur aliquando cõuersus, confirma fratres tuos.

33 [12] Ipse verò dixit ei, Domine, tecũ paratus sum, & in carcerem & ad mortem proficisci.

34 ‖ At ille dixit, Dico tibi Petre, non mittet vocem hodie gallus priusquàm ter neges me tibi notum esse.

35 Dixit etiam eis, ‖ Quando misi vos absque crumena, & pera & soleis, num quid defuit vobis? Ipsi verò dixerunt, Nihil.

36 Dixit ergo eis, At nũc qui crumenam habet sumat *eam*, similiter & peram: & qui non habet, [n] vendat pallium suum & emat gladium.

37 Dico enim vobis adhuc oportere in me perfici scriptum illud, ‖ Et cum sceleratis numeratus est. Nam ea quæ *scripta sunt* de me, finem habent.

Mat.26.17, mar.14.12.

3 Christus manifesto miraculo discipulos suos docet se, qui mox esset crucifigendus, nihil latère, ac proinde vltrò ad mortem proficisci.

4 Christus pascha secundum Legis ritũ per acto, postremũ hoc (secundum huius vitæ modum ac necessitatem) suum cum ipsis conuiuium fore prædicit.

Mat.26.20, mar.14.18.

5 Christus nouis symbolis nouum fœdus, suamque adeò nobiscũ communicationem, sancit.

Mat.26.26, mar.14.22, 1.cor.11.24. Mat.26.28, mar.13.19, ioh.13.18.

6 Christus rursum declarat se vltrò ad mortẽ ire, quanuis minimè ignoret Iudę proditionem.

Psal.40.11.

7 Prouidẽtiæ decretũ, quanuis necessariò eueniat, non tamen excusat instrumẽtorũ culpã.

Mat.20.25, mar.10.42.

8 Pastores non ad dominandum, sed ad ministrandum vocati sunt.

9 Cõfortes afflictionum Christi, fient & regni ipsius participes.

10 Semper cogitandum de Satanæ insidijs.

Mat.4.11.

11 Quod electi nunquã penitus excidũt à fide, Christi precibus debẽt, idq; vt mutuò sese erigant.

1.Pet.5.8.

12 Fidem à vana securitate plurimùm distare docet Christus, proposito tristissimo Petri exemplo.

Mat.26.34, mar.14.30, ioh.13.38. Mat.10.9.

c Ex Legis nimirùm præscripto. d i. Agnum qui figura erat ipsius Phasę, metonymia in sacramentorum negotio vsu ariissima. e Vespertinum crepusculũ quo tempore hæc cœna erat celebranda. f Maximoperè desideraui, hebr. g Supplicio mortis afficiar. h Hoc loco duplex est metonymia, Primùm enim panitur continens pro contento, poculum videlicet pro vino, quod ipso poculo continetur. Deinde vinum dicitur esse fœdus, quum sit duntaxat fœderis, aut eius potius quo fœdus sancitur (nimirum sanguinis Domini) symbolum ac tessera vera quidam illa ac minimè inanis, sed tamẽ ab eo distinguenda quod ipsa representat. i Additus articulus indicat excellentiam, & respicit locum. Ier.31.31. quo promittitur nouũ fœdus. k i. Machinatio phrasi hebr. Sic 2. Reg.14.19. Nunquid manus Ioab in isto toto negotio?

l i. Magnificẽtiæ titulo ornantur. Sic enim mos fuit semper principes aliquibus cognomẽtis honestare. Esa.33.18.

m Agitaret & disperderet, atque etiam excuteret. n Totus hic sermo est allegoricus, quasi dicat, Dixi tibi, adhuc in pace commilitones, nunc vero bellum instat acerrimum, & cæteris rebus omissis, de vnis armis est cogitandum. Quanam autem ista sint arma, ipse suo exemplo docuit, quum postea in horto precaretur, & quum Petrum gladio furientem reprehenderet.

38 At illi dixerunt, Domine, ecce duo gladij hic. Ipse verò dixit eis, Satis est.

39 ‖ Et egressus, profectus est ex more in montem Oliuarum: sequuti sunt autem eum etiam discipuli eius.

40 Quum verò peruenisset ad eum locum, dixit eis, Precamini ne intretis in tentationem.

41 Tum ipse auulsus est ab eis quasi ad iactum lapidis, positisque genibus precatus est.

42 Dicens, ‖ Pater, si vis, transfer poculũ hoc à me: veruntamen non mea voluntas, sed tua fiat.

43 Visus est autem ei Angelus è cœlo corroborans eum.

44 Et *ipse* cõstitutus in [o]angore, intẽtiùs orabat. Erat autem sudor eius quasi [p] grumi sanguinis descendentes in terrã.

45 Et quum surrexisset à precatione, venissetque ad discipulos suos, inuenit eos dormientes præ tristitia.

46 Et dixit eis, Quid dormitis? surgite, & precamini, ne introeatis in tentationem.

47 ‖ Adhuc autem eo loquente, ecce turba, & is qui dicebatur Iudas, vnus è duodecim, præibat eis, & appropinquauit Iesu, vt oscularetur eum.

48 Iesus autem dixit ei, Iuda, osculo Filium hominis prodis?

49 Videntes autẽ ij qui circa ipsum *erant*, quod futurum erat, dixerunt ei, Domine, percutiemúsne gladio?

50 Et quidam ex ipsis percussit seruum Pontificis maximi, & abstulit auriculam eius dextram.

51 Respondens autem Iesus dixit, Sinite hucusque. & tacta illius auricula, sanauit eum.

52 Dixit autem Iesus eis qui ad ipsum venerant, *nempe* principibus sacerdotum, & prefectis templo, & senioribus, Vt aduersus latronem existis cum gladijs ac fustibus?

53 Quum quotidie vobiscum fuerim in templo, non extendistis manus in me: sed hæc est hora illa vestra, & [q] potestas tenebrarum.

54 ‖ Comprehensum autem eum duxerunt, & introduxerunt domum Pontificis maximi. Petrus verò sequebatur procul.

55 ‖ Quumq; accendissent ignem in medio aulæ, atque vnà consedissent, sedit & Petrus inter eos.

56 Quum verò eum vidisset ancilla quædam sedentem ad ignem, intentis in eum oculis dixit, Et iste cum eo erat.

57 Ipse autem abnegauit eum, dicens, Mulier, non noui eum.

58 Et paulò pòst alius videns eum, dixit, Et tu ex ipsis es. Petrus verò ait, Heus tu, non sum.

59 Et interposita quasi hora vna, alius quidam affirmabat, dicens, Verè & iste cum illo erat: etenim Galilæus est.

60 Ait autem Petrus, Heus tu, nescio quid dicas. Et illicò adhuc ipso loquente, vocem misit gallus.

61 Tum conuersus Dominus intuitus est Petrum: & recordatus est Petrus sermonis Domini, quomodo *nimirum* dixerat ipsi, ‖ Priusquam gallus vocem mserit, ter me abnegabis.

62 Et egressus foras Petrus, fleuit amarè.

63 ‖ At ij qui vnà tenebant Iesum, ei illudebant, cædentes *eum*:

64 Et quum eum obuoluissent, verberabant faciem eius, & interrogabãt eum, dicentes, Vaticinare quis sit qui te percussit.

65 Et alia multa conuitiantes dicebant in eum.

66 ‖ Et vt ortus est dies, conuenit ordo Seniorum populi, & principes sacerdotum & Scribæ, & adduxerunt eum in suum consessum,

67 Dicẽtes, Num tu es ille Christus? dic nobis. Dixit autem eis, Si vobis dixero, nequaquam credetis:

68 Quòd si etiam interrogauero, nequaquam respondebitis mihi, neque dimittetis.

69 Ab hoc tempore erit Filius hominis, sedens ad dexteram potentię Dei.

70 Dixerunt autem omnes, Tu ergo es Filius Dei? Ipse verò dixit eis, Vos dicitis me esse.

Mat.26.36, mar.14.32, ioh.18.1.
13 Preces, certum aduersus periculosissimos nostrorum hostium insultus subsidium.
Mat.26.41, mar.14.38.
14 Christus omnibus horroribus mortis cum maledictione Dei coniũctæ, nostro nomine superatis, eam nobis reddit amabilem.
15 Homines in maximis suis periculis penitus torpidi, donec à Christo excitentur.
Mat.26.47, mar.14.43, ioh.18.3.
16 Christus proditione capitur volens, vt nos proditæ Dei gloriæ reos sua obediẽtia liberet.
17 Zelus extra vocationis nostræ limites nos abducens, Christo minimè gratus.
18 Ipsa eorũ qui Christum cœperũt trepidatio probat partim malã ipsorum conscientiam, partim etiam omnia hæc gesta fuisse ex Dei prouidentia.
Mat.26.57, mar.14.53, ioh.18.24.
Mat.26.69, mar.14.66, ioh.18.26.
19 In Petro spectandum proponitur tum humanæ imbecillitatis, tum singularis in suos electos bonitatis Dei exemplum.
Mat.26.34, ioh.13.33.
Mat.26.67, mar.14.65.
20 Christus luit ignominiam nostris peccatis debitam.
21 Christus immeritò damnatur blasphemiæ apud Pontificis tribunal, vt ab ea quam commeriti sumus blasphemia coram Deo absoluamur.
Mat.27.1, mar.15.1, ioh.18.28.

[o] *Ad verb. Et factus in agonia.* Agonia autem summam Christi lætantis angustiam significat: neque enim cum mortu duntaxat terroribus luctabatur Christus, vt cæteri homines solent, alioqui videri possent multi martyres ipso Christo constantiores, sed cum terribili Patris irati iudicio, quo nihil formidabilius cogitari potest: quia nimirum peccatorum nostrorum onus in se receperat.

[p] Hac non sólum ostendunt, Christum verum fuisse hominem, sed alia quoque pietatis consideratione comprehendenda, quibus arcanum redemptionis generis humani continetur, in illa demissione ad seruilem humilitatem Filij Dei, quæ quidem verbis sunt inexplicabilia.

9 *Concessa potestas tenebris, ad lucem ad tẽpus premendam.*

[q] *Denuo.*

71 At illi dixerunt, Quid amplius egemus testimonio? Ipsi enim audiuimus ex ore ipsius.

CAP. XXIII.

1 Accusatur coram Pilato. 7 Mittitur ad Herodē. 11 Illuditur. 24 Cupiditati Iudæorum exponitur à Pilato. 27 Mulieres plangunt eum. 33 Crucifigitur. 39 Comitiatur vnus ex maleficis. 43 Alter fide seruatur. 45 Expirat Christus. 53 Sepelitur.

CAP. XXIII. 1 TVm surgens vniuersa multitudo eorum, duxit eum ad Pilatum.

2 Cœperunt autem eum accusare, dicentes, Comperimus istum [a] peruertere gentem, ‖ & vetare tributa dare Cæsari, quòd dicat se Christum, *id est*, regem esse.

Mat.22.21, mar.12.17. Mat.27.11, mar.15.2, ioh.18.33.

3 ‖ Pilatus autem interrogauit eum, dicens, Tú es rex Iudæorum? Ipse verò respondens ei dixit, Tu dicis.

a Christus damnandus seditionis à nobis in mũdo excitatæ, primùm omnium pronũtiatur innocens vt eũ constet non suorum (quę nulla fuerũt) sed nostrorũ scelerũ pœnam vltrò subire.

4 [1] Ait verò Pilatus ad principes Sacerdotum & turbam, Nullam inuenio noxam in hoc homine.

5 At illi inualescebant, dicentes, Concitat populum, docẽs per vniuersam Iudæam, exorsus à Galilæa huc vsque.

6 [2] Pilatus verò, audita Galilæa, interrogauit num Galilæus esset.

b Christus est principũ Iudibrium, sed magno cum ipsorũ malo.

7 Et quũ cognouisset eum ad [b] Herodis potestatem pertinere, remisit eum ad Herodem, qui & ipse Hierosolymis erat per eos dies.

8 Herodes autem viso Iesu gauisus est valdè, cupiebat enim à multo *tempore* eum videre, eo quòd audiret multa de eo: & sperabat se signum aliquod visurum ab eo fieri.

9 Interrogauit autem eum multis sermonibus: sed ipse nihil ei respondit.

10 Stabant autem principes Sacerdotum ac Scribæ magna contentione eum accusantes.

11 Herodes autem cum [c] militibus suis, quum eum pro nihilo habuisset, & illusisset *ei*, amictum veste splendida remisit ad Pilatum.

12 [3] Et facti sunt amici inter sese Pilatus & Herodes eo ipso die: nam antea inimici erant inter se.

c Fuit hic Herodes Antipas tetrarcha: in cuius tempus gubernationis totius, annorum fere 22. incidit Iohannis Baptistæ munera

functio atque cades, & Iesu Christi mors ac resurrectio, & initia doctrinæ Apostolicæ, & Ierosolymitana actiones, annorum post mortem Christi ferè septem. Hic Herodes relegatus fuit circiter annum secundum Caij Cæsaris. Lugdunum. c *i. Cum comitatu suorum nobilium, & militum qui Herodem è Galilæa sequuti erant.*

13 [4] Pilatus verò, conuocatis principibus sacerdotum, & [d] magistratibus ac populo,

Mat.27.23, mar.15.14, iohan.18.38, & 19.4.

14 ‖ Dixit eis, Obtulistis mihi hunc hominem vt qui auertat populum: & ecce, ego in vestri conspectu questione habita, nullã noxam inueni in homine isto, ex ijs de quibus accusatis eum.

4 Secundò absoluitur Christus ab eo ipso à quo damnatus est, vt eũ constet iustũ iniustos redemisse.

15 Sed ne Herodes quidem: nam remisi vos ad illum, & ecce, nihil dignum morte factum est ab eo.

16 [5] Castigatum ergo eum dimittam.

5 Carnis prudẽtia ex duobus malis minus eligit: sed his consilijs malè dicit Dominus.

17 Necesse autem habebat dimittere eis in festo vnum *quempiam*.

18 Exclamauit autem simul vniuersa turba, dicens, Tolle hunc, dimitte verò nobis Barabam.

d Illis qui Iudæi Sanhedrim vocabant.

19 (Qui erat propter seditionẽ quandam & cædem factam in vrbe, coniectus in carcerem)

20 Rursus ergo Pilatus alloquutus est *eos*, volens dimittere Iesum.

21 Ipsi verò reclamabant, dicentes, Crucifige, crucifige eum.

22 [6] Ille autem tertiò dixit eis, Quid enim iste mali fecit? nullam noxam capitalem inueni in eo: castigatum ergo eum dimittam.

6 Tertiò soluitur Iesus antequã semel damnetur, vt pateat damnata in eo esse nostra peccata.

23 At illi instabant vocibus magnis, petentes vt crucifigeretur: & inualescebant voces eorum, ac principum sacerdotum.

24 Tũ Pilatus iudicauit vt fieret quod ipsi petebant.

25 Dimisit autem eis *illum* qui propter seditionem & cædem cõiectus fuerat in carcerẽ, quẽ petierant: Iesum verò tradidit eorum cupiditati.

Mat.27.32, mar15.21.

26 [7] ‖ Quum igitur abducerent eum, prehenso Simone quodam Cyrenęo, qui veniebat rure, imposuerũt ei crucem ferendam pone Iesum.

7 Militaris licentiæ exemplum.

27 [8] Sequebatur autem eum magna multitudo populi & mulierum: quæ & plangebant & lamentabantur eum.

8 Impiorum triumphos excipit horribilis exitus.

28 Conuersus autem ad eas Iesus dixit, Filiæ Hierusalem, ne flete super me, verũ super vobisipsis flete, & super liberis vestris:

29 Nam ecce, venient dies quibus dicent, Beatæ steriles, & vteri qui non genuerunt, & vbera quæ non lactauerunt.

30 Tunc incipient dicere montibus, ‖ Cadite super nos: & collibus, Operite nos.

31 [9] ‖ Nam

2.Pet.4.17. Mat.27.38, mar.15.27, ioh.19.18.

31 e ‖ Nam si in virente ligno ista faciunt, in arido quid fiet?

32 ‖ Ducebãtur autem etiam alij duo malefici, vt cum eo necarentur.

9 Christus fit pro nobis maledictio in cruce, luens pœnam in debitam qui voluerat dij fieri.

33 9 Quum igitur venissent in locum qui vocatur Caluaria, illic crucifixerunt eum, & malefi cos: vnum ad dextram, alterum ad sinistram.

10 Christus pro hostibus precans, ostendit se & oblationem esse & pontificem.

34 10 Iesus autem dicebat, Pater, remittite eis: nesciunt enim quid faciant. Partientes verò vestimenta eius, iecerũt sortem.

11 Pilatus imprudens fit æterni illius regni Christi præco.

35 Et stabat populus spectans. sannis autem excipiebant eum etiam primores cũ eis, dicentes, Alios seruauit, seruet seipsũ, si hic est ille Christus Dei f electus.

36 Illudebãt autem etiam ei milites, accedentes & acetum ei offerentes.

37 Dicenteſque, Si tu es Rex ille Iudæorum, serua temetipsum.

12 Christus in media crucis exinanitione, reipsa ostendit sese tum vitã seruandis credentibus, tũ mortem vlciscendis rebellibus in potestate sua habere.

38 11 Erat autẽ etiam inscriptio scripta super eum literis Græcis & Romanis & Hebraicis, HIC EST ILLE REX IVDAEORVM.

13 Christus etiam moribundus se omnipotentẽ Deum esse ipsis etiam cæcis ostendit.

39 12 Vnus autem ex g maleficis qui erant suspensi, cõuitiabatur ei, dicens, Si tu es Christus ille, serua teipsum & nos.

40 Respondens autẽ alter obiurgauit eum, dicens, Ne Deum quidem times, quòd in eadem sis damnatione?

41 Et nos quidẽ iustè: nã digna factis recipimus: iste verò nihil h insolens fecit.

42 Dixitque Iesu, Domine, memento mei: quum veneris in regnum tuum.

43 Tum dixit ei Iesus, Amen dico tibi, hodie mecum eris in i paradiso.

14 Christus confidenter ipsas mortis tenebras ingreditur eã videlicet intra ipsiũ met penetralia debellaturus.

44 13 Erat autem quasi hora sexta, & tenebræ factæ sunt super totam regionẽ vsque ad horam nonam.

45 Et obscuratus est sol, & auleum templi fissum est medium.

46 14 Quumq; clamasset voce magna Iesus, ait, ‖ Pater, in manus tuas depono spiritum meum. Et quum hæc dixisset expirauit.

47 15 Quum vidisset autem Centurio quod factum fuerat, glorificauit Deum, dicens, Verè hic homo iustus erat.

48 Et omnis turba quæ simul ad hoc spectãdũ accesserat, spectãs quę facta fuerant, verberãs pectora sua reuertebatur.

49 16 Stabant autem omnes noti eius procul, & mulieres quæ erant eum consequutæ à Galilæa, videntes ista.

50 ‖ 17 Tum ecce vir nomine Ioseph, senator, vir bonus ac iustus.

51 (Qui non suffragatus fuerat consilio ac facto eorum) ex Arimathæa ciuitate Iudęorum: qui etiam expectabat & ipse regnum Dei.

52 Hic, *inquam*, adiens Pilatum, petijt corpus Iesu.

53 Et detractũ inuoluit sindone, posuitq; illud in monumẽto q erat ex lapide excisũ, in quo nõdũ quisquã positus fuerat.

54 Porrò dies erat Parasceues, & Sabbati dies k succedebat.

55 18 Subsequutę etiam mulieres quę cum eo venerant ex Galilæa, spectarunt monumẽtum & quomodo positum esset corpus eius.

56 Reuersæ verò parauerunt aromata & vnguenta: ac Sabbatho quidẽ quieuerunt, secundum mandatum.

15 Christus ab ipsis etiã hostibꝰ suis, quotiesliburit, testimoniũ quã honorificentissimũ extorquet.
Mat.27.57, mar.15.42, ioh.19.38.

16 Christus in medio eas nificũ colligit & tuetur suũ pauperculũ gregẽ.

17 Christus celebri sepultura, tum mortis tũ iesuris ectionis suæ fidẽ publico ipsius Pilati testimonio sancit.

18 Christus à diabolo & cũctis ipsius organis oppugnatus atque adeò in ipsis mortis faucibus ver sãs, infirmas mulierculas in aciei fi ôte collocat, de omnibus illis terribilibus hostibus mox sine vllo magno conatu triumphaturus.

e Quasi dicat, si designant ista in me frustifero, & perpetuò viroente & cuius vita æterna est propter Diuinam naturã, quid fiet in veteri & aruinoso, & omnino iustitia viuifica expertibus? f Quem fuerit peculiari Deus complectitur. g Itaque vel Synecdochen hos intelligendum quod Matthæus refert, aut vtrunque illuſiſſe Christo, sed alterum diuina illa patientia victum in precatorem illam & sempiterna memoria dignam confessionem erupisse. h Nihil præter officium. i Paradisus, id est, hortus visibilis, conditus fuit à Deo in plaga Orientali: in quem qui mente comprehenditur est salutis & felicitatis locus sempiternus in Dei benignitate & clementia animarum piarum amœnissima quæq;, & tranquillissima atq; latissima habitatio.

k Ad verb. illucescebat, nam sum incipiens, luce diei præcedentis vergente ad occasum, qui fuit Parasceues, id est, præparationis in posterum diem seruatus.

CAP. XXIIII.

1 Mulieres ad monumentũ accedunt. 9 Quæ ab Angelis acceperũt, Apostolis nũtiant. 13 Duobus eorũdem in Emmaus abeuntis se Christus. 27 Interpretatur illis Scripturas. 39 Cõtrectandum se præbet Apostolis. 49 Promittit Spiritum sanctum. 51 Sursum fertur in cœlũ.

CAP.XXIIII. Mar.16.1, ioh.20.21.

1 Mulierculæ deligũtur futurę primę testes resurrectionis, præter suam etiam expectationẽ, vt & fraudis & violẽtiæ absit omnis suspicio.

1 PRimo ‖ autem *die* hebdomadis, a profundo diluculo venerunt ad monumentum, ferentes quæ parauerant aromata: & nonnullæ cum ipsis.

2 Inuenerunt autem lapidem deuolutum à monumento:

3 Et ingressæ non inuenerunt corpus Domini Iesu.

4 Et factum est dum consternatæ in ea re hæsitarent, ecce, duo viri superuenerunt eis, induti vestibus fulgurantibus:

5 Quum autem expauefactæ inclinarent faciem in terrã, dixerũt eis, Quid inter mortuos quæritis eum qui viuit?

6 Non est hic, sed surrexit memẽto-

a Id est, valdè mane (vt inquit Marcus) vel vt Ioannes, Cum adhuc tenebræ essent, id est, cum vix dã in cipere lucescere.

te vt ‖ loquutus sit vobis quum adhuc in Galilæa esset,

7 Dicens, Oportet Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum, & crucifigi: & die tertio resurgere.

8 Recordatæ sunt igitur verborum illius.

9 [1] Et reuersæ à monumento annuntiauerunt hæc omnia illis vndecim, & reliquis omnibus.

10 Maria autem Magdalene & Iohanna, & Maria Iacobi *mater*, & reliquæ cum eis erant, quæ hæc dicebant Apostolis.

11 Sed visa sunt apud eos quasi deliramentum verba earum, neque crediderunt eis.

12 ‖ [3] Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum: & quum [b] introspexisset, videt lintea sola *illic* iacentia: abiitque, apud semetipsum mirans hoc factum.

13 ‖ [4] Et ecce, duo ex ijs ibant eo ipso die in vicum distantem stadijs sexaginta ab Hierusalem, cui *vico* nomen *est* Emmaus:

14 Et colloquebantur inter se de ijs omnibus quæ euenerant.

15 Et factum est dum colloquerentur, & *se* mutuò rogitarent, ipse Iesus accessit, & vnà iter faciebat cum ipsis.

16 [c] Oculi autem eorum tenebantur ne eum agnoscerent.

17 Dixit autem eis, Qui sunt hi sermones quos confertis inter vos ambulantes, & *quid* estis tetrico vultu?

18 Respondens autem alter cui nomen [d] Cleopas, dixit ei, Tu solus commoraris in *vrbe* Hierusalem, & ignoras quæ in ea facta sunt his diebus?

19 Ipse verò dixit eis, Quæ? At illi dixerunt ei, Quæ *facta sunt* Iesu Nazareno, qui fuit Propheta, potens operibus & sermonibus coram Deo & toto populo,

20 Et quomodo eum tradiderunt principes Sacerdotum & [e] magistratus nostri, vt [f] morte damnaretur, & crucifixerunt eum.

21 Nos autem sperabamus illum esse qui redempturus esset Israel: atqui præter hæc omnia, [5] tertium hunc diem agit hodie ex quo hæc facta sunt.

22 Sed & mulieres quædam [h] ex nobis obstupefecerunt nos, quæ diluculo venerunt ad monumentum.

23 Et non inuento eius corpore venerunt, dicentes se etiam visionem Angelorum vidisse, qui dicunt eum viuere.

24 Et abierunt quidam eorum qui erant nobiscum ad monumentum, & ita inuenerunt prout mulieres dixerant: ipsum verò non viderunt.

25 [1] Tum ipse dixit eis, O amentes & tardi corde ad credendum omnibus què loquuti sunt Prophetæ!

26 Nónne hæc oportuit pati Christũ, & introire in gloriam suam?

27 Et exorsus à Mose & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ipso *scripta erant*.

28 Appropinquarunt autem vico in quem proficiscebantur: & ipse fingebat se longius ire.

29 Sed *ipsi* adegerunt eum, dicentes, Mane nobiscum: quoniam aduesperascit, & inclinauit dies. Ingressus est igitur vt maneret cum eis.

30 Et factum est quum accubuisset cũ eis, sumpto pane benedixit, & fractum dedit eis.

31 Adaperti sunt autem oculi eorum, & agnouerunt eum: sed ipse [i] ablatus est ex eorum conspectu.

32 Tum inter se dixerunt, Nónne cor nostrum ardebat in nobis dum loqueretur nobis in via, & quum adaperiret nobis Scripturas?

33 Et surgentes eo ipso momento, reuersi sunt in Hierusalem, & inuenerunt congregatos vndecim, & eos qui cum ipsis erant:

34 Dicentes, Surrexit Dominus verè, & conspectus est Simoni.

35 Tum ipsi exposuerunt quæ *gesta erant* in via, & vt fuerat agnitus ab ipsis [k] in fractione panis.

36 [6] ‖ Hæc autem ipsis loquentibus, stetit ipse Iesus in medio eorum, & dixit eis, Pax vobis.

37 Territi verò illi & expauefacti putabant se spiritum conspicere.

38 Tum dixit eis, Quid turbati estis, & quare [l] disceptationes subeunt corda vestra?

39 Vi-

Supra, 9.22, mat. 17.23, mar. 9.31.

2 Animus plusquàm muliebris à mulieribus plusquã virili animo per Dei misericordiam præditis discipulis exprobratur vt constet regnum Dei in extraordinaria virtute esse positum.

Ioh. 20.6.

3 Christus discipulorũ incredulitate vtitur ad plenam resurrectionis ipsius fidem faciendam, ne nimium credulè videantur quod postea toti mundo annũtiarũt, sibi persuasisse.

Mar. 16.12.

4 Probatur resurrectio à duobus alijs oculatis testibus, quos ad fabulam coafingendam nullo modo fuisse comparatos omnes circunstantiæ ostendunt.

b Quasi prono capite, & propenso collo diligenter obseruasset.

c Retinebantur, & impediebantur, ita nimirũ statuente Domino: nõ itaq; inuisibile fuit corpus Christi, sed oculi impediti fuerunt.

d Quidam ex veteribus existimant alterum discipulum fuisse nostrum hunc Euangelistam, Epiphanius contra Saturnilianos Nathanaelem fuisse scribit, qua omnia incerta sunt.

e Vide sup. 23.13.

f Vt in illum non inquireretur, sed vt conuictus damnaretur.

5 Vera & certa esse quæcunque de Christo scripserant Euangelistæ ex Prophetarum prædictionum comparatione liquet.

6 Sese verè resurrexisse & quidem eodem illo quod assumpserat corpore, demõstrat ipse Dominus ex certis & necessarijs signis.

g Vel tempus, aut res ipsa docuit hodie diem tertium.

h Enostro grege.

i S. Repentinè subductus fuit, non ergo præsentem illum fuisse sed corpore quod cerni non posset, fingendum est, sed reuera locum mutasse intelligi debet.

k Cum panem frangeret qui mos erat huius gentis, atq; etiammũ hodie à Iudæis seruatur cũ ritu initio, admixta precatione.

l Varia & perplexa ambagesi, qualesi solent in mentem venire, quum aliquid nouum & parum per se probabile occurrit.

Mar. 16.14, iohan. 20.19.

39 Videte manus meas & pedes meos: nam ego ipse sum, contrectate me, & videte: nam spiritus carnem & ossa non habet, prout me conspicitis habere.

40 Et quum hæc dixisset, ostendit eis manus ac pedes.

41 Adhuc autem ipsis non credentibus præ gaudio, & mirantibus, dixit eis, Habetis hic esculentum aliquid?

42 Tum ipsi dederunt ei partem piscis assi, & aliquid ex fauo apiario.

7 Euangelij Prophetis promissi & suo tempore præstiti, prædicatio Apostolis committitur, cuius summa, est resipiscentia & remissio peccatorum.

43 Quæ *ille* accepit, & in eorum conspectu comedit.

44 [7] Dixitque eis, Hi *sunt* sermones quos loquutus sum vobis quum adhuc essem vobiscum, oportere impleri omnia quæ scripta sunt in Lege Mosis, & Prophetis, & Psalmis de me.

45 Tunc aperuit eorum mentem, vt intelligerent Scripturas:

46 Et dixit eis, Ita scriptum est, & ita oportuit Christum pati, & resurgere à mortuis tertio die:

47 Et prædicari in eius nomine resipiscentiam ac remissionem peccatorum apud omnes Gentes, [m] incipiédo ab Hierusalem.

48 Vos autem estis horum testes.

49 ‖ Et ecce, ego mittam promissum Patris mei super vos: vos autem manete in vrbe Hierusalem [n] vsquequò induamini virtute ex alto.

50 [8] Eduxit autem eos foras Bethaniam vsque: & sublatis manibus suis, benedixit eis.

51 ‖ Et factum est, dum ipse benediceret eis, disiunctus ab eis sursum ferebatur in cœlum.

52 Ipsi autem adorato eo reuersi sunt in Hierusalem cum gaudio magno.

53 Erantque semper in templo, laudantes & benedicentes Deum.

8 Christus ascendit in cœlum corpore à discipulis abiès, spiritu corda ipsorum replens. *Ioh.15.26, act.1.4.*

m *Ad verb. incipientibus, sub. Euangelij prædicatio, qui erant Apostoli. Marc.16.20, act.1.8.*

n *Vsquequò Spiritus sanctus è cælo in vos illabatur.*

EVANGELIVM SECVNDVM IOHANNEM.

CAP. I.

1 *Sermo ille ante secula ex Deo genitus,* 2 *& qui semper apud Patrem residebat,* 14 *Homo factus est.* 6. 7. *Iohannes quorsum à Deo missus.* 16 *Comio ipsius de officio Christi.* 19 20 *Testimonium eiusdem Sacerdotibus redditum.* 40 *Andreæ vocatio:* 43 *Petri:* 43 *Philippi:* 45 *Nathanaelis.*

CAP.I. 1 Filius Dei coæternalis & coessentialis Patri, 4 .i. A principio, vt loquitur Euangelista, 1.Epist.1. nempe quasi dicat Sermonem non cœpisse existere quum Deus initium fecit creandi quicquid conditum est. Nam iam tum erat ille Sermo quum res creatæ condi cœperunt, ac proinde ante rerum omnium principium iam erat. b .i. Subsistebat. c Additus articulus excellentiam notat, differtq; hunc Sermonem, à mendatis diuinis, qua aliquoi sermo Dei dicuntur. d Particula apud, indicat personarum distinctionem. e Sermo loco pronis, Deus loco prædicati ponitur.

1 IN [1] [2] principio [b] erat Sermo [c] ille, & Sermo ille erat [d] apud Deum, eratque ille [e] Sermo, Deus.

2 Hic *Sermo* erat in principio apud Deum.

3 ‖ [2f] Omnia per hunc *Sermonem* facta sunt, & [g] absque eo factum [h] est nihil quod factum sit: *Colos.1.16. Mat.3.11, marc.1.28. luc.1,3.*

4 [i] In ipso vita [k] erat, & vita erat [l] Lux illa hominum: 2 Manifestat Filius

5 [3] Et Lux ista in tenebris lucet, sed tenebræ eam non [m] comprehenderunt. Dei æternã illam suam deitatem, ex

6 ‖ [4] Fuit quidam missus à Deo, cui omnium rerum conditarum, tum creatione, tum conseruatione: in primis autem ex præclaris illis dotibus rationis & intelligentiæ, quibus hominem præ cæteris animantibus ornauit. 3 Lux quidem hominum versa est in tenebras, sed ita vt satis superfit splendoris quod eos reddat inexcusabiles. 4 Alia est manifestatio Filij Dei longè plenior, ad cuius considerationem homines tempestiuè excitati sunt, Iohannis veluti apparitoris voce.

f *Paulus hunc locum interpretatur Col.1.15. & 16.* g. i. *Vt Pater operatus est, sic cum eo Filius: sunt enim illi synergos.*

h *Ex iis quæ facta sunt, nihil factum est absque eo.* i .i. *Per ipsum, phrasi Hebraïs familiari, videlicet ipsius vi & efficacia.* k *Videlicet, iam tum quum per eum essent facta omnia, aliequi dixisset, Est.* l *Via illa rationis & intelligentia in animis hominum accensa, ad ipsum tanti boni authorem agnoscendum.*

m *Percipere non potuerunt, vt ab ea illustrarentur, atque adeò non agnouerunt.*

Hebr.11.4. Mat.1.16. Mat.17.2, 2.pet.1.17.

nomen Iohannes:

7 Is venit ad *dandum* testimonium, *id est*, vt testaretur de Luce, vt omnes per [n] eum crederent.

8 Non erat ille [o] Lux illa, sed *missus* fuit vt testaretur de illa Luce.

9 [s] *Hic* erat [p] Lux illa vera quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum.

10 [q] In mundo erat, & mundus ‖ per eum factus est: sed mundus eum non agnouit.

11 [r] Ad suos venit, & sui eum non acceperunt.

12 [6] Quotquot autem eum acceperunt, dedit eis *banc* [t] dignitatem vt filij Dei fierent, *nempè* ijs qui credunt in nomen eius:

13 Qui non ex sanguine, neque ex [t] libidine carnis, neque ex libidine viri, sed ex Deo geniti sunt.

14 ‖ [7] Et Sermo ille [u] caro factus est: & [x] commoratus est inter nos, (& ‖ spectauimus [y] gloriam eius, gloriam *inquam* [z] vt vnigeniti *egressi* à Patre) [a] plenus gratiæ ac veritatis.

15 [8] Iohannes testatus est de eo, & clamauit, dicens, Hic est de quo dicebam, *Is* qui [b] pone me venit, prælatus est mihi: quia [c] præstantior me est.

16 ‖ [9] Et ex plenitudine ipsius omnes accepimus, & [d] gratiam pro gratia.

17 Nam Lex per Mosen data est, gratia & veritas per Iesum Christum extitit.

18 ‖ [10] Deum nemo vidit vnquam: vnigenitus ille Filius qui est in [e] sinu Patris, ille *nobis* [f] exposuit.

19 [11] Et hoc est testimonium Iohannis, quando miserunt Iudæi ab Hierosolymis sacerdotes & Leuitas vt interrogarent eum, Tu qui es?

20 Et [g] confessus est, [h] neque negauit: confessus est *inquam* se non esse Christum illum.

21 Tunc interrogauerunt eum, Quid ergo *es*? Túne es Elias? *Ipse verò* dixit, [i] Non sum. *Et illi*, Es tu [k] Propheta *ille*? Qui respondit, Non.

22 Dixerunt ergo ei, Quis es? vt respõsum demus ijs qui miserunt nos: quid dicis de teipso?

23 Ait, Ego *sum* vox clamantis in deserto, ‖ Complanate viam Domini, prout dixit Esaias Propheta.

24 [12] Porrò qui missi fuerant, erant ex Pharisæis:

25 Et interrogauerunt eum, ac dixerunt ei, Cur [l] ergo baptizas, si tu non es Christus, neque Elias, neque Prophe*ta ille*?

26 Respondit eis Iohannes, dicens, Ego baptizo aqua, sed [m] in medio vestrũ stat quem vos nescitis:

27 ‖ Hic ille est qui pone me venit, qui prælatus est mihi, cuius solearum ego non sum dignus vt soluam corrigiam.

28 Hæc in Bethabara facta sunt trans Iordanem, vbi Iohannes baptizabat.

29 [13] Postero die, videt Iohannes Iesum venientem ad se, & ait, Ecce Ag-

1.Ioh.4.12, 1.tim.6.16.

10 Ex vno Christo manat vera Dei cognitio.

11 Iohannes nec est Messias, nec aliorum Propheta rum similis, sed Messiæ iam præsentis apparitor.

12 Christus autor baptismi non Iohannes: ac proinde eius efficacia non in Iohanne ministro, sed in Christo Domino posita est tota. *Esa.40.3, mat.3.3, luc 3.4.*

13 In Christo est corpus & veritas omnium Legalium sacrificiorũ, ad expiandum mundum.

n Iohannem. o Lux illa de qua diximus, i. Christus, qui vnus potest nostras tenebras illustrare. p Qua verè & propriè meretur Lucis nomen, quam natura luceat non participatione.

q Manifestata sint persona illa sermonis, iam cum mundus conderetur. r Altera Se monis manifestatio, vimirum in carne.

s Hoc iure eos dignatus est, vt eos pro filijs adoptaret. t Ex illa crassa & corrupta hominu natura, qua Spiritui passim opponitur. u i. Homo. sumitur autem pars pro toto, Synecdoche. Assumpsit enim totam naturam humanam, i. verum corpus & veram animam. x Ad tempus, quo paratio sursum ascendit. vtitur enim verbo à tentorys deducto: sic tamen abest à nubecorpore, vt semper præsens sit, non carne, sed vi Spiritus. y Gloria vocatur, manifestatio illa maiestatis Christi, qua veluti subiecta fuit hominum oculis, cùm apparuit Filius Dei in carne. z Hæc particula non similitudinem hoc loco, sed rei veritatem explicat, vt hoc dicatur, conspectam esse gloriam, qua deceret, & quam habere par esset vnigenam, atque germanum Filium Regis vniuersorum & Dei. a Non tantum participauit gratiam & veritatem, sed ipsa veritatis & gratiæ essentia plenus fuit. b i. Is ante quem sum missus, viam illi parauerut, vt referatur ad tempus vocationis, non ætatis, cùm alioqui Iohannes, sex mensibus maior natu fuerit.

c Ad verb. Prior, illud autem non ad tempus, sed ad dignitatem refertur.

1.tim.6.16.

10 Deus nemo vidit vnquam, nisi unigenitus Deus, qui est in sinu Patris, ipse enarrauit.

11 Iohannes nec est Messias, nec aliorum Propheta rum similis, sed Messiæ iam præsentis apparitor.

12 Christus autor baptismi non Iohannes: ac proinde eius efficacia non in Iohanne ministro, sed in Christo Domino posita est tota. *Esa.40.3, mat.3.3, luc 3.4.*

13 In Christo est corpus & veritas omnium Legalium sacrificiorũ, ad expiandum mundum.

d i. Gratiam supra gratia, quasi dicat, gratiam gratia cumulatã. Mat.3.11, mar.1.7, luc.3.16, act.1.5, & 11. 16. & 19.4.

e i. Qui Patri est intimus ac conjunctissimus, non modò amoris, sed etiam naturæ coniunctione, atque adeo vnione. f Antea Legis vmbris occultatum, & humanæ imbecillitatis aciem effugientem detexit, & spectandam exhibuit: Nam qui ipsum vidit, vidit & Patrem. g Plane & aperte agnouit ac dixit. h Pleonasmus, Hebraïs familiaris, cuius magna est emphasis, eadem enim repetuntur, in studio certæ & explicatæ elocutionis.

i Iudæi existimarunt Eliam iterum venturum ante tempora Messiæ, idq; ex loco Malach.4.5. qui de Iohanne intelligi debet, Matth. 11.14. Negat tamen Iohannes se Eliam esse, scil. ex eorum sensu loquens. k De aliquo eximio Propheta interrogant, non de Christo, antea enim negauit Iohannes se esse Christum. Existimarunt enim insignem aliquem Prophetam esse mittendum, similem Mosi, huc deterquentes locum illum Deut.18.15. qui de toto Prophetarum choro, maximè autem de capite Christo est intelligendus.

l Hinc deceri potest, Iudæos ipsos non ignorasse mutationem aliquam fore in religione sub Messia. m Psalm 8 mir

14 Christus visibili Spiritus sancti descensu, ipsa Patris voce, Iohannis denique testimonio, Filius Dei cõprobatur.

15 Iohãnes non sibi, sed Christo discipulos colligit.

Matth.3.16, mar.1.10, luc.3.22.

16 Christus non vt inane spectrũ, sed vt mediator noster, nobis sequendus proponitur.

17 In hac prima discipulorum collectione, ostenditur salutis initium esse à Deo, nos ad Filiũ suum (seruorum suorum ministerio) vocante: quẽ vicissim nobis occurrẽtem audire, & domũ vsque perseq; nos oportet, vt ab eo erudiri, alijs vicissim manum præbeamus.

Mat.16.18. n Articulus ad finitum emphasin habet non nudè demonstratiuã, vt à filius Iona: || tu vocaberis Cephas, quod specie agno & cæcin legali ita vsitatum distinguatur, sed etiam remotat in mentem Prophetiam Esaiæ, & aliorum. o Verbum præsentis temporis significat actum continuum, vti enim ea est perpetua, & natiua Agni, vt tollat mundi peccatum. p Id est, Radicem illam peccatorum, nempe corruptionem, & ex consequenti fructus peccati, qua sunt peccata numero multitudinis dicti. q Non illum antea desciuerat. r Articulus, summum aliquid declarat, cumque ab aliis distinguit, qui passiue à Mose & Prophetis filij Dei, vel filij Excelsi dicuntur. s Vbi est tuum hospitium. t Nostra vsitabat tempus. u Id est, Vnctus, & per excellentiam Rex secundum ritum populi Iudaici. x Id est, Rupes vel saxum, quod Petros & Petra diuntur Græci.

nus [n] ille Dei qui [o] tollit [p] peccatum mundi.

30 Hic est de quo dicebam, Pone me venit vir qui prælatus est mihi: quia prætantior me est.

31 Et ego [q] non noueram eum: sed vt manifestus fiat Israeli, propterea [r] veni ego baptizans aqua:

32 [14] Tum, *inquam*, testatus est Iohãnes, dicens, || Conspexi Spiritum descendentem quasi columbam de cælo, *qui* etiam mansit super eum.

33 Et ego non noueram eum: sed qui misit me vt baptizarem aqua, ille mihi dixerat, Super quem videris spiritum descendentem ac manẽtem super eum, hic est qui baptizat Spiritu sancto.

34 Ego igitur vidi, & testor hunc esse Filium [s] illum Dei.

35 [15] Postero die iterum stabat Iohãnes, & ex discipulis eius duo:

36 [16] Et intuitus Iesum ambulantem, dixit, Ecce agnus ille Dei.

37 [17] Audierunt autem eum duo illi discipuli loquentem, & sequuti sunt Iesum.

38 Conuersus verò Iesus, & conspicatus eos sequentes *se*, dicit eis,

39 Quid quæritis? Illi verò dixerunt ei, Rabbi (quod dicitur, si interpreteris, Magister) vbi moraris?

40 Dicit eis, venite & videte. Venerunt, viderunt que vbi moraretur: & apud eum manserunt die illo: [t] hora enim erat quasi decima.

41 Erat Andreas frater Simonis Petri, vnus ex duobus qui audierant *illa* ex Iohanne, & sequuti fuerant eum:

42 Inuenit hic prior fratrem suum Simonem, & dixit ei, Inuenimus Messiam, quod est, si interpreteris, [u] Christus.

43 Et adduxit eum ad Iesum. Intuitus autem eum Iesus, dixit, Tu es Simon filius Iona: || tu vocaberis Cephas, quod declaratur [x] Petra.

44 Postero die voluit Iesus abire in Galilæam: inuenit autem Philippum, & dixit ei, Sequere me.

45 Erat verò Philippus ex Bethsaida, ciuitate Andreæ & Petri.

46 [18] Inuenit Philippus Nathanaelẽ, & dicit ei, Inuenimus *illum* de quo scripsit || Moses in Lege, & || Prophetæ, *nempe* Iesum filium Ioseph illum Nazarenum.

47 [19] Tum dixit ei Nathanael, A Nazareth potest aliquid boni esse? Dicit ei Philippus, Veni & vide.

48 [20] Vidit Iesus Nathanaelem veniẽtem ad se, & dixit de eo, Ecce verè Israelita in quo dolus non est.

49 [21] Dicit ei Nathanael, Vnde me nosti? Respondit Iesus, & dixit ei, Priusquam te Philippus vocaret, quum esses sub ficu, videbam te.

50 Respondit Nathanael, & dixit ei, Rabbi: tu es ille Filius Dei, tu es ille Rex Israel.

51 Respondit Iesus, & dixit ei, Quia dixi tibi, Vidi te sub ficu, credis? maiora his videbis.

52 Præterea dixit ei, Amen, amen dico vobis, Deinceps videbitis cælũ apertum, & Angelos Dei [y] ascendentes ac descendentes super Filium hominis.

Gen.49.10, deut.18.18. Esa.4.2, & 40.10, & 45.8, iere.23.5, & 33.14, Zach.14.9, & 17.12, dan.9.24.

18 Bonos in doctorum etiã coactus adeò probat Dominus, vt eos etiã efficiat doctorũ magistros.

19 Cauẽda in primis falsa præiudicia quæ nobis accessum ad Christũ præcludunt.

20 Simplex integritas verorũ Israelitas à fictis discernit.

21 Miraculorum finis est, nobis Christũ omnipotentem & simul vnicum salutis nostræ autorem proponere, per fidem amplectendum.

y Ita significatur Diuina virtus, qua in ipsius ministerio erat conspicua futura, ministrantibus ei Angelis, vt Ecclesia sapiit.

CAP. II.

1 Christus aquam in vinum mutat am; 11 facit signorum suorum principium. 12 Capernaum descendit. 13 Hinc Hierosolymam ascendit, 15 & mercatum è templo ejcit. 19 Templum nimirũ corpus suum, soluendum à Iudæis prædixit. 23 Multi credunt in eum ob signa quæ edebat.

CAP. II.

1 [1] POrrò [2] die tertio nuptiæ factæ sunt in Cana *oppido* Galilææ: eratq; mater Iesu illic,

1 Christus in publico cœtu, insigni miraculo declarans sibi ipsam etiã rerum naturam imperiũ esse ad corpora hominum pacẽda, omniũ animos ad spirituale & salutificam suã virtutem cognoscendam indicat.

2 Vocatus est autem etiam Iesus ac discipuli eius ad nuptias.

3 [3] Et quum defecisset vinum, mater Iesu dixit ei, Vinum non habent.

2 Christus satis superq; per se de nostra salute solicitus, internuntijs non eget.

4 Dicit ei Iesus, [b] Quid mihi tecum, mulier? nondum venit [c] hora mea.

5 Dicit eius mater ministris, Quodcunque dixerit vobis, facite.

a Post illud cum Nathanaele colloquium, vel ex quo profectus erat à Iohane, vel ex quo in Galilæam peruenerat. b Id est, Quid, mihi tecum est negotij? c Tempus opportunum.

3 Christus sub Lege factus pro nobis, Legi pacem satisfacit.

4 Christus repurgandæ Ecclesiæ destinatus, maximo cũ zelo init sacerdotale & prophetic suũ munus.

5 In eos qui ordinariç vocationi, qua ipsi turpissimè abutuntur, Deum sic alligant vt extraordinariã, cuius virtuti (quam ipsi frustra extinctam volũt) Deus è cælo testimoniũ reddit, non nisi externis & corporalibus miraculis obsignatã admittant.

6 Erant autem tibi lapidææ [d] hydriæ sex positæ [e] secundum purificationem Iudæorum, capientes singulæ [f] amphoras binas aut ternas.

7 Dicit eis Iesus, Implete has hydrias aqua. Impleuerunt eas igitur vsque ad summum.

8 Tunc dicit eis, Haurite nũc, & offerte [g] architriclino. Obtulerunt igitur.

9 Vt autem gustauit architriclinus aquam illam quæ facta fuerat vinũ, (nesciebat autẽ vnde esset: sed ministri sciebant, qui hauserant aquam) vocat sponsum architriclinus,

10 Et dicit ei, Omnes primo loco bonum vinũ opponũt, & quum *conuiuæ* [h] sitim expleuerint, tũc id quod deterius *est*, tu seruasti bonum vinum vsque adhuc.

11 Hoc initium signorum fecit Iesus in Cana *oppido* Galilææ, & manifestam fecit gloriam suam: & crediderunt in eum discipuli eius.

12 Postea descendit Capernaum, ipse & mater, & [i] fratres & discipuli eius, mãseruntq; illic non multos dies:

13 [j] Nam propè erat pascha Iudæorũ. Ascendit igitur Iesus Hierosolymam.

14 [k] Et inuenit in templo venditores boum, & ouium, & columbarum: & numularios sedentes:

15 Factoque flagello è funiculis, omnes eiecit è templo, & oues & boues: & argentariorum numulos effudit, mensasque subuertit.

16 Et columbarum venditoribus dixit, Tollite hinc ista: ne facite domũ Patris mei, domum mercatus.

17 Recordati sunt autem eius discipuli, scriptum esse, || [l] Zelus domus tuæ deuorauit me.

18 [m] Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei, Quod [n] signum ostendis nobis, vt ista facias?

19 Respondit Iesus, & dixit eis, || Destruite templum hoc, & tribus diebus erigam illud:

20 Dixerunt ergo Iudæi, Quadraginta & sex annis ædificatum est templum istud, & tu tribus diebus illud eriges?

21 At ille loquebatur de [n] templo corporis sui.

22 Quum ergo surrexisset à mortuis, recordati sunt discipuli eius quod hoc dixisset eis: & crediderunt Scripturæ, & sermoni quem Iesus dixerat.

23 [o] Quum autem esset Hierosolymis in pascha die festo, multi crediderunt in nomen eius, conspicientes signa quæ edebat.

24 Ipse autem Iesus non credebat eis semetipsum, eo quòd nosset omnes:

25 [p] Nec opus esset vt quisquam ei testaretur de homine. ipse enim sciebat quid esset in homine.

CAP. III.

1 Christus Nicodemum ab ipsis fundamentis Christiana regenerationis instituit. 14 Serpens in deserto. 23 Iohannes baptizat, 27 & suos docet se non esse Christum.

1 ERat [a] autem quidam ex Pharisæis cui nomen *erat* Nicodemo, [b] ex primoribus Iudæorum:

2 Hic venit ad Iesum nocte, & dixit ei, Rabbi, scimus te à Deo venisse [c] magistrum: nemo enim potest hæc signa edere quæ tu edis, [d] nisi Deus sit cum eo.

3 [e] Respondit Iesus & dixit ei, Amẽ, amen, dico tibi, nisi quis fuerit genitus denuò, nõ potest [f] videre [g] regnum Dei.

4 Dixit ei Nicodemus, [h] Quomodo potest homo gigni qui sit senex? num potest in vterum matris suæ secundò introire, ac gigni?

5 Respondit Iesus, Amen, amen dico tibi, nisi quis fuerit [i] genitus ex aqua & Spiritu, non potest introire in regnum Dei.

6 Quod genitum est ex [k] carne, caro est. & quod genitum est ex Spiritu, spiritus est.

7 Ne mireris me dixisse tibi, Oportet vos gigni denuò.

n *Id est, De corpore suo.*

6 Non satis tuta fides eorũ qui miraculis nitũtur.

7 Christus scrutator cordium, ac proinde verus Deus.

CAP. III.

1 Nulli interdum doctoribus indoctiores: sed ab vno Christo tum doctis tũ indoctis petẽda est sapientia.

2 Initium Christianismi positũ est in eo, vt ita mus nos non tãtùm aliqua tenus esse corruptos, sed penitus in peccato mortuos: vt necesse sit naturam nostram, quod ad qualitates attinet rursũm & de integro creari quod quidem nulla alia virtute effici potest, quam diuina illa à qua fuimus initio conditi.

a Honores seu magistratũ gerans in populo Iudaico, Vide Luc. 14. 1. b Scimus te missum diuinitus ad nos erudiendos. c Nisi in quo diuina elucet quædam præstantia. Quòd si Nicodemus bene nouisset Christum, non modò dixisset Deum esse cum eo, sed meo, vt Paulus 2. Cor. 10. d Id est, Intreire, vt explicat infrà 5. e In Ecclesiam, Differit enim Christus qui sit vt iuxta vitam Dei nascamur. f Id est, Quomodo ego qui sum senex, possim gigni denuò? sic enim respondet, vt ac si ad se vnum, verba Christi pertinerent. g Vide infra, 4. 11. h Id est, Carnalis, totus mirum impurus, & ira Dei obnoxius: significat igitur caro, naturam hominis corruptam, cui opponitur Spiritus, id est, homo Spiritus sancti gratia Christo insitus, cuius natura perinde est ac immortalis, etiamsi super sit lucta carnis.

l Zelus hoc loco sumitur pro animi æstu ex indignatione de ijs concepta, qua indigne fiunt aduersus eos qui nobis sunt chari. m Quo miraculo confirmas, ex quo possit intelligi virtus illa ac authoritas salutis, qua tibi tribuat ius ita loquendi, & ita faciendi?

8 Ventus [i] quò vult ſpirat: & ſonum eius audis, ſed neſcis vnde veniat & quo vadat: ita eſt quiſquis genit⁹ eſt è Spiritu.

9 [3] Reſpõdit Nicodemus & dixit ei, Quomodo poſſunt hæc fieri?

10 Reſpondit Ieſus, & dixit ei, Tu es magiſter Iſraelis, & hæc non noſti?

11 Amen, amẽ dico tibi, quod ſcimus loquimur, & quod vidimus teſtamur: [k] ſed teſtimonium noſtrũ non recepiſtis.

12 Si terrena dixi vobis, & non creditis: quomodo ſi dixero vobis cæleſtia, credetis?

13 [l] Nullus enim [m] aſcendit in cælum niſi qui deſcendit è cælo, *nempe* [n] Filius hominis, [o] qui eſt in cælo.

14 ‖ [4] Prout autem Moſes extulit ſerpentem in deſerto, ita extolli oportet Filium hominis:

15 Vt quiſquis credit in eum, non pereat, ſed habeat vitam æternam.

16 ‖ [5] Ita enim Deus dilexit mũdum, vt Filium ſuum vnigenitum dederit, vt quiſquis credit [p] in eum non pereat, ſed habeat vitam æternam,

17 ‖ [6] Non enim miſit Deus Filium ſuum in mundum vt [q] condemnet mundum, ſed vt ſeruetur [r] mundus per eum.

18 Qui credit in eum, non condemnatur: qui verò non credit, iam cõdemnatus eſt, quia non credidit in nomen vnigeniti Filij Dei.

19 [7] Hæc eſt autem [r] condemnatio, ‖ quod Lux venit in mundum, ſed dilexerunt homines potius tenebras quàm Lucem, quia ſunt eorum mala opera.

20 Quiſquis enim peruerſè agit, odit lucem: nec venit ad lucem, ne arguantur opera ipſius.

21 Qui verò [t] ſincerè agit, venit ad lucẽ, vt manifeſta fiant facta ipſius, quòd [u] ſecundum Deum facta ſint.

22 Poſteà venit Ieſus, & diſcipuli eius in Iudææ territorium: & illic degebat cum eis, & ‖ baptizabat.

23 Baptizabat autem etiam Iohannes in Ænon prope Salim, quoniam aquæ multæ erant illic: & veniebant ac baptizabantur.

24 Nondum enim coniectus fuerat Iohannes in carcerem.

25 [8] Orta eſt igitur quæſtio quibuſdam ex diſcipulis Iohannis cum Iudæis de purgatione.

26 Veneruntq; ad Iohannem, & dixerũt ei, Rabbi, is qui tecum erat trans Iordanem, cui tu ‖ teſtimonium dediſti, ecce baptizat, & omnes veniunt ad eum.

27 Reſpondit Iohannes & dixit, [x] Homo non poteſt recipere quicquam, niſi fuerit ei datum è cælo.

28 Vos ipſi mihi teſtes eſtis me diviſſe, ‖ Non ſum ego Chriſtus, ſed miſſus ſum *qui apparerem* coram eo.

29 Qui habet ſponſam ſponſus eſt: amicus autem ſpõſi qui ſtat & audit eum, [y] gaudio gaudet propter vocem ſponſi. hoc ergo gaudium meum impletum eſt.

30 Illum oportet creſcere, me verò minui.

31 Qui ſupernè venit, ſupra omnes eſt: qui è [z] terra eſt, terrenus eſt, & [a] terrena loquitur: qui è cælo venit, ſupra omnes eſt.

32 Et quod [b] vidit & audiuit, hoc teſtatur: ſed teſtimoniũ eius [c] nemo recipit.

33 Qui recipit euis teſtimonium, is obſignauit ‖ quòd Deus verax ſit.

34 Nam is quem miſit Deus, verba Dei loquitur, non enim *huic* [d] admetitur Deus ſpiritum.

35 Pater diligit Filium, ‖ & omnia [e] dedit in manum eius.

36 ‖ Qui credit in Filium, habet vitam æternam: qui verò non credit Filio, [f] nõ videbit vitã, ſed ira Dei manet ſuper eũ.

3 Arcanum noſtræ regenerationis humano capui in comprehenſibile, fide percipitur, ſed non niſi in Chriſto quoniam is & Deus eſt in terris, & homo in cælis, id eſt, ſic homo vt ſit etiam Deus, ac proinde omnipotẽs: & ſic Deus vt ſit etiam homo, ac proinde eius potentia nobis pateat. *Infra, 12.12, item 20.9. 1. Iohan. 4.9. Infra, 9.35, & 12.47.*

4 Chriſtus prædicit ſore, vt ipſe per Euangelij prædicatiõẽ, velut ſaluũ ferum ſignum attollatur, ad quod totus mundus accurrat quod olim ſerpentis erecta figura fuit in deſerto adumbratum.

5 Patris amor prorſus gratuitus, noſtræ ſalutis eſt origo. Chriſtus autem, is eſt in quo iuſtitia & ſalus noſtra reſidet: fides verò inſtrumentum quo apprehenditur: vita æterna, id quod apprehendendum proponitur. 6 Chriſtus nõ damnat, ſed eius contemptus. 7 Sola prauitas in cauſa eſt cur homines obiectam lucem repudient.

Supra 1.9.

8 Satan diſcipulos Iohannis ſtulta præceptoris æmulatione incendit, vt Euangelij curſum impediat: Iohannes verò ſui officij memor, nõ modò frangit eius conatus, ſed etiã occaſionẽ inde arripit reddẽdi Chriſto teſtimonij: in quo vno teſtatur vitam æternã à Patre cœleſti proponi. *Infra, 4.1. Supra, 1.17. 34.*

i *Libero & vago impetu.* k *Vos tractatis dubia & incerto authore profecta, & creditur vobis ut ego certa, & cognita doceo, nec mihi creditur.* l *Solus Chriſtus verè cæleſtia docere poteſt, quia nullus aſcendit, &c.* m *Id eſt, Spiritualis intelligentia luce præditus eſt, vel vnquam fuit, niſi Filius ille qui ſeſe ad nos deduxit.* n *Quia è cælo deſcendiſſe dicitur, ad naturam Diuinam referri debet quæ carnem aſſumpſit: deinde ad ipſum cõceptionis modum: nam ergo Ieſus Chriſtus in terris cæleſtis eſt, non terrena, vt qui conceptus ſit ex Spiritu ſancto.* o *De toto Chriſto dicitur, quod alteri naturæ (Diuinæ nimirum) eſt proprium, vt intelligamus vnicam eſſe perſonam, in quam duæ ſint vnitæ naturæ, hanc loquendi formam vocarunt communicationem idiomatum.* p *Non idem eſt credere in aliquid, & credere de aliquo. Illud enim ad diuinitatem, hoc ad quamcunque rem pertinet, Nazian. in Oratione de Spiritu.* q *Vt ſis cauſa condemnationis, vestra enim peccata cauſſa ſunt mortis, alioqui Chriſtus iudicabit vivos & mortuos.* r *Non vna Iudæorum gens, ſed quicunque credidit in eum.* ſ *Id eſt, Condemnationis cauſa, quæ quidem in hominibus latet, niſi Dei beneficio ab ea liberentur.*

t *Ad verb. qui facit veritatem. i. qui vitam ducit vere bonã, & omni fraudi expertem.* *Supra, 1.10.*

u *Id eſt, Cum Deo, Deo ſcilicet veluti præeunte.*

x *Quid conemur nos ipſi, diuinæ cõditioni adijcere hoc eſt ſors omnium hominum, vt ex ſe ne tantillum quidẽ poſſint conſequi.*

y *Heb. 1. mirificam capit voluptatem.* *Rom 3.4.*

z *Nihil aliud eſt quam homo terrena ſi licet ſacris opificium* *Mat. 11 37.*

a *Corruptionem, ignorantiam, tarditatẽ, &c. ſentit.* *Hab. 2.4, 1. Ioh 5.10.*

b *Quod plenè & perfectè cognitum habet.* c *Perpauci.* d *Ad verb non dat ad mẽſuram.* e *Arbitrio & poteſtati eius permiſit.* f *Heb. 3. non fruetur.*

CAP. IIII.

6 Iesus fatigatus petit potū à muliere Samaritana. 27 Veram adorationem docet. 28 Fatetur se esse Messiam. 32 Cibus ipsius. 39 Samaritani credunt in eum. 46 Regij filium sanat.

1 VT [1] ergo cognouit Dominus Pharisæos audisse ipsum plures discipulos facere ‖ & baptizare quàm Iohannem:

2 (Quanquam Iesus ipse non baptizabat, sed discipuli eius)

3 Reliquit Iudæam, & abijt rursum in Galilæam.

4 Oportebat autē eum transire per Samariam.

5 [2] Venit ergo in vrbem Samariæ quæ dicitur Sichar, iuxta prædium quod dedit ‖ Iacob Ioseph filio suo.

6 Erat autem ibi fons Iacob: Iesus ergo fatigatus ex itinere, [a] ita sedit ad fontem. [b] hora *enim* erat quasi sexta.

7 Venit mulier Samaritana vt hauriret aquam: dicit ei Iesus, Da mihi potum.

8 Nam discipuli eius abierant in vrbem vt cibos emerent.

9 Dicit ergo ei mulier illa Samaritana, Quomodo tu, Iudæus quum sis, potum à me poscis, quæ sum mulier Samaritana? non enim [c] vtuntur Iudæi Samaritanis.

10 Respondit Iesus & dixit ei, Si scires donum [d] illud Dei, & quis sit qui dicit tibi, Da mihi potum: tu petijsses ab eo, & dedisset tibi [e] aquam viuam.

11 Dicit ei mulier, Domine, neq; quo haurias habes, & puteus profundus est: vnde ergo habes aquam illam viuam?

12 Num tu maior es patre nostro Iacob, qui dedit nobis hūc puteum, ex quo ipse bibit, & filij eius, & eius peccora?

13 Respōdit Iesus & dixit ei, Quisquis bibit ex aqua ista, sitiet rursus:

14 Quisquis autem biberit ex aqua illa quam ego ei dabo, non sitiet in æternum: sed aqua illa quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.

15 Dicit ei mulier, Domine, da mihi aquam istam, vt non sitiam, neq; veniam huc ad hauriendum.

16 Dicit ei Iesus, Vade, voca virum tuum, & veni huc.

17 Respondit mulier, & dixit ei, Non habeo virum. Dicit ei Iesus, Bene dixisti, Non habeo virum.

18 Quinque enim viros habuisti, & nunc quem habes non est tuus vir. hoc verè dixisti.

19 Dicit ei mulier, Domine, video te Prophetam esse.

20 [3] Patres nostri in hoc [4] monte adorauerunt: & vos dicitis ‖ Hierosolymis esse locum illum vbi oporteat adorare:

21 Dicit ei Iesus, Mulier, crede mihi, venit hora quando neque in monte hoc neque Hierosolymis adorabitis Patrem.

22 ‖ Vos adoratis quod nescitis, nos adoramus quod scimus: quia salus ex Iudæis est.

23 Sed venit hora, & nunc est, quum veri adoratores adorabūt Patrem [g] Spiritu ac veritate: etenim Pater tales quærit qui ipsum adorent.

24 ‖ Deus est [h] Spiritus: & qui adorant, eum oportet vt Spiritu ac veritate adorent.

25 Dicit ei mulier, Scio Messiam vēturum, qui dicitur Christus: quum venerit ille, nobis annuntiabit omnia.

26 Dicit ei Iesus, Ego *is* sum qui loquor tibi.

27 Interea autem venerunt eius discipuli, & mirati sunt quod cum muliere loqueretur: nemo tamē dixit, Quid quæris? aut, quid loqueris cum ea?

28 Reliquit ergo hydriam suam mulier, & abijt in vrbem, dixitque eius loci hominibus,

29 Venite, videte, hominem qui dixit mihi quæcunque feci: num iste est Christus?

30 Exierunt ergo ex vrbe, & venerāt ad eum.

31 [4] Interim autem rogabāt eum discipuli dicentes, Rabbi, comede.

32 Ille autē dixit eis, Ego cibum habeo quo vescar, quem vos nescitis.

33 Dicebant ergo discipuli alij ad alios, Num quis attulit ei quo vescatur?

CAP. IIII.

Supra. 3. 22.

1 Seruādus hic modus in faciendo officio, vt neque metu terreamur, quin pergamus, neque in accersendis periculissimus præcipites.

Gen. 33. 19, & 48. 22, Ios. 24. 32.

2 Christus relictis Pharisæis fastuosis, cum muliercula peccatrice & quidem extranea thesauros æternæ vitæ cōmunicat, refellens crassos Samaritanorum errores, & verū Dei cultū Iudæis traditū defendens ita, tamē vt vtrosque ad se vnū reuocet: in quem videlicet patres omnes ipsæq; adeò Legales omnes ceremoniæ respexerint.

a Ita vt lassus erat, vel idcirco quia lassus erat.

b Inflabat Meridies.

c Non est vsus necessitudinis Iudæi cum Samaritanis.

d Articulus indicat Christum loqui de eximio aliquo dono, nimirum de seipso, quem Pater huic mulierculæ offerebat.

e Hæc aqua perennis, immensa illa Dei Charitas: viua dicitur, ad differentiam aquæ, quæ ex puteo hauriretur. Sunt autem hæ Metaphoræ Hebræis familiares, Ier. 2. 13, Ioel. 3. 18, Zach. 13. 1.

3 Duabus ferè columnis, sed admodum infirmis, nititur omnis superstitiosorum religio. Patrum videlicet detortis exemplis, & stulta de rebus externis opinione: quibus erroribus opponere oportet Dei verbum & naturam.

Deut. 11. 6. 4. Reg. 17. 29. 1. Cor. 1. 17.

4 Curare quidem corpus fas est, sed itavt obtatā amplificandi regni Dei occasionem vltro & auidè quibusuis huius vitæ vsibus etiam alioqui necessarijs præferamus.

f Huius montis nomen est Gazim, in quo Sanabalat. 1a Cuthæus templum extruxit permissu Alexandri Macedonis, post victoriā Issicam: ibiq; summū Pontificem cōstituit Manasses generum suum, Ioseph. lib. 11.

g Spiritus, opponitur mendacio, quod carnale dicitur, Hebr. 7. 16. in sese videlicet consideratus: sic veritati non opponit mendacium, sed Legis externas ceremonias, quæ dūtaxat adumbrabant quod reipsa præstat Christus.

h Nomine spiritus intelligit naturam diuinam, non tertiam hypostasim.

34 Dicit eis Iesus, Esca mea est ut faciam voluntatem eius qui misit me, & perficere ipsius opus.

35 [5] Nónne vos dicitis, Adhuc quadrimestre *spatium* superest, & messis aderit? || Ecce, dico vobis, attollite oculos vestros, & spectate regiones: nam albæ iam sunt ad messem.

36 [6] Porrò qui metit, mercedem accipit, & cogit fructum in vitam æternam: vt & qui seminat, simul gaudeat, & qui metit.

37 Nam in hoc [i] dictum illud verum est, Alius est qui seminat, & alius qui metit.

38 Ego misi vos ad *id* metendum in quo vos non laborastis: alij laborauerũt, & vos in labores eorum introistis.

39 [7] Ex vrbe autem illa multi Samaritanorum crediderunt in eum, propter sermonem mulieris, testãtis eum ipsi dixisse quæcunque ipsa fecerat.

40 Quum ergo venissent ad eum Samaritani, rogarunt eum vt apud ipsos maneret: & mansit ibi duos dies.

41 Ac multò plures crediderunt propter sermonem ipsius.

42 Et mulieri dicebant, Non amplius propter tuos sermones credimus: ipsi enim audiuimus, & scimus hunc esse verè Seruatorem illum mundi, Christum.

43 [8] Duobus autem post diebus exijt inde, & abijt in [k] Galilæam.

44 Ipse enim Iesus testatus fuerat, || Prophetam in sua patria honorem non habere.

45 Quum ergo venisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, quum omnia vidissent quæ fecerat Hierosolymis die festo: nam & ipsi venerant ad diem festum.

46 [9] Venit igitur Iesus rursum || Cana *oppidum* Galilææ, vbi fecerat ex aqua vinum. Erat autem in Capernaum regius [l] quidam, cuius filius ægrotabat.

47 Is quum audisset Iesum venisse ex Iudæa in Galilæam, abijt ad eum, & eum rogauit vt descenderet ac sanaret ipsius filium: erat enim moribundus.

48 Dixit ergo Iesus ei, Nisi signa & miracula videritis, non credetis.

49 Dixit ei regius ille, Domine, descende priusquam moriatur filius meus.

50 Dicit ei Iesus, Vade: filius tuus viuit. Credidit homo sermoni quem dixerat ei Iesus: & profectus est.

51 Iam autem eo descendente, serui occurrerunt ei, & annuntiauerunt, dicẽtes, Filius tuus viuit.

52 Percõratus est ergo ab eis horam qua melius habuerat: & dixerunt ei, Heri *circiter* horam septimam dimisit eum febris.

53 Agnouit ergo pater *id factum esse* illa ipsa hora qua dixerat ei Iesus, Filius tuus viuit: & credidit ipse ac domus eius tota.

54 Hoc secundum signum rursus edidit Iesus, quum venisset ex Iudæa in Galilæam.

CAP. V.

a Christus ad Piscinam decumbentem. 5 Sanat in Sabbatho. 10 Phariseos præcipiti iudicio fidelem suum calumniantes. 17 Authoritate patris sui conuincit, 19, 20 Diuinam suam virtutem multiu argumentis, 45 Mosis etiam testimonio comprobat.

1 POst hæc erat || dies festus Iudæorum, & ascendit Iesus Hierosolymam.

CAP. v. *Leuit. 23. 1, deut. 16. 1.*

2 [1] Est autem Hierosolymis ad *forum* pecuarium, [a] piscina quæ nominatur Hebraicè [b] Bethesda, quinque porticus habens.

1 Nullũ est tam inueteratum malũ, cui non mederi possit Christus.

3 In his iacebat multitudo magna ægrotorum, cæcorum, claudorum, aridorum, expectantium aquæ motum.

a Ex qua potare & in qua mersari solerent pecudes, quarum magnum numerum Hierosolymis esse exportãt.

4 Angelus enim descendebat certo mometo in piscinam, & turbabat aquam: itaq; qui primus descendisset post aquæ turbationem, sanus fiebat à quocunque detineretur morbo.

b Id est, domus effusionis, quòd in eum locum magna aquæ copia effunderetur.

5 Erat autem quidam illic triceſimũ octauum annum agens im morbo.

6 Hunc quum vidisset Iesus decumbentem, & cognouisset eum iam multum temporis egisse *in morbo*, dicit ei, Cupis sanus fieri?

7 Respondit ei ægrotus ille, Domine, nullum habeo, qui quum turbata fuerit aqua, mittat me in piscinam: sed interim dum ego venio, alius ante me descendit.

8 Dicit ei Iesus, Surge, tolle grabbatum tuum, & ambula.

9 Et statim sanus factus est homo

---

9 Matura spirituali fruge, nusquam tardãdum, nisi à filijs huius seculi redargui velimus. *Mat. 9. 37, luc. 10. 2.*

6 Prophetarũ doctrina instar sationis fuit: Euangelij verò, instar messis & optimè inter vtranque & vtriusq; ministros conuenit.

7 Amplectuntur Samaritã cupidissimè quod Iudæi pertinacissimè repudiarãt.

8 Contemptores quidem Christi ipsos priuãt eius beneficio, sed nihilominus sibi præparat domicilium Christus.

9 Christus etiam corpore absens, verbo suo nihilominus efficaciter agit in credentibus. *Mat. 13. 58, mar. 6. 4, luc. 4. 2.*

i *Prouerbium illud. Supra, 4. 37.*

k *In oppida & vices Galilææ, quòd in patria Nazarethe non vellet conspici, ob contemptum sui, & vt, vt refert alij Euangelistæ, manifestaretur efficacitas beneficiorum ipsius, mirabili contumacia.*

l *Quidam ex Herodis aulicis, nam etsi Herodes rex non esset, sed tetrarcha: tamen sinamus ambitionem excipias, rex erat, saltem à vulgo rex dictus. luc. 8. 14.*

Ierem.7.8.

2 Vera religio nullius rei prætextu crudelius oppugnatur, quam ipsius religionis.

3 Diuinum opus nunquam fuit Sabbathi violatio. Christi autem opera, Patris sunt opera, tum quod sint vnus Deus, tum etiam quia nonnisi in Filio operatur Pater.

4 Pater neminem facit æternæ vitæ participem nisi in Christo, in quo etiam vno ritè colitur.

Infra.7.19.

c Similitudine ducta ab iis qui ex aquis emergūt, sic enim free declinant, qui clàm è turba elabuntur.

d Id est, sibi proprium ac peculiarem, quod ex eo colligūt, quia operandi verbū quod Deo proprium est, sibi vendicat, atq; ideo parem se facit Deo.

ille: & sustulit grabbatum suum, & ambulabat. erat autem Sabbathum die illo.

10 [2] Iudæi ergo dicebant ei qui sanatus fuerat, Sabbathum est, ‖ non licet tibi tollere grabbatum.

11 Respondit eis, Qui me sanum fecit, is mihi dixit, Tolle grabbatum tuum, & ambula.

12 Interrogauerunt eum ergo, Quis ille est qui dixit tibi, Tolle grabbatum tuum & ambula?

13 Is autem qui sanatus fuerat, nesciebat quis esset: Iesus enim [c] euaserat ex turba quæ erat in illo loco.

14 Posteà inuenit eum Iesus in templo, & dixit ei, Ecce, sanus factus es: ne pecca amplius, vt nequid deterius tibi contingat:

15 Abijt ille, & nuntiauit Iudæis Iesum esse qui sanum eum fecerat.

16 Ac propterea persequebantur Iudæi Iesum, & studebant eum trucidare quod ista fecisset Sabbatho.

17 [3] Iesus autem respondit eis, Pater meus vsq; adhuc operatur, & ego operor

18 ‖ Propterea ergo magis studebant eum Iudæi trucidare, quia non solum soluisset Sabbathū, sed & Patrem [d] suum dixisset Deum, parem se faciens Deo.

19 Respondit ergo Iesus & dixit eis, Amen, amen dico vobis, nō potest Filius [e] à semetipso operari, *id est*, [f] nisi viderit Patrem operantem. quæcunq; enim ille facit, hæc etiam Filius [g] pariter facit.

20 Pater enim diligit Filiū, & omnia demōstrat ei quæ ipse facit: & opera istis maiora demōstrabit ei, vt vos miremini.

21 [4] Sicut enim Pater excitat mortuos & viuificat, ita & Filius quos vult viuificat.

22 [h] Neque enim Pater [i] iudicat quēquam, sed omne iudicium dedit Filio:

23 Vt omnes honorent Filium, prout honorant Patrem. qui non honorat Filium, nō honorat Patrem qui misit eum.

24 [5] Amen amen dico vobis, qui sermonem meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in condemnationem non venit, [k] sed transiuit à morte in vitam.

25 [6] Amen, amen dico vobis, venit tempus, & nunc est, quum mortui audient vocem Filij Dei: & qui audierint viuent.

26 Sicut enim Pater habet vitam in seipso, sic dedit & Filio habere vitam in seipso.

27 Et [l] autoritatem dedit ei iudicium etiam exercendi, [m] quatenus Filius hominis est.

28 [7] Ne hoc miramini: nam veniet hora qua omnes qui in monumētis sunt, audient vocem eius.

29 ‖ [8] Et [n] prodibunt qui bona fecerunt, in [o] resurrectionem vitæ: qui verò mala egerunt, in resurrectioné condemnationis.

30 [9] [p] Non possum ego à meipso facere quicquam, [q] prout audio iudico: & iudicium meum iustum est: quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me, *id est*, Patris.

31 ‖ Si ego testor de meipso, testimonium meum non est [r] idoneum.

32 ‖ Alius est qui testatur de me, & scio verum esse testimonium quod testatur de me.

33 ‖ [10] Vos misistis ad Iohannem, & *is* testimonium dedit veritati.

34 Ego autem ab homine testimonium non capto: sed hæc dico vt vos seruemini.

35 Ille erat lucerna ardens & lucens: vos autem voluistis [s] ad tempus exultare in eius luce.

36 At ego testimonium habeo maius *testimonio* Iohannis: opera enim quæ de-

5 Non colitur Pater nisi sermone Filij per fidem apprehenso, quæ vna via est ad vitam æternam deducens.

6 Omnes sumus peccato mortui, nec alia ratione viuificari possumus quàm Christi sermone per fidem apprehenso.

7 Omnes tandem ad tribunal Christi sistētur iudicandi.

Mat.25.31.

8 Ex fructibus iudicabitur de fide & incredulitate.

9 Christus omniū quæ fecit, Patrē autorem & approbatorem habet.

Infra,8.16.
Mat.3.17.
Supra,1.27.

10 Christus & Iohannis voce, & ipsis miraculis, & omnium Prophetarum testimonijs, vnicus seruator declaratus est.

Mundus tamen interea alioqui pseudoprophetis addictus, & videri volens religiosus, nihil istorum videt.

e Sine Patrū non modò autoritate, sed etiam vi ac potentia effectrice. f Hæc referenda sunt ad personam Christi, qua duabus naturis constat, non autem simpliciter ad diuinam naturam: dixit ergo se à Patre impelli & regi in omnibus rebus, nihilominus cùm dicit sese pariter operari cum Patre diuinam naturam asserit. g Simili ratione, vna & coniunctim. Non enim res à Patre factas, alijs rebus à se factis exprimit Filius, sed quia in agendo par & coniuncta sit Patris ac Filij dignitas & virtus. h Hac negatio non simpliciter negat Deum gubernare mundum, sed ex Iudæorum hypothesi, qui Filium à Patre separabant, cùm potius non sit seiungendus Pater gubernare mundum aliter, quàm in persona Filij in carne manifestati. sic infra.30. dicit se non venisse, vt faceret voluntatem suam, suam doctrinam, suam non esse, infra.7.16. Cæcum & quis parentes non peccasse.9.3. i Iudicare per Synecdochen pro quauis administratione.

k Antithesis sententiam angit, vtitur autem Hebraorum more, præterito, vt in re certissima. l i. Summū ius gubernandi & administrandi omnia, adeo vt vita & necis potestate habeat. m Id est, non tantùm quatenus Deus est, iudicabit mundum, sed etiam quatenus est homo, hoc accepit à Patre vt sit iudex mūdi. n Scil. è monumentis. o In eam resurrectionem quam perennis vita consequatur, cui opponitur resurrectio condemnationis, id est, damnatoria. p Vide sup.12. q Vt Deus mihi suggerit intima habitacula. r Fidei, id est, dignū cui fides adhibeatur. Vide vers.34. s Temporis momento.

dit

dit mihi Pater vt ea perficerem, ipsa *inquam* opera quæ ego facio, testantur de me, quòd Pater miserit me.

Mat.3.17. & 17.5. Deut.4.12.

37 ‖ Et qui misit me Pater, ipse testatus est de me. Neque vocem eius vnquã audistis,‖ neque speciem eius vidistis.

38 Et sermonem eius non habetis in vobis manentem: quia quem misit ille, huic vos non creditis.

39 Scrutamini Scripturas: nam vos videmini vobis in ipsis vitam æternam habere: & illæ sunt quæ testificantur de me.

40 Nec vultis venire ad me, vt vitam habeatis.

41 Gloriam ab hominibus nõ capio:

a Charitatẽ erga Deum.

42 Sed noui vos [a] charitatem Dei nõ habere in vobis.

b Hæc negatio non remouet quod dictum, sed corrigit: quasi dicat Christus Iudæos nullũ habituros amorem accusaturem Mosi Iosue, 1.2.43.

43 Ego veni nomine Patris mei, nec recipitis me: si venerit alius nomine suo, illum recipietis.

44 Quomodo vos potestis credere, quum gloriam alij ab alijs captetis, & ‖ gloriam quæ à solo Deo proficiscitur, non quæratis?

45 [b] Ne putate me accusaturum vos apud Patrem: est qui accuset vos, Moses, in quo vos speratis.

Gen.1.35, & 12.3. & 49. 10, Deut.18.15.

46 Si enim crederetis Mosi, crederetis mihi: ‖ de me enim ille scripsit.

47 Quòd si illius scriptis non creditis, quomodo verbis meis credetis?

CAP. VI.

1 Quinque panibus & duobus piscibus cibantur 5000. 15 Secedens Christus, 17 Discipulos nauigantes, 19 Aquis inambulans assequitur. 26 De vero, 27 & non perituro, 35 Pane vita disserit. 41 52 Murmurant Iudæi, 60 & discipuli plerique, 66 recedunt ab eo, 69 Apostoli, Dei Filium esse fatentur.

Cap.VI.

1 Efuriunt quidem interdum qui Christum sequuntur, sed hoc præsidio nunquam destituuntur. Exod.23.7, Deut.16.1, Mat.14.16, mar.6.38, luc.9.13.

1 POst [1] hæc abijt Iesus [a] trans mare Galilææ, *quod est* Tiberiadis.

2 Et sequebatur eum turba multa, quia videbant eius signa quæ edebat in ægrotis.

3 Subijt autem in montem Iesus, & ibi sedit cum discipulis suis.

4 Propè autem erat pascha, ‖ festum Iudæorum.

5 ‖ Quum ergo sustulisset oculos Iesus, & conspexisset multam turbam ad se venire, dicit Philippo, Vnde ememus panes, vt isti vescantur?

a Non quod transierit Tiberiadis lacum, sed quia propter amplus sinus nauigatio eat compendium itineris: ideò dicitur abisse trans mare, cùm ex vna scilicet, in aliam traijceret.

6 (*Hoc autem dicebat*, tentans eũ: ipse enim sciebat quid esset facturus.)

7 Respondit ei Philippus, Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis, vt singuli eorum paululum quiddam accipiant.

8 Dicit ei vnus ex discipulis eius, *nempe* Andreas frater Simonis Petri,

9 Est hic puerulus quidam qui habet quinque panes hordeaceos, & duos piscículos: sed hæc quid sunt inter tam multos?

10 Dixit autem Iesus, Facite vt isti discumbant. Erat autem gramen multum in eo loco. Discubuerunt ergo viri numero quinquies mille,

11 Accepit autem panes illos Iesus, & actis gratijs distribuit discipulis, discipuli verò accũbentibus: similiter etiam ex piscículis illis quantum volebant.

12 Vt autem expleti sunt, dixit *Iesus* discipulis suis, Cogite quæ superfuerunt fragmenta, nequid pereat.

2 Cultu præpostero non modò non delectatur, sed etiam summopere offenditur Christus. Mat.19.25, mar.6.47.

13 Coegerunt ergo, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentis ex quinque illis panibus hordeaceis, quæ superfuerant ijs qui comederant.

14 [2] Illi ergo quum vidissent signum quod Iesus ediderat, dicebant, Hic est verè Propheta ille: qui venturus erat in mundum.

3 Periclitamur quidem, sed Christo in tempore per medias tempestates ad nos accedentes, in portum perducimur.

15 Iesus ergo quum nosset futurum vt venirent, & ipsum correptum facerent regem, secessit rursus in montem solus.

16 [3] ‖ Vt autem serum *diei* factum est, descenderunt discipuli eius ad mare.

b Mar.6.45. subentur præire Bethsaidã, proficiscentibus enim Capernaum occurrebat in via Bethsaida.

17 Et ingressi nauigium, ibant trans mare [b] versus Capernaum. iam autem tenebræ erant, nec venerat ad eos Iesus.

18 Et mare, vento magno flante, insurgebat.

19 Quum ergo prouecti fuissent quasi stadia vigintiquinque aut triginta, conspiciunt Iesum ambulantem super mare, & appropinquantem nauí: & timuerunt.

c Cùm antea fuissent præterriti, agnita eius voce, & mutatis animis, eum quem fugiebant, fide accipiunt in nauim.

20 Ille verò dixit eis, Ego sum, ne timete.

21 [c] Cupidè ergo receperunt eum in nauigium: & statim nauigium peruenit ad regionem in quam ibant.

22 Postero die turba quæ stabat trans mare, vt vidit illic non esse aliud nauigiolum, nisi vnum illud in quod ingressi

4 Nihil quidem deest regnum Dei quærentibus: non est tamen Euangelium, ventris sed animi pabulum

5 Frustrà fatagunt homines, quum studeant placere Deo absque fide.

6 Christi vis spiritualis sordet terrenorum miraculorũ studiosis.

7 Christus, verus & vnus æternæ vitæ autor ac dator, mannæ symbolo patribus significatus.

Supra, c. 3. 27. mat. 3. 17. & 17. 5. 1. Ioan. 5. 33.

a *Opiram veram & studium vestrum impendite. Exod. 16. 14, num. 11. 7, psal. 77. 24, sapien. 16. 20. Eccle. 24. 29.*

b *Id est, quæ indita virtute sua, quasi impresso sigillo, tum à cæteris hominibus distinxit, vt in eo tanquam ant. typo Deus Pater appareat: tum etiam (quod Christo proprium est) huic muneri inaugurauit, Deo homines reconciliandi in vitam æternam.*

fuerant discipuli eius, & Iesum non introisse cum discipulis suis in nauigium, sed solos eius discipulos abijsse:

23 Alia verò nauigiola Tiberiade venisse propè locum vbi comederant panem, posteaquam gratias egisset Dominus:

24 Quum ergo vidisset turba Iesum illic non esse, neque discipulos eius, ingressi sunt & ipsi in nauigia, & venerunt Capernaum, quærentes Iesum.

25 Et eo inuento trans mare, dixerũt ei, Rabbi, quando huc peruenisti?

26 [a] Respondit eis Iesus, & dixit, Amen, amen dico vobis, quæritis me, non quia vidistis signa, sed quia comedistis panes illos, & saturati estis.

27 [d] Operemini non cibo qui perit, sed cibo illi qui permanet in vitam æternam, quem Filius hominis dabit vobis: || hunc enim Pater [e] signauit, *id est* Deus.

28 [5] Dixerunt ergo ad eum, Quid faciemus vt operemur [f] opera Dei?

29 Respondit Iesus & dixit eis, || Hoc illud est [g] opus Dei, vt credatis in eum quem misit ille.

30 [6] Dixerunt ergo ei, Quod ergo tu signum edis, vt videamus & credamus tibi? quid operaris?

31 Patres nostri comederunt manna in deserto: sicut scriptum est, || Panem cœlestem dedit eis vt vescerentur.

32 [7] Dixit ergo eis Iesus, Amen, amen dico vobis, non dedit vobis Moses panẽ illum [h] cœlestem: sed Pater meus dat vobis panem illum verè cœlestem.

33 Panis enim ille Dei, is est qui de cœlo descendit, & dat vitam mundo.

34 Dixerunt ergo ei, Domine, da nobis semper panem istum.

35 Dixit autem eis Iesus, Ego sum panis ille [i] vitæ: qui venit ad me, nequaquam esuriet: || & qui credit in me, non sitiet vnquam.

36 Sed dixi vobis, Etiam vidistis me, nec creditis.

37 [8] Quicquid dat mihi Pater, ad me veniet: & eum qui venit ad me, non eijciam foras.

38 Quia descendi è cœlo vt faciam [k] non voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.

39 Hæc est autem voluntas eius qui misit me *id est* Patris, vt quicquid mihi dederit, non perdam ex eo, sed suscitem illud in vltimo illo die.

40 Hæc est autem voluntas eius qui misit me, vt omnis qui [l] videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam: ego verò suscitabo eum vltimo illo die.

41 [9] Murmurabant ergo ludæi de eo, quia dixerat, Ego sum panis ille qui è cœlo descendit.

42 Et dicebant, || Nónne hic est Iesus, filius Ioseph, cuius nos nouimus patrem & matrem? quomodo ergo dicit iste, E cœlo descendi?

43 Respondit ergo Iesus & dixit eis, Ne murmurate inter vos.

44 Nemo potest venire ad me, nisi Pater qui misit me, traxerit eum: ego verò suscitabo eum vltimo illo die.

45 Est scriptum in [m] Prophetis, || Et erunt omnes [n] docti à Deo. Quisquis audiuit à Patre & didicit, venit ad me.

46 Non quòd Patrẽ viderit quisquã, || [o] nisi is qui est à Deo: hic vidit Patrem.

47 Amen dico vobis, qui credit in me, habet vitam æternam.

48 [10] Ego sum panis ille vitæ.

49 Patres vestri comederunt || manna in deserto, & mortui sunt.

50 [p] Hic est panis ille qui è cœlo descendit, vt qui eo vescitur, non moriatur.

51 [11] Ego sum panis [q] viuificus qui è cœlo descendi: si quis [r] ederit ex hoc pane, viuet in æternum, & panis quem ego dabo, caro mea est, quam ego dabo pro mundi vita.

c *Supra, c. 3. 27. mat. 3. 17. & 17. 5. 1. Ioan. 5. 33.*

d *Operam veram & studium vestrum impendite. Exod. 16. 14, num. 11. 7, psal. 77. 24, sapien. 16. 20. Eccle. 24. 29.*

e *Id est, quæ indita virtute sua, quasi impresso sigillo, tum à cæteris hominibus distinxit, vt in eo tanquam ant. typo Deus Pater appareat: tum etiam (quod Christo proprium est) huic muneri inaugurauit, Deo homines reconciliandi in vitam æternam.*

f *Quæ Deo placeant: putant enim vitam æternam ab implendæ legis conditionem pendere, ideo eos ad fidem reuocat Christus.*

g *Id est, hoc demum opus est quod Deus flagitat, vt mihi credatis: reuocat itaque illos ad fidem.*

h *Negat Manna fuisse verum panem cœlestem, se autem dicit verum panem, quia in vitam veram & æternam pascat. Quod autem Paulus, 1. Cor. 10. vocat Mannæ cibum Spiritualem non aduersatur huic loco, ille enim rem significatam cum signo coniungit. In tota autem hac disputatione agit cum Iudæis Christus ex eorum hypothesi, illi autem, nullam aliam habuerunt Manna rationem, nisi quod ventrem sæginaret.*

i *Qui vitam habet, ego & illum præstare.*

k *Vide sup. c. 5. 22.*

l *Videre & credere coniunguntur, alia enim species visionis est vniuersalis, qua & diabolus videt: hic autem agit de speciali qua electorum est.*

m *In libro Prophetarũ, in tria enim capita diuidebant varias testamentũ. Legẽ, Prophetas, & Hagiographa.*

n *Filij v. delicet Ecclesiæ, vt explicatur apud Esa. 54. 13. id est, ordinati ad vitam, Act. 13. 48. est itaq; cognitio veritatis cælestium, doctrinæ & operis diuinũ, non virtũ humanarũ.*

o *Si solus Filius vidit Patrem, solus ille est qui docere verè possit.*

p *Cum hæc diceret, se ipsum commonstrabat.*

q *Qui vitam dat mundo, sup. 4.*

r *Id est, si quis veram fidem Christi (qui cibus est noster) participet.*

7 Ex gratuita Patris in Christo electione manat fidei donum, quam necessariò consequitur vita æterna. Est itaque fides in Christum, certũ electionis ac proindè futuræ nostræ glorificationis testimonium, *Mat. 13. 35.*

8 Caro non potest spiritualia percipere, ac proinde initium salutis est à Deo, naturã nostram immutante, vt ab ipso afflati, in Christo eruditi & seruari sustineamus, *Esa. 54. 13, ierem. 31. 33. Mat. 11. 27.*

9 Verus sacramentorũ vsus est, ab ijs ad rẽ ipsam, id est ad Christum assurgere: cuius vnius participatione æternam vitam consequimur. *Exod. 16. 15.*

10 Christus a Deo Patre hoc ipsum nobis est ad vitam æternam consequendam ac retinendam, quod panis & caro atque adeò cibus & potus ad caducæ huius vitæ vsum

s *Pugna-*

52 [22] Pugnabant ergo Iudæi alij aduersus alios, dicentes, Quomodo potest hic nobis carnem *suam* dare qua vescamur?

53 Dixit ergo eis Iesus, Amen, amen dico vobis, nisi ederitis carnem Filij hominis, & biberitis eius sanguinem, [t] non habetis vitam in vobis.

54 ‖ Qui edit carnem meam, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam: & ego excitabo eum in vltimo illo die.

55 Caro enim mea verè est cibus, & sanguis meus verè est potus.

56 Qui edit meam carnẽ, & bibit meũ sanguinem, in me manet, & ego in eo.

57 Sicut misit me viuens [u] ille Pater, & ego viuo [u] per Patrem: ita etiam qui ederit me, viuet ipse quoque per me.

58 Hic est panis ille qui de cælo descendit: non prout comederũt Patres vestri manna, & mortui sunt. qui ederit hunc panem, viuet in æternum.

59 Hæc dixit in synagoga, quum doceret in Capernaum.

60 [23] Multi ergo ex discipulis eius *his* auditis dixerunt, Durus est hic sermo: quis potest eum audire?

61 Sciens autem Iesus apud se discipulos suos de hoc murmurare, dixit eis, Hoc vos offendit?

62 *Quid* si igitur conspiceretis Filium hominis ascendẽtem eò ‖ vbi erat prius?

63 [24] Spiritus est qui viuificat, caro non prodest quicquam: verba quæ ego loquor vobis, spiritus sunt, & vita sunt.

64 Sed sunt quidam ex vobis qui non credunt. nouerat enim à principio Iesus quinam essent qui non credebãt, & quis eum proditurus esset.

65 Et dicebat, Propterea dixi vobis, neminem posse venire ad me, nisi fuerit ei datum à Patre meo.

66 [25] Ex eo multi discipulorum eius abierunt retrorsum, nec amplius cum eo versabantur.

67 Dixit ergo Iesus duodecim illis, Num & vos vultis abire?

68 Respondit ergo ei Simon Petrus, Domine, ad quem abibimus? verba vitæ æternæ habes:

69 Et nos credidimus & cognouimus te esse Christũ illum Filium Dei viuẽtis.

70 [26] Respondit eis Iesus, ‖ Nónne ego vos duodecim elegi, & vnus ex vobis est diabolus?

71 Loquebatur autem de Iuda Simonis *filio* Iscariota. futurum enim erat vt hic proderet eum, quum esset vnus ex illis duodecim.

CAP. VII.

Christus affines ad festum Tabernaculorum profectos. 10 clam sequitur. 14 Docet in templo. 32 Varia de illo sunt vulgi iudicia. 32 Sacerdotes iubent eum comprehendi. 41 Dissidium in turba propter eum. 47 & inter Pharisæos & satellites ad capiendum eum missos. 50 & Nicodemum.

1 VErsabatur [a] autem Iesus post hæc in Galilæa: non enim volebat in Iudæa versari, quia studebant eum Iudæi trucidare.

2 Propè autem erat festum Iudæorum ‖ [a] scenopegia.

3 Dixerũt igitur ad eũ fratres eius, Digredere hinc, & vade in Iudæã, vt discipuli tui cõspiciant opera tua quæ facis.

4 Nemo enim in occulto facit aliquid, & quærit ipse celebris esse: si hæc facis, patefacito teipsum mundo.

5 Nam nẽ [b] fratres quidem eius credebant in eum.

6 [a] Dicit ergo eis Iesus, Tempus meũ nondum adest: tempus autem vestrum semper est paratum.

7 Non potest mundus vos odisse: me autem odit, quoniam ego testor de eo, opera eius mala esse.

8 Vos ascendite ad festum hoc: ego nondum ascendo ad hoc festum, ‖ quia tempus meum nondum impletum est.

9 Hæc autem quum eis dixisset, mãsit in Galilæa.

10 [3] Vt ascenderunt autem fratres eius, tunc & ipse ascendit ad festum, non manifestè, sed velut in occulto.

11 Iudæi ergo quærebant eum in festo, & dicebant, Vbi est ille?

12 Et murmur multũ erat in turba de eo. alij quidẽ dicebant, *Vir* bonus est: alij autẽ dicebant, Non: sed turbam seducit.

13 Nullus tamen [c] palàm loquebatur

Mat. 16. 16. 16 Petrus est numerus Christũ profitentium, & in ijs rursus aliqui sunt hypocritæ, atque adeò omnium hominum deterrimi.

CAP. VII.

Leuit. 23. 34. 1 Dei gratia non est hæreditaria, sed aduentitium donũ. Hinc fit vt sæpe filijs Dei plus molestiæ exhibeant propinqui quàm extranei.

2 Stultis suorum votis minimè obsequendum.

Infra 8. 20. 3 Exemplũ horrẽdæ cõfusionis in ipso Ecclesiæ sinu. Pastores metu & terrore oppressum populũ tenent: populus nõ apparentem Christum quærit, sese offerentem negligit, nõ desunt etiã qui cognitũ temerè condemnent: pauci tãtum clanculum rectè sentiunt.

1 Cor. 11. 27. 13 Caro intercarnalem mãducationẽ, cuius instrumentum sunt dentes, & spirituale eam qui in fide cõsistit, distinguere non potest, ac proinde dicit quod non intelligit. Sed nihilominus inculcanda est veritas.

14 Christi cũ membris suis vnionẽ, absequi non potest homo ratio adeò igitur quod est ipsa excellentia.

14 Ideò vitalica est nobiscum Christus, quia idẽ qui homo est, Deus est, quod mysterium sola fide (quæ Dei donũ est ele dis peculiare) comprehenditur. *Supra 3. 13.*

15 Ea est hominũ malitia, vt ex ipsa salutis doctrina (nisi siqui singulari Dei beneficio credunt) occasionem exitij sui arripiant.

Præsente Christo præsens est vita, vbi desit Christus, mors præsto est.

a Quatenus Christus homo est, vim illam viuificam quam suis impertitur habet à Patre: adijcit autem articulum vt è reliquorum patrum numero eximatur ille Pater. b Christus significat, quamuis homo esset, se tamen viuificam carnem habere non ex ipsa carnis natura per se considerata, sed quia caro illa per Patrem viuebat, idque viuificam à Patre hauriebat. c Spiritus, id est, vis diuinitatis à diuinitate, facit vt caro Christi, qua alioqui nihil aliud esset, quam caro, & in se vinat, & nobis sit viuifica.

Mat. 16. 16. 16 Petrus est numerus Christũ profitentium, & in ijs rursus aliqui sunt hypocritæ, atque adeò omnium hominum deterrimi.

a Festum dies à figendo tabernaculis dictus, quia septem totos dies sub tabernaculis agerent. b Cognati, Hebr. c Vel liberè, Iudæorum enim principes nihil magis optarunt, quàm sepulti eius famam.

de eo, propter metum Iudæorum.

14 [4] Festo autem [d] iam medio ascendit Iesus in templum, ac docebat.

15 Et mirabantur Iudæi, dicentes, Quomodo iste literas nouit, quum non didicerit?

16 [5] Respondit eis Iesus, & dixit, [e] Mea doctrina non est mea, sed eius qui misit me.

17 Siquis voluerit eius voluntatem exequi, cognoscet de doctrina, vtrum ex Deo sit, an ego à meipso loquar.

18 [6] Qui à semetipso loquitur, gloriam quærit: qui autem quærit gloriam eius qui misit ipsum, hic verax est, & iniustitia in eo non est.

19 ‖ [7] Nónne Moses dedit vobis Legem, & *tamen* nemo ex vobis præstat Legem? ‖ quid me studetis trucidare?

20 Respondit turba & dixit, Dæmonium habes, quis te studet trucidare?

21 [8] Respondit Iesus & dixit eis, Vnũ opus edidi, & omnes miramini.

22 Attamen ‖ Moses dedit vobis circuncisionem, (non quòd ex Mose sit, ‖ sed *quia* ex Patribus) & Sabbatho circunciditis hominem.

23 Si circuncisionem accipit homo Sabbatho, vt non soluatur [f] Lex Mosis, mihi indignamini quòd totum hominem sanum fecerim Sabbatho?

24 ‖ [9] Ne iudicate [g] secundum speciem, sed iusto iudicio iudicate.

25 [10] Dicebant ergo quidam ex Hierosolymitanis, Nónne hic est quem student trucidare?

26 At ecce, palàm loquitur, & nihil ei dicunt. num verè cognouerunt primores hunc verè esse Christum?

27 [11] Sed nouimus vnde hic sit: quum autem venerit Christus, nemo cognoscet vnde sit.

28 [12] Clamabat ergo Iesus in templo, docens ac dicens, Et me nostis, & vnde sim nostis: & à me ipso non veni, sed est verax qui misit me, quem vos non nostis.

29 Ego verò noui eum, quia ab ipso sum, & ille me misit.

30 [13] Studebant ergo eum prehendere: sed nemo iniecit in eum manum, quia nondum venerat hora eius.

31 Ex turba autem multi crediderunt in eum, & dicebant, Christus quum venerit, num signa plura edet ijs quæ hic edidit?

32 [14] Audierunt Pharisæi turbam ista murmurantem de eo, & miserunt Pharisæi ac principes sacerdotum ministros vt eum prehenderent.

33 Dixit ergo eis Iesus, Adhuc paulisper ero vobiscũ, deinde abibo ad eum qui me misit.

34 ‖ Quæretis me, nec inuenietis: & vbi ego ero, eò vos non poteritis venire.

35 Dixerunt ergo Iudæi inter sese, Quò futurum est vt iste proficiscatur, vt nos non inueniamus eum? num [h] ad eos qui dispersi sunt inter Græcos iturus est, & Græcos docturus?

36 Quis est hic sermo quem dixit, Quæretis me, & nõ inuenietis: & vbi ego ero, vos non poteritis venire?

37 [15] ‖ [i] Vltimo autem die illo magno festi stetit Iesus, & clamauit, dicens, Si quis sitit, veniat ad me, & bibat.

38 ‖ Qui credit in me, sicut [k] dixit Scriptura, flumina aquæ viuæ fluent ex ventre eius.

39 (Hoc autem dixit de ‖ Spiritu quẽ accepturi erant credentes in eum. Nondũ enim erat [l] Spiritus sanctus, quia Iesus nondum erat [m] glorificatus.)

40 [16] Multi ergo è turba quum audissent hunc sermonem, dicebant, ‖ Vere hic est Propheta [n] ille.

41 Alij dicebant, Hic est Christus. Alij verò dicebant, Nónne à Galilæa venit Christus?

42 Nónne scriptura dixit, Quod ex semine Dauidis, & de Bethlehem castello vbi fuit Dauid, venturus est Christus?

43 Dissensio igitur facta est in turba propter eum.

44 Quidam autem ex ipsis volebant prehendere eum, sed nemo iniecit in eum manus.

45 Venerunt ergo ministri ad principes sacerdotum & Pharisæos, & dixerunt eis illi, Quare non adduxistis eum?

46 Responderunt ministri, Nunquam sic locutus est homo, sicut hic homo loquitur.

47 Responderunt ergo eis Pharisæi, Nónne & vos seducti estis?

48 Nónne quispiam ex principibus credidit in eum, aut ex Pharisæis?

49 Sed turba hæc quæ non nouit legem, maledicti sunt.

50 Dixit Nicodemus ad eos, ille qui venerat ad eum nocte, qui vnus erat ex ipsis,

51 Nónne lex nostra iudicat hominem, nisi prius audierit ab ipso, & cognouerit quid faciat?

52 Responderunt & dixerunt ei, Nónne & tu Galilæus es? Scrutare & vide, quia propheta non surgit ex Galilæa.

53 Et reuersi sunt vnusquisque in domum suam.

---

4 Christus bonitate certat cum nũdi perfidia: pleriq; interea ex eo ipso arripiũt offendiculi occasionem, quo oportuerat eos ad Christũ amplectendum incitari.

5 Ideò pauci sunt quibus Euangelium sapiat, quoniam rarum est pietatis studiũ. *Exod. 14. 3. Supra, 5. 11.*

6 Vera salutis doctrina à cõmẽtitia eo distinguitur quòd illa gloriam Dei illustrat, ista homines efferendo, Dei gloriam obscurat. *Leuit. 12. 3. Gen. 17. 10. Deut. 1. 18.*

7 Nulli securius clamant se Legis Dei asserores esse, quàm qui illà impudentissimè violant.

8 Sabbathũ (quod hic nobis pro omnium ceremoniarum regula proponitur) non impĕdiẽdis, sed potius exercendis Dei operibus destinatum est: inter quæ charitas proximi præcipuum locum obtinet.

9 Iudicandum ex rerum veritate, ne in medium prodeũtes personæ, nos transuersos abripiant.

10 Multi mirãtur irritos fieri hostiũ Dei conatus, nec tamen intereà diuinam virtutem agnoscunt.

11 Homines ad struenda sibi obstacula ingeniosi.

12 Christi veritas miuimè pẽdet ex hominũ iudicijs.

13 Nõ licet malis quod libet, sed id demùm quòd Deus decreuit.

14 Prout crescit regnum Dei, crescit eius hostium rabies, donec tandem absentia bona frustrà requirant, quæ præsentia neglexerint. *Infra, 13. 33.*

15 Duo sunt salutis nostræ capita: vnum, vt vero summæ nostræ inopiæ sensu seriò tangamur: alterũ, vt in vno Christo per fidẽ apprehenso, quæramus omnium bonorũ copiam. *Leuit. 23. 36. Esa 55. 1. Ioel. 2. 28. act. 2. 17. Deut. 18. 15.*

16 In ipsa Ecclesia de præcipuo capite religionis certatur: nec alijs sunt crudeliores Christi hostes ijs qui veritatis sedem occupant. Non licet tamen eis quicquid libet.

---

d Circiter quartum diem. e Vide sup. 5. 22. loquitur autem ex Iudæorum hypothesi, quasi dicat, Mea doctrina, non est mea, id est eius, quem vos hominem vnum ex multis putatis esse, atque adeò contemnitis, sed eius a quo missus sum. f Id est, Si Lex circuncisionis à Mose data (quanquam sit apud vos, vt non dubitetis etiam Sabbatho circuncidere hominem, num meritò apud vos reprehẽdor, quòd hominem totum sanarim? g Ex eo quod præ me fero. Videor enim nihil aliud esse quàm Galilæus vilis, & contempti fabri filius, sed speciẽ attentiorem ipsam, & ex fructibus arborem æstimate. h Ad verb. In dispersionem Gentium seu Græcorum: Græcorum autem nomine, intelligit Hebræos qui erant dispersi inter Gentes, 1. Pet. 1. 1. i Vltimus dies Tabernaculorum, ad est, octauus fuit aquæ celebris atque primus. k Locus non extat. vbi hac ad verbum legantur, sed ex multis locu, vbi sparsim de dono Spiritus instar aquæ effundendi, vt Ioelis 2. Esa. 44. agitur, sumi videtur: maximè autem ex 55. cap. Esa. l Quid nomine Spiritus intelligat, paulò ante expressit, de Spiritu quem accepturi erant credentes. Spiritus ergo nomine, intelligẽda sunt virtutes Spiritus sancti. m Id est, Nondum ea erant nota atque perspecta, propter quæ gloria venienti erat videnda. n Non est oppositus articulus, V. de supra, 1. 21.

Quidam autem dicebant, Num enim è Galilæa venit Christus?

Mich.5.2, matth.2.5.

42 ‖ Nónne Scriptura dicit, ex semine Dauid, & ex vico Bethlehem, vbi erat Dauid, venturum Christum?

43 Dissidium ergo ortum est in turba propter eum.

44 Quidam autem ex ipsis volebant eum prehendere, sed nemo iniecit in eum manus.

17 Deus è cælis irridet Filij sui inimicos.

45 [17] Venerunt ergo ministri ad pontifices & Pharisæos qui dixerũt eis, Quare non adduxistis eum?

46 Responderunt ministri, Nunquam ita loquutus est homo vt homo iste.

47 Responderunt ergo eis Pharisæi, Num & vos seducti estis?

18 Falsi pastores adeò sunt stolidi, vt ex multitudine & externo splendore Ecclesiam Dei æstiment.

48 [18] Num quis ex primioribus credidit in eum, aut ex Pharisæis?

Supra, 3.2. Deut.17.8, & 19.15.

49 Sed turba hæc quæ non nouit Legem, execrabilis est.

50 Dicit eis Nicodemus, ‖ is qui venerat ad eum nocte, & vnus erat ex illis,

51 Nũ Lex nostra condemnat quempiam, nisi prius audierit ab ipso, ‖ & cognouerit [a] quid faciat?

a Quid patrarit is qui defertur.

52 Responderũt & dixerunt ei, Nónne & tu Galilæus es? scrutare & vide ex Galilæa Prophetam non surrexisse.

19 Non est consiliũ cõtra Dominum.

53 [19] Et profectus est vnusquisque domum suam.

CAP. VIII.

3 Mulieri in adulterio deprehensa, 11 condonantur peccata. 12 Christus Lux mundi. 19 Pharisæi quærũt vbi ipse sit Pater. 39 Filij Abrahæ. 42 Filij Dei. 44 Satan mendacij pater. 46 Abraham vidit diem Christi.

CAP. VIII. 1 IEsus autem profectus est in montem Oliuarum.

2 Et diluculo rursus adfuit in templo, & totus populus venit ad eum: & sedens docebat eos.

1 Mali bonis insidias nectentes, sibiipsis laqueum nectunt.

3 [1] Adducunt autem ad eum Scribæ & Pharisæi mulierẽ in adulterio deprehensam: & quũ statuissent eam in medio.

4 Dicunt ei, Magister, hæc mulier deprehensa est in ipso facto, quum mœcharetur:

Leuit.20.10.

5 ‖ In Lege autem Moses mandauit nobis, vt tales lapidarentur: tu ergo quid dicis?

2 In hypocritas, qui plusquã seueri aliorum cẽsores, suis vitiis indulgent.

6 Hoc autẽ dicebãt tẽtantes eum, vt possent eum accusare. Iesus autem incuruatus deorsum, digito scribebat in terra.

7 [2] Quum autem perseueraret eum interrogare, erexit se, & dixit eis, ‖ Qui vestrũm immunis est à peccato, primus in eam iaciat lapidem.

Deut.17.7.

3 Christus noluit ciuilis magistratus partes ad se trahere, cõtentus ad fidem & resipiscentiam peccatores adducere.

8 Et rursum incuruatus deorsum, scribebat in terra.

4 Mundus natura cæcus nusquã nisi in solo Christo sic lucis cõpos.

9 Audiẽtis autem his, arguente ipsos conscientia, singulatim alius post alium exibant, incitio facto à senioribus vsque ad vltimos: & relictus est solus Iesus, & mulier in medio stans.

Supra, 1.5, infra, 9.5.

5 Christus testis est veritatis omni exceptione maior, vt qui ob hoc ipsum sit à Patre missus, & ab eodẽ infinitis miraculis mundo approbatus.

10 [3] Quum autem erexisset se Iesus, & neminem conspiceret præter mulierem, dixit ei, Mulier, vbi sunt illi tui accusatores? nemo te condemnauit?

Supra, 5.31.

6 Nemo Deum nisi in Christo nosse potest.

11 Ipsa verò dixit, Nemo, Domine. Dixit autem ei Iesus, Nec ego te cõdemno: vade, & ne amplius pecces.

12 [4] Rursum ergo Iesus loquutus est eis, dicens, ‖ Ego sum Lux mundi: qui sequitur me, non ambulabit in tenebris, sed habebit lumen vitæ.

7 Dei non hominũ arbitrio viuimus & morimur. Itaq; illud vnum superest, vt nostro munere constẽter desiderẽmur.

13 [5] Pharisæi igitur dixerunt ei, [a] Tu de teipso testaris: testimonium tuum nõ est idoneum.

Deut.17.6, & 19.15, mat.18.16, 2 Cor.13.1. Iob.10.28.

14 Respondit Iesus & dixit eis, ‖ [b] Etiamsi ego testor de meipso, idoneum est testimonium meum: quia scio vnde venerim, & quò vadam: vos autem nescitis vnde venerim, & quò vadam.

a De teipso testimoniũ dicu, quod cõmuni opinione eum nimis improbatur, & propria praedicatio sordida putabatur.

15 Vos secundum carnem iudicatis, ego [c] non iudico quenquam.

16 Quod si etiam iudicem ego, iudicium meum firmum est, quia solus non sum, sed ego & qui misit me Pater.

17 Sed & in Lege vestra scriptum est, ‖ duorum hominum testimonium idoneum esse.

18 [d] Ego *is* sum qui testor de meipso, & testatur de me qui misit me Pater.

19 [6] Dicebant ergo ei, Vbi est tuus ille Pater? Respondit Iesus, Neque me nostis, neque Patrem meum: si me nossetis, Patrem quoque meum nossetis.

20 Hæc verba loquutus est Iesus in *gazophylacio, docens in templo: & nemo prehendit eum, [7] quia nondum venerat hora eius.

b Quod 5. capite, 31. vers. negarat, accipiendum est per concessionem, eo autem loco accommodans se ſis auditoribus, qui nihil in Christo præter humanitatem agnoscebant, perinde ac si summa reijcit testimonium, nisi aliunde confirmaretur: Hoc autem loco Diuinitatem suam asserit, ac Patrem testem laudat, cui consentientem. c Ego nunc simpliciter doceo, neminem condemno: tamen si id facere libeat, sanè pro meo iure faciam, Non enim solus sum, sed mecum est Pater. d Aperiè Diuinitas ab humanitate distinguitur, alioqui duo testes non essent, cum res inter testes non numeretur.

e Aliqua stipe regio conferendis oblationibus destinata.

8 Quoniam homines natura à rebus cœlestibus abhorrent, nemo est idoneus Christo discipulus, nisi quẽ Spiritus Dei formauit. Interea tamen mũdo oblatam vitã repudianti, necessariò pereũdum erit.

9 Is demùm quis sit Christus, cognoscet qui attentè audiet quid loquatur.

10 Deus cõtemptę Christi doctrinæ vindex.

11 Ipse quoque Christi contemptus cedit eius gloriæ quòd tandem eius hostes maximo suo malo sentient.

12 Veri discipuli Christi in eiusdẽ sermone perseuerant, vt magis ac magis in cognitione veritatis proficiẽtes, à durissima peccati seruitute in veram libertatẽ iustitiæ & vitæ asserantur. *Rom. 6. 10, 2. pet. 2. 19.*

13 Omnes natura planè diabolica præditos natura declarant scelerati ipsorũ mores.

21 [8] Dixit ergo iterum eis Iesus, Ego vado, & quæretis me, & in peccato vestro moriemini: quò ego vado, vos non potestis venire.

22 Dicebant ergo Iudæi, Num trucidabit seipsum, quia dicit, Quò ego vado, vos non potestis venire?

23 Tunc dixit eis, Vos ex inferis estis, ego ex supernis sum: vos ex hoc mundo estis, ego non sum ex hoc mundo.

24 Idcò vobis dixi vos morituros in peccatis vestris. Nã nisi crediderit is me *eum* esse, moriemini in peccatis vestris.

25 [9] Dixerunt ergò ei, Tu quis es? Tum dixit eis Iesus, [f] *Id* quòd à principio dico vobis.

26 [10] Multa habeo quæ de vobis loquar ac iudicem: sed qui me misit, verax est: & ego quæ audiui ab eo, hæc loquor mundo.

27 Non cognouerunt eum de Patre ipsis loqui.

28 [11] Dixit ergo eis Iesus, Quum extuleritis Filium hominis, tunc agnoscetis me *eum* esse, & ex meipso nihil facere, sed prout docuit me Pater, hæc loqui.

29 Nam qui me misit, mecum est. nõ reliquit me solum Pater, quia ego quæ placita sunt ei facio semper.

30 Hæc illo loquente, multi crediderunt in eum.

31 [12] Dicebat ergo Iesus ijs Iudęis qui crediderant ipsi, Si vos manseritis in sermone meo, verè discipuli mei eritis:

32 Et cognoscetis Veritatem, & Veritas vos [g] in libertatem vindicabit.

33 [h] Responderunt ei, [i] Semen Abrahæ sumus, neque cuiquam seruiuimus vnquam: quomodo tu dicis nos in libertatem vindicandos?

34 Respondit eis Iesus, Amen, amen dico vobis, Quisquis committit peccatum, ‖ seruus est peccati.

35 Seruus autem non manet in domo in æternum: filius manet in æternum.

36 Itaque si vos Filius in libertatem vindicarit, verè liberi eritis.

37 [13] Scio vos semen Abrahæ esse: sed studetis me trucidare, quia sermo meus non habet locum apud vos.

38 Ego loquor quod vidi apud Patrẽ meum, & vos facitis quod vidistis apud patrem vestrum.

39 Responderunt & dixerunt ei, Pater noster Abraham est. Dicit eis Iesus, Si filij Abrahæ essetis, opera Abrahæ faceretis.

40 Nunc autem studetis me interficere, hominem qui veritatem vobis loquutus sum, quam audiui à Deo: hoc Abraham non fecit.

41 Vos facitis opera patris vestri. Itaque dixerunt ei, Non ex scortatione nos sumus geniti: vnum patrem habemus, *nempè* Deum.

42 Dixit ergo eis Iesus, Si Deus Pater vester esset, diligeretis me. ego enim à Deo profectus sum & veni: neque enim à meipso veni, sed ille me misit.

43 Quare [k] loquutionem istam meã non agnoscitis? quia non potestis audire sermonem meum.

44 ‖ Vos ex patre diabolo estis, & cupiditates patris vestri vultis explere. Ille [l] fuit homicida à principio, & in [m] veritate [n] non perstitit: non est enim veritas in eo. Quotiescunque loquitur mendacium, [o] de suo loquitur, quia mẽdax est, & mendacij [p] pater.

45 *Vos* autem, quia ego veritatem dico, non creditis mihi.

46 [14] Quis ex vobis arguit me de peccato? si veritatem dico, quare uos non creditis mihi?

47 ‖ Qui ex Deo est, verba Dei audit: propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.

48 Responderunt ergo Iudæi, & dixerunt ei, Nónne bene dicimus te Samaritanum esse, & dæmonium habere?

49 Respondit Iesus, Ego dæmonium non habeo, sed honoro Patrem meum, & vos contumelia afficitis me.

50 [15] Ego verò non quæro gloriam meam: [q] est qui quærat, & iudicet.

51 [16] Amen, amen dico vobis, siquis sermonem meum seruauerit, mortem [r] non conspiciet in æternum.

52 [17] Dixerunt ergo ei Iudæi, Nunc cognouimus te dæmonium habere. Abraham mortuus est, & Prophetæ: & tu

14 Christus munere sibi commisso à Patre, omni ex parte est perfunctus.

15 Christi hostes ad tẽpus quidem lasciuiũt, sed Pater suo tẽpore apparebit, contumeliarum sibi in Filij persona illatarum vindex.

16 Sola Euangelij doctrina per fidem apprehensa, certũ est aduersus mortem remedium. *1. Ioh. 3. 8.*

17 In eos qui sanctorũ splendore abuuntur vt Christi gloriam obscurent.

Immutantur autẽ, & secundum sœdus cum Abrahamo sanciũ, in Dei familiã adsciscitur is vno Christo per fidẽ apprehẽso quæ quidẽ fides ex verè sancta & honesta vita dignoscitur.

f Id est, Sum Christus & Saluator, illud eum est, quod à principio dixi vobis me esse. g A seruitute peccati. h Quidam de multitudine, non illi scilicet qui crediderant: aduersantium enim non assentientium: ista est oratio. i Præstrati ab Abrahamo.

k Id est, Idioma, siue etiã linguã, quasi dicat, Nõ magis quod dico intelligitis, quàm si ignota & peregrina lingua vobiscum loquerer. l Ioh. 4. 6. 1 Initio mundi cõditi: non protinus at q, homo conditus fuit, à diabolo præcipitatus fuit in mortem. m In fidelitate & integritate, id est, non seruauit suam originẽ, Iud. 6. n Id est, non perseueranit constãter, vel non permãsit. o Ex suo proprio ingenio. p Author. q Id est, Qui contumeliam meam, erit sui potius vindex. r Non sentiet in media enim morte, fidelis vitam videt.

dicis,

dicis, Siquis sermonem meum seruauerit, non gustabit mortem in æternum?

53 Num tu maior es patre illo nostro Abraham qui mortuus est: etiam Prophetæ mortui sunt: quem tu teipsum facis?

54 [18] Respondit Iesus, Si ego glorifico meipsum, [c] gloria mea nihil est: Pater ille meus, is est qui glorificat me, quem vos dicitis Deum vestrum esse.

55 [19] Neque nostis eum: ego autem noui eum: & si dixero me eum nō nosse, ero similis vestri, *id est* mendax. sed cum noui, & sermonem eius seruo.

56 [20] Abraham pater vester [t] gestiuit vt videret [u] diem istum meum: & [x] vidit, ac gauisus est.

57 Dixerunt ergo ei Iudæi, Quinquaginta annos nondum habes, & Abraham vidisti?

58 Dicit eis Iesus, Amen amen dico vobis, priusquàm Abraham fieret, ego sum.

59 [21] Sustulerunt ergo lapides vt iacerent in eum: Iesus autem occultauit se, & exiuit è templo, transiens per medium eorum: & sic prætereijt.

nec tamen licet malis quicquid libet.

f Concessione: quasi dicat, Sit sanè prædicatio de me mea, quem vos contemnitis, nullius momenti: at est alius qui me glorificat, id est, qui celebrat nomen meum. *t Summo affectus fuit desiderio.* *u Dies spatium est quo aliquis vixit, aut aliquid infigne aut fecit, aut pertulit.* *x Fidei nimirum oculo, Heb. 11. 13.* *y Christus vt Deus ante Abrahamum erat, erat & Agnus ab origine mundi occisus.*

CAP. IX.

1 Christus cæci nati oculos in Sabbatho aperit.
13 Qui quum diu contra Phariſæos disputasset,
22 35 A Synagoga eiectum. *36 Christus æterna lucis cognitione donat.*

CAP. IX.

1 Omnium quidem etiā corporis mala rum prima est origo peccatum: nec tamen cōsequitur semper à Deo respici peccata eorum, quos durissimis etiā flagellis cædit.

2 Christi opera sunt instar lucis mundi tenebras illustrantis.

1 PRæterijens [1] autem vidit quendam cæcum à natiuitate:

2 Et interrogauerunt eum discipuli eius, dicentes, Rabbi, quis peccauit? hic: an parentes eius, vt cæcus nasceretur?

3 Respondit Iesus, [4] Neq; iste peccauit, neque parentes eius, *vt cæcus nasceretur*: sed *oportet* opera Dei manifesta fieri in eo.

4 [2] Oportet me operari eius opera qui misit me, donec [b] dies est: venit nox quum nemo potest operari.

a Disputat ex hypothesi discipulorum, qui præsupponunt morbos non nisi propter peccata immitti, respondet ergo Christus aliam fuisse causam cæcitatis, nimirum vt diuinum opus conspiceretur.

b Dies & nox metaphoricè pro luce, id est, illustri doctrina veritatis cuiusdiu, & tenebris in eiusdem doctrinæ obscuratione.

5 Quandiu fuero in mundo, ‖ Lux sum mundi.

6 [3] Hoc quum dixisset, spuit humi, & fecit lutum ex sputo, & illeuit lutum oculis cæci:

7 Dixitq; ei, Vade, laua in piscina Siloam (quod, si interpreteris, missus.) Abijt ergo, & lauit, redijtque videns.

8 [4] Vicini ergo, & qui prius viderant eum cæcum esse, dicebāt, Nónne hic est qui sedebat & mendicabat?

9 Alij dicebant, Hic est: alij verò, Similis est ei. Ille *autem* dicebat, Ego *is* sum.

10 Dixerunt ergo ei, Quomodo [c] aperti sunt tibi oculi?

11 Respondit ille, & dixit, Quidam qui dicitur Iesus, lutum fecit, & illeuit oculos meos, & dixit mihi, Vade ad piscinam Siloam, & laua. Vt autem abij ac laui, visum recepi.

12 Dixerunt ergo ei, Vbi est ille? Ait, Nescio.

13 Adducunt eum ad Phariſæos, eum *inquam* qui olim cæcus *fuerat*.

14 Erat autem Sabbathum quum lutū faceret Iesus, & aperiret oculos eius.

15 Rursus ergo interrogarunt eum etiam Phariſæi, quomodo visum recepisset. Ille autem dixit eis, Lutum imposuit oculis meis, & laui, & video.

16 [5] Dicebant ergo ex Phariſæis quidam, Homo iste non est à Deo: nam sabbathum non seruat. Alij dicebant, Quomodo potest homo peccator talia signa edere? Et dissidium erat inter eos.

17 Rursus dicunt cæco, Tu quid dicis de illo, quòd aperuerit oculos tuos? Ille autem dixit, Propheta est.

18 Non crediderūt ergo Iudæi de eo quòd cæcus fuisset, & visum recepisset, vsquequò vocarunt eius parentes, eius *inquam*, qui visum receperat.

19 Et interrogauerunt eos, dicentes, Hiccine est filius vester, quem vos dicitis cæcum natum esse? quomodo ergo nunc videt?

20 Respondērunt eis parentes eius, & dixerunt, Scimus hunc esse filium nostrum, & cæcum natum esse:

21 Quomodo autem nunc videat nescimus, aut quis eius aperuerit oculos, nos nescimus: ipse ætatem habet, ipsum interrogate, ipse de se loquetur.

22 Hæc dixerunt parentes eius, quòd timerent Iudæos. iam enim constituerāt

Supra, v. 9, & 8. 12, infra, 12. 35. 46.

3 Christus adhibito luto ac deinde fontis Siloā (id est Missi) symbolo, cæcum natum sanans, declarat, sicut ipse initio hominē cōdidit, ita etiā se demùm eiusdē tum corporis, tū multò magis animæ instauratorem esse, & ita quidem vt vtrò ad nos sānādos prior accurrat.

4 Vera imago omnium hominū, qui vt natura cæci sunt, oblatam sibi lucē nec admittunt ipsi, nec in aliis ferunt, & tamē miris modis inter se tumultuantur.

c Hebraorum mori. clausi dicuntur oculi cæcorum, quoniam lucis vsū sunt permissi. Itaque dicuntur aperiri ij qui ex cæcis fiunt videntes.

5 Nullius rei prætextu acrius quam religionis, oppugnatur religio: sed ea quo magis premitur, eò magis assurgit.

Iudæi vt siquis eũ confiteretur *esse* Christum, synagoga moueretur.

23 Propterea parentes eius dixerũt, Ætatem habet, ipsum interrogate.

24 Secundò ergo vocarunt hominem qui fuerat cæcus, & dixerunt ei, [d] Tribue gloriam Deo: nos hunc hominem scimus [e] peccatorem esse.

25 Respondit ergo ille, & dixit, An peccator sit nescio: vnum scio, me, quum cæcus fuerim, nunc videre.

26 Dixerunt autem ei iterum, Quid fecit tibi? quomodo aperuit oculos tuos?

27 Respondit eis, Iam vobis dixi, & nõ audiuistis: cur iterum vultis audire? num & vos vultis discipuli eius fieri?

28 [6] Itaque conuitiati sunt ei, & dixerunt, Tu discipulus illius esto: nos autem Mosis discipuli sumus.

29 Nos scimus Deum esse loquutum Mosi: hic autem vnde sit, nescimus.

30 Respondit eis ille, & dixit eis, Enimuero in hoc mirum *quiddam* est quòd vos nesciatis vnde sit, & *tamen* aperuit meos oculos.

31 Scimus autem Deum peccatores non audire: sed siquis Dei cultor est, & voluntatem eius exequitur, hunc audit.

32 Ab *omni* æuo non est auditum aliquem aperuisse oculos eius qui cæcus natus fuerit.

33 Nisi esset hic à Deo, non posset quicquam facere.

34 Responderunt & dixerunt ei, [f] Tu in peccatis natus es totus, & tu doces nos? Et eiecerunt eum foras.

35 [7] Audiuit Iesus eum eiectum foras: & quum inuenisset eum, dixit ei, *Tũne* credis in Filium Dei?

36 Respõdit ille & dixit, Quis est Domine, vt credam in eum?

37 Dixit autem ei Iesus, Et vidisti eũ, & qui loquitur tecum, ille est.

38 Ait ille, Credo, Domine. Et adoravit eum.

39 [8] Et dixit Iesus, ‖ [g] Ad iudicium *exercendum* ego in hunc mundum veni: vt [h] qui non vident, videant, & qui vident, cæci fiant.

48 Audierunt autem hæc quidam ex Pharisæis qui cum eo erant, & dixerunt ei, Num & nos cæci sumus?

41 Dixit eis Iesus, Si cæci essetis, non haberetis peccatum: nunc verò dicitis, Videmus: itaque peccatum vestrum manet.

CAP. X.

1 Pharisæos Christus pastores malos, 8 Sed verò multa argumentis, 11 14 bonum comprobat. 19 Dissidium propterea oritur. 31 Lapides tollentium, 39 & prohibentes cupientium manus euadit.

1 AMen,[1] amen dico vobis, qui non ingreditur per ostium in caulam ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est & latro:

2 Qui verò ingreditur per ostium, pastor est ouium.

3 Huic aperit [a] ianitor, & oues vocẽ eius audiunt: & suas oues vocat nominatim, & educit eas.

4 Quumque suas oues emiserit, antegreditur eas: & oues eum sequuntur: quia norunt vocem eius.

5 Alienum autem nequaquam sequentur, sed fugient ab eo: quia non norunt vocem alienorum.

6 Hanc [b] parabolam dixit eis Iesus. Illi verò non cognouerunt quænam illa essent quæ loquebatur eis.

7 Iesus ergo rursum dixit eis, Amen amen dico vobis, ego sum ostium ouium.

8 [2] [c] Quotquot ante me venerunt, fures sunt & latrones, sed non auscultarunt eos oues.

9 [3] Ego sum ostium: per me si quis introierit, seruabitur: & [d] ingredietur & egredietur, & pascua inueniet.

CAP. X.

a Quum per vnum Christum pateat nobis ad Patrem aditus, nec alij vlli sint veri pastores quam qui ad Christum primi accedentes, alios eò etiã adducũt: nec aliud verum ouile censendum quàm quod ad Christũ aggregatur.

2 Nihil refert quã multi, vel quum pridem fuerint falsi doctores.

3 Christus verè vnicus Pastor est Ecclesiæ, & ea demum vera est Ecclesia, quæ hunc vnum propriè pastorem agnoscit. Huic autẽ opponuntur fures, qui oues non pascunt, sed iugulant: itemque mercenarij, qui quum sui tantùm commodi spe vtcunque gregem pascant, in periculis eum deserunt.

6 Necesse est tandem erumpat superba impietas, frustrà sub pietatis zelo delitescens.

7 Fœlicissima est eorũ conditio qui ab impijs (etiam nomine Ecclesiæ superbientibus) quàm longissimè extrudũtur, vt Christus eo propius ad ipsos accedat.

8 Christus Euangelij prædicatione quosuis, suarum tenebrarum sibi conscios verè illustrat: eos verò qui sibi videntur oculati, penitus excæcat: quales sunt etiam sæpe qui primum in Ecclesia locum obtinent.

Sup. 3.17, infra 12.47.

d Solennis formula, qua olim qui adigebatur ad culpam coram Deo agnoscendam, velut si dictum fuisset Cogita te coram Deo esse, qui rem totã nouit: reuerere igitur ipsius maiestatem & hunc illi honorem habe, vt palam fateri rem totam malis, quàm coràm eo mentiri. Ios. 7. 19 1. Sam. 6. 5.

e Hebraïs peccator dicitur homo impius, & qui peccandi volut artem fallitat.

f A prima origine es sceleratus, quod latini dicunt, Totus quantus es, nihil nisi peccatum es.

g Cum summo imperio ac authoritate, vt statuam quod iustum ac æquum est: quasi dicat, Isti pro arbitrio sibi arrogant populi Dei administrationem, quasi soli omnia videant. At ego longè aliter exercebo iurisdictionem meam, quam isti soleant: nam quos isti pro cæcis habent, eos luce donabo, istos autem qui se solos acutissimos esse putant, in profundissimas ignorantiæ tenebras demergam.

h In cæcum & videntium nomine est tropus: loquitur enim ex Pharisæorũ hypothesi, qui se videre, alios cæcutire indicabant.

a Loquitur ex illorum temporum more, quo solebant seruum aliquem habere perpetuò ad fores assidentem.

b Euangelista Paræmia utitur nomine: Est autem Paræmia, oratio obscurior, & quasi defixa à communi itinere.

c Hæc vnius sili nota accommodanda est ad id de quo agitur: Cum itaque dicat se esse ostium, fores vocat & latrones omnes eos qui sibi nomen ostij vindicarunt, quod non pertinet ad vllum Prophetarum, qui omnes, omnibus Christum, tanquam ostium indicarunt.

d Id est, securus vitæ aget, habr. Deut. 26. 6. Est tamen peculiaris allusio ad pastorum officium.

10 Fur

10 Fur non venit nisi vt furetur, & mactet ac perdat *oues*: ego veni, vt vitam habeant, & abundent.

11 ‖ Ego sum pastor ille bonus: bonus pastor animam suam dat pro ouibus:

12 Mercenarius autem, & qui non est Pastor, cuius non sunt oues propriæ, videns lupum venientem, relinquit oues, & fugit: lupus autem rapit, & dissipat oues.

13 Mercenarius autem fugit, quia mercenarius est, & non est illi cura ouium.

14 Ego sum pastor ille bonus, & agnosco oues meas, & agnoscor à meis.

15 Prout [h] nouit me Pater, ita & ego noui Patrem: & animam meam pono pro ouibus.

16 [9] Alias etiam oues habeo quæ non sunt ex hac caula: illas quoque oportet me adducere. nam vocem meam audient, ‖ [i] fietque vnum ouile, & vnus pastor.

17 [5] Propterea Pater me diligit ‖ quia ego [k] pono animam meam vt eam rursus assumam.

18 Nemo tollit eam à me, sed ego pono eam à meipso: potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo rursus eam assumendi. ‖ Hoc mandatum accepi à Patre meo.

19 [6] Dissidium igitur rursum ortum est inter Iudæos propter istos sermones.

20 Dicebant autem multi eorum, Dæmonium habet, & insanit, quid eum auditis?

21 Alij dicebant, Hæc verba non sunt dæmoniaci: num dæmonium potest cæcorum oculos aperire?

22 ‖ Facta sunt autem [l] encænia Hierosolymis, & hyems erat.

23 [7] Et ambulabat Iesus in templo in porticu Somolomis.

24 Cinxerunt igitur eum Iudæi, & dixerunt ei, Quousque animam nostram [m] suspendis? si tu es Christus, dic nobis apertè.

25 [8] Respondit eis Iesus, dixi vobis, nec creditis: opera quæ ego facio in nomine Patris mei, hæc testantur de me.

26 [9] Sed vos non creditis: non enim estis ex ouibus meis, sicut dixi vobis.

27 Oues meæ vocem meam audiũt, & ego eas agnosco, & sequuntur me:

28 Et ego vitam æternam do eis: nec peribunt in æternum, neque rapiet eas quisquam è manu mea.

29 Pater meus qui *eas* dedit mihi, maior omnibus est: neque quisquam potest eas rapere è manu Patris mei.

30 Ego & Pater vnum sumus.

31 ‖ [10] Sustulerunt ergo rursum lapides Iudæi, vt lapidarent eum.

32 Respondit eis Iesus, Multa præclara opera demonstraui vobis ex [p] Patre meo: propter quod illorum operum me lapidatis?

33 Responderunt ei Iudæi, dicentes, Ob bonum opus non lapidamus te, sed ob blasphemiam: id est quia tu, homo quum sis facis teipsum Deum.

34 Respondit eis Iesus, Nónne scriptum est in Lege vestra, ‖ Ego, dixi, dij estis?

35 Si illos dixit deos ad quos sermo Dei factus est, & non potest [q] solui scriptura:

36 *Me*, quem Pater sanctificauit & misit in mundũ, vos dicitis me blasphemare, quia dixi, Filius Dei sum?

37 Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi.

38 Sin verò facio, etiamsi mihi non credatis, operibus credite: vt cognoscatis & credatis Patrem in me esse, & me in eo.

39 [11] Rursus ergo studebant eum prehendere: sed exiuit ex eorum manu.

40 Abijitque rursus trans Iordanem, in eum locum vbi primùm fuerat Iohannes baptizans, mansitque illic.

41 Multi autem veniebant ad eum, & dicebant, Iohannes quidem signum nullum edidit: quæcunque autem de isto dixit, vera erant.

42 Et multi illic crediderunt in eum.

Esa.40.11 & 56.9.
4 Gentium vocatio.
5 Christus ex Patris decreto vnicus veræ Ecclesiæ pastor vt qui vltrò vitam pro ouibus suis exposuerit, & ita quidem vt eadem sua virtute reuixerit. *Ezech.37.22.*
6 Euangelium detegit hypocrisin, ideoque necesse est mũdum ad eius exortum tumultuari. *Esa.53.7.*
7 Increduli & arrogantes homines tenebras in doctrinã Euangelij reiiciunt, quas in suis animis circumferunt. *Act.1.23.*
8 Euangelij doctrina duplici testimonio cœlitus confirmatur, ipsa videlicet doctrinæ puritate, & adiũctis miraculis.
1. *Mach.4.59.*
h Diligit, approbat.
i Indicium Ecclesiæ catholicæ in toto orbe terrarum, quæ Caput vnum habet, & solum Christum cultorem pastoremque vnicum.
k Vitur præsenti tempore, quia tota Christi vita, fuit quasi mors perpetua.
l Institutæ fuerunt Encænia à Iuda Machabæo & fratribus, restituto cultu Dei, pulso Antiochi præsidio, Vide 1. Mach. 4. 59.
m Suspensam atque axiam teneti.
n Apertè & sermone minimè ambiguo.
9 Non minorum est paucos credere, quũ omnes suapte natura sint in domitæ bestiæ. Habet tamen suos Dominus quos in oues commutatos, & Filio suo commissos, aduersus omnium ferarum truculentiam conseruat. *Supra.2.59.*
10 Christus dignitatem suam ex operibus plane diuinis asserit. *Psal.81.6.*
o Causam affert cur non credant, scilicet quia non sunt ex ouibus.
p Patris mei authoritate & potentia freti.
q 1. Violari, aut irrita fieri.
11 Christus vitat periculũ non diffidentia, nec mortis metu, nec otiũ captans, sed vt alibi Ecclesiam colligat.

CAP. XI.

1 Christus ostensurus se esse. 25 vitam & resurrectionem, 34 Lazarum mortuum, 17.34 & sepulturam, 43 resuscitat. 47 Consultantibus pontificibus, 49 Caiphas 50 vnum pro multis occidendum prædicit. 54.57 Præcipitur vt vbi fuerit prehendatur.

CAP. XI.
Matt. 26. 7, infra 12. 1.
1 Christus puttidum amici cadauer vitæ restituens, in signe tum summæ potentiæ, tum maximæ in homines beneuolentiæ exemplum edit, quod sit futuræ resurrectionis imago.
2 Quòd Deus interdum videtur in nobis iuuandis cunctator, & suę glorię & nostræ saluti consulit, vt eerum exitu probat.
3 Hoc vnũ est tutum & rectum iter vitæ, Deum vocantem & nobis in huius mundi tenebris prælucẽtem, intrepidè sequi.
4 Naturales affectus non damnat Deus naturæ opifex, sed ad fidei regulam exigendos docet.

1 AEGrotabat autem quidam nomine Lazarus, à Bethania [a] vico Mariæ & Marthæ sororis ipsius.

2 (‖ Maria autem ea erat quæ vnxit Dominum vnguento, & extersit pedes eius capillis suis: cuius frater Lazarus ægrotabat.)

3 Miserũt ergo sorores eius ad eum, dicentes, Domine, ecce *is* quem amas, ægrotat.

4 Iesus autẽ hoc audito, dixit, Morbus iste nõ est [b] mortifer, sed *immissus* pro Dei gloria, vt per eum *morbum* glorificetur Filius Dei.

5 Diligebat autem Iesus Martham & sororem eius, & Lazarum.

6 [2] Vt ergo audiuit illum ægrotare, tum quidem mansit duos dies in eo loco vbi erat:

7 Deinde postea dixit discipulis, Eamus in Iudæam rursus.

8 [3] Dicunt ei discipuli, Rabbi, modò quærebant te Iudæi lapidare, & rursum illuc abis?

9 Respondit Iesus, [c] Nónne duodecim sunt horæ diei? siquis ambulauerit interdiu, non offendit: quia lucem huius mundi videt:

10 Siquis autem ambulauerit nocte, offendit: quia lux ei non adest.

11 Hæc ait: & posteà dixit eis, Lazarus amicus noster [d] dormit: sed proficiscor vt à somno excitem eum.

12 Dixerunt ergo discipuli eius, Domine, si dormit, seruabitur.

13 Hoc autem dixerat Iesus de ipsius morte: at illi putauerunt eum de dormitione somni dicere.

14 Tunc ergo Iesus dixit eis apertè, Lazarus mortuus est:

15 Et gaudeo propter vos (vt credatis) me illic non fuisse. sed eamus ad eum.

16 Dixit ergo Thomas qui, dicitur Didymus, condiscipulis: Eamus & nos, vt moriamur cum eo.

17 Venit ergo Iesus, & inuenit eum quartum iam diem in monumẽto agere.

18 Erat autem Bethania prope Hierosolymam, ferè stadijs quindecim:

19 [4] Multique ex Iudæis venerant ad Martham & Mariam, vt consolarentur eas de fratre suo.

20 Martha ergo vt audiuit Iesum venire, occurrit ei: Maria verò domi sedebat.

21 Dixit ergo Martha Iesu, Domine, si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus:

22 Sed & nunc scio fore vt quæcunque petieris à Deo, det tibi.

23 Dicit ei Iesus, [e] Resurget frater tuus. *Supra, 5. 29, Luc. 14. 14.*

24 Dicit ei Martha, Scio resurrecturum ‖ in resurrectione vltimo illo die.

25 Dixit ei Iesus, Ego sum resurrectio & vita: ‖ qui credit in me, etiam si mortuus fuerit, viuet:

26 Et quisquis viuit, & credit in me, non morietur in æternum. Credis hoc?

27 Ait illi, Etiam domine, ego credo te esse Christum Filium Dei, qui in mũdum venturus erat.

28 Et quum hęc dixisset, abijt, & clàm vocauit Mariam sororẽ suam, dicẽs, Magister adest, & te vocat.

29 Illa vt audiuit, surgit citò, & venit ad eum.

30 (Nondum autem venerat Iesus in vicum: sed erat in eo loco vbi occurrerat ei Martha.)

31 Iudæi ergo qui domui erant cum ea, & consolabantur eam, quum vidissent Mariam citò surrexisse, & exisse, secuti sunt eam, dicentes, Abit ad monumentum, vt illic fleat.

32 Maria ergo quum venisset eò vbi erat Iesus, viso eo accidit ad eius pedes, dicens ei, Domine, si fuisses hic, nõ esset mortuus frater meus.

33 [5] Iesus ergo vt vidit eam flentem, & Iudæos qui vnà venerãt cum ea, flentes, [f] infremuit spiritu, & turbauit seipsum: 5 Christus vna cũ carne nostra, humanos etiã omnes affectus (absque peccato tamen) & quidem in primis misericordiam, assumpsit.

34 Et dixit, Vbi posuistis eum? Dicunt ei, Domine, veni & vide.

35 Lacrymatus est Iesus.

36 Dixerunt ergo Iudæi, Ecce quomodo amabat eum.

37 Quidam autem ex ipsis dixerunt, Non poterat hic ‖ qui aperuit oculos cæci, facere vt & iste non moreretur?

38 Iesus ergo rursum fremens apud semetipsum, venit ad monumentum. erat autem spelũca, & lapis erat ei impositus.

39 Ait Iesus, Tollite lapidem. Dicit ei Martha, soror eius qui mortuus fuerat, Domine, iã olet quatuor enim dierũ est.

40 Dicit

a Vbi habitabant ipsius sorores.
b Ad verb. ad mortem, id est, idò immissus, vt ipsum permat.
c Suo tempore quæq; actiones debita vocẽ procedunt, & commode perficiuntur.
d Hebræi mortẽ somno molliore vocabulo indicarũt, inde Cœmiterium, id est, dormitarium, vbi corpora resurrectionem expectantia quiescunt.
e Resurgere proprie rursus surgere significat, in sermone autem Ecclesiastico pro vita recuperatione sumi solet.
f Vehementissima commotionis indicia, sed absq; peccato: hæc autẽ affectiones humanæ naturæ propria fuerunt.

40 Dicit ei Iesus, Nónne dixi tibi, fore, si credideris, vt videas gloriam Dei?

41 Sustulerunt ergo lapidem. *è loco vbi mortuus ille fuerat positus.* Iesus autē attollens sursum oculos, dixit, Pater, gratias ago tibi quòd me audieris.

42 Ego verò sciebam me semper à te audiri: sed propter turbam circunstantem *hoc* dixi, vt credant me à te missum esse.

43 Et quum hæc dixisset, clamauit voce magna, Lazare, adesdum foras.

44 Tum, qui fuerat mortuus, prodijt manus & pedes vinctus fascijs: facies autem eius, sudario erat obuincta. Dicit eis Iesus, Soluite eum, & finite abire.

45 Multi ergo ex Iudæis qui venerant ad Mariam, & conspexerant quæ fecerat Iesus, crediderunt in eum.

46 [c] Quidam autem ex eis abierunt ad Pharisæos, & dixerunt eis quæ fecerat Iesus.

47 Coegerūt ergo Pontifices & Pharisæi [g] concilium, & dicebant, Quid faciemus? nam hic homo multa signa edit.

48 Si ita sinamus eum, omnes ei credent: venientque Romani, & [h] delebunt tum locum nostrum, tum gentem.

49 [7] Vnus autem ex ipsis Caiaphas, Pontifex maximus anni illius, dixit eis, Vos nihil scitis:

50 ‖ Nec cogitatis expedire nobis vt vnus homo moriatur pro populo, & tota gens non pereat.

51 [8] Hoc autem ex semetipso non dixit: sed quum esset Pontifex maximus anni illius, prophetauit fore vt Iesus pro gente moreretur:

52 Nec tantùm pro ea gente, sed vt etiam filios Dei [i] dispersos cogeret in vnū.

53 [9] Ab illo ergo die consultabant vnà vt trucidarent eum.

54 Iesus ergo palàm ampliùs nō versabatur inter Iudæos: sed abijt illinc in regionem quæ est propè desertum, in vrbem quæ dicitur Ephraim: & illic agebat cum discipulis suis.

55 Prope autem erat pascha Iudæorū: & ascenderunt multi Hierosolymā ex illa regione ante pascha, vt purificarēt se.

56 Quærebant ergo Iesum, & loquebantur alij cum alijs in templo stantes, Quid videtur vobis? *an* non venturum esse ad festum?

57 Dederant autem Pontifices & Pharisæi mandatum vt siquis nosset vbi esset, indicaret, vt prehenderent eum.

6 Ferox contumaciæ hic est postremus exitus, vt apertum bellum Deo indicat, nec tamen desinat tum pietatis tum publici boni studiū obtendere.

7 Insaniens salūs Ecclesiæ cœtus, statuit se salutem esse nō posse nisi eo sublato per quem vnum Ecclesia subsistit: nec aliter etiam inhumanis negotijs iudicat carnis prudentia, quæ à vertiginis spiritu regitur.

8 Christus impiorum etiam linguas sic interdum flectit, vt maledicendo benedicant. *Infra, 18.14.*

9 Cedendū quidem impiorum furori quum sic expedit, ita tamen vt à Dei vocatione minimè recedamus.

g *Synedrij nomine vtitur Iohānes, quod Iudæi Sanhedrim vocarūt à Ad verbū, tollent, id est, vi eripient. Nam erat adhuc quadā tunc administratio in populo Iudaico, Pontificia ad modum libertata atque diminuta.*

i *Quia non erant vt Iudæi in vna regione coacti, sed ab Oriente ad Occidentem hinc & inde colligendi.*

CAP. XII.

a *Christo apud Lazarum cœnanti. 3 pedes vngit Maria. 5 Accusatur à Iuda. 7 A Christo defenditur. 10 Sacerdotes Lazarum sublatum cupiunt. 12 Christo Hierosolymam venienti 18 obuiam itur. 20 Graci eum videre cupiunt. 42 Principes credentes in eum, & non confitentes, ob metum, 44 ad fidem hortatur.*

CAP. XII. *Mat. 26.6, mar. 14.3.*

1 IEsus ‖ [a] ergo sex ante pascha diebus venit Bethaniam, vbi Lazarus fuerat mortuus, quem excitauerat à mortuis.

2 Fecerunt igitur ei cœnam illic, & Martha ministrabat: Lazarus verò vnus erat ex ijs qui simul accūbebant cum eo.

3 Maria ergo, accepta libra vnguenti nardi liquidæ multi pretij, vnxit pedes Iesu, & extersit pedes eius capillis suis: domus autē impleta est odore vnguenti.

4 Dixit ergo quidam ex discipulis eius, *nempè* Iudas Simonis *filius* Iscariotes, qui erat eum proditurus,

5 Quare hoc vnguentum non vænijt [2] trecentis denarijs, & datum est pauperibus?

6 Dixit autem hoc, non quòd pauperum ipsi cura esset, sed quia fur erat, ‖ & marsupium habebat, & ea quæ *intrò* mittebantur, portabat.

7 [2] Dixit ergo Iesus, Sine eam: in diem sepulturæ meæ seruauit istud.

8 Pauperes enim semper habebitis vobiscū, me verò non semper habebitis.

9 [3] Cognouit ergo turba multa ex Iudæis eum illic esse: & venerunt non propter Iesum tantùm, sed etiam vt Lazarū viderent, quem excitarat à mortuis.

10 Consultarunt autem principes Sacerdotum vt Lazarum etiam trucidarēt:

11 Quia multi ex Iudæis propter eū abibant, & credebant in Iesum.

12 [b] ‖ Postero die turba multa quę venerat ad festum, quum audissent Iesum venire Hierosolymam:

13 Acceperunt ramos palmarum, & egressi sunt ei obuiam, & clamabant, Hosanna, Benedictus qui venit in nomine Domini, Rex Israelis.

1 Exemplū horrendum in Iuda, animi auaritia excæcati, & tamen pietatem prætexentis.

2 Extraordinariam vnctionem, vt symbolicam sic probat Dominus, vt testetur sese nec pompis externis, nec sumptuoso cultu, sed eleemosynis colendum. *Infra, 13.29, Mat. 26.8, mar. 14.7, luc. 7.35.*

3 Lucę Euangelij fęte patefaciente, alij curiosi, alij (& quidē quos minimè oportuit) manifesti hostes deprehenduntur, alij impetu quodam correpti eam honorant, à quo sunt paulò post defecturi, paucissimi qua decet reuerentia ipsam excipiunt: Christus interea regnum suum spirituale inter medios inimicos auspicatur.

a *Vide Mar. 14.* b *Vide Matt. 21.*

14 Nactus autem Iesus asellum, insedit ei, sicut scriptum est,

15 ‖ Ne time filia Sion: Ecce, Rex ille tuus venit, sedens super pullum asinæ.

16 Hæc autem non cognouerunt discipuli eius primò: sed quum glorificatus esset Iesus, tunc recordati sunt hæc esse scripta de eo, & sese illi hæc præstitisse.

17 Testabatur autem turba quæ erat cum eo, quòd Lazarum vocasset è monumento, & excitasset eum à mortuis.

18 Propterea etiam obuiam venit ei turba, quia audierat eum edidisse hoc signum.

19 [a] Pharisæi ergo dixerunt inter se, Videtis vos nihil proficere? ecce, turba eum sequitur:

20 Erant autem quidam Græci, ex ijs qui [c] ascendere solebant vt adorarent in festo:

21 Isti ergo venerunt ad Philippum qui erat à Bethsaida Galilææ, & rogarunt eum, dicentes, Domine, vellemus Iesum videre.

22 Venit Philippus & dicit Andreæ: Andreas rursum & Philippus dicunt Iesu.

23 Iesus autem respondit eis, dicens, Venit tempus quo glorificetur Filius hominis.

24 [e] Amen, amen dico vobis, nisi granum frumenti cadens in terram, [d] mortuum fuerit, ipsum solùm manet: si verò mortuum fuerit, multum fructum affert.

25 ‖ Qui amat animam suam, perdet eam: & qui odit animam suam in hoc mundo, in vitam æternam custodiet eam.

26 Si quis mihi ministrat, me sequatur: & vbi ego fuero, illic & minister meus erit. & si quis mihi ministrauerit, honorabit eum Pater.

27 [f] Nunc anima mea turbata est: & quid dicam? Pater, conserua me [e] ab hac hora. sed propterea veni in horam hanc.

28 Pater, [f] glorifica nomen tuum. Venit ergo vox è cœlo, *dicens*, Et glorificaui, & rursus glorificabo.

29 Turba ergo quæ adstabat & audierat, dicebat tonitru esse factum. Alij dicebant, Angelus ei loquutus est.

30 [7] Respondit Iesus & dixit, Non propter me hæc vox extitit, sed propter vos.

31 Nunc damnatio adest mundi huius: nunc princeps mundi huius eijcietur foras.

32 Et ego, si [g] sublatus fuero è terra, [h] omnes traham ad meipsum.

33 (Hoc autem dicebat, significans qua morte futurum erat vt moreretur.)

34 Respondit ei turba, Nos audiuimus ex Lege, ‖ Christum [i] manere in æternum: quomodo igitur tu dicis oportere tolli Filium hominis? quis est iste Filius hominis?

35 [8] Dixit igitur eis Iesus, Adhuc *ad* paruum tempus ‖ lux vobiscum est: ambulate dum lucem habetis, ne vos tenebræ deprehendant. nam qui ambulat in tenebris, nescit quò vadat.

36 Dum lucem habetis, credite in lucem, vt [k] filij lucis sitis. Hæc loquutus est Iesus: & quum abijsset, occultauit se ab eis.

37 [9] Quum autem tot signa coram eis edidisset, non credebant in eum:

38 Vt sermo Esaiæ prophetæ impleretur, quem dixit, ‖ Domine, quis credidit sermoni nostro, & [l] brachium Domini cui retectum est?

39 Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Esaias,

40 ‖ Excæcauit oculos eorum, & obdurauit corda eorum: ne videant oculis, & intelligant corde, & conuertantur, & sanem eos.

41 Hæc dixit Esaias quando vidit gloriam eius, & loquutus est de eo.

42 [10] Veruntamen etiam ex [m] primoribus multi crediderunt in eum: sed propter Pharisæos non confitebantur, ne synagoga mouerentur.

43 ‖ Dilexerunt enim gloriam hominum potiùs quàm gloriam Dei.

Zach.9.9.

4 Ij ipsi qui Christum conantur opprimere, fiunt ipsius gloriæ instrumenta.

5 Mors Christi instar sationis fuit, quæ dū videtur ad interitum tritici tendere, causa est longè vberioris prouentus. Nec verò alia est membrorū quàm capitis conditio.

6 Christus omnes nostris peccatis debitas pœnas luiturus, hactenus vim suā non exercente diuinitate, vt expiationi locum faceret, horrore maledictionis Dei perculsus, exclamat, ad preces cōfugit, petit liberationem & eamē Patris voluntatem & gloriam, ipso Patre cœlitus hāc obedientiā comprobante, rebus omnibus anteponit.

Mat.10.39, & 16.25, mar.8.35, luc.9.24, & 17.33.

a Iuxta solennem consuetudinem. Græci autem à Gentis nomine primò dicti sunt, postea eo nomine sunt dicti omnes qui à religione Iudaorum essent alieni, qui & Ethnici, falsarum, scilicet, religionum cultores. d Moritur granum tritici, cum efficacitate soli mutatur, & fit radix fructifera multi. e Sub. mortis instantia. f Patris igitur gloria, est Christi gloria.

7 Christus mortis suæ genus, diaboli & mundi expurgationem, suū denique triumphum surdis prædicit.

8 Immensa quidem Dei misericordia, sed cuius contemptum consequitur iudicium planè horrendum.

Psal.11.7, & 109.4, & 116.2, isa.40.8, zech.17.25.

Supra,5.9.

9 Fides nō est naturæ, sed gratiæ.

10 Non mō pauci credunt, sed cum incredulis comparentur, sed etiam ex ijs paucis plerique (& quidem in primis maximi quique) homines magis verentur quàm Deū.

Esa.53.1, rom 10.16.

Esa.6.9, mat.13.14, mar.4.12. luc.8.10, act.28.26, rom.11.8.

Supra,5 44.

g *Vsus est Christus verbo ambiguæ significationis, quod attollere, & à medio auferre significat: de sua enim morte admonere volebat, at aliter interpretari videntur Iudæi.* h *Chrysost & Theoph. omnes, ad omnes gentes referunt, id est, non tantùm ad Iudæos.* i *Intellexerunt ego verbum tolli Iudæi, pro emanescere, & à medio tolli.* k *i. Lucis participes.* l *Brachium Domini, est Euangelium, quod est potentia Dei in salutem omni credenti. Non est itaque brachium Domini retectum, vt quorum Dominus cor non aperit.* m *Vide Luc.23.35.*

44 [11] Iesus autem clamauit, & dixit, Qui credit in me [a] non credit in me, sed in eum qui me misit.

45 Et qui conspicit me, conspicit eum qui misit me.

46 ‖ Ego lux in mundum veni, vt nullus qui credit in me, in tenebris maneat.

47 ‖ Et si quis audierit verba mea, & non crediderit, ego non condemno eũ. non enim veni vt condemnem mundũ, sed vt seruem mundum.

48 Qui reijcit me, nec recipit verba mea, habet qui condemnet ipsum: ‖ sermo quem loquutus sum, ille iudicabit eum vltimo illo die.

49 Quia ego ex meipso non sum loquutus: sed qui misit me Pater, ipse mihi mandauit quid dicam & quid loquar.

50 Et scio, mandatum eius, vitam æternam esse. quæ igitur ego loquor, prout dixit mihi Pater, ita loquor.

Supra, 3.18, & 5.39.

Supra, 3.17. Mat. 18.36.

11 Summa Euãgelij, ac proinde salutis hæc est, clamore ipsius Christi in media Hierusalem, testata fide in Christũ, vt vnicum seruatorem nobis à Patre destinatum, recumbere.

a *Particula negans, hoc loco nihil remouet, sed cor rigit potius, sic Mat. 9.37.*

CAP. XIII.

4 A cœna surgens Christus, 15 Humilitatem commendaturus Apostolu, pedes eorum lauat.
21 Proditorem Iudam, 26 certo signo denotat. 34 Charitatem commendat, 37 39 Et Petro lapsum abnegationis prædicit.

CAP. XIII. *Mat. 26.2, mar. 14.1, luc. 22.1.*

1 ANte ‖ [1] festum autem Paschæ, sciens Iesus venisse horam ipsius vt transiret ex hoc mundo ad Patrem, quum dilexisset [a] suos qui erant in mundo, vsque ad finem dilexit eos.

2 Et cœna facta, (quum diabolus iam immisisset in cor Iudæ *filij* Simonis Iscariotæ, vt proderet eum.)

3 Sciens Iesus, Patrem omnia dedisse sibi [b] in manus, & se à Deo prodijsse, & ad Deum abire:

4 [c] Surgit à cœna, & deponit [d] pallium: & accepto linteo, præcinxit se.

5 Deinde misit aquam in peluim, & cœpit lauare pedes discipulorum, & extergere linteo quo erat præcinctus.

6 Venit ergo ad Simonem Petrum, qui dixit ei, Domine, tu mihi lauas pedes?

7 Respondit Iesus & dixit ei, Quod ego facio, tu nescis nunc, cognosces autem posteà.

8 Dicit ei Petrus, Non lauabis meos pedes in æternum. Respondit ei Iesus, Nisi lauero te, [e] nihil mecum habebis cõmune,

9 Dicit ei Simon Petrus, Domine, non solùm pedes meos, sed & caput & manus.

10 Dicit ei Iesus, Qui lotus est, non opus habet nisi vt pedes lauet, sed est purus totus. ‖ & vos puri estis, sed non omnes.

11 Norat enim eum qui ipsum prodebat: propterea dixit, Non estis puri omnes.

12 [f] Postquam ergo lauisset pedes eorum, & pallium suum recepisset, rursum discumbens, dixit eis, intelligitis quid fecerim vobis?

13 Vos me vocatis, Magister ac Domine: & rectè dicitis: sum enim.

14 Itaque si ego laui pedes vestros Dominus & Magister, vos quoque debitis alij aliorum pedes lauare.

15 Exemplum enim præbui vobis, vt prout ego feci vobis, *ita* & vos faciatis.

16 ‖ Amen, amen dico vobis, Seruus non est maior domino suo, neque legatus maior eo qui ipsum misit.

17 Si hæc noueritis, beati eritis si ea feceritis.

18 [2] Non de omnibus vobis loquor: ego scio quos elegerim: sed *oportet* vt impleatur Scriptura, ‖ Qui edit mecum panem, sustulit aduersum me calcem suum.

19 Iam nunc dico vobis priusquam fiat, vt quum factum fuerit, credatis me eum esse.

20 ‖ Amen, amen dico vobis, quando aliquem misi, quisquis *eum* recipit, me recipit: qui autem me recipit, recipit eum qui me misit.

21 Quum hæc dixisset Iesus, [g] turbatus est spiritu, & [g] testatus est, dixitque: Amen, amen dico vobis, vnus ex vobis prodet me.

22 ‖ Discipuli ergo aspiciebant alij ad alios, dubitantes de quo diceret.

23 Erat autem quidam ex discipulis Iesu [h] recumbens in sinu ipsius, *nimirum* is quem diligebat Iesus.

24 Innuit ergo Simon Petrus, vt percontaretur quisnam esset de quo diceret.

25 Ille verò incumbens pectori Iesu,

11 Iesus testatur, qui suorum sordes abluat, idque paulatim, & suis veluti momentis.

Infra, 15.3.

Infra, 15.20, mat. 10.24, luc. 6.40.

Psal. 40.10.

2 Christus non temerè proditus est, sed Patre quidem ita nostræ salutis causa ordinante, vt in Filio nos sibi reconciliaret, Filio verò vltrò, & spõte Patri suo obsequente.

e *Ad verb. non habes partem mecum, i. nisi lauacrũ admiseris, nõ pertinet ad te pars vlla regni cœlestis.*

Mat. 10.40, luc. 10.16.

f *Supra, 11.33.*

g *Palàm ac cum asseueratione loquutus est.*

h *Sic accubuit Iohannes, vt caput haberet in sue lectulo versus caput Iesu. itaque facilè attingere potuit sinum Iesu, votum enim est veteres non solitos ad mensam sedere, sed recumbere.*

Mat. 26.21, mar. 14.18, luc. 22.21.

a *Domesticos, i sanctos.* b *In potestatem.* c *Quod dicitur surrexisse Christus indicat tempus interceßisse inter Paschæ ceremoniam, & istam ablutionem pedum, in quod spatium videtur sacra Cœna instituta conferenda.* d *Summam vestem.*

dixit ei, Domine, quis est?

26 Respondit Iesus, Ille est cui ego intinctam offulam dedero. Et quum intinxisset offulam, dedit Iudæ *filio* Simonis Iscariotæ.

27 Et post *sumptam* offulam ingressus est in eum Satanas. Dicit igitur ei Iesus, Quod facis, fac citò.

28 Hoc autem nemo accumbentium intelligebat quorsum ei dixisset.

29 Quidam enim putabãt, quia marsupium habebat Iudas, Iesum ei dixisse, Eme ea quibus opus est nobis ad festum: aut egenis vt aliquid daret.

30 Ille ergo accepta offula, statim exiit, erat autem nox.

3 In Christi ignominia nobis cõsideranda est ipsius glorificatio.

31 [3] Quum autem exiisset, dixit Iesus, [i] Nunc glorificatus est Filius hominis, & Deus glorificatus est in eo.

i *Hic versiculus & sequens illustre reddunt testimonium diuinitati Christi. Supra, 7. 34. Infra, 15. 12, leuit. 19. 18, mat. 22. 39, 1. ioh. 4. 21.*

32 *Quod* si Deus glorificatus est in eo, Deus quoque glorificabit eum in semet ipso, & statim glorificabit eum.

33 [4] Filioli, adhuc paulisper vobiscum sum. quæretis me: sed ‖ sicut dixi Iudæis, Quò ego vado, vos non potestis venire: *ita* & vobis nunc dico.

34 ‖ Mandatum nouum do vobis, vt alij alios diligatis: sicut *inquam* dilexi vos, vt etiam diligatis alij alios.

35 Ex hoc omnes cognoscent vos esse discipulos meos, si charitatem habueritis alij in alios.

4 Gloria illa æterna pauluum à capite in membra defluet. Interea verò in primis curãdum est, vt mutua cum charitate huius vitæ cursum peragamus. *Mat. 26. 24, mar. 11. 30, luc. 22. 34.*

36 [5] Dicit ei Simon Petrus, Domine, quò abis? Respondit ei Iesus, Quò ego abeo, non potes me nunc sequi, sequêris autem postea.

5 Triste temeritatis fiduciæ exemplum.

37 Dicit ei Petrus, Domine, quare non possum te sequi nunc? animam meã pro te ponam.

38 Respondit ei Iesus, Animam tuam pro me pones? ‖ Amen, amen dico tibi, non mittet vocem gallus, vsquequò ter me abnegaueris.

CAP. XIIII.

1 *Consolatur discipulos suos,* 2 7 *Diuinitatem suam & fructum mortis suæ exponens.* 16 *Consolatorem,* 17 *Spiritum promittens,* 26 *eius officium describit.* 27 *pacemq́ suam pollicetur.*

CAP. XIIII.

1 Is credit Deo qui Christo credit: nec alia est ratio animi in summis difficultatibus cõfirmãdi. Christus non discessit à nobis vt nos deseteret, sed potiùs vt nos secum in cælos tandem attolleret.

1 NE [1] turbetur cor vestrûm: creditis in Deum, etiam in me credite.

2 In domo Patris mei [a] habitationes multæ sunt: [b] alioqui dixissem vobis, [c] Proficiscor paraturus vobis locum.

a *Tumulis.*

2 Vnicus Christus via est ad veram & perennem vitam: quoniam is demùm est in quo se patefacit Pater.

3 Et quum profectus fuero, & parauero vobis locum, [d] rursum veniam, & assumam vos ad meipsum: vt vbi sum ego, & vos sitis.

3 Dei maiestas in Christi tum doctrina tum factis se planè cõspicuã præbet.

4 [2] Et quò ego abeam scitis, & viam scitis.

4 Virtutis Christi approbatio, nõ est in persona ipsius inclusa, sed per totũ Ecclesiæ corpus diffusa.

5 Dicit ei Thomas, Domine, nescimus quò abeas: quomodo igitur possumus viam scire?

6 Dicit ei Iesus, [e] Ego sum via, veritas, & vita: nemo venit ad Patrem nisi per me.

5 Is demùm ritè Christũ amat qui ipsius mãdatis paret: quod quia cum infinitis ęrumnis est coniunctũ, ipse quamuis corpore absens, præsenti Spiritus sancti virtute suos solatur, quê incognitum aspernatur mundus. *Infra, 16. 13, matth. 7. 7, mar. 11. 24, iac. 1. 5.*

7 [f] Si nosset is me, Patrem etiam meum nosset is: & iam nunc cognoscitis eum, & vidistis eum.

8 Dicit ei Philippus, Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis.

9 Dicit ei Iesus, Tãtum tempus vobiscum sum, & non cognouisti me? Philippe, qui vidit me, vidit Patrem: quomodo igitur tu dicis, Ostende nobis Patrem?

10 [3] Non credis me in Patre & Patrem in me esse? verba quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor: sed Pater qui in me manet, ipse facit opera.

b *Id est, Nisi ita esset vt dico, nempe, nisi in domo Patris mei non vni mihi, sed etiã vobis paratet locum,*

11 Credite mihi me in Patre, & Patrem in me *esse*: sin minus, propter ipsa facta credite mihi.

12 [4] Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio, & ipse faciet, [g] & maiora ijs faciet. Nam ego ad Patrem proficiscor.

13 ‖ Et quicquid petieritis in nomine meo, hoc faciam: vt glorificetur Pater in Filio.

14 Siquid petieritis in nomine meo, ego faciam.

15 [5] Si diligitis me, mandata mea seruate.

16 Ego autem rogabo Patrem, &

nellam hac vos vana spe deludere, sed ingenuè id vobis dixisse.

c *Tota hæc oratio est allegorica, qua suos Dominus consolatur, significans se abire in cælum, non vt illic solus regnet, sed vt suis brevi sequuturis præsit.*

d *Ad vniuersam Ecclesiam hæc sunt referenda, ideò Angeli dicebant discipulis attonitis, Quid statis defixi in cælum oculis? Iesus iste ita veniet vt vidistis eum ascendere, Act. 1. 1. & passim in Scripturis plena consolatio Ecclesiæ in eum diem respicitur, quo Deus erit omnia in omnibus, qui idcirco dies redẽptionis dicitur.*

e *Hoc dictum indicat Christi naturam, voluntatem & officium.*

f *Nosse Deum & videre Deum, eadem esse ex hoc loco probatur: quod autem dixit antea, Deum nemo vidit vnquam, intelligendum est extra Christum, ost enim, vt inquit Chrysost. compendiosa ac facilis demonstratio nati ex Patre, ipse Filius.*

g *Id est, Non tantum ea facio, sed etiam alij concedere possum, vt maiora faciant.*

alium consolatorem dabit vobis, vt maneat vobiscum in æternum:

17 *Nempè* Spiritum illum [h] veritatis quem [i] mundus nõ potest recipere, quia non videt eum, nec nouit eum: vos autem cognoscitis eum, quia apud vos manet, & in vobis erit.

18 Non relinquam vos orbos: redibo ad vos.

19 Adhuc paululum, & mundus me non amplius conspiciet. vos autem conspicietis me: quia ego viuo, & vos viuetis.

20 In illo die vos cognoscetis [k] me esse in Patre meo, & vos in me, & me in vobis.

21 Qui tenet præcepta mea, & seruat ea, is ille est qui diligit me: qui autem diligit me, diligetur à Patre meo: & ego diligam eum, & [l] conspicuum ei exhibebo meipsum.

22 [6] Dicit ei Iudas, non *ille* Iscariotes, Domine, quid est cur te sis nobis conspicuum exhibiturus, & non mundo?

23 Respondit Iesus & dixit ei, Siquis diligit me, sermonem meum seruabit: & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & apud eum manebimus.

24 Qui nõ diligit me, sermones meos non seruat, & sermo quem auditis, non est meus, sed eius qui misit me Patris.

25 [7] Hæc loquutus sum vobis, apud vos manens.

26 ‖Consolator autem ille, *id est*, Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia quæ dixi vobis.

27 [8] Pacem relinquo vobis, pacem illam meam do vobis: non prout mundus dat, ego do vobis. Ne turbetur cor vestrum, neque formidet.

28 [9] Audiuistis me dixisse vobis, Abeo, & redibo ad vos. Si diligeretis me, gauderetis vtique quòd dixerim, profiscior ad Patrem. [m] nam Pater maior me est.

29 Et nunc dixi vobis priusquam fiat, vt quum factum fuerit, credatis.

30 [10] Non loquor amplius multa vobiscum: venit enim princeps mundi huius, & [n] in me non habet quicquam.

31 Sed *hæc fiunt* vt cognoscat mundus me diligere Patrem. prout autem mandauit mihi Pater, ita facio: surgite, abeamus hinc.

CAP. XV.

1 Vitis 2 & palmitum similitudine, 5, 6 ostendit quomodo discipuli fructum ferre possint. 12, 17 Dilectionem mutuam commendat. 18 Ad patientiam in afflictionibus, 20 suo exemplo adhortatur.

1 EGo‖[1] sum vitis illa vera, & Pater meus agricola est.

2 Omnem palmitem in me non ferentem fructum, tollit: & omnem qui fert fructum, purgat, vt plus fructus adferat.

3 ‖Iam vos puri estis propter sermonem quem loquutus sum vobis.

4 Manete in me, & ego in vobis, sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso, *id est*, nisi manserit in vite: ita nec vos, nisi in me manseritis.

5 Ego sum vitis, vos palmites: is qui manet in me, & in quo ego *maneo*, hic fert fructum multum. nam absque me nihil potestis facere.

6 ‖Nisi quis in me manserit, eiectus extra *vineam*, statim vt palmes arescet: deinde cogũtur isti *palmites*, & in ignem abijciuntur, & ardent.

7 [2] Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint, ‖quicquid volueritis, petite, & fiet vobis.

8 [2] In hoc glorificatus est Pater meus, vt fructum multum adferatis: & eritis mei discipuli.

9 [3] Prout dilexit me Pater, *ita* & ego dilexi vos: [b] manete in illa mea charitate:

10 Si mandata mea seruaueritis, manebitis in charitate mea: sicut & ego Patris mei mandata seruaui & maneo in eius charitate.

11 Hæc loquutus sum vobis vt gaudium illud meũ in vobis maneat, & gaudium vestrum impleatur.

12 ‖Hoc est præceptum meum, vt diligatis inuicem sicut dilexi vos.

13 Maiorem charitatem nemo habet quam vt animam suam ponat quis pro amicis suis.

14 Vos amici mei estis, si feceritis quæ ego præcipio vobis.

15 Iam non dicam vos seruos: quia seruus nescit quid faciat dominus eius. vos autem dixi amicos: quia omnia quæcunque audiui à Patre meo, notum feci vobis.

16 Non vos me elegistis, sed ego elegi vos, & posui vos vt eatis, & fructum adferatis, & fructus vester permaneat: vt quicquid petieritis Patrem in nomine meo, det vobis.

17 Hæc mando vobis vt diligatis inuicem.

18 Si mundus vos odit, scitote me prius quam vos odisse.

19 Si essetis de mundo, mundus quod suum erat diligeret: quia autem non estis de mundo, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus.

20 Memores estote sermonis quem ego dixi vobis: Non est seruus maior domino suo. si me persecuti sunt, & vos persequentur: si sermonem meum seruarunt, & vestrum seruabunt.

21 Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia nesciunt eum qui misit me.

22 Si non venissem, & locutus fuissem eis, peccatum non haberent: nunc autem excusationem non habent de peccato suo.

23 Qui me odit, & Patrem meum odit.

24 Si opera non fecissem in eis quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: nunc autem & viderunt, & oderunt & me & Patrem meum.

25 Sed vt impleatur sermo qui in lege eorum scriptus est: Quia odio habuerunt me gratis.

26 Cum autem venerit Paracletus quem ego mittam vobis à Patre, Spiritum veritatis qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me.

27 Et vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis.

16 HÆc locutus sum vobis vt non scandalizemini.

2 Excommunicabunt vos: sed venit hora vt omnis qui interficit vos, arbitretur se obsequium præstare Deo.

3 Et hæc facient vobis, quia non nouerunt Patrem neque me.

4 Sed hæc locutus sum vobis, vt cum venerit hora eorum, reminiscamini quia ego dixi vobis. Hæc autem vobis ab initio non dixi, quia vobiscum eram.

5 Nunc autem vado ad eum qui misit me, & nemo ex vobis interrogat me, Quo vadis?

6 Sed quia hæc locutus sum vobis, tristitia implet cor vestrum.

7 Sed ego veritatem dico vobis: expedit vobis vt ego abeam. si enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos: si autem abiero, mittam eum ad vos.

8 Et cum venerit ille, arguet mundum de peccato, & de iustitia, & de iudicio.

9 De peccato quidem, quia non credunt in me.

10 De iustitia autem, quia ad Patrem meum vado, & amplius non videbitis me.

11 De iudicio vero, quia princeps huius mundi iam iudicatus est.

12 Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo.

13 Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. non enim loquetur à semetipso, sed quæcunque audiet loquetur, & quæ ventura sunt annunciabit vobis.

14 Ille me clarificabit, quia de meo accipiet & annunciabit vobis.

15 Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt. propterea dixi quia de meo accipiet & annunciabit vobis.

16 Modicum & non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me, quia vado ad Patrem.

17 Dixerunt ergo ex discipulis eius ad inuicem, Quid est hoc quod dicit nobis, Modicum & non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me, & quia vado ad Patrem?

18 Dicebant ergo, Quid est hoc quod dicit modicum? nescimus quid loquitur.

19 Cognouit autem Iesus quia volebant eum interrogare, & dixit eis, De hoc quæritis inter vos quia dixi, Modicum & non videbitis me, & iterum modicum & videbitis me?

20 Amen amen dico vobis, quia plorabitis & flebitis vos, mundus autem gaudebit: vos autem contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium.

21 Mulier cum parit, tristitiam habet, quia venit hora eius: cum autem peperit puerum, iam non meminit pressuræ propter gaudium, quia natus est homo in mundum.

22 Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis, iterum autem videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis.

23 Et in illo die me non interrogabitis quicquam. Amen amen dico vobis, si quid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.

24 Vsque modo non petistis quicquam in nomine meo. petite & accipietis, vt gaudium vestrum sit plenum.

25 Hæc in prouerbijs locutus sum vobis. venit hora cum iam non in prouerbijs loquar vobis, sed palam de Patre annunciabo vobis.

26 In illo die in nomine meo petetis, & non dico vobis quia ego rogabo Patrem de vobis.

27 Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, & credidistis quia ego à Deo exiui.

28 Exiui à Patre, & veni in mundum: iterum relinquo mundum, & vado ad Patrem.

29 Dicunt ei discipuli eius, Ecce nunc palam loqueris, & prouerbium nullum dicis.

30 Nunc scimus quia scis omnia, & non opus est tibi vt quis te interroget. in hoc credimus quia à Deo existi.

31 Respondit eis Iesus, Modo creditis?

32 Ecce venit hora, & iam venit vt dispergamini vnusquisque in sua, & me solum relinquatis: & non sum solus, quia Pater mecum est.

33 Hæc locutus sum vobis vt in me pacem habeatis. in mundo pressuram habebitis, sed confidite, ego vici mundum.

17 HÆc locutus est Iesus, & leuatis oculis in cælum dixit, Pater venit hora, clarifica filium tuum, vt filius tuus clarificet te:

2 Sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, vt omne quod dedisti ei det eis vitam æternam.

3 Hæc autem est vita æterna, vt cognoscant te solum Deum verum, & quem misisti Iesum Christum.

4 Ego te clarificaui super terram, opus consummaui quod dedisti mihi vt faciam.

5 Et nunc clarifica me tu Pater apud temetipsum, claritate quam habui prius quam mundus esset apud te.

6 Manifestaui nomen tuum hominibus quos dedisti mihi de mundo. tui erant, & mihi dedisti eos, & sermonem tuum seruarunt.

7 Nunc cognouerunt quia omnia quæ dedisti mihi, abs te sunt.

8 Quia verba quæ dedisti mihi, dedi eis, & ipsi acceperunt, & cognouerunt vere quia à te exiui, & credidерunt quia tu me misisti.

9 Ego pro eis rogo. non pro mundo rogo, sed pro his quos dedisti mihi, quia tui sunt.

10 Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt, & clarificatus sum in eis.

11 Et iam non sum in mundo, & hi in mundo sunt, & ego ad te venio. Pater sancte, serua eos in nomine tuo quos dedisti mihi, vt sint vnum sicut & nos.

12 Cum essem cum eis ego seruabam eos in nomine tuo. quos dedisti mihi custodiui, & nemo ex eis perijt nisi filius perditionis, vt scriptura impleatur.

13 Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo, vt habeant gaudium meum impletum in semetipsis.

14 Ego dedi eis sermonem tuum, & mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut & ego non sum de mundo.

15 Non rogo vt tollas eos de mundo, sed vt serues eos à malo.

16 De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo.

17 Sanctifica eos in veritate. sermo tuus veritas est.

18 Sicut me misisti in mundum, & ego misi eos in mundum.

19 Et pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate.

20 Non pro eis autem rogo tantum, sed & pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me.

21 Vt omnes vnum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint: vt credat mundus quia tu me misisti.

22 Et ego claritatem quam dedisti mihi, dedi eis, vt sint vnum sicut & nos vnum sumus.

23 Ego in eis, & tu in me, vt sint consummati in vnum, & cognoscat mundus quia tu me misisti, & dilexisti eos sicut & me dilexisti.

24 Pater quos dedisti mihi, volo vt vbi ego sum & illi sint mecum, vt videant claritatem meam quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante constitutionem mundi.

25 Pater iuste, mundus te non cognouit, ego autem te cognoui, & hi cognouerunt quia tu me misisti.

26 Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam, vt dilectio qua dilexisti me in ipsis sit, & ego in ipsis.

18 HÆc cum dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, vbi erat hortus in quem introiuit ipse & discipuli eius.

2 Sciebat autem & Iudas qui tradebat eum locum, quia frequenter Iesus conuenerat illuc cum discipulis suis.

3 Iudas ergo cum accepisset cohortem, & à pontificibus & Pharisæis ministros, venit illuc cum lanternis & facibus & armis.

4 Iesus itaque sciens omnia quæ ventura erant super eum, processit & dixit eis, Quem quæritis?

5 Responderunt ei, Iesum Nazarenum. Dicit eis Iesus, Ego sum. Stabat autem & Iudas qui tradebat eum, cum ipsis.

6 Vt ergo dixit eis, Ego sum, abierunt retrorsum & ceciderunt in terram.

7 Iterum ergo interrogauit eos, Quem quæritis? Illi autem dixerunt, Iesum Nazarenum.

8 Respondit Iesus, Dixi vobis quia ego sum. si ergo me quæritis, sinite hos abire.

9 Vt impleretur sermo quem dixerat, Quia quos dedisti mihi non perdidi ex eis quemquam.

10 Simon ergo Petrus habens gladium eduxit eum, & percussit pontificis seruum, & abscidit auriculam eius dexteram. Erat autem nomen seruo Malchus.

11 Dixit ergo Iesus Petro, Mitte gladium tuum in vaginam. calicem quem dedit mihi Pater non bibam illum?

12 Cohors ergo & tribunus & ministri Iudæorum comprehenderunt Iesum & ligauerunt eum.

13 Et adduxerunt eum ad Annam primum. erat enim socer Caiphæ qui erat pontifex anni illius.

14 Erat autem Caiphas qui consilium dederat Iudæis, quia expedit vnum hominem mori pro populo.

15 Sequebatur autem Iesum Simon Petrus & alius discipulus. discipulus autem ille erat notus pontifici, & introiuit cum Iesu in atrium pontificis.

16 Petrus autem stabat ad ostium foris. exiuit ergo discipulus alius qui erat notus pontifici, & dixit ostiariæ, & introduxit Petrum.

17 Dicit ergo ancilla ostiaria Petro, Numquid & tu ex discipulis es hominis huius? Dicit ille, Non sum.

18 Stabant autem serui & ministri ad prunas quia frigus erat, & calefaciebant se. erat autem & Petrus cum ipsis stans & calefaciens se.

19 Pontifex ergo interrogauit Iesum de discipulis suis & de doctrina eius.

20 Respondit ei Iesus, Ego palam locutus sum mundo. ego semper docui in synagoga & in templo quo omnes Iudæi conueniunt, & in occulto locutus sum nihil.

21 Quid me interrogas? interroga eos qui audierunt quid locutus sum ipsis. ecce hi sciunt quæ dixerim ego.

22 Hæc autem cum dixisset, vnus assistens ministrorum dedit alapam Iesu, dicens, Sic respondes pontifici?

23 Respondit ei Iesus, Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo. si autem bene, quid me cædis?

24 Et misit eum Annas ligatum ad Caiphan pontificem.

25 Erat autem Simon Petrus stans & calefaciens se. dixerunt ergo ei, Numquid & tu ex discipulis eius es? Negauit ille & dixit, Non sum.

26 Dicit vnus de seruis pontificis cognatus eius cuius abscidit Petrus auriculam, Nonne ego te vidi in horto cum illo?

27 Iterum ergo negauit Petrus, & statim gallus cecinit.

28 Adducunt ergo Iesum à Caiphan in prætorium. erat autem mane, & ipsi non introierunt in prætorium vt non contaminarentur, sed vt manducarent pascha.

29 Exiuit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit, Quam accusationem affertis aduersus hominem hunc?

30 Responderunt & dixerunt ei, Si non esset hic malefactor, non tibi tradidissemus eum.

31 Dixit ergo eis Pilatus, Accipite eum vos, & secundum legem vestram iudicate eum. Dixerunt ergo ei Iudæi, Nobis non licet interficere quemquam.

32 Vt sermo Iesu impleretur quem dixit significans qua morte esset moriturus.

33 Introiuit ergo iterum in prætorium Pilatus, & vocauit Iesum, & dixit ei, Tu es rex Iudæorum?

34 Respondit Iesus, A temetipso hoc dicis, an alij dixerunt tibi de me?

35 Respondit Pilatus, Numquid ego Iudæus sum? gens tua & pontifices tradiderunt te mihi. quid fecisti?

36 Respondit Iesus, Regnum meum non est de hoc mundo. si regnum meum esset de hoc mundo, ministri mei decertarent vt non tradar Iudæis. nunc autem regnum meum non est hinc.

37 Dixit ergo ei Pilatus, Ergo rex es tu? Respondit Iesus, Tu dicis quia rex sum ego. ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati. omnis qui est ex veritate audit vocem meam.

38 Dicit ei Pilatus, Quid est veritas? Et cum hoc dixisset, iterum exiuit ad Iudæos, & dicit eis, Ego nullam inuenio in eo causam.

39 Est autem consuetudo vobis vt vnum dimittam vobis in pascha. vultis ergo dimittam vobis regem Iudæorum?

40 Omnes rursum clamauerunt dicentes, Non hunc sed Barabbam. erat autem Barabbas latro.

19 TUnc ergo apprehendit Pilatus Iesum & flagellauit.

2 Et milites plectentes coronam de spinis imposuerunt capiti eius, & veste purpurea circumdederunt eum.

3 Et venientes ad eum dicebant, Aue rex Iudæorum, & dabant ei alapas.

4 Exiuit iterum Pilatus foras, & dicit eis, Ecce adduco vobis eum foras, vt cognoscatis quia nullam in eo causam inuenio.

5 Exiuit ergo Iesus portans coronam spineam & purpureum vestimentum, & dicit eis Pilatus, Ecce homo.

6 Cum ergo vidissent eum pontifices & ministri, clamabant dicentes, Crucifige, crucifige eum. Dicit eis Pilatus, Accipite eum vos & crucifigite. ego enim non inuenio in eo causam.

7 Responderunt ei Iudæi, Nos legem habemus, & secundum legem debet mori, quia filium Dei se fecit.

8 Cum audisset ergo Pilatus hunc sermonem magis timuit.

9 Et ingressus prætorium iterum dicit ad Iesum, Vnde es tu? Iesus autem responsum non dedit ei.

10 Dicit ergo ei Pilatus, Mihi non loqueris? nescis quia potestatem habeo crucifigere te, & potestatem habeo dimittere te?

11 Respondit Iesus, Non haberes potestatem aduersum me vllam nisi tibi datum esset desuper. propterea qui tradidit me tibi maius peccatum habet.

12 Et exinde quærebat Pilatus dimittere eum. Iudæi autem clamabant dicentes, Si hunc dimittis non es amicus Cæsaris. omnis enim qui se regem facit, contradicit Cæsari.

13 Pilatus ergo cum audisset hos sermones, adduxit foras Iesum, & sedit pro tribunali in loco qui dicitur Lithostrotos, Hebraice autem Gabbatha.

14 Erat autem parasceue paschæ, hora quasi sexta, & dicit Iudæis, Ecce rex vester.

15 Illi autem clamabant, Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus, Regem vestrum crucifigam? Responderunt pontifices, Non habemus regem nisi Cæsarem.

16 Tunc ergo tradidit eum illis vt crucifigeretur. Susceperunt autem Iesum & eduxerunt.

17 Et bajulans sibi crucem exiuit in eum qui dicitur Calvariæ locum, Hebraice autem dicitur Golgotha.

18 Vbi eum crucifixerunt, & cum eo alios duos hinc & inde, medium autem Iesum.

19 Scripsit autem & titulum Pilatus, & posuit super crucem. Erat autem scriptum, Iesus Nazarenus rex Iudæorum.

20 Hunc ergo titulum multi legerunt Iudæorum, quia prope erat ciuitatem locus vbi crucifixus est Iesus. Et erat scriptum Hebraice, Græce, Latine.

21 Dicebant ergo pontifices Iudæorum Pilato, Ne scribas, Rex Iudæorum, sed quia ipse dixit, Rex sum Iudæorum.

22 Respondit Pilatus, Quod scripsi, scripsi.

23 Milites ergo cum crucifixissent Iesum, acceperunt vestimenta eius, & fecerunt quatuor partes, vnicuique militi partem, & tunicam. Erat autem tunica inconsutilis, desuper contexta per totum.

24 Dixerunt ergo ad inuicem, Non scindamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit, vt scriptura impleatur dicens, Diuisa sunt vestimenta mea sibi, & super vestem meam miserunt sortem. Et milites quidem hæc fecerunt.

25 Stabant autem iuxta crucem Iesu mater eius, & soror matris eius Maria Cleophæ & Maria Magdalene.

26 Cum vidisset ergo Iesus matrem & discipulum stantem quem diligebat, dicit matri suæ, Mulier, ecce filius tuus.

27 Deinde dicit discipulo, Ecce mater tua. & ex illa hora accepit eam discipulus in sua.

28 Postea sciens Iesus quia omnia consummata sunt, vt consummaretur scriptura dicit, Sitio.

29 Vas ergo positum erat aceto plenum. Illi autem spongiam aceto plenam hyssopo circumdantes obtulerunt ori eius.

30 Cum ergo accepisset Iesus acetum dixit, Consummatum est. Et inclinato capite tradidit spiritum.

31 Iudæi ergo quoniam parasceue erat, vt non remanerent in cruce corpora sabbato, erat enim magnus dies ille sabbati, rogauerunt Pilatum vt frangerentur eorum crura & tollerentur.

32 Venerunt ergo milites & primi quidem fregerunt crura & alterius qui crucifixus est cum eo.

33 Ad Iesum autem cum venissent, vt viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura.

34 Sed vnus militum lancea latus eius aperuit, & continuo exiuit sanguis & aqua.

35 Et qui vidit testimonium perhibuit, & verum est testimonium eius. & ille scit quia vera dicit, vt & vos credatis.

36 Facta sunt enim hæc vt scriptura impleretur, Os non comminuetis ex eo.

37 Et iterum alia scriptura dicit, Videbunt in quem transfixerunt.

38 Post hæc autem rogauit Pilatum Ioseph ab Arimathæa, qui erat discipulus Iesu occultus autem propter metum Iudæorum, vt tolleret corpus Iesu. Et permisit Pilatus. Venit ergo & tulit corpus Iesu.

39 Venit autem & Nicodemus qui venerat ad Iesum nocte primum, ferens mixturam myrræ & aloes quasi libras centum.

40 Acceperunt ergo corpus Iesu & ligauerunt illud cum aromatibus sicut mos est Iudæis sepelire.

41 Erat autem in loco vbi crucifixus est hortus, & in horto monumentum nouum in quo nondum quisquam positus fuerat.

42 Ibi ergo propter parasceuen Iudæorum, quia iuxta erat monumentum, posuerunt Iesum.

20 MAria autem Magdalene venit mane cum adhuc tenebræ essent ad monumentum, & vidit lapidem sublatum à monumento.

2 Cucurrit ergo & venit ad Simonem Petrum & ad alium discipulum quem amabat Iesus, & dicit eis, Tulerunt Dominum de monumento, & nescimus vbi posuerunt eum.

3 Exiuit ergo Petrus & discipulus alius, & venerunt ad monumentum.

4 Currebant autem duo simul, & discipulus alius præcucurrit citius Petro, & venit prior ad monumentum.

5 Et cum se inclinasset vidit posita sindones, non tamen introiuit.

6 Venit ergo & Simon Petrus sequens eum, & introiuit in monumentum, & vidit sindones positas,

7 Et sudarium quod fuerat super caput eius, non cum sindonibus positum, sed seorsum involutum in vnum locum.

8 Tunc ergo introiuit & discipulus alius qui venerat prior ad monumentum, & vidit & credidit.

9 Nondum enim sciebant scripturam quia oportet eum à mortuis resurgere.

10 Abierunt ergo iterum discipuli ad semetipsos.

11 Maria autem stabat ad monumentum foris plorans. dum ergo ploraret inclinauit se & prospexit in monumentum,

12 Et vidit duos angelos in albis sedentes vnum ad caput & vnum ad pedes, vbi positum fuerat corpus Iesu.

13 Dicunt ei illi, Mulier quid ploras? Dicit eis, Quia tulerunt Dominum meum, & nescio vbi posuerunt eum.

14 Hæc cum dixisset conuersa est retrorsum & vidit Iesum stantem, & non sciebat quia Iesus est.

15 Dicit ei Iesus, Mulier quid ploras? quem quæris? Illa existimans quia hortulanus esset, dicit ei, Domine si tu sustulisti eum, dic mihi vbi posuisti eum, & ego eum tollam.

16 Dicit ei Iesus, Maria. Conuersa illa dicit ei, Rabboni, quod dicitur Magister.

17 Dicit ei Iesus, Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum. vade autem ad fratres meos & dic eis, Ascendo ad Patrem meum & Patrem vestrum, Deum meum & Deum vestrum.

18 Venit Maria Magdalene annuncians discipulis quia vidit Dominum, & hæc dixit ei.

19 Cum ergo sero esset die illa vna sabbatorum, & fores essent clausæ vbi erant discipuli congregati propter metum Iudæorum, venit Iesus & stetit in medio, & dicit eis, Pax vobis.

20 Et cum hoc dixisset ostendit eis manus & latus. Gauisi sunt ergo discipuli viso Domino.

21 Dixit ergo eis iterum, Pax vobis. Sicut misit me Pater & ego mitto vos.

22 Cum hoc dixisset insufflauit & dicit eis, Accipite Spiritum sanctum.

23 Quorum remiseritis peccata remittuntur eis, & quorum retinueritis retenta sunt.

24 Thomas autem vnus de duodecim qui dicitur Didymus non erat cum eis quando venit Iesus.

25 Dixerunt ergo ei alij discipuli, Vidimus Dominum. Ille autem dixit eis, Nisi videro in manibus eius fixuram clauorum, & mittam manum meam in latus eius, non credam.

26 Et post dies octo rursum erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis. venit Iesus ianuis clausis & stetit in medio, & dixit, Pax vobis.

27 Deinde dicit Thomæ, Infer digitum tuum huc & vide manus meas, & affer manum tuam & mitte in latus meum, & noli fieri incredulus sed fidelis.

28 Respondit Thomas & dixit ei, Dominus meus & Deus meus.

29 Dicit ei Iesus, Quia vidisti me Thoma credidisti, beati qui non viderunt & credunt.

30 Multa quidem & alia signa fecit Iesus coram discipulis suis quæ non sunt scripta in libro hoc.

31 Hæc autem scripta sunt vt credatis quia Iesus est Christus filius Dei, & vt credentes vitam habeatis in nomine eius.

21 POstea manifestauit se iterum Iesus discipulis ad mare Tiberiadis. manifestauit autem sic.

2 Erant simul Simon Petrus & Thomas qui dicitur Didymus, & Nathanael qui erat à Cana Galilææ, & filij Zebedæi, & alij ex discipulis eius duo.

3 Dicit eis Simon Petrus, Vado piscari. Dicunt ei, Venimus & nos tecum. Exierunt & ascenderunt in nauim, & illa nocte nihil prehenderunt.

4 Mane autem iam stante, stetit Iesus in littore, non tamen sciebant discipuli quia Iesus est.

5 Dicit ergo eis Iesus, Pueri numquid pulmentarium habetis? Responderunt ei, Non.

6 Qui dixit eis, Mittite in dexteram nauigij rete & inuenietis. Miserunt ergo & iam non valebant illud trahere præ multitudine piscium.

7 Dicit ergo discipulus ille quem diligebat Iesus Petro, Dominus est. Simon Petrus cum audisset quia Dominus est, tunicam succinctus erat, & misit se in mare.

8 Alij autem discipuli nauigio venerunt, non enim longe erant à terra, sed quasi cubitis ducentis, trahentes rete piscium.

9 Vt ergo descenderunt in terram, vident prunas positas & piscem superpositum & panem.

10 Dicit eis Iesus, Afferte de piscibus quos prehendistis nunc.

11 Ascendit Simon Petrus & traxit rete in terram plenum magnis piscibus centum quinquaginta tribus, & cum tanti essent non est scissum rete.

12 Dicit eis Iesus, Venite prandete. Nemo audebat discumbentium interrogare eum, Tu quis es? scientes quia Dominus est.

13 Et venit Iesus & accipit panem & dat eis, & piscem similiter.

14 Hoc iam tertio manifestatus est Iesus discipulis suis, cum resurrexisset à mortuis.

15 Cum ergo prandissent dicit Simoni Petro Iesus, Simon Ioannis diligis me plus his? Dicit ei, Etiam Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei, Pasce agnos meos.

16 Dicit ei iterum, Simon Ioannis diligis me? Ait illi, Etiam Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei, Pasce agnos meos.

17 Dicit ei tertio, Simon Ioannis amas me? Contristatus est Petrus quia dixit ei tertio, Amas me? & dixit ei, Domine tu omnia nosti, tu scis quia amo te. Dicit ei Iesus, Pasce oues meas.

18 Amen amen dico tibi, cum esses iunior cingebas te & ambulabas vbi volebas. cum autem senueris extendes manus tuas, & alius te cinget & ducet quo tu non vis.

19 Hoc autem dixit significans qua morte clarificaturus esset Deum. Et cum hoc dixisset dicit ei, Sequere me.

20 Conuersus Petrus vidit illum discipulum quem diligebat Iesus sequentem, qui & recubuit in cœna super pectus eius & dixit, Domine quis est qui tradet te?

21 Hunc ergo cum vidisset Petrus dicit Iesu, Domine hic autem quid?

22 Dicit ei Iesus, Sic eum volo manere donec veniam, quid ad te? tu me sequere.

23 Exiit ergo sermo iste inter fratres quia discipulus ille non moritur. Et non dixit ei Iesus, Non moritur, sed, Sic eum volo manere donec veniam, quid ad te?

24 Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his, & scripsit hæc, & scimus quia verum est testimonium eius.

25 Sunt autem & alia multa quæ fecit Iesus, quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere eos qui scribendi sunt libros. Amen.

---

h Spiritus sanctus dicitur spiritus veritatis, ab effectu, quia veritatem inspirat, alioqui in seipso veritatem habet. i Homines mundani. k Filius in Patre est essentialiter, in discipulis respectu quodam, tanquam auctor & spiritualiter. l Me quasi aspectabilis cognitione exhibebo: est autem talis exhibitio non corporalis, sed spiritualis, & omnium maximè perspicua. m Illud referendum est ad personam Mediatoris, qua respectu Patris minor est Filio.

n Quasi dicat, nec statim aggredietur Satã tam viribus, sed in me nihil habet iuris, nec in me quicquam cõperiet, quale se inuecturum sperat.

CAP. XV.

Mat. 15. 13. Supra, 13. 11.

1 Natura penitus aridi, & flammis tantùm aptissimus. Itaq; vt viuamus & frugiferi simus, necesse est primũ omnium nos Patri manu, Christo, veluti viti palmites, inseri: deinde insitos quotidiana meditatione Verbi & cruce putari: alioqui ne insitum quidẽ fuisse cuiquã proderit, nisi penitus viti adhærens sucũ inde hauserit.

Coloss. 1. 23. 1. Iohan. 3. 2°. Supra, 13. 34, 1. Thess. 4. 9.

2 Is demùm in Christo manet, qui in ipsius doctrina acquiescit, ac proinde veros fructus edit: Pater autẽ vicissim istiusmodi homini nihil prorsus denegabit. 3 Charitas Patris in Filium & Filij in nos, & nostra tum in Deum tum in proximum, perpetuo inter se nexu cohærent: nec quicquam est ea suauius. Prodit autem sese charitas ex effectis, cuius perfectissimum exemplar Christus ipse nobis suppeditat.

a Quasi dicat, Ita glorificabitur Pater meus, & ita demum eritis mei discipuli, si multum fructum attuleritis. b 1. In illa charitate qua ego vos prosequor, reciprocatur autem ista charitas.

1 Ioh 3.11, & 4.21.

ligatis alij alios, prout dilexi vos.

13 ‖ Maiorem hac charitatem nemo habet, vt quis animam suam ponat pro amicis suis.

14 Vos amici mei eritis, si feceritis quæcunque ego mando vobis.

15 [4] Non amplius dicam vos seruos: quia seruus nescit quid faciat dominus eius: vos autem dixi amicos, quia omnia quæ audiui à Patre meo, nota feci vobis.

16 [5] Non vos me [c] elegistis, sed ego elegi vos, & ‖ constitui vos, vt abeuntes fructum adferatis, & fructus vester maneat: vt quicquid petieritis à Patre in nomine meo, det vobis.

17 Hæc mando vobis, vt diligatis alij alios.

18 [6] Si mundus vos odit, scitis me prius quàm vos, illis odio habitum.

19 Si ex mundo fuissetis, mundus quod suum est amaret: quia verò ex mundo non estis, sed ego elegi vos ex mundo, propterea odit vos mundus.

20 Mementote sermonis quem ego dixi vobis, ‖ Non est seruus maior domino suo. ‖ si me persequuti sunt, & vos persequentur: si sermonem meum seruauerunt, & vestrum seruabunt.

21 ‖ [7] Sed hæc omnia facient vobis propter nomen meum, quia non nouerunt eum qui misit me.

22 [d] Si non venissem, & loquutus essem eis, peccatum non haberent: nunc autem non habent quod prætexant peccato suo.

23 Qui me odit, [e] & etiam Patrem meum odit.

24 Si opera non fecissem inter eos quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent: nunc autem & viderunt, & oderunt & me & Patrem meum.

25 Sed *oportet* vt impleatur sermo qui in [e] Lege eorum scriptus est, ‖ Oderunt me immeritò.

26 [8] Quum autem venerit Consolator ille ‖ quem ego mittam vobis à Patre, (Spiritus, *inquam*, ille veritatis, qui à Patre emanat) ille testabitur de me.

4 Euangelij doctrina, sicut Christi vox prodita est, perfectissima est & absolutissima consilij Dei, quòd ad salutē nostrā attinet, declaratio, Apostolis commissa.

Mat. 28. 19.

5 Christus autor est ac conseruator Euangelici ministerij ad finem vsque mundi. Est autem ministris in primis opus tū precibus tū charitate mutua.

Supra, 13. 16, mat. 10. 24. Mat. 24. 9. Infra, 16. 4.

6 Non modò non perterrefacere, sed etiā cōfirmare fidos Christi ministros debet, quod instar Domini sui sint mūdo exosi.

7 Odium mūdi aduersus Christū, ex mētis stupore, sponte quāmē cœcutientis, oritur, vt mundus nihil plane habeat quod culpæ suæ prætexat.

Psal. 34. 19

8 Aduersus impiorum rabiem interiore testimonio Spiritus sancti perstatur: sed non alia vox est Spiritus sancti quàm quæ Apostolorum ore sonat.

c Differte hoc loco dicitur, Salutem hominis esse solius fructu & benignitatis Dei aterni, & nullius meriti ipsorū. d Quasi dicat, Nisi venissem, isti coram Dei tribunali non desinerent dicere se fuisse religiosos & planè alienos à peccato: sed qui ad eos veneram, & me planè reiciant, ereptum est illis quicquid sua improbitati prætexuissent. e Aliquando Legis nomine intelligitur Pentateuchus, hoc loco pro tota Scriptura: locus enim quem citat, legitur in Psalmorum libro.

Supra, 14. 26, Iac. 4. 4.

27 Sed & vos testabimini, quia à principio mecum estis.

CAP. XVI.

1 Crucem prædicit discipulis. 7 Consolatorem promittens, 8 9 13 eius officium describit. 21 Mulieri parienti afflictiones suorum comparat.

1 HÆc [1] loquutus sum vobis vt ne offendamini.

2 Mouebunt vos synagogis: imò veniet tempus quum quisquis trucidabit vos putabit *se* cultum præstare Deo.

3 Et hæc facient vobis, quia nō nouerunt Patrem, neque me.

4 ‖ Sed hæc loquutus sum vobis, vt quum venerit tempus illud, meminer itis eorum, quòd ego *hæc* dixerim vobis. hæc autem vobis à principio non dixi, quia vobiscum eram.

5 Nunc autem abeo ad eum qui misit me, & nemo ex vobis interrogat me quò abeam.

6 Sed quia hæc loquutus sum vobis, tristitia impleuit cor vestrum.

7 [2] Sed ego veritatem dico vobis, expedit vobis vt ego abeam. nisi enim abiero, Consolator ille non veniet ad vos: sin autem profectus fuero, mittam eum ad vos.

8 [3] Et quum venerit ille, [a] arguet [b] mundum de peccato, & de iustitia & de iudicio.

9 De peccato quidem, eo quòd non credunt in me:

10 [c] De iustitia verò, eo quòd ad Patrem abeam, & amplius non conspicietis me:

11 [d] De iudicio autē, [e] eo quòd princeps huius mundi condemnatus sit.

CAP. XVI.

1 Euangelij ministris nō tantùm ab apertis hostibus, sed etiā ab ijs ipsis qui domestici atq; adeò columnæ Ecclesiæ sibi videntur, quorum probra sunt expectanda.

Supra, 15. 21.

2 Christi absentia secundum carnem, Ecclesiæ vtilis, vt à spirituali ipsius virtute toti pendeamus.

3 Spiritus Dei ita est in prædicatione Verbi efficax, vt mundū etiā inuitū tandē cogat & suā iniustitiā, & Christi iustitiam ac omnipotentiam fateri.

a Conuincet ita vt nihil habeat quod prætexat.

b Respicit tempus illud quod ipsius asserationem consequutum est, cum effuso in Ecclesiam Spiritu, omnes contradicentes maximè coarguit: Conuicti autem fuere ipsi Christi hostes peccati, quum coacti sunt profiteri se in eo erraſſe quod non credidissent, ideo dicebant Petro, Act. 2. Quid faciemus viri fratres? c Ipsius Christi: quum enim mundus videbit per me Spiritum effusum, fateri cogetur, me iustum fuisse, qui ex hoc mundo discedens, non fierem damnatus à Patre. d De autoritate illa ac potestate, quam ego tunc obtinebo in cælo & in terra. e Id est, Quia ipsum intelligent & cognoscent me, diabolo seperato, impotentem in mundo exercere, quum viderint omnes sese frustrà vobis opponere, quoniam vos armabo virtute illa cælesti, qua destruatis omnem celsitudinem quæ extollitur aduersus cognitionem Dei, Vide 2. Corinth. 10. 11.

12 [4] Adhuc

12 [4] Adhuc multa habeo quæ vobis dicam, sed nunc non potestis portare.

13 Quum autem venerit ille, *id est* Spiritus veritatis, deducet vos in omnem veritatẽ. non enim loquitur à semetipso, sed quæcunque audierit loquetur, & quæ ventura sunt renuntiabit vobis.

14 [5] Ille me glorificabit, quia de meo accipiet quod renuntiabit vobis.

15 Omnia quę habet Pater, mea sunt: propterea *illum* de meo accepturũ quod renuntiabit vobis.

16 [6] Paulisper, & non cõspicietis me: & rursum paulisper, & videbitis me, [8] quia ego vado ad Patrem,

17 Dixerunt ergo *quidam* ex discipulis eius alij ad alios, Quid est hoc quod dicit nobis, Paulisper, & non conspicietis me: & rursus paulisper, & videbitis me: &, Quia ego vado ad Patrem?

18 Dicebant ergo, Quid illud est quod dicit paulisper? nescimus quid loquatur.

19 Cognouit autem Iesus eos velle ipsum interrogare, & dixit eis, De hoc quæritis inter vos, quòd dixi, Paulisper, & non videbitis me: & iterum paulisper & videbitis me?

20 Amen, amen dico vobis, flebitis vos, & lamentabimini, mundus autem gaudebit: vos verò tristes eritis, sed tristitia vestra euadet in gaudium.

21 Mulier quum parit, doloré habet, quia venit hora eius: quum autem peperit puerulum, iam nõ meminit oppressionis, quòd gaudeat hominem esse natum in mundo.

22 Et vos igitur nunc quidem tristitia tenemini, sed rursum videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis.

23 [7] Et illo die me non interrogabitis quicquã. ‖ Amen, amen dico vobis, quæcunque petieritis à Patre meo in nomine meo, dabit vobis.

24 Vsque adhuc non petijstis quicquam in nomine meo: petite, & accipietis, vt gaudium vestrum sit plenum.

25 Hæc loquutus sum vobis per prouerbia. at veniet tempus quum iam non per prouerbia loquar vobis, sed apertè de Patre meo renuntiabo vobis.

26 [8] Illo die in nomine meo petetis: & nõ dico vobis me rogaturum Patrem pro vobis.

27 Ipse enim Pater amat vos, quia vos me amastis, & credidistis me à Deo exiuisse.

28 ‖ Exiui à Patre, & veni in mũdum: iterum relinquo mundum, & proficiscor ad Patrem.

29 [9] Dicunt ei discipuli eius, Ecce, nunc apertè loqueris, nec prouerbium vllum dicis.

30 Nunc scimus te scire omnia, nec opus est tibi vt quis te interroget: per hoc credimus te à Deo exiuisse.

31 Respondit eis Iesus, Nunc creditis?

32 ‖ [10] Ecce, veniet tempus, & iam venit, quum dispergemini vnusquisque ad suos, meq; solum relinquetis. sed non sum solus: nam Pater mecum est.

33 [11] Hæc loquutus sum vobis vt [h] in me pacem habeatis. in mundo oppressionem habebitis: sed confidite, ego vici mundum.

4 Apostoli doctrina à Spiritu sancto profecta est, & quidẽ omnibus suis numeris absoluta.

5 Spiritus sanctus nullam nouam doctrinam affert, sed Christi voce traditam docet, & animis insculpit.

6 Gratia Spiritus sancti, viuũ est speculum in quo verè conspicitur Christus, perspicacissimis videlicet fidei, non autem lusciosis illius carnis oculis: vnde perẽe gaudium in medijs etiam doloribus sentitur.

7 Spiritus sanctus ab ascensione Christi in Apostolos effusus, summa quæque mysteria & salutis nostræ arcana, tum ipsos, tum etiam Ecclesiam perpetuò erudijt & ad finem vsque seculorum erudiet. *Iuxta 14.25, cap. 7.7, & 15.22, mat. 11.25, & luc. 21.15, & 10.21.*

8 Summa cultus Dei est inuocatio Patris in nomine Filij mediatoris qui iam exauditus est pro nobis, pro quibus & exinanitus fuit, & nunc est glorificatus. *Infra, 17.1.*

9 Fides & stolida securitas plurimùm distant. *Mat. 26.31, mar. 14.27.*

10 Christi virtuti nihil detrahit, neque mundi improbitas, neque suorum imbecillitas.

11 Ex vnius Christi victoria pendet Ecclesiæ firmitas.

h In me prorsus conquiescatis: Pax enim hoc loco opponitur perturbationi ac tristitiæ.

CAP. XVII.

1 Orat Christus vt mutua sit illustratio gloriæ suæ & Patris. 9 Orat pro Apostolis, 20 & toto credentium grege.

1 HÆc [1] loquutus est Iesus, & sustulit oculos in cœlum, dixitque, [2] Pater, venit hora illa, glorifica Filium tuum, vt & Filius tuus te glorificet.

2 ‖ Sicut dedisti ei autoritatem *in* [a] omnem carnem, vt quotquot dedisti ei, det eis vitam æternam.

3 Hæc est autem vita æterna, vt te [b] solum cognoscant *esse* Deum verum, & quem misisti Iesum Christum.

4 Ego te glorificaui in terra: opus cõsummaui quod dedisti mihi vt facerẽ.

CAP XVII.

Mat 28 18.

1 Iesus Christus æternus Pontifex, moxseipsum oblaturus, solennibus precibus seipsum, vt victimam, & nos vna seum, Deo Patri consecrat. Itaque hæc precatio fuit à condito mundo, est, & erit ad finem vsq; seculorum, Ecclesiæ Dei fundamentum.

2 Præfatur sese, ficutin mundum venit, in quo per fidem apprehenso gloriam suam seruandis suis electis patefaceret Pater, ita huic vni rei studuisse, ac proinde petere vt absoluto suo operi benedicat Pater.

a In omnes homines. b Patrem solum verum Deum vocat, vt illum falsis omnibus dijs opponat, nõ vt seipsum & Spiritum sanctum excludat, quum sui cognitionem statim cum Patris cognitione coniungat, sed suo more totã diuinitatem in Patris persona proponit. Sic Pater dicitur solus Rex, immortalis, sapiens, habitans lucem inaccessam, inuisibilis, Rom. 16.27. 1. Tim. 1.17.

4 Adhuc multa habeo quæ vobis dicam, sed nunc non potestis portare. Quia tensio ad æternam gloriam, vnde futurum est vt vobis aliquando multò magis quam antea: Tunc enim verè, quis & quantus sim experiamini.

5 Ille me glorificabit, quia de meo accipiet quod renuntiabit vobis. Ille me glorificabit, quia de meo accipiet quod renuntiabit vobis. Spiritus sanctus nullam nouam doctrinam affert, sed Christi voce traditam docet, & animis insculpit.

6 Paulisper, & non cõspicietis me: & rursum paulisper, & videbitis me, quia ego vado ad Patrem, Grauia Spiritus sancti, viuũ est speculum in quo verè conspicitur Christus, perspicacissimis videlicet fidei, non autem lusciosis illius carnis oculis: vnde perẽe gaudium in medijs etiam doloribus sentitur.

7 Et illo die me non interrogabitis quicquã. ‖ Amen, amen dico vobis, quæcunque petieritis à Patre meo in nomine meo, dabit vobis. Spiritus sanctus ab ascensione Christi in Apostolos effusus, summa quæque mysteria & salutis nostræ arcana, tum ipsos, tum etiam Ecclesiam perpetuò erudijt & ad finem vsque seculorum erudiet. Iuxta 14.25, cap. 7.7, & 15.22, mat. 11.25, & luc. 21.15, & 10.21.

f Vbi paulum tempora præterierit,

8 Illo die in nomine meo petetis: & nõ dico vobis me rogaturum Patrem pro vobis. Summa cultus Dei est inuocatio Patris in nomine Filij mediatoris qui iam exauditus est pro nobis, pro quibus & exinanitus fuit, & nunc est glorificatus. Infra, 17.1.

9 Dicunt ei discipuli eius, Ecce, nunc apertè loqueris, nec prouerbium vllum dicis. Fides & stolida securitas plurimùm distant. Mat. 26.31, mar. 14.27.

10 Ecce, veniet tempus, & iam venit, quum dispergemini vnusquisque ad suos, meq; solum relinquetis. sed non sum solus: nam Pater mecum est. Christi virtuti nihil detrahit, neque mundi improbitas, neque suorum imbecillitas.

11 Hæc loquutus sum vobis vt in me pacem habeatis. in mundo oppressionem habebitis: sed confidite, ego vici mundum. Ex vnius Christi victoria pendet Ecclesiæ firmitas.

h In me prorsus conquiescatis: Pax enim hoc loco opponitur perturbationi ac tristitiæ.

1 Orat Christus vt mutua sit illustratio gloriæ suæ & Patris. 9 Orat pro Apostolis, 20 & toto credentium grege.

1 Hæc loquutus est Iesus, & sustulit oculos in cœlum, dixitque, Pater, venit hora illa, glorifica Filium tuum, vt & Filius tuus te glorificet.

2 ‖ Sicut dedisti ei autoritatem in omnem carnem, vt quotquot dedisti ei, det eis vitam æternam.

3 Hæc est autem vita æterna, vt te solum cognoscant esse Deum verum, & quem misisti Iesum Christum.

4 Ego te glorificaui in terra: opus cõsummaui quod dedisti mihi vt facerẽ.

Cap xvii. Mat 28 18. 1 Iesus Christus æternus Pontifex, moxseipsum oblaturus, solennibus precibus seipsum, vt victimam, & nos vna seum, Deo Patri consecrat. Itaque hæc precatio fuit à condito mundo, est, & erit ad finem vsq; seculorum, Ecclesiæ Dei fundamentum. 2 Præfatur sese, ficutin mundum venit, in quo per fidem apprehenso gloriam suam seruandis suis electis patefaceret Pater, ita huic vni rei studuisse, ac proinde petere vt absoluto suo operi benedicat Pater.

a In omnes homines. b Patrem solum verum Deum vocat, vt illum falsis omnibus dijs opponat, nõ vt seipsum & Spiritum sanctum excludat, quum sui cognitionem statim cum Patris cognitione coniungat, sed suo more totã diuinitatem in Patris persona proponit. Sic Pater dicitur solus Rex, immortalis, sapiens, habitans lucem inaccessam, inuisibilis, Rom. 16.27. 1. Tim. 1.17.

5 Nunc igitur glorifica me tu Pater, apud temetipsum ea gloria quam habui apud te prius quàm hic mundus existeret.

Supra,16.27.

6 [3] Patefeci nomen tuum hominibus quos dedisti mihi *selectos* è mundo. [c] tui erant, & [d] mihi eos dedisti, & sermonem tuum seruarunt.

3 Primo loco precatur pro certis illis suis discipulis, per quos erat reliquos collecturus, eosque (repudiata semel omni reproborum turba) Patri commẽdat, quòd ipse quidem eos ab illo sibi traditos in tutelam suã receperit: illi verò vicissim eius doctrinam amplexi, tot tantosque hostes sint habituri, vt sola ipsius ope salui esse possint. *Psal.108.8.*

7 ‖ Nunc nouerunt, omnia quæ dedisti mihi, à te esse.

8 Quia verba quæ tradidisti mihi, tradidi eis: & ipsi acceperunt, & verè nouerunt me à te exiuisse, & crediderunt me à te missum esse.

9 Ego pro eis rogo: non pro mundo rogo, sed pro *iis* quos dedisti mihi, quia tui sunt.

10 Et mea omnia, tua sunt, & tua mea *sunt*: & glorificatus sum in eis.

11 Et non sum amplius in mundo, sed hi sunt in mundo, & ego ad te venio. Pater sancte, serua eos per nomen tuum, quos dedisti mihi, [e] vt sint vnum prout & nos.

4 Modum liberationis hûc definit, non vt nulla pericula incurrant, sed vt ex omnibus seruati, re ipsa experiãtur verum esse doctrinam salutis quam ex ore ipsius acceptam aliis erãt traditui.

12 Quum essem cum eis in mundo, ego seruabã eos in nomine tuo: quos dedisti mihi, ego custodiui, & nemo ex eis perijt nisi filius ille perditionis: ‖ vt Scriptura impleretur.

13 Nunc autem ad te venio, & hæc loquor in mundo, vt habeant gaudium meum plenum apud se.

14 Ego tradidi eis sermonem tuum, & mũdus eos odio habuit, quia non sunt ex mundo, prout & ego non sum ex mundo.

15 [4] Non rogo vt tollas eos è mundo, sed vt serues eos à malo.

16 Ex mundo non sunt, sicut & ego non sum ex mundo.

17 [f] Sanctifica eos in veritate: sermo tuus veritas est.

5 Addit, communem secum esse Apostolis vocationem, ac proinde illos oportere ea ipsa virtute fulciri, vt sese totos Patri deuoueant, qua ipse primus seipsum Patri consecrat.

18 [5] Sicut me misisti in mundum, *ita* & ego misi eos in mundum.

19 Et pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati [g] per veritatem.

6 Secundo loco offert Deo Patri suos omnes, id est quotcunque in ipsum per Apostolorum doctrinam credẽt: vt sicut ipse cum Patre cohaeret omnem inde plenitudinẽ accipiens, ita & illi cũ ipso coniuncti inde vitam hauriãt, ac tandem in eo ipso simul dilecti, vnà etiam gloria cum ipso perfruantur. *Supra,12.26.*

20 [6] Non pro eis autem rogo tantùm, sed & pro ijs qui per sermonem eorum credituri sunt in me:

7 Cognitio Patris quæ est in Christo mediatore plenissima, paulatim ab eo suis communicatur, vt in ipso diligatur à Patre eo ipso amore, quo Filium complectitur.

21 Vt omnes vnum sint, sicut tu Pater in me, & ego in te, vt & ipsi in nobis vnum sint: vt credat mundus me à te missum esse.

22 Et ego gloriam quam dedisti mihi, dedi eis: vt sint vnum, sicut & nos vnum sumus.

23 Ego in eis, & tu in me, vt sint perfecti in vnum, & vt cognoscat mundus me à te missum esse, teque eos diligere sicut me dilexisti.

24 ‖ Pater, quos dedisti mihi, velim vt vbi sum ego, & illi sint mecum: vt conspiciant gloriam illam quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante iacta mundi fundamenta.

25 [7] Pater iuste, mundus te nõn nouit: ego autem te noui, & hi nouerunt me à te missum esse.

26 Et notum feci eis nomen tuum, & notum faciam: vt charitas qua dilexisti me, sit in eis, & ego in eis.

g Opponitur sanctificatio Christi vera, id est, solida, externis purificationibus.

CAP. XVIII.

1 Christi, à Iuda proditi, virtute, 6 milites in terram prosternũtur. 13 Christus ad Annam: hinc ad Caiaphan ducitur. 22, 23 Ministri bacillo cæsus, quid respondet. 28 Pilato traditus, 36 regnum suum declarat.

1 HÆc ‖ [1] quum dixisset Iesus, egressus est cum discipulis suis trans torrentem Cedron, vbi erat hortus, in quem introiuit ipse & discipuli eius.

CAP.XVIII. *Mat.26.30, mar.14.32, luc.22.39, 2.reg.15.23. Mat.26.47, mar.14.43, luc.22.47.*

2 Nouerat autem eum locum etiam Iudas qui prodebat eum, quia Iesus frequenter cum discipulis suis illuc conuenerat.

1 Christus in hortum proditori cognitũ capiendus vltrò ingreditur, vt peccatum quod per vnius hominis in horto rebellionem, in mundum ingressum est, sua obedientia tollat. 2 Christus innocens capitur velut sceleratus, vt nos scelerati tanquam innocentes dimittamur. 3 Christi persona non virtus ab aduersarijs vincta est quando & sicut voluit.

3 ‖ [2] Iudas ergo quũ accepisset cohortem, & à Pontificibus ac Phariſæis ministros, venit illuc cum laternis & facibus & armis.

4 [3] Iesus itaque, sciens omnia quæ

c Æternam illam electionem declarat in ipso Dei beneplacito absconditam, qua totius nostræ salutis est basis. d Indicat aterni illius & absconditi propositi declarationem in Christo factam, per quem demũm fide apprehensum iustificati sumus, & sanctificati, vt electionis gloriam tandem consequamur. e Concordiam & coniunctionem animorum tribui suis precatur, vt imitatione coniunctionis diuinæ inter ipsos consensio sit. f Id est, sanctos efficito. Sanctum autem dicitur quod Deo peculiariter dicatum est ac consecratum.

VERBUM

4 Christus boni pastoris officium ne in extremis quidem suis periculis negligit.

5 Zelus Dei intra vocationis suæ limites est ab vno quoque continendus.

6 Christus nostrarum blasphemiarum reus ad terrenum pontificem trahitur dānandus, vt ab ipsomet gentio Pontifice absoluamur.

7 Vium exemplum humanæ imbecillitatis, etiam in piæ stantissimis quibusque, simulatque sibiipsis relinquuntur. *Luc.13.3.*

ventura erant in se, prodiens dixit eis, Quem quæritis?

5 Respondérunt ei, Iesum Nazarenum, Dicit eis Iesus, Ego *is* sum. Stabat autem cum eis etiam Iudas qui prodebat eum.

6 Vt ergo dixit eis, Ego *is* sum, abierunt retrorsum, & ceciderunt humi.

7 Iterum ergo rogauit eos, Quem quæritis? Illi autem dixerunt, Iesum Nazarenum.

8 [4] Respondit Iesus, Dixi vobis me eum esse, ergo si me quæritis, sinite hos abire.

9 Vt impleretur sermo quem dixerat, ‖ Ex ijs quos dedisti mihi, non perdidi quenquam.

10 [5] Simon autem Petrus qui gladium habebat, eduxit eum, & percussit seruum Pontificis maximi, & abscidit auriculam eius dextram. erat autem nomen seruo Malchus.

11 Dixit ergo Iesus Petro, Reconde gladium tuum in vaginam. an non bibam poculum quod dedit mihi Pater?

12 [6] Cohors igitur & tribunus & ministri Iudæorum comprehenderunt Iesum, & vinxerunt eum.

13 Et adduxerunt primùm ‖ ad Annam (erat enim socer Caiaphæ, qui erat Pontifex maximus anni illius) is verò misit eum vinctum ad Caiapham Pontificem maximum.

Supra, 11.50.

14 Erat autem Caiaphas is ‖ qui consuluerat Iudæis expedire vnum hominē mori pro populo.

Mat.26.58, mar.14.54. luc.22.54.

15 ‖ [7] Sequebatur autem Iesum Simon Petrus & alius discipulus. discipulus verò ille notus erat Pontifici maximo, & simul introijt cum Iesu in aulam Pontificis maximi.

16 Petrus autem stabat extrà ad ostium. Exiuit ergo discipulus ille alter qui erat notus Pontifici maximo, & loquutus est ostiariæ, & introduxit Petrū.

17 Dixit ergo Petro ancilla ostiaria, Nónne & tu ex discipulis es hominis istius? Dicit ille, Non sum,

8 Christus parcè causam suam tuetur, non vt mortī se subducat, sed vt ipsum innocentem damnari cauſſet.

18 Stabant autem serui & ministri qui prunas congesserant, quia frigus erat, & calefaciebant se, erat autem cum eis etiam Petrus stans & calefaciens *se*.

19 [8] Pontifex maximus ergo interrogauit Iesum de discipulis & doctrina ipsius.

20 Respondit ei Iesus, Ego palàm loquutus sum mundo: ego semper docui in synagoga & in templo, quò vndique Iudæi conuenerūt, & in occulto loquutus sum nihil.

Mat.26.57, mar.14.53. luc.22.54. Mat.26.69, mar.14.69. luc.22.56.

21 Qvid me interrogas? interroga eos qui audierunt, quid sim ipsis loquutus: ecce, hi sciunt quæ dixerim ego.

9 Lapsi semel homines, nō modò non possunt sese suis viribus erigere, sed etiam in deterius magis ac magis præcipites ruunt, donec noua Dei virtute surrigantur.

22 Hæc autem quum ipse diceret, vnus ex ministris qui adstabat, bacillo cecidit Iesum, dicens, Itáne respondes Pontifici maximo?

23 Respondit ei Iesus, Si malè loquutus sum, testare de malo: sin bene, cur me cædis?

24 ‖ Miserat igitur eum Annas vinctum ad Caiapham Pontificem maximum.

Mat.27.2, mar.15.1, luc.23.1, act.10.28, & 11.3.

25 ‖ [9] Stabat autem Simon Petrus, & calefaciebat se: dixerunt igitur ei, Nónne & tu ex discipulis eius es? Negauit ille, & dixit, Non sum.

Mat.20.19. Mat.27.11, mar 15.2, luc. 23.3.

26 Dicit ei quidam ex seruis Pontificis maximi, cognatus eius cuius absciderat Petrus auriculam, Nónne ego te vidi in horto cum eo?

10 Filius Dei sistitur ad mortalis & quidem profani hominis tribunal, ibique multominus iniquitatis in profano homine, quàm in ipsis populi Dei principibus inuenitur.

27 Rursus ergo negauit Petrus, & statim gallus vocem misit.

28 ‖ Ducunt ergo Iesum à [a] Caiapha in Prætorium. erat autem manè, & ipsi non introierunt in Prætorium ne polluerentur, sed vt ederent Pascha:

29 [10] Exiuit ergo Pilatus ad eos foras, & dixit: Quam accusationem adfertis aduersus hominem istum?

30 Respondérunt & dixerunt ei, Nisi iste esset maleficus, non tradidissemus eum tibi.

Viua imago iræ Dei aduersus peccatum, summæ eiusdem misericordiæ, seueriſsimi deniq; iudicij in præfractos oblatæ eius grauiæ contemptores.

31 Dicit eis ergo Pilatus, Accipite eum vos, & secundum legem vestram cōdemnate eum. Itaque Iudæi dixerunt ei, Nobis [b] non licet occidere quenquam.

32 ‖ Vt sermo Iesu impleretur, quem dixerat, [c] significans qua morte futurum erat vt moreretur.

33 ‖ Introiuit ergo rursus in Prætorium Pilatus, & vocauit Iesum: dixitque ei, Tú ne es rex Iudæorum?

34 Respondit ei Iesus, A teipso tu hoc dicis, an alij dixerunt tibi de me?

35 Respondit Pilatus, Num ego Iudæus sum? gens tua & principes Sacerdotum tradiderunt te mihi: quid fe-

a Ab aditu Caiapha.

b Ereptā enim illi fuerant capitalia iudicia, quadraginta annis ante templi destructionem.

c Dixerat Christus fore vt crucifigeretur.

cisti?

11 Christus regnum suũ spirituale asserit, mundanum detractat.

36 [11] Respondit Iesus, Regnum meũ non est ex hoc mundo: si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei certarent ne traderer Iudæis: nunc autem regnum meum non est hinc.

12 Christũ oportuit qui dem innocentem pronuntiari, sed tamen quatenus nostram personam sustinet non modò vt sceleratũ, sed etiam vt sceleratorũ sceleratissimum damnari. *Mat.27.11, mar.15.6, luc.23.27. Act.3.14.*

37 Dixit ergo ei Pilatus, Num igitur rex es tu? Respondit Iesus, Tu dicis me regem esse. ego ad hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, vt dem testimonium veritati. Quisquis est ex veritate, audit vocem meam.

38 [12] Dicit ei Pilatus, [d] Quid est veritas? Et quum hoc dixisset, rursum venit ad Iudæos, & dicit eis, Ego nullum inuenio crimen in eo.

39 ‖ Est autem vobis consuetudo vt vnum dimittam vobis in Pascha: vultisne ergo, dimittam vobis regem Iudæorum?

40 ‖ [e] Clamauerunt ergo rursum omnes, dicentes, Non hunc, sed Barabbam. Erat verò iste Barabbas latro.

d Faſtidientis atque adeò irridentis vox, non interrogantis. e Ad verb. Magnum & deformem clamorem ediderunt.

CAP. XIX.

2 Pilatus Christum flagellatum, 3 & spinis coronatum 4 liberare volens, 5 Iudæorum improbitate vincitur. 16 crucifigendum tradit. 26 Iesus matrem discipulo commendat, 30 Aceto gustato, moritur. 34 Mortuus latus lancea confoditur. 40 Sepelitur.

CAP. XIX. *Mat.27.26, mar.15.18.*

1 TVnc ‖ [1] ergo acceptum Iesum Pilatus flagellauit.

2 Et milites contextam coronam è spinis imposuerunt capiti eius, & pallio purpureo induerunt eum.

3 Et dicebant, Aue rex Iudæorum. Et bacillis eum cædebant.

2 Prudentia carnis ex duobus malis minus eligit, Deus autem illi maledicit.

4 [2] Exiuit ergo rursum Pilatus foras, & dixit eis, Ecce, adduco vobis eum foras, vt noueritis me nullum in eo crimen inuenire.

3 Christus rursum eodem illo ore absoluitur quo postea damnatus est.

5 Exiuit ergo Iesus foras, ferens spineam coronam, & purpureum pallium, Tunc dicit eis, *Pilatus*, Ecce homo.

a Crucifigi volunt quem ipsi ex receptaconsuetudine lapidatum ſuſpendiſſent, quaſi blaſphemia commiſta: petunt autem vt crucifigatur more, ſcilicet, Romano

6 Quum ergo vidissent eum Principes Sacerdotum & ministri, clamarũt, dicentes, [a] Crucifige, crucifige. Dicit eis Pilatus, Accipite eum vos, & crucifigite. ego enim non inuenio in eo crimen.

7 Responderunt ei Iudæi, Nos legem habemus, & secundum legem nostram debet mori, quia Filium Dei se finxit.

8 [3] Quum ergo audiuisset Pilatus hunc sermonem, magis timuit.

3 Conſcientia Pilati pro Chriſto pugnat: ſed mox ſuccumbit, quoniam ſingulari Dei virtute non fulcitur.

9 Et rursus ingressus est Prætorium, & dixit Iesu, Vnde es tu? Iesus autem responsum ei non dedit.

10 Dicit ergo ei Pilatus, Mihi non loqueris? nescis me potestatem habere crucifigendi te, & potestatem habere te absoluendi?

11 Respondit Iesus, Non haberes potestatem aduersum me vllam nisi tibi datum esset supernè: propterea, qui me tradidit tibi, maius peccatum habet.

4 Pilatus priuſquam Chriſtum damnet, ſe ipſum codẽ ore condemnat.

12 Ex eo studebat Pilatus eum absoluere: Iudæi verò clamabant, dicentes, Si hunc absolueris, non es amicus Cæsaris. quicunque se regem facit, contradicit Cæsari.

5 Chriſtus Satanam, peccatum & mortem cruci affigit.

6 Chriſtus in ſolio crucis ſedens, palàm Rex æternus omnium populorum, eius ipſius manu proſcribitur, cuius ore fuerat vſurpati regni damnatus. *Mat.27.37, mar.15.25, luc.23.38.*

13 [4] Pilatus ergo quum audisset hunc sermonem, adduxit foras Iesum, sedítque pro tribunali, in loco qui dicitur [b] Lithostrotos, Hebraicè autem [c] Gabbatha.

14 Erat autem parasceue Paschæ, hora verò quasi sexta: tum dicit Iudæis, Ecce rex vester.

15 Illi verò clamauerunt, Tolle, tolle, crucifige eum. Dicit eis Pilatus, Regem vestrum crucifigam? Responderunt principes Sacerdotum, Non habemus regẽ, nisi Cæsarem.

7 Chriſtus veſtium inter carnifices (excepta inconſutili tunica) diſtributione, ſignificat fore vt Mox ſuis opibus diſperſis, ipſos etiam hoſtes ſuos perviuerſum orbem locupletet: ita tamen vt vnus & integer maneat Eccleſiæ theſaurus.

16 [5] Tunc ergo tradidit eum ipsis vt crucifigeretur. ‖ Acceperunt autem Iesum, & abduxerunt.

17 Et *ipse* portans crucem suam venit in eum locum qui dicitur Caluariæ, Hebraicè autem Golgotha.

18 Vbi crucifixerunt eum, & cum eo alios duos, hinc & hinc, medium autem Iesum.

19 [6] Scripsit autem etiam titulum Pilatus, & imposuit cruci. Erat verò scriptum, IESVS NAZARENVS REX IVDAEORVM.

20 Nomen ergo tituli multi Iudæorum legerunt: quia prope ciuitatem erat locus vbi crucifixus erat Iesus. & erat scriptum Hebraicè, & Græcè, & Latinè.

b Lithoſtrotos vocant Græci pauimentum, incruſtatum exigui lapilli ſtellum. Mat.27.33, mar.15.22, luc.23.33.

21 Dicebant ergo Pilato principes Sacerdotum Iudæorum, Ne scribito, Rex Iudæorum: sed illum dixisse, Rex sum Iudæorum.

22 Respondit Pilatus, Quod scripsi, scripsi.

23 ‖ [7] Milites ergo quum crucifixis-

c Gabbatha excelſum locum declarat, vt ſunt iudicum tribunalia, ſeu

sent Iesum,acceperunt eius vestimenta, (& fecerũt quatuor partes, vnicuiq; militi partem) & tunicam. erat autem tunica insutilis,à summo contexta tota.

24 Dixerunt ergo inter se, Ne findamus eam, sed sortiamur de illa cuius futura sit,vt Scriptura impleretur, dicens, ‖ Partiti sunt vestimenta mea sibi, & super vestem meam iecerunt sortem. Milites igitur hæc fecerunt.

25 [8] Stabant autem iuxta crucem Iesu,mater eius & soror matris eius, Maria Cleopæ *vxor*,& Maria Magdalene.

26 Quum vidisset ergo Iesus matrẽ ac discipulum adstantem quem diligebat,dicit matri suæ, Mulier, ecce filius tuus.

27 Deinde dicit discipulo, Ecce mater tua.Et ex illa hora recepit eam discipulus domum suam.

28 [9] Postea,quum sciret Iesus *reliqua* omnia iam perfecta esse, ‖ vt perficeretur Scriptura,dixit,Sitio.

29 [d] Vas igitur *illic* erat positum aceto plenum.Illi verò impleuerunt spongiam aceto, & hyssopo circumpositam admouerunt ori eius.

30 Quum ergo accepisset Iesus acetum, dixit, Consummatum est: & inclinato capite tradidit spiritum.

31 [10] Iudæi ergo,vt non manerent in cruce corpora Sabbatho, quoniam erat Parasceue,(erat enim magnus dies illius Sabbathi) rogarunt Pilatum vt confringerentur eorum crura,ac tollerentur.

32 Venerunt ergo milites, & prioris quidem *latronis* confregerunt crura, & alterius qui crucifixus fuerat cum eo:

33 Ad Iesum autem quum venissent, vt viderunt eum iam mortuum,non confregerunt eius crura:

34 [11] Sed quidam ex militibus lancea latus eius [e] fodit,& statim exiuit sanguis & aqua.

35 Et qui [f] vidit testatur,& verum est testimonium eius: ille *inquam* scit se vera dicere,vt & vos credatis.

36 Facta sunt enim hæc vt Scriptura impleretur,‖ Non confringetur *vllum* os ipsius.

37 Et rursus alia Scriptura dicit,‖ Videbunt quem transfixerunt. *a*

38 ‖ [12] Post hæc autem rogauit Pilatum Ioseph Arimathæensis (qui erat discipulus Iesu,sed occultus propter metũ Iudæorum) vt tolleret corpus Iesu: quod permisit Pilatus. Venit ergo & sustulit corpus Iesu.

39 ‖ Venit autem & Nicodemus, (is qui venerat ad Iesum nocte primùm) ferens misturę myrrhę & aloes libras quasi centum.

40 Acceperunt ergo corpus Iesu, & obuinxerunt illud linteis cum aromatibus,sicut mos est Iudæis fæpelire.

41 In eo autem loco vbi fuerat crucifixus,erat hortus, & in horto monumentum nouum, [g] in quo nondum quisquam positus fuerat.

42 Ibi ergo, propter Parasceuen Iudæorum,quod monumentum illud propè esset,posuerunt Iesum.

Mat.27.57, mar.15.42. luc.23.50.

Supra,3.2.

12 Sepelitur Christus palàm & loco celebri, conscio & permittente Pilato,idq; ab hominibus sic Christo fauentibus,vt tamẽ ante eum diem apertè, non essent eum sequuti: vt neque de ipsius morte neq; de resurrectione meritò ambigi possit ex sepultura.

8 Christus non in prioris modo, sed & in posterioris Tabulæ obseruatione perfectum est omnis iustitiæ exemplar. Psal.22.19. Psal.68.22. mat.27.22.

9 Christus accepto aceto Spiritũ exhalat,verè amarissimum & acidissimum iræ Paternæ calicem nostro nomine penitus exhauriens.

10 Christi corpus (ipso sic volente) ad tempus mortuum, sauciatur, at ne minimũ quidem os confringitur: nec alia mystici ipsius corporis est conditio.

11 Christus in cruce mortuus duplici symbolo testificatur se vnum esse veram expiationem,& verum credentium lauacrum. Exod.12.46, num.9.12. Zach.12.10. d Galatinus refert ex libro Sanhedrin solitos fuisse Iudæos potare reum vino thure confecto, vnde ratio eius turbaretur: scilicet Iudæi conscientijs nocentium consulebant. e Vel sauciauit. f Hoc vulnere plene fuit assumtũ Christi fides,Nam effusa aqua ex hoc vulnere, indicauit ferrum vsque in per cardion *penetrasse, illius videlicet aquæ conceptaculum, quo vulnerato necesse est omne animal protinus mori.*

g Ne quis ipsius resurrectionem calumniaretur, quasi alius quispiam ex eo sepulchro surrexisset, Theoph.

CAP. XX.

1 Maria nuntiat Christum resurrexisse. 13 Petrus & Iohannes hoc visuri, 4 excurrunt. 15 Iesus Mariæ apparet, 19 & discipulis domi congregatis. 25 Thomas ante incredulus, 28 credit.

1 PRimò ‖ [1] verò die hebdomadis, Maria Magdalene venit mane quum adhuc tenebræ essent, ad monumentum: videtque lapidem sublatum à monumento.

CAP.XX. *Mat.16.1, luc.24.1.*

1 Maria Magdalene, Petrus & Iohannes, primi resurrectionis Domini testes: & ita quidẽ vt suspectæ fidei esse meritò non possint, quum hoc ipsum illis persuaderi vix potuerit,nedũ vt ex composito id sint commenti.

2 Currit ergo & venit ad Simonem Petrum, & ad alterum illum discipulum quem amabat Iesus: & dicit eis,Sustulerunt Dominum è monumento, & nescimus vbi posuerint eum.

3 Exiuit ergo Petrus, & alter ille discipulus, & venerunt ad monumẽtum.

4 Currebant autem duo simul: sed alter ille discipulus præcurrit citius Petro,venitque prior ad monumentum.

5 Et incuruatus vidit posita lintea: non tamen introiuit.

6 Venit ergo Simon Petrus sequens eum,& introiuit in monumentum, & cõspexit lintea *ibi* posita:

a Vide Mat. 28.1.

7 Et sudarium quod fuerat super caput eius,non cum linteis positum, sed seorsum inuolutum in vnum locum.

8 Tunc ergo introiuit etiam alter ille discipulus qui venerat prior ad mo-

numentum, viditque & credidit.

9 Nondum enim nouerant [b] Scripturam, videlicet oportere eum à mortuis resurgere.

10 Redierunt ergo discipuli ad suos.

11 ‖ Maria autem flens stabat ad monumentum [c] foris, Dum ergo fleret inclinauit se in monumentum:

12 [2] Et conspexit duos Angelos [d] albatos, sedentes, vnum ad caput, & alterum ad pedes, *illic* vbi iacuerat corpus Iesu.

13 *Qui* etiam dixerunt ei, Mulier, quid fles? Dicit eis, Sustulerunt [e] dominum meum, nec scio vbi posuerint eum.

14 [3] Et quum hæc dixisset, conuersa est retrorsum, conspexitque Iesum stantem: nec sciebat Iesum esse.

15 Dicit ei Iesus, Mulier, quid fles? quem quæris? Illa putans hortulanum esse, dicit ei, Domine, si tu asportasti eum, dicito mihi vbi posueris eum: & ego eum tollam.

16 Dicit ei Iesus, Maria. Conuersa illa dicit ei, Rabboni: quod dicitur Magister.

17 [4] Dicit ei Iesus, Ne me tangito: Nondum enim ascendi ad patrem meũ: sed proficiscere ad [f] fratres meos, & dic eis, Ascendo ad [g] Patrem meum & Patrem vestrum, & Deum meum & Deum vestrum.

18 Venit Maria Magdalene annuntians discipulis se vidisse Dominum, eaq; sibi dixisse.

19 ‖ [5] Quum ergo vespera esset die illo primo hebdomadis, & [h] fores essent clausæ *illic* vbi erant discipuli coacti propter metum Iudæorum, venit Iesus, steteruque in medio, & dixit eis, Pax vobis.

20 Et quum hæc dixisset, ostendit eis manus ac latus suum. Gauisi sunt ergo discipuli viso Domino.

21 Dicit ergo eis iterum, Pax vobis: ‖ sicut misit me Pater, ita & ego mitto vos.

22 Et quum hæc dixisset, afflauit, & dixit eis, Accipite Spiritum sanctum.

23 [6] Siquorum remiseritis peccata, remittuntur eis: siquorum retinueritis, retenta sunt.

24 [7] Thomas autem, vnus ex duodecim, qui dicitur Didymus, non erat cum eis quando venerat Iesus.

25 Dixerunt ergo ei alij discipuli, Vidimus Dominum, Ille verò dixit eis, Nisi videro in manibus eius vestigium clauorum, & immisero digitum meum vestigio clauorum, & immisero manum meam lateri eius, nequaquam credam.

26 Octo igitur pòst diebus rursus erant discipuli eius intus, & Thomas cum eis: venit Iesus foribus clausis, & stetit in medio, & dixit, Pax vobis.

27 Deinde dicit Thomæ, Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & profer manum tuam, & immitte lateri meo: & ne esto incredulus, sed credens.

28 Respondit autem Thomas, & dixit ei, Dominus meus & Deus meus es.

29 [8] Dicit ei Iesus, Quia vidisti me, Thoma, credidisti: beati qui non viderunt, & crediderunt.

30 [9] ‖ Multa igitur etiam alia signa edidit Iesus in discipulorum suorum cõspectu, quæ non sunt scripta in hoc libro.

31 Hæc autem scripta sunt, vt credatis Iesum esse Christum Filium Dei, & vt credentes, vitam habeatis per nomen eius.

CAP. XXI.

1 Iesus piscantibus Apostolis apparet, & 7 quem miraculo captorum piscium agnoscunt; 15 Petro ouium curam committit, 18 martyrij genus eidem præuntiat.

1 POstea [1] patefecit se rursus Iesus discipulis ad mare Tiberiadis: patefecit autem sic:

2 Erant simul Simon Petrus & Thomas qui dicitur Didymus, & Nathanael qui erat ex Cana Galilææ, & *filij* Zebedæi, alijque ex discipulis eius duo.

3 Dicit eis Simon Petrus, Abeo piscatum. Dicunt ei, Imus & nos tecum. Profecti sunt, & ascenderunt in nauigium statim: & illa nocte nihil cœperunt.

4 Mane autem iam exorto stetit Iesus in littore: non tamen cognouerunt discipuli Iesum esse.

5 Dicit ergo eis Iesus, Pueri, num quid obsonij habetis? Responderunt ei, Non.

2 Angeli quoque (& quidem bini) facti resurrectionis Domini testes. *Mat. 28. 1, marc. 16. 5.*

3 Iesus ipse præsens se testatur verè resurrexisse.

4 Christus qui resurrexit, non quærendus in hoc mundo secundùm carnem, sed in cœlis per fidem quò ipse nobis præiuit.

5 Christus ianuis clausis repentè vi diuina se discipulis sistens, plenam eis fidem facit tũ resurrectionis suæ, tum ipsorum Apostolatus, afflato illis sancto Spiritu, Euangelici ministerij director.

6 Promulgatio remissionis peccatorum per fidem in Christum, & iræ Dei declaratio retinendis incredulorum peccatis summa est Euangelicæ prædicationis.

7 Christus ex Thomæ incredulitate certum resurrectionis suæ testimonium elicit.

8 Vera fides ab ore Dei, non ab oculis carnis pendet. *Infra, 21. 25.*

9 Fides in Christum Filium Dei & vnicum nostrum seruatorem, Euangelicæ doctrinæ ac præsertim historiæ resurrectionis scopus.

a Per antonomasiam scripta illa, quibus tanquam tabulis est obsignata Dei voluntas, scriptura dicitur. Mat. 26. 24, Luc. 24. 26, 2. cor. 15. 3.

b Id est, extra sepulchrum. Mat. 28. 1.

c Ad verb. in albis, sub. vestimentis.

d Loquitur Maria vulgi more, qui de cadauere sic loquitur, vt de toto homine.

e Vel sponte putauerunt illi fores, vel ipsi parietes illi fuisse parui.

f Fratrum nomine discipulos intelligit, nam proxime versiculo, Maria dicitur annuntiasse discipulis.

g Patrem meum dixit secundum naturam in Deitate, & Patrem vestrum propter gratiam in adoptione filiorum Dei, Epiphanius.

h Vel sponte patuerunt illi fores, vel ipsi parietes illi fuissent parui.

CAP. XXI.

1 Christus non tantùm præsens sed etiam vnà cum discipulis suis vescens, plenissimam suæ resurrectionis fidẽ facit.

6 At ille dicit eis, Iacite rete in dextram nauigij partem, & inuenietis. Iecerunt ergo, & non amplius poterant illud trahere præ multitudine piſcium.

7 Dicit ergo diſcipulus ille quem diligebat Ieſus, Petro, Dominus eſt. Simon ergo Petrus quum audiſſet Dominum eſſe,[a] amiculum ſuccinxit, (erat enim nudus) & abiecit ſe in mare.

a Amiculum ex lino quod natanti minime obſiſteret.

8 Alij autem diſcipuli nauigio venerunt (non enim longè abetant à terra, ſed circiter cubitis ducentis) trahentes rete *plenum* piſcium.

9 Vt ergo deſcenderunt in terram, vident prunas poſitas, & piſcem impoſitum, & panem.

10 Dicit eis Ieſus, Adferte ex piſcibus quos modò cœpiſtis.

11 Aſcendit Simon Petrus, & traxit rete in terram, plenum magnis piſcibus, centum quinquaginta tribus: & quum tot eſſent, non eſt hiſſum rete.

12 Dicit eis Ieſus, Venite, prandete. Nullus autem diſcipulorum audebat eum interrogare, Tu quis es? quum ſcirent Dominum eſſe.

13 Venit ergo Ieſus, & accipit panem, & dat eis, & piſcem ſimiliter.

14 Hac iam tertia vice patefactus eſt Ieſus diſcipulis ſuis, quum reſurrexiſſet à mortuis.

2 Petrus terna confeſſione in priſtinum gradum reſtituitur, vnde terna abnegatione exciderat: ſimulque admonetur, eum demum eſſe paſtorem qui Chriſtum diligens ipſius oues paſcit.

15 [2] Quum ergo prandiſſent, dicit Simoni Petro Ieſus, Simon *fili* Ionæ, diligis me plus quàm hi? Dicit ei, Etiam Domine: tu noſti quòd amem te. Dicit ei, Paſce agnos meos.

16 Dicit ei rurſum ſecundò, Simon fili Ionæ, diligis me? At ille, Etiam Domine: tu noſti quòd amem te. Dicit ei, paſce oues meas:

17 Dicit ei tertiò, Simon *fili* Ionæ, amas me? Triſtis fuit Petrus quòd[b] tertiò dixiſſet ipſi, Amas me? Dixitque ei, Domine, tu omnia noſti, tu noſti quòd amem te. Dicit ei Ieſus, Paſce oues meas.

3 Prædicitur mors Petri violenta.

4 Cauendũ ne dum alios circumſpicimus quod nobis iniunctum eſt negligamus.

18 [3] Amen, amen dico tibi, quum eſſes iunior,[c] cingebas te, & ibas quò volebas: cùm autem ſenueris, extendes manus tuas, & alius[d] te cinget, & transferet[e] quò noles.

19 Hoc autem dixit, ſignificans[f] qua morte glorificaturus eſſet Deum. Et quum hoc dixiſſet, dicit ei, Sequere me.

Supra, 12. 32.

5 Vera eſt Chriſti hiſtoria, nec hominum curioſitati, ſed ſaluti, ſancto cum delectu perſcripta.

20 [4] Conuerſus Petrus videt illum diſcipulum quem diligebat Ieſus, ſequẽtem, ‖ qui & recubuerat in cœna ſuper pectus eius, & dixerat, Domine, quis eſt ille qui te prodit?

21 Hunc ergo quum vidiſſet Petrus, dicit Ieſu, Domine, hic autem quid?

22 Dicit ei Ieſus, Si velim eum manere donec veniam, quid ad te? tu me ſequere.

b Nempe aquam erat, vt triplici abnegationi triplex confeſſio opponeretur, ne de tanti peccati remiſſione, & reſtitutione meritò Apoſtolici dubitaret Petrus.

23 [2] Exijt ergo ſermo iſte inter fratres, diſcipulum illum non moriturum: ſed non dixerat ei Ieſus, Non morietur: ſed, Si eum velim manere donec veniam, quid ad te?

Supra, 20. 30.

24 [5] Hic eſt diſcipulus ille qui de his teſtatur, & hæc ſcripſit: & ſcimus verum eſſe teſtimonium eius.

c Qui peregre proficiſcebantur, præſertim in Oriente, & in ijs regionibus quarum incolæ pralongis veſtibus vtuntur, illas neceſſe eſt ſuccingi.

25 ‖ Sunt autem & alia multa quæ fecit Ieſus, quæ ſi ſcribantur ſigillatim, ne mundum quidem ipſum opinor capturum eos qui ſcriberentur libros. Amen.

d Reſpexit ad illam rationem qua captiui loris ac vinculis conſtringuntur, quaſi dicat, Nunc tu liberè accingis, vt proficiſcaris quò libuerit, atqui tempus erit, quum non te zona accinges, ſed alius te vinculo conſtringet, vt te pertrahat etiam inuitum.

e Non quidem quòd Petrus inuitus pro Dei veritate quicquam tulerit, quum eum legamus gaudentem rediſſe a concilio in quo flagrijs caſus fuerat, ſed quia hæc voluntas nõ proficiſcitur à carne, ſed ab illo admonitio Spiritus dono, itaque repugnantiam quandam indicauit.

f i. Petrum morte violenta moriturum.

g i. Damnauit.

ACTA SANCTORVM APOSTOLORVM.

CAPVT I.

1 Continuat Lucas hanc historiam ad suum Euangelium. 9 Sublato in cælum Christo, 10 Apostoli, 11 monentibus Angelis 12 reuersi, 14 precibus incumbunt. 15 Petri institutu, 18 Iuda proditoris loco 23 Matthias eligitur.

Cap. 1.
1 Transitio ab Euangelij (id est dictorum & factorum Christi) historia ad Apostolorum acta.
2 Ideò Christus statim à resurrectione non ascēdit in cælū, vt suæ resurrectionis plenam fidē faceret, & Apostolos in doctrina quā audierant, præsens cōfirmaret. *Luc.24.49, Iob.14.15. Matth.3.11, mar.1.8, luc.3.16, Iob.1.26, infra,2.2, & 11.16, & 19.4.*
3 Prius eerandū quàm triumphandum, nec curiosè inuestiganda quę Deus nō patefecit.

1 PRIMVM[1] quidem librum confeci, Theophile, de [2] omnibus quę cœpit Iesus & facere & docere,
2 Ad *eum* vsque diem quo quum mandata dedisset Apostolis per Spiritum sanctum, quos elegerat, sursum receptus est.
3 [2] Quibus etiam seipsum, postquam ipse passus fuit, repræsentarat viuū multis [b] indubitatis signis, per dies quadraginta conspectus ab eis, & dicens quæ ad regnum Dei *spectant*.
4 [c] Et congregans *eos*, ‖ denuntiauit eis ne abscederent Hierosolymis, sed *vt* expectarent promissum Patris, Quod *inquit* audistis ex me.
5 Nam ‖ Iohannes baptizauit quidem aqua, vos autē baptizabimini [d] Spiritu sancto istis non multis pòst diebus.
6 [3] Quum igitur illi conuenissent, interrogarunt eum, dicentes, Domine, num hoc tempore [e] restitues regnum Israeli?
7 Dixit autem ad illos, Non est vestrūm nosse tempora siue [f] opportunitates quas pater in sua ipsius autoritate posuit.
8 ‖ Sed recipietis virtutem Spiritus sancti, postquam superuenerit in vos: eritisque mihi testes & in Hierusalem, & in tota Iudæa, Samariaque, & vsque ad vltimas terras.
9 [4] ‖ Et quum hæc dixisset, aspicientibus ipsis eleuatus est: & nubes susceptū eum abstulit ab oculis eorum.
10 Et quum essent intentis in cælum oculis eo proficiscente, ecce, viri duo astiterunt illis albo vestitu:
11 Qui & dixerunt, Viri Galilæi, quid statis intuentes in cælum? hic Iesus qui sursum receptus est [g] à vobis in cælum, ita veniet quemadmodum conspexistis eum proficiscentem in cælum.
12 Tunc reuersi sunt in Hierusalem à monte qui vocatur Oliueti, qui est prope Hierusalem, [h] distans itinere Sabbathi.
13 [5] Et quum [i] introissent, ascenderunt in [k] cœnaculum vbi commorabantur Petrus *videlicet* & Iacobus, & Iohannes & Andreas, Philippus & Thomas, Bartholomæus & Matthæus, Iacobus *filius* Alphæi & Simon Zelotes, & Iudas Iacobi *frater*.
14 Hi omnes [l] perdurabant [m] concorditer, [n] in oratione & deprecatione cum [o] vxoribus, & Maria matre Iesu, & cum ipsius [p] fratribus.
15 [6] Et per eos dies assurgens Petrus in medio discipulorum, dixit, (erat autem turba [q] capitum cōdem *loci* quasi centum viginti)

Infra,1.2. Luc.24.51.
4 Christus, promissa Spiritus sancti plena virtute, qua corpore absens Ecclesiam suam regat, corpus suum à nobis sursum in cælestia tabernacula sustulit, ibidem testibus Angelis ad extremū vsque diem æterni iudicij permansurum.
5 Ecclesiastici conuētus ad audiēdum Verbū & cōmunes preces concipiendas, autoribus Apostolis in domo priuata primùm instituti & celebrati.
6 Petrus, vel ex arcana Spiritus reuelatione, vel expresso Ecclesiæ iudicio, Apostolici collegij antistes & interpres.

a Facta Iesu, sunt miracula, & actiones deitatis indices, & omnium verum perfecta sanctitas, atque adeò doctrina ipsius exempla.
b Indubitata signa, Tecmeria vocat, *qua necessaria vocantur: Christum autem verè resurrexisse, indicarunt hac signa, loqui, ambulare, edere, manibus sese contrectandum præbuisse.*
c Congregauit eos Dominus, quum dispersi huc & illuc fugissent, vt eos vnà omnes haberet ascensionis suæ testes. *d Sub. à Patre, vel à me, vt Pater vel Christus opponatur Iohanni, sicut aqua, Spiritus sanctus.* *e Pristino statui.* *f Id est, Rei gerendæ commodas occasiones, scilicet quas Dominus rebus agendis constituerit.*
g E vestro conspectu. *h Circiter duo millia passuum.* *i Domum ingressi sunt, quam sibi Ecclesia eo tempore velati communi domicilium delegerat.* *k Superiorem domus partem.* *l Verbum Græcum significationem habet constantiæ & firmitatis inuictæ.* *m Vnâ vltro concordia sit mentis: Ea enim preces Deo sunt gratissima, quæ fiunt ab animis & voluntatibus consentientibus.* *n Petebant discipuli tum Spiritus missionem, tum à præsentibus periculis quibus circumeidebantur liberationem.* *o Confirmari enim dicebat vxores, quas sociæ periculorum essent habituri.* *p Cognatu.* *q Ad verb. nemmam. Solent enim homines nominatim censeri.*

16 7 Viri

16 Viri fratres, oportuit impleri Scripturam hanc, ‖ quam prædixit Spiritus sanctus per os Dauid, de Iuda, qui fuit dux viæ ijs qui comprehenderūt Iesum:
17 Quia annumerabatur nobiscum, & sortitus erat partem ministerij huius,
18 Is igitur [r] acquisiuit agrū ex mercede iniustitiæ. ‖ & [s] præcipitatus crepuit medius, & effusa sunt omnia viscera eius.
19 Innotuitq; omnibus habitantibus Hierosolymæ: adeò vt vocetur ager ille propria ipsorum lingua, Aceldama, hoc est ager sanguinis.
20 Scriptū est enim in libro Psalmorum, ‖ Fiat commoratio eius deserta, & non sit qui habitet in ea. ‖ Et, [t] Episcopatum eius accipiat alius.
21 [u] Oportet igitur ex ijs viris qui nobiscum conuenerunt toto tempore quo Dominus Iesus [x] munere suo functus est inter nos,
22 Exorsus à Baptismo Iohannis, ad eum vsque diem quo sursum receptus est à nobis, vnum fieri nobiscum testem resurrectionis eius.
23 [y] [z] Statuerunt igitur duos, Ioseph qui vocabatur Barsabas, qui cognominatus est Iustus, & Matthiam:
24 Et precantes dixerunt, Tu Domine, qui corda omnium nosti, ostende vtrum elegeris ex his duobus,
25 Vt accipiat [a] sortem ministerij huius & Apostolatus, à quo [b] aberrauit Iudas, vt abiret in locum suum.
26 [c] Iecerunt igitur sortes eorum: & cecidit sors super Matthiam, qui communibus [d] calculis allectus est cum vndecim Apostolis.

Psal. 40. 10. Ioh. 13. 18.
7 Occurrit Petrus Iudæ proditoris offendiculo, quòd quæ cunq; ei acciderunt, à Deo fuerint prædicta.
Act. 27. 5.
8 Apostoli nihil deliberant nisi cōsulto Dei verbo: deinde quod totius Ecclesiæ interetat, non nisi conscia Ecclesia exequuntur.
Psal. 68. 26.
Psal. 108.
9 Apostolos oportuit immediatè à Deo ordinari, ideoque præcuntibus precibus, eligitur Matthias sortitione, quæ instar diuinæ vocis esset.
r Respexit Lucas nō consilium Iudæ, sed eventum: sic aliquid dicitur malum sibi querere, habita nō consilij aut voluntatis, sed euētus ratione.
s Significant verba Græca prolapsum medium disiissum fuisse, cum quod à singularis crepitus fragore.
t Munus & functionem, Dauid quidem hæc scripsit in Deog regis à merito præfectum. Solent etiam Pastorum, ouium & gregis vocabula ad Ecclesiasticam administrationem transferri.
u Ad verb. intrauit & exiuit, quod genus dicendi Hebræis indicat functionis publicæ, eiusque laboriosa administrationem, quam de ijs agitur qui in publico munere versantur. Deut. 31. 2. 1. Paral. 27. 1.
x A nostro cœtu.
y Publicè & totius collegij suffragijs.
z Vt sit ipse consors & particeps huius ministerij.
a Decisit sine exoidit à probebando: metaphora à via dutta. Vocationes enim Hebræis virtutum nomine significantur.
b Sortiti sunt consilio sortibus.
c Calculo consilio sententia alim, sine suffragia declarabantur.

CAP. II.

1 Apostoli. 4 Spiritu sancto repleti, 8 diuersis linguis loquuntur. 12 Ebrietatis notam. 15 Petrus tollit: 34 Christum Messiam esse docet. 37 Auditoribus cōpunctis 38 pœnitentiam suadet.

1 QVum [1] autem [2] aduenisset dies Pentecostes, erant [b] omnes cōcorditer eōdem *loci*.
2 Tum extitit repentè è cælo sonitus tanquam ruentis flatus violenti, qui replcuit totam domū vbi erant sedentes.
3 Et visæ sunt eis dispertitæ linguæ instar ignis, *qui* etiam [c] sedit super vnumquenque eorum.
4 Repleti sunt autem omnes Spiritu sancto, cœperuntq́ue loqui [d] alijs linguis, [e] prout Spiritus ille dabat eis [f] eloqui.
5 Erant verò Hierosolymis commorantes Iudæi viri religiosi, ex omni natione *eorum* qui sub cælo *sunt*.
6 Orto autem [g] hoc rumore, conuenit multitudo, & confusa est, quòd audiret vnusquisque propria lingua sua eos loquentes.
7 Obstupescebant autem omnes ac mirabantur, dicentes alij ad alios, Nónne ecce homines isti qui loquuntur, Galilæi sunt?
8 [h] Quomodo igitur nos audimus *eos* sua quisque lingua in qua nati sumus?
9 Parthi, & Medi, & Elamitæ, & qui incolimus Mesopotamiam, Iudæamq́ue & Cappadociam, Pontum & Asiam,
10 Phrygiam & Pamphyliam, Ægyptum & partes Libyæ quæ est secundum Cyrenen, & aduenæ Romani, [i] Iudæiq́; & Proselyti.
11 Cretes & Arabes, audimus eos loquentes nostris linguis magnifica Dei *facta*.
12 [j] Obstupescebant autem omnes, & hæsitabant, dicentes alius ad alium, Quid hoc *rei* esse possit?

CAP. II.
1 Apostoli, die maximè solēni vt res esset toti mūdo perspecta, vno in loco cōgregati, vt vnum omnium illorum munus, eundem Spiritū, eandemq; fidē esse constaret, adhibito duplici symbolo, cœlitus designātur, & excellentissimis quibusque Spiritus sancti donis, ac in primis quidem linguarum extraordinario & necessario dono, vngūtur.
2 Verbum Domini alios percellit vt eos ad inquisitēdam veritatē adigat, alios verò sic redarguit, vt suæ ipsorum impudentię testes esse cogat.
a Ad verbum, complerentur, id est, inchoatus esset, vsus est. Luc. 2. 21 Cōpleri enim dicunt Hebræi diem vel annum, quum præcedentes exacti sunt. Is autem inchoatur Iorem. 25. 12. Esse autem quum impleti fuerint septuaginta anni, visitabo, &c. Non enim post septuagesimum annum, sed ipso septuagesimo anno, reduxit populum Dominus. Erat autem Pentecostes, dies quinquagesimus post Paschatis festum.
b Duodecim Apostoli, qui futuri essent Ecclesiæ quasi Patriarchæ.
c Sub. ignis, vel Spiritus.
d Aliàs linguas vocat, quæ diuersæ essent ab ea qua Apostolis erat familiaris, quas Marcus nouas vocat.
e Significat Apostolos, nec temere, nec fanaticorum instar modo hac, modò illa lingua loquutos, sed magnam habuisse auditorum rationem: in summa, nihil dixisse, nisi Spiritu sancto linguam moderante.
f Apophtegmata dicere.
g Huius fœdi rumoris.
h Non quòd resonante vna voce, audirentur plures, sed peregrinis linguis loquebantur Apostoli: illa enim passo esset magis audientium miraculum, hoc verò docentium, Nazianz. in Orat. de Pent.
i Iudæorum nomine eos intelligit, qui origine & religione Iudæi erant, quamuis alibi nati. Proselytos autem erant qui è Paganis, Iudæorum religionem amplexi erant.

3 Petrus calumnijs hominū opponens Dei veritatem, docet in se & suis collegis impletū quod Ioel de plena Spiritus sancti exhibitione nouissimis temporibus futura prædixerat: quæ gratia toti etiam Ecclesiæ offeratur, certo eorum exitio à quibus contemnetur. *Ioel.2.28, esa.44.3.*

4 Vsus præcipuus omnium donorum Spiritus sancti, est homines ad salutem per fidem adducere.

5 Christus innocens à sceleratis, ex Dei prouidētia, crucifixus.

6 Christus (sicut prædixerat Dauid) nō modò resurrexit, sed etiā in ipso sepulchro, ab omni corruptione fuit immunis.

13 Alij verò [k] cauillantes dicebant, Vino dulci pleni sunt *isti*.

14 Stans autem Petrus cum vndecim, [l] sustulit vocem suam, & loquutus est eis, dicens, Viri Iudæi, *vósque* omnes qui habitatis Hierosolymis, hoc vobis notum esto, & auribus percipite verba mea.

15 Non enim, vt vos existimatis, isti ebrij sunt, quum sit [m] hora diei tertia:

16 Sed hoc illud est quod dictum est [n] per Prophetam Ioel,

17 ‖ [o] Et erit vltimis temporibus, (dicit Deus) effundam ex Spiritu meo in [p] quamuis [p] carnem: & prophetabunt filij vestri, & filiæ vestræ, & iuuenes vestri visiones videbunt, & seniores vestri somnia somniabunt.

18 Et quidem super seruos meos & super ancillas meas, in diebus illis effundam de Spiritu meo, & prophetabunt.

19 Et edam miracula in cælo sursum, & signa in terra deorsum, sanguinem & ignem & vaporem fumi.

20 Sol conuertetur in tenebras, & luna in sanguinē, priusquam veniat dies ille Domini magnus & illustris.

21 [q] Et futurum est vt quicunq; [q] inuocauerit nomen Domini, seruetur.

22 [r] Viri Israelitæ, audite sermones istos: Iesum illum Nazarenum, virum à Deo [s] approbatum apud vos præstantibus factis & miraculis & signis, quæ edidit per eum Deus in medio vestri, sicut & ipsi nostis.

23 Hunc *inquam* definito consilio, & [t] prouidentia Dei deditum quum accepistis, manibus [x] sceleratis *cruci* affixum [u] interemistis.

24 [y] Quem Deus excitauit, solutis [x] doloribus mortis, eo quòd impossibile erat ipsum ab ea retineri.

Psal.16.8.

7 Iesum Christū esse Regē æternū designatum testatur Petrus, & ex ipsis Spiritus sancti donis palàm conuincit, addito Dauidis testimonio. *1.Reg.2.10, infra,13.36. Psal.132.11.*

8 Resipiscentia & remissio peccatorū in Christo sunt duo Euangelij ac proinde nostræ salutis capita. Obtinētur autem ex promissionibus per fidem apprehensis & per baptismum, quicum est coniuncta Spiritus sancti virtus, in nobis obsignātur. *Psal.16.10, infra,13.35, Psal.110.1.*

25 ‖ Dauid enim dicit de eo, Prospiciebam Dominū coram me semper, quoniam est mihi ad dextram, ne concutiar.

26 Propterea oblectatū est cor meū, & exultauit lingua mea: atque adeò caro mea requiescet in spe:

27 Quoniam non [z] derelinques animam meam apud inferos: nec sines Sanctum tuum sentire corruptionem.

28 [a] Notas mihi fecisti vias vitæ: replebis me iucunditate in tui conspectu.

29 Viri fratres, licet liberè dicere apud vos de patriarcha Dauid, ‖ eum & obijsse & sepultum esse, & monumentum eius esse apud nos ad hunc vsque diem.

30 Propheta igitur quum esset, & sciret ‖ Deum [a] iureiurando sibi iurasse, fore vt ex fructu lumbi ipsius, quod ad carnem attinet, Christū excitaret, *quem* collocaret super eius throno:

31 Præscius loquutus est de resurrectione Christi, ‖ nō derelictam esse apud inferos animam eius, neque carnem eius sensisse corruptionem.

x Morte dolorū corporis, & animi plena: ita, quū mors videretur esse ipsorum dolorum victoria ac imperiū, Christus meritò dicitur lethales istos dolores superasse, quū mortem vicit, in æternum cum Patre victurus.

32 [z] Hunc Iesum excitauit Deus, cuius *rei* omnes nos sumus testes.

33 Itaque [b] dextera Dei euectus, & promissum Spiritum sanctum adeptus à Patre, effudit hoc quod vos nunc spectatis & auditis.

34 Neq; enim Dauid ascendit in cælos: sed dicit ipse, ‖ Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dextram meam,

35 Vsquedum [c] ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.

36 Certò sciat ergo tota domus Israel, hunc esse [d] factum à Deo Dominum & Christum: hunc *inquam* Iesum quem vos crucifixistis.

37 *His* autem auditis compuncti sunt corde, & dixerūt ad Petrum ac reliquos Apostolos, Quid faciemus viri fratres?

y Non permittetur permanere in sepulchro.

38 [e] Petrus autem ait ad eos, Resipiscite, & baptizetur vnusquisque vestrūm in nomine Iesu Christi in remissionem peccatorum: & accipietis donum Spiritus sancti.

z Adiutō mihi ad veram

39 Vobis enim *facta est* [e] promissio & liberis vestris, & omnibus qui longè *vitā profuturam.*

k Vocabulo vtitur, quod contumeliam irrisionis indicat: Hac autem irrisio, docet nullum tantum esse miraculum, cui non audeat obstrepere impietas. l Observanda est Petri confidentia, vt ab initio statim cognoscamus Spiritus sancti gratia. m Ab orto sole, qua in septimam nostram vel octauam incidere potest. n Nihil aliud dissolut quæstiones & dubitationes, nisi Prophet: cum testimonium: rationes enim hominum euerti possunt, vox Diuina euerti non potest. o Ad verbum, omnem, indefinite, id est, Non tantum Iudæi, sed & cæteri gentibus. p Id est, Hominem. q Inuocare, in sacris literis significationem habet precationis ardentis implorantis opem Diuinam. r Qui sit ijs operibus qua per illum fecit Deus, eaquam necessarijs demonstrationibus comprobatus. s Perenne æterna Dei cognitione qua nec à consilio definito diuelli potest, quod Deus vt sanctum, nec interim mali caussa esse: nam pessimum Iudæ factum æterno & immutabili consilio, in optimum finem destinuit. Bene enim agit Deus, etiamsi male agant instrumenta. t Dei consilium non excusat Iudæi, quorū manus fuerunt scelerata. u Tribuitur factum ijs quorum consilio & impulsione res acta fuit.

a Solenni formula iurasset. b Virtute ac potentia Dei. c Efficiam. d Factus dicitur Christus, quia in eam euectus est dignitatem: non igitur ad naturam refertur, sed ad statum & dignitatem summam. e Gratuitum esse donum nomen Epangelias declarat.

sunt,

9 Iidemũ verè aggregatur Ecclesiæ qui sese ab impijs segregat.

sunt, quoscunque videlicet aduocauerit Dominus Deus noster.

40 9 Aliisq; sermonibus plurimis [a]obtestabatur, & exhortabatur *eos* dicens, Seruamini ex natione ista praua.

41 10 Qui ergo libẽter exceperũt sermonẽ eius, baptizati sunt: & addita sunt *Ecclesiæ* die illo capita quasi ter mille.

10 Insigne virtutis Spiritus sancti exemplum, Non baptizantur autem adulti, nisi fidem professi.

42 11 Erantq; perdurantes in doctrina Apostolorum & [b] communicatione, & [c] fractione panis, & precibus.

11 Veræ Ecclesiæ signa sunt, doctrina Apostolica, charitatis officia, Sacramentorum administratio pura, & vera inuocatio communis.

43 12 Obortus est autem omnibus timor: multaque miracula & signa per Apostolos edebantur.

12 Dominus quoties expedit extraneorum rabiem frænat, vt Ecclesia plantari & reuetari possit.

44 13 Omnes autem qui credebant, erant eodem *loci*, & habebãt omnia communia:

45 Et possessiones ac facultates vendebant, & dispertiebãt ea omnibus, prout cuique opus erat.

46 14 Et quotidie perdurantes concorditer in templo, ac frangentes domi panem, capiebant cibum cum exultatione & simplicitate cordis:

47 Laudantes Deum, & [d] habentes gratiam apud totum populum. Dominus autẽ addebat quotidie Ecclesiæ qui salui fierent.

13 Charitas efficit omnia communia, quod ad vsum quidem attinet, pro necessitatis ratione. 14 Fideles initio non tantum ad audiendum verbum, sed etiam ad capiendum cibum magno cum fructu conueniebant.

a Dei interposita autoritate. b Facultatum & omnium charitati officiorum, vt postea explicat. c Vtebantur Hebraï ipsis minutis panibus, itaque potuit frangebantur, quãm cultrũ secarentur: sic per fractionem panis commitum illum mutuum intelligunt, atque adeò conuiuia quæ celebrare solerent. Cum autem Agapas celebrarent, sacram etiam Dominicam Cenam solitũ erant vsurpare, in quam iam tum temporis irrepserant corruptela, quas emendat Paulus 1. Cor. 11. d. Gratiã & acceptitatem populo.

CAP. III.

1 Petrus cum Iohanne in templum ascendẽs. 2 claudum sanat. 9 Populo ad miraculum concurrenti 12 Salutis mysterium per Christũ exponit, 15 ingratitudinem eorum accusans, 16 & pœnitentiam ab illo postulans

CAP. III.

1 Christus claudum quendam natum, hominem omnibus, loco & tempore celebri per manus Apostolorum sanans, partim eos qui crediderant confirmat, partim alios credituros vocat.

1 Cæterũ [1] Petrus & Iohannes simul ascendebant in templum, sub horum precationis *nempè* nonam.

2 Quidam autem vir claudus ab vtero matris suæ portabatur: quem ponebant quotidie ad portam templi quæ dicitur Speciosa, vt peteret eleemosynam ab ijs qui ingrediebantur in templum:

3 Is quum vidisset Petrum ac Iohannem ingressuros in templum, rogauit vt eleemosynam acciperet.

4 Intentis autem in eum oculis Petrus cum Iohanne dixit, Aspice ad nos.

5 Ille igitur [a] attendebat eos, sperans se aliquid ab eis accepturum.

a Animo & oculis.

6 Petrus autem dixit, Argentum & aurum non est mihi: quod autem habeo hoc tibi do, In nomine Iesu Christi Nazareni surge & ambula.

7 Et prehensa manu eius dextera, erexit *eum*: illicò verò confirmati sunt pedes ipsius ac maleoli.

8 Et exilens stetit, & ambulauit, & ingressus est cum eis in templum, ambulans & saliens, & laudans Deum.

2 Miracula conuincẽdis incredulis destinata sunt, ac proinde pessimè ijs abutuntur qui vel in ipsis miraculis vel in organis quibus Deo vti placet, obstupescẽtes, ea eo quod ad veri cultus (id est Christianismi) notitiam & Deo institutum est, idololatriæ & superstitionis stabiliendæ occasionem arripiunt.

9 Viditq; eum totus populus ambulantem, & laudantem Deum.

10 Et agnouerunt eum esse qui ad *petendum* eleemosynam sedebat ad Speciosam portam templi: & impleti sunt pauore & stupore super eo quod ei contigerat.

11 Quum [b] teneret autem quis sanatus fuerat claudus Petrum & Iohannem, cucurrit totus populus ad eos in porticum qui appellatur Solomonis, expauefactus.

Infra 5. 10. b vel eorum à quibus curatus fuerat amore, vel metu, ne si eos ex oculis semel amisisset, verũ claudus fieret.

12 Quo viso Petrus respondit populo, Viri Israelitæ, quid miramini super hoc, aut quid intentos oculos in nos habetis, quasi propria vi aut pietate effecerimus vt hic ambularet?

13 ‖ Deus ille Abraham & Isaac & Iacob, Deus *inquam*, Patrum nostrorum glorificauit Filium suum Iesum, quem vos prodidistis & abnegastis in conspectu Pilati, quum ille iudicasset esse absoluendum.

14 Vos autem Sanctum illum & iustum abnegastis, & postulastis homicidã condonari vobis.

15 [c] Principem autẽ vitæ trucidastis, quem Deus excitauit à mortuis: cuius rei nos testes sumus.

c In ipso habentem vitam & causam vitæ.

16 Et per fidem in nomen ipsius, hũc quem conspicitis ac nostis, confirmauit nomen ipsius: [d] fides inquam quæ per ipsum *est*, dedit isti integritatem hanc coram omnibus vobis.

d Quia fides amplexus est illum à mortuis excitatũ, eumq; nomen ex nobis audit.

17 Sed nunc, fratres, scio vos per ignorantiam *ista* fecisse, sicut & principes vestros.

18 Deus autem quæ pronuntiauerat per[e] os omnium Prophetarum suorum, Christum passurum, ita impleuit.

Deut.18.15, infra 7.37.

19 [3] Resipiscite igitur, & conuertimini, vt deleãtur peccata vestra: postquam venerint tempora refrigerationis à conspectu Domini.

3 Optimum quidem est Christum oblatum statim amplecti, sed ijs qui pro humana imbecillitate tantum beneficium negligerint super est resipiscẽtiæ remediũ. Opponendũ est autẽ crũcis ignominiæ, decretum Dei prædictum per Prophetas de Christo prius in terris crucifigendo, deinde è cœlis iudice & totius mundi instauratore apparituro, vt seruentur omnes credituri, & omnes incredituli semel pereant.

20 Et miserit prænuntiatum vobis Iesum Christum:

21 Quem oportet quidem [1] cœlo capi, vsque ad tempora restitutionis omnium, quæ *tempora* prædixit Deus per omnium os sanctorum suorum à seculo Prophetarum.

22 Moses etenim ad Patres dixit, ‖ [g] Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester ex fratribus vestris, sicut me: audietis eum in omnibus quæ loquutus fuerit vobis.

Gen.12.3, Galat.3.8.

23 Futurum est autem vt [h] quisquis non auscultarit Prophetã illum, [i] disperdatur è populo.

24 Sed & omnes Prophetæ à [k] Samuele & ijs qui deinceps *sequuti sunt*, quotquot loquuti sunt, etiam prænunciarunt dies istos.

4 Iudæi credentes, primogeniti in regno Dei.

25 [4] Vos estis [l] filij Prophetarum, & pacti quod pepigit Deus erga Patres nostros, dicens ad Abraham, ‖ Et in semine tuo benedictionem consequẽtur omnes familiæ terræ.

26 Vobis primùm Deus [m] Excitatum Filium suum Iesum misit, qui benediceret vobis vnumquemque auertendo ab ipsius sceleribus.

CAP. IIII.

1 Petrus & Iohannes 3 capti concilio sistuntur. 7 & 19. Christi causam agunt intrepide. 24 Discipuli preces ad Deũ fundunt. 32 Multi possessiones suas vendunt: 36 Inter quos & Barnabas numeratur.

CAP. IIII.

1 [1] Nulli sæpe vel diligẽtiores vel audaciores sunt Ecclesiæ hostes, quàm qui se vocant eius architectos: sed quò isti vehementius insaniunt, eò constantius perseverant fideles servi Dei.

1 Loquentibus [1] autẽ ipsis ad populum, superuenerunt sacerdotes & [a] Præfectus templo & Sadducæi:

2 Molestè ferentes quòd docerent populum, & annuntiarent in nomine Iesu resurrectionem ex mortuis,

3 Et iniecerunt eis manus, posueruntque eos in custodiam in posterum diem. Nam erat iam vespera.

4 Multi verò eorum qui audierant sermonem, crediderunt: [b] & factus est numerus virorũ, quasi quinquies mille.

5 Factum est autem postero die, vt cogerentur [c] primores eorum & Seniores & Scribæ in Ierusalem:

6 Et Annas Pontifex maximus, & Caiaphas & Iohannes & Alexander, & quotquot erant [d] ex genere Pontificio.

7 [2] Quum igitur statuissent eos in medio percontati sunt, Qua potestate, aut [e] quo nomine vos hoc fecistis?

8 Tunc Petrus repletus Spiritu Sancto dixit eis, Primores populi & seniores Israel,

9 [3] Quandoquidem [f] de nobis hodie quæstio habetur super beneficio in hominẽ ægrotum *collato*, quomodo *videlicet* iste seruatus sit:

10 [4] Notum sit omnibus vobis, & toti populo Israel, per nomẽ Iesu Christi Nazareni, quem vos crucifixistis, quẽ Deus excitauit à mortuis, per hoc *iniquum* istum adstare in vestro conspectu sanum.

11 ‖ Hic est lapis ille pro nihilo habitus à vobis ædificantibus, qui factus est caput anguli:

12 Nec est in alio quoquã salus. nec enim [g] aliud nomẽ est [h] sub cœlo quod [i] datũ sit inter homines, per quod oporteat nos seruari.

13 [5] Conspecta verò Petri in dicendo libertate & Iohannis, compertoque homines esse illiteratos & [k] idiotas, admirabantur, & agnoscebant eos cũ Iesu fuisse.

14 Illum verò videntes stantem cum

a Quamuis multi fuerint Prophetæ, erũ tamen numero singulari mentionem facit, vt indicet consensum Prophetarum. f Ex cœlo contineri, vel recipi in cœlum. g Hæc promissio est singularis & eximij cuiusdam Prophetæ. h Ad verb. omnis anima, quæ. i Expungetur, siue perimetur sublatus de populo contumax ille. k Quo tempore regnũ Israelu constitutum fuit. l Quibus peculiariter fuerunt Prophetæ destinati, & quibuscum fœdus est sanctum. m Exhibitum mundo, vel excitatum à mortuis, & in regnum suum euectum.

1 In eos qui de successione personali (separata doctrinæ successione) gloriantes veros Verbi ministros oppugnant.

2 Lupi verorum pastorum successores, nec Dei, nec ecclesiæ, sed suã causam agunt.

3 Is demum verus est Pastor qui omnes docet ab vno Christo pendere, vt qui iam non sit mortuus, sed mortis victor omne imperium obineat.

4 Hoc fastem obtinet seruorũ Dei ingenua libertas, vt qui sub zeli larua delitescebant, tandem aperte se impios prodant.

a Habuerunt Iudæi copias quasdam ad templi sacrorumq; custodiam & præsidium, Mat.27.65. Hic erat præfectus duæ aliquis, qualis fuit Eleazarus Anani a pontificis filius, iuuenis, audax & superbus, quum cõmotum fuit bellum Iudaicum, Ioseph. lib.2 capt.a Iudæa. b Volentes diminuere numerũ, auxerunt. c Illi erant qui Sanhedrim constituebant, qui omnes erant ex tribu Iuda, antequam Herodes crudelissimus in familiã Dauidu sæuiret. d Ex quibus pontifices Legi seruare solebant, mutata iam omni munera functione. e Qua authoritate. f Ad verb. in nos inquiritur. g Non est alius vel alia vis cuiusquam sine authoritate. Ortum est autẽ illud genus loquendi, Hebræis familiare, eo quod in periculis appellari soleant ij à quibus opem expectamus. h Vsquam, significat autem imperij Christi amplitudinem. i Sub. à Deo, k Idiotas, si opponitur Magistratui, significat priuatum in mentione artificiorum studio simque, indoctum: in mentione dignitatis & præstantiæ, humilem & inhonoratum.

6 Qui sibi placet in ignorantia, tandem fit etiam apertè & contra cõscientiam malus.

eis qui sanatus fuerat, nihil poterant cõtradicere.

15 Iussis autem ipsis extra concilium abire, [l] conferebant inter sese,

16 [6] Dicentes, Quid faciemus hominibus istis? nam conspicuum signum editum esse per eos, manifestum est omnibus habitantibus in Hierusalem, nec possumus negare:

7 Sic parẽdum hominibus quibus subi cimur vt Deo in primis obtemperemur.

17 Sed ne *id* amplius serpat in populum, minaciter interminemur eis ne posthac vlli hominum loquantur in nomine isto.

8 Tantum abest vt liceat impijs quicquid libet, vt Deus etiam eo quod illis vult licere, ad amplificãdam gloriam vtatur.

18 Itaque vocatis ipsis, denuntiarunt ne omninò loquerentur vel docerent in nomine Iesu.

9 Apostoli sua pericula cũ Ecclesiæ cœtu communicant.

19 [7] Petrus autem & Iohannes respõdentes dixerunt eis, An apud Deum iustum sit, vobis potius auscultare quàm Deo, iudicate.

20 Non enim possumus quæ vidimus & audiuimus, non loqui.

10 Nec expauescieti nos oportet hostium minis, nec eorũ insultus stolidè ridere: sed tũ potẽtiæ tum benuolentiæ Dei seriam meditationẽ (sicut vtraque nobis in Christo spectanda proponitur) aduersariorum tum viribus tum maleuolẽtiæ opponendo, ad Patris præsidium confugere.

21 [8] Illi verò, non inuenientes quomodo punirent eos, additis minis eos dimiserunt, propter populum, quia omnes glorificabant Deum super eo quod factum fuerat.

22 Annorum enim erat amplius quadraginta homio ille in quo editum fuerat signum istud sanationis.

23 [9] Dimissi autem *illi* venerunt ad suos, & annuntiauerunt quæ principes Sacerdotum & seniores ipsis dixerant.

24 [10] Isti verò, quum *hæc* audissent, concorditer sustulerũt vocem ad Deum, dixeruntq;, Domine, tu es Deus ille qui fecisti cœlum & terram, mare, & omnia quæ in eis sunt:

25 Qui per os Dauid pueri tui dixisti, ‖ Cur fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania?

26 Adstiterunt reges terræ, & principes coacti sunt eõdem *loci* aduersus Dominum, & Christum eius.

27 Coacti sunt enim verè aduersus sanctum Filium tuum Iesum quem vnxisti, Herodes & Pontius Pilatus cum gentibus & [m] populis Israel,

28 [n] Vt facerent quæcunque [o] manus tua & consilium tuum prius definierat facienda.

29 Nunc igitur Domine, inspice in minas eorũ, & da seruis tuis vt cum omni libertate loquantur sermonem tuum.

30 Manu tua à te extensa ad sanandum, *vtque* signa & miracula edantur per nomen sancti Filij tui Iesu.

31 [11] Quum autem precati essent, commotus est locus in quo erant coacti: & repleti sunt omnes Spiritu sancto, & loquuti sunt sermonẽ Dei cum libertate.

32 [12] Multitudinis autem eorum qui crediderant, [p] erat cor & anima vna: nec quisquam aliquid eorum quæ habebat, suum esse dicebat, sed erant eis omnia communia.

33 Et Apostoli magna vi edebant testimonium resurrectionis Domini Iesu: & gratia magna erat super eos omnes.

34 [13] Nullus enim erat egens inter eos, quotquot enim erant possessores agrorum aut domorum, vendentes adferebant pretia eorum quæ vendita fuerãt,

35 Et deponebant ad pedes Apostolorum. distribuebatur autem *hæc* singulis prout cuique opus erat.

36 Ioses ergo qui cognominatus est Barnabas ab [q] apostolis (quod est, si interpreteris, filius consolationis) Leuites, Cyprius genere,

37 Quum haberet agrum, vendidit eum, & attulit pecuniam, & deposuitque ad pedes Apostolorum.

11 Deus visibili symbolo testatur Ecclesiæ suæ se cum esse qui terram & cœlum concutiendo, sit eã confirmaturus.

12 Exemplum veræ Ecclesiæ, in qua viget tũ in doctrina tum in mutua charitate cõsensus: pastores autem veram doctrinam sincerè & constanter proponunt.

13 Vera Charitas etiam cũ suo dispendio subleuat pauperum inopiam, sed ita vt ritè & ordinè omnia administrentur.

q *Consilium voluntasque & omnes sensus congruebant.*

CAP. V.

1 *Ananias ob fraudem interuersi precij & animis corruit* 10 *& Sapphira eius vxor.* 12 *Per multa Apostolorum miracula* 14 *fides propagatur.* 18 *Carceri inclusos Apostolos* 19 *Angelus liberat,* 25 *& quum consilio Sacerdotum sistunt,* 33 *Gamalielis consilio seruantur,* 40 *cæsi,* 41 *Deum celebrãt.*

1 VIR [1] autem quidem nomine Ananias, cum Sapphira vxore sua vẽdidit possessionem:

CAP. V.

1 Cõtrarijs exẽplis docet Lucas quantum sit malum hypocrisis, præsertim eorũ qui sub falsa zeli specie volũt in Ecclesia eminere.

2 Et [a] interuertit *aliquid* ex pretio, conscia etiam vxore sua: allatamq; partem aliquam, ad pedes Apostolorum deposuit.

a *Callidè surripuit.*

3 Dixit autem Petrus, Anania cur [b] impleuit Satanas cor tuum vt [c] mentireris *in* Spiritum sanctum, & interueneres ex pretio istius predij?

b *Prorsus occupauit.* c *Cum enim prædium illud conseruassent Ecclesiæ, non dubitarunt partem pretij interuertere, quasi id non esset non cum Deo sed cum hominibus, ideò postea ait dicit tentasse Deum.*

l *Sub, sententiam.* m *Etsi vnus esset populus Israel, numero tamẽ multitudinis est fertur non tantum propter duodecim tribus, quarum singula populum constituebant, sed etiam propter ingentem multitudinem, quasi gentes multæ simul coiissent, vt Iud. 5. 14.* n *Scelerati, nihil tale cogitantes Dei consilium exequuntur, nec tamen eximuntur culpa.* o *Tu pro tua potestate, inquit intro.*

2 Dominus mirifica sua virtute alios cohibet ne Ecclesiæ noceant, alios in timore sui retinet, alios denique ad se allicit.

2 Quo magis crescit Ecclesia, crescit Satanæ furor ac proinde à minis ad cædem venitur.

d Indicatur consulta & deliberata fraus, & culpa hominis admittentis instinctu diabolicos.

e Quoties mala conscientia sit aliquid, totiès homines in ipsos sententiam ferunt, & quantum in se est Deũ ad iram provocant quasi de industria volentes periculum facere an sit iustus & Omnipotens.

f Aduenit ait.

g Magnũ laudibus efferebat, Vide Luc. 1.46.

h Hæresis nomine vitiatur, hæresis autem electionem significat, inde prouulla formula disciplinæ, fictione, studio & ratione vitæ sumitur, quod sectam Latini vocarunt: initio fuit vocabulum visus modius, sed tandem nonnisi in vitio poni cœpit, vnde hæreticus qui à doctrina sana ita aberrat, vt contempto Dei & Ecclesiæ iudicio, in sententia permaneat, & Ecclesiæ contradicat volet.

4 Nónne, si seruasses, manebat tibi, & venundatum in tua erat potestate? quid *erat* cur d inducereris in animum rẽ istam? non es mentitus hominibus, sed Deo.

5 Audiens autem Ananias hos sermones, cecidit, & animam efflauit. Et obortus est timor magnus omnibus qui hæc audiebant.

6 Surgentes autem iuuenes corripuerunt eum, elatumque sepelierunt.

7 Intercessit autem fermè horarum trium interuallum, quum vxor quoque ipsius, nesciens quod factum fuerat, ingressa est:

8 Dixit autem ei Petrus, Die mihi, num tanti prædium vendidistis? Ipsa verò dixit, Etiam, tanti.

9 Petrus autem dixit ei, Quid *est* cur conuenerit inter vos vt e tentaretis Spiritum Domini? ecce, pedes eorum qui sepelierunt virum tuum, f ad ostium *adsunt*, & efferent te.

10 Illicò verò cecidit ad pedes eius, & animam efflauit. ingressi autem iuuenes inuenerunt eam mortuam, & elatam sepelierunt iuxta virum suum.

11 1 Et obortus est timor magnus toti Ecclesiæ, & omnibus qui hæc audiebant.

12 Per manus autem Apostolorum edebantur signa & miracula multa in populo: (& erant concorditer omnes in porticu Solomonis.

13 Reliquorum autem nemo audebat ipsis adhærere: sed g magnificabat eos populus.

14 Magis autem accrescebat multitudo credentium in Domino, virorum simul ac mulierum.)

15 Adeò vt in plateas efferrent ægrotos, & ponerent in lectis ac grabbatis, vt venientis Petri vel vmbra inumbraret aliquem eorum.

16 Conueniebat autem etiam vulgus vicinarum vrbium in Hierusalem, adducens ægrotos ac vexatos à spiritibus impuris: qui sanabantur omnes.

17 2 Exurgens autem Pontifex maximus, & omnes qui cum eo erant, (quæ est h secta Sadducæorum) repleti sunt inuidia:

18 Et iniecerunt manus in Apostolos, posueruntque eos in custodia publica.

19 3 Sed Angelus Domini per noctẽ aperuit fores carceris: eductisque illis, dixit,

20 4 Ite, & stantes loquimini populo in templo omnia i verba vitæ huius.

21 5 *Illi* verò quum *hæc* audissent, introierunt sub diluculum in templum, & docebant. Adueniens autem Pontifex maximus, & qui cum eo *erant*, conuocauerunt concilium & vniuersum senatum filiorum Israel: miseruntque in carcerem *ministros* à quibus illi adducerentur.

22 Quum autem venissent ministri, non inuenerunt eos in carcere: *quod* reuersi annuntiauerunt,

23 Dicentes, Carcerem quidem inuenimus clausum quàm tutissimè, & custodes extrà stantes ante fores: quum aperuissemus autem, neminem intùs inuenimus.

24 Vt verò audierunt hos sermones & Pontifex maximus & præfectus templo, principesque Sacerdotum, ambigebant de illis quónam hoc euasurum esset.

25 6 Adueniens autem quidam nuntiauit eis, Ecce, viri quos coniecistis in carcerem, stant in templo, & docent populum.

26 7 Tunc præfectus abiens cum ministris, adduxit eos, non *tamen* per vim. (timebant enim populum ne lapidarentur.)

27 Adductos autem eos statuerunt in concilio: & interrogauit eos Pontifex maximus.

28 Dicens, Nónne k etiam atque etiam denuntiauimus vobis ne doceretis in nomine isto? & ecce, repleuistis Hierusalem doctrina vestra, & vultis super nos l inducere *effusum* sanguinem hominis istius.

29 9 Respondens autem Petrus & Apostoli dixerunt, Obedire oportet Deo potiùs quàm hominibus.

30 10 Deus Patrum nostrorum excitauit Iesum, quem vos interfecistis suspensum in ligno.

31 Hunc *inquam* Deus dextra sua euectum *constituit* principem ac seruatorem, vt det resipiscentiam Israeli & remissionem peccatorum.

32 11 Et

3 Angeli sunt seruorũ Dei ministri

4 Ideò liberat suos Dominus vt eo animosius hostes lacessant.

5 Dominus ex alto ridet hostium suorum conatus.

6 Quo apertius se prodit Christi virtus, eo magis crescit coniuratorum ipsius hostium vesania.

7 Tyranni Deum non metuentes, coguntur seruos suos metuere.

8 Tyrannis proprium est mandata sua pro omni ratione obtrudere.

9 Nulli homini nisi secundum Deum parendũ est.

10 Christus inuitis suis hostibus, princeps & seruator Ecclesiæ constituitur est, ac reipsa declaratus.

i Verba quibus annuntiatur ad vitam vic.

k Ad verb. præcipiendo præcepimus, Hebr. id est, nixè atq; modo omnino.

l Facere non homo tidy tollitur hominem ne nominare quidem volens.

11 Non satis est rectũ esse finem, sed etiam pro vocationis ratione ad eum progrediendum est.

12 Christus in ipsa hostium turba, quoties ita expedit, inuenit causæ suæ patronos.

13 Cauendum in religionis negotio in primis nequid prætet vocationem, zeli prætextu, audeamus.

14 Verbis ferendis assueti Apostoli, tandé ipsis verberibus assuefiant, & ita quidem vt eò euadant fortiores.

m Significatur animi iuuati acerba perturbatio, translatione sumpta ab igni, qui serra cum stridore scindunt.

n Alicuius nominis.

o Dissuadet sua ab Apostolorum cade, nec Romanorum magistratum appellandum cẽset, quia nihil Iudæi impatientius ferebant, quàm Romanorum tyrannidem confirmari.

p Fictum & commentitium. *q Publici & priuatim.*

32 11 Et nos sumus ei testes horum quæ dicimus: atque etiam Spiritus sanctus, quem dedit Deus ijs qui obediunt ipsi.

33 At illi *his* auditis [m] frendebant, & consilium inibant eos interimendi.

34 12 Surgens autem in consilio quidam Pharisæus, nomine Gamaliel, Legis doctor, quem totus populus in pretio habebat, iussit vt paulisper abducerent foras Apostolos:

35 Et dixit illis, Viri Israelitæ, attendite vobis ipsis quod ad istos homines *attinet*, quid facturi sitis.

36 13 Nam ante hæc tempora, exortus est Theudas, dicens se [a] aliquem esse, cui adhæsit numerus virorum circiter quadringentorum qui interemptus est, & omnes qui assensi sunt ei, dissoluti sunt, & ad nihilum redacti.

37 Post hunc exortus est Iudas ille Galilæus temporibus descriptionis, & auertit populum multum post se: perijt & ille, & omnes qui assensi fuerant ei dispersi sunt.

38 Et nunc dico vobis, [o] abstinete ab hominibus istis, & sinite eos: quoniam si est ex [p] hominibus consilium siue opus hoc, dissoluetur:

39 Sin ex Deo est, non poteritis dissoluere, *ac nescio* an etiam cum Deo pugnare comperiamini.

40 Paruerunt autem ei: & quum aduocassent Apostolos, cæsis denuntiarunt ne loquerentur in nomine Iesu: & dimiserunt eos.

41 14 Ipsi ergo gaudentes profecti sunt à conspectu concilij: quòd digni habiti essent qui pro nomine Iesu contumelia afficerentur.

42 Et quotidie in [q] templo & domi non cessabant docere & Euangelizare Iesum Christum.

murmur [a] Græcorum aduersus Hebræos, quòd ipsorum viduæ despicerentur in [b] ministerio quotidiano.

2 1 Itaque duodecim illi, aduocata multitudine discipulorum, dixerunt, Nõ est [c] æquum nos derelicto sermone Dei, ministrare [d] mensis.

3 1 Despicite ergo fratres ex vobis viros septem, idoneo testimonio ornatos, plenos Spiritu sancto & sapientia, quos præficiamus huic negotio:

4 Nos verò in precibus & administratione Sermonis perdurabimus.

5 Placuit autẽ hæc oratio toti præsenti multitudini: & elegerunt Stephanum, virum plenum fide ac Spiritu sancto, & Philippum, & Prochorum, & Nicanorem, & Timonem, & Parmenam, & Nicolaum Prosely tum Antiochensem.

6 1 Quos statuerunt in conspectu Apostolorum: qui quum precati essent, [e] imposuerunt eis manus.

7 1 Itaque sermo Dei crescebat, & valdè multiplicabatur numerus discipulorum in Hierusalem; multaque turba Sacerdotum auscultabat [f] fidei.

8 1 Stephanus verò plenus fide ac [g] potentia: edebat miracula & signa magna in populo.

9 1 Exorti sunt autem quidam [h] è synagoga quæ dicitur Libertinorum, & Cyrænеorum, & Alexandrinorum, & eorum qui sunt ex Cilicia & Asia, altercantes cum Stephano.

10 1 Sed non potuerunt resistere sapientiæ & Spiritui per quem loquebatur.

11 Tunc subiecerunt quosdam qui dicerent se audiuisse eum loquentem verba blasphema in Mosen & Deum.

12 1 Commouerunt quoque plebem & seniores & Scribas: & eum adorti, corre-

a Diuersa sunt (auctoribus Apostolis) nec temerè coniungenda, docendi Verbi & administrandi Ecclesiastici rarij munera, Apostoli verò ne Diaconus quidem nisi conscia Ecclesia elegerunt. Infra, 21. 8.

3 In Diaconis, (nedum in pastoribus) eligendis præsat oportet tum doctrinæ tũ morum examen.

4 Vetus Ecclesia ritè electos, manuum impositione Deo veluti consecrauit.

5 Fœlix tentationis exitus.

6 Ecclesiam suam Dominus verbis primùm, deinde carcere, ac demũ etiam verberibus præparatam, tandem ad sanguinem vsq; & cædes cũ Satana & mundo fœliciter committit. 7 Academiæ iam olim falsis pastoribus addictæ fuerunt Satanæ flabella. 8 Falsi doctores quia vinci nolunt, à disputationibus ad manifestas calumnias conuertuntur.

9 Prima Ecclesiæ Christianæ cruenta persequutio ex Sacerdotum concilio, suggerentibus Academiarum doctoribus exorta.

a Eorum qui ex Græcis Iudæorum religionem erant complexi.

b Distributione rerum necessariarum. *c Tale est, vt placere nõ deberet.* *d Commissi, quanquam mensarum nomine, cætera etiam munera intelligantur, quæ sint cum illo cõiuncta, vt quæ ad curam pauperum pertinent.* *e Hic totus ritus ab Hebræis fluxit, qui has formula vtebantur, tum in publicis, ac victimarum consecrationibus, tum in precibus ac benedictionibus priuatis, vt liquet ex Gen. 48. hinc ritum seruauit Ecclesia, 1. Timoth. 5. 22, infra, 8. 16. sed nulla hic fit mentio chrismatis, raserè, cruris, &c.* *f Metonymia, i. Doctrina Euangelica.* *g Eximijs ac excellentibus donis.* *h Ex cætu, & velut ex gymnasio.*

CAP. VI.

2 Apostoli 3 Ministrandi officium delegant 5 septem delectis viris: 7 Inter quos Stephanus fidei plenus, 12 captus 13 violatæ legis Mosis accusatur.

CAPV. 1 Satan sortis frustrà oppugnatam Ecclesiam, intestina dissensione adoritur, Apostoli verò ex eo ipso arripiunt optimam constituendæ Ecclesiæ occasionem.

1 CÆterùm [1] per eos dies quũ multiplicarentur discipuli, ortum est

ptum adduxerunt in concilium.

13 Statueruntque falsos testes qui dicerent, Homo iste nō cessat loqui verba blasphema aduersus locum hunc sanctum & Legem.

14 Audiuimus enim eum quum diceret, Iesum istum Nazarenum destructurum hunc locum, & mutaturum ritus quos tradidit nobis Moses.

15 Tunc intentis in eum oculis, omnes qui sedebant in concilio, [3] viderunt faciem eius quasi faciem Angeli.

20 Exemplum calumniatorum, ex ijs qui bene ac verè dicta sunt, falsas conclusiones colligentiū.

3 Singularem & eximiam speciem fuisse vultus Stephani hic verbo indicatur, in animi securitate, & conscientia bona, & causso fiducia: Orationem enim habituri Stephani vultum condecorauit Deus, vt aspectu statim ipso percelleret animos Iudaeorum.

CAP. VII.

a Stephanus causam dicens ostendit electos à Deo fuisse Patres, 10 priusquam natus esset Moses, 47 & stetit Templum: 44 Exemplo vero omnis ritus ad coelestia exemplar formatos fuisse. 54 Stridentes dentibus Iudaei, 59 lapidibus illum obruunt.

CAP. VII.

1 Dixit [a] autem Pontifex maximus, Num hæc ita habent?

2 [a] Ipse verò dixit, Viri fratres & patres, audite, ‖ [a] Deus ille gloriæ visus est patri nostro Abrahæ quum esset in [b] Mesopotamia, priusquā habitaret in Charrhan:

3 Et dixit ei, Exi è terra tua, & ex cognatione tua, & veni in terram quamcunque indicaro tibi.

4 Tunc exijt è terra Chaldæorum, & habitauit in Charrhan. Et illinc, postquam mortuus est pater eius, transtulit eum in terram hanc in qua nunc vos habitatis.

5 Nec dedit ei possessionem in ea, [c] ne vestigium quidem pedis: quanuis [d] pollicitus esset se illam daturum ei obtinendam, & semini eius post eum, quum non haberet prolem.

6 Loquutus autem est ita Deus, ‖ Erit *inquit* semen ruum inquilinum in terra aliena, vbi seruituti subijcietur, & malè accipietur [e] annis quadringentis.

1 Admittitur quidem ad causam dicendam Stephanus, sed vt iuris obtentu dānetur.

Gen. 12. 4. Gen. 15. 13. 16

2 Testatur Stephanus se veros illos Patres & vnicum illū verum Deū agnoscere: simulque docet illos esse templo, & omni illo legali cultu, antiquiores, ac proinde aliud esse ponendum veræ religionis fundamentum, gratuitum videlicet fœdus.

a Patens ille Deus gloria & maiestatis plenus. b Cum postea vers. 4. dicat Abrahamum exisse è Chaldaea, palam est Mesopotamiam vicinam Chaldaeam continuisse, sic Plinius libr. 6 cap. 27. c Ne tantillum quidem, vt in solo suo posset figere pedem. d Possessionis promissio certa fuit & pertinens ad Abrahamum, tametsi posteritas demum eius, illam possidendo occupauerit: est autem Synecdoche. e Anni quadringenti numerantur ab initio exortu seminis Abrahamici, à nato Isaaco: quadringenti autem & triginta anni, qui narrantur à Paulo Gal. 3. 17. ab eo tempore quo Abraham vna cum patre exiuit ex vr Chaldaeorum.

7 Sed gentem cui seruierint puniam ego, dicit Deus: & post hæc exibunt, & *ipsi* seruient mihi in loco isto.

8 ‖ Deditque ei pactum Circuncisionis: ‖ & ita *Abraham* genuit Isaac, & circūcidit eum die octauo, ‖ Isaac autem *genuit* Iacob, ‖ & Iacob duodecim Patriarchas.

9 [3] Patriarchæ verò inuidia moti ‖ Iosephum vendiderunt *abducendum* in Ægyptum, [f] sed erat Deus cum eo.

10 Et eruit eum ex omnibus ipsius oppressionibus, ‖ deditque ei [g] gratiam & sapientiam coram Pharaone rege Ægypti, qui constituit eum præfectum Ægypto & tori domui suæ.

11 Venit autem fames in vniuersam terram Ægypti & Chanaan, & oppressio magna: & non inueniebant cibos Patres nostri.

12 ‖ Quum audisset autem Iacob esse triticum in Ægypto, misit Patres nostros primùm.

13 ‖ Et in secunda *profectione* agnitus est Ioseph à fratribus suis, & innotuit Pharaoni genus Ioseph.

14 Missis autem *nuntijs* Ioseph accersiuit patrem suum Iacob, omnemque cognationem suam, capitum septuagintaquinque.

15 ‖ Descendit ergo Iacob in Ægyptum: ‖ obijtque ipse & patres nostri.

16 Qui [h] translati sunt in Sichem, & positi in sepulchro, ‖ quod emit Abraham pretio argenti à filijs Emmor *filij* Sichē.

17 Quum autem appropinquaret tēpus promissionis cuius *causa* Deus iurauerat Abrahæ, creuit populus & multiplicatus est in Ægypto,

18 Vsquequò exortus est alius rex qui non nouerat Ioseph:

19 Hic [i] aduersus genus nostrum ingeniosus, malè accepit patres nostros, *adeò* vt exponerent infantes suos ne superesceren.

20 Quo tempore natus est Moses, qui fuit [k] diuinitus venustus: & nutritus fuit tribus mensibus in domo patris sui.

21 Expositum autem illum sustulit filia Pharaonis, & nutriuit eum sibi [l] pro filio.

22 Et eruditus est Moses omni sapientia Ægyptiorum: eratque potens dictis & factis.

23 Vt verò expletum est ei quadra-

Gen. 17. 9. Gen. 21. 2. Gen 25. 24. Ge. 29. 33, & 30. 5, & 35. 23. Gen. 37. 28.

3 Stephanus diligenter etiam cō memorat Patrum quo rundam horrenda scelera, vt Iudęos doceat non temerè acquiescendū esse in Patrū autoritate & exemplis. Gen. 41. 32. Gen. 42. 1. Gen. 45. 4.

f Hebr. quo peculiaris Dei fauor erga aliquos declaratur. Videtur enim ab ijs abesse, quæ suauare non sustinet: contra præsens illu, quos ex maximis quibusque periculis eripit. Gen. 46. 6. Gen. 49. 33.

Gen. 23. 16.

g Vt gratiosus esse. i. nomine sapientiæ coram Pharaone.

h Patriarchis filij Iacob, quamuis solum Iosephum sæuientio, Ios. 24. 32.

i Solerter excogitant aduersus genus nostrum, nempe ademdo vt exponantur mortui.

k Dei benignitate & fauore nascitur ille puer, vt esset assertus illum seruiturus.

l Vice filij.

ginta annorum tempus, subijt in cor eius vt inuiseret fratres suos filios Israel.

Exod. 2. 11. 24 ‖ Et quum vidisset quendam iniuria affici, tutatus est, & percusso Ægyptio, vindicauit eum qui opprimebatur.

25 Existimabat autē fratres suos intelligere Deum per manum ipsius dare eis salutem. At, illi non intellexerunt.

Exod. 2. 13. 26 ‖ Porrò sequenti die visus est ipsis pugnantibus, & compulit eos in pacem, dicens, Viri, fratres estis vos: cur alij alios iniuria afficitis?

27 Is autem qui iniuria afficiebat proximum, repulit eum, dicens, Quis te cōstituit principem & iudicem super nos?

28 Num tu me vis interimere, quemadmodum interemisti heri Ægyptium?

Exod. 2. 2. m Filiū Dei nunc Angelū vocat, Ipse est enim magni consilij Angelus, & ideo paulo post demonstrat eum dicēte Mose, Ego Deus ille patrum tuorum, &c.

29 Ad hunc autem sermonem Moses fugit, & factus est aduena in terra Madiam, vbi genuit duos filios.

30 Expletis verò annis quadraginta ‖ visus est ei in deserto mōtis Sina m Angelus Domini in flammeo igne rubi.

31 Moses autem vt conspexit, admiratus est visum: & quum accederet ad considerandum, exitit ad eum vox Domini, *dicentis*,

n Ad verbum, manus, id est, potestatis.

32 Ego *sum* Deus ille patrum tuorum, Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob. Tremefactus autem Moses non audebat considerare.

4 Agnoscit Moses pro legislatore, sed ita vt eius ipsius testimonio probet Legem in perfectius quippiam (nempe in prophetici⁹ munus, quod in Christum, prophetarū caput, ferebatur) tespexisse.

33 Dixit autem ei Dominus, Solue soleas pedum tuorū: locus enim in quo stas, terra sancta est.

Exod. 7. 8. 9. 10. 11. 14. Exod. 16. 1. Deut. 18. 15, supra, 3. 22. Exod. 19. 2.

34 Vidi, vidi vexationem populi mei qui *est* in Ægypto, & suspiria eorum audiui, & descendi vt eruam eos: nunc ergo veni, mittam te in Ægyptum.

o Logia Graci vocant oracula diuinitus demissa, maxime solita.

35 Hunc Mosen quem abnegauerant, dicentes, Quis te constituit principem & iudicem? hunc *inquam*, Deus principem & redemptorem misit, n ductu Angeli qui visus fuerat ei in rubo.

36 ‖ Hic eduxit illos editis miraculis & signis in Ægypto, & in rubro mari, ‖ & in deserto, annis quadraginta.

37 4 Hic est Moses ille qui dixit filijs Israel, ‖ Prophetam suscitabit vobis Dominus Deus vester è fratribus vestris sicut me: eum audite.

38 ‖ Hic ille est qui fuit in congregatione in deserto, cum Angelo qui loquebatur ei in monte Sina, & cum Patribus nostris, qui*que* excepit viua o eloquia quæ nobis traderet.

39 Cui noluerunt auscultare patres nostri, sed repulerunt *eum*, & auersi sunt corde suo in Ægyptum:

Exod. 32. 1. 40 Dicentes Aharoni, ‖ Fac nobis deos qui præeant nobis. Mosi enim isti qui eduxit nos è terra Ægypti, nescimus quid contigerit.

41 Et p vitulum fecerunt per illos dies, obtulerūtq; sacrificium idolo, & oblectarūt sese operibus manuum suarum.

42 Auertit autem *se* Deus, & q tradidit eos in seruitutem r exercitus cæli: sicut scriptum est in libro Prophetarum, ‖ Num victimas & oblationes obtulistis mihi annis quadraginta in deserto, domus Israel?

Amos 5. 25. 43 Imò s baiulastis tabernaculū Moloch, & sidus dei vestri Rempham, quas figuras fecistis vt eas adoraretis: itaque transferam vos trans Babylonem.

44 t Tabernaculum t testimonij fuit patribus nostris in deserto, prout præceperat ‖ is qui dixerat Mosi vt faceret illud secundum exemplar quod viderat.

45 ‖ Quod etiam u acceptum introduxerunt patres nostri cum Iesu in x possessionem Gentium, quas expulit Deus y à conspectu patrum nostrorum, ‖ vsque ad dies Dauid,

46 Qui fuit in gratia apud Deum, petijtque vt inueniret tabernaculum Deo Iacob.

47 ‖ 6 Solomon autem ædificauit ei ædem.

48 ‖ Sed Excelsissimus ille in manufactis templis non habitat, sicut Propheta dicit,

49 ‖ Cælum mihi thronus est, terra autem, scabellum pedum meorū. Quam ædem ædificabitis mihi? dicit Dominus: aut quis est locus requietis meæ?

50 Nónne manus mea fecit hæc omnia?

51 ‖ 7 Duri ceruice, & z incircuncisi corde & auribus, vos semper Spiritui sancto obtitimini, sicut patres vestri, *ita* & vos.

p Per idololatriam, vt seruirent stellis. q Per exercitum cæli hoc loco non intelligit Angelos, sed lunam, solem, & reliquas stellas, Deut. 17. 3. r In humeros vestros sublatum tulistis. s Id est, Conuexum. t Per manus traditum. x Metonymice intelliguntur regiones quas à Gentibus obtinebamus. y Quas Deus expulit, vt ingredientibus maioribus nostris, caderent harum regionum possessionem. z Incircuncisi sunt corde, qui in natura adhuc vitio demersi, hærent: aliaqui carne etiam omnes Iudæi circuncisi, duplex ergo fuit circuncisio, Vide Paul. Rom. 2. 28.

Exod. 32. 1. 5 Fuit quidem erectū tabernaculū à Mose, sed quod homines reuocaret ad illud exemplar quod viderat in monte.

6 Templum quidē à Solomone extructum est, Dei mandato: at non ea conditione, vt maiestas Dei esset in eo inclusa.

7 Stephanus zelo Dei incensus, rādem etiam suos iudices iudicat.

Exod. 25. 40, hebr. 8. 5. Iosue. 3. 14. 1. Reg. 2. 16, Psal. 131. 8. Quæ superstitio fuit Ægyptiacæ idololatriæ, apud hos enim & Apis mirificus vitulus cultū habuit diuinum, ac vaccarum simulacra insignia fuerunt, Herodotus lib. 2. 1. Reg. 8. 1, 1. para. 17. 12. Infra, 17. 24. Esa. 66. 1. Ierem. 9. 26, Ezech. 44. 9.

52 Quem Prophetarum nō sunt persequuti patres vestri? trucidarunt, inquam, eos qui prænuntiarunt aduentum Iusti illius, cuius nunc vos proditores & occisores fuistis.

53 ‖ Qui accepistis Legem [a] per dispositionem Angelorum, nec seruastis.

54 [8] Audientes autem hæc, frendebant cordibus suis, & [b] stridebant dentibus in eum.

55 [9] Quum autem esset plenus Spiritu sancto, intentis in cælum oculis vidit gloriam Dei, & Iesum [c] adstantem ad dextram Dei.

56 Et ait, Ecce, conspicio cælos apertos, & Filium hominis adstātem ad dextram Dei.

57 [10] Exclamantes autem *illi* voce magna, continuerunt aures suas, & [d] irruerunt concorditer in eum.

58 Et eiectum eum ex vrbe lapidabant: [e] testes autem deposuerunt pallia sua ad pedes adolescentis qui vocabatur Saulus.

59 Lapidarunt igitur Stephanum, inuocantem & dicentem, Domine Iesu, suscipe Spiritum meum.

60 [11] Positis autem genibus, clamauit voce magna, Domine, ne [f] statuas eis hoc peccatum. Et quum hoc dixisset, [g] obdormiuit.

8 Satan deprehensus, apertiùs furit.
Exod. 19. 1.
9 Quo propius mortē accedūt mar tyres, eo propius Christū intuentes, in cælum assurgunt.
10 Zelus tū hypocritarū tum etiā superstitiosorum, tandem in manifestam rabiem exit.
11 Fides & charitas veros Dei seruos ad extremum vsque halitum comitantur.
a Angelorū ministerio.
b Translatio, vt supra, 5. 33.
c Paratum ad me confirmandū in veritatu confessione, & reciprendum ad sese.
d Violentus ille fuit impetus, animaduersio enim tunc Iudæis concessa non erat, vt apud Pilatum fatetur, dicentes, Non licere sibi occidere quenquam: ideò Iosaph. libr. 20. refert ab Anano Sadduczo interfectum fuisse Iacobum fratrem Domini, eoq; nomine accusatum fuisse apud Albinum præsidem. *e Cautum erat in Lege, vt testes lapidationem auspicarentur, Deut. 17. 7.* *f Statuendi vocabulo, intelligit firmum ac perennem peccati imputationem.*
g Vide 1. Thess. 4. 13.

CAP. VIII.

2 Dum Stephanum lugent pij, 3 Saulus Ecclesiam vastat. 5 Philippus Samaria Christum prædicat. 9 Simonis magi 18 auaritia notatur. 26 Philippus 27 Eunuchum Æthiopem 38 baptizat.

CAP. VIII. 1 Saulus [1] autem consenserat in necem eius. Orta est verò per id tempus persequutio magna aduersus Ecclesiam quæ *erat* Hierosolymis: & omnes dispersi sunt per regiones Iudææ & Samariæ, præter Apostolos.

2 [2] Extulerunt autem vna Stephanum viri religiosi, fecerunt́que planctum magnum super eum.

3 [3] Saulus verò vastabat Ecclesiam, intrans in singulas domos: & trahens viros ac mulieres, tradebat *eos* carceri.

4 Illi igitur dispersi peragrabant *regionem*, euangelizantes sermonem *Dei*.

5 [4] Philippus verò quum peruenisset in vrbem Samariæ, prædicabat eis Christum.

6 Attendebant autem turbæ cōcorditer ea quæ à Philippo dicebantur, audientes, & videntes signa quæ edebat.

7 Spiritus enim impuri ex multis qui *eis* tenebantur, exibant, clamantes voce magna: multi autem paralytici & claudi sanati sunt.

8 Et gaudium magnum fuit in illa vrbe.

9 [5] Vir autē quidam nomine Simon, antea in vrbe illa exercuerat artē [b] magicam, & gentem Samariæ [c] obstupefecerat, dicēs se esse quempiam magnum.

10 Quem attendebant omnes à minimo vsque ad maximum, dicentes, Iste est virtus illa Dei magna.

11 Attendebāt autem eum propterea quòd multo tempore magicis artibus eos obstupefecerat.

12 Quum verò credidissent Philippo euangelizanti quæ ad Regnum Dei & nomen Iesu Christi *pertinent*, baptizabātur tum viri tum mulieres.

13 [6] Simon verò, & ipse credidit: & baptizatus perdurabat apud Philippum: & conspiciens signa & virtutes magnas edi, obstupefiebat.

14 [7] Quum autem audissent Apostoli qui erant Hierosolymis, Samariam recepisse Sermonem Dei, miserūt ad eos Petrum ac Iohannem.

15 Qui quum descendissent, precati sunt pro eis vt acciperent [d] Spiritum sanctum.

16 (Nondūm enim in quenquam illorum illapsus fuerat, sed baptizati tantùm fuerant in nomine Iesu)

17 Deinde imposuerunt eis manus, & receperunt *illi* Spiritum sanctum.

18 [8] Quum autem conspexisset Simon per impositionem manuum Apostolorum dari Spiritum sanctum, obtulit eis pecunias,

1 Christus hostiū rabie ad propagādum regnum suum abutitur.
2 Stephanū mortuū sancti lugent & sepeliūt, singulari fidei & charitatis exemplo: inuocat autem nemo.
a Inter piorum officia quæ hoc loco recensentur, nulla fit mentio sanctarum reliquiarum.
3 Fidelium dispersio, fit Ecclesiarum vnio.
4 Philippus antea diaconus in Hierusalem, fit à Deo extraordinē Euāgelista.
5 Christus Satanā (quoties libuit) victum velut in triumpho ducit, ijs ipsis spectātibus quos fascinauit.
6 Impij quoq; & reprobi interdū cōguntur bonum Dei donū gustare, sed quod mox euomant.
7 Petrus, nō iam primas, sed Apostolici collegij legatus, & quidē addito Iohanne collega, pro authoritate sibi cōmissa, Ecclesias Samaritanas iactis à Philippo fundamentis superstruunt.
8 Ambitio & auaritia hypocritas tandem ex suis latebris eliciunt.
b Magia primùm in bonam partem sumebatur, nomine à Persis ducto, apud quos Magi sunt sapientes, postea sumptum est in malam.
c Ita sibi subpræstigijs conciliarat Samaritanos, vt cæco quodam furore amentes toti essent illi addicti.
d Eximia illa dona, quibus ornati essent illos esse oportebat, præsertim qui præficiendi erant Ecclesiæ.

19 Dicens,

9 Simonis, nō Petri, sed magi, sunt successores qui res sacras aut emunt aut vendunt.

10 Bene de summis etiā peccatoribus sperandum, quoad eiusfieri potest.

11 Christus gratis vocās quoscunque habuit Philippo nihil tale cogitā te, ad eunuchū imprudentem eruediendum & baptizandū vius, in Aethiopiam vſq; regni sui limites profert.

12 Arcana Dei prouidentia regūr etiā quæ maximè videntur fortuita.

a In hac doctrina quam annuncio.

f Vere rectū, & sine simulatione. Esa.33.7.

g Fel amaritudinis, vocat interiorē cordis malitiam, & vitia illud diabolica impietatis, quo Magus ille totus erat repletus: dicitur autem Magus ille esse in fel, quasi oppressus esse totus felle, & in eo sepultus. b Iniquitatis vinculū arctissimū. i Opibus & potestate insignis apud Candacem. Candace autem nomē commune erat Reginarum Aethiopiæ. k Ad verb. viā ad intelligendū demonstret, vel sit dux itineris. l Hebr. veritas legit: E claustro & iudicio assumptus est. Claustra autem nemine intelligit sepulchrum ipsius, adeò mortis vincula, iudicij autem supplicium, quo affectus est, & miserabilem illam cōditionem, quam sibi Christus vestra causa, Patris iram sustinens. m Quandiu autem ipsius sit duratura. Nam Christus excitatus ex mortuis amplius non moritur, Rom.6.9.

19 Dicens, Date etiam mihi potestatem istam, vt cuicunque imposuero manus, recipiat Spiritum sanctum.

20 9 Petrus autem dixit ei, Argentum tuum tecum pereat, qui donum Dei existimaris pecunijs acquiri.

21 Nō est tibi pars neque sors in e hoc negotio: cor enim tuum non est f rectum in Dei conspectu.

22 10 Resipisce igitur ab ista malitia tua, & roga Deum, si forte remittatur tibi cogitatio cordis tui.

23 Video enim te in g felle amarissimo, & h nexu iniustitiæ positum.

24 Respondens autem Simon dixit, Precamini vos pro me apud Dominum, nequid me inuadat *istorum* quæ dixistis.

25 Illi igitur testificati, & loquuti sermonem Dei, reuersi sunt Hierosolymam, & multis vicis Samaritanorum euangelizarunt.

26 11 Angelus autē Domini loquutus est Philippo, dicens, Surge & vade meridiem versus, ad viam quæ ab Hierusalem descendit Gazam: quæ est deserta.

27 *Is* igitur surgens profectus est: & ecce, quidam Æthiops eunuchus, i dynastes Candaces reginæ Æthiopum, qui præerat vniuersis illius opibus, veneratque adoraturus in Hierusalem,

28 Reuertebatur sedens in curru suo, legebatque Esaiam Prophetam,

29 Dixit autē Spiritus Philippo, Accede, & adiunge te ad currum istum.

30 Accurrens autem Philippus audiuit eum legentem Esaiam Prophetam, & dixit, Nempe intelligis quæ legis?

31 At ille ait, Qui enim possim, nisi quis mihi k præierit? Et precatus est Philippum vt ascenderet, sederetque secum.

32 12 Locus autem Scripturæ quem legebat, hic erat, || Vt ouis ad mactationem ductus est: & vt agnus coram tondente mutus, ita non aperuit os suum.

33 l In ipsius deiectione iudicium eius sublatum est: m seculum autem eius quis enarrabit? quoniam tollitur è terra vita eius.

34 Respondens autē Eunuchus Philippo, dixit, Rogo te, de quo Propheta hoc dicit? de seipso, an de alio quopiam?

35 Tum Philippus aperto ore suo, & incipiens à scriptura ista, euāgelizauit ei Iesum.

36 Quum verò pergerent in via, venerunt ad quandam aquam: tum ait Eunuchus, En aquam: quid prohibet me baptizari?

37 13 Dixit verò Philippus, Si credis ex toto corde, licet. Respondens autem *ille* dixit, n Credo Filium Dei esse Iesum Christum.

38 Iussitque sisti currum: ac descenderunt ambo in aquam, Philippus simul & Eunuchus: & *ille* baptizauit eum.

39 Quum autē ascendissent ex aqua, Spiritus Domini rapuit Philippum, nec amplius vidit eum Eunuchus. pergebat enim in via sua gaudens.

40 Philippus autem inuentus est Azoti: & præteriens Euangelizauit vrbibus, vsquedum veniret Cæsaream.

13 Professio fidei in adultis baptizādis requiritur, ac proinde Baptismo non tunc primum in Christum inserimur, sed iā insiti confirmamur.

n Summa confessionis necessaria ad Baptismum.

CAP. IX.

2 Saulus Damascum petit. 4 à Domino prosternitur. 10 Ananias mittitur, 18 vt eum baptizet. 23 Iudæorum insidias 25 per murorum demissus euadit. 33 Petrus Æneæ paralytico medetur. 36 Tabitham de sanctam 40 Vita restituit.

Saulus || 1 autem adhuc a spirās minas ac cædem aduersus discipulos Domini, adijt Pontificem maximum,

CAP. IX. Rom.9.3, gal.1.13. Infra.22.4, 1.cor.15.9, 2.cor.12.2.

2 Et petijt ab eo epistolas *perferēdas* Damascum ad synagogas: vt siquos inuenisset huius b sectæ, tum virostum mulieres, vinctos duceret Hierosolymam.

1 Saulus (qui & Paulus) Christū veluti fugiētē crudelissimè persequens, in eūdem victorē incidit, & singulari diuinæ bonitatis exemplo pro sæuitiæ suæ cōmerita pœna, nō modò in gratiam recipitur, sed etiam Apostolus voce ipsius Domini designatus, Ananiæ ministerio ac testimonio confirmatur.

3 Quum autem iter faceret, factum est vt appropinquaret Damasco: || & repentè circumfulsit eum lux è cœlo.

4 Et quum cecidisset in terram, audiuit vocem dicentem sibi, Saul, Saul, quid me persequeris?

5 Dixit autē, Quis es Domine? Dominus autem dixit, Ego sum Iesus, quem tu persequeris. c durum est tibi contra stimulos calcitrare.

a Indicatur in Saulo fuisse vehementes impetus animorum de cade discipulorū. b Ad verb viæ viā aut vocant Hebræi genus vitæ quo quis insistat. c Prouerbiū de contumacia seipsos ladentium.

6 *Is verò* tremens & pauens dixit, Domine, quid me vis facere? Tum Dominus ad eum, Surge & ingredere vrbẽ, & dicetur tibi quid te oporteat facere.

7 Viri autem illi qui cum Saulo iter faciebant, [d] steterunt attoniti, audientes quidem [e] *eius* vocem, neminem autem videntes.

8 Surrexit autem Saulus è terrâ: apertisque oculis suis neminem videbat: itaque manu ducentes eum introduxerunt Damascum.

9 Vbi fuit tribus diebus, non videns: & non commedit neque bibit.

10 Erat autẽ quidam discipulus Damasci, nomine Ananias, ad quem dixit per visum Dominus: Anania, Et ille ait, Ecce, ego *adsum* Domine.

11 Tum Dominus ad eum, Surge, & proficiscere in vicũ qui vocatur Rectus, & quære in domo Iudæ Saulum *quendam* nomine [f] Tarsensem. ecce enim precatur.

12 Et vidit per visum virum Ananiam nomine introeuntem, & imponentem sibi manum, vt visum reciperet.

13 Respondit autem Ananias, Domine, audiui ex multis de viro isto, quot malis affecerit sanctos tuos in Hierusalẽ.

14 Quinetiam hoc loco habet potestatem à principibus Sacerdotum, vinciendi omnes qui inuocant nomẽ tuum.

15 Dixit autem ad eum Dominus, Proficiscere: nam [g] instrumentum electum est mihi iste, vt perferat nomen meum in conspectũ Gentium, & regum, & filiorum Israel.

16 Ego enim [h] ostendã ei quàm multa oporteat eum pro nomine meo pati.

17 Abijt igitur Ananias, & introiuit domum [i] illam, & impositis manibus dixit, Saul frater, Dominus misit me (Iesus *inquam* qui apparuit tibi in via qua veniebas) vt visum recipias, & implearis Spiritu sancto.

18 Statim autem deciderunt ab oculis eius quasi squamæ, & visum recepit illicò: ac surgens baptizatus est.

19 Quumque cepisset cibum cõroboratus est: Fuit autem Saulus cum discipulis qui erant Damasci per dies aliquot.

20 [j] Et statim in synagogis prædicauit Christum *nempe* eum esse Filium Dei.

21 Obstupescebant autem omnes qui eum audiebant, & dicebant, Nonne hic est qui populatus est in Ierusalẽ eos qui inuocabant nomen istud, & huc idcirco venit, vt vinctos eos adduceret ad principes Sacerdotum?

22 [3] Saulus autem magis inualescebat, & confundebat Iudæos qui habitabant Damasci, [k] collatis testimonijs demonstrans eum esse Christum.

23 [4] Expleto autem multo tempore inierunt inter se Iudæi consilium illum interimendi.

24 Sed intellectæ sunt Saulo insidiæ eorum adseruabant autem portas die ac nocte, vt eum interimerent.

25 [5] Acceptum igitur eum discipuli nocte, per murum demiserunt, fune summissum in sporta.

26 [6] Quum verò Saulus aduenisset Hierosolymam, tentabat se adiungere discipulis: sed omnes timebant eum, non credentes eum esse discipulum.

27 Barnabas autem acceptum eum duxit ad Apostolos, & narrauit quomodo in via vidisset Dominum, qui loquutus esset ei, & quomodo Damasci liberè loquutus esset in nomine Iesu.

28 [7] Versabatur ergo [l] cum eis in Hierusalem.

29 Et liberè in nomine Domini Iesu loquebatur & disceptabat aduersus [m] Græcos: illi verò conabantur eum interimere.

30 [8] Quod quũ cognouissent fratres, deduxerunt eum Cæsaream, & emiserunt Tarsum.

31 [9] Ecclesiæ igitur per totam Iudæã & Galilæam & Samariam habebant pacem, & [n] ædificabantur: & pergentes *in* timore Domini, & consolatione sancti Spiritus multiplicabantur.

32 [10] Factũ est autem vt Petrus, dum *illas* omnes peragraret, ascenderet etiam ad sanctos qui habitabant Lyddæ:

33 Reperit autem illic quendam nomine Æneam, ab Annis iam octo decumbentem in grabbato, qui erat Paralyticus.

34 Et dixit ei Petrus, Ænea, sanat te Iesus Christus: surge, & sterne tibijpsi. *Is* autem statim surrexit.

35 Et

d Constiterunt, ita vt progredi non possent, sed attoniti manerent tanquam saxei.
e Vocẽ, sub. Pauli audierunt: nam posthæc expressè dicitur eos nõ audiuisse vocem alloquentis, 22 9. alij tamen sic locos in speciem distidentes cõciliant. audierunt scilicet sonum sed non audierũt vocem distinctã.
f Tarsus fuit vrbs Cilicia vicina Anchiala, quas duas vrbes Sardanapalus fertur modicè extruxisse.

g Vel vas in quo perferatur nomen meum.
h Demonstrabo perpessuũ.

i Iudæ.

2 Paulus nullo à carne & sanguine petito consilio, statim ad munus sibi cõmissum aggreditur.

3 Paulus non pugnat sola autoritate, sed adhibitis Prophetarũ testimonijs.
4 Paulo ipsi tandẽ crux subeunda proponitur, sed ita vt procul tantùm ostendatur.
5 Hostium insidias & conatus salua vocatione, vitare nihil prohibet
6 Non temerè olim quiuis ne interroues quidem ne dum inter Pastores, admissus.
7 Pericula ex periculis expectanda constãtibus Dei seruis: sed idem Deus pro ipsis excubat.
8 Licet, ex Ecclesiæ cõsilio locum mutare Verbi ministris.
9 Ecclesiarum ædificatio, persequutionum exitus, modò patienter expectetur Dominus.
10 Apostolatus Petri, sanato paralytico, obstipatur.
k Collatis Scriptura locis, vt argumẽtis aliquid compallari. solent sagaces partis cõtrariæ.

l Cum Petro & Iacobo: eos enim ex Apostolis solos sibi tum fuisse conspectos dicit, Gal. 1. 18. 19.
m Vid. sup. 6. 1.
n Hac translatio significat stabilimentum & augmentum.

parare, vt alia aliys ad amussim quadrent.

35 Et viderunt eum omnes qui incolebant [o] Lyddam & Sarona, qui conuersi sunt ad Dominum.

36 [11] Ioppæ autem fuit quædam discipula nomine Tabitha, quæ, si interpreteris, dicitur Caprea. Hæc erat dies operum bonorũ & eleemosynarum quas præstabat.

37 Factum est autem per illos dies vt ex morbo moreretur: quam quum lauissent, posuerunt in cœnaculo.

38 Quum autem Lydda esse prope Ioppen, discipuli, audito Petrum illic esse, duos viros miserunt ad eum, rogantes ne cunctaretur vsque ad ipsos progredi.

39 Exurgens igitur Petrus venit cum eis: quem, vbi adfuit, duxerunt in cœnaculum: vbi adstiterunt ei omnes viduæ, flentes, & ostendentes tunicas & vestimenta quæ Dorcas faciebat quum vnà cum ipsis esset.

40 Eiectis verò omnibus foras, Petrus [p] positis genibus precatus est: & conuersus ad corpus, dixit, Tabitha surge. Illa verò aperuit oculos suos, & viso Petro resedit.

41 Data autem ei manu *Petrus* erexit eam: & vocatis sanctis ac viduis, eam viuam repræsentauit.

42 *Id* autem innotuit per totam Ioppen, & multi crediderunt in Dominum.

43 Factum est autem vt dies multos maneret Ioppæ apud Simonem quẽdam coriarium.

11 Petrus suscitato per nomẽ Christi cadauere, fidem facit omnibus esse Euangelium vitæ annuntiare.

o *Lydda vbi sint Palæstinæ, Saron regio campestris, & locus pascuus, inter Cæsaream Palæstinæ, & Tabor montẽ, lacumq; Genezareth, tractu longo vltra Ioppen sese extendentem.*

p *Cùm in genua procubuisset, qui est precantium gestus.*

CAP. X.

1 *Cornelius Centurio* 4 *Angeli iussu* 5 *Petrum accersit,* 11 *Qui & ipse visione edocta,* 23 20 *ne gentes aspernetur, instituitur.*
34 *Cornelio & familiæ Euangelium annuntiat:* 45 *Hi autem Spiritu sancto accepto,* 47 *baptizantur.*

CAP. X.

1 Porrò [1] quidam erat Cæsareæ, nomine Cornelius, centurio ex cohorte quæ dicitur Italica,

2 [a] Pius ac timens Deum, [b] cum tota domo sua, & præstans eleemosynas multas populo:

3 Qui quũ assiduè precaretur Deũ, vidit per visum manifestè quasi hora diei nona, Angelum Dei introeuntem & dicentem ipsi, Corneli.

1 Petrus postacceptũ etiam Spiritum sanctum oportuit quotidie in cognitione beneficij Christi proficere.

a *Colebat igitur vnum Deũ nec erat idololatra, nec fidei in Messiã potuit esse expers, qui pius esset: Sed eum aduenisse nondum cognouerat.* b *Magna laus illius hominis, qui omnes suos domesticos & familiares, atq; necessarios studuerit esse religiosos ac pios.*

4 At ille intentis oculis in eum & expauefactus dixit, [c] Quid est Domine? Dixit autem ei, Preces tuæ & eleemosynæ tuæ [d] ascenderunt [e] memoriæ causa in Dei conspectum.

5 Nũc igitur mitte aliquos Ioppen, & accerse Simonem qui cognominatur Petrus.

6 Hic diuersatur apud Simonem quendam coriarium, cui est domus apud mare: hic dicet tibi quid te oporteat facere.

7 Vt autem discessit Angelus qui loquebatur Cornelio, vocauit duos ex famulis suis, & militem pium ex ijs qui cum ipso assidui erant:

8 Et quum eis exposuisset omnia, misit eos Ioppen.

9 Postridie verò illis iter faciẽtibus, & appropinquantibus vrbi, ascendit Petrus [f] supra domum vt precaretur, circa horam sextam.

10 Factum est autem vt valdè esuiret, voluitque capere cibum: parantibus autem illis, incidit in eum [g] mentis excessus.

11 Conspexitque cœlum apertum, ac descendens ad se vas quoddam vt linteum magnum, [h] quatuor extremis deuinctum, quod demittebatur in terram:

12 In quo erant [i] quæuis [k] quadrupedia terræ, & feræ, ac [l] reptilia, & volucres cœli.

13 Et extitit vox ad eum, Surge Petre, macta & vescere.

14 [2] Ait autem Petrus, Nequaquam Domine: nunquam enim edi quicquam commune seu impurum.

15 Tum vox rursus ad eum secundò, Quæ Deus purgauit, tu [m] ne polluito.

16 Hoc autem factum est ter: & rursum receptum est vas in cœlum.

17 Quum autem apud sese ambigeret Petrus quòdnam esset visum illud quod viderat, ecce, viri qui missi erant à Cornelio, percontati de domo Simonis, superuenerunt ad vestibulum:

18 Et euocato *quopiam*, percontati sunt an Simon qui cognominaretur Petrus, illic diuersaretur.

19 Petro verò cogitante de visione, dixit ei Spiritus, Ecce, tres viri quæ

2 Petrum etiam Spiritum sanctum

c *Quid me vis Domine? cõparat enim se ad audiendum.*

d *Translatio hebraïs familiaris, ab holocausti ritu ad precet.*

e *Id est, vt Deum voluntatis non sinant tui oblitiuisci. Sic enim solet interdum Scriptura quasi balbutire.*

f *Vide Mat. 10.27.*

g *Ecstasis, siquidem etsi nõ stupet Petrus, sed Dei colloquio fruitur & mysteria eius docetur, mẽs tamẽ eius quasi excessu altius euecta fuit, breui ad sedes suas reditura.*

h *Vt quadratum videri posit fuisse velum.*

i *Hic manifestè particula vniuersalis ponitur pro indefinita, id est, cuiusuis generis, vt significentur genera singulorum, non singula genera.*

k *1. Eorum quæ visibus humanis subseruiunt.*

l *Quid nomine reptilium intelligatur, docetur, Leu. 11*

m *Ne pro pollutis habeto.*

runt te:

20 Surgens itaque descende, & nihil ambigens proficiscere cum eis: nam ego eos misi.

21 Descendens ergo Petrus ad viros qui ad ipsum missi fuerant à Cornelio, dixit, Ecce, ego *is* sum quẽ quæritis: quæ causa est propter quam adestis?

22 Ipsi verò dixerunt, Cornelius centurio, vir iustus & timens Deum, & testimonio ornatus totius gentis Iudæorum, diuinitus admonitus est ab Angelo sancto vt accerseret te domum suam, & abs te quædam audiret.

23 Intrò vocatos igitur eos accepit hospitio. Sequenti verò die Petrus abijt cum eis, & quidam ex fratribus Ioppensibus comitati sunt eum.

24 Postridie verò introierunt Cæsaream. Cornelius autem expectabat eos, conuocatis cognatis suis & necessarijs amicis.

3 Adoratio religiosa vni Deo conuenit: ciuilis autem, & ipsa periculosè ministris Verbi tribuitur.

25 [3] Vt autem factum est vt introiret Petrus, occurrens ei Cornelius, & accidens ad eius pedes, adorauit.

26 Petrus verò erexit eum, dicens, Surge: & ego ipse, homo sum.

27 Et colloquens cum eo, ingressus est, inuenitque multos qui conuenerant.

28 Dixitque eis, Vos scitis Iudæo nefas esse coniungi aut accedere ad alienigenam: sed mihi ostendit Deus ne quem pollutum aut impurum hominem dicerem.

29 Quapropter etiam sine contradictione veni accersitus. Percontor igitur quam ob causam me accersiueritis.

n Non tandem horam indicat, sed æqualem duorum videlicet dierũ nonam.

30 Tũ Cornelius ait, Nudiusquartus vsque [n] ad hanc horam eram ieiunus, & hora nona precabar domi meæ: & ecce, quidam stetit coram me, veste splendida:

4 Fides Cornelij ex inuocatione & charitate sese patefecit.

31 [4] Dixitq;, Corneli, exauditæ sunt preces tuæ, & eleemosynæ tuæ commemoratæ sunt in conspectu Dei.

5 Sicut fides ex auditu nascitur, ita ex eodẽ nutritur & adolescit.

32 [5] Mitte ergo Ioppen, & accerse Simonem qui cognominatur Petrus: hic diuersatur in ædibus Simonis coriarij apud mare, qui quum adfuerit, loquetur tibi.

33 Eodem igitur *momento* missi ad te: & tu bene fecisti qui aduenieris. Nunc ergo omnes nos in conspectu Dei adsumus, vt audiamus omnia quæ tibi præcepta sunt à Deo.

6 Sublatum est populorum discrimen aduentu Christi. Quis autem sit ei gratus, ex fide & iustitia intelligitur. *Deut.10.17, 2.paral.19.7, iob.34.19, sap.6.8, eccle.35.16, rom.2.11, galat.2.6, ephe.6.9, coloss.3.25, 1.pet.1.17. Luc.4.14, Iere.3.34, much 7.18. Infra, 15.9.*

34 [6] Tum aperto ore Petrus dixit, In veritate comperio || Deum [o] non accipere personam,

35 Sed in quauis gente acceptum ei esse [p] quemuis qui eum timeat, & operetur iustitiam.

36 Id quod [q] significauit filijs Israel, annuntiãs pacem per Iesum Christum, qui est omnium Dominus.

7 Summa Euangelij, Christum promissum Patribus, & suo tempore exhibitum summa cum Dei virtute (quam omnibus modis ostẽdit) ac tandem pro nostri reconciliatione crucifixum, resurrexisse tertio die, vt quisquis in eum credit, remissione peccatorum accepta, seruetur, sicut supremo illo die, sedente eodem ipso viuorum ac mortuorum iudice, patefiet.

37 [7] Vos nostis quod gestum est in tota Iudæa, || initio facto à Galilæa, post baptisma quod prædicauit Iohannes.

38 Vt Iesum Nazarenum [r] vnxerit Deus Spiritu sancto & potentia, qui obambulauit beneficijs afficiens & sanans omnes sub diaboli potestate redactos, quoniam Deus erat cum eo.

39 Quorum omnium quæ & in regione Iudæorum & in Hierusalem fecit, nos etiam testes sumus: quem interemerunt suspensum in ligno.

40 Hunc Deus excitauit tertio die, fecitque vt conspicuus fieret,

41 Non toti populo, sed testibus quos ipse prius [s] designauerat, *nimirum* nobis, qui comedimus ac bibimus vnà cum eo posteaquam resurrexit à mortuis.

42 Præcepit autem nobis vt prædicaremus populo, ac testificaremur eum esse qui definitus sit à Deo iudex viuorum ac mortuorum.

43 || Huic etiam omnes Prophetæ testimonium dant, || remissionem peccatorum accepturum per nomen eius quemuis qui crediderit in eum.

44 [8] Adhuc loquẽte Petro verba ista,

8 Quid loquitur Verbi minister ex Dei mandato, Spiritus sanctus in corde obsignat, sicut ex effectis apparet.

o *Non iudicare ex externis.* p *Per timorem Dei, Hebræi vniuersum cultum intelligunt: vnde intelligitur Cornelium fide minimè caruisse, velut qui ante tempora Christi vixerunt, fidei expertes non fuerunt: ineptè ergo faciunt qui ex hoc loco opera præparatoria, & liberum arbitrium constituunt.* q *Significauit Deus Israelitis, ex quauis gente gratum esse Deo qui pie vixit, annuntiauit eum pacem hominibus per Christum qui non vnius gentis, id est, Israelitica, sed omnium est Dominus.* r *Hæc formula sumpta est ex Hebræorum consuetudine, apud quos vngebantur Reges & sacerdotes, vnde factum est vt dicantur vngi quos donis ac virtutibus imbuit ac exornat.* s *Hæc Apostolorum Cheirotonia, id est, electio, proprie Deo tribuitur: nam etsi legitima ministrorum electioni Deus præsit, est tamen hoc loco tacita antithesis inter Dei Cheirotonian, & hominum suffragia, siquidem a Deo immediatè designantur Apostoli, mediatè ministri Ecclesiæ.*

illapsus

illapsus est Spiritus sanctus in omnes qui audiebant hunc sermonem.

45 Fideles autem qui *erant* ex circuncisione, & venerant cum Petro, obstupuerunt quòd etiam in Gentes effusum esset donum Spiritus sancti.

46 Audiebant enim eos loquentes linguis, ac magnificantes Deum. Tunc respondit Petrus,

9 Baptismus sanctos nō facit, sed sanctificatio nē obsignat.

47 [9] Num quis aquam prohibere potest quominus *videlicet* baptizentur isti qui Spiritum sanctum acceperunt sicut & nos?

48 Iussítque eos baptizari in nomine Domini. Rogauerunt autem eum vt perseueraret ad dies aliquot.

CAP. XI.

2 Petrus ab nomine accusatus, 5 sese defendit. 22 Barnabas Antiochiam mittitur, 26 Vbi Discipuli, Christiani nominati sunt. 28 Ibidē Agabus famem futuram prænuntiat.

CAP. XI.

1 Petrus immeritò reprehensus ab imperitis, non obiicit se ānemine iudicandum, sed palàm facti sui rationē reddit.

1 AVdierunt [1] autem Apostoli & fratres qui erant in Iudæa, Gentes etiam recepisse sermonem Dei.

2 Quum igitur ascendisset Petrus Hierosolymam, certarunt aduersus eum qui *erant* ex circuncisione,

3 Dicentes, Ad viros præputium habentes introisti, & vnà edisti cum eis.

4 Exorsus autem Petrus, *omnia* exposuit eis ordine, dicens,

5 Ego eram in ciuitate Ioppe precans: & visum in mentis excessu vidi, *nempe* descendens vas quoddam, ceu linteum magnum, quatuor extremis *deuinctum*, quod demittebatur è cœlo, & ad me vsque venit.

6 In quod quū intendissem oculos, animaduerti, & vidi quadrupedia terræ, & feras, & reptilia, & uolucres cœli:

7 Audiui autem etiam vocem dicentem mihi, Surge, Petre, macta & vescere.

8 Dixi verò, Nequaquam Domine: nam nihil commune aut impurum vnquam introiuit in os meum.

9 Respondit autem mihi vox secundò è cœlo, Quæ Deus purgauit, tu ne polluito.

10 Idque ter factum est: & rursus omnia sursum retracta sunt in cœlum,

11 Tum ecce, eodem momento tres viri supernenerunt in ædes in quibus eram, Cæsarea missi ad me.

12 Dixit verò mihi spiritus vt cōgrederer cum eis, nihil ambigens. Venerunt autem mecum etiam sex isti fratres, & ingressi sumus domum cuiusdam:

13 Qui annuntiauit nobis quomodo vidisset Angelum domi suę, qui adstitisset ac dixisset ipsi, Mitte aliquos Ioppen, & accerse Simonē qui cognominatur Petrus:

14 Qui tibi ea dicturus est per quæ seruetis, & tu & tota domus tua.

15 Quum autem exorsus essem loqui, illapsus est Spiritus sanctus in eos, quēadmodum & in nos in principio.

16 Memini autem illius dicti Domini, quum diceret, Iohannes quidem baptizauit aqua, vos verò baptizabimini Spiritu sancto.

17 Postquam igitur par donum dedit eis Deus vt & nobis, quū credidissemus in Dominum Iesum Christum, ego porrò quis eram qui Deum possem prohibere?

18 [2] His autem auditis quieuerunt, & glorificauerunt Deum, dicentes, Nempe etiam Gentibus Deus resipiscētiam dedit in vitam.

19 [3] *Illi* porrò qui dispersi fuerant ex oppressione orta ob Stephanum, peruenerunt vsque in Phœniciam & Cyprum & [a] Antiochiam, nemini loquentes sermonem *Dei* nisi solis Iudæis.

20 [4] Quidam autem ex ijs Cyprij & Cyrenēses, quū introissent Antiochiam, loquuti sunt Græcis Euangelizātes Dominum Iesum.

21 Fuit autem manus Domini cum eis: multusq; numerus crēdentium conuersus est ad Dominum.

22 [5] Peruenit autem rumor ad aures Ecclesiæ quæ erat Hierosolymis: miserunt igitur Barnabam vt pergeret Antiochiam vsque.

23 Qui quum aduenisset & vidisset gratiam Dei, gauisus est, & hortatus est omnes vt proposito cordis permanerent in Domino.

24 Nam erat vir bonus & plenus Spiritu sancto & fide. & adiuncta est multa turba Domino.

25 [6] Abijt autem Barnabas Tarsum, vt requireret Saulum: & eum inuentum duxit Antiochiam.

26 Factum est autem vt annum totum conuenirēt in Ecclesia, docerentq;

Mat. 3. 11, mar. 1. 8, luc. 3. 16, iohan. 1. 26, supra 1. 5. infra 19. 4.

2 De veritate incomperta quærentes, placidè audiendi: sed viciss. eiusdem declarationi acquiescendum est.

3 Dispersio Ecclesię Hierosolymitanæ, multarū aliarum collectionis causa.

a *De Antiochia Syriæ loquitur, quæ Ciliciæ erat vicina.*

4 Antiochenam Ecclesiam (id est nouam quādam Gentiū Hierusalē) extraordinariæ vocationi debemus.

5 Extraordinariā vocationem non temerè damnant Apostoli, sed tamen ex effectis dijudicant.

6 Nulla fuit inter Apostolos de vsurpādis aut retinendis sedibus ac gradibus cōtentio.

7 Dominus suis flagellis sic cum impijs inuoluit Ecclesiam, vt tamen ei, quacunque ratione expedit, in tempore prospiciat.

8 Ecclesiæ omnes vnũ corpus constituunt.

b Vt ex eo possent Diaconi pauperibus subuenire: omnia enim rite, & ordine administrari oportuit, quamobrem dicuntur hæc misisse ad presbyteros i. ad Ecclesiæ gubernatores.

turbam multam, & discipuli nominarentur primùm Antiochiæ Christiani.

27 1 Per id tempus autem descenderunt Hierosolymis Prophetæ Antiochiam:

28 Et vnus eorum surgens, nomine Agabus, significauit per Spiritum, famẽ magnam futuram in toto terrarum orbe: quæ etiam fuit sub Claudio Cæsare.

29 8 Singuli autẽ discipulorum, prout cuique suppetebat, decreuerunt b subsidio mittere *aliquid* fratribus habitantibus in Iudæa.

30 Quod & fecerunt, mittentes ad seniores per manum Barnabæ & Sauli.

CAP. XII.

1 Herodes Iacobum gladio occidit. 4 Petrum incarceratũ. 7 Angelus liberat. 20 Rex Tyrijs infensus, 21 placatur: 22 & quum diuinos honores sibi vendicat, 23 à vermibus erosus, vitam finit.

CAP. XII.

1 Concedit quidem inducias Ecclesiæ suæ dominus, sed ad tempus.

2 Tyrannorum vetus mos est piorum sanguine redimere impiorum gratiam.

3 Tyranni sibipsis crucem figunt, tum quoque quum agunt ex animi sui sententia.

4 Preces, consilia tyrannorum euertunt, Angelos à Deo impetrant, carcerem perfringunt, catenas dissoluunt, Satana deniq; profligato, Ecclesiam seruant.

1 CÆterùm 1 per id tempus aggressus est 2 Herodes rex male accipere quosdam ex Ecclesia.

2 b Interemit autẽm Iacobum fratrem Iohannis, gladio.

3 2 Et quum vidisset *hoc* gratum esse Iudæis, perrexit comprehendere etiã Petrum: (erant autem dies Azimorum.)

4 3 Quem etiam prehensum coniecit in carcerem, traditum c quater quaternis militibus, vt eum seruarent: volens post pascha producere eum populo:

5 4 Petrus igitur seruabatur in custodia: preces autem assiduæ fiebant ab Ecclesia ad Deum pro ipso.

6 Quum vero esset producturus eum Herodes, nocte illa dormiebat Petrus inter duos milites, vinctus catenis duabus: & custodes ante ostium obseruabant carcerem.

7 Et ecce, Angelus Domini superuenit, & lux splenduit d in carcere: & pulsato latere Petri excitauit eum, dicens, Surge velociter: Et exciderunt ei catenæ ex manibus.

8 Dixitque ei Angelus, Præcinge re, & subliga sandalia tua. Fecit autem i-

a Herodis nomen commune fuit posteritati Herodis Ascalonita cognomento Magni: Is autem de quo mentio fit, fuit nepos Herodis magni, filius Aristobuli, eius Agrippa pater, de quo postea. b Indicta causa & vi aperta occidit. c Copiolu quaternorum.

d Ad verb. in habitaculo, Sic honestiore vocabulo carcerem vocabant, Plutarchus in Solone.

ta. Tum *ille* dixit ei, Indue pallium, & sequere me.

9 Itaque egressus *Petrus* sequebatur eum, nec sciebat verum esse quod fiebat per Angelum, sed putabat *se* visum videre.

10 Quum autem transissent primam ac secundam custodiam, venerunt ad portam ferream, quæ ducit in ciuitatem: quæ sponte aperta est eis: & egressi, progressi sunt vicum vnum: & statim abscessit Angelus ab eo.

11 Tum Petrus e ad se reuersus dixit, Nunc verè agnosco Dominum misisse Angelum suum, & eruisse me è manu Herodis, & ex omni expectatione populi Iudæorum.

12 5 Et *re* considerata, venit domum Mariæ matris Iohannis, qui cognominabatur Marcus, vbi erant multi congregati & precantes.

13 6 Quum pulsasset autem Petrus ostium vestibuli, f prodijt puella vt subauscultaret, nomine Rhode:

14 Quæ agnita voce Petri, præ gaudio nõ aperuit vestibulum, sed intrò currens annuntiauit adstare Petrum ante vestibulum.

15 Illi verò dixerunt ei, Insanis. Illa autem affirmabat ita se *rem* habere. At illi dicebant, Angelus eius est.

16 Petrus autem perseuerabat pulsare: quum igitur aperuissent, viderunt eum, & obstupuerunt.

17 7 Quum autem manu eis indixisset silentium, narrauit eis quomodo Dominus ipsum eduxisset è carcere, dixitq;, Annuntiate ista Iacobo, & fratribus. Et egressus, profectus est in alium locum.

18 8 Orto autem die fuit tumultus nõ paruus inter milites quidnam factum esset Petro.

19 Herodes verò, quum eum requisiuisset & non inuenisset, quæstione de custodibus habita, iussit *eos* ad supplicium rapi: & quum descendisset à Iudæa Cæsaream, *ibi* commoratus est.

20 9 Herodes autẽ infenso animo erat in Tyrios & Sidonios: at illi cõcorditer venerũt ad eum, & illecto Blasto qui præerat cubiculo regis, petebant pacẽ: eo quòd aleretur regio ipsorũ ex regis agro.

21 Statuto autem die, Herodes indutus veste regia, & considens pro tribunali, concionabatur ad eos.

22 10 Po-

5 Sacri nocturni conuentus tum virorum tũ mulierum (quum diurnis locus nõ datur) Apostolico exemplo comprobantur.

6 Plus etiam à Deo impetramus quàm audimus sperare.

7 Cedendũ quidem interdum furori, sed ita vt nihilo negligentius fiat opus Domini.

8 Consiliũ malum tandem consultoribus pessimum.

9 Ecclesiæ hostium tristis & pudendus exitus.

e Ad verb. factum in sese. Nam antea prorsus attonitus, quasi extra se erat.

f Videlicet è loco vbi congregati erant, non ex ipsa ædium.

10 Popularis adulatio stultos infatuat.
11 Superbis Deus resistit.
12 Tyranni Ecclesiam diruendo ædificant.
g *Iosephus narrat hunc Regem non repræsisse adulatorum voces, quam ob causam & iste moriens, de istarum vanitate conqueritur.* h *Ad verb. fœtus vermiorum.* i *Illi qui audiebant sermonem.*

22 [10] Populus verò acclamabat, Vox Dei, & non hominis.

23 [11] Illicò verò percussit eum Angelus Domini, eo quòd non [g] tribuisset gloriam Deo, & [h] erosus à vermibus animam efflauit.

24 [12] Sermo autem Domini crescebat ac multiplicabatur.

25 Barnabas autem & Saulus reuersi sunt ex Hierusalem expleto ministerio, simul assumpto etiam Iohanne qui cognominabatur Marcus.

CAP. XIII.

Paulum & Barnabam sibi segregari iubet Spiritus 6 Paphi, 8 Elymas magus 11 excæcatur, 14 Hinc Antiochiam Pisidiæ profecti. 17 Euangelium prædicant, 45 Iudæis acriter contradicentibus.

CAP. XIII. 1 Paulus, adiuncto Barnaba, non ab homine, nec per hominē, sed Spiritus sancti extraordinario mandato, Gentium Apostolus secundo designatus. 2 Ieiuniū & preces solennem manuū impositionem præcedebant. 3 Paulus cum suis Cyprum primo impetu Christo subigit. 4 Satan se se Christo opponens, eius victoriam illustrat. a *Is fuit Antiqua, qui Iohannem Baptistam interfecit.* b *Euangelium illo munere suo, id est, vt interpretatur Chrysost. facientibus præconium.* c *Vocare (unde nomen vocatio in Ecclesia visitationem) dicitur Dominus, cum facit existere quod non est, siue illud ad substantiam, siue ad qualitates referatur, sumiturque inde translatio, quod cum aliquid esse incipit, nomen habet: indicatur etiam diuina potentia, qua dixit & facta sunt.* d *Seleucia urbs fuit Ciliciæ, à Seleuco una ex Alexandri successoribus.*

1 ERant [a] autem Antiochiæ in Ecclesia quæ *illic* erat, quidam Prophetæ & magistri, Barnabas & Simeon qui vocabatur Niger, & Lucius Cyrenæus, & Menahen qui fuerat vnà cum [1] Herode tetrarcha educatus, & Saulus.

2 Quum igitur ij [b] ministrarent Domino & ieiunarēt, dixit Spiritus sanctus, Separate mihi Barnabam & Saulum operi ad quod eos [c] aduocaui.

3 [2] Tunc *igitur* quum ieiunassent & precati essent, & imposuissent eis manus, dimiserunt *eos*.

4 [3] Ipsi igitur emissi à Spiritu sancto, descenderunt [d] Seleuciam, & illinc abnauigarunt Cyprum.

5 Quumque peruenissent Salaminā, annuntiarunt sermonem Dei in synagogis Iudæorum: habebant autem etiam Iohannem ministrum.

6 Peragrata verò insula Paphum vsque, inuenerunt quendam magū, pseudoprophetam Iudæum, cui nomen *erat* Bariesus.

7 Qui erat cum Proconsule Sergio Paulo, viro prudente. Hic aduocatis Barnaba & Saulo, efflagitauit audire sermonem Dei.

8 [4] Obsistebat autem eis Elymas, *id est* magus, (sic enim explicatur nomen eius) quærens euertere Proconsulē à fide.

9 Saulus autem (qui & Paulus) repletus Spiritu sancto, intentis in eum oculis,

10 [5] Dixit, O plene omni dolo & omni [e] maleficentia, fili diaboli, hostis omnis iustitiæ, non cessabis inuertere vias Domini rectas?

11 Nunc igitur ecce, [f] manus Domini aduersum te: eris, cæcus non videns solem ad tempus. Illicò verò incidit in eum caligo ac tenebræ: & circumiens quærebat qui ipsum manu duceret.

12 Tunc Proconsul quum vidisset quod factum fuerat, credidit, perculsus super doctrina Domini.

13 [6] Profecti autem Papho Paulus & qui cum eo erant, venerunt Pergen Pamphiliæ *urbem*, Iohannes verò abiecedens ab eis, reuersus est Hierosolymam.

14 At ipsi quum perrexissent Perga, venerunt Antiochiam *urbem* [g] Pisidiæ, & ingressi synagogam die Sabbathi, sederunt.

15 [7] Post lectionem autem Legis & prophetarum miserunt Præfecti synagogæ ad eos, dicentes, Viri fratres, si quis est [h] in vobis sermo exhortationis ad populum, dicite.

16 [8] Quum surrexisset igitur Paulus, manu silentio facto, ait, Viri Israelitæ, & qui timetis Deum, audite,

17 Deus populi huius Israel elegit patres nostros, & populum [i] exulit, quū essent incolæ ‖ in terra Ægypti, ‖ & ex ea eduxit eos [k] elato brachio.

18 Et circiter ‖ quadraginta annorum tempus mores eorum pertulit in deserto.

19 Et quum deleuisset septem gentes in terra Chanaan, ‖ sorte distribuit eis terram earum,

20 Et postea annis circiter [l] quadringenti, sed illo in primis quòd æternum liberatorem ei promisit.

5 Magus extra ordinem quidē, sed corporali tamen pœna à Paulo affectus ordinarijs magistratibus exemplum præbet in eos animaduertendi, qui improbè & obstinatè cursum Euangelij impediunt. 6 Exemplū in eodem cœtu, tum singularis constantiæ, tum magnæ imbecillitatis. 7 In synagoga (ad cuius exēplar instituta fuisse constat Ecclesiæ Christianæ cœtus) primùm habebatur sacrorum librorū lectio, deinde etiam ijs qui doctrina pollere videbantur, fiebat ab archisynagogis loquendi potestas. *Exod.13.1.* *Exod.19.14.* *Exod.16.1.* *Iosue 14.7.* 8 Deus plurimis peculiaribus beneficijs electum Israelem affecit.

e *Vitium illud notat, quo qui laborat, ad quodvis scelus facile ac properè sese parat.* f *Potentia qua se se exerit in feriendo & protorendo suo hostibus.* g *Distinguitur ab Antiochia Syriæ.* h *Hùb. quo significatur, diuina gratia dona in nobis esse tanquam in thesauris, sed nostra non esse, sed Dei. Sic David, Posuisti in os meum canticum nouum, Psal. 40.1.* i *Sublatum euexit in dignitatem.* k *Aperte, exerta vi ad hostes populi sui coercendos.* l *Anno Ishaac ad delictor vsque, dolore, Iesua, Canaan, intercesserunt anni quadringenti quadraginta septem, idèo additur particula circiter, quia tres anni desunt, sed vsus est maiore numero integro Apostolus.*

1 gen. 3. 6. 1. Sam. 8. 5. 2 Sam. 2. 15. & 10. 1. 2 Sam. 16. 15.

genitis quinquaginta, ‖ dedit iudices vsque ad Samuelem Prophetam.

21 Et exinde ‖ petierunt regem, ‖ deditque eis Deus Saul filium Cis, virum ex tribu Beniamin, [m] annis quadraginta.

22 Et amoto illo, ‖ excitauit eis Dauid regem: cui etiam testimonio dato, dixit, ‖ inueni Dauid *filium* Iesse, virum secundum cor meum, qui exequetur omnes voluntates meas.

23 [p] Huius è semine Deus ‖ secundum promissionem excitauit Israeli Seruatorem Iesum:

24 ‖ Quum ante prædicasset Iohannes [n] coram eo iam aduentante, Baptismum resipiscentiæ Israeli.

25 Quum autem expleret Iohannes cursum, dixit, ‖ Quem me suspicamini esse? non *is* sum ego, sed ecce, venit post me, cuius pedum soleam non sum dignus qui soluam.

26 [o] Viri fratres, filij generis Abrahæ, & qui inter vos timent Deum, vobis sermo salutis huius missus est.

27 [11] Qui enim habitabant in Hierusalem, & primores eorum, quum ignorarent istum, & *eo* condemnato, voces Prophetarum quæ per omne Sabbathum leguntur, impleuerunt:

28 Et nulla causa mortis inuenta, ‖ petierunt à Pilato vt necaretur.

29 Quum verò perfecissent omnia quæ de eo scripta erant, detractum è ligno, posuerunt in monumento.

30 ‖ [12] Deus autem excitauit eum à mortuis.

31 Qui visus est per dies multos ijs qui simul ascenderant cum eo à Galilæa in Hierusalem, suntque testes eius apud populum.

32 Nos quoque vobis euangelizamus eam promissionem quæ Patribus facta est, Deum expleuisse filijs illorum, *id est*, nobis, [q] excitato Iesu:

33 [13] Vt etiam in Psalmo secundo scriptum est, ‖ Filius meus es tu, ego hodie genui te.

Psal. 2. 7. hebr. 1. 5. & 5. 5.

34 Quòd autem excitauerit eum à mortuis, non amplius reuersurum in sepulchrum: ita dixit, ‖ Dabo vobis [r] firmas illas Dauidis beneficentias.

Esa. 55. 3.

35 [s] Ideò & aliàs dicit, ‖ Non fines Sanctum tuum sentire corruptionem.

Psal. 16. 10.

36 Nam Dauid quidem quum sua ætate inseruisset Dei consilio, ‖ obdormiuit, & adiunctus est patribus suis, sensitque corruptionem:

37 At is quem Deus excitauit, non sensit corruptionem.

38 [14] Notum igitur sit vobis, fratres, annuntiari vobis remissionem peccatorum per istum:

39 [t] Et ab omnibus à quibus per Legem Mosis [u] absolui non potuistis, per hunc, quemuis qui credat, absolui.

40 [15] Videte ergo ne vos inuadat quod dictum est in [x] Prophetis.

Hab. 1. 5.

41 ‖ Videte ô contemptores, & admiramini, & euanescite: quia opus operor ego diebus vestris, opus quod non credetis si quis enarrauerit vobis.

42 [17] Egressis autem *eis* è synagoga Iudæorum, rogarunt Gentes vt in proximè sequens Sabbathum loquerentur sibi hæc verba.

43 Soluto autem conuentu, sequuti sunt multi ex Iudæis & [y] religiosis proselytis Paulum ac Barnabam: qui alloquentes eos, persuaserunt eis vt perseuerarét in gratia Dei.

44 Sequēte verò Sabbatho vrbs propè tota coacta est ad audiendum sermonem Dei.

45 [18] Visa autem turba Iudæi repleti sunt inuidia, & contradicebant ijs quæ à Paulo dicebantur, contradicentes ac [a] blasphemantes.

46 [19] Tunc [x] libertate vsi Paulus ac Barnabas dixerunt, Vobis necesse fuit primùm exponi sermonem Dei: postquam autem repellitis illum, & indignos vos ipsos [z] decernitis æterna vita, ecce, conuertimur ad Gentes.

47 Sic enim nobis mandauit Do-

---

m In hoc quadraginta annorum spatio, coniungi debet tempus Samuelis cum temporibus Saulis, illius enim quasi absorpta fuit aetas eius administratio. n Ioannes apparitorium instar, & brissum ante eum, vt alij Prophetæ centurum significauit, sed ipse nec ingressum & sibi imminentem cursum præuertit. o Verè enim tunc & manifestè apparuit vt Deus mittendo Filium, cum deposita infirmitate, victor mortuo è sepulchro emerserit.

p Ad verb. Semen Dauid fidelia, semen autem vocat Graci quod Hebrai verius vocantur autem beneficentia Dauid passiua significatione, id est, quæ in Dauidem fuerunt collata: fideles autem dicuntur Hebræorum idiotissimo, firma atque constantes. q Cum ceremonia legales vos absolucre non potuerint à peccatis absolutionem per istum, si fidelissimam amplectamini. r Ad verb. iustum declarari. s Vide Mar. 1. v. 1 Qui resilio Paganismo, Mosis rebus erant amplexi. u Contumelijs & conuicijs incessentes. x Vi & oratione libera, aperta, & confidente. y Hoc vestro facto, quasi sententia in vos lata & statuta & decernis.

minus,

minus, *dicens*, ‖ Constitui te vt sis lux Gentium, vt sis saluti vsque ad vltimas terras.

Esa.49.6.

48 Gentes autem hæc audientes, gaudebant, & glorificabant sermonem Domini: & crediderũt quotquot erant [2] ordinati ad vitam æternam.

2 Ordinatio est hostium Euangelij calliditas, vt quorundam ciuã, alioqui non penitus malorũ, simplicitate ad suam crudelitatem exercẽdam abutantur.

49 Perferebatur autem sermo Domini per totam illam regionem.

Infra, 18.6, matth.10.14, mar.6.11. luc.9.5.

50 [10] Iudæi verò extimularũt mulieres [2] religiosas & honestas, & primos vrbis, & excitarũt persequutionem in Paulum ac Barnabam, & eiecerunt eos è finibus suis.

10 Non obstat mundi perfidia, quominus sibi Dominus Ecclesiam colligat, & collectam foueat.

51 [11] ‖ At illi excusso puluere pedum suorum in eos, venerunt Iconium.

52 Discipuli verò replebantur gaudio & Spiritu sancto.

Itaque aut non omnes erant vita æterna destinati, aut omnes necesse fuisset credere, quod quia verum non est, sequitur quosdam destinatos fuisse: itaque non tantùm Deum præscisisse, sed etiam præordinasse, vt nec fides nec fidei effecta, causa sint ordinationis, sed ordinatio fidei. a Quæ essent Mosis Legem amplexa.

CAP. XIIII.

1 Paulus & Barnabas 5 Iconio ejiciuntur. 6 Paulus Lystra 10 claudum sanat. 13 & sibi sacrificaturos 15 prohibet. 19 Ibidem Iudæi autoribus lapidatur, 23 Hinc multis Ecclesijs peragratis, 26 Antiochiam reuertuntur.

CAP. XIIII.

1 Non minus constanters esse nos oportet, quã obstinata est malorũ peruersitas.

1 FActum [1] est autem [2] Iconij vt simul introirent synagogam Iudæorũ, & loquerẽtur, ita vt crederet Iudæorum ſimul & Græcorum magna multitudo.

2 Qui verò [b] increduli fuerunt Iudæi, incitarunt & [c] malè affectos reddiderunt animos Gentium aduersus fratres.

2 Non cedendum minis, imò ne aperto quidem furori, nisi quum ita prorsus necesse est, idque nõ quietis captandæ causa, sed vt eo latius pro pagetur Euangelium.

3 [2] Multum igitur tempus *ibi* egerunt liberè loquentes, freti Domino, qui testimonium dabat sermoni gratiæ suæ, dabatque vt signa & miracula ederentur per manus eorum.

4 Diuisa est autem multitudo vrbis: & alij quidem erant à Iudæis, alij verò ab Apostolis.

5 Quum autem factus esset impetus Gentium ac Iudæorum vnà cum suis primoribus, vt contumelijs afficerent & lapidarent eos,

6 Re considerata, [d] perfugerunt in ciuitates Lycaoniæ, Lystram & Derben, & circumiacentem regionem.

7 Et illic prædicabant Euangelium,

a Iconium vrbs fuit Lycaoniæ. b Qui nõ paruerunt doctrinæ. c Ad verba, exasperarunt. d Licet aliquando fugere periculæ oppertuni.

8 [3] Quidam autem vir Lystris impotens pedibus sedebat, claudus ab vterò matris suæ, qui nunquam ambulauerat.

9 Hic audiuit Paulum loquentem: qui quum intendisset in eum oculos, & vidisset quòd fidem haberet *se* seruatum iri,

10 Dixit voce magna, Surge in pedes tuos rectus. Tum *ille* quum exiliisset, ambulauit.

11 Turbæ verò quum vidissent quod fecerat Paulus, fustulerunt vocem suam, Lycaonicè dicentes, Dijassimilati hominibus, descenderunt ad nos.

12 Vocabantque Barnabam, Iouem: Paulum verò, Mercurium: quoniam is erat dux sermonis.

13 Sacerdos autem Iouis collatiante illorum vrbem, quum tauros vittatos ad [e] vestibula adduxisset, volebat cum turba sacrificare.

14 Quod cùm audissent Apostoli Barnabas & Paulus, [f] diruptis pallijs insilierunt in turbam, clamantes,

15 [4] Ac dicentes, Viri, cur ista facitis? Nos quoq; sumus homines [5] ijsdem quibus vos affectionibus obnoxij, annuntiantes vt à [h] vanis istis rebus conuertimini ad Deum illum viuum, ‖ qui fecit cælum & terram & mare, & omnia quæ in eis sunt:

16 [5] Quique præteritis ætatibus ‖ sciuit omnes Gentes suis ipsarum vijs incedere.

17 Quanquã non passus est se *esse* expertem testimonij, *nobis* benefaciendo, dans nobis cœlitus pluuias ac tempora fructifera, implens cibo & lætitia corda nostra.

18 Et hæc dicentes, vix compescuerunt turbam ne ipsis sacrificaret.

19 [6] Superuenerunt autẽ quidam Iudæi Antiochia & Iconio, qui illecta turba, ‖ Paulum lapidatum traxerunt extra vrbem, existimantes eum mortuum esse.

20 Sed quum cinxissent eum discipuli, surrexit, & ingressus est vrbẽ: & postridie abijt Derben cum Barnaba.

21 [7] Quumque euangelizassent vrbi illi, & docuissent multos, reuersi sunt Lystram & Iconium, & Antiochiam:

22 [8] Confirmantes animos discipulorum, hortantes vt permanerent in fide, &

3 Vetus est diaboli astus efficere vt fideles serui Dei vel se mel profligentur, vel pro idolis colantur, idq; præcipuè arẽpta ex miraculis occasione.

4 Idololatria etiã dicitur quæ creaturis quantumuis sanctis & eximijs, quod vnius Dei est tribuit, nempe inuocationis cultũ.

5 Confœtudo quãtumhabet vetus non excusat idololatrias.

6 Diabolus in extremũ redactus, tãdem apertè furit, sed frustrà, tunc quoq; quum videtur esse superior.

Gen.1.1, psal.146.6, apoc 14.7. Psal.81 13.

7 Per medias mortes nihilominus in vocatione pergendum.

8 Ministrorum est, non tantùm docere, sed etiam doctos confirmare, & ad crucẽ præparare.

2.Cor.11.25.

e Ædium in quibus habitabat Paulus & Barnabas. f Vide Mat. 26.65. g Mortales vt vos essis; & eiusdem at que vos humanæ natura participes. h Hebraorum more Idola vel vanas vocant. i Ex arbitrio suo viuere, nulla ipsis præscripta vatione religionis.

9 Apostoli plātatas Ecclesias commiserūt proprijs pastoribus, quos quidem, nec temerè, sed præeuntibus precibus & ieiunijs, creārunt, nec pretio aut imperiosa potestate Ecclesijs obtrusērunt, sed cœtus suffragijs comprobatos cōstituerunt.

Supra, 13.3.

10 Paulus & Barnabas sua peregrinatione defuncti & Antiochiam reuersi, rationem itineris suæ Ecclesiæ exponunt.

k Attalia vrbs Pamphyliæ maritima, Lycia vicina.

l Antiochiam Syriæ.

CAP. XV.

2 Antiochenis quidem iugum Legis obtrudere conantur. 6 Consultant de hac re Apostoli: 19 & quid fieri opus sit. 23 per literas indicant. 36 Inter Paulū & Barnabam 39 actæ contentio oboritur.

CAP. XV.

1 Ecclesia eadem etiā ciuili dissidio exercetur, orto à superbis & præfractis ingenijs malorū initio. Fuit autem prima cōtentio, de Christi officio, sola ne ipsius iustitia per fidem apprehensa iustificati seruentur, an verò Legis etiam obseruatione sit opus.

2 Ecclesiarum comētus ad oppri mendas hæreses i stituti, ad quos cōmuni nomine ecclesi homines mittebantur.

1 PORRÒ [a] quidam qui descenderant à Iudæa, docebant fratres, & *dicebant*, Nisi circuncidamini ritu Mosis, non potestis seruari.

2 [b] Orta igitur seditione ac disceptatione non exigua Paulo ac Barnabæ aduersus illos, statuerunt vt ascenderent Paulus & Barnabas & quidem alij ex illis ad Apostolos ac Presbyteros Hierosolymam, *percontaturi* de hac quæstione.

3 Illi ergo [b] deducti ab Ecclesia, peragrarunt Phœnicen & Samariam, narrātes conuersionem Gentium: & adferebāt gaudium magnum omnibus fratribus.

4 Quum autem aduenissent in Hierusalem, excepti sunt ab Ecclesia & ab Apostolis ac Presbyteris, & annuntiarunt quæcunque Deus per ipsos effecerat.

5 Sed (*aiebant*) quidam surrexerunt è secta Pharisæorum qui crediderunt, dicentes oportere circūcidere eos, & præcipere vt obseruent Legem Mosis.

6 [c] Congregati sunt igitur Apostoli & Presbyteri vt dispicerent de hoc negotio.

7 Quum autem multa disceptatio fuisset, surgens Petrus dixit eis, ‖ [d] Viri fratres, vos scitis Deum [e] iampridem [d] inter nos elegisse *me*, vt per os meum audirent Gentes verbum Euangelij, & crederent.

8 Et Deus qui nouit corda, dedit eis testimonium, dato ipsis Spiritu sancto, sicut & nobis.

7 ‖ Nihilq; [e] discreuit inter nos & illos, [f] fide purgatis cordibus eorum.

10 [g] Nunc ergo [g] quid tentatis Deū, ‖ imposito iugo ceruici discipulorum, quod neque patres nostri neq; nos portare potuimus?

11 Imò per gratiā Domini Iesu Christi credimus nos seruatum iri, quemadmodum & illos.

12 [f] Tacuit autem tota multitudo, & audiebant Barnabam & Paulum exponentes quanta Deus edidisset signa & miracula per ipsos inter gentes.

13 Postquam autem conticuissent, respondit [h] Iacobus, dicens, Viri fratres, audite me,

14 [i] Simeon exposuit quomodo primùm Deus respexerit *Gentes*, vt sumeret ex ipsis populum nomini suo.

15 Et huic *rei* consonant verba Prophetarum: sicut scriptum est,

16 ‖ Post hæc reuertar, & restaurabo tabernaculū Dauid collapsum, & ruinas eius restaurabo, & rursus erigam illud:

17 Vt requirant reliqui homines Dominum, & omnes Gentes super quas inuocatum est nomen meum: dicit Dominus qui facit hæc omnia.

18 [i] Nota sunt Deo ab *omni* æuo omnia opera sua.

19 [k] Quamobrem ego censeo no esse obturbandos eos ex Gentibus qui ad Deum conuertuntur.

20 Sed ad eos scribendū vt abstineant à [k] pollutionibus idolorum, & scortatione, & suffocato & sanguine.

Supra, 10.30, & 11.13.

4 Deus ipse in vocatione Gentium incircuncisarum, docuit fide absque legali cultu salutem cōstare.

Supra, 10.43, & cor. 1.2. Mat. 27.4.

5 Petrus à ceremonijs ad Legē ipsam in genere transiens, docet, si petenda esset à Lege salus, non autem à sola gratia in Iesu Christo, nullum fore seruandum quoniā Legem præstare nullus vnquam potuit, ne ex Patriarchis quidem, aut ipsis Apostolis.

6 Viua legitimi cōcilij effigies, vbi sola Dei veritas regnat.

Amos 9.11.

7 Gentium vocationem ex Dei verbo cōfirmat Iacobus Petro assentiens.

8 In rebus medijs hactenus communicādum cum fratrum infirmitate, vt eis cōcedatur discēdi spatium.

a Ephesiis indicat fuisse Corinthum. b Officiosè deducti ab Ecclesiastico cœtu, à quibusdam delegatis ab Ecclesia.

c Ad verb. à diebus antiquis, id est, ab initio mandati prædicandi Euāgelij, & statim post delapsum super nos Spiritum sanctum. d Ex nouo, vel ex nostro cœtu Apostolico. e Nullum discrimen fuit, quod attineat ad gratuiti fauoris beneficium. f Christus prænunciat Beatos, qui mundi sunt corde: tales autem effici fide nunc planè & dilucidè dicitur. g Cur tentatis Deum, quasi ille non valeat saluare fide. h Alphæi, qui & frater Domini fuit dictus. i Nihil ergo fit temerè, sed Dei ordinatione. k A sacrificijs, seu à conuiuijs quæ in idolorum templis agitabantur.

9 In legitima synodo, nec ij quibꝰ permittitur iudicij, quic quam tyrannicè statuũt, nec communis cœtus tu multuosè se opponit sedentibus ex Dei verbo iudicibus: nec dissimilis ratio obseruatur in significãdis & stabiliẽdis quæ ita fuerint decreta.

10 Concludit synodus Hierosolymitana, labefactari animas ab ijs qui salutem aliũde quam ab vno Christo per fidẽ apprehenso petendã docent, vndecunque sint profecti, & cuiuscunque authoritatẽ sux vocationi prætexãt.

11 Ea demũm est legitima synodus, cui Spiritus sanctus præest.

12 Charitas etiam in rebus per se mediis est necessaria.

13 Omnium interest, quid tenẽdum sit certò cognoscere, nedũ vt Ecclesiam oportear, nihil sciendo, pendere ex quorundam placitis.

21 Moses enim ab ætatibus antiquis in singulis ciuitatibus habet qui ipsum prædicent, quum in synagogis per singula Sabbatha legatur.

22 [9] Tunc visum est Apostolis & senioribus cum tota Ecclesia, delectos ex sese viros mittere Antiochiam cum Paulo & Barnaba: *nempe* Iudam qui cognominabatur Barsabas, & Silam, viros primarios inter fratres.

23 Et ista per manus eorum *mittenda* scribere: Apostoli & Presbyteri & fratres, ijs qui sunt Antiochiæ & in Syria & in Cilicia fratribus, qui *sunt* ex Gentibus, salutem.

24 [10] Quoniam quosdam [l] è nobis egressos audiuimus vos turbasse verbis, [m] labefactantes animas vestras, iubentes *vos* circuncidi, & seruare Legem, quibus *hec* non præceperamus:

25 Visum est nobis concorditer coactis, electos viros mittere ad vos cum dilectis nostris Barnaba & Paulo,

26 Hominibus qui [n] exposuerunt animas suas pro nomine Domini nostri Iesu Christi.

27 Misimus ergo Iudam & Silam, qui & ipsi vobis eadem verbis renuntiabunt.

28 Visum est enim [o] Spiritui sancto ac [p] nobis, nequid amplius imponeremus vobis oneris quàm hæc [q] necessaria:

29 [12] *Videlicet* vt abstineatis ab ijs quæ sunt immolata simulacris, & sanguine, & suffocato, & scortatione: à quibus si conseruaueritis vosipsos, bene agetis. Valete.

30 [13] Illi igitur dimissi venerunt Antiochiam: & coacta multitudine, reddiderunt epistolam.

31 Quam quum legissent, gauisi sunt super exhortatione.

32 Iudas quoq; & Silas, quum essent & ipsi Prophetæ, multo sermone adhortati sunt fratres, & confirmarunt.

33 Et quum egissent *illic* aliquandiu, dimissi sunt [r] cum pace à fratribus ad Apostolos.

34 Sed Silæ visum est ibi manere.

35 Paulus autem & Barnabas quoq; egerunt Antiochiæ, docentes & euangelizantes cum alijs etiam multis sermonem Domini.

36 [14] post aliquot autem dies dixit Barnabæ Paulus, Reuertsi inuisamus fratres nostros per omnes ciuitates in quibus annuntiauimus sermonem Domini, *cogniturí* quomodo habeant.

37 [15] Barnabas autem consuluit vt assumerent secum Iohannem qui vocabatur Marcus:

38 Paulus autem æquum censebat eum non assumere qui abscessisset ab ipsis ex Pamphylia, nec eorum comes in illo opere fuisset.

39 [16] Sic igitur sunt [s] exacerbati, vt alter ab altero discederet: & Barnabas, assumpto Marco, nauigaret Cyprum:

40 Paulus verò allecto Sila abijt, cõmendatus gratiæ Dei à fratribus.

41 Peragrauitq; Syriam ac Ciliciam, confirmans Ecclesias.

14 Ecclesiæ, nisi assiduè excolantur, facillimè degenerant, ideóque institutæ fuerunt tum synodi tum etiam inspectiones.

15 Triste dissidij inter optimos & cõiunctissimos viros exemplum, nõ tamẽ de rebus profanis aut priuatis, neque de doctrina.

16 Deus quidem suorũ etiam delictis, ad Ecclesiæ suæ ædificationẽ, vtitur: sed tamen in optimis etiam causis cauendum, ne vltra modum efferuescamus.

l Enostra congregatione. m Translatione sumpta abillis, qui quod edificatum est, diruunt: adificari autem Ecclesiam, pro constituta familiarij est Scriptura metaphora. n Qui extremis periculis exposuerunt vitam suam. o Mentio fit in primis Spiritus sancti, ne humanum negotium illud esse videatur. p Non quòd tribuatur propria authoritas hominibus, sed vt ministerij & operæ fidelitas demonstretur. q Necessitas illa non fuit præcisa, sed referri debuit ad temporis conditionem, vt aliarum Gentium cum Iudæis esset magis apta, & minus dissentanea vitæ ratio. r Hebr. id est, fratribus illa omnia fausta precantibus, & cum bona Ecclesia venia.

s Vehementer commoti fuerunt animi. Theoph. pusilli animi affectionem humanam fuisse censet. Est autem considerandum vti consilij diuini: ita enim factum est, vt diuersis in locis exercerentur doctrina Euangelij.

CAP. XVI.

1 Paulus circuncisso Timotheo, 12 Philippi agens, 14 Lydiam in fide instituit: 16 Pythonis spiritum 18 expellit. 20 Propterea 22 virgis cæsi 24 in carcerem conijciuntur. 26 Terræmotu 27 carceris ianua aperiuntur, 31 32 & eiusdem custos Christi fidem recipit.

CAP. XVI.

Rom.16.21, philip.2.19, 1.thess 3.2.

1 PEruenit [t] autẽ Derben & Lystram: & ecce, discipulus quidam erat illic nomine ‖ Timotheus, filius mulieris cuiusdam [a] Iudææ fidelis, cæterùm patre Græco.

1 Timotheũ ne Paulus quidem ipse nisi idoneo testimonio probatũ, ad ministerium assumpsit.

2 Huic [b] dabãt testimonium fratres qui Lystris erant & Iconij.

2 Timothe⁹ non absoluta necessitate, sed propter temporis circumstantiam ad lucrifaciendos Iudæos circunciditur.

3 [2] Eum *itaquè* voluit Paulus secum proficisci: & assumptum eum circuncidit, propter Iudæos qui in illis locis erãt: sciebant enim omnes patrẽ eius Græcũ esse.

3 Seruanda in rebus medijs charitas, tum vt infirmis, tum vt Ecclesiæ pacì consulatur.

4 [3] Prout autẽ pertransibant vrbes, tradebant eis seruanda [c] instituta quæ decreta fuerant ab Apostolis & Presbyteris qui Hierosolymis erant.

a Paulus commendat in posteriore ad Timotheum, pietatem matris & auiæ Timothei. b Nomirum pueritiæ & honestatis.

c Decreta illa, de quibus egit superiore capite.

5 Itaque Ecclesiæ confirmabantur fide & augebantur numero quotidie.

6 [a] Phrygia autem peragrata & Galatica regione, [d] prohibiti à Spiritu sancto loqui sermonem in Asia:

7 Quum venissent in Mysiam, tentabant ire in Bithyniam: sed non siuit eos *ire* Spiritus.

8 Præterita autem Mysia, descenderunt Troada.

9 [5] Et visum per noctem apparuit Paulo: Vir Macedo quidam aderat stans, & rogans eum, & dicens, Traijce in Macedoniam & succurre nobis.

10 [6] Vt autem visum vidit, statim studuimus abire in Macedoniam, [e] collatis argumentis colligentes vocasse nos Dominum, vt eis euangelizaremus.

11 Prouecti igitur Troade, rectum cursum tenuimus Samothracen, & sequenti die Neapolin:

12 Et illinc Philippos, quæ est prima partis Macedoniæ vrbs, colonia. Egimus autem in ea vrbe aliquot dies.

13 [7] Et die Sabbathi egressi sumus ex vrbe ad flumen, [f] vbi solebat esse precatio: vbi quum consedissemus, alloquuti sumus mulieres quæ conuenerant.

14 [8] Quædam autem mulier nomine Lydia, quæ purpuram vendebat in vrbe Thyatirorum, Deum colens, *nos* audiuit: cuius Dominus adaperuit cor, vt attenderet ea quæ dicebantur à Paulo:

15 [9] Quum verò baptizata esset & domus eius, rogauit *nos*, dicens, Si iudicastis me fidelem esse Domino, ingressi domum meam, manete. Et adegit nos.

16 [10] Factum est autem proficiscentibus nobis ad precationem, vt ancillula quædam habens spiritum [g] Pythonis, occurreret nobis, quæ quæstum magnum præbebat dominis suis, vaticinando:

17 Hæc subsequuta Paulum ac nos, clamabat, dicens, Isti homines, serui sunt Dei illius summi, qui annuntiant vobis viam salutis.

18 Hoc autem fecit ad [h] multos dies. sed molestè ferens Paulus, & conuersus, spiritui dixit, Præcipio tibi per nomẽ Iesu Christi, vt exeas ab ea. Exijt igitur eodem illo monumento.

19 [11] Videntes autem domini abijsse spem quæstus sui, prænensum Paulum & Silam traxerũt in forum ad magistratus.

20 [12] Et offerentes eos præfectis, dixerunt, Homines isti conturbant ciuitatem nostram, quum sint Iudæi:

21 [13] Et annuntiant ritus quos non licet nobis suscipere neq; vsurpare, quum simus Romani.

22 [14] Vnà autem insurrexit turba aduersus eos: & præfecti diruptis eorum vestibus, iusserunt *eos* virgis cædi.

23 Quúq; multas plagas eis imposuissent, coniecerunt *eos* in carcerem, additis mandatis commentarienſi vt tutò eos asseruaret.

24 Qui quum tale mandatum accepisset, coniecit eos in intimum carcerẽ, & [i] pedes eorum adstrinxit numella.

25 [15] Media autem nocte precantes Paulus & Silas hymnos canebant: & qui vincti erant exaudiebant eos.

26 Repẽtè verò terræmotus magnus extitit, ita vt concuterentur fundamenta carceris: & illicò apertæ sunt omnes fores, & omnium vincula laxata.

27 [16] Expergefactus autem commentarienſis, quum videret fores carceris apertas, educto gladio erat seipsum interempturus, existimans vinctos effugisse:

28 [17] Clamauit autem Paulus voce magna, dicens, Ne quid feceris tibijpsi mali: omnes enim hic sumus.

29 Is verò petito lumine irrupit, & tremefactus accidit Paulo & Silæ *ad pedes*.

30 Et productis ipsis foras, ait, Domini, quid me oportet facere vt seruer?

31 At illi dixerunt, Crede in Dominum Iesum Christum, & seruaberis tu ac domus tua.

32 Et loquuti sunt ei sermonem Domini, & omnibus qui erant domi ipsius.

33 [18] *Ipse* verò illis assumptis ea ipsa hora noctis, lauit *eorũ* plagas & baptizatus est ipse & omnes *domestici* illius illicò.

34 Quumq; perduxisset eos domum suam, apposuit eis mensam: & exultauit quòd cum vniuersa domo sua credidisset Deo.

35 [19] Die autem exorto præfecti miserunt [k] viatores qui dicerent, Dimitte homines illos.

4 Deus sua momenta constituit parefacienda suæ veritati, vt sit prorsus gratuita tum electio tum vocatio

5 Euangelij ministri ij sunt per quos Dominus pereuntibus opitulatur.

6 Sancti nõ temerè visi omnibus quibuslibet crediderunt.

7 Deus à mulierculæ conuersione suum in Macedonia regnum auspicatus, ostendit nullam esse in Euangelio personarum acceptionem.

8 Dominus quidẽ vnus cor aperit, sed ad audiẽdum verbum quod prædicatur.

9 Exemplũ sanctæ matrisfamiliãs.

10 Satan sese in Angelũ lucis transformans tẽtat per cuniculos irrepere, sed à Paulo palã impeditus ejicitur.

11 Cupidi tas quæstus, persequẽdæ veritatis occasio Deus interea Timotheo parcẽs, Paulum & Silam, vt firmiores, ad certamẽ vocat.

12 Auaritię prætextur tum publicæ pacis tum etiam pietatis studium.

13 Sataniciũ argumentũ à maiorum autoritate, sine vllo discrimine.

14 Iniquorum magistratuum exemplum, populi furori obsequẽtium.

15 Sanctorũ preces cœlũ & terrã cõcutiunt.

16 Misericors Dominus, quoties libuit per mediã mortem ad vitã trahit, & pro iustis pœnis summã clemẽtiam impertitur.

17 In medijs, præsertim extraordinarijs, ne pes quidem nisi Deo præeunte mouendus.

18 Deus eadem quum libuit manu vulnerat & sanat.

19 Ignominia tandem iniquorum magistratuũ merces.

a Cur quidẽ prohibiti fuerint non dicit, quod autem fuerint prohibiti dicit, in statuens nos ad obediendum, non inquirendum.

b Supra, 9. 22. *c Epitheton Apollinis, qui responsa daret petentibus.* *d Miraculum non festinanti Paulo omnia liquidum fecit dubitare Spiritum.* *e Vbi de more solebant esse conuentus.* *f Vbi de more solebant esse conuentus.* *g Pythonis, Apollinis, qui responsa daret petentibus.* *h Miraculum non festinanti Paulo omnia liquidum fecit dubitare Spiritum.* *i Vtutius asseruaretur, compegit eorum pedes in numellam. Numella autem fuit ligni machinæ genus, in quam pes & collum imponebantur.* *k Viatores erant quibus vocandi causa vtebantur Magistratus.*

36 Annuntiauit autem commentariensis hos sermones Paulo, Miserunt *inquit*, præfecti vt dimittamini nunc igitur egressi, ite in pace.

37 [20] Paulus autem dixit eis, Cæsos nos publicè, indicta causa, quum simus Romani, conieecerunt in carcerē, & nunc clàm nos eijciunt? non profectò: sed veniant ipsi, & nos educant.

38 [21] Renuntiauerunt autem Præfectis viatores verba ista: timueruntque audito eos Romanos esse.

39 Et veniētes precati sunt eos, & eductos rogarant vt egrederentur ex vrbe.

40 [22] Egressi autē è carcere, introierunt ad Lydiam: & visis fratribus, consolati sunt eos, & egressi sunt.

20 Nō sunt quidem retaliandæ iniuriæ, sed nihilominus vtendum est adminculis à Domino porrectis, ad cohibēdam impiorum libidinem, ne saltem alijs similiter noceant.

21 Impij nō Dei sed hominum metu mouētur: & Deus hac etiam ratione suis prospicit, quum ita opus est.

22 Sic vitanda pericula, vt nunquam negligatur officium.

CAP. XVII.

1 Paulus Thessalonica 3 Christum annuntians, 6 7 à Iasone exceptus, 10 Beream emittitur: 15 inde Athenas profectus, 19 in Areopago 23 Deum illu ignotum annuntiat, 34 nonnullis ad Christum conuersis.

CAP. XVII. 1 Pauli & Silæ electio, multorum aliorum salus.

QVum [1] autem iter fecissent per Amphipolin & Apolloniam, venerunt Thessalonicam, vbi erat synagoga Iudæorum.

2 Christus ideò mediator quia crucifixus resurrexit, nedum vt propter crucis ignominiam sit repudiandus.

2 Paulus autem sicut consueuerat introiuit ad eos, & per sabbatha tria disseruit *eum* eis ex Scripturis,

3 [2] Adaperiens & proponens oportuisse Christum pati, & resurgere à mortuis, & hunc esse Christum Iesum, Quem ego *inquit* annuntio vobis.

3 Zelus incredulorum quantumlibet speciosus, tandem palam deprehenditur, neque rectitudine neque vllaæquitate niti. Sed non licet malis quicquidlibet, quum iter eos etiam excitet Deus quorum opera ad suos liberandos vtatur.

4 Nonnulli igitur eorum assensi sunt, & consociati sunt Paulo & Silæ, & religiosorum Græcorum multitudo magna, mulieresque primariæ non paucæ.

5 [3] Sed inuidia commoti Iudæi qui increduli erant, assumptis quibusdā [a] circumforaneis viris sceleratis, ac turba cōacta, perturbarunt vrbem: & adorti domum Iasonis, studebant eos adducere ad populum.

6 Et quum non inuenissent eos, traxerunt Iasonem & quosdam fratres ad præfectos vrbis, clamando, Hi sunt qui [b] orbis terrarum statum subuerterunt: & hic adsunt.

7 Quos excepit Iason: qui omnes contra decreta Cæsaris faciunt, regem alium dicentes esse, Iesum.

8 Cōcitarunt autem turbam & præfectos vrbis hæc audientes:

9 *Qui* tamen quum [c] satis accepissent ab Iasone & cæteris, dimiserunt eos.

10 [4] Fratres verò statim per noctem emiserunt Paulum simul & Silam Berœam: qui quum aduenissent, ierunt in synagogam Iudæorum.

11 [5] Fuerunt autem isti [d] generosiores ijs *Iudæis* qui erant Thessalonicæ, vt qui receperint sermonem cum omni alacritate, quotidie scrutantes Scripturas, an hæc ita se haberent.

12 Multi igitur crediderunt ex eis, & Græcæ mulieres honestæ, & viri non pauci.

13 [6] Vt autem cognouerunt Thessalonicenses Iudæi Berœæ quoq; annuntiatum esse à Paulo sermonem Dei, venerunt etiam illuc, concitantes turbam.

14 [7] Sed statim Paulum emiserunt fratres, vt iret velut ad mare: Silas autem & Timotheus subsstiterunt illic.

15 [8] Qui verò Paulum susceperant tuto loco constituendum, [e] deduxerunt eum Athenas vsque: & accepto mandato ad Silam ac Timotheum, vt quamcitissimè ad ipsum venirent, abierunt.

16 [9] Paulo autem Athenis illos expectante [f] irritabatur spiritus eius in ipso, quum conspiceret vrbem [g] idolis deditam.

17 Differebat igitur in synagoga cum Iudæis & religiosis, & in foro quotidie [h] cum quibusuis obuijs.

18 [10] Quidam autem ex Epicureis & Stoicis philosophis conflictabantur cum

4 Ea demū est spiritus prudentia quæ Dei gloriam sibi sic proponit pro scopo, vt nusquam ab ea deflectat.

5 Dominus in eadem gente varia inscrutabilis suæ sapientiæ exēpla, eodem penè momento proponit, vt timeatur.

6 Habet etiam suos zelotas Satan, & eos quidē quos minimè oportuit.

7 Non est consilium nec rabies contra Dominum.

8 Excubant vicissim omnes Christianæ pro pastorum salute, sed in Domino.

9 In lucta sapientiæ diuinæ cum humana, homines irridendi quod non intelligunt: Deus autem stultorum curiositate vtitur vt electos suos colligat.

10 Duæ præcipuæ philosophorum sectæ Christum oppugnant: vna, eorum qui omnem religionem irrident: altera, eorum qui de religionis capitibus pro suo arbitrio statuunt.

[a] Cuiusmodi solent in foro vitam terere, viles nimirum & venales, quos sacram & sinistram vrbi vocare solet Cicero.

[b] i. Isti vbique Gentium & locorum sunt seditionum auctores.

[c] Hoc de satisfactione iudicio sibi intelligendum est.

[d] Comparat Iudæos cum Iudæis. [e] Non frustra laudati sunt Iudæi Berrœenses, qui è Macedonia Athenas Paulum incolumem deduxerunt, cum tota Thessalia, Bœotia, & Attica intercludant.

[f] Non poterat sustinere. [g] Idolis addictam & manicipatam, Pausanias scribit Athenis plura fuisse idola, quàm in reliqua tota Græcia, imò & pudeat, summa & apprimè in aras exiisse. [h] Quemcunque obuium habuisset Paulus, quin cum loquentem audire sustinerat, continuò disserebat, totus ardens zelo gloriæ Dei.

11 Sapiẽtia hominis, vanitas.
12 Ipſi idololatræ firmiſſima ſuppeditant aduerſus ſuperſtitionẽ ſuã argumenta.
13 Stultiſſimũ eſt creatorem creaturæ cõpara re, incõprehenſibilem circumſcribere, & cum putare dõnis cõciliari à quo omnes omnia acceperunt. Ij ſunt autẽ idololatriæ fontes.
Sup.7.48. Pſal.50.8.
14 Deus in operibus ſuis eſt mirificus, præſertim in hominis opificio, non vt ia ipſis operibus obſtupeſcamus, ſed vt ad opificem aſſurgamus.
Eſa.40.23.
o *Ad verbũ ſeminilegus, quaſi ſemina legens, id eſt colligens, præſtatio, ſumpta ab auicula quæ ſemina populatur, ad eos accommodata, qui nulla cum arte eam, quam ex quibuſdã additionibus adepti ſunt ſcientiam, oſtentant.*
k *Locus erat dictus quaſi Martius collis, vbi iudices qui Areopagita dicebantur de ſummis criminibus cognoſcebant, apud quos aliquando Socrates cauſſam dixerat, poſtea impietatis ab illo condemnatus.*
l *Detineri nimio at que perueſto timore Deorum veſtrorũ.*
m *Sacra vocant, omnia id quod religionis cauſſa homines veneranter.*
n *Pauſanias in Atticis memorat aram Athenienſium, dicat a dy zgnoti, Laertius in Epimenide memorat aram ſine inſcripto nomine.*
o *Ex vna cognatione ſumus origine.*
p *Homines enim cæcorum inſtar, Deum non niſi palpando inuenire poterant antequam vera illa lux mundo illuceſceret.*
q *Quia materiæ, puta auri, argenti, lapidis, ſortiunt humano artificio & præter hominibus commiſceri libuit, inſculpi, neque enim vitio illa materia, ſed arte quadam formam adepta, coli ſolet.*

eo: & quidam dicebant, Quid vult [1] nugator iſte dicere? Alij verò, Peregrinorũ deorum videtur annuntiator eſſe: quia Ieſum & reſurrectionẽ annuntiabat eis.

19 Et prehenſum eũ duxerunt in [k] Areopagum, dicẽtes, poſſumúſne ſcire quæ ſit iſta noua quæ à te dicitur doctrina?

20 Peregrina enim quædam ingeris auribus noſtris, volumus ergo ſcire quidnam iſta ſibi velint.

21 [11] (Cæterũm Athenienſes & aduenę hoſpites nulli alij rei vacabant niſi ad dicendum aut audiendũ aliquid noui,)

22 [12] Stãs autem Paulus in medio Areopago, dixit, Viri Athenienſes, omninò conſpicio vos [l] quaſi religioſiores.

23 Præteriens enim & contemplans [m] ſacra veſtra, inueni etiam aram cui inſcriptum erat, [n] Ignoto Deo. Quem ergo ignorantes colitis, hunc ego vobis annuntio.

24 [13] Deus qui fecit mundum & omnia quæ in eo ſunt, quum ſit cœli & terræ Dominus, ‖ in manufactis templis non habitat:

25 ‖ Nec manibus hominum colitur, alicuius rei egens, quũ ipſe det omnibus vitam & halitum & omnia.

26 [14] Condiditque ex [o] vno ſanguine omne genus hominum, vt habitarent per vniuerſam ſuperficiem terræ, definitis tempeſtiuitatibus quas præſtituit, & poſitis terminis habitationis eorum:

27 Vt quærerent Deũ ſi forte [p] palpando eum inuenirent: quanquam profectò non longè abeſt ab vnoquoque noſtrũm.

28 Per ipſum enim viuimus, & mouemur, & ſumus: ſicut & quidam veſtratium poëtarum dixerunt, Nam huius progenies etiam ſumus.

29 ‖ Progenies ergo Dei quum ſimus, non debemus exiſtimare auro aut argẽto, aut lapidi, [q] ſculptili artificij aut cõmentationis hominum, numen eſſe ſimile.

30 [15] Temporibus igitur iſtius ignorantiæ diſſimulatis, Deus nunc denuntiat omnibus vbique hominibus vt reſipiſcant.

31 Eo quòd ſtatuit diem quo iuſtè iudicaturus eſt orbem terrarum, per eum virum quem definijt, [r] fide palam facta omnibus, illo à mortuis excitato.

32 [16] Quum audiſſent autem reſurrectionem mortuorum, alij quidem cauillabantur: alij verò dicebant, Audiemus te rurſus de hac re.

33 Et ita Paulus exiuit è medio eorũ.

34 Quidam verò ei adiuncti crediderunt: in quibus & Dionyſius Areopagita, & mulier nomine Damaris, & alij cum eis.

11 Vetus error errantes non excuſat, ſed Dei patientiam cõmendat: qui tamen futurus eſt iuſtus contemptorum iudex.
16 Homines vt ſuam vanitatem manifeſtè prodant, vno eodemque Euangelio variè afficiuntur: quod tamen non definit eſſe in electis efficax.
r *Chriſto iudice mundi declarato, per reſurrectionẽ à mortuis.*

CAP. XVIII.

1 Paulum Corinthi 6 Gentes docentem, 9 ſolatur Dominus. 12 Coram Gallione accuſatur, 18 ſed fruſtra. 23 Hinc in Syriam, 19 deinde Epheſum profectus, 23 Galatia & Phryzia eccleſias confirmat. 24 Apollos ab Aquila exquiſitius inſtitutus, 28 Chriſtũ magno cum fructu prædicat.

CAP. XVIII.
Rom.16.3.

1 POſtea [1] Paulus diſcedens Athenis, venit Corinthum:

2 Et reperto quodam Iudæo, nomine ‖ Aquila, Pontico natione, qui nuper venerat ex Italia, & Priſcilla vxore eius, (eo quòd edixiſſet [a] Claudius vt omnes Iudæi Roma excederent) venit ad eos:

3 Et quia eiuſdem erat artificij, manſit apud eos, & operabatur: erat enim ars illorum conficere tabernacula.

4 [2] Differebat autem in ſynagoga omnibus Sabbathis, & [b] alliciebat tum Iudæos tum Græcos.

5 Vt venerunt autem è Macedonia Silas & Timotheus, [c] conſtringebatur ſpiritu Paulus, teſtificans Iudæis Chriſtum Ieſum.

6 [3] Illis autem ſeſe opponentibus, ac

1 Veri miniſtri adeò non quærunt quæ ſua ſunt, vt ſuo iuri vluò renuntient, potiuſquàm vel tãtillum impediatur Euangelij progreſſus.
2 Semper quidem aſſerenda eſt ingenuè veritas, ſed tamen temperanda eſt doctrina prout fert profectus

occaſio. 3 Omnibus fruſtra tentatis non deſiſtendum ab opere, ſed contumacibus deſertis, ad mogeros tranſeundum.

a *Suetonius, Iudæos autore Chriſto perpetuò tumultuantes Roma expulit.*
b *Verb. quo vitium perſuadendi habet ſignificationem.*
c *Angebatur animo. Indicatur autem incitati animi vehementia. tantus enim fuit Pauli ardor, vt Heroico impetu totus ſui animi ad prædicandum Chriſtum ferretur.*

blaſphemã-

blaſphemantibus, ‖ excuſſis veſtibus dixit eis, [d] Sanguis veſter ſuper caput veſtrum: purus ego, ab hoc tempore ad Gentes proficiſcar.

7 Et digreſſus illinc, introijt domũ cuiuſdam nomine Iuſti, colentis Deum, cuius domus erat confinis ſynagogæ.

8 ‖ Criſpus autem præfectus ſynagogæ credidit Domino cum tota domo ſua: multíque Corinthiorum audientes credebant, & baptizabantur.

9 [4] Dixit autem Dominus nocte per viſionem Paulo, [e] Ne time, ſed loquere, & ne tacueris.

10 Nam [f] ego ſum tecum, & nemo te inuadet vt tibi malefaciat: quoniam populus eſt mihi multus in hac vrbe.

11 [g] Commoratus eſt itaque *illic* annum & ſex menſes, docens eos ſermonẽ Dei.

12 [5] Quum autem Gallio eſſet Proconſul [h] Achaiæ, inſurrexerunt concorditer Iudæi in Paulum, & adduxerunt eum ad tribunal,

13 Dicentes, Iſte perſuadet hominibus colere Deum contra Legem.

14 Paulo verò iam os aperturo, dixit Gallio Iudæis, Siqua iniuria eſſet, aut facinus malum, ô Iudæi, [i] quatenus æquum eſſet vos tolerarem:

15 Sin verò quæſtio eſt de [k] ſermone & [l] nominibus & Lege veſtrate, ipſi videritis: iudex enĩ ego iſtarũ rerũ eſſe nolo.

16 Et abegit eos à tribunali.

17 Omnes autem Græci Soſthenem præfectum ſynagogæ apprehenſum verberabant ante tribunal: neque quicquã eorum Gallioni curæ erat.

18 [6] Paulus verò quum adhuc *illic* permanſiſſet dies multos, vale dicto fratribus, enauigauit in Syriam: & cum eo Priſcilla & Aquila, quum ‖ [m] totondiſſet caput [n] Cenchreis: habebat enim votũ.

19 Peruenit autem Epheſum, & eos ibi reliquit: ipſe verò ingreſſus ſynagogam, diſſeruit cum Iudæis.

20 [7] Rogãtibus autem ipſis vt diutius apud ipſos maneret, non annuit:

21 Sed vale dixit eis, dicens, Oportet omnino me feſtũ quod inſtat agere Hieroſolymis: ſed iterum reuertar ad vos, ‖ [o] Deo volente. Et prouectus eſt Epheſo.

22 Quumque deſcendiſſet Cæſaream, aſcendiſſetque *Hieroſolymam*, ac ſalutaſſet Eccleſiam, deſcendit Antiochiam.

23 Et quum peregiſſet *illic* aliquantum temporis, abijt, peragrans ordine Galaticam regionem & Phrygiam, confirmans omnes diſcipulos.

24 [8] Iudæus autem quidam ‖ Apollos nomine, Alexandrinus natione, vir eloquens, peruenit Epheſum, [p] potens in Scripturis.

25 Hic erat initiatus via Domini: & feruens ſpiritu, loquebatur & docebat diligenter ea quæ ſunt Domini, ſciens tantùm Baptiſma Iohannis.

26 Cœpitque liberè loqui in ſynagoga. Quem quum audiſſent ‖ Aquila & Priſcilla aſſumpſerunt eum, & exquiſitius ei expoſuerunt [q] viam Dei.

27 Quum autem vellet tranſire in Achaiam, fratres *eum* adhortati ſcripſerunt diſcipulis vt exciperent eum. qui quum aduenĩſſet, multum contulit ijs qui crediderant per [r] gratiam.

28 Magna enim contentione Iudæos magis ac magis redarguebat publicè, oſtendens per Scripturas Ieſum eſſe [s] Chriſtum illum.

Supra, 13. 51. mat. 10. 14.

4 Dominus conſtantiæ ſeruorum ſuorum, index & aſſertor.

1. Cor. 1. 14.

5 Impij malè agendo non deſatigantur, ſed Dominus eorum conatus miris modis irridet.

6 Paulus factus omnibus omnia, vt omnes Chriſto lucrifaceret.

7 Apoſtoli non hominũ arbitrio, ſed ſpiritus ſancti ductu fuerunt circũacti.

d Hebraica phraſis, qua ſignificat Iudæos ſibi eſſe autores exitij, ſe verò culpa carere, quòd eos deſerendo tranſeat ad cæteras gentes.

e Pleonaſmus quo confirmatur Paulus, vide Iohan. 3. 20.

f Luc. 1. 66. Num. 6. 18, infra, 21. 24.

g Ad verb. ſedit, vnde verbum ſidimonem ſumpſerunt quod tribuerunt Epiſcopis, ſedebat autem, id eſt, commorabatur Paulus docens ſermonem Dei: nil autem hac ſede ad illos, qui docendi cauſa, ſedem nunquam aſſerunt.

h Id eſt, Gracia. Vocabant autem præſidem non Græciæ ſed Achaiæ Romani, quia Græcos ſubiecerunt Romani per Achaos, qui tum Græcia principes erant. Pauſanias.

i Quantum æquitas poſtularet.

k De eo quod aliquis (vt veſtra fert religio) non velle dixerit.

l De verbis, vocabulis enim horum putat de religione controuerſiam quæſtionem eſſe verborum, non rerum.

m Sub. Paulus.

n Cenchreæ portus ſunt Corinthiorum.

1. Cor. 4. 19, iac. 4. 15.

8 Apollos, homo pius & doctus, tamen in vilis opificis atque adeò mulierculæ ſchola profiſcere non recuſans, inſignis in Eccleſia miniſter euadit.

1. Cor. 1. 12.

o Sic nihil nos decet abſq; iſta particula promittere, neſcimus enim quid paritura ſit poſtera dies.

p Scripturarum cognitionem egregie inſtructus.

q Viam qua tendit ad Deum.

Rom. 16. 3.

r Per diuinũ illum & gratuitum fauorem, vel per dona illa eximia in hunc hominem collata.

ſ Quod Ieſus eſſet ille Chriſtus, i. Meſſias.

CAP. XIX.

1 Diſcipuli quidam Epheſi 2 Iohannis doctrina imbuti, 3 ignorantes Spiritus ſancti viſibiles illas gratias, quibus Deus regnum filij ſui ornauerat, 5 baptizantur in nomine Ieſu. 13 Exorciſta Iudæi 16 à Diabolo cæduntur. 19 Libri exuruntur Magici. 24 Demetrius 29 magnam in Paulum ſeditionem concitat.

1 [1] FActum eſt autem interim dum Apollos eſſet Corinthi, vt Paulus peragratis ſuperioribus partibus veniret Epheſum: vbi quum diſcipulos inueniſſet,

2 Dixit eis, Num [a] Spiritum ſanctum accepiſtis poſteaquam credidiſtis? At illi dixerunt ei, Imò, ne *hoc* quidem audiuimus, an ſit Spiritus ſanctus.

3 [2] Tunc dixit eis, [b] In quid ergo baptiſtus perſicerer,

CAP. XIX.

1 Paulus Epheſiorum ruditate nihil offenſus, Eccleſiam ibidem inſtituit.

2 Iohannes diſcipulos tantum inchoauit, quos Chriſtus perficeret,

a Dona illa eximia Spiritus ſancti, qua nimirũ tum in Eccleſia vigebant.

b Qua igitur doctrina imbuti & initiati eſtis.

Supra,1.5,& 3.1.& 11.16, mat.3.11, mar.1.8, luc.3.16, ioh.1.26.

3 Separare seſe & alios ab incredulis planè deſperatis,non eſt ſcindere Eccleſiam, ſed eam potius vnire.

4 Satan cogitur aduerſus ſeipſum teſtificari.

5 Magia publico teſtimonio,& Apoſtolica autoritate damnata.

c Baptizari in Iohannis baptiſma,eſt profiteri doctrinam quã Iohannes annuntiabat ac baptiſmo obſignabat.

d Via nomine Hebrai intelligunt certam vitæ rationẽ, hic autem per excellentiam, via pro Chriſtianiſmo ſumitur.

e Tyranni nomen hoc loco proprium eſt.

f Sic vocabantur,qui dæmonas ejiciebant,addita per Dei nomen obteſtatione:initio autem Eccleſiæ ſic vocati ſunt,qui miraculorum dono polleãt, manus imponebant energumenis,i.a dæmonio obſeſſis.

g Ieu ſuſtinere ſibi,ſuperiorem eſſe.

ptizati eſtis ? At illi dixerunt,In [c] Iohannis baptiſma.

4 Dixit autem Paulus, || Iohannes quidem baptizauit baptiſmo reſipiſcentiæ,dicens populo, vt in eum qui venturus erat poſt ipſum, crederent, hoc eſt in Chriſtum Ieſum. Qui verò audierunt, baptizati ſunt in nomen Domini Ieſu.

5 Et quum impoſuiſſet eis manus Paulus, venit Spiritus ſanctus in eos: & loquebantur linguis,& prophetabant.

6 Erant autem omnes iſti viri circiter duodecim.

7 *Ipſe* porrò ingreſſus ſynagogam, liberè loquebatur, ad tres menſes diſſerens & ſuadens quæ ad regnum Dei *pertinent.*

8 [5] Quum autem quidam indurarentur,& parere nollent, malè loquentes de [d] via *Domini* apud multitudinem, abſcedens ab illis, ſeparauit diſcipulos, quotidie diſſerens in ſchola [e] Tyranni cuiuſdam.

9 Hoc autem factum eſt per biennium: *ita* vt omnes qui habitabant in Aſia,tum Iudæi tum Græci, audirent ſermonem Domini Ieſu.

10 Virtutes autem non vulgares edebat Deus per manus Pauli:

11 *Ita* vt etiam ad ægrotos deferrentur à corpore eius ſudaria ſeu ſemicinctia,& diſcederent ab eis morbi, & ſpiritus mali ab eis exirent.

12 [4] Aggreſſi ſunt verò quidam ex circulatoribus Iudæis [f] exorciſtis nominare ſuper eos qui habebant ſpiritus malos,nomen Domini Ieſu, dicentes, Adiuramus vos per Ieſum quem Paulus prædicat.

13 Erant autem quidam filij Sceuæ Iudæi principis ſacerdotum ſeptem, qui hoc faciebant.

14 Reſpondens verò ſpiritus malus, dixit,Ieſum noui,& Paulum ſcio: vos autem qui eſtis ?

15 Et inſilijt in eos homo in quo erat ſpiritus malus,& [8] ſuperatis illis,inualuit contra eos, ita vt nudi & vulnerati effugerent ex domo illa.

16 Id verò innotuit omnibus tum Iudæis tum Græcis qui habitabant Epheſi: & incidit timor in eos omnes, & magnificabatur nomen Domini Ieſu.

17 [5] Et multi eorum qui crediderant, veniebant [h] confitentes & indicantes facta ſua.

18 Multi verò ex ijs qui curioſas artes exercuerant, comportatos libros exuſcerunt in omnium conſpectu: quorum ſupputatis pretijs, repererunt [i] denariorum quinquaginta millia.

19 Ita fortiter creſcebat ſermo Domini,& inualeſcebat.

20 [6] His autem expletis, propoſuit Paulus per [k] Spiritum, peragrata Macedonia & Achaia proficiſci in Hieruſalẽ, dicens,Poſtquam fuero illic, oportet me etiam Romam videre.

21 Miſſis autem in Macedoniam duobus ex ijs qui ipſi miniſtrabant, *videlicet* Timotheo & Eraſto, ipſe ſubſtitit ad tempus in Aſia.

22 [7] Ortus eſt autem illo tempore tumultus non paruus ob [l] viam *Domini.*

23 Nam quidam nomine Demetrius, ſignator argenti, qui faciebat [m] templa Dianæ argentea, præbebat artificibus non paruum quæſtum.

24 Quibus congregatis, & ijs qui ſimilium rerum *erant* opifices,dixit, Viri, ſcitis ex hoc opificio noſtras eſſe facultates:

25 Et ſpectatis & auditis Paulum nõ ſolùm Epheſinam, ſed propè totius Aſiæ multam turbam perſuadendo auertiſſe, quòd dicat deos illos non eſſe qui manibus fiant.

26 Periculum eſt autem non ſolùm ne [n] pars iſta nobis per ipſum confutata pereat,ſed etiam ne magnæ deæ Dianæ templum pro nihilo putetur, futurumq; ſit vt etiam deſtruatur maieſtas eius,quã tota Aſia & orbis colit.

27 *His* autem auditis,pleni excandeſcentia, clamauerunt dicentes, Magna Diana Epheſiorum.

28 Et impleta eſt ciuitas tota confuſione: & irruerunt concorditer in theatrum,correpto Gaio & Ariſtarcho Macedonibus,ſocijs peregrinationis Pauli.

29 Paulo verò volente prodire ad populum, non ſiuerunt cum *prodire* diſcipuli.

30 [8] Sed & quidam ex Aſiæ primoribus quum eſſent ei amici, *nuntijs* ad eum miſſis,rogarunt ne ſe daret in theatrum.

31 Alij igitur aliud clamabant, erat

6 Paulus indefatigabilis.

7 Quæſtus, accedente pietatis præ textu,vera tam pertinaciter defendæ idolatriæ cauſa.

8 Inuicta quidem conſtantia opus eſt Verbi præſertim miniſtris, ſed quæ tamen ſancta prudentia modeſtè ſe regi patiatur.

h Publicè, metu diuini iudicij prateriti, erratã ſua profeſſis ſunt ac deteſtati: hoc autem nihil ad confeſſionem auricularem,

i Qui minimi æſtimant inducant excreſcere hanc ſummam ad ſeptem mille & quingentas libras Gallicas, vel circiter octingentas Anglicanat.

k Spiritus inſtinctu,non igitur pertinaciter dicendus eſt Paulus in martyrium ruiſſe,ſed Spiritu ductus.

l Vide ſupra vers.9.

m Effigies erant aliquã ſacrarum ejs ſimulacrõ Dianæ,quas comparant veneranti illam.

n Quaſi dicat, ſi prædicat Paulus vt cœpit,opinionem de Diana imagixibus conſtatas, totus hic quæſtus peribit.

eam

9 Idololatris p:o omni ratione sufficiunt rabies & clamores.
10 Hominis politici exẽplũ, mendacijs pacem redimentis: quod nũquã fecisset Paulus.
a Superstitiõsi credebãt Ephesij simulachrorum ad se cultus delatum.
p Siquid habẽt accusationu aduersus quempiam.
q Certis enim diebus dantur iudicia forensia & essant Proãsides.
r Nomine Proconsulum intelliguntur etiam Proãsulum legati, id est, qui eorũ vices gerebant.
s Legitima concio non tãtum opponitur tumultuose, sed etiam illi qua extra ordinem aduocabatur: erant enim certi dies habendis concionibus constituti.

enim confusa, & plerique nesciebant cuius rei causa conuenissent.

32 Ex turba verò *quidam* produxerũt Alexandrum, propellentibus eum Iudæis. Alexander igitur quum manu silentium fecisset, volebat causam dicere apud populum.

33 [9] Quem vt cognouerunt Iudæum esse, vox extitit vnà omnium, quasi ad horas duas clamantium, Magna Diana Ephesiorum.

34 [10] Tum scriba quum repressisset turbam, dixit, Viri Ephesij, quis enim est hominum qui nesciat Ephesiorũ vrbem ædituam esse magnæ deæ Dianæ, & à [a] Ioue delapsi simulachri?

35 Quũ igitur istis non possit contradici, oportet vos sedatos esse, nec quicquam præceps facere.

36 Adduxistis enim homines istos, neque sacrilegos, neque contumeliosos in deam vestram.

37 Quòd si Demetrius & qui cum eo sunt artifices [p] negotium habent cum aliquo, [q] agitur forum, & [r] Procõsules sunt, alij alios in ius vocent.

38 Siquid autem de rebus alijs requiritis, in [s] legitima concione explicabitur.

39 Nam periculum est ne postulemur seditionis propter *diem* hodiernũ, quum nulla subsit causa ob quam possimus reddere rationem concursus istius. Et quum hæc dixisset, dimisit concionem.

CAP. XX.

1 Paulus iter in Macedoniam instituit, 17 Troade in mediam noctem sermonem protendens, 9 Eutychum per fenestram delapsum 10 resuscitat. 15 Miletum 17 vocatis Ephesinis presbyteris, 23 quid sẽ 28 & alios maneat, exponit.

CAP. XX.

1 Paulus nõ vtquietetur, sed alibi laboraturus, ex Ecclesiæ consensu Ephesõ discedit.
2 Præposterus zelus, etiam homicidiorũ magister nihil autem vetat sancta prudentia malorum conatibus occurrere.
a Copiosa enim opus erat exhortatione post istam turbam.

1 [1] POstquam [2] autem cessauit tumultus, quum aduocasset Paulus discipulos, & complexus esset, abijt profecturus in Macedoniam.

2 Quum autẽ illas partes peragrasset, & hortatus illos fuisset [a] multo sermone, venit in Græciam.

3 [3] Et ibi peractis mensibus tribus, quum ei in Syriam prouehendo factæ fuissent à Iudæis insidiæ, cẽnsuit reuertẽdum per Macedoniam.

4 Comitabatur autem eum vsque in Asiam Sopater Beroænsis: Thessalonicenses verò, Aristarchus & Secundus, & Gaius Derbæus, & Timotheus: Asiani verò, Tychicus & Trophimus.

5 Qui quum præiuissent, expectarũt nos Troade:

6 Nos verò enauigámus Philippis post dies Azymorum, & venimus ad eos Troadem intra dies quinque, vbi egimus dies septem.

7 [3b] Primo autem die hebdomadis, coactis discipulis ad frangẽdum panem, Paulus disserebat, abiturus postridie: produxitque sermonem vsque in mediam noctem.

8 [4] Erant porrò lucernæ multæ in cœnaculo vbi erant congregati.

9 Et sedens quidam adolescens nomine Eutychus in fenestra, deijciente *eum* somno profundo, quum diutius disseret Paulus, præ somno ruens, decidit ex tertia cotignatione deorsum: & sublatus est mortuus.

10 Quum descẽdisset autem Paulus, ruit in eum: & complexus dixit, Ne tumultuamini: anima enim eius in ipso est.

11 Quum igitur ascẽdisset, fregissetq; panem ac gustasset, diu colloquutus vsq; ad diluculum, ita *demùm* profectus est.

12 Adduxerunt autem puerũ viuum, & recreati sunt non mediocriter.

13 Nos autem progressi ad nauem, prouecti sumus Asson, illinc recepturi Paulum. sic enim constituerat, pedibus ipse iter facturus.

14 Vt autem cõgressus est nobiscum ad Asson, recepto eo venimus Mitylenẽ.

15 Et quum illinc abnauigassemus, sequenti die peruenimus contra Chium: postridie verò appulimus Samum: & quũ diuersati essemus Trogyllij, sequenti die venimus Miletum.

16 [5] Decreuerat enim Paulus prætere-nauigare Ephesum, ne ei contingeret tempus terere in Asia. Festinabat enim, si fieri posset, vt die Pentecostes esset Hierosolymis.

17 Missis autem [c] Mileto *nuntijs* Ephesum: accersiuit Presbyteros Ecclesiæ.

18 [6] Qui quum ad ipsum venissent, dixit eis, Vos scitis, à primo die quo ingressus sum Asiam, quomodo vobiscum per omne tempus fuerim:

3 Nocturni cœtus per se damnari nõ possunt nec debent, quũ iusta eorum causa subesse possit.
4 Diabolus meditãs ingenti offendiculo Ecclesiã turbare, Paulo supeditat insignem cõfirmandi Euãgelij occasionem.
5 Paulus Christi sedulus imitator, ad vincula perpetuo cursu properans, prius veluti testamentũ condit, quo anteactæ vitæ rationẽ reddit, doctrinã à se propositã tuetur, & Ecclesiæ pastores ad perseuerantiam hortatur.
6 Veri pastoris viua imago.
b Ad verbũ, primo die Sabbathi, id est, Dominico: ex hoc igitur loco, & 1. Cor. 16. 2. non ineptè colligitur iam tum consuesse Christianos hoc die solẽnes conuentus agere.
c Secundum indicatos locorum situs, interualla sint illud inter Ephesum atque Miletum, ad stadia circiter quadringẽta, quæ efficiunt propè quinquaginta millia passuum Germanica.

19 Seruiẽs Domino cum omni [d] modestia, & multis lacrymis ac tentationibus, quæ mihi euenerunt in ludæorum insidijs:

20 Vt nihil [e] subterfugerim eorũ quæ vobis conducerent, quominus *ea* vobis annuntiarem, & docerem vos publicè & per singulas domos:

21 Testificans Iudæis simul & Græcis conuersionem ad Deum, & fidem in Dominum nostrum Iesum.

22 [7] Et nunc ecce, ego [f] vinctus Spiritu, proficiscor in Hierusalem, ignorans quæ in ea mihi occurrent:

23 Nisi quòd Spiritus sanctus per singulas vrbes testificatur; dicens vincula & afflictiones me manere.

24 Sed nullius rei habeo rationẽ, neque vita mea mihi ipsi cara est, vt peragã cursum meum cum gaudio, & ministeriũ quod accepi à Domino Iesu, ad testificãdum Euangelium gratiæ Dei.

25 Et nunc ecce, ego scio non amplius visuros faciem meam vllos ex vobis omnibus, per quos transiui prędicans regnum Dei.

26 Ideò testor vobis hodierno die, me [8] purum esse à sanguine omnium.

27 [8] Non enim subterfugi quominus annuntiarem vobis omne Dei cõsilium.

28 Attendite igitur vosipsos, & totum gregem in quo vos Spiritus sanctus constituit Episcopos, ad [h] pascendam Ecclesiam [i] Dei, quam proprio [k] illo sanguine acquisiuit.

29 [9] Ego enim hoc noui, post discessum meum lupos graues, non parcentes gregi, ingressuros esse in vos:

30 Et ex vobismetipsis exorituros qui loquantur peruersa, vt [l] discipulos post se abstrahant.

31 Ideò vigilate, memores me per triennium nocte & die non cessasse cum lacrymis monere vnumquemque.

32 [10] Et nunc quoque, fratres, cõmendo vos Deo & sermoni gratiæ ipsius: qui *quidem Deus* potest superstruere, & dare vobis quid [m] hæreditatis iure possideatis cum sanctificatis omnibus.

33 [11] Argentum & aurum aut vestem nullius concupiui.

34 Imò ipsi nostis, ‖ vsibus meis, & ijs qui mecum sunt, manus istas ministrasse

35 In omnibus ostendi vobis oportere sic laborando [n] suscipere infirmos, & meminisse verborum Iesu, ipsum *videlicet* dixisse, Beatum est dare potius quàm accipere.

36 Et quum hæc dixisset, positis genibus suis, orauit cum illis omnibus.

37 [12] Magnus autem fletus omnium ortus est: & ruentes in collum Pauli, deosculabantur eum:

38 Cruciati maximè ob sermonem quem dixerat, ipsos non esse amplius faciem eius conspecturos: & deduxerunt eum ad nauim.

CAP. XXI.

1 Paulus Hierosolymam attendens, 8 Cæsaria Philippum Euangelistam ceuenit: 10 cuius etiam vincula prædicit Agabus. 17 Hierosolymam quum aduenisset, 26 templum ingressus, 27 comprehenditur à Iudæis, 32 per Lysiam tribunum ipsis eripitur.

1 VT [1] autem prouecti sumus, auulsi ab eis, recto cursu venimus Coũ, & sequenti die Rhodum, & illinc Patara.

2 Et inuenta naui quę traijciebat in Phœnicem, *ea* cõscensa, prouecti sumus.

3 Quum autem cœpisset nobis apparere Cyprus, ea ad sinistram relicta, nauigamus in Syriam, & deuecti sumus Tyrum: illic enim nauis erat suum onus expositura.

4 Permansimus autem ibidem dies septem, inuentis discipulis: qui Paulo dicebant [2] per Spiritum, ne ascenderet in Hierusalem.

5 Sed peractis illis diebus, abijmus, omnibus deducentibus nos cum vxoribus & liberis, donec vrbẽ exiuissemus. & positis genibus in littore, precati sumus.

6 Et alij alios complexi, conscendimus nauim: illi autẽ reuersi sunt ad suos.

7 Nos verò nauigatione perfecta, peruenimus Tyro Ptolemaida: & salutatis fratribus, mansimus diem vnum apud eos.

8 Postridie vero egressi Paulus, & nos qui cum eo eramus, venimus Cæsaream: & ingressi domum ‖ Philippi Euãgelistæ (qui erat [b] vnus ex illis septem) mansimus apud eum.

9 Huic autem erant quatuor filiæ virgines [c] prophetantes.

10 Et

7 Testificatur se, ex Dei mandato, ad vincula proficisci.

8 Doctrina Apostolica est omnibus modis absolutissima.

9 Prophetia de pastoribus in lupos mox degenerauris: aduersus eos qui de nuda personali successione gloriantur.

10 Dei potẽtia & gratuitæ ipsius promissiones in verbo patefactæ, sunt Euangelici ministerij sustentacula.

d Vide Luc. 3.48.

e Nihil aut per metũ, aut lucri causa subticuerim, vel aliqua ex parte dissimularim.

f Vinculum Spiritus vocat, instinctũ Spiritus sancti impellentis ad iter Hierosolymitanũ, quẽ prompto paratoq; animo ipse sequeretur.

g Si periericulum, nullam tamen in me culpam fore, Vide supra 18. 6.

h Custodiendam, instituendam & regẽdam.

i Illustriũ sentãtia de Christi Deitate, & ostendens vtile in persona huius, propter vnionem duarum naturarum tribui vni in concreto proprietatem alterius: id quod pia antiquitas, mentione communicationis proprietatum religiosè explicauit. k Articulus additus excellentiam huius sanguinis indicat. l Abundantia miseria, nimirum absentia tantorum pastorum, & ingressus luporum. m Tanquam filij, atque ideo ex gratuita benevolentia.

11 Auaritia in primis pastoribus vitanda. 1 Cor. 4. 12, 1 Thess. 2. 9, 2. Thess. 3. 9.

n Quasi pertesta manu, aliquem collapsurũ retinere.

12 Euangelium nõ tollit, sed verè regit naturales affectus.

CAP. XXI.

1 Vocationis cursum interdum homines non tantùm amici sed etiam Spiritũ Dei prædíti cohãtur remorari: sed nostrum officiũ est vbi nos vocari à Deo scimus, sine vlla prorsus exceptione pergere.

a Qui prædicebant per Spiritum, quæ pericula imminerẽt Paulo, illud quidem vi Prophetæ, at humana affectione illũ deterrebant ne Hierosolyma proficisceretur.

b De septem Diaconis loquitur, de quibus antea capite 6.

c Supra, 6. 1.

d Peculiare dono prædicendi futura eximii instituta.

10 Et quum *illic* permansissemus dies complures, descendit ex Iudæa quidam Propheta nomine Agabus:

11 Qui quum venisset ad nos, sumpsit zonam Pauli, & vinctis sibi pedibus ac manibus, dixit, Hæc dicit Spiritus sanctus, Virum cuius est hæc zona, ita vincient in Hierusalem Iudæi, tradentque in manus Gentium.

12 Vt verò ista audiuimus, rogabamus & nos & qui in eo loco erant, ne ascenderet in Hierusalem.

13 Tunc respondit Paulus, Quid facitis flentes & comminuētes cor meum? Nam ego non solùm vinciri, sed & mori paratus sum in Hierusalem pro nomine Domini Iesu.

14 [2] Quum igitur non assentiretur, acquieuimus, dicentes, Fiat Domini voluntas.

15 Portrò post dies istos collectis sarcinis ascendimus in Hierusalem.

16 Venerunt autem simul etiam *quidam* ex discipulis Cæsarea nobiscum, adducentes secum apud quem hospitaremur, Mnasonem quendam Cyprium, antiquum discipulum.

17 Quum igitur peruenissemus Hierosolymam, libenter exceperunt nos fratres.

18 Sequenti autem die introijt Paulus nobiscum ad Iacobū: & omnes Presbyteri adfuerunt.

19 [3] Quos complexus, exposuit sigillatim quæ Deus fecisset inter Gētes per ipsius ministerium.

20 [4] At illi *his* auditis, glorificauerunt Dominum: & dixerunt ei, Conspicis frater, quot sint millia Iudæorum qui crediderunt: sunt̄q; omnes accensi zelo Legis.

21 Audierunt autem de te ex aliorum sermone, te defectionem à Mose docere omnes qui inter Gentes sunt Iudæos, & dicere eos non debere circuncidere filios, neque *secundum* ritus ambulare.

22 Quid est ergo? omninò oportet conuenire multitudinem. audient enim te venisse.

23 Hoc igitur fac quod tibi dicimus: Sunt nobis viri quatuor [d] voto obnoxij.

24 His assumptis [e] sanctificator cum eis, & [f] adde ad eorum sumptus, vt radant capita: & norint omnes nihil esse eorum quæ de te fama acceperunt, sed te quoq; ita incedere vt Legē obserues.

25 De ijs autem qui crediderunt ex Gentibus, nos scripsimus, & decreuimus ne quid huiusmodi obseruent, nisi vt caueant ab ijs quæ sunt immolata simulachris, & à sanguine, & suffocatis, & scortatione.

26 Tū Paulus assumptis viris illis, sequēti die cum eis sanctificatus ingressus est in templum, [g] denuntians expletionem dierum sanctificationis, vsquedum oblata fuit pro vnoquoq; eorum oblatio.

27 [5] Quum autem septem illi dies iam essent explendi, quidam Iudæi ex Asia, eum conspicati in templo conturbarunt totam turbam, & iniecerūt manus in eū:

28 Clamantes, Viri Israelitæ, succurrite: hic est homo ille qui aduersus populum & Legem & locum hunc omnes vbique docet: atque adeò Græcos introduxit in templum, & polluit sanctum locum istum.

29 (Viderant enim anteà Trophimū Ephesium in vrbe cum eo, quem existimabant fuisse à Paulo introductum in templum.)

30 Commota est igitur vrbs tota, & factus est concursus populi: & prehensum Paulum trahebāt è templo: statim ij; clausæ sunt fores.

31 [6] Studentibus autem ipsis eū trucidare, peruenit fama ad Tribunū cohortis, totam Hierusalem conturbatam esse.

32 Qui eo ipso *momento* acceptis militibus ac Centurionibus, decurrit ad illos. At illi quum vidissent Tribunum & milites, cessarunt verberare Paulum.

33 Tunc appropinquans Tribunus prehendit eum, & iussit vinciri catenis duabus, & percontatus est quisnam esset, & quid fecisset.

34 Alij autē aliud clamabant in turba: & quū nō posset certi *quicquā* cognoscere propter tumultū, iussit duci in castra.

35 Quum igitur peruenisset ad gradus, euenit vt portaretur à militibus propter violentiam turbæ.

36 Sequebatur enim multitudo populi, clamans, Tolle eum.

37 Et quum iam introducendus esset in castra Paulus, dicit Tribuno, Licētne mihi aliquid tibi dicere? Qui dixit, Græcè nosti?

38 Nónne tu es [h] Ægyptius ille qui ante hos dies ad seditionē cōcitasti & eduxisti in desertū quatuor millia [i] sicariorū?

M

---

1 Dei voluntas, omniū assēsū fiēnū est in ijs, qui Dei gloriam seriò quærūt.

3 Deus author celebrādus omnium rectè dictorū & factorum.

4 In rebus medijs (quales erant nō Phariſaicæ traditiones, sed legales ceremoniæ, tāmsper dum plenius patefieret Iudæis Christiana libertas) præcipit charitas vt fratribus, nō præfractè & malitiosè reluctātibus veritati, sed nōdum plenè institutis quoad eius fieri potest (præsertim qū de tota aliqua multitudine agitur) nosipsos vltrò accōmodemus.

d Ad verb. habentes votū super se.

e Id est, Consecrator: hic quidē de templo non agitur, sed de ijs qui Nazaræatu voto essent obstricti.

f Vt tu huic voto nō tantū interfuisse, sed etiā præstitisse videare: ideò posea dicitur Paulus dies purificationis denuntiasse: Nā quāuis in Nazaræorū oblationes essent sumptus decreti, licebat tamē ijs aliquid adijcere Num. 6.11.

Supra, 18.18. num. 6.18.

g Significanda erat sacerdotibus dierū expiatio: nam quo de Nazaræorū votum finiebatur, offerenda erant sacrificia.

5 Zelus præposterus maximæ confusionis & malorum scelerum causa.

6 Dominus inter ipsos etiam profanos inuenit qui aliorum conatus impediant.

h De isto Ægyptio, qui triginta millia hominum cōegit, vide Iosephum lib. 2. cap. 12.

i Vtitur sicariorum nomine Græcè loquens, Græcatamen inflexione: sicarius autem à sica dicitur.

39 Dixit autem Paulus, Ego quidem sum Iudæus, Tarsensis non obscuræ Cilicum vrbis ciuis: cæterùm rogo te, permitte mihi vt alloquar populum.

40 Quum igitur ille permisisset, Paulus stans in gradibus, manu silentiũ postulauit à plebe: & magno silentio facto, loquutus est lingua Hebræa, dicens,

CAP. XXII.

1 Paulum rationem fidei suæ reddentem 21 aliquandiu Iudæi audiunt. 23 Illi verò clamantibus, 24 Virgis examinari iussus, 27 Romanum se ciuem esse declarat.

CAP. XXII. 1 VIri fratres & patres, audite meã, qua nunc apud vos vtor, defensionem.

1 Paulus breui antea-ctæ vitæ narratione suã tũ vocationem tum doctrinam vt diuinam asserit.

2 (Quum audissent autem eum Hebræa lingua ipsos alloqui, magis præbuerunt silentium, & dixit,)

3 [1] Ego quidem sum Iudæus, natus Tarsi, *vrbe* Ciliciæ, nutritus verò in hac ipsa vrbe [a] ad pedes Gamalielis, institutus ad exquisitam formam patriæ Legis, zelo Dei accensus, sicut & vos omnes estis hodie.

a Id est, Assiduus auditor, hac enim respexit, quod qui docẽt, solent è superiore loco discipulos alloqui in subsellijs sedentes.

4 Qui hoc vitæ genus persequutus sum vsq; ad mortem, vinciens ac tradens in carceres tum viros tum mulieres.

5 Vt & Pontifex maximus mihi testis est, & totus seniorum ordo: à quibus etiam epistolis ad fratres acceptis, Damascum proficiscebar, adducturus etiam eos qui illic essent, vinctos in Hierusalem, vt punirentur.

6 Euenit autem mihi iter facienti, & appropinquanti Damasco, circiter meridiem, vt repentè è cælo circunfulserit me lux multa:

7 Cecidíque in solum, & audiui vocem dicentem mihi, Saul, Saul, quid me persequeris?

8 Ego verò respondi, Quis es Domine? Dixitque mihi, Ego sum Iesus Nazarenus, quem tu persequeris.

b Vide sup. 9.7.

9 Porrò qui mecum erant, [b] lucem quidẽ conspexerunt, & expauefacti sunt: vocem autem non audierunt eius qui loquebatur mecum.

10 Dixi verò, Quid faciam Domine? Dominus autẽ dixit mihi, Surge ac proficiscere Damascũ: & illic tibi dicetur de omnibus quę cõstituta sunt tibi vt facias.

11 Quum verò nõ viderem, præ gloria lucis illius, manu deductus ab ijs qui mecum erant, veni Damascum:

12 Ananias autem quidam vir pius secundum Legem, testimonio ornatus omnium *illic* habitantium Iudæorum.

13 Veniens ad me & adstãs dixit mihi, Saul frater, recipe visum. Et ego eodem illo momento sum eum intuitus.

14 Ipse autem dixit, Deus Patrũ nostrorũ delegit te qui cognosceres ipsius voluntatem, & videres [c] Iustum illum, & audires vocem ex ore ipsius.

c Id est, Christum.

15 Nam eris ei testis apud omnes homines, *eorum* quæ vidisti & audisti.

16 Nunc igitur, quid cunctaris? exurge, & baptizare, & ablue peccata tua, inuocato nomine Domini.

17 Euenit autẽ mihi reuerso in Hierusalem quum precarer in templo, vt raperer extra me:

d Propriè. Neque enim præsente iudicio, sed manifesta vi Stephanus fuit à latronibus cæsus, quum ne per leges quidẽ tum liceret Iudæis quenquam capitis damnare.

18 Et viderem eum dicentem mihi, Festina, & exi citò ex Hierusalẽ: quoniã non accipient testimonium tuũ de me.

19 Et ego dixi, Domine, ipsi sciũt me pertraxisse in carcerẽ, & cecidisse per singulas synagogas eos qui credebãt in te.

20 Et quum funderetur sanguis Stephani martyris tui, ego quoque adstãbã, & assentiebar cædi illius, & custodiebã pallia eorum qui [d] interficiebant eum.

21 Tum *is* mihi dixit, Proficiscere: nã ego te procul ad Gentes mittam.

e Descriptio seditiosi tumultus & furiosæ turbæ.

22 [1] Audiebant autem eum ad hunc vsque sermonem: tum verò sustulerunt vocem suam, dicentes, Tolle è terra *hominem* istiusmodi: non enim conuenit eum viuere.

1 Peruicax superbia, neque veritatẽ ipsa amplecti, neque vt ab alijs recipiatur, pati potest.

23 [e] Clamantibus autem eis, & proijcientibus pallia, & puluerem iactantibus in aerem,

3 Prudẽtia carnis non quid iustum, sed quid vtile sit considerat, & ita quidem vt vtilitatem ex præsenti aspectu metiatur.

24 [3] Iussit tribunus eũ duci in castra, dixitque vt in eum verberibus inquireretur: vt resciret quam ob causam sic clamarent aduersus eum.

25 [4] Quum autem adstrinxissent eum loris, dixit astanti Centurioni Paulus, Num hominem Romanum, & indemnatum licet vobis flagellare?

4 Nihil prohibet iustis adminiculis à Deo subministratis iniuriã repellere.

26 *Hoc* verò quum audisset Centurio, adijt Tribunum, & annuntiauit ei, dicẽs, Vide quid facturus sis: homo enim iste Romanus est.

27 Accedens autem Tribunus dixit ei, Dic mihi, num tu Romanus es? At ille dixit, Etiam.

28 Et respondit Tribunus, Ego multa summa ciuitatem istam acquisiui.

Paulus

Paulus autem ait, Ego verò etiam natus sum *ciuis*.

29 Statim igitur abscesserunt ab eo qui fuerant eum inquisituri: sed & Tribunus quoq; timuit, cognito eum [f] Romanum esse, quoniam eum vinxerat.

30 Postero autem die volens pro certo scire cuius *rei* accusaretur à Iudæis, soluit eum è vinculis, & iussit principes Sacerdotum venire, totumque ipsorum consessum: ac deductum Paulum statuit coram eis.

f Nō patria, sed ciuitatu iure.

CAP. XXIIII.

1 *Paulum causam dicentem,* 3 *Ananias percuti iubet.* 7 *Dissentio inter ipsius accusatores oritur.* 11 *Consolatur Deus Paulum.* 14 *De Iudæorum insidijs.* 20 *Tribunus certior factus,* 27 *Paulum Felici præsidi mittendum curat.*

CAP. XXIIII.
1 Paulus bonam conscientiã omniã calumnijs opponit, cuius testẽ citat totius vitæ suæ cursum.
3 Tandem cogitur hypocrisẽ sua ipsorum intemperie sese prodere.
3 De iniurijs quæri & impios ad Dei tribunal citare licet, modo id sine odio & sedato animo fiat. *Exod.22.28. Infra,24.29, Philip.3.6.*
4 Magistratibus ex animo deferendus honor, etiam tyrannis.
5 Impios licet inter se interdũ cõmittere, vt ab oppugnatione desistãt, modò id nulla veritatis iactura fiat.
6 Infirma est malorum concordia, quantumlibet ad opprimendã veritatem cõspirent.
7 Negare Angelorũ & animarũ hypostasin, & mortuorum resurrectionem, vetus Sadducæorũ hæresis.

1 INtentis [1] autem in consessum oculis Paulus, ait, Viri fratres, Ego omni conscientia bona seruiui Deo ad hunc vsque diem:

2 [2] Ananias autem Pontifex maximus imperauit ijs qui ipsi adstabant, vt os eius cæderent.

3 [3] Tum Paulus dixit ei, [a] Futurum est vt percutiat te Deus, [b] paries dealbate. & tu sedes iudicans me secundum Legem, & [c] Legem transgrediens iubes me cædi.

4 Tum qui adstabant dixerunt, Pontifici maximo Dei conuitiaris?

5 [4] Dixit autem Paulus, Nesciebam, fratres, Pontificem esse maximum. scriptum est enim, ‖ Principi populi tui non maledices.

6 [5] Quum verò nosset Paulus vnam quidem partem esse Sadducæorum, alteram verò Phariseorũ, clamauit in consessu, Viri fratres, ‖ ego Pharisæus sum, filius Pharisæi: de spe & resurrectione mortuorum ego in iudicium vocor.

7 [6] Quum autem hæc esset loquutus, orta est seditio inter Pharisæos ac Sadducæos: & diuisa est multitudo.

8 [7] Nam Sadducæi quidem dicunt, non esse resurrectionem, [d] neque Angelum, neque spiritum: Pharisæi autem vtrumque confitentur.

9 [8] Ortus est igitur clamor magnus: & quũ surrexissent [e] scribæ ex partibus Pharisæorum, depugnabant, dicentes, Nihil mali inuenimus in homine isto: quòd si spiritus loquutus est ei, seu Angelus, ne repugnemus Deo.

10 [9] Et quum magna seditio esset, veritus Tribunus ne Paulus ab ipsis discerperetur, iussit militum manum descendere, & eum rapere de medio eorum, ac ducere in castra.

11 Sequenti verò nocte adstãs ei Dominus, dixit, Confide Paule. Vt enim testificatus es de me in Hierusalem, sic te oportet etiam Romæ testificari.

12 [10] Orto autem die, quidam ex Iudæis facta coitione [f] deuouerunt sese, dicentes neque esuros se neque bibituros vsquequò trucidassent Paulum.

13 Erãt autem plures quàm quadraginta *viri*, qui hãc coniurationẽ fecerãt:

14 Qui adierunt principes Sacerdotũ & seniores, & dixerunt, Deuotione deuouimus nosipsos nihil gustaturos vsquequo trucidauerimus Paulum.

15 Nunc ergo vos indicate Tribuno [g] ex consessus voluntate vt eum cras ad vos deducat, veluti exquisitius percognituros de ijs quæ ad eum *spectant*: nos verò, priusquam appropinquet, parati sumus ipsum interimere.

16 Quum autem filius sororis Pauli audisset insidias, venit, & ingressus in castra annuntiauit Paulo.

17 [11] Paulus autem aduocato quodã ex Centurionibus, ait, Adolescentem hunc abduc ad Tribunum: habet enim quod annuntiet ei.

18 Ille igitur acceptum eum duxit ad Tribunum, & dixit, Vinctus Paulus aduocatum me rogauit vt hunc adolescentem ducerem ad te, qui aliquid habeat quod tibi loquatur.

19 Tribunus verò prehẽsa eius manu, quum secessisset seorsum, percõtatus est, Quid est quod habes mihi annuntiandũ?

20 *Ille* autem dixit, Iudæi constituerunt te rogare vt cras Paulum deducas in consessum, quasi aliquid exquisitius percontaturi sint de eo.

21 Tu verò ne ipsis assentitor, insidiatur enim ei ex ijs viri plures quadraginta, qui seipsos deuouerũt neq; esuros ne-

a Græci sermonis ratio ostendit, non esse imprecationem, sed pœnæ denuntiationem. *b Vehemens est oratio & aspera, à comitio, tamen aliena. Abesse enim potest à sancto & pio asperitas & animi amari, id est, pietas perturbatio.* *c Iubet enim Lex reum patientes audiri, & de concilij sententia iudicem pronunciare.* *d Natura expertes modo carparum.*

g Senatu itaq; fieri petente, tempe ne priuate quorundam studio Tribunus id à se poti existimet.

5 Dominus inter ipsos hostes inuenit, quum libet, causæ suæ patronos.
a Scribarum nomen erat publicum, Pharisæorum nomẽ, secta fuit nomen.
9 Deus suos ad extremũ non deserit.
10 Stulto zelo correpti, mẽtiri & occidere, quidquis demique sibi licere, arbitrantur.
f Execrãdi, seu deuouendo se promiserunt.
11 Prudentia Spiritus cum simplicitate est cõiungenda.

que bibituros vsquequo interemerint eum: & nunc parati sunt, expectantes quid à te renuntietur.

12 Non est consilium contra Dominum & ipsius seruos.

22 [12] Tribunus igitur dimisit adolescentem, quum ei præcepisset *vt* nulli efutiret se hæc ipsi indicasse.

23 Et aduocatis duobus quibusdã ex Centurionibus, iussit vt pararent milites ducẽtos qui proficiscerentur Cæsaream vsque, & equites septuaginta, & stipatores ducentos, à tertia hora noctis:

b Parata exhiberent.

24 Et vt iumenta [b] præberent, vt impositum Paulum saluum perducerent ad Felicem præsidem:

25 Scripta epistola quæ hãc summam contineret,

13 Lysias repetit factus à Domino Pauli patronus.

26 [13] Claudius Lysias præstantissimo præsidi Felici salutem.

27 Virum hunc comprehensum à Iudæis, quum iam esset ab eis interimẽdus, superueniens cum militum manu erui, quum cognouissem Romanum esse:

28 Et volens scire causam cur eum criminarentur, deduxi eum in ipsorum consessum,

29 Quem comperi accusari de quæstionibus Legis ipsorum, nullius criminis reum quod sit dignum morte aut vinculis.

30 Quum autem mihi indicatum esset insidias huic viro factum iri à Iudæis, eo ipso momento misi *eum* ad te: & denuntiaui quoque accusatoribus vt quæ habent aduersus eũ dicant apud te. Vale.

31 Milites igitur sicut ipsis præceptũ erat, acceptum Paulum duxerunt nocte Antipatrida.

32 Postero autem die, relictis equitibus qui cum eo irent, reuersi sunt in castra.

33 Qui quum venissent Cæsaream, & reddidissent epistolam Præsidi, stiterunt coram eo etiam Paulum.

34 Quum legisset autem *literas* Præses, & interrogasset ex qua prouincia esset, ac cognouisset esse ex Cilicia:

35 Audiam te, inquit, quum accusatores quoque tui adfuerint. Iussitq; in prætorio Herodis ipsum custodiri.

CAP. XXIIII.

1 Tertullo accusante 10 Paulo pro se causam dicit. 25 Præsidi & eius vxori Christum annuntiat. Speratam pecuniam cum frustra Felix expectasset. 27 prouincia accedens, vinctum Paulum relinquit.

1 QVinque [1] autem pòst diebus descendit Pontifex maximus Ananias cum senioribus, & Tertullo quodam oratore: qui comparuerunt coram præside contra Paulum.

2 Citato igitur eo, cœpit accusare Tertullus, dicens,

3 [a] Nos per te tuæque prudentiæ egregia in hac gente [b] facinora multam pacem consequuros, & prorsus & vbique agnoscimus, præstantissime Felix, cum omni gratiarum actione.

4 Ne verò te diutius interpellem, rogo te vt audias nos paucis pro tua æquitate.

5 Comperimus enim virum hunc esse [c] pestilentem, & qui moueat seditionem omnibus Iudæis per vniuersum orbem, & [d] principem sectæ [e] Nazarenorum:

6 Qui templum quoque tentauit profanare: quem etiam prehensum voluimus secundũ Legem nostrã iudicare,

7 Sed interueniens tribunus Lysias, cum magna vi abduxit eum è manibus nostris:

8 Iussis ipsius accusatoribus ad te venire: ex quo poteris, ipse, inquisitione habita, de omnibus istis cognoscere de quibus nos eum accusamus.

9 [f] Consenserunt autem etiam Iudæi, dicentes hæc ita se habere.

10 [g] Respondit autem Paulus, quum innuisset ei Præses vt loqueretur, Quia te à multis annis isti Genti præfuisse scio, meliore animo in rebus meis defensione vtar:

11 Quum tu possis nosse non plures *exactos* esse dies quàm duodecim, ex quo ascendi adoraturus in Hierusalem.

12 Neque verò me in templo inuenerunt cum aliquo disserentem, aut coitionem turbæ facientem, neque in synagogis, neque in vrbe:

13 [h] Neq; probare possunt ea de quibus nunc me accusant.

14 [i] Hõc verò tibi confiteor, me se-

CAP. XXIIII.

1 Hypocritæ quod nec vi nec fraude possunt, tandem iuris specie nituntur obtinere.

2 Tertullus ex diaboli rhetorica, incipiens ab adulatione, desinit in mendacia: Paulus verò diuina eloquentia fretus simplici exordio adhibito, vera iustificatione obiectum seditionis crimen à se reijcit.

3 In causam religionis Paulus à cõiecturali ad qualitatis statum delabitur, obiectam sibi religionem nõ modò non negans, sed etiam vt veram, diuinã & omnium antiquissimam, defendens.

a Crudeliter quidem & auarè administrauit Prouinciã Felix, multa tamen præclarè ab eo gesta narrat Iosephus, capto nempè Eleazaro sicariorum duce, & profligato Aegypto illo impostore qui

magnas in Iudæa turbas dederat. *b* Katorthómatos *vitium nomine, quod officia per scelus & furta definierunt.* *c* *Ad ver. pestem.* *d* *Quasi primos ordines ducentem, vel anteſignanũ.* *e* *Sic vocabantur per Iudæos Christiani, ab vrbe Nazareth vbi nati putabant Christũ, vnde factũ vt Iulianus Apostata illum Galilæũ vocaret.* *f* *Orationẽ Tertulli confirmarunt.* *g* *Cõsum dixit Paulus, biennio antequã Felix de Prouincia decederet, infr. 27. antequã autẽ Felix Iudæa præficeretur à Claudio administrata Trachonitidem, Batanæam, & Galaunitidem, Ioseph. de bel. Iud. lib. 2. cap. 11.*

h Oũ oculos sistere, & certis argumentis confirmari.

cundum

cundum viam illam quam [i] sectam dicũt ita seruire patrio Deo, vt qui credam omnibus quæ in Lege & in Prophetis scripta sunt:

15 Et spem habeam in Deum, fore quam etiam ij ipsi expectant resurrectionem mortuorum, tum iustorum tum iniustorum.

16 In hoc igitur ipse *me* exerceo, vt conscientiam habeam sine offendiculo apud Deum & apud homines semper.

17 [4] Pluribus autem annis interiectis, veni eleemosynas exhibiturus gẽi meæ & oblationes.

18 [k] Quo tẽpore inuenerunt me sanctificatum in templo, non *tamen* cum turba, neque cum tumultu, quidam [l] ex Asia Iudæi:

19 Quos oportuit apud tę adesse, & accusare siquid haberent aduersum me.

20 Aut hi ipsi dicant siquod inuenerint in me iniustè factum, [m] quum ego starem in consessu:

21 Nisi de hac vna voce qua clamaui quum inter eos starem, De resurrectione mortuorum ego in iudicium vocor hodie à vobis.

22 [5] Auditis autem his, Felix distulit eos, [n] Postquam exquisitius pernouero quæ ad sectam istam pertinent, inquiẽs, Quum Tribunus Lysias descẽderit, pernoscam vestrum negotium.

23 [6] Et præcepit Centurioni vt seruaretur Paulus ac laxaretur, & nequem prohiberet ex ipsius familiaribus ei ministrare aut eum adire.

24 Aliquot autem pòst diebus quum adesset Felix cum [o] Drusilla vxore sua, quæ erat Iudæa, accersiuit Paulum, & audiuit eum de fide quę est in Christum.

25 Disserẽte autem ipso de iustitia, & continentia, & iudicio futuro, expauefactus Felix respondit, Nunc quidẽ abi: cæterũ opportunitatẽ nactus accersam te:

26 Simul & illud sperans, fore vt pecunia ipsi daretur à Paulo, vt eum *vinculis* exolueret: quamobrem etiã frequentius eum accersens, colloquebatur cũ eo.

27 [7] Biennio autem expleto accepit successorem Felix Portium Festum: & [p] volens gratiam inire à Iudæis Felix, reliquit Paulum vinctum.

4 Rem gestam deniq; verè narrat Paulus quã Tertullus multis modis corruperat.
5 Iudex vt dere dubia, amplius pronuntiat.
6 Fidus est suorum custos Dominus, & incredibilis quædam virtus veritatis, eũam inter homines alioqui profanos.
7 In animo sibi malè conscio, etiã siqua interdum est æquitatis species, necesse tamen est mox deleri. Interea tamen patientia opus est, eaque diuturna.
i *Hæresis sive secta in bonam partem.*
k *Quibus rebus dum essem occupatus.*
l *Hinc colligitur Asianos istos fuisse inimicos Pauli, & eos, qui aduersus eum populum concitassent.*
m *Ad quem deductus fuerat à Tribuno.*
n *De impietate iudicare non poterat Felix, nisi mediãte cognita ratione eius viæ quã profitebatur Paulus: de reliquis quæ ad seditionẽ pertinebãt, censet audiendum Lysiam, ideò amplius reum.*
o *Drusilla soror fuit Agrippæ, de qua postea loquetur Lucas, fœmina libidinosissima, quæ ab Azizo Emesenorum rege circumciso, ad hunc Eclecem Pallantis liberti Neronis fratrem transijt.*
p *Quum infinita in provincia scelera admisisset, solius Pallantis fratris gratia mortem euasit, vnde intelligitur cur voluerit Iudæis gratificari.*

CAP. XXV.

1 Festus succedens, 6 iubet Paulum adduci. 11 Paulus Cæsarem appellat. 14 Festus Agrippæ regi negotium Pauli exponit, 23 eundem, iubente illo, 27 vt causam cognoscat.

1 FEstus [1] ergo ingressus prouinciam, triduo pòst ascẽdit Hierosolymam ab *urbe* Cæsarea.

2 Indicarũt autem ei Pontifex maximus & primarij ex Iudæis de Paulo, & eum rogarunt.

3 Petentes gratiam aduersus eum, vt accerseret eum in Hierusalem: factis insidijs, vt eum in via interimerent.

4 Festus autem respondit seruari Paulum Cæsareæ, se verò citò *illuc* profecturum.

5 Qui ergo inter vos, inquit, possunt, vnà descendant, & siqua est in hoc viro improbitas, accusent eum.

6 [2] Et factis inter eos diebus non pluribus quàm decem, quum descendisset Cæsaream, postero die sedit pro tribunali, iussitque Paulum adduci.

7 Qui quum venisset, circunstetерunt *eum* qui Hierosolymis descenderãt Iudæi, multas & graues criminationes adferentes aduersus Paulum, quas non poterant [a] demonstrare.

8 Quum ipse exciperet, *se* neque in legem Iudæorum, neque in templum, neque in Cæsarem quicquam peccasse.

9 [3] Sed Festus volens gratiam inire à Iudæis, respondens Paulo, dixit, Vis Hierosolymam ascendere, & illic de his iudicari apud me?

10 Dixit autem Paulus, Ad tribunal Cæsaris sto, vbi me oportet iudicari. Iudæis nulla in re iniuriam feci, sicut & tu [b] pulchrè nosti.

11 Nam siquam iniuriam ac dignum morte aliquid feci, non recuso mori: sin verò nihil est *eorum* quorum isti me accusant, nemo potest me illis condonare. Cæsarem appello.

12 Tunc Festus cum concilio colloquutus, respondit, Cæsarem appellasti? ad Cæsarem proficiscẽris.

13 [4] Diebus autem aliquot exactis, [c] Agrippa rex & Bernice venerunt Cæsaream, salutaturi Festum.

CAP. XXV.
1 Diligentes ministri Satanæ in captandis omnibus occasionibus: sed excubãs Dominus pro suis omnia eorum consilia nullo negotio impedit.
2 Iniuriam non iniuria, sed iure licet repellere.
a *Certò & indubitatis argumentis cõfirmare.*
3 Dominus malorum consilia non tãtùm auertit, sed etiam in ipsorum caput retorquet.
b *Optimè.*
c *Agrippa iste Agrippæ fuit filius, cuius mortem antea descripsit Lucas, eius soror Bernice.*
4 Festus nihil tale cogitans, testibus etiam regibus, Iudæorum improbitatem, & Pauli innocentiam in apertum proferens, Ecclesiam Dei mirificè confirmat.

14 Et quum dies complures illic versati fuissent, Festus regi expoſuit quæ ad Paulum *ſpectabant*, dicens, Vir quidam eſt relictus à Fœlice vinctus:

15 De quo, quum peruenissem Hieroſolymam, indicarunt mihi principes Sacerdotum & ſeniores Iudæorum, petentes damnationem aduerſus eum.

16 Quibus reſpondi, non eſſe Romanis morem, quempiam [d] perdendum dare, priuſquam is qui accuſatur, in conſpectu habeat accuſatores, & locum defenſionis accipiat ſuper criminatione.

17 Quum ergo huc conueniſſent, abſque vlla dilatione, conſequenti die quum ſediſſem pro tribunali, iuſſi adduci hominem.

18 Cuius accuſatores quum adſtarẽt, nullum crimen obijciebant eorum quæ ego ſuſpicatus eram:

19 [5] Sed quæſtiones quaſdam de ſua [e] ſuperſtitione habebant aduerſus eum, & de quodam Ieſu defuncto, quem affirmabat Paulus viuere.

20 Dubitans autem ego in eiuſmodi quæſtione, dixi num vellet proficiſci in Ieruſalem, & illic iudicari ſuper iſtis.

21 Quum verò Paulus appellaſſet vt ſeruaretur Auguſti cognitioni, iuſſi eum ſeruari quouſque mitterem eum ad Cæſarem.

22 [6] Agrippa verò dixit Feſto, Velim & ipſe hominem audire. At ille, Cras, inquit, eum audies.

23 Poſtero igitur die quum veniſſet Agrippa & Bernice cum multa [f] oſtentatione, & introiſſet in [g] auditorium cum Tribunis & eminentibus eius vrbis ciuibus, iubente Feſto adductus eſt Paulus.

24 Tum Feſtus, Agrippa rex, inquit, & omnes qui ſimul adeſtis nobiſcum, cõſpicitis iſtum de quo omnis multitudo Iudæorum compellauit me & Hieroſolymis & hic, vociferãtes non oportere eum viuere amplius.

25 Ego verò quum cõperiſſem nihil dignum morte eum feciſſe, & is ipſe appellaſſet Auguſtum, decreui eũ mittere.

26 De quo quid certi ſcribam [h] domino, non habeo. quapropter produxi eum ad vos, & maximè ad te, Rex Agrippa, vt inquiſitione habita, habeam quod ſcribã.

27 Nam præter rationem mihi videtur, mittere vinctum, & crimina in eum *collata* non ſignificare.

d Non eſſe Romanis morẽ vt quẽpiam ad pœnã condonẽt priuſquam, &c.

5 Profani ex inteſtinis rixis damnandæ verè doctrinę occaſionẽ arripiũt ſed ſalua interim manet veritas.

e Prophanus homo Iudaicã religionem ſuperſtitionem vocat, idq; corã Agrippa rege, ſed mirum id eſſe nõ debet quando ſoliti fuerint proconſulum præſides, ob Romani imperij maieſtatem, ſeſe regibus anteponere.

6 Implẽtur in Paulo quod de eo prædixerat Ananiæ Dominus, ſupr. 9. cap. 15.

f Cum magna pompa, id eſt, apparatu Regio.

g Iuriſconſultorum verbum pro eo loco vbi ius dicitur.

h Auguſti, appellatio, priuium à bonis Principibus reiecta, poſt admiſſa velut à Traiano.

CAP. XXVI.

1 Paulus coram Agrippa, 4 vitam actam à iuuentute. 16 vocationem, ſuam, 22 tanta authoritate exponit, 28 vt etiam Regis animum nonnihil flecteret, 30 ſed ſe infecta diſcedunt proceres.

1 AGrippa verò Paulo dixit, Permittitur tibi pro teipſo dicere. Tunc Paulus extenta manu, hac defenſione vſus eſt.

2 [1] Super omnibus de quibus poſtulor à Iudæis, rex Agrippa, beatum me duco quòd ſim hodie cauſam apud te dicturus.

3 Maximè quòd te gnarũ eſſe ſciam omniũ quæ apud Iudæos ſunt & rituum & quæſtionum. ideò rogo te vt patienter me audias:

4 [2] Itaq; vitam quidẽ meam actam à iuuentute, quæq; à principio fuit in gẽte mea Hieroſolymis, ſciunt omnes Iudæi:

5 Vt qui [a] anteà nouerint me iam inde à [b] maioribus (ſi velint teſtari) ſecũdum [c] exquiſitiſſimam illam ſectam noſtræ religionis vixiſſe Phariſæum:

6 [3] Nunc verò ob ſpem promiſſionis factæ patribus noſtris à Deo, ſto in iudicium vocatus:

7 Ad quã duodecim tribus noſtræ, *Deo* nocte & die perpetuò ſeruientes, ſperant ſe peruenturas. de qua ſpe poſtulor, rex Agrippa, à Iudæis.

8 [4] Quid? incredibile iudicatur apud vos quod Deus mortuos excitet?

9 Equidem ſtatueram mihi aduerſus nomen Ieſu Nazareni multa contraria facienda.

10 ‖ Quod etiam feci Hieroſolymis: & multos ſanctorũ ego carceribus incluſi, & principibus Sacerdotũ poteſtate accepta: & quum *ab eis* interimerentur, [d] tuli ſuffragium.

11 Ac per omnes ſynagogas ſæpe ipſos puniens, [e] coẽgi ad blaſphemãdum: & ſurpramodum furens aduerſus eos, perſequutus ſum in exteras vſque ciuitates.

12 Quo tempore etiam ‖ proficiſcens Damaſcum cum poteſtate & procuratione principum Sacerdotum:

13 De medio, rex, in via vidi cœlitus lucem, quæ ſplendorem ſolis ſuperabat, circunfulſiſſe me & eos qui mecum iter faciebant.

14 Quum autem omnes nos decidiſſemus in terrã, audiui vocem alloquentẽ me,

CAP. XXVI.

1 Peritum iudicem nãciſci, magnũ & rarum Dei beneficium.

2 Paulus vitæ ſuę narrationem in duo tempora diſtribuẽs prioris teſtes citat ipſos aduerſarios, poſterioris verò, patres & Prophetas.

3 Tres ſunt teſtes maximè idonei veræ doctrinæ, Deus viri Patres, Eccleſiæ cõſenſus.

4 Mortuos reſurgere probat primùm ex Dei potentia, de inde ex Chriſti reſurrectione cuius ipſe ſit teſtis idoneus.

Supra. 8. 5.

a Quũ anteà fuerim, vbi & quomodo viuerim.

b A Phariſæis oriũdum.

c Exquiſitiſſima erat inter Iudæorum ſectas Phariſaismus, quia cæteris præſtabat.

d Comprobaui nouum fuit è Iudicũ numero.

e Atrocitate ſupplicium.

Supra. 9. 2.

me,ac dicentem,Hebraica lingua, Saul, Saul,quid me persequeris? durum *est* tibi contra stimulos calcitrare.

15 Ego autem dixi,Quis es Domine? At ille dixit,Ego sum Iesus quem tu persequeris.

16 Sed exurge, & sta in pedes tuos, idcirco enim apparui tibi,vt designarem te ministrum ac testem tum eorum quæ vidisti, tum eorum in quibus apparebo tibi:

17 Eruens te ex hoc populo, & Gentibus,ad quos nunc te mitto.

18 [5] Vt aperias oculos eorum, vt se conuertant à tenebris ad lucem, & à potestate Satanæ ad Deum, vt remissionē peccatorum & sortem inter sanctificatos accipiant,per fidem quæ est in me.

19 [6] Vnde, rex Agrippa, non fui rebellis cœlesti visioni:

20 ‖ Sed ijs qui sunt Damasci primùm,& Hierosolymis,& per omnem regionem Iudææ,deinde & Gentibus, annuntiaui vt resipiscerent & conuerterent se ad Deum, opera facientes digna ijs qui resipuissent.

21 Horum causa Iudæi ‖ me in templo comprehensum tentarunt interficere.

22 [7] Sed auxilium à Deo nactus perstiti in hunc vsque diem, testificans *ista* [f] tum paruis tum magnis,nec quicquam dicens extra ea quæ Prophetæ ac Moses futura prædixerunt.

23 *Nempè* Christum [g] esse passurum, ac [h] primum ex resurrectione mortuorum,[i] lucem annuntiaturum huic populo & Gentibus.

24 [8] Hæc autem ipso pro se excipiente,Festus magna voce ait,Insanis Paule, multæ litteræ te ad insaniam adigunt.

25 Tunc ille,Non insanio,inquit,præstantissime Feste,sed vera ac sobria verba eloquor.

26 Scit enim ista rex, apud quem etiam liberè loquor: nam latére eum quicquam horum non arbitror. neque enim id in [k] angulo gestum est.

27 [9] Credis rex Agrippa, Prophetis? scio te credere.

28 Agrippa autem dixit Paulo, Propemodum persuades mihi vt fiam Christianus.

29 Tunc Paulus dixit, [1] Optarim à Deo & vt propemodum non tu modò, sed omnes etiam qui me audiunt hodie, facti essetis tales qualis ego sum, exceptis istis vinculis.

30 [10] Quum autem hæc dixisset, surrexit rex ac Præses,& Bernice,& qui cōsederant cum eis.

31 Et quum secessissent, loquebantur alij ad alios, dicentes, Nihil morte aut vinculis dignum facit homo iste.

32 Agrippa verò Festo dixit, Dimitti poterat homo iste,nisi appellasset Cæsarem.

CAP. XXVII.

1 Paulo, 7 9 periculosam nauigationem pramonenti, 11 non creditur. 14 Dim ventis undiq; iactati, 21 41 naufragium faciunt: 34. omnes tamen salui, 44 in terram euadunt.

1 VT [1] autem decretum est nos nauigaturos in Italiam, tradiderunt tum Paulum,tum quosdam alios vinctos Centurioni nomine Iulio, cohortis Augustæ.

2 ‖ Conscenso igitur nauigio Adramitteno, nauigaturi secundùm Asiæ regiones,prouecti sumus,& nobiscum erat Aristarchus Macedo Thessalonicensis.

3 Altera autem die deuecti sumus Sidonem, & Iulius humaniter tractato Paulo, permisit vt ad amicos profectus, ab illis curaretur.

4 Illinc verò prouecti sublegimus Cyprum,quòd venti essent aduersi.

5 Et pelagus quod est [2] secundùm Ciliciam & Pamphyliam emensi, deuenimus Myra *vrbem* Lyciæ.

6 Et illic nactus Centurio nauem Alexandrinam nauigantem in Italiam, imposuit nos in eam.

7 Quumque multis diebus tardè nauigaremus,vixque peruenissemus secundùm Cnidum, non permittente nobis vento, sublegimus Cretam secūdùm [b] Salmonem:

8 Et illam vix præterlegentes, peruenimus in locum quendam quem vocant Pulchros portus, cui propinqua erat ciuitas Lasæa.

9 [2] Multo autem tempore peracto, & quum iam esset periculosa nauigatio, quòd iam etiam [c] ieiunium præterijsset,

10 Paulus solenniter absoluitur, nec tamen dimittitur.

l Deum precor vt & parum absit & valde fiat, vt non tu modò, sed omnes qui me hodie audiunt, afficiamini simi les mei,excepto vinculo.

CAP. XXVII.

1.Cor.11.23.

1 Paulus inter vinctos quidem & per medias mortes,sed multis tamē splendidis testimonijs ornatus,Romam tandē velut ipsius Dei manu deducitur.

2 Prouidentia etiam quum accessit extraordinaria euentus patefactio, causas medias non tollit,sed ordinat potius ac disponit rectū illarum vsum.

a Quod Ciliciam alluit.

b Creta promontorium.

c De ieiunio Iudaico intelligit quod fiebat in festo expiationis, de quo, Leu. 23.27. incidebat autem in septimum mensem ad occasum Vergiliarum quod minus idoneum est nauigantibus.

7 Euangelij finis est, ad Christi cognitionē adductos,& in eo per fidem apprehenso iustificatos & sanctificatos, seruare.

6 Paulus citat Apostolici sui muneris autorem Deum, testem autē, ipsius gratiam.

7 Christus, scopus Legis ac Prophetarum.

Supra,12.& 14.

8 Sapientia Dei est stultis insania, sed nihilominus constanter asserenda est veritas.

Supra,21.10.

9 Paulus veluti oblitus se captiuum causam dicere, Apostolici muneris non potuit obliuisci.

f Quibusuis.

g Christum non futurum talem regem qualem sibi Iudæi sommiabant,sed ferendu nostris calamitatibus ac peccatorū pœnis destinatum.

h Primum ex ijs qui à mortuis sunt excitati.

i Vitam,& eam quidem cum perenni felicitate coniunctam Oppositum enim tenebris, quæ partim mortem,partim etiam calamitatem significant in omnibus fere linguis.

k Occultè & clam.

admonebat *eos* Paulus,

10 Dicens eis, Viri, video cum iniuria multoque damno non solùm oneris & nauis, sed etiam [d] capitum nostrorum, futuram nauigationem.

3 Homines suæ potius prudentiæ quàm Deo per os seruorum suorum loquenti obtemperantes, vltrò sese mutuò in infinita pericula cõiiciunt.

11 [3] Centurio autem gubernatori & nauclero potius assentiebatur quàm ijs quæ à Paulo dicebantur.

12 Et quum appositus portus non esset ad hybernandum, plerique cœperunt consilium soluendi etiam illinc, *experturi* siquo modo possent Phœnica peruenire, & illic hybernare: qui portus est Cretæ, spectans ad [e] Africum & Chorum.

13 Quum autem aspirasset [f] Notus, visi sibi propositi compotes, quum soluissent, propius præterlegebant Cretam.

14 Verùm haud multo pòst impegit in [g] eam ventus turbulentus qui vocatur [h] Euroclydon.

15 Quumque abreptum esset nauigium, nec posset obniti [i] vento, dato *nauigio flatibus*, ferebamur.

4 Exitus tandem ostendit, nullos sibi peius consulere, quàm qui soli suæ prudentiæ sese regendos tradunt.

16 Et quum infra paruam quandam insulam quæ Clauda vocatur, cursu delati essemus, vix potuimus scaphæ compotes fieri.

17 Qua subducta, adiumentis vtebantur, succincta naui: timentesque ne in Syrtin inciderent, summissis velis ita ferebantur.

18 [4] Quum autem vehementi tempestate iactaremur, sequenti *die* iacturam fecerunt:

19 Ac tertio die ipsis nostris manibus armamenta nauis abiecimus.

20 Quum autem neque sol neque sidera apparuissent ad complures dies, & tempestas non parua incumberet, iam ablata erat spes omnis salutis nostræ.

21 [5] Et quum multa iam fuisset inedia, tunc stans Paulus in medio eorum, dixit, Oportebat quidem, ô viri, mihi obediendo non proue hi à Creta, & vitare iniuriam hanc & damnum.

22 Sed nunc admoneo vt bono animo sitis: iactura enim nulla erit cuiusquam ex vobis, sed tantùm nauis.

23 Adstitit enim mihi hac nocte Angelus Dei, cuius sum ego, quem etiam colo,

24 Dicens, Ne metue Paule, oportet te Cæsari sisti: & ecce, condonauit tibi Deus omnes qui tecum nauigant.

25 [6] Propterea bono animo estote viri: credo enim Deo, ita fore quemadmodum loquutus est mihi.

26 In insulam autem quandam incidere nos oportet.

27 [7] Cæterùm quum quartadecima nox aduenisset, & ferremur in [k] Adria, nautæ circa medium noctis suspicati sunt [l] appropinquare sibi aliquam regionem.

7 Ad promissam & certam salutem per medias tamen tempestates, atque adeò per ipsas mortes peruenitur.

28 Et demissa [m] bolide inuenerunt passus viginti: & paululum inde progressi, rursum demissa bolide inuenerunt passus quindecim.

29 Timentesque nequo modo in asperа loca inciderent, iactis è puppi anchoris quatuor, optabant diem oriri.

8 Nullum est tam turpe factum ad quod diffidentia & mala conscientia homines non impellant.

30 [8] Nautis verò studentibus fugere è naui, demissa scapha in mare, sub obtentu velut è prora anchoras extensuri,

9 Etsi promissionum Dei exitus à causis mediis simpliciter non pendet, tamen Dei beneficentia indignos se reddunt qui oblata media vel temerè vel diffidentia non amplectantur.

31 [9] Dixit Paulus Centurioni & militibus, Nisi isti in naui manserint, vos seruari non potestis.

32 Tunc absciderunt milites funes scaphæ, & fiuerunt eam excidere.

10 Trepidante mundo, soli fideles non modo quieti manent, sed alios etiam suo exemplo confirmant.

33 [10] Interim autem dum oriretur dies, hortabatur Paulus omnes vt caperent cibum, dicens, Dies hic est decimusquartus ex quo expectantes ieiuni permanetis, nihil cibi sumentes:

34 Ideò vos hortor vt sumatis cibum: hoc enim ad salutem vestram spectat. [n] nullius enim vestrum capillus ex capite cadet.

35 Et quum hæc dixisset, accepto pane, gratias egit Deo in conspectu omnium, & quum fregisset, cœpit edere.

11 Tum maximè expectandæ sunt tempestates, quum proximus est portus.

36 Omnes verò quum iam bono animo facti essent, sumpserunt & ipsi cibum.

37 Eramus autem vniuersa capita in nauigio, ducenta septuagintasex.

38 Cæterùm satiati cibo, alleuabant nauim, proijcientes frumentum in mare,

39 [11] Quum autem dies ortus esset, terram non agnoscebant, [o] sinum verò quendam animaduerterunt habentem littus, in quem consilium cœperant, si possent expellere nauim.

40 *Igitur* anchoris sublatis, permiserunt *eam* mari, simul laxatis vinculis gubernaculorum, & sublato artemone ad

k *In mari Adriatico, Ptolemæus enim Orientale Siciliæ littus, mari Adriatico adiuncxit.*

l *Se accedere ad aliquam regionem.*

m *Bola, est perpendiculi quo altitudinem vndæ explorant nautæ.*

n *Hebraicum prouerbium, quo significatur prorsus salues & integros ipsos fore.*

o *Sinus est intra terras mare, vt Adriaticum Persicus.*

auræ

auræ flatum, tendebant ad littus.

41 Sed quum incidissent in locum [p] bimarem, illiserunt nauem: ac prora quidem ipsixa manebat immobilis, puppis verò soluebatur præ vndarum violentia.

42 [12] Militum autem consilium erat vt vinctos trucidarent, nequis quum enatasset, effugeret.

43 [13] At Centurio volens seruare Paulum, prohibuit eos ab hoc consilio: iussitq; vt qui possent natare, abijcerent se primos, & in terram euaderent:

44 [14] Reliqui verò partim in tabulis, partim quibusdam nauis *fragmentis*. & ita factum est vt omnes salui euaderent in terram.

CAP. XXVIII.

3 Barbarorum humanitas erga naufragos. 5 Paulus viperam manu tollit, 6 illasus: 8 Publium 9 & alios sanat. 11 Melita soluentes, 16 Romam perueniunt. 17 Paulus Iudæis 20 causam suam exponit: 23 Iesum docet, 30 biennio.

1 ET quum salui euasissent, tunc agnouerunt insulam vocari [2] Melitam.

2 Barbari verò præstabant nobis non vulgarem humanitatem, accensa enim pyra acceperunt nos omnes, propter imbrem qui vrgebat, & propter frigus.

3 [1] Quum igitur congregasset Paulus nonnihil sarmentorum, & imposuisset in pyram, vipera è calore prorepens inuasit eius manum.

4 [2] Vt verò Barbari viderunt pendentem bestiam ex ipsius manu, alij alijs dicebant, Omninò homicida est homo iste, quem seruatum è mari [b] vltio non sinit viuere.

5 At ille excussa bestia in ignem, nihil mali passus est:

6 Illi verò expectabant dum [c] intumesceret, aut concideret repentè mortuus. [3] sed quum multum *temporis* expectassent, & viderent nihil incommodi illi contingere, mutati dicebant eum esse Deum.

7 [4] Cæterùm circa locum illum erant prædia *eximium* primario insulæ, nomine Publio, qui nos exceptos, triduò peramicè in hospitio habuit.

8 Factum est autem vt pater Publij febribus ac dysenteria detentus, decumberet: ad quem Paulus ingressus, quum precatus esset, impositis ei manibus: sanauit eum.

9 [5] Hoc igitur facto, reliqui etiam qui morbis tenebantur in insula, accedebant & sanabantur.

10 [6] Qui etiam multis honoribus nos honorarunt, & quum proueheremur imposuerunt quæ vsui *nobis* erant.

11 [7] Tribus itaque post mensibus deuecti sumus in naui Alexandrina, quæ in insula hyemauerat, cui [d] erat insigne Castor & Pollux.

12 Et deuecti Syracusas, *illic* mansimus triduum.

13 Vnde circumlegentes deuenimus Rhegium: & altero pòst die quum superuenisset Auster, secundo die venimus Puteolos.

14 [8] Vbi repertis fratribus, rogati sumus manere apud eos dies septem, & ita contendimus Romam.

15 [9] Vnde quum audissent fratres de rebus nostris, prodierunt nobis in occursum vsque ad [e] Appij forum & Tres tabernas: quos quum vidisset Paulus, gratijs actis Deo, sumpsit fiduciam.

16 Quum autem venissemus Romã, Centurio tradidit vinctos [f] Præfecto exercituum: sed permissum est Paulo vt habitaret [g] seorsim, cum milite qui ipsum custodiret.

17 [10] Factũ est autẽ vt tertio pòst die conuocaret Paulus Iudæorũ primos, qui vbi conuenissent, dixit eis, Ego, viri fratres, quũ nihil fecerim aduersus populũ aut ritus patrios, vinctus traditus sum Hierosolymis in manus Romanorum:

18 Qui quæstione de me habita, volebant me dimittere, quòd nullum sit in me crimen capitale:

19 [11] Sed contradicentibus Iudæis coactus sum appellare Cæsarem: non *tamen* quasi habeam de quo gentem meam accusem.

20 Ob hanc igitur causam vos aduocaui, quos viderem & alloquerer: nam propter spem Israelis circundatus sum hac catena.

21 Illi verò dixerunt ei, Nos neque literas accepimus de te ex Iudæa: ne-

---

13 Incredulis nihil est perfidiosius, nec magis ingratum.

13 Deus interdum suos etiam hostes inuenit quorum opera suos conseruet.

14 Hominũ malitiam vincit Dei bonitas.

p Sic vocatur Isthmus, quod vtrinq; mari alluatur.

Cap.xxviii.

1 Pios quidem pericula ex periculis manẽt, sed glorioso semper exitu.

2 Etsi res aduersæ sunt peccatorum pœnæ tamẽ quum Deus afflingendis hominibus non semper respiciat peccata, temerè iudicant qui vel non expectant exitũ, vel ex rebus prosperis aut aduersis vnumquemq; æstimant.

3 Hominibus veræ religionis ignaris nihil in vtranque partem in stabilius.

4 Seruum Dei quanuis miserum & egentem excepisse, nullum vnquam pœnituit.

a Ea est quæ hodie Malta dicitur. b Ius & fas. c Verbum Græcum incendi aut intumescere significat, vnde Dioscorides lib 6. cap. 38. vipera mortuum corpus in tumorem gignere scribit, sic & Nicander in Alexipharmacis.

5 Captiuo Paulo, non fuit tamen captiua Dei virtus.

6 Deus in suorum gratiam, exteris etiam benefacit.

7 Idola sanctos nullo modo consentientes non polluũt.

8 Profanorum etiam corda, Dominus prout libet, in suorum gratiam inflectit.

9 Deus nũquam patitur suos supra vires affligi.

10 Paulus vbique se Apostolum esse meminit.

11 Vtendũ quidem medijs à Deo oblatis, sed ita vt gloriam Dei, non autem nosipsos quæramus.

d Sic solebãt ornare nauiũ prorat, vnde naues quoque denominabantur.

e Via Appia strata opera militari, ab Appio caco longa atq; lata excurrens mare versus, in qua tres erant tabernæ.

f Præfecto prætorio.

g Non in publica custodia sed in priuato hospitio, quod sibi conduxerat.

22 Muruus est Legis & Euãgelij cõsensus.
23 Euangelium credẽtibus odor vitæ, contumacibus odor mortis.
24 Incredulj spõte quidẽ reluctantur veritati, non tamen fortuito.
h Argumẽtis idoneis adhibitis, probãs regnum Dei a Prophetis prædictum aduenisse.
Esa.6.9, mat.13.14, mar.4.12, luc.8.10, ioh.12.40, rom.11.8.

que aduenies quisquam fratrum annũtiauit aut loquutus est aliquid de te mali.

22 Velimus autem ex te audire quæ sentias. nam de secta ista notum est nobis vbique *ei* contradici.

23 [12] Quum igitur constituissent ei diem, venerunt ad eum in hospitiũ complures: quibus [h] cum testificatione exponebat regnum Dei, studẽs eis persuadere quæ de Iesu Christo sunt, ex Lege Mosis & Propheris, à manè vsque ad vesperam.

24 [13] Et alij quidem assentiebantur ijs quæ dicebantur, quidam verò non credebant.

25 Quum autẽ inter se discordes essent, discesserũt, quum Paulus hoc verbum dixisset, Rectè sanè Spiritus sanctus loquutus est per Esaiam Prophetam patribus nostris,

26 [14] Dicens, ‖ Vade ad populum istum, & dic Auditu audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non cernetis.

27 Pinguefactum enim est cor populi huius, & auribus grauiter audierunt, & oculis suis [i] conniuerunt: ne cernant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & conuertantur, & sanem eos.

28 [15] Notum ergo sit vobis missam esse Gentibus hanc Dei salutem, & ipsos audituros.

29 [16] Quum ergo hæc dixisset, exierunt Iudæi, multam habentes inter se disceptationem.

30 [17] Manst autem Paulus biennium totum in proprio conducto: & excipiebat omnes qui ad ipsum ingrediebantur.

31 Prædicans regnum Dei, ac docens quæ sunt de Domino Iesu Christo, cum omni libertate, nemine prohibente.

15 Incredulitas reproborum non potest irrita facere Dei fidem
16 Non Euangelium, sed Euangelij contemptus, diffidiorum causa.
17 Verbum Dei non potest vinciri.
i *Videre se simularunt, quod vel inuiti cernebãt, atque adeò noluerunt hoc videre.*

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD ROMANOS.

CAPVT I.

1 Ab Apostolatus sui approbatione exorsus, 15 Euangelij commẽdationem subnectit: 16 per quod Deus virtutem suam exerit seruandu 17 Fide hominibus 21 impia ingratitudinis reis: 26 in quo ira Dei meritò effusa colligitur, 27 quòd laxatis habenis in omne scelus passim feruntur.

CAP. 1.

1 Prima pars epistolæ, vtilissimã præfationẽ continens, vsque ad vers. 16. Act 13.1.

2 Attentos reddit Romanos, significãs sese nõ suo nomine, sed vt Dei ad Gentes legatum, cum eis agere de re omniũ maxima, iam olim plurimis idoneis testibus à Deo promissa, nunc demùm autem re ipsa præstita.

a *Minister, neque enim hoc loco seruus opponitur libero, sed munus & officium declarat.* b *Quum in genere se seruum dixisset, speciali nomine se Apostolum dicit, idque non sibi propria authoritate sumpsisse, sed ex Dei vocatione, ideóque nil ab officio suo alienum agere, qui ad Romanos scriberet.* c *Ad prædicandi Euangely munus à Deo susc. tuum.*

PAVLVS [a] seruus Iesu Christi, *ex Dei* vocatione [b] Apostolus, ‖ [c] separatus ad *prædicandum* Euãgelium Dei,

2 [2] (Quod antè promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis)

3 [3] De [d] Filio suo, ([e] facto ex semine Dauidis, [f] secundum carnem:

4 [g] Declarato Filio Dei [h] potenter secundum Spiritum sanctificationis, per resurrectionem à mortuis) *nempe* Iesu Christo Domino nostro.

5 ([i] Per quem accepimus [k] gratiam & Apostolatum ad [l] obedientiam fidei, inter omnes Gentes, [m] pro ipsius nomine:

6 Inter quas estis etiam vos, [n] vocati à Iesu Christo.)

7 Omnibus qui Romæ estis, dilectis

3 Reddit Romanos dociles, explicata Euãgelicæ doctrinæ summa. Docet igitur Christum (Euangelij materiam & argumẽtum) vnicum esse nõ geminũ Dei Patris Filiũ, qui quod ad naturam humanam attinet, ex Dauidis genere sit conditus: quod ad diuinam autem & spiritualem, qua seipsum sanctificauit, sit ex æterno Deo Patre genitus, sicut ex potenti ipsius resurrectione liquet.

d *Personam vnam Christi manifestè asserit, eiusdem duas naturas, earumque proprietates.* e *Qui carnem assumpsit è Virgine Dauidis filia.* f *Quatenus homo est, caro enim per Synecdochen pro homine sumitur.* g *Demonstrato & manifestato.* h *Infirmitatis carnis opponitur virtus Diuina, qua mortem superauit.* i *A quo.* k *Hoc beneficium eximia liberalitate, quod mihi omnium sanctorum minimo datum est euangelizare, &c. Ephes. 3.8.* l *Vt homines fide obediant Deo.* m *Nomini eius causa.* n *Qui Dei beneficio estis Christi.*

4 Reddit cessitem benevolos, veris eorũ laudibus cõmoratis, & fiũ in eos vere Apostolicã benevolẽtiã, adhibito Dei ipsius testimonio, cõfirmata.

ctis Dei, vocatis sanctis: ° Gratia *sit* vobis & pax à Deo patre nostro,& Domino Iesu Christo.

8 4 In primis quidem gratias ago Deo meo per Iesum Christũ, super omnibus vobis, ᵖ quòd fides vestra annuntiatur ᵍ in toto mundo.

9 Testis enim mihi est Deus,cui seruio ʳ spiritu meo in ˢ Euangelio Filij ipsius, quòd indesinenter meminerim vestri:

5 Altera pars epistolæ vsque ad noni capitis initium. Est autem huius disputationis status,Vnã esse adiscendæ salutis rationẽ (quę in Euãgelio, absq; vllo populorum discrimine à Deo proponatur) Iesum Christum videlicet, per fidẽ apprehensum.

10 Semper in precibus meis rogans, vt si quo modo tandem aliquando prosperum iter mihi detur ex volũtate Dei, veniam ad vos.

11 Expeto enim videre vos, vt aliquod impertiar vobis donum spirituale, vt vos stabiliamini:

12 Hoc est, ad ᵗ communem exhortationem percipiendam apud vos, per mutuam fidem, vestram simul & meam.

13 Nolim autem vos ignorare fratres, me sæpe proposuisse venire ad vos, (sed prohibitum fuisse vsque adhuc) vt fructũ aliquem haberem inter vos quoque,sicut & inter reliquas Gentes.

6 Cõfirmatio,in Euangelio docetur, nos coram Deo iustificari fide quotidie augescente:ergo & seruati.

14 Et Græcis & barbaris,tum sapientibus tum insipientibus debitor sum.

15 Itaque prompta est mea facultas vobis quoque ᵘ qui Romæ estis euangelizare.

16 Nõ enim me pudet Euãgelij Christi, ˣ potentia siquidem est Dei ad salutem cuiuis credenti, Iudæo in primis, tum etiam ʸ Græco.

Abac.2.4.

7 Probatio tum antecedentis, tum consequentis, ex Abacuc, qui tum iustitiam coram Deo, tum vitam tribuat fidei.

17 ⁶ Iustitia enim Dei per illud retegitur ᶻ ex fide in fidem: ‖ ⁷ sicut scriptum est, Iustus autem ex fide viuet.

18 ⁸ Palàm enim est ira Dei è cœlo ᵃ aduersus omnem impietatem & iniustitiam hominum, vt qui ᵇ veritatem iniustè detineant:

8 Altera principalis illius quæstionis confirmatio, Omnes homines in sese sine extra Christum considerati, sunt rei tum impietatis, tum iniustitiæ, ac proinde damnationi obnoxij. Ergo aliunde quærant iustitiam oportet.

19 ⁹ Quoniam id quod de Deo cognosci potest, manifestum est ᶜ in ipsis: Deus enim eis manifestum fecit.

20 Ipsius enim inuisibilia, ᵈ dum ex rebus conditis intelliguntur, ex ᵉ creatione mundi perspiciuntur, æterna *videlicet* eius tum potentia tum diuinitas. ad hoc vt sint ipsi inexcusabiles.

21 Propterea quòd quum Deum cognouerint, *tamen* ᶠ vt Deum non glorificauerunt, neque gratias *ei* egerunt: sed ᵍ vani facti sunt in ratiocinationibus suis, & obtenebratum est desipiens cor eorũ.

22 Quum se ʰ profiterentur esse sapientes,stulti facti sunt.

23 Mutarunt enim gloriam incorruptibilis ⁱ Dei in effomatam imaginem mortalis hominis, & volucrium, & quadrupedum,& reptilium.

24 ¹⁰ ᵏ Quamobrem etiam ˡ tradidit eos Deus cupiditatibus cordium ipsorum, ad impuritatem, vt fœdarent corpora sua inter se:

25 Vt qui veritatem Dei mutarint in mendacium, & coluerint ac seruierint rebus creatis, præterito Creatore,qui est benedictus in secula, Amen.

26 Propterea, *inquam*, tradidit eos Deus fœdis affectibus: nam & fœminæ illorum mutarũt naturalem vsum in eum qui est præter naturam:

27 Similiterque etiam masculi, relicto naturali vsu fœminæ, exarserunt sua libidine alius in alium,masculi in masculos fœda perpetrantes, & ᵐ compensationem quam oportuit erroris sui in sese recipientes.

28 ¹¹ Et sicut non visum est eis Deum in notitia retinere: *ita* tradidit eos Deus in mentem ⁿ omnis iudicij expertem, vt facerent quæ minimè conueniebat.

29 Oppleti omni iniustitia,scortatione, impɋbitate, auaritia, malitia: pleni inuidia, cæde, contentione, dolo, malignitate:

9 Impietatem probat ex eo quod quĩ omnes homines habeãt illustre & perspicuũ speculũ naturæ Dei æternæ ac omnipotẽtis in rebꝰ creatis, tamẽ ab illis principijs ad absurdissimæ sua commẽta in constituendo Dei cultu defecerint.

10 Iniustitiam hominũ primùm ostẽdit in eo quòd præter ipsius naturæ leges mutuis libidinibus sese contaminẽt, iusto Dei iudicio.

11 Idẽ probat longa multorũ scelerum enumeratione à quibus,si nõ omnibus, saltem plerisque,memo est prorsus immunis.

° *Gratuita Dei benevolentia. Pax autem Hebræis, est felix rerum omnium successus.* p *Quòd ea sit vestra fides, vt passim in Ecclesijs commendetur.* q *Per omnes Ecclesias, hyperbolè è medio petita.* r *Planè volens & ex animo illi addictus.* s *In promulgando Filio ipsius.* t *Quantumuis excellent Paulus, Ecclesiam tamen docendo ab illa potuit erudiri.* u *Eos intelligit omnes qui Romam incolebant, etiamsi aliqui Romani non essent, Vide finem Epistolæ.* x *Organon Dei verè potens & efficax ad seruandum.* y *Græcus, quum opponitur Iudæo, Gentilem significat.* z *Ex fide, qua quotidie incrementum accipiat.* a *Aduersus omnes impietatis species.*

b *Veritatis nomine intelligit Paulus quidquid lucis in homine reliquum est, non quòd ea dicat posse cum Deo in gratiã retire, sed vt suo ipsorũ iudicio conuincantur sceleris cum in Deũ, tum in homines.*

c *In ipsorũ animis.* d *Deum non videt, tamen vt Deum agnoscit ex operibus eius, Cicero.* e *Ex mundi fabrica.* f *Non ex eo cultu coluerunt, qui ipsius æterna potentia ac diuinitati conueniebat.* g *Quasi dicat, à scipsis fuisse in eam amentiam coniectos.* h *Vel putarent.* i *Pro vero Deo, aliud sunt amplexi.* k *Religionis contemptus omnium scelerum fons.* l *Vt iustus iudex.* m *Mercedem, qua meritis responderet.* n *Insanam atque peruersam, vnde fit vt ex iustâ primum conscientia, deinde etiam maxima ex parte sublata syntaresi, homines tandem in omne scelerũ genus præcipites ferantur.*

30 Susurrones, obtrectatores, Dei o-
o *Pastorum, ac commentorum immemores.*
sores, contumeliosi, superbi, glorioſi,
inuentores malorum, parentibus immo-
morigeri,

p *Per ius Dei intelligit ius quod Philosophi ius naturæ, Iurisconsulti ius Gentium dixerunt.*
31 Desipientes, o fœdifragi, charitatis
expertes, implacabiles, immisericordes,
32 Qui post Dei p iura cognita (*nempe* eos qui talia faciunt, dignos esse morte) non solùm ea faciunt, sed etiam faci-
entibus q patrocinantur.

q *Socij sunt in malefaciendo, & peccantes laudant.*

CAP. II.

1 Omnes ad tribunal Dei sistit. 12 Gentibus excusationem 14 ab ignorãtia præcidit. 17 Vrget Iudæos à Lege scripta, 23 in qua gloriabantur: 27 aquatq; eos inter se.

CAP. II.

1 Conuincit eos qui ex
cęterorũ numero videntur eximendi, quoniam aliorũ vitia ædarguant: Istos igitur dicit minimè omnium esse excusabiles, quoniam si propius & intus considerentur, (quod omninò facit Deus) reperiẽtur & ipsi ijs esse obnoxij, quæ in reliquis animaduertunt: vt planè in seipsos sententiã ferant, quum alios damnant.

Iac.5.3. Psal.61.13, mat.16.27, apoc.22 12.

I QVapropter a inexcusabilis es ô homo quisquis *alios* damnas. nam hoc ipso quòd damnas alterum, teipsum condemnas: eadem enim facis *tu* qui *alios* damnas.

2 2 Scimus verò iudicium Dei esse b secundum veritatem aduersus eos qui talia agunt.

3 Putas autem hoc, ô homo qui damnas eos qui talia faciunt, & facis ea, fore vt tu effugias iudicium Dei?

4 2 An copiam benignitatis eius & tolerantiæ ac lenitatis contemnis, ignorans te benignitate Dei ad resipiscentiam deduci?

5 Sed pro duritia tua & corde quod resipiscere nescit, c ‖ thesaurizas tibijpsi iram in diem iræ, & patefactionis iusti iudicij Dei:

6 ‖ 3 Qui reddet vnicuique secundum opera ipsius:

7 Ijs quidem qui perstant, d boni operis gloriam & honorem & immortalitatem, *id est* ijs qui quærunt vitam æternam:

8 Ijs verò qui sunt contentioſi, & qui

2 Grauis exclamatio in eos qui sibi placent quòd sint alijs perspicatiores, quum nihilo sint meliores. 3 Firmamentum superioris disputationis, opus esse omnino iustitia, tum Iudæis tum Græcis.

a *Nullas adhibet Paulus sententias Scripturæ, dissert enim aduersus omnes homines in genere: affert autẽ prolepsis, quas omnium mẽtibus insitas, Satan ipse non potuit prorsus euellere.* b *Ex vera existimatione, non autem ex specie exteriore.* c *Dum indulges tuis voluptatibus, & speras te aliquid boni tuis adiecturum, inuenies Dei indignationem.* d *Gloriam, quæ bona opera consequitur, quod non ideò præponit, quasi aliquis esse possit qui viribus suis salutem possit consequi: sed vt hac proposita salutis cõditione, quam præstare nemo queat, adducat homines ad Christum, qui solus fide donatos iustificat, vt ipse conclud. Iosue, 7.21.22.*

e veritati quidem non obtemperant, sed obtemperant iniustitiæ, *reddetur* f excandescentia & ira.

4 Vniuersalem illã humani generis accusationẽ sigillatim applicat, tum Gẽtibus tũ Iudæis.

9 Oppressio & angustia aduersus omnem animam hominis perpetrantis malum, tum Iudæi in primis, tum etiam Græci:

10 Gloria verò & honor & pax cuiuis operanti bonum, tum Iudæo in primis, tum & Græco.

5 Occupatio aduersus Iudęos, quos non excuset Lex illa, sed condemnet: quoniam nõ Legem audire, sed Legẽ custodire iustificat.

11 g Non enim est personarum acceptio apud Deum.

12 4 Quicunque enim sine Lege peccauerunt, sine Lege quoque peribunt: & quicunque in Lege peccauerunt, per Legem damnabuntur.

6 Occupatio aduersus Gentes, quæ etiam si Legem Mosis non habuerint, non habent tamen quid suis ſcẽ leribus prætexant, quũ habeant aliquid pro Lege cordibus inscriptũ, vt qui quædam vt mala prohibeãt & puniant, quædã vt bona præcipiãt & laude prosequãtur.

13 (5 Non enim qui audierunt Legem, iusti sunt apud Deum, sed qui Legem præstant, h iustificabuntur.

14 6 Nam quum Gentes i quæ Legem non habent, k natura quæ Legis sunt faciant, isti Legem non habentes, sibijpsis sunt lex:

15 Vt qui ostendant opus Legis l scriptum in cordibus suis, vnà testimonium reddente ipsorum conscientia, & cogitationibus seſe mutuò accusantibus, aut etiam excusantibus)

7 Deus iudicia multa differt, quæ tamẽ suo tẽpore exequetur per Iesum Christũ, seueriſſimo cũ examine

16 7 In die quo iudicabit Dominus de occultis hominum, m ex Euangelio meo, per Iesum Christum.

17 8 Ecce, tu cognominaris Iudæus, & acquiescis in Lege, & gloriaris in Deo.

18 Et nosti *eius* voluntatem, & exploras quæ n discrepant, institutus ex Lege:

19 Confidisque te ducem esse cæcorum, lucem eorum qui *sunt* in tenebris,

20 Eruditorem insipientium, magistrum infantium, quòd habeas o informationem cognitionis ac veritatis p in Lege.

non tãtum dictorum, & factorũ, sed etiã cogitationũ maximè arcanũ. 8 Probatio ex Dauidis, & aliorũ Prophetarũ testimonio, Iudęos summis quidẽ beneficijs à Deo fuisse affectos, tradita eis Lege, sed esse omnium hominũ maximè ingratos.

e *Veritatis nomine naturalem intellexit notitiam.* f *Ira subitò inflammata, Dei nimirum in peccatorem.* g *Homines non metitur Deus ex genere vel ex patria, vt eos amplectatur vel repudiet.* h *Iusti pronuntiabuntur apud Deum tribunal, quod scilicet, acciderit: si qui essent qui Legem præstarent: At quum non ex Lege, sed ex fide iustificatus fuit Abraham, se quitur neminem ex operibus iustificari.* i *Non quidem simpliciter, sed cum Iudæis comparato.* k *Honesta inbeant, turpia prohibeant.* l *Hæc cognitio naturalis est notitia.* m *Sicut testatur doctrina hæc, cuius ego sum præco constitutus.* n *Possis discernere quæ à Dei voluntate discrepant.* o *Rationem instituendi ac formandi alios in cognitione veritatis.* p *Quasi diceret externi cultus prætextu, Iudæos sibi solis emnia vindicasse, quum reuera nihil nouus quam Legem crederent.*

21 Qui

Esa. 52.5, ezech. 36.20.

21 Qui igitur doces alium, teipsum non doces? qui prædicas non furandum, furaris?

22 Qui dicis non mœchandum mœcharis? qui abominaris idola, sacrilegium admittis?

23 Qui de Lege gloriaris, per Legis transgressionem Deum dedecoras?

24 Nam ‖ Dei nomen propter vos blasphematur inter Gentes, sicut scriptum est.

25 [9]Nam circuncisio quidem prodest si Legem seruaris: quòd si transgressor Legis fueris, circuncisio tua facta est præputium.

26 Itaque si [q]præputium iura Legis seruauerit, nónne [r]præputium illius pro circuncisione reputabitur?

27 Et quod est [r]ex natura præputiũ, si Legem seruet, damnabit te qui per [t]literam & circuncisionem transgressor es Legis?

28 Non enim qui est [u] in propatulo *Iudæus*, Iudæus *est*: nec ea quæ est in propatulo *circuncisio*, *id est*, in carne, circuncisio *est*:

29 Sed qui in occulto Iudæus *est*, & circuncisio cordis, *id est* [x] in spiritu, non litera: cuius *Iudæi* laus? non *est* ex hominibus, sed ex Deo.

9 Occupatio peculiaris aduersus eos qui in circũcisione & externo legali cultu sanctimoniã constituebant. Docet igitur, circuncisionem externam, si ab interiore separetur, non modò non iustificare, sed etiam damnare circuncisos, à quibus nimirũ flagitet, quod ipsa significat, cordis videlicet, ac totius vitæ puritatem ex Legis præscripto: adeò quidem vt fiquis corpore incircuncisus detur, qui corde sit circũcisus, longè sit quibusuis solo corpore circuncisis Iudæis anteponendus.

q Metonymia, præputiatus. r Præputiati status ac conditio. s Qui est natura & genere incircuncisus. t Litera familiari Paulo phrasi (spiritui opponitur: porrò hoc loco literalis circuncisio est pellicula abscisio, Spiritus autem circuncisio est, cordis, id est, spiritualis sinu ceremonia, vera pietas, iustitia, quibus à prophanis gentibus populus Dei secernitur. u Qui foris, id est, externa ceremonia. x Cuius vis est interior & in animo.

CAP. III.

1 Contendit Iudæis aliquam. 2 ex fœdere prærogatiuã, 4 sed quasi peritus in Dei misericordia sita sit. 9 Iudæos ac Gentes æquè esse peccatores, 11 authoritate Scripturæ confirmat: 19 vsumq; Legis monstrans, 28 Fide nos iustificari colligit.

Cap. III. 1 Occupatio prima aduersus Iudæorum obiectionem, An igitur Iudæi nihil habent amplius quàm Gentes? Habent, inquit Apostolus, Dei respectu, qui sui fœderis tabulas eis commisit, adeò vt non possit quorundam perfidia efficere vt tota illa gens sine exceptione à Deo veraci abijciatur, vt qui eorum etiam indignitate ad commendandam suam bonitatem vtatur.

1 QVæ [1] est igitur præstantia Iudæi? aut quæ vtilitas circuncisionis?

2 Multa per omnem modum. [a] Primarium enim *illud est* quòd eis credita [b] sunt eloquia Dei.

3 Quid tum enim si quidam [c] fuerunt incredduli? Tum incredulitas eorum, [d] fidem Dei inanem reddet?

4 Absit: imò esto Deus verax, omnis autem homo mendax: sicut scriptum est, [e] Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas [f] quando tu iudicas,

5 [2] Quòd si [g] iniustitia nostra Dei iustitiam cõmendat, quid dicemus? num iniustus Deus, qui inferat [h] pœnam? (i humano more loquor,)

6 Absit: alioquin quomodo iudex erit Deus mundi?

7 [3] Etenim si [k] veritas Dei per meum mendacium redundauit in gloriam ipsius, cur amplius ego vt peccator condemnor?

8 Ac non *potius dicimus* (sicut de nobis malè loquũtur, & sicut quidam aiunt nos dicere) faciamus mala vt veniant bona? quorum damnatio iusta est.

9 [4] Quid igitur? præcellimus? Nullo modo: nam [l] antè criminati sumus Iudæos & Græcos omnes esse [m] sub peccato.

10 Sicut scriptum est, ‖ Non est iustus, ne vnus quidem.

11 Non est qui intelligat, non est qui exquirat Deum.

12 Omnes deflexerunt, simul inutiles facti sunt non est qui faciat quod bonum est, non est vsque ad vnum.

13 ‖ Sepulchrum apertum, guttur eorum: linguis suis ad dolum vsi sunt ‖ venenum aspidum sub labijs eorum.

14 ‖ Quorum os diris & amarulentia plenum est:

15 ‖ Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.

16 Contritio & calamitas in vijs eorũ.

17 Et [n] viam pacis non cognouerunt.

18 ‖ Non est timor Dei coram oculis eorum.

19 [5] Scimus autem, quæcunque [o] Lex

2 Altera occupatio ex priore responso promanans, sic commẽdari Dei iustitiã nostra iniustitia, vt propterea Deus non obliuiscatur se esse mundi iudicẽ, ac proinde seuerã iniustitiæ vltorem.

3 Tertia obiectio, aliquid addens superiori, Si peccata eẽdant in Dei gloriam, nõ modo non esse puniẽda, sed etiam ijs esse incũbendũ: quã blasphemiã Paulus cõtẽtus execrari, iustam pœnã blasphemis denuntiat.

4 Altera ad primam illã obiectionẽ responsio, Iudæos, si in fide confiderentur, iampridem pronuntiatum esse ore Prophetarum, nihilo esse alijs meliores. *Psal. 14.3, & 53.3. Psal. 5.10. Psal. 140.3. Psal. 10.7. Esa. 59.7. Psal. 36.2.*

5 Probat, illam Dauidis & Esaiæ grauissimã accusationẽ, Iudæos propriè respicere.

b Oracula. c Fuerunt fædifragi. d Fidem a Deo datam. e Vt de iustitia tua constet. f Quando edidisti pulcherrimum tua iustitiæ, constantiæ & fidei specimen, seruato eo qui fuerat fœdifragus. g Perfidia cum sua fructibus. h Ad veritatem, metonymicè pro effectu ira. i Hæc ergo non in mea persona loquor, quasi ita sentiam, sed hanc sermocem humanam illi sapientiæ tribuo, quæ Dei voluntati non subijcitur. k Fides ac cõstantia. l Argumenti, peractam enim accusationem declarat. m Reos peccati. n Vita innocens & pacifica. o Mosis.

dicit, ijs qui in Lege sunt dicere: [6] vt omne os obturetur, & [p] obnoxius fiat totus mundus condemnationi Dei.

20 Propterea [q] ex operibus Legis [r] nulla caro [s] iustificabitur [t] in conspectu eius. per Legem enim agnitio peccati.

21 [7] Nunc verò absque Lege iustitia Dei patefacta est, comprobata testimonio Legis ac Prophetarum.

22 [8] Iustitia, inquam, Dei per fidem [u] Iesu Christi in omnes & super omnes qui credunt: non enim est distinctio.

23 Omnes enim peccauerunt, ac deficiuntur ex [x] gloria Dei.

24 [9] Iustificantur autem [y] gratis, *id est* eius gratia, per redemptionem factam in Iesu Christo.

25 [10] Quem proposuit Deus *vt esset* placamentum per fidem, in [z] sanguine ipsius, ad declarandam iustitiam suam, per remissionem [a] præcedentium peccatorum.

26 [b] Ex Dei tollerantia, ad declarandam iustitiam suam [c] præsenti tempore: [d] vt sit ipse iustus, & [e] iustificãs eum [f] qui *est* ex fide Iesu.

27 [11] Vbi igitur gloriatio? excluſa est. [8] Per quam legem? operum? non: imò per legem fidei.

28 Colligimus igitur, fide iustificari hominem absque operibus Legis.

29 [12] An [h] Iudæorum Deus solùm? ánnon & Gentium? certè & Gentium.

30 Siquidem vnus Deus *est* qui iustificabit [i] circuncisionem ex fide, & præputium per fidem.

31 [13] Legem igitur [k] inanem reddimus per fidem? Absit: imò Legem [l] stabilimus.

[11] Argumentum probandæ conclusioni, Nos fide absque operibus iustificari, à fine sumptum. Finis iustificationis est vnius Dei gloria: Iustificamur ergo fide absque operibus, quoniam fiue per fola noſtra opera, fiue partim fide, partim operibus iustificaremur, gloria huius iustitiæ non tribueretur Deo in solidum. 12 Aliud argumentum ab absurdo: Si à Lege Mosis penderet iustificatio, Deus tolis Iudæis esset seruator. Item, si alia ratione Iudæos, alia Gentes seruaret, non esset vnus & sui similis. Vtrosque igitur vna & eadem ratione iustificabit, nempe fide. Est autem coniungendum hoc argumentum cum proximè consequenti, vt planè sit firma eius conclusio. 13 Occupatio. Non tamen propterea tollitur Lex, sed potius stabilitur, ficut suo loco declarabitur.

g Per quam doctrinam? porrò doctrinam operum conditionem habet annexã si fecerit, doctrina verò fidei, si crediderit. h Deus eorum, Deus esse dicitur scriptura more, quos benevolentia sua complectitur. i Circuncisos. k Otiosam, vacuam, & omnibus viribus destitutam. l Firmam & efficacem reddimus.

CAP. IIII.

1 Quod antè dixit de fide, exemplo Abrahæ, 3 6 ac Scripturæ testimonio probat: & dicit imputationis vocem inculcat hoc capite.

1 QVid [1] igitur dicemus Abraham patrem noſtrum adeptum esse [a] secundum carnem?

2 [2] Nam si Abraham ex operibus iustificatus fuit, habet quod glorietur, at non apud Deum.

3 [3] Quid enim Scriptura dicit? Credidit autem Abraham Deo, & [b] imputatum est ei pro iustitia.

4 [4] Atqui [c] ei qui operatur, merces

Cap. IIII. 1 Nouum argumentum maximi momenti, ab exemplo Abrahami patris credentium desumptum. Est autem eiusmodi propositio, Abrahamũ, si ex seſe sine operibus consideretur, nihil promeritum esse de quo gloriari posſit apud Deum. 2 Occupatio meritò quidem Abrahamum se posse extollere inter homines at non apud Deum. 3 Confirmatio propositionis Fidei imputatione iustificatus est Abrahamus: ergo gratis sine vllo operum ipsius respectu. 4 Probatio prima confirmationis, à contrarijs sumpta: Ei qui sno labore quippiam promeritus est, persoluitur quod debetur: ei verò qui nihil egit, sed gratis promittenti credit, fides imputatur.

a Ex operibus, vt ipse vers. sequenti explicat. b Imputatur hoc loco & similibus, significat acceptum ferre. c Ei qui ex operibus aliquid promeritus.

non imputatur ex gratia, sed ex debito:
5 Ei verò qui non operatur, sed credit in eum [e] qui iustificat impium, imputatur fides sua pro iustitia.
6 [5] Sicut etiam Dauid pronuntiat beatum eum hominem, cui Deus imputat iustitiam absque operibus, *dicens*,
7 Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorũ obtecta sunt peccata.
8 Beatus vir cui non imputauit Dominus peccatum.
9 [6] Ista igitur [f] beatitatis prædicatio, in circuncisionem *solùm* an & in præputium *cadit*? Dicimus enim imputatum fuisse Abrahæ fidem pro iustitia.
10 [7] Quomodo ergo imputata est? quum esset in circuncisione, an *quum esset* in præputio? non in circuncisione, sed in præputio.
11 [8] Et [g] signum accepit circuncisionis, quòd [h] obsignaret iustitiam fidei quæ fuerat in præputio [9] vt esset pater omnium credentium in præputio, vt imputetur etiam ipsis iustitia:
12 [10] Et pater circuncisionis, ijs *videlicet* qui non solùm sunt ex circuncisione, sed qui etiam incedunt vestigijs fidei patris nostri Abrahami, quæ fuit in præputio.
13 [11] Non enim [i] per Legem promissio *cessit* Abrahæ, aut semini eius, [k] vt hæres esset mundi, sed per iustitiam fidei.
14 [12] Etenim si ij qui [l] ex Lege *sunt*, hæredes sunt, inanis facta est fides, & vana reddita est promissio.
15 [13] Nam Lex iram efficit: siquidem vbi non est lex, ibi nec transgressio *est*.
16 [14] Propterea ex fide *est hæreditas*, vt *sit* per gratiam, vt firma sit promissio [m] toti semini: [15] *id est* non solùm ei quod *est* ex Lege, verumetiam ei quod *est* ex fide Abraham, qui est pater omnium nostrûm.
17 (Sicut scriptũ est, [16] Patrem multarum gentium constituite) [n] coram eo cui credidit, Deo *videlicet*, [o] viuificante mortuos, & [p] vocante quæ non sunt, tanquam sint.
18 [17] Qui *Abraham* contra spem sub spe credidit, vt fieret pater multarum gẽtium: secundùm id quod *ei* dictum fuerat, Ita erit semen tuum.
19 Ac [q] minimè imbecillis fide, non considerauit suum ipsius corpus iam [r] emortuum, quum centum circiter natus esset annos, nec emortuam vuluam Saræ.
20 Aduersus promissionem autem Dei non disceptauit infidelitate: sed robustus factus est fide, [s] tributa gloria Deo:
21 Ac [t] plenè persuasum habens, *eum* quod promiserat, posse etiam facere.
22 Qua propter etiam *hoc* imputatũ est ei pro iustitia.
23 [18] Non scriptum est autem propter eum solum, quòd *hoc* imputatum fuerit ei:
24 Sed etiam propter nos, quibus futurum est vt imputetur, ijs *nimirùm* qui credunt in eum qui excitauit Iesum Dominum nostrum à mortuis,
25 Traditum *in mortem* [u] propter offectus, censentur in Abrahami filijs. 16 Spiritualis est ista paternitas, ex vnica Dei promittentis virtute pendens.

17 Descriptio veræ fidei in Dei potentia simul ac benevolentia penitus acquiescentis, proposito Abrahami exemplo. 18 Vna est perpetua tum in Abrahamo tum in omnibus fidelibus, iustificationis regula, fides videlicet in Deum, qui in Christo Mediatore nostro expiatis nostris peccatis, eundem à mortuis excitauit, vt & nos iustificati in eo seruemus.

5 Altera eiusdem confirmationis probatio, Dauid collocat beatitatem in gratuita condonatione peccatorum ergo & iustificationem. 6 Noua propositio, ista iustificationis viam tũ ad incircuncisos, tũ ad circuncisos credentes spectare sicut in Abrahami persona demonstratur. 7 Ad incircuncisos id spectare (nã de circuncisis non dubitabatur) sic colligit, Abraham in præputio iustificatus est, ergo ad præputiatos etiam spectat hæc iustificatio. Imò ne ad circuncisos quidem pertinet ratione circuncisionis, tantum abest vt propter præputium excludantur incircuncisi. 8 Occupatio: Cur igitur Abraham fuit circuncisus, si iam erat iustificatus? Vt (inquit) confirmaretur in eo donum iustitiæ. 9 Applicatio exempli Abrahæ ad incircuncisos credentes, quorum etiam Patrem cõstituit Abrahamum. 10 Applicatio eiusdem exempli ad circuncisos credentes, quorum sit quidem pater Abraham, sed ex fide. 11 Ratio cur æstimandum sit Abrahæ semen ex fide, quia videlicet Abraham ipse credendo sit factus eius promissionis particeps, qua factus est omnium gentium pater. 12 Duplex confirmatio illius rationis: vna, quòd promissio non possit apprehendi ex Lege, ac proinde esset irrita: altera, quòd conditio fidei frustra adiungeretur promissioni ex operibus apprehendendæ.

13 Ratio prioris cõfirmationis, cur promissio non possit ex Lege apprehendi: quia videlicet Lex, quũ à nullo obseruetur, nõ conciliat nobis Deum, sed iram eius denuntiat. 14 Conclusio huius argumenti: Ex fide apprehendente promissionẽ Abrahamo factam, & quam primus ipse Abraham fide apprehendit, totius posteritatis Abrahami (id est Ecclesię ex omnibus populis collectæ) iustificationem ac salutem profici. 15 Id est, non tantùm eorum qui credunt & simul ex Lege circuncisi sunt, sed etiam eorum qui absque circuncisione, & solius fidei respectu, censentur in Abrahami filijs.

d Non numeratur neque tribuitur. e Qui cum qui in sese est impius, facit iustum in Christo. f Istud igitur Dauidis dictũ quo beatos illos esse pronuntiat. g Circuncisionem, qua signum est, vt sacramentum Baptismi dicimus pro Baptismo qui est sacramentum. h Circuncisio dicta fuit prius signum, quod ad externam ceremoniam pertinet, nunc vis & substantia illius signi explicatur, id est, quorsum adhibeatur, nempe iustitia fidei, qua in ipsius Christi possessionem mittimur, non simpliciter significanda, sed etiam obsignanda: Spiritus enim sanctus id reipsa tantus præstat, quod Sacramenta Verbo comitella repræsentant. i Per præclara opera, aut addita complenda Legis conditione. k Vt pro filijs haberi omnes nationes erbi, vel per mundum intelligi potest regio Canaan. l Si y demum sunt hæredes qui Legem implerunt.

m Omnibus credentibus. n Coram eo (videlicet) Deo, id est, cognatione spirituali, qua coram Deo locum habet, & Deo nos cuatos reddit. o Eo, qui vita restituit. p Apud quem iam sint, qua alioqui reipsa non sint, vt qui vel vno verbo quidui possit ex nihilo efficere. q Fortissimus, ac constantissimus: Hebraismus contrarium eius quod negant, fortissimè asserunt. r Iam effœtum viribus, & ad gignendum sobolem inaptum. s Deo agnito & laudato, vt qui summè bonus ac verax esset. t Vera Dei descriptio. u Vt offensas nostras tueret.

fensas nostras, & excitatum propter iustificationem nostri.

CAP. V.

1 Amplificationibus illustrat 2 Iustitiam Christi, quæ fide apprehenditur, 5 quia datus est pro infirmis, 8 & peccatoribus. 14 Inde comparationem facit Christi cum Adam, 17 Mortis cum vita, 20 Legis cum gratia.

CAP.V. *Ephes.2.18. Iac.2.2.*

1 IVstificati [1] igitur ex fide, pacem habemus erga Deum per Dominum nostrum Iesum Christum.

2 ‖ [2] Per quem etiam fide [a] habuimus hunc aditum in gratiam hanc per [b] quam [c] stamus,[3] & [d] gloriamur sub spe gloriæ Dei.

3 [4] Neque *id* solùm, sed etiam ‖ gloriamur in oppressionibus, [5] sciētes quòd oppressio patientiam efficiat:

4 Patientia verò experientiam, experientia autem spem:

5 Porrò spes non pudefacit, [6] quod [e] charitas Dei effusa sit in cordibus nostris per Spiritum sanctum qui datus est nobis.

6 [7] Christus enim, quum adhuc nullis viribus essemus, [f] suo tempore pro impijs mortuus est.

7 [8] Enimverò vix pro [g] iusto quisquam moriatur: nam pro eo qui sit *ipsi* vtilis, forsitan aliquis etiam mori sustineat.

8 [h] Commendat autem suam charitatem erga nos Deus, quòd quum adhuc essemus [i] peccatores, Christus ‖ pro nobis mortuus sit. *Hebr.9.15. 1.pet.3.18.*

9 Iustificati igitur eius sanguine, seruabimur nunc multò magis per eum [k] ab ira.

10 Nam si quum inimici essemus, reconciliati fuimus Deo per mortem Filij eius, multò magis reconciliati seruabimur per vitam ipsius.

11 [9] Neque id solùm, verumetiam gloriamur in Deo per Dominum nostrū Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem assequuti sumus.

12 [10] Propterea sicut per [l] vnum hominem [m] peccatum in mundum introijt, ac per peccatum mors: & ita in omnes homines mors transijt, in [n] quo omnes peccarunt.

13 [11] Nam [o] vsque ad Legem peccatum erat in mundo: peccatum verò non [p] imputatur quum nulla est lex.

14 [12] Regnauit autem mors ab Adam vsque ad Mosen, [q] in eos quoque qui non peccauerant ad [r] similitudinem transgressionis Adam, [13] qui est typus illius qui erat futurus.

9 Transitio ad alterum caput iustificationis, quod positū est in gratuita obedientiæ Christi imputatione: vt ad remissionem peccatorum accedat etiam donum iustitiæ Christi per fidem imputatæ, quæ iniustitiam ab Adamo in nos propagatā, omnesque eius fructus absorbeat: vt in Christo non modò desinamus esse iniusti, sed etiam iusti esse incipiamus.

10 Ab Adamo, in quo omnes peccarunt, reatus & mors (quæ est reorum pœna) in omnes peruasit.

11 Hoc ita esse, & reatum ac mortem non cæpisse post Legem Mosis datam, & violatam, illud manifestè docet, quòd mortui sunt homines ante Legem illam positam. Nam quum mortui sint, peccatum quod est mortis causa, iam tum extabat: & ita quidem vt imputaretur: vnde etiam efficitur aliquam iam tum fuisse Legem, cuius transgressio esset mortis causa. 12 Istam autem Legem, non esse illam vniuersalem, nec ab actuali aliquo singulorum peccato mortem illam fuisse profectam, illud declarat, quòd ipsi infantes qui legem illam naturalem neque cognoscere vnquam potuerunt nec transgredi, instar Adami tamen mortui sunt. 13 Respondet autem Adamus ille prior alteri posteriori, nempè Christo, sicut mox explicatur.

1 Ad hæc, quæ de fide & operibus, de Lege & gratia, de peccato & iustitia, de vita & morte, de Adamo & Christo, de Lege & peccato, de Lege & morte, de Lege & vita, de Lege & gratia, de Lege & spiritu, de carne & spiritu, de carne & Lege, de Lege & mente, de Lege & Deo, de Lege & Christo, de Lege & fide, de Lege & Euangelio, de Lege & promissione, de Lege & Abrahamo, de Lege & Sara, de Lege & Agar, de Lege & Ismaele, de Lege & Isaac, de Lege & filijs, de Lege & hæredibus, de Lege & libertate, de Lege & seruitute, de Lege & Hierusalem, de Lege & Sina, de Lege & Monte, de Lege & Spiritu sancto, de Lege & fructibus, de Lege & operibus, de Lege & charitate, de Lege & pace, de Lege & gaudio, de Lege & patientia, de Lege & benignitate, de Lege & bonitate, de Lege & fide, de Lege & mansuetudine, de Lege & continentia, de Lege & castitate, de Lege & circumcisione, de Lege & præputio, de Lege & nouitate, de Lege & vetustate, de Lege & Christo, de Lege & Spiritu sancto, de Lege & Deo, de Lege & Patre, de Lege & Filio, de Lege & Spiritu sancto, de Lege & vnitate, de Lege & Trinitate, de Lege & Ecclesia, de Lege & Synagoga, de Lege & Babylone, de Lege & Hierusalem, de Lege & Sion

14. In eo quidem Adam & Christus inter se comparantur, quòd vterque quod suum est in suos propagat: in eo vero primùm differunt, quod ille quidem natura suam offensam in multorum exitium propagarit, Iesus verò obedientia in multos ex gratia redúderit.

15 Altera disparitas in eo posita est, quod illius quidem vna offensa homines reos effecit: Christi autẽ iustitia gratis imputata, non ab illo tantùm reatu, sed etiam ab aliis omnibus absoluat.

16 Tertium discrimen est, quòd potentior etiam sit iustitia Christi gratis imputata ad vitam afferendam, quàm Adami offensa ad suos posteros morti addicendos. 17 Itaque in summa, sicut ex Adami offensa contractus reatus omnes addicit morti: ita ex aduersa iustitia Christi, quæ Dei beneficio imputatur omnibus credentibus eos iustificat, vt vitæ æternæ fiant participes.

18 Totius iustius comparationis, hoc est fundamentum, quòd duo isti homines sint constituti veluti duæ stirpes, vt ex illo quidem peccatum per naturam, ex isto autem iustitia per gratiam, in alios promanet. 19 Occupatio: Cur igitur Lex Mosis superuenit? Vt tanto magis rei constituerentur homines, & tanto illustrius esset Dei beneficium in Christo Iesu.

15 [14] At non vt offensa, ita etiam *est* quod *Deus* gratificatur: nam si [f] illius vnius offensa multi mortui sunt, multo magis gratia Dei & donum per gratiam quę *est* vnius hominis Iesu Christi, in multos redundauit.

16 [15] Neque vt *illud quod introijt* per vnum qui peccauit, *ita est* beneficium. nam reatus quidem ex vna *offensa introijt* ad condemnationem: quod autem gratificatur *Deus, datur* ex multis offensis ad [g] iustificationem.

17 [16] Etenim si per vnam offensam mors regnauit per vnum, multò magis *ij* qui redundantem illam gratiam & donum iustitiæ accipiunt, [a] in vita regnabunt per vnum Iesum Christum.

18 [17] Nempè igitur sicut per vnam offensam *reatus venit* in omnes homines ad condemnationem: ita per vnam iustificationem *beneficium redundauit* in omnes homines ad [x] iustificationem vitæ.

19 [18] Sicut enim per [y] inobedientiam vnius hominis, peccatores cõstituti sunt [z] multi: ita per vnius obedientiam, iusti constituentur multi.

20 [19] Lex verò præterea [a] introijt vt augeretur offensa: sed vbi auctum est peccatum, *ibi* [b] superabundauit gratia:

21 Vt quemadmodum regnauerat peccatum in mortem, ita etiam gratia regnaret per iustitiam in vitam æternam, per Iesum Christum Dominum nostrum.

a baptismo sumpto, 12 inde exhortationes ad vitæ puritatem deducit: 16 breuemq; mentionem interserit Legis abrogatæ.

CAP. VI.

1 Transitio ad aliud Christi beneficium, quod sanctificatio dicitur, siue regeneratio. *Gal. 3. 27.*

1 [1] QVid igitur dicemus? permanebimus [a] in peccato, vt gratia auctior fiat?

2 [2] Absit: qui [b] mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in eo?

3 [3] An ignoratis, ‖ nos quotquot baptizati sumus [c] in Christum Iesum, in mortem eius esse baptizatos?

4 ‖ Sepulti igitur sumus vnà cum eo per Baptismum in mortem: vt sicut excitatus est Christus ex mortuis [d] in gloriam Patris, [e] ita & nos ‖ noua vita ambulemus.

Col. 2. 12. 1. Cor. 6. 14. Ephes. 4. 23. col. 3. 8. 1. Tim. 2. 15. Heb. 12. 1. 1. Pet. 2. 1.

2 Beneficium iustificationis & sanctificationis perpetuo vinculo cohærent & vtrunq; manat à Christo ex Dei

5 [4] Nam si cum eo plantati coaluimus [f] conformatione mortis eius, nimirum etiam resurrectionis *confirmatione* [g] coalescemus:

6 Illud scientes [h] veterem illum nostrum hominem cum [i] eo crucifixum esse, vt eneruetur [k] corpus peccati, [l] ne posthac nos seruiamus peccato.

gratia. Fit autem sanctificatio, abolitio peccati, id est, corruptionis nostræ natiuæ, in cuius locum succedat naturæ instauratæ puritas. 3 Huius sanctificationis tres sunt partes, nempe veteris hominis siue peccati mors, & sepultura, & noui hominis resurrectio, à Christi mortis, sepulturæ, & resurrectionis virtute in nos promanans, cuius beneficij pignus & sigillum est Baptismus noster. 4 Mors peccati, & vita iustitiæ, siue coalitio cum Christo, & in morte, & in vita, nunquam possunt diuelli: ex quo consequitur, neminem esse sanctificatum qui adhuc viuat peccato, ac proinde neminem qui non resipuerit, factum esse per fidem, Christi participem: & quod antè dixerat, Legem non euerti, sed stabiliri per fidem.

a In illa corruptione, etiamsi enim non imputatur nobis reatus peccati, manet tamen in nobis corruptio, quam sanctificatio iustificationem subsequens, paulatim interimit. b Mortui peccato Paulo dicuntur, qui virtutis Christi participes, ita sunt facti, vt natiua illa corruptio sit in eis emortua, id est, vigore suo extincto, fructus amarissimos non edat. Contrà verò, viuere dicuntur peccato, qui sunt in carne, i. quos Spiritus Dei, à natura corruptionis seruitute non asserit. Peccato autem tertio casu hoc loco construitur: obliqui mori peccato, sexto casu dicitur, à qui peccatis quasi imperatoris tenetur, qui & tyrannus absolutè dicitur, infra vers. 12.

c Vt cum Christo coalescentes, vim ipsius percipiremus extinguendo peccato, & creando nouo homini. d Vt ipse Christus, deposita infirmitate, gloriosus cum Deo viuat in æternum.

e Nos autem qui illius membra sumus, ideò resurreximus, vt & ipsi participes illius virtutis facti, incipiamus viuere vitam nouam, quasi nimirum iam in cœlis versemur. f Quatenus virtute ab ipso in nos derivata, perinde moriamur peccato, vt ipsi mortui esse. g Perficitur enim indies, imò nunquam quandiu viuimus erit, omnino perfecta sanctificatio. h Vniuersam nostram naturam, sicut cum iniquitate concepti sumus & in lucem edati, vetus autem dicitur partim collationis veteris illius Adami cum Christo, partim etiam naturæ nostræ deformationis respectu, quam alteratæ recantiore permutamus. i Natura nostra corrupta Christo tribuitur, non reipsa, sed per imputationem. k Vt iustitia quæ nobis inhæret. l Finis sanctificationis, ad quem contendimus, actandem perueniemus, nempe quando Deus erit omnia in omnibus.

5 Idem probat à mortis effectis, adhibita Christi capitis cum suis membris collatione.

7 Etenim qui mortuus est, liber est à peccato.

8 Quòd si mortui sumus cum Christo, credimus fore vt etiam viuamus cũ eo.

9 Vt qui sciamus Christum excitatum ex mortuis, non amplius mori: mortem *inquam* ei non amplius dominari.

10 Nam quòd mortuus est peccato, mortuus est semel: quòd autem viuit, viuit Deo.

11 Ita etiam vos colligite, vosipsos tũ mortuos esse peccato, tum verò viuere Deo, per Christum Iesum Dominum nostrum.

6 Adhortatio ad certandum cum corruptione & omnibus eius effectis.

7 Fatetur sic adhuc nõ esse mortuũ in nobis peccatum, vt penitus sit exinctum: sed victoriam fortiter certantibus promittit, quia gratia Dei donati sumus, quæ efficit, vt Lex iam non fiat peccati virtus, & instrumentum in nobis, *Iohan.1.14, 2.pet.2.19.*

12 Ne regnet igitur peccatum in mortali vestro corpore, vt obediatis peccato in cupiditatibus corporis:

13 Neque sistite membra vestra arma iniustitiæ peccato: sed sistite vos Deo, vt ex mortuis viuos, & membra vestra, arma iustitiæ Deo.

8 Sub Lege & sub peccato esse, idem declarant, eorum respectu qui non sunt sanctificati: sicut è contrario sub gratia & sub iustitia esse, regeneratis conueniunt. Sunt autem ista contraria, vt vnum cum altero consistere non possit. Expellit igitur peccatum iustitia.

14 Peccatum enim vobis non dominabitur, non enim estis sub Lege, sed sub gratia.

15 Quid igitur? peccabimus, quòd non simus sub Lege, sed sub gratia? absit.

16 An nescitis quod cui sistitis vosipsos seruos ad obediendum, eius serui estis cui obeditis: vel peccati ad mortem vel obedientiæ ad iustitiam?

17 Gratia autem *sit* Deo quòd fuistis *quidem* serui peccati, sed ex corde obedistis ei formæ doctrinæ in quam estis traditi:

18 Et liberati à peccato, mancipati estis iustitiæ.

19 Hominum more loquor, propter infirmitatem carnis vestræ. Itaque sicut sistitis membra vestra seruia impuritati & iniquitati, ad *patrandam* iniquitatem: ita nunc sistite membra vestra seruia iustitiæ ad sanctimoniam.

9 Natura serui peccati & liberi iustitiæ, gratia Dei simus iustitiæ serui ac proinde à peccato liberi.

20 Quum enim serui essetis peccati, liberi eratis iustitiæ.

10 Adhortatio ad iustitiæ studium, & peccati odium, propositoque vtriusque contrario exitu.

21 Quem igitur fructum habebatis tunc ex *iis* de quibus nunc erubescitis? nam finis illorum mors *est*.

22 Nunc verò liberati à peccato, mancipati autem Deo, habetis fructum vestrum in sanctimoniam: finem autem, vitam æternam.

11 Mors est pœna peccato debita: sanctificamur autem gratis ad vitam æternã.

23 Nam stipendia peccati, mors: donum autem Dei *est* vita æterna, in Christo Iesu Domino nostro.

m Vita vice pro omnibus. n Apud Deum. o Regnare apud Paulum significat summum imperium obtinere, cui nemo se opponat, vel si quis hoc faciat, frustra illud faciat. p Peccato tanquam domino alicui, vel tyranno. q Mentem atque illius facultates omnes. r Pro instrumentis quibus ad patranda scelera vtatur. s Hoc dicendi genus emphasin habet, significat enim Euangelicam doctrinam, quasi instar typi cuiusdam esse, cui veluti immittatur, vt eius figura conformemur. t Cum de telis cœlestibus loquar, libenter tamen me capitul eorum ad quos scribo accommodo: ideò similitudines istas seruitutis & libertatis ex hominum commercijs sumo.

u Nullum erat iustitiæ in vos imperium. x Vel mercis aut vestigal.

CAP. VII.

1 Explicat quid sit non esse amplius sub Lege, 7 sumpto ex coniugij Lege exemplo: 7 12 Id. q. in Legis contumeliam no vrgeat, 14 nostra culpa factum esse docet, 18 Vt in mortis materiem caderet, 17 qua ad vitam data erat. 21 Exemplum transit ad describendam spiritus & carnis luctam.

CAP. VII. *1.Cor.7.39.*

1 Propositi coniugij similitudine, statum hominis ante & post regenerationẽ inter se comparat. Lex (inquit) matrimonij hæc est, vt superstite marito constet matrimonium, & illo mortuo liceat mulieri alteras nuptias contrahere.

1 An ignoratis fratres (peritos enim Legis alloquor) legem *tantisper* dominari homini quoad *ipse* vixerit?

2 Nam viro subiecta mulier viuenti viro deuincta est per Legem: quòd si mortuus fuerit vir, liberata est à lege viri.

3 Proinde viuẽte viro, mœcha vocabitur si fiat alterius viri: sin autẽ mortuus fuerit vir, libera est à lege illa: vt non sit mœcha si fiat alterius viri.

2 Accommodatio similitudinis: Ita, inquit nobis contigit: Nunc enim sumus Spiritui, quasi secundo marito copulati, ex quo nouam sobolem procreemus: mortui quidem respectu prioris mariti, posterioris autem respectu, veluti à mortuis excitati.

3 Explicatio prioris dicti. Nam, inquit, concupiscentiæ quas in nobis Lex ciebat, erant in nobis instar mariti cuiusdam, ex quo pariebamus verè mortiferam sobolem. Nunc autem mortuo illo marito, ac proinde illa vi Legis occidentis soluti, transimus sub Spiritus imperium, vt iam non illos putres & mortuos, sed vitales fœtus edamus.

4 Itaque, fratres mei, vos quoque mortificati estis Legi in corpore Christi: vt essetis alterius, eius *videlicet* qui ex mortuis excitatus est, vt fructum feramus Deo.

5 Quum enim essemus in carne, affectiones peccatorum per Legem

a Erit omnium voce & consensu. b Ad verbum corpus, id est, in corpore, vt intelligatur arctissima illa Christi cum membris communicatio. c Fructus vocat liberos, quos vxor tollit ex marito. d Qui sunt Deo grati. e Cum essemus in priori coniugij conditione, quam proximo versiculo vocat vetustatem literæ. f Motus ad peccatum sollicitantes, qui in ipsa etiam mente vim suã exerunt. g Non dixit à Lege existentes, sed per Legem, natas nostrorum ex peccato intus habitante, & occasionem istorum motuũ arripiente ex Legis prohibitione, nullo quidem Legis, sed nostro vitio.

existentes

existentes [b] vigebant in membris nostris, ad fructum ferendum morti:

6 Nunc autem liberi sumus à Lege, [i] mortuo *eo* [k] in quo [l] detinebamur, vt seruiamus in [m] nouitate spiritus, ac non *in* vetustate [n] literæ.

7 [o] Quid ergo dicemus? Lex peccatum *est*? Absit. Imò peccatum non cognoui nisi per Legem. nam etiam cupiditatem non nossem, nisi Lex dixisset, ‖ Non concupisces.

8 Sed peccatum occasione sumpta, genuit in me omnem cupiditatem per illud mandatum. Nam absque Lege, peccatum *est* [p] mortuum.

9 [s] Ego enim viuus eram [q] sine Lege quondam: mandati autem illius [r] aduentu peccatum reuixit,

10 At ego [r] mortuus sum: & repertũ est illud mandatum quod *institutum* erat ad vitam, mihi *cedere* ad mortem.

11 Nam peccatum occasione accepta seduxit me per illud mandatum, & per illud occidit.

12 ‖ [s] Itaq; Lex ipsa quidẽ sancta: & [t] mandatũ illud sanctũ, ac iustum & bonũ.

13 [v] Ergo quod bonum *est*, mihi factum est [u] mortiferum? Absit: imo peccatum *mihi factum est mortiferum*: quum,

4 Obiectio. An igitur Lex & peccatum idem sunt, ac mutuò consentiunt? Imò, inquit, peccatum à Lege coarguitur ac damnatur. Peccatum autẽ quia redargui non sustinet, & quasi non sentiebatur, donec irritaretur à Lege, occasionem inde arripit magis ferociendi, nullo tamen Legis vitio. *Exod. 20. 17. deut. 5. 21. 1. Tim. 1. 8.*

5 Proponit sese pro exemplo, in quo omnes homines intueantur, primò quidem quales sint natura, antequam de Lege Dei seriò cogitent, stupidi videlicet, & sine verò sensu peccati, ad malum proclives: deinde cuiusmodi euadant quum conscientia redarguitur Legis testimonio, peruicaces nimirum, & peccandi libidine multò magis ardentes quàm vnquam antea.

6 Conclusio, Legem quidem per se sanctam esse, totam autem culpam in nobis esse, qui Lege abutamur. 7 Propositio, Legem non esse mortis materiam, sed corruptam naturam ab ea non tantùm detectam, verumetiam irritatam, inde occasionem rebellionis arripere, vt quæ eo ardentius res vetitas appetat, vnde mortis treatus.

h Vim suam exercebat. i Quasi dicat, vinculum quo detinebamur emortuum est, ac effluxit, ita vt, quod detinebat, (peccatum videlicet) iam non habeat quo nos contineat. k Est enim hic maritus intra nos. l Mala quidem est fides possessoris Satanæ, qui fraude nos adlexit peccato & filis: quandiu tamen sumus peccatores, sponte peccamus. m Vbi nos docet qui vetere mortuo marito Spiritui sunt adiuncti: quos videlicet Spiritus Dei renouauit. n Per literam, legem intelligit illius veteris conditionis respectu: antequam enim voluntas nostra per Spiritum sanctum formata sit, Lex sine dubio canit, ac proinde nobis est mota ac mortua, quantum ad eius præstationem attinet. o Cupiditatis nomine, non prauas cupiditates hoc loco intelligit, sed earum fontem, illas ipsi etiam Philosophi damnarunt licet obscurè, hanc ne suspicari potuerunt: est nihilominus sedes natiua illius labi.

p Etiamsi in nobis sit, non agnoscitur tamen pro peccato, neque ita furit, vt possit Legis cognitionem sinere solet. q Quatenus Legem ignorabam, tunc enim vere viuere mihi videbar, non enim mea me turbabat conscientia, vt qua morbum ignorarat.

r Cum mandatum cœpit intelligere. s In peccato, super peccatum. t De non concupiscendo. u Mortuum ea culpam sustinet.

vt [x] proderetur *esse* peccatum, mihi per id quod bonum est, gigneret mortem, *id est*, vt ipsum fieret [y] summè peccans per illud mandatum.

14 [z] Scimus enim Legem esse spiritualem: at ego carnalis sum, venditus vt subijcerer peccato.

15 [a] Quod enim perpetro, [b] non agnosco, non enim quod volo, hoc ago, sed quod odi, hoc facio:

16 Si verò quod nolo, hoc facio, consentio Legi quod bona *sit*,

17 Nunc itaque non amplius ego id perpetro, sed [c] peccatum quod in me habitat, *id perpetrat*.

18 [d] Noui enim non habitare in me (id est in carne mea) bonum. nam velle adest mihi, sed vt quod bonum est, perficiam, [e] non assequor.

19 Non enim facio bonum quod volo: sed malum quod nolo, hoc ago.

20 Quòd si id facio quod ego nolo, non amplius ego id perpetro, sed peccatum quod in me habitat, *id perpetrat*.

21 [f] Comperio igitur volenti mihi

7 Causa huius rei hæc est, quòd Lex cœlestẽ puritatem flagitet, homines autẽ quales nascuntur, sint corruptionis mancipia, cui sponte seruiunt.

9 Proponit seipsum, vt regeneratũ, pro exemplo, in quo dissidium illud spiritus & carnis, ac proinde Legis Dei & prauitatis nostræ, perspicuè appareat. Nam quia Lex in homine non regenerato tantùm metum parit, facilius in eo insimulari potest: in homine autem regenerato quum salutares etiam fructus edat, melius apparet vitiosas actiones non à Lege, sed à peccato, (id est corrupta natura) oriri. Ac proinde, simul docet Apostolus quis sit Legis vsus, redarguẽdo peccato in regeneratis, ad finem vsq; capitis: sicut paulò ante, nempè à vers. 7. vsq; ad hunc 15. eiusdem vsum docuit in non regeneratis. 10 Non respondent (inquit) meæ vitæ actiones, imò repugnant voluntati meæ. Itaque ex voluntatis meæ consensu cum lege, & repugnantia cum vitæ actionibus, satis apparet aliud suadere Legem & rectam voluntatem, aliud verò vitiositatem homini insidentem etiam regeneratо.

11 Obseruandum est eundem & vnum hominem dici velle & nolle, diuersis respectibus: velle videlicet quatenus est gratia regeneratus: nolle, quatenus nõ est regeneratus, siue quatenus talis est qualis est natus. Sed quoniam pars regenerata tandem victrix euadit, ideò Paulus regeneratorum partẽ sustinens, perinde loquitur ac si vitiositas, quæ & ipsa volens peccat, esset aliquid extra ipsum: quamuis tamen posita fateatur hoc malum esse in carne sua, siue membris suis.

12 Vitium illud, siue peccatum, siue Lex peccati, homines non regeneratos, prorsus occupat, regeneratos autem remoratur. 13 Conclusio, Sicut Lex Dei ad bonum hortatur, ita legem peccati (id est corruptionem, in qua toti nati sumus) nos ad mala impellere: spiritum autem, id est, animum nostrum quatenus est regeneratus, eum Lege Dei consentire: carnem verò, id est, totum hominem, legi peccati esse mancipatum. In summa igitur, malum & mors non sunt à Lege, sed à peccato, quod quidem regnat in non regeneratis, vt qui nec velint, nec faciant bonum, velint autem & faciant malum: in regeneratis autem certat aduersus spiritum siue Legem mentis, adeò vt nec tam bene viuere nec tam à malo abstinere possint quam volunt.

x Vt peccatũ ostenderet se esse peccatum, nempe vt proderet se id esse quod est reuera. y Quammaxime, explicata omnibus suis vitijs. z. Non approbo. a Corruptio illa natiua, quæ etiam in regenitis hæret, nondum plane debellata. b Hæc illi vere conueniunt, quem gratia Dei inuenit: nam vbi non est Spiritus, quæ potest esse lucta carnis?

14 Miserum quidem est, adhuc ex parte obnoxiũ esse peccato, quod sua natura nos reddit reos mortis: sed clamandum est ad Dominum, qui nos per ipsam mortem aliquãdo victores reddet, vt qui iam sumus in Christo victores.

facere bonum hãc Legem *impositam esse*, quòd mihi malum adiaceat.

22 Delector enim Lege Dei quod ad [c] interiorem hominem:

23 Sed video aliam Legem in membris meis rebellantẽ [d] Legi mentis meæ, & captiuum reddentem me Legi peccati, quæ est in membris meis.

24 [14] [e] Miser ego homo: quis me eripiet ex isto corpore mortis?

25 [f] Gratias ago Deo per Iesum Christum Dominum nostrum. [g] Nempe igitur ipse ego mente quidem seruio Legi Dei, carne verò Legi peccati.

a Interior homo, is est qui & nouus, cui opponitur exterior, id est, vetus: interioris autem hominis nomine, nec mentem & rationem: exteriores, inferiores facultates intelligit, quod facit humana Philosophia: sed exterioris nomine intelligit, quicquid est in homine vel intus vel foris, à capite ad calcem, quatenus quidem homo non est gratia Dei regeneratus. d Lex mentis, hoc loco, non de mente: qualis illa est à natura intelligenda est, sed de mente Spiritu Dei renouata. e Ærumnosis & perpetuis pugnis fatigatus. f Colligit sese, & se acquiescere significat in Christo. g Hæc vera est regeneratorum perfectio, si se semper fideles esse agnoscant.

CAP. VIII.

1 Concludit nihil damnationis esse in iis qui sunt Christo inserti per eius Spiritum, 5 licuisque onerati sint adhuc peccatis. 9 Illo enim Spiritu viuunt, 14 cuius testimonio 15 dubitationẽ omnem arcet, 21 & miserias præsentes sublenat.

CAP. VIII.

1 Cõclusio totius superioris disputationis à [1] [a] *id est, qui* non [a] secundum carnem incedunt, sed secundum Spiritum.

1 [a] NVlla igitur nunc *est* condemnatio ijs qui *sunt* in Christo Iesu,

2 [3] Nam [b] Lex Spiritus [c] vitæ adhuc vsq; locum. Quum in Christo fide iustificati cõsequamur peccatorum remissionẽ & iustitiæ imputationẽ, atq; adeò etiam sanctificemur: ex his efficitur, esse extra cõdemnationis metum, qui per fidẽ sunt Christo insiti. 2 Fructus Spiritus, siue sanctificationis in nobis inchoatæ effecta, nos quidẽ non inferũt Christo, sed nos ei insitos esse declarãt. 3 Occupatio, Quũ adeò imbecilla sit vis Spiritus in nobis, quomodo inde possimus colligere nullã esse condemnationẽ in ijs qui hæ vi sunt præditi? Quoniam, inquit, vis ista Spiritus viuificãtis quæ tam imbecilla est in nobis, perfectissima & potẽtissima est in Christo, & nobis credẽtibus imputata, facit vt perinde censeamur, ac si nullæ prorsus reliquiæ corruptionis & mortis in nobis hærerẽt. Antea igitur disputauit Paulus de remissione peccatorum, & præstationis Legis imputatione, atque adeò de inchoata in nobis sanctificatione: nunc autem de perfecta humanæ naturæ Christi imputatione differit, quæ pars ad plenè pacandam conscientiam requirebatur. Delentur enim nostra peccata Christi sanguine, & tegitur nostræ corruptionis reatus obedientiæ Christi imputatione: ipsa autem corruptio (quam Apostolus peccatum peccans appellat) sanctificationis quidem dono paulatim sanatur in nobis, sed alio præterea remedio egẽt, nempè ipsius Christi carnis perfectissima sanctificatione, quæ & ipsa nobis credentibus imputatur.

a Ducem carnem sequuntur enim dicitur viuere secũdum carnem, qui Spiritum ducem sequitur, etiamsi aliquãdo extra viam vestigiis pauata. b Ipse author ac Spiritus, cui opponitur lex ira ius peccati. c Qui veterem hominem mortificat, nouum viuificat.

[d] *qui est* in Christo Iesu, [e] liberauit me à lege peccati & mortis.

3 [4] Quum enim Legis [f] impotentia nihil posset [g] in carne, Deus suo ipsius Filio misso conformato [h] carni peccato obnoxiæ, [i] idque pro peccato [k] condemnauit peccatum in carne.

4 Vt illud [l] ius Legis compleatur [5] in nobis, qui non secundum carnem incedimus, sed secundum Spiritum.

5 [6] Nam qui [m] secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt: qui verò *sunt* secundum Spiritum, quæ Spiritus sunt.

6 [7] Nam intelligentia carnis mors est: intelligentia verò Spiritus, vita & pax:

7 [8] Propterea quòd intelligẽtia carnis, inimicitia *est* aduersus Deum. [9] Legi enim Dei non subijcitur: nam ne potest quidem.

8 [10] Ergo qui in carne sunt, Deo placere non possunt.

9 [11] Vos autem non estis in carne, sed in spiritu: siquidem Spiritus Dei habitat in vobis. quòd siquis Spiritũ Christi non habet, is non est eius.

4 Non argumentatur, sed sanctificationis imputatæ mysterium explicat. Quoniam enim, inquit, Legis non ea erat virtus) idque propter naturæ nostræ corruptionem) vt hominem posset purum & integrum præstare, vtque morbũ peccati potius accenderet quam extingueret, Deus Filium suum indnit carne huic nostræ peccatrici simili, in qua penius aboleuit nostram vitiositatem, vt in eo per fidem apprehenso, penitus integri & inculpati, habiti plenè comperiamur illam summam perfectionem habere quam Lex flagitat, ac proinde nulla sit in nobis condemnatio. 5 Redit ad id quòd dixerat, sanctificationem in nobis inchoatam, esse nostræ in Christum insitionis certum testimonium: qui quidem est vberrimus sanctæ & honestæ vitæ fructus.

6 Probatio cur incedere secundum carnem non conueniat in Christum insitis, ambulare autem secundum Spiritum eis conueniat: Quia, inquit, carnales carnalia, spirituales spiritualia cogitant. 7 Probat consequutionem, eo quòd quicquid sapit caro, mortiferum est: quicquid Spiritus, vitam ac fœlicitatem spectat. 8 Probatio cur intelligentia carnis sit mors, quia, inquit, Dei est hostis. 9 Ratio cur caro sit Dei hostis, Quoniam illi nec vult nec potest se subijcere. Carnem autem vocat hominem non regeneratum.

18 Conclusio, Ergo ambulantes secundum carnem, Deo non possunt placere: ex quo efficitur non esse Christo insitos.

11 Ad alteros accedit, eos videlicet qui secundum Spiritum ambulant, de quibus contraria omninò superioribus intelligenda sunt: ac primùm definit quid sit in spiritu siue sanctificatum esse, nempè habere Spiritum Dei incolam: deinde affirmat sanctificationem inseparabili nexu, cum nostra in Christum insitione cohærere.

d Sub. absolutè & perfectè. e Imputata siquidem Christi sanctificatio, sanctificationem nostram inchoatam perficit. f Qua Legis propria non est, sed vitio nostro accidit. g In homine non regenerato, cuius morbum quidem indicare potuit, non sanare. h Hominis natura qua corrupta erat per peccatum, donec illam sanctificaret. i Vt peccatum aboleret in carne nostra. k Nullum in nos ius habere declarauit. l Ipsa Legis Dei substantia compleatur, vel illud ipsum quod requirit Lex, vt posimus iusti coram Deo inueniri: nam si iustificationi adiungatur sanctificatio nobis imputata, iusti sumus ex perfecta illa Legis formula. m Ad carnis præscriptum viuunt.

10 [12] Porro

13 Confirmat fideles aduersus carnis & peccati reliquias, concedens adhuc quidem illos, (sicut ex ea quæ superest in eis vitiositate intelligitur) alterā sui parte (quam corpus vocat, id est, massam) à terrenis sordibus nondū purificata, in morte esse: sed simul iubens de fœlici certaminis exitu securos esse, quoniam vel exigua Spiritus (id est gratiæ regenerationis) scintilla, quā ijs ineſſe ex iustitiæ fructibus constet, sit vitæ semen.

10 [12] Porro si Christus in vobis est, [a] corpus quidem mortuum *est* propter peccatum: spiritus autem vita *est* propter iustitiam.

11 [13] Sed si Spiritus eius qui excitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis, is qui excitauit Christum ex mortuis, viuificabit etiam mortalia corpora vestra [b] per inhabitantem eius Spiritum in vobis.

12 [14] Nempe, igitur fratres, debitores sumus non carni, vt secundum carnem viuamus, *sed Spiritui.*

13 [15] Nam si secundum carnem viueritis, futurum est vt moriamini: sed si Spiritu actiones corporis morificetis, viuetis.

14 [16] Quotquot enim Spiritu Dei ducuntur, ij sunt filij Dei.

15 [17] Non enim accepistis [p] Spiritum seruitutis rursus ad [q] metum, sed accepistis Spiritum [r] adoptionis, per quem clamamus Abba, *id est* Paten.

16 Qui ipse Spiritus testatur vnà cum Spiritu nostro, nos esse filios Dei.

17 [18] Quod si filij, etiam [t] hæredes: hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi: [19] si modò simul *cum eo* patimur, simul *cum eo* glorificemur.

13 Confirmatio superioris sententiæ: Eodem Spiritu præditi estis, quo & Christus. Idem ergo in vobis atque in Christo tandem efficiet, quando videlicet & vos depositā prorsus omni infirmitate, & superata morte, gloria cœlesti induet. 14 Adhortatio ad carnem vi spiritus regenerationis, indies magis ac magis opprimendam: Quia, inquit debitores estis Deo, tot acceptis ab eo beneficiis. 15 Alia ratio ab vtili, Quia fortiter pugnantes, æterna vita manet. 16 Confirmatio huius rationis, Quia filij sunt Dei qui ipsius Spiritu reguntur: ergo vita æterna eos manet. 17 Obiter explicat duobus istis versiculis, quo iure filiorum Dei appellatio credentibus tribuatur: quoniam inquit, Euangelij gratiam accipiunt, in qua Deus sese non rursus formidabilem, sicut in Legis promulgatione, sed benignum Patrem in Christo præbet, adeò vt cum magna cum fiducia Patrem inuocemus, Spiritu sancto videlicet hanc adoptionem in animis nostris per fidem obsignante. 18 Probatio consequutionis confirmationis, quia qui filius Dei est, cum Christo fruitur Deo. 19 Iam docet Paulus qua via filij Dei ad illam fœlicitatem perueniant per crucem videlicet, sicut & ipse Christus. Simul autem aperit consolationis fontes, ac primùm quidem, quòd Christum ipsum habeamus afflictionū socium: secundò quòd illi quoque simus in æterna illa gloria socij futuri.

18 [20] Nam statuo minimè *esse* paria quæ præsenti tempore perpetimur, futuræ gloriæ in nobis retegendæ.

19 [21] Etenim [u] res creatæ *quasi* exerto capite obseruantes, expectant reuelationem filiorum Dei.

20 Nam [x] vanitati res creatæ subiectæ sunt, [y] non sua sponte, sed [z] propter eum qui subiecit *eas, ijsti vanitati:*

21 [a] Sub spe quòd & ipsæ vindicabūtur ex [b] seruitute interitus in libertatem gloriæ filiorum Dei.

22 Scimus enim omnes res creatas vnà suspirare, & vnà [c] parturire ad hoc vsque *tempus:*

23 [22] Neque verò *illa* solùm, sed & ipsi qui primitias Spiritus habemus, nos ipsi, inquam, [d] apud nosipsos suspiramus, adoptionem expectantes, *id est* ‖ [e] redemptionem corporis nostri.

24 [23] Nam spe seruati sumus. [f] Spes autem si cernatur, nō est spes. quod enim quis cernit, cur speret?

25 Si verò quod non videmus speramus, *nempe* per patientiam expectamus.

26 [24] Itidem autem & Spiritus vnà [g] subleuat infirmitates nostras. quid enim precemur vt oportet, non nouimus. sed ipse Spiritus [h] interpellat pro nobis suspirijs inenarrabilibus.

27 Qui verò scrutatur corda, nouit [i] quis sit sensus Spiritus: quia [k] secundum Deum interpellat pro sanctis.

20 Veniò, quòd hæc gloria quam expectamus, infinitis partibus superet afflictionum miseriam.

21 Quartò, nos certò esse liberandos docet ex ea consusione & horrenda totius mundi deformatione, quæ perpetua esse non possit, sicut ab initio nō extitit. Cæterùm sicut ea initiū habet ex hominis peccato propter quē erat conditus, Deo sic ordināte: ita cum electis tandem instaurabitur. *Luc. 21. 22.*

22 Quintò, si expectat reliquus mūdus instauration em, veluti suspirans, idque non frustrà, nos quoque non pigeat ingemiscere, & longè etiam certiores simus redemptionis nostræ futuræ, quum habeamus Spiritus primitias.

23 Sextò, Cum fide spes necessariò cohæret, quum credamus quæ nondum obtinuimus, & spes in rem præsentem non feratur. Sperandum est igitur, & patienter expectandum quod futurum credimus. 24 Septimò, Non est quòd fatiscamus sub afflictionum pondere quum firmissimum præsidium suppeditent preces; quæ irritæ esse non possunt, quum à Spiritu Dei in nobis habitante proficiscantur.

---

a Corpus, siue illud omne quod adhuc in mortis & peccati fœdere hæret. *b Virtute Spiritus, qua sese primùm in capite nostro exeruit, sed qua in suis membris quotidie etiam exeritur.* *p Spiritus nouus, sanctus ille intelligitur, quem accipere dicimur, quum in animis nostris est efficax.* *q Quem ciebat in animis nostris prædicatione Legis.* *r Qui obsignat in animis nostris adoptionem nostram, ideoque aperuit os nostrum.* *s Bonorum Patris participes, id est, gratis, quia filij adoptati.*

1 Omnibus bene expensis colligo. *u Rerum vniuersitas.* *x Fluxa & caduca conditioni.* *y Non propensione naturali.* *z Vt conditoris imperio obsequantur cui visum est ipsarum vanitate ostendere, quantoparæ esset homini offensus.* *a Meluit mundum perpetuæ maledictioni propter hominis peccatum subijcere, sed spem illi fecit restitutionis.* *b Ad corruptionem cui nunc sunt mancipata, asserentur in fulicem illum statum incorruptionis, qui patefiet quum filij Dei in gloriam euehentur.* *c Significatur non tantum summus dolor, sed etiam finitus qui eum consequitur.* *d Ex intimo corde.* *e Extremam illam instaurationem qua futura est nostra adoptionis consummatio.* *f Metaphora pro eo quod speratur.* *g Tanquam vnus sustinet, ne nos sub onere succumbamus.* *h Nos ad preces instigat, atq; adeò volutis verba & suspiria nobis intus dictat.* *i Qua sollicitus in suis Spiritus affectus profiteatur.* *k Quia sanctos docet precari ex ipsius Dei voluntate.*

24 Octauo. Nec temerè, nec nostro malo affligimur, sed ex Dei prouidẽtia, summo nostro bono: qui sicut nos ab æterno elegit, ita etiam prædestinauit Filij sui cõformationi: ac proinde suo tempore vocatos ac iustificatos, per crucem ad gloriam adducet.

25 Nonò, Nõ est quod metuam? ne quicquid no bis vtile est, nõ largiatur Dominus, quum ne Filio quidem suo pepercerit, vt nos seruaret. *Psal. 43. 23.*

26 Magnificentissima cõclusio totius secundæ partis huius epistolæ, id est, tractationis de iustificatione, Nobis nullos coram Deo merẽdos accusatores, quum Deus ipse nos vt iustos absoluat: dãnationẽ verò nobis multo minus esse formidandam, quum Christi morte & resurrectione, omnipotentia denique ac patrocinio nitamur. Quid igitur in hac vita tanti erit momenti vt nos peterrefaciat; quali à charitate qua Deus nos in Filio diligit excidemus? Nihil profectò, quum illa sit firmissima, tum in sese, tum in nobis certa fide confirmatis.

28 [a] Nouimus autem, ijs qui diligunt Deum, [l] omnia simul conferre ad bonum, ijs *videlicet* qui ex [m] proposito *ipsius* vocati sunt.

29 Nam quos præsciuit, *eosdem* & prædestinauit, *vt* conformes *fiant* imagini Filij sui: vt is sit primogenitus inter multos fratres.

30 Quos verò [n] prædestinauit, eos etiam vocauit: & quos vocauit, eos etiam iustificauit: quos autem iustificauit, eos etiam glorificauit.

31 Quid igitur dicemus ad hæc? si Deus pro nobis, quis contra nos?

32 [25] Is quidem qui proprio Filio nõ pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit eum, qui non etiam cum eo omnia nobis [o] gratificabitur?

33 [26] Quis tentabit crimina aduersus electos Dei? [p] Deus, *is est* qui iustificat.

34 Quis est qui condemnet? Christus, *is est* qui mortuus est, imò verò qui etiam excitatus est: qui etiam est ad dexteram Dei, qui etiam postulat pro nobis.

35 Quis nos separabit à [q] charitate Christi? *num* oppressio, num angustia, num persequutio, num fames, num nuditas, num periculum, num gladius?

36 (‖Sicut scriptum est, Causa tua occidimur totum diem, habiti sumus velut oues destinatæ mactationi.)

37 [r] Imò in his omnibus pluſquam victores sumus, per eum qui dilexit nos.

38 Nam mihi persuasum est, neque mortem, neque vitam, neque Angelos, neque principatus, neque potestates, neque instantia, neque futura,

39 Neque sublimitatem, neque profunditatem, neq; vllam rem aliam creatam posse nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu Domino nostro.

CAP. IX.

1 Iudæi occurrit, 7 ac duplex filiorum Abrahæ genus dicit, 15 cuncta aequa in hoc negotio peragi ex Dei voluntate, 20 instar figuli. 24 30 Tum vocationem Gentium, 31 tum Iudæorum reprobationem, 25 27 Prophetarum testimonijs testatam ostendit.

1 VEritatem [s] dico per Christum, non mentior, (attestante mihi simul conscientia mea per Spiritum sanctum.)

2 Magnam mihi tristitiam esse, & perpetuum cruciatum cordi meo.

3 Optarim enim ego ipse [a] anathema esse *separatum* à Christo, pro fratribus meis, cognatis *inquam* meis [b] secundum carnem:

4 Qui sunt Israelitæ: quorum *est* adoptio, ‖ & [c] gloria, ‖ & [d] fœdera, [e] & Legis constitutio, & [f] cultus, & [g] promissiones:

5 Quorum *sunt* Patres, & *ij* ex quibus Christus quod ad carnem attinet, [h] qui est supra omnes, Deus laudandus in sæcula. Amen.

6 ‖[13] Fieri tamen non potest vt exciderit sermo Dei, non enim omnes qui *sunt* ex *patre* [k] Israël, *sunt* Israël:

7 Neque quia *sunt* semen Abrahæ, *ideo* omnes *sunt* filij: [4] sed ‖ [l] in Isaac vocabitur tibi semen.

8 [5] Hoc est, non qui [k] filij carnis, ij filij Dei: sed qui *sunt* ‖ [l] filij promissionis, censentur in semine.

CAP. IX.

1 Tertia pars huius epistolæ vsque ad duodecimũ caput: in qua Paulus ad fidei causas superiores accedit: ac primùm quidẽ, quoniam de Iudæorũ reiectione multa dicturus erat, insinuatione vtitur, incredibilẽ suam in eos beneuolentiam duplici aut etiã triplici iureiurãdo insigni desiderij sui testificatione declarãs, & omnes eorum prærogatiuas illis cõcedẽs. *Supra, 1. 17. Ephes. 3. 12. Supra, 3. 28. Gen. 21. 12. heb. 11. 18. Galat. 4. 28.*

2 Testimonium Deitatis Christi manifestissimum. 3 Ingreditur tractationem prædestinationis per occupationis speciem, Qui fieri possit vt reiectus sit Israel, quin simul cõstituẽdum sit, irritum esse pactum Dei cum Abrahamo & semine sancitum. Respondet ergo, veritatem constare Dei verbo, etiamsi reiectus sit Israel: quoniam sic generalis est ac communis Israelitici populi electio, vt tamen Deus arcano suo consilio deligat quos visum est. Propositie igitur & status huius tractationis hic est, Gratiam salutis sic vniuersaliter offerri, vt tamen ad solos electos pertineat eius efficacia.

4 Probatio prima, ab exemplo familiæ ipsius Abrahami, in qua solus Isaac est filius habitus, idque ex Dei ordinatione: quanuis & ipse Ismael esset ex Abrahamo ortus, & circuncisus ante ipsum Isaacũ. 5 Generalis applicatio probationis siue exempli superioris.

a Tanta fuit Apostoli erga fratres suos charitas, vt si fieri potuisset, paratus fuisset abdicationem Israelitica gentis redimere. Sur sempiterno exitio, anathematis enim nomen illud hoc loco significat. b Carnis coniunctionem. c Arca fœderis, qua erat præsentia Dei symbolũ. d Tabulæ fœderis, metonymia. e Lex iudicialis. f Lex ceremonialis. g Quæ facta fuerũt Abrahamo & posteris. h Israel priore loco pro Iacobo, altero pro Israelitis sumitur. i Isaac tibi erit versus ac germanus filius, ac proinde tua benedictionis hæres. k Qui nati sunt ex Abrahamo consueto naturæ ordine. l Qui virtute promissionis sunt nati.

l Non tantùm afflictiones, sed quidvis aliud. m Propositum vocat id quod Deus ab æterno pro bona sua voluntate apud se constituit. n Videtur Paulus ita pro præsentibus, Hebræorum more, qui rem futuram per præsentis tempus aliquando explicant, vt nimis frequitas confluet: respicit etiam ad vltimam Dei continuam. o Gratis donabit. p Qui non modò insontes, sed vtiã prorsus nobis in Filio promeruit. q Qua Christus nos prosequitur. r Non modò tantis malis non frangimur, sed etiam pluſquam victores sumus quamuis illorum.

9 [a]Promissionis enim sermo hic est, ‖ Hoc ipso tempore veniam, & erit Saræ filius.

10 [7]Neque *hic* solùm, ‖ sed Rebecca, quum ex vno concepisset, *nempe* ex Isaac patre nostro, *hæc experta est*.

11 Nondum enim natis *pueris*, quum nihil fecissent boni vel mali, [m]vt proposítum Dei quod *est* secundum *ipsius* electionem, *id est* non ex operibus, sed ex vocante, *firmum*[8] maneret.

12 [9]Dictum est ei, ‖ Maior seruiet minori.

13 Sicut scriptum est, ‖ Iacob dilexi, Esau verò odio habui.

14 [10]Quid igitur dicemus? [n]Num iniustitia *est* apud Deum? Absit.

15 [11]Nam Mosi dicit, ‖ [o]Miserebor cuius misertus fuero, & [p]commiserabor quem commiseratus fuero.

16 [12]Nempe igitur *electio* non est eius qui [q]velit, neque eius qui currat, sed miserentis Dei.

17 [13]Dicit enim [r]Scriptura Pharaoni, ‖ Ad hoc ipsum [s]excitauit te [t]vt ostendam in te potestatem meam, & vt annuntietur nomen meum in tota terra.

18 [15]Itaque [u]cuius vult miseretur, quem autem vult indurat.

19 [16]Dices ergo mihi, Quid adhuc succensет? nam voluntati illius quis restitit?

20 [17]Imò verò, ô homo, tu qui es

Gen. 18. 10. Gen. 25. 21. Gen. 25. 23. Malach. 1. 2. Exod. 33. 19.

6 Ratio applicationis, Quoniam vi promissionis natus est Isaac, ac proinde non fuit electus, imò ne extitit quidem nisi ex gratuita Dei voluntate. Ex hoc autem consequitur prædestinationis fontem esse promissionem, non

Exod. 9. 16.

12 Conclusio respõsionis, ergo Deus nõ est iniustus, gratuita bonitate eligens & seruans quos ei videtur, sicut etiam respondit Mosi pro toto populo deprecanti. 13 Iam respondet de reprobis, siue quos

carnem, ex qua promissione manat electio particularis: siue electos nasci, non autem iam natos eligi, Dei quidem prædestinantis respectu. 7 Altera probatio vehementissima ab Esau & Iacobi exemplo, vtroque nato ex eodem Isaaco filio promissionis, eadem matre, eodemque partu non diuersis, sicut Ismael & Isaac: quum tamen Esau reiecto solus Iacob sit electus: idque ante ipsorum ortum, vt neque vlla Iacobi probitas, ipsius eligendi, nec vlla Esau improbitas, ipsius reijciendi causa haberi possit. 8 Non dicit Paulus, Fieret, sed, Factum permaneret. Falluntur ergo qui præscitam fidem, electionis, præscitam infidelitatem, reprobationis causam faciunt. 9 Reiectionem Esau probat, ex eo quòd addictus sit fratri in seruitatem, electionem autem Iacobi, ex eo quòd factus sit fratris, & quidem primogeniti, dominus. Et nequis ad res externas hoc Dei dictum traheret, declarat Apostolus ex Malachia, optimo Mosis interprete, seruitutem Esau, cum Dei odio, dominationem Iacobi, cum Dei amore fuisse coniunctam.

10 Prima obiectio, Si Deus nulla dignitatis vel indignitatis habita ratione diligit vel odit, ergo iniustus est, vt qui indignos possit amare, & dignos odiose. Auersatur Apostolus hanc blasphemiam, & postea sigillatim respondet.

11 Respondet priore loco de electis ad salutem: in quibus eligendis negat Deum iniustum videri posse, etiamsi nondum natos nullius dignitatis respectu elegerit, siue saluti prædestinarit: quoniam videlicet electos non adducit ad finem destinatum nisi interposita misericordia, quæ causa est prædestinationi subordinata. Præsupponit autem misericordia miseriam, & hæc rursus peccatum siue voluntariam corruptionem humani generis corruptio autem creationem cum puritate & integritate. Deinde misericordia suis gradibus præstatur, nimirum vocatione, fide, iustificatione & sanctificatione, vt tandem ad glorificationem perueniatur, sicut docebit Apostolus. Ista autem omnia proposito Dei subordinata omninò efficiunt, vt nullo modo videri possit in diligendis & seruandis suis electis iniustus.

m Dei decretum quod proficiscitur ex ipsius mera voluntate, quo illi visum est vno præterito, alterum eligere. n Humanamoni nullas alias amoris vel odij causas, quæ quæ in personis sunt nouit, vnde emanat hæc distinctio. o Gratia & fauore prosequar, quem fauore prosequar. p Materno velut misericordia amplectar, quem amplectar.

Deus odio habet nondum natos, & nullo indignitatis respectu exitio destinauit. Ac primò verum hoc esse docet prolato testimonio ipsius Dei, de Pharaone, quem in hunc finem excitarit, vt eo indurato & iustè punito, glorificaretur.

14 Secundò profert finem consilij diuini, vt doceat nullam in eo inesse iniustitiam. Est autem summus hic finis, non propriè & simpliciter ipsorum reproborum exitium, sed Dei gloria in eorum iusto supplicio elucens. 15 Conclusio respõsionis integræ ad primam obiectionem. Ergo quum Deus gratis electos quos videlicet voluit, non tamen seruet, nisi gratia iustificatos & sanctificatos, non potest consilium de ipsis seruandis iniustum videri. Nec rursus vlla de iustitia in consilio Dei æterno de ijs quos libuit perdendis, quoniam prius indurat quàm perdat. Tertia igitur responsio ad asserendam Dei iustitiam in æterno reprobandi decreto, posita est in verbo Indurandi: quod tamen subiicit in præcedente verticulo, quod satis nota sit Pharaonis historia. Est autem maximum eius pondus: siquidem induratio quæ misericordiæ opponitur, eadem atque illa præsupponit, nempe voluntariam corruptionem in qua indurantur reprobi: & rursus corruptio integrum creationis statum. Est autem ista quoque induratio spontanea, quia sic indurat Dominus corruptione offensus, vt ipsa eorum voluntate quos indurat ad id iudicium exercendum vtatur. Sequuntur deinde indurationis fructus, nempe incredulitas & peccata, quæ verè sunt germanæ reproborum damnationis causæ. Cur igitur exitio destinat? quia vult. cur indurat? quia corrupti. cur damnat? quia peccatores. Vbi ergo iniustitia? Imò si omnes hoc modo perderet, cui faceret iniuriam? 16 Altera obiectio, sed pro reprobis tantùm, ex priore responsione nascens, Si Deus quos vult destinat exitio, & quod semel decreuit impediri non potest, quo iure damnat qui voluntate ipsius pereunt? 17 Non respondet Apostolus non hanc Dei voluntatem, siue Deum pro suo arbitrio non eligere nec reprobare, quod importunè nonnulli vocant blasphemiam: imò concedit aduersario antecedens vtrunque, hanc nimirum esse Dei voluntatem, & quidem cuius euentus sit necessarius, sed Deum propterea negat iniustum esse malorũ vltorem. Quum enim Deum ita velle & facere constet ex manifestis testimonijs, quæ hæc audacia est, hominem (id est cinerem) Deo respondere, atque adeò in ius vocare? Quòd siquis neget ita expeditum esse nodum, respondeo nullam esse vllis in rebus firmiorem demonstrationem, vt quæ nitatur certissimo isto principio, Dei voluntatem esse iustitiæ regulam.

q Voluntatem vocat cogitationum & conatuum animi, cursum verè bona opera, quorum nemini laudem tribuit, sed soli misericordiæ Dei. r Deus in Scriptura sit alloquitur, Pharaonem, vel Scriptura introducit Deum alloquentem Pharaonem. s Feci vt existeres. t Quem ei libuit animo suo destinare.

qui ex aduerso responsas Deo? ‖ [18] num dicet [a] figmentum fictori. Cur me talem fecisti?

21 ‖ [18] Annon habet potestatem figulus in lutum, vt ex eadem massa faciat [19] aliud quidē vas ad [x] decus, aliud verò [20] ad dedecus?

22 [21] *Quid* si verò volens ostendere iram, & notam facere potentiam suam, pertulit multa lenitate [y] vasa iræ [22] coagmentata ad interitum?

23 Et vt notas faceret [z] diuitias gloriæ suæ erga vasa misericordię, quæ præparauit ad gloriam?

24 [23] Quos etiam vocauit, *nimirum* nos non solùm [a] ex Iudæis, verumetiam ex Gentibus.

25 [24] Vt etiam in Osea dicit, ‖ Vocabo populum qui meus non *erat*, populum meum: & eam quæ dilecta non *erat*, dilectam.

26 Et erit, in loco vbi dictum fuerat eis, ‖ Non populus meus vos, illic vocabuntur filij viuentis Dei.

27 [25] Esaias autē clamat super Israël, ‖ *Etiam* si fuerit numerus filiorum Israël vt arena maris, reliquiæ seruabuntur.

28 [b] Rem enim conficiet & concidet cum iustitia: quoniam rem concisam peraget Dominus in terra.

29 Et sicut prius dixit Esaias, ‖ Nisi Dominus [c] Sabaoth reliquisset nobis [d] semen, facti fuissemus vt Sodoma, & Gomorrhæ similes facti fuissemus.

30 [26] Quid igitur dicemus? Gentes quæ [e] non sectabantur iustitiam, apprehendisse iustitiam, iustitiam autem eam quæ *est* ex fide:

31 [27] Israēlē verò qui sectabatur Legem iustitiæ, ad Legem iustitiæ non peruenisse.

32 Quare? Quia non ex fide, sed velut ex [f] operibus Legis. offenderunt enim ad lapidem offendiculi.

33 Quemadmodū scriptum est, ‖ Ecce, pono in Sion lapidem offendiculi & petram offensionis: & quisquis credit in eum, non pudefiet.

35 [Esa.10.22.] E contrario verò, neq; externa vlla generalis vocatio, neque maiorum dignitas idoneum est electionis testimonium, nisi Deo vocāti fide respōdeamus: quod in Iudæis acc dit sicut prædixerat Dominus.

[Esa.1.9. Thes.1.8.22, esa.8.14, & 28.16, 1.pet.2.6.]

26 Electionis declaratio, est vocatio fide apprehensa, sicut in Gentibus factum est. 27 Vocationis contemptus causa est hominū superbia, vt damnationis culpa non aliunde quàm in ipsis hominibus quærenda sit.

[Esa.45.9. Sap.15.7. iere.18.6, Osea.2.25, 1.pet.2.3.]

18 Amplificatio superioris responsionis, à cōparatis sumpta, ex qua etiam apparet decretum Dei statui à Paulo omnibus causis superius, ita vt non pendeat à secundarum causarum respectu, sed illas potius ordinet.

[Osea.1.10.]

18 Alludēs ad Adami creationem, humanum genus nondum condirum nisi in opificis mente, comparat massæ luti, ex qua Deus posita, prout ab æterno decreuerat, condiderit, & quotidie condat, tum eligendos tum reprobandos. quòd etiam declarat verbum Faciendi. 19 Quum in obiectione facta tantùm sit mentio vasorum ad dedecus, tamen aliorum etiam in hac responsione meminit, quoniam vtrinque eiusdem opificis eandem iustitiam esse contendit, sicut etiam poscit contrariorum ratio. 20 Quum igitur dedecoris nomine, æternæ mortis ignominia notetur, cum Paulo loquuntur qui quosdam dicunt ad iustum exitium à Deo esse conditos, & qui hac formula offenduntur, insciam suam produnt. 21 Secunda responsio est, Deum, præterquam quòd iustè decernit, quod pro suo iure decernit, in exequendis suis decretis ea vti moderatione quæ summam ipsius lenitatem in ipsis etiam reprobis declaret, quum eos diutissimè toleret & multis insignibus beneficijs frui sinat, donec eandem iustis pœnis addicat: idque optimo fine, nempe vt se iniquitatis hostem & vltorem declaret, vt quæ sit ipsius potentia, seueris istis iudicijs patefaciat, vt denique ex contrariorum comparatione, quanta sit misericordiæ suæ in electos amplitudo, reipsa demonstret. 22 Iterum ergo, liceat cum Paulo dicere, quosdam homines à Deo opifice conditos esse ad interitum. 23 Stabilita in vtranque partem doctrina de æterna Dei prædestinatione, iam ad vsum eius descendit, docens eius testimonium non esse petendum ex arcano Dei, sed ex vocatione quæ patefit in Ecclesia, proposito Iudæorum & Gentium exemplo, vt clarior sit doctrina. 24 Vocatio est gratuita sicut & prædestinatio, ac proinde non est quod indigniras nostra vel maiorum nostrorum impediat, quominus iam tandem nos esse electos fi ab eo vocemur, ac proinde oblatam salutē fide amplectamur.

u Hac similitudo mirè quadrat primis illis humani generis creationi. x Ad vsus honestos. y Vasorum nomine intelligunt Hebræi omne instrumenti genus. z Magnitudinem inuenisset. a Non dicit omnes & singulos Iudæos vocatos, sed ex Iudæis & ex Gentibus.

b Dominus cōstituit ad extremam pancitatem populum ingratum redigere. c Exercituū, quo Epitheto summa tribuitur Dei potentia. d Reliquias vel tantillas. e Nulla ergo erant in gentibus opera præparatoria: quād autem Gentes eò peruenerint quod non sectabantur, imputandum est diuinæ misericordiæ: quòd non peruenerint Iudæi eò quod sectabantur, imputandū est illu, qui malè quærebant. f Sub, iustitiā apprehendisse, sectati sunt legē iustitiæ.

CAP. X.

1 Pertractat effusa electionis, 3 quod alij respuant, alij amplectantur, 4 Christum finem Legis, 15 Gentium vocationem à Mose, 20 Iudæorum verò indurationem ab Esaia prædictam recensēt.

CAP. X.

1 Propositurus in Iudæis miræ peruicaciæ exemplum, insinuatione vtitur.

FRatres, [1] propensa quidem voluntas cordis mei & deprecatio ad Deum super Israël, est ad salutem.

2 Testor enim *de* ipsis, eos zelum Dei habere, sed non ex notitia.

2 Primus ad vocationem ingressus, est

3 [2] Nam [a] ignorantes Dei iustitiam, & propriam iustitiam [b] studentes constituere, iustitiæ Dei non fuerunt subiecti.

4 [3] Nam [c] finis Legis *est* Christus, renuntiare, alter, iustitiam à Deo in Euangelio gratis oblatam fide amplecti. 3 Probatio, quia Lex ipsa in Christum respicit, vt in eum credentes seruentur. Itaq; vocatio ad salutem ex Legis operibus, est ficticia & vana, Christus autem ad salutem cuiuis credenti offertur.

a Ignorantia iuris non excusat coram Deo præsertim domesticos. b Ignorantiæ coniuncta arrogantia. c Finis Legis est illos iustificare qui illam obseruant: quum autem carnis nostræ vitio Legem non obseruemus, hunc finem non consequimur: At huic morbo medetur Christus, qui pro nobis Legem implenit.

ad iustitiam [d] cuiuis credenti.

5 [4] Moses enim describit iustitiam quæ est ex Lege, *his verbis*, ‖ Quòd qui præstiterit ea, viuet per illa.

6 At quæ ex fide est iustitia, ita dicit, ‖ [e] Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendet in cœlum? hoc est Christum ex alto deducere:

7 Aut, Quis descendet in abyssum? hoc est Christum ex mortuis reducere.

8 [5] Sed quid dicit? ‖ Prope te [f] verbum est in ore tuo & in corde tuo. Hoc est verbum illud fidei quod prædicamus.

9 [6] *Nempe* quòd si [g] confessus fueris ore tuo Dominum Iesum, & credideris in corde tuo quòd [h] Deus eum excitauit à mortuis, seruaberis.

10 Corde enim [i] creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem.

11 [7] Dicit enim Scriptura, ‖ Quisquis [k] credit in eum, non pudefiet.

12 Non enim est distinctio vel Iudæi vel Græci: nam idem Dominus omnium, est diues in quosuis à quibus inuocatur.

13 ‖ [8] Quisquis enim inuocauerit nomen Domini, seruabitur.

14 Quomodo igitur inuocabunt eum in quem non crediderint? [9] quomodo autem credent *ei* de quo non audierint? quomodo autem audient absque prædicante?

15 Quomodo autem prædicabũt nisi missi fuerint? sicut scriptum est, ‖ Quàm speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona!

16 [10] Sed non [l] omnes auscultarunt Euangelio. Esaias enim dicit, ‖ Domine, quis credidit sermoni nostro?

17 [11] Ergo fides ex auditu est: auditus autem [m] per verbum Dei.

18 [12] Sed (inquam *ego*) ánnon audierint? ‖ Imò verò in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terrarum, verba eorum.

19 [13] Sed (inquam *ego*) nunquid Israël non cognouit *Deum*? Primus Moses dicit, ‖ Ego ad æmulationem prouocabo vos [n] per gentem quæ non est gens: per gentem intelligentiæ expertem, ad iram vos prouocabo.

20 Esaias autem [o] vtitur audacia, dicitque, ‖ Inuentus sum ab ijs qui me non quærebant, conspicuus factus sum ijs qui de me non interrogabant.

21 Aduersus Israelem autem dicit, ‖ Toto die expandi manus meas ad populum rebellem & contradicentem.

Leuit.18.5, Esech.20.11, Galat.3.12. Deut.30.12, Deut.30.14, Esa.28.16. Ioel.2.32. Esa.52.7, nahum.1.15.

4 Legem in Christum respicere, illud manifestè probat, quod conditionem proponit quæ à solo Christo præstita est, vt ea per fidem nobis imputata, pacificetur conscientia, nec iã quærat quis poterit in cœlum ascẽdere, vel nos ex inferis euocare, quũ vtrunque à Christo præstitum doceat Euangelium, idque in eorum gratiam qui vera fide eum vocantem amplectentur.

5 Vocatio fit per verbum prædicatum. 6 Ea demùm est vera fides quæ non tantum in cerebro, sed etiam in corde residet, quam externa etiam vita testamur, quæque in Christum fertur vt vnicum seruatorem, qualem se in verbo præfecit. 7 Alteram partẽ nunc probat quam profuerat vers. 4. Christum videlicet quoscunq; libuit nullo discrimine vocare: quod duplici testimonio confirmat. 8 Vera inuocatio est veræ fidei testimonium: vera autem fides veræ vocationis: vera autem vocatio veræ electionis. 9 Fides ea vera est quæ Deũ quærit in verbo, & quidem prædicato, prout in Ecclesia constituit Dominus.

Esa.53.1, Iohan.12.38.

10 Vbi fides est, ibi est & verbum: at non contra, vbi verbum, ibi & fides: quòd multi repudient sermonem.

Psal.19.5. Deut.32.21.

11 Conclusio superioris gradationis, ex fide oportere ad vocationẽ in ascẽdere sicut ex vocatione ad electionis testimonium peruenitur.

Esa.65.1.

Esa.62.2.

12 Obiectio, Si vocatio electionis testimonium est, annon vocati sunt Iudæi? Quidni (inquit Apostolus) hoc fatear, quum nulla sit gens vocationis expers? nedũ vt Iudæos vocatos fuisse negẽ. 13 Pergit quærere Iudæorum defensor, Annon etiam Deum vocantem cognouerunt Iudæi? Esaias (inquit Apostolus) hoc negat: & simul quod neglexerunt Iudæi, ad Gentes translatum fuisse testatur. Sic autem docet Apostolus, externam illam vocationem vniuersalem, cuius præco est ipsum mundi opificium, non sufficere ad Dei notitiam: particularem autem ex Dei verbo per se inefficacem esse, sed fide quidem apprehendi, ex Dei dono, incredulitate autem inutilem reddi, idque sola hominum culpa, qui non possint ignorantiam prætexere.

d Non tantùm Iudæi, sed & Gentibus. e Ne apud te cogitaris, vt faciunt qui perplexo sunt animo. f Per verbum intellexit Moses Legem, quam Dominus voce sua promulgauit: Paulus autẽ ad prædicationem Euangelij, qua fuit Legis perfectio accommodat. g Si planè sincerè atque apertè professus fueris, te vnum Iesum dilexisse Dominum, & seruatorem. h Pater, qui dicitur excitasse Filium à mortuis, non vt excludatur Filij dignitas, sed vt Patris consilium de nobis redimendis in Filij resurrectione spectetur, i Fidei tribuitur iustitia, atque adeò quum oris confessio sit fidei effectum, confessio autem via sit qua ad salutem peruenitur, consequitur fidei salutem quoque tribui. k Credere in Deum est assentiri Dei promissioni de salute per Christum, idq; non tantum in genere, sed quũ ad nos illas promissiones pertinere scimus, vnde nascitur confidentia.

l Hoc dicit propter Iudæos. m Ex Dei mandato. n Vocat gentem non gentem omnes profanos populos, sicut viuere non dicuntur sed mori, qui æterno supplicio sunt addicti. o Impunide loquitur.

CAP. XI.

1 Ne Iudæorum reiectio ad oculi aspectum limitẽtur, 4 deceptum olim Eliam fuisse ait, 16 & quum radicem sanctam habeant, 21 plures quoque ex ijs fore sanctos. 18 24 Gentes verò admonet humilitatis. 33 & exclamat profunda Dei esse iudicia.

CAP. XI.

1 NVm [1] igitur (inquam *ego*) abiecit Deus populum suum? Absit. [2] nam & ego Israëlita sum, ex semine Abrahæ, tribus Beniamin.

1 Iam ostendit Apostolus quomodo sit aliis applicanda hæc doctrina, permanens in proposita hypothesi. Itaque docet Iudæorum singulos non esse reiectos, ac proinde non temerè de singularibus personis pronuntiandum esse, sint nécne ex electorum numero. 2 Prima probatio, Sum Iudæus, & tamen electus. De nostra ipsorum igitur electione statuere certò possumus, ac debemus, vt prius dictum est de aliena verò non ita certò, sed nostra efficere debet vt de alijs bene speremus.

3 Secunda probatio, Quia Deus sibi cōstat in suo fœdere, etiamsi sint homines perfidi: Sic ergo quū dixerit Dominus se fore Deum suorum in mille generationes, cauendum ne ob aliquorum perfidiam, totam soboIem reiectā putemus, sed potius ob Dei fœdus de singulis Ecclesiæ membris bene speremus.

Esa.29.10, & 6.9. matth.13.14, iohan.12.40, act.28.26. Psal.69.12.

4 Tertia probatio à responso quod datum est Eliæ, tunc quoq; quum nullus electus palàm in mundo appareret, Deum tamē suos electos, & quidem non paucos, nosse. Hinc autem etiam illud efficitur, non temerè de quoquam vt reprobo pronunciandum, quum eò etiam interdum redigatur Ecclesia, vt velut extincta oculatissimis etiam pastoribus videatur. 5 Etiamsi non omnes electi sint, ramen qui electi sunt, gratis se electos esse meminerint: qui verò gratiam pertinaciter repudiant, sibijpsis hoc imputent. 6 Non tamen accidit hæc induratio nisi interueniente iusto Dei decreto ac iudicio, sed absque culpa, quum ingratos sic puniat omni sensu eius adēpto, & duplicatis eorum tenebris vt oblata Dei beneficia cedant iusto eorum exitio.

2 [a] Non abiecit Deus populum suum [quem] [a] præcognouit. [4] An nescitis de Elia quid dicat Scriptura? quomodo colloquatur *cum* Deo, dicens aduersus Israëlem,

3 ‖ Domine, Prophetas tuos occiderunt: & altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus, & quærūt animam meam.

4 Sed quid dicit ei diuinum responsum? ‖ Feci [b] vt remanserint mihi septē millia virorum qui non flexerunt genu *imagini* [c] Baal.

5 *Ita* igitur & hoc tempore reseruatio [d] secundum electionem gratuitam facta est.

6 [5] Quòd si per gratiam, [e] non iam ex operibus: alioquin gratia iam non est gratia. Sin ex operibus, iam non est gratia: alioquin opus iam non est opus.

7 Quid igitur? Quod requirit Israël, hoc non est assequutus: sed electi assequuti sunt, reliqui verò [f] occalluerunt,

8 (*[6] Sicut scriptum est,* ‖ Dedit eis Deus Spiritum [g] soporis: [h] oculos vt nō videant, & aures vt non audiant) vsque ad hodiernum diem.

9 Et Dauid dicit, ‖ [i] Fiat ipsis mensa eorum pro laqueo, & tendicula, & offendiculo, & talione.

10 Obtenebrentur oculi eorum, vt non cernant & tergum ipsorum semper incurua.

11 [7] *Num* igitur, inquam *ego*, ideò impegerunt vt concíderent? Absit. sed per eorum ruinam salus *obtigit* Gentibus, vt eos ad æmulationem prouocaret.

12 Quòd si eorum ruina est [k] opulentia mundi, & diminutio eorum opulentia Gentium: quanto magis [l] plenitudo ipsorum?

13 [8] Nam (quod vobis dico Gentibus, quatenus ego quidem sum Apostolus Gentium) ministerium meum [m] illustro:

14 *Vt experiar* siquo modo ad æmulationem prouocem consanguineos meos, & seruem aliquos ex ipsis.

15 Nam si abiectio eorum, est reconciliatio mundi, quæ *erit* assumptio, [n] nisi vita ex mortuis?

16 [9] Quòd si [o] primitiæ sanctæ, *sancta* etiam massa: &, si [p] radix sancta *est*, etiam rami.

17 ‖ [10] Quòd si nonnulli rami defracti sunt, tu verò quum esses oleaster, insitus es [q] pro ipsis, & [r] particeps radicis ac pinguedinis oleæ factus es.

18 [r] *Ne* gloriare aduersus ramos. quòd si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te.

Ierem 11.8.

7 Istam gētis Iudæorū reiectionem Dominus subordinauit, vt occasionem Vocationi Gentium præberet: & hanc rursus vocationem Gentium conueteret in occasionem restitutionis Iudæorum, vt videlicet accensi Gentium æmulatione, tandē & ipsi Euangelium amplectantur. Hinc autem discendum est non minus subsistere Dei gloriæ seueritatem ipsius quàm misericordiam, atque adeò, per ipsam seueritatem Deum sibi ad misericordiam aditum inuenire: vt temerè non debeamus de quoquam desperare, nec alijs insultare, sed eos potius ad sanctam æmulationem prouocare, vt Deus in illis quoque glorificetur. 8 Testatur se suo exemplo cæteris hac in re præire. 9 Iudæorum gens in genere ipso & eius radice, id est, Abrahamo, consideratā, sancta est, etiam si plerique eius rami sint exesi. Itaque in iudicandis fratribus, non hærendum in eorum indignitate, vt semel eos omnes abdicatos esse censeamus: sed considerandæ fœderis radix, & retrò potius ad eorum maiores fideles progrediendum, vt in illorum posteris aliquibus (quod & ipsi in nobis experimur) benedictionem fœderis sciamus residere. 10 Nulla causa est cur Gentes misericordiam consequutæ Iudæis gratiæ contemptoribus insultent, quum ipsis Iudæorū maioribus sint insitæ. Videant potius ne quod in Iudæis meritò condemnauit Dominus, in ipsis quoque inueniatur. Est autem hinc quoque generalis doctrina elicienda, nobis esse studendum Dei gloriæ etiam proximorum respectu, nedum vt de eo quod alijs singulari quadam gratia prælati simus, gloriemur.

a Quem ab æterno electum amplexus est. b Loquitur de reliquijs ab æterno electis, non autem in futuro eligendis: non enim electi sunt, qui idololatræ non fuissent, sed ideò idololatræ non fuerūt, quia electi erant. c Baal patronum significat, vt eum in cuius aliquis est potestate, quo nomine afficiunt idololatræ hodie sua idola quæ vocant patronos suos & nostras dominas. d Ad verb. secundum electionem gratiæ, non quæ homines gratiam elegerunt, sed qua Deus ex gratia elegit. e Hoc versiculo corruit Iustitiariorum omnis de omni genere operum doctrina, qua docent opera causſam esse iustitiæ, aut causſæ partem. f Vide Mar.3.5. g Altissimum vtcunque, quod omnem sensum adimat. h Oculos ad non videndum, id est, ad videndum ineptos. i Sicut infœlices aues eo ipso illiciuntur ad mortem, vnde vitam petant, sic Iudæis in mortem cedavit illud vnum ex quo vitam captabant, nimirum lex Dei, cuius præpostero zelo Euangelium repudiabant.

19 Dicas

19 Dices igitur, Defracti sunt rami vt ego insererer.

20 Rectè: per infidelitatem defracti sunt, tu verò per fidem stas. ne effertor animo, [t] sed time.

21 Nam si Deus [u] naturalibus ramis non pepercit, *vide* ne tibi quoque non parcat.

22 [11] Vide igitur [x] benignitatem ac seueritatem Dei: in eos quidem qui ceciderunt, seueritatem: in te verò benignitatem, si permanseris [y] in benignitate: alioquin & tu excideris.

23 [12] Sed & illi, si non permanserint in infidelitate, inserentur: potest enim Deus rursum eos inserere.

24 Etenim si tu ex [z] naturali exectus es oleastro, & præter naturam insitus es in [a] veram oleam: quanto magis ij qui naturales sunt, inserentur propriæ oleæ?

25 [13] Velim enim vos non ignorare, fratres, mysterium hoc, (vt ne sitis [b] apud vosmetipsos arrogantes) obdurationem *istam quæ* est ex parte, Israëli euenisse [c] tantisper dum plenitudo Gentium [d] introierit.

26 Et ita totus Israel seruabitur: ‖ sicut scriptum est, Veniet ex Sion ille Liberator, & auertet impietates à Iacob.

27 Et hoc illis à me fœdus, ‖ Quum abstulero peccata ipsorum.

28 [13] Itaque [e] quod ad Euangelium *attinet*, *sunt* inimici propter vos: [f] quod ad electionem autem, diliguntur propter Patres.

29 [14] Nam dona & vocatio Dei eiusmodi sunt vt eorum ipsum pœnitere non possit.

30 [15] Sicut enim & vos quondam non paruistis Deo, nunc autem estis misericordiam consequuti per istorum contumaciam:

31 Sic & isti nunc non paruerunt vt per vestram misericordiam & ipsi misericordiam consequantur.

32 Conclusit enim Deus [g] omnes in contumacia, vt omnium misereatur.

33 [16] O profundas diuitias tum sapientiæ tum cognitionis Dei quàm inscrutabilia sunt [h] eius iudicia, & eius [i] viæ imperuestigabiles!

34 ‖ [17] Quis enim cognouit mentem Domini? aut quis ei fuit à consilio?

35 Aut quis [k] prior dedit ei, & reddetur ei?

36 Nam ex eo, & per eum, & [l] in ipsum *sunt* omnia. Ipsi *sit* gloria in sęcula, Amen.

11 Quum res ipsa ostendat hæreditariam non esse electionem (quanuis quominus perpetua sit Dei benedictio, culpa sit in hominibus non in Deo) videndum etiam atque etiam ne quod in alijs culpamus, in nobis inueniatur. Nam firma quidem est electio, sed verè electi & insiti, non superbiunt in se, vel cum aliorum contemptu: sed cum Dei reuerentia & amore proximi, ad metam sibi propositam currunt. *Esa 50.10. Esa.17.9.*

12 Multi ad tempus tunc excisi, id est, extra radicem, qui suo tempore inseruntur: multi quoque aliquatenus & in speciem insiti, qui tamen sua culpa postea excidantur, & penitus abijciuntur: quod præsertim in nationibus ac populis considerandum est, vt in Gentibus & Iudæis. 13 Iudæorum excæcatio nec ita est vniuersalis, vt nullos in ea gente electos habeat Dominus, nec perpetua est futura, siquidem tempus erit quo & ipsi (sicut prædixerunt Prophetæ) efficaciter amplectantur, quod tunc adeò pertinaciter, magna ex parte, repudiant.

13 Iterum, vt Iudæos & Gentes in vnum veluti corpus in Christo coniungat, ac præsertim doceat quod sit Gentium in Iudæos officium, inculcat non penitus & sine certa spe abiectam esse Iudæorum gentem.

14 Probatio, quia fœdus de vita æterna cum illa gente sanctum, non potest esse irritum. *Esa 40.19, ieb.41.2, 1.cor.1.16.*

15 Altera probatio, Quia quamuis indurati meritò puniantur, tamen non propriè eius gentis odio accidit ista Iudæorum peruicacia, sed vt veluti locus introducendis in Ecclesiam Gentibus pateret, & Iudæi postea misericordiæ Gentibus factæ æmulatione accensi, fierent & ipsi eiusdem beneficij participes, ac ita constaret & Gentes & Iudæos sola Dei gratia seruari: quod non ita esset manifestum, si vel omnes simul in Ecclesiam introduxisset Deus, vel Iudæorum Gentem absque ista velut interruptione seruasset. 16 Exclamat Apostolus, ista verè admirabili Dei sapientia perculsus, quam etiam docet esse religiosè adorandam, non autem curiosè & profanè scrutandam vltra reuelationis metas.

17 Sacrilegam hominum audaciam triplici freno coercet: primùm quòd Deus sit sapientissimus, ac proinde absurdissimum sit ac planè impium, ex nostra stultitia eum metiri. Deinde quod nulli sit debitor, ac proinde nemo de iniuria sibi facta quæri possit. Tertiò, quòd eius gloriæ causa omnia sint condita, ideoque omnia sint ad gloriam eius à nobis referenda, nedum vt cum eo fas sit nobis contendere.

t Modestè ac solicitè Deum reuerere. u Naturales vocat, non quibus à natura ingesse vlla sanctitas, sed qui ex ijs erant nati, quos Dominus gratuito fœdere à reliquis Gentibus sibi segregarat. x Facilium ac leuem animum. y In ea conditione, ad quam benignitas Dei te euexit: notandum autem hic non agi de electione singulorum, qua firma semper est, sed gentis vniuersæ.

z Naturam intellige, non qualis creata fuit, sed vt est in Adamo corrupta, & ab eo in posteros derivata. a In Iudæorum gentem, quam mera gratia Deus sanctificarat: loquitur autem de tota gente, non de singulis. b Ne mihi insolescatis.

c Donec, reseruatur enim ad tempus. d In Ecclesiam.

e Quatenus Euangelium non admittunt.

f Quatenus Deus respicit non quid meruantur, sed quid Deus Abrahamo promiserit. g Tum Iudæos, tum Gentes.

h Ratio quam tenet in rebus vniuersis & singulis administrandis. i Consiliorum & factorum ipsius rationes. k Enervatur hoc dicto præsumptio operum doctrina, & omnis meriti.

l Sub. Deum, ad cuius gloriam omnia referuntur, nec tantùm res creatæ, sed in primis nouæ ipsius opera quæ in electis suis edit.

CAP. XII.

1 Parænetica tractat. 2 ad cultum Dei gratum: 9 ad dilectionem non simulatam, 14 20 etiam inimicorum.

CAP XII.

1 [12] PRecor igitur vos, fratres, per

1 Quarta pars epistolæ, quæ absolutis Christianæ doctrinæ capitibus, versatur in vitæ Christianæ præceptis explicandis. Primo autem loco generalia & fundamentalia præcepta tradit, quorum hoc est præcipuum vt vnusquisque sese totum spirituali Dei cultui consecret, ac veluti sacrificet, gratia Dei fretus.

a Hac præfatione indicat finem vltimum humanarum actionum esse Dei gloriam.

Ephes.5.17. 1.thess.4.1.

2 Secundū præceptum est, ne pro vitæ regula, reliquorum hominum opiniones aut mores sumamus, sed huic sęculo penitus renuntiantes, Dei nostri voluntatem, sicut est nobis in verbo ipsius patefacta, nobis pro scopo proponamus.

2.Cor.12.11, ephes.4.7. 1.Pet.4.10.

3 Tertio loco, monet etiam atque etiam, vt quisque & intra suæ vocationis limites permaneat, & pro gratiæ suæ modulo sapiat.

miserationes Dei, vt [b] sistatis [c] corpora vestra [d] hostiam viuam, sanctam, acceptam Deo, [e] rationalem illum cultum vestrum:

2 [a] Et ne configuremini sæculo isti, sed transformemini per renouationem [f] mentis vestræ, ad hoc ‖ vt probetis quæ sit voluntas Dei, bona illa, accepta, ac perfecta.

3 [a] Enimuerò per gratiam quæ mihi data est, [g] edico cuiuis versanti inter vos, [h] ne sapiat suprà quàm oportet sapere: sed sapiat [i] ad sobrietatem, ‖ prout cuique Deus partitus est mensuram [k] fidei:

4 [a] Quemadmodum enim in vno corpore membra multa habemus, membra verò omnia eandem non habent actionem:

5 Ita multi vnum corpus sumus in Christo, singulatim autem, alij aliorum membra.

6 ‖ [s] Habentes autem diuersa dona pro gratia quæ nobis data est, siue prophetiam, *prophetemus* pro [l] proportione fidei.

7 Siue ministerium, *versemur* in ministrando: tum [m] is qui docet, in docēdo:

8 Tum [n] qui exhortatur, in exhortatione, ‖ [o] qui distribuit, cum simplicitate: [p] qui præest, cum diligentia: [q] qui miseretur, cum hilaritate.

Mat.6.3, 2.cor.9.7. Amos.5.15. Ephes.4.2, 1.pet.2.17. 1.Pet.5.8.

9 [6] Dilectio *esto* minimè simulata. *Estote* ‖ abhorrentes à malo, agglutinati bono.

10 ‖ Fraterna charitate alij ad alios amandos propensi. Honore alij alijs præeuntes.

11 ‖ Studio minimè pigri. Spiritu feruentes. [r] Domino seruientes.

12 [7] Spe gaudentes. In afflictione tolerantes. ‖ In oratione perdurantes.

13 ‖ [t] Vsibus sanctorum [v] communicantes, hospitalitatem sectantes.

14 ‖ [u] Benedicite ijs qui vos insectantur: benedicite, *inquam*, & ne imprecamini.

15 Gaudete cum gaudentibus, & flete cum flentibus.

16 Eodem animo inter vos mutuò affecti. ‖ Non elatè *de vobis ipsis* sentientes, sed [x] humilibus obsecundantes. Ne [y] estote prudentes apud vosmetipsos.

17 ‖ Nemini malum pro malo vicissim reddentes. Procurantes honesta coram omnibus hominibus.

18 ‖ Si fieri potest, quantum in vobis est, cum omnibus hominibus in pace viuentes:

19 ‖ Non vosmetipsos vlciscentes, dilecti: sed date locum iræ. scriptum est enim: ‖ Mihi est vltio: ego rependam, dicit Dominus.

20 ‖ Itaque si esurit inimicus tuus, ciba eum: si sitit, da ei potum. hoc enim si feceris, [z] carbones ignis coaceruabis in caput eius.

21 Ne vincitor ab eo quod malum est, sed vince bonitate malitiam.

Mat.5.44. Prou.25.7, esa.5.21. Prou.20.22, mat.5.39, 2.cor.8.21, 1.pet.3.9. Heb.12.14. Eccle.3.8, mat.5.39. Deut.32.35, heb.10.30. Prou.25.22.

7 Commemorat alias virtutes varias cum suis effectis coniunctas, nempe spem, æquanimitatē, patientiam, iugem inuocationem, liberalitatem in sanctos, hospitalitatem, moderationem animi in iuuandis etiam inimicis, sympathiam tum in prosperis tum in aduersis rebus, modestiam, honestatis & concordiæ, quoad eius fieri potest cum quibuslibet colendæ, ardentissimum studium, quòd nullis etiam cuiuslibet iniurijs extingui possit.

6 Iam ad sēcundæ Tabulæ officia accedens, ex charitate vt lut omnium eorum fonte illa deriuat. Charitatem autē Christianam definit sinceritate, malarum rerū odio, bonarum autem studio, coū; propenso, & colendi proximi auido, cuius denique vltimus finis sit Dei gloria.

Luc.18.1, 1.cor.16.1. Heb.13.2,

b Olim hostia sistebatur ad altare, hodie altare est vbique. c Vosipsos, Synecdoche, olim aliena, nunc nostra offerenda. d Olim mortuam, nunc hostias Spiritu vita praditas. e Spiritualem. f Nullus itaque locus huic rationi, quam Reginam tanquam in arce locat Philosophia, nec libero hominis arbitrio, quale fingunt Sophistæ, si mens ipsa renouanda est, Vide Ephes. 1. 18. & 2. 3 & 4. 17. & Colos. 1. 21. g Præcipio. h Ne sibi immodice placeat, vti solent qui sibi videntur plus sapere, quàm reuera sapiant. i Sobrietas erit, si non nobis arrogamus quod non habemus, & si non de eo quod accepimus, gloriemur. k Fidem appellat cognitionem Dei in Christo, cum donis quæ manant in fideles per Spiritum sanctum. l Vt quisque tenuat reuelationis suæ modum. m Qui Scripturæ interpretationi tantùm vacat. n Qui alibi Pastor dicitur.

CAP.

CAP. XIII.

1 Vult vt subdamur Magistratibus: 8 proximos diligamus: 12 vtamur iustè: 14 & Christum induamus.

CAP. XIII. *Sapien. 6. 1, tit. 3. 1. pet. 2. 13.*

1 OMnis ‖ [1] [2] anima [2] potestatibus supereminentibus subiecta esto. [3] non enim est potestas nisi à Deo: & quę sunt potestates, sunt à Deo [b] ordinatæ.

2 Itaque quisquis *se* opponit potestati, Dei ordinationi resistit: qui autem resistunt, ipsi sibi condemnationem auferent.

3 [4] Nam magistratus non sunt terrori bonis operibus, sed malis. [5] Vis autem non metuere potestatem? quod bonum est facito, & laudem ab ipsa obtinebis.

4 Dei enim minister est tuo bono. [6] Quòd si feceris quod malum est, metue: non enim temerè gladium gestat. nam Dei minister est, [c] vltor ad iram ei qui quod malum est fecerit.

5 [7] Quapropter necesse est subijci, nõ solùm propter iram, [d] sed etiam propter conscientiam.

6 [8] Propter hoc enim etiam tributa soluitis: siquidé ministri Dei sunt in hoc ipsum incumbentes.

7 ‖ Reddite igitur omnibus quod debetis, cui tributum *debetur*, tributum: cui vectigal, vectigal: cui [e] timorem, timorem: cui [f] honorem, honorem.

8 [9] Nemini quicquam debete, nisi *hoc* vt alij alios diligatis. [10] nam qui diligit alterum, [g] Legem impleuit.

9 Siquidem illud, ‖ Non mœchaberis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimonium dices, Non concupisces, & siquod aliud *est* mandatum, in hoc sermone [h] summatim comprehenditur, nempe ‖ Diliges proximum tuum sicut teipsum.

10 Charitas proximum non afficit malo. Itaque ‖ expletio Legis, est charitas.

11 [11] Idque, perspecta opportunitate, quòd *videlicet* tempestiuum iam *sit* nos à somno expergisci. Nunc enim propius nos est salus quàm quum credidimus.

12 Nox processit, [i] dies autem propinquat. Abijciamus igitur [k] opera tenebrarum, & induamur habitu qui luci conueniat.

13 Vt interdiu, compositè ambulemus: ‖ non *in* comessationibus & ebrietatibus, non cubilibus ac proteruijs, non lite & inuidia:

14 ‖ Sed [l] induimini Domino Iesu Christo, & carnis curam ne habete, ad *explendas* cupiditates.

Exod. 20. 14, deut. 5. 18, Leuit. 19. 18, matth. 22. 39, mar. 12. 31, galat. 5. 14, iac. 2. 8. 1. Tim. 1. 5.

11 Amplificatio à circũstantia temporis, quod & ipsum nos per se officij admoneat, quum tenebris ignorãtiæ & prauarum cupiditatum, diuinæ veritatis cognitione depulsis, superfit vt vitã ad certam illã omnis iustitiæ & honestatis normam, virtute Spiritus Christi freti, exigamus. *Luc. 21. 14. Galat. 5. 16, 1. pet. 2. 11.*

1 Iam sese ostendit quid subiecti debeant suis magistratibus, obediẽtiam videlicet: à qua declarat neminem esse liberum, & ita quidem vt nõ tãtum ipsi summo magistratui, sed etiã infimis quibusuis magistratus potestate fungentibus debeatur.

2 Argumentum ab ipsa rei natura. Quorsum enim in superiore gradu sunt collocati, nisi vt inferiores eis subijciãtur?

3 Aliud maximi ponderis argumentum, Quoniam huius ordinis author est Deus, vt qui sunt rebelles, sciant sese cum Deo ipso bellum gerere: vnde fieri non potest quin maximas calamitates sibi accersant. 4 Tertium argumentum ab vtilissimo fine, Quòd hac ratione Deus bonos conseruet, malos coerceat: qua sententia ipsi quoque magistratus admonentur quid subiectis debeant. 5 Optima ratio ferendi iugi istius non modò sine molestia, sed etiam maximo cum fructu. 6 Deus gladio etiam vltore magistratum armauit. 7 Conclusio, Parendum esse magistratui, non modò pœnæ metu, sed multò magis quia etiamsi magistratus in conscientiam ius non habet, tamen quum Dei sit minister, bona conscientia ei resisti non potest. 8 Enumerat præcipua in quibus posita est subiectorum obedientia. 9 Ostendit quomodo futurum sit vt quam paucissima iudicia exerceantur, nempe si vitam ita instituamus, vt nemo quicquam meritò possit à nobis flagitare, præter id vnum quod ex charitatis lege alij alijs perpetua quadam obligatione debemus. 10 Commendat charitatem vt Legis epitomen.

a Etiamsi Apostolus, etiamsi Euangelista, etiamsi Propheta. Chrysostom. Papa itaque tyrannus in omnia regna euertitur. b Distributa, alia enim sunt maiorum, alia minorum. c Per quem Deus vlciscitur malos. d Vsque ad aras: nam iniqua præcipienti, respondendum est illud Petri, Præstat Deo obedire quàm hominibus. e Obedientiam, tamẽ, ex animo proficiscentem. f Reuerentiam, quam magistratui habere par est.

CAP. XIIII.

1 Commendat eos qui fide sunt infirma, 15 ne vitio nostro scandalo tentur. 19 Et illis è diuerso imperat vt non teneris firmiores iudicent: 19 vt intra ædificationis 20 & charitatis terminos, 22 Christiana libertas consistat.

CAP. XIIII.

1 EVm [1] verò qui fide est infirmus, [2] assumite, non *tamen* [b] ad certamina disputationum.

1 Iam tractat quomodo in rebus medijs nos gerere deceat cum fratribus, nõ malitia, nec damnãda superstitione, sed beneficij Christi ignorantia, in earum rerum vsu peccantibus. Docet autem, eos leniter & patienter eruidendos, & ita quidem vt eorum ignorantiæ in eiusmodi quidem rebus accommodare nos oporteat, ex charitatis lege. 2 Proponit pro exemplo, discrimen ciborum, quod nonnulli vt in lege præscriptum (quam abrogatam esse nesciebant) penitùs obseruandum putabant, quum è contrario qui in Euangelij cognitione profecerant, abolitam esse istam Legis pædagogiam rectè censerent.

2 [2] Alius quidem [c] credit vescendum esse cum fratribus, nõ malitia, nec damnãda superstitione, sed beneficij Christi ignorantia, in earum rerum vsu peccantibus.

a Ne media & indifferentia rei causa desugiatis eius consortium, sed eum adiungite vobis. b Vt variis & incertis disputationibus discedat incertior quàm venerit, aut perturbata conscientia resilat. c Non ex fide.

dum esse quibusuis: alius autem *fide* infirmus edit olera.

Act. 4. 12.

3 In huiusmodi facto, inquit Apostolus, neq; qui libertatem suam norit, fratrem ignorantem arroganter despiciant, neque indocti morosè condemnent quod nō intelligunt.

3 [3] Qui edit, non edentem ne pro nihilo habeto: & qui non edit, edentem ne condemnato. [4] Deus enim eum assumpsit.

4 Prima ratio, quia quū & qui edit & qui non edit, sit nihilominus Christi membruni, nec contemni qui non edit, nec condemnari qui edit, meritò potest. Explicatur autem antecedens versu sexto.

4 ‖ [5] Tu quis es qui condemnas alienum famulum? proprio domino stat aut cadit. stabilietur autē: potest enim Deus eum stabilire.

5 Alia ratio à superiore dependens, cur rudes à peritioribus non debeant, vt extra ipsem salutis positi, damnari. Quia, inquit Apostolus, qui hodie rudis est cras potest pleniore cognitione donari, vt & ipse firmus consistat. Itaque Dei est non hominis sententiam illam damnatoriam ferre.

5 [6] Alius quidem æstimat diem præ die, alius autem *peræquè* æstimat quemuis diem. [7 d] Vnusquisque in animo suo plenè certus esto.

6 Aliud exemplum legalis discriminis dierum.

6 [8] Qui [e] curat diem, [f] Domino curat: & qui non curat diem, Domino non curat. [8] Qui edit, Domino edit. [9] gratias enim agit Deo. & [h] qui non edit, Domino non edit, & gratias agit Deo.

7 Opponit isti contemptui & præcipitibus iudicijs assiduum proficiendi studium, vt firmis de sua libertate bene constet, quænam sit videlicet, & cuiusmodi vsus & vicissim infirmi quotidie proficiant: ne vel illi abutantur Dei dono, vel isti in sua infirmitate sibi placeant.

8 Ratio petita ab ipsa rerum mediarum natura, quas bona conscientia & facere possit aliquis, & aliquis rursus non facere. Quum enim & dierum & ciborum discrimen à Deo statutum esset, qui Legis abrogationem nondum intelligebant, & tamen alioqui Christum vt Seruatorem agnoscebant, quomodo potuissent bona conscientia negligere quod à Deo præceptum sciebant? Contra verò, qui Christi beneficium hac etiam in parte norant, bona conscientia nec dies nec cibos curabant. Itaque (dicet Apostolus vers. 10.) Firmi infirmos ob res istas ne damnate, quum infirmi fratres nihilominus sint fratres. Iam verò siquis hanc doctrinam ad nostra hæc tempora trahere velit, sciat de rebus medijs agi, & quidem eiusmodi, vt qui eas non arbitrantur medias, fundamentum haberent in Lege, & simplici ignorantia, non autem malitiosa (illis enim ne ad tempus quidem cessit Apostolus) nec superstitione, sed religioso Dei metu hallucinarentur.

7 [10] Nullus enim nostrūm [i] sibijpsi viuit, & nullus sibijpsi moritur.

8 Nam siue viuimus, Domino viuimus: siue morimur, Domino morimur. Siue igitur viuamus, siue moriamur, Domini sumus.

9 Ad hoc enim Christus & mortuus est & resurrexit, & reuixit: vt & mortuis ac viuentibus dominetur.

9 Ita significat Apostolus sese de fidelibus tum infirmis tum firmis agere. Quid si verò cum infidelibus nobis sit negotium? nempe hic nobis cauenda sunt duo, sicut in epist. ad Corinth. explicatur: vnum, ne superstitiones eorum inter res medias numeremus, vt qui in idoleo accumbebant: alterum, ne tum quoque quum res est media (vt idolothytum in macello emere, & domi aut in priuato conuiuio edere) fratrum infirmorum conscientiam vulneremus.

10 ‖ [11] Tu verò cur condemnas fratrem tuum? aut etiam tu, cur pro nihilo habes fratrem tuum? Omnes enim sistemur apud tribunal Christi.

10 Non hærendum, inquit, in ipso cibo, sed in vsu cibi, vt demùm verè possit reprehendi qui sic viuit, vt in Deum non respiciat. Illi enim & vita & mors nostra cōsecrata est, & idcirco mortuus est propriè Christus, non autem simpliciter, vt vescamur aut non vescamur hoc vel illo cibo.

11 Scriptum est enim, ‖ [k] Viuo ego, dicit Dominus: quoniam mihi *sese* flectet omne genu, & omnis lingua [l] confitebitur Deo.

12 Nempe ergò vnusquisq; nostrūm de seipso rationem reddet Deo.

2. Cor. 1. 10. Esa. 45. 23. Philip. 2. 10. 1. Cor. 8. 11.

11 Conclusio, relinquēdum esse ius suum Domino, ac proinde in rebus quæ, prout conscientia affecta est, vel bonæ vel malæ sunt,

13 [12] Ne amplius igitur alius de alio iudicemus: [m] sed hic potius adhibete iudicium: vt ne offendiculum ponatis fratri, aut scandalum.

14 [13] Noui, & persuasum habeo per [n] Dominum Iesum, nihil esse [o] impurum [p] per se: sed ei qui existimat aliquid esse impurum, *id* ei impurum *esse*.

15 Verùm si propter escam frater tuus tristitia afficitur, non iam secundum charitatem ambulas. ‖ [14] Ne esca tua illum perdito pro [15] quo Christus mortuus est.

non esse infirmos fratres à firmis despiciendos, nedum damnandos. Non valeret autem æquè hæc consequutio in altero membro, nempè ne infirmi firmos iudicent quoniam infirmis non est perspectum, eos qui diem non curāt, & edunt, Domino non curare, & Domino edere, sicut firmis notū esse potest infirmos eos qui diem curant & non vescuntur, Domino diem curare, & Domino non vesci. 12 Vbi quid non faciendum sit concluſit, quid faciendum sit ostendit: nempe cauendum ne fratrē nondum firmum, præpostero vsu libertatis nostræ prorsus euertamus. 13 Occupatio, verum quidem esse, abrogatam esse illam pædagogiam Legis beneficio Christi, ijs qui hoc norunt, sed nihilominus oportere in huius libertatis vsu considerare quid expediat, vt fratri infirmo consulatur, quum idcirco non admittatur libertas. 14 A comparatis, Crudelis est animi pluris facere escam, quàm fratris salutē. quod ij faciunt, qui cum cuiusquam fratris offendiculo sustinent vesci, & ita ei præbent resiliendi ab Euangelio occasionem.

15 Aliud argumentum, Christi exemplum sequi nos oportet: ille verò nedum vt propter escam infirmos perderet, pro ijs vitam ipsam profudit.

i Se vnum respicit, quòd Hebraï dicunt, Beneficit anima sua.
k Iusiurandi formula, Deo peculiaris qui vsus verè sua via potestate existat. *l Me agnoscet pro Deo.* *m Obliquè malignos istos censores perstringit, qui hoc conferunt totum suum acumen, vt aliquid carpēdum inueniant in fratrum vita, quum potius omni ratione iudicium hoc conferre oporteret, ne suo neglectu fratres suos vel præcipitent, vel in aliquod offendiculum impellant.* *n Spiritu Domini Iesu, vel per Dominū Iesum, quem nouis adiutu suo mauia direxit.* *o Ad verb. commune. Vide Mat. 15. 11.* *p Natura.*

16 [16] Ne

Tit. 3. 13. 1. Cor. 8. 13.

16 Aliud argumẽtum, Quia sic detrahitur de Euangelica libertate, quasi ad quiduis audẽdum, aditum aperiat.

17 Ratio generalis, & cæterorum argumentorum fundamentum, Regnũ Dei non esse in his rebus externis positum, sed in iustitiæ & pacis studio, & Spiritus consolatione.

18 Conclusio vniuersalis, vtum

16 [16] Ne vestrum igitur bonum[a] blasphemator.

17 [17] Non enim est regnum Dei esca & potus, sed iustitia, & pax, & gaudium per Spiritum sanctum.

18 Nam qui [r] per hæc seruit Christo, gratus est Deo, & probatus hominibus.

19 [18] Nempe igitur quæ ad pacem faciunt, sectemur, & quæ ad mutuam ædificationem.

20 Ne cibi causa destrue opus Dei. ‖ Omnia quidem pura: sed malum *est* homini qui edit cum offendiculo.

21 ‖ Bonum *est* non vesci carnibus, neque bibere vinum, neque *quicquam* in quo frater tuus impingit aut offenditur, aut infirmus est.

22 [19] [f] Tu fidem habes: apud temetipsum habe coram Deo. Beatus qui non condẽnat seipsum in *eo* [t] quod approbat.

23 Qui verò [a] ambigit si ederit, condemnatus est, quoniam non *edit* ex fide: quicquid verò ex fide non est, peccatum est.

istius libertatis, atque adeò totam vitam nostram, ad mutuam ædificationem referri oportere, adeò quidem vt quod per se purum est & licitum, tamen propter offendiculum fratris illicitum censeatur. 19 Duplicem in his rebus cautionẽ addit: vnam ad firmos spectantem, vt qui certam notitiam huius libertatis adeptus est, thesaurum illum conseruet, quo vidélicet prudenter & vtiliter ita vti dictum est vtatur: alteram, quæ infirmos respicit, ne temerè solo aliorum exemplo incitati, citrabãte conscientia quicquam agant, quoniam sine peccato fieri non potest, quod ex Dei verbo non persuasi simus ipsi probari.

q Malè audiat. r Qui pacem ac iustitiam tranquillè colit per Spiritũ sanctum. f Quid nomine fidei intelligat exposuit superiori versu decimo quarto, nempe certum esse ac securum in rebus indifferentibus. t Quod amplectitur. u Secum disceptat.

CAP. XV.

a Fortiores robur suum confirmant ad confirmandos infirmos, 3 Christi exemplo, 7 qui se communicauit 8 non modò Iudæis, 10 sed etiã Gentibus. 15 Scriptionis huius Epistolæ ratio redditur.

Cap. xv. *Psal. 69. 10.*

1 Iam differt gentes aliter Apostolus de imbecillis omni modo tolerandis, quatenus tamen eorum bono id fieri potest.

2 Confirmatio ab exemplo Christi, qui nihil non pertulit vt non infirmos modò, sed etiam crudelissimos hostes patiencia victos ad Patrem adduceret.

1 DEbemus [z] autẽ nos qui firmi *sumus*, imbecillitates infirmorũ portare, ac [a] non indulgere nobisipsis.

2 *Ita* [7], vnusquisq; nostrũm proximo indulgeat [b] in bonum, *id est* ad *eius* ædificationem.

3 [z] Etenim Christus non indulsit sibipsi, sed sicut scriptũ est, ‖ Conuitia eorũ qui cõuitiantur tibi, inciderunt in me.

4 [3] Nam quæ [c] antè scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt: vt per patientiam, & consolationem [d] Scripturarum, spem habeamus.

5 [4] Deus autem patientiæ & consolationis *auctor*, ‖ det vobis vt eodem animo inter vos mutuò affecti sitis, secundum Christum Iesum:

6 Vt cõcorditer vno ore glorificetis Deũ ac Patrẽ Domini nostri Iesu Christi.

7 Propterea assumite alij alios, sicut & Christus [e] assumpsit nos in gloriã Dei.

8 [5] *Illud* autem dico, Iesum Christũ ministrum fuisse [f] circuncisionis, [g] pro Dei veritate, vt confirmaret promissiones [h] Patrum:

9 [6] Et vt Gentes pro misericordia glorificent Deum: sicut scriptum est, ‖ Propterea [i] confitebor tibi inter Gentes, & nomini tuo psallam.

10 Et rursum dicit, ‖ Gaudete Gentes cum populo eius.

11 Et rursum dicit, ‖ Laudate Dominũ omnes Gẽtes, & collaudate eum omnes populi.

12 Et rursum Esaias dicit, ‖ Erit radix Iesse, & qui exurgat ad imperandum Gentibus: in ipso Gentes sperabunt.

13 [k] Vtinam verò Deus [k] spei impleat vos [l] omni gaudio & pace credendo, vt spe abundetis per virtutẽ Spiritus sancti.

14 [8] Persuasum autem habeo & ipse ego de vobis, fratres mei, quòd [m] ipsi per vos pleni sitis bonitate, impleti omni cognitione, & qui possitis etiam vos mutuò monere.

15 Audacius verò scripsi vobis, fratres, aliqua ex parte veluti commonefaciens vos, propter gratiam quæ data est mihi à Deo,

3 Occupatio, quæ citantur ex veterũ exẽplis, nobis ad imitãdum proponi, vt Patrum exẽplo patientia & spe mutuò nos tollere-mus. *1. Cor. 9. 10.*

4 Petẽdum à Deo patiẽtiæ exẽplũ, vt mutuò cõsensu tũ firmi tum infirmi Deo seruientes, alij alios ad Dei gloriam adsciscamus sicut & Christus nos omnes quãtumuis indignos assumpsit. *Psal. 18. 50. Deut. 32. 43. Psal. 117. 1. Esa. 11. 10.*

5 Christi exempli applicatio ad Iudæos, quos quantumuis indignos, tamen propter promissiones cũ Patribus eorũ sanctas, honore dignatus est, vt etiam ministri officio sit apud eos incredibili cũ patientia

defunctus. Mulcò minus igitur æquum esse, vt à Gẽtibus proter varia vitia spernãtur, quos tanti fecit Dei Filius. 6 Eiusdem applicatio ad Gentes, quas & ipsas incomprehensibili quadam bonitate Dominus respexerit, vt à Iudæis quasi extraneæ despici non debeant. 7 Totam superiorem tractationem precibus velut obsignat, petens eis tribui à Domino, quicquid eis præceperat. 8 Peroratio Epistolæ, in qua primùm se excusat quòd pluribus ad eos scripserit, vt eos commonefaceret potius quàm doceret: idque ex muneris sui necessitate, quod eum peculiariter Gentibus obliget.

z A Mosi & aliis Prophetis. a Doctrina & consolatio tribuitur Scripturis, quia illa ad docendum & consolandum, vtitur Deus. c Nos minimè dedignatus vltro ascisci, quos gloria Dei faceret participes. f Circuncisorum Iudæorum, quandiu enim vixit, intra eorum fines sese continuit. g Vt Deum esse veracem confiteretur. h Patribus factas. i Apertè profitebor, & celebrabo nomen tuum. k In quem speramus. l Perfecte & cumulate. m Vtro & fronte vestra.

9 Magnificè quidem Apostola-latum suum ab effectis asserit, sed ita vt præterquam quod verè omnia loquitur, totam gloriam Deo vt vnico autori tribuat: nec sese propriè spectet, sed huc potius respiciat, vt eo minus de doctrinæ à se propositæ veritate dubitetur. *Esa.32.15. Supra,1.11. Supra,1.13, 1.thess.1.17. 2.cor.6.11.*

10 Suam in eos egregiã voluntatem, & suarum etiam rerum statum familiariter Romanis præscribit, ita tamen vt ab Apostolicæ doctrinæ scopo ne tantillũ quidem aberret. Nihil enim narrat nisi sanctum, & ad suum munus pertinens: & veluti quadam digressiuncula Macedonicam Ecclesiam commendans, eos ad sanctam æmulationem honestè prouocat. 11 Volũtariæ quidem sunt eleemosynæ, sed quas tamen ex charitatis lege debeamus.

16 Adhoc vt sim ministeר Iesu Christi apud Gentes, operans Euangelio Dei vt [a] oblatio Gentium fiat accepta, sanctificata per Spiritum sanctum.

17 [9] Habeo igitur quod glorier per Christum Iesum, in ijs quæ ad Deum *pertinent.*

18 Non enim sustinuerim quicquam loqui [*] quod non effecerit Christus per me, *adducendis* ad obedientiam Gentibus, verbis & factis.

19 [p] Virtute signorum ac prodigiorum, virtute Spiritus Dei: adeò vt ab Hierusalem & circumiacentibus *regionibus*, vsque ad Illyricum, impleuerim prædicandi Euangelij Christi munus.

20 Ita porrò ambiens prædicare Euangelium, non vbi nominatus esset Christus, vt ne super alienum fundamẽtum ædificarem:

21 Sed sicut scriptum est, ‖ Quibus non est annuntiatum de eo, videbunt: & qui non audierunt, intelligent.

22 ‖ [10] Quapropter etiam impeditus sum sæpe*ne* venirem ad vos.

23 Nunc verò quum non amplius habeam locum in his regionibus, ‖ desiderium autem habeam veniendi ad vos à multis annis.

24 Quandocunque proficiscar in Hispaniam, veniam ad vos. Spero enim fore vt *istac* præteriens, videam vos, & à vobis deducar illuc: si tamen vestra consuetudine prius ex parte expletus fuero.

25 Nunc autem proficiscor Hierosolymam, [q] ministrans sanctis.

26 Placuit autem Macedoniæ & Achaiæ conferre aliquid in pauperes sanctos qui sunt Hierosolymis.

27 [11] ‖ Placuit enim *inquam*, & debitores illorum sunt. nam si spiritualia ipsorum *bona* Gentes participarunt, debẽt etiam *ipsæ* in carnalibus eis [r] ministrare.

28 Hoc igitur vbi perfecero, & eis [s] cõsignauero [t] hunc fructum, abibo, istac in Hispaniam.

29 [12] Scio verò me, quum veniam ad vos, cum plena benedictione Euangelij Christum venturum.

30 Precor autem vos, fratres, per Dominum nostrum Iesum Christum, & [u] per charitatem Spiritus, vt mecum certetis *vestris* pro me apud Deum precibus:

31 Vt liberer ab ijs qui rebelles sunt in Iudæa: vtque ministerium hoc meum erga Hierusalem, acceptum sit sanctis.

32 Vt cum gaudio veniam ad vos per voluntatem Dei, vnaque vobiscum refociller.

33 Deus autem pacis *princeps* sit cum omnibus vobis, Amen.

12 Pollicetur sese ad eos non venturum vacuum, benedictione Dei fretus: sed precum officium ab eis postulans, ostendit quare in quibusuis difficultatibus niti nos maximè oporteat.

[*] Hanc pecuniã in vsus pauperum collectam, eleganter autem coniunctionẽ, *eleemosyna dicitur fructus.* u *Per mutuam illam qua Spiritus sanctus animos nostros deuinxit.*

CAP. XVI.

1 Commendat Phœben. 3 Salutat officiosè cõplures, 17 admonetq; vt eos caueant qui dissidiorum autores sunt.

CAP. XVI.

1 COmmendo [1] autem vobis Phœben sororem nostram, quę est ministra Ecclesiæ Cenchreensis:

2 Vt eam excipiatis [a] in Domino sicut dignum est sanctis, & adsitis ei quacunque in re *ipsi* vsus fuerit vobis. nam hæc tum multis hospitium præbuit, tum mihi etiam ipsi.

3 Salutate ‖ Priscillam & Aquilam, adiutores meos in Christo Iesu:

4 (Qui pro anima mea, suam ipsorum ceruicem supposuerunt: quibus nõ ego solus gratiãs ago, sed etiam omnes Ecclesiæ Gentium:)

5 Item [b] Ecclesiam quæ in domo eorum est. Salutate Epænetum mihi dilectum, [c] primitias Achaiæ in Christo.

6 Salutate Mariam, quę multùm laborauit erga nos.

7 Salutate Andronicum & Iuniam, cognatos meos, & cõcaptiuos meos, qui sunt insignes inter Apostolos, qui etiam ante me fuerunt [d] in Christo.

8 Salutate Ampliam dilectum mihi in Domino.

9 Salutate Vrbanum adiutorem nostrũ in Christo, & Stachyn mihi dilectum.

1 Absoluta tota disputatione, iam ad familiares cõmendationes & salutationes descendit: id que in præcipuũ scopum respiciens, nempe vt norint Romani qui sint inter ipsos honore & præstio digni, atq; adeò quos sibi imitandos debeant proponere: quã obrẽ etiã singulos egregijs aliquibus testimonijs exornat

n Passiuè oblationem Gentium, vocat Gentes ipsas, quibus se tanquam sacrificum dicit Deo quasi victimis iuuare. o Ita mihi in omnibus rebus omnibusq;, modu adfuit Christus, vt etiamsi maximè velim, tamen dicere non possim, quid per me non effecerit vt Gentes Euangelio obedirent. p Priore loco, virtus declarat vim & efficaciam prodigiorum in animis hominum percellendis: posteriore verò loco, significat diuinam potestatem illius effectricem. q Sanctis hoc officij impendens, perferenda ad eos pecunia in ipsorum vsus collecta. r Vt sibus eorum inseruire. s Apud eos fideliter & quasi sigillo obsignatum deposuero. a *Christi nomine, illud autem proprium est Christianis cum aliquo virtutum illarum sint & simulachra apud profanos homines.* b *Fidelium cœtum, in tam ampla enim ciuitate, distincti fuerunt cœtus.* c *Qui primus Achaorum sese Christo consecrauit: est autem alluſio ad legales cæremonias.* d *Per fidem insiti.*

10 Salutate

10 Salutate Apellen, probatum in Christo. Salutate eos qui sunt ex Aristobuli *familiaribus*.

11 Salutate Herodionem cognatum meum. Salutate eos qui *sunt* ex Narcissi *familiaribus*, eos, *inquam* qui *sunt* in Domino.

12 Salutate Tryphænam & Tryphosam, quæ laborant in Domino. Salutate Persida dilectam, quæ multum laborauit in Domino.

13 Salutate Rufum selectum in Domino, & matrem eius ac meam.

14 Salutate Asyncritum, Phlegontem Hermam, Patrobam, Mercurium, & qui cum eis sunt fratres.

15 Salutate Philologum & Iuliam, Nereum & sororem eius, & Olimpam, & qui cum eis sunt, omnes sanctos.

16 ‖ Salutate alij alios[e] osculo sancto. Salutant vos Ecclesiæ Christi.

17 [a] Precor autē vos, fratres, [f] vt speculemini dissidiorum & scandalorum autores, præter doctrinam quam vos didicistis: ‖ & declinetis ab eis.

18 Nam qui eiusmodi *sunt*, Domino nostro Iesu Christo non seruiunt, sed suo ventri: & per [g] blādiloquentiam & assentationem corda *hominum* minimè malorum seducunt.

19 [3] Vestra enim obedientia ad omnes peruenit. Gaudeo igitur quòd ad vos *diligēter quasi attinet*: [z] sed volo vos [h] sapientes quidem *bonos* & [β] specula ob *seruatū*. [γ] *Vtitur nomine* Chrestologias, *qua pulcritudinē qua reipsamihil præstat significat, quām quod audiu dicas pulcentem magis de tuis rebus quam de propriis solicitū.* [b] *Cognitione veritatis & prudētia instructos, vt bona amplecti, mala vitare, fraudes et laqueos pseudoprophetarū effugere, illis etiā apertè obsistere possitis, hic autē locus apertè refellit fidē implicitā Sophistarū.*

esse in rebus bonis, [i] innocentes verò in malis.

20 [4] Porrò Deus pacis *princeps* conteret Sātanā sub pedes vestros citò. Gratia Domini nostri Iesu Christi *sit* vobiscū. Amen.

21 [5] Salutant vos ‖ Timotheus adiutor meus, & Lucius, & Iason, & Sosipater, cognati mei.

22 Saluto vos in Domino, ego Tertius, [k] qui descripsi epistolam.

23 Salutat vos Gaius hospes meus & ecclesiæ totius. Salutat vos Erastus procurator vrbis, & Quartus frater.

24 [6] Gratia Domini nostri Iesu Christi, *sit* cum omnibus vobis Amen.

25 ‖ [7] Ei verò qui potest vos stabilire, secundum Euangelium meum & præconium Iesu Christi, ‖ ex reuelatione [l] mysterij quòd [m] à temporibus æternis tacitum fuit:

26 Nūc verò factum est manifestum, & per Scripturas propheticas, ex imperio æterni Dei, ad obedientiam fidei omnibus Gentibus [n] declaratum:

27 Soli, *inquam*, sapienti Deo, gloria per Iesum Christum in secula. Amen.

Ad Romanos scripta fuit Corintho, per Phœben ministram Cenchreensis Ecclesiæ.

1 Sicuti nominatim eos describens qui commēdatione digni erāt, satis expressit quos audire ac sequi deberent: ita nunc falsos fratres eis depingit à quibus sibi caueant, nō tamē nominatim, quoniam necessarium id nō erat.

3 Simplicitas condiendi est prudentia. *1 Cor. 16. 20, & 13. 12, 1. Pet. 5. 14. 2. Ioan. 10.*

e *Sanctum vocat osculum, quod ab animo proficiscitur sancta illius charitatis pleno: hoc autem refrendum est ad illius tempus morem.*

f *Attentē & diligēter quasi attines.*

4 Pugnandum est certa spe victoriæ. *Act. 16. 1, Philip. 2. 19.*

5 Adscribit salutationes, partim ad mutuam foucndam coniunctionem, partim vt totidem veluti subscriptoribus confirmata hæc epistola, plus apud Romanos ponderis habeat.

6 Iam tertiò eis valedicens, id eis precatur à quo pendet totius superioris doctrinæ efficacia. *Ephes. 3. 20. Ephes. 5. 9, colos. 1. 26, 1. Tim. 1. 7, tit. 1. 2.*

7 Magnifica gratiarū actione, prædicat Dei potentiam & sapientiam, quæ potissimum in Euangelio eluceant: facta etiam mentione vocationis Gentium, vt Romanos in spe huius salutis confirmet.

i Qui nullam prorsus artem. l nocendi tenuatis, nedum vt reipsa nocetis. k Qui distantē Paulo excepi. l Arcani, id est, vocationis Gentiū. m Alijs omnibus ætatibus. n Oblatum & quarumuis gentium cognitioni exhibitum.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD CORINTHIOS PRIOR.

CAP. I.

1 Post gratulationem, 10 qua vim habet exhortandi, 12 taxat dissidia Corinthiorum, 17 reſque à ſublu ad humilitatem revocat. 20 Nam exertens omnem mundi ſententiam, 25 25 ſolam crucis prædicationem erigit.

CAP. 1. *Act. 1. 9, 1. Thess. 4. 7.*

1 PAVLVS vocatione [a] Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatē Dei, [3] & Soſthenes frater,

2 [4] Eccleſię Dei quæ eſt Corinthi, ‖ [5] ſanctificatis [a] in Chriſto Ieſu, ‖ vocatis ſanctis, cum omnibus ‖ qui [c] invocant nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti, in quouis loco, *Domini, inquam*, tum ipſorum tum noſtri.

3 [6] Gratia vobis & pax à Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto.

4 [7] Gratias ago Deo meo ſemper de vobis, ob gratiam Dei quæ data eſt vobis in Chriſto Ieſu:

5 Quòd [d] in omnibus ditati ſitis in ipſo, [8] [e] omni loquendi facultate, omnique cognitione:

6 [9] Prout teſtimonium Chriſti [f] cōfirmatus fuit in vobis.

7 Adeò vt nullo dono deficiamini, ‖ [10] [g] expectantes [h] dum reueletur Dominus noſter Ieſus Chriſtus.

8 [11] ‖ Qui Deus etiam confirmabit vos vſque ad finem [i] inculpatos, in diem Domini noſtri Ieſu Chriſti.

9 ‖ [k] Fidelis Deus, per quem vocati eſtis in communionem Filij ipſius Ieſu Chriſti Domini noſtri.

10 [12] Precor autem vos fratres, per nomen Domini noſtri Ieſu Chriſti, [13] vt idem loquamini omnes, & non ſint inter vos diſſidia, ſed ſitis [l] coagmentati eadē mente & ſententia.

11 [14] Declaratum eſt enim mihi de vobis, fratres mei, à domeſticis Chloes, quòd lites ſint inter vos.

12 [m] Hoc autem dico, vnumquenque veſtrūm dicere. ‖ Ego quidem ſum Pauli, ego verò Apollo, ego verò Cephæ, ego Chriſti.

Tit. 1. 1, philip. 3. 20. 1. Thess. 5. 18, & 5. 23.

Rom. 1. 7, ephes. 1. 1, coloss. 1. 22, 2. tim. 1. 9, tit. 2. 7, 2. Tim. 1. 22.

2 Si Apoſtolus, ergo audiendus, etiamſi acrius interdum eos obiurgarit quum ſuā cauſam non agat, ſed Chriſti mandata perferat. 3 Softhenem adiungit, vt duobus teſtibus ſanciatur hæc doctrina. 4 Eccleſia Dei eſt etiam quæ magnis vitijs laborat, modò admonentibus pareat. 5 Vera definitio Eccleſiæ Catholicæ, quæ vna eſt. 6 Fundamentum & vita ipſius Eccleſiæ Chriſtus à Patre datus. 7 Damnaturus multa vitia incipit à vera virtutum prædicatione, ne odio aut maleuolentia impulſus poſtea videatur ad obiurgationes deſcendere: ita tamen vt omnia ad Deum autorem referat, idq; in Chriſto, quò magis pudeat Corinthios ſacra Dei dona profanare. 8 Attingit illud nominatim quo præcipuè abutebantur.

Rom. 1. 9, 1. Thess. 1. 1, & 5. 25.

9 Verū iſtorum donorū vſum in eo poſitū oſtēdit, vt ita illuſtretur Chriſti in ipſis potentia, vt poſtea magis liqueat, quām turpiter ad gloriam & ambitionem illis abutantur.

1. Thess. 5. 24. Act. 18. 10.

10 Obiter, inquit cauſam non eſſe cur ſibi tātopere de receptis donis placeāt, quum hæc nihil ſint præ ijs quæ ſunt expectanda. 11 Teſtatur ſe bene etiam in poſterum de ipſis ſperare, vt eo patientius ferant ſe poſtea reprehendi: ſimul tamen oſtendit Dei vnius opus eſſe, tum initium, tum etiam complementum noſtræ ſalutis. 12 Abſoluta præfatione ad rem ipſam accedit, ab obteſtatione grauiſſima incipiens, quaſi Chriſtum ipſum non Paulū loquentem ſint audituri. 13 Prima pars huius epiſtolæ, cuius ſcopus eſt, ad mutuam concordiam Corinthios, ſublatis omnibus diſcordiarum cauſis, reuocare. Prima igitur hæc pars, eſt de tollendis ſchiſmatibus. Eſt autem ſchiſma quum qui in doctrina alioquin conſentiunt, tamen ſeſe ab alijs ſeiungunt. 14 Incipit obiurgationē ab occupatione, quoniā ex teſtibus idoneis intellexerit inter eos eſſe multas factiones. Simul autem aperit diſſidiorum cauſam, quòd alij ab alijs doctoribus penderent, nonnulli verò etiam ſibi ita eſſent addicti, vt omnes doctores negligerent, ſolius Chriſti ſeſe diſcipulos, excluſis doctoribus, vocantes.

a Nos ſanctificat Pater. i. à reliqua colluuie nos ſeparat, donando nos Filio ſuo, vt ipſe ſit in nobis & nos in illo. b Quos Deus pro gratuita ſua benevolentia ſibi ſegregauit: vel quos Deus ad ſanctitatem vocauit, illa expoſitio fontem ſanctificationis, hac finem oſtendit. c Proprie invocare is dicitur, qui cum clamore, Dei ſubſidium petit in periculo conſtitutus, per Synechdochem autem pro toto Dei cultu ſumitur: itaque invocare nomen Chriſti, eſt Chriſtum pro verò Deo agnoſcere. d In omni re ſeu negotio. e Quum quandiu hic verſamur, ex parte cognoſcamus & ex parte prophetemus, hæc vniverſalis nota reſtringenda eſt ad præſentem fidelium conditionem cæterum lógon vocat non inanem loquentium, ſed ſanctā facundiā donum, quo abutebantur Corinthij.

f Donis illu egregijs Spiritus. g Dum expectatis. h Loquitur de altera Chriſti aduentu. i Vt ſitis inculpati. Inculpatos antè vocat non quos nunquā quiſquā culparit, ſed quos nemo poſſit meritò culpare, id eſt, eos qui ſunt in Chriſto Ieſu, in quibus nulla eſt condemnatio. Vide Luc. 1. 6 k Verax & conſtans, nos non tantùm vocans, ſed etiam nos ornans dono perſeuerantiæ. l Compactis, vt totum quippiam, quòd ſuis omnibus partibus aptè inter ſe cohærentibus componatur. m Quod vobis dictum volo, illud eſt.

13 15 Num

13 [15] *Num* dispertitus est Christus? [16] num Paulus crucifixus est pro vobis? [17] aut in nomen Pauli baptizati fuistis?

14 [18] Gratias ago Deo meo quòd neminem vestrùm baptizauerim, nisi ‖ Crispum & Gaium:

15 Vt ne quis dicat me in meum nomen baptizasse.

16 Baptizaui autem etiam Stephanæ familiam: cæterùm haud scio num quem alium baptizauerim.

17 [19] Non enim misit me Christus vt baptizarẽ, sed vt euangelizarem. ‖ [20] non *tamen* cum [n] dicendi peritia, [21] ne inanis reddatur crux Christi.

18 [o] Nam sermo ille de cruce, ijs quidem qui pereunt, stultitia est: nobis autem qui seruamur, ‖ [p] potentia Dei est.

19 [22] Scriptum est enim, ‖ Abolebo sapientiam sapientum, & intelligentiam intelligentium tollam è medio.

20 Vbi sapiens? vbi [q] Scriba? [r] vbi cõquisitor seculi istius? nónne infatuauit Deus sapientiam mundi huius?

21 [23] Nam postquam [s] in Dei sapientia [t] mundus non cognouit Deum ex *eius* sapientia, [24] placuit Deo per [u] stultã prædicationem seruare credentes.

22 [25] ‖ Quandoquidem & Iudæi signum petunt, & Græci sapientiam quærunt:

23 Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem offendiculũ, Græcis verò stultitiam:

24 Ipsis autem vocatis, tum Iudæis tum Græcis, Christum Dei potentiam ac Dei sapientiam.

25 Nam stultitia Dei sapientior est quàm homines: & infirmitas Dei validior est quàm homines.

Act. 18. 14. *Infra, 2. 14.* 15 Prima ratio cur vitanda sint schismata, quoniam sic videtur diuidi ac planè lacerari Christus, vt qui, quum vnus sit, non possit esse duorũ separatorum ac dissidẽtium corporum caput 16 Altera ratio est, quòd non sine sacrilegij scelere sic pendeant ab hominibus vt à Christo: quod quidem faciunt quicquid aliquis dixerit, propter personam probant: sicut isti quidem Euangeliũ ex vnius ore acceptũ probabãt: ex alterius autem ore fastidiebant: adeò quidem vt factiones istæ ex doctorum nominibus appellarentur. Substituit autem suum ipsius nomen Paulus, non tantùm ne quenquam grauet, sed etiam vt ostendat se causam suam non agere. 17 Tertia ratio à baptismi formula & fine desumpta, qua nomen damus, Christo inuocato cum Patre & Spiritu sancto. Itaq; etiam si quis à doctrina Christi non deficiat, tamẽ à certis doctoribus pendeat cum aliorum contemptu, fit Christi desertor: quoniã si Christũ vnum magistrum haberet, eum per quosuis docentẽ audiret. 18 Profitetur se eo liberius de his rebus agere, quod Dei prouidẽtia factũ sit, vt sit extra omnem suspitionem, quasi discipulos alijs ereptos velit sibi vindicare. Ex quo intelligere licet, non tantùm discipulos, sed etiã multo magis doctores ipsos hîc reprehendi, qui suos greges sibi separatim cogebant. 19 Occupatio, le non fuisse apud illos baptizandis multis intentum. minimè id tamen Baptismi contẽptu, sed quoniam in doctrina tradenda præcipuè occupatus, auditores assentientes committebat alijs quorum illi copia erat, baptizandos. Ita verò satis ostendebat quàm esset ab omni ambitione alienus, quũ è contrario ij quos reprehendit quasi sibi non Christo discipulos congregarent, de quamplurimis à se baptizandis, ambitiosè laborarent. 20 Iam se conuertit ad doctores ipsos sibi in splendida & ambitiosa facundia placentes, quò plures discipulos allicerent. Illis igitur non dissimulat se fuisse dissimilem, suum exẽplum Apostolica grauitate opponẽs peruersis illorum iudicijs. Est ergo alter hic locus huius Epistolæ, de pia simplicitate in docẽdo Euangelio, tũ in sententijs tũ in verbis obseruanda. 21 Ratio cur illa verborum pompa, & orationis pigmentis non sit vsus, nempè quòd Deus ea demùm ratione voluerit mundũ sibi subijcere, ex qua intelligerẽt homines quantũuis stupidi opus hoc peragi à Deo ipso absq; hominum artificio. Itaq; sicut proponitur in Euangelio salus per crucem Christi, qua nihil est neque contemptibilius, neq; à vita remotius, ita etiam ipsam crucis prædicandæ rationem voluit Deus prorsus quam diuersissimã esse ab iis, quibus solent homines ab hominibus ad aliquid audiendum & credendum allici: ideoq; quadam sapiẽtissimæ stultitiæ specie voluit de mundana illa stultissima sapientia triũphare, sicut se facturũ per Esaiam prædixerat. Hinc autẽ colligendum est, tum doctores illos ambitiosa eloquentia turgidos, tum etiam illorum admiratores, quàm longissimè à scopo suæ vocationis aberrasse.

Galat. 5. 2. *2. pet. 1. 16.* *Rom. 2. 16.* *Esa 29. 14.* *mat 12. 18.* 22 Non modò probat Apostolus nouum hoc non debere videri, quum fuerit tanto antè tempore prædictum, sed etiam declarat Deum sic solere arrogãtiam mundi punire, qui sibi placeat in sua patientia: ac proinde inane esse atque adeò euanidum, & à Deo tanquam inutile reijci, quod vnum illi tantoperè curabant.

23 Ostendit dignam fuisse hominum arrogantiam, quam Dominus ita traduceret, vt qui in sapientiæ mundi clarissimo speculo (id est, mundi opificio) noluerint Deum contemplari sicut par erat. 24 Mira Dei bonitas, sic mundi arrogantiam punientis, vt eius saluti nihilominus consulat, docens videlicet homines stulescere, vt Deo sapiant. 25 Explicatio eius quod dixerat, Prædicationem Euangelij stultam esse. Stulta est, inquit, hominibus quos Deus noua luce non donauit, id est, omnibus in sese consideratis. Iudæi enim requirunt miracula, & Græci argumenta, quæ ratione sua possint comprehendere: ideoque Euangelio non modò non credunt, sed etiam illud irridẽt. Nihilominus tamen in ista stulta prædicatione ineſt summa Dei virtus ac sapientia, sed quam soli vocati præcipiant: Deo manifestè demonstrante, sese tum quoque quum illum planè stultum esse insani homines iudicant. ipsis esse longè sapientiorem: & quum infirmissima quædam adhibeat omne eorum robur superare, sicut in Euangelicæ prædicationis fructu apparuit.

a Oratoria facultate, hanc autem à se non modò vt non necessariũ remouit, sed etiam vt Apostolicæ facultati omninò prorsus contrariam: suam tamen habuit Paulus dicendi facultatem, sed eam diuinam, non humanam, & à facultatibus illis colloribus puram.

o Sermo de cruce sico, vel genus orationis quo vtimur. *p Illud in quo mirificam vim in suis seruandis electis declarat, qua quidem ita non tum erat, si ab aliquo humano præsidio penderet. Sibi enim hoc tribueret, quod vnius crucis proprium est.* *q Vbi es, ô literate, & terendis libris exercitate.* *r O tu qui in huius mundi arcanis perferutandis & acutissimis quibusque quæstionibus explicandis omnem ætatem consumis: insultat autem hominibus huius seculi, quorum ne vnus est qui hoc arcanum suspicari potuerit.* *s In hac mundi fabrica, in qua singularis illa sapientia Dei insculpta est, & omnium oculis expositi.* *t Omnes homines non regenerati, sed cuiuscunq; sint quum in hanc lucem prodeunt.* *u Sic vocat crucis prædicationem ex aduersariorum hypothesi, interim aduersarios grauissimè reprehendens, qui malint Deo talia affingere, quàm suam & agnoscere & deprecari stultitiam.*

Ierem.9.23.

26 Confirmatio ex ijs ipsis petita, quæ Corinthi euenerant, vbi Ecclesia ex ignobilibus & plebeijs magna ex parte constabat vt Græciæ philosophos ad pudorem adigi necesse esset, quum viderent se sua sapientia & eloquentia nihil prorsus agere præ Apostolis, quos tamen idiotas & indoctos vocabant. Simul autem Apostolus hoc modo fastum eorum deijcit. Neque enim eos Deus prætulerat nobilibus & sapientibus illis vt superbirent, sed vt in Domino gloriari vel inuiti cogerentur, ex cuius misericordia, & sapientiam istam & omnia ad salutem necessaria, ipsi omnium etiam abiectissimi essent in Christo adepti. 27 Euangelium minimè omnium esse contemnendum docet, quum res omnium maximas contineat, veram nimirum sapientiam, veram iustitiæ consequendæ rationem, veram sanctæ & honestæ vitæ viam, veram denique ab omnibus miserijs & calamitatibus liberationem.

26 Videtis enim [x] vocationem vestram, fratres, vos *videlicet* non esse multos sapientes [y] secundùm carnem, non multos potentes, non multos nobiles.

27 Verùm quæ stulta *sunt* in mundo, elegit Deus vt pudefaciat sapientes: & quæ *sunt* infirma in mundo elegit Deus, vt pudefaciat robusta:

28 Et quæ ignobilia sunt in mundo, & pro nihilo habita, elegit Deus, & [z] ea quæ non sunt, vt ea quæ sunt [a] aboleat:

29 Vt ne glorietur vlla [b] caro coram eo.

30 [c] Sed ex ipso vos estis in Christo Iesu, [27] qui factus est nobis sapientia à Deo, iustitiaque & sanctificatio, & redemptio:

31 Vt sicut scriptum est, ‖ [d] Qui gloriatur, in Domino glorietur.

x Quam rationem sit sequutus Dominus in vobis vocandis.

y Eo sapientia genere quod vnum hominibus probatur: qui quum carne sint spiritualem sapientiam non norunt. z Qua penè nulla sunt hominum iudicio. a Vana & inutilia atque adeò nihili esse ostendat. Vide Rom.3.31. b Caro vt alias, sæpe pro homine, significanter autem vtitur carnis nomine, vt infirmam & miserabilem hominis conditionem Dei maiestati opponat.

c Quos dixerat, eos supra omnes mortales euehit, ita tamen vt eorum omnem dignitatem ostendat extra ipsos, id est, in Christo residere, idq; ex Deo. d Deo omnia tribuat cum gratiarum actione, hoc autem loco refellitur liberum arbitrium, quale somniant Sophistæ.

CAP. II.

1 Prædicationem suam in exemplum adduxit, 4 humanitus quidem abiectam, 7 13 spirituali tamen virtute insignem, 14 Tandem concludit carnis iudicio non posse æstimari.

CAP.II. *Sapien.1.17.*

1 Redit ad vers. 17. superioris capitis, i. ad sui ipsius exemplum, concedens se neque grandiloquentia, neque humanæ sapientiæ argumentis apud eos vsum esse, imò verò maxima cum simplicitate sermonis, abiectum & humilem secundum carnem, vnum Christum crucifixum apud eos nosse & prædicasse.

1 [1] EGo igitur quum venirem ad vos, fratres, ‖ non veni cum eminentia facundiæ aut sapientiæ, annuntians vobis [2] testimonium Dei.

2 Non enim [b] decreueram, quicquam scire inter vos, nisi Iesum Christum, eumque crucifixum.

3 ‖ Et fui ego cum [c] infirmitate & timore ac tremore multo apud vos.

4 Neque oratio mea & prædicatio mea *versata est* ‖ in persuasorijs humanæ sapientiæ verbis, [3] sed in [d] demonstratione spiritualis potentiæ.

5 [3] Ne fides vestra consistat in sapientia hominũ, sed in potentia Dei.

6 [4] Sapientiam verò loquimur inter [e] perfectos: sapientiam autem non seculi huius, neque [f] principum seculi huius qui abolentur.

7 [5] Sed loquimur sapientiam Dei *latentem* [g] in mysterio, *id est* occultam illam, [6] quam præfinierat Deus ante secula, in gloriam nostram.

8 [7] Quam nemo principum seculi huius cognouit: nam si cognouissent, nequaquam [h] Dominum gloriæ crucifixissent.

9 [8] Sed *prædicamus*, sicut scriptum est, ‖ quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, [i] nec in mentem hominis venerunt, quæ parauit Deus ijs qui ipsum diligunt.

2 Quod aduersarijs cõcesserat, iam in sui ministerij commendationẽ retorquet, cuius virtus optimè ipsis perspecta, tanto videlicet illustrior erat, quanto magis constabat nullũ mundi admiculum interuenisse. *Act.18.1, sup.1.17. 2.Pet.1.16. Esa.64.4.*

3 Admonet Corinthios id ita factũ esse magno ipsorum bono, vt qui hoc modo cœleste esse Euangelium manifestè perspicere potuerint. Itaque tacitè eos obiurgat, quòd ostentationem quærentes, maximo fidei adminiculo sese vltrò priuarent.

4 Aliud argumentum sumptum à natura rei, i. Euangelij, quod sit vera sapientia, sed solis perfectionis studiosis cognita: ijs verò nihil sapiat, qui in mundo alioqui excellunt, sed vana & caduca excellentia. 5 Causam reddit cur hæc sapientia ab excellentibus illis mundanis ingenijs non perspiciatur, quoniam videlicet, re vera tam sublimis est, vt eo vsque penetrare non possint. 6 Occurrit obiectioni, Si tam abstrusa, quando & quomodo tandem cognita? Deus inquit, eam apud se ab æterno definijt, quam hoc tempore ex suis arcanis ad hominum salutem depromeret.

7 Alia occupatio, Quomodo igitur hæc sapientia primariæ autoritatis hominibus ita repudiata est, vt etiam Christum crucifixerint? Respondet Paulus, Quia Christum qualis erat non cognouerunt. 8 Rursus obijcitur, Sed qui fieri potuit, vt acuti illi homines istam sapientiam non perspicerent? Respondet Paulus, Quia prædicamus, quæ omnem humanum captum superant.

a Euangelium. b Non decreueram profiteri inter vos aliam cognitionem, quàm Christi & quidam crucifixi.

c Infirmitatem opponit eminenti sermoni, ideò coniungit timorem ac tremorem veræ modestiæ comites, non illos quibus perterrefiat conscientia, sed qui vanitati & arrogantiæ opponuntur.

d Apodeixeos nomine vtitur, quo significatur probatio, qua fit certũ & necessarijs rationibus. e Perfectos vocat, non eos qui iam sint perfectionem adepti, sed qui ad illam contendunt, vt Philip.3.15. vt perfectum infirmo opponat. f Eorum qui inter homines, vel sapientia vel opibus ac potentia cæteris præstant.

g Quam homines ne suspicari quidem potuissent.

h Potentem illum Deum, veram gloriã ac maiestatis plenum: continet autem hic locus apertissimum testimonium diuinitatis Christi, & vnionis naturarum, qua talis est, vt quod proprium est humanitati, diuinitati tribuatur in concreto, quem tropum communicationem proprietatum vocarunt. i Ne cogitare quidem ea potest homo, tantum abest vt ea possit sensibus complecti.

10 [9] No-

9 Quæstio si captum hominem superat quo modo à quo quam homine intelligi, hedum à vobis declarari poterit? Excipiuntur, inquit, per Spiritum Dei illuminationem: à quo quisquis afflatus est, penetrat vsque ad illa Dei arcana. *Supra, 1.17, 1.pet.1.12. Prou.27.19.* 10 Similitudine illustrat, quid de afflatu Spiritus dixerat. Sicut vis humani ingenij res humanas perueſtigat, ſic mens noſtra vi illa Spiritus diuini fœta, res diuinas intelligit. 11 Quod in genere dixerat, iam ad ea reſtringit quæ nobis Deus de ſalute noſtra in Chriſto patefecit, nequis Spiritum Dei à prædicatione Verbi & Chriſti ſeiungat: vel fanaticos illos putet Spiritu Dei regi, qui extra verbum vagantes, ſuas ſpeculationes pro Dei arcanis obtrudunt. 12 Iam ad inſtitutum redit, & concludit argumentum quod cœperat verſ. 6. eſt autem eiuſmodi, Verba ſunt rebus accommodanda, & res verbis conuenientibus explicandæ: eſt autem iſta ſapientia ſpiritualis, non humana: ſpirituali igitur quodam docendi genere tradenda eſt, non humanæ illius eloquentiæ ſermonibus, vt ſimplex quidem illa, ſed incredibilis Spiritus maieſtas ibi eluceat. 13 Rurſus occurrit offendiculo, qui fiat vt iſta tam pauci approbent, Hoc verò mirum videri non debere, reſpondet Apoſtolus quum homines in ſuis (vt vocant) naturalibus, non ſint prediti ea facultate, qua res ſpirituales digneſcuntur (quæ facultas eſt adeuentitia) ideoque ſapientiam ſpiritualem habeant pro ſtultitia. Hoc autem perinde eſt ac ſi diceret, mirum non eſſe cæcos non iudicare de coloribus, quum oculorum luce careant, ac proinde lux ſit illis, pro tenebris. 14 Amplificatio à contrarijs. 15 Carnis ſapientia, inquit Paulus, nihil certi, ne in ſuis quidem rebus conſtituit, nedum vt aliena, id eſt, ſpiritualia, diſcernat: Spiritus autem Dei quo prædicti ſunt ſpirituales, falli nullo modo poteſt, ac proinde à nullo redargui.

k Nihil in Deo tam profunde abditum, quò non penetret Spiritus. l Meni ipſius hominis, intelligendi & iudicandi facultate prædita. m Non ſumus afflati ſpiritu, qui res huius mundi docuit, ſed eo quo nos ad Deum ſubuehat. hic locus docet aduerſus Sophiſtas quid ſit fides, vnde promanet, quæ ſit illius vis.

n Scire hic propriè ſumitur, ea enim vera eſt ſcientia, quæ à Spiritu Dei ſumus perſuaſi. o Verba rei accommodantia, nempe ſicut ſpiritualia ſunt quæ docemus, ſic ſpiritualè ſit docendi genus. p Homo non alia quàm naturali animi luce præditus, vt definitur Iuda 19. q Vi Spiritus ſancti, r Intelligit ac diſcernit.

ſ Homine, quum autem à Propheta Propheta indicatur, iudicium eſt Spiritus non hominis.

16 ‖[16] Quis enim nouit mentem Domini, qui [t] inſtructurus ſit eum? nos autem [u] mentem Chriſti habemus. *Eſa.40.13. ſapien. 9.13. rom.11.34.*

15 Ratio ſuperioris dicti. Quia ſpiritualis dicitur, qui ex vi Spiritus dicit quod Chriſtus non docuit. Iam verò ſi, quod ex illo magiſtro didicimus, poſſet ab alio redargui, eum oporteret eſſe ipſo Deo ſapientiorem. Et hoc autem conſequitur, non tantum ineptos eſſe, ſed etiam impietatis reos, qui putant ſe vel perfectius quippiam poſſe communiſci, vel melioie aliqua ratione docere poſſe ſapientiam Dei, quam ſi ſciuerint aut docuerint, quos certum eſt illo Spiritu Dei fuiſſe præditos.

t Collatis conſilijs edoſturus quid ei ſit agendum. u Chriſti ſpiritu ſumus præditi, qui nobis illa arcana aliquam inſeruabilia, omnemq; adeò veritatem patefecit.

CAP. III.

1 Ratione reddita doctrinæ ſuæ humilis, 4 docet quo loco habendi ſint miniſtri: 6 quod munus, 10 qua cura adhibenda ratio. 16 Monet Corinthios ne patiantur animas ſuas profanari. 18 ſuperba carnis ſapientia.

CAP. III.

1 [1] EGo porrò, fratres, non potui loqui vobis vt ſpiritualibus, ſed loquutus ſum vt [2] carnalibus, *id eſt* vt infantibus in Chriſto.

1 Explicata ſapientiæ diuinæ (id eſt, euangelicæ) dignitate, & damnata vniuerſaliter humanæ mentis cæcitate, tandem hoc Corinthijs ſpecialiter applicat, carnales eos appellans, in quibus adhuc caro Spiritui prævaleret. Adfert autem duplex eius rei teſtimonium: vnum, quòd tales eos eſſe expertus, adeò vt cum eis non aliter quàm cum rudibus & penè in pietatis doctrina infantibus egiſſet: alterum, quòd reipſa oſtenderent ex iſtis factionibus, ignorantia virtutis Spiritus & diuinæ ſapientiæ excitatis, ſeſe parum admodum profeciſſe.

2 Lactis potu vos alui, & non [b] eſca: nondum enim [c] poteratis *id ferre*: imò ne nunc quidem adhuc poteſtis.

3 Nam adhuc carnales eſtis. quum enim in vobis *ſint* liuor & contentio, & diſſidia: nónne carnales eſtis, & [d] ſecundum hominem incedatis?

4 Etenim quum dicit quidam, Ego quidem ſum Pauli, alter verò, Ego *ſum* Apollo, nónne carnales eſtis?

5 [3] Quis igitur eſt Paulus, quis autem Apollos, niſi miniſtri per quos credidiſtis, & vt cuique Dominus de-

2 Vbi ſatis multis rationibus tum ambitioſos doctores, tum ſtultos eorum admiratores reprehendit, iam quo loco habendi ſint veri miniſtri Verbi oſtendit, vt neque plus neque minus eis tribuatur, quàm par ſit. Docet igitur eos quidem eſſe per quos ad fidem & ſalutem adducamur, ſed vt Dei miniſtros, & ita quidem vt per ſe nihil efficiant, ſed Deo in ipſis, prout viſum eſt eos donis inſtruere, ſic etiam operante. Non eſt igitur quis miniſter loquatur, ſed quid dicatur attendendum, & ab eo vno pendere nos oportet, qui per ſuos ſeruos loquitur.

a Carnales vocat, qui ſint adhuc rudes, adhuc enim exegetice, infantes. b Solido cibo. c Vt vos ſolido cibo paſcerem: vt igitur adoleſcebant Corinthij, ita eos aluit Apollonius, initio lacte, poſt autem ſolido cibo, quanum vt, ſed tradendi modo differebant.

d Exacta humani iudicij normam.

dit?

Psal.61.13, Galat.6.5.

6 [3] Ego plantaui, Apollos rigauit: sed Deus dedit incrementum.

3 Duplici similitudine illam sententiam illustrat: primùm comparans cœtum fidelium aruo, quòd Deus seruorum opera satum & rigatum fœcundet: deinde ædificio, quod extruat quidem Dominus, sed suorum operariorum manibus, quorum alijs in iaciendo fundamendo, alijs in componendo ædificio vtatur. Vtraque autem similitudo huc spectat, vt doceat vnius Dei autoritate & vi in solidum omnia perfici, vt sit in eum vnum propriè respiciendum. Deinde, quanuis Deus quibusdam in præstantiore aliqua operis parte vtatur, non tamen propterea alios esse præ alijs negligendos, ac multo minus esse disiungendos (sicut à factiosis istis fiebat) quum omnes vni Domino operam nauent, & ita quidem vt vni & eidem operi perficiendo, quanuis dispari operandi ratione inseruiant, adeò vt alter alterius ope & subsidio egeat.

7 Itaque neque is qui plantat, est aliquid, neque qui rigat: sed Deus qui dat incrementum.

8 Is verò qui plantat & is qui rigat, vnum sunt: ‖ vnusquisque verò suam mercedem accipiet secundùm suum laborem.

9 Etenim Dei sumus [a] administri: Dei aruum, Dei ædificatio estis.

10 Secundùm gratiam Dei quæ data est mihi, vt peritus architectus fundamentum posui: alius autem superædificat. [4] porrò quisque videat quomodo superædificet.

11 [5] Nam fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Iesus Christus.

12 [6] Quòd siquis superædificet super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam:

4 Iam ipsos doctores alloquitur, suos in Ecclesia Corinthiaca successores, & in eorum persona omnes quicunque postea fuerunt, sunt, vel erunt Ecclesiarum pastores, quum in laborem plantatorum & architectorum Apostolorum successerint. Monet igitur primùm, ne putent sibi licere suo aliquo modo ædificare, id est, aliquid vel reipsa, vel docendi genere dinersum ab architectis Apostolis, in Ecclesia proponere.

5 Deinde quod sit hoc fundamentum ostendit, nempe Iesum Christum, à quo illis non liceat vel tantillum deflectere in ædificij structura.

6 Tertiò, Curandum ait vt fundamento respondeat superficies ædificij. i. vt admonitiones, exhortationes, & quicquid ad ædificationem gregis facit, solidæ Christi doctrinæ respondeat, tum in materia, tum in forma cuiusmodi doctrina auro, argento, & gemmis comparatur: ex qua etiam materia, Esaias & Iohannes in Apocalypsi, cœlestem ciuitatem fabricant. Huic autem opponuntur ligna, fœnum, stipulæ, i. curiosæ & futiles, quæstiones vel ordinationes, itemque tota illa docendi ratio ad ostentationem comparata. Nam falsæ doctrinæ, de quibus hic non agit, non dicuntur propriè superstrui huic fundamento, nisi forte falsis specie tenus.

a *Subseruientes: Administri autem nos vi sibi à natura insita agimus, sed ex gratia donata, quibus simus idonei. Infrà 15. 10. & 2. Cor. 3. 5. augmentum autem omne, ita manare à Deo, vt nihil inde laudis ad administrum redire possit.*

13 [7] Cuiusque opus manifestum fiet: dies enim declarabit: nam per ignem retegetur: & cuiusque opus quale sit, ignis probabit.

14 Si cuius opus manebit quod superædificauerit, mercedem accipiet.

15 Si cuius opus exustum fuerit, damnum faciet: [8] ipse verò seruabitur, ita tamen vt per ignem.

16 ‖ [9] An nescitis vos esse templum Dei, & Spiritum Dei habitare in vobis?

17 Si quis templum Dei [f] violat, hunc perdet Deus: nam templum Dei sanctum est, quod estis vos.

18 [10] Nullus seipsum seducat: si quis *sibi* videtur esse sapiens inter vos in hoc sæculo, stultus fiat, vt fiat sapiens.

19 Sapientia enim mundi huius, stultitia est apud Deum. scriptum est enim, ‖ [g] Carpit sapientes cum versutia ipsorum.

20 Et rursum, ‖ Dominus nouit cogitationes sapientum esse vanas.

21 [11] Itaque nullus [h] glorietur in hominibus, omnia namque [i] vestra sunt:

22 Sine Paulus, sine Apollos, sine Ce-

7 Testatur, quòd etiam res ipsa declarabat, non omnes esse probos ædificatores, ne eos quidem qui vero & vni illi fundamento insistunt: sed hoc opus malorum ædificatorum (inquit) vt ad tempus perstet, tamen non semper fallet, quoniam lux veritatis tandem vt dies apparens, discussis tenebris, quale illud sit aperiet. Sicut autem materiæ illæ igni explorantur, probæ sint necne, ita etiam Dominus suo tempore, Spiritus & Verbi sui examine, ædificia omnia explorabit, ac proinde fiet vt quæ pura & solida inuenta fuerint, ita etiam perdurent cum opificis laude: quæ verò secus, consumpta euanescant, ac proinde spe sui laboris frustretur opifex, qui sibi in re nihili placebat. 8 Non adimit spem salutis imperitis & ineptis ædificatoribus, qui fundamentum retineant, eiusmodi erant isti rhetores potiùs quàm pastores Corinthij: sed addit exceptionem, oportere nihilominus ipsos pati istud operis sui examen, atque adeò ferre inanium laborum suorum iacturam. 9 Perstans in ædificij metaphora, docet non modò inanem esse istam ambitionem, sed etiam cum sacrilegio coniunctam. Dicit enim Ecclesiam esse instar templi Dei, quod ipse videlicet sibi suo Spiritu consecrarit. Deinde ad istos ambitiosos sese conuertens, profanari docet ab eis Dei templum, quum inania illa artificia, in quibus sibi tantopere placebant, docet esse totidem sacræ Dei doctrinæ & puritatis Ecclesiæ pollutiones: quod facinus non sit futurum inultum. 10 A contrarijs colligit eos demùm pu am sapientiam in templo Dei profiteri, qui humana illa omnia repudiant: quod si à mundo rideantur, satis illis esse debere, quod ex Dei sententia sapiant.

11 Redit ad propositionem vers. 2. priore loco, auditores monens, ne deinceps eos quos Deus constituit salutis ipsorum, non dominos sed ministros, pro dominis habeant, quod ij faciunt qui ab hominibus pendent, non à Domino per eos loquente.

Infra, 6.19. 2.Cor.6.16. Iob.5.13. Psal.94.11.

f *Vt rem sacram polluit ac contaminat, polluit autem Dei templum, Paulo teste, qui carnali facundia puritatem Euangelij inquinabat.*

g *Vtcunque sint vafri, eos tamen Dominus capit, quem illorum artes retegat.*

h *Sibi placeat.*

i *Administra vobis destinata.*

phas,

11 Aperso-nis ad res ip-sas transit, vt maius sit pō-dus argumē-ti. Imò etiā à Christo ad Patrem ascendit, vt doceat in ipso etiam Christo, quatenus homo est, nos idcirco acquiescere, quia nos ad Patrem vsque subuehit, sicut ipsemet Christus vbique testatur se missum à Patre, vt hoc vinculo cum ipso Deo, vna omnes deuinciamur.

phas, 12 siue mundus, siue vita, siue mors, siue præsentia, siue futura: omnia, *inquam*, vestra sunt.

23 Vos autem, Christi: Christus verò, Dei.

CAP. IIII.

1 Definitione veri Apostoli adducta, 7 humilitatis speciem honori sibi magis esse debere quam probo docet. 9 Signa profert vnde reipsa appareat, 10 nec gloriā, 11 nec ventri ipsum studuisse. 17 Ad finem Timotheum commendat.

Cap. IIII.

1 Cōclusio officij auditorum erga ministros, vt pro dominis eos non habeāt: interea verò, vt à Christo missos audiant, missos, inquam, vt ex eorū veluti manu, thesaurū illum salutis, ex arcanis Dei depromptū accipiant. *Matth.7.1, rum.2.1.*

2 Posterio re loco ministros monet, vt vicissim ipsi sese non vt dominos, sed vt seruos, & quidem fidos, gerant, quum sit eis coram Domino reddenda suæ dispensationis ratio. 3 Quoniam sese proposuerat pro exemplo, cæteros reprehendens, vtitur occupatione: & grauitate Apostolica freta, testatur sē nihil morari contraria de se illorum iudicia, à quibus vt homo abiectus habebatur, quòd nihil externi illius splendoris haberet. Affert tamen rationes optimas, cur nihil moueatur illorum de se iudicijs. 4 Primùm, quia quod homines in his rebus iudicant ex suo sensu, non maioris est momenti quàm quum indocti de sapientia iudicant. 5 Secundò, inquit, quomodo vos quanti sim vel non sim iudicare potestis, quum ne ego quidem qui mihi probabiliter melius sum notus quàm vobis, atque adeò qui bona conscientia in meo munere me versatum esse ausim profiteri, tamen non ausim propterea mihi quicquam tribuere. Scio enim me nihilominus non esse irreprehensibilem, nedum vt mihi instar vestri placeam. 6 Tertia ratio, vt conclusio ex præcedentibus rationibus nascens: Dei est æstimare vnumquenque suo pretio, vt qui norit cordis latebras quæ sæpissimè homines fallunt. Vestrum itaque hoc iudicium non est.

1 Sic de nobis reputet [a] homo, vt de ministris Christi, & dispensatoribus mysteriorum Dei.

2 [a] Quod superest autem, *illud* requiritur in dispensatoribus vt fidus quisque inueniatur.

3 [a] Mihi verò pro minimo est quòd à vobis dijudicer, [d] aut ab humano [b] iudicio: [5] imo nec meipsum dijudico.

4 Nullus enim rei mihi cōscius sum: sed non per hoc iustificatus sum: [c] sed Dominus is est qui me dijudicat.

5 ‖ [6] Proinde ne ante tempus quicquam iudicate, vsquedum venerit Dominus qui & illustraturus est occulta tenebrarum, & manifesta faciet consilia cordium: ac tunc [d] laus erit vnicuique à Deo.

6 [7] Hæc autem, fratres, figura quadā transtuli ad meipsum & Apollo, propter vos: vt in [e] nobis discatis, suprà ad quod scriptum est non sapere: vt ne alius pro alio inflemini aduersus alium.

7 [8] Quis enim te discernit? quid autem habes quòd non acceperis? quòd si etiam accepisti, quid gloriaris [f] vt qui non acceperis?

8 [9] Iam saturati estis, iam ditati estis, absque nobis regnum adepti estis: atque vtinam sanè regnetis, vt & nos simul vobiscum regnemus.

9 Deus enim, puto, nos vltimos Apostolos spectandos proposuit, tanquam morti addictos. [g] Nam spectaculum facti sumus mundo & Angelis & hominibus.

10 Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo: nos infirmi, vos autem validi: vos glorioſi, nos ignominioſi.

11 Ad hoc vsque tempus & esurimus & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & incertis sedibus erramus:

12 ‖ Et laboramus, operantes propriis manibus: conuitijs affecti bene precamur: persequutionem patientes, sustinemus:

13 ‖ [h] Infamati precamur: [i] purgamēta mundi facti sumus, *vsque* omnium fordes vsque adhuc.

14 [10] Non vt vos pudore suffundam hæc scribo, sed vt filios meos dilectos admoneo.

15 Nam etsi decem millia pædagogorum habueritis in Christo, at nō multos patres *habetis*. in Christo enim Iesu per Euangelium ego vos genui.

16 Precor vos igitur, imitatores mei estote.

17 Propterea misi vobis Timotheum, qui est filius meus dilectus & fidelis in

7 Reiecto illorum iudicio, rursus se proponit pro singulari modestiæ exemplo, vt qui in hac ipsa epistola reticens illorū factiosorū doctorum nomina, non dubitarit suum & Apollo nomen substituere ipsorum loco, & eorū decus hoc modo velut in se recipere, nedum vt se cuiquam anteponeret. *Act.20.24, 1.Thess.2.9, 2.Thess.3.8. Mat.5.44, luc.23.34. act.7.60.*

8 Optimum remedium coercendæ arrogantiæ ostendit: primùm si cogites quo iure te eximas ex aliorum numero, quū & ipse homo sis: deinde si consideres, etiamsi quid præter alios habeas, tamen hoc te non habere, nisi ex Dei liberalitate. Quis autem sanus de alieno glorietur, & quidem aduersus Dominum?

9 Descendit ad grauissimam ironiam, vt ambitiosos illos ad ruborē vel inuitos cogat. 10 Ironiæ acrimoniam temperans, monet vt meminerint à quo sint in Christo geniti, & eum pro exemplo sequi non dubitent, quantumuis in speciem præ alijs abiectum, at Spiritus Dei efficacia potentem, vt ipsi erant in sese experti.

a Quisque. b Ab verb. dio, pro iudicio, ex Cilicium idiotismo. c Sed me Domini iudicio permitto. d Laudari pro cæteris omni non poterat, quin cæteri culparentur. laudi autem potius quàm vituperij mentionem facit, quia istius mali hos erat origo, quòd certis hominibus plus tribuerent quàm par esset.

e Nostro exemplo, qui aliorū etiam vitia in nostras personas transferre malimus, quàm nominatim quenquam carpere. f In natura igitur nihil verè laudabile, sed omnia sunt à gratia, contra Pelagianos, & Semipelagianos. g Qui volet autentico habere Paulli & Episcopi Romani, qui se suus successorem mentitur, comparet dolitum Romana curia cum hac Pauli expeditione. h Probris affectis. i Sordes undique emergendo ejectæ.

Domino, qui vobis in memoriam reducet [k] quæ sint viæ meæ in Christo, sicut vbique in omnibus Ecclesijs doceo.

Act. 19. 21, Luc. 4. 15.

18 [11] Cæterùm perinde quasi ego non sim venturus ad vos, inflati sunt quidam.

19 Sed veniam breui ad vos, ‖si Dominus voluerit, & cognoscam non [l] verba istorum qui inflati sunt, sed *spiritualem* virtutem.

20 Non enim in verbis *situm est* regnũ Dei, sed in *Spiritu* virtute.

21 [12] Quid vultis? cum virga veniam ad vos? an cum charitate & [m] Spiritu lenitatis?

11 Postremò, ad Apostolicas etiã minas descẽdit, sed vt pateret filios obiurgans, ne ad castigationem vsq; veniat, cogatur eorum intemperie.

12 Trãsitio ad alteram partem huius Epistolæ, in qua grauissimum scelus seuerissimè reprehendit, ostendens Ecclesiasticæ correctionis vsum.

k Quam viam & regulam sequar in docendo passim Ecclesijs.

l Verba vocat istorum phaleras & inanem verborum splendorem, quibus opponit virtutem Spiritus.

m Leniter in vos affectus.

CAP. V.

1 Quid incestuosum primigeni cum nouerca coniugium tacitis ferrent, 2 & satis causæ esse admonet cur pudore deijciantur potius quam superbiant. 10 Eiusmodi scelera excommunicatione vindicanda esse, 12 ne contagio latius serpat.

CAP. V.

1 Grauiter ꝛeprehendẽdi qui tolerãdis sceleribus Ecclesiã Dei exponũt ipsorum infidelium ludibrijs.

2 Nulli magis superbiunt, quàm qui sese minus norunt.

3 Excommunicatio nõ est vnius potestati cõmittẽda, sed ex cœtus authoritate, præeunte legitima cognitione, administranda.

4 Non dubium est quin ratum sit in cœlis eiusmodi iudicium in quo videlicet Christus ipse iudex sedeat.

5 Excommunicatus traditur Satanæ potestati, quum ex domo Dei eijciatur. 6 Finis tamen excommunicationi propositus, non est excommunicati exitium, sed salus, vt videlicet hoc remedio dometur ipsius caro, vt discat Spiritui viuere.

OMninò [1] auditur *esse* inter vos scortatio, & eiusmodi scortatio, quæ ne inter Gentes quidem nominatur, adeò vt quis vxorem patris habeat.

1 Grauiter ꝛeprehendẽdi qui tolerãdis sceleribus Ecclesiã Dei exponũt ipsorum infidelium ludibrijs.

2 [2] Et vos inflati estis, ac non potius luxistis, vt tolleretur è medio vestri qui facinus hoc patrauit?

3 [3] Enimuero ego vt absens corpore, præsens autem [a] spiritu, iam vt præsens iudicaui, vt is qui hoc ita perpetrauit,

4 Vobis & meo Spiritu [b] in nomine Domini nostri Iesu Christi congregatis, [4] cum potestate Domini nostri Iesu Christi,

5 [5] Eiusmodi *inquam homo* [c] tradatur Satanæ, [6] ad interitum carnis, vt spiritus saluus sit die illo Domini Iesu.

2 Nulli magis superbiunt, quàm qui sese minus norunt.

3 Excommunicatio nõ est vnius potestati cõmittẽda, sed ex cœtus authoritate, præeunte legitima cognitione, administranda.

4 Non dubium est quin ratum sit in cœlis eiusmodi iudicium in quo videlicet Christus ipse iudex sedeat.

5 Excommunicatus traditur Satanæ potestati, quum ex domo Dei eijciatur. 6 Finis tamen excommunicationi propositus, non est excommunicati exitium, sed salus, vt videlicet hoc remedio dometur ipsius caro, vt discat Spiritui viuere.

a Animo, cogitatione, voluntate. b Invocato Domini Christi nomine. c Quid sit tradi Satanæ, exponit Dominus, quũ dicit, Fiat tibi sicut Ethnicus & Publicanus, Matth. 18. 17. id est, ius ciuitatis Christiana amittere: extra Ecclesiam autem regnat Satan.

6 [7] Non est bona [d] gloriatio vestra. An nescitis paululo fermenti totam massam fermentari?

7 [8] Expurgate igitur vetus fermentum, vt sitis noua [e] massa, sicut estis fermenti expertes. Etenim [f] Pascha nostrum pro nobis sacrificatum est, *nempè* Christus.

8 Itaque [g] festum agitemus non fermento veteri, nec fermento malitiæ & nequitiæ: sed non fermentatis *panibus* sinceritatis & veritatis.

9 [9] Scripsi vobis in epistola, ne commisceamini cum scortatoribus.

10 [h] At non omninò cum scortatoribus mũdi huius, aut cum auaris, aut cum rapacibus, aut idololatris: alioquin debetis scilicet è mundo exire,

11 Nunc autem scripsi vobis ne commisceamini, *id est* siquis quum frater nominetur, sit scortator, aut auarus, aut idolatra, aut conuitiator, aut ebriosus, aut rapax: cum eiusmodi, *inquam*, ne edatis quidem.

12 [10] Quid enim mea *interest* etiam de extraneis iudicare? nónne de ijs qui intus sunt, vos iudicatis?

13 De extraneis verò Deus iudicat. tollite igitur istum sceleratum ex vobis ipsis.

7 Alius significationis excõmunicationis, ne contagio ad reliquos perueniat, quòd sit vt necessariò sit in Ecclesia retinẽda, ne alij aliorum contagione inficiantur.

8 Allusione ad Paschæ ceremoniã facta, hortatur vt impurum illum è suocœtu eijciant. Olim, inquit, Paschæ celebraturis non licebat fermẽtatis panibꝰ vesci, adeò vt impurus haberetur & indignus qui Paschæ vescꝰ ceretur qui fermentum vel degustaſſet. Porrò totam nostram vitam esse oportet instar festi illius Azymorum, in quo participes facti mactati illius Agni immaculati, omnem impuritatem tum ex nobis ipsis, tum ex domibus cœtibúsque nostris procul abesse iubeamus. 9 Generalius iam loquitur, & quod de illo incestuoso dixerat, ad alios etiam palam flagitiosos, & suis offendiculis Ecclesiam turbantes ostẽdit pertinere, qui & ipsi ex Ecclesiæ corpusione sint ordine legitimo eijciendi. Mẽtionem autem capiendi cibi faciens, vel Agapas respicit, in quibus Cœna Domini celebrabatur, vel communem vitæ vsum & consuetudinem notat quod & ipsum dextrè accipiendum est, nequis putet excommunicatione vel matrimonia dirimi, vel officia quæ alij alijs, vt parentibus filij, magistratibus subiecti, dominis serui, proximi denique proximis lucri faciendis debent impediri. 10 Eijciendi falsi fratres ex cœtu: extranei iudicio Dei relinquendi.

d Immeritò & non bona ratione gloriamini, quasi excellatis, quum inter vos tantum scelus inueniatur. e Massa nomine, vniuersum Ecclesiæ corpus intelligit, singulos azymos, id est, spiritu innouatos, detracta vetere corruptione. f Agnus Paschæ, metonymicè. g Totam vitam tanquam perpetuum festum agamus, integrè & integre. h Si prorsus vobis esset abstinendum ab eiusmodi hominum consortio, vobis ex ipso mundo emigrandum esset: de ijs igitur loquor, qui in sinu Ecclesiæ versantur, quos debetis disciplina Ecclesiastica ad frugem reuocare, non autem de exteris, quos debetis modis omnibus Christo lucrifacere.

CAP. VI.

1 Inhibetur in forensibus contentionibus, 6 quibus se mutuò vexabant sub infidelibus, cum magno Euangelij dedecore. 9 deinde scortandi libentiam grauí commination exagitat.

1 Sustinet

CAP. VI.

1 Tertia quæstio de forensibus iudicijs, An liceat fideli fidelem ad infidelium tribunalia trahere. Respondet, nõ licere, propter offendiculũ videlicet. Neque enim per se malũ est.

2 Addit se nõ prohibere quominus si ita opus est, iure agere liceat cũ proximo, sed sanctis disceptatoribus. *Mat.5.39. luc.6.29. rom.12.19. 1.Thess.4.6.*

3 A comparatis colligit, non sine sanctorum iniuria iudices infideles à fidelibus quæri, quum sanctos Deus ipse, iudicando mundo & diabolis, sit Christo Filio velut assessores daturus, nedum vt leues istas controuersias, quæ æquitate ac bona conscientia definiuntur, nõ possint dijudicare.

4 Conclusio, qua remedium huic malo præscribit, nempe si de priuatis negotijs coram delectis ex Ecclesia arbitris inter se transigant: Cui muneri, inquit, vel infirmus quisque vestrũm satisfecerit. Non damnat igitur iudicum subsellia, sed quid propter circumstantiam temporis expediat ostendit, idque sine vlla iuris magistratus immutatione. Nec enim agit de iudicijs quæ inter infideles & fideles exercentur, neque de publicis iudicijs, sed de controuersijs, quas nihil prohibet domesticis etiam arbitris componi.

5 Thesin accommodat ad hypothesin, huc semper eos reuocans, vt falsam de sua ipsorum præstãtia opinionem eis adimat, vnde omnia hæc mala oriebantur. 6 Nunc etiam longius progreditur, & quanuis arbitros ex fidelium cœtu eis concedens, simpliciter non damnet, sed stabiliat potius priuata iudicia, modò sine offendiculo exerceantur. tamen testatur, si tales essent quales esse optandum erat, futurum fuisse vt nec hoc quidem remedio egerent. 7 Hoc maxima ex parte spectat ad alteram reprehensionis partem, nempe, quòd etiam apud infideles jm iudicum subsellia litigarent: quod offendiculum debuerant potius, quauis iactura, redimere. Sed & illud in genere verum est, cedendum esse nobis de iure nostro, potius quàm temerè, aut ali quo vindicandæ iniuriæ studio, extremum iuris rigorem experiamur. Corinthijs autem neutrum erat curæ, quos ait oportere resipiscere, nisi malint Dei hæreditate priuari.

1 SVstinet [a] aliquis vestrũm negotium habẽs cum altero, iudicio experiri [b] sub iniustis, [c] ac non sub sanctis?

2 [d] An ignoratis sanctos mundum iudicaturos? quòd si per vos iudicabitur mundus, indigni estis [e] minimis iudicijs?

3 An ignoratis fore vt Angelos iudicemus? nedum vt quæ ad huius vitæ vsum pertinent *non iudicemus*?

4 [f] Itaque si [g] iudicia habeatis de ijs quæ ad huius vitæ vsum pertinent, [h] eos qui minimi sunt in Ecclesia, eos *inquam* in subsellijs collocate.

5 [i] Vt vos pudeat, vobis *hoc* dico. Itanè non est inter vos sapiens, ne vnus quidem, qui possit dijudicare inter fratres suos?

6 Sed frater cum fratre iudicio experitur, idque sub infidelibus?

7 [k] Iam igitur omninò [l] impotentia in vobis est, quòd [m] iudicia habetis inter vosmetipsos. ‖ [7] quare non potius iniuriam patimini? cur non potius damnum accipitis?

8 ‖ At vos iniuriam facitis, & damno afficitis, idque fratres.

9 An ignoratis iniustos nõ esse Dei hæreditatem possessuros? [8] Ne errate: neque scortatores, neque idololatræ, neque mœchi, neque molles, neque qui concumbunt cum masculis,

10 Neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque conuitiatores, neque rapaces, regni Dei hæreditatem possidebunt.

11 ‖ Et hæc eratis nonnulli: sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in [n] nomine Domini Iesu, & per Spiritum Dei nostri.

12 ‖ [9] [i] Omnia mihi licent, ‖ at non omnia conducunt: omnia mihi licent, at ego [k] non redigar sub vllius rei potestatem.

13 [10] Escæ ventri *destinatæ sunt*, & venter escis. Deus autem & hũc & eas abolebit, corpus verò non scortationi, sed Domino, & Dominus corpori.

14 Deus autem & Dominum suscitauit, & ‖ nos suscitabit potentia sua.

15 [11] An ignoratis corpora vestra esse membra Christi? Num igitur tollens membra Christi, faciam *vt sint* scorti membra? Absit.

16 [12] An ignoratis eum qui agglutinatur meretrici, vnum corpus efficitur? erunt enim, inquit, duo in carne vna.

Tit.3.9. *Infra,10.18.* *Eccle.37.31.* *Rom.6.3.*

8 Transitum sibi parat ad quartum huius epistolæ tractatum de rebus medijs, differens in primis quomodo viri mulieribus ritè vti vel non vti possint: cuius quæstionis tres sunt loci, Scortatio, Matrimonium & Cœlibatus. Ac Scortationẽ quidem penitus damnat. Matrimonium verò quibusdam præcipit, vt remedium bonũ ac necessariũ, quibusdã liberũ relinquit, quibusdam non vt illicitum, sed vt incommodum, non tamẽ sine exceptione, dissuadet. Cœlibatũ autẽ (sub quo etiam virginitatem comprehẽdo) nemini præcipit: suadet tamẽ, at nec propter se, sed propter aliud, nec omnibus, nec sine exceptione. Dicturus autẽ in scortatione, incipit à generali reprehẽsione eorum vitiorũ, quibus opulenta & luxui dedita ciuitas præcipuè scatebat: seriò monens, resipiscentiam cum peccatorũ remissione, siue sanctificationẽ cũ iustificatione indiuiduo nexu cohærere. 9 Secũdo loco Corinthios præmonet in rebus medijs simpliciter peccare: primùm quòd eis abuterẽtur, tum in eo quòd res medias sine discrimine vsurpabãt, quũ earũ vsus ad charitatis regulam sit exigendus: nec etiam ijs recte vtatur qui intemperãter eis abutẽt, sese illis rãquã dominis subijcit.

10 Secundo, quòd multa in rebus medijs recenserent quæ per se essent illicita, veluti scortationẽ, quam perinde ac eãm & potũ inter merè naturales ac licitas appetitiones numerabant. Subijcit autẽ Apostolus hæc planè esse dissimilia. Nam, inquit, ad necessarium huius vitæ vsum conditi sunt cibi, quæ non est perpetua. Nam & cibi & cœra ista alimenti ratio breui spatio abolentur. At non idem sentiendum est de scortationis impuritate, cui conditum non esse corpus, sed è contrario puritati esse destinatum, vel illud ostendit quòd Christo sit consecratum, sicut & Christus nostris etiam corporibus, ea ipsa virtute qua resurrexit, viuificandis, datus nobis est à Patre.

11 Expositio superioris argumẽti à cõtrarijs, & eius applicatio. 12 Probatio eiusdẽ argumẽti, Cõtrarij sunt ex diametro scortum & Christus, caro & spiritus, ergo qui vnũ est cum scorto, (quod quidẽ fit naturali illa corporis cõmixtione) vnũ esse non potest cum Christo, quæ vnio est pura & spiritualis.

a Quasi diceret, Eóne vos audacia processistis, vt vos non pudeat Euangelium exponere profanorum iudicijs. b Coram iniustis. c Infimis subsellijs. d Fora ac curias. e Vilissimos quosque. f Impotentia animi, ijs tribuitur qui à cupiditatibus se superari sinunt, virtutem à temperantia & moderatione plurimum differens: perstringit igitur eos qui frenda iniuria sunt imparati. g Controuersias in foro disceptandas.

h In lasciuia. i Quanuis restringenda abutentem omnia sint, tamen ad res medias. k Iterum subijcit ne veluti medijs, quicunque se illis non posse carere putat, vt plane seruitus sub specie libertatis adblandiatur, manum in eiusmodi homines injiciat.

natur scorto, vnum esse corpus *cum scorto*? [1] Fient enim, inquit, [m] qui ‖ duo *erant*, caro vna.

17 Qui verò agglutinatur Domino, vnus spiritus est.

18 [13] Fugite scortationem. omne peccatum quod fecerit homo, extra corpus est: sed qui scortatur, in proprium corpus peccat.

19 [14] An ignoratis ‖ corpus vestrum esse templum Spiritus sancti, *qui est*, in vobis, quem habetis à Deo, [15] neque esse vestri iuris?

20 ‖ Nam empti estis pretio: glorificate igitur Deum in corpore vestro, & in spiritu vestro, quæ sunt Dei.

Gen.2.24. matth.19.5. mar.10.8. ephes.5.31. *Supra, 1.17. 2.cor.6.16.* *Infra, 7.23. 1.pet.1.18.*

13 Aliud argumentum, cur fugienda sit scortatio, quoniã peculiari quadam turpitudine corpus commaculat.

14 Tertium argumentũ, Quòd scortator sit sacrilegus, quum corpora nostra sint Deo consecrata. 15 Quartum argumentum, Quòd non simus nostri iuris, vt alteri cuipiam alij, nedum Satanæ & carni, nos possimus addicere: quum nos Deus ipse, & quidem maximo pretio, acquisierit, vt & corpore & animo suæ gloræ inseruiremus.

[1] *Apud Mosem hæc non dicuntur de scortatione, sed de matrimonio: sed cùm illa sit illius corruptio & vtriusque sit commixtio coniunctio carnis, non potest dici Apostolus hoc testimonio abusus.* [m] *Apud Mosem particula (duo) non legitur, sed vsus expressa est tum hoc loco, tum Matth.19.5. quia sit tãtum mentio viri & vxoris vnius, vnde refellitur polygamia: qui enim cum multis cõsuescit, in multas veluti partes dissipatur.*

CAP. VII.

a Disserens hic de coniugio, 4 quod est remedium vitanda scortationis, 10 indissolubile, 12 20 iubet vnumquemque sorte sua contentum vivere. 25 Quis virginitatis finis esse debeat ostendit, 35 & qui coniugiũ suscipere debeant.

CAP. VII. 1 De coniugio docet, quamuis cœlibatus sua etiã habeat commoda, quæ postea explicabit, tamen vitandæ fornicationis causa necessarium esse matrimonium: sed ità vt neque vnus maritus plures vxores, nec vna vxor plures habeat maritos. 2 Secundò, declarat summa partium benevolentia colendum esse coniugium. 3 Tertiò monet alterum in alterius esse potestate, quòd ad corpus attinet, vt mutuò se fraudare non possint.

1 CÆterùm [a] de quibus scripsistis ad me, [b] bonum *fuerit* viro mulierem non attingere.

2 Sed propter fornicationes, suam quisque vxorem habeat, & propriũ quæque virum habeat.

3 ‖ [2] Vxori vir [c] debitam benevolẽtiam reddat: similiter autem & vxor viro.

4 [3] Vxor proprium corpus non habet in potestate, sed vir: similiter autem & vir proprium corpus non habet in potestate, sed vxor.

a Quòd attinet ad ea de quibus ad me scripsistis. *b Commodum & (vt dicitur) expedibile, quia coniugium multa secum affert molestias, idque in diuina institutione corruptela.* *c Debiti nomine, genus omne benevolentiæ complectitur, quamuis tamen postea vnam speciem copiosius persequatur.*

5 Ne fraudate alius alium, [4] nisi fortè ex consensu ad tempus, vt [d] vacetis ieiunio & precibus: & rursum simul coeatis, ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram.

6 [5] Hoc autem dico ex concessione, non ex imperio.

7 Nam [e] velim omnes homines esse vt & ipse *sum*. sed vnusquisque proprium donum habet ex Deo, alius quidem ita, alius autem ita.

8 [6] Dico autẽ [f] cœlibibus & viduis, bonum eis est, si manserint vt *maneo* ego.

9 Quòd si se non continent, matrimonium contrahant: nam melius est matrimonium contrahere quàm [g] vri.

10 [7] Ijs autem qui matrimonio iuncti sunt, demuntio non ego, sed Dominus, ‖ Vxor à viro ne discedito.

11 Quòd si etiam discesserit, maneat innupta, aut viro reconciliator: & vir vxorem ne dimittito.

12 [8] Reliquis autem ego dico, non Dominus, Siquis frater vxorem habet infidelem, quæ consentiat ad habitãdum cum eo, ne eam dimittito.

13 Et vxor quæ habet virum infidelẽ, qui consentiat ad habitandum cum ea, ne eum dimittito:

14 [9] Maritus enim infidelis [h] sanctificatus est [i] vxori, & vxor infidelis sanctificata est [k] viro: alioqui certè liberi vestri improbi essent: [l] nunc autem sancti sunt.

4 Quarè, addit exceptionem, nisi alter ab altero abstineat ex consensu mutuò vt liberius vacent precibus: qua in re tamen monet vt quid expediat cõsiderent, ne diuturniore ista veluti cõiugij interruptione ad incontinentiã solicitentur. *Matth.5.32, & 19.9. mar.10.11, luc.16.18.*

5 Quintò, matrimoniũ docet non esse simpliciter omnibus necessarium, sed ijs demùm qui donum continentiæ non habent. Est enim hoc donum ex peculiari Dei gratia.

6 Sextò, de repetendo matrimonio idẽ monet, nempe cœlibatum quidem probandum esse, sed ijs demùm quibus datum est vt se possint continere: sin minus, repetendas esse nuptias, vt conscientiæ paci consulatur. 7 Septimò, prohibet dissidia & repudiorũ nũtiationes, (de adulterij enim crimine non agit, quod tũc erat Romanis etiam legibus capitale) quibus dissolui coniugij vinculũ negat, Christo ipso autore. 8 Octauò, Matrimonia inter infidelem alteram partem, alteram verò fidelem, iam contracta, rata esse confirmat, vt fidelis infidelẽ deserere non possit. 9 Respondet obiectioni, At fidelis polluitur societate infidelis. Hoc verò negat Apostolus, & fidelem posse bona conscientia vti infidelis coniugis vase, ex eo probat quòd liberi inde nati, sancti (id est in promissione) censeantur. Singulis enim fidelibus dicitur, Ero Deus tuus, & seminis tui.

d Toti id vnum agatis. *e Optarim.* *f Totus hic locus facit aduersus eos qui damnant secundas nuptias.* *g Libidine ita æstuare, vt aut voluntati succumbat tentationi, aut certè Deum peccata conscientia non possit inuocare.* *h Pietas vxoris plus valet ad hoc vt coniunctio ista pro sancta habeatur, quàm mariti infidelitas ad hoc, vt coniugium illud profanetur.* *i Non in sese est ille infidelis sanctificatus, sed respectu vxoris.* *k Sub. fideli.* *l Hic locus facit aduersus catabaptistas & eos qui præsidio salutis causam ponunt in baptismo, fidelium enim liberi vi fœderis sancti sunt vel ante baptismum, accedit autem baptismus tanquam sanctitatis sigillum.*

15 [10] At

10 Respõdet quæstioni, Quid si infidelis fidelem deserat? cum verò, inquit, liber est fidelis, quoniam ab infideli est desertus.

11 Nequis prætextu libertatis infideli præbeat discedēdi occasionem, significat pacificè colendum esse matrimonium etiam cum infideli, vt si fieri possit lucrifiat. *Ephes. 4. v. Supra. 6. 20. 1. pet. 3. 18.*

12 Occasione ex eo arrepta quod de seruitute & libertate coniugij dixerat, digreditur ad generalem doctrinam de vitæ statu & conditione externa, ve circuncisione & præputio, seruitute & libertate: generaliter monens vt quisque sua sorte contentus viuat in Domino, quoniam externa illa vt circuncisum esse vel incircuncisum, seruum vel liberum, non sunt ex regni Dei (vt loquuntur) essentia.

13 Significat tamen in his exemplis non omnia esse paria, quoniam circuncisio per se non sit appetenda, libertatem verò, seruos appetere nihil prohibeat. In eo igitur duntaxat paritas est, quòd in istis non sit positum regnum Dei, ac proinde ista non impediant quominus Deo pareamus.

14 Rationem dissimilitudinis ostendit, quoniam qui circuncisionem affectasset, sese iam non Deo, sed humanæ traditioni subiiciebat. Est autem hoc multo magis de superstitionibus intelligendū, quas nonnulli inter res medias stultè numerant,

15 Repetitio generalis doctrinæ.

16 Virginitatem nulli præcipit, suadet tamē & laudat propter aliud, nempe tum propter præsentis temporis necessitatem, quum fidelibus vix liceret vno loco consistere, & præsentis vitæ commodis frui, ac proinde expeditiores essent qui familia non grauabātur: tum etiam propter huius vitæ curas, quas secum necessariò matrimonium trahit, vt illis animum distrahi sit necesse: quòd in mulieribus præsertim locum habet.

m Quum eiusmodi quippiam inciderit. n Certo generi vitæ addixit. o Attrahere, sub. præputium dicitur, qui chirurgi opera præputiatur, quod quidem fit cute ferro adducta, vt glandum rursus operiat. Cels. lib. 7. cap. 25. p Quasi hæc vocatio sit Christo indigna. q Qui quum seruus sit conditione, vocatus est ad Christi participationem. r Ita sincerè & ex animo, vt vni Deo approbetur. s Pro ratione circumstantiarum hoc vobis consulo.

15 10 At si incredulus discedit, discedat, non est seruituti subiectus frater aut soror in 11 huiusmodi *rebus*: 12 sed ad pacem vocauit nos Deus.

16 Ecquid enim nosti vxor an virum fis seruatura? aut ecquid nosti vir an vxorem fis seruaturus?

17 13 Sed vt vnicuique *donum* partitus est Deus, vt vnumquenque n vocauit Dominus, ita incedat: & in Ecclesijs omnibus constituo.

18 14 Circuncisus aliquis vocatus est? ne o attrahat *præputium*: in præputio aliquis vocatus est? ne circuncidatur.

19 Circūcisio nihil est, & præputium nihil est, sed obseruatio mandatorū Dei.

20 ‖ Vnusquisque in qua vocatione vocatus fuit, in ea maneat.

21 Seruus vocatus es? ne sit tibi p curæ: sed si potes etiam liber fieri, potius *eo* vtere.

22 Etenim qui q in Domino vocatus est seruus, libertus Domini est: similiter & qui liber vocatus est seruus est Christi.

23 ‖ 15 Pretio empti estis, ne estote serui hominum.

24 16 Vnusquisq; in quo vocatus fuit, fratres, in hoc maneat r apud Deum.

25 17 De virginibus autem præceptū Domini non habeo: s sed do *vobis* quod

17 Iam ad parentes se conuertit, in quorum potestate sunt liberi, monens vt superiorem doctrinam sequuti, dispiciāt quid suis liberis conueniat, ne vel necessario aduersus incōtinentiam remedio ipsos priuent, vel ad matrimonium adigant, vbi neque voluntas eò inclinat, nec vlla vrget necessitas: & rursus virginitatem laudat sed simpliciter, neque in omnibus.

t Quod dicturus sum dico ego, qui homo quidem sum, sed dicturus sum vti fides adhibeatur, quia vt talis essem, a Deo sum consequutus.

u Virginem manere.

x Propter necessitatem quæ sanctos solet assidue vrgere, quarum videlicet perpetua est inflatio, vt rerum conditio nunquā videatur ad coniugium accommodata, nisi ex altera parte carnis infirmitas ad illud adigat. 7 *Carnis nomine comprehendit quæcunq; ad præsentem vitam spectant, coniugium enim multa secum incommoda trahit: inclinat ergo ad cœlibatum, non quòd in eo collocet Dei cultum magis quàm in matrimonio, sed propter ea incommoda, quibus si fieri posset, cuperet omnes eximi, vt vni Deo vacarent.* 8 *Cupio inquit ea vestra consultum. a In finis siquidem seculorum peruenimus. b Fletus appellatione res aduersas, quandoquidem interpretari intelligunt Hebræi. c Ea rebus quas hic Dominus nobis concedit. d Habitus, figura, vel forma, indicat autem hic nihil esse solidum. e Distrahuntur cogitationes eorum qui sunt coniugio deuincti, idèo si eum datum est continere, commodior est celibatus: cæterum possunt etiam coniuges curare quæ sunt Domini. Clem. Strom. 3. f Animo. g Significat se nemini imponere necessitatem vel ducenda vxoris vel non ducenda, sed simpliciter proponere vtrum vita cuius sit commodius.*

26 Existimo igitur t hoc bonum esse propter u instantem necessitatem, bonum hoc *inquam* esse homini ita esse.

27 Alligatus es vxori? ne quære dissolutionem: solutus es ab vxore? ne quære vxorem.

28 Quòd si etiam duxeris vxorem, non peccasti: & si nupserit virgo, non peccauit: sed x afflictionem in carne habituri sunt *qui sunt* huiusmodi, ego verò vobis y parco.

29 Hoc autem aio, fratres, quoniam tempus z contractum est in posterum: vt & qui habēt vxores, sint vt non habētes:

30 Et qui a flent, vt non flentes: & qui gaudent, vt non gaudentes: & qui emūt, vt non obtinentes:

31 Et qui vtuntur b mūdo hoc, vt non abutentes. præterit enim c species huius mundi.

32 Velim autē vos absq; solicitudine esse. Qui cœlebs est curat ea quæ *sunt* Domini, quomodo placiturus sit Domino:

33 At qui duxit vxorē, d curat ea quæ sunt mūdi, quomodo placiturus sit vxori.

34 Discretæ sunt ea quæ *est* vxor & ea quæ *est* virgo. quæ *est* innupta, curat ea quæ sunt Domini, vt sit sancta cum corpore, tum e spiritu: quæ verò nupta est, curat ea quæ sunt mundi, quomodo placitura sit viro.

35 Hoc autem dico g vestro commodo: non vt laqueum vobis injiciam, sed vt decenter & aptè adhærescatis Domino absque vlla distinctione.

36 17 Cæterum siquis aliquid non decens à se in virginem suam committi pu-

tat, si florem ætatis excedat, & ita debet fieri: quod vult faciat, non peccatum committit matrimonio.

37 Qui verò stat firmus in corde, nec adigitur [k] necessitate, sed in potestate habet propriam voluntatem, & hoc decreuit in corde suo, vt seruet suam virginem, bene facit.

38 Itaq; qui dat nuptum, bene facit: qui verò non dat nuptum, melius facit.

39 ‖ [l] [m] Vxor alligata est [n] lege quandiu vir eius ipsius: quòd si [o] obdormierit vir ipsius, libera est ad cui vel nubêdum: tantùm [p] in Domino.

40 Sed beatior est si ita maneat, secùndum meam sententiam: ‖ puto autem me quoque Spiritum Dei habere.

Rom.7.2. 1.Tim.5.14.

k Benefacit, vt explicat, infra. vers. 38. l Apud se, Hebr. m Cui non obstat filia infirmitas, aut alia aliqua ratio quominus eam liberè posit seruare virginem. n Commodius liberis consulit, idq; non simpliciter, sed conditionibus antea expressis. o Per legem matrimonij. p Morimus fuerit. o Religiosè & cum Dei timore.

CAP. VIII.

1 Ab hoc loco vsque ad finem decimi capitis deterritur vt ab impijs in Gentilium epulis abstineant. 8 Abusum Christiana libertatis coercet, 11 & scientiam illam habet a fraudium docu.

CAP. VIII. 1 Cæterùm [a] de ijs quæ idolis immolantur, scimus nos [b] omnes scientia esse prædictos. Scientia [b] inflat, charitas verò [c] ædificat.

a Aggreditur aliam rerum mediarum speciē, nempe idolothytorum, siue carnium immolatitiarum vsum. Remouet autē in primis quæ Corinthij promiscuè idolothytis vtentes prætexebant. Primùm igitur afferebant, istud ciborum discrimen imperitorum hominum esse, sibi verò perspectum esse Christi beneficium, qui faceret vt omnia ista essent munda mundis. Esto, inquit Paulus, simus omnes abundè instructi Christi notitia: dico tamen non esse in ista notitia simpliciter acquiescendum. Ratio est, quia nisi charitate notitia temperetur, non modò non iuuat, sed etiam plurimùm nocet, quum sit fastus magistra: imò ne nomen quidem diuinæ notitiæ meretur, à Dei dilectione, ac proinde charitate proximi seiuncta. b Applicatio eius responsi ad idolothyta. Concedo, (inquit) idolum esse re vera inanem quādam imaginationem, & vnum esse Deum ac Dominum, ac proinde cibos non posse ab idolo vel sanctos vel impuros reddi: at non inde conficitur promiscuè illis vti vt quibuslibet cibis licere.

2 Quòd [d] siquis [e] sibi videtur aliquid scire, nondum quicquam nouit sicut oportet nosse.

3 Sed siquis diligit Deum, hic [f] cognitus fuit ab eo.

4 [g] De esu igitur eorum quæ [h] idolis

c Restringenda est nota vniuersali, vt apparet vers. 7. tum notandum est subesse ironiā, vt apparet ex versu proximo. b Vanitati & arrogantiæ veluti materiam subministrat, quatenus charitate destruitur. c Instruit proximum. d Idolum hoc loco sumitur pro simulachro ad numen representandum efficto, cui cultus exhibeatur, vnde dicta idololatria.

immolantur, scimus idolum [i] nihil *esse* in mundo, & nullum *esse* Deum alium nisi vnum.

1.Cor.10.19. infra, 12.2.

i Ratio cur id non consequatur, hæc est, quia quod vos scitis, non desunt qui ignorent externarū autē actionum iudicia non tantùm à vestra sed etiam à spectatorum conscientia dependent, ac proinde vestræ actiones non tantū ad vestrā scientiam, sed etiā ad spectatorum ingnorantiam accommodari debent.

5 Nam etiamsi sint qui dicantur dij & in cœlo & in terra: (sicut sunt dij multi, & domini multi.)

6 Nobis tamen vnus *est* Deus Pater ille, [k] à quo omnia, & nos [l] in ipso: & ‖ [m] vnus Dominus Iesus Christus, [n] per quem omnia, & nos per ipsum.

k Inane & vanum somnium. l Quum Pater à Filio distinguitur, illi principium tribuitur. m Subsistimus. n Sed quemadmodum Pater Dominus etiam dicitur, sic Filius Deus, vnius ergo nomen non personæ, sed naturam respicit. o (Per) non causam instrumentalem, sed efficientem significat: operatur enim vna Filius cum Patre, quod non est tria accipiendum vt duas causas constituamus, quum vna sit natura & simplex vtriusque, etiamsi Tres sona sint distincti.

7 [o] Sed non in omnibus *est* ea scientia, nonnulli enim cum [p] cōscientia idoli vsquq ad hoc tempus, vt idolis immolatum edunt: & conscientia eorum, infirma quum sit, polluitur.

p Conscientiam idoli vocat tacitum eorum iudicium qui immunda putabant esse quæ idolis offerebantur, idéoque illis bona conscientia vti non poterant: hoc enim est vis conscientiæ vt opus natura sua medium, si bona fuerit bonum reddat, sin mala, malum.

8 [q] Cæterum esca nos non commendat Deo neque enim si vescamur, abundantiores sumus: neq; si non vescamur, pauperiores reddimur.

q Ratio quare non sit tanti momenti vtrum quis vescatur idolothytis, nec ne.

9 Sed videte ne quo modo potestas illa vestra offendiculo sit ijs qui infirmi sunt.

10 [r] Etenim siquis viderit te qui scientiam habes, in idolio accumbere, nonne conscientia ipsius qui infirmus est instruetur ad edendum ea quæ sunt idolis mactata?

r Instruit proximum.

11 ‖ [s] Et tua ista scientia frater qui tubante cōscientia vesci idolothytis, quòd ea impura esse existimētur? tu si tuo exemplo aggrediantur quod intus arbitrantur Deo displicere, polluitur eorum conscientia hoc est tui malo occasionem præbuisti. 5 Occupatio, An verò propterea æquū faciet nos ire nostro fraudari? Imò, inquit Apostolus, nihil quod ad Christianismum attinet, vobis decedet si abstinueritis in fratrum gratiam, sicut etiam sumptus cibus nihilo vos reddet sanctiores. Neque enim nostri commendatio coram Deo posita est in cibis: sed cum fratris offendiculo vti libertate, id verò est libertate abuti, cuius è cōtrario legitimus vsus est siquis ea sic vtatur, vt fratris infirmi rationem habeat.

1.Cor.10.32.

s Altera clarior eiusdem rationis applicatio, proposito exemplo accubitus in idolorum templo: quod factum Corinthij malè inter res medias numerabant, quum simpliciter sit prohibitum obluci circumstantiātiam, etiam cessante offendiculo vt suo loco dicetur. 7 Amplificatio argumenti à comparatis simul & contrarijs sumpta. Tu (inquit) hominicide tua scientia tibi placens, quæ planè nulla est, neque enim si vera scientia prædita esses, in idolorum templo accumberes) fratrémne pessundabis, tuo exēplo infirmam eius conscientiam ad malè agendum confirmans, pro quo seruando Christus ipse etiam mortem subijt?

infirmus

infirmus est, propter quem Christus est mortuus, peribit?

12 [8] Ita autem peccantes in fratres, & vulnerantes ipsorum conscientiam infirmam, in Christum peccatis.

13 ‖ [9] Quapropter si esca facit vt offendat frater meus, non vescar carnibus in æternum, nec faciam vt frater meus offendat.

Rom.14.21.
8 Alia amplificatio, eiusmodi infirmi fratris offensionem in Christum ipsum redūdare, ne putent isti sibi cum infirmis tantùm fratribus esse negotium. 9 Conclusio, quam Paulus in sua ipsius persona concipit, ne videatur ab alijs exigere cui sese prior ipse non subijciat. Malim quidem ego, inquit, in perpetuum vsque omni carnis genere abstinere, quàm peccandi occasionem vlli fratri meo præbere · nedum vt certo loco vel tempore recusem in fratris gratiam immolatitijs carnibus nō vesci.

CAP. IX.

1 Ostendit qualiter libertate à Domino sibi permissa 15 vltrò abstinuerit, 18 22 ne quem in rebus medijs offenderet. 24 Vitamq; nostram studij instar esse dicit.

CAP. IX.
1 Antequā longius progrediatur in proposita hypothesi idolothytorum, voluit omnium istorum malorum causam ostendere simul & tollere, nempe quod de suo iure non putaren: Corinthij se teneri decedere in cuiusquam gratiam. Proponit igitur sese pro exemplo, & quidem in re penè prorsus necessaria. Agit tamen de vtroque seorsim, ac primùm de persona. Si (inquit) causamini vos esse liberos, ac proinde velle vestra libertate vti, an non sum & ego liber, quum sim etiam Apostolus. 2 Apostolatum suum probat ab effectis, quòd ab ipso Iesu Christo fuerit designatus, & apud eos ipsi sui muneris autoritas fuerit ipsorum conuersione magnificè obsignata. Proponit autem illis hæc omnia ob oculos, vt pudeat illos sese non aliquousque in infirmorum fratrum gratiam demittere, quum ipse Apostolus nihil non fecisset vt eos penitus profanos Dei lucrifaceret.

1 NOnne [1] sum Apostolus? nónne sum liber? [2] Nónne Iesum Christum Dominum nostrum vidi? nónne opus meum vos estis [a] in Domino?

2 Si alijs non sum Apostolus, at certè vobis sum. nam [b] sigillum apostolatus mei vos estis in Domino.

3 [3] Mea responsio apud eos [c] qui in me inquirunt, hæc est.

4 [4] Annon habemus potestatem [d] vescendi ac bibendi?

5 Annon habemus potestatem [e] sororem vxorem circunducendi, vt & reliqui Apostoli, & fratres Domini & Cephas?

3 Obiter hoc addit, ac si diceret, Tantum abest vt possitis de meo Apostolatu dubitare, vt etiam eos qui hoc reuocant in controuersiam soleam, opponiris ijs quæ apud vos per me egit Dominus, refellere. 4 Iam de re dicit. Quum & liber sim & verè Apostolus, cur mihi non liceat, non dico vesci idolothytis, sed meis laboribus sustentari, atque adeò vxorem etiam alere: quod & reliqui Apostoli, ac nominatim Iohannes & Iacobus cognati Domini, & ipse Petrus iure faciunt.

6 An solus ego & Barnabas non habemus potestatem [f] non operandi?

7 [5] Quis [g] militat proprijs stipendijs vnquam? quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? aut quis pascit gregem, & de lacte gregis non edit?

8 [6] Num [h] secùdùm hominem hæc dico? nónne etiam Lex hæc dicit?

9 Nam in Mosis Lege scriptum est, ‖ Non obligabis os boui trituranti. [i] Num boues curæ sunt Deo?

10 An hoc propter nos omninò dicit? propter nos enim *hoc* scriptum est, quòd sub spe debeat is qui arat arare: & qui triturat sub spe, spei suę particeps esse

11 ‖ [7] Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum *fueris* si nos vestra carnalia messuerimus?

12 [8] Si alij *sui* in vos [k] iuris participes sunt, *cur* non potiùs nos? atqui non vsi fuimus iure isto: sed omnia sustinemus, nequid remoremur Euāgelium Christi.

13 [9] An nescitis ‖ eos qui sacris operantur, *ea quæ* ex [l] sacrario *sunt* edere? & qui altari assident, cum altari [m] participare?

14 Ita Dominus constituit ijs qui Euangelium annuntiant, [n] vt ex Euangelio viuant.

15 Ego tamen nullo istorum sum vsus. [10] Neque verò hæc scripsi vt ita fiat in me, nam bonum est mihi mori potiùs quàm vt gloriationem meam aliquis in-

5 Ne vicissim videretur Apostolus grauare, æquum esse quod faceret ostēdit à comparatis, quum & milites stipendijs acceptis, & agricolæ suorum laborū fructibus & pastores sui gregis prouentu viuāt. *Deut.25.4, 1 tim.5.18.*
Rom.15.27.
6 Secundo loco profert etiam ordinationis diuinæ autoritatem, à cōparatis. *Deut.18.1.*
7 Assumptio argumentorum cum amplificatione, quoniam ne sic quidem petitur ab illis merces, quæ meritis respondeat.
8 Aliud argumentum maximi momenti: Alij apud vos metipsos aluntur, ergo & mihi licuit, idque etiam potius quam cuiquam alij: & tamen recusaui, & quiduis adhuc potius malo perpeti, ne quid sit quod retardet Euangelium Christi. 9 Vltimo tandem loco expressam de Leuitarum alimentis Legem profert, quo tamen iure vti noluerit. 10 Obiter auertit suspicionem, quòd hæc scripsisset quasi mercedem non persolutam repetens. Imò, inquit, mori malim, quàm in hoc instituto gratis euangelizandi non perseuerare. Nam teneor quidem omninò euangelizare, quū hoc munus sit mihi à Domino commissum: sed nisi vltrò & ipsius Dei amore hoc fecero, nihil sanè fecerim quod probetur: Quòd si mallem Euangelium malè audire quàm mercedem non accipere, tum sanè constaret me non Euangelij, sed mercedis cauſa labores istos subire. Hoc autem ego appello iure suo non vti sed abuti. Itaque non hac in re, sed in cæteris etiam (quantum fieri potuit) omnibus omnia sum factus, vt eos lucrifacerem Christo & vnà cum ipsis Christo lucrifierē.

a Per Dominum. b Sigilli instar quo confirmetur meum Apostolatum vere esse à Domino. c Qui de me, quasi iudicet de eo quæstionem habeat. d Ecclesia videlicet sumptu. e Fidelē. f Non viuendi ex manuum labore. g Militare solet. h Num ijs tantum nitor quæ ex hominum consuetudine valent? i Num ad boues proprie respexit Dominus quum hanc legem conderet? nam aliequi minima etiam ad Dei curam pertinent. k Ius appellat facultatem viuendi alieno sumptu. l De templo (metonymia) id est, de ijs quæ in templo offeruntur. m Altaris sunt socij in diuidenda victima. n Ex eo quod Euangelium prædicant. sequitur ex hoc loco, Paulum ex missarum prouentibus, & eius generis superstitionum, victum nec sibi quæsiisse, nec voluisse unde alijs quæri.

anem reddat.

16 Etenim si euangelizem, non est quod glorier: necessitas enim mihi incumbit. væ autem mihi est nisi euangelizem.

17 Nam si volens hoc faciam, mercedem habeo: sin inuitus, dispensatio credita est mihi.

18 Quæ igitur mihi est merces? vt quum euangelizem, gratuitum [o] cõstituam Euangelium Christi, vt ne abutar iure meo in Euangelio.

19 Nam quum liber sim ab omnibus, omnibus meipsum seruum feci, vt plures lucrifaciam.

20 Et factus sum Iudæis vt Iudæus, vt Iudæos lucrifaciam: ijs qui sub [p] Lege sunt, vt si *essem* sub Lege, vt eos qui sub Lege sunt, lucrifaciam:

21 Exlegibus vt exlex, *(ita tamen* vt non sim exlex Deo, sed sublex Christo) vt lucrifaciam exleges.

22 Factus sum infirmis vt infirmus, vt infirmos lucrifaciam: [q] omnibus factus sum omnia, vt omninò aliquos seruem.

23 Hoc autem facio propter Euangelium, vt [r] vnà particeps eius fiam.

24 [11] An ignoratis, eos qui in stadio currunt, omnes quidem currere, sed vnum accipere præmium? sic currite vt comprehendatis.

25 Porrò quisquis certat, in omnibus est [s] continens. Illi quidem igitur vt perituram coronam accipiant, *sunt continentes*: nos autem, vt incorruptam.

26 Ego igitur ita curro vt non in incertum: sic pugillem ago vt aerem non cædens.

27 Sed contundo [t] corpus meum, & in seruitutem redigo: ne quo modo, quum alijs prædicarim, ipse [u] reprobus fiam.

o Pro quo nullus fiat sumptus, ab ijs qui bus illud annuntio. p Legu vocabulum, hoc loco ad illam partem qua erat cæremoniarum elit restringendum. q In rebus medijs & ind fferentibus, quasi diceret, ma in omnes formas mutaui, vt omni ratione aliquos seruarem. r Vt & ego cum ijs qu bus illud annuntio, fructum ex Euangelio percipiam. s Exquisitissima vitæ diæta. t Veterem hominem spiritu reluctantem.

u Reprobum non opponit electo, sed probato. eum nimirium quem experientia ostenderit non talem esse qualem esse oportebat.

CAP. X.

1 Si Deus Iudæis non pepercit, neque ijs parcet quibus fors æt æqualis. 3 4. interpretis externa

sua gratia. 14 Itaque absurdum esse participes fieri mensæ dæmoniorum eos qui Cœnæ Dominicæ communicant, 24 & qui in rebus mediis rationem proximi non habent.

1 [1] NOlim autem vos ignorare fratres, ‖ [a] Patres nostros omnes sub illa nube fuisse, ‖ [x] omnes per mare transiisse:

2 [2] Et ‖ omnes [b] in Mosen [c] baptizatos esse nube & mari:

3 Et omnes [d] eandem [e] escam spiritualem edisse:

4 ‖ Et omnes eundem potum spiritualem bibisse. Bibebant enim [f] ex sequente spirituali Petra: Petra verò [g] erat Christus.

5 Sed plerosque illorum non approbauit Deus. ‖ prostrati sunt enim in deserto.

6 [3] Hæc autem [h] typi nostri fuerũt, vt ne concupiscamus res malas, ‖ sicut illi concupierunt.

7 Ne igitur idololatræ estote, sicut quidam eorum, vt scriptum est, ‖ Sedit populus ad edendum ac bibendum: ac surrexerunt ad ludendum.

8 Neque scortemur, ‖ sicut quidam eorum scortati sunt, & ceciderunt vno die viginti tria millia.

9 Neque tentemus [i] Christum, ‖ si-

CAP.X. *Exod.13.21, num.9.15. Exod.14.22. Exod.16.18. Exod.17.6, num.20.10, & 21.16. Num.16 65. Num.11.4. & 26.64, psal.106.14. Exod.32.6. Num.25.9. Num.21.6, psal.106.14.*

1 Illustrat quod dixerat, proposito horrendo iudicij Dei exemplo, in eos qui & ipsi eadem re i psa, id est, eiusdem adoptionis & salutis testeras atque nos habebant, & nihilominus quum idolorum epulis sese dedidissent, horrendis & multiplicibus pœnis affecti, in deserto perierunt. Hæc autem præterquam quòd apposissimè dicuntur in eos qui idololatrarum conuiuijs intererant, ideò etiam videntur referri quod nonnulli, dummodo cœtus Ecclesiasticos frequentarent, & baptizati sacro conuiuio interessent, Christum confitentes, externa illa putabant tanti non esse, vt Deus propterea ipsis succenseret. 2 Re paria fuerunt veterum Sacramenta cum nostris, vt quæ & ipsa in vnum Christum respicerent, qui varijs typis sese illis ingerebat. 3 Applicatio exempli, aduersus eos qui cupiditatibus suis abripiuntur extra metas à Deo propositas. Hæc enim est malorum origo, cuiusmodi sunt, idololatria (cuius comes est gula) scortatio, insurrectio aduersus Christum, murmur, & similia quæ grauissimis pœnis in populo veteri Dominus vindicauit: vt nos qui illis successimus, & multo pleniorem habemus diuinæ voluntatis declarationem, ita fiamus caut ores.

a Sic Paulus loquitur sudus respiciens, non personas, nisi in genere. b Mose illu præuente. c Omnes quidem externo symbolo baptizati fuerunt, sed non reipsa, quod illu, non Deo imputandum. d Eandem videlicet atque nos. e Mannan, qua spiritualis fuit cibus credentibus, qui fide Christum verum cibum amplectebantur. f Ex rivo & rupe profluente, qui populum sũ comitatus. g Sacramentaliter significabat. i. ita vt esset vera adumbratio rei veritas: Deus enim non vanum signum, sed rem etiam ipsam significatam offert fidæ spiritualiter percipiendam. h Qui Sacramenta nostra significarent, fuit enim Circumcisio Israelitis quidam sigillum insitum, nobis autem typus sunt baptismi, & cæ alys. i Tentare Christum, est eum velut ad certamen provocare, quod ij faciunt, qui tum cognitionem abutentes, tum suis cupiditatibus gratificantes.

cut

cut quidam eorum tentarunt, & à serpentibus perierunt.

10 ‖Neque murmurate, sicut quidam eorum murmurarunt, & perierunt ab Exterminatore.

11 Hæc autem omnia typicè eueniebant eis: & scripta verò sunt ad nostri admonitionem, in quos [k] fines seculorum occurrerunt.

12 [4] Itaque qui *sibi* videtur stare, videat ne cadat.

13 Tentatio vos non cepit, nisi [l] humana. fidelis autem *est* Deus, qui non sinet vos tentari supra *id* quod potestis, sed [m] præstabit vna cum tentatione etiam euasionem, vt possitis sufferre.

14 Quapropter dilecti mei, fugite ab idololatria.

15 [5] Vt peritis loquor: iudicate vos quod aio.

16 Poculum [n] benedictionis cui benedicimus, nónne [o] communio sanguinis Christi est? panis quem frangimus, nónne communio corporis Christi est?

17 Quoniam vnus panis, vnum corpus multi sumus: nam omnes vnius panis simus participes.

18 Videte Israelem *qui est* [p] secundum carnem: nónne qui edũt victimas, [q] participes sunt altaris?

19 Quid ergo dico? idolum aliquid esse, aut quod idolis immolatum est, aliquid esse?

20 Imò *illud dico*, quæ immolant Gẽtes, dæmonijs immolare, & non Deo. nolim autem vos [r] participes dæmoniorum esse.

21 Non potestis poculum Domini bibere, & [r] poculum dæmoniorum: non potestis mensæ Domini participes esse, & mensæ dæmoniorum.

22 Nónne prouocamus ad iram Dominum? num validiores eo sumus?

23 ‖[6] Omnia mihi licent, at non omnia conferunt: omnia mihi licent, sed nõ omnia ædificant.

24 Nemo quod suum est quærat, sed quisque quod alterius *est*.

25 [7] Quicquid in [u] macello venditur, edite, nihil interrogantes propter conscientiam.

26 ‖Domini enim est terra & [x] plenitudo eius,

27 Quòd si quis infidelium vos vocat, & vultis ire, quicquid apponitur vobis, edite, nihil interrogantes propter conscientiam.

28 At si quis vobis dixerit, Hoc idolis mactatum est, ne edite, propter illum qui indicauit, & propter conscientiam. Domini enim est terra & plenitudo eius.

29 Conscientiam autẽ dico non tuam, sed illius alterius. [8] cur enim libertas mea damnatur ab alia conscientia?

30 Et si ego per [y] gratiam *cibum* participo, cur *ob id* impius iudicor pro quo ego gratias ago?

31 ‖[9] Siue igitur editis, siue bibitis, siue quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.

32 Estote sine offendiculo & Iudæis & Græcis, & Ecclesiæ Dei:

33 Sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens meam ipsius vtilitatem, sed multorum, vt seruentur.

Num. 14. 37. iudic. 1. 24.

4 Tandem ad Corinthios ipsos delabitur, monens ne sibi placeãt, sed vt potius Satanæ astutijs occurrant. Vtiur tamen insinuatione, & eos etiam erigit, ne videri possint eos perditis illis idololatris & Christi contemptoribus qui in deserto perierũt, penitus similes facere.

5 Iam rediens ad illas idolorũ epulas, ne quid tergiuersari possint, præfatur sese non aliis rationibus vsurum quàm quas ipsimet optimè norint. Est autẽ inductio à similibus. Sacra cõuiuia Christianorum sunt pignora communionis ipsorum cum Christo in primis, deinde etiã inter se Israelitæ quoq; suis sacrificijs mutuã in vna eademq; religione copulationem sanciunt: Ita igitur etiam idololatræ cum suis idolis aut potius dæmonijs (idola enim nihil sunt) solennibus illis epulis copulantur. Ex quo efficitur mẽsam illam esse dæmoniorum mensam: fugienda est igitur vobis. Neque enim fieri potest vt cum Domino simul & cum dæmonijs quicquam habeatis commune, nedum vt huiusmodi epulas in rebus mẽdijs re ctè numeretis. An igitur vultis cum Deo contẽgere, & si id feceritis, an vos putatis fore superiores?

6 Accedẽs ad aliã idolothytorum speciem, repetit generalem illam regulam, In rerum mediarum vsu, nõ nostri separatim, sed etiam proximorum habendam esse rationem, ac proinde multa per se licita esse, quę propter proximi offensionem, facere sit nefas.

7 Applicatio regulæ ad propositã hypothesin, Quicquid in macello venit, vanquam ex Domini manu promiscuè emere, & domi cum fidelibus, siue etiã domum ab infidelibus vocati, in priuato videlicet cõuiuio, edere potestis: sed addita exceptione, nisi quis infirmus adsit, cuius conscientia offendatur, appositis immolatitijs carnibus. Tum enim vobis omninò habenda est illius infirmitatis ratio.

8 Ratio, quia nobis non est committendum vt libertas nostra malè audiat, & beneficium Dei, quo vti debemus cum gratiarum actione, in crimen impietatis vertatur, idque nostra culpa, si infirmorum conscientiam malimus offendere, quàm de nostro iure in re nihili decedere, atque ita occasionem infirmis præbere ita de nobis & libertate Christiana iudicandi. Transfert autem Apostolus ista in suam personam, vt tantò minus habeant Corinthij quod illi opponant.

9 Conclusio, ita esse nobis instituendam vitam, vt nos ipsos non quæramus, sed Dei gloriam, ac proinde quamplurimorum salutem: qua in re non dubitat seipsum Apostolus Corinthijs (suo videlicet gregi) sese pro exemplo proponere, sed ita vt eos ad ipsum archetypum (id est, Christum) reuocet, quò & ipse respiciat.

Supra, 6. 13, ecclesiast. 37. 31. Vsal. 23. 1.

Celest. 1. 7.

k Seculum hoc nostrũ finis vocatur, est enim seculorũ complementũ. l Qua ab infirmitate proficiscitur. m Illa qui vos vestri boni gratia tentari voluit, aditum faciet ad euadendum. n Gratiarum actionis, vnde Eucharistia dicitur sacrum illud epulum. o Efficax tessera nostra cum Christo connectionis atque adeò incorporationis. p Qui adhuc cæremonijs vacant. q Eiusdem cultus ac sacrificij sunt conscij. r Cum dæmonijs quicquam habere commune, aut in eam societatem coire, qua dæmoniorum auspicijs cõit. s Solebant prophana Gentes festa sua conuiuia cum Dei laudibus consecratum erat & libatione claudere. t Vide supra, c. 8. u Solebant prostare venales carnes sacrificata, quarum pretium ad sacerdotes redibat. x Infinita illa rerum copia, quibus plena est. y Si ex Dei beneficio hoc vel illo cibo vti mihi licet, cur committam vt mea culpa hoc Dei beneficium mihi vitio vertatur?

CAP. XI.

1 Notat Corinthios quòd in sacris cœtibus, 4 viri orent velatis capitibus: 6 mulieres verò retectis. 17 In summa, quòd in pœnis conuenirent: 21 & profana sympotia permiscerent ipsis sacro Cœnæ Domini: 23 quam ad primam Christi institutionem exigit.

CAP. XI.
2 Thess. 3. 9. Ephes. 5. 22. Gen. 1. 16. 17, & 3. 1, & 9. 6, Colos. 3. 10. Gene. 2. 23.

1 IMitatores ‖ mei estote, sicut ego Christi.

2 [1] Laudo verò vos, fratres, quòd omnia mea meministis, & sicut tradidi vobis, traditiones retinetis.

3 [2] Velim autem vos nosse ‖ Christũ esse omnis viri caput. caput autem mulieris, virum: caput verò [a] Christi, Deum.

4 [3 b] Omnis vir orans aut prophetãs operto capite, dedecorat caput suum.

5 [4] Omnis verò mulier orans aut prophetans non operto capite, dedecorat caput suum: [5] nam *id* vnum ac idem est ac si rasa esset.

6 Nam si non velatur mulier, etiam tondeatur: quòd si turpe mulieri tonderi aut radi, veletur.

7 [6] Vir enim nõ debet velare caput, ‖ quum *is* imago sit & gloria Dei: at mulier, gloria viri est.

8 [7] Non enim est vir ex muliere, sed mulier ex viro.

9 [8] Neque enim conditus est vir propter mulierem, sed ‖ mulier propter virum.

10 [9] Propter hoc debet mulier [c] potestatem habere in capite, [10] propter Angelos.

11 [11] Attamen neque vir absque muliere, neque mulier absque viro, [d] in Domino.

12 Sicut enim mulier ex viro *est*, ita & vir per mulierem: omnia verò ex Deo.

13 [12] Apud vosipsos iudicate, *Num* decorũ est mulierem nõ velatam Deum orare?

14 An ne natura quidem ipsa hoc vos docet, quòd viro quidem, comatum esse dedecori sit:

15 Contrà, mulieri comatam esse, gloriæ sit? Nam coma [e] pro velamine data est ei.

16 [13] Quòd siquis videtur contentiosus esse, nos eiusmodi consuetudinem nõ habemus, neque Ecclesiæ Dei.

17 [14] Hoc verò *ita* denuntio vt vos non laudem, quòd *videlicet* non cum emolumento, sed cum detrimento conuenitis.

18 [15] Primùm enim quum conuenitis in Ecclesia, audio dissidia inter vos esse: & aliquam partem credo.

19 [16] Oportet enim etiam hæreses inter vos esse, vt qui [f] probati sunt, manifesti fiant inter vos.

20 Itaque quum conuenitis in vnum, *hoc* [g] non est Dominicam Cœnã edere.

21 Nam vnusquisque propriam cœnam [h] præoccupat in vescendo: & hic quidem esurit, ille verò ebrius est.

21 [17] Enimuerò num domos non habetis ad edendum & bibendum? aut Ecclesiam Dei contemnitis, & pudefacitis

9 Conclusio, oportere, velatas esse fœminas, vt subiectionem externo signo testentur.

10 Quid hoc sit, nondum mihi liquet.

11 Digressio, quã adhibet Apostolus, ne quod de virorum eminẽtia, & fœminarũ gradu inferiore dictum erat politiæ Ecclesiasticę respectu, perinde accipiatur acsi nullus sit istius imparitatis modus. Viros ergo docet sic emi nere, vt interea solos viros nõ cõdiderit Dominus, sed etiam fœminas: & ita esse cõdita fœminã ex viro, vt viri vicissim interuentu fœminæ gignantur: quæ res admoneant ita vtrinque seruandum

esse illum sexus gradum, vt mutua coniunctio foueatur.

12 Inculcat argumentum à communi naturæ sensu sumptum. 13 Præfractè contentiosis ad vltimum opponendum est, Ecclesias Dei alienas esse à contentionibus.

14 Transitio ad sequentem tractatum de recta Cœnæ Domini administratione. Vtitur auaem hac asperiore præfatione Apostolus, vt intelligant Corinthij se quod in genere obseruabant, (id est Apostoli monita) in re tamen vel præcipua non sine magna culpa neglexisse. 15 In Cœna Domini ritè celebranda requiritur vnio tum in doctrinæ veritate, tum in affectibus, ne profanetur. 16 Schismata & hæreses, etsi ex diabolo oriuntur & mala sunt, tamen temerè non eueniunt, & electorum etiam commodo cedunt.

17 Agapas, quanuis diu & quidem laudabiliter, autoribus ipsis Apostolis, in Ecclesijs vsurpatas, tamen propter abusum tollendas censet Apostolus.

a Quatenus Christus est Mediator. b Politicam hanc esse legem Pauli temporis sui circunstantijs accommodandam hinc docetur, quòd hodie contraria prorsus ratione capite aperto loqui in cœtu, signum est subiectionis.

c Velamen, quod sit subiectionis symbolum. d Per Dominum. e Vt esset illi velamen, & quidem eiusmodi quod aliud acciperet. f Quos experientia docuerit esse fidei & pietatis sincerę. g Vsitata hyperbole Apostolus præcisè negat fieri, quod à plerisque ritè non fiebat. h Alijs non expectatis sumit.

Matth.26.26. mar.14.22. luc.22.19. Isaiæ.6.55. 1.Cor.13.5.

eos qui non habent? Quid vobis dicam? laudabo vos? in hoc non laudo.

23 [18] Ego enim accepi à Domino quod & tradidi vobis, Dominum Iesum *videlicet* ea nocte, qua proditus est, accepisse panem:

24 ‖ Et gratijs actis fregisse, ac dixisse, Accipite, edite: hoc meum est corpus quod pro vobis [i] frangitur: hoc facite ad mei recordationem.

25 Itidem & poculum, postquam cœnasset, dicédo, Hoc poculum, est Nouum illud testamentũ per meum sanguinem: hoc facite quotiescunque biberitis, ad mei recordationem.

26 Quotiescunque enim ederitis panẽ hunc, & poculum hoc biberitis, mortẽ Domini annutiatis, vsquequò venerit.

27 ‖ [19] Itaque quisquis ederit panem hunc, aut biberit hoc poculum Domini [k] indignè, reus tenebitur corporis & sanguinis Domini.

28 ‖ [20] Probet autem [l] quisque seipsum, & ita de pane illo edat, & de poculo illo bibat.

29 Nã qui edit & bibit indignè, damnationem sibijpsi edit & bibit, non [m] discernens corpus Domini,

30 [21] Propterea inter vos multi *sunt* debiles & inualidi, & dormiunt multi.

31 Etenim si nosipsos [n] dijudicaremus, non puniremur.

32 Sed quum punimur, à Domino erudimur, ne cum mundo condemnemur.

33 [22] Itaque, fratres mei, quum conuenitis ad vescendũ, alius aliũ expectate.

34 [23] Quòd siquis esurit, domi edat: ne ad condemnationem conueniatis. [24] Reliqua verò, quum venero, cõstituã.

i Fractionis nomine designatur mortis genus, quoniam Domini corpus grauissimis cruciatibus lacceratum, contusum, atque etiam fractum fuit, etiamsi non perinde fuerint fracta crura eius vt latronum.

k Aliter quàm dignum est tanta mysteria tractari. l Hinc aperte refellitur fides implicita Sophistarum. m Discernere corpus Domini dicitur qui dignitatis illius habet rationem, ac proinde ad hunc cibum cum magna reuerẽtia accedat. n Probaremus & examinaremus fide & resipiscentia nosipsos à profanis secerneremus.

23 Non ad pascendum ventrem, sed ad animam communione Christi reficiendum institiuta est Cœna Domini, ac proinde à communibus epulis separari debet. 24 Quæ ad ordinem spectant, vt locus, tempus, precum formulæ, & cætera eiusmodi, pro ratione temporum, locorum & personarum, disposuit Apostolus in Ecclesijs.

CAP. XII.

1 Vt à contentione & superbia Corinthios auocet, docet spiritualia dona ideò varia confiri, 7 vt mutuo collata. 12 coalescamus ea symmetria in vnum Christi corpus, 20 quemadmodum membra corporis humani in vnum coalescunt.

CAP. XII.

1 POrrò [1] de spiritualibus *donis*, fratres, nolim vos [a] in ignorantia versari.

2 [2] Scitis vos [b] Gentes fuisse qui ad idola illa muta, prout rapi contigisset, abripiebamini.

3 [3] Quapropter notum vobis facio, ‖ nullum per Spiritum Dei loquentem, dicere. Iesum [c] anathema, ‖ & neminem posse dicere Iesum Dominum, nisi per spiritum sanctum.

4 [4] Discrimina autẽ donorum sunt, sed [d] idem Spiritus.

5 Et discrimina ministeriorum sunt, sed idem Dominus:

6 Et discrimina [e] facultatum sunt, sed idem est Deus, efficiens eas omnes in quibusuis.

7 Vnicuique verò [f] datur declaratio Spiritus ad [g] vtilitatem.

Supra, 8.6, ioh.13.13, philip.2.10.

1 Iam agrediẽs tertium locum huius tractatus, id est directo spiritualium donorum vsu, non obscurè significat Corinthios illis fuisse abusos. Nam qui excellebant, ambitiosè illa iactantes, Deum horũ donorũ autorẽ sua laude fraudabant: & nulla fratrũ habita ratione, illis ad inanem ostentationem abutebantur, ac proinde Ecclesiam illorum donorum vsu priuabant. Abiectiores autem vicissim excellentioribus inuidentes, secessionem meditabantur, vt eorum illud corpus veluti dissectum ac dissipatum esset. Istis ergo abusibus remedium allaturus, primùm eos iubet diligenter considerare, se omnia hæc dona aliunde habere, nempè ex Dei gratia ac mera liberalitate, ad cuius gloriam sint referenda. 2 Hoc probat ex prioris eorum status collatione, cum eo in quo tum erant excellentibus illis donis ornati. 3 Conclusio, Scitote igitur vos de Christo ne hiscere quidem in ipsius gloriam posse, nisi ex Spiritus sancti gratia. 4 Secundo loco, iacit aliud fundamentum, nempe diuersa quidem esse hæc dona, sicut diuersæ sunt functiones, & diuersa earundem munera, sed vnum eundemque Spiritum, Dominum, ac Deum, esse omnium istorum datorem, & quidem in eundem finem, nempe ad communem vtilitatem.

a Nescire in quem vsum hæc dona vobis sint concessa. b A veri Dei cultu ac fædere prorsus alienos. c Execrari, vel quocunque modo de ipsius gloria detrahere. d Discrẽ distinguit Spiritum, à donis. e Sic Paulus vocat vim illam intrinsecam à Spiritu sancto manantem, qua quidem illos ad mirifica aptos reddebat. f Spiritus sese gratis patefacit, quum videlicet hæc dona largitur. g Vsum Ecclesiæ.

5 Explicat illam multiplicē diuersitatē, commemoratis præcipuis donis, inculcās quod antea dixerat, ab vno & eodē spiritu omnia hæc proficisci. *Rom.12.3, ephes.4.8.*

6 Adijcit etiam aliquid amplius, nēpe dona ista quanuis imparia, sapiētissimè tamē distribui, quoniā Spiritus Dei voluntas sit huius distributionis regula.

7 Illustratio superioris dicti, adhibita corporis similitudine. Hoc, inquit, apertè cōspicitur in corpore, cuius diuersa quidem membra sunt, sed ita coniuncta, vt vnum corpus constituant. 8 Applicatio similitudinis: Ita etiam, inquit, de Christo mystico constituendum est. Nos enim omnes qui credimus siue Iudæi, siue Græci, sumus eodem baptismo simul deuincti cum nostro Capite, vt ita vnum corpus ex pluribus membris compactum construatur: & ex eodem poculo eundem Spiritum hausimus, communem videlicet sensum ac motum spiritualem. 9 Amplificat quod ex illa similitudine consequebatur: acsi dicat, adeò non impediri corporis vnitatem hac diuersitate membrorum, vt non possit etiam esse corpus, nisi pluribus & quidem diuersis membris constet. 10 Iam superstruit doctrinam, iactis illis fundamentis, primum quidem manens in proposita similitudine, deinde etiam nudè & simpliciter. Compellat autem priore loco eos, qui non ita excellentibus donis prædīti, idcirco sese ab alijs segregabant, quibus nimirum inuidebant. Hoc autem, inquit, perinde est ac si negaret pes se esse ex corpore, quoniam non est manus, vel auris, quia non est oculus. Oportet ergo potius omnia simul mutuis vsibus colligata, vnitatem corporis tueri.

8 [a] Nam huic quidem per Spiritum datur sermo [b] sapientiæ, alij verò sermo cognitionis, per eundem Spiritum:

9 Alij verò fides, per eundem Spiritum: alij verò dona sanationum per eundem Spiritum:

10 Alij verò [i] facultates *edendarū* virtutū, alij verò [k] prophetia, alij verò [l] discretiones spirituum, alij verò genera linguarum, alij verò interpretatio linguarū.

11 ‖ Sed omnia hæc efficit vnus ille & idem Spiritus, distribuens priuatim *illa* singulis [6] sicut vult.

12 [7] Sicut enim corpus vnum est, & membra habet multa, omnia verò membra corporis vnius, multa quum sint, vnū sunt corpus: [8] ita & [m] Christus.

13 Etenim per vnum Spiritum nos omnes [n] in vnum corpus baptizati sumus: siue Iudæi, siue Græci, siue serui, siue liberi: & omnes [o] vna potione potati sumus in vnum Spiritum.

14 [9] Etenim corpus non est vnum membrum, sed multa.

15 [10] Si dicat pes, Quia non sum manus, non sum ex corpore: num ob id non est ex corpore?

16 Et si dicat auris, Quia non sum oculus, non sum ex corpore: num ob id non est ex corpore?

17 [11] Si totum corpus oculus, vbi auditus? si totum auditus, vbi odoratus?

18 Nunc autē Deus collocauit membra, singula sigillatim in corpore, sicut voluit.

19 Quòd si essent omnia vnum membrum, vbi corpus?

20 Nunc verò multa quidem membra sunt, vnum verò corpus.

21 [12] Nō potest autem oculus dicere manui, Non est mihi opus te: aut rursum caput pedibus, Non est mihi vobis opus.

22 Imò multo potius, quæ videntur membra corporis [p] infirmissima esse, necessaria sunt:

23 Et quæ putamus *membra* corporis maximè esse inhonesta, ijs [q] honorem ampliorem circumponimus: & quæ sunt in nobis indecora, copiosiorem decorem habent.

24 Nam quæ sunt in nobis decora, *ijs decore* non est opus: sed Deus simul temperauit corpus, ei cui deerat, copiosiore tributo honore:

25 Vt ne sit dissidium in corpore, sed membra idem [r] curent alia pro alijs.

26 [13] Itaque siue patitur vnum membrum, simul dolent omnia membra: siue honore afficitur vnum membrum, simul gaudent omnia membra.

27 Vos autem estis corpus Christi, & membra [s] ex parte.

28 ‖ Et alios quidem constituit Deus in Ecclesia, primùm Apostolos, deinde Prophetas, tertiò doctores, deinde *constituit* [t] potestates, deinde dona sanationum, [u] opitulationes, [x] gubernatio-

11 Rursum eosdē compellans, docet fore vt si obtinerent quod petūt, nēpe vt omnes inter se essent æquales, corporis totius ac proinde ipsorummet destructio consequeretur: quoniam corpus non esset nisi ex pluribus & quidem diuersis inter se cohærentibus membris compositum. Ac nequis minus rectè distributam esse istam imparitatem causetur, addit, Deum ipsum omnia illa simul compegisse. Oportet igitur omnia simul manere connexa, vt saluum corpus perduret. *Ephes.4.11.*

12 Iam ex aduerso cōpellat excellentioribus donis ornatos, monens ne inferiores, tanquam inutiles aut nullius sint vsus, aspernentur: Deus enim, inquit, sic istam inæqualitatem temperauit, vt excellentiora & speciosiora membra alijs abiectioribus & pudendis carere nullo modo possint, ac de illis tegendis & curandis magis etiam laborent: vt hoc modo mutua necessitas totum corpus velut in pace & concordia contineat: vt quanuis impar sit singulorum seorsim consideratorum gradus ac cōditio, tamen quia simul sunt copulata, communia habeant tum commoda tum incommoda. 13 Eandem doctrinam iam absque allegoria Corinthijs applicat, monens, quum reipsa perspiciant diuersas esse functiones, & diuersa dona superesse vt neque inuidia, neque ambitione peccent alij in alios, sed potius mutua Charitate coniuncti, singuli quod acceperunt, pro ministerij sui ratione, in communem vsum conferant.

h Sapientia clarissimum est donum, quo præditos esse oportet, qui non tantùm docent, sed exhortantur & consolantur, quod pastorum proprium: sermo cognitionis, doctoribus conuenit. i Per facultates summa illa intelligit diuina potentia effecta, quæ inter miracula excellunt, vt Moysis in educendo populo, Eliæ, & quædam Petri, vt in fatto Ananiæ & Saphyræ. k Futurorum prædictio. l Quibus safsi Prophetæ à vero dignoscantur, quo dono præ Philippo excelluit Petrus in Simone Mago dignoscendo, Act. 8. m Christum intellige cum sua Ecclesia coniunctum. n Cum Christo vnum corpus fieremus. o Vno vinifico sanguinis Domini potu, participes simus vnius Spiritus ipsius.

p Minimarum & abiectissimarum facultatum, ac proinde cæteris aspernabilia. q Maiore studio tegimus. r Ad totius corporis commodum & conseruationem suas functiones conferant. s Aliquatenus. Nam omnes Ecclesia per orbem dispersa, diuersa sunt vnius corporis membra. t Qui singantur potestates adendarum illarum virtutum. u Diaconorum functiones. x Seniorum ordinem declarat, qui disciplinæ Ecclesiasticæ custodes erant.

nes

14 Ambitiosos & invidos sanctā quandā ambitionem & invidentiam docet, puta si præstantissimis, id est, Ecclesiæ vtilissimis quibusque donis studeant, ac proinde charitate, quæ cæteris longè præstat, alij alios contendant superare.

nes, genera linguarum.

29 Num omnes, Apostoli? num omnes, Prophetæ? num omnes, Doctores? num omnes *sunt* potestates?

30 Num omnes donum habent sanationum? num omnes linguis loquuntur? num omnes interpretantur?

31 [14]Sed ambite dona potiora. Et porrò iter ad excellentiam vobis indicabo.

CAP. XIII.

1 Monet nulla esse tam eximia dona, quæ non vitiētur coram Deo, si absit Charitas: 4 ideoq; in eius laudes digreditur.

CAP. XIII. *Mat. 13. 20.*

1 De charitate primo loco differit, cuius præstātiā primùm ex eo demōstrat: quòd nisi ipsa interuenerit, reliqua omnia dona sint pro nihilo coram Deo. quod partim inductione probat, partim etiā argumento à causa finali. Quorsum enim illa dona nisi ad Dei gloriam & Ecclesiæ vtilitatem, vt antè probauit? Dona autem ista, nisi adsit charitas, nullū rectum vsum habent.

1 [1]SI linguis hominū loquar & [a] Angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum æs resonās, aut cymbalum [b] tinniens.

2 Et si habeam prophetiam, & nouerim mysteria omnia omnemq; scientiam: & si habeam [c] totam fidem, adeò vt ‖ montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum.

3 Et si insumam alendis egenis omnes facultates meas, & si tradam corpus meum vt comburar, charitatem autem non habeam, *hoc* nihil *mihi* prodest.

4 [2]Charitas [d] patiens est, comis est: charitas non inuidet, charitas non agit perperam, non inflatur,

5 [e] Non agit indecorè, non quærit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malum,

6 Non gaudet iniustitia, [f] gratulatur autem veritati:

7 Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet.

8 [3]Charitas nunquam excidit: sed & prophetiæ abolebuntur, & linguæ cessabunt, & [g] cognitio abolebitur.

2 Charitatis vim & naturam, partim ex contrariorū comparatione, partim ex suis effectis pulcherrimè describit: ex quibus etiam intelligant Corinthij tum quàm sit in Ecclesia non tantùm vtilis, sed etiam necessaria: tum etiam quantopere ab ea sint alieni, ac proinde quàm de nihilo superbiant.

3 Secundò, charitatis præstātiam commēdat, ex eo quòd nunquam in sanctis abolebitur, reliquis autem illis donis, ad ædificationem Ecclesiæ tantisper dum hāc viuimus necessarijs, nullus erit in altero illo seculo locus.

a Hyperbole Emphatica, quasi dicaret, Si lingua essent aliqua Angelorū, & ego eas tenerē, neq; illis vterer ad commodum proximi, hoc verò nihil aliud esset quam manis & obstrepera loquacitas. b Incandiū & cōsiusum sonū edens. c Fidei nomine donum edendorū miraculorum intelligit, non fidem iustificātem, qua charitatis expers esse non potest, illa potest. d Ad verbi vim differt. e Non est citumeliosa. f Iustū iustitiā gratulatur: Hebraismus enim veritatis nomine iusticiā intelligit. g Ratio adipiscēdæ scientiæ ex prophetia.

9 [4]Ex [h] parte enim cognoscimus & ex parte prophetamus:

10 Postquam autem aduenerit quod perfectum est, tunc quod ex parte est abolebitur.

11 [5]Quum essem infans, vt infans loquebar, vt infans cogitabā, vt infans sentiebam: postquam autem factus sum vir, aboleui quæ infantis erant.

12 [6]Cernimus enim [i] nunc per speculum & per ænigma: tunc autē [k] coram *cernemus*: nunc cognosco ex parte, tunc verò cognoscam prout edoctus fuero.

13 [7]Nunc verò manent fides, spes, charitas, tria hæc: maxima autem harum, charitas.

4 Ratio, quia nūc ex statu sumus vt quotidie discere nos oporteat, ac proinde illis adminiculis, puta linguarum & rerū perceptione, ac proinde earū doctoribus. egeamus. Tūc verò quum omnem Dei cognitionē adepti fuerimus, quorsum illa, quæ nonnisi imperfectis ac proinde gradatim ad perfectionē contendentibus, adhibentur? 5 Illustrat quod dixerat, egregia similitudine, comparans hanc vitam infantiæ, in qua balbutimus potius quam loquimur, & nihil nisi puerile cogitamus ac sentimus, ideoq; ijs indigemus quæ & linguam & mētem forment: vbi autem adoleuimus, quorsum illam balbutiem, pueriles nænias, illa denique quibus sensim formata est nostra infantia, requireremus? 6 Accōmodatio similitudinis: infantiæ quidem, ad præsentem vitam, in qua obscure res diuinas, pro collatæ nobis lucis modulo, perceptis linguis, & auditis Ecclesiasticis doctoribus, intuemur: virilis autem & constantis ætatis, ad illam cœlestem & æternam vitam, in qua Deum ipsum præsentem cernentes, & plena eius luce irradiati, quorsum hominum vocem, & mundana illa imperfectissima requireremus? tunc tamen longè feruentissimo amore sancti omnes cum Deo & inter se deuincientur, ac proinde non abolebitur charitas, sed perficietur, quanuis non ijs officijs coletur quæ ad huius vitæ infirmitatem peculiariter spectant.

7 Conclusio, ac si dicat Apostolus, Ea igitur tum erit nostra conditio, nunc autem tria nobis adsunt, & firma permanent, si modo Christi sumus, vt pote sine quibus vera religio constare non potest, nempe fides, spes & charitas. Inter illa verò maxima est charitas, vtpote quæ in futura vita non abolebitur vt aliæ, sed perficiatur. Quum enim fides & spes in res promissas & futuras feratur, illas præsentes adepti, quorsum fidem & spem habebimus? At nos illic demùm & Deum & nos mutuò verè & perfectè amabimus.

h Imperfecto modo & ratione discimus. i Hæc omnia per comparationem sunt intelligenda. k Ad verb. facies ad faciem.

CAP. XIIII.

1 Commendat donum prophetiæ 7 & comparatione à musicis instrumentis sumpta. 12 verum interpretādi Scripturas vsum docet. 17 abusum tollit: 34 ac vetat ne mulieres publicè doceant.

CAP. XIIII. 1 Illatio ex præcedentibus. Quū igitur sit præstātissima charitas, illam vobis in primis ducem proponite: ac proinde ea ducite excellentissima quæ quā plurimis profunt, (vt est prophetia, id est docendæ & applicādæ doctrinę donū: quod quum sit excellentissimū & plurimo in Ecclesia vsui, tamen cōtemnebatur præ alijs) non antè quę in speciem magis possunt videri mirifica, vt est linguarum donum, quum videlicet quispiam repentè multarum linguarū cognitione donabatur: quod homines in primis obstupefaciebat, nec tamen per se vllius erat vsus, nisi adesset interpres.

1 [1]SEctamini charitatem, ambite autem spiritualia, magis tamen vt [a] prophetetis.

a Quid sit prophetia indicat, vers. 3.

2 [a] Nam qui loquitur [b] lingua, non hominibus loquitur,sed Deo.nullus enim audit, [c] spiritu verò loquitur mysteria.

3 Qui autem prophetat,hominibus loquitur ad [d] ædificationem, & exhortationem, & consolationem.

4 Qui loquitur lingua, seipsum ædificat.qui verò prophetat, [e] Ecclesiam ædificat.

5 Velim autē omnes vos loqui linguis,magis tamen vt prophetetis. maior enim *est* qui prophetat quàm qui loquitur linguis,nisi si interpretetur, vt Ecclesia ædificationem accipiat.

6 Nunc verò, fratres,si veniam ad vos linguis loquens,quid vos iuuabo,nisi vobis loquar aut per reuelationem, aut per cognitionem, aut per prophetiā, aut per doctrinam?

7 [3] Atqui inanima quę sonum edūt, siue tibia *sit*,siue cithara, nisi distinctionē tonis dederint, quo modo cognoscetur quod tibia canitur aut cithara?

8 Etenim si incertum sonum tuba dederit,quis apparabitur ad bellum?

9 Ita & vos nisi per linguam [f] bene significantem sermonem edideritis,quomodo intelligetur quod dicitur? eritis enim in aērem loquentes.

10 [4] Tot, prout inciderit, genera vocum sunt in mundo,& nihil est mutum.

11 Nisi igitur sciero vim vocis, ero ei qui loquitur barbarus :& qui [g] loquitur, apud me barbarus *fuerit*.

12 [5] Ita & vos quādoquidem spiritus ambitiis ad ædificationem Ecclesię quærite vt excellatis.

13 Quapropter qui loquitur lingua, [h] precetur vt interpretetur.

14 [6] Nam [i] si precer lingua, [k] spiritus meus precatur,sed intelligentia mea [l] est infructuosa.

15 Quid est igitur? precabor spiritu, sed precabor etiam [m] intelligentia:psallā spiritu,sed psallam etiam intelligentia.

16 [7] Quandoquidem si benedixeris [n] spiritu, is qui [o] implet locum idiotæ, quomodo dicturus est [p] Amen ad tuam gratiarū actionē? nam quid dicas nescit.

17 Nam tu quidem bene gratias agis, sed alius non ædificatur.

18 [8] Gratias ago Deo meo, quòd magis quàm vos omnes linguis loquar:

19 Sed in Ecclesia malim [q] quinque verba ex intelligentia mea loqui, vt & alios instituam, quàm decem millia verborum lingua.

20 ‖ [9] Fratres, ne estote pueri intelligentia:sed malitia pueri,intelligentia verò adulti estote.

21 In [r] Lege scriptum est,‖ Propterea per diuersæ linguæ *homines* & alia labra loquar populo huic,& ita quoq; me non audient, dicit Dominus.

22 [10] Linguæ igitur sunt signum, non ijs quæ credunt, sed infidelibus:prophetia verò non infidelibus, sed credētibus.

23 [11] Itaque si eōdem conuenerit tota Ecclesia & omnes linguis loquantur, ingrediantur autem [s] idiotæ vel infideles,nónne dicent vos furere.

24 Sed si omnes prophetent, ingrediatur autem infidelis quispiā aut idiota,

3 Taxat peruersum de dono linguarum iudiciū. Cur enim conferebatur? nempe vt eo pluribus populis patefierent Dei arcana. Itaque constat prophetiam,cui seruire oportuit linguarum donum, esse isto præstantiorem: ac proinde nō rectè iudicare Corinthios, qui linguas pluris quā prophetiam faciebāt, quoniam videlicet in lingua rum dono plus inerat ostentationis. Hinc autem alter abusus illius doni linguarum consequebatur, quū Corinthij in publico cœtu linguis vterentur absque interprete: quòd etsi fieri poterat cum aliquo fructu eius qui loquebatur, tamen verum vsum illius doni corrumpebat,quum nulla indevilitas ad auditores rediret, & publici cœtus non ad priuatam alicuius, sed ad communem omnium vtilitatem sint instituti. 3 Illustrat quod dixerat,sumpta à musicis instrumentis similitudine, quæ & ipsa quamis articulatè non loquantur,tamen sonis suis distinguuntur,vt aliquis sit illorum vsus. 4 Necessitatem interpretationis cum linguarum dono coniungenda ostendit ex idiomatum multiplici varietate, adeò vt sine interprete alius alij loquens, perinde faciat ac si non loquatur. 5 Conclusio, Si volunt spiritualibus illis donis ita vt par est excellere, quærendam ipsis esse Ecclesiæ vtilitatem, ac proinde donum linguarum non aliter vsurpandum quàm si accesserit peregrinæ linguæ interpretatio,siue ex eodem loquentis ore, siue ab alio interprete.

6 Ratio, quia non satis est nos sic loqui in Ecclesia, vt ipsi Deum colamus spiritu, id est pro ratione doni quod accepimus, sed etiam oportet nosā cœtu intelligi, ne quod dicimus sit reliquis infructuosum. 7 Alia ratio, Quam oportet Ecclesiā loquenti assentiri, atq; adeò hunc assensum testari quomodo assentiētur qui non intelle xerūt quid dictum sit? *Mat.28.3. Esa.28.11.* 8 Seipsum proponit pro exēplo, tū vt pudeat illos stultæ ambitionis, tū vt omnē inuidiæ suspicionem effugiat. 9 Liberè iā arguit eos puerilis inscitiæ, qui donum linguarū ad ædificationē Ecclesiarū collatū, non videant in maledictionis instrumentum hac sua ambitione cōuerti, quum inter pœnas quibus populi sui duritiē vltus est Dominus, hæc etiā exprimatur,quòd eos inter peregrinos dispersérit quorū linguam non intelligebant. 10 Conclusio linguarum igitur donum puniendæ incredulitati seruit, nisi ad prophetam(id est interpretationem Scripturæ)referatur, ac proinde ab audientibus percipitur quod dicitur. 11 Aliud argumentum,non modò inutile esse fidelibus linguarum donum absque prophetia, sed etiam tum ijs, tum infidelibus, quos oportuit in cœtu fidelium lucrifieri, plurimùm nocere. Ita enim fieri vt videātur alijs furere fideles, nedum vt infideles ita erudiantur.

a Lingua hoc loco pro idiomate peregrino sumitur, quod nemo intelligat sine interprete. c Afflatu quem à Spiritu accepit: quo tamen abutitur, quum loquatur mysteria, quæ non intelligantur a quoquam in cœtu. d Quæ homines promoueant in pietatis studio. e Cœtum. f Commodè rem ipsam explicantem. g Quales sunt Papistæ in omnibus suu concionibus, & qui aliquot verba Hebraa aut Græca ambitiosè è pulpito apud imperitum vulgus effundunt, vt inde sibi ventosæ eruditionis famam concilient. i Si incognito idiomate in Ecclesiastico cœtu preces concipiam. k Donum quidem & afflatus Spiritus suas partes peragit, sed nostri soli. l Nullus ex meis precibus fructus ad Ecclesiam redit. m Ita vt ab alijs etiam intelligar & alios instituam. n Solo nulla habita auditorum rectione. o Qui sedet inter priuatos. p Vnus ergo præbat, cætus respondebat Amen. q Paucissima. r Legis nomine totā sacram scripturam intelligit. s Vide Act.4.13.

arguitur

arguitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus:

25 Et ita occulta cordis eius manifesta fiunt atque ita procidens in faciem, adorabit Deum, renuntians Deum verè in vobis esse.

26 [12] Quid igitur est fratres? quoties conuenitis quisq; vestrûm canticum habet, doctrinam habet, linguam habet, reuelationem habet, interpretationem habet. omnia ad ædificationem fiant.

27 [13] Siue lingua quis loquitur, *fiat* per binos, aut ad plurimum ternos, & vicissim: vnus autem interpretetur.

28 Quòd si non sit interpres, taceat in Ecclesia *qui loquitur lingua:* sibijpsi verò loquatur & Deo.

29 [14] Prophetæ autem duo aut tres loquantur, & alij dijudicent.

30 Quòd si *quid* alij patefactum fuerit assidenti, prior taceat.

31 Potestis enim sigillatim omnes prophetare, vt omnes discant, & omnes consolationem accipiant.

32 Et [a] spiritus Prophetarũ Prophetis subijciuntur.

33 Non enim est seditionis *author* Deus, sed pacis, vt in omnibus Ecclesijs sanctorum.

34 ‖ [13] Mulieres vestræ in conuentibus sileant: nec enim permissum est eis vt loquãtur, sed *imperata* vt subditæ sint, ‖ sicut & Lex dicit.

35 Quod siquid discere volunt, domi suos viros interrogent. nam turpe est mulieribus in conuentu loqui.

36 [16] An à vobis sermo Dei profectus est? an ad vos solos deuenit?

37 Siquis videtur Propheta esse, aut [x] spiritualis, agnoscat, quæ scribo vobis, esse Domini mandata.

38 [17] Qui verò ignorat est, ignarus esto.

39 [18] Itaque fratres, hoc ambite, vt prophetetis, & loqui linguis ne prohibete.

40 Omnia verò decenter & ordine fiant.

CAP. XV.

1 Cùm essent apud Corinthios qui eorum resurrectionem in dubium vocarent, 13 post quam eius necessitatem valida argumẽta comprobauit, 23 rationem etiam 35 & modum subiungit.

1 Ecce ‖ [1] porrò vobis declaro, fratres, Euãgelium quod euangelizaui vobis, quod & accepistis, in quo etiam [2] statis:

2 Per quod etiam, si retinetis quo sermone vobis euangelizauerim, seruamini: [b] nisi si frustra credidistis.

3 Tradidi enim vobis in primis quod & acceperam, Christum videlicet mortuum esse pro peccatis nostris, ‖ secundum Scripturas.

4 ‖ Et sepultum fuisse, & excitatum tertio die, secundum Scripturas.

5 ‖ Et visum fuisse Cephæ, deinde [c] duodecim illis.

6 Postea visus est amplius quàm quingentis fratribus [d] semel: ex quibus plerique manent vsque adhuc, quidam autem obdormierunt.

7 Postea visus est Iacobo, deinde Apostolis omnibus,

8 ‖ [3] Vltimo verò omnium, velut abortiuo visus est etiam mihi.

9 ‖ Ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, propterea quod persequutus sum Ecclesiam Dei.

10 Sed gratia Dei sum id quod sum: & gratia eius erga me non fuit inanis, sed amplius quàm illi omnes laboraui: non ego tamen, sed gratia Dei quæ mecum *est*.

11 Et ego igitur & illi ita prædicamus, & ita credidistis.

12 [3] Quòd si Christus prædicatur ex

CAP. XV. *Gal.1.11. Esa.53.5. Ion.2.1. 1.pet.2.24. Ioh.m.21 19. Act.9.5. rom.9.32 ephes.3.8. Ephes.5.7.*

1 Sexus huius Epistolæ tractatus de resurrectione Vtitur autem trantsitione, primùm ostendens se nihil noui afferre, vt Corinthij intelligerẽt se à recto cursu cœpisse deflectere: deinde non agi de re leuicula, sed de altero Euangelij capite, quo amisso fidem eorum oportebat euanescere. Et iterdemum ab ipsius Christi resurrectione hanc tractationẽ inchoat, nostræ videlicet fundamento, eamque primùm Scripturarum, deinde Apostolorum, & amplius quàm quingentorum fratrum, suo deniq; testimonio, confirmat. 2 Obiter autoritatem sui Apostolatus asserit, quam maximè intererat summam esse apud Corinthios, vt hæc epistola suum apud eos pondus obtineret. Interim autem diuino quodam artificio sese cum quibusuis ita comparat, vt se infra omnes deijciat. 3 Primum argumentum, esse resurrectionem à mortuis, Christus resurrexit, ergo resurgunt mortui.

93 Conclusio, ædificationẽ Ecclesiæ esse regulam ac normã recti spiritualiũ donorum vsus. 13 Forma vsus doni linguarum, Vni & alteri aut ad summum tribus vicissim in conuenta si modò adsit interpres aliquis linguarum dono vtilis est oratio: si autem abfuerit interpres, qui eo dono præditus est, sibi soli loquitor. *1.Tim.3.12. Gen.3.16.* 14 Forma prophetiæ, Duo aut tres proponunto reliqui dijudicãto quod propositum fuerit, nũ sit videlicet verbo Dei consentaneum. Si in isto examine aliquid suppeditarit Dominus cuipiã, loquendi partes ei concedũtur. Quiuis, sed suo ordine & sigillatim, ad prophetandũquoad Ecclesiæ ædificatio feret, admittitor. Alij aliorũ iudicijs se regi sinunto. 15 Mulieribus silentium in publico cœtu imperatur, præcipitur verò vt domi ex viris suis percontentur. 16 Vniuersalis conclusio tractatus de donorum spiritualium in cœtibus legitimo vsu cum aspera obiurgatione, ne sibi sapere Corinthij sibi videantur. 17 Pertinaciter ignaros, nec se docẽri sustinentes nihil debet curare Ecclesia, & nihilominus pergere in ijs quæ recta sunt. 18 Prophetia in Ecclesijs omninò retinenda, linguarum donum non prohibendum, sed ordine facienda sunt omnia.

a Doctrina quam adferunt Prophetæ affari Spiritu Dei. x In spiritualibus cognoscendis ac dijudicandis erudita.

a Quod adhuc etiam profitemini. b Quod absurdũ est & fieri nequit, quam percipiant fidei fructum, qui crediderint. c Seleucum Apostolis, qui vulgo dicebantur duodecim etiam expulso Iuda. d Non dimissum, sed una eodemq; tempore.

mortuis excitatus esse, quomodo dicunt quidam inter vos, non esse resurrectionē mortuorum?

13 [4] Nam si resurrectio mortuorum non est, Christus quoque non est excitatus,

14 [5] Quòd si Christus non est excitatus, inanis videlicet *est* prædicatio nostra, inanis autem *est* etiam fides vestra:

15 Reperimur autem etiam falsi testes Dei: quoniam de Deo testificati sumus, eum excitasse Christum: quem non excitauit, si videlicet mortui non excitantur.

16 [6] Nam si mortui non excitantur, Christus quoque non est excitatus:

17 Quòd si Christus non est excitatus, inanis *est* fides vestra: [7] adhuc estis in peccatis vestris.

18 [8] Nempè & qui obdormierunt in Christo, perierunt.

19 [9] Si in hac solùm vita speramus in Christum, miserrimi omnium hominum sumus.

20 [10] Nunc autem Christus excitatus est ex mortuis: ‖ [11] & [i] primitiæ eorū qui obdormierunt factus est.

21 [12] Quia enim per hominem mors, per hominem quoq; resurrectio mortuorum.

22 Sicut enim in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes [k] viuificabuntur.

23 ‖ [13] Vnusquisq; autem suo ordine: primitiæ Christus, postea quę sunt Christi, in aduentu ipsius. 1.Thess.4.15. Psal.110.1, act.2.34, hebr.1.13, & 10.13. Psal.8.7, hebr.2.8.

24 [14] Deinde *erit* [h] finis, quum tradiderit regnum Deo ac Patri: quum abolerit [l] omne imperium, & omnem potentiam & virtutem.

25 Nam oportet eum regnare ‖ usque quo omnes inimicos [k] subiecerit pedibus eius. 13 Duo simul agit. Declarat enim sic cōmunē esse Christo cum suis omnibus resurrectionem, vt tamē ipse & tēpore (primus enim ia resurrexit) & dignitate emineat, quoniam ab eo & in eo est nostrūm omnium vita ac gloria.

26 [15] Vltimus autem hostis aboletur mors.

27 ‖ Nam omnia subiecit sub pedes eius. Quum autem dicit omnia esse *ei* subiecta, palàm est *hoc dici* excepto eo qui subiecit ei omnia.

28 Postquam verò subiecta fuerint ei omnia, [m] tunc & ipse Filius subijcietur ei qui subiecit ipsi omnia, [n] vt Deus sit omnia in omnibus.

29 [15] Alioqui quid facient qui baptizantur [o] pro mortuis, si omninò mortui

Deinde hac occasione ad proximū argumentum transit. 14 Quartum argumentum, quo etiam confirmantur reliqua, nititur validissimō fundamento: quòd videlicet oporteat Deū regnare, hæc autem sit huius regni ratio, vt velit Pater in Filio suo homine facto, Rex demonstrari, cui omnia præter ipsum promittentē subijciātur, vt ipse Pater postea in Filio victore triūphet. Huius autem dominationis Filij in qua posita est Patris gloria, duas partes facit, nempè hostium debellationē (quorū alios oporteat omni potestate priuari, vt Satanā & impios omnes, quantumuis potentes & superbos alios verò prorsus aboleri, vt mortē) & piorum plenam ac integrā ab omnibus hostibus assertionē: vt hoc modo Deus plenè in Ecclesiæ corpore vna cum Christo capite suo cohærente, regnum ac gloriam suam, veluti Rex in subditis suis, patefaciat. Huius porrò regni primum gradū in Filij capitis resurrectione ponit: complementū verò in integra membrorū cum capite coniunctione, vltimo illo die futura. Omnia porrò ista huc pertinent vt doceat, nisi resurgant mortui, Nec Patrem, summum Regem nec Christū omnium Dominū haberi posse. Nec enim domita esset Satanæ & mortis potestas, nec plena Dei in Filio suo & Filij ipsius in suis membris gloria. 15 Quintum argumentū à fine baptismi, quòd nimirùm qui baptizantur, pro mortuis baptizentur: id est, vt aduertsus mortem remedium habeant, quum baptismus sit regenerationis symbolum.

4 Secundū, ab absurdo. Si nō est resurrectio mortuorum, Christus nō resurrexit.

5 Probatio illius absurdi ab alijs absurdis, si Christus nō resurrexit, inanis est prædicatio Euangelij, & vana est fides quam ei habuistis, & nos mendaces sumus.

6 Repetit idem argumentum ab absurdo, explicaturus quomodo inanis sit fides sublata Christi resurrectione. *Colos.1.21, apoc.1.5.*

7 Primò, quum mors sit peccatorum pœna, frustrà crederemus remissa esse nobis peccata, quæ maneant: manent autem peccata, si Christi mortem non excepit eiusdem resurrectio. 8 Secundò. Quia nisi Christi resurrectio, statuatur, perierint omnes in Christo mortui Quis ergo fuerit fidei fructus? 9 Tertium argumentum, quod & ipsum ab absurdo petitum est, Quia nisi altera vita statuatur, in qua beati sint qui in Christum sperant, nihil esset illis miserius, vt qui in hac vita sint calamitosissimi. 10 Conciusio superiorum argumentorum, Christus ergo resurrexit. 11 Eandem conclusionem statuit pro enthymematis sequentis antecedente: Christus resurrexerit, ergo & nos fideles (de his enim agit) resurgemus. Additur prima huius consequutionis ratio, Quia Christus nobis non vt priuatus aliquis sigillatim & per se consideradus proponitur, sed vt primitiæ. Assumit autem quod omnibus notum erat, totum videlicet cumulum in primitijs sanctificari. 12 Altera eiusdem consequutionis probatio, Quia Christus considerandus est velut Adamo oppositus, vt sicut ex vno homine Adamo propagata mors est, sic etiam ex vno homine Christo propagetur vita: id est, vt omnes fideles sicut, quia natura ex Adamo orti sunt, moriuntur: sic, quia in Christo filij Dei facti sunt ex gratia, ab eo viuificentur.

a Adhæ sunt in peccatis, qui non sunt sanctificati, nec consequuti remissionem peccatorum. f Alludit ad primitias frugū, quarum oblatio reliquos fructus sanctificabat. g Altera vi, nimirùm Christi, resurgent.

h Complementum suæ perfectio. i Omnes suos hostes, qui potentia sua spoliauerunt. k Hic cōsideratur Christus vt in forma serui manifestatus, quo respectu dominatur quidem Ecclesiæ vt caput, sed quia hæc potestas ei data est à Patre. l Conclusio argumenti à toto ad partem, nam si omnes hostes subijcientur, necesse est mortem subijci. m Non quòd antea Patri subiectus fuerit Filius, sed quia nondum plenè Ecclesia (qua eius est corpus) perfecta est, hic enim languet, nec tota illa gloriæ particeps, sanctorum etiam mortuorum corpora, quæ in sepulchris iacent ad resurrectionis vsq; diem, gloria erunt expertia: Cæterum Christus vt Deus, cum Patre nos subiectos habet: vt Sacerdos, nobiscum Patri subiectus est, Augustin. de Trinit. lib. 1. cap. 8. n Significatur magnificentissimus iste verbis incomprehensibili quadam gloria, quæ à Deo promanans, nos totos capiti nostro adiunctos implebit, ita tamen vt capiti sua seruetur eminentia. o Qui baptizantur vt mors ipsa extinguatur, fiant in resurrectionem ex mortuis, cuius symbolum est Baptismus.

non

non excitantur? & cur baptizantur pro mortuis?

30 [16] Et cur nos periclitamur omni momento?

31 In dies morior, [p] per gloriationem vestram, quam habeo in Christo Iesu Domino nostro.

32 [17] Si ¶ secundùm hominem aduersus bestias pugnaui Epheſi, quæ mihi vtilitas, ſi mortui non excitantur? ‖ [18] Edamus & bibamus: cras enim morimur.

33 [19] Ne errate. Mores bonos commercia corrumpunt mala.

34 Euigilate [r] iustè, & ne peccate: quidam enim Deum non norunt. ad pudorem vobis *incutiendum* loquor.

35 [20] At dicet aliquis, Quomodo ſuſcitantur mortui? quali autem corpore prodeunt?

36 [21] Demens, quod tu ſeminas, non viuiſcit, niſi mortuum fuerit.

37 Et quod ſeminas, non corpus oriturum ſeminas, ſed nudum granum, prout inciderit, tritici aut alicuius ex reliquis *granis*.

38 [22] Sed Deus ei dat corpus vt voluit, & ſingulis ſeminibus ſuum corpus.

39 Non omnis caro, eadem caro, ſed alia quidem caro hominum, alia verò caro pecorum, alia verò piſcium, alia verò volucrum.

40 Et *ſunt* corpora cœleſtia, & ſunt corpora terreſtria: ſed alia quidem cœleſtium gloria, alia verò terreſtrium.

41 Alia gloria ſolis, & alia gloria lunæ, & alia gloria ſtellarum. ſtella enim à ſtella differt in gloria.

42 [23] Ita & reſurrectio mortuorum. [t] ſeminatur *corpus* corruptioni obnoxium, excitatur incorruptum:

43 Seminatur [u] ignominioſum, excitatur glorioſum. ſeminatur infirmũ, excitatur [x] potens.

44 [24] Seminatur corpus animale, excitatur corpus ſpirituale: eſt corpus animale, & eſt corpus ſpirituale.

45 ‖ [25] Ita etiam ſcriptum eſt, Factus eſt [7] prior homo Adam animal viuens: poſterior *autem* Adam *factus eſt* [z] ſpiritus viuificus.

46 [26] At ſpirituale non eſt prius, ſed animale, deinde ſpirituale.

47 Primus homo è terra, [a] terrenus: ſecundus homo, ipſe Dominus [b] è cœlo.

48 [27] Qualis terrenus ille, tales & qui terreni ſunt: & qualis ille cœleſtis, tales & qui cœleſtes ſunt.

49 Et ſicut geſtauimus [c] imaginem

16 Sextum argumentũ, Nihil ſit reſurrectio mortuorum, quorſum Apoſtoli tot mortibus ſeſe quotidie obijcerent? *Eſa.22.13, ſapien.2.6.*

17 Occupatio, At tu Paule, ambitioſe feciſti, vt homines ſolent, quũ Epheſi cum beſtijs certares. Scilicet (inquit Paulus) quod enim commodum inde ad me redire potuit, præter gloriam vitę æternæ quã ſpero?

18 Septimũ argumentũ à proximo dependens, Si nulla mortuorum reſurrectio, cur alij cuipiam rei quàm ventri & luxui fuerit ſtudendum? 19 Concluſio, cum graui exhortatione, vt ſibi à praua quorundam conſuetudine caueant, vnde hoc malum ortum fuiſſe non diſſimulat, monens vt ſobrię ſapiant iuſtitiæ. 20 Probata reſurrectione, iam patefacit eorum ſtuporem, qui non ſine ſubſannatione quærebant quomodo fieri poſſet vt mortui reſurgerent: &, ſi fortè reſurgebant, quærebant ridentes, qualia eſſent iſta corpora futura, Iſtos igitur qui ſibi acutiſſimi videbantur, Paulus ad rudes agricolas amandat, à quibus erudiantur. 21 Potuiſti, inquit Apoſtolus, ex quotidiano vſu diſcere vtrunque: ſiquidem ſemina ſeruntur & putreſcunt, & tamen tantum abeſt vt propterea pereant, vt contra longè ornatiora prodeant, atque adeò quum nuda & arrida ſerantur, incipiunt demùm à morte virere, Dei videlicet virtute: & tibi incredibile videbitur corpora noſtra ex putredine reſurgere, & quidem multo excellentiore qualitate prædita? 22 Diuerſitatem cernimus tum in vna & eadem re, quæ modò hac, modo illa forma donatur, ſua tamen retenta ſpecie: vt in grano apparet, quod nudum ſeritur, & longè aliud exurgit: tum in diuerſis eiuſdem generis ſpeciebus, vt inter animalia: tum inter res alterius generis, vt corpora cœleſtia & corpora terreſtria: quæ ſingula rurſus magno diſcrimine inter ſe variantur. Non eſt igitur quod vt rem impoſſibilem & inſolitatam repudiemus corporum non tantùm reſurrectionem, ſed etiam mutationem in melius.

Gen.1.7.

23 Corpora excitatorum ex mortuis, triplicem qualitatem ponit, incorruptionem, quã nimirum erunt firmiſſima & prorſus incorrupta natura gloriam, quoniam ſplendore & decore inenarrabili exornabuntur: potentium, quoniam videlicet abſque cibo, potu, & alijs adminiculis, quibus caduca hæc vita ne conſeruare quidem ſeſe ab interitu poteſt, perennia permanebunt. 24 Vno verbo abſoluit iſtam qualitatis corporis mutationem ex reſurrectione, quum dicit fore vt ex animali fiat ſpirituale: quas duas qualitates planè diuerſas mox diligenter explicat. 25 Animale corpus dicitur quod ſola anima vegetatur, cuiuſmodi fuit Adam, ex quo & nos orimur animales: ſpirituale verò vocatur, quod vna cum anima, longè excellentiore virtute viuificatum eſt, Dei videlicet Spiritu, quæ ex altero Adamo, nempe Chriſto, in nos deriuatur. 26 Iubet ſecundo loco conſiderari ordinem iſtius duplicis ſtatus ſiue qualitatis, quod animale præceſſerit condito Adamo, idque ex terræ limo, ſpirituale verò ſuperuenerit, quum Dominus videlicet è cœlo miſſus, carnem noſtram ſibi adaptatam, plenitudine deitatis informaret. 27 Applicat tum Adami (vt ita loquar) terrenam animalitatem corporibus noſtris, quandiu in terris animaliter verſantur, in hac vita videlicet, & in ſepulchro: tum Chriſti ſpiritualitatem ijſdem noſtris corporibus, poſtquam & ipſa reſurrexerint: & illam quidem ait præcedere, hanc verò ſequuturam.

p Quaſi diceret, quotidie morior, cinis, rei tales appello omnes animas, quas vere gloriari poſſum me apud vos ſuſtinuiſſe.

9 Non diuino aliquo impulſu, neque in Deum reſpiciendo, ſed vel gloria, vel temeritate actus. *r Epicureorum vecis.*

ſ Vt iuſtitia vacetis.

1 Sepelitur, & inſtar ſeminis homo conditur. *u Splendoris & decoris expers.* *x Apriori imbecillitate liberum, quod videlicet viciſſitudini tam varię ſit obnoxium, nec ſeſe tueri miſi cibo, potu, & cæteris eiuſmodi præſidijs poſſit.* *7 Adam prior dicitur, quòd ab eo tanquam à radice orti ſumus, Chriſtus autem poſterior, quia in eo tanquam in principio ſpirituales omnes comprehenduntur.* *z Chriſtus dicitur Spiritus, ab excellentiſſima illa natura, id eſt, Deo in ipſo habitante corporaliter, vt Adamus animalis ab anima præſantiore eius parte.* *a Incarne manens, & terreſtri natura additus.* *b Deſcendiſſe de cœlo dicitur Dominus, patiens communicationis idiomatum.* *c Imaginem, intelligo non vanam & inanem, ſed quam res ipſa conſequatur.*

terreni, gestabimus etiam imaginem cœlestis.

50 [28] Hoc autem dico, fratres, [d] carnem & sanguinem non posse regni Dei hæreditatem consequi: neque corruptionem consequi incorruptæ naturæ hæreditatem.

51 [29] Ecce [e] mysterium vobis dico, Non omnes quidem obdormiemus, sed omnes mutabimur.

52 [f] Momento & iactu oculi, || ad vltimam tubam (canet enim tuba) & mortui suscitabuntur incorrupti, & nos mutabimur.

53 Oportet enim hoc corruptioni obnoxium induere incorruptam naturam, & mortale hoc induere immortalitatem.

54 Quum autem hoc corruptioni obnoxium induerit incorruptam naturam, & mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet illud quod scriptum est, || Absorpta est mors ad victoriam.

55 Vbi tua, ô mors, victoria? vbi tuus, ô sepulchrum, stimulus?

56 Stimulus verò mortis *est* peccatū: vis autem peccati, Lex.

57 || Sed Deo *sit* gratia, qui dedit nobis victoriam per Dominum nostrum Iesum Christum.

58 [30] Itaque, fratres mei dilecti, firmi estote, immoti, abundantes in opere Domini semper, quum sciatis laborem vestrum non esse inanem [g] in Domino.

28 Conclusio, non posse nos gloriæ Dei fieri participes, quin totam illam corporum crassam, fæculentam & corruptioni obnoxiam naturam deponamus, vt idem corpus gloria incorruptibili ornetur. *Mat.24.31. 1.Thess.4.16. Osea.13.14. heb.2.14. 1.Ioh.3.5.*

29 Pergit vlterius, declarans fore vt qui superstites vltimo illo die deprehendantur in hac vita, non descendant in illam sepulchri putrefactionem, sed subitania immutatione renouentur, quæ immutatio sit prorsus necessaria: & in vltimum illud tempus differatur certa beneficij & victoriæ Christi fruitio. 30 Exhortatio ab vtili sumpta, vt quum intelligant alterius vitæ gloriam repositam esse fidis operarijs, perstent in doctrinæ de mortuorum resurrectione veritate.

d Hoc loco caro & sanguis sumuntur pro corpore animali, quod non nisi deposita corruptione incorruptionem consequatur. e Rem arcanam & adhuc occultam ideòq; dignissimam quam attentè audiatis. f Indicatur brevissimum fore illud tempus. g Dei opem ac bonitate id efficiente.

CAP. XVI.

1 Hortatur vt fratrum Hierosolymitanorum inopiæ succurrant. 10 Deinde Timotheum commendat: 13 & amica exhortatione, 19 deinde salutationibus Epistolam claudit.

Cap.xvi.

1 Collectæ olim ex Apostoli institvto fiebāt, primo quoque die hebdomadis, quo nimirūm iam tum mos erat conuenire.

a *Qui olim dies sōlis, nunc dominicus dicitur.*

1 [1] PORrò de collecta in sanctos, quēadmodum constitui Ecclesijs Galatiæ, ita & vos facite.

2 [2] Primo quoque *die* hebdomadis vnusquisque vestrūm apud se reponat, recondens [b] quod pro Dei benignitate licuerit: ne quum venero, tunc collectæ fiant.

3 Postquam autem accessero, quoscunque probaueritis [c] per epistolas, hos mittam, vt perferant beneficentiam vestram in Hierusalem.

4 [3] Quod si res digna fuerit vt & ipse proficiscar, mecum proficiscentur.

5 Veniam autem ad vos quum Macedoniam transiero. (Macedoniam enim pertransibo.)

6 Apud vos autem fortasse permanebo, aut etiam hybernabo: vt vos me prosequamini quocunque proficiscar.

7 Nolo enim vos nunc in transcursu videre: sed spero temporis aliquantum mansurum *me* apud vos, si Dominus permiserit.

8 Permanebo autem Ephesi vsque ad Pentecosten.

9 Nam ostium mihi apertū est magnum, & [d] efficax, & aduersarij multi.

10 Quòd si venerit Timotheus, videte vt [e] tutò sit apud vos. opus enim Domini operatur vt & ego.

11 Nequis igitur illum pro nihilo habeat: sed prosequimini eum cum [f] pace, vt veniat ad me: expecto enim eum cum fratribus.

12 Porrò de Apollo fratre multùm precatus sum eum vt iret ad vos cum fratribus: sed omninò non fuit *ei* voluntas nunc eundi: venturus est autem quum tempus opportunum habuerit.

13 Vigilate, state in fide, viriliter agite, estote fortes.

14 Omnia vestra cum charitate fiant.

15 Precor autem vos, fratres, nostis familiam [g] Stephanæ esse primitias Achaiæ, & sese in ministerium sanctis [h] addixisse:

16 Vt & vos [i] subijciamini talibus, & omnibus operam suam conferentibus & laborantibus.

17 Gaudeo verò de aduentu Stephanæ & Fortunati & Achaici, quoniam absentiam vestram hi suppleuerunt.

18 Refecerunt enim [k] spiritum meum ac vestrum. [l] Agnoscite itaque qui sunt huiusmodi.

19 Salutant vos Ecclesiæ Asiæ. Salutant vos in Domino multum Aquila & Priscilla, cum Ecclesia quæ est domi ipsorum.

2 Reliqua pars Epistolæ scribendis rebus familiaribus consumitur, ita tamen vt omnia semper ad scopum propositum (id est Dei gloriam & Corinthiorum ædificationem) referantur.

b Vt quisq; confert pro rationis prosperitatu, quæ a Domino obtinuerit.

c Quas illis dabitis perferendas.

d Ad magnas res conficiendas opportunum.

e Sine iusti motus occasione.

f Salvum & incolumē, atque adeò cum bona gratia.

g Stephana nomen viri est, non autē mulieris.

h Sese totos ministerio deuouisse.

i Honore & reuerentia prosequamini, illu cedatis, & abijs finatis vos regi vt par est, quum sese, & facultates vobis inseruiendo consecrarint.

k Animum.

l Tales ducite, quales sunt reuera.

20 Salu-

Rom.16.16, 2.cor.13.12, 2.pet.5.14.

20 Salutant vos fratres omnes. ‖ Salutate alij alios osculo sancto.

21 Salutatio manu mea Pauli.

22 Siquis non amat Dominum Iesum Christum, sit anathema, [m] maranatha.

23 Gratia Domini Iesu Christi *sit* vobiscum.

24 Charitas mea cum omnibus vobis in Christo Iesu. Amen.

m Sic designatur species extremi anathematis.

Ad Corinthios prior, missa fuit Philippis per Stephanum & Fortunatum & Achaicum & Timotheum.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD CORINTHIOS POSTERIOR.

CAP. I.

a Laude afflictionum auspicatur, & exponens quid in Asia pertulerit, 10 & quàm dexter assulserit Deus. 17 Addit nulla levitate id factum esse, quòd non venerit, vti fuerat pollicitus.

CAP. I. 1 Vide huiusmodi salutationum explicationem in superioribus epistolis. *Ephes.1.1, 2.pet.1.1.*

2 Incipit suo more à gratiarum actione, quã tamen præter morem sibi applicat, epistolam inchoans à sui Apostolatus dignitate asserenda, coactus (vt apparet) eorum importunitate, qui ipsius despiciendi argumentum ex eius miseriis captabant. Ipse verò respondet, ita se affligi, vt superent tamen consolationes, quarum eius fontes ostendit, nempe Dei Patris misericordiam in Christo.

3 Ideò nos consolatur Dominus, vt tanto certius possimus alios solari.

1 [a] PAVLVS Apostolus Iesu Christi per Dei voluntatem, & Timotheus frater, Ecclesiæ Dei quæ est Corinthi, vnà cum sanctis omnibus qui sunt in tota Achaia.

2 Gratia sit vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

3 ‖ [2] [a] Benedictus Deus ac Pater Domini nostri Iesu Christi, Pater *inquam* ille [b] misericordiarum: & Deus omnis consolationis *author*.

4 Consolans nos in omni oppressione nostra, [3] vt possimus *positos* in quauis oppressione consolari, ea ipsa consolatione qua nos ipsos Deus consolatur.

5 Nam sicut abundant [c] perpessiones Christi in nobis: ita per Christum abundat etiam consolatio nostra.

6 [4] Sive autem premimur, *id fit* pro vestra consolatione ac salute, quæ [d] efficitur in tolerantia earundem perpessionum quibus & nos afficimur: siue consolationem accipimus, *id fit* pro vestra consolatione ac salute: & spes nostra firma *est* de vobis:

7 Quòd sciamus vos, sicut socij estis perpessionum, ita etiam *socios fore* consolationis.

8 [5] Non enim volumus vos ignorare, fratres, de oppressione nostra quæ nobis euenit in Asia, nos summè grauatos fuisse supra vires, adeò vt prorsus [e] animi penderemus, etiam quod ad vitam.

9 Sed ipsi [f] apud nos decretum mortis habuimus, ne confideremus in

4 Negat despici meritò posse tum ærumnas quibus premi solebat, tum cõsolationes quas à Domino percipiebat quũ maximum ex vtriusque confirmationis argumentum capere possint ac debeant Corinthij.

5 Testatur adeò se non pudere illarum afflictionum, vt etiam cupiat earum magnitudinem ab omnibus intelligi, ac suam vicissim, quamuis nondum plenam liberationem.

a Laus & gloria tribuatur. b Summè misericors.

c Ærumnæ, quas ob Christum perpetimur, sine quas in nobis perpetitur Christus.

d *Etiamsi gratuitò nobis detur salus, quia tamen certo itinere ad eam perueniturr, nimirum innocentia, & integra vita curriculo peracto, ideò dicimur salutem nostram operari, Philip. 2. 12. Iam verò quia Deus omnis est, qui pro gratuita sua benevolentia in nobis omnia efficit, ideò dicitur salus ab eo efficiri in nobis per ea ipsa videlicet, per quæ nos ad æternam vitam oportet, superatis omnibus difficultatibus, contendere.*

e *Prorsus inopes consilij essemus, quomodo periculum vitæ euaderemus quod ad humana videlicet præsidia.*

f *Intus & in animo, constitutum nobis erat mori.*

nobisipsis, sed in Deo qui mortuos excitat:

10 Quique ex [g] tanta morte liberauit, & liberat: in quo speramus nos adhuc etiam liberatum iri:

11 ‖ [6] Vobis etiam vnà pro nobis operam conferentibus ad deprecandum, [7] vt donum ex multis personis in nos *collatum*, per multos celebretur gratiarũ actione pro nobis.

12 [8] Nam gloriatio nostra hæc est, testimonium *videlicet* conscientiæ nostræ, quòd cũ simplicitate & [h] sinceritate Dei, non cum sapientia carnali, sed [i] cum gratia Dei versati sumus in mundo, potissimùm autem apud vos.

13 [k] Non enim alia scribimus vobis quàm quæ legitis aut etiam agnoscitis, spero autem vos etiam [l] ad extremum agnituros.

14 Sicut & aliquatenus agnouistis nos [m] gloriationem vestram esse, quemadmodum & vos nostra *estis*, in [n] diem Domini Iesu.

15 Itaque hac fiducia prius volui ad vos venire, vt [o] secundam gratiam haberetis:

16 Et per vos transire in Macedoniã, & rursum à Macedonia venire ad vos, & à vobis deduci in Iudæam.

17 [9] Hoc igitur quum deliberarem, nunquid leuitate sum vsus? num autem quæ delibero [p] secũdum carnem delibero, [q] vt sit apud me Etiam & Non?

18 [10] Imò [r] fidelis Deus *nouit* sermonem nostrum apud vos non fuisse Etiam & Non.

19 [11] Nam Dei Filius Iesus Christus, qui inter vos per nos prædicatus est, *id est*, per me & Syluanum ac Timotheum, [s] non fuit Etiam & Non, sed fuit Etiam in [t] ipso:

20 [12] Quotquot enim *sunt* promissiones Dei, [u] in ipso *sunt* Etiam, & in ipso *sunt* (Amen) ad Dei gloriam [x] per nos.

21 [13] Porrò qui nos confirmat vobiscum in Christum: & qui vnxit nos, Deus *est*. Qui etiam obsignauit nos deditque [y] arrhabonẽ Spiritus in cordibus nostris.

22 [14] Ego verò testem Deum inuoco [z] in animam meam, me *idcirco* nondum venisse Corinthum vt vobis parcam.

23 [15] Non quòd dominemur vestræ fidei, sed *quòd* administri simus [a] gaudij vestri. nam fide statis.

9 Inficiatione repellit calumniam, & illud quidem in primis quòd nonnulli studebant Corinthijs persuadere, Paulum sibi in docendo Euangelio non constare. De hoc enim laborabat. 10 Deum ipsum citat testem ac iudicem suæ in docendo, vno & eodem Euangelio constantiæ. 11 Adiungit suos collegas testes, quibus cum summo consensu semper idem, id est vanum Christum, docuit.

g Ex summis illu periculis. h Candore, & animi quasi perspicuitate sancta & vera, vt testis est Deus ipse. i Freti ea ipsa sapientia, quam Deus mihi cœlitus est gratificatus. k Candide & absque fuco scribere se dicit: qui enim sincata oratione scribit, meritò sanè dicitur alia scribere quàm quæ leguntur. illud autem à Corinthijs agnosci & approbari dicit Apostolus. l Perfecte. m Gloriatio Pauli in Domino erat, quòd Corinthios lucrifecisset, Corinthiorum verò quòd à tali Apostolo tam purè ac sincere fuerant instituti. n Quo iudex sedebit. o Alterum beneficium. p Hominum more, qui temerè solent polliceri quidvis, & leuiter consilium mutare. q Vt aliquid modò affirmem, modò negem. r Verax, & de cuius fidelitate nefas sit dubitare.

12 Denique summã suæ doctrinæ explicat, omnes vidilicet salutis promissiones in Christo esse firmas ac ratas.

13 Huius constantiæ laudem vni gratiæ Dei per Spiritũ sanctum tribuit, simulque concludit non posse de sua & collegarum fide dubitari, quin ipsi Dei Spiritui fiat iniuria, quum sint ipsi sibi optimè conscij. 14 Iam ad rem accedens, iurat tantùm abesse vt leuiter consilium de sua ad eos profectione mutarit, vt contra idcircò non venerit, ne præsens cogeretur durius quàm vellet cum ipsis agere. 15 Remouet omnem arrogantiæ suspicionem, testans sese non vt dominum sed vt seruum loqui, ipsis in Domino consolandis destinatum.

s Non fuit varius & inconstans. t Sub. Deo. u Omnes vno Christo proponuntur exhibenda ac præstanda, constanti & inuariata ratione. x Nostro ministerio. y Arrhabo, id est omne quo dato confirmatur promissio. z In caput meum, suo vita mea periculo. a Gaudium & pacem conscientia, cuius facit authorem Deum, opponit tyrannico terrori, simul finem Euangelij designat.

CAP. II.

1 Excusans se quòd non venerit. 2 clamillos taxat, 4 & communem sympathiam ostendit: 5 vt nequeat nisi ipsis hilaribus gaudere, 6 Mœcho, quem Satana tradi præceperat, 7 resipiscenti veniam dari 8 obsecrat, 13 & profectionis sua in Macedoniam meminit.

CAPI. I.

1 Transit ad alterũ locũ huius Epistolæ, qui tamẽ velut inseritur superioribus, ad quę postea reuertitur. Agit autem de incestuosi illius absolutione, quoniam suã resipiscentiã satis testatus videbatur: vẽrũ excõmunicationis vsum declarans, nempe vt non ab odio, sed à charitate incipiat, & in eãdem desinat, ne dũ modũ nullũ tenemus, Satanæ seruiamus.

1 HOc autem mihi faciendum iudicaui, ne rursus ad vos cum [a] tristitia veniam.

2 Nam si ego tristitia vos afficiam, quis est qui exhillaret me, nisi ipse qui tristitia afficitur ex me?

3 Et hoc ipsum vobis scripsi, ne quũ venero, tristitiam capiam ex ijs de quibus oporteat me gaudere: [b] confisus de vobis omnibus, meum gaudium, omnium vestrũm *gaudium* esse.

4 Nam ex multa oppressione & anxietate cordis, scripsi vobis per multas lacrymas: non vt tristitia afficiamini, sed vt cognoscatis charitatem quam habeo abundantissimam erga vos.

5 [1] Quòd si quis tristitiam attulit,

a Tristitia causam vobis adferens, quod futurum erat si prius ad eos venissem quam respuissent. b Quia omninò sperani fore vt quod mihi displicere intelligeretis, statim tolleretis: quia mea gaudia existimatis vobis esse communia.

5 Redit ad Apostolatus sui cõfirmationem, prolatis, tum suorum laborum, tum etiã Dei beneficionis, testimõnijs.

3 Quoniam constabat eũ nõ pari successu vbique recipi, imò verò longè plurimos eũ despicere, atque adeò execrari negat propter ea de sui Apostolatus autoritate quicquã detrahendum, quum Christum doceat non tantùm vt credentiũ seruatorem, sed etiam vt contemptorem iudicem.

4 Rursus remouet arrogantiæ crimen, omnia à se gesta tribuens Dei virtuti, cui sincerè & absque turpi vlla cupiditate inseruiat: cuius rei ipsosmet facit testes, vsq; ad versum sextum proximi capitis.

[c] non mihi tristitiam attulit, [d] sed quadantenus, ([e] ne *illum* aggrauem) vobis omnibus.

6 Sufficit istiusmodi *homini* ista obiurgatio à pluribus *profecta*.

7 [f] Vt è contrario potius vos *ei* condonetis, *eumq;* consolemini, ne quo modo redundante tristitia absorbeatur *vir* huiusmodi.

8 Quapropter precor vos vt [g] ratam faciatis in illum charitatem.

9 Nam in hunc finem etiam scripsi, vt cognoscerem probationem vestri, *id est*, an ad omnia obedientes sitis.

10 Cui verò condonatis, & ego *condono*. nam & ego siquid condonaui, cui cõdonaui, propter vos *id feci*, in [h] conspectu Christi, vt ne occupemur à Satana.

11 Non enim illius [i] machinationes ignoramus.

12 [2] Porrò quum veniſſem Troadem ad *prædicandum* Euangelium Christi, etiamsi ostium mihi apertum erat per Dominum, non habui relaxationem *in* spiritu meo, eo quòd non inueniſſem Titum fratrem meum:

13 Sed quum illis valedixiſſem, abij in Macedoniam.

14 Deo autẽ gratia, qui facit vt semper triumphemus in Christo: & [k] odorem notitiæ suæ manifestum facit per nos omni in loco.

15 [3] Nam Christi bona fragrantia sumus Deo in ijs qui seruantur, & in ijs qui pereunt:

16 His quidem, odor mortis ad mortem: illis verò, odor vitæ ad vitam. [4] & ad hæc quis idoneus?

17 ‖ Non enim, vt plerique, [l] cauponamur sermonem Dei, sed vt ex sinceritate, sed vt ex Deo in conspectu Dei, de Christo loquimur.

Infra, 4. 2.

c Quasi dicat, perinde esse abstersam illam omnem moleſtiam, ac si nunquam illam sensiſſet. d Mecum, inquit Paulus, nullum est illi amplius negotium. e Ne iam per se granato onus adjciam, quod potius detractum cupio. f Vt pro eo quod antea illum fenere vltus estu, nunc illi condonetis. g Me deprecatore, publico Ecclesiæ consensu declaretis vos illum denuò pro fratre completti. h Vere & ex animo. i Nefanda consilia & scelleratam voluntatem. k Alludit ad sacerdotum vnctionem & sacrificiorum suffitus. l Calidè & astutè minus denique sustinere tractamus, metaphora à cauponibus ducta, qui nihil non adulterant.

CAP. III.

1 Dicit se satis habiturum cõmendationis. 4 quòd in fide permanserint. 6 Se ministrum non literæ, sed Spiritus. 8 Discrimen Legis & Euangelij exponit, 13 quod illius claritas magis perstringat oculos, quam illuminet: 18 huius verò lux conspicuam Dei faciem exhibeat.

1 INcipimus rursus nosipsos commendare? num egemus, vt nonnulli, cõmendatitijs epistolis apud vos; aut à vobis commendatitijs?

2 Epistola nostra vos estis, inscripta in cordibus nostris, quæ intelligitur & legitur ab omnibus hominibus.

3 [a] Dum palàm sit vos esse epistolam Christi [b] subministratam à nobis, inscriptam non atramento, sed Spiritu Dei [c] viui, [1] non in tabulis lapideis, sed in carneis tabulis cordis.

4 [d] Fiduciam autem huiusmodi habemus per Christum apud Deum,

5 Non quòd idonei simus ex nobisipsis ad cogitandum quicquam, velut ex nobisipsis: [e] sed quòd idonei sumus, *id* ex Deo est:

6 [2] Qui etiam fecit vt idonei essemus ministri noui Testamenti, non [f] literæ, sed Spiritus. nam litera occidit, Spiritus autem viuificat.

7 Quòd si mortis ministerium literis [g] informatum in saxis, fuit [h] gloriosum, adeò vt nõ possent intueri filij Israel in faciem Mosis, propter gloriam vultus eius, quæ abolenda erat,

8 Quî non potius [i] ministerium Spiritus erit gloriosum?

9 Nam si ministerium cõdemnationis *fuit* gloriosum, multo magis ministerium [k] iustitiæ abundat gloria.

10 Etenim quod glorificatum fuit, ne glorificatum quidem fuit hac in parte, *id est* quòd ad superantem gloriam attinet.

CAP. III.

1 Obiter alludit ad externi Leuitici ministerij cum Euãgelico siue Apostolico collationẽ, quam postea copiosè persequetur.

2 Amplificat suum & suorum collegarum ministerium, id est, Euangelicũ, eius collatione cum ministerio Legali, quod cõsiderat in Mosis persona, per quem videlicet Lex tradita est: cui opponitur Christus Euangelij autor. Est autẽ collatio eiusmodi ab ipsa substantia ministerij sumpta. Lex est veluti scriptum quoddam per se mortuum & inefficax: Euangelium autem siue nouum fœdus, est vel ut ipsa Dei virtus in innouandis, iustificandis, & seruandis hominibus. Lex proponit mortem, omnes iniustitiæ reos peragens: Euangelium offert & confert iustitiam & vitam. Legis œconomia fuit ad tempus subseruiens promissioni: Euangelium manet ad finem seculorum. Itaque quis est illius splendor præ istius gloria?

a Prudenter sic concipit orationem Apostolus, vt se ipsum à persona commendatione, ad rem ipsam accedat. b Cui veluti scribenda operam nostram impendimus. c Tacitè virtutem Dei opponit atramento quo scribitur Epistola, vt ostendat vim illam esse a Deo. d Hanc confidentiam exercimus, & ita magnifice nobis gloriari licet de nostri ministerij dignitate & fructu. e Quòd apti & accommodati simus ad tantam gratiam alijs impertiendam. f Non Legis, sed Euangelij. g Impressum & insculptum: ex hoc autem loco facilè colligitur Apostolum non agere de cæremonijs, sed de ipso Decalogo. h Gloria, splendorem & maiestatem declarat, qua quidã in Mose corporalis fuit, in Christo fuit spiritualis. i Per quod Deus offert atque adeò tradit Spiritum non modò non mortuum, sed etiam viuificantem. k Sub. Christi, cuius imputatione non modò non condemnamur, sed etiam vt iuſti coronamur.

2.14.14. Ostendit a in re sit ista hæc angelicæ dicatio s gloria, impè in eo nòd perspi è patefa- at id quod ex obscurè stendebat, quæ ad christū ven- rum sanā- os audito- es amanda- er, quos ip- a vulnera- erat.

Iohan.4.14. b Obiter exponit allegoriā vela- minis Mosis, quod fuit symbolū obscuritatis & imbecillitatis hominū, qui Legis fulgore hebetarentur potius quàm illustrarentur:

11 Nam si quòd [1] aboletur, *fuit* glorioſum, multo magis est glorioſum id quod manet.

12 [3] Itaque quum eiusmodi spem habeamus: multa in loquendo cuidentia vtimur:

13 ‖ [4] Nec *sumus* sicut Moses *qui* imponebat velamen faciei suæ, ne intuerentur filij Israel [m] in finem eius quod aboletur.

14 Itaque occaluerunt mentes illorum. nam vsque ad *diem* hodiernum, in lectione Veteris Testamenti manet non retectum velamen illud, quod per Christum tollitur:

15 Sed ad hunc vsque diem quum legitur Moses, velamen cordi eorum impositum est.

16 Postquam autem [n] cõuersum fuerit ad Dominum, tolletur velamen.

17 ‖ [o] Dominus verò, Spiritus ille est: vbi autem Spiritus ille Domini, illic libertas.

18 [5] Nos autem omnes retecta facie gloriam Domini vt in speculo intuentes, *in* eandem imaginem transformamur ex gloria in gloriam, sicut à Domini spiritu.

quod velamen aduentu Christi, corda illustrantis & ad Dominum conuertentis, sublatum sit, vt ab ista cæcitatis seruitute in lucis libertatem per Christi Spiritus virtutem asseramur. 5 Pergens in allegoria velaminis, comparat Euangelium speculo, quòd etsi sit limpidissimum, tamen intuentium aciem non modò non perstringat vt Lex, sed suis etiā radijs transformet, vt & ipsi sint eius gloriæ ac splendoris participes, alijs videlicet illustrādis: sicut dicebat Christus suis, Vos estis lux mundi, quum ipse solus esset vera Lux. Quinetiam alibi iubemur vt mundi faces cæteris prælucere, vt qui simus Spiritus Domini facti participes. Sed propriè hic agit Paulus de Euangelij ministris, vt ex præcedentibus & sequentibus liquet, idque proposito sui suorumque collegarum exemplo.

l Aboletur Lex atque adeò ipse Decalogus, cum ipso Mose coniunctus, si ministerium Mosis per se respiciatur. m In imaginibus vsque ad nostra tempora. n Cor eorum. o Christus est ille Spiritus qui tollit velamen, in cordibus nostris agens, sicut etiam lex externa eo nos vocabat, sed frustra, quum mortuis loquatur, donec ipso Spiritu simus vivificati.

CAP. IIII.

1 Recensit se adeò laborasse in prædicando Euangelio, 4 vt à Satana excæcati sint, qui illius splendorem non cernant, 7 prolatum in testacea vasiula 10 tot aerumnis obnoxij. 16 itaque sua exemplo ad fortitudinē eos hortatur, 17 ex contemptu præsentis vitæ.

CAP. IIII.

1 Iam manifestè testatur sese cum collegis (sed per Dei misericordiam) integrè & sincerè vocatione sua, neglectis omnibus periculis, defungi.

1 PRopterea [1] quum ministerium hoc habeamus prout misericordiā cõsequuti sumus, [2] non segnescimus:

2 Sed abdicauimus [b] turpitudinis tegumenta, non incedentes cum callliditate, neque [c] falsantes sermonem Dei, sed declaratione veritatis cõmendãtes nosipsos apud omnem conscientiam hominum, in conspectu Dei.

3 [7] Quòd si tectum est Euangelium nostrum, ijs qui pereunt, tectum est:

4 In quibus Deus huius seculi excæcauit mentes, *id est* infidelibus, ne irradiet eos [d] lumē Euangelij glorię Christi. [e] qui est imago Dei.

5 [3] Non enim nosipsos prædicamus, sed Christum Iesum Dominum: nos autem, seruos vestros [f] propter Iesum.

6 Quoniam Deus ‖ [8] qui dixit vt è tenebris lux splendesceret, *is est* qui splēduit in cordibus nostris, [h] ad *præbendum* lumen cognitionis gloriæ Dei, in facie Iesu Christi.

7 [4] Habemus autem thesaurum hūc in testaceis vasculis, [5] vt eius virtutis præstantia sit Dei, & non ex nobis:

8 Dum in omnibus premimur, at non coarctamur: hæsitamus, at non prorsus hæremus:

9 Persequutionem patimur, sed in ea non deserimur: deijcimur, at non perimus:

10 [6] Quolibet [i] mortificationem Domini Iesu in corpore circunferentes, vt etiam vita illa Iesu in corpore nostro manifesta fiat.

11 Semper enim [k] nos qui vivimus, morti tradimur propter Iesum, vt etiam

[1] Obiectio, multos audire Euangelium, quo nihilo magis, quàm prædicatione Legis illustrentur: Respondet, culpam esse in ipsis hominibus, quibus Satan in mundo dominās oculos eruit. Interea verò nihilominus clarissimam Euāgelij lucem à se & suis collegis spectandam proponi, quum Christus, quem vnum prædicat, is sit in quo vno Deo cognosci ac veluti perspici possit. *Gen.1.3.*

[3] Remouet suo more omnem ambitionis suspitionem, se quidē fideliter docere confirmans, sed vt seruū, & totam hāc lucem quam alijs conferat cum suis collegis, à Domino testans promanare. 4 Occurrit offendiculo, quod apud plerosque offundebat tenebras Euangelici ministerij splendori, quoniam, videlicet, Apostoli erant omnium calamitosissimi. Respondet Paulus, se quidem & collegas suos esse veluti testacea vasa, sed in quibus situs sit pretiosissimus thesaurus. 5 Causas mirificas affert cur Dominus excellentissimos seruos suos ita velit affligi, vt, inquit omnibus constet eos non humana sed diuina, eaque præstantissima virtute fretos consistere, quum millies moriantur, & nunquam pereant. 6 Amplificatio superioris sententiæ, qua suas afflictiones morti quotidianæ, virtutem autem Spiritus Dei in Christo, comparat vitæ quæ mortem ipsam opprimat.

a Malu & calamitatibus fracti non cedimus. b Versutias & fraudium omne genus, quæ tanquam latebras homines captant, quibus sua probra operiant. c Quod superiore cap. dicebat cauponantes. d Lumen perspicuū ac illustre prædicationis, qua annuntiatur gloria Christi. e In quo ipsum conspiciendum præbet Pater. f Vt hunc ipsum Iesum vobis prædicemus. g Qui solo verbo fecit. h Vt à Deo illustrati, vicissim alijs eam lucem præbeamus. i Sic vocat Paulus miseram illam fidelium conditionem ac præcipuè ministrorum. k Qui vita illa vivimus, nempe Spiritu Christi, inter tot & tantas aerumnas.

vita

vita Iesu manifesta fiat in [1] mortali carne nostra.

12 [7] Itaque mors quidem in nobis agit, vita verò in vobis.

13 [8] Et quia habemus eundem [m] Spiritum fidei, secundum illud quod scriptum est, ‖ Credidi, & ideo loquutus sum: nos quoq; credimus, quamobrem etiam loquimur:

14 Scientes fore vt qui excitauit Dominum Iesum, nos quoq; per Iesum excitet, & sistat vobiscum.

15 [9] Nam hæc omnia propter vos, [a] vt gratia illa copiosissima, plurib⁹ gratias agentibus, redundet in gloriam Dei.

16 Propterea nō segnescimus: [10] sed etiamsi externus homo noster corrumpitur, internus tamē [o] renouatur quotidie.

17 Momentanea enim [p] leuitas oppressionis nostræ excellenter æternum pondus [q] gloriæ conficit nobis:

18 Dum non spectamus ea quæ cernuntur, sed ea quæ non cernuntur. nam quæ cernuntur, temporaria sunt: at quæ non cernuntur, æterna.

Psal. 116. 10.

7 Cōclusio admodum artificiosa: ac si diceret. In summa igitur nos morimur, vt morte nostra viuatis, quum videlicet Ecclesiarum ædificandarum causa omnia illa pericula subirent, & suæ patientiæ exemplis nō desinerent omnes fideles cōfirmare.

8 Declarat præcedētem sententiam, ostendēs sese cum suis collegis mori quidem quodāmodo, vt alijs, vitam compararent, sed se nihilominus esse eiusdem vitæ cum illis participes: quoniam quod alijs credendum proponant, ipsi quoque in primis credant, fore videlicet vt & ipsi cum eis in Christo tandem seruentur.

9 Quomodo hæc constantia in ipsis foueatur ostendit, quoniam videlicet in Dei gloriam respiciunt, & Ecclesiarum sibi commissarum salutem,

10 Adijcit veluti triumphale epinicium, sese quidem afflīgi exterius, sed interius proficere quotidie: & nihil esse omnibus modis quæcunque sunt in hanc vita sustinendæ rumnæ, præ constantissima illa & æterna gloria.

l Miserabili conditioni oppositus. m Eandem fidem ex eiusdem Spiritus afflatu. n Quum fuero liberatus & vobis restitutus, ingens illud beneficium quod in me effusum erit, vicissim in Dei gloriā redundet, multis gratias agentibus. o Nouas vires acquirit ne nouis malis ingruentibus frangatur externus, qui interni viribus sustinetur. p Non dicuntur rumnæ leues, quasi sint ipsa exigua, sed eas illico pertransire ostendit, quum ne tota quidem vita nostra sit diuturna. q Quia constantissime manet immota.

CAP. V.

1 Perstat in eodem argumento, 6 de certa spe salutis 8 per fidem: 12 Non vt se iactet, 14 cum Deum & ipsius Ecclesiam pra oculis habeat: 17 & nihil æstimet omnia, præter vitæ nouitatem in Christo.

CAP. V.

1 [r] Arrepta occasione ex comparatione proximæ præcedēte, corpus istud ita vt est in hac vita calamitosum, comparat caduco & fragili tabernaculo: cui opponit cœleste domicilium, sic vocans firmā & perennem eiusdē corporis in cœlo glorificati cōditionē: adeò quidē, inquit, vt nos nō modò nō simus isti tabernaculo addicti, sed potius domicilio illud cū suspirijs & gemitibus expetamus. Est autē etiā hic locus de futura gloria, isti tractationi de ministerij dignitate inserta, vt & ille alter de quo dixim⁹ initio capitis secūdi.

SCimus enim nos, si terrestris huius domus nostræ tabernaculum dissolutū fuerit, ædificium ex Deo habituros, domicilium *videlicet* non manufactum, æternum in cœlis.

2 In hoc enim suspiramus, ‖ expetētes domicilio nostro, quod [a] è cœlo est, [b] superindui.

3 [s] Siquidem etiam induti non nudi reperiemur.

4 Etenim qui sumus in hoc tabernaculo, suspiramus onerati: in quo non cupimus exui, sed superindui, vt absorbeatur mortalitas à vita.

5 Portò Deus *is est* qui nos ad hoc ipsum [c] condidit, qui eam dedit nobis [d] arrhabonem Spiritus.

6 [e] Confidentes igitur semper, & scientes nos aduenas esse in corpore, peregrè absumus à Domino.

7 (Per [f] fidem enim incedimus, non per aspectum.):

8 [g] Confidimus autem, & probamus potius migrare è corpore, & ad Dominum ire habitatum.

9 [h] Quapropter etiam ambimus, & incolentes & migrantes, ei esse accepti.

10 ‖ [i] Omnes enim nos [k] comparere oportet coram tribunali Christi, vt vnusquisque reportet quæ in corpore *fecerit*, congruenter ad id quod fecerit, vel bonum, vel malum.

11 [l] Scientes igitur [k] terrorem illum Domini, homines ad fidem adducimus, Deo autem manifesti sumus: & spero *nos* etiam cōscientijs vestris manifestos esse.

Apoc. 16. 15.

2 Declaratio superioris dicti, nō temerè, inquit, desideramus illo domicilio cœlesti (i. illa gloria & æterna immortalitate) quasi veste operiri. Neque enim hinc migrātes manebimus nudi, sed amisso corporis tegumēto, sed alia veluti veste insuper inducta receptū corpus: ac proinde nonhuius vitæ tædio, sed præstantioris desiderio suspiramus. Neq; hoc desiderium irritum est, quum ad hanc vitā cōditi simus: cuius rei pignus Spiritū adoptionis habemus. *Rom. 4. 20.*

3 Illatio ex proximè præcedente sententia nascēs, Itaq; quum ex Spiritu sciamus nos aduenas esse quādiu hic versamur, cōstanter hāc moram ferimus, (sic enim cum Domino nunc sumus, vt illum non conspiciamus ipsi fide, ac proinde ab ipso nunc quidem absimus) ita tamē vt semper ad illum aspiremus: quamobrem etiam ita nos gerimus vt & hic viuentes & quum ad eum hinc discedimus, possimus ei esse accepti.

4 Nequis vniuersale esse putet quod de illo domicilio cœlesti dixerat, addit vnicuiq; prius reddendam rationē suæ peregrinationis, postquā hinc migrarit.

5 Iam per trāsitionem, occasione ex proximè præcedente sententia arrepta, redit ad vers. 16. superioris capitis, suam & suorum collegarum sinceritatē confirmans.

a Cœleste, gloria nimirum, non autem substantia. b Vestem vocat immortalitatis gloriam, quam veluti velle indumur. c Respicit primam illam creationem, vt significetur in hunc finem fuisse condita corpora, vt ea cœlesti immortalitate indauntur. d Vide supr. 1. 22. e Confidentes vocat eos qui sunt animo præsenti, id est, quieto & ad sustinenda pericula parati, quod de falsi exitu nihil dubitent. f Earum rerum quas speramus, non autem in ipso præsenti conspectu Dei. g Sic tamen cōfidimus, sic forti & tranquillo animo peregrinationem illam conficimus, vt tamen multo malimus ad Dominum discedere. h Quod quum ita sit, ita animitamur viuere, vt & nostra peregrinatio illi placeat, & tandem ad eo domum recipiamur. i Sisti præsentes, & illic inquiri vt palam fiat, qui fuerimus. k Formidabilis illud iudicium.

5 Noua ratione remouet omnem superbiæ suspicionem, quòd nō sua sed illorum interfit sincerū haberi ipsius Apostolatū, contra vanam quorundam ostentationem.

Esa. 43. 19, apoc. 21. 5.

7 Sensus est, Etiam quū (vt nonnulli censent) insanio, dum videor meipsum stultorum more venditare vestro commodo id facio, non minus quàm quum simpliciter vobis euangelizo.

12 [6] Enimuerò non iterum nosipsos commendamus vobis, sed vobis occasionem præbemus gloriandi de nobis: vt habeatis *quod dicatis* aduersus eos qui [l] ex facie gloriam captant, at non ex corde.

13 [7] Nam siue insanimus, Deo *insanimus*: siue sana mente sumus, vobis *sana mente sumus*.

14 [8] Charitas enim illa Christi [m] constringit nos:

15 Vt qui hoc statuerimus si [n] vnus pro omnibus mortuus fuit, nempe omnes fuisse mortuos, & *illum* pro omnibus mortuū esse, vt qui viuunt posthac [o] non sibi viuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est & resurrexit.

16 [9] Itaq; nos posthac neminem nouimus secundum carnem. [10] quod si etiam nouimus Christum secundum carnem, nunc tamen non amplius nouimus.

17 [11] Siquis igitur *est* in Christo, [p] noua creatura *est*. ‖ vetera præterierunt, ecce noua facta sunt omnia.

18 [12] Hæc autem omnia sunt ex Deo qui reconciliauit nos sibi per Iesum Christum, deditque ministerium reconciliationis:

19 Nempe quia Deus erat in Christo mūdum reconcilians sibi: non imputando eis peccata ipsorum: [q] posuitque in nobis sermonem hunc reconciliationis.

20 Itaque nomine Christi legatione fungimur, velut Deo *vos* precante per nos: oramus Christi nomine, reconciliamini Deo.

21 Fecit enim *vt* qui [r] non nouit peccatum, pro nobis [r] peccatum *esset*, vt nos efficeremur [s] iustitia Dei in eo.

8 Pergit in depellenda omnis ambitionis & ostentationis suspicione. Nos enim, inquit, huc adigit amor Christi, vt quum ipse pro nobis omnibus qui mortui eramus quum nobis viueremus (id est, quum terrenis adhuc affectibus dediti essemus) mortuus sit, nos vicissim vitam quam ab ea accepimus (donati videlicet Spiritu sancto, vt nihil nisi cœleste meditemur) totam ipsi consecremus. 9 Declarat quid sit non sibi sed Christo viuere, nempe neminem secundum carnem nosse. i. sic inter homines versari, vt humana illa & carnalia non curet, vt qui genus, patriam, formam, gloriam, opes, cætera denique eiusmodi spectant, in quibus sese homines fatigant. 10 Amplificatio, Hoc, inquit, adeò verum est, vt ne de Christo quidem ipso carnaliter nunc cogitemus, vt qui iam mundum reliquerit, ac proinde sit nobis spiritualiter considerandus. 11 Exhortatio, vt vnusquisque iam Christi Spiritu innouatus, cœlestia non terrestria meditetur. 12 Commendat ministerij Euangelici præstantiam, tum ab ipsius Dei autoriate, vt qui sit ministerij istius autor, tū ab ipsa doctrinæ præstantia, vt quæ annuntiet reconciliationem cum Deo gratuita in Christo nostrorū peccatorum remissione & iustificatione oblata, idq; tam benignè & liberaliter, vt Deus ipse quodammodo ministrorum ore homines obsecret vt suipsorum habeant rationem, nec tantum beneficium aspernentur. Hæc autem dicens, non obscure carpit illos qui pastorum nomen mentiebantur.

l Externis laruis & fucata illa pompa sapientia & eloquentia humana, nō autem vera pietate, qua in corde fidem habet. m Totos nos possidet. n Hoc loco de sanctificatione agit, quasi sit vt Christus in nobis viuat. o Vide 6 & 7. cap. ad Rom. p Veluti res quadam recens à Deo condita, nam etsi non de nouo condatur homo quem regenerationis Spiritu donat Deus, sed sola qualitates immutantur: sic tamen voluit loqui Spiritus sanctus, vt doceat omnia in solidum tribuenda gloriæ Dei, non quod trunci aut stipites simus, sed quia creat in nobis Deus vt vere viuimus, & possimus.

q Vsus est nostra opera, Hebr.

r Qui esset a peccato alienus.

s Peccator non in se ipse, sed ex omnium nostrorum peccatorum reatu ij si imputato.

t Iusti apud Deum, & quidē iustitia non nobis inhærente, sed qua cum in Christo sit, nobis per fidem à Deo imputatur.

CAP. VI.

1 Vt vitam Christo dignam viuant, hortatur. 3 ne affligentibus desciscant: 14 pollutiones fugiant, 16 quòd sint viua viuentis Dei templa.

1 SEd [1] &, *vt* operam nostram ei accommodātes, hortamur ne frustra gratiam Dei vos receperitis.

2 [2] Dicit enim *Deus*, ‖ Tēpore [a] accepto exaudiui te, & in die salutis succurri tibi: ecce nunc tempus acceptum, ecce nunc dies salutis.

3 [3] Nullam vlla in re præbentes offensionem, ne vituperetur ministerium:

4 Sed & in omnibus nos [b] approbantes, ‖ vt Dei ministri, [4] tolerantia multa in oppressionibus, in necessitatibus, in angustijs,

5 In plagis, in carceribus, [c] in tumultuationibus, in laboribus, in vigilijs, in ieiunijs,

6 [5] Puritate, scientia, lenitate, bonitate, Spiritu Sācto, charitate nōsimulata,

7 [6] Sermone veritatis, [e] virtute Dei, [f] armis iustitiæ dextris ac sinistris.

8 [8] Per gloriam & ignominiam, per

CAP. VI.
Esa. 49. 8.
1 Ministerio Euangelij non tantùm indiget homines ante gratiam acceptam, vt fiant eius participes, sed etiā acceptā gratia, vt in ea perseuerent. *2 Cor. 6. 1.*
2 Quòd offertur gratia, ex gratia Dei est, qui sua cōstituit rebus omnibus momenta, vt oblatam occasionem arripiamus.
3 Præbet Corinthijs veri pastoris exemplar in suo & Timothei ac Syluani exemplo, nēpe vt (sicut ab initio propositum fuerat) sibi & sui similibus autoritatem conciliet. 4 Recensetpriore loco quæ nec perpetuò nec sine exceptione ministris adsunt, nisi quod ad animi affectum attinet: patientia tamen excepta, quæ & ipsa vna est ex perpetuis boni ministri virtutibus. 5 Secundo loco perpetuas & necessarias virtutes recenset, & quibus armis omnia impedimenta superentur.

a Gratuita benevolentia: quo videlicet tempore Deus suum illum immensum amorem effudit. b Declarantes & reipsa præstantes. c Sine agitationibus orbis, quum nullam quietam sedem inuenirent. d Prædicatione Euangelij. e Potestate eundi miracula & mala domandi. f Integritate. g Particula (per) non causam significat, sed quemadmodum dicimus in capite, per verbum insedare, describit enim iter difficillimum.

conuitia & laudes: vt seductores, & *tamen* veraces:

9 Vt ignoti, & *tamen* noti: vt morientes, & ecce viuimus: vt qui castigamur, nec *tamen* occidimur:

10 Vt dolentes, semper tamen gaudentes: vt pauperes, sed multos ditantes: vt nihil habentes, sed omnia obtinentes.

11 [6] Os nostrum [h] apertum est erga vos, Corinthij, cor nostrum dilatatum est.

12 [i] Non habitatis angustè in nobis, sed angusti estis [k] in visceribus vestris.

13 Loquor autem vt filijs de pari cõpensatione: dilatamini & vos.

14 [7] Ne in pari iugo copulemini cum infidelibus. ‖ quod enim consortium iustitiæ cum iniustitia? & quæ communio luci cum tenebris?

15 Et quæ concordia Christo cum Belial? aut [l] quæ pars fideli cum infideli?

16 Et quæ consensio templo Dei cũ simulacris? ‖ nam vos templum estis Dei [m] viuentis, sicut dixit Deus, ‖ [n] Habitabo in eis & inambulabo: & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus.

17 ‖ Quapropter exite è medio eorum, & separamini, dicit Dominus: & impurum ne attingite: tum ego excipiam vos:

18 ‖ Et ero vobis pater, & vos eritis mihi filij ac filiæ, dicit Dominus omnipotens.

6 Obiurgaturus eos, præfatur se ingenuè & animo aperto cum ipsis agere, & simul conquestur illos in redamando Patre paria non facere. *Eccle.13.27. 1.Cor.3.17. & 6.19. Leuit.26.12. Esa 52.11. Ierem.31.2.*

7 Iam liberè eos ob iurgat quòd se infidelibus adiungerent socios in externa idololatria, quasi re media & indifferente, qui quartus est huius epistolæ locus, cuius conclusio est, oportere quos Dominus filiorum nomine dignatus est, puros sese non tantum animo, sed etiam corpore præstare, vt toti sint Deo sacri.

h Oru & cordis dilatatio vehementissimum declarat affectum eius qui loquitur, vt fieri solet in summa aliqua lætitia. i Vel in animo meo tanquam in domicilio estis, eo, minime angusto: totum enim cor meum vobis patefeci, at vos intus estis mihi angusti. k Viscera vocat Hebræorum more teneriores illos affectus, intimo cordi insidentes. l Quid commune habet. m Deum viuentem opponit Idolis. n Habitat nobiscum Deus, quia Christus factus est Immanuel.

CAP. VII.

1 Ne nimium teneros animos vrgendo proſternat, 2 probabile reddit quod omnia dixerit 4 ex ingenti erga illos dilectione: 5 itaque sibi non displicere quod mœrore eos affecerit, 10 & adluxerit ad pœnitentiam non pœnitendam.

1 HAs igitur promissiones quum habeamus, dilecti, purgemus nosipsos ab omni inquinamento [a] carnis ac spiritus, perficientes sanctificationem cũ timore Dei.

CAP.VII. *a Corporis & animi, vt sit hæc modo perfecta sanctificatio vtraque sui parte constans.*

2 [1b] Accipite nos: nemini iniuriam fecimus, neminem corrupimus, neminẽ expilauimus.

3 [c] Ad condemnationem *vestri* non loquor: nam antè dixi vos in cordibus nostris esse, ad simul moriendum & simul viuendum.

4 Multa mihi loquendi libertas apud vos, multa mihi gloriatio de vobis: impletus sum consolatione, vehementer exũdo gaudio in omni afflictione nostra

5 Etenim quum venissemus in Macedoniam, nullam habuit relaxationem caro nostra, sed in omnibus fuimus oppressi: foris pugnæ, intus terrores:

6 Sed qui consolatur [d] abiectos, cõsolatus est nos Deus, [e] aduentu Titi.

7 Non solùm autem aduentu illius, sed etiam consolatione quam ille accepit ex vobis, quum renuntiaret nobis vestrũ vehemens desiderium, vestrum eiulatum, vestrum pro me zelum: adeò vt magis gauũsus fuerim.

8 [f] Nam etiamsi tristitia vos affeci per epistolam, non me pœnitet, etiamsi pœnituerit. video enim epistolam illam, tametsi ad tempus tristitia vos affecisse:

9 Nunc gaudeo, non quod tristitia affecti fueritis, sed quod tristitia affecti fueritis [g] ad resipiscentiam: nam tristitia affecti fuistis secundùm Deum, vt nulla in re detrimento sitis affecti per nos.

10 Nam qui [g] secundùm Deum est dolor, is resipiscentiam efficit ad salutẽ: cuius nunquam pœniteat: at mundi dolor mortem efficit.

11 Ecce enim ipsum istud secundum Deum tristitia affecti fuistis, quantum in vobis effecit studium? imò defensionem, imò indignationem, imò timorem, imò vehemens desiderium, imò zelum, imò vindicationem? per omnia testatum fecistis vos esse puros in hoc negotio.

12 Nempe etiamsi scripsi vobis, non *scripsi vobis* eius causa qui iniuriam fecerat, nec eius causa qui iniuria affectus fuerat, sed vt apud vos manifestum fieret

1 Rursum ab illa admonitione, ad personam suam redit, opponens tum fidelitatis suæ, tum perpetuæ in eos beneuolentiæ suæ testimonia. 2 Obiectio, At tu nos asperrimè tractasti. Respondet Apostolus se non sine dolore vsum hac asperitate. Addit deinde se iam etiam gaudere quòd illos ad eam tristitiam, quãuis minimè volens, impulerit, quæ tam illis fuerit fructuosa. Quandam enim esse nõ solùm laudabilem, sed etiam necessariam tristitiam, ex qua videlicet iuris gradibus oriatur resipiscentia, de qua magnificè ipsos laudat. Estq; huius epistolæ quintus iste locus.

b Simile vt locum apud vos inueniã, vobis videlicet docendis.

c Vt vos ingrati animi vel perfidia condemnem.

d Deiectos & prostratos.

e Ita qua Titus adueniens renuntiauit de vobis, quo fructu videlicet literas meas perlegerit, præterquam quod ipsa Titi præsentia sum recreatus. f Ita vt ea tristitia vobis ad emendanda vestra vitia profuerit. g Secundum Deum dolor non formidine pœnæ territus, sed quòd sentiat se Deum clementissimum Patrem offendisse: huic opponitur dolor, qui pœnam duntaxat timet, aut qui aliquibus terrenis bonis perditis angitur: illius fructus est resipiscentia, huius desperatio nisi Dominus succurrat.

ret studium illud nostrum pro vobis [h] in conspectu Dei.

13 Propterea consolationem accepimus ex consolatione vestri: sed longè plurimùm gauisi sumus ob gaudium Titi, quòd refocillatus sit spiritus eius ab omnibus vobis:

14 Et si quid apud eum de vobis gloriatus sum, non sui pudefactus: sed vt omnia verè loquuti sumus vobis, ita & gloriatio nostra, *quæ vsus eram* apud Titum, vera comperta fit.

15 Et [i] viscera eius amplius erga nos *affecta* sint, dum reminiscitur obedientiæ omnium vestrûm, vtque cum timore ac tremore ipsum exceperitis.

16 Gaudeo igitur quòd penitus confidam de vobis.

CAP. VIII.

1 Macedonum, 9 atque adeò ipsius Christi exemplo, 14 vt liberales sint in Sanctos, hortatur, 16 Titum, 18 & alium fratrem hac de causa ad ipsos profectos dicit.

1 POrrò [1] notam facimus vobis, fratres, [2] gratiam Dei præstitam Ecclesijs Macedonum.

2 Nam [b] in multa probatione abundans gaudium ipsorum, & profunda eorum paupertas redundauit in copiosam benignitatem ipsorum.

3 Nam pro viribus (testor) vt supra vires [c] voluntarij *fuerunt*:

4 Multis cum precibus nos rogantes vt [d] gratiam & societatem subministrationis quæ in sanctos *impenditur*, susciperemus.

5 [2] Ac non sicut sperabamus *ita fecerunt*, sed semetipsos dederunt primùm Domino, *deinde* & nobis, per Dei voluntatem:

6 Vt adhortaremur Titum, vt sicut antè cœpit, ita etiam absoluat apud vos hanc quoque gratiam.

7 Itaque sicut in omnibus abundatis fide, & sermone, & cognitione, & omni studio, & vestra in nos charitate, *videte* vt in hac quoque gratia abundetis.

8 [3] Non ex imperio loquor, sed [e] aliorum studio, vestræ quoque dilectionis [f] sinceritatem reddens exploratam.

9 [4] Nostis enim beneficentiam Domini nostri Iesu Christi, cum *videlicet* propter vos pauperem factum esse, quũ esset dives: vt vos illius paupertate ditesceretis.

10 [5] Et sententiam in ea re *meam* edo: nam hoc vobis conducit, qui non solùm facere, [g] sed etiam velle antè cœpistis anno superiore.

11 At nunc etiam illud ipsum facere absoluite: vt sicut *adfuit* promptum illud velle, ita etiam *adsit* ipsum perficere ex eo quod habetis.

12 [6] Etenim si prius adsit promptus animus, aliquis acceptus est pro eo quod habet, non pro eo quod non habet.

13 [7] Non enim vt alijs relaxatio sit, vobis autem oppressio: [h] sed pari conditione hoc tempore vestra abundantia *supplet* illorum defectum.

14 Vt & illorum abundantia vestrum defectum suppleat, vt fiat æquabilitas.

15 Sicut scriptum est, ‖ Qui multum *collegit*, non habuit amplius: & qui paulùm, non habuit minus.

16 [8] Gratia autem *sit* Deo, qui cordi Titi induit idem studium pro vobis.

17 Quòd tum exhortationem illam gratam habuit, tum verò maiore studio vltrà ad vos abijt.

18 Misimus autem vnà cum eo fratrem illum, cuius laus est [i] in Euangelio per omnes Ecclesias.

19 (Nec *id* solùm, sed etiam suffragijs delectus est ab Ecclesijs socius peregrinationis nostræ, cum hac [k] beneficentia quæ administratur à nobis ad ipsius Domini gloriam, & *comprobandum* promptum animum vestrum)

20 Vitantes hoc, nequis nos vituperet in hac [l] exuberantia quæ administratur à nobis.

21 ‖ Vt qui procuremus honesta non solùm coram Domino, sed etiam coram hominibus.

22 Misimus autem cum eis fratrem nostrum, quem sæpe in multis probauimus studiosum, nunc autem multo studiosiorem

h Minimè sit-tatum, sed eiusmodi vt Deo possim illud approbare.

i Intimus illius amor.

CAP. VIII.

2 Sextus locus huius epistolæ, cõtinens varias exhortationes Corinthijs ad beneficentiam inflammandis, qua Hierosolymianæ Ecclesiæ inopia necessario tempore sub leuaretur. Proponit autem eis priore loco Macedonicarum Ecclesiarum, alioqui multis ærumnis ad extremã penuriam redactarum, exemplum quod æmulentur.

2 Amplificat Macedonum alacritatem in eo quòd Paulum etiam rogarint vt Corinthios, Tito ad eos remisso, ad absoluendam eleemosynarum collationem incitaret. 3 Tertiò, monet vt concitatam de se expectationem non fallant.

4 Quartum argumentũ, ab exemplo Christi.

5 Diligenter cauet ne vi extorquere velle videatur, quod, nisi sit voluntarium, Deo gratum esse non possit.

6 In eos qui tenuitatem solent excusare, quasi solis diuitibus proprium sit inopes iuuare.

7 Christiana beneficẽtia est mutua, vt ius analogum seruetur. *Exod. 16. 18.*

8 Commẽdat Titum & duos eius collegas multis nominibus, tũ vt minimè sit suspecta eorum fides, quasi eos summiserit ad expilandas Ecclesias: tum vt eò sint ad collationem promptiores.

a Beneficium Diuinum. b Quòd multa illa aruumna quibus Dominus ipsos exploranit, eorum alacritatem non modò non extinxerint, sed etiam clariorem effecerint. c Sponte liberales. d Gratiam vocat quod aly omnes vocassent, hic autem vers. 6. est explicandus. e Macedonum rogatu.

f Tum apparet germana esse charitas quam reipsa, idq; prompte ac liberaliter fratribus succurrimus propter Christũ. Rom. 12. 17.

g Non solùm facere, sed etiam vltro facere.

h Designat eum voluntatem spontaneam absque aliorum impulsu, nedum ab ambitione profectam. i Vt sicut nunc alijs inopibus vos abundantes largimini e vestro, sic aly vicissim de suo vobis largiantur.

i In prædicatione Euangelij. k Muneribus collatis in subsidium Ecclesiæ Hierosolymitanæ. l In hac copiosa Ecclesiarum munificentia, qua nostra fides commissa est.

m Duobus Titi collegis. *n Per quos gloria Christi illustratur.* *o Testes huius vestræ pietatis habituri omnes Ecclesiæ, in qua velut conspectu versamini, quum legatos cernatis ad vos missos, suffragij dilectos.*

stidiosiorem, ob multam fiduciam quam *habeo* in vobis.

23 Siue de Tito *quæritur*, socius meus *est*, & apud vos adiutor: siue [m] de fratribus nostris, legati *sunt* Ecclesiarum & [n] gloria Christi.

24 Itaque demonstrationem charitatis vestræ & nostræ de vobis gloriationis editæ in eos, [o] in conspectu Ecclesiarum.

CAP. IX.

1 Cur de eorum voluntate bene sentiens 3 illis tamen adhortandis sedulo incumbat, 4 rationem addicit: 6 & sementi eleemosynas cõparat, 10 quas Deus redundet magno fœnore.

1 [1] NAm de subministratione quidem quæ sit in sanctos, superuacaneum est mihi scribere vobis.

2 Noui enim promptum animum vestrum, quem de vobis iacto apud Macedones, Achaiam videlicet paratam esse ab anno superiore: & ex vobis *ortus* zelus prouocauit complures.

3 Misi autem hos fratres ne gloriatio nostra de vobis inanis fiat hac in parte: vt (sicut dicebam) parati sitis.

4 Ne quo modo, si mecum venerint Macedones, & offenderint vos imparatos, pudefiamus (vt ne vos dicam) [a] in præfidente ista gloriatione.

5 Itaque necessarium putaui adhortari fratres vt prius eant ad vos, & prius absoluant antea indictam beneficentiam vestram, vt ea sit parata ita vt beneficentia, & non vt [b] extortum aliquid.

6 [2] Illud autem *dico*, Qui serit parcè, parcè etiam metet: & qui serit benigne, benignè etiam metet.

7 Quisque sicut [c] præoptat corde, *ita* agat ‖ non [d] ex tristitia aut [e] necessitate. ‖ nam hilarem datorem diligit Deus.

8 Potens est autem Deus efficere vt [f] omnis gratia in vos redundet: vt in omnibus semper omninò quantum sufficiat penes vos habentes, abundetis [g] ad omne opus bonum:

9 (Sicut scriptum est, ‖ Dispersit, dedit pauperibus: beneficentia eius manet [h] in sæculum.

10 Porrò qui suppeditat semen serenti, *is* quoque panem *vobis* ad escam suppeditet, & multiplicet sementem vestram, & augeat [i] fructus beneficentiæ vestræ)

11 *Vt inquam abundetis*, in omnibus ditati ad omnem benignitatem, quæ per nos efficit vt gratiæ agantur Deo.

12 [3] Nam subministratio oblationis istius non solùm supplet sanctorum inopiam, sed etiam redundat in multas gratiarum actiones apud Deum:

13 (Dum [k] per hanc istius subministrationis experientiam Deum glorificant de [l] consentiente vestra subiectione in Euangelium Christi, de que benigna in se & omnes communicatione)

14 Et in illorum preces pro vobis, expetentium vos propter gratiam Dei in vobis exuberantem.

15 [m] Gratia autem *sit* Deo super inenarrabili suo munere.

1 Prudenter occurrit suspicioni quam concipere poterant Corinthij, quasi Apostolus adeò anxiè illos vrgens, de eorum voluntate dubitaret. Testatur ergo se non ideò id facere vt eos doceat subueniendum esse sanctis, quum sese etiam prolijs sponsorẽ apud Macedonas interposuerit, sed tantùm vt sponte currentes incitet, quòd sint omnia tum paratiora, tum etiam copiosiora. Rom.12.v. Eccle.35.xi. Psal.111.9.

2 Eleemosyna, nec tenaciter nec malignè præstari debet. Voluntaria autem & liberalis comparatur sationi, quam vberrima messis amplissimæ benedictionis cõsequitur.

3 Alius duplex fructus beneficentiæ in sanctos, vel præstantissimus hic est, quòd occasionem præbeat Dei laudandi, & ita etiam patefiat nostra fides.

a Vtitur nomine hypostaseos quod significat animi quandam imperterritam subsistentiam. b Quasi ab auaritia. c Vltro fuligit ac constituit apud se. d Illiberali animo. e Inuitus, vt qui nolit male audire. f Omnis Dei munificentia. g Vt alios omnibus modis iuuare possitis bene faciendo.

h Est perennis, loquitur autem Dauid de viro Dei timante, & proximum amante, qui dicit nunquã defuturum, quod alijs largiatur.

i Pijs hominibus beneficentia est præ omnibus latifundijs.

k Ex hoc vestra charitate specimine, in hac subministratione. l Quòd vno consensu declararitis vos vnum Euangelium agnoscere, cui vos ipsos libenter subiecerit is, ex quo docemini vos cum Ecclesia Hierosolymitana consentire. m Ne gloriosa ista prædicatione offerrentur Corinthij, clamat hoc epiphonemate, hanc exhortationem.

CAP. X.

2 Qua fiducia, 4 quibus armis, 6 qua vindicta sit instructus aduersus improborum calumnias, ostendit, 7 Seq. præsertim non minus virtutis habere in operibus, 11 quam absens grauitatis in verbis.

1 [1] CÆterùm precor vos per clemen-
tiam & [a] æquitatem Christi, ego ipse Paulus qui coram quidem humilis sum inter vos, absens verò, sum erga vos confidens.

2 *Hoc* autem rogo, ne, quũ præsens adero, sim confidens ea fiducia qua cogito audax esse in quosdam, qui nos æstimant vt si [b] secundùm carnem incedit etiam planè terribilibus minis, vt se dociles præbeant. Refellit autem superbos quosdam, qui quoniam in Paulo nihil hominum more splendidum viderant, & eum leuissimum experti fuerant, qui tamen absens seuerissimè ad eos scripsisset, de eo non aliter quàm de Traſone quopiam iudicabant, qui soleret aduersus absentes seroeire. Primùm igitur sese clementem & moderatum fuisse profitetur, sed Christi exemplo, cuius lenitatem si pergant aspernari, testatur se reipsa declaraturũ quantopere illi hallucinentur qui de Apostolico munere vt de humanis functionibus iudicant, nimirùm exapparentia quam externam vocant.

1 Reddit ad illam Apostolatus sui defensionẽ, sed ita vt simul autoritate sua reipsa vtatur. Seriò enim & grauiter monet, ad-

a Naturam illam ad misericordiam potius, quàm ad summum ius persequendum propensam. b Non alio præsidio fretus assumit, quam quod præmofero: opponitur itaque caro, i. imbecillis Pauli conditio, Spiritui & Apostolicæ dignitati.

deremus.

3 [a] Nam in carne incedentes, secundum carnem bellum non gerimus.

4 (Arma enim militiæ nostræ [c] non carnalia sunt, sed [d] diuinitus valida, & ad subuersionem munitionum)

5 Dum ratiocinationes euertimus, omnemque sublimitatem quæ extollitur aduersus cognitionem Dei: [e] & captiuam ducimus omnem cogitationem ad obediendum Christo:

6 Et paratum habemus quo vindicemus omnem contumaciam, postquam impleta fuerit vestra obedientia.

7 [g] [e] Quæ ob oculos sunt aspicitis? si quis apud se confidit se Christi esse, hoc vicissim cogitet [f] ex se, quemadmodum ipse Christi *est*, ita & nos Christi *esse*.

8 Nam si amplius etiam quippiam glorier de potestate nostra quam dedit Dominus nobis ad ædificationem, ac non ad subuersionem vestri, non pudefiam:

9 Ne videar ceu perterrefacere vos per epistolas.

10 Nam epistolæ quidem [g] (inquit) graues sunt & validæ: sed præsentia corporis infirma *est*, & sermo nihili.

11 Hoc cogitet *qui* istiusmodi *est*, quales sumus verbo per epistolas quum absumus, tales etiam *fore* reipsa quum aderimus.

12 [i] Non enim [h] audemus nos [i] inferre aut conferre cum quibusdam qui seipsos commendant: sed [k] non intelligunt quod [l] ipsi in sese seipsis metiuntur, & sese sibijpsis [m] comparant:

13 At nos non gloriabimur de ijs [n] quæ mensuræ *nostræ* non sint, ‖ sed secundum dimensionem regularem eius mensuræ quam Deus nobis dispertitus est, *gloriabimur* nos peruenisse ad vos etiam vsque.

14 Non enim vt si non peruenerimus vsque ad vos, extendimus nosipsos supra modum: nam vsque ad vos etiam peruenimus [o] in Euangelio Christi.

15 Non de ijs quæ [p] mensuræ *nostræ* non sunt gloriantes, *id est*, de alienis laboribus, sed sperantes, *nos*, augescente fide vestra, per vos admodum amplificatum iri in assignata nostra mensura:

16 Vt in ijs *regionibus* quæ vltra vos *sunt*, euangelizem: non vt [q] in alteri assignata mensura, de præparatis gloriemur.

17 ‖ [6] Cæterùm qui gloriatur, in Domino glorietur.

18 Non enim qui seipsum commendat, is probatus est, sed is quem Dominus commendat.

3 Amplificatio spiritualis istius virtutis, quæ hostes quãtumuis callidos & potentes sic domet, vt alios quidem resipiscentes ad Christum adducat, alios præsractè rebelles ab ijs qui regi se patiuntur separatos, pro meritis vlciscatur.

4 Inculcat eadem, sed maximo cũ sententiarũ & verborum pondere.

5 Coactus refellere stultas quorundam ambitiosorum iactationes, testatur eos nihil proferre posse, nisi quòd ipsi sibi de seipsis falsò persuaserint: se verò, etiamsi de maximis rebus glorietur, non tamen vltra metas eius mensuræ progressurum quàm sit ei admensus Dominus, vt qui ad eos vsque peruenerit euangelizando, ac longius etiam se perrecturum confidat, vbi & ipsi ita profecerint, vt in ijs erudiendis non sit necesse ipsum amplius occupari. Additur autem amplificatio, ex eo quod in alienos labores nusquam successerit.

6 Emollit quod de se dixerat, simulque Corinthios ad alia audienda præparat, testatus se nihil aliud quærere, quàm vt Deo sese approbet, cuius vnius gloriæ studeat.

Efes.4.7.

c Ea quibus homines authoritatem sibi apud alios parant, & vel illas magnas gerunt. d Infinita illa Dei potentia nituntur.

e Itane vero in æstimandis hominibus externam illam lauam intuemini? f Etiam à me non admonitus. g Indicatur certus aliquis huius sermonis author. h Ironia. i Numerare.

k Non sentiunt vel animaduertunt. l Sola de seipsis persuasione freti, nihil non sibi arrogant. m Alios omnes contemnêtes, pro mensura nihil aliud adhibebant, quàm seipsos. n De ijs qua Deus non est nobis admensus.

o Dum Christum prædico. Ierem.9.24, 1.cor.1.31.

p Quasi Dominus terrarum orbium inter Apostolos dimiserit excolendum.

q In regionibus ab alijs præparatis,

& quasi exenti in Euangelij prædicatione.

CAP. XI.

2 Ingenti si erga Corinthios amore cogi testatur, 5 vt suas laudes deprædicet. 9 Gratuitam illis suam operam impendisse, 13 ne qua ira superiores essent pseudoapostoli: 22 quos longè antecellere recensèt in ijs quæ vera sunt laudi.

1 VTinam [1] toleraretis paulisper insipientiam *meam*: imò etiam tolerate me.

2 Ambio enim vos Dei [a] zelotypia. Præparaui enim vos *quos* vni viro (*vt* virginem puram) [b] sistam, *nempe* Christo:

3 Sed metuo ne quomodo sicut ‖ serpens ille Euam seduxit calliditate sua, [c] ira corruptæ mentes vestræ *degenerent* à simplicitate [d] quæ est in Christo.

4 [2] Enimuerò si veniat qui [e] alium Iesum prædicet quem non prædicauimus, aut *si* Spiritum alium accipiatis quem non accepistis, aut Euangelium aliud quod non accepistis, rectè *eum* tolleraueritis.

CAP. XI.

1 Agnoscit se quodammodo stultos imitari in rerum istarum prædicatione, sed addit se inuitum hoc facere ipsorum bono, quòd eos à vanis quibusdam & astutis hominibus non sine Satanæ fraude deceptos videat.

Gen.3.4.

2 Testatur eos falli si vel excellentius aliquod Euangelium vel præstantiora Spiritus dona se à quoquam accepturos somnient.

a Loquitur vt procus, sed qui tamen non sibi at Domino illos ambiat. b Vt vos coniungam. c Hic locus notandus contra eos, quibus natiua illa & incorrupta sacrorum scripturarum simplicitas, præ humana facundia ficta ac pigmentis sordet. d Quam conueniat qui in Christo sunt. e Perfectionem doctrinam de Iesu.

5 Puto

3 Refutat illorũ Thrasonum calumnias. Sum, inquit, fateor, non ita facundus orator, sed illi certè mihi Euangelij nostriam non possunt adimere, sicut vosipsi estis modis omnibus experti. *Iusta, 12, 13.*

4 Alia calumnia quòd videlicet homo esset vulgaris & manuum suarum labore victitans, Hic verò, inquit Apostolus, quid mihi possitis obijcere, nisi quòd quidquis subsit vestri causa fuerim, & quum egerem, partim manibus meis victum quærere, partim etiam quum visit inopia, aliunde viaticum petere malui, quàm vobis

5 Puto enim me nihilo inferiorem fuisse [f] summis Apostolis.

6 [3] Quòd si [g] rudis *sim* sermone, nõ tamen *sum rudis* cognitione: sed omninò manifesti facti sumus in omnibus apud vos.

7 [4] Num peccaui quum meipsum demitterem vt vos attolleremini? quod-*que* gratuitò Euangelium Dei euangelizauerim vobis?

8 Alias Ecclesias spoliaui, accepto ab eis stipendio, vt vobis inseruirem: & quum apud vos essem & egerem, ‖ non obtorpui cum cuiusquam incommodo.

9 Inopiam enim meam suppleuerunt fratres qui venerant è Macedonia: & in omnibus me præstiti vobis minimè onerosum, [5] & præstabo.

10 [h] Est veritas Christi in me, quòd hæc gloriatio [i] non obstructur contra me in regionibus Achaiæ.

11 Quapropter? *an* quòd non diligam vos? Deus nouit.

12 Sed quod facio, etiam faciam: vt amputem occasionem ijs qui optant occasionem, vt in *eo de* quo [k] gloriantur, reperiantur quales & nos.

13 [6] Nam istiusmodi pseudapostoli, operarij dolosi sunt, transformati in Apostolos Christi.

14 Neque id mirum: ipse enim Satanas transformatur in Angelum [l] lucis.

15 Non magnum est igitur si transformentur vt ministri iustitiæ etiam eius ministri: quorum finis erit secundum opera eorum.

16 [7] Rursum dico, ne quis me putet insipientem esse: alioquin etiam vt insipientem accipite me, vt paululum quiddam & ego glorier.

17 Quod dico, non dico secundum Dominum, sed vt insipienter, in præsidente ista gloriatione.

18 Quandoquidem multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor.

19 Libenter enim toleratis insipientes, quum sitis sapientes.

20 [8] Toleratis enim siquis vos in seruitutem adigit, siquis exedit, siquis accipit, siquis attollit sese, siquis vos in faciem cædit.

21 [m] Quantum ad contumeliam dico, nempe nos [n] infirmi fuimus: imò in quocunque audacia vti velit aliquis (insipiẽter loquor) audacia velim vti & ego.

22 ‖ Hebræi sunt? *sum* & ego: Israelitæ sunt? *sum* & ego: semen Abrahæ sunt? *sum* & ego:

23 Ministri Christi sunt? (desipiens loquor) [o] supero ego: in fatigationibus, amplius: in vulneribus supra illos: in carceribus, amplius: in [p] mortibus, sæpe.

24 A Iudæis [q] quinquies accepi quadragenas *plagas*, vna minus.

25 ‖ [r] Ter virgis cæsus fui, ‖ semel fui lapidatus, ‖ ter naufragium feci, noctem ac diem in profundo egi.

26 *In* iuneribus sæpe *fui*, *in* periculis fluminum, periculis latronum, periculis à *meis* gentilibus, periculis in Gentibus, periculis in ciuitate, periculis in deserto, periculis in mari, periculis inter falsos fratres.

27 In fatigatione & [s] ærumna, in vigilijs sæpe, in fame & siti, in ieiunijs sæpe, in frigore & nuditate.

28 [9] Absque ijs quæ extrinsecus *eueniunt*, *vrget* agmen illud in me quotidie consurgens, *id est*, solicitudo de omnibus Ecclesijs.

29 Quis affligitur, quin ego affligar?

7 Pergit aperta cum fiducia, & grauissima quadam ironia vtens, petit sibi veniam tribui si velut ad tempus apud sapientes Corinthios desipiens cum summis illis hominibus de externis etiam illis rebus contendat, puta de genere, de maioribus, deque rebus fortiter gestis. *Philip. 3. 5. Act. 16. 25. Act. 14. 19. Act. 27. 1.*

8 Antequã ad rem accedat perstringit Corinthios, qui quum sibi sapientissimi viderentur, interea non animadvertebant pseudapostolos ad quæstum abuti ipsorũ simplicitate.

9 Hoc tandem addit vt se ut apparet dicens, vt Corinthios pudeat eum aspernari à cuius solicitudine omnes penè Ecclesias pendere res ipsa testabatur

f Ad verbum, ijs qui supraquàm valdè sunt Apostoli.

g Mascula illa & Euangelio digna eloquentia non caruit Paulus: carere autem voluit sua ea illa dicendi ratione, quam nimium multi hodie sequuntur. h Forma iurisiurandi, quasi diceret, Ne censeatur in me veritas. i Mihi semper patebit. k Captarunt aduersarij omnes occasiones, vt pares essent Paulo. Quum igitur nunquam gratis essent docturi, quum potius Corinthios exederent, captabant aliam occasionem, nempe vt Paulus aliquid accepisset: quod si fecisset, tum demum se pares fore sperabant. Nam ita zelum & scientiam simulabant, & eo vana specie eloquentia exornabant, vt aliqui etiam Paulum despicerent, ostendit autem hoc omnia sua esse. l Lucis, non vere gloria cœlestis intelligitur, cuius sunt participes Angeli.

m Quasi dicat, habita eius contumelia ratione qua vos afficiunt (ut dico) qua sani minor non est, quàm si vos caderent. n Infirmus habetur Paulus, qui vitæ, abiectus, ignobilis artifex, idiota calamitatibus obnoxius Corinthijs videretur, quum in eo emineret vis illa Diuina. o Paulus veram gloriam nactus, aperte ministerium suum asserit non sui causa, sed quòd doctrinam suam videret periclitari. p Præsentibus mortis periculis. q Respicit illud quod scriptum est Deut 25. 3. Hic locus præterea pendet multa quæ pertulit Paulus, sed præterm issa à Luca. r Apraxilis Romanis. s Ærumna est agritudo laboriosa, veluti quum delassatus aliquis pro quiete cogitat nouos labores capessere.

quis offenditur, quin ego vrar?

30 [10] Si gloriari oporteat, de ijs quæ infirmitatis meæ *sunt* gloriabor.

31 Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, laudandus in secula, nouit me non mentiri.

32 ‖ In vrbe Damasci, gẽtis præfectus nomine Aretæ regis, præsidio tenebat Damascenorum vrbem, cupiens me prehendere:

33 Sed per fenestram in sporta demissus fui per mœnia, & eius manus effugi.

Act. 9. 24.

10 Retorquet in aduersarios quod ab eis obijciebatur: vt si dicat, Proferũt illi meas ærumnas vt mihi autoritatem detrahant: at ego si gloriari velim, non aliunde sumpserim argumentum: nec quicquam hic à me confingi Deus ipse est testis.

CAP. XII.

1 Inuitus recenset 3 reuelationes diuinitus 4 sibi factas, 6 ob quas quum verè gloriari posset, non velit, 10 infirmitatum suarum conscius: 11 sed hanc sibi necessitatem ineptiendi ipsos injecere, 20 dum se addicunt ambitiosis hominibus, per quos à Christo alienantur.

CAP. XII.

1 Pergit in proposito, & quoniã gloriosuli illi reuelationes iactabant, commemorat quæ ipsum supra cõmunẽ hominum captum attollant: at non absque præfatione, & accurata etiam excusatione.

2 Vt omnẽ ambitionis suspicionem remoueat, testatur se illa vt extrinseca nõ vt sua iactare, quãuis nihil hic affingat, ne hac occasione plus ei tribuatur ab alijs quàm per se sit: ac proinde se velle potius in suis miserijs gloriari.

1 GLoriari [1] sanè non expedit mihi. Veniam enim ad visiones & reuelationes Domini.

2 Nouì hominem [a] in Christo ante annos quatuordecim, (an in corpore nescio: an extra corpus nescio: Deus nouit) raptum [b] in tertium vsque cælum.

3 Et nouì huiusmodi hominem (an in corpore, an extra corpus nescio: Deus nouit)

4 Raptum fuisse in [c] Paradisum, & audisse [d] ineffabilia verba, quæ [e] non liceat homini loqui.

5 [2] De eiusmodi *re* gloriabor: de me ipso verò non gloriabor, nisi ex infirmitatibus meis.

6 Nam si voluero de ijs gloriari, non ero insipiens: veritatem enim dicam: sed parcè loquor, nequis de me cogitet supra *id* quod videt *esse* me, aut *quod* audit ex me.

7 [3] Et ne excellentia reuelationum supra modum efferrer, datus est mihi [f] furculus infixus carni, & angelus [g] Satan, vt me colaphis cædat, ne supra modum efferar.

8 Super hoc [h] ter Dominum rogaui, vt abscederet à me.

9 Et dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea: nam potentia mea per infirmitatem perficitur. [4] Libentissimè igitur gloriabor potius de infirmitatibus meis, [i] vt inhabitet in me potentia Christi.

10 Propterea [k] oblector in infirmitatibus, in contumelijs, in necessitatibus, in persequutionibus, in angustijs pro Christo: quum enim impotens sum, tunc potens sum.

11 Fui insipiens in gloriando: vos me coegistis: [5] nam ego debueram à vobis commendari. nulla enim in re inferior fui [l] summis Apostolis, tamẽsi nihil sum.

12 [m] Indicia quidem Apostoli edita sunt apud vos per omnem tolerantiam, & signa & prodigia & [n] virtutes.

13 Nam quid est in quo fueritis inferiores cæteris Ecclesijs, nisi quòd ego ipse ‖ [o] non obtorpui cum vestro incommodo? condonate mihi hanc iniuriam.

14 Ecce, tertiò paratus sum venire ad vos, ne cum vestro incommodo obtorpescam. non enim quæro quæ vestra sunt, sed vos. non enim debent filij parentibus thesauros cõgerere, sed parentes filijs.

15 Ego verò libentissimè impendam & expendar pro animabus vestris: etiamsi, abundè vos diligens, minus diligar.

16 [6] Sed esto, ego vos non grauaui: sed quum sim callidus, dolo vos cepi.

17 Num per quenquam eorum quos misi ad vos, expilaui vos?

18 Precatus sum Titum, & cum eo

3 Excellens doctrina, cui Dominus præstantissimos etiam seruos suos à Satana vexari, & omni tentationum genere affligeli: nempe ne nimiũ efferantur, atque adeò vt iugi illa exercitatione perficiantur.

4 Concludit se pseudapostolorũ iactationib⁹ solas suas ærumnas vellè opponere: simulque se excusat quòd ipsorum importunitatem de his rebus tãmulta dicere sit coactus, nempè quòd euersio ipsius Apostolatu necesse erat ipsius doctrinam ruere. Supra, 11. 9.

5 Testes rursum Corinthios facit eorum quibus suum apud eos Apostolatum ꝓbsignarat Dominus, & denuò quàm sit tum ab omni auaritia alienus, tum in eos propensus, certis argumentis declarat.

6 Aliam calumniam longè grauissimam à se depellit, nimirùm quòd astu & per alios quæstum faceret.

a Quod in Christo dico, id est, quod sine ambitione dictum velim, quum nihil aliud quàm vnum Christum respiciam. b In sublimissimum vsque cælum: nec enim in nomine tertij est philosophandum. Sed tamen hic locus aduersus eos obseruandus qui calum ponunt vbique. c Sic vocant Graci qua Latini viuaria, barbarè parcus, vocant, in quibus planta excoluntur & fera pascuntur. Per excellentiam Graci interpretes sic vocarunt hortum illum Eden: Hinc factum vt beata illa gloria Dei sedes eo nomine vocaretur. d Quæ fando explicari à quoquam homine non possunt. e Quæ nulla vi ne sanctorum quidem possit explicari, nempe quia diuinum est numen: Sic explicat Clemens Alex. Strom. 5.

f Concupiscentiam intelligit, qua teli instar nobis inhæret, vt cogat etiam regeneratum Paulum exclamare, Non facio bonum quod volo, &c. Sæculum autem vocat, translatione ducta à furculo, qui vestigijs pedum infixi sunt, si per cadua syluas est ambulandum. g Qui cupiditates illas incendit. h Sæpe. i Vt magis ac magis sentiam virtutem Christi: Nam quo sunt vestra tabernacula infirmiora, eo magis elucet in illis virtus Christi. k Illas non tantum æquo vel forti animo fero, sed etiam voluptatem maximam ex illis percipio. l Vide supra, cap. 11. vers. 5. m Argumenta, ex quibus liquet me verè esse Apostolum Domini. n Potentia fulta. o Non fui remissus in vllis meis manibus mihi quærendo, ne vobis essem oneri.

misi fratrem: nunquid vos expilavit Titus? nónne eodem spiritu incessimus? nónne ijsdem vestigijs?

19 [7] Rursum putatis quòd nos vobis excusemus? in conspectu Dei, [p] in Christo loquimur: omnia tamen hæc, charissimi, pro vestri ædificatione.

20 [8] Nam metuo ne quo modo, quum venero, non quales velim reperiam vos, & ego reperiar vobis qualem nolitis: ne quo modo sint lites, æmulationes, iræ, contentiones, obtrectationes, susurri, tumores, tumultuationes:

21 Ne iterum, vbi venero, me deprimat Deus meus apud vos, & lugeam multos eorum qui antè peccarunt, nec resipuerunt super impuritate & scortatione & proteruia quam patrarunt.

7 Conclu. dit se hæc ad eos nō scribere quasi defensione egeat, quum nullius sibi sit conscius: sed quòd eorum maximè interfit de eius fide minimè dubitare à quo instituti fuerant.

8 Confirmata sua a pud eos autoritate, acriter eos obiurgat, ac minas etiam addit planè Apostolicas, fore videlicet vt nisi resipuerint, ipsis deinceps non parcat, quum tertiò iam eos admonuerit.

p Vt cum loqui verè ac sincerè conuenit, qui se in Christo esse profiteatur.

CAP. XIII.

1 Tertiò aduenies, 2 seueriorem vindictam illis denuntiat 5 qui reipsa experti sunt virtutem Christi in suo Apostolatu. 10 Optat tandem vt resipiscant: 11 & faustas illis precatur.

CAP. XIII. *Deut. 19. 15, mat. 18. 16, ioh. 8. 17, heb 10. 28.*

1 [1] TErtia hac vice venio ad vos. ‖ Ex ore duorū testium aut trium, firmum erit omne verbum.

2 Prædixi & secundò prædico vt præsens, & absens nunc scribo ijs qui ante peccarunt, & reliquis omnibus, fore vt, si denuò venero, non parcam:

3 [1] Quandoquidem experimentum quæritis in me loquentis Christi, qui erga vos non est infirmus, sed [a] potens est in vobis.

4 Nam etsi crucifixus fuit [b] ex infirmitate, viuit tamen ex potentia Dei. [c] nam & nos infirmi sumus cum eo, sed viuemus cum eo, ex virtute Dei apud vos.

5 ‖ [2] Vosipsos tentate annon sitis in fide, vosipsos probate. annon agnoscitis vosmetipsos, *videlicet* Iesum Christum in vobis esse? nisi reprobi estis.

6 [3] At spero fore vt cognoscatis nos non esse reprobos.

7 Opto verò à Deo, nequid mali faciatis: non vt nos probati comperiamur, sed vt quod honestum est faciatis, nos verò [d] velut reprobi simus.

8 Non enim possumus quicquam aduersus veritatem, sed pro veritate.

6 Gaudemus enim quum nos infirmi fuerimus, vos autem validi fueritis: hoc autem etiam optamus, vestram *videlicet* [e] instaurationem.

10 Propterea hæc absens scribo, ne præsens seueritate vtar, ex potestate quam dedit mihi Dominus ad ædificationem, ac non ad destructionem,

11 [4] Quod superest, fratres, valete, instauramini, consolationem habete, idem sentite, in pace agite, & Deus charitatis ac pacis *author* erit vobiscum.

12 [5] Salutate alij alios sancto osculo. Salutant vos sancti omnes.

13 Gratia Domini Iesu Christi, & charitas Dei, & communicatio Spiritus sancti *sit* cum omnibus vobis. Amen.

1. Cor. 11. 30.

2 Confirmat quod de virtute Dei dixerat in suo ministerio elucente, colligitque ex mutua inter fidem populi & ministri prædicationem relationē, oportere vt vel Apostolatū eius reuereātur, in cuius doctrina sanctā data sit ipsorum fides, vel seipsos damnent infidelitatis, & se non esse ex Christi corpore fateantur.

3 Mitigat illam asperitatem sperās forevt se dociles fideli Apostolo præbeantillud etiā addens, se famam & existimationem suam nihil morari, dummodo seruiat eorum saluti, qui sit vnicus eius scopus. 4 Breuis exhortatio, sed quæ omnes Christianæ vitæ partes complectatur. 5 Familiariter eos salutat, ac tandem eis bene precatur.

a Quum opus fuerit ad vos vlciscendos erit potentissimus.

b Quod attinet ad infirmam illam formam serui quam accepit, semetipsum eximiens. c Particula (nam) non est causalis, sed illatiua. d Hominum iudicio. e Vt omnibus bene compositis. Ecclesia membra qua luxata erant in locum suum restituantur.

Ad Corinthios secunda fuit scripta Philippis vrbe Macedoniæ, per Titum & Lucam.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD GALATAS.

CAPVT 1.

1 Post inscriptionem 6 subintingit obiurgationē, Galatas accusans defectionis 9 a suo Euangelio, 15 quòd à Deo accepit 17 antequam cum vllo Apostolorum contulisset.

CAP. 1. *Tit. 1. 3.*

1 Salutatio paucis complectens Apostolicę doctrinæ summā, ac præterea, etiam statim ab initio, præferēs Apostolicæ autoritatis grauitatem, aduersus pseudapostolos mox asserendæ. *Luc. 1. 74.*

2 Veri Euāgelij summa est, Christū suauius oblatione nos ex mūdo selectos seruare, ex Dei Patris gratuita ordinatione.

3 Prima pars epistolæ, qua se Apostolū esse testatur nihilo selectis illis Christi discipulis inferiorem, & prorsus cum eis consentientem, quorum nominibus pseudapostoli abutebātur. Inchoat autem ab obiurgatione, arguens eos leuitatis, quòd tam citò aures ijs præbuerint qui ipsos ad nouum Euangelium traducebāt. 4 Tempestiuè monet vt meminerint non esse multiplex Euangelium, ac proinde quicquid prætexant isti pseudapostoli, qui Legem Mosen, patres in ore habebāt totidem hæc esse veri Euangelij corruptelas, & seipsum, atq; adeò Angelos etiā ipsos (nedum istos pseudapostolos) execrabiles esse oportere, ū vel tātillū velint in Euangelio quod ipsis antea tradiderat, innouare.

a Designat authorem ministerij in genere, hoc enim est commune omnibus ministris. b Instrumentalem attingit causam: hac enim est peculiaris Apostolorum prærogatiua, quòd à Christo vocati sint imm. diatè. c Christus quidem homo est, sed etiam Deus & Ecclesiæ Caput, eo nomine ex hominū numero eximendus. d Ex depranatissima illa conditione extra Christum. e In infinitum spatium, heb. f Vtitur voce passiua, vt eulpam in pseudoapostolos reijciat, & tempora præsenti, vt indicet ab illis rem nondum confectā, sed eos in actu esse. g Nihil enim magis est contrarium fidei sine gratuita institicatione, quām ex Lege seu ex meritis iustificatio.

1 PAVLVS Apostolus (non [a] ab hominibus, neq; [b] per hominem, ‖ [c] sed per Iesum Christum, ac Deum Patrem, qui suscitauit eum ex mortuis.)

2 Quique mecum sunt omnes fratres, Ecclesijs Galatiæ:

3 Gratia vobis & pax à Deo Patre & Domino nostro Iesu Christo:

4 [2] Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, ‖ vt eximeret nos ex præsenti [d] seculo malo, secundum voluntatem Dei & Patris nostri:

5 Cui *sit* gloria in [e] secula seculorum. Amen.

6 [3] Miror vos ita citò, deserto eo quī vocarat vos in gratiam Christi, [f] transferri in aliud Euangelium:

7 [4] Quod non est aliud: sed nonnulli vos turbant, & volunt [g] inuertere Euangelium Christi.

8 Sed etiam si nos, aut Angelus è cælo euangelizet vobis præter *id* quod vobis euāgelizauimus, [h] anathema esto.

9 Vt antè diximus, etiam nunc iterū dico, Si quis vobis euangelizauerit præter *id* quod accepistis, anathema esto.

1. Cor. 15. 1. Act. 9. 1.

5 Cōfirmatio tū à natura ipsius doctrinæ sumpta, tum ab ea ratione quam erat in docendo sequutus. Nec enim inquit, vel ea docui quæ hominibus arridерent, vt illi qui in rebus externis & operibus Legis salutis partem constituunt: neque cuiusquā gratiam captaui: ac proinde cœlestem esse doctrinam quam vobis tradidi, res ipsa clamat. *Ephes. 5. 8.*

10 [5] Nunc enim *vtrum* [i] homines an Deum suadeo? aut quæro hominibus placere? Enimuero si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem.

11 ‖ [6] Notum autem vobis facio, fratres, Euangelium prædicatum à me non esse secundum hominem.

12 Neque enim ego ab homine id accepi, neque edoctus sum, sed [k] patefaciente *mihi* Iesu Christo.

13 ‖ [7] Auditis enim quomodo versatus sum olim in Iudaismo, me *videlicet* summè persequutū esse Ecclesiam Dei, & eam vastasse.

14 Et profeciſſe in Iudaismo super multos æquales meos in genere meo, quum vehementiore studio tenerer traditionū, [l] quas à patribus meis acceperā.

15 Sed quando placuit Deo, qui [m] separauit me ab vtero matris meæ, & vocauit per gratiam suam,

16 Retegere Filium suū [n] in me, ‖ vt

6 Secundum argumentum, prorsus diuinam esse suam doctrinam, vtpote quam è cælis, ex ipso Iesu Christo, absque hominū adminiculo, hauserit: qua in re vel illis ipsis sit quodammodò superior, quos Christus hominum more in terris erudijt. 7 Probat se à Christo ipso extra ordinem fuisse edoctum, ex anteactæ suæ vitæ historia, satis vel ipsis Galatis perfecta. Nam, inquit, in qua schola fuerim à puero institutus notum est, nempe apud capitales Euangelij hostes Et, nequis calumnietur me nomine non re discipulum Phariseorū fuisse, nemo nescit me in Phariseismo etiam excelluisse, & repente Apostolum Gētium ex Phariseo factum, adeò vt nullum spatium interceſſerit, quo potuerim ab hominibus institui.

h Vide Rom. 9. 3. i Pseudoapostolos perstringit, qui homines semper in ore habebant, ille etsi nihil derogare vellet Apostolo, si tamen Deum suadere non homines. k Hic locus de patefactione extraordinaria intelligendus est. Nam aliquis solus Filius Euangelium suum patefecit per Spiritum suum, sed hominum ministerio, quod excludit Paulus. l Paternas vocat traditiones quia non solùm ipse Pharisæus erat, sed etiam Pharisæo patre natus. m Loquitur de æterna Dei prædestinatione ad Apostolatum, cuius tres constituit gradus, constitutum Dei æternum, designationem ab vtero, & vocationem: nullam autem præ aliorum operum facit mentionem. n Mihi, hac tamen phrasi Hebraismum similem indicat gratiam cælitus illapsam.

euange-

8 Quoniam uangelizarem ipsum inter Gentes,[8] non
obijci pote- ſtatim ° contuli [p] cum carne & ſanguine.
rat, fuiſſe 17 Neq; redij Hieroſolymam ad eos
quidē ipſum qui ante me *fuerant* Apoſtoli: ſed abij in
in via voca- Arabiam, ac denuò reuerſus ſum Dama-
tū à Chriſto, ſcum,
ſed poſtea 18 Deinde tribus pòſt annis redij
ab Apoſtolis Hieroſolymam, vt viſerem Petrum: &
& alijs eru- manſi apud eum dies quindecim.
ditum, quo- 19 Alium autem ex Apoſtolis non vi-
runi (vt antè di quenquam niſi Iacobum fratrem Do-
dixi) omnib⁹ mini.
ad deſtruen- 20 In ijs porro quæ ſcribo vobis, ecce
dū ipſius A- [q] coram Deo, non mentior.
poſtolatum, 21 Deinde veni in regiones Syriæ &
pſeudapo- Ciliciæ.
ſtoli abute- 22 Eram autem ignotus facie Eccle-
bantur, qua- ſijs Iudææ quæ *erant* in Chriſto.
ſi aliud tra- 23 Sed ſolùm audierant *qui dicerent*,
deret, quàm Qui perſequebatur nos aliquando, nunc
veri Apoſto- annuntiat [r] fidem quam olim vaſtabat.
li, nec eſſet 24 Et glorificabant Deum de me.
ipſe ex eorū
numero qui-
bus ſine ex-
ceptione
credendum
eſſet: idcirco
reſpondet Paulus ſe ſtatim à vocatione cœpiſſe Damaſci & in Arabia Euangelizare, nec ab eo tempore Hieroſolymis niſi quindecim diebus fuiſſe, vbi duntaxat Petrum & Iacobum viderit: inde vero cœpiſſe in Syria & Cilicia docere, approbantibus Iudææ Eccleſijs quibus ex fama tantum notus eſſet, nedum vt ibi fuerit ab hominibus inſtitutus.

o Communicaui. p Cum quoquā mortalium. q Iuriſiurandi formula. r Doctrinam fidei.

CAP. II.

1 Nihil à ſuo Euangelio diuerſum ſenſiſſe Apoſtolos, 3 incirunciſi Titi exemplo oſtendit. 11 & quod aſſerierit illud aduerſus Petri ſimulationem. 17 Inde tranſitū facit ad cauſa tranſlationem, gratuitò nos iuſtificari per Chriſtū, &c.

CAP. II.
1 Iam oſtē-
dit quàm ſi-
bi cum Apo-
ſtolis conue-
niat, quibuſ-
cum ſe fate-
tur de Euan-
gelio quod
inter Gētes
docuerat,
decimoquar
to demùm à
ſua conuer-
ſione anno
contuliſſe
quod quidē
ita ſit illis

1 DEinde [s] interiectis annis quatuor-decim, rurſum aſcendi Hieroſoly-
mam vnà cum Barnaba, aſſumpto ſimul & Tito.
2 Aſcendi autem ex reuelatione, & expoſui eis Euangelium quod prædico inter Gentes: ſed priuatim cum eis qui ſunt in pretio, ne quo modo [a] fruſtra currerem aut cucurriſſem.
3 Sed neque Titus qui mecum erat, quū eſſet Græcus, coactus fuit circūcidi.
4 Nempe propter [b] emiſſarios falſos fratres qui irrepſerant ad explorandā libertatem noſtrā quam habemus in Chriſto Ieſu, vt nos in ſeruitutem adigerent:
5 Quibus ne ad momētum quidem ceſſimus per [c] ſubiectionem, vt [d] veritas Euangelij permaneret [e] apud vos:
6 Ab ijs autem qui putantur eſſe aliquid, qualeſcunque fuerint, nihil mihi diſcrepat. ‖ perſonam hominis Deus non accipit. Nā qui ſunt in pretio, [f] nihil mecum præterea contulerunt.
7 Imò è contrariò, quum vidiſſent mihi cōcreditum fuiſſe Euangeliū [g] præputij, ſicut Petro circunciſionis:
8 (Nam qui efficax fuit per Petrum ad Apoſtolatum circunciſionis, efficax fuit etiam per me erga Gentes.)
9 Quumque cognouiſſent gratiam mihi datam Iacobus & Cephas & Iohannes, [h] qui putantur eſſe columnæ, [i] dextras dederunt mihi ac Barnabæ ſocietatis: vt nos inter Gentes, ipſi verò inter circunciſos, *Apoſtolatu fungerentur*.
10 Solùm *monuerunt* vt pauperū meminiſſemus: quod & ipſum ſtudui facere.
11 Quum autem veniſſet Petrus Antiochiam, [k] in os ei reſtiti, eo quòd condemnandus eſſet.
12 [2] Nam antequam veniſſent quidā à Iacobo, vnà cum Gentibus edebat: quū autē veniſſent, ſubduxit ſeſe ac ſeparauit ab eis metuēs eos qui erant è circūſione.
13 Ac ſimulabant vnà cum eo reliqui etiam Iudæi: itaq; etiam Barnabas ſimul [l] abreptus fuit in illorum ſimulationem.
14 Sed quum vidiſſem eos [m] non recto pede incedere, vt [n] veritati Euangelij congruebat, dixi Petro coram omnibus, Si tu, quū ſis Iudæus, Gentiliter viuis, ac nō Iudaicè, cur Gentes [o] cogis iudaizare.
15 [3] Nos natura [p] Iudæi, & non ex Gentibus [q] peccatores.

Deut. 10.17, 2. Paral. 19.7, Iob. 34.19, Sapien. 6.8, eccle. 35.16, act. 10.34, rom. 2.11, epheſ. 6.9, coloſſ. 3.26, 1. pet. 1.17.

2 Aliaue-
hementiſſima
ſui Apoſto-
latus, atque
adeò eius
quā tradide-
rat doctrinæ
de gratuita
per vnā fidē
iuſtificatio-
ne probatio,
quod ob hoc
ipſum palām
Antiochiæ
Petrum re-
prehenderit
in eo peccā-
tem quòd in
Iudæorum
quorundam
Hieroſoly-
mitanorum
gratiā iudai-
zans, Gētes
quæ credi-
derāt offen-
diſſet.
3 Secundæ
pars huius
epiſtolæ, cu-
ius ſtatus eſt
Nos fide in
Ieſum Chri-
ſtum abſque
operibus Le
gis iuſtifica-
ri. Quod qui-
dem ſic pro-
ponit vt pri-
mùm occur-
rat obiectio-
ni, (ſum e-
nim, inquit,
& ego Iudæus, nequis poſſit obijcere me eſſe Legis hoſtem)
deinde verò id confirmet expreſſo Dauidis teſtimonio.

s Vt nos illū, prodita libertate, ſubiecerimus. d Vera ac ſincera Euangelij doctrina, nullis ſtoriū falſis doctrinis corrupta. e Galatarum nomine omnes gentes intelligit. f Nihil nouū mihi adiecerunt. g Inter Gentes, vt Petro inter Iudæos. h Quos ſolos iſti pro columnis habent Eccleſia, quorū nomine ad vos decipiēdos abutuntur. i Porrexerunt manū, quod ſymbolū eſſet noſtra in Euangelij doctrina ſumma conſenſionis. k Coram omnibus l Exemplo potius quàm iudicio. m Rectum pedem opponit ſimulationi prapoſtera. n Veritatem Euangelicam vocat, tum ipſam doctrinam, tum doctrinæ vſurpationem, qua vulgò practica dicitur. o Cogis eos dicit, qui exemplo Petri Iudaizabant. p Etiamſi Iudæi ſumus, tamen ex fide iuſtificationem docemus, quia nimirum ſatis intelligimus, ex Lege neminem poſſe iuſtificari. q Sic vocabantur à Iudæis Gentes, quòd aliena eſſent à Dei fœdere.

probatum vt neque coegerint Titum ſuum comitem circuncidi fruſtra, fruſtra ringentibus qui ipſum inſidioſè obſeruabant: neque vel tantillum ad eam doctrinam quam prædicauit adiecerint, imò etiam datis dextris ipſum & Barnabam vt Apoſtolos à Domino Gentibus deſtinatos agnouerint.

a Nullo cum fructu, nam quantum ad doctrinam, de ea nil dubitauit Paulus, ſed quia ſpargebatur illum à reliquis Apoſtolis diſſentire, quòd curſum Euangelij impedire potuiſſet, huic incommodo mederi ſtuduit. b Qui per fraudem & pietatis ſimulationem in fidelium album irrepſerant.

Rom.3.10.

16 Scientes non iustificari hominem ex operibus Legis, sed per fidem [r] Iesu Christi: etiam nos *inquam* in Christum Iesum credidimus, vt iustificaremur ex fide Christi, & non ex operibus Legis: propterea quòd non iustificabitur ex operibus Legis [r] vlla caro.

4 Antequa longius progrediatur, occurrit eorum obiectioni cui ab hac gratuitæ per fidem iustificationis doctrina eo nomine abhorrent quòd sic dicant homines à bono tum operum studio abduci. Obiectio autè est huiusmodi, Si peccatores iustificarentur fide per Christum absque Lege, Christus peccátes approbaret, atque adeò suo ministerio velut ad peccandũ hortaretur. Respõdet Paulus, hanc consequutionem falsissimam esse, quoniam Christus in credentibus peccatum destruit. Ita enim, inquit, Legis terroribus homines ad Christum confugiunt, per quem à Legis maledictione soluti & iustificati seruentur, vt simul Christus vim illam suam peccati peremptricem insinuet: vt vetere homine per crucifixi Christi efficaciam abolito, Christus in ipsis viuat, & ipsi sese Deo consecrent. Itaque siquis accepto Euangelio sese peccatis dedat, accuset non Christum non Euãgelio, sed seipsum, vt qui opus Dei in sese destruat. 5 Secundum argumentum ab absurdo, Si Lege iustificari possunt homines, ergo Christum necesse non fuit mori.

17 ‖[4] [t] Quòd si, dum quærimus iustificari per Christũ, reperimur & ipsi peccatores, num Christus peccati minister est? Absit.

18 Nã si quæ destruxi, ea rursum ædifico, transgressorem meipsum constituo.

19 Ego enim per Legem [u] Legi mortuus sum, vt Deo viuerem.

20 Vnà cum Christo crucifixus sum. Viuo autem, non amplius [x] ego, sed viuit in me Christus. & vitam quã nunc viuo [y] in carne, viuo per fidẽ Filij Dei qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me.

21 [5] Non abrogo gratiam Dei. nam si per Legem est iustitia, igitur Christus [z] sine causa mortuus est.

r In Iesum Christum. *s Vllus homo: in nomine autem carnis magna est emphasis, quo significatur hominis natura prorsus corrupta.* *t A iustificatione descendit ad sanctificationem alterum beneficium Christi apprehensi.* *u Lex terrens conscientiam ad Christum adducit, qui vnus efficit vt verè moriamur Legi, quoniam nos iustificando tollit conscientia terrores, & nos sanctificando, facit vt concupiscentia in nobis mortificata, non ita posit accipere occasionem peccandi ex Legis prohibitione, vt antea faciebat, Rom.7.10. & 11.* *x Qui olim fui.* *y In hoc mortali corpore.* *z Quã nulla causa esset cur id faceret.*

CAP. III.

1 Exprobrat quòd se abduci passi sint ab illis ad vitium expressa. An Christo iustificationis gratia. 6 Abrahæ exemplum adducit. 10 Effectus, 21 & causas lati a Legi exponens.

CAP. III.

1 Tertium argumẽtum ab iis Spiritus sancti donis sumptum quibus audito & credito per Pauli ministerium Euangelio cœlitus fuerant donati, quæ quum essent omniũ oculis sic exposita vt veluti viuæ essent imagines in quibus Euangelicæ doctrinæ veritatem non aliter intueri possent quàm si oculis suis Christum ipsum crucifixum spectarent, in cuius vnius morte considerent miratur, fieri potuisse vt à pseudapostolis dementarentur.

O Stulti [1] Galatæ, qui vos fascinauit ne obsequeremini veritati: qui bus [a] ab oculos Iesus Christus prius fuerat depictus, inter vos crucifixus?

Gen.17.16, rom.4.17, iac.2.23, Gen.12.3, eccle.44.30, act.3.25, Deut.27.26.

2 Quartum argumẽtum superiori insertum, & id quidem duplex. Si fidei adijcienda est Lex, hoc nõ erit progredi sed regredi, quum excellentiora sint dona illa spiritualia in vos collocata, quam quæcunque possunt à vobis proficisci. Deinde consequeretur, Legem præstantiorẽ esse Christo, quia per ficeret quod Christus dũtaxat inchoaret.

2 Hoc solùm cupio discere ex vobis, Ex operibus Legis [b] Spiritum accepistis, an ex [c] fide per auditum percepta?

3 [2] Adeò amentes estis? quum spiritu inceperitis, nunc [d] carne perficimini?

4 [3] Tam multa passi estis frustra? si modò etiam frustra.

5 [4] Qui igitur subministrat vobis Spiritum, & efficit virtutes in vobis, ex operibus Legis an ex fide per auditũ percepta *subministrat*?

6 [5] Sicut ‖ [e] Abraham credidit Deo, & imputatum est ei ad iustitiam.

7 [6] *Ita* nostis nempe, eos qui *ex* fide sunt, esse filios Abrahæ.

8 [7] Prouidens autem Scriptura Deum ex fide iustificaturum Gentes, antè Euangelizauit Abrahæ, ‖ [8] [f] Benedicentur *inquiens*, in te omnes Gentes.

9 [9] Itaque qui ex fide *sunt*, benedicuntur [g] cum fideli illo Abraham.

10 [10] Nam quotquot ex operibus Legis sunt, sub execratione sunt. [11] Scriptum est enim, ‖ Execrabilis quisquis non manserit in omnibus quæ scripta sunt in libro Legis, vt faciat ea.

3 Adhortatio per modum exprobrationis, ne tot certamina frustra subierint. 4 Tertium illud argumentum ab effectis sumptum repetit, quoniam quædam alia inseruerat. 5 Quintum argumentum maximi ponderis, cuius triplex est antecedens. Primùm, Abrahamum iustificatum esse fide, iustitia videlicet secundum promissionem fide apprehensam gratis ei imputata: quod expressè testatur Moses. 6 Alterum, Ex fide æstimandos esse filios Abrahæ. 7 Tertium antecedens, omnes sine exceptione populos credentes comprehendi in benedictionis promissione. 8 Probatio secundi & tertij antecedentis, ex verbis Mosis. 9 Conclusio quinti argumenti, Ergo sicut Abraham fide est benedictus, ita & eius filij (id est, omnes etiam ex Gentibus credentes) benedicuntur, id est, gratis iustificantur. 10 Sextum argumentum, cuius etiam conclusio est in præcedente versiculo, à repugnantibus, Maledicuntur qui sunt ex operibus Legis, id est, qui ex præstatione Legis æstimant iustitiam Ergo benedictio eorum est qui sunt ex fide, id est, qui ex fide iustitiam habent. 11 Probatio antecedentis: cuius syllogismi propositio est, Maledictus est quisquis non implet totam Legem.

a Quibus ita egregiè ac perspicuè fuit propositus Christus, vt quasi vestris oculis repræsentata fuerit viua ipsius imago, ac si apud vos ipsos esset crucifixus. *b Spiritualem illam gratiam, quibus obsignata erat in Galatis Euangelij prædicatio.* *c Doctrina fidei.* *d Carnis nomine caremonias Legis intelligit, quibus opponit Spiritum, id est, spiritualem Euangelij efficaciam.* *e Vide Rom.4.* *f Benedictio hoc loco significat gratuitam ex fide promissionem.* *g Cum fideli Abraham, non per fidelem Abraham dixit, vt intelligatur benedictionem non manare ab Abrahamo, si ab eo per quem Abraham ipse cum posteris est benedictus.*

11 [12] Nullum

Abac.2.4, rom 1.17, hebr.10.38. Leuit.18.5. Deut. 21.23, Heb.9.17.

11 [12] Nullum autem per Legem iustificari apud Deum, manifestum *est*. siquidem ‖ iustus [h] ex fide viuet.

12 [13] Lex autem non est ex fide : sed ‖ Qui fecerit ea homo, viuet in ipsis.

13 [14] At Christus nos redemit ab execratione Legis, dum pro nobis factus est execratio: [15] scriptum est enim, ‖ [i] Execrabilis quisque pendet in ligno.

14 [16] Vt in Gentibus benedictio Abrahæ extet in Christo Iesu, & vt promissum illum Spiritum acceptiamus per fidem.

15 [17] Fratres, [k] humano more loquor, Hominis licet pactionē [l] autoritate confirmatam nemo abrogat, aut *aliquid ei* superaddit.

16 Abrahæ verò dictæ sunt promissiones, & semini eius. Non dicit, Et seminibus, vt de multis: sed vt de vno, Et semini tuo. [18] qui est [m] Christus.

17 [19] Hoc autem dico: pactionem antè confirmatam à Deo [n] respectu Christi, Lex [20] quæ post annos quadringentos & triginta cœpit, non facit irritam, vt aboleat promissionem.

18 [21] Nam si ex Lege est [o] hæreditas, non iam ex promissione: Abrahæ verò per promissionem gratificatus est Deus *hæreditatem*.

19 [22] Quid igitur Lex? [p] transgressionū gratia addita est [q] vsquequò veniſſet semē illud cui facta est promissio: [23] *Lex*, *inquam*, [r] ordinata per [s] Angelos per manum internuntij.

20 Internuntius autem, vnius nō est: [24] Deus verò vnus est.

21 [25] *Num* igitur Lex *addita est* aduersus promissiones Dei? Absit. nam si data fuisset Lex quæ posset viuificare, verè ex Lege esset iustitia.

19 Argumētū octauū à comparatis, Si authēticū hominis pactum firmū manet, multò magis Dei pactum. Ergo, Lex non fuit lata vt abrogaret promissionē cū Abrahamo sancitā, quæ in Christū respiciebat. i. cuius exitus à Christo pēdebat.

20 Amplificatio argumenti, Promissionē illā præterquam quod per se firmissima est, longissimi etiam temporis præscriptione, nēpè 430. annorū, fuisse cōfirmatā, vt infringi nullo pacto potuerit.

21 Obiectio, Fatemur promissionē non abrogari Legis pacto, ideoq; Legē cum promissione coniungimus. Imò, inquit Apostolus, stare hæc duo simul nō possunt, nēpè, vt hæreditas ex Lege simul & promissione detur, quū promissio sit gratuita. Ex quo consequitur, Legē non esse datā iustificandi causa, quoniā ita infringeretur promissio.

22 Obiectio ex superiore responso nascens, Si non est ex Lege hæreditas, saltē aliqua ex parte: quorsum igitur data iampridā promissione, lata est Lex? Idcirco, inquit Apostolus, vt homines coarguerent peccati, ac proinde doceret in Christū respicere, in quo tādē promissio illa omnium populorum simul seruandorū impleretur: nedū vt sit lata Lex hominibus iustificandis.

23 Cōfirmatio superioris responsionis, ex ipsa ferendæ Legis ratione ac forma desumpta. Lata enim est, magnum omnibus terrorem incutientibus Angelis, & interueniente Mose internuntio. Internuntio porrò opus non est vni, sed duobus minimum ijsque dissidentibus. Lex ipsa igitur & internuntius, testimonia fuerunt iræ Dei, nedum vt hoc modo vellet Deus homines sibi reconciliare, abolita promissione, aut Lege ad promissionem adiecta.

24 Occupatio, nequis obijciat, interdum ex contrahentium voluntate aliquid adijci pactis, aut priora etiam pacta rescindi. Hoc, inquit Apostolus, in Deum non cadit qui semper vnus est, id est, idem ac sui similis.

25 Conclusio per interrogationem enuntiata, eadem quidem atque illa quæ expressa est suprà vers. 17. sed ex alio antecedente nascens, vt nouum sit argumētum eiusmodi, Deus est sui semper similis: Lex igitur non est lata vt promissiones aboleat. Aboleret autem si viuificaret, quia sic iustificaret, ac proinde aboleret iustificationē illam Abrahæ & semini eius promissam ex fide. Imò potius lata est, vt omnium reatum patefaceret, quo confugientes ad Christum promissum, omnes credentes gratis in eo iustificarentur.

Nemo igitur Legem implet, 13 Ratio superioris consequutionis ostenditur: quia Lex vitam promittit omnibus qui ipsam præstant, ac proinde si prostaretur, iustificaret & viuificaret. Scriptura autem fidei iustitiam ac vitam tribuens, Legi adimit, quum illa quidem ex imputatione iustificet, ista verò ex operis præstatione. 14 Occupatio, Quomodo igitur possunt benedici, quos Lex prænuntiat execrandos? Quoniam Christus sustinuit maledictionem à Lege inflictam, vt nos eam effugeremus. 15 Probatio responsionis, ex Mosis testimonio. 16 Conclusio omnium superiorum, de quibus in quinti & sexti argumenti tractatione disseruit, nempè & Gentes fieri in Christo gratuitæ benedictionis Abrahami participes, & Iudæos etiam ipsos quibus se accensēt Apostolus, nonnisi per fidem consequi promissam illam Euangelij gratiam, quam Spiritū vocat. Distinctè verò Apostolus & his & illis conclusionē applicat, additū sibi parans ad sequens argumentum, in quo explicat non aliter quàm fide in Christum posse coalescere semen illud vnicum Abrahæ ex omnibus populis conflatum. 17 Sequenti argumento quod septimum est ordine duo actiomata præponit: vnum, Ritè pacta & cōuenti inter homines, rescindere non licere, nec quicquam eis adijcere: alterum, sic pactum esse Deum cum Abrahamo, vt eius sobolem quæ ex Iudæis & ex Gentibus cōposita est (sicut ex præcedentibus apparet) in vnum corpus colligeret: vt qui non dicat se Deum fore Abrahæ & seminibus eius (quòd tamē dicendum esset si plura haberet diuersa semina, nēpè Gentes seorsim, & seorsim Iudæos) sed se Deū fore Abrahæ & ipsius semini, quasi vni. 18 Proponit septimi argumenti summam, nempè in vno Christo tum Gentes tum Iudæos, in vnum seminis Abrahæ corpus coalescere, vt omnes sint vnus Chrtstus: sicut infrà explicatur vers. 28:

h Particula (ex) hoc loco non materiam, sed instrumentum significat. i Sic Latini abire in malam crucem iubent, quibus exitium imprecantur summo cum dedecore coniunctum. factus est autem pro nobis execratio, qui nobis debitam maledictionem sustinuit, vt nos sua iustitia redderet participes. k Vtar exemplo quod sumam ex medio & promiscuo hominum vsu, vt vos ipsi dicatis minus tribuere Dei quàm hominum pactis. l Quod vulgò dicunt authenticam. m Non agit Paulus de Christi persona, sed de duobus populis qui in vnum, nimirum Christum, coalescebant. n Quia ferebat in Christū. o Hæreditatis nomine, significatur ius seminis, vt Deus sit Deus noster, i. ex pacti formula, cum Abrahamo fideli: vt & ipsi fideles benedicamur. p Vt homines intelligerent patefactū transgressionibus, se sola Dei gratia quam Abrahamo patefecerat seruari, idq; in Christo. q Donec diuta materie, surgeret plenum semen illud coagmentatum ex vtroq; populo Iudæo & Gentibus, seminis enim nomine, non Christus per se, sed cū suo corpore coniunctus intelligendus est. r Imperata fuit edicta. s Opera & ministerio.

Rom.3.9.
26 Iam sub sequitur secundæ partis huius epistolæ alterа tractatio, cuius status est, Etiamsi non iustificaret Lex (id est tota illa Legalis œconomia) an propterea sit abolenda, quum Abraham ipse circuncisus fuerit, & eius posteri Legis Mosaicæ vsum retinuerint. Affirmat autem Paulus abolendam fuisse, quoniam incirco fuit instituta, vt veluti custos ac pædagogus esset populi Dei, tantisper dum reipsa appareret promissio, id est, Christus & Euangelium manifestè ac summa cum Spiritus efficacia promulgatum. 27 Quoniam ætas conditionem seruorum non mutat, addit nos conditione esse liberos, ac proinde ex pueritia egressis, iam non opus esse custodia vel pædagogo. 28 Particula vniuersali vsus, ne viderentur saltem Iudæi obstringi Legis vinculo, pronuntiat Baptismum esse omnibus credentibus communem, quòd sit nostræ in Christo liberationis pignus, tum Iudæis, tum Græcis, vt verè hoc modo omnes sint vnus in Christo, id est, semen illud Abrahæ promissum, ac vitæ æternæ hæres.

t Legem Scripturæ nomine intelligit. u Omnes homines, & quicquid ab homine proficiscitur. x In singulis verbis latet enthimema operum merita conuellens: nam promissio, fides, Christus, daretur, credentibus, meritis aduersantur. y Causam finalem notat. z Tacitè circuncisioni quam iactabant Pseudoapostoli, opponit Baptismum. a Ecclesiam oportet Christo tanquam vestè operiri, & sub eo delitescere, vt sancta sit prorsus, & irreprehensibilis. b Vnius instar, sic summa coniunctio significatur.

CAP. IIII.

1 A tutela Legis emancipatos, 4 Christi aduentu qui finis est finis, 9 absurdum est ad egenas superstitiones relabi. 13 Reuocat ergo eos ad puritatem doctrinæ Euangelij. 21 Et pulchra allegoria suam disputationem exornat.

CAPVT.
1 Declarat alia duplici similitudine, quod de custode ac pædagogo paulò antè dixerat. Legem enim (i. totam illam Legalem œconomiam) dicit fuisse instar tutoris siue curatoris ad certum tempus dati, tantisper dum, finita illa temporaria tutela, iuris nostri fieremus, ac tandem vt filij, non vt serui viueremus. Sed & obiter Legale illud regimen velut alphabeti & rudimentorum instar fuisse docet, præ illa Euangelij doctrina.

1 [1]HOc autem dico: Quandiu hæres est infans, nihil differt à seruo, quanuis sit dominus omnium:

2 Sed sub tutoribus & curatoribus est, [2] vsque ad tempus quod pater præfinierit.

Rom.8.15.
2 Multa simul tradit, nempe suo tempore finitam fuisse tutelam, vt definant, curiosi homines quærere cur tam diuturna fuerit illa pædagogia: item nos non esse natura filios, sed ex adoptione, idque in illo Dei Filio, qui carnem nostram idcirco induerit, vt fratres ipsius fieremus.

3 Ita & nos, quum essemus infantes, sub [b] elementis mundi eramus in seruitutem redacti:

4 [3] At postquam venit [c] plenum tempus, emisit Deus Filium suum factum ex [d] muliere, factum Legi obnoxium:

5 Vt eos qui Legi erant obnoxij, redimeret, || vt [e] adoptionem acciperemus:

6 [3] Quoniam autem estis filij, [f] emisit Deus [g] Spiritum Filij sui in corda vestra, clamantem, Abba, *id est*, Pater.

7 [h] Iaque non amplius es seruus, sed filius: quod si filius, etiam [i] hæres Dei per Christum.

8 [4] Imò tum quidem ignorantes Deum, seruiebatis ijs qui natura non sunt dij:

9 At nunc quum cognoscatis Deum, imò potiùs edocti sitis à Deo, quomodo conuertimini retrorsum ad impotentia & [k] egena elementa, quibus [l] retrorsus ab initio seruire vultis?

10 Dies obseruatis & menses, & tempora, & annos.

11 Metuo de vobis ne frustra fatigatus sim apud vos.

12 [5] Estote quasi ego: nam ego *sum* quasi vos: fratres, rogo vos. nihil mihi fecistis iniuriæ.

Rom.8.15.
3 Ostendit se nos esse liberos & nostri iuris factos, vt intereà nos Spiritu Christi gubernari oporteat, qui in cordibus nostris regnans, verum Patris cultum nos doceat. Sed hoc non est seruire, sed vera potius libertate frui, vt filios & hæredes decet. 4 Applicat superiorem doctrinam Galatis, peculiari cum comprehensione. Poterant enim Iudæi præ illis aliquam excusationem prætexere, vt qui in illo Legali cultu fuerant nati & educati: Galatæ verò quum ex idololatria ad Christianam libertatem ascíti fuissent, quo prætextu poterant ad illa rudimenta regredi?

5 Temperat quæcunque poterat videri acerbius dixisse, miro atque adeò planè diuino artificio, sic declarans suam in illos beneuolentiam, vt necesse fuerit Galatas hæc legentes, vel prorsus esse desperatos, vel cum lacrymis leuitatem suam agnoscere ac deprecari.

a Hoc additur, quoniam qui est sub perpetua tutela & curatione, vix potest liber censeri. b Lex vocatur elementa, quia illa velut rudimenta, Deus Ecclesiam suam erudiuit, postea pleno cornu effudit Spiritum sanctum tempore Euangelij. c Plenum dicitur tempus, cuius omnia spatia sunt perfecta: itaq; nec serius nec tardius venire debuit Christus. d Mulierem, sexus nomine, vocat Mariam, non vt opponitur virgini, fuit enim incorrupta. e Adoptio filiorum est æterna, sed suo tempore exhibetur. f Ex consequente antecedens colligit. g Spiritum sanctum, qui Patris est & Filij Spiritus: peculiari autem ratione dicitur Spiritus Filij, quia pretium obsignatur nostra in illum adoptio. h Seruus non dicitur hoc loco qui peccato seruiat, quod est infidelium, sed qui sub caremonijs adhuc degit, quod est Iudæorum. i Particeps bonorum. k Egena & impotentia vocantur elementa in sese, & seorsum à Christo: deinde quod ea ratione ipsi sese egenos esse in Christo testarentur, quum tamen à Christo ad caremonias relabi nihil aliud sit quàm reliquis opibus, inania sectari. l Retroflexio vestigij.

Gen.16.15. Gen.21.1.

13 Nostis autem me per [m] infirmitatem carnis vobis prius euangelizasse:

14 Et [n] experimentum mei quod *fiebat* in carne mea, non pro nihilo habuistis, neque respuistis: sed me vt Angelum Dei, [o] vt Christum Iesum excepistis.

15 [p] Quæ igitur erat beatitatis vestræ prædicatio? testimonium enim reddo vobis, vos, si fieri potuisset, oculos vestros effossos daturos mihi fuisse.

16 Itaque *num* inimicus factus sum vobis, dum vobis vera loquor?

17 Depereunt vos [q] non bene, imò excludere vos volunt, [r] vt se depereatis.

18 Sed præclarum est [t] vehementer amare in re bona semper, & non solùm dum præsens sum apud vos.

19 Filioli mei, quos iterum parturio, vsquequò formetur Christus in vobis.

20 Velim autem nunc adesse apud vos, & [t] mutare vocem meam: quoniam hæsito in vobis.

21 [s] Dicite mihi qui sub Lege [u] vultis esse, Legem non auditis?

22 Scriptum est enim, Abrahamum duos filios habuisse: vnum ex ancilla, & vnum ex libera.

23 ‖ Sed is qui ex ancilla *natus est*, [x] secundum carnem natus est: ‖ qui verò ex libera, [y] per promissionem.

24 Per quæ aliud figuratur. Nam hæ [z] sunt [a] duæ illæ pactiones, vna quidem patrem haberent, sed planè diuerso exitu. Sicut enim Abraham ex Agar ancilla extranea genuit Ismaelem vi naturæ ordinaria: ex Sara verò ingenue sustulit Isaacum, vi promissionis, & ex sola gratia: quorum ille non modò non fuit hæres, sed etiam hæredem est persequutus: ita duas esse pactiones, & velut duplices ex duabus illis pactionibus tanquam matribus nasci Abrahamo filios. Vnam igitur latam fuisse in Sina extra terram promissam, secundum quam pactionem geniti sint Abrahæ filij secundum carnem, Iudei videlicet, ex illa pactione (i. ex Lege) quærentes iustitiam: at non hæredes, imò tandem ex domo eijciendi, vt qui veros hæredes persequantur. Alteram verò in illa sublimi Hierusalem, siue in Sione (ipsius videlicet Christi sacrificio) sancitam, quæ filios promissionis gignat, virtute nimirum Spiritus sancti credentes, & in promissione gratuita instar Abrahæ acquiescentes, qui soli, expulsis illis seruis, sint filiorum iure, patriæ hæreditatis futuri participes.

m Per varias afflictiones. n Has ipsas vexationes quotidianas, quibus Dominus me exploravit inter vos. o Meus ministerij causa. p Quantus vbig. rumor erat hominum, vos beatos prædicantium? q Nam commodi sui primatu causa depereunt.

r Vt omnem amorem à me in ipsos transferatis. s Bonam suam Zelotypiam, perversa pseudoapostolorum opponit. t Alys verbis apud vos vti. u Qui vltrò appetitis. x Consuetudo hominum more, & naturæ vi ordinaria. y Vi promissionis, quam Abrahamus sibi & vero suo semini apprehendit. Nam aliqui effecti erant Abraham & Sara. z Figurant & adumbrant. a Duæ dicuntur pactiones, vna vetus, altera noui testamenti: quæ tamen ipsæ duæ non fuerant, sed temperum & œconomiæ ratione,

quæ est Agar, ex monte [b] Sina, generans *prolem* ad seruitutem.

25 Sina enim mons est in Arabia, [c] pari autem serie respondet ei Hierusalem quæ nunc *est*, [d] seruitque cum filijs suis.

26 [e] Sublimis verò illa Hierusalem, libera est, quæ est mater omnium nostrûm.

27 [f] Scriptum est enim, ‖ Lætare sterilis quæ non paris: erumpe & clama quæ non parturis. quoniam plures sunt liberi [f] desertæ, quàm eius quæ habet virum.

28 ‖ Nos igitur, fratres, [g] secundum Isaac, [h] promissionis filij sumus.

29 Sed quemadmodum tunc is qui [i] secundum carnem genitus fuerat, persequebatur eum qui natus erat [k] secundū Spiritum: ita & nunc.

30 Sed quid dicit Scriptura? ‖ Eijce ancillam & filium eius: non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ.

31 [7] Nempe, fratres, non sumus ancillæ filij, sed liberæ.

6 Ostendit se in hac allegoria sequutum Esaiæ Prophetæ vestigia, qui prænuntiarit Ecclesiam constituendam ex filijs Saræ sterilis, id est ex ijs qui merè spiritualiter per fidem fierēt Abrahæ filij, potius quam ex Agare fœcunda: iam tum prædicens Iudæorum reiectionem & Gentium vocationē.

Esa.54.1. Rom.9.8. Gen.21.10.

7 Conclusio superioris allegoriæ, Nullo modo accersendam esse Legalem seruitutem, quum ancillæ filij non sint hæredes.

b Sina sacit mentionem, quòd in eo monte sancita fuit illa pactio, quam adumbrabat Agar. c Quam rationem habet Agar ad filios suos eandem Hierusalem habet ad suos. d Sub Sina. e In sublimi, id est, excellenti loco posita. f Destituta & exciſa. g Exemplo Isaac, qui cæleſtis Hierusalem est primogenitus, velut Ismael serua synagoga. h Semen illud ad quod pertinet promissio. i Natura vi ordinaria. k Diuinitus & spiritualiter.

CAP. V.

1 Quia ex libera ortos esse dixit, admonet quantum sit pretium tantæ libertatis: 13 qualiter ea sit vtendum. 16 vt Spiritui obediant, 19 & resistant carni.

1 IN libertate igitur qua Christus nos liberauit, perstate, & ne è contrario implicamini seruitutis iugo.

CAP. v. *Act.15.2.*

1 Altera obtestatio qua disertè testatur iustitiam operum & iustitiam ex fide non posse simul stare, quoniam nemo ex Lege iustificari potest, nisi qui plenè ac perfectè illam præstat. Arripit autem circumcisionis exemplum, quoniam ea erat totius Legalis cultus basis, & præcipuè vrgebatur à pseudapostolis.

2 ‖ [1] Ecce, ego Paulus dico vobis, [a] si circuncidamini, Christum nihil vobis profuturum.

3 Testor enim rursum omni homini qui circunciditur, eum esse debitorem totius Legis seruandæ.

a Circumcisio, aliàs sigillum iustitiæ dicitur, sed hic obseruanda est circumstantia temporis, quo Baptismus Circumcisioni succesſerat. 1 Præterea disputat Apostolus ex aduersariorum hypothesi, qui Circumcisioni salutis partem adscribebant.

4 Facti estis [b] inanes Christi‖ quicunque [c] per Legem iustificamini, & à gratia excidistis.

5 [2] Nos enim [d] Spiritu ex fide spẽ iustitiæ expectamus.

6 [3] Nam in Christo Iesu neque circuncisio **quicquam** valet, [4] neque præputium, [5] sed [e] fides per charitatem agens.

7 [6] Currebatis pulchrè, quis vos interpellauit, vt non obsequeremini veritati?

8 [7] Hæc persuasio nõ *est* [f] ex eo qui vocat vos.

9 ‖[8] Paulum fermẽti totam massam fermentat.

10 [9] Ego confido de vobis in Domino, vos nihil aliud esse sensuros: sed qui turbat vos, auferet condemnationem, quisquis fuerit.

11 [10] Ego autem, fratres, si circuncisionem etiam prædico, quid adhuc persequutionem patior? nempe abolitum est offendiculum crucis.

12 [11] Vtinam etiam abscindantur qui vos [g] inquietant.

13 Vos enim ad libertatem vocati estis, fratres: [12] tantùm ne libertatem *arripite vt datam* carni occasionem, sed ex charitate seruite alij alijs.

14 [13] Nam [h] tota Lex vno verbo cõpletur, isto *videlicet*, ‖ Diliges proximum tuum vt teipsum.

15 [14] Quòd si alij alios mordetis & deuoratis, videte ne vicissim alij ab alijs consumamini.

16 [15] *Hoc* autem dico, ‖ spiritu incedite, & quod concupiscit caro ne perficite.

17 Nam [i] caro concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem: hæc autem inter se opposita sunt, vt non quæcunque volueritis, eadem faciatis.

18 Quòd si spiritu ducimini, non estis sub Lege.

19 [16] Porrò manifesta sunt opera carnis: quæ sunt adulterium, scortatio, impuritas, proteruia.

20 Idololatria, veneficiũ, inimicitiæ, lis, æmulationes, iræ, contentiones, dissidia, hæreses,

21 Inuidiæ, cædes, ebrietates, comessationes, & his similia: quæ prædico vobis, sicut prædixi: eos *videlicet* qui talia agunt, regni Dei non fore hæredes.

22 At [k] fructus Spiritus, est charitas, gaudium, pax, lenitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, temperantia.

23 [17] Aduersus eos qui sunt eiusmodi, non est lex.

24 Qui enim *sunt* Christi, carnem crucifixerunt cum affectibus & concupiscentijs.

25 [1] Si viuimus spiritu, spiritu etiam incedamus.

26 [18] Ne simus inanis gloriæ cupidi, alij alios prouocantes, alij alijs inuidentes.

1. Cor. 1. 17. 1. Cor. 5. 6.

2 Tacitè comparat nouum populum cum vetere. Certum enim est hunc quoque in fide non in circuncisione spem omnem iustitiæ ac vitæ fundasse, sed ita vt eorum fides esset cæremoniali & externo cultu implicita: nostra autem fides nuda est, ac spirituali cultu contenta.

3 Ratio additur, Quia nunc circuncisio est abolita, Christo nobis exhibito cum plena spirituali circuncisionis vbertate.

4 Facit etiam præputij mentionem, ne sibi Gentes in eo placeant, vt Iudæi in Circuncisione. 5 Occupatio, Si abolitus est totus ille Legalis cultus, qua in re igitur nos exercebimus? In charitate, inquit Paulus. Neque enim fides de qua agitur, otiosa esse potest, imò assiduos charitatis fructus edit.

6 Iterum obiurgat Galatas, sed cum admiratione & superioris etiam cursus laude, quo plus verecundiæ ipsis incutiat. 7 Agit ex Apostolica autoritate, negans posse ex Deo esse illam doctrinã suæ repugnantem. 8 Hoc addit ne de re parui momenti videatur contendere, solicitè monẽs (similitudine à fermẽto sumpta, qua Christus etiam ipse vsus est) ne vel minimo vitio patiantur puritatem Apostolicæ doctrinæ infici. 9 Mitigat superiorem increpationem, deriuans culpam in pseudapostolos, quibus horrendum iudicium Dei denuntiat. 10 Iubet eos considerare quam hac in re suum commodum non quærat, quum ipsi liceat hominum odia vitare, si velit Iudaismum cum Christianismo coniungere. 11 Exemplum veri pastoris, zelo gloriæ Dei & gregis sui charitate inflammati. 12 Tertia pars epistolæ, docens rectum Christianæ libertatis vsum in eo positum esse, vt à peccati seu carnis seruitute manumissi, & Spiritui parentes, alij aliorum saluti seruiamus, ex charitate.

13 Charitatem proximi proponit tanquam scopum, ad quem Christiani omnes actiones suas referant, citato Legis testimonio. 14 Exhortatio ad charitatis officia, ab vtili quoniam nulli sibi peius consulant, quàm qui mutuò se oderunt. 15 Agnoscit maximã piorum imbecillitatẽ, quod ex parte sunt regenerati: sed monet vt meminerint se donatos esse Dei Spiritu, qui eos à seruitute peccati, ac proinde à Lege, asseruerit, quatenus est peccati virtus, ne cupiditatibus sese dedant.

16 Quod in genere dixerat, particulatim explicat, præcipua aliquot carnis effecta recensens, eaque Spiritus fructibus opponens, vt nemo possit ignorantiam prætexere. 17 Nequis obijceret Paulus agere sophistam, vt qui, Spiritum vrgendo, nihil aliud quàm quod Lex præcipit vrgeret, ostendit se non literalem illam & externam, sed spiritualem obedientiam requirere, quæ non ex Lege promanet, sed ex Christi Spiritu nos regenerante, quem oporteat esse nostræ vitæ moderatorem. 18 Adijcit peculiares exhortationes, prout nouerat Galatas certis vitijs esse obnoxios, ac primùm quidem ambitionem cauendam esse docet, quæ duas habet comites, obtrectationem & inuidiam, vnde infinitas contentiones, & iniurias necesse sit exoriri.

b Vacui, id est, vt postea explicat, à gratia excid. Filii.

c Id est, Quæritis per Legem iustificari, renata enim nemo per Legem iustificatur. d Spiritu, qui fidem gignit.

e Sic vera fides ab adulterina distinguitur, non autem charitas fidei tanquam iustificationis Synaition adiungitur.

f Ex Deo: g Qui enim Legem prædicant, cogunt conscientias perpetuò trepidare.

h Ad secundam tabulam restringi debet. i In vno enim eodemq; homine regenerato caro habitat, regnat autem spiritus non tamen sine lucta quod copiosè explicatur, Rom. 7. k Non sunt igitur frustra liberi arbitrij, nisi quatenus à gratia liberatum est.

l Si verè donati sumus illo Spiritu viuificò, qui facit vt peccato mortui, Deo viuamus, hoc reipsa, id est, sancta vita testemur.

Leuit. 19. 18. matt. 22. 39. mar. 12. 31. rom. 13. 9. iac. 2. 8. Rom. 13. 14. 2. Cor. 12. 21.

CAP. VI.

1 Agit iam in ſpecie de charitate erga delinquentes & lapſos: 6 erga miniſtros verbi, 10 erga domeſticos fidei: 12 Non quemadmodum falſi Legis zelatores, 13 qui in carne mutilata gloriantur, 14 non autem in cruce Chriſti.

CAP. VI.
1 Importunum rigorẽ dãnat quòd fratrum reprehẽſiones, Spiritu mãſuetudinis oporteat eſſe temperatas.
2 Attingit vlcus, quoniam ij ferè ſunt rigidiſſimi cenſores qui ſuæ infirmitatis ſunt immemores.
1.Cor.3.1.
1.Cor.9.7.
1.Theſ.5.14.
3 Finẽ hunc eſſe reprehenſionum oſtendit, vt fratrem collapſum erigamus, non autẽ ſuperbè opprimamus. Vnumquẽque igitur oportere non ex alio-

1 FRatres, [1] etiamſi [a] præoccupatus fuerit homo in aliqua offenſa, [b] vos ſpirituales [c] inſtaurate huiuſmodi hominem cum [d] ſpiritu manſuetudinis: [2] conſiderans temetipſum, nc & tu tenteris.

2 [3] Alij aliorum onera portate: & ita complete [e] Legem Chriſti.

3 Nam ſiquis ſibi videtur aliquid, quum nihil ſit, hunc ſuus ipſius animus fallit.

4 Opus autem ſuum probet vnuſquiſque: & tunc in ſemetipſo gloriationem habebit, & non in alio.

5 ‖ [4] Nam vnuſquiſque onus ſuum portabit.

6 ‖ [5] Communicet autem qui inſtituitur in ſermone, ei qui ſe inſtituit, [f] omnia bona.

7 [6] Ne fallimini: Deus non irridetur. quidquid enim ſeminauerit homo, hoc & metet,

8 Nam qui ſeminat [g] carni ſuæ, ex carne metet interitum: qui verò ſeminat ſpiritui, ex ſpiritu metet vitam æternam.

9 ‖ [7] Porrò ne benefaciendo ſegnescamus. tempore enim ſuo metemus, ſi non elanguerimus.

10 [8] Nempe igitur dum tempus habemus, ſimus benefici erga omnes, maximè verò erga domeſticos fidei.

11 [9] Videtis quàm longis literis vobis ſcripſerim mea manu.

12 Quicunque volunt [h] ſpecioſi apparere [i] in carne, ij cogunt vos circuncidi, tantùm ne ob [k] crucem Chriſti perſequutionem patiantur.

13 Nam neipſi quidem qui circunciduntur, Legem ſeruant: ſed volunt vos circuncidi, vt [l] de veſtra carne glorientur.

14 [10] A me verò abſit [m] gloriari niſi in cruce Domini noſtri Ieſu Chriſti: per quem mundus mihi crucifixus eſt, & ego mundo.

15 Nam in Chriſto Ieſu neque circunciſio quicquam valet, neque præputium, ſed noua creatio.

16 Et quicunque ſecundum hanc regulam incedent, pax *erit* ſuper eos & miſericordia, & ſuper [n] Iſraëlem Dei.

17 [11] De cætero, nequis mihi moleſtias exhibeto: ego enim [o] ſtigmata [p] Domini Ieſu in corpore meo Porto.

18 [12] Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti *ſit* cum [q] ſpiritu veſtro, fratres. Amen.

Ad Galatas ſcripta fuit Roma.

8 Domeſtici fidei (id eſt, eadẽ religionis profeſſione nobiſcum coniuncti) cæteris quibuſcunque ſunt anteferendi, ita tamen vt in quoſuis nihilominus beneficentia noſtra redũdet.
9 Quarta & vltima pars epiſtolæ, in qua redit ad præcipuum ſcopũ, nempe ne Galatæ ſeſe à pſeudapoſtolis amplius ſinant extra viam abripi. Depingit autẽ illos pſeudapoſtolos ſuis coloribus, arguens illos ambitionis, vt qui ne Legis quidem ſtudio faciant quod faciunt, ſed idcirco duntaxat vt ex Galatarum circunciſione bonam gratiam ſuæ gentis aucupentur. 10 Comparationem ſui cum illis non dubitat inſtituere, teſtificans ſe ex aduerſo ijs ærumnis gaudere, quas Chriſti cauſa ſuſtineat, & ſicut à mundo deſpiciatur, ſe viciſſim mundum pro nihilo habere: quæ ſit vera veri Iſraelis circunciſio. 11 Perſeuerans in eadem tranſlatione, ærumnas ſuas, atque adeò plagarum ſibi pro Chriſti nomine impoſitarum vibices, opponit externæ circunciſionis cicatrici, tanquam verum Apoſtolatus ſui ſigillum. 12 Valedicẽs precatur eis gratiam & Spiritum, aduerſus pſeudapoſtolorum fraudes, externa illa inculcantes.

a A carne & Satana. b Qui virtute Spiritus ſuſtinemini. c Nitamini in eo ſupplere quod deeſt. d Sic loquuntur Hebr. vt omnes veras virtutes intelligamus à Deo proficiſci. e Chriſtus charitatis præceptum diſerte & peculiariter vocat ſuum mandatum. f Quasi pro facultatũ ratione. g Huius præſentis vita cõmodis. h Speciem opponit veritati. i In cæremoniarum obſeruatione. k Crucifixi prædicationem. l Quòd vos Iudaïſmo implicuerint: alludit tamen ad formam circunciſionis. m Hoc verbum apud Paulum in laude poſitum, ſignificat aliquã in re acquieſcere. n Verum Iſraelem, cuius laus eſt ex Deo, non ex hominibus, Rom. 2.29. o Inuſtas notas, quales inuri ſeruis fugitiuis ſolebant. p Multum enim interẽt cuius ſtigmata feramus, ſiquidem cauſa facit martyrem, non pœna. q Cum animis veſtris.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD EPHESIOS.

CAPVT I.

1 Post salutationem 4 de gratuita Dei electione 5 & adoptione disserit: 7 13 à qua salus hominum tanquam ex vero & nativo fonte manat. Et quia tam sublime arcanum capi non potest, 16 precatur, vt ad plenam 20 Christi cognitionem Ephesios Deus adducat.

CAP. 1.
1 Inscriptio & instauratio, de quibus in aliis epistolis dictum est. 2.Cor.1.1. 1.Cor.1.1, 2 pet.1.2.
2 Prior pars epistolæ in qua omnes salutis nostræ causas, proposito Ephesiorũ exemplo, & varijs exhortationibus adhibitis, pertractat, inchoãs suo more à gratiarũ actione.

1 PAVLVS Apostolus Iesu Christi, per voluntatem Dei, ‖ sanctis qui agunt Ephesi, & [2] fidelibus in Christo Iesu.

2 Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

3 ‖ [3] Benedictus Deus [3] & Pater Domini nostri Iesu Christi, [4] qui benedixit nobis omni [b] benedictione spirituali [c] in cælis [5] in Christo:

4 [6] Sicut elegit nos [d] in ipso antequam iacerentur fundamenta mundi, [7] [e] vt simus [f] sancti & inculpati [g] coram eo per charitatem.

5 [8] Qui prædestinauit nos quos adoptaret in filios per Iesum Christum [h] in ipse, pro beneuolo affectu voluntatis suæ,

6 [9] Ad [i] laudem gloriosæ suæ gratiæ, [10] qua nos gratis effecit sibi gratos in illo dilecto:

7 [11] In quo habemus redemptionẽ per sanguinem ipsius remissionẽ, *inquam*, peccatorum ex diuite ipsius gratia:

8 [12] [k] Qua redundauit in nos [l] omni sapientia & intelligentia.

9 Patefacto nobis [m] mysterio voluntatis suæ, [13] secundum gratuitam suam beneuolentiam, quã proposuerat in sese.

10 [14] *Nempè* vt in pleni temporis dispẽsatione [n] recolligeret omnia in Christo, tum quæ in cælis sunt, tum quæ in terra:

11 [15] In ipso, *inquam*, in quo etiam lecti sumus, quum essemus prædestinati secundum propositum eius qui [o] omnia efficit ex consilio voluntatis suæ.

12 Vt nos simus laudi gloriæ ipsius,

3 Causa efficiens nostræ salutis est Deus non vniuersaliter & cõfusè cõsideratus, sed vt Pater Domini nostri Iesu Christi.

4 Causa finalis proxima, & nostri respectu, est salus nostra, collatis omnibus ad salutẽ necessarijs. quod benedictionis genus est cœleste & electorum proprium. 5 Materia nostræ salutis Christus: in quo vno, spirituali ac saluifica benedictione donamur. 6 Explicat causam efficientem, siue quomodo Deus Pater nos in Filio seruet: Quia, inquit ab æterno elegit nos in Filio. 7 Explicat causam illam finalem proximam, quam duplicem facit, sanctificationem videlicet, & iustificationem, de qua mox disseret. Ex his autem duo sunt etiam notanda, nempe non posse vitæ sanctitatem à gratia electionis separari: deinde, quicquid in nobis est puritatis, esse beneficium Dei gratuitò nos eligentis.

8 Alia etiam dilucidior explicatio causæ efficientis, ipsiusque adeò æternæ electionis, qua nos dicitur Deus in Christo elegisse, quoniam videlicet ei visum est apud se nos nondum natos destinare quos per Iesum Christum adoptaret in filios: vt nulla hic fit ratio electionis nisi in gratuita Dei beneuolentia quærenda, nec fides prævisa sit prædestinationis causa, sed effectum.

9 Causa finalis vltima ac præcipua, gloria Dei Patris, vt qui nos gratis seruat in Filio.
10 Altera finalis causa proxima, nostra iustificatio, dum nos in Filio suo gratis habet pro iustis.
11 Explicatio causæ materialis, quomodo in Christo simus facti Deo grati, quoniam is vnus est cuius sacrificiũ ex Dei misericordia nobis imputatur ad peccatorum nostrorum remissionem. 12 Nunc demùm ad causam formalem, id est ad vocationem, siue prædicationem Euangelij, accedit, qua Deus consilium illud æternum gratuitæ nostræ in Christo reconciliationis ac salutis exequitur. Euangelij autem loco subsituens omnem sapientiam & intelligentiam, quanta sit eius præstantia declarat. 13 Non tantùm electio, sed etiam vocatio est à mera gratia. 14 Pater tum exhibuit mundo Christum omnium electorum caput quum opportunum fuit, prout ab æterno omnia tempora sapientissimè disposuit. Christus autem is est in quo omnes à condito mundo electi, palantes alioqui & à Deo separati simul collecti sunt: quorum alij iam erant in cælis quum ipse in terras veniret (qui videlicet fide in eum venturum iam collecti fuerant) alij verò in terra reperti, ab eo collecti fuerunt, & quotidie colliguntur.

15 Vocationis beneficium seorsim applicat Iudæis credentibus, ad fontem vsque recurrens, vt & ipsi neque sibi, nec generi suo, neque vlli alij rei quàm vni Dei grátiæ ac misericordiæ salutem suam acceptam ferant, tum quia vocati, tum quia priores vocati.

a Sanctorum desinitio. b Omni beneficentia genere, quæ verè cœlestis est ac Diuina. c Quanos è sublimi sede donat Pater, vel quia ijs donis donantur sancti qua propria sunt ciuium cœlestium. d Adoptandos. e Non ergo, qui ex eramus aut esse debebamus sancti, ideo nos elegit Deus: sed vt sancti essemus. f Christi iustitia induti. g Verè ac sinceré.

qui

16 Iam etiã exequat Ephesios (aut potius Gentes omnes) Iudæis, quia etiam posteriores accesserunt, tamen eodem Euangelio vocati, fide sunt illud amplexi, & eodem Spiritu, quod est electionis pignus, tantisper dum ipsa cernatur hæreditas, fuerunt obsignati, vt & in ipsis emineat Dei gloria. *Coloss.3.15, infra,4.30.*

17 Redit ad superiorem gratulationem, duo simul concludens ex præcedentibus: primùm, omnia bona à Deo Patre in Christo & per Christum in nos proficisci, vt eorum nomine à nobis laudetur:

qui [p] priores sperauimus in Christo.

13 [16] In quo *speraſtis* & vos, audito [q] sermone veritatis, *id eſt* Euangelio salutis vestræ. in quo etiam posteaquam credidistis, [r] obsignati estis [s] Spiritu illo promissionis sancto:

14 Qui est arrhabo hæreditatis nostræ, dum in [t] libertatem vindicemur, ad laudem gloriæ ipsius.

15 [17] Propterea etiam ergo, quum audissem eã quæ in vobis est fidem in Domino Iesu, & charitatem in omnes sanctos,

16 Non desino gratias agere pro vobis, mentionem vestri faciens in precibus meis.

17 [18] Vt Deus Domini nostri Iesu Christi, Pater ille [u] gloriæ, det vobis Spiritum sapientiæ & reuelationis, per [x] agnitionem ipsius:

18 Illuminatis oculis mentis vestræ: vt sciatis [x] quæ sit spes illa vocationis ipsius, & quæ opes gloriæ hæreditatis ipsius in sanctis:

19 [19] Et quæ sit excellens illa magnitudo potentiæ ipsius in nobis qui credimus, ‖ pro efficacitate fortis roboris ipsius.

20 [20] Quam exeruit in Christo quum excitauit eum ex mortuis, & [y] collocauit ad dextram suam in cœlis,

21 Longè supra omne imperium ac potestatem, & potentiam & dominium, & [z] omne nomen quod nominatur non solùm in hoc seculo, verumetiam in futuro.

22 [21] Et omnia subiecit eius pedibus, eumque constituit [b] caput super omnia ipsi Ecclesiæ,

23 Quæ est corpus ipsius, & [c] complementum eius qui omnia implet in omnibus.

21 Ne summam illam Christi gloriã putemus aliquid à nobis alienum esse, testatur illum esse à Deo Patre constitutum caput totius Ecclesiæ. oportere igitur corpus huic capiti coniungi, quod alioqui absque membris mutilum quiddam esset: quod tamẽ necessitate non fit (quum Ecclesia potius vnius Christi virtute viuificetur & sustententur, nedum vt eius supplemento indigeat) sed immensa Dei voluntate, qui nos Filio dignatur adiungere.

b Vt esset caput summum, adeò vt ei nihil non subsit. c Tantus siquidem erga Ecclesiam est Christi amor, vt etiam si omnia omnibus ad planum præstet, tamen sese veluti mancum & mutilum caput existimet, nisi Ecclesiam sibi habeat velut corpus adiunctam.

CAP. II.

1 Vt gratia magnitudinem ex comparatione amplificet, reducit illa in memoriam, 5 quòd exitio prorsus addicti, 8 gratia sint seruati, 11 & propinqui facti, 16 reconciliatione per Christum facta, 17 & per Euangelium publicata.

CAP. II. *Coloss.2.13.*

1 ET ‖ [1] vos *vnà viuificabit*, quũ essetis [a] mortui [2] in offensis & peccatis:

1 Rursus magnitudinem diuinæ beneuolẽtiæ declarat collatione miserrimi illius status in quo nati sumus, cũ dignitate in quam à Deo Patre euehimur in Christo. Sic igitur eã cõditionẽ describit, vt dicat nos, quod ad spirituales motus attinet, nõ semimortuos sed plane ac prorsus mortuos nasci. 2 Causam mortis indicat, nẽpe peccata. 3 Omnes fuisse spiritualiter mortuos probat ab effectis. 4 Vniuersale esse hoc malũ testatur, adeò vt omnes sint Satanæ mãcipia. 5 Ideo homines mancipati sunt Satanæ, quòd Deo sint sponte rebelles. 6 Gentibus seorsim dãnatis, Iudæos ipsos quibus seipsum aggregabat, fatetur nihiloesse per se meliores. 7 Cõclusio, omnes homines nasci iræ & malestioni Dei obnoxios. 8 Iã sequitur alterũ collationis mẽbrũ nostrã excellentiã declarans, quòd videlicet Christi virtute simus à morte illa liberati, & æternæ vitæ participes facti, vt tandẽ & ipsicũ eo regnemus. Inculcat autẽ multis modis, huius beneficij causam efficientẽ esse gratuitã Dei misericordiam: materiam verò, Christum ipsum: instrumentum, fidem, quæ & ipsa sit gratuitum Dei donum: finem denique, Dei gloriam.

2 [3] In quibus olim versati estis, [4] vt est vita mundi huius, [b] secundum principẽ cui potestas est aëris & spiritus [5] nunc agentis [c] in hominibus contumacibus.

3 [6] Inter quos & nos omnes conuersati sumus olim in cupiditatibus [d] carnis nostræ, facientes quæ carni ac cogitationibus libebant: [7] eramusque natura [e] filij iræ, vt etiam [f] reliqui.

4 [8] Sed Deus qui dives est miseri-

p De Iudæis loquitur. q Sermone illo qui propriè verax est, qui à Deo proficiscitur. r Translatio sumpta à pignoribus, quorum impressione authentica ab incertis distinguuntur. s Spiritu illo qui non affert Legem, sed promissionem gratuitæ adoptionis. t Plenam & perfectam. u Maiestatis plenæ. x Non enim sufficit semel nosse, sed etiam agnoscendus est nobis Deus quotidie magis ac magis. y Quæ bona ille vos ad Christum vocans sperare iubeat. z Collocari ad dextram Dei, consortem esse illius imperij summi. a Quicquid existit, vel supra est etiam omnes eminentissimas.

a Vide Rom. 6. 2 Mortuos itaque eos vocat qui non sunt renati: nam sicut immortalitas damnatorum non est vita, sic hac anima & corporis coniunctio propriè vita non est, sed mors in ijs qui Spiritu Dei non aguntur. b Ex arbitrio principis. c Filij contumaciæ dicuntur qui contumaces sunt dati, Hebr. d Carnis nomine primo loco totum hominem intelligit, quem in duas partes diuidit: carnem, eam nempè partem quam ἀλογον vocant philosophi, & cogitationem, quod tò logicòn vocant, itaque nihil relinquit homini semimortuum, sed concludit hominem naturæ filium iræ. e Homines filij iræ dicuntur passiuè, id est, iudicio Dei irati ysi æternæ mortis. f Populi prophani.

cordia, propter multam charitatem suam qua dilexit nos.

5 Etiam quum per offensas mortui essemus, vnà viuificauit nos per Christũ, *cuius* gratia estis seruati:

6 [g] Vnàque excitauit, vnàque collocauit in cœlis in Christo Iesu:

7 Vt ostenderet seculis succedentibus summas opes suæ gratiæ, *sua* erga nos benignitate in Christo Iesu.

8 [h] Gratia enim estis seruati per fidẽ. idque non ex vobis: Dei donum *est*,

9 [9] Nõ ex operibus, nequis glorietur

10 [i] Nam ipsius sumus opus, conditi in Christo Iesu ad opera bona, quæ præparauit Deus vt in eis versaremur.

11 [10] Propterea memẽtote vos quõdam Gentes in carne, [k] qui dicebamini Præputium ab ea [l] quæ vocatur Circuncisio in carne *&* quæ manibus fit:

12 Vos, *inquam*, illo tempore fuisse [m] absque Christo, [n] alienos à republica Israelis, & ‖ extraneos à pactis promissionis, spem non habentes, & Dei expertes in mundo:

13 [11] At nunc in Christo Iesu, vos qui olim eratis procul, propinqui facti estis, per sanguinem, *inquam*, Christi.

14 [12] Ipse enim est pax nostra, qui vtraque fecit vnum, & intergerini parietis septum soluit:

15 ‖ Inimicitijs, *id est* lege mandatorũ *quæ* in ritibus *posita est*, per carnem suam abolitis: vt ex duobus illis conderet in se metipso vnum nouum hominem, faciens pacem,

16 Et vtrosque in [o] vno corpore reconciliaret Deo per crucem, [p] peremptis inimicitijs per eam.

17 [13] Et veniens euangelizauit pacẽ vobis qui procul *eratis*, & ijs qui propè *erant*.

18 Quoniam vtrique [q] per ipsum habemus aditum per vnum Spiritum ad Patrem.

19 [14] Nempe igitur non amplius estis hospites & inquilini, sed concines sanctorum, ac domestici Dei:

20 [15] Superstructi super fundamẽtum Apostolorum ac Prophetarum, cuius [r] ipsimus ãgularis *lapis* est ipse Iesus Christus:

21 In quo totum ædificium congruenter [s] coagmentatum, crescit vt sit templum sanctum Domino.

22 In quo & vos vnà ædificamini, vt sitis habitaculum Dei per Spiritum.

9 Expressè detrahit operibus nostris iustitiæ laudem, quum ipsa bona opera sint gratiæ effecta in nobis.

10 Superiorem doctrinam Gentibus applicãs ostendit eas non tantùm natura, vt & ipsos Iudæos, sed peculiari etiam ratione fuisse à Deo alienissimas: quo mgis oportuit ipsas tanti Dei beneficij memoriam conseruare. *Rom. 9. 4.*

11 Christus vnicum est Iudæorum & Gentium vinculum, quo cum Deo conciliantur. *Colosſ. 1. 14.*

12 Sicut cæremonijs & legali cultu dirimebãtur Iudæi à Gentibus, ita nunc Christus, diruto illo septo, vtrosque in seipso & inter se & cum Deo copulat. Ex quo consequitur, eos qui cæremonias illas stabilire velint, Christi gratiam irritam facere.

13 Huius gratiæ efficax est instrumentũ Euangelij prædicatio, tum Iudæis tum Gẽtibus cõmunis.

14 Conclusio, Gentes in consort ũ salutis esse ascitas. Describit autem Ecclesiæ præstantiam, ea vocans ciuitatem & domum Dei.

15 Doctrinã saluris deposuit Dominus initio penes Prophetas: deinde penes Apostolos: cuius scopus atque adeò veluti materia & substantia est Christus. Itaque ea demùm est Ecclesia vera Catholica quæ à Prophetis & Apostolis est Christo superstructa, tanquam templum spirituale Deo consecratum.

g Nempè vt postea subjcit (in Christo.) Neque enim adhuc id in nobis præstitum est, sed in capite duntaxat, cuius Spiritus capimus, peccato mori, viuere Deo, donec opus illud plenè perficiatur: Ipsi tamen certa est, vtnon magis certũ sit quod percepimus, quam quod expectamus. h Coherent ergo gratia, id est, Dei donum & fides, quibus opponuntur Seruari ex nobis vel ex operibus. Quid ergo illis in mentem venit qui tam dissentanea velint coniungere? i Hic de gratia, non de natura agitur: opera igitur quantumuis sint bona, gratia in solidum debentur. k Qui nullo alio nomine quam gentes vocabimini, vt vestro impuritus omnibus esset testata. l A Iudæis qui Circuncisione. Faderis nota a vobis discernebantur. m Merito a Christo auspicatur omnium promissionum scepo. n Qui nullam inu Israelitica ciuitatis haberetis. o Alludit ad Legis sacrificia, qua veram & viciam istam hostiam repræsentabant. p Mortẽ enim mortem destruxit, crucique velut affixit.

q Christus est veluti tanua, per quam ad Patrem accedimus, Spiritu autem sanctõ tanquam duce accedimus. r Præcipuus, id est, ædificij caput, nã ædificiorũ fundamẽta sunt veluti capita. s Non tantum igitur fundamentum, sed totum ipsum ædificium Deo debetur.

CAP. III.

1 Ideo se dicit à Iudæis multa passum, 3 quòd mysterium de Gentibus seruandis, 8 Dei iussu prædicauerit. 13 Deinde rogat Ephesios ne ob afflictiones quas patitur deficiãt: 14 ac propterea orat Dominum. 18 Vt percipiant quanta sit Christi dilectio.

CAP. III.

1 Asserit Apostolatum suũ aduersus offendiculũ crucis exquo etiã sumit argumentũ ad eũ cõfirmãdũ, affirmãs se nõ modò designatum Apostolum per Dei misericordiã, sed etiã peculiariter Gẽtibus vndiquaque ad salutẽ vocãdis destinatũ: quoniã ab initio Deus ita decreuerat, quanuis diu distulerit eius consilij patefactionem.

a Captiuus Christi passiue dicitur, id est, qui pro Christi asserta gloria captiuus teneatur. b Non quòd nemo Gentiũ vocationem antea nosset, sed quòd paucis manifestata fuit, quibus autem fuit manifestata velut Prophetis, figuris tamen & obscurius significata fuit, euangelizandi

1 [a] HVius rei gratia ego Paulus *sum* captiuus ille Christi Iesu pro vobis Gentibus:

2 Si quidem audistis dispensationẽ gratia Dei quæ data est mihi apud vos:

3 *Deum videlicet* per reuelationem notum mihi feciſſe mysterium illud, (sicut antè scripsi paucis:

4 Ex quo perlecto potestis intelligere quæ sit mea intelligentia in mysterio Christi.)

5 [b] Quod alijs ætatibus non innotuit filijs hominum, vt nũc retectum est sanctis Apostolis & Prophetis per Spiritum:

6 Gentes *videlicet* esse cohæredes & concorpores, consortesque promissionis eius in Christo per Euangelium.

7 Cuius factus sum minister ex dono gratiæ Dei, quod datum est mihi secundum efficacitatem potentiæ ipsius.

8 Mihi, *inquam*, longè minimo omnium sanctorum data est hæc gratia,

uangelizandi inter Gentes impenetrabiles opes Christi,

9 Et in lucem proferendi omnibus quæ *sit* communio mysterij quod erat absconditum à seculis in Deo, qui omnia condidit per Iesum Christum:

10 [2] Vt nota nunc fiat per Ecclesiam imperijs ac potestatibus *quæ* in cœlis *sunt* [c] multiformis illa sapientia Dei:

11 Secúdum propositũ [d] æternũ, quod cõstituit in Christo Iesu Domino nostro:

12 In quo habemus libertatem & aditum cum fiducia, per [e] fidem ipsius.

13 Quapropter peto ne segnescatis [bb] afflictiones meas pro vobis, quæ est gloria vestra.

14 [3] Huiusrei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi.

15 (Ex quo tota [f] familia in cœlis & in terra nominatur.)

16 Vt det vobis, [3] pro diuite sua gloria, vt fortiter corroboremini per Spiritum suum in [h] interiore homine:

17 Vt inhabitet Christus per fidem in cordibus vestris:

18 Vt in [i] charitate radicati & fundati, valeatis assequi cum omnibus sanctis [k] quæ *sit* illa latitudo & longitudo, & profunditas & sublimitas:

19 Et cognoscere [l] charitatem illam Christi [m] *omni* cognitione superiorem: vt impleamini ad [n] omnem vsque plenitudinem illam Dei.

20 [4] Ei verò qui infinita cum redundantia potest omnia facere supra ea quę petimus, aut mente concipimus, pro vi illa agente in nobis,

21 *Sit* gloria in Ecclesia per Christum Iesum, in omnes ętates seculi seculorum. Amen.

CAP. IIII.

1 PRecor [1] itaque vos ego captiuus in Domino, vt ambuletis ita vt dignum est [a] vocatione qua vocati estis,

2 [2] Cum omni modestia ac mansuetudine, cum [b] animi lenitate, tolerantes alij alios per charitatem:

3 [3] Studentes seruare vnitatem Spiritus per vinculum pacis.

4 [4] Vnũ *est* corp[a] & vn[s] spiritꝰ, sicut & vocati estis in vnã spẽ vocationis vestræ:

5 Vnus Dominus, vna fides, vnum Baptisma:

6 Vnus Deus, & Pater omnium, qui est [c] super omnia & [d] per omnia & [e] in omnibus vobis.

7 [5] Sed vnicuique nostrũm data est gratia pro mensura [f] doni Christi.

8 Quapropter dicit, Quum ascendisset in sublime, captiuam duxit [g] captiuitatem, & dedit dona hominibus.

9 Cæterùm illud Ascendit, quid est nisi quod etiã descenderat prius [h] in infimas partes terræ?

10 Qui descendit, ipse est qui etiam ascendit longè supra omnes cælos, [i] vt impleret [k] omnia.

11 [6] Dedit igitur ipse alios quidem, [l] Apostolos: alios verò, [m] Prophetas: alios autem, [n] Euangelistas: alios autem, [o] Pastores & doctores.

12 [7] Ad coagmentationem sanctorũ, ad opus ministerij, in ædificationem corporis Christi:

13 Donec occurramus omnes in vnitatem fidei & agnitionis filij Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi:

14 Vt iam non simus paruuli fluctuantes & circumferamur omni vento doctrinæ in nequitia hominum, in astutia ad circumscriptionem erroris:

15 Veritatem autem facientes in charitate, augeamur per omnia in illum qui est caput, Christus:

16 Ex quo totum corpus compactum & connexum per omnem iuncturam subministrationis, secundum operationem in mensuram vnius cuiusque membri, augmentum corporis facit in ædificationem sui ipsius in charitate.

17 Hoc igitur dico & testificor in Domino, vt iam non ambuletis sicut & cæteri gentium ambulant in vanitate sensus sui,

18 Tenebras habentes intellectu obscuratum, alienati à vita Dei per ignorantiam quæ est in illis, propter cæcitatem cordis ipsorum:

19 Qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitiæ in operationem omnis immunditiæ in auaritia.

20 Vos autem non ita didicistis Christum,

21 Si tamen illum audistis & in ipso edocti estis, sicut est veritas in Iesu:

22 Deponere vos secundum priorem conuersationem veterem hominem qui corrumpitur secundum desideria erroris,

23 Renouari autem spiritu mentis vestræ,

24 Et induere nouum hominem qui secundum Deum creatus est in iustitia & sanctitate veritatis.

25 Propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem vnusquisque cum proximo suo, quia sumus inuicem membra.

26 Irascimini & nolite peccare: sol non occidat super iratum vestrum.

27 Nec detis locum diabolo.

28 Qui furabatur iam non furetur, magis autem laboret operando manibus suis quod bonum est, vt habeat vnde tribuat necessitatem patienti.

29 Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, sed si quis bonus ad ædificationem fidei, vt det gratiam audientibus.

30 Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in diem redemptionis.

31 Omnis amaritudo & ira & indignatio & clamor & blasphemia tollatur à vobis cum omni malitia.

32 Estote autem inuicem benigni, misericordes, donantes inuicem sicut & Deus in Christo donauit vobis.

5 Estote ergo imitatores Dei sicut filij charissimi,

2 Et ambulate in dilectione, sicut & Christus dilexit nos & tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam Deo in odorem suauitatis.

3 Fornicatio autem & omnis immunditia aut auaritia nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos,

4 Aut turpitudo aut stultiloquium aut scurrilitas quæ ad rem non pertinet, sed magis gratiarum actio.

5 Hoc enim scitote intelligentes quod omnis fornicator aut immundus aut auarus, quod est idolorum seruitus, non habet hæreditatem in regno Christi & Dei.

6 Nemo vos seducat inanibus verbis, propter hæc enim venit ira Dei in filios diffidentiæ.

7 Nolite ergo effici participes eorum.

8 Fuistis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino: vt filij lucis ambulate,

9 Fructus enim lucis est in omni bonitate & iustitia & veritate,

10 Probantes quid sit beneplacitum Deo,

11 Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autem & redarguite.

12 Quæ enim in occulto fiunt ab ipsis turpe est & dicere.

13 Omnia autem quæ arguuntur à lumine manifestantur.

14 Omne enim quod manifestatur lumen est. Propter quod dicit, Surge qui dormis & exurge à mortuis & illuminabit te Christus.

15 Videte ergo fratres quomodo caute ambuletis, non quasi insipientes sed vt sapientes,

16 Redimentes tempus quoniam dies mali sunt.

17 Propter hoc nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Dei.

18 Et nolite inebriari vino in quo est luxuria, sed implemini Spiritu sancto,

19 Loquentes vobismetipsis in psalmis & hymnis & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus vestris Domino,

20 Gratias agentes semper pro omnibus in nomine Domini nostri Iesu Christi Deo & Patri,

21 Subiecti inuicem in timore Christi.

22 Mulieres viris suis subditæ sicut Domino,

23 Quoniam vir caput est mulieris, sicut Christus caput est Ecclesiæ, ipse saluator corporis.

24 Sed sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita & mulieres viris suis in omnibus.

25 Viri diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam & seipsum tradidit pro ea,

26 Vt illam sanctificaret mundans lauacro aquæ in verbo vitæ,

27 Vt exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam non habentem maculam aut rugam aut aliquid huiusmodi, sed vt sit sancta & immaculata.

28 Ita & viri debent diligere vxores suas vt corpora sua. Qui suam vxorem diligit seipsum diligit.

29 Nemo enim vnquam carnem suam odio habuit, sed nutrit & fouet eam sicut & Christus Ecclesiam,

30 Quia membra sumus corporis eius de carne eius & de ossibus eius.

31 Propter hoc relinquet homo patrem & matrem & adhærebit vxori suæ & erunt duo in carne vna.

32 Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo & in Ecclesia.

33 Verumtamen & vos singuli vnusquisque vxorem suam sicut seipsum diligat, vxor autem vt timeat virum.

6 Filij obedite parentibus vestris in Domino, hoc enim iustum est.

2 Honora patrem tuum & matrem, quod est mandatum primum in promissione,

3 Vt bene sit tibi & sis longæuus super terram.

4 Et patres nolite ad iracundiam prouocare filios vestros, sed educate eos in disciplina & correptione Domini.

5 Serui obedite dominis carnalibus cum timore & tremore in simplicitate cordis vestri sicut Christo,

6 Non ad oculum seruientes quasi hominibus placentes, sed vt serui Christi facientes voluntatem Dei ex animo,

7 Cum bona voluntate seruientes sicut Domino & non hominibus,

8 Scientes quod vnusquisque quodcunque fecerit bonum hoc recipiet à Domino, siue seruus siue liber.

9 Et domini eadem facite illis remittentes minas, scientes quod & illorum & vester Dominus est in cælis & personarum acceptio non est apud eum.

10 De cætero fratres confortamini in Domino & in potentia virtutis eius.

11 Induite vos armaturam Dei vt possitis stare aduersus insidias diaboli,

12 Quia non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritalia nequitiæ in cælestibus.

13 Propterea accipite armaturam Dei vt possitis resistere in die malo & in omnibus perfecti stare.

14 State ergo succincti lumbos vestros in veritate & induti loricam iustitiæ,

15 Et calceati pedes in præparatione euangelij pacis,

16 In omnibus sumentes scutum fidei in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere,

17 Et galeam saluationis assumite & gladium spiritus quod est verbum Dei,

18 Per omnem orationem & obsecrationem orantes omni tempore in spiritu & in ipso vigilantes in omni instantia & obsecratione pro omnibus sanctis,

19 Et pro me vt detur mihi sermo in apertione oris mei cum fiducia notum facere mysterium euangelij,

20 Pro quo legatione fungor in catena, vt in ipso audeam sicut oportet me loqui.

21 Vt autem & vos sciatis quæ circa me sunt & quid agam, omnia vobis notificabit Tychicus charissimus frater & fidelis minister in Domino,

22 Quem misi ad vos in hoc ipsum vt cognoscat quæ circa nos sunt & consoletur corda vestra,

23 Pax fratribus & charitas cum fide à Deo Patre & Domino Iesu Christo.

24 Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum nostrum Iesum Christum in incorruptione.

---

a Vocationem vniuersalem fidelium intellige, nempe vt sancti sint sicut Deus sanctus est. b Vide Mat. 11. 29. c Qui vnus summum habet in Ecclesiam imperium. d Vnus prouidentiam suam per omnia Ecclesia mem. a diffundit. e Vnus in Christo nobiscum coniungitur. f Quod Christus contulit. g Captiuorum multitudinẽ. h In terram, qua est pars infima mundi. i Domi suũ cumularet. k Ecclesiam. l Apostoli fuerunt illi duodecim, quibus accessit Paulus: horũ fuit officium per vniuersum orbẽ Ecclesias constituere. m Prophetarũ munus fuit ea præcipuè ij autẽ erant qui in signi aliqua sapientia polleret quorũ aliqui etiam futura prædicabant. n His vtebantur Apostoli vt comitibus in suo fungendo munere, quum omnibus non possent sufficere. o Pastores ij sunt qui Ecclesiam regunt, Doctores qui scholam.

CAP. IIII.

1 Altera pars epistolæ, præcepta vitæ Christianę complectens: quorũ summa est, vt vnusquisque se gerat sicut tanta Dei gratia dignum est.

2 Secundò, animi mãsuetudinem cõmẽdat, quæ in sese mutuò tolerandis demonstretur.

3 Tertiò, summã coniunctionem requirit, sed quæ Spiritus sancti vinculo deuinciatur.

4 Argumẽtum maximi momenti ad mutuã charitatem maximo studio colendam, quòd ab vno Deo & Patre, eodem Spiritu in vnum veluti corpus conflati, vnum Dominũ vna fide colentes, & vno baptismate ipsi consecrati, vnam eandemq; gloriam, ad quam vocati sumus, speremus. Omnis igitur ista discerpit qui charitatem violat. 5 Admonet, omnes quidem vnum esse corpus, & ab vno Christo, qui potenter domitis omnibus hostibus, in cœlis regnat (vnde Ecclesiam donis omnibus cumulet) omnia bona proficisci: sed interea varię ac diuersę, dona ista pro eius arbitrio distribui, ac proinde vnumquemque debere, suo modulo contentum, id quod accepit, ad cõmunem totius corporis vtilitatem referre. 6 Priore loco sanctiones Ecclesiasticas, partim extraordinarias & temporarias, vt Apostolos, Prophetas, Euangelistas: partim ordinarias & perpetuas, vt Pastores & doctores, commemorat. 7 Finem Ecclesiasticarum functionum ostendit, nempe vt hominum ministerio omnes sancti sic coalescant, vt vnum Christi corpus mysticum constituant.

ad opus ministerij, ad ædificationem, *inquam*, [p] corporis Christi.

13 [8] Donec euademus omnes [q] in vnitatem fidei, & agnitionis Filij Dei, in virum perfectum, ad mensuram staturæ [r] adulti Christi:

14 [9] Vt ne simus amplius pueri, [10] qui fluctuemus & circunferamur quouis vento doctrinæ, in hominum [t] alea, [s] veteratoria ad insidiose fallendum versutia.

15 [11] Sed veritatem sectantes cũ charitate, prorsus adoleſcamus in eum *per* omnia quia est caput, *nempe* Christus.

16 Ex quo totum corpus congruenter coagmentatum, & compactum per omnes suppediatas commissuras, ex [u] vi intus agente pro mensura vniuscuiusque membri, incrementum capit [x] corpori conueniens, ad suijpsius extructionem per [y] charitatem.

17 [12] Hoc itaque dico, & obtestor per Dominum, ne amplius versemini ‖ sicut reliquæ Gentes versantur [z] in vanitate mentis suæ.

18 Cogitationem habentes obscuratam, & abalienatam à [a] vita Dei propter ignorantiam quæ est in ipsis, & obduratione cordis eorum.

19 Qui posteaquam [b] dedoluerunt, semetipsos dediderũt proteruiæ, ad [c] cerdalicet adhuc penitus vacillamus) & perfectã ætatẽ, quæ nobis in altero demũ seculo obtinget, aliquid est mediũ, nempe adoleſcẽtia, & firmus ad perfectionẽ progreſſus. 10 Eos qui in verbũ Dei nõ recũbunt, cõparat nauiculis quæ doctrinis hominũ tãquã ventis cõtrarijs huc & illuc agitatæ fluctuent, & simul præmonet id accidere nõ tãtùm humani ingenij leuitate, sed etiã quorũdã versutijs qui hãc velut artẽ faciãt. 11 Veritatis & charitatis studio in Christo creſcimus. Is enim sui verbi ministerio efficax, instar vitalis spiritus sic totũ corpus vegetãtis vt singulos artus pro eorũ modulo nutriãt, Eccleſiã suam diuersis functionibus quaſi mẽbris constantẽ, seruata vniuscuiusq; proportione viuificat & fouet. Inde verò consequitur, neq; extra Christũ posse hoc corpꝰ viuere, neq; quẽquã posse spiritualiter creſcere, qui seſe à cæteris mẽbris seiungat. 12 Deſcendens ad doctrinæ Christianæ fructus, primùm disserit de morum & actionũ principijs, grauiſſimã cõparationẽ instituẽs filiorũ Dei cũ ijs qui non sunt regenerati. In his enim omnes animi facultates esse corruptas, mẽte vanitati dedita, sensibus dẽsiſſima caligine obscuratis affectibus autẽ ad malum paulatim sic assuefactis, vt eos tãdẽ omni amisso iudicio oporteat ad turpiſſima quẽuis præcipites ferri.

tatim patrandam impuritatem omnem.

20 [13] Vos autem non ita didiciſtis Christum:

21 Si modò eum audiſtis, & per eum edocti fuiſtis, [d] sicut est veritas in Ieſu:

22 ‖ *Nempe* deponere quod ad priſtinam conuerſationem attinet, [e] veterem illum hominem qui deceptricibus cupiditatibus corrumpitur:

23 Renouari verò [f] spiritu mentis vestræ,

24 Et induere nouum illum hominem qui [g] secundum Deum conditus est [h] ad iuſtitiam & sanctimoniam [i] veram.

25 [14] Quapropter depoſito mendacio, loquimini veritatem quiſque proximo suo. nam sumus alij aliorum membra.

26 [15] [k] Iraſcimini, & ne peccate: sol ne occidat [l] super iracundiam vestram:

27 Neque date locum diabolo.

28 [16] Qui furabatur, non amplius furetur: sed potius laboret, operando manibus [m] quod bonum sit, vt poſſit impertiri cui opus fuerit.

29 [17] Nullus sermo [n] corruptus ex ore vestro egreditor, sed siquis est commodus ad ædificationis vſum, vt [o] gratiã auditoribus adferat.

30 [18] Et ne triſtitia afficite Spiritum illum sanctum Dei, per quem obsignati estis in diem redemptionis.

Coloſſ. 3. 8.

13 Sequitur antitheſis hominum vera ac vina Christi cognitione regeneratorũ, qui longè alia habeant actionũ principia, deſideria videlicet sancta & honeſta, & mentẽ prorsus diuini Spiritus virtute immutatam, vnde similes quoque effectus naſcuntur, vita videlicet iuſta & verè sancta. 14 Particulares aliquot Christianas virtutes ſigillatim cõmendat ac primum quidem veritatẽ (.i. sinceros mores) exigit, damnata omni fraude & ſimulatione, quoniam alij aliorũ causa nati sumus. 15 Iram sic cohibẽdam docet vt quantumuis feruens, tamen foras non erumpat, & mox, atque adeó ante somnum extinguatur: ne Satan mali ſuggerendi conſilij occaſionem ex peſſimo illo conſultore arripiens, nos peſſundet. 16 A corde deſcendit ad manus, furta condemnans: & quoniam huic ſceleri dediti ſolent inopiam prætexere, docet laborem optimum esse aduerſus paupertatem remedium, cui ſic benedicat Dominus, vt ijs qui laborant, aliquid etiam ſuperſit vnde alios iuuent, nedum vt aliena cogantur ſurripere. 17 Injicit etiã frenum linguæ, ſic docens temperãdum ſermonẽ, vt non modò nõ deſtituãtur auditorũ animi, ſed etiã inſtruãtur. 18 Generalis præceptio aduerſus omnes exuperantias affectuũ poſitorũ in facultate, quam iraſcibilẽ vocant, quibus contrarias mediocritates opponit. Adhibet autẽ præfationem longè vehementiſſimã, cauendum eſſe ne Spiritum ſanctũ in nobis ea lege habitantẽ vt noſtris omnibus affectibus moderetur, noſtra intemperie velut triſtitia afficiamus.

p Eccleſia. q Ad eam ſummã communionẽ cuius vinculum, eſt fides. r Chriſtus dicitur adoleſcere non in eſſe, ſed in nobis. ſ Incertis illis caſibus quibus iactantur homines. t Eorum qui ad alios fallendos mirè ſunt exercitati. u Vi Chriſti, qui anima inſtar ſingula membra vegetat. x Ita creſcit, vt par ſit corpus creſcere. y Charitas eſt ipſa artuum commiſſura. z Si partes omnes anima etiam nobiliſſima, corrupta ſunt, quid eſt homo aliud quã corruptus? a Qua Deus vult in iſto. b Omnis iudicij expertes falſi ſunt. c Quaſi agatur de lucro, ita vt alius alinos ſuperare contendat,

d Vt edocti ſunt qui verè ac ſerio Ieſum eg noſcunt. e Vet ipſos. f Vbi oportuit vim rationis præcipuam eſſe, ibi putriſſimum omnia vaſtans graſſatur corruptio. g Ad Dei imaginem. h Effectus & finis noua creationis. i Minimè fucatam, ſed genuinam. k Si iraſci contigerit, at ne peccata, id eſt, iram cohibete, vt quod malè cogitaſtis malè nõ exequamini. l Negiacundos vos nox deprehendat. i. omnia citò cõponantur. m Laborando in rebus ſanctis & proximo vtilibus. n Ad verb. putriu. o Vocat gratiam quod ad progreſſum in pietate & charitate pertinet.

13 Omnis

19 Argumẽtum ab exemplo Christi iumpsum, quo nullum esse potest grauius, etiam si hominibus inimicissimis condonandæ sint iniuriæ, nedum si vel habenda sit miserorum ratio, vel de seruanda erga quoslibet moderatione & morum suauitate agatur.

31 Omnis amaritudo, & excandescẽtia, & ira, & clamor, & maledicentia, tollatur ex vobis, cum omni malitia.

32 Sed estote alij in alios benigni, misericordes, condonãtes vobis mutuò *offensas*, [19] sicut & Deus in Christo condonauit vobis.

CAP. V

3 Et ne in vitijs qua reprehendit, ascitanter suas admonitiones excipiant, 5 seuera denuntiatione eos terret, 8 stimulos etiam adhibet, 15 & a generali morum pauanesi 22 ad specialem vxorũ 25 & maritorum descendit,

CAP. v. *Iob. 31. 24. & 15. 33. 1. Ioh. 5. 23. Supra, 4. 19. Coloss. 1. 5. 1. Thess. 2. 17.*

1 ESTote ‖ igitur imitatores Dei, vt filij dilecti.

2 Et versamini cum charitate, sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem ac victimã Deo, in odorem bonæ fragrantiæ.

3 ‖ [1] Scortatio verò & omnis impuritas aut auaritia, ne nominator quidem inter vos, sicut decet sanctos:

4 Et obscœnitas, & stultiloquium, & [2] dicacitas, quæ non conueniunt. sed potius gratiarum actio.

5 [2] Nam hoc nostis, nullum scortatorem aut impurum, aut auarum, qui est [b] idololatra, habere hæreditatẽ in regno Christi & Dei.

6 ‖ Ne quisquam vos seducat inanibus sermonibus. propter hæc enim venit ira Dei in homines contumaces.

7 [3] Ne igitur estote cõsortes eorum.

8 Eratis enim olim tenebræ, nunc autẽ [c] lux in Domino: vt filij lucis incedite

9 (Nam fructus [d] Spiritus *situs est* in omni bonitate & iustitia & veritate.)

1 Iam accedit ad alteram affectuum speciem, positam in facultate quam concupiscibilem appellant: nominatim scortationẽ, auaritiam, & dicacitatem, & quidem grauissime, reprehendens. *Mat. 12. 4. mar. 13. 5. luc. 12. 2. 2. Thes. 2. 3.*

2 Quoniam hæc scelera sunt ex eorum numero quæ pleriq; ne inter vitia quidem numerant, expergefacit pios, vt tanto magis sibi ab ijs vt nocentissimis pestibus caueant. 3 Quia nihil procliuius est quã mala exempla sequi, idcirco monet sanctos Apostolus vt assiduè meminerint cæteros esse veluti tenebras, sese verò instar lucis. Illos igitur turpissima quæq; (vt in tenebris fieri solet) patrare: ipsos verò oportere non modo non sequi illorum exempla, sed etiam (quod proprium lucis munus est) eorum tenebras coarguere, & præunte Christo, vera illa luce, sic incedere vt prudentes decet.

a Sales quos homines iaculantur, vt vel inane quiddam spellatur, vel exemplo vel maledicentia pecetur. b Idolorum seruituti addictus, auarus enim in suis opibus vitam suam positam esse putat. c Fideles dicuntur lux tum quia vera luce illustrantur, tũ quod alijs præluceant, vt sceleratorum etiam vitam coarguant. d Cuius vi facti sumus lux in Domino.

10 Probantes quid sit acceptum Domino.

11 Et nõ commerciũ habete cũ operibus illis infrugiferis tenebrarum, sed potius etiam [e] arguite.

12 Nam quæ occultè, fiunt ab istis, turpe est vel dicere.

13 Sed omnia dum arguuntur, à luce manifesta fiunt. lux enim illud est quod omnia facit manifesta.

14 Quapropter [f] dicit, Excitare qui dormis, & surge [g] à mortuis, & illucescet tibi Christus.

15 ‖ [4] Videte igitur quomodò accuratè incedatis, non vt insipientes, sed vt sapientes:

16 [h] Redimentes occasionem, quoniam [i] dies mali sunt.

17 ‖ Propterea ne estote imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Domini.

18 [5] Et ne inebriamini vino, in quo [k] luxus est, sed implemini Spiritu:

19 Loquentes inter vos mutuò per psalmos & hymnos & cãtiones spirituales: canentes & psallentes [l] in corde vestro, Domino.

28 Gratias agentes semper de omnibus, in nomine Domini nostri Iesu Christi, Deo & Patri.

21 [6] Subiecti alij alijs, cum timore Dei.

22 ‖ [7] Vxores proprijs viris subiectæ estote [8] vt Domino.

23 ‖ [9] Quoniã vir est caput vxoris, vt & Christus est caput Ecclesiæ: [10] & is est qui salutẽ dat corpori.

24 [11] Itaq; sicut Ecclesia subiecta est Christo, ita & vxores suis viris *subiectæ sunto* in omnibus.

25 [12] ‖ Viri, diligite vxores vestras,

4 Quo corrupãtores sunt huius seculi mores, eo magis in omnes occasiones intentos esse nos oportet, nec aliud nobis ipsis quam Domini voluntatem proponere. *Coloss. 4. 5. Rom. 12. 2. 1. Thess. 4. 1.*

5 Dissolutis infidelium cõuiuijs sobrios & sanctos fidelium cœtus opponit, in quibus perionent vnius Domini laudes, siue aduersis siue prosperis rebus.

6 Breuis repetitio scopi ad quem omnia referenda sint, vt propter Deũ alij alijs seruiant. *Coloss. 3. 18, 22, 1. pet. 3. 1. 1. Cor. 11. 3. Coloss. 3. 19.*

7 Iam ad œconomiam descendit, singulas œconomiees partes ordinẽ distribuens. Vxorium autem officium in eo positũ esse dicit, vt viris subijciãtur. 8 Primum argumentum, Quoniam maritis rebelles esse non possint, quin Deo ipsi huius subiectionis autori resistãt. 9 Declaratio superioris dicti, Quia Deus in matrimonio præfecerit virum vxori, sicut Christus est Ecclesiæ suæ caput. 10 Aliud argumentum, Quia vxoris salus à viro dependet, vt non tãtum iusta sed etiam vxori vtilissima sit ista subiectio sicut etiam Ecclesiæ salus est à Christo, quamuis longè dissimili ratione. 11 Conclusio officij vxorũ erga maritos. 12 Maritorum officium est vxores vt seipsos diligere cuius dilectionis visum est exemplar Christi erga Ecclesiam charitas.

e Palàm facite, sanctæ vitæ. f Scriptura, vel Deus in scriptura. g Loquitur de morte peccati. h Metaphora à mercatoribus ducta, qui lucrum etiam tantillum dilatijs omnibus anteponunt. i Difficultatis & asperitatis plena tempora. k Omnis profusio, eaq; summa cũ turpitudine cõiuncta. l Sepio cordis affectu, non lingua dantaxat.

Gen.2.24. mat.19.5. mar.10.7. 1.cor.6.16.

sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & semetipsum exposuit pro ea.

26 [13] Vt eam [m] sanctificaret, postquam eam purgasset lauacro aquæ [a] per verbum.

27 Vt sisteret eam sibi gloriosam, *id est* Ecclesiam [o] non habentem maculam, aut rugam, aut quicquam eiusmodi, sed vt esset sancta & inculpata.

28 [14] Ita debent viri diligere suas vxores vt sua ipsorum corpora, qui diligit suam vxorem, seipsum diligit.

29 Nullus enim vnquam [p] suam ipsius carnem odio habuit, imò enutrit ac fouet eam sicut & Dominus Ecclesiam:

30 Quoniam membra sumus corporis eius, [q] ex carne eius, & ex ossibus eius.

31 ‖Propterea derelinquet homo patrem ac matrem, & [r] agglutinabitur vxori suæ: & qui duo *erant*, fient vna caro.

32 [15] Mysterium hoc magnum est: loquor autem de Christo & de Ecclesia.

33 [16] Itaque & vos singuli *ita facite*, suam quisque vxorem ita diligat vt seipsum: vxor autem *videat* vt reuereatur virum.

14 Aliud argumentum. Vnusquisque naturæ sponte seipsum amat: resistit ergo naturæ qui vxorem non amat. Consequutionem probat primùm ex mutua Christi & Ecclesiæ coniunctione mystica: deinde ex Dei ordinatione, qui virum & vxorem pronuntiet esse instar singularis individui. 15 Nequis naturalem Christi & Ecclesiæ coniunctionem somniet, qualis est viri & vxoris, arcanam eam esse ostendit, spiritualem videlicet, & quæ a communi hominum captu sit quàm remotissima: vtpote quæ spiritus non carnis virtute, fide non naturali aliquo connexu constet.

16 Conclusio officij tum viri in vxorem, tum vxoris in virum.

m Sanctam efficeret. n Promissionem gratuita in Christo institificationis, & sanctificationis fide receptam. o Ecclesia in sese considerata, non prius erit sine ruga, quam cum ad metam pervenerit, in hac enim vita in stadio currit: at si in Christo consideretur, munda est & sine ruga. p Suum corpus. q Alludit ad creationem mulieris, qua nostram cum Christo coniunctionem significat, qua sit fide, at sacramento Cœna obsignatur. r Vide Matth.19.5.

CAP. VI.

1 Subijcit præcepta de liberorum, 5 seruorum, 9 dominorum officijs, 10 Deinde proponit quàm acrij pugna fidelibus sit proposita: 12 quibus armis in ea vtendum: 21 Postremò Tychicum commendat.

CAP.VI. Coloss 3.20.

1 ‖[1] Liberi, auscultate [2] in [3] Domino parentibus vestris: [3] id enim est iustum.

2 ‖[4] Honora patrem tuum & matrem tuam: [5] (quod est præceptum primum cum [b] promissione)

3 Vt bene tibi sit, & sis longæuus super terram.

4 [6] Et *vos* patres, ne prouocate ad iram liberos vestros, sed enutrite eos in doctrina & [c] monitis Domini.

5 ‖[7] Serui auscultate ijs qui *vestri* domini sunt [8] secundùm carnem [d] cum timore ac tremore, cum simplicitate cordis vestri, vt Christo.

6 Non ad oculum seruientes, vt qui hominibus placere studeant, sed vt serui Christi, [9] facientes ex animo quæ vult Deus:

7 Cum beneuolentia seruientes [e] Domino, & non hominibus.

8 [10] Vt qui illud sciatis, singulos, quicquid fecerint boni, hoc reportaturos à Domino, siue seruus fuerit, siue liber.

9 [11] Et vos domini, eadem facite erga illos, remissis minis: scientes vestrum etiam ipsorum Dominum esse in cœlis, ‖ nec [f] personæ respectum esse apud eum.

10 [12] Quòd superest, fratres mei, corroboremini per Dominum, & forte ipsius robur:

11 Induite vniuersam illam armaturam

Exod.20.12. deut.5.16. eccle.3.10. mat.15.4. mar.7.10.

3 Secundũ argumentũ, Quòd iustissima sit hæc obedientia.

4 Probatio primi argumenti.

5 Tertium argumentũ, ab vtili, Quòd Dominus hoc præceptum inter cætera sit peculiari benedictione dignatus.

6 Patrum officium est, moderatè & ad Dei gloriam iure patriæ potestatis vti.

Col.3.21. Tit.2.9. 1.pet.2.18. Deut.10.17. 2.paral.19.7. iob.34.19. sap.6.8. eccle.35.16. act.10.34. rom.2.11. gal.2.6. coloss.3.25.

7 Iam ad tertiam œconomices partem descendit, nempe ad mutua seruiorum & dominorum officia. Seruorum autem officium in eo positum esse docet, vt ex animo dominos suos ament & reuereantur.

8 Mitigat seruitutis asperitatem, quòd nihilominus eis maneat intacta spiritualis libertas, quæ corporalem seruitutem non aboleat: adeò quidem vt Christi esse non possint, nisi dominis suis fideliter & sponte inseruiant, quatenus quidem salua conscientia id fieri potest. 9 Vt quibusuis prætextibus occasionem præcidat, docet non sine Dei voluntate seruos nasci aut fieri, ac proinde in Dei voluntatem esse ipsis respiciendum, quantumlibet dura sit seruitus. 10 Etiamsi ingratis aut crudelibus dominis seruiatur, tamen seruorum non minus quàm liberorum obedientia Deo est accepta.

11 Dominorum officium est, moderatè & sanctè vti suo in seruos imperio, quum & ipsi alio respectu communem habeant Dominum qui in cœlis est, & tum seruos tum liberos iudicabit. 12 Concludit alterum huius epistolæ partem, graui exhortatione, vt omnes sint in procinctu, & spiritualibus armis freti, constanter pugnent, donec hostes penitus profligentur. Monet autem primo loco, vt arma ex Deo sumamus, quibus solis confici possit hostis.

a Dominus enim author est, & secundum illum præstanda est obedientia.

b Peculiari, nam alioqui secundum præceptum habet misericordia promissionem in mille generationes, sed vniuersalem.

c Monitu ex verbo Dei petitu, siue sanctu & Deo accepto.

d Cum solicita reuerentia, nam ne seruilis metus probatur in seruo Christiano. e Dei reuerentia commoti, & quasi ipsi Deo.

f Libertatis aut seruitutis.

tiram Dei, vt possitis stare aduersus insidias diaboli.

12 [13] Quoniam non est nobis lucta ‖ aduersus [g] sanguinem & carnem, sed aduersus [h] imperia, aduersus potestates, aduersus mundi dominos, *rectores* tenebrarum seculi huius, aduersus spirituales malitias *quæ sunt* in sublimi.

13 [14] Propterea assumite vniuersam illam armaturam Dei, vt possitis resistere [i] tempore aduerso, & omnibus confectis stare.

14 State igitur lumbis circumcinctis veritate, & induti thorace iustitiæ:

15 Calceatis pedibus [k] præparatione Euangelij pacis.

16 Insuper assumpto scuto fidei, quo possitis omnia iacula Mali illius ignita extinguere.

17 Galeam etiam salutarem accipite, & gladium spiritualem, hoc est verbũ Dei:

18 Omni prece & supplicatione, precantes omni tempore per [l] Spiritum, & illi ipsi rei inuigilantes cum omni perseuerantia & supplicatione pro omnibus sanctis,

19 Et pro me, vt mihi detur [m] sermo ad apertionem oris mei cum libertate, vt notum faciam mysterium Euangelij.

20 Cuius causa legatione fungor in catena, vt *inquam*, de eo liberè loquar sicut oportet me loqui.

21 [15] Vt autem sciatis & vos res meas, & quid agam, omnia vobis nota faciet Tychicus, charus frater & fidus minister in Domino:

22 Quem misi ad vos ob id ipsum vt cognoscatis res nostras, & consoletur corda vestra.

23 Pax *sit vobis* fratribus, & charitas cum fide à Deo Patre & Domino Iesu Christo.

24 Gratia *sit* cum omnibus diligentibus Dominum nostrum Iesum Christum ad [n] immortalitatem. Amen.

Supra, 1.1.

13 Secundò, præcipuos hostes inuisibiles ac potentissimos esse declarat, ne putemus nobis cum hominibus præcipuè certandum.

14 Sola Dei armatura profligari istos hostes declarat, nempe conscientiæ integritate, pia & sancta vita, Euangelij cognitione, fide: denique Dei verbo, adhibitis precibus assiduis & feruentibus pro Ecclesiæ salute, ac præsertim pro verè piorum ac fortium Verbi ministrorum constantia.

g Homines, quorum fragilis & caduca est natura, cui opponuntur uersutiæ spirituales, infinitis partibus potentiores.

h Ista nomina tribuit Angelis malis propter effectus, non quod eos sua vi possint præstare, sed quia illis Deus laxat habenas.

i Vid. sup. 5.16. *k Vt præparatio Euangelij sit calceorum instar: optimè autem conuenit epitheton, cum nos ad Deum per infensissimos hostium cuneos pergentes id nos ad fortiter pergendum hortetur, quòd ex Euangelij doctrina sciamus nos ad Deum nobis reconciliatum contendere.*

l Vt sancta preces à sancto Spiritu proficiscantur.

m Loquendi facultas.

15 Familiaris & beneuolentiæ plena sui status declaratio, vna cum precatione solenni, qua consueuit Paulus epistolas suas claudere.

n Vitam æternam.

Missa fuit Roma ad Ephesios, per Tychicum.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD PHILIPPENSES.

CAP. I.

3 De pio animi sui erga Philipp. affectu, testatus. 12 de se & de suis vinculis tractat: 22 & eos suo exemplo incitat, 27 hortaturq; ad vnitatem. 28 & patientiam.

CAP.I.

a Episcoporũ nomine eos qui verbo & gubernationi præsunt, Diaconorum eos qui Ecclesiæ curæ essent accommodatos intelligit.

1 PAVLVS & Timotheus serui Iesu Christi, omnibus sanctis in Christo Iesu qui sunt Philippis, vnà cum [a] episcopis ac diaconis.

2 Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

3 [1] Gratias ago Deo meo cum summa memoria vestri,

4 (Semper in omni precatione mea pro omnibus vobis cum gaudio preces faciens)

5 [b] Super vestri in Euãgelio participatione, [c] à primo die vsq; ad hoc tẽpus:

1 Scopus epistolæ est, Philippenses modis omnibus cõfirmare, vt non modò non deficiant, sed etiam proficiant: Ac primò quidem præterita laudat, vt ad pergendum hortetur: quod se etiam omninò sperare dicit, idque ex viuæ charitatis ipsorum testimonio, sed interea ad vnius Dei gratiam omnia refert.

b Quòd & vos facti estis participes Euangelij. *c Ex quo vos cognoui,*

2 Addit suę in eos benevolentiæ declarationem, ostendens simul qua re maximè possint confirmari, nempe precibus assiduis.

3 Quid præcipuè nobis sit petendũ, ostendit, primùm videlicet vt in vera Dei notitia, (adeò vt discrepantia postimus dignoscere) deinde in charitate crescamus, vt ad extremum vsque ad gloriam Dei per Iesum Christum, verè bonis operibus incumbamus.

4 Occurrit crucis offendiculo, vnde nonnulli occasionem arripiebant deprimendi ipsius Apostolatus. Quibus respondet, Deum sic benedixisse suæ captiuitati, vt inde sit etiam factus illustrior, dignitate Euangelij, quanuis non simili omnium studio, tamen reipsa per istam occasionem magnopere amplificata.

5 Suo propósito exemplo docet verum gaudium esse nostrarum afflictionum exitum, idque virtute Spiritus Christi, quem petentibus largiatur.

6 Persuasum habens hoc ipsum, fore vt qui cœpit in vobis opus bonum, perficiat [d] vsque ad diem Iesu Christi:

7 Sicut iustum est vt ego id sentiam de omnibus vobis, propterea quòd animo teneam vos, & [e] in vinculis meis, & in defensione & confirmatione Euangelij, vos, *inquam*, omnes vnà mecum fuisse [f] gratiæ meæ participes.

8 [g] Testis enim mihi est Deus quàm propensè amem vos omnes in visceribus Iesu Christi:

9 [h] Et hoc precor, vt charitas vestra adhuc magis ac magis redundet in cognitione & omni sensu:

10 Vt dignoscatis quæ discrepant, vt sitis sinceri, & inoffenso cursu pergatis ad diem vsque Christi:

11 Pleni [i] fructibus iustitiæ, qui *insunt vobis* per Iesum Christum, ad gloriam & laudem Dei.

12 [k] Velim autem vos scire, fratres, quæ mihi *acciderunt*, magis ad profectum Euangelij euenisse:

13 *Adeò* vt vincula mea [l] in Christo celebria sint in toto [m] prætorio, ac reliquis omnibus *locis*:

14 Et plerique ex fratribus in Domino, freti vinculis meis, magis audeant impauidè [n] Sermonem loqui.

15 Ac nonnulli quidem per inuidiam & contentionem: nonnulli verò etiam propensa volũtate Christum prædicant:

16 Alij quidem, *inquam*, per contentionem Christum annuntiant [o] non purè, existimantes sese afflictionem addere vinculis meis:

17 Alij rursus ex charitate, scientes me ad defensionem Euangelij constitutum esse.

18 [p] Quid igitur? attamen quouis modo, siue in [q] speciem, siue sincerè, Christus annuntiatur: de hoc quoque gaudeo, atque etiam gaudebo.

19 Noui enim fore vt hoc mihi cedat saluti per vestras preces, & subministrationem Spiritus Iesu Christi.

20 [r] Secundum intentam expectationem & spem meam, quòd nulla in re pudefiam, sed cum omni libertate, vt semper, *ita* nunc quoque magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitam, siue per mortem.

21 Mihi enim *est* Christus, & *in* vita & *in* morte, lucrum.

22 [s] Vtrum verò [t] viuere in carne mihi operæpretium *sit*, & quid eligam, ignoro.

23 Coarctor enim vtrinque, desiderans migrare, & esse cum Christo: nam *id* longe optimum est:

24 Sed permanere in carne, magis necessarium *est* propter vos.

25 Et hoc confisus noui me mansurum esse, & vnà permansurum cum vobis omnibus ad vestrum profectum & gaudium fidei.

26 Vt abundet gloriatio vestra in Christo Iesu de me, mea rursus apud vos præsentia.

27 [u] Tantùm vt dignum est Euangelio Christi, vos gerite, vt siue venero & videro vos, siue absens fuero, audiam de rebus vestris, vos [x] perstare in vno Spiritu, vno pariter animo decertantes per fidem Euangelij.

28 [y] Nec vlla in re territos ab ijs qui se opponunt: quod illis quidem est exitij indicium, vobis autem salutis: idque à Deo.

29 [z] Quia vobis datum est in Christi negotio, non solùm in eum credere, sed etiam pro eo affligi:

30 [a] Idem certamen sustinẽdo quale vidistis in me, & nunc auditis de me.

6 Persuasio fidei opus est ad extremum vsque, summa cum fiducia, proposita nobis vna Christi gloria, siue viuendum sit, siue moriendum.

7 Exemplũ veri pastoris, suam quamuis fœlicitatem postponentis ouium suarum vtilitati.

8 Illis instar proœmij præpositis, iam ad exhortationes descendit, primùm omnium monens vt consensum & in doctrina & in voluntatibus seu animis conseruent, deinde vt communibus illis vinculis coniuncti, perstent fidei robore freti omnia aduersa sic sustinere, vt nihil Euangelica professione indignum admittant.

9 Persequutiones ab Euangelij hostibus intentatæ nos non deijcere, sed erigere potius debent, quum certa sint à Deo ipso testimonia tum nostræ salutis, tum impiorum exitij.

10 Confirmatio eius quod dixerat, crucem esse nostræ salutis indicium, quoniam pati pro Christo donum est Dei, quo suos, sicut & fide, dignatur.

11 Iam ostendit quo consilio suarum afflictionum meminerit.

d Ad extremum vsque finem non desinet vos Dei Spiritus, donec mortalia vestra corpora sustantur Christi iudicio glorificanda. e Vera cum Christo communionis verum argumentum.

f Gratiam vocat quasi singulare aliquod beneficium, vincula sua. g Si iustitia est arbor, Opera bona sunt fructus, falli necesse est Sophistas, quum dicant opera causas esse iustitiæ. h Christi nomine. i In Cæsaris regia. k Euangelium per excellentiam sermo dicitur. l Non puro animo, aliquot puram doctrinam. m Speciosam scilicet causam. n. Christum ipsum prætexebant suæ ambitioni & inuidiæ.

o Standi verbum athletis conuenit, qui iuxta vetus græcum consistunt.

CAP. II.

1 Obtestatur eos vt nihil prius habeant 3 humiliatæ: 6 idque exemplo Christi. 19 Timotheum se illis breui missurum promittit, 26 & Epaphroditi excusat.

1 Siqua

CAP. II.

1 Vehemētissima obtestatio, vt ea omnia repelant, quibus illa summa cōsensio violari solet, nempe contētionem & superbiam, quibus fit vt alij ab alijs seiungantur.

2 Proponit perfectissimum omnis modestiæ & morum suauitatis exēplum, Iesum Christū, quē nos oporteat pro viribus imitari. Is autem, quāuis nihil sit eo sublimius, tamen nostri causa eō vsque se abiecit, vt serui formā (nostram videlicet carnem) vltrò induerit, & quidem omnibus infirmitatibus ad mortem vsque crucis obnoxiam.

3 Summissionis Christi glorioſissimum exitū ostendit, vt modestiam doceat verum iter esse ad solidam laudem & gloriam.

1 SIqua [1] igitur cōsolatio *est* in [2] Christo, siquod solatium charitatis, siqua communio spiritus, [b] siquæ viscera ac miserationes,

2 Explete meum gaudium, vt itidem sitis affecti, [c] eandem charitatem habentes, vnanimes, & sententijs vni.

3 Nihil *gerite* per contentionem, aut per inanem gloriam, sed ex modestia, alium quisq; se præstantiorem existimet.

4 Ne sua quisque spectetis, sed vnusquisque etiam quæ sunt aliorum.

5 [2] Itaque is sit affectus in vobis qui fuit & in Christo Iesu:

6 Qui quum esset [d] in forma Dei, [e] non duxit rapinam, [f] parem esse cum Deo:

7 Sed ipse se [g] exinaniuit, [h] forma serui accepta, similis hominibus factus:

8 Et habitu compertus vt homo, ipse se summisit, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis.

9 [3] Quapropter etiam Deus ipsum in summam extulit sublimitatem, ac donauit ei [i] nomen quod est supra omne nomen:

10 Vt ad nomen Iesu [k] omne genu *se* flectat cœlestium ac terrestrium & subterraneorum:

11 [l] Omnisq; lingua confiteatur Dominum esse Iesum Christum, ad gloriam Dei Patris.

12 [4] Proinde, dilecti mei, sicut semper obedistis, non vt in præsentia mea solùm, sed nunc multò magis in absentia mea, cum timore ac tremore [m] vestram ipsorum salutem conficite.

13 [5] Deus enim is est qui efficit in vobis & [n] vt velitis & vt efficiatis, pro gratuita *sua* beneuolentia.

14 [6] Omnia facite absque murmurationibus ac disceptationibus:

15 ‖ [7] Vt sitis irreprehensi & sinceri, filij, *inquam*, Dei, inculpati, in medio nationis prauę ac peruersæ: inter quos *homines* splendetis vt luminaria in mundo,

16 [o] Sermonem vitæ prætendentia: [8] vt gloriari possim in die Christi me nō frustra cucurrisse, nec in vanū laborasse.

17 Quin etiam si pro libamento offerar super [p] hostia sacrificioque fidei vestræ, gaudio & gratulor omnibus vobis.

18 Itidem autem & vos gaudete, & gratulamini mihi.

19 [9] Spero autem in Domino Iesu, me ‖ Timotheum breui missurum vobis, vt & ego [q] bono sim animo, cognito statu vestro.

20 Neminem enim habeo pari animo præditum, qui germanè res vestras curaturus sit.

21 ‖ Nam [r] omnes quæ sua ipsorum sunt quærunt, non quæ Christi Iesu.

22 Porrò probationem eius nostis, quod veluti cum patre filius, mecum seruierit in Euangelio.

23 Hunc igitur spero me missurum simulatq; videro rerum mearum statum.

24 Confido autem in Domino, me quoque citò venturum ad vos.

25 Sed necessarium duxi, Epaphroditum fratrem & collegam ac commilitonem meum, vestrum autem legatū, quique mihi subministrauit, quibus mihi opus erat, ad vos mittere.

26 Quoniam expetebat omnes vos, & grauissimè angebatur, propterea quòd audissetis eum ægrotasse.

27 Et certè ægrotauit proximè mortem: sed Deus misertus est eius: nec eius solùm, sed & mei, ne dolorem haberem super dolorem:

28 *Eo* studiosius itaque eum misi, vt quum videritis eum rursus, gaudeatis, & ego magis vacem dolore.

Mat. 5. 14, 1. Pet. 4. 9.

6 Modestiā à contrarijs superbiæ effectis describit, alienam esse docens tum ab omni maligna & occulta simultate, tum ab apertis cōtentionibus & rixis.

Act. 16. 1.

7 In summa requirit vitā inculpatā & integram, vt verbo Dei illustrati inter huius seculi tenebras splēdeant.

1. Cor. 10. 24.

8 Rursus addit eis stimulos, proposita sua de ipsis verè Apostolica solicitudine: consolans etiam eos ne magnitudine afflictionum ipsius cōtristentur, ne si ipsum quidē mori oporteat, vt suo sanguine, veluti libamento, oblationē eorum perficiat.

9 Cōfirmat etiam eorū mentes tum remisso Epaphrodito, cuius fidem erga eos & summum in se iuuando studium collaudat: tum etiam promittēs fore vt breui Timotheum, ex cuius præsentia magnum fructum sint percepturi, ad eos mittat: atque adeò fore sperans vt (volente Deo) ipse citò ad eos veniat.

4 Conclusio, oportere nos summissos & humiles per nostræ vocationis viam ad salutem progredi. 5 Solidissimum aduersus arrogantiam argumentum, nihil nos habere laudabile nisi ex dono Dei gratuito, & quidem aduentitio, quoniam ne ad bene volendum quidem (nedum ad bene agendum) facultatem vllam aliunde quam ex gratuita Dei misericordia habemus.

a Christiana. b Siquis intima charitatis sensus. c Parem. d Tam qualis est ipse Deus, ideoq; Deus, quum vnus Deus sit simplissius prorsus similis. e Christus ille Deus aeterna gloria praditus, scirbat quidem ius suū, esse non in humili carne apparere, sed cum magnificentia Deo digna: verum maluit sese demittere.

f Quum par Filius sit Patri, aequalitatem esse necesse est, contra Arrium: quum Filius Patri comparatur, necesse est personarum esse distinctionem, contra Sabellium. g Quasi ex omni sui ipsum ad nihil redegit. h Assumpta humana natura. i Dignitatem & celebritatem nominis, sed cum reipsa communicatam. k Omnis creatura tandem subijcietur Christo. l Omnis gens. m Conficere salutem dicitur qui in iustitia stadio currit.

n Non summis igitur stipitis, sed bene volemus non quidem natura, at quia Deus ex mala voluntate bonam facit. o Euangelium vocatur Sermo vitæ, ab effectu. p Quasi diceret, Ego vos ad Christum adduxi, cui postulo vt vos hostiam vnam sistatis, nec dubitem in hoc vestro spirituali sacrificio, tanquam libaminis additamentum interuenire. q In alacritate animi confirmer. r Plurig.

29 Excipite igitur eum in Domino cũ omni gaudio: & tales in pretio habete.

30 Nam propter [f] opus Christi accessit ad mortem vsque, non habita vitæ ratione, vt suppleret defectum vestri erga me officij.

[f] Opus Christi vocat, Christum in persona Pauli vitam & egestatem intuens.

CAP. III.

[a] Resellit inanes pseudapostolorũ inflantias, 7 & illis vnum Christum opponit, 10 vim & naturam fidei describit, 15 vt postlabitu omnibus, aspirent ad communicationem crucis Christi. 18 cuius inimicos notat.

CAP. III.

1 Cõclusio superiorum, vt pergant hilares in Domino. 2. Cor. 11. 22. Act. 13. 6.

2 Præfatio ad sequentẽ admonitionem, vt à pseudapostolis sibi seduló caueant, circuncisionem cũ Christo (id est, operũ iustitiam cũ gratuita per fidem iustificatione) cõiungẽtes, & exremonialia abolita pro veris pietatis ac charitatis exercitijs inculcantes. Vocat autẽ eos canes, vt pro sanos latratores: malos operarios, quòd vera opera negligerent, & verum eorum vsum non traderent. Denique vocat concisionem, quòd circuncisionem vrgentes, & sese & alios ab Ecclesia rescinderent.

1 [1] QVod superest, fratres mei, gaudete in Domino. [2] [2] Eadem scribere vobis, me quidem haud piget, vobis autem tutum est.

2 Cauete canes, cauete malos operarios, cauete [b] concisionem.

3 [3] Nos enim sumus circuncisio, qui spiritu seruimus Deo, & gloriamur in Christo Iesu, nec confidimus [c] in carne:

4 [4] Quanquam ego habeo de quo confidam etiam in carne. Si quisquam alius videtur fiduciam habere in carne, ego maximè *habeo:*

5 Circuncisus octauo die, ex gente Israëlis, tribu Beniamin, Hebræus ex Hebræis, ‖ religione Pharisæus:

6 ‖ Quod ad zelum *attinet*, persequens Ecclesiam: quod ad iustitiam quæ est in Lege, irreprehensus.

7 Sed quæ erant mihi [d] lucra, ea duxi propter Christum damnum *esse*.

8 Quin etiam certè duco [e] omnia damnum esse propter eminentiam cognitionis Christi Iesu Domini mei: propter quem omnibus istis meipsum multaui, *eáque* duco pro stercoribus, vt Christum [f] lucrifaciam,

3 Veram circuncisionem vsurpandam, ostendit, eam nimirum quæ sit animi, vt resectis per Christi virtutem omnibus prauis affectibus, puritate vitæ Deo seruiamus. 4 Pernersis Legis zelotis nõ dubitat seipsum etiam secundum carnem anteponere, vt omnes norint se quod illa omnia externa nihil moretur, certo animi iudicio facere quod videlicet qui Christum habeat, nullo supplemẽto indigeat, imò non possit operum nostrorum fiducia cum gratuita per fidem in Christo iustificatione consistere.

[a] Quæ ex me sæpe audistis. [b] Alludit ad circuncisionem, cuius dum nomine gloriarentur, Ecclesiam concidabant. [c] In rebus externis, neque ad animum ipsum pertinentibus. [d] Quæ pro lucro habebam. [e] Excludit omnia opera tam præcedentia, quàm subsequentia fidem. [f] Vt illorum loco Christum nactus, planè fiam ex paupere locuples, nedum vt quicquam amiserim.

9 Et comperiar [g] in eo, [h] non habẽs meam iustitiam, *nempè* quæ est ex Lege, sed eam quæ per fidem est Christi, *id est* iustitiam *quæ est* ex Deo per fidem:

10 [5] Vt [i] cognoscam eum, & vim resurrectionis ipsius, [6] & communionem perpessionum ipsius, dum conformis fio ipsius morti:

11 *Experiens* eo quo modo perueniam [k] ad resurrectionem mortuorum.

12 Nedum vt iam *metam* apprehenderim, aut iam perfectus sim: sed persequor *experiens* an quoque apprehẽdam, cuius etiam rei causa [l] apprehensus sum à Christo Iesu.

13 Fratres, ego meipsum nondum arbitror *metam* apprehendisse.

14 Vnum autem *ago*, ea quidem quæ à tergo sunt obliuiscens, ad ea verò quæ à fronte sunt contendens, scopum versus feror ad palmã supernæ vocationis Dei, in Christo Iesu.

15 [7] Quotquot itaque [m] perfecti sumus, hoc sentiamus: quòd si quid aliter sentitis, hoc quoque vobis Deus reteget.

16 Attamen *in eo* ad quod peruenimus, eadem incedamus regula, & itidem simus affecti.

17 Estote simul imitatores mei, fratres, & eos considerate qui ita incedunt, sicut habetis nos pro exemplari.

18 [8] Nam complures incedunt, quos sæpe dixi vobis, nunc autem & flens dico, ‖ hostes *esse* crucis Christi.

19 Quorum [n] finis *est* exitium: quorum Deus *est* venter, & [o] gloria cum confusione ipsorum: qui terrestria curant.

[g] Christo: qui enim extra Christum inueniuntur, sunt illi obnoxij condemnationi. [h] Illud est in Christo esse, Inueniri non in sua iustitia, sed Christi iustitia imputata indui. [i] Sentiam reipsa & experiar. [k] Vitam æternam, quæ resurrectionem sanctorum consequetur. [l] Non etenim currimus, nisi quatenus à Christo apprehensi sumus. [m] Antea dixerat se perfectum non esse. Perfectos itaque hoc loco eos vocat qui aliquousque sunt progressi, quos videlicet rudibus opponit, vt ipse sequente versu explicat. [n] Merces. [o] Quæ captant ab hominibus.

5 Finis iustitiæ ex fide hic est, quod ad nos attinet, vt virtute resurrectionis ipsius ex morte euadamus. 6 Iter ad æternam illam salutem est, Christi vestigijs insistere, per crucis grumnas, donec ad Christũ ipsum, vt metam nobis propositam euadentes, palmam ad quam nos Deus in ipso vocat accipiamus. Hæc autem veræ pietatis exercitia opponit Apostolus euanidis illis legalibus ritibus, in quibus pseudapostoli summam pietatis collocabant.

7 Cõclusio huius exhortationis, tribus membris constans. Vnum, vt in huius doctrinæ veritate perstent quicunque in ea profecerunt. Alterum, vt si qui sunt adhuc rudes, adeò vt ista nondum intelligant, & de Legis abolitione dubitent, turbas non moueant, & benignè tolerentur dum & ipsi eruditur à Deo. Tertium, vt pseudapostolos ex fructibus æstiment: qua in re non dubitat sese pro exemplari proponere.

8 Pseudapostolos, non maleuolentia nec ambitione impulsus, sed dolens & non sine lacrymis, suis coloribus depingit: quod videlicet Euangelij Christi hostes (vtpote quod cum cruce sit coniunctum) nihil aliud spectent quàm huius vitæ commoda, id est vt pace, otio, & rebus omnibus abundantes, cum magna apud homines existimatione viuant: quorum miserrimum exitum fore prædicit.

Rom. 16. 17.

20 [9] Nos

1. Cor. 1. 3. tit. 2. 12.

9 His oponit veros pastores qui neglectis terrestribus, in cælum toti aspirent, vbi sciunt fore vt etiam in corpore suo æterna illa gloria per Dei virtutem induantur.

20 [9] Nos enim vt municipes cælorum nos gerimus: vnde etiam Seruatorẽ expectamus Dominum Iesum Christum.

21 ‖ Qui transformabit corpus nostrũ humile, vt conforme fiat corpori suo glorioso, pro efficacitate qua potest etiam subijcere sibi omnia.

CAP. IIII.

1 A particularibus monitis, 4 ad generalia descendit. 10 Eorum liberalitate ita quidem se fuisse exhilaratum dicit, 12 vt patienter defectum tulerit fuerit.

CAP. IIII. 1 Conclusionis repetitio, vt ad victoriç vsq; adeptionem fortiter, Domini robore freti, perseuerent. *Act. 3. 5, & 20. 1, & 21. 17.* 2 Quosdam etiam nominatim appellat, partim quòd peculiari exhortatione egerent, partim vt reliquos eo alacrius incitent. 3 Adijcit particulares exhortationes, quarum prima est vt Philippens. gaudium nullis ab impijs illatæ afflictiones impediant. 4 Altera, vt omnia æqui boni consulentes, moderatè se gerant cum omnibus. 5 Occupatio, nõ oportere vt impatientia tumultuemur, quum Deus sit nobis proximus, vt omnibus nostris malis suo tempore medeatur. 6 Tertia, ne anxiè simus vlla de re solliciti, sed certa cum fiducia Deo gratias agẽtes, ab eo petamus quibuscunque nobis est opus, vt pacata conscientia nos ei totos ex animo summittamus. 7 Conclusio vniuersalis, vt sicut tum verbis, tum exemplis fuerunt edocti, vitam suam ad omnis sanctimoniæ & iustitiæ regulam exigant.

1 ITaque, [1] fratres mei chari & exoptati, gaudium & [2] corona mea, ita state [b] in Domino, dilecti.

2 [2] Euodiam precor & Syntychen precor, vt sint itidem affecti in Domino.

3 Etrogo te quoq;, socie germane, opitularc ipsis, vt quæ in Euangelio vnà mecum certarunt, vnà cum Clemente quoq; & reliquis adiutoribus meis, ‖ quorum nomina sunt in [c] libro vitæ.

4 [3] Gaudete [d] in Domino semper: rursum inquam gaudete.

5 [4] [e] Moderatio vestra nota sit omnibus hominibus. [5] Dominus propè est.

6 [6] De nulla re soliciti estote: sed omni in re precibus & supplicatione cũ [f] gratiarum actione petitiones vestræ innotescant apud Deum.

7 Et [g] pax Dei quæ superat omnem intellectum, præsidio erit [h] cordibus vestris, & mentibus vestris in Christo Iesu.

8 [7] Quod reliquum est, fratres, quæcunque sunt vera, quæcunque [i] veneranda, quæcunque iusta, quæcunque pura, quæcunque amabilia, quæcunque boni nominis, siqua virtus, & siqua laus est hæc cogitate.

9 Quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & vidistis in me, hæc, *inquam*, facite, & Deus pacis *aderit* erit vobiscum.

10 [8] Gauisus sum autem in Domino magnopere quod iam tãdem reuiruistis in vestra pro me cura: qua de re tamen soliciti eratis, sed destituebamini opportunitate.

11 Non quòd [k] penuriæ *meæ* respectu loquar: nam ego didici, in quibus sum, ijs ipsis contentus esse.

12 [l] Noui autem deprimi, noui etiam abundare: vbique & in omnibus [m] initiatus sum, & ad saturitatem & ad esuritionem, *id est*, tum ad abundantiam, tum ad inopiam.

13 Omnia valeo per Christũ qui me corroborat.

14 Attamen rectè feciſtis, quòd simul communicastis meæ oppressioni.

15 [9] Nostis autem & vos, Philippenses, quum [n] initio Euangelij proficiscerer è Macedonia, nullam mihi Ecclesiam communicasse in ratione dati & accepti, nisi vos solos.

16 Nam etiam Thessalonicam semel & iterum quod opus erat mihi misistis.

17 [10] Non quòd requiram donum: sed requiro fructum exuberãtem, *qui* [o] in rationem vestram *inducatur*.

18 Accepi autẽ omnia, & abundo: expletus sum, *inquam*, acceptis ab Epaphrodito quę à vobis *missa fuerãt*, [p] odore bonę fragrantiæ, hostia Deo accepta *ac* grata.

19 Deus autem meus supplebit quicquid opus fuerit vobis, secũdum diuitias suas, gloriosè, in Christo Iesu.

20 Deo autem & Patri nostro *sit* gloria in secula seculorum. Amen.

21 Salutate omnes sanctos in Christo Iesu. Salutant vos qui mecũ sunt fratres.

22 Salutant vos ómnes sancti, maximè verò qui sunt [q] ex Cæsaris domo.

23 Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

Ad Philippenses scripta est Roma per Epaphroditum.

8 Gratam sibi esse testatur eorum beneficẽtiã, qua in summa rerũ inopia fuerat ab eis sublcuatus ita tamẽ orationẽ tẽperans vt ab omni sordiũ suspicione se purum esse, atque adeò se animũ habere tum secundarũ, tũ etiam aduersarum rerum capacem, se deniq; in sola Dei volũtate acquiescere, testetur. 9 Testatur se superiorũ quoque officiorũ memoriam conseruare, & rursus siniſtram immodicæ cupiditatis suspicionẽre pellit, quòd à nullis alijs quicquã acceperit. 10 Rursus testatur, quòd eorum officium approbet, non tam id suæ quam illorum causa facere, vt qui non tam ipsi quã Deo hoc veluti sacrificiũ, obtulerint, cuius non sit Dominus ipse futurus immemor.

a Meum decus. b Ea concordia cuius Dominus sit vinculum. c Deinde per Anthropopathiam Deus librum habere, in quo electorum suorũ nomina descripserit, quibus vitam æternam sit daturus: Eum Ezechiel vocat Scripturam domus Israel, & arcanum Domini, cap. 13. 9. d Sic à gaudio mundi distinguitur nostrum gaudiũ. e Tranquillus animus. f Sic Dauid sæpissimè à lacrymis orsus in gratiarum actionem desinit. g Summa illa tranquillitas animi quam vnus Deus in Christo largitur. h Animam dixidit in cor, id est voluntatis & affectuum sedem, & superiorem partem, qua intelligimus & ratiocinamur. i Eiusmodi vt vos sanctã quadam grauitate exornent.

k Penuriã meã habens rationem. l Vtitur generali nomine, de vna tamen specie loquens, nempe de paupertate: solet enim paupertas secum omnis generis incommoda trahere. m Metaphora ducta à rebus sacris, vita hæc enim nostra instar est sacrificij. n Initio prædicati Euangelij apud vos. o In vestras rationes referatur. p Allusit ad Legis thymiamata. q Ex Neronis aulam.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD COLOSSENSES.

CAP. I.

1 Post inscriptionem. 4 illos laudat, vt attentos faciat ad se audiendum. 7 Testimonium doctrinæ quã ab Epaphra audierant, reddit. 13 Diuinã erga eos gratiã suis elogijs prædicat, 20 & omnes nostræ salutis partes in solo Christo omninò sitas esse, exponit.

CAP. 1. 1 Commendat doctrinã ab Epaphra ipsis traditã, & eorum in 2 ipsa excipienda alacritatem. 3 Suam in eos beneuolentiam declarat, admonens minimè oportere ipsos in eodem gradu consistere, sed vltrius etiam progredi tũ in ipsa cognitione Euangelij, tũ inuero ipsius vsu. 5 Perseuerantiæ donum á nobis non est, sed à Dei virtute gratis nobis communicata. *a Gratuita Dei liberalitate. b Colossa sita sunt in Phrygia, non procul Hierapoli & Laodicea, quæ partes immmnens Lycia & Pamphilia. c Non potest aliter à nobis considerari Deus in salutem, nisi quatenus est Pater Christi in quo sumus adoptati. d Spretam gloriam. e Spiritualem, siue á Spiritu manantem. f Dei.*

PAVLVS Apostolus Iesu Christi per [a] voluntatem Dei, & Timotheus frater,

Ijs qui sunt [b] Colossis, sanctis ac fidelibus fratribus in Christo. Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

3 [1] Gratias agimus [c] Deo & Patri Domini nostri Iesu Christi, semper pro vobis precantes:

4 Audita fide vestra in Christo Iesu, & charitate in omnes sanctos:

5 Propter [d] spem sepositam vobis in cœlis: quam prius audistis per sermonẽ veritatis *id est* Euangelij:

6 Quod peruenit ad vos, sicut & in totum mundum, & fructum profert, sicut apud vos quoque, ex quo die verè audiistis & cognouistis Dei gratiam.

7 Sicut & didicistis ex Epaphra dilecto conseruo nostro, qui est fidus pro vobis minister Christi:

8 [2] Qui & declarauit nobis vestram per [e] Spiritum charitatem.

9 Propterea & nos, ex quo die *id* audiuimus, non desinimus pro vobis orare, & petere vt impleamini omni agnitione voluntatis [f] eius, cum omni sapientia & intelligentia spirituali:

10 Vt incedatis sicut Domino dignũ est, vt per omnia placeatis, omni opere bono fructum proferentes, & crescentes in agnitionem Dei.

11 [3] Omni robore corroborati, secundum gloriosam vim ipsius, ad omnem tollerantiam & animi lenitatem [g] cum gaudio:

12 [4] Gratias agentes [5] Patri, qui idoneos nos fecit ad participandam sortem sanctorum [h] in luce:

13 ‖ Qui, *inquam*, liberauit nos à potestate tenebrarum, ac transtulit in regnum Filij sibi dilecti.

14 [6] In quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius, *id est* remissionem peccatorum.

15 ‖ [7] Qui est imago Dei inconspicui, [i] primogenitus omnis rei creatæ:

16 ‖ Nam per eum condita sunt omnia quæ in cœlis sunt & quæ in terra, visibilia & inuisibilia, [k] siue throni, siue dominia, siue imperia, siue potestates: omnia, *inquam*, per eum & eius respectu cõdita sunt.

17 Estque ipse ante omnia, & omnia per eum consistunt.

18 [8] Estque caput corporis Ecclesiæ, principium ‖ & [l] primogenitus ex mortuis, vt in omnibus primas teneat.

Math. 3. 17, & 17. 5, 2. Pet. 1. 17. Heb. 2 3. Iohan. 1. 3. 1. Cor. 15. 21, apoc. 1. 5.

4 Absoluto proœmio rẽ ipsam aggreditur, id est totius Christianismi breuem quidem, sed excellentissimam descriptionẽ, quæ in tres tractatus cõmodè distribuitur. Primùm enim veram doctrinam secũdum ordinem causarum explicat, ab hoc versiculo ad 21. Inde verò incipit varijs exhortationibus illam applicare Colossensibus, vsque ad capitis 2. vers. 6. At tertio demùm loco, vsque ad caput tertium, corruptelas veræ doctrinæ indicatas refutat. 5 Causa efficiens nostræ salutis est vna Dei Patris misericordia, qui nos aptos reddit ad participandam vitam æternam, à tenebris in quibus nati sumus in lucem cognitionis gloriæ Filij sui assertos. 6 Materia ipsa nostræ salutis est Filius Dei Christus, qui sui oblatione nobis peccatorum remissionem obtinuit. 7 Christi personæ graphica descriptio, ex qua intelligimus eũ ipsum esse in quo vno sese Deus conspicuũ præbet: qui antequam quicquam conderetur (idest ab æterno) genitus est à patre: per quem etiã omnia quæ facta sunt, facta sunt, sine vlla prorsus exceptione, per quem etiam consistunt, & cuius gloriæ subseruiunt. 8 Magnificentissimè declarata Christi personæ suprema dignitate, eius munus & officiũ describit, nempè vt sit ipsi Ecclesiæ quod caput est cõpori id est princeps eius & gubernator, ipsumq; adeò veræ vitæ principium, vt qui primus resurgẽs vitæ æternæ sit author, vt inter omnes emineat, in quo vno nimirũ plenissima sita sit omnium bonorum abundantia, quę in Ecclesiam exundet.

1 Commendat doctrinã ab Epaphra ipsis traditã, & eorum in 2 ipsa excipienda alacritatem. 3 Suam in eos beneuolentiam declarat, admonens minimè oportere ipsos in eodem gradu consistere, sed vltrius etiam progredi tũ in ipsa cognitione Euangelij, tũ inuero ipsius vsu. 5 Perseuerantiæ donum á nobis non est, sed à Dei virtute gratis nobis communicata. a Gratuita Dei liberalitate. b Colossa sita sunt in Phrygia, non procul Hierapoli & Laodicea, quæ partes immmnens Lycia & Pamphilia. c Non potest aliter à nobis considerari Deus in salutem, nisi quatenus est Pater Christi in quo sumus adoptati. d Spretam gloriam. e Spiritualem, siue á Spiritu manantem. f Dei. g Quæ minimè exterqueatur ab inuitu, sed qua ab animo lato & alacri proficiscatur. h In illo regno cœlesti & glorioso. i Ante genitus quam quicquam cõderetur ideoq; æterni Patris æternus Filius. k Angelos exornat præstantissimus nominibus, vt ex præstantissimorum intellectuum comparatione, intelligamus quam infinita sit Christi præstantia, in quo solo præteritis etiam Angelis nihil est acquiescendum. l Qui sic resurrexit vt non amplius sit moriturus, & qui alios ad vitam vi sua excitat.

19 ‖ Quoniam

Iohan.1.14, infra,1.9 Rom.16.25, epheſ.3.9, 2.Tim.1.10 Tit.1.2, 1.pet.1.20.

19 ‖ Quoniam in eo placuit *Patri* vt [m]omnis plenitudo inhabitaret:

20 [9] Et pace per ſanguinem crucis eius facta, per eum reconciliare [n] omnia ſibi, per eum, *inquam*, tum quæ in terra, tum quæ in cœlis.

21 [10] Itaque vos quondam abalienatos & hoſtes, mente operibus malis *insen*te, nunc ſanè [o] reconciliauit.

22 In corpore illo [p] carnis ſuæ, per mortem: vt ſiſteret vos ſanctos & irreprehenſos & inculpatos coram ſe:

23 [11] Siquidé permanetis in fide fundati & firmi, nec dimouemini à ſpe Euãgelij quod audiſtis, *Euangelij, inquam*, prædicati [q] omni creaturæ quæ ſub cœlo eſt: [12] cuius factus ſum ego Paulus miniſter:

24 Qui nunc gaudeo de ijs quæ patior [r] pro vobis, & [s] reliquias afflictionum Chriſti viciſſim expleo in carne mea, pro corpore ipſius, id eſt Eccleſia:

25 [13] Cuius *Eccleſiæ* factus ſum miniſter ex diſpenſatione Dei, quæ data eſt mihi erga vos, ad implendũ Dei ſermonẽ

26 ‖ *Nempe* myſterium abſconditum à ſeculis & ætatibus, nunc autem *illud* patefactum eſt [t] ſanctis eius,

27 Quibus [u] voluit Deus notum facere quæ ſint diuitiæ glorioſi huius myſterij inter Gentes, id eſt Chriſti inter vos, *qui* eſt ſpes illa gloriæ:

28 [14] Quẽ *mque* nos annuntiamus, admonentes quemuis, & quemuis erudientes [x] omni ſapientia: vt quemuis ſiſtamus perfectum in Chriſto Ieſu:

29 Ad quod etiam enitor, decertans ſecundum efficacitatem ipſius agẽtem in me potenter.

14 Teſtatur ſe fideliter ſuo Apoſtolico munere paſſim defungi, vt qui ad vnum Chriſtum homines adducat,

Dominus ipſius laboribus copioſiſſimè benedicente.

x Integra & abſoluta, qua nimirum in ſoſa ſit abſoluta & tãdem ſuos ſectatores perficiat.

CAP. II.

4 Vanitatis damnat quicquid eſt extra Chriſtum. 11 Nominatim de circumciſione, 16 ciborum abſtinentia, 18 Angelorum cultu loquitur. 20 Vnde conſtitutiõ à decreto per Chriſtũ liberatos eſſe.

1 VElim [1] enim vos ſcire quantum certamen ſuſtineam pro vobis & ijs qui *ſunt* Laodiceæ, & quotquot non viderunt faciem meam in carne:

CAP. II.

1 Occupatio, quòd nec Coloſſenſes nec Laodicenſes inuiſerit, nõ factum vlla negligentia, & ſe tanto magis de illis eſſe ſolicitum. *1.Cor.5.3.*

2 [2] Vt conſolationem accipiant [b] eorum corda, ipſis charitate compactis, & omni opulentia [c] certò perſuaſæ intelligentiæ, ad cognitionem myſterij Dei & Patris & Chriſti:

2 Breui cõcludit ſummam ſuperioris doctrinæ quòd videlicet certæ ſapientiæ & cognitionis Dei vel reconditiſſimæ ſummæ omnis ſit in vno Chriſto, cuius hic ſit vſus, quod ad homines attinet, vt miutua charitate compacti, in tanti boni cognitione fœlices conquieſcant, tantiſper dum eo plenè perfruantur. 3 Tranſitio ad ſequentem tractatum aduerſus Chriſtianiſmi corruptelas. 4 Corruptelas omnes ad tres ſpecies reuocat. Prima eſt quæ ex ſpeculationibus curioſis, & tameu ſubtilis cuiuſdam ſapientiæ ſpeciem referentibus, exoritur. 5 Secunda quæ eſt manifeſtè ſuperſtitioſa & inanis, & ſola conſuetudine, fictiſq; enthuſiaſmis nititur.

3 In quo ſunt omnes theſauri [d] ſapientiæ ac cognitionis abſconditi.

4 [3] Hoc autem dico, nequis vobis imponat [e] probabilitate ſermonis.

5 ‖ Etſi enim corpore abſum, ſpiritu tamen ſum vobiſcum, gaudens ac cernẽs veſtrum [f] ordinem, & [g] ſoliditatẽ veſtræ in Chriſtum fidei.

6 Sicut igitur [h] accepiſtis Chriſtum Ieſum Dominum, *ita* in eo incedite:

7 Radicati & ſuperſtructi in eo, ac confirmati fide, ſicut educti eſtis, abundantes ea cum gratiarum actione.

8 [4] Videte nequis ſit qui vos [i] deprædatur per philoſophiam & inanem deceptionem, [5] ſecundum traditionem homi-

m Pleniſſima rerũ omniũ Diuinarũ copia. n Vniuerſam Eccleſiã. o Sub. Eſtis p Id eſt, carnes, vt intelligamus nõ fuiſſe imaginarium corpus, ſed verũ. q Vniuerſis hominibus: ſic ſæpè docet Euãgelium non fuiſſe concluſam vnius Iudææ angulo. r Veſtro commodo atque fructu. ſ Quod ſupereſt afflictionũ Chriſti: afflictiones autem Eccleſiæ, Chriſto dicuntur, propter illam capitis cum corpore communionem, non quia ampliat Eccleſiam redimere ſit neceſſe, ſed vt virtutẽ ſuam Chriſtus in quotidiana ſuorum infirmitate exerit, denique pro totius corporis conſolatione. t Quos ipſe in Chriſto conſecrandos ſibi delegit: porrò myſterium noſtræ redemptionis dicit abſconditum fuiſſe à ſecula, id eſt, tempridem & ab omni æuo, paucis exceptis qui & ipſi extra ordinẽ edocti fuerunt. u Sic inijcit Paulus frenum curioſitati hominum.

Rom.2.19. Rom.6.4, ephes.1.19. Ephes.2.1. Ephes.2.15.

num [6] secundum [k] elementa mundi,[7] & non secundum Christum.

9 [8] Nam [l] in eo [m] inhabitat [n] omnis plenitudo deitatis [o] corporaliter:

6 Tertia species, eorum erat, qui mundi rudimenta (id est Legalem cultum) cum Euangelio coniungebant.

10 Et estis in eo completi, qui est caput omnis imperij ac potestatis:

11 [9] In quo etiam circuncisi estis ‖ circuncisione quæ fit sine manibus, dum [p] corpus carnis peccato obnoxiæ exuistis per circuncisionem Christi.

12 ‖ [10] [q] Consepulti cum [r] eo per Baptismum [11] per quem etiam cum eo resurrexistis, per fidem [r] Dei efficaciter agentis, qui excitauit eum ex mortuis:

7 Vniuersalis confutatio omniū corruptelarum hæc est, quòd falsam religionem esse necessariò oporteat, quæ Christo quicquam adijcit.

13 ‖ [12] Vosq; mortuos in peccatis [13] & præputio carnis vestræ, cum eo viuificauit, condonatis vobis omnibus peccatis,

14 ‖ [14] Ac deleto quod aduersum nos *erat* [s] rituum chirographo, quod, *inquam*, erat nobis contrarium, *ipse* verò cruci affixum è medio sustulit:

8 Ratio, Quia vnus Christus Deus & homo perfectissimus est, & supra omnia excellentissimus, vt qui illum habet, nihil amplius possit requirere.

15 Et expoliata [u] imperia ac potestates [x] traduxit palàm triumphatis illis

9 Iam peculiariter aduersus tertiam speciem agit, id est, aduersus eos qui Iudaismum vrgebant: ac primùm quidem circuncisione carnis nobis opus esse negat, quū absq; ea simus Christi virtute intus circuncisi. 10 Occupatio, Ne signo quidem externo nobis opus esse vt Patribus, quum iam Baptismum habeamus interioris illius renouationis tesseram ac sigillum efficacissimum. 11 Finis Baptismi vnus est mors ac sepultura veteris hominis, idque ex potentia vnius Dei, cuius virtutem in Christo mortuo & suscitato, per fidem apprehendimus. 12 Alter finis Baptismi est, vt qui in peccatis eramus mortui, in Christo pro nobis mortuo, & fide apprehenso, remissionem peccatorum gratuitam & vitam æternam adipiscamur. 13 Nouum argumentum eiusmodi, latens in his paucis verbis, Non impedijt præputium quominus in Christo iustificati vitam consequeremini. ergo circuncisione præputij non est vobis opus ad salutem. 14 Generalius iam loquitur aduersus totum Legalem cultum, quem abolitum esse docet duplici ratione: primùm, quia qui in Christo remissionem omnium peccatorum est adeptus, quorsum illa Legis adminicula requireret? Secundò, quoniam siquis illos ritus propius consideret, comperiet totidem fuisse nostri reatus testimonia, quibus veluti chirographis nos damnationem mereri palàm testabamur, Itaque Christus aduentu suo chirographum illud deleuit, eóque cruci affixo, de omnibus nostris hostibus, quantumlibet potentibus, triumphauit Quorsum igitur illos ritus nunc vsurparemus, quasi adhuc peccatorum rei, & hostium tyrannidi obnoxij?

15 Cōclusio, nominatis etiam certis speciebus, puta ciborū & dierū discrimine, quibus nos non obstringi nouo argumento probat, quoniā videlicet, res illæ Christū vētura adumbrabāt. nos verò iā cū ipsū nobis exhibitū possidemus.

16 Aduersus primam speciem corruptelæ disputat, cuius exemplū proponit Angelorum cultum: quòd falsæ religionis genus primùm hac ratione refutat, quòd qui huiusmodi cultum inuehunt, sibi tribuunt quod vnius Dei est, nempè ius conscientiarum religione obligandarum, quantumuis ista videantur homines ad similiter de se sentiendum adducere. 17 Secundò, quòd nec visa nec audita, sed à se excogitata, pro oraculis temerè obtrudant. 18 Tertiò, quòd ista non alio fundamento quàm opinione hominum sibi immodicè in suis commentis placentium innitantur. 19 Quartum argumentum maximi momenti, quoniam Christum sua dignitate spoliant, vt qui vnus toti suo corpori, tum foueēdo, tum etiam augendo sufficiat. 20 Iam vltimo loco pugnat aduersus secundæ speciei corruptelas, quæ videlicet mei è sunt superstitiosæ, & ab hominibus partim vafritie sua simplicitatem quorundam fallentibus, partim etiam planè ridiculis, excogitatæ: veluti quum incerto ciborum genere, & cæteris similibus rebus, pietas, remissio peccatorum, vis denique aliqua collocatur, quam ne ipsi quidem eiusmodi rituum autores intelligunt, quum nusquam sit. Vtitur autem argumento à comparatis sumpto: Si morte Christi nouum fœdus fuo sanguine sancientis ab ijs ritibus externis estis liberati quibus visum fuerat Domino, mundum veluti rudimentis quibusdā ad plenam illam veræ religionis cognitionem præparare, qua tandem ratione, nescio quibus decretis oneraremini, quasi sitis huius mundi ciues. i. quasi ab hac vita & rebus terrenis pendeatis? Causa verò hæc est cur supra ver. 8. aliū ordinē sequutus sit quàm in refutatione, quòd illic ostēdat quibus gradibus falsæ religionis mundum inuaserint, initio videlicet facto à curiosis sapientum speculationibus, quas tandem crassa illa superstitio sequuta est, quibus malis deinde Dominus Legalē illū cultum oppositit, quo nonnulli rursus abusi sunt in refutatione verò incēpit à Legalis cultus abolitione, vt à comparatis doceret multò magis illos falsos cultus esse tollendos. 21 Mimesis, in persona istorum superstitiosorum. 22 Aliud argumētum, non posse spirituale & internū regnū Dei consistere in rebus istis externis, & quæ vsu consumūtur.

k Rudimenta, quibus Dominus Ecclesiam suam quasi sub pædagogo erudijt. l Significatur distinctio naturarum. m Naturarū vnio. n Asseritur perfectissima deitas. o Sancta est cōiunctio Dei & hominis substātialis & hypostatica vnione. p Periphrasis veteris hominis, quem solet etiam corpus peccati vocare. q Vide Ro.6.4. r Vt tota vis non ex opere operato, sed ex virtute Christi ad nos emanet, adiungitur siquidē resurrectio Christi & fides. s Quæ à Deo manat. t Abolitis ritibus. u Satanā & eius Angelos. x Tanquam victor, captiues ignominia causa transmexit.

7 Per eam. 19 Quia ipse Christus est omnia in omnibus. 20 Quia ipse Christus est omnia in omnibus. 21 Quia ipse Christus est omnia in omnibus. 22 Quia ipse Christus est omnia in omnibus. 23 præscripta

3 Tertium argumentũ, Quia Deus non eſt iſtarum traditionum autor, ac proinde conſcientias non ligant.

3 *præſcripta* ex mandatis & doctrinis hominum.

23 24 Quæ rationem quidem habent, [f] ſapientiæ in [g] cultu voluntario & ſummiſſione animi, & [h] in eo quòd corpori non parcant: non *tamen* vllius ſunt pretij, *quum* ad ea *ſpectent* [i] quibus farcitur caro.

24 Occupatio, Speciosa quidem hæc eſſe, quòd ita videantur homines optimo animo Deum colere, ſeſe ſummittere, & corpus cui curando tam multi incumbunt, negligere: ſed nihilominus res eſſe nullius dignitatis, quum minimè ſpectent ad ſpiritualia & æterna, ſed ad carnis alimentum.

f Quæ videntur quidem exquiſita quadam res eſſe, nimirum cuiuſdam ſapientiæ è cœlo allata. g Hinc nata ſunt opera ſupererogationis, quaſi homines plus præſtarent quam illis fuerit præſcriptum, origo ſcilicet redimendorum meritorum Monachalium.

h Graphica Monachatus deſcriptio. i Quum mcibo & potu poſita ſint, in quibus non eſt poſitum regnum Dei.

CAP. III.

1 Terrenis exercitijs quæ pſeudapoſtoli vrgebant, 2 cœleſtia opponit: 5 & à mortificatione carnis orditur, 8 vnde deducit particulares exhortationes, 18 & particularia officia quæ ex ſingulorum vocatione pendent.

Cap. III. *Epheſ. 5. 1.*

1 Altera pars epiſtolæ: in qua, arrepta occaſione ex vanis illis exercitijs, ſuo more poſt doctrinam ipſam explicatam, ad Chriſtianæ vitæ deſcriptionem deſcendit.

1 [1] ITaque [2] ſi [a] reſurrexiſtis cum Chriſto,[3] ſuperna quærite, vbi Chriſtus eſt ad dexteram Dei ſedens.

2 Superna curate, non [b] terreſtria.

3 [4] Nam mortui eſtis,[5] & vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto in Deo:

4 Quando Chriſtus vita *illa* noſtra, patefactus fuerit, tum & vos cum eo patefactis glorioſi.

5 [6] Mortificate igitur [c] membra veſtra terreſtria, ‖ ſcortationem, impuritatem, mollitiem, cupiditatem malam, & auaritiam, quæ eſt idololatria.

2 Renouatio ſiue regeneratio ex participatione reſurrectionis Chriſti, fons eſt omnis ſanctimoniæ vnde poſteà deducuntur rivi. 3 Finis & ſcopus omnium Chriſtianæ vitæ officiorum eſt, cœlorum iter ingredi, & ijs quæ nos eò deducunt, incumbere. i. ſolidæ pietati, non autem externis illis & corporalibus. 4 Argumẽtum à connexis ſimulq; à cauſis efficientibus, Mortui eſtis quod ad carnem attinet, id eſt, ad veterem naturam caduca omnia querentem: & è contrario, cœpiſtis Spiritu viuere: ergo ſpiritualia & cœleſtia, non autem carnalia & terrena curate. 5 Occupatio, Nos adhuc quidem in hoc mundo verſari plurimis huius vitæ ærumnis obnoxios, adeò vt quodammodo lateat vita quæ in nobis eſt: ſed nihilominus vitæ & gloriæ initia nos habere, cuius nunc penes Chriſtum ipſiuſq; Dei manum depoſitæ complementum certò patefiet in glorioſo illo Domini aduentu. 6 Mortua natura neſit amplius in vobis efficax, ſed viua ſit efficax. Vigor autem naturæ ex motibus intelligitur. Moriantur in vobis ergo carnis affectus, & viuant ſpirituales motus illis contrarij. Recenſet autem longum vitiorum & contrariarum virtutum catalogum.

a Chriſti enim participes, in alteram veluti vitam tranſeximur, vbi nec cibo nec potu egebimus, ſimiles enim erimus Angelis. b Sic vocat ſpeciem illam religionis, de qua ſuperiore cap. egit. c Elegit inter motus & cupiditates membra vocat, quibus ratio & volũtas hominis depranata perinde vtitur ac corpus membris

7 Definitio regenerationis à partibus ſumpta, quæ ſunt, veteris hominis (i. prauitatis nobis ingenitæ) depoſitio, & noui hominis (i. puritatis nobis per gratiam collatæ) inſtauratio. Vtraque verò in nobis nũc inchoata, ſuis gradibus abſoluitur, illo quidem ſentim motiente, iſto verò ſenſim ad perfectionem alterius vitæ perueniente. 8 Nouitas vitæ in agnitione, hominem ad Dei conditoris imaginem (id eſt, ad totius animæ rectitudinem) transformãte, poſita eſt.

7 Ob quæ [d] venit ira Dei in filios contumaces.

7 Quibus in *viis* & vos verſabimini quondam, quum in ijs viueretis.

8 At nunc deponite etiam vos hæc omnia, iram, excandeſcentiam, malitiam, maledicentiam, verborum turpitudinem ab ore veſtro.

9 Ne mentimini alius aduerſus alium,[7] quum exueritis veterem illum hominem cum factis ipſius:

10 Et indueritis nouum illum, qui renouatur [8] in [e] agnitionem congruentem imagini eius qui ipſum condidit.

11 [9] Vbi non eſt Græcus & Iudæus, Circunciſio & Præputium, Barbarus, Scytha, ſeruus, liber: ſed omnia & in omnibus Chriſtus.

12 [f] Induimini igitur, vt electi Dei, ſancti & dilecti, [g] viſceribus miſerationum, benignitate, modeſtia, manſuetudine, lenitate:

13 Tolerantes alij alios, & condonãtes vobis mutuò, ſiquis aduerſus aliquẽ habuerit quærelam: ſicut & Chriſtus condonauit vobis, ita & vos.

14 Ad hæc autem omnia *induimini* charitate, quæ eſt [h] vinculũ perfectionis.

15 Et pax Dei [i] imperet in cordibus veſtris, ad quam etiam vocati eſtis in [k] vnum corpus: & gratioſi eſtote.

16 Sermo Chriſti inhabitet in vobis copiosè cum omni ſapientia: docendo & commonefaciendo vos mutuò [l] pſalmis, hymnis, & cantionibus ſpiritualibus cum gratia canentes in corde veſtro, Domino.

17 ‖ Et quicquid egeritis ſermone aut facto, [m] in nomine Domini Ieſu *facite*, gratias agentes Deo & Patri per eum.

18 ‖ [10] Vxores, ſubiectæ eſtote proChriſto, quatum fructus multiplices recenſet. Duo verò cõmendat in primis, ſanctam videlicet concordiam, & verbi diuini ſtudium aſſiduum. 10 Ad œconomica præcepta ab ethicis deſcendens, ab vxoribus exigit ſubiectionem ſecundum Deum.

d Venire ſolet. e Loquitur de agnitione efficaci. f Ornati eſtote, ita vt nunquam exuatis. g Teneremm illis affectibus ſumma miſericordia. h Quo omnia hominum inter ſe officia continentur ac cohærent. i Omnia regat ac moderetur. k In vnum corpus Dei beneficio coniuncti, vt alij alijs membrorum inſtar adeſſetis. l Pſalmos, vocat quaſcunque ſacras cantiones variis argumentis ſcriptas, Hymnos, qui laudes continent, Cantica, peculiares quaſdam & artificioſas magis cantiones, quæ & ipſa laudes continebant, ſed auguſtiore quadam forma compoſitas. m Inuocato Chriſti nomine, vel ad Chriſti laudem ac gloriam.

prijs viris,[a] vt conuenit in Domino.

19 ‖ [11] Viri, diligite vxores, & ne sitis aduersus eas amarulenti.

20 ‖ [12] Liberi, auscultate parentibus in omnibus: hoc enim gratum est Domino.

21 [13] Patres, ne irritate liberos vestros, ne despondeant animum.

22 ‖ [14] Serui auscultate per omnia ijs qui domini sunt secundum carnem, non obsequijs ad oculum exhibitis, vt qui hominibus placere student, sed cum simplicitate cordis, timentes Deum.

23 Et quicquid feceritis, ex animo facite, tanquam Domino & non hominibus.

24 Scientes vos à Domino recepturos [p] mercedem hæreditatis: nam Domino Christo seruitis.

25 [15] Qui verò iniuriam intulerit, referet iniuriam quam intulerit: neque est personarum respectus.

ex animo dominis obtemperent. 15 A dominis, vt memores se quoque reddituros rationem coram Domino illo cœlesti, qui iniustè facta, nullo habito seruorum & dominorum discrimine vindicabit, iustos & æquos sese seruis suis præbeant.

n Aberrant enim coniuges quicunque Deum sibi in Christo non proponunt in amando, quod omninò ignorauit Philosophia. o In Domino, vt explicatur Ephes.5.19. p Pro eo quod dominis rectè parueritis, tempus erit, quum ex seruis filios vos factos reipsa agnoscetis, cum cœlestis hæreditatis eritis participes.

CAP. IIII.

1 Ad generales exhortationes redit, 3 & precandi studium, 6 ac sermonis suauitatem præcipit. 7 Postremò commendationes & salutationes subiungit.

CAP.IIII. *Luc.12.1, 1.Thess.5.17. Ephes.6.18, 1.Thes.5.1.*

1 VOs domini, æquitatem & æquabilitatem seruis exhibete: scientes vos quoque habere Dominum in cœlis.

2 ‖ [1] In precibus [2] perdurate, inuigilantes ijs cum gratiarum actione.

3 ‖ [3] Precantes simul etiam pro nobis, vt Deus aperiat nobis [4] ostium sermonis, vt loquamur mysterium Christi, propter quod etiam sum vinctus:

4 Vt, *inquam*, illud patefaciam sicut oportet me loqui.

5 ‖ [5] Sapienter vos gerite erga extraneos, [c] opportunitatem redimentes.

6 [5] Sermo vester semper [d] cum gratia *sit* [e] sale conditus, vt sciatis quomodo oporteat vos vnicuique respondere.

7 Res meas omnes vobis notas faciet Tychicus dilectus frater, & fidus minister, ac conseruus in Domino.

8 Quem misi ad vos ob hoc ipsum vt cognoscat res vestras, & corda vestra confoletur.

9 Cum Onesimo fido & dilecto fratre, qui est ex vobis. Omnia *igitur* vobis exponent quæ hic aguntur.

10 Salutat vos Aristarchus meus in captiuitate socius, & Marcus consobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandata: si venerit ad vos, excipite eum.

11 Et Iesus qui vocatur Iustus, qui sunt ex circumcisione: hi [f] soli adiutores in [g] regno Dei, fuere mihi solatio.

12 Salutat vos Epaphras, qui ex vobis est seruus Christi, semper decertans pro vobis in precibus, vt stetis perfecti & completi in omni voluntate Dei.

13 Hoc enim de eo testor, eum multo vestri studiò ardere, & eorum qui sunt Laodiceæ, & eorum qui Hierapoli.

14 Salutat vos Lucas medicus ille dilectus, & Demas.

15 ‖ Salutate fratres qui sunt Laodiceæ, & Nympham, & Ecclesiam quæ in domo illius est.

16 Et quum perlecta fuerit apud vos epistola, facite vt etiam in Laodicensium Ecclesia recitetur: & eam quæ scripta est ex Laodicea, vt vos quoque legatis.

17 Et dicite Archippo, Vide vt ministerium quod accepisti in Domino impleas.

18 Salutatio mea manu Pauli. Memores estote vinculorum meorum. Gratia *sit* vobiscum. Amen.

Scripta est ad Colossenses Roma, per Tychicum & Onesimum.

EPI-

1.Pet.3.7. *Ephes 6.4.* 11 A viris, vt vxores diligant, & leniter eas habeant.

Ephes 6.5, 1.tim.2.9, 1.pet.2.18. 12 A liberis, vt sint ex Dei manda to parentibus obsequentes.

13 A patribus, vt beni gni sint in liberos.

14 A seruis, vt Deum ip. sum reuereti, cui grata est eorum obedientia, reuerenter, fideliter &

a Ephes.5.25.

4 Habenda est magna etiam externorum ratio in tota vitæ nostræ ratione.

5 Sermonē ad audientium vtilitatē accommodatum esse oportet.

b Considerate ac circumspectè.

c Occasionem illos lucrifaciendi, etiam cum vestrarum rerum iactura quærentes.

d Ad commodum proximi comparatus.

e Huic opponitur sermo putris, de quo Ephes.4.29.

f Roma igitur eo tempore non fuit Petrus. 2.Tim.4.11.

g In Euangelio.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD THESSALONICENSES PRIOR.

CAPVT I.

1 Gratiarum actionem ideò præponit, 4 vt Dei beneficium esse admoneat quicquid prædicat in ipsis laude dignum: 8 & quod reliquis exemplum factis sint.

CAP. I.

1 Gratulationis verè Christianæ exemplum, vnde etiam discimus duplici iniecto freno cohiberi, qui magnarũ virtutum sibi sunt cõscij, nempè si cogitẽt se à Deo omnia accepisse, & ab eo petẽdã perseuerãtiam, ad quã etiã tota epistola Thessalonicenses hortatur.

1 PAVLVS & Siluanus & Timotheus Ecclesię Thessalonicensiũ, *quæ est* in Deo Patre, & Domino Iesu Christo, Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo.

2 [1] Gratas agimus Deo semper de omnibus vobis, mentionem vestri faciẽtes in precibus nostris:

3 [2] Indefinenter memoria repetentes efficacem vestram fidem, & laboriosam charitatem, & tolerãtem illam spem in Domino nostro Iesu coram Deo Patre nostro.

4 Vt qui sciamus, fratres dilecti, vos *esse* à Deo electos:

2 A tribus præcipuis donis eos commendat: fide efficaci, charitate indefatigabili, & spe patiẽtissima: nempe vt eos pudeat tot excellentibus donis ornatos, nõ perseuerare in Dei electione.

5 [3] Quoniam Euangelium nostrum constitit apud vos non locutione duntaxat, sed etiam virtute, cum in spiritu sancto, [b] tum incerta persuatione multa: sicut nostis quales fuerimus inter vos vestra causa.

6 [4] Et vos imitatores nostri facti fuistis & Domini, recepto sermone cum oppressione multa, cum [c] gaudio Spiritus sancti.

7 Adeò vt fueritis exẽplaria omnibus credentibus in Macedonia & in Achaia.

8 A vobis enim non solùm personuit sermo Domini in Macedonia & in Achaia, verumetiam in omni loco fides

3 Alia ratio cur omninò sit eis perseuerandum, quoniam dubitare non possunt de ipsius doctrina tot modis cœlitus comprobata, sicut ipsi optimè norant.

vestra quæ est in Deum, dimanauit, vt necesse non habeamus quicquam loqui.

9 Siquidem [d] ipsi de nobis annuntiant qualem ingressum habuerimus ad vos, [5] & quomodo conuersi fueritis ad Deum, relictis idolis, vt seruiretis Deo viuo & vero:

10 Et expectaretis Filium eius è cœlis, quem excitauit à mortuis, *nempè* Iesum qui liberat nos ab [e] ira illa ventura.

5 Vera cõuersio nõ est idola deserere, nisi quis simul Deum verũ & viuũ in Christo vnico redemptore colat.

d Credentes omnes.

e Articulus additus non est otiosus: iram autem accipit pro vltione seu vindicatione, qua Dominus terribiliter iratus, mundum tandem vlciscetur.

CAP. II.

1 Declarat quanta fide ipse Euangelium prædicarit. 5 neq; lucrũ, 6 aut gloriam quæsierit: 10 idq; eorum testimonio probat: 14 & quòd ipsi infesti in mo perse quutiones à suis tulerint. 17 Addit se magno illos vsendi desiderio teneri.

CAP. II.

1 Quod de suo Apostolatu paucis attẽgerat, copiosè explicat, in eum quem dixi finem.

Act. 16.22.

2 Veri pastoris virtutes, ingenuè & intrepidè medijs in periculis euangelizare

3 Purã doctrinã, puro animi affectu, fideliter docere.

4 Alienũ ab omni assentatione & auaritia, Deo suã conscientiam approbare.

5 Omni vitata elatione, seipsum infimis quibuluis, eos lucrifaciendi causa, summittere.

1 [1] NAm ipsi nostis, fratres, ingressum nostrum ad vos non fuisse vanum:

2 ‖ [2] Imò etiam quum ante afflicti fuissemus & contumelijs affecti Philippis, sicut nostis, libertatate vsi sumus [a] in Deo nostro, ad annnutiandum apud vos Euangelium Dei cum multo certamine.

3 [3] Exhortatio enim nostra non fuit ex impostura, neque ex [b] impuritate, neque cum dolo.

4 [4] Sed sicut [c] placuimus Deo *quibus* crederetur Euãgelium, ita loquimur, non vt hominibus placẽtes, sed Deo qui [d] approbat corda nostra.

5 Neque enim vnquam sermone assentatoria vsi sumus, sicut nostis, nec auaritiæ causa quicquam prætexuimus: Deus testis est.

6 [5] Neque ex hominibus quærentes approbare.

a Dei ope ac gratia freti. *b Vllo scelere aut maleficio.* *c Cum inter Deu & hominum iudicia hoc intersit, quod homines in eligendo spectant earum rerum qualitates quæ proponuntur: Deus verò in seipso inuenit sui consilij rationem, sit vt quum ne ad cogitandum quidem simus idonei, eos quos ipse primum ad sanctas illas vocationes eligit, eos non inuenias, sed faciat idoneos. Itaque hæc approbatio à Dei misericordia pendet.* *d Qui gratia & accepta habet.*

6 Gregem sibi commissum propria vita charioremhabere.

7 Suo potiùs iure cedere quàm oues grauare.

Act.20.34, 1.cor.4.12, 2.thess.3.8.

8 Sanctæ & inculpatæ vitæ exemplo cæteris præire.

9 Paternum affectum ad exhortationes & cõsolationes afferre.

Ephes.4.1, philip.1.27, coloss.1.10.

10 Omnes ad vitam sicut Deo dignum est instituendam, sedulò & ardenter vrgere.

11 Approbato suo ministerio rursum, in eum dixi ficnem Thessalonicensium alacritatem suæ in docêdo diligẽtiæ respondentem, & eorundem infractam patientiam cõmendat.

tes gloriã, nec à vobis, nec ab alijs, quum possemus [c] oneri esse, vt Apostoli Christi.

7 Sed fuimus [f] placidi in medio vestri, vt si nutrix foueat suos fœtus.

8 [6] Ita cupidi vestri, auebamus impertiri vobis non solùm Euãgelium Dei, sed etiam nostras ipsorum animas, quòd chari nobis essetis.

9 [7] Meministis enim fratres, ‖ laboris nostri ac ærumnæ: nocte enim ac die operãdo, nequem vestrũm grauaremus, prædicauimus apud vos Euangeliũ Dei.

10 [8] Vos testes *estis* & Deus, quomodò sanctè & iustè & inculpatè vobis qui creditis vixerimus.

11 [9] Sicut nostis quomodo vnumquenque vestrũm, tãquam pater liberos suos, hortabamur & consolabamur.

12 ‖ [10] Et obtestabamur vt ambularetis sicut dignum est Deo vocante vos ad suum regnum ac gloriam.

13 [11] Propterea etiam nos gratias agimus Deo indesinenter, quòd acceptũ de Deo sermonem quem audistis ex nobis, exceperitis non *vt* sermonem hominum, sed (sicut est verè) vt Dei sermonem, qui etiam agit in vobis qui creditis.

14 [12] Vos enim, fratres imitatores facti estis Ecclesiarum Dei quæ sunt in Iudæa, [g] in Christo Iesu, vt qui eadem passi estis & vos à proprijs [h] contribulibus, sicut & ipsi à Iudæis:

15 [13] Qui etiam Dominum Iesum occiderunt, & proprios Prophetas, & nos exegerunt: [14] neque Deo placẽt, & [i] omnibus hominibus aduersantur:

16 Prohibentes nos Gentibus loqui vt seruentur, vt semper [k] compleant peccata sua. occupauit enim eos [l] ira ad extremum vsque.

12 Confirmat eos in domesticis afflictionibus, quoniam à suis vexabantur: quod dicit eis esse cum Iudaicis Ecclesijs commune, ac proinde iucundum etiam illis esse debere. 13 Occurrit offendiculo, quòd Iudæi præ cæteris Euangelium persequerentur. Id verò, inquit, nouum non est, quum ipsum Christum & suos Prophetas occiderint, meque adeò expulerint. 14 Extremum exitium Iudæorum prænuntiat, nequis eorum rebellione moueatur.

c Quum meo iure potuissem Ecclesia sumptibus vinere. f Moribus minimè asperis, sed faciles & benigni, sicut nutrix quæ nequit ambitione neque auaritia ducitur, sed quia materno affectu omnes molestias patienter sustinet. g Christi auspicijs collecta. h Absque ipsis quibuscum gentem & ciuitatem communem habetis. i Iudæi eum nec in regnum Dei introire volebant, nec alios sinebant ingredi. k Hæreditaria improbitas eousque exerescat, donec expleto iniquitatis cumulo, ad iram prorumpat Deus. Hebr. l Irati Dei iudicium, quod sanè paulò post apparuit in excidione urbis Hierosolymitanæ, in quam plurimi etiam proxi. chalci conuenerant quum obsideretur.

15 Occurrit obiectioni, cur ad eos in tantis miserijs versantes non statim accurrerit. Cupiui, inquit, sæpe, nec per me stetit, sed Satã meos conatus impedijt, ideóque Timotheum fidum meum collegam ad vos misi, quoniã nihil est mihi vobis charius.

CAP. III.

1 Desiderij erga illos sui fidem facit, quòd Timotheũ ad eos miserit, 6 quòd prosperi eorum status nuncio ita sit affectus, 9 vt gratias agere satis non possit. 11 Itaque in precationem erumpit.

1 QVamobrem *hoc desiderium* non amplius ferentes, optimum duximus soli Athenis relinqui.

Cap. III.

2 ‖ Misimusque Timotheum fratrem nostrum, ac ministrum Dei, & adiutorem nostrum in Euangelio Christi, ad vos stabiliendos & exhortandos super fide vestra:

Act.16.1.

3 Vt nemo commoueatur in oppressionibus istis: [1] ipsi enim nostis nos ad id esse constitutos,

4 Etenim quum apud vos essemus, prædicebamus vobis fore vt affligeremur: quod & euenit, & nostis.

5 Quamobrẽ etiam ego nõ amplius ferens *vestri desiderium*, misi *eum* vt cognoscerem fidem vestram, ne quo modo tentasset vos tentator ille, & inanis reditus esset labor noster.

1 Voluntas Dei hac lege suos vocãtis, vt eos per crucem ad gloriam adducat, certum est aduersus afflictiones remedium.

6 [2] Nuper autem quum venisset Timotheus ad nos à vobis, & annuntiasset nobis fidem ac charitatem vestram, vosque bonam nostri memoriam retinere, semper cupientes nos videre, sicut nos quoque vos:

2 Rursus ex eo quòd tã feliciter adhuc perrexerint, ad reliquum iter perficiendũ eos hortatur, in eo etiam gratissimum ipsis, eorum Apostolo, facturos.

7 Propterea consolationem accipimus, fratres, ex vobis, in omni afflictione & necessitate nostra, per vestram fidem.

8 Nunc enim [a] viuimus, si vos perstatis in Domino.

a Nam nunc non aliter vobis videmur salui, quàm si pergitis in fide.

9 Quam enim gratiarum actionem possimus Deo rependere de vobis, super omni gaudio quo gaudemus propter vos coram Deo nostro,

Rom. 1. 10, & 15. 33. 2. Cor. 13. 11, Isa 5. 25.

10 ‖ Nocte ac die quam vehemẽtissimè precantes vt videamus vestram faciem, & quæ desunt fidei vestræ [b] compleamus?

3 Altera pars epistolæ, in qua de Christianæ vitæ officijs disserit. Docet autẽ duabus in rebus positam esse Christianæ vitæ perfectionem nẽpe in charitate erga omnes, & interiore cordis puritate, quarũ tamen complementum in alterum aduentum Christi differtur, tunc demum qua gratia hoc opus in nobis cœpit, eadem illud perfecturi.

11 Ipse verò Deus & pater noster, & Dominus noster Iesus Christus dirigat viam nostram ad vos.

12 [3] Faxit autem Dominus vt abundetis & exuberetis mutua inter vos charitate & in omnes, quemadmodũ & nos in vos:

13 Vt corda vestra inculpata stabiliat ‖ in sanctimonia coram Deo & Patre nostro, in aduentum Domini nostri Iesu Christi cum omnibus sanctis eius.

b Aduersariorum importunitate coactus fuerat, vix inchoatum ædificium reliquerat: quã ab causam Silam & Timotheum in Macedonia reliquerat, atque quum Timotheus ad ipsum Athenas venisset, statim illum reuisit. Itaque desiderat videre Thessalonicenses, vt omnibus numeris fidem eorum imperfectam absoluat.

CAP. IIII.

1 Hortatur 3 ad vitæ sanctitatẽ, 9 & charitatem mutuam. 13 Mœre infidelium eos tristari vetat. 15 & historiam resurrectionis nostræ graphicè depingit.

Cap. IIII. 1 Variæ exhortationes, quarum fundamentũ est, vt eorũ quę ex Apostolo audierunt sint memores. Rom. 12. 1, ephes. 5. 27. 1. Cor. 6. 8. 2. Cor. 1. 8.

1 [1] QVod supereſt, igitur, fratres, rogamus vos & precamur per Dominũ Iesum, vt sicut accepistis à nobis quomodo oporteat vos incedere, & placere Deo, [2] magis excellatis.

2 Summa eorum quæ ipsis tradiderat, hæc est, vt se totos Deo consecrent. Damnat autẽ diserte omnẽ libidinosam fœditatẽ, vt pote quæ Dei volũtati prorsus repugnet.

2 Nostis enim quæ mandata dederimus vobis per Dominum Iesum.

3 [3] Nam hęc est voluntas Dei, *nempè* [b] sanctificatio vestra, *id est*, ‖ vt abstineatis à scortatione:

4 [4] *Et* sciat vestrũm vnusquisque suum vas possidere cum sanctificatione & honore:

5 [4] Non cũ morbo cupiditatis, sicut Gentes quæ non nouerunt Deum.

6 ‖ [5] Nequis opprimat aut circumueniat in negotio fratrem suum: nam vltor est Dominus omniũ istorum, sicut & antè diximus vobis, ac testificati sumus.

7 ‖ Non enim vocauit nos Deus ad impuritatem, sed sanctificationem.

3 Altera ratio. Quod corpus ipsum polluat 4 Tertia, quòd honestate & puritate discernantur sancti ab ijs qui Deum nõ norunt. 5 Secundo, omnem violentam oppressionem & immodicam cupiditatem reprehendit: quorum scelerum vindicem fore Deum seuerissimè demonstrat, vt Dei propheta.

a Ita eatenim magis ac magis excellere, ac vosipsos quotidie superare. b Vide Ioan. 17. 17.

8 Proinde [c] qui *hæc* reijcit, non reijcit hominem, sed Deum, qui etiam dedit nobis Spiritum suum sanctum.

Ioh. 13. 34. & 15. 12, 1 Ioh. 2. 8, & 4. 21.

9 ‖ [6] Cæterùm, de fraterna charitate non necesse habetis vt scribam vobis: ipsi namque diuinitus docti estis vt diligatis alij alios.

6 Tertiò, animum ad omne beneficentiæ genus promptum requirit: in qua etiam virtute hortatur vt magis ac magis proficiãt.

10 Nã & facitis hoc erga cunctos fratres qui sunt in tota Macedonia: obsecramus autẽ vos, fratres, vt magis excellatis:

11 7 Et contendatis quieti esse, & res vestras agere, [8] ac operari proprijs manibus vestris, sicut vobis denunciauimus:

7 Ingenia inquieta, & rerum ad se nihil pertinẽtium curiosa damnat.

12 Vt vos geratis honestè erga extraneos, & nulla re vobis sit opus.

8 Otiũ & inertiam arguit: quo vitio qui laborant, ad turpia tandem coguntur, magno cum Ecclesiæ offendiculo. 1. Cor. 15. 58.

13 [9] Nolim autem vos in ignorantia versari, fratres, [10] quòd ad eos attinet [11] qui obdormierunt, vt ne doleatis, sicut & cæteri qui spem non habent.

9 Tertia pars epistolæ, superioribus exhortationibus, ad quas etiã posteà reuertitur, inserta, in qua de luctu mortuorũ & modo resurrectionis, & futuro illo supremo die

14 [12] Nam si credimus Iesum mortuũ esse, & resurrexisse, ita etiam Deus eos qui obdormierint [d] in Iesu, [e] adducet cum eo.

15 [13] Hoc enim vobis dicimus [f] verbis Domini, fore vt [g] nos viui qui reliqui erimus in aduentu Domini, non præueniamus eos qui obdormierint.

16 ‖ Nam ipse Dominus cum [h] hortationis clamore & voce Archangeli ac Dei tuba, descendet è cœlo: & qui mortui fuerint in Christo, resurgẽt primùm:

17 Deinde nos viui, qui reliqui etimus, [i] rapiemur simul cum eis in nubes, in occursum Domini, in aëra: & ita semper cum Domino erimus.

18 Itaque consolamini alij alios istis sermonibus.

disserit. 10 Cauendum ne mortuos vltra modum lugeamus, i. vt solent qui eos arbitrantur periisse: 11 Confirmatio, quia mors est tantùm corporis somnus (de fidelibus enim agit) tãtúsperdum aduenìat Dominus. 12 Ratio confirmationis, quia quum resurrexerit caput resurgẽt & mẽbra, idque Dei virtute. 13 Resurrectionis futuræ hic modus erit, Mortuorũ corpora velut è somno expergefient ad Dei tubæ clangorẽ. Descẽdet ipse Christus de cœlis. Sanctiẽde his enim propriè agit) qui tunc viui deprehendẽtur, vna cũ mortuis qui resurrexerint rapientur in nubes in occursum Domini, perpetuaque gloria cum eo fruentur.

c Hæc mandata quæ dedi vobis. d Moriuntur in Christo, qui ad extremũ vsque vitæ spiritum perseuerant in fide quæ sunt Christo insiti. e E sepulchris euocatos, quantũ ad corpora, quibus animi rursus erunt adiuncti. f In nomine Domini, & quasi eo ipso loquente. g De his rebus loquitur quasi vnus sit futurus ex eorum numero, quos Dominus aduentans sit viuos deprehensurus, quia nimirum incertum est illud tempus: singulos autem nostrum ita comparatos esse oportet, ac si singulis momentis Dominus venturus esset. h Columa propriè ea hortamen quod apud nautas est solenne, quo vno veluti concentu remos adducant. i Repente & oculi mouente.

CAP. V.

1 Curiosam temporum aduentus Christi inquisitionem damnans. 6 admonet vt assidue ad eum excipiendum sint parati. 11 Hinc descendit ad varias admonitiones.

CAP. V. 1 Dies quę huic iudicio Deus destinauit, nobis est in compertus. Certum est autē hominibus nihil, minus expectantibus superuenturum. *Esa.59.17, ephes.6.17,*

2 Rediens ad exhortationes, monet nostrum officiū esse, qui Dei cognitione illustrati sumus, non deliciari secure, vt voluptatibus sopiti deprehendamur ex improuiso: sed contrariò esse in Dominum intētos, nec pati vt ab huius mundi curis degrauemur. Illud enim conuenit noctis tenebris, istud verò luci.

3 Fide & & spe pugnandum est, nedum vt secure sit stertendum. 4 Addit nobis stimulos, certa victoriæ fiducia proposita. 5 Mors Christi nostrę victorię pignus. Ideò enim mortuus est, vt ipsius vitæ seu virtutis fiamus participes, etiam quandiu hic viuitur. 6 Non tantùm vigilandum nobis est, sed etiā alij alios tenemur expergefacere & confirmare 7 Habenda magna ratio eorū qui Verbi ministerio & Ecclesiæ gubernationi præfecti sunt à Deo, & officio suo funguntur.

1 POrrò [c] de temporibus & [a] opportunitatibus, fratres, non est opus vt vobis scribam.

2 Ipsi enim penitus scitis diem illū Domini, vt furem in nocte, ita venturum esse.

3 Quum enim dicent, Pax & tuta omnia: tunc repentinū eis imminet exitium, sicuti dolor partus mulieri vterum ferenti: nec effugient.

4 [a] At vos, fratres, non estis in tenebris, vt dies ille vos tanquam fur, deprehendat.

5 Omnes vos filij lucis estis, ac filij diei: non sumus noctis, neque tenebrārū.

6 Nempe igitur ne dormiamus vt reliqui, sed vigilemus & sobrij simus.

7 Nam qui dormiunt, noctu dormiūt: & qui inebriantur, noctu sunt ebrij.

8 [f] At nos qui sumus diei, sobrij simus, ‖ induti thorace fidei & charitatis, & pro galea, spe salutis.

9 [g] Nam nō constituit nos Deus ad iram, sed ad salutem obtinendā per Dominum nostrum Iesum Christum.

10 [h] Qui mortuus est pro nobis: vt siue vigilemus, siue dormiamus, simul cū eo viuamus:

11 [i] Quapropter adhortamini alij alios, & ædificate singuli singulos, sicut & facitis.

12 [k] Rogamus autem vos, fratres, vt [b] agnoscatis eos qui laborant inter vos, & præsunt vobis [c] in Domino, & admonent vos:

13 Et quàm maximè charos ducatis, propter opus ipsorum, [g] pacem colite inter vos mutuò.

14 [l] Precamur autē vos, fratres, monete [e] inordinatos, consolamini qui pusillo animo sunt, subleuate infirmos, patientes estote erga omnes.

15 ‖ [m] Videte nequis malū pro malo cuipiam reddat: sed beneficentiam semper sectamini, tum inter vos mutuò, tum erga omnes.

16 [n] Semper gaudete.

17 ‖ Indesinenter orate.

18 In omnibus gratias agite, hæc enim est [f] voluntas Dei per Christum Iesum erga vos.

19 [o] Spiritum ne extinguite:

20 [g] Prophetias ne pro nihilo habete.

21 Omnia explorate: quod bonum fuerit retinete:

22 [p] Ab omni [h] specie mali abstinete.

23 Ipse autem Deus pacis *autor* [i] sanctificet vos totos: & integer vester spiritus, & anima & corpus inculpatē in aduentum Domini nostri Iesu Christi seruentur.

24 ‖ [q] Fidelis est qui vocauit vos, [l] qui etiam *id* efficiet.

25 [r] Fratres, orate pro nobis.

26 Salutate fratres omnes cum osculo sancto.

27 Adiuro vos per Dominum, vt recitetur hęc epistola omnibus sanctis fratribus.

28 Gratia Domini nostri Iesu Christi *sit* vobiscum. Amen.

Ad Thessalonicenses prior scripta fuit Athenis.

Prou.27.15, & 20.20, matth.5.44, rom.12.17, 1.pet.3.9, Eccli.28.2, luc.11.4.

8 Mutua cō cordia in primis colēda.

9 Habenda vniuscuiusque ratio, & secundum morbi speciē remediū adhibeatur.

10 Charitas nullis iniurijs vinci debet.

11 Animus sedatus ac tranquillus, assiduis precibus foueatur, dum in voluntatem Dei respicimus.

1.Cor.1.9.

12 Spiritus Dei scintillę in nobis accēsæ, iugi auditione Verbi Dei foueatur, sed vera doctrina à falsa accuratè est distinguenda.

13 Generalis cōclusio, vt in Christi aduentū intenti, & Dei Spiritu freti, mēte, & voluntate, & corpore, puritati studeamus 14 Certa aduersus omnes difficultates confirmatio, est, Dei tum beneuolentia tum potentia, quarum testimonium firmum in nostri vocatione extat. 15 Reliqua pars epistolæ, qua sese & hanc epistolam grauissima cum obtestatione illis cōmendat.

a Vide Act.1.7. b Agnoscatis tales esse quales sunt, dignos videlicet, quos in maximo pretio habeatis. c In iis quæ ad cultum Dei spectant: Sic Ecclesiasticum munus à ciuili administratione, & veros Pastores à lupis distinguit. d Ibi ergo cessat hæc causa, cessat honor. e Qui stationem non seruant. f Res Deo accepta, & qua in primis delectatur. g Verbi Dei interpretationem. h Quidquid vel vllam speciem mali præ se fert, ab eo abstinete. i A mundo separatos sibi conseret suo spiritu, in Christo, in quo vno veram illam pacē consequimur. k Semper idem & sibi constans, quique veri præstet quod primùm: est autem vocatio efficax, nihil aliud quam vtilis voluntatis Dei declaratio, itaque firma est electorum salus. l Qui vos perficiet.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD THESSALONISENSES POSTERIOR.

CAP. I.

3 Laudat incrementa Fidei, Charitatis, 4 & Tolerantiæ Theſſal. 6 Et Dei vltionem aduerſus piorum oppreſſores deſcribens, 10 Eccleſiæ docet recumbere in expectationem extremi iudicij.

1 PAVLVS & Siluanus & Timotheus Eccleſiæ Theſſalonicenſium, *quæ eſt* in Deo Patre noſtro & Domino Ieſu Chriſto.

2 Gratia *ſit* vobis & pax a Deo Patre noſtro, & Domino Ieſu Chriſto.

3 ‖ [1] Gratias agere debemus Deo ſemper de vobis, fratres, vt dignum eſt, quòd [a] vehemẽter augeſcat fides veſtra, & abundet mutua vniuſcuiuſque omniũ veſtrũm charitas:

4 Adeò vt noſipſi de vobis gloriemur apud Eccleſias Dei, *id eſt* de tolerãtia veſtra & fide in omnibus perſequutionibus veſtris & oppreſſionibus quas toleratis.

5 [2] *Quæ res* manifeſto eſt indicio iuſti ‖ iudicij Dei: vt digni cenſeamini regno Dei, pro quo etiam *ipſa* patimini:

6 [3] Si quidem iuſtum eſt apud Deũ, vicißim reddere ijs qui affligunt vos, afflictionem:

7 Vobis verò qui affligimini, relaxationem [4] nobiſcum, ‖ [5] quum patefiet Dominus Ieſus de cœlo cũ Angelis potenti ſuæ,

8 Cum flammeo incendio, infligens vltionem ijs [6] qui Deum non nouerunt, neque auſcultant Euangelio Domini noſtri Ieſu Chriſti:

9 Qui pœnam pendent æterni exitij, *damnati* à præſente Domino, & potente ipſius gloria:

10 Quum venerit vt glorificetur in ſanctis ſuis, & admirandus fiat in fidelibus omnibus, [7] (quòd fides habita ſit teſtimonio noſtro apud vos) in die illo.

11 [8] Cuius etiam rei gratia precamur ſemper pro vobis, vt vos dignetur iſta [b] vocatione Deus noſter, & compleat [c] omnem *ſuæ* bonitatis gratuitam beneuolentiam, & [d] opus fidei potenter.

12 Vt glorificetur nomẽ Domini noſtri Ieſu Chriſti in vobis, & vos in eo, ex gratia Dei noſtri, & Domini Ieſu Chriſti.

1.Theſſ.1.2. 1 Primà pars epiſtolæ gratulatoria, quòd Dei gratia freti, fortiter omnes hoſtium inſultus ſuſtinuerint. in quo præterea ipſos confirmat, oſtendens quibus præcipuè donis ſit pugnãdum, fide videlicet & charitate, quotidie augeſcentibus. *Ind 6.*

1.Theſſ.2.16. 2 Fontem omnis veræ cõſolationis apperit, nempe quòd in afflictionibus quæ propter iuſtitiã nobis ab impijs inferuntur, quaſi in ſpeculo intueri nobis liceat iuſti illius futuri iudicij teſtimonium, ipſumq; adeò nobis iucũdiſſimum, hoſtibus autẽ acerbiſſimũ ejus exitũ. 3 Probatio, Deus iuſtus eſt ergo iniuſtos meritis pœnis afficiet, & ſuorum miſerias abolebit. 4 Obiter eos cõfirmat, hac etiam ratione quòd communem cũ eis conditionem & præſentis & futuri ſtatus habeat. 5 Magnificentiſſima ſecundi aduentus Chriſti deſcriptio, omnibus & piorum miſeriis & impiorum triumphis opponenda. 6 Nulla eſt ſaluifica Dei notitia extra Chriſti Euangelium.

7 Ex fide in prædicatum ab Apoſtolis Euangelium cenſebuntur filij Dei.

8 Propoſita meta ſuperſt vt eò perueniatur. Peruenitur autẽ certis cauſarũ gradibus, Primùm gratuita Dei beneuolentia, cuius vi cæteræ cauſæ inferiores agit.

a Quod quum antea excreuerit, quotidie etiam ad illud incrementum aliquid accedat.

b Vocationem vocat non ipſam vocationẽ actionẽ, ſed illud ipſum ad quod vocati erant, nempe cœleſtis illius regni gloriam. c Quod ſibi olim ipſe ex gratuita & in vos propenſa bonitate decreuit. d Eſt ergo fides inſigne Dei opus in nobis, neque hic quicquam Apoſtolus concurrenti libero arbitrio reliquit, vbi ſi imaginantur Sophiſtæ.

CAP. II.

2 Negat venturũ Chriſti diem donec in apoſtaſiam prolapſus fuerit mundus, 3 & renatus fuerit Antichriſtus: 8 cuius interitum deſcribit, 13 inferitq; inde exhortationem ad conſtantiam.

1 ROgamus [1] autem vos, fratres, per aduentũ Domini noſtri Ieſu Chriſti, & noſtri in eum [a] aggregationem.

2 [2] Ne citò à mente, dimoueamini, neque turbemini neque [b] per ſpiritum, neque [c] per ſermonem, neque [d] per epiſtolam tanquam per nos *ſcriptam*, quaſi inſtet dies ille Chriſti.

CAP. II.

1 Secunda pars epiſtolæ, excellentem prophetiam cõtinens futuri Eccleſiæ ſtatus, ab ipſis Apoſtoli temporibus ad vltimum diem iudicij. 2 Cauendum à pſeudoprophetis in hoc præſertim argumento, quorum triplex ferè eſt dolus. Aut enim fictas reuelationes propheticas iactant aut ſuas quaſdam coniecturas & rationes afferunt: aut ſuppoſititijs ſcriptis vtuntur.

a Cogitatio illius immenſæ gloriæ, cuius cum Chriſto erimus participes, optimum nobis remedium aduerſus lenitatem & impatientiam, nempè ne voluptatis ſplendor nos alliciat, vel crucis horridus aſpectus terreat. b Per ſomnia & commenta, quibus præeximitur Spiritualis reuelationis nomen. c Viua voce, vel conſcriptis libris. d Scriptis vel mentitis, vel falſò expoſitis.

3 Ante aduentum Domini prædicit Apostolus erigendum thronũ aliquẽ, gloriæ Christi ex diametro oppositũ, in quo perditus ille sedens, omnia quæ Dei sũt ad se transferet, plerisque a Deo ad ipsum deficient bus. *Esa.11.4.*

4 Antichristũ (.i. quisquis sedem illã apostaticam occupabit) prædicit non regnaturũ extra Ecclesiã, sed in ipsius Ecclesiæ sinu.

5 Hæc prophetia assiduè fuit Ecclesiæ veteri inculcata, sed à posteris neglecta.

6 Iã ipsius Apostoli tẽporibus prima apostaticæ sedis fundamenta iaciebantur, sed ita vt homines fallerent. 7 Romano imperio sublato apostaticam sedem successuram prædicit, illius videlicet arcem occupaturam, vt ipsi veteres Tertullianus, Chrysostomus & Hieronymus interpretantur. 8 Verbo Domini tandem illa impietas detegetur, & aduentu Christi penitus abolebitur. 9 Prædicit Satanam omnes suas vires, etiam addito omni falsorum miraculorum genere, in illa sede stabilienda, explicaturum, idq; maximo cum successu, sic merente mundi, perfidia, ita tamen vt soli increduli sint illius fraude perituri. 10 Electi à malis istis omnibus tuti perstabunt. Electio autẽ ex istis testimonijs intelligitur: ex sanctificatione colligitur fides: fides ex eo quòd assentimur veritati: veritas ex vocatione per Euangelij prædicationem. vnde demùm ad certam spẽ glorificationis ascenditur.

3 Nequis vos seducat vllo modo: [3] *non* enim *aduenier dies Christi* quin venerit defectio prius, & retectus fuerit [e] homo ille sceleratus, filius, *inquam*, ille perditionis,

4 Sese opponens & [f] efferens aduersus quicquid dicitur Deus, aut numẽ: [g] adeò vt in templo Dei tanquam Deus sedeat, præ se ferens se esse Deum.

5 [5] Annon meministis me, quum adhuc essem apud vos, hoc dixisse vobis?

6 Nunc verò [g] quid obstet nostis, vt is suo tempore retegatur.

7 [6] Iam enim peragitur mysterium iniquitatis: [7] tantùm qui [h] nunc obstat, *obstabit* vsquedũ è medio sublatus fuerit:

8 [8] Et tunc retegetur [i] impius ille, quem Dominus ‖ [k] conficiet [l] Spiritu oris sui, & illustri aduentu suo abolebit.

9 [9] *Illum inquam*, cuius aduentus est ex efficacia Satanæ, cum omni potentia & signis ac prodigijs [m] mendacibus.

10 Et cum omni fraude iniustitiæ in ijs qui pereunt, pro eo quòd amorem veritatis non receperunt vt salui fierent.

11 Propterea igitur mittet illis Deus [n] efficaciam deceptionis vt credant mẽdacio:

12 Vt damnẽtur omnes qui non crediderunt veritati, sed [o] acquieuerunt in iniustitia.

13 [10] Nos autem debemus gratias agere Deo semper de vobis, fratres dilecti à Domino, quod elegerit vos Deus ab initio ad salutem [p] per sanctificationẽ Spiritus, & [q] fidem habitam veritati.

14 Quo vocauit vos [r] per Euangeliũ nostrum, ad obtinendam gloriam Domini nostri Iesu Christi.

15 [11] Nempe igitur, fratres, perstate, & tenete traditam doctrinam quam edocti estis siue per sermonem, siue per epistolam nostram.

16 Ipse verò Dominus noster Iesus Christus, & Deus ac Pater noster, qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam & spem bonam per gratiam,

17 Consoletur vestra corda, & stabiliat vos in omni sermone & opere bono.

e De vno loquẽs, corpus Ecclesiasticæ tyrãnidis notat. f Omnes norunt quis sit ille qui se dicit posse pro arbitrio cœlum reserare & aperire: qui in Monarchas sumpsit imperium, ad cuius pedes prouoluuntur Monarchæ, illum Antichristum velut Deum adorantes. g Quid eũ remoretur ac retineat. h Qui nunc obtinet, siue retinet potitur, Romana scilicet Monarchia. i Ad verb. exlex, id est, qui legem Dei prorsus conculcabit. k Ad nihilum rediget. l Verbo suo, veri enim verbi ministri sunt instar oris, per quod efflat Dominus potens illud & æternum verbum, quo tanquam ferrea virga hostes conteret. m Partim fzisis prodigijs mendacij stabiliendi causa editis. n Vim quandam in illu decipiendi efficacissimam. o Ita mendacium approbauerunt, vt etiã in eo sibi placuerint, qui summus fit vesanię gradus.

11 Cõclusio, Superest igitur vt in doctrina & vocẽ & scriptis Apostolorũ tradita, gratuita Dei beneuolentia nos per spẽ inuictã consolante, & vita nostra omni sanctè instituta, per seueremus.

p Vt vos sanctificaret. q Fide qua non mendacium, sed veritatẽ Dei (id est Euangeliũ) amplectatur. r Nostra prædicatione.

CAP. III.

1 Monet vt pijs precibus Euangelij prædicationem promoueant, 6 & se subducant ab ijs qui otio et curiositate turbant ordinem publicum: 14 quos etiam à cõmuni fidelium cœtu excludit.

1 QVod ‖ [1] supereſt, precamini fratres, pro nobis, vt sermo Domini currat, & glorificetur sicut & apud vos:

2 Et vt eripiamur à [a] proteruis ac sceleratis hominibus. [2] non enim omniũ est fides.

3 Sed fidelis est Dominus, qui stabiliet vos & tuebitur [b] à malo.

4 [3] Confidimus autem per Dominũ de vobis, vos, quæ denuntiamus vobis, & facere & facturos esse.

5 [4] Porrò Dominus dirigat vestra corda ad Dei charitatem, & Christi expectationem.

6 [5] Denuntiamus autem vobis, fratres, per nomẽ Domini nostri Iesu Christi, vt subducatis vos ab omni fratre qui inordinatè se gerit, & non ex tradita doctrina quam accepit à nobis.

7 [6] Nam ipsi scitis ‖ quomodo oportet imitari nos, quoniam non inordinatè conuersati sumus inter vos,

CAP. III.

Ephes.6.19, coloss.4.3.

1 Iam pro suo more varias admonitiones subijcit: quarũ prima est vt pro Euangelij propagatione & ipsorum ciuis ministrorũ salute, preces ab Ecclesijs concipiantur.

1.Cor.11.1.

2 Mirũ non est tam multis exosum esse Euangelium, quũ fides sit rarum Dei donum Ecclesia tamen multitudine malorum nunquam pessundabitur, quoniam nititur Dei fidelitate. 3 Secunda admonitio, vt Apostolicam doctrinam provitæ regula perpetuò sequantur. 4 Tertio loco duo inculcat, quæ ex sola Dei gratia nobis denantur, charitatem videlicet, & animum in aduentum Christi intentum. 5 Quarto loco, otiosos & ignauos negat in Ecclesia esse nutriendos, imò ne frendos quidem. 6 Ne dubius cum eis agere videatur, seipsum pro exemplo proponit, qui præterquam quòd euangelizabat, suis etiam manibus operabatur, cui tamen labori se simpliciter obstrictum fuisse negat.

a Qui sui officij nullam curam habent. b A Satana insidijs, potest etiam malum neutro genere sumi.

1. Thess. 4. 11.

7 Quantum sit vitium otij declarat ex eo quòd nemo sit quē Dominus frustra condiderit, atq; adeò quem in certa velauti statione nō collocarit: ex quo consequitur ab otiosis perturbari ordinem à Deo positū, quod quidē est maximū scelus. 8 Taxat vitium cum superiore coniunctum, vnde infinita mala consequuntur: nempe quod nulli curiosius inuestigant aliena quàm qui sua nihil curant. 9 Præcipit Dominus, & precantur Apostoli per Christi nomen, primùm, vt nemo sit otiosus, deinde vt quisque tranquillè curet munus sibi à Domino impositum.

7 quantum teat nos imitari: ‖ quoniam non inordinatè nos gessimus inter vos:

8 Neque gratis panem edimus *aceptum* à quoquam: sed cum labore & ærumna nocte dieq; operantes, ne quem vestrūm grauaremus.

9 Non quòd nobis *id* non liceat, sed vt nosmetipsos pro exemplari exhibeamus vobis ad nos imitandos.

10 Etenim quum essemus apud vos, hoc denuntiabamus vobis, quòd siquis nolit operari, [c] etiam non edito.

11 Audimus quosdam versari inter vos [7] inordinatè, nihil operis facientes, [8] sed curiosè agentes.

12 [9] Iijs autē qui sunt istiusmodi, denuntiamus & cos obsecramus per Dominum nostrum Iesum Christum, vt cum quiete operantes, suo pane vescantur.

10 Cæterum ne quorundam indignitas nos reddat ad beneficentiā frigidiores.

13 [10] Vos autem fratres, ne segnescite in benefaciendo.

11 Excommunicatio, pernicies pœna.

14 [11] Quòd siquis non auscultat nostro per epistolam sermoni, hunc notate: [12] & ne commercium habete cum eo, [13] vt eum pudeat.

12 Familiaritas cū excōmunicatis vitanda.

15 [14] Neque vt inimicum ducite, sed admonete vt fratrem.

13 Finis excommunicationis est, nō exitium, sed salus peccatoris, vt pudore saltem victus resipiscat.

16 [15] Ipse autem Dominus pacis *autor* semper det vobis pacē omni modo. Dominus sit cum omnibus vobis.

14 Sic vitāda fratrū excōmunicatorum familiaritas, vt eorū in viā reuocandorū occasiones omnes sedulò quærantur.

17 [16] Salutatio, mea manu Pauli, quod est signū in omni epistola: ita scribo

18 Gratia Domini nostri Iesu Christi *sit* cum omnibus vobis. Amen.

15 Preces sunt omnium exhortationum sigilla.

Ad Thessalonicenses posterior missa fuit Athenis.

16 Subscripsit suis literis sua manu Apostolus, ne falsæ pro veris supponerentur.

c Vbi igitur Monachorum & sacrificorum otiosi ventres? Monachus inquit Socrates Tripartitæ historiæ lib. 8.) qui manibus non laborat, simulu est prædoni.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM PRIOR.

Infra, 4. 7. & 6. 4, 11. 2. 4.

CAP. 1.

Absolutum verum posteriū exemplar proponens, cum præcipua eius summa sit in docendo, 4 monet vt veritas vanis quæstionibus ea tradat, 5 qua charitatem & fidem spirent. 12 Ac ne contemptui sit sua authoritas, 14 qualis fuerit sit per Dei gratiam honorificè prædicat.

CAP. 1.

1 Initio tī suā tum Timothei gratuitam vocationem asserit, vt hæc ex illa confirmetur: simulque doctrinæ Apostolicæ summā explicat, misericordiam Dei videlicet in Christo Iesu per fidem apprehenso, cuius exitus adhuc speratur.

1 [1] PAVLVS Apostolus Iesu Christi ex ordinatione Dei seruatoris nostri, & Domini Iesu Christi, spe nostræ,

2 Timotheo germano filio in fide. Gratia *sit tibi*, [a] misericordia & pax à Deo Patre nostro, & Christo Iesu Domino nostro.

2 Tota hæc epistola in admonitionibus consistit, quibus omnia fidi pastoris officia graphicè prorsus describūtur. Prima autē admonitio est, nequid vel in Apostolica ipsa doctrina, vel

3 [2] Quemadmodum te sum precatus vt permaneres Epheſi, quum proficiscerer in Macedoniam, *permaneto*, vt denunties quibusdam ne diuersam doctrinam doceant.

4 [3] Nec attēdant fabulis & [b] genealogijs infinitis, quæ potius quæstiones præbent quàm ædificationem Dei quæ est per fidem.

5 ‖ [4] Porrò finis [c] mādati est [d] charitas

in eis docendi ratione, nouetur. 3 Corrumpitur doctrina non tātùm falsis dogmatibus, sed etiam inanibus & curiosis speculationibus: quarum videlicet explicatio fidem nostram nihil iuuet. 4 Secunda admonitio, cum ipsa doctrina coniungendū esse legitimum ipsius vsum. Is autem est in charitate pura & conscientia bona, & germana fide posita.

a Misericordia à gratia distinguitur, vt effectus à causa, Gratia enim illa est gratuita benevolentia qua nos in Christo elegit, misericordia, id est, gratuita iustificatio sequitur.

b Speciem vnam vanarum quæstionum attingit. c Legit. d Nec extra conscientiam bonam charitas, nec extra fidem conscientia bona, nec fides extra Dei verbum.

ex puro corde, & conscientia bona, & fide non simulata.

5 Quod in genere de vanis & curiosis cõtrouersijs dixerat, applicat ijs qui Legis zelum prætexentes, in externis immorabãtur, nullum de nugis quibusdam postea garrientibus finem facientes.

6 [1]A quibus quum quidam vt à scopo aberrarint, deflexerũt ad vaniloquẽtiam:

7 [6]Quum velint esse Legis doctores, nec intelligant quæ loquuntur, neq; de quibus asseuerant.

8 [7]Scimus autem bonam esse Legem, siquis ea legitimè vtatur.

6 Nulli in doctiores & impudẽtiores in sanctitatis nomine vsurpando quàm sophistæ matæologi.

9 [8]*Nempè* sciens Legem [e] iusto positam non esse, sed Legis contemptoribus, & ij qui subijci nesciunt, impijs & [g] peccatoribus, nefarijs & profanis, patricidis & matricidis, homicidis,

10 Scortatoribus, masculorum concubitoribus, plagiarijs, & mendacibus, periuris, & siquid aliud est quod sanę doctrinæ sit oppositum:

7 Occupatio, se non damnare Legem, sed legitimũ eius vsum requirere. *Mat.9.3, mar.2.17.*

11 [9]*Quæ est* secundum glorioſum Euangelium beati Dei, [10] quod concreditum est mihi.

8 Is demùm effugit Legis maledictionem ac proinde illam non horret, qui fugiens quæ Lex dãnat, eius obseruationi

12 [11]Gratiam igitur ei habeo qui me [h] robustum effecit, *id est* Christo Iesu Domino nostro: quòd me fidelem duxerit, vt qui *me* in ministerio constituerit:

13 Qui prius erã [i] blasphemus & persequutor & iniuriosus: sed mei misertus est. nam ignorans id faciebam fidei expers.

14 Superabundauit autem gratia Domini nostri [12] cum fide & dilectione in Christo Iesu.

15 [13][k]Fidus *est hic* sermo, & modis omnibus dignus quẽ amplectamur, ‖ Christum Iesum venisse in mundum vt peccatores seruaret, quorũ primus sum ego.

14 Erumpit in exclamationem præ animi ardore, quòd nõ posſit in amplificanda Dei gratia sibijpsis satisfacere. *1.Cor.5.5.*

16 Verùm ideò misertus est mei, vt in me primo ostenderet Iesus Christus omnem clementiam, vt essem exemplo credituris ipsi in vitam æternam:

17 [14]Regi autem æterno, immortali, inuisibili, [l] soli sapienti Deo honor *sit* & gloria in secula seculorum. Amen.

15 Conclusio vtriusque paternæ superioris admonitionis, nẽpè vt fortiter aduersus omnia impedimẽta decertans Timotheus, præeuntibus multorum prophetijs ad ministerium vocatus, & doctrinam acceptam & bonam conscientiam tueretur.

18 [15]Hoc mandatum commendo tibi, fili Timothee, *nempè* vt secũdum prægressas de te prophetias, milites [m] per eas bonam illam militiam:

19 Retinens [a] fidem & bonam conscientiam: [16] qua repulsa, nõnulli fidei naufragium fecerunt.

16 Restam conscientiam qui non seruant paulatim amittunt etiam intelligentiæ donum: quod duplici eoque tristissimo exemplo probat.

20 Ex quibus Hymenæus & Alexander: ‖ [17] quos [o] tradidi Satanæ, vt [p] discãt non blasphemare.

17 Non ferendi apostatæ in Ecclesia, imò etiam excommunicandi.

g Veluti aliquam peccandi artem exercentibus. h Qui vires mihi indidit, non solum quum ne voluntas quidem adesset, sed etiam quum in contrariam partem totus ferebar. i Hæc sunt opera præparatoria, quibus sese efferri Paulus. k Dignus cui fides adhibeatur.

l Vide Iohan. 17.3. m Illis fretus. n Sanam doctrinam. o Ex Ecclesia eiecto Satana mãcipani. p Vt sua malo discant quid sit blasphemare.

CAP. II.

1 In precibus publicis vult omnes commendari Deo. 4,5 idque duplici ratione: 8 Inde omnes cuiuscunq; loci sint, ad orationem inuitat: 9 & quo vitiatu, 11 quoque modestia mulieres in sacro cœtu se gerere debeant, disserit.

1 [1]ADhortor igitur ante omnia vt fiãt deprecationes, preces, postulationes, gratiarum actiones pro quibuſuis hominibus:

2 Pro regibus & quibuſuis in eminentia constitutis: [2] vt tranquillam ac quietã vitã degamus cum omni pietate & [2] honestate.

3 [3]Nam hoc bonum est & acceptũ

CAP. II.

1 Vbi absoluit quę ad doctrinam spectãt, iam secũdo loco de alterami nisterij Verbi parte (id est de publicis precibus) disserit. Ac primò quidem quæstionem explicans pro quibus precandum sit, docet pro quibuſuis precãdum, ac præsertim pro quibuſuis magistratibus, quòd alioqui extra controuersiam non erat, quum reges, imò etiam plerique magistratus eo tempore hostes essent Ecclesiæ. 3 Argumentum à fine sumptum, Quoniam nimirum ideò constituti sint magistratus, vt & pietas & honestas cum pace inter homines vigeant, ac proinde illos in primis oporteat Deo commẽdare, vt possint tã necessario munere fideliter defungi. 7 Aliud argumẽtũ, Cur pro quibuſuis, sublato gẽtis, sexus, ætatis, ordinis discrimine, sit in Ecclesia precandũ, quoniã videlicet Dominus quoſquis, interdũ etiã ab Euãgelio alienissimos vocãdo, sic Ecclesiã suam velit colligi, ac proinde preces pro quibuſuis haberi.

a Complectitur hoc nomen omne officij genus, quod viges hominum commercijs debet.

coram

coram seruatore nostro Deo,

4 Qui quosuis homines vult seruari, & ad agnitionem veritatis venire.

5 [4] Vnus enim Deus, vnus etiam Mediator Dei & hominũ, [b] homo Christus Iesus:

6 Qui semetipsum dedit redemptionis pretium pro quibusuis, [5] *Christus inquam*, testimonium illud suis temporibus *destinatum*.

7 ‖ Cuius constitutus sum ego præco & Apostolus (veritatem dico per Christum, [c] non mentior) doctor, *inquam*, Gentium, [d] cum fide ac veritate.

8 [6] Velim igitur viros precari in quouis loco, puras manus [e] attollentes absque [f] ira & [g] disceptatione.

9 ‖ [7] Itidem & mulieres amictu honesto, cum verecundia & modestia ornare sese, non cincinnis, vel auro, vel margaritis, vel pretioso vestitu:

10 Sed (quod decet mulieres pietatem spondentes) operibus bonis.

11 Mulier cum silentio discito cum omni subiectione.

12 ‖ Mulieri enim docere non permitto, [8] neque autoritatem vsurpare in virum, sed esse in silentio.

13 ‖ [9] Adam enim prior formatus est, deinde Eva.

14 [10] Et Adam [h] non fuit seductus: ‖ sed mulier seducta, causa transgressionis fuit.

15 [11] Seruabitur tamen liberos gignendo, si manserit in fide ac charitate, & sanctificatione cum modestia.

11 Obiter inserit consolationem, non impedire hanc subiectionem, quominus & ipsæ mulieres perinde ac viri seruentur, si sese in coniugalibus illis oneribus cum fide & charitate sanctas & modestas præbuerint.

CAP. III.

2 Episcopos, 8 & Diaconos Christianos depingit, cum eorum vxoribus, 12 liberis & familia, 15 Et Ecclesiam domum Dei nominat.

1 [1] Fidus *est hic* sermo, [a] Si quis Episcopatum [a] appetit, præclarum opus desiderat.

2 ‖ Oportet igitur Episcopum irreprehensum esse, [b] vnius vxoris virum, vigilantem, sobrium, compositum, hospitalem, aptum ad docendum:

3 Non [c] vinosum, non percussorem, non turpiter lucri cupidum: sed moderatum, alienum à pugnis, alienum ab auaritia:

4 *Qui* suæ domui bene præsit, qui liberos contineat in subiectione cum omni honestate:

5 (Nam si quis propriæ domui præesse nescit, quomodo Ecclesiam Dei curabit?)

6 Non nouitium: ne inflatus, [4] in crimination incidat diaboli.

7 Oportet autem eum etiam bonum habere testimonium ab extraneis: ne in probrum incidat & laqueum diaboli.

8 [5] [c] Diaconos itidem honestos, nõ bilingues, non multo vino deditos, non turpiter lucri cupidos:

9 Tenentes [f] mysterium fidei ‖ cum pura conscientia.

10 Atque hi etiam probentur prius, deinde ministrẽt, si sint inculpati.

11 [4] Vxores itidem honestas, non canatum esse oportet. Itaque & doctrinæ, & facultatum siue donorum, & vitæ examen, præeat futuræ electioni necesse est.

CAP. III. *Tit.1.6.*

1 Absoluta tractatione tum de doctrina & docendi ratione, tum de publicis precibus, tertiò nunc loco ad personas ipsas accedit, agens primùm de Pastoribus, deinde de Diaconis: vtiturque præfatione, vt certos eise hos Canonas norit Ecclesia.

Supra, 1.19.

2 Episcopatus, siue ministerium Verbi, non est otiosa dignitas, sed opus, & quidem præclarum: ac proinde multis virtutibus & domi & foris Episcopum ornatum esse oportet. Itaque & doctrinæ, & facultatum siue donorum, & vitæ examen, præeat futuræ electioni necesse est.

3 Diaconos quoque prius probari oportet, vt de eorum honestate, veritate, sobrietate animo ab omni auaritia, alieno, eruditione in fidei doctrina, bona denique conscientia & integritate constet. 4 Inquirendum etiam in Pastorum & Diaconorum vxores.

1.Tim.3.11.
2.Pet.3.1.

4 Non videretur vnus quorumuis hominũ Deus, nisi in quibusuis seruandis bonitatem suam ostenderet: nec vnus videretur Dei & quorumuis hominum Mediator Christus, humana cum quibusuis hominibus communi natura assumpta, nisi pro quibusuis satisfeciisset, & pro quibusuis intercederet.

1.Cor.14.34. Gen.3.27. Gen.3.6.

5 Confirmatio, Quoniam ipsis etiam gentibus nunc patefactum est salutis arcanum, ipso Apostolo ad hoc munus propriè designato, quo quidem fideliter & sincerè fungatur. 6 De personis disseruit, pro quibus concipiendæ sint preces: nunc verò etiam locorum discrimen sublatum docet. Olim enim vna gens vno tantùm certo loco ad publicum cultum conueniebat: nunc verò vbiuis (ritè tamen & ordine) Ecclesiæ coguntur, & ad Deum publicè communibus precibus colendum conuenitur, nec de gente, aut corporis purificatione, aut loco, sed de animo ab omni offensione puro, & certa fiducia pleno, laborandum est. 7 Tertio loco statuit vt mulieres honesto & ab omni luxu alieno habitu, modestè & in silentio in publicis cœtibus discant, 8 Primum argumentum, cur mulieribus in Ecclesia non liceat docere, quoniam hoc modo supra viros collocarentur, quorum videlicet essent magistræ, quod repugnat Dei ordinationi.

9 Hanc Dei ordinationem qua viro subest mulier, primùm probat ex eo quòd Deus mulierem posteriorem creauit viri causa. 10 Deinde, quia post peccatum hæc pœna inflicta est mulieri, per quam vir deceptus est.

a De ambitu non loquitur, quo vix quicquam magis horrendum est in Ecclesia, sed in genere de animo & studio ad Dei Ecclesiam iuuandam comparato, quando & vbicunque Domino visum fuerit.

b Ergo qui coniugatus, quia coniugati sunt ab Episcopatu excludit, Antichristus est. *c Vino quasi assiduum.* *d Ne ex eo ipso quòd in eum gradum euectus est, occasionem arripiat superbiæ, qua ipsum enertat, atq; in eam eandem condemnationem ruat atque ipse Diabolus.* *e Hi sunt qui pauperum curam habebant.*

f Euangelicam doctrinam, qua verè est mysterium: vero etiam & sanguine eam non reuelant.

b Homo scilicet, finitus. *c Hebraicus plenam sinus magis confirmans.* *d Fidelis & sincerus: fidei autem nomine sanam doctrinam, veritatis, sinceram sanctitatem intelligit.* *e Manuum sublationem pro inuocatione posuit, id est, signum pro re ipsa.* *f Illis offensionibus animi, qua prohibent quominus bona conscientia Deum possimus inuocare.* *g Dubitationes, quæ fidei repugnat, Iacob.1.6.*

h Adam fuit seductus ad vxoris opera, ideog; meritò hac quoque ratione debet esse viro subiecta.

lumniosas, sobrias, fidas in omnibus.

12 [1] Diaconi sint vnius vxoris mariti, qui liberis rectè præsint, & proprijs domibus.

13 Nam qui bene ministrauerint, [g] gradum sibi bonum acquirunt, & [h] multam libertatē per fidem quæ *est* in Christo Iesu.

14 [6] Hæc tibi scribo, sperans fore vt celerius ad te veniam:

15 Quòd si tardius venero, vt noris quomodo oporteat [7] in domo Dei versari, quæ est Ecclesia Dei viui, [i] columna & stabilimentum veritatis.

16 [8] Et sine controuersia magnum est pietatis mysterium: Deus conspicuus factus est in carne, [k] iustificatus est in Spiritu, conspectus est ab Angelis, prædicatus est Gentibus, fides illi habita est in mundo, sursum receptus est in gloriam.

5 Polygami (id est plures simul vxores habentes) sicut ad episcopatum ita ne ad diaconiam quidem vocandi.

6 Peculiaria multa subiecturus ad quotidianum Pastoris munus spectantia, præfatur de eo ad eum aduentu, vt eo magis solicitus sit Timotheus, ne quum aduenerit, negligentiæ coargui possit.

7 Pastori assiduò cogitandum est se in domo Dei viui versari, in qua conseruatur veritatis thesaurus.

8 Hac veritate cuius custos & conseruatrix est inter homines Ecclesia, ministerio Verbi propterea ibi constituto, nihil augustius esse potest. Docet enim res omnium maximas, nempe Deum in Christi persona, assumpta nostra natura, factum esse visibilem, cuius tamen in tanta infirmitate maiestas infinitis modis eluxit, adeò vt ipsos Angelos rei tantæ conspectus perculerit: qui denique Gentibus prædicatus, ab eis receptus est, & nunc sursum in summum gloriæ gradum euectus.

g Decus ac dignitatem. h Fiduciam intrepidam. i Hominum, nimirùm respella: innititur etenim Ecclesia angulari illi lapidi Christo, sed ea est veritatis conseruatrix, non mater. k In illa infirma carne Christi, ita vis Diuinitatis sese exeruit, vt Christum quantumuis hominem infirmum, palàm fuerit esse Deum.

CAP. IIII.

1 Falsas doctrinas, 3 tam de coniugij & ciborum discrimine, 7 quàm profanas damnat: 8 commendat autem pietatis studium, 13 & assiduam Scripturæ lectionem.

CAP. IIII.

1 Opponit veræ illi doctrinæ falsa dogmata quæ omnino futurum præ dicit vt à quibusdam apostatis' suggestione diaboli introducantur & ita quidem vt minimè desint qui illis assentiantur.

1 [1] SPiritus autem disertè dicit fore vt posterioribus temporibus desciscant quidam à [a] fide, spiritibus deceptoribus attendentes ac doctrinis dæmoniorum,

2 [2] Per [b] hypocrisin falsiloquorum, quorum [c] conscientia cauterio resecta est,

2 Hæretici quantumcunque simulent sanctimoniam, nulla conscientia præditi sunt.

a A vera Dei doctrina. b Sunt enim velut histrionicæ quædam artes ficti atque, vt opinor, exiſtimet fore vt in aliquo angulo delitescant, aut paderis speciem retinant. c Quorum ita obduruit conscientia, vt eallum obduxerit, deinde tantum illam inuasisse, postremò iam esse cauterio amputatam.

3 [3] Prohibentium contrahere matrimonium, *inbentium* abstinere à cibis 4 quos Deus creauit [5] ad participandum [6] cum gratiarum actione, fidelibus, & ijs qui cognouerunt veritatem.

4 [7] Nam quicquid creauit Deus, bonum *est* nec quicquam reijciendum *est*, si cum gratiarum actione sumatur:

5 [8 d] Sanctificatur enim [e] per verbum Dei, & preces.

6 [9] Hæc si subieceris fratribus, bonus eris minister Iesu Christi, innutritus in sermonibus fidei, bonæque doctrinæ, quam [f] assectatus es.

7 [10] Cæterùm profanas & aniles fabulas reijce: [11] sed exerce teipsum ad [g] pietatem.

8 [12] Nam corporalis exercitatio paululum habet vtilitatis: at pietas ad omnia vtilis est, vt quæ promissionem habeat vitæ præsentis ac futuræ.

9 [13] Fidus *est* hic sermo, & dignus qui omnibus modis recipiatur.

10 Nam idcirco etiam fatigamur, & probris afficimur quòd speremus in Deo viuo, qui est conseruator omnium hominum, maximè *verò* fidelium.

11 Hæc denuntia & doce.

3 Duas falsæ istius doctrinæ species exprimit, nempe cœlibatus legē, & delectum ciborum.

4 Eiusmodi doctrinas probat se meritò vocasse dæmoniacas, primùm quòd earum doctores de rebus alienis decernant. Anenim ipsi cibos creauerint?

5 Secundò, quòd finem cuius causa creati sunt à Deo omnes cibi, nempe vt ijs fruerentur, suis placitis euertant.

6 Tertiò, quòd Deum hoc modo

d Purum & sanctum sit nostri respella, vt eo vti possimus bona conscientia, tanquam de manu Domini. e Agnoscimus Deum creatorem esse earum creaturarum quibus vtimur, & largitorem. Secundò, nos ex ijs esse qui Christi beneficio ius illud in reliqua animantia deperditum Adami culpa, recuperauimus. Tertio, precibus petimus vt nobis concedat Dominus dapibus ab ipsius manu acceptis bona conscientia frui. Quarto, gratiarum actione & repetitis precibus conuiuia claudimus: Inquibus sanctificantur cibi.

f Animi latera nunquam deficiat. g Verum subtum.

suo honore spolient, qui in illorum vsu velit celebrari. Simul autem declarat Apostolus, sobriè & cum bona conscientia vtendum illa Dei liberalitate. 7 Canonem Apostoli cum detollendo ciborum delectu fallæ illi doctrinæ opponit. 8 Is demùm bonis Dei donis legitimè vtitur, qui illorum largitorem ex ipsius verbo agnoscit & inuocat. 9 Conclusio cũ exhortatione, vt Timotheus ista sedulò, velut ab Apostolo penè cum lacte hausta, Ecclesijs proponat. 10 Iterum sanam doctrinam opponit non modò falsæ illi & apostaticę doctrinæ, sed etiam vanis omnibus & curiosis argutijs. 11 Nõ tantum sana doctrina, sed etiam pia & religiosa vita ministro Verbi opus est. 12 Pietas in spirituali cultu posita est, non in externæ vitæ austeritate, quæ etsi rectè vsurpata aliquem vsum habet, tamen nullo modo cum pietate est conferenda. Prodest enim illa per accidens, ista verò promissionem habet præsentis & futuræ vitæ. 13 Digressio, in qua ostendit eos qui pietati student, etiamsi ærumnis & probris vexentur, idcirco tamen non esse miseros vt cæteros homines, quum ob eandem causam minimè affligantur propter quam cæteri, & longè dispar sit ipsorum exitus. Quomodo enim suos Dominus desereret, qui suos etiam hostes sua beneficentia dignatur? quam doctrinam monet sedulò esse inculcandam.

12 [14] Nemo

14 Iam ad exhortationem illam redit, ostendens quæ sint verę Pastoris virtutes, quibus etiamsi desit ætas, reuerentiam sibi conciliet, nempe & oratio & vita, charitatis, zeli, fidei, & puritatis testes: litui verò, infularum, annuli, pallij, & puerilium huiusmodi ineptiarum nulla vsquam mētio. 15 Pastoris priuatum exercitium est, assidua Scripturæ lectio, ex qua hauriat exhortationis & doctrinæ materiam, & sibi & alijs salutifice.

h Ordinis Presbyterorum. i Fides est ex auditu, auditus ex prædicatione: Itaque sic docuntur sese & alios seruare Ministri Verbi, in quibus Dominus posuit sermonum reconciliationis.

12 [14] Nemo tuam iuuentutem despiciat, sed esto exemplar fidelium in sermone, in conuersatione, in charitate, in spiritu, in fide, in puritate.

13 [15] Interim dum venio, attende lectioni, exhortationi, doctrinæ.

14 Ne negligito donum quod in te est, quod datum est tibi ad prophetandum, cum impositione manuum [h] presbyterij.

15 Hæc exerce, in his esto: vt tuus profectus manifestus sit inter omnes.

16 Attende tibi ipsi & doctrinæ: persiste in istis. id enim si feceris, & teipsum [i] seruabis & eos qui te audierint.

CAP. V.

1 Postquam modum monendi singulos præscripsit, 3 de viduis agit, qua tunc in Ecclesia ministerium cooptabantur. 17 Inde ad presbyteros trāsit, 23 & quadam corporis valetudini seruientia admiscet.

CAP.V.
1 De mediocritate in priuatis reprehensionibus, secundum ætatis & sexus gradus seruanda.
2 De viduarum cura constituit hos Canonas Apostolus.
3 Liberi & nepotes viduarum pareatum pro viribus curam gerunto.
4 Prima ratio, Quoniam sibi ipsis quod suis impendunt. 5 Altera, Quoniam natura ipsa docet maioribus vicem rependere.
6 Tertia, Quoniam Deo gratum est hoc officium. 7 Secundus Canon, Verè viduarum (id est quæ inopes & suorum præsidio destitutæ sunt, & piè ac religiosè viuunt) curam Ecclesia suscipito. 8 Tertius Canon, Viduæ in luxu degentes, & suæ familiæ curam negligentes, inter apostatas & ipsis infidelibus deteriores censentor.

1 [1] Seniorem ne increpato, sed hortare vt patrem: iuniores, vt fratres.

2 Mulieres natu grandiores, vt matres: iuniores vt sorores, cum omni puritate.

3 [2] Viduas [a] honora quæ verè viduę sunt.

4 [3] Quòd si qua vidua liberos aut nepotes habet, discant in primis [4] *in* propriam domum pietatem exercere, [5] & vicem rependere parentibus, [6] hoc enim est honestum & acceptum coram Deo.

5 [7] Porrò quæ verè vidua est ac sola, sperat in Deo, & permanet in supplicationibus & precibus nocte ac die.

6 [8] At quæ in luxu viuit, *ea* viuens mortua est:

7 Hæc igitur denuntiato, vt sint irreprehensæ.

8 Quòd si qua suis & maximè domesticis non prouidet, fidem abnegauit, & est infideli deterior.

9 [9] Vidua allegatur non minor annis sexaginta, quæ fuerit [b] vnius viri vxor:

10 In operibus bonis idoneo testimonio ornata, si liberos educauit, si fuit hospitalis, si [c] sanctorum pedes lauit, si afflictis subuenit, si omne bonum opus est assiduè sectata.

11 [10] Porrò iuniores viduas [d] recusa: postquam enim lasciuire cœperint aduersus Christum, nubere volunt:

12 *Ex eo* damnandæ quòd primam fidem reiecerint.

13 [11] Simul autem etiam otiosæ discunt circumire domos: imò non solùm otiosæ, sed etiam nugaces & curiosę, garrientes quæ non oportet.

14 [12] Velim igitur iuniores nubere, liberos gignere, domum administrare, nullam occasionem dare aduersario ad maledicendum.

15 Iam enim nonnullæ deflexerunt, sequutæ Satanam.

16 [13] Quòd siquis fidelis aut fidelis habet viduas, eis subuenito, & non onerator Ecclesia, vt ijs quæ verè viduæ sunt subueniat.

17 [14] Qui bene præsunt presbyteri, [e] duplici honore digni habentor: [f] maximè qui laborant in sermone & doctrina.

18 Dicit enim Scriptura, ‖ Boui tritu-ranti non obligabis os Et, ‖ Dignus est operarius mercede sua.

19 [15] Aduersus presbyterum accusationem ne admittito, nisi sub duobus aut tribus testibus.

20 [16] Eos qui peccant, coram omnibus argue, vt & reliqui timeant.

9 Quartus Canon, In viduarum Ecclesiæ ministrantium album, nulla sexaginta annis minor admittitor, ab omni impudicitiæ probro immunis, de cuius diligētia, charitate, & integritate, idoneis testibus constet.
10 Ratio prima cur iuniores viduæ ad ministerium non admittantur, Quoniam videlicet propter ætatis leuitatem, excusso tandē onere sibi à Christo impositō, de repetendo potius matrimonio cogitant: quo fit vt ministerium deserant cui se obstrinxerant. *Deut.25.4, 1.cor.9.9. Mat.10.10, luc.10.7. Infra,6.13.*
11 Altera ratio, Quòd plerąque

sint garrulæ & curiosæ, & neglecta muneris sui cura, discursatrices. 12 Quintus Canon, Viduæ iuniores nubunto, & sanctè familias suas regunto. 13 Sextus Canon, Fideles, priuatim quantum fieri potest, suas viduas iuuanto, nec istis sumptibus Ecclesia grauator. 14 Iam quomodo cum presbyteris i. pastoribus, deniq; disciplinæ Ecclesiæ præfectis se gerere debeat qui eorum collegio præest, his præscriptis Cā. disserit. I. Canon: De presbyteris officio suo bene fungentibus, honestè sustentandis, Ecclesia, sicut Deus ipse præcepit, in primis laborato. 15 Secundus Canon, Accusatio aduersus presbyterum, nisi pijs auditis duobus aut tribus testibus ne admittitor. 16 Tertius Canon, Presbyteri sic conuicti palam coarguuntor, vt sint alijs exemplo.

a Viduarum curam habet, qua præsidio indigent. b Quæ à viro merito repudiata alteri non nupserit. c Respicit ad consuetudinem earum regionum. d Re in collegium viduarum admitta. e De quibus magis etiam quam de reliquis summa solliciti. f Duplex fuit ordo presbyterorum, alij enim gubernationi, alij sermoni & orationi vacabant.

7 Quartus Canon, In ecclesiasticis (præsertim aduersus ipsos presbyteros) cognitionibus quibus Deus ipse & Dominus Iesus Christus Angelorũ multitudine stipatus interest, summa, sine vllo præiudicio & personarum respectu, sinceritas obseruator.

21 17 Obtestor in conspectu Dei, & Domini Iesu Christi, & electorum Angelorum, vt hæc serues, absque eo vt vnum alteri præferas, nihil faciens in alteram partem declinando.

22 18 Manus g citò ne cui imponito, neq; communicato peccatis alienis: temetipsum purum serua.

23 19 Ne amplius esto abstemius: sed vino pauculo vtere, propter stomachum tuum & crebras tuas infirmitates.

24 20 Quorundam hominum peccata antè manifesta sunt, præeuntia damnatione: quosdam verò subsequuntur.

25 21 Itidem & bona opera antè manifesta sunt: & ea quæ secus habent, occultari non possunt.

18 Quintus Canon, Neminem antistes leuiter ordinato: nullius hac in re stultitię aut minus recto affectui faueṡ, alienâ culpam in se deriuato, fiquid à collegis perperam fiat, is suâ conscientiam puram seruato. 19 Sextus Canon, Præsbyteri in victus ratione, suæ valetudinis moderatam rationem habento. 20 Quoniam vt summa diligentia adhibeatur, irrepunt tamen ad ministerium hypocritæ, monet Pastores Apostolus, ne hac re perturbentur, vel quicquam propterea de sua in inquirendo diligentia remittant, quia Dominus peccatis eiusmodi hominum detegendis, suum tempus constituit: nostrum autem est culpam tantùm præstare.

21 Alia consolatio ad eos spectans, qui calumnijs interdum opprimuntur.

g Ne temerè quosuis ad Ecclesiasticam vllam functionẽ admitte, quantum videlicet in te est.

CAP. VI.

1 Docet quid serui doceat, 10 Quàm exitiosa pestis sit auaritia: 13 Et postquam obiter de diuitibus meminit, iterum prohibet Timotheum, ne se manibus doctrinis impediat.

CAP. VI.

1 Subijcit etiam Canonas de seruorum officio in dominos: qua de re nõ dubiũ est quin tunc multæ fuerint agitatæ quæstiones ab ijs qui ex Euangelio arripiunt publici perturbandi status occasiones. Primus autem Canon est, Serui fideles, dominos infideles nacti, nihilominus summa fide eis seruiunto.

1 [1] QVicunque sub iugo sunt serui, suos dominos omni honore dignos ducunto, [2] ne nomen Dei & doctrina blasphemetur.

2 [3] Qui verò fideles habent dominos, ne *eos* despiciant quòd fratres sint: sed potius inseruiant, quòd fideles sint ac dilecti, [4] vt qui sint beneficij *Dei* participes. [4] Hæc doce, & exhortare.

2 Ratio, ne Deus videri possit Euangelij doctrina homines ad rebellionem & res omnes malas incitare.

3 Secundus Canon, Fideles serui dominos fideles nacti, ne fraterno nomine abuntor, sed tantò libentius eis obsequuntor. 4 Conclusio vniuersalis, hæc omnia non tantùm esse simpliciter docenda, sed etiam cum exhortationibus sedulò inculcanda.

a Et hoc sufficiat, quod in ijs qua ad vitam æternam pertinent, sint eiusdem Dei benuolentia socij.

3 [5] Siquis diuersam docet doctrinã, neque accedit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi, & ei quæ secundum pietatem est doctrinæ,

4 *Is* turget, nihil sciens, sed insaniens circa quæstiones ac [b] verborum pugnas: ex quibus nascitur inuidia, lis, maledicentiæ, suspiciones malæ,

5 Peruersæ [c] exercitationes hominum mente corruptorum, & qui priuati sunt veritate, & quæstui habẽt pietatem. secede ab ijs qui eiusmodi sunt.

6 [6] Est autem quæstus magnus pietas cum animo sua sorte contento.

7 [7] Nihil enim intulimus in mundum, videlicet nec efferre quicquam possumus.

8 Sed habentes alimenta, & quibus tegamur, his contenti erimus.

9 [8] Qui autem volunt ditescere, incidunt in tentationem & laqueum, & cupiditates multas amentes & damnosas, quæ demergunt homines in exitium & interitum.

10 Siquidem radix omnium malorum est amor pecuniæ: quam quidam dum appetunt, aberrarunt à fide, & seipsos [d] transfixerunt doloribus multis.

11 [9] Tu verò, [d] homo Dei, ista fuge: sectare autem iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, tolerantiam, lenitatem.

12 Decerta præclarum certamen fidei: apprehende vitam æternam, cuius causa & vocatus es, & professus præclaram professionẽ coram multis testibus.

13 ‖ [10] Denuntio tibi coram Deo qui viuificat omnia, & Iesu Christo, qui ‖ testatam fecit coram Pontio Pilato bonam illam professionem:

5 Eos qui in sermonibus Christi, (id est, doctrina pietatis) non acquiescentes, in variis quęstionibus (vana enim sunt alia omnia) & se & alios fatigãt, grauissimè damnatos extra Ecclesiã eijcit, vt superbos, qui in Christi doctrina non acquiescant: vt mendaces impostores, qui merã vanitatem crepent: vt insanos, qui de rebus nihili tãtopere laborent: vt pessimas pestes, qui sint maximarum contentionũ autores, & mẽtes ac iudicium hominum corrumpant: denique vt profanos & impios, qui pretioso illo pietatis ac religionis nomine ad turpe lucrum abutantur.

Supra, 5, 18. Mat. 27. 11. ioh. 18. 37.

6 Veruntè detorquet nomẽ quæstus, confitens pietatẽ esse maximum lucrum, sed diuersa prorsus ratione, quoniam videlicet veram sufficientiam affert. 7 Stultitiam eorũ irridet qui rebus caducis adeò cupidè inhiant, vt expleri nullo modo possint, quum tamen eo quod supra modum est frui nõ possint. 8 Alia ratione Timotheum ab auaritia deterret, nempe quòd infinitas easque nocentissimas cupiditates secũ trahat, quibus seipsos auari excarnificant, eousque vt fidem etiam & salutem suam abijciant. 9 Peculiaris exhortatio ad varias virtutes, quibus pastores in primis ornatos esse oporteat. 10 Grauissima obtestatio, vt summa fide superiora omnia seruentur, intentis in Iesu Christi aduentum oculis, cuius gloria vano huius mundi splendori, & potentia omnibus impiorum terriculamentis sit opponenda.

b Concertationes de verbis non de rebus: verba autem etiam nominat, quæcunque nihil habent solidi, aut ex quibus nulla redit vtilitas. c Quales videntur in ludo illo impudentia mathologia Sophistica. d Dolor & cura videntur animum quodammodo perfodere, auaritia nimirũm meßus. e Quem Spiritus Dei regit.

14 Vt

14 Quod serues hæc mandata, maculæ & culpæ omnis expers, vsque ad illustrem illum aduentum Domini nostri Iesu Christi:

15 Quem temporibus suis ostendet ille ‖ beatus & solus [f] Princeps, Rex regum, & Dominus dominorum:

16 Qui solus habet immortalitatem, lucem habitans inaccessam, ‖ quem vidit nemo hominum, neque videre potest: cui honor & robur æternum. Amen.

17 [11] Ijs qui diuites sunt in [g] hoc seculo, denuntia ne efferãtur animo, ‖ neque spem ponant in diuitijs incertis, sed in Deo [h] viuo, qui præbet nobis omnia copiosè ad fruendum:

18 Vt *alijs* benefaciant, vt diuites sint operibus bonis, faciles ad impartiẽdum, facilis conuictus:

19 [12] Recondentes sibijpsis ‖ fundamentum bonum in posterum, vt apprehendant æternam vitam.

20 [13] Timothee, depositum serua, & auersare profanos de rebus inanibus clamores, & oppositiones falsò nominatæ scientiæ:

21 Quam nonnulli [i] præ se ferentes, circa fidem aberrarunt à scopo. Gratia sit tecum. Amen.

Matth. 4.7, & 6.20.

12 Laus beneficentiæ ab effectis, quod sit firmum Spiritus Dei in nobis habitãtis, ac proinde salutis nobis donandæ, testimonium.

13 Præcipuam omniũ superiorum admonitionum repetit, animo omnium ministrorum Verbi altius infigendam: nempe vt inanem sophistices garrulitatem fugiant, in sinceræ doctrinæ simplicitate permanentes.

i Non tantum voce, sed etiam vultu, gestu: in summa ita se comparant, vt etiam tacentes nihil nisi arduum & sublime de se promittant.

Ephes. 1. 11. apoc. 17. 14. & 19. 16. Ioan. 1. 18. Mar. 4. 19. Luc. 12. 15.

11 Addit veluti auctarium, seuerã admonitionem ad diuites spectantẽ, vt in primisà duabus pestibus sibi caueant, superbia nimirum & spe fallaci, quibus tres excellẽtes virtutes opponit spem in Deum illum viuum, beneficentiam in proximum, & morum facilitatem.

f Synonima multa congerit, quibus potentiam Dei asserit, qua freti in statione nostra perstemus. g Rerum ad vitam pertinentium, quibuscum comparantur qui sunt bonorum operum diuites. h Veri existẽtis & aternum: nam Deo opponit caducam opum naturã.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD TIMOTHEVM POSTERIOR.

CAPVT I.

5 Laudata fide Timothei, 6 vt in munere sibi commisso fideliter pergat, eum hortatur. 8 & ne propter sua vincula, 15 aut aliorum defectiones labascat, 18 de suo Apostolatu gloriatur. 14 & depositi custodiã illis cõmendat. 16 Laudat etiam Onesimum.

CAP. 1.
Act. 22. 3.
2 Scopus epistolę præcipuus est, Timotheum confirmare, vt fortiter ad extremũ vsque perseueret, proposita primùm sua in eum beneuolẽtia, deinde commemoratis excellentibus donis, quæ velut hæreditaria extare voluerat Dominus in Timotheo & ipsius maioribus, quæ quidem ipsum tanto magis Deo obstringant.

1 PAVLVS Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, [a] secũdum promissionẽ vitæ, quæ est in Christo Iesu,

2 Timotheo dilecto filio, gratia, misericordia, pax à Deo Patre, & Christo Iesu Domino nostro.

3 [1] Gratiam habeo Deo, ‖ cui seruio à [b] maioribus cum pura conscientia, vt assiduam tui memoriam teneo in precibus meis nocte ac die:

4 Desiderans te videre, memor tuarum lacrymarum, vt gaudio replear:

5 Reuocans in memoriam eam quę in te est non simulatam fidem, quæ habitauit prius in auia tuà Loide, & matre tua Eunice: persuasus sum autem quòd in te quoque.

6 [2] Quam ob causam suggero tibi vt [c] excuscites donum Dei quod est in te per impositionem manuum mearum.

7 Non enim dedit nobis Deus spiritum [d] timiditatis, sed roboris, & charitatis, & sanitatis animi.

8 [3] Ne igitur te pudeat testimonij pij affliguntur, sit testimonium Christi: secundò, quòd in illis demùm eluceat summa Dei virtus.

2 Difficultatibus ingruentibus monet inuictã Spiritus virtutẽ opponendam, qua sumus à Deo donati.

3 Crucis ignominia m non modò probrosam esse negat sed etiã honorificentissimam esse probat primùm, quòd Euangelium cuius causa

a A Deo legatus, vt annuntiem vitam quam promisit in Christo Iesu. b Abrahamo, Isaaco, & Iacob: non enim agit de Pharisaismo, sed de Christianismo.

c Donum Dei est velut quadam viua flamma in cordibus nostris accensa, quam nituntur caro & Satan suffocare: nos contra magis ac magis fouere ac sopitam suscitare debemus. d Quo perculamur & perterrefiamus, vt quos vult Dominus perdere.

Domini nostri, neque te pudeat mei, qui sum captiuus [e] ipsius: sed esto particeps
afflictionū [f] Euangelij [g] ex potētia Dei:

9 4 Qui seruauit nos, & vocauit ‖ vocatione sancta: non ex operibus nostris,
sed ex suo proposito & gratia, quæ [h] data quidē est nobis in Christo Iesu ‖ ante
[i] tempora secularia:

10 Sed patefacta nunc est per illustrem illum aduentum seruatoris nostri
Iesu Christi, qui & mortem aboleuit, & vitam in [k] lucem produxit ac immortalitatem per Euangelium:

11 ‖ [l] Cuius constitutus sum ego præco & Apostolus, ac doctor Gentium.

12 6 Quam ob causam & hæc patior: [7] neque erubesco. noui enim cui crediderim, & mihi persuasum est eum posse depositum meū in nullum diem seruare.

13 [8] Exemplar teneto sanorum sermonū, quos à me audisti cū fide & charitate quæ *est* in Christo Iesu.

14 [9] Præclarū depositum serua [10] per Spiritum sanctū qui inhabitat in nobis.

15 [11] Nosti hoc auersatos me fuisse omnes qui sunt in Asia: ex quibus est Phygellus & Hermogenes.

16 Præstet misericordiam Dominus Onesiphori familiæ: quoniam sæpe me recreauit, & catenā meam non erubuit.

17 Imò quum esset Romæ, studiosissimè quæsiuit me, & inuenit.

18 Det ei Dominus vt inueniri misericordiam apud Dominum in die illo: quàm multa etiam Epheſi subministrarit, tu optimè nosti.

e Ipsius causa. f Euangelium quodammodo dicitur affligi in iis à quibus annititur. g Fretus potētia Dei. h Data esse dicit ab æterno gratiā, ad quā ab æterno sumus prædestinati. Repugnat ita quæ doctrina de præuisa fide vel operibus, gratia Dei ex diametro.
i Ante annorum seriem qui ab initio fluxerunt. k Fecit vt illucesceret vita.

CAP. II.

2 Vt perseuerantiam in militia Christiana commēdet, 3 similitudines sumit 4 à militibus, 6 & ab agricolis. 10 Vincula sua sanctis vsui esse declarat. 13 Inde monet Timoth. vt sermonem veritatis recte dispertiat: 17 & reproborum exempla fugiens, 22 modestè omnia agat.

1 TV [1] igitur, fili mi, corroborare per gratiam quæ est in Christo Iesu:

2 Et quæ audisti à me [2] inter multos testes, hęc cōmitte fidelibus hominibus, qui sint idonei ad alios quoq; docēdos.

3 [3] Tu igitur feras laborem vt bonus miles Iesu Christi.

4 Nemo qui militat implicatur [b] vitæ negotijs, vt ei placeat à quo delectus est miles.

5 [5] Quòd si certet etiam aliquis, nō coronatur nisi legitimè certauerit.

6 [4] Agricolam oportet prius laborā-do fructus percipere.

7 [5] Considera quæ dico. Det igitur tibi Dominus intelligentiā in omnibus.

8 [6] Memento Iesum Christū resurrexisse ex mortuis, *factum* ex semine Dauid, secundum Euangelium meum:

9 [7] In quo, velut facinorosus, affligor vsque ad vincula sed sermo Dei non est vinctus.

10 Ideo omnia sustineo propter electos, vt & ipsi salutem consequantur quę est in Christo Iesu, cum gloria æterna.

11 [8] Fidus *est hic* sermo ‖ nam si cū *eo* placeat, nisi omnibus auocamētis seruel Valedicat.

CAP. II.
1 Conclusio superiorum exhortationis, addita tamen declaratione, non seruari depositū ab ijs qui illud intus contineant, sed ab ijs potius qui quàmliberalissimè cū alijs id cū municent, vt hoc modo quamplurimi fiant eius participes, sine vllo cuiusquam detrimento. *Rom. 6. 5.*
2 Alia admonitio, Ministeriū vere esse spiritualem militiam, qua nemo sic fungi possit vt imperatori suo

3 Tertia admonitio, Ministerium esse instar gymnici certaminis, in quo nemo coronetur nisi ex præscriptis legibus certauerit quantumuis duræ & difficiles fuerint. 4 Alia similitudo eodem spectans, Non sperandam messem nisi præeunte arationis & sationis labore. 5 Omnia ista ne intelligi quidē, nedum præstari possunt, nisi petita & data à Deo intelligentia. 6 Duo capita nostræ fidei, ab hæreticis perpetuò oppugnata, disertè confirmat: quorū vnū, nempè Christum esse verum illū Messiam, hominē ex Dauidis semine factū, est nostræ salutis basis: alterū est eiusdem vertex, nempè eum resurrexisse ex mortuis. 7 Occupatio, Se quidē instar sceleratorū in vinculis teneri, sed causam non esse cur propterea nō nulli fidem detraherent eius Euangelio: quum Deus nihilominus ipsius ministerio benediceret, imò etiam huius captiuitatis & patientiæ suæ exemplū Ecclesiam multis modis cōfirmaret in vitę melioris expectatione. 8 Quarta admonitio, Nō de verbis & quæstionibus nō modo inutilibus, sed etiā pernitiosis dānosis, esse decertādum, sed de eo potius vt nos ad omne patiētiæ genus, atq; adeò ad mortē ipsam cū Christo (id est, pro Christi nomine subeundā) comparemus: quoniā sit certus ad vitam, & eam quidam gloriosissimam, aditus: sicut è contrario hominum perfidia nihil de veritate Dei decedit, certum autem exitium, sibi accersunt homines.
a Præsentibus multis, qui de his rebus possint testari. b Negotijs ad rē familiarem, aut occupationes illas consuetas pertinentibus.

7. Cor. 1. 2. Rom. 6. 23. ephe. 1. 4. coloss. 1. 26. 1. Tim. 3. 16. 1. Tim. 3. 7.
4 Ostēdit quātis bene ficijs Deus fortiter asse rēdæ suę gloriæ cum salute nostra coniunctæ nos obstrinxerit, commemoratis salutis nostræ causis, nempè gratuito illo & æterno Dei proposito de nobis in Christo vēturo seruādis, vnde factum sit vt à Deo tandem gratis per Euangelij prædicationē, ad Christū mortis destructorem & immortalitatis autorem vocaremur.
4 Euangelium illud est quod prædicauit Apostolus.
6 Apostolatum suum inexpectato

7 Propositio suo exemplo, ostendit quomodo futurum sit vt nos crucis Christi non pudeat, nempè si certi simus Deum & posse & velle salutem, quam veluti penes se depositam habet, nobis in illum diem seruare. 8 Exprimit qua potissimum in re oporteat ipsum esse quā constantissimum, nempè & in ipsa doctrina, cuius epitome sunt fides & charitas, deinde in ipsa eius tradendæ ratione cuius velut expressam effigiē in Apostolo Timotheus cognouerat. 9 Amplificatio à dignitate tātæ rei penes ministros depositæ. 10 Occupatio, arduum quidem id esse præstare, sed potētissimum esse Dei Spiritum, qui sua virtute nos intus donarit. 11 Occurrit offendiculo propter Apostatas quosdam exorto, eorum etiam nomina exprimēdo, vt ab omnibus dignoscerentur. Sed ijs opponit vnius hominis singularem fidē, vt vel vnicum bonum exemplum malis omnibus præponderet.

Mat.10.33, mar.8.38. Rom.1.32. & 9.6.

[c] mortui sumus, cum *eo* etiam viuemus:
12 Si toleramus, etiam cum *eo* regnabimus: ‖ si abnegamus, & ille abnegabit nos:
13 Si infidi sumus, ‖ ille *tamen* fidus manet: negare seipsum non potest.
14 Hæc suggere, [d] obtestans coram Domino ne verborum pugnas sequãtur: quod nullam adfert vtilitatem, *imò* auditores subuertit.
15 [e] Stude teipsum probatum sistere Deo, operarium qui non erubescat, & [e] qui rectè sermonem veritatis secet.
16 Profanos autem de rebus inanibus clamores [f] cohibe: [10] ad maiorem enim procedent impietatem,
17 Et sermo eorum depascet vt gangræna: ex quibus est Hymenæus & Philetus:
18 Qui circa veritatem aberrarunt à scopo, dicentes resurrectionem iam esse factam & subuertunt: quorundam fidem.
19 [11] Solidum tamen fundamentum Dei stat, habens sigillum hoc, Nouit Dominus qui sint sui: &, Discedat ab iniustitia omnis qui [g] nominat nomen Christi.
20 [12] Ceterùm in magna domo non tantùm sunt vasa aurea & argentea, sed etiam lignea ac testacea: ‖ & alia quidem ad decus, alia verò ad dedecus.
21 Siquis igitur seipsum ab his [h] expurgarit, erit vas ad decus, sanctificatũ, & accommodum vsibus domini, & ad omne opus bonum comparatum.
22 [13] Iuueniles autẽ cupiditates fuge: sed sectare iustitiã, fidẽ, charitatẽ, [14] pacẽ cum ijs qui inuocant Dominum ex puro corde.
23 ‖ Stultas autem & ineruditas quæstiones reijce, sciẽs eas gignere pugnas.
24 Seruum autẽ Domini non oportet pugnare, sed placidum esse erga omnes, aptum ad docendum tolerantem malos.
25 Cum lenitate erudientem eos qui [i] contrario animo sunt affecti: ne quando det eis Deus vt resipiscentes agnoscant veritatem:
26 Et *elapsi* ex diaboli laqueo, à quo captiui tenentur, mentis sanitatem recipiant ad *præstandam* illius voluntatem.

1.Cor.1.2.

1.Tim.1.4, & 4.7, tit.3.9.

i Loquitur de iis quibus nondum perspecta est veritas.

c Si vita cum Christo & Christi ipsius causa affligimur. d Domino etiamteste aut potius iudice adiucato sicut fecerunt Moses, Iesus, Samuel, & ipse Paulus, Act.20. e Qui nihil adijciat, nihil praetermittat, mutilet, discerpat, torqueat: spectet diligenter quid ferat auditorum captus, & quid ad aedificationẽ conducat. f Ad verb. circumcisse, id est, obserua & obside, vt videlicet prohibeas ne latius serpant. g Qui colat, & tãquam fidelis ab illo cognominatur. h Non causam propositi, sed exequutionem declarat: caeterum quod nos expurgamus non libertati nostri arbitrij illud tribuẽdum ejus fide ei, id est Deo, qui gratiã & in solidum efficit in nobis bonam & efficacem voluntatem.

CAP. III.

1 *Praedicit quàm infesta pijs tempora imminent: 9 sed fiducia victoriae 10 animos eum ad certamen: 14 exercitationem sanae doctrinae in primis commendans.*

1 ILlud [a] autem scito, ‖ fore vt extremis diebus instent tempora molesta.
2 Erunt enim homines sui amãtes, auari, glorioſi, superbi, maledici, parentibus inobsequentes, ingrati, [a] impuri,
3 Charitatis expertes, nescij fœderis, calumniatores, intemperantes, immites, minimè amantes bonorum.
4 Proditores, præcipites, inflati, voluptatum amantes, potius quàm amantes Dei.
5 Habẽtes formã pietatis, sed quivim eius abnegarint. [a] istos igitur auersare.
6 Ex his enim sunt illi qui irrepunt in familias, & captiuas ducũt mulierculas, onustas peccatis, actas cupiditatibus varijs:
7 Semper discentes, sed quæ nunquam ad cognitionem veritatis venire possint.
8 ‖ Quemadmodum autem Iannes & Iambres restiterunt Mosi, ita & hi resistunt veritati, homines mente corrupti, reprobi circa fidem.
9 [b] Sed non procedẽt amplius: nam amentia istorum cuidens erit omnibus, vt & illorum fuit.
10 [c] Tu verò [b] assequutus es doctri-

CAP. III.

1.Tim.4.1, 2.pet.3.3, iud.18.

1 Septima admonitio, Nõ esse sperandam Ecclesiam aliquam incorruptam in hoc seculo, sed fore potius magnũ perditissimorum hominum prouentum in ipso etiam Ecclesiæ sinu, qui tamẽ summã pietatẽ & charitatem præ se ferant,

Exod.7.11.

3 Cũ eiusmodi hominibus non simplici errore, sed peruersitate animi resistẽtibus veritati (quod ex fructibus apparet, quos hic graphicè prorsus describit) non est quod ludatur opera, quum sint potius auersandi.

a Quibus nullum est ius nec fas. b Tu nũ modò quid docuerim, quid egerim, sed etiã qua mea mens ac voluntas fuerit, prorsus nosti.

nam meam, vitæ meæ rationem, propositum, fidem, lenitatem, charitatem, tolerantiam:

11 Persequutiones, afflictiones quæ mihi acciderunt [c] Antiochiæ, Iconij, Lystris: quas persequutiones sustinuerim: sed ex omnibus eripuit me Dominus.

12 Sed & omnes qui volunt piè viuere in Christo Iesu, persequutionem patientur.

13 Improbi autem homines & impostores [d] proficient in peius, tũ seducentes *alios*, tum seducti *ipsi*.

14 At tu permane in ijs quæ didicisti & quæ tibi concredita sunt, sciens à quo didiceris:

15 Teque à puero sacras literas nouisse, quæ te possunt sapientem reddere in salute, per fidem quæ est in Christo Iesu.

16 ‖ [5] Tota scriptura diuinitus *est* inspirata, & vtilis ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad institutionem quæ *est* in iustitia.

17 Vt perfectus sit [e] homo Dei, ad omne opus bonum perfectè instructus.

5 Octaua admonitio lõgè pretiosissima Pastorẽ ex vno scripto Dei verbo sapere oportere, in quo perfectè tradãtur quæcunque tum ad veta dogma tacognoscẽda & stabilienda, falsa verò refellẽda: tũ ad malos quidem mores corrigẽdos, bonos autem instituendos spectant.

2. Pet. 1. 20.

c De Antiochia Pisidia intelligo.

d Illorũ improbitas quotidie augebatur.

e Homo Dei propriè & peculiariter dicitur Propheta, & voluntatis Dei interpres.

CAP. IIII.

1 *Obtestatur eum vt maximè Euangelium prædicet* 3 *in tam deplorato tempore:* 6 *Sibi in propinquo esse mortem:* 8 *sed ita vt quasi victor ad gloriosum triumphum properet.* 10 *Tũ de accersendi Timoth. necessitatem.* 11 *ex præsenti suo statu ostendit.*

CAP. IIII.

1 Summa & præcipua omnium admonitionũ, ac proinde grauissima obtestatione sancita, hæc est, vt sancta etiam quadã cum importunitate proponantur Dei verbũ prout fert necessitas: ita tamen vt solidum doctrinæ fundamentum substernatur, & acrimonia omni sancta lenitate temperetur. 2 Captandæ iam olim fuerunt fidis pastoribus omnes occasiones, hominibus mox ad suas fabulas vltrò reuersuris. 3 Mundi persidia debet fidos ministros eò magis solicitos reddere.

a Falsa ac inutiles doctrinas, quibus ita nunc fascinatus est mundus vt veritatis apertam lucẽ malit modis omnibus extinctã quàm tenebris emergere.

1 OBtestor [1] igitur ergo coram Deo & Domino Iesu Christo, qui iudicaturus est viuos & mortuos in illustri illo suo aduentu & regno suo:

2 Prædica sermonem, insta tempestiuè, intempestiuè: argue, obiurga, exhortare cum omni lenitate & doctrina.

3 [2] Nam erit tempus quum sanam doctrinam non tolerabunt: sed auribus prurientes, ipsi sibi pro suis cupiditatibus coaceruabunt doctores:

4 Et à veritate quidem aures auertent, ad [a] fabulas verò conuertentur.

5 [3] At tu vigila in omnibus, perfer, opus perage euangelistæ, [b] ministerij tui plenam fidem facito.

6 [4] Nam ego iam [c] libor, & tempus meæ resolutionis instat.

7 Certamen illud præclarum decertaui cursum consummaui, fidem seruaui.

8 Quod superest, reposita est mihi iustitiæ corona, quam reddet mihi Dominus in illo die, iustus ille iudex: non solùm autem mihi, sed & omnibus qui expetiuerint illustrem illum ipsius aduentum.

9 [5] Stude venire ad me citò.

10 Nam Demas me dereliquit, [d] amplexus præsens seculum, & profectus est Thessalonicam. Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam.

11 ‖ Lucas mecum est solus, Marcum assumptum adhuc tecum: est enim mihi perutilis ad ministerium.

12 Porrò Tychicum misi Ephesum:

13 Penulam quam reliqui Troadæ apud Carpum, adfer quũ venies, & libros, maximè membranas.

14 Alexander faber ærarius multa mala mihi exhibuit: reddat ei Dominus secundum facta ipsius.

15 Quem & tu caue: vehementer enim restitit sermonibus nostris.

16 In prima mea defensione nemo mihi adfuit, sed omnes me deseruerunt (ne illis imputetur.)

17 Sed Dominus mihi adfuit, & corroborauit me: vt per me fieret fides prædicatio quod audirent omnes Gentes: & ereptus fui ex ore [e] leonis.

18 Et eripiet me Dominus ab [f] omni opere malo, seruabitque [g] regno suo cœlesti: cui gloria in secula seculorum. Amen.

19 Saluta Priscam & Aquillam, & ‖ Onesiphori familiam.

20 Erastus mansit Corinthi. Trophimum autem reliqui Mileti ægrotantem.

21 Stude venire ante hyemem. Salutat te Eubulus & Pudes & Linus & Claudia, & fratres omnes.

22 Dominus Iesus Christus *sit* cũ Spiritu tuo. Gratia *eius sit* vobiscum. Amen.

4 Prædicit maximum suum obitũ, pulcherrimo inuictæ constantiæ & certæ spei exemplo.

5 Vltima pars epistolæ, grauissimas aduersus quasdam querelas, & singularis vbique pietatis, ac indefessi animi exẽpla præbens.

Colos. 4. 9.

b Variis argumẽtis comprobate germanum esse Dei ministrũ.

c Pro hoc mẽto offerendi alludit autem ad sanguinis, aut etiã vini profusionem quæ in sacrificijs vsurpabãtur.

d Acquieuit in hoc seculo.

e Neronis.

f Putarunt me seruandi, ne quid committam indignũ Apostolo.

g Vt regni sui participẽ faciat.

Supra, 1. 12.

Scripta est Roma posterior ad Timotheum, qui primus Ephesi ordinatus fuit Episcopus, quum Paulus iterum sisteretur Cæsari Neroni.

EPIST.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD TITVM.

CAPVT I.

1 Docenti quales oporteat Ministros eligere, 10 simul ostendit quomodo vaniloquis os obturare oportet. 12 Hac occasione perstringit (vetustissimum morbum) 14 ac Iudaos qui in rebus externis sanctitatem locabant.

CAP. 1. 1 Asserit suum Apostolatum, nō Titi, sed Dei tensium causa, tum ex vocationis externæ testimonio, tū ex suo cum omnibus ab initio mundi electis consensu. *Rom.16.25, ephes.3.9, colos.1.26, 1.tim.1.9, 1.pet.1.20. Galat.1.1. 2.Tim.1.2.* 2 Fides in qua omnes electi consentiunt, est vera ac sincera Dei cognitio, huc spectans, vt Deum ritè colentes, vitam æternā tandem, secundum veracis Dei promissionem, ex æterno ipsius proposito suis temporibus in Christo exhibitam, consequamur. 3 Hæc veritas non est alibi quàm in Apostolica prædicatione quærenda. 4 Titi communem secum consensionem in fide prædicans Apostolus, Cretenses ad illum audiendum excitat, simulque monet qua potissimum ex re veros ministros à falsis distinguere oporteat. 5 Communis est & eadem salutis ratio pastoribus & gregi. 6 Prima admonitio, vt presbyteri oppidatim constituantur.

1 [1] PAVLVS [a] seruus Dei, Apostolus autē Iesu Christi ſecundū fidem [b] electorum Dei, [2] & agnitionem veritatis quæ est secundum pietatem:

2 Ad [c] spem vitæ æternæ, quam [d] promisit Deus ille mentiri nescius ‖ante [e] tempora secularia, patefecit autem temporibus suis:

3 [3] *Videlicet* sermonem illum suum, per prædicationem ‖ quæ concredita est mihi ex mandato [f] seruatoris nostri Dei: [4] Tito germano filio in communi fide.

4 [5] Gratia *sit tibi*, misericordia, & pax à Deo Patre, & Domino Iesu Christo Seruatore nostro.

5 [6] Huius rei gratia reliqui te in Creta, vt quæ reliqua sunt pergas corrigere, & constituas oppidatim presbyteros, sicut ego tibi mandaui:

6 ‖ Siquis est inculpatus, vnius vxoris vir, liberos habens fideles, non obnoxios crimini luxus, vel qui non sunt [g] refractarij.

7 [7] Oportet enim Episcopum inculpatum esse, tanquam Dei [h] dispensatorem, [i] non sibi pertinaciter placentem, non iracundum, non vinosum, non percussorem, non turpiter lucri cupidum:

8 Sed hospitalem, bonorum amantem, [k] temperantem, iustum, pium, continentem:

9 [8] Tenacem fidelis illius sermonis qui ad doctrinam facit, [9] vt possit etiam exhortari per doctrinam sanam, & contradicentes conuincere.

10 [10] Sunt enim multi refractarij, & vaniloqui, & mentium deceptores, maximè ij qui sunt [l] ex Circuncisione.

11 Quibus oportet os obturare: qui totas domos subuertunt, docentes quæ non oportet, turpis lucri gratia.

12 Dicit [m] quidam ex ipsis proprius ipsorum Propheta, Cretenses semper mendaces, malæ feræ, ventres pigri.

13 Testimonium hoc est verum. quā ob causam eos redarguito [n] præcisè, vt sani sint in fide:

14 ‖ Non attendendo Iudaicis fabulis, & mandatis hominum auersantium veritatem.

15 ‖ [11] Omnia quidem pura puris: pollutis autem & infidelibus nihil est purum, sed polluta est eorum & [o] mens

7 Secunda admonitio, à quibus præsertim vitijs alienos, & quibus præcipuè virtutibus ornatos esse oportet Pastores, quos etiam Presbyteros vocauit.

8 Tertia admonitio, Pastorem eius doctrinæ tenacissimum esse oportere, quæ ab Apostolis tradita, ad salutem facit, curiosis & inanibus omnibus relictis. *2.Tim.1.4. Rom.14.20.*

9 Quarta admonitio, Verè doctrinæ scientiam ad vsum esse applicandam, qui quidem duabus in rebus consistit, nempe in regendis qui se dociles præbent, & refractarijs refutandis. 10 Applicatio thesis ad hypothesin, Cretenses inter cæteros acribus reprehensionibus egere, tum propter animos eorum ad mendacia & pigritiam naturali quodam impetu propensos: tum propter auaros quosdam Iudæos, qui pietatis prætextu, partim traditiones quasdam inanes, partim veteres cæremonias cum Euangelio coniungebant. 11 Paucis ostendit puritatem non in Legali & externo cultu (veluti delectu ciborum, & ablutionibus & cæteris eiusmodi iam abolitis) sed in mente & conscientia positam esse: & qui secus docent, quæ sit reipsa vera religio prorsus nescire, atque adeò nihil minus esse quàm quod videri volunt.

a Minister, qua ratione ipse Christus, quatenus fuit minister, & quidem Prophetarum caput, seruus dicitur, Esa.49.10.
b Eorum quos Deus eligit. c Spes finis est fidei.
d Quam vltro & gratuita liberalitate promisit. e Vide 2. Tim.1.9. f Sotēr non tantum conseruatorem vitæ, sed & datorem significat. g Sic propriè dicuntur qui vel boues, qui iugum ferre nolunt.
h Quem Deus suorum donorum dispensatorem constituit.
i Non asperis moribus, & difficili natura. k Circunspectum & sani iudicij, & singulare moderationis exemplar. l Ex Iudæis, vel potius ex illis Iudæis qui Christum Legi coniungere studebant.
m Epimenides, qui inter sapientes habitus est, vide Laertium & Ciceron. de Diuinatione. n Duro, ac sine vllis ambagibus. o Si mens & cōscientia impura sunt, quid puri reliqui erit post regenerationē.

& conscientia.

16 Deum profitentur se scire, sed factis negant, quum sint abominandi, & rebelles, & ad omne opus bonum reprobi.

CAP. II.

2 Personarum & ætatum præscribens officia, 6 iubet vt de moribus doceat Ecclesiam, 11 & à fine redemptionis argumentatur, 12 quem dicit esse studium piè & recte viuendi.

1 [1] AT tu loquere quæ decent sanam doctrinam.

2 [2] Vt senes sobrij sint, venerandi, temperantes, sani fide, charitate, tolerantia.

3 Anus itidem vt *sint* habitu qui sanctimoniam deceat, non calumniatrices, non vino multo seruientes, honestatis magistræ:

4 Vt ad sapientiam instruant adolescentulas, vt maritos suos diligant, vt liberos ament,

5 Vt temperantes sint, puræ, [a] domi manentes, bonæ, ‖ subiectæ suis viris: ne sermo Dei blasphemetur.

6 Adolescentes itidem adhortare, vt sint temperantes.

7 [3] Per omnia teipsum præbens exemplar bonorum operum, in doctrina integritatem, [b] grauitatem.

8 Sermonem sanum, qui damnari non possit: vt qui *se* ex aduerso *opponit*, erubescat, nihil habens quod de vobis dicat mali.

9 [4] ‖ Seruos *hortare* vt suis dominis subijciant se se, vt [c] in omnibus sint *eis* accepti, non respondatores:

10 Nihil interuertentes, sed omnem bonam [d] fidem ostendentes, vt doctrinam Seruatoris nostri Dei ornent in omnibus.

11 ‖ [5] Illuxit enim gratia illa Dei salutifera omnibus hominibus:

12 Erudiens nos vt abnegata impietate & [e] mundanis cupiditatibus, temperanter & iustè & piè viuamus in præsenti seculo:

13 [f] Expectantes beatam illam spem & illustrem illum aduentum gloriæ magni illius Dei ac Seruatoris nostri, *nempe* Iesu Christi,

14 Qui dedit semetipsum pro nobis, vt redimeret nos ab omni iniquitate, & purificaret sibi ipsi populum [g] peculiarē, studiosum bonorum operum.

15 Hæc loquere & exhortare, & argue cum omni [h] imperio. nemo te despiciat.

CAP. III.

1 Generaliter nunc vult omnes moneri vt placidè colant ordinem politicum: 3 & memores sint vitæ pristinæ vt iustificationem communem ex gratia esse existiment 9 Quòd si quis contentiosus hic reclamet, 10 illum iubet omitti.

1 ‖ [1] SVggere ipsis vt se se subijciant principatibus ac potestatibus, vt obtemperent, vt ad omne opus bonum sint parati:

2 Ne cuius famam lædant, vt sint à pugnis alieni, moderati, omnem exhibentes lenitatem erga quosuis homines.

3 [2] Nam ‖ eramus quondam & nos amentes, rebelles, errantes, seruientes cupiditatibus ac voluptatibus varijs, in malitia & inuidia degentes, odiosi, alij alios odio prosequentes.

4 Sed postquam bonitas & erga homines amor apparuit Seruatoris nostri Dei,

5 ‖ Non ex operibus [a] iustis quæ fecerimus nos, sed ex sua misericordia seruauit nos per lauacrum regenerationis, & renouationem [b] Spiritus sancti:

6 Quem effudit in nos copiosè per Iesum Christum Seruatorem nostrum:

7 Vt iustificati ipsius gratia, hæredes efficeremur secundum spem vitæ æternæ.

8 [3] Fidus *est* hic sermo, & hæc volo te affirmare, vt studeant [c] bona opera tueri qui crediderunt Dei: id est quæ *sunt* honesta & hominibus vtilia.

9 ‖ Stultas autem quæstiones & genealogias & contentiones ac pugnas legales cohibe: sunt enim inutiles & vanę.

10 [4] Hæreticum hominem post vnam & alteram admonitionem reijce:

f Apertissimè Christus dicitur magnus Deus, & metonymice spes nostra, eius aduentus Epiphaneia.

g Quasi insitar peculij reconditum.

h Cum authoritate summa.

CAP. II.

1 Quinta admonitio, Non tantùm ingenere puram esse doctrinam oportere, sed etiam singulis ætatibus & ordinibus, pro circunstantiarum varietate applicari. *Ephes. 5. 33.*

2 Quæ sint præcipuæ senum & iuuenum, tum vitorum, tũ mulierum virtutes, ad quas illos assiduè incitari oportet.

3 Sexta admonitio, Integram esse oportere Pastoris, tũ vitam tum doctrinam. *Ephes. 6. 9. colos. 3. 22, 1. pet. 2. 18. 1. Cor. 1. 1, colos. 1. 22.*

4 Septima admonitio, de seruorum erga dominos officio.

5 Octaua admonitio ad omnes pios spectans, vt quum Deus ad Euangelium omnes vocet, & Christus ita nos iustificarit vt etiam sanctificarit, omnes veræ pietati & iustitiæ incumbamus, certa spe immensæ istius gloriæ proposita, quod quidem ita sit inculcandum, vt etiam contradicentes cum summi Dei autoritate sint coarguendi.

CAP. III.

Rom 13. 1. 1. Cor. 6. 1.

1 Quod in genere dixerat, iam per partes explicat, præcipua quædam declarans quæ homines hominibus, ac præsertim subiecti suis magistratibus debeant *2. Tim. 1. 9.*

2 Iterum proposito nostræ regenerationis beneficio gratuito (cuius pignus est Baptismus noster) superiorem exhortationem confirmat. *1. Tim. 1. 14, & 4. 7, 2. Tim. 1. 13.*

3 Iterum quoque magna cum asseueratione inculcat solidæ pietati esse incumbendum vitatis omnibus vanis, & ad solas excitandas rixas vtilibus quæstionibus. 4 Hæretici (id est qui Ecclesiasticis admonitionibus insanabiles, præfracte & factiosè perturbant Ecclesiæ pacem) semel sunt Verbi ministris omittendi.

a Quæ huc & illuc non oberrant. b Non quæ homines arceat ab aditu ministri, sed qua ad omnem reuerentiam honestam componat aduentes. c Quæ sine Dei offensione præstari possunt. d Pides hoc loco pro fidelitate sumitur. e Cupiditatibus carnis quæ ad præsentes, vitæ, & mundi istius rationes referuntur.

a Ad verb. Ex operibus quæ sunt in iustitia: porrò hic locus abunde refutat meritorum doctrinam. b Quam præstat & efficit vis Spiritus sancti. c Bonis operibus sedulò vacare.

11 Vt qui noris euersum esse eum qui sit eiusmodi,& peccare, vt qui suo preiudicio sit condemnatus.

5 Vltimo loco,quædã de rebus priuatis scribit, quosdam etiam commendans.

12 [5]Quum misero Arteman ad te aut Tichicum, stude venire ad me Nicopolin: nam illic decreui hybernare.

13 Zenam legisperitum & Apollo sedulò deducito,nequid illis desit.

14 Discant autem & nostri bona opera tueri ad necessarios vsus, vt non sint infrugiferi.

15 Salutant te qui mecum sunt omnes. Saluta eos qui diligunt nos in fide. Gratia *Dei sit* cum omnibus vobis.Amẽ.

Ad Titum, qui primus Cretensium Ecclesiæ ordinatus fuit Episcopus, scripta ex Nicopoli Macedoniæ.

EPISTOLA PAVLI APOSTOLI AD PHILEMONEM.

1 Paulus argumentum humile hic tractans, suo tamen more sublimis ad Deum euehitur. 2 Fugitiuum seruum & furem Philemoni remittens, pro illo deprecatur veniam: & grauiter de æquitate Christiana concionatur.

1 Christianæ pro alio excusationis & commendationis exemplum.

1 PAVLVS captiuus Christi Iesu,& Timotheus frater, Philemoni dilecto & adiutori nostro,

2 Et Apphiæ dilectæ, & Archippo commilitoni nostro, & quæ domi tuæ est Ecclesiæ:

3 Gratia *sit* vobis & pax à Deo Patre nostro,& Domino Iesu Christo.

4 ‖Gratias ago Deo meo, semper mentionem tui faciens,in precibus meis.

5 Quòd audiam tuam charitatem, ac fidem quam habes erga Dominum Iesum & erga omnes sanctos:

6 Vt [a] communicatio fidei tuæ efficax fiat, [b] vt agnoscatur quicquid boni est in vobis per Christum Iesum.

7 Gaudium enim habemus multum, & consolationem super dilectione tua,[c] quòd viscerã sanctorum refocillata sunt per te,frater.

8 Quapropter quanuis multam in Christo libertatem habeam mandandi tibi quod officij tui est,

9 [1] *Tamen* propter charitatem potius precor,quum talis sim, nempe Paulus senex,nunc autem etiam captiuus Iesu Christi.

10 ‖Precor autem pro filio meo quẽ genui in vinculis meis,Onesimo: *Coloss.4.9.*

11 Quondam tibi inutili, nunc verò tibi & mihi perutili: quem remisi.

12 Tu autẽ eum, id est [d] viscera mea, excipe.

13 Quem ego cupiebam apud me retinere, vt pro te ministraret mihi in vinculis Euangelij.

14 Sed absque tua sententia nihil volui facere,[e] ne velut ex necessitate fit beneficium tuum,sed spontaneum.

15 Nam mirum ni [f] secessit [g] ad tempus,vt perpetuum eum reciperes:

16 Non iam vt seruum, sed amplius quàm seruum,fratrem dilectum,maximè mihi, quanto autem magis tibi & [h] in carne & in Domino?

17 Itaque si putas nostra esse communia,excipe eum tanquam me.

18 Quòd siquid læsit te,aut debet,hoc mihi imputato.

19 Ego Paulus scripsi mea manu,ego dependam: vt ne dicam tibi te etiam teipsum mihi insuper debere.

20 [i] Et iam, frater, *hunc*, ego fructum abs te consequar in Domino: refocilla mea viscera in Domino.

21 Scripsi tibi,confisus fore vt auscultes,vt qui norim te etiam amplius quàm dico facturum esse.

a Communicationem fidei vocat officia benignitatis in sanctos, promanantia ex fide efficaci. 1.Thess.1.3, 2.thess.1.3.

b Vt hac ratione omnes experiantur, quàm diuites sitis in Christo, nempe fide, charitate, & omni beneficentia.

c Quod ita officiosè & promptè refocillaris sanctos, vt incredibili quadam voluptate sint intus perfusi: viscerum enim nomine, non solum intimas necessitates, sed & consolationem ad ipsa vsq; penetralia defectionẽ declarat, quasi cor ipsum sit refusũ ac recreatũ.

d Vt filium meum quem genui.

e Vt non coactus, sed sponte hanc seruitutem operam nobis commodarit.

f Emollit fugæ nomen.

g Ad temporis momentum.

h Quia mãcipium tuum est, cæterorum seruorum more, & quia Domini seruus est, vt illum & tuo & Domini nomine tibi charum esse oportuat.

i Certè frater, sine vt hoc beneficium à te consequar.

22 Simul autem etiam para mihi hospitium. Spero enim me per preces vestras donandum vobis.

23 Salutant te, Epaphras (meus in captiuitate propter Iesum Christum socius,)

24 Marcus, Aristarchus, Demas, Lucas, adiutores mei.

25 Gratia Domini nostri Iesu Christi *sit* cum spiritu vestro. Amen.

Ad Philemonem missa fuit Roma per Onesimum seruum.

AD HEBRAEOS EPISTOLA.

Scopus & summa huius epistolæ est, Iesum Christum Filium Dei, Deum simul & hominem, esse verum illum, æternum & vnicum Prophetam, Regem ac Pontificem, figuris Legis adumbratum, & nunc reipsa exhibitum: à quo doceri, regi, ac sanctificari totam Ecclesiam oporteat.

CAPVT I.

1 Vt ostendat doctrinam à Christo allatam primas tenere, quia sit omnium Prophetarum clausula: 4 nominatim illum supra Angelos effert: 10 & variis Scripturæ testimonijs longè omnibus præferre probat.

CAP. I. *Sapien. 7. 26. colos. 1. 15.*

1 [a] DEVS multis vicibus multisque modis olim loquutus Patribus per Prophetas, [a] vltimis diebus hisce loquutus est nobis per [b] Filium.

1 Generalis propositionis huius epistolæ pars prima, Filium Dei, eum demum esse Prophetam, siue Doctorem, qui quod Deus per Prophetas aliquatenus & propositis vmbris significarat, reipsa præstitit, & Patris voluntatem mundo plenè patefecit. 2 Altera pars eiusdem propositionis, Eundem Filium, esse nostrum Regem ac Dominum à Patre designatum, per quem etiam omnia condidit, & in quo vno gloriam suam atque adeò seipsum contemplandum proponat, quique omnia suo nutu sustineat. 3 Tertia pars eiusdem propositionis, Eundem Filium sacerdotis partibus seipso oblato defunctum, esse vnicũ & potentissimũ nostrum in cœlis mediatorẽ.

2 [c] Quem constituit [c] hæredem omnium: per quem etiam [d] mundum cõdidit.

3 ‖ Qui quum sit [e] splendor gloriæ, & character personæ [f] illius, [g] sustineatque omnia verbo illo suo potente, [3] purgatione peccatorum nostrorum per seipsum facta, [h] sedit ad dextram maiestatis illius excelsissimæ:

a Ergo nec plena fuit superior illa per Prophetas declaratio, nec ad hanc postremam quicquam adijciendum. b Qui Deus & homo est vnus Filius. c Possessorem & ex æquo consortem omnium cũ Patre. d Ad verb. sæcula 1. quicquid vnquam extitit, extat aut extabit. e Is in quo resplendet gloria illa ac maiestas Patris, alioquin infiniti & conspicui. f Patris. g Sustentet, tueatur, & a'at. h Hac indicat non modo gratissimum Patri, sed etiam [c] cruentem esse illius sacrificij odorem, tum verò quanto præstet is Pontifex, alijs pontificibus.

4 [4] Tanto præstantior factus Angelis, quanto excellentius præ illis sortitus est [i] nomen.

Tsal. 2. 7, infra, 5. 5.

5 [5] Nam cui dixit vnquam Angelorum, ‖ Filius meus es tu, ego [k] hodie genui te? [6] Ac rursum, ‖ Ego ero ei pater, & ipse erit mihi Filius?

4 Antequã ad officij explicationem accedat, per sonæ dignitatem exponit, ac primùm quidẽ sic hominẽ esse docet, vt simul sit etiam Deus.

6 [7] Rursum autem quum inducit primogenitum in orbem terrarum, dicit, ‖ Et adorent eum omnes Angeli Dei.

7 [8] Et de Angelis quidẽ dicit, ‖ Qui Angelos suos facit [m] spiritus, & ministros suos, [n] ignis flammam.

8 Ad Filium autem, ‖ [o] Thronus tuus, Deus, [p] in seculum seculi: [q] virga recta, virga regni tui.

9 Dilexisti iustitiam & [r] odisti iniquitatem: propterea [s] vnxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis, vltra [t] consortes tuos.

10 [9] Et, ‖ Tu in initio Domine [u] terram fundasti: & opera manuum tuarum sunt cœli:

11 Ipsi peribunt, tu autem permanes: & omnes vt vestimentum vetarescent:

Psal. 2. 7. 1. paral. 22. 10 Psal. 97. 7. Tsal. 104. 5. Psal. 45. 7. Psal. 102, 26, 5. 6. 7. 8. 9. 10.

His sex expressis testimonijs, argumentum diuinitatis Christi in carne manifestatæ confirmatum, ex quibus liquet eum supra omnes Angelos eminere & ita quidem vt Filius & Deus appelletur.

i Dignitatem ac præstantiam. k Filius à Patre ab æterno genitus est, sed æterna generatio, suo tempore mundo repræsentata fuit, ideò addidit (hodie.) l Rursus autem Dominus non contentus semel dixisse, idem alibi repetit. m Cherub. Tsal. 18. 11. n Seraph. Esa. 6. 2. o Thronus propriè Principis tribui solet, non seruo. p In æternum, hac enim repetitio in immensum auget. q Administratio regnitui recta. r Repetitio Hebraica per antithesin, in qua maximum inest pondus. s Quatenus Verbum caro factum est, effuso in eum Spiritu sine mensura. t Ille etenim Caput, nos membra huius sumus. u Terram firmam ac stabilem creasti.

12 Ac

12 Ac velut amictum circunuolues eos, & mutabuntur: tu autem idem es, & anni tui non deficient.

13 [10] Ad quem autem Angelorum dixit vnquam, ‖ Sede ad dextram meam, vsquedum ponuero inimicos tuos scabellum pedum tuorum?

14 Nónne omnes sunt [x] ministratores spiritus, qui ministerij causa mittuntur propter eos qui hæredes erũt salutis?

Psal.110.1, 1.Cor.15.25, infra, 10.13.

x Ministratores vocat quos vulgo solemus principum apparitores vocare.

CAP. II.

1 Inde infert, Christi doctrina solidam audientiam deberi, 9 & cum nobis fratris loco in carne nostra proponit, vt libẽtius nos totos illi tradamus.

1 [1] PRopterea oportet nos eo magis attẽdere ijs quæ [2] audiuimus, nequando [b] perfluamus.

2 Etenim si per Angelos dictus [c] sermo fuit firmus, omnisque transgressio & contumacia iustam mercedis rettributionem retulit,

3 Quomodo nos effugiemus si tantam neglexerimus salutem? ‖ [2] quæ quũ primùm enarrari cœperit per ipsum Dominum, ab [d] ijs qui ipsum audierant fuit nobis confirmata:

4 Testimonium *illis* præbente Deo & [e] signis & prodigijs, varijsque virtutibus, & Spiritus sancti distributionibus, pro sua voluntate.

5 [3] Non enim Angelis subiecit [f] mundũ illum futurum, de quo loquimur

6 [4] Testatus est autem quidam alicubi dicens, ‖ Quid est homo, vt memor sis eius: aut [h] filius hominis, vt eum respicias?

1.Cor.15.27.

5 Obiectio, Atqui vbi est tanta ista dominatio? *Phil.2.8.*

7 [i] Fecisti eum paulisper inferiorem Angelis: [k] gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum.

8 ‖ Omnia subiecisti sub pedibus eius, Enimuerò per hoc quòd ei subiecit omnia, nihil omisit quod non sit ei subiectum: [l] at nunc nondum videmus ei omnia esse subiecta.

6 Responsio, Iam hoc imperfectum est in nostro illo capite Iesu, qui ad tempus nostri causa infra Angelos subsidit, homo factus: nunc autem in summam gloriam est euectus.

9 [6] Sed Iesum illum [l] cernimus gloria & honore coronatum, qui ‖ [m] paulisper fuit inferior Angelis factus, [7] propter [n] mortis perpessionem: vt beneficio Dei [8] pro omnibus [o] mortem gustaret.

7 Causam huius subsidentiæ declarat, nempe vt nostra causa mortem gustaret, ac proinde expiatoris partes obiens, noster non tantùm Propheta & Rex, sed etiam Sacerdos esset. 8 Hic posita est vis argumenti. Neque enim cum ipso tandem glorificaremur, nisi pro nobis (& quidem omnibus credentibus) exinanitus fuisset. Atque hac occasione Apostolus ad alteram partem explicationis personæ Christi accedit, in qua sic Deum esse probat vt sit etiam homo. 9 Cur Filium Dei, verum illum Deum (vt paulò antè probauit) nihilominus, decuerit hominem fieri omnibus miserijs (excepto peccato) obnoxium, alijs præterea argumentis probat. 10 Primum, Quia Pater ad cuius gloriam tendunt hæc omnia, multos filios decreuit ad gloriam adducere. Quomodo autem homines haberet filios nisi vnicus eius Filius factus esset hominum frater? 11 Secundò, Pater constituit illos filios ad gloriam adducere, nempe ex ignominia in qua antea iacebant. Filius ergo non videretur planè homo factus nisi alijs similis esset factus, vt eo ipso itinere peruenirent ad gloriam quò alios adduceret. Imò illum principem salutis reliquorum, præ cæteris decuit illis afflictionibus consecrari Prophetam, Regem, ac Sacerdotem, ad reliquorum salutem, quæ sunt istius principatus partes. 12 Firmamentum vtriusque superioris argumenti. Neque enim eflemus filij in eo, neque afflictionibus consecrari potuisset, nisi homo nostri similis factus esset. Sed quoniam hæc filiatio à sola natura non pendet, quia non censetur Dei filius nisi qui præterquam quòd homo est, etiam frater est Christi, (quod fit sanctificatione, id est coalitione per fidem cum Christo nos sanctificante) ideò facit Apostolus mentionem sanctificantis (nempe Christi) & sanctificatorum (nempe omnium fidelium) quos propterea Christus dignatur fratrum nomine.

10 [9] Decebat enim [10] vt [p] ipse propter quem *sunt* hæc omnia & per quem *sunt* hæc omnia multos filios in gloriam adducendo, [11] [q] principem salutis ipsorum per afflictiones consecraret:

11 [12] Nam & qui [r] sanctificat & qui

2 Si Angelorum sermonem non licuit impunè transgredi, multo minus fas erit Euangelium á Domino Angelorum annuntiatum, Apostolorum voce confirmatum, totque cœlestibus prodigijs, in primis autem tanta sancti Spiritus efficacia comprobatum, negligere. 3 Si Angelos qui serui sunt, nefas fuit aspernari, multo magis potentissimum illum Regem mundi instaurati. 4 Vsum istius regiæ dignitatis, declarat in eo positum esse, vt homines non modò amissam suam dignitatem recipiant in Christo, sed etiam in eo supra omnia euehantur, quam hominum præstantiam Dauid excellentissimè describit.

a Seipsum auditorem constituit. b Perfluere dicitur qui sermonem auditum non continet. c Lex, qua transgressoribus pœnas præscripsit: eam autem datam fuisse per Angelos dicit Paulus, Galat 3.19. & Stephanus, Act. 7.53. d Apostolis.

e Miraculorum vertus finis. Signa autem ea dicuntur, quia aliud representant quàm quod cernitur: Prodigia, quòd nouum & insolitum aliquid exhibeant: Virtutes, quòd diuina virtutis specimen edant. f Futurum seculum, cuius Pater est Christus, Esa. 9.6. vel Ecclesiam, qua velut nouus mundus erat Euangelio colligenda. g Quid tandem est in homine cur tantam ipsius curam habeas, & tanto honore sit tum dignatus?

h Hominem & filium hominis vocat omnes cœlestis illius regni ciues, quales sunt in sese antequam Dominus eos intra illius ciuitatis donet in Christo.

i Hæc prima est futuri mundi ciuium dignitas, quod proximè ad Angelos accedant. k In summa enim honoris gradu eminebunt, quum regni erunt participes Loquitur autem de re futura in præsenti, quia certa est. l Numerum ex ipsius virtute in Ecclesia manifestissimè apparente. m Qui ad tempus se exinanivit, forma serui accepta. n vt mori posset. o Mortem sentiret. p Deus. q Antesignanum, & qui sicut est primus dignitate, ita est primogenitus ex mortuis inter multos fratres. r Præsente tempore vtitur, vt ostendat nos adhuc in huius sanctificationis progressu versari. Sanctificationis autem nomine intelligit separationem, purificationem & consecrationem.

13 Quod de incarnatione sanctificatoris docuit, applicat Prophetico muneri.

sanctificatur,[f] ex vno *sunt* omnes: quã ob causam nõ erubescit fratres ipsos vocare,

12 [13] Dicens, ‖ Annuntiabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ tibi hymnos canam.

14 Idem applicat regiæ Christi potẽtiæ asserendis suis ab imperio diaboli & mortis.

13 [14] Et rursum,‖ Ego[t] fretus ero ipso. Et iterum,‖[u] Ecce ego & pueri quos mihi dedit Deus.

15 Explicat vocabula illa carnis & sanguinis verè hominẽ esse Christũ ostendens, idq; non diuinæ suæ naturæ conuersione, sed humanæ assumptione, Nominat autem Abrahamũ, respiciẽs ad promissiones de hæc re

14 Quoniam igitur pueri[x] participes sunt carnis & sanguinis, ipse quoque cõsimiliter particeps factus est eorundem, ‖vt per mortem aboleret eum[y] qui mortis imperium habet, hoc est[z] diabolum.

15 Et liberos redderet quotquot metu[a] mortis, per omnem vitam obnoxii erant seruituti.

16 [15] Non enim videlicet[b] Angelos assumpsit,[c] sed semen Abrahæ assumpsit.

17 [16] Vnde debuit[d] per omnia fratribus similis fieri, vt[e] misericors esset & [f] fidelis pontifex in ijs quæ apud Deum *agẽda forẽt*, ad expiandũ peccata populi.

18 Nam ex eo quod perpessus fuit quum[g] tentatus est, potest & *ijs* qui ten tantur succurrere.

Abrahamo factas, 16 Idem etiam applicat sacerdotio ad quod nõ fuisset idoneus, nisi homo factus esset, & quidẽ per omnia nobis (excepto tamẽ peccato) similis.

f Eiusdem naturæ scilicet humanæ. t Recipiam me in eius fidẽ & præsidium. u Hac de se & discipulis suis dicit Esaias sed omnes ministros adumbrans, vt illius discipuli vicissim Ecclesiam totã designant. Quum igitur Prophetarũ ac ministrorum Caput sit Christus, meliore etiã iure hæ illi tribuuntur, quã ipsi Esaia. x Constãt carne & sanguine, fragili videlicet & caduca natura. y Diabolus dicitur mortis imperium habere qui author est peccati: a peccato autem mors, at que adeò nos quotidie ad peccandũ solicitat. z De vno loquitur, tãquam de vno principe, cui tacitè adiunguntur reliqui ipsius Angeli. a Mortem intellige cum ira Dei coniunctam, qualem extra Christum necesse est esse: ea autem nihil potest fingi miserius. b Angelicam naturam. c Sed veram hominis naturam. d Non solùm quod ad naturam, sed etiam quod ad qualitates attinet. e Qui nostrarum ærumnarum vero sensu tangeretur. f Sincerè munus suum peragens. g Quum exploraretur & ad malum à Diabolo solicitaretur.

CAP. III.

1 Nunc ostendit quanto inferior sit Moses Christo: 5 6 nempè quantum distat seruus à domino. 7 Inde exhortationes minasque admiscet ex Davidis testimonio, 8 siquis vel cõtumaciter repugnet, 12 vel ad obsequendum sit tardior.

CAP. III.

1 Substrato fundamẽto, id est, explicata & probata vtraquevnius eiusdemque Christi natura, triplex ei munus tribuit, nempè Propheticum, Regium, & Sacerdotale, instituta eius collatione cum Mose & Iosue, quod ad Doctoris & rectoris munus attinet, vsque ad capitis proximi versicul. 14. cum Aarone vero in Pontificatu. Proponit autem de quo dicturus est grauissima cum exhortatione, vt in Christum tanquam vnicum illum æternum Doctorem, Rectorem ac Pontificem omnis nostra fides referatur.

1 VNde,[1] fratres sancti, vocationis cœlestis participes, considerate

[a] Apostolum & Pontificem[b] professionis nostræ Christum Iesum:

2 ‖[2] Fidelem ei qui ipsum[c] constituit:[3] vt & Moses *fidelis fuit* in tota domo ipsius.

3 [4] *Tanto* namq; ampliore gloria præ Mose hic dignus est habitus, quanto maiorem habet honorem is qui construxit domum, quàm domus ipsa.

4 Omnis enim domus constituitur ab aliquo: porrò qui condidit omnia hæc Deus *est*.

5 [5] Et Moses quidem fidelis fuit in tota domo ipsius, vt famulus, ad testificãda quæ pòst dicenda erant:

6 At Christus, vt filius, domui suæ præest: [6d] cuius domus sumus nos, si[e] fiduciam & spem illam de qua gloriamur, ad finem vsque firmam tenuerimus.

7 Quapropter sicut dicit Spiritus ille sanctus, ‖ Hodie si vocẽ eius[f] audieritis,

8 Ne obdurate corda vestra, sicut[g] in exacerbatione, in die tentationis illius in deserto:

9 Vbi tentauerunt me patres vestri, probauerunt me, & viderunt opera mea quadraginta annis.

10 Quapropter infensus fui nationi isti: & dixi, Semper[h] errant corde, neque cognouerunt vias meas.

11 Itaque iuraui in ira mea, Si introibunt in requiem meam.

12 [7] Videte fratres, nequando sit in vllo vestrum cor malum & infidele, deficiendo à Deo viuo:

13 Sed exhortamini alij alios quotidie,[i] quoad appellatur dies hodiernus: nequis ex vobis indure tur fraude peccati.

Num. 12 7.

2 Duplici ratione hãc adhortationem stabilit: primò, quòd Christus Iesus sit à Deo talis designatus: secũdò, quòd idem inpositis sibi á Patre muneribus penitus sit defunctus. *Psal. 95. 8, in fin.* 4 7.

3 Iam accedit ad collationem cum Mose: quos inter se similes facit, quòd vterque præfectus fuerit domui Dei, & fideliter opus suum peregerit, sed mox in illa similitudine maximam esse impartitatem ostendit.

4 Prima collatio, Architectus præstantior est domo ipsa, ergo & Christus Mose. Ratio consequutionis est, quia huius domus architectus Deus est, quod Mosi tribui non potest: ac proinde Moses non proprie fuit Architectus, sed ipsius domus pars. Christus verò vt Dominus ac Deus, totam hanc domum est architectatus. 5 Altera collatio, Moses fuit fidelis seruus in hac domo, (i. in Ecclesia) subseruiens venturo Domino: Christus autem regnat & præest vt Dominus domui suæ.

6 Applicat suo fini superiorem Doctrinam, verbis Dauidis omnes exhortans, vt iam Filium ipsum loquentem audientes, eius verbis plena fiducia acquiescant, quum aliter non possint in æternam illam requiem admitti. 7 Iam expendens verba Dauidis, primùm ostendit ex particula Hodie, negligendam non esse occasionem tantisper dum adhuc viget. Neque enim ad seculum Dauidis restringendam esse vocẽ illam, sed totum illud tempus complecti quo Deus nos compellat.

a Legatum & nunciũ, sicut Rom. cap. 15 dicitur minister Circũcisionis. b Eius doctrina quã profitemur, nimirũ Euãgelica. c Sub. Apostolũ & Pontificẽ. d Cuius sub. Christi. e Fiduciã vocat effectum illud fidei præstantissimum, quo sit vt clamemus Abba, Pater, fiducia autem spem coniungit. f Iterum ergo pòst Mosem Deus erat loquuturus. g In die exacerbationis, vel contentionis. h Vecordes sunt & insani. i Quod durat dies hodiernus, id est, quandiu offertur nobis Euangelium.

14 [g] Christi enim participes facti sumus si modo [k] principiũ illud quo sustentamur, firmũ tenuerimus ad finẽ vsque:

15 *Interim* [l] dum dicitur, Hodie si vocem eius audieritis, ne obdurate corda vestra, vt in exacerbatione.

16 Nam quidã quum audissent, exacerbarunt *Dominum*: non omnes tamen ij qui exierant ex Ægypto per Mosen.

17 Quibus autẽ infensus fuit quadraginta annis? nónne ijs qui peccauerant quorũ [m] corpora conciderũt in deserto?

18 Quibus autem iurauit non ingressuros in requiem suam, nisi ijs qui non obedierant?

19 Et videmus non potuisse ingredi propter incredulitatem.

g Iam põderat verba illa, Si audieritis vocem, &c. explicãs ista de auditu fidei dici, cui opponitur obduratio per incredulitatem.

k *Principiũ fiducia: principium autem vocat Hebraeũ more, quod præcipuũ est.*

l *Quandiu hæc vox personat.*

m. *Cadauera.*

CAP. IIII.

1 Adhortationem comminationi admiscet, ne quẽadmodum Patres, requie sibi oblata, priuentur: 11 sed in eam ingredi studeant. 14 Inde initium facit tractandi de sacerdotio Christi.

CAP. IIII. 1 His verbis, vocem eius, declarat significari à Dauide prædicationem Christi, qui tũc quoque annuntiabatur, quũ Moses & Prophetæ non aliò respicerent.

[a] *Psal. 95. 11. Gen. 2. 2, deut. 5. 14.*

2 Nequis obijceret illa intelligi de terra Chanaam & Mosis doctrina, ac proinde ad Christum & vitam æternam non rectè trahi, ostendit Apostolus duplicem requiem in Scripturis commemorari, vnam dici septimi, qua Deus dicitur ab omnibus operibus suis quieuisse: alteram verò commemorari in quam Iosua populum introduxit: sed quę requies non sit vltima ad quam vocamur. quod probat duabus rationibus. Quum enim tanto pòst tempore Dauid populum alloquẽs in terra Chanaan collocatum, vtatur aduerbio Hodie, & minetur non ingressuros in requiem Dei qui vocem Dei tunc sonantem repudiarint, necesse est dicamus aliud tempus quàm tempus Mosis, & aliam requiem, quàm terram Chanaan, ab eo significari. Ea verò est æterna illa in qua, eessante huius vitæ cursu, incipimus Deo viuere: sicut Deus die septimo ab illis suis operibus (id est ab hoc condendo mundo) destitit. Significat autem simul Apostolus, in vno demùm Euangelio aperiri huius requietis iter, quam Moses, & terra Chanaan, & tota illa Legalis œconomia adumbrauit.

1 MEtuamus igitur nequando derelicta promissione introcundi in requiem eius, videatur aliquis ex vobis fuisse frustratus.

2 [1] Etenim nobis euãgelizatum est sicut & illis: at non profuit illis auditus sermo, vt [2] qui fidei mixtus nõ fuerit ipsis qui audierant.

3 [3] Introimus enim in requiem nos qui credidimus, sicut dixit, || Itaque iurauí in ira mea, si ingressuri sint in requiem meam: licet operibus à iactis fundamentis mundi perfectis.

4 Ita enim dixit quodam in loco de septimo die, || Et requieuit Deus die septimo ab omnibus operibus suis.

a *Euangelij prædicationem potiũ comparat, qua hausta ideſt, audita nihil profit, nisi temperetur fide.*

5 Et hîc rursum, Si introibunt in requiem meam.

6 Quia igitur reliquum est vt aliqui introeant in eam, & quibus prius annũtiatum fuit, non introierunt propter incredulitatem:

7 Rursum quendam præfinit diem, Hodie, apud Dauidem dicens tantò pòst tempore, (prout dictũ est) || hodie si vocẽ eius audieritis, ne obdurate corda vestra.

8 Nam si eos [b] Iesus in requie collocasset, nequaquam de alio posthac die loquutus fuisset.

9 Itaque reliquus est aliquis sabbatismus populo Dei.

10 [c] Nam qui ingressus est in requiẽ ipsius, requieuit & ipse ab operibus suis, quemadmodum à suis Deus.

11 [3] Studeamus igitur ingredi in illã requiem, [d] nequis in idem incidat contumaciæ exemplum.

12 [4] [e] Viuus *est* enim [f] sermo Dei & efficax, & penetrãtior quouis gladio ancipiti: ac pertingit vsque ad diuisionem [g] animæ simul ac [h] spiritus, compagumque & medullarum: & dijudicat cogitationes & conceptiones cordis.

13 Nec est vlla res creata quæ non manifesta sit in conspectu [i] ipsius: imò omnia *sunt* nuda & patentia oculis eius quícum nobis est negotium.

14 [5] Habentes igitur Pontificem magnum, qui penetrauit cœlos, Iesum Filiũ Dei, [k] teneamus *hanc* professionem.

15 [6] Non enim habemus Pontificem qui non possit affici sensu infirmitatum nostrarum, sed tentatum in omnibus similiter, absque peccato.

16 Accedamus igitur cum fiducia ad thronum gratiæ, vt consequamur misericordiam & gratiã inueniamus ad opportunum auxilium.

3 Redit ad exhortationem.

4 Amplificatio à natura Verbi Dei, cuius ea vis est vt in ima vsque animi penetralia penetret, contumacibus Iethale vulnus infligẽs, credentes verò planè viuificans.

5 Iam aggreditur õstificatus Christi collationem cũ Aaronis sacerdotio, & in ipso statim initio summã huius Pontificis excellentiam declarat, cum vocans Filium Dei, & in ipsis cœlis ad tribunal Dei collocans, nõ obscura antitheſi cum Aaronicis sacerdotibus & tabernaculo caduco: quas cõparationes posteà luculẽter declarat. 6 Ne videretur tanta huius nostri Pontificis gloria nos ab ipsius aditu prohibere, subijcit eum nihilominus verè nostrum fratrem esse (quod etiam anteà prebauit) & nostras omnes miserias, suas ducere, vt intrepidè nos ad se vocet.

b *De Iosue loquitur filio Nun: velut autem terra Chanaan typus fuit veræ nostræ quietis, sic Iosue, Iesu typus fuit.* c *Velut Deus septimo die quieuit, sic nobis ab operibus nostris, id est, qua à natura nostra corrupta proficiscuntur, est quiescendum.* d *Nequis fiat simile infidelitatis exemplum.* e *Vnum vocat sermonem ab eius effectu in ijs quibus annuntiatur.* f *Doctrina Dei annuntiata tũ in Lege tum in Euangelio.* g *Animam vocat in qua resident affectus.* h *Spiritum, id est, partẽ illam nobilissimã qua mens dicitur.* i *Dei.* k *Retineamus, nec fiamus è manibus nostris elabi.*

CAP. V.

1 Primò docet quodnam sit summi pontificis officium: 5 Secundò Christum à Deo nostrum pontificem constitutum esse. 7 & verò præstitisse quæ summi pontificis erant.

CAP. V.

4 Primæ collationis Christi Pontificatus cũ Aaronico pars prior: Alij pontifices sumuntur ex hominibus, & vocãtur humano quodam more. *1.Par.23.13. Psal.2.7. supra.1.5. Psal.110.4. infra,7.17.*

2 Altẽrius collationis pars prior: Alij vt infirmi, constituuntur pontifices, vt ejus mali sensu affecti quod est illis cum toto populo cõmune, dona & victimas quę sint cõmunis fidei ac resipiscẽtię testes, suo ac populi nomine offerant.

3 Tertia collatio integra. Vocãtur alij à Deo, sic & Christus, sed alio ordine quã Aaron. Dicitur enim Christus Filius ex Deo genitus, & Sacerdos æternus secundũ ordinem Melchisedec. 4 Secundæ collationis pars altera, Christus verò insigniter afflictus & insigniter misericors, nõ pro suis peccatis quæ nulla erãt, sed pro suo metu rogauit quod impetrauit, & seipsum pro omnibus suis obtulit. 5 Primæ collationis pars altera, Christus autẽ consecratus est à Deo Patrę, vt nostrę salutis autor & æternus Pontifex, ac proinde ita homo vt sit lõgè supra omnes homines. 6 Digressio vsque ad septimi capitis initiũ, qua Hebręos partim retinet Apostolus in attenta consideratione eorum quæ dixerat, partim ad ea intelligenda præparat, de quibus dicturus est.

1 NAm [a] omnis Pontifex ex hominibus assumitur, & pro hominibus constituitur in ijs quæ apud Deum *agenda sunt*: [2] vt offerat [a] donaria & [b] victimas pro peccatis.

2 Qui quantum [c] satis est possit miserari [d] vicem ignorantiũ & aberrantiũ: quòd & ipse [e] circundatus sit infirmitate:

3 Et propter hanc debeat, sicut pro populo, ita & pro seipso offerre *victimam* pro peccatis.

4 [3] Neque sibijpsi quisquam sumit hunc honorem, sed qui vocatur à Deo, ‖ sicut & Aaron.

5 Ita & Christus non sibi hunc honorem tribuit vt fieret Pontifex, sed is qui dixerat ei, ‖ Filius meus es tu, ego hodie genui te.

6 Sicut & alibi dicit, ‖ Tu es Sacerdos in æternum, secundum [f] ordinem Melchisedec.

7 [4] Qui in [g] diebus carnis suæ, quũ deprecationes & supplicationes apud eũ qui poterat [h] ipsum seruare à morte, cũ clamore valido & lacrymis obtulisset, & exauditus esset ex metu,

8 Quanuis Filius esset, tamẽ ex ijs quæ passus est [i] didicit obedientiam:

9 [5] Et [k] consecratus, factus est autor salutis ęternę omnibus qui ipsi auscultãt:

10 Cognominatus à Deo Pontifex secundum ordinem Melchisedec.

11 [6] Dequo nobis multa sunt dicenda, eaque difficilia explicatu: quãdoquidem segnes facti estis auribus,

12 [7] Vos enim quos oportuit pro tempore ratione doctores esse, rursum opus est doceri quæ sint elementa initij eloquiorum Dei: factique estis ij quibus lacte sit opus, & non solido cibo.

13 Enimuero cui cum lacte res est, is rudis est [l] sermonis iustitiæ: (infans enim est.)

14 Sed adultorum est solidus cibus, eorum *videlicet* qui propter habitũ, [m] sensus habent exercitatos ad discretionem boni ac mali.

7 Exemplũ Apostolicæ obiurgationis.

a Oblationes rerũ vita expertiũ. b Pecudes quæ iugulabãtur, posissimũ verò in sacrificijs pro delicto & peccato. c Qui sit aptus & idoneus. d Eorũ qui in peccatis sunt cõstituti, nã apud Hebræos ignorantiarũ et errorũ nomine quodvis peccatũ intelligitur, etiã voluntarium. e Quòd & ipse naturam ijsdẽ incõmodis & vitijs obnoxia circunferat. f Secundum similitudinẽ, vt infrà explicatur. 7.15. g Quum adhuc nobiscũ infirma & imbecilla nostra natura praditus dezeret. h Ipsum eximere morte. i Reipsa expertus est quid sit Patrem habere, cui parendum sit. k Vide sup. 1.10. l Sermonis quo docetur iustitia. m Omnes intelligendi & iudicandi facultates.

CAP. VI.

1 Hebræorum puerilẽ ignauiã persfringens. 4 seuera denũtiatione eos terret: 7 & maturè pro ficiendi studium excitat: 9 meliora de ipsis sperans 13 Abrahæ exemplum citat: 17 Fidémque verbo innixam 19 anchoræ cõparat.

CAP. VI. *Infra,10.26, mat.12.45. 2.pet.2.20.*

1 QVapropter omisso [a] qui in in Christo rudes inchoat sermone, ad perfectionem feramur: [1] non iacientes rursum fundamentum resipiscentiæ ab operibus mortuis, & fidei in Deum,

2 Baptismatum doctrinæ, ac manuũ impositionis, & resurrectionis mortuorum, & iudicij æterni.

3 Atque id faciemus, siquidẽ permiserit Deus,

4 ‖ [2] Nam [b] fieri non potest vt qui semel fuerint illustrati, [c] gustauerintque donum cœleste, & participes facti fuerint Spiritus sancti,

5 Gustauerintque bonum Dei verbum, ac virtutes futuri seculi:

6 Si prolabantur, vt denuò renouentur per resipiscentiã, vt qui rursum [d] crucifigant sibimetipsis Filium Dei, & adignominiam exponant.

7 [3] Nã terra quæ imbrem sępius in se venientem cõbiberit, & progenuerit herbam accommodã eis per quos excolitur, recipit benedictionem à Deo:

1 Capita catechismi quæ summa quidem totius Euangelicæ doctrinę complectuntur, sed paucis & summatiè (vt loquuntur) rudibus tradebãtur, professio videlicet resipiscentiæ & fidei in Deũ: cuius doctrinæ articuli (quos vocant) ab extraneis quidem exigebantur statis Baptismi diebus: à fidelium autem liberis in infantia baptizatis, quum eis imponebantur manus. Inter eos autem articulos, disertè numerantur duo, nempè carnis resurrectio, & iudicium æternum. 2 Pondus addit suæ exhortationi, grauissima cõminatio certi apostatarumexitij. 3 Exornat superiorem comminationem, proposita similitudine.

a Primũ Christianismi principijs, qua Catechismum vocant. b De apostasia vniuersali loquitur, non autem de peccatis humana infirmitate cõtra primã aut secundã tabulam admissis. c Notanda emphasis huius verbi, aliud enim est credere, vt Lydia cuius Deus cor aperuit Act.16.13. Aliud gustum aliquẽ habere. d Vt qui odio feratur in Christũ & quasi rũ eum sua crucifixũ omniũ ludibrio exponant, idq; suo ipsorũ exitio, quòd fecit Iulianus Apostata.

8 Atquæ profert ſpinas & tribulos, reproba *eſt*, & maledictioni affinis: cuius exitus *tendit* ad exuſtionem.

9 [4]Sed perſuaſimus nobis de vobis, dilecti, iſtis meliora, & cum ſalute coniuncta, etiamſi ita loquamur.

10 [5] Non enim iniuſtus eſt Deus, vt obliuiſcatur operis veſtri, & laborioſæ charitatis quam exhibuiſtis ipſius nomini, *vt* qui miniſtraueritis ſanctis & miniſtretis.

11 Cupimus autem, vt vnuſquiſque veſtrûm idem oſtendat ſtudium ad plenam ſpei perſuaſionem ad finem vſque:

12 [6]Vt ne ſcitis ſegnes, ſed imitatores eorum qui per fidem ac patientiam obtinent promiſſam hæreditatem.

13 [7] Deus enim pollicitus Abrahæ, quum non poſſet quenquam maiorem iurare, iurauit per ſeipſum,

14 Dicens, ‖Certè [e] benedicens benedicam tibi, & multiplans multiplicabo te.

15 Atque ita quum patienter expectaſſet aſſequutus eſt promiſſum.

16 Nam homines quidem per eum iurant qui ſit maior: atque ijſdem omnis controuerſiæ finis, eſt iuſiurandum ad confirmationem *adhibitum*.

17 Qua in re Deus volens [f] ex abundanti hæredibus promiſſionis oſtendere immutabilitatem conſilij ſui, fideiuſſit iureiurando:

18 Vt per duas res immutabiles, in quibus fieri non poteſt vt mentitus ſit Deus, validam cõſolationem habeamus *nos*, qui curſum *eò* corripuimus vt ſpem propoſitam obtineamus:

19 [8] Quam velut animæ anchoram habemus tutam ac firmam, & ingredientem vſque in ea quæ ſunt intra velum.

20 [9] Quò præcurſor pro nobis ingreſſus eſt Ieſus, ſecundum ordinem Melchiſedec, Pontifex factus in æternum.

4 Lenit omnem illam aſperitatem meliora de ijs ſperans quibus hæc ſcribit.

5 Laudat eos à charitate, vt ad perſeuerantiam hortetur.

6 Oſtendit quibus præcipuè virtutibus ad cõſtanter pergendum atque adeò ad proficiendũ ſit opus, charitate nimirũ & patiẽtia: & nequis iſta factu impoſſibilia eſſe obijciat, iubet vt maiorum exempla ſibi proponant imitanda. *Gen. 12. 2, & 17. 4, & 22. 17.*

7 Alius ſtimulꝰ, Quòd certa ſit ſpes hæreditatis ſi ad extremum perſeueremus: quoniam nõ tantùm id promiſit Deus, ſed etiam cum iureiurando promiſit.

8 Spem cõparat anchoræ: quoniam ſicut anchora in profundum maris proiecta totam nauim firmat, ita etiam ſpes in ipſa vſque cælorum adyta penetret. Mentionem autem facit Sanctuarij, alludens ad Tabernaculum vetus, & hac ratione regreditur ad illas collationes Pontificatus Chriſti cũ Leuitico.

9 Repetit Dauidis verba quibus omnes illæ collationes quæ anteà commemorauit ſignificantur: ſicut toto ſequenti capite declarat.

e Cumulatiſſimè te beneficijs cumulabo. f Amplius etiã quàm neceſſe eſſet, niſi hoc flagitaret hominum improbitas, qui ne iurato quidem Deo credant.

CAP. VII.

1 Hactenus ipſos ſtimulauit, vt attentè expenderent quæ in Melchiſedec conſideranda ſunt, 15 In quibus ſimilis ſit Chriſtus: 20 In ſumma cur cedere Lex Euangelio debeat.

CAP. VII.

1 NAm [1] hic ‖ Melchiſedec rex *erat* Salem pontifex Dei altiſſimi, qui occurrit Abrahæ reuertenti à cæde regum, & [a] benedixit ei:

2 Cui & decimas ex omnibus impertitus eſt Abraham: qui primùm quidem ex interpretatione dicitur rex iuſtitiæ, deinde verò etiã rex Salem quod eſt rex pacis.

3 [2] Sine patre, ſine matre, ſine genere: nec initium dierum, neque vitæ finem habens: ſed aſſimilatus Filio Dei, manet Sacerdos in perpetuum.

4 [3]Spectate verò quantus hic *fuerit*, cui etiam ‖ decimas ſpoliorum dederit Abraham Patriarcha.

5 Et ij quidem qui ſunt ex filijs Leui, ſacerdotio fungentes, præceptum habent decimarum accipiendarum à populo ſecundum Legem, hoc eſt à fratribus ſuis, licet [b] egreſſis ex lumbis Abrahæ:

6 Is verò cuius genus ad illos non refertur, decimas accepit ab Abraham, & habenti promiſſiones benedixit.

7 [c] Porrò ſine vlla controuerſia, id quod minus eſt, ab eo quod maius eſt benedicitur.

8 [4] Atque hic quidem homines qui moriuntur, decimas accipiunt: illic autem is de quo teſtatum eſt quod viuat.

9 Et (vt ita loquar) in Abraham decimatus eſt etiam ipſe Leui, qui decimas ſolet accipere.

CAP. VII. *Gen. 14. 18.*

1 Explicãs verba illa Secundum ordinem Melchiſedec, quibus nititur illa comparatio Chriſti Põtificatus eum Leuitico, primùm conſideratur ipſe Melchiſedec vt Chriſti typus, cuius cõparationis hæc ſunt capita: Melchiſedec fuit rex & ſacerdos: talis reuera eſt Chriſtus vnus. Fuit rex pacis ac iuſtitiæ, talis eſt Chriſtus vnus reuera. *Num. 18. 21.*

2 Alius typus Melchiſedec proponitur ſpectandus vt principio & fine carens, quum nec pater, nec mater, nec maiores, nec mors eius deſcribantur, talis eſt reuera Filius Dei, ſacerdos nimirũ æternus quatenus Deus, *amotor*, ineffabiliter genitus quatenus homo, *amotor*, ineffabiliter cõceptus. 3 Alius typus, Melchiſedec rationes ſacerdotij fuit ipſo Abrahamo ſuperior, vt pote quem decimarit, & cui vt ſacerdos benedixerit talis reuera eſt Chriſtus, à quo pendet ipſius Abrahami & omnium credentium ſanctificatio, atq; adeò quemvis omnium autorem colere ac venerari omnes debent. 4 Amplificatio duplex: vna, Melchiſedec decimas accipit, vt immortalis (quatenus videlicet typus eſt Chriſti, quum nuſquam commemoretur mors ipſius, & Dauid eum proponat vt ſacerdotem æternum) Leuitici verò ſacerdotes, vt mortales, quum alij alijs ſuccedant: altera, Leui ipſe fuit decimatus in Abrahamo à Melchiſedecho. Ergo Melchiſedeci ſacerdotiũ, (id eſt Chriſti qui ſecundum ordinem illius pronuntiatur ſacerdos æternus) præſtantius eſt Leuitico.

a Nempe ſolenni ac Sacerdotali benedictione. b Progenitis ex Abrahamo. c De publica atq; ſacerdotali benedictione loquitur.

10 Nam is adhuc in lumbis patris erat quum occurreret Abrahæ Melchisedec.

11 [5] Porrò si [d] consummatio per Leuiticum Sacerdotium erat, (nam sub hoc sancita Lex est populo) quid amplius erat opus alium exoriri Sacerdotem secundum ordinem Melchisedec, nec secundum ordinem Aaronis dici?

12 [6] Mutato igitur Sacerdotio, necesse est vt [e] Legis quoque mutatio fiat.

13 Nam [n] de quo hæc dicuntur, ad aliam tribum pertinet, de qua nullus [f] attendit altari.

14 Palàm est enim è tribu Iuda exortum esse Dominum nostrum, cuius tribus respectu nihil de Sacerdotio loquutus est Moses.

15 [7] *Idque* etiam magis patet *ex eo* quod ad instar Melchisedec exoritur Sacerdos alius,

16 [8] Qui non [g] ex Lege, cuius mãdatum sit carnale, factus est *sacerdos*, sed ex vi indissolubilis vitæ.

17 Testificatur enim ad hunc modum, ‖ Tu *es* Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec.

18 [9] Nam [h] mãdatum præcedens abrogatur, quòd nullis viribus sit præditum, & inutile.

19 Nihil enim sanctificauit Lex, sed adscita spes melior, per quam appropinquamus Deo.

20 [10] Et quatenus non absque iureiurando.

21 Nam illi quidem, citra iusiurandũ Sacerdotes facti sunt: hic verò cum iureiurando, per eum qui dixit ei, ‖ Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum, Tu *es* Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec.

22 Tãto potioris fœderis sponsor factus est Iesus.

23 [11] Et illi quidem, plures facti sunt sacerdotes, quòd mors prohiberet eos permanere.

24 At iste propterea quòd in æternũ manet [i] perpetuum habet Sacerdotium.

25 Vnde & seruare prorsus [k] potest eos qui per ipsum accedunt ad Deum, semper viuens vt interpellet pro eis.

26 [12] Talis enim nos decebat Põtifex pius, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & sublimior cœlis factus:

27 Cui non sit quotidie necesse, quẽadmodum illis pontificibus, ‖ prius pro peccatis proprijs victimas offerre, deinde *pro peccatis* populi: [13] id enim fecit [m] semel quum seipsum obtulit.

28 Lex enim homines constituit põtifices infirmos: at [n] sermo iurisiurandi [14] post Legem [o] *concepti*, Filium *constituit* qui in æternum est sanctificatus.

Psal. 110. 4, supra. 5. 6.

5 Tertius tractatus huius epistolæ, in quo postquam Christum Prophetam, Regem & Pontificem esse cõprobauit, nunc de omnium illorum numerum ratione ac præstãtia distinctè disserit, hæc omnia in alijs vmbratilia fuisse ostendẽs, in Christo autem vera & perfecta. Incipit autem à sacerdotio, inquo etiam superior tractatio desierat, vt sic omnia membra disputationis melius cohæreant & primo imperfectum fuisse probat Leuiticum sacerdotium, ex eo quòd alius sacerdos secundum ordinem alium (id est diuersæ regulæ ac formæ) tãto post tempore promittatur. 6 Hac noui sacerdotij iustitutione non tantùm declarari Leuitici sacerdotij imperfectionem ostendit, sed etiam ipsum Leuiticum sacerdotium cum hoc nouo commutari; quoniam hæc duo simul constare non possint, quum prior illa Leuitica ordinatio tribum Iuda excluderet, atque adeò ipsi Leui subijceret: posterior autem ista sacerdotium in tribu Iuda collocet. 7 Nequis obijciat translatum quidem fuisse sacerdotium à Leui ad Iudam, sed nihilominus idem manere, expendit simul & explicat illa Dauidis verba, In æternum, secundum ordinem Melchisedec, ex quibus intelligitur diuersa etiam sacerdotij ordinatio. 8 Diuersitatem & præstantiam ordinationis Melchisedeci probat ex eo quod Legale sacerdotium externa & corporali vnctione & ritu cõstabat: Melchisedeci verò æternum sacrificium ac merè spirituale describitur. 9 Nequis etiam obijciat adiectum fuisse sacerdotium posterius, vt simul coniuncta perfectum quiddam constituerent, probat posteriore abrogatum fuisse prius vt inutile, ex ipsa eorum natura. Quomodo enim illa corporalia & caduca nos sanctificarent vel sola vel cum alio?

Psal. 110. 4.

10 Aliud argumentum præstantiæ sacerdotij Christi supra Leuiticũ quòd illud sancitum sit iureiurando hoc verò nõ item.

11 Aliud argumentum eodem pertinens, Leuitici sacerdotes, vt pote mortales, æterni esse non potuerũt. Christus verò vt æternus est, ita etiam æterno sacerdotio fungitur, pro ijs efficacissimè intercedens qui per ipsum ad Deum accedunt.

Leuit. 16. 11.

12 Aliud argumentum, Innocentia & puritas summa in Pontifice requiritur, quæ ipsum à peccatoribus segregat, pro quibus oblationem facit. Atqui Leuitici Põtifices tales non inueniuntur, vt qui pro suis ipsorum peccatis primùm offerent: sed vnus Christus talis est, ideoque verus & vnicus Pontifex 13 Aliud argumentum, quod tamẽ postea pertractabit, Leuitici victimas repetitis vicibus primùm pro se, deinde pro populo offerebant. Christus autem non pro se, sed pro alijs, non victimas, sed seipsum, non sæpè, sed semel, obtulit. Neq; id mirum (inquit) videri debet, quum illi sint infirmi, iste verò sit cum iureiurãdo Pontifex æternus consecratus. 14 Aliud argumentum à tempore, Posterioribus tolluntur priora.

i Quod præterire non potest. k Idoneus est. l Quod obtulit sacrificium. m Ita factum fuit, vt iterum repetere minimè sit necesse. n Mandatum Domini cui additum est iusiurandum. o Exhibiti.

CAP. VIII.

1 Quo certius probet abrogatas esse Legis cæremonias, 5 idcò institutas esse commemorat, vt cæleſti prototypo seruirent, 8 Ieremiæ locum adducit, 15 vt veteris Testamenti correctionem probet.

1 CÆterum [p] eorũ qui dicimus *hæc* summa *est*, Talem *nos* habere Pontificem, qui consedit ad dextrã throni maiestatis illius cœlestis.

CAP. VIII.

1 Paucis repetit illud ad quod omnia ista referenda sunt, nempè, habere nos Pontificem longè alium quàm Leuitici illi sint, vt qui sit ad dexteram excelsissimi Dei in cœlos vsque euectus.

d Si Sacerdotium Leuiticum aliquem perficere potuisset. e Ordinationis Aaronicæ. f Curauit altare. g Non ex ordinatione, qua infirma & caduca omnia percipiat, sicuti in Aaronis consecratione, totóque illo munere factum est. h Lex cæremonialis.

2 Leuitici fuerũt pontifices in terreno sacrario, Christus verò est in cœlesti.

3 Leuitici in tabernaculo caduco sacerdotium suum exercuerũt: Christus autem tabernaculũ circunfert longè aliud, nempè suum corpus, quòd Deus ipse æternum futurum compegit, vt explicabitur infra 9.11. *Exod.25.40, ad.7.44. Iere.3.31, 32.33.34, num.11.17, infra.10.16.*

4 Rationem adfert cur corpore (quod vocat tabernaculum, quod Dominus fixit non homo) oportuerit prædictũ esse Christũ, nempè vt haberet quod offerret: alioqui enim Pontifex nõ esset. Idem autem corpus, est & tabernaculũ & victima.

2 [a] Sanctuarij minister, [b] ac veri illius tabernaculi quod fixit Dominus, & non homo.

3 [4] Omnis enim Pontifex ad offerenda dona & victimas constituitur: vnde necesse fuit hunc quoq; habere quod offerret.

4 [5] Nam si esset in terra, ne Sacerdos quidem esset, manentibus illis sacerdotibus qui secundum Legem offerunt dona.

5 Vt qui exemplari & vmbræ deseruiunt rerum cœlestium, sicut diuinitus dictum est Mosi quum esset absoluturus tabernaculum. ‖ Vide enim inquit, *vt* facias omnia ad exemplar quod ostensum est tibi in monte.

6 [6] At nunc *noster ille Pontifex eo* excellentius ministerium sortitus est, quo præstantioris est fœderis interc essor, quod præstãtioribus promissis sancitũ est.

7 [7] Nam si prius illud tale fuisset vt nihil in eo posset requiri, haud quaquam fuisset secundo quæsitus locus.

8 Nam incusans eos, inquit, ‖ Ecce, dies venient, dicit Dominus, quum [c] pangam cum [d] domo Israel & cum domo Iuda fœdus nouum.

9 Non secundũ fœdus quod feci cũ patribus ipsorũ, quo die prehendi manũ ipsorum vt educerẽ eos ex Ægypto: nam ipsi non perstiterunt in illo meo fœdere, & ego despexi eos, dicit Dominus.

10 Quamobrem hoc est fœdus quod paciscar domui Israel post dies illos, dicit Dominus: indam Leges meas mẽti eorum, & cordi eorum inscribam: & ero ipsis Deus, & ipsi erunt mihi populus.

11 Neque docebunt singuli proximum suum, & singuli fratrem suum, dicentes, Cognosce Dominum: nam omnes cognoscẽt me ab eo qui pusillus fuerit inter eos ad eum vsque qui magnus fuerit inter eos.

12 Ero enim propitius iniquitatibus eorum & peccatis eorum: & iniquitatum ipsorum non recordabor amplius.

13 [8] Dum nouum dicit, antiquauit prius: porrò quod antiquatur ac senescit, propè est vt euanescat.

8 Conclusio, Ergo posteriore nouo tollitur prius antiquum: neque enim nouum dicitur quod à vetere non dissideret.

Tollitur autem id demùm quod est coruptioni obnoxium, ac proinde imperfectum.

5 Rationem adfert cur dixerit Pontificem nostrum versari in cœlesti sacrario, non autem in terreno: quoniam (inquit) ne si nunc quidem esset in terris, terreno sacrario ministraret, stantibus Leuiticis sacerdotibus, quum ij propter illum sint constituti, id est vt sint illius perfecti exemplaris antitypi. Quorsum autẽ antitypi præsente ipso vero ac primario exẽplari? 6 Aggreditur collationem Veteris ac temporarij fœderis, cuius sponsores fuerunt Leuitici pontifices, cum Nouo cuius æternus sponsor est Christus, vt non modò istud esse illo omnibus modis præstantius, sed etiam illud per hoc abrogatum declaret. 7 Esse aliquod secũdum fœdus, ac proinde prius illud nõ fuisse perfectum probat ex Ieremiæ testimonio.

a Cœlorum. b Sui corporis. c Percutiam. d Domum vocat, quasi vnam totius regni familiam: Nam quum regnum Dauidis scissum esset in duas factiones, eas significat Propheta nouo fœdere amborũ rursus communionem iri.

CAP. IX.

1 Tabernaculi dispositionem, 10 & ritus Legales, 11 ad veritatem in Christo exhibitam conferens, 15 concludit non iam amplius alio sacerdote opus esse: 24 quia ipse Christus sub nouo Testamento has partes impleat.

CAP. IX.

1 Distributio prioris tabernaculi, quod mundanum (id est caducũ) & terrenum vocat, in duas partes, nempè in Sancta & Sancta Sanctorum. *Num.17.10, 2.Reg.8.9, 2.paral.5.10. Exod 15.12.*

1 [1] IGitur habebat quidem etiam prius *fœdus* constitutos religionis ritus & sanctuarium [2] mundanum.

2 Tabernaculum enim constructum fuit: prius *quidem* in quo *erant* lucernæ, & mensa, & propositi panes, quod Sancta vocant.

3 Post [b] medium autem velum *erat* Tabernaculum quod vocant [c] Sancta sanctorum.

4 Aureum habens thuribulũ, & Arcam Fœderis vndique circunte ctam auro: in qua vrna aurea habens manna, ‖ & virga Aaron quæ germinauit: ‖ & Tabulæ Fœderis.

5 ‖ Supra hanc autẽ Cherubin gloriosi, obumbrantes [d] propitiatorium: de quibus non est nunc dicendum singulatim.

6 [2] His autem ita ordinatis, in prius quidem Tabernaculũ quouis *tempore* ingrediuntur Sacerdotes qui ritus obeunt:

7 In secundũ autem, semel quotannis solus Pontifex, non sine sanguine quẽ offert pro seipso & *pro* populi [e] erratis:

8 [3] Hoc declarante Spiritu sancto,

2 Iam accedit ad sacrificia, quæ diuidit in illa quotidiana, & illud annuum ac solenne, in quo solus Pontifex in Sancta Sanctorum semel tantùm quotannis penetrans cum sanguine, pro se & populo offerebat. 3 Ex illo ritu annuo, colligit eiusmodi sacrificijs nõ fuisse patefectam viam in cœlum, quod per Sancta sanctorum aduersabatur. Cur enim Pontifex solus eò ingrediebatur, cæteris exclusis, idque vt ibi tum pro suis tum pro alijs offerret, & post ea rursus Sancta sanctorum occludebat?

a Terrestre & caducum. b Ad vtr. secundum secundum autem vocat velum, quod distinguebat Sancta sanctorum, ab atrio sacerdotum altero enim velo atrium sacerdotum distinguebatur ab atrio populi. c Sacrarium sacratissimum. d Hebræi Aren Fœderis operculi nomen à propitiatione, derivant, sic illud Græci hilasterion, nos propitiatorium vocamus. e Pro peccatis. Vide sup.5.3.

nondum patefactam fuisse viam ad Sacrarium, priore Tabernaculo adhuc cõsistente.

4 Obiectio, Si non aperiebatur iter in cœlum illis sacrificijs (id est si cultores per illa non expiabantur) cur ergo ritus illi vsurpabantur? Nempè vt homines ad illud exemplar spirituale nempè ad Christũ, reuocarentur, suo aduentu omnia illa correcturum. *Leuit.16.14, num.19.4. 1.Pet.2.14, 1.Iohan.1.7, apoc.1.6. Luc.1.75. Luc.5.74.*

9 [4] Quod *erat* exemplar [i] pro tempore illo præsenti, quo dona sacrificiaq; [g] offeruntur, quæ non possunt conscientia sanctificare cultorem,

10 [5] In cibis duntaxat & potionibus, & diuersis ablutionibus ac ritibus carnalibus vsque ad tempus correctionis [h] imposita.

11 [6] Adueniens autem Christus Põtifex futurorum bonorum, [7] per [i] maius & perfectius Tabernaculum non manufactum, id est non huius structuræ,

12 [8] Neque per sanguinem [k] hircorum & vitulorum, sed per proprium sanguinem ingressus est semel in Sacrarium, æternam redemptionem [l] nactus.

13 ‖ [9] Nam si sanguis taurorum & hircorum, & cinis iuuencæ aspergens inquinatos, sanctificat ad [m] carnis puritatem:

14 Quanto magis ‖ sanguis Christi, qui per Spiritum æternum seipsum obtulit inculpatum Deo, ‖ purgabit conscientiam vestram à [n] mortuis operibus, ‖ ad seruiendum Deo viuo?

15 [10] Itaque ob id noui Fœderis mediator est, ‖ vt morte intercedente, ad redemptionem earum præuaricationum quæ fuerant sub priore Testamento, vocati, promissionem accipiant æternæ hereditatis.

16 [11] Nam vbi testamentum est, mors intercedat necesse est testatoris.

17 ‖ Testamentum enim in mortuis ratum est, quandoquidem nondum valet quum viuit testator.

18 [12] Vnde ne prius quidem illud absque sanguine dedicatum fuit.

19 Quum enim Moses omnia mandata [o] secundum Legem recitasset toti populo, sumpto sanguine vitulorum & hircorum, cum aqua & lana coccina & hyssopo, simul & ipsum librum & totum populum [p] aspersit:

20 ‖ Dicens, Hic est sanguis testamẽti quod mandauit vobis Deus.

21 Insuper autem & Tabernaculum, & omnia vasa sacrorum, sanguine similiter aspersit.

22 Et omnia ferè secundum Legem sanguine purificantur: & absque sanguinis effusione non fit remissio.

23 [13] Itaque necesse fuit exemplaria quidem eorum quæ sunt in cœlis, hisce rebus purificati, ipsa verò cœlestia potioribus quàm hæ sint victimis.

24 [14] Non enim in manufactum sacrarium ingressus est Christus, quod sit exemplar vero *sacrario* respondens: sed

Rom.5.8, 1.pet.3.18. Gal.3.13. Exod.24.8.

10 Conclusio superioris argumẽti Itaq; quum pecunus sanguis non expiaret pecca ta, nouũ Fœdus olim promissum, in quod illa externa respiciebant, nunc est reipsa sanctiũ, cuius virtute omnes præuaricationes tollantur, & cœlũ nobis verè aperiatur. Hinc autẽ sequitur, Christum etiam pro Patribus fudisse sanguinẽ, vt qui per veteres illos ritus fuerit adũbratus, alioqui nisi illi represẽtando seruiuissent, prorsus inutiles. Itaque hoc fœdus vocatur posterius, non quod ad efficaciam (id est remissionem peccatorum) attinet, sed eius temporis respectu quo res ipsa peracta est, i. quo Christus reuera mundo exhibitus, omnia impleuit ad salutem nostram necessaria. 11 Ratio cur sponsoris morte opportuerit hoc fœdus sanciri, Quoniam habet hoc fœdus rationem Testamenti seu donationis mortis causa, ideoque vt effectum sortiretur, oportuit testatoris mortem interuenire. 12 Analogiam esse oportet inter ea quæ purificant & quæ purificantur. Sub Lege typi omnes illi terreni erant, Tabernaculũ, liber, vasa, victimæ, quanuis rerum cœlestium typi. Oportuit igitur illa omnia lustrari eiusdem naturæ materia ac ritu, nẽpe pecudum sanguine, aqua, lana, hyssopo. Sub Christo verò cœlestia sunt omnia, cœleste tabernaculum, cœlestis victima, cœlum denique ipsum pro æterna sede proponitur. Itaque hæc omnia simili ratione (nimirùm viuifici illius sanguinis Christi æterna oblatione) sanctificantur. 13 Alia collatio duplex, Pontifex Leuiticus in Sacrarium illud ingrediebatur, Dei quidem iussu, sed tamen hominum manu fabrefactum vt esset alterius excellentioris (nempe cœlestis regiæ) exemplar. Christus verò in cœlos vsque ipsos penetrauit. Item ille coram arca, Christus coram Deo ipso Patre comparet.

3 Alia ratio, Cur illa non potuerint cultoris conscientiam mundare, quoniam videlicet externa erant & carnalia, siue corporalia. 6 Iam aggreditur figurarum explicationem, ac primò quidem Leuiticum pontificium comparans cum Christo (id est figuram cum re) huic tribuit futurorum bonorum administrationem (id est æternorum) in quæ illa carnalia respiciebant. 7 Alia collatio tabernaculi prioris corruptibilis cum posteriore (id est cum humana Christi natura) quæ est verum Dei templum incorruptibile, in quod est ingressus Filius Dei, sicut Leuitici pontifices in alterum illud caducum.

8 Alia collatio sanguinis victimarum cum Christo: Leuitici per illa sua Sancta, in suum sacrarium penetrantes, sanguinem corruptibilem offerebant in vnum annum duntaxat: Christus verò sanctum illud suum corpus ingressus, per illud in ipsum cœlum penetrauit, quum suum ipsius sanguinem purissimum in æternam redẽptionem obtulit. Idem enim Christus & pontifici, & tabernaculo, & sacrificijs, & victimis ipsis correspondet, vt figuris veritas, vt idem sit & pontifex, & tabernaculum, & victima, eaque omnia verè & in æternum.

9 Si externa sanguinis & cineris animalium aspersio verum & efficax fuit purgationis symbolum, res ipsa ac præsens veritas, illius externis sacramentis olim adumbrata, quanto magis hoc ipsum præstabit: id est sanguis eius qui sic est sanguis hominis, vt sit etiam Filij Dei sanguis, ac proinde æterna viuificandi, virtute præditus?

f Pro eo tempore quo viguere illud exemplar oportuit. g Sumpsit tempus præsens de re loquens, nulla habita temporis ratione. h Fuerunt enim onerisinstar, quod nobis Christus exemit. i Præstantius & excellentius. k Adhibebatur enim in hac reconciliationis anniversario sacrificio, duplex victima, innocua & hircus. l Meritò adeptus, idq; nobis. m Symbola à re separata seorsim considerat. n A peccatis quæ à morte profligarunt, & nihil aliud quàm mortem generant. o Sicut Dominus præceperat. p Aspergere consuevit. q Terrum cœlestium typi fuere terreni, itaque eos rebus terrestribus lustrari oportuit, puta sanguine pecudum, lana, hyssopo. At sub Christo omnia cœlestia fuerunt, quare ea viuifici illius sanguinis oblatione sanctificari oportuit.

in

Rom.5.8, 1.pet.3.18.

in ipsum cœlum, vt appareat nunc in cõspectu Dei pro nobis.

14 Alia collatio duplex, Leuiticus Pontifex alienum, Christus suum sanguinem obrulit: ille quotannis repetebat oblationem, Christus semel tantum seſe offerens, peccatum in genere aboleuit, tum præteritorũ tum venturorum ſæculorum.

25 [14] Neque vt ſæpe offerat ſemetipſum, ſicut Pontifex ingreditur in ſactarium quotannis cum ſanguine alieno:

26 ([15] Alioquin oportuiſſet eum ſæpe paſſum fuiſſe à condito mundo) ſed nũc ſemel [r] in conſummatione ſeculorum, ad abolendum [r] peccatum, per immolationem ſuijpſius pateſactus eſt.

27 Et ſicut illud ſtatutum eſt hominibus vt [s] ſemel moriantur, poſteà verò iudicium:

28 ‖ Ita & Chriſtus ſemel oblatus vt [t] multorum peccata tolleret, [16] altera vice abſque peccato conſpicietur ijs qui ipſum expectant ad ſalutem.

15 Argumentum non repetendæ Chriſti oblationis: Quum à condito mundo fuerint expianda peccata, & probatum ſit ſolo Chriſti ſanguine peccata poſſe expiari, oporteret ipſum à condito mundo ſæpe mortuum eſſe. Atqui homo ſemel tantùm mori poteſt. Ergo Chriſti oblatio nouiſſimis temporibus peracta, repeti nec potuit nec poteſt. Quod quum ita ſit, certæ vis ipſius & ad præterita ad conſequentia ipſius aduentum peccata porrigitur. 16 Obiter proponit Chriſtum iudicem, partim ad eos terrendos, qui in vna vnius Chriſti oblatione ſemel facta non acquieſcunt, partim vt fideles in officio contineat, ne reſiliant.

r Diebus nouiſſimis. ſ Totam illam peccati radicem. t De naturali hominum conditione loquitur, Nam quòd Lazarus & alij bis mortui ſunt, extraordinarium fuit: in ijs verò qui repente immutabitur, immutatio illa ſpecies mortis erit. 1.Cor.15.51. u Sic vniuerſalis promiſſio ad ſolos electos reſtringitur: quarendũ eſt autẽ electionis teſtimonium non in arcano Dei conſilio, ſed ex fidei effectu, vt ab imo gradu ad ſummum progrediamur, ibi demum certam & immobilem conſolationem inuenturi.

CAP. X.

1 Legis ſacrificia inde colligit infirma fuiſſe, 2 quia quotannis repetebantur: 5 Chriſti vero hoſtiam vnicam eſſe, & perpetuam 6 Dauidis teſtimonio probat. 19 Hinc exhortationem ſubijciens, 29 ſeuere ijs minatur qui Chriſti gratiam abiecerint. 36 Poſtremo tolerantiam, 38 qua ex fide naſcitur, commendat.

CAP.X.

1 Occurrit tacitæ obiectioni, Cur igitur illæ hoſtiæ offerebantur? Reſpondet primùm Apoſtolus de anniuerſario illo ſacrificio quod erat omnium màximè ſolenne, in quo (inquit) fiebat quotannis omnium ſuperiorum peccatorum mentio repetita. Ergo illud non habuit vim ſanctificandi. Quorſum enim repeterentur iam expiata peccata, & vnde noua peccata prodirent quotannis repetenda, ſi illa ſacrificia peccatum abolerent?

1 [1] Lex enim vmbram obtinens [2] futurorum bonorum, non expreſſam formam rerum, ijs hoſtijs quas ſingulis annis eaſdem aſſiduè offerunt, nũquam poteſt accedentes ſanctificare.

2 Alioqui non deſijſſent offerri, propterea quòd qui ſacrificaſſent, ac ſemel purgati eſſent, nullorum peccatorum amplius eſſent ſibi conſcij.

3 Atqui in iſtis repetita *ſit* mentio peccatorum quotannis.

4 Non enim poteſt ſanguis taurorum & hircorum auferre peccata.

5 [3] Quapropter [b] ingrediens mundum, dicit, ‖ Sacrificium & oblationem noluiſti, [c] corpus autem aptaſti mihi.

6 Holocautomata & hoſtiam pro peccato non approbaſti:

7 Tunc dixi, Ecce adſum (in capite libri ſcriptum eſt de me) vt faciam, Deus, voluntatem tuam:

8 Quum ſuperius dixiſſet, Sacrificium & oblationem & holocautomata & hoſtiam pro peccato noluiſti, neque approbaſti: (quæ iuxta Legem offeruntur)

9 Tunc dixit, Ecce adſum vt faciam, Deus, voluntatem tuam. [d] Tollit prius, vt poſterius ſtatuat.

10 Qua voluntate ſanctificati ſumus, per oblationem corporis Ieſu Chriſti ſemel *factam*.

11 [3] Omnis igitur Sacerdos [e] adſtat quotidie operans, & eaſdem ſæpius offerens hoſtias, quæ nunquam poſſint auferre peccata.

12 Hic verò vna pro peccatis oblata victima, in perpetuum ‖ ſedet ad dextram Dei:

13 [4] Id quod ſupereſt expectans, ‖ donec inimici ipſius ſcabellum pedum eius fiant.

14 Vnica enim oblatione conſecrauit in perpetuum eos qui ſanctificantur.

15 [5] Teſtificabitur autem nobis & ipſe Spiritus ſanctus: nam poſteaquam conſequitur, neq; illis ſacrificijs, neq; illis victimis, non deniq; illis pontificibus tolli potuiſſe peccata. At Chriſtus vna victima (ſeipſo videlicet) pro peccatis omnium ſemel oblata, ſuis in æternum ſanctificatis, ſedet ad dexteram Patris, omnem poteſtatem adeptus. 4 Occurrit tacitæ obiectioni, Nos videlicet nihilominus adhuc eſſe obnoxios peccato & morti. Ad quod reſpondet Apoſtolus, plenam efficacíam virtutis Chriſti nondum ſeſe exeruiſſe, ſed tandem apparituram quum omnes ſemel hoſtes ſuos, quibuſcum adhuc luctamur, profligabit. 5 Quanuis adhuc ſuperſint peccati reliquiæ in nobis, ab eodem tamen nunquam repetendo ſacrificio pendere noſtræ perficiendæ ſanctificationis opus, ſic probat Apoſtolus, rurſum prolato eiuſdem Ieremiæ teſtimonio: Nouo fœdere ſublatum eſt peccatum, quum dicat Dominus fore vt ex eius formula peccatorum noſtrorum amplius non recordetur. Ergo nullo iam expiatorio ſacrificio egemus quo tollatur quod iam eſt ſublatum, ſed danda potius opera vt nunc illius ſacrificij fiamus per fidem participes.

Tſal.40.7.

2 Illatio ex præcedentibus, reliqua etiam ſacrificia comprehendẽs, Quum Legalia ſacrificia hoc non poſſent efficere, ideò Chriſtus de ſe loquens vt declarato in carne noſtro Pontifice, diſertè teſtatur Deum non acquieſcere in ſacrificijs, ſed in Filij ſui noſtri videlicet Pontificis obedientia, qua ſeipſum Patri pro nobis ſemel obtulit.

Supra,5.1.3. Tſal.110.2, 1.cor.15.25, ſupra,1.13.

3 Epilogus cum altera parte collationis, Leuiticus Pontifex quotidie in ſuo tabernaculo eadẽ ſacrificia repetit: ex quo

1 Illorum ſacrificiorum vmbram, non ipſam rerum formam.

2 Quanuis ſacrificia illa quotannis repetita, non tollebant peccata, tamen ſacrificium Chriſti ſemel oblatum, ſufficit ad peccata tollenda.

3 Quapropter Chriſtus ingrediens in mundum, ſacrificia illa abrogauit.

4 Quanuis Chriſtus ſit ſemel oblatus, tamen ſacrificium eius ſemper valet.

5 Quanuis adhuc ſuperſint peccati reliquiæ in nobis, ab eodem tamen nunquam repetendo ſacrificio pendere noſtræ perficiendæ ſanctificationis opus.

a Æternorum, quæ Patribus promiſſa, in Chriſto exhibita fuere.

b Ingreſſus mundum dicitur Filius Dei, quum homo factus eſt.

c Ad verbum, vt in Hebræo habetur, Auras perforaſti mihi, id eſt, docilem me & obſequentem ad audiendum reddidiſti.

d Tollit prius, id eſt ſacrificia, vt ſtatuat poſterius, id eſt voluntatem Dei. *e Sub ad aram.*

Ierem.31.33, rom.11.27, supra,8.8.

6 Summa superioris tractationis. Nunc non excludimur à Sacrario, vt Patres, sed in verum Sacrarium (id est in cœlum) patet nobis aditus, non pecuino, sed Iesu sanguine purificatis. Neque vt olim, oppositio velo nos excludit Pontifex, sed per velum (id est carnem suam) in cœlum ipsum nobis præsens, nos introduxit, vt verè iam habeamus magnum sacerdotem domui Dei præpositum.

Supra,6.4. Deut.19.15, mat.18.16, ioh.8 17, 2.cor.13.1.

7 Exhortatio grauissima, in qua docet quo modo nobis sacrificium illud Christi applicetur: nimirum fide, quam etiam describit à consequentibus, nimirum sanctificatione Spiritus, quæ facit vt certò in Deum speremus, & pro mutua charitate alij aliorum salutem modis omnibus procuremus. 8 Facta vltimi aduentus Christi mentione, sanctos acuit ad sanctæ vitæ meditationem, & perfidos apostatas ad horrendum iudicis tribunal citat, quòd eum in quo solo posita est salus, perfidiosè reiecerint. 9 Si capitale fuit Legem Mosis violare, quanto magis exitiosum est à Christo deficere?

f Vbi igitur purgatorius ignis, & distinctio illa pœnæ & culpæ?

g Bene addidit pro peccato: restat enim alia oblatio, nempe actionis gratiarum.

h Sic caro Christi diuinitatem nobis quasi sub velo ostendit, cuius alioqui fulgorem non possemus sustinere.

i Minimè subdolo vel ficato, sed quod verè sit addictum Deo.

k Hoc est quod dicit Dominus, Sancti estote, quia ego Sanctus sum.

l Spiritus S. gratia.

m Sine aliqua causa, aut causæ specie.

n Aliud enim est humanitus peccare, aliud Deo tanquam hosti bellum indicere.

prædixit,

16 ‖Hoc est fœdus quod paciscar cum ijs post dies illos, dicit Dominus, Indam leges meas cordibus eorum, & eorum mentibus eas inscribam:

17 Et peccatorum atque iniquitatum ipsorum [f] non recordabor amplius.

18 Porrò vbi est horum remissio, non *est* amplius oblatio [g] pro peccato.

19 [6] Quum igitur fratres, habeamus libertatem ingrediendi Sacrarium per sanguinem Iesu,

20 Ea via quam dedicauit nobis recentem & viuam, per velum, [h] hoc est per carnem suam:

21 *Quumque habeamus* Sacerdotem magnum, præfectum domui Dei.

22 [7] Accedamus cum [i] vero corde, & certa persuasione fidei, [k] puris cordibus à conscientia mala:

23 Et abluto corpore [l] aqua pura, teneamus confessionem spei non vacillantem: (fidelis enim *est* qui promisit)

24 Et obseruemus alij alios vt nos acuamus ad charitatem & bona opera:

25 Non deserentes aggregationem nostri mutuam, sicuti mos *est* quibusdam, sed adhortantes *alij alios:* [8] idque eo magis quod videtis diem illum appropinquare.

26 ‖ Nam si [m] vltrò peccauerimus post acceptam cognitionem veritatis, nõ adhuc pro peccatis reliqua est hostia:

27 Sed horrenda quædam expectatio iudicij, & ignis feruor, qui deuoraturus est [n] aduersarios.

28 [9] Qui contempserit Mosis Legem, absque misericordia ex ‖ duorum aut trium testimonio moritur:

29 Quanto (putatis) acerbiore supplicio dignus censebitur qui Filium Dei conculcarit, & sanguinem fœderis per quem fuerat sanctificatus, profanum duxerit, & Spiritum gratiæ contumelia affecerit?

Deut.32.35, rom.12.19.

10 Ratio omnium istorum est, Quia Deus est contemptorum vltor: alioqui Ecclesiam suam ritè non gubernaret. Nihil est autem ira Dei viui horribilius.

11 Sicut apostatas perterrefecit, ita constantes & firmos nunc consolatur, proposito superiorum certaminum successu, ad certam spẽ plenæ & quidem proximæ victoriæ ipsos stimulans.

12 Firmæ fidei præstãtiam ab effectu commendat, quòd vnicũ sit ad vitam iter: quam sententiam illustrat oppositio contrario.

30 [10] Nouimus enim eum qui dixit. ‖ Meum est vlcisci, ego rependam, dicit Dominus. Et rursum, Dominus [o] iudicabit populum suum.

31 Horrendum est incidere in manus Dei viui.

32 [11] Reuocate verò in memoriam superiores dies, quibus postquam illustrati fuistis, ingens certamen afflictionum sustinuistis.

33 Partim quidem dum & cum probris & cum oppressionibus [p] in theatrum estis producti; partim verò, dum [q] socij facti estis eorum qui in eo statu versantur.

34 Nam & de vinculis meis mecum doluistis, & direptionem facultatum vestrarum cum gaudio accepistis: vt qui sciretis *vos* habere apud vos potiorem [r] substantiam in cœlis, & quæ permaneat.

35 Ne igitur abijcite fiduciam vestrã, quæ magnam habet præmij retributionem.

36 Nam patientia vobis est opus, vt vbi voluntatem Dei præstiteritis, reportetis promissionem.

37 Adhuc enim [s] tantillum, tantillum, *inquam*, & qui venturus est veniet, ncque tardabit.

38 ‖ [12] Iustus autem ex fide viuet: at *si quis* se subduxerit, non probat eum animus meus.

39 At nos non ij sumus qui nos subducamus ad exitium, sed qui credamus ad animæ salutem.

Abac.2.4, rom.1.17, galat.3.11.

o Gubernabit.

p Ignominia causa estis producti.

q Eorum crumnas vobiscum communes esse duxistis.

r Bona ac facultates.

s Paululum admodum temporis adhuc superest, dum veniat.

CAP. XI.

1 Tractat vsque ad finem capitu non aliunde salutem adeptos esse Patres, quicunque ab initio mundi Deo probati fuerunt, quàm ex fide: vt fiant Iudæi hac sola se colligari Patribus in sanctam vnitatem.

1 Est [1] autem fides, [2] illud quod facit vt extent quæ sperantur, & quod demonstrat quæ non videntur. CAP. XI.

1 Excellens fidei descriptio ab effectis, quòd res adhuc in spe positas repræsentet, & inuisibilia veluti oculis subijciat.

a Ad verb. subsistentia eorum quæ sperantur.

2 [a]Ob eam enim teſtimonio ſunt ornati [b] maiores:

3 ‖[3] Per fidem intelligimus cõſtructum fuiſſe mundũ verbo Dei, [c] vt quæ cernimus non ſint ex apparẽtibus facta.

4 [4]‖ Abel per fidem, maioris pretij ſacrificiũ obtulit Deo quã Cain: per quã teſtimonium obtinuit quòd eſſet iuſtus, teſtimonium perhibente Deo de donis eius: & per hãc mortuus adhuc loquitur.

5 [5]‖ Per fidem Enoch fuit translatus, ne [d] videret mortem: nec fuit inuẽtus, propterea quoc tranſtulerat eum Deus. priuſquam enim transferretur, teſtimonium obtinuerat quòd placuiſſet Deo.

6 Atqui fieri non poteſt vt ſine fide quiſquam *ei* placeat, nam qui accedit ad Deum, hunc credere oportet eſſe *Deum*, & [e] præmia largiri ijs qui ipſum requirũt.

7 [6]‖ Per fidem diuinitus admonitus Noe de ijs quæ nondum videbantur, veritus, apparauit arcam ad ſeruandam domum ſuam: per quam arcam condemnauit mundum, & eius quæ ex fide eſt iuſtitiæ factus eſt hæres.

8 [7]‖ Per fidem, vocatus Abraham auſcultauit *Deo*, vt abiret in locum quem accepturus erat in hæreditatem: & exiuit, neſciens quò eſſet venturus.

9 Per fidem commoratus eſt in terra promiſſa vt aliena, commoratus eſt in tabernaculis cum Iſaac & Iacob cohæredibus ciuſdem promiſſionis.

10 Expectabat enim [f] vrbem habentem fundamenta, cuius artifex & conditor eſt Deus.

11 Per fidem ‖ & ipſa Sara vim ad cõcipiendum ſemẽ accepit, ac præter ætatis rationem peperit, quòd fidelem iudicarit eum qui promiſerat.

12 Quapropter & ex vno, eoque iam [g] emortuo, nati ſunt *poſteri*, quanta eſt aſtrorum cœli multitudo, & quaſi arena illa innumerabilis quæ eſt ad orã maris.

13 Secundum [h] fidem mortui ſunt iſti omnes, non adepti, [i] promiſſa, ſed eminus ea cõſpicati, poſtquam credidiſſent, [k] & amplexi eſſent, ac profeſſi fuiſſent ſe hoſpites & aduenas eſſe in terra.

14 Nam qui hæc dicunt, palàm oſtẽdunt ſe patriam quærere.

15 Quòd ſi illius memores fuiſſent ex qua exierant, habuiſſent tempus ad reuertendum:

16 Nunc autem meliorem expetunt, hoc eſt cœleſtem: quapropter non erubeſcit ipſe Deus, vocari Deus eorum. parauerat enim eis vrbem.

17 ‖ Abraham quum [l] tentaretur, obtulit Iſaac per fidem, vnigenitum, *inquã*, illum obtulit is qui [m] promiſſiones exceperat.

18 Ad quem dictum fuerat, ‖ In Iſaac vocabitur tibi ſemen:

19 Quum illud ſecum perpendiſſet, Deum vel à mortuis excitare poſſe: [n] vnde etiã illũ [o] ſimilitudine *quadã*, recepit.

20 [8] Per fidem, ‖ de futuris benedixit Iſaac *filio* Iacob & Eſau.

21 ‖[9] Per fidem, Iacob moriens ſingulis filijs Ioſeph benedixit, ‖ & adorauit baculo innixus.

22 [10]‖ Per fidem, Ioſeph moriens de egreſſione filiorum Iſrael meminit, deq; oſſibus ſuis mandauit.

23 [11]‖ Per fidem, Moſes quum natus eſſet, occultatus eſt menſes tres à parentibus ſuis, quòd viderẽt venuſtũ eſſe puerulum & non [p] timuerunt ‖ edictũ regis.

24 Per fidem, ‖ Moſes iam grãdis renuit vocari filius filiæ Pharaonis.

25 Potiùs eligens ſimul malis affici cum populo Dei quàm temporarijs cõmodis [q] peccati frui:

26 Maiores arbitratus diuitias probrum Chriſti, quàm Ægyptiorum theſauros, Intuebatur enim in præmij largitionem.

27 Per fidem reliquit Ægyptum, nihil timens iram regis: nam vt qui videret eũ qui eſt inuiſibilis, *ita* forti animo fuit.

28 Per fidem ‖ peregit Paſcha, & effuſionem illam ſanguinis, ne, qui perimebat primogenita, ipſos tangeret.

29 [12] Per fidem ‖ tranſierunt rubrum mare, veluti per ſiccã *terram* cuius facto periculo Ægyptij abſorpti ſunt.

30 [13] Per fidem ‖ mœnia Iericho conciderunt, quum ea circuiuiſſent ad dies ſeptem.

31 [14] Per fidem, ‖ Rahab [r] meretrix illa non perijt vnà cum ijs qui non obedierant, ‖ quum [r] pacificè excepiſſet hoſpitio exploratores.

---

a Docet, Patres ex hac demùm virtute eſſe æſtimandos.
3 Propriũ fidei oſtendit, propoſitis ſelectiſſimis exẽplis eorum qui à condito mũdo in Eccleſia excelluerunt.
b *Ad verb. ſeniores. i. illi Patres, à quibus orti ſumus, et quorũ authoritate exẽplo nos plurimùm cõmoueri par eſt.*
c *Ita vt multa iſte quem cernimus non ſit ex aliqua apparente ac ſuiſtente materia, ſed ex nihilo conditus.*
4 Abel. *Gen. 4. 4. mat. 23. 35.*
5 Enoch. *Gen. 5. 24, eccle. 44. 17, & 49. 16.*
d *Ne moreretur.*
e *Præmium refertur nõ ad noſtrum meritum, ſed ad vltroneã promiſſionem, quod in Abrahamo fideliũ patre docet.*
Paul. Ro. 4. 4
6 Noe *Gen. 6. 13. eccle. 44. 17*
7 Abraham & Sara. *Gen. 12. 4.*
f *Opponuntur fundamenta firma tabernaculis. Gen. 17. 19, & 21. 5.*
g *Non magis ad generandum habili, quam ſi prorſus mortuum fuiſſet.* h *Fide, quam viui habuerunt, eos uſque ad ſepulchrum comitante.* i *Metonymicè, res promiſſas.* k *Patriarcha enim acceptis promiſſionibus, fidem ſuam ſolliti ſunt profiteri, extructis aris, & inuocato Dei nomine.*

Gen. 12. 10. eccle. 44. 15.
l *Exploraretur à Domino Gen. 22. 12.*
rom. 9. 7.
m *Etiamſi promiſſiones vitæ in illo vnigenito Iſaaco facta eſſent illum tamen morti deſtinauit. Sic in ſpẽ contra ſpem credidit.*
8 Iſaac. *Gen. 27. 27. & 39.*
9 Iacob. *Gen. 47. 12.*
Gen. 47. 31.
10 Ioſeph. *Gen 50. 24.*
11 Moſes. *Exod. 2. 2. act. 7. 21.*
Exod. 1. 16.
Exod. 2. 11.
n *Ex qua morte.*
o *Non enim vera fuit Iſaaci mors, ſed inſtar mortis, vt videatur quaſi reſurrexiſſe.*
p *Subita vt vererentur alere.*
q *Commodis quibus frui non poterat, quin irã Dei in ſe prouocaret.*
Exod. 12. 22.
12 Rubrum mare. *Exod. 14. 11.*
13 Iericho. *Ioſue. 6. 20.*
14 Rahab. *Ioſue. 6. 23.*
r *Inſigne beneficium Diuina exemplum. Ioſue. 2. 1.*

15 Gedeon Barac, & alij iudices ac Prophetæ. *Iudic. 6. 11. Iudic. 4. 6. Iudic. 13. 24. Iudic. 11. 1, & 12. 7. 1. Reg. 1. 11, & 13. 14.*

16 Amplificatio à circunstantia temporis, tãto admirabiliorem esse illorum fidẽ, quanto fuerunt obscuriores de rebus futuris promissiones, quæ nobis demùm sunt reipsa exhibitæ, vt vna sit & illorum & nostra fides ac confœderatio. *f Benignè & beneuolè, ita vt illos non modò nihil læserit, sed etiam tutos præstiterit.*

t Promissionum fructum. u Innuere videtur historiam Sareptanæ illius, cuius filium Elias suscitauit, & Sunamitidis, cuius filium matri restituit Elizæus. x Respexit eam persequutionem, quam exercuit Antiochus. y Vilibus & asperis amictibus, sanctos ad extremam inopiam redactos, ferarum instar coactos in asperrimis locis viuere. z Sed omnino viderunt Christum. a Præstantius. b Pendebat siquidem eorum salus ab eo nempè Christo, qui sub nostris temporibus exhibitus.

32 [15] Et quid prætereà loquor? deficiet enim me tempus commemorantem de ‖ Gedeone, ‖ de Barac, & ‖ Samsone, ‖ & Iepthe, & ‖ Dauide, & Samuele, ac Prophetis:

33 Qui per fidem debellarunt regna, exercuerũt iustitiã, assequuti, sunt [t] promissiones, occluserunt ora leonum:

34 Extinxerunt vim ignis, effugerunt acies gladij, validi facti sunt ex imbecillis, effecti sunt robusti in bello, exercitus exterorum in fugam verterunt.

35 [u] Mulieres acceperunt ex resurrectione mortuos suos: alij verò [x] distenti sunt, neglecta liberatione, vt potiorẽ resurrectionem nanciscerentur.

36 Alij rursus ludibria & flagella sunt experti insuper & vincula & carcerem.

37 Lapiditati sunt, dissecti sunt, tenta ti sunt, gladio cæsi occubuerunt: oberrauerunt cum [y] ouillis & caprinis pellibus: destituti, oppressi, malè habiti.

38 Quibus indignus erat mundus: in desertis errantes, & montibus ac speluncis, & cauernis terræ.

39 [16] Atque hi omnes testimonium adepti per fidem, [z] non obtinuerunt promissum:

40 Quòd Deus de nobis [a] melius quiddam prouiderat, [b] ne absque nobis consecrarentur.

CAP. XII.

1 Non modò ab eorum Patrum quos recitauit exemplis hortatur ad patientiam & constantiam, 3 sed etiam ab exemplo Christi: 11 Non retiẽ æstimatum ri castigationes Dei, ex præsenti carnis nostræ sensu.

CAP. XII. 1 ‖ [1] PRoinde nos quoque, quum tanta nos circunstet testium nubes, abiecto omni pondere & peccato ad nos [a] circuncingendos procliui, constanter proposituin nobis stadium decurramus: 2 [2b] Intuentes in fidei ducẽ ac perfectorem Iesum, qui [c] vice sibi propositi gaudij pertulit crucem, ignominia contẽpta, & ad dexterã throni Dei cõsedit.

3 [3] Reputate igitur quis ille sit qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus sese contradictionem, ne animis deficientes, fatiscatis.

4 [4] Nondum ad sanguinẽ vsque restitistis, aduersus peccatum decertantes.

5 [5] Et obliti estis exhortationis, quę vobis tanquam filijs loquitur, ‖ Fili mi, ne negligito castigationem Domini, neque deficias animo quũ ab eo argueris.

6 Quem enim diligit Dominus castigat, & flagellat quẽcunque filiũ recipit.

7 [6] Si castigationem sustinetis, Deus sese vobis offert vt filijs (quis enim est filius quem non castiget pater?)

8 Quòd si estis absque castigatione, cuius participes sunt omnes, nempè spurij estis, & non filij.

9 [6] Deinde corporum nostrorũ patres habuimus castigatores, & *eos* reuerriti sumus: annon multo magis subijciemur Patri spirituum, & viuemus?

10 [7] Nam illi ad paucos dies, prout ipsis videbatur, nos castigabant: hic autẽ ad commodum nostrum, vt participes simus sanctimoniæ ipsius.

11 Omnis autẽ castigatio in præsens quidem non videtur esse gãudij, sed tristitiæ: at posteà fructum tranquillum iustitiæ reddit ijs qui per eam fuerint exercitati.

12 [8] Quapropter [d] manus remissas & genua soluta surrigite.

13 Et rectas [e] orbitas facite pedibus vestris, ne quod claudum *est* abducatur à via, sed vt sanetur potiùs.

14 ‖ [9] Pacem sectamini cũ omnibus & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Dominum:

15 [10] Prospicientes nequis deficiat à

3 Amplificatio à circunstantia personæ & rerum ipsarũ quas inter se cõsese contradictionem parat, Quantus enim est Iesus præ nobis, & quanto duriora pertulit quã nos?

4 Argumentatur ab vtilitate quę ex Dei castigationibus ad nos redit, ni si per nosse terit: primũ quòd ita dometur peccatum, siue carnis nostræ peruicax illa vitiositas. *Prou. 1. 23.*

5 Secundò, Quod sint paternæ in nos beneuolentiæ testimonia, adeò quidem vt esse spurios esse declarẽt qui se à Deo castigari nõ ferunt. *Rom. 12. 18.*

6 Tertiò, Si Patribus, quibus secũdum Deum hanc vitam debemus, hoc ius omnes concedunt vt meritò possint filios suos castigare, an non multo magis subijciemur patri illi nostro, & spiritualis & æternæ vitæ autori? 7 Amplificatio eiusdem argumenti, Patres illi pro suo arbitrio, caduci alicuius boni causa nos castigarunt. Deus autem summi nostri commodi gratia nos erudit vt sue sanctimoniæ nos consortes efficiat: quod etsi præsens sensus non percipiat, rei tamen exitus probat. 8 Conclusio, Alacriter pergendũ, & quidem recto semper & (quoad fieri potest) inoffenso cursu seruato. 9 Pax & sanctimonia cum omnibus colenda. 10 Studendum mutuæ ædificationi, tũ in doctrina, tum in vitæ exemplis.

a Nos enim vndique peccatum obsidet, ita vt excurrere non possimus. b Tanquam in fidei metam. c Qui quum omne genus beatitatis in manu ac potestate haberet, tamen vltrò ignominiã crucis subijit. d Descriptio hominis inertis & animũ despondentis. e Restitum cursum tenete, & ita vt hæsitãtia vestra vestigia apparent, qua nimirum alij ingrediantur.

gratia Dei, nequa [f] radix amara suppullulans obturbet, & per hanc inquinentur multi.

16 [11] Nequis sit scortator, aut profanus, velut ‖ Esau, qui vnico edulio vendidit suum ius primogeniti.

17 ‖ Scitis enim eum etiam posteà, quum vellet hæreditario iure benedictionem assequi, reprobatum fuisse. [g] non enim reperit pœnitentiæ locum, quamuis cum lacrymis *benedictionem* illam exquisisset.

18 [12] Non enim accessistis ad [h] contrectabilem ‖ montem, & incensum igne, ac turbinem, & caliginem & procellam.

19 Tubæque sonitum, & vocem verborum: quam qui audierant, ‖ deprecati sunt ne amplius sibi fieret sermo.

20 (Non enim ferebant quod imperabatur, ‖ Si vel bestia tetigerit montem, lapidabitur, aut iaculo configetur.

21 Et Moses (adeò terribile erat [i] visum quod apparebat) dixit, Expergefactus sum ac tremebundus)

22 Sed accessistis ad montem Sion, & ciuitatē Dei viui, Hierusalem cœlestem, & myriadas Angelorum,

23 Conuentum & concionem primogenitorū qui conscripti sunt in cœlis, & iudicem vniuersorum Deum, & spiritus iustorum [k] consecratorum.

24 Et ad noui Testmenti mediatorē Iesum, & sanguinem aspersionis, præstantiora loquentē quàm *loquetur sanguis* Abel.

25 [13] Videte ne aspernemini eum qui loquitur, nam si illi non effugerunt qui auersabantur eum qui loquebatur Dei nomine in terra, multo magis nos, si eum qui de cœlis est auersemur,

26 [14] Cuius vox tunc cōcussit terram: nunc autem denuntiauit, dicens, ‖ [l] Adhuc semel ego cōcutiam non solùm terram, sed etiam cœlum.

27 Porrò illud Adhuc semel, declarat instabilium rerum, vt puta factitiarum, amotionē: vt maneāt quæ sunt stabilia.

28 [15] Quapropter regnum assumētes quod cōcuti non potest, teneamus gratiam, per quam ita seruiamus Deo vt ei placeamus, cum [m] reuerentia & [n] religione.

29 Etenim ‖ Deus noster, consumens ignis est.

Gen.35.33. Gen.27.38.

11 Vitanda scortatio, & prophanus animus. i. Deo suum honorem non tribuens: cuiusmodi scelera quamgrauiter tādem Deus vlciscatur, horrendum Esau exemplum docet. *Exod.19.16. Exod.20.19. Exod.19.21.*

12 Iam ad propheticū & regium munus Christi cum Mose comparati, eandem exhortationē applicat, hoc modo: Si tanta fuit Legis maiestas, quātam putatis esse Christi & Euangelij gloriam. Hanc autem comparationem particulatim etiam explicat.

13 Applicatio superioris collationis, Si nō licuit sermonem in terra loquuti aspernari, quanto minus eius vocem qui est ex cœlis ipsis?

Aggæ.2.7.

14 Euangelij stabilem maiestatem, qua totus orbis est concussus, ipsaque adeò cœlorum machina velut obstupuit, cū exili & euanescente Legalis œconomiæ sonitu comparat.

Deut 4.24.

15 Generalis exhortatio vt subtanti regis fœlicissimæ subiectione reuerenter & religiosè viuamus, qui sicut suos potentissimè beat, ita etiam rebelles quàm seuerissimè vlciscitur. Hæc autem est Christianæ vitæ summa, priorem Tabulam respiciens.

f Ne aliqua hæresis, aut apostasia, sit offendiculo. g Nullus locus relictus est ipsius pœnitentiæ: quamuis autem fuerit eius pœnitentia ex effectu docatur, ex patris enim conspectu decedens, mortem minatur fratri. h Qui manibus palpari possit, crassa videlicet materia ac terrena. i Oblata species & imago minimè quidem fidittia, sed vera. k Vel perfectiorum: sic enim vocat in cœlum receptos, etiamsi altera sui parte dormiāt in pulvere. l Hac ad regnum Christi referenda esse, satis indicat quod Prophetæ de Gentium vocatione subjecit.

CAP. XIII.

f Præceptiones addit non tantum quæ ad mores, 7 sed etiam quæ ad doctrinam pertinent.

1 FRateana [1] charitas maneat.

2 ‖ Hospitalitatis ne sitis immemores: ‖ per hanc enim quidam insciī exceperunt Angelos hospitio.

3 Memores estote vinctorū, tanquā vnà cum illis vincti: eorū qui malis premuntur [2] ac si ipsi quoq; corpore *afflicti* essetis.

4 [2] Honorabile est inter quosuis coniugium, & cubile impollutum: scortatores autem & adulteros damnabit Deus.

5 [3] Sint mores alieni ab auaritia: *sitis* contenti præsentibus, dixit enim [b] ipse,

6 ‖ Non te deseram, neque te derelinquam.

7 Adeò vt confidenti animo dicamus, ‖ Dominus mihi auxiliator: nec timebo quid faciat mihi [c] homo.

8 [4] Memores estote ducum vestrorum, qui loquuti sunt vobis sermonem Dei: quorum imitamini fidem, considerantes qui fuerit exitus conuersationis ipsorum. [5] Iesus Christus heri & hodie idem *est*, & in secula.

9 Doctrinis varijs & peregrinis ne circumferimini. [6] bonum enim est gratia constabiliri cor, [d] non cibis *quibus* non

Rom.12.10. 1.pet.4.9. Gen.18.3, & 19.3.

1 Ad secundam Tabulā accedit, cuius summa est, charitas, præsertim in peregrinos & afflictos.

2 Castum coniugium in omni hominum ordine commēdat: scortatoribus & adulteris extremum à Deo exitiū minatur. *Iosue.1.5. Psal.118.6.*

3 Damnatur auaritia, cui opponitur animus sua tentus.

4 Fortium ducum exempla sedulò ad imitationem proponenda.

5 Summā doctrinæ repetit, vnicum videlicet omnium de moribus præceptorum fundamentū. Est autem eiusmodi: In vno Christo nobis esse acquiescendum, nec vnquam extra eius notitiam seruatū fuisse quenquā, aut hodie seruari, aut deinceps seruandū esse.

6 Perstringit eos qui externum cultum ac præsertim discrimen ciborum, cum Euangelio permiscebant, quam doctriam planè damnat, vt ex diametro repugnātem Christi beneficio.

a Perinde afficiamini ac si vis ipsos illa calamitas attingeret. b Ipse scilicet Dominus. c Opponitur homo Deo. d Ex vna specie, nempè mundorum & immundorum ciborum discrimine intelligo omnem ceremonialem cultum.

Leuit. 4. 11, & 6. 30, & 16. 27. Mich. 3. 10. Osee. 14. 3.

7 Perpulchra anagoge refutat eorundem errorem, Qui olim seruiebant tabernaculo, non vescebantur victimis quarum sanguis pro peccato inferebatur per pontificem in sacrarium: istæ porrò victimæ

sunt adiuti [e] qui in ipsis versati sunt.

10 [7] Habemus [f] altare ex quo nó habent ius edendi [g] qui tabernaculo deseruiunt.

11 ‖ Quorum enim animalium sanguis infertur pro peccato in sacrarium per Pontificem, horum corpora exuruntur extra castra.

12 Qua propter & Iesus, vt sanctificaret populum per proprium sanguinem, passus est extra portam.

13 [8] Exeamus igitur ad eum extra castra, opprobrium eius portantes,

14 ‖ Non enim habemus hîc sitam ciuitatem, sed futuram inquirimus.

15 [9] Per ipsum igitur assiduè offeramus Deo sacrificium laudis, ‖ id est fructum labiorum confitentium nomini eius.

16 Beneficentiæ verò & communicationis ne obliuiscimini: talibus enim victimis delectatur Deus.

17 [10] Obedite ducibus vestris, & obsecundate, vigilant enim ipsi pro animabus vestris, tanquam rationem reddituri: vt cũ gaudio hoc faciant, & non gemẽtes. id enim est vobis inutile.

18 [11] Orate pro nobis: confidimus enim nos bonam conscientiam habere, vt qui in omnibus cupiamus honestè cõuersari.

19 Amplius autem obsecro vos vt id faciatis, vt celerius restituar vobis.

20 Deus verò pacis *autor*, qui magnum illum ouium per sanguinem fœderis æterni pastorem, Dominum nostrũ Iesum, à mortuis reduxit,

21 [h] Perficiat vos in omni opere bono, ad præstandum ipsius voluntatem, [i] efficiens in vobis quod acceptum sit in conspectu suo, per Iesum Christum: cui *sit*, gloria in secula seculorum Amen.

22 Precor autem vos fratres, sufferte sermonem consolationis: etenim breuibus scripsi vobis.

23 Scitote fratrem *nostrum* Timotheum solutum esse, cum quo (si celerius venerit) visam vos.

24 Salutate omnes duces vestros, & omnes sanctos. Salutant vos Itali.

25 Gratia sit cum omnibus vobis.

10 Parendũ pastorum & presbyterorum monitis eorum videlicet qui pro animarum ipsius commissarum salute vigilãt.

11 Vltima pars epistolæ, in qua suum ministerium Hæbræis commendat: perseuerantiam & gratiarum incrementũ ipsis à Domino precatur: excusat se quòd paucis sit eos consolatus, consumpta videlicet in disputãdo epistolæ: & quos dã familiariter & amicè salutat.

h Aptos vel idoneos vos reddat.

i Hinc illa Patrũ sententia, Deũ in nobis coronare opera sua.

Christum nostram oblationem representabant. Itaque non possunt eius fieri participes qui tabernaculo deseruiunt, id est, qui in Legali cultu perstant. Nos verò non pudeat illum extra Hierusalem eiectum & passum sequi. nam in hoc quoque Christus veritas illi figuræ respondet, quòd extra portam est passus. 8 Longius progreditur in hac anagoge, & ita quoque nobis significatum dicit, oportere pios Christi sectatores velut è mundo migrare ipsius crucem portantes. 9 Sublatis illis corporalibus sacrificijs, docet vera confessionis sacrificia superesse, quæ partim in gratiarum actione, partim in beneficentia consistunt, quibus demũ victimis nunc delectatur Deus.

e Qui eorum discrimen superstitiose retinuerunt. f Altariũ nomine oblationes intelligit. g Cuius non possunt esse participes, qui legis ritus obstinatè retinent.

Ad Hebræos scripta est ex Italia per Timotheum.

EPISTOLA [a]CATHOLICA IACOBI APOSTOLI.

CAP. I.

4 Differit de patientia, 6 de fide, 10 de animi modestia ad diuites. 13 Deinde ostendit tentationes ad malum, non ex Deo esse, 17 quòd omnis boni author sit. 21 Qualiter recipiendus sit sermo vita.

CAP. 1. 1 Primus locus, de consolatione in aduersis, in quibus nos nō modò non frangi animo, sed etiā exultare oporteat. *Rom.5.3. Matth.7.7, mar.11.24, luc.11.9, iohan.14.13, & 16.23.* 2 Primum argumētum, Quia afflictionibus explorabitur fides nostra: quam maximè nostra interest esse quàm puriſſimam.

1 IACOBVS Dei ac Domini Ieſu Chriſti ſeruus, duodecim tribubus [b] diſperſis, ſalutem.

2 [1] Pro [c] ſummo gaudio ducite, fratres mei, quoties [2] in tentationes varias incideritis:

3 *Illud* ‖ ſcientes, [3d] probationem fidei veſtræ parere patientiam.

4 [4] Cæterùm patientia opus perfectum habeat, vt ſitis perfecti & integri, ita vt nihil deſit.

5 [5] Quòd ſi cui veſtrûm deeſt [e] ſapiētia, poſtulet à Deo qui dat *eam* omnibus benignè, nec exprobrat: & dabitur ei.

6 ‖ Sed poſtulet cum fide [f] nihil diſceptrans: [6] nam qui diſceptat, ſimilis eſt fluctui maris qui ventis agitatur & iactatur.

7 Ne igitur exiſtimet homo ille ſe quicquam accepturum à Domino:

8 Vir animo duplici, inconſtans *eſt* [g] in omnibus vijs ſuis. *Eccle.14.22, iſa.40.6, 1.pet.1.24.*

9 [7] Porrò frater qui eſt [h] abiectus, glorietur in ſublimitate ſua:

10 [8] Contrà, qui [i] diues *eſt*, in abiectione ſui ‖ [9] quoniam veluti flos herbæ præteribit.

11 Nam *velut* exorto ſole cum æſtu, exaruit herba, & flos illius decidit, & ſpectabilis decor ipſius perijt: ita & diues [k] in vijs ſuis marceſcet.

12 ‖ [10] Beatus vir qui tolerat [l] tentationem: quoniam quum probatus erit, accipiet coronam vitæ, quam promiſit Dominus ijs à quibus diligitur.

13 [11] Nemo quum [m] tentatur, dicat ſe à Deo tentari: [12] nam Deus tentari malis non poteſt, nec quenquam tentat.

14 Sed vnuſquiſque tentatur dum à propria cupiditate abſtrahitur & inescatur.

15 Deinde cupiditas, poſteaquā concepit, parit [n] peccatum: peccatum verò peractum gignit mortem.

16 [13] Ne errate, fratres mei dilecti,

17 Omne munus bonum & omne donum eſt perfectum ſupernè, deſcendens

3 Secundum, Quia ſic in nobis gignitur patientia, virtus longè præſtantiſſima. 4 Tertium argumentum, forma quadam exhortationis propoſitum, vt vera & perpetua patientia à ficta & tēporaria diſcernatur. Crux eſt velut inſtrumentum quo Deus nos expolit. Opus igitur & effectum afflictionum eſt noſtri in Chriſto conſummatio. 5 Reſpōſio ad tacitam obiectionem, Facile quidem id eſſe dictu, factu verò non item. Reſponder, opus quidem hic nobis eſſe longè alia ſapientia quàm humana, vt quæ carni ſunt adeò repugnātia, nobis tamen optima eſſe ſtatuamus: ſed eius ſapientiæ dono facillimè nos potituros, ſi modò illud à Deo, quo nihil eſt munificentius, ritè, id eſt certa cum fiducia, petierimus. 6 Digreſſio aduerſus preces cum animi hæſitatione conceptas, vbi certam Dei promiſſionem habemus, qui ſecundus eſt huius epiſtolæ locus.

9 Argumentum ab ipſa rerum natura ſumptum, quibus nihil ſit vanius & incertius. 10 Concluſio, Crucem patienter eſſe ferendam, addito quarto argumento, quod ſuperiorum ſummam complectitur, quia nimirùm hoc itinere ad coronā vitæ peruenitur, ex gratia tamen, ſecundum promiſſionem. 11 Tertius locus huius epiſtolæ, in quo à tentationibus externis (id eſt ab afflictionibus quibus à Deo exploramur) ad tētationes internas deſcendit, id eſt ad eas cupiditates quibus ad malè agendum incitamur. Summa eſt, Non Deum ſed vnuſquenq; ſibi ipſi iſtarum tentationum eſſe autorem: Nos enim in ſinu illam vitioſitatem geſtare, quæ arrepta vndecunq; occaſione, vitioſos motus in nobis excitet, ex quibus demùm vitioſæ actiones, ac mors tandem earū merces conſequatur. 12 Additur ratio cur Deus non poſſit nobis eſſe malè agēdi autor, quoniam malum non appetit. 13 Alia ratio à repugnantibus ſumpta, Deus eſt omnium bonorum autor, & ita quidem vt ſemper ſit ſui ſimilis: quomodo igitur malorum autor cenſeri poſſet?

a Vniuerſalis, quòd vni vel alicui homini, vel ciuitati vel regioni non ſit inſcripta. b Fidelibus omnibus Iudaū cuiuſcunque tribus ſint per terrarum orbem diſperſis. c Miſera quum eſſet eorū conditio in illa diſperſione, recte hinc auſpicatur. d Illud in quo exploratur fides veſtra, nempè multiplex illa tentatio. e Sapientiam vocat doctrina illius cuius mentio facta eſt cognitionem: nempè quæ ſuos afflictos à Deo, & quis fructus ex afflictione ſit capiendus. f Quid ergo opus eſt aliis mediatoribus?

g Cogitatu, & factis ſuis omnibus. h Qui afflictus vt pauperate contemptu, vllo denique calamitate gemere. i Cui omnia bene ſuccedunt. k Et quacunq; aliquis vel animo deſignat vel facit. l Afflictionē per quā exploratur à Domino. m Ad malè agēdū ſolicitatur. n Peccati nomine hoc loco actualē peccatū intelligi.

Prou. 17.27. Matth. 7.22, rom 2.13.

14 Quartus locus de sermonis Dei præstantia & fructu. Summa est, studiosissimè nobis audiēdū esse verbum Dei, quum hoc sit semē quo nos Deus pro gratuita sua benevolentia ex numero creaturarum sēlectos, sibi genuit. Dānat autem Apostolus duo vitia, quæ nos hac in re valdè interturbāt, nempè quod ita nobis placeamus vt loqui ipsi malimus quàm Deum loquentem audire, imò etiā ad correptiones indignemur: quibus vitijs placidum & sedatum animum & puritatis amantem opponit.

15 Altera admonitio, Idcircò audiri Dei verbum, vt ex eius præscripto vita instituatur. 16 Rationes addit, & eas quidem grauissimas: primùm, quia secùs fecerint, pessimè sibijpsis consulant. 17 Secunda, Quoniam præcipuum vsum verbi Dei amittant qui agnita ex eo vitia non emendant. 18 Tertia admonitio, Verbo Dei non tantùm bene agendi, sed etiam bene loquendi regulam præscribi. 19 Quarta, Charitate in proximos (præsertim alieno subsidio niteutes, vt orphanos & viduas) & vitæ puritate verum Dei cultum constare.

à [o] Patre luminum, apud quem non est transmutatio, aut [p] conuersionis obumbratio.

18 [14] *Is* [q] quia voluit, progenuit nos sermone veritatis, vt essemus [r] primitiæ quædam suarum creaturarum.

19 Itaque, fratres mei dilecti, ‖ sit omnis homo velox ad audiendum, tardus ad loquendum, tardus ad iram.

20 Nam ira viri [s] iustitiā Dei non exequitur.

21 Quapropter abiectis omnibus sordibus & excremento malitiæ, cum [t] lenitate recipite insitum sermonem, qui possit seruare animas vestras.

22 ‖ [15] Reipsa verò præstate sermonem: nec sitis auditores solùm, [16] fallentes vosmetipsos.

23 [17] Nam siquis audit sermonem, & eum non præstat, is similis est viro consideranti faciē suam [u] natiuam in speculo.

24 Cōsiderauit enim seipsum, & abijt, & statim oblitus est qualis esset:

25 At qui introspexerit in perfectam illam Legem libertatis, & *in ea* permanserit, quia non fuerit auditor obliuiosus, sed effector operis, beatus erit in [x] opere suo.

26 [18] Siquis videtur religiosus esse inter vos, non frænans linguam suam, sed [y] suum ipsius cor seducens, huius vana est religio.

27 [19] Religio pura & immaculata [z] apud Deum & Patrem, hæc est, [a] inuisere orphanos & viduas in afflictione ipsorum: & immaculatum seipsum seruare à mundo.

o Ab eo qui fons est & author omnium bonorum. p Tergit in metaphora, sol enim pro varia & multipluci conuersione, horas, dies, mēses, annum lucem & noctem efficit. q Id est, quod Paulus gratuitam benevolentiam vocat, hic autem fons est nostræ salutis. r Sacra cuiusdam oblationis instar, ex reliquo hominum acervo collecta. s Quod Deus præscribit. t Lenitatē vocat modestiam & quicquid ferocia altisq; illi spiritibus opponitur. u Alludit ad nativam illam maculam, cui opponitur puritas ad quam renascimur, cuius vivam imaginem in Lege spectamus. x Ita se gerens opera etenim arguunt fidem. y Garrulitatis, maledicentia, petulantia fons est seipsum non nosse. z. Apud Deum qui Pater est, à Curare & pro virili sublevare.

CAP. II.

1 Personarum acceptiones discrepare dicit à Christi fide, 14 quam non satis est verbis profiteri, nisi 15 & operibus misericordia & charitatis præstemus eandem, 21 Abrahæ exemplo.

1 ‖ [1] Fratres mei, ne cum respectu personarū habete fidem Domini nostri Iesu Christi [a] glorioſi.

CAP. II. *Leuit. 19.15, deut. 1.17, & 16.19, prou. 24.24, eccle. 42.2.*

2 Nam siquis in cœtum vestrum ingrediatur aureum gestans annulum, veste splendida, ingrediatur autem & pauper cum sordida veste.

3 Et respexeritis ad eum qui vestem gestat splendidam, & dixeritis ei, Tu sede hic [b] pulchrè: & pauperi dicatis, Tu sta illic, aut sede hîc subter scabellum meum:

4 [c] Nónne discrimen feciſtis apud vos, & facti estis iudices [d] peruersè deliberantes?

5 [2] Audite fratres mei dilecti, nónne Deus elegit [e] pauperes mūdi huius *vt fierēt* diuites fide, & hæredes regni quod promisit ijs à quibus diligitur?

6 At vos contumelia affeciſtis pauperem. [3] Nónne diuites per tyrannidem opprimunt vos, & trahunt vos ad tribunalia?

7 Nónne blasphemant præclarū illud nomen [f] à quo estis cognominati?

8 [4] Si quidem [g] Legem regiam præstatis secūdum Scripturam, Diliges proximum tuum vt teipsum, bene facitis:

9 Sin verò personam respicitis, peccatum cōmittitis, & redarguimini à Lege veluti transgressores.

10 [5] Quisquis enim totam Legem ser-

1 Quinta, Charitatem, quæ à vera fide proficiscitur, cum personarum acceptione consistere non posse: quod illustrat, proposito eorum exēplo, qui cum pauperum contumelia diuites colunt. 2 Peruersos esse iudices qui diuitem pauperi anteponāt, declarat ex eo quòd Deus è contrario pauperes quos veris diuitijs locupletaret, diuitibus antepoſuerit. 3 Secundò, Insanos etiā eosdem esse probat, ex eo quòd diuites sint potius execrabiles, vt qui Ecclesiam persequantur, & Christum blasphement. Loquitur enim de impijs & profanis diuitibus, cuiusmodi semper fuerunt plerique, quibus pios pauperes & abiectos opponit. 4 Conclusio, Charitati quam præscribit Deus, cum illa personarum acceptione conuenire non posse, quum via regia sit incedendum. 5 Nouum argumentum ad eiusdem conclusionis probationem, Non diligi proximos ab ijs qui alijs negligēs certos quosdam ambitiosè colant: quoniam non obedit Deo qui ex Dei mandatis rescindit quod minus fuerit ipsi commodum, imò reus meritò censetur violatæ Legis in genere, etsi in cætera obseruarit.

a Si enim quæ est Christi gloria cognosci artur, & vt debet æstimetur, non tantus esset personarum respectus. b Honeste & honorifico loco c Nónne (quod minimè oportuit) hoc modo apud vos vnum alteri præferendum iudicastis? d Ad verb. peruersarum cogitationum. e Tenues, inopes, & (si mundi iudicium spectes) omnium hominum abiectissimos. f Ad verb. quod invocatum est super vos. g Lex regia instar viæ regiæ dicitur, qua est plana & sine diverticulo, ea omnes & singulos proximi nomine comprehēdit, quos officio iuuare possimus.

uauerit,

14 Perseuerantia in doctrina Apostolica, vnicũ est Christianæ fortitudinis fundamentum. Doctrinæ autem Apostolicæ summa est, gratuita à Deo salus.

ctos, is *inquam*, absolutos vos reddat, stabiliat, roboret, fundet.

11 Ipsi gloria & robur in secula seculorum. Amen.

12 [14] Per Syluanum vobis (vt opinor) fidelem fratrem paucis scripsi, adhortãs *vos*, & testificans hanc esse veram gratiam Dei in qua statis.

13 [15] Salutat vos ea quæ est [d] Babylone vobiscum electa *Ecclesia*, & Marcus filius meus.

14 ‖Salutate alij alios charitatis osculo. Pax vobis omnibus qui estis in Christo Iesu. Amen.

qua tum erat Petrus Apostolus circumcisionis.

Rom. 16. 16. 1. cor. 16. 20. 2. cor 13. 12.

15 Salutationes familiares.

d In illa celebri Assyriæ ciuitate, in

EPISTOLA CATHOLICA PETRI APOSTOLI POSTERIOR.

CAP. I.

1 Postquam Dei bonitatem, 5 & fidei bona commemorauit, 6 sanctitatem vitæ illis commendat, 12 Et quòd plus ponderis habeat monitio, 14 se iam morti vicinum indicat: 16 Insuper etiam oculatum testem se esse asserit.

CAP. I. 1 Salutatio, in qua significat se vt Christi legatum cum eis agere quibuscum alioqui vnã & eandem fidem communem habeat, in Iesu Christi Dei ac seruatoris nostri iustitia fundatam.

1 [1] SIMEON Petrus seruus & Apostolus Iesu Christi, ijs qui æquè pretiosam fidem nobiscum sortiti sunt per [a] iustitiam Dei nostri & seruatoris Iesu Christi.

2 Gratia vobis & pax multiplicetur [2] per agnitionem Dei, & Iesu Domini nostri:

2 Fides est agnitio Dei & Christi, ex qua omnis fœlicitas in nos promanat.

3 [3] Vtpote quum [b] diuina vis ipsius omnia nobis donarit quæ [c] ad vitam & pietatem *pertinent*, per [d] agnitionem illius qui vocauit nos ad gloriam ac virtutem:

3 Christus sese nobis in Euangelio patefaciens, idque sua vnius vi donat nobis quæcunque tum ad vitam æternam requiruntur, in qua videlicet nos glorificare constituit, tum etiam ad pietatem, dum vera virtute nos instruit.

4 [4] Ex eo quòd maxima nobis ac pretiosa promissa donata sint vt per hæc efficeremini [e] diuinæ consortes naturæ, elapsi ex corruptione quæ est in [f] mundo per [g] cupiditatem.

4 Explicatio superioris sententiæ, expositis tantorum beneficiorum causis, à Deo omnia hæc bona promanare, ex gratuita ipsius promissione, bona, inquam, longè pretiosissima, vt liberati à mundi corruptione (id est vitiosis quas circumferimus cupiditatibus) quodammodo efficiamur ipsius Dei similes.

5 [5] Ad hoc ipsum verò *vos* omni præterea collato studio, [h] adijcite fidei vestræ virtutem, virtuti verò scientiam.

5 Substrato fundamẽto (id est explicatis nostræ saluris, ac præsertim sanctificationis) causis, iam nos adhortari incipit vt toto animo in istius gratiæ verum vsum incumbamus. Auspicatur autem à fide, sine qua nihil Deo placere potest, quam monet vt virtute (id est bonis sanctissimis moribus) cumulemus,

6 [6] Scientiæ verò temperantiam, temperantiæ verò tolerantiam, tolerantiæ verò pietatem:

7 Pietati verò animum in fratres propensum, animo verò in fratres propensio charitatem.

8 [7] Hæc enim si vobis adsunt & exuberant, non inertes nec infructuosos vos efficiẽt ad Domini nostri Iesu Christi cognitionem.

9 Nam cui hæc non adsunt, is cæcus est, [i] nihil procul cernens, oblitus sese à veteribus peccatis suis fuisse purgatum.

10 [8] Quapropter, fratres, potius studete vocationem & electionem vestram firmam efficere: hæc enim si feceritis, nunquam impingetis.

sed coniuncta cum eis diuinæ voluntatis cognitione, sine qua nec fides, nec vlla vera virtus extat.

6 Alias quasdam virtutes præcipuas enumerat, quarum alias ad priorem, alias ad posteriorem Legis tabulam pertinent.

7 Sicut ex vera cognitione Christi nascuntur illi veluti fructus, ita vicissim sic fructificando fouetur & crescit ipsa cognitio, adeò quidem vt qui est infructuosus, is vel nunquam veram lucem cognouerit, vel accepti sanctificationis doni sit oblitus.

8 Conclusio, Quum igitur ex fructibus illis nostra vocatio ac electio approbetur, & in nobis confirmetur, atque adeò quum hoc vnum sit in æternum Christi regnum iter, superest vt totis animis huc feramur.

a Ex eo quod Deus vt staret promissis, fidelem sese ac proinde iustum nobis exhibuit. b De Christo loquitur, quem Deum facit, & quidem seruatorem vnicum. c Ad salutem. d Hæc est summa veræ religionis, vt à Christo, quasi manu ducamur ad Patrẽ. e Diuinæ naturæ nomine, non essentiam, sed participationem qualitatum intelligit, qua imago Dei in nobis restituitur.

f In hominibus. g Est enim cupiditas fœdes corruptionis, illa autem in nostris visceribus est collocata. h Præterea sufficite & suggerite. i Is in quo cognitio Dei non est efficax, cæcus est quantum ad Dei regnum attinet, qui non earnat longius remota à cælestia.

9 Amplificatio conclusionis, addita modesta excusatione, in qua suum in eos studium declarat, vicinum suum obitum prædicens. *Iob.21.17.*

10 Alia amplificatio ab huius doctrinæ summa tum certitudine, tũ dignitate vtpote cuius, sit autor Dominus ille noster Iesus Christus Filius Dei, cuius gloriæ & spectator & auditor fuit ipse Apostolus. *1.Cor 1.17, & 9.cor.11.3. Mat.17.5.*

11 Euangelij veritas ex eo etiam elucet quòd cum Prophetarum prædictionibus prorsus consentiat. *2.Tim.3.1.*

12 Apostolica doctrina Prophetica minimè excludit, quum sese mutuis testimonijs stabiliant. Fuerunt autem Prophetæ velut lucernæ cæcis præluçentes tantisper dũ Euangelij fulgor splendesceret. 13 Legendi quidem Prophetæ, sed ita vt à Deo petatur interpretationis donum, vt idem sit Propheticorum scriptorum autor & interpres.

11 Ita enim copiosè subministrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini nostri & Seruatoris Iesu Christi.

12 [9] Quapropter non negligam vos de istis semper commonefacere, tametsi periti & confirmati sitis in præsenti veritate.

13 Iustum enim arbitror, quãdiu sum in hoc [k] tabernaculo, excitare vos per commonefactionem:

14 Quem sciam breui futurum vt deponam hoc tabernaculum meum: ‖ sicut Dominus noster Iesus Christus declaruit mihi.

15 Sed & studebo vt vos subinde post exitum meum possitis horum mentionẽ facere.

16 ‖ [10] Non enim arte compositas fabulas sequuti, notam vobis fecimus Domini nostri Iesu Christi potentiam & aduentum: sed vt qui oculis nostris aspeximus illius maiestatem.

17 Acceperat enim à Deo Patre honorem & gloriam, voce ad eum delata huiusmodi à magnifica gloria, ‖ Hic est ille Filius meus dilectus, in quo acquiesco.

18 Et hanc vocem nos audiuimus è cœlo delatam, quum essemus vnà cum eo in monte sancto.

19 [11] Et habemus firmissimum sermonem propheticum: [12] cui rectè facitis quòd attendatis, velut lucernæ splendenti in obscuro loco, vsquedum [l] dies illucescat, & [m] lucifer exoriatur in cordibus vestris.

20 ‖ [13] Si illud primùm noueritis, nullam prophetiam [n] Scripturæ esse [o] propriæ explicationis.

21 Non enim libidine hominis allata est olim Prophetia, sed [p] acti à Spiritu sancto loquuti sunt sancti [q] Dei homines.

k Corpore. l Plenior & apertior cognitio, quam sub Legis vmbris. m Clarior illa Euangelij doctrina. n Scripturam continuit Prophetia, vt veram à falsa distinguat. o A Deo siquidem proficiscitur vera Scriptura interpretatio. p A Deo afflati: compositos tamen intellige hos motus, non quales fuere profanorum Vatum. q Diuini interpretes ac nuncij.

CAP. II.

1 Exponit tur hæc monuerit superius, nimirum propter falsos doctores, 2 quorum nefandas artes ac interitum describit. 13 Brutis animalibus, 17 & fontibus sine aqua eos comparat, 20 quòd homines Deo consecratos, ad pristinam immunditiem retrahant.

1 FVerunt [1] autem & pseudoprophetę in [2] populo, vt etiam inter vos erunt falsi doctores, qui subintroducent hæreses exitiales, etiam Dominum qui illos mercatus est abnegantes, accersentes sibijpsis velox exitium.

2 [2] Et multi sequentur eorum exitia, per quos via veritatis blasphemabitur

3 [3] Et per auaritiam fictis sermonibus [b] vos negotiabuntur: [4] quibus damnatio iam olim non oriatur, & quorum exitium non dormitat.

4 Nam si ‖ Deus Angelis qui peccauerant non pepercit, sed in [c] tartarum detrusos, [d] catenis caliginis tradidit dãnationi seruatos:

5 Et [e] prisco mundo non pepercit, sed octauum ‖ Noe iustitiæ [f] præconem seruauit, diluuio in mundo impiorum inducto:

6 Et ciuitates Sodomorum ac Gomorrhæ in cinerem redactas ‖ subuersione damnauit, fecitque vt essent exemplar impiè victuris.

7 Et iustum Lot libidinosa nefariorum conuersatione fatigatum eripuit.

8 (Iustus enim ille quum habitaret inter eos, in dies animam iustam iniquis *illorum* factis, & [g] videndo & audiendo [h] excruciabat)

9 [i] Nouit Dominus pios è tentatione eripere, iniustos autem in diẽ iudicij puniendos seruare:

10 [5] Maximè verò eos qui carnem sequentes, in impura cupiditate incedunt, & dominatũ despiciunt, *qui inquã*, tandem iudicandos: qui prisc um mundum, seruato octauo Noe, diluuio perdidit: qui Sodomã, seruato Loto, in cinerem redegit suos electos abistis erroribus liberaturum, & iniustos illos semel destructurum. 5 Ad aliud corruptorum hominum, in Ecclesiæ tamen sinu versantium, genus descendit, eorum videlicet qui nequitiæ sunt dediti, & seditiosè magistratuum autoritatem (quam ne ipsi quidem Angeli coram Deo ministrantes vituperant) conuitijs incessunt. Vera & expressa Romani cleri (quem vocant) descriptio.

a Sub Lege, stante adhuc politia. b Vobis tanquam pecoribus ad nundinationem abutentur. c Sic vocauerunt Graci infimam terra locum, qua a puniendis nocentium animis essent destinata. d Caligine quasi catenis constrinxit: eal ginem autem vocat miserrimam & horroris plenam vitæ conditionem. e Qui fuit ante diluuium, non quòd nouum Deus condiderit, sed quia noua orbis facies apparuit. f Centum enim & viginti annis, non desiit impios & dicta & facta commonefacere, quanta illis ira Dei immineret. g Quocunque oculos vel aures applicuisset. h Anxiam ac doloribus confictam animam trahebat. i Longo vsu exercitatus est in liberandis & eripiendis iustis.

CAP. II.

1 Vt olim fuerunt duo Prophetarũ genera, vnũ verum, alterum falsum: ita prædicit Petrus quosdam veros, quosdam falsos fore doctores in Ecclesia, adeò vt ipse Christus à quibusdam abnegetur, qui tamen illum redemptorẽ vocabunt. *Iob.4.18, iud.6. Gen.7.1. Gen.19.17.*

2 Non tantùm erunt hæreses, sed etiam multi earum sectatores.

3 Auaritia plerunque hæreseos cõmes, instituta ipsarum etiam animarum mercatura.

4 Consolatio piorum, Deum qui Angelos apostatas in tartara tenebrosa præcipites dedit,

Rom.14.4. 8 Alterum vitium, Quòd de his vel illis rebus ac negotijs perinde homines confidèter statuunt, acsi aliunde non penderent singula ipsorum vitæ momenta.

9 Conclusio totius tractationis superioris, Non modò nihil prodesse voluntatis Dei cognitionẽ, nisi vita ei respondeat, sed etiam peccata efficere multo grauiora.

Luc.12.47.9.

fratres: qui loquitur contra fratrem, quique damnat fratrem suum, loquitur contra Legem, & damnat Legem. quòd si damnas Legem, non es obseruator Legis, sed iudex.

12 Vnus est Legislator qui potest seruare & perdere: ‖ tu quis es qui iudicas alium?

13 [8] Age nunc qui dicitis, Hodie vel cras ibimus in illam vrbem, & agemus ibi annum vnum & mercabimur, & lucrabimur:

14 Qui ignoratis quid *futurum* sit postero die, quæ est enim vita vestra? vapor enim est qui ad exiguum *tempus* apparet, & deinde euanescit.

15 Pro eo quod dicere debuistis, ‖ Si Dominus voluerit, & viuamus, faciemus hoc aut illud.

16 Nunc autem gloriamini de arrogantia vestra: omnis eiusmodi gloriatio, mala est.

17 [9] Igitur qui nouerit rectè facere, nec facit, hic peccato tenetur.

CAP. V.

1 Diuini iudicij seueritatem diuitibus denuntiat, enumerata eorum superba, 7 vt pauperes audientes diuitum infaustum exitum, 8 aquo animo afflictiones, 11 vt Iob, 14 etiam quũ infirmantur, ferant.

CAP.V.

1 Diuitibus iniquis, profanis, & in suo luxu immersis, vltimum exitium denuntiat, stultam eorum fiduciam irridens, quum nihil sit eiusmodi rebus inanius.

2 Pauperibus applicat quòd in diuites dixerat, monẽs vt patienter expectent, dum adueniat Dominus, qui iniurias à diuitibus illatas vlciscatur.

1 [1] AGite nunc diuites, flete, vlulantes super miserijs vestris superuenturis.

2 Diuitiæ vestræ putrefactæ sunt, vestimenta vestra obnoxia tineis facta sunt.

3 Aurum & argentum vestrum ærugine vitiatum est: & ærugo eorum testabitur aduersum vos, & exedet carnes vestras velut ignis. thesaurum congessistis in vltimos dies.

4 Ecce, merces operariorum qui messuerunt regiones vestras, à vobis intercepta, clamat: & clamores eorum qui messuerunt, [a] in aures Domini Sabaoth introierunt.

5 In delicijs vixistis super terram, & lasciuistis: [b] enutristis corda vestra vt in [c] die mactationis.

6 Condemnastis, occidistis iustum: non resistit vobis.

7 [2] Patientes igitur estote, fratres, vsque ad Domini aduentum. [3] Ecce, agricola expectat pretiosum fructum terræ patienter eum expectans, dum accipiat pluuiam matutinam & serotinam.

8 Patientes estote & vos, & stabilite corda vestra, quoniam aduentus Domini appropinquat.

9 [4] Ne [d] ingemiscite alius aduersus alium, fratres: vt ne condemnemini: [5] ecce, iudex ante ianuam adstat.

10 [6] Sumite, fratres mei, pro exemplari afflictionis ac patientiæ, Prophetas qui loquuti sunt *in* nomine Domini.

11 Ecce beatos pronuntiamus eos qui *afflictionem* sustinent. tolerantiam Iob audistis, & [e] finem Domini vidistis: nam valdè misericors est Dominus ac commiserans.

12 ‖ [7] Ante omnia autem, fratres mei, ne iurate neque per cœlum, neque per terram, neque aliud vllum iusiurandum: sit autem vestrum est, est, & non, non, ne in condemnationem incidatis.

13 [8] Affligitur aliquis inter vos? oret. æquo animo est aliquis? [9] psallat,

14 [9] Infirmatur quis inter vos? accersat presbyteros Ecclesiæ & orent pro eo, ‖ vngentes eũ [g] oleo, [h] in nomine Domini.

15 Et oratio fidei seruabit laborantem, erigetque eum Dominus: quòd si [i] peccata commiserit, remittentur ei.

16 [10] Confitemini alij alijs offensas,

3 Occupatio, Quanuis tardus videatur eius aduentus, tamẽ imitandos saltem esse nobis agricolas, qui tempora fructibus terræ destinata, patienter expectant. Deum porrò ne tantillum quidem dilaturum tẽpus illud quod constituit.

Mat.5.34. 4 Patientiam Christianam ex eo commẽdat, quòd quum reliqui soleant mutuò sese accusare, præ impatientia, fideles è contrario ne acceptis quidẽ iniurijs sint queruli.

Mar.6.11. 5 Conclusio, Pro fortibus adesse Dominum, suorum defensorem, & hostium vltorem, ac proinde non esse cur nosipsos fatigemus. 6 Quoniam plenique volent obijcere, præstare iniurias quomodocunq; repellere, opponit Patrum exempla, quorum patientiæ fœlicissimus fuit exitus, quoniam Deus vt clementissimus Pater suos nunquam deserit.

7 Quoniam ab optimis etiam quibusque interdum impatientia extorquet vt in iuramenta quandoque leniora quandoque grauiora erumpant, monet Apostolus vt tantum sceleris execrantes, simplicitati & veritati sermonis linguam assuefaciamus. 8 Optimum aduersus omnes afflictiones remedium ostendit, preces nimirum, quibus & in tristitia & in gaudio suus est locus. 9 Peculiariter ostendit ad quos pôtissimum medicos sit in morbis confugiendum, nimirum ad presbyterorum preces, quod & corpus (prout tunc vigebat sanationis donum) curent, & præcipuam morborum causam tollant, peccatorum videlicet remissione, suis precibus & monitis, ægrotantibus impetratæ. 10 Quoniam confitentibus non autem sese iustificantibus remittuntur à Deo peccata, ideò adijcit Apostolus, oportere nos ingenuè inter nos de intestinis illis morbis nostris conferre, vt mutuis precibus alij alijs succurramus.

a Exauditi sunt à Domino multo potentiore quàm ipsi sitis.
b Indulsistis vobis. *c Diem sacrificij vel conuiuij vocant Hebræi diem solẽnẽ epulo destinatum.*
d Gemitum vocat intestinam quandam querimoniam, qua impatientiam declarat. *e Quam exitum dederit Dominus.*
f Quod affirmandum fuerit, simpliciter & sine iureiurando affirmate: quod negandum, simpliciter negate. *g Fuit hoc symbolum doni sanationis: nunc verò quum non extet donum, non est necessarium amplius symbolũ.* *h Inuocato nomine Domini.* *i Reliqua peccatorũ munuit, propter quæ nimirũ plerunq; immittuntur morbi.*

& orate alij pro alijs, vt sanemini.[11] multum *enim* valet deprecatio iusti efficax.

17 ‖Elias homo erat ijsdem quibus nos obnoxius, & [k] precibus precatus est ne plueret: & non pluit super terram annos tres & sex menses.

18 Et rursum precatus est, & cœlum dedit pluuiam, & terra protulit fructum suum.

19 [12] Fratres, ‖siquis inter vos aberrarit à veritate, & [l] conuerterit eum quispiam,

20 Sciat eum qui auerterit peccatorem ab errore viæ suæ, seruaturum animam à morte, & obtecturum multitudinem peccatorum.

9.Reg.17.1, & 18.45, Luc.4.25.

11 Preces commendat ab effectis, vt omnes intelligant nihil esse illis efficacius, modò ex puro animo proficiscantur.

Mat.21.19.

12 Occupatio, Non dinari quasuis reprehensiones, quum è contrario nihil sit Deo gratius quã obtrantem fratrem in viam reuocare.

k *Repetitio Hebraica, quasi diceret, religiosè precatus est.*

l *A via reuocarit.*

EPISTOLA CATHOLICA PETRI APOSTOLI PRIOR.

ETHICA CHRISTIANA.

CAP. I.

1 Magnifice extollit Dei gratiam in Christo, 7 qua fide recipitur, & spe possidetur: 10 de qua vaticinati sunt Prophetæ Inde deducit exhortationem. 13 vt renuntiantes mundo 23 & priori vitæ, se Deo conformet.

CAP. I. 1 Dicturus Petrus de Christianæ vitæ officijs, primo loco de principijs omnium Christianarum actionũ disserit, longè supra naturam assurgens, & longius etiam nos deducens. Ostendit enim nos alioqui peccatores, per Dei Patris gratuitam misericordiam primùm quidem fuisse ab æterno electos: deinde ex æterno illo decreto secunda quadam creatione factos eius filios in Christo vnigenito, cuius tum Spiritu intus mutemur, tum etiam sanguine ipsius reconciliemur, idque vt tandem sicut à mortuis resurrexit Christus ipse, nos quoque in eandem gloriam cœlestem, & æternam recipiamur.

1 PETRVS Apostolus Iesu Christi, aduenis dispersis per Põtum, Galatiam, Cappadociam, Asiam & Bithyniam:

2 [1] Dilectis ex [2] prænotione Dei Patris ad [b] sanctificationem Spiritus per obedientiam & aspersionem sanguinis Iesu Christi: gratia vobis & pax multiplicetur.

3 Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui ex multa sua misericordia regenuit nos in spem [c] viuam per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis,

4 In hæreditatem quæ nec perire potest, nec contaminari, nec marcescere, nobis in cœlis seruatam.

5 [3] Qui virtute Dei custodimur per fidem, ad salutem quæ parata est patefieri [d] tempore vltimo.

6 Qua in re exultatis, tristitia paululum nunc (si opus est) in varijs tentationibus affecti:

7 Vt exploratio fidei vestræ multo pretiosior *exploratione* auri, quod perit, & tamen per ignem exploratur, comperiatur *vobis esse* laudi & gloriæ & honori, [e] quum patefiet Iesus Christus.

8 Quem quum non videritis, diligitis: quem quum nunc non cernatis, *ei* tamen credentes, exultatis gaudio ineffabili & glorioso:

9 Reportantes mercedem fidei vestræ, salutem [f] animarum.

10 [3] De qua salute inquisierunt, & *quam* scrutati sunt Prophetæ, qui *venturam* in vos gratiam prædixerunt.

11 Scrutantes in quem aut cuiusmodi temporis articulũ prænuntius ille qui

2 Iam quo itinere ad eam gloriam perueniatur, ostendit, nempe per medias omnis generis afflictiones, in quibus tamẽ fides nos ita securos præstat, vt non modò non frangamur doloribus, sed etiam Deũ ipsum alloqui inuisibilem, fidei oculis conspicientes, inenarrabili quadam lætitia perfundamur: quoniam eiusmodi omnia præterquam quòd temporaria sunt, nobis non perdendis, sed velut igne quodam excoquendis ac perficiendis adhibeantur, vt tandem salutem consequamur. 3 Fidẽ veram ab adulterina distinguit, eam videlicet quæ in Prophetica & Apostolica doctrinam respicit: deinde vnius eiusdemque fidei duos facit gradus pro diuersæ reuelationis modo, quum reipsa sit vnica & singularis. Tertiò, Apostolicam prædicationẽ dicit esse Prophetice cõplementũ, quanuis adhuc vltimus eius exitus ab ipsis etiam Angelis expectetur.

a *Vel, ex proposito Dei.* b *Vt spiritu segregati, Deo consecrentur, Eph.1.5.* c *Perennem.*

d *Illud est tempus, quòd Daniel tempus finu vocat, quo videlicet futura est summa illa instauratio, quam rerum vniuersitas expectat, Rom.8.19.* e *De secundo aduentu loquitur.* f *Sub. vestrarum.*

in

in ipſis erat Spiritus Chriſti, declararet euenturas Chriſto perpeſſiones & gloriã illas conſequuturam.

4 A fide ad ſpem trãſit, indiuiduam dei comitẽ, vtutesq; argumento à comparatis, Non debere nos in tantæ rei expectatione defatigari, quam ſummo deſiderio ipſi etiam Angeli expectent. *Luc.1.75. Leu 11.44, & 9.2. & 20.7. Deut.10.17, rom.2.11. galat.2.6.*

5 Quãlem oporteat ſpem noſtrã eſſe, mira breuitate explicat, per petuã nimirum, tantiſper dum reſperata potiamur: deinde quid nobis ſit ſperãdum, gratia nimirum, (i. gratuita ſalus) nobis in Euangelio patefacta, non autem quod temerè ſibi pollicentur homines.

12 Quibus patefactum eſt eos nõ ſibi ſed nobis ea adminiſtrare quæ nunc annũciata ſunt vobis per eos qui vobis prædicarunt Euangelium per [g] emiſſum è cœlo Spiritum ſanctum, in quæ deſiderant Angeli introſpicere.

13 [4] Quapropter [h] ſuccincti lumbis mentis veſtræ ſobrij, [5] integrè ſperate in eam [6] quæ ad vos defertur gratiam [7] in patefactione Ieſu Chriſti.

14 [8] Vt filij obedientes, qui vos non conformetis priſtinis quæ in ignorantia veſtra *viguerunt* cupiditatibus.

15 ‖ Sed ſicut is qui vos vocauit ſanctus eſt, ipſi quoque ſancti in omni conuerſatione reddamini.

16 [9] Propterea ſcriptum eſt, ‖ Sancti eſtote: nam ego ſanctus ſum.

17 [10] Itaque ſi patrẽ [k] cognominatis eum ‖ qui citra perſonarum reſpectum iudicat ex cuiuſque opere, cum timore verſamini commorationis veſtræ tẽpore.

18 [11] Vt qui ſcitis vos non caducis *rebus*, argento vel auro, fuiſſe redemptos ex vana veſtra cõuerſatione, ex patrum traditionibus accepta:

19 ‖ Sed pretioſo ſanguine, vtpote agni immaculati & incontaminati, *nempe* Chriſti:

20 ‖ [12] Præordinati quidem ante [l] iacta mundi fundamenta, patefacti verò vltimis temporibus propter vos,

21 Qui per eum creditis Deo, qui excitauit eum à mortuis, & gloriam ei dedit, vt fides ac ſpes veſtra in Deo eſſet.

22 [13] Animabus veſtris purificatis, auſcultando veritati per Spiritum, ‖ cum charitate fraterna ſimulationis experte, ex puro corde alij alios diligite impenſè:

23 Renati nõ ex ſemine mortali, ſed ex immortali, per ſermonem Dei viui, & manentis in æternum.

24 ‖ [14] Nam omnis [m] caro *eſt* vt gramẽ, & omnis gloria hominis vt flos graminis. exaruit gramẽ, & flos eius decidit.

25 [15] Sed verbũ Domini manet in æternum: hoc autẽ eſt verbum illud quod euangelizatum eſt vobis.

1.Cor.6.20. & 7.23, heb.9.14. 1.ioh.1.7. apoc.1.5. Rom.16.25, ep.1.9. col.2.16. 2.tim.1.9, tit.1.2. Infra.2.17. rom.12.10, ephe.4.2. Eſa.40.6. eccl. 14.18, iac.1.10.

12 Occupatio, Quid igitur mundo factum eſt ante exhibitũ Chriſtũ? an nulla prius fuit ſanctimonia, nulla denique eccleſia? Reſpondet Apoſtolus, fuiſſe præordinatum Chriſtum liberãdis hominibus antequam ipſimet homines extiterint, nedum vt vlla fuerit extra eum Eccleſia ante ipſius aduentum in carne: ſed nos tamen eſſe fœliciſſimos præ alijs, quibus reipſa exhibitus fuit Chriſtus, vt qui morte pro nobis obita ac ſuperata, quam efficaciſſimè nunc in nobis agat Spiritus ſui virtute, ad fidem, ſpem, ac charitatem in nobis creandas. 13 Obedientiæ practicen (id eſt charitatem) commendat, ſedulò rurſum inculcans ſeſe non de charitate aliqua vulgari, & à corrupta illa noſtra natura prominante diſſerere, ſed de illa demùm cuius principium eſt Dei Spiritus, animas noſtras Verbo fide apprehenſo purificans, atque adeò ſpiritualem & perennem vitam nobis ingenerans, ſicut Deus ipſe puriſſimus eſt & verè viuus. 14 Ratio cur cœleſti iſta genitura neceſſariò ſit opus, Quoniam videlicet homines, quantuſcunque videatur illorũ ſplendor, natura ſunt omnis veri ac ſolidi boni inanes. 15 Rurſum ne quis ſpiritualẽ illũ vigorẽ in fictitijs imaginationibus quærat, reuocat nos Apoſtolus ad verbum Domini: & ita quidam vt doceat non eſſe verbum aliud Domini expectandum, ſed in eo vno conſiſtendum quod euangelizatum eſt.

g Alludit ad Propheticam Ioelis in Apoſtolu tanquam in primitijs Spiritus ſancti exhibitam die Penteoſtes, quam idem noſter Petrus explicat, Act.2.6. h Tranſlatio ſumpta ex vetuſto more: quum enim pralongis veſtibus vterẽtur, nõ poterant niſi ſuccincti iter facere. hinc illud Chriſti dictũ, Sint lũbi veſtri præcincti. i Sobriè ac ſinceriè. k Si eius Patriũ filij vultis cognominari.

CAP. II.

1 Fideles verbo Dei renatos, hortatur ad ducendam vitam quæ genitura reſpondeat: 6 Ac ne timubet eorum fides, allegat quid de Chriſto præditum fuit. 11 Hortatur deinde vt obedientiam præſtent magiſtratibus, 21 & patienter aduerſa ferant Chriſti exemplo.

CAP. II.

1 PRoinde ‖ [1] depoſita omni malitia & omni dolo & ſimulationibus &

Rom.6.4. ephe.4.22, coloſſ.3.8, heb.12.1.

1 Subſtrato illo fundamento Spiritus Dei per verbum efficaciter agentis, cui tres virtutes ſuperſtruxit, omnium Chriſtianorum actionum baſes, nempe fidem, ſpem, & charitatem: nunc ad generalem exhortationem progreditur, cuius prius membrum eſt vt omnem tum occultæ tum manifeſtæ malitiæ ſpeciem fugiamus.

inuidētijs, & omnibus obtrectationibus,

2 [2] Vt[a] modò nati infantes, lac illud sermonis sincerum expetite, vt per illud adoleſcatis:

2 Alterum, vt ex nouo illo Verbi in corrupti ſemine recens geniti, idem Verbū auidè tanquam lac ſugētes, magis ac magis in illa ſpirituali vita velutadoleſcamus. Sincerum autē illud vocat, non modò quia res eſt puriſſima, verùm etiā vt nobis ab ijs caueamus qui illud adulterant. *Apoc. 1. 8. Eſa. 28. 16, rom. 9, 33. Pſal. 118. 22. matth. 21. 42. act. 4. 12. Eſa. 8. 14, rom. 9. 33.*

3 [3] Si quidem guſtatis quòd benignus ſit Dominus.

4 [4] Ad quem accedentes, qui eſt lapis viuus, ab hominibus quidem reprobatus, apud Deum verò electus *ac* prætioſus:

5 Ipſi quoque, veluti viui lapides, ædificemini, domus ſpiritualis ‖ [5] ſacerdotium ſanctum, ad offerendum ſpirituales hoſtias, acceptas Deo per Ieſum Chriſtum.

6 [6] Quapropter etiam continetur in Scriptura, ‖ Ecce pono in Sion lapidē in imo angulo, electum, pretioſum: cui qui credit, non pudefiet.

7 [7] Vobis igitur eſt honori qui creditis: immorigeris verò, ‖ lapis quē reprobauerunt ædificātes, hic factus eſt caput anguli, & lapis offendiculi, & petra offenſionis:

8 [8] *Nempè* ijs qui offendunt ad ſermonem, ‖ immorigeri, ad quod etiam conditi fuerunt.

3 Commendat ſpiritualè illud alimentum, à ſuauitate & vtilitate. 4 In eadem exhortatione pergit, ſed diuerſa tranſlatione vtens, alluſione ad templum facta. Itaque fidelium cœtum veluti quoddam ſacrum ſpirituale ædificium eſſe dicit, ex viuis lapidibus extructum: cuius fundamentum ſit Chriſtus, velut viuus lapis, omnes ſibi adiunctos ſua vitali virtute fulciens, & ſecum compingens, quanuis ab hominibus tantum hoc bonum negligatur. 5 Pergens in eadem ſimilitudine, nos iam comparat ſacerdotibus, idcircò in illo ſpirituali templo collocatis, vt ſpirituali cultu (id eſt ſanctitate ac iuſtitia) ipſum colamus, ſed vt templum ita etiam ſacerdotium Chriſto ſuperſtruit, in quo vno gratæ ſint noſtræ omnes ſpirituales oblationes. 6 Probatio ex Eſaiæ Prophetæ teſtimonio. 7 Oppoſita inter ſe conditione credentium beatiſſima, rebellium autem longè miſerrima, ſtimulos addit credentibus, alijs autem inſultat: deinde etiam offendiculo occurrit, inde exorto quòd Euangelicæ huic doctrinæ nulli magis reſiſtant quàm qui primas tenent in Dei populo, quales tum erant quum Petrus hæc ſcriberet, Sacerdotes & Seniores & Scribæ. Reſpondet igitur primum omnium, non eſſe cur ad hanc illorum contumaciam, quaſi rem aliquam nouam, quiſquam obſtupeſcat, quum tot ante ſeculis prædixerit ſimus ita id futurum: deinde ſic viſum eſſe Domino nonnullos ad hoc ipſum condere, vt in eorum iuſta condemnatione Filius Dei glorificetur. Tertiò, Chriſti gloriam ſic quoque plurimùm illuſtrari, quum nihilominus maneat Chriſtus firmum Eccleſiæ ſuæ caput, & qui in eum impingunt, non Chriſtum ſed ſeipſos euertant. Quartò, etiamſi ad hoc iſti conditi ſint, Deo tamen non eſſe illorum exitium tribuendum, ſed præfractæ ipſorum contumaciæ, quæ inter Dei decretum & eius executionem ſiue ipſorum damnationem intercedit, eſtque vera & genuina eorum exitij cauſa.

a Vt noui homines facti.

9 ‖ [9] Vos autem, genus electum, regale ſacerdotium, gens ſancta, populus quem *ſibi Deus* vt proprium vendicat: vt virtutes prædicetis illius qui vos vocauit è tenebris in admirabilem ſuam lucem. *Exod. 19. 6. Oſe. 2. 23, rom. 9. 25. Rom. 13, 14. gal. 5. 16. Infra, 3. 16. Matth. 5. 16. Rom. 13. 1.*

10 ‖ Qui quondam eratis non populus, nunc *eſtis* populus Dei: qui non cōſequuti miſericordiam nunc eſtis miſericordiam conſequuti.

8 Oppoſitū membium, Electorum videlicet ſummā excellentiam deſcribit, ſimulque nequis ambigat ſit electus necne, reuocat nos Apoſtolus ad vocationem efficacem, i. ad Euāgelij vocē & in auribus & in animis noſtris externa etiam prædicatione & Sacramentis ſonantem, ex qua æternum illud alioqui occultiſſimum electionis noſtræ decretum certò intelligamus, idque ex vna Dei gratuitò eligentis & vocantis miſericordia. Itaque illud iam ſupereſſe dicit, vt tantam Dei potentiſſimi bonitatē modis omnibus prædicemus. 9 Redit ad generalem illam exhortationem. 10 Ratio cur ſanctè nobis ſit viuendum, quia nimirùm cœleſtes ciues ſumus, ac proinde non ex huius mundi corruptiſſimi, ſed ex cœleſtis ciuitatis legibus viuendum nobis eſt, etiamſi aduenæ ſimus in mundo. 11 Aliud argumentum, Carne (id eſt corrupta illa natura) non viuunt Filij Dei, ſed ſpiritu. Ergo carnales motus in nobis vigere non debent. 12 Tertium argumentum, Quia quantumuis cupiditates illæ nobis blandiantur, tamen ſalutem noſtram non deſinant oppugnare. 13 Quartum argumentum ab vtili, Quoniam ſic quoque noſtræ exiſtimationi conſulimus, dum eos qui de nobis detrahunt cogimus tandem ſententiam mutare. 14 Sextum argumentum, quod etiam eſt maximi momenti, quia ſic maximè amplificatur Dei gloria, dum honeſtæ noſtræ vitæ exemplo vel profaniſſimi homines adducti, ſeſe Deo ſubijciūt. 15 Quod in genere dixerat, iam explicat per partes, ſigillatim particularia hominum officia deſcribens. Ac primo quidem loco agit de obedientia, quæ tum legibus tum magiſtratibus & ſummis & inferioribus debetur. 16 Primum argumentum, Quia Dominus eſt iſtius humanæ (id eſt inter homines conſtitutæ) politiæ author & vindex, ac proinde veros huius Domini ſeruos oportet præ cæteris eſſe huius ordinis obſeruandi ſtudioſos. 17 Occurrit quorundam cauillo, qui regibus quidem & ſummis magiſtratibus parere ſe velle dicunt, eorum autem miniſtros aſpernantur: quaſi verò miniſtri nō ſint armati eius à quo mittuntur authoritate. 18 Secundum argumentum à fine huius ordinis non tantū vtiliſſimi, ſed etiam planè neceſſarij, quum hac demùm ratione præmia virtuti, vitijs pœnæ conſtituantur: quibus rebus continetur huius vitæ tranquillitas ac fœlicitas.

b Quando illorum quoque Deus miſereatur. c Ordinationis nomine ciuilis gubernationis diſpoſitionem intelligit: eam autem humanam vocat, non quòd humanitus ſit excogitata, ſed quòd hominum ea ſit propria.

rum,

rum, tum ad laudem rectè agentium.

15 [19] Quoniam ita est voluntas Dei, vt bene agendo, capistro frænetis amentium hominum ignorantiam:

16 Vt liberi, ac non veluti malitiæ velamen habentes libertatem sed vt serui Dei.

17 [20] Omnes [d] honorate, ‖ [e] fraternitatem diligite. Deum timete: Regem honorate.

18 ‖ [21] Famuli, subditi estote cũ omni timore dominis, non solùm bonis & æquis, sed etiam p. auis.

19 ‖ [22] Hoc enim gratum est, siquis propter [f] conscientiam Dei, sustinet molestias iniustè afflictus.

20 Quæ enim est laus si quum peccantes colaphis cædimini, toleratis? sed si quum benefacitis, tamen afflicti toleratis, hoc est gratum apud Deum.

21 [23] Nam ad hoc vocati estis quoniã & Christus passus est pro vobis, relinquens vobis [g] exemplar, vt insequeremini vestigia ipsius.

22 ‖ Qui peccatum non fecerat, nec inuentus est dolus in ore ipsius:

23 Qui conuitijs affectus, non vicissim conuitiabatur: quum malis afficeretur, non minabatur: [24] sed committebat *vindictam* ei [25] qui iustè iudicat:

24 [26] Qui peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum, vt peccatis mortui, iustitiæ viueremus: cuius vibicibus sanati estis.

25 Nam eratis velut oues errantes: sed conuersi nunc estis ad pastorem & curatorem animarum vestrarum.

Supra 1. 17, rom. 12. 10. Eph. 5 6, coloss. 3. 22. 1. (or 1 10. Esa. 53. 9. 1 iohan. 3. 6,

19 Primum argumẽtum explicat copiosius, ostẽdens libertatem Christia nam minimè omnium (sicut iam tum nonnulli regni Dei planè imperiti dictitabant) in eo positam esse vt frænũ legum excutiamus, sed in eo potius vt ex Dei voluntate vitam sanctè instituentes, omnibus planum faciamus, Euangelium non esse scelerum velamen: quum sic liberi simus, vt simus tamen Dei serui non peccati, 20 Ciuilem vitam, occasione ex ijs quæ dixerat arrepta, in duas partes vniuersales diuidit, nempè in officia quæ priuati priuatis, ac præsertim fideles fidelibus debent, & in eam subiectionem qua inferiores sunt superioribus obstricti: ita tamen vt reges Deo minimè exæquentur, quum Deo timor, regibus honor debeatur. 21 Transit ad seruorum erga dominos officia, quæ his finibus describit, vt vltro non coactè, non tantum æquis & moderatis, sed etiam iniquis & asperis dominis serui sese subijciant.

22 Occupatio, Duram quidem esse seruilem conditionem, præsertim si iniusti domini obtigerint: sed tanto fore Deo gratiorem hanc subiectionem, si voluntas ipsius plus apud seruos valeat quàm dominorum iniuriæ.

23 Seruitutis asperitatem lenit, quum diserte pro seruis etiam passum esse Christum ostendit, vt tanto æquius ferant istam inter eiusdem naturæ homines inæqualitatem: deinde proponens illis Christum illum Dominum dominorum pro exemplo, significat non posse non videri nimium molles, qui in tolerandis iniurijs difficiliores se præbeant, quàm ipse Christus iustissimus simul & durissimè omnium afflictus, & tamen patientissimus. 24 Remedium aduersus iniurias illis ostendit, nempè vt Deo causam suam commendent, Christi exemplo.

d Charitate & officijs prosequimini.

e Fratrum cœtum, & coniunctionem, vt Zacha. 11. 14. vel fraternam coniunctionem.

f Quòd ei sit religio Deum offendere, cuius voluntate intelligit hoc omne sibi impositum.

g Translatio sumpta à pueris vel à pædagogis.

25 Videtur conuertere orationem ad dominos qui & ipsi Dominum ac iudicem in cœlis habeant, iniurias seruis illatas iustè (id est absque personarum acceptione) vlturum. 26 Reuocat eos Apostolus à considerationc iniuriarum quas perferre coguntur, ad cogitandam magnitudinem simul & finem beneficij à Christo accepti.

CAP. III.

1 Ne mulieres Christiana viros suos licet Ethnicos contemnant, 3 piarum mulierum exemplum proponit. 8 Addit generales præceptiones, 14 vt æquo animo sustineant persequutiones, 16 & intrepidè respondeant de sua fide, 18 idq; auspicijs Christi.

1 SImiliter ‖ [1] vxores subiectæ *sint* suis viris [a] vt etiam si qui non obediunt Sermoni, per vxorum conuersationem absque sermone lucrifiant:

2 Vbi spectarint cum reuerentia *coniunctam* castam conuersationem vestram.

3 ‖ [2] Quarum ornatus non sit externus ille in nodis capillorum, & circumposito auro, vel palliorum amictu:

4 Sed [a] occultus ille cordis homo, *situs* in incorruptione lenis ac quieti spiritus, qui est [b] coram Deo pretiosus.

5 [3] Ita enim olim & sanctæ illæ mulieres sperantes in Deo, ornabant sese, subiectæ suis viris.

6 Sicut ‖ Sara obediuit Abrahæ, dominum eum vocans: cuius factæ estis filiæ dum benefacitis, [5] etiam quum non terremini vllo pauore.

7 ‖ [6] Viri similiter, vnà [c] versentur vt

CAP. III. *Coloss. 3. 18. eph. 5. 22.*

1 Tertio loco vxorũ in maritos officia perscribit, subiectionem etiã illis præcipiens. *1. Tim. 2. 9. Gen. 18. 12. 1. Cor. 7. 3.*

2 Nominatim de ijs agit quæ maritos habebãt nõ Christianos, quas tanto magis viris suis subiectas esse oporteat, vt eos honesta te ac pudicitia Domino lucrifaciant.

3 Mulierum luxum damnat, & verum ac coram Deo pretiosum earum ornatum indicat, interiorem videlicet & incorruptibilem, in placido & quieto animo positum. 4 Argumentum à sanctarum mulierum, ac præsertim Saræ credentium matris exemplo. 5 Quoniam mulieres natura sunt meticulosæ, significat se subiectionem ab eis requirere, quam nec vis metus extorqueat. 6 Maritos vicissim suum officium docet, nempe vt quanto excellunt intelligentia ac prudentia, tanto se præstent prudentiores & magis circunspectos.

a Qui in mente fidem fixam habeat, opponitur ergo occultus homo externo corporis ornatui.

b Vere pretiosus, & ipsius Dei iudicio.

c Omnia matrimonij officia obeat.

[d] scientes decet, [7] [e] vasi muliebri vt infirmiori tribuentes [f] honorem, [8] vtpote quũ vnà etiam hæredes *sitis* [g] gratiæ vitæ, [9] ne interrumpantur preces vestræ.

Prou. 17. 11, & 20. 22, mat. 5. 39, rom 12. 17, 2 thess. 5. 15. Psal. 34. 13. Esa. 1. 16. Mat. 5. 10.

8 [10] Denique omnes *estote* concordes, mutuò molestiarum sensu affecti, fraterna prædíti charitate, misericordes, comes:

7 Argumẽtum secundum, Quoniã vxor etsi natura sit viro infirmior, tamen sit insigne viri organon ad vsus longè præstantissimos conditum: vnde cõsequitur, non idcircò esse negligẽdam quoniã sit imbecillis, sed e contrario tanto magis solicitè habendam.

9 ‖ [11] Non reddentes malũ pro malo, aut conuitium pro conuitio, sed contra, benedicentes: [12] vt qui sciatis vos ad hoc vocatos esse vt benedictionis hæreditatem possideatis.

10 ‖ [13] Itaque qui vult vitam diligere, & [h] videre dies bonos, coerceat linguam suam à malo, & labia sua, ne loquantur dolum.

11 ‖ Declinet à malo, & faciat bonum: quærat pacem, & persequatur eam.

12 Nam oculi Domini *sunt intenti* in iustos, & aures eius in deprecationem eorum: [i] vultus verò Domini aduersum eos qui faciunt mala.

13 [14] Et quis est qui affligat vos, si bonitatis æmulatores fueritis?

8 Tertium argumentũ, In eo quòd longè maximum est (id est, in vitæ æternæ beneficio) pares esse, quæ in domestico contubernio sint impares, ac pronde minimè esse aspernandas, quantumuis sint infirmæ. 9 Quartum argumẽtum, Vitanda omnia iurgia, quod preces impediant, ac totum Dei cultum ad quem communiter sunt vocati maritus & vxor. 10 Rediens ad communes exhortationes, concordiam commendat, & quæcunq; ad pacem & mutuã coniunctionẽ fouendam spectant. 11 Non modò refertẽdæ non sunt iniuriæ, sed etiam beneficijs pensandæ. 12 Argumentum à comparatis, quum ipsi à Deo quem toties offendimus, vocati simus ad tantum bonum, nedum vt iniurias sibi à nobis factas vlciscatur, an nosipsos tanta beneficentia reddemus indignos potiùs quam vt mutuas offensas condonemus? Est autem digressio ad fortiter sustinendas afflictiones, ab hoc versu vsque ad finem huius capitis. 13 Tacita obiectio, Atqui nostra hæc patientia nihil aliud quàm malorum improbitatem fouebit, vt impunè quidem illi in nos grassentur, nos verò pereamus. Imò verò (respondet Apostolus Dauidis ipsius verbis) Sine noxa viuere, & fugientem etiam pacem persequi, iter est ad fœlicem & tranquillam pacem. Quòd siquis iustè agendo affligitur, Dominus omnia obseruat, suo tempore pios clamantes liberaturus, & improbos perditurus. 14 Secundum argumentum, Impij lacessiti, magis ac magis proteruiunt: itaque beneficijs potius sunt vincendi. Quòd si ne sic quidem possint lucriferi, nihilominus tamen beati erimus si propter iustitiam affligamur.

d Quo maiore est præditus prudentia, eo magis circumspectè se gerat in præferendis incommodis, quibus infirmitas muliebris & sibi, & marito sæpenumero molesta est. e Mulier vocatur vas Hebraorum more, quia ea vtitur maritus tanquam comite & adiutrice, ad fideliter coram Deo vitam transigendam. f Honestam curam & solicitudinem. g Gratuiti illius beneficij, quo donatur vita nimium æterna, h Beatam ac fœlicem vitam transigere. i Ad verb. facies, sumitur autem Hebraorum more pro ira.

ter iustitiam, beati *tamen estis*. [15] Cæterùm ‖ [k] timorem eorum ne timete, neque turbamini:

15 Sed Dominum Deum [l] sanctificate in cordibus vestris. [16] *Estote* autẽ semper parati ad respondendum cuilibet petenti rationem eius spei quæ in vobis est, cum lenitate & reuerentia:

16 Conscientiam bonam habentes, vt pro eo quod loquuntur aduersum vos tanquam maleficos pudefiant, quæ incessunt vestram bonã in Christo cõuersationem.

17 [17] Melius enim *est* vt bene agentes, si ita velit Dei voluntas, malis afficiamini, quàm malè agentes:

18 ‖ [18] Nam & Christus semel pro peccatis passus fuit, [19] iustus pro iniustis: [20] vt nos ad Deum adduceret, [21] mortificatus quidem [m] carne, viuificatus autem Spiritu.

19 [22] Per quem etiam spiritibus qui

Esa. 1. 13, & 13. 14.

15 Consilij certissimum in afflictionibus quantumuis terribilibus, sibi animo cõstare. At quomodo hoc cõsequemur Si Deũ sanctificauerimus in animis nostris, id est, si in eũ vt omnipotentẽ, vt hominum amatorem, vt verè bonum ac veracem recumbamus. *Rom. 5. 6, heb. 9. 5.*

16 Vult nos propter iustitiam afflictos, solicitos esse non de vita nostra vel abnegatione veritatis, vel pari violentia, aut alijs eiusmodi artibus redimenda, sed potius de ratione fidei nostræ intrepidè quidem, sed tamen cum placido & Dei reuerentiæ pleno spiritu reddẽda, vt non habeat hostes quod meritò possint obijcere, sed potius suijpsiposrum eos pudeat. 17 Ratio duplici paradoxo Christiano cõstans. vno, quoniã si semel omninò subeundæ sunt afflictiones, præstat iniustè quàm meritò affligi: altero, quoniam non temerè, sed Dei nostri volũtate sic affligimur. 18 Probatio vtriusq; paradoxi, prolato Christi ipsius (nostri archetypi) exemplo, vt qui non propter sua peccata (quæ nulla erant) sed pro nostris fuerit afflictus, & quidem ex Patris decreto. 19 Argumentum à cõparatis, Passus est Christus iustus pro nobis iniustis, & nos iniustos pœnitebit pati pro iusti nomine? 20 Aliud argumentum, partim à connexis sumptum, Quoniam videlicet qua via Christus incessit, eadem & nos ad Patrem suum adducit: partim à causa efficiente, Quoniã nimirum Christus non modò proponitur pro exẽplo quod imitemur, sed etiã sua virtute nos in omnibus istis viæ asperitatibus sustinet, donec ad Patrem nos adducat. 21 Aliud argumentũ ab istarum afflictionum exitu fœliciſſimo, in quo etiam Christus nobis & exemplo & virtute præit, vt qui grauissima quidẽ sit ad mortem vsque perpessus, sed altera tantùm sui parte, nempè carne, siue humana natura: sed tamen victor diuinitatis suæ vi euaserit. 22 Tacita obiectio, Christus quidem hoc potuit, nos autem quid? Imò (respondet Apostolus) hanc ipsam virtutem omnibus seculis Christus & seruandis pijs, quamuis paucissimis & calamitosissimis, & suorum hostium rebellioni vindicandæ exeruit, vt ex diluuij historia liquet. Christus enim is est qui temporibus illis quum Deus patientissimus terminum ad resipiscendum mundo definijsset, adfuit, non quidem corporali præsentia, sed diuina illa sua virtute, prædicans resipiscentiam, per os videlicet ipsius Noe, arcam apparantis, spiritibus illis immorigeris qui nunc in carcere seruantur, plenam suæ rebellionis mercedem expectantes, & paucos illos (id est octo omninò capita) in aquis seruauit.

k Ne ipsorum more & exemplo conterreamini. l Omnam ei laudem & gloriam tribuite, & ab ipso solo pendete. m Secundum humanam naturam, corpore etenim mortuus est, anima verò dolores sensit mortis.

sunt

Gen.8.14, mat.24.38. luc.17.26.

sunt in carcere profectus prædicauit,

20 Olim immorigeris, ‖ quum [n] ſemel expectabat Dei patientia in diebus Noe quum appararetur arca: in qua paucæ (id eſt octo) [o] animæ ſeruatæ ſunt in aqua.

21 [23] Cui nunc correſpondens exemplar Baptiſmi, nos quoque ſeruat (non quo carnis ſordes abijciuntur, ſed quo ſit vt bona conſcientia [p] Deum interroget) [24] per reſurrectionem Ieſu Chriſti.

22 Qui eſt ad dexteram Dei profectus in cœlum, ſubiectis ipſi Angelis & poteſtatibus ac virtutibus.

23 Applicatio anagogica ſuperioris exempli tempora aduentum Chriſti conſequuta. Fuit enim illa Noe conſeruatio in aquis, noſtri Baptiſmi figura: minimè id quidē quaſi materialis illa Baptiſmi aqua nos ſeruet, vt aquæ illæ arcam ſuſtinentes, Noe ſeruarunt: ſed quia Chriſtus vi ſua interiore quam Baptiſmus exterior adumbrat, nos ablatos conſeruat, vt poſſimus Deū bona conſcientia inuocare. 24 Eadem illa virtus quia Chriſtus reſurrexit, & hunc in cœlū euectus, omnem poteſtatem accepit, nos hodie tuetur ac conſeruat.

n Hoc aduerbio declaratur tempus vltimum præfixum fuiſſe, quo elapſo nullum poſtea ſupereſſet. o Homines. p Conſcientia ſanctificata poteſt liberè Deum inuocare.

CAP. IIII.

1 Longius profert Chriſti exemplum, 4 nempè ad carnis mortificationem. 8 Charitatem in primis commendant. 12 Redit inde ad patientia doctrinam. 17 Neceſſe enim eſſe vt initiū correctionis ab Eccleſia fiat.

CAP. IIII. 1 *Epheſ.4.15.* 2 Abſoluta digreſſione, iā ad intermiſſam exhortationē redit arrepta occaſione ex eo quod de Chriſti morte & reſurrectione dixerat, ſanctificationē noſtram ſic definiens, vt ſanctificari idem ſit atq; pati in carne, id eſt deſiſtere à noſtra illa vitioſitate & reſurgere Deo, id eſt virtute Spiritu ſancti renouari, vt quod reliquū eſt vitæ, ex Dei voluntate tranſigamus. 3 Memoria turpitudinis anteactæ vitæ in peccatorum ſordibus, ad ſeriam reſipiſcentiam nos inuitat. 5 Ne peruerſis hoſtium de nobis iudiciis & calumnijs moueamur, opponendum eſt extremum illud Dei iudicium quod eos manet, quum nemo prorſus ſiue tum viuus deprehēdatur, ſiue anteà mortuus fuerit, ſit illud effugiturus.

QVum [1] igitur Chriſtus paſſus ſit pro nobis carne, vos quoque eadem cogitatione armamini, *nempè* quòd qui paſſus eſt in carne, deſtitit à peccato,

2 Vt non amplius cupiditatibus hominum, ſed voluntati Dei, [a] quod reliquū eſt temporis in carne viuat.

3 [2] ‖ Satis enim eſt nobis quòd anteacto vitæ tempore [b] libidinem Gentiū patrauerimus, quū incederemus in proteruijs, cupiditatibus, vinolentijs, comeſſationibus, compotationibus, & nefarijs ſimulacrorum cultibus.

4 [3] Quamobrem *illi*, non concurrentibus vobis ad eandē luxus profuſionem, [c] peregrinari ſibi videntur, blaſphemantes.

5 Qui reddituri ſunt rationem ei qui paratus eſt ad iudicandum viuos & mortuos,

6 [4] Nam idcircò mortuis quoque prædicatum eſt Euangelium, vt damnarentur quidem ſecundum homines, *id eſt* carne, viuerent autem ſecundum Deum, *id eſt* Spiritu.

7 [5] Omnium autem finis imminet. Eſtote igitur ſobrij & vigilantes ad orandum.

8 [6] Ante omnia verò charitatem alij in alios propenſam habentes: nam ‖ charitas operiet multitudinem peccatorum.

9 ‖ [7] Hoſpitales eſtote alij erga alios, ſine murmurationibus.

10 [8] Vt ‖ quiſque accepit donum, *ita* alius in alium illud ſubminiſtrantes, [9] vt boni diſpenſatores variæ Dei gratiæ.

11 [10] Si quis loquitur, *loquatur* vt eloquia Dei: ſiquis miniſtrat, *miniſtret* tanquam ex viribus quas ſuppeditat Deus: vt in omnibus glorificetur Deus per Ieſum Chriſtum, cui eſt gloria & imperium in ſecula ſeculorum, Amen.

12 [11] Chariſſimi, ne tanquam [d] hoſpites, [12] exploratione illa per ignem quæ fit in vobis ad veſtri experimentum, percellimini, vt ſi peregrinum aliquid vobis accideret:

13 Sed communicantes Chriſti paſſionibus gaudete, vt & in reuelatione gloriæ eius gaudeatis exultantes.

14 Si exprobramini in nomine Chriſti, beati eritis, quia gloriæ & Dei Spiritus ſuper vos requieſcit.

15 Nemo enim veſtrum patiatur vt homicida, aut fur, aut malefactor, aut vt alienorum appetitor.

16 Si autem vt Chriſtianus, non erubeſcat, glorificet autem Deum in nomine iſto.

17 Quia tempus eſt vt incipiat iudicium à domo Dei. Si autem primum à nobis, quis finis eorum qui non credunt Euangelio Dei?

18 Et ſi iuſtus vix ſaluabitur, impius & peccator vbi comparebit?

19 Itaque & qui patiuntur ſecundum voluntatem Dei, fideli Creatori commendent animas ſuas in bonis operibus.

Prou.10.12. Rom.12.13, heb.13.2. Rom.12.6, philip.2.14.

4 Digreſſio, quoniam extremi illius iudicij vniuerſalis mētionem fecerat. Occurrit autem obiectioni, Quū Chriſtus non ita pridem aduenerit, videri excuſationem habituros qui anteà mortui ſunt. Hoc verò pernegat Apoſtolus, quoniā (inquit) idē hoc Euāgelium fuit illis etiam annuntiatum, (Iudæos enim alloquitur) idque in eundem finē atque nunc vobis illud annuntio, nēpè vt carne, (id eſt vitioſitate illa quæ in hominibus regnat) abolita, virtute Spiritus Dei ſe gubernari paterentur. 5 Redit ad propoſitum, addito argumento à circunſtantia temporis, Quòd vltimus ille finis immineat, ac proinde tanto diligentius ſit vigilandum & precandum vera cum animi ſobrietate. 6 Charitatem mutuam commendat, ex eo quòd innumerabilia peccata veluti ſepeliat, ac proinde pacis ac concordiæ ſit fautrix & conſeruatrix. Qui enim inter ſe amant, mutuas offenſas facilè condonant. 7 Ex multis charitatis officijs, vnum cuius tum præſertim maximus erat vſus, nominatim commendat, nempè hoſpitalitatem, quam vult eſſe voluntariam ac planè benignam. 8 Charitatis vſum oſtendit, nempè vt quòd quiſque donum proprium habet, ad proximi vtilitatem referat. 9 Ratio, Quia quicquid habemus donorum, hac lege accepimus à Deo vt ſimus ipſius œconomi. 10 Species duas iſtorū donorum vt præcipuas commemorat, nempè docendi munus in Eccleſia, & reliquas Eccleſiaſticas functiones, in quibus duo ſint in primis obſeruanda: nempè vt purum Dei verbum doceatur, & quicquid geritur, ad Dei Patris in Chriſto gloriam, veluti ſcopum referatur. 11 Quoniam cum ſincera religionis profeſſione crux eſt conjuncta, commodè repetit Apoſtolus quod prius attigerat, nos commonefaciēs ne afflictionibus vt re quapiam noua & inſolente perturbemur: 12 Ratio prima, Quoniam Dominus hoc velut igni minimè vult nos conſumere, ſed excoquere ac perficere.

a Quod præſenti vita in hoc corpore tranſigenda ſupereſt. b Profeſſo ac libidinoſè Gentium inſtar vixerimus. c Rem nouam & inſolitam exiſtimant eſſe. d As ſi in rem noua, & de qua antè non cogitauerit, inciderit.

Matth.5.10. 13 Altera ratio, Quoniam diuersissimæ sunt piorũ & impiorum afflictiones tribũ in rebus: Primùm, quia soli pij in afflictionibus cum Christo cõmunicãt, ac proinde gloriæ quoque ipsius suo tandem tẽpore participes fient.

13 [13] Imò in eo quòd consortes estis afflictionum Christi, gaudete: vt & quum patefiet eius gloria gaudeatis exultãtes.

14 ‖ [14] Si probris afficimini in nomine Christi beati *estis*: quoniam & gloriæ & Dei [c] Spiritus super vos requiescit: *qui* quod ad illos quidem attinet, blasphematur, quod ad vos autem, glorificatur.

15 [15] Nequis igitur vestrũm affligatur vt homicida, aut fur, aut maleficus, aut alienarum rerum inspector:

16 Sed si vt Christianus, ne pudeãt, imò glorificet Deum hac in parte.

17 [16] Nam tempus *est* quod incipiat iudicium à Domo Dei: [17] quòd si primùm *incipit* à nobis, quis erit finis eorum qui non parent Dei Euangelio?

Prou.2.31. 14 Secũdò, Quia quanuis infideles longè aliter statuant, vt qui pios afflígendo sint in Deum blasphemi, tamen pij eo ipso quòd tot probris afficiuntur, vera gloria spirituali à Deo afficiuntur, & ipsorũ adoptio à Dei Spiritu in ipsis obsignatur.

18 ‖ Et, si iustus vix seruatur, impius & peccator vbi comparebit?

19 [18] Itaque qui affliguntur ex voluntate Dei, tanquam fideli conditori comstatuant, vt mendent animas suas benefaciendo.

15 Tertium discrimen, Quia non ob scelera affliguntur pij, sed ob iustitiam, vt Christiani: vnde fit vt crux quum sit illis fidei ac iustitiæ testimonium, non tristitiæ sed inenarrabilis cuiusdam lętitię argumentũ ipsis subministret. Proponit autem hoc tertiũ discrimen Apostolus sub exhortationis forma. 16 Tertia ratio, Quia totius mũdi Dominus de suis domesticis potissimum solicitus, idcirco illos in primis castigat, ita tamen vt in sua etiam maxima seueritate modum teneat. hoc autem quum semper aliàs consueuerit, nunc potissimum facit, quum seipsum Ecclesiæ suæ præsentem exhibuit. 17 Ne pij vmbratili illa impiorum fœlicitate offendantur, quasi Deus non sit mundi gubernator, quum impijs bene sit, pijs autem malè, docet nos Apostolos à comparatis colligere, Deum qui ne suis quidem parcat quominus eos sub cruce erudiat, suo tandem tempore longè aliter tractaturum rebelles & impios, quos semel perdere constituit. 18 Conclusio, Quum non temerè, sed ex Dei voluntate pij affligantur, illis minimè esse desperandum, sed nihilominus in sanctitatis & beneficentiæ via pergendum, sese Deo suo fideli conditori (id est Patri) commendando.

CAP. V.

1 Seniores admonet ne imperium vsurpent in Ecclesiam. 5 Iuuenibus docilitatem & modestiam commendat. 8 Sobrietatem quoque & excubias aduersus hostem truculentum.

CAP. V.

1 Peculiariter describit presbyterorum (id est eorum qui Ecclesiæ curam gerunt officium.

2 Præfatur à suæ personæ circunstantia, se videlicet, vt ipsorum collegam, non de rebus incompertis, sed quas optimè omnium esset expertus, cum eis agere, & eam ipsam conditionem eis proponere quam ipse prior subierit, quũ & labores eosdem sustineat, & spem etiam communem cum eis habeat.

1 [1] PResbyteros qui inter vos sunt, [2] precor vna presbyter, ac testis afflictionum Christi, & particeps eius gloriæ quæ patefiet:

2 [3] Pascite Dei [4] gregem [5] qui penes vos est, [6] curam illius agentes non coactè, sed libenter: non turpiter affectantes lucrum, sed prompto animo.

3 Neque vt dominantes [b] cleris, sed vt qui sitis exemplaria gregis.

4 [7] Et quũ apparuerit ille Pastorum princeps, reportabitis immarcessibilem illam gloriæ coronam.

5 [8] Similiter iuniores subiecti estote senioribus, & omnes vicissim subijcimini. Modestia estote intus ornati. [9] nam Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.

6 ‖ Submittite igitur vosipsos [10] potenti manu Dei, vt vos in tempore extollat.

7 ‖ Omni cura vestra in eum conijcta: nam illi cura est de vobis.

8 ‖ [11] Sobrij estote: vigilate. nam aduersarius vester diabolus, tanquam leo rugiens, obambulat quærens quem deuoret.

9 Cui resistite firmi per fidẽ: [12] sciẽtes easdem afflictiones à vestra quæ in mundo est [c] fraternitate impleri.

10 [13] Cæterùm Deus omnis gratiæ *autor*, qui vocauit nos ad æternam suam gloriam in Christo Iesu, paulisper afflictos, & sanctæ ac inculpatæ vitæ exemplo gubernanto. 7 Ne hominum perfidia vel etiam crudelitate frangãtur pastorum animi, monet eos, vt in summum illum Pastorem & coronam in cœlis repositam, perpetuò intueantur. 8 Peculiares multas virtutes Christianas commendat, ac modestiam quidem in primis: qua admonitione omnes quidem egemus, sed iuniores præsertim, propter ætatis illius proteruiam & superbiam. 9 Quoniam superbia plerisque videtur iter esse ad huius vitæ splendorem, Testatur Apostolus ex aduerso, ignominiam quidem esse superbiæ mercedem, modestiæ verò gloriam. 10 Quoniam modestiis minantur superbi illi spiritus, monet Apostolus, vt potentiam Dei superborum hominum vanitati opponamus, & ab eius providentia toti pendeamus. 11 Vigilantia & fide expugnatur Satanæ crudelitas, in omnes ad nos vorandos occasiones intenti. 12 Neque nouæ sunt, neque vnius alicuius propriæ, sed iam olim toti Ecclesiæ communes persequutiones à Satana excitatæ: ac proinde patienter ferendum est, in quo tales totque socios certaminis habemus. 13 Superiorem doctrinam solenni precatione veluti sigillo obsignat, rursus inculcans vt ab eodem petant virium incrementum, à quo & initium habuerunt & complementum sperant: nempè à Deo Patre in Christo Iesu, in quo certa est nobis æternæ vitæ gloria.

1 Primus Canon, qui pastor est, gregem pascito.

2 Secũdus, pastor gregẽ non suum, sed Dei esse cogitato.

3 Tertius, Pastores nõ alienos greges inuadũto, sed sibi à Deo commissum pascunto.

Rom.12.8, Isa.40.11. Psal.23.2, sap.17.13, matth.6.25, luc.12.22.

6 Quartus, Pastores nõ coactè, sed libẽter: non auarè, sed animo in gregem propẽso: nõ vt domini sortis & hæreditatis Dei, sed vt eius ministri, Ecclesiam Verbo,

a Non dicit, offerte pro nouis & mortuis, & peregrina lingua cantiones male consutas cantillate, sed Pascite. b Clerus, sortem & hæreditatem Domini significat, id est, populum Christianum. c Fratrum cœtu per vniuersum terrarum disperso.

6 Probatio, Quia vnus & idem est Legislator, & corpus Legis indiuiduum.

uauerit, offenderit autem in vno, [h] omnibus tenetur.

11 [6] Nam qui dixit, Ne mœcheris, dixit etiam, Ne occidas. Quòd si non fueris mœchatus, occideris autem, factus es transgressor Legis.

12 [7] Ita loquimini & ita facite vt per Legem libertatis iudicandi.

7 Conclusio totius tractationis, ea conditione nos esse liberatos à Legis maledictione per Dei clemẽtiam, vt vicissim teneamur mutuã beneficentiam fouere: & qui secus fecerit, gratiam Dei nõ sensurum. *Gen.22.10.*

13 Nam damnatio absque misericordia *erit* ei qui non præstiterit [i] misericordiam: & gloriatur misericordia aduersus damnationem.

8 Quintus locus cum superiore tractatu optimè cohærens, De vera seu viua fide, cuius loci propositio est, Fidem quæ opera non edat, non esse fidem illam qua iustificamur, sed fidei simulacrum, siue per fidem non esse iustificatos, qui fidei effecta non demonstrant.

14 [8] Quæ vtilitas, fratres mei, si fidem dicat aliquis habere se, opera verò non habeat? nũ potest fides illa eum seruare?

15 [9] Quòd si frater aut soror nudi fuerint, & egentes quotidiano victu.

16 Dicat autem eis aliquis ex vestrûm, Abite cum pace, calescite & saturamini: non tamen dederitis eis quæ sunt apta corpori, quæ *erit* vtilitas?

17 Ita quoque fides, si opera non habeat, mortua est per se:

18 [k] Quinimò dicet aliquis, Tu fidem habes, & ego opera habeo: ostende mihi fidem tuam ex operibus tuis, & ego ostendam tibi ex operibus meis fidem meam.

19 [10] Tu credis Deum vnum esse: rectè facis: & dæmonia credunt, & horrescunt.

20 [11] Vis verò nosse, homo vane, fidem illam *quæ est* absque operibus, mortuam esse?

21 Abraham pater ille noster, nónne ex operibus [l] iustificatus est, ‖ quum obtulisset Isaac filium suum super altare?

9 Prima ratio à simili, Si quis famelico dixerit, Satur esto, nec intereà quicquam subministret, non erit hæc vera charitas: ita si quis dixerit se credere, & nulla edat fidei opera, non erit vera hæc fides, sed mortuum quoddam fidei nomine ornatum, de quo non est cur quisquam glorietur, nisi velit manifestè redargui, quum ex effectis intelligatur causa.

10 Altera ratio ab absurdo, Si eiusmodi fides esset vera illa fides qua iustificamur, diaboli essent iustificati, vt qui illam habeant. Atqui nihil ominus cohorrescunt. non sunt igitur iustificati, nec fides illa vera est fides,

11 Tertia ratio ab exemplo Abrahami, quẽ nõ dubium est vera fide fuisse prædituꝫ. Is verò filiũ suum offerens, ea fide se præditum demonstrauit quæ minimè esset operum inanis, ac proinde verum sibi fuisse præbitum testimonium, quum diceretur fidei ei ad iustitiã fuisse imputata.

22 Vides fidem [m] administram fuisse operum ipsius, & ex operibus [n] fidem perfectum fuisse,

23 Itaque [o] impleta est Scriptura quæ dicit ‖ Credidit autem Abraham Deo, & imputatum est ei ad iustitiam, & amicus Dei vocatus est.

24 [12] Videtis igitur ex operibus [p] iustificari hominem, & non [q] ex fide tantùm?

25 [13] similiter autem etiam ‖ Rahab illa meretrix, annon ex operibus iustificata est, quum excepisset nuntios, & alia via emisisset?

26 [14] Nam sicut corpus absque spiritu mortuum est, ita & fides illa *quæ est* absque operibus, mortua est.

Gen 15.6, rom.4.3, gal 3.6.

12 Conclusio iustificari non qui fide qualicunque sit præditus, sed ea fide quam opera consequantur. *Iosue.2.1.*

13 Quarta ratio à simili exemplo, Rahab meretricis, quæ & ipsa vera fide se iustificatam esse ex operibus probauit.

14 Conclusio repetita, Non fidem, sed cadauer quoddam esse fidem quæ opera non edat.

m Efficacem & secundam bonorum operum. n Fidem declaratam fuisse, nempè veram fuisse, idque ex operibus. o Tum impleta fuit Scriptura, quum planè perfectum est, quam verò illud fuerit de Abrahamo scriptum. p Iustum comprobari. q Ex illa videlicet mortua & euanida, quam vos iactatis.

CAP. III.

3 Vt doceat linguam homini Christiano esse coercendã fidei & charitatis sanctæ repagulis, 9 commoda & incommoda quæ ab ea prouenient ostendit: 15 & quid humana sapientia, 17 à cœlesti distet.

CAP. III.

1 Sextus locus, Nequis (quod plerique ambitiosè faciũt) ius rigidæ cẽsuræ in alios vsurpet. *Eccle.14.1, & 19.17, & 25.11.*

2 Ratio, Quia Dei seueritatem in sese prouocant, qui tam solicitè & rigidè alios damnãt, quum & ipsi rei inueniãtur.

1 [1] NE sitis multi magistri, fratres mei, [2] scientes [2] fore vt grauius iudicium auferamus:

2 In multis enim labimur omnes. ‖ [3] Si quis in sermone nõ labitur, hic perfectus *est* vir, vt qui possit fræno moderari totum etiam corpus.

3 [4] Ecce, equis fræna in ora immittimus vt obediant nobis, & totũ corpus eorum circumagimus:

4 Ecce naues quoque, quum tantæ sint, & à ventis sæuis agantur, circumaguntur à minimo gubernaculo quocunque libido gubernatoris voluerit:

5 Ita & lingua pusillum membrum est, & magna iactat. [5] Ecce, exiguus ignis quantam materiam incendit!

3 Septimus locus de frænanda lingua, cum superiore coniunctus, vt constet neminem esse qui meritò culpari non possit, quũ vel linguam frænare rarissima sit virtus. 4 Duabus similitudinibus, vna à frænis equorũ, altera à nauiũ gubernaculis sumpta, quãtæ res recta linguæ moderatione effici possint ostẽdit. 5 Ex aduerso, quanta in toto orbe terrarũ incommoda ex linguæ intemperãtia prouenianꝫ declarat, vt eo diligentius omnes illius moderationi incumbant.

a Sub. nisi ab ista censoria & arrogantia plena reprehensione aliorum desistetis.

6 Lingua etiam flamma *est*, & [b] mũdus iniquitatis: ita *inquam*, lingua constituta est inter membra nostra, maculans totum corpus, [c] inflammans orbem conditum, & inflammata à gehenna.

7 Omnis enim natura & ferarum & volucrum, serpentiumq; & marinorum, domatur & domita est à natura humana:

8 Linguam autem nullus hominum domare potest. malum *est* quod coercere non possis: plena *est* veneno mortifero.

9 [a] Per ipsam benedicimus Deo & Patri, & per ipsam maledicimus hominibus qui ad similitudinem Dei conditi sunt.

10 Ex eodem ore procedit benedictio & maledictio. Non oportet, fratres mei, hæc ita fieri.

11 Nunquid fons ex eodem foramine manat dulcem & amaram *aquam*?

12 Nunquid potest, fratres mei, ficus oleas edere, aut vitis ficus? ita nullus fons salsam & dulcẽ aquam *potest* edere.

13 Quis sapiens & scientia præditus *est* inter vos? demonstret ex bona conuersatione opera sua, cum mansuetudine sapientiæ,

14 Quòd si inuidiam amaram habetis, & irritationem in corde vestro, ne gloriamini, & ne mendaces estote aduersus veritatem.

15 Non est *enim* ista sapientia supernè descendens, sed terrena, animalis, demoniaca.

16 Vbi enim inuidia est & irritatio, ibi tumultuatio & omne opus prauum.

17 Quæ autem supernè *est* sapientia, primùm quidem pura est, deinde pacifica, moderata, tractabilis, plena [d] misericordiæ & fructuum bonorum, absque diiudicatione, sine simulatione.

18 Fructus autem iustitiæ cum pace seritur pacificis.

b Congeries & cumulus quidam omnium scelerum. c Qua possit vel totum orbem conditum accendere. d Misericordiam opponit inhumano & fero ingenio, fructus autem bonos tribuit cœlesti sapientiæ, quod qui ea sit imbutus, omnia referet ad Dei gloriam, & proximi commodum.

CAPVT IIII.

1 Enumerat incommoda quæ ex carnis operibus proueniunt. 7 Animi submissionem, 8 subiungit & repurgationem, 9 à superbia, 10 detractatione, 14 & ab oblitione propriæ infirmitatis.

1 [1] VNde bella & lites inter vos? nónne hinc, *nimirum* ex voluptatibus vestris, quæ militant in membris vestris?

2 Concupiscitis, & non habetis: inuidetis, & studiosè affectatis, nec potestis assequi: pugnatis & bellatis, non tamen obtinetis, [2] propterea quod non petitis.

3 Petitis, & non accipitis, eo quòd malè petatis, vt in voluptates vestras insumatis.

4 [3] Adulteri & adulteræ, nescitis amicitiam mundi inimicitiam esse cum Deo. Quicunque ergo voluerit amicus esse mundi, inimicus Dei constituitur.

5 [4] An putatis Scripturam inaniter dicere, Ad inuidiam fertur spiritus qui habitat in nobis?

6 Sed maiorem offert gratiam, quia dicit, ‖ Deus superbis resistit, modestis autem dat gratiam,

7 ‖ [5] Subijcite igitur vos Deo, resistite diabolo, & fugiet à vobis.

8 Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis: emundate manus, *vos* peccatores: & purificate corda, *vos* duplices animo.

9 [6] Affligimini & lugete, & flete, risus vester in luctum conuertatur, & gaudium in [a] mœrorem.

10 ‖ Summittite vos in conspectu Domini, & extollet vos.

11 [7] Ne alij aduersus alios loquimini

CAP. IIII.
1 Progrediens in eodem argumento alias bellorum & litium causas ab effectis damnat, nempe inmodicas cupiditates, quas Dominus meritò frustratur, vt nihil aliud quàm insanabiles cruciatus adferant ijs quibus insunt. *Prouer. 21.14, 1. Pet. 3.5. Ephes. 4.27.*
2 Eos nominatim reprehendit, quos non pudet Deũ velle facere suarum libidinum administrum, dum vel per se illicita vel licita quidẽ, verum in peruersos vsus, petũt. *1. Pet. 5.6.*
3 Alia ratio cur eiusmodi effrænes cupiditates omninò sint damnandæ, quoniam videlicet qui mundo sese addicit, cum Deo diuortium facit, abrupto sacri illius spiritualis coniugij vinculo. 4 Occupatio, Animos quidem nostros sponte in hæc vitia ruere, sed tanto diligentius esse cauenda: quod studium inane non erit quum Deus contumaces quidem oppugnet, modestos autem ea gratia donet quæ sit omnibus illis vitijs superior.
5 Conclusio, Contrarias virtutes illis vitijs esse opponendas, ac proinde pro eo quòd diaboli suggestionibus obsequebamur, Deo subijciendas esse mentes nostras, & diabolo certa cum spe victoriæ resistendum: denique studendum vt puritate & sinceritate vitæ ad Deum quamproximè accedamus. 6 Pergens in eadem oppositorum collatione, profanis illis gaudijs seriam animi contritionem, & arrogantiæ sanctam modestiam opponit. 7 Aliud duplex superbiæ malum grauissimè reprehendit: vnum, quum superbi volunt cæteros viuere ex ipsorum arbitrio, ideoque supercilios è dãnant quicquid ipsis non arridet: quod fieri sine graui in vnicum nostrum Legislatorem injuria non potest. Ita enim eius leges vt non satis diligenter scriptæ culpantur, & sibi arrogant homines quod vnius est Dei quum legem conscientijs imponunt.

a Hoc vocabulo Graci tristitiam cum pudore quodam coniunctã declarant, qua in vultu demisso, & humi quasi affixo apparet.

fratres

6 Graphica eorundē pictura, in qua bestijs comparantur, idcircò natis vt dum ventri student, sese in laqueos indant perituras. Nihil enim esse istis ignorantius, quanuis quę ignorant, audaciſſimè vituperent: & fore vt bestiarum exēplo, ijs ipsis voluptatibus quibus delectantur, & Eccleſiæ cœtum contamināt, exitium ſibi ipſis accerſant.
Num.22.23. ind.11. Ind.22. Ioh.8.34. rom.6.20. Mat.12.41. heb.6.4.
7 Eoſdē dānat, vt ipſo etiam geſtu & vultu, inexhauſtæ libidinis, vt leuiculorum hominū animas negotiā tes, vt in auaritiæ artibus omnibus exercitatos, denique ad maledicendū filijs Dei venales, exemplo Balaami, quē mutum etiā pecus redarguit. 8 Alia eorundē nota, ex qua poſſint quales ſunt optimè deprehēdi, quod intus nihil habeant niſi vel prorſus vanū, vel magnopere noxiū, quāuis magni cuiuſdā boni ſpeciē præ ſe ferant: quod-quidē eis impunè nō cedet, vt qui falſæ libertatis obtentu, homines in miſerrimā peccati ſeruitutē pertrahant. 9 Præſtaret nunquam cognouiſſe iuſtitiæ viā, quā ab ea ad veteres pollutiones reuerti: quod hominū genus canibus & porcis cōparatur.
k Principes, & quantumuis auguſta maieſtate præditos. l Natura nomine (vtpote de brutis loquens) quod ſenſualitatem vocāt, intelligit. m Idcircò condita, vt cedant alijs in prædam: Sic iſti ſeſe ſponte in Satanæ laqueos conjiciunt. n Eo exitio peribunt, quod ipſi corruptis illis moribus accerſunt. o Iſti in ſacris Eccleſia conuiuijs verſantes, quum hoc paſto videri velint vera eſſe Eccleſiæ membra, labes tamen & macula Eccleſiæ. p Ad vtr. maledictionis filij. q Qui ſcientiam quidem iactant, ſed intus nihil minus habent. r Denſiſſima tenebra. ſ Vanis & prætumidis verborum ampullis decipiunt. t Quaſi piſces hamo captant. u Reipſa, non ſimulatè, vtpotè qui ab idololatria deſciuerunt.

Cap. II. Petri II. Cap. II. 307

vt ſunt audaces & ſibi placentes, nō horrent [k] dignitates conuitijs inceſſere.

11 Quum ipſi Angeli qui ſunt robore ac poteſtate maiores, non ferāt aduerſus eas apud Dominū iudiciū maledicū:

12 [6] At iſti, veluti animantia rationis expertia quæ [l] naturali impetu ferūntur, [m] facta ad eum finem vt capta intereant, ea vituperantes quæ ignorant, [n] ſua ipſorum corruptela interibunt:

13 Reportaturi mercedem iniuſtitiæ, vt qui pro voluptate ducant quotidianas delicias: labes ac maculæ, qui [o] frauditus ſuis ſe oblectāt, vobiſcum epulando.

14 7 Oculos habentes plenos adulterij, & qui à peccando ceſſare neſciant, ineſcantes animas inſtabiles, cor habētes ad auaritiam exercitatum, [p] execrādi homines:

15 Qui relicta recta via, aberrarunt, ſequuti viam ‖ Balaam *filij* Boſor, qui mercedem iniquitatis amauit:

16 Sed redargutionem ſuę tranſgreſſionis ſuſtinuit: nam ſubiugis aſina muta, humana voce loquuta prohibuit prophetæ dementiam.

17 ‖ [8] Iſti ſunt [q] fontes aqua carentes, nebulę à turbine agitatę: quibus [r] caligo tenebrarum in ęternum ſeruata eſt.

18 Nam [s] prætumidam vanitatē loquendo per carnis cupiditates laſciuas, eos [t] ineſcant qui [u] verè effugerant eos qui in errore verſantur:

19 ‖ Libertatem eis pollicēdo, quum ipſi ſerui ſint corruptionis: ſiquidē à quo quis ſuperatus eſt, huic etiam in ſeruitutem eſt addictus.

20 9 ‖ Itaque ſi poſtquam inquinamēta mūdi, per agnitionem Domini & Seruatoris Ieſu Chriſti effugerint, his rurſum implicati ſuperentur, facta eſt vltima eorum conditio deterior priore.

21 Satius enim fuiſſet eis non cognouiſſe viam iuſtitiæ, quàm cognita *illa*, regredi à ſancta doctrina ipſis tradita.

22 Sed accidit eis quod vero prouerbio dici ſolet, ‖ Canis reuerſus eſt ad ſuū ipſius vomitum: &, Sus lota, ad volutabrum cœni. *Prou.26.11.*

CAP. III.

1 Oſtendit non ſruſtra haec repeti, 2 quia ſapius excitandi ſint, 4 ob periculum quod ob illuſoribus illis imprendet. 8 Itaque pios monet ne ex carnis ſenſu 12 diem Domini metiantur, 14 ſed quaſi præſentē ſibi ſtatuāt. 15 In qua doctrina Pauli ſacit ſibi ſociū & ſuffragatorem.

Cap. III.

1 Remediū aduerſus peruersitates illos verę doctrinæ & ſanctimoniæ hoſtes, ex iugi meditatione Prophetico rum & Apoſtolicorum ſcriptorum petendū eſt. *1.Tim.4.1. 2.tim.3.1. ind.18.*

2 Nominatim aduerſus Epicureos aſſerit alterū Chriſti aduentū.

3 Ratio quā prætexunt irriſores, quoniam cō tinuus eſt naturæ curſus, qualis ab initio fuit, idcirco perpetuū fuiſſe & futurum mundū, per Dei ſermonem, quam iſti voluntaria inſcitia ignorant. 5 Secundò, opponit diluuium vniuerſale, quod fuit quaſi totius mūdi interitus. 6 Tertiò, pronuntiat non fore Deo difficilius igni cremare cœlum & terram die illo deſtructioni impiorum deſtinato, (quod etiam faciet) quàm olim eum ea creare ſolo verbo, & poſteà aquis obruere. 7 Occupatio, Quòd diu videtur hoc iudicium differri, noſtro quidem reſpectu verum eſſe, at non coram Deo, cui nullum eſt vel longum vel breue tempus.

1 HAſce [1] iam alteras vobis literas ſcribo, dilecti, quibus ſinceram mentem veſtram per commonefactionem excito.

2 Vt memores ſitis verborum quæ prædicta ſunt à ſanctis Prophetis, & doctrinę noſtrę qui ſumus Apoſtoli Domini & Seruatoris:

3 ‖ [2] Illud primùm ſcientes, venturos extremis diebus [a] irriſores, vt qui in ſuis ipſorum cupiditatibus incedant:

4 [3] Et dicāt, Vbi eſt pollicitatio aduentus eius? nam ex quo *ſie* Patres obdormierunt, omnia ita permanent ab initio creationis.

5 [4] Illud enim ſponte ipſos latet, cœlos iam olim extitiſſe per Dei ſermonē, & [b] terram ex aqua & in aqua conſiſtentē.

6 5 Quamobrem is qui tū erat mūdus, [c] aqua inundatus perijt?

7 [6] Qui verò nunc ſunt cœli ac terra, eodem ſermone repoſiti, ſeruantur igni in diē damnationis & exitij impiorum hominum.

8 7 Vnum autem hoc ne vos latear,

4 Opponit illis creationem cœli & terræ, monem, quam iſti voluntaria inſcitia ignorant. 5 Secundò, opponit diluuium vniuerſale, quod fuit quaſi totius mūdi interitus. 6 Tertiò, pronuntiat non fore Deo difficilius igni cremare cœlum & terram die illo deſtructioni impiorum deſtinato, (quod etiam faciet) quàm olim eum ea creare ſolo verbo, & poſteà aquis obruere. 7 Occupatio, Quòd diu videtur hoc iudicium differri, noſtro quidem reſpectu verum eſſe, at non coram Deo, cui nullum eſt vel longum vel breue tempus.

a Hominum monſtra, qui Dei contemptu & ſacrilega audacia volunt ingenioſi apparere. b Qua, aquis in vnum locum collectis, cœpit emergere. c Aquis ſcilicet in ſumum illum priſtinum locum redeuntibus, mundus, iſte oſtellabilis terra decor, & animātia quacunquin terra degebant.

dilecti, ‖ Vnum diem apud Dominum
Psal.90.4. perinde esse vt mille annos, & mille annos
Ezech.18.32, vt diem vnum.
& 33.11, 1.tim.2.4.

9 [8] Non tardat Dominus qui promisit, (vt nonnulli tarditatem *hanc esse* ducunt) [9] sed patiens est erga nos, ‖ nolens vllos perire, sed omnes ad resipiscentiam tendere.
Mat.24.44, 1.thess.5.2,

10 ‖ [10] Venit autem, sicut fur in nocte, dies ille Domini, quo cœli cum [d] stridore præteribunt, elementa verò æstuantia soluentur, terraque & quæ in ea sunt opera exurentur.
apoc.3.3. & 16.15.

11 [11] Quum igitur hæc omnia soluãtur, quales oportet esse vos in sanctis conuersationibus & pietatis officijs:

12 Expectantes & [e] properantes *ad* aduentum diei Dei, in quo cœli conflagrantes soluentur, & elementa æstuantia liquescent?
Esa.65.17, & 66.22, apoc.21.1.

13 ‖ Sed cœlos nouos ac terram nouam secundum promissum expectamus, in [f] quibus iustitia inhabitat.
Rom.2.4.

14 Quapropter, dilecti, hæc expectantes, studete vt immaculati & incontaminati ab eo reperiamini [g] cum pace.

15 ‖ Dominique nostri patientiam, salutem arbitramini: [12] sicut & charus frater noster Paulus pro sibi data sapientia scripsit vobis:

16 Vt qui in omnibus ferè epistolis loquatur de istis: [13] inter quæ sunt nonnulla difficilia intellectu, quæ indocti parúmque stabiles detorquẽt, vt & reliquas Scripturas, suo ipsorum exitio.

17 Vos igitur, dilecti, qui *hæc* præscitis, cauete ne illorum nefariorum errore abducti, excidatis à propria stabilitate.

18 Sed crescite in gratia & agnitione Domini nostri & Seruatoris Iesu Christi: cui gloria & nunc & ad tempus sempiternum. Amen.

12 Pauli epistolę expresso Petri testimonio approbatæ.

13 Quædã sunt in his rebus obscura: vnde indocti arripiũt occasionẽ quosdam minus firmos euertendi, detortis Scripturę testimonijs in suũ ipsorũ exitium.

8 Venturus omninò est Dominus, quia promisit: idq; nec tardius, nec citius quàm promisit.

9 Ratio cur nõ protinus aduenerit vltimus ille dies, quia Deus patienter expectat, dũ electi ad resipiscentiam adducantur, vt nullus ipsorum pereat.

10 Descriptio supremi interitus mundi, breuis quidem illa, sed qua nihil grauius dici possit.

11 Exhortatio ad vitæ puritatem, proposito horrendo illo Dei iudicio, quo frænari nostrã lasciuiam, & simul tamen nos recreari oporteat, modò vigilantes & ad Iudicis occursum parati ab ipso inueniamur.

d Impetu veluti sibilantis procellæ. e Petit à nobis patientiã, eximiè tamen torpescentem.

f Cœlis. g Vestro bono, clementem illum ac pacificũ experturi.

EPISTOLA CATHOLICA IOHANNIS APOSTOLI PRIMA.

CAP. I.

1 Sermonem illum æternũ in quo est Vita 5 & Lux, 7 annuntiare se testatur: 9 & propitium fidelibus Deũ fore, si gementes sub vitiorũ onere, confugere discant ad ipsius misericordiam.

CAP. I.
1 Incipit à personæ Christi descriptione, quem vnicũ facit, nõ geminum, & eum quidẽ tum Deum æternum (vt qui erat ab initio apud Patrem, quique est æterna illa vita) tũ verum hominem factum, quem Iohannes ipse cum suis collegis & audierit, & spectarit, & palparit.

1 QVod [1] erat à principio, [a] quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris, quod spectauimus, & manus nostræ contrectarunt [b] de Sermone vitæ.

2 (Nam vita patefacta est, & vidimus, & testamur, & [c] annuntiamus vobis vitam illam æternam, quæ erat apud Patrem, & patefacta est nobis)

3 Quòd, *inquam* vidimus & audiuimus, id annuntiamus vobis, [2] vt & vos communionẽ habeatis nobiscum: & cõmunio nostra *sit* cum Patre & cum Filio eius Iesu Christo.

4 Et hæc scribimus vobis vt gaudiũ vestrum sit plenum.

5 ‖ [3] Hoc est igitur nuntium quod Christo esse coniunctos, nẽpè si regamur ipsius luce, quod ex vitæ nostræ ratione intelligitur. Sic autẽ argumentatur, Deus est lux purissima in sese: itaque optimè e conuenit cum ijs qui lucidi sunt, cum tenebrosis autem nihil est ei commune.

2 Vsus huius doctrinæ hic est, vt omnes vnà coniunctí cũ Christo per fidem, filij Dei habeamur qua vna in re plena felicitas est posita. *Iohan.8.12.*

3 Iam aggreditur quæstionem vnde intelligamus nos cũ

a Audiui loquentem, vidi ipse oculis meis, contrectaui meis manibus verum Deum, verum hominem factum, nec ego solus, sed alij plures quì mecum fuerunt. b Ipsum illum Sermonem æternũ, per quem omnia facta sunt, & in quo vno est vita.

c Ab eo missi, vellẽ autem ea doctrina annuntiata dicitur: nemo enim de tanto suspicari quidam posset, nisi fuerit annuntiata.

audiui-

audiuimus ex ipso, & renuntiamus vobis, Deum lucem esse, nec tenebras in eo esse vllas.

6 Si dixerimus nos societatem habere cum eo, & in tenebris incedimus, mentimur, nec sincerè agimus.

7 Quòd si in [d] luce incedimus, sicut ipse est in luce, communionem habemus cũ eo mutuam, ‖ + & sanguis Iesu Christi Filij eius purgat nos ab omni peccato.

8 ‖ [5] Si dixerimus nos peccatum nõ habere, [e] nosipsos fallimus, & [f] veritas in nobis non est.

9 [6] Si confiteamur peccata nostra, [g] fidelis est & iustus, vt [h] remittat nobis peccata nostra, & purget nos ab omni iniquitate.

10 [7] Si dixerimus nos non peccasse, [i] mendacem facimus eum, [k] & sermo eius non est in nobis.

Heb. 9. 21, 1 pet. 1. 19, apoc. 1. 5. 1. Reg. 8. 46, 2. par. 6. 36, prou. 20. 9.

4 Digressio ad peccatorum remissionem. Nã sanctificatio ista eorum qui in luce ambulant, est quidem testimoniũ nostræ cum Christo coniunctionis: sed quoniam nostra ista lux est valdè caliginosa, aliud simul beneficium in Christo necesse est consequamur, nempè vt nobis sanguine ipsius aspersis remittantur peccata: & hoc demùm est nostræ salutis fulcrum. 5 Hoc beneficio nemo est qui non prorsus egeat, quum nemo non sit peccator. 6 Initium igitur salutis est malum suum agnoscere, & apud eum deprecari qui gratis condonat omnia peccata: quia sic factorum se promisit, & est ipse fidelis ac iustus. 7 Repetitio superioris sententiæ, qua omnes sine exceptione damnauit peccati, adeò vt siquis secus sibi persuadeat, Dei ipsius vanum reddat sermonem, quantum in se est. Quorsum enim vel sacrificijs olim, vel nũc Christo & Euangelio fuisset opus, si non sumus peccatores?

d Deus dicitur lux esse ex sua natura, atque in luce esse, i. in æterna illa & infinita beatitate: nos verò in luce incedere, quatenus illius radij in verbo prælucent. e Hinc perfectio illa, quam quidam somniant, & supererogatis facilè refelluntur. f Non igitur vt aliqui excipiunt, ita modestia gratia loquitur Iohan. sed quia ita res est. g Pendet ergo salus nostra à gratuita Dei promissione, qui quia fidelis est & iustus, præstabit quod promisit. h Vbi ergo merita nostra? hæc siquidem vera est nostra felicitas. i Non modo sæpe fallunt, sed etiam in Deum sunt blasphemi. k Doctrina eius locum non habebit in nobis, id est in cordis penetralibus.

CAP. II.

1 Proposito Christo Mediatore & aduocato, 3 docet in vita sanctimonia sitam esse Dei cognitionem: 12 quam cuiusuis ætatis & conditionis hominibus commendam facit, 14. modò vni Christo adhærent. 15. Tandem vbi ad contemptum mundi hortatus est, 18 subdit Antichristos fugiendos esse: 24. inhærendum autem æquis veritati.

1 Filioli [1] mei, hæc scribo vobis, ne peccetis. Quòd siquis peccarit, [2] aduocatum apud Patrem habemus, Iesum Christum iustum.

2 Et ipse est [b] propitiatio pro peccatis nostris: nec pro nostris solùm, sed etiam pro totius [c] mundi peccatis.

3 [3] Et per hoc scimus nos eum [d] nosse, [e] si mandata ipsius obseruamus.

4 [3] Qui dicit, Noui eum, & mandata eius non seruat, mendax est, & in eo veritas non est:

5 [4] Qui autem seruat sermonem eius, verè in hoc [f] charitas Dei expleta est, per hoc scimus nos [g] in ipso esse.

6 [5] Qui dicit se in eo habitare, debet, sicut ille ambulauit, ita & ipse ambulare.

7 [6] Fratres, nouam doctrinam non scribo vobis, sed doctrinam veterem, quã *videlicet* habuistis *iam inde* à principio. Vetus hæc doctrina, sermo ille est quem audistis *iam inde* à principio.

8 [7] E contrario doctrinam nouam scribo vobis, [h] quod verum est in ipso, & in vobis: quia tenebræ præterierunt, & vera illa lux iam lucet.

9 [8] Qui dicit se in luce esse, & fratrem suũ odit, in tenebris est vsq; adhuc.

10 ‖ Qui diligit fratrem suum, in luce manet, & offendiculum in eo non est.

11 Qui autem odit fratrem suum, in tenebris est, & in tenebris ambulat: & nescit quò eat, quia tenebræ oculos ipsius obcæcarunt.

12 [9] [i] Scribo vobis, filioli, quoniam remittuntur vobis peccata propter nomen eius.

1 Hinc non cõsequitur, peruersæ naturæ nostræ laxandum frænum, aut peccandum eo liberius quòd peccata sanguine Christi expientur: sed potius tanto diligentius resistendum peccatis: nec tamen ob nostram imbecillitatem desperandum, quum aduocatum & expiatorem habeamus Iesum Christum iustum, ac proinde Patri acceptum.

a Christum quum nominat, alios omnes excludit. b Propitiatio ũ muneris aduocati cuiungitur, vt intelligamus eũdẽ esse aduocatũ & Pontificem.

2 Redit ad testimoniũ nostræ cum Deo coniũctionis, nempè sanctificationẽ, explicans quid sit in luce incedere, nempè mandata Dei obseruare. Ex quo efficitur sanctimoniam nõ esse positam in ijs quæ homines sunt commenti, nec in vana Euangelij professione. *Infra, 3. 14.*

3 Sanctimonia (i. vita ex præscripto mãdatorũ Dei) quantumuis imbecilli simus, instituta, necessaria cum fide (i. vera Patris in Filio cognitione) cohæret.

4 Qui mandata Dei obseruat, is verè Deũ amat: qui Deum amat, in Deo est, siue cũ Deo cohæret. Ergo is demùm qui mandata eius obseruat, est in Deo. 5 Qui vnum est cũ Christo, eius vita viuat necesse est i. eius vestigijs incedat. 6 Explicatur præceptum mutuæ charitatis, præfatur se, quum sanctimoniam vrget, nouam quampiam vitæ rationem non adferre (vt solent qui traditiones subinde excogitant) sed eam ipsam Legem inculcare quæ est à Deo initio tradita, per Mosen videlicet, quũ Deus cæpit Leges populo suo condere. 7 Addit, Veterẽ quidem esse illam doctrinam, sed quę nunc fit quodãmodo noua, tum Christi tũ etiam nostri respectu: in quibus nimirũm ille per Euãgelium efficaciter Legẽ suam non tabulis lapideis sed animis nostris insculpat. 8 Iam ad secundam tabulam, (i. mutuam charitatẽ) accedens, negat vera luce prædituũ, siue verè regeneratũ, ac Dei filium esse, qui fratrem odit: & eiusmodi hominem miserè in tenebris errare, quantamcunq; Dei cognitionẽ iactet, vt qui sciens prudens in baratrum ruat. 9 Iterum à sanctificatione ad peccatorum remissionẽ reuertitur, quod gratuita in Christo reconciliatio sit nostræ salutis fundamẽtum, cui postea veluti basi, sanctificatio est superstruenda.

c Pro hominibus omnium ordinum, ætatum, locorum, vt non ad Iudæos tantùm, de quibus agit, vt ostendit vers. 7. infra, sed etiam ad alias nationes pertineat hoc beneficium. d Hæc non de qualicunq; notitia, sed de fidei cognitione sunt intelligenda. e Ex fructibus enim agnoscitur arbor. f Quæ Deus diligitur.

g Significat nostram cum Christo coniunctionem. h Quorum nempe non ea est doctrina quam scribo vobis: vera est in illa & in vobis. i. Ideò ad vos scribo, quia ex eorum est numero, quos Deus sibi reconciliauit.

missa sunt vobis peccata,[k] propter nomẽ eius.

13 [10] Scribo vobis, patres, quoniam nostis eum qui à principio est. [11] Scribo vobis, adolescentes, quoniam Malum illum vicistis. [12] Scribo vobis, pueruli quoniam nostis Patrem.

14 [13] Scripsi vobis, patres, quoniam nostis eum qui *est* à principio. Scripsi vobis adolescentes, quia fortes estis, & verbum Dei habitat in vobis, & illum Malum vicistis.

15 [14] Ne diligite [l] mundum, neque ea quæ in mundo sunt. siquis diligit mundum, non est [m] charitas Patris in eo.

16 Quoniam quicquid est in mundo cupiditas carnis: & libido oculorum, & fastus vitæ, non est ex Patre, sed ex mundo est.

17 [15] Porrò mundus præterit, & cupiditas ipsius: qui verò præstat voluntatem Dei, manet in æternum.

18 [16] [n] Pueruli, [17] vltimum tempus adest: [18] & sicut audistis antichristum venturum, etiam nunc antichristi multi cœperunt esse: vnde scimus vltimum tempus adesse.

19 [19] E nobis egressi sunt, sed non erant ex nobis: [o] nam si fuissent ex nobis, permansissent vtique nobiscum: [20] sed *hoc factum est* vt patefieret non omnes esse ex nobis.

20 [21] At vos [p] vnctionem habetis [q] à Sancto illo *professam*, & nostis omnia.

21 [22] Non scripsi vobis *idcirco* quòd veritatem ignoretis: sed quia eam nostis, & nullum mendaciũ ex veritate esse.

22 [23] Quis est mendax nisi qui negat Iesum esse [r] Christum? hic est antichristus, negans Patrem & Filium.

23 [r] Quisquis negat Filium, is ne Patrem quidem habet.

24 [24] Quod igitur audistis à principio, in vobis maneat. si in nobis manserit quod audistis à principio, vos quoque in Filio & Patre manebitis.

25 Hæc autẽ illa est promissio quam ipse pollicitus est nobis *nempè* vita illa æterna.

26 [25] Hæc scripsi vobis de ijs qui seducunt vos.

27 Sed [s] vnctio quam vos accepistis ab eo, manet in vobis. [t] nec necesse habetis vt quisquam doceat vos: verùm sicut eadem [x] vnctio docet vos de omnibus, *quæ* & verax est, & non mendax, & sicut docuit vos, manebitis in eo.

28 [26] Nunc igitur, filioli manete in eo: vt quum patefactus fuerit, habeamus fiduciam, neque pudeſiamus coram eo in ipsius aduentu.

29 [27] Si scitis eum iustum esse, nostis, quicũq; exercet iustitiã, ex ipso natũ esse

10 Hanc doctrinam singulis ætatibus conuenire docet, ac primùm quidem senes alloquẽs ostendit Christum & eius doctrinam res esse longè vetustissimas, ac proinde si veteribus delectantur, nihil eis æquè gratum esse oportere.

11 Adolescentes monet, si vires suas cupiant ostentare, gloriosissimum certamen hic eis proponi, Satanã videlicet pessimum hostẽ superandum iubens eos esse de victoria tam securos, quàm qui iam sint ea potiti. 12 Pueris denique ostendit, verum Patrem à quo bona omnia sunt expectanda, in Euangelio ipsis commonstrari. 13 Totidem exhortationes pari serie subijcit: ac si diceret, Memineritis patres, quòd modò scripsi, patefactum esse nobis æternum Dei Filium. Memineritis adolescentes, vires illas quibus dixi Satanam à vobis esse profligatum à verbo Dei quod intra vos habitat, in vos esse collatas. 14 Mundus cupiditatibus prauis, libidinibus & fastu plenus, Patri cœlesti penitus est inuisus. Itaque Pater & mundus simul diligi non possunt: quæ admonitio in primis est florenti iuuentæ necessaria. 15 Quanto præstet Patris voluntati quam mundi cupiditatibus obsequi, ex ipsa vtriusque natura & dispari exitu demonstrat. 16 Iam ad pueros ipsos, in religionis tamen summa probè institutos, se conuertens, socordiam illi ætati familiarem iubet eos excutere variis argumentis. 17 Primùm, quia vltimum tempus adsit, vt nullam dilationem res patiatur. 18 Secundò, quòd antichristi (id est, Apostatæ) quos venturos audierant, iam præsentes adsint. Huius autem periculi oportuit incautam illam ætatem in primis admoneri. 19 Digressio aduersus offendicula quibus illa præsertim rudis ætas percelli potest. Itaque ne tam turpi quorundam defectione terreantur, primùm testatur apostatas, etsi in Ecclesia versati sint, tamen ex Ecclesia nunquam fuisse, quoniam Ecclesia est electorum cœtus, qui perire ac proinde à Christo deficere non possunt.

20 Secundò, In Ecclesiæ commodum hæc fieri ostendit, vt patefiant hypocritæ.

21 Tertiò, solatur eos vt firmi persistent, quum à Spiritu sancto vncti sint vera totius salutis notitia.

22 Occupatio, Se ista non scripsisse vt religionis ignaris, imò verò vt veritatis gnaris, adeò quidem vt possint veritatem à mendacio distinguere.

23 Falsam antichristorum doctrinam apertè iam demonstrat, nempè quòd vel Christi personam vel eius officiũ vel vtrunq; simul oppugnent: quod qui faciunt, Deum

k Propter eum, Christum autem nominans, cæteros excludit, siue illi sint in cœlo, siue in terra. l Mundum considerat quatenus eum Dei voluntate non consentit: alioqui dicitur Deus ipse mundum infinito quodam amore dilexisse, Ioan. 3. 16 id est, eos quos ex mundo elegit. m Qua Pater amatur. n Diminutiuo vtitur, non quia infantulos alloqueretur, sed blandioris appellationis causa. o Electi igitur à gratia nunquam prorsus excidunt.

p Gratiam Spiritus sancti, translatione sumpta ab vnctionibus in Lege receptis. q A Christo qui Sanctum peculiariter dicitur.

r Verum esse Messiam. s Falluntur ergo & alios fallunt, qui Turcas & infideles alios eundem Deum adorare tradunt, quem nos adoramus. t Spiritus quem à Christo accepistis, quique vos in omnem veritatem induxit. u Earum rerum minimè rudes estis, quas non tanquam ignotas propono, sed vt notas inculco. x Ita cœlestem commendat doctrinam qua imbuti erant, vt simul magnificè fidem prædicet & diligentiam eorum qui inter eos docebant, ita tamen vt nihil de dignitate Spiritus decedat.

CAP.

CAP. III.

1 *Inæstimabilem diuinæ adoptionis honorem cõmendans,* 7 *testatur esse bonis operibus, vitæ nouitatem docet,* 14 *cuius certum symbolum sit charitas.* 19 *Deinde fiduciam,* 22 *& Dei inuocationem subnectit.*

CAP. III. 1 Auspicatur huius cõuenientiæ patris & filiorum explicationem à summa causa, nempè à gratuita illa Dei in nos charitate qua nos ita complectitur vt etiam in filios adopter. *Esa.53.6, & 9.11. 1.pet.2.22.24 Ioh.1.44.*

2 Antequã hanc adoptionem declaret, duo præfatur: vnum non esse tantam istam dignitatem ex cæ

1 VIdete [a] qualem charitatem dedit nobis Pater, *nempè* vt filij Dei [b] vocemur. 2 propterea mũdus nõ nouit nos, quia non nouit eum.

2 3 Charissimi, nunc filij Dei sumus, sed nõdum patefactum est quod erimus. scimus autem fore vt quum *ipse* patefactus fuerit, [c] similes ei simus: quoniam videbimus eum [d] sicuti est.

3 4 Et quisquis habet hanc spem in eo *suã*, purificat se, [e] sicut & ille purus est.

4 5 Quisquis [f] committit peccatum, etiam Legem transgreditur: nam [g] peccatum est Legis transgressio.

5 6 Et sciris illum patefactũ esse ‖ vt peccata nostra tolleret, & peccatum in eo non esse.

6 Quisquis in eo manet, non peccat: quisquis [h] peccat, non vidit eum, neque nouit eum.

7 7 Filioli, nemo vos seducat. qui exercet iustitiã, iustus est, sicut ille iustus est.

8 ‖ [8] Qui committit peccatum, ex

nis iudicio æstimandum, quoniam mundo sit incognita, vt qui ne Deum quidem ipsum Patrem norit. 3 Alterum, Ne nobis quidem ipsis (nedum extraneis) adhuc plenè patefactam esse istam dignitatem: cuius complementum certum quidem nos manet, & quidẽ tale vt simus ipsi Filio Dei similes futuri, eiusq; reipsa sicuti est, conspectu fruituri, sed tamen in alterũ eius aduentum differtur. 4 Iam istam adoptionem, cuius gloria in spe adhuc posita est, ab effectu describit, quod videlicet quisquis est factus Dei filius, Patrem studeat puritate referre. 5 Puritatis huius regula non aliunde quam ex Lege Dei petenda est, cuius transgressio illud est quod peccatũ vocatur. 6 Argumentũ à materiali nostræ salutis causa: Christus est purissimus in sese, & venit vt peccata nostra tolleret, nobis videlicet Spiritu suo sanctificatis. Ergo qui verè Christi particeps est, sese non dedit peccato: & e contrario, qui peccato se dedit, Christũ ignorat. 7 Aliud argumentũ à coniugatis, qui iustè viuit, iustus est, & Christum iustum refert: vnde etiam Dei filius esse intelligitur. 8 Argumentum à repugnãtibus, Diabolus est peccati autor, ac proinde ex diabolo est, siue afflatu diaboli regitur, qui seruit peccato quod si diaboli filius, non igitur Dei. Nã ita inter se repugnãt diabolus & Deus, vt etiã Filius Dei sit missus destruendis diaboli operibus. Itaq; ex opposito, quicũq; peccato resistit, Dei est filius, Spiritu ipsius videlicet veluti nouo semine regeneratus, adeò quidẽ vt iam necessariò ex subiectione peccati sit liberatus.

a Cuius charitatis munus. b Vt simus, & ita quidem vt tales nos esse constet. c Non dixit parei, sed similes. d Nunc enim videmus per anigma, 1.Cor.13.12. e Similitudinem significat non paritatem. f Puritati non studet. g Peccati breuis definitio. h Peccare dicitur, qui puritati non studet, in eo autem peccatum regnat: in fidelibus autem dicitur habitare peccatum, non regnare.

[i] diabolo est: quoniam à [k] principio diabolus [l] peccat, ad hoc patefactus est Filius Dei vt dissoluat opera diaboli.

9 Quisquis natus est ex Deo, peccatum non committit: quoniam [m] semen ipsius in eo manet: nec potest peccare, eo quod ex Deo natus est.

10 9 Per hoc manifesti sunt filij Dei & filij diaboli. quisquis non exercet iustitiam, non est ex Deo, [10] & qui non diligit fratrem suum.

11 ‖ [11] Quoniam hoc est nuntium quod audistis à principio, vt diligamus alij alios.

12 [12] Non sicut ‖ [n] Cain, *qui* ex illo Malo erat, & occidit fratrem suum, [13] Cuius autem rei gratia occidit eum? quia opera eius mala erant, fratris autem eius iusta.

13 Ne miremini, fratres mei, si odit vos mundus.

14 [14] Nos [o] scimus nos translatos esse ex morte ad vitã, quia diligimus fratres: qui non diligit fratrem, manet in morte.

15 ‖ [15] Quisquis odit fratrem suum, homicida est: & nostis nullum homicidã habere vitam æternam in se manentem.

16 ‖ [16] Per hoc cognouimus charitatem, quòd ille animam suam pro nobis posuit: nos igitur debemus pro fratribus animas ponere.

17 ‖ [17] Qui verò habuerit [p] mundanas facultates, & viderit fratrem suum egentem, & [q] clauserit viscera sua coram eo, quomodo charitas Dei manet in eo?

9 Conclusio, Ex vita impura dignosci qui diabolico spiritu regantur: ex pura verò, qui sint Dei filij.

10 Charitatem in fratres, vt alteram filiorum Dei notam, incipit commendare. *Iob 13.24, & 15.12. Gen.4.8.*

11 Ratio prima à præcipiẽtis Dei autoritate.

12 Amplificatio à cõtrario exemplo Caini fratricidæ. *Supra.2.19, Ieuit.19.17. Iohan.15.18, ephes.5.2. Luc.4.11.*

13 Breuis digressio, Ne miremur nos, dũ officium sanctum colimus, esse mundo exosos, quũ hæc iam olim fuerit iusti Abelis conditio,

cui qui tandem non malit esse similis quàm Caino? 14 Ratio secunda, Quia charitas est testimonium nos à morte ad vitam esse translatos: ac proinde odiũ in fratres est mortis argumentum, cui quisquis indulgeat, velut mortem in sinu fouet. 15 Confirmatio, Quisquis homicida est, versatur in morte æterna: qui fratrem odit, est homicida ergo est in morte. Inde sequitur oppositum, eum qui fratrem diligit, ad vitam transiisse. Nam reuera mortui nascimur. 16 Iam quousq; charitas Christiana porrigatur ostendit, eousq; videlicet vt Christi exemplo, sui etiam quisque obliuiscatur vt fratribus consulat. 17 Argumentatur à comparatis. Nam si vel ipsam vitam tenemur proximis impendere, quanto magis fratris inopiam facultatibus nostris subleuare?

i Diabolum refert, vt filius patrẽ, & eius Spiritu regitur. k Ab ipso mundi exordio. l Non dicit peccauit, sed peccat, in actu enim continuo peccandi versatur. m Sic vocatur Spiritus sanctus ab effectu, quòd eius virtute tanquam ex semine quodam noui homines efficiamur. n Exemplum profert & aptissimum & antiquissimum, in quo cõtemplamur, & filiorum Dei, & filiorum Diaboli naturam, qua nos in hoc mũdo manet conditio, & quis demum vtrorumq; sit futurus exitus. o Charitas indicium est nos trãslatos à morte ad vitam, nempè quia ex effectis agnoscitur causa. p Vnde hæc vita sustentatur. q Non aperuerit illi suum pectus, nec promptè illi animo succurrerit.

18 Charitas Christiana non in verbis, sed in re ipsa posita est, & ab affectu sincero proficiscitur.

18 [18] Filioli mei, ne diligamus verbo neque lingua *solùm*, sed opere & veritate.

19 [19] Et per hoc cognoscimus nos ex veritate esse,[20] & coram ipso securа reddemus corda nostra:

19 Charitatem cõmendat à triplici effectu. Primùm enim ex ea intelligimus nos verè esse Dei filios, vt anteà declarauit. *Mat 21.22, iohan.15.7, & 16.23, infra, 5.14. Ioh.8.29, & 17.3. Ioh.13.22. & 15.10.*

20 [1] Nam si nos condemnet cor nostrum, potentior est Deus corde nostro, & nouit omnia.

21 [21] Charissimi, si cor nostrum nos non cõdemnet, fiduciam habemus apud Deum:

22 ‖ Et quicquid petierimus, accipimus ab eo, quoniam præcepta eius custodimus, & ea quæ ipsi placent facimus.

23 ‖ [22] Hæc est igitur eius doctrina vt credamus nomini Filij eius Iesu Christi, & diligamus alij alios, sicut mandauit nobis.

24 ‖ Nam qui seruat eius mandata, in eo habitat, & ipse in eo, & per hoc nouimus eum habitare in nobis, *nempè* ex [f] Spiritu quem nobis dedit.

20 Inde fit vt pacatam conscientiam habeamus, sicut è contrariò qui statuit se Deum habere pro iudice, quòd sit malè sibi conscius, vel nunquam vel temerè quietus est, quum Deus multo quàm nos acutius videat, & seuerius iudicet. 21 Tertius effectus ex hoc quoque nascitur, quòd in his miserijs certi sumus nos exaudiri, vt qui filij Dei simus, sicut ex gratia sanctificationis, quæ electis propria est, intelligimus. 22 Conclusio, Fidem in Christum & charitatem mutuam, res esse simul connexas, ac proinde sanctificationis externa testimonia interiori illo Spiritus nobis dati testimonio vicissim respondere.

r Si mala conscientia nos coarguat, multo magis ad nos condemnãdos valere debet Dei iudicium, qui melius etiam corda nostra nouit, quam nosipsi. f Spiritum sanctificationis intelligit, id est, ex quo regenerati viuimus Deo.

CAP. IIII.

1 Vbi quadam inserunt de probandis spiritibus: 4 quia aly ex mundo, 5 aly ex Deo loquuntur: 7 ad Charitatem redit, 11, 19 & Dei exemplo ad fraternum amorem hortatur.

CAP. IIII. 1 [1] Dilecti, ne cuiuis [a] spiritui credite, sed probate spiritus an ex Deo sint: nam multi pseudoprophetæ venerunt in mundum.

1 Occasione ex Spiritus nomine arrepta, ne charitas à Dei cultu, qui præcipuè à vera eiusdem notitia pendet, separetur: redit ad id quod capite secundo de cauendis Antichristis dixerat. Vult autem duplicem cautionem à nobis hic adhiberi: vnam, vt quum multi sint pseudoprophetæ, temerè quibusuis non credamus: alterã, ne quia multi falsa docent, idcircò nullis credamus. Tenendam igitur esse mediam viam, vt Dei spiritus qui omninò sequendi sunt, nouerimus, ab impuris spiritibus fugiendis distinguere.

a Metonymicè, id est, ei qui se Spiritus dono præditum dicit ad audiendum Prophetæ munus.

2 [2] Ex hoc cognoscite Dei Spiritũ. [b] Quicunque spiritus confitetur Iesum [c] Christum in [d] carnem venisse, ex Deo est.

2 Certam & perpetuã Antichristianæ doctrinæ dignoscendæ regulam tradit, nempè si Christi diuina aut humana natura, aut vera earundem vnitio negetur: vel de ipsius, vnici videlicet nostri Regis, Prophetæ, ac Pontificis æterni, officio vel tantillum detrahatur. *Ioh.8.47. Ioh.3.16. Ioh.1.12, 1.tim 6.16.*

3 At quicunque spiritus non confitetur Iesum Christum in carne venisse, ex Deo non est, sed hic est ille *spiritus* Antichristi, dẽ quo audistis eum venturum fuisse, & iam nunc in mundo esse.

4 [3] Vos ex Deo estis, filioli, & vicistis eos, quoniam potentior est qui *est* in vobis, quàm qui in mundo est.

5 [4] Ipsi è mundo sunt, ideò mundana loquuntur, & mundus eos audit.

6 ‖ [5] Nos ex Deo sumus: qui nouit Deum, audit nos: qui non est ex Deo, non audit nos: ex hoc cognoscimus [e] spiritum veritatis & spiritum erroris.

3 Solatur electos certa spe victoriæ, ita tamẽ vt eos doceat nõ sua, sed Dei virtute pugnare.

4 Causam adfert cur istis mundus potius quàm veris doctoribus applaudat: quoniã videlicet nihil nisi mundanum spirant: quæ etiam est altera Antichristianæ doctrinæ dignoscendæ ratio.

7 [6] Dilecti[7] nam charitas ex Deo est, quisquis diligit, ex Deo natus est, & nouit Deum.

8 Qui non diligit, non nouit Deum: [8] nam Deus est [f] charitas.

5 Suam & collegarum suorum doctrinam testatur certum esse Dei sermonem, quem vniuersis totius mundi suffragijs securè opponere sit necesse, & inde vestitatem à mẽdacio distinguere.

9 ‖ Per hoc patefacta est charitas Dei in nobis, quòd Filium illum suum vnigenitum misit Deus in mundum vt viuamus per eum.

10 In hoc est charitas, non quòd nos dilexerimus Deũ, sed quod ipse dilexerit nos, & miserit Filium suum vt esset propitiatio pro peccatis nostris.

6 Redit ad charitatis mutuæ commendationem.

11 [9] Dilecti, si Deus nos ita dilexit, debemus & nos alij alios diligere.

7 Ratio prima, Quoniam res est planè diuina, ac proinde filijs Dei prorsus cõueniens, adeò vt qui illius est expers, dici non possit Deũ verè nosse.

12 ‖ [10] Deum nemo spectauit vnquã: si diligamus alij alios, Deus in nobis ha-

8 Cõfirmatio, Quia Dei natura sit homines diligere: cuius rei illustrissimum præ cæteris documentũ est quòd non quosuis, sed Filium illum suum, & eum quidem Vnigenitum, sola illa gratuita & infinita in nos hostes suos beneuolentia impulsus, tradiderit in mortem, cuius sanguine expiati, fieremus æternæ ipsius gloriæ participes.

9 Ratio altera à comparatis. Si Deus nos ita dilexit, an nos ipsius filij, inter nos non amabimus?

10 Tertia ratio, Quia Deus oculis inuisibilis, ex hoc sui Spiritus effectu (nempè charitate) intelligitur, & quidem non extra nos, sed nobiscum coniunctus, in quibus ita sit efficax.

b De doctrina simpliciter loquitur, non de persona. c Verum Messiam. d Verum hominem. e Veridicos Prophetas, quibus opponitur spiritus erroris, id est, errantes & alios in errorem abducentes. f Deum, dum vocat charitatẽ, multo plus dicit, quàm si tum infinite nos amare pronunciaret.

habitat

habitat, & charitas eius [2] expleta est in nobis.

11 Huic charitati fundamentum aliud substernit, nempè fidem in Iesum, quæ verè nos cum eo coniungit, sicut charitas nos cum eo coniunctos esse testificatur. Reddit autem Christo testimonium, vt oculatus testis.

13 Per hoc cognoscimus nos in eum habitare & ipsum in nobis, quòd de Spiritu suo dedit nobis.

14 [11] Nos verò spectauimus & testamur Patrem misisse Filium qui esset seruator mundi.

12 Quarta ratio, Deus est fons & origo charitatis, ipsaq; adeò charitas: ergo qui in eo manet, Deum secum habet. *Ioh.13.34.& 15.12.*

15 Quisquis [h] confessus fuerit Iesum esse Filium Dei, Deus in eo habitat. & ipse in Deo.

16 Et nos cognouimus & credimus charitatem quam habet Deus in nobis. [12] Deus charitas est: & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo.

17 [13] Per hoc expleta est charitas in nobis, vt fiduciam habeamus in die iudicij. quòd [i] qualis ille est, *tales* & nos sumus in hoc mundo.

13 Rursus vt paulò antè charitatē ex eo cōmēdat, quòd quum ex nostri cum Deo in hac re conuenientia, certum nobis nostræ adoptionis testimoniū suppeditetur, ita fiat vt intrepidè supremum illum diem iudicij expectemus, adeò vt nec pœnæ & cruciatus ille conscientiæ à charitate expellatur.

18 [k] Metus non est in charitate: expleta charitas foras eijcit metum: quoniam metus cruciatum habet. qui autem metuit, non est perfectus in charitate.

19 [14] Nos diligimus eum, quoniam ipse prior dilexit nos.

20 [15] Si quis dixerit, Diligo Deum, & fratrem suum oderit, mendax est. [16] qui enim non diligit fratrem suum quem videt, Deum quem non vidit, quomodo potest diligere?

21 [17] ‖ Et hoc mandatū habemus ab eo, vt qui diligit Deum, diligat & fratrē suum.

14 Quoniam docet experientia nullā inesse carni facultatem, imo ne voluntatem quidem ad præstanda Dei mandata, idcirco ne videatur Apostolus toties inculcās mandatorū Dei obsecutionem, impossibilia flagitare, pronunciat gratia non esse Dei mandata, hactenus quidem vt eorum onere opprimamur. 5 Ratio, Quoniam ex regeneratione nati sumus vires quibus superatur mundus, id est, quicquid mandatis Dei reluctatur. 6 Explicat quænam sint illæ vires, nempè fides. 7 Duo præterea declarat, vnum, quæ sit vera fides, ea nimirū quæ in vnū Iesum Filium Dei respicit: ex quo consequitur alterum, nempè has vires propriè non esse fidei, sed fide tanquā instrumēto, ex Iesu Christo Filio Dei hauriri. 8 Præstantiam Christi in quo vno omnia nobis donantur, sex testibus comprobat, tribus cœlestibus, & totidem terrenis, penitus inter se consentientibus. Cœlestes sunt, Pater, à quo missus est Filius, Sermo, ipse caro factus & Spiritus sanctus. Terreni testes, aqua, (i. sanctificatio nostra) sanguis (i. iustificatio nostra) Spiritus, i. agnitio Dei Patris in Christo per fidem ex Spiritu sancti testimonio: sicut in annotationibus copiosius exposuimus. 9 Monet ne aquam à sanguine (i. sanctificationem à iustificatione, siue iustitiam inchoatam à iustitia imputata) separemus: quoniam illa non nitimur nisi quatenus est huius testimonium: hæc verò etsi ab illa nunquam separetur, tamen sola est nostræ salutis materia.

CAP. V.

1 *Ostendit fraternum amorem & fidem esse res coniunctas. 10 Nullam autem haberi posse fidem Deo, nisi credēdo in Christum. 14 Hinc certa est inuocatio. 16 vt pro fratribus etiam valeant preces nostræ.*

CAP. V.

Matth.2.30 1.Ioh.4.15.5.1. Ioh.5.1.

1 [1] Quisquis credit Iesum esse [2] Christum, ex Deo natus est: & quisquis diligit genitorem, diligit etiam [b] eum qui ex eo genitus est.

1 Pergens in eodem argumento, quomodo vtraque illa charitas in nobis ex Dei in nos charitate deriuetur, ostēdit nempè per Iesum mediatorem fide apprehensum, in quo facti Dei filij, & Patrē ex quo sic genitū sumus, & fratres similiter nobiscum genitos diligimus.

2 Per hoc cognoscimus nos diligere filios Dei, quum nos Deum diligimus, & [c] mandata eius seruamus.

2 Charitas proximi à charitate qua Deū diligimus sic dependet, vt hanc illi præire oporteat: inde consequitur charitatē non esse appellandam quum ad male agendum cocunt homines, quoties denique proximum amantes, in Dei mandata nō respicimus. 3 Ratio, Quia Deum diligere est mandatis eius obsequi: quod quum ita sit, & vtraque charitas ab eodem Legislatore sit mandata (vt antea docuit) efficitur illud quoque Diligi non posse proximum vbi mandata Dei violantur.

3 [3] Hæc est enim charitas Dei, vt mandata eius seruemus: [4] & mandata eius grauia [d] non sunt.

4 Quoniam quicquid natū est ex Deo, vincet mundum: [6] & hæc est victoria quæ [e] vicit mundum *nempè* [5] fides nostra.

4 Quoniā docet experientia nullā inesse carni facultatem, imo ne voluntatem quidem ad præstanda Dei mandata, idcirco ne videatur Apostolus toties inculcās mandatorū Dei obsecutionem, impossibilia flagitare, pronunciat gratia non esse Dei mandata, hactenus quidem vt eorum onere opprimamur. 5 Ratio, Quoniam ex regeneratione nati sumus vires quibus superatur mundus, id est, quicquid mandatis Dei reluctatur. 6 Explicat quænam sint illæ vires, nempè fides. 7 Duo præterea declarat, vnum, quæ sit vera fides, ea nimirū quæ in vnū Iesum Filium Dei respicit: ex quo consequitur alterum, nempè has vires propriè non esse fidei, sed fide tanquā instrumēto, ex Iesu Christo Filio Dei hauriri. 8 Præstantiam Christi in quo vno omnia nobis donantur, sex testibus comprobat, tribus cœlestibus, & totidem terrenis, penitus inter se consentientibus. Cœlestes sunt, Pater, à quo missus est Filius, Sermo, ipse caro factus & Spiritus sanctus. Terreni testes, aqua, (i. sanctificatio nostra) sanguis (i. iustificatio nostra) Spiritus, i. agnitio Dei Patris in Christo per fidem ex Spiritu sancti testimonio: sicut in annotationibus copiosius exposuimus. 9 Monet ne aquam à sanguine (i. sanctificationem à iustificatione, siue iustitiam inchoatam à iustitia imputata) separemus: quoniam illa non nitimur nisi quatenus est huius testimonium: hæc verò etsi ab illa nunquam separetur, tamen sola est nostræ salutis materia.

5 [7] Quis est qui ‖ vincit mundum, nisi, qui credit Iesum esse Filium Dei?

6 [8] Hic ille est qui venit per aquam & sanguinem, *nempè* Iesus Christus: [9] non

g Verè ac reipsa comprobata. h Confessionem intellige ex vera fide manantem, & quam charitas consequitur, vt omnia coharerant. i Similitudinem significat, non paritatem. k Si ex charitate intelligimus nos esse in Deo, & Deum in nobis, nos filios esse, nos Deum nosse, vitam æternam esse in nobis: tuti colligit pacem ac tranquillitatem inde colligi.

a Verum esse Messiam. b Singulari numero vtens, omnes fideles intelligit. c Charitas ibi nulla est, vbi vera doctrina non exstat. d Regenerati, qui Dei Spiritu aguntur, & qui liberati sunt per gratiam à Legis maledictione. e Vitur præsentis tempori, vt indicetur etiamsi adhuc versemur in hac luce, certissimam tamen esse victoriam. f Qua est instrumentalis causa, apprehendens eum qui illud vincere præstat.

per aquam solùm, sed per aquam & sanguinem: & [g] spiritus is est qui testificatur spiritum veritatem esse:

Ioh. 3. 16.

10 Argumento à cõparatis, ostendit quãtum sit pondus cœlestis testimonij quod Pater edidit de Filio, cui consentit & ipse Filius, & Spiritus sanctus.

7 Nam tres sunt qui testificantur in cœlo, Pater,[h] Sermo, & Spiritus sanctus: & hi tres [i] vnum sunt.

8 ‖ Et tres sunt qui testificantur in terra, Spiritus & aqua, & sanguis: & hi tres in vnum consentiunt.

9 [10] Si testimonium hominum accipimus, testimoniũ Dei maius est:[k] nam hoc est testimonium Dei quod testificatus est de Filio suo.

11 Firmitatem etiam terrestrium cœstium probat ex conscientia vniuscuiusque, testimonium illud in sese habentis, quam falli non dicit, vtpote quæ cœlesti Patris de Filio testimonio assentiatur: alioqui enim Patrem oporteret esse mendacem, si conscientia Patri assentiens mentiretur.

10 [11] Qui credit in Filium Dei, habet testimonium in seipso: qui non credit Deo, mendacẽ eum fecit, quia non credidit testimonio quod testificatus est Deus de Filio suo.

11 [12] Est autem hoc testimonium, *nempè* quòd vitam æternam dedit nobis Deus: & hæc vita in Filio eius est.

12 Qui habet filium, habet vitam: qui non habet Filium Dei, vitam non habet.

12 Iam tandem quòd sit hoc testimonium tot testibus confirmatum declarat: nempè vitam siue fœlicitatem æternam esse merum Dei donum, quæ in filio resideat, & ab eo in nos, qui per fidem cum eo coniuncti sumus, promanat, adeò vt extra eum nusquam inueniatur vita.

13 [13] Hæc scripsi vobis qui creditis in nomen Filij Dei: vt sciatis vos vitam æternam habere, & vt credatis in nomen Filij Dei.

13 Epilogus epistolæ (in quo primùm ostendit hac doctrina etiam ipsos egere qui iam credunt, vt magis ac magis in fide crescant: id est vt quotidie de sua in Christo per fidem salute fiant certiores.

14 [14] Et hæc est fiducia quã apud Deũ habemus, ‖ ipsum, siquid petierimus secundum voluntatem eius, nos audire.

Supra, 3. 22. Mat. 12. 31, mar. 3. 29.

15 Quòd si scimus eum audire nos, quicquid petierimus, scimus nos habere petitiones quas ab eo petijmus.

14 Quoniã quod speramus nõdum reipsa obtinemus, inuocationem cum fide cõnectit Apostolus, quam vult ex fide proficisci, deinde ita cõcipi, vt nihil diuinæ voluntati nõ cõsentaneũ petatur: cuiusmodi preces vanæ esse non possunt.

16 [15] Siquis viderit fratrem suum peccare peccato *quod* nõ *est* ad morem, [l] petet & dabit ei vitam: peccantibus *dico* non ad mortem. Est peccatum ad mortẽ: non pro illo dico vt roget.

15 Preces non tantùm pro nobis ipsis, sed etiã profratribus peccantibus sunt concipiendæ, ne

17 ‖ [16] Omnis iniquitas peccatum est: sed est peccatum *quod* nõ *est* ad mortem.

18 [17] Scimus quod quisquis natus est ex Deo, nõ peccat: sed qui genitus est ex Deo, cõseruat seipsum, & Malus ille non tangit eum.

19 [18] Scimus nos ex Deo esse, & mũdum totum in malo iacere.

20 Sed scimus Filium Dei venisse, ‖ & dedisse nobis mentem vt cognoscamus illum qui verax est: & sumus in verace illo, in Filio eius Iesu Christo, [m] hic est verus Deus, & vita æterna.

21 [19] Filioli, cauete vobis ab idolis. Amen.

sint eis mortifera ipsorum peccata: additur tamen exceptio peccati illius quod nunquam remittitur, siue peccati in Spiritum sanctum, i. vniuersalis, & ex animo proficiscentis apostasiæ à cognita Euangelij veritate, sicut in annotationibus pluribus exposuimus. 16 Occupatio, Omnem quidem iniquitatem nomine peccati comprehendi, sed non idcirco desperandum, quoniam non omne peccatum est lethale, & extra spem remedij. 17 Ratio cur non omne, imò etiam cur nullum peccatum sit quibusdã lethale: quia nimirùm ex Deo sunt nati, i. facti filij Dei in Christo: cuius Spiritu donati non seruiunt peccato, neque à Satana lethaliter vulnerantur.

18 Vnumquenq; oportet vniuersales promissiones sibi peculiariter applicare, vt certò nobis persuadeamus, nos (quum totus mundus sit natura perditus) gratis factos esse Dei filios, misso ad nos Filio ipsius Iesu Christo, à quo illustrati sumus veri Dei & vitæ æternæ notitia. 19 Disertè exprimit præceptum de cauendis idolis: quæ vni verò Deo opponit, vt hoc veluti sigillo totam superiorem doctrinam obsignet.

g Spiritus noster tertius testis, testatur Spiritum sanctum esse veritatem. i. esse verum quod nobis ille dicat, nempè nos esse Filios Dei. h Vide Ioh. 1. 13. i In vnum consentiunt. k Meritò ita colligo: nam illud testimonium quod dixi in cœlo perhiberi, à Deo manat, Filium suum ornante. l Perinde est ac si diceret, Patet à Domino vt illi condonet, qui rogatus illi dabit veniã. m Apertissimè asseritur Christi diuinitas.

EPISTOLA

EPISTOLA IOHANNIS SECVNDA.

1 Inscribitur hæc Epistola eximia ac præstanti dignitate fœmina, 4 qua filios in Dei timore rectè educatos habebat. 6 Hanc orat vt in charitate Christiana perseuret, 7 nam Antichristos incidat: 18 quin potius eos omninò vitet.

1 Christianæ coniunctionis vinculum est vera & constans veritatis professio *Iob.15.11.*

1 RE Sbyter [a] electæ [b] dominæ, & liberis eius [1] quos ego verè diligo, nec ego solus, sed & omnes qui norunt veritatem.

2 Propter veritatem quæ permanet in nobis, & nobiscum erit in æternum.

3 Sit vobiscum gratia, misericordia, pax à Deo Patre, & à Domino Iesu Christo Filio Patris [c] cũ veritate & charitate.

2 Vera hęc professio posita est, tum in mutua charitate quam mandauit Dominus: tum verò maximè in sana doctrina, quæ & ipsa nobis tradita est. Est enim mandatum Dei, solidum & regulæ morum & dogmatum fundamentum, & ista sunt inter se inseparabilia.

4 [2] Gauisus sum valdè quòd inuenerim ex filijs tuis [d] qui integrè incedãt, sicut mandatum accepimus a Patre.

5 Et nunc rogo te, domina, non vt mandatum nouum scribẽs tibi, sed quod habuimus à principio, ‖ vt diligamus alij alios.

6 Hæc autem est charitas, vt incedamus secundum doctrinam eius. Hæc est doctrina, vt sicut audistis à principio, *ita* in eo ambuletis.

3 Antichristi persona & officium Christi oppugnantes, iã in Ecclesiam temporibus Apostolorum irrepserant.

7 [3] Nam multi impostores ingressi sunt in mundum qui non confitentur Iesum Christum venisse in carne. Qui est eiusmodi, impostor est & antichristus.

4 Omnia amittit qui facit doctrinæ iacturam *Rom.16.17.*

8 [4] [e] Attendite vobisipsis, ne perdamus quæ operati sumus, sed vt mercedem plenam recipiamus.

9 Quisquis transgreditur, nec manet in doctrina Christi, Deum non habet: Qui manet in doctrina Christi, hic & Patrem & Filium habet.

5 Cum peruersæ doctrinæ defensoribus commercium nobis esse non debet.

10 [5] Siquis venit ad vos, & hanc doctrinam non adfert, ‖ ne recipite eum domum, nec aue ei dicite:

11 Qui enim dicit illi Aue, communicat operibus eius malis.

e Circumspicite, & diligenter considerate.

12 Quum multa haberem vobis scribenda, nolui charta & atramento: sed spero *me* venturum ad vos, & [f] præsentem præsentibus loquuturum, vt gaudium nostrum sit completum.

f Ad verbum ad os.

13 Salutant te filij sororis tuæ electæ. Amen.

EPISTOLA IOHANNIS TERTIA.

2 Hospitalitatem Gai laudat. 9 & Diotrephi petulantiam accusans: 10 Gaium monet vt beneficiendo perseuret, 12 Postremò Demetrium commendat.

1 Exemplũ Christianæ gratulationis.

1 [1] SENIOR Gaio dilecto, quem ego verè diligo.

2 Dilecte, in primis opto vt prosperè agas & valeas, sicut prosperè agit anima tua.

3 Gauisus sum enim valdè quum veniissent fratres, & testimonio suo commendassent integritatem tuam, prout tu integrè incedis.

4 Maius [a] istis gaudium non habeo, quum *videlicet* audio filios meos integrè incedere.

a Sub gaudij.

5 Dilecte, [b] fideliter agis quicquid facis erga fratres & erga peregrinos.

6 Qui testimonio suo commendarunt charitatem tuam in conspectu Ecclesiæ: quos rectè facies [c] si prosequutus fueris vt Deo dignum est,

7 Nam pro nomine eius profecti sunt, nihil accipientes à Gentibus.

8 Nos ergo debemus recipere huiusmodi, [d] vt adminiſtri simus veritati.

9 [2] Scripsi Ecclesiæ: sed qui primatum inter eos ambit Diotrephes non recipit nos.

10 Propterea, si venero, suggeram ipsius facinora quæ facit, verbis improbis garriens in nos: quique etiam his non contentus, neque ipse recipit fratres, & qui volunt *recipere* prohibet, & ex Ecclesia cijcit.

11 Dilecte, ne imitare quod malum est, sed quod bonum est, qui bene facit, ex Deo est, qui autem malè facit, non [e] vidit Deum.

12 Demetrio testimonium redditum est ab omnibus: & ab ipsa veritate: sed & nos testimonium perhibemus, & nostis testimonium nostrum verum esse.

13 Multa possem scribere, sed nolo atramento & calamo tibi scribere:

14 Spero autem fore vt statim te videam, & vt coram loquamur.

15 Pax tibi. Salutant te amici: Saluta amicos nominatim.

2 Ambitio & auaritia duæ pessimæ pestes (præsertim in jis qui Ecclesiasticum aliquod munus sustinent) in Diotrephis persona damnantur.

b Agit vt fidelem decet.

c Commendat Gaio vel eos ipsos quos iam antea exceperat, ad eum redeuntes ad procuranda Ecclesia negotia, vel alios quorum eadem erat conditio.

d Vt & ipsi aliquid conferamus ad veritatis prædicationem.

e Non nouit.

EPISTOLA CATHOLICA IVDAE APOSTOLI.

1 Admonet pios vt sibi cauant ab eo hominum genere, 4 qui ex Christi gratia lasciuiendi pretextum captant. 5 quos non impunè laturos eius gratiæ contemptum, 6 7 trium exemplis demonstrat: 14 & vaticinium Enoch profert. 20 Modum denique pijs ostendit, quo omnes eorum machinas dissipare queant.

1 Scopus huius epistolæ, in qua pios aduersus profanos quosdam, & in sana doctrina, & in rectis moribus confirmat.

1 IVDAS Iesu Christi seruus, [a] frater autè Iacobi, vocatis [b] à Deo Patre sanctificatis, & Iesu Christo [c] seruatis.

2 Misericordia vobis & pax & charitas multiplicetur.

2 Non temerè sed ex Dei prouidentia fit vt nonnulli perditi in Eccl. siam irrepant.

3 [1] Dilecti, quum omne studium adhibeam vt scribam ad vos [d] de communi salute, necesse habui vobis scribere, ad vos hortandos vt [e] decertetis pro fide quæ [f] semel tradita est sanctis.

4 [2] Nam subrepserunt quidam homines, prius iam olim descripti ad hanc damnationem, [g] impij, qui Dei nostri gratiam transferunt ad lasciuiam, & solum illum herum Deum ac Dominum nostrum Iesum Christum negant.

Num. 4. 37. 2. Pet. 2. 4. Gen. 19. 24.

3 Hoc primum in istis dānat quòd ex Dei gratia captarēt lasciuiendi prætextum: quod fieri non potest quin Christo summum imperium abrogetur, quum eiusmodi homines Satanæ se addicant, vt hodie facit Anabaptistarum secta, quos Libertinos vocant.

5 [4] Volo autem vos *istorum* commonefacere, vt qui semel hoc sciatis Dominum, quum populum ex Ægypto liberasset, rursus ‖ eos qui non credebant perdidisse.

6 ‖ [5] Et Angelos qui non seruata sua origine reliquerunt suum domicilium, iudicio magni illius diei vinculis æternis sub caligine reseruasse.

7 ‖ Sicut Sodoma & Gomorrha, & his finitimæ ciuitates simili modo atque [g] illæ scortatæ, & [h] carnem alienam sectatæ, propositæ sunt exemplo ignis æterni pœnam sustinentes.

8 Similiter tamen & isti [i] sopiti, carnem

4 Proponit horrenda supplicia eorum qui gratia Dei sunt abusi, vt suis cupiditatibus obsequerentur.

5 Angelorum lapsus seuerissimè punitus, quanto magis homines perfidos vlciscetur Dominus?

a Vt distinguatur ab Iscariote.

b Per Deum Patrem.

c Septistis terno Dei consilio, qui Christo traderentur custodiendi.

d De iis quæ ad nostram omnium salutem spectant.

e Pro viribus tueamini fidem, sana scil. doctrina & vita exemplo.

f Qua ita semel tradita est, vt posse a nunquam sit immutanda.

g Sodoma & Gomorrha vestigia secuta.

h Sic adumbrat prodigiosas libidines.

i Perinde stolidi & rationis expertes ac si altissimo veterno sensus omnes haberent sopitos.

nem

nem quidem polluũt, [k] dominatum verò reijciunt, & dignitates conuitijs incessunt.

9 [7] At Michael archangelus, quum aduersus diabolum certans disceptaret de corpore Mosis, non ausus est illi impingere notam maledicti, sed dixit, Increpet te Dominus.

10 [8] At isti, quæ non nouerunt, ea cõuitijs incessunt: quæ verò naturaliter, vt animantia rationis expertia, sciunt, in ijs corrumpuntur.

11 [9] Væ ipsis: nam viam ‖ Cain ingressi sunt, & deceptione mercedis, qua deceptus fuit ‖ Balaam, effusi sunt, & ‖ contradictione Core perierunt.

12 [10] Hi sunt maculatum instar in [l] agapis vestris, dum vobiscum conuiuãtur, [m] absque vllius metu seipsos pascentes: ‖ nubes aqua carentes, ventis circumactæ: arbores emarcidæ, infrugiferæ, bis emortuæ, eradicatæ:

13 Vndę maris efferatæ, despumantes sua ipsorum dedecora: stellæ erraticæ, quibus [n] calligo tenebrarum in æternum seruata est.

14 Prophetauit autem etiam de istis septimus ab Adam Enoch, dicens, Ecce, [o] Venit Dominus cum sanctis millibus suis.

15 Vt ferat iudicium aduersus omnes, & redarguat quicunque ex ipsis sunt impij, de factis omnibus quæ impiè patrarint, deque omnibus duris quæ loquuti fuerint aduersus ipsum peccatores impij.

16 Hi sunt murmuratores querruli, in cupiditatibus suis incedentes: & ‖ quorum os loquitur prætumida, admirantes personas vtilitatis gratia.

17 [11] Vos autem dilecti, memores estote verborum quæ prædicta fuerunt ab Apostolis Domini nostri Iesu Christi:

18 Quòd *videlicet* dixerunt vobis, ‖ in extremo tempore futuros irrisores qui in impijs suis cupiditatibus incedant.

19 [12] Hi sunt qui seipsos segregant, animales, Spiritum non habentes.

20 Vos autem dilecti, sanctissimæ vestræ fidei superstruentes vosipsos, per Spiritum sanctum orantes,

21 Alij alios in charitate Dei conseruate, expectantes misericordiam Domini nostri Iesu Christi in vitam æternam.

22 [13] Et alios quidem habito delectu commiseramini:

23 Alios verò [p] terrore seruate, ex flamma rapientes, odio habentes [q] vel eam tunicam quæ à carnis contactu sit maculata.

24 [14] Cæterùm, ei qui potest vos seruare à peccato immunes, & statuere in conspectu gloriæ suæ inculpatos cum exultatione:

25 *Id est* soli sapienti Deo seruatori nostro, gloria & magnificentia, & robur & potestas, & nunc & in omnia secula. Amen.

6 Alterum istorũ dogma pernicios̃imum, quòd magistratuum autoritatem etiam cum conuitijs tollebant, vt hodie Anabaptistæ.

7 Argumẽtum à comparatis, Michael ex præcipuis Angelis vnus Satanam, quãuis execrabilem contentus fuit iudicio Dei coercẽdum tradere: & istos homũculos peruersos non pudet potestates à Deo ordinatas conuitijs incessere. *Gen. 3 1. Num. 22. 31. 1 pet. 2 15. Num. 16. 1. 1. Pet. 2. 17.*

8 Conclusio, Istos duplici scelere teneri, nempe audacissimæ inscitiæ in quibuslam damnandis, & impudentis contemptus eius cognitionis, quam quum essent adepti non aliter tamẽ quàm bruta rationis expertia viuebant, ventri nimirùm seruientes.

9 Prædicit eorum exitium, quoniam Cainum impudenti malitia, Balaamum turpi auaritia, Core denique factioso & ambitioso ingenio referant. 10 Alijs multis epithetis tum sordes & petulantiam eorundem, tum verò maximè inanem eorum grandiloquentiam & vanissimum fastum grauissimè insectatur, grauissima comminatione adiuncta, ex Enochi antiquissima prophetia de futuro iudicio.

11 Prædictus est istiusmodi mõstrorum exortus, ne rei nouitate per cellamur. *Tsal. 17. 10. 1. Tim. 4. 1. 2. Tim. 3. 1. 1. pet. 3. 3.*

12 Antichristorum est sese à pijs segregare, vt qui Spiritu Dei non regantur: contrà verò Christianorum est mutuò tum in fide tum in charitate sese sanctis precibus ædificare, tantisper dum Christi misericordia appareat ad plenam suorum salutẽ.

13 Inter eos qui aberrant, hic delectus pijs seruandus est, vt alios leuius trauent, alios iam in ipsa flamma versantes, seuera præsentis periculi denuntiatione seruare studeant: ita tamen vt sic abhorreant à malis & turpibus, vt vel leuissimam eorum contagionem fugiant. 14 Commendat eos Dei gratiæ, satis declarans Dei solius esse eam ipsam quam á nobis requirit constantiam nobis præstare.

k Magn est dominatum asperuari, quàm Dominos. i. rem ipsam quàm personas. l Agapæ erant fraterna Ecclesiastici cœtus cõmunia, qua describuntur a Tertuliano in Apologet. cap. 39.

m Impudenter & absq; vlla vel Dei vel Ecclesiæ reuerentia.

n Densissima tenebra. o Præteritum futuri loco Hebr. more

p Absterrentes illos, & sancta seueritate reuocantes. q Hyperbola ab interdicta pollutionum Lege aliunde sumpta.

IN APOCALYPSIN NIHILDVM TALE VISVM EST EDERE QVALE IN SVPERIORES LIBROS: INTEREA TAMEN VISVM EST SVBIICERE QVÆ ANTE ALIQVOT ANnos de huius libri authoritate scripsimus. Sunt autem eiusmodi.

QVIA de huius librì authoritate iam pridem nonnulli dubitarunt: paucis diluam argumenta quæ in hanc partem adferri solent: deinde quid mihi videatur exponã. Argumenta verò citabo vti sunt ab Erasmo studiosè ac diligenter collecta: cuius quidem adeò varium mihi videtur in hoc argumento (vt in multis alijs) iudicium fuisse, vt quid statuerit, non facilè iudicare possis nisi quòd eò tãdem videtur inclinare, vt existimet aliquam esse quidem huius libri authoritatem, sed non eam tamen quæ sit reliquorum qui sine controuersia sunt recepti. Audiamus ergo quid dicat. Testatur inquit, diuus Hieronymus, Apocalypsin ætate sua non fuisse receptam à Græcis. Dorotheus Tyri episcopus ac martyr, in compendio vitarum tradit Iohannem in Patmo insula Euangelium suum scripsisse: huius autem libri nõ meminit. Athanasius Græcus in suo catalogo non affirmat hoc opus esse Iohannis. Dionysius Alexandrinus, cuius verba citat Eusebius libro 7. Ecclesiasticæ historiæ, librum existimat ab alio quopiam Iohãne viro sancto scriptum. Eusebius ipse ita citat hunc librum aliquot locis, vt Iohanni nõ sine exceptione tribuat. Idem Caium quendam orthodoxum citat lib. 4. qui à Cerintho hæretico scriptum dicat. Hoc sit primum argumentum: ad quod ita respondeo. Si spectetur quibus rationibus permoti sunt nonnulli ad hunc librum repudiandum, tum demum facilè apparitaturum quàm immeritò hoc fecerint. Deinde sicut à quibusdam fuit repudiatus, ita fuisse à plerisque receptum, adeò quidem vt Epiphanius illos à quibus reijciebatur, apertè inter hæreticos recenserit: vt interim omittam antiquissimos scriptores, Iustinum philosophum, & Irenæum Lugdunensem episcopũ, martyrem virumque, non modò illum comprobasse, sed etiam commentarijs illustrasse. De Dorotheo quod affertur nihil habat momenti, qui suo tantum silentio videatur librum hunc reiecisse. De Athanasio, suspectum esse titulum Erasmus ipse annotauit. De Dionysio mox videremus, quum ipsius rationem expendemus. Caium (quicunque tandem is fuerit) vel ipsius Dionysij verbis refuto quæ scripta sunt libro Ecclesiasticæ historiæ tertio. Eusebium autem sanè nihil moror, in quo docti omnes iudicium requirunt. Nunc ad alterum argumentum veniamus. Scribis, inquit, Hieronymus quosdam eruditissimos viros totum hoc argumentum multis cõuitijs fuisse infectatos, quasi nihil haberet Apostolicæ grauitatis, sed vulgatam tantùm rerum historiam, figurarum inuolucris adumbratam. Deinde nec in sententijs esse quicquam Apostolica grauitate dignum. Ad hoc ita respondeo, Quicunque tãdem isti eruditissimi viri fuerint, magnam eos reprehensionem mereri in eo quod conuitijs ausi sint eum librum exagitare, qui sanè sit breuissimus si ea demas quæ ad verbum ex Prophetis exscripsit. Longè aliter Basilius, Gregorius, Cyrillus, Epiphanius, Irenæus, Hipolytus (vt Arethas testatur) qui hunc librum non modò (vt Dionysius Alexandrinus) putarunt à sancto viro scriptum esse, sed apertè etiam Iohanni Apostolo vendicarunt: nunquam id certè facturi si Apostolicæ grauitatis nulla in eo vestigia animaduertissent. Vtros verò pro eruditioribus habebimus? an istos quorum & singularis pietas & summa eruditio testata est pluribus ipsorum monimentis, an illos potius quorum ne nomina quidem apparent: argumenta verò satis indicant quam meritò eruditissimi appellentur? Negant in hoc scriptore vllam apparere grauitatem, quum tamen penè omnia ex Prophetis ad verbum descripserit, Dicunt eũ complecti vulgatam rerum historiam. Id verò qui potest in eo verum esse quà (si admodum pauca excipias) res præteritas non narret, sed futuras prænuntiet? Ista igitur non modò vera non sunt, sed ne verisimilia quidem. Ad veritatem argumentum accedamus. Hic, inquit, solicitè suum nomen inculcat, perinde quasi syngraphum scriberet, non librum. Idque non solùm præter morem Apostolorum, verum multo magis præter suum morem, qui in Euangelio multo modestiora narrans, non exprimit tamen vsquam suum vocabulum, sed nouulis indicat, Discipulus ille quẽ diligebat Iesus. Et Paulus coactus referre de visionibus suis, rem exponit sub alterius persona. At hic tam arcana cum Angelis colloquia describens, quot locis inculcat, Ego Iohannes? Hæc est ratio quæ Dionysium Alexandrinum impulit, vt ab alio aliquo Iohanne scriptum hunc librum arbitraretur. At, Deus bone, quàm hæc sunt infirma & imbecilla! Non animaduerterunt boni viri aliud esse historiam, aliud Prophetiam scribere. Nam historiæ veritas aliunde potius quàm à scriptore pendet: in prophetia verò, quia res futuræ prædicuntur, nulla nisi reuelantis & annuntiantis authoritate innixæ, quis non videt hoc requiri in primis vt vnde tandem illarum prædictio emanet, qui patefecerit, quis scripserit intelligamus? Ideo videmus non modò in Prophetiarum initijs sed etiam in singulis penè visis, nihil æquè solicitè adscribi atque Dei dictantis & Prophetæ scribentis nomen, Exemplo sit vel vnus Ieremias, qui minimum centies vicies nomen suum inculcat. Ita enim omninò faciendũ erat, ne latebras quærere videretur, vt pseudoprophetæ solebant. Quid verò

Apud

Apud Danielem à capite ſeptimo non penè ſingulis verſiculis repetitur. Ego Daniel? Eſaias autem quoties Eſaiæ filium Amos inculcat? Atqui Iohannes hoc non conſuevit in Euangelio. Fateor: nam hiſtoriam ſcribebat, in qua illi accidit quod nulli ex alijs diſcipulis, vt ipſe de ſe multa dicere cogeretur. At Paulus etiam ipſe hoc non fecit. Certè non fecit eo in loco in quo ſuas viſiones ex profeſſo non tractabat: ſed quoties ſui muneris præſtantiam aſſerit, quàm altè, quàm magnificè ſeſe Paulum illum dicit non ab hominibus, neque per homines, ſed à Ieſu Chriſto deſignatum Apoſtolum? Quid? quum ſua illa certamina prædicat, an perſonam alienam aſſumit? Sed aliquid etiam amplius conſideremus. Iohannis nomen in toto hoc opere (niſi me calculus fefellit) quinquies tantùm repetitur: & illud ego Iohannes, tribus tantùm locis, nempè capite 1. verſ. 9. addita tamen explicatione, quæ vna ad omnem amoliendam arrogantiæ ſuſpicionem ſatis ſuperque ſufficit. 1 em cap. 21. verſ. 2, & cap. 22. verſ. 8. quibus locis ſimpliciter tantum commemorat quid viderit, vt de viſionis fide dubitari non poſſit. Ergo (vt paucis hoc argumentum abſoluam) ratio illa Dionyſij non modò futilis eſt, ſed etiam imperitiâ arguit, atque adeò plena eſt calúniæ: imò verò (quod ingenuè & ſine vlla malevolentia à me dici Deus teſtis eſt) nimium inconſiderata eſt vox iſta, hunc ſcriptorẽ perinde ſuum illud Ego Iohannes, inculcare ac ſi ſyngraphan non librum ſcriberet. Accedo ad quartũ argumentum. In Græcis, inquit, quos viderim exemplaribus, non erat titulus Iohannis Euangeliſtæ, ſed Iohannis Theologi. Atqui vel hic titulus eam Iohanni Euangeliſtæ vendicat, quum nemo ignorat cat'exochen *fuiſſe Theologum à veteribus appellatum: quod de Chriſti diuinitate nemo vnquam hominum apertius aut diuinius ſcripſerit. Alter autem ille Ioannes, quem ego ſanè ſuppoſititium eſſe ſuſpicor, non Theologus (quo cognomento nihil dici poteſt auguſtius) ſed Presbyter dicebatur. Venio tandem ad ſtyli diſſimilitudinem, quam Dionyſius ille Alexandrinus tribus argumentis confirmat, vt refert Nicephorus Eccleſiaſt. hiſtoriæ lib. 6. cap. 23. Primum ex tota orationis indole ac ductu: deinde quòd quum Euangelio & epiſtolæ Iohannis catholicæ multa ſint communia, hic liber ne ſyllabã quidẽ vllã habeat cum eis cõmunem. Poſtremò quòd ſermonis etiã dono excelluerit Iohannes, alicubi hic noſter ruſticis barbariſmis ſolœciſmis vtatur. At ego primùm omnium reſpondeo, iſtam ſtyli diſſimilitudinem minimè eſſe admirandam in tam diſſimili argumento. Nam in Euangelij hiſtoria, & in epiſtolis quanuis impulſus Spiritus ſancti, tamen ex ſuo ſenſu loquitur: hic audita & dictata excipit. Illic partim narrat rem geſtam, partim docet: hic de rebus futuris agit, & quidem præſcriptis verbis, & miramur eum non iiſdem vti ſentẽtijs? imò quis vnquam hanc legem cuiquam ſcriptori præſcripſit? Quid quod pleraq, ipſis ſuperiorum Prophetarum (puta Ezechielis, Danielis, Zachariæ, Eſaiæ, & aliorũ) verbis illi dictantur ab eodem illo Spiritu, nimirum qui quondam per illos hæc eadem erat loquutus? Itaque mirũ nemini videri debet quòd non ita culto ſermone vtatur, vt qui à Prophetarum qui Hebraicè ſcripſerunt, ne verbis quidem, nedum charactere diſcedere voluerit: quo minus ſanè ſuſpicari par eſt quicquam hic commentitium Eccleſiæ obtrudi. Supereſt vltimum argumentum, quod videatur Chiliaſtarum hæreſi fauere: quo nomine nonnulli adducti ſunt vt hoc opus à Cerintho editum ſub Apoſtoli nomine putarint. Ego verò, vt concedam Chiliaſtas nonnullis ex hoc libro teſtimonijs eſſe abuſos, idcircò tamen hæretico tam impuro hunc librum eſſe tribuẽdum abſit vt cõcedam, niſi locos illos aliter accipi commodè non poſſe quiſpiam oſtenderit: aliquin quum tandem librum admittemus? Aliter autem accipiendos eſſe doctiſſimi viri tampridem indicarunt: vt huic libro idẽ plane acciderit atque epiſtolæ ad Hebræos, quã nonnulli pertinaciſſimè repudiarunt quòd facere pro Nouatianis videretur: quum ipſi potius ſuam ignorantiam debuerint accuſare. Deinde, obſecro, quam alia præterea fuerint Cerinthi deliria, vt qui Deum eſſe mundi conditorem negarit, Chriſtum ex Maria ac Ioſepho cæterorum hominũ more genitum docuerit: Chriſtum & Ieſum vt diſtinctas perſonas ſeparârit: cur non etiam hæc ſua dogmata huic libro aſpergeret? Atqui tantùm abeſt vt hoc faciat vt cõtrà aduerſus illos errores certa ex hoc libro teſtimonia peti poſſint: vt à Cerintho iſta proficiſci nõ potuiſſe, vel ex vna iſta ratione ſatis appareat. Quid verò quod vbi de mille annis loquitur, nihil eorum narrat de quibus Cerinthus tam impiè garriebat? Vbi enim luxus ille? vbi cibus & potus? vbi nuptiæ & iocus? vbi ſacrificia & dies feſti Hieroſolymis celebrandi? Ergo vanum etiam ac futile eſt hoc argumentum. Quæ quum ita ſe habeant, quamuis non cenſuerim quidem* ego pertinacius de ſcripturis nomine litigandum, *tamen Iohanni Apoſtolo potius quam cuiquam alij hunc librum tribuerim. Nam præterquam quod vetuſtiſſimum eſſe conſtat, & ex veteribus doctiſſimi & religioſiſſimi quique, Iohannis Apoſtoli eſſe non dubitarunt, his etiam coniecturis ducor, quòd illis temporibus non videam cui tandem alij tantæ maieſtatis plenæ prophetiæ, tamq, auguſtum Theologi nomen, tribui potuerint: deinde quod planè Apoſtolicæ ſit dignitatis non vni alicui Eccleſiæ, ſed Aſiaticis Eccleſijs ſcribere: poſtremo, quod quæ de inſula Patmo commemorat, cum ijs prorſus cõueniant quæ de Iohannis exilio veteres ſummo cõſenſu tradunt. Quod ſi tamen liceret ex ſtylo coniecturam facere, nemini certè potius quàm Marco tribuerim, qui & ipſe Iohannes dictus eſt: adeò non in verbis tantùm, ſed etiam in formulis dicendi pleriſq, ſimilis, ac penè idem eſt Euangelij Marci & huius libri character. Ad ipſum autem librum quod attinet, quamuis eum eſſe vtr agnoſcã cui hæc myſteria valdè adhuc obſcura videantur, tamen quum vbique videã Spiritus prophetici numen eminere, & veterum Prophetarum non tantùm veſtigia, ſed ſententias, ipſaq, adeò verba in hoc libro agnoſcam: quum manifeſta & magnificentiſſima vbiq, tum diuinitatis Chriſti, tum noſtræ redemptionis teſtimonia in eo extare videã: quum denique*

ex ijs quæ prædicta sunt nonnulla manifestè iam apparuerint, velut quæ de Asiaticarum Ecclesiarum excidio, & Scorti illius septem montibus insidentis regno prædixit: venio in eam sententiam vt existimem Spiritum sanctum in hunc pretiosissimum librum congerere voluisse quæ ex superiorum Prophetarum prædictionibus implenda post Christi aduentum supererant: ac nonnulla etiam addidisse, quatenus nostra interesse cognouit. Obscuritas in his (fateor) magna est: sed ea minimè noua in Prophetarum (ac præsertim Ezechielis) scriptis. Deinde nostrum hoc vitium est, qui singula diligentius non annotamus, & quasidiana illa Dei prouidentiæ indicia in Ecclesiæ suæ administratione, rebus nostris primatis intenti, non consideramus. Postremò, nouit Dominus quid quatenus nosse expediat: ideóque prophetiarũ lucem pro sua infinita sapientia non aliter iam olim temperauit quàm Ecclesiæ vtile fore præsciuit. Superest igitur vt hæc mysteria sancti Dei homines cum timore ac religione, quatenus fas & vtile est, scrutentur: omnes verò, siue quæ nouerint, siue quæ non nouerint, in hoc libro comprehensa Dei mysteria venerentur, potius quàm nonnullorum more vel deridcant, vel fanaticis suis commentis polluant.

IN

T. V.

APOCALYPSIS IOHANNIS THEOLOGI.

CAP. I.

1 Indicat doctrinæ genus quod hic tractatur. 2 nempè illius qui est principium & finis. 12 Deinde septem candelabrorum & stellarum 20 mysterium explicat.

1 APOCALYPSIS [b] Iesu Christi, quam dedit ipsi Deus, vt indicaret seruis suis quæ oporteat fieri citò: *is* verò missam per Angelum suum, seruo suo Iohanni significauit:

2 Qui testificatus est sermonẽ Dei, & testimonium Iesu Christi, & quæcunque vidit.

3 Beatus qui legit, & *beati* qui audiunt verba prophetiæ huius: & seruant ea quæ in ea scripta sunt, tempus enim propè est.

4 Iohannes septem Ecclesijs quæ sunt in Asia: Gratia *sit* vobis & pax ‖ à [c] Qui est, & Qui erat, & Qui vẽturus est: & à [d] septem Spiritibus qui in conspectu throni eius sunt:

5 Et à Iesu Christo, ‖ *qui est* fidus ille testis, ‖ primogenitus ille ex mortuis, ac princeps regum terræ: qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis nostris ‖ per sanguinem suum:

6 Et fecit nos ‖ reges & sacerdotes Deo & Patri suo: ei, *inquam*, gloria & robur in secula seculorum. Amen.

7 ‖Ecce, venit cum nubibus, & videbit eum [e] omnis oculus, etiam qui eum transfixerũt: & plangent coram eo omnes tribus terræ, etiam, Amen.

8 ‖ Ego sum [f] A & Ω, *id est*, principium & finis: dicit Dominus, Qui est, & Qui erat, & Qui vẽturus est, ille, *inquam*, omnipotens.

9 Ego Iohannes, *qui* & frater vester *sum*, & socius in afflictione & regno & tolerantia Christi Iesu, eram in insula quæ vocatur [g] Patmos, propter sermonem Dei & testimonium Iesu Christi.

10 Fui *autem* [h] Spiritu correptus die [i] Dominico, & audiui á tergo vocẽ magnam tanquam tubæ,

11 Dicentis, Ego sum A & Ω, primus ille & vltimus: &, Quod vides scribe in libro, & mitte septem Ecclesijs quę sunt in Asia, Epheſi & Smyrnæ, & Pergami, & Thyatiræ, & Sardibus, & Philadelphiæ, & Laodiceæ.

12 Conuersus sum igitur vt [k] viderem vocem quæ loquuta erat mecum. Conuersus autem vidi septem candelabra aurea.

13 Et in media septem candelabrorum *quendam* similem Filio hominis, indutum talari *veste*, & præcinctum ad mamillas zona aurea.

14 Caput autem eius & capilli *erant* candidi vt lana alba, tanquã nix: & oculi eius vt flamma ignis.

15 Pedes autem eius similes calcolibano, veluti in fornace ardentes: & vox illius tanquam vox aquarum multarum.

16 Habebat autem in dextra sua stellas septem: & ex ore eius anceps gladius prodibat, & facies eius qualis sol in suo vigore lucet.

17 Quum autem vidissem eum, cecidi ad pedes eius veluti mortuus: tum imposuit mihi dextrã suam, dicens mihi, Ne metue: ‖ ego sum primus & vltimus.

18 Et qui viuo, sed fui mortuus, & ecce viuo in secula seculorum, Amen. & habeo claues inferorum & mortis.

19 Scribe quæ vidisti, & quæ sunt, & quæ posthac sunt futura,

20 Mysterium septem stellarum quas vidisti in dextera mea, & septem candelabra aurea. Septem stellæ, [l] Angeli sunt septem Ecclesiarum: & candelabra septem quæ vidisti, septem Ecclesiæ sunt.

CAP. II.

Iubetur Iohannes scribere quæ Dominus necessaria nouerat Ecclesijs 1 Ephesiorum, 8 Smyrnensium, 12 Pergamenorum, 18 Thyatirensium: 25 vt quæ ab Apostolis acceperunt, teneant.

a *Rerum occultarum patefactio.*

b *Quã Filius è sinu Patris nobis per Angelos reuelauit.*

c *Iehoua nomẽ quod Deo proprium est præteriti, præsentis & futuri temporis notatione, significatur. Exod.3.14.*

d *Hi sunt Spiritus, quos infra.1.6. Agni cornua & oculi dicũtur: eos autem adiungit Deo tã quam stipatores. Psal.89.38. 1.Cor.15.21. coloss.1.18. Heb.9.14. 1.pet.1.19. 1.ioh.1.9. 1.Pet.2.5. Esa.3.14. Matth.24.10 ind.1.4. Infra.21.8. & 13.*

e *Omnes homines.*

f *Ego is sum, ante quẽ nihil est ipse per quẽ factũ est quicquid factũ est, quique vt omnia intereant, superstes illis omnibus maneam.*

g *Patmos vna est Sporadum inquã exulasse Iohannes perhibetur.*

h *Sic explicatur sanctus ille enthousiasmos, quo Prophetæ correpti extra mundum peregrinabantur cum Domino: sic Ezechiel sæpe dicit sẽ translatum fuisse ad Domini Spiritu, & Spiritum Domini in se incidisse.*

i *Dominicũ vocat diem quem Paulus primum hebdomados vocat, 1.Cor.16.2.*

k *Vt eum viderem cuius vocem audieram. Esa.47.4. & 44.6.*

l *Angelorum nomen Ecclesiarum ministros intelligit.*

1 ANgelo Ephesinæ Ecclesiæ scribe, Hæc dicit qui tenet septem stellas in dextra sua, qui ambulat inter septē candelabra aurea:

2 Noui opera tua, & laborem & tolerantiam tuam, & quòd non possis ferre malos: & exploraris eos qui se dicunt Apostolos esse, & non sunt: & comperisti eos *esse* mendaces.

3 Et onere pressus fuisti, & sustines: & propter nomen meū laborasti, & non es defatigatus.

a Quod tecū expostulem.

4 Sed habeo *aliquid* [a] aduersum te, quòd charitatem tuam primam omiseris.

5 Memor esto itaque vnde excideris, & resipisce, & priora opera facito: sin minus, veniam aduersum te citò, & mouebo candelabrum tuum è loco suo, nisi resipueris.

6 Sed hoc habes, quòd odisti facta Nicolaitarum, quæ & ego odi.

7 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs, victori dabo edere ex arbore vitæ quæ est in medio [b] paradisi Dei.

b Sic Christus loquitur, nempè vt mediator.

8 Angelo verò [c] Smyrnæorum Ecclesiæ scribe, Hæc dicit primus ille & vltimus, qui fuit mortuus & viuit:

c Smyrna vna fuit Ionicarum ciuitatum in Asia.

9 Noui opera tua & afflictionem & paupertatem, (sed diues es) & blasphemiam eorum qui se dicunt Iudæos esse, & non sunt, sed synagoga Satanæ.

10 Nil metue eorum quæ passurus es. ecce futurum est vt mittat diabolus aliquos ex vobis in carcerem, vt exploremini: & habebitis afflictionem dierum decem. esto fidelis vsque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ.

d Pergamū celeberrima olim vrbis in Asia nomen, Attalicorum regum sedes.

11 Qui habet aurē, audiat, quid Spiritus dicat Ecclesijs, Victor non lædetur à morte secunda.

e Amplificatur Pergamensium fides, quod in ipso persecutionis æstu confitātes fuerint. Num. 24. 14, & 25. 1.

12 Angelo verò [d] Pergamensis Ecclesiæ scribe, Hæc dicit qui habet romphæā illam vtrinque acutam,

13 Noui opera tua, & vbi habites, nē pè vbi thronus est Satanæ: & quòd teneas nomen meum, neq; negasti fidē meam, [e] etiam ijs diebus quibus Antipas martyr ille meus fidelis trucidatus est apud vos, vbi Satanas habitat.

f Quod hic de idolothytis agit, refertur ad eam speciem de qua agit Paulus, 1 Cor. 10. 14.

14 Sed habeo aduersum te pauca, quòd habeas istic qui teneant doctrinam ‖Balaam, qui docuit Balac obijcere offendiculum coram filijs Israel, vt ederent ex ijs quæ simulacris immolantur, & scortarentur.

15 Ita habes etiam qui teneāt doctrinam Nicolaitarum: quod odi.

16 Resipisce: sin minus, veniam aduersum te citò, & pugnabo cum illis gladio oris mei.

17 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs, Victori dabo edere ex [g] Manna illo abscondito: & dabo illi [h] calculum album, & in calculo nomen nouum scriptum, quod nemo nouit nisi qui accipit.

g Alludit ad cancionem illam qua habetur, 4. Ioh. & ad locum Psal. 105. 40.

h Eiusmodi calculis refert arethas solitū dari Athletis in certaminibus, vel quod calculi olim essent albi indicantes absolutionem.

18 Angelo verò Thyatirēsis Ecclesiæ scribe, Hæc dicit Filius Dei qui habet oculos tanquam flammam ignis, & cuius pedes *sunt* similes chalcolibano:

i Sic vocat efficia sanctis præstita.

19 Noui operam tuam & charitatem, & [i] subministrationem, & fidem, & tolerantiam tuam, & opera tua, & vltima plura prioribus.

k Passim in Scriptura nomine scortationis intelligitur idololatria.

20 Sed habeo aduersus te pauca, quòd permittis mulierem Iezabel, quæ se dicit prophetissam, docere & seducere seruos meos, vt [k] scortentur, & edant ex ijs quæ simulachris immolantur.

l Pleonasmus Hebraicus, cuius tamen maxima est emphasis, vt Latinè dicimus interuenione delere.

21 Et dedi illi tempus vt resipisceret à scortatione sua: & non resipuit.

m Notat obstentationem aliquorū qui iactarent profundā, id est, copiosam aliquā vulgarem scientiam suam, quæ tamen esset Satanica. 1. Sam. 16. 7, Psal. 7. 10, Ierem. 11. 20, & 17. 10.

22 Ecce, ego abijciam eam in lectum: & eos qui adulterium committunt cum ea, in afflictionem maximā, nisi resipuerint ab operibus suis.

23 Et filios eius [l] interficiam morte: scientque omnes Ecclesiæ me esse ‖scrutatorem renum & cordium: & dabo vnicuique vestrūm secundum opera sua.

24 Vobis autem dico reliquis Thyatirensibus, Quicunque non habent doctrinam hanc, neque cognouerunt [m] profunditates Satanæ, vt aiunt: [n] non impono nam vobis aliud onus.

n Aduersum vos nihil grauius denūcio, contentus vobis significare quid in vobis requiram.

25 Tamen id quod habetis, tenete quousque veniam.

26 Nam siquis vicerit, & custodierit ad finem vsque opera mea, dabo ei potestatem in Gentes.

27 ‖ Et reget eas virga ferrea: & tanquam vasa fictilia conterentur, sicut & ego accepi à Patre meo:

Psal. 2. 9.

28 Et dabo ei stellam matutinam.

29 Qui habet aurē, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs.

CAP. III.

1 Sequitur Epistola quinta ad pastores Eccles. Sardinensium, 7 Philadelphiensium, 14 & Laodicensium.

Laodicensium, 18 ne tepidi sint, 20 sed gloria Dei promouenda operam dent.

CAP.III.
a Sardis florentissima & celeberrima urbs nomen Lydorum regis fedes.
b Nomine quidem, sed reuera ei mortuus.
c Cætera, quorum ea est conditio, vt iam laberent, mox nisi confirmentur interitura. Infra, 16 15, 1.thess.5.2, 2.pet.3.10, Infra, 20.12, & 21.27. philip.4.4.
d Idonei, scilicet, quia in Christo iustificati fuerunt, quod reipsa comprobarunt. iustus enim est qui iustitiam facit, sed ita vt arbor fructũ gignat. Vide Rom.6.8.
e Potestatẽ omnem gubernationis, iubendo & vetando & expediendo ac coercendo. Est autem domus Dauid Ecclesia, regni autem Dauidis promissio perpetua, ad Christum pertinet.
f In eum statum redigam.
g Quia patientiam illam & constantiam præstitisti, quam à me requirebo.
h Vide sup. 3.7.

1 ANgelo autem Ecclesiæ quæ est [a] Sardibus scribe, Hæc dicit qui habet septem Spiritus Dei & septẽ stellas, Noui opera tua, *nempè* [b] quòd dicaris viuere, sed mortuus sis.

2 Esto vigilans, & confirma [c] reliqua moribunda: non enim inueni opera tua plena coram Deo.

3 Memento igitur quæ acceperis & audieris: serua igitur & resipisce. Quòd si non vigilaueris, veniam ad te ‖ tanquam fur, neque intelliges qua hora veniam ad te.

4 Habes *tamen* aliquot capita etiam Sardibus quæ non inquinarunt vestimenta sua, ideoque incedent mecum albari: [d] digni enim sunt.

5 Qui vicerit, amicietur vestimentis albis: neque delebo nomen eius ex ‖ libro vitæ, sed profitebor nomen eius coram Patre meo, & coram Angelis eius.

6 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs.

7 Angelo verò Philadelphiensis Ecclesiæ scribe, Hæc dicit Sanctus & verax ille, qui habet [e] clauem Dauidis: qui aperit, & nemo claudit: & claudit, & nemo aperit:

8 Noui opera tua: ecce, proposui tibi ostium apertum, nec quisquam potest claudere illud: quia nonnullam habes virtutem, & seruasti sermonem meum, neque abnegasti nomen meum:

9 Ecce, [f] præbebo eos qui sunt ex synagoga Satanę, *id est* eorum qui dicunt se Iudæos esse, nec sunt, sed mentiuntur: ecce, *inquam*, faciam, vt veniant & adorent ante pedes tuos, & sciant quòd ego dilexi te.

10 Quoniam [g] seruasti sermonem tolerantiæ meæ, ego quoque te liberabo ex tempore tentationis, quod venturum est in orbem vniuersum, ad explorandos incolas terræ.

11 Ecce, venio citò: tene quod habes, vt nemo accipiat coronam tuam.

12 Siquis vicerit, faciam vt sit columna in templo [h] Dei mei, nec foras egredietur amplius: & inscribam ei nomen Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei, *id est* nouæ Hierusalẽ, quæ descendit è cœlo à Deo meo, & nomen meum nouum.

13 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs.

14 Angelo verò Laodicensium Ecclesiæ scribe, Hæc dicit [i] Amen, testis ille fidelis & verax, [k] principiũ opificij Dei:

15 Noui opera tua, *nempe* te neque frigidum esse, neque feruidum: vtinam frigidus esses aut feruidus.

16 Itaque quoniam tepidus es, nec frigidus nec feruidus, futurum est vt te euomam ex ore meo.

17 Nam dicis, Diues sum, & ditatus sum, & nullius egeo. Neque nosti te esse ærumnosum, & miserabilem, & pauperẽ, & cæcum, & nudum.

18 Consulo tibi vt emas à me aurum igni exploratum, vt diues fias: & vestimenta alba, vt induaris, nec appareat dedecus nuditatis tuæ: & collyrio inungas oculos tuos, vt videas.

19 ‖ Ego quoscunque amo, arguo & castigo: [l] æmulare igitur ac resipisce.

20 Ecce, sto ad ostium, & pulso: siquis audierit vocem meam, & aperuerit ostium, ingrediar ad eum, & cœnabo cum eo, & ipse quoque mecum.

21 Siquis vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, vt & ego vici, & sedeo cum Patre meo in throno eius.

22 Qui habet aurem, audiat quid Spiritus dicat Ecclesijs.

i Amen Ebraum verbum est veritatem ipsam significat.
k A quo principium ducunt omnes res conditæ.
Prou.1.12, heb 11.6.
l Zelus opponitur iis qui nec calidi nec frigidi sunt.

CAP. IIII.

1 Alia narratur visio 3 diuinæ maiestatis gloriam continens: 8 qua à quatuor animalibus, 10 & viginti quatuor senioribus celebratur.

1 POst hæc vidi, & ecce, ostium apertum in cœlo: & vox prima quam audiui tanquam tubę loquentis mecum, dicebat, Ascende huc, & ostendam tibi quæ oporteat fieri posteà.

2 Statim igitur fui [a] correptus à spiritu: & ecce, thronus positus erat in cœlo: & *qui.lam* throno insidebat.

3 Porrò qui sedebat, aspectu similis erat lapidi iaspidi & sardio: & in circuitu throni erat iris aspectu similis smaragdo.

4 Et in circuitu sedis, sedilia viginti quatuor: & super sedilia vidi viginti quatuor senes sedentes, amictos vestibus albis: & habentes super capita sua coronas aureas.

5 Prodibant autem è throno fulgura & tonitrua & voces: & septem lampades igneæ ardentes ante thronũ, quæ

a Vide sup. 1.10.

sunt septem spiritus Dei.

6 Erat etiam ante thronum mare vitreum simile chrystallo: & in medio throni, & in circuitu throni quatuor animalia plena oculis antè & retrò.

7 Animal autem primum erat simile leoni, & secundum animal simile vitulo, & tertium animal habens faciem velut homo, & quartum animal simile aquilæ volanti.

b *Vnũquodq; animalium habebat alas senas.*

8 Et [b] quatuor animalia singula per se habebant alas senas in circuitu, & intus plena erant oculis, die ac nocte sine intermissione dicentia, Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus omnipotens, Erat, & Est, & Venturus est.

c *Dicitur dari Deo gloria, honor, regnum & cætera huiusmodi, quum celebratur pia prædicatione id quod ipsius est proprium.*

9 Et quum [c] tribuebant illa animalia gloriam & honorem & gratiarum actionem ei qui throno insidebat, illi, *inquam*, viuenti in secula seculorum,

10 Procidebant viginti quatuor Senes ante illum insidentem throno, & adorabant illum viuentem in secula seculorum, & abijciebant coronas suas ante thonum, dicentes,

Infra, 5.12.

11 ‖ Dignus es Domine, qui accipias gloriam & honorem & virtutem: quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam sunt, & creata sunt.

CAP. V.

1. Librum septem sigillis obsignatum, 3 quem nemo aperire poterat, 6 Agnus ille Dei. 9. dignus qui aperiat, 12 omnium cœlestium voce decantatur.

1 DEinde vidi ad dexteram eius qui insidebat throno, librum scriptũ intus & à tergo, obsignatum sigillis septem.

2 Et vidi Angelum fortem prædicantem voce magna, Quis est dignus qui aperiat librum, & soluat eius sigilla?

3 Nemo autem poterat neque in cœlo, neque in terra, neque subter terram, aperire librum, neque eum inspicere.

4 Flebam igitur ego multum, quòd nemo dignus inuentus esset qui aperiret & legeret librum, nec qui eum inspiceret.

5 Tum vnus ex senibus dicit mihi, Ne fleto: ecce, [a] vicit Leo ille ex tribu Iuda, stirps Dauidis, vt aperiat librum, & soluat septem eius sigilla.

a *Obtinuit.*

6 Aspexi igitur, & ecce inter thronum & quatuor animalia, & inter senes, Agnus stans tanquam mactatus, habens cornua septem, & oculos septem, qui sunt septem Spiritus Dei missi in omnem terram.

7 Is venit & accepit librum ex dextra eius qui throno insidet.

8 Quumque accepisset librũ, quatuor illa animalia, & viginti quatuor illi senes ceciderunt coram Agno, habentes singuli citharas, & phialas aureas, plenas suffitruum, quæ sunt [b] preces sanctorum.

b *Vide infr. 8.3.*

9 Et cecinerunt canticum [c] nouum, dicentes, Dignus es qui accipias librum, & aperias eius sigilla: quoniam mactatus es, & redemisti nos Deo per sanguinem tuum, ex omni tribu, & lingua, & populo & natione.

c *Non vulgare.*

10 ‖ Et fecisti nos Deo nostro reges & sacerdotes: & regnabimus super terram.

Supra, 1.6. 1.pet.2.9.

11 Tum aspexi, & audiui in circuitu throni & animalium & senum, vocem Angelorum multorum, ‖ numero [d] millies centies mille, & decies centies mille.

Dan.7.10.

d *Indicatur numerus ingens.*

12 Dicentes voce magna, Dignus est Agnus ille mactatus [e] qui accipiat virtutem, & diuitias, & sapientiam, & fortitudinem, & honorem & gloriam, & benedictionem.

e *Cui defertur laus omnis, tanquam potentissimo, sapientissimo, &c.*

13 Sed & omnem creaturam quæ in cœlo est, & quæ super terram & sub terra & in mari, & quæ in eis sunt omnia, audiui dicentia, Sessori throni & Agno benedictio, & honor, & gloria, & robur, in secula seculorum.

14 Quatuor autem animalia dicebant, Amen. & viginti quatuor senes ceciderunt in facies suas, & adorarunt eum qui viuit in secula seculorum.

CAP. VI.

1. Aperit Agnus primum Libri sigillum, 3 secundum, 5 tertium, 7 quartum, 9 quintum, 12 & sextum: Quibus apertis, cædes, fames, pestis, sanctorum querela, terræmotus, & varia cœli prodigia enumerantur.

1 POstea aspexi, quum aperuisset Agnus primum ex sigillis, & audiui vnum ex quatuor animalibus dicens, tanquam vocem tonitrui, Veni & vide.

2 Aspexi igitur, & ecce, *aderat* equus albus: & qui insidebat ei habebat arcũ, & data est ei corona, & prodijt vincens, & vt vinceret.

3 Quumque aperuisset sigillum secundum, audiui secundum animal dicens,

cens,Veni,& vide.

4 Et prodijt alius equus rufus: & ei qui insidebat super eum,datum est vt tollat pacem è terra, vt alij alios mactent: datusque est ei gladius magnus.

5 Et quum aperuisset sigillum tertium,audiui tertium animal dicens, Veni, & vide.Aspexi igitur,& ecce,equus niger *aderat*: & qui insidebat ei, habebat stateram in manu sua.

6 Et audiui vocem in medio quatuor animalium dicentem, [a] Chœnix tritici denario, & tres chœnices hordei denario: & vinum & oleum ne læseris.

7 Quumque aperuisset sigillū quartum, audiui vocem quarti animalis dicentem,Veni & vide.

8 Tum aspexi, & ecce *aderat* equus pallidus,& eius quæ insidebat ei, nomen erat Mors: & infernus sequebatur eum, datáque est eis in quadrantem terræ potestas trucidandi gladio,& fame,& morte,perque terrestres feras.

9 Quum verò aperuisset sigillum quintum, vidi sub altari animas eorum qui mactati fuerant propter verbum Dei, & propter testimonium quod tuebantur.

10 Clamabant autem voce magna, dicentes,Vsquequo Domine,qui sanctus es & verax,non iudicas ac vindicas sanguinem nostrum de ijs qui habitant in terra?

11 Tum, datæ sunt singulis stolæ albæ,& dictum est eis vt requiescerent adhuc paululum temporis, vsquequo [b] cõpleantur etiam conserui eorum & fratres eorum,qui trucidandi sunt sicut & ipsi.

12 Deinde aspexi quum apperuisset sigillum sextum,& ecce terræmotus magnus factus est: & sol factus est niger vt [c] saccus cilicinus, & luna tota facta est vt sanguis:

13 Et stellæ è cœlo ceciderunt in terram,sicut ficus abijcit grossus suos quum vento magno concutitur.

14 Et cœlum abscessit sicut liber qui conuoluitur: & omnes montes & insulæ è suis locis motæ sunt:

15 Et reges terræ, proceres, & diuites,& tribuni,& potentes, omnesq; tum serui tum ingenui absconderũt se in speluncis & in petris montium:

16 Et dixerunt montibus & petris, ‖Cadite super nos,abscondite nos à conspectu eius qui insidet throno, & ab ira Agni:

17 Nam venit dies ille magnus iræ illius: & quis poterit stare?

CAP. VII.

1 Grassantes in orbe Angeli, 3 inhibentur donec Electi Domini 5 ex omnibus tribubus signentur. 13 Deinde eorum qui Christi causa persequutionem sustinuerunt, 16 felicitas 17 & gaudium describitur.

1 POstea vidi quatuor Angelos insistentes quatuor [a] angulis terræ,tenentes quatuor ventos terræ, ne flaret ventus super terram, neque super mare, neque in vllam arborem. CAP.VII. *a In quatuor terræ plagis seu cardinibus.*

2 Et vidi alterum Angelum ascendentem ab ortu solis, habentem sigillum Dei viui: qui clamauit voce magna quatuor Angelis quibus datum est nocere terræ & mari,

3 Dicens,Ne nocete terræ, neque mari,neque arboribus, quoadusque obsignemus seruos Dei nostri in frontibus suis.

4 Et audiui numerum obsignatorum: centum quadragintaquatuor millia *erant* obsignata ex omnibus tribubus filiorum Israel.

5 Ex tribu Iuda,duodecies mille obsignata: ex tribu Ruben,duodecies mille obsignata: ex tribu Gad, duodecies mille obsignata:

6 Ex tribu Aser,duodecies mille obsignata: ex tribu Nephtali, duodecies mille obsignata: ex tribu Manasse, duodecies mille obsignata:

7 Ex tribu Simeon, duodecies mille obsignata: [b] ex tribu Leui, duodecies mille obsignata: ex tribu Issachar, duodecies mille obsignata: *b Omisit Dan,& recensét Leui.*

8 Ex tribu Zabulõ, duodecies mille obsignata: ex tribu [c] Ioseph, duodecies mille obsignata: ex tribu Beniamin, duodecies mille obsignata. *c Ephraim alterius filij Ioseph,& qui primo genitura donatus est, vnde Ioseph dictus.*

9 Posteà aspexi,& ecce, *aderat* turba multa, quam numerare nemo posset, ex omnibus gentibus & tribubus & populis & linguis, stabantque ante thronũ & in conspectu Agni, amicti stolis albis: & palmæ in manibus eorum.

10 Et clamabant voce magna,dicentes,Salus à Deo nostro *est*, sedenti super thronum & *ab* Agno.

11 Omnes autem Angeli stabant in circuitu throni & senum & quatuor ani-

a Magna indicatur caritas annona, est enim chœnix mensura aridorum, octaua pars modij, olim apud Græcos diurni cibi seruilis.

b Vsquedum compleatur numerus seruorum.

c Ita vocabant olim operas pilis textas.

Esa.2.19, esa.10.1, luc.23.30.

malium: & procubuerunt in conſpectu throni in facies ſuas, & adorarunt Deũ.

12 Dicentes, Amen: benedictio, & gloria, & ſapientia, & gratiarum actio, & honor, & virtus, & robur Deo noſtro in ſecula ſeculorum. Amen.

13 Tum me compellauit vnus ex ſenibus, dicens mihi, Iſti qui amicti ſunt ſtolis albis, quinam ſunt, & vnde venerunt?

14 Et dixi ei, Domine, tu noſti. Et dixit mihi, Hi ſunt qui venerunt ex afflictione magna: & lauerunt ſtolas ſuas, ac dealbarunt in ſanguine Agni.

15 Ideò ſunt ante thronum Dei, & ſeruiunt ei [d] die ac nocte in templo eius: & qui inſidet throno, [e] habitabit cum eis.

16 ‖ Non eſurient amplius neque ſitient amplius: nec in eos incidet ſol neque vllus æſtus.

17 Quoniam Agnus qui in medio throni eſt, paſcet eos, & deducet ad viuos fontes aquarum: ‖ & abſterſurus eſt Deus omnem lacrymam ab oculis eorum.

d Alludit ad diurna & nocturna Leuitarum miniſteria, alioqui nulla nox eſt in cœlo. Eſa.49.50.

e Vel ſuper eos vt ſignificetur diuina defenſio atque protectio quaſi erga illos, qui vt ſub diuino tabernaculo ſunt in tuto. Eſa.25.8, infra, 21.4.

CAP. VIII.

1 Septimo ſigillo aperto, 3 offeruntur Sanctorum preces per ſuffitus, 6 procedunt ſeptem Angeli cum tubis: 7 & quatuor primis clangentibus ignis deſcidit, 8 mare turbatur. 10 11 aquæ amareſcunt, 12 & ſtella obtenebrantur.

1 POrrò quum aperuiſſet ſigillum ſeptimum, factum eſt ſilentium in cœlo, media fermè hora.

2 Et vidi ſeptem illos Angelos qui [a] adſtant coram Deo, quibus datæ ſunt ſeptem tubæ.

a Qui coram eo apparent vt miniſtri.

3 Tum alius Angelus venit, & ſtetit ante aram, habens thuribulum aureum: & dati ſunt ei ſuffitus multi, vt offerret cum precibus Sanctorum omnium, ſuper altare aureum quod eſt ante ſthronum.

b Nullius ſunt pretij noſtræ preces, niſi adſit in primis vnica illius oblationis verè grata odor, id eſt, niſi prius in Filio per fidem inſtificari placeamus.

4 [b] Aſcendit autem fumus ſuffituum *cum* precibus Sanctorum, è manu Angeli ad conſpectum Dei.

5 Deinde accepit Angelus thuribulum, & impleuit illud igne altaris, abiecitque in terram: & facta ſunt tonitua & voces, & fulgura & terræmotus.

6 Et ſeptem Angeli qui habebant ſeptem tubas, præparauerunt ſe vt clangerent.

7 Primus igitur Angelus clanxit, & facta eſt grando & ignis, miſta ſanguine, proiectaque ſunt in terram: & tertia pars arborum exuſta eſt, & omne fœnum viride exuſtum.

8 Deinde ſecundus Angelus clanxit, & quaſi mons magnus igne ardens proiectus eſt in mare: factaque eſt tertia pars maris, ſanguis.

9 Et mortua eſt tertia pars creaturarum quæ erant in mari, animantia *dico*: & tertia pars nauium perierunt.

10 Tum Angelus tertius clanxit, & cecidit è cœlo ſtella magna, ardens velut fax, cecidítque in tertiam partem fluminum, & in fontes aquarum.

11 Nomen autem ſtellæ dicitur Abſinthium: verſa eſt igitur tertia pars aquarum in abſinthium: & multi hominum mortui ſunt ex aquis, quòd amaræ factæ eſſent.

12 Deinde quartus Angelus clanxit, & percuſſa eſt tertia pars ſolis, & tertia pars lunæ, & tertia pars ſtellarum: ita vt obſcuraretur tertia pars eorum, & diei non luceret pars tertia, & noctis ſimiliter.

13 Et vidi, & audiui vnum Angelum volantem per medium cœli, dicentem voce magna, Væ, væ, væ incolis terræ, à reliquis ſonis tubæ trium illorum Angelorum qui clangent.

CAP. IX.

1 Quinto Angelo clangente, 3 locuſta vaſtatrices prodeunt. 13 Sextus autem clangens 16 equites educit, 20 humanum genus demaſtantes.

1 TVm quintus Angelus clanxit, & vidi ſtellam è cœlo cecidiſſe in terram, cui data eſt clauis putei [a] abyſſi.

a Abyſſum vocat profundiſſimi tartari tenebras.

2 Aperuit igitur puteum abyſſi: & aſcendit fumus putei vt fumus fornacis magnæ: & obſcuratus eſt ſol & aer à fumo putei.

3 Ex fumo autem exierunt locuſtæ in terram: dataque eſt illis poteſtas qualem habent poteſtatem terreſtres ſcorpij.

4 Et ipſis eſt dictum ne læderent gramen terræ, neque viride quicquam, neque vllam arborem: ſed tantùm homines qui non habent ſignum Dei in frontibus ſuis.

5 Datum autem eſt eis non vt occidant

dant eos, sed vt crucientur *illi* menses quinque, *sit*que cruciatus eorum vt cruciatus scorpij quum percusserit hominem.

Supra, 6.16, esa.2.19, esa.10.8.

6 ‖ Itaq; per eos dies homines quærent mortem, sed non inuenient eam: & desiderabunt mori, sed fugiet mors ab eis.

Sap.36 9.

7 ‖ Figuræ autem locustarum similes *erant* equis paratis ad prælium, *eranto*que super capita earum tanquam coronæ similes auro, & facies earum vt facies hominum.

8 Et habebant capillos vt capillos mulierum: & dentes earum vt leonum erant.

9 Habebant etiam loricas vt loricas ferreas: & sonitus alarum ipsarum vt sonitus curruum, equis multis currentibus ad bellum.

10 Sed & habebant caudas similes scorpionum, erantque aculei in caudis earum: & earum potestas *erat* nocere hominibus menses quinque.

11 Habent autem sibi impositum regem Angelum abyssi, cui nomen Hebraicè Abaddon, Græcè autem Apollyon, *id est perdens.*

12 Væ vnum abijt, & ecce veniũt adhuc duo væ postea.

13 Tum sextus Angelus clanxit, & audiui vocem quandam ex [b] quatuor cornibus altaris aurei, quod est ante oculos Dei,

b Alludit ad aram suffitus, collocatam in atrio sacerdotum è regione Arcæ fœderis, interposito tamen velo.

14 Dicentem sexto Angelo qui habebat tubam, Solue quatuor illos Angelos vinctos ad magnum Euphratis flumen.

15 Soluti sunt igitur quatuor illi Angeli, parati ad horam & diem & mensem & annum, vt occidant tertiam partem hominum.

16 Eratque numerus equestris exercitus bis millies centena millia: nam audiui numerum eorum.

17 Itemque vidi equos per visionem: & ipsorum sessores habentes thoraces igneos & hyacinthinos & sulphureos: erant autem capita equorum vt capita leonum: & ex ore ipsorum prodibat ignis & fumus & sulphur.

18 Ab his tribus occisa est tertia pars hominum, *nempè* ab igne, & fumo, & sulphure, quæ prodibant ex ore ipsorum.

19 Potestas enim eorum in ore eorum est, & in caudis eorum, nam caudæ eorum similes sunt serpentibus, habentes capita per quæ nocent.

20 Porrò reliqui homines qui non sunt occisi his plagis, non resipuerunt ab operibus manum suarum, vt ne adorarent dæmonia & ‖ simulacra aurea & argentea & ærea & lapidea & lignea, quæ neque videre possunt, neque audire, neque ambulare: *Psal.113.4, & 134.15.*

21 Neque resipuerunt ab homicidijs suis, neque à veneficijs suis, neq; à scortatione sua, neque à furtis suis.

CAP. X.

1 Alius apparet Angelus amictus nube, 2 libellum apertum tenens, 3 inclamat: 9 & Iohanni, 8 oraculi iussu, deuorandum tradit.

1 TVm vidi alium Angelum fortem descendentem de cœlo, amictum nube: in cuius capite erat iris: facies autem eius *erat* vt sol, & pedes eius vt columnæ igneæ.

2 Habebatque in manu sua libellum apertum: & posuit pedem suum dextrum super mare, sinistrum autem super terram.

3 Clamauitq; voce magna sicut leo rugit: & quum clamasset, loquuta sunt septem tonitrua voces suas.

4 Et quum loquuta fuissent septem tonitrua voces suas, ego scripturus eram: sed audiui vocem de cœlo dicentem mihi, [a] Obsigna quæ loquuta sunt septem tonitrua, & ne ea scribas.

a Tenuis occulta.

5 Et Angelus quem vidi stantem super mare & super terram, [b] sustulit manum suam ad cœlum,

b Hic erat gestus iurantis, vt etiamnum Iudæis.

6 Et iurauit per eum qui viuit in secula seculorum, qui creauit cœlum & ea quæ sunt in eo, & terram & ea quæ in ea sunt, & mare & ea quæ in eo sunt, [c] tempus non fore amplius.

c Nihil temporis erit amplius.

7 Sed in diebus vocis septimi Angeli, quum cœperit clangere, consummandum esse mysterium Dei, sicut annuntiauit seruis suis Prophetis.

8 Et vox quam audieram è cœlo, rursum loquuta est mecum, & dixit, Abi, & accipe libellum illum apertum *qui est* in manu Angeli stantis super mare & super terram.

9 Abij igitur ad Angelum, dicens ei vt daret mihi libellũ. Et dixit mihi, Acci-

pe,& deuora eum: & amaritudinem adferet ventri tuo,sed in ore tuo erit dulcis tanquam mel.

10 Accepi igitur libellum è manu Angeli, & deuorauieum: eratque in ore meo dulcis tanquam mel: sed quum deuoraſſem eum, amaruit venter meus.

11 Tum dixit mihi,Oportet te iterum prophetare coram populis,gentibus,linguis, & regibus multis.

CAP. XI.

1 Templum metiri iubetur. 3 Dominus testes duos excitat: 7 quos à bestia laniatos. 9 nemo terra mandat. 11 Deus autem in vitam revocatos, 12 ad cœlum euocat. 13 Terruntur impij. 15 & septimi Angeli tuba, resurrectionis 18 & iudicij nuntia describitur.

1 DAtus est autem mihi calamus similis virgæ: adstititque Angelus, dicens, Surge,& metire templum Dei & altare, & eos qui adorant in eo.

a Loquitur de atrio exteriore, quod atrium populi dicebatur, quoniam omnibus patebat.

2 Sed [a] atrium quod extra templum est [b] exclude, & ne metiaris illud: nam datum est Gentibus: & vrbem sanctam calcabunt mensibus quadraginta duobus.

b Ad verb. eÿce foras: eÿci autem censetur quod in metiendo tanquam profanum negligitur.

3 Sed dabo *illam* duobus testibus meis, qui prophetabunt diebus mille ducentis sexaginta,amicti saccis.

4 Hi sunt duæ illæ oleæ & duo candelabra in conspectu Domini terræ posita.

5 Quòd siquis velit eis nocere,ignis prodit ex ore ipsorum, qui deuoret inimicos eorum: nam si quis velit eis nocere, ita oportet eum occidi.

6 Hi habent potestatem claudendi cœlum, ne pluat diebus prophetiæ ipsorum: & potestatem habent super aquas, conuertendi eas in sanguinem,& percutiendi terram omni plaga quotiescunque voluerint.

c Quum legationē suam obierint.

7 Porrò quum [c] finierint suum testimonium, bestia ascendens ex abysso, geret aduersus eos bellum,& vincet eos, & occidet eos.

d Oportuit quadā singulari intelligentia consideratione.

8 Et cadauera eorum iacebunt in plateis vrbis magnæ,quæ vocatur [d] spiritualiter Sodoma & Ægyptus: vbi & Dominus noster crucifixus est.

9 Et videbunt *homines* ex tribubus & populis & linguis & Gentibus cadauera eorum per tres dies & dimidium,& cadauera eorum non sinent poni in monumentis.

10 Et incolæ terræ gaudebunt super illis, & lætabuntur: & munera mittent alij alijs, quòd hi duo Prophetæ cruciarint terræ incolas.

11 Sed post dies tres & dimidium spiritus vitæ à Deo *prodiens* ingredietur in illos: stabūtque *erecti* in pedes suos,& timor magnus cadet super eos qui ipsos spectarunt.

12 Deinde audierūt vocem magnam de cœlo, dicentem ipsis, Ascendite huc. Ascenderuntque in cœlum per nubem: & viderunt illos inimici eorum.

13 Factusque est in illa hora terræmotus magnus, & decima pars Vrbis cecidit, & occisa sunt in terræmotu capita hominum septies mille, & reliqui territi sunt,& [e] dederunt gloriam Deo cœli.

e Confessione sua celebrarunt gloriam Dei.

14 Væ secūdum abijt, & ecce væ tertium veniet citò.

15 Septimus igitur Angelus clanxit, & factæ sunt voces magnæ in cœlo, dicentes, Facta sunt regna mundi: *regna* Domini nostri,& Christi eius,qui regnabit in secula seculorum.

16 Tum vigintiquatuor illi Senes qui in conspectu Dei sedent in sedibus suis, ceciderunt in facies suas, & adorarunt Deum,

17 Dicentes, gratias agimus tibi Domine, Deus omnipotens, Qui es, & Qui eras, & Qui venturus es: quia adeptus es potestatem tuam magnam,& regnum iniisti:

18 Et iratæ sunt Gentes,& aduenit ira tua: & tempus mortuorum, vt iudicentur, & des præmium seruis tuis Prophetis,& sanctis,& timentibus nomen tuum, paruis & magnis: & perdas eos qui perdunt terram.

19 Tunc apertum est templum Dei in cœlo, & visa est Arca fœderis eius in templo eius: & facta sunt fulgura & voces,& tonitrua,& terræmotus,& grando magna.

CAP. XII.

1 Mulieris 2 parturientis signū apparet, 4 cuius filio insidiatur Draco, 7 qui à Michaele deiectus, 9 Deijcitur. 13 Et quò magis vincendus excluditur, eò acrius suas non desinit multiplicare versutias.

1 VIsum est autem signum magnum in cœlo: Mulier amicta sole, sub cuius pedibus erat luna: & in capite corona stellarum duodecim.

2 Verum

2 Verum ferens, clamabat parturiens,& cruciabatur vt pareret.

3 Visum est autē aliud signū in cœlo,& ecce *adfuit* draco magnus rufus,habens capita septem & cornua decem: & in capitibus suis diademata septem.

4 Cuius cauda trahebat tertiā partem stellarum cœli, quas abiecit in terram: stetit autem is draco ante mulierem parituram,vt quum peperisset, filium eius deuoraret.

5 Peperit autem filium masculum, recturum omnes gentes virga ferrea: & raptus est Filius eius ad Deum & *ad* thronum eius.

6 Mulier verò fugit in solitudinem, vbi habet locū paratū à Deo,vt illic pascāt eam diebus mille ducētis sexaginta.

7 Et factum est prælium in cœlo: Michael & Angeli eius præliabantur cū dracone, & draco pugnabat & Angeli eius:

8 Sed non obtinuerunt, [a] neque locus eorum amplius inuentus est in cœlo.

9 Et proiectus est draco ille magnus, serpens ille antiquus, qui vocatur Diabolus & Satanas,qui seducit totū terrarū orbem: proiectus,*inquam*, est in terram, & Angeli eius cum eo proiecti sunt.

10 Et audiui vocem magnam dicentem in cœlo, Nunc facta est salus,& virtus,& regnū Dei nostri,& potestas Christi eius: quia deiectus est accusator fratrum nostrorum, qui accusabat eos ante conspectum Dei nostri die ac nocte.

11 Sed ipsi vicerunt eum propter sanguinem Agni, & propter sermonem testimonij sui: & [b] animæ suæ prodigi fuerunt vsque ad mortem.

12 Propterea lætamini cœli & qui habitatis in eis. Væ incolis terræ & maris: nam descendit Diabolus ad vos, iræ magnæ plenus, vt qui sciat se paululum temporis habere.

13 Quum igitur vidisset draco se proiectum esse in terram, persequutus est mulierem quæ pepererat masculum.

14 Sed datæ sunt mulieri alæ duæ aquilæ magnæ,vt volet à cōspectu serpētis in desertū, [c] in locum suum,vt alatur ibi per tempus & tempora, & dimidium temporis.

15 Eijcit autem serpens ex ore suo post mulierem,aquam tanquam flumen, vt eam faceret rapi à flumine:

16 Sed succurrit terra mulieri, aperuitque terra os suum, & absorbuit flumen quod eiecerat draco ex ore suo.

17 Iratus est igitur draco aduersus mulierem: & abijt vt gereret bellum cū reliquis ex semine eius, custodientibus mandata Dei, & habentibus testimonium Iesu Christi.

18 Stetitque super arenam maris.

CAP. XIII.

1 Describitur Bestia illa multiceps, 3 Qua maximam mundi partem in idololatriam seduxit. 11 qua ab alia bestia ascendente 15 confirmatur.

1 VIdi bestiam è mari ascendē tem,quæ habebat capita septem, & cornua decem: & super cornua eius *erant* decem diademata, & super capita eius nomen blasphemiæ.

2 Eratque hæc bestia quam vidi, similis pardo,& pedes eius vt pedes vrsi,& os eius vt os leonis. dedit autem ei draco virtutem suam, & thronum suum, & potestatem magnam.

3 Et vidi vnum ex capitibus eius quasi lethaliter cæsum: sed ipsius plaga lethalis curata est: & admirans vniuersa terra sequuta est bestiam.

4 Et adorarunt draconem qui dedit potestatem bestiæ: & adorarunt bestiam,dicentes,Quis similis bestiæ? quis poterit pugnare cum ea?

5 Datumque est ei os loquens magna & blasphemias: & data est ei potestas agendi menses quadragintaduos.

6 Aperuit igitur os suum ad blasphemiam aduersus Deum, vt conuicijs afficeret nomen eius, & tabernaculum eius,& eos qui in cœlo habitant.

7 Sed & datum est ei bellum gerere cum Sanctis, & eos vincere: & data est ei potestas in omnem tribum, & linguā, & Gentem.

8 Itaque adorarunt eum omnes incolæ terræ,quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni illius mactati, *iam inde* à iactis mundi fundamentis.

9 Siquis habet aurem,audiat.

10 Siquis in captiuitatem ducit, in captiuitatem abibit: ‖ siquis gladio occiderit, oportet eum gladio occidi. hîc est patientia & fides sanctorum. *Gen.9.6, mat.26.52.*

11 Deinde vidi aliam bestiam ascendentem è terra,habentem cornua duo similia Agni: sed loquebatur vt draco.

12 Ea verò potestatem prioris bestiæ

a Electi sunt ita vt nusquā posteà apparuerint in cœlo.

b Ad verb. & non dilexerunt animā suam,in qua Hebraii dicitur diligere animam suā, i.vitam,qui nihil habet hac vita charius: & e contrario non diligere animā suam,qui non dubitat illam periculis exponere quotiescunque ita facto opus est.

c In eum locum qui est à Deo ipsi destinatus.

omnem exercet in conſpectu eius: & facit vt terra & ipſius incolæ adorent beſtiam illam primã, cuius curata fuerat plaga lethalis.

13 Editq́ue ſigna magna, adeò vt etiam ignem faciat è cœlo deſcendere in terram in conſpectu hominum.

14 Et ſeducit incolas terræ, propter ſigna quæ datum eſt ei vt faciat in conſpectu beſtiæ: dicens incolis terræ vt faciãt imaginem beſtiæ quæ gladio vulnerata fuit,ſed reuixit.

a Vitam inderet, nempè ſicut Iannes & Mambres, Moſis prodigia imitabantur.

15 Datumq́ue eſt ei vt [a] animaret imaginem beſtiæ, vt etiam loquatur imago beſtiæ, & faciat vt quicunque non adorarint imaginem beſtiæ,occidantur.

16 Sed & facit vt omnes,parui & magni,diuites & pauperes,liberi & ſerui,accipiant [b] characterem in manu ſua dextra,aut in frontibus ſuis.

b Notam nominis beſtiæ.

17 Et ne quis poſſit emere aut vẽdere,niſi qui habeat caracterem aut nomẽ beſtiæ,aut numerum nominis eius.

18 Hic ſapientia eſt. Qui intelligentia præditus eſt,computet numerum beſtiæ. numerus enim hominis eſt: & numerus eius,ſexcenta ſexagintaſex.

CAP. XIIII.

1 Agno ſtante ſuper montem Sion, 4 vnà cum cæſis ſuis cultoribus, 6 Angelus vnus Euangelium nuntiat. 8 Alius Babylonis caſum prædicit. 9 Tertius beſtiam vitari monet. 13 Vox è cœlo beatos illos pronuntiat qui Domini cauſa moriuntur. 16 Mittitur poſtea falx Domini in meſſem, 18 & in vindemiam.

1 TVm aſpexi, & ecce, *aderat* Agnus ſtans ſuper montem Sion, & cum eo centum quadraginta quatuor millia, habentia nomen Patris eius ſcriptum in frontibus ſuis.

2 Et audiui vocem è cœlo tanquam vocem aquarum multarũ, & tãquam ſonum tonitrui magni: & vocem audiui citharœdorum pulſantium citharas ſuas:

3 Et canentium quaſi canticum nouum ante thronum, & ante quatuor animalia, & Senes: neque quiſquam poterat diſcere canticum illud niſi illa centum quadragintaquatuor millia, ij *videlicet* qui empti ſunt è terra:

4 Hi ſunt qui cum mulieribus non ſunt inquinati: virgines enim ſunt.hi ſequuntur Agnum quocunque ierit: hi empti ſunt ex hominibus, primitiæ Deo & Agno *ſacræ*:

5 Et in quorum ore non eſt inuentus dolus:ſunt enim inculpati ante thronum Dei.

6 Deinde vidi alium Angelũ volantem per medium cœli, habentem Euangelium æternum, vt euangelizaret incolis terræ,& omni genti, & tribui, & linguæ,& populo.

7 Dicentem magna voce, ‖ Timete Deum,& ei tribuite gloriam: nam venit hora iudicij eius: & adorate eum ‖ qui fecit cœlum & terram, & mare & fontes aquarum.

Pſal.145.6. Act.14.15.

8 Et alius Angelus ſequutus eſt, dicens,‖ Cecidit cecidit Babylon, vrbs illa magna,quia vinum [a] iræ ſcortationis ſuę potandum præbuit omnibus gentibus:

Eſa.21.9. ierem.51.8. infra,18.2.

a Scortationis ſuæ,qua Deus eſt ad iram inflammatus.

9 Et tertius Angelus ſequutus eſt illos, dicens voce magna, Siquis adorauerit beſtiam & imaginem eius, & acceperit characterẽ in fronte ſua aut in manu ſua.

10 Bibet hic quoque ex vino iræ Dei, ex mero *inquam*, infuſo in poculum iræ ipſius: & cruciabitur igne & ſulphure in conſpectu Angelorum ſanctorum, & ante conſpectum Agni.

11 Et fumus cruciatus eorum aſcendet in ſecula ſeculorum: nec habebunt requiem die nec nocte qui adorant beſtiam & imaginem eius,& ſiquis acceperit characterem nominis eius.

12 Hic tolerantia ſanctorum eſt: hîc qui obſeruãt mandata Dei,& fidem Ieſu.

13 Tunc audiui vocem è cœlo dicentem mihi, Scribe, Beati poſthac mortui, ij *inquam*,qui [b] Domini cauſa moriuntur. Etiam, dicit Spiritus: quoniam requieſcunt à laboribus ſuis, & [c] opera eorum ſequuntur eos.

b Ad verb. in Domino.i. propter Dominum.

c Operum nomine, præmium intelligit quod bona opera conſequitur.

14 Aſpexi autem,& ecce *aderat* nubes candida: & ſuper nubem ſedebat *quidam* ſimilis homini, habens in capite ſuo coronam auream, & in manu ſua falcem acutam.

15 Et alius Angelus prodijt è templo,clamans voce magna ad eum qui inſidebat nubi,‖ Mitte falcem tuam, & mete: quia venit tibi hora vt metas: nam ‖ aruit meſſis terræ.

Ioel.3.13. Mat.13.7.

16 Miſit igitur is qui inſidebat nubi falcẽ ſuam in terrã: & demeſſa eſt terra.

17 Tum alius Angelus prodijt è templo quod eſt in cœlo, habens & ipſe falcem acutam.

18 Et

18 Et alius Angelus prodijt ab altari, habens poteſtatem in ignem: & clamauit voce magna ad eum qui habebat falcem acutam, dicens, Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vineæ terræ: nam maturæ ſunt eius vuæ.

19 Miſit igitur Angelus falcem ſuam acutã in terrã, & vindemiauit vineã terræ, & miſit in magnũ illum lacũ iræ Dei.

20 Et calcatus eſt lacus extra ciuitatem: exiitq́ue ſanguis è lacu vſq; ad frænos equorum, per ſtadia mille ſexcenta.

CAP. XV.

1 Apparent ſeptem Angeli habentes plagas ſeptem vltimas, 3 Victores Beſtia Deum laudant. 6 Angelu ſeptem, ſeptem dantur diuina furoris phiala.

1 DEinde vidi aliud ſignum in cœlo magnum & admirabile, Angelos ſeptem habentes plagas ſeptem vltimas, quoniam per illas expleta eſt ira Dei.

2 Et vidi tanquã mare vitreum mixtum igni: & eos qui victoriã reportãt ex beſtia & imagine eius & charactere eius, ex numero nominis eius, ſtantes apud mare vitreum, & habentes citharas Dei:

a Sic vocatur Moſes per excellentiam, ſicut deſcribitur, Deut. 34. 10. Pſal. 146. 6. Ierem. 10. 7.

3 Qui etiam cantabant canticum Moſis [a] ſerui Dei, & canticum Agni, dicẽtes, Magna & mirabilia ſunt opera tua, Domine Deus omnipotens: ‖ iuſtæ & veræ ſunt [b] viæ tuæ, rex ſanctorum.

b Geſta tua.

4 ‖ Quis non timebit te Domine, & glorificabit nomen tuum? nam ſolus ſanctus es. Nã omnes gentes venient & adorabunt coram te: nam iudicia tua patefacta ſunt.

5 Et poſt hæc aſpexi, & ecce, apertum eſt templum Tabernaculi teſtimonij in cœlo.

6 Et prodierunt è templo ſeptem Angeli, habentes ſeptem plagas, induti lino puro & candido, & præcincti circa pectora zonis aureis.

7 Et vnum ex quatuor animalibus dedit ſeptẽ Angelis phialas aureas, plenas iræ Dei viuẽtis in ſecula ſeculorum.

8 Et impletum eſt templum fumo *prodeunte* à maieſtate Dei, & à virtute eius: nec quiſquam poterat ingredi in templum donec explerentur ſeptẽ plagæ ſeptem Angelorum.

CAP. XVI.

2 & 17 Effundunt Angeli ſeptẽ cõmiſſas ſibi furoris diuini phialas: quibus effuſis varia plaga in orbe terrarum exoriuntur, 18 ad terrendos improbos, 19 & magna vrbis incolas.

1 TVnc audiui vocem magnam è templo, dicẽtem ſeptem Angelis, Ite, effundite ſeptẽ phialas iræ Dei in terrã.

2 Abijt igitur primus *Angelus*, & effudit phialam ſuam in terram: factumq́ue eſt vulnus malum ac noxium aduerſus homines qui habebant characterem beſtiæ, & eos qui adorabãt imaginem eius.

3 Deinde ſecundus Angelus effudit Phialam ſuam in mare, [a] factumq́ue eſt quaſi ſanguis cadaueris: & [b] quodcunq; animal viuebat in mari, mortuum eſt.

a Verſum eſt in ſanguinem & eum quidẽ putrem & ſanioſum, qualẽ ſolet eſſe cadauerum.

b Ad verbũ, omni anima pro omnis animante.

4 Tum tertius Angelus effudit phialam ſuam in flumina & in fontes aquarum: & factæ ſunt ſanguis.

5 Et audiui Angelum aquarum dicẽtem, Iuſtus es, Domine, Qui es, & Qui eras, & Sanctus, qui hæc iudicaſti:

6 Quia, *inquam*, ſanguinem ſanctorum & Prophetarum effuderunt, & ſanguinem eis dediſti ad bibendum: digni enim ſunt.

7 Et audiui alium è ſanctuario dicẽtem, etiam Domine, Deus omnipotens, vera & iuſta iudicia tua.

8 Poſtea quartus Angelus effudit phialam ſuam in ſolem, & datum eſt ei æſtu affligere homines per ignem.

9 Et æſtuauerũt homines æſtu magno, & blaſphemarunt nomen Dei habẽtis poteſtatem in has plagas: neque reſipuerunt vt darent ei gloriam.

10 Tũ quintus Angelus effudit phialam ſuam ſuper thronum beſtiæ: & factũ eſt regnum eius tenebroſum: & mandebant linguas ſuas præ dolore:

11 Et blaſphemarunt Deum cœli præ doloribus ſuis & vlceribus ſuis: nec reſipuerunt ab operibus ſuis.

12 Tum ſextus Angelus effudit phialam ſuam in flumen illud magnum, *nempè* Euphraten: & ſiccata eſt aqua eius, vt pararetur via regum ab ortu ſolis *aduentantium*.

13 Et vidi ex ore draconis, & ex ore beſtiæ, & ex ore pſeudoprophetę illius tres impuros ſpiritus ſimiles ranis *prodeuntes*:

14 Sunt enim ſpiritus dæmoniorum edentes ſigna, quiꝫ abeunt ad reges terræ & totius mundi, vt congregent eos ad prælium magni illius diei Dei omnipotentis.

15 Ecce, venio ‖ vt fur. Beatus qui vigilat & cuſtodit veſtimenta ſua ne nudus ambulet, & videantur verenda ipſius.

Supra, 3. 3. matth. 24. 44. luc. 12. 39.

16 Congregarunt igitur eos in locum qui vocatur Hebraicè Arma-geddon.

17 Tũ ſeptimus Angelus effudit phialam ſuã in aërẽ: & prodijt vox magna è templo cœli, à throno, dicens, Factũ eſt.

18 Factiq́ue ſunt ſonitus, & fulgura, & tonitrua: & terræmotus factus eſt magnus, qualis nunquam fuit ex quo homines fuerunt ſuper terrã, terræmotus *inquam* adeò magnus.

19 Et dirupta eſt vrbs illa magna in tres partes, & ciuitates Gẽtium ceciderunt, & Babylon magna venit in memoriam ante Deum, ‖ vt præberet ei poculum indignationis iræ ſuæ.

Ierem.25.15.

20 Et omnis inſula fugit, & mõtes nõ ſunt [c] inuenti.

c Diſparuerunt, quod Hebraï dicũt & non ipſi, Gen.5.24.

21 Et grando magna, quaſi [d] talentaria, deſcendit è cœlo in homines: & blaſphemarunt Deũ homines propter plagam grãdinis: quoniam magna fuit plaga eius vehementer.

d Quaſi talenti pondo, erat autem talentum ſexaginta minarũ, ideſt ſexcentarum drachmarum, vt ſignificetur ingens & inauditum pondus.

CAP. XVII.

1 Deſcribitur Meretrix illa magna, 2 cum qua reges terræ ſcortantur: 6 ebria pioru̇ ſanguine: 7 & Beſtia quã portat illam. myſteriũ virinſque, 11 & exitium. 14 Poſtremò Agni victoria.

1 VEnit vnus ex ſeptem Angelis qui habebant ſeptem phialas, & loquutus eſt mecũ, dicens mihi, Heus, tu, oſtendam tibi [a] damnationẽ meretricis magnæ, ſedentis ſuper aquas multas:

a Latã ſententiã de iſto ſcorio.

2 Cum qua ſcortati ſunt reges terræ, & cuius ſcortationis vino inebriati ſunt incolæ terræ.

3 Quumq́ue me per ſpiritum in deſertum tranſtuliſſet, vidi mulierem inſidentem beſtiæ [b] coccinæ, plenæ nominibus blaſphemiæ, habenti capita ſeptem, & cornua decem.

b Coccineo colore, id eſt, veſte rubra & purpurea: nec ſanè temerè factum eſt vt hic color Romana curia placuerit.

4 Erat autẽ mulier illa amicta purpura & cocco, & inaurata auro & lapidibus pretioſis & margaritis, habẽs poculũ aureum in manu ſua plenum abominationibus & immunditia ſcortationis ſuæ:

5 Et in fronte ſuo nomen ſcriptum, Myſteriũ, Babylon magna, mater ſcortationum & abominationum terra.

6 Et vidi mulierem illam ebriã ſanguine ſanctorum & ſanguine martyrum Ieſu: & miratus ſum, quum viderem illã, admiratione magna.

7 Tunc dixit mihi Angelus. Quare miraris? ego dicã tibi myſterium mulieris, & beſtiæ quæ portat eam, quæ habet capita ſeptem & cornua decem.

8 Beſtia quam vidiſti, fuit, & non eſt: & aſcenſura eſt ex abyſſo, & in exitium abitura: & mirabũtur incolę terræ, (quorum nomina ſcripta nõ ſunt in libro vitæ à iactis mundi fundamentis) videntes beſtiam quæ erat, & non eſt, & tamẽ eſt.

9 Hic eſt mens quæ habet ſapientiam. [c] Septem capita, ſeptem mõtes ſunt ſuper quos mulier ſedet.

c Putrietiã norunt qua illa ſit ſepticolu ciuitas tanteperè decantata, de qua Virgilius Septemq, vna ſibi muro circundedit arces: de illa videlicet qua cũ hæc ſcriberet Iohannes, habebat regnum ſuper reges terra: erat & non eſt, & tamẽ adhuc eſt, ſed ad exitum tendit. Infra, 9.18. 2.Eſdr.6.15.

10 Et reges ſeptem ſunt: quinque ceciderunt, vnus eſt, & alius nondum venit: & quum venerit, oportet illum breue *tempus* manere.

11 Beſtia autẽ quæ erat, & non eſt, is octauus eſt, & è ſeptẽ eſt, & in exitiũ abit.

12 Decem autem cornua quę vidiſti, decẽ reges ſunt qui regnũ nondum acceperunt, ſed poteſtatem tanquã reges vna hora accipient cum beſtia.

13 Hi vnum conſilium habent, & vires ac poteſtatem ſuam beſtiæ tradent.

14 Hi cũ Agno pugnabunt, & Agnus vincet eos: ‖ quoniã Dominus dominorũ eſt, & Rex regum: & qui cum eo ſunt, vocati, & electi & fideles.

15 Deinde dixit mihi, Aquæ quas vidiſti, vbi meretrix ſedet, populi ſunt, & turbæ, & gentes, & linguæ.

16 Et decem cornua quæ vidiſti in beſtia, hi odio perſequentur meretricẽ, & ſolam reddent illã & nudam, & carnes eius comedent, & ipſam igne exurent.

17 Deus enim dedit in corda eorum vt faciant quod placitum eſt ei, & vt cõſentiant, dentq́; regnum ſuum beſtiæ donec compleantur verba Dei.

18 Et mulier quam vidiſti, eſt vrbs illa magna quæ habet regnũ ſuper reges terræ.

CAP. XVIII.

1 Horrendum Babylonis excidium proponitur: 11 16 18 lugent negotiatores terra, qui ex pompa & luxu ipſius ditati ſunt. 20 Exultant verò omnes Electi ex tam inſta Dei vltione.

1 ET poſthæc vidi alium Angelũ deſcendentem è cœlo, habentẽ poteſtatem magnam: adeò vt terra reſplenduerit gloria eius,

2 Exclamauit autẽ vehementer voce magna, dicens. ‖ Cecidit cecidit Babylon illa magna, & facta eſt domicilium dæmoniorum, & cuſtodia omnis ſpiritus impuri, & cuſtodia omnis volucris

Supra, 14 8. eſa.21.9. Ierem.51.8.

lucris immundæ & inuiſæ:

3 Quia ex vino iræ ſcortationis eius biberunt omnes gẽtes, & reges terræ cũ ea ſcortati ſunt, & mercatores terræ opibus deliciarum eius diuites facti ſunt.

4 Et audiui aliam vocẽ è cœlo dicẽtem, Exite ex ea populo mi, ne participes ſitis peccatorum eius, & ex plagis eius accipiatis:

5 Nã [a] accumulata peccata eius pertigerunt vſque in cœlum: & recordatus eſt Deus ſcelerum eius.

6 Reddite ei ſicut & ipſa reddidit vobis: & duplicate ei duplũ ſecundũ opera eius: in poculo quod propinauit, propinate ei duplum.

7 Quantum exulit ſeſe & luxuriata eſt, tantum date ei cruciatum & luctum: quia in [b] corde ſuo dicit, Sedeo regina, [c] nec ſum vidua, nec luctum [d] videbo.

Ideò [e] vna die venient plagæ eius, mors & luctus, & fames: & igne exuretur, quia validus eſt Dominus Deus, qui damnauit eam.

9 Tum flebunt eam, & plangent ſuper ea reges terræ, qui cum illa ſcortati & luxuriati ſunt, quum viderint fumum incendij eius:

10 Procul ſtãtes propter timorẽ cruciatus eius, & dicentes, Vah, vah, magna illa vrbs, Babylon, vrbs illa valida, cuius vna hora venit iudicium.

11 Sed & mercatores terræ flebunt & lugebunt ſuper ea: quoniã merces eorum nemo emit amplius:

12 Merces auri, & argenti, & lapides pretioſi, margaritarum, byſſi, purpuræ, ſerici & cocci, & omne lignum thyinum, & omne vas eburneũ, & omne vas ex ligno pretioſiſſimo, & ære, & ferro, & marmore,

13 Et cinnamomum, & ſuffitus, & vnguentum, & thus, & vinum, & oleum, & ſimilam, & triticum, & iumenta, & oues, & equorum *merces*, & [f] rhedarum, & mancipiorum, & animas hominum.

14 Et [g] fructus deſiderij animæ tuæ abierũt à te: & omnia pinguia & præclara abierũt à te: nec amplius ea inuenies.

15 Harum *inquã* rerũ mercatores diuites facti, procul ab ea ſtabunt propter timorẽ cruciatus eius, flentes ac lugẽtes:

16 Et dicentes, Vah, vah, ciuitas illa magna, quæ amicta erat byſſo & purpura & cocco, & deaurata erat auro & lapidibus pretioſis & margaritis: quinam vna hora deſtitutæ ſunt tantæ diuitiæ?

17 Sed & omnes gubernatores, & omnis in nauibus verſantium turba, & nautæ, & quotquot ex mari quæſtum faciunt, longè ſtabunt,

18 Et clamabunt videntes fumum incendij eius, & dicent, Quæ ſimilis *erat* vrbi iſti magnæ?

19 Et iniecto capitibus puluere, clamabunt flẽtes ac lugenres, & dicẽtes, Vah, vah, vrbs illa magna, in qua diuites facti ſunt omnes qui habebãt naues in mari, pretijs eius, quæ vna hora deſolata eſt.

20 Exulta ſuper eam cœlum, & ſancti Apoſtoli, & Prophetæ, quoniã [h] iumpſit pœnas Deus veſtræ vltionis cauſã de illa.

21 Tum ſuſtulit quidã Angelus fortis lapidem inſtar molę magnæ & proiecit mare, dicens, Ita cum impetu proijcietur Babylõ vrbs illa magna, nec [i] amplius inuenietur.

22 Et vox citharœdorum & muſicorũ, & tibia ac tuba canẽtium non audietur in te amplius: nec vllus artifex cuiuſcunque artis inuenietur in te amplius: & ſonitus molæ nõ audietur in te amplius:

23 Et lux lucernæ non lucebit in te amplius: & vox ſponſi & ſponſæ non audietur amplius in te: cuius mercatores erãt in proceres terræ: & cuius veneficijs ſeductæ ſunt omnes gentes.

24 Sed in ea ſanguis Prophetarum & ſanctorum inuentus eſt, & omnium qui mactati ſunt in terra.

CAP. XIX.

1 Laudant Cœleſtes Deũ quòd vindicauit ſanguinem ſuorum è manu Meretricis. 9 Beati ſcribuntur qui ad cœnam nuptiarũ Agni vocati ſunt. 10 Angelus adorari ſe prohibet. 11 E cœlo ſummus ille Rex regum apparet. 19 Bellum oritur, 20 in quo apprehenditur Beſtia. 21 & in ſtagnum ardentem deijcitur.

1 POſthæc audiui vocem magnã turbæ multæ in cœlo dicentis, [a] Halleluia: ſalus, & honor, & gloria, & virtus Domino Deo noſtro *eſt*:

2 Quia vera & iuſta iudicia eius: & meretricẽ illã magnã quę corrupit terrã ſcortatione ſua, damnauit, & vindicauit ſanguinem ſeruorũ ſuorũ ex manu eius.

3 Deinde ſecundò dixerunt, Halleluia: & fumus eius aſcendit in ſecula ſeculorum.

5 Et procidẽrũt viginti quatuor Se-

a Vſus eſt verbo quo ſignificatur peccata mutuò ſe ſe conſequẽtia & alia naſcẽtia ex aliis, in eum tandem cumulum excreuiſſe, vt ad cœlum vſque pertigiſſe.
b Secum, ſiue apud ſe,
c Sum populoſa ac potens.
d Sentiam & experiar.
e Breui, & vno eodemq; tempore.

f Lefficariũ, fuit autẽ vrheda Gallicum vehiculi nomen, quod poſtea à Romanis vſurpatum, ad Græcos tranſijt.
g Græcè Opora, ſignificat autem tempus proximè antecedens Autumnum, quo tẽpore fructus maturẽſcunt, quorum etiã & nomen eſt Opora, i. fructus animo expetiti.

a Laudate Dominum.

h Ad verb. iudicauit veſtrum iudicium.
i Diſparebit.

nes & quatuor animalia, & odorauerunt Deum insidentem throno, dicentes, Amen, Halleluia.

5 Tum vox è throno prodit, dicens, Laudate Deum nostrum omnes serui eius, & qui timetis eum parui & magni.

6 Et audiui tanquam sonitum turbæ multæ, & tanquã sonitum aquarum multarum, & tanquam sonitum tonitruorum magnorum, dicentium, Halleluia: quoniã regnauit Dominus Deus ille noster omnipotens.

7 Gaudeamus, & exultemus, & demus gloriam ei: quia venerunt nuptiæ Agni, & vxor eius parauit se.

8 Et datum est ei vt amiciatur byssо puro & splendidо. Byssus enim [b] iustificationes sunt Sanctorum.

9 Tum dixit mihi, Scribe, || Beati qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sunt. Et dixit mihi, Hæc verba Dei vera sunt.

10 Et cecidi ante pedes eius vt adorarem eũ: sed dixit mihi, Vide ne *feceris*: conseruus tuus sum, *vnus* ex fratribus tuis qui habent [c] testimonium Iesu. Deum adora: testimonium enim [d] Iesu est spiritus prophetiæ:

11 Deinde vidi cœlum apertum, & ecce *assit* equus albus: & qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis & Verax, & *qui* [e] iustè iudicat & pugnat.

12 Oculi autem eius *erant* tanquam flamma ignis, & in capite eius diademata multa, habebatque nomen scriptum quod nemo nouit nisi ipse:

13 Et amictus erat veste tincta sanguine. vocaturq; nomẽ eius Sermo Dei.

14 Exercitus autem qui sunt in cœlo, sequebantur eum equis albis, vestiti byssо albo & puro.

15 Et ex ore eius prodibat gladius acutus, vt eo percutiat gentes. || ipse enim reget eas virga ferrea, ipse enim est qui calcat lacum vini furoris & iræ Dei omnipotentis.

16 Habebatque in vestimento & in femore suo nomen scriptum, || Rex regũ, Dominus dominantium.

17 Tunc vidi *quendam* Angelum stãtem in sole, qui clamauit voce magna, dicens omnibus auibus quæ volabant per medium cœli, Adeste, & cõgregamini ad cœnam magni Dei,

18 Vt edatis carnes regum, & carnes tribunorum, & carnes fortium, & carnes equorum, & eorum qui ipsis insident, & carnes omnium liberorum ac seruorum, paruorum ac magnorum.

19 Deinde vidi Bestiam illam, & reges terræ, & exercitus eorum congregatos ad gerendum bellum cum eo qui insidebat equo, & cum exercitu eius.

20 Sed apprehensa est Bestia & cum ea pseudopropheta ille qui ediderat signa coram ea, quibus seduxit eos qui acceperunt characterem bestiæ, & qui adorarunt imaginem eius: viui coniecti sunt hi duo in stagnum ignis ardentis sulphure:

21 Et reliqui occisi sunt gladio eius qui insidet equo, prodeũte ex ore ipsius: & carnes omnium auẽs saturatæ sunt carnibus eorum.

CAP. XX.

1 Angelus 2 Satanam vinculis constringit ad mille annos: 3 quibus solutus Gog & Magog, i. occultos & apertos hostes in Sanctos concitat. 11 Sed Domini vindicta coercet illorum insolentiam. 12 Aperiuntur libri, ex quibus iudicantur mortui.

1 DEinde vidi Angelum descendentem è cœlo, qui habebat clauem abyssi, & catenam magnam in manu sua.

2 Et apprehẽdit draconẽ: serpẽtem *inquam* illum antiquum, qui est diabolus & Satanas: & vinxit eum *ad* annos mille.

3 Coniecitque eum in abyssum, & clausit eũ, & obsignauit super eum, vt nõ seducat amplius gentes, donec compleantur anni mille. nam postea oportet eum solui *ad* exiguum tempus.

4 Deinde vidi [a] sedes, & sederunt super eas, & iudicium datum est eis: & animas eorum qui securi percussi sunt propter testimonium Iesu, & propter sermonem Dei, quique nõ adorarunt bestiam, neque imaginem eius, nec acceperunt characterem eius in frontibus suis, aut in manibus suis: viuentque & regnabũt cum Christo mille annis.

5 Reliqui vero ex mortuis non reuiuiscent donec expleti fuerint mille anni. Hæc est resurrectio prima.

6 Beatus & sanctus qui habet partẽ in resurrectione prima: in hos *enim* secũda mors non habet potestatem: sed erũt sacerdotes Dei & Christi, & regnabunt cum eo mille annis.

7 Quum vero expleti fuerint mille anni, soluetur Satanas è carcere suo,

8 Et exibit vt seducat gentes quæ sunt

b Bona opera quæ sunt viua fidei testimonia, Matth. 22. 2.

c Quibus mandatum est, vt de Iesu testificentur.

d Ad eum enim tanquã ad certissimũ scopum ferũtur omnes prophetiæ.

e Exegetice additum.

Psal. 2. 15.

Supra. 17. 14. 1. Tim. 6. 15.

a Datum est siquidem illis iudicium, quatenus videlicet membra capiti sunt coniuncta: non autẽ quia Christi officium ad eos trãsfertur.

quatuor [b] angulis terræ, || Gog & Magog, vt congreget eos in prælium: quorum numerus est sicut arena maris.

Qui dicetur, ita vt terra superficies quantacunque est, completa fuerit.

9 Ascenderunt igitur [c] super latitudinem terræ, & circumierunt castra sanctorum, & vrbé dilectam: sed descendit ignis à Deo è cœlo, qui deuorauit eos.

10 Et diabolus qui seducebat eos, cõiectus est in stagnum ignis & sulphuris, vbi & bestia & pseudopropheta: & cruciabũtur die ac nocte in secula seculorũ.

11 Tum vidi thronum magnum candidum, & quendam ei insidétem, à cuius conspectu fugit terra & cœlum, quorum locus non est inuentus.

12 Et vidi mortuos magnos & pusillos stantes in cõspectu Dei, & libri aperti sunt: & alius || liber apertus est, qui est *liber* vitæ: iudicatique sunt mortui ex ijs quæ scripta erant in libris, secundum opera ipsorum.

Supra, 3.5, infra, 21.27, phil. 4.3.

13 Et reddidit mare mortuos quos habebat: Mors quoque & Infernus reddiderunt mortuos quos habebant: & iudicatum est de singulis secundum opera ipsorum.

14 Infernus autẽ ac Mors cõiecti sunt in stagnum ignis: quæ est mors secunda.

15 Et qui nõ inuentus est in libro vitæ scriptus, coniectus est in stagnũ ignis.

CAP. XXI.

2 Nouam Hierusalẽ descendentẽ è cœlo, 9 sponsam vxorem Agni, 12 ac illius structurã describit, 19 pretiosis lapidibus ornatam: 22 cuius templum est Agnus.

Esa.65.17, & 66.22, 2.Pet.3.13

1 DEinde || vidi cœlum nouum & terram nouam: || primum enim cœlum & prima terra abierat: & mare non amplius extabat.

2 Et ego Iohannes vidi sanctam vrbem Hierusalem nouam, descendentem à Deo è cœlo, paratam vt sponsam ornatam viro suo.

3 Et audiui vocem magnam è cœlo, dicentem, Ecce, tabernaculũ Dei *est* cũ hominibus, & habitabit cum eis: & ipsi, populi eius erunt, & ipse Deus cum eis erit, Deus ipsorum.

Sup.7.17, esa.25.8.

4 || Et absterſurus est Deus omnem lacrymam ab oculis eorum: & mors amplius, non extabit, neque luctus, neque clamor, neque dolor extabit amplius, quia prima abierunt.

Esa.43.19, 2.cor.5.17.

5 Et dixit is qui insidebat throno, || Ecce, noua facio omnia. Et dicit mihi, Scribe: nã hęc verba fidelia sunt & vera.

6 Et dixit mihi, Actum est: || Ego sum A, & Ω, initium & finis. Ego sitienti dabo ex fonte aquæ viuæ, gratis. *Supra 1.8, infra 22.13.*

7 Qui vicerit, possidebit omnia: & ero ei Deus, & ipse erit mihi filius.

8 Timidis autem, & incredulis, & execrabilibus, & homicidis, & scortatoribus, & veneficis, & idololatris, & omnibus mendacibus, [a] pars *assignata* est in stagno ardenti igne & sulphure, quod est mors secunda.

a Sors & tãquam hæreditas, Heb.

9 Tum venit ad me vnus ex septem illis Angelis qui habuerant septem illas phialas plenas septem plagis nouissimis: & loquutus est mecum, dicens, veni, ostendam tibi sponsam vxorem Agni.

10 Et sustulit me per Spiritũ in montem magnum & sublimem, & ostendit mihi vrbẽ magnam, sanctam *inquam* illã Hierusalem, descendentẽ è cœlo à Deo:

11 Habentem gloriam Dei, & cuius lumen *erat* simile lapidi pretiosissimo, tanquam lapidi iaspidi instar crystalli splendenti.

12 Habebat autem murum magnum & sublimem, habẽtem portas duodecim, & in portis Angelos duodecim, & nomina inscripta, quæ sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israël.

13 Ab oriente *erant* portæ tres: ab aquilone, portæ tres: ab austro, portæ tres: ab occasu, portæ tres.

14 Et murus vrbis habebat fundamẽta duodecim, in quibus *erant* duodecim nomina Apostolorum Agni.

15 Porrò is qui loquebatur mecũ, habebat calamum aureum, vt metiretur vrbem, & portas eius & murum eius.

b Quadrata figura est æqualium laterum & angulorum rectorum. Vocant autem Græci tetrágonon, firmum, constans & omnibus numeris absolutum.

16 Vrbs ipsa verò [b] quadrangularis est: cuius longitudo tanta est quanta & latitudo. Mensusque est vrbem calamo, ad stadiorũ duodecim millia: suntq; lõgitudo & latitudo & altitudo eius æquales.

17 Et mensus est murum eius, [c] centum quadragintaquatuor cubitorũ, mẽsura hominis, quæ est [d] Angeli.

c Multiplicatio numeri duodecim in seipsum.

d Hoc addidit quia Angelus hominis speciem referebat.

18 Erat autem structura muri eius ex iaspide: ipsa verò vrbs aurum purum, & similis vitro puro.

19 Et fundamẽta muri vrbis omni lapide pretioso ornata. Fundamentum primum *erat* iaspis: secundũ, sapphirus: tertium, chalcedonius: quartum, smaragdus:

20 Quintum, sardonyx: sextũ, sardius:

septimum, chrysolithus: octauum, beryllus: nonum, topazius: decimum, chrysoprasus: vndecimum, hyacinthus: duodecimum, amethystus.

21 Duodecim autem portæ, duodecim margaritæ *sunt*, & singulæ portæ, ex singulis margaritis sunt: [e] forum vrbis, autum purum, tãquam vitrũ perlucidũ.

22 Nec templum vidi in ea: Dominus enim Deus omnipotens, templum illius est, id est Agnus.

23 ‖ Neque vrbs ista eget sole vel luna, vt luceant in ea: nam gloria Dei illustrauit eam, & lucerna eius est Agnus.

24 ‖ Et gentes quæ seruatę fuerunt, ambulabunt ad lucẽ eius: & reges terræ gloriam suam & honorẽ ad eã adferent.

25 ‖ Nec portę eius claudentur interdiu: nox enim non erit illic.

26 Et adferetur gloria & honor Gentium ad eam.

27 Non intrabit in eã quicquã quod inquinat, aut abominandum quippiã patrat, vel mendaciũ *loquitur*: sed qui scripti sunt in ‖ libro vitæ Agni.

e Sic vocat vrbis locum magis patentem.

Esa.60.19.

Esa.60.3.

Esa.60.11.

Suprà,1.5, & 20.11. Psal.4.3.

CAP. XXII.

1 Ostenditur aqua viua fluuius, 2 & arbor vitæ. 6 7 Sequitur prophetia huius conclusio, 8 In qua Iohannes ostendit veritissima esse quæ hic continentur. 13 Et iam tertiò repetit dicta hæc omnia ab eo esse qui est A & Ω.

1 DEinde ostendit mihi purũ fluuiũ aquæ viuæ, splendidum tanquam crystallum, procedentem ex throno Dei & Agni.

2 In medio *autem* foro eius, & ex vtraque parte fluminis, *erat* arbor vitæ adferens fructus duodecim, per menses singulos edens fructum suum, & folia sua ad sanitatem Gentium.

3 Nec vllum maledictum erit amplius: sed sedes Dei & Agni in ea erit: & serui eius seruient ei.

4 Et videbunt faciem eius: & nomẽ eius in frontibus ipsorum *erit*.

5 ‖ Et nox illic non erit, neque opus est eis lumine lucernę, neque lumine solis: quoniã Dominus Deus illustrat eos: & regnabunt in secula seculorum.

Esa.6.19.

6 Tum dixit mihi, Hæc verba fida *sunt* & vera: & Dominus Deus sanctorũ Prophetarum misit Angelum suum dicet seruis suis quæ oporteat fieri cito.

7 Ecce, venio citò: beatus qui obseruat verba Prophetiæ libri huius.

8 Ego verò Iohannes, *is sum* qui hęc audiui & vidi. Et quum audissem & vidissem, ‖ cecidit vt adorarẽ ante pedes Angeli qui mihi hæc ostendebat:

Suprà, 19.10

9 *Is* verò dixit mihi, Vide ne *feceris*: conseruus enim tuus sum, & *vnus* fratrũ tuorum Prophetarum, & eorum qui seruant verba libri huius. Deum adora.

10 Deinde dixit mihi, Ne obsignes verba prophetiæ libri huius: tẽpus enim propè est.

11 Qui nocet, noceat adhuc: & qui sordidus est, sordescat adhuc: & qui iustus est, iustificetur adhuc: & sanctus, sanctificetur adhuc.

12 Ecce, venio citò: & merces mea mecum est, ‖ vt reddam vnicuique prout opus ipsius erit.

Rom.2.6. Suprà,1.8, & 21.6. Esa. 40.10, & 62.11.

13 ‖ Ego sum A & Ω, principium & finis, primus & vltimus.

14 Beati qui seruant eius mandata: vt sit eis ius in arborem vitę, & per portas ingrediantur in vrbem.

15 Foris autem *erunt* canes & venefici, & scortatores, & homicidæ, & idololatræ, & quisquis amat ac committit mẽdacium.

16 Ego Iesus, misi Angelum meum, vt hæc vobis testificaretur in Ecclesijs. Ego sum stirps & progenies illa Dauidis, stella splendida & matutina.

17 Et Spiritus & sponsa dicunt, Veni. Et qui audit, dicat, Veni. ‖ & qui sitit, veniat: & qui vult, accipiat aquam vitæ gratis.

Esa.55.1.

18 Enimuero contestor cuiuis audienti verba Prophetiæ libri huius, siquis adiecerit ad hæc, imponet ei Deus plagas scriptas in libro isto:

19 Et siquis abstulerit *aliquid* ex verbis libri Prophetiæ huius, auferet Deus partem eius è libro vitæ, & ex vrbe sancta, & ex ijs quæ scripta sunt in libro isto.

20 Dicit qui testatur ista: Etiã venio citò. Amen. Etiam veni Domine Iesu.

21 Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen.

FINIS.

TESTAMENTI VETERIS

BIBLIA SACRA

sive

LIBRI CANONICI,

PRISCAE JUDAEORUM

ECCLESIAE A DEO TRADITI,

LATINI RECENS EX HEBRAEO

facti, brevibúsque Scholiis illustrati ab Immanuele

Tremellio & Francisco Junio.

ACCESSERUNT LIBRI QUI VULGO DE-

cuntur Apocryphi, Latinè redditi & notis quibusdam aucti

a FRANCISCO JUNIO.

MULTO OMNES QUAM ANTE EMENDA-

tiùs editi, numero, ordine, & integritate capitum distinctione,

quorum hoc potissimùm tempore ad illius rei cognitionem,

quibus in iam editionem nunc primùm Testamenti

Libros ex fermone Graeco a Theodoro

Beza in Latinum

conversos.

1583.

Temp= ora ori era

LONDINI,

Excudebat Henricus Middletonus,

impensis J. H.

M. D. LXXXIII.

Collegium Beatæ Mariæ
De Etona

ILLUSTRISSIMO POTENTISSIMOQUE PRINCIPI ET DOMINO D. FRIDERICHO COMITI PALATINO AD RHENUM, BAVARIAE DUCI, SACRI ROMANI IMPERII ELECTORI primario, Domino noſtro clementiſſimo, gratiam & pacem a Domino.

UM PRIMUM ad hoc opus elaborandum venimus, Illuſtriſſime Princeps, non dubitavimus fore permultos, qui ſive aliorum admiratione traducti, ſive noſtri faſtidio alióve praejudicato abrepti inſtitutum hoc noſtrum abjecturi ſint. Sed quia bonam cauſam judiciis ejuſmodi anteponendam novimus, ac non adverſantium animorum causâ aut perfidè aut ignaviter deſerendam, inprimis verò ſpem facit verbo ſuo Dominus fore ut ſi qua bene dicta ſunt, tandem aliquando ſub horam undecimam fortè aut deſinentem diem bene accipiantur: freti Dei promiſſionibus, autoritate T. C. bonorum votis, & expectatione omnium, nunc demum laboris noſtri ſpecimen in lucem edimus: quod fauſtum felixq; ſit Eccleſiae Chriſti a deo Patre & Domino JESU CHRISTO. *Magnum profectò, magnum praejudicium faciunt hoc eodem argumento ſcripti cùm Patrum, tum noſtrorum hominum libri, quorum nos ipſi officioſam fidem & diligentiam ſummopere admiramur in evolvendis & explicandis Bibliis: majus eorum ſimplicitas, qui rivis illorum operâ ductis ita acquieſcunt, ut vix uno aut altero anno fontes ipſos Veteris & Novi Teſtamenti inveſtigent & conſulant: maximum verò omnium, qui aut aliquam ſui opinionem imbiberunt, aut male de alsena fide ſtudioq; cogitantes quidlibet quamvis ſalutare futurum averſantur. Ac in primo quidem genere fideles multos conquieſcere longè tutius judicamus, quàm ſi extra oleas (quod aiunt) vagandi licentiam praefidentius ſibi aſſumpſerint: quia tam multa pie, doctè, prudenter, ac modeſtè dicta ſunt ab iis qui praeceſſerunt nobis, ut eorum nomine perſonas & ſcripta in pretio habeamus, vitia quae occurrunt (prout labi, errare, decipi humanum eſt) cum bonis quae protulerunt illi comparata, officioſè contegamus. Quid enim tam iniquum eſſet quàm omiſſis bonis enumerare mala, quibus*

ſcriptores invidiosè & nefariè obruantur? Iſti ſuis laudibus ac meritiſſimis per nos fruantur licet: quorũ nomine immortales Deo gratias agimus, quòd ex infirmis hiſce ac fictilibus vaſis placuit illa ſeligere & ſanctificare ad gloriã ipſius tanto cũ fructu tantaq; laude promovendã. In altero autẽ illo genere paulò amplius deſiderare cogimur. Cùm enim præclarè ſecum agi exiſtimant, ſi de rivulo humanitus ducto ſorbeant ubi fons præforibus eſt, nihil mirum eſt ſi miſeri juſto Dei judicio tandem eò adducuntur, ut paluſtri ulva implicentur & ſordibus inquinentur: quas etſi ſuo ipſi tempore contrahunt, tamen ut ab aliis arreptas mordicus deinde retinendas putant. At quanto melius veteres ex doctrina Joannis ad libros ſacræ ſcripturæ adhibendam fidem, ad ſua ſcripta judiciũ afferri poſtularunt! viderunt illi hoc pacto eſſe imperitiæ multorum & ſimplicitati conſulendum, nequando ſibi ſuiſve aut ullius hominis ſcriptis divinus honor tribueretur: quem nemo ſibi ſine atrociſſima blaſphemia arrogare poteſt, nemo alteri ſine inſania tribuere. Tertium verò genus ut ebrioſum plane ac nauſeans, ſerò ex animo oramus ut expergefaciat Dominus: quod alioqui nunquam huc adduxerimus, ut Chriſtum nobis adfuiſſe credat, infirmitatem noſtram ſublevaſſe, animóſque noſtros ſua gloriosa luce ad illuſtrationem doctrinæ ſuæ perfudiſſe. Certè Deus Opt. Max. voluntates noſtras (ut ita dicamus) ad hoc inſtitutum animavit: & nos quoque coram illo Chriſtianis omnibus ſine cujuſquam offenſa breviter & perſpicuè fidem officiúmq; noſtrum erga Deum, T.C. & totam Eccleſiam viciſſim teſtari voluimus. Quod ut melius cognoſcatur, pancis (ſi placet) de cauſa formáque hujus tranſlationis, & de tota Lege apud T.C. diſſeremus.

Cauſa hujus tranſlationis eſt duplex, altera communis omnium, altera ſingularis. Communis cauſa quæ nos ad hoc opus ſuſcipiendum adduxit, ea ipſa eſt qua Patres olim & homines noſtri hac noſtra memoria uſi ſunt. Illi enim cùm Eccleſiam bene & ſolidè inſtitui cuperent, nihil tam neceſſarium & utile ad vetus Teſtamentum fore judicabant, quàm ut cum Hebraïs fontibus omnia compararentur, & ex iis hauriretur veritas, & aliqua una tranſlatio cum Hebræo textu conformata in Eccleſia ſua invaleſceret. Cúmque ab eo labore propter varias & graves occupationes quibus tum diſtinebantur & propter ignorationẽ ſermonis Hhebraici abſtinuerint, alii ad interpretationem Lxx. confugiebant, alii hinc inde ex multorum interpretationibus corradebant quicquid aut ad ſcopum autoris aut ad præſentem uſum videbant pertinere. Nam quòd ille ad ſermones ſuos ferè quaſque interpretationes obvias præſentis ædificationis cauſa rapiendo non ſatis ad firmitatem doctrinæ attenderunt (cùm idem plerumq; unum locum in varias ſententias & interpretationes omiſſo ſcopo traduxerit) utut præpoſterum eſt, in ea tamen ætate fuit tolerandum: cùm quia hominum in linguis exercitatorum penuria laborabat, tum vel maximè quia boni illi Eccleſiaſtæ cuique potiùs tenuiſſimo e plebe rudi ſter, quàm doctis ſolidè operam dabant de induſtria. Unus Hieronymus magis præmonſtravit viam quàm aliquid dignum tanto hiatu præſtitit. Quapropter ipſe quoque & Auguſtinus infinitis locis deſiderium ſuum ſuper hac re abundè expoſuerunt. Utcunq; enim varias interpretationes

laudent:

laudem: eò tandem recidat (ne Kasteria instrumenti veritatem ex Hebræis exemplaribus. Novi verò e Græcis etiam multa esse emenda, si popularem dicendum sunt, suas translationes vulgata, sordidata ac sirmè, Hebraum textum adhibendum fuisse docent. Substituit quidem Augustinus LXX. interpretationem, eámque mirificè effert: quia neque melius videbat ut Hebraici sermonis expers, neque religiosum existimabat ab eorum interpretatione discedere. Quòd si quis hodie vulgatam Græcam hac auctoritate donaverit, faciet ne intelligendo ut nihil intelligat. Quos enim tot ineptias in tantorum (si credamus) hominum animos tanto consensu irrepsisse credas quales singulis paginis offendamur? tot corruptos locos? tot additos? tot amissos? quis denique eosdem esse cum antiquis exemplaribus putet, quo eos ipsos locos quos Evangelistæ, Apostoli & alii Patres de verbo ad verbum adduxerint cum libris nostris contulerit? Extant septem Locutionis libri ab Augustino scripti, in quibus quotusquisque est locus cui bene cum libris nostris conveniat? Quare cùm illorum consensu libri Hebræorum omnibus anteponendi sint, Græci aut non idem aut certè omnium sint corruptissimi: optime homines nostros de Repub. Christiana meritos esse confirmamus, qui studium suum, operam, laborem, atque industriam contulerunt ut Ecclesiam Christi augerent renovatis & interpolatis translationibus Scriptura, quibus utrumque, quoad ejus fieri posset, legentium oculis exhiberetur, genuinus sensus, & familiaris ad usum nostrum accommodatio. Maximas illis agimus & habemus gratias, quòd tam pie atque studiosè in hoc genus operis incumbentes tots Ecclesia bonum, nobis subsidium non mediocre attulerunt: quippe cùm adificatio Ecclesiæ & institutio studiosa istud ex parte consequendi & investigandi causam dederit, quod boni illi Patres vehementer expetebant. Jam verò si nos communem operam nostram studuimus in eadem re consumere, rebusque interdum corruptis puritatem, obscuris lucem, bene inventis confirmationem adhibere: pios omneis orato per nomen Jesu Christi & obtestatos volumus, ut ne quæ exempla diligentia ab omnibus uno ore dilaudata sunt, ea invidia nobis intercludat viam. De nullius nomine sciente detrahimus: eorum accessionem opella nostra fore Ecclesiæ utilem putavimus, & si aberit alacritatis animis moræsitas atque inertia, confidimus in Domino fructum aliquem ex studio hoc & labore nostro ad Christianos omneis perventurum. Hæc ergo prima fuit causa instituti nostri, veterum operis confirmatio & hominum nostrorum exemplis quam maximè vindicandi omnibus ubique posse satisfacere, lubenter quidem certè laborem istum suscepissemus. Huc verò alterum causa accessit, quæ nos privatim attingit, & jam inde ab opere cæpto vehementer extimulat. Ea est bonorum de nobis expectatio & judicium nostri: quorum desiderium ut pro modulo nostro saltem ex parte explemus, tantum tandem visum est Deo duce & succurrentibus piorum precibus rem periclitari, quàm alibi accusari diffidentiæ aut invidiæ nomine. Periclitari autem? imò Deo nos laborémque nostrum certa cum fiducia ventura ad Ecclesiam benedictionis ex labore nostro committere. Nos enim quicquid egimus in hoc instituto, bona fide (ita nos Deus amet) bona conscientia egimus: non alienam operam tem-

LIBRI
APOCRYPHI,
sive
APPENDIX TESTAMENTI veteris ad canonem priscæ Ecclesiæ adjecta, Latináq; recèns e GRAECO SERMONE FACTA,

ET NOTIS BREVIBUS ILLUSTRATA

PER FRANCISCUM JUNIUM.

LONDINI,
Typis Henrici Middletoni
M.D.LXXXI.

ORDO LIBRORUM APOCRYPHORVM.

HISTORICI,
ex temporum ſerie diſpoſiti.

Tobiti lib. I.
Oratio Menaſchis.
Judithæ lib. I.
Baruci lib. I.
Epiſtola Jirmejæ.
Adjectiones ad Danijelem.
Hhezrę lib. III.
Hhezrę lib. IIII.
Adjectiones ad lib. Eſteræ.
Schimhhonis lib. I. qui vulgo Macbæorum III.
Macbæorum lib. I.
Macbæorum lib. II.

BIBLIOTHECA BODLEIANA

DIDASCALICI.

Liber Sapientiæ.
Eccleſiaſticus.

TYPOGRAPHUS
Lectori.

Cùm hunc nobis ordinem in præfatione ſua, ut apparet infrà, Franciſcus Junius commendaverit, viſum eſt eum potiùs ſequi, quàm illum a Wechelo in editione ſua obſervatum. Te igitur humaniſſime lector, de eo admonendum cenſui, ut illam in præfatione Junii querelam de immutato a ſe inſtituto ordine (quam expungere mihi non putabam integrum fore) minimè ad hanc editionem pertinere intelligeres.

¶ILLVSTRISSIMO DOMINO, D. GVILHELMO PRINCIPI AVRAICO, COMITI IN NASSAV, CATZENELBOGEN, DIETZ, ET VIANDEN, Domino in Breda, &c. Domino ſuo clementiſſimo.

QVOTIESCVNQVE mihi in mentem venit, Princeps Illuſtriſſime, ſententiæ illius quam olim canebat Lyricus, ὃ μέγας ἀνὴρ κίνδυνος ἀνελκύειν ἐφίεται λαμπάνει, equidem aut a ſcribendo planè deterrear cõſcius imbecillitatis meæ, aut totus perhorreſco ſi quando me vela, quod aiũt, dare ventis neceſſe eſt, & publico ſcriptum aliquod committere. Nam quid eſt quod mea tenuitas exiſtat publico apertoq; cælo in oculis & auribus omnium exponere? quid palam Eccleſiæ Chriſti tot tantorũ hominũ ſcriptis ornatæ & cultæ proponere, niſi me in ſpectatum hoc literariũ ſtadium ſententiæ bonorum pertraherent? quibus poſt emenſos veteris Teſtamenti libros canonicos viſus ſum aliquid præſtare debere & poſſe in hoc ſcriptorum genere. Ac mihi quidem longè fuit ante hac gravius aliquid in canonicos libros ſcribendũ inſtituere: quorum authoritate conſtantiſſima ac fide certiſſima nititur Eccleſia Chriſti; ex quibus tanquam ex uberibus lac vitæ ſugendum & tanquã ex penu cibum liberis præbet eſurientibus, ægrotantibusq; medicinam, quorum nulla juſta eſſe poteſt interpretatio ſine ſtudio pietatis maximo, ſine cœleſti ſanctiſ Spiritus illuſtratione, ſine ſcientia peritiaq; multiplice, & ſine inſtrumentorum omnium commoditate ad rem tantam pertinentium; quorum denique ſenſa tam multis veterum, recentium probatiſſimorum, doctiſſimorumq; hominum libris pervelligata & enucleata ſunt, ut quicunque memoria noſtra animum ad ſcribendum appellunt, magis actum agere videantur, quàm Eccleſiæ Chriſti ſatagere: & fuiſſet illud profectò futurum graviſſimum, niſi ſecundũ Deum fuiſſẽ fretus clariſſimi viri ac mihi conſutiſſimi D. Immanuelis Tremellii conſortio, cuius peritia tamdiu Eccleſiæ cognita, mihi verò jam eſt exploratiſſima, conſpectus fuit jucundiſſimus, & ſuaviſſima ſtudiorum inter nos communicatio, quæ memoriam abſentis fecerunt acerbiorem. Sed in hoc opere etſi non ita deterret me librorum iſtorum authoritas fretum veteris Eccleſiæ canone (errare enim & labi in ſcriptis hominum adeò miſerum non eſt ac periculoſum quàm ſi in divinis offenderis) duę res tamen exciterunt, quæ me ab hoc inſtituto multùm & ſæpe deliberantem revocarunt, incipientem retardarunt, & follicitaverunt provectum, ut me ad meũ tranquillitatis navale reciperem, navigaremq; in domeſtico meorum ſtudiorum portu. Una eſt, quòd neque meus ille Immanuel mihi conjunctus adſuit, nec alter ab illo, cujus ſuccedanea opera in hac remigatione mihi commodaretur, ſed ſolus neceſſe habui remos impellere Deo duce, pro Cynoſura habens authenticos libros Scripturæ ſacræ omni exceptione majores, & pro remigibus tenuẽ ſupellectilẽ librariã meã. Altera, quòd permulti ubiq; inveniũtur loci varii, diſtorti, depravati, depravati autẽ imò profligati æquè in contexu Græco atq; in tralationib⁹: quos quidẽ locos partim ex canonicorum ſcriptorum authoritate, partim ex ipſorũ authorum ſecũ aut aliorum cum ipſis comparatione, partimq; ex judicio neceſſe fuit emendare: quod cùm in aliis, tum in duobus Machæorum libris C.T. nullo negotio animadverſura eſt. Sed quid ego de illis dicã qui hos libros tanta animi cõtentione pro canonicis vendicãt, ut actũ eſſe de totius Scripturæ authoritate clamitent, ſi expungantur iſti ex albo canonis? Equidem & conſuetudinẽ iſtam, immanem iſtam (ut Auguſtinus appellat) belluam ferunq; tyrannũ expugnarem, & audaciam eorum qui primi authores fuerũt factũ iſtius oſtenderẽ qui rebus humanis divinũs honorem tribuerunt, niſi plenæ eſſent hoc argumento paginæ in libris veterũ, quorum teſtimoniis ac potiũs authoritate Scripturę canonicæ belluam iſtam expugnatam atque proſtratam jacẽre ſtuxeremus. Quid enim ſi libri in hoc numero non pauci extant canoni ſacro adverſantes quibuſdam locis, & diverſum a veritate Dei conſtantiſſima prædicantes? quid ſi interdum ſibi non conſtant ipſi? quid ſi in Eccleſiæ veteris

certò sacrario judicio certo nunquàm fuerit repositi, non tradam Iohanden librariis Ecclesiæ nostræ, sed Irenæo ipso, Origene, Hieronymo, Augustino, Epiphanio, & Ioanne Damasceno testibus: quid si post quadringentos demùm annos a salute parta, non divina illa, sed Ecclesiastica auctoritate donati sunt? Communis error in legem abiit quod ne in causis quidem civilibus jure cossum ferendum esse putaverunt. Quæ cùm ita sint, cùm his nominibus & compluribus aliis de his scriptis grave sit agere, mahuissem quidem certè heroem (ut ita dicam) & coryphæum aliquem Scripturæ sacræ peritissimum recipere in se laborem istum quàm a me expeti, ut illius opera tædium exhaustum, correctos locos, hostiamq; domitam atq; confectam videremus: sed quia res a me desyderata est, ecce, partibus meis quia fide potui & diligentia maxima perfunctus sum. Verùm ut ad rem ipsam veniamus, habentur in hoc opere duo scriptorum genera: nam pleraque sunt historica, & duo didascalica. Atque hos quidem libros ego collocare seorsim statueram, omnibusq; libris historicis ex temporis serie dispositis didascalicos unà subnectere, nisi mutato hoc consilium imprudente aliorum facto fuissem abruptum. Cùm autem res facta infecta esse nequeat, nos institutis illis ordinem hac Epistola prosequentes, pauca de singulis istius operis libris præfabimur, judicium nostrum de authoribus illorum afferentes: de authoritate verò judicia sententiasq; Flavii Josephi & patrum quorundam submittemus, ne quis præjudicatum sibi a nobis fieri putaverit. TOBITI liber varius est: Chaldæus venit in manus Hieronymi, qui desyderatur memoria nostra: Hebræi exiàt duo, sed exercitationis gratia confecti, si quid in Hebræo sermone possis judicare: Græcus liber, si sinè excepevis, authore Tobito inscribitur. Certè in Chaldæa Assyriave scriptus est, ità (opinor) Chaldaicè ab homine pio quidem, sed eruditione mediocri & non paucis ex deportatione tenebris obruto, quibus hoc quoque scripti offunditur. MENASCHIS oratio pia est, habetur Græcè, authore Menasche Rege an alio, incerto. JUDITHÆ liber Hebræus fuisse putas Hieronymus, Chaldæus scribis habuisse: mirum est sanè historiam rei tam celebris in Iohudæa gestæ neq; in Ecclesia Hebraicè fuisse habitam, neque a Josepho præcone gentis suæ memoratam: hunc itaq; & Tobiæ librum poema sacrum potiùs quàm historiam dixeris adeò vir pius meritò veritatis utrobiq; honestatisq; verò prudentiæq; in hac re si quando gesta est, desyderaverit. BARUCUM & JIRMEJÆ epistolam non habere inter Hebræos libros testis est Hieronymus: Græcè quidem habentur, sed urvitatisq; sapiens sermone suo. DANIJELIS auctariis hoc adjectio Græca est, pium canticii: reliquas Danielis & Esteræ accessiones planè abscribo poematis. HHEZRÆ libros duos me tacente evincit veritas: quos neque Hebraicè neq; Græcè vidi, aut fuisse visos memini legere. sed justissima cæcitas Deo & bonis omnibus analogia rem ad veritatem sermonem ad Latinitatem revocavi, verbis (quo ad ejus fieri potuit) cum vetere exemplo conformatis. Nihil habent Hhezræ quàm salsò emendicatis nemo, & injuriâ maximâ: Authorem enim quæ pudusit sui operis, longè amplius debuerat pudnisse cùm suis somniis nomen viri tanti præfigeret, & impudenter Ecclesiam vellet fallere. ESTERÆ fragmenta neque sunt canonis, neque cum canone admodum consentium: scripsit ea Græcanicus aliquis masæologus, qui sermonis sui elegantiam in postremo capite ostentavit. Tres postremos libros communi appellatione (ut apud Eusebium testis est Origenes) prisca Ecclesia apud Syros Scharbis sarbane el, id est, virgam rebellantium Deo nominavit, vel contumaciis in Deum, Græci dixerunt τὴ μαχαιρίνη per synecdochen a maxima argumenti parte. SCHIMHHONIS, qui dicitur vulgo Macbæorum tertius, liber ab eodem authore profectus est quo sapientia: nam ovum ovo non est magis simile quàm unius libri sermo sermoni, alterius: fluit utrobique, sed redundat oratio, & eadem ferè verba ac sententias adhibet. Hunc ego Philonem Alexandrinum fuisse puto: adeò verba Philonium spirant, & Alexandrinum hominem arguis descriptio. Schimhhonem inscripsit de Sacerdotis qui tum erat nomine, sequutus exemplum Scripturæ canonicæ, in qua virorum primariorum qui pars suæ historiæ fuerim in populo Dei, eorum inquam nomina tribuuntur libris: fuit enim Schimhhon sacerdos, quo tempore Ptolemæo Philopatori visum est in sacrarium involare. Atque hanc quidem libri sententiam meam in Galeato prologo Hieronymus vocavit παροιμίαν, sive Paflorem Latino casu, non autem pastorem, ut plerique omnes putaverunt: nempe ἀπὸ τὴς παγίδος sive παγίδος, id est, ab atrio, in quo Sacerdos summus cum fideli comitatu suo intercessit ne Rex veniret in sanctuarium, quo ex principio reliqua historia consequuta est. Sed nos inscriptionem evidentem, licèt novam, veteri obscuræ & de qua controversi possit antepossimus. Quòd enim tertius Macbæorum liber nominatur, hoc fecit inscitia temporum ex illa synecdochica loquutione quam modò diximus, cùm post annos quinquaginta minimùm, Judæa Macbæorum nomen audiverit: quapropter immutato ordine hunc librum ante alios collocavimus. PRIOREM Macbæorum librum Hebraicè a se visum narrat Hieronymus, eumque temporibus Jochanais sive Joannis Hyrcani, qui filius fuit Schimhhonis Machæi, verisimile est fuisse

Histor. Ecclesiast. lib. 6. cap. 25.

fuiſſe ſcriptum: hunc Græcè habemus tantùm & corruptiſſimũ, ſed tamen haud quaquã argumẽto inualem, neq; ſcriptum incommodè. POSTERIOREM Græcum eſſe tantũ & author indicat cap. 2. & idem Hieronymus oſtendit, & euincis phraſis. Author quiſquis fuerit, plus Jaſoni Cyrenæo cuidam, & ſibi quàm veritati tribuit, inarticulus pariter & audax, re, ratione, verbis ab omni lege diſcedens hiſtoriæ, judicia ſua intempeſtiuè apponens paſſim, ac nonnunquam etiam præter fidei ſanctæ analogiã. Jam ad didaſcalicos veniamus. SAPIENTIÆ liber (quem olim priſca Eccleſia, teſte Epiphanio, vocabat πανάρετον, id eſt, omnium virtutũ librum) non pauca pietatis documenta & ſingulares e ſcriptura ſacra obſervationes continet. Hunc Hieronymus Philonis (cujus ante meminimus) opus eſſe putat; Auguſtinus primũ quidẽ putavit Siracidæ duobus locis, ſed poſtea illud ipſum quod opinatus fuerat revocavit; vulgus Schelomoni tribuit ex authoris ipſius verbis. Compta ejus & fluens oratio fecit ut Philonis eſſe diceretur: utrũq;, ſi dixeris, ferè a vero non aberraveris: nempe a Schelomone quidem fragmenta eſſe, prout capite nono verbis Schelomonis agitur, & Philonem compoſuiſſe illa atq; interpretatum eſſe Græca facundia. De ECCLESIASTICO, in ſuis præfationibus & quinquageſimo capite ſuſtulit author omnem dubitationis cauſam tum avi parentis q; tum ſuum ipſius nomen exprimendo: quo in libro Ethica ſanctæ plurimum compilavit. Hi autem omnes libri vulgo dicuntur Ἀπόκρυφοι. Apocryphi Græca appellatione, id eſt, occulti, propterea quòd Eccleſiæ non fuerunt traditi cum certa Spiritus Dei teſtificatione, ut in arca Eccleſię conderentur ἀγχίνοια, & palam ex authentico illorum canone Eccleſia doceretur ſed velut humanæ artis opera clam tantùm & inter privatos parietis, ſingularibus Eccleſiæ membris, volentibus legere permiſſi ſunt ut ex iis adjumenta fidei cum judicio exprom̃antur, non autẽ pro fundamentis fidẽ obſtringentibus cenſeantur. Hieronymus verò quibuſdam locis hagiographa hæc ſcripta nuncupat, voce apud ipſum quoq; Hieronimum ambigua. Sed de authoritate poſtea. Atq; hos quidem libros olim cum Scriptura canonica fuiſſe conjunctos & Teſtamento veteri adaptatos communis veterũ noſtrorum q; hominum docet conſenſio: ut jungerentur, etiam a nobis ſuis poſtulatum. Fecimus, quinam fructu tam magno quàm moleſtia. Et enim fructus quidem certè non mediocris ex his libris ad prudentes lectores & pios perventurus eſt; ſive exempla hiſtoriarũ ſpectes quibus nihil ad dilectandum ſuavius, nihil ad docendum accommodatius exponi poteſt; ſive didaſcalicorum librorũ argumenta ad docendum æquè ac promovendũ pertinẽtia: moleſtiæ verò nunquam pœnitebit me, ſi communẽ aliquem in Eccleſia fructũ enaſci animadvertero, & T.C. placere operam. Tuam enim C. Princeps Illuſtriſſime, hîc viſũ eſt appellare & tua ipſius cauſã, & Illuſtriſſimæ Principis ac conjugis tuæ fœminæ lectiſſimæ. Quid ita? fortaſſe inquies. Certè quia utriq; veſtrũ ſi cuiquã homini Principi memoria noſtra, multa eventũ ejuſmodi, qualia in hiſtoriis iſtis explicantur: multa vidiſtis, ſenſiſtis, probaſtis, perpeſi eſtis quę legendis iſtis facile erit vobis memoria recolere, & res anteactas tanquam in ſpeculo contemplari corã. Deinde quid reſtet expenditis & noviſtis, ſcio: iter lubricum, anceps, periculoſum, præceps, ubi infracta pietas, fides, veritas, zelus, prudentia, juſtitia fortitudo, temperantia q; ſunt opus, ſu in nomine Domini conſiſtatis: quarum omniũ virtutũ documenta hîc ampliſſima obverſantur æque principibus viris ac tenuibus e plebe neceſſaria. Quid eventurũ ſit porrò, didiciſtis jamdiu, & ex certiſſima Dei ὑμνῳδοῦντος (ut cum Poëta loquar) teſtificatione cognoviſtis promiſſiones Dei de vita preſente futura q; fuiſſe pietati factas, ac proinde reverentibus Dominũ, credentibus, querentibus ſemper faciem ipſius, & intrepidè ac conſtanter adhærentib⁹ ipſi, æternã in cœlis hereditatẽ cõparatã eſſe, quã traditurus eſt Dominus juſtus judex iis qui ſanctè & ſyncerè confeſſi fuerint nomẽ ſuum. Quas ob res primùm ſupplex oro Deum opt. max. & Patrem Domini noſtri Jeſu Chriſti, ut T.C. infinitis pene moleſtiarum molibus oppreſſam procelloſiſq; fluctibus jactatã magis ac magis in omni ſanctã pietatis humanitatis q; conſirmet officio, animum ſtabilitat gratia, & cunctis benedictionibus ex ſancto verbo ac promiſſione ſua ornet augeat q; : deinde verò a T. C. obnixe peto ut meam hanc operam quàm poſui fideliſſimè catholicæ Eccleſiæ preſtitam, & tibi oblatam accipias in bonam partem, & monimento hoc de meo erga T.C. ſtudio officiiſq;, ſi qua T.C. gratia poterunt a mea tenuitate proficiſci, ampliùs confirmeris.

Princeps Illuſtriſſime, Deum iterum oro ut T.C. quàm diutiſſimè ſervet incolumem, tibi adſit, te ſuo Spiritu reverentiæ ac prudentiæ regat: & omni benedictionum genere exornet e cœlis cumulatiſſimè.

T. C. Studioſſimus, Franciſcus Junius.

ὑ λεγω ἀγαθωτατε. Lib. 2. de doctr. Chriſt. Lib. 17. de civitate Dei cap. 20. Lib. 2. retract. ca. 4.

φλαβίε Ιωσήπε καὶ τὰ Απίωνος ᾱ.

Εἰκότως, μᾶλλον δὲ ἀναγκαίως (ἅτε μήτε τῆ ὑπογραφῆν αὐτεξουσίε πᾶσιν ὄντος, μήτε ζῆνος ἐν ζοῖς γραφομένοις ἐνέσης διαφωνίας, ἀλλὰ μόνων τῶν προφητῶν τὰ μετὰ ἀνωτάτω καὶ παλαιότατα χρόνα τῆν ἐπίπνοιαν τῆν ἀπὸ τοῦ θεοῦ μαθόντων, τὰ δὲ καθ' ἑαυτοὺς ὡς ἐ γένετο σαφῶς συγγραφόντων) ὁ μυριάδες βυβλίων εἰσὶ παρ' ἡμῖν ἀσυμφώνων καὶ μαχομένων: δύο δὲ μόνα πρὸς τοῖς εἴκοσι βυβλία, τὰ πάντος ἔχοντα χρόνε τῆν ἀναγραφῆν, τὰ δικαίως πεπιστευμένα.

Καὶ μετὰ ταῦτα.

Από δὲ Αρταξέρξε μέχρι τοῦ καθ' ἡμᾶς χρόνε γέγραπται μὲν ἕκαστα, πίστεως δὲ ὐχ ὁμοίας ἠξίωνται τοῖς πρὸ ἑαυτῶν, διὰ τὸ μὴ γενέσθαι τῆν τῶν προφητῶν ἀκριβῆ διαδοχήν.

Επιφάνιος ἐν λόγῳ ἀγκυρωτῷ.

Αὗται χρήσιμοι μέν εἰσι καὶ ὠφέλιμοι: ἀλλ' εἰς ἀριθμὸν ῥητῶν ὐκ ἀναφέρονται. διὸ δὲ ἐν τῷ ἀρῶν ἀνετέθησαν, ὅτε ἐν τῇ τ διαθήκης κιβωτῷ.

Hieronymus ad Dommionem & Rogatianum.

Nec Apochryphorum, tertii & quarti Eſdræ libri *ſomniis delectetur* quiſquam: *quia & apud Hebræos Eſdra Nehemieque ſermones in unum volumen coarctantur, & qua non habentur apud illos, nec de viginti quatuor* libris *ſunt canonicis, ſenibus ſunt procul abiicienda.*

Auguſtinus libro 15. de civitate Dei, cap. 23.

In Aprocryphis etſi invenitur aliqua veritas, tamen propter multa falſa nulla eſt canonica authoritas.

TOBIT

Tobit Naphtalita æquè adverſis ac ſecundis rebus in Deum pius, & in fratres officioſus facultatum amiſſione, exilio, & cęcitate probatus, poſtea benedicitur a Deo, viſum recipiens, videns filium cum muru adventantem, & ſobolem numeroſam habens ex eis: quibus omnibus moriens benedicit, & ex prophetarum doctrina conſulit.

CAPUT I.

1 COMMENTARIUS Tobiti filii Tobijelis filii Chananeelis, filii Hhiddui, filii Gebahhelis; e ſemine Iachtzielis de tribu Naphtali:

2 Qui captivus abductus eſt diebus Schalmanaſaris regis Aſſyriorum e Tiſchbe, quæ regio ſita eſt ad dexteram ejus quæ propriè *dicitur* Naphtali in Galilæa, ſupra Aſcheris *tribum*.

3 Ego Tobit fideliter ac juſtè ambulavi ſingulis diebus vitæ meæ, eleemoſynas multas faciens fratribus meis, ac genti meæ, & iis qui venerant mecum in regionem Aſſyriorum Nineven.

4 Nam cùm eſſem in regione mea in terra Iſraëlis juvenis adhuc, deficiente tota tribu Naphtali patris mei a domo Jeruſchalaimorũ, quæ electa fuerat ex omnibus tribubus Iſraëlis,

5 Ut ſacrificarent *illic* omnes tribus, ubi ſanctificatum fuerat templum pro tabernaculo Altiſſimi, ex quo extructum fuerat, in generationes omnes æternas; & omnibus tribubus, quæ unà defecerant, ſacrificantibus Bahhali deo, cum domo Naphtali patris mei:

6 Ego tamen ſolus ibam ſæpe Jeruſchalaimma diebus feſtis, quemadmodum præſcriptum eſt toti populo Iſraëlis præcepto æterno, primitias decimaſq; fœtuum, & prima vellera habens; & dabã ea ſacerdotibus poſteris Aharonis ad altare *miniſtrantibus*.

7 Primas omnium fœtuum decimas dabam poſteris Aharonis, qui miniſtrant Jeruſchalaimis; ſecundas verò decimas vendebam, & profectus expendebam eas Jeruſchalaimis unoquoq; anno:

8 Tertias denique dabam iis quibus conveniebat *dari*, quemadmodum præceperat Debora mater patris mei; quia orphanus relictus fueram a patre meo.

9 Cumque ad viri ætatem perveniſſem, ducens Channam uxorem de gente noſtra, genui ex ea Tobiam.

10 Sed cùm captivus Nineven abductus eſſem,

11 Omnibus fratribus meis ac gentilibus meis veſcentibus cibis gentium;

12 Ego continui me ipſum, ne comederem eos:

13 Quia memor erã Dei ex toto animo meo.

14 Conciliavit autem Altiſſimus gratiam decoremq; *mihi* coram Schalmanaſare, ut eſſem opſonator ipſius.

15 Itaque profectus ſum in Mediam:

16 Depoſuiq; apud Gebahhelem fratrem Gobrajæ Rageſchi civitate Mediæ argenti talenta decem.

17 Poſtquam verò mortuus eſt Schalmanaſar, regnavit Sancherib filius ejus pro eo.

18 Cujus rationes cùm iocertæ eſſent, non potui ampliùs proficiſci in Mediam.

19 Ac in diebus quidem Schalmanaſaris eleemoſynas multas feceram fratribus meis,

20 Cibos meos dederam eſurientibus, & veſtimenta mea nudis; & ſi quem ex gente mea videram mortuum, projectumq; ad murum Nineves, eum ſepeliveram.

21 Præterea ſi quem occidebat Sancherib rex, cùm veniſſet fugiens ex Jehudæa, furtim abripiens ſepeliebam eum (multos enim perdebat indignatione ſua) & requiſita a rege corpora eorum non inveniebantur.

22 Profectus verò quidam Ninevitarum indicavit regi me ſepelire eos; quamobrem abdidi me, & cognoſcens me quæri ad mortem, ex metu me recepi aliò.

23 Tum raptæ ſunt omnes facultates meæ; neq; relictum eſt mihi quicquam præter Chãnã uxorem meam, & Tobijam filium meum.

24 Sed non præteriverant dies quinquaginta quinque, cùm occiderunt eum duo filii ipſius, fugeruntq; in montes Armeniæ, & regnavit Eſarchaddon filius ejus pro eo, qui præfecit Achikarum filium fratris mei Chananeelis omnibus rationibus patris ſui & toti procurationi.

25 Poſtulante itaque Achikaro mea cauſa, reverſus ſum Nineven: (erat enim Achikar a poculis, & ab anulo, procuratorq;, & rationarius, conſtituerat q; eum Eſarchaddon ſecundum a ſe, filium fratris mei.)

26 Reverſoque mihi domũ reſtituta eſt Channa uxor, & Tobija filius meus.

ANNOTATIO.

1 Commentarius] *Hujus libri varia quidem ſunt exemplaria: nam ex Chaldæo tranſtulit Hieronymus, memoriæq; noſtræ duo Hebræa in lucem prodierunt, quæ ab audaculo hominibus fuiſſe ſcripta ſpondeo, & maximè cùm de Hebræa lingua tum de Eccleſia meretibus: Nos verò editionem Græcam omnium probatiſſimam judicamus. Quamobrem in hac tranſlatione noſtra plurimùm ſequemur veſtigia ejus, & mutationem (ſi quæ adhibebuntur) cauſas explicabimus. Scriptus eſt a Tobito liber, cujus inſcriptio verſus duos continet; in hiſtoria liber reliquum conſumitur. Tempus ex hoc capite eſt evidentiſſimum.* Iachtzielis] *ſic reſtitu-*

a Græc. *liber ſermonum, vel rerum: Hebraiſmus ut 1. Reg. 11. 41.*

b Græc. *vitã veritatis & juſtitiæ. Hebraiſmus, cui ſimilem vide 2. Reg. 3. 6. & infrà 3. 5.*

c Græc. *juvene exiſtente me.*

d Græc. *Tabernaculi.*

e Græc. *ſeculi.*

f Græc. *poteſtatis Babbalii. Exod. 22. Num. 18.*

g Græc. *primas tonſuræ.*

h Græ. *fuiſſem vir.*

i Græce *fœmine familia noſtræ.*

k Græc. *panibus: Hebraiſmus, ut verſ. 10.*

l Græc. *animam meam.*

m Græc. *dedit, ut Exod. 3. 21.*

n Græc *formam.*

o Græc. *via.*

p Græc. *in Nineven.*

q Græc. *mori.*

r Græc. *Araratis: vide Gen. 8. 4.*

s *2. Reg. 19. 27*

t Græc. *a ſecunda.*

u Græc. *erat autem filius fratris mei.*

reſtituendum ex 1.Chron.7.13. 2 Qui capt.]*vide 2.Reg.17.& 18.* Schalmanaſaris]*vel Schalmaneſer ex 2.Reg.17.3.& 18.9.nam quod Græci Enemeſarum legunt corrupta eſt appellatio,ut infrà verſ.14.17.& 19.* Tiſchbe]*non civitatis,ſed regionis bello partæ nomine,cujus ſitum optimè deſcribit ſequentia: vide 1.Reg 17.1.annot.* Ad dexteram]*id eſt,ad Orientem tribus Naphtali.* 3 Ego Tobit] *hoc verſus per prolepſin duas partes exponit quæ reliquo capite enarrantur: unam de inſtituto vitæ quod Tobias in ſolo natalis ſui ſecutus eſt; alteram,de ratione vitæ poſtquam in Aſſyriam fuit deportatus,quarũ partium enarratur prior uſq; adverſum 10.poſterior reliquo capite.Hanc verò diſtributionem (quam Hieronymus minimè intellexit) nos adjecta conjunctione ſecimus evidentiorem* 4 Domo]*id eſt,templo Dei, ut ſequentia verba docent exegeticè.* 6 Solũ]*id eſt,aut ſine comitatu, aut certè comitatu minimo, tanquam eſſem ſolitarius,ut ipſe ait infrà 5.19.* 7 Omnium fœtuum]*hæc verba in contextu Græco imperitè cum junguntur præcedenti verſui,ut res ipſa loquitur . De hoc autem triplice decimarum genere,qua hoc loco diſtinguuntur evidentiſſimè,vide Num.18 & Deut.14.22.& ſequentibus.* 13 Quia memor.]*hoc eſt, nolebam ſimere ut meum animum ullo pacto a recordatione reverentiaq; Dei abduceretur,in oſcitatu allectamentis gentium: vide annotata Danielis 1.8.* 14 Obſonator]*ſic Græcam vocem reddit Athenæus: Sitonem vel Sitarchum vocant Jureconſulti , aut etiam Sitocomum, id eſt, annonæ curatorem.* 15 Itaque]*nempe quia regis aulam tenebat ſequi pro officio Sitocomiæ. Reges enim ſtationem aſtivam habebant in Media,ut annotavimus Hoſeæ 6.2.* 16 Depoſuiq;]*nempe pecuniam in loculo obſignatam, quam Tobit Gebahbeli accepta cautione chirographi dederat aſſervandam,ut oſtenditur infrà 9.6. & 7.* Rageſchi]*id eſt,in oppido ,quod de nomine regionis ipſius Ecbatana vocant Geographi: vide infrà 6.11.* 18 Cujus rationes]*id eſt,cùm præpeditus occupationibus non poſſet vacare conſtituendis & diſponendis officiis domeſticorum. Nam primùm ex cade patrii conturbatis omnibus fuit regno adverſus fratres conſulendum : deinde verò expeditiones ſuſcipiendæ,de quibus 2.Reg.18.& 19.* 20 Ad murum]*ubi habebatur forum,ex uſu veterum.quo modo apud Romanos pomerium fuit appellatum. Sic intelligendum docent verba ſita infrà 2.2.* 24 Eſar-chaddon]*Græcè Achirdon quidem appellatur, aut Serchaddon; ſed utrunq; corruptum eſt,ut alia in hiſ libris quam plurima.* 25 Procuratorq;]*nempe qui regia negotia mandato ipſius adminiſtraret; quem Jureconſulti Græci ἐπίτροπον appellant , Dorotheus, Theophilus,Harmenopulus,& alii.*

CAPUT II.

Græc.faſtã eſt prandium. bonum.

1 DIe feſto penticoſtes,qui *dies* ſanctus eſt ſeptimanarum ſeptem , [a] comparatum eſt prandium lautum mihi: cumque accumbens ad edendum contemplarer cibaria multa,edixi filio,abi , adduc quemcunq; inveneris fratrum noſtrorum egentem, qui memor ſit domini .Ecce autem [b] ſum expectaturus te.

Græc. unus

2 Ille adveniens dixit,pater, [b] quidam e genere noſtro projectus Jacet [c] in foro ſtrangulatus.

3 Tum ego antequam guſtarem , exiliens ſuſtuli eum,& *exportavi* in domũ quandam, donec occidiſſet ſol:

4 Deinde reverſus [d] lavi, & comedi cibum meum [e] triſtis,

Græc.in triſtitia. Amos.8.10.

5 Recordando prophetiæ Ihamoſi,quemadmodum dixerit,

6 Convertentur feriæ veſtræ in luctũ, & omnia hilaria veſtra in lamentum;ac flevi.

7 Cùm autem occidiſſet ſol,abii,& effoſſo *fovea* ſepelevi eum.

8 Vicini verò *me* irridebant dicentes, non ampliùs metuit iſte interfici propter factum iſtud,quamvis antè aufugerit : Nam ecce mortuos iterum ſepelit:

Suprà 1. 22.

9 Eademque nocte decubui [d] pollutus ad murum [e] hypæthri,facie mea non obtecta; neque animadverti paſſeres in eo muro eſſe.

10 Itaq; oculis meis apertis excreverunt paſſeres calidum *ſtercus* in oculos meos , unde enatæ ſunt albugines in oculis meis; & quamvis adirem medicos,tamen non adjuverunt me. Achikar verò aluit me,donec [f] profectus eſſet in [g] Elymaida.

11 Channa autem uxor mea lanificium exercebat in [h] gynœceis:

12 Cui,cùm remiſiſſet *opus* ſuum [i] dominis, rependerunt quoque illi mercedem,& amplius etiam donarunt hœdum.

13 Cùm verò veniſſet ad me , balare cœpit: Quamobrem dixi ei,unde hœdulus iſte? [k] nónne furto ſublatus eſt? Redde eum [l] dominis,nam nefas eſt comedere furto ablatum *quicquam*:dicẽte verò illa, [d] dono datus eſt mihi,præter mercedem,tamen [m] non credidi illi, ſed edixi reddi eum dominis .

d Græc.donum.

14 Me itaque contra illam [n] exardeſcente, reſpondens illa mihi dixit, [o] ubi ſunt tuæ eleemoſynæ,& juſtè facta tua? Ecce ſpectata ſunt omnia apud te.

n Græc.irabente.

ANNOTATIO.

1 Septimanarum ſeptem]*Sic appellatur pentecoſte Exod,34.22.Levit,23.15.Et Deut.16.10.* Prandium lautum]*ex lege Deut.16.11.* Sum exſp.] *quæſiverat, non ante guſtabo cibum quam fratres egenos adduxero.* 2 In foro]*vide ſuprà 1.20.* 4 Lavi]*ex lege Levit.21.* 9 Pollutus]*ex mortuo cujus tactus hominem inquinabat,Num.9.6.* Hypæthri] *vel ſubdialu ambulationu. Hoc enim ſonat Græcum ὑπαίθριον vocabulum teſte Athenæo lib.5.diſpoſophiſtarum. Hoc autem faciebat Tobit ex luctus ſui gravitate,a cubiculo,tecto,& cubiculi abſtinens.* 10 Itaque]*hæc verba viam ſternunt ad eam fabulam, quæ traditur infrà cap.6.& 11.* Profectus eſſet]*ſic reſtituimus ex conjectura ſublata litera una. Nam Tobitum ex eo loco minimè profectum eſſe docet caput 14.Achikarum verò de ſua dignitate dejectum eſſe, ipſe Tobit narrat infrà cap. 14.10. De hoc autem Achikaro vide ſuprà 1.24.& 25* Elymaida]*regionem Aſſyriæ,de qua vide 1.Mac.6.1.* 11 Gynœceis]*id eſt,mulieribus officinis,quæ gynœcea ſive gynæa,eadem antiqui appellarunt.eorum præfectos Gynœciarios, qui penſa diſtribuebant ſingulis , & numerabantur operas. Hæc autem gynæa cellas ſimiles dicit Vitruvius nominat lib.6.de Architect.cap.10 atque*

atque in hac gynæcea non dubito quin Tobiti uxor per Achikarum admissa sit. 12 Dominis] *id est, Gynæciarii, de quibus modò diximus.* 13 Nónne] *hu verbù Tobis non incusat uxorem fuisse, eoq; nomine pertinaciter in eam contendit, sed potius admonet permulta in aulis principum fieri injuriasq; dominu justis adimi, ac propterea se ab hudulo quem Gynæciarii uxori dederant de industria abhhorrere, ne ullo pacto cum injustitia illorum communices, rem ullam accipiens ab injusto possessoribus. Nam justus (ait Ambrosius) non tantùm crimen metuit, sed contagionem peccati.* Dominis] *id est, Gynaciarii, ut superiore versu diximus. quasi dicat, illi sunto domini si placet: ego rerum ab illis donatarum nolim esse dominus, quia de alieno magu, quàm de suo fere largiuntur.* Non credidi] *nempe rem datam volenti retinere.* 14 Exardescente] *propterea quòd rem datam recusaret reddere ex mandato meo.* Ubi sunt ele-emosynæ] *quasi dicat, quid? tene unum putas esse præditum bona fide & conscientia, qui tam malè de viru bonu, ac de nobu optimè meritù judicare audes? quin potius respice ad te, & fidem tuam explora: Nam si optima fide eleemosynas tuas & similia antè præstitisses, putarè ne futurum fuisse, ut tu bu malu obrueretu a Deo? spectata vero sunt facta tua, & quo animo antehac usu sis, res præsentes omnes plùs satu clamitant: sic Ijobi 4. 6. & alibi passim.*

CAPUT III.

1 ITAQUE contristatus [a] flevi, & oravi cum dolore, dicendo,

2 Justus es Domine, omniaque opera tua & omnes viæ tuæ sunt misericordia & veritas: etiam [a] judicio vero, justoque tu judicas in seculum.

3 Memento mei & respice ad me: ne ulciscaris me pro peccatis meis, atque [b] erroribus meis, & majorum meorum qui peccaverunt coram te.

4 Nam non [c] obedivimus præceptis tuis: quamobrem [d] exposuisti nos direptioni & captivitati mortique, & dicterio [d] probroso omnibus apud quos dispersi sumus.

5 Nunc ergo, *ut* multa judicia tua sunt & vera, me facito propter peccata mea majorumque meorum, quia non f[illegible]mus præcepta tua (non enim ambulavimus [e] fideliter coram te.)

6 Nunc, inquam, [f] prout placuit tibi facito me: præcepto [g] tolle spiritum meum ut dissolutus redigar in terram: quoniam utilius est mihi mori quàm vivere, quandoquidem exprobrationes falsas audivi, ac tristitia multa [h] incessit me; præcipe inquam me solutum a [i] necessitate hac, jam *concedere* in æternum locum; ne avertas faciem tuam a me.

7 Eo ipso die accidit filiæ Rehhuelis Saræ [i] in Ecbatanis Mediæ, ut ipsi quoque objiceretur probrum ab ancillis patris ipsius,

8 Quia tradita fuerat viris septem; sed [i] Aschmadæus improbum illud dæmonium occiderat eos, antequam congrederentur cum ea, ut fit mulieribus.

9 Dicebant enim ipsi, [i] an nondum intelligis te præfocare viros tuos?

10 Jam septem viros habuisti, neque vocaris de ullius eorum nomine.

11 Quid nos verberas propter [i] illos, siquidem mortui sunt? abi cum illis: ne videamus ex te filium aut filiam in seculum.

12 Hæc cùm audisset, tristata est valde, adeò ut strangulatione premeretur; [i] sed dixit, equidem unica sum patri meo; [i] si fecero hoc, probrosum fuerit ipsi; & senium ejus deduxero cum dolore in sepulchrum.

13 Posteà oravit ad [i] fenestram quandam, dicens,

14 Benedictus est, Domine Deus mi, & benedictum nomen gloriæ tuæ, sanctum & pretiosum in secula; benedicant tibi omnia opera tua in seculum.

15 Nunc autem, Domine, oculos meos & faciem meam [l] converti ad te:

16 Dicens ut liberes me ab hac terra ac non audiam ampliùs exprobrationem.

17 Tu nosti, Domine, me puram esse ab omni [i] peccato viri,

18 Ac non coinquinasse nomen meum, neque nomen patris mei in terra captivitatis meæ.

19 Unica sum patri meo, neque est ipsi alter natus qui percipiat hæreditatem ejus:

20 Neque [k] agnatus propinquus, neque filius ex eo [l] cui me conservem ut nubam ipsi.

21 Jamque perierunt mihi septem: quorsum me *in tempus* reliquum vivere?

22 Quòd si non visum fuerit tibi occidere me;

23 Præcipe respiciens ad me, & misertus mei, ut non audiam ampliùs exprobrationem.

24 Exaudita autem est oratio utriusq; coram gloria Dei maxima:

25 Et missus est [i] Rephael curaturus hos duos, Tobiti desquamaturus albugines, & Saram Rehhuelis filiam traditurus Tobiæ Tobiti filio uxorem, ac ligaturus Aschmadæum improbum illud dæmonium, quia Tobiæ jus acciderat, ut illam hæreditario duceret: eodemque momento reversus Tobit ingressus est domum suam, & Sara Rehhuelis filia descendit e cœnaculo suo.

[a] Græc. *judicium verum.*
[b] Græc. *ignorationibus.*
[c] Græc. *tradidisti nos in direptionem, &c.*
[d] Græc. *exprobrationù.*
[e] Græc. *in veritate.*
[f] Græc. *secùdum placitum coram te, facito mecum.*
[g] Græc. *tollere præcipe: Hebraismus.*
[h] Græc. *est in me.*

[i] Græc. *dedi.*

[k] Græc. *frater.*
[l] Græc. *ut conservem ipsam illi uxorem.*

ANNOTATIO.

1 Flevi] *Egressus ex ædibus in aliquam solitudinem, ut apparet infrà ver 25.* 4 Obedivimus] *est quidem plurale verbum persona tertia in contextu Græco: sed facilè fuit mutationu ipsius, & quod Hieronymus prima persona legit, judicamus esse adjunctu convenientius.* 6 Necessitate hac] *ducendæ vitæ & audiendorum probrorum, quæ duo invitus facio, ex necessitate non ex voluntate.* 7 In Ecbatanis] *mons ita regione Mediæ, ubi fuit metropolu Rageseh quam vocant Geographi κατ' ἐξοχὴν Ecbatana: vide Hieronæ 6. 2. & suprà 1. 16.* 8 Aschmadæus] *hoc nomen in scripturis Canonicis nusquam legere memini; nec dubito ex portentosis Judæorum fabulis profectum esse, qui Aschmadai Syra voce appellant principem dæmoniorum, sive a perditione & profligatione hominum, sive ab apostasia, quæ duo Syrorù verbo denotantur. Atque hinc spectat quod nominatum additur impuri illius de nomis epitheton, quæ phrasis allorum fabulas, non scripturæ veritatem sapit. Quamobrem, ut nomen fabulosum, ita etiam quæcunque hìc ab eo dicuntur gesta fabulosa esse confirmamus. Nam certè non est tantum otii a rebus suis dæmonio-*

moniorum principi, ut neglecta hominum perditorum studeas amoribus, & rivalem agas. 9 An nondum intelligis] *id est, an semper amore caco raperis? an semper dolore de viro amisso exacerbaris? an semper tibi indulgebis; & in alios immerenter furis? an semper in nos tam indignè savies, quàm si viro tuo insultissemus mortem? at ejus si qua culpa in nullo resident, ea profectò est in te quæ vivos enecas, mortuorum verò desiderio consumeris.* 11 Illos, siquid] *Græcas voces ita distinguimus, τί ἐμὲ μερίζεις περὶ ἀνδρὸς ἀποθανόντος, &c. id est, nulla profectò causa est cur tam indignè nos excipias plagis; nisi fortè dolorem tuum de amisso viro in nos deponere impotentissimè; in quorum morte si qua culpa est, eam nos minimè, sed tu ipsa præstare debes. Si ergo furis amore illorum, abi ad illos, & nos tandè aliquando sine quiescere. Hæc via accipienda est, ostendunt verba Saræ, ver.* 17. 12 Sed dixit] *nempe animi resumens, & se confirmans, a strangulatorum periculo, quod periculum mulieres ferè ex mœrore opprimit.* Si fecero] *si me animo abjecto contingat strangulari.* 13 Fenestram] *superioris contignationis, ut finis capitis demonstrat.* 17 Peccato viri] *id est, concupiscentia illa, ex qua me ancillæ, velut ostro percitam objiciunt furere.* 25 Raphael] *hoc nomen Hebræum nihil aliud sonat quàm curatorem Dei fortis, id est, a Deo forti missum: Quod nomen in canonicis scripturis extare non meminimus de Angelo dicto, in Judaorum verò commentariis plurimùm. Quamobrem historiam quæ de Raphaëlis curationi dicitur, tantidem facimus quàm amatorios illos furores Aschmadæi.*

CAPUT IIII.

1 DIE illo recordatus Tobit pecuniæ quam depoſuerat apud Gebahhelem Rageſchi *civitate* Mediæ,

2 Dixit apud ſe ipſum, ego poſtulabam mortem: quid non advoco Tobiam filium meum, ut ipſi indicem antequam moriar? Itaque vocato illo dixit,

Exo. 20. 12.

3 Fili cùm mortuus fuero, ſepeli me, ac ne deſpicias matrem tuam: honora eam omnibus diebus vitæ tuæ, & fac [a] quod placuerit ei, neq; contriſtes eam.

[a] Græc. *placitum ei.*

4 Memento, fili, ipſum multa pericula [b] expertam eſſe propter te *latentem* in utero.

[b] Græc. *vidiſſe.*

5 Cùm mortua fuerit, ſepeli eam apud me in eodem ſepulchro.

6 Omnibus diebus, fili, Domini Dei noſtri recordare neque [c] voluntariè pecces, & tranſgrediaris mandata ejus, ſed juſtitiam [d] exerce omnibus diebus vitæ tuæ, ac ne ambules viis [e] iniquis: nam te [f] coletæ veritatem proſperi ſucceſſus aderunt tuis operibus, & omnibus exercentibus juſtitiam.

[c] Græc. *vela peccare & tranſgredi.*
[d] Græc. *fac, ſic deinceps.*
[e] Græc *iniquitatis.*
[f] Græc. *facientes. Inf. verſ. 17. Deut. 15.*

7 De facultatibus tuis fac eleemoſynam, ac ne invideto oculus tuus cùm facies eleemoſynam, ne avertas faciem tuam ab [g] ullo paupere, & a te minimè avertetur facies Dei.

[g] Græc. *omni.*

8 Prout tibi aderunt in multitudinem, facito ex eis eleemoſynam:

6 Sin parum tibi fuerit, pro paucitate ne metuas facere eleemoſynam:

10 Theſaurum enim bonum [h] comparas tibi ipſi [i] in diem neceſſitatis:

[h] Græc. *theſaurizas.*

11 Nam eleemoſyna a morte [k] liberat, nec ſinit *authorem ſuum* ingredi in tenebras:

12 Donum enim bonum eſt eleemoſyna omnibus facientibus eam, [l] coram altiſſimo.

[i] Græc. *in diem neceſſitatis.*
[k] Græc. *a ſæculo memento, fili, omnes iſtos ſumpſiſſe uxores e fratribus ſuis.*
[l] Græc. *ſuperbias in corde tuo a fratribus, & filiis filiabus & populi tui.*

13 [i] Attentè cave tibi ipſi, fili, ab omni ſcortatione, & uxorem imprimis aſſume de ſemine majorum tuorum, ac ne aſſumas uxorem exteram quæ non ſit de tribu patris tui, quia filii [m] prophetarum ſumus: Noachum, Abrahamum, Jitzchakum & Jahhakobum majores noſtros [n] olim memento, fili, omnes iſtos duxiſſe uxores e cognatis ſuis, & benedictos fuiſſe in filiis ſuis, ac ſemen [o] ipſorum terram hæreditariò poſſeſſurum eſſe.

[i] Græc. *attende tibi. Exo. 20. 14.*
[m] Græc. *omnia. Hebraiſmus ut ſup. ver. 7.*
[n] Græc. *a ſæculo memento, fili, omnes iſtos ſumpſiſſe uxores e fratribus ſuis.*
[o] Græc. *ipſorum terram hæreditariò poſſeſſurum eſſe.*

14 Nunc etiam, fili, dilige fratres tuos, ac ne [p] ſuperbè faſtidias cum animo tuo de fratribus tuis, & popularibus tuis, de illis, inquam ſumere tibi ipſi uxorem: nam ſuperbiæ adeſt perditio multa, ac non ſtabilitas, & [q] arrogantiæ diminutio indigentiaque maxima: arrogantia enim mater eſt famis.

[p] Græc. *ſuperbias in corde tuo a fratribus, & filiis filiabus & populi tui.*
[q] Græc. *ægre ſiſti natura. Prov. 11. 2. Levit. 19. 13*

15 [r] Merces omnis hominis qui operam commodaverit tibi apud te ne pernoctato, ſed redde ei illico, [s] quòd ſi ſervieris Deo, reddetur tibi.

16 Attende tibi ipſi, fili, in omnibus operibus tuis, ut ſis eruditus in tota converſatione tua. Itaque quod odiſti nemini feceris, vinum ad ebrietatem ne bibas, [t] neque ambulet tecum [u] ebrius in via tua.

[r] Græc. *ebrietas, pro eo quod Hebræi dicerent vir ebrietatis.*
[o] Græc. *pone, ſic verſu ſequente.*
[p] Græc. *in omni.*

17 De cibo tuo da eſurienti, & nudis de veſtibus tuis, omnium quæ abundaverint tibi fac eleemoſynam, neque invideat oculus tuus cùm facies eleemoſynam.

18 [x] Effunde cibos tuos in monumentum juſtorum, neque des peccatoribus.

19 Conſilium ab omni prudente quære, neque contemnas [y] unquam conſilium utile.

20 Omni autem momento benedic Domino, & ab eo poſtula ut viæ tuæ efficiantur rectæ, & omnes calles tui conſilia que tua proſperè ſuccedant. Nam [z] gens ulla non habet conſilium, ſed ipſe Dominus dat omnia quæ bona ſunt, & quem vult deprimit prout vult. Nunc ergo, fili, recordare mandata mea, ac ne deleantur ex [a] animo tuo.

[q] Græc. *omnis. Hebraiſmus ut ſup. ver. 7.*
[r] Græc. *corde.*

21 Jam verò indico tibi decem talenta argenti *eſſe*, quæ depoſui apud Gebahhelem filium Gobrajæ Rageſchi Mediæ; neq; propterea metuas, fili, quod pauperes facti ſumus; ſunt tibi multa, ſi timeas Deum, & deſiſtens ab omni peccato feceris quæ [b] placent ipſi.

[s] Græc. *placitum coram ipſo.*

ANNOTATIO.

1 Pecuniæ] *De qua ſup. 1. 15.* 10 In diem neceſſit.] *id eſt, in illud tempus, quo rerum difficultatibus & angustiis opprimêris, repoſita erit, tanquam theſaurus, beneficii tui compenſatio, vide Eccleſ. 11.* 11 Liberat] *id eſt, liberatores comparat, qui beneficiorum acceptorum memores a ſuis benefactoribus propulſant mortu pericula, & a tenebris, id eſt calamitatibus, vindicant: Nam tenebrarum nomine adverſitates, ut contrà res proſperæ nomine lucis deſignantur.* 12 Coram Altiſſimo] *id eſt, ſi pio & caſto animo, qui Deo acceptus eſt, conferatur eleemoſyna: ſic Matth. 6.* 13 Prophetarum] *id eſt, ex eorum genere, quos Deus adopta-*

adoptavis gratuito fadere in Christo, ut gloriam ipsius prædicemus. Nam prophetæ in scriptura appellantur non tantùm qui res futuras prædicunt, sed etiam quicunque Spiritu Dei acti sædum ipsius profitentur, & gloriam prædicant: ut Gen. 20.7. Et Psal. 105.15. Ipsorum] *nempe aquæ multitudum ac virorum, proinde extraneis non esse promissiones factas.* 15 Merces] *contextus Græcus omnino ita distinguendus est.* Quod si] *quasi dicat, penes Deum solum esse facultatem remunerandi mercedem, apud quem certissimè est reposita: quamobrem illi servito fide, &c.* 16 Neq; ambulet] *id est, ne conseccator cum isto hominum genere.* 18 Effunde cibos] *id est, benefaciendum quidem est omnibus, sed imprimis domestici fidei, Galat. 6.10. Neq; tantùm illis, sed etiam illorum posteris tanquam hæredibus ejusdem benedictionis, ut hac beneficentia ostendas virum bonum a te & viventem cœli & mortuum, ut loquitur Rash. 1.8. Hæc autem beneficentia in virorum bonorum recordationem collata allegoricè hîc exprimitur ub usitata illis temporibus forma humanitatis, qua amicis singulis posteris qui parentibus orbati erant, convivia exhilarandis eis & recreandis adhibebant; de quibus vide Jer. 16.7. Est ergo τὰ ἐφ' ἑαυτῶν, idem quod οἱ ἐπ' αὐτοῖς τεθέντες: hypallage Rhetorum.*

CAPUT. V.

1 TUM respondens Tobija dixit, pater faciam quæcunq; mandasti mihi:

2 Verùm quomodo potero recipere pecuniam illam, cùm non cognoscam eum?

3 Itaque dedit ei *pater* chirographum, & dixit ei,

4 Conquire tibi ipsi aliquem, qui dum vivo proficiscatur tecum, & dabo ei mercedem; ita profectus pecuniam illam recipe.

5 Abiens igitur ad conquirendum aliquem invenit Rephaelem, qui

6 Erat Angelus, sed nesciebat Tobija:

7 Et dixit ei, an posses proficisci mecum in civitatem Mediæ Rageschum?

8 Et an peritus es locorum illorum?

9 Cui dixit Angelus, sum posecturus tecum, & apud Gebahhelem [a] agnatum nostrum commoratus sum.

[a] Græc. *fratrem.*

10 Dixit verò ei Tobija, expecta me, ut dicam patri meo: qui dixit ei, abi, ac ne tardes.

11 Ingressus itaq; dixit patri, ecce inveni qui proficiscatur mecum: edicente autem patre, voca illum ad me, ut cognoscam, ex qua tribu sit, & an certus *homo* sit ad proficiscendum tecũ, vocavit eum:

12 Cumq; venisset intrò, salutarunt alter alterum:

13 Et dixit ei Tobit, frater, ex qua tribu, & ex qua familia es tu? Indica mihi.

14 Quo dicente ei, túne tribum & familiam quæris, an mercenarium, qui proficiscatur cum

[b] Græc. *volo.*

filio tuo? dixit illi Tobit, [b] cupio, frater, cognoscere genus & nomen tuum.

15 Dixit verò ille, [c] ego sum Hhazarja *nomine*, gentre verò filius Chananjæ illius magni & fratris tui.

[c] Græc. *salvus.*

16 Tum dixit Tobit, [c] prosperè adveneris, frater:

17 Sed ne iraſcaris mihi quòd quæsivi tribum tuam, & familiam tuam cognoscere.

18 Tu verò agnatus meus es ex [d] optimo genere, Novi enim Chananjam, & Jonathanem filios Schemahhjæ illius magni:

[d] Græc. *pulchro & bono Hellenismus. ſic infra 7.7.*

19 Ut qui iveramus [e] unà Jeruschalaimam adoraturi, [f] afferentes primogenita *animalia* decimasq; fœtuum.

[e] Græc. *communiter ut infrà 9.8.*

20 Et ipsos *novi* non seductos esse errore fratrum nostrorum.

21 Ex [f] stirpe magna es, mi frater; sed dic quam tibi mercedem daturus sim, drachmam in diem *spondeo*, & quæ erunt opus, ut etiam filio meo, etsi amplius adjecturus sum tibi ad mercedem hanc, si incolumes reversi fueritis.

[f] Græc. *radice.*

22 Atque hoc modo inter ipsos convenit.

23 Tum edixit Tobijæ, [g] compara te ad iter istud, & itinere prospero utimini.

[g] Græc. *paratus esticitor.*

24 Paravitq; filius, quæ ad iter illud *pertinebant*, cui dixit pater illius, proficiscere cum homine hoc: qui autem in cœlo habitat Deus, prosperet iter vestrum, & Angelus Dei proficiscatur vobiscum.

25 Itaq; egressi sunt ambo ut proficiscerentur & [g] canis filii comitatus est eos. Flevit autem Channa mater ejus, & dixit Tobito, quid emisisti filium nostrum? nonne scipio manus nostræ est, [h] res nostras agens arbitratu nostro?

[h] Græc. *in eo quod ingrediebatur ille ut egrediebatur coram nobis. Hebraismus, ut Num. 27. 17.*

26 [i] Utinam argentum [k] huic argento non antecessisset, sed [l] ramenta nos circumstantia filii nostri essent.

[i] Græc. *vivere.*

27 Nam prout datum est nobis [k] unde vivamus a Domino, hoc sufficiens nobis est.

28 Dixit verò ei Tobit, ne curam habeas soror, incolumis veniet, & oculi tui videbunt eum:

29 Angelus enim bonus proficiscetur cum eo, & prosperabitur iter ejus, reverteturq; incolumis: ita clamare desitit.

ANNOTATIO.

25 Ego sum] *Hunc locum in contextu Græco corruptum esse, tum ipsa Tobiti quæstio, tum series historiæ evincit manifestissimè. Quamobrem ex verbo Hieronymi, & sequentium comparatione ita restituimus. Nam hîc si Hhazarjam nominat, non Hhazarja filium Angelus, atque ita deinceps appellatur. Hoc autem mendacium est, quo neque Deus, neque veri ipsius angeli in Canonicis libris legantur usi: quod mendacium ut excusemus, non magnopere putamus esse laborandum, quia (ut multa rationes hanc inde comportentur) mendacium est mendacium, a Deo & ab electis ejus Angelis alienissimum.* 19 Afferentes] *vide sup. 1.6.* 25 Canis] *cujus fit mentio propter historiam capitis 11.* 26 Utinam] *sensus est, quem non incommodè expressit Hieronymus, utinam nunquam fuisset pecunia ista pro qua misisti eum, nec alia tibi antehac pecunia adfuisset, quàm hæc quæ nobis præsens est: Nam etsi præsens hæc pecunia nostra vix digna est, quæ eum ramenti facultatem quæ prius habebamus, comparetur: tamen filio nostro futura fuisset satis, quæ nobis satis est.* Huic argento] *id est, præsenti pecuniæ nostræ, quam hîc habemus.* Ramenta] *id est, tenues hæ facultates nostræ, quas tanquam ramenta terendo radendoq; agrè corradimus. Hunc locum ut ita interpretemur, tum Græca verba efficerunt, tum versus sequentis ratio.*

CAPUT.

CAPUT VI.

1 ILLI autem profecti eo itinere, venerunt vespere ad Tigrim fluvium, ubi commorati sunt.

2 Cumq; filius loturus descendisset, exiluit piscis ex eo fluvio,

3 Qui volebat devorare filium.

4 Dixit verò Angelus illi, prehende piscem istum.

5 Itaq; firmè prehendens piscem illum filius projecit eam in terram:

6 Dixitq; ei angelus, disseca piscem istum & excipiens cor, heparq;, & fel, repone ea tutò.

7 Fecit ergo filius ut dixerat ipsi Angelus, piscem verò assatum comederunt, perrexeruntque ambo, donec appropinquarent ad Ecbatana.

8 Cumque dixisset filius Angelo, Hhazaria frater, [a] quid sibi volunt cor istud, & Hepar, ac fel istius piscis?

9 Dixit ei, cor & hepar istud, si quem turbet dæmonium aut spiritus malus, ea adole coram viro aut muliere illa, ac minimè turbabitur ampliùs.

10 Felle inunge hominem qui habet albugines in oculis suis, ita curabitur.

11 Cùm autem ad Rageschum appropinquassent,

12 Dixit Angelus ille filio, frater, hodie commoraturi sumus apud Rehhuelem, qui idem est est cognatus tuus: est autem ei filia unigenita, nomine Sara; loquar de ea ut detur tibi illa in uxorem.

13 Nam tibi accidit jus hæreditatis illius, quia tu solus es ex genere illius: puella autè pulchra & prudens est.

14 Nunc ergo ausculta mihi, & compellabo patrem illius, cumque revertemur Rageschо, [b] celebrabimus nuptias: Nam scio Rehhuelem minimè daturum esse illam viro alteri, secundum legem Moschis; neq; [c] sibi comparaturum mortem: quia tibi convenit ut hæreditatè percipias, potiùs quàm ulli homini *alteri*.

15 Tunc dixit filius Angelo, Hhazaria frater, audivi ego puellam septem viris fuisse traditam, & omnes in thalamo ipso periisse?

16 Nunc autem ego unicus sum patri, & metuo ne ingressus moriar, ut etiam priores illi, quia dæmonium diligit eam, *ut* quod neminem injuria afficiat præter eos qui accedunt ipsam: Nunc, inquam, metuo ne moriar, & deducam vitam patris mei, & matris meæ ex dolore [d] mea causa percepto in sepulchrum ipsorum: Filius autem alter non est ipsis, qui sepeliat ipsos.

17 Dixit verò ei Angelus, an non meministi sermonum quos præcepit tibi pater, ut assumeres uxorem de gente tua?

18 Nunc ergo ausculta mihi frater, nam [e] tua erit uxor; illius verò dæmonii nullam rationem habe:

19 Nam hac ipsa nocte tradetur tibi illa in uxorem: cùm autem ingressus fueris thalamum, si accipiens cinerem [f] thymiamatum imposueris de corde istius piscis & hepate, atque adoleveris,

20 Cùm odoratum fuerit Dæmonium, fugiet; neque ampliùs revertetur ut impetum faciat [g] in sempiternum.

21 Sed quando eris congressurus cum ea, exurgite ambo, & inclamate Deum misericordem, qui misertus conservabit vos.

22 Ne metuas; nam illa tibi [h] jam olim erat præparata, & tu illam [i] servabis, ac proficiscetur tecum: etiam præcipio *animo* tibi fore ex ea liberos.

23 Cumq; Tobija audivisset ista, dilexit eam, & animus ipsius adhæsit ei pervalde; sic venerunt in Ecbatana.

[a] Græc. *quid est.*

[b] Græc. *faciemus.*

[c] Græc. *si debitorem constituerit mortis.*

[d] Græc. *de me.*

[e] Græc. *sibi erit in uxorem.*

[f] Græc. *in seculum seculi.*

[g] Græc. *a seculo.*

ANNOTATIO.

1 Tigrim] *Tigris enim ante alios fluvios est, & ventrem facit amplissimum. Adiabenen versus, quà faciendum est iter Ninive petentibus Ecbatana.* 9 Cor & hepar] *consilium non divinum aut cœleste, sed plane magicum, ut partim doctrina Democriti magi, quæ apud Plinium habetur, partimq; impura Judæorum traditione possumus confirmare, qui harum nugarum doctores sunt alii, & inter se quoque exercitores superstitiosissimi, ut ipsorum libri insuales (ut ita vocem) ostendunt. Quamobrem cùm argumento hoc, tum multis aliis addocor, ut Judæum aliquem rhapsodum fuisse hujus libri conficiendorum putem.* 12 Rageschum] *ad est, regionem Rageschenam quæ una voce dicitur Ecbatana: Rehhuel enim habitabat in Ecbatanis, sed in civitate Rageschi minimè: vide suprà 1.16. & 3.7. & infrà 9.* 19 Thymiamatum] *nempe eorum quibus tu ex lege analogia vesperæ uteris in tuis precibus: Nam thymiamata ut signa precum conjuncta erant precibus, ut interpretatur David psalm. 141.2.* 22 Servabis] *ut Ephes. 5.23.*

CAPUT VII.

1 ADVENERUNT itaq; ad domum Rehhuelis; Sara autem obviam facta illis salutavit illos, & illi *resalutarunt* eam.

2 Postea introduxit illos domum, dixitque Rehhuel Hhednæ uxori suæ, quàm similis est adolescens iste Tobito cognato meo!

3 Rogavitq; eos Rehhuel, unde estis, fratres?

4 Qui dixerunt ei, filiis Nephtali, qui captivi sunt Nineves.

5 Dixitque illis, nostis Tobitum [a] cognatum meum? Qui dixerunt, novimus.

6 Dicente autem illo, valétne? dixerunt ipsi, & vivit & valet; dixitq; Tobija, pater meus est.

7 Tum exiliens Rehhuel, & osculatus eum flevit, & benedixit ei, dicens ei, [b] optimi viri filius es. Audiens verò Tobitum amisisse oculos suos, dolore affectus est, & flevit:

8 Hhedna quoque uxor ipsius & Sara filia ipsius fleverunt.

9 Postea excipientes eos studiosè mactarũt arietem [c] subrumum, appositumq; cibaria multa: dixit verò Tobija Raphaëli, Hhazarja frater, loquere de iis quæ dicebas in itinere, ut perficiatur negotium: ita communicavit [d] rem cum Rehhuele.

10 Tum dixit Rehhuel Tobijæ, comede & bibe, et [e] age hilariter: tibi convenit filiam meam

[a] Græc. *fratrem: sic deinceps.*

[b] Græc. *pulchrimi & boni hominis: ut suprà 5. 18.*

[c] Græc. *oviũ Hebræorum.*

[d] Græc. *sermonem, Hebræismus.*

[e] Græc. *suaviter efficere.*

meam ducere?
11 Veruntamen indicabo tibi veritatem; dedi filiam meam ſeptem viris, & quando congreſſuri erant cum ea, mortui ſunt de nocte: ſed in præſentia hilariter age.
12 Dixit verò Tobija, non guſtato quicquam hic donec [a] adſtantes conſtitueritis mecum. Itaque dixit Rehhuel, [f] accipito illam jam ex jure: tu agnatus es illius, & illa *viciſſim* tua.
13 Miſericors autem Deus [g] proſperet vos rebus optimis.
14 Cùm autem vocaſſet Saram filiam ſuam, venit ad patrem ſuum:
15 Qui prehendens manum illius [a] tradidit illam Tobijæ uxorem dicens, ecce ſecundum legem Moſchis accipe illam, & abdue ad patrem tuum; & benedixit eis.
16 Deinde vocavit Hhednam uxorem ſuam, & accipiens libellum ſcripſit [h] inſtrumentum conventionis, atque obſignavit.
17 Tum cœperunt edere.
18 Poſtea vocavit Rehhuel Hhednam uxorem ſuam, & dixit ei, ſoror [a] præpara alterum cubiculum, & introduc eam:
19 Quæ fecit prout dixerat, & introducens eam illuc flevit, [i] mutuaſq; lachrymas accepit filiæ ſuæ:
20 Dixitque ei, bono animo eſto filia; Dominus cœli & terræ det tibi lætitiam pro triſtitia hac tua: Bono animo eſto, ô filia.

[f] Græc. *exporta illam ex hinc, ſecundum judicium.*
[g] Græc. *proſperum ſucceſſum det vobis optimarum.*
[h] Græc. *ſyngraphum.*
[i] Græc. *& recepit lachrymas: phraſis elegantiſſima.*

ANNOTATIO.

12 Adſtantes] *Nempe tu & uxor, & ſi qui ſunt alii, ad quos hujus connubii cognitio pertinebit.* 15 Tradidit] *ex priſco matrimoniorum ritu.* 18 Præpara] *ſponſæ enim priores in thalamo jugali a maritibus familiæ honeſti collocabantur, ante adventum viri: Qua ratione factum eſt, ut fulleretur Jabbakob Gen. 29. 23.*

CAPUT VIII.

1 CÙM autem abſolviſſent cœnare, [a] introduxerunt Tobijam ad illam:
2 Qui adiens meminit [a] verborum Raphaelis, acceptoq; cinere thymiamatum impoſitum cor illius piſcis, & hepar adolevit:
3 Quem odorem quando ſenſit dæmonium, abiit in [a] *partes* ſuperiores Ægypti, & ligavit eum Angelus.
4 Concluſis autem duobus illis ſimul aſcendit Tobija in lectum, & dixit, ſurge ſoror, precemurque ut miſericordiam faciat nobis Dominus.
5 Itaq; cœpit Tobija dicere, benedictus es, ô Deus majorum noſtrorum, & benedictum nomen tuum ſanctum, glorioſumq; in ſecula: benedicant tibi cœli, & omnes res creatæ tuæ.
6 Tu feciſti Adamum, & dediſti ei adjumentum Chavam, firmamentum uxoreum ipſius, e quibus factum eſt hominum [a] genus: tu dixiſti non eſſe bonum ut ſit homo ſolus, faciamus ipſi adjumentum ſimile ipſi.
7 Nunc autem, Domine, non ad ſcortationem accipio ſororem meam hanc, ſed [a] ex veritate.
8 Præcipe miſertus mei ut cum hac conſeneſcam: quæ dixit cum eo, Amen. Ita cubuerunt ambo ea nocte.
9 Surgens autem Rehhuel abiit, effoditque ſepulchrum dicens, nónne hic etiam mortuus fuerit?
10 Et veniens Rehhuel domum ſuam, dixit Hhednæ uxori ſuæ.
11 Mitte unam ancillarum quæ videat an vivit: ſin minus, [a] *renuncies*, ut ſepeliam eum, & nemo noverit.
12 Tum veniens ancilla cùm aperuiſſet januam, invenit duos ipſos dormientes:
13 Egreſſaq; renuntiavit eis illum vivere.
14 Itaque benedixit Rehhuel Deo, dicens, benedictus es, ô Deus, omni benedictione pura, & ſancta, & benedicant tibi omnes ſancti tui, omneſq; res creatæ tuæ, benedicant, inquam, tibi omnes angeli tui & electi tui in omnia ſecula: benedictus es quòd exhilaraveris me, ac non fuerit factum mihi prout animo præceperam, ſed pro multa miſericordia tua [b] te geſſeris erga nos.
15 Benedictus es quòd duorum unigenitorum miſertus ſis: fac eis Domine miſericordiam, [c] fac ut pereurrant vitam ſuam incolumes cum lætitia, & miſericordia.
16 Juſſitque famulis ut obruerent ſepulchrum.
17 Poſteà exhibuit eis nuptiale convivium dierum [a] quatuordecim dixitq; ei Rehhuel antequàm abſolverentur dies nuptiales adhibito juramento, eum non egreſſurum eſſe, donec completi eſſent illi quatuordecim dies nuptiales convivii.
18 Tum verò accepto dimidio facultatum ejus abiturum incolumen ad patrem: reliqua verò, *inquit, accipies* cùm mortui fuerimus ego & uxor mea.

[a] Græc. *ſemen.*
[b] Græc. *fecerit nobiſcum.*
[c] Græc. *eorum vitam perficiat.*

ANNOTATIO.

1 Introduxerunt] *Nempe Rehhuel & Hhednæ uxor, pro eo ritu quem ſuperiore capite attigimus.* 2 Verborum] *de quibus vide ſuprà 6. 9.* 3 Partes ſuperiores] *id eſt Montana illa, quibus Ægyptus a Lybia dirimitur: Fabuloſum argumentum, ut in 6. cap. docuimus.* 7 Ex veritate] *id eſt, ex verbo tuo & lege, qua lex veritatis eſt.* 11 Renuntiet] *ellipſis frequens quam ex ver. 16. ſupplevimus.* 17 Quatuordecim] *nempe ſeptenum dierum in ſponſum & ſponſam unigenitos, ut dixerat ſuprà ver. 15. alioquin ſeptendialia erant nuptiarum convivia, Gen. 29. 27. & Judic. 14. 15. & ſequentibus: & infrà 11. 20.*

CAPUT IX.

1 TUM vocans Tobija Rephaelem
2 Dixit ei, Aharaja frater,
3 Accipe tecum puerum & duos camelos, ac proficiſcere Rageſchum Mediæ ad Gebâ'shelem, & referens ad me pecuniam illam, ipſum adhuc ad nuptias: quandoquidem juravit Rehhuel, me non egreſſurum eſſe:
4 Nam pater meus numerat hos dies:

5 Quòd

5 Quòd ſi tardavero multùm, dolebit admodum.
6 Ita profectus Raphaël commoratus eſt apud Gebahhelem, & exhibuit illi [a] chirographum ipſum:
7 Ille verò afferens loculos ipſos cum ſigillis, viciſſim tradidit ei.
8 Poſtea manè ſurgentes, [a] ſimul venerunt ad nuptias, & benedixit *Gebahhel* Tobijæ & uxori ejus.

[a] Græc. communiter: ut ſuprà 5.19.

ANNOTATIO.

6 Chirographum] *Nempe quo Tobite pecuniam depoſuerit depoſitarius teneretur ſe aut ipſi Tobito, aut alteri mandatarie ipſum redditurum qui exhiberet chirographum: ut ſuprà 5.3.* 8 Et benedixit] *ſic contextum Græcum viſum eſt emendare, partim ex rei natura, partim ex Hieronymi ipſius teſtimonio.*

CAPUT X.

1 PATER autem illius Tobit ſupputabat unoquoque die: cumque impleti eſſent dies profectionis, nec veniſſent illi, dicebat Tobit, an fortè [a] confuſus eſt?
2 An fortè mortuus eſt Gebahhel, ut nemo illi reddat pecuniam iſtam?
3 Et contriſtabatur valde: dicebat verò illi uxor, periit puer, quandoquidem tardavit.
4 Cœpitque ea lugere ipſum dicens:
5 [a] Eheu, pœnitet me fili, quòd dimiſerim te, lucem oculorum meorum.
6 Cui dixit Tobit, tace, ne curam habeas, incolumis eſt.
7 Sed dicebat illa ei, tace, ne fallas me, periit puer meus, & abibat quotidie in viam foras, quà diſcesſerant,
8 Interdiu autem [a] cibum non capiebat, noctes verò totas non deſinebat lamentari Tobiam filium ſuum,
9 Tantiſper dum abſoluti eſſent dies quatuordecim nuptiarum, quos juraverat Rehhuel eum illic [b] conſumpturum eſſe.
10 Dixit autem Tobija Rehhueli, dimitte me, nam pater meus & mater mea non ampliùs ſperant viſuros eſſe me.
11 Cui dixit ipſius ſocer, mane apud me, & ego mittam ad patrem tuum, qui ſignificent ipſi [c] res tuas. Sed Tobija dixit, nequaquam: verùm dimitte me ad patrem meum. ſurgens itaque Rehhuel dedit ipſi Saram uxorem ipſius cum dimidio facultatum, [a] corporibus, jumentiſque, & pecunia.
12 Et benedicens eis dimiſit eos, [a] dicendo, proſperum ſucceſſum det vobis Deus, ô nati, Deus cœli, antequam moriar: dixit vero filiæ ſuæ, honora [a] ſoceros tuos: illi nunc parentes tui ſunt; audiam de te [d] ſermonem bonum; & oſculatus eſt eam.
13 Hhedna autem dixit Tobijæ, frater chare, conſtituat te Dominus cœli; & det mihi ut videam liberos tuos ex Sara filia mea, ut exhilarer coram Domino. Ecce autem depono apud te filiam meam in depoſitum: ne ergo contriſtes eam, poſtea abiit etiam Tobija benedicens Deo, qui proſperaverat viam ſuam, cùm benedixiſſet Rehhueli, & Hhednæ uxori ejus.

[a] Græc. *panè non comedebat, Hebraiſmus.*
[b] Græc. *facturum.*
[c] Græc. *ea quæ de te ſunt*
[a] Græc. *corporibus.*
[d] Græc. *benedictionem.*

ANNOTATIO.

1 Confuſus eſt] *Id eſt, luſit operam, & conſumpſit fruſtra? nempe ea ratione quam exposuit Tobit ver. ſeq. bonus vir bene de Gebahhele cogitans.* 5 Eheu] *non dubium eſt cùm ex Hieronymi interpretatione, tum ex rei ipſius argumento, quin verba Græca corrupta ſint. Eſt enim ὀὶ pro οὐ legendum, qua mutatione facta totus locus eſt evidentiſſimus.* 11 Corporibus] *corpus humanum, id eſt, mancipia* σώμασι. 12 Soceros tuos] *id eſt, ſocerum & ſocrum, Hebraiſmus.*

CAPUT XI.

1 CUM autem profectus eſſet donec appropinquarent ipſi ad Nineven,
2 Dixit Raphael Tobijæ, noſti frater, ut dimiſeris patrem tuum:
3 Præcurramus ante uxorem tuam, ut comparemus domum:
4 Et accipe ad manum iſtud fel piſcis.
5 Ita proceſſerunt, & unà abiit canis [a] ſecutus eos.
6 Channa autem ſedebat circumſpiciens pro filio ſuo in via & animadvertens eum venientem dixit patri ejus:
7 Ecce filius tuus advenit, & vir ille qui erat profectus cum eo; & dixit Raphaël, ſcio ego, Tobija, aperturum oculos ſuos patrem tuum eſſe:
8 Tu itaque inunge felle hoc oculos ipſius, nam [a] mordicatus exteret, abjicietque albugines, & videbit te.
9 Accurrens verò Channa [a] irruit in collum filii ſui, & dixit ei, videam te fili, deinceps moriar; fleveruntque ambo.
10 Tobit quoque exibat ad januam; ſed impegit: filius autem ejus accurrit ad eum, & prehendens patrem ſuum inſperſit fel illud oculis patris ſui, dicens, [b] bono animo eſto pater; ut autem mordicati ſunt, extrivit oculos ſuos, & [a] deſquamatæ ſunt de angulis oculorum ejus albugines.
11 Ita videns filium ſuum irruit in collum ejus & flevit:
12 Deinde dixit, Benedictus es, ô Deus,
13 Et benedictum nomen tuum in ſecula:
14 [a] Et benedicant tibi omnes ſancti tui Angeli, quia flagellaſti, & miſericordia uſus es:
15 Nam ecce video Tobijam filium meum.
16 Itaque ingreſſus eſt filius ejus gaudens,
17 Et renuntiavit patri ſuo res illas magnas, quæ factæ fuerant in Media.
18 Tum egreſſus eſt Tobit [c] obviam nurui ſuæ gaudens & benedicens Deo, ad portam Nineves, & mirantibus iis qui contemplabantur ipſum incedentem, eò quòd recepiſſet viſum, Tobit profitebatur coram omnibus miſertum ipſius fuiſſe Deum; cumque appropinquaſſet Tobit ad Saram nurum ſuam, benedi-

[a] Græc. *incidit, ſic infrà ver. 11.*
[b] Græc. *anùn.*
[c] Græc. *in occurſum nurus*

xit

xit ei dicens, [d] prosperè adveneris filia; benedictus sit Deus qui adduxit te ad nos, & pater tuus, ac mater tua; fuitq; lætitia omnibus qui erant Nineves [e] cognatis ejus.

19 Adfuit enim [e] Achikar, & Nitzba filius fratris ejus,

20 Et agitatæ sunt nuptiæ Tobijæ [f] hilariter diebus [g] septem.

[d] Græc. in colonum.

[e] Græc. fratribus.

[f] Græc. cum lætitia.

[g] Græc. septem.

ANNOTATIO.

5 Secutus eos] *Inde a profectione, ut dictum est supra 5. 25. nam hoc praeunte signo intelligitur Channa e longinquo Tobiam filium agnovisse.* 8 Mordicatus] *illustrem acrimonia.* 10 Desquamatæ sunt] *id est, pelliculæ squamæ similes ex oculis ipsius exciderunt.* 14 Et benedicant] *ad verbum sic habetur, & benedicti omnes sancti Angeli tui. Sed quor sum hoc ad agendas de curatione gratias? Quamobrem ego sic legendum sentio ut reposuimus, aut certè intelligendum passivum verbum ex atticorum usu.* 19 Achikar] *de quo supra 1. 24. Hunc autem locum sic legendum suspicor,* Αχιχαρος ὁ και Νιτζβας *sive (ut Græci legunt)* Νασβας, *pro eo quod est, Achikar qui etiam appellabatur Nitzba, quasi dicas praefectus, sive procurator, & gestor negotiorum regis, quod significatur appellatione Nitzba.* 20 Septem] *vide supra 8. 17.*

CAPUT XII.

1 POSTEA advocans Tobit Tobiam filium suum dixit ei, vide fili ut des mercedem homini huic, qui profectus est tecum: etiam amplius ei oportet addere.

2 Cui dixit Tobias, pater [a] non esset mihi grave dare ipsi dimidium eorum quæ attuli,

3 Quia me reduxit ad te incolumem, & uxorem meam curavit, & pecuniam meam attulit, deniq; te curavit consimiliter; dixitque senex, justè fiet si dabitur ei.

4 Et [a] accersens Angelum dixit ei:

5 Accipe dimidium eorum quæ attulisti,

6 Ita discede incolumis.

7 Tum *Angelus* vocans duos ipsos clàm dixit eis, benedicite Deo, eumq; celebrate, & amplitudinem [b] tribuite ei; celebrate, inquam, coram omnibus viventibus, pro iis rebus quas fecit erga vos; bonum est benedicere Deo, & efferre nomen ejus, [c] res a Deo gestas honorificè ostendendo, ac ne pigremini celebrare ipsum.

8 Arcanum enim regis bonum est occultare, opera autem Dei revelare gloriosum, bonum facite, & malum non assequetur vos.

9 Bona res est oratio cum jejunio, misericordia, & justitia: melius est parum cum justitia, quàm multum cum injustitia: melius exercere misericordiam, quàm auri thesauros comportare: misericordia enim ex morte liberat, & ipsa expurgat omne peccatum, qui [d] exercent misericordiam & justitiam omnimodam, implebuntur vita.

10 Qui autem peccant, hostes sunt suæ ipsorum vitæ.

11 Minimè occulturus sum a vobis [e] ullum verbum, ut qui dixerim arcanũ regis occultare bonum esse, opera verò Dei revelare gloriosum.

12 Jam itaq; quando orabas tu & sponsa tua Sara, [a] ego afferebam monimentum orationis vestræ coram sancto;

13 [a] Et quando sepeliebas mortuos, similiter aderam una tibi; & quando non dubitabas surgere ac relinquere prandium tuum ut profectus [f] circuntegeres mortuum, non erat ignotum mihi benefactum tuum, sed tecum eram.

14 Nunc ergo emisit me Deus ad curandum te, & sponsam tuam Saram.

15 Ego sum Raphaël, unus [g] ex septem Angelis illis sanctis qui referunt preces sanctorum, & egrediuntur coram gloria sancti.

16 Ipsis autem duobus turbatis, & procidentibus in faciem, quia metuebant,

17 Dixit, ne metuite, pax enim vobis futura est:

18 Verùm Deo benedicite; quia non mea ipsius gratia, sed voluntate Dei nostri veni; quapropter benedicite ei in secula.

19 [g] Quotidie spectabar a vobis, ac non comedebam, neq; bibebam; sed visum vos contemplabimini.

20 Nunc autem celebrate Deum, quia ascendo ad eum qui misit me; & scribite omnia quæ confecta sunt in libro.

21 Tum surrexerunt; cumq; amplius non viderent eum, celebraverunt opera magna adeoq; mirabilia Dei.

Supra. 5. 21.

[a] Græc. non *Ador dans ei.*

[b] Græc. *date.*

[c] Græc. *sermones Dei, Hebraismus.*

[d] Græc. *faciunt misericordias ac justitias.*

[e] Græc. *omne.*

[f] Græc. *non latebat me benefaciens.*

[g] Græc. *omnibus diebus.*

ANNOTATIO.

4 Accersens] *Nempe senex Tobit: quamobrem plurali utitur sequente versu dicens, dimidium eorum quæ attulistis.* 12 Ego afferebam] *possent quidem hæc verba de Christo accipi, qui Angelus est æterni nostri cum Deo fœderis, ut Justinus Martyr contra Tryphonem, & plures patrum multos veteris Testamenti locos sanctè de Christo interpretati sunt. Sed cùm sequentia omnia circumspiciamus, hæc omnia (ut plerasq; hujus argumenti) deputamus fabulæ, neque laboramus, ut authorem hunc (qui dogmata non pauca corrasit ex Jehudæorum face) amplius hoc loco quàm in aliis excusemus, alioqui nusquam scriptura istud efficiem Angelis tribuit, sed Christo soli vindicat.* 13 Et quando] *apostrophe ad Tobitum, ut ad Tobiam sermonem convertit in fine sequentis versus.* 15 Ex septem] *si unus hic locus extaret ad revincendam libri istius impuritatem, nihil quidem satis futurus esset; nihil enim profectò in toto orbe terrarum magicum dici potest, aut hoc ex principiis magiæ petitum est, quorum doctores primarii ex India & Bactriana profecti cum Jehudæis suum virus communicaverunt: Nam statuunt illi Angelos horarios, diarios, & alios cælis regionibus attributos, principes, ministros, & ex quibus Zoroastres Bactrianus, Mexastor Indus, & alii scelerum concinnatores sua magia observationes elaboraverunt. Atque hoc quidem vitio Jehudæos fuisse non mediocriter inquinatos, ostendit Epiphanius tomo 1. sui Panarii, ubi de Pharisæis agit; & ipsorum quoque libri, diurnæq; observationes testantur, quibus diem soli Raphaëli, diem lunæ Gabrieli, diem Martu Sammaëli, diem Mercurii Michaëli, diem Jovis Tzidkieli, diem Veneris Hhanaëli, diem Sabbathi.*

ibi Kephar-jeth tribuum, vos, dominos statuunt totius administrationis in diem illum necessaria. Quamobrem ita statuimus, qui ex hoc libro versatem petunt eam si confirmaturos putant, eos perinde facere, atque si molem gravissimam statuminare velint arundine. 21 Surrexerunt] *e terra, in quam processerant.* Non viderunt] *ut ascendendo ex oculis ipsorum disparuerat.*

CAPUT XIII.

1 POSTQUAM ergo apparuisset ipsis Angelus Domini, Tobit scripsit orationem ad exultationem, dicens,

2 Benedictus sit Deus vivus in secula, & regnum ipsius, quia ipse flagellat misereturq; deducit ad inferos & reducit, neq; est qui effugiat manum ipsius.

3 Celebrate eum filii Israëlis coram gentibus quandoquidem ipse disseminavit nos in eis; ibi ostendite amplitudinem ejus, & exaltate ipsum coram omni vivente, quandoquidem ipse Dominus noster est, & Deus ipse pater noster in omnia secula.

4 Si flagellabit nos propter injusta facta nostra, at rursum miserebitur, & congregabit nos ex omnibus gentibus, in quibus nos dissemináverit: si quidem convertimini ad ipsum toto corde vestro, & toto animo vestro ad exercendam coram ipso veritatem, tunc convertetur ad vos, & minimè abscondet faciem suam a vobis, sed contemplabimini quæ facturus est erga vos.

5 Celebrate igitur eum toto ore vestro, & benedicite Domino [a] potentissimo, atque exaltate regem seculorum.

6 Ego in terra captivitatis meæ celebro eum, & indico robur ac amplitudinem ejus genti peccatrici.

7 Quis novit utrum [b] benevolè sit accepturus nos, & facturus misericordiam nobis?

8 Deum meum exalto, & animus meus regem cœli, qui exultabit de amplitudine ejus.

9 Dicant omnes, & celebrent eum [c] justè.

10 Jerusalaima civitas sancta, flagellabit quidem te propter opera filiorum tuorum; sed rursum misericordiam faciet filiis justorum.

11 Celebra Dominum, quoniam bonus est, & benedic regi seculorum, ut rursum tabernaculum ejus extruatur in te cum lætitia,

12 Et exhilaret in te captivos tuos, idque diligendo in te miseros in omnes generationes seculi.

13 Gentes multæ e longinquo venient ad nomen Domini Dei, dona in manibus habentes; dona regi cœli offerendo; [d] generationes omnes laudabunt te, & dabunt [e] exultationis munera.

14 Maledicti omnes qui oderunt te, benedicti erunt omnes qui diligunt te in seculum.

15 Lætare & exulta [f] propterea quod filii justorum congregabuntur, & benedicent Domino justorum *docentes*:

16 O beatos qui diligunt te, lætabuntur de tua [g] prosperitate, beatos qui contristati sunt pro omnibus flagellis tuis; quia de te lætabuntur contemplantes omnem gloriam ejus, & gaudebunt in seculum.

17 Anima mea benedicat Deo regi magno:

18 Quia extruentur Jerusalaima sapphiro, & smaragdo, ac lapide pretioso;

19 Muri tui, turres, ac prænunitiones ipsæ auro puro;

20 Et plateæ Jerusalaimorum beryllo, & carbunculo, lapillisq; [h] insitis ophiri lastellabuntur: dicentq; omnes *incolæ* vicorum *civitatis* illius, Halleluja; & laudabunt dicentes:

21 Benedictus Deus, qui exaltavit *nos*, *in* omnia secula.

[a] Græc. *potentia.*

[b] Græc. *velit nos.*

[c] Græc. *in Justitia.*

[d] Græc. *generationes generationum.*

[e] Græc. *exultationem nuncupatam.*

[f] Græc. *propter filios justorum, quod congregabuntur, trajicitur.*

[g] Græc. *pace.*

[h] *ex sphirio.*

CAPUT. XIIII.

1 POSTEA cessavit celebrare Tobit.

2 Erat autem annorum quinquaginta octo,

3 Quando amisit [a] oculos; post annos verò octo recepit visum,

4 Et fecit [a] opera misericordiæ,

5 Perrexitque timere Dominum Deum, & celebrare ipsum.

6 Plurimum autem cùm senuisset, vocavit filiũ suum cum sex [b] nepotibus suis, & dixit ei, fili accipe filios tuos (ecce consenui, & jam [c] propè est ut excurram ex hac vita) abi in mediam, fili, quia persuasus sum de iis omnibus quæ dixit [d] Jona propheta de Nineve, ipsam eversum iri (in Media verò plus erit pacis ad tempus) & fratres nostros qui [e] in ipsa terra sunt dispersum iri ex optima illa terra, & Jerusalaima fore desertã, domumque Dei illic exustum iri, desertamq; fore ad tempus usque:

7 Sed iterum miserturum ipsorum Deum, & reducturum ipsos in terram illam, ubi ædificaturi sunt domum cum priore minimè [d] comparandam, donec [e] completæ sint tempestates seculi: postea verò reversuros ex [e] variis suæ captivitatis locis, & ædificaturos Jerusalaima honorificè, domumque ipsam Dei illic ædificatum iri, & in omnes generationes seculi ædificium glorioſum, quemadmodum locuti sunt de eo prophetæ:

8 Et omnes gentes conversum iri [f] ex veritate ad timendum Dominum Deum, suffossurasq; idola sua, & benedicturas omnes gentes Domino; ac populum ejus celebraturum Deum, Dominum verò exaltaturum populum suum: ita lætabuntur omnes, qui diligunt Dominum Deum, in veritate & justitia, [g] exercentes misericordiam erga fratres nostros.

9 Nunc ergo, fili, abite Nineve, quia omnino futura sunt, quæ dixit propheta Jona; tu verò observa legem & præcepta, estoq; studiosus misericordiæ, & justus, ut tibi bene sit; & sepeli me honestè, matremq; tuam mecum, neque amplius commoramini Nineves.

10 Fili observa quid fecerit [h] Haman Achikaro, qui educaverat ipsum; quemadmodum ex luce deduxerit eum [h] in tenebras, & quantis malis compensaverit eum.

11 Ac Achikar quidem servatus est, illi verò retributio est facta, cùm ille in tenebras descenderit: [h] Nitzba in misericordia [h] se occupaverat, & servatus est [i] laqueo mortis quem posuerant ipsi, Hhaman verò insidens in laqueum periit.

12 Nunc

[a] Græc. *misericordias.*

[b] Græc. *filiis filii sui.*

[c] Græc. *ad ex currendũ ex hac vita sum.*

[d] Græc *non qualis prior.*

[e] Græc. *captivitatibus suis.*

[f] Græc. *verè.*

[g] Græc. *facientes misericordiam fratribus.*

[h] Græc. *erat.*

12 Nunc ergo, fili, vide quid misericordia faciat, & quomodo justitia liberet.
13 Hæc autem dicente illo, [i] exhalata est anima ejus in lecto, (erat autem annorum centum quinquaginta octo) & sepelivit eum gloriosè filius.
14 Cumq; mortua esset Channa mater ipsius, sepelivit eam cum patre suo: abiit verò Tobija cum uxore sua liberisque in Ecbatana ad Rehhuelem socerum suum:
15 Ubi consenuit honoratè, mortuosq; [k] soceros suos sepelivit gloriosè, hæreditatemq; percepit facultatum illorum, & Tobiti patris sui.
16 Obiit autem ipse quoque annos centum viginti septem natus in Ecbatanis Mediæ:
17 Et audivit antequam moreretur perditionem Nineves, quam cepit [l] Nebucadnetzar & Assuerus: itaq; ante mortē de Nineve lætatus est.

[i] Græc. *deliquit anima ipsius.*

ANNOTATIO.

3 Oculos] *id est, visum oculorum; simulatque hoc: nam oculos quidem habebat, sed obtectos squamis albuginis.* 6 Jona] *de hu Jona prophetiis nihil extat, sed Nachum hoc argumento prophetavit: erratum puto.* In ipsa terra] *id est, in Jehudæa.* 7 Completæ] *usque ad illam temporum plenitudinem qua venturus erat Christus, ut vocat Apostolus ad Gal. 4.4.* 10 Haman] *de hac historia nihil alibi legitur: videtur quidem in mortis genere ad Hamanem illum alludere, cujus historia in libro Esther narratur: sed si ita est, toto cælo errat.* In tenebras] *id est, in condistionem obscuram misera[m]q; sic deinceps.* 11 Nitzba] *hanc vocem in contextu Græco certissimus argumentis corruptam suspicor, neq; hu verbis a repræsenti discedi puto: quamobrem pro Menaschu voce quæ ibi legitur, conjicio legendum esse* Nathan, *ut supra 11.19. quo pacto evidentium habet locum.* 15 Soceros] *ut supra 10.12.* 17 Nebuchadnetzar & Assuerus] *id est, Cyaxaris Phraortis filius, & Astyages Medorum Reges: quorum alter Ninevem cepit post obsidionem gravissimam, alter captam evertit sub extremum Tobiti tempus, vide in prophetam Nachum.*

ORATIO MENASCHIS Regis Jehudæ.

Menasche vinctus fidem suam confirmans a natura Dei confitetur peccata sua, gratiam & misericordiam petit, & vota laudis nuncupat Domino.

1 DOMINE Deus omnipotens majorum nostrorum, Abrahami, Jitzchaki, & Jahhakobi, ac seminis eorum,
2 Qui fecisti cœlum & terram cum toto ornatu eorum,
3 Qui obsignasti mare verbo præcipiente tuo, qui conclusisti abyssum obsignatam terribili & glorioso nomine tuo,
4 Quem omnia horrent, & contremunt a facie potente tua,
5 Quia perferri non potest majestas gloriæ tuæ, aut sustineri interminatio iræ tuæ contra peccatores,
6 Cujus promissionū immensa & imperviestigabilis est misericordia, quoniam tu domine altissimus, benignus, longanimis, & plurimum misericors, pœnitentia duceris erga filios hominum,
7 Tu Domine, qui pro amplitudine bonitatis tuæ promisisti pœnitentia te adductum iri, & remissurum iis qui peccaverint in te, & multitudine miserationum tuarum ex decreto tribuis resipiscentiam peccatoribus ad salutem:
8 Tu, inquam, Domine Deus justorum non imposuisti pœnitentiam justis Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo, iis qui non peccaverunt contra te; sed imposuisti pœnitentiam mihi, qui sum peccator,
9 Quoniam plus peccavi quàm numerosa sit arena maris plurimæ sunt iniquitates meæ, Domine, plurimæ sunt iniquitates meæ; nec sum dignus qui intentis oculis contuear altum cœlum præ multitudine iniquitatum mearum:
10 Incurvatus sum graviter vinculo ferreo, adeò ut non possim efferre caput meum, sed non est relaxatio mihi, quia excitavi iram tuam, faciens quod malum videtur in oculis tuis, cùm non fecerim voluntatem tuam, & mandata tua non observaverim, sed statuerim abominationes, & offensas multas commiserim.
11 Nunc ergo flecto genua cordis mei exoptans a te benignitatem tuam; peccavi Domine peccavi, & iniquitates meas agnosco,
12 Quamobrem peto & oro te, remitte mihi, Domine, remitte mihi, ac ne perdas me cum iniquitatibus meis, neque in æternum iratus asserves mala mihi, aut damnatum adjudices me locis infimis terræ, quia tu Deus es, Deus pœnitentiæ;
13 Sed ostende in me totam bonitatem tuam, indignum me servando, secundum magnam misericordiam tuam.
14 Et laudabo te semper singulis diebus vitæ meæ, quoniam te laudat omnis virtus cœlorum, & tua est gloria in sempiterna sæcula, Amen.

JUDITH.

JVDITH Schimbhonitis, Nebucadnetzare Babylonia Rege per Holophernem potentiſſimum copiarum ducem Judæam infeſtante, & Bethchoelam obſidente, ad Holophernem proficiſcitur in caſtra: ubi freta forma ſua elegantia paucos dies mutata ab Holoperne conſummata cum mendacio dolis, & de nocte circumvento cervices præcidit ei. Quo facto, caput ad cives ſuos reportans conſilium dat eis, quo Aſſyrii fuſi & proſligati, Iebudæi liberati ſunt, nomen ipſi comparatum, & gratia cantata Domino.

CAPUT I.

1 ANNO duodecimo regni Nebucadnetzaris, qui regnabat Nineves in civitate magna temporibus [a] Arpaciſchadi regnum tenentis Medorum Ecbatanis,

2 (Qui extruxit Ecbatanis circumquaq; [a] muros ex lapidibus cæſis in longitudinem cubitorum ternum, in latitudinem cubitorum ſenum, faciens [a] murum altum cubitos ſeptuaginta, & latum cubitos quinquaginta,

3 Et turres ejus impoſuit portis ejus centenûm cubitorum,

4 [b] Statuens latitudinem fundamentorum ejus in cubitos ſexaginta,

5 Fecitque portas ejus portas [c] extantes in altitudinem cubitorum ſeptuaginta, quarum latitudo cubitorum quadragenûm fuit, [d] ut procedere poſſent copiæ potentes ejus, & acies inſtrui præditatus ejus)

6 Geſſit ergo bellum temporibus illis rex Nebucadnetzar contra regem Arpaciſchadum in planitie magna, quæ planities eſt in finibus [e] Cragi, ad quem convenerant omnes qui incolebant montana, & omnes accolentes Euphratem, & Tigrim, & Hydaſpen, & planitiem [f] Arioci regis Elymæorum, & convenerant gentes multæ admodum [g] ex [g] Gelodæis in aciem.

7 Miſit autem Nebucadnetzar rex Aſſyriorum ad omnes habitatores Perſidis, & ad omnes habitantes occaſum verſus, id eſt, incolentes Ciliciam, & Damaſcum, Libanumq;, & Antilibanum, omnesq; [h] accolas maris,

8 Et [g] ad [g] gentes Carmeli & Gilhhadem, ſuperioremq; Galilæam, & magnam planitiem [i] Chatzar-allom *incolentes*,

9 Et omnes habitantes Samariam ac civitates illius, denique trans Jardenem uſque Jeruſchalaim, & [k] Batanæam, & [k] Aulonas, & Kadeſchum; & flumen Ægypti, & Daphnas, & Rameſſeſum, & totam regionem Goſchenis,

10 Uſq; quà venitur ad ulteriora Tanæos & Mempheos, denique omnes habitantes Ægyptũ uſq; quà venitur ad fines Æthiopiæ.

11 Sed nihili fecerunt omnes habitatores regionum iſtarum verbum Nebucadnetzaris regis Aſſyriorum, neq; convenerunt ad ipſum [l] bellaturi, quia non metuebant ipſum; ſed [m] videbatur ipſis non majoris quàm alius quilibet, & remiſerunt legatos ejus [l] re infecta ignominioſè a conſpectu ſuo.

12 Quamobrem animatus Nebucadnetzar contra omnes regiones iſtas valde, juravit per thronum & regnum ſuum omnino ſe ulturum eſſe omnes fines Ciliciæ, & Damaſci, Syriæq;, ac ſublaturum gladio ſuo omnes habitantes in regione Moabi, & Ithammonitas, & totam Judæam, omnesq; Ægyptios, uſq; quà venitur ad fines utriuſq; maris.

13 Et aciem inſtruxit copiarum ſuarum contra Arpaciſchadum regem anno decimo ſeptimo, ubi cõmarus ipſe in bello ſuo cum omnibus curribus ipſius dominatus eſt civitatibus ejus,

14 Et perveniens Ecbatana uſque occupavit turres, & devaſtavit plateas *civitatis* illius, & ornatum illius [i] expoſuit opprobrio:

15 Ipſum verò Arpaciſchadum capiens in montanis Cragi confixit jaculis ipſius, atq; profligavit eo ipſo die;

16 Eoq; confecto rediit Nineven ipſe [m] cum tota turba miſtella ſua, multitudine hominum bellatorum permagna, ubi ſoluto animo convivatus eſt ipſe cum copiis ſuis per dies centum viginti.

a Græc. *altitudinem muri.*

b Græc. *fundamentalatitudinem.*

c Græc. *excitata.*

d Græc. *ad proceſſu copiarum, &c.*

e Græc. *filiorum Gelod.*

f Græc. *habitantes ſecundum facient maritima.*

g Græc. *eos qui ſunt in gentilus.*

h Græc. *ad bellum.*

i Græc. *erat coram ipſis ut vir unus.*

k Græc. *vacuos in ignominia.*

l Græc. *dedit in probrium.*

m Græc. *poſt eum.*

ANNOTATIO.

1 Anno duodecimo] *Hiſtoriam hanc quàm variè interpretentur quicunq; eam attigerunt nihil attinet dicere; tantùm tres ſententias in hunc locum offerre ſtatuimus paucis, & quid magnopere offendat. Ac veterum quidem ſententia fuit, teſte Auguſtino lib. 18. de civit. Dei, cap. 16. hæc ad hiſtoriam Cambyſis filii Cyri Perſarum regis pertinere, Arphaxadum verò eſſe Arbacẽum quendam, quo authore (cùm Cyrus apud Maſſagetas clades audita eſt) Medi ab eo regem Perſarum rebellaverint: quam ſententiam ex Hebræorum reſtimoniis confirmare volebat Beda, eò quòd Cambyſen Hebræi Nebucadnetzarem alterum vocaverint: ſed neque tam diu regnavit Cambyſes, ut hic dicitur, & infrà 2. neque rex Aſſyriorum diceretur. Altera ſententia eſt eorum qui Ptolomæum ſecuti Dario Hyſtaſpi filio iſta tribuerunt; ſed ut hoc quidem probatius nobis, quia illud hiſtoria ſacra plane repugnaret, & præterea Nineven longo antea tempore ab Aſſyrae everſam fuiſſe conſtitentur hiſtorici. Quamobrem nos ſententiam aliam magis amplectimur, nempe cùm Nebucadnetzar commune ſit regum Babyloniorum nomen. Nebucadnetzarem hic tum appellari, quem ſcriptura vocat Merodac-Baladanem, avum Nebucadnetzaris illius qui fuit magnus Nebucadnetzaris pater, per quem Manaſſes rex Judæ captus in Babyloniam deportatus, ac poſtremò vinculis ſolutus eſt. Is enim rex Babyloniæ primùm, poſtea verò Aſſyriæ quoque effectus eſt, ſuccedens in regnum Eſarhaddonis magno, cùm fratres illius patricida regno indigna haberentur, unde tota Aſia mutuis bellis exarſit diuriſſimè. Arpaciſchadi] id eſt, Artacamæ, qui Medis diviſa regnum ſuum Nineves confirmavit, ut eo propugnaculo fretus tuto Dejoci regi, tam irrumpentibus aliis hoſtibus obſiſteret.*

6 Cragi] *Græcam vocem Ragau ſic omnino intelligendam eſſe oſtendit hiſtoria cum Geographicis com-*

para-

paratio, & legendum κιλ'γου. Eſt autem Cragus pars Tauri montis, cui ſubeſt campus ampliſſimus in acceſſu Mediæ. Cragum nominat Plinius lib. 5. natural. hiſtor. cap. 27. Arjoci] *id eſt, Dejoci, qui alteram Mediæ partem obtinebat.* Gelodæis] *id eſt, Scythis, & ſuperioribus gentibus trans montem Taurum ad ſeptentrionem habitantibus, Gelæ vocant Geographi, Græci Caduſios.* 8 Ad gentes] *id eſt, ad novos terræ Iſraëlis incolas, per Schalmanaſarem & Eſarchaddonum miſſos, de quibus 2. Reg. 17.* Chatzar-allom) *hanc vocem in Canonicis libris legere non meminimus, ſed tantùm hoc in libro hic & infrà. 3. 13. & 7. 3. Quibus ex locis campum eſſe intelligimus inter montana duo, ex forma veſtibuli protractum in magnam longitudinẽ: qua ex forma Chatzar, id eſt, atrium, appellatur, Allom vero a montibus ſylveſtris campum illum deſinentibus: ſunt autem hæc montana Taborũ, de quibus Joſh. 19. & ſequentibus. hæc enim a Galilæa ſuperiore ad inferiorem, id eſt Samariam, protenduntur.* 9 Batanæam] *id eſt, Trachonitidem, & cæteras partes in ventre montium Aſſadamorum ſitas, ut appellat Ptolemæus.* Aulonas] *Græcam vocem Chellos ſic interpretamur, quia ſit ex Hebræo Cholon ſive Chillon, quam vocem imitati Græci Aulonas dixerunt, affini ſignificatione cum Chatzar, de quo modo dicebamus. Duo autem fuerunt Alones in terra Iſraëlis, ut ex ſacris libris eſt manifeſtiſſimum: ſed hic Aulones ii ſunt intelligendi qui ſecundum montes Arabia ad Ægyptum uſque protenduntur, ad quos Hhammonitica regio, Moabitica, Nabathæa, & alia pertinent.*

CAPUT II.

1 ANNO autem decimo octavo, die vigeſimo ſecundo menſis primi factus eſt ſermo in domo Nebucadnetzaris regis Aſſyriorum de ulciſcendis omnibus illis regionibus, quemadmodum dixerat.

Supra 1. 12.

2 Convocatis enim omnibus adminiſtris ejus, & omnibus magnatibus ejus, propoſuit eis arcanum conſilii ſui, [a] colligens omne malum regionum iſtarum ore ſuo,

[a] Græc. *convocans.*

3 Illi autem judicarunt profligandam eſſe omnem carnem eorum qui non obſecuti eſſent verbo oris ipſius.

4 Fuit itaque cùm obſolviſſet conſultationẽ ſuam, ut vocaret Nebucadnetzar rex aſſyriorum 'Holophernem primarium ducem copiarum ſuarum, qui ſecundus erat ab ipſo ac ediceret ei,

5 Hæc dicit rex ille magnus Dominus totius terræ, ecce tu profectus a conſpectu meo aſſumito tecum viros fretos robore ſuo, peditum ad centum viginti millia, equorum verò multitudinem cum ſeſſoribus ad duodecim millia:

[b] Græc. *in occurſum totæ regioni.*

& procedito [b] contra totam regionem illam quæ ab occaſu eſt, quia non paruerunt verbo meo; ac denuntiato ipſis, ut terram & aquã cõparent mihi, quia indignatione mea ſuper venturus ſum ipſis & obtegens totam ſuperficiem terræ pedibus copiarum mearum expoſiturus ipſos direptioni eis; adeò ut ſaucii illorum impleant valles, ac torrentes illorum, & fluvii exundantes mortuis illorum impleantur;

[c] Græc. *captivitatem.*

deniquè acturus turbam [c] captivam illorum in extremitates totius terræ: tu ergo egreſſus præoccupa mihi totum terminum illorum; cumq; dederit ſe ipſos tibi, conſerva eos mihi ad diem illum [d] quo ſum caſtigaturus eos:

[d] Græc. *caſtigatio illorum.*

6 Erga eos autem qui erunt immorigeri ne clementia utitor oculus tuus, ut [e] exponas eos cædi & rapinæ in tota terra tua; quia ut vivo ego & potentia regni mei, conſtat, ita quæcunque locutus ſum ea quoque efficiam manu mea.

[e] Græc. *tradas.*

Tu igitur ne tranſgrediaris [f] quicquam verborum Domini tui ſed [g] omnino conficito prout præcepi tibi, ac ne longior eſto in efficiẽdis illis.

[f] Græc. *amiſi aliquod.*

[g] Græc. *conficiens conficias.*

7 Egreſſus itaque Holophernes a conſpectu Domini ſui, vocavit omnes dynaſtas, ducesq;, & præfectos copiarum Aſſyriæ, numeravitque lectiſſimos viros in aciem, quemadmodum præceperat ipſi dominus ipſius ad myriadas duodecim, & equites ſagittarios duodecies mille:

8 Quorum aciem inſtruxit, quemadmodum militaris multitudo diſponi ſolet, & ſumpſit camelos aſinóſque ad impedimenta ipſorum multitudine permagna, & oves boveſque & capras, [h] ut expeditiores eſſent, innumeras:

9 Iteq; commeatum in virum quemque [i] numeroſiſſimum.

[h] Græc. *ad apparatum ipſorum quarum non erat numerus.*

[i] Græc. *in multitudinẽ.*

10 Aurumq; & argentum ex domo regis permultum.

11 Ita proceſſit ipſe cum omnibus copiis ſuis in expeditionem præiturus regi Nebucadnetzari; ut obtegeret totam ſuperficiem terræ ad occaſum *ſita* curribus & equitibus, peditibuſq; lectiſſimis ipſorum: multi etiam miſcelli conveniebant ad ipſos *numeroſe* ut locuſtæ, aut ut arena terræ: innumerabiles denique erant præ multitudine.

12 Proceſſerunt ergo Nineve itinere trium dierum [k] in campum 'Betilath; caſtraque fecit ſupra Betilathum propè 'montem illum qui a dextra eſt ſuperioris Ciliciæ, ubi aſſumens omnes copias ſuas, pedites, & equites, atq; currus ſuos diſceſſit inde in regionem montanam.

[k] Græc. *in faciem campi*

13 Et condidit 'Phudum, ac Ludum, vaſtavitque omnes [l] Tarſenſes, & Iiſchmahhelitas, qui ad Auſtrum erant 'in ſuperficie deſerti Aulonum, cùm trajeciſſet Enphratem & tranſiiſſet Meſopotamiam.

[l] Græc. *filios Tarſi, & filios Iiſchmahhelis.*

14 Nam ſubruit omnes civitates excelſas impoſitas torrenti 'Arbonæo, donec veniatur ad 'mare.

15 Et occupans terminos Ciliciæ: concidit omnes qui obſiſtebant ſibi, pervenitque ad terminos uſque Japhonis meridiem verſus & [m] proſpectum Arabiæ.

[m] Græc. *faciem.*

16 Poſtea circumveniens omnes Medjanitas incendit tabernacula eorum & vaſtavit caulas eorum.

[n] Græc. *diebus.*

17 Deſcenditq; in campum Damaſci [n] tempore meſſis triticeæ, ubi incendens omnes agros illorum, & greges armentaque [o] exponens delenda civitates eorũ deprædatus eſt, & agros eorum excutiens excidit omnes adoleſcentes eorum [p] acie gladii.

[o] Græc. *dans ad deletionem*

[p] Græc. *ore.*

18 Itaque accidit metus & tremor de eo omnibus habitantibus *regionem* maritimam, qui erant Tzidone, & Tyri, habitantibuſque 'Suri, 'Hhiccone, omnibuſque habitantibus 'Jemnane: etiamque 'habitatores Aſchdodi, & Aſchkelonis timuerunt ab eo valde.

ANNOTATIO.

2 Colligens omne malum] *id eſt, congerens ea omnia animo inſenſiſſimo, quæ mali fecta ab illis fuiſſe confirmabat, ut eo pacto communi odiorum conſiliariorum ſuorum animos incenderet.* 4 Holophernẽ] *Chaldaicum eſſet Cholpernabh: ſed uſitatam vocem hic viſum eſt retinere.* 12 Betilath] *vocem hanc corruptam eſſe ipſa loquitur. Ego ſi quid conjecturæ poſſum, exiſtimo regionem eſſe & planitiem illam, quæ inter montem Taurum & Edeſſam ſita eſt, ubi Bithias & Samoſata in Geographicis a Ptolomæo collocantur. Eſt enim Betilla Chaldæis agnorum locus ut ſtrè ſunt paſcua montanis ſubjecta. Erat autem hic locus ad Euphratem trajiciendum commodiſſimus.* Montem illum] *id eſt, Taurum.* 13 Phudum] *id eſt, Cappadocia, & Armenia minoris incolas. Eſt autem hic verſus prolepticus. Summatim exponens ea quæ poſtea minutatim explicantur.* In ſuperficie] *id eſt, ex toto illo deſerto, quod ſecundum montes a ſumma Syriæ ad Arabiam & Ægyptum uſque protenditur.* 14 Arbonzo] *ex notatione vocis (Hebraicè enim dicitur Charbonai ex augere) & natura ipſius fluvii quem tradunt hiſtoriographi, fluvium eſſe Medos Cappadociam & Armeniam minorem præterfluens.* Mare] *Nempe Caſpium.* 18 Suri] *locus eſt maritimus inter Tyrum & Ptolemaida, quem a ſitu Geographi vocarunt Sandalium.* Hbacone] *id eſt, Ptolemaide, ut Plinius teſtis eſt: vide in Judic. 1. 31. Sed Græca vox eſt corruptiſſima.* Jemnanę] *oppido ſito ſub Carmelo monte.* Habitatores] *id eſt, Peliſchæos, ſynecdochicè.*

CAPUT. III.

1 QUAMOBREM miſerunt ad eum legatos, qui verbis ad pacem ſpectantibus dicerent,

2 Ecce nos [a] ſervi Nebucadnetzaris regis magni [b] expoſiti ſumus tibi:

3 Utere nobis, quemadmodum placuerit [c] tibi.

4 Ecce prædia noſtra, & omnia loca noſtra, omnesque agri tritici, gregesque, & armenta, & omnes caulæ tentoriorum noſtrorum expoſitæ ſunt tibi, utere quemadmodum placuerit tibi,

5 Ecce etiam civitates noſtræ, & qui incolũt eas, ſervi tui ſunt; veniens [d] exhibe te illis, ut videtur bonum in oculis tuis.

6 Cùm ergo accedentes viri illi Holophernem, renuntiaviſſent ipſi [e] in hanc ſententiam,

7 Deſcendit in maritimam regionem ipſe cum copiis ſuis.

8 Et cuſtodia impoſita civitatibus excelſis, acceperunt ex eis ad auxilium viros delectos.

9 Exceperunt autem eum ipſi cum tota circumjacente regione ipſorum coronis, choreiſque, & tympanis:

10 Ipſe verò evertens omnes terminos eorum, lucos eorum excidit:

11 Placebat enim ipſi profligare omnes Deos terræ.

12 Ut ſolùm Nebucadnetzarem illum colerent omnes gentes; & omnes linguæ, atque nationes ipſorum, illum invocarent Deum.

13 Cùm autem veniſſent e regione [f] Chatzarallomi prope [g] Dothajimam, qui locus eſt ex adverſo [h] Serræ magnæ, ut vocant Jehudæi,

14 Caſtra fecit inter Gebahhum & [i] Scythopolin; ubi fuit menſem [k] integrum, ut omnia impedimenta copiarum ſuarum colligeret.

[a] Græc. *pueri ſumus coram te, ut Geneſ. 13. 9. ſic dicemus.*
[b] Græc. *adſumus coram te, ut Geneſ. 13. 9. ſic dicemus.*
[c] Græc. *faciat tua.*
[d] Græc. *occurre illis quod eſt bonũ.*
[e] Græc. *ſecundum verba hæc.*
[f] Græc. *aberrum.*

ANNOTATIO.

13 Chatzar-allomi] *De quo ſup. 1. 8.* Dothajima] *de qua Geneſ. 37. 17.* Serræ magnæ] *ſic vocant Hebræi acceſſum anguſtos per fauces montium, cùm longiores ſunt anguſtiæ: quia montes utrinque inter ſe adverſantes figuram ſerræ denticulatæ quodam modo exprimunt. Atque hanc quidem fuiſſe regionis illius conſtitutionem apparet ex 2. Reg. 6.* Quamobrem enim ad commoditatem] *exercitus in omnes terræ partes tranſmittendo occuparet, ut fecit Jonathan, 1. Macch. 9. 73. Hæc autem ſerra, id eſt, ſerrata quædammodo anguſtia, magna dicitur diſtrictionis ergò; quia minor fuit ſerra prope Macmaſchum, cujus habetur mentio 1. Schem 13. & 14. & 17. Et Joſcha. 10. Has ſerras veteres Hebræi potiùs Mahbberoth, id eſt, tranſitus, nominarunt.* 14 Scythopolim] *quam Hebræi prius Bethſcheanem appellabant.*

CAPUT. IIII.

1 AUDIENTES verò [a] Iſraëlitæ, qui habitabant in Judæa, quæcunque fecerat gentibus Holophernes primarius dux Nebucadnetzaris regis Aſſyriorum, & quomodo ſpoliaſſet omnia loca ſacra earum, eaque [b] deleviſſet:

2 Metuerunt valdè [c] ab eo, & Jeruſchalaimorum cauſa ac templi Jehovæ Dei ipſorum conturbati ſunt, [d] quia recens aſcendebant e captivitate, & nuper totus populus congregatus fuerat ex Judæa, vaſaq; & altare ac domus ipſa a profanatione fuerant ſanctificata.

3 Itaque miſerunt in totum terminum Samariæ & vicos illius, & Bethchoronem, & [e] Bahhal-majima, & Jeſichuntem & Mecholam, & Tzorhham, & convallem [f] Schalami qui præoccuparent [g] omnes vertices montiũ excelſorũ,

4 Et muris cingentes vicos qui erant in eis [h] ponerent illic commeatum ad apparatum belli, quia recèns fuerant agri eorum demeſſi.

5 Scripſit etiam [i] Jojakim ſacerdos magnus, qui erat [k] tempore illo Jeruſchalaimis, ad habitatores [l] Beth-choglæ, & [m] Beth-haſchittæ, quæ ſita eſt [n] regione Chatzar-allomi [o] adverſus agrum propinquum Dothajimis, edicens ut obtinerent aſcenſus montanæ regionis.

6 Quia per ipſos ingreſſus patebat in Judæam, eratque facile prohibere illos aggredientes, cùm anguſtus eſſet tranſitus in viros [p] ad ſummum binos.

7 Feceruntque Iſraëlitæ prout conſtituerat ipſis Jojakim ſacerdos magnus, & ſenatus totius populi Iſraëlis, qui conſidebant Jeruſchalaimis.

8 Et inclamaverunt [q] omnes Iſraëlitæ Deum contentione magna, deprimentes animos ſuos contentione magna ipſi cum uxoribus ſuis,

9 [r] Et infantes ipſorum, ac jumenta ipſorum cum

[a] Græc. *filii Iſraëlis, ſic deinceps.*
[b] Græc. *deviſſet in deletionem.*
[c] Græc. *a facie ejus.*
[d] Græc. *die illa.*
[e] Græc. *contra faciem agri.*
[f] Græc. *omnes.*
[g] Græc. *omnis vir Iſraëlis.*

cum omni inquilino & mercenario, & *mancipio* ipſorum pecunia empto, impoſuerunt ciliciũ lumbis ſuis.

10 Et unuſquiſq; vir, mulierq;, & pueri, atque habitatores Jeruſchalaimorũ procidérunt [b] ante templum,

11 Et Inſpergentes cinere capita ſua expanderũt ciliciũ ſuũ coram Domino,

12 Et altare ipſum ciliciõ circundederunt:

13 Exclamaverunt q; apud Deum Iſraëlis unanimiter [i] contentione magna, ne exponeret direptioni liberos ipſorum, & uxores prædæ, & civitates [k] hæreditarias ipſorum deletioni, & res ſanctas profanationi & probro, [l] unde lætaturæ

14 Et exaudiens Deus deprecationem ipſorum ex tribulatione ipſorum ſervavit eos:

15 Cùm jejunaret populus dies complures in tota Judæa & Jeruſchalaimis coram [m] loco ſancto Domini omnipotentis,

16 Et Jojakim ſacerdos magnus omneſq; qui aſtabant coram Domino ſacerdotes, & qui miniſtrabant Domino, ciliciis accincti lumbos ſuos offerrent holocauſtum [n] juge, & vota & voluntaria dona populi,

17 Et verſante cinere ſuper cidares ipſorum inclamarent Dominum omnibus viribus [o] ut benignè reſpiceret in totam domum Iſraëlis.

[b] Græc. contra faciem templi: ſic deinceps.

[i] Græc. contentiõe.

[k] Græc. hæreditatu.

[l] Græc. lætitiæ gentibus.

[m] Græc. ſanctificatu.

[n] Græc. jugitatis.

[o] Græc. ad bonum ut viſitaret.

ANNOTATIO.

2 Quia recèns] *Hæc de Babylonica deportatione & reverſione minimè intelligenda eſſe ſuprà in primum caput oſtendimus; ſed potius ad illud tempus referenda eſſe, quo Menaſche ſolutus vinculis ex Babylonia redierat: quo tempore captivi quidem reverſi ſunt: ſed cultu Dei, quem ipſe contaminaverat, inſtaurato eſt Jeruſchalaimis, quemadmodum legimus 2. Chronic. §3. 13. agnoviſſe Menaſchen, quòd Jehova ſit Deus, &c.*

3 Bahhalmajima] *Hæc voces depravatiſſimas ita reſtituendas eſſe videbit facilè quiſquis tum hiſtoriam ſacram, tum chorographiam cognoverit: ut apparet ex Jehoſch. 16. & 17. & Judic. 7.* Schalemi] *de qua Gen. 14.* 4 Deponerent] *ſic legendum eſſe in contextu Græco, ipſo meridie clarius eſt.* 5 Jojakim] *hic verò is eſſe minimè putandus eſt, qui Darii & Artaxerxis temporibus vixit, de quo Nechem. 12. 10. & 26. ſed ille potiùs cujus ſit mentio in hiſtoria Chronicorũ, 2. Reg. 18. & 19. de quo inſignis habetur prophetia Jeſaiæ 22. Quam prophetiam ſi quis huic hiſtoriæ aptare velit, non magnopere contendam: nam idem eſt Jojakim & Eljakim. Nec obſtat quòd eo tempore regnabat Menaſche, cujus hîc nulla mentio: nam prudentia regis fuit ab his negotiis in ſpeciem abſtinere, & Jehojakimo viro authoritate ſumma prædito committere curam agendi quæ fuerunt opus cùm in regno Jehuda, tum in locis finitimis: quod ſi prorſus aſſet Rex, ſpeciem rebellionis haberet.* Beth-Chogla] *cujus mentio eſt Jehoſch. 18. 19. & 21. civitas fuit partim ad Benjaminem, partim ad Ephraimum pertinens.* Bethhaſchittæ] *ut Judic. 7. 22.* 9 Et Infantes] *vide in Jonæ. 3.*

CAPUT. V.

1 SED cùm renunciatum eſſet Holopherni primario duci copiarum Aſſyriæ Iſraëlitas ſe comparaviſſe ad bellum, & acceſſus *regionis* montanę occluſiſſe, muroq; firmaſſe omnem verticem montis excelſi, & in agris diſpoſuiſſe [a] res ad quas impingeret:

2 Iratus [b] & indignatus vehementer accerſivit omnes principes Moabi omnesque duces Hhammonitarum, & omnes ſatrapas *regionis* maritimæ, & dixit eis,

3 Renuntiate jam mihi, ô [c] Cenahhnæi, quis ſit populus iſte qui conſidet in *regione* montana, quæ civitates quas habitant, quæ multitudo copiarum ipſorum, qua in re *poſitum ſit* robur ipſorum & potentia ipſorum, quis exiterit apud eos rex aut princeps exercitus ipſorum,

4 Et quamobrem contrà ſtatuerint quàm omnes habitantes ab occaſu, ne [d] obviam mihi procederent.

5 Cui dixit Achior dux omnium [e] Hhammonitarum, audiat jam Dominus meus [f] rem ex ore ſervi ſui: nam renuntiabo tibi veritatem de populo iſto domicilia habente prope te, qui inhabitabat montanam *regionem* iſtam: non enim prodibit mendacium ex ore ſervi tui.

6 Populus iſte a [g] Chaldæis oriundus eſt;

7 Fuerunt autem inquilini primùm in Meſopotamia, eò quòd nollent obſequi Diis majorum ſuorum, qui erant in terra Chaldæorum;

8 Sed excedentes inſtituto gentis ſuę adorarent Deum cœli, Deum quem agnoverant: quam obrem ejicientibus ipſos *patribus* a conſpectu deorum ſuorum fugerunt in Meſopotamiam, ubi fuerunt inquilini diebus multis; cumq; edixiſſet Deus ipſorum, ut egreſſi ex incolatu ſuo proficiſcerentur in terram Cenahhanis, inquilini fuerunt illic, & multiplicati ſunt auro & argento, ac pecoribus multis valde.

9 Poſtea deſcenderunt in Ægyptum (obtexerat enim ſuperficiem terræ Cenahhanis fames) & inquilini fuerũt illic, donec reverterẽtur, ubi [h] abierant in multitudinem plurimam, adeò ut innumerum eſſet genus ipſorum.

10 Cùm autem inſurrexiſſet in eos rex Ægypti, ut aſtutis conſiliis opprimerent eos & labore ac [i] lateritio opere deprimentes eos [k] efficerent eos ſervos:

11 Inclamaverunt Deum ſuum, qui percuſſit totam terram Ægypti plagis immedicabilibus, adeò ut ejicerent eos Ægyptii a conſpectu ſuo:

12 Et exarefecit Deus mare rubrum coram eis,

13 Et adducens eos in montem Sinai & Kadeſchum Barnebhæ, ejecit omnes qui habitabant in deſerto.

14 Ita habitaverunt in terra Emoræorum,

15 Et omnes Cheſchbonis incolas profligarunt potentia ſua.

16 Et poſtquam trajecerunt Jardenem,

17 Hæreditariò poſſederunt montanam iſtam regionem totam,

18 Ejectiſq; a conſpectu ſuo Cenahhanæo, & Perizzæo, Jebuſæoq;, & Schecemita, & Girgaſchæis omnibus habitarunt ibidem [l] diu.

19 Deniq; tantiſper dum non peccaverunt coram Deo ſuo, fuerunt penes ipſos bona, quia Deus oſor iniquitatis adeſt ipſis.

20 Quando verò diſceſſerunt a via quam diſpoſuerat ipſis, profligati ſunt multis bellis quàm

[a] Græc. oſſendicula. [b] animo.

[c] Græc. filii Cenahhanæ.

[d] Græc. in occurſum mihi.

[e] Græc. filiorum Hhammonis.

[f] Græc. ſermonem.

[g] Græc. ſunt progeniti Chaldæorum.

[h] Græc. facti ſunt.

[i] Græc. latere.

[k] Græc. potuerunt eos in ſervos.

[l] Græc. diu multos.

plurimum.

21 Et captivi abducti in terram alienam, & templum Dei ipsorum [m] æquatum solo, & civitates ipsorum captæ ab adversariis.

22 Nunc autem conversi ad Deum suum ascenderunt e dispersionis locis in quæ dispersi fuerant & obtinentes Jeruschalaim (ubi sanctuarium ipsorum est) habitatores effecti sunt regionis istius montanæ quòd deserta esset.

23 Nunc ergo, Domine imperator, si quis est error in populo isto, & peccavit contra Deum suum, consyderandum est: quia hoc ipsis offendiculo futurum est, & ascendentes debellabimus eos.

24 Sin autem non est iniquitas in gente istorũ, præterierit quæso Dominus meus; ne fortè protegat Dominus ipsorum & Deus ipsorum ipsos: simusque probro coram universa terra.

25 Fuit autem cùm desiviſſet Achior loqui sermones istos, ut murmuraret totus populus, qui in circuitu tentorii circumstabat.

26 Dicerent ꝙs magnates Holophernis, & omnes habitatores regionis maritimę & Moabitidis, ipsum discindendum esse; non enim metuemus, *inquiebant*, [n] ab Israëlitis, nam ecce populus est cui non adsunt vires, neque robur ad aciem validam *constituendam*.

27 Quamobrem jam ascendemus, eruntque [o] tanquam esca devoranda toti exercitui tuo, Domine Holophernes.

[m] Græc. *fallum in solum.*

[n] Græc. *a facie filiorum Israëlis.*

[o] Græc. *in devorationem*

CAPUT. VI.

1 POSTQUAM verò cessavit tumultus hominum qui concessum circumstabant, dixit Holophernes primarius dux copiarum Assyriæ Achiori coram toto populo alienigenarum,

2 [a] At quis nam es? quòd tu Achior coram toto populo alienigenarũ & apud omnes [b] Moabitas, & quicunque sunt mercenarii Ephraimi, quòd tu prophetavisti apud nos prout *audivimus* hodie, & dixisti gentem Jeruschalaimorum non esse debellandam, quia Deus ipsorum sit protecturus ipsos: at quis Deus est nisi Nebucadnetzar?

3 Hic missurus est potentiam suam, & profligaturus eos e superficie terræ: neque liberabit eos Deus ipsorum, sed nos servi illius, profligabimus eos tanquam virum unum: neque sustinebunt potentiam equorum nostrorum: nam ita proculcabimus illos.

4 Imò illorum montes inebriabuntur sanguine illorum, & illorum campi complebuntur mortuis ipsorum; neque obsistet vestigium ullum pedum ipsorum ex adverso nostri, sed peribunt [b] planè, ait rex Nebucadnetzar Dominus totius terræ: dixit enim, [c] non irrita fient verba [c] mea.

5 Tu verò Achior mercenarie Hhammonita, qui prolocutus es sermones istos [d] die injustitiæ tuę, non visurus es ampliùs faciem meam, inde a die hoc, donec ultus fuero gentem istorũ [d] advenarum Ægypti, ac tum pervadet ferrum exercitus mei, & grex servorũ meorum latera tua, & corrues inter vulneratos illorum, [e] quando revertar *ad te*.

6 Quamobrem constituent te servi mei *abducentes* in regionem montanam & collocabunt te in una ex civitatibus, [f] ad quas ascensuri sumus; neque peribis donec profligeris cum illis. Quòd si speras animo tuo fore ut non prehendamur, [g] ne concidat vultus tuus: dixi, & nullum verborum meorum excidet.

7 Præcepit itaque Holophernes servis suis, qui aderant tentorio suo, ut comprehendentes Achiorem statuerent eum ad Beth-choglam, & traderent in manus Israëlitarum:

8 Et comprehendentes eum servi illius abduxerunt eum extra castra in campum, & profecti e medio campestris regionis in montanam pervenerunt ad fontes qui subsunt Beth-choglæ: cumque viderent eos [f] oppidani qui erant in vertice montis, omnes funditores obtinnerunt ascensum & quò contendebant illi, & lapides in eos immiserunt.

9 Quamobrem illi subeuntes montem ligaverunt Achiorem, & dimiserunt abjectum sub radice montis: posita ad Dominum suum reverterunt.

10 Descendentes verò Israëlitæ e civitate sua adstiterunt ipsi, & solventes eum abduxerunt Beth-choglam,

11 Stiteruntque eum apud principes civitatis suæ, qui erant eo tempore Hhuzzija filius Micę e tribu Schimhhonis, & Chabri filius Hhothnielis, & Carmi Malcielis.

12 Hi postquam accersiviſſent omnes seniores civitatis, concurrentibus omnibus adolescentibus eorum & mulieribus in congregationem, stiterunt Achiorem in medio totius populi sui, & interrogavit eum Hhuzzija quidnam accidisset:

13 Qui respondens renuntiavit eis verba consilius Holophernis, & omnia verba quæ prolocutus fuerat apud principes Assyriæ; & quæcunque magnificè jactaverat Holophernes contra domum Israëlis.

14 Itaque procidentes populares adoraverunt Deum, & inclamaverunt Deum dicentes,

15 Domine Deus cœli, respice ad [h] immensum superbiam ipsorum, & miserere abjectionis gentis nostræ, ac intuere faciem eorum qui sanctificati sunt tibi hoc tempore.

16 Deinde consolati Achiorem laudaverunt eum valde.

17 Et assumpto eo Hhuzzija ex congregatione in domum suam, [i] exhibuit convivium seniоribus:

18 Qui invocaverunt Deum Israëlis ad auxilium tota nocte illa.

[a] Græc. *filius Moabi.*

[b] Græc. *perditione.*

[c] Græc. *sermonum meorum.*

[d] Græc. *Ægyptum, id est, Ægyptios istos.*

[e] Græc. *ascensuros.*

[f] Græc. *viri civitatis.*

[g] Græc. *alterum.*

[h] Græc. *superbiæ.*

[i] Græc. *fecit*

ANNOTATIO.

1 Coram toto] *Hæc circumstantia non mediocriter amplificat Holophernis arrogantiam; quòd non huic tantùm sed externo quoque & socio omnibus propter hunc contumeliosus fuerit: quod sequentia versus oratio indicat.* 2 At quis nam] *Hi duo versus leguntur varie, sed nos illud sequimur quod probabilius judicavimus.* Et quicunque] *sic perstrinxit Holophernes Achiorii perfidiam, & aliorum in castris versantium, quos dicit a Judæa & Ephraimitis redemptos esse, ut ita prophetent & frangant militum animos: quomodo Achiorem mercenarium Hhammonitam vocat ver. 5.* 4 Non irrita fient] *q. d. Rex dixit,*

dixit, & ſtatuit potius movere omnia, quàm ferre ut verbum ſuum intercidat. 5 Die injuſtitiæ tuæ] *id eſt, hodie, cùm perfidiam tuam ut mercenarius improbus retexiſti.* Quando revertar] *id eſt, quando recipiam te e medio illorum quos fudero potentia mea: ſic accipiendum eſſe docent ſequentia.* 6 Ne concidat] *id eſt, ſi ita ſecurus es de ſalute illorum, jubeo de tua metuere: nam veſtra ſors communis futura eſt.*

CAPUT. VII.

1 POSTRIDIE verò denuntiavit Holophernes toti exercitui ſuo & toti populo ſuo, iis qui advenerant ad auxilium ipſius, ut conjunctis copiis aſcendentes contra Beth-choglam aſcenſus regionis montanæ præoccuparent, & inferrent bellum [a] Jiſraëlitis.

[a] Græc. *filiis Jiſraël: ſic deinceps.*

2 Ita conjunctis copiis eo ipſo die procedentes quique viri potentes ipſorum (quorum copiis erant [b] bellatorum peditum centum ſeptuaginta millia, & equitum duodecim millia, præter impedimenta, & viros alios qui pedibus comitabantur ipſos multitudine quàm plurima)

[b] Græc. *virorum bellatorum: ſic ver. 7.*

3 Caſtra poſuerunt in valle propinquo Beth-choglæ, ad fontem, protenderuntque in latitudinem a Dothajimis uſq; Bahhalmajima, & in longitudinem a Beth-chogla uſque ad Fabarium agrum, qui eſt e regione Chatzar-allomi.

4 Jiſraëlitæ verò ut viderunt eorum multitudinem, turbati ſunt valde, dixeruntq; [c] alter ad alterum: nunc occludent iſti ſuperficiem totius hujus terræ & neque montes excelſi, neque convalles, neque colles ſuſtinebunt [d] gravem hunc numerum iſtorum.

[c] Græc. *quiſque ad proximum ſuum.*

[d] Græc. *gravitatem.*

5 Et aſſumptis quiſque armis ſuis bellicis cùm accendiſſent pyram in turribus ſuis, manſerunt excubantes totam noctem illam.

[e] Græc. *ſecundo.*

6 Die autem [e] poſtero eduxit Holophernes totum equitatum ſuum in os Jiſraëlitarum qui erant Beth-choglç, ut recognoſceret aſcenſus civitatis ipſorum:

7 Et fontes aquarum ipſorum invadens occupavit eos, ac inſtituit in eis præſidia bellatorum: ipſe verò conjunctis copiis ad populum ſuum regreſſus eſt.

[f] Græc. *filiorum Hheſaui: ſic verſu. 22.*

8 Nam accedentes eum omnes principes [f] Edomæorum, & omnes ductores populi Moabitarum duceſque regionis maritimæ dixerant, audiat jam ſermonem Dominus noſter, ne fiat

[g] Græc. *fractura.*

[g] labes in copiis tuis:

[h] Græc. *altitudinibus montium.*

9 Nam populus iſte Jiſraëlitarum non confidunt haſtis ſuis, ſed [h] iſtis præaltis montibus in quibus ipſi habitant: non enim fuerit facile ipſos antevertere per vertices montium ipſorum.

[i] Græc. *ut ne unus.*

10 Nunc ergo Domine, ne bellum gerito cõtra eos; ut ſit bellum inſtructa acie: & non cadet ex populo tuo [i] vel unus: permane in caſtris tuis præſervans unumquemque virum in copiis tuis, & obtineant ſervi tui fontem aquæ, qui egreditur e radice iſtius montis (nam illinc aquãtur omnes habitatores Beth-choglç) ita tollet eos ſitis, aut dedent civitatem ſuam: nos verò & populus noſter conſcendemus propinquos vertices montium, & in eis caſtrametabimur ad præſidium, ne exeat civitate ullus; & contabeſcent fame ipſi, uxoreſque ipſorum, & liberi ipſorum; denique antequam gladius ſuperveniat eis; ſubvertentur in plateis habitationis ſuæ. Sic rependes ipſis [k] malum, eò quòd ſeditionem moverint, neque auſcultaverint [l] tibi placidè.

[k] Græc. *retributionem malam.*

[l] Græc. *facieti tuæ in pace.*

11 Atque horum ſermones placuerant [m] Holopherni, & omnibus miniſtris ejus, conſtituerátque facere prout locuti fuerant.

[m] Græc. *coram Holoperne & coram omnibus.*

12 Profecta igitur caſtra Hhammonitarum, & cum eis quinque Aſſyriorum millia, metata ſunt in valle, & præoccuparunt aquas & fontes aquarum Jiſraëlitarum. Aſcendentes verò Edomæi & Hhammonitæ metati ſunt in regione montana ex adverſo Dothajimorum, ex quibus miſerunt ad Notum & Subſolanum ex adverſo [n] Beth-hharabæ, qui eſt propinqua [o] Ketzitzo ad torrentem [p] Mochmur: reliquo Aſſyriorum exercitu caſtra metantibus in campo, adeò ut obtegerent totam ſuperficiem terræ, cùm tentoria & impedimenta ipſorum metata eſſent in multitudinem quam plurimam.

13 Tunc Jiſraëlitæ inclamarunt Dominum Deum ſuum minuto ſpiritu ipſorum eò quòd ipſos circundediſſent omnes hoſtes ipſorum; adeò ut non eſſet effugiendi e medio illorum via. Cùm enim manſiſſent in circuitu ipſorum tota congregatio Aſſyriorum, pedites, curruſque, ac equites ipſorum dies triginta quatuor, deficiebant omnes habitantes Beth-choglam omnia vaſa aquaria ipſorum ac ciſternæ ita exhauſtæ erant, ut non haberent aquam unde biberent ad ſatietatem die uno: quia ex demenſo dabatur bibenda ipſis. Itaque abjicientes animum liberi ipſorum & mulieres ac adoleſcentes deficientes ex ſiti conciebant in plateis civitatis, & in biviis portarum; nec erat virtus ampliùs in ipſis. Et congregati ſunt totus populus ad Hhuzzijam, & principes civitatis, cum adoleſcentibus mulieribuſque & liberis, & exclamantes voce magna dixerunt coram omnibus ſenioribus, judicet Deus inter nos & vos, quandoquidem affeciſtis nos injuria magna, qui non locuti eſtis [q] de pace cum Aſſyriis.

[n] Græc. *patifica cum filiis Aſchur.*

[o] Græc. *ad dreptionem.*

[p] Græc. *in ſervos.*

14 Nunc autem non eſt adjutor noſter, ſed vẽdidit nos Deus in manus illorum, ut ſternamur coram eis ſiti & perditione magna.

15 Nunc igitur accerſite eos & tradite civitatem totam [o] deripiendam populo Holophernis, & omnibus copiis ejus.

16 Præſtat enim nos ipſis rapinæ eſſe, quam ſiti emori. Erimus enim [p] ſervi; ſed vivet anima noſtra, neq; videbimus mortem infantium noſtrorum oculis noſtris, & mulieres liberoſque noſtros deficientes animis ipſorum.

17 Conteſtamur vobis cœlum & terram, Deumque noſtrum & Dominum majorum noſtrorum, qui ulciſcitur nos ſecundum peccata noſtra, & peccata majorum noſtrorum; [q] *videte* ut non faciat, quemadmodum diximus hodierno die.

18 Ita fuit fletus magnus omnium unanimiter [r] in eccleſia, inclamantium dominum Deum voce magna.

[q] Græc. *in medio eccleſia.*

19 Dixit verò ad illos Hhuzzija, bono animo eſtote, fratres: toleremus adhuc dies quinque,

quibus advertat dominus Deus noster misericordiam suam in nos; non enim derelicturus est nos [a] in æternum:

[a] Græc. ad finem.

10 Quod si prætervolaverint illi, nec superve nerit nobis auxilium, faciam secundum sermonem vestrum. Sic dispersit populum in [f] stationes ipsius; qui ad muros, & turres civitatis suæ abeuntes, in domos suas uxores liberosque remiserunt, fuerunt que [t] plurimùm abjecti in civitate illa.

[f] Græc. castra.

[t] Græc. in abjectione magna.

ANNOTATIO.

11 Beth-hharaba] *Sic legimus ex Jehoſch. 18. 22. transpoſitis literis.* Ketzitzo] *ſic appellatur ibidem Benjaminitarum oppidum.* Mochmur] *id eſt, atrium & paleſtram; quamobrem etiam torrens hæc, id eſt, arundine abundans, appellatur Jehoſch. 16. 8. & ſequentibus.* 17 Videte] *elapſis, ut Geneſ. 3. 22. Senſus eſt, videte ne per vos ſtet, ut armis victi graviùs ab hoſte ex victoria inſoleſcente cruciemur.*

CAPUT. VIII.

1 AUDIENS verò diebus illis Judith filia Merari, filii Achſai, filii Joſephi, filii Hhuzzielis, filii Chilkiję, filii Chananijæ filii Gidhhonis, filii Rephanis, filii Achitubi, filii Elijæ, filii Eliabi, filii Nethanaëlis, filii Sammiëlis, filii [a] Schimhhonis, filii Jiſraëlis:

[a] Græc. Simeonis.

2 Cujus vir Menaſche ex tribu & familia eadem mortuus erat [a] tempore meſſis hordeaceæ.

[a] Græc. diebus.

3 (Inſtabat enim meſſoribus ligantibus manipulos in campo, & ſuperveniente æſtu capiti ejus decubuerat in cubili ſuo, ſepeliverantque eum cum majoribus ejus in agro inter Dothajima, & Bahhalmajima ſito.

4 Puerat autem Judith domi ſuæ [b] in viduitate annos tres & menſes quatuor,

[b] Græc. viduam agens.

5 Et fecerat ſibi tentorium in [a] cœnaculo domi ſuę, impoſito lumbis ipſius cilicio, & induitis veſtibus viduitatis ſuæ.

[a] Græc. in ſuperiori parte domus.

6 Jejunabatque omnibus diebus viduitatis ſuæ præterquam [a] pridie ſabbathorum, & ſabbathis, & pride noviluniorum & feſtis, hilariisque domus Jiſraëlis.

[a] Græc. ante.

7 Erat; ſpecioſa forma, & venuſta aſpectu valdè, cui reliquerat Menaſche vir ipſius aurum, & argentum, famuloſque, & ancillas, & pecora, & agros in quibus manebat:

8 Nec erat qui [a] inſimularet eam rei ullius malæ, quia temebat Deum valde)

[a] Græc. inferret in eam verbum malum.

9 Audiens igitur verba populi iniqua adverſus magiſtratum, quia minutus erat ipſorum animus ex aquarum raritate; audiens quoq; omnes ſermones Judith, quibus allocutus erat Hhuzzija ipſos, ut juraſſet eis ſe traditurum civitatem poſt dies quinque Aſſyriis, miſſa puella honoraria ſua quæ præerat omnibus facultatibus ipſius, vocavit Hhuzzijam & Chabrim, & Carmin ſeniores civitatis ſuæ

10 Qui cùm veniſſent ad ipſam dixit eis, audite, quæſo, me principes habitatorum Bethchoglæ: nam non eſt rectus ſermo veſter, quem elocuti eſtis coram populo hodierno die; ſtatuentes juſjurandum illud quod locuti eſtis inter Deum atque nos; & dicentes vos tradituros civitatem hanc hoſtibus noſtris niſi intra dies illos converſus Dominus auxilietur nobis.

11 Nunc enim qui nam eſtis vos, qui tenteris Deum hodierno die, & [d] ſtetis loco Dei inter filios hominum.

[d] Græc. in modo filorum.

12 Nunc enim Dominum omnipotentem [e] diſquirite, & nihil pernoſcetis [e] unquam.

[e] Græc. uſque in ſeculum.

13 Nam profunditatem cordis humani non invenitis, & verba cogitationis ipſius non comprehenditis; & quomodo Deum qui fecit omnia hæc, ſcrutabimini, & mentem ejus pernoſcetis, & ratiocinationę ejus percipietis mente?

14 Nequaquam, fratres; ne provocate ad iram dominum Deum noſtrum. nam ſi nolit intra hos quinque dies adjuvare nos; ipſe habet poteſtatem, quibuſcunque vult, imò omnibus diebus protegendi nos, aut etiam profligandi nos coram inimicis noſtris.

15 Vos autem ne pignoremini conſilia domini Dei noſtri; non enim ſimilis Deus eſt homini [a] ad ſumendas ultiones, neque ſimilis filio hominis ad judicia ſtatuenda.

[a] Græc. ſumendas ultiones, neque ſimilis filio hominis ad judicia ſtatuenda.

16 Quamobrem expectantes ſalutem quæ ab ipſo eſt, invocemus eum ad auxilium noſtrum; & exaudiet vocem noſtram, ſi placuerit ipſi:

17 Quandoquidem non extitit [a] in generationibus noſtris, neque eſt hodierno die neq; tribus, neque familia, neque populus, neque civitas ex nobis qui adorent Deos manufactos,

[a] Græc. ſatis.

18 Quemadmodum factum eſt antegreſſis téporibus, quorum cauſa traditi ſunt gladio & direptioni majores noſtri, concideruntque caſu magno coram hoſtibus noſtris.

19 Nos verò Deum alterum non novimus; unde ſperamus ipſum non deſpecturum nos neque ullum e gente noſtra.

20 Neque verò [a] ſi deprehendamur ita, nominabitur Judæa *amplius*; ſed prædæ erit [f] ſanctuarium noſtrum & reſpoſcet profanationem ejus ex ore noſtro, & metum [g] qui fratres noſtros invaſit & captivitatem *incolarum* terræ, & vaſtitatem hæreditatis noſtræ adverſus nos profundet in capita noſtra apud gentes ubi ſervi ſuimus, erimusque publico dicterio & probro coram poſſeſſoribus noſtris. Non enim [b] reddetur ſervitus noſtra gratioſa, ſed ignominioſam efficiet ipſe dominus Deus noſter.

[a] Græc. ſi ſic.

[f] Græc. ſanctificata noſtra, ſic ſequente ver.

[g] Græc. fratrum noſtrorum.

[b] Græc. dirigetur ſervitus noſtra in gratiam, ſed in ignominiam ponet.

21 Nunc itaque fratres demonſtremus fratribus noſtris, quandoquidem a nobis pendet animus illorum, & ſanctiſſimum locum & domũ & altare [i] firmè hærere nobis: præter omnia hęc agamus gratias domino Deo noſtro, qui tentat nos ut etiam majores noſtros.

[i] Græc. firmatum eſſe.

22 Mementote quæcunque fecit erga Abrahamum,

23 Et quibus tentavit Jitzchacum & quæ acciderunt Jahhakobo in [k] Meſopotamienſi Syria paſcenti pecudes Labanis fratris matris ſuæ.

[k] Græc. Meſopotamia Syriæ.

24 Etenim quemadmodum illos probavit igne ad examinationem cordis ipſorum; ita etiam nos non planè ulciſcitur, ſed ad inſtitutionem flagellat dominus eos qui propè accedunt ipſum.

25 Tum dixit ad eam Hhuzzija, quæcunque dixiſti ex optimo corde elocuta es, neque eſt quiſquam reſiſturus verbis tuis: non enim hodierno primùm die ſapientia tua manifeſta eſt ſed

sed [l] a primis diebus tuis novit totus populus [m] animum intelligentem tuum, bonam esse cōmentationem cordis tui: sed populus fitim validam passus est; ita coëgerunt nos, prout locuti sumus, facere ipsis, & [n] obstringere nos jurejurando, quod minimè sumus transgressuri.

26 Nunc autem ora tu pro nobis cùm mulier pia sis, & immittet dominus pluviam [o] ad implendum cisternas nostras, ut non deficiamus amplius.

27 Dixit verò ad illos Judith, auscultate mihi, & faciam facinus quod perveniet in generationes [p] omnes ad posteros gentis nostræ.

28 Vos stabitis ad portam hac nocte, & egrediar ego cum ancilla honoraria mea; atq; intra dies illos quibus elapsis dixistis vos tradituros esse hostibus nostris civitatem hanc, [q] inviset dominus Jisraël manu mea.

29 Vos verò ne perscrutemini [q] quid factura sim: non enim sum indicatura vobis, donec perfecta sint, quæ ego factura sum.

30 Cui Hhuzzija dixit & principes, abi [r] feliciter, & dominus Deus præat tibi ad ultionem hostium nostrorum: tum reversi ex centurio ejus ad suos ordines abierunt.

[l] Græc. principio dierum tuorum.
[m] Græc. intelligentiam.
[n] Græc. adducere jusjurandum super nos.
[o] Græc. ad implementiū cisternarum.
[p] Græc. generationem.
[q] Græc. facti sum.
[r] Græc. ad pacem.

ANNOTATIO.

1 Schimhhonis] *Sic omnino legendum est, ex Hieronymo, & versu 2. capitis sequentis.* 3 Instabat] *bos septem versu hyperbaticos esse, res ipsa loquitur. Quamobrem parenthesios signo includimus.* 5 Cœnaculo] *sic accipitur hic liber: ut pœne, ut recte observat in epistolis Hieronymus.* 6 Pridie sabbathosum] *hic totus aperte ostendit librum hunc fuisse a Judæo aliquo concinnatum superstitionum amatore. Nam sanctè quidem erant sabbatharum dies, & neomeniæ solemnitates, & hilares ex lege, sed proximè antecedentes dies cum illu sanctificare Judaicum est: quemadmodum videmus hodie Judæos, ne diebus festis vitium afferant, pridie toto tempore pomeridiano feriari, tanquam si Deus hoc nomine in ære ipsorum futurus esset.* 11 Scetis loco] *id est, locum Dei authoritatemq; vobis assumatis.* 12 Disquirite] *verba sunt συγχωρητικὰ. q. d. experiminī si forte servatori potestis Deum; nunquam profectò vel tantillum majestatis ullius pervestigando consequemini: cujusmodi argumentatio est Ijobi 37. & sequentibus.* 15 Ne pignoremini] *humanitus dictum, pro eo quod est, ne putetis vos posse consilia Dei, judicia & actiones ejus pignori aut nexui dedere: irrita omnes sponsiones vestræ futuræ sunt, si temere agatis cum Deo.* Ad iumendas ult.] *id est via illius non sunt viæ humanæ, neque humanis motibus & instabilibus atque repentinis ad ulciscendum aut judicandum abripitur.* 20 Si deprehend.] *id est, si rei eramus tantæ temeritatis, qualem in vos imprudenter recepistis, mox de Judæa actum erit, & nomen ejus delebitur.* Fratres] *nempe reliquos Jisraëlitas, qui in captivitatem abrepti sunt.* Publico dicterio] *vulgò legitur offendiculo, sed nos ex lege maluimus imprecari προσκομμα.* 28 Inviset] *vide Gen. 21. 1.*

CAPUT IX.

1 JUDITH verò procidens in faciem imposuit cinerem capiti suo & cilicium, [s] posita quam induerat veste, cùm adhuc offerretur Jeruschalaimis in domo Domini suffitus vesperæ illius, & exclamavit voce magna Judith, dicens,

2 Domine Deus patris mei Schimhhonis, [t] cui tradidisti gladium [b] ad ulciscendum alienigenas, qui aperuerant vulvam virginis ad inquinationem, & nudaverant femur ad rem pudendam, contaminaverantq; virginitatem ad probrum (nam dixeras non ita futurum esse) fecerantq; res quarum nomine [c] exposuisti principes eorum cædi, quę cubile ipsorum fraude oppressum irrigavit sanguine, & percussisti servos cum potentioribus, ac potentiores in thronis ipsorum:

3 Qui exposuisti uxores eorum prædæ, & filias eorū captivitati, omniaq; spolia eorum [d] dividenda filiis dilectis a te, qui etiam zelotypi fuerūt zeli tui, & abominantes inquinamentum sanguinis sui, invocaverant te, [e] ut adjutor ipsorum esses; ô Deus, Deus mi, exaudi me viduam.

4 Tu enim fecisti res antegressas illis, & illas, & consequentes, etiamq; præsentes & venturas comprehendis mente, quemadmodum adfuerūt ex quarum consilium ceperas, & dixerunt ecce adsumus.

5 Etenim omnes viæ tuę sunt paratissimæ judiciáq; tua per providentiam.

6 Nam ecce Assyrii multiplicati sunt copiis suis, elati sunt equo & sessore, gloriantur brachio peditum, spem habent in clypeo sagittaq; & funda, neque agnoscunt te esse Dominum conterentem bella, Jehovam esse nomen tuum,

7 Tu frange robur eorum potentia tua, & rumpe vires eorum indignatione tua:

8 Nam consilia inierunt profanandi [f] sanctuarium tuum,

9 Inquinandi tabernaculum quietis nominis [g] gloriosi tui, & dejiciendi ferro cornu altaris tui.

10 Respice ad superbiam eorum:

11 Immitte iram tuam in capita eorum:

12 Inde manui meæ quæ vidua sum, vires quas præcepi mente,

13 Percute servum Jabiis fraudulentis meis cum Domino, & Dominum cum servo ipsius:

14 Frange eorum [h] erectas cervices manu fœminæ.

15 Non enim vires tuæ in multitudine, neque potentia tua in valentibus *sita est*, sed humilium es dominus, & minimorum es adjutor, defensor infirmorum, deploratorum protector, desperatorum servator, næ næ, ô Deus patris mei, & Deus hæreditatis Jisraëlitarum,

16 Domine cœlorum & terræ, creator aquarū, rex omnium rerum creatarum tuarum,

17 Tu exaudi orationem meam:

18 Et [i] præsta ut sermo meus sit fraudi, & vulneri, & cicatrici istis; qui contra testamentum tuū, & domum sanctificatam tuam, verticemq; Tzijonis, & domicilium possessionis filiorum tuorum consilia dura iniverunt;

19 Denique [k] asser in omni gente notitiam tui, & totius potentiæ tuæ viriumque, non esse alium qui protegat gentem Jisraëlis præter te.

[s] Græc. nuda.
[t] Græc. ad ultionem alienigenarū.
[b] Græc. tradidisti in eadem sic deinceps.
[c] Græc. ad divisionem filiorum.
[d] Græc. in adjutorum.
[e] Græc. sanctuarium.
[f] Græc. gloriæ tuæ.
[g] Græc. ereEtionem, ut infrà 12, 8.
[h] Græc. da sermonem meum esse & fraudem, & vulnus, &c.
[i] Græc. fac.

ANNOTA-

ANNOTATIO.

1 Poſita] *Græca verba unius literæ mutatione ſic legenda eſſe ex ſcriptura uſu eſt manifeſtiſſimum. Cùm adhuc]ſd eſt,inter duos veſperas: ſic enim ferè ſcripturæ loquitur, & circumſcribit tempus; ut 1. Reg. 18.29.* 3 Cui tradidiſti]*hujus orationis imperitiam duo loci evincunt manifeſtè; unus, quod ea hiſtoria, qua habetur Geneſ.34.& a Spiritu ſancto damnatur Gen.49.5.& ſequentibus,hic contra laudibus ampliſſimè efferatur: alter, quòd mendacium a Deo benedici poſſit,& ad ea ſe comparat Judith: tanquam ſi mendacia(ut Auguſtinus vocat)officioſa accepta eſſent Domino.*

CAPUT X.

1 FUIT autem, cùm deſiviſſet inclamare Deum Iſraëlis,& perfectis omnibus verbis ſuis ſurrexiſſet ex procubitu ſuo,

2 Ut vocaret ancillam honorariam ſuam, deſcendens in domum in qua verſabatur diebus ſabbathi & feſtis diebus ſuis,atque evolvens cilicium quo induta erat,exueret veſtimẽta viduitatis ſuæ.

3 Deinde circunluit os aqua, & ungens unguento[a] optimo diſpoſuit capillos capitis ſui, & impoſita ſibi mitra induit veſtimenta[b] feſtiva ſua,quibus ornabatur[c] quo tempore vivebat vir ipſius Manaſſes.

4 Cumq; ſumens ſandalia adhibuiſſet pedibus ſuis,& circumpoſuiſſet brachialia,& armillas,annuloſque, & inaures, ac totum mundum ſuum , denique venuſtè ſe compoſuiſſet valde [d] ad decipiendum oculos virorum , quicunque viſuri eſſent ipſam,

5 Dedit ancillæ honorariæ ſuæ ligneum utrem vini,& vas olei,peramq; implevit farina, & palathis,panibúſq; & caſeis, quæ circunvolvens omnia vaſa ſua impoſuit ei.

6 Ita exiverunt unà ad portam civitatis Beth-choglæ , inveneruntque adſtantes ei Hhuzzijam & ſeniores civitatis Chabrin & Carmin:

7 Qui ubi viderunt eam [e] altera ſpecie,& mutata veſte,admirati pulchritudinem ejus quàmplurimum,

8 Dixerunt ei,Deus Deus majorum noſtrorum[f] efficiat te gratioſam , & perficiat inſtituta tua ad gloriationem [g] Iſraëlitarum, & exaltationem Jeruſchalaimorum,atque adoraverũt Deum.

9 Illa verò dixit eis, præcipite aperiri mihi portam civitatis, ut egrediar ad perficiendum ſermones, quos locuti eſtis mecum,præceperũt itaq; adoleſcentibus , ut aperirent ei quemadmodum dixerat:qui fecerunt ita.

10 Egreſſa igitur Judith ipſa & ancilla ipſius cum ea , proſpectabant ad eam oppidani,donec deſcendiſſet mõtem,& tranſiviſſet vallem,neq; ampliùs viderent eam.

11 Abierunt autem per vallem rectà, ubi occurrente ipſi prima Aſſyriorum coſtodia prehenderunt eam,& interrogarunt eam,ex quibus es?& unde venis?

12 Quæ dixit,filia ſum Hhebræorum;[h] & fugio a conſpectu eorum, quia futurum eſt ut tradantur vobis[b] devorandi.

13 Ego verò venio in conſpectum Holophernis primarii ducis copiarum veſtrarum,ut renũtiem[i] res veras: nam demonſtrabo[k] ei viam per quam proficiſcens dominium totius montanæ *regionis* obtinebit,[l] nec diſperibit virorum ipſius ullus, aut ullum animal.

14 Cùm autem audiſſent viri iſti verba illius, & conſyderantibus faciem ejus[m] videretur valde admirabilis pulchritudine,

15 Dixerunt ei,ſervaſti [n] te ipſam, quòd feſtinaveris deſcendere in conſpectum domini noſtri:nunc ergo accede ad tentorium ejus,& *quidem* ex nobis deducent te,donec te in manus ejus tradiderint.

16 Verùm,quando ſtabis coram ipſo,ne metuas [o] animo tuo;ſed renuntia[p] in hanc ſententiam, & benefaciet tibi.ita delegerunt [q] ex ſuo numero viros centũ quos adjunxerunt ei & ancillæ honorariæ ejus , deduxeruntque eam ad tentorium Holophernis. Fuit autem concurſus in totis caſtris,cùm pervaſiſſet clamor tẽtoria de adventu ejus: venientéſque circundabant eam quando ſtabat extra tentorium Holophernis,donec renuntiaſſent ei de illa; & admirantes pulchritudinem ejus admirabantur Iſraëlitas.

17 Dicebat enim alter alteri,quis contemnat populum iſtum,qui habet apud ſe mulieres hujuſmodi: non eſt bonum relinqui ex iis virum unum, qui dimiſſi poſſent arte circumvenire omnes *incolas* terræ.

18 Poſtea egreſſi qui excubabant in tentorio Holophernis,omneſque adminiſtri ejus, introduxerunt eam in tentorium.

19 Quieſcebat autem Holophernes ſuper cubili ſuo in conopæo,quod erat ex purpura auroquè & ſmaragdo, & lapidibus pretioſis contextum;ſed cùm renuntiaſſent ipſi de ea, exiverat in proſcenium cum lampadibus argenteis, præeuntibus ipſi.

20 Cumque veniſſet Judith in conſpectum ejus & adminiſtrorum ejus , admirantibus omnibus pulchritudinem faciei ejus,procidens in faciem inclinavit ſe ei , ſed ſervi illius erexerũt eam.

[a] Græc. *pingui.*
[b] Græc. *jucunditatis.*
[c] Græc. *diebus vitæ viri.*
[d] Græc. *ad deceptionem oculorum.*
[e] Græc. *aut erat alteratus aſpectus ejus.*
[f] Græc. *det te in gratiã.*
[g] Græc. *filiorum Joſraëlis.*
[h] Græc. *ad devorationẽ.*
[i] Græc. *verba veritatis.*
[k] Græc. *ante faciem ejus.*
[l] Græc. *nec diſtabit virorum ejus caro ulla,neq; ſpiritus vitæ.*
[m] Græc. *eſſet coram ipſis.*
[n] Græc. *animam tuam.*
[o] Græc. *corde.*
[p] Græc. *ſecũdum hæc verba tua.*
[q] Græc. *ex ſe.*

ANNOTATIO.

5 Caſeis]*Græci quidem legitur τυροῖς, id eſt, puris panibus; ſed non dubium eſt, quin præferenda ſit Hieronymi lectio καὶ τυρῶν, id eſt, & caſeis. Quamobrem nobis placuit in contextum eam reponere.* 12 Et fugio] *de hoc mendacio,& ſequente ſimulatione tota,quod judicis faciendum ſit ſuprà docuimus.9.2.*

CAPUT XI.

1 DIXIT verò Holophernes ei,bono animo eſto,mulier,ne timeas apud [a] animum tuum . Nam ego malo non affeci [b] quemquam, qui certo conſilio voluerit ſervire

[a] Græc. *cor, ſic deinceps.*
[b] Græc. *hominem.*

vire Nebucadnetzári regi totius terræ?

2 Atque etiam nunc in populares tuos habitantes montanam regionem iſtam, niſi me feciſſent nihili, non fuiſſem ſublaturus haſtam meam: ſed ipſi ſibi conſecerunt iſta.

3 Nunc itaque dic mihi cujus rei cauſa effugeris ab eis, & veneris ad nos? veniſſe enim tibi ſalutare futurum eſt. Eſto bono animo, hac nocte victura es, & deinceps: Non enim eſt qui faciat injuriam tibi, ſed benefaciet quiſquis tibi, ut ſit ſervis domini mei Nebucadnetzaris regis.

4 Cui dixit Judith, accipe verba ancillæ tuæ, & loquatur famula tua coram te: Non enim renuntiabo mendaciũ domino meo nocte hac: ſed ſi ſequaris ſermones ancillæ tuæ, perfectè negotium faciet tecum Deus, neque deſidet dominus meus inſtitutis ſuis.

5 Nam ut vivit rex Nebucadnetzar totius terræ, & vivit potentia illius, qui miſit te ad correctionem omnis animæ, nũ ſolum homines per te ſerviunt ei; verũmetiam beſtiæ agri, & pecudes, & volucres cœli, robore tuo victuræ ſunt ſub Nebucadnetzare, & tota domo illius.

6 Audivimus enim ſapientiam tuam & verſutias animi tui, & renuntiatum eſt toti huic terræ, te unum peritiſſimum eſſe in toto regno, & potentem ſcientia, & admirabilem adminiſtratione bellica.

7 Jam verò de ſermone, quem locutus eſt Achior in conſeſſu tuo, audivimus verba illius: quia aſciverunt eum Bethchoglani, & renuntiavit eis, quæcunque elocutus fuerat apud te. Propterea domine imperator, ne omittas ſermonem ejus: ſed repone eum in animo tuo, quia verus eſt:

8 Nam genus noſtrum non ſert ultionem, nam non prævalet gladius eis, niſi peccaverint in Deum ſuum.

9 Sed nunc (ut dominus meus non dejiciatur ſpe, & re infecta abeat) & accidit mors in conſpectum eorum, & occupavit eos peccatum, quo provocant Deum ſuum quandocunque fecerint rem alienam:

10 Quoniam defecerunt eos alimenta ipſorum & rara eſt omnis aqua, ideóque conſilium inierunt invadendi pecudes ſuas, & quæcunque diſcrevit ipſis Deus in legibus ſuis ne comedant, decreverunt conſumere:

11 Et primitias frumenti, decimaſque vini & olei, quas ſanctificatas cuſtodiebant ſacerdotibus qui aſſtant Jeruſchalaimis in conſpectu Dei noſtri, ſtatuerunt abſumere, quæ ne manibus quidem conveniebat contingere quenquam popularium.

12 Miſerunt autem Jeruſchalaima: quod ſi ii etiam qui illic habitant aſſenſerint eis qui reportarunt his remiſſionem a ſenatu, manebunt quidem hi donec renuntietur ipſis, ſed ita facient: tradentur tibi profligandi eo ipſo die.

13 Itaq; ego ancilla tua cognoſcẽs omnia hæc, aufugi a conſpectu illorum, & miſit me Deus ad conficiendum res tecum, de quibus obſtupeſcent in tota terra quicunque eas audierint:

14 Nam ancilla tua pia eſt, & ſerviens noctu atque interdiu Deo cœli. Nunc ergo mi domine, maneã apud te, & exiens ancilla tua de nocte in vallẽ iſtam orabo Deum ut renuntiet mihi, quando commiſerint peccata ipſorum: veniensq; referam ad te, ut progrediaris cum omnibus copiis tuis, nec erit ex eis, qui obſiſtat tibi:

15 Et ducam te per medium Jehudææ, donec pervenias e regione Jeruſchalaimorum:

16 Et ponam ſedem tuam in medio civitatis illius, ut agas eos tanquam pecudes, quibus non eſt paſtor:

17 Ac ne canis quidem mutiet lingua ſua adverſum te: hæc enim mihi dicta ſunt ex prænotione mea, & renuntiata mihi, quæ miſſa ſum, ut renuntiem tibi.

18 Placuerunt autem ſermones ejus Holopherni, & omnibus adminiſtris ipſius, qui admirantes ſapientiam ejus dixerunt,

19 Non eſt ab extremitate una terra ad alteram mulier ejuſmodi, pulchritudine vultus, & peritia ſermonum.

20 Et dixit Holophernes ei, bene fecit Deus, qui præmiſit te populo iſti, ut adſit manibus noſtris robur, perditio verò iis qui nihili fecerunt dominum meum. Nunc autem ut tu venuſta es ſpecie, & grata ſermonibus tuis.

21 Si feceris prout locuta es, Deus tuus erit mihi Deus, & tu in domo regis Nebucadnetzaris ſedens eris nominatiſſima in tota terra.

* Græc. *venisti enim ad salutem.*

d Græc. *in facie tua.*

e Græc. *bonum.*

f Græc. *non sit dejectus, & sine facto.*

g Græc. *absurditatem.*

h Græc. *fecerint eadem eis.*

i Græc. *in prosligationem.*

k Græc. *cum Holoferne & coram omnibus.*

l Græc. *ab extremitate usque ad extremitatem terræ.*

ANNOTATIO.

9 Et accidit] ad eſt jam rei mortis ſunt Jehudæi ex peccato ſuo quod ſequentibus exponitur. 12 Miſerunt] hic verſus obſcuritatem quidem habet non mediocrem: ſed nos ex adjunctorum collatione in hanc ſententiam accipimus. Jam quidem Senatus Beth-choglæ remiſſe liberam & in tantis angustiis conceſſam judicavit: verùm quia in rebus dubiis ſententia ſalis roganda Synedrii & Sacerdotii Hieroſolymitani. Deut. 17. placuit Reipub. hominem mittere Jeruſchalaimæ qui ſententiam illius cognoſceret; ut ſi res ab illo comprobabitur quam Senatus Beth-choglæ conceſſerat, ita haec ſin minus, ut abſtinetur. Jam verò (inquit Judith) ſive probent illi, ſive improbent, Beth-choglani rei ſunt peccati ex conſilio ſuo: ſed tamen ſi Jeruſchalaimæ ut ſuarum præcipio animo) res comprobabitur, tum demum peccatum erit commune omnium: atq; hoc pacto ſpondet ſe potiturum Jeruſchalaimæ & Jehudæa tota. 20 Nunc autem ut] elegantiſſima perturbatæ ex amore animi figuratio, cùm Holophernes ex aſpectu ſolo mulieris iſtius perciſus, amantium more per illam jurat, cujuſmodi multa apud Plautum & alios non pauca extant.

CAPUT XII.

1 TUM juſſit introduci eam in locum ubi deponebatur argentea ſupellex ipſius, & præcepit inſtrui menſam ei de obſoniis ejus, & de vino ſuo bibendum dari:

2 Cui dixit Judith, non comedam ex eis, ne qua fiat offenſa; ſed de iis quæ mecum allata ſunt, victus miniſtrabitur.

a Græc. *introducere.*

b Græc. *secum sunt me.*

3 Dicente verò Holoherne ei, at ſi defecerint ea quæ habes penes te, unde habituri ſumus ſimilia eis, quæ demus tibi? Non enim eſt nobiſcum quiſquam e gente tua:

4 Reſpondit ei Judith, ut vivit anima tua domine mi, non conſumet ancilla tua hæc quæ ſunt penes me, donec fecerit dominus manu mea,

mea, quæ ſtatuit conſilio ſuo.

5 Cùm itaque abduxiſſent eam miniſtri Holophernis ad tentorium illud, ſomnum cepit ad mediam uſque noctem, deinde ſurrexit ſub matutinam vigiliam.

6 Et miſit ad Holophernem dicens, præcipiat quæſo dominus meus, ut finatur ancilla tua ad precandum egredi: præcepit quę Holophernes cuſtodibus ſuis, ne prohiberent ipſam.

7 Ita permanſit in caſtris triduo; noctu verò egrediebatur in vallem Bethchoglæ, & abluebat ſe ad fontem illum aquæ in caſtris:

8 Cumque aſcenderet orabat dominum Deum Iſraëlis, ut dirigeret viam ipſius ad erigendum populares ſuos.

9 Et ingreſſa permanebat munda in tentorio, uſque dum afferret ancilla alimentum ipſius ſub veſperam.

10 Fuit autem die quarto, ut exhibito Holophernes convivio ſeruis ſuis ſolam, neque vocato ad epulas ullo eorum qui negociis præerant, diceret Bigvaio eunucho, qui præerat omnibus rebus ipſius, profectùm jam perſuade mulieri iſti Hebrææ, quæ eſt apud te, ut veniat ad nos, & convivetur nobiſcum:

11 Ecce enim turpe nobis eſt ſi mulierem ejuſmodi omittamus, nec converſemur cum ea. Nam niſi eam pertraxerimus, deriſura eſt nos.

12 Egreſſus itaque Bigvai a conſpectu Holophernis acceſſit eam & dixit, ne pigretur puella hæc pulchra venire ad dominum meum, ut gloriam conſequatur in conſpectu ejus, & bibere nobiſcum hilariter vinum, ac fieri hodierno die ut aliqua filiarum Aſſyriarum, quæ aſſtant in domo Nebucadnetzaris.

13 Cui reſpondit Judith, & quę ſum ego, quæ contradicam domino meo?

14 Nam quicquid placiturum eſt in oculis ejus, ſtudiosè factura ſum: atque hoc mihi futurum eſt exultationi ad diem uſque mortis meæ.

15 Ita exurgens ornavit ſe veſte & toto mundo muliebri ſuo: cumque accedens ancilla ejus ſtraviſſet ei coram Holophernæ humi eas pelles, quas acceperat a Bigvaio ad quotidianum uſum ſuum, ut comederet accumbens in eis, ingreſſa Judith accubuit.

16 Tum obſtupeſcente corde Holophernis de ea, & commoto animo ejus, fuit illius cupientiſſimus admodum congrediendi cum ea: nam obſervabat occaſionem decipiendi eam ex quo die primùm eam viderat.

17 Dixitq; Holophernes ei, bibe jam, & eſto nobiſcum hilaris.

18 Cui Judith, jam bibam, inquit domine, quia magnificentiam adepta vita mea videtur in me hodie plus quàm ullo die ex quo nata ſum.

19 Accipienſque comedit & bibit coram eo, quæ ancilla ipſius præparaverat.

20 Quamobrem lætatus Holophernes de ea bibit multum vini admodum, quantum non biberat unquam die uno ex quo natus erat.

b Græc. *ad hilaritatem.*

i Græc. *filiarum Aſſur.*

k Græc. *ad hilaritatem.*

l Græc *nativitatis meæ.*

ANNOTATIO.

2 Ne qua fiat offenſ.] *nempe in Deum, quem a ſe coli antè profeſſa eſt.* 11. 14. 3 Quiſquam] *nempe qui cibaria curet ejuſmodi, in legibus & cautionibus, quas obſervat gens tua.* 5 Tentorium illud] *nempe Bigvaii, infrà ver.* 10. *ubi argentum & res omnes pretioſa cuſtodiebatur, ver.* 1. 7 Fontem illum] *de quo ſuprà* 7. 3. 15 Straviſſet] *ex priſca accumbendi forma.*

CAPUT XIII.

a Græc. *veſpera facta eſt.*

b Græc. *feſtinaverunt recipere, ſic ver.* 14.

c Græc. *ſuiſſent potus.*

d Græc. *circumfuſum erat ei vinum.*

1 UT autem a adveſperavit, b feſtinantes ſervi ejus receperunt ſe; Bigvaius verò concluſit tentorium ejus foris, cùm dimiſiſſet adſtantes a conſpectu domini ſui, & diſceſſiſſent ad cubilia ſua.

2 Erant enim omnes defatigati, eò quòd plurimùm c uſi eſſent potu: Judith verò ſola in tentorio illo relicta eſt,

3 Et Holophernes, qui antè procubuerat in lecto ſuo, quia d perfuſus erat vino.

4 Judith autem edixerat ancillæ ſuæ, ut ſtans extra cubiculum ipſum obſervaret egreſſum ipſius, prout quotidie *facere*at; nam dicebat ſe egreſſuram eſſe ad precationem ſuam: & Bigvaium allocuta erat in eandem ſententiam. Itaque abiverant omnes a conſpectu ejus, & nemo relictus fuerat in eodem cubiculo, e neque parvus, neque magnus.

e Græc. *a parvo uſque ad magnum: ſic ver.* 15.

f Græc. *in corde ſuo.*

g Græc. *ad exaltationē Jeruſchalaimorum.*

h Græc. *confractionem hoſtium, ſic verſ.* 34.

5 Tum conſiſtens Judith ad lectum illius dixit f apud animum ſuum,

6 Domine Deus omnis potentiæ, reſpice hora hac ad opera manuum mearum, g ut exaltentur Jeruſchalaima: quandoquidem jam tempus eſt defendendi hæreditatem tuam, & efficiendi inſtituta mea h ad confringendum hoſtes, qui inſurrexerunt in nos.

7 Et accedens ad regulam lecti quæ erat ad caput Holophernis, deprompſit ex eo acinacem, & appropinquans lecto prehendit pugno comam capitis ejus dicendo.

8 Corrobora me, domine Deus, hodierno die.

9 Et incuſſit in collum ejus duos ictus robore ſuo, auferenſque caput ejus ab eò devolvit corpus ejus e ſtrato,

10 Et abſtulit a columnis conopeum ipſum.

11 Egreſſaque paulo poſt tradidit ancillæ honoratiæ ſuæ caput Holophernis, eùm indidiſſet illud in peram cibarii ſui.

12 Ita egreſſæ ſunt ambæ ſimul pro ſua conſuetudine ad precationem, & trajicientes caſtra circumiverunt vallem illam, aſcendenteſque montem Beth-choglæ venerunt ad portas illius:

13 Dixit Judith e longinquo cuſtodibus qui erant ad portas, aperite, aperite modò portam hanc, nobiſcum Deus, Deus noſter eſt ad faciendum adhuc i res potentes in Iſraële, & robuſtas contra inimicos, quemadmodum etiam fecit hodierno die.

i Græc. *potentiam in Iſraële & robur.*

14 Fuit autem cùm audiſſent viri civitatis illius vocem ejus, ut feſtinantes deſcenderent ad portam civitatis ſuæ, & ſeniores civitatis illius convocarent:

15 Concurſanteſque omnes æquè parvi ac magni, eò quòd præter opinionem videbatur ipſis reverti illam, & aperientes portam ſuſcepe-runt eas.

16 Cumque accendiſſent ignem k lucis causâ circuſtabant eas.

k Græc. *ad lucem.*

17 Illa verò voce magna dicebat eis,

18 Laudate

18 Laudate Deum, laudate, Laudate Deũ: quia non abſtitit miſericordia ejus a domo Iſraëlis, ſed diſſregit inimicos noſtros mea manu nocte hac:

19 Proferenſque caput illud e pera ſua oſtendit, & dixit eis, Ecce caput Holophernis primarii ducis copiarum Aſſyriæ: ecce quoque conopeum cui incumbebat[l] ebrioſus ubi percuſſit eum dominus per manum fœminæ.

20 Nam ut vivit Dominus qui conſervavit me in hac via mea, qua ambulavi, decepit eum vultus meus ad perditionem ipſius; nec tamen commiſit peccatum mecum[m] impurum aut pudendum ullum.

21 Tum obſtupuit totus populus admodum, & inclinantes ſe adoraverunt Deum,

22 Dixeruntq; uno animo benedictus es Deus

[l] Græc. *in ebrietatibus ſuis.*

[m] Græc. *ad pollutionem aut pudorem.*

noſter, qui in nihilum redegiſti hodierno die inimicos populi tui.

23 Hhuzzija verò dixit ei, tu benedicta es, ô filia, a Deo altiſſimo ſupra omnes mulieres, quę verſantur in terra.

24 Et benedictus dominus Deus, qui creavit cœlos & terram, quòd direxerit te ad diſtringendum caput principis inimicorum noſtrorum.

25 Nam non abſiſtet ſpes tua a mente hominum recordantium robur Dei in ſeculum: faciat itaq; Deus hæc tibi ad exaltationẽ æternam, ut [n] reſpiciens ad te perfundat te bonis, quandoquidem non pepercifti[o] vitæ tuæ, propter abjectionem gentis noſtræ: ſed prævenifti caſũ noſtrum rectà ambulans coram Deo noſtro.

26 Dixitq; totus populus, [p] Amen Amen.

[n] Græc. *ad reſpiciendum te in bonis.*

[o] Græc. *animæ.*

[p] Græc. *Fiat fiat.*

ANNOTATIO.

7 Regulam lecti] *id eſt, impagem illam tranſverſam, cuicervical apponitur: nam illa in cubilibus eadem ratione appellatur regula, qua in pratis, & trapetis apud Græcos & Latinos authores trabes circumſtantes dicuntur regulę. Veſtitum eſt autem viatoribus multis nũ, ut gladium zonam pecuniamq; cervicali ſubdant.* Acinacem] *gladium Perſicum, per quem fere jurabant illi: de cujus forma apud veteres leguntur multa.* 10 Conopeum] *eſt quidem conopeum illud quod propter infeſta animalcula adhiberi ſolet, quæ Græci appellãt κώνωπας ſed hic potius accipiendum eſt infimum ſtratum, quo molliores viri utuntur in grabatis caſtrenſibus: quod conopeum ſine ſolo lineo, aut alio ſuſtentaculo columnis lecti & ſponda appingitur. Qua autem cauſa hoc fecerit vide infrà ver. 19.* 12 Vallem illam] *de qua ſupra 12. 7.* 25 Non abſtitet] *id eſt, pis omnes ſemper tua pietate & fide ſpriq, quam in domino collocaſti, mentionem facient.*

CAPUT. XIIII.

1 DIXIT verò Judith illis, aſculcate mihi jam fratres, & accipientes caput iſtud ſuſpendite ipſum in projectura ſumma muri noſtri.

2 Eritque illucęſcente matutino, & exoriente ſole ſuper terram, ut aſſumatis quiſque arma bellica veſtra, & procedat omnis vir potens extra civitatem, cum impoſueritis ducem eis, tanquã deſcenſuri in cãpũ ad primã cuſtodiã Aſſyriorum, quamvis minimè deſcenſuri eſtis.

3 Tum aſſumentes iſti omnia arma ſua ibunt in caſtra ſua, excitabuntque duces copiarum Aſſyriç.

4 Cumque accurrentes ad tentorium Holophernis non invenerint ipſum, irruente in eos metu fugient a conſpectu noſtro.

5 Tum verò inſequentes vos & quicunque habitant totum terminum Iſraëlis, proſternite eos[a] ubicunque fuerint.

6 Verùm antequam faciatis iſta, arceſſite mihi Achiorem Hhammonitam, ut videns agnoſcat illum qui nihili faciebat domum Iſraëlis, & qui ipſum[b] tradendum morti miſerat ad nos: vocaverunt itaque Achiorem e domo Hhuzzijæ; qui cum veniſſet, videns caput Holophernis ad manum cujuſdam viri in congregatione populi, procidit in faciem, tanquam ſoluto ſpiritu ſuo. Cùm autem reſumpſiſſent eũ, accidit ad pedes Judithæ, & inclinans ſe coram ea dixit, Tu *verò* benedicta es in omni tentorio Judæ, & in omni gente; quæ audito nomine tuo turbabuntur: nunc autem renuntia mihi quæ feceris diebus iſtis; renuntiavitq; Judith ei in medio populi quæcunq; fecerat, ex quo die exiverat uſq; dum erat allocuta ipſos; cumq; deſiſſet loqui, voce magna jubilavit populus, edideruntque vocem hilarem in civitate ſua.

[a] Græc. *in viis ipſorum*

[b] Græc. *ad mortem.*

7 Videns verò Achior quæcunque fecerat Deus Iſraëlis, credidit Deo admodum, & circũciſus carne præputii ſui adjunctus eſt domui Iſraëlis uſque ad diem hunc.

8 Matutina autem lux cùm aſcendiſſet, ſuſpenderunt caput Holophernis de muro, aſſumens quiſq; vir arma ſua proceſſerunt[c] per acies in aſcenſus montis; quos cùm viderent Aſſyrii, tranſmiſerunt ad ductores ſuos.

9 Venerũtigitur illi ad duces, & chiliarchos, & ad omnem principem ipſorum; qui accedentes ad tentorium Holophernis, dixerunt[d] præfecto prætorio ejus,

10 Excita jam dominum noſtrum; nam audent iſta mancipia deſcendere contra nos in[e] pugnã, ut profligentur prorſus.

11 Ingreſſus autem Bigvai pulſavit veſtibulum tentorii,

12 Suſpicabatur enim eũ cũ Juditha dormire:

13 Sed cùm nemo exaudiret, aperiens ingreſſus eſt in cubiculum,

14 Ubi invenit eũ jacentem ſuper ſtrato mortuum, capite ejus ablato ab eo, exclamavitque voce magna cum fletu ac gemitu & clamore valido, diſrumpens veſtimenta ſua:

15 Deinde ingreſſus tentorium ubi ſolebat Judith pernoctare, non invenit eam: quamobrem proſiliens ad populum clamavit, prævaricati ſunt ſervi, [f] attulit confuſionem unica mulier Hhebræorum domui regis Nebucadnetzatis: nam ecce Holophernes humi *jacet*, & caput ejus non adeſt ei,

16 Hæc autem verba cùm audiſſent principes copiarum Aſſyriæ, diſruperunt ſtatim tunicas ſuas, & turbatus eſt animus eorum valdè:

17 Eorumque clamor & vociferatio magna valdè [g] in caſtris effecta eſt.

[c] Græc. *ſecundum cohortem.*

[d] Græc. *ei qui erat ſuper omnes res ejus*

[e] Græc. *in finem.*

[f] Græc. *fecit.*

[g] Græc. *in medio caſtrorum.*

CAPUT XV.

1 SED cùm audiſſent ii qui erant in tentoriis, obſtupueruut de eo quod factum fuerat, & accidit eis timor & trepidatio,

2 Adeò ut non maneret quiſquam in conſpectu

ſpectu proximi ſui amplius; ſed effuſi uno animo fugerent in omnem viam planitiei & regionis montanæ, & ii quoque qui in regione mõtana circum Beth-choglam caſtra potuerant, in fugam verterentur.

3 Tum verò filii Iſraëlis unuſquiſque, inquam, [a] bellator ex eis effuſi ſunt in eos:

4 Et miſit Hhuzzija[a] Eſchtemonẽ, & Bethbirein, Chobamque, & Cholonem, denique in omnem terminum Iſraëlis, qui renuntiarent de iis quæ confecta erant, indicerentq; ut omnes impetu effunderẽtur cõtra hoſtes ad tollendũ eos.

5 Quòd cùm audiſſent Iſraëlitæ, omnes uno animo irruerunt in eos Chobam uſque, ſimiliterquè ii qui Jeruſchalaimis advenerant, & ex tota regione mõtana, quia renuntiaverant ipſis ea quæ facta fuerant caſtris inimicorum ſuorum:

6 Et qui in Gilhhade, quique in Galilæa habitabant, irruentes fuderunt eos plaga magna, donec præteriiſſent Damaſcum & terminos ejus.

7 Ac habitatores quidem Beth-choglę reliqui irruerunt in caſtra Aſſyriorum, & prędati eos divitiarum plurimum adepti ſunt:

8 Iſraëlitę verò a cæde reverſi reliquiis potiti ſunt, vicię; & civitates quæ in montana & campeſtri regione erant, obtinuerunt multa ſpolia: erat enim multitudo eorũ magna valde.

9 Jojakim verò ſacerdos ille magnus, & ſenatus [b] Iſraëlitarum habitantes Jeruſchalaimis venerunt, ut [c] conſtituerent bona quæ fecerat Deus Iſraëli, & viſa Juditha [d] alloqueretur eam verbis pacis.

10 Ingreſſi autem ad eam benedixerunt ei uno animo dicentes ei:

11 Tu exaltatio Jeruſchalaimorum, tu exaltatio magna Iſraëlis, tu gloriatio magna es gẽtis noſtræ; quod feceris hæc omnia manu tua, & te afficiente bonis Iſraëlem Deus proſecutus ſit eos benevolentia: benedicta ſis ab omni potente domino in ęternum tempus; dixitque populus totus, Amen.

12 Spoliavit autem populus caſtra per dies triginta:

13 Dederuntq; Judithæ tẽtorium Holophernis inſtrumentaq; argenti omnia, & lectos, urnaſq; & omnia ſupellectilia ejus; quæ accipiens illa impoſuit aliis mulæ ſuæ, aliaq; junctis plauſtris ſuis cumulans impoſuit.

14 Tum concurrens unaquæq; mulier Iſraëlitis ad videndum eã, benedixerunt ei, & exhibuerunt ei choream ex numero ſuo.

15 Cúmque illa accipiens thyrſos in manus ſuas dediſſet quoque mulieribus, quæ comitabantur ipſam, vicillim coronam oleę impoſuerunt ipſi, & ipſius comiti. Ita proceſſit coram toto populo in chorea dux omnium mulierũ, & ſecuti ſunt omnes Iſraëlitæ armati cum coronis, & hymnis ore ipſorum *decantatis*.

[a] Græc. *vir bellator.*

[b] Græc. *filiorum Iſraël.*
[c] Græc. *fundarent.*
[d] Græc. *loquerentur cum ea pacem*

ANNOTATIO.

4 Eſchtemonem] *Hæc locorum nomina ex conjectura reſtituere hoc modo viſum eſt propter ſequentes voces, & in omnem terminum, &c. Nam tres hi quidem vocibus terminis videntur deſignari, quibus Aſſyrii poterant effugium ſibi inveſtigare. occidentis terminus hic nullus ponitur, quia mare omnem effugiendi ſpem ſuiſſet adempturum. Sunt autem duo priora loca ad meridiem ſita in tribu Jehuda & Schimhonni. Chobа verò ad ſeptentrionem eſt. Gen. 14. 15. Cholon denique orientem verſus, ubi Aulona Græcis quoque ſcriptoribus ſtatuerunt.* 9 Jojakim] *de quo ſuprà 4. 5.* Conſtituerent] *id eſt, ut rebus ſanctè & prudenter proſpicerent, ordine rebus omnibus impoſito, ne aut Dei offenſa, aut adminiſtrationis imprudentia tãtum bonum per gratiam Dei extructum, labefactaretur.* 15 Ipſius comiti] *id eſt, ancilla honoraria, quæ ipſam ſuerat proſecuta.*

CAPUT XVI.

1 NAm incipiente Juditha profeſſionem hanc apud totum Iſraëlem, totus populus poſt eam prolocutus eſt laudationem hanc.

2 Dixit ergo Judith, incipite Deo meo *cantare* tympanis, modulamini ei pſalmos, laudemquè exaltate & invocate nomen ejus:

3 Quia Deus conterens bella, quia in caſtra *incurrens* in medio populi eduxit me e manu perſequentium me.

4 Venerant Aſſyrius e montibus, a Borea,

5 Venerat cum myriadibus copiarum ſuarum, quarum multitudo obturaverat torrentes, & quarum equitatus tegebat colles:

6 Dicebat ſe incenſurum terminos meos, & adoleſcentes meos ſublaturum gladio, lactentesquè [a] abjecturum in ſolum, & infantes meos [b] expoſiturum depopulationi, virginesq; meas prædaturum:

7 Sed dominus omnipotens [c] deturbavit eos manu fœminæ.

8 Non enim cecidit potens ille a juvenibus, neque peſteri Titanum percuſſerunt eum, neque excelſi gigantes agreſſi ſunt eum: ſed Judith filia Merari pulchritudine vultus ſui diſſolvit eum.

9 Exuerat enim ſtolam viduitatis ſuæ ad [d] exaltandum Iſraëlitas laborantes:

10 Unxerat faciem ſuam unguento, & devinxerat crines ſuos infertos mitræ, ceperãtque ſtolam lineam, ut deciperet eum.

11 Hujus ſandalium abripuit oculum illius, & pulchritudo hujus captivam tenuit animam illius: pervaſit acinaces collum illius.

12 Horruerunt Perſę audaciam illius, & Medi ad facinus audax illius perturbati ſunt.

13 Tum jubilarunt humiles mei, & exclamarunt infirmi mei, cum *illi* pertérrefacti ſunt; exaltarunt vocem ſuam, cùm retroverſi ſunt.

14 [e] Puelli cõfoderunt eos, & tanquam pueros [f] fugitivos vulnerarunt eos, perierunt ab inſtructa acie, domini Dei mei.

15 Cantabo domino hymnum novum.

16 Domine magnus es & glorioſus, admirabilis potentia, & inexuperabilis.

17 Tibi ſerviat omnis creatura tua; quia dixiſti & facta ſunt, miſiſti ſpiritum tuum qui ædificavit, neque eſt qui obſiſtere poſſit voci tuæ.

18 Montes enim a fundamentis cum aquis commoverentur, & petræ a conſpectu tuo, ut cera liqueſcerent.

19 Erga

[a] Græc. *poſiturum.*
[b] Græc. *daturum.*
[c] Græc. *irritos fecit, vel depoſuit.*

[d] Græc. *altitudinem laborantium Iſraëlitarũ.*

[e] Græc. *filii puellarum.*
[f] Græc. *fugitivorum.*

19 Erga eos autem qui timentes sunt tui, tu propitius futurus es planè. Nam parva res videtur tibi omne sacrificium ad odorem gratum, & minima omnis adeps ad holocaustum tuum, sed qui timet dominum, omnino magnus est.
20 Væ gentibus quæ insiliunt in genus meum: Dominus omnipotens ulciscetur eas die judicii,
21 Indendo ignem vermesque carnibus earum quorum sensu fleant in seculum.
22 Ingressi autem Jerusalaima adoraverunt dominum, & postquam fuit purificatus populus, obtulerunt holocausta sua, & voluntarias oblationes, ac donaria sua.
23 Obtulit verò Judith omnia instrumenta Holophernis, quæ dederat ipsi populus, & conopeum ipsum quod acceperat e cubiculo illius donarium [g] sacravit domino.
24 Populus verò hilaria agens Jerusalaimis [h] coram sanctuario per tres menses, & Judith cum ipsis mansit.
25 Quibus diebus transactis [i] junctis *equis* reversus est quisque in hæreditatem suam, & Judith profecta Bethchoglam, mansit apud facultates suas.
26 Fuitque tempore suo gloria illustris in regione tota.
27 Et quamvis multi concupiscentes ambirent eam, non tamen cognovit eam quisquam omnibus diebus vitæ ejus, ex qua hora mortuus erat Menasche vir ejus, usque dum aggregata est ad populum suum.
28 Sed provecta est, ut *erat* magna valde, consenuitque in domo viri sui ad annos centum quinque, demisitque ancillam honorariam suam [k] in libertatem. Ita mortua est Bethchoglæ, & sepelierunt eam *cives* in spelunca viri ipsius Menaschis, luxitque eam domus Jisraelis diebus septem.
29 Distribuit autem facultates suas antequàm moreretur omnibus proximè Menschem virum suum, & proximè genus suum attingentibus:
30 Nec fuit amplius qui metum [l] Jisraëlis injiceret diebus Judithæ, & diebus multis [m] post mortem ipsius.

g Græc. *dedit.*
h Græc. *in conspectu sanctorum: sic accipiuntur sancta supra* 4. 15. & 8. 20.
i Græc. *junxit.*
k Græc. *liberam.*
l Græc. *filii Jisraëlis.*
m Græc. *postquam mortua est ipsa.*

ANNOTATIO.

6 Terminos meos] *Verba totius ecclesiæ cum Juditha conventis, ut dicitur ver.* 1. 8 Titanum] *hæ voces Titanum & Gigantum, planè ostendunt hunc librum a recentiore aliquo authore conscriptum esse nusquam enim sic loquitur in libris authenticis sanctus Dei Spiritus simplicissimus verstatus doctor.*

BARUC.

Baruc deportata in Babyloniam Iehudeorum parte eòdem data occasione profectus cum deportatis fratribus communicat: qui collectam mittentes Jerusalaima pro cultu Dei, scribunt ad fratres qui erant in Iehudæa reliqui literas de agnitione & confessione peccatorum, de respiscentia, & Evangelicis in respicientes promissionibus. Ac postremò epistolam Jirmejæ ad deportatos subjicit, qua illi adversus idola & idololatriam confirmantur.

CAPUT I.

1 [a] Æc autem sunt verba libri quæ scripsit Baruc filius Nerijæ filii Machsejæ, filii Tzidkiję, filii Chaschabjæ, filii Chilkijæ [b] in Babylonia,
2 [c] Anno quinto, septimo die [d] mensis illius, eodem tempore quo ceperant Chaldæi Jerusalaima eaque [e] incenderant igne.
3 Hujus ergo libri verba legit Baruc [a] audiente Jeconja filio Jehojakimi rege Judæ,
4 Et audiente populo toto convenientibus [b] ad lectionem libri, & audientibus potentioribus, & filiis [c] principum, & senioribus, denique audiente toto populo [d] æquè parvo ac magno, iis omnibus qui habitabant in Babylonia [f] ad fluvium Sudi:
5 Quum flentes jejunarunt, & voverunt [g] vota coram domino.
6 Cogeruntque pecuniam prout uniuscujusque potuit [h] facultas;
7 (Quam miserunt Jerusalaima ad Jehojakimum filium Chilkijæ, filii Schallumi sacerdotem, & ad sacerdotes alios, & ad populares omnes, qui [i] præsentes erant cum eo Jerusalainis,
8 [k] In terram Jehudæ die decimo [l] Sivanis, ut accipiens ille restitueret vasa domus domini, quæ elata fuerant e templo, vasa argentea quæ curavit fieri Tzidkija filius Joschijæ rex Jehudę,
9 Postquam deportans Nebucadnetzar rex Babyloniæ Jeconjam & principes ac potentes quosque vinctos, & populum terræ Jerusalaimis abduxisset in Babyloniam)
10 Et dixerunt, Ecce misimus [m] ad vos pecuniam sita cõparate vobis pecunia hac holocausta, & *oblationes* pro peccatis, ac thus; & conficiẽtes [n] munus offerte ad altare domini Dei nostri:
11 Et orate pro vita Nebucadnetzaris regis Babyloniæ, & pro vita Beltschatzaris [o] filii ejus, ut sint dies illorum pares diebus cœli impendentis terræ:
12 Dabitque dominus vires nobis, illuminans oculos nostros, ut viventes sub umbra Nebucadnetzaris regis Babyloniæ, & sub umbra Beltschatzaris filii ejus serviamus eis diebus multis, & [p] consequamur gratiam coram eis.
13 Item orate pro nobis Dominum Deum nostrum, quia peccavimus domino Deo nostro, nec dum aversa est indignatio & ira ejus a nobis in hunc usque diem.
14 Et legite libellum hunc quem misimus ad vos, pronuntiantes in domo domini diebus festis, & diebus solennibus,
15 Dicentes, domino Deo nostro justitia; nobis verò confusio vultus inest, prout est hodiernus

a Græc. *in auribus: sic deinceps.*
b Græc. *ad librum.*
c Græc. *regis, sed hoc nomine principes quoque regis stirpis appellantur.*
d Græc. *a parvo ad magnum.*
e Græc. *mane.*
f Græc. *in versuram.*
g Græc. *invenamus.*

ernus dies, Jehudæo cuique, & habitatoribus Jeruſchalaimorum,
16 Et regibus noſtris, ac principibus noſtris, & ſacerdotibus noſtris, & prophetis noſtris majoribuſque noſtris;
17 Eò quòd peccavimus coram domino, & fuimus ei immorigeri.
18 Neque auſcultavimus voci domini Dei noſtri, ut ambularemus in præceptis ejus, quæ expoſuerat in conſpectu noſtro.
19 Ex quo die eduxit dominus majores noſtros e terra Ægypti, uſque ad diem hunc fuimus immorigeri erga dominũ Deum noſtrum, eumq; parvi fecimus, ut non auſcultaremus voci illius:
20 Et quamvis adhæſerint nobis mala & maledictio illa, quam conſtituerat dominus Moſchi ſervo ſuo, quo tempore eduxit dominus majores noſtros e terra Ægyti, ut daret nobis terram affluentem lacte & melle, ut hodierno die:
21 Non tamen auſcultavimus voci domini Dei noſtri in omnibus verbis prophetarum, quos mittebat ad nos;
22 Sed ambulavimus unuſquiſque in cogitatione cordis ſui nequam, colendo Deos alios, & faciendo quæ mala videntur in oculis domini Dei noſtri.

ANNOTATIO.

1 Hæc autem] *Hujus libri inſcriptio tam multis verbis implicata eſt, ut vix adhuc judicio meo fuerit ab ullo explicata. Summa eſt, Baruchum anno a Jehojacino deportationis quinto verſantem in Babylonia, ut peritus erat ſcriba, fratribus deportatis communicato conſilio tradidiſſe exemplum literarum, quod ipſe exaraverat, ut ad fratres qui in Judæa adhuc manſerant, mitteretur. Quarum literarum ſumma partibus duabus comprehenditur: una eſt confeſſio peccatorum & deprecatio, a verſu 15 hujus capitis ad verſum 9. cap. 3. Altera eſt officia ad omnes pertinentia explicatio, ad finem uſque: quæ quidem epiſtola eò quòd longior eſt, libellus appellatur. Itaque contimentur tria hoc capite: primum eſt inſcriptio, novem verſibus; ſecundum familiare conſilium & communicatio deportata multitudinis, verſibus quinque; poſtremum verò principium ejus libelli, quem Baruc cæteris nomine conſcripſerat.* In Babylonia] *Alibi quidem legi non recordamur, quando aut quomodo Baruc in Babyloniam profectus ſit ante deportationem regis Tzidkijæ: ſed tamen ſi qua conjectura huc afferri poteſt, probabile eſt, eum anno quarto regni Tzidkijæ cum Seraja fratre in Babyloniam profectum eſſe, Jirmeja 51.59.* 2 Anno quinto] *a deportatione Jecanja, ut ex illo Jirmeja loco colligimus.* Menſis illius] *qui menſis fuerit, præciſè ex ſcriptura ſtatui non poteſt, ſed ſequentibus verbis circumſcribitur. quaſi dicat, præciſè quinto poſt anno, & eodem tempore, quo capta fuerant Jeruſchalaima.* Incenderant] *hoc me uſquam legere non memini. Quamobrem ſi cui placebit credere, erit intelligendum ignem a Chaldæis ſubjectum fuiſſe, ſed to reſtincto oppidum conſervatum: alioquin poſt annos ſeptem arſerunt Jeruſchalaima, 2. Reg. & 2. Chron. & Jir. ultimis capitibus.* 4 Ad fluvium Sudi] *niſi me animus fallit, fluvius ille eſt qui ex Euphrate derivatus circumfluit Babyloniam una ex parte, & in paludes Chaldaicas influit: ex quo fluvius Sudi tanquam waſtati & deſolati agri, appellatur.* 5 Vota coram] *nempe earum oblationum, quæ ſequ. verbis exponuntur.* 8 In terram] *hic verſus ex moleſtiſſima ſynchyſi laborat in contextu Græco, quam nos evidentiæ cauſa correximus. Senſus eſt, deportatos collectam ſuam Jeruſchalaima tranſmiſiſſe, ut ſacerdos magnus ex oblatione illa curaret argentea vaſa fieri loco aureorum quæ per Nebucadnetzarem fuerant exportata, 2. Reg. 24. 13. quod poſtea auctoritate Regis Tzidkijæ curatum fuiſſe dicitur.* Si vanis] *qui Maio noſtro ex parte reſpondet.* 10 Ad vos] *ſic alloquebantur deportati Baruchum & legationem totam, quaſi cum fratribus qui in Jehudæa erant, eſſent coram.* Munus] *illud videlicet, de quo agitur potiſſimum Levit. 2.* 11 Filii] *id eſt, nepotu. Nam Evilmerodac fuit Nebucadnetzaris filius, & hujus pater, 2. Reg. 25. 30.* 12 Ut hodierno die] *nempe adhuc poſſidemus beneficio Dei. Nam hæc dicuntur in perſona eorum qui remanſerant Jeruſchalaimo.*

CAPUT. II.

2 IDEO præſtitit dominus verbum ſuum, quod prolocutus erat contra nos, & contra Judices noſtros, qui judicabant Jiſraëlem, & contra reges noſtros, & contra principes noſtros, denique contra [a] Jiſraëlitas & contra Jehudæos,
3 Se adducturum contra nos mala magna, quæ non facta fuerint ſub toto cœlo, prout factum eſt Jeruſchalaimis ſecundum ea quæ ſcripta ſunt in lege Moſchis.
4 Et reddidit eos ſubjectos omnibus regnis circunſtantibus nos probro: & *deſolationis* inviæ, omnibus populis circunſtantibus nos, ubi diſſeminavit eos Dominus,
5 Fueruntque inferiores, ac non ſuperiores: quia peccavimus domino Deo noſtro, & non [c] auſcultavimus voci illius.
6 Domino Deo noſtro juſtitia; nobis verò & majoribus noſtris ineſt confuſio vultuum, prout eſt hodierno die:
7 Quę elocutus fuerat Dominus contra nos, omnia mala illa ſupervenerunt nobis.
8 Non enim precati ſumus faciem domini, ut averteret unumquemque a cogitationibus cordis ſui nequam:
9 Idcirco invigilavit dominus malis iſtis, quæ adduxit dominus ſuper nos. Nam juſtus eſt dominus in omnibus operibus ſuis, quæ mandavit nobis.
10 Nos verò non auſcultavimus voci ejus, ut ambularemus in præceptis domini, quæ [d] expoſuerat in conſpectu noſtro.
11 Nũc ergo, domine Deus Jiſraëlis, qui eduxiſti populum tuum e terra Ægypti manu robuſta, ſignisque, & portentis, ac potentia magna, & brachio excelſo, & [e] comparaſti tibi ipſi nomen, prout eſt hodie:
12 Peccavimus, impiè fecimus, injuſti fuimus domine Deus noſter, in omnibus ſtatutis tuis.
13 Avertatur indignatio tua a nobis, quandoquidem relicti ſumus pauci in gentibus, ubi diſſeminaviſti nos.
14 Exaudi, domine, orationem noſtram & deprecationem noſtram, ac extrahe nos propter te; & inde nobis gratiam in conſpectu eorum [f] qui deportaverunt nos:
15 Ut noſcat tota terra te eſſe dominum Deum noſtrum, & [g] de nomine tuo vocari Jiſraëlem,

[a] Græc. *virũ Jiſraëli & Jehuda.*
[b] Græc. *virũ.*
[c] Græc. *non auſcultamũſque corrupta eſt Hebraiſmi interpretatio.*
[d] Græc. *dederat.*
[e] Græc. *ſeciſti.*
[f] Græc. *nomen tuum invocari ſuper Jiſraëlem.*

lem, & genus illius.
16 Domine respice e domo sancta tua, & cogitationem adverte ad nos, inclina domine aurem tuam & audi.
17 Aperi, domine, oculos tuos & vide: Non enim qui mortui sunt in sepulchro, quorum receptus est spiritus ex visceribus ipsorum, ii tributuri sunt gloriam & [g] laudē justitiæ domino:
18 Sed anima dolens de magnitudine [h] depressionis & infirmitatis in qua ambulat; & oculi deficientes, animaque famelica cedent tibi gloriam & justitiam Domine.
19 Non enim rectè factorum a majoribus nostris regibusque nostris nomine effundimus nos [i] miseram deprecationem nostram in conspectu tuo Domine Deus noster:
20 Nam immisisti indignationem tuam, & iram tuam in nos, quemadmodum locutus fueras [k] per servos tuos prophetas, dicens,
21 Sic ait Dominus, inclinate humerum vestrum & servite regi Babyloniæ, & [l] considete in terra, quam dedi majoribus vestris.
22 Quòd si non auscultaveritis voci Domini serviendo regi Babyloniæ,
23 Faciam [m] ut deficiat ex civitate Jehudæ, & extra Jeruschalaima [n] vox lætitiæ & vox gaudii, vox sponsi & vox sponsæ, sitque tota terra invia, deserta habitatoribus.
24 Cumque non auscultaverimus voci tuæ, serviendo regi Babyloniæ, præstitisti verba tua quæ prolocutus fueras per servos tuos prophetas, fore ut efferrentur ossa regum nostrorum, & ossa majorum nostrorum e loco suo.
25 Nam ecce sunt projecta ad æstum diei & gelu noctis, & mortui sunt in laboribus gravissimis, fame, gladio, atque dejectione.
26 Et exposuisti domum tuam quæ vocatur de nomine tuo, prout est hodie, propter improbitatem domus Jisraëlis & domus Jehudæ.
27 Deniq; fecisti nobiscum, Domine Deus noster, secundum omnem æquitatem tuam, & secundum omnem tuam miserationem magnam;
28 Quemadmodum elocutus fueras per servum tuum Moschem, quo die mandasti ei ut scriberet legem tuam coram [o] Jisraëlitis dicens:
29 Nisi auscultaveritis voci meæ, utique [p] examen illud magnum ac multum illud convertetur in numerum parvum, in gentibus, ubi dissemînabo eos.
30 Novi non esse auscultaturos mihi, quia populus dura cervice est:
31 Sed si reversi ad [q] seipsos in terra deportationis suæ agnoverint me esse Dominum Deum ipsorum, me indente ipsis cor & aures audientes,
32 Et laudaverint me in terra deportationis suæ, recordantes nominis mei,
33 Et reversi fuerint ab *aversatione* humeri sui [r] obdurati, & ab improbitatibus actionum suarum, eò quòd recordati fuerint viæ majorum suorum qui peccaverunt coram Domino:
34 Etiam reducam eos in terram, quam juratus promisi majoribus ipsorum, Abrahamo, Jitzchako, & Jahhakobo, ut dominentur ei; & multiplicabo eos, ac nullo pacto minuentur:
35 Denique constituam eis fœdus æternum, me fore ipsis Deum, ut ipsi mihi sint populus; neque amovebo ampliùs populum meum Jisraëlem a terra quam dedero eis.

[g] Græc. *justificationem.*
[h] Græc. *depressa & infirma.*
[i] Græc. *miserricordiam.*
[k] Græc. *manu servorum, sic ver. 24, & 28.*
[l] Græc. *desectum.*
[m] Græc. *filii Jisraëlis.*
[n] Græc. *ad cor suum.*
[o] Græc. *duri.*

ANNOTATIO.

21 Considete] *id est, si non deficietis ab obsequio regis Babyloniæ, eritis certi, vos minime deportatum iri: sed in hac terra cum bona regis venia permansuros esse. Suc Gen. 20. 7.* 23 Vox lætitiæ] *vide Jerem. 7. 34.*
29 Examen] *metaphora ab apibus sumpta.*

CAPUT III.

1 DOMINE omnipotens, Deus Jisraëlis, anima in angustiis *versans* & spiritus anxius inclamavit te.
2 Exaudi, Domine, & miserere, quoniam Deus es misericors; miserere inquam, quia peccavimus coram te:
3 Tu enim sedes in seculum, nos verò *an* periremus in seculum?
4 Domine omnipotens Deus Jisraëlis exaudi jam orationem [a] mortuorum Jisraëlitarum, id est, filiorum qui peccant coram te, qui non auscultaverunt voci Domini Dei sui, unde nobis adhærent hæc mala.
5 Ne recorderis iniquitates majorum nostrorum; sed recordator manus tuæ, & nominis tui hoc tempore,
6 Te Dominum Deum nostrum esse; & laudabimus te, Domine.
7 (Nam propterea indidisti cordibus nostris timorem tui ad invocandum nomen tuum) & laudabimus te in loco deportationis nostræ, [b] quandoquidem revocavimus in animum nostrum totam iniquitatem majorum nostrorum, qui peccaverunt coram te.
8 Ecce nos hodie in deportatione nostra ubi dissemînasti nos, probro, & execratione, ac exactione infesti sumus [c] secundum omnes iniquitates majorum nostrorum, qui defecerunt a Domino Deo nostro.
9 [d] Audi, Jisraël, mandata vitæ; auribus percipite, ut cognoscatis prudentiam.
10 Quid est Jisraël, cur verseris in terra inimicorum, consenueris in regione aliena,
11 Inquinatus habearis cum mortuis, reputeris inter eos qui sunt in sepulchro?
12 Dereliquisti [e] fontem sapientiæ.
13 Si via Domini ambulasses, habitasses in pace [f] æterna.
14 [g] Disce ubi sit prudentia, ubi sit robur, ubi sit intelligentia, ut cognoscas pariter ubi sit longævitas ac vita, ubi sit lux oculorū & pax.
15 [h] Quis invenit locum illius? & quis ingressus est thesauros illius?
16 Ubi sunt principes gentium, & qui dominantur bestiis [i] terrestribus?
17 Qui volucribus cœli illudunt, & argentum recondunt, atque aurum cui confidunt homines, quorum denique [k] innumera est possessio?
18 Nam qui argentum fabrefaciunt, & curant solicitè, & quorum [l] opera non possunt pervestigari,
19 Deleti sunt, & in sepulchrum descenderūt, alii q; exstiterunt pro eis.

[a] Græc. *seculum.*
[b] Græc. *quæ super terram.*
[c] Græc. *non est finis possessionis.*
[d] Græc. *non est pervestigatio operis.*

20 Juniores viderunt lucem habitantes in terra, sed viam scientiæ non agnoverunt:
21 Neque intellexerunt calles ejus, neque susceperunt eam filii illorum, a via ejus procul abfuerunt:
22 Neque audita est in Canahhane, neque visa in Temane:
23 Neque [o] Hagareni exquirentes intelligentiam eorum quæ in terra sunt, mercatores [p] Medanæi & Temanitæ, & [q] Rhetores, & scrutatores intelligentiæ habent eam; viam sapientiæ non agnoverunt, neque recordati sunt calles ejus.
24 O Jisraël, quàm magna est domus Dei, quàm amplus locus possessionis ejus?
25 [r] Magna, adeò ut infinita sit; alta, adeò ut immensa.
26 [s] Illic fuerant Gigantes illi nominati, qui principio erant permagni, periti rei militaris:
27 Non hos elegit Deus, neque viam scientiæ tradidit eis;
28 Sed perierunt eò quòd carerent prudentia, perierunt propter vacuitatem consilii, [t] ex qua laborabant.
29 Quis ascendens in cœlum accepit eam, & eduxit eam e nubibus?
30 Quis trajiciens mare invenit eam, & allaturus est eam pro auro lectissimo?
31 Non est qui cognoscat viam ejus, non qui animum advertat ad callem ejus,
32 Sed qui novit omnia, is cognoscit eam, invenit eam intelligentia sua, qui comparavit terram in æternum tempus, qui implevit eam jumentis quadrupedibus:
33 Quo mittente lucem abit, revocante obsequitur ei [u] tremens:
34 Quo vocante stellas splenduerunt ipsæ in stationibus suis lætantes, & dixerunt, adsumus:
35 Splenduerunt cũ lętitia coram factore suo.
36 Is Deus noster est, non æstimatur alius cum ipso comparatus.
37 Invenit omnem viam scientiæ; quàm dedit Jahhakobo filio suo, & Jisraëli dilecto suo: postea in terra visa est, & inter homines ea conversata est.

o Græc. filii Hagarę.
p Græc. ingressus.
q Græc. ipsorum.
r Græc. in more.
s Græc. ipsi.
t Græc. ipsorum.
u Græc. tremore.

ANNOTATIO.

4 Mortuorum] *Nempe in peccatis, ut loquitur Apostolus Eph. 2.1. quod sequentium verborum exegesis docet.* 7 Quandoquidem] *hæc omnia respiciunt ad promissionem, quæ ex Deut. posita est suprà 2. 29. & sequentibus.* 8 Secundum omnes] *id est, ut promeruit summa nostra iniquitatibus, quæ gemina sunt quodammodo & pares iniquitatibus majorum nostrorum.* 9 Audi Jisr.] *altera pars literarum, ut diximus suprà 1.1. quæ Jisraëlem gressa a Deo oblata exponitur, hoc capite & principio sequentis, deinde ad objectum & finem revocantur reliquo libello.* 12 Fontem sap.] *nempe legem Dei, ex qua sapientia in homines erat manatura: aut ipse enarrat toto capite reliquo, & concludit disertis verbis principio capitis quarti.* 14 Discę] *ipsa in præcedentis sermonis de præceptis vitæ, & prudentia ad vitam consequendam, quasi docet jam ex suis calamitatibus cognosce, non esse vitam prudentiamq; in manu aut industria hominum, neque in corporum vastitate, sed a Deo accipiendam esse, ac non esse quidem in manu hominum studia tua, ostendatur usque ad vers. 24 non esse penes homines proceros, usque ad vers. 32. sed penes Deum esse docetur sequentibus. Utrique autem, prudentiæ inquam & vitæ, adjunguntur attributa duo, hoc vers. ad exornationem pertinentia.* 15 Quis inven.] *nempe hominum, qui aut potestate freti sunt, ver. 16. & tribus sequentibus, aut exemplis, vers. 20. & 21. aut industria & arte, vers. 22. & 23.* 23 Medanęi] *de quibus Genes. 37.* Rhetores] *sic interpretamur Græcam μυθολόγων vocem, ex antiqua significatione μύθου. Nam Temanæi ubique in scriptura sapientiæ nomine celebrantur, qua ex Philosophorum omnium consensu in verbis & rebus sita est.* 25 Magna] *nempe dignitate & præstantia, quia in ea solùm sapientia & vita emicant, ut ostenditur Deut. 4.6. & sequentibus, & 30.15.* 26 Illic] *alterum locum amplificationis ab hominum magnitudine, ut diximus in versum 14. similis argumentum vide Ijob. 28.*

CAPUT IIII.

1 [a] IS est liber præceptorum Dei, & lex subsistens in seculum, quam prehendentes omnes ad vitam *pertendit*: qui autem relinquũt eam, morituri sunt.
2 Convertere Jahhakob, & prehende eam; perge ad splendorem coram lumine illius:
3 Ne cedas alteri gloriam tuam, & genti alienæ ea quæ conferunt tibi.
4 Beati sumus, ô Jisraël, quòd ea quæ placent Deo sunt nobis cognita.
5 Bono animo esto, populę mi, [b] monimentum Jisraëlis.
6 Venundati estis gentibus, non tamen ad perditionem, sed quia ad iram provocastis Deum, traditi estis adversariis:
7 Nam exacerbastis eum qui fecit vos, sacrificantes dæmonibus, ac non Deo:
8 Obliti autem estis Dei illius æterni qui genuit vos, & dolore affecistis urbem Jeruschalaim motum, quæ educavit vos.
9 [c] Videns enim superventuram vobis iram a Deo dixit, audite, ô vicinæ Tzijonis, induxit mihi Deus luctum magnum.
10 Vidi enim captivitatem filiorum meorum, filiarumque, quam super eos adduxit æternus:
11 Nam educavi illos cum lætitia, sed dimisi illos cum fletu & luctu.
12 Nemo lętetur de me, quòd vidua sim & derelicta a multis; desolata sim propter peccata filiorum meorum, eò quòd declinaverunt a lege Dei:
13 Non autem statuta ejus agnoverunt, neque ambularunt viis mandatorum Dei, neqi callibus insistiterunt disciplinæ [d] tradite justitia ejus.
14 Accedant vicinæ Tzijonis, & recordamini captivitatis filiorum meorum, filiarumq;, quam induxit eis æternus.
15 Induxit enim gentem in eos e longinquo, gentem impudentę, & diversa utentem lingua,
16 Cujus homines non sunt reveriti senem, neque miserti pueri; sed abduxerunt dilectos viduæ

a Græc. in justitia ejus.

viduæ, & ſolitariam filiabus ipſius deſolaveſunt.
17 Ego verò quid poſſem adjumenti afferre vobis?
18 Nam qui induxit vobis mala iſta, is vos e manu inimicorum veſtrorum exempturus eſt.
19 Abite liberi, abite. Ego verò derelicta ſum, deſolata.
20 Exui ſtolam pacis, & indui cilicium deprecationis meæ; inclamatura æternum diebus meis.
21 Bono animo eſtote, liberi, inclamate Deum; & eximet vos e poteſtate, e manu inimicorum.
22 Ego enim jam concepi ſpem in æterno ſalutis veſtræ, advenit q̃, mihi lætitia a ſancto propter miſericordiam, quæ vobis eventura eſt
[b] Græc. *lucis lætitate, ſic verſu 24. & 25.* [b] brevi ab æterno ſervatore noſtro:
23 Nam emiſi vos cum luctu & fletu; ſed Deus vos redditurus eſt mihi cum gaudio & lætitia in ſeculum.
24 Quemadmodum enim modò viderunt vicinæ Tzijonis captivitatem veſtram; ita viſuræ ſunt brevi ſalutem veſtram a Deo, quę adventura eſt vobis cum gloria magna & ſplendore æterno.
25 O liberi, patienter tolerate iram quæ a Deo ſupervenit vobis: Nam perſecutus eſt quidem te inimicus tuus, ſed tu videbis ejus perditionem brevi, & eorum cervicibus ſupergredieris.
26 [c] Deliciæ meæ ambulaverunt viis aſperis, ſublatæ ſunt tanquam grex direptus ab inimicis.
27 Bono animo eſtote, liberi, & inclamate Deum, erit enim recordatio veſtri ab eo qui induxit *iſta*.
28 Quemadmodum enim fuit [d] vobis animus aberrandi a Deo, *nunc* converſi [e] decies ampliùs requirite eum.
29 Nam qui induxit vobis mala iſta; inducet vobis æternum gaudium cum ſalute veſtra.
30 Bono animo eſto, urbs Jeruſchalaimorum; nominatim vocans te conſolabitur te.
31 Miſeri, qui te affligunt, & qui lætantur de caſu tuo:
32 Miſeræ civitates, quibus ſerviverunt liberi tui: miſera, quæ accepit filios tuos.
33 Nam quemadmodum lætata fuerit de ruina tua, & gaviſa de caſu tuo: ita dolore afficietur de ſua ipſius deſolatione.
34 Cùm auferam ejus exultationem de frequentia multa, & gloriatio ejus [f] vertetur in luctum,
35 Ignis enim ſuperveniet ei ab æterno [g] diutiſſimè, & habitabitur a dæmoniis per multum tempus.
36 [h] Circunſpice ad orientem, urbs Jeruſchalaimorum, & vide lætitiam tibi evenientem a Deo:
37 Ecce venient filii tui, quos emiſeras; veniunt congregati ab ortu ad occaſum uſq;, verbo ſancti, & lętantes de gloria Dei.

[c] Græc. *deliciæ meæ.*
[d] Græc. *cogitatio veſtra.*
[e] Græc. *decuplatè quærere.*
[f] Græc. *erit.*
[g] Græc. *in dies longos.*

ANNOTATIO.

2 Is eſt] Hæc verba omninò cum ſuperioribus conjungenda ſunt, ut peſſimè diſtributa ſint permultis locis capita. 5 Monimentum Jiſ.] id eſt, tenues reliquiæ Iſraëlitarum, quæ nunc tantùm quoddam veluti monimentum eſſe, veſtigiumq; populi, ſi cum priore populi frequentia comparemini. 9 Videns] Similem Eccleſiæ proſopopœiam vide 4. Hoſeæ 2. 39 Circunſpice] hypotypoſis, tanquam ſi reliquiæ Jeruſchalaimorum ſpectantes orientem verſus obſervarent Iehudæos e Babylonia gloriosè revertentes: quo etiam totum ſequens caput pertinere docent verba ipſa evidentiſſimè.

CAPUT V.

1 EXUE, urbs Jeruſchalaimorum, ſtolam luctus & afflictionis tuę, ac indue decorem gloriæ a Deo *collata* in ſeculum.
2 Amici diploidem juſtitiæ denatæ a Deo, impone capiti tuo mitram gloriæ *Dei* æterni.
3 Deus enim demonſtrabit omni genti, quæ ſub cœlo eſt, ſplendorem tuum.
[a] Græc. *vocabitur nomen tuum.*
4 Nam [a] vocaberis nomine tuo a Deo in ſeculum, pax juſtitiæ & gloria pietatis.
5 Exurge urbs Jeruſchalaimorum, & conſiſtens in loco edito circunſpice orientem verſus, & vide liberos tuos congregatos a ſolis occaſu ad ortum verbo ſancti, & lętantes ad Dei recordationem.
6 Nam egreſſi ſunt a te pedites abducti ab inimicis, adducit verò Dominus eos ad te, elatos cum gloria ut filios regni.
7 Conſtituit enim Deus deprimi omnem montẽ excelſum, & littora perennia, atq; convalles impleri ad [b] æquandam terram, ut eat Jiſraël ſecurè ad gloriam Dei.
[b] Græc. *æquationem terræ.*
8 Exilierunt q̃ etiam ſylvæ, & omne lignum odoratum coram Jiſraële præcepto Dei.
9 Deducetur enim populus Jiſraëlis [c] lætus, lumine glorioſo ipſius, per miſericordiam & juſtitiam quæ ab ipſo eſt.
[c] Græc. *cum lætitia.*

CAPUT VI.

EXEMPLUM Epiſtolæ quam miſit Jirmeja ad eos qui agendi erant in Babyloniam a rege Babyloniorum, renuntians eis quemadmodũ mandatum acceperat a Deo.

1 PROPTER peccata quibus peccaſtis coram Deo, abducemini in Babyloniam captivi a Nebucadnetzare, rege Babyloniorum,
2 Cùm itaque veneritis in Babyloniam, eritis illic annos multos, & tempus longum uſque in [a] generationes ſeptem: poſtea verò educam vos inde cum pace.
3 Nunc autem viſuri eſtis in Babylonia deos argenteos, aureos q̃, & ligneos ſublatos humeris, qui metum oſtentant gentibus.
4 Cavete igitur ne vos etiam [a] ullo pacto alienigenis conformemini, & vos occupet metus ab eis,
5 Cùm videbitis turbam ante & poſt eos adorantium eos; ſed dicite cogitatione veſtra, te oportet adorare, Domine.
6 Nam [a] Angelus meus vobiſcum eſt, qui idem repoſciturus eſt animas veſtras.
[a] Græc. *confirmati.*

7 Lingua enim illorum est expolita a fabro, ipsaq; idola deaurata & argentata: sed falsa sunt, cùm loqui non possint.

8 Etiam tanquam virgini [a] amanti mundum, accipientes aurum,

9 Comparant coronas, imponuntq; capitibus deorum suorum: aliquando verò etiam subducentes sacerdotes a diis suis aurum & argentū, in [b] usus suos consumunt:

10 Donantq; ex illis etiam meretricibus quæ sub tecto ipsorum sunt, & ornant deos ipsos argenteos aureosq; & ligneos, tanquam homines, vestimentis.

11 Hi autem non servant eos constanter ab ærugine & tineis:

12 Quamvis circumamicti sint indumento purpureo, extergentes faciem eorum propter pulverem ex æde qui plurimus est in eis.

13 Ac habet quidem sceptrum, ut judex [c] aliquis regionis, qui tamen ullum peccantem in se non sublaturus est:

14 Habet quoque gladium in dextera, & securim; seipsum verò ex bello latronibusque non eximit; unde [d] perspectum est non esse Deos.

15 Ne igitur metuatis ab eis: nam æquè ac vas hominis confractum inutile est, ejusmodi sunt illorum dii:

16 Cùm illi constituti sunt in suis domibus, oculi ipsorum pleni sunt pulvere a pedibus ingredientium:

17 Et sicut alicui qui regem offenderit, circunscepta sunt atria; tanquam in virum qui ad mortem rapiendus est domos illorum muniunt sacerdotes, januis & clausuris, & vectibus, ne a latronibus spolientur.

18 Lucernas accendunt, ac plures quàm sibi ipsi, quarum nullam videre possunt: est enim profectò tanquam trabs aliqua earum quæ in æde sunt.

19 [e] Intima verò illorum aiunt [f] elingi terrestribus [f] insectis comedentibus ipsos, & indumentum suum ipsorum non sentiunt.

20 Atrantur facie sua ex fumo, qui ab æde est:

21 Super corpus ipsorum & super caput advolant noctuæ, hirundines, & aviculæ, similiterque etiam feles:

22 Unde cogniturī estis non esse Deos; ne igitur metuatis ipsos.

23 Nam ex auro quod circumjacet ad pulchritudinem nisi quis exterserit æruginem, minimè fulgebunt; neq; enim senserunt quando fundebantur.

24 Omni pretio empta sunt ea quibus non inest spiritus.

25 Carentes pedibus humeris feruntur, demōstrantes sum ipsorum ignominiam hominibus.

26 [g] Pudore verò etiam urgentur qui ministrant eis: quia si quando in terram ceciderit, non expurgit per se, neque si quis eum erectum statuerit, movetur per seneq; si inclinatus fuerit, unquam erigitur: sed tanquam mortuis [h] palmas eis adhibent.

27 Sacrifica verò illorum vendentes sacerdotes ipsis abutuntur; similiterq; etiam mulieres ex eis [i] salsamenta facientes, nihil mendico neq; impotenti impertiunt.

28 Sacrificia eorum, quę ex mensibus laborat & puerpera contingunt. cognoscite igitur ex his non esse Deos; nec timeatis illos.

29 Unde enim vocarentur dii? *scilicet* quia mulieres offerunt diis argenteis, aureis q;, & ligneis.

30 In domibus ipsorum sacerdotes sedent, habentes tunicas discissas, & capita barbas q; rasas, quorum capita retecta sunt,

31 Rugiuntque clamantes coram diis suis, ut quidam soleant in [k] epulo ad mortuum facto.

32 Ex indumento illorum ablato sacerdotes vestiunt uxores suas & liberos.

33 Neq; si malum perficiatur ab ullo, neque si bonum, possunt reddere: neque constituere regem possunt, neq; tollere.

34 Similiter neq; divitias, neque æs ullo pacto possunt dare: si quis, ubi votum voverit eis, non præstiterit, minimè reposcituri sunt.

35 Ex morte [l] quenquam minimè liberant, neque inferiorem a potentiore unquam eripiunt.

36 Hominem cæcum ad visum minimè revocant, versantem in necessitate hominem minimè eximunt.

37 Viduę non miserentur, neq; orphano beneficiunt.

38 Erutis e monte lapidibus dii similes sunt, idola lignea, & deaurata, & argentata: & qui ministrant eis, pudorem consequentur.

39 Quomodo igitur existimandum est, aut pronuntiandum illos esse Deos?

40 Quin etiam ipsi quoque Chaldæi ignominia afficiunt ea, qui quando viderunt mutum, non valentem loqui; ad [m] Belum adducentes.

41 Petunt ut loquatur tanquam posset illud esse, nec possunt ipsi percipientes mente relinquere illa: nam sensu carent ipsi.

42 Mulieres verò cinctæ [n] funiculis in viis ipsis sedent accedentes [o] acus eorum.

43 Sed quando aliqua illarum abstracta ab aliquo uno ex transeuntibus compressa fuisset, [p] alteram probro afficit quòd non fuerit appetita, sicut ipsa fuit, neque funiculus ipsius disruptus fuerit.

44 Omnia quæ fiunt in illis falsa sunt: quomodo igitur putandum est, aut prædicandum, deos illos esse?

45 A fabris & auri fusoribus comparata sunt, nihil aliud futura quàm quod esse voluerint ea artifices:

46 Et ipsi fabricatores eorum minimè longævi futuri sunt: & quomodo ergo quæ ab ipsis fabricata sunt, possent esse dii?

47 Reliquerunt enim mendacia & probra iis qui adsunt ad ipsa.

48 Nam cùm supervenerit eis bellum & mala ineunt consilium de eis sacerdotes, ubi simul abscondentur cum eis.

49 Quomodo igitur non [q] potest ex sensu cognosci hos non esse Deos? qui neque servent seipsos ex bello, neque ex malis.

50 Quæ sunt lignea & deaurata atque argentata, hęc cognoscentur postea a gentibus omnibus esse falsa, regibus q; manifestum erit non esse Deos; sed opera manuum humanarum, nec ullum Dei opus inesse eis.

51 Qua igitur re cognoscendum est non esse deos?

52 Nam regem minimè instituunt regionis, neque pluviam dant hominibus,

53 Judiciumq; minimè [r] faciunt illorum, neq; liberant ab injuria, ut qui impotentes sunt: sunt enim quasi cornicula inter cœlum & terram.

54 Etenim cùm acciderit deorum ligneorum ædi-

---

[a] Græc. *ejus.*
[b] Græc. *ipsos.*
[c] Græc. *vir.*
[d] Græc. *perspectis sunt.*
[e] Græc. *corda; Hebraismus.*
[f] Græc. *reptilibus.*
[g] Græc. *pudefiunt.*
[h] Græc. *pudefiunt.*
[i] Græc. *profanum.*
[k] Græc. *hoc mucum.*
[l] Græc. *hoc mucum.*
[m] Græc. *judicant, sic versu 63.*
[n] Græc. *funiculis.*
[o] Græc. *acus.*
[p] Græc. *profanum.*
[q] Græc. *judicant, sic versu 63.*
[r] Græc. *judicant, sic versu 63.*

ædi, aut deauratorum, aut argentatorum ignis; fugiunt quidem sacerdotes illorum, & servantur, ipsi verò tanquam trabes medii comburuntur:

55 Regi autem hostibusque minimè resistunt: quomodo igitur existimandum, aut accipiendum istos esse Deos?

56 Neque a furibus, neque a latronibus planè conservari possunt dii lignei, argentatique, & deaurati,

57 Quorum illi valentiores ipsis detrahunt aurum & argentum & indumentum quod circumstat eos, & habentes discedunt, cùm illi ne se ipsos quidem adjuverint.

58 Itaque præstat esse regem, qui ostendat suam ipsius fortitudinem, aut instrumentum domui utile quo utatur possessor, quàm deos falsos esse; aut etiam januam domi servantem quæ in ea sunt, quàm falsos deos; aut ligneam columnam esse in basilicis, quàm falsos deos:

59 Nam Sol quidem, & Luna, & astra, quæ splendida sunt, cùm mittuntur ad usum suum, optimè auscultant:

60 Similiterque fulgur cùm apparet perspicuum est, & ipse ventus regionem totam perspirat:

61 Et cùm nubibus mandatum est a Deo, ut obeant totum orbem habitabilem, conficiunt quod imperatum est:

62 Et ignis demissus superne ad desolandum montes & sylvas, facit quod imperatum est:

63 Ista autem ne formis quidem facultatibus suis conformata sunt: quamobrem neque putandum, nec prædicandum est istos esse Deos, cum non possint isti neque judicium facere, neque benefacere hominibus.

64 Scientes igitur non esse deos, ne timeatis illos:

65 Nam neque regibus maledicturi sunt, neque benedicturi:

66 Signaque apud gentes in cœlo minimè ostensuri sunt, neque ut sol lucebunt, neque lumen præbebunt ut luna.

67 Bestiæ ipsæ meliores sunt eis, quæ fugientes in specum possunt sibi ipsis prodesse.

68 Igitur manifestum est nobis, nullo pacto esse deos: quapropter ne timeatis eos.

69 Nam quemadmodum in cucumerario pudenda statua nihil observans; ita sunt dii illorum lignei, & deaurati, & argentati eodem modo, & quemadmodum in horto rhamnus, cui avis quælibet insidet:

70 Similiterque etiam mortuo projecto in tenebris similes sunt dii illorum lignei, deauratique & argentati:

71 Quæ non esse deos cogniturі estis a purpura & splendore, qui inerat illis, putrescente; & eò quòd ipsa postea exeduntur, itaque sunt probro regioni suæ.

72 Itaque melior est homo justus non habens idola. Nam procul a probro futurus est.

ANNOTATIO.

2 Generationes sep.] *id est, decadas annorum, sive bina lustra, quæ quidem significationem in veteri Testamento spondere possumus non accipi generationis vocabulum. Quamobrem epistolam hanc, ut alia id genus, adulterinam esse confirmamus: cùm res & argumentum ductimus non esse inutile.* 6 Angelus] *de quo Exodi 23.20.* 8 Amante mundum] *ludit ex ambiguo author: est enim φιλόκοσμος qui mundum hunc creatum amat, & qui mundum nullatenus: quam posteriorem interpretationem magis probant sequentia.* 19 Elingi] *id est, ipsa idola testantur, si facillimè quasi sudet in quodam a tenuissimis vermiculis lingi & erodi in partes intimas usque.* 26 Palmas] *id est manus, symbolo hoc, ad erigenda idola collapsa. Hanc enim propriam esse significationem δίκην, fatentur Græci, & Vitruvius ac Plinius testantur.* 27 Salsamenta] *nempe ut condita sibi afferrent ea, quæ in epulas fuissent erogandæ.* 31 Epulo] *id est, sileicernio una voce: vide Jorn. 16.* 40 Belum] *id est, summum Deum, de quo Jeschabb. 46. 1. quasi dicat, cùm dii minorum gentium curare non possint, recurrunt ad eum qui in summa apud Assyrios & Babylonios existimatione est.* 42 Funiculis] *e junco, ut vox Græca indicat, quia duplicem usum præstabat meretricibus: alter est, quod ex junco faciebant fucum & κυανοκολλητρα, unde Schœnicula Latinis prisci dicebantur: alter verò, quòd illa præcultissimæ artem suam profitebantur, & fœtidi atem solvenda vinæ fuæ ac potiùs frangenda offendebant.* Acus eorum] *id est, glumam, paleas, & quisquilias minus ac junci, quas ad præcultissimam suam videbant ineptas esse, aut ex vitili junco inter conserendum decidere: quod genus Latini veteres titivillitium nomine habent. Hæc autem impura Babyloniorum prostibula ante Deorum templa fecisse meritorium, testatur Herodotus.* 69 Pudenda statua] *Græca vox nihil aliud sonat, quàm rubrum hortorum Deum, ut vocat Horatius: nam in fauni illa statua præferebat pudenda amplissima, quæ Græci appellant φαλλούς: quamobrem nos rem in fanum attigimus casta appellatione. Alioqui περιφαλλίον, si justam vocis notationem spectes, illud sonat quod Festus appellat præfiscini.*

ADJECTIONES IN Danijelem.

Ad tertium caput Danielis.

24 AMBULABANT autem in medio flammæ celebrantes Deum & benedicentes Domino.

25 Nam consistens Hhazarja oravit hoc modò, & aperiens os suum in medio ignis dixit,

26 Benedictus es, Domine Deus majorum nostrorum;

ſtrorum; laudandum, & gloria afficiendum nomen tuum in ſecula;
27 Quia juſtus es in omnibus quibus affeciſti nos, & omnia opera tua veracia, rectæque viæ tuæ, & omnia judicia tua vera.
28 Cùm judicia vera exercueris per omnia, quæ induxiſti in nos, & in civitatem ſanctam majorum noſtrorum Jeruſchalaima. Nam [a] veriſſimo judicio induxiſti hæc omnia in nos propter peccata noſtra.
29 Peccavimus enim, & iniquè fecimus deficientes a te, & quidem ſupra modum peccavimus in omnibus,
30 Cùm mandatis tuis non auſcultaverimus, neque obſervaverimus, neque fecerimus prout mandaveras nobis, ut bene eſſet nobis.
31 Idcirco quæcunq; induxiſti in nos, & quæcunque feciſti nobis, verace judicio feciſti:
32 Quòd tradideris nos in inimicorum iniquorum manus, defectorum inimiciſſimorum; & regi injuſto, ac improbiſſimo ſuprà [b] omnes incolas terræ.
33 Nunc itaque non eſt nobis *faciem* aperiendi os, (confuſioni & probro ſumus expoſiti) *nobis ingnam*, ſervis tuis & colentibus te.
34 Ne tradas nos, quæſumus, in [c] perpetuum propter nomen tuum, neque diſſipes fœdus tuum:
35 Et ne amoveas miſericordiã tuam a nobis, [d] propterea quòd Abrahamo dilecto a te, & Jitzchako ſervo tuo, & Iſraëli ſancto tuo,
36 Elocutus es, dicens te multiplicaturum ſemen ipſorum, ut ſunt aſtra cœli, & ut eſt arena quæ circumſtat [e] littus maris.
37 Nam, Domine, diminuti ſumus ſupra omnes gentes, & ſumus abjecti in tota terra hodie propter peccata noſtra:
38 Neque eſt hoc tempore princeps, & propheta, & dux, neque holocauſtum, neque ſacrificium, neque oblatio, neque ſuffitus:
39 Non locus offerendis fructibus coram te, & conſequendæ miſericordiæ tuæ: ſed ut ſuſtius animo contrito, & ſpiritu [f] abjectiſſimo, accepti ſimus:
40 Tanquam ſi eſſent holocauſta arietum taurorumque, & tanquam myriadibus agnorum pinguium oblatis; ita fit ſacrificium noſtrum coram te hodie, ut litetur [g] a proſequentibus te. Non enim confuſio evenit iis qui cum habentibus in te.
41 Nunc itaque proſequimur te ex toto animo, & timemus te, & faciem tuam quærimus:
42 Ne confuſioni exponas nos, ſed fac nobiſcum ſecundum æquitatem tuam, & pro amplitudine miſericordiæ tuæ,
43 Et exime nos ſecundum facta mirabilia tua, gloriamq; compara nomini tuo, Domine:
44 Ita pudore afficiantur omnes, qui deſignant in ſervos tuos mala, & confuſi deſidant, ab omni poteſtate, & vires eorum conterantur.
45 Ut: cognoſcant te eſſe Dominum Deum ſolum & glorioſum in toto terrarum orbe.
46 Cum autem non ceſſarent qui injecerant eos adminiſtri regis incendere fornacem naphtha, & pice, ſtupaque, & malleolis;
47 Diffuſa flamma ſupra fornacem in cubitos quadraginta novem ita pervaſit,
48 Ut incenderet [h] Chaldæos quos invenit circa fornacem ipſam.

49 Angelus verò Domini in fornacem illam deſcendit cum [b] Hhazarja:
50 Et excutiens flammam ignis e fornace effecit medium furnacis tanquam ſi aër fuiſſet perſperſus rore, adeò ut non attigerit eos omnino ignis, neque moleſtia affecerit, neque turbaverit eos.
51 Tunc tres illi, quaſi ore uno laudarunt, benedixeruntque, & glorificarunt Deum in fornace dicentes,
52 Benedictus es, Domine Deus majorum noſtrorum, & laudandus ac exaltandus ſupra omnia in ſecula, & benedictum nomen gloriæ tuæ ſanctum, ſupraque omnia laudandum & exaltandum in ſecula.
53 Benedictus es in templo ſanctæ gloriæ tuæ, & ſupra omnia laudatus glorioſuſque in ſecula.
54 Benedictus es in throno [i] glorioſi regni tui, & ſupra omnia laudatus ſummeque glorioſus in ſecula.
55 Benedictus es qui vides abyſſos inſidens Cerubinis, & ſupra omnia laudatus, ſummeque glorioſus in ſecula.
56 Benedictus es in firmamento cœli, & ſupra omnia laudatus, ac glorificatus in ſecula.
57 Benedicite omnia Domini opera Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
58 Angeli Domini benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
59 Cœli benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
60 Benedicite aquæ omnes, quæ ſupra cœlos eſtis, Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
61 Benedicite Domino omnes poteſtates Domini, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
62 Sol & Luna benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
63 Aſtra cœli benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
64 Omnis imber & ros benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
65 Omnes venti benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
66 Ignis & æſtus benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
67 Frigus & calor benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
68 Rores & pruinæ benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
69 Noctes & dies benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
70 Lux & tenebræ benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
71 Gelu & frigus benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
72 Glacies & nives benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
73 Fulgura & nubes benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
74 Benedicat terra ipſa Domino, laudet & ſupra omnia exaltet eum in ſecula.
75 Montes & colles benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
76 Quæcunque naſcuntur in terra, benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
77 Fontes benedicite Domino, laudate & ſupra

[a] Græc. *veritate & judicio ſuo.*
[b] Græc. *tota terram.*
[c] Græc. *finè.*
[d] Græc. *propter Abrahamũ, &c. quibus eloquutus ſurras, &c. trajectio frequens.*
[e] Græc. *labium.*
[f] Græc. *abjectionis vel humiliatus.*
[g] Græc. *Chaldæorum.*
[h] Græc. *ità qui circum Hhazarjam: bellatiſſimus.*
[i] Græc. *gloria.*

pra omnis exaltate eum in ſecula.
78 Maria & fluvii benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
79 Cete & quæcunque movemini in aquis benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
80 Omnes volucres cœli benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
81 Beſtiæ omniaque pecora benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
82 Filii hominum benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
83 Iſraëlitæ benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
84 Sacerdotes domini benedicite domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
85 Servi domini benedicite domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
86 Spiritus & animæ juſtorum benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
87 Sancti & humiles corde benedicite domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula.
88 Chananja, Hhazarja, & Miſchaël benedicite Domino, laudate & ſupra omnia exaltate eum in ſecula: quia exemit nos e ſepulchro, & ſervavit nos a [k]morte, liberans nos e media fornace ardentis flammæ, atque e medio igne liberans nos.
89 Celebrate Dominum, quoniam bonus eſt, quoniam in ſeculum miſericordia ejus.
90 Omnes qui colitis Dominum benedicite Deo deorum, laudate, & celebrate in omnia ſecula eſſe miſericordiam ejus.

k Græc. è manu mortis: Hebraïſmus.

ANNOTATIO.

34 Ambulabant] *Hæc addita extenta Danielis non eſſe, multis argumentis confirmari poteſt... At primùm quidem ſive ab ipſis qui periculum tantum ſubierunt, ſive ab alio horum pio factum fuerit, non improbamus argumenti nomine: cætera verò cur explodamus, multa cauſa afferri poſſunt; a quibus hoc loco ſupersedebimus, ſingula ſuis locis, annuente domino, judicaturi.* 40 A proſequentibus] *id eſt, e nobis ut videndis ſequentia verſus accommodatio.* 46 Naphtha] *bitumen Babylonicum, de quo apud Geographos leguntur multa.*

CAPUT. XIII.

1 ERAT autem vir habitans Babylone, cui nomen Jojakim,
2 Qui duxerat uxorem nomine Suſannam filiam Chilkijæ, pulchram valde & timentem Domini:
3 Nam parentes illius juſti docuerant filiam ſuam ex lege Moſchis.
4 Eratque Jojakim dives valdè, habens hortum propinquum domi ſuæ, & conveniebant ad eum Jehudæi, eò quòd præ omnibus eſſet in eſtimatione.
5 Fuerant autem deſignati duo ſeniores ex populo judices anno illo, de quibus dixit dominus prodiiſſe iniquitatem Babylone a ſenioribus judicibus, qui videbantur gubernare populum.
6 Iſti conſtanter manebant in domo Jojakimi, & adibant eos quicunque judicium expetebant.
7 Erat verò, cùm excurriſſet populus meridie, ut ingreſſa Suſanna ambularet in horto viri ſui.
8 Videntes itaque eam duo ſeniores iſti ingredientem quotidie atque ambulantem, lapſi ſunt in concupiſcentiam ejus:
9 Et pervertentes ſuam ipſorum mentem declinaverunt oculos ſuos, ne reſpicerent in ſe, neque recordarentur judiciorum juſtorum *cœlo.*
10 Et quamvis eiſent uterque tranſixi amore illius, tamen non renuntiaverunt alter alteri dolorem ſuum:
11 (Nam pudebat eos enuntiare concupiſcentiam ſuam, ſe velle cum ea concumbere)
12 Sed obſervabant ſollicitè quotidiè, ut viderent eam.
13 Cumque dixiſſent alter alteri, eamus jam domum, quia hora eſt prandii, i
14 Egreſſi quidem diſceſſerunt alter ab altero; ſed reflectentes venerunt eodem, & ſciſcitantes alter ab altero cauſam, confeſſi ſunt inter ſe concupiſcentiam ſuam, atque tum' communi conſilio conſtituerunt occaſionem, cùm eam poſſent invenire ſolam.
15 Fuitque obſervantibus illis diem appoſitum, ut veniens Suſanna ſicut [a] antea, cum duabus ſolùm puellis deſyderaret lavari in horto, quia æſtus erat.
16 Nemo autem erat illic præterquam illi duo ſeniores abditi, & obſervantes eam:
17 Dixerat enim puellis ſuis, afferte mihi oleū & ſmegmata, & jannas horti occludite ut laver.
18 Quæ facientes prout edixerat, occluſerant jannas horti, cùm exirent per obliquas portas, allaturæ ea quæ fuerant imperata ipſis; neque viderant ſeniores illos, eò quòd eſſent abſconditi.
19 Fuit ergo, ut egreſſis puellis inſurgerent duo ſeniores illi, & incurrentes in eam dicerent.
20 Ecce januæ horti iſtius clauſæ ſunt, & nemo contemplatur nos, ſumus autem affecti concupiſcentia tui: propterea aſſentiri nobis, & concumbe nobiſcum:
21 Si minus, teſtabimur contra te fuiſſe tecū juvenem, ac propterea te emiſiſſe puellas a te.
22 Tunc ingemiſcens Suſanna dixit, angustiæ ſunt mihi undique: nam ſive hoc fecero, mors mihi adeſt; ſive non fecero, non fum effugitura manus veſtras.
23 [b] Malo tamen non commiſſa offenſa incidere in manus veſtras, quàm peccare coram Domino.
24 Itaque exclamavit voce magna Suſanna, exclamaverunt; illi duo ſeniores quoque adverſus eam,
25 Et accurens unus aperuit jannas illius horti.
26 Audientes verò clamorem in horto domeſtici, inſilierunt per obliquam januam viſuri quid accidiſſet ei:
27 Sed cùm dixiſſent ſeniores illi ſermones

a Græc. hesternum tertium ut Gen. 31. 2.

b Græc. eligendum mihi eſt.

suos, judore affecti sunt servi valdè, quia nunq; fuerat habitus de Susanna sermo ejusmodi.

28 Factũ; postridie ubi convenisset populus ad virum ejus Jojakimum, ut venientes duo seniores illi, pleni iniqua cogitatione contra Susannam ad mortẽ afficiendum eam,

29 Dicerent coram populo; mittite ad Susannam filiam Chilkijæ, quæ uxor est Jojakimi: & miserunt illi.

30 Venit igitur illa cum parentibus suis, & filia suis, & omnibus cognatis suis.

31 Erat autem Susanna delicata valdè, & pulchra specie.

32 Isti verò iniqui jusserunt retegi ipsam: erat enim obtecta, ut explerentur pulchritudine ipsius.

33 Flebantq; qui aderant ei, & omnes qui videbant eam.

34 Surgentes autem seniores illi duo in medio populi [a] imposuerunt manus suas capiti illius.

35 Ille verò flens respiciebat in cœlum, quia animus illius fiduciam habebat in domino.

36 Dixerant enim seniores illi, ambulantibus nobis in horto solis, ingressa ista cum duabus puellis occlusit januas horti, cùm dimisisset puellas:

37 Et veniens ad istam juvenis qui erat abditus, accubuit cum ea.

38 Nos autem qui eramus in angulo horti, videntes iniquitatem, istam incursimus in eos nempe videntes congredi ipsos.

39 Ac illum quidem non potuimus vi comprehensum reddere, quia valentior est nobis; sed aperiens januas exiluit.

40 Istam verò cùm prehendissemus, interrogabamus qui esset ille juvenis: sed noluit enunciare nobis, hæc testamur.

41 Tum credentes ei congregatione, tanquam senioribus populi judicibusq; condemnarant eam [a] ad mortem.

42 Exclamans verò magna voce Susanna dixit, ô Deus æterne abditorum cognitor, qui nosti omnia, [d] antequam sint,

43 Tu scis istos res falsas contra me testificatos esse: ecce autem morior, cùm nihil commiserim eorũ quæ isti improbè commenti sunt contra me.

44 Tunc exaudivit Deus vocem illius.

45 Cumq; abduceretur illa ad interitum, excitavit Deus spiritum sanctum pueruli junioris nomine Danielis, qui clamavit voce magna,

46 Purus sum ego a sanguine hujus.

47 Convertit autem se totus populus ad illum, dixeruntq; quid sibi vult sermo ille, quem tu eloqueris es?

48 Ille verò stans in medio eorum dixit, adeò stulti estis, ô Israëlitæ, ut non habita quæstione, neque re certa cognita condemnetis Israëlitidem?

49 Revertimini in judicium, nam isti res falsas contra eam testificati sunt.

50 Reverso itaque toto populo cum festinatione, illi dixerunt: *puere* seniores, adesdum, jam sede in medio nostrum, & renuntia nobis quandoquidem tibi dedit Deus seniorum munus.

51 Edixit verò Danijel illis, separate istos alterum ab altero procul, & exquiram illos.

52 Cùm autem separati essent [a] alter ab altero, accersens unum eorum, dixit ei, ô inveterate [b] in diebus malignis, nunc venerunt [c] supplicia peccatorum tuorum, quæ committebas antea,

53 Judicans judicia injusta; innocentes quidem condemnans, noxios verò dimittens; cùm dicat Dominus, innocentem & justum non interficies.

54 Nunc igitur hanc siquidem vidisti, dic sub qua arbore videris eos congredientes inter se;

55 Qui dixit, sub lentisco. dixit verò Danijel, rectè, mentitus es in tuum ipsius caput; ecce enim [a] nuntius Dei accepta sententia a Deo medium dividet te.

56 Postea seponens eum jussit adduci alterum; cui dixit, ô semen Cenahanis ac non Jehudæ, pulchritudo, decepit te, & concupiscentia pervertit animum tuum.

57 Sic faciebatis filiabus Israëlis, quæ timentes congrediebantur vobiscum; at non sustinuit filia Jehudæ iniquitatem vestram.

58 Nunc ergo dic mihi sub qua arbore deprehenderis eos congredientes inter se; qui dixit, sub ilice.

59 Tum dixit ei Danijel, rectè, mentitus es tu quoque in tuum ipsius caput. Expectas enim nuntius Dei gladium habens ad secandum te medium, ut profligat vos.

60 Et exclamans tota congregatio voce magna, benedixerunt Deo servanti eos, qui spem collocant in ipso:

61 Et insurrexerunt in duos seniores istos, eò quòd eos confecisset eos Danijel ex ore ipsorũ falsi testimonii,

62 Et fecerunt ei secundum legem Moschis, quem ad modum improbè cogitaverant facere propinquo suo; & interfecerunt eos sita ser vatus est sanguis innocens die illo. *Deut.19.*

63 Chilkija verò & uxor ejus laudaverunt Deum de filia sua Susanna cũ Jojakimo viro ejus, & cognatis omnibus, quòd non esset deprehensum turpe factum in ipsa.

64 Danijel verò effectus est magnus coram populo a die illo in posterum.

65 [a] Rex autem Astyages cùm aggregatus esset majoribus suis, suscepit Cyrus [b] regia regnum illius.

[a] Græc. *mori.*

[d] Græc. *ante eorum eorum.*

[a] Græc. *unus ab uno.*

[b] Græc. *dierum malorum.*

[c] Græc. *peccata tua.*

ANNOTATIO.

1 Erat] *Historiam hanc argumento piam esse agnoscimus: sed ut gestum fuisse minimè credamus, permultis rebus adducimur, maximè verò, quòd nec magistratu, neque judicio ullo nodum capesatho Babylone fuisse Judæi attributa, gradibile est, quibus tamen fundamentis duobus vera hæc historia nitatur; deinde quod Danijelis nomen alia ratione ducitur inventum, quàm quæ ab ipso Danijele conscripta est.* 34 Imposuerunt manus] *ad interficiendum eam velut criminosam, ex lege Deut.17.7.* 55 Nuntius Dei] *id 48. justus judex, sententiam laturus verbò illum. sic versu 59.* 65 Rex autem] *hic versu sequuto capiti plane conjungendus est, nihil enim ad præcedentem historiam facit; nisi fortè quispiam hoc argumento velit amplius falsitatem ejus revincere.*

CAPUT.

CAPUT XIIII.

a Græc. erat conviſor regis.

1 a CONVIXIT autem Danijel huic regi, & gloria ſuperavit omnes amicos ejus.

2 Erat verò idolum Babyloniis, cui nomen Bel, in quod conſumebant unoquoque die ſimilæ artabas duodecim, & oves quadraginta, viniique metretas ſex.

3 Colebat autem rex illud, & abiens unoquoque die adorabat illud: Danijel verò adorabat Deum ſuum. quamobrem dicebat ei rex, quare non adoras Belum?

4 Cui dixit ille, quia non adoro idola manufacta, ſed viventem Deum, qui creavit cœlum & terram, & habet dominium in omnem carnem.

5 Rege autem dicente illi, an non videtur tibi Bel eſſe Deus vivens? an non vides, quàm multa comedat unoquoque die?

6 Dixit Danijel ridens, ne errato, ô rex: hic enim intus quidem lutum eſt, as verò foris; neque comedit, neque bibit unquam.

7 Tum indignatus rex accerſivit ſacerdotes ſuos, et dixit eis, niſi dixeritis mihi quis comedat impenſam iſtam, morituri eſtis:

8 Sin autem oſtenderitis Belum comedere iſta, morietur Danijel, eò quòd in Belum blaſphemaverit: dixitque Danijel regi, fiat ſecundum verbum tuum.

9 (Erant autem ſacerdotes Beli ſeptuaginta ſine uxoribus & liberis) venitque rex cum Danijele in ædem Beli.

10 Ubi dixerunt ſacerdotes, ecce nos excurrimus foras, tu autem rex appone illa edulia, & vinum miſcens propone, & occluſam portam anulo tuo obſigna.

11 Quòd ſi veniens manè non inveneris omnia comeſta a Belo, moriamur nos, aut Danijel, qui mentitus eſt contra nos.

12 Ipſi autem eo contemnebant quòd feciſſent ſub menſa occultum aditum, quo ingrediebantur ſemper, & tollebant ea.

13 Fuit autem, cùm egreſſis illis rex apposuiſſet edulia Belo, ut præciperet Danijel pueris ſuis; qui afferentes cinerem conſtraverunt eo totam ædem coram rege: poſtea egreſſi clauſerunt portas, & obſignaverunt anulo regis, abieruntque.

14 Sacerdotes verò ingreſſi nocte pro more ſuo, & uxores, liberique eorum commederunt omnia, atque abierunt.

15 Cùm itaque ſurrexiſſet rex manè, & Danijel adeſſet ei,

16 Dixit rex, integra ſunt ſigilla, Danijel: qui dixit, integra ſunt ô rex.

17 Sed fuit, ſimulac aparuiſſet portas, ut reſpiciens rex ad menſam clamaret voce magna, magnus es, ô Bel, neque eſt apud te dolus vel uſus.

18 Ridens verò Danijel detinuit regem ne ingrederetur intrò, & dixit, aſpice ſolum, & agnoſce cujus hæc veſtigia ſint.

19 Tunc rex, video, inquit veſtigia virorum mulierumque, & puerorum:

20 Et iratus rex comprehendit tum ſacerdotes, uxores ejus, & liberos eorum, qui demonſtrarunt ipſi occulea oſtiola, quibus ingrediebantur, ut conſumerent quæ imponebantur menſæ:

21 Quamobrem interficiens eos rex donavit Belum Danijeli dono, qui evertit tum cum ęde ipſius.

22 Erat quoque Draco magnus in eo loco, quem colebant Babylonii.

23 Dixit autem rex Danijeli, non etiam hunc eſſe dices æreum. Ecce vivit, & comedit, & bibit: non potes dicere hunc non eſſe viventem Deum: itaque adora eum.

24 Cui Danijel, Dominum inquit Deum meum adoraturus ſum, quia is Deus vivens eſt.

25 Tu verò rex da mihi poteſtatem, & interficiam draconem iſtum ſine gladio & fuſte: cui dixit rex, do tibi.

26 Itaque Danijel accipiens picem, adipemque, & pilos, quæ coxit una fecit maſſas quas indidit in os draconis illius, & diſruptus eſt draco. Tum dixit Danijel, ecce b numina veſtra.

b Græc. cultura veſtra vel veneratio.

27 Fuit autem, cùm audiviſſent Babylonii, ut indignarentur valdè, & converſi in regem dicerent, rex iſte Jehudæus factus eſt, Belum deſtruxit, & draconem interfecit, ac ſacerdotes ipſos jugulavit.

28 Poſtea venientes ad regem dixerunt, trade nobis Danijelem: ſin minus, interficiemus te, & domum tuam.

29 Cùm itaq; videret rex ſe ab illis urgeri vehementer, neceſſitate coactus tradidit eis Danijelem.

30 Ii autem conjecerunt eum in foveam leonum, ubi fuit dies ſex.

31 Erant verò in fovea illa leones ſeptẽ quibus dabantur in diem bina corpora, & binæ oves: ſed tunc non erant data eis, ut comederent Danijelem.

32 Erat autem propheta Chabbakuk in Jehudæa; qui cum coxiſſet pultem, & intriviſſet panes in magide, abibat in campum ut ferret ea meſſoribus.

33 Verùm edixit Chabbakuko angelus domini, defer prandium quod habes, Babylonem ad Danijelem in foveam leonum;

34 Cui dixit Chabbakuk, Domine, Babylonem non vidi, & fovea illa ubi ſit neſcio.

35 Tum prehendit eum angelus Domini vertice, & bajulans coma capitis ipſius depoſuit eum delatum Babylonem ſupra foveam impetu ſpiritus ejus.

36 Exclamavitq; Chabbakuk dicens, Danijel, Danijel, accipe prandium hoc, quod tibi mittit Deus.

37 Danijel verò dixit, Etenim meminiſti mei, Deus, qui nõ deſerueris eos qui requirunt te.

38 Ita exurgens comedit Danijel: Angelus verò Dei reſtituit Chabbakukum confeſtim in loco ipſius.

39 Rex autem venerat die ſeptimo ad lugendum Danijelem, & veniens ad foveam inſpexerat, cùm ecce ſederet Danijel.

40 Quamobrem exclamans rex voce magna dixit, magnus es, domine Deus Danijelis, neque eſt alius præter te, & extraxit eum:

41 Eos verò qui in cauſa erant perditionis ejus, conjecit in foveam illam, & devorati ſunt ſtatim in conſpectu ejus.

ANNOTATIO.

1 Convixit] *De hac hyſtoria idem judicium ac de ſuperiori faciemus.* 2 Artabas] *id eſt*, 12. *modios attikos, & chœnices* 36. *nam artaba, teſte Herodoto, medimnum Atticum capit cum* 3. *chœnicibus.* Mattretas] *id eſt cadus, qui deos congios capiebant.* 32 Chabbakuk] *cùm hac Cyri temporibus docentur facta, Chabbakuk verò ante Nebucadnetzaris adventum prophetaverit, nemo eſt qui neſciat hæc eum falſa dicendo, aut Chabbakuko alterò tribuenda eſſe, cujus tamen uſquam ſcriptura meminit.* 35 Ejus] *nempe Domini, cujus in principio verſu facta eſt mentio.*

HHEZRÆ

Apochryphus Liber prior, qui vulgò tertius appellatur.

Hic liber ex hiſtoria Chronicorum, Ebrææ, & Nechemiæ conſarcinatus eſt, & eodem eſt argumento, ſi unam hiſtoriam exceperis de trium illorum iudicio coram Dario Rege pronunciato quid omnium eſſet fortiſſimum; unde præmium in Zerubbabelem collatum dicitur, & omnia bona communicata cum Judæorum gente.

CAPUT I.

2.Chron. 35. 1 EBRÆANS Joſchija Jeruſchalaimis paſcha Jehovæ, jugulavit Paſcha, quarto decimo die menſis primi:

2 Poſtquam inſtituiſſet Sacerdotes ᵃ in cuſtodiis ſuis veſtibus indutos in domo Jehovæ.

3 Ediviſſetq́; Levitis ſacrorum adminiſtris pro Iſraële, ut ſanctificarent ſe Jehovæ proponerent *eu ſanctificatas* arcæ ſanctæ Jehovæ in domo quam ædificavit Schelomo filius Davidis Rex:

4 Non incumbet vobis, *inquiens*, onus eam deportandi humero: nunc ſervite Jehovæ Deo veſtro, & curam habete populi ejus, Iſraëlis, ac præparate per familias veſtras ſecundum diſtributiones veſtras ex præſcripto Davidis Regis Iſraëlis, & ex deſcriptione Schelomonis filii ejus;

5 Omneſque in templo ſecundum partitionẽ familiæ paternæ ſuæ ſtate coram Iſraëlitis fratribus veſtris:

6 Ita jugulate Paſcha, & ſanctificati parate pro fratribus veſtris, facientes ſecundum verbum Jehovæ *mandatum* per Moſchen.

7 Donavitq́; Joſchija populo qui aderat agnos ex ovibus & hœdos e capris tricies mille & armentalium tria millia, eaque de facultatibus Regis ex promiſſo tradita ſunt:

8 *Principes*, Sacerdotibus in Paſcha pecudes bis mille *ſexcentas*, & armentalia *ter* centum:

9 Conanja verò cum Schemahja & Netanele fratribus, Chaſchabja quoque & Jehhiel & Jozabad in Paſcha pecudum quinque millia & armentalia quingenta.

10 His ergo legitimè comparatis, ſteterunt ſacerdotes ac Levitæ per tribᵘtentes azymis,

11 Et per diſtributiones familiarum paternarum ſuarum in conſpectu populi obtulerunt Jehovæ ſecundum ea quæ in libro Moſchis præſcripta ſunt.

12 Nam aſſarunt Paſcha igne pro ritu, hoſtias verò coxerunt in gabatis & in ollis pro arbitratu ſuo, cũ tranſmiſiſſent ad omnes populares:

13 Poſtea verò paraverunt ſibi & ſacerdotibus.

14 Sacerdotes enim offerebant adipes uſque dum finita eſſet ᵇ hora: quamobrem Levitæ illi paraverunt ſibi & ſuis fratribus poſteris Aharonis,

15 Et ſacris cantoribus poſteris Aſaphi agentibus in ſtatione ſua, ſecundum præceptum Davidis *datum* Aſapho, Hemani, & Jeduthuni videnti Regis,

16 Et janitoribus per ſingulas januas *obſervantibus*, quibus non erat recedendum a miniſterio ſuo: his fratres ipſorum paraverunt.

17 Ita conſummatus eſt totus cultus Jehovæ die illo,

18 Celebrando paſcha, & offerendo holocauſta in altari Jehovæ ſecundum præceptum regis Joſchijæ.

19 Celebrarunt enim Iſraëlitæ qui aderant tempore illo Paſcha diemque feſtum azymorum diebus ſeptem:

20 Neque celebratum eſt Paſcha ſimile huic in Iſraële a diebus Schemuelis prophetæ:

21 Nulli inquam Reges Iſraëlis celebraverunt tale Paſcha quale celebravit Joſchija, & Sacerdotes, Levitæque, & Jehudæi, omnes quo Iſraëlitæ, & qui aderant habitatores Jeruſchalaimorum.

22 Octavo decimo anno, regnante Joſchija celebratum eſt Paſcha iſtud.

23 ᵃ Ac directa quidem ſunt opera Joſchijæ coram Jehova Deo ipſius, corde integro reverentis eum:

24 Quæ autem illi acciderunt ſcripta ſunt jam olim, ac propter ᵃ illos qui peccaverunt & qui reverentiam Domini abjecerunt præ omni gente neque requiſiverunt verbum Domini in Iſraëlem *accederunt*.

25 His omnibus a Joſchija geſtis, aſcendebat

bat Patrho rex Ægypti veniēs itinere Carcemiſchum verſus ad Euphratem, cui proceſſit obviam Joſchija:

26 Sed miſit rex Ægypti ad Joſchijam qui dicerent, quid mihi tecum, Rex Jehudæ?

27 Non ſum miſſus a Domino ut oppugnem te; ad Euphratem bellum meum ſpectat, feſtinās deſcende.

28 Non eſt autem averſus Joſchija cum copiis; ſed pugnare contra eum aggreſſus eſt, non attendens ad verbum illud propheticum ex ore Dei.

29 Et conſtituto contra eum prælio in convalle Megidduntis deſcenderunt Principes ad regem Joſchijam,

30 Edixitque Rex pueris ſuis, amovete me a prælio, nam infirmatus ſum valde: & ſtatim amoverunt eum pueri ipſius ab acie.

31 Tum aſcendit currum ſecundarium ſuum, & perveniens Jeruſchalaim a vita functus eſt, ac ſepultus in ſepulchro majorum ſuorum;

32 Et in tota Jehudæa *populares* luxerunt Joſchijam, magiſtrique ſymphoniæ viri ac mulieres lamentati, ſunt de eo in hunc uſque diem: mandatum enim eſt fieri ſemper in tota gente Iſraëlis,

33 Hæc autem ſcripta ſunt in ᵃ libro hiſtoriarum Regum Jehudæ: ſingulæ inquam res geſtæ Joſchijæ, & gloria intelligentiáque ejus in lege Jehovæ, quæcunque geſta ſunt ab eo, etiam quæ non ſcripta ſunt in ᵇ libro Regum Iſraëlis & Jehudæ.

34 Itaque aſſumentes qui erant e *Jehudæorum* gente Jochananem filium Joſchijæ, eum conſtituerunt regē pro Joſchija patre ipſius, cum eſſet annorum ᶜ viginti trium.

35 Cúmque regnaſſet in Iſraële tres menſes, amovit eum Rex Ægypti ne regnaret Jeruſchalaimis:

36 Et gentem multavit centenis talentis argenti & talento auri.

37 Conſtituitque Rex Ægypti Jehojakimum fratrem ejus regem Jehudæ & Jeruſchalaimorum,

38 ᵈ Obligans ſibi regnum Jehojakimi, Jochananem verò fratrem ejus prædendens duxit in Ægyptum.

39 Annorum erat Jehojakim viginti quinque, cùm regnare cœpiſſet in terra Jehudæ & Jeruſchalaimis, & fecit malum in conſpectu Domini.

40 Contra hunc autem aſcendit Nebucadnetzar Rex Babyloniæ, & ligavit eum æneo vinculo ᵉ abducturus in Babyloniam,

41 Et ſacra vaſa Jehovæ accipiens Nebucadnetzar abſtulit, conſecravitque in templo ſuo Babylone.

42 De impuritate autem hujus & impietate ſcriptum eſt in Chronicis regum.

43 Ita regnavit Jehojakim filius ejus pro eo, annos decem & octo natus cùm rex inſtitueretur.

44 Regnavit autem menſes tres & dies decem Jeruſchalaimis, & fecit malum in conſpectu Domini.

45 Itaque vertente anno mittens Nebucadnetzar deportavit eum Babilonem cum ſacris vaſis Domini,

46 Et conſtituit Regem Tzidkijam Jehudæ & Jeruſchalaimorum, cùm eſſet annorum viginti unius: qui regnavit annis undecim,

47 Et faciens malum in conſpectu Domini nō metuit ſibi a verbis quæ dicta fuerāt per Jirmejam Prophetam ex ore Domini: *Jirmeja 25. & ſequente.*

48 Sed cùm jurejurando obſtrictus fuiſſet Regi Nebucad-netzari, perjurans defecit, ac obdurata cervice ſua animóque ſuo tranſgreſſus eſt jura Jehovæ Dei Iſraëlis:

49 Etiam principes populi Jehovæ multa iniquè geſſerunt & impiè egerunt ſupra omneis abominationes gentium, polluentes templum Jehovę quod ſanctum erat Jeruſchalaimis:

50 Cùmque mitteret Deus majorum ipſorum & per nuntium ſuum revocaret ipſos, eò quòd parcebat illis & habitaculo ſuo,

51 Ipſi ſubſannarunt nuntios ejus, & quando loquebatur Dominus, illuſerūt Prophetis ejus:

52 Qui ad æſtum iræ concitatus contra gentem ſuam propter impietatem ipſius, præcepit aſcendere ᵉ Reges Chaldæorum.

53 Hi occiderunt juvenes eorum gladio in circuitu ſancti templi eorum, neque peperceruēt puero aut ſeni, virgini aut adoleſcenti, cùm omnes traditi eſſent in manum ipſorum:

54 Et omnia ſacra inſtrumenta Domini, regaliáſq; theſauros ſumptos exportarunt in Babyloniam,

55 Et incenderunt domum Domini, ac demoliti muros Jeruſchalaimorum turres eorum incenderunt igne,

56 Abſumentes omnia quæ inerant deſyderabilia & ad nihilum redigentes: eos verò qui reliqui fuerunt a gladio deportarunt in Babyloniam:

57 Ubi fuerunt ſervi Babylonio uſquedum regnarent Perſæ, ad implendum verbum Jehovæ dictum ore Jirmejæ,

58 Donec exolviſſet terra ſabbatha ſua, & omni tempore deſolationis ſuæ quieviſſet, complendo annos ᵉ ſeptuaginta.

ANNOTATIO.

1 Celebrans] *In hū librū duo deſideramus, nempe authoris & librariorum fidem: nam multa ab authore contra librorum canonicorum veritatem audaciter immutata, multa imperitè ab hu prater authoru mentem corrupta ſunt. Quamobrem quæ ex Scriptura verbum ferè de verbo hauſta ſunt, ea nos cum authentica hiſtoria conformavimus: quæ autem adiuncta aliunde, ea aut teſtimonii, aut judicio probabilibuſq; conjecturis emendata notabimus. Hoc caput totum petitum eſt ex duobus ultimis cap. libri 2. Chronic. quamobrem ex eo loco cenſuræ hujus notæque in hunc ſunt conferende.* 2 In cuſtodiis] *Hebræum vocem Græci ἐφημερίαν interpretantur: atque hac utriuſq; eſt ſignificatio, λειτουργία καὶ φυλακὴ καθημερινὴ, id eſt, quotidiana cuſtodia atque adminiſtratio. Hic autem ſcriptor vices dierum expenſit, melius vocarua officia nominaturus. Sed lectorem rogatum velim ut hac quæ reſtituimus ipſe cum libru canonicu dignetur comparare: nos enim deinceps ab harum notarum moleſtia ſuperſedebimus.* 14 Hora] *videlicet offerendi, qua demum hora comedi jubetur Paſcha, Exod. 12. 6. conſer cum Exod. 29. 39.* 23 Ac directa] *hi duo verſus ſolummodo ad hiſtoriam libri Chronicorum adjecti ſunt, quorum hac ſententia. Joſchija vir ſumma*

Dei

Dei reverentia prædictus omnibus in rebus pietatis ergo secundatus est per benedictionem Dei: mors autem ipsius & cædes exercitus (quæ per ὑστερολογίαν retinentur hoc versu, ut quæ jam olim scriptum fuerit ipsi accidisse) ea non propter ipsius, sed propter populi peccata accederunt; quem tam gratiosè hujus optimi Regis opera revocatum, minimè respiscentem omnium, at potius magis magisq; a Deo & pietate desciscentem hac tanti Regis jactura oportuit matritas panas luere: ut nonnullum furneja a capite 2. ad 14. prophetaverat, & in Lamentationibus desles hunc primum fuisse aditum ad procellas calamitatum maximas, funestumq; exitium populi. Sunt autem hæc παρεκτατικὰ ad sequentem narrationem de occiso Joschija & fuso exercitu. 24 Illos qui] *id est, Jehudæos impios, desertores, transfugas, & contemptores insignissimos verbi Dei.* 33 Libro hist.] *id est, ex aliis publicis, annalibus Regum, atque diariis: vide* 1.Reg.11.41. Libro Regum] *nempe Ecclesiastico, id est,* 2.*Reg.*22.*&* 23.*&* 2.*Chronic.*34.*&* 35. 34 Viginti trium] *ô hominem audacem! nodum secus quem nesciret solvere. vide in* 2.*Reg.* 24.1.*&* 2.*Chron.* 23. 38 Obligans] *id est, Jehojakimum obstringens jurejurando, ut regnum suum Ægyptio acceptum ferret, ac esset ipsius beneficiarius, ut de Tsidkija dicitur infrà ver.* 48. 40 Abducturus] *censura causam vide in* 2. *Chronic.*36.6. 52 Reges Chald.] *id est, non solùm Regem regum Nebucad-nezarem, sed etiam Principes regni Babylonici ministrantes ei: sic* 2.*Reg.*18.24.*&* *Jesaiæ.*10.8. 58 Septuaginta] *sic legendū ex fide historiæ authenticæ, & exemplarium veterum testimonio.*

CAPUT II.

2.*Chro.*36. 22. *Hebræ.*1.1.

1 Regnante Cyro Rege Persarum, ad consummationem verbi Jehovæ *dicti* ore Jirmejæ,

2 Suscitavit Jehova spiritum Cyri Regis Persarum, ut promulgaret per totum regnū suū etiam scripto,

3 Dicens, sic ait Cyrus Rex Persarum, me constituit Regem orbi terrarum Jehova Deus Jisraëlis Dominus excelsus,

4 Et commisit mihi ut ædificem domum sibi Jeruschalaimis quæ sunt in Jehudæa.

5 Quisquis est e gente vestra *ædificaturus*, assistente Domino ipsius ascendito Jeruschalaima:

6 Quotquot verò hic illic resederint, sublevanto eos homines ipsius loci auro & argento.

7 Donis, equis & jumentis, votivisque oblationibus in ædem domini qui est Jeruschalaimis.

8 Surrexerunt itaque principes paternarum familiarū ex tribu Jehudæ & Binjaminis, Sacerdotumq; & Levitarum, quos excitavit Deus ut ascenderent ad ædificandum domum Jehovæ qui est Jeruschalaimis:

9 Et vicini eorum adjuverunt eos auro & argento suo, jumentis, ac votivis compluribus, permulti quorum animus excitatus est,

10 Etiam Rex ipse Cyrus protulit vasa sacra Domini, quæ transtulerat Nebucad-nezar Rex Babyloniæ Jeruschalaimis & consecraverat idolo suo;

11 Eaq; prolata Cyrus Rex Persarum tradidit Mithredati præfecto ærario,

12 Per quem tradita sunt Scheschbatzari Præsidi Jehudæ.

13 Eorum autem hic numerus: pelves aurei triginta, pelves argentei mille, secespitæ viginti novem, crateres aurei triginta, crateres argentei secundarii quadringenti decē & alia vasa per millia:

14 Omnia vasa aurea & argentea, quinquies mille quadringenta.

15 Hæc numerata sunt Scheschbatzari cum iis *proficiscenti* qui ex captivitate Babylonica veniebant Jeruschalaima.

*Hebræ.*4.7. 16 Temporibus autem Artaxerxis Regis Persarum scripserunt ei contra habitatores Jehudæ & Jeruschalaimorum Bislcham, Mithredates, Tabeel, Rechum præses consilii & Schimschai legisperitus, cæteriq; habitantes in Samaria & locis reliquis, epistolam sequentem Artaxerxi regi:

17 Quam Rechum præses consilii & Schimschai legisperitus condiderunt nomine servorum Regis & reliquorum curiæ ipsius judicum in Cœle Syria & Phœnicia.

18 Notum sit Domino Regi, Jehudæos qui ascendentes a vobis ad nos venerunt Jeruschalaima civitatem rebellem ac pessimam ædificare, muros ejus perficere, ejusquè templum excitare:

19 Quòd si civitas ista & muri consummati fuerint, eos tributa non esse daturos, sed damnū Regibus allaturos.

20 Quia autem de templo prospeximus, justum fore arbitrati sumus si non despiceremus istud,

21 Sed notum faceremus Domino Regi ut si visum fuerit Regi inquiratur in Commentariis majorum tuorum:

22 Et invenies in Commentariis de eis scriptum, cognoscesque civitatem istam fuisse rebellem, Regibúsque & civitatibus damnosam,

23 Et Jehudæos rebelles, conspiratione mque in ea feciss inde a seculo; eamque ob causam civitatem istam fuisse devastatam.

24 Nunc ergo notum facimus Domino Regi, si ista civitas exædificata fuerit, & muri ejus perfecti, fore ut accessus tibi non pateat in Cœlen Syriam & Phœniciam.

25 Tunc rescripsit Rex Rechumo præsidi consilii, & Schimschaio legisperito, & reliquis collegis eorum, habitantibusque in Syria & Phœnicia, ea quæ sequuntur:

26 Legi epistolam quam misistis mihi: itaque præcepi quæstionem haberi, & inventum est civitatem istam jam olim Regibus resistere,

27 Homines rebelles & conjurationum authores esse versatos in ea; etiam Reges potentissimos Jeruschalaimis dominatos esse, qui tributa exegerint a Cœle Syria atque Phœnicia.

28 Nunc ergo præcipio prohiberi viros istos ne ædificent civitatem, & ne quid ampliùs faciant,

29 Ut non procedant graviora unde processerunt mala, damnumque regibus importetur.

30 Tunc recitatis iis quæ a rege Artaxerxe scripta fuerant, Rechū & Schimschaius legisperitus & collegæ eorum jungentes festinan-

ter

ter venerunt Jeruſchalaima cum equitatur turba & agmine,
31 Cœperuntque ædificantes prohibere: ita vacarunt Jehudæi ab ædificatione templi Jehuſchalaimis ad annum uſque ſecundum regni Darii Regis Perſarum.

ANNOTATIO.

1 Regnante) *Totum hoc caput ex Hhezra 1. & 4. deſumptũ eſt: ſed quia multũ in locũ fraus fidẽ eſt veritati, nos hoc caput merito regulæ illius confirmavimus.* 12 Scheſchbatzari) *ſic legendum plane: propria enim nomina turpiſſimè hoc libro corrupta ſunt, quæ ſatiũ erit deinceps in contextu ſine alia notatione reponere. Deinceps verò in locum certiſſimæ veritatis immanis congeries mendatiorum plauſtra.* 13 Eorum aut) *Hæc recenſio plurimùm ab authentica diſcederet niſi ſic reponeretur: ſciliceſt videbat author ſummæ cum partibus non ſatis convenire quæ adducit Hhezra, eumque ut hominem ἀναβολεὺς, vero putavit corrigendum.* 15 Numerata ſunt) *pervenerunt e Babylonia Jeruſchalaima, ait Hhezra hic verò quid? numerata quidem ſunt, inquit, ſed venerunt minimè: cur autem? quia non fuiſſet, opinor, locus fabulæ quæ proponitur inſerè 4.44. Hoc quidem certè inſciſitiæne an impiolatem appellem neſcio: ſed ad cætera.*
16 Temporibus) *diſtingue tempora (ut vulgò dici ſolet) & concordabu Scripturas. Ac omnium quidem optimè diſtinxerat Hhezra 4.6. & 7. Nam Regum duorum tempora per hiſterologiam numeraverat, Aſſueri & Artaxerxis; e quibus Artaxerxu Cambyſen ſonat (eſt enim Artaxerxes communis regum Perſarii appellatio, quaſi primarium hominum bellatorum ducas) Aſſuerus verò Darium Hyſtaſpis filium, qui etſi electione ad regni gubernacula perveniſſet, tamen jus regni hæreditarium hoc nomine ſibi arrogabat, quaſi principem hæreditarium ducas: horum ergo Regum tempore averſa eſt ædificatio. Sed quid hic naſter? Flavium Joſephum, non Hhezram ſequitur, & Aſſueri nomen ac tempus diſſimulat, atque hoc pacto in graviſſimos duos errores incidit: unum, quòd duorum temporum hiſtoriam ita narrat quaſi a Cambyſe ſolo geſta eſſet; alterum, quòd hiſtoriam Darii Artaxerxu Longimani attribuit Dario Hyſtaſpis filio, capitibus ſequentibus; atque hunc quidem lapſum ex ignoratione profectum per humanã accipio; priorem verò, quòd verſum illum e libro Hhezræ diſſimulaverit, neque eo excuſare.* Rechum præſes conſ.) *De nominum depravatione jam antè monuimus: ſed vide ſcriptoris judaicum: Rathimus Balthenus hoc verſu dicitur: ſequentẽ ver. Rathimus ab accentibus, nempe quia Bahbel-tebbem Chaldaicè dominum conſilii, cauſæ, judicii, ſignificat, aut etiam Dominum accentuum, poſtremò verò ver. 25 dicitur Rathimus qui ſcribebat accidentia. Quæ duo poſteriora librariorum oſcitantia fuiſſe depravata non dubitaverim: ſed tamen authorem hunc mallem ſibi conſtitiſſe, niſi animad verterem, voluiſſe hu occaſionibus Dominum pris conſulere, & impios illos revincere qui tantam his impuris & inepiis ſcriptis authoritatem aſſerunt, quantam libris ſuis canonicis impreſſit Deus.*

CAPUT. III.

1 Rex Darius dedit cœnam magnam omnibus domeſticis ſuis, omnibuſq; magiſtratibus Mediæ & Perſidis.
2 Et omnibus clariſſimis, regulis, præfidibus, & profectis qui ſuberant ipſi ab India ad Æthiopiam uſq;, centum viginti ſeptem provinciis:
3 Qui cum ediſſent, bibiſſentque, & ſatiati rediviſſent *domum*, aſcendit Darius Rex in cubiculum ſuum, dormivit *parumper*, & expergefactus eſt.
4 Tunc tres juvenes illi ſatellites qui cuſtodiebant corpus Regis, dixerunt alter alteri,
5 Proponamus quiſque dictum aliquod eximium, quandoquidem cujuſcunque viſus fuerit ſermo præſtare aliorum ſermoni ſapientiæ, daturus eſt illi Darius Rex dona magna:
6 Ut purpura induatur, ex aureo poculo bibat, inaurato cubili dormiat, curru vehatur cum equis adornatis auro, geſtet cidarin byſſinam & torquem appendentem collo,
7 Secundus ſedeat a Dario propter ſapientiam ſuam, & cognatus Darii vocetur.
8 Tunc ſcripſerunt quiſque dictum ſuum, obſignatumque poſuerunt ad cervical Darii Regis,
9 Dicentes, cùm ſurrexerit Rex, dabimus ei ſcripta noſtra; & cujuſcunque e nobis tribus judicaverit Rex & Magiſtratus Perſidis dictum eſſe ſapientiſſimum, huic dabitur victoria ſicut ſcriptum eſt.
10 Unus ſcripſerat, fortè eſt vinum:
11 Alter ſcripſerat, fortior eſt Rex:
12 Teritus ſcripſerat, fortiores ſunt mulieres, ſupra omnia autem vincit veritas.
13 Cùm itaque ſurrexiſſet Rex, accipientes ſcripta ſua dederunt illi, & legit;
14 Deinde mittens vocavit omnes magiſtratus Perſarum Medorumque, & clariſſimos, regulos, & præfectos,
15 Quibus conſidentibus in conſilio ſcripta prælecta ſunt.
16 Poſtea edixit Rex, vocate juvenes qui exponant dicta ſua: cumq; vocati veniſſent intrò,
17 Edixit illis Rex, exponite nobis ea quæ ſcripta ſunt. Is itaque incepit primus qui prædicaverat fortitudinem vini, dicens,
18 O viri, quanto fortius eſt vinum omnibus bibentibus ipſum ſeducit mentem,
19 Æquè Regis ac orphani efficit vanam, ſervi, liberi, pauperis, divitis,
20 Et omnimenti ſecuritatem ac jucunditatem affert, ita ut nullius triſtitiæ debitive memineriti;
21 Omneſque animos reddit muniſicos, faciens ut vir potus neq; Regem, neq; magiſtratum recordetur, ſed omnia talenta crepet os ipſius:
22 At poſtquam biberint, neque amicitiæ neq; germanitatis ullius meminerunt; ſed paulo momento arripiunt gladios;
23 Cùm autem a vino emergentes ſurgunt, non meminerunt factum.
24 O viri, nónne fortiſſimum eſt vinum? quis enim res tantas ſe effecturum vel cogitare auſit? atq; hoc dicto conticuit.

ANNOTATIO.

1 Rex darius) *Quàm fatuã & vana hæc hiſtoria ſit omnes oculati cùm ex tempore viderit poſſunt.*

tum

tum ex Chaggaii prophetia: nam quòd ad tempus imperiò conturbari rationem illius aute ostendimus cap. 2. quod ad prophetiam verò, nullius tam bonæ artifex conciliationum futurus est quin omnibus tentatis fateatur aut hunc aut illum tenere mendacii. Illum mendacem ut docemus absit; quis Zerubbabelem præfectum Jehudæ a deo tot tantisque rem mandatam, eo demum tempore in opus Domini incumbentem esse, cui populus obnitatur ut contemnentis Regum diplomata: qui & profectus & populū ipsum partim mandatu Dei partimq; promissionibus excitavit; quo præstantior Spiritus Dei animavit ipsos, ac non regis ullius auctoritas: Superest hunc & Josephum & alios mendatium dicere qui narrationem hanc tradiderunt. Verum quid multis opus est? Jehudæi adversarii & quæsitoribus suis respondentes nullam hujus historiæ, nullam mandati a Dario mentionem fecerunt. Hhezræ 5. 13. & 17. qua una profectò authoritate sublata fuisset omnis rixandi occasio, sed ut ipse quidem Darium adducat, Hhezræ 6. Valeant ergo qui fabulas istas Anishhezræ alicujus, non germanæ Hhezræ scriptæ cum libro Canonicis compactas & adæquatas volunt. 4 Tunc] *cùm rex Darius (ut ipsi volunt) expergefactus suis Lazeronibus custodibusq; corporis problema suum attulisset, quid omnium esset fortissimum.* 9 Victoria] *id est, (ut Josephus ait) ipsas uxores, victoria præmium a Rege propositum: etsi hunc scriptoris cum Josepho non satis conveniat.*

CAPUT IIII.

1 TUM cœpit secundus dicere, qui prædicaverat fortitudinem Regis,

2 O viri, nónne fortissimi sunt homines? qui terram ac mare obtinent & omnia quæ sunt in eis.

3 Rex autem est illorum omnium fortissimus, qui ita dominatur illis ut quicquid edixerit ipsis faciant.

4 Nam si ipsos ad belligerandum miserit, abeunt; montes, muros, & turres subruunt;

5 Jugulantur & jugulant, ut mandatum Regis non transgrediantur; quòd si vicerint, omnia afferunt ad Regem quæ prædati fuerint.

6 Similiterque alii omnes qui in militiam, minimè incumbunt, ac ne in ullum quidem prælium, sed colunt terram; hi cùm messuerint, afferunt tributa Regi.

7 Denique solus ipse si dixerit occidite, occidunt; si definite, desinunt;

8 Si percutite, percutiunt; si exterminate, exterminant; si ædificate, ædificant;

9 Si excidite, excidunt; si plantate plantant;

10 Omnes tenues & potentes ipsi obediunt, eis instructus accumbit ac bibit dormitque eis custodientibus in circuitu ipsum:

11 Neque possunt abire ullus arbitratu suo ut curet res suas, sed dicto parent ipsius.

12 O viri, ecqui non esset Rex fortissimus? quis enim ita commendetur? his dictis tacuit.

13 Tertius verò qui de mulieribus & veritate dixerat (is est Zerubbabel) cœpit dicere,

14 O viri, non Rex maximus, non hominum multitudo, non vinum est fortissimum: quis ergo est qui dominetur eis?

15 Nónne mulieres pepererunt regem, omnemq; populum qui dominatur mari & terræ?

16 Nónne ab eis nati ac educati sunt qui plantant vineas, e quibus fit vinum?

17 Hæ conficiunt vestes omnium hominum hæ gloriam afferunt hominibus, ab his viri nequeunt retrahi.

18 Si congregato auro & argento ac re qualibet pretiosa viderint aliquam mulierem habitam atque spetiosam,

19 Omnia illa omittentes in eam intendunt defixis oculis inhiantes ei, & eam magis appetunt quam aurum & argentum & rem quamlibet pretiosam:

20 Vir patrem relinquit qui educavit ipsum, ac religionem suam; & adjungit se mulieri,

21 Et cum muliere seipsum recreans neque patris meminit, neque matris, neque regionis suæ.

22 Atque hinc quoque oportet a vobis cognosci istud, mulieres dominari vobis: nónne dolores subitis;

23 Et accipiens homo gladium suum adit itinera commissurus furta & homicidia, per mare navigat & flumina,

24 Leonem videt, & de nocte ambulat; cumque furtum fecerit, fraudes, & rapinas, comportat omnia ad amatam suam?

25 Quinetiam diligi a viro uxorem ipsius magis quàm patrem aut matrem evenit istud:

26 Nam multi dementes facti sunt propter uxores suas, multi servi facti sunt propter illas;

27 Multi perierunt & jugulati sunt, cùm peccassent propter mulieres.

28 Jam verò, credite mihi, ut magnus sit Rex potentia sua, quem regionum omnium hominum verentur contingere;

29 Vidi tamen Appajimam filiam Rab-schakis concubinam Regis magnificentissimi assidentem ad dexteram Regi,

30 Quæ auferens diadema de capite ejus imponebat suo, & setiebat Regem sinistra manu.

31 Atque hæc cum fiunt, Rex aperto ore intuetur eam; ea si arriserit ipsi ridet; si indignata fuerit, obblanditur donec reconciliatus fuerit in gratiam.

32 O viri, ecqui non essent mulieres fortissimæ? quis enim res faciat ejusmodi?

33 Tunc respicientibus Rege & clarissimis uno in alterum cœpit de veritate dicere,

34 O viri, nónne fortis sunt mulieres? magna verò est terra, excelsumque cœli, & velox cursus Solis, in orbem conversantis cœlum, & locum suum repetentis uno die.

35 An verò non esset magnificus qui hæc fecit? maxima igitur est veritas, fortissimaque omnium.

36 Omnis terra veritatem invocat, cœlum etiam benedicit ipsi, & omnia opera commovētur ac contremiscunt ab ea, neque est apud eam iniquum quicquam.

37 Vinum iniquum, iniqui Rex, iniquæ mulieres, iniqui omnes filii hominum, & iniqua omnia illorum opera; neq; est in ipsis veritas, sed peribunt in iniquitate sua.

38 At veritas manet, valensque in æternum vivit, & obtinet in omnia secula;

39 Apud quam neque est acceptio personarū, neq; distinctio, sed jus reddit omnibus justis & injustis, qui omnes benignis fruuntur operibus ejus.

40 Non

40 Non enim eſt in judicio ejus iniquitas,ſed fortitudo,& regnum,potentiáque, & majeſtas in omnia ſecula. Benedictus ſit Deus veritatis.

41 Hoc autem definente loqui omnes præfecti exclamantes dixerunt,maxima eſt veritas atque fortiſſima:

42 Rex verò dixit illi, Si quid voles ſuprà quàm ſcriptum eſt, pete & dabo tibi: quandoquidem inventus es ſapientiſſimus,proximè aſſidebis mihi,& cognatus meus vocaberis.

43 Tum ille Rex,memor eſto voti tui,' voviſſe te ędificationem'Jeruſchalaimorum quo die regium accepturus eſſes,

44 Omniúmq; vaſorum reſtitutionem exportatorum Jeruſchalaimis,' quæ ſeparans Cyrus cùm potiretur Babylonis,voluerat illuc remittere;

45 Voviſſe quoque ędificationę templi quod incenderunt'Edomçi,quando Jehudæa vaſtata fuit a Chaldæis.

46 Nunc ergo hoc illud eſt quod poſtulo Domine ac peto,hoc illud eſt de quo rogo majeſtatem tuam,ut perficias votum quod voviſti Regi cœlesti ore tuo.

47 Tunc ſurgens Darius Rex oſculatus eſt illum,& reſcripſit omnibus quæſtoribus, præfectis atque clariſſimis ut deducerent eum ac comites ejus aſcenſuros ad ędificandum Jeruſchalaima,

48 Omnibúſque procuratoribus qui erant in Syria Phęniciáque, & Libano ut curarent devehi ligna cedrina a Libano Jeruſchalaima ad juvandum eos in civitatis inſtaurationes

49 Præterea Jehudæis omnibus a regno in Jehudęam aſcenſuris' libertatem pronuntians,ut nemini potentiori,magiſtratui, aut præfecto liceret invadere portas ipſorum,

50 Sed totam regionem quam obtinuerint *mendavit* liberam ab eis eſſe, Edomæòſque cedere caſtellis quæ detinebant Jehudæorum.

51 Et inſtructuram templi dari quotannis talenta vicena donec exędificatum eſſet.

52 Ad holocauſta verò comburenda quotidie in altari ſacro,quemadmodum præceptum eſt,alia talenta dena offerri per annos ſingulos:

53 Denique omnibus e Babylonia proficiſcętibus ad inſtaurandum civitatem pronuntiavit libertatem,ipſis ipſorumque poſteris.

54 Item omnibus Sacerdotibus & Antiſtitibus reſ ripſit veſtimenta ſacra numero certo dari quibus induti miniſtrarent;

55 Levitis quoque demenſa dari uſquedum conſummata eſſet domus,& extructa Jeruſchalaima,

56 Et omnibus cuſtodibus civitatis dari ſortes atque ſtipendia:

57 Amandánſque omnia vaſa quæ ſeparaverat Cyrus e Babylonia, quæcunque Cyrus edixerat hic etiam præcepit fieri & mitti Jeruſchalaima.

58 Egreſſus itaque adoleſcens ille, elata facie verſus Jeruſchalaima benedixit Regi cœlesti,

59 Dicens abs te eſt victoria,a te ſapientia & lux; ego verò ſervus tuus ſum:

60 Benedictus es,ô qui dediſti mihi ſapientiam;celebrabo te Domine Deus majorum noſtrorum.

61 Et acceptis literis profectus eſt'Babylonę, veniensq; nuntiavit fratribus ſuis omnibus qui erant Babylone.

62 Qui benedixerunt Deo majorum ſuorum, quòd daret ipſis laxamentum &' refrigerationem.

63 Ut aſcendentes ędificarent Jeruſchalaima & æmplum in quo invocatum eſt nomen ipſius; exultaverunteq; cum ſymphonia & lætitia diebus ſeptem.

ANNOTATIO.

1 Tum] *Eadem cum præcedente cap. hiſtoria,judicium idem.* 39 Appajimam fil.] *ſic reſtituimus ex Flavii Joſephi comparatione: nam ille vocat Λαοδμον τὸν Βαλλαναυ τῦ Θαμασηνὸν παῖδα.* 43 Voviſſe te] *ad eſt,te cùm ambires regnum votum nuncupaſſe,& ſpopondiſti Domino ſore ſi per voluntatem ejus ad faſtigium regni pervenires, ut adepto regnum ea præſtares quæ ſequuntur. Sic duobus locis interpretatur Joſephus* ἐυχαὶ ἃς ηὔξω τῷ θεῷ. *Hæc autem cum veritate pugnare omnia jam antè docuimus: nam quod ad ędificationem templi ſpectabuntur iſta, quid Chaggæo Propheta fiet? quod ad inſtaurationem oppidi, quid fiet Nechemiæ hiſtoria? quod ad inſtitutionem quid fiet Eſtera libro? nam duobus hiſce capitibus eadem operatres illę hiſtoria convelluntur, earumq; tempora confunduntur impudentiſſimè. Cætera quæ falsò hic illic diſperſa ſunt, jam antè ſuis locis reſtituimus.* Jeruſchalaimorum] *contra hiſtoriam Nechemiæ* 1.& 2. 44 Quæ ſepar.] *vide ſuprà in* 2.15. 45 Templi] *vide ſuprà in* 3.1. Edomçi] *de quibus Pſal.*79.12.& 137.7.& *Jeremiæ.*49.7.& *Jechezkel.*25.12. 49 Libertatem] *ſive immunitatem,contrà quam narratur Eſter.* 10. 61 Babylonem] *erat enim Rex Ecbatanis,ut frigida conjectura divinas author ex Hbręa* 6.2. 62 Refrigerationem] *ut* 4.*Hbręa.*11.46.

CAPUT. V.

1 POST hæc autem electi ſunt qui aſcenderent principes paternarum familiarum per tribus ipſorum cum uxoribus, filiis, filiabuſq; ipſorum, ſervis, ancilliſque, & pecoribus ipſorum:

2 Et miſit Rex Darius cum eis equites mille, qui deducerent Jeruſchalaima cum pace Jehudæos utenteis inſtrumętis muſicis,tympaniſq; & tibiis,

3 (Omnes enim fratres ludebant eis) juſſitq; illos cum eis aſcendere.

4 Hęc autem ſunt nomina virorum qui aſcenderant per familas paternas ſuas in tribus ſuas in præfecturas ſuas:

5 Sacerdotum: e filiis Pinchaſi filii Aharonis,princeps Jeſchuahh filius Jehotzadaki 'eſt Jehojakimo filio,& Zerubbabel filius Schealtielis e domo Davidis ex progenie Peretzi, *princeps* tribus Jehudæ,

6 Qui proloquutus eſt apud Darium Regem ſermones illos mirabiles ſecundo anno regni ejus,menſe Niſane, *menſe* primo.

7 Atque hi ſunt ex Jehudæa qui aſcenderant e captivitate illius deportationis quam *Hbręa.*2. *Nechem.*7. depor-

deportaverat Nebuchadnezzar Rex Babyloniæ in Babyloniam, qui reverſi Jeruſchalaima repetiverunt in partes Jehudææ unuſquiſque civitatem ſuam:

8 Qui venerant cum Zerubbabele, Jeſchuhha, Nechemja, Hhazarja, Rahhamja, Nachamani, Mordecaio, Bilſchane, Miſperetho, Bigvaio, Nechumo, Bahhana, ſingulis principibus ipſorum: hic numerus populorum a principibus ipſorum.

9 Filii Pahhoſchi, bis mille centum ſeptuaginta duo; filii Schepharjæ trecenti ſeptuaginta duo;

10 Poſteri Arachi, ſexcenti quinquaginta duo;

11 Poſteri Pachath-moabi ex poſteris Jeſchuhhæ & Joabi, bis mille octingenti octodecim;

12 Poſteri Hhelami mille ducenti quinquaginta quatuor; poſteri Zattu, octingenti quadraginta quinque; poſteri Zaccai, ſeptingenti ſexaginta; poſteri Binnui, ſexcenti quadraginta octo;

13 Poſteri Bebai, ſexcenti viginti octo; poſteri Hhazgadis, bis mille trecenti viginti duo;

14 Poſteri Adonikami, ſexcenti ſexaginta ſeptẽ, poſteri Bigvai, bis mille ſexaginta ſeptem; poſteri Hhaddinis, ſexcenti quinquaginta quinque;

15 Poſteri Ateris ex Chizkija, nonaginta octo; poſteri Chaſchumi, trecenti viginti octo; poſteri Betzai, trecenti viginti quatuor;

16 Poſteri Chariphi, centum duodecim;

17 Gibhhonitæ, nonaginta quinque;

18 Bethlechemitæ & Netophatæi, centum octoginta octo; Hhanathotani centum viginti octo: Hhazmavethani quadraginta duo;

19 Kirjath-jehharimani, Cephirani, & Beerotani, ſeptingenti quadraginta tres; Ramani & Gebahhæi, ſexcenti viginti unus;

20 Micmaſæi, centum viginti duo; Beth-elitæ & Hhajani, centum viginti tres;

21 Nebuntini alteri, quinquaginta duo; poſteri Hhelami alterius, mille ducenti quinquaginta quatuor; poſteri Magbiſchi, centum quinquaginta ſex;

22 Poſteri Charimi, trecenti viginti; Jerechũtini, trecenti quadraginta quinque;

23 Lodęi, Chadidæi, & Ononitini, ſeptingenti viginti unus; Senaani, ter mille nongenti triginta.

24 Sacerdotes: poſteri Jeſchahhjæ e familia Jeſchuhhæ, nongenti ſeptuaginta tres; poſteri Immeris, mille quinquaginta duo;

25 Poſteri Paſchchuris mille ducenti quadraginta ſeptem; poſteri Charimi, mille ſeptendecim.

26 Levitæ: poſteri Jeſchuhhæ cum Kadmiele e filiis Hodevæ, ſeptuaginta quatuor;

27 Poſteri Aſaphi qui pſallebant in templo, centum quadraginta octo;

28 Oſtiarii verò, poſteri Schallumi, poſteri Ateris, poſteri Talmonis, poſteri Hhakkubi, poſteri Chatitæ, poſteri Schobai, centum triginta octo;

29 Sacerdotibus miniſtrantes in templo, poſteri Tzichæ, poſteri Chaſchuphæ, poſteri Tabbahhoti, poſteri Keroſi, poſteri Sihhæ, poſteri Padonis,

30 Poſteri Lebanæ, poſteri Chagabę, poſteri Schalmai, poſteri Chananis, poſteri Giddeli, poſteri Gachadis, poſteri Reajæ, poſteri Retzinis, poſteri Nekodæ,

31 Poſteri Gazami, poſteri Hhuzzæ, poſteri Paſeachi, poſteri Bezai, poſteri Mehhunimi, poſteri Nephiſcheſimi, poſteri Bakbuki, poſteri Chakuphæ, poſteri Charchuris,

32 Poſteri Barzelithi, poſteri Mechidæ, poſteri Charſchæ, poſteri Barkoſi, poſteri Siſeræ, poſteri Temachi, poſteri Netziachi, poſteri Chatiphæ.

33 Schelomonis Netinæi, poſteri Sotai, poſteri Sopherethi, poſteri Peridæ, poſteri Jahhalæ, poſteri Darkonis, poſteri Giddeli,

34 Poſteri Schephatjæ, poſteri Chatilis, poſteri Pokereth-hatzebajimi, poſteri Amonis,

35 Omnes Netinæi & poſteri ſervorũ Schelomonis, trecenti nonaginta duo.

36 Hi ſunt illi qui aſcenderunt e Telmelacho & Telcharſa, eorumquè principes Cerub, Adan, & Immer;

37 Sed non potuerunt indicare civitates ſuas & progeniem ſuam, quemadmodum eſſent ex Iſraële, poſteri Delajæ, poſteri Tobijæ, poſteri Nekodæ:

38 E Sacerdotibus verò fungentibus Sacerdotio qui non ſunt inventi eſſe poſteri Chabajæ, poſteri Kotzi, poſteri Barzillai, qui accepta uxore e filiabus Barzillai vocatus eſt de nomine ejus.

39 Horum quæſita eſt ſcriptura generis quod prædicabant, ſed non inventa eſt; quapropter ſunt prohibiti Sacerdotio fungi:

40 Edixit enim Regis legatus eis ne comederent res ſanctas, donec Sacerdos exiſteret docturus veritatem Urimis & Tummimis,

41 Omnes Iſraëlitæ erant quadragies bis mille trecenti ſexaginta,

42 Præter ſervos & ancillas eorum ſepties mille trecentos triginta ſeptem, cantores & cantatrices ducentas quadraginta quinque.

43 Equi eorum ſeptingenti triginta ſex, muli eorum ducenti quadraginta quinque, cameli quadringenti triginta quinque, aſini ſexies mille ſeptingenti viginti.

44 Ex primoribus autem paternarum familiarum cum perveniſſent ad domum Jehovæ qui habitat Jeruſchalaimis, quidam ſponte ſe offerentes ad domum Dei ſtatuendam in ſede ipſius,

45 Pro facultate ſua dederunt in theſaurum ipſius operis auri drachmas ſemel & ſexagies melle, argentiq; pondo quinques mille & tunicas Sacerdotum centum.

46 Et habitaverunt Sacerdotes ac Levitæ & qui venerant e plebe Jeruſchalaima atque in Jehudæam Netinæi, cantoreſq;, & oſtiarii & omnes Iſraëlitæ in regionibus ſuis.

47 Cùm autem ſeptimus adveniſſet menſis, *Hhezra.3.* verſantibus Iſraëlitis in civitatibus ſuis, convenerunt unanimes in atrium quod erat ante portam Orientalem:

48 Ubi ſtans Jehoſchuahh filius Jotzadaki cũ fratribus ſuis Sacerdotibus, & Zerubbabel filius Schealtielis cum fratribus ſuis extruxerunt altare,

49 Ad offerendum in eo holocauſta, ſicut ſcriptum eſt in lege Moſchis viri Dei.

50 Cumq; erexiſſent altare in ſede ſua, quamvis convenientibus contra ipſos populis aliarum

arum gentium ; obtulerunt in eo hoſtias & holocauſta Jehovæ mane & veſperi:
51 Et celebraverunt feſtum tabernaculorum ſicut præceptum eſt , ſacrificia in diem offerentes ſecundum ritum,
52 Itemq; holocauſtum juge,& hoſtias ſabbathorum ac neomeniarum & dierum ſolennium, omnes res ſacras.
53 Quotquot voverunt Jehovæ, a die primo menſis ſeptimi cœperunt offerre holocauſta Jehovæ,cum templi Jehovæ non eſſet jactum fundamentum:
54 Dederùntq; pecuniam putatoribus & fabris,cibumq; & potum cum oleo,
55 Tzidoniis ac Tyriis , ut adveherent ipſis ligna cedrina ex Libano ratibus in mare Japhonis,ſecundum facultatem e Cyro Rege Perſarum ipſis datam.
56 Anno autem ſecundo ex quo venerant ad domum Dei Jeruſchalaima,menſe ſecundo,cœperunt Zerubbabel filius Schealtielis, & Jehoſchuahh filius Jotzadaki cum fratribus ſuis Sacerdotibus & Levitis , & quicunque venerant e captivitate Jeruſchalaima.
57 Fundare domum Dei primo die ſecundi menſis anno ſecundo , quicunque venerant in Jehudæam & Jeruſchalaima.
58 Cumq; ſtatuiſſent Levitas a nato viginti annos & deinceps ut præeſſent operi domus Jehovæ,
59 Aſſiſtens Jeſchuahh,filii ejus,& cognati ejus , ac fratres eorum Levitæ ſimul præfuerunt opificibus in domo Dei:
60 Steteruntq; Sacerdotes induti cum tubis, & Levitæ poſteri Aſaphi cum cimbalis,
61 Collaudantes Jehovam & benedicentes canticis traditis a Davide Rege Jiſraëlis:
62 Totus verò populus' vociferabatur vociferatione magna laudando Jehovam,cùm excitaretur domus Jehovæ.
63 Venientes autem ex Sacerdotibus,& Levitis , primoribusq; paternarum familiarum ſenes qui viderant domum priorem,
64 Ad hujus ædificationem flebāt voce magna , & multi vociferabantur ex lætitia magna,
65 Adeò ut populus non internoſceret vociferationem exlætitia voce fletus populi, quia populus vociferabatur vociferatione maxima,ita ut longè audiretur.
66 'Audientes verò inimici Jehudę & Binjaminis, *Hezra.4.*
67 Et cogoſcentes deportatos iſtos ædificare templum Jehovæ Deo Jiſraëlis,
68 Acceſſerunt ad Zerubbabelem , & ad primores paternarum familiarum,& dixerunt eis, ædificemus vobiſcum:
69 Nam ſicut vos auſcultamus Deo veſtro, & ipſi pariter adolemus inde a diebus Eſarchaddonis Regis Aſſyriæ qui deportavit nos huc.
70 Quibus dixit Zerubbabel & Jeſchuahh cum primoribus paternarum familiarum Jiſraëlis, non eſt veſtrum nobiſcum ædificare domum Deo noſtro;
71 Sed nos ſoli ædificabimus Jehovæ Deo Jiſraëlis, ut præcepit nobis rex Cyrus rex Perſidis.
72 Populi autem illarum regionum iſtantes in populum Jehudææ conturbabant opus ædificationis,& infidiis , & hominibus adductis ne ædificarent;
73 Et grallationem exercentes impediebāt ne conſummaretur ędificium omnibus diebus Cyri Regis, protrahebantq; ſtructuram' uſque ad annum ſecundum Darii Regis.

ANNOTATIO.

1 Poſt hæc] *Hi tres verſus primi ex ſcriptorū officina ſunt: reliquum caput ex Hhezra huc tranſlatū eſt,& ex Nechemia 7. (hæc enim confuſis authoru imperitia) ſedita corruptum propriū nominibus, numerū,& ſenſu,ut nihil ſupra. Nos itaque ad ὑφήγησιν revocavimus omnia , qua partim ſcriptoris audacia accepta ferunt, partim& librariorum oſcitantia.* 4 Hęc autem] *hyperbaton ad finem uſque cap.*
5 Cum Jehojakimo] *ſic omnino legendum eſt: fuit enim Jehojakim non Zerubbabelis , ſed Jehuſchuæ filius, Nechem.12.10.* 45 Drachmas 61000] *id eſt,ut ſcriptor conjicit,minarum duodecim millia. At hunc ſcriptorem neque minarum pretia,neque drachmarum oportuit diduciſſe, aut aliud egiſſe cùm iſta ſcriberet.* 62 Vociferabatur] *o imperitum Legu & ſermonu Hhebrei ſcriptorem , qui ex popularibus officit tubicines : cum Hhebræa vox ſiquentius ſonet vociferari quàm tuba clangere.* 66 Audientes] *inſipida,ritam putida ſunt quæ in hunc verſum author commentatus eſt: quare nos illa ut nothæ abdicavimus.* 73 Uſque ad an.] *Somnolentus hæc ſcripſit, qui ſtructuram putavit biennio ſolùm fuiſſe ab hoſtibus impeditam : quod ipſa revincit veritas,cùm per duorum Regum tempus a Cyri tempore fuiſſe impeditam narret Hhezra 4.6. & 7. & hujus loci verba planè aliter ſonent Hhezræ.4.24.*

CAPUT. VI.

Hhezræ.5.

1 ANNO autem ſecundo regni Darii prophetavit Chaggai & Zecarja filius Hhiddonis Prophetæ iis qui erant in Jehudæa & Jeruſchalaimis , nomine Dei Jiſraëlis.
2 Tunc ſurgens Zerubbabel filius Schealtielis & Jeſchuahh filius Jotzadaki redorſi ſunt ædificare domum Domini habitantis Jeruſchalaimis , cùm adeſſent eis Prophetę Domini juvantes eos.
3 Quo tempore venit ad eos Tatnai princeps'trans flumen , & Schetarboznai cum collegio ſuo:
4 Et dixerunt eis , quo authore ædificatis domum iſtam & tectum iſtud, aliſq; omnia perficitis? & quinam ſunt ſtructores qui iſta ædificant?
5 Sed gratiam hanc conſequuti ſunt reſpiciente Domino in reduces a captivitate Seniores Jehudæorum,
6 Ut non impedirentur ædificare,donec ſignificatis Dario omnibus rebus iſtis, reſponſum haberetur.
7 Exemplum epiſtolæ quam miſerunt Dario Tatnai princeps trans flumen , & Schetarboznai,ac collegæ ejus qui erant trans flumen:Dario Regi ſalutem,
8 Notum ſit Regi nos profectos in regionē

Jehudæ & ingressos Jeruschalaim invenisse viros qui ædificant Domum Dei magnam,
9 Templum ex lapidibus politis & maximis, pretiosaq; materia ad parietes;
10 Et opus istud celeriter fieri, & prosperari in manibus eorum, magnificèq; & quàm diligentissimè perfici.
11 Tunc interrogavimus Seniores dicendo, quo authore ædificatis domum istam, & opera hæc facitis?
12 Ideò autem interrogavimus eos ut notos faceremus tibi præpositos operi; & nomina eorum nobis de scripto dari postulavimus.
13 Qui responderunt nobis dicentes, nos sumus servi Dei qui fecit cœlum & terram.
14 Ædificata autem fuerat hæc domus ante multos annos, & consummata a Rege Jisraëlis magno & potentissimo:
15 Sed ex quo majores nostri exacerbantes peccaverunt in Deum Jisraëlis, tradidit eos in manum Nebucadnetzaris Regis Babyloniæ, regis Chaldeorum,
16 Qui domum istam demolientes incenderunt, & populum captivum abduxerunt in Babyloniam.
17 Verùm anno primo Cyri Regis Babyloniæ rescripsit Cyrus rex domum hanc ædificari,
18 Et illa sacra vasa aurea & argentea quæ exportans Nebucad-netzar e domo quæ erat Jeruschalaimis consecraverat in templo suo, illa deprompsit Cyrus rex e templo Babylonico, & tradita sunt Zerubbabeli ac Scheschbatzari Præsidi:
19 Quibus mandatum est ut afferentes hæc vasa reponerent in templo quod futurum erat Jeruschalaimis, & ipsum templum Dei curarent ædificari in loco suo.
20 Tunc Scheschbatzar posuit fundamenta domus Dei quæ est Jeruschalaimis, atque ex eo tempore huc usque ædificatur, necdum est absoluta.
21 Nunc ergo si videbitur tibi ô Rex, perquiratur in tabulario Cyri Regis quod est in Babylonia,
22 An invenìatur ex authoritate Cyri regis cœptam esse structuram domus Domini quæ est Jeruschalaimis, & judicium domini nostri Regis de his rescribat nobis.
23 Tunc Darius Rex mandavit inquiri in chartophilaciis: & inventus est in oppido Ecbatanis in regione Mediæ loculus unus in quo scripta erant ista. *Hbrzæ.6*
24 Anno primo Cyri Regis, Rex Cyrus mandavit domum Dei quæ est Jeruschalaimis ædificari, ubi ignis jugis accendatur,
25 Cujus altitudo sit cubitorum sexaginta, & amplitudo cubitorum sexaginta, ordinibus lapidum maximorum ternis, & ordine lignorum novorum; & impensas e domo regia tradi;
26 Et sacra vasa domus Domini aurea & argentea exportata per Nebucadnetzarem e domo Domini quæ erat Jeruschalaimis, ibidem reponi ubi fuerant posita.
27 Nunc itaque mando curæ vobis esse, ô Tatnai princeps trans flumen, Schetar-bozzai & collegæ vestri Præfides qui estis trans flumen ut absitis ab eo loco:
28 Mando quoque omnino ædificari, & prospici ut adjuventur reduces Jehudæorum, donec consummatum fit templum Domini,
29 Et de canone trans fluviali diligenter quantitatem dari viris illis, & Zerubbabeli præfecto ad sacrificia Domini in tauros arietesque & agnos,
30 Similiter frumentum, sal, vinumque & oleum indesinenter quotannis, prout Sacerdotes qui sunt Jeruschalaimis edixerint quotidie consumendum esse; ac sine mora:
31 Ut offerant libamenta Deo maximo pro Rege ac filiis ejus, orantes pro ipsorum vita.
32 Præterea denuntiatur istud, quisquis transgressus fuerit aliquid eorum quæ rescripta sunt, amotum iri lignum a domo ipsius cui suspendatur, & bona ipsius ascribenda Regi.
33 Dominus verò cujus nomen invocatur illic, dejiciat omnem Regem & populum qui manum suam extenderit ad impediendum aut afficiendum malo domum Domini quæ est Jeruschalaimis.
34 Ego Darius Rex decrevi hæc fieri quàm diligentissimè.

ANNOTATIO.

1 Anno] *Hæc quidem recta: nisi quòd ad Darium Hystaspu filium author putavit pertinere.* 3 Trans flumen] *Syriæ & Phœnicis interpretatur author: sed hoc pallo non satis exprimit: nam fuerunt etiam Arabarcha, & alii.* 27 Nunc itaque] *sic legendum vel author invito.*

CAPUT. VII.

Hbrzæ.6.13

1 TUNC Tatnai princeps trans flumen, Schetar-boznai, & collegæ obsequentes mandatis Darii Regis,
2 Assistebant sacris operibus diligentissimè, & Seniores Jehudæorum adjuvabant:
3 Ita prosperabantur opera sacra, prophetis Chaggaio & Zecarja prophetantibus,
4 Et perfecta sunt omnia de sententia Domini Dei Jisraëlis, & ex voluntate Cyri cum Dario & Artaxerxis Regis Persarum.
5 Finita autem domo nostra ad diem tertium mensis Adaris sexto anno Darii Regis,
6 Facientes Jisraëlitæ, Sacerdotes ac Levitæ, & reliqui reduces deportationis qui conscripti erant, secundum ea quæ præscripta sunt in libro Moschis,
7 Obtulerunt in dedicationem templi Domini, juvencos centum, arietes ducentos, agnos quadringentos,
8 Et hædos pro peccatis totius Jisraëlis duodecim ex numero tribuum Jisraëlis:
9 Præfuerunt q; Sacerdotes & Levitæ induti amiculis per distributiones suas omnibus operibus Domini Dei Jisraëlis secundum præscriptum libri Moschis, & ostiarii singulis januis.
10 Deinde celebrarunt reduces deportationis Pascha die quarto decimo mensis primi, purificatis Sacerdotibus & Levitis.
11 Nam etsi omnes reduces non simul purificati

enti ſunt, tamen omnes Levitæ purificati erant,
12 Immolaveruntque Paſcha pro omnibus reducibus deportationis, & pro cognatis ſuis Sacerdotibus, ac pro ſeipſis,
13 Quod comederunt Iſraëlitæ qui reduces erant ex deportatione, quicunque ſeparaverant ſe ab omnibus execrationibus gentium terræ quærentes Dominum,
14 Et celebraverunt feſtum azymorum ſeptem diebus coram Jehova epulantes,
15 Quoniam converterat animum Regis Aſſyriæ erga ipſos ad confirmandum manus eorum in opere Domini Dei Iſraëlis.

CAPUT VIII.

Hezra 7.

1 DEINDE his rebus geſtis, regnante Artaxerxe Perſarum Rege, accedens Hhezra filius Serajæ, filii Hhazarjæ, filii Chilkijæ, filii Schallumi,
2 Filii Tzadoki, filii Achitubi, filii Amarjæ, filii Hhazarielis, filii Bukki, filii Abiſchuhhæ, filii Pinchaſi, filii Elhhazaris, filii Aharonis, ſacerdotis primarii,
3 Hhezra ergo aſcendit e Babylonia (erat autem legiſperitus promptus in lege Moſchis quam dederat Jehova Deus Iſraëlis, docenda efficiendaque)
4 Cùm dediſſet ei Rex glorioſè atque munificè omne deſyderium ejus, tantam conſequutus erat gratiam in conſpectu ejus:
5 Et aſcenderunt cum ipſo ex Iſraëlitis, ſacerdotibuſque, & Levitis ſacris cantoribus templi, oſtiariiſque, & Netinæis Jeruſchalaima.
6 Anno ſeptimo regni Artaxerxis menſe quinto, egreſſi e Babylonia primo die menſis.
7 Pervenerunt Jeruſchalaima ipſo authore, prout Dominus iter ipſorum proſperavit.
8 Nam Hhezra maximo ſtudio attendebat ne prætermitteret quicquam eorum quæ ſunt ex Lege Domini, præſtando ea, & docendo Iſraëlem juſtitiam ac judicium omne.
9 Aſcendentibus autem actuarii Artaxerxis Regis dederunt ſcriptum ab Artaxerxe Rege conceſſum Hhezræ Sacerdoti Legis perito, cujus exemplum ſubjectum eſt.
10 Rex Artaxerxes Hhezræ Sacerdoti peritolegis Domini, ſalutem.
11 Humanius ego judicans benefacere, præcipio eis qui ſponte voluerint ex gente Jehudæorum & ex Sacerdotibus ac Levitis qui ſunt in regno meo comitari te Jeruſchalaima,
12 Si qui ergo volent iri tecum, ut congreſſi proficiſcantur ex placito meo & intimorum ſeptem conſiliariorum meorum;
13 Ut reviſentes quæ aguntur in Jehudæa & Jeruſchalaimis obſervent ea ex Lege Domini quam habes ad manum,
14 Deferantq; munera Domino Deo Iſraëlis, quæ vovimus ego & conſiliarii, Jeruſchalaima, cum omni auro & argento quod inventum fuerit in regione Babyloniæ eſſe Domini habitantis Jeruſchalaimis,
15 Ut aurum & argentum quod donatum fuerit ab ipſa gente in templum Domini ipſorum quod eſt Jeruſchalaimis, collectum expendatur in juvencos, arietes, agnos, hædoſque & quæ his conjuncta ſunt,
16 Ut offerantur hoſtiæ Domino ſuper altare Domini ipſorum Jeruſchalaimis.
17 Quæcunque autem volueris cum fratribus tuis facere auro & argento, pro voluntate tua ex præcepto Dei veſtri facitote:
18 Et ſacroſancta vaſa quæ data ſunt tibi ad miniſterium domus Dei tui reddens Jeruſchalaimis,
19 Cætera quæ tibi obvenerint neceſſaria domui Dei tui dato de ærario Regis.
20 Quæ volueris cum fratribus tuis facere auro & argento, fac ſecundum voluntatem Domini.
21 Ego quoque Rex Artaxerxes mando quæſtoribus ærarii qui ſunt trans flumen, ut quicquid reſcripſerit Hhæzra Sacerdos peritus legis Dei, diligenter detur ei uſque ad argenti talenta centum,
22 Et ad frumenti coros centum, & vini bathos centum, totidemque olei, & ſalis quod abundet ei ſine taxatione.
23 Omnia ſecundum legem Dei fiant Deo Altiſſimo, ne fortè efferveſcat ira in regnum Regis, & filii, aut filiorum ejus.
24 Vobis autem indicitur, ut omnibus Sacerdotibus, & Levitis, & ſacris cantoribus, Netinæiſque, & adminiſtris templi hujus.
25 Nullum tributum neque indictio irrogetur, nec poſſit ullus imponere eis quicquam.
26 Tu autem Hhezra pro ſapientia Dei conſtitue judices & arbitros trans flumen, & omnes qui legem Dei tui non noverunt doce,
27 Ut quicunque tranſgreſſi fuerint legem, diligenter plectantur, ſive morte, ſive cruciatu, ſive pecuniæ mulctatione, ſive exilio.
28 Et dixit Hhezra Legiſperitus, Benedictus Deus majorum noſtrorum, qui indidit voluntatem hanc animo Regis, ornandi domum Jehovæ quæ eſt Jeruſchalaimis,
29 Et me honore affecit coram Rege, conſiliariiſq; ejus, & principibus potentibus ejus.
30 Ego itaque confirmatus animo, prout adfuit mihi Jehova Deus meus, congregavi ex Iſraële viros qui aſcenderent mecum.
31 Hi autem ſunt primores paternarum familiarum, & gentis ſuæ, qui mecum aſcenderunt regnante Artaxerxe e Babylonia. Hhezra 8.
32 E poſteris Pinchaſi, Gerſchom; e poſteris Ithamaris, Danijel; e poſteris Davidis, Chattuſch;
33 E poſteris Schecanjæ, e natis Parhhoſchi, Zecarja; & cum eo reverſi ſunt viri centum quinquaginta:
34 E poſteris Pachath-moabi, Eljohhenai; & cum ipſo viri ducenti:
35 E poſteris Schecanjæ, filius Jachazielis; & cum ipſo trecenti viri:
36 E poſteris Hhadinis, Hhebed filius Jonathanis; & cum ipſo quinquaginta viri:
37 Et e poſteris Schephatjæ, Zebadja filius Micaëlis; & cum ipſo octoginta viri:
38 E poſteris Joabi, Hhobadja filius Jechielis; & cum eo ducenti octodecim viri:
39 Ex poſteris Schelomithi filius Joſiphjæ; & cum eo centum ſexaginta viri:
40 Ex poſteris Bebai, Zecarja filius Bebai; & cum ipſo viri viginti octo:
41 Ex poſteris Hhazgadis, Jochanan filius

Katanis ; & cum ipſo viri centum decem:
42 Ex poſteris Adonikamipoſterioribus,quorum hæc nomina Eliphelet, Jehhiel, & Schemahhja ; & cum eis ſexaginta viri: denique e poſteris Bigvai, Hhuthai & Zabbuh ; & cum eis ſeptuaginta viri.
43 Cum autem congregaſſem eos ad fluvium Ahavæ, metati ſumus illic triduo, & recognovi eos:
44 Sed ex filiis Sacerdotum & Levitarum neminem invenì illic,
45 Quapropter amandavi Elehhezerem, Arielem, Schemahhjam, Elnathanem, Jaribum, & Elnathanem, Nathanemque,& Zecarjam,ac Meſchullamum primores, Jojaribum quoque & Elnathanem doctores ;
46 Et dedi mandata eis ad Iddonem qui erat in Caſiphja loco,
47 Jubens eos dicere Iddoni, Achivo,& Netinæis qui erant in Caſiphja loco,ut mitterent nobis qui miniſterio fungerentur in domo Jehovæ Dei noſtri,
48 Qui adduxerunt nobis, prout manus Dei noſtri valida adfuit nobis, viros intelligentes e poſteris Machli filii Levi filii Jiſraëlis,Scherebjam cum filiis ejus & cognatis ejus octodecim;
49 Chaſchabjam & Jeſchahhjam e poſteris Merari,cognatos ejus & filios eorum viginti ;
50 Ex Netinæis autem quos dederat David & principes miniſterio Levitarum, Netinæos ducentos viginti,quorum omnium nomina ſcripto expreſſa ſunt.
51 Tum proclamavi illic jejunium,ut affligentes nos in conſpectu Dei quæreremus ab eo bonum iter pro nobis & comitibus noſtris filiiſq; & pecoribus propter inſidias:
52 Nam pudebat me petere a Rege pedites & equites ad comitatum, ut tuerentur nos contra adverſarios noſtros:
53 Quia dixeramus Regi virtutem Domini quærentibus ipſum ex toto animo adfuturam.
54 Sic igitur deprecati Dominum Deum noſtrum, eum exoravimus, & compotes facti ſumus a Deo noſtro.
55 Et ſeparavi e principibus Sacerdotum viros duodecim ; & Scherebjam Chaſchabjamq; , & cum eis ex cognatis eorum viros decem ;
56 Quibus appendi aurum & argentum & vaſa ſacerdotalia domus Dei noſtri, quæ donaverat Rex & conſiliarii ejus, principeſque, & omnes Jiſraëlitæ,
57 Appenſa dq; tradidi talenta argenti ſexcenta quinquaginta,vaſa argentea talentorum centum,& auri talenta centum,
58 Et crateres aureos viginti, & vaſa ex orichalco præſtante duo,pretioſa ut aurum.
59 Et dixi eis,& vos ſancti eſtis Jehovæ,& vaſa hæc ſancta, etiam aurum & argentum votivũ eſt Domino Deo Patrum noſtrorum:
60 Sedulò cuſtodite donec expendatis ea principibus Sacerdotum Levitarumque,& principibus paternarum familiarum Jiſraëlis Jeruſchalaimis in cellis domus Dei noſtri.
61 Itaque ſuſceperunt Sacerdotes & Levitæ aurum illud, argentum, & vaſa inferenda Jeruſchalaima in templum Domini.
62 Tunc promovimus a flumine Ahavæ die duodecimo menſis primi, venimuſque Jeruſchalaima:
63 Ubi poſtquam conſediſſemus triduo, die quarto expenſum eſt aurum & argentum in domo Jehovæ Dei noſtri Meremotho filio Urijæ Sacerdoti,
64 Et collegæ ipſius Elhhazari filio Piochaſi, quibuſcum erant Jozabad filius Jeſchuhhæ, & Nohhadja filius Binnui Levitæ ; ex numero & ex pondere univerſa.
65 Et ſcriptum eſt pondus ipſorum eadem hora.
66 Qui autem venerunt ex captivitate, obtulerunt holocauſta Domino Deo Jiſraëlis,juvencos duodecim pro toto Jiſraële arietes nonaginta ſex,
67 Agnos ſeptuaginta ſeptem, & hircos pro peccato duodecim, omnia in ſacrificium Domino:
68 Et legenda tradiderunt edicta Regis Satrapis regiis, & principibus trans flumen, qui honore affecerunt gentem & templum Domini. *Hbrzæ.9.*
69 His autem conſummatis, acceſſerunt ad me principes dicendo , non ſeparaverunt ſe gens Jiſraëlitarum, & principes, & Sacerdotes & Levitæ,
70 Ab alienigenis gentibus & nationibus terræ ; immunditias ſuas a Cenahhanæis, Chittæis, Perizzæis, Jebuſæis, Moabitis, Ægyptiis; & Edomæis habent:
71 Conjugati enim ſunt filiabus eorum ipſi & filii ipſorum, & miſtum eſt ſemen ſanctum alienis gentibus : etiam participes ſunt principes & antiſtites iniquitatis iſtius a principio.
72 Ut audivi iſta, conſcidi veſtem & pallium meum ; & vellens de capillis capitis mei & barbæ ſedi dolens & mœſtus.
73 Et convenerunt ad me quicunque movebantur verbo Domini Dei Jiſraëlis lugentem propter iniquitatem iſtam,& ſedebam triſtis uſque ad tempus ſacrificii veſpertini.
74 Tunc conſurgens a jejunio conſciſſa veſte & pallio, & flectens genua extendi manus ad Dominum,
75 Dicens,Domine confuſus ſum,& pudet me comparere ante faciem tuam:
76 Nam peccata noſtra multiplicata ſunt ſupra capita noſtra, & iniquitates noſtræ altæ ſunt in cœlum uſque,
77 Quoniam a temporibus majorum noſtrorum ſumus in reatu magno uſq; in diem hunc.
78 Itaque propter peccata noſtra fuimus traditi, reges noſtri & Sacerdotes noſtri Regibus terræ gladio,captivitati,& prædæ,ac confuſioni uſque in hodiernum diem.
79 At nunc quando cõtingit nobis miſericordia abs te, Domine Deus, relinquente nobis radicem & nomen in loco ſanctitatis tuæ ;
80 Detegente lumen noſtrum in domo Domini Dei noſtri ; dante nobis cibum omni tempore ſervitutis noſtræ;
81 Cùm ſerviremus , non derelinquente nos Domino Deo noſtro ; ſed conſtituente nos in gratia , & diſponente ut nobis Reges Perſidis dent cibum,
82 Ut extollamus templum Domini Dei noſtri, & inſtauremus vaſtitates Tzijonis ; denique dante nobis ſtabilitatem in Jehudæa & Jeruſchalaimis :
83 Nunc inquam, quid dicemus Domine habentes hæc ? tranſgreſſi enim ſumus præcepta tua quæ dederas in manus ſervorum tuorum Prophetarum,dicens,

84 Terra-

34 Terra quam ingreſſuri eſtis ad poſſidendũ hæreditatem ejus, terra polluta eſt coinquinationibus populorum ipſius, quorum immunditiis repleta eſt tota immunditia ſua.
35 Nunc ergo filias veſtras ne jungite filiis eorum, & filias eorum ne accipite filiis veſtris:
36 Nec quærite pacem habere cum illis unquam, ut invaleſcentes comedatis fructus optimos terræ, & hæreditatem diſtribuatis filiis veſtris uſque in ſeculum.
37 Poſtquam igitur quæ contigerunt nobis, omnia fuerunt propter opera noſtra peſſima & maxima peccata noſtra; & dediſti nobis tale reſiduum;
38 An rurſus averſi tranſgrederemur jura tua, & commiſceremur immunditiæ alienigenarum & gentium terræ hujus?
39 Nónne iratus nobis perderes nos, donec non relinqueretur radix & nomen noſtrum?
90 Jehova Deus Iſraëlis juſtus eſſes: ſed derelicta eſt radix uſque in hodiernum diem.
91 Ecce, ſumus coram te in reatibus noſtris, quamvis non ſit ſtandum coram te in eis.
92 Cùm autem oraret Hhezra, & confiteretur flens ac proſtratus ante templum, congregati ſunt ad eum Jeruſchalaimis turba magna valde viri, & mulieres, juvenéſque, & juvenculæ: & fletus erat magnus in ipſa multitudine.
93 Exclamantiq; Hhezræ dixit Schecanja filius Jechielis e poſteris Hhelami, nos in Dominum peccavimus, quòd duximus mulieres alienigenas ex gentibus terræ.
94 Nunc verò ſpes eſt toti Iſraëli: hîc ergo detur jus jurandum Domino nos expulſuros omnes uxores noſtras quæ ſunt ex alienigenis cum natis earum.
95 Sicut tibi præceptum eſt a majoribus ex lege Domini, ſurgens explica:
96 Tibi enim hæc res incumbit, nos verò adſumus tibi: viriliter fac.
97 Itaque exurgens Hhezra adjuravit principes Sacerdotum, Levitas, & totum Iſraëlem ut facerent ſecundum rem hanc: qui juraverunt.

CAPUT IX.

Hhezræ 10. 6.

1 Poſtea ſurgens Hhezra ab anteriore parte templi abiit in cellam Jochananis filii Eljaſchibi:
2 Ubi diverſatus non guſtavit cibum, nec aquam bibit propter iniquitatem multitudinis.
3 Et promulgatum eſt in tota Jehudæa & Jeruſchalaimis, omnibus qui reverſi erant ex captivitate, ut congregarentur Jeruſchalaima:
4 Quicunque verò non venturus eſſet biduo vel triduo ex conſilio principum ac ſeniorum, ejus facultates omneis ſublatum iri, ipſum verò ſeparatum iri a congregatione deportata.
5 Ita congregati ſunt omnes tribules Jehudæ & Binjaminis triduo Jeruſchalaima, menſe nono, die viceſimo menſis;
6 Et conſedit totus populus in area templi tremantes propter præſentem hyemem.
7 Tunc exurgens Hhezra dixit illis, vos iniquè feciſtis quòd duxiſtis uxores alienigenas, ſuperaddentes reatui Iſraëlis.
8 Nunc ergo cedite confeſſionem & magnificentiam Jehovæ Deo majorum noſtrorum,
9 Et perficientes voluntatem ipſius diſcedite a gentibus terræ & ab uxoribus alienigenis.
10 Cui exclamans omnis multitudo dixerunt voce magna, ſicut dixiſti faciemus.
11 Sed quoniam multitudo magna eſt, & tempus hybernum, nec poſſumus ſub dio ſtare; hoc autem opus non eſt unius diei neque bidui, quia plurimi in hac re peccavimus:
12 Stent principes multitudinis; & omnes qui inter nos habitant quicunque habent uxores apud ſe alienigenas;
13 Siſtent ſe præfinito tempore cum ſenioribus & judicibus, uſque dum ſolverint iram Domini ex negotio hoc:
14 Tantùm Jonathan filius Hhaſaëlis, & Jachzeja filius Tikvæ ſuſceperunt iſtud: Meſchullam verò & Schabbetai Levitæ adjuverunt illos:
15 Feceruntque ſecundum omnia hæc reduces ex captivitate.
16 Nam electi viri Hhezra Sacerdos, & primarii paternarum familiarũ in familias paternas ſuas nominibus expreſſi ſederunt a die primo mẽſis decimi, ut examinarent negotium iſtud.
17 Et determinarunt de viris habentibus uxores alienigenas uſque ad diẽ primum menſis primi.
18 Et inventi ſunt ex Sacerdotibus permiſti qui habebant uxores alienigenas;
19 E filiis Jeſchuhhæ filii Jehotzadaki & cognatis ejus, Mahhaſeja, & Elihhezer, & Jarib, & Gedalja;
20 Qui adhibentes manus expulerunt uxores ſuas, litando ex grege arietem pro reatu ſuo.
21 Item e poſteris Immeris, Chanani & Zebadja; & e poſteris Charimi, Mahhaſeja, Elija, & Schemahhja, & Jechiel, & Hhuzzija:
22 Et e poſteris Paſchchuris Eljohhenai, Mahhaſeja, Jiſchmahhel, Netaneel, Jozabad, & Elhhaſa.
23 Item ex Levitis, Jozabad, & Schimhhi, & Kelaja qui idem Kelita, Petachja, Jehuda, & Elihhezer:
24 Et e muſicis, Eljaſchib;
25 Et ex oſtiariis, Schallum, & Telem, & Uri.
26 De Iſraëlitis verò: e poſteris Parhhoſchi, Ramja, & Jezija, & Malcija, & Mijamin, & Elhhazar, & Malcija, & Benaja:
27 Item e poſteris Hhelami, Mattanja, Zecarja, & Jechiel, & Hhabdi, & Jeremoth, & Elija:
28 Item e poſteris Zattu, Eljohhenai, Eljaſchib, Mittanja, & Jeremoth, & Zabad, & Hhaziza:
29 Et e poſteris Bebai, Jochanan, Chananja, Zabbai, & Hhathlai:
30 Et e poſteris Bani, Meſchullam, Malluc, & Hhadaja, Jaſchub, Scheal, & Ramoth:
31 Item e poſteris Pachath-moabi, ex Hhadna & Celale, Benaja, Mahhaſeja, Mattanja, Bezaleel,

tzaleel,& Binnui,ac Menaſche:

32 Item e poſteris Charimi,Eliheżer,Jiſchija,Malcija,Schemahhja,Schimhhon, Binjamin, & Malluc,& Schemarja:

33 Et e poſteris Chaſchumi,Mattenai,Mattatta,Zebad,Eliphelet, Jeremai, Menaſche, & Schimhhi:

34 Item e poſteris Bani,Mahhadai,Hhamram, & Uēl,Benaja,Bedeja, Celuhu, Vanja, Meremoth,Eljaſchib,Mittanja, Mattenai, & Jahhaſau,& Bani,& Binnui,& Schimhhi,& Schelemja, & Nathan,& Hhadaja,Mahnadbai, Schaſthai, Scharai,Hhazareel, & Schelemja, Schemarja, Schallum,Amarja,& Joſeph:

35 Et e Nebuntinis,Jehhiel,Mattitja, Zabad, Zebina,Jaddan,Joēl,& Benaja.

36 Omnes iſti duxerunt uxores alienigenas, & dimiſerunt eas cum filiis.

Nechem.8. 37 Ita habitaverunt ſacerdotes ac Levitę & Iſraēlitę Jeruſchalaimis atque in regione tota: novilunio autem menſis ſeptimi dum erant Iſraēlitæ in commorationibus ſuis,

38 Congregata eſt tota multitudo ſimul in aream quæ eſt ab Oriente portæ ſacræ:

39 Et dixerunt Hhezræ legiſperito ut afferret legem Moſchis traditam a Domino Deo Iſraēlis.

40 Tum afferens Hhezra ſacerdos legem coram tota multitudine eorū tam virorum quàm mulierum, & omnibus valentibus intelligere Legem novilunio menſis ſeptimi;

41 Legit in area quæ eſt ante portam ſacram templi a prima luce uſque ad meridiem, coram viris & mulieribus omnibus attendentibus ad legem.

42 Stabat autem Hhezra Legiſperitus in ſuggeſtu ligneo qui fabricatus fuerat,

43 Adſtantibus ei Mattitja, & Schemahho, Hhanaja,Urija, Chilkija, & Mahhaſeja ad dexteram;

44 Ad ſiniſtram verò Pedaja, & Miſchaēle, Malcija,Chaſchuino,Chaſchabaddana, Zecarja,& Meſchullamo;

45 Cùm ſumeret Hhezra librum coram tota multitudine,præſidens e ſuperiore loco in conſpectu omnium.

46 Deinde poſtquam abſolviſſet legem omnibus ſtantibus; benedixit Hhezra Jehovæ Deo maximo,Deo exercituum omnipotenti,

47 Et reſpondit omnis populus,amenjelatiſqj ſurſum manibus procidentes in terram adoraverunt Dominum.

48 Jeſchuahh quoque & Bani, & Scherebja, Jamin,Hhakkub,Schabbethai,Hodija, Mahhaſeja,Kelita,Hhazarja,Jozabad,Chanan, Pelaja, & alii Levitæ

49 Docebant legem Domini in multitudine, legentes legem Domini,& proponebant ſinguli ei quibus lectio intelligeretur.

50 Deinde loquutus legatus, Regis cum Hhezra ſacerdote legiſperito ac Levitis docentibus populum dixit, dies hic ſanctus eſt Domino,(flebant enim omnes cùm audiviſſent Legem.)

51 Et dixit Hhezra, Digreſſi ergo comedite pinguiſſima quæque,& bibite dulcia, ac mittite munera iis qui non habent.

52 (Sanctus enim eſt hic dies Domino) & nolite mœſti eſſe:nā Dominus gaudio afficit vos.

53 Levitæ quoque denuntiarunt palam omnibus dicentes,dies hic ſanctus eſt, nolite mœſti eſſe:

54 Et abiverunt omnes ad comedendum & ad bibendum epulandumque, & mittendum munera iis qui non habebant ut epularentur,& magnificè lætati ſunt de verbis quæ edocti fuerant.

55 Et congregati omnes Jeruſchalaimis celebrarunt lætitiam ſecundum diſpoſitionem Domini Dei Iſraēlis.

ANNOTATIO.

1 Poſtea] *Tria hæc poſtrema capita ferè verbum de verbo tranſcripta ſunt ex libro Hhezræ uſque ad verſ. 37 huius capitis,reliqua ex Nechem.8.quamobrem nos ea libri (canonici,id eſt regulæ veritatis,(a qua nō mediocriter aberrabant) jure conformavimus, ut diluta & abjecta falſitate,qua ſcatebat hic liber ſit ſolis æterno & immortali veritatis cognitori & vindici honor & gloria in ſempiterna ſecula.*

HHEZRÆ
Apochryphus Liber Secundus, qui vulgò quartus appellatur.

HIC liber generis eſt prophetici,cùmtum objurgationes populi immorigeri, & promiſſiones Eccleſiæ glorioſæ per doctrinam Evangelii comparandæ Chriſto: deinde verò viſiones mirificas ſubnectens ad concionis ſuę illuſtrationem oſtendit malorum quę Jehudæos opprimebant cauſas,venturorum ſigna, & formas uſq; ad inſtaurationem Eccleſiæ per Chriſtum authorē boni in ſuos & mali in adverſarios: atq; ab expectatione illius pios & fideles animos conſolatur.

CAPUT I.

1 LIBER Hhezræ prophetæ ſecundus, filii Seraję, filii Ahzarję, filii Chilkijæ,filii Schallumi,filii Tzadoki, filii Achitubi,

2 Filii Amarjæ,filii Hhazarjæ,filii Merajothi, filii Zerachję,filii Hhuzzi,filii Bukki,filii Abiſchuhhæ,filii Pinchaſi,filii Elhhazaris,

3 Filii Aharonis ex tribu Levi; qui fuit de-

por-

portatus in regione Medorum, regno Artaxerxis Regis Perſarum.
4 'Fuit igitur verbum 'Domini ad me, 'dicendo,
5 Abiens renuntia populo meo facinora ipſorum, & ipſorum filiis iniquitates quas admiſerunt in me, ut renuntient poſteris,
6 Peccata majorum aucta in ipſis eſſe : 'qui obliti mei ſacrificaverunt diis alienis.
7 Nónne ego eduxi eos e terra Ægypti, e domo ſervitutis ? ipſi autem irritaverunt me, & conſilia mea ſpreverunt.
8 'Tu itaque excute comam capitis tui, & 'projice omnia mala ſuper ipſos ; quoniam non obediverunt legi meæ, etiamque populus iſte diſciplinam non accipit.
9 'Quouſque tandem tolerarem iſtos quibus tanta contuli beneficia ?
10 Reges multos propter eos ſubverti ; Parhhonem cum ſervis ejus & omnem exercitum ejus percuſſi :
11 'Omnes gentes a facie eorum perdidi 'in Oriente, provinciarum duarum ; 'populos Tyrum & Tzidonem uſque diſſipavi, & omnes adverſarios eorum interfeci.
12 'Tu ergo alloquere iſtos dicens, Hæc dicit Dominus.
13 Ego vos per mare traduxi ; & 'plateas vobis jam olim munitas effeci ; ducem vobis dedi Moſchen, & Aharonem ſacerdotem ; *Exod.14.*
14 Lucem vobis columna ignis exhibui, & maxima miracula feci in vobis : vos autem mei obliti eſtis, ait Dominus.
15 Hæc ait Dominus exercituum, Coturnix vobis ſigno fuit, 'caſtris veſtris ut præſidium circundedi eam, cùm illic murmuraretis, *Exod.16.*
16 Ac non triumpharetis in nomine meo deperditione inimicorum veſtrorum ; ſed nunc adhuc etiam murmuratis.
17 Et ubi ſunt beneficia quæ præſtiti vobis ? nónne in deſerto eſurientes inclamaviſtis me,
18 Dicendo, quare in deſertum iſtud adduxiſti nos ? ut morte afficeres nos ? præſtitiſſet nos ſervire Ægyptiis quam mori in deſerto hoc :
19 Et condolens gemitibus veſtris dedi vobis man in eſcam, panem angelorum manducaſtis. *Pſal.78.25.*
20 Nónne cùm ſitiretis, petram excidi, & fluxerunt aquę ad ſaturitatem ? propter æſtus ut foliis arborum 'obtexi vos? *Exod.17. Num.20.*
21 Diviſi vobis regiones opimas ; Cenahhanæos, & Perizzæos, 'ac Peliſchtæos a facie veſtra projeci : quid faciam vobis amplius ? ait Dominus.
22 Hæc ait Dominus omnipotens, in deſerto *Exod.15.* cùm eſſetis 'ad fontes amaros, ſitientes & blaſphemantes nomen meum,
23 Non ignem vobis immiſi pro blaſphemiis, ſed mittens lignum in aquam dulces feci fontes.
24 'Quid tibi faciam, Jahhakob ? noluiſti obedire, Jehuda : transferam me ad alias gentes, & exponam eis nomen meum, ut cuſtodiant ſtatuta mea.
25 Quoniam me dereliquiſtis, ego quoque vos derelinquam : quando petetis a me miſericordiam, non miſerebor :
26 Quando invocabitis me, ego non exaudiam vos : maculaſtis enim manus veſtras ſanguine, & pedes veſtri excurrunt impigrè ad committenda homicidia.
27 Non me planè dereliquiſtis, ſed vos ipſos ait Dominus.
28 Hæc dicit Dominus omnipotens, nónne ego vos rogavi, agens ut pater filios, & ut mater filias, & ut nutrix parvulos ſuos,
29 Ut eſſetis mihi populus, & ego vobis Deus ; eſſetiſque mihi filii, & ego vobis pater ?
30 Ita vos collegi ut gallina pullos ſuos ſub alas ſuas : modò autem quid facerem vobis ? projiciam vos a facie mea.
31 Olationem cùm attuleritis mihi, avertam faciem meam a vobis : dies enim feſtos veſtros, & neomenias, & circunciſiones repudiavi.
32 Ego miſi ſervos meos Prophetas ad vos ; quos acceptos interfeciſtis, & laniaſtis corpora eorum : ſanguinem eorum repoſcam, ait Dominus.
33 Hæc dicit Dominus omnipotens, domus veſtra deſerta eſt : projiciam vos ut ventus ſtipulam,
34 Et filii non procreabunt, quoniam mandatum meum neglexerunt & fecerunt quod malum videtur in oculis meis.
35 Tradam domos veſtras populo venturo, 'qui cùm me non audiverint, credent ; qui cùm ſigna non oſtendero ipſis, facient præcepta mea ;
36 Qui cùm Prophetas non viderint, recordabuntur iniquitates ſuas.
37 Teſtor populi venturi gratiam, cujus parvuli exultabunt lætitia, me quidem non videntes oculis carnis, ſed ſpiritu credẽtes quæ dixit.
38 'Nunc verò frater aſpice quæ gloria, & vide populum advenientem 'ab ortu ;
39 (Quibus daturus ſum principatũ Abrahami, Jitzchaki, & Jahhakobi, & Hoſchehhę, & Hhamoſi, & Micæ, & Joëlis, & Hhobadjæ, & Jonæ,
40 Et Nachumi, & Chabbakuki, Tzephanjæ, Chaggai, Zecarjæ, & Maleaci) '& eum qui Angelus Domini vocatus eſt.

ANNOTATIO.

1 Liber] *Hiſtres verſus primi generalem totius libri inſcriptionem continent : reliqua pars hujus capitis cum ſeq.cap.unam continet prophetiam : quamobrem duo hæc capita viſum eſt conjungere.* Hhezræ] *ex unguibus leonum, ut vulgo duci ſolet. nam quod inter Hhezram Prophetam & Sacerdotem quoſdam viſum eſt diſtinguere, eſt inaniſſimum : quid enim aliud clamat generu recenſio quàm hunc eundem ſacerdotem eſſe ? Verùm quiſquis fuerit hic Pſeudohhezras, profectò ſui generis oblitus eſt cùm iſta ſcriberet, Quid enim ſibi volunt illa quæ vulgata lectio habet in principio verſ. 2. filii Achija, filii Pinchaſi, filii Hhelſi Atqui hoc non dixit authenticus Hhezra atque αὐτόπτης cap.7. Præterea quis neſcit Hhelin, Pinchaſum, & Achijam non eſſe de gente Ebhhazaru, ſed Ithamaru procreatos ? Quu verò hunc libro tantam fidem deinceps arroget, qui in ipſa fronte nævos tam infames, & in re tam evidente mendacia tam puerilia (ne quid graviu dicam) animadverterit ? Quiſquis es qui hunc librum legis, ſume authoritatem probandi atque judicandi ſermones ejus : non enim obſtringit fidem tuam illius authoritas, ſi qua eſt in tam craſſis erroribus. Ego verò a lectore peto ne ægrè ferat, ſi mutationum ſingularum (multa enim hìc fuerunt permutanda ut res conformarentur aliquo pacto veritati) cauſas minutatim non attulerimus : quæ res vaſtioni*

Laboris & temporis fuiſſet, neque verò utilitatem permagnã efficiſſet, nam ipſa mutationes pio lectori ſe probaturæ ſunt qui adhibuerit aliquid judicii & diligentiæ. Secundus] *Priorem qui volet quærere, lateritem leverit: nam primum illum, authenticum Hhezræ librum longè poſtea fuiſſe ſcriptum oſtendit capitis 3. vers. 1. ubi proximè præcedentem eadem ratio communiſtrat non eſſe habendum in iſto numero. Niſi fortè ſecundum dicat poſſe ſe interpretem pro Hhebræa voce quæ poſteriorem ſonat, ut hoc nomine intelligas res poſteriores, hoc eſt poſt veniendas, hoc libro explicari.* 4 Fuit] *Prophetia hæc duorum capitum, membra duo continet: prima eſt de Synagoga veteris abdicatione, uſque ad verſ. 38. poſterius de Eccleſia Chriſtiana vocatione & conſtitutione gloriosa, ad finem uſque cap. 2. In priore membro meſt conſultatio quædam Chriſti cum Prophetarum verſuum c. uſque ad verſ. 12 deinde prædicationis forma, verſ. reliquis.* Domini] *Jeſu Chriſti, qui ſermo & ſapientia eſt Dei patris æterna, verus Deus verus homo: quamobrem Deum appellat Patrem, infrà 2. 5. & Hhezræam fratrem, verſ. 38. hujus cap. & alibi ſæpe.* Dicendo] *hæc conſultatio, ac potius prophetarum ſequentis prædicationis continet primum ſententiam ſummam in peccatorum exprobratione & judicii denuntiatione poſitam, verſibus 4. deinde confirmationem, 3. reliqui.*

6 Qui obliti] *nempe majores multùm, bi verò plurimùm: quamobrem poſteris ſuis renuntiantes debent teſtatam facere juſtitiam Dei.* 8 Tu itaque] *denuntiatio judicii primum typica (cujuſmodi habetur Jecheſk. 5.) deinde aperta & nuda.* Projice] *verbo, id eſt, projectum iri denuntia: vide Jonæ 1. 10.*

9 Quouſque] *confirmatio, ut diximus in ver. 4.* 11 Omnes gentes] *hunc verſum ita reſtituimus ex veritate hiſtoriæ.* In Orien.] *trans Jardenem, provincias quas Sichon Rex Emoræorum & Hhog rex Baſthenis obtinebant.* Populos] *id eſt (enahhanæos, uſque ad Tyri & Tzidonæ terminos.* 12 Tu ergo] *hæc prædicatio primùm conteſtatur peccata, uſque ad ver. 24. deinde ſententiam fert verbis & authoritate Dei, reliqui verſibus.* 13 Plateas] *nempe in mari deſcenderet.* 15 Caſtris ve.] *hanc veram eſſe intelligentiam confido agnituros omnes qui ad hiſtoriam Moſchu animum propiùs adverterint. Sed de hac mutatione & ſequentibus omnibus facilè, taceute me, periti & pii lectores judicabunt.* 20 Obtexi vos] *diurna nube, tanquam ſi tricliſtis umbráſve e ſolio conſtruxiſſem vobis.* 22 Ad fontes amaros] *in flumine Amorrhæo, inquit vulgata. Ego verò affirmo corruptum eſſe, Amoræo pro amaro. Conſulatur Moſche.* 24 Quid tibi] *ſententia reprobationis, ut diximus in ver. 12. quæ ſimul exponit vocationem gentium, hoc ver. & rejectionem Judæorum 3. ſequentibus: quamobrem poſtea utrumque correcto ordine exornatur: rejectio uſque ad ver. 35. vocatio verò gentium, ver. 35. & duobus ſequen.* 35 Qui cum] *elegans deſcriptio populi fidelium voluntariis, ut appellatur Pſal. 110. 3. & apud Jeſchahhjam paſſim.* 38 Nunc verò] *tranſitio ad ſecundam partem Prophetiæ per viſum ex abrupto oblatum Hhezræ.* Ab ortu] *nempe ſolis, quaſi dicat, qui populus inde a diluculo accurris ad me: hæc enim verba non ad locum (ut interpretatur vulgus) ſed ad tempus circumſcribendum pertinent, & notandam filiorum Dei diligentiam.* 40 Et eum] *id eſt, Joannem Baptiſtam, qui præit ante faciem Domini & præparat Eccleſiæ ejus. Sic poteſt defendi Hhezra, ac potiùs mendacium ejus ad veritatem revocari, quam pium quiſque hunc Hhezra debet anteponere.*

CAPUT II.

1 HÆc dicit Dominus, ego eduxeram populum iſtum de ſervitute, eiſque mandata dederam per ſervos meos prophetas: quos audire noluerunt, ſed irrita fecerunt conſilia mea.

2 Mater quę iſtos genuit dicit eis, abite filii, nam ego vidua & derelicta ſum.

3 Educaveram vos cum lætitia; ſed amiſi vos cum luctu & triſtitia, quoniam peccaſtis coram Domino Deo veſtro & feciſtis quod malum videtur in oculis ejus.

4 Modò autem quid facerem vobis? ego vidua ſum & derelicta: abite filii & petite a Domino miſericordiam.

5 Ego verò te, pater, teſtem invoco in matrem filiorum iſtorum qui noluerunt teſtamentum meum ſervare,

6 Ut exponas eos confuſioni, matremque eorum direptioni, ne progenies ſit eis,

7 Diſpergantur in gentes, nomina eorum deleantur e terra, quoniam ſpreverunt ſacramentum juriſjurandi mei.

8 Væ tibi Aſchur, qui abſcondis iniquos penes te: ô gens improba, recordare quid fecerim Sedomo & Hhamoræ,

9 Quorum ager jacet, piceis glebis & aggeſto cinere: ſic efficiam eos qui mihi non auſcultarunt, inquit Dominus omnipotens.

10 Hæc edicit Dominus Hhezræ, indica populo huic meo me daturum ipſis regnum Jeruſchalaimorum quod daturus fueram Iſraëli,

11 Recepturum ad me gloriam illorum, & daturum his tabernacula æterna quæ præparaveram illis;

12 Lignum vitæ fore his, unguentum odoratiſſimum, hos neque labori neque fatigationi infeſtos fore.

13 Pergite ut accipiatis: rogate pro vobis, ut dies paucos morentur: jam paratum eſt regnum, vigilate.

14 Teſtare cœlum & terram; contrivi enim malum & creavi bonum, ut vivo ego, ait Dominus.

15 Mater, amplectere filios tuos, educa illos cum lætitia ſicut columba, confirma pedes eorum: quoniam te elegi, dicit Dominus.

16 Et excitans mortuos de locis ſuis, e monumentis educam illos, quoniam agnovi nomen tuum, Iſraël.

17 Ne timeas, ô filiorum iſtorum mater; quoniam te elegi, dicit Dominus.

18 Mittam tibi adjutores ſervos meos Jeſchahhjam & Jirmejam, & quorum conſilium ſanctificavi ac paravi tibi, ut arbores duodecim gravidas variis fructibus.

19 Et totidem fontes fluentes lacte & melle, ac montes ingentes ſeptem abundantes roſa & lilio; quibus gaudio explebo filios tuos.

20 Viduam abſolve, pupilli cauſam age, egenti da, orphanum tuere, nudum veſti,

21 Confractum & debilem cura, claudum ne deride, defende mancum, & cæcum ad videndum claram lucem meam adhibe,

22 Senem & puerum intra muros tuos ſerva,

23 Mortuos ubi inveneris, involvens commenda ſepulchro: & dabo tibi *primam ſedem in reſurrectione mea.

24 Contine te & quieſce populè mi, nam requies tua adventura eſt.

25 Nutrix bona, nutri filios tuos, confirma pedes eorum,

26 Puerorum quos dedi tibi nemo intereat; eos enim ego repoſcam de manu tua.

27 Sed ne defatigeris: nam cùm advenerit dies oppreſſionis & angustiæ, plorabunt & mœrebunt alii, tu autem hilaris & gaudiis copioſa eris.

28 Invidebunt gentes, ſed nihil adverſus te poterunt, inquit Dominus.

29 Manus meæ protegent te, ne filii tui * tormenta experiantur.

30 Hilaris eſto mater cum filiis tuis, nam ego eripiam te, dicit Dominus.

31 Filiorum tuorum qui dormiunt recordare, quoniam ego eos educturus ſum e lateribus terræ, & miſericordiam facturus eis, quia miſericors ſum, ait Dominus omnipotens.

32 Complectere natos tuos uſq; dum veniam, & faciam eis miſericordiã: nam exuberant fontes mei, & gratia mea non deficiet unquam.

33 Ego Hhezra præceptum acceperam a Domino *in monte Chorebi, ut adirem Iſraelem: ſed cùm veni ad eos, reprobaverunt me, & reſpuerunt mandatum Domini.

34 Ideoq; vobis edico gentes quæ auſcultatis & intelligitis, expectate *Paſtorem veſtrum requiem æternam daturum vobis: nam in proximo ille eſt qui temporibus ultimis erat adventurus.

35 Parati eſtote ad præmia regni, cùm lux perpetua lucebit vobis in æterna tempora.

36 Fugite umbram iſtius ſeculi, percipite jucundiſſimam gloriam veſtram: ego teſtor palam ſervatorem meum.

37 Commendatum domum percipientes hilares eſtote, gratias agentes ei qui vos ad regna cœleſtia advocavit.

38 *Agedum conſiſtite, & reſpicite numerum obſignatorum ad convivium Domini,

39 Qui umbram effugientes ſeculi iſtius ſplendidas tunicas a Domino acceperunt.

40 Accipe, Tzijon, numerum tuorum, & reclude tuos veſtibus candidis indutos qui legi Domini plenè obſequuti ſunt.

41 Filiorum tuorum quos optabas plenus eſt numerus: roga Dominum penes quem imperium eſt ut ſanctificetur populus tuus qui ab initio vocatus eſt.

42 Ego Hhezra vidi in monte Tzijonis turbã magnam quam numerare non poteram, omnium canticis collaudantium Dominum.

43 In quorum medio erat juvenis ſtatura celſus, eminens ſupra omneis alios, qui ſingulorum capitibus imponebat coronas, & *eo magis exaltabatur: ego autem tenebar miraculo.

44 Tunc interrogans Angelum dixi, qui ſunt hi, Domine?

45 Qui reſpondens mihi dixit, hi ſunt qui mortalem tunicam deponentes immortalem induerunt, & confeſſi nomen Dei modò coronantur & accipiunt palmas.

46 Iterũ dixi Angelo, Quis eſt juvenis ille qui coronas imponit eis, & palmas in manus tradit?

47 Qui reſpondens dixit mihi, ille eſt Filius Dei quem in ſeculo ſuo confeſſi ſunt.

48 Cùm itaque cœpiſſem magnificare eos qui fortiter pro nomine Domini perſtiterunt, e-dixit mihi Angelus, abi renuntia *populo meo, quales res & quàm mirabiles Domini Dei videris.

ANNOTATIO.

1 Hæc dicit] *Secunda hæc prophetia (ad quam tranſitio facta eſt verſ. 38. capitis præcedentis) ſimiliter duobus membris continetur: primùm enim ponitur quædam narratio a Chriſto* θεσπιεξαγγελικὴ, *uſque ad ver. 10. deinde prædicatio, ad finem uſque cap. Narratione exponit Chriſtus verba Dei patris expoſtulantis de Synagoga verſ. 1. verba Eccleſiæ filios lugentis & revocantis ad Deum, 3. verſibus; ac poſtremo verba Chriſti cum Patre agentis de reprobatione Synagogæ, & flagellatione eorum qui ipſam receperunt eſſent, verſ. quinque.* Eluxeram] *egeram ut pater cum filiis, &c. quæ dixit ſupra 1. 28. & ſequentibus, ſed illi me non agnoverunt patrem.* 2 Matri] *Eccleſia quæ iſtos genuerat ſemine incorrupto verbi, ut viverent Deo expoſtulat autem cum illis, duobus verſibus & eos admonet, verſ. 4.* Derelicta] *a Deo ſpirituali conjuge.* 5 Ego verò] *verba Chriſti, qui ut ſapientia æterna Patris ſtatuit quid ſit porrò, rebus ita conſtitutis, Synagoga & filiis ejus faciendum, tribus verſ. & quid illius diſſonoribus, verſ. 8. & 9.* 7 Sacramentum] *de quo Exod. 24.* 10 Hæc æd.] *prædicatio hæc tria in uni verſum complectitur, promiſſionem Eccleſiæ Chriſtianæ, tribus verſ. propoſitionem documentorum ad Eccleſiam & liberos illius pertinentium, a verſ. 13. ad verſ. 38. & confirmationem, reliqua.* Populo huic] *advententi, de quo ſupra 1. 38. & ſequent.* 11 Illorum] *Iſraelitarum, & totius veteris Synagogæ.* 13 Morientur] *bona illa promiſſa, quaſi dicat, ut brevi illa conſequamini. Pertinent autem ad filios hortationes hujus verſ. ad matrem verò hortationes verſ. 15. cum promiſſione verſ. 16. quæ duo poſita προλεγόμενα ſequentibus exornantur: hortatio uſque ad verſ. 30. promiſſio verò ſequentibus.* 18 Quorum conſ.] *id eſt, Prophetas duodecim quorum poſtea nomina ſupra 1. 39. & 40. Hæc autem ſic reſtituimus, ut locum efficeremus ſimpliciſſimum.* 23 Primam ſedem] *id eſt regnum, de quo ſupra verſ. 10.* 29 Tormenta] *quod gehennam vulgata lectio habet, hoc certè libri novitatem omnino arguit: nam hæc vox in toto vetere Teſtamento hac ſignificatione minimè legitur.* 33 In monte Chor.] *vide ut Moſchen alterum ſimulet hic* ἐγγαστριμυθίαν: *hoc verò nuſquam in probata ſcriptura legitur, ſed contrà Jobadai ſacerdoti Hhezræ paruiſſe, Hhezræ 10.* 34 Paſtorem] *Chriſtum, ut appellatur a Prophetis paſſim.* 38 Agedum] *Confirmatio, ut diximus in verſ. 10 ſit primum hypotypoſi & demonſtratione quadam fidei, quatuor verſ. deinde narratione viſionis, verſ. 42. & ſequentibus.* 43 Eo magis] *id eſt, eò glorioſior erat, & ab Eccleſia cæleſti de ſalute piorum gratias agente ampliùs extollebatur laudibus.* 48 Populo meo] *ut ſupra verſ. 10.*

CAPUT. III.

1 ANNO triceſimo ab urbe diruta, cùm eſſem in Babylonia, conturbatus ſui recumbens in cubili meo, & cogitationes meæ obruerunt animum meum,

2 Quoniam videbam deſolationem Tzijonis, & multitudinem eorum qui erant in Babylonia.

3 Exagitato itaque ſpiritu meo valde, cœpi alloqui verbis timore conjunctis Altiſſimum,

Gen.1. 4 Dicens, Domine Jehova, tu verbo tuo ab initio ſtatuiſti terram ſolus, & in ea paraſti populum:

Gen.2. 5 Tu dediſti Adamo corpus mortuum (nam ipſum quoque figmentum manuum tuarum eſt) cumq; inſufflaſtes in illud ſpiritum vitæ, factus eſt vivens coram te:

6 Tu inducens eum in Paradiſum, quem dextera tua conſeverat antequam ille veniret in terram,

7 Mandaveras illi ut diligeret viam tuam: ſed tranſgreſſus eſt illam: ideoq; ſententiam tuliſti in illum mortis, & in poſteros illius.

8 Ita natis gentibus, tribubuſque, & populis, nationibusq; innumeris ambulavit etiam unaquæque gens arbitratu ſuo, & facientes quod malum videtur in oculis tuis ſpreverunt præcepta tua.

9 Quapropter ſuccedente tempore induxiſti diluviũ in habitatores ſeculi, quo perdidiſti eos.

10 Evenitq; ſingulis eorum, ut Adæ mors, ita diluvium eis.

11 Unum verò ex eis dereliquiſti, Noachum cum domo ipſius, unde juſti ompes.

12 Fuit autem cùm cœpiſſent multiplicari habitatores terræ in filios quamplurimos, unde populi ac gentes multæ diſperſæ ſunt, quando cœperunt iterum impietatem exercere plus quàm priores:

13 Fuit, inquam, eis iniquè facientibus, in conſpectu tuo, ut eligeres tibi virum ex eis, cui nomen Abraham,

14 Et diligens eum demonſtrares ei ſoli voluntatem tuam.

15 Ac conſtitueres ei fœdus æternum, dicens ei te nunquam eſſe dereliƈturum ſemen ipſius:

16 Itaq; dediſti ei Jitzchakum, Jitzchako verò Jahhakobum & Hheſavum: e quibus eligens Jahhakobum poſtquam Hheſavum ſeparaviſti, abiit Jahhakob in multitudinem magnam.

17 Fuitq; cùm eductum ſemen ejus ex Ægypto adduxiſſes ad montem Sinai,

18 Ut inclinans cœlos quateres terram, commoveres orbem, tremefaceres abyſſos, & conturbares ſeculum,

19 Et præeunte gloriæ tuæ in partes quatuor igne, & terræ motu, ventoque, & gelida nube, dares ſemini Jahhakobi legem, generationi Jiſraëlis quod diligenter obſervaret.

20 Sed non abſtuliſti cor malignum ab eis, ut edereret lex tua in eis fructum.

21 Cor enim malignum primus geſtavit Adam ex quo tranſgreſſione victus eſt, atq; etiam omnes qui nati ſunt ex eo:

22 Et facta eſt permanens infirmitas adeòque lex infirmitatis hærens cordi populi radice peſſima, in qua diſcedente bonitate remanſit malignitas.

23 Cùm autem procedentibus temporibus anni completi eſſent, quibus ſuſcitaſti tibi ſervum, nomine Davidem,

24 Indixiſti ei ut extructa civitate nomini tuo offerrentur tibi in ea thus & oblationes:

25 Quod ubi factum fuiſſet annis multis, dereliquerunt te habitatores civitatis,

25 Omnino facientes ut fecerat Adam omneſque generationes ejus; & ipſi quoque uſi ſunt maligno corde.

27 Quamobrem tradidiſti civitatem tuam in manus inimicorum tuorum.

28 An verò melius faciunt habitatores Babylonis, ut propterea dominentur Tzijoni?

29 Fuit enim ex quo veni huc ut impietates innumerabiles viderim, & delinquentes multos viderit anima mea his triginta annis:

30 Quapropter deficit animus meus, quoniam video ut ſuſtines peccatores iſtos & parcis impiè agentibus, perdis autem populum tuum conſervans inimicos tuos, quod non ſignificaveras.

31 Nihil venit in mentem mihi cur via hæc immota relinqui debeat: nam an melius facit Babylon quàm Tzijon?

32 Aut an alia gens cognovit te præterquam Jiſraël? aut ſi quæ nationes crediderunt tuis fœderibus, ut fecit Jahhakob?

33 At horum merces non compâret, neq; labor attulit fructum ſuum: quacunque verò peragravi in gentibus, vidi eas abundantes, quamvis immemores mandatorum tuorum.

34 Nunc ergo expende ſtatera iniquitates noſtras, & aliorum qui in hoc ſeculo habitant: non invenietur profectò nominis tui recordatio niſi in Jiſraële.

35 Ecquando non peccaverunt in conſpectu tuo qui habitant terram? aut quæ gens ſic obſervavit præcepta tua?

36 Hos quidem nominatim comperies ſervaſſe mandata tua, gentes autem minimè comperies.

ANNOTATIO.

1 Anno tr.] *Sequentium capitum omnium continuus viſio & revelatio eſt. Sed ut uno verbo dicam, delira & commenta omnia. Nam falſum eſſe totam viſionis hujus narrationem tam multa oſtendunt, ut libro alitero opus eſſet ſi quis ſingula delira (ut Hieronymus optimè nominat) vellet percurrere. Inter cætera verò habentur puerilliſſima naturalia hiſtoriæ fabula ex impuriſſima Talmudiſtarum lacuna hauſta; quas nos ſuis locis Deo volente notabimus. Quod autem ad numerum hunc attinet vide ſup. 1.1. Scilicet hoc anno & hoc tempore licuerit Jehudæis deportatis in miſeram captivitatem Babyloniæ hos cætus colligere, & alia facere quæ vix videas unquam in populo liberrimo. Ego verò ab hoc ſcripture verſtatem in narratione tota, piatatem in multis deſydero. & Chriſtianum lectorem monco ut judicium ſanctè habeat impiis aut futilibus nugis diſcernendis, aut ab iſtius Hhezræ lectione omnino caveat, imprudentibus ac rudibus plus damni quàm emolumenti allatura.* Conturbatus fui] *diebus ſeptem, quibus ex animi perturbatione jejunabat. ut docetur*

cetur infrà 5.13.& 6.35. 4 Populum] *id eſt, genus quodque animalium quibus tanquam incolis impleveſtis terram: ſic accipio hic populum, ut Proverb.30.25.& ſeq.* 31 Via hæc] *id eſt, agendi ratio, qua tuos perdis miſerè & inimicos ſervas.*

CAPUT IIII.

1 RESPONDENS verò mihi Angelus miſſus ad me, cui nomen *Uriel,*
2 Dixit mihi, Graviſſimè ergo defecit animus tuus, quòd in ſeculo hoc comprehendere cogitas viam Altiſſimi.
3 Cui dicente me, ita Domine mi, reſpondens ille mihi, tres *vias,* iniquit, miſſus ſum ut oſtendam tibi, & tres ſimilitudines ut proponam coram te:
4 E quibus unam ſi expoſueris mihi, ego viciſſim demonſtrabo tibi viam quam deſyderas videre: & docebo te unde ſit cor malignum.
5 Cùm autem dixiſſem, eloquere Domine mi; dixit mihi, abi pondera ignis pondus quod referas mihi, aut metire flatum venti, aut revoca mihi diem præteritum.
6 Tum reſpondente me & dicente, quis mortalium ea facturus eſſet de quibus rogas me?
7 Dixit mihi, Si rogarem te dicendo, quantæ habitationes ſunt in profundo maris? aut quantæ venæ in abyſſo ima? aut quantæ venæ aquarum ſunt in expaſſo? aut qui ſunt exitus *paradiſi?*
8 Diceres mihi fortaſſe in abyſſum non deſcendi, ac ne in ſepulchrum quidem adhuc, neque in cœlum aſcendi unquam:
9 Nunc autem non rogavi te niſi de igne, & vento, & die quem præteriiſti, a quibus tamen ſeparari non potes, & non reſpondes mihi de illis.
10 Deinde dixit mihi, tu quæ tua ſunt tecum verſantia, non potes cognoſcere:
11 Et quomodo poſſet vas tuum capere viam Altiſſimi, etiam ex corrupto exteriùs ſeculo intelligere corruptionem *quæ* evidens eſt in conſpectu meo?
12 Me autem dicente illi, præſtiterat nos non eſſe quàm adhuc vitam trahere inter impios & pati; quamobrem verò non intelligere:
13 Reſpondit mihi, dicendo, Profectus ſum aliquando ad ſylvam arborum compeſtrem, quę iniverant conſilium dicentes,
14 Agite, eamus & bellum geramus in mare, ut recedat coram nobis & faciamus nobis ſylvas alias:
15 Similiterque fluctus maris; hi quoq; iniverunt conſilium dicentes, Agite, aſcendamus & debellemus ſylvas campi, ut ibi etiam conficiamus nobis aliam regionem.
16 Sed irritum fuit conſilium ſylvæ; ignis enim veniens conſumpſit eam:
17 Et ſimiliter conſilium fluctuum maris; obſiſtens enim arena prohibuit eos.
18 Si ergo judex iſtorum eſſes, utrum priùs abſolveres? aut utrum condemnares?
19 Cui ego reſpondens, utique inquam, vanum conſilium iniverunt: terra enim data eſt ſylvæ; & maris locus, ut ferat fluctus ipſius.
20 Et ille mihi, Bene, inquit, judicaſti; & quare non aptas tibi ipſi hoc judicium tuum?
21 Quemadmodum enim ſylvæ data eſt terra, & maris locus fluctibus ipſius; ſic habitatores terræ quæ ſunt ſuper terram ea ſolùm poſſunt intelligere, cœlites verò quæ ſunt cœlorum altitudine.
22 Tunc reſpondens dixi, oro te Domine ut mihi detur mens intelligendi capax:
23 Non enim fuit animus rogandi de rebus tuis ſuperioribus, ſed de iis quæ pervadunt nos quotidie: cur *Iſrael* expoſitus ſit gentibus opprobrio, & populus quem dilexiſti traditus nationibus impiis; cur Lex patrum noſtrorum interierit, & *quæ* conſtitutiones ſcriptæ nuſquam habeantur,
24 pereuntibus nobis e ſeculo tanquam locuſtis, vitaque noſtra ſtupori & pavori dedita, quaſi indigni eſſemus conſequi miſericordiam;
25 Quid item nomine ſuo de quo vocamur facturus ſit: de his interogavi.
26 Reſpondit autem ille mihi dicens. Quandoquidem ſcrutaris plurimùm & frequenter admiraris, quòd adeò feſtinè ſeculum hoc pertranſeat;
27 Certè non eſt capax ut reportet ea quæ in futura tempora juſtis promiſſa ſunt, quoniam plenum injuſtitia eſt hoc ſeculum & infirmitatibus.
28 Ea autem de quibus rogas enarrabo; nam ſeminatum eſt malum, ſed nondum evenit deſtructio ipſius.
29 Si ergo non everratur quod ſeminatum eſt, & non diſcedat e loco ubi ſeminatum fuerat malum; non proveniet bonum ubi ſeminatum fuerit.
30 Etenim granum mali ſeminis in corde Adami ſeminatum eſt ab initio: at quantum impietatis generavit uſque adhuc, & generaturum eſt uſque dum in aream deportetur?
31 Jam verò æſtima apud te granum mali ſeminis quantum impietatis ſegetem generaverit:
32 Quando ergo ſecatæ fuerint ſpicæ quæ ſunt innumeræ, quàm magnum areæ acervum tum primùm effectuæ ſunt?
33 Cùm autem reſponderem dicens, quomodo, & quando iſta? quare pauci ſunt & mali anni noſtri?
34 Reſpondens ille edixit mihi, Tune præfeſtinans contendas ut ſis ſuperior Altiſſimo (feſtinares enim fruſtrè ſuperior eſſe ipſo) nam exceſſus tuus eſt maximus.
35 Nónne de his quando interrogaverunt *juſti* ipſi in ſuis cellis dicendo, Quouſque ſic ſperaturus ſum? ecquando adventurus eſt fructus areæ & mercedis noſtræ?
36 Reſpondens ad ea *Jeremiel* Archangelus dixit, quando completus fuerit numerus ſeminum veſtrorum:
37 Nam qui ſtatera ponderavit ſeculum, & dimenſus eſt menſura, numeravitque tempora accuratiſſimè, is non movet quicquam, nec præſtiturus eſt uſque dum præfixa menſura impleatur.
38 Tunc ego reſpondi dicens, ô Domine Jehova, at nos etiam omnes pleni ſumus iniquitate.
39 Vide quæſo ne fortè propter nos non imple-

pleantur juſtorum areæ, propter peccata habitatorum terræ.

40 Reſpondens autem ille, ait, inquit, interroga prægnantem an completis novem menſibus ipſius adhuc poſſit vulva ipſius partum in ſeipſa continere:

41 Et dicenti mihi, non poteſt Domine, dixit ille, in ſepulchro cellæ mortuorum ſunt cum vulva comparandæ.

42 Quemadmodum enim feſtinat puerpera effugere neceſſitatem partus, ſic etiam hæ ea quæ ſibi fuerint commendata feſtinabunt reddere.

43 Jam tibi demonſtrata ſunt ea quæ ab initio cupiebas cognoſcere.

44 Ego verò proloquutus dixi, Si inveni gratiam in oculis tuis, ſi fieri poteſt, Si idoneus ſum,

45 Demonſtra mihi utrum plura eventura ſint quàm præterita, an verò plura præterita quàm futura ſint.

46 Quid præteriverit ſcio, quid autem futurum ſit ignoro.

47 Tum ille edixit mihi, Conſiſte ad dexteram, & demonſtrabo tibi rem ſimilitudine.

48 Conſiſtens itaque vidi quòd ecce fornax ardens tranſivit ante me, fuit autem cùm tranſeuntem flammam vidiſſem, quòd ecce ſupereſſet fumus:

49 Poſtea tranſiens ante me nubes plena aquæ imbrem demiſit impetu, cumque tranſviſſet impetus pluviæ, ſuperfuerunt ex ea guttæ,

50 Et dixit ille mihi, Cogita apud te, ut pluvia ampliùs abundavit guttis & ignis fumo, ita menſuram eorum quæ præterierunt amplius abundare, quæ autem inſuper ventura ſunt, cum guttis & fumo comparari.

51 Quamobrem ego orans dixi, putáſne me victurum uſque ad dies illos? & quid erit diebus illis?

52 Reſpondens autem ille mihi dixit, Signorum de quibus me interrogas partem poſſum tibi indicare: de vita autem tua non ſum miſſus ut dicam tibi, neſcio.

ANNOTATIO.

1 Uriel] *hoc voce ſignificatur Chriſtus, lux & ſapientia Dei, cùm hoc loco, tum etiam in ſequentibus: quamobrem deinceps dominus appellatur, ut ſuprà 1. 4.* 3 Vias] *id eſt, rationes ordinaria, & aſſeclabile hujus admoniſtrationis; quas ſi non comprehendiſſe te animadverteris, non debebis videre mirum hanc a te minimè comprehendi poſſe.* 7 Paradiſi] *id eſt, cœleſtis habitationis; ut nominatur in Teſtamento Novo, in Vetere autem muſquàm: ſic exponendum ex verſ. ſequen.* 11 Quæ evid.] *id eſt, ſpirituales corruptiones & inviſibilem, quam ſolus Deus novit qui in occulto videt.* 23 Conſtitutiones] *hæc prima Jebudæorum fabula, quam deinde amplificat cap. 14. Statuit enim omnia Legis exempla intercidiſſe, ut hoc facto confirmet ſe inſpiratione Dei animatum (ut Moſi ben alterum) eam reſtituiſſe populo diebus quadraginta exſcriptam: quaſi verò aut Legem Monarchia illa, quem Danjel vocat aureum, juſſuſſet, aut omnes ſervi Dei & Prophetæ tempore illo accurratè eam non conſervaverint. O hominis impudentiam! ſapientiorem ſe dicens Danjele, inſrà 12. 11. & 36.* 35 Juſti ipſi] *hunc locum ita reddidimus, quia Hebraiſmus ita fuit reddendus; anima juſtorum, pro juſtis ipſis. Nam de piorum cùm viverent expoſtulatione hæc agi evincit ipſa expoſtulationis forma. Cellas autem eorum ſic dicit, ut concluſa dixerat ſuprà 7. 1. quem locum hic non dubitamus reſpici: ſic inſrà 5. 9.* 36 Jeremiel] *hoc nomen in toto Bibliis non extat; ſed apud phanaticos Judæos eſt cognitum, & a Magis decantatum Doctis viderint.*

44 Ego verò] *ab hoc loco quæſtiones ſequuntur otioſorum hominum quampluſimæ, & reſponſa ſuis quæſtionibus non indigna.*

CAPUT. V.

1 DE ſignis igitur, ecce dies venturi ſunt quibus deprehendentur habitatores terræ in cenſu multo; ſed abſcondita veritatis via ſterilis erit a fide regio,

2 Et multiplicabitur injuſtitia ſuprà quàm nunc vides, & quàm olim fuiſſe audiveris.

3 Iritáque cùm primùm veſtigium apponetur, ut regio quam nunc regnare vides conſpiciatur deſerta.

4 Nam ſi vitam tibi dederit Altiſſimus, videbis poſt tertiam tubam, relucentem ſubitò Solem noctu, & Lunam interdiu:

5 Et tanquam ligno ſanguinem ſtillante, & lapide edente vocem ſuam populi commovebuntur.

6 Cùm regnabit is quem non ſperant habitatores terræ, & volucres emigrabunt:

7 Mare autem Sodomi piſces ejiciet, & vocem edet noctu quam non noverunt multi, adeò ut omnes audiant vocem ejus.

8 Et ſolitudo fiet locis multis, velut igne frequenter immiſſo: etiam beſtiæ agreſtes emigrabunt, & mulieres ex menſibus laborantes parient monſtra:

9 Tanquam ſi in dulcibus aquis inveniantur ſalſæ, it a amici omnes inter ſe pugnabunt: & tunc latebit prudens, & intelligens ſeparatus manebit tanquam in cella ſua conditus,

11 Et quæſitus a multis non invenietur; ſed multiplicabitur injuſtus & incontinens ſuper terram.

12 Adeò ut ſi rogent incolæ regionis unius incolas alterius, dicentes, Nónne apud vos aliquis tranſiit juſtitiam colens, qui juſte fecerit? hoc negent illi.

13 Quapropter erit illo tempore, ut quamvis ſperent homines, non conſequantur; quamvis laborent, non dirigantur viæ ipſorum.

13 Hæc ſigna ut indicarem tibi permiſſum eſt mihi: ſed ſi orans iterum & flens, ut modò feciſti, jejunaveris diebus ſeptem, adhuc iſtis majora audies.

14 Me autem evigilante corpus meum exhorruit valde, laboravitq; anima mea adeò ut deficeret:

15 Ideò tenens me Angelus qui venerat & allocutus fuerat me, confirmavit me, atque in pedes ſtatuit me.

16 Fuit

16 Fuit autem ſecunda nocte, ut veniens ad me Schealtiel princeps populi diceret mihi, ubinã fuiſti? & quare eſt vultus tuus triſtis?
17 An neſcis tibi creditum eſſe Iſraëlem in regione deportationis ſuæ?
18 Exurge ergo, & guſta cibum, ac ne derelinquas nos, ut paſtor gregem ſuum lupis, in manu malignorum.
19 Cui dixi, diſcede a me, neque propriùs accedito me: auſcultans itaque ut dixeram, diſceſſit a me.
20 Ego verò jejunavi diebus ſeptem, ejulans & plorans, ſicut mandaverat mihi Uriel Angelus,
21 Fuitq; poſt dies ſeptem, cogitationibus cordis mei angentibus me iterum valde,
22 Ut reciperet anima mea ſpiritum intelligentiæ, iterumq; inciperem loqui ſermones coram Altiſſimo dicens,
23 'Domine Jehova, ex omni ſylva terræ & omnibus arboribus ejus' vineam unicam elegiſti;
24 Et ex omnibus terris orbis elegiſti 'foveam unam tibi; & ex omnibus floribus orbis tibi 'lilium unum elegiſti;
25 Et ex omnibus abyſſis maris 'plenum' rivum unum tibi elegiſti; & ex omnibus civitatibus ædificatis, tibi ipſi ſanctificaſti Tzijonem;
26 Et ex omnibus creatis volatilibus nominatim elegiſti tibi 'columbam unam', & ex omnibus formatis peccoribus proſpexiſti tibi de 'ove una:
27 Et ex omnibus multiplicatis populis unum tibi populum comparaſti, & unam ex omnibus probatam legem donaſti huic populo dilecto tuo
28 Nunc autem Domine, quare unum hunc pluribus tradidiſti; quare ſtatuiſti ſuper unam hanc' radicem arbores alias, & diſperſiſti unicũ tuum in multos?
29 Et conculcant eum qui contradicunt promiſſis tuis, quiq; tuis fœderibus non credunt?
30 Etenim ſi ullo pacto odiſti populum tuum, tuis manibus debuit caſtigari.
31 Fuit verò cùm elocutus eſſem ſermones iſtos ut miſſus ad me Angelus qui antè venerat ad me prœterita illa nocte,
32 Diceret mihi, audi me & inſtituam te, attende ad me & plura exponam tibi.
33 Me autẽ dicente, loquere Domine mi; Valde, inquit ille mihi, animus tuus extra te rapitur causã Iſraëlis: an verò plùs eum diligis quàm qui fecit eum?
34 Non Domine, inquam ego; ſed ex dolore ita loquutus ſum: torquent enim me renes mei omnibus horis, cupientem tenere viam Altiſſimi, & inveſtigare partem judiciorum ejus.
35 Tum dixit ad me, non potes: & ego, quare Domine ſuorſũ igitur natus ſum? aut cur vulva matris meæ non effecta eſt mihi ſepulchri loco ut non viderem laborem Jahhakobi, & defatigationem gentis Iſraëliticæ?
36 Qui dixit mihi, numera mihi quę nondum evenerunt, collige mihi diſperſas guttas, & viriditati reſtitue flores aridos,
37 Et aperiens mihi clauſas ſpecus produe ventos incluſos in eis, demonſtra mihi vocis imaginem; & tunc oſtendam tibi laboris iſtius cauſam quam rogas videre.
38 Cui ego, Domine Jehova, ecquis verò eſt qui hęc ſcire poſſit, niſi 'qui cum hominibus habitationẽm non habet?
39 Ego autem inſipiens ecquî poſſem de his dicere de quibus interrogaſti me?
40 Itaq; dixit mihi, quemadmodum non potes facere unum horum quæ dicta ſunt, ita non potes perveſtigare judicium meum, aut charitatis officia quæ promiſi me facturum populo 'in fine.
41 Cui ego, Atqui ecce Domine, tu propinquus es iis qui in fine futuri ſunt: quid ergo facturi ſunt ii qui fuerunt ante me, aut nos, aut ii qui ſunt ſequuturi nos?
42 Et ille, Coronæ, inquit ſimile effeci judicium meum: ut non eſt ulla poſtremorum tarditas, ſic nulla eſt primorum velocitas.
43 Tum ego repondens dixi, Annon poteras facere unà eos qui facti fuerunt, qui ſunt, & qui futuri ſunt, ut celeriùs judicium tuum oſtenderes?
44 Reſpondens autem ille mihi dixit, non poteſt res creata feſtinare præ creatore, neq; unà ſuſtinere ſeculum eos qui creandi ſunt in ipſo.
45 Cui ego, ſicut dixiſti, inquam, ſervo tuo te authorem vitæ indidiſſe vitam creaturis unà creatis a te, & ſuſtinuiſſe creaturam; poſſet etiã nunc portare præſentes unà.
46 Tunc edixit mihi, interroga mulieris vulvam dicendo ei, ſi paris, quare per tempora? & roga eam ut edat denos unà.
47 Me autem dicente, non utique poterit, ſed per tempora:
48 Et ego, inquit ille, ſtatui *quaſi* vulvam terræ iis qui ſeminati ſunt in terra per tempora pariendis:
49 Quemadmodum enim ea non parit infantes qui deni ſint, ſic ego diſpoſui a me creatum ſeculum.
50 Tum interrogavi dicens, cùm jam aperueris mihi viam, proloquar coram te, num ecce mater noſtra, quam dixiſti mihi adhuc juvenem eſſe, jam ſenectuti propinqua eſt.
51 Reſpondens autem ille mihi dixit, interroga eam quæ parit ut dicat tibi,
52 Et dicito ei, quare ei quos nunc paris non ſunt pares prioribus, ſed minores ſtatura?
53 Illa enim dictura eſt tibi, alii ſunt, qui in juventutis robore nati ſunt, & alii qui ſub tempus ſenectutis deficiente matrice ſunt nati.
54 Conſydera tu ipſe quoque minore ſtatura vos eſſe quàm ii qui anteceſſerunt vos,
55 Et qui poſt vos venturi ſunt minores fore vobis, quaſi jam ſeneſcentibus creaturis, & robur juventutis prœtereuntibus.
56 Et ego, rogo te, inquam, Domine, ſi inveni gratiam in oculis tuis, demonſtra ſervo tuo per quem viſites creaturas tuas.

Infrà. 8.47.

ANNOTATIO.

1 In cenſu] *ideſt, divites quidem erunt auro, argento, & aere; fide verò & bonis operibus minimè ſic Luc.* 18.8. *Cæterum omnia ſequentia ad hiſtoriam accomodabit quis abundabit otio.* 3 Cùm primùm] *id eſt, in ipſo diserum illorum principio evertetur regnum Babylonia per Cyrum, de quo vers.* 6. *hæc enim ſequentibus vers. exponitur.* 23 Domine Jehova] *oratio cum ſuperioribus quidem convenit*

venit argumento; sed partim ludicrè, partimq; falsis rationibus utitur. Vineam] & ubinam olea? 24 Foveam]illam puto Mizpelę quam emit Abrahamus, Gen. 23. Lilium] propositio ludicra. 25 Plenum rivum] Scholiastes de quo Josue. 8. & Psal. 46. 26 Columbam] est enim turtur ex columbario genere: sed de avicula Levit. 14. imperata ipse viderit. Ove] ubinam ergo bovillum & caprinum genus? 28 Radicem]ut Psal. 80. 38 Qui cum]id est Deus, peripraſtice, ut Danijel 2. 11. 40 In fine]id est, tandem ex usu Hhebraorum: sed vide hominis argutiam, qui ineptu sophismatis cum Deo volut παραυλογιζεθαι ex ambiguo. Nam dicunt Deo πρὸς τὸν λαὸν ἐντολὴ, hic ita interpretatur ut si dixisset Deus λαῷ τῷ ἐντολῇ: atque hinc sequens objectio.

CAPUT VI.

1 TUNC ille mihi, ab initio, inquit, orbis terrarum, imò antequam starent processus seculi, & antequam spirarent ventorum cœtus,

2 Antequàm personarent voces tonitruum, antequàm splenderent nitores coruscationum, antequàm statuerentur fundamenta paradisi,

3 Antequàm spectarentur decori flores, antequam statuerentur ignotæ virtutes, antequàm colligerentur innumerabiles exercitus Angelorum,

4 Antequàm extollerentur altæ aëris spatia, & antequam nominatim definerentur mensuræ cœlorum, & antequam arderent camini Tzijone,

5 Antequam investigarentur præsentes anni, & antequam a me abalienarentur eorum qui nunc peccant inventiones, & seorsim consignati essent qui thesaurum fidei comparaverunt,

6 Jam tum cogitaveram; omnia facta sunt per me solum, ac non per alium; eorumq; finis per me, ac non per alium est dispositus.

7 Cùm autem proloquens dicerem, quæ erit separatio temporum? aut quando erit prioris finis, & sequentis initium?

8 Dixit mihi, Ab Abrahami usque ad Jitzchaki tempus, quando genitis ab eo Jahhakobo & Hhesavo manus Jahhakobi teneret ab initio calcaneum Hhesavi:

9 Ut finis hujus seculi fuit Hhesavi calcaneum; & ut principium sequentis, manus Jahhakobi.

10 Inter calcaneum & manum aliud noli quærere, Hhezra.

11 Ego verò proloquutus dixi, Domine Jehova, si inveni gratiam in oculis tuis,

12 Oro ut demonstres servo tuo finem signorum tuorum, quorum partem mihi demonstrasti præcedente nocte.

13 Et respondens ille dixit mihi, surge in pedes tuos, & audies vocem sonitus amplissimam,

14 Et fiet quædam velut commotio, quamvis locus in quo stas non commovebitur.

15 Ideo cùm loquetur, ne expaveſcito; quoniam verbum de fine a fundamento terræ intelligitur,

16 Et de sermonibus istis tremescit & commovetur: scit enim oportere ut finis eorum commutetur.

17 Fuit autem his auditis cùm surrexissem in pedes, ut audirem quod ecce vox loquebatur, cujus sonus par erat sono aquarum multarum,

18 Dicens, ecce dies veniunt, eritque cùm appropinquare incipiam ut visitem habitatores terræ istius.

19 Et cùm quæstionem habere incipiam de iis qui injustè nocuerunt injustitia sua, postquam suppleta fuerit humilitas Tzijonis.

20 Cùm ergo seculum hoc referabitur quod transire incipit, hæc signa faciam: libri aperientur coram cœlo adeò ut omnes videant simul:

21 Et infantes anniculi edent voces suas, prægnantesque parient immaturos partus ternûm & quaternûm mensium, qui vivent & suscitabuntur:

22 Apparebuntque repentè loca sata semente vacua, & plena promptuaria subitò invenientur inania:

23 Et tuba clangens personabit; qua audita omnes subitò expavescent.

24 Eritq; illo tempore ut amici debellent alii alios tanquam inimici, adeò ut expavescente ex his terra venæ fontium consistant & non decurrant horis tribus.

25 Tunc erit ut quisquis derelictus fuerit ex omnibus istis quæ prædixi tibi servetur ille, & videat salutem meam finemq; vestri seculi.

26 Videantq; homines qui recepti fuerint, qui mortem non gustaverint a nativitate sua, quando mutabitur cor habitatorum & convertetur in mentem aliam.

27 Delebitur enim malum, & extinguetur dolus:

28 Florebit autem fides corruptione victa, & ostendetur veritas quæ infructuosa fuerat tandiu.

29 Fuit autem cùm allocutus esset me, ut ego pauliſper intuerer in eum ante quem stabam:

30 Quapropter dixit mihi, hæc veniens ostendam tibi tempore venturę noctis alterius.

31 Si ergo denuo jejunans diebus septem de integro rogaveris, renuntiabo tibi majora istis denuo qua die audivero.

32 Nam exaudita est vox tua ab Altissimo: vidit Deus fortis rectum consilium tuum, & prospexit castitatem quam a juventute tua habuisti:

33 Propterea misit me ut his omnibus demonstratis tibi dicerem, Confide & noli timere:

34 Sed noli præfestinatione, ut prioribus temporibus, cogitare res vanas; ne præfestinando aberres a cognitione venturorum temporum.

35 Itaque fuit postea ut flerem iterum jejunaremq; diebus septem, suppleturus tres hebdomadas quæ fuerant indictæ mihi.

36 Fuit verò octava nocte, ut animo meo de integro turbato in me inciperem loqui coram Altissimo,

37 (Inflammabatur enim spiritus meus valde, & angebatur anima mea)

38 Et dicerem, Domine, tu loquutus es solummodo initio creationis die primo, dicendo, fiat cœlum & terra; & verbo tuo opus perfectum est. Gen. 1.

39 Cumq;

39 Cùmque eſſet Spiritus ubi tenebræ circunferebantur & ſilentium erat, ſonus humanæ vocis nondum erat effectus a te:
40 Tunc edixiſti de theſauris tuis proferri lumen lucidum, quo appareret opus tuum.
41 Tu die ſecundo creaſti aërem expanſi, & imperaſti ei ut diſtingueret diviſionem aq; ſtatueret inter aquas, ut pars earum ſurſum recederet, pars verò maneret deorſum.
42 Tu die tertio imperaſti aquis ut congregarentur in partem ' ſeptimam terræ; ſex verò partes illius ſiccas conſervaſti, ut exiſterent ex iis quæ adminiſtri tui ſeminata a Deo colerent.
43 Verbo enim procedente ex te ſtatim fiebat opus.
44 Proceſſit itaque ſubitò fructuum multitudo immenſa, deliciæ guſtus multiformes, & flores colore non imitabili, & odoramenta odore impervestigabili: hæc die tertio facta ſunt.
45 Tu quoque die quarto imperaſti eſſe ſplendentem Solem, lucentem Lunam, ſtellas diſpoſitas,
46 Mandans eis ut ſeruirent homini qui formandus erat.
47 Tu quinto die dixiſti parti ſeptimæ ubi erat aqua congregata ut procrearet animalia, volucres & piſces: atque ita factum eſt.
48 Aqua muta & inanima, quę Dei nutu jubebatur animalia profundebat, ut ex eo mirabilia facta tua nationes enarrarent.
49 'Tunc autem reſervaſti duo animantia, quorum unum vocaſti 'Bahamoth, alterum Livjathan;
50 Et ſeparaſti ea unum ab altero: non enim ſeptima pars, ubi erat aqua congregata, poterat capere ea ſimul.
51 Itaque dediſti Bahamothis unam partem quę tertio die ſiccata fuerat ut habitaret in ea, ubi ſunt montes mille:
52 Livjathani verò dediſti ſeptimam partem humidam, & ſervaſti ipſum ut devoret quos & quando voles.
53 Sexto autem die imperaſti terrę ut procrearet coram te jumenta, beſtias, & reptilia:
54 Atque inſuper Adamum feciſti ducem omnibus quæ feceras, ex quo educti ſumus nos omnes & populus quem elegiſti.
55 Hæc autem omnia dixi coram te Domine; quia propter nos creaſti ſeculum;
56 Reſiduas autem genres ab Adamo ortas dixiſti nihil eſſe, aut ſalivæ ſimiles eſſe, & quaſi ſtillis vaſe decidentibus comparaſti abundantiam earum.
57 At nunc ecce, Domine, gentes iſtæ quæ nihilo deputatę ſunt, cœperunt dominari nobis ac devorare nos:
58 Et nos populus tuus quem vocaſti primogenitum, unigenitus, cujus es zelotypus, traditi ſumus in manus eorum.
59 Quòd ſi propter nos creatum eſt ſeculum quare non poſſidemus hæreditatem noſtram cum ſeculo? quouſque tandem?

ANNOTATIO.

6 Eorumque finis] *uempe deſinentium priorum tam partium deſinens, & inuentium incipiens: nam finis ſiu extremitates duę ſunt temporum rerumque omnium quæ menſura conſtant: quo modo accipi oſtendit verſu ſequent. Reſponſum autem planiſſimè a nobis redditum nemo non videbit oculatus.* 42 Septimam] *hic ab hiſtoria Moſchu in traditiones Iehudaorum delabitur, unde circumſcripsio hæc profecta eſt: ſic verſ.* 47. 49 Tunc autem] *Ex craſſiſſimas Iehudaorum fabulas, quas hic Propheta (ſi Deo placet) adducis ferìò. Non intellexerunt Iehudæi quid ſignificent verba Dei Iſobi* 40. *&* 41. *ignorantiæ autem ſuæ audaciam adiunxerunt ducem, & hæc fabulas commenti ſunt, quas hic Propheta amplectitur, cæcum ſecutus cæcos.* Bahhamoth] *ſic legendum, non autem Henoch: ut Iſobi locum oſtendit, & Iehudaorum fabula.*

CAPUT VII.

1 FUIT autem cùm finiſſem eloqui verba hæc, ut miſſus ad me Angelus qui miſſus fuerat ad me antecedentibus noctibus,
2 Ediceret mihi, ſurge Hhezra, & audi ſermones quos veni eloquuturus ad te.
3 Me autem dicente, loquere Deus mi; dixit mihi, mare poſitum eſt in ſpatioſo loco adeò ut ſit altum & immenſum:
4 Eſt autem ei acceſſus in anguſto portu, ubi ſimile eſt fluminibus.
5 Quis enim unquam velit ingreſſus mare experiri ipſum aut dominari ipſi, niſi tranſeat per anguſtum in latitudinem ipſius? quomodo alioqui venire poterit?
6 Item alterum exemplum: civitas ædificata eſt & ſita in campeſtri loco, quæ plena eſt bonorum omnium:
7 Introitus ejus anguſtus eſt & in præcipitio poſitus, verſante a dextera quidem igne, a ſiniſtra verò aqua alta,
8 Adeò ut ſemita unica ſit inter hæc poſita, putà inter ignem & aquam, quæ ſemita non capit niſi ſolummodo veſtigium hominis.
9 Si ergo dabitur civitas hæc homini in hæreditatem; ſi nunquam ille periculum quod antè poſitum eſt tranſeat, quomodo percipiet hæreditatem ſuam?
10 Cùm autem dixiſſem ad hæc, ita eſt Domine; dixit mihi, ſic etiam eſt pars Iſraëlis:
11 Nam propter eos feci ſeculum: ſed quando tranſgreſſus eſt Adam conſtitutiones meas, tum adjudicatum eſt ei illud quod factum eſt.
12 Et facti ſunt introitus hujus ſeculi anguſti, dolore infeſti & laboriоſi; pauci, inquam, & mali, & periculorum pleni, & labore operoſo cincti:
13 Alterius enim ſeculi introitus ſpatioſi & ſecuri ſunt, & afferentes immortalitatis fructum.
14 Quamobrem ſi nunquam ingreſſi fuerint homines viventes anguſta hæc & vana loca, nõ poterunt ea recipere quæ repoſita ſunt.
15 Nunc ergo quare conturbaris quòd corruptibilis es? & quid eo moveris quòd mortalis es?
16 Quare non præcipis animo tuo quod futurũ eſt, ſed in præſente hæres?
17 Tunc ego reſpondens dixi, Domine Jehova, ecce diſpoſuiſti Lege tua ut juſti hæc poſſideant;

deant hæreditariò, impii autem pejerant.

18 Justi autem ferunt res angustas pro eo quòd sperabant spatiosas: qui enim impiè gessérunt, at hi angustias patiuntur, nec spatiosa visuri sunt.

19 Sed dixit mihi, non est judex superior Deo, neque intelligentior Altissimo.

20 Pereunt multi in præsentia, quia negligitur Lex Dei quæ proposita est.

21 Mandavit enim Deus omnino venientibus quando venerunt, quid faciendum vitæ habituris, & quid observandum ut pœnas luerent:

22 Hi autem non persuasi contra dixerunt ei, & proposuerunt sibi cogitationes vanas,

23 Et circumdantes sibi cohortes delictorum dixerunt de altissimo non esse ipsum, & vias ejus non agnoverunt:

24 Et spernentes Legem ejus sponsiones ei factas abnegarunt, & constitutionibus ejus non habentes fidem opera ejus minime perfecerunt.

25 Propterea, ô Hhezra, vacua vacuis, & plena plenis,

26 Ecce tempus veniet & erit cùm venerint signa quæ prædixi tibi ut appareat, sponsa, & emergens ea demonstrabitur quæ nunc obducitur terrâ,

27 Et quisquis liberatus fuerit a prædictis malis videat facta mirabilia mea.

28 Revelabitur enim filius meus Jesus cum iis qui sequuntur ipsum, & recreabuntur qui relicti fuerunt annis quadringentis.

29 Erit autem his annis exactis, ut moriatur filius meus Christus, & viventes omnes.

30 Et seculum convertatur diebus septem in antiquum silentium, quale fuit indiciis antecedentibus, ita ut nemo superstes derelinquatur.

31 Sed erit elapsis diebus septem, ut moriente corrupto seculo istud seculum quod nondum vigilat excitetur,

32 Reddente eos terra qui dormiunt in ipsa, & pulvere eos qui in illo silentio habitant, & cellis reddentibus cadavera quę sibi fuerint cómendata.

33 Tunc apparebit Altissimus insidens judiciali throno, & præterlapsis miseriis recipientur illi qui patientia usi fuerint longanima.

34 Nam judicium solum remanebit, veritas stabit, & fides revalescet,

35 Unde operæ pretium subsequetur, & merces ostendetur, & justitia erit pervigil, nec injustitia ampliùs dominabitur.

36 Dixi autem, pater Abraham pro Sedomitis orauit, & Mosche pro majoribus qui in deserto peccaverunt,

37 Et *Jehoschuabh* successor ejus pro Israële in diebus Hhacanis, & Schemuel,

38 Et David pro confractione, & Schelomo pro iis qui venerunt ad sanctum locum,

39 Elija pro iis qui pluviam acceperunt, & pro mortuo ut revivisceret,

40 Et Chizkija pro populo diebus Sanheribi, multi denique pro multis.

41 Si ergo modò, cùm increvit corruptio & injustitia multiplicata est, oraverint justi pro impiis; quare nunc etiam non sic futurum esset?

42 At ille mihi respondens dixit, præsens seculum non est finis, gloria in ea versantes frequenter manet; propterea illi pro invalidis oraverunt.

43 Dies enim judicii futurus est finis temporis istius, & initium temporis futuræ immortalitatis, quo perierit corruptio.

44 Soluta fuerit intemperantia, abscissa incredulitas, excreverit justitia, exorta fuerit veritas.

45 Nam tunc nemo poterit eum qui periit servare, nec eum qui vicit perdere.

46 Ego verò respondens, hic est, inquam, sermo meus quem semper habui, melius futurum fuisse non dari terram Adamo, aut ea jam data coërceri ipsum ut non peccaret.

47 Quid enim prodest hominibus hic in tristitia vivere, & post mortem supplicium exspectare?

48 O tu quid fecisti, Adam? quod enim tu peccasti non est factus tuus solius casus, sed & noster qui ex te provenimus.

49 Quid enim prodest quòd promissa est nobis immortalitas? nos verò mortis opera egimus.

50 Quòd prædicta est nobis spes perennis? nos vero pessimè evanuimus.

51 Quòd reposita sunt nobis habitacula sanitatis & securitatis? nos verò malè conversati sumus.

52 Quòd proposita est gloria Altissimi protegens eos qui considerate incessernnt? nos autem pessimis viis ambulavimus.

53 Quòd ostenditur paradisus cujus fructus incorruptus perseverat, in quo est securitas atque curatio?

54 Nos verò non ingrediemur, ut qui in locis ingratis conversati simus.

55 Quòd præ stellis fulgebunt facies eorum qui abstinuerint se? nostræ autem facies tenebris nigriores erunt,

56 Quia viventes non cogitavimus quando faciebamus iniquitatem, nos post mortem incepturos pati,

57 Tum ille respondens dixit, hæc cogitatio est certaminis quo certaturus est homo qui in terra nascitur,

58 Ut si victus fuerit patiatur quod dicis; sin autem vicerit, percipiat quod dico:

59 Hęc enim vita est quam Mosche cùm viveret indixit populo, dicens, elige tibi vitam ut vivas.

60 Verùm non crediderunt ei, nec Prophetis post eum, ac ne mihi quidem cùm alloquutus sum ipsos,

61 Non futuram fuisse tristitiam eis perditione ipsorum, sed futurum gaudium, sicut futurum est eis quibus persuasa est salus.

62 Hic ego respondens dixi, Scio Domine, Altissimum vocari misericordem, eò quòd miseretur eorum qui nondum venerunt in seculum.

63 Quódq; miseretur eorum qui convertunt se ad legem ipsius:

64 Et longanimem esse, eo quòd longanimitatem exhibet peccatoribus quasi suis operibus

65 Et munificum esse, eò quòd donare vult cuique prout res exigunt:

66 Et plurimùm misericordem, eò quòd magis ac magis multiplicat misericordias iis qui præsentes sunt, qui præterierunt, & qui futuri sunt.

67 Multiplicat; si enim non multiplicaret misericordias suas, non servaretur hoc seculum cum iis qui obtinent ipsum hæreditariò:

68 Et

68 Et condonat; si enim pro bonitate sua non condonaret, ut qui fecerunt iniquitatem ii leventur suis iniquitatibus, non posset dici millesima pars hominum conservari:

69 Et judex si non ignosceret iis qui curantur verbo ipsi', & deleret multitudinē cōcentionis,

70 Non planè reliqui fierent ex innumerabili multitudine, nisi pauci valde.

ANNOTATIO.

18 Qui enim] *Quasi dicat, utrum impietas populo tuo inest, ac non magis gentibus exteris? as supra 3.28.* 26 Sponsa] *id est, Ecclesia, quę jam quasi sepulta atque obruta est, adeoq; putrefacta, ut Jechezkel. 37.* 28 Quadringentis] *hos annos rotundato numero agnosco dici: sed in accommodatione est labor: nam cum ab anno primo Cyri ad perpessionem Christi anni sint ex Danjele 487. ad nativitatem 453 hæc autem anno 30. dicta sint ab eversa Jerusalemi, hoc est 492 anno ante natum Christum, videtur hoc tempus ab eo tempore incipiendum in quod authenticus Hhezræ lib. desinit: quasi sub illud tempus ab Hhezra hic liber fuisset scriptus: ita subducta annis 49 usque ad nativitatem Christi anni erunt 404. rotundato numero. Vide quæ scripsimus in Actor. 13.20.* 29 Viventes omnes] *eo ordine qui deinceps proponitur.*

CAPUT. VIII.

1 TUNC ille respondit mihi dicens, hoc seculum fecit Altissimus propter multos, futurum autem propter paucos.

2 Proponam autem tibi, Hhezra, similitudinem. Quemadmodum si rogares terram, dicturam esset tibi se plus daturam terręunde fiat fictile, minimum autem pulveris unde fit aurum; sic etiam habet se hoc præsens seculum.

3 Multi quidem creati sunt, sed servabuntur pauci.

4 Ego autem respondens dixi, absorbe ergo animam quod sentitur, & devora quòd sapit.

5 Conveneras enim audiendi prophetandique consilio; sed non est tibi datum spatium nisi solummodò ad vivendum.

6 O Domine, si non permittas servo tuo ut oremus coram te, & des nobis semen cordi culturamq; sensui unde fructus efficiatur, qui vivere posset omnis corruptus qui inter homines locum habet?

7 Tu enim solus es, & nos una figmentum sumus tuarum manuum prout locutus es.

8 Nunc autem quando in vulva fingitur corpus, tu præstas membra: conservatur velut in igne & aqua creatura tua, cùm novem mensibus fert opus tuum creaturam tuam creatam in ipso:

9 Ipsum inquam quod conservat & quæ cōseruātur in eo, utraq; servantur; & servata plerunq; iterum reddit vulva quæ creverunt in ipsa.

10 Imperasti etiam ex ipsis membris, præberi fructui lac mamillarum,

11 Ut nutriatur id quod formatum est ad tēpus aliquod, & postea influas eum in misericordia tua.

12 Enutris eum justitia tua, & erudiens eum in Lege tua corripis eum intellectu tuo;

13 Et mortificas eum ut creaturam tuam, & vivificas eum ut opus tuum.

14 Si ergo perdis eum solo jussu tuo qui tanto labore fuit formatus, facile etiam fuerit ordinare ut id quod factum est servetur.

15 Nunc itaq; Domine, eloquar: ac de omnibus quidem hominibus tu nosti optimè; verum de populo tuo propter quem doleo.

16 Et de hæreditate tua propter quam lugeo, de Jisraēle propter quem tristis sum, & de Jahhakobo propter quem dolore affectus sum.

17 De eo incipiam orare coram te, pro me & pro eis: quoniam video lapsus nostros qui inhabitavimus terram,

18 Et exaudiui celeritatem judicis adventuri.

19 Ideo audi vocem meam, & intellige sermonem meum: eloquar coram te præcipuum verborum Hhezræ antequam assumatur,

20 Dicens, Domine qui permanes in æternum; cujus oculi elati in supremo sunt atque in aēre;

21 Cujus thronus æstimari non potest, nec comprehendi gloria; cui adstat exercitus Angelorum tremens,

22 Quorum observatio vento & igni committitur; cujus verbum verum, & dicta perstantia; cujus fortia jussa, & dispositio terribilis;

23 Cujus aspectus arefacit abyssos, & indignatio tabefacit montes, ut testificatur veritas:

24 Exaudi orationem servi tui, & auribus percipe preces figmenti tui:

25 Dum enim vivo, loquuturus sum; & dum sensum habeo, affaturus te.

26 Ne respicias ad delicta populi tui, sed ad eos qui tibi serviunt fideliter:

27 Ne attendas ad impia gentium studia, sed ad eos qui custodiverunt anxiè testimonia tua:

28 Neque reputes eos qui conversati sunt falso in conspectu tuo, sed eorum recordare qui ex voluntate tua cum reverentia tui agnoverunt te:

29 Neque velis perdere eos qui pecudum mores habuerunt, sed respice ad eos qui legem tuam luculentè docuerunt:

30 Nec indigneris eis qui bestiis pejores judicati sunt, sed eos diligas qui semper in tua justitia & gloria fiduciam habuerunt.

31 Nos enim & majores nostri ex morbis talibus languemus; tu autem propter nos peccatores misericos appellaberis.

32 Tunc misericors appellaberis, si voles exhibere nobis misericodiam, nobis inquam non habentibus opera justitię:

33 Justi enim, si quibus essent opera multa reposita, ex propriis operibus mercedem reciperent.

34 Quid verò est homo, ut indigneris ei? aut genus corruptum, ut ita acerbè agas cum ipso?

35 Etenim verè nemo natus est qui non impiè gesserit, & viventium nemo qui non deliquerit,

36 Hac autem in re annuntiabitur justitia tua & bonitas tua Domine, quòd eorum misertus fueris quibus nihil est bonorum operum.

37 Tunc reſpondit mihi dicens, Rectè locutus es quædam, ut ſermones habuiſti, ſic etiam fiet.
38 Etenim revera non exigam rationem de factis eorum qui peccaverunt ante mortem, ante judicium, ante perditionem;
39 Sed delectationem capiens ex juſtorum cogitationibus; recordabor earum, peregrinationis quoque, & ſalutis, & recipiendæ mercedis.
40 Quomodo ergo locutus fueram, ſic etiam eſt.
41 Sicut enim agricola ſerit quidem ſuper terram ſemina multa, plantaſq; plurimas plantat; ſed non omnia quæ ſeminata ſunt procedente tempore ſervantur, nec omnia quæ plantata ſunt radicantur: ſic etiam qui in ſeculo ſeminati ſunt omnes ſervabuntur.
42 Ego autem reſpondens dixi, Si inveni gratiam, proloquar.
43 Quemadmodum ſemen agricolæ cùm non aſſurgit, ſive non acceperit pluviam tuam tempore ſuo, ſive corruptum fuerit multitudine pluviæ;
44 Sic etiam perit ſimiliter homo qui manibus tuis formatus eſt, qui tua imago nominatur eò quòd ſimilis eſt tibi, propter quem omnia formaſti; quandoquidem comparatti eum cum ſemine agricolæ,
45 Ne iraſcaris nobis; ſed parce populo tuo, & miſerere hæreditatis tuæ: tu enim creaturæ tuæ miſerturus es.
46 Qui reſpondit mihi dicens, Quæ ſunt præſentia, præſentibus; & quæ futura, futuris ſunto.
47 Multum enim abes ut poſſis ampliùs diligere creaturam meam quàm ego: te autem ipſum frequenter acceſſi propius, ſed injuſtos nunquam. *Supra 5. 33.*
48 Hac autem in re mirabilis videris coram Altiſſimo,
49 Quòd abjiciens te ut decet, non judicas te dignum qui inter juſtos glorificeris plurimùm.
50 Quapropter miſeriæ multæ ac miſerabiles evenient habitatoribus ſeculi temporibus ultimis, quia in multa ſuperbia ambulaverint:
51 Tu autem pro te intellige, & pro ſimilibus tui inquire gloriam.
52 Vobis enim apertus eſt paradiſus, plantata arbor vitæ, præparatum futurum tempus, cõparata abundantia, ædificata civitas, probata requies perfecta bonitate, perfectaque ſapientia.
53 Radix mali obſignata eſt ne hæreat vobis, infirmitas & tinea a vobis abſconſa eſt, & in ſepulchrum fugit corruptio, in oblivionis locum:
54 Prætterierunt dolores, & oſtenditur tandem adventurus immortaliatis theſaurus.
55 Noli ergo ampliùs inquirere de multitudine pereuntium.
56 Etenim iſti aſſumentes licentiam ſpreverunt Altiſſimum, & Legem ejus contemnentes dereliquerunt vias ejus:
57 Prætera etiam conculcaverunt juſtos ejus,
58 Et dixerunt cum animo ſuo non eſſe Deum, & quidem ſcientes ſe morituros eſſe.
59 Sicut enim vos ſuſcipient illa quæ prædicta ſunt, ſic eos invadent litis atque cruciatus qui comparati ſunt.
60 Non enim voluit Deus hominem diſperdi; ſed ipſi qui creati ſunt coinquinaverunt nomen ejus qui fecit ipſos, & ingrati fuerunt ei qui præparaverat ipſis vitam:
61 Quapropter judicium meum modò appropinquat.
62 Atque hæc quidem non omnibus demonſtravi, ſed tibi & pancis tui ſimilibus.
63 Tunc ego proloquens dixi, ecce nunc Domine, demonſtraſti quidem mihi multa ſigna quæ incipies facere ultimis temporibus; ſed quo tempore non demonſtraſti mihi.

ANNOTATIO.

4 Abſorbe] *id eſt, in vitam præſentem incumbe: objectio ethopœtica, ut eſt* 1. *Cor.* 15. 32. 22 Quorum] *ut Pſal.* 104 *& Hebr.* 1. 7. 38 Ante mortem] *vide infrà* 9. 9. *& ſequentibus.* 52 vobis] *elegans typorum congeries ad gloriam adumbrandam quæ ſuo tempore in filiis Dei revelabitur.*

CAPUT IX.

1 RESPONDIT autem mihi, dicens, Tu ſi quo modo poteris, metire tempus in ipſo: erit enim cum videris partem quandam ſignorũ quæ prædicta ſunt tranſiſſe;
2 Tunc intelliges illud eſſe tempus quo cœpturus eſt Altiſſimus viſitare ſeculum quod ab ipſo factum eſt:
3 Quando, inquam, videbitur in ſeculo terræ motus & populorum turbatio.
4 Tunc intellige Altiſſimum de iis diebus antecedentibus inde a principio loquutum eſſe,
5 Sicut enim quicquid eſt in ſeculo initium pariter & conſummationem habet, ac conſummationem manifeſtam.
6 Sic etiam Altiſſimi tempora initia habent manifeſta prodigiis & potentibus factis, & cõſummationes manifeſtæ ſunt & actu & ſignis:
7 Eritque ut quiſquis ſervabitur, qui potuerit effugere labore ſuo per fidem qua credidiſtis,
8 Reliquus fiat ex prædictis periculis, videatque ſalutare meum in terra mea & in terminis meis, ut ſanctificavi me inde a ſeculo.
9 Tunc erunt in miſeriis qui nunc abutuntur viis meis, & in tormentis morabuntur qui per contemptum eas abjecerint:
10 Qui enim non agnoverunt me, cùm viventes beneficia conſequerentur;
11 Et qui faſtidiverunt Legem meam cùm adhuc facultatem haberent, cumque adhuc eſſet apertus eis pœnitentiæ locus non tamen adverterunt, ſed ſpreverunt eam;
12 Hos oportet poſt mortem in cruciatu agnoſcere.
13 Tu ergo noli ampliùs curioſè inquirere quomodo cruciabuntur impii, ſed inquire quo modo ſervabuntur juſti, quorum & propter quos

quos ſeculum eſt, & quando.
14 Ego verò reſpondens dixi,
15 Quod antè loquutus ſum nunc etiam dico & dicam in poſterum, plures eſſe qui pereunt quàm qui ſervantur; ſicut fluctus majores ſunt guttis.
16 Ille autem reſpondit dicens,
17 Qualis ager, talia & ſemina, & quales flores, tales tincturæ; & qualis operator, tale opus; & qualis agricola, talis cultura: quoniam tempus eſt ſeculi.
18 Tunc enim cùm ego pararem iis qui nunc ſunt ſeculum (ut nondum factum fuerat) in quo habitarent, nemo mihi contradicebat:
19 Atque ut tunc quidem, quiſque nunc etiam creatur in mundo hoc parato, & meſſe indeſinente, & lege imperveſtigabili: ſed corrupti ſunt mores eorum.
20 Conſyderans itaque ſeculum quod ecce periculum aderat ei a cogitationibus quæ advenerant in ipſum,
21 Reſpexi & peperci ei valde: tandem ſervavi mihi acinum e botro, & plantam e plantario multo.
22 Pereat ergo multitudo quę immeritò nata eſt, ſerveturque acinus meus & plantamea, quæ multo cum labore perfeci.
23 Tu autem ſi adhuc alios ſeptem dies remiſeris (ſed ne jejunato illis;
24 Ito in campum florum, ubi domus non eſt ædificata, & comedito ſolùm de floribus ipſius campi: ne carnem guſtato, vinumque ne bibito, ſed flores ſolummodo)
25 Deprecans indeſinenter Altiſſimum, veniam denuo & alloquar te.
26 Itaque profectus ſum, ſicut dixerat mihi, in campum qui vocatur Ardatha; ubi ſedens inter flores comedi de herbis agri, & cibo earum ſaturatus ſum.
27 Fuit autem poſt dies ſeptem diſcumbente me ſuper gramen, cùm animus meus turbaretur de integro ſicut antea,
28 Ut aperto ore meo inchoarem loqui corã Altiſſimo, & dicerem;
29 O Domine, tu quidem certè videndum te exhibuiſti majoribus noſtris in deſerto avio & infructuoſo cùm egrederentur ex Ægypto,
30 Et dixiſti planè, Tu Iſraël audi me, & ſemen Jahhakobi attende ad ſermones meos:
31 Ecce enim ego ſemino in verbis legem meam, qua afferente in vobis fructum, gloriam reportabitis de eo in ſeculum.
32 Verùm majores noſtri acceptam legem nõ ſervaverunt, & ſtatuta tua non cuſtodiverunt, fructus verò Legis non periit (nec enim poterat, quoniam tuus erat)
33 Nam qui acceperant, perierunt non cuſtodientes quod in ipſis ſeminatum fuerat.
34 Ecce autem conſuetudo eſt, cùm accepit terra ſemen, aut mare navem, aut vas aliquod eſcam vel potum; perdito eo in quo ſeminatũ eſt, vel in quod immiſſum eſt,
35 Simul id quod ſeminatum immiſſũ ve fuerit & quæcunque fuerint excepta perdi, eaque jam non eſſe penes nos: nobis verò non ita accidit.
36 Nos quidem qui Legem accepimus, peccando periimus, & cor noſtrum quod exceperat eam:
37 Lex verò non periit, ſed permanſit in ſuo robore.
38 Cùm autem hæc loquerer apud animum meum, reſpiciens oculis meis vidi mulierem ad dexteram, quę ecce lugens plorabat cum vociferatione magna, & animo dolebat valde, veſtimentis ſuis diſcißis & cinere inſperſo capiti ipſius.
39 Omittens itaque cogitationes meas in quibus verſabar, converſus ſum ad eam,
40 Et dixi ei, quare fles? & quid doles animo?
41 Illa verò mihi, Sine me, inquit, Domine mi, fiere & in dolore pergere; nam valde amaro ſum animo, depreſſa ſum valde.
42 Me autem dicente ei, quid perpeſſa es? dic mihi; reſpondit illa mihi,
43 Sterilis fueram ego ancilla tua ac non pepereram triginta annis, cùm haberem maritum:
44 Ego verò per ſingulas horas & per ſingulos dies annoſque triginta illos deprecabar Altiſſimum nocte ac die.
45 Fuit tandem poſt triginta annos ut exaudiret me Deus ancillam tuam, & reſpiciens abjectionem meam attendenſq; tribulationi meæ daret mihi filium, de quo gaviſa ſum valde ego & vir meus & omnes cives mei, honoremque Deo forti plurimum tribuimus:
46 Et educavi eum labore multo.
47 Fuit autem quum creviſſet perveniſſetque ad eam ætatem qua uxorẽ ducturus erat, ut dieu facerem epuli.

ANNOTATIO.

24 Ubi domus] *Propter typum, qui exponitur cap. 10.* 26 Ardatha] *campus eſt ſententia mea ſupra Babylonem a fungorum copia quaſi fungoſus appellatus, cujus in finibus eſt ille vicus quem Herodotus Ardericam voce compoſita nominat, quaſi fungoſum & inanem dicas.*

CAPUT X.

1 HOc facto, introiens filius meus in thalamum ſuum, cecidit mortuus.
2 Quamobrem evertimus omnes lumina, & ſurrexerunt omnes cives mei ad conſolandum me, & continui me ad noctem uſque diei alterius.
3 Fuitque ſuperſedentibus omnibus a conſolatione mei ut quieſcerem, fuit inquam ut ſurgens ea nocte fugerem, veniremque (ut vides) in hunc campum.
4 Nunc autem cogito non reverti in civitatem, ſed hic conſiſtere; neque comedere neque bibere, ſed ſine intermiſſione lugendo jejunare uſque dum moriar.
5 Omittens igitur ſermones in quibus verſabar, iratus reſpondi ei, dicens,
6 Tu mulierum omnium ſtultiſſima, nónne vides luctum noſtrum, & quæ nobis accidunt?
7 Tzijonem matrem noſtram omni triſtitia contriſtari, & depreſſione deprimi, & lugere validiſſimè,
8 Nos nunc lugere omnes, & triſtes eſſe?

cùm autem nos omnes contriſtamur, tu an cõtriſtabgris de uno filio?

9 Interroga enim terram, & dicet tibi ſe eam eſſe quæ debeat tam multorum lugere caſus qui in ea pullulant,

10 Et omnium qui ex ipſa ab initio nati ſunt, & aliorum qui venturi ſunt:nam ecce penè omnes in perditionem ambulant,& exitio traditur plurima pars eorum.

11 Utrà igitur amplius lugere debet?hæc certè quæ tãtam multitudinem perdidit magis quã tu quæ pro uno doles.

12 Quòd ſi dixeris mihi,non eſt planctus meus ſimilis planctui terræ; quoniã fructum amiſi ventris mei, quem cum mœroribus geſtavi & cum doloribus peperi;

13 Terra autem pro modo terræ; ſic abit ex ea multitudo præſens ut evenit antè:

14 Ego quoque dicturus ſum tibi, Sicut tu cum labore peperiſti, ſic etiam terra dat fructum ſuum homini ab initio,* ei qui infecit ipſam.

15 Nunc ergo contine apud te ipſam dolorem tuum,& fortiter fer qui tibi contigerunt caſus.

16 Si etiam tanquam juſtis acquieveris rebus a Deo determinatis, & conſilium ejus percipies ſuo tempore,& iſtis in rebus laudaberis.

17 Regredere ergo in civitatem ad virum tuum.

18 Illa autem dicente mihi,non faciam,neq; ingrediar civitatem; ſed hic moriar:

19 Perrexi adhuc loqui ad illam dicens,

20 Noli facere rem iſtam: ſed aſſentire ſuadenti. Quot enim ſunt caſus Tzijonis? accipe conſolationem propter dolorem Jeruſchalaimorum.

21 Vides enim ſanctuarium noſtrum deſolatum eſſe,& altare noſtrum dejectum templumque noſtrum deſtructum,

22 Pſalterium noſtrum humi proſtratum eſſe, hymnum conticuiſſe, exultationem noſtram diſſolutam eſſe, lumen lychnuchi noſtri extinctum,* arcam fœderis noſtri direptam, loca ſancta noſtra contaminata, & nomen de quo vocati ſumus penè profanatum; liberos item noſtros eſſe contumeliam paſſos, Sacerdotes noſtros ſuccisos, Levitas noſtros in captivitatem abductos, virgines noſtras inquinatas, mulieres noſtras vim paſſas,juſtos noſtros direptos,parvulos noſtros perditos,juvenes noſtros in ſervitutem raptos,& fortes noſtros infirmatos,

23 Et quod omnium eſt maximum, ſignaculum Tzijonis,* reſignatum eſſe gloriam ipſius: nam tradita etiam eſt in manus eorum qui oderunt nos.

24 Tu ergo excute tuam triſtitiam multam,& dẽpone a te dolorum multitudinem,ut tibi propitius Deus fortis requiem præſtet tibi Altiſſimus,requiem a laboribus.

25 Fuit autem me alloquente eam,ut facies ejus repente fulgeret, ac ipſecie coruſcus fieret aſpectus ejus adeò ut expaveſcens valde ab ea cogitarem quid illud eſſet.

26 Ecce autem ſubito emiſit ſonum vocis magnum & ita formidabilem ut moveretur terra ipſa a ſono mulieris.

27 Cumq; reſpicerem, ecce mulier ampliùs non comparuit mihi; ſed civitas ædificabatur & locus demonſtrabatur a fundamẽtis magnus: & timens clamavi voce magna,

28 Et dixit,ubi eſt Ubriel Angelus qui principio venit ad me:nam ipſe fecit ut venirem in tantum hunc exceſſum mentis, quo finis meus quem ſpectabam evaneſcit, & oratio mea efficitur ridicula.

29 Me autem proloquente iſta, ecce venit ad me;

30 Et reſpiciens me quòd ecce jacẽrem ut mortuus,& intellectus meus abalienatus eſſet prehendens dexteram meam confirmavit me, & ſtatuens me in pedes meos,dixit mihi,

31 Quid tibi eſt? quòd turbata eſt mens tua & ſenſus cordis tui:quid conturbaris?

32 Cui ego, quoniam, inquam, dereliquiſti me, qui faciens ſecundum ſermones tuos veni in hunc campum: ecce autem videre mihi viſus ſum quæ non poſſum enarrare.

33 Ille autem dixit mihi,Sta viriliter,& docebo te.

34 Ego verò dixi,loquere,Domine mi, ad me; ne derelinquas me ut non fruſtratus moriar.

35 Nam vidi quę neſciebã,& audio quæ neſcio:

39 Aut an falleretur ſenſus meus, & ſomniaret anima mea?

37 Nunc ergo oro te ut exponas ſervo tuo exceſſum iſtum. Qui reſpondens mihi dixit,

38 Audi me& docebo te exponens ea tibi a quibus metuis: nam Altiſſimus revelavit tibi myſteria multa:

39 Vidit rectam viam tuam, te fine intermiſſione fuiſſe contriſtatum pro populo tuo, & valde luxiſſe propter Tzijonem.

40 Hæc ergo intelligentia viſionis quæ tibi apparuit paulo antè:

41 Quòd vidiſti lugentem quam cœpiſti conſolari,

42 Nunc autem ſpeciem mulieris amplius non vides, ſed viſa eſt tibi civitas ædificari;

43 Et quòd illa narrabat tibi de caſu filii ſui; hæc ſolutio eſt:

44 Hæc mulier quam vidiſti eſt Tzijon, quam etiam modò conſpicis ut civitatem ædificatam.

45 Quòd dixit tibi ſe fuiſſe ſterilem* triginta annis, *dixit* propterea quòd fuerant anni triginta quando non erat adhuc oblata in ea oblatio.

46 Sed fuit poſt annos triginta, ædificante Schelomone civitatem & oblationes offerente, tunc fuit quando peperit ſterilis filium.

47 Quòd dixit tibi ſe educaſſe eum cum labore,hi fuerunt habitatores Jeruſchalaimorum.

48 Quòd dixit autem tibi, filius meus veniens in thalamum ſuum mortuus eſt, & contigit ei caſus; hæc eſt ruina Jeruſchalaimorum quæ facta eſt:

49 Ecce autem vidiſti ſimilitudinem illius,& cùm lugeret filium cœpiſti conſolari illam de iis quę contigerant:hæc fuerunt tibi aperienda.

50 Nunc autem videns altiſſimus te ex animo toto contriſtari,& ex toto corde condolere illi, oſtendi tibi claritatem gloriæ illius pulchritudinem decoris illius:

51 Propterea enim edixeram tibi ut maneres in campo ubi domus non eſt ædificata.

52 Nam

52 Nam sciebam Altissimum cœpturum esse tibi ostendere hæc;
53 Propterea dixeram tibi ut venires in hunc agrum ubi nullū est fundamentū ædificii:
54 Nec enim poterat opus ædificii humani sustineri in eo loco, ubi incipiebatur ostendi civitas Altissimi.
55 Tu ergo noli timere, neq; expaveſcat cor tuum; sed ingredere, & vide splendorem ac magnitudinem ædificii, quantum potest videre aspectus oculorum tuorum:
56 Postea verò audies quantum auditus aurium tuarum audire potest.
57 Tu enim beatus es præ multis, & vocatus ab Altissimo quòd alii pauci.
58 Nocte autem quæ in crastinum ventura est maneto hic.
59 Et ostendet tibi Altissimus eas visiones rerum extremarum quas efficiet Altissimus habitatoribus terræ ultimis temporibus,
60 Itaque dormivi illic ea nocte & altera, sicut edixerat mihi.

ANNOTATIO.

1 Hoc facto] *Pessimè distinguuntur hæc a præcedente cap. sed parum, ac potiùs nihil in eo situm est.* 14 Et qui] *amplificatio q.d. homines cujus vitii corruptissimi corrupta etiam est & inquinata terra in homines injurios benefica.* 22 Arcam] *Huic conveniat cum 2. Mac. 2.* 23 Resignatam] *id est, Deo resignate & referante libidini omnium expositam.* 45 Triginta] *fabula iam stolida, quàm stolida est ea quæ sequitur typi accommodatio.*

CAPUT. XI.

1 TUNC vidi somnium, quòd ecce ascendebat de mari aquila, cui erant duodecim alæ pennatæ & capita tria,
2 Vidi autem, cum ecce expanderet alas suas in omnem terram omnibus ventis cœli efflantibus in eam atque collectis,
3 Vidi, inquam, e pennis ejus nasci contrarias pennas, quæ in pennulas minutas & modicas evadebant:
4 Et capita ejus quiescebant, quorum mediū erat majus aliis capitibus: ipsa itaq; quiescebat cum illis.
5 Deinde vidi cùm ecce volasset aquila pennis suis, ut regnaret super terram & super habitatores ejus,
6 Vidi ei subjici omnia quæ sunt sub cœlo & neminem ei contradicere, ne unam quidem e rebus creatis quæ sunt super terram.
7 Tum vidi quòd ecce surgens aquila in ungues suos alloquuta est, pennas suas dicens,
8 Nolite omnes simul vigilare? dormite quæque loco suo: & ad tempus vigilate:
9 Capita autem ultimo loco serventur.
10 Et vidi quòd ecce non prodibat vox e capitibus, sed e medio corpore ejus:
11 Et numeravi contrarias pennas ejus, quæ ecce erant octo.
12 Postea vidi quòd ecce a dextera parte surgens una penna regnavit super omnem terram:
13 Fuit verò cum regnasset, ut adveniente ei fine non appareret locus ejus & sequens exurgens regnavit, & multum obtinuit tempus:
14 Sed fuit cùm regnasset, ut adveniente fine ipsius hæc non appareret sicut etiam prior.
15 Ecce autem vox emissa est ad eam, dicens,
16 Audi tu quæ tandiu obtinuisti terram, hæc annuntio tibi antequam incipias desparere:
17 Nemo post te obtinebit tempus tuum, ac ne dimidium quidem illius.
18 Tum exurgens tertia tenuit principatum sicut & priores, & disparuit ipsa quoque.
19 Et sic contigit omnibus aliis singillatim principatum gerere, ac de inde nusquā comparere.
20 Vidi enim cùm ecce per tempus sequentes pennæ erigerentur a dextera parte, obtinere ipsas quoq; principatum, & eas quæ obtinebant non tamen comparere illico:
21 Et aliquas ex eis erigere quidem se, ac principatum non obtinere.
22 Sic vidi postea, cum ecce non comparerent duodecim pennæ, & duæ pennulæ,
23 Nihil supereſſe in corpore aquilæ, nisi duo capita quiescentia & sex pennulas.
24 Vidi autem quod ecce a sex pennulis divisæ duæ manſuerunt sub capite quod erat ad partem dexteram, quatuor verò manserunt in loco suo.
25 Et vidi quòd ecce hæ quæ alis suberant cogitabant se erigere & obtinere principatus.
26 Nam vidi quòd ecce vna erecta est, sed statim non comparuit:
27 Et sequentes etiam velociùs quàm priores non comparuerunt:
28 Tum vidi quòd ecce duæ quæ supererant apud seipsas cogitabant etiam regnare:
29 Cùm autem cogitarent de eo, ecce unum quiescentium capitum quod erat medium evigilavit (hoc autem erat duobus aliis capitibus majus)
30 Et vide conjunctis duobus aliis capitibus secum,
31 Quòd ecce conversum est caput istud cum aliis prosequentibus ipsum, & comedit duas illas subjectas alis quæ cogitabant regnare.
32 Hoc autem caput perterruit omnem terrā & dominatum est in ea habitatoribus ejus cum labore multo; & dominium tenuit orbis terrarum supra omnes alas quę fuerant.
33 Postmodum autem vidi quòd ecce medium caput subitò disparuit, ideq; sicut alæ:
34 Superfuerunt autem duo capita, quæ & ipsa similiter regnaverunt super terram, & super habitatores ejus,
35 Et vidi quòd ecce devoravit caput dextræ partis illud quod erat in læva.
36 Tunc audivi vocem dicentem mihi, Respice ex adverso tui, & considera quod vides.
37 Et vidi quòd ecce quiddam simile leoni cōcitato e sylva rugienti; vidi, inquam, emittentem vocem humanam ad aquilam & loquentem dicendo,
38 Audi tu, & eloquar ad te quę dicit Altissimus tibi:
39 Nónne tu es illa quæ superes de quatuor illis animalibus quæ feci ut regnarent in seculo

lo meo, idq; ut poſt eos veniret finis temporum iſtorum?
40 Nam quartum veniens devicit omnia animalia quæ præterierant, & dominatu obtinuit ſeculum cum tremore multo, & omnem orbem cum labore graviſſimo, & habitavit tandiu orbem terrarum cum dolo.
41 Tu non judicaſti terram ex veritate;
42 Sed afflixiſti manſuetos, & læſiſti quietos, & dilexiſti mendaces, & deſtruxiſti habitationes eorum qui ferebant fructum, & muros eorum qui non nocebant tibi dejeciſti,
43 Adeò ut aſcenderit contumelia tua uſque ad Altiſſimum, & ſuperbia tua ad Deum fortem.
44 Reſpexit itaque Altiſſimus ſuperbiæ tempora, quæ ecce finita ſunt, & ſcelera ejus completa.
45 Propterea tu ne appareto aquila, & alæ tuæ horribiles, & pennulæ tuæ peſſimæ, & capita tua maligna, & ungues tui peſſimi, & totum corpus tuum vanum,
46 Ut refrigeretur tota terra, & liberata a vi tua convertatur, & ſperet jus ac miſericordiam ab eo qui fecit ipſam.

ANNOTATIO.

1 Tunc] *Hoc ſomnium explicatur cap. ſequente, fabulaq; non paucas continet.* 46 Refrigeretur] *ut 3. Hebr. 4. 62. metaphora convenientiſſima ab anhelo & ex labore feſſis.*

CAPUT XII.

1 Hoc facto, cùm alloquutus eſſet leo his verbis aquilam, vidi,
2 Quòd ecce ſuppreſſet caput, non autem compararent illæ quæ cum eo alæ quæ ad ipſum tranſierant: nam erectæ fuerant ut regnarent, ſed fuerat regnum earum exile & tumultu plenum.
3 Vidi autem cùm ecce non comparerent illæ, totum corpus aquilæ incendi: unde expavit terra valde, & ego ex tumultuatione ac exceſſu mentis metuq; magno evigilavi, & dixi ſpiritui meo,
4 Ecce tu præſtas mihi hæc, eò quòd ſcrutaris vias Altiſſimi:
5 Ecce adhuc ſum deſeſſus animo, & ſpiritu meo infirmus valde, ne modica quidem ineſt mihi virtus a timore multo quo expavi nocte hac.
6 Nunc ergo orabo Altiſſimum, ut me ad finem uſq; confirmet.
7 Tum dixi, Domine Jehova, ſi inveni gratiam in oculis tuis, ſi juſtus effectus ſum apud te præ multis, & ſi certè aſcendit oratio mea in conſpectum tuum;
8 Confirma me, & oſtende mihi ſervo tuo interpretationem diſtinctam viſi horribilis iſtius, ut pleniſſimè conſoleris animam meam:
9 Nam dignum me habuiſti cui tempora ultima oſtenderes.
10 Ille autem mihi, hæc eſt, inquit, interpretatio viſionis hujus:
11 Aquila quam vidiſti aſcendentem e mari, regnum illud eſt quod viſione viſum eſt Danieli fratri tuo:
12 Sed non eſt illi data interpretatio, nunc autem ſum interpretaturus tibi.
13 Ecce dies veniunt cùm exurget regnum ſuper terram, a quò erit vehementior metus quàm ab omnibus regnis quæ fuerint ante ipſum.
14 Regnabunt autem in eo Reges duodecim unus poſt alterum:
15 Qui verò ſecundus incipiet regnare, is plus temporis obtinebit quàm ullus e duodecim.
16 Hæc eſt interpretatio duodecim alarum quas vidiſti.
17 Quòd autem vocem quæ loquuta eſt audiſti non e capitibus ejus exeuntem, ſed e medio corpore ejus,
18 Hæc eſt interpretatio; poſt tempus regni illius naſcentur contentiones non modicæ, periclitabiturq; ut cadat; non tamen cadet tunc, ſed iterum reſtituetur principio ſuo.
19 Quòd vidiſti pennulas octo ſubjectas alis cohærentes alis ejus,
20 Hæc interpretatio: exurgent in ipſo Reges octo, quorum erunt tempora brevia & citati anni: ac duo quidem ex ipſis peribunt ſtatim;
21 Appropinquante verò tempore, quatuor diutius ſervabuntur medio tempore, cùm incipiet appropinquare tempus ejus ut finiatur; duo verò in finem ſervabuntur.
22 Et quòd vidiſti tria capita quieſcentia,
23 Hæc interpretatio: ultimis temporibus ejus ſuſcitabit Altiſſimus tria regna in quæ reducturus eſt multa alia, & dominabuntur terræ, atque habitatoribus ejus,
24 Inſeſtantia eos labore graviore quàm præcedentia: propterea vocau ſunt Reges capita aquilæ.
25 Iſti enim ſunt qui recolligent impietates illius, & qui perficient extrema illius,
26 Quòd vidiſti caput maximum diſparuiſſe, hæc interpretatio; unus ex eis ſuper lecto ſuo morietur, ſed tamen cum tormentis.
27 Duos autem qui perſtiterint gladius conſumet:
28 Unius enim gladius conſumet alterum, ſed tamen ille quoque gladio tandem cadet.
29 Quòd vidiſti pennulas duas ſubjectas alis trajicere ſubter caput quod erat in parte dextera,
30 Hæc eſt intepretatio: hi ſunt quos ſervavit Altiſſimus in finem ſuum, hoc eſt regnum exile, & tumultu plenum.
31 Quòd etiam audiviſti leonem, quem videras evigilantem progreſſum de ſylva, rugientem, alloquentem aquilam, & arguentem eam factaq; injuſta ejus omnibus ſermonibus ſuis, ſicut audiſti:
32 Hic eſt ſpiritus quem ſervavit Altiſſimus in finem contra eos & impietates eorum, ut arguat eos, & eis objiciat in os dilapidationes eorum.
33 Siſtet enim eos in judicio vivos: eritque poſtquam arguerit eos, ut tunc demum conſumat eos.
34 Nam reſiduum populum meum liberaturus eſt a miſeria, qui ſervati fuerint in finibus meis,

meis, & exhilarabit eos usque dum finis adveniat, dies judicii de quo ab initio loquutus sum tibi.
35 Hoc somnium quod vidisti, & hæ interpretationes illius.
36 Tu verò solus fuisti dignus qui hoc secretum scires Altissimi.
37 Scribe ergo omnia hęc in libro quę vidisti, & pone ea in loco abscondito:
38 Et docebis ea sapientes populi tui, quorum animos scis posse capere & servare secreta hæc.
39 Tu autem adhuc sustine hic alios dies septem, ut tibi ostendatur quicquid visum fuerit Altissimo ostendere tibi. Ita profectus est a me.
40 Fuit autem cùm audiisset omnis populus pręteritis septem diebus me non fuisse reversũ in civitatem, ut congregati omnes æquè parvi ac magni venirent ad me, & alloquerentur me dicentes,
41 Quid peccavimus in te? quid injustè egimus in te, quòd derelictis nobis sedisti in loco hoc?
42 Tu enim nobis superes solus ex omnibus populis, ut botrus e vinea, & sicut lucerna in loco obscuro, & sicut in portu navis servata a tempestate.
43 An non sufficiunt nobis mala quæ contigerunt?
44 Si ergo tu nos dereliqueris, quanto nobis fuisset melius succensos fuisse nos quoque cum Tzijonis incendio?
45 Nec enim sumus meliores eis qui ibi mortui sunt: & ploraverunt voce magna.
46 Respondens autem eis dixi, confide Jisraël, & noli contristari tu domus Jahhakobi;
47 Est enim memoria vestri corã Altissimo, & Deus fortis non obliviscetur vestri in tentatione:
48 Ego verò non dereliqui vos, neque discessi a vobis, sed veni in hunc locum ut deprecarer pro desolatione Tzijonis, ut quærerem misericordiam pro oppressione sanctificationis vestræ.
49 Nunc ergo abite unusquisque vestrum in domum suam: ego autem veniam ad vos post dies istos.
50 Et profectus est populus, sicut dixeram ei, in civitatem:
51 Ego autem sedi in campo septem diebus, sicut mihi mandavit Deus, comedens solummodo de floribus agri: & herbis fuit esca mihi in diebus illis.

ANNOTATIO.

10 Hæc est] *Si quis in summo otio volet negotiosus esse, poterit hanc interpretationem ad historias utcunque pertrahere: sed quid opus est tantam operam in opere tam fabuloso consumere? Hoc certè unum prædicat laudes suas cùm Danijelis semetipsum anteponit; & merito quoque meminit cùm datam visi interpretationem Danijelis negat. Ego verum & fructuosum Danijelis agrum quàm hunc fallacem & senticosum malo colere.*
40 Congregati omnes] *vide suprà in 3.1.*

CAPUT XIII.

1 FUIT autem post dies septem, ut nocte somniarem somnium,
2 Quòd ecce de mari quidam ut ventus exurgebat, & conturbabat omnes fluctus ejus.
3 Vidi autem quòd ecce invalescebat ille homo cum millibus cœlitum, & quocunq; vultum suum vertebat ut consideraret, tremebant omnia quę ab eo respiciebantur:
4 Et quocunque exibat vox ex ore ejus, exardescebant omnes qui audiebant vocem ejus sicut ardet terra quando sentit ignem.
5 Et vidi postea, cùm ecce congregaretur multitudo hominum innumera e quatuor partibus cœli ut debellarent hominem qui ascenderat e mari,
6 Vidi quòd ecce sibi ipsi exculpsit montem magnum, & volavit super eum.
7 Ego autẽ quæsivi regionẽ videre vel locũ unde mons exculptus esset, nec tamen potui.
8 Deinde vidi quòd ecce omnes qui congregati fuerunt in eum ut expugnarent eum timebant valdè, & tamen ausi sunt pugnare.
9 Ecce autem ut vidit impetum multitudinis venientis, non extulit manum suam, neque frameam prehendit, neque aliquod instrumentum bellicum; sed solummodo, ut vidi,
10 Emisit ex ore suo sicut flatum ignis, & e labiis suis spiritũ flammę, & e lingua sua scintillantes procellas; quæ commista sunt omnia simul, flatus ignis, spiritus flammæ, & multitudo procellarum,
11 Quæ irruit impetu super multitudinem paratam ad pugnandum, & succendit omnes adeò ut repẽtè nihil videretur de innumera illa multitudine, nisi pulvis solùm & fumus odorem mittens: atque hæc videns extimui.
12 Postea verò vidi hominem illum descendentem de monte, & vocantem ad se multitudinem alteram pacificam:
13 Accessitque ad eum species hominũ multorum quorundam gaudentium, & quorundam dolentium, quorum alii erant alligati, alii adducebant ex iis quæ offerri solent: & infirmatus sum ex pavoris multitudine, & expergefactus dixi,
14 Tu ab initio demonstrasti servo tuo res istas mirabiles, & dignum me habuisti cujus precationem susciperes:
15 Nunc ergo demonstra mihi adhuc interpretationem somnii istius.
16 Nam sicut existimo ex sensu meo, væ iis qui derelicti fuerint diebus illis; & multo ampliùs væ illis qui non fuerint derelicti:
17 Qui enim non fuerint derelicti, tristiores erunt.
18 Intelligo nunc quæ sint reposita in dies ultimos, ut his obveniant & iis qui derelicti fuerint:
19 Propterea enim venerint in pericula magna & necessitates multas, sicut ostendunt somnia hęc.
20 Attamen facilius est periclitantem venire in hunc diem, & tunc videre quæ contingent tempore ultimo, quàm pertransire sicut nubem a sęculo.
21 Ille autem mihi respondens dixit; & visionis interpretationem dicam tibi, & de quibus loquutus es hæc adaperiam tibi.

22 Quid de iis dicitur [illegible]
23 Quæ [illegible]
24 Scito ergo hoc [illegible] qui derelicti fuerint iis qui [illegible]
25 Hæ interpretationes visionis : quòd vidisti virum [illegible] e medio maris,
26 Is est quem constituit Altissimus multis temporibus, qui per semetipsum liberaturus est creaturas suas, & ipse dispositurus iis qui derelicti sunt fœdus.
27 Quòd autem vidisti de ore ejus exire sicut flatum & ignem & procellam,
28 Et quòd non tenebat frameam, neque instrumentum bellicum ; corrupit impetus ejus multitudinem quæ venerat ad oppugnandum eum; hæc est interpretatio:
29 Ecce dies veniunt quando incipiet Altissimus liberare eos qui sunt super terram,
30 Et veniens excessum mentis afferet iis qui inhabitant terram:
31 Et cogitabunt debellare alii alios, civitas civitatem,& locus locum : gens insurget adversus gentem,& regnum adversus regnum.
32 Erit autem cùm fient hæc & contingent signa quæ antè ostendi tibi, ut tunc reveletur Filius meus quem vidisti ut virum ascendentem.
33 Eritque quando audierint omnes gentes vocem ejus,ut derelinquat unusquisque bellũ suum quod habuerint inter se,
34 Et colligatur in unum multitudo innumerabilis, ut volentium venire & expugnare eum.
35 Ipse autem stabit super cacumen montis Tzijonis.
36 (Tzijon enim procedet ostendeturq; omnibus parata & ædificata , ut vidisti montem sculpi sine manibus)
37 Et ipse Filius meus arguet impietates gentium quas adinvenerunt, malis quæ cum procella comparantur;& mala cogitata eorum cruciamentis quibus incipient cruciari, assimilatis flammæ;
38 Et perdet eos sine labore per Legem quæ igni assimilata est,
39 Quòd autem vidisti eum colligentem ad se aliam multitudinem pacificam;
40 Hæ sunt decem tribus captivæ abductæ e terra sua diebus Hoschuhhæ Regis , quem , cap-

dente abduxit Schalmanasar rex Assyriorum: qui deportatæ eis flumen posteà translatę sunt in terram aliam.
41 Ipsi autem sibi ceperunt hoc consilium,ut derelinquerent multitudinem gentium profecti in ulteriorem regionem ubi nunquam genus humanum habitavit,
42 Et ibi observarent ligitima statuta sua quæ non observaverant in regione sua.
43 Per introitus autem fluminis Euphratis angustos introierunt,
44 (Fecit enim eis tunc Altissimus signa,sistẽs venas fluminis usque dum transivissent)
45 Et in eam regionem perventuris fuit via magna , iter anni unius & dimidii: regio autem illa vocatur Hhar-schareth.
46 Tunc habitaverunt ibi ad tempus usque ultimum: nunc autem cùm incipient reverti,
47 Iterum Altissimus sistet venas fluminis ut possint transire:propterea vidisti multitudinem cum pace ambulantem.
48 Sed et qui derelicti fuerint e populo tuo,qui inventi erunt intra terminum meum,
49 Fiet ergo, cùm incipiet perdere multitudinem earum gentium quæ collectæ fuerint, ut protegat eos qui e populo superfuturi sunt;
50 Et tunc ostendat eis multo plura portenta.
51 Ego verò dixi, Domine Jehova,ostende mihi cur viderim virum ascendentem e medio maris.
52 Et ille mihi, Sicut non potes , inquit, vel scrutari vel scire quæ sunt in profundo maris; sic non poterit quisquam super terram videre Filium meum vel eos qui cum eo sunt nisi tempore & die illo.
53 Hæc est interpretatio somnii quod vidisti, & propter quod illuminatus hic fuisti solus.
54 Nam dereliquisti viam tuam,& in meam incumbens,legem quæ fixa est eam,
55 Vitamq; tuam disponens sapienter,illam ex animo tuo vocasti matrem.
56 Ac propterea ostenditur tibi merces apud Altissimum:erit enim post tres dies alios ; ut apud te alia proloquar , exponamque tibi res graves & mirabiles.
57 Profectus itaque perrexi in campum , glorificans multùm & laudans Altissimum de rebus mirabilibus quas suo tempore facit,
58 Quòd gubernet tempus & quæ accidunt temporibus;& resedi illic tribus diebus.

ANNOTATIO.

4 Terra] *id est, res terrestres, metonymicè.* 16 Væ iis] *hæc non imprecantis sunt, sed prophetantis verba:gravia quidem,inquit,eorum conditio futura est qui tum vivent;sed eorum adhuc gravior qui antè sublati fuerint:alii enim ut procellis agitentur , videbunt tamen regnum Dei ; hi verò præripientur morte & calamitatibus ne videant illud.* 37 Et ipse] *hunc & sequentem versum imperitus librarius corruptissimos fecit.lege ex vers.* 10. 40 Terram aliam] *id est,(inquiunt Judæorum fabulæ) trans montes Caspios,ubi regnum est amplissimum quod fluvius Schabbatjone disterminatur a reliquo gentibus:ut tradunt ipsorum libri,& docet historia illius monstri quod memoria nostra per Carolum v. Cæsarem punas Mantuæ in Italia dedit suę imperatori & perfidiæ,nempe Scholomonis Regis,ut se agyrta ille prædicabat. Eu impiam fabulam historiam hoc prophetico (si credere fas est) libro confirmatam, & ab authore explicatam usque ad vers.* 48. *Qui librum hunc mirantur & pro divino habent, agnoscant ex hoc saltem loco,a quo spiritu sit hæc ad nos allata:sine hac enim verba enuntiantur planè veritatem Dei aliis in libris authenticis ab ipso Hebræa traditam.* 45 Har-schareth] *id est,mons ministerii, seu montosa regio, in qua cultus Dei institutus & observatus est.Hhebræa appellatio.* 55 Illam] *scripsit legem meam.*
58 Res graves] *scilicet ad imitationem Moschunti ipse videri voluit.*

CAPUT.

CAPUT XIIII.

1 FUIT autem die tertio cùm ſederem ſub quercu, ut ecce vox exiens ad me 'erubo diceret,Hhezra Hhezra;

2 Cui dixi, Ecce me Domine, & ſurrexi in pedes meos.

3 Tum ille mihi, Planè revelatus ſum ſuper rubum,& alloquutus ſum Moſchen, quando populus meus ſerviebat in Ægypto,

4 Et mittens eum eduxi populum meum ex Ægypto, & adducens eum ſuper montem Sinai detinui eum apud me diebus multis,

5 Et enarrans ei res multas admirabiles, oſtendi ei temporum arcana & finem.

6 'Ac præcepi ei dicens, hæc palam facies verba,& hæc abſcondes.

7 Nunc quoque edico tibi,

8 Signa quæ demonſtravi, & ſomnia quæ vidiſti, & interpretationes quas audiſti in corde tuo repone.

9 Tu enim recipiêris ne omnia videas, adducêris reliquus factus conſilio meo cum ſimilibus tuis uſque dum finiantur tempora:

10 Quoniam ſeculo periit juventus ſua, & tẽpora prope eſt ut ſeneſcant.

11 Nam in duodecim partes diviſum eſt ſeculum, cujus tranſierunt decem, & dimidium partis vndecimæ.

12 Superſunt autem ei quæ ſubſequuntur medium partis undecimæ.

13 Nunc ergo diſpone domum tuam, & corripe populum tuum,ac conſolare humiles eorũm,

14 Et renuntians jam corruptelę dimitte abs te mortales cogitationes, abjicienſque a te pondera humana exue te jam infirma natura, ac reponens ſeorſim moleſtiſſimas tibi cogitationes, feſtina migrare ab his temporibus:

15 Quæ enim vidiſti nunc contigiſſe mala,iterum his deteriora facient.

16 Nam quo invalidius fiet ſeculum a ſenectute,eô multiplicabuntur ampliùs inhabitatores mala.

17 Longiùs enim abibit veritas, & appropinquabit mendacium: jam autem feſtinat venire illa viſio quam vidiſti.

18 Ego verò reſpondens dixi, Placeant hæc coram te,Domine.

19 Ecce enim ego abiens, ſicut præcipiſti mihi, corripiam præſentem populum: qui autem deinceps nati fuerint quis commonebit?

20 Poſitum eſt ergo ſeculum in tenebris, & habitatores ejus ſunt ſine lumine;

21 'Quoniam lex tua exuſta eſt: quamobrem nemo ſcit quę a te facta ſunt, vel quæ incipient fieri opera.

22 Si ergo inveni apud te gratiam, immitte in me Spiritum ſanctum ut ſcribam quicquid fuit factum in ſeculo ab initio, quæ fuerunt ſcripta in Lege tua, ut poſſint homines invenire ſemitam tuam; & qui voluerint vivere ultimis temporibus,vivant.

23 Reſpondens itaque mihi dixit,Abi congrega populum, & indicito eis ut non quærant te diebus quadraginta.

24 Tu autem præpara tibi 'libros multos; & accipiens tecum Seraiam, Debarjam, Schelemjam,Echanum,& Chatzielem,hos quinque viros paratiſſimos ad ſcribendum velociter,advenito huc;

25 Et ego accendam in corde tuo lucernam intellectus, quæ non extinguetur donec finita ſint quæ inceperis ſcribere.

26 Iiſque perfectis quædam palam facies, quædam ſapientibus occultè trades: in craſtinum autem hac hora incipies ſcribere.

27 Tunc ego profectus ſicut præceperat mihi, congregavi omnem populum & dixi,

28 Audi Iiſraël verba hæc,

29 Peregrinati ſunt majores noſtri olim in Ægypto,& liberati ſunt inde,

30 Et acceperunt Legem vitæ quam non cuſtodiverunt, & quam vos ſequentes eos tranſgreſſi eſtis.

31 Traditaq; vobis terra in ſortem & monte Tzijonis, & patres veſtri & vos iniquè feciſtis, ac non obſervaſtis vias quas præcepit vobis Altiſſimus:

32 Qui cùm juſtus ſit judex, abſtulit vobis ad tempus quod donaverat.

33 Et nunc vos hic eſtis, & fratres veſtri ſunt ulterius quàm vos.

34 Si ergo imperantes ſenſibus veſtris erudiveritis cor veſtrum,vivi conſervabimini,& poſt mortem miſericordiam conſequemini.

35 Judicium enim poſt mortem adveniet quando iterum reviviſcemus, atque tunc juſtorum nomina apparebunt, & impiorum facta oſtendentur.

36 Ad me verò nemo jam accedat, neque requirat me in dies quadraginta.

37 Ita acceptis quinque viris ſicut mandaverat mihi,profecti in campum manſimus illic.

38 Fuit autem poſtridie ut ecce vox me vocaret, dicens, Hhezra aperi os tuum,& bibe quod bibendum tibi dedero.

39 Me itaque aperiente os meum, ecce calix plenus porrigebatur mihi,plenus rei liquidæ ſicut aquâ,ſed colore igneo:

40 Quem accipiens bibi; cumque bibiſſem ex eo, cor meum cruciebatur intellectu, & in pectore meo intumeſcebat ſapientia; quam ſpiritus meus voluit conſervare in memoria.

41 Quapropter ubi apertum fuit os meum,non fuit clauſum ampliùs;

42 Sed ut Altiſſimus dederat intellectum quinque illis viris,ſcripſerunt ea quę dicebantur exemplum,& quæ non intelligebant:

43 Ac nocte quidem ſumebant cibum; ego verò per diem loquebar, & per noctem non tacebam.

44 Sic fuerunt ſcripti per quadraginta dies libri 'ducenti quatuor.

45 Fuit autem completis quadraginta diebus,

46 Ut loqueretur Altiſſimus dicens,Quæ priora ſcripſiſti propone palàm, ut legant digni & indigni;

47 Poſteriores verò ſeptuaginta conſerva, ut tradas eos ſapientibus e populo tuo:

48 In his enim eſt vena intellectus, & ſapientiæ fons,& ſcientię flumen. Atque ita feci.

ANNOTATIO.

1 E rubo] *Scilicet è cœlo hic Moſes deſcenderat alter: nam in tota hac narratione ſua Moſen ſimulat, ut mendacio ſuo concilier fidem.* 6 Ac præcepi] *Pentateuchum quidem habemus, ſed librum qui hæc docuit minimè. Hæc & ſequentia multa non Propheta aut Sacerdos Dei, ſed ſymphatus enuntiaturus eſt.* 21 Quoniam] *Jam ſequitur blaſphema & contumelioſa in Dei Eccleſiam fabula; amiſſa eſſe omnia exempla Legis, hunc verò Moſchem alterum eam reſtituiſſe cùm 40. dierum ſtatio jejunaret: quaſi verò neque in tota deportata multitudine, neque in Jehudæa fuiſſet pius aut Propheta quiſquam à quo unum Legis exemplum fuiſſet aſſervatum. Vide ſententiam noſtram ſuprà in 4.23.* 24 Libros] *ſic lego ex ver. 44. intelligit autem cortices ad ſcribendum pugillares, id eſt, pellacia, unde vocem buxi in vulgatu libru corruptam reor.* 33 Ulterius] *nempe trans montes Caſpios & Imaum, ſi credere fas eſt: vide ſuprà 13.40.* 44 Ducenti quat.] *nempe 1.36. libri documentorum, quos ego quidem minimè deſideraverim, & 70. lib. myſteriorum, quibus fortè Elixir oſtenderetur Chymiſticis, & quanta eſſentia perveſtiganda ac conſequenda ratio, ver. 47. & 48.*

CAPUT XV.

1 ECce eloquere in aures plebis meæ ſermones Prophetiæ quos immiſero in os tuum, ait Dominus,
2 Et fac ut inſcribantur chartæ; nam fideles & veri ſunt.
3 Ne timeas a cogitationibus adverſum te, nec conturbent te incredula verba obloquentium:
4 Quoniam omnis incredulus in ſua incredulitate morietur.
5 Ecce ego induco, ait Dominus, in orbem terrarum mala, gladium, famem, mortemque, & interitum,
6 Quia polluit vehementiſſimè omnem terrã iniquitas, & completæ ſunt noxiæ illorum.
7 Propterea ſic ait Dominus,
8 Jam non ſilebo de impiis factis iſtorum quæ irreligioſè agunt, nec tolerabo in iis quæ iniquè exercent: ecce ſanguis innoxius & juſtus inclamat me, & animę juſtorum clamant indeſinenter.
9 Planè ſumam vindictam de iſtis, ait Dominus, & recipiam omnem ſanguinem innoxium ab iſtis ad me.
10 Ecce populus meus quaſi grex ad occiſionem ducitur: jam non patiar illum habitare in terra Ægypti;
11 Sed educam eum manu forti & brachio excelſo, & percutiens plaga ſicut priùs corrumpam omnem terram ejus.
12 Lugebit Ægyptus cum fundamentis ſuis, verberata plaga & caſtigatione quas inducet ei Deus.
13 Lugebunt agricolæ arantes terram, quoniã deficient ſemina ipſorum ab uredine & grandine, & a ſyderatione terribili.
14 Væ huic ſeculo, & iis qui habitant in eo;
15 Quia appropinquavit gladius & contritio eorum: nam gens exurget contra gentem ad prælium cum gladio in manibus ſuis.
16 Necerit ſtabilitas inter ſe hominibus, nec curabunt alii invaleſcentes aliis Regem ſuum & Principes; ſed vias rerum gerendarum ſtatuent in potentia ſua,
17 Adeò ut deſiderans homo in civitate ſua ire, non poſſit.
18 Nam propter ſuperbiam eorum civitates turbabuntur, domus evertentur, homines metuent.
19 Non miſerebitur homo proximi ſui propter famem panis & tribulationem multam, delendo gladio domos eorum, & deripiendo facultates eorum.
20 Ecce ego convoco, inquit Deus, omnes Reges terræ ad verendum me, qui ſunt ab Occidente, ab Auſtro, ab Euro, & a Libano, ut convertentes ſe reddant quæ ademerunt illis:
21 Sicut faciunt adhuc electis meis, ſic faciens reddam in ſinum eorum, ait Dominus Jehova:
22 Non parcet dextera mea peccatoribus, nec ceſſabit gladius irruere in effundentes ſanguinem innoxium ſuper terram.
23 Exiens ignis ab ira ejus devorabit fundamenta terræ, & peccatores, ut ſtramen accenſum.
24 Væ eis qui peccant & non obſervant mandata mea, ait Dominus:
25 Non parcam illis: diſcedite filii a poteſtate illorum nolite contaminare ſanctuarium meum:
26 Quoniam novit Dominus omnes qui delinquunt in ipſum, propterea tradidit illos Deus morti & occiſioni, dicens,
27 Jam ecce venerunt ſuper orbem terrarum mala, & manebitis in illis: non enim liberabit vos Deus propterea quòd peccaſtis in eum.
28 Ecce viſio horribilis, cujus aſpectus eſt ab Oriente.
29 Nam exibunt nationes deſerta colentiũ Arabum cum multis curribus; & ſicut ventus, eorum numeri ferentur ſuper terram, adeò ut etiam timeant trepidéntque omnes qui de illis audient:
30 Carmanii quoque inſanientes ira exibunt ut apri e ſylva, & advenientes cum copiis magnis conſiſtent in bello conjuncti illis, & vaſtabunt portionem terræ Aſſyriorum.
31 Poſteà verò ſupervaleſcent incolę deſerti memores ortus ſui, & converſi conſpirabunt ad perſequendum eos copiis magnis:
32 Ii autem turbati quieſcent a copiis horum, & convertent ſe in fugam.
33 Tunc a regione Aſſyriorum ſubſeſſor veniens obſidebit eos & conſumet unum ex eis, eritque timor & tremor in exercitu eorum & contentio in Reges ipſorum.
34 Ecce nubes ab Oriente & a Septentrione ad Meridiem uſque, quarum aſpectus horret valde, plenus iræ procellarúmque:
35 Et collidentes inter ſe elident ſydus amplum quod ſuper terram eſt, ſydus iſtorum, eritq; ſanguis a gladio fuſus ad ventrem uſque.
36 Et ſimus hominis uſq; ad avertam cameli: eritq; timor & tremor multus ſuper terram.
37 Et horrebunt qui iram illam viderint, & tremor occupabit illos.
38 Poſtmodùm enim movebuntur nimbi copioſi

pioſi a Meridie & Septentrione, & pars alia ab Occidente,

39 Invaleſcentq; inſuper venti ab Oriente; & nubes quas ſuſcitabit in ira Deus te cludent eos, & ſydus eorum perterrefaciens Orientis & Occidentis tractum violabitur:

40 Et exaltabuntur nubes magnæ validæque plenæ ira, & ſydus earum, exterritæ omnem terram & habitatores ejus, effuſuræque in omnem locum altum & eminentem ſyderationem terribilem,

41 Ignem, & grandinem, & gladios volantes, & aquas multas adeò ut etiam impleantur omnes campi, omnesque rivi pleniſſimè ut aquis multis.

42 Et demolientur civitates & muros, & montes, colles que, & ligna ſylvarum, fœnumq; pratorum, & frumenta agrorum;

43 Et tranſibunt conſtanter Babylonem uſque ac eam exterent.

44 Convenient in eam, & circunſidentes eam effundent ſyderationem omnemq; iram ſuper eam, & ſubeunte pulvere ac fumo in cœlum uſq; omnes in circuitu lugebunt eam:

45 Qui verò ſub ea manſerint ſervient iis qui extiverint ipſam.

46 Tu autem Aſia' concors in ſpem Babylonis, & gloria perſonæ ejus.

37 Væ tibi miſera, propterea quòd imitata es eam; ornans filias tuas ad ſcortationem, ut placerent & gloriarentur de tuis amatoribus qui tecum ſemper cupidè ſcortati ſunt.

48 Exoſam imitata es in omnibus operibus ejus, & inventionibus ejus: propterea, inquit Deus,

49 Immittam tibi mala, viduitatem, paupertatem, famem, gladium, & peſtem ad devaſtandum domos tuas violenta morte.

50 Gloria virtutis tuę ſicut flos ſiccabitur, cùm exurget ardor emiſſus ſuper te,

51 Infirmaberis ut paupercula plagis affecta & caſtigata a mulieribus, ut non poſſint te ampliùs ſuſcipere potentes amatores tui.

52 Nunquid ego ſic ductus zelotypia tecum agerem, inquit Dominus,

53 Niſi occidiſſes electos meos omni tempore, ad percutiendum extollens manus.

54 Et' dicens, in morte eorum cùm inebriata eſſes, exorna ſpeciem vultus tui?

55 Merces ſcortationis tuæ in ſinu tuo eſt, propterea accipies retributionem.

56 Sicut facis electis meis, dicit Dominus, ſic faciet tibi Deus & exponet te malo;

57 Et nati tui fame interibunt, & tu gladio cades, & civitates tuę atterentur, & homines omnes tui in campo concident gladio:

58 Et qui erunt in montibus, pereuntes fame manducabunt carnes ſuas, & ſanguinem bibent ex ſame panis & ſiti aquæ.

59 Infelix per maria ibis, & rurſum accipies mala:

60 Nam tranſeuntes allident civitatis aciſæ incolas, & exterentes aliquam portionem terræ tuæ partem gloriæ tuæ perdent, cùm reverteantur rurſum ad Babylonem' everſam.

61 Deſtructaq; illis eris pro ſtipula, & ipſi erunt tibi ignis:

62 Abſument enim te & civitates tuas, terram tuam, & montes tuos, omnes ſylvas tuas, fructiferasq; arbores comburent igne:

63 Filios tuos captivos ducent; & cenſum tuũ habentes in prædam, perdent gloriam faciei tuæ.

ANNOTATIO.

1 Ecce] *Videntur hæc duo capita ea ſummatim exponere quæ 136. libri continebantur: nam ut in verſu diſtributa ſunt proximè ad numerum eundem accedunt, maximi ſi quatuor verſus primos qui ad rem illam propriè non pertinent excepero.* 10 Jam] *Hu quàm bene conveniat cum Jeremiæ 44. pium lectorem obſecro, judicet.* 29 Deſerta cul.] *Dracones interpres reddidit non intellecta Hebræa voce quæ habetur Jeſchahh. 13. 21. ſic ver. 31. Qui hæc volut interpretari, ad Characenos referat: verùm faceſſant ſomnia.*

34 Ecce] *hæc de Cyro commodè poſſunt accipi.* 46 Concors] *nam Gyzadibus Aſiæ tum imperantibus fœdus erat cum Babylonio, ut oſtendimus Jeremiæ 50.* 54 Dicens] *ad eſt, ſubi ipſi ex maleficio gratulans.* 60 Everſam] *quam dixi evertendam eſſe: nam aliquoti prius Aſia fuit domita quàm obſideretur Babylon.*

CAPUT XVI.

1 'VÆ tibi Babylon, & Aſia: væ tibi Ægypte & Syria.

2 Præcingite vos ſaccis & ciliciis, plangite filios veſtros & dolete, quoniam appropinquavit contritio veſtra,

3 Immiſſo vobis gladio, ecquis eſt qui averſat illum?

4 Immiſſo in vos igne, ecquis eſt qui extinguat illum?

5 Immiſſis in vos malis, ecquis eſt qui repellat ea?

6 Nunquid repulſurus eſſet aliquis leonem furientem in ſylva? aut mox extincturus eſſet ignem in ſtipula cùm cœpit ardere?

7 Nunquid repulſurus eſſet aliquis ſagittam immiſſam a forti ſagittario?

8 Dominus Deus fortis immittit mala ecquis eſt qui repellat ea?

9 Exit ignis ex ira ejus, ecquis eſt qui extinguat eum?

10 Coruſcat, ecquis non timebit? tonat, ecquis non pavebit?

11 Domino comminante ecquis non funditus conteratur a facie ipſius?

12 Terra trentit & fundamenta ejus, mare fluctuat e profundo, & fluctus ejus diſturbantur ac piſces ejus a facie Domini, & a gloria virtutis ejus:

13 Quoniam fortis eſt dextera ejus quę arcũ tendit, ſagitę ejus acutæ quæ ab ipſo mittuntur non deficient cùm cœperint mitti in fines terræ.

14 Ecce mittuntur mala, & non avertentur donec ſuperveniant terræ:

15 Ignis ſuccenditur, & non extinguetur donec conſumat fundamenta terræ:

16 Quemadmodum non redit ſagitta miſſa a valente ſagittario, ſic non revertentur mala quæ miſſa fuerint in terram.

17 Væ mihi, væ mihi: quis me liberabit diebus illis?

18 Initium dolorum, & multi erunt gemitus; initium famis, & multi interitus; initium bellorum,

rum,& formidabunt potentiſſimi ; initium malorum, & trepidabunt omnes in eis.

19 Quid faciam,cùm evenerint mala iſta ?

20 Ecce fames,& plaga, tribulatioque & angustia,miſſa ſunt flagella ad emendationem:

21 Sed his omnibus non revertentur ab iniquitatibus ſuis , ſed erunt flagellorum ſemper immemores,

22 Ecce ut fuerit annonæ vilitas in terra adeò ut ſibi putent diſpoſitam eſſe pacem,tunc pullulabunt mala ſuper terram, gladius , fames, & magna confuſio :

23 A fame enim plurimi interibunt habitatores terræ,& gladius perdet cæteros qui ſuperfuerint a fame ;

24 Et mortui ſicut ſtercora projicientur, & non erit qui conſoletur eos : nam derelinquetur terra deſerta, & civitates ejus dejicientur.

25 Non derelinquetur qui colat terram,& qui ſeminet in ea:

26 Arbores dabunt fructus , ſed quis demeteret illos ?

27 Uva matureſcet , ſed quis calcaret illam? erit enim locis omnibus magna deſolatio.

28 Cupiet enim homo videre hominem, & vel vocem ejus audire,

29 Nam reliqui fient e civitate deni,& bini ex agro,qui abſconderint ſe in denſis nemoribus & ſcilluris petrarum:

30 Quemadmodum derelinquuntur in oliveto ſingulis arboribus ternę aut quaternæ olivæ,

31 Aut ſicut in vinea vindemiata reliqui fiunt racemi ab iis qui diligenter ſcrutantur vineam;

32 Sic reliqui fient diebus illis terni aut quaterni a perſcrutantibus domos ipſorum gladio,

33 Et relinquetur terra deſerta , & agri ejus veteraſcent, & viæ ejus omnesque ſemitę germinabunt ſpinas , eò quòd non tranſibunt homines per eam.

34 Lugebunt virgines non habentes ſponſos, lugebunt mulieres non habentes viros,lugebunt filię earum non habentes adjumentum,

35 Sponſis earum bello conſumptis, & viris earum attritis fame.

36 Audite verò iſta,& cognoſcite iſta , ô ſervi Domini.

37 Ecce verbum Domini,excipite illud:ne diis credatis,in quos dicit Dominus,

38 Ecce appropinquant mala,& non tardant.

39 Quemadmodum prægnans cùm paritura eſt a nono menſe partum ſuũ; appropinquante hora partus ejus, ante horas duas vel tres , dolores circumeunt uterum ejus , & prodituro infante ex utero non tardant punctum unum:

40 Si non morabuntur mala proditura ſuper terram ; ſed gemet ſeculum & dolores comprehendent illud.

41 Audite verbum plebs mea : parate vos ad pugnam, & in malis ſic eſtote ut advenæ terræ :

42 Qui vendit,quaſi qui fugiat;& qui emit,quaſi perditurus :

43 Qui mercatur,quaſi non capturus fructum: qui ædificat quaſi non habitaturus :

44 Qui ſeminat, quaſi non meſſurus : & qui vineam putat,quaſi non vindemiaturus:

45 Qui nubunt,quaſi non geniturí liberos : & qui non nubunt,quaſi vidui.

46 Propterea quòd qui laborant , laborant fruſtrà

47 Fructus enim illorum metent alienigenæ, & ſubſtantiam illorum rapient,domos evertent, & liberos eorum captivos ducent,quia in captivitatem & famem gignunt natos ſuos.

48 Nam qui negotiantur ex rapina, quo magis exornant civitates & domos ſuas,poſſeſſionesque & ſeipſos,

49 Eo magis proſequar ipſos zelotypia pro peccatis ipſorum,ait Dominus.

50 'Quomodo invidet adulteræ mulier honeſta & proba valde;

51 Sic invidens juſtitia iniquitati quòd exornat ſe accuſabit eam in os , quum advenerit is qui prohibet omne peccatum accurari ſuper terram.

52 Propterea nolite imitari illam, neque opera illius :

53 Nam adhuc puſillum, & ſublata iniquitate e terra juſtitia regnabit in vos.

54 Ne dicat peccator ſe non peccaſſe: quoniam carbones ignis accendet ſuper caput ſuum qui dicit, non peccavi coram Domino Deo & gloria ipſius.

55 Ecce Dominus cognoſcit omnia opera hominum,& inventiones,cogitationeſque, & corda illorum.

56 Dixit enim, fiat terra,& facta eſt ; fiat cœlum,& factum eſt;

57 Et verbo illius ſtellæ conſtituę ſunt,& novit numerum ſtellarum.

58 Qui ſcrutatur abyſſum quamque & theſauros illarum,qui menſus eſt mare & conceptaculum ejus,

59 Qui concluſit mare inter aquas, & ſuſpendit terram ſuper aquas verbo ſuo,

60 Qui extendit cœlum ut cameram, ſuper aquas fundavit ipſum,

61 Qui fecit in deſerto fontes aquarum , & ad verticem montium lacus, emittens flumina ab eminente petra ad irrigandum terram,

62 Qui finxit hominem,& poſito corde ejus in medio corporis indidit ei ſpiritum , vitam , & intellectum;

63 Et ſpiritus Dei omnipotentis qui fecit omnia, & ſcrutatur omnia abſconſa in abditis partibus terræ,

64 Hic novit inventionem veſtram , & quę cogitatis in cordibus veſtris,peccantes, & volentes occultare peccata veſtra.

65 Et propterea quòd Dominus planè ſcrutatus eſt omnia opera veſtra,ideo traducet vos omnes ;

66 Et vos confuſi eritis cùm procedent peccata veſtra coram hominibus,& ipſæ iniquitates veſtræ ut accuſatores ſiſtent ſe in die illo.

67 Quid facietis? aut quomodo abſcondetis peccata veſtra coram Deo & Angelis ejus?

68 Ecce judex Deus,timete eum,deſinite a peccatis veſtris, & jam obliviſcimini in æternum committere iniquitates veſtras : & Deus educet vos liberabitq; ab omni tribulatione.

69 Ecce enim incenditur ardor ſuper vos , 'ô turbæ ampliſſimæ,& rapient quoſdam ex vobis quos cibent idolothytis,

70 Et qui conſenſerint eis,erunt eis ludibrio, & probro,ac conculcationi :.

71 Erit autem ſingulis in locis & in vicinis civitatibus inſurrectio multa in timentes Domini.

72 Erunt

72 Erunt quaſi inſani, nemini parcentes, diripiendo & devaſtando adhuc timentes Domini:
73 Nam devaſtabunt & deripient facultates eorum, & de domibus eorum ejicient eos.
74 Tunc probatio apparebit electorum meorum, ut auri quod probatur igne.
75 Audite dilecti mei, inquit Dominus; ecce adſunt dies tribulationis e quibus liberabo vos.
76 Ne timeatis, neque hæſitetis, quoniam Deus dux veſter eſt.
77 Quin potius ſervate mandata & præcepta mea, an Dominus Deus, ne gravia ſint in vos peccata veſtra, néve ſupra vos ſe efferant iniquitates veſtræ.
78 Væ iis qui conſtringuntur peccatis ſuis, & obteguntur ſuis iniquitatibus:
79 Quemadmodum ager qui a ſylveſcentibus vepribus occupatur, & cujus ſemita quâ tranſit homo ſpinis obtecta occluditur, is traditur conſumendus igni; *ſic illi futuri ſunt*.

ANNOTATIO.

1 Væ tibi] *Tranſitio ad alteram prophetiam. quaſi dicat, ut væ tibi, ò Babel & Aſſa, futurum eſt, ſic etiam Ægypto & Syriæ.* 50 Quomodo] *hunc locum ſic legi ut reposuimus, omninò poſtulat comparatio.* 69 O turbæ] *apoſtrophe ad populum Dei.* 79 Quemadmodum] *ſimilis locum habetur 2. Schemu. 23. 6. & 7. unde hic ſumptus eſt.*

ADJECTIONES AD librum Eſteræ.

CAPUT X.

4 ET dixit Mordecai, a Deo facta ſunt iſta:
5 Recordor enim illius ſomnii, quod videram de rebus iſtis; nam non præteriit earum quicquam.
6 Parvus fons, qui fluvius effectus eſt exorta luce & ſole, & aqua multa, hic inquam fluvius eſt Eſter, quam duxit rex & reginam fecit.
7 Duo verò dracones ſumus ego & Haman.
8 Atque hæ gentes, quæ præterea convenerant ad perdendum nomen Jehudæorum:
9 Gens autem mea ipſa eſt Iſraël, quicunq; inclamant Deum & ſervantur. nam ſervavit Dominus populum ſuum, liberavitque nos Dominus ab omnibus malis iſtis, & præſtitit Deus ſigna, & prodigia hæc maxima, quæ non ſunt facta in gentibus.
10 Propterea effecit ſortes duas, unam populo Dei, & alteram omnibus gentibus.
11 Veneruntq; hæ duæ ſortes in horam & momentum & diem judicii coram Deo conſtituti apud omnes gentes,
12 Cùm recordatus eſt Deus populi ſui aſſeruitq; juſtitiam hæreditatis ſuę.
13 Quapropter agitabuntur his dies illi menſe Adare, die decimo quarto illius menſis, cum cœtu & gaudio lætitiaque eorum Deo per generationem quamque in ſeculum apud populum illius.

ANNOTATIO.

4 Et dixit] *Hæ adjectiones omnes quàm fabuloſæ ſint, & quàm à ſermone ſpiritus divini alienæ, res ipſa loquitur. Nam quod in omnibus ferè apocryphis obſervandum eſt, facile fuit ſatanæ, cùm Eccleſia diſſipata jaceret in captivitate, aut poſtliminio reverſa gravioſſimo procellu quateretur, ſcripturam ſanctam hu nugis etiam hominum minimè malorum opera infarcire. De his autem vide capite ſequente.* 12 Recordatus] *vide Gen. 8. 1.*

CAPUT XI.

1 ANNO quarto regnante Ptolomæo & Cleopatra attulit Doſitheus qui ſe dicebat eſſe ſacerdotem & Levitam, & Ptolemæus filius ejus hanc epiſtolam Purim, quam dicebant eſſe ipſam, & interpretatum Lyſimachum filium Ptolemæi qui erat Jeruſchalaimis.
2 Anno ſecundo regnante Artaxerxe Magno, primo die Niſanis ſomnium vidit Mordecai filius Jairi, filii Schimhhi, filii Kiſchi ex tribu Binjamini, homo Jehudæus habitans in urbe Suſis, vir magnus, qui erat adminiſter in aula regis.
7 Erat autem ex captiva turba, quam captam Nebucadnetzar rex Babyloniæ Jeruſchalaimis cum Jeconja Jehudæ rege deportaverat: atque hoc illius ſomnium.
4 Ecce enim vox tumultus, tonitrua, & terræmotus, ac perterbatio ſuper terram, & ecce Dracones duo magni parati proceſſerunt ambo ad concertandum, quorum fuit ſonus maximus,
5 Adeò ut ſono illorum compararentur omnes gentes ad prælium, ut oppugnarent juſtorum gentem.
6 Ecce itaque dies tenebrarum & caliginis, tribulatio & auguſtia, afflictio & conturbatio magna ſupervenit terræ:
7 Qua conturbatum eſt totum genus juſtum, qui timentes ſua ipſorum mala, comparaverunt ſe ad interitum.
8 Sed cùm inclamaviſſent Deum, ad clamorem ipſorum factus eſt quaſi ex parvo fonte fluvius magnus, aqua multa:
9 Et lux atque ſol exortus eſt, humileſque exaltati

exaltati ſunt,& abſumpſerunt glorioſos.
10 Poſtea expergefactus Mordecai qui viderat ſomnium hoc, & quid Deus conſilii cœpiſſet facere, retinuit ſomnium hoc in animo ſuo, & omni ratione voluit cognoſcere illud [a] ad noctem uſque illam.

[a] Græc. demonſtratus.

ANNOTATIO.

1 Regnante] *Nempe Philadelpho, cui uxor fuit Cleopatra, quique inde ab anno tertio regni in ſtruendæ bibliothecæ ampliſſimæ operam conſumpſit, & ſeptuaginta interpretes in exponendo vetere teſtamento occupavit, ut Joſephus narrat Antiquit. Judaic. lib. 12.* Purim] *id eſt, ſortitionum, ut habetur interpretatio Eſter. 3. 7.* 10 Ad noctem uſque] *cujus habetur mentio Eſter. 6. 1.*

CAPUT XII.

1 QUIESCENS autem Mordecai in veſtibulo cum [a] Bigtane & Tereſcho duobus eunuchis regis, cuſtodibus veſtibuli,
2 Audiit illorum cogitationes; & ſtudia eorum perſcrutatus cognovit eos ſe comparare,ut manus injicerent in Artaxerxem regem;& indicavit regi [a] conſilia eorum.
3 Quamobrem exquirente rege duos eunuchos ſuos,confeſſi illi fuerunt ſtrangulati.
4 Et ſcripſit rex negotia hæc in commentario:& Mordecai conſcripſit de iiſdem rebus.
5 Deinde præcepit Rex Mordecaium miniſtrare in aula, eique dedit donaria hujus rei cauſa.
6 Haman verò filius Hammedatæ Agagæus cùm glorioſus eſſet apud regem, quærebat malefacere Mordecaio, & populo ejus propter duos illos eunuchos regis. [a] Epiſtolæ autem illius exemplum eſt hujuſmodi.

[a] Græc. de eu.

ANNOTATIO.

1 Bigtane] *De quibus Eſter. 2. 21.* 6 Epiſtolæ] *quam flagitante & extorquente Hamane rex Artaxerxes ſcripſerat, de qua Eſter. 3. 12. & ſequentibus.*

CAPUT. XIII.

1 REX magnus Artaxerxes magiſtratibus & toparchis ſubditis provinciarum centum viginti ſeptem ab India Æthiopiam uſque hæc ſcribit.
2 Multis imperans gentibus,& univerſum orbem terrarum obtinens,volui non fiducia hujus poteſtatis elatus, ſed æquius ſemper & cum lenitate agens ſubditos expertes fluctuum in vita omnino efficere, & regnum tranquillum perviumque ad terminos uſque exhibens etiam renovare pacem omnibus hominibus exoptatam.
3 Me autem conſulente conſiliarios quomodo iſtud ad finem perduci poſſet,Haman vir prudentia apud nos excellens, & benevolentia immutabili ac firma fide [a] ſpectatus, qui ſecundum regni honorem reportavit,
4 Indicavit nobis ſingulis tribubus per orbem terrarum permixtum eſſe exoſum populum quendam, adverſantem legibus quæ ſunt apud omnes gentes, & continenter regum inſtituta omittentem, ut non procedat principatus ille qui a nobis inculpatè dirigitur.
5 Cum itaque percepiſſemus gentem iſtam unicam ex adverſo ſemper cuivis homini obiectam per adjectionem legum extraneam mutare & diſſentire a rebus noſtris, ac mala peſſima conſummare, idque ut regnum hoc convenientem ſtatum minimè aſſequatur:
6 Mandavimus itaque ut quicùnque ſignificantur vobis literis ſcriptis ab Hamane præfecto negotiis & ſecundo a nobis, cùm uxoribus & liberis pereant radicitus inimicorum gladiis,ſine ulla miſerecordia & [b] clementia, decimo quarto die Adaris menſis duodecimi, præſentis anni:
7 Ut iſti olim & nunc exoſi die uno violenter in ſepulchrum deſcendentes, in poſterum tempus ſinant negotia noſtra bene conſtituta & perturbationibus vacua contioêter procedere.
8 Ille autem oravit dominum,recordatus omnium operum domini,& dixit, domine domine, rex omnipotẽs,quia omnia ſunt in poteſtate tua
9 Et non eſt qui obliſtere poſſit tibi volenti ſervare Iſraël,
10 (Quia tu feciſti cœlum & terram, & quicquid mirabile eſt in regione ſubjecta cœlo;
11 Et dominus es omnium,ac non eſt qui tibi Domino poſſit reſiſtere)
12 Tu omnia noſti,tu ſcis,domine, me non eõtumelia,neque ſuperbia,neque cupiditate gloriç feciſſe iſtud,quòd non incurvaverim me iſti ſuperbo Hamani:
13 Nam grato animo vellem oſculari veſtigia pedum ejus ad ſalutem Iſraëlis;
14 Sed me feciſſe illud ne gloriam hominis ſupra gloriam Dei ſtatuerem;
15 Non enim adoraturus ſum quenquam præter te,domine, neque tamen ſuperbiç cauſa facio iſtud.
16 Nunc verò,domine Deus rex,parce populo tuo,quandoquidem intuentur nos ad perditionem *aſſerendam*,& cupiunt perdere hæreditatem,quæ tua eſt inde a principio:
17 Ne deſpicias partem tuam,quam tibi ipſi redemiſti e terra Ægypti.
18 Exaudi orationem meam, eſtóque propitius ſorti tuæ,& converte luctum noſtrum in gaudium,ut viventes laudemus nomen tuum, Domine;neq; deleto os laudantiũ te, Domine.
19 Omnes quoque Iſraëlitæ clamaverunt [c] quàm maximè potuerunt, quia mors ipſorum obverſabatur oculis ipſorum.

[a] Græc. demonſtratus.
[b] Græc. parcitate.
[c] Græc. ex robore ipſorum.

CAPUT XIIII.

1 ESTER regina ſimiliter confugit ad dominum,cùm in agone mortis ſe deprehenſam eſſe conſpiceret:
2 Nam poſitis veſtimentis gloriæ ſuæ induit

it veſtimenta anguſtiæ & luctus,& pro ſuperbis deliciis cinere ſordibusq; perfudit caput ſuum corpus ſuum abjiciens valde, omnemq; locum exaltationis ſuæ replevit ᵃ contortis crinibus ſuis.

3 Et orans dominum Deum Iſraëlis dixit.

4 Domine mi,tu rex noſter unus es, adjuva me ſolitariam,& quæ adjutorem non habeo niſi te,quia periculum meum adeſt manu meæ.

5 Ego audivi a nativitate mea in tribu familiari mea te, Domine, ᵃ recipientem Iſraël ex omnibus gentibus,& patres noſtros ex omnibus majoribus ipſorum, ad hæreditatem æternam adoptaſſe, ac feciſſe eis quæcunque dixeras.

ᵃ Græc. rectè piſſe.

6 Nunc autem peccavimus coram te , ideo tradidiſti nos in manus inimicis noſtris , eò quòd gloriam tribuimus diis iſtorum: juſtus es domine.

7 Nunc verò non ſatis habent acerbitate ſervitutis noſtræ:

8 Sed ᵈ datis manibus ſuis in manus idolorum ſuorum ſponſonderunt,

9 Se ſublaturos decretum oris tui, & deleturos hæreditatem tuam, & obſtructuros ora laudantium te; extincturosque gloriam domus tuę,& altaris tui:

10 Ora verò gentium aperturos ad virtutes vanorum *prædicandas* & mirabilem efficiendum regem carnalem in ſeculum.

11 Ne tradas, domine ſceptrum tuum iis qui nihil ſunt , neque rideant de caſu noſtro : ſed converte conſilium iſtorum in ipſos,& eum qui princeps hujus conſilii eſt contra nos iniit, in exemplum ſtatuę.

12 Memento,Domine,innoteſcito tempore afflictionis noſtræ, & mihi audaciam adde, rex gentium,& omnem dominatum obtinens.

13 Inde ſermonem compoſitum ori meo coram ᵉleone ipſo,& traduc animum illius in odium ejus qui oppugnat nos,ad interitum ipſius,& eorum qui conſentiunt ipſi;

14 Nos autem libera manu tua , & adjuva me ſolitariam; ac non habentem alterum adjutorẽ niſi te. Domine, omnium cognitionem habes,

15 Et ſcis me odiſſe gloriam iniquorum , & abominari cubile incircunciſorum , & omnis extranei.

16 Tu ſcis neceſſitatem ᵇ mihi impoſitam,me deteſtari ſignum iſtud meum ſuperbiæ , quod in capite meo gero:ᶜ quibus diebus me ſpectandam præbeo,me deteſtari iſtud ut pannunculũ ᵈ ex menſibus,neque geſtare iſtud ᵉ quibus diebus conquieſco:

17 Neque comediſſe ancillam tuam ᶠ e menſa Hamanis, neque gloriam tribuiſſe convivio regis,neque bibiſſe vinum libaminum,

18 Neque lætatam eſſe ancillam tuam ex quo die huc tranſlata ſum uſque adhuc,niſi in te domine Deus Abrahami.

19 O Deus,qui robore ſupra omnes vales,exaudi vocem deſperatorum,& libera nos e manu hominum conſilia improba ineuntium : me denique libera a timore meo.

ᵇ Græc.meã. ᶜ Græc.dua bus ſpectationibus meæ. ᵈ Græc.menſtruatorum. ᵉ Græc. diebus quietis meæ. ᶠ Græc. menſam, metonymicè. ᵍ Græc.die tranſlationis meæ.

ANNOTATIO.

2 Contortis] *Torquendo laceratis.* 8 Datis manibus] *ſynecdoche elegantiſſima fœdus & conſociationem ſignificans, a ſigno,ut Jerm.* 50.15. 13 Leone] *id eſt.principe,metaphoricè. Nam rex inter homines principatum obtinet ut leo inter beſtias.Sic* 1.*Chron.*11,22. *Etſi hic author humanum regem vocatur potius crudelitatis arguere,ut oſtendit verſ.*7. *capitis proximi ſequentis.*

CAPUT. XV.

1 FUIT autem tertio die, cùm deſiiſſet orare,ut exuens veſtimenta illa luctus amiciret ſe ᵃ glorioſo ornatu ſuo:

2 Ita cùm eſſet ᵇ inſigniter ornata, invocans omnium ſpectatorem & ſervatorem , aſſumpſit duas ancillas honorarias ſuas:

3 Quarum uni quidem innitebatur quaſi deficatam ageret:

4 Altera verò ponè ſequebatur allevans indumentum ejus:

5 Illa autem rubore perfuſa cum ᶜ elegantia pulchritudinis ſuę , & vultu ſuo hilari,velut amabili,animo verò anguſtato a metu;

6 Ingreſſa omnes januas couſtitit coram rege, qui incidebat throno regni ſui , induerat que omnes veſtes inſignes ſuas , totus ornatus auro & lapidibus pretioſis , eratque valde formidabilis.

7 ᵈTollens enim vultum ſuum ᵈ coruſcantem gloria ᵉ vehemente ira intuitus eſt; quamobrem procidens regina mutavit colorem ſuum defectione, & reclinavit in caput ancillæ honorariæ ſuæ,quę antegrediebatur.

8 Sed mutavit Deus ſpiritum regis in manſuetudinem , qui celeriter contendens exiliit e throno ſuo , & recepit eam in ulnas ſuas, donec reſtituta eſſet,conſolans eam verbis pacificis,& dicens ei,quid eſt Eſter ? Ego ſum frater tuus ; bono animo eſto , nequaquam morieris: nam ᶠ commune præceptum noſtrum eſt.

9 Accede; & ſublatam auream virgam ſuam impoſuit collo illius,

10 Amplexatúsque eam dixit,alloquere me.

11 Quæ dixit ei,ᵍ vidi te,domine, tanquam angelum Dei,& conturbatus eſt animus meus metu gloriæ tuæ.

12 Quia mirabilis es,domine,& vultus tuus ᶠ omni gratia plenus.

13 Ea autem loquens recidit ex defectione ſua.

14 Rex verò turbatus cum toto ſervitio ſuo conſolabatur eam.

ᵃ Græc.gloria. ᵇ Græc.inſignis. ᶜ Græc.vigore. ᵈ Græc.ignitum. ᵉ Græc. vigore iræ. ᶠ Græc.gratiæ.

ANNOTATIO.

7 Tollens] *Quiſquis hæc ſcripſerit , putavit ſe honorem maximum acceſſione hac ſcriptũ authenticũ facturum eſſe;ſed tamen ex eorum comparatione non dubito quin hæc ſint a veritate aliena.* 8 Commune] *hoc eſt,non ſpectat,neque attingit te,quod in gentem Judæorum a nobis fuit imperatum. Nam æquè lex tua eſt ac mea: quamobrem æquè tu atque ego legis illius acerbitate ſoluta es.* 11 Vide te] *vide ne mentiatur Eſter,ſi hujus authoris credimus;aut verò mentitur author ſupra verſ.*7.

CAPUT. XVI.

1 'REX magnus Artaxerxes ſatrapis & principibus centum viginti ſeptem Regionũ ab India Æthiopiam uſque, & [a] noſtris procurationibus ſalutem.

[a] Græc. *iis quæ nobis curæ ſunt.*

2 Multi plurima eorum a quibus beneficia acceperunt bonitate frequentius honorati, plus æquo ſapiunt;

3 Ac non ſolùm ſubditis noſtris quærunt malefacere, ſed quia [a] ſatietatem non poſſunt ferre, etiam in eos qui ipſis benefecerunt aggrediuntur machinationes:

[a] Græc. *ſatietatem non ferunt.*

4 Et non tantum gratiarum actionem ex hominibus contrà quàm debuerant tollentes, verùm etiam elati ventoſis illis cogitationibus hominum virtutis expertium ſtatuunt, ſe judicium effugituros Dei omnia ſpectantis, ſemper, quod improbis inviſum eſt;

5 Sæpe etiam multos eorum qui in poteſtatibus conſtituti ſunt, quibus commiſſa ſunt tractanda amicorum negotia, hortatio iſta efficiens participes cædis innocentum, circundedit calamitatibus immedicabilibus,

6 Quando mendace improborum morum circunventione abducunt a ratione ſimplicem eorũ qui ampliùs poſſunt benevolentiam.

7 Hoc autem conſyderare licet tum ex antiquioribus (ut 'traditæ ſunt nobis) hiſtoriis, tum ex iis quæ ſi exquiramus, ante pedes ſunt iniquè conſummata, eorum qui indignè dominatum obtinent peſtilentia.

8 Proinde attendere ad ea quę deinceps futura ſunt,, ut regnum turbis vacuum omnibus hominibus exhibeamus cum pace.

9 Utentes mutationibus, & quę in conſpectum venient ſemper diſcernentes, [b] obviam eundo æquiſſimè.

[b] Græc. *cum æquiore occurſu.*

10 Ut enim Haman Hammedathæ filius, 'Macedo, revera alienus a Perſarum ſanguine, multumq; diſtans a bonitate noſtra, & hoſpitio acceptus a nobis, humanitatem [c] qua ſumus in omnes gentes conſecutus eſt eò uſque, ut diceretur pater noſter,

[c] Græc. *quã habemus.*

11 Et adorari ab omnibus pergeret, velut ſecundus a regali throno:

12 Non ferens ille tantam præſtantiam, inſtituit dominatu privare nos, ipſoq; ſpiritu:

13 Et ſervatorem noſtrum modisq; omnibus benefactorem Mordecaium, & inculpatam regni conſortem Eſteram cum tota illorum gente multiplicibus & [d] artificioſis circunventionibus expetens ad interitum.

[d] Græc. *methodorum.*

14 (His enim modis putabat ſe poſtquam nos ſolitarios deprehendiſſet, Perſarum dominationem ad Macedonas tranſlaturum)

15 Nos verò Jehudæos ab iſto [e] conſceleratiſſimo homine traditos ad deletionem, deprehendimus non eſſe maleficos, ſed juſtiſſimis adminiſtrari legibus,

[e] Græc. *ſceleratiſſimo.*

16 Et filios eſſe altiſſimi maximi Dei viventis, qui erexit & nobis & majoribus noſtris regnum in hac diſpoſitione elegantiſſima.

17 Rectè igitur feceritis, ſi non utamini ampliùs literis ab Hamane miſſis filio Hammedathæ,

18 Cùm iſte qui confecerat hæc ad Suſarum portas cum familia tota crucifixus fuerit, condignum illi judicium rependente Deo celeriter, qui omnia obtinet.

19 Exemplum verò hujus epiſtolæ proponentes in omni loco, liberè ſinatis Jehudæos uti ſuis ipſorum legibus;

20 Et conjunctis viribus adjuvetis eos: ut ſi qui tempore anguſtiæ invadant eos, ulciſcantur die decimo tertio menſis Adaris duodecimi, eo ipſo die.

21 Hunc enim Deus qui omnia portenter adminiſtrat, [f] lætum confecit ipſis loco excidii electo generi comparati.

[f] Græc. *lætitiam.*

22 Quamobrem vos quoque in celebribus veſtris feriis, inſignem illum diem cum omni lętitia ducite:

23 Ut & nunc & deinceps ſalutis nobis & benevolentibus Perſis, iis verò qui inſidiantur nobis perditionis monumentum extet.

24 Omnis autem civitas, aut in univerſum regio, quę ſecundum iſta minimè fecerit, ferro & igne cum indignatione conſumetur; & non ſolùm in via hominibus, verùm etiam beſtiis, & volucribus in omne tempus conſtituetur, ut inimiciſſima.

ANNOTATIO.

1 Rex] *Hæ literæ ſunt quidem elegantes verbo, & induſtria aliqua exaratæ; ſed argumento plurimùm diſcedunt ab eo quod ſcriptum eſt Eſter. 8. 13. quia (ut credibile eſt) volebat author locupletare hiſtoriam, ſed fidem ſuam eadem opera minuerit.* 3 Satietatem] *id eſt, ut ipſi amplum expleantur bonu per eos qui ſtudent ipſis benefacere. Videtur quiſquis author fuerit hunc locum ſumpſiſſe ex Pindaro Olymp. ubi de Tantalo agens hũ verbũ utitur elegantiſſimè,* ἀλλ' γὰρ κεκτανίαις μάγαν ὀλβον ὑπερβὰς ἄκρον ὃν ἔπεν σ' ἀνέχραντον, &c. 7 Traditæ] *vocem paſſivam pro activa legimus ſive placuerit inſolutam verbum activum ſignificatione paſſiva reddere: ſive ex activo παρὰ δύναμιν paſſivum facere παρὰ δύναμιν.* 10 Macedo] *hoc apertum eſt audacię argumentum, cùm Agagæus Hhamalekitam ſonet, non autem Macedonem. Nam Macedones communis Græcorum appellatione apud Hhebræos nomen a Javane habent permultis locis apud Danielem; in libris autem Apocryphis ex communi errore, qui jam tum invaluerat, appellantur Chittheimitæ in primùm Mac. oſtendemus. Atq; hæc una ratio ſatis futura eſt ex omnium hiſtoriarum teſtimonia ſumpta, quòd hujus regis tempore, ac vix poſt annos octoginta fuit aliqua vel mediocris inter Græcos mentio Macedonum cum Perſis congredientium.*

SCHIM-

SCHIMHHONIS SACERdotis ſummi liber unus, qui vulgo liber Macbęorum tertius appellatur.

HIC liber, qui Schimhhonis Sacerdotis ſummi inſcriptus eſt, inſignem hiſtoriam exponit de graviſſimis calamitatibus quas Eccleſia Jehudæorum a Ptolemæo Philopatore Aegypti rege perpeſſa eſt, & mirificentiſſima liberatione a Deo præſtita. Hiſtoria eſt pauci temporis, geſta ſub annum quartum Antiochi Magni Regis.

CAPUT. I.

1 VT autem [a] Philopator didicit ab iis qui reverſi erant [a] ea loca quæ obtinuerat, ab [b] Antiocho ſibi adempta eſſe, denuntiavit omnibus ſuis pedeſtribus & equeſtribus copiis;

[a] Græc. *factam locorũ quæ a ſe obtinebantur ablationem.*

2 Et aſſumpta ſecum ſorore Arſinoë contendit ad loca uſque Raphiam adjacentia, ubi caſtra fecerant milites Antiochi.

[b] Græc. *expletarum inſidiæ.*

3 Theodotus verò quidam ſe [b] perfecturum inſidiis cogitans, optima cœpit ex armis Ptolemæi quæ antè ſibi fuerant commiſſa; & intulit ſe noctu in tentorium Ptolemæi ſolus, ut eum occideret atque hoc *pacto* bellum diſſolveret.

4 Sed abducto eo Doſitheus filius Drimyli dictus (qui genere quidem erat Jehudæus, poſtea verò mutaverat [c] cultum legittimum & ſe a majorum placitis alienaverat) fecit ut ignobilis quidam recumberet in tentorio ejus, quem reportare contigit ſupplicium ejus.

[c] Græc. *legitima.*

5 Deinde verò cùm prælium vehemens cõmitteretur, & res valentiores eſſẽt ab Antiocho admodum, obambulans Arſinoë hortata eſt copias cum miſeranda ſpecie & lachrymis, [d] capillis paſſis, ut & ſe ipſos & liberos ſuos uxoréſque audacter adjuvarent, promittens ſe victoribus daturam cuíque duas auri minas:

[d] Græc. *capillos ſoluta.*

6 Itaque evenit ut adverſarii [e] cominus pugnando perderentur, & multi quoque captivi comprehenderentur.

[e] Græc. *in manuum pugnis.*

7 Cùm autem [f] inſidias illas ſuperaſſet, judicavit ſibi in propinquas civitates eundum eſſe ut adhortaretur eas: quod poſtquam feciſſet, donariáque delubris diſtribuiſſet, [f] effecit ut ſubditi ſui bono eſſent animo.

[f] Græc. *bene audentes ſubditos conſtituit.*

8 Jehudæis verò mittentibus ad ipſum ex Senatu & Senioribus qui ſalutarent ipſum, & munera apportantes de iis quæ evenerant gratularentur ipſi, accidit ut eo eſſet paratiore animo ad eos quàm citiſſimè adeundos.

9 Sed ubi perlatus Jeruſchalaima ſacrificavit Deo maximo, & gratias egit, & aliquid eorũ quæ ex ordine fieri ſolent in loco fecit;

10 Cum jam veniſſet ad locum ipſum, accuratione & decore obſtupefactus, optimumque miratus ordinem loci ſancti, in animum induxit conſilium ingrediendi templum.

11 Illis autem dicentibus non convenire ut fiat iſtud, quia ne illis quidem qui ex gente ſunt liceat ingredi, neque omnibus ſacerdotibus; ſed ſoli Sacerdoti ſummo qui anteit omnes, idq; per annum ſemel, hic nequaquam fuit perſuaſus:

12 Sed quamvis lex apud ipſum legeretur, non deſtitit ſeipſum inferre, dicens, oportere ut ingrederetur: quòd ſi illi *(inquit)* honore iſto privati ſunt, me non oportet; rogavitq; quam ob cauſam ingredientem ſe in totum fanum nemo ex præſentibus prohibuerit:

13 Et dicente quodam, [g] imprudenter *factum*, hoc ipſi malè portendere; ſi hoc, inquit, factum eſt, quam ob cauſam non eſſem omnino, velint nolint, ingreſſurus?

14 Sacerdotibus itaque cum toto veſtitu procidentibus, orantibusq; Deum maximum ut inſtanti neceſſitati ſuccurreret, & impetum illius nefariè invadentis averteret, & clamore cum lachrymis complentibus templum; qui in civitate relicti erant, exiliverunt perturbati, aliquid incerti ſtatuentes fuiſſe factum:

15 Et incluſæ in thalamis virgines cum genitricibus eruperunt, imponentesque pulverem crinibus paſſis, gemitu lamentisque plateas impleverunt:

16 Et aliæ quoque [g] recèns emiſſæ, cùm eos qui ad [g] eundum obviam fuerant diſpoſiti, tum convenientem *ſibi* pudorem relinquentes, curſũ confuſum in civitate faciebant,

[g] Græc. *obviam itionẽ.*

17 Prætereaque recèns genitos liberos tum matres, tum nutrices [h] hic illic relinquentes aliæ per domos, aliæ per plateas [i] irrevocabili concurſatione in templum ſupremum congregabantur.

[h] Græc. *alibi & alibi, vel aliter alterq.*

[i] Græc. *irrevocabiliter.*

18 Itaque varia erat hominum qui [k] in unum collecti erant oratio de iis quæ illegitimè ab illo tentabantur.

[k] Græc. *in idem, ut ver. 21.*

19 His aderant quoque e civibus qui audaciam adhibentes non ferebant illum planè inſiſtentem, & ſuum illud conſilium explere cogitantem; ſed exclamantes impetu capienda arma & audacter pro lege patria moriendum, magnã eo in loco exaſperationem [l] concitabant:

[l] Græc. *faciebant.*

20 Qui ægrè a [m] Senatoribus Senioribusque averſi, ad [n] idem orationis officium acceſſerunt.

[m] Græc. *ſenibus, ex more Laconum: ſic accipio ex ver. 8.*

[n] Græc. *eundem orandi ſtatum.*

21 Itaque populares quidem, ut antè ſimul orantes converſabantur, Seniores verò qui circunſtabant Regem multifariam tentabant ſuperbam ejus mentem a concepto apud ſe conſilio dimovere.

22 At ille audaciam aſſumens omnibus omiſſis jamque aditum comparabat, [o] ſe illud ad finẽ perducturũ cenſens quod ante dixerat:

[o] Græc. *finẽ impoſiturum ea cenſens quod.*

23 Quamobrem illi etiam qui circunſtabant Regem videntes iſta, ſe ad invocandum cum noſtris eum qui omnem potentiam habet con-

tulerunt, ut res præsentes defenderet, neque dissimularet illegitimum illud superbumque factum.

24 Ex concurrente autem densissima & laboriosa turbarum exclamatione incomparabilis quidam [p] assurgebat clamor:

25 Videbantur enim non homines solùm, sed parietes quoque ipsi & solùm totum personare, tanquam si jam tum mortem & ruinam subiissent pro contaminatione loci.

[p] Græc. strat.

ANNOTATIO.

1 Philopator] *Ptolomæi Evergetæ filium, quem occiso parente dictum fuisse Philopatora per antiphrasin falsò tradiderunt multi; vide in Danielem 11.11.* Antiocho] *magno, qui Seleuco Ceraunno successerat in Seleucidarum regno.* 7 Insidias illas] *id est, prælium illud quod sublato ex insidiis Philopatore putabat Antiochus non posse a se non feliciter committi, ut in exemplo Judaïca legimus evenisse.* 13 Imprudenter] *sic distinguenda esse verba & accipiendum locum res ipsa arguit: statuit enim Ptolemæus sibi tam licere in penetrale ingredi quàm in atrium sanctum; hoc autem cùm illi non prohibuerint (quod ex lege debuerant) non posse illud prohiberi. Hic verò respondetur, neque fuisse hoc ferendum, (per imprudentiam enim sacerdotes lapsos esse) neque illud concedendum esse.* 16 Recens emissæ] *id est, ea quæ & ornatæ & compta elegantissimè ordine processerant cum virorum ordinibus ad excipiendum Philopatora.*

CAPUT. II.

1 ITAQUE [a] Schimhhon Sacerdos summus genibus contra sanctuarium flexis, & conveniente protentis manibus in cœlum orationem hanc habuit, & uno animo dixerunt omnes:

2 Domine Jehova rex cœlorum, & dominator omnis creaturæ, inter sanctos sanctissime, monarche omnipotens, attende ad nos qui ab impio ac prophano homine exaudacia, viribusque fremedundo opprimimur.

3 Tu enim qui creasti omnia & qui es universa obtines dynasta justus es, ac propterea qui ex contumelia superbiaque aliquid faciunt tu eos judicas:

[a] Græc. fecerant Genes. 7.

4 Tu eos qui antehac in justitiam [a] exercuerant, inter quos etiam gigantes erant robori & audaciæ confidentes, perdidisti, inducta super eos aqua immensa:

[b] Græc. manifestos malitiæ factos Genes. 19. Exod. 7. & seq.

5 Tu occupatos in operibus superbiæ Sodomitas [b] cum manifesto infinitæ malitiæ tenerentur concremasti, exemplum præbens pòst venturis *etatibus*:

6 Tu audacem illum Parhhonem, qui sanctum populũ tuum Jisraëlem servituti mancipaverat, variis ac multis supplicijs probans, notam fecisti majestatem tuam;

Exod. 14.

7 Pòst quæ *supplicia* notam feciſti magnam potentiam tuam; cùm *regem* quidem qui persequebatur eum cum curribus & [c] turbis multis inundasti profundo mari, eos verò qui tibi omnis creaturæ imperium obtinenti incumbebant fide salvos transvexisti, qui etiam agnoscentes apud se opera manus tuæ, te omnipotentem laudaverunt:

[c] Græc. turbarum multitudine inundatis profundo mari.

8 Tu, ô Rex, qui creaveras [d] infinitam illam & immensam terram, elegisti civitatem hanc, & sanctificasti locum hunc pro nomine [d] tuo, qui tamen nullius rei omnino indiges; & apparitione glorificavisti magnifica faciens commendationem illius ad gloriam magni & honorandi nominis tui:

[d] Græc. tibi.

9 Et diligens domum Jisraëlis promisisti, si quando [e] nos aversos a te occuparet angustia & venientes in hunc locum oraremus, te exauditurum orationem nostram:

[e] Græc. fuerat aversio nostri & nos comprehenderat ang.

10 Jam verò [f] si ielis es & verax, quandoquidem sæpe dum affligerentur majores nostri succurristi ipsis in abjectione sua, & liberasti ipsos e malis maximis.

11 Ecce autem nunc, ô Rex sancte, propter multa & magna peccata nostra opprimimur subjecti inimicis nostris, & dimittimur in [f] imbecillitate summa.

[f] Græc. imbecillitatibus.

12 Atque in hoc casu nostro audax & prophanus iste studet injuria afficere locum sanctum: quẽ in terra hac designasti nomine glorioso tuo

13 Nam habitatio quidem tua, cœlũ [g] summũ, in accessa est hominibus: sed quandoquidem placuit tibi gloriam tuam in populo tuo Jisraële *statuere*, & locum hunc sanctificavisti,

[g] Græc. cæli.

14 Ne ulciscaris de nobis [h] per immundos istos, neque per prophanos punias nos, ut non glorientur iniqui cum animo suo, neque exultent [i] superba lingua sua dicentes, nos proculcavimus domum illam sanctificationis [k] sicut proculcantur domus abominationum.

[h] Græc. immunditia istorum, neque punias nos prophanatione: hypallage.

[i] Græc. superbia linguæ.

15 Dele peccata nostra, & dissipa errores nostros, & misericordiam tuam ostende hoc tempore: citò præoccupent miserationes tuæ, & inde laudes in os eorum qui prociderunt contriti animis, confecta nobis pace.

16 Hic ille inspector omnium & sanctus supra omnia Deus, in sancto loco legitimam hanc orationem exaudiens illum contumelia audaciaque elatum maximè [l] flagellavit hinc & inde, percellens eum ut arundinem *agitatam* a ventos adeò ut prostratus humi, non valens amplius agere quicquam, sed solutus membris, ne vocem quidem posset edere justo judicio implicatus.

17 Quamobrem cùm amici tum custodes ejus [k] sacram videntes castigationem quæ [l] invaserat ipsum, metuentesque ne vita etiam ipsum deficeret, cito extraxerunt ipsum, perculsi metu [m] maximo.

[k] Græc. actam.

[l] Græc. comprehenderat.

[m] Græc. excesserat.

18 [n] Postea verò cùm seipsum recolligisset, minimè ad resipiscentiam venit correptus: sed amarulentis interminationibus usus abiit.

[n] Græc. tempore verò post.

19 Cùm autem delatus in Ægyptum augeret malitiã *cùm sua*, tum adjutorum atque sociorum ab omni justo [o] abhorrentium quos antè indicavimus, non solùm innumeris se libidinibus explevit; sed etiam eò processit audaciæ, ut maledicta singulis locis *in populum* conferret, & multi amicorum ad propositum Regis attendentes ii quoque sequerentur voluntatem ejus.

[o] Græc. separatorum.

20 Propoſuerat enim *sibi* ut [p] gentem hanc publicè vituperio exponeret, erectaque ad [q] turrim aulæ junctam columna scripturam insculpserat,

[p] Græc. cõtra gentem hanc vituperium dicerat.

sculpserat, ne quis eorum qui non sacrificant veniret in templa; ipsorum sed ut omnes Iehudæi in populi censum, aut servilem statumcogerentur; qui verò contradicerent, vi abrepti privarentur vita;

21 Eos autem qui in censum referrentur, adhibito etiam igne obsignari insigni Bacchi folio hederæ in corpus impresso, ac deinde separari ad utendam quæ priùs contracta fuerit libertatem.

22 Ut autem non videretur omnibus inimicari, subjecit scripturæ; Quòd si qui ex illis voluerint certo consilio inter illos versari qui sacris sunt initiati eos quo jure cives cum Alexandrinis fore.

23 Quidam igitur in civitate habentes odio istos gradus pietati civitatis hujus imperatos, facilè seipsos dediderunt velut cum magna aliqua communicaturi gloria ex conversatione futura cum rege:

24 Veruntamen plurimi in generoso animo confirmati non desiterunt a pietate; sed pecunias pro vita commutantes interpedè, conabantur seipsos a recensionibus liberare, quippe freti bona spe defensionem consequuturos esse:

25 Præterea qui discedebant a se eos abominabantur, & tanquam hostes gentis suæ judicabant, privabantque communi conversatione commodo.

q Græc. *gradu pietatis civitatis hujus.*

ANNOTATIO.

1 Itaque] *Hic versus quibusdam in libris integer est, in pleriq; mutilus. Sed utrumq; membrum optimè convenit: nam & Sacerdos summus omisso Rege supra 1.23. ad orationem conversus pravit verba Ecclesiæ, & Ecclesia consuetudinem animis verba illius sequuta est.* Schimhhon] *non ille Justus, de quo Ecclesiasticus 50. sed filius Oniæ illius cujus habetur historia apud Josephum Antiquit. lib. 12. cap. 4. & per alterius Oniæ qui fœdus cum Romanis & Spartanis fecit 1.Mac.12 20.* 8 Infinitam] *ductum nervi vi, nempe si cum Iehudæa comparabitur, & hyperbolicè.* 10 Fidelis &c.] *id est, constans fidelis, & verax promissionibus.* 14 Sicut pro.] *id est, sicut Judæi isti templa Deorum nostrorum, quæ abominationes vocant, sunt solati proculcare.* 16 Flagellavit] *sic 2.Mac.3.26.* 20 Turrim] *Alexandria in palatio Regis.* Ut omnes] *id est, ut quicunque Iehudæi in civitate erant, aut probata religione & impresso in cutem signo libertatis asserrentur, aut in servitutē traherentur.* 21 Contracta] *sive comparata per veri Dei abnegationem & superstitionum Ægyptiarum comprobationem: etsi non pro civibus Alexandrinis, sed pro accensis habebantur.* 22 Cum Alexandrinis] *qui & immunes erant, & communibus cum Rege sacris utebantur versu seq.* 23 Civitatis hujus] *puta Jeruschalaimorum, id est, cùm animadverterent prona gentilia Iehudæos ineuntis pietatis gradus, ita gradus ad illam obruendam & labefactandam suasse a Rege constitutos, a quibus gradibus infirma ipsorum caro metuebat, ad impios vitæ, libertatis, honorumq; gradus sese contulerunt.*

CAPUT III.

1 HÆc autem impius ille percipiens adeò iratus est, ut non solùm Alexandriæ manentibus irasceretur, sed etiam iis qui in regione erant adversaretur gravius, mandaretque festinanter omnes congregari [a] una & pessima nece e vita tolli.

2 Quæ dum administrabantur, evulgatus est dirus contra gentem sermo conspirantibus ad maleficium hominibus [b] quibus dabatur ad [b] institutum istud occasio, tanquā si *Iehudæi* ipsos a suis legibus prohibituri essent.

3 Ac Iehudæi quidam benevolentiam fidem que [c] constantem in reges observabant; sed quia celebant Deum & lege ejus regebantur, [d] separationem instituebant in quosdam & cōversiones (quam ob causam quibusdam esse inimici videbantur) & bonis rerum justarum factis orantes conversationem suam, omnibus hominibus [d] erant probatissimi.

4 Itaque vitam quidem bene actam quæ apud omnes de gente pervulgabatur isti alienigenæ minime enumerabant, sed de adorationibus & cibis differentiam pervulgabant, dicentes neque regi neque protestatibus homines istos consentire, sed diros esse & magnopere negotiis adversari: denique non vulgari perstringebant vituperatione.

5 Græci verò qui per civitatem erant nulla affecti injuria, tumultum in opinarum contra hos homines spectantes & improvisas concursationes fieri, succurrere quidem non poterant (nam tyranni reges erat constitutio)

6 Sed ferentes graviter consolabantur, & futurum præcipientes *animo* ut non starent isti: non enim ab eo qui nihil ignorat, talem constitutionem rerum ita despectum iri.

7 Jam verò etiam vicini quidam, & amici, & qui commercium habebant cum ipsis, clam [e] excipientes quosdam dabant fidem se defensionē communem adhibituros, & [f] contentissimè ad auxilium adventuros.

8 Ille igitur præsente prosperitate elatus, ac in Dei maximi potentiam non respiciens; sed statuens se perpetuò in eodem consilio permansurum, contra eos rescripsit has literas:

9 Rex Ptolemæus Philopator ducibus militibusque per Ægyptum & *quemqua* locum *residentibus* [g] salutem & valetudinem: valeo ego ipse quoque & negotia mea.

10 Postquam militaris nostra in Asiam expeditio (quam novistis ipsi quoque) inoffensō Deorum auxilio ad finem ex animo perducta est; non vi [h] armorum, sed æquitate & humanitate multa duximus gentes lactandas esse quæ Cœlen Syriam, Phœniciamque habitant, & beneficiis ultrò prosequendas.

11 Cumque templis quę per civitates sunt reditus multos attribuissemus, advenimus etiam Jeruschalaima, quo ascenderamus ut templum istorum sceleratorum & nunquam ab amētia sua desinentium honoraremus.

12 Et illi sermone quidem adventum nostrū *grato*, at re ipsa falsò accipientes, cùm esset nobis animus ingrediendi in templum ipsorum, & decentissimis atque pulcherrimis donariis honorandi, [i] antiquissima *sua* acti superbia ab

a Græc. *in eodem.*

b Græc. *dispositionem istam.*

c Græc. *indivertibilem, ut ita loquamur.*

d Græc. *constituti erant.*

e Græc. *attrahentes.*

f Græc. *omnino consentē*

g Græc. *salvere & valere.*

h Græc *hastis.*

i Græc. *antiquoribus. typhi, ut Arnobius loquitur.*

ingreſſu nos prohibuerunt.
13 Ita non experti ſunt robur noſtrum propter eam humanitatem qua in omnes homines utimur; ſed ſuam contra nos diritatem effecerunt manifeſtam, ut qui omnino ſoli ex gentibus cervices in reges & [k] bene de ſe meritos attollentes nihil [l] æquum perferre volunt.
14 Ac nos quidem quòd iſtorum amentiæ [m] conceſſimus, & cum victoria reverſi in Ægyptum omnibus etiam gentibus humanitatem exhibuimus, prout decebat confecimus:
15 [n] Interea verò cùm apud tribules iſtorum omnibus ſignificavimus oblivionem tanti mali; atque tum ſocietate, tùm mille rebus quas eis primùm ſimpliciſſimè volueramus concreditas eos auſi ad mutationem provocare, eos & conſortes perpetuorum Sacerdotum voluimus conſtituere & dignari eos Alexandrinorum civitate;
16 Iſti contra accipientes, ingenitaque malitia depellentes quod bonum eſt & perpetuò in malum [o] inclinantes non ſolùm averſati ſunt hoc jus civitatis inæſtimabile, verum etiam pancos e ſuis qui optimè erga nos affecti ſunt abhominantur ſermone atque ſilentio, maximè ſuſpicantes nos ob illud vivendi infame inſtitutum citò ea quæ correximus everſuros.
17 Quapropter etiam optimè perſuaſi ſignis iſtos modis omnibus a nobis diſſentire, atque providentes ne ſi fortè repentinus in poſterum tumultus inſtaret, impios iſtos a tergo proditores & barbaros hoſtes haberemus,
18 Mandavimus ſimul ac hę literæ ad vos [p] pervenerint, ut iſtos qui his literis indicantur cum uxoribus liberiſque eádem hora exceptos contumelia & divexationibus mittatis ad nos undiq; vinculis ferreis incluſos, [q] ut immedicabili & ignominioſa nece (quemadmodi homines diros decet) auferantur.
19 His enim ſupplicio ſimul affectis, percepimus nobis in tempus reliquum negotia perfectè conveniente ſtatu optimaque diſpoſitione conſtitutum iri,
20 Quiſquis autem Jehudæorum aliquem [r] ſive ſenem, ſive puerũ, ſive lactentem etiam protexerit, turpiſſimis tormentis cruciabitur diſtenta familia tota:
21 Et qui indicare *illud* voluerit, præterquam quòd ſubſtantiam ejus qui reus peractus fuerit accipiet, ac bis mille drachmas ex pecunia regis; etiam [s] libertate coronabitur.
22 Omnis verò locus ubi omnino tectus Jehudæus deprehendetur, ſ inhabitabilis efficitor & cremator igne, ut toti naturæ mortali planè appareat inutilis in ſempiternum tempus. Atq; ſic quidem [t] habebat literarum forma.

[k] Græc. *benefactores.*
[l] Græc. *germanum.*
[m] Græc. *unà de lati ſumus.*
[n] Græc. *an iſtis.*
[o] Græc. *annuentes.*
[p] Græc. *accideriut.*
[q] Græc. *ad immedicabilem & ignominioſam necem.*
[r] Græc. *a ſene uſque ad infantem uſque ad eum qui mamma ſubjicitur.*
[s] Græc. *in acceſſus.*
[t] Græc. *ſcripta erat.*

ANNOTATIO.

3 Separarionem] *id eſt, excommunicatione ſive abſtentione abſtinebant in eos qui parebant tyranno defcentes a Deo, & reſipiſcentibus prædicabant gratiam Dei abſolutionemq; a peccatis ipſorum, ut de integrò adunarentur Eccleſia. Sic accipimus vocem* κατασχὴς: *nam ut in Comœdia protaſin epitaſin, tumultum ſequitur cataſtrophe, qua res in ſuum ordinem revocantur; ita etiam videtur fieri in miſera defectorum vita cùm ad officium revertuntur, & ſe reſtituunt Eccleſiæ Dei, poſtquam plus ſatis vitam ſuam pro re ludicra habuerunt, ut dicitur Sap.* 15, 12. *vide ſuprà* 2.25. 6 Ab eo] *id eſt, a Deo: periphraſis.* 17 Tumultus] *nempe ab Antiocho magno: qui etiam brevi recuperavit Syriam.* 21 Libertate] *putà ſi ſervus fuerit.*

CAPUT. IIII.

1 Quocunque autem mandatum illud [a] pervenit, populare conſtitutum eſt a gentibus [b] convivium cum acclamationibus & gaudio, velut andacter jam demonſtrante ſe inimicitia quæ ipſis olim cogitatione callum indurata contraxerat,
2 Jehudæis verò perpetuus erat luctus, & planè lamentabilis clamor cum lachrymis gemitibuſque, inflammato undique ipſorum corde, cum improviſam pernitiem repentè contra ſe decretam deplorarent.
3 Quæ præfectura, aut civitas, aut quis in univerſum locus habitabilis, aut quæ viæ planctu ejulatibuſque de illis non implebantur?
4 Ita enim acerbo & immiti animo a ducibus qui per civitatem erant unanimiter ejiciebantur, ut de inſolentibus ſuppliciis etiam ex inimicis quidam capientes ante oculos communem illam miſericordiam & incertam hujus vitæ commutationem reputantes deplorarent [c] infeliciſſimam eorum dejectionem.
5 Nam præibat ſenum multitudo variorum canitie, quorum [d] incurvis pedibus tardiſque a ſenio ſine pudore ullo ad profectionem [e] celerem abutebantur violentæ [f] adverſionis impetu:
6 Quæ verò ad communionem vitæ nuptialem modò thorum ſubierant adoleſcentulæ, pro delectatione ſuſcipientes ejulatus, & unguento delibutam comam conſperſæ pulvere, ac ſine velo abducẽ, lamentationem pro hymenæis incipiebant unanimiter, ut vexationibus alienigenis laceratę; cùm vinctæ publicè vi uſque ad [g] locum ubi conſcendebatur navis traherentur.
7 Et harum conjuges laqueis coronarum loco cervicibus implexi in florente ætate adoleſcentiæ, pro convivio juvenilibuſque deliciis reliquos nuptiarum dies degebant in lamentationibus, cernentes jamque ſepulchrum ad pedes poſitum.
8 Agebantur autem beſtiarum modo tracti vinculorum ferreorum [h] vi, alii collo ſuffixi clavis ad navium tranſtra, alii pedes firmis conſtricti pedicis; idque etiam tabulato quod ſupernè erat frequente impoſito, ut undequaque obtenebratis oculis ductum infidiatorum in tota navigatione [i] paterentur.
9 His ergo in navigium illud quod [k] diximus actis & finita navigatione prout ſancitum fuerat a Rege, mandavit ut illi in ſuburbano hippodromo metarentur (cujus erat ingens ambitus, & quam opportuniſſimus [l] ad traducendum *miſeros* cum apud eos qui in civitatem venie-

[a] Græc. *accidit, ut ſuprà* 3.18.
[b] Græc. *ad inſolitum.*
[c] Græc. *tardatatem pedum incurvorum ex ſenio.*
[d] Græc. *acutum, ut* 2. *Mac.* 9.7.
[e] Græc. *immiſſionem in navem.*
[f] Græc. *neceſſitatibus.*
[g] Græc. *acciperent.*
[h] Græc. *ad paradigmatiſmum.*

veniebant, tum apud eos qui inde in regionem proficiſcebantur [1] peregre) ut neque cum illius copiis communicarent, neque univerſæ [k] in murōs reciperentur.

10 Hoc autem confecto, ut audivit *Rex* gentiles Jehudæorum e civitate clam frequentius excuntes lugere ignominioſam fratrum miſeriam, iratus mandavit ut his ſimul accuratè eodem modo ac illis fieret, [l] neque ullo pacto a ſupplicio eorum immunes eſſent; & totam gentem nominatim deſcribi:

11 Non enim ſe laborioſum illud operum miniſterium quod paulo ante [e] ſignificaverat exacturum eſſe, ſed cruciatos tormentis [f] quæ denuntiaverat tandem unius diei tempore deleturum.

12 Fiebat igitur horum deſcriptio [m] vehementè ſtudio ambitioſaque aſſiduitate ab ortu Solis ad occaſum, etſi perfectum finem minimè conſequuta diebus quadraginta:

13 Rex verò multum ac perpetuo impletus gaudio, convivioſque ad omnia idola faciens, mente a veritate procul aberrante & profanore muta quidem & quæ non poſſent ipſos alloqui aut adjuvare laudabat; in Deum verò maximum res quæ non conveniebant loquebatur.

14 Poſt illud autem intervallū temporis quod modò dicebamus, retulerunt ſcribæ Regi ſe non ampliùs poſſe Jehudæorum deſcriptionem facere propter immenſam eorum multitudinem; cùm eſſent adhuc per regionem plures, alii quidem adhuc in domibus conſiſtentes, alii verò alio loco: tanquam ſi fieri non potuiſſet illud ab omnibus ducibus qui præerant Ægypto.

15 Cumque interminaretur Rex eis duriùs quaſi fuiſſent corrupti donis ad machinationem fugæ, accidit ut de re illa manifeſtiò perſuaderetur, dicentibus illis ac demonſtrantibus & chartam jam & ſcriptorios calamos quibus utebantur deliciſſe.

16 Hæc autem fuit efficacitas invictæ providentiæ illius qui Jehudais e cœlo ſuccurrebat.

[1] Græc. *in peregrinationem.*
[k] Græc. *diguarentur muris.*
[l] Græc. *non defectu ſupplicii.*
[e] Græc. *amaro, ſive acerbo.*

ANNOTATIO.

2 Convivium] *nempe idolis euchariſticum epulum, ut infrà verſ. 13.* 5 Adverſionis] *qua duces Ægyptii a domeſtica & fabricaria quiete ſenum eos ad laborioſum curſum retrahebant.* 12 Significaverat] *ſuprà 2. 20.* Quæ denuntiaverat] *ſuprà 3. 28.*

CAPUT V.

1 TUNC advocato Chermone qui præerat elephantorum procurationi *Rex* gravi completus ira, & ab indignatione omnino immotus juſſit in diem poſterum [a] largos thuris manipulos cum vino copioſo mero omnibus elephantis potandos dari, qui erant numero quingenti, & efferatos profuſa potus illius ſubminiſtratione [a] contra Jehudæos immitti ad necem illorum.

2 Ac ille quidem cùm mandaſſet iſta, congregatis amicis ſummis & ducibus [b] qui infenſi in Jehudæos erant, ad convivium ſe convertit: magiſter verò elephantorum Chermon quod imperatum fuerat aptè conſummavit.

3 Præterea etiam adminiſtri veſpere exeuntes vincebant miſerorum manus, & reliquas contra eos [c] cautiones moliebantur totam noctem, exiſtimantes gentem illam ſimul a ſternecionis terminum præcepturam.

4 Jehudæi verò qui gentibus ab omni protectione deſerti eſſe videbantur propter neceſſitatem qua cum vinculis undequaq; circuncludebantur, omnipotentem Dominum ac omnis poteſtatis habentem imperium, Deum ſuum patremq; miſericordem omnes indeſinente clamore cum lachrymis invocabant, orantes ut impium illud conſilium contra ſe *captum* mutaret, magnificaque apparatione ipſos a nece quæ ad pedes erat parata liberaret.

5 Horum ergo intentè ſupplicatio in cœlum aſcendebat: Chermon verò cùm immiſericordes illos elephantes potu perfudiſſet, plenos multa illa vini ſubminiſtratione & ſaturatos thure, [d] manè ad aulam adfuit ut res iſtas nuntiaret Regi.

6 Verùm *Deus* partem ſomni (quæ res creata inde a [e] temporibus ſeculi bona eſt de nocte) etiam interdiu injectam ab eo qui gratioſè tribuit omnibus quibuſcunq; ipſe voluerit immiſit Regi:

7 Itaque detentus ſuaviſſima & profundo efficacitate Domini a nefario quidem propoſito plurimùm excidit, ſed ab immutabili [f] conſilio fraudatus magnificè.

8 Jehudæi verò cum horam quæ antè ſignificata fuerat effugiſſent, Deum ſuum laudaverunt ſanctum, iterumq; rogarunt ut optimè conciliatus cum ipſis potentiſſimæ manus ſuæ robur ſuperbis gentibus oſtenderet.

9 Media autem jam fermè decima [g] vocator frequentes invitatos videns, acceſſit, pepulit Regem, eumque vix excitans oſtendit tempus convivii jam [g] præterfluere, ſermonemque [h] de illis habuit: quem reputans Rex & ad convivium verſus, juſſit eos qui ad convivium venerant [h] ex adverſo ſui accumbere:

10 Eoq; facto adhortatus eſt ut ſe in convivio occupantes [h] preſentē convivii partem eo plus honorarent *eum* in lætitia conſumendo.

11 Cùm autem diutiùs proceſſiſſet confabulatio, Chermonem accerſitum Rex cum *minis* acerbis interrogavit quam ob cauſam fineretur Jehudæi in diem præſentem ſupervivere.

12 Qui ubi oſtendit ſe nocte quod fuerat imperatum ad finem perduxiſſe & atteſtati ſunt amici ejus, *ille* pejorem quàm Phalaridis crudelitatem habens dixit, habeant illi gratiam hodierni diei ſomno.

13 Tu verò ſine cunctatione in diem craſtinum ſimiliter elephantos comparato ad ſceleſtorum Jehudæorum iſtorum deletionem.

14 Hæc ubi dixiſſet Rex, alacriter omnes qui aderant cum gaudio ſimul collaudarunt, & in ſuam quiſque domum reverſus eſt: ubi non tam ad ſomnum tempore noctis abuſi ſunt, quam ut omnia fabricarentur ludibria in eos qui miſeri eſſe videbantur.

15 Simulac autem gallus manè cecinerat, beſtias armatas in periſtylio magno [i] commovebat, & turbæ quæ per civitatem erant con-

[a] Græc. *immitti ad occurſum necis Jehudæorum.*
[b] Græc. *inimicè in Jehudæos habentibus.*
[c] Græc. *ſecuritatem.*
[d] Græc. *mane tamen: ſic infrà ver. 15.*
[e] Græc. *ſeculo temporis: hypallage.*
[f] Græc. *quid ad vocationes erat inflexum conſertum vocatos videns.*
[g] Græc. *præcurrere.*

gregabantur ad spectaculum inprimis miserabile, diluculum studiosè expectantes.

[a] Græc. *per individuum tempus, id est, perpetuum & continens: ut infrà 6. 26.*

16 Jehudæi verò [a] contionibus animum trahentes, supplicatione multis lachrymis conjuncta canticisque miserabilibus, manibus ad cœlum protensis orabant Deum maximum, ut brevi iterum ipsis succurreret.

17 Nondum radii Solis dispergebantur, Rege amicos excipiente, cùm accedens Chermon accersivit [b] ut prodiret, indicans illud quod antea Rex in animo habuerat paratum esse.

[b] Græc. *ad exitum.*

18 Quod cùm ille acciperet & de iniquo illo exitu obstupesceret, ignorantione planè occupatus quęsivit quamobrem illud studiosè ab eo effectum esset: erat autem istud ab efficacitate Dei dominantis omnibus, qui oblivionem rerum quas ille priùs machinatus fuerat menti illius indiderat.

19 Indicavit Chermon & amici omnes, *dicendo*, bestiæ copiæ quæ sitæ, ô Rex, paratæ sunt ex proposito consilio vehementer tuo.

20 Ille verò his dictis gravi ira plenus, eò quòd tota ipsius cogitatio de his rebus prævidentia Dei dissipata esset, minaciter intuès dixit,

21 [c] quotquòt parentes advenerint aut filiorum nati, hi largam escam bestiis feris præbuerint, inculpatorum Jehudæorum loco, qui mihi meisq; majoribus integram stabilemque fidem eximiè demonstrarunt: quanquam nisi animo erga te propenso essem propter communem educationem & ministerium tuum, pro illis privareris vita.

[c] Græc. *formidabilis ter.*

22 Sic Chermon inopinatam ac periculosam sustinens comminationem & aspectu & vultu [d] cohorruit: amicorum verò quisque paulatim diffluxit tristis, qui congregatos dimiserunt querentes ad occupationem suam.

[d] Græc. *contractus est.*

23 Jehudæi autem Regis sermonibus auditis illustrem Deum, Dominum, regem regum laudaverunt; ut qui ab ipso auxilium hoc consequuti essent.

24 Deinde cùm Rex consilium de integro consilio hortaretur, convivari ut se ad lætitiam conferrent, secundùm leges illas Chermonem accersens cum interminatione dixit ei, quoties oportet tibi de iisdem rebus mandata dari, ô infeliciss. ministrorum? nunc tandem elephantos arma in diem extremum ad delationem Jehudæorum.

25 Cognovit autem simul & cumbentes instabiles: hanc autem admirati protulerunt vocem, ô Rex, quousque verò nos ut expectes rationis participes facturus es, jam tertiò imperans deleri illos, & rursum in ipso facto dissolvens mutato consilio ea quæ placuerunt tibi?

26 Quorum gratia hæc civitas expectatione turbatur, & multos conventus experta, jam etiam periclitatur ut diripiatur sæpe.

27 Rex itaque *alter* omnino Phalaris impletus studio rationi adversante, & mutationes animæ quæ ad [e] procurationem Jehudæorum in ipso fuerant effectæ nihili faciens,

[e] Græc. *inspectionem seu visitationem.*

28 Postquam impurissimum juramentum firmè statuisset se cùm istos sine cunctatione genibus pedibusque bestiarum sauciatos ad inferos transmissurum, tum castris contra Jehudæam ductis *eam* celeriter æquatum solo flammę & ferro traditurum, & templum illorum, quod nobis (*inquit*) in accessum fuit, ubi consummat sacrificia, citò prostratum igne in omne tempus effecturum:

Suprà 1. 10.

29 Tunc lęti discesserunt amici & cognati cum fiducia, & disposuerunt copias ad custodiam per opportunissima civitatis loca.

30 Ingressus verò elephantorum ut bestias ad furiosam (ut ita dicam) ferè constitutionem ornatas poculis e vino condito thure, [f] formidabili ornatas apparatu adduxerat; sub auroram, cùm jamque civitas innumerabilibus turbis hippodromum versus repleta esset, ingressus aulam ad rem præsentem incitavit Regem.

[f] Græc. *formidabiliter.*

31 Qui ira gravi impiam mentem complens, omni mole erupit cū bestiis, volens immiti animo & pupillis oculorum siccis molestum illū & miserabilem eorum de quibus antè diximus spectare exitum.

32 Itaque exeuntium elephantorum ad portam armatis copiis simul prosequentibus, pergentisque multitudinis pulverem videntes Jehudæi & horrisonum tumultum audientes, cùm illud sibi ultimum vitæ momentum esse arbitrarentur,

33 *Sub* finem miserrimæ illius expectationis ad commiserationem & ejulatus versi osculabantur alii alios complectentes cognati, & in cella ruentes filiorum patres & puellarum matres:

34 Aliæ verò infantes uberibus admotos habentes, qui lac sugerent ultimum.

35 Veruntamen cùm hi e converso etiam considerarent defensiones ipsorum quæ antè fuerant e cœlo factæ, prono unanimiter se ipsas prosternentes, & infantes ab uberibus seponentes inclamaverunt voce magna omnium universitatis [g] principem,

[g] Græc. *dynastum.*

36 Supplicantes ut apparitione illustri facta miseraretur ipsos jamque ad portas sepulchri constitutos.

ANNOTATIO.

1. Largos thuris] *Thus enim, teste Dioscoride lib. 1. cap. 70. potum largè maniem excitat, largius assert mortem: sic voluit Rex bestias ad furorem & sævitiam accendi prohibito thure ex vino; quod in duratio infrà ver. 30.* 7 Consilio] *puta Dei.* 9 De illis] *qui mandato Regis ad convivium vocati adeunt.* In adversu] *pro Ægyptiorum more, ut Gen. 43. 33.* 10 Præsentem conv.] *Sic modestè Rex loquitur, excusans quòd per tempora in convivio agitando consumenda perisset, hortans, ut se sibi vitæ & convivio laboriosè jacturam temporis resarcirent.* 15 Commovebat] *prohibito potu, & aliis rebus ad sævitiam eos accendi furis furorem provocans.* 21 Quotquot] *sensus est, si quisquam me hoc nomine ad Jehudæorum ruinam compellaverit, qui quis tandem ille sit, cùm ipse tum necessarii ejusdem pœnam persolvito Jehudæi irrogatam.* 32 Omni mole] *id est, comitatu maximo, copiisq; prosequentibus.* *de quibus vers. sequenti.*

CAPUT VI.

1 ELEHAZAR autem quidam vir insignis de sacerdotibus *qui erant* ætate jam grandævus, & facie decorus, & ore jucundus, & ad disciplinam bonam promptus, legem legens coram multitudine, aperuit os suum, ut daret ei manducare carnem porcinam, & immundam, quam abominabatur anima ejus.

2 Et ut videbatur dulcedine carnis delectari, & ore suo manducare, & gustare, & deglutire, & dentibus suis frangere, & ut legem sanctam Dei habitabat, sic respondit, & dixit: Confitebor Domino, quia scientiam habeo, & manifestum est mihi, quia non licet manducare.

3 Et non solùm non licet, sed & magnum peccatum est. Quid enim magis peccatum est, quàm ut ego nonagenarius, & ad senectutem perductus, & ad finem vitæ meæ, & ad mortem, & ad sepulchrum, & ad Deum meum, & ad Patres meos, & ad Sanctos meos, & ad Prophetas meos, & ad Sacerdotes

vitam hanc *pertium*, senes qui circumstabant ipsum contrahens ad invocandum Deum sanctum
a Græc. *hæc.* oravit a his verbis:
b Græc. *magnipotens.* 2 Rex b magnifice, altissime, omnipotens Deus, qui rem creatam omnem semper gubernas misericorditer, respice ad semen Abrahami, ad liberos sanctificati Iahhakobi, *ad* populum patris quæ sanctificata est tibi, exterum in terra extera injustè pereuntem, ô pater.
Exod. 14. 3 Tu Parhhonem olim abundantem curribus, Ægypti istius principem, elatum immiti audacia & lingua magniloqua, cum superbo exercitu mari perfusos perdidisti, luce misericordiæ perlustrans genus Jisraëlis:
2. Reg. 19. 4 Tu Sancheribum gravem Assyriorum regem innumerabilibus copiis exultantem, qui
c Græc. *hasta.* c gladio terram totam subjectam sibi jam occupaverat, & qui efferebatur contra sanctam civitatem tuam rati graves fastu audaciaque proloquens, tu *inquam* Domine fregisti, manifestam gentibus multis potentiam tuam ostendens:
Dan. 3. 5 Tu socios tres versantes in Babylonia, qui animam suam ultrò igni tradiderant ne *rebus* vanis servirent, ignitum caminum perfundens rore liberasti, d adeò ut ne capillo quidem tenus damnum perpessi sint, flammam q; omnibus adversariis immisisti:
d Græc. *usq; ad capillum impassos.*
Dan. 6. 6 Tu Danielem, qui invidentiæ calumniis leonibus sub terram fuerat projectus *ut* esca bestiis *esset*, incolumem in lucem revocasti; &
Jonæ 2. & 3 Jonam prolixè in ventre marini cete liquescentem, illæsum omnibus domesticis ostendisti, pater.
7 Nunc ergo, *ô Deus* ô sor iujuriæ, plurimùm misericors, universitatis protector, citò appare istis qui de genere *sunt* Jisraëlis, & ab iniquis gentibus abominandisque injuriam patiuntur.
8 Quòd si impietatibus in peregrinatione hac constricta fuit vita nostra, libera nos ab inimicorum manu, & tu Domine prout volueris nos nece perde.
e Græc. *vana sapientes.* 9 Ne isti e qui nihil nisi vanitatem sapiunt rebus vanis benedicant perditionis in dilectos tuos eventum, nomine, dicentes, ne Deus quidem ipsorum liberavit istos:
10 Sed tu, ô æterne, qui omnes virtutes ac universam potestatem obtines, jam respice.
11 Miserere nostri, qui per iniquorum injuriam rationi adversam vita destituimur insidiatorum modo:
12 Gentes verò stupescentes admirentur hodie invictam potentiam tuam, ô gloriose *Deus* potentisque prædite, de salute generis Jahhakobi.
13 Tibi supplicat tota infantium istorum multitudo, & hi parentes istorum cum lachrymis: demonstretur omnibus gentibus te nobiscum esse Domine, neq; avertisse faciem tuã a nobis,
Levi. 26. 40 Deut. 30. 14 Sed quemadmodum dixisti te ne tum quidem cùm in terra inimicorum suorũ versantur despexisse eos, ita perfice Domine.
15 Cùm autem Elhhazar ab oratione modò desineret, Rex cum bestiis ac toto copiarum horrore secundum hippodromum prætervehebatur:
16 Quod contemplati Jehudæi magnum clamorem in cœlum extulerunt, adeò ut adjacentes convalles ipsæ unà personantes castris totis f necessarium fletum exciterent.
f Græc. *incessabilem fletum facerent.*
17 Tunc gloriosissimus, omnipotens, & vatax Deus ostendens sanctam faciem suam aperuit portas cœli, e quibus gloria instructi duo formidabilesque aspectu Angeli omnibus manifesti præterquam Jehudæis descenderunt,
18 Et resistentes impleverunt adversariorum copias perturbatione & metu, simulq; quæ ligarunt pedicis, adeò ut ipsum Regis corpus horresceret, & oblivio audaciam ipsius quæ jam graviter inflammata fuerat occuparet:
19 Bestiæ verò conversæ in copias irruptas quæ subsequebantur, proculcabant & profligabant g illas.
g Græc. *illos nempe copiarum viros.*
20 Tunc Regis ira in misericordiã & lachrymas conversa est, propter eas res quas antè fuerat machinatus.
21 Nam cum sustulisset h clamorem illum, & cõsyderaret pronos omneis ad perditionem *comparatos*, cum ita lachrymans interminatus est amicis, dicens,
22 i Regno abstimini, qui tyrannos crudelitate superavistis, & me ipsum in vos beneficum jam aggredimini cum a principiatu, tum etiam a vita amovere, clam machinantes ea quę non essent regno profutura.
23 Quis i eos *homines* qui munitiones regionis nostræ k fideliter tenuerunt, e domiciliis suis exportatos singulos præter rationem huc coarcervavit?
h Græc. *in fide.*
24 Quis eos qui omnino inde a principio benevolentia erga nos gentes omnes antecelluntl, & qui pessima persępe ab hominibus pericula susciperunt, ita nefariis implicuit supplicijs?
25 Solvite, dissolvite injusta vincula, in proprias sedes cum pace remittite, ea quæ antè fuerunt gesta deprecati. Absolvite filios omnipotentis, cœlestis Dei viventis, qui a nostris k adhuc majoribus expeditam constitutionem cum gloria præbet nostris negotiis,
i Græc. *in propria: sic inf. vers. 33.*
k Græc. *usque nunc.*
26 Atq; hęc quidem dicebat iste: illi verò l momento soluti, sancto servatori Deo suo benedicebant quòd modò effugissent mortem.
l Græc. *indiviso tempore, ut supra 3. 16.*
27 Postea Rex in civitatem reversus accersito eo qui reditibus præerat, jussit vina crateraque ad convivium necessaria in septiduum Jehudęis suppeditari, statuens eos quo in loco se subituros exitium putaverant, abidem m Soteria cum omni lætitia celebrare.
28 Tunc illi qui antè probrosi fuerant & sepulchro proximi ac potius in illud jamque descenderant, loco acerbæ necis & luctuosissimæ n poculum salutare inter se statuentes; eum locum qui ad ruinam ipsis & sepulchrum paratus fuerat, pleni gaudio in accubitus divisserunt.
29 Et finem flebili lamentationis cantui faciens, receperunt majorum cantica, Deum servatorem laudantes atque mirificum; fletuq; omni & ejulatu abjecto choreas constituerunt *ad* lætitiæ cum pace conjunctæ signum.
30 Similiter autem Rex quoq; de his rebus, cùm amplissimum convivarum numerum congregasset, indesinenter in cœlum *respiciens* victum celebrabat Deum magnificè, propter salutem quæ ipsi præter opinionem acciderat.
31 Qui verò antè statuerant illos in exitium *raptos* avium futuros escam, & cum gaudio descripserant; hi contra gemuerunt, quòd pudore apud animum suum amicti essent, & quòd

audaciam suam, quæ ignem spiraverat marum, ingloriè extinctam cognoscerent.

32 At Jehudæi constituta, ut antè diximus, chorea [m] illa cum convivio, tempus in celebrationis hilaribus & psalmis transegerunt:

33 Et communiter de his rebus ferentes legem in toto incolatu suo generationibus omnibus dies prædictos statuerunt hilares celebrari, non compotationis aut comessationis causâ; sed propter salutem quam ipsis Deus effecerat.

34 Deindè accesserunt Regem, se ad suos dimitti postulantes.

Sup. 2. & 3. Supra 5. 35 Cæterum descripserant illos *administrire-*

[m] Græc. *prædicta.*

36 Unanimiter autem convivati sunt [a] omnibus suppeditatis a rege ad diem usque decimum quartum:

[a] Græc. *omnia suppeditati.*

37 Quo etiam die cùm [o] interpellassent Regem pro dimissione sui, collaudans eos rex magno animo scripsit eorum gratiâ sequentes literas ad duces [p] unicuique civitati præpositos, [q] in hanc sententiam.

[o] Græc. *interpellationi fecissent.*

[p] Græc. *per civitatem.*

[q] Græc. *hunc tenorem habentes.*

ANNOTATIO.

27 Clamorem illum] *Jehudæorum, de quo ver. 16.* 22 Regno abut.] *id est, authoritate Regia, ut exponitur cap. sequente.* 23 Bos hominès] *Jehudæos.* 27 Soteria] *id est salutem dei, festos dies salutis sive.* 28 Poculum salut.] *Sic interpretamur cum Pharorius nobiscum, pro pocula ex quo militis victoria parta inter se propinabant: quæ propinandi ratio in convivio & eucharisticis epulis fuit observata: vide Psalm. 115. 13.* 35 Pachonis] *Ægyptia mensis appellatio Aprili nostro ex parte respondentis.* Epiphi] *Mensis Junio nostro simuliter ex parte respondentis, quo celebrabatur Apodis festa sive Epaphi, unde nomen habet: vide Eusebium de præparatione Evangelica.*

CAPUT VII.

1 REX Ptolemæus Philopator ducibus qui sunt per Ægyptum & omnibus qui præfecti sunt rebus *gerendis* salutem & incolumitatem: valemus quoque ipsi & liberi nostri.

2 Amici quidem, cùm Deus maximus nobis ut volumus negotia dirigeret, improbo more crebriùs apud nos insistentes nobis persuserunt ut coacervato cœtu Jehudæos qui sub regno sunt *nostro* afficeremus infolentibus defecturum supplicijs:

3 Prætextum hunc afferentes nunquam fore ut bene constituantur negotia nostra propter diritatem [a] qua isti sunt omnes gentes, donec istud fuerit consummatum.

4 Qui etiam cum eos vinctos [b] & vexatos tanquam mancipia ac potius tanquam insidiatores adduxissent, sine ulla disquisitione & percussatione ipsos sunt aggressi tollere, ferociore [c] nexi crudelitate quam legis Scythiarum sit.

5 Nos autem propterea interminati durissimè, cùm pro ea æquitate quam hominibus omnibus exhibemus ægre vitam essemus istis gratificati; Deum verò cœlestem agnovissemus certò Jehudæos protegere velut patrem semper filios propugnantem, atque reputavissemus constantem illam quam habent ergo nos & majores nostros [d] amitam benevolentiam, *hos* justè ab omni crimine qualicunque ratione *immunes* absolvimus.

6 Et unicuique præcepimus ut ad res suas omnes quocunque loco *sibi* revertatur, neminem eos omnino lædere, neque res istas quæ præter rationem confectæ sunt *ipsis* exprobare.

7 Scitote enim si quas improbas technas in eos cuderimus, aut eos ullo pacto tristitiæ affecerimus, nos non hominem sed Deum altissimum qui potestati omni dominatur adversarium nobis in omni re ad ultionem factorum istorum [e] inevitabilem semper habituros. Valete

8 Jehudæi verò cùm has literas accepissent non dederunt operam ut statim abscederent: sed præterea a Rege postulaverunt, ut qui ex gente Jehudæorum voluntariè Deum sanctum & Dei legem omisissent ii ab ipsis pœnam debitam reportarent;

9 Adducentes eos qui ventris causâ præceptiones divinas omiserint, ne in præcepta quidem Regis bono animo futuros unquam.

10 Atque hic ut percepit eos verum dicere, collaudans facultatem eis dedit [f] ad omnia; ut eos qui essent transgressi regem Dei liberè in omni loco regni sui sine ulla [g] regia potestate aut cognitione profligarent.

11 Tunc bene precantes ei, ut dicebat, illorum sacerdotes cum turba tota, & acclamantes Halelu-jah, cum gaudio discesserunt.

12 Itaque [h] pollutum ex gente sua quemque prout incidebat in itenere puniebant, [i] variisque modis traductum *e medio* tollebant.

13 Sustulerunt autem die illo amplius trecentos viros, agitarúntque lætitiam cum gaudio, postquam prophanos illos sustulissent.

14 Illi verò qui ad mortem usque Deo adhæserant, integro salutis fructu accepto, jungentes e civitate abierunt, omnigenis floribus odoratissimis coronati, cum lætitia & acclamatione; gratias laudibus & hymnis omnimodis agentes Deo majorum suorum sancto servatori Jisraëlis,

15 Sed cùm pervenissent Ptolemaida quæ [k] Rhodophoros a proprietate loci nominatur, ubi de communi sententia ipsorum classis dies septem ipsos præstolabatur;

16 Illic fecerunt convivium [l] salutare, suppeditante Rege alacriter ipsorum cuique omnia quæ erant opus ut se in suas domos singuli reciperent:

17 Atque ibidem statuerunt ut dilati *ad suos* cum pace dies eosdem hilares tempore incolatûs sui [l] adhibitis justis celebrationibus agitarent.

18 Quos ubi consecraverunt, columnaq; in convivii loco *posita* confirmarunt voto, integri liberique summo cum gaudio discesserunt

terra,

[a] Græc. *quæ ipsi habent.*

[b] Græc. *cum vexationibus*

[c] Græc. *infibulati.*

[d] Græc. *amicitia.*

[e] Græc. *inevitabiliter.*

[f] Græc. *omnium.*

[g] Græc. *incudentem pollutorum.*

[h] Græc. *& cum tradictionibus.*

[i] Græc. *injustè.*

terra & mari, fluvioq; in suas *domos*, conservati præcepto Regis, & majorem habentes quam antè in inimicos potestatem gloria & metu cõjunctam.

19 Denique nullius operâ a suis facultatibus concussi sunt; sed singuli res suas omnes ex descriptione receperunt adeò ut qui habebant aliquid *de eo* máximo cum timore ipsis restituerent: ita Deus maximus res magnificentissimas perfectè faciebat, ad salutem ipsorum.

20 Benedictus sit liberator Israëlis in sempiterna tempora. Amen.

ANNOTATIO.

10 Regia potest.] *id est, magistratu a Rege dato, aut cognitione juridica.* 15 Rhodophoros] *id est, rosarum ferax: hac Ptolemæi est in Arsenoite Nomo imposita Nilo, quã Ptolemæus in Geographicis ὄρυον, id est, flationem vocat; ut ab altera Ptolemaide Mercuru distinguatur, quæ metropolis est in Thinito Nomo.* 16 Salutare] *id est, eucharisticum, ut suprà 6. 28. de salutari poculo diximus.*

MACBÆORUM
LIBER PRIMUS

PRIOR Macbeorum liber singulares populi Dei clades, victorias, mutationes varias, & mirificam Dei administrationem in Ecclesia vetere describit prout a prophetis fuerant præmonstratæ: imprimis verò ea quę a Macbeorum sive Chaschmonnæorum familia ad Dei gloriam & populi salutem gesta sunt, Antiocho Epiphane & Eupatore, Demetrio Sotere, Alexandro Epiphane, Demetrio Nicanore, & Antiocho Sedete regibus: Et ú, historia annorum ferme quadraginta.

CAPUT I.

1 FUIT autem postquam cecidisset Alexander Philippi filius Macedo, qui procedebat e terra [a] Cittæorum, cecidisse, *inquam*, Darium regem Persarum Medorumque ut regnaret loco ejus, cùm priùs in Græcia regnasset.

2 Constituit enim prælia multa, expugnavitq; munitiones, & jugulavit reges terræ.

3 Pervadensq; ad extremas usque terras accepit spolia multarum gentium, & tranquilla fuit coram ipso.

4 Ita exaltatus est ac elatus animus illius,

5 Quòd coactis copiis potentibus valdè imperaret regionibus, gentibus, & regnis, essentq; ea sibi tributaria.

6 Postea verò decidens in lectum, cùm agnosceret se in morte esse,

7 Accersivit [a] administros suos glorioso qui unà cum ipso fuerant educati a pueritia, & divisit illis [b] regnum suum cùm adhuc viveret.

8 Cùm itaque regnavisset Alexander annis [a] duodecim, & mortuus esset,

9 Obtinuerunt dominatum administri ejus quisque in loco suo:

10 Et imposuerunt omnes *sibi* diademata post mortem illius, & filii eorum post eos annis multis, & multiplicata sunt mala in terra.

11 Prodiit autem ex eis radix peccatrix Antiochus [a] illustris, filius [b] Antiochi regis, qui fuerat Romæ obses; regnavitque anno centesimo trigesimo septimo regni [c] Græcorum.

12 Temporibus illis prodierunt ex Israële [b] homines iniqui, & persuaserunt multis, dicentes; eamus & disponamus fœdus cum gentibus circumstantibus nos: nam ex quo separati sumus ab illis, [c] obvenerunt nobis mala multa.

13 Qui sermo cùm bonus visus esset in oculis illorum,

14 Comparati animo quidam e populo profecti sunt ad regem, qui dedit illis potestatem faciendi [d] statuta gentium.

15 Ædificaverunt itaque [a] gymnasium Jeruschalaimis secundum leges gentium:

16 Et [a] facientes sibi ipsis præputia abscesserunt a fœdere sancto, & conjuncti gentibus véditi fuerunt ad faciendum malum.

17 Comparato autem regno coram Antiocho, præcepit quoq; animo regnum Ægypti, ut regnaret super duo regna:

18 Et ingressus Ægyptum cum turba numerosa, curribus, elephantisque, & equitibus, & magna classe,

19 Constituit prælium contra [a] Ptolemæum regem Ægypti, in quo aversus Ptolemæus a conspectu illius fugit, cecideruntque confossi multi:

20 Postea occuparunt civitates munitas in terra Ægypti, accepitque Antiochus spolia Ægypti.

21 Inde revertens Antiochus, postquam percussisset Ægyptum, anno centesimo quadragesimo tertio:

22 Ascendit contra Jisraëlem & Jeruschalaima cum turba numerosa:

23 Et ingressus sanctuarium [a] superbè cepit altare aureum, & lychnuchum lucentem cum omnibus instrumentis ejus, & mensam propositionis, & crateras, phialasque, & pelves aureos, & velum, & coronas, & ornatum aureum qui erat in conspectu templi, [b] aurúmque detraxit omnibus.

24 Similiter accepit argentum & aurum, & instrumenta desiderabilia; accepitque thesauros absconditos, quos invenit, & captis omnibus abiit in terram suam.

a Græc. *pueros.*

b Græc. *filii.*

c Græc. *invenerunt nos.*

d Græc. *justificationes.*

2. *Mac.* 5.

a Græc. *in superbia.*

b Græc. *desquamavit omnia.*

25 Et fecit cædem hominum, loquens superbia magna.
26 Quamobrem fuit luctus magnus apud Iſraëlem in omni loco eorum.
27 Nam ingemuerunt principes, ſenioreſque, virgines, & adoleſcentes infirmati ſunt, & pulchritudo mulierum immutata eſt.
28 Omnis ſponſus aſſumpſit lamentum, quæ ſedebat in thalamo fuit in luctu:
29 Et mota eſt terra propter habitatores ſuos, totaque domus Jahhakobi indueruntᵍ pudoris indumenta.
30 Poſt duos annos ʰ integros miſit rex' præfectum tributa in civitates Jehudæ, qui venit Jeruſchalaima cum numeroſa turba:
31 Cui alloquenti ipſos ſermonibus pacificis doloſe, crediderunt eis.
32 Ita irruit in civitatem repentè, & cecidit eam plaga magna perdens populum multum ex Iſraële:
33 Et accipiens ſpolia civitatis incendit eam igne, diruitque domus ejus, & muros ejus in circuitu:
34 Abduxeruntque captivas mulieres, liberoſque, & jumenta poſſederunt.
35 Poſtea ædificaverunt ⁱ in civitate Davidis murum magnum, munitumque turribus munitis, qui fuit ipſis pro arce:
36 Et poſuerunt illic gentem peccatricem, viros iniquos, qui confirmarunt ſe in ea:
37 Et comportarunt arma atq; commeatum, congregantesq; ſpolia Jeruſchalaimorum depoſuerunt illic, fueruntq; loco laquei maximi.
38 Nam fuit pro inſidiis in locum ſanctum, & pro diabolo infeſto in Iſraëlem ſemper:
39 Vnde effundebant ſanguinem innocentem in circuitu ſanctuarii, & contaminabant ſanctuarium.
40 Itaque fugerunt habitatores Jeruſchalaimorum propter iſtos, & fuit urbs habitatio exterorum, fuitque extera natis ſuis, liberis ipſius derelinquentibus ipſam.
41 Sanctuarium ejus deſolatum eſt ut ſolitudo, dies feſti ejus converſi ſunt in luctum, ſabbatha ejus in opprobrium, honor ejus in nihilum,
42 Secundum gloriam ejus fuit ignominia ejus, celſitudine ejus converſa in luctum.
43 Cùm autem reſcripſiſſet rex toti regno ſuo, ut ᵏ coaleſcerent omnes in populum unum, & derelinquerent unuſquiſque ritus ſuos:
44 Acceperunt omnes gentes ſecundum ſermonem regis.
45 Et multi quoque ex Iſraële conſenſerunt cultui ejus, & ſacrificantes idolis coinquinaverunt ſabbathum.
46 Miſit enim rex libellos ˡ per legatos Jeruſchalaima, & ad civitates Jehudæ, denũtians ſequendos eſſe ritus alienos terræ;
47 Et holocauſta, ſacrificiumque, & libamen e ſanctuario tollenda interdicto:
48 Et profananda ſabbatha, dieſque feſtos:
49 Et coinquinandum ſanctuarium, & ſanctos:
50 Ædificandas aras, & lucos, idolorũque delubra, & ſacrificandas ſuillas, & ᵐ immundas pecudes.
51 Dimittendóſque filios ipſorum incircumciſos, efficiendas animas ipſorum abhobinabiles re omni immunda, & inquinamento; itaut obliviſcerentur legis, & immutarent omnia ſtatuta Dei.
52 Qui autem non fecerit ſecundum verbum regis, hunc moriturum eſſe.
53 ⁿ In ſententiam hanc omnino reſcripſit toti regno ſuo, & præfecit inſpectores toti populo
54 Civitatibuſque Jehudæ mandavit ut ſacrificarent in ᵒ civitate quaque.
55 Congregati ſunt itaque ex populo ad eos multi, quiſquis dereliquit legem, & perfecerunt mala in terra,
56 Facientes ut Iſraël lateret in abditis locis, in omni perfugio ipſorum.
57 Die autem decimo quinto menſis' Ciſlevi, anno centeſimo quadrageſimo quinto, extruxerunt' abominationem deſolationis ſuper altare, & in civitatibus Jehudæ circumquaque extruxerunt aras;
58 Et in foribus domorum, & in plateis fecerunt ſuffitum;
59 Et libros legis, quos invenerunt conſcindentes uſſerunt igne:
60 Et ubicunque inveniebatur apud aliquem liber fœderis, aut ſi quis acquieſcebat legi, edicto regis afficiebatur morte.
61 Freti robore ſuo faciebant ita Iſraëli, iis qui deprehendebantur ᵖ unoquoque menſe in civitatibus.
62 Et vigeſimo quinto menſis ſacrificantes in ara quæ erat ſuper altare,
63 Mulieres quæ circunciderant liberos ſuos, morte afficiebant ex præſtituto:
64 Et ſuſpendebant infantes de collo earum; & familias earum & eos qui circunciderant illos, trucidabant.
65 Sed multi in Iſraële confirmati ſunt, & roborati cũ animis ſuis, ne res impuras comederent:
66 Suſceperuntque conſilium moriendi, ut non polluerentur cibis illis neque ſanctum fœdus inquinarent, ac mortui ſunt.
67 Unde' effecta eſt ira magna contra Iſraëlem valde.

ᵍ Græc. *pudorem.*
ʰ Græc. *decem.*
ⁱ Græc. *civitatem Davidis muro magno.* 2.Mac.6.
ᵏ Græc. *aſſenſi.*
ˡ Græc. *manu legatorum.*
ᵐ Græc. *communes ſic dicendi.*
ⁿ Græc. *ſecũdum omnes ſermones iſtos.*
ᵒ Græc. *civitate & civitate.*
ᵖ Græc. *omni menſe & menſe.* 2.Mac.6.10.

ANNOTATIO.

1 Fuit] *De hujus libri authore non poteſt adhuc conſtare, ac de libri ſecundi ſcriptoribus; etſi ex hiſtoriarum quæ in utroq; libro habentur, comparatione manifeſtiſſimum eſt authores diverſos eſſe, cùm non tantùm aliter ſcribant, ſed etiam alia ab hoc atque ab illo conſcribantur. Quamobrem ut diverſos fuiſſe credamus, faciunt tum ſtyli varietas, tum hiſtoriæ differentia. De authoritate quid patres ſenſerint, omnibus perſpectum eſt: apud nos verò quæ authoritate ſint, paucis explicabimus. Utrunque humanum ſcriptum eſt, & res non paucas præter hiſtoriarum veritatem, & juſtitiæ legem complectitur: ſed hunc tamen omnibus numeris libro ſecundo antepono, quia ſcriptor aut concinnator illius, quiſquis tandem fuerit, ſibi non conſtat ipſe, & res inter ſe pugnantes tradit. Dicti ſunt autem Macbeorum libri, quia hiſtoriam principum quorundam Jehudæorum exponunt, qui populares ſuos a tyrannide vindicantes, inſigne ſuum aut militare vexillum quatuor literis inſcripſerunt, M.C.B.I. (ut olim Romani facere ſunt ſoliti). Quibus literis ſignificatum eſt Hebraicè dictum illud Moſchi Exodi 15.11. quis eſt par tibi inter Deos, Jehovah? Ex qua inſcriptione vexilli, & a populariibus, & ab exteris omnibus, Macbai una voce fuerunt appellati; aut vocabulo corrupto Maccabei.*

Cittæ-

Cittæorum] *id est, Cilicium, ut explicavimus Gen. 10. 4. Veteres autem Macedonas ab Hebræis fuisse dictos Cittæos, falsò creduderunt, quod non satis assequerentur Bilhami mentem in ea prophetia, quæ habetur Nũ. 24. 24.* 7 Regnum] *administrationem regni. Nam alioqui duos habebat hæredes filios, Alexandrũ & Herculem ex Roxana & Arsine uxoribus.* 8 Duodecim] *rotundato numero; regnavit enim præterea menſibus octo.* 11 Illuſtris] *ſive appellatione Græca ἐπιφανὴς, ad quam alludens vulgus, Polybio teſte, eum vocavit Epimanem, id eſt furioſum; qui propterea quòd deſpectui erat, neque ad ipſum ex jure regnum fuerat perventurum (ut ait Daniel. 11. 21.) voluit glorioſo nomine maculam ſuam eluere. Antiochi] illius nempe qui magnus dictus eſt.* Græcorum] *id eſt, Seleucidarum, qui a morte Alexandri Magni regnum ſuum ſtabiliverunt in Syria.* 12 Homines ini] *quorum principes nominat Joſephus Antiq. Jud. lib. 12. cap. 6. & 2. Mac. 4.* 12. 16 Facientes] *id eſt, non alentes circumciſionem, ſed præputium reducentes arte, ut ibidem Joſephus exponit.* 19 Ptolomæum] *Philometora.* 30 Præfectum] *Apollonium, ut nominatur 2. Mac. 5. 24.* 57 Ciſlevi] *qui Novembri noſtro ex parte reſpondet, infrà 4. 52.* Abominationem] *id eſt, aram abominandam, quæ cultui Dei jacebat deſolatu. Sic enim appellatur infrà verſu 62. & impoſitam fuiſſe altari Joſephus ibidem docet cap. 7.* 67 Effecta eſt ira] *id eſt, ampliùs exarſit in iram Antiochus.*

CAPUT II.

[a] Græc. *die-bus.*

1 [a] TEMPORIBUS illis ſurrexit Mattitja filius Jochananis, filii Schimhhonis, ſacerdos e poſteris Jojaribi Jeruſchalaimis, & conſedit Moddinis.
2 Huic autem erant filii quinque, Jochanan, qui nominabatur Gaddeſch;
3 Schimhhon, qui vocabatur Taſchi;
4 Jehuda, qui vocabatur Macbæus;
5 Elhhazar, qui vocabatur Hhabaran; & Jonathan, qui vocabatur Aphuſch.
6 Videns autem blaſphemias, qui efficiebantur in Jehuda & Jeruſchalaimis,
7 Dixit, Hei mihi, quare jam natus ſum ad videndum contritionem populi mei, & contritionem civitatis ſanctæ, & ſedendum illic, quando tradita eſt in manus inimicorum?
8 Sanctuarium in manu extraneorum eſt, factus eſt [b] Deus in templo ejus habitans ut vir inglorius.
9 Inſtrumenta gloriæ in captivitatem exportata ſunt, interfecti ſunt infantes ejus in plateis ejus, & juvenes ejus gladio inimici.
10 Quæ gens non accepit ſortem [c] ex regno, & non obtinuit ſpolia ejus?
11 Omnis mundus ejus ablatus eſt, pro libera facta eſt [d] ancilla.
12 Ecce enim [e] ſanctuarium noſtrum, & pulchritudo noſtra, & gloria noſtra deſolata eſt, & coinquinarunt ea gentes.
13 Quorſum nobis ampliùs vivere?
14 Et diſcindens Mattitja filiiq; ipſius veſtimenta ſua induerunt cilicia, & luxerunt valde.
15 Cùm autem venerunt adminiſtri regis, qui impellabant in apoſtaſiam, in civitatem Moddina, ut ſacrificarent *incolæ*;
16 Multi quidem ex Iſraële ad ipſos acceſſerunt: Mattitja verò, & filii ejus ſimul adducti ſunt;
17 Quibus reſpondentes adminiſtri regis allocuti ſunt Mattitjam dicentes, princeps & gloriоſus & magnus es in civitate hac, firmatuſque filiis & fratribus:
18 Nunc accede primus, & fac mandatum regis, ut fecerunt omnes gentes, & viri Jehudæ, & qui relicti ſunt Jeruſchalaimis: ita eris tu & familia tua inter amicos regis, & tu ac filii tui honorabimini argento & auro, muneribuſq; multis.
19 Reſpondens verò Mattitja dixit voce magna, Si omnes gentes regni, & quæ in domo regis ſunt, auſcultent ipſi, deficientes quiſque a cultu majorum ſuorum, & conſenſerint mandatis ejus;
20 Ego verò & filii mei ac fratres mei ambulabimus in fœdere majorum noſtrorum.
21 Propitius nobis ſit Deus, ne derelinquamus legem & ſtatuta ejus.
22 Sermoni regis non auſcultabimus, ut tranſgrediamur cultum noſtrum, ad dextram aut ſiniſtram *deflectentes*.
23 Cumq; diviſiſſet proloqui ſermones iſtos, acceſſit [f] quidam Jehudæus in oculis omnium ſacrificaturus in ara Moddinis ſecundum præceptum regis.
24 Quod videns Mattitja, zelo affectus eſt, & contremiſcentibus renibus ſuis, extulit animum ſuum ſecundum judicium *legis*, incurrenſq; jugulavit illum ſuper aram ipſam:
25 Hominem quoq; regis cogentem ſacrificare occidit momento illo, & aram deſtruxit.
26 Et zelo affectus legis, ut fecerat Pinchas Zimri filio Schaullu,
27 Exclamavit Mattitja in civitate voce magna, dicens; quiſquis zelotypus eſt legis, & præſtat fœdus, [g] proſequatur me:
28 Fugerunt que ipſe, & filii ejus in montana, & dereliquerunt quæcunque habebant in civitate illa.
29 Tunc deſcenderunt multi, qui requirebant juſtitiam & jus, in deſertum illud.
30 Ut illic conſiderent ipſi cum filiis ſuis, & uxoribus ſuis jumentiſq; ſuis, quia multiplicata erant ſuper ipſos mala.
31 Cùm autem renuntiatum eſſet viris a rege miſſis, & copiis quæ erant Jeruſchalaimis in civitate Davidis, deſcendiſſe homines qui diſſipaverant mandatum regis, in latebras quæ ſunt in deſerto illo, & fugiſſe multos poſt eos:
32 Statim occupantes eos caſtra fecerunt contra eos, & conſtituerunt in eos prælium die [h] ſabbathi, cùm ediviſſent eis,
33 Quouſque tandem? nunc egreſſi facite ſecundum ſermonem regis & vivetis.
34 Qui dixerunt, non egrediemur, neque faciemus ſermonem regis, polluendo diem ſabbathi.
35 Itaque acceleraverunt in eos prælium.
36 Sed non reſponderunt eis, neque lapidem miſerunt in eos, neque obſepiverunt latebras ſuas, dicentes,
37 Moriamur omnes in ſimplicitate noſtra: teſtificabitur pro nobis cœlum & terra, quòd nullo judicio habito perditis nos.
38 Ita inſurgentibus illis contra hos in prælium

[b] Græc. *templum ejus: metonymia.*
[c] Græc. *regnum.*
[d] Græc. *in ſervam.*
[e] Græc. *ſancta.*
Num. 25.
[f] Græc. *vir.*
[g] Græc. *exito poſt me.*
[h] Græc. *ſabbatorum, ſit deinceps.*

lium sabbatho, mortui sunt hi cum suis uxoribus & liberis suis, ac jumentis suis ad mille animas humanas.

39 Quod cognoscens Mattitja, & amici ejus, luxerunt super eis admodum:

i Græc. *vir propinquo suo.*

40 Et dixit [i] alter alteri, si omnes fecerimus ut fratres nostri fecerunt, ac non pugnabimus contra gentes istas pro vita nostra & statutis nostris, jam celerrimè nos profligabunt e terra.

41 Itaque consilium iniverunt die illo dicentes, quis quis homo fuerit qui veniet contra nos in prælium die sabbathi, pugnabimus contra eum, ne moriamur omnes quemadmodum mortui sunt fratres nostri in suis latebris.

k Græc. *congregatio Aschabæorum.*

42 Tunc congregati sunt ad eos [k] congregatione sua [a] Aschidæi valentes robore e Jisraelitis, quicunque voluntariè adhærebant legi:

43 Et quicunque fugiebant ab improbis, cùm adjuncti illis essent illis confirmationi.

44 Tum constitutis copiis cæciderunt peccatores in ira sua, viros iniquos in indignatione sua; & cæteri fugierunt ad nationes *alias* ut servarentur.

l Græc. *circumdans.*

45 [l] Obiens enim Mattitja cum amicis suis regionem, destruxerunt aras illorum;

46 Et circunciderunt pueros incircuncisos, quoscunque invenerunt in terminis Jisraelis,

m Græc. *in fortitudine.*

[m] fortiter:

n Græc. *filios superbiæ.*

47 Et persecuti sunt omnes illos [n] superbissimos, prosperè succedente hoc opere in manu illorum.

48 Ita asseruerunt legem e manu gentium, & e manu ipsorum regum, ac ne [o] illi quidem peccatori [o] vires concesserunt.

o Græc. *dederunt cornu.*

49 Appropinquantibus autem diebus Mattitjæ, ut moreretur, dixit filiis suis; tunc firmata fuit superbia, & castigatio, & tempus indignationis, & æstus indignationis:

50 Jam verò filii zelotipi estote legis, & exponite animas vestras pro fœdere majorum vestrorum.

51 Mementote patrum nostrorum, quæ opera fecerint suis temporibus; & accipietis gloriam magnam, & nomen æternum.

52 Abraham nónne in tentatione inventus est fidelis? & imputatum est ei ad justitiam.

53 Joseph tempore angustiæ suæ observavit mandatum, & Dominus Ægypti factus est.

54 Pinchas pater noster cum zelo afficeretur legis, accepit fœdus æterni sacerdotii.

55 Jehoschuahh complendo sermonem, factus est in Jisraële judex.

56 Caleb testimoniis confirmando in Ecclesia *sermonem suum*, præcepit hæreditatem terræ.

57 David in misericordia sua hæreditariò habuit thronum æterni regni.

58 Elija zelo affectus legis assumptus est in cœlum usque.

59 Chananja, Hhazarja, & Mischël credentes servati sunt e flamma.

60 Danijel in simplicitate sua liberatus est ex ore leonum.

p Græc. *generationem generationum.*

61 Sic igitur cogitate in [p] generationem quamque; quicunque spem habent in illo, eos non infirmatum iri:

62 Et a sermonibus viri peccatoris ne timeatis, quia gloria ejus in stercora & in vermes abitura est.

63 Ut hodie extollatur, cras meminè reperietur: nam reversus fuerit in pulverem suum, & ratiocinatio ejus perierit.

64 Vos itaque filii confirmamini, & viros vos præbete in lege: nam ea gloriam adipiscemini.

65 Ecce autem Schimhhonem fratrem vestrum, scio virum consilio valentem esse; ipsi auscultate q omni tempore, ipse vobis futurus est pater.

q Græc. *omnibus diebus.*

66 Jehuda verò Macbæus, qui valet potentia a juventute sua, is vobis futurus est dux exercitus, ut geratis bellum popularium:

67 Ita vos adducetis ad vos eos omnes qui observant legem, & *faciet* ultionem populi vestri.

68 Retribuite retributionem gentibus, & attendite ad præcepta legis.

69 Tum benedixit eis, deinde appositus est suis majoribus.

70 Cumque mortuus esset centesimo quadragesimo sexto anno, sepeliverunt eum filii ipsius in sepulchris majorum ipsius Moddinis, & luxerunt eum omnes Jisraëlitæ luctu magno.

ANNOTATIO.

1 Jojaribi] *Qui primus recenseatur in sacerdotum albo, 1. Chronic. 24. 7. ex familia (ut credibile est) Elhhazarii, tum quia primus eo loco nominatur, tum quia Mattitja Pinchasum patrem vocat, infrà 54.* Moddinis] *Hieronymus mansiones vocat, Josephus vicum, Author civitatem, ver. 15. & sequent. Sed hæc postrema dum facilè inter se convenire possunt. Mansio autem vocabulum eò quòd in deserto Jehuda montaulsque partibus sita esset civitas, in Hieronymi contextum surrectum puto. Nos ex locorum comparatione appellamus Moddin, quia videtur duci a deputatorum honorum perfugio, Hhabbaa appellatione.* 2 Gadeschi] *hoc nomen, ut sequentia ferè omnia, nomen est officii, non autem (ut putavit vulgus) cognomen Jehanani. Est autem Gaddes præfectus rebus conservatu aequo comparatu, ut si quæ fierent dicat ararii: quod officium fuisse Jochananis, ut res comparatas curaret atque conservaret, docet historia infrà 9. 36. quamobrem etiam idem appellatur Joseph 2. Mac. 8. 12. & 10. 19.* 3 Taschi] *id est, (ut ita loquamur) secretarius, secretorum & fidelium consiliorum auctor: quo nomine commendatur a parente infrà ver. 65.*

4 Macbæus] *vide suprà 1. 1.* 5 Hhabaran] *id est, parvadens, a fortitudine & fortitudine, cujus exemplum est infrà 6. 43.* Aphusch] *id est, auctarium, five vir amplus. Nam utroque modo non incommodè accipi potest, ut intelligatur hunc amplificatum esse potentiam Jehudæorum & nomen fuisse rebus gestis amplissimum, quod historia confirmatur: quamobrem etiam idem appellatur Zaccai 2. Macbæorum 8. 22. & 10. 19.* 16 Adducti] *ut qui nollent sacrificia impia accedere.* 19 Si omnes] *hu vocibus non dubitamus inesse synchysin potius librariorum culpa, quàm auctoris ipsius. Sensus enim est Mattitjam usque exemplo fortiorum regum, usque gentium omnium, a verò Dei cultu abducturum iri.* 29 Desertum] *de quo suprà in ver. 1.* 34 Quousque] *hunc item loco vitium non dubitamus fuisse factum, pro eo quod est, ἕως πότε τὸν ἐξολοθρεύσεις, &c.* 42 Aschidæi] *hoc nomen non est ullius gentis; sed proprie eos denotat profectos, qui religionis ergò huc illuc fuerunt dissipati, ne tyrannide regis ad ficta ullum cogerentur. Asschid enim diffusum sonat: sic infrà passim, & 2. Mac. 14. 6.* 48 Illi] *nempe Antiocho Epiphanis sive Illustri, de quo suprà 1. 11.*

CAPUT

CAPUT III.

2.*Mac.*8.1. 1 SURREXIT itaque Jehuda, qui vocatus
est Macbai filius ejus pro eo:
2 Cui auxiliantes omnes fratres ipsius, & quicunque adhæserant patri ipsius, gesserunt bellum Jisraëlis cum lætitia.
3 Et amplificavit gloriam populo suo: nam induens thoracem ut Gigas, & accingens arma bellica sua, prælia constituit protegens castra sua gladio:
4 Et similis effectus leoni in operibus suis, & tanquam juvenis leo rugiens in venationem,
5 Persecutus est iniquos perscrutans eos, & turbantes populum suum incendit;
6 Adeò ut contraherentur iniqui ex metu ejus, & omnes operarii iniquitatis conturbarẽtur, prosperè succedente salute[a] per administrationem ejus.
7 Sic exacerbans [c] reges multos lætificavit Jahhakobum operibus suis, ita ut in seculum usque memoria ejus fit benedictioni:
8 Et pervadens per civitates Judææ profligavit impios ex eo, avertitq; iram a Jisraële,
9 Factusq; celebris ad extremitatem usque terræ, congregavit pereuntes.
10 Quamobrem congregavit Apollonius gentes, & ex Schomrone copias multas, ut bellaret contra Jisraëlem:
11 Quod cognoscens Jehuda processit ei[b] obviam, & percutiens eum occidit, cadentibus confossis multis, & reliquis fugientibus.
12 Quorum spolia accipiens gladium Apollonii assumpsit Jehuda, eoq; bellum gessit diebus omnibus.
13 Audiens verò Seron princeps copiarum Syriæ collegisse Jehudam cœtum ecclesiamque fidelium secum & procedentium in bellum, dixit,
14 Cõparabo mihi nomen, & glorificabor in regno, debellans Jehudã & socios ejus, & istos nihili facientes sermonem regis.
15 Et applicavit se ad illud, ascenderuntque cum eo castra impiorum fortia ad juvandum eum, & exequendum ultionẽ in filios Jisraëlis.
16 Cùm autem appropinquasset ad ascensum Beth-choronis usq; egressus est Jehuda obviam ei paucis comitibus:
17 Qui ut viderunt venientem exercitum obviam sibi dixerunt Jehudæ, quid poterimus, qui pauci sumus, efficere præliando contra tantam multitudinem *ac* fortem, cùm nos solutis viribus simus ex inedia hodierna?
18 Sed dixit Jehuda, facile est concludi multos in paucorum manibus, neque est differentia coram [e] Deo cœli ut servet, multisne an paucis:
19 Non enim multitudine copiarum est victoria belli, sed e cœlo fortitudo est.
20 Ipsi veniunt contra nos cùm [d] plurima injuria, & iniquitate ad tollendum nos, & uxores nostras, liberosq; nostros, ad spoliandum nos.
21 At nos pugnamus pro animis nostris, & legibus nostris.
22 Quamobrem ille conteret istos in conspectu nostro: vos itaq; ne metuatis ab illis.
23 Cumq; desiisset loqui, invect[v] est in eos repentè, adeò ut contereretur Seron, & castra ipsius coram eo.
24 Et persecuti sunt eos in descensu Bethchoronis ad campũ usq;, ceciderunt q́ue ex eis quasi octingenti viri, reliqui verò fugerunt in terram Philischæorum,
25 Ita cœpit metus Jehudæ fratrumq; ipsius, & consternatio irruere in gentes circunstantes ipsos:
26 Et [e] perlatum est ad regem usque nomen ipsius; denique de prœliis Jehudæ enarrabant omnes gentes.
27 Ut autem rex Antiochus audivit sermones istos, [f] exarsit indignatione, & mittens congregavit copias omnes regni sui, castra potentia valde:
28 Aperiensque ærarium suum dedit stipendia copiis suis in annum, & mandavit eis ut in annum comparatæ essent ad omnem usum.
29 Sed cùm videret deficere argentum e thesauris, & collectores tributorum regionis paucos esse propter [g] seditionem & plagam quam effecerat in terra, tollendo leges quæ fuerant a diebus primis;
30 Veritusque ut non haberet quod semel aut bis satis esset ad sumptus & donaria, quæ dederat antea liberali manu; ut abundaverat supra reges priores & liberalitate donorum:
31 Incertus cum animo suo ualde, cepit consilium proficiscendi [h] in Persida; & accipiendi tributa regionum illarum, ac congregandi pecuniam multam.
32 Itaque reliquit Lysiam hominem gloriosum, & e regali genere, præfectum negotiis regis a fluvio Euphrate usque ad terminos Ægypti,
33 Qui educaret Antiochum filium ipsius, donec reverteretur ipse:
34 Et tradidit ei dimidium copiarum atque elephantos, addens mandata ei de rebus omnibus quas volebat, & de habitatoribus Jehudææ, ac Jeruschalaimorum,
35 Ut mitteret in eos exercitum ad atterendum & tollendum robur Jisraëlis, & reliquias Jeruschalaimorum, auferendumque e loco illo memoriam eorum;
36 Et collocandum viros alienigenas in omnibus terminis eorum, & sorte tradendum terram eorum.
37 Rex verò ipse accipiens dimidium copiarum quod remanserat, profectus est [i] Antiochia e civitate regni sui, anno centesimo quadragesimo septimo, & trajecto Euphrate fluvio, regiones superiores peragravit.
38 Elegit autem Lysias Ptolomæum filium Dorymenis, & Nichanorem, & Gorgiam viros potentes ex amicis regis;
39 Et misit cum eis quadraginta millia virorum, & septies mille equitatum, ut venientes in terram Jehudæ devastarent eam secundum sermonem regis.
40 Atque hi profecti cum omni exercitu suo venerunt, & castra posuerunt prope Emmaum in regione campestri:
41 Quorum [k] famam audientes mercatores regionis assumpserunt argentum & aurũ multum valde, atque administros, & venerunt in castra, ad accipiendum Jisraëlitas in servitium sibi

[a] Græc. *in manu ejus.*
[b] Græc. *in occursum ejus ut ver.* 16. & 17.
[c] Græc. *cœlos synecdoche, ut infrà ver.* 60.
[d] Græc. *cum multitudine injuria.*
[e] Græc. *appropinquavit.*
[f] Græc. *iratus est.*
[g] Græc. *liberali manu.*
[h] Græc. *in Persida.*
[i] 2.*Mac.*8.
[k] Græc. *nomen.*

sibi, quibus cum adjunxerunt se copiæ Syriæ, & regionis alienigenarum,
42 Videns itaque Jehuda & fratres ejus multiplicata esse mala, & copias castra metari in terminis suis; ut cognoverunt sermones regis quos mandaverat fieri populo ad perditionem
i Græc. quisque ad proximum suum. & consummationem dixerunt i quisque alter alteri:
43 Restituamus populum nostrum: ex dejectione hac, & pugnemus pro populo nostro, ac sanctuario.
44 Et congregatus est conventus, ut parati essent ad bellum, utque orantes peterent misericordiam, & miserationes *a Deo*.
45 (Nam Jerusalaimorum urbs erat vacua habitatoribus ut desertum, non erat qui' ingrederetur, aut egrederetur inter natos ejus & sanctuarium erat conculcatum, & viri alienigenæ in arce erant, diversorium erat pro gentibus denique sublata erat delectatio ex Jahhakobo, tibiaque & cithara defecerat.)
46 Congregatique venerunt Mitzpam e regione Jerusalaimorum, quia locus orationis fuerat Mitzpæ antea Jisraëli.
47 Et jejunaverunt die illo, induentes cilicia, & cinerem imponentes capitibus suis, & discruperunt vestimenta sua:
48 Expanderuntque libros legis, de quibus accuratè scrutabantur, gentes ut inscriberent eis figuras idolorum suorum:
49 Et afferentes vestimenta sacerdotii, primitiasque, & decimas excitaverunt; Naziræos, qui expleverant dies suos.
50 Inclamaveruntque voce in cœlum sublata dicentes, quid faciemus istis, & quonam istos abducemus?
51 Et sanctuarium tuum conculcatum est atq; inquinatum, & sacerdotes tui versantur in luctu & abjectione:
52 Et ecce gentes istæ congregatæ sunt contra nos ad tollendum nos. Tu nosti quas rationes ineant contra nos.
53 Quomodo poterimus subsistere in faciem istorum, nisi tu adjuveris nos?
54 Clanxeruntque tubis, & clamaverunt voce magna.
55 Postea verò constituit Jehuda duces populi, chiliarchos, & centuriones, & præfectos, quinquagenis, & decuriones:
56 Dixeruntque iis qui ædificabant domos, & desponsaverant uxores sibi, & conseverant vineas, timidisque, ut reverteretur quisq; domum secundum legem.
57 Ita profecta sunt castra, & metati sunt ad Emmauntem meridiem versus.
58 Et dixit Jehuda, accingimini, & estote, *Deut.20.*
k Græc. in viros potentes.
l Græc. in mane.
k strenui, ac estote parati l mane ad pugnandum contra gentes istas quę congregatæ sunt adversum nos, ad tollendum nos & sanctuarium nostrum:
59 Nam melius est quos mori in bello, quàm videre mala gentis nostræ & sanctuarii.
60 Prout autem fuerit voluntas *Dei* in cœlo, ita faciat.

ANNOTATIO.

7 Reges] *Id est dynastas, principes & primores viros, qui reges quoq; in scriptura appellantur, ut Josche.* 10.8. 29 Seditionem] *id est, dirisiones & intestinos motus oborientes in singulis gentibus, propterea quòd offenderetur ipsarum superstitio in solenne edictum regis Antiochi, de quo supra* 1.43 *nam semper vulgatum fuit in superstitiosis gentibus illud Hesiodi,* ἥμισυ παντὸς ἄριστος. 31 In Pers.] *vide infrà* 6.1. 37 Antiochia] *ea quæ florvit Daphna adjacet, unde nomen habet.* 45 Ingrederetur aut] *id est, populis administrationem in se publicè recipere, ut Num.*27.17. 46 Mitzpam] *in finibus Benjaminitarū, de qua* 1.*Schem.*7.5.&15. 49 Naziræos] *votivos puta ex lege, Num.*6. *nam vota ad exorandem a Deo misericordiam pertinebant, ut Lament.*4.7. 57 Meridiem] *id est, qua parte spectat Jerusalaim, cùm hostes ab altera parte Emmauntis essent, suprà vers.*40.

CAPUT. IIII.

a Græc. *fili, summitatis, sive promontorii.*
1 Assumpsit autem Gorgias quinquies mille viros, & mille equites electos, & a castra ista profecta sunt noctu,
2 Ut irruentes in castra Jehudæorum cæderent eos repentè: erantque ipsi a incolæ montis duces itineris illi.
3 Quod audiens Jehuda profectus est ipse ac b potentes illi ad percutiendum copias regis, quæ erant Emmaunte.
4 Atq; adhuc quidem illius copiæ erant dispersæ a castris,
5 Cùm veniens Gorgias in castra Jehudæ noctu, nemine invento, quærivit eos in montibus; nam dicebat, fugiunt isti a nobis.
6 Simulac autem illuxit dies, visus est Jehuda in campo ipso cum tribus virorum millibus: veruntamen tegumenta gladios q; non habebāt pro voluntate sua.
7 Cùm itaq; aspicerent castra gentium fortia loricatis hominibus, & equitatum circun-
b Græc. *belli.* stantem ea qui quidem periti erant b rei militaris,
8 Dixit Jehuda viris qui erant cum ipso, ne timeatis multitudinem istorum, & impetum istorum ne formidetis:
9 Mementote ut servati sunt majores nostri in mari rubro, quando persequebatur eos Parhho instructus copiis.
10 Nunc ergo inclamemus c Deum cœli, si miserebitur nostri; & recordatus fœderis majorū conteret castra ista hodie in conspectu nostro;
c Græc. *totum: synecdoche. sic deinceps.*
11 Ut cognoscant omnes gentes, esse qui liberet & servet Jisraëlem.
12 Attollentes autem alienigenæ oculos suos cùm vidissent illos ex adverso venientes,
13 Exierunt e castris in prælium; & clanxerunt qui erant a Jehuda.
14 Cúmque fuissent congressi, gentes illæ contritæ sunt, diffugerúntque in campum.
15 Extremi verò omnes ceciderunt gladio; quos persecuti sunt ad d Schedemothas usque, & usq; ad campos Edomęæ, Aschdodumq; & Jamniam; ceciderúntq; ex eis quasi ter mille viri.
d Græc. *persequendo post eos.*
16 Reversus autem Jehuda & copię ejus a d persecutione illorum,
17 Edixit populo, ne concupiscatis spolia; e hostes enim sunt ex adverso nostri,
e Græc. *bellum, metonymia.*
18 Gorgias, inquam, & copiæ ejus in monte isto

isto sunt prope nos ; sed state nunc contra inimicos nostros, & expugnate illos ; posteà verò liberè spolia illorum capite.
19 Absolvente adhuc Jehuda ista *eloqui*, apparuit pars quædam prospiciens e monte:
20 Quæ vidit in fugam versos fuisse *suos*, & *Jehudæos* succendere castra sua : nam fumus qui spectabatur demonstrabat factum.
21 Illi autem videntes ista timore perculsi sunt valde ; & simul videntes Jehudæ castra in campo parata ad prælium,
22 Fugerunt omnes in regionem alienigenarum.
23 Itaq; Jehuda reverso ad solia castrorum, acceperunt aurum multũ & argentum, & [f] hyacinthinas vestes, & infectas purpura marina, & divitias magnas :
24 Deinde reversi laudarunt & benedixerunt Deo cœli, eò quòd bonus sit, quòd in seculum misericordia ejus :
25 Effectaq́ue est salus magna Jisraëli die illo,
26 Quicunque autem alienigenarum conservati sunt, advenientes renuntiarunt Lysiæ omnia quæ acciderant :
27 Et ille audiens confusus est, & abjecit animum quòd ea non essent facta Jisraëli quæ voluerat, neque evenissent ea quæ rex ipsi mandaverat.
28 Sequente autem anno collegit virorum lectissimorum sexaginta millia & quinquies mille virorum equitatum, ut expugnaret eos :
29 Venientesque in Edomæam castra fecerunt [e] Beth-tzuræ, quibus occurrit Jehuda cum decies mille viris,
30 Et videns castra illorum fortia, oravit dicens, benedictus es servator Jisraëlis, qui contrivisti impetum potentis per [g] servum tuum Davidem, & tradidisti castra alienigenarum in manus Jonathanis filii Schaulis, & armigeri ipsius,
31 Conclude castra ista in manu populi tui Jisraëlis, & confundantur in copiis & equitatu suo :
32 Inde illis metum, & liquefac [h] audax robur illorum, commoveanturque contritione ipsorum :
33 Dejice ipsos gladio amantium te ; & laudent te omnes qui cognoscunt nomen tuum, hymnis,
34 Tum congressi sunt inter se, ceciderunt́q; ex castris Lysiæ ad quinquies mille viros ceciderunt inquam ex adverso istorum.
35 Videns autem Lysias fugam quæ fuerat sui exercitus, & factum audax Jehudæ, atque ut parati sint vivere aut mori generosè, profectus in Antiochiam exteros collegit ; multiplicatoque exercitu qui fuerat confectus, cogitavit oportere ut in stauratus rediret in Jehudæam.
36 [e] Dixit autem Jehuda & fratres ejus, ecce contriti sunt inimici nostri, ascendamus ad purificandum locum sanctum, & instaurandum denuò:
37 Congregatisq́; castris totis ascenderunt in montem Tzijonis :
38 Ubi cùm viderunt sanctuarium desolatum, & altare contaminatum, portasq́ue exustas, & in vestibulis plantas enatas tanquam in arboreto, aut in aliquo montium, [i] cellas q́; dirutas:
39 Diffregerunt indumenta sua plangentes planctu magno, impositumq́; cinerem capiti suo.
40 Et procidentes super faciem in terrã clanxerunt [e] tubis [k] hoc significantibus, & inclamaverunt Deum cœli.
41 Tunc mandavit Jehuda viris ut oppugnarent eos qui erant [e] in arce, donec purificaret locum sanctum :
42 Et elegit sacerdotes inculpatos studiosos legis,
43 Qui purificarunt locum sanctum, & sustulerunt lapides contaminationis *exportantes* in locum immundum.
44 Cum autem consilium inirent de altari holocausti contaminato, quid eo facturi essent,
46 Accidit eis consilium optimum destruendi illud ne fortè esset ipsis probro, quia gentes contaminaverant illud : & destruxerunt altare,
46 Reposueruntq́; lapides illos in monte domus ipsius commodo loco *servandos*, donec Propheta adventaret ad [e] respondendum de illis:
57 Et acceptis lapidibus integris secundum legem ædificaverunt altare novum ad formam ejus quod fuerat priùs.
48 Posteà ædificatis locis sanctis interioribusque domus partibus, atria ipsa sanctificaverunt,
49 Et factis novis instrumentis sanctis intulerunt lychnuchum, & altare holocaustorum, ac thymiamatum, mensamq; in templum,
50 Ita suffitum fecerunt in altari, & accenderunt lucernas impositas lychnucho, ut lucerent in templo:
51 Imposueruntq́; mensę panes, & extenderunt aulæa, perfeceruntque omnia opera quæ curaverunt.
52 Tum surgentes manè vigesimo quinto die mensis noni (is est mensis Cilleu) anno centesimo quadragesimo octavo,
53 Obtulerunt sacrificium secundum legem in altari holocaustorum novo quod fecerant.
54 Quo die contaminaverant illud gentes, eodem fuit denuo instauratum cum canticis & citharis cinyrisq́; & cymbalis :
55 Et procidentes omnes populares in faciem adoraverunt benedixieruntque Deo cœli, qui prosperum successum tribuerat ipsis.
56 Celebraverunt́q; hanc instaurationem altaris diebus octo, offerentes holocausta cum lætitia, & sacrificantes sacrificium [e] salutis & laudis.
57 Nam ornarunt [l] partem anteriorem templi coronis aureis, & scutulis, renovaruntq́; portas, & cellas, cum januas apposuissent eis.
58 Cùm itaq; fuisset lætitia magna in populo valde, & aversum opprobrium gentium :
59 Statuit Jehuda cum fratribus suis, & tota ecclesia Jisraëlis, ut agerentur dies instaurationis altaris temporibus suis [m] quotannis, diebus octo, incipientibus a vigesimo quinto mentis Cislevi, cum lætitia & gaudio :
60 Et ædificarunt eodem tempore [n] in monte Tzijonis circumquaque muros altos, & turres præpotẽtes, nequando advenientes gentes proculcarent ea, ut fecerant priùs :
61 Mandaveruntq́; exercitum qui [e] illic erat custodiis incumbere, postquam munivisset illud & servare Beth tzuram, ut haberet populus munitionem, ex adverso Edomæ.

ANNO-

[f] Græc. *hyacinthum, & purpuram marinam.*

[g] Græc. *manum servi.*

[h] Græc. *audaciam roboris.*

[i] Græc. *pastophoria.*

[k] Græc. *significationem.*

Exod. 20.25

[l] Græc. *quod est in facie templi.*

[m] Græc. *annum secundi annuum.*

[n] Per *montem.*

ANNOTATIO.

1 Assumpsit] *Sensus est, Gorgias volens contra Jehudaos infesto agmine procedere cum sex hominum millibus, duces admisit viros, quibus authoribus Jehudaos numero paucos, inermes, & inopinantes aggressus opprimeret, nihil necesse ratus, ut tota castra ad istud consilium efficiendum moverentur, ut apparet ex versu 6.* Castra ista]*id est, his sex mille viris duce Gorgia.* 3 Potentes illi]*qui ad Jehudam fuerant congregati suprà 3.44.* 15 Schedemothas] *id est, fructiferos agros Moabitarum, quos celebres fuisse testatur Jescha.16,17. vox autem Hhebraica postea invaluit, & in nomen quasi proprium abiit, ex quo etiam montes Alsadami apud Ptolomæum in Geographicis fuerunt appellati. Est autem hic orientis tractus: ut ex sequentibus Edomæa terminus meridianus est, Aschdodum verò, id est Azotus, &c. ab occidente sunt.* 29 Betht-tzure]*termino Jehuda, cujus mentio est Jehosch.15.58. & infrà ver.61.* 36 Dixit] *nempe cùm primùm se vidit ab hostibus quæstore.* 40 Tubis hoc sig.]*id est, sui instrumenti, eâ forma, quæ imperatur lege Numer.10.* 41 In arce] *id est, tertia parte oppidi quæ Δαυὶδ nomen, deinde habuit Græca appellatione.* 46 Respondend.] *id est, docendum quid illi fieri oporteret. Simile est Hhez.3.63.* 56 Salutis]*id est, gratiarum actionis, quod pacificorum sacrificium vulgò appellarunt. Sic accipiendum esse evincit argumentum, stemq; Propheta Psal.116.13.* 61 Illic] *nempe Betht-tzura Edomæam versus, ut suprà, ver.29.*

CAPUT V.

1 FUIT autem, cùm audissent gentes in circuitu ædificatum esse altare, instauratumque denuò sanctuarium, ut priùs, ut irascentur valde:

2 Ineunteſq; consilium de tollendo genere Jahhakobi, eos qui erant in medio sui, inciperent morte afficere, & tollere aliquos e populo.

3 Quamobrem expugnavit Jehuda, bellum gerens in [a] posteros Hhefavi in Edomæa, regionem [b] Hhakrabbatenam qui circunsedebant Jisraëlitas, & percussit eos plaga magna, eosque in arctum compellens cepit spolia eorum.

4 Deinde recordatus malitiæ [c] filiorum Hhakanis, qui fuerant populo [d] laqueus & offendiculum, struendo eis insidias per itinera;

5 Postquam incluſi fuissent ab eo in turres castra metatè contra illos, internecioni devovit illos, & incendit turres illius *regionis* igne, cum omnibus quæ erant in eis.

6 Inde transmeavit in Hhammonitas, ubi invenit manum fortem, populumque multum cum Timotheo duce ipsorum.

7 Eo autem cum illis congresso prælijs multis, contriti sunt a conspectu ejus, ita percussit eos.

8 Cumque cepisset priùs [e] Jahhxerum & pagos illius, reversus est in Jehudæam.

9 Congregatæ sunt autem gentes quæ erant in regione Gilhhadis contra Jisraëlitas, qui erant in finibus ipsorum, ad tollendum ipsos.

10 Quamobrem fugerunt in munitionem [f] Dathema, miseruntq; literas ad Jehudam & fratres ejus, dicentes,

11 Congregatæ sunt contra nos gentes quæ circunstant nos ad tollendum nos, atq; se comparant ut venientes occupent munitionem in quam confugimus; & Timotheus dux est exercitus ipsarum.

12 Nunc igitur veniens eripe nos e manu ipsarum: nam [g] ceciderunt e nobis multi:

13 Et omnes fratres nostri qui erant in partibus [h] Tobi, morte affecti sunt, & captivas abduxerunt uxores ipsorum, liberosque eorum & ipsam supellectilem, postquam peremissent illic ad mille viros.

14 Cùm adhuc literæ istę legerentur, ecce nuntii alii advenerunt ex Galilæa disruptis vestibus renuntiantes in hanc sententiam,

15 Dicenteſq; conveniſſe contra se ex [i] Ptolemaide, Tyro, que, & Izidone, & Galilæam totam [k] repletam esse alienigenis, ut consumant nos, *inquiebant illi.*

16 Cùm autem Jehuda populusque audivisset sermones istos, congregata est ecclesia magna ad consulendum quid facturi essent fratribus suis, qui erant in afflictione, & oppugnabantur ab illis:

17 Dixitque Jehuda Schimhhoni fratri suo, elige tibi viros, & profectus libera fratres tuos qui sunt in Galilæa: ego verò & Jonathan frater meus proficiscemur in regionem Gilhhadis.

18 Ita reliquit Josephum filium Zecarjæ & Hhazarjam, duces populi, cum reliquis copiis in Jehudça ad custodiam:

19 Quibus mandavit dicens, præeste huic populo, ac ne committite prælium in gentes, donec reverti fuerimus.

20 Cùm ergo [l] distributi essent Schimhhoni viri ter mille, qui proficiscerentur in Galilæam; Jehudæ verò viri octies mille *profecturi* in regionem Gilhhadis:

21 Profectus Schimhhon in Galilæam commisit prælia multa contra gentes, & contritis gentibus a conspectu suo persecutus est eos ad portas usque Ptolemaidis;

22 Adeò ut caderent ex gentibus ad viros ter mille: ceperuntque spolia earum.

23 Et assumentes alios e Galilæa, etiam qui in [m] Hharbathis erant, cum uxoribus liberisque, & quæcunque erant ipsis, abduxerunt ea in Jehudæam cum lætitia magna.

24 Jehuda verò Macbæus, & Jonathan frater ejus cùm trajecissent Jardenem, profecti sunt itinere trium dierum in deserto.

25 Ubi occurrerunt Nabathçis, qui obviam venientes illis pacificè enarraverunt illis omnia quæ acciderant fratribus ipsorum, in regione Gilhhadis,

26 Et multos ex eis comprehensos esse [n] Botzræ, & Betzeri, [o] Mallæ, Cheschbone, Mahhacathæ, & Karnajimis, quæ omnes civitates munitæ sunt & magnæ,

27 In cæteris quoque civitatibus Gilhhadis comprehensos esse; ac postridie statuere irruptione facta contra munitiones eas occupare, deinde verò tollere omnes illos die uno.

28 Quamobrem convertit Jehuda cum castris suis viam ad desertum in Botzram repentè, & capiens civitatem occidit omnem masculum [p] acie gladii, & acceptis omnibus spoliis eorum incendit

1.Mac.12.

[a] Græc. *filios*

[b] Græc. *in laqueum & offendiculum.*

[c] Græc. *eccidit e nobis multitudo.*

[d] Græc. *oves sic dicemus.*

incendit eam igne.
39 Inde verò movens nocte profectus est tanquam in munitionem *sturæ essit*.
30 Sed cùm illuxisset, sublatis oculis ipsorum, ecce populus multus atque innumerus attollebant scalas & machinas ad capiendum munitionem, & bello petebant eos.
31 Videns autem Jehuda incepeum esse prælium clamore civitatis ascendente in cœlum usq; tubis & voce magna, dixit viris copiarum,
32 Pugnate hodie pro fratribus vestris:
33 Et procedentes tribus ordinibus a tergo illorum clanxerunt tubis, & inclamaverunt oratione.
34 Agnoscentia verò castra Timothei, Macbæum esse, fugerunt a conspectu ejus, & percussit eos plaga magna, adeò ut ceciderint ex eis die illo ad octies mille viros.
35 Postea declinans Mitzpam oppugnavit eam, & occupavit eam, occidit omnem marem ejus, acceptisque spoliis ejus incendit eam igne.
36 Inde movens occupavit Chesbhonem, Mahhacatham, Betzerum, & reliquas civitates regionis Gilhhadis.
[a] Græ. *post hæc autem verba.* 37 [a]His autem rebus gestis, congregavit Timotheus castra altera, & castra metatus est exadverso [b]Rephanis trans torrentem;
38 Jehuda verò misit qui explorarent castra, hi renuntiarunt ei dicentes, congregatæ sunt ad eos omnes gentes quæ circumstant nos, copiæ multæ admodum:
39 Arabas etiam conduxit ad auxilium suum, & castra habent trans torrentem, parati venire ad pugnandum contra te. Profectus est itaque Jehuda obviam eis.
40 Dixit verò Timotheus principibus copiarum suarum, cùm appropinquaret Jehuda & castra ejus ad torrentem aquæ, si trajecerit ad nos
[f] Græ. *potens potentior.* prior, non poterimus sustinere eum; sed [f]omnino potentior erit nobis:
41 Sin autem formidaverit, & castra fecerit trans fluvium, trajiciemus ad eum, erimusque potentiores eo.
42 Sed ubi appropinquavit Jehuda ad torrentem aquæ, stitit populi scribas ad torrentem, & mandavit eis dicens, ne finaris [g]ullum hominem
[g] Græ. *omnem.* castra ponere, sed veniant omnes in prælium.
43 Ita trajecit in illos prior, totusque populus ipsius post ipsum, & contritæ sunt in conspectu ejus omnes gentes, quæ abjicientes arma sua fugerunt in [c]fanum, quod est Karnajimis.
44 Occupantes autem civitatem, fanum ipsum incenderunt igne cum omnibus quæ erant in eo. Sic eversa est urbs Karnajimorum, cùm non potuissent amplius sustinere in cõspectu Jehudę.
[h] Græ. *a parvo ad magnum.* 45 Tunc abduxit Jehuda omnes Jisraëlitas qui erant in regione Gilhhadis, [h]tam parvum quàm magnum, & uxores eorum, liberosque eorum & supellectilem, castra magna admodum, ut venirent in terram Jehudæ.
46 Cùm autem venissent [d]Hhephronem usque (quæ civitas est magna in ipso ingressu, munita valde, non poterat declinari ab ea dextrorsum aut sinistrorsum: sed per medium ejus eundum erat)
47 Exclusérunt eos cives,
48 Et obstruxerunt portas lapidibus.
49 Misit verò ad eos Jehuda verbis pacificis, dicens,
50 Transibo per terram tuam, ut abeamus in terram nostram: nemo autem malè faciet vobis; tantummodo pedibus transibimus: sed noluerũt aperire ei.
51 Quamobrem mandavit Jehuda, ut pronuntiaretur in castris irrumpendum esse cuique ab eo quo erat loco; & irruperunt viri copiarum, oppugnaverunt que civitatem toto die illo & tota nocte, donec tradita est civitas in manus ipsorum;
52 Et perdidit omnem masculum acie gladii, funditusq; eversa illa accepit spolia ejus, & pervasit per civitatem super eos qui occisi erant. Inde trajecerunt Jardenem in campum magnum, qui ex adverso [e]Bethscheanis est.
53 Jehuda verò [i]agens extremam aciem, adhortabatur populum in tota via, donec venisset in terram Jehudæ.
[i] Græ. *colligens extremos. Hebraismus, ut Nũ. 10.25.*
54 Tunc ascenderunt in montem Tzijonis cum lætitia & gaudio, obtulerunt que holocausta, eò quòd non cecidisset ex ipsis ullus, donec reversi essent cum pace.
55 Diebus autem illis, quibus erat Jehuda cum Jonathane in regione Gilhhadis, & Schimhhon frater ejus in Galilæa ex adverso Ptolemaidos;
56 Audiens Joseph filius Zecarje & Hhazarja principes copiarum reliquarum strenua facinora & res bellicas, quas effecerant, dixerunt,
57 [k]Comparemus nos quoque nobis ipsis nomen, & proficiscamur ad oppugnandum gentes, quæ circumstant nos:
[k] Græ. *faciamus.*
58 Præceptoque dato viris copiarum quæ erant cum ipsis, profecti sunt contra Jamniam.
59 Egressus verò Gorgias e civitate eli, & viri ipsius obviam eis in prælium.
60 Ita versus in fugam Josephus & Hhazarja persequentibus illis propulsati sunt ad terminos usque Jehudæ, ceciderunt que die illo e populo Jisraëlis ad bis mille viros: adeò fuit fuga magna in populo Jisraëlis;
61 Eò quòd non audivissent Jehudę & fratribus ejus, existimantes se facturos facinus.
62 Illi autem non erant de semine virorum illorum, quorum operà salus data est Jisraëli.
63 Itaque vir ille Jehuda & fratres ejus gloriam consecuti sunt valde coram toto Jisraële, gentibusque omnibus, ubi audiebatur nomen ipsorum:
64 Adeò ut congregatæ eos accederent acclamantes faustà.
65 Deinde procedens Jehuda & fratres ejus ut oppugnarent Edomæos qui erant [d] in regione Meridiana, percussit Chebronem, & [l]villas illius. [l] Græ. *filias.*
66 Et sublata munitione illius, postquam turres illius incendit circumquaque, castra movit profecturus in terram alienigenarum, transivitque [e]Schahharajima:
67 Quotempore ceciderunt sacerdotes civitatum, volente ipso facinus strenuum efficere cùm processisset in prælium sine consilio.
68 Declinavitque Jehuda in Aschdodum *in* terram alienigenarum, quorum altaria destruxit, & sculptiles Deos combussit igne: cumque cepisset spolia civitatum, reversus est in terram Jehudæ.

ANNOTATIO.

ǁ Hhakrabbatonam] *id est, regionem populorum qui Hhakrabbai dicebantur Jehudea conterminam,*

ut conſtat ex Num.14.4. Joſoſch.15.3. Et Judic.1.36. 4 Filiorum Hhakanis] *hunc locum ita legendum eſſe res ipſa loquitur: nam Beanu, ſive (ut apud Joſephum legitur) Bevenu; ſcriptura muſquam meminit: ſed librariorum imperitia duas voces in unam contraxit, qui pro Benehhakan ſcripſerunt Banu.* *Fuit autem Hhakan Ezeri filius, Genes.36.27. qui idem Jahhakan 1.Chron.1.24. Unde filii Jahhakanu dicti ſunt populi Edomæi, Num.33.31. & 32. Et Deut.10.6.* 8 Jahhzerum] *legitur quidem in contextu Græco Gazer, quem ſecutus eſt Hieronymus; ſed Gezer ſive Gazer ab hoc tractu ſitum eſt longiſſimè, ut apparet ex Joſoſeb.16.3. & 10. & Judic.1.29. & alibi paſſim. Quam ob rem locum hunc ex Joſephi Græco confirmamus hoc modo legendum eſſe. De hoc autem oppido vide Num.21.32. & 32.1.* 10 Dathema] *id eſt, meo judicio, Rabma, cujus meminit Moſche. Num.33.18 & 19. Nam de ea apud Hhebræos communis non eſt inſolens, ut Dodanim, Rodanim, Gen.10.4. & 1.Chron.1.7.* 13 Tobi] *ſic reſtituimus locum ex Judic.11.5 & 7. & 1.Sebem.10.6. & 8. Nam hac regio dicitur Tob, & Syria attribuitur in ſcripturæ ſacræ, atque inde Tobiani Jehudæi, 2.Macc.12.17.* 15 Ptolemaide] *quæ Hhebræis dicitur Hhaco, ut legitur Judic.1.31.* Repletam eſſe.] *vocem hanc ex Hieronymo ſupplere non dubitavimus, ut omnino neceſſariam.* 23 Hharbathis] *proprie dicendum fuiſſet Hharabothu, id eſt, locus campeſtribus campum magnum appellat infrà 12.49. Quo nomine Hhebræi planities, quibus impendent montes, ſoliti ſunt deſignare.* 26 Bozra] *hæc nomina cùm ex Joſepho, tum ex hiſtoriæ ſequentis comparatione, imprimis verò ſcripturæ ſacræ ſic reſtituimus. Eſt autem Bozra Edomæorum metropolis, Jeſch.63.1. Beſer verò vel Bozra quoque Moabitarum oppidum, olim ad Rubenitas pertinens, Meraritæ aſſignatum. vide Jum.48.24.* Mallæ] *ſic legimus ex Joſepho. Eſt autem Malle propriè munitio quam Furcæ conſuitis clauſuram vel clauſuram vocant, eadem & vocatur Mizpa Moabitarum. 1 Sebem.22.3. ut confirmatur infra ver.35.* Mahhacathæ] *id eſt, oppido Mahhacathæi, habitantis in finibus Gilhhaadi, de quo populo Deut.3.14. Joſoſeb.12.5. & aliis paſſim. Choſchbonis verò nomen pervulgatum eſt. Karnaimæa Moſche nominavit Gen.14.ver.5.* 37 Rephanis] *vel Raphonu, quam civitatem Remphanen vocat Stephanus Act.7.43. & Rhemon Cijnem cap.5. ver.26. vide quæ in Actis Apoſtolorum ex tranſlatione Arabica annotavimus.* 43 Fanum] *Aſtergatium, ut appellatur 2.Mac.12.26.* 46 Hhephronem] *civitatis eſt (ut docet ratio itineris) ad Midiæmitas pertinens, dicta (opinor) ab Hhephero Midiani filio, Genes.25.4. & 1.Chron.1.33.* 52 Bethſcheanis] *civitatu ad Menaſchem pertinentis, quæ poſtea a Scythis Aſiam obtinentibus appellata fuit Scythopolis: vide Joſoſeb.17.11. & Judic.1.27.* 65 In regionem Mer.] *id eſt, in partem Jehudææ quæ Meridiem ſpectat ab Edomæis occupatæ.* 66 Schahharajima] *Græcè quidem legitur Samariam: ſed abſurdum eſt plani Samariam conſtitui in tractu meridiano Jehudæ. Quamobrem nos hanc vocem repoſuimus ex Joſoſeb.15.36.*

CAPUT VI.

2.Mat.9. 1 REX autem Antiochus pervadens ſuperiores regiones cùm audiſſet eſſe in Elymaide, quæ eſt in Perſide, civitatem nobilem divitiis, argento & auro;

2 Et templum quod erat in ea, eſſe opulentum valde, ibique eſſe tegumenta aurea, & thoraces, & arma, quæ reliquerat ibi Alexander filius Philippi rex Macedo, qui regnaverat primus Græcorum illic:

a Græc. in Græcu. 3 Venit querens occupare civitatem, & deprædari eam; ſed non potuit, quia innotuerat hic ſermo civibus.

b Græc. in plateam. 4 Quamobrem inſurgentes in eum b prælio infeſtarunt eum, & fugiens movit inde cum triſtitia magna, reverſurus Babylonem.

5 Venit autem quidam in Perſida, qui nuntiavit ei, in fugam verſa eſſe caſtra quæ profecta erant in terram Jehudæ;

6 Et profectum Lyſiam cum copiis potentibus inprimis fuiſſe in fugam verſum a conſpectu eorum, eouſque invaluiſſe armis & copiis, & ſpoliis multis, quæ ex illis caſtris ceperant cùm Jehudæi concidiſſent ea.

7 Et diruiſſe abominationem quam ædificaverant in altari, quod erat Jeruſchalaimis, & ſanctuarium ſicut illud quod antè fuerat circumdediſſe muris altis, & Beth-tzuram civitatem ſuam.

8 Fuit verò cùm audiviſſet rex ſermones iſtos, ut conſternaretur & commoveretur valde, adeò ut decumbens lecto incideret in infirmitatem ex triſtitia, quòd factum non fuiſſet ipſi, ſicut cogitaverat.

9 Itaque fuit illic diebus multis, eò quòd renovata eſſet in ipſo triſtitia magna

10 Et arbitratus ſe jamjam moriturum, advocavit omnes amicos ſuos, & dixit eis, abiiſſe ſomnus ab oculis meis, & concidi animo ex ſollicitudine,

11 Dicens cum animo meo, quouſq; afflictionis deveni, & fluctus magni quo nunc jactatus ſum!

12 Nam utinam bonus & dilectus fuiſſem in regno meo. Nunc autem recordor malorum c Græc. poteſtate. quæ feci Jeruſchalaimis, accipiens omnia inſtrumenta aurea & argentea quæ in eis ſunt, & mittens qui tollerent habitatores Jehudæ ſine cauſa.

13 Agnoſco propter iſta obvenire mihi mala hæc: nam ecce per eo triſtitia magna in regione aliena.

14 Tunc advocans Philippum unum ex amicis ſuis, præfecit eum toti regno ſuo:

15 Et tradidit ei diadema, & ſtolam ſuam, & annulum, ut ageret Antiochum filium ipſius educaret eum ad regnandum.

16 Ita mortuus eſt illic Antiochus rex anno centeſimo quadrageſimo nono.

17 Et cognoſcens Lyſias mortuum eſſe regem, inſtituit Antiochum filium illius qui regnaret pro eo, quem educavit juvenem, & impoſuit ei nomen Eupatoris. 2.Mac.10.12

18 Qui autem ex arce erant, concludebant Iſraëlitas circa ſanctum locum, & procurantes populo huic mala ſemper, & ſirmamentum gentibus.

19 Quapropter rationem iniens Jehuda tollendi eos, congregavit univerſum populum, ut circumſideret eos.

20 Qui congregati ſimul, obſidionem inſtituerunt in eos anno centeſimo quinquageſimo, fecitque contra eos Jehuda ſtationes pro baliſtariis & machinis.

21 Prodeuntes autem ex ipſis e clauſura ſua quidam

quidam impii ex Iſraële qui adhæſerant ipſis,& profecti ad regem dixerunt,
22 Quouſque non exercebis judicium, aut ulciſceris fratres noſtros?
23 Nobis placuit ſervire patri tuo,& ambulare in iis quæ indicebantur ab ipſo, & obſequi præceptis ejus, quamvis ii qui ad iſtum populum pertinent hujus rei cauſa a nobis alienarentur:
24 Quin etiam quicunque inveniebantur ex nobis morte afficiebantur,& poſſeſſiones noſtræ diripiebantur:
25 Neque in nos ſolùm injiciebant manum, ſed etiam in omnes terminos ſuos.
26 Ecce autem caſtra fecerunt hodie contra arcem Jeruſchalaimorum ut capiant illam; & locũ ſanctum,itemque Bethzuram munierunt.
27 Quòd ſi non anticipaveris eos celeriter,majora iſtis facient,neque poteris continere eos.
2.Mac.11. 28 Tunc iratus rex cùm audiviſſet, congregavit omnes amicos ſuos principes copiarum ſuarum,& d magiſtros equitum:
d Græ. qui præſunt labenu. 29 Et a regibus aliis atque ab inſulis maris venerunt ad eum mercinariorum copiæ,
30 Adeò ut eſſet numerus copiarum ejus centies mille peditum, & vicies mille equitum, elephantorumque triginta duorum,peritorum e rei bellicæ.
e Græ. belli 2.Mac.13. 31 Tum venientes per Edomæam caſtra fecerunt contra Bethzuram, quam oppugnaverunt diebus multis, factis machinis,ſed egreſſi oppidani incenderunt eas igne, & pugnaverunt viriliter.
32 Movens itaque Jehuda ab arce,poſuit caſtra ad f Bethzecarjam e regione caſtrorum regis:
33 Rex verò manè ſurgens movit caſtra impetu contra viam Bethzecarjæ, ubi diſtributæ copiæ ad prælium clanxerunt tubis.
34 Cùmque elephantibus oſtendiſſent ſanguinem uvæ & mororum,ut inſtituerent eos ad prælium;
35 Diviſerunt beſtias in phalangas, & conſtituerunt cuique elephanti mille viros loricatos annulis ferreis ,cum galeis æneis in capitibus ipſorum : & quingenti equites ordinati ſunt ad unamquamque beſtiam lectiſſimi.
36 Hi opportuniſſimè ubicunque erat beſtia aderant;& quocunque proficiſcebatur, proficiſcebantur ſimul;nón diſcedebant ab ea.
37 Turres quoque ligneæ ſuper eas firmæ, & obtegentes unamquamque beſtiam erant accinctæ ſuper ea machinis; & in unaquaque viri triginta duo pugnantes ab eis,cum Indo magiſtro beſtiæ.
38 Reliquum verò exercitum hinc & inde ſtatuerunt in duabus partibus duces f agentes eum; & circumſepti phalangibus;
f Græ. commoventes. 39 Adeò ut ſole ſuper aureos clypeos fulgente mõtes ab eis,& reſplenderẽt ut lampades ignis,
40 Fuit autem extenſa pars quædam caſtrorum regis ad excelſa montium , & quædam ad humilia loca;ita procedebant ſecurè atque ordinatè.
41 Commovebanturque omnes qui audiebant ſonum multitudinis eorum & inceſſum multitudinis, & colliſionem armorum ; erant enim caſtra magna admodum atque valentia.
42 Appropinquante autem Jehuda & caſtris ejus in aciem,ceciderunt ex caſtris regis ſexcenti viri.
43 Videns verò Elhhazar g Hhabaran unam ex beſtiis lorjeatam loricis regiis, quæ erat ſuperior omnibus aliis beſtiis; eò quòd videbatur ipſi in ea eſſe rex,
44 Expoſuit ſe ipſum vt ſervaret populum ſuũ, & compararet ſibi nomen æternum ;
45 Incurrens que in eam audacter per medium phalangis cùm morte affeciſſet a dextera ſiniſtraque , adeò ut diſcinderentur ab eo hinc & inde,
46 Subiit ſub elephantum illum,& ſupponens ſeci occidit eum, cecidítque in terram ſuper ipſum &illic mortuus eſt.
47 Cùmque vidiſſent potentiam regis & impetum copiarum,deciinaverunt ab eis.
48 Qui autem ad caſtra regis pertinebant , aſcenderunt adverſus eos Jeruſchalaimam,ut caſtra ponerent rex in Jehudæam & in montem Tzijonis:
49 Poſtquam factã pace cùm Bethzurahis exiſſent e civitate,(nam non erat ibi commeatus: ipſis ut conclũ manerent in ea,quia ſabbathũ erat terræ)
50 Et accepiſſet rex Beth-tzuram,& inſtituiſſet illic præſidium ad ſervandum eam.
51 Poſuit ergo caſtra in locum ſanctum diebus multis, & ſtatuit illic ſtationes pro baliſtariis machinaſque, & igni,& lapidibus mittendis tormenta accommoda, & ſcorpiones ad injiciendatela,& fundas.
52 Fecerunt autem illi quoque machinas adverſus machinas eorum,& prælïati ſunt diebus multis.
53 Cibaria verò non erant in vaſis , quia ſeptimus erat annus, & qui ſervati ſe receperant in Jehudæam a gentibus, comederant reſiduum & quod fuerat repoſitum.
h Græ. repoſitum. 54 Ita reliqui erant in locis ſanctis viri pauci, quia prævalebat eis fames,& diſperſi erant quiſque in locum ſuum.
55 Sed cùm audiret Lyſias Philippum , quem conſtituerat rex Antiochus cùm adhuc viveret educare Antiochum filium ſuum;
56 Revertiſſe a Perſide & Media ut regnaret ipſe,& copias regis quæ profectæ erant cum eo, & quærere ut cum negotiis regnum acciperet:
57 Feſtinaverunt & ſtimulari ſunt ut ex arce abirent; & dixerunt regi ducibuſque copiarum & viris ,deficimus indies,& alimenta nobis ſunt paucaslocus verò quem obſidemus munitus eſt, & incumbunt nobis negotia regni:
58 Nunc itaque jungamus dexteras viris iſtis,& faciamus cum eis pacem,& cum tota gente ipſorum;
59 Et conſtituamus eis ut ambulent ex lege ſua ſicut antea.Nam propter legalia ſtatuta ſua quæ expulimus,irati ſunt,fecerunt que hæc omnia.
60 Placuit hic ſermo coram rege & principibus;qui miſit ad eos faciendę pacis nomine, & acceperunt illi:
61 Cùmque juramento confirmaſſet eos rex & principes de illis,abierunt a munitione.
62 Rex autem ingreſſus in montem Tzijonis cùm vidiſſet munitionem loci, abjecit juramentum quod fecerat, datõque mandato everti murum circumquaque.
63 Deinde movens diligenter reverſus eſt ad Antiochiam,ubi invenit Philippum dominãtem civitati,& oppugnans eum,vi civitatem occupavit.

ANNOTATIO.

1 Superiores] *Ex consilio capto suprà 3. 31.* Elymaïdè] *regio est, quam Eulæus amnis a Susiana disterminat, & Orœtis a reliqua Persida parte: qua regio tota palustris, quia ab Hostiscu ferè extra Persidem collocatur; tum tamen sit pars illius, propterea autori visum est eam hoc pacto circumscribere.* Civitatem] *Persepolin, ut appellatur 2. Mac. 9.* 2 Templum] *Diana, ut Josepho placet, qua Nanæa dicitur 2 Mac. 1. 13.* 12 Utinam] *id est, utinam me ita gessissem in meos subditos, ut illo bene faciens amorem omnium mihi conciliavissem.* 18 Qui autem] *id est, præfectaris milites Antiochi, qui Acram tenuit, Israëlitarum partem obtinebant, & ex ea impetum contra Judæam faciebant, & deprehendebant multos ad civitatem sanctam venientes.* 30 Stationes] *id est, vineas, matarcarum, plateas, aliosque veterum instrumenta, quibus balistariis ab hostium telis defendebantur, ut infrà ver. 51.* 32 Bethmoca: jam] *nomen loci est, quod alibi non legitur, distitum ab hostibus stadiis septuaginta, teste Josepho lib 12. cap. 14. Inter Bethzuram & Jerusalaima.* 37 Cum Indo] *id est, magistro bestiæ (ut Hieronymus vertit) quia ex India cum elephanto unoquoque ad Antiochum venerat, ut imperium exerceret in bellum: nam Indicos elephantos supra Æthiopicos plurimùm commendat testis est Livius: quorum magistri dicebantur Indi.* 43 Hhabaran] *vide supra 2. 5.* 46 Mortuus est] *Eliazar cum elephante prostrato super ipsum.* 47 Declinaverunt] *subducentes se Jerusalaima, ut colligitur ex versu sequente.*

CAPUT VII.

1 ANNO centesimo quinquagesimo primo, egressus Demetrius Seleuci filius Roma, ascendit cum viris paucis in [a] civitatem maritimam, & regnavit illic.

2 Fuit autem cùm venisset in domum regalem majorum suorum, comprehendentibus copiis ipsius Antiochũ & Lysiam, quos ad ipsum adducerent,

3 Ut cognita re ab ipso diceret, ne mihi ostendatis faciem eorum.

4 Ita cùm occidissent eos copiæ, insedit Demetrius thronoregni sui.

5 Venientes autem ad ipsum viri omnes iniqui & impii ex Jisraële, quorum dux erat Alcimus qui volebat sacerdocio fungi:

6 Accusaverunt populum apud regem dicẽtes, perdidit Judæa cum fratribus suis omnes amicos tuos, & nos dispersérunt e terra nostra.

[a] Græc. mare. 7 Nunc itaque mitte aliquem cui habeas fidem, ut profectus videat perditionem totam quam effecit nobis, & regioni regis; puniátque eos, & omnes qui ad hunc rem sunt adjumento ipsis.

8 Eligens itaque rex Bacchidem amicum suum dominantem in regione trans fluviali, & magnum in regno, fidumque regi, emisit eum;

9 Et Alcimum illum impium, cui instituit sacerdotium mandavit; illi ut efficerez vindictam in filios Jisraëlis.

10 Profecti autem ubi venerunt cum copiis multis in terram Judææ, misit legatos ad Judam & fratres ejus dolosè verbis pacis:

11 Sed non attenderunt sermonibus eorum; noverant enim venisse illos cum multis copiis.

12 Congregati verò sunt ad Alcimũ & Bacchidem [b] scribæ congregatione magna, requirere quæ justa videbantur.

[b] Græc. congregato scribarum.

13 (Hi enim [c] Aschidæi primi fuerant in filiis Jisraëlis) & requisiverunt ab eis pacem.

14 Dicebant enim, quidam sacerdos a semine Aharonis venit cum copiis istis, neque injuriam faciet nobis.

15 Et ille eos allocutus est verbis pacis, juravitque eis dicens, non procurabimus vobis malo, & [d] amicis nostris.

16 Sed postquam credidissent ipsi, comprehenderunt ex eis viros sexaginta; & occidit eos die uno, secundùm sermones illos, quos scripsit *Psalter.*

17 Carnes sanctorum tuorum & sanguinem eorum effuderunt circum Jerusalaima, nec fuit eis qui sepeliret ipsos.

Psal. 78.

18 Quamobrem accidit illorum metus & terror in totum populum; dicebant enim, non inest veritas & jus istis, transgressi sunt enim pactum constitutum, & jusjurandum quod juraverant.

19 Movens itaque Bacchides Jerusalaimis castra posuit [e] Bethzethæ, & mittens comprehendit multos ex hominibus transfugis qui erant cum ipso & populares quosdam, quos macta[vit] projecitque in magnam [f] foveam.

[e] Græc. *puteum.*

20 Deinde committens regionem Alcimo dimisit cum eo copias auxilio futuras ei, & abiit Bacchides ad regem.

21 Contendebat autem Alcimus de principatu sacerdotii:

22 Et congregati ad ipsum omnes qui turbabant populum suum, obtinuerunt terram Judææ, & plaga magna affecerunt Jerusalaima.

23 Quamobrem videns Judæa omne malum quo afficiebat Alcimus & qui erant cum eo filios Jisraëlis, suprà quàm gentes,

24 Egressus in omnes terminos Judææ circũquaque fecit ultionem de viris illis qui transfugerant, & contracti sunt, ne in regionem amplius proficiscerentur.

25 Ut autem vidit Alcimus prævalere Judam & comites ejus agnovit se non posse sustinere eos, reversus ad regem accusavit eos [d] pessimè.

[d] Græc. *malorum.*

26 Quapropter misit rex Nicanorem unum nobilium suorum principum, odio habentem & infestum Jisraëli, dans in mandatis ei ut tolleret populum.

27 Et veniens Nicanor Jerusalaima *insidiatus* copiis multis, misit ad Judam & fratres ipsius dolosè verbis pacis, dicens,

28 Ne sitis bellum inter me & vos; veniam cum viris paucis ut videam vos in facie eum pace.

29 Ita venit ad Judam, & salutarunt alter alterum pacificè: sed hostes erant parati ut abriperent Judam.

30 Quæ res cùm innotuisset Judæ, eum dolosè venisse ad ipsum; deterritus est [e] ne amplius congrederetur cum eo, nec voluit amplius videre faciem ejus.

[e] Græc. *abeo.*

31 Agnoscens itaque Nicanor retectum esse consilium suum, processit obviam Judæ juxta [f] Cephar-salma.

32 Ceciderunt que eorum qui erant a Nicanore quasi quinquẽti viri; ita fugerunt in civitatem Davidis.

33 His autem rebus gestis, & ascendente Nicanore ad montem Trijonis; processerunt e loco sancto

ſancto quidam e ſac erdotibus & e ſenioribus populi,ſalutaturi ipſũ cum pace, & demonſtraturi ei holocauſtum quod offerebatur pro rege.
34 Verùm ſubſannans eos ludificatus eſt eos & polluit eos locutus ſuperbè,
35 Juravítq; cum furore dicens,niſi tradatur Jehudà cum caſtris ipſius in manus meas nunc, erit cùm rediero in pace,ut incendam domum iſtam; exivitq; actus furore magno.
f Græc.*in conſpectu.* 36 Ingreſſi verò ſacerdotes ſteterunt f ante altare & templum,fleverúntq; dicentes:
37 Tu elegiſti domum hanc, ut vocetur de nomine tuo,ut ſit domus orationis & obſecrationis populo tuo.
38 Fac ultionem de homine iſto ,& de caſtris iſtius,corruant q; gladio; memento blaſphemiarum iſtorum,ac g ne finito eos conſiſtere.
g Græ.*ne dato eis manſionem.* 39 Egreſſus autem Nicanor Jeruſchalaimis caſtra poſuit in Beth-chorone, ubi occurrerunt ei copiæ Syriæ:
40 Jehuda verò caſtra fecit Hadaſis cum tribus virorum millibus,& orabat Jehuda dicens,
2.*Reg.*19. 41 Cùm legati a rege miſſi blaſphemarunt,procedens angelus tuus percuſſit ex eis centum octoginta quinque millia:
42 Ita contere caſtra iſta coram nobis hodie & agnoſcant reliqui iſtos malè oblocutos eſſe loco ſancto tuo; & judica iſtum ſecundum malitiam ipſius.
43 Congreſſis itaque caſtris in prælium decimo tertio Adaris menſis, contrita ſunt caſtra Nicanoris,& ipſe primus in prælio concidit.
44 Cùm autem viderunt caſtra ejus mortuum eſſe Nicanorem,abjectis armis ſuis fugerunt:
45 Eoſq; perſecuti ſunt *Jehudæi* itinere diei unius Hadaſis uſque quò venitur Gezerum, ubi clanxerunt tubis h ad ſignificantibus poſt ipſos.
h Græ.*ſignificationis, ut ſupra* 4. 40.
46 Egreſſi autem ex omnibus vicis Jehudææ *incolæ* circumquaque, i feriebant illos; adeò ut i revertentes hi ad illos caderent omnes gladio nec reliquus fieret ex eis vel unus.
47 Ita acceperunt ſpolia prædámque; caput verò Nicanoris amoventes & dexteram ejus quam extenderat ſuperbè,detulerunt,& ſuſpenderunt ad Jeruſchalaima.
48 Unde lætatus populus valde, agitaverunt diem illum diem lætitiæ magnæ:
49 Inſtituerúntq; celebrari quotannis diem illum decimo tertio Adaris.
50 Et quievit terra Jehudæ diebus paucis.

ANNOTATIO.

1 Demetrius] *Ab hiſtoricis cognominatus Soter.* Civitatem mar.] *nempe Tripolin Syriæ, ut a Joſepho narratur, & 1.Mac.14. ſed illud caput eſt huic adverſiſſimum.* 13 Aſchidæi] *vide ſupra* 2.42. 15 Amicis] *id eſt, eis qui ſe nobis adjunxerint.* 19 Bethzethæ] *vox Syriaca potius quam Hebræa, locum olearum ſonans.Videtur autem hic locus prope Mitzpam fuiſſe ſitus, de qua ſuprà cap.3.Nam ad eum locum erat fovea magna,cujus meminit Jirm.41.7.& 9 ſaque ad cuſtodiam primùm extructa inſtar turris,ut receptaculum a prædonibus eſſet ac hoſtibus involantibus: vide 2.Mac.13.4.* 31 Cepharſalma] *pagum in Samaritano agro.* 40 Hadaſis] *hanc vocem ex locorum comparatione tandem eſſe cum Hhaſroth Adaru,comperimus,qui locus ſitus eſt inter Jeruſchalaima & Gezerum in tribu extrema Ephraimi, Joſeph.16.5.& 18.1 3.quamobrem Hieronymus Adaſa legit,non autem Adaſa, quæ vox appellatione Syrica reſpondet alteri Hhebraicæ: nam Hadaſim Hhebræi ſunt myrti: quibus videntur Hhazroth Adaru abundaſſe,& ex eo nomen habuiſſe quòd myrtoſi eſſent.* 45 Gezerum] *vide ſuprà in* 5.8. 46 Feriebant] *metaphora ſumpta a cornupetis animantibus.* Revertentes] *id eſt,cùm eos qui primi occurrebant fugerent Demetriani,& putarent ſibi conſulendum fuga,conferebant ſe in aliorum manus.*

CAPVT. VIII.

4 AUDIENS verò Jehuda nomen Romanorum,eos valere robore,& eos placido animo acquieſcere iis omnibus quę proponebantur ipſis,& quicunque ad ipſos veniunt conſtituere cum eis amicitiam, denique valentes eſſe robore:
a Græc.*narraverant.* 2 (a Narratũ enim fuerat ei de bellis ipſorum & rebus ſtrenuis quas gerebant apud Galatas, eos vi ſuperaſſe,& effeciſſe ſibi b tributarios,
3 Et quæcunque fecerant in regione Hiſpaniæ, ad obtinendum c fodinas metallicas auri & argenti,quæ in ea ſunt;
4 Ut ſuperaverant locum illũ totum conſilio ſuo & tolerantia,(quamvis locus ille procul abeſſet ab ipſis valde)& reges qui invaſerant ipſos ab extremitate terræ,donec contriviſſent eos, poſtquam percuſſiſſent eos plaga magna;utquè reliqui darent ipſis tributum quotannis;
5 Philippum quoque & Perſeum Macedonũ regem,& qui extulerant ſe in ipſos ut eos contriviſſent bello,& ſuperaviſſent eos:
6 Itemq; Antiochum magnum, regem Aſiæ (qui profectus erat in eos ad bellum habens centum viginti elephantes,& equitatum & currus,copiáſq; multas valde,& attritus eſt ab ipſis)
7 Ut cùm ceperint vivum, ſtatuerinq; ut ipſis daret cum ille,rum qui reges futuri erant poſt illum,tributum magnum,datis obſidibus & d diviſione inſtituta.
b Græc.*ſub tributum.* c Græc.*metalla.* d Græc.*ſub.*
8 Qua e regionem Iliacam,Myſiam, Lydiámq;, & alias ex optimis regionibus illius acceptas ab illo dederant Eumeni regi:
9 Et quia Græci conſilium inierant invadendi & tollendi ipſos,ut cognito ſermone hoc ab ipſis;
10 Miſerint in eos ducem unum, bellóq; afflixerint eos,adeò ut ceciderint ex eis confoſſi multi,multos verò captivos abduxerint,uxores eorum,liberóſq; eorum; & deprædatis illis obtinuerint terram eorum, everſiſque munitionibus eorum,ac deprædatis illis, ſervos effecerint eos in diem hunc uſque.
11 Item ut reliqua regna & inſulas,quæcunque obſtiterunt ipſis,perdiderunt, & in ſervitutem compulerunt.
12 Cum amicis autem ſuis, & iis qui acquieſcunt ipſis,cum iis conſervare amicitiam,& obtinere regna propinqua & longinqua; & quicunque audiverunt nomen ipſorum, metuere ſibi ab ipſis;
13 Contrà verò quos voluerint, deſtituere; leniq; exaltatos eſſe valde:
14 Atque propter hęc omnia, non impoſuiſſe quenquam eorum diadema ſibi, neque induiſſe purpuram,ut ea ſe magnificè gerat;
15 Sed ſenatum feciſſe ſibi,& quotidie conſilium eſſe trecentorum viginti,conſilia ineuntium

semper de [d] republica, ut exorent eum:
16 Tantùm credere uni homini, qui dominetur ipsis in annum & imperium habeat totius terræ ipsorum, & omnes ita auscultare uni ut non sit invidia, neque æmulatio inter ipsos)
17 Elegit ergo Jehuda Eupolemum filium Jochananis, filii Hakkotzi & Jasonem filiũ Elhhazaris, quos misit Romam ad constituendum cum ipsis amicitiam & societatem,
18 Et tollendum jugum suum à sequia videbant regnum [e] Græcorum opprimere Israëlem servitute.
19 Itaque profecti Romam (erat autem iter multum admodum) & ingressi in senatum proloquti sunt dicentes,
20 Jehuda Macbæi & fratres ipsius, & respublica Jehudæorum nos miserunt ad vos, ut constituamus vobiscum societatem & pacem, & nos inscribamur socii & amici vestris:
21 Qui sermo placuit coram ipsis.
22 Atque hoc exemplum est illius epistolæ, quam rescripsit *Senatus* in tabulis æreis, & misit Jerusalaimam, ut esset apud eos illic monimentum pacis & societatis.
23 Quod faustum felixq; sit Romanis, & genti Jehudæorum mari terràque in seculum, gladiusque & hostis procul fit ab eis.
24 Quòd si extiterit bellum in Romam priùs, aut in ullum sociorum ipsorum in tota ditione ipsorum;
25 Auxilium latura est gens Jehudæorum, prout tempus [e] præbebit ipsis, animo optimo:
26 Neque dabunt, neque subministrabunt hostibus oppugnantibus ipsos commeatum, arma, argentum, naves, ut visum fuerit Romanis; & custodient mandata eorum, [e] nihil accipientes.
27 Similiter verò si genti Jehudæorum evenerit priùs bellum, auxilium ferent Romani ex animo, ut ipsis opportunitas præbebitur:
28 Et oppugnantibus non dabitur commeatus, arma, argentum, naves, ut visum fuerit Romanis; sed custodient mandata hęc idq; [f] bona fide:
29 In hanc sententiam statuerunt Romani cum populo Jehudæorum fœdus.
30 Quòd si in posterum consilia inierint hi aut illi, addendi aut adimendi facient [g] prout placuerit ipsis; & quicquid addiderint, ademerintve, id ratum futurum est,
31 De malis autem quæ rex Demetrius perficit in eos, scripsimus ei dicentes, Quamobrem [h] grave jugum imponis amicis nostris sociisque Jehudęis?
32 Si ergo ampliùs interpellaverint nos *pro auxilio* contra te, faciemus eis jus, & te mari terràque oppugnabimus.

[d] Græ. *multitudine*, ut ver 20.

[e] Græ. *circũscripti fuerit*, sic *vers.* 27.

[f] Græ. *non cum dolo.*

[g] Græ. *ex placito ipsorum.*

[h] Græ. *gravas jugum tuum in amicos.*

ANNOTATIO.

2 Narratum] *ab hoc versu ad 17. usque continuum est hyperbaton, quod nos propterea parenthesi notis inclusimus.* 7 Divisione] *divisionem illam intelligit quæ apud Livium, & Appianum Alexandrinum in Syrio legitur ut discederet Antiochus ab Europa omni, & Asia, quæ citra Taurum montem sunt, ut habeni verba Publii & Romanorum rescriptum, quod apud Appianum legimus, & sequens versus exponit.* 8 Regionem Iliacã] *has voces in libris omnibus invenimus depravatissimas: sed confidimus ex veritate restitutas esse, si ita legerit. Nam Attalus rex ab Antiocho infestatus populum Rom. hæredem dixit; fratrem verò Eumenem aliqua hæreditatis parte aspersit: ita res illius plurimæ ad Romanos, quædam ad Eumenem fratrem ipsius transiere sunt.* 18 Græcorum] *id est, Selevcidarum, ut supra* 1.11. 26 Nihil accip.] *id est optimæ fidei, & ab omni munere & corruptione liberæ, ut membrum antithetum accipi hæc verba oportere docet, infrà vers.* 28.

CAPUT IX.

1 AUDIENS verò Demetrius [a] fecisse Nicanorem & copias ejus bellum, perrexit Bacchidem & Alcimum secundò mittere in terram Jehudæ, & [b] cornu dexterum cum eis.
2 Profecti itaque via Gilgalem versus castra metati sunt cõtra [c] Cesulothas quæ sunt in [d] Ithar bathis: quam cum occupassent, perdiderunt animas humanas multas.
3 Mense autem primo anni centesimi quinquagesimi secundi, castra metati sunt contra Jerusalaimam.
4 Moventes autem profecti sunt [e] Bethzetham cum viginti millibus virorum peditum, & bis mille virorum equitatu;
5 Cùm Jehuda castra posuisset [f] Iladasis, habens ter mille viros electos secum:
6 Qui videntes multitudinem copiarum, hostes multos esse, metuerunt valde, & diffluxerunt multi e castris; non sunt facti ex eis reliqui, nisi octingenti viri.
7 Videns itaq; Jehuda diffluxisse castra sua eùm prælium istud affligeret ipsum, adeoq; animo attritus esset (quia non habebat tẽpus congregandi eos) ut dissolveretur,
8 Dixit iis qui erant reliqui, surgamus, & ascendamus in adversarios nostros, si fortè poterimus debellare eos.
9 Avertebant autem illum dicentes, nequaquam poterimus: sed servemus nostras ipsorum animas modòreverteremur fratres nostri diffluxeretunt, & nos debellaremus istos? qui sumus tam pauci.
10 Sed dixit Jehuda, absit a me ut faciam facinus istud, & fugiam ab istis: nam si propè est tẽpus nostrum, moriamur viriliter propter fratres nostros, ac ne relinquamus quicquam quod gloriæ nostræ crimini verti possit.
11 Tunc moverunt copiæ e suis castris, ut sisterent se obviam illis, diviso equitatu in duas partes, & funditoribus sagittariisque procedentibus ante copias, qui primi bellatores erant potentes omnes.
12 Bacchides autem erat in cornu dextero, cùm appropinquante phalange a duabus illis partibus clangor tubis factus est.
13 Clanxerunt quoque milites Jehudæ ipsi tubis, & commota est terra a sonitu castrorum; fuitque prælium commissum a mane usque ad vesperam.
14 Vidit verò Jehuda Bacchidem & firmamẽtum castrorum ad dexteram esse; quapropter convenerunt ad ipsum omnes animosi.
15 Ita cõtritũ est dexterũ cornu ab illis, & persecuti sunt a tergo eos usq; ad [g] Azotham montem.
16 Qui autem erant in cornu siniſtro, videntes cornu dexterum attritum esse, reversi sunt secun-

[a] Græ. *circũscripti fuerit*, sic *vers.* 27.

[b] Græ. *non cum dolo.*

[c] Græ. *ex placito ipsorum.*

[d] Græ. *gravas jugum tuum in amicos.*

ſecundum veſtigia Jehudæ & comitum ejus a
poſterioribus partibus;
17 Ita ingraveſente prælio ceciderunt confoſſi
multi ex his & ex illis:
18 Jehuda verò cecidit,& fugerunt reliqui.
19 Vnde tollentes Jonathan & Schimhhon Je-
hudam fratrem ſuum, ſepeliverunt eum in mo-
numento majorum ſuorum Moddinis:
20 Et deflentes eum planxerunt de eo omnes
Jiſraëlitæ planctu magno; lugentéſque diebus
multis dixerunt,
21 Quomodo cecidit potens,qui ſervabat Jiſ-
raëlem?
22 Reliquæ verò res Jehudę, & bella,& ſtre-
nua facta quæ fecit,& magnitudo ejus non ſunt
deſcriptæ:nam multæ erant admodum.
23 Fuit autem poſt mortem Jehudæ, ut emer-
gerent iniqui in omnibus terminis Jiſraëlis, &
exorirentur omnes operarii injuſtitiæ.
24 Diebus illis fuit fames magna valde:qua-
propter [a] deſcivit regio ipſa cum illis.
25 Eligens verò Bacchides impios iſtos viros,
eos inſtituit dominos regionis.
26 Qui exquirentes preſcrutantéſq; amicos Je-
hudæ,adducebant eos ad Bacchidem, qui ultio-
nem ſumebat de eis,illudens eis.
27 Ita fuit afflictio magna in Jiſraëlitis,cu-
juſmodi non fuerat,ex quo die non eſt viſus
propheta ipſis.
28 Quamobrem congregati omnes amici Je-
hudæ dixerunt Jonathani,
29 Ex quo frater tuus Jehuda mortuus eſt,non
fuit vir par ei ad procedendum contra inimicos
& Bacchidem,& invadendum adverſarios gen-
tis noſtræ:
30 Nunc itaq; eligimus te hodie, ut ſis loco
illius [a] princeps noſter,& dux ad gerendum bel-
la noſtra.
31 Acceptiq; Jonathan,momento illo princi-
patum,& ſurrexit in locum Jehudæ fratris ſui:
32 Quod reſciſcens Bacchides quæſivit eum
occidere:
33 Sed cognoſcens Jonathan, & Schimhhon
frater ipſius,ac omnes qui erant cum ipſo,fuge-
runt in deſertum [b] Tekohhæ, & caſtra poſuerunt
ad aquas lacus [c] Aſpharis.
34 Quod ubi cognovit Bacchides, die Sabba-
thi venit ipſe cum toto exercitu ſuo [d] ſecundum
Jardenem.
35 Miſerat autē [e] frater ſuum ducem multitu-
dinis,ut rogaret Nabathos amicos ſuos ut apud
ipſos deponerent impedimenta ſua, quæ multa
erant.
36 Sed exeuntes [f] filii Amri [g] Medeba compre-
henderunt Jochananem & quęcunque habe-
bat;quæ habentes abierunt.
37 [h] Poſtea verò renuntiatum eſt Jonathani,
& Schimhhoni fratri ipſius filios Amri cele-
brare nuptias magnas & deducere ſponſam
Medeba,filiam cujuſdam e magnatibus ſummis
Canahhanis,cum pompa maxima.
38 Recordati itaq; Jochananis fratris ſui aſ-
cenderunt & abdiderunt ſe ſub quadam mon-
tis unius ſpecu.
39 Cumq; ſublatis oculis ſuis vidiſſent, quòd
ecce turba & apparatus multus, procedente
ſponſo cum amicis ſuis & fratribus ſuis obvi-
am illis cum tympanis,inſtrumentiſque muſicis,
& armis multis;
40 Exſurrexerunt in eos ex inſidiis, & interfe-
cerunt eos, adeò ut caderent confoſſi multi,&
reliqui fugerent ad montana;ceperúntq; omnia
ſpolia illorum.
41 Ita converſæ ſunt nuptiæ in luctum, & vox
muſicorum inſtrumentorum ipſorum in lamen-
tum
42 Illi autem facta ultione ſanguinis fratris ſui
reverſi ſunt ad terminum Jardenis.
43 [i] Audiens ergo Bacchides venit die ſabba-
thi ad ripas uſq; Jardenis cum copiis multis.
44 Dixit autem Jonathan ſuis, ſurgamus jam
& pugnemus pro [k] nobis ipſis: non enim eſt ho-
dierno die, ut [l] ante hac:
45 Nam ecce bellum imminet ex adverſo no-
ſtri,& a tergo noſtro; aqua verò Jardenis hinc
& inde,paluſque, & ſaltus; non eſt declinandi
locus.
46 Nunc ergo inclamate Deum cœli, ut ſerve-
mini a manu inimicorum.
47 Tunc commiſſum eſt prælium, & extendit
Jonathan manum ſuam ad percutiendum Bac-
chidem;ſed declinavit ab eo retrorſum.
48 [m] Poſtea inſiliit Jonathan & qui erant cum
eo in Jardenem,& tranſnaverunt in ulteriorem
ripam: illi verò non tranſjecerunt Jardenem inſe-
quentes eos.
49 Ceciderunt autem ex caſtris Bacchidis qua-
ſi viri mille,die illo.
50 Reverſus autem Jeruſchalaima ædificavit
civitates munitas in Jehudæa, & munitionem
quæ eſt Jerichunte,& Beth-elem,& [n] Thimnatam,
& [o] Pirhhatonem,& [p] Tappuachum, inſtruentes
muris altis, portiſque & vectibus;
51 Et poſuerunt præſidia in eis,ut inimicè age-
rent cum Jiſraële.
52 Muniuit quoq; civitatem Beth-zuranā &
[q] Gazara & [r] Acram,ponens in eis copias & apo-
thecas commeatuum:
53 Acceptiſq; filiis eorum qui duces regionis
erant obſidibus,poſuit eos in arce Jeruſchalai-
mis in cuſtodia.
54 Anno autem centeſimo quinquageſimo
tertio,ſecundo menſe, præcipiente Alcimo ut
deſtrueretur murus atrii in loco ſancto extimus,
& evertente opera prophetarum, cùm jam co-
piſſet deſtruere;
55 Momento illo percuſſus eſt Alcimus,& im-
pedita opera illius,obſeratō ore illius, & para-
lyſi affecto corpore,adeò ut non poſſet ampli-
ùs [s] quicquam eloqui aut præcepta dare de do-
mo ſua;
56 Et mortuus eſt Alcimus tempore illo cum
cruciatu magno.
57 Videns ergo Bacchides mortuum eſſe Alci-
mum,reverſus eſt ad regem,& quievit terra Je-
hudæ duobus annis,
58 Quapropter conſilium iniverunt omnes i-
niqui dicentes, ecce Jonathan & qui cum eo
ſunt habitant in quiete confidenter: nunc igi-
tur adducamus Bacchidem, qui comprehen-
dat iſtos omnes una nocte:
59 Et profecti conſilium communicarunt cum
eo.
60 Qui movens ut veniret cum copiis mul-
tis miſit epiſtolas clàm omnibus ſociis ſuis qui
erant in Jehudæa,ut comprehenderent Jonatha-
nem & eos qui erant cum ipſo; ſed non potue-
runt,quia innotuit illis conſilium iſtorum.
61 Sed comprehenderunt ex hominibus regi-
onis authoribus illius ſceleris quinquaginta

[a] Græ. deſcivit regio ipſa cum illis.
[b] Græ. in principem & ducem.
[c] Græ. poſt ſermones iſtos renuntiaverunt.
[d] Græ. hæri & audiuſterium.
[e] Græ. animii noſtru.
[f] Græ. ſermonum.

viros,& interfecerunt eos.
62 Postea secedens Jonathan & Schimhhon & qui erat cum eo,"Beth-ketzitzum,quod est in *deserto,extruxit res amotas ejus, & firmavit eam:
63 Quod Bacchides cognoscens congregavit terram suam multitudinem,& his qui erant ex Jehudæa denuntiavit.
64 Cumque veniens castra posuisset contra Beth-ketzitzum,oppugnavit ipsum diebus multis,fecitque machinas:
65 Jonathan verò relinquens Schimhonem fratrem suum in civitate processit in regionem, & venit f cum numeris.
66 Ita percussit *præfectum viarum insidiis cum g sociis ipsius,& eos qui falas observabant in tentorio ipsorum.
67 Cúmque incepisset cædere, ascendens cum suis copiis Schimhhon quoque & qui erant cum eo egressi e civitate,incenderunt machinas:
68 Ita pugnantibus illis contra Bacchidem,
contritus est ab illis; & afflixerunt eum valde, eò quòd consilium ipsius & expeditio ipsius inanis esset.
69 Quamobrem irati animo in viros iniquos illos,qui consuluerant ipsi ut veniret in regionem,occiderunt ex eis multos; etiamque inibat consilium invadendi terram eorum.
70 Hoc autem postquam cognovit Jonathan, misit ad eum legatos ad componendum cum eo pacem ,& ut redderent ipsis h captivorum turbam:
71 Quod accipiens ille fecit secundum sermones ejus;& juramento spopondit ei se non procuraturum ei malum,ullo dierum vitæ suæ;
72 Redditisque ei captivis quos ceperat priùs e terra Jehudæ,revertens abiit in terram suam,ac non perrexit amplius invadere terminos eorum.
73 Ita sublato ex Jisraële i bello habitavit Jonathan *Micmaschi,& cùm cœpisset Jonathan judicare populum,delevit impios ex Jisraële.

f Græ. numerans.
g Græ. fratribus.
h Græ. captivitatem.
i Græ. gladio.

ANNOTATIO.

3 Fecisse] *Ac non amplius facere sublatum morte. Noëma,cujusmodi est apud Latinos, vixit, pro eo quod est,decessit de vita,non vivit amplius.* Cornu dexterum]*id est,eos milites qui in superiore prælio regis ministraverant,suprà 6.33. & sequentibus.* 2 Cesulothas] *oppidum in finibus Issacharu, de quo Josephus.19.18.* Harbathis]*vide suprà 5.23.Sic enim legendum esse,ratio ipsa docet.* 4 Bethzetham *sic legimus ex Josepho, ut suprà 7.19.* 5 Hadasis]*vide suprà 7.40.* 15 Aznothas] *extremitatem Taboru,Josephus.19.34.* 24 Descivit]*id est tota se communis Bacchidi,ut commodiùs a fame levari posset.* 33 Tekohhæ]*in extremis finibus Jehudæ ad Asphaltitem lacum versus Moabitidem.vide Sirm 6.1.* Asphaltis] *id est, Asphaltitis cujus bitumen Syris Asphar sive Asphartæ dicitur,eò quòd bitumen flagrantis ignis rejectamentum est: unde etiam Asphaltus corrupta voce appellatur Græcis,& Asphaltites lacus.* 34 Secundum]*sic interpretamur Græcum* κατὰ *ex versu 43 infrà,ut accipitur in scriptura passim.* 35 Fratrem] *Jochananem,ut deinceps nominatur.* 36 Filii Amri]*Moabitæ civis Medebani,ac fortasse ex nefario illo genere Amri, cujus est mentio 1.Reg.16.* Medeba]*oppida Moabitarum,cujus mentio est Num.21.30. Josephi.13.9. Jes.16.2.& aliis.* 43. Audiens]*regressio ad sermonem,qui interruptus fuerat inde a versu 35. quibus hyperbatu hic autor abundat.* 48 Postea]*nempe cùm violento impetu Bacchidem propulsassent.* 50 Thimnatam]*ex tribu Dan.Josephi.19.43* Pithhatonem]*Ephraimitarum, Jud.12.15.* Tappuachum]*Jehudæ, Josephi.* 15.34. 52 Gazara]*oppidum munitum in Pelusiotarum finibus Assyrum versus,de quo infrà 13.& 14.& seq.* Acram]*id est, partem unam Jerusalemorum,ut antè vidimus,4.41.* 62 Bethketzitzum] *id est,locum ubi fuerat Ketzitz Benjaminitarum oppidum, quod a situ quoque vallis Ketzitz appellatur, Josephi.18. 21.* Deserto] *Jerichuntis.* 66 Præfectum viarum] *Græcam vocem corruptam esse, nemo est qui nesciat,quam tamen ex Josepho non possis restituere, cùm nihil reculeat hujusmodi. Hieronymum puto vocem Græcam pro appellatione propria accepisse,etsi odares prodire legitur. Est autem ἐπίτροπος apud Græcos viarum insidiator,cujusmodi sunt in castris primæ emissitiorum custodiæ, quas a Bacchide fuisse constitutas ex militaris usu minimè dubitemus.* Eos qui falas] *Græca phrasi quam autor adhibet, Syrica est propriè,quasi dicas filios Bitzaronis. Sunt autem illi apud Syros, qui φυλακὰς, turres speculatorias,& falas custodiebant,atque ex iis eminus explorabant quid circumstantibus in loco ageretur.* 73 Micmaschi]*in tribu Benjaminitarum,vide.1.Schem.13.& Jes.10.28.*

CAPUT X.

1 ANNO verò centesimosexagesimo ascendit Alexander filius Antiochi *Illustris, & occupata "Ptolemaide, cùm accepissent eum regnavit illic.
2 Quod audiens Demetrius rex congregavit copias multas valde, ut procederet obviam ei in prælium:
3 Misitque Demetrius ad Jonathanem literas verbis pacificis,adeò ut magnificaret eum.
4 (Dicebat enim,anticipemus pacem constituere cum istis,antequàm constituerit iste pacem cum Alexandro contra nos:
5 Nam recordaturus esset omnium malorum quæ commisimus in ipsum,& in fratres suos,atque in gentem suam).
6 Dedit ei potestatem congregandi copias & comparandi arma, ut esset ille socius ipsius;& obsides qui erant in arce reddi edixit ei.
7 Veniens itaq; Jonathan Jerusalaima, cùm legisset epistolas a audiente toto populo, & iis qui erant in arce:
8 Timuerunt timore magno, quando audiverunt regem dedisse ei facultatem congregandi copias;
9 Tradiderúntque qui erant in arce Jonathani obsides,quos reddidit parentibus ipsorum.
10 Tunc habitans Jonathan Jerusalaimis cœpit ædificare & instaurare civitatem.
11 Edicens b operis, ut extruerent muros & montem Tzijonis circundarent lapidibus quadratis ad munitionem; & ita fecerunt.
12 Quamobrem fugerunt alienigenæ, qui erant in munitionibus quas ædificaverat Bacchides;

a Græ. auribus totius populi.
b Græ. fabricantibus opera.

13 Et

33 Et relinquens quiſque locum ſuum abiit in terram ſuam.
34 Tantùm Bethzuræ reliqui fuerunt quidam ex iis qui legem & præcepta reliquerant: nam hoc erat ipſis perfugium.
35 Sed audiens Alexander rex promiſſa quæcunque literis ſignificaverat Demetrius Jonathani, cùm narraviſſent ipſi bella & ſtrenua facta quæ fecerat ille, & fratres illius; ac labores quos ſuſtuleranr:
36 Dixit, an non poſſemus invenire unum aliquem virum ejuſmodi? nunc ergo conſtituemus eum amicum ſociumque noſtrum.
a Græ. ſecundum ſermones iſtos. 37 Et ſcriptas literas miſit ei, dicens a in hanc ſententiam:
38 Rex Alexander fratri Jonathani ſalutem.
39 Audivimus de te virum potentem robore te eſſe, & commodum eſſe ut ſis amicus nobis.
40 Nunc itaque conſtituimus te hodie ſacerdotem ſummum gentis tuæ, & amicum regis vocari, miſit quoque ei purpuram & coronam auream: *dicens*, b ut & ſentias nobiſcum, & conſerves amicitiam erga nos.
41 Sic induit Jonathan ſanctam veſtem ſeptimo menſe anni centeſimi ſexageſimi, feſto tabernaculorum, & congregavit copias, comparavitque arma multa.
42 Quos ſermones audiens Demetrius dolore affectus eſt;
b Græ. prævenit nos Alexander conſtituere. 43 Et dixit, quid nam fecimus, quòd c prior nobis Alexander amicitiam conſtituit cum Jehudæis ad firmamentum ſui?
44 Scribam eis ego quoque verba cohortationis, & amplitudinem & dona *conferam*, ut ſint mecum ad auxilium *meum*.
45 Et ſcripſit eis in hanc ſententiam; Rex Demetrius genti Jehudæorum ſalutem.
46 Quòd conſervaſtis pacta nobiſcum ſnita, & permaniſtis in amicitia noſtra ac non acceſſiſtis inimicis noſtris, audientes gaviſi ſumus.
47 Nunc itaque permanete adhuc ad ſervandũ fidem erga nos, & reddemus vobis bona pro iis quibus afficitis nos:
d Græ. dimiſſiones multas. 48 Dimittemuſque vobis, d quæ dimittenda erunt multa, & dabimus vobis dona.
49 Nunc etiam abſolvo vos remittens vobis omnes inquam Jehudæos, a tributis, & e a f canone ſalinarum, & a coronis:
e Græ. pretio ſalis. 50 Et pro tertia parte ſeminis, & pro dimidio fructuum ex arboribus quod conveniebat me percipere, dimitto ex hodierno die, & deinceps, ne accipiatur a terra Jehudæ, & a g tribus præfecturis ex Samaritide, Galilæaque adjectis ei; idque ab hodierno die in tempus æternum.
51 Urbs verò Jeruſchalaimorum eſto ſancta, & libera cum terminis ſuis & a decimis, & a vectigalibus.
52 Dimitto etiam poteſtatem arcis quæ eſt Jeruſchalaimis, quam trado ſacerdoti ſummo, ut conſtituat in ea viros quoſcunque elegerit ipſe ad cuſtodiendam eam.
53 Omnem quoque h animam Jehudæorum, quæ captiva adducta fuerit e terra Jehudæ in totum regnum meum, dimitto liberam gratis.
54 Item i omnes dimittunto tributa eorum, & jumentorum ad eos pertinentium; & omnes dies feſti, ſabbathæ; & novilunia, dieſq; ſtati, & terni dies ante feſtum, ternique dies poſt feſtum, ſunto omnes dies iſti dies immunitatis & remiſſionis omnibus Jehudæis qui ſunt in regno meo;
55 Ut non habiturus ſit poteſtatem quiſquam vendendi aut turbandi quenquam eorum de negotio ullo.
56 Præterea inſcribuntor Jehudæorum in copias regis ad triginta millia virorum, quibus dabuntur munera, ut convenit omnibus copiis regis:
57 Et conſtituetur *pars* ex eis in munitionibus regis magnis, & pars ex eis conſtituetur in curandis negotiis regni g fiduciariis; quorum præfecti & magiſtratus ſunto ex ipſis, & incedunto legibus ipſorum, quemadmodum etiam præcepit rex in terra Jehudæ.
g Græ. quæ ſunt in fidem.
58 Quod autem ad tres præfecturas illas adjectas Jehudææ e regione Samariæ; hoc adjicitor Jehudææ, ut recenſeantur ſubjectæ uni: nec obediant alteri poteſtati, niſi ſacerdotis ſummi.
59 k Ptolemaida verò & regionem adhærentem ei dono do ſanctuario quod eſt Jeruſchalaimis, ad convenientem ſumptum ſanctuarii.
60 Item ego in annum do quindena millia Siclorum argenti e rationibus regis ex locis ad ipſum pertinentibus;
61 Etiamq; quod abundat, quod non reddiderunt ex negotiorum adminiſtratione ut antecedentibus annis, deinceps danto in opera domus:
62 Quibus addita quinque millia Siclorum argenti, quos accipiebant de negotiis ſanctuarii (ut annis præcedentibus) ex rationibus quotannis, ea quoque remittuntur, quia pertinent ipſa ad ſacerdotes qui funguntur miniſterio.
63 Et quicunque fugerent in templum quod eſt Jeruſchalaimis, & quicunque in omnibus terminis ejus debitores ſunt legalium penſitationum, aut cujuſlibet operæ, abſolvuntur; etiam ab omnibus quæ erant ipſis in regno meo.
64 Tum ad ædificandum & inſtaurandum opera loci ſancti ſumptus dabitur e rationib[us] regis;
65 Tum ad ædificandum muros Jeruſchalaimorum, & muniendum circumquaq; ſumptus quoque dabitur e rationibus regis, & ad ædificandum muros qui ſunt in Jehudæa.
66 Cùm autem Jonathan populuſq; audivit ſermones iſtos, non crediderunt eis, neq; acceperunt: recordabantur enim mali maximi quo affecerat Iſraëlem, ut afflixerat eos valde:
67 Sed acquieverunt Alexandro, eò quòd ille fuiſſet ipſis autor ſermonum pacis; & ſocii præliorum fuerunt ei omnibus diebus.
68 Cùm itaque Alexander rex congregaviſſet copias magnas, & caſtra feciſſet ex adverſo Demetrii;
69 Commiſerunt prælium duo iſti reges, ſed fugerant caſtra Demetrii, & perſecutus eſt eum Alexander, cùm prævaluiſſet eis.
70 Cumque obfirmaſſet prælium valde uſque dum occideret ſol, cecidit quoque Demetrius die illo.
71 Et miſit Alexander ad l Ptolemæum regem Ægypti legatos, in m hanc ſententiam dicens,
b Græ. ſecundum ſermones iſtos.
72 Quoniam reverſus in terram regni mei inſideo throno majorum meorum, obtineoque dominatum; & conterens Demetrium obtinui regionem noſtram:
73 (Nam commiſi in eum prælium, quo contritus eſt ipſe & caſtra ipſius a nobis, inſidemúſque throno regni ejus)
74 Nunc ergo ſtatuamus inter nos amicitiam,

& jam da mihi filiam tuã, ut sit mihi uxor, & ego
[i] Græ. in uxorem.
[k] Græ. Jonna.
gener tibi; & dabo tibi dona illique digna te.
55 Respondens verò Ptolemæus rex dicens, [k] felix dies, quo reversus es in terram majorũ tuorum, & insedisti throno regni eorum.
56 Jam verò facturus sum tibi quæ scripsisti; sed occurre ad Ptolemaida ut videamus alter alterum; & socer ero tibi quemadmodum dixisti.
57 Egressus itaque Ptolemæus ex Ægypto, ipse & Cleopatra filia ipsius venerunt Ptolemaida, anno centesimo sexagesimo secundo.
58 Ubi cùm occurrisset ei Alexander rex, tradita est ipsi Cleopatra filia ejus; celebravitque nuptias ejus Ptolemaide, ut *fecerunt* reges, cum gloria maxima.
59 Scripserat autem rex Alexander Jonathani, ut veniret Jobviam ipsi:
[l] Græ. in occursum.
60 Qui profectus cum gloria Ptolemaida, obviam venit duobus illis regibus, & dedit eis argentum, & aurum, & amicis eorum, ac dona multa, & [m] adeptus est gratiam in oculis eorum.
[m] Græ. invenit.
61 Congregati sunt autem adversùs eum viri pestilentes ex Israële, viri iniqui, ut accusarent eum; quibus non attendit rex;
62 Sed mandavit rex, ut exueretur Jonathan vestimentis suis, ac indueretur purpura; atque ita fecerunt.
63 Postea sedere jussit eum rex secum, edixitque principibus suis, prodite cum eo in medium civitatis, & mandate ne quisquam incuset eum de ulla re, & nemo ipsum interturbet ulla de causa.
64 Fuitque ubi viderunt accusatores gloriam ejus sicut promulgabatur, & amictum ipsum purpura, ut omnes fugerent.
65 Cumque gloria affecisset eum rex, & conscribens eum inter primos amicos dispositset eum ducem, & participem principatus:
66 Reversus est Jonathan Jerusalaima cum pace atque lætitia.
67 Anno autem centesimo sexagesimo quinto, venit [n] Demetrius filius Demetrii e Creta interram majorum suorum:
68 Quod audiens Alexander rex, contristatus est valde, & reversus est Antiochiam.
69 Constituit autem ducem Demetrius Apollonium, præfectum Cœles Syriæ; qui congregans copias magnas castra posuit Jamniæ, misitque ad Jonathanem sacerdotem summũ, dicens,
70 Tu unicus effersis in nos, & ego factus sum ludibrio probróque propter te: quamobrem verò potentiam ostentas contra nos in [o] montibus istis?
71 Nunc ergo si confidis copiis tuis, descende contra nos in campum, ubi decertemus inter nos: nam penes me est potentia civitatum.
72 Interroga, & disce quis sim ego, & reliqui adjuvantes nos; dicuntur enim non posse vestra consistere vestigia in conspectu nostro, quia bis in fugam versi sunt majores tui in terra sua.
73 Nunc itaque non posses sustinere equitatum, & copias hujusmodi in eo campo, ubi neque lapis, neque saxum, neque locus effugiendi est.
74 Cùm autem audivit Jonathan sermones Apollonii, commotus [p] animo elegit decem millia hominum, & processit Jerusalaimis, occurrente ipsi Schimhhone fratre ipsius ad auxilium ipsius;
[p] Græ. cogitatione.
75 Et castra posuit contra Joppen, postquam exclusissent eum e civitate eò quòd præsidium Apollonii erat Joppes, & oppugnarunt eam.
76 Metuentes verò aperuerunt oppidani, & dominatus est Jonathan Joppæ.
77 Quod audiens Apollonius, castra instituit ex ter mille equitibus, & copiis multis; profectúsque Aschdodum [q] tanquam iter faceret, eadẽ quoque opera processit in campum, quia habebat multitudinem equitatus, cui confidebat.
78 Persequente verò *Jonathane* a tergo ejus Azotum versus, ut congrederentur castra a tergo ejus in præliũ:
79 Reliquit Apollonius mille equites occultè post eos.
80 Cognoscente autem Jonathane esse insidias post se, [r] circuiverunt castra illius, unde [r] conjiciebant jacula in populum a matutino ad vesperam usque.
81 Populus verò consistebat, ut mandaverat Jonathan, cùm [r] labore fatigati essent equites eorum.
82 Tunc trahens Schimhhon copias suas congressus est cum [r] phalange, (nam equites defatigati erant) & contriti ab eo fugerunt.
83 Equitatu verò dissipato in campo [r] fugerunt Aschdodum, & ingressi sunt [r] ædem Dagonis, templum idoli sui ut servarentur.
84 Incendens verò Jonathan Aschdodum, & civitates circumstantes eam, accepit spolia eorum; & sacrum Dagonis, eósque qui confugerant in illud incendit igne.
85 Ita fuerunt qui ceciderunt gladio, cum iis qui perierunt incendio, ad octies mille viros.
86 Et inde movente Jonathane ut castra poneret contra Aschkelona, processerunt cives obviam ei cum gloria magna.
87 Postea reversus est Jonathan Jerusalaima, & qui erant cum eo, habentes spolia multa.
88 Fuitque ut audivit Alexander rex sermones istos, ut [o] ampliore gloria Jonathanem afficeret,
[o] Græ. adderet glorificare
89 Mittens ei [r] fibulam auream, ut mos est dari cognatis regum, & dans ei Hhekronem omnésq; terminos ejus [p] hæreditatis nomine.
[p] Græ. in hæreditatis donum.

ANNOTATIO.

1 Illustris] *Hanc vocem Græci libri constanter legunt in nominandi casu: neque videtur opus, ut hæc lectio corrigatur, cùm hîc quoque Illustris fuerit dictus ex exemplo patrũ, aut alia appellatione Belabb, teste Josepho lib. Antiquit. Jud.* 13. Ptolemaide] *de qua suprà* 5.15. 20 Ut & sent.] *ellipsis in scripturis frequens, ut Gen.* 4.25. & 20.11. & *alibi passim.* 29 A canone] *hanc vocem subsistumus pro eo quod Græcè pretium salis nominatur: quia in Israëlitarum agro ad paludem Cendrevam & alia loca erant salinæ vectigales a Regibus facta: de quibus salium agitur Josephus* 13.6. & *infrà* 11.35. *Est usq; pretium salis genus pensitationis in perpetuum regiis impositum, quod Græci & Latinis canonem appellari tetus est Asconius in Divinationem: similisque coronarum voce alterum pensitationum genus quod sit extra ordinem, atque imperatur: quamobrem pensitationem hanc singulari nomine Latini in dictionem vocaverunt.* 30 Tribus præfectutis] *quarum idem meminit infrà ver.* 38. & 11.34. 33 Animam] *nempe quæ mei juris fuerit: nam hoc versu de mancipiis suis agit Demetrius; & de alteris, seq. versu.*

versu. 34 Omnes dimittunto] *nempe qui exemplo meo voluerint manumittere Jehudæos servos.* 39 Ptolemaida] *quasi dicat, insulam illam fidem, quam Alexander Illustris occupavit, decerno Jehudæorum esse, & ipsis adsico.* 51 Ptolemæum] *Philometorem, ut antè diximus.* 67 Demetrius] *Nicanor dictus, filius Demetrii Soteris, cujus mentio primùm facta est suprà 7.1.* 70 Montibus istis] *id est, Jehudæa montosa tua, ut Exod. 15.17. & Deut. 11.11.* 77 Tanquam iter fac.] *id est, fugens & nihil aliud cupere, quàm ut Azotum cum suis castris contingeret, & dissimulans insidias quas disposuerat.* 80 Circuiverunt] *id est, castra sua ex adverso castrorum Apollonii, ita quasi circumdaturi, in longum protraxerunt: Hebraismus.* Conjiciebant] *nempe milites Apollonii.* 81 Labore fatigati] *eò quòd totum diem expectarent in armis, ut sibi daretur aliqua Jehudæos invadendi opportunitas, qui contrà Jonathanus astu castra posuerant, & equitatui iter interceperant, ne ad Apollonii reverti posset.* 82 Phalange] *id est equitatu, qui fuerat in insidiis.* 83 Fugerunt] *nempe castra.* Ædem Dagonis] *vide 1. Schem. 5.2. & sequentibus.* 89 Fibulam auream] *id erat munus honorarium necessariorum & conjunctissimorum regibus, ut exponunt sequentia: Romani verò militi insigni victoria parta fortissimo eo solebant munerari, teste Livio libro 7. de bello Punico.*

CAPUT XI.

1 REX autem Ægypti congregavit copias multas, ᵃ ut est arena quæ jacet ad littus maris, & naves multas, quærens obtinere Alexandri regnum dolo, & addere ipsum regno suo.

ᵃ Græ. *patificus.*

2 Eo itaque prodeunte in Syriam verbis ᵃ pacis, aperientes ei cives occurrebant ei; quia mandatum erat Alexandri regis ut occurrerent ei, eò quòd socer ipsius esset.

3 Ita civitates ingrediens ᵃ Ptolemæus, instituebat copias ᵇ præsidiarias in unaquáque civitate.

ᵇ Græ. *præsidium.*

4 Cùm autem venisset prope Azotum, demonstrantes ei templum Dagonis igni traditum, & Azotum suburbiáque ipsius destructa, corporáque projecta, & homines exustos, quos exusserat *Jonathes* ᵃ in eo bello (nam fecerant tumulos eorum in via ipsius)

5 Enarraverunt regi quę fecerat Jonathan ad criminandum eum: & conticuit rex.

6 Occurrente verò Jonathane regi Joppen cum gloria, postquam salutassent alter alterum & pernoctassent illic,

7 Profectus Jonathan cùm rege ad fluvium usque qui dicitur ᵃ Eleutherus, reversus est Jerusalem.

8 Rex autem Ptolemæus dominans civitatibus maritimis Seleuciam maritimam usque, ut inibat in Alexandrum rationes improbas,

9 Misit legatos ad Demetrium regem, dicens, age, constituamus inter nos fœdus, & dabo tibi filiam meam quam habet Alexander, regnabisq; in regno patris tui.

10 Pœnitet enim me, quòd dederim illi filiam meam, nam quæsivit interficere me.

11 Criminatus est autem eum, propterea quòd ipse concupiscebat regnum ejus.

12 Et auferens ab eo filiam dedit ipsi Demetrio; & alienatus est ab Alexandro, ita ut manifestæ essent ipsorum inimicitiæ.

13 Et ingressus Ptolemæus Antiochiã, apposuit duo diademata capiti suo, Asiæ, & Ægypti.

14 Rex autem Alexander erat in Cilicia temporibus illis, quia deficiebant locorum illorum incolæ.

15 Sed audiens Alexander, invasit eum bello, & producens Ptolemæus *copias* occurrit ei manu validâ, atque in fugam vertit eum.

16 Ita fugiente Alexandro in Arabiam, ut protegeretur illic, rex Ptolemæus exaltatus est:

17 Et tollens Zabdiel Arabs caput Alexandri misit Ptolemæo.

18 Postea rex Ptolemæus obiit die tertio; & qui erant in munitionibus ejus, perierunt ᵃ ab iis qui in iisdem munitionibus versabantur.

19 Ita regnavit Demetrius anno centesimo sexagesimo septimo.

20 Diebus illis cogens Jonathan incolas Jehudææ ad expugnandum arcem; quæ erat Jeruschalaimis, fecit contra eam machinas multas.

21 Profecti autem quidam osores gentis suæ, viri iniqui ad Regem, cùm renuntiassent ei Jonathanem obsidere arcem,

22 Audiens ille iratus est, & ubi audivisset, statim jungens venit Ptolemaida, & rescripsit Jonathani ne obsideret; sed veniret ipse obviam sibi celerrimè Ptolemaida, ut congrederentur.

23 Us autem Jonathan audivit, obsidere jussit; & delectis senioribus Jisraëlis & sacerdotibus exposuit se ipsum periculo:

24 Nam accipiens argentum & aurum, vestemque & alia munera ᶜ plurima, profectus est ad regem Ptolemaida, & invenit gratiam coram eo:

ᶜ Græ. *plura.*
ᵈ Græc. *honoraria.*

25 Et quamvis accusarent eum quidam iniqui, ex eadem gente,

26 Fecit tamen ei rex, quemadmodum fecerant ei antecessores ipsius, & exaltavit eum coram omnibus amicis suis,

27 Stabiliens ei principatum sacerdotii, & quęcunque alia antè habuerat ᵈ ad honores pertinentia, fecitque ut ille dux primorum amicorum esset.

28 Tum rogante Jonathane regem, ut Jehudæam faceret immunem tributorum & tres ᵃ toparchias atque Samaritida, promittendo ei talenta trecenta;

29 Acquiescens rex conscripsit Jonathani epistolas de his rebus omnibus, habentes in hunc modum:

30 Rex Demetrius Jonathani fratri salutem, & genti Jehudæorum.

31 Exemplum epistolæ, quam scripsimus Lastheni cognato nostro de vobis, scripsimus etiam ad vos, ut videatis.

32 Rex Demetrius Lastheni patri salutem.

33 Genti Jehudæorum, amicis nostris, & conservantibus ea quę ex jure sunt erga nos, judicavimus benefaciendum esse propter benevolentiam ipsorum erga nos.

34 Constituimus ipsis & terminos Jehudææ, & tres præfecturas, ᵃ Aphærema, Lyddam, & Ramatham, quę adjectæ sunt Jehudææ ex Samaritide, & omnia quæ adhærent ipsis, omnibus sacrificantibus Jeruschalaimis, pro regalibus illis collectis quas percipiebat rex ab eis quotannis antè ex fructibus terræ, & fructibus arborum;

35 Et

35 Et alia ad nos pervenientia, deinceps decimas, inquam, tributaque ad nos pervenientia, & salis stagna, & pervenientes ad nos coronas, omnia concedimus eis:

36 Neque irritum fiet quicquam horum deinceps in omne tempus.

37 Nunc itaque curate confici istorum exemplum, quod datur Jonathani, & ponitor in monte sancto, conveniente loco, & [a] celebri.

[a] Grꝛ. insigni.

38 Videns autem Demetrius rex quietam esse terram coram ipso, & nihil sibi obsistere, dimisit omnes copias suas unumquemque in locum suum, præter exteras copias quas collegerat ab insulis gentiũ: ita factæ sunt inimicæ ipsi omnes copiæ, quas a majoribus habuerat.

39 Tryphon verò qui fuerat ab Alexandro priùs, cùm videret omnes copias in Demetrium murmurare, profectus est ad [a] Malcoëlem Arabẽ (qui alebat [a] Antiochum pueruli Alexandri)

40 Et insultens apud eum ut traderet eum sibi ut regnaret pro patre suo, renuntiabat ei quæcunque confecerat Demetrius, & inimicitias quibus prosequuntur eum copiæ ejus; manstque illic dies multos.

41 Scripsit autem Jonathan epistolas ad Demetrium regem, ut ejiceret eos qui in arce erant Jerusalem, & qui erant in munitionibus; quia Israëlem oppugnabant.

42 Remisit verò Demetrius literas ad Jonathaem dicens, non solùm hæc facturus sum tibi, & genti tuæ; sed gloria [a] ornabo te & gentem tuam, si commoditatem habuero.

[a] Grꝛc. glorificabo.

43 Nunc itaque rectè feceris, si miseris ad me viros, qui pugnent mecum; nam defecerunt omnes copiæ meæ.

44 Tunc misit Jonathan viros ter mille potentes robore ad ipsum Antiochiam; quibus advenientibus ad regem, lætatus est rex adventu ipsorum.

45 Nam congregati fuerant cives [a] intra civitatem ad viros centies vicies mille, volentes regem e medio tollere.

[a] Grꝛ. in medium civitatis.

46 Itaque fugiente rege in aulam, occuparant cives vias civitatis, & cœperant bello infestare.

47 Advocante autem rege ad auxilium Judæos, cùm fuissent congregati ad ipsum omnes simul, statim in civitate dispersi sunt;

48 Interfecerántq; in civitate die illo ad centum millia; & incendentes civitatem, capientésq; spolia multa die illo servaverunt regem.

49 Videntes verò cives obtineri a Judæis civitatem prout volebant, & infirmati cogitationibus suis, inclamaverunt regem cum precibus, dicentes,

50 [a] Da nobis dexteras, cessentq; Judæi nos & civitatem oppugnare.

51 Tum abjicientes arma fecerunt pacem, & gloriam consecuti sunt Judæi coram rege, & coram omnibus qui erant in regno ipsius; reversíque sunt Jerusalaima habentes spolia multa.

52 Et sedente Demetrio rege in throno regni sui, quievit terra coram ipso.

53 Verùm mentitus erat, quæcunque dixerat: nam ab alienatus a Jonathane non reddidit ei secundum [a] benevolentiæ illius facta, quæ fecerat in ipsum, sed afflixit eum valde,

[a] Grꝛ. benevolentias.

54 Postea autem reversus est Tryphon & Antiochus cum eo, puerulus [a] juvenis, qui regnavit impósito sibi diademate.

[a] Grꝛ. junior.

55 Et congregatę sunt ad ipsum omnes copię quas dispersérat Demetrius, pugnaverunt́que in eum, ita ut fugatus fugeret.

56 Tum accepit Tryphon [a] bestias, & obtinuit Antiochiam.

57 Scripsit verò Antiochus junior Jonathani dicens, stabilio tibi principatum sacerdotii, & præficio te [a] quatuor præfecturis, & volo esse te ex amicis regis:

58 Et mittens ei instrumenta aurea ad ministerium, dedit ei potestatem bibendi ex aureis, & purpuram induendi, & habendi [a] fibulam auream.

59 Schimhhonem quoque fratrem ejus constituit ducem a tractu Tyri usque ad terminos Ægypti.

60 Profectus itaque Jonathan cùm peragrasset [a] trans fluvium, & in civitatibus singulis, & congregatę essent ad ipsum omnes copiæ Syriæ [b] auxiliares, venit Aschkelonem, ubi obviam ipsi processérunt [c] cives honorificè:

[b] Grꝛ. ad auxilium.
[c] Grꝛ. qui ex civitate erant, sic d. sæpe.

61 Et inde abiit ad Gazam, ubi occludentibus Gazanis circumsedit eam, & incendens suburbia ejus igne prædatus est ea.

62 Postea rogantibus Gazanis Jonathanem dedit eis dexteram, & acceptos filios principum eorum obsides, emisit eos Jerusalaima, pervasítque regionem Damascum usque.

63 Audiens verò Jonathan advenisse principes Demetrii [a] Kadeschum quod est in Galilæa, cum copiis multis, volentes ejicere ipsum regione illa,

64 Occurrit eis; fratrem verò suum Schimhhonem reliquit in regione sua.

65 Tum castra ponens Schimhhon cõtra Bethzuram, oppugnavit eam diebus multis, & concluſam observavit eam,

66 Adeò ut rogarent eum [a] sibi dexteras dari; quibus dans dexteram ejecit eos inde, & occupata civitate posuit in ea præsidium.

[a] Grꝛc. dexteras accepit

67 Jonathan verò & castra ipsius metata ad [a] aquam Genezareth surrexerunt manè, venturi in campum [a] Chatzoris.

68 Ecce autem castra alienigenarum occurrerunt ei in ipso campo, emissis insidiis contra eum in montibus; Judæi verò obviam occurrerunt ex adverso castrorum.

69 Sed cùm insidiæ exurgentes e locis suis committerent prælium,

70 Fugerunt milites Jonathanis omnes, neque ullus reliquus factus est ex eis, præter Mattithiam filium Abschalomi, & Jehudam filiũ Chalphai principes militiæ copiarum.

71 Dirumpens itaque Jonathan vestes suas, imposuit terram capiti suo, & oravit;

72 Reversúsque contra eos in prælium fugavit eos, ita ut fugerent.

73 Quod videntes ii qui fugerant ab ipso, reversi sunt ad eum, & persecuti sunt eum Kadeschum usque, in castra illorum usque, ubi posuerant castra:

74 Ceciderunt́que ex alienigenis die illo ad viros ter mille, & reversus est Jonathan Jerusalaima.

ANNOTATIO.

8 Ut est arena] *Hyperbole in scripturis frequens.*

3 Ptolemæus] *optimè sic legit Hieronymus, quem nos*

non hoc loco secuti sumus. nam quod Græcè Πτολεμαΐδος *legitur pro* Πτολεμαΐος, *corruptum est.* 4 In eo bello] *cujus mentio facta est in fine præcedentis capitis.* 7 Eleutherus] *fluvius in mare mediterraneum influens, non procul Aradon in Syria.* 18 Ab iis] *id est, a multitudine contubernalibus, qui Demetrii Nicanoris partes amplexati sunt, & sodales suos occiderunt, simulac audita suis mors Ptolomæi Philometoris.* 28 Toparchias] *de quibus & de seq. omnibus vide suprà 10.38. & infrà ver. 34.* 34 Aphærema] *Græcam vocem quam Hieronymus prætersilit, ex communi contextu Græci & Josephi Græci consensu in translatione servamus; ni si nos minus foret commodum periphrasticè interpretari, sublatam agri partem, id est, agrum Beth-elu, qui regno Israëlis fuerat ademptus inde a temporibus Ahiæ, ut annotavimus 2. Reg. 23.4. Quamobrem etiam Russinus apud Josephum sic interpretatus est; quam interpretationem imperiti librarii pessimè corruperunt. Sunt autem hæ regiones tres Samaritani agri, regno Jehudæ conterminæ. Ramathaim Jerichuntem versus, Lydda versus mare, Beth-el verò inter utrumque media regione.* 39 Malcoelem] *vel Amalcoëlem. Nam utrumque nomen est Arabum; Simalcoe autem in contextu Græco vitiosum est, falso ex a.* Antiochum] *qui arroganti nomine dictus est Antiochus Theos.* 50 Da nobis dexteras] *id est, fac nobiscum pacem, ut ante ostendimus ex Jirm. 50. sic deinceps.* 56 Bestias] *id est, elephantes Demetrii, qui κατ' ἐξοχὴν appellantur bestiæ.* 57 Quatuor præfecturis] *id est, tetrarchiis quatuor, quæ definiuntur Luc. 3.1. Nam adeas omnes hæc verba referri oportere, sequentia ostendunt inde a versu 60.* 58 Fibulam] *ut suprà 10.89.* 60 Trans fluvium] *Jordanem, ubi pars toparchiarum erat.* 63 Kadeschum] *Naphtalitarum Josh. 19.37.* 67 Aquam Genezareth] *id est, lacum Genezareth, quem Hebræi Cinnereth vocant, vulgus Tyberiadis.* Chatzoris] *in tribu Naphtali, ut habetur Josh. 19.36.*

CAPUT XII.

1 VIDENS itaque Jonathan commoditatem hanc temporis sibi adjumento esse, elegit viros quos misit ad [a] Romanos ad constituendum & renovandum cum eis amicitiam;

[a] Græ. *Romam, metonymice.*

2 Itemque ad Spartiatas & loca alia misit epistolas [b] in eam sententiam.

[b] Græ. *secundum eadem.*

3 Profecti ergo Romam & ingressi senatum dixerunt, Jonathan summus sacerdos, & gens Jehudæorum misit nos, ut renoventis amicitiam secum & societatem, sicut antea.

4 Dederuntque literas eis, scriptas ad eas pro ratione loci, ut [c] deducerent eos in terram Jehudæ cum pace.

[c] deducerent] *Græcè* προπέμψωσιν.

5 Hoc autem exemplum literarum est, quas scripsit Jonathan Spartiatis:

6 [d] Jonathan summus sacerdos, & senatus gentis, & sacerdotes populúsque reliquus Jehudæorum, Spartiatis fratribus salutem.

[d] Jonathan] *Græcè* Ἰωνάθης ἀρχιερεὺς καὶ ἡ γερουσία τοῦ ἔθνους καὶ οἱ ἱερεῖς καὶ ὁ λοιπὸς λαὸς τῶν Ἰουδαίων τοῖς ἀδελφοῖς αὐτῶν Λακεδαιμονίοις χαίρειν.

7 Jam antea missæ sunt literæ ad Oniam sacerdotem summum ab [e] Areo regnante apud vos, docentes vos fratres nostros esse, ut exemplum earum subjectum est.

[e] Græ. *multis super primum.*

8 Et accepit Onias virum illum qui missus fuerat, honorificè; cùm recepisset literas, quibus declarabatur negotium societatis & amicitiæ.

9 Quapropter nos etiam qui istorum non indigemus, consolationem habentes ex libris sanctis, qui versantur in manibus nostris;

10 Tentavimus mittere qui renovent fraternitatem & amicitiam vobiscum, ne abalienemur a vobis; quoniam multa tempora transiverunt ex quo missi estis ad nos.

11 Nos itaque omni tempore indesinenter, & festis, & reliquis convenientibus diebus recordamur vestri, in sacrificiis & orationibus illis quas offerimus, ut oportet ac decet recordari fratrum;

12 Et lætamur de gloria vestra.

13 Ac nos quidem circundederunt multæ tribulationes & bella multa; nam oppugnaverunt nos reges qui circumstant nos:

14 Verùm noluimus interturbare vos, & reliquos socios atque amicos nostros bellis istis.

15 Habemus enim auxilium e cœlo quod auxiliatur nobis, quo liberati sumus ab hostibus nostris, & depressi sunt hostes nostri.

16 Elegimus igitur Numenium filium [f] Antimachi, & Antipatrum filium Jasonis, quos misimus ad Romanos, ut renovent amicitiã cum eis & societatem præcedentem.

[f] Antimachi] *Græcè* Ἀντιόχου.

17 Mandavimus igitur eis, ut ad vos quoque profecti salutent vos, & reddant vobis epistolas a nobis de renovatione fraternitatis nostræ.

18 Nunc itaque rectè feceritis, si respondebitis ad ista nobis.

19 Hoc autem est exemplum literarum, quas miserant Oniæ:

20 [g] Areus rex Spartiatarum Oniæ sacerdoti magno salutem.

[g] Areus] *Græcè* Ἀρεὺς βασιλεὺς Λακεδαιμονίων Ὀνίᾳ ἀρχιερεῖ μεγάλῳ χαίρειν.

21 Inventum est in scriptura de Spartiatis & Jehudæis ipsos fratres esse, & esse ex genere Abrahami.

22 Nunc autem ex quo novimus ista, rectè feceritis si scribetis nobis de pace vestra.

23 Enimverò nos rescribimus vobis pecora nostra, & facultates nostras vobis, & quæ nostra sunt vobis exposita esse: mandavimus igitur viris ut renuntient nobis in eandem sententiam.

24 Audiens verò Jonathan reversos esse principes Demetrii cum copiis [h] pluribus quàm antea, ad debellandum ipsum,

[h] Græ. *multis super primum.*

25 Movens Jerusalaimis processit obviam ipsis in regionem [i] Chamathæ, (neque enim dabat ipsis spatium invadendi regionem ipsius)

26 Et misit speculatores in castra illius, qui reversi renuntiaverunt ipsi, illos constituisse irruere in eos nocte.

27 Cum itaque occidisset sol, præcepit Jonathan suis ut vigilarent, & essent in armis, comparati ad prælium tota nocte illa, emisitque [k] præcubitores circum castra sua.

28 Quamobrem audientes adversarii paratum esse Jonathanem cum suis ad prælium, timuerunt & perculsi animo suo, & pyris per castra sua accensis *abiverunt.*

29 Jonathan verò, & milites ejus nescierunt ad matutinum usque: videbant enim luminaria ardentia.

30 Tunc persecutus est eos Jonathan a tergo; sed non comprehendit eos; nam Eleutherum fluvium trajecerant:

31 Quamobrem declinans Jonathan ad Arabas qui vocantur [l] Nabathæi, percussit eos, & cepit spolia eorum.

32 Postea

32 Postea jungent venit in Damascum, & peragravit regionem totam.
33 Schimhhō verò profectus peragravit Aschelonem usque, & munitiones propinquas, & declinans Joppen versus occupavit eam:
34 (Audierat enim eos velle munitionem tradere Demetrianis)& posuit ibi præsidium,ut custodirent eam.
35 Reversus autem Jonathan congregavit seniores populi,& consilium inivit cum ipsis ædificandi munitiones in Jehudæa,
36 Et extollendi muros Jeruschalaimorum, & [d] extrvendi murum magnum, præaltum, inter [e]arcem & civitatem,ad disparandam eam a civitate,ut ea seorsim esset:ut neque emerent neque venderent in ea *præsidiarii illius*.
37 Cùm itaque convenissent ad ædificandum civitatem, appropinquavit ipse ad murum [f]torrentis qui versus subsolanum est, ubi comparaverunt *illud* quod appellatur [g]Chaphunatha.
38 Schimhhon verò extruxit[h]Chadida in [i]humili loco,quæ munivit portis & vectibus.
39 Quærebat autem Tryphon regnum Asiæ obtinere,& imponere sibi diadema injecta manu in Antiochum regem.
40 Sed metuebat ne forte Jonathan ipsum non sineret,ac ne forte oppugnaret ipsum; ideo quærebat rationem prehendendi ipsum ut perderet, movensque venit [k]Beth-scheanem:
41 Et procedens Jonathan in occursum ejus cum quadraginta millibus virorum delectis ad aciem,Beth-scheanem quoque venit.
42 Videns ergo Tryphon adesse ipsum cum copiis multis, & injicere manum in ipsum metuens,
43 Excepit eum honorificè,commendans eum omnibus amicis suis,& dans ei dona;præcepitq; amicis suis, ut obedirent ipsi quemadmodum sibi:
44 Dixitque Jonathani,quorsum vexasti totum populum istum,cùm bellum non sit nobis?
45 Nunc ergo remitte eos in domos suas, & delige tibi viros paucos qui tecum sint, & veni mecum Ptolemaida quam [l]traditurus sum tibi, & reliquas munitiones copiasq; reliquas & omnes qui præsunt negotiis, ut revertens abeam: nam hujus rei gratia adsum.
46 Tunc Jonathan fidem habens ei,fecit quemadmodum dixerat:mandavit enim copias,ut abirent in terram Jehudæ.
47 Reliquos verò detinuit secum, viros ter mille; quorum bis mille dimisit in Galilæam, mille verò cum ipso profecti sunt.
48 Sed cùm ingressus esset Jonathan Ptolemaida; occluserunt Ptolemaidenses portas,& comprehendentes eum atque omnes qui venerant cum eo interfecerunt gladio.
49 Tum misit Tryphon copias & equitatum in terram Galilææ,& in [m]campum magnum, ad perdendum omnes qui a Jonathane fuerant.
50 Sed ubi cognoverunt eum comprehensum esse, & periisse qui erant cum ipso, exhortati inter se profecti sunt,unà revertentes & comparati in prælium.
51 Videntes verò persecutores eos de vita dimicaturos esse,reversi sunt.
52 Ita venerunt omnes in terram Jehudæ, & luxerunt Jonathem ac comites ejus,timuerùntque valdè; luxerunt quoque omnes Jisraelitæ luctu magno.
53 Tum quærebant omnes gentes quæ circumstabant eos,atterere eos:
54 Dicebant enim, non habent principem & adjutorem: nunc ergo oppugnantes eos, tollemus ex hominibus memoriam eorum.

[d] Græ. *exaltandi altitudinem magnam.*

[e] *Præsidium.*

[f] *Torrentis.* 37 *Torrentis] qui dicitur Gichon,ab ortu circumluens; tota Jerusalaima.* Chaphunatha.] *hanc vocem variè legunt & interpretantur plerique. Nos partem illius muri putamus esse,quem ad sicarx instituerat Jonathan, & quæ postea a Schimhhone profectus est, infrà* 13. 10. *vocatur autem Chaphunatha a forma,quia murus erat introrsum reflexus, ut angulum Acræ circumluderet; eas videntur fuisse utrinque propugnacula Acræ versus projecta; quæ propterea dicta sunt Chaphunatha, quasi pugnos dicas ad Demetrianum militem cædendum comparatos.*

[g] Chadida] *oppidum Jehudæ cujus mentio est Ebrææ* 2.23.& *Neh.*7.37.

[h] Humili loco] *sic interpretamur vocem Schephela Hebraam, ut in scriptura passim accipitur sic Jehosch.*11.2.

[i] Beth-scheanem]*id est,Scythopolim,ut antè vidimus* 5.52.

[k] Traditurus sum]*ex promisso Demetrii, suprà* 10.39.

[l] Campum magnum]*id est,Hhara-bathas,de quibus suprà* 5.23.

ANNOTATIO.

4 Deducerent] *id est, fide publicâ tanquam legatos ex jure gentium sanctos, honorificè ad suos remitterent.* 6 Jonathan] *hujus Epistola exemplo non planè convenit cum eo quod emendatius habetur apud Josephum lib.*13.*Antiq. Judaic.cap.*9. 7 Areu]*quod Darium legitur vitiosum est. Nam Areum Lacedæmoniorum rex fuit: ut etiam a Josepho in hac epistola, tum a Pausania & Livio Decadæ* 4.*lib.*9. *appellatur. Fuit enim Areus ille, qui Cleomeni secundo successit, & huic Acrotatus.* 16 Antimachi] *sic Josephus legit, non autem Antiochi: & nos magis probamus.* 20 Areus] *sic legendum ex versu* 7. *Nam ex mutatione vitium contextui factum est (ut peritis Græcæ linguæ facilè possunt animadvertere) & finis præcedentis versûs cum hujus principio confusus,hoc modo,* ὅτι ἀπέστειλαν Ὀνίαν Ἀρεῖοι βασιλεῖς, &c. 23 In eandem sent.] *id est, ut quemadmodum vestri nos erga vos animum exponimus, & omnia officia pollicemur; sic a vobis eandem nostrum reportare possint.* 25 Chamathæ] *sitæ in finibus Israëlis ad Libanum; de qua Num.*13.21.& *alibi passim.* 27 Præcubitores] *sive procubitores,& custodias primas, quas vulgus Sentinellas vocat.* 31 Nabathæi] *sic reponimus ex Josepho; ut locorum situ & ratio postulat. Sunt autem hi populi ab oriente,dicti a Nabajotho,cujus mentio est Genes.*25.13. 36 Arcem] *sive Acram,quam Demetrii milites obtinebant; de qua suprà* 4.41. Neque emerent] *id est,ut a civitate & omni commercio cum civibus exclusi essent Demetriani, adeoq; profectus ipse in civitatem commodus impediret.* 37 Torrentis] *qui dicitur Gichon,ab ortu circumluens; tota Jerusalaima.* Chaphunatha.] *hanc vocem variè legunt & interpretantur plerique. Nos partem illius muri putamus esse,quem ad sicarx instituerat Jonathan, & quæ postea a Schimhhone profectus est, infrà* 13. 10. *vocatur autem Chaphunatha a forma,quia murus erat introrsum reflexus, ut angulum Acræ circumluderet; eas videntur fuisse utrinque propugnacula Acræ versus projecta; quæ propterea dicta sunt Chaphunatha, quasi pugnos dicas ad Demetrianum militem cædendum comparatos.* 38 Chadida] *oppidum Jehudæ cujus mentio est Ebrææ* 2.23.& *Neh.*7.37. Humili loco] *sic interpretamur vocem Schephela Hebraam, ut in scriptura passim accipitur sic Jehosch.*11.2. 40 Beth-scheanem]*id est,Scythopolim,ut antè vidimus* 5.52. 45 Traditurus sum]*ex promisso Demetrii, suprà* 10.39. 49 Campum magnum]*id est,Hhara-bathas,de quibus suprà* 5.23.

CAPUT XIII.

1 AUDIENS verò Schimhhon congregare Tryphonem copias multas ad invadendū terram Jehudæ,& atterendum eam,
2 Cùm videret populum esse trepidum & perculsum metu; ascendit Jeruschalaima, & cōgregavit populum,

3 Et adhortatus est eos, dicens eis, Ipsi nostis quanta ego & fratres mei ac domus patris
[a] Græc. *sanctis, sic ver. 5.* mei fecerimus pro legibus & [a] sanctuario; & quę prælia, angustiasque [b] experti simus.
[b] Græ. *vidimus.* 4 Propterea perierunt fratres mei omnes causâ Israëlis, & ego solus reliquus factus sum.
5 Nunc autem ablit a me, ut parcam animæ meæ omni tempore angustiæ: non enim melior sum fratribus meis.
6 Verùm vindex ero pro gente mea, & pro sanctuario, & pro uxoribus liberisque nostris; quandoquidem congregatæ sunt omnes istæ gentes, ut atterant nos [c] infenso animo.
[c] Græ. *inimicitiæ gratia.* 7 Ita de integro accendit [d] animos populi, simul atque audivit sermones istos; qui respondentes voce magna dicentes:
[d] Græ. *spiritum.* 8 Tu esto noster dux pro Jehuda & Jonathane fratribus tuis,
[e] Græ. *bella.* 9 [e] Gere bellum nostrum, & quæcunque edixeris nobis, faciemus.
10 Congregatis itaque omnibus viris bellatoribus, acceleravit perficere muros Jerusalaim; quibus munivit ea circunquaque.
11 Misitque Jonathanem filium Abschalomi, & copias cum eo idoneas Joppen; qui ejectis iis qui erant in ea *urbe*, ibidem mansit in ea.
12 Movit autem Tryphon Ptolemaide cum copiis multis, invasurus terram Jehudæ, habens Jonathanem secum in custodia.
13 Schimhhon verò castra posuit [e] Chadidis [e] e regione illius campi.
14 Cognoscens verò Tryphon surrexisse Schimhhonem pro Jonathane fratre ipsius, & committendum sibi fore bellum, misit ad eum legatos, dicens,
15 Pro argento illo quod débet Jonathan frater tuus in ærarium regis, propter negotia quæ habuit, detinuimus ipsum:
16 Nunc autem mitte talenta centum, & duos filiorum ejus obsides, ut dimissus non deficiat a nobis, sed *securè* dimittamus ipsum.
17 Ac noverat quidem Schimhhon, illos dolo loqui cum ipso; misit tamen argentum & duos pueros; idque ne quando inimicitiam susciperet magnam apud populum, qui fuissent dicturi,
18 Quia non misit ei argentum & pueros, idcirco periit.
19 Cùm autem misisset pueros & talenta centum, mentitus est, ac non dimisit Jonathanem.
20 Sed postea venit Tryphon ad invadendum regionem, & atterendum ipsam, ambiens viam [f] Dorum versus. Schimhhon verò, & castra ejus ex adverso procedebant ei, quemcunque in locum proficiscebatur ille.
21 Qui autem ex arce erant, miserunt ad Tryphonem legatos acceleraturos eum; ut veniret ad ipsos per desertum, & mitteret ipsis alimenta.
22 Quamobrem comparavit Triphon totum equitatum suum, ut veniret, sed nocte illa fuit nix multa valde, adeò ut non venerit propter nivem illam, sic movens ille venit in regionem Gilhhadis.
23 Cumque venisset proximè [g] Botzekathim, interfecit Jonathanem, qui sepultus est illic;
24 Et reversus est Tryphon castra movens in terram suam.
25 Itaque mittens Schimhhon accepit ossa Jonathanis fratris sui, quem sepeliverunt [h] Moddinis in civitate majorum suorum,
26 Et plangentes eum omnes Israëlitæ planctu magno luxerunt eum diebus multis.
27 Extruens verò Schimhhon monumentum super sepulchrum patris sui, & fratrum suorum, extulit illud speciosè lapide polito, ante & retrò
28 Statuitque super ea septem pyramidas; unam ex adverso alteri, patri, & matri, fratribúsque quatuor.
29 Et iis adjecit machinas circumponens columnas magnas, quibus columnis imposuit omnem armaturam ad nomen æternum, & ad omnia armorum genera naves insculptas, ut spectarentur ab omnibus navigantibus mari.
30 Hoc est sepulchrum quod fecit Moddinis in diem usque hunc.
31 Tryphon autem incedens dolo cum Antiocho rege juniore, interfecit eum,
32 Et regnavit loco ejus, imponens sibi diadema Asiæ; intulitque plagam magnam terræ.
33 Quapropter Schimhhon extruxit munitiones Jehudææ, circummuniens turribus & muris magnis, cum turribus & portis, ac vectibus, & posuit cibaria in munitionibus:
34 Deligénsque Schimhhon viros misit ad Demetrium regem ut concederet [i] immunitatem regioni, eò quòd omnes actiones Tryphonis erant rapinæ:
[i] Græ. *dimissionem.*
35 Et mittens ei Demetrius rex in eam sententiam, respondit ei, & scripsit ei epistolam ejusmodi:
36 Rex Demetrius Schimhhoni sacerdoti summo, & amico regum, senioribúsque & genti Judæorum salutem.
37 Coronam auream, vestémque [k] spadicem, quas misistis, accepimus, & parati sumus [l] tribuere vobis pacem magnam, & scribere procuratoribus negotiorum, ut dimittant ea vobis quæ dimittimus.
[k] Græ. *fascia.* [l] Græ. *facere*
38 Nam quæcunque constituimus erga vos, [m] firmata sunt; & munitiones vestræ quas ædificastis, vobis sunto.
[m] Græ. *dimissiones.*
39 Dimittimus quoque errores & peccata in hodiernum usque diem commissa; & coronam quam debetis: præterea si quid aliud pendebatur Jerusalaimis tributi nomine, ne amplius penditor.
40 Quòd si qui vestrum apti sunt ut conscribantur inter nostros, conscribuntor, & pax apud vos esto.
41 Anno centesimo septuagesimo sublatum est jugum gentium a Israële:
42 Cœpitque populus Israëlis scribere in syngraphis & contractibus; anno primo Schimhhone principe sacerdotum magno, & imperatore ac duce Jehudæorum.
43 Diebus illis castra ponens contra Hhazam circundedit eam castris, & factum [n] Helepolin admovens civitati, ita concussit turrem unam, ut occupaverit:
44 Exilientibusque iis qui in Helepoli erant in civitatem, fuit motus magnus in civitate illa.
45 Quamobrem ascenderunt qui erant in civitate cum uxoribus & libris in murum, diffrumpentes vestimenta sua, & clamaverunt voce magna petentes ut Schimhhon dexteras ipsis daret,
46 Et dicentes ne utaris nobis secundum malefacta nostra, sed pro misericordia tua.
[n] Græ. *falarim sive arietem.*
47 Tunc [o] adductus in ipsos misericordia Schimhhon non debellavit eos; sed ejiciens
[o] Græ. *flexus*

eos,

eos e civitate purgavit domos, in quibus idola erant, atque ita ingressus est in eam celebrans & benedicens Deo.

48 Cumque ejecisset ex ea omnem immunditiam, incolas statuit illic viros qui legem observarent; & ampliùs muniens eam ædificavit sibi ipsi in ea habitationem.

49 Qui autem erant [a] in arce Jeruschalaimis, prohibebantur egredi & ingredi in regionem, etiam emere & vendere, adeò ut esurirent valde, perierintque ex eis multi fame.

50 Sed cùm inclamassent Schimhhonem ut dexteras [b] jungeret, dedit eis; & ejiciens eos inde, mundavit quoq; arcem ab inquinamentis;

51 Et ingressus est eam die vigesimo tertio secundi mensis, anno centesimo septuagesimo primo, cum laude & tormentibus, citharis q; & cymbalis, & nablis, & hymnis, & canticis, eò quòd attritus esset hostis magnus, & ejectus ex Israële:

52 Constituitque quotannis agitari diem illum cum lætitia:

53 Et amplius munivit montem sancti loci, qui erat secus arcem; ubi habitavit ipse & comitatus ipsius.

54 Tum videns Schimhhon Jochanam filium suum virum esse, statuit eum ducem copiarum omnium, & habitavit [c] Gazaris.

[a] Græ. arcem.

ANNOTATIO.

16 Perficere] *ut consilium fuerat initum, & captum suprà 12. 35.* 13 Chadidis] *de quibus suprà 12. 38.* E regione campi] *hoc est, quod oppidum monti impositum prospectat Judææ campestria, ut interpretatur Josephus lib. 13. Antiq. cap. 11.* 20 Dorum versus] *oppidum Edomæa, quod sic legimus ex Josephi testimonio.* 33 Botzekatham] *id est, cùm terminos Jehuda proximè attigisset est enim Botzkatha oppidum Jehuda in finibus Edomæam versus, Jehosch. 15. 39. Quòd enim Græci βώκαθρα legitur, corruptè habetur μ pro β.* 25 Moddinis] *vide suprà 2. 1.* 37 Spadicem] *Græcam vocem βάκαθρα neque Hieronymus, neque alii interpretari sunt; etsi satis ex argumento ostenditur quid sibi author voluerit. Est enim βάκαθρον, sive βάκκον, sic legitur infrà versu 51. ramus palmæ cum fructibus colorem phœniceum, sive spadicem habentibus; quo ex colore Græci dicitur βάκκος spadix, & vestis colore spadice βάκκη; quemadmodum ab alia arbore color dicitur Balaustius. Vestu autem nomen in hac constructione plurimum desyderari apud Græcos, nemo est qui nesciat: ut Joan. 20. 12. Ammiano Marcellino in Jechezkel. diximus.* 49 In arce] *id est, in Acra, ut historicus quibusdam appellatur. vide suprà 4. 41. & 12. 36.* 54 Gazaris] *vide suprà 9. 52.*

CAPUT XIIII.

1 ANNO autem centesimo septuagesimo secundo, congregavit Demetrius rex copias suas, & profectus est in Mediam ad contrahendum auxilium sibi, ut Tryphonem debellaret.

2 Sed audiens [a] Arsaces rex Persidis & Mediæ, venisse Demetrium in fines suos, misit unum principum suorum ut vivum comprehenderet eum:

3 Qui profectus cecidit castra Demetrii, & comprehendens eam adduxit eum ad Arsacem, qui in custodia posuit eum.

4 Quievit autem terra omnibus diebus Schimhhonis: nam procuravit bona genti suæ, adeò ut placeret eis, potentia ejus & gloria ejus omnibus diebus.

5 Cepit enim præter totam gloriam suam Joppen [b] ut portus *Judæis* esset, & comparavit aditum ad insulas maris,

6 Et dilatatis terminis gentis suæ obtinuit regionem,

7 Congregavitque multam captivorum multitudinem consecutus dominatum [c] Gazarorum, Bethzuræque, & Acræ, ex qua sustulit immunditias; neque fuit qui resisteret ipsi.

8 [d] Ita colebant terram suam cum pace, terraq; dabat fœtus suos, & arbores agrorum fructum suum:

9 Seniores in plateis sedebant; omnes de rebus bonis communicabant, & juvenes induebant gloriosas vestes, & [e] amictus bellicos.

10 Civitatibus subministrabat cibaria, & instruebat eas instrumentis [f] ad munitionem aptis, eò usque ut nominaretur nomen [g] gloriosum eius, ad extremum usque terræ:

11 [h] Comparabat pacem in terra, lætabaturque Israël lætitia magna.

12 Et sedebat quisque sub vite sua & ficu sua, nec erat qui exterreret ipsos:

13 Defecerat enim qui oppugnaverat eos in terra, & reges ipsi attriti erant diebus illis.

14 Confirmabatque omnes abjectos populi sui, legem exquirens; & tollebat omnem iniquum improbumque:

15 Sanctuarium glorificabat, & multiplicabat vasa loci sancti.

16 Ut autem Romæ [i] auditum est, mortuum esse Jonathanem, & Spartam usque, contristati sunt valde.

17 Sed ubi audiverunt Schimhhonem fratrem ejus factum esse sacerdotem summum loco ejus, & obtinere regionem ac civitates quæ in ea sunt:

18 Scripserunt ad eum tabulis æreis ad renovandum cum eo amicitiam ac societatem, quam constituerant cum Jehuda & Jonathane fratribus ejus:

19 Quæ lectæ sunt coram ecclesia Jeruschalaimis.

20 Atque hoc exemplum est literarum quas scripserunt Spartiatæ: Spartiatarum principes, & civitas Schimmoni sacerdoti magno, senioribúsque, & sacerdotibus, & reliquo Jehudæorum populo, fratribus, salutem.

21 Legati missi ad populum nostrum renuntiaverunt nobis gloriam vestram & honorem, de quorum adventu lætati sumus.

22 Itaque rescripsimus, quæ ab ipsis dicta sunt in consilio populi, hoc pacto: [k] Numenius Antiochi, & Antipater Jasonis filius legati Jehudæorum, venerunt ad nos renovantes suam nobiscum amicitiam:

23 Et placuit populo accipi viros illos gloriosè, & poni exemplum sermonum istorum in [l] libris qui designati sunt populo, ut monimentum habeat populus Spartiatarum. Hoc exemplum scripserunt istorum Schimhhoni sacerdoti summo.

24 Postea

[a] Græ. audiverunt.

[b] Græ. in portum.

[c] Græ. gloriæ

[d] Græ. faciebat.

[e] Græ. munitionis.

[f] Græ. gloriosum.

[g] Græ. fiebat.

[h] Græ. auditum.

[i] Græ. audiverunt.

[k] Græ. Numenius Antiochi, & Antipater Jasonis filius legati Jehudæorum, venerunt ad nos renovantes amicitiam nobiscum:

[l] Græ. libris qui designati sunt populo, ut monimentum habeat populus Spartiatarum.

24 Poſtea miſit Schimhhon Romam Numenium habentem clypeum aureum, magnum, minarum mille pondere, ad ſtatuendum eum eis ſocietatem.

25 Cùm autem populus audivit res iſtas, dixerunt, quam gratiam reddemus Schimhhoni, & filiis ejus?

26 Confirmavit enim ille *ſuos*, & fratres illius paternaſque domus illius, atque expugnando inimicos Iſraëlitarum propulſaverunt ab eis,

[f] Græ. *libertatem.*

ideo ſtatuerunt ei [f] liberam adminiſtrationem, ut conſcripſerunt in tabulis æreis, quas appoſuerunt [g] columnis in monte Tzijonis.

27 [g] Atque hoc exemplum ſcripturæ: Die decimo octavo [h] Elulis, anno centeſimo ſeptuageſimo ſecundo, qui tertius eſt annus Schimhhone ſacerdote ſummo,

28 [i] In atrio munitionis, congregatione magna ſacerdotum, & populi, & principum gentis, ſeniorumque regionis. [k] Notum ſe fecit nobis, quandoquidem ſæpe gerebantur bella in regione hac:

29 Et Schimhhon Mattitjæ filius ex poſteris Jojaribi, & fratres illius; qui expoſuerunt ſe ipſos periculo, reſiſtentes adverſariis gentis ſuæ, ut

[l] Græ. *gloriam magna glorificaverunt.*

ſtaret locus ſanctus ipſorum & lex; & gloriamque magnam pepererunt genti ſuæ.

30 Nam congregans Jonathan gentem ſuam factus eſt eis ſacerdos ſummus; poſtquam verò appoſitus eſt ad populares ſuos,

31 Volentibus inimicis eorum invadere regionem illorum, ut atterendo regionem eorum extenderent manum in locum ſanctum eorum:

32 Tunc ſurgens Schimhhon propugnavit gentem ſuam, & conſumens pecunias multas de ſuo arma dedit viris copiarum gentis ſuæ, & dedit eis ſtipendia,

33 Munivitque civitates Jehudææ, & Bethzuram in finibus Jehudææ ſitam, ubi erant arma

[m] Græ. *præſidium.*

hoſtium prius, & poſuit in ea [m] præſidiarios homines Jehudæos.

34 Joppen quoque munivit mari impoſitam, & Gazara ad terminos Aſchdodi, ubi priùs hoſtes habitaverant, collocans illic Jehudæos; & quæcunque commoda erant ad rectam horum locorum conſtitutionem, diſpoſuit in eis.

35 [n] Quare videns populus fidem Schimhhonis, & gloriam quam [o] certo conſilio comparaverat genti ſuæ, inſtituerunt eum ducem ſuum,

[n] Græ. *conſiderans ſacerd.*

& ſacerdotem ſummum, videns inquam juſtitiam & fidem quam conſervavit genti ſuæ, procurans omnibus modis exaltare populum ſuum:

36 Adeò ut diebus ipſius res bene ſucceſſerint [k] adminiſtratione ipſius, ſublatis gentibus e regione ipſorum; & iis qui erant in civitate Davidis Jeruſchalaimis, qui fecerant ſibi ipſis arcem, ex qua erumpentes contaminabant *omnia* in circuitu ſanctuarii, & infligebat plagam magnam ſanctitati;

[k] Græ. *in manibus.*

37 Collocante ipſo in ea viros Jehudæos, & muniente eam ad ſecuritatem regionis civitatiſque, ac efferente muros Jeruſchalaimorum.

38 Et rex quoque Demetrius ſtabilivit ei ſacerdotium ſummum,

39 [p] Secundum omnia illa, & fecit eum unum ex amicis ſuis, ac glorificavit eum gloria magna.

40 ([q] Nam audiebatur appellari Jehudæos a Romanis amicos ſociósque, & eos obviam proceſſiſſe legatis Schimhhonis gloriosè,

41 Et viſum eſſe Jehudæis ſacerdotibuſque ut eſſet ipſorum dux & ſacerdos ſummus Schimhhon in ſeculum, donec exurgeret prophetа certus,

42 Eſſetque ſuper eos dux, tum ut cura ſit ipſi pro loco ſancto conſtituendi per ipſum præfectos operibus ipſorum, & regioni, armiſque, & munitionibus;

43 Tum ut cura ſit ipſi ſanctuarii, utque pareatur ipſi ab omnibus, & ut ſcribantur de nomine ejus omnes [r] ſyngraphę in regione, & ut induatur [s] purpura, aurumque geſtet)

44 Ideo non licebit ulli ex populo & ſacerdotibus irritum facere quicquam iſtorum, & rebus quæ ab ipſo dicentur contradicere: aut conventum in regione cogere ſine ipſo, aut indui purpura, & ornari fibula aurea.

45 Qui autem præter hæc fecerit, aut irritum fecerit quicquam horum, reus futurus eſt:

46 Nam placuit toti populo ſtatuere, ut Schimhhon faciat ſecundum res iſtas.

47 Quod ut accepit Schimhhon, & placuit ipſi ſumnio ſacerdotio fungi, ac eſſe ducem ac principem gentis Jehudæorum, ſacerdotumque & præeſſe omnibus:

48 Scripturam iſtam ediſerunt poni in tabulis æreis,

49 [t] Eaſq; ſtatui in ambitu loci ſancti, in loco [u] celebri: eorum verò exempla poni in [x] zopohylachio, ut haberet Schimhhon, ejuſq; filii.

[t] Græ. *inſigni*

ANNOTATIO.

2 Arſaces] *Regis Parthorum nomen, a quibus jam tum Perſis Mediáque tenebantur: atque hinc Parthi dicti ſunt Arſacidæ.* 7 Gazarorum] *de quibus ſuprà 9.52. & 13.54.* 8 Ita colebant] *ſuſa deſcriptio ſummæ pacis, tranquillitatis, & gloriæ, uſque ad verſum 16. aut 1. Reg. 4.* 9 Amicitus bellicos] *id eſt, ne rei militari bonefi è ſe ipſos exercebant, ne otio torpeſcerent: quod ex ſequentium comparatione intelligitur.* 22 Numenius] *Laconica ſpecies narrationis, quæ in acta publica Spartæ relata eſt.* 23 Libris] *id eſt, actis publicis.* 24 Minarum mille] *id eſt, librarum nummulariarum, ut accipiendum docet analogia. Eſt enim mina apud Hebræos & Syros idem quod pondo, cujuſcunque materia fuerit: ut demonſtravimus 1. Regum 10.17.* 26 Columnis] *nempe atrii ſive ambitus, ut in decreto habetur infrà vers. 49.* 27 Atque hoc] *hactenus Romanorum deliberantium verba, ad quorum hiſtoriam regreditur ſcriptor infrà 15.15. Jam verò occaſione data, exemplum decreti a Jehudæis in gratiam Schimhhonis facti ſubjicit.* Elulis] *qui menſis eſt ſextus Auguſto noſtro plurimùm reſpondens.* 28 In atrio] *hactenus voces aliquot vidimus Hebræas ortu & ſignificatione, quibus autor contextum Græcum infercivit: atque hîc quoque Græcam vocem, non dubito tamen fuiſſe ſcriptam pro Chatzarbam mullo, id eſt, atrio munitionis. Fuit enim munitio in civitate Davidis, ubi templum Dei & regia quoque continebantur; atque in ea Hebræi omnes uno ore teſtantur habitos fuiſſe conventus ad Reipublicæ adminiſtrationem neceſſarios: etſi neque ad eos habendos non templum, non regia; ſed atrium aliquod, ac potius baſilica (quam Hebræi quoque appellant Chatzar) fuerit neceſſaria: cum locum hac peregrina voce confirmamus denotari. Ad hanc autem lectionem proximè accedit Hie-*

rovymus; cui in his tanquam ruderibus scrutandis aliquid tribuendum puto. Notum se fecit] *Luc. ad qui sunt inscriptionis verba, quæ ante de rectum Judæorum in ære publicis fuerant posita. Hujus autem decreti partes in universum duæ sunt: narratio causarum, quibus ad faciendum decretum istud adducti sunt, usque ad v. r. 15. & rerum decretarum Schimhoni explicatio, ad finem usque capitis sensu est, in finitu beneficiis probavit fidem suam, studium, & nostræ Reipubl. cæ.* 35 Quare] *bonorum qui Schimhoni decreuntur constitutio est a populo Judæorum, hic, & confirmatio a rege Demetrio, versu 38. & sequentibus.* 39 Secundum] *id est, secutus decretum a Judæis factum.* 40 Nam autebatur] *hos versus per parenthesin in textus abaustore fuisse credimus, ut ostenderet non volo tate adductum, sed quadam necessitate fractum Demetrium fuisse, ut honores Schimhoni decreto confirmaret, & specie aliqua amplificaret.* 43 Syngraphæ] *ut suprà 13. 42.* Purpura &c.] *hæc enim duo sunt insignia dominatus, ut suprà 10. 20. & 11. 58.*

CAPUT XV.

1 TUM misit [a] Antiochus filius Demetrii regis literas ab insulis maris Schimhhoni sacerdoti, ac principi gentis Jehudæorum, & universæ genti;

2 Quæ scriptæ erant in hanc formam: Rex Antiochus Schimhhoni sacerdoti magno, & gentis principi, gentiq; Jehudæorum salutem.

3 Quandoquidem viri pestilentes obtinuerunt regnum majorum nostrorum,

4 Quod regnum volens vindicare, ut illud restituam sicut erat prius, collegi multitudinem copiarum, & comparavi naves militares (volo enim procedere per regionem, ut consequar eos qui corruperunt regionem nostram, & qui desolarunt civitates multas in regno)

[a] Græc. *dimissiones.*

5 Nunc ergo stabilio tibi omnes [a] immunitates, quas attribuerunt tibi reges qui ante cessunt ne, & quæcunque alia dona remiserunt tibi:

[b] Græc. *facere cusionem proprium numisma.*

6 Item quod concesserunt tibi [b] cudere proprium numisma regioni tuæ:

7 Et Jerusalaima sanctumque locum esse libera; omnia etiam arma, quæcunque comparavisti, & munitiones, quas ædificasti, quas obtines manento penes te:

8 Et omne debitum regi, & quæcunque futura erant regi, ab hoc in omne tempus remissa sunto tibi.

9 Cùm autem constituerimus regnum nostrum, gloria afficiemus te, gentemque tuam, & templum magna, adeò ut manifesta futura sit [c] gloria vestra in universa terra.

[c] Græc. *gloriscabimur te gloria magna.*

10 Anno centesimo septuagesimo quarto cùm processisset Antiochus in terram majorum suorum, convenerunt ad ipsum omnes copiæ adeò ut pauci cum Tryphone essent:

11 Qui persequente Antiocho rege ipsum, venit [d] Dora *in locum* mari impositum fugiens:

12 Videbat enim simul adduci in se ipsum malo, cùm dimisissent ipsum copiæ.

13 Itaque castra posuit Antiochus contra Dora, habens secum centum viginti millia bellatorum, & octo equitum millia:

14 Et circumdans civitatem navesque e mari comportans, afflixit civitatem terra & mari, nec sivit egredi aut ingredi quemquam.

15 Venit autem Numenius, & comites ejus Roma, habentes literas ad reges atque regiones, in quibus scripta erant ista:

16 [e] Lucius consul Romanorum Ptolemæo regi salutem.

17 Legati Jehudæorum venerunt ad nos, amici nostri sociique, renovaturi amicitiam & societatem quæ ab initio fuit, missi a Schimhhone sacerdote summo, populoq; Jehudæorum:

18 Et attulerunt clypeum aureum, minarum mille.

19 Placuit igitur nobis scribere regibus ac regionibus ne procurent eorum malo, neque oppugnent eos & civitates eorum, regionemque eorum, & ne societatem ineant cum iis qui oppugnant eos:

20 Et visum est nobis accipere clypeum illum ab ipsis.

21 Si qui ergo pestilentes effugerunt e regione illorum ad vos: tradite eos Schimhhoni sacerdoti, ut ulciscatur eos secundum legem ipsorum.

22 Atque hæc quoque rescripsit [f] Demetrio regi, & [g] Attalo, & [h] Ariarathi,

23 Et [i] Arsaci, atque in omnes regiones, & [k] Lampsaco, & Spartiatis, & Delo, & Myndo, & Sycioni, & Cariæ, & Samo, Pamphyliæq; & Lyciæ, & Halicarnasso, & Coo, & Sidæ, & Arado, & Phaselidi, & Gortynæ, & Cnido, & Cypro, & Cyrenæ:

24 Quorum exemplum rescripserunt Schimhhoni sacerdoti summo.

25 Antiochus ergo rex castra fecit contra Dora, [l] secundo *die* adhibens contra illa manus machinasque faciens; & conclusit Tryphonem, ne egrederetur aut ingrederetur quisquam.

26 Cùm autem misisset ei Schimhhon bis mille viros electos auxiliaturos ipsi, & argentum aurumque, & vasa multa:

27 [m] Voluit quidem ea accipere; sed postea irrita faciens quæcunque confecerat cum ipso priùs, ut alienatus est ab ipso,

28 Misit ad ipsum quendam amicorum suorum Athenobium, qui communicaret cum ipso dicens, vos obtinetis vi Joppen, & Gazara, & Acrâ quæ est Jerusalaimis, civitates regni mei:

[d] Græc. *fecit flu: suo versus 35.*

29 Terminos earum desolastis, & [d] inflixistis plagam magnam in terra, dominantes locis multis in regno meo.

30 Nunc ergo tradite civitates quas occupavistis, & tributa locorum quibus dominamini, ex terminis qui extra Jehudæam sunt:

[e] Græc. *quæ perdidistu.*

31 Sin minus, date pro eis quinquenta talenta argenti, & pro perditione [e] quam intulistis, & tributis locorum quinquenta alia talenta: quod si non feceritis, advenientes expugnabimus vos.

32 Venient itaque Athenobius amicus regis Jerusalaima, vidit gloriam Schimhhonis & repositorium cum vasis aureis & argenteis, apparatumq; tam multum ut obstupesceret; & renuntiavit ei verba regis.

33 Cui respondens Schimhhon dixit, neque terram alienam occupavimus, neque res alienas detinuimus; sed hæreditatem majorum nostrorum, quæ ab inimicis nostris injustè aliqua occasione occupata fuit:

34 Nos verò occasionem habentes vindicamus hæreditatem majorum nostrorum.

35 De Joppe autem Gazarisque, quæ petis (hæc

(hæc infligebant populo plagam magnam,& regioni noſtræ) horum cauſa daturi ſumus talenta centũ:ſed non reſpõdit Athenobius ei verbũ.
36 Reverſus verò cum ira ad regem renuntiavit ei ſermones iſtos, & gloriam Schimhhonis, & quæcunquæ viderat: quamobrem iratus eſt rex ira magna,
37 Tryphon verò ingreſſus navigium fugit Orthoſiada.
38 Itaq; inſtituens rex Cendebæum ducem in regione maritima,& copias pedeſtres, & equeſtres dans ei;
39 Mandavit ei ut caſtra metaretur adverſus Jehudæam, ædificaret Gedorum, & muniret Pylas,denique ut oppugnaret populum:Rex verò Tryphonem perſecutus eſt.
40 Itaque adveniens Cendebæus Jamniam cœpit laceſſere populum invadens Jehudæam, & captivum ducere populum atque occidere; & ædificavit Gedorum,
41 Ubi ordinavit equites copias ſũ,ut procedentes percurrerent itinera Jehudææ, quemadmodum conſtituerat ipſi rex.

ANNOTATIO.

1 Antiochus] *dictus Sedetes Demetrii Soteris filius.* 11 Dora]*caſtellum maritimum ſitum inter Carmelum montem,& oſtium fluvii Cherſei,cui adjunctũ eſt civitas,ut apparet ex ver.14.* 16 Lucius] *Quis hoc Lucius fuerit,dubitant interpretes. nam ſub illud tempus conſul eo nomine vix legitur: ſed hoc librorum vitio factum eſt. Fuerunt enim hoc eodem anno conſules Romæ Lucius Furius Philus,& ſextus Atilius Serranus,quemadmodum hîc a Cicerone in Bruto,& libro de officiis 3. nominatur. Alii verò autores plerique non Lucium Furium,ſed Publium Furium corruptè appellarunt.* 22 Demetrio]*qui tum quidem vivebat cùm exarabatur litera:ſed antè perierat quàm ad Jehudæos proferretur.* Attalo] *regis Pergemorum & Phrygiæ.* Ariarathi]*regi minoris Armeniæ,qui corruptè in Græco Apud. in latino Arabas appellatur. Nam Cappadociæ & minoris Armeniæ reges Ariarathes; ut majoris Armeniæ Tigranes dicebantur.* 23 Arſacę]*vide ſuprà 14.2.* Lampſaco]*id eſt,incolis Helleſpontiacę; a metropoli. Sic placuit legere ex conjectura,& veterum librorum propinquitate ſcripturæ.* 25 Secundo die]*id eſt, tam intermiſſa opera,ſed ſimulac admovit caſtra,opus aggrediens animo inſenſiſſimo.* 27 Voluit quidem] *aperta quidem hîc cùm in Latino,tum in Græco textu negatio eſt: ſed duæ ſunt cauſæ,ex quibus eam ſuſtulimus,& tollendam planè judicamus. Primùm unum nihil hoc modo accepero,deſipuiſſe planè Antiochum oportuerit;qui dum in tanto certamine verſabatur legatonem ſequentem ad Schimhhonem miſerit, ut majorem ſibi hoſtium numerum compararet,intempeſtivè & impudentiſſimè. Inde verò nihil vetat Joſephi aperire, qui nominatim exponit, Antiochum auxiliares Shimhhonis copias petiiſſe acceptiſſe, & in obſidione occupaſſe,adeò (inquit) ut ad breve tempus Schimhhon ex amicis ejus ſummè neceſſar us eſſe putaretur.*
37 Orthoſiada] *oppidum Phœnicię,ut Ptolemæus teſtis eſt, lib.5.inter Sycaminum & Tripolin.* 38 Cendebæum] *verum illuſtrem, als quo intra monis Carmeli radices, nominatur palus Cendebæa, ſive Cendevia Plin.lib.5.19.& lib.36.c.26.* 39 Gedorum] *Græcè quidem legitur Cedron: ſed corruptela eſſe apellationem hoc loco dubitari non poteſt, cùm Cedron torrens ſit ad Jeruſchalaimam; Gedorum verò oppidum ſit in finibus Jehudææ,Edomæi ac Philiſthæo conterminum. Jehoſeth.15 58. Quam vocem hîc reponendam eſſe ſequens evincit hiſtoria.* Pylas]*id eſt, portas,ſed quia vox Græca apud Latinos autores ferè anguſtis montium faucibus tribuitur,vocem eſt hîc eam retinere. Intelliguntur enim anguſti omnes Jehudææ aditus,quæ montibus circumcluſæ eſt.*

CAPUT. XVI.

1 QUA PROPTER aſcendens Jochanan Gazaris, renuntiavit Schimhhoni patri ſuo quæ conficiebat Cendebæus.
2 Schimhhon verò accerſens duos filios ſuos ſeniores Jehudam & Jochananem, dixit eis Ego & fratres mei, paternaq; domus mea geſſimus bella Iſraëlis a juventute ad hodiernum uſq; diem,& proſperè ſucceſſit a adminiſtratione noſtra ut liberaretur perſæpe Iſraël.
3 Nunc autem conſenui; vos verò ad hoc b officium miſericors his annis idonei eſtis: eſtote loco meo & fratres mei, & procedentes pugnate pro gente noſtra; auxilium autem a cœlo adeſto vobis.
4 Deinde cùm delegiſſet e regione viginti millia peditum bellatorum cum equitibus proficiſcentes contra Cendebæum Moddinis pernoctaverunt.
5 Vnde exurgentes manè profecti ſunt in campum:ecce autem copiæ multæ c obvium venientes eis,pedeſtres cum equitibus; ſed torrens erat inter ipſos.
6 Habens autem caſtra d ex adverſo eorum ipſe cum populo ſuo, ut vidit populum formidine dubitantem trajecere torrentem, trajecit primus:quem videntes viri trajecerunt poſt eum.
7 Tunc diviſit populum,equites in medio peditum collocans (equitatus enim adverſariorum multus erat valde)
8 Et clanxit tubis;ita verſo in fugam Cendebæo & caſtris illius,ceciderunt ex illis confoſſi multi;reliqui verò confugerunt ac munitionẽ.
9 Tunc vulneratus eſt Jehuda frater Jochananis;Jochanan verò eos perſecutus eſt,donec veniſſet ad Gedorũ quam ædificaverat (*Cendebæus.*
10 Itaq; fugerunt ad turres uſque quæ ſunt in agro Aſchdodi, cùm eam ſuccendiſſet igne: ceciderunt q; ex eis ad viros bis mille: poſtea reverſus eſt in terram Jehudæ cum pace.
11 Ptolemæus autem filius Abubi conſtitutus erat dux in campo Jerichuntis, habens argenti & auri multum:
12 Erat enim gener ſacerdotis ſummi.
13 Hujus cùm elatus eſſet animus, & vellet obtinere regionem, cogitavit dolum contra Schimhhonem & filios ejus,ut tolleret eos.
14 Schimhhon verò obibat civitates quæ in regione erant, & curabat e quæ in eis curanda erant:ita deſcendit Jerichuntem ipſe & Mattitja Jehudaq; filii ipſius, anno centeſimo ſeptuageſimo ſeptimo, menſe undecimo, hic eſt menſis Schebat.
15 Tum excipiens eos filius Abubi in munitionem parvam quæ appellatur f Dok, quam ædificaverat,dolo fecit eis convivium magnũ,

a Græ. *manibus noſtris.*
b Græ. *miſericordiam.*
c Græ. *in occurſum.*
d Græ. *contra faciem.*
e Græ. *curationem earum.*

& abscondit illic viros:
16 Cumq; f affatim bibisset Schimhhon eum filiis suis, exurgens Ptolemæus, & qui aderant ipsi, ceperunt arma illorum, invadentesq; Schimhhonem in convivio, occiderunt eum & duos filios ejus, & quosdam ex pueris ejus:
27 Faciens scelus magnum, & reddens mala pro bonis.
18 Deinde scripsit hæc Ptolemæus, mittens ad regem ut mitteret ipsi copias ad auxilium, & se traditurum regionem ac civitates ipsi.
19 Misit quoque alios Gazara qui tollerent Jochananem, & chiliarchis misit epistolas ut venirent ad se, ut daret ipsis argentum & aurum, donaria q́ue:
20 Alios verò misit qui occuparent Jeruschalaim & montem templi.
21 Sed præcurrens quidam renuntiavit Jochanani Gazara, periisse patrem ipsius & fratres ipsius, & misit etiam, inquiens, ad occidendum te.
22 Quod audiens obstupefactus est admodum; & comprehendens viros qui venerant ad perdendum ipsum, interfecit eos. Cognoverat enim eos quærere ut perderent ipsum.
23 Reliqui autem sermones Jochananis & bella ejus & strenua facta ejus, quæ fortiter gessit; & ædificatio murorum quos ædificavit, & actiones ejus:
24 Ecce hæc scripta sunt in b Chronicis summi sacerdotii ejus, ex quo factus est sacerdos summus post patrem suum.

f Grz. *affatim bibisset*, vide Genes. 43. 34.

g Grz. *reliqua autem sermonum Jochananis, & bellorum, &c.*

h Grz. *Libris dierum.*

ANNOTATIO.

1 Jochanan] *qui Gazæris a parente fuerat præfectus, supra* 13. 54. *historici Joannem Hyrcanum vocant.* 8 Clanxit tubis] *id est, signo dato per tubicines impressionem in hostes fecit: synecdoche.* Munitionem] *Gedorum, cujus meminit sequens versus.* 10 Itaque] *nempe cùm Cendebæi milites animadverterent Gedori obsidionem a Jochanane comparari.* 15 Dok] *nomen est Syrum ab investigatione dictum.* 18 Regem] *nempe Antiochum Sidetem, de quo supra* 15. 22 Obstupefactus est] *audito insipiratæ generis in socerum suum & affines scelere.* 24 Chronicis] *id est, in actis publicis: vide* 1. Reg. 11. 41.

MACBÆORUM
Liber secundus.

Secundus liber Macbæorum historiam continet rerum in Ecclesia Dei gestarum a fine Seleuci Philopatoris ad tempora usque Antiochi Eupatoris quibus Nicanor a Jehuda Macbæo fusus est: maximè verò memorabilia addueis piorum exempla, qui pro lege Dei & veritate sibi tradita constanter & sanctè hanc vitam contempserunt, ut gloriam Deo cederent, & omnibus pietatis insuetæ exemplum in se ipsis statuerunt. Historia est annorum fermè quatuordecim.

CAPUT I.

1 FRATRIBUS qui sunt per a Ægyptum Jehudæis, fratres qui sunt Jeruschalaimis Jehudæi & qui sunt in regione Jehudæ salutem & pacem optimam.
2 Et boris afficiat vos Deus recordatus fœderis sui, quod constituit cum Abrahamo, & Jitzchako, & Jahhakobo servis suis fidelibus.
3 Et det vobis animum omnibus ad colendum ipsum, & faciendum ipsius voluntatem corde maximo, & animo voluntario:
4 Et aperiat mentem vestram in lege sua, & in præceptis suis, & pacem efficiat:
5 Et exaudiens vestras orationes reconcilietur vobis, neque vos deserat tempore b calamitoso.
6 Prout nunc hîc oramus pro vobis.
7 Regnante c Demetrio anno centesimo sexagesimo nono, nos Jehudæi rescripsimus vobis de afflictione & impetu, qui supervenerat nobis annis illis, ex quo defecerat d Jason & comites ejus a terra sancta & regno:
8 (Qui postquam incendissent vestibulum, & innocentem sanguinem effudissent, nos orantes dominum ita exauditi sumus, e ut obtulerimus sacrificia & similam, accenderimus lucernas, & panes proposuerimus)
9 Ut nunc etiam agatis f dies b tabernaculorum Cislevo mense,
10 f Anno centesimo octogesimo octavo, qui Jeruschalaimis & in Jehudæa sunt senatus f populusque Jehudæ Aristobulo magistro f Ptolemæi regis (qui est de gente f unctorum sacerdotum) & Jehudæis qui sunt in Ægypto salutem & incolumitatem,
11 E magnis periculis a Deo servati maximas gratias agimus ei, ut qui in regem fuissemus dimicaturi.
12 Is enim e eduxit f eos qui dimicaverant instructa acie contra civitatem sanctam.
13 Nam veniens dux in Persida, & copiæ comitantes eum quę sustineri non posse videbantur, concisę sunt in f loco sancto Nanææ, sacerdotibus qui Nanææ ministrant verbis dolosis utentibus.
14 Ut enim f congressurus cum ea advenit in locum Antiochus & f amici comitantes ipsum, accipiędarum pecuniarum causa dotis nomine,
15 (Quas

a Grz. *in odium esset, vide Genes.* 43. 34.

a Grz. *malo.*

1. *Macc.* 1. 36. *& seq. & infr.* 10. 1.

b Grz. *festo nopegia.*

c Grz. *fecit ut ebullirent sic sapientia.* 10. 19.

15 (Quas proponebant ipsi ſacerdotes Nanææ ipſo accedente cum paucis in ambitum fani) concludentes illi templum,
16 Poſtquam introiviſſet Antiochus, aperuerunt abditam * ſpecus portam, & jacientes lapides tanquam fulgure obruerunt ducem, eumq; in membra dividentes, capita adempta iis qui foris erant, projecerunt.
17 In omnibus benedictus ſit Deus noſter, qui tradidit eos qui fecerant impiè.
18 Acturi in * Ciſlevo, vigeſimo quinto die, purificationem templi, opus eſſe diximus, ut exponeremus vobis ut ipſi quoque celebretis æquè diem ignis illius, ac tabernaculorum: quando Nechemja qui extruxerat templum & altare obtulit ſacrificium.
19 *Etenim cùm in Perſidem agerentur majores noſtri ſacerdotes pii, qui tum erant, accipientes de igne altaris clàm, abſconderunt in cavo putei * fundum habentis [d] aridum, in quo collocaverunt eum tutò, adeò ut omnibus ignotus eſſet locus.
20 Prætergreſſis autem annis multis, quando viſum eſt Deo, miſſus Nechemja rege Perſidis poſteros ſacerdotum qui abſconderant miſit ad ignem illum: cumque expoſuiſſent * nobis ſe non invenisſe ignem, ſed aquam denſam,
21 Juſſit eos haurientes inde afferre; & ubi oblata ſunt quæ ad ſacrificia pertinebant, juſſit ſacerdotes Nechemja inſpergere aqua & ligna ipſa, & quæ incumbebant illis.
22 Quod poſtquam factum eſt, & tempus advenit quo ſol reſplenduit, qui priùs erat nubilus, accenſa eſt pyra magna, adeò ut admirarentur omnes.
23 Tunc orationem habebant ſacerdotes cùm abſumeretur ſacrificium, ſacerdotes (inquam) & *populares* omnes incipiente * Jonathane, reliquis verò acclamantibus, ut Nechemjæ.
24 Erat autem oratio illa hujuſmodi: Domine Jehova Deus omnium creator, formidabilis & potens juſtuſque, & miſericors,
25 Solus rex & bonus, ſolus * beneficentiſſimus, ſolus juſtus & omnipotens, ac æternus, qui conſervas Iſraëlem ab omni malò, qui feciſti majores electos, & ſanctificaſti eos,
26 Accipe ſacrificium hoc pro toto populo tuo Iſraële, & cuſtodi partem tuam, atque ſanctifica:
27 Ampliùs collige turbam diſperſam noſtram *, in libertatem aſſere eos qui ſervient in gentibus; qui nihili ſiunt, & abominationi ſunt reſpice, & agnoſcant gentes ipſæ te eſſe Deum noſtrum.
28 Tormentis affice eos qui potentia abuntur, & contumelioſi ſunt [f] ſuperbè,
29 Planta populum tuum in loco ſancto tuo ſicut dixit Moſes.
30 Sacerdotes autem pſallebant hymnis interea:
31 Poſtquam verò conſumpta ſunt ea quæ erant ſacrificii, tunc reſiduam aquam Nechemja juſſit lapidibus maximis * capi.
32 Quod ubi factum eſt, * flamma accenſa *in his* per relucens ex adverſo lumen ab altari ipſo, *aqua* conſumpta eſt.
33 Cumque manifeſtum fuiſſet hoc factum, & nuntiatum Perſarum regi venientibus in locum ubi ignem abſconderant ſacerdotes qui abducti fuerant aquam apparuiſſe, ex qua * Nechemja res purificaſſet ad ſacrificia pertinentes,
34 Rex circumſepivit locum re probata, & ſanctum effecit:
35 Et multa accipiens munera variáque * donavit rex, quæ gratioſe largiri placuit.
36 Vocavit autem Nechemja locum illum * Nephtar, quod ſi interpreteris, purificationem ſonat: vocatur autem [h] a vulgo Nephtar.

d Græc. vacuum aqua.

* Græc. abscondita.

* Græc. beneficus.

f Græc. in superbia.

g Græc. qui eorum Nechemiam, ut vers. 16. Hellenismus.

h Græc. de multis.

ANNOTATIO.

1 Fratribus] *Hic liber partim centonem habet ex variis ſcriptis conſarcinatum, (prout in ipſo limine oſtenditur) partim quæ epitomen ſit ut exponitur infrà 2.24. Nam primùm ponitur exemplum unius epiſtolæ ad Iehudæos in Ægypto verſantes de obſervanda feſt. nopegia, uſque ad verſum 10. deinde verò alterum exemplum epiſtolæ miraculoſæ & fabuloſæ ponitur uſque ad 2.20. cui narrationi ſubjicitur communis reliqui libri præfatio, uſque ad caput tertium. Sed hæc prior nihil ad argumentum libri iſtius pertinet.* Ægyptum] *non quidem eò deportati cum Jirmeja, prout intelligendum falſò videbatur ex libro Hbræo 4. ſed partim deportati à Ptolemæo Lagi filio, partimque a Philadelpho benignè accepti, & accitì ut narrat Joſephus lib 12. Antiq. Judaic.* 7 Demetrio] *nempe Nicanore, Demetrii Soteri filio, de quo 1. Mach. 11.* 19. Jaſon] *de quo infrà cap. 4. & ſequentibus.* 8 Ut obtul.] *id eſt, ut ordinarium Dei cultum inſtituerimus: ſuccedoche.* 9 Dies tab.] *id eſt, ferias illas conceptivas in menſem Novembrem inſtitutas 1. Mac. 4. 59. ut infrà 18.* 10 Anno cent.] *nempe a regno Seleucidarum, ut hîc libri intelligendum eſt.* Populuſque Je.] *nam dividuntur qui erant in Jehudæa in duos ordines, ſenatorium & plebeium.* Ptolemæi regis] *nempe Lathyri, qui filius fuit Ptolemæi Evergetis, uno regnante conſcripta ſunt hæc.* Unctorum ſa.] *id eſt, ſummorum: nam ſummus ſacerdos unctus appellatur diacriticôs, vide quæ annotavimus Exod. 40.* 11 Ut qui] *id eſt, quibus fuiſſet præſidium cum Antiocho rege committendum, niſi proſpexiſſet Deus.* 12 Eos] *id eſt, Antiochum Illuſtrem cum copiis, quodam impetu animi & fervor. impulſi ut nos miſſos faceret & ferretur alò.* 13 Loco ſancto] *ſic placet interpretari, ac non templum; quia teſte Herodoto & Ciceronе libro de legibus 2. Perſæ autoribus Magis non ſirunt parietibus includi deos, ſed omnia ſtatuunt eis patentia ac libera, quia eorum hic mundus omnis templum eſt & domus. Eſt autem Nanæa, (ſi Joſepho credimus) Diana dicta: ut obſervavimus ſuprà 1. Mach. 6. 2.) quaſi puellam dixeris. Sed hanc hiſteriam totam fabuloſam eſſe nemo negaverit, qui Polybium, Joſephum, aut præcedentis libri caput 6. & cap. 9 infrà, cum hoc comparabit: quorum in exponenda hiſtoria conſenſum hanc ſomnio antepontimus.* 14 Congreſſuros] *fingit enim Antiochum Nanææ conjugium ambiviſſe ut dotem acciperet, id eſt, the ſaurum abditum in ſacrario Nanææ deæ ſpecie accipere, nempe promittentibus ſacerdotibus ex lege, ſi Antiochus ſponſus illius eſſet. Cujuſmodi commenta de Tiberio, Nerone, & Heliogabalo teſtantur hiſtoricì.* Amici] *velut pronubi comitantes ſponſum ſive nuptiarum.* 16 Specus] *qui pro lapicidinis accipiunt quidam, non animadvertunt quod ex Herodoto & Ciceronе modò dicebamus, Perſas templis extructis caruiſſe. Quamobrem nos quidam potiùs accipimus pro ſpecu, & conceptaculo ærarii in terra effoſſo ad præſe-*

pu formam, quod Græci vocant ἐμβολον. Nam ex eadem comparatione in navibus quoque appellantur rostra, quæ sunt Athenæo, apta ferè columbariæ, foraminaq; in navium ambitu facta ad ejaculandum missilia; unde ea species præsepis, cujus formam habet arcessitus subterraneorum specuum. 18 Ciſſevo] *ex inſtituto Jehuda Machæi ſupra 1. Mach. 4. 52. & 59.* 19 Etenim] *hæc jam altera fabula, quam neque ſacrorum, neque apochryphorum ullus præter hunc, neque Jehudæorum, neque gentilium libri (quos ſciam) tradiderunt: etſi Jehudæos extollendæ gentis ſuæ adeò ſtudioſos non eſt credibile, fuiſſe rem tantam prætermiſſuros ſilentio. Contrà enim vulgatum eſt in illorum commentariis inde a deportatione tempore gloriam Dei, arcam (de qua cap. 2.) & alia quinque deſiderata fuiſſe.* Fundum] *ſic legendum ſtatuit, non autem τὸν ξυν.* 20 Nobis] *id eſt, genti noſtræ.* 23 Jonathane] *ſacerdote ſummo, de quo Nechem. 12. 11.* 31 Capi] *id eſt, in lapides cavos inferri, fortè fervendi animo.* 32 Flamma] *id eſt, ea exarſit flamma ignis qui erat in altari, ut repercuſſu ſive (ut loquimur) reverberatione ſua aquam illam lapidibus indutam accenderet, abſumeretq;.* 35 Donavit] *id eſt, arcavit in locum ſanctum.* 36 Nephtar] *Syra, non autem Hebræa origine; quod rem eſſe fabuloſiſſimo docet: fuiſſet enim procul dubio Nechemja Hebraicum nomen tam ſancto Dei operi impoſiturus.*

CAPUT II.

1 INVENITUR autem in ſcriptis Jirmejam Prophetam juſſiſſe eis qui deportandi erant, ut ignem acciperent, prout ſignificatum eſt:

2 Et mandaviſſe prophetam iis qui deportandi erant cùm daret ipſis legem ut non obliviſcerentur præceptorum Dei, ac non aberrarent cogitationibus, videntes ſimulacra aurea, argenteaque, & mundum circumſtantem ea;

3 Et alia dicentem hujuſmodi, hortatum eſſe ne abſiſteret lex ab animo ipſorum.

4 Erat quoque in eadem ſcriptura, ut tabernaculum & arcam juſſerit idem propheta divino reſponſo facto una ſecum iter facere;

5 Cumque proceſſiſſet ad montem, quem Moſche conſcendens ſpectaverat hæreditatem Dei, venientem Jirmejam inveniſſe domicilium in ſpelunca factum; & tentorium, & arcam, atque altare ſuffitus intuliſſe illuc, & januam obſtruxiſſe.

6 Advenientes autem quoſdam eorum qui una comitabantur, ut annotarent viam, non potuiſſe invenire eam:

7 Quod ubi cognovit Jirmeja, increpantem eos dixiſſe, incognitum fore locum illum, donec congregaret Deus venturam congregationem populi, facta miſericordia;

8 Tunc autem Dominum demonſtraturum illa, & appariturum gloriam Domini, ac nubem; quemadmodum etiam tempore Moſchis
2 *Reg* 8. manifeſta fuerat, & Schelomone poſtulante ut locus ſanctificaretur, magnificè fuerat patefacta,

9 Idque cùm prædita ſapientia obtulit ſacrificium dedicationis & conſecrationis templi;
Levit. 9. 24. 10 Quemadmodum etiam Moſche apud Dominum orante deſcendit ignis de cœlo, & ſacrificia conſumpſit: ac etiam Schelomone orante deſcendens ignis conſumpſit holocauſta.

11 Quum dixit Moſche propterea quòd non
Levit. 10. fuiſſet comeſtum ſacrificium pro peccato, fuiſſe conſumptum.

12 Similiterque Schelomo dies octo celebravit.

13 Eadem abantur autem & in ſcriptis illis, & in commentariis Nechemjæ res eædem, & quemadmodum comportans bibliothecam accumulavit ſcripta de regibus, & Prophetis, ſcriptaque Davidis, & de donariis regum epiſtolas.

14 Similiter autem Jehuda ea quæ intercederant propter bellum quod accidit nobis, comportavit omnia ſuntque ea apud nos.

15 Horum igitur ſi indigebitis, qui exportent ad vos mittite.

16 Celebraturi ergo purificationem hanc, reſcripſimus vobis; recte igitur feceritis dies eoſdem celebrantes.

17 Deus autem qui ſervavit totum populum ſuum, idem reddit hæreditatem omnibus, regnumq; & ſacerdotium, & ſanctificationem;

18 Quemadmodum promiſit in lege: ſperamus enim in Deo, ipſum citò miſerturum noſtri, & congregaturum nos e terra, quę ſubeſt cœlo, in locum ſanctum:

19 Nam exemit nos e magnis malis, & locum purgavit.

20 Res autem a Jehuda Machbęo geſtas, & fratribus ejus, & templi magni purificationem, & aræ dedicationem,

21 Etiamque prælia in Antiochum Illuſtrem, & Eupatorem filium illius geſta,

22 Et illuſtria ſigna e cœlo edita viris pro Jehudaiſmo certatim agentibus ſtrenuè; adeò ut totam regionem, cùm pauci eſſent, depopulati ſint, & barbaras turbas perſecuti,

23 Et celebre in toto orbe habitabili templum inſtauraverint, civitatęque liberaverint, & leges (quæ mox diſſolvendæ erant) teſtituerint, Domino cum omni æquitate placato in ipſos:

24 Hęc a Jaſone Cyrenæo declarata libris quinque, tentabimus uno volumine contrahere.

25 Nam conſiderantes confuſionem numerorum, & difficultatem propoſitam iis qui volunt evolvere narrationes hujus hiſtorię propter materiæ multitudinem;

26 Curavimus uvolentibus legere exhiberetur [b] delectatio, ſtudioſis reimemoris complectendæ facilitas, omnibus denique in librum hunc incidentibus utilitas.

27 Ac nobis quidem, qui moleſtiam ſuſcepimus conficiendæ Epitomes, non facile ſed *plenum* fuit ſudorum opus, ac vigiliarum:

28 Quemadmodum ei qui parat convivium, & quærit omnium utilitatem, [c] res difficilis eſt. Veruntamen ad habendas gratiarum actiones a multis, libenter moleſtiam hanc ſuſtinebimus,

29 Accuratam quidem de ſingulis rebus tractationem autori concedentes; maximè verò laborantes, ut lineamentis epitomes inſiſtamus.

30 Quemadmodum enim novæ domus architectum oportet curam habere totius ſtructuræ, qui autem encauſticen & picturam aggreditur, eum oportet res ad ornatum proprias exquirere; ſic etiam de nobis cenſeo;

31 Autori quidem hiſtoriæ convenire, ut peneb Græ. *delectationem: ſic deinceps.*

c Græ. *non facile.*

trare

tret & ambulacra faciat verborum, multaque rimetur in rebus ſingularibus;

32 Ei verò qui enarrationem inde excerptam facit, concedendum eſſe ut brevitatem dictionis ſectetur, & quę ad exornationem cauſarũ pertinent, averſetur.

33 Hinc ergo narrationis initium faciamus, ad ea quæ præfari oportuit hoc tantùm adjungentes. Stolidũ enim fuerit ante hiſtoriam multis circumfluere; hiſtoriam verò contrahere.

ANNOTATIO.

1 Invenitur] *Hæc tertia fabula genus ſcriptionis arguit, quam ne impudentiſſimi quidem Jehudæi accepturi ſunt, apud quos vulgo dictum eſt, nuſquam arcam Dei, & exiſtiſſe, ut diximus ſupra 1.19. Cæterum vide quàm bene huic conveniat cum quarto Hebræo 10.22.* Scriptis] *quanam hæc ſcripta ſint, neque divinare libet, neque poſſim: fuerunt certè alicujus commentorum artificia; qualia multa religionis ſpecies importat hieropylacium: ut ſolum Herodotus teſtu futurum eſt locupletiſſimum.* Significatum eſt] *ſupra 1.19.* 2 Legem] *quam liber Hebræus quartus amiſſam fuiſſe dicit.* 4 Una ſecum] *ſic interpretamur Græcum verbum ex notatione ipſius, ut 1.Cor.10.4.* 5 Montem] *de quo vide Deut.32.49.* 8 Gloriam Domini] *id eſt, ignem & nubem: quæ duo ſigna deinde ὑ συρου προφητου ſequentibus exponuntur.* 14 Jehuda] *de hac hiſtoria, ut etiam de præcedente nihil habetur, quæ Nechemiæ tribuitur. Omnes autem quo in pretio habenda ſint, & Joſephus contra Apionem, & alii multi docuerunt.* 25 Numerorum] *ſic reprehendunt iſti Jaſonis hiſtoriam tum magnitudinis, tum varietatis nomine: falſitatis etiam debuerant, cùm neque ſecum ipſi neque cum alio conveniat.* 28 Ad habendum] *id eſt, ut de utilibus bene mereamur; quam ſpeciem loquendi obſervat Paulus, 2.Cor.9.12.*

CAPUT III.

1 DUM ſancta civitas cum omni pace habitaretur, & leges conſervarentur optimè, propter pietatem ᵃ Onię ſacerdotis ſummi, & improbitatis odium;

2 Accidit ut ipſi quoque reges honorarent locum, & templum miſſis muneribus optimis ᵃ decorarent;

ᵃ Græ. glorificarent.

3 Adeò ut Seleucus ipſe rex Aſiæ ſuppeditaret de ſuis reditibus omnes ſumptus ad miniſteria publica ſacrificiorum pertinentes.

4 ᵃ Schimhhon autem quidam ex Binjaminis tribu præfectus templo conſtitutus, cùm adverſus ſacerdotum ſummum de ᵃ iniquitate, quam volebat in civitate tueri, contenderet;

5 Eò quòd vincere Oniam non poterat, venit ad Apollonium, Thraſæi filium, qui ea tempeſtate dux erat Cœles Syrię atque Phœniciæ:

6 Et renuntiavit ei pecuniis, quarum numerus dici non poterat, plenum eſſe gazophylacium Jeruſchalaimis; adeò ut multitudo ᵃ earum quæ ex tributis colligebantur eſſet innumerabilis, & minimè venirent eæ ad ſacrificiorum rationem: fieri autem poſſe, ut illę ſub poteſtatem regis recíderent.

7 Congreſſus autem Apollonius ᵃ cum rege, de indicatis ipſi pecuniis expoſuit ei; qui ut antè elegeret Heliodorum præfectum ærario, miſit eum, & mandata dedit ut prędictarum pecuniarum exportationem faceret.

8 Itaque ſtatim Heliodorus inſtituit profectionem; ſpecie quidem, tanquam Cœles Syriæ & Phœniciæ civitates obiturus; ſed facto propoſitum regis effecturus.

9 Cùm autem veniſſet Jeruſchalaima, & benignè a ſummo ſacerdote civitatis exceptus eſſet, expoſuit de facto indicio illo, & cujus cauſa adeſſet demonſtravit, rogavitque; an ᵇ ex veritate hæc ita ſe haberent.

ᵇ Græ. veritatibus.

10 Cui ut ſacerdos ſummus oſtendit ᵃ depoſita eſſe viduarum orphanorumque,

11 Quædam verò etiam Hyrcani eſſe ᵃ filii Tobiæ, viri præſtantis excellentia, non autem ejuſmodi ut calumniatus fuerat impius ille Schimhhon; eaſque omnia eſſe quadringenta talenta argenti, & ducenta auri,

12 Et injuria affici eos qui res ſuas crediderunt ſanctimoniæ illius loci, & honorati in univerſo mundo templi majeſtati & inviolatæ religioni; illud omnino fieri non poſſe:

13 Heliodorus propter mandata quæ habebat regis, dixit ea plane in ærarium regis eſſe inferenda.

14 Ac dicto die ingrediebatur, ut pecuniarum iſtarum ratione habita de iis ordinaret: itaque fuit non parva in tota civitate anguſtia.

15 ᵃ Sacerdotes verò ante altare ſacris veſtibus induti, projiciebant ſe ipſos, & inclamabant cœlum verſus eum qui leges tulit depoſiti, ut iis qui depoſuerant pecunias illas integras conſervaret.

16 Neque poterat quiſquis videbat ſummi ſacerdotis vultum, quin vulneraretur mente; nam aſpectus, & mutatus color declarabat anguſtiam quæ urgebat animum ipſius;

17 Circumfuſus enim erat viro illi timor quidam & horror corporis, ex quibus manifeſtus efficiebatur contemplantibus dolor qui inerat cordi.

18 Alii verò ex ædibus gregatim exiliebant ad publicam ſupplicationem, eò quòd ᶜ abiturus eſſet in contemptum locus:

ᶜ Græc. venturus.

19 Et ſuccinctæ ſub mamillas mulieres ciliciis vias implebant, incluſæque virgines aliæ quidem ad portas concurrebant, aliæ ad muros, aliæ verò per feneſtras proſpectabant flexæ,

20 Et omnes protendentes manus in cœlum ᵈ deprecabantur.

ᵈ Græ. faciebant deprecationem.

21 Eratque miſeranda promiſcuæ multitudinis proſtratio, & ſacerdotis ſummi in anguſtia magna verſantis expectatio.

22 Hi ergo invocabant omnipotentem dominum, ut res creditas integras iis qui crediderant cum omni ſecuritate conſervaret.

23 Heliodorus verò cùm illud quod decretum fuerat faceret, ipſo ibidem cum ſatellitibus ad ærarium jamque præſente,

24 Ille ſpirituum & omnis poteſtatis princeps illuſtre ſignum effecit magnum, adeò ut omnes qui fuerant auſi convenire, obſtupefacti potentia Dei in ᵉ deliquium animi formidinem ꝙ; converterentur.

ᵉ Græ. diſſolutionem.

25 Apparuit enim quidam equus ipſis terribilem habens ſeſſorem, & pulcherrimo tegmine adornatus, qui delatus impetu impegit

Heliodoro anteriores vngulas ; qui autem insidebat armaturam auream habere videbatur.

26 Alii quoque duo ᵃ ante ipsum apparuerunt adolescentes, robore decori elegantissimi gloria, & amictu speciosi, qui etiam ab utroque latere adstantes, indesinenter eum flagellabant, multas ei inijcientes plagas.

27 Cùm itaque subitò in terram cecidisset, & multis tenebris circumfusus esset, rapientes simul eum & imponentes lectice *sattellites.*

28 Eum qui modò cum multa concursatione & toto satellitio in prædictum ingrediebatur gazophylacium, eum inquam qui auxilium ab armis nullum consequi potuerat extulerunt.

29 Manifestè agnoscentem potentem administrationem Dei, atque hic quidem divina efficacitate mutus, & omni privatus spe ac salute jacebat.

30 Illi verò domino benedicebant, qui suprema gloria suum locum affecisset, & templum illud quod paulò antè metu ac turbatione plenũ fuerat, cùm omnipotens dominus apparuit, gaudio lętitiaque impletum est.

31 Quidam verò Heliodori familiaribus citò rogaverunt Oniam ut invocaret Altissimũ, ut vitam gratiosè donaret homini qui planè jacebat ᶠ animam acturus.

ᶠ Grę. *in ultimo anhelitu.*

32 Tum veritus sacerdos summus ne fortè suspicionem haberet rex maleficium aliquod in Heliodorum a Jehudæis consummatum esse, sacrificium obtulit pro salute illius viri.

33 Cumque sacerdos summus Deum exorasset, iidem adolescentes iterum apparuerunt Heliodoro, iisdem vestibus induti, & stantes dixerunt, multas habe gratias Oniæ sacerdoti summo, nam propter eum gratiosè vitam tibi donavit Deus.

34 Tu verò e cœlo flagellatus denuntia omnibus maximum Dei robur, atque his dictis ᵍ disparuerunt.

ᵍ Grę. *disparentes sactis sunt.*

35 Heliodorus autem, cùm sacrificium obtulisset domino, & vota maxima vovisset ei qui vitam ipsi reparaverat, Oniamque salutasset, castra movens ad regem reversus est ;

36 Testificans omnibus, quæ aspectu viderat, opera Dei maximi.

37 Interrogante autem rege Heliodorum, quis nam aptus esset qui adhuc semel mitteretur Jeruschalaim, dixit,

38 Si quem habes hostem, aut rebus tuis insidiantem, hunc mitte illuc, & flagellatum recipies ipsum, si tamen salvus evaserit : eò quòd in loco revera quædam est Dei potentia.

39 Nam ille qui habitationem cœlestem obtinet, inspector est & adjutor illius loci, qui venientes ad ʰ malefaciendum verberat, & perdit.

ʰ Grę. *malefacium.*

40 Atque sic quidem cessarunt res Heliodori, & custodia gazophylacii.

ANNOTATIO.

1 Oniæ] *Qui filius fuit Schimhhonis, filii pr. ovis Oniæ, ut narrat Josephus sub finem capitis 4. lib. 12. Antiquitat.* 4 Schimhhon] *hic toto cœlo a Josepho dissidet ; & (nisi me animus fallit) a veritate ipsa, ne Sacerdotum genus ignominia ulla afficeret : non propterea Benjaminitam templi custodem fuit.* Iniquitate] *quod alii libri* αγοεξουσίαν *legunt, hoc est adulationem, nobis tam videtur ab hoc loco alienum, quàm quod maximè.* 6 Eorum quæ ex] *hanc vocem vulgò in libris confusam distinguimus & sic legimus : nam sensus est, injuriam Seleuco regi fieri maximam ; insanientis enim thesaurum esse in gazophylacio templi & tamen sacerdotes pecuniam ad res sacras erogandam tanto numero a rege accipere, ut ne hæc quidem tota, ad sacros usus expendatur.* 7 Cum rege] *nempe Seleuco Philopatore, sive (ut Josephus vocat) Soteri, de quo ver. 3.* 10 Depositi] *de hoc depositi religiosi genere lege Ambrosium lib. 2. Officiorum cap. 29.* 21 Filii Tobiæ] *qui hoc Onia mortuo, cum fratribus suis a partibus Oniæ tertii, sive Menelai steterit contra Josephum. ut Josephus sir. bis ibidem cap. 6.* 15 Sacerdotes] *similem penè narrationem & verbis fimis ibus vide in Schimhhone, sive Historia Ptolemæi Philopatoris, libro qui vulgò dicitur imperii Macedorum tertius.* 26 Ante ipsum] *puta Heliodorum.*

CAPUT IIII.

1 ILLE autem Schimhhon de quo antè dixi-mus, qui index fuerat pecuniarum & patriæ, malè loquebatur de Onia, tanquam si ipse & Heliodorum impulisset, & malorum artifex extitisset,

2 Virumq; ᵃ bene de civitate meritum, & curarorem gentilium suorum, legumq; studiosum, insidiatorem in negotia *Regis* audebat dicere.

ᵃ Grę. *benefactorem civitatis.*

3 Sed cùm inimicitia eò usque procederet, ut etiam per aliquem eorum qui a Schimhhone probabantur, cædes committerentur :

4 Considerans Onias difficultatem contentionis, & Apollonium furere velut Cœles Syriæ & Phœniciæ ducem adaugendo malitiam Schimhhonis, ad regem se ipsum contulit,

5 ᵇ Non quod civium accusator esset, sed spectans illud quod publicè privatimq; toti multitudini conducebat.

6 Videbat enim sine regali providentia fieri non posse, ut res amplius sortirentur pacem, & Schimhhonem nõ cessaturum a dementia ista.

ᵇ 2. *Mac. 1. 11.*

7 Sed cùm Seleucus vitam morte commutasset, & regnum Antiochus qui Illustris cognominabatur accepisset, ambivit ᵇ Jason frater Oniæ summum sacerdotium.

8 Pollicitus regi pro consecutione trecenta sexaginta talenta argenti, & alterius cujusdam reditus talenta octoginta :

9 Præterea etiam promittebat se alia centum quinquaginta constituturum, si concederetur ipsi potentia sua gymnasium & Ephebeum ludum sibi constituere, & cives Jeruschalaimorum ᶜ cum Antiochenis conscribere.

10 Cùm autem annuente rege principatum obtineret, statim ad ᵈ Græcum ritum tribules suos traduxit.

11 Et humana regum indulta Jehudæis proposita per Joannem patrem Eupolemi (qui legationem pro amicitia & societate ad Romanos habuerat) exorata dejecit, legales q; administrationis dissolvens illegitima novavit instituta.

12 Ultrò enim sub ipsam arcem gymnasium fundavit, & potentissimos Ephebeorum subigens ᵉ sub petaurum duxit.

13 Atque hoc pacto invalescebat quidam Hellenismus & progressus morum alienigenarum, propter

propter ſupremam iſtam iſtius impii, ac non ſacerdotis ſummi Jaſonis impuritatem;
24 Adeò ut non amplius alacres ſacerdotes eſſent adminiſteria altaris: ſed templum ipſum contemnentes, & ſacrificia negligentes, feſtinabant communicare cum iniquo palæſtræ ſpectaculo poſt diſci provocationem,
25 Patrios quidem honores nihili facientes Græcanicas verò glorias pro optimis ducentes.
26 Quorum etiam cauſa pervaſit ipſos gravis calamitas, cùm quorum æmulabantur ductum & quibus omninò volebant conformari, hos inimicos atque ultores habuerunt,
27 Nam impiè contra divinas leges venire non eſt facile; veruntamen hæc ſequens tempus declarabit.
28 Cùm autem celebraretur [a] quinquēnale certamen Tyri, cui rex aderat:
29 Miſit Jaſon iſte ſceleſtus ſpectatores [a] tanquā Antiochenſes e Jeruſchalaimis, exportantes argenti drachmas trecentas ad ſacrificium Herculis, quas etiam ipſi qui exportabant poſtulaverunt non [b] erogari ad ſacrificium;
30 Sed propter ipſos qui apportabant erogavit ad triremes comparandas.
31 Miſſo autem in Ægyptum Apollonio filio Meneſthei, [c] propterea quòd ad obtinendas primas a Philometore rege accerſitus erat, percipiens poſtea Antiochus [a] eum a rebus ſuis alienum factum eſſe, curavit ut contra ipſum confirmareturquamobrem Joppen venit, ac inde proſectus eſt Jeruſchalaimā.
32 Ubi magnificè a Jaſone & civitate acceptus cum facibus & acclamationibus, introductus eſt poſtea hoc modo in Phœnicia abducto exercitu conſtitit.
33 Poſt triennium verò miſit Jaſon Menelaum fratrem Schimhhonis, cujus antè meminimus, afferentem pecunias regi, & de negotiis neceſſariis monita facturum.
34 Hic verò commendatus regi, cùm gloriam tribuiſſet ei, [a] coram poteſtate, ad ſe ipſum tranſtulit ſacerdotium ſummum, eò quòd Jaſonem talentis argenti trecentis ſuperaſſet.
35 [a] Cùm itaque regālia mandata accepiſſet, advenit, nihil quidem ſacerdotio ſummo dignum afferens, ſed animos crudelis tyranni beſtiæque barbaræ impetus habens.
36 Ac Jaſon quidem, qui [a] proprium fratrem abdicaverat, abdicatus ab [a] altero profugus in Rhammonitida regionem expulſus eſt:
37 Menelaus verò principatum obtinuit, ſed promiſſarum regi pecuniarum nihil curavit exigebat verò eas Soſtratus præfectus arcis:
38 Ad hunc enim pertinebat rerum quæ ex vectigalibus colligebantur, exactio: quamobrem hi duo a rege accerſiti ſunt.
39 Ac Menelaus quidem reliquit ſacerdotii ſucceſſorem Lyſimachum fratrem ſuum: Soſtratus verò Cratetem præfectum Cyprii.
40 His autem hoc modo conſtitutis, accidit ut Tarſenſes & [a] Mallotæ ſeditionem moverent: eò quòd Antiochidi pellici regis dono dati eſſent.
41 Celerrimè itaque rex venit ad conſtituendum res illas, relicto qui vices fungeretur Andronico, ex viris [d] dignitate præſtantibus.
42 Ratus autem Menelaus ſe arripuiſſe occaſionem commodam, aurea quædam inſtrumēta templi ſubtrahens, donavit Andronico, & alia vendidit Tyrum & in civitates circumjacentes *exportata*.
43 Quod bene cognoſcens Onias redarguit poſtquam ſeceſſiſſet in locum tutum, [a] Daphnen, quæ ad Antiochiam ſita eſt.
44 Quare Menelaus aſſumptum ſeorſim Andronicum hortatus eſt ut Oniam occideret; qui veniens ad Oniam (cùm perſuaſus eſſet ad dolū, dexteràque data cum juramentis confirmatus) & dans dexteram, quamvis ſuſpectus eſſet perſuaſit ut ex aſylo [a] procederet: itaque eum repenrè circumcluſit, nulla juſti reverentia ductus:
45 Quam ob cauſam non ſolùm Jehudæi, ſed etiam multi ex aliis gentibus indignati, tulerunt æquè imè injuſtam hanc hujus viri cædem.
46 Cùm autē reverteretur rex e partibus Ciliciæ, compellaverunt eum Jehudæi qui in civitate erant, ſuffragantibus etiam odio improbitatis Græcis, eo quòd præter rationē Onias interfectus eſſet.
47 Itaque Antiochus ex animo contriſtatus & verſus ad miſericordiam etiāmque lachrymans propter temperantiam defuncti, ſumamque modeſtiam,
48 Et accenſus animo ſtatim Andronici purpuram abſtulit, veſtes diſrupit, circumduxit per totam civitatem in eum locum ubi impiè Oniam occiderat, & illic homicidam vita privavit; Domino dignam ipſi punitionem rependente.
49 Sed cùm ſacrilegia multa fierent per civitatem Lyſimacho, [a] conſcio Menelao, & fama foris pervulgata eſſet, congregavit ſe multitudo contrà Lyſimachum, multis jam aureis inſtrumentis variās in partes ablatis.
50 Cūq; excitatæ turbæ iraplenę eſſent, armans contrà Lyſimachus adter mille viros, cœpit manus injuſtas inferre, duce imprimis [a] Chavranenſi quodā provecto ætate, nec verò minus amentia.
51 Illi verò cùm ſimul viderent quoque impreſſionem Lyſimachi arripentes alii ſaxa, alii ſuſtes [f] denſos, alii verò ex adjacente cinere, quod depſebant pugillis prehendentes, projicebant in milites Lyſimachi:
52 Eamque ob cauſam multos quidem eorum & vulnerarunt, multos verò etiam proſtraverunt multos q; ad fugam compulerūt ipſum, denique ſacrilegum prope gazophylacium interfecerunt.
53 De his autem conſtitutum eſt Judicium contra [a] Menelaum:
54 Et adveniente rege Tyrum contra ipſum accuſationem fecerunt tres viri a ſenatu miſſi.
55 Menelaus vero jam deprehenſus promiſit pecunias multas Ptolemęo filio Dorymenis, ut perſuaderet regi.
56 Quamobrem accepta ea Ptolemęus adductum regem in quodam periſtylium, ut refrigeraturum ſe traduxit *a ſententia*.
57 Qui autorem quidem totius mali Menelaum abſolvit ab accuſationibus; miſeros autem illos, qui ſi etiam apud Scythas dixiſſent cauſam, liberi a condemnatione fuiſſent abſoluti, [b] illos adjudicavit morti.
58 Itaque celeriter pœnam injuſtam ſubierunt, eò quòd antea pro civitate, populoque, & ſacris vaſis dixiſſent cauſam.
59 Eamque ob cauſam Tyrii quoque odio improbitatis iſtius adducti, res ad ſepulturam eorum pertinentes ſuppeditaverunt magnificè.
60 Menelaus verò propter [i] ſummam potentiorum avaritiam magnus civium ſuorum inſidator effectus, manſit in principatu inoleſcens malitia.

ANNO

[a] Græ. qui in dignitate ſiti erant.
[b] Græ. ſui.
[c] Græ. propter vocationes primas Philometoris.
[a] Græ. cum ſcientia Menelai.
[f] Græ. denſitates.
[a] Græ. vulnerates fecerunt.
[b] Græ. illi mortem adjudicavit.
[i] Græ. potentiorum avaritiam.

ANNOTATIO.

1 Ille autem] *De quo suprà 3.4.& sequentibus.* 5 Non quòd] *hũ verbũ Iosephum mentitur, adeò veritatem ipsam evidentissimè: vide Iosephum antiquitatum Iudaic.lib.12.* 7 Iason] *qui Iesus dicebatur: antiochenum nomen aut Græcum adoptavit, ut quod Iudæum vel nomine tenus saperet.* 9 Cum Antiochenis] *id est, referre in civium Antiochenorum numerum: ita pudebat ipsum Ieruschalæmorum.* 10 Græcum] *id est, apud gentes receptum symecdoche, qua plurimùm Paulus utitur. Sic versu 13.& 15.* 12 Sub petaurum] *sic interpretor Græcam vocem πέταυρα secutus Pharorinum. Nam πέταυρα & πέταυρον ex eadem origine dicta significant machinã ligneam rotũ versatilem; ex qua petaurista maxima corporis agilitate evolabant, ut memunit Festus ex Lucilio, atque Martialis.* 13 Ac non sacerdotis] *iterum impingit Iosepho colaphum, indignè ferens ut hæc catena maleficiorum (ut cum Ammiano Marcellino loquar) & conciunator technarum dicatur e sacerdotum genere.* 18 Quinquennale certa.] *quod erat Herculi, ut veteres historiæ docent, & indicatur sequente versu.* 19 Tanquam Antiochen.] *nam Antiochenses in certamen eroabant munera: cives autem Ieruschalæmorum pro Antiochensibus habebantur suprà vers.9.* 21 Eum] *puta Ptolemæum Philometora, cui primùm cum Antiocho convenerat.* 24 Coram potestate] *id est, cùm regem in eos alloqueretur, propterea quòd bellè & aulicè assentatus esset.* 26 Proprium frat.] *Onian, ut suprà vers.7.* Alterò] *fratre videlicet Menelao, qui etiam Iosepho teste Onias Iunior dicebatur.* 30 Mallotæ] *ex Mallo maritimo Ciliciæ oppido, cujus meminerunt Ptolemæus & alii.* 33 Daphnen] *oppidum Daphnæ fluvio impositum, a quo nomen habet.* 34 Procederet] *id est, venire inde Antiochiam, ut ex sequentibus constat.* 40 Chavranensi] *ad est, regionem Chavranii, de qua Iechezk.47.16 & 18.* 43 Menel.] *quod ipse conscio & participe Lysimacho sacrilegia sua perpetrasset, suprà vers.39.*

CAPUT V.

1 SUB eidem verò tempus secundam profectionem Antiochus in Ægyptum comparavit. *1.Macc.1.17.*

2 Accidit autem per totam civitatem fermè ad quadraginta dies, ut apparerent in aëre currentes equites auratos amictus habentes, & lanceis turmæ ritu armati, [a] gladiisque strictis,

a Græ. gladiorũmque eductionibus.

3 Et turmę equitum dispositæ, congressioneſque factæ, & incursiones utrorũque, & clypeorum agitationes, & [b] spicula multa, & tela conjecta, & aureorum ornamentorum ſplendores, & loricę omnigenæ.

b Græ. ſpiculorum multitudines, & telorum jactus.

4 Quamobrem omnes expetebant ut ostentum istud [c] bene cederet.

c Græ. ad bonum fieret.

5 Sed cùm increbruiſſet falsus sermo, tanquam ſi commutaſſet Antiochus vitam *morte*, aſſumens Jason mille viros minimùm, repentè in civitatem fecit impreſſionem: quibus jam ſupervenientibus, ac denique jam occupata civitate Menelaus in arcem confugit.

6 Jaſon verò faciebat cædes civium ſuorum nemini parcens, non cogitans ſecum proſperitatem in cognatos infelicitatem eſſe maximam.

7 Cum itaque videretur ſibi hoſtium ac non gentilium tropæa diruere, dominatum non obtinuit, ſed pro fine inſidiarum percipiens pudorem, profugus iterum in regionem Hhammonitarum abiit:

8 Itaque terminum malæ converſationis ſortitus eſt, cùm incluſus apud Aretam regem Arabum, [d] in civitatem unam ex altera fugiens,

d Græ. in civitatem ex civitate.

perſecutione preſſus ab omnibus, exoſus ut deſertor legum, & execrabilis ut patriæ civiumque carnifex, in Ægyptum ejectus eſt.

9 Et qui multos e patria extorres fecerat, extorris periit, delatus ad Lacedęmonios tanquam ſi ob cognationem fuiſſet *apud illos* protectionem conſecuturus:

10 Et qui multitudinem inſepultorum ejecerat nullo fuit comitatus luctu, neque ſepulturam ullam qualemcunque, nedum patrium ſepulchrum habuit.

11 Sed cùm iſta [e] innotuiſſent regi, concepit pro rebus factis Jehudæos defecturos eſſe: itaque jungens venit ex Ægypto, efferatus animo, & civitatem occupavit armis:

e Græ. acciderent.

12 Ubi mandavit militibus conſcindere, ac non parcere obviis quibuſque, & eos qui domos conſcendere ut trucidare.

13 Itaque fiebant juvenum & ſenum occiſiones, virorumque & mulierum ac puerorum deletio, virginumque & infantium cædes:

14 Adeò ut octoginta millia totis diebus tribus conſumpti ſint, quadraginta quidem trucidationibus, & *alii* non pauciores cædis vendidi.

15 Non contentus autem iſtis auſus eſt in ſanctiſſimum totius terræ templum ingredi, ducem habens Menelaum, qui proditor legum fuerat & patriæ:

16 Et ſceleratis manibus ſacra vaſa capiens & quęcunque ab aliis regibus ad augmentũ gloriæque loci & honorem fuerant repoſita, profanis manibus, contrectans,

17 Elatus eſt mente Antiochus, non cogno ſcens propter peccata eorum qui civitatem habitaverant, Dominum ad breve *tempus* iratum fuiſſe, ac propterea [f] deſpectum fuiſſe locum.

f Græ. fuiſſe circa locũ deſpectionem.

18 [g] Quod ſi non eveniſſet, neque in multa peccata fuiſſent delati, quemadmodum Heliodorus (qui miſſus fuerat a Seleuco rege ad inſpectionẽ gazophylacii) hic quoq; in ipſo aditu repentè [h] flagellatus averſus fuiſſet ab audacia ſua.

19 Verùm non propter locum gentem Dominus, ſed propter gentem locum elegerat:

20 Ac propterea idem locus qui una fuerat particeps adverſorum caſuũ, qui fuerunt in gẽte, poſtea cõmunicavit beneficiis; & qui relictus fuerat omnipotentis ira, iterum ex maximi Domini concilatione cum omni gloria fuit reſtitutus.

21 Antiochus igitur mille octingenta talenta exportans e templo celerrimè in Antiochiam feceſſit, exiſtimans præ ſuperbia ſe cùm terram navigabilem, tum mare ipſum pervium pedibus [i] effecturum propter elationem cordis.

i Græ. paſſurum.

22 Sed reliqui etiam præfectos ut malè afficerent gentem; Jeruſchalaimis quidem Philippum genere Phrygem, moribus magis barbarũ quàm qui conſtituerat ipſum;

23 [k] Garizimis verò Andronicum, ac præterea Menelaum; qui peſſimè *aliorum* omnium ſupra cives efferebatur, ut adverſus cives Jehudæos animum habebat inimiciſſimum.

24 Et [l] miſit abominationum principem Apollonium cũ exercitu, nempe viginti duobus millibus, mandans ut omnes qui juſta ætate erãt jugularet; mulieres verò juniores venderet.

25

Hic

25 Hic autem cùm veniſſet Ieruſchalaima ſimulans ſe pacificum, cohibuit ſe uſque ad ſanctum diem ſabbathi; quo occupâs feriates Iehudæos, illos milites qui parebãt ipſi, mandavit armari,
26 Ita egreſſos omnes ad ſpectandum confodit, & per civitatem cum armis diſcurrens multam peremit multitudinem.
27 Iehuda verò [b] novem aliis comitantibus ſecedens, in montibus ferarum more tranſigebat vitam cum ſuis comitibus; qui gramineo alimento veſci perſeverabant, ne contaminationis illius eſſent participes.

[b] Græc. *decimus quodammodo exiſtens.*

ANNOTATIO.

2 Secundam] *De qua vide annotata in Danielis 11.* 28 Quod ſi non] *hic diſcedit ab hiſtoria autor, prout deinceps feciſſe videbamus: nec tantopere laborat, ut hiſtoriam ſimpliciter narret, quàm ut gentem ſuam extollat, omnibus ſuis digreſſionibus.* Plagellatus] *ſuprà 3.24. & ſequentibus.* 23 Garizimis] *id eſt, in Samaria, ubi fuerat ab impio Menaſſe inſtitutum templum, ut infrà 6.2. & Eccleſiaſtici 50.27.* 24 Miſit] *videlicet poſt biennium, 1. Mac. 1.30. Græca autem vox μυσαρχος, quam vulgò interpretantur ab odio, aliud omninò ſignificat. Non aut ſingulari ratione μυσάρχης appellatur, quod abominandorum iſtorum conſiliorum princeps fuerit quæ executus eſt, ut duo ſequentes verſus oſtendunt (eſt enim μῖσος abominatio) aut ſignificat præpoſitum (ut Imperatores vocant) ſacro ærario, id eſt, intimo theſauro regii, qualis erat apud Romanos locus quem Faviſſam appellabant: atque hæc interpretatio ex 1. Mac. 1.30. confirmari videretur, ſed prior eſt ſimpliciſſima.*

CAPUT VI.

[a] Græ. *poſt non multum temporis.*

1 PAULO pòſt tempore miſit rex ſenem Antiochenum qui cogeret Iehudæos, ut tranſilientes a patriis legibus non regerentur legibus ipſis Dei:
2 Et contaminans templum quod erat Ieruſchalaimis, Jovis Olympii, illud verò quod erat Gariximis (prout erant habitatores loci) Jovis hoſpitalis nominaret,
3 Difficilis autem & gravis erat populo malitiæ hujus inſtitutio.
4 Nam templum luxu & comeſſationibus implebatur a gentibus, molliter vitam conſumentibus cum [b] meretricibus, & [c] ſacroædis ambitu ad mulieres ſe adjungentibus, etiamque intrò ſerentibus quæ non conveniebant;
5 Et altare rebus illegitimis, quas lex vetuerat, implebatur.
6 Neque verò celebrare licebat ſabbatha, neque patrias ſolennitates obſervare, neque ſimpliciter ſe Iehudæum confiteri;
7 Sed ducebantur cum acerba neceſſitate die natali regis ſingulis menſibus ad [d] viſcerationẽ; & cum era: Dionyſiorum feſtum, cogebantur [e] hederam ferentes pompam Baccho ducere.
8 Decretum quoque [f] prodiit in vicinas civitates Græcas, ſuggerente [g] Ptolemæo, ut contra Iehudæos eadem proſecutio, & viſceratio fieret:
9 Qui autem ad ritus Græcos tranſire nollent, ii jugularentur, itaque nihil niſi miſeria inſtans videri poterat.
10 Nam duæ mulieres quę filios circumciderant abductæ ſunt, ad quarum ubera ſuſpenſis natis, publicè per civitatem circumductis eas, deorſum a muro præcipitaverunt.
11 Alii verò inter ſe concurrentes ad ſpeluncas, ut latenter ſeptimum diem celebrarent, indicati [h] Philippo, conerenati ſunt; quia religio fuerat ipſis ut ſibi ſuccurrerent, propter gloriã diei religioſiſſimi.
12 Itaque hortor eos qui librum hunc legunt, ne propter calamitates iſtas contrahantur: ſed cogitent ſupplicia hęc non ad interitum, ſed ad eruditionem generis noſtri ſpectare:
13 Etenim quòd non diu ſinuntur qui agunt impiè, ſed ſtatim in ſupplicia incidunt, magnæ beneficentiæ ſignum eſt:
14 Non enim judicavit Dominus, quemadmodum etiam in aliis gentibus longa patientia differt donec ipſi ad complementum peccatorum concurrentes puniantur, ita etiam nobis faciendum eſſe; ut poſtea non ulciſcatur nos, ſi tandem ad peccatorum ſummum perveniremur.
15 Quamobrem miſericordiam quidem nunquam aufert a nobis; ſed eruditos cum calamitate non derelinquit populum ſuum.
16 Verùm hęc ad commonitionem dicta a nobis ſunto.
17 Nunc his paucis poſitis ad narrationem veniendum.
18 Elhhazar quidam ex primotibus ſcribis vir jam provectus ætate, & aſpectu faciei pulcherrimus, cogebatur [e] hiare ut comederet ſuillam carnem.
19 Hic autem conjunctam gloria mortem potiùs, quàm vitam cum abominatione complectens ultrò ad [f] tormentum adducebat;
20 Idque ſe inflectens palam, quemadmodum oportet accedere eos quiſe audent ab eis defendere quæ propter vivendi ſtudium guſtare eſt nefarium.
21 Ac illi quidem qui ad illegitimam viſcerationem illam conſtituti erant, propter notitiam quę ab antiquis temporibus cum viro hoc *interceſſerat*, aſſumptum eum ſeorſim hortabãtur, ut afferens carnes quæ ab ipſo comparatæ eſſent uteretur iis quibus conveniret ipſi; ſed ita ſimularet, quaſi comederet *ſecundum* ea quæ a rege mandata erant, de carnibus ſacrificii;
22 Ut hoc facto liberaretur a morte, & propter veterem cum ipſis amicitiam humanitatem conſequeretur.
23 Hic autem honeſtam ſuſcipiens cogitationem, & dignam ætate ac ſenectutis excellentia & comparata ac ſpectata canicie optimáque a puero educatione, ac potius ſancta & divinitus indita legis inſtitutione, & continuò reſpondit, dicens ut citò ad ſepulchrum præmitteretur.
24 Non enim hac ætate noſtra (*inquit*) dignum eſt ſimulare, ut multi juvenes ſtatuentes Elhhazarum nonagenarium tranſiviſſe ad alienigenarum ritus:
25 Illi quoque propter ſimulationem meam, & propter paululam iſtam & momentaneam vitam ſeducantur per me, & [h] abominandam maculam ſenectutis comparem.
26 Etenim ſi ad præſens extrahar e ſupplicio humano, at omnipotentis manus, neque vivus neque mortuus effugiturus ſum.
27 Quapropter nunc quidem viriliter vitam com-

[b] Græc. *tympanum: ſic verſ. 28.*

[c] Græc. *ſatru ambitibus.*

[d] Græ. *exiit.*

[e] Græ. *hiare.*

[f] Græc. *conſequenter.*

[g] Græc. *abominationem & maculam.*

commutans *morte*, cùm hæc senectute dignus videbor.

28 Tum juvenibus exemplum nobile reliquero, aut alacriter & generosè pro gravibus & sanctis legibus honestam mortem oppetant; atque his dictis ad tormentum confestim venit,

29 Cùm ii a quibus ducebatur, animum illum benevolum quem paulò antè ipsi exhibuerant in malevolum convertisset, propter sermones quos antè habuerat; prout ipsi dementiam esse cogitabant.

ANNOTATIO.

1 Antiochenum] *Athenienſem legunt Græci libri, quos quidem viderim: ſed mea ſententia melior eſt lectio Hieronymi, qui Antiochenum vocat, cùm Rex Antiochia tanquam in regia civitate habitaret, & eives inde aſſiduè illum cum privilegiis & prærogativis, tum dignitatibus extolleret ac promereretur.* 7 Viſcerationem] *genus ſacrificii, in quo adſtantibus fiebat crearomia, id eſt, ſolo ſtipitorum diſtributo.* Hederam] *Baccho ſacratam, ex gentium ritu; ſimile vide in libro Schimbhonii, qui vulgò dicitur Machabeorum 3. cap.* 2.21. 8 Ptolemæo] *videlicet filio Dorymenis, cujus mentio facta eſt ſuprà* 4. 45. *& ſequentibus.* 11 Philippo] *de quo ſuprà* 5.22. 19 Tormentum] *id eſt, ipſe ultrò præcurrens, duxerat tortoribus, ut ad mortem iret. Eſt autem tympanum inſtrumentum quo diſtendebantur fontes cùm erant cædendi aut examinandi flagris, ut apparet ex fine hujus capitis: quod genus ſpectat Apoſtolus ad Hebr.* 11.35. 20 Se inflectens] *id eſt, ita tendendo toto corpore ad tormenti locum, ut ſolent nautæ qui remulcum agunt; quod ſignificat verbum* ἕλκειν, *a quo hic aorriſus, non autem a* τύπτω *deducitur.*

CAPUT. VII.

1 ACCIDIT autem etiam fratres ſeptem cum matre prehenſos cogi a rege ut illicitis carnibus ſuillis veſcerentur, flagellis cæſos & taureis.

2 Sed unus illorum qui primus cauſam dixit, ita locutus eſt, quid rogare vis, & diſcere a nobis? nam parati ſumus mori potius, quàm leges patrias tranſgredi,

3 Tum exitus furore mandavit rex, ut [a] ſartagines & lebetes ferveferent:

4 Quibus repentè ferveſactis, ejus qui primus eorum dixerat mandavit precidi linguam & cute circumdetracta extremos artus reſecari cæteris fratribus & matre unà videntibus:

5 Deinde cum omnino effectum inutilem juſſit ad pyram adduci ſpirantem, & frigi: cùm autem vapor e ſartagine admodum ſe [a] diffunderet, hortabantur alii alios, fratres cum matre, ad generosè obeundam mortem, ſic dicentes.

[a] Græc. *dicerent.*

6 Dominus Deus inſpicit, & [b] revera [c] de nobis conſolationem accepturus eſt, quemadmodum per canticum quo in [c] os conteſtabatur de ſe cit Moſche, dicens, & de ſuis tervis conſolationem accipiet.

[b] Græc. *veritatibus.*
[c] Græc. *facium Deut.*32.36.

7 Poſtquam verò primus migravit hoc modo, ſerundum duxerunt ad ludibrium, & capitis pellem cum capillis detrahentes interrogaverunt, an comedes priuſquam ſuppliciis membratim afficiatur corpus?

8 Atque hic reſpondens patria voce dixit, minimè.

9 Quamobrem hic quoque ut primus ille ex ordine tormentum pertulit, cumq; [d] extremum ageret ſpiritum dixit, tu quidem ſceleſte ex hac præſente vita nos eximis: verùm rex mundi nos pro ſuis legibus mortuos ſuſcitabit in æternam reſurrectionem vitæ.

[d] Græc. *in ultimo ſpiritu exiſtens.*

10 Poſt hunc autem tertius in ludibrium traductus, cùm lingua ab ipſo poſceretur, eam citò protulit, & manus audacter protendit, dixitque generosè.

11 Hæc a Deo cœli poſſedi, atque hæc deſpicio propter ejus leges, ut qui hæc ab ipſo ſpero me de integro reportaturum eſſe.

12 Adeò ut rex ipſe & qui cum eo erant obſtupeſcentes admirerentur adoleſcentis animum, ut dolores iſtos nihili faceret.

13 Atq; hoc quoque defuncto, quartum ſimiliter cædentes cruciabant.

14 Qui cùm propè eſſet ut moreretur, ſic dixit, optabile eſt mutari expectationes quæ ſunt ab hominibus, & quæ a Deo ſunt expectare, noſi. terum reſurrecturos per ipſum: etenim tibi reſurrectio ad vitam non erit.

15 Conſequenter etiam quintum adductum cædebant, qui reſpiciens in illum dixit:

16 Poteſtatem inter homines habens cùm ſis corruptioni infeſtus, facis quod vis: verùm ne putes genus noſtrum a Deo derelictum eſſe;

17 Sed tu expecta, & contemplare magnā ejus potentiam, ut te & ſemen tuum cruciaturus eſt.

18 Poſt hunc adduxerunt ſextum, qui cùm moriturus eſſet, dixit ne erres fruſtrà; nos enim propter nos ipſos perpetimur hæc cùm peccaverimus in Deum noſtrum; atque hæc digna admiratione facta ſunt:

19 Tu verò ne putes te impunitum fore, qui oppugnare Deum agreſſus es.

20 Sed mater ſupra modum admirabilis fuit dignáque memoriæ optimæ; quæ ſub tempus unius diei ſimul videns perire ſeptem filios, forti animo ferebat, propter ſpes quas in Domino poſuerat.

21 Et unumquemq; eorum hortabatur voce patria, generoſo animo impleta: fœmineā æque cogitationem maſculo animo excitans dicebat eis;

22 [e] Neſcio quomodo in meo utero comparueritis, neque ego ſpiritum vitamq; ſum largita vobis, neque primariam cujuſque membrorum formationem ego coaptavi.

[e] Græc. *Neſcio.*

23 Igitur conditor ille mundi, qui finxit hominum ortum & omnium naturam invenit, & ſpiritum & vitam vobis pro miſericordia iterū redditurus eſt, quandoquidem nunc vos ipſos deſpicitis propter leges ipſius.

24 Antiochus autem putans ſe contemni & probroſam hanc eſſe ſuſpicatus vocem cùm adhuc minimus natu ſupereſſet, non tantùm ſermonibus ad hortationem faciebat, verùm etiam juramentis confirmabat ſe ditaturum ſimul & beatiſſimum effecturum illum ſi traduceretur ab *miſtaris* patriis, & pro amico habiturum, & negotia concrediturum.

25 Et quia adoleſcens minimè attendebat, rex accerſitam matrem hortabatur ut pueri conſultrix pro ſalute eſſet;

26 Quæ cùm ille multis hortatus eſſet, recepit ſe ſuaſuram filio.

[b] Græc. *exemplu, &c.*

27 Tum mater ad eum inclinans, ludificata crudelem tyrannum patria lingua ſic dixit,
28 Fili miſerere mei, quæ novem menſes te in utero circumtuli, quæ lactavi te triennium, quæ educavite & perduxi ad ætatẽ hãc uſque, & quæ moleſtias educationis pertuli. peto a te, fili, ut reſpiciens in cœlum & terram, & videns omnia quæ in eis ſunt, agnoſcas Deum hęc feciſſe ex iis quæ non erant, & humanum genus ita factum eſſe.
29 Ne timeas carnificem iſtum, ſed eſto dignus fratribus tuis, mortémque ſuſcipe, ut eadem miſericordia cum tuis fratribus excipiam te.
30 Hæc autem ſolùm deſinente dixit adoleſcens, quæ ſunt res quas expectatis? non ſum obediturus præcepto regis; ſed præcepta legis audio, quæ majoribus noſtris per Moſchen data eſt.
31 Tu autem, qui omnis mali in Hhebræos inventor es, nequaquam effugies manus Dei:
32 Nos enim propter noſtra ipſorum peccata patimur:
33 Quod ſi increpationis ac eruditionis gratia Deus vivens in nos pauliſper iratus eſt, at iterum conciliabitur ſervis ſuis.
34 Sed tu, ô impie & omnium hominum flagitioſiſſime, ne fruſtra extollaris fremens, & incertis expectationibus fretus in cœleſtes pueros attollens manum.
35 Nondum enim omnipotentis inſpectoris Dei judicium effugiſti.
36 Etenim jam hi fratres noſtri, qui brevem laborem ſuſtinuerunt, divino fœderi vitę æternę acciderunt; tu verò judicio Dei, juſtas pœnas iſtius ſuperbiæ reportaturus es.
37 Ego autem ſicut fratres illi, & corpus & animã trado pro legibus patriis, invocans Deum ut brevi ſit propitius huic genti, *utque tu per quæſtiones & flagella ad confitendum abducaris ipſum ſolum Deum eſſe.
38 In me verò & fratribus meis ſiſtatur omnipotentis ira, quæ in univerſum genus noſtrum juſtè adducta eſt.
39 Tunc excitus rex furore, in hunc ſupra alios peſſimè invectus eſt, æcs bè ferens quòd ita ſannis exagitatus eſſet.
40 Hic igitur purè migravit: e vita, omnino cõfidens in domino.
41 Denique ultima *poſt filios vitam finivit mater.
42 De viſcerationibus igitur, & †immanibus cruciatibus hactenus dictum eſto.

*Grę. filiorum.
†Grę. excedentibus.

ANNOTATIO.

3 Sartagines] *Non eas quidem minimas, quæ in re culinaria ſunt, ſed ænitinas, & lebetes amplißimos, quales in baphis ſunt, ut in eas corpora mutila conjicerentur.* 6 De nobis] *id eſt, injuriam quæ nobis fit ulciſcens, conſolationem accipiet de inimicis ſuis.* 32 Neſcio] *i. neq; rationem teneo, neq; facultate prædita ſum aut fui unquam gignendi vos: ſic interpretandum offendens ſequentia, ut Jobi 39. 4. accipiatur ſcienã. verbum* 37 Utque tu] *reſpicit ad hiſtoriam quæ habetur infrà 9. 11 & ſequentibus. De hac autem hiſtoria tota plura vide apud Joſephum in oratione de Machab. quæ dicitur περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ.*

CAPUT VIII.

1 JEHUDA autem Machæus, & qui erant cum eo latenter proficiſcentes in viros adhortabantur cognatos; & eos qui permanſerant in Judaiſmo aſſumentes congregaverunt ſex virorum millia:
2 Et invocarunt Dominum, ut aſpiceret populum ab omnibus afflictum, miſeraretur templum ab hominibus impiis profanatum,
3 Miſertuſque civitatis (quæ & perdita erat, & †æquanda ſolo) inclamantem ſæpe cæſorum ſanguinem exaudiret;
4 Ac recordatus illegitimæ perditionis infantium innocentum, & blaſphemiarum quæ pronuntiatæ fuerant in nomen ipſius, odium impuritatis oſtenderet.
5 Machæus autem *cùm haberet aciem, jamque non poteret a gentibus ſuſtineri, ira Domini in miſericordiam verſa.
6 Civitatéſque & vicos ex improviſo veniens ſuccendebat, & commoda loca occupans non paucos hoſtium in fugam vertebat.
7 Maximè ‖noctium adjumento ad hujuſmodi inſidias utebatur, adeo ut fermo quidam de fortitudine ejus ubique perſonaret.
8 Videns verò *Philippus brevi hominem ad incrementum perveniſſe, & frequentius ſecundis rebus provehi, *Ptolemæo Cœles Syriæ & Phœniciæ duci ſcripſit ut ſuccurreret unà negotiis regis.
9 Ipſe verò citò electũ Nicanorem filiũ patrocli e ſummis amicis miſit, ſub jectis ei *multitudine* gentibus omnigenis non paucioribus viciès mille, ut univerſum Jehudæorum genus tolleret; & Gorgiam quoque ducem & rerum militarium peritum adjunxit ei.
10 Diſtulerat autem Nicanor tributum quod Rex debebat Romanis, talentorum bis mille, ut ex captiva Jehudæorum turba explerent illud:
11 Et ſtatim ad maritimas civitates miſerat, provocans ad emptionem *mancipiorum Jehudæorum, & promittens ſe nonagena mancipia talento addicturum eſſe; *ſibbeat* non expectans conſecuturam in ipſum ultionem ab omnipotente.
12 Jehudæ verò †innotuit res de Nicanoris invectione:
13 Qui ut communicavit cum ſuis comitibus adventũ illius exercitus, formidoloſi *homines* & qui juſtitiæ Dei diffidebant, diffugerunt & ſe a loco ſubduxerunt:
14 Alii verò omnia *vendebant quæ relicta erant, ac ſimul orabant Dominum ut liberaret eos qui ab impio Nicanore, antequã congrederentur, fuerant venditi:
15 Quod ſi non propter ipſos facturus eſſet, at certè propter fœdera ipſius cum majoribus inita, & ‖propter quòd de venerando & magnifico ejus nomine vocabantur.
16 Tunc convocatos eos qui aderant ſibi ad ſex millẽ numero Machæus hortabatur ne propter hoſtes percellerentur, neque metuerent amplam multitudinem gentium injuſtè ipſos invadentiũ; ſed generoſè dimicare & aſſumentes ante oculos injuriam ab ipſis iniquè in locum ſanctum conſummatam,

17 Et

2. Mac. 3.

a Grę. *fuerat aquum ſolum.*
b Grę. *ſanguinem: Hebraiſmus.*
*Grę. *facilius in acie conjuncta.*
d Grę. *noctium cooperantes ſæpiùs.*

*Grę. *præter invocationem ſuperveniens ipſos venturos, &c.*

17 Et verberationem civitatis ludibrio expositæ, etiámque dissolutionem illius acceptæ amaioribus administrationis.

[b] Grꝛc. audacia. 18 Illi ecenim armis, inquit, pariter & [b] audaciæ confidunt; nos verò Deo omnipotenti, qui & illos prucedentes in nos & mundum totum potest nutu uno dejicere, confidimus.

19 Cũq; amplius collegisset corã eis & defensiones pro majoribus factas, & ultionem centum octoginta quinque millium Sancheribo parentium, quemadmodum periissent,

2.Reg.19.

20 Et prælium in Babylonia adversùs Galatas commissum, [c] quemadmodum ipsi universè ad operã prestandã venissẽt octies mille cum 4. millibus Macedonum, & Macedonibus hæsitantibus ipsi octies mille *numero* centum viginti millia perdidissent propter auxilium ipsis e cœlo collatum, & utilitatẽ magnam accepissent:

21 His rebus fecit ut bono animo essent, & parati ad mortem pro legibus patriáq; obeundam.

22 Ita quadripartito exercitu facto, constituit suã fratres suos, qui duces ordinis utriusq; essent, Schimhonẽ, & [d] Iosephũ & Jonathanẽ, quorũ cuiq; mille quingentos milites subjecit, itemq; Elhhazarum:

23 Et postquã legisset apud illos e sacro libro, [e] testemq; dedisset, DEUS AUXILIO, ipse primæ aciei dux congressus est cum Nicanore.

24 Pugnante verò ab ipsis omnipotente, trucidarunt ex hostibus supra novem millia, vulneraruntq; & mutilarunt membris majorem partem exercitus Nicanoris, & omnes coẽgerunt fugere.

25 Pecunias denique eorum qui advenerant ad emptionem suam acceperunt; cumque eos multum persecuti essent una, receperunt se hora interclusi:

26 Erat enim pridie sabbathi, quam ob causam non persisterunt longiùs in eos incurrere.

27 Sed cum arma eorum collegissent, & spolia exuissent hostium, incubuerunt in sabbathum, plurimùm benedicentes & celebrantes Dominum; qui conservaverat ad diem illum usque [f] principium misericordiæ quæ denuo stillabat in ipsos.

28 Post sabbathum autem debilitatis, viduisq; & orphanis, cùm parte me spoliis erogassent, reliquas inter se & [g] pueros partiti sunt.

29 Atque his perfectis, & communi supplicatione facta misericordem Dominũ oraverunt ut ad finem usque servis suis conciliatus permaneret.

30 Postea eorũ qui Timotheo & Bacchidi aderant supra viginti millia sustulerunt conjunctis viribus [h] obnixi, & munitiones altas pervalde obtinuerunt, spoliáq; plura divisérũt, æquis partibus inter ipsos, & debilitatos, orphanósq;, & viduas, senésq; effectis.

31 Cumq; arma eorum collegissent, accuratè omnia comportarunt in opportuna loca, reliqua verò spolia tulerunt Jeruschalaima.

32 Philarchem quoque qui Timotheo aderat sustulerunt, hominem impurissimum, & qui multas molestias Jehudæis intulerat.

33 Similiter cùm Epinicia in patria celebrarent, Callisthenẽ (qui sacras portas succẽderat) in domunculum quandam sibi consulentẽ fuga, cremaverunt: itaq; dignam impietate sua mercedem reportavit.

34 Ille autẽ [i] sceleratissimus Nicanor, qui mercatores mille ad venditionẽ Jehudæorum aduxerat,

[i] Grꝛc. *terfceleratus.*

35 Depressus ab eis qui [k] judicio ipsius minimi esse videbatur, exuilio Domini, gloriosa veste posita per Mediterraneum mare tanquã mancipium se solitariũ subtrahens, venit Antiochiam, [l] supra omnes secundis rebus usus in exercitus sui interitu.

[k] Grꝛc. *secundum ipsius*

36 Et qui receperat tributũ Romanis persolvendũ, ex captivitate eorũ qui erant Jeruschalaimis, [m] confectũ iri, renũtiavit Jehudæos habere propugnatorẽ Deum, atq; hoc modo inviolatos a vulneribus esse Jehudæos, quia legibus ab eo mandatis obtemperant.

[l] Grꝛc. *rectũ.*

ANNOTATIO.

8 Philippus] *Ille Phryx cujus meminit sup.5.22.* Ptolemæo] *non filio Dorymenũ de quo sup.4.45. sed Macrone quem Antiochus Eupator exautoravit, inf.10.12.* 14 Vendebant] *nempe ut expeditiores essent, & commodiùs in multitudem incumberent.* 20 Quemadmodũ] *hujus Gallorum strages, sive (ut Livius nominat, Gallograecorũ, tempus mihi quidem non plane constat; sed tamen eo tempore facta fuisse conjecimus, cùm Brennо duce trajecta Græcia invaserũt Asiam, regnante Seleuco Nicanore, ut narrat Pausanias, qua in victoria res strenuè à Jehudæis gestæ fuerunt amplissimæ, sed historicorũ invidia suppressæ, & Macedonũ virtuti attributæ.* 22 Josephum] *v. de 1.Mac. 2.5.* 23 Telcram] *symbolum militare, quod postea literis majusculis posuimus, ut ostenderemus hanc fuisse, cui Vegetius appellat) vocalem tesseram: sic inf.13.25.* 27 Principium] *nam illa priorilus calamitatibus quasi recisa videbatur: ut dictũ est sup.7.33. & 37.* 28 Pueros] *similes, qui imperio ipsius parverant, ut Gen.14.24. hujus autem rei legem vide 1.Schem.30.22. & seq. sic infrà ver.30.30* Obnixi] *metaphora elegãs ab aditu, quarũ structura statuminatur anteridibus, ut Vitruvius nominat.* 35 Super omnes] *i. hac una re felicior suo milite, quod incolumis toto exercitu profligato potuerat effugere.*

CAPUT. IX.

1.Mac.6.1.

1 [a] SUB tempus autem illud Antiochus se ignominiosè e regionibus Perficis receperat.

2 Nam ingressus urbem Persepolim nomine tentavit sacrilegium committere, & civitatem obtinere; ideo irruentibus turbis ad armorum subsidium in fugam versi sunt, unde evenit ut fugatus ab indigenis Antiochus [a] turpiter referret gradum.

[a] Grꝛc. *inhonestam reversionem faceret*

3 Cùm autem esset ad [a] Ecbatana, [b] perlatæ sunt ad eum res Nicanori Timotheoq; factæ.

[b] Grꝛc. *accidentia.*

4 Itaq; furore percitus arbitrabatur se eti im eorũ a quibus fugatus fuerat malum in Jehudæos retorsurum: ac propterea aurigam justit indefinẽter pergentẽ profectionem perficere; ut judicii e cœlo jam instabat ipsi. sic enim supbè dicebat, cometeriũ Jehudæorũ efficiam Jeruschalaima, cùm illuc veneto:

5 Omnipotens autẽ Dominus Deus Israëlis incurabili, nec aspectabili plaga percussit eum: cũq; solummodo finiret sermonẽ illũ, occupavit eũ immedicabilis viscerũ dolor, & acerba interaneorũ tormenta;

6 Omnino justè, qui per multas & insolentes calamitates aliorum viscera tormentis afflecerat,

7 Hic verò nequaquã a jactantia desinebat; sed adhuc etiam implebatur superbia, ignem spirans animis contra Jehudæos, & [c] præcipitem accelerari jubens; sed contigit etiam, ut ipse decideret de curru qui agebatur impetu, decidentiq; gravi casu omnia corporis membra ex eo torquerentur.

[c] Grꝛc. *acciò.*

8 Atq; hic qui modò videbatur maris fluctibus imperare, propter arrogantiam qua supra [d] humanũ modum agebatur, & arbitratus statera se montes altissimos appensurũ esse dũ in terra erat, gestatorio portabatur, manifestã Dei potentiã in se demonstrans:

[d] Grꝛc. *hominem.*

9 Adeò ut etiam de corpore illius impii erumperẽt vermes vivi, & illius in doloribus angoribusque viventis carnes decíderent, & ex odore ejus totus exercitus gravaretur putorem *ferre.*

10 Ita hominẽ qui paulò antè videbatur cœli astra contingere, nemo exportare poterat propter intole-

rabilem

rabilem illam odoris grauitatem.
11 Hic igitur cœpit vulneratus ærumnitudine super bis desinere, & diuino flagello venire ad agnitionē sui, [a] momentis singulis graviùs affectus angoribus.
12 Cumq; ne suum quidem odorem posset perferre, hæc dixit, justum est Deo subjici, eumq; qui mortalis est res Deo pares minimè sapere.
13 Et orabat scelestus ille Dominum, qui jam non erat ampliùs misertur us ipsius, sic dicens,
14 Se tum civitatem sanctam (ad quam venire festinabat ut æquaret solo & cœmeterium efficeret) liberam designaturum;
15 Tū Jehudęos omnes (quos decreverat ne sepultura quidē dignari, sed ejicere devorandos avib⁹ cū feris parvulis) eos æquales [b] Antiochenis effecturum;
16 Quòd autē priùs spoliaverat sanctū templū, elegantissimis donariis ornatum, & sancta vasa omnia cōplurimū aucta redditurū, & cōveniētes ad sacrificia sumptus ex reditibus propriis suppeditaturum:
17 Præterea etiam se fore Jehudæum, & aditurum omnem locum habitabilem annuntiātem robur Dei.
18 Sed cūm nequaq; laboriosi dolores desinerent (nam superverenerat eī justum judiciū Dei) de rebus suis desperans scripsit ad Jehudęos sequentes literas, habentes formam deprecationis [c] hoc modo:
19 Bonis Jehudęis [d] civibus salutem plurimam & valetudinem ac prosperitatē rex & dux Antiochus.
20 Si valetis cū liberis vestris & res vestrę sūt vobis ex sententia, [e] in Deo cœli spem habēti mihi honorē

[a] Grz. per punctum temporis.
[b] Grz. continuates vero sic.
[c] Grz. talo.
[d] Grz. ante ducentis ipsos.
[e] Grz. in unum.

ANNOTATIO.

2 Sub temp.] *Confer hunc locum cum eo qui habetur sup. 1. 13. & seq. qua ex comparatione vtenio non visurus est aut sui oblitum autorem esse, aut certè impudentem aliquem rhapsodum primum caput & secundi partem, maximā cum injuria in librū istiū intulisse.* 3 Ecbatana] *vide Tob. 3. 7.* 15 Antiochenis] *vulgo legitur Athenienſibus, eodem errore quem annotavimus sup. 6. 1.* 19 Civibus] *nempe Antiochenis ex dono regis ut vovisse dicitur ver. 15.* 20 In Deo Cœli] *q. d. u mihi qui in Deū credo, nuntius fuerit gratissimus, si cognovero cùm res vobis honorificè succedere, tum animos bene affectos erga me.* 23 Patrem] *nempe Antiochum Magnum, qui Seleucum Philopatorem substituerat in expeditionem proficiscens, ut mori is erat regibus.* 28 Si quid] *i. aut clades, aut mors: euphemismus apud bonos autores frequens.* 25 Antiochum] *qui Eupator dictus est, ut infrà 10. 10.*

CAPUT X.

1. *Mac. 3. 36.*

1 MAchæus autem & qui erant cum ipso, Domino [a] duce & templum civitatémq; receperunt,
2 Et aras quę per forum ab alienigenis fuerant extructæ etiāmq; delubra demoliti sunt,
3 Et purgato templo alterum fecerunt altare; eūq; [b] lapidibus sottritis ignem ex eis accepissent, obtulerunt sacrificium post tempus biennii, & suffitum, lucernásq;, & panem propositionum curaverunt.
4 Quibus factis rogaverunt Dominum procidentes [c] proni, ne ampliùs in ejusmodi mala incideret, sed si quando etiam peccarent, ex æquitate ab ipso eruditentur, ac non blasphemis barbarisq; gentibus traderentur.
5 Quo autem die templum ab alieniginis fuerat pollutum, evenit eo ipso die purificationem fieri templi die vigesimo quinto mensis Cisslevi:
6 Quo cum lętitia agitaverunt diebus octo formam festi tabernaculorum, recordantes ut paulo antè tempore per tabernaculorum festum in montibus & in speluncis fuerint ferarum modo solitarii:
7 Quapropter thyrsos, & ramos speciosos, etiāmq; palmas habentes, hymnos efferebant ei qui prosperū successum tribuerat ad purificandum locum suum:
8 Decreverūtq; cōmuni mādato, & decreto in tota Jehudęorū gente, ut hi dies quotannis celebrarētur.
9 Ac finis quidem Antiochi, qui Epiphanes cognominabatur, ita se habuit.
10 Nunc verò res ipsas quoq; tēpore Eupatoris Antiochi (qui filius erat illius impii) factas declarabimus, cōtrahentes ea mala quę a bellis cōtinua acciderūt.
11 Hic enim suscepto regno designavit, qui negotiis præesset. Lysias quendam, & qui dux esset primarius Cœles Syrię & Phœnicię.
12 Ptolemęus enim qui vocabatur [d] Macron, pluris faciens ut erga Jehudęos jus conservaret, propter injuriam quę ipsis facta fuerat, res illorum conabatur cum pace transigere.
13 Unde apud Eupatorem ab amicis accusatus, & frequenter proditor appellatus, eò quòd Cyprum fidei suę commissam habens a Philometore reliquisset, & ad Antiochum Epiphanem recessisset, neque nobilem potestatem usque adeò generosè administravisse thaustu veneno decessit de vita.
14 Gorgias verò dux horum locorum factus, militem alebat exterum, & quotidie contra Jehudæos fovebat bellum.
15 Et huic conjuncti etiam Edomęi opportunas munitiones obtinentes exercebant Jehudęos, profugósque Jerusolymitis excipientes, bellum fovere aggrediebantur.
16 Quamobrem hi qui Machæo aderant, cùm factis precibus postulassent a Deo ut sibi adjutor esset, in Edomæorum munitiones fecerunt impetum.
17 In quas cùm fortiter incurrissent, compotes locorum facti sunt, & cùm omnes ulti sunt qui in muro pugnabant, tum occurrentes jugularunt, sustulerúntque e medio non minus viginti millibus.
18 Cùm enim confugissent novem millia minimū, in duas turres potentes pervalde, quæ habebant omnia ad obsidionem *ferendam* necessaria:
19 Machæus ipse ad urgentia loca seorsim abiit, relictis Schimhhone, & [e] Josepho, atque etiam

etiam Zaccæo, multisque cum ipso ad obsidionem illorum.

20 Qui autem Schimhhoni aderant, pecuniæ avidi, a quibusdam qui erant in turribus pecunia corrupti sunt; & septuaginta drachmarum millibus acceptis, fiverunt quosdam diffluere.

21 Quod factum ut Machæo renuntiatum est, congregavit ductores populi, & accusavit quòd pecunia vendidissent fratres, cùm hostes adversus eos dimiserant.

[d] Græ. *fastos*

22 Itaque hos proditores [d] evictos interfecit, & repentè turres illas duas occupavit,

23 Armisque quæ in manibus ipsius erant utens ad omnia prosperè, perdidit in duabus illis munitionibus amplius vicies mille.

supr. 8.

24 Timotheus autem, qui priùs fuerat a Judæis victus, congregatis exteris copiis quamplurimis, & equitibus non paucis ex Asia collectis advenichat, tanquam armis Judæam recepturus.

25 Qui verò Machæo aderant cùm ipse unà accederet ad supplicandum Deo,

26 Terra aspergentes capita, & lumbos ciliciis accingentes, procidentesq; in solum quod est e regione altaris, petiverunt ut propitius ipsis factus exerceret inimitias contra inimicos

Levit. 26.

ipsorum, & adversantibus adversaretur, prout declarat lex:

27 Deinde oratione perfuncti, assumptis armis processerunt e civitate plurimùm; cùmq; ad

[a] Græc. *in se ipsos fuerunt.*

hostes appropinquassent, [a] resederunt.

28 Simulac autem diffusus est ortus *solis*, utrique congressi sunt: hi quidem sponsorem habentes prosperitatis a victoriæ virtute conjunctæ perfugium suum ad Dominum, illi verò ex adverso ducem certaminum constituentes animum.

29 Dum autem vehemens committebatur pugna, apparuerunt adversariis e cœlo, insidentes equis frænatis auro, viri quinque illustres, & duces Jehudæorum duo.

30 Qui Machæum assumentes medium, & protegentes omni armatura, quæ super ipsos erat, integrum a vulneribus conservabant: in adversarios verò tela fulguraque ejaculabantur. Quâobrem confusi cæcitate concidebantur, & pleni perturbatione.

31 Itaque jugulati sunt vicies mille quingenti *pedites*, & sexcenti equites.

32 Ipse verò Timotheus confugit Gazara, ut appellatur, in munitum pervaldè præsidium ubi dux erat Chæreas:

33 Machæi verò milites alacres præsidium illud obsederunt dies viginti quatuor.

34 Sed cùm ii qui intus erant, confisi munitione loci, pervalde blasphemarent, nefariosque sermones objicerunt;

35 Illucescente die vigesimo quinto adolescentes eorum qui Machæo aderant, quidam inflammati animis propter blasphemias, accedentes murum, viriliter feroç; animo obvium quèque occiderunt.

36 Alii verò similiter conscendentes in ambitu adversus eos qui intus erant, incenderunt turres, & pyris accensis vivos blasphemos illos cremaverunt.

37 Alii denique fregerunt portas, qui receptis intrò reliquis ordinibus, occupaverunt civitatem, & Timotheũ in quadam fovea abditum jugulaverunt, fratremque ejus Chæream, & Apollophanem.

38 Quæ cùm perfecissent, hymnis & celebrationibus benedixerunt Domino, magnifica beneficentia Israëlem prosequenti, & victoriã danti sibi.

ANNOTATIO.

21 Hic enim] *Confer hæc cum 1. Mac. 6. 17. Ex qua comparatione cùm hujus loci, tum aliorum mendacia sunt evidentissima.* 12 Macron] *distinctionem ergò, ne confundatur cum filio Dorymenis, de quo 1. Mac. 3. 38. Græcis Μάκρων. Videtur autem hoc nomen Macron opprobrii causa ab auctore fuisse impositum, quasi verendorem dicas, quod sequens versus innuit.* 19 Josepho] *vide 1. Mac. 2. 2. & 5.* 23 Amplius] *repositio est ejus quod dictum fuerat vers. 17 ut intelligamus priore illo impetu occubuisse undecim millia; hoc autem posteriori 9 novem millia, quæ in turres confugerant, supra 18.* 32 Chæreas] *frater Timothei, infrà vers. 37.*

CAPUT. XI.

[a] Græc. *post pauxum autem tempus.*

1 POST [a] tempus autem pauciſſimum Lysias procurator regis & cognatus, præfectusque negotiis, valde graviter ferens ea quæ facta fuerant,

1. Mac. 6. 28.

2 Congregatis quasi octoginta millibus, & equitatu universo, adventabat contra Jehudæos; statuens se cùm civitatem ædificaturum [b] Græcorum habitaculum,

[b] Græc. *Græcu.*

3 Tum etiam templum ad quæstum pecuniæ accommodaturum, quemadmodum cætera delubra gentium, & venale quotanis redditurum sacerdotium summum:

4 Minimè adhæc considerans potentiam Dei, sed mente captus propter myriadas peditum, & millia equitum atq; elephantes octoginta.

5 Cumque Jehudam ingressus accessisset prope Beth-zuram, quæ munito agro sita erat distans quasi stadiis quinque Jerusalemitis, affligebat eam:

6 Sed ubi Machæi comites perceperunt illum obsidere munitiones suas, ejulatibus & lachrymis supplicaverunt ipsi ac turbæ Dominum, ut [c] bonum angelum mitteret ad salutem *præstandã* Israëli.

7 Ipse autem Machæus primus assumptis armis hortatus est alios, ut periculum secum perferentes, fratribus suis succurrerent:

8 Quamobrem etiam alacriter simul fecerunt impetum. Cùm autem ibidem essent ad Jerusalem haimas, apparuit antecedens ipsos eques velle albo, armaturam auream commovens:

9 Et simul omnes benedixerunt Deo misericordi, animisque confirmati sunt, adeò ut non solũ homines, sed bestias etiam ferissimas murosque ferreos parati [c] impetere,

[c] Græc. *vehementer.*

10 Processerint [d] ordinibus suis adjutorem habentes e cœlo, miserente ipsorum domino,

[d] Græc. *in dispositione.*

11 Ita leonum more irruentes in hostes, prostraverunt illorum undecim millia, & mille sexcentos equites:

12 Omnes

12 Omnes verò collegerunt fugere, quorum plurimi vulnerati conſervati ſunt: nudi ipſe verò Lyſias turpiter fugiens ſervatus eſt:
13 Et prout non erat demens, reputans ſecum damnũ quod acceperat, & cogitans invictos eſſe Hhebræos, quibus omnipotens Deus auxilietur,
14 Mittens perſuaſit ſe conſentire in omnes *conditiones* juſtas; & quia etiam ipſius erat ut perſuaderet regi, ſe coacturum ut ipſis amicus eſſet.
15 Annuit itaque Machæus omnia ad quæ Lyſias hortabatur, utilitatis curam habens: nam quæcunque Machæus tradidit Lyſiæ deſcripto pro Jehudæis, ea conceſſet rex.
16 Fuerunt enim ſcriptæ Jehudæis literæ a Lyſia quidem [c] hoc modo: Lyſias populo Jehudæorum ſalutem.
17 Jochanan & Abſchalom miſſi a vobis cùm tradidiſſent ſubſcriptum reſponſum, rogaverunt pro rebus quę ſignificantur illo.
18 Quæcunque igitur oportuit ad regem perferri, declaravi; quæ verò fieri poſſe contigit, ille conceſſit.
19 Si igitur ſervaveritis illam in negotia hęc benevolentiam, etiam in reliquum tempus conabor in cauſa eſſe ut bonis afficiamini.
20 De rebus autem [f] ſingularibus præcepi & illis & legatis meis, ut colloquantur vobiſcum.
21 Valete. Anno centeſimo quadrageſimo octavo, die Jovis Corinthii viceſimo quarto.
22 Regis verò literę ſic habebant: Rex Antiochus Lyſiæ fratri ſalutem.
23 Poſtquam pater noſter ad Deos migravit, volentes incolas regni noſtri turbis vacuos incumbere in rerum ſuarum procurationem:
24 Quandoquidem audimus Jehudæos, qui non acquieverũt mutationi quam fecerat pater ad *ritus* Græcos, ſed ſuam ipſorum inſtitutionem malunt, poſtulare ut concedantur ſibi ſui ritus legitimi:
25 Volentes igitur illam quoque gentem [h] vacare turba, judicavimus & templum ipſis reſtituendum, & adminiſtrationem relinquendam ſecundum mores qui fuerunt majorum ipſorum tempore.
26 Itaque benefeceris ſi mittens ad eos dexteras dederis, ut noſtrum conſilium cognoſcentes & bono animo ſint, & ſuaviter verſentur in rerum ſuarum occupatione.
27 Ad gentem verò, Regis literæ erant hujuſmodi: Rex Antiochus ſenatui Jehudæorum, Jehudæiſque aliis ſalutem.
28 Si valetis, erit prout volumus; nos quoque valemus ipſi.
29 Manifeſtum fecit nobis Menelaus vos velle deſcendere, & rebus propriis incumbere.
30 [i] Iis ergo qui deſcendunt ad vos uſque ad trigeſimum menſis Xanthici, futura eſt fides cum ſecuritate:
31 Ut Jehudæi utantur ſuis ipſorum [k] cibis & legibus, quemadmodum etiam priùs; & nemo ipſorum ullo pacto afficiatur moleſtia rerum errore commiſſarum nomine.
32 Miſi autem Menelaum quoque, ut conſoletur vos.
33 Valete. Anno centeſimo quadrageſimo octavo, decimo quinto Xanthici.
34 Miſerunt quoque Romani ad eos literas ita habentes: Quintus Memmius, Titus Manlius legati Romanorum, populo Jehudæorum ſalutem.
35 Quibus in rebus Lyſias cognatus regis conceſſit vobis, nos etiam comprobamus:
36 Quæ autem judicavit ad regem referenda eſſe, mittite confeſtim aliquem qui de iis proſpiciat, ut exponamus quemadmodum convenerit vobis: nos enim provehimur Antiochiam.
37 Ideoq; feſtinate & mittite aliquos, ut nos etiam cognoſcamus qua fitis ſententia.
38 Valete. Anno centeſimo quadrageſimo octavo, die Xanthici decimo quinto.

[c] Græ. *continentes modum hunc.*
[f] Græ. *quæ ex parte.*
[h] Græ. *extra turbam eſſe.*
[i] Græ. *dextera.*
[k] Græ. *ſuum ritibus.*

ANNOTATIO.

1 Poſt tempus] *Quàm multum narratio hujus capitis differat ab antecedente priori Machæorum & a Joſipho quoque, res ipſa loquitur. Quamobrem de hac narratione, quemadmodum etiam de aliis judicium ſuſpendo.* 6 Bonum ang.] *hæc variè poſſunt interpretari: ſed auctorem puto ad Pythagoreorum doctrinam reſpexiſſe, de bonis & malis angelis ſingulos profiquentibus: quam doctrinam Jehudæi jam olim acceperunt. Atque hoc paſſo videtur auctor innuere, hoc genus orationis per ſpiritum Dei fuiſſe factum, ut quis eventum poſtulato reſpondiſſe doceat verſu 8.* 12 Nudi] *ad eſt, nudati armis ſuis ut in ſervitutem aut vincula trahantur.* 23 Jovis Corinthii] *ſic vulgo quidem legitur: ſed cùm omnia hæc menſium nomina ſint Macedonica, utpote regno a Macedonibus conſtituto; ego Dioſcurum legendum puto, qui menſis fuit Macedonum ſeptimus redimtegranda orationi commodus: quemadmodum etiam poſtea nominatur Xanthicus, qui menſis ſuus illorum quintus.* 29 Velle deſcendere] *id eſt, deſiderare, ut a militaribus uncis ſionibus liberi, non amplius cogantur intra muros Jeruſchalaimorum & munitionem aliquot vos continere; ſed ut per me vobis liceat habitationes veſtras ſingulas repetere, & agros colere. Sic accipiendum, oſtendetur infrà* 12.1. 30 Iis ergo] *ſenſus eſt, cùm poſtulaveritis ut vobis liceat agros veſtros colere, vendum tamen bene conſtituta pace: placuit nobis, legatu veſtro, qui ad vos profecturi ſunt fidem dari, nihil intra dies quindecim injuriæ vobis factum iri; ſed omnia vobis eſſe integra, donec intra illud tempus reverſi a vobis cum mandatis veſtris, conventionis leges a me acceperint.* 32 Menelaum] *de quo ſuprà* 4.& 5. *capitibus: nempe ut Jehudæorum animos ſollicitaret ſecùm.*

CAPUT XII.

1 *Mac.5.* 1 FACTIS autem his conventionibus, Lyſias quidem ad regem abiit; Jehudæi verò in agricultura verſati ſunt:
2 Sed ex ducibus qui in locis illis erant, Timotheus & Apollonius Gennęi filius, itemque Hieronymus, & Demophoon, ac præterea Nicanor præfectus Cypri non ſinebant eos conſiſtere, & negotia quiete conjuncta agere.
3 Joppenſes quoque hoc tam impium facinus conſummaverunt, quòd hortati Jehudæos qui ſecum habitabant ut cum uxoribus liberiſq; in ſcaphas a ſe comparatas conſcenderent, quaſi nulla adfuiſſet contra eos animorum diritas;
4 Cùm illi ex communi civitatis decreto accepiſſent legem, ut pacem colere volentes & nullam habentes ſuſpicionem; ſubmerſerunt eos ſcaphis in altum provectos, qui ducentis nõ erant pauciores.
5 Itaque cùm accepiſſet Jehuda factam in gentiles ſuos crudelitatem, [l] denuntiavit iis

viris qui erant ſecum,

6 Et invocæo juſto judice Deo adveniens contra homicidas fratrum, & portum incendit noctu, & ſcaphas concremavit, & confodit eos qui illuc confugerant:

7 Cumque locus circumluſus eſſet, receſſit ut venturus denuò, & univerſam Joppenſium rempublicam eradicaturus.

8 Accipiens quoque Jamnienſes etiam velle [a] Grꝛ. eadem modo. idem perficere in Jehudæos inquilinos,

9 Invadens Jamnienſes nocte ſuccendit portum cum claſſe, adeò ut ſplendores flammæ apparerent Jeruſchalaimæ uſque, cùm diſtent ſtadiis ducentis quadraginta.

10 Atque inde profecti novem ſtadia, cùm inſtituerent profectionem contra Timotheum, irruerunt Arabes in eum non pauciores quinquies mille *pedatibus*, & quingentis equitibus.

11 Ubi commiſſa valida pugna, & militibus Jehudæ propter auxilium Dei proſperantibus, ſuperati Arabes Nomades poſtulaverunt Jehudam ſibi dexteram dare, promittentes ſe & daturos pecora, & reliquis in rebus fore ipſis adjumento.

12 Jehuda verò arbitratus eos revera multis in rebus futuros utiles, conceſſit pacem fieri cum illis; qui acceptis dexteris in tentoria ſua diſceſſerunt.

13 Aggreſſus quoque eſt civitatem quandam ponte munitam, & muris circumſeptam, & promiſcuis gentibus habitatam, cui nomen erat 'Caſpin:

14 Sed cùm ii qui intus erant confidentes murorum munitione, & cibariorum apparatu, remiſſiùs agerent, milites Jehudæ petentes convitiis, prætereaque blaſphemantes & dicentes quæ nefas erat proloqui;

15 Milites Jehudæ poſtquam invocaſſent magnum mundi principem, qui ſine arietibus & machinis organicis præcipitaverat muros Jerichuntis temporibus Jehoſchuhhæ, irruerunt ferociter in murum,

16 Et occupata civitate per voluntatem Dei, cædes quæ dici non poſſent perfecerunt, adeò ut adjacens 'locus, qui in latitudinem capiebat duo ſtadia, perfuſus ſanguine plenus videretur.

17 Inde verò profecti ſtadia ſeptingenta quinquaginta, pervenerunt in 'Characem ad eos qui 'Tobiani Jehudæi dicebantur.

18 Ac Timotheum quidem in locis illis non comprehenderunt, qui tum re infecta ab iis locis diſceſſerat; ſed præſidium in quodam loco, ac valdè firmum reliquerat.

19 Doſitheus autem & Soſipater ex ducibus qui Macbæo aderant, progreſſi perdiderunt eos qui a Timotheo in illa munitione relicti fuerant, plures decem mille viris.

20 Macbæus verò diſpoſito per cohortes exercitu præfecit eos cohortibus, & in Timotheum irruit habentem ſecum centum viginti millia peditum, & bis mille quingentos equites.

21 Sed cognoſcens adventum Jehudæ Timotheus antè dimiſerat uxores liberoſq; & apparatum reliquum in locum qui dicebatur 'Carnion: erat enim locus difficilis obſeſſu & aditu propter locorum omnium anguſtiam:

22 Cumque apparuiſſet cohors Jehudę prima, invadente hoſtes metu, & timore ex apparitione [b] Grꝛ. ſuper eo. ejus qui omnia inſpicit [b] pervadente eos, in fugam eruperunt, alii delati alio; adeò ut ſæpè laderentur a ſuis, & gladiorum mucronibus configerentur.

23 Itaque [c] perſecutioni inſtans maxima contentione Jehuda, confodiensq; miſeros perdidit ad triginta virorum millia: [c] Grꝛ. fariem perſecutionis contentio.

24 Et ipſe Timotheus in Doſitheum Soſipatrumq; incidens, poſtulavit cum multis veteratoriis artibus, ut ſe vivum dimitterent, eò quòd multorum & parentes & fratres haberet, 'quorſi alioqui futurum eſſet ut nulla ratio haberetur:

25 Cumque fidem dediſſet ille multis ſe eos illæſos reſtituturum, dimiſerunt eum propter ſalutem ſuorum fratrum.

26 Progreſſus verò Jehuda contra Carnion, & 'Atergation, jugulavit hominum viginti quinque millia.

27 Poſt quorum fugam perditionemque caſtra etiam fecit contra 'Hhephron civitatem munitam, in qua omnium nationum turbę habitabant, & adoleſcentes robuſti ad muros conſtituti robuſtè propugnabant; ubi denique machinarum telorumq; multi apparatus erant.

28 Sed invocato principe qui [d] potenter conterit vires hoſtium, civitatem occupantes ſub jugum miſerunt eam, proſtraveruntque eorum qui intus erant viginti quinque millia. [d] Grꝛ. cum potentia.

29 Poſtea moventes inde irruerunt contra Scythopolim, diſtantem Jeruſchalaimis ſtadiis ſexcentis:

30 Sed cùm Jehudęi qui conſiſtebant illic de iis teſtarentur qua benevolentia Scythopolitę in eos uſi eſſent, & quàm benigna converſatione adverſis temporibus,

31 Gratias agentes eis hortati ſunt, ut in reliquum tempus erga gentem benigni eſſent; venerunteque Jeruſchalaimam, cùm jam propinquus eſſet feſtus 'ſeptimanarum dies.

32 Poſt pentecoſtę verò, quę admodùm appellatur, impetù fecerunt in Gorgiam ducē Edomęę:

33 Proceſſerunteque cum peditum ter mille, & quadringentorum equitum conitatu.

34 Cùm autem in illum pugnarent, evenit ut pauci ex Jehudæis cecidiſſent.

35 Doſitheus verò quidam eques ex turma Bakenoris, vir potens, cùm teneret Gorgiam & captum clamydę ſortiter eum abduceret, volens execrabilem illum vivum comprehendere, delatus in eum quidam Thrax eques humerum amputavit ei; ſic Gorgias effugit 'Mareſcham.

36 Ut autem ii qui obſidebant 'Eſdi in amplius pugnantes fatigabantur, invocans Jehuda Dominum, ut appareret adjutor & dux anteceſſor belli,

37 Et incipiens ſermone patrio clamorem hymnis conjunctum, aggreſſus eſt ex improviſo milites Gorgiæ, eoſque in fugam vertit.

38 Tū Jehuda recipiens exercitū venit in civitatem Hhadullamū, ubi ſuperveniente die ſeptimo pro more purificati ſabbathū tranſegerunt:

39 Poſtridie verò venerunt milites Jehudę ſecundū tēpus illud 'quo miniſterū hoc fiebat, ut corpora eorum qui antè occubuerant offerrent, & cum cognatis in patriis ſepulchris reponerēt.

40 Invenerunt autem ſub tunicis cujuſque eorum qui erant mortui res ſacratas idolis Jamnienſibus, 'a quibus lex Jehudæos averterat; adeò ut omnibus heret manifeſtum, iſtos propter hanc cauſam cecidiſſe.

41 Omnes itaq; benedicentes operibus Domini juſti judicis, qui res occultas manifeſtas facit,

42 Ad

42 Ad ſupplicationem converſi ſunt, oraverunteque ut commiſſum iſtud peccatum perfectè ᵃ deleretur : & generoſus Iehuda hortatus eſt multitudinem, ut conſervarent ſeipſos integros
ᵃ Grꝛ. ſub a- a peccatis, cùm ᵃ ante oculos ſuos viderint ea quæ facta ſunt propter iſtorum peccatum qui ceciderunt.
43 Deinde cùm ex capitatione confeciſſet ad drachmas bis mille argenti, miſit Ieruſchalaimam, ut offerretur ſacrificium pro peccato ; ᵃ valde bene & honeſtè faciens quòd de reſurrectione cogitaret:
44 (Nam ſi eorum qui antè ceciderant, reſurrectionem non expectaviſſet, ſuperfluum & delirum fuiſſet orare pro mortuis)
45 Deinde quòd proſpexit iis qui piè occumbunt optimam repoſitam eſſe gratiam.
46 Sancta & pia cogitatio, ex qua pro mortuis expiationem fecit, ut a peccato ſoluti eſſent.

ANNOTATIO.

3 Denuntiavit] *Id eſt, ad arma convolari juſſit.* 13 Caſpin] *hæc illa videtur eſſe, quæ apud filios Hhabakuki fuiſſe dicitur, 1. Mac. 5. 4. & ſequentibus. Nam cætera quæ hoc capite narrantur ad illam hiſtoriam pertinent ; ſed ita ut narratione illa hanc ferè totam labefactari oporteat : tam mali hanc cum illo, cum Joſepho, & cum hiſtorico alio convenit.* 16 Lacus] *qui ex variis fontibus eodem loco ſalientibus conficiuntur : unde etiam puteifiliorum Hhabakuki appellantur Deut. 10. 6.* 17 Characem] *oppidum Arabiæ Petræa, quod Ptolemæus Characmobam vocat, meâ ſententia, pro Characе Tobianа, prout hoc loco appellatur.* Tobiani Jehudæi] *vide 1. Mac. 5. 13. His autem Jehudæi propter hiſtoriam diſcebantur, quæ eſt Judic. 11.* 21 Carnion] *legendum Karnajim ex 1. Mac. 5. 26. & 43. & 44. Sed hic tam benè locorum expreſſis nominа, quam veritatem rerum.* 24 Quorum] *i. qui omnes, niſi vita ſua conſulatur, periturі ſint nece miſerrima.* 26 Atergation] *nomen eſt fani, in quod Karnajimorum habitatores confugerunt, ut narratur 1. Mac. 5. 43. Dicitur autem Atergation a portento ſa Dea, ut Plinius loquitur, quæ profanis ſcriptoribus dicitur Atergatis, ſive Derceto, corrupta voce pro Adarceto, ſive Darceto ſermone Syro ; quam illi ita colebant ut Latini Opem ſive Tellurem Deam, quæ calcatur hominum pedibus ; unde Syra eſt appellata.* 27 Hhephron] *vide 1. Mac. 5. 46.* 31 Septimanarum] *id eſt penteceſte, ut exponitur ſequente verſu. ſic Deut. 16. 10.* 33 Mareſcham] *de qua 1. Chro. 2. 42. & 2. Chro. 11. 8. & 14. 9.* 36 Eſdrin] *i. Schalhabarajama ; ſed hic corrupta eſt appellatio. vide 1. Mac. 5. 66.* 39 Quo miniſt.] *i. cùm primùm tranſactо ſabbatho locus recognoſcendæ mortuis incumbere, & juſta eorum facere ; quod nefas erat ſabbatho.* 40 A quibus] *i. quæ res erant interdictæ & devotæ anathemati ex lege.* 42 Deleretur] *ac proinde ſuperſtitibus non eſſet damno.* 43 Valde bene] *hîc interpres judicium ſuum pro more interponit, adeò peritus legis ut ſacrificia pro piis oblata fuiſſe putaverit qui ſe polluerant anathemate : quod planè adverſatur legi.*

CAPUT XIII.

1 ANNO autem centeſimo quadrageſimo nono ᵃ perlatum eſt ad Jehudam, Antiochum Eupatorem cum copiis contra Jehudæam adventare,
ᵃ Grꝛ. accepit
2 Et cum eo Lyſiam procuratorem, & unumquemque præfectum negotiis habentem copias ᵃ Græcas peditum centies decies mille, & equites quinquies mille trecentos, elephanteſq; viginti duos, & falcatos currus trecentos :
ᵃ Græ. perfi.
3 Quibus ſe immiſcuerat etiam ᵃ Menelaus hortatus ᵃ cum ludibrio multo Antiochum, non de patriæ ſalute cogitans ; ſed ut in principatu conſtitueretur.
4 Verùm Rex regum Antiochi animum adverſus iſtum ſceleratum excitavit ; & cùm oſtendiſſet Lyſias hunc cauſam eſſe malorum omnium, mandavit (ut moris eſt) *ſatellitibus*, ut abducentes eum ᵃ Bereæm in eodem loco perderẽt.
5 Eſt autem in eo loco turris cubitos quinquaginta alta plena cinere, quæ inſtrumentum habebat verſatile undequaq; præceps in cineré:
6 Ibi reum iſtum ſacrilegii, & qui etiam aliis quibuſdam malis perpetrandis excelleret, omnes in exitium impulerunt.
7 Hac nece contigit iniquum iſtum mori Menelaum, ac ne terram quidem obtinere :
8 Omnino juſtè ; nam quandoquidẽ conſummaverat multa peccata circũ altare, cujus ignis & cinis erat cæleſtis, in cinere mortẽ reportavit.
9 Rex cæterùm cogitationibus efferatus veniebat, deſignaturus contra Jehudæos res peſſimas, quæ unà fuiſſent factæ patris ſui tempore.
10 Sed cùm Jehuda percepiſſet iſta, denuntiavit multitudini, ut dies noctesque invocarent Dominum, ſi quando alias, tunc etiam occurreret iis, qui propè erant a legi, & patria, & templo ſancto privarentur ;
11 Et populum qui jam pauliſper reſpiraverat, non fineret infamibus gentibus ſubjici.
12 Cùm itaque omnes ſimul idem facerent, & orarent miſericordem Dominum cum fletu ac jejuniis tres dies indefinenter proſtrati, hortatus eos Jehuda juſſit venire *ad ſe*:
13 Et ᵃ ſeorſim cum ſenioribus exiſtens conſilium iniit, ut antequam invaderet exercitus regis Jehudæam, compoteſque fierent civitatis, ipſi procedentes, de ſumma rerum ope Domini decernerent *prælio*.
14 Ita procuratione tradita creatori mundi, hortatus eſt qui ſecum erãt ut generosè ad mortem uſque contenderent pro legibus templi, civitatis, patriæ, & reipublicæ, & circum Moddinas caſtra fecit.
15 Deinde data ſuis teſſera, DEI VICTORIAM, cum juvenibus optimis dilectis invadens noctu caſtra ad aulam regiam, ſuſtulit quaſi bis mille viros ; & elephantum qui primas tenebat, cum multitudine impoſitam ipſi domum habitante, ᵃ adjecit illis.
16 Denique poſtquam metu & perturbatione implevi ſſent caſtra proſperè diſceſſerunt.
17 Hoc autem factum fuerat cùm jam dies illuceſſeret, propter protectionem Domini, quæ ſuperne defendebat ipſum.
18 Rex autem ut percepit guſtum Jehudæorũ audaciæ, loca tentavit artibus.
19 ᵃ Cumque ad Beth-zuram munitum Jehudæorum præſidium accederet, in fugam vertebatur, oſtendebat, minuebatur :
20 Jehuda verò ad eos qui intus erant, mittebat res neceſſarias.
21 Quarum rerum arcana hoſtibus renuntiа-

vit Rhodocus 2 Iehudæorum exercitus, sed quæstione habita prehensus atque conclusus est.
22 Tum rex secundò cum Bethzuranis sermonem habuit, dexteram dedit, accepit, abiit; congressus est cum Iehudæ copiis, inferior fuit.
23 Ut autem accepit defeciuisse Philippum, qui relictus fuerat Antiochiæ gerendis negotiis, confusus est, Iehudęosque hortatus submisit se ipsum, & juravit in omnes justas leges: reconciliatusque sacrificium obtulit, templum honoravit, & locum [a] humaniter coluit.
[a] Grz. *ducalem.*
24 Machęum etiam amplexatus reliquit ducem a Ptolemaide usque ad [b] Gerrenos [c] maximum.
[b] Grz. *Gerrenos.*
[c] Grz. *ducalem.*
25 Inde veniente illo Ptolemaida, cùm graviter ferrent Ptolemenses conventiones illas (nam indignabantur [d] eò quòd voluissent Iehudæi cõditiones irritas facere)
[d] Grz. *ut irritas faceret.*
26 Venit in tribunal Lysiæ, defendit rem commodè, persuasit, sedavit, & effecit benevolos, deinde jungens Antiochiam reversus est: ita successit profectio & reversio regis.

ANNOTATIO.

2 Græcas] *id est, ex alienigenis, prout jam sæpè diximus.* 3 Menelaus] *de quo suprà 4. & 5. cap.* Cum ludibrio] *quo genere suam nefariè traducebat.* 4 Bereæam] *de qua 1. Mac. 7. 19. & 9. 4. nos enim similem locum 1. Mac. 7. ex Josepho emendavimus, & quæcunque hîc de turri illa prædicantur, ea nos cum fovea fuisse constituimus. Est enim πύργος non tantùm elata turris, sed etiam omnis structura instar turris, ut est porta cum fastigiato tympano & acroterio, ut suprà 14. 41. sive edita, sive in terram depressa; atque custodia omnis, ut Pharorinus explicat.* 15 Tesseræ] *vide suprà 8. 23.* Adjecit illis] *i. præstravit aquè atque illos hu mille.* 19 Cumq; *historia hujus vanitatem qui volet cognoscere, comparet cum 1 Mac. 6. 31. & sequentibus; & cum Josephi historia. Nam qui hæc scripsit, in eo tantùm laboravit, ut miracula, & victorias, quo jure, quive injuria prædicaret. Quod itaque hîc prætor morem suum retulit, optimo jure fecit, ut breviora sint mendacia.* 23 Humaniter coluit] *scilicet qui mandatum dedit ut murus everteretur circumquaq;, 1. Mac. 6. 62.* 24 Gerrenos] *i. a summus finibus Israelitarum ad usq; Ægypti & Palæstinæ, ubi est Gerrum mons ad Pelusium in finibus Ægypti situs, Ptolemæo teste.* 25 Eò quòd vol.] *paralepsis est in his verbis, q. d. eò quòd cùm Iehudæi tanta rebellione se gessissent in regem, rex tamen ipsorum conatibus constituisset pacem: quod & rege indignum, & sibi incommodum esse cognoscebant.*

CAPUT XIIII.

1 POST tempus autem triennii, perlatum est ad Iehudam Demetrium Seleuci filium per Tripolitanum portum navigio advenisse cum multitudine valida & classe:
1. *Mac. 7.*
2 Et occupasse regionem, postquam Antiochum & procuratorem ejus Lysiam sustulisset.
3 Alcimus autem quidam (qui antè fuerat sacerdos summus, sed voluntariè inquinatus [a] cõfusionis temporibus) cùm reputaret nullà ratione sibi salutem esse, neque ampliùs accessum ad sanctum altare,
[a] Grz. *commixtionis.*
4 Venit ad regem Demetrium anno centesimo quinquagesimo primo, afferens ei coronam auream, & palmam, ac præterea ramos, qui templi esse putabantur; & [b] quietè se continuit die illo.
[b] Grz. *propria demonstratione coopertus.*
5 Sed cùm tempus sumpsisset [c] dementiæ suę commodum, arcessitus in cõcilium a Demetrio, & interrogatus, quo instituto consilio; Iehudæi constitissent, respondit ad hæc:
[c] Grz. *propria demonstratione coopertus.*
6 Qui ex Iehudæis dicuntur [d] Asschidæi, quorum dux est Iehuda Machęus, bella & seditiones fovent, non sinentes ut regnum bonam constitutionem assequatur.
[d] Heb. *gemmei.*
7 Quamobrem ego majorum gloria spoliatus, nempe Sacerdotio summo, huc nunc adveni;
8 Primùm quidem de rebus ad regem pertinentibus [e] optimè cogitans: deinde verò etiam propriis civibus dans operam. Etenim istorum quosmodò dixi pravitate rationem aversante, universum genus nostrum non mediocres calamitates accipit.
[e] Grz. *benè sentiens.*
9 Cùm autem tu, ô rex, singula ista cognoveris; & regioni & obsequio erga te nostrò prospice pro ea [f] comi humanitate quam omnib. exhibes.
[f] Grz. *benevolum animum quam omnibus exhibes.*
10 Tantisper enim dum Iehudas superest, fieri non potest ut pacem negotia hæc consequantur.
11 Atque hæc postquam ab illo dicta sunt, cõfestim amici reliqui in re [g] Iehudæ infensissimi, Demetrium amplius accenderunt:
[g] Grz. *dirè habentes contra Jehudam.*
12 Qui statim accersens Nicanorem, qui magister elephantorum erat, & ducem Iehudæ designans eum, misit;
13 Datis literis ut & Iehudam tolleret, & comites ejus dispergeret, & Alcimum sacerdotem summum templi maximi constitueret.
14 [h] Gentes verò quæ ex Iehudęa fugerant Iehudam, miscebant se gregatim Nicanori, miseriæ & casus Iehudæorum putantes fore [i] sibi ipsis felicissimos.
[h] Grz. *propria felicitate.*
15 Sed cùm audivissent Iehudæi Nicanoris adventum & accessionem gentium; conspersi terra supplicaverunt ei qui in æternum constituit populum suum, & semper cum illustri apparitione defendit partem suam.
16 [k] Postea præcipiente duce, statim movens inde *exercitus*, cum illis ad vicum Dessau miscuit *pugnam.*
17 Schimhhon verò Iehudæ frater cum Nicanore quidem congressus est, sed de repentina adversariorum disparitione brevi tempore facta fuit [l] consternatus.
18 Veruntamen audiens Nicanor strenuitatem quæ erat Iehudæ, & felicitatem in certaminibus *susceptis* pro patria, metuebat & armis experiri:
[i] Grz. *judicium per sanguines facere.*
[k] Grz. *dextrati symbolo.*
19 Quamobrem misit Posidonium & Theodotum Matthiamque, qui darent [m] fidem atque acciperent.
[l] Grz. *in ictu.*
20 Quibus de rebus cùm plurima fuisset deliberatio, & cum turbis dux cõmunicavisset, visa concorde sententia annuerunt conventionibus:
21 Et præstituto die quo privatim [n] unà venturi essent, advenienti utrique sella posita fuit:
22 (Dispositerat autem Iehudæ armatos) *homines* paratos opportunis locis, ne fortè ab hostibus repentè maleficium existeret) & convenientem habuerunt sermonum inter se communicationem.
23 Tum moratus Nicanor Jerusalaimis nihil fecit absurdi, dimissis turbis gregatim quas antè congerat.
[m] Grz. *habebat in facie.*
[n] Grz. *inclinabat.*
24 Sed Iehudam semper ferebat [o] oculis, adeò ex animo in ipsum hunc propendebat.
25 Boq;

25 Eoque hortante ut ducta uxore liberos gigneret, duxit quiete usus, & communem vitam instituit.

26 Alcimus autem ut vidit unius in alterum benevolentiam & conventiones factas, sumptis *comitibus* venit ad Demetrium, & dixit Nicanorem res alienas a negotiis *regis* cogitare: nam (inquit) insidiatorem regni ipsius Jehudam successorem designavit.

27 Itaque rex furore abreptus, & sceleratissimi ipsius calumniis inflammatus, scripsit Nicanori, cùm se dicens de conventionibus graviter ferre, tum jubēs ut citò Macbæum vinctum mitteret Antiochiam.

m Græ. *accidissent.*

28 Quæ cùm ad Nicanorem [m] perlata essent, confusus erat, & iniquè ferebat, quòd res compositas irritas facturus esset, maximè cùm nullam vir ille fecisset injuriam.

29 Sed quandoquidem non erat unde resistere regi, opportunū tempus observabat, ut stratagemate illud perficeret.

30 Macbæus verò cognoscerens Nicanorem austeriùs semper agere erga se, & solitam conversationem agrestiorem exhibere, cogitavit austeritatem istam ex optimo *animo* minimè proficisci; & coacervatis non paucis suorum comitum se a Nicanore occultavit.

31 Alter autem agnoscens se generosè a viro stratagemate delusum esse, adveniēs ad maximū & sanctum templum, cùm sacerdotes convenientia offerrent sacrificia, virum imperavit tradi:

32 Illis autem dicentibus cum juramento se nescire ubi locorum is sit qui quæritur, protendens dextram in templum, juravit ista:

33 Nisi vinctum mihi tradatis Jehudam, istud Dei fanum complanabo, & altare suffodiam, & templum hic illustre *Libero patri institutum:

34 Atque his dictis abiit; sacerdotes verò manus in cœlum protendentes eum invocabant qui semper fuit propugnator gentis nostræ, dicentes ista:

35 Tu Domine universitatis, nullius rei indigens, voluisti templum habitationis tuę apud nos fieri:

36 Nunc ergo, ô sancte omnis sanctificationis Domine, conserva impollutam in secula hanc domum, quæ nuper purificata est.

37 *Rezaja autem quidam e senioribus qui erant Jeruschalaimis, virum amans civitatis, & perbene audiens, adeoque propter benevolentiam Jehudæorum pater appellatus, ad Nicanorem delatus est.

38 Hic enim antegressis temporibus judicium continentiæ in Jehudaismo reportaverat, & corpus animumque pro Jehudaismo cum omni constantia exposuerat.

39 Volens itaque Nicanor diritatem [n] qua in Jehudęos vehebatur manifestò testatam facere, milites amplius quingentos misit qui eum comprehenderent:

n Græ. *quam in Jehudæos habebat.*

40 Putabat enim comprehenso illo, se Jehudęis cladem effecturum.

41 Cùm autem *turbæ occupaturæ turrim vestibuli januam pulsarent vi, & ignem afferri juberent, januasq; incendisdenique cùm jam penè comprehensus esset, sibi ipsi subjecit gladium,

42 Generosè mori exoptans potiùs, quàm sceleratis istis subjici, & indignas generosa condione sua contumelias perpeti.

43 Sed cùm plagam non intulisset ictu certo, propter contentionis festinationem; turbę autem illæ intra januas irrumperent; incurrens in murum generosè, se ipsum dedit præcipitem in turbas illas viriliter:

44 Quæ cùm citò retulissent gradum, effecto spatio processit in medium incumbens ventri;

45 Et cùm adhuc spiraret [o] animoque inflammatus esset, surgens (quamvis ferretur salientium more sanguis, & gravia essent vulnera) cursu pervasit turbas,

o Græ. *animis*

46 Et super quandam petram præruptam consistens, plané jam exanguis effectus, protulit intestina, & capiens ambabus manibus, conjecit in turbas: tandemque invocans eum qui vitæ & spiritus dominium obtinet, ut ea sibi iterum redderet, hoc pacto migravit e *vita.*

ANNOTATIO.

4 Quiete se cont.] *id est, nihil primo compressus in gentem suam protulit.* 6 Aschidæi] *vide 1. Mach. 2. 42.* 14 Gentes] *de quibus 1. Mach. 2. 44.* 16 Postea] *hæc & sequentia ferè omnia ut in præcedens caput observavimus) aut 1. Mach. & Josephi autoritatem convellunt, aut illorum contrà autoritate (quod mihi certo videtur certius) convellantur. ret tam subita discessio, aut quid portenderet.* 13 *Syris, ut vidimus supra 6.* 37 Rezaja] *Historiam hanc ab autore quidem laudari non miror, tanquam si aliquid præclarum ab hoc homine gestum esset: sed si quis ex veritate judicare velit, non poterit hoc fictum non improbare ex verbo Dei; quemadmodum de hac ipsa hypothesi judicat Augustinus optimè in Epist. 61. ad Dulcitium, & lib. 2. contra secundum Gaudentii epistolam cap. 23. tum etiam universè de thesi lib. 1. de civitate Dei.* 41 Turbæ] *nempe istorum quingentorum militum: quemadmodum reliqua capite de iisdem intelligenda est hæc appellatio.*

CAPUT XV.

1 NICANOR autem ut percepit Jehudam esse in partibus Schomronis, consilium iniit, ut die quietis cum omni cautione eos invaderet.

2 Cúmque Jehudæi qui *ex necessitate eum prosequebantur, dicerent, nequaquam ita *horridè & barbarè perdas illos; sed gloriam tribue diei illi, qui olim [a] sanctè ab eo fuit honoratus qui intuetur omnia:

a Græ. *cum sanctitate.*

3 Interrogavit ille sceleratissimus, an esset in cœlo princeps, qui præcepisset diem sabbathi celebrari.

4 Quibus respondentibus, Dominum viventem eum principem in cœlo esse qui jusserit diem septimum observari:

5 Ego verò, inquit, *alter sum princeps in terra, qui præcipio capi arma & regis negotia confici: veruntamen non obtinuit ut miserum consilium suum perficeret.

6 Ac Nicanor quidem iste cum omni jactatione cervices efferens, decreverat commune tropæum de castris Jehudæ statuere:

7 Macbæus verò indefinenter confidebat cū omni expectatione, se defensionem consecuturum a Domino:

8 Itaque hortabatur suos ne formidarent adventum gentium; sed habentes in mente ea auxilia quę antè fuerant ipsis e cœlo facta, nunc

etiam expectarent victoriam ſibi ab omnipotente aſſuturam eſſe.

9 Et conſolabatur eos ex lege & prophetis; & præterea revocans in memoriam ipſis etiam certamina quæ perſecerant, alacriores eos efficiebat, animoſque eorum excitabat.

10 Atque hic denuncians iſta ſimul oſtendebat irrita facta a gentibus fœdera, juramentorumq; tranſgreſſionem:

11 Denique eorum quemque non tam clypeorum lanceārumq; munitione armabat, quàm adhortatione ſermonibus optimis; ad quos adjiciens ſomnium fide dignum omnes affecit lætitia ſummopere.

12 Fuit autem illius viſio hujuſmodi: Oniam, qui ſummus ſacerdos fuerat, virum [b] optimum, reverendum quidem aſpectu; ſed moribus modeſtè, & ſermones deceuter efferentè, qui denique a puero laborem conſumpſerat in rebus omnibus quę virtutis ſunt propriæ; hunc protendentem manus vota feciſſe pro toto Judæorum cœtu:

13 Deinde eodem modo apparuiſſe virum canitie & gloria præſtantem, cujus admirabilis quædam & decentiſſima erat circumſtans eum excellentia.

14 Tum reſpondentem Oniam dixiſſe, hic eſt humanus ille propheta Dei Jirmeja, qui multis oravit pro populo & civitate ſancta.

15 Jirmejam verò protendiſſe deteram, & gladium aurēum dediſſe Judæ; cumq; daret, pronunciaſſe iſta,

16 Accipe ſanctum gladium donum a Deo, quo frangas adverſarios.

17 Tum accipientes hortationē ex his Judæ verbis, bonis planè, quæ juvenum animos & ad virtutē incitare poterant, & viriles efficere; decreverunt non eſſe caſtra metandū, ſed generosè irruendū, & cōgreſſu toto animo ac vitili facto, de retū ſumma decertandū, quandoquidē & civitas & locus ſanctus & templum periclitabatur:

18 Nam de uxoribus libertiſq; itemque fratribus, & cognatis periculum minore loco habebatur: ſed maximus & primus inſidebat eis de templo ſanctificato metus.

19 Iis verò qui in civitate detinebantur non mediocris erat ſolicitudo, ſed congreſſus ſubdio faciendi cogitatio eos conturbabat.

20 Ut autem omnes jam futurum certamen expectabant, & jam miſcebant *prælia* hoſtes & acies diſpoſita, & beſtiis in opportuna parte conſtitutis, & equitatu ad [c] alas diſpoſito,

21 Conſpiciens Machæus turbarum adventum, & variam armorum apparationem, beſtiarumque ferocitatem, protendit manus in cœlum, & miriſicum Dominum invocavit, agnoſcens non armis eſſe; ſed pro ut apud ſe ipſum *Dominus* judicaverit, conficere dignis victoriā.

22 Invocans autem dicebat hoc modo, tu Domine miſiſti Angelum tuum tempore Chizkiję regis Jehudæ, qui ſuſtulit e caſtris Sancherībi

23 Nunc autem, ô princeps cœlorū, mitte bonum Angelum ante nos ad timorem & terrorem;

24 Magnitudine brachii tui pertellantur iſti, qui cum blaſphemia contra ſanctum populum tuum advenerunt; atque his dictis deſiit.

25 Qui autem erant a Nicanore cum tubis & pæanibus invehebantur:

26 Qui verò a Jehuda, cum invocatione & votis *prælium* cum hoſtibus miſcuerunt:

27 Ita manibus quidem pugnantes, ſed cordibus orationem fundentes apud Deum, proſtraverunt non minus triginta quinque millibus, maximè lætantes hac illuſtri Dei preſentiā.

28 Ut autem ab opere ceſſantes cum gaudio revertebantur, agnoverunt antè cecidiſſe Nicanorem cum tota armatura ſua.

29 Ita exclamatione [d] turbulenta facta, benedixerunt Deo principi ſuo paterna lingua.

30 Præcepit autem [e] ille primus civium ſuorum propugnator, qui omnino corpus & animā ſuam abjecerat, & ætate ſua benevolentiam in ſuos gentiles conſervaverat, ut reſciſſum caput Nicanoris & manus cum humero deferretur Jeruſchalaima.

31 Quò cùm adveniſſet, & convocatis gentilibus ſuis ac ſacerdotibus ante altare conſtituiſſet, advocavit eos qui erant in arce:

32 Et oſtendens profani Nicanoris caput manumque blaſphemi quæ extenta in ſanctam omnipotentis domum cervices extulerat,

33 Cùm linguā Nicanoris impii abſciciſſet, dixit ſe eam minutatim datum avibus; præmia verò dementiæ ex adverſo templi ſuſpenſurum.

34 Itaque omnes in cœlum aſpicientes, benedixerunt illuſtri Domino, dicentes, benedictus ſit qui conſervavit locum ſuum impollutum.

35 Tum ſuſpendit Nicanoris caput de arce, ut manifeſtum eſſet omnibus, & evidens ſignum auxilii a Domino.

36 Itaque decreverunt omnes decreto communi, nequaquam diem hunc incelebrem ſinendum eſſe;

37 Sed haberi celebritatem die decimo tertio menſis duodecimi, qui Adar Syra lingua dicitur, die uno ante diem feſti [f] Mordecaici.

38 Cùm igitur res Nicanoris ita ſuccеſſerint, & ab illis temporibus civitatem Hebræi obtinuerint; hic ego quoque finem ſermonis faciam.

39 Ac ſi quidem bene & [g] prout compoſitionem perſtringi convenit *præſtiterō*, hoc etiam ipſe volui; ſin autem exiliter atque tenuiter, hoc tamen eſt quod potui aſſequi.

40 Nam ut vinum ſeorſim bibere, ſimiliterque etiam aquam, [h] utrunque [i] variè adverſum eſt; contrà verò ut vinum aqua commixtum ſuavem & delectabilem gratiam efficit: ita etiam ſermonis apparatus delectat aures legentium compoſitione ſua. atque hic finis futurus eſt.

[b] Græ. *bellū & bonum: Hellenismus.*

[c] Græ. *cornua.*

[d] Græ. & *turba: vide duo.*

[e] *Sup.14.31.*

[f] Græ. & *leue constanter compoſitum.*

[g] *Hebr. diverſo.*

ANNOTATIO.

2 Ex necell.] *i. coacti.* Horridè] *hæc verba, quibus Jehudai refringere Nicanoris impetū conabantur, non ſpectant indignitatem facti in Jehudam, ſed tantùm violati ſabbathi; erat conſilium erat Jehudæorum, ut religionis ſpecie affirrent moramq; d. non decet non tanq̄ feras religionis expertes, aut tanq̄ barbaros illum ſabbathi negligere.* 5 Alter] *nempe ſecundus a rege; nam Dei nulla ratio.* 30 Ille] *periphraſis Jehudæ Machæi.* 37 Mordecaici] *de quo vide Eſther. 9.* 39 Prout] *i. quemadmodum lex bibitoria poſtulat narrationē variis ex rebus conflatā & compoſitas, convenienter temperatiſque excuſat autor ſuam infantiam.* 40 Utrunq; variè] *i. adverſatur valetudini; generoſum quidem vinum uno modo, aqua verò altero offendens conſtitutionem corporum quibus aptè inter ſe mixta atq; temperatis potus ſalubris & ſuavis effunditur. Atq; hac patio hic graviſſimi Machæorū encomiaſtes a convivio ſuo eſt ad rationē ſuam, & a potu ad ſtudia.*

LIBER

LIBER Sapientiæ ſermone elegans atque accuratus, argumento non inutilis eſt. Primùm enim documenta inſtitiæ & pietatis affert ad ſanctè inſtituendam vitam nec æſtuaria : deinde verò oratione ad Deum converſa, pias meditationes ſubijcit de hominum vanitate conſtantiſſimaq; Dei miſericordia : & admirabilitatem cùm iudiciorum Dei in adverſarios, tum beneficiorum in ſuos ab exemplo Aegyptiorum ac Iſraëlitarum percurrit artificioſiſſimè.

CAPUT I.

1 DILIGITE juſtitiam, ô [a] judices terræ; ſentite de Domino [b] bonitate, & ſimplicitate cordis quærite ipſum.

2 Nam [b] expoſitus eſt iis qui non tentant ipſum, & [b] patefit iis qui non infidi ſunt ei.

3 Perverſę enim ratiocinationes ſeparant a Deo, & [c] probata illius potẽtia arguit inſipientes,

4 Eò quòd in malitioſam animam non ingreditur ſapientia, neque habitat in corpore quod ſubjectum eſt peccato.

5 Sanctus enim ſpiritus diſciplinæ fugit dolum, & abſiſtit a rationacionibus *hominum* vacuorum intelligentia; & [d] indicatur cùm advenit iniquitas.

6 [e] Nam humanus eſt ſpiritus ſapientiæ; ſed non liberat blaſphemum a *maledicto* labiorum ipſius, quia renum ipſius teſtis eſt Deus, & cordis ipſius obſervator [f] verus, & auditor linguę:

7 Cùm ſpiritus Domini impleat orbem terrarum, & idem continens omnia cognitionem habeat vocis.

8 Propterea qui loquitur rem injuſtam nullus occultus futurus eſt, neque præteritura ipſum juſtitia illa [g] arguens.

9 Nam [h] conſiliis impii adeſt quæſtio, & auditio verborum ejus ad Dominum perventura eſt [i] ut arguat iniquitates ejus.

10 Quia [k] auris [l] zelotypa audit omnia hæc, etiam ſonus murmurationis non eſt abditus ei.

11 Cavete igitur a murmuratione inutili, & ab obtrectatione [m] continete linguam; quia ſermo occultus non eſt [n] impunè abitum, & os contra *illum* mentiens perdit animam.

12 Ne ſtudeatis morti errore vitę veſtræ, neque attrahatis perditionem operibus manuum veſtrarum:

13 Quia Deus mortem non fecit, neque delectatur perditione viventium:

14 Nam omnia creavit ut ſint, & [o] ſalutares ſunt ortus hujus mundi, in quibus non eſt pharmacum [p] exitiale, neque inferorum regnum ſuper terram.

15 Juſtitia autem immortalis eſt:

16 Impii verò manibus & ſermonibus accerſierunt mortem amicam arbitrati eam, conſumpti ſunt, & [q] fœderatam ſibi duxerunt ut conventionem ſtatuerunt cùm ea; quia digni ſunt [r] qui cedant in partem illius.

[a] Græ. *judicantes terrã.*

[b] Græ. *invenitur: ut Pſa. 111. 24.*

[c] Græ. *ad arguendum iniquitatem.*

[d] Græ. *zelotypia.*

[e] Græ. *parcit e linguæ.*

[f] Græ. *vacuus.*

[g] Græ. *æmulemini.*

[h] Græ. *exitiũ.*

[i] Græ. *illius partu eſſe.*

ANNOTATIO.

1 Bonitate] *nempe cordis: nã hoc ἀγαθὸ κατὰ τὸ ex ſequente membro repetimus.* 3 Probata] *i. tentata ab improbis, ex præcedente ver.* 5 Indic.] *i. tum demum ſeipſum indicat & vires ſuas revincendis improbis exerit, cùm tentatur ab iniquitate hominum: ut dictũ eſt ver. 3.* 6 Nã hum.] *occupatio elegans, non eſt ita durus & aſper ſpiritus Dei inquit: ſimpliciter reſpondetur verò, humanus quidem eſt, fateor, ſed tamen non propterea impunè eſt, qui hominis blaſphemi maledicta impunè abire ſinat.* Verus] *i. ueriſſimus, cui à quo nihil latere poteſt: quod ſignificat dictionis Græca notatio.* 8 Arguens] *de qua ſupra ver. 3. & 5.* 9 Conſiliis] *i. eo ipſo tempore quo de malo conſultat impius, hoc ipſum quærit a Deo atq; cognoſcitur: uocatphora a re forenſi.* 10 Auris] *i. Deus, qui zelotypus paſſim in Scripturis dicitur.* 14 Salutar.] *i. ad ſalutem ſpectabant omnia creationis legesq; quæ cavere à iniquitate (quæ exitii pharmacũ appellatur) & poteſtate tenebrarũ ac peccati, qua deſinitur inferorũ regnũ verbo ſeq.*

CAPUT II.

1 DIXERUNT enim apud ſe ipſos ratiocinantes improbè, brevis & moleſta eſt vita noſtra, neq; remedium eſt adverſus mortem humanã, nec cognitus eſt ullus qui ab inferis reverterit:

2 Nam caſu nati ſumus, poſtea verò ita futuri ſumus quaſi non fuiſſemus: quia fumus eſt reſpiratio [a] narium noſtrarum, & ſermo *prolatus* motu cordis noſtri ſcintilla eſt,

3 Qua extincta [b] in cinerẽ abiturũ eſt corp noſtrũ, & ſpiritus noſter ut aër mollis diffundetur:

4 Quo tempore oblivioni erit nomen noſtrũ, & nemo recordabitur operum noſtrorum: ita tranſitura eſt vita noſtra ut veſtigia nubis, & quaſi nebula diſpergetur [c] infeſtata a radiis ſolis & a calore ejus [d] gravius impulſa.

5 Nam *ut* umbræ tranſitus eſt tempus noſtrum, neque eſt remeatio a morte noſtra; quia obſignata eſt, & nemo revertitur.

6 Agite ergo, fruamur præſentib bonis, & poſſeſſione hac tanq in juventute utamur feſtinanter:

7 Vino pretioſo & unguentis impleamur, ac ne prætereat nos [e] jucundus ætas!

8 Coronemus roſarum calyculis, antequam marceſcant:

9 Nemo noſtrũm expers ſit noſtræ [f] laſciviæ; ubique relinquamus ſymbola lætitiæ: nam hæc eſt portio noſtra & ſors hujuſmodi.

10 Potẽtia opprimam [g] pauperẽ juſtũ, ne parcam viduæ, neq; ſenis revereamur lõgæva canos:

11 Sed eſto robur noſtrum lex juſtitiæ; infirmitas enim deprehenditur inutilis.

12 Inſidiemur autem juſto, quia incommodus eſt nobis & adverſans operibus noſtris: exprobrat nobis peccata in legem, & infamiam irrogat nobis peccatorum [h] vitæ inſtitutæ noſtræ:

13 Profitetur cognitionem ſe habere Dei, & [i] filium Domini ſe ipſum nominat:

14 Factus eſt nobis ad [k] redarguendum cogitationes noſtras:

15 Gravis eſt nobis etiam [l] ad aſpectum, quia diſſimilis eſt aliorum vita illius, & aliò ſpectantes ſemitæ ejus:

16 [m] Argentum reprobum æſtimamur ab ipſo, & abſtinet a viis noſtris tanquam ab immundis rebus; beatos prædicat fines juſtorum, & Deum patrem jactitat.

17 Videamus ſint ne ſermones ejus veri, & experiamur quę ſint [n] eventura ei:

[a] Græ. *in naribus noſtris.*

[b] Græ. *cinis.*

[c] Græ. *perſequuta ſi paſſivè ſtici poteſt.*

[d] Græ. *gravata.*

[e] Græ. *flos ætatis: ſupplalage.*

[f] Græ. *diſciplinæ noſtræ.*

[g] Græ. *redargutionem cogitationum.*

[h] Græ. *viſus.*

[i] Græ. *an reprobum.*

[k] Græ. *inventum ejus.*

18 Nam si justus iste filius est Dei, suscipiet eum & liberabit eum a manu adversantium.
19 Contumelia & tormento quæstionem habeamus de eo: ut cognoscamus [f] æquitatem illius, & probemus [1] quam habet iste malorum tolerantiam.
20 In mortem turpem condemnemus istum: nam [g] illius erit prospicere ex sermonibus istius.
21 Hæc ratiocinantes erraverunt: cetenim excæcavit eos malitia ipsorum,
22 Et non agnoverunt arcana Dei, neque mercedem speraverunt sanctitatis, neque judicaverunt præmium esse animis inculpatis.
23 Deus enim creaverat hominem ad conditionem incorruptam, & imaginem [m] ipsissimæ naturæ suæ fecerat eum:
24 Sed invidentia diaboli mors venit in mundum, & tentant illum qui eedunt in partem ipsius.

[f] Græ. *æquitas.*
[1] Græ. *istius.*
[g] Græ. *erit.*
[m] Græ. *propriæ proprietatis.*

ANNOTATIO.

7 Ne prætereat] *Id est, ne finamus commodum tempus præterfluere, sed in sereno cœlo expatiantes, voluptatibus nostris perfruamur.* 9 Lasciviæ] *id est, juvenilis petulantia, quam senectus persequi neque potest ex imbecillitate, Eccl. 30. 22. neque ex officio debet: unde vox Græca ducta est.* 13 Filium] *vel puerum & servum: quod utrumque designat vox Græca.* 16 Argentum reprob.] *ut Jerm. 6. 29. & 30.* 19 Æquitatem illius] *nempe Dei, qui istum ex æquo & bono propugnabit si filium suum esse agnoverit: hæc ita accipimus ex præcedente & sequente ver.* 20 Illius] *nempe Dei, ut modo diximus.*

CAPUT III.

1 JUSTORUM verò animæ sunt in manu Dei, ut minimè attingat eos cruciatus:
2 Videntur in oculis insipientium mori, & æstimatur malum esse exitus ipsorum,
3 Et discessus a nobis contritio. hi verò versantur in pace,
4 Etenim ad aspectum hominum si puniuntur, horum *tamen* spes immortalitatis plena est:
5 Et paulum castigatum plurimùm afficientur bonis; quoniam Deus tentaverit ipsos, eosque dignos se ipso deprehenderit,
6 Tanquam aurum in fornace probaverit ipsos, & tanquam holocaustum sacrificium acceperit ipsos.
7 Itaque tempore [d] visitationis ipsorum relucebunt, & tanquam scintillæ accendentes stipulam [a] perficient cursum:
8 Judicabunt gentes & dominabuntur populis, regnante Domino eorum in sæcula.
9 Qui confidunt ipsi, intelligent veritatem; & fideles in charitate manebunt apud ipsum: nam gratia & misericordia inest sanctis ejus, & [d] visitatio electis ejus.
10 Impii verò prout [e] ratiocinati sunt [b] perferent supplicium, qui neglexerint justum & a Deo defecerint.
11 Nam qui nihili facit sapientiam & disciplinam miser est; etiam inanis est spes illorum, & labores infructuosi, inutilia quæque opera illorum.
12 Uxores eorum insipientes sunt & improbi liberi illorum,
13 Maledicta quæ generatio illorum: nam beata est sterilis quæ polluta non est, quæ non experta est cubile [e] flagitiosè, & perceptura fructu in visitatione animarum.
14 Similiter Eunuchus qui non operatus est manu iniquitatem, neque res improbas contra Dominum cogitavit: nam dabitur ei gratia fidei lectissima & sors in templo Domini animo [d] gratissima.
15 [e] Bonorum enim laborum fructus celebris est, & non excidit radix prudentiæ:
16 Liberi verò mœchorum non consequentur perfectionem, sed semen ex illegitimo cubili natum delebitur.
17 Etenim si longævi sint, nihili æstimantur, & inhonora ad finem usque est senectus illorum:
18 Sive celeriter moriantur, neque spem habent neque consolationem in die [e] cognitionis.
19 Nam generis iniqui dura sunt exitia.

[a] Græ. *percurrent.*
[b] Græ. *baleburit.*
[d] Græc. *gratior: comparationu nullaque.*
[e] Græ. *in delictis.*

ANNOTATIO.

4 Spes] *id est, res sperata, quam consequuntur a morte; metonymicè, ut videndum sequentia.* 7 Visitationis] *id est judicii, quo Deus lustrans & recognoscens suos separabit ut oves ab hœdu.* 9 Visitatio] *id est, agnitio & cura paterna Dei indefinenter respicientis ad suos, & promissa præstantis, ut Gene. 21. 1. & Psal. 8. 5.* 10 Ratiocinati sunt] *id est, in alios sucere cogitaverunt.* 15 Bonorum] *i. omnia benefacientibus a Deo sunt omni ex parte benedicta.* 16 Non consequentur] *sic visum est Græcam dictionem reddere ex comparatione & interpretatione loci qui habetur infra 4. 5.* 18 Cognitionis] *i. quo de rebus ipsorum cognoscetur, & quasi visitabuntur acta: ut visitatio dicta est supra ver. 9 & 13.*

CAPUT IIII.

1 [a] MELIUS est carere liberis servata virtute: nam immortalitas inest memoriæ illius, quia & a Deo & ab hominibus agnoscitur.
2 Quam præsentem imitantur, & desiderant abeuntem, [c] quæ in sæculo hoc triumphat, euronam gestatura & certamen præmiorum pollutione carentium reportatura.
3 Plurimùm verò subolescens impiorum multitudo neque utilitatem afferet, neque ex adulterinis stolonibus radicem in profundum [b] agit, neque stabilem pedem ponet:
4 Etenim quamvis ramis ad momentum efflorverit, infirmè procedentes a vento commovebuntur, & ipsa vi ventorum eradicabitur:
5 Circumquaque diffringentur rami imperfecti, & fructus ipsorum inutilis, immaturus ad cibum, & nulli rei aptus.
6 Nam ex illegitimis [c] congressibus geniti liberi testes sunt improbitatis adversus parentes, [d] cùm de ipsis habetur quæstio:
7 Justus verò si [e] matura morte obierit, in quiete futurus est.
8 Non enim quæ longæva est senectus honorata est, neque numero annorum *multorum* mensurata;
9 Sed prudentia hominibus est canities, & vita immaculata est senilis ætas.
10 [e] Qui placens Deo diligebatur, cùm viveret inter [e] peccatores, fuit translatus;
11 Ereptus est ne malitia mutaret intellectum ipsius, aut dolus deciperet animum ipsius:
12 Nam fascinatio improbitatis obscurat quæ bona sunt, & circumagitatio concupiscentiæ trans-

[a] Græ. *melior est carentia liberorum cum virtute.*
[b] Græ. *dabit.*
[c] Græ. *sermone.*
[d] Græ. *in inquisitione ipsorum.*
[e] Græ. *occupaverit mori.*
Genes. 5.

transvertit mentem carentem malitia.
13 [a]Sanctificatus, brevi implevit longa tempora:
14 Grata enim Domino erat anima ipsius, propterea festinavit eum tollere ex improbitatis medio.
15 Populi autem vident, & non considerant neque intelligentiam advertunt ad istud, gratiam & misericordiam adesse sanctis ejus, visitationemq; electis ejus.
16 Condemnat justus moriens viventes impios, & juventus confecta celeriter annosum senium injusti.
17 Vident enim mortem sapientis; neque animadvertūt quid consilii ceperint de eo, & quorsum in tuto statuerit eum Dominus.
18 Vident & nihili faciunt, Dominus verò deridebit ipsos.
19 Erunt enim postea ruinę ignominiosæ & cōtumeliæ expositi apud mortuos in seculum; cùm franget ipsos prærepta voce præcipites, & commovebit eos a fundamentis, atque ad extremum usque desolati erunt in dolore, & peribit memoria eorum.
20 Inibunt rationes peccatorum suorum pavidi, & revincent eos ex adverso iniquitates ipsorum.

[a] Grę. ponunt in intelligentia istud. Supr. 3. 9.

ANNOTATIO.

2 Quæ in seculo] *id est, quæ sibi bene conscia, & jam in hac vita spem venturi boni præcipiens animo triumphant in fide, ut victoriam certissimam reportatura & coronam vitæ æternæ ex Christiana victoria.* 4 Ipsa] *nempe multitudo impiorum tanquam radix infixa terræ.* 10 Qui placens] *confirmatio ab exemplo Chanoci, de quo Gen. 5. & Heb. 11.* Peccatores] *nam inde a temporibus Enoschi cœperat Ecclesia Dei corrumpi & cultu pervertii ex Kainitarum conversatione, Gen. 4. & 6.* 12 Obscurat] *id est, quasi nebulas fuscis obducit, & perstringit etiam virorum optimorum animos.* Circumagitatio] *sive rotatio & circumductio in gyrum, qua ferè hominum hebetantur sensus, idq; eo vehementius quo velocior est agitatio: metaphora a rhombi.* 13 Sanctificatus] *sic interpretantur vocem hanc ex scripturæ usu, cujus exempla in Epistola ad Hebræos extant quàm plurima.*

CAPUT V.

1 TUNC stabit confidentia magna justus in conspectu eorum qui afflixerint ipsum, & qui abjecerint labores ipsius:
2 Videntes turbabuntur timore gravi, & stupefient propter [a]salutem inopinatam eorum.
3 Dicent; apud se ipsos [a]resipiscentes, dicent (inquam) gementes propter angustiam spiritus,
hic erat quem habebamus quondam [b]ludibrio & communi probro.
4 Stulti vitam ejus æstimabamus furorem, & finem ejus ignominiosum,
5 Quomodo relatus est in filios Dei, & in sanctis est sors illius?
6 Planè erravimus a via veritatis, justitiæ lucem non lucente nobis, & sole justitię non exorto nobis.
7 Iniquitatis & perditionis callibus expleti sumus, & perambulavimus deserta avia; viam autem Domini non cognovimus.
8 Quid juvit nos superbia? & quid divitiæ cum gloriatione contulerunt nobis?
9 Prætierunt illa omnia tanquam umbra, & tanquam nuntius prætercurrens,
10 Tanquam navis permeans fluctuantem aquam; quæ cùm transiit, non potest inveniri vestigium neque via meatus ejus in fluctibus;
11 Aut tanquam ave volante per aërem nullum invenitur indicium meatus, sed turbans ictu
[c] verberatum levem [c] aëra & scissum [d] vi stridente motis alis permeat, posteaq; non invenitur signum progressus in eo:
12 Aut tanquam sagittā in scopum missā sectus aër statim in se ipsum resolvitur adeòut ignoretur transitus illius.
13 Ita etiam nos nati defecimus,
14 Ac virtutis quidem signum nullum [e] valuimus ostendere; sed in malitia nostra planè absumpti sumus.
15 Nam spes impii ut lanugo delata a vento, & tanquā spuma tenuis a procella [f] impulsa, & tanquam fumus a vento dissoluta est, aut etiam prætériit ut diversorii in diem unū recordatio.
16 Justi verò in seculum vivunt, quorum merces est in Domino, & quorum cura est apud Altissimum.
17 Propterea regnum decoris accepturi sunt, & diadema [g] pulcherrimum e manu Domini; nā dextera sua proteget eos & brachio defēdet eos
18 [a]Sumet *ad* totam armaturam zelum suū, & armabit creaturam ad ultionem inimicorum:
19 Induet pro thorace justitiam, & imponet pro galea judicium [a] minimè simulatum:
20 Sumet in scutum inexpugnabile sanctitatem:
21 Acuet verò [b] severam iram pro gladio, & belligerabit cum eo ad finem usq; mundus ipse contra insipientes istos.
22 Procedent directa tela fulgurum; & ex nubibus, tanquam ex arcu [i] bene in orbem adducto, infilient in scopum;
23 Et grandines [k] confertæ, ab indignatione lapides jaculāte projicientur indignabitur in eos aqua maris, fluvii q; simul sever ē exundabunt:
24 Instabit in eos spiritus potentiæ, & tanquā procella ventilando ejiciet eos: desolat enim totam terram iniquitas, & thronos potentum evertit maleficentia.

[a] Grę. spirium. [d] Grę. vi stridentis. [e] Grę. valuimus. [f] Grę. perstat. quasi paulò diu potest. [g] Grę. pulchritudinem. [b] Grę. prælium sic vers. 23. [i] Grę. bene rotundato. [k] Grę. pleni.

ANNOTATIO.

3 Resipiscentes] *Non quidem secundum Deum sed tantùm vi malorum pressi; ut sequens exegesis docet.* 18 Sumet] *elegans descripto paternæ providentiæ Dei in piorum salutem incumbentis, cui ex adverso respondet illa Christiani militis descriptio Ephes. 6.* 19 Minimè simul.] *id est, verissimum & simplicissimum.*

CAPUT VI.

1 AUDITE igitur reges, & intelligite; discite, ô judices extremitatum terræ:
2 Auribus precipite dominatores multitudinis, & superbientes de turbis nationum.
3 Quoniam data est a Domino potentia vobis, & potestas ab Altissimo; qui quæstionem habebit de operibus vestris, & consilia perscrutabitur.
4 Nam data est a Domino potentia vobis, & potestas ab Altissimo; qui quæstionem habebit de
5 Quandoquidem cùm ministri fitis regni ipsius non judicastis: rectè, neque observastis legē, neque ex consilio Dei ambulastis;
6 Horribiliter & celeriter instabit in vos nam judicium [a] severū exercetur in eos qui præsunt.

[a] Grę. præcisius.

[b] Græ. condonabilis est miser. 7 Minimus enim quivis [b] condonationem habet misericordiæ; potêtes verò potenter exquirentur.

8 Nam Dominus omnium non dissimulabit personam, neq; verebitur magnitudinem; cùm parvum ac magnum ipse fecerit, & pariter utatur providentia in omnibus.

9 Sed potentibus vehemens instat inquisitio.

10 Ad vos itaque, ô [c] reges, pertinent sermones mei, ut discatis sapientiam, & non excidatis:

[c] Græ. typanum: sic versu. 22. 11 Nam qui sanctè servant res sanctas sanctificabuntur, & qui eas edocti fuerint [d] defensionē [e] consequentur.

12 Expetite igitur sermones meos, & [e] cupido animo instituimini.

[d] Græ. invenient. [e] Græ. cupite & instituimini: Hebraïsmus. 13 Præclara & nunquam marcescit sapientia; quę facilè spectatur ab iis qui diligunt ipsam, & invenitur ab eis qui quærunt ipsam:

14 *Imò* occurrit cupientibus, ut' antè noscatur.

15 Qui manè attendit ad ipsam, non laboraturus est; nam assidentem foribus suis inveniet eam:

16 Nam cogitare de illa [f] prudentia perfectissima est, & qui vigilaverit propter eam celeriter vacuus erit curæ:

[f] Græ. prudentiæ perfectio. 17 Quoniam illa dignos se [g] circumeundo quærit, & in callibus quibusque, apparet eis be-

[g] Græ. circumit quærens. nevolè, atq; in omni cogitatione occurrit eis.

18 Nam verissimum principium illius est disciplinæ cupiditas;

19 Cura autem disciplinæ est charitas, & charitas observatio legum illius; attentio verò ad leges est incorruptæ vitæ firmamentum;

20 Vita autem incorrupta facit ut simus propinqui Deo:

21 Igitur cupiditas sapientiæ perducit ad regnum *ejus*.

22 Si ergo delectamini thronis & sceptris, reges populorum,

23 Honorate sapientiam, ut in seculum regnetis.

24 Quid autem sit sapientia, & quomodo extiterit, renuntiabo, nec celabo vos mysteria; sed a principio ortus pervestigans exponam [h] perspicuè cognitionem ejus, nec præteribo veritatem ipsam:

[h] Græ. in evidens 25 Neque etiam cum invidia tabifica ambulabo, 'is enim non est communionem adepturus sapientię.

26 Multitudo autem sapientum est salus mundi, & rex prudens stabilimentum populi:

27 Quamobrem erudimini verbis meis, & utilitatem capietis.

ANNOTATIO.

11 Defensionem] id est excusationem a vita anteacta sua & peccatis præcedentibus. 14 Antè noscatur] nempe quam ingenerata sit justa in animis illorum cupiditas. 18 Nam verissimum] gradatio elegantissima per inductionem, quam mutatis interdum vocibus figuravit autor, sed planè eodem sensu. 25 Is] nempe qui cum invidia ambulaverit.

CAPUT VII.

1 SUM quidem ego quoque mortalis homo, æqualis omnibus, & progenitus ab [a] homine primo ex terra facto:

[a] Græ. protoplasto. 2 Et in utero matris figuratus sum caro tempore decem mensium; consanguinatus cum sanguine ex semine viri, idque per voluptatem [b] conjunctam somno:

[b] Græ. veniens cum somno. 3 Et ego quoque factus traxi communem nobis aërem, & in hanc terram 'isdem perpessionibus infestus decidi; primam vocem similem omnibus emisi flens:

4 In fasciis educatus sum & curis.

5 Nemo enim rex aliud habuit initium nativitatis suæ;

6 Sed unus est omnium ingressus in hanc vitam, & par exitus.

7 Propterea oravi, & prudentia data est mihi; invocanti mihi advenit spiritus sapientiæ.

8 Prætuli eam sceptris & thronis, & divitias nullas duxi [c] cum ea comparandas esse:

[c] Græce. in comparationem ejus. 9 Neque æquavi ei lapidem pretiosum; quia omne aurum respectu ejus, arena exigua, & tanquam lutum æstimatur argentum ad eam:

10 Præ sanitate & specie dilexi eam, & proposui consilium mihi habēdi eam pro luce; quia non occumbit proficiscens ex ea lux.

11 Advenerunt autem mihi hæc bona simul cum ea omnia, & innumeræ divitiæ [d] per eam:

[d] Græ. manibus ejus. 12 Et lætatus sum de omnibus, quòd eorum dux esset sapientia; quamvis ignorarem hanc eorum genitricem esse.

13 Hæc & sine dolo didici, & sine invidia trado; divitias hujus non abscondo.

14 Thesaurus est hominibus qui nunquam desicit; quo qui utuntur, cum Deo cōtrahūt amicitiam, donis ex eruditione profectis commendati: 15 mihi verò Deus dedit ut loquar ex sententia, & cogitem dignè donatis rebus: nam ipse & [e] ad sapientiam dux est, & constans sapientum rector.

[e] Græ. sapientiæ. 16 Etenim in manu ipsius sumus, & nos & sermones nostri, omnisq; prudentia, & opificiorum scientia.

17 Ipse enim mihi dedit eorum quæ sunt cognitionem certam, ut cognoscam constitutionem mundi & vim elementorum,

18 Principium & finem mediúmq; temporum,

19 Solstitiorum mutationes, & varietates tempestatum, anni [f] circuitus, & stellarum situs.

[f] Græ. circuitos. 20 Naturas & animantium, animos bestiarum, [g] spirituum vires, & cogitationes hominum, differentias plantarum, & radicum facultates:

21 Denique quæcunque sunt occulta & manifesta novi, [h] artifex enim omnium docuit me sapientia:

[g] Græ. naigenus. 22 Nam inest ei spiritus intelligens, sanctus, 'simplex, multiplex, subtilis, splēdidus, impollutus, perspicuus, perpessionis expers, amans boni, acutus, expeditus, beneficus,

23 Humanus, stabilis, certus, securus, omnipotens, omnia intuens, & permeans omnes spiritus intelligentes puros & summè subtiles:

24 Nam omni motu res mobilior est sapientia, & pervadit ac permeat omnia puritate sua.

25 Nam vapor est potentiæ Dei, & syncerus fluxus a gloria omnipotentis; propterea nihil inquinatum in eam incidit:

26 Nam splendor est a luce æterna, & speculum efficacitatis Dei expers maculæ, ac imago bonitatis ejus:

27 Cumq; una sit, omnia potest, & in se ipsa manens innovat omnia, & per ætates singulas in animas sanctas transiens amicos Dei & prophetas comparat.

28 Nihil enim diligit Deus, nisi eum qui habitat cum sapientia;

29 Nam

29 Nam ea eſt ſpecioſior ſole, & ſuperat omnem ſtellarum ſitum, cum luce comparata prior eſſe deprehenditur:

30 Et enim illam excipit nox: ſapientiæ verò non eſt prævalitura malitia.

ANNOTATIO.

3 Iiſdem perpeſſ.] *Græcam vocem legendam nominandi caſu ipſum argumentum clamitat: quamobrem nobis hoc modo placuit reddere.* 20 Spirituum] *hæc non ad ventos pertinere, ſed ad animas humanas facultates ex adjunctis perſpicuè cognoſcitur.* 21 Artifex enim] *elegans Chriſti & ſpiritus æternus ex Deo Patre & Filio procedentis teſtificatio reliquo capite & ſequentis principio continetur.* 29 Prior] *dignitate & præſtantia, ut exponitur verſu ſeq.*

CAPUT VIII.

[a] Græc. *finè ad finem.*

1 PERTINGIT autem [a] a fine uno ad alterum fortiter, & diſponit omnia utiliter.

2 Hanc amavi & exquiſivi a juventute mea & quærens ducere hanc ſponſam mihi [b] amore pulchritudinis hujus correptus ſum.

[b] Græc. *amator faſpulchritudinis.*

3 Nobilitatem ſuam hæc gloria exornat, quòd convictum Deus habet, Dominúſque omnium amavit eam:

[c] Græc. *myſtæ enim eſt ſcientia Dei, & electrix operum.*

4 [c] Hæc enim eſt quæ docet ſcientiam Dei, & quæ eligit opera illius.

5 Quòd ſi divitiarum optabilis eſt poſſeſſio in vita, quid ſapientia ditius hæc omnia operante?

6 Et ſi prudentia operatur, quis eorum quæ in natura ſunt artifex potius eſt quàm ipſa?

7 Et juſtitiam ſi quis diligit, [d] elaboratæ ab ea res ſunt virtutes: nam temperantiam & prudentiam edocet, juſtitiam & fortitudinem, quibus utilius nihil eſt in vita hominibus:

[d] Græc. *labores ejus.*

8 Sin etiam multiplicem experientiam deſiderat aliquis, hæc novit vetera & futura conjicit, ſcit verſutias ſermonum & ſolutiones ænigmatum, ſigna & portenta prænoſcit eventuſq; tempeſtatum ac temporum.

[b] Græc. *mihi.*

9 Judicavi iatq; hanc ducendam ad convictum [b] meum, ſciens, futuram eſſe mihi conſultricem bonorum, & conſolationem a curis & moleſtia.

10 Per hanc gloriam in turbis habiturus ſum, & honorem apud ſeniores juvenis:

11 Acutus inveniar judicio, & in conſpectu potentum admirationi erit.

CAPUT IX.

1 [a] ODEUS majorum & Domine miſericordiæ, qui feciſti omnia verbo tuo,

[a] Græc. *in rectitudine animæ judicii judicet.*

2 Et ſapientia tua conſtituiſti hominem; ut dominetur creaturis quæ a te factæ ſunt,

3 Et adminiſtrans mundum ſanctitate & juſtitia [a] recto animo judicia exerceat:

[b] Græc. *thronorum tuorum: enallage amplificatiua verſ. 12.*

4 Da mihi ſapientiam aſſeſtricē [b] throni tui, ac ne reprobes me e numero filiorum tuorum:

5 Nam ego ſervus tuus ſum & filius ancillæ tuæ; homo infirmus, & vitæ brevis, & tenuior adhuc in judicii ac legum intelligentia.

[c] Græc. *in nihilum.*

6 Etenim ut perfectus ſit aliquis inter filios hominum, abſente ſapientia quę ate eſt [c] nihili reputandus eſt.

7 Tu me antè elegiſti regem populi tui, & judicem filiorum filiarumq; tuarum:

8 Dixiſti ut ædificem tibi donum in monte ſancto tuo, & in civitate habitationis tuæ altera, imaginem [a] tabernaculi ſancti quod ab initio præparaviſti.

9 Tecum autem eſt ſapientia, quæ novit opera tua, & quę adfuit cùm faceres mundum, & quæ ſcit quid placeat in oculis tuis, & quid rectum ex mandatis tuis.

[d] Græc. *multi præſens labori.*

10 Emitte illam e ſanctis cœlis, a throno inquam gloriæ tuæ mitte illam, ut [d] præſens ver-

12 Tacentem me expectabunt, & loquentem attentè audient, etiam loquentem ampliùs manum imponent ori ſuo.

13 Per hanc habebo immortalitatem, & memoriâ æternam venturis poſt me derelinquam:

14 Adminiſtrabo populos, & gentes ſubjicientur mihi:

15 Metuent me cùm audierint tyranni horribiles, in multitudine bonus videbor, & in bello virilis, ingreſſus domum meā acquieſcam ei:

16 Non enim acerbitatem habet converſatio ejus, nec q; dolorem convictus ejus; ſed lætitiam & gaudium.

17 Hæc ratiocinatus mecum & curans cum animo meo, immortalitatem eſſe in cognatione ſapientiæ,

18 Et in amicitia ejus delectationem bonam, & in laboribus manuum ejus divitias indefinētes, & in communi colloquii cum ea exercitatione prudentiam, & celebritatem in communicatione ſermonum ejus; circumivi quærens ut aſſumerem eam apud me:

19 Eram autem puer bona indole, animamque bonam ſortitus eram;

20 Ac potius ut bonus eram, in corpus impollutum veneram:

21 Sed cùm agnoſcerem me non aliter fore compotem illius niſi Deus dederit; atque hoc ipſum noviſſe cujus ſit gratia, eſſe prudentiæ; accedens Dominum oravi eum, & dixi ex toto animo meo.

laborem mecum in labore, & cognoſcam quid gratum ſit apud te:

11 Illa enim novit omnia atque intelligit, eſtque ductura me in actionibus meis moderatè, & conſervatura me in gloria ſua;

12 Eruntque accepta opera mea cùm judicabo populum tuum juſtè, & ero dignus throno patris mei.

13 Quis enim hominum cognoſcat conſilium Dei? aut quis cogitare poſſit quid velit Deus?

14 Nam ratiocinationes mortalium ſunt timidæ, & [a] inſtabiles cogitationes eorum.

15 Infeſtum enim corruptioni corpus aggravat animam, & deprimit terrena habitatio mentem multis curis plenam:

16 Et vix conjicimus ea quæ in terra ſunt, & quæ ad manus ſunt laboriosè invenimus; quæ autem in cœlis ſunt quis perveſtigavit?

17 Et conſilium tuum quis noverit, niſi tu dederis ſapientiam, & miſeris ſanctum ſpiritum tuum *e loco* altiſſimis?

18 Sic enim correctę ſunt eorum qui in terra verſantur ſemitæ, & res quæ placent tibi hominis edocti ſunt:

19 Itaque ſapientia ſuerunt ſervati.

ANNOTATIO.

1 O Deus] *Ab hoc capite ad finem uſque libri oratio eſt & meditatio hominis pio non indigna cui* [illegible] *exemplum vid. utur patres in ſua meditationum confeſſionum, & ſoliloquiorum libris imitati.* 5 Tenui-

or] *q.d. tenuis quidem erpart, sed mente animoq; tenuissimus.* Tabernaculi sancti] *id est, illius cœlestis & æterni quod Deus ostendit Moysi, Exo.25.40. ut interpretatur Apostolus Heb.8.5. nam sic accipiendum ostendunt verba sequentia.* 14 Instabilis] *id est proclivet, ac potiùs præcipites ad lapsum: quod Græca vox propriè denotat.*

CAPUT. X.

Gene.1.

1 HÆC primum formatum parentum mundi qui solus creatus est conservavit,

[a] Græ. *proprio.*

2 Et eximens eum a dilecto[a] ipsius dedit ei potentiam dominandi omnibus rebus.

3 Discedens autem ab hac injustus ira sua, unà periit tum furoribus quibus occidit fratrem.

Gen.4.

Gen.7.

4 Propter quem diluvio inundatam terram iterum servavit sapientia, quæ exiguo ligno justum gubernabat.

Gen.11.

5 Hæc etiam in consensu improbarum gentium confusarum agnoscens justum, servavit eum inculpatum Deo; & in

[b] Græ. *visceribus filii.*

[b] summa filii *sui* miseratione fortem custodivit.

Gene.22.

Gen.19.

6 Hæc justum pereuntibus impiis liberavit fugientem ab igne in civitates quinque descendente:

7 Cujus adhuc testimonium nequitiæ constituta est solitudo fumo diffluens, & plantæ inutili pulchritudine ferentes fructum, & statua salis constituta animę non credentis monimętum.

8 Nam qui sapientiam prætериerunt non tantum eo acceperunt damnum, quòd res bonas nõ

[a] Græ. *cognoscunt. vel rasimus.*

[a] obtinent; sed etiam reliquerunt suę ipsorum insipientiæ monimentum huic vitæ, ut ne iis quidem in rebus lateant in quibus lapsi sunt:

9 Sapientia verò cultores suos e laboribus liberavit.

[d] Græ. *profugum ira: Gen.28. Genes.31. & 32.*

10 Hæc [d] fugientem ab ira fratris justum deduxit callibus rectis, demonstravit ei regnum Dei, & dedit ei cognitionem sanctorum; locupletavit eum in ærumnis, cùm multiplicaret labores ejus:

11 Cùm avaritiâ dominatus exerceretur in ipsum, hæc adfuit & ditavit ipsum:

12 Conservavit ipsum ab inimicis, & ab insidiantibus tutata est, certaminisque validi præmium dedit ei; ut cognosceret omni re potentiorem esse pietatem.

13 Hęc venditum justum non dereliquit; sed ex peccato liberavit eum: unà cum ipso descendit in foveam,

Gene.37. & 39.

14 Neque in vinculis dimisit eum; *sed constanter adfuit* donec contulit ipsi sceptrum regni, & potentiam in eos qui tyrannicè vexabant eum, mendaces{q;} demonstrans illos qui vituperaverant eum dedit gloriam æternam ei.

Gene.41.

15 Hæc populum sanctum & semen inculpatum liberavit a gente affligentium.

Exod.12.

16 Ingressa est in animam administri domini, & formidabilibus regibus obstitit portentis & signis.

Exod.5. & sequentibus.

17 Reddens sanctis mercedem sanctitatis laborum suorum deduxit eos via mirabili, & fuit eis regumentum interdiu, & lux [e] stellaris noctu.

Exod.14.

[e] Græ. *stellarum.*

18 Traduxit eos trans mare rubrum, & transvexit eos trans aquas multas;

19 Hostes verò eorum inundatione perdidit, cùm ex profunditate abissi [f] eduxisset eos.

[f] Græ. *secisset ut ebullirent is sic 2. Mac.1.12.*

20 Propterea justi spoliatis impiis cantaverunt, Domine, nomen sanctum tuum, & animo uno laudaverunt manum tuam propugnantem ipsos.

Exod.15.

21 Nam sapientia os mutorum aperit, & linguas infantium disertas [g] reddit.

[g] Græ. *ponit.*

CAPUT XI.

[a] Græ. *manus Dei.8.*

1 FECIT ut succederent opera eorum [a] administratione [e] Prophetæ sancti.

2 Permearunt desertum inhabitabile, & in locis aviis impegerunt tentoria:

3 Restiterunt hostibus, & inimicos ulti sunt:

Exod.17.

4 Sitientes invocaverunt te, & data est ipsis aqua e petra abrupta, & e lapide duro remedium sitis.

5 Per quę supplicio affecti sunt inimici ipsorum,

6 Per eadem ipsi in difficultatibus versantes sunt affecti beneficio.

7 Nam loco fontis perennis fluvii qui sanguine fanioso turbatus fuerat ad redargutionem mandati [b] de cędendis infantibus,

[b] Græc. *infanticida.*

8 Dedisti ipsis aquam ex insperato largam,

9 Cùm demonstravisses per sitim quæ tum fuerat quomodo adversarios puniviſſes.

10 Cùm enim tentati fuerunt, quamvis misericordia erudirentur, agnoverunt quomodo ira judicati impii sint tormenta passi.

11 Etenim hos tanquam pater admonens probavasti, illos ve ò tanquam rex [c] severus condemnans in quæstionem aduxisti,

[c] Græc. *præcisu.*

12 Qui & absentes & præsentes pariter ęruciati sunt.

13 Nam [d] duplex eos occupavit dolor & gemitus, [d] rerum prætеritarum recordantes:

14 Cùm enim audivissent suis ipsorum supplicиis illos bono affectos esse, persensерunt Dominum.

15 Nam [e] quem [e] expositum olim abjectúmq; pro deplorato ludificantes habuerant, eum [f] posterioribus eventis mirati sunt 8 quando siti fuerunt affecti a justorum siti dispare.

[d] Græ. *recordationibus prætеritorum.*

[e] Græ. *in expositione.*

16 Pro insipientibus autem ratiocinationibus injustitię ipsorum, quibus errantes colebãt reptilia rationis expertia & bestias viles misisti contra eos multitudinem animantium raitionis expertium ad vindictam;

[f] Græ. *in sint eventorum.*

8 Græc. *non similia justis fuisse.*

17 Ut cognoscerent per quæ aliquis peccat per eadem puniri ipsum.

18 Non enim difficultatibus distinebatur omnipotens manus tua & quæ creavit mundum ex informi materia, quin posset immittere ipsis multitudinem ursorum, audacésve leones,

19 Aut plenas [h] juvenis animi bestias incognitas, aut ignivomum efflantes halitum frepitúmve ventilati fumi, aut instar fulguris ejaculantes ab oculis scintillas graves;

[h] Græ. *recens creata.*

20 Quarum non tantùm noxa eos poterat simul atterere, sed etiam aspectus perterrefaciens perdere.

21 Quinetiam sine his uno afflatu cadere poterant a justitia [i] persequente, & ventilati a spiritu potentiæ tuæ: verùm omnia mensuro, numeroque, & pondere disposuisti.

[i] Græ. *persequuti ut passivè dicamus.*

22 Nam [k] quod multum potes hoc tibi semper adest, & robori brachii tui quis resistturus esset?

[k] Græ. *multum posse.*

23 Quandoquidem tanquam momentum e lancibus est totus mundus coram te, & tanquam

gutta

[1] Græ. maxima.
[m] Græ. ad resipiscentiam.

gutta roris descendens [1] manè in terram;
24 Misereris autem omnium quia omnia potes, & dissimulas peccata hominum [m] ut resipiscant.
25 Nam diligis omnia quæ sunt, & nihil abominaris eorum quæ fecisti; nec enim comparasti quicquam quod haberes odio.
26 Ecquî autem mansurum fuisset aliquid nisi tu voluisses? aut conservatum fuisset [n] quod non accersivisses?
27 Sed parcis omnibus eò quòd tua sunt, ô Domine, animarum amans.

[n] Græ. non vocatum aut

ANNOTATIO.

1 Prophetę sancti] *id est Moschi, quem servum Domini vocavit supra 10.16.* 13 Duplex] *nempe quòd ipsi horrendam situ gravitatem experirentur, & quòd iis ipsis rebus juvari populum Jebuæorum cognoscerent.* 15 Quem expos.] *id est Moschen, periphrastice.* 19 Juvenis animi] *id est ferocissimi, ut solent juvenes feræ (quæ nondum adversa experta sunt) audaciores & ferociores esse.*

CAPUT XII.

1 NAM spiritus incorruptus tuus inest omnibus:
2 Ideo qui excidunt eos paululum corripis, & revocans in memoriam quibus in rebus peccaverint admones, ut abalienati a malitia credant in te, Domine.
3 Etenim [a] antiquos habitatores sanctæ terræ tuæ odio habens,
4 Eò quòd inimicissima facerent opera veneficiorum, & sacra impia,
5 (Qui & liberorum occisores erant immisericordes, & viscera comedebant humanarum carnium)
6 [b] Et *facerent* epulum [a] sanguinarium [b] ex abominatione [c] mystę cruêti sacrificii, & interfectores [b] animarum ope carentium parentes voluisti perdere manibus majorum nostrorum,
7 Ut [b] dignos incolas acciperet Dei filios hęc terra apud te omnium pretiosissima.
8 Sed etiam his tanquam hominibus pepercisti, & misisti præcursores tui exercitus vespas, ut illos paulatim profligarent ex ea:
9 Non [c] quòd potentia deficeret te impios in acie tradendi in potestatem justorum, aut bestiis gravibus aut præciso ad unum atterendi;
10 Sed judicium exercens paulatim dabas locum pœnitentiæ, non ignorans improbam esse naturam illorum, nativamq; malitiam illorum, & nequaquam mutatum iri ratiocinationem illorum in seculum;
11 (Nam semen erat maledictum inde a principio) neq; timens aliquem in peccatis ipsorum securitatem dabas.
12 Quis enim dixerit, quid fecisti? aut quis restiturus sit judicio tuo? & quis sit accusaturus te nomine gentium perditarum quas tu fecisti? aut quis [d] constiturus adversum te veniat vindex pro injustis hominibus?
13 [e] Nam non est Deus præter te, cui curæ sunt omnia ut ostendas te non injustè judicasse:
14 Neq; rex aut tyrannus [e] oculum obfirmare poterit in te propter eos quos pœna affecisti;
15 Sed ut justus es, justè omnia disponis, alienum ducens a potentia tua ut condemnes eum qui pœna non debet affici:
16 Nam potentia tua justitiæ principium est & quod omnibus dominaris hoc facit ut parcas omnibus.
17 Cùm enim non crederis pro perfectione potentiæ robur demonstrare, etiam in iis qui agnoscunt [e] audaciam istam redarguis.
18 Tu autem dominium habens roboris [e] ex æquitate judicas, & cum summa indulgentia administras nos: adest enim tibi quando vis potentia.
19 Docuisti autem populum operibus hujusmodi oportere ut justus humanus sit, & [c] bonam spem effecisti in filiis tuis; quandoquidem tribuis in peccatis resipiscentiam.
20 Si enim filiorum tuorum inimicos & reos mortis cum tanta attentione punivisti, tribuens tempus & [f] modum quibus abalienarentur a malitia ista:
21 Quanta cum accuratione judicasti filios tuos, quorum majoribus juramenta & conventiones tradidisti bonarum promissionum?
22 Nos itaque erudiens inimicos nostros [g] infinitè castigas; ut tuam bonitatem curemus judicantes *de iis*, judicati verò expectemus misericordiam.
23 Unde etiã eos qui [h] imprudenter vita injuste vixerũt propriis cruciavisti abominationib⁹.
24 Etenim per vias erroris erraverunt longiùs, deos existimantes esse etiam [e] inhonora inimicorum suorum animalia; decepti tanquam infantes vacui prudentia.
25 Propterea tanq; pueris rationis expertibus judicium [i] ad ludificandum eos immisisti.
26 Qui autem ludibriis increpationis nõ commonefunt, justum Dei judicium experturi sunt,
27 Nam de quibus illi, cùm perpeterentur mala, [k] cum indignatione erant soliciti, de iis inquam quos putabant deos, [e] cùm se iisdem puniri viderunt, verum agnoverunt Deum quem olim noviſſe [e] negaverant: ideoque [l] extrema illa condemnatio supervenit illis.

[a] Grę. dignum incolatum filiorum Dei. Exod. 23. Jehoschuah. 24.
[c] Græ. imposuisti.
[d] Græ. ad constitutionem tibi.
[e] Grę. sanguinis.
[f] vel locum: sed hoc malluimus.
[g] Græ. decies millies.
[h] Græ. imprudentia vitæ.
[i] Græ. ad ludificationem.
[k] Græ. indignabantur.
[l] Græ. terminus ille condemnationis.

ANNOTATIO.

3 Antiquos hab.] *i. Cenahanæos, de quorum maleficiis vide Levit 18. & seq.* 6 Et facerent] *hîc ἀνὰ κοινὸν verbum repetimus quod habetur ver. 4. quo facto locus apertus est.* Ex abominat.] *i. ex abominanda liberorum cæde.* Mystę cruenti] *harum vocum interpretatio cùm propter obscuritatem, tum propter lectionis varietatem difficilis est: nam alii legunt μύστας θύτας σὺ, quod quid sibi velit nequeo divinare: alii μύστας θιασώτας, quam vocem divinum furorem significare hoc loco autumant, quæ revera non divino, sed diabolico furore abripiebantur cultores isti. Ego ad veterem scripturam judico magis accedere si legas θυσίου, quam vocem Græci veteres pro cruentis sacrificiis acceperunt: unde apud illos θυσιῶται dicti, quibus sacra servant communia ad fidem inter se obstringendam.* Animarum] *i. liberorum suorum, qui egentes ope fuissent eam a parentibus imploraturi.* 14 Oculum obfirmare] *i. obtutu fixo intuere faciem tuam, ut vel uno verbo obsistat tibi.* 17 Audaciam] *qua crederis non esse perfecta potentia: aut si perfecta est, eam non demonstrare.* 18 Ex æquita:e] *non autem severo judicio audaciam istam redarguis.* 24 Inhonora] *i. pecora*

pecora ipſa Iſraëlitarum, quorum hoſtes erant Ægyptii: vide Exod. 8. 16. 27 Cùm ſe illſd. *id eſt, cùm viderent animalia ſua (quæ ſcientia ipſorum erant devinctæ prædita) a Deo profligari, Exod. 9.* Negaverant] *Exod. 5. 2. & ſequentibus.*

CAPUT XIII.

1 ETENIM vani ſunt omnes homines a natura, quibus ineſt Dei ignoratio; cùm ex iis quæ vident bonis nō potuerint eum noviſſe qui eſt, neque ad opera attendentes agnoverint artificem;

2 Sed aut ignem, aut ventum, aut citum aërem, aut orbem ſtellarum, aut violentam aquam, aut luminaria cœli Deos rectores mundi eſſe putaverint.

3 Quorum ſi delectati ſpecie iſta Deos eſſe ſtatuerunt, agnoſcant quanto iſtis melior eſt dominus: nam ille naturalis pulchritudinis autor creavit illa.

4 Quòd ſi potentia ac efficacitate in admirationem traducti, intelligant ex iſtis quanto fortiſ potentior is qui comparavit iſta:

5 Nam ex magnitudine & ſpecie ac creatis rebus convenienter naturæ, earum opifex ſpectatus eſt.

6 Veruntamen in rebus iſtis criminatio [a] eſt parva: etenim ipſi fortaſſe errant quærentes Deum & volentes invenire:

7 Nam in operibus illius converſantes perſcrutantur, & perſuadentur viſu, quia res quæ videntur pulchræ ſunt.

8 Verùm e diverſo ne iſti quidem ſunt digni venia.

9 Nam ſi tantum valuerunt cognoſcere ut potuerint conjecturis aſſequi [a] ſeculum, iſtarum rerum dominum quomodo non invenerunt citius?

10 Miſeri verò ſunt, & mortuis incumbunt ſpes eorum qui appellant deos operam manuum hominum, aurum & argentum [a] arte elabo-

[a] Græ. *artis elaborationi.*

ratum, & figurationes animalium, aut lapidem inutilem, opus antiquæ manus.

15 Sin autem etiam aliquis faber materiarius aptam operi arborem ſuccidens ſerra circumraſerit ſcitè omnem corticem illius, & artem convenienter adhibens comparaverit utile inſtrumentum ad miniſterium vitæ,

12 Et reſegminibus operis ad comparationem alimenti conſumptis ſeſe expleverit;

13 Quod autem ex iſtis rejectum fuerit nullam ad rem utile, lignum tortuoſum, & ramis adnatis plenum ſumens ſculpſerit [b] accurato otio ſuo, & perita intelligentia formaverit illud, aſſimilaverit illud imagini humanæ,

14 Aut animanti alicui vili illud fecerit ſimile, inunxerit rubica & futo, rubefecerit colorem ejus, & omnem maculam quæ in eo eſt, obliverit,

15 Et faciens ei domunculam dignam eo in muro poſuerit illud, & ferro confirmaverit:

16 Hic igitur proviserit quidem illi ut non decidat, ſciens illud non poſſe ſibi ipſi adjumentum afferre: etenim imago eſt, & opus habet adjumento.

17 Sed cùm de poſſeſſionibus, & nuptiis ſuis, & liberis orat;

18 Non pudet ipſum alloqui rem inanimam: ſed de ſanitate quidem invocat id quod nullis eſt viribus, pro vita verò quod mortuum eſt rogat, & pro auxilio [c] quod nullam planè ſui experientiam exhibuit ſupplicat.

19 Et de profectione ab eo quod ne greſſu quidem uti poteſt, & de quæſtu & opere ac manuum conſequutione ab eo quod ignaviſſimum eſt manibus; commodam effectionem petit.

[b] Græ. *accurationi otii ſui.*

[c] Græ. *imperitiſſimum: ſi hoc accipio a Latina ſignificatione.*

ANNOTATIO.

6 Eſt] *Hoc nulla ratione accipiendum eſt q. d. iſtis hominibus duobus argumentis in ſententiam hanc adducuntur, nempe ſpecie & operatione eorum quæ habent pro diis; ac proinde digniores ſunt excuſatione quàm illis de quibus deinceps a ver. 10. nec tamen propterea planè ſunt excuſandi, ver. 8.* 9 Seculum] *id eſt, res naturales quæ in ſeculo ſunt, indagare.*

CAPUT XIIII.

1 EDIVERSO aliquis ſed ad navigandum comparans & feros permeaturus fluctus lignum putridius inclamat eo quod fert ipſum:

2 [a] Hoc etenim cupiditas, quæſtuum excogitavit, & artifex peritia comparavit,

3 Tuus, ô pater, gubernat providentia: nam [a] propoſuiſti etiam in mari viam, & in fluctibus ſecurum callem,

4 Demonſtrans te poſſe ab omni re ſervare, ut etiam ſine arte aliquis poſſit [a] ſupergredi,

5 Neque vis otioſa eſſe opera ſapientiæ tuæ: propterea etiam minimo ligno credunt homines [b] ſe ipſos, & pervadentes fluctum [a] rate conſervantur.

6 Nam etiam principio pereuntibus ſuperbis gigantibus, ſpes mundi ad ratem confugiens reliquum fecit ſeculo ſemen naturæ noſtræ gubernata manu tua.

7 Benedictum enim lignum fuit [a] per quod eſt juſtitia:

8 Illud verò manu factum maledictum eſt, ipſum, & qui fecit illud: quoniam hic quidem elaboravit, illud verò corruptum nominatur Deus.

9 Ex æquo ſunt exoſa Deo, & qui facit impiè & impietas ipſius:

10 Etenim quod factum eſt cum eo qui fecit punietur.

11 Propterea etiam in idola gentium animadverſio futura eſt, quia inter creaturas Dei ad rem abominandam facta ſunt; ut [c] quæ ſint offendicula animis hominum, & laqueus pedibus inſipientium:

12 [a] Principium enim ſcortationis eſt idolorum excogitatio, & illorum inventio corruptela vitæ:

13 Nam neque a principio erant, neque in ſeculum futura ſunt,

14 Cùm vana opinatione hominum venerint in mundum, ac propterea præciſus [a] illarum finis excogitatus ſit.

15 [d] Acerbo enim luctu vexatus pater cùm filii citò ſublati imaginem feciſſet; hominem tunc quidem mortuum, nunc verò ut Deum affecit honoribus, & ſubditis myſteria ſacrificiaque tradidit.

16 Deinde [a] procedente tempore inviſeſcens hæc impia conſuetudo tanquam lex cuſtodita eſt & tyrannorum præceptis cultus ſculptilibus attributus eſt:

[a] Græ. *dediſti.*

[b] Græ. *animas.*

Genes. 6.

[c] Græ. *& id offendiculo & ad laqueum.*

[d] Græ. *hunc peſſimo metaphora à fructibus immaturis.*

[a] Græ. *in tempore.*

17 Quos

f Grꝛ. in aſpectu.

27 Quos cùm f in os non poſſent honoribus proſequi homines eò quòd longè habitarent; longinquam eorum faciem effigurantes, conſpicuam imaginem regis quem honorabant fecerunt, ut abſenti ſtudioſè tanquam præſenti aſſentarentur.

g Grꝛ. per ſtudium.

28 Ad h incrementum autem cultus ignorantes etiam provocavit ambitio artifeis.

h Grꝛ. interuentum.

29 Etenim hic fortaſſe dominatori volens placere detorſerit arte ſimilitudinem ad aliquid pulchrius:

30 Multitudo verò pertractum optima operis gratia hominem, qui paulò antè honorabatur jam numen eſſe duxerint.

i Grꝛ. hoc fuit vita ad. mi. dia.

31 Atque i hæ fuerunt in vitam hanc inſidiæ, quòd aut calamitati, aut tyrannidi ſervientes homines k nomen illud lapidibus & lignis impoſuerunt quod communicari cum illis non poteſt.

k Grꝛ. injuſtè ſint: Hebraiſmus.

32 Deinde non ſatis fuit errare in Dei cognitione; ſed etiam in magno viventes bello ignorantiæ, tanta mala appellant pacem:

33 Nam aut ſacrificia ex cæde liberorum, aut occulta myſteria, aut furioſas ex alienis legibus comeſſationes agentes,

34 Neque inſtituta vitæ, neque nuptias amplius puras cuſtodiunt; ſed alter alterum aut inſidians tollit, aut adulterans dolore afficit:

35 Omnia deniq; ſe promiſcuè habent, ſanguis, & cædes, furtum, & dolus, corruptela, perfidia, tumultus, perjurium, perturbatio bonorum,

36 Gratiæ oblivio, animarum inquinatio, naturæ immutatio, nuptiarum confuſio, adulterium, & impudicitia.

37 Nam idolorum quę ne nominanda quidem eſſent cultus principium omnis mali, l cauſaque, & finis eſt:

l Grꝛ. ſunt.

38 Aut enim lætantes furunt, aut prophetant res falſas, aut vivunt injuſtè, aut pejerant citò:

39 Nam qui inanimis idolis confidunt, quando juraverunt improbè, non expectant ut k injuſtitiæ arguantur.

40 De utriſq; verò ſubſequentur ipſos ea quæ juſta ſunt, m eò quòd malè ſenſerint de Deo attendentes idolis, & injuſtè juraverint dolo contemnentes ſanctimoniam:

41 Non enim eorum per quos juratur potentia, ſed n jus peccantium ſemper injuſtorum hominum tranſgreſſioni ſupervenit.

ANNOTATIO.

2 Hoc etiam] *Inſtitutam comparationem inter lignum idoli & navis, vers. 1. deinceps explicat; agens de ligno navis, uſque ad verſum 8. de idolo verò, ſequentibus.* 4 Supergredi] *id eſt, ſuper mare ambulare cùm voles.* 5 Rate] *vel potius navi tumultuariè fabricatæ, qualis eſt ea quam Feſtus candidatam vocat.* 7 Per quod eſt] *id eſt, quo Eccleſiæ, theſaurus juſtitiæ tuæ, fuit conſervata & adhuc permanet.* 12 Principium enim] *nam ex quo idola in vecta ſunt, timor Dei intercidit, & janua ad omnem nequitiam ampliſſimè aperta eſt.* 14 Illarum] *nempe opinationum, quaſi dicat, falſis dolores ſola opinione: in ſtultorum mentibus ingenerati idola invexerunt, quibus ſuperſtitioſi excogitarunt ſe dolorem ſuum brevi emollituros & ſuperaturos eſſe.* 21 Nomen illud] *id eſt, nomen Dei.* 27 Cauſaque] *id eſt, efficiens ut inde a principio fuerit atque ſit: nam ceſſante cauſa (ut aiunt illi) effectus ceſſat. ſic ergo cauſa nomen progreſſum & continuationem denotat.* 30 Eò quòd] *id eſt, propter impietatem atque injuſtitiam, ut Rom. 1.* 31 Juspeccantium] *id eſt, in peccantes a Deo latum, non ab idolis importatum.*

CAPUT XV.

1 TU autem, ô Deus noſter, bonus es, & verax, longanimis, & miſericordiâ adminiſtrans omnia:

2 Etenim ſi o peccaverimus, tui ſumus nos qui novimus potentiam tuam: non ſumus autem peccaturi, ſcientes nos in tuis reputatos eſſe.

3 Nam cognoſcere te abſoluta eſt juſtitia, & noſſe potentiam tuam radix immortalitatis.

4 Neque enim ſeduxit nos improbæ artis humana cogitatio, neque umbra picturarum, qui labor infructuoſus eſt, ſpecies maculatâ coloribus diverſis,

a Grꝛ. ad appetentiam venit.

5 Quarum aſpectus inſipientibus a apperentiam excitat, quæ concupiſcis mortuæ imaginis ſpeciem carentem ſpiritu.

6 Rerum malarum amatores, digniq́ue talibus expectationibus ſunt & qui faciunt, & qui concupiſcunt, & qui colunt eas:

7 Etenim figulus teneram terram premens laboriosè quidem fingit ad miniſterium noſtrum unum quodque vas; ſed ex eodem luto finxit cùm vaſa operibus mundi ſervientia contrariaque omnia ſimiliter, quorum utriuſq́ue quis ſit cujuſque uſus judicat figulus.

8 Tum improbè laborans Deum vanum ex eodem fingit luto, *illius imaginem* p qui paulò antè e terra natus paulò pòſt proficiſcetur in eam ex qua deſumptus eſt, cùm repetitum fuerit debitum præſentis vitæ.

9 Enimvero q curæ eſt ei non quòd laboraturus ſit, neque quòd brevem vitam habeat; ſed concertat cum aurificibus, & argentariis, & fabros errarios imitatur, & gloriæ ducit quod res adulterinas fingit:

10 Cinis eſt cor illius, & terra vilior eſt ſpes illorum, & vita illius luto inhonoratior:

11 Qui ignoravit eum qui finxit ſe, & qui inſpiravit ipſi animam efficacem, & ſufflavit in ipſum vitalem ſpiritum.

12 Verùm ratiocinati ſunt rem ludicram eſſe vitam noſtram, & victum hanc publicum mercatum eſſe quæſtuoſum: nam oportere dicunt undecunque etiam ex malo acquirere:

13 Hic enim ſupra omnes novit ſe peccare, qui materiæ terreæ fragilia vaſa ſculptaq́; fabricatur.

14 Omnes verò inſipientiſſimi ſunt, miſeri inquam, inſipientiores animis infantium, inimici populi tui, qui potentia in ipſum abutuntur:

15 Quandoquidem omnia idola gentium deos eſſe reputant, quibus neque oculorum uſus ad aſpectum eſt, neque nares ad contractionem aëris, neque aures ad audiendum, neque digiti manuum ad contrectationem, & quorum pedes inanes ſunt ad greſſum.

16 Homo enim fecit illa, & ſpiritus mutuatus effinxit illa: nam nemo homo ſimilem illis poteſt Deum fingere:

17 Sed cùm ſit mortalis, rem mortuam operatur manibus impiis: melior enim eſt ſuis numinibus, quippe cum ipſe quidem vivat, illa verò minimè.

18 Quin etiam animalia colunt inimiciſſima: nam etiamſi r dementiâ inter ſe comparentur,

tur, aliis deteriora sunt;
19 Neque ita pulchra sunt ad aspectum inter a- nientia, ut desideremus ea; sed [a] fugerunt & Dei laudem & benedictionem ejus.

ANNOTATIO.

2 Peccaverimus] *id est, si vixerimus in peccatis, conscii summæ potentiæ tuæ: sed a peccatis abstinemus conscii æternæ misericordiæ.* 8 Qui paulò antè] *id est, hominum mortalium: periphrasis.* 9 Curæ est ei] *id est, neque laboru suis gravitatem, neq; vitæ brevitatem expendit: modò ambitiosæ eam gloriam suam ex operibus suo consequatur.* 18 Dementia] *id est, ab homine dementissimo, qui spiritu ut mente careat) neq; ea desideranda neq; servanda judicabat; sed a natura sentit animalia esse laudi & benedictionem carentia, ac proinde minimè esse colendas illorum species: quod ostenditur sequente vers.* 19 Fugerunt] *id est, & illaudata sunt ipsa per se, ac potiùs turpia, & maledicta apud omnes: ut sunt serpentes, quos Ægyptii coluerunt.*

CAPUT XVI.

1 QUAPROPTER a similibus puniti sunt [a] meritò, & a multitudine bestiarum cruciati.
2 Cujus punitionis loco benefeciſti populo tuo, quibus [b] concupiſcente appetentia alimentum præparaſti novi guſtus coturnicem:
3 Ut illi quidem concupiſcentes ab alimento averterentur [c] propter demonſtratam illam appetentiam eorum qui emittebantur etiam neceſſariam, hi verò pauliſper indigentes effecti etiam novum participarent guſtum.
4 Oportebat enim illis quidem qui tyrannidem exercebant indigentiam ſupervenire inevitabilem, his verò ſolùm oſtendi quomodo hoſtes ipſorum cruciarentur.
5 Etenim quando illis ſævus ſupervenit beſtiarum furor, morſibuſque tortuoſorum anguium corrupti ſunt;
6 Non ad extremum uſque manſit ira tua: ſed ut admonerentur ad breve tempus fuerunt conturbati, ſymbolum habentes ſalutis ad recordationem mandati legis tuæ:
7 Nam qui advertebat ad illud non per illud ſervatus eſt quod videbatur ab ipſo; ſed per te ſervatorem omnium:
8 Atque hoc pacto perſuaſiſti hoſtibus noſtris te eſſe qui liberas ab omni malo.
9 Hos enim locuſtarum & muſcarum occiderunt morſus, neque inventum eſt remedium animæ iſtorum; quia digni erant qui ab hujuſmodi rebus punirentur:
10 Filios verò tuos ne venenatorum quidem draconum ſuperarunt dentes, quoniam miſericordia tua ex adverſo veniens ſanavit illos.
11 Nam ad recordationem ſermonum tuorum velociter conſervati ſunt quando aculeis confixi fuerunt, ne in profundam oblivionem decidentes [c] abalienarentur a beneficio tuo.
12 Etenim neque herba neque malagma curavit eos; ſed tu, Domine, ſermo qui ſanat omnia:
13 Tu enim vitæ ac mortis poteſtatem habes, & deducis ad portas inferni reduciſque.
14 Homo quidem occidit malitia ſua; ſed egreſſum ſpiritum non reducet, neque religatus eſt animam deſumptam:
15 Tuam verò manum nihil poteſt effugere:
16 Nam impii qui negabant te a ſe cognoſci, flagellati ſunt robore brachii tui, novis pluviis, grandinibuſq;, & imbribus [d] exagitati, quæ non poterant effugere, & igne conſumpti.
17 Quod enim mirabile ſupra omnia eſt, in aqua extinguente omnia plus efficacitatis habebat ignis; quia hic mundus juſtorum propugnator eſt:
18 Nam modò quidem miteſcebat flamma ne combureret animalia quæ contra impios immiſſa erant, ſed ipſi intuentes agnoſcerent ſe exagitari judicio Dei:
19 Modò verò etiam inter aquam ſupra ignis facultatem ardebat, ut terræ injuſtæ fœtus corrumperet.
20 Quorum loco alimento Angelorum cibaſti populum tuum, & [e] comparatum panem ſine labore e cœlo miſiſti ipſis, qui ad omnem voluptatem & omnem convenientem guſtum poterat temperari.
21 [f] Subſtantia enim tua patifaciebat tuam erga liberos ſuavitatem, cùm occurrentis cujuſq; ſubſerviens deſiderio temperabatur ſecundum illud quod volebat quiſque.
22 Nix autem & glacies ſuſtinens ignem non tamen liqueſcebat, ut agnoſcerent ignem ardentem in nive & in pluviis coruſcantem fructus hoſtium conſumpſiſſe.
23 Hic verò e contrario ut alerentur juſti, etiam propriæ facultatis oblitus eſt.
24 Nam creatura tibi qui feciſti omnia ſubſerviens ad punitionem contra injuſtos intenditur, & remittitur ad beneficentiam pro iis qui confidunt in te.
25 Propterea etiam in omnia tunc tranſformata, gratiæ tuę omnium altrici ſubſerviebat ad voluntatem [g] egentium;
26 Ut diſcerent filii tui quos dilexiſti, Domine, naturas fructuum non alere hominem; ſed verbum tuum eos qui tibi credunt conſervare.
27 Illud enim quod ab igne non conſumebatur, ſimpliciter a radio ſolis calefactum brevi liqueſcebat:
28 Ut notum eſſet oportere ut antevertamus ſolem ad gratias agendas tibi, & ad exortum ſolis oremus te.
29 Nam ſpes ingrati tanquam hyberna glacies liqueſcet, diffluetque ut aqua inutilis.

a Græ. *digni.* Exod. 17.
b Græc. *ad concupiſcentiam appetentiæ.*
Numer. 21.
Exod. 8.
c Græ. *immobiles fierent.*
d Græ. *perſequuti inevitabiliter.*
Pſal. 78. 25.
e *vel præparatum.*

ANNOTATIO.

3 Propter demonſtr.] *Id eſt, propterea quòd Iſraëlitarum (quos ejiciebant ex Ægypto) penuriam videntes non curaverant, neque naturalis illorum appetentiæ quæ neceſſaria eſt miſeriti fuerant.* 20 Comparatum pan.] *periphraſis manu qua autor conſulto utitur ut propriam Hebraëa vocu notationem indicet: vide Exod. 16. 16.* 21 Subſtantia] *id eſt, ſubſtantia tua a te creata & data populo tuo: ſic malim accipere quàm referre ad naturam Dei.*

CAPUT

CAPUT XVII.

1 [a] NAM magna sunt tua judicia & inenarrabilia; quæ propter inerudita animæ erraverunt.

2 Iniqui enim, qui se dominatu abusuros in gentem sanctam præsumebant, detenti vinculis tenebrarum, & compediti inclusi tectis noctis longissimæ, perfugæ a providentia æterna jacuerunt.

Exod. 10.

3 Nam cùm statuerent se in occultis peccatis obscuro oblivionis velamento latitaturos esse, dispersi sunt expavescentes graviter & simulachris perturbati.

4 Neque enim [a] spelunca quæ continebat ipsos vacuos metu conservavit; sed soni conturbantes ipsos circumstrepebant, & visa tristia

a Græ. non ridentibus facibus.

5 [a] flebilibus formis apparebant. Ac ignis quidem nulla vis poterat illustrare, neque lucidæ astrorum flammæ sustinebant illuminare atram illam noctem;

6 Sed apparebat ipsis solùm pyra timore plena ultrò, exterritiq; a visione illa quæ non erat aspectabilis, ea quæ videbãt ducebant [b] pessima:

b Græ. pejora: Atticissimè.

7 Ita jacebant magicæ artis ludibria, & [a] contumeliosum indictum arrogantium prudentiæ suæ incumbentium.

a Græ. gratiã.

8 Nam qui promittebant timores & perturbationes a laborante animo depellere, hi ridiculo ex timore laborabant.

9 Etenim si nihil ipsos turbulentum conterruerat;

10 Bestiarum transvectionibus, & reptilium sibilis abacti peribant tremebundi, & recusantes aërem intueri quem nulla ex parte poterant effugere:

11 Nam res timida est improbitas teste prorio condemnata, & semper res graves præsumit dum constringitur conscientiâ:

12 Nihil enim est metus nisi [a] abjectio eorum adjumentorum quæ a ratiocinatione sunt.

a Græ. proditio: sic vers. seq. & 15.

13 Cùm autem intrinsecus minor est ista [a] abjectio, eo majorem ratiocinatur esse ignorantiam illius causæ quæ tormentum præbet.

14 Ii verò qui noctem illam revera [a] intolerabilem & ex inferni intolerabilis spelũcis superveniente eandem somnum dormiebant,

a Græ. impossibilem.

15 Modò portentis agitabantur fantasmatum, modò abjectione animi sui [a] deficiebant, cùm repentinus ipsis & non expectatus timor supervenisset:

a Græ. dissolvebantur.

16 Deinde hoc pacto quicunque tandem illuc incidebat, custodiebatur conclusus carcere carente ferro.

17 Nam sive agricola quis esset, sive pastor, sive laborum qui in desertis occupantur operarius, præoccupatus istam [a] inevitabilem necessitatem sustinebat:

a Græ. indissolubilem.

18 Una enim tenebrarum catena omnes constricti erant.

19 Sive sibilans ventus, sive [a] commoda vox avium inter densos ramos, sive numerus aquæ euntis violentiâ, sive fragor immanis dejectarum petrarum, sive lascivientium animalium cursus invisus, sive rugientiũ immanissimorum animalium vox, sive [a] reflexa e cavitate montiũ echo, hæc illos exterrentia dissolvebant.

a Græ. refracta. sive reperc ussu refracta: ut loquitur Plinius.

20 Totus enim mundus lucido perlustrabatur lumine, & in expeditis occupabatur operibus:

21 Solis autem illis superne protensa erat nox gravis, imago tenebrarum quę ipsos erant susceptura; sed ipsi sibi graviores erant tenebris.

ANNOTATIO.

1 Nam magna] *Hîc verbis explicatur causa cur pios oporteat solem anteverttere sanctiùs officiũ, ut dictum est suprà 16. 28. & cur è contrario Dei opera ab impiis non percipiantur.* 4 Spelunca] *id est, vana illa prædentia qua statuerant fore ut obscuro oblivionis velo, tanquam in spelunca latitarent, ut dixerat versu proximo.* 7 Contumeliosum indic.] *id est, contumeliosa illa in Deum & Mosẽn magia, qua se jactaverant effectures ut signa a Mosẽe edita effent ludibrio.* 13 Abjectio] *Græcè quidem legitur meyodoxia, id est, expectatio; sed vocem hanc pro altera consimili non dubito irrepsisse quam ex præcedente versu & 15. repositumus: sensus est quò minus urgetur conscientia, eò magis improbos considere ignorare mala sua, quæ sunt ipsorum cruciatus causa.* 19 Commoda vox] *sic vertimus τὸ ἐυμελὲς sequuti Vitruvium: est enim commodum quicquid partes habet inter sese modulo convenientibus.*

CAPUT XVIII.

1 AT sanctis tuis maxima erat lux; quorum vocem quidem audientes, sed non videntes formam,

2 Prædicabant beatos illos quòd non paterentur eadem etiam quæ ipsi, & gratias agebant quòd non nocerent quamvis antè injuria affecti

a Græ. gratiã.

essent, & quòd discrepassent ab illis [a] veniam precabantur,

Exod 13.

3 Quorum loco igne flagrantem columnam, quæ & dux esset profectionis ignotæ & sol innocuus magnificæ peregrinationis, præbuisti.

4 Etenim illi digni erant qui privarentur luce & custodirentur in tenebris, qui inclusos custodiverant filios tuos, per quos incorrupta legis lux seculo danda erat.

Exod 1.

5 Cumque consilia iniviſſent illi occidendi infantes sanctorum; & exposito & servato [a] uno

Exod. 2.

filio ad redargutionem abstulisti illis multitudinem filiorum, quos uno animo insequentes perdidisti in aqua vehementi.

Exod. 14.

6 Illa nox [a] prius innotuerat majoribus nostris, ut securè cognoscentes quibus credidissent juramentis freti illis bono esset animo.

a Græ. prius.

7 Sic accepta est a populo tuo tum salus justorum, tum inimicorum perditio.

8 Ut enim puniveras adversarios, sic etiam nos accersens glorificabas.

9 Nam occultè sacrificaverant sancti bonorũ pueri, & [b] divinam legem concordia disposuerant, eorundem pariter & bonorũ & periculorũ participes fore sanctos, jam majorum laudes animo præceptas concinentes.

b Græ. divinitatis.

10 Resonabat verò absonus inimicorum clamor, & miserabilis huc illuc ferebatur vox lamentantium puerorum.

11 Cùm servi pari jure cum domino puniti, tum popularis eadem perpetientis cum rege.

12 Unoque animo omnes [c] mortem unam nominantes mortuos habebant innumerabiles: neq; enim ad sepiendum sufficiebant vivi,

c Græ. in uno nomine mortis.

cùm momento uno [d] honoratissima ipsorum generatio corrupta esset.

[d] Græ. honorabilior.

13 Nam qui nihil crediderunt propter [a] venefica, in primogenitorum interitu confessi sunt populum filium esse Dei:

14 Cùm enim quietum silentiũ contineret omnia, & nox in [b] suo veloc[e] cursu media esset,

[a] Græ. propria velocitate.

15 Omnipotens tuus sermo e cœlis a [f] throno regali præcipitus bellator in medium interitui adjudicatæ illius terræ desiliit,

[f] Græ. thronis regalibus, ut sup. 9. 4.

16 Ut gladium acutum ferens mandatum tuum non simulatum, qui consistens implevit omnia morte; cœlum quidem pertingens, sed etiam in terra ambulans.

17 Tunc repentè & visa somniorum gravium exturbarunt eos, & insiterunt timores inopinati:

18 Et alius alibi postratus semimortuus patefaciebat quam ob causam moreretur.

19 Nam somnia quæ turbaverant eos hoc antè indicaverant, ne ignorantes cur malè afficiebantur perirent.

20 Contigit quidem aliquando justos etiam tentatio mortis, & fractio multitudinis facta est in deserto; sed non diu permansit ira: Num. 16.

21 Festinans enim vir inculpatus propugnavit, arma sui ministerii orationem & suffitus placationem afferens obstitit iræ & finem imposuit calamitati, ostendens se tuum servum esse.

22 Vicit enim vastatorem illum non roboro corporis, non armorum efficacitate: sed verbo subjecit ultorem, juramenta majorum fœderaque recordatus.

23 Nam cùm jamq; acervatim cecidissent alii super alios mortui, intermedius stans rescidit iram, & divisit viam quæ ad vivos ferebat:

24 [a] Quoniam talari vestimento impositus erat totus ornatus, & majorũ gloriæ inerant sculpturæ lapidum ordinibus quatuor dispositæ, & majestas tua super diadema capitis illius.

25 His cessit vastator, & hæc timuit: nam sola illa sufficiebat iræ tentatio.

ANNOTATIO.

5 Uno filio] *Mosche.* 6 Prius innotuerat] *nam Deus superaverat, Exod.* 11. *& Mosche verbo illum dementaverat, Exo.* 12. 12 Mortem unam nominantes] *id est, eam nominatam accersentes ex animo præ dolore sui gravitate.* 13 Venefica] *id est, artes magicæ, de quibus supra* 17. 7. 24 Quoniam] *i. quoniam sacerdotis summus officio defungebatur, quo in Lege typus erat Christi, ut Apostolus ad Hebræos docet.*

CAPUT XIX.

1 [a] Mpiis verò ad finem usque [a] animus institit immisericors:

[a] Græ. animus.

2 Prænoverat enim res etiam futuras illorũ fore, ut cùm ipsi permisissent dimittere & [b] studiosè deduxissent illos, pœnitentia ducti persequerentur.

[b] Græ. cum studio.

3 Nam cùm adhuc haberent præ manibus luctus, ejularentque ad sepulchra mortuorum alteram adhibuerunt cogitationem amentiæ, & quos emiserant supplicantes eos ut fugitivos persequuti sunt:

Exod. 13.

4 Trahebat enim ipsos ad finem iftum digna ipsis necessitas; quæ eorum quæ acciderant oblivionem injecerat, ut plenè perferrent punitionem [c] tormentis illis deficientem,

[c] Græ. tormentis.

5 Ac populus quidem tuus iter opinionem superans tranfiret; illi verò novam [b] consequerentur mortem.

[b] Græ. invenirent.

6 Tota enim creatura in suo genere deintegro supernè reformabatur, ut deserviret proprijs mandatis, ut tui pueri custodirentur illæsi.

7 Castra inumbrans nubes; & ex aqua quæ antè illic fuerat [c] fundùs aridæ terræ fuit conspicuus, ex rubro inquam mari via expedita, & viridans campus e fluctu violento,

[c] Græ. receptio vel revivisluvio: ut sta legamus.

8 Per quem tota gens qui protegebantur manu tua tranfiverunt, spectantes portenta admirabilia.

9 Nam velut equi pasti sunt, & velut agni exultaverunt laudantes te, Domine, liberatorem suum.

10 Memores enim adhuc erant eorum quæ evenerant in terra peregrinationis suæ; quomodo pro generatione animalium terra eduxisset muscas, & pro aquatilibus eructasset fluvius ranarum multitudinem.

Exod. 15.

Exod. 16.

11 Postea verò ipsi quoque viderunt novam progeniem avium, cùm abducti concupiscentia peterent escas [d] delicatas.

[d] Græ. deliciarum.

12 Nam ad consolationem ipsorum ascenderunt e mari coturnices.

13 Atque hanc quidem pœnæ supervenerãt peccatoribus, non sine antegressis signis, vi fulgurum: justè enim patiebantur a suis ipsorum improbitatibus: etenim [e] gravissimum peregrinorum odium exercebant;

[e] Græ. gravium.

14 Cùm [f] illi quidem ignotos homines advenientes non acciperent, hi verò beneficos peregrinos servituti mancipârent:

[f] Græ. non cognoscentes.

15 Neque solum istud, sed (quæcunq; tandem fit horum consideratio) cùm illi inimicè alienos exceperint, hi verò postquam [g] festivè acceperant homines jamque juris ejusdem participes laboribus gravibus affixerint.

[g] Græ. cum festivitatibus

16 Ita que percussi sunt etiam cæcitate, ficut illi ad fores illius justi cùm vastis circumamicti tenebris quisque suarum foriũm viam perquirerent. Gen. 19.

17 Elementa enim per se commutata sunt, quêadmodum in Psalterio soni nomen numerosum mutant, etsi voces ubiq; permanent: quod quidem ex accurato rerum quæ factæ sunt aspectu licet conjicere.

18 Nam terrestria in aquatica mutabantur, & natatilia transibant super terram.

19 Ignis valebat in aqua propriæ facultatis oblitus, & aqua naturam [h] extinguendi non recordabatur.

[h] Græ. extinctricem.

20 Flammæ e diverso carnes animantium corruptioni infestarum non tabefaciebant, cùm hic ambularent, neq; liquabile ma[i], glaciali specie, genus ad liquescendum commodum alimenti [i] suprà quàm humani.

[i] Græ. ambrosiæ.

21 Nam in omnibus, Domine, magnificasti populũ tuum, & assecisti gloria, neque despexisti quin omni tempore & loco adesses.

ANNOTATIO.

1 Animus] *i. spiritus Dei in illos infestus: non hoc vox ἐπὶ τέλος ad sequentem quoque versum transferenda.*

modo eſt. 4 Tormentis illis] *i. quæ ſola punitio deſiderabatur ad tormenta antecedentia* 13 Graviſſimum] *quam gravitatem ſequentibus autor amplificat per Sodomiarum comparationem.* 14 Illi] *pœna Sodomitæ, quorum inſtituitur cum Ægyptiis comparatio.* 15 Quæcunque tandem] *i. utcunque iſtorum inter ſe comparationes placebit deſpicere.* 20 Neque liquabile] *hîc repetendum eſt ζυμωτικὸν et habefaciendi ſive liquefaciendi verbum: ſenſus eſt, neq; flammæ ad quas coquebatur manna hoc poterant efficere quod Solis radii præſtabant: nam ad ſolem manna liquefiebat facillimè; ad ignem verò coquebatur, non autem diſperibat ignis: cùm alioqui conſtitutione glaciali eſſet, & æquè diſſolveretur Sole ac exaresceret: vide Exod. 16.*

ECCLESIASTICUS,
ſive Sapientia Jeſu filii Sirachi.

Incerti autoris præfatio.

1 IC Jeſus Sirachi erat filius, nepos Jeſu ejuſdem nominis.

Hic ergo temporibus inferioribus vixit, poſt captivitatem & revocationem *populi*, & poſt Prophetas omnes fermè.

2 Avus autem ipſius Jeſus, quemadmodum hic quoq; teſtatur, vir fuit [a] inter Hhebræos laboris ſtudioſus ac prudentiſſimus:

4 Qui non ſolùm aliorum hominum prædictorum intelligentia qui ante ipſum fuerant ſapienter dicta contulit, verùm etiam ipſe ſua quædam pronuntiavit permultæ intelligentiæ & ſapientiæ plena.

5 Cùm igitur librum hunc primus Jeſus ferè bona ex parte collectum relinquens è vivis exceſſiſſet, Sirach ille poſt eum iterum aſſumens proprio filio Jeſu reliquit illum.

6 Atque hic eundem capiens totum convenienter aptatum in unum [a] volumen comportavit, cùm ſapientiam de ſuo, patriſque, adeoque de avi nomine appellaſſet; ex ipſo nomine ſapientiæ alliciens, ut [b] ampliore ſtudio auditor ad hujus libri meditationem accederet.

7 Itaque ſermones prudentiæ, ænigmataque & parabolas continet, & cum ſingulares quaſdam veteres Deoque græas hiſtorias de viris qui bene placuerunt Deo, tum orationem & hymnum illius: præterea etiam quibus beneficiis dignatus ſit Deus populum ſuum *Iſraël*, & quibus expleverit malis inimicos ipſorum.

8 Sectator Schelomonis hic Jeſus fuit, nihil minus quàm ille [c] incumbens probandæ ſapientiæ & eruditioni: qui verè & multiplex fuit ſcientia, & appellatus eſt.

a Græ. compoſitionem.

b Græ. amantior magis haberet ad meditationem.

c Græ. incumbens.

ANNOTATIO.

1 Nepos] *E gente Elhhazari ut habent quidam libri infrà 50. 21.* 3 Inter Hhebræos] *ſic interpretari malumus ex verſu ultimo.* 8 Incumbens] *Græcam vocem ſic interpretor, cùm ex notatione illius, tum ex veritate hujus comparationis: nam alioqui blaſphemum fuerit hujus ſapientiam cum Schelomonis æquare ſapientia.*

Prologus autoris in ſapientiam Jeſu filii Sirachi.

1 UM multa & magna nobis per legem & Prophetas aliosque qui hos ſequuti ſunt tradita fuerint, quorum cauſa laudandus eſt *Iſraël* eruditionis nomine & ſapientiæ;

2 Atque ita non ſolùm ipſos cùm legent ſapientiores fieri opus ſit, ſed etiam oporteat ut qui diſcendi erunt ſtudioſi exteris utiles eſſe poſſint cùm dicendo, tum etiam ſcribendo:

3 Avus meus Jeſus, poſtquam ſe plurimùm in lectionem dediſſet tam legis prophetarumque quàm aliorum librorum [a] quos a patribus accepimus, atque in eis aptam facultatem conſequutus eſſet;

4 Adductus eſt ipſe quoque ut aliquid ſcriberet earum rerum quæ ad eruditionem & ſapientiam pertinent,

5 Ut diſciplinæ ſtudioſi & qui horum facti ſunt participes ampliùs adhuc augeſcant legitima inſtitutione vitæ.

6 Itaq; moniti eſtote ut [b] lectioni huic cum benevolentia & attentione incumbatis, nobiſq; detis veniam ſi facultate vocum quarundam deſtitui videbimur quibuſdam in locis, in quibus interpretandis ſtudioſè laboravimus:

7 Non enim æquè valent eadem per ſe cùm dicuntur Hhebraicè, & cùm in linguam alteram tranſferuntur:

8 Neque ſolùm iſta; ſed etiam alia, & lex ipſa & prophetiæ, & [c] libri reliqui non mediocriter antecellunt ſermone ſuo enuntiata.

9 Nam [d] trigeſimo octavo anno Evergetæ regis, cùm veniſſem in Ægyptum & aliquod tempus ibi conſumpſiſſem, inveni non mediocris diſciplinæ viaticum.

10 Quapropter ſummè neceſſarium eſſe ſtatui ut ipſe aliquod ſtudium laboremque conferrem ad interpretandum hunc librum, multis vigiliis ad ſcientiam hanc adhibitis, illo tem-

a Græ. patrium.

b Græ. Lectionem hanc facientes.

c Græ. libros rum.

poris interyallo)
11 Ut ad finem librum perductum ederemus, atq; hoc pacto eos qui in *peregrinatione voluerint ſtudio diſciplinæ incumbere, antè informaremus in moribus quibus ex lege vitam traduceret.

ANNOTATIO.

9 Trigeſimo octavo] *Aut hic locus corruptus dicendus eſt, aut ex eo corrigendum Euſebii Chronicon ubi Evergetes ſcribitur annos viginti ſex tantùm regnaſſe Ægypti tenuiſſe: quod poſterius malim.* 10 Illo tẽporis interv.] *nempe quo a regione mea abfui converſans in Ægypto.* 11 Peregrinatione] *hæc vita, in qua peregrinamur ab ſenſus a Domino, ut Pſal. 39.13. & 119.19. & 2. Corinth. 5.6.*

CAPUT I.

1 OMNIS ſapientia a Domino, atq; apud ipſum eſt in ſeculum.
2 Arenam maris & guttas pluviæ, dieſq; ſeculi quis enumeret?
3 Altitudinem cœli, & latitudinem terræ, abyſſumq;, & ſapientiam quis perveſtiget?
4 Prior omnibus creata eſt ſapientia, & intellectus prudentiæ ab æternitate.
5 Fons ſapientiæ eſt ſermo Dei *verſantis* in altiſſimis, & viæ * ejus mandata æterna.
6 Radix ſapientiæ cui retecta eſt, & callidæ ejus facta quis novit?
7 Unus eſt ſapiens, reverẽdus valde, inſidens throno ſuo,
8 Dominus is creavit eam, & novit ac recenſuit eam,
9 Et effudit eam in omnia opera ſua, adeſt omni carni pro donatione ejus & ſuppeditavit eam diligentibus ipſum.
10 Reverentia Domini eſt gloria, & prædicatio, lætitiaq; & corona exultationis.
11 Reverẽtia Domini delectatura eſt cor, & inditura lætitiam, gaudiumq;, & longævitatem.
12 Timenti Dominum bene futurum eſt ad finem uſque: & *die mortis ejus benedicetur illi.
13 Principium ſapientiæ eſt revereri Dominum: hæc adeſt fidelibus, in utero cum ipſis creata eſt.
14 Cum hominibus * fundamentum æternitatis nidificavit, & cum ſemine eorum *quibus* credita eſt.
15 * Plenitudo ſapientiæ eſt revereri Dominũ: nam inebriat eos ſuis fructibus,
16 Omnem domum eorum implet * deſideratis rebus ſuis, & cellas fœtibus ſuis.
17 Utraque autem ſunt dona Dei ad * pacem.
18 Corona ſapientiæ eſt revereri Dominum, progerminans pacem & incolumitatem * ſalutarem: nam gloriationem amplificat diligentibus eum.
19 Scientiam & cognitionem * intelligentem velut imbrem profundit ſapientia, & gloriã exaltat eorum qui obtinent ipſam.
20 Radix ſapientiæ eſt revereri Dominum, & rami ejus ſunt * longævitatis.
21 Reverentia Domini depellit peccata, & permanens avertit iram.
22 Non poteſt iracundus * quiſquã juſtificari; nam momentum iracundiæ ejus eſt ruinæ ipſi.
23 Ad tempus ſuſtinet longanimus, & poſtea editur æſt ſe lætitia ipſi:
24 Ad tempus occultaturus eſt ſermones ſuos, & labia multorum enarrabunt intelligentiam ejus.
25 In theſauris ſapientiæ ſunt parabolæ * ſciẽtiæ; ſed abominationi eſt peccatori pietas.
26 Si cupis ſapientiam, obſerva mandata; & Dominus eam ſuppeditabit tibi:
27 Sapientia enim ac eruditio eſt reverentia Domini, & * perplacet ei fides ac manſuetudo.
28 Ne diffidas reverentiæ Domini * cùm egebis, neque accedas eum duplice * animo.
29 Ne ſimulatus eſto * ut ſi ora humana habeas, & labiis tuis ne adhære.
30 Ne exaltes te ipſum, ut cadens non inducas animæ tuæ ignominiam:
31 Nam revelaturus eſſet Dominus omnia occulta tua, & in medio congregationis dejecturus te;
32 Quoniam non acceſſeris ex veritate ad reverentiam Domini, ſed animus tuus fuerit dolo plenus,

a Grꝛ. *deſiderii.*
b Grꝛ. *ſalutis, vel curationis.*
c Grꝛ. *intelligentia.*
d Grꝛ. *longævitatis.*
e Grꝛ. *vir.*
f Grꝛ. *ſcientiæ.*
g Grꝛ. *placitum ejus.*
h Grꝛ. *indigens exiſtens.*
i Grꝛ. *corde.*
k Grꝛ. *in oribus humanis.*

ANNOTATIO.

5 Ejus] *puta ſapientia, id eſt, via quibus perveniturad ſapientiam, ſunt mandata æterna Dei.* 14 Fundamentum ætern.] *i. noſtræ vitæ inde a conceptu viam fidelibus quia perveniunt ſunt ad vitam æternam.* 15 Plenitudo] *vel exundatio, quam ſignificationem ſpectare videtur inebriando verbum.* 17 Pacẽ] *proſperitatem affluentia: reſpicit enim ad reverentiam Dei & ſapientiam.* 29 Ut ſi ora] *ut ſi duas aut plures perſonas ageres, aut duo plurave ora haberes in capite tuo: hoc in accipiendum adjuncta confirmant.*

CAPUT II.

1 FILI, ſi ad ſerviendum Domino acceſſeris, compara * te ipſum ad tentationem.
2 Dirige cor tuum & perdura, neq; præfestines tempore * quo inducetur illa.
3 Agglutinator ei ac ne abſiſtito, ut augearis * in finem uſque tuum.
4 Quicquid inductũ fuerit tibi, accipe libenter, & ad commutationem dejectionis tuæ *patiendam* eſto longanimus:
5 Nam ut igne probatur aurum, ſic homines accepti camino dejectionis.
6 Crede ipſi, & ſuſcipiet te; & dirige vias tuas ſpemq; collocain illo.
7 Qui reveremini Dominum, credite ipſi; ac non deſidet merces veſtra.
8 Qui reveremini Dominum, ſpem habetote de bonis, & de lætitia * æternitatis ac miſericordiæ:
9 Qui reveremini Dominũ, expectate miſericordiam ejus; neq; declinate ut non decidatis:
10 Aſpicite ad antiquas ætates, & videte,
11 Quis fiduciam habens in Domino pudefactus eſt?
12 Aut quis manens in reverẽtia ejus derelictus

a Grꝛ. *animam tuam: ſic ver. 21.*
b Grꝛ. *indulſionis.*
c Grꝛ. *ſeculi.*

d Grz. despexus eum sed passivè ad evidentiam reddidimus.

licitus est? aut quis invocavit eum & d despectus est ab eo?
13 Quoniam pius & misericors Dominus, longanimus, ac plurimus misericordia, & remittit peccata, & servat afflictionis tempore.
14 Væ cordibus timidis, & manibus remissis, & peccatori ingredienti e calles duos.
15 Væ cordi remisso; quia non credit, propterea non protegetur.
16 Væ vobis qui perdidistis patientiam!
e Grz. invisti. 17 Ecquid facturi estis cùm e animadverteret Dominus?
18 Qui reverentur dominum, non diffident verbis ejus; & qui diligunt eum, conservabunt vias ejus.
19 Qui reverentur Dominum, quærent f ut placeant ei:
20 Et qui diligunt eum explebuntur lege.
21 Qui reverentur Dominum, præparabunt corda sua, & coram eo abjicient se ipsos,
22 *Dicentes:* incidamus in manus Dei, ac non in manus hominum.
23 g Nam ut majestas ejus, ita etiam est ejus misericordia.

f Grz. beneplacitum ei quæ eum.

ANNOTATIO.

14 Calles duos] *Incerto homini, qui huc illuc ex dubitatione diffidentiaq; impellitur, Jacob. 1. 8.* 23 Nam ut] *id est, æquè hæc atque illa apud Deum infinita est: elegans consolationis locus.*

CAPUT III.

1 Me patrem audite filii, & ita facite ut salvi sitis.
2 Nam Dominus gloriâ attribuit patri a ut superior sit liberis, & judicium matris firmavit in filios.
a Grz. super liberos.
3 Qui honorat patrem, expiatur a peccato:
4 Et qui gloriam tribuit matri suæ, filiis est ei qui thesaurum colligit.
5 Qui honorat patrem, de filiis lætabitur, & die orationis suæ exaudietur.
6 Qui gloriam tribuit patri, longævus erit:
7 Et qui auscultat Domino, quietem afferet matri suæ.
8 Qui reverentur Dominum, honoraturus est patrem, & tanquam dominis serviturus iis qui genuerunt ipsum.
9 Opere & sermone honora patrem tuum matremque, ut superveniat tibi h ab hominibus benedictio:
10 Nam patris benedictio stabilimentum domus liberorum, maledictio verò matris eradicat fundamenta.
11 Ne glorieris de ignominia patris tui; nam
b Grz. gloria non est tibi b gloria patris ignominia.
c Grz. probrum. 12 Gloria enim hominis *existit* ex honore patris ipsius, & c probro est liberis mater ignominiosa.
13 Fili suscipe in senectute patrem tuum, neq; dolore afficias eum in vita tua:
14 Et si quando defecerit intelligentia, da veniam, ac ne dedecore afficias illum; i *sed honorem habe* omnibus viribus tuis.
d Grz. patrè 15 Misericordia enim d erga patrem tuum non tradetur oblivioni, sed contra peccata k statuetur domus erit ædificatum tibi:
16 Die afflictionis fiet mentio tui, velut serenitate glaciei superveniente ita dissolvetur peccata tua.
17 Tanquam blasphemus est qui derelinquit patrem suum, & execratione perfusus a Domino qui ad iram provocat matrem suam.
18 Fili, opera tua l mansuetè ad finem perduc, & ab homine accepto diligêris.
e Grz. in mansuetudine.
19 Quò major es, eò magis te ipsum abjice; & coram Domino m consequeris gratiam.
f Grz. invenies.
20 Multi sunt excelsi & glorioſi supra modum; sed mansuetis revelantur arcana: nam magna est potestas Domini, sed ab humilibus gloriam adipiscitur.
21 Difficiliora n captu tuo ne quæras temerè, & valentiora o viribus tuis ne exquiras insipienter; quæ mandata sunt tibi hæc sanctè cogita:
g Grz. se.
h Grz. se.
22 Non enim opus est tibi p ut occulta intuearis oculis.
i Grz. occulta quæ intueari.
23 q Ut redundantes sint sermones tui ne curiosè laborato:
k Grz. in redundantibus sermonibus.
24 r Nam plura s quàm intellectus humanus capiat demonstrata sunt tibi.
l Grz. intellectu hominũ.
25 Multos seduxit præsumptio ipsorum vana, & suspicio prava labefactavit cogitationem eorum: t pupillas non habens indigebis luce; sed si cognitionis es expers, ne annuntiato.
m Grz. in ultimo. 26 Cor durum affligetur u tandem; & qui amat periculum, in illo peribit.
27 Cor durum gravabitur rebus laboriosis, & peccator peccata addet peccato.
n Grz. in inductione superbiæ. 28 n Cùm inducitur superbo *afflictio*, non est curatio: itinera ejus radicitus convellentur, quia planta improbitatis radicata est in eo.
o Grz. concupiscentia est sapientiæ. 29 Cor intelligentis cogitabit de parabola, & auris huiusmodi auditoris o a sapiente exoptatur.
30 Ignem fl ammantem extinguet aqua, & misericors beneficentia expiabitur a peccato:
31 Nam Dominus qui reddit gratiosè facta, in posterum recordaturus est; adeò ut p quo tempore ceciderit ille, statumen consequuturus sit.
p Grz. tempore casus sui invenient statumen.

ANNOTATIO.

9 Ab hominibus] *id est, a parentibus quibus auctoritatem & jus attribuit Dominus sua benedictionis conferenda, ut Exod. 20. 12. sic interpretatur sequens vers.* 14 Sed honor] *ellipsis contraria ut Genes. 18. 19.* 15 Statumen] *sic interpretamur ex vers. 11.* 24 Nam plura] *elegans etiologia a rerum sive materia quam Deus nobis explicavit verbo amplitudine. q. d. ne exquiras sucos & lenocinia verborum, cùm hoc neque Dei exemplo præceptisve, neque rerum dignitati & amplitudini conveniat.* 25 Pupillas] *hoc modo comparantur cæci quicunq; præsumptionibus animi & suspicionibus circumfluentes, se putant esse lynces.*

CAPUT IIII.

1 FILI, victum pauperis ne defraudes, neque oculos indigentis [a] prorogabis.
2 Animam esurientem ne afflicias molestia, neq; protrahas viro [b] cùm in egestate est.
3 Cor [c] exacerbatum ne angustiis turbes, neq; protrahas donum ab indigente:
4 Supplicem afflictum ne abjicias, neq; avertas faciem tuam a paupere:
5 Ab egente ne avertas oculum, neq; des locum homini maledicendi tibi:
6 Maledicentis enim te ex acerbitate animi sui orationem exaudiet qui fecit ipsum.
7 Amicum te ipsum [d] exhibe congregationi, & [e] coram magnate demitte caput tuum.
8 Inclina aurem tuam ad pauperem libenter, & responde ei [f] mansuetè verbis pacis.
9 Exime eum cui fit injuria e manu injurij; neque sis minoto animo cùm judicas.
10 Esto orphano tanquam pater, & pro viro matri [g] orphanorum:
11 Ita futurus es tanquam filius Altissimi, & diliget te magis quàm mater tua.
12 Sapientia exaltat filios suos, & prehendit manu eos qui quærunt ipsam.
13 Qui diligit eam, diligit vitam, & qui manè incumbunt in eam, lætitia explebuntur.
14 Qui obtinet eam, hæreditatem percipiet gloriæ; & quocunque ingreditur ea, *illic* benedicit Dominus.
15 Qui serviunt illi, sunt ministraturi [h] sancto: nam diligentes illam diligit Dominus.
16 Qui obedit illi, judicaturus est gentes; & qui attendit ad illam, confidenter habitabit.
17 Si [i] crediderit, hæreditatem percipiet illius; & in possessione erunt horum [k] posteri.
18 Nam distortè *quidem* ambulatura est cum eo

a Græc. oculos indigentes &c. sic sequens.
b Græc. in egestate ipsius.
c Græc. irritatum, nempe inopia.
d Græc. fac.
e Græc. magnati.
f Græc. in mansuetudine pacifica.
g Græc. eorum.
h Græc. generationis.

i primum,
19 Timorem & metum adducuta super eum & cruciatura eum eruditionis sua, donec crediderit anima ipsius & tentaverit ipsum in statutis suis:
20 Sed rursum redibit ad ipsum rectâ & lætificabit ipsum,
21 Detegens ipsi occultas res suas.
22 Si seductus fuerit; desseret ipsum, & tradet ipsum [l] potestati casus ipsius.
23 Conserva occasionem; & cave a malo:
24 Ac ne pudefias [m] pretio animæ tuæ:
25 Nam est pudor adducens peccatum, & pudor est [n] gloriosus & gratus.
26 Ne suscipias personam [o] damno animæ tuæ, ac ne reverearis ad ruinam tuam.
27 Ne prohibeas sermonem tempore salutis,
28 Ac ne occultes sapientiam tuam [p] ut bellus videaris.
29 Nam sermone cognoscitur sapientia & eruditio ex verbis linguæ.
30 Ne contradicas veritati [q] ullo modo, sed verecundia cohibetor [r] ne mentiaris inopia eruditionis tuę.
31 Ne verecunderis confiteri peccata tua, neque vim affer defluxioni fluminis.
32 Ne substernas te ipsum [s] cuiquam stulto, ac ne suscipias personam potentis.
33 Ad mortem usque certa pro veritate, & dominus Deus pugnabit pro te.
34 Ne sis audax lingua tua, iners verò ac remissus in tuis operibus.
35 Ne sis tanquam leo domi tuę & tanquam ex viso percutiens ad percutiendum inter famulos tuos.
36 Ne esto manus tua extenta ad accipiendū, ad reddendum verò contracta.

i Græc. in primo.
k Græc. in manu casu, hebraismus.
l Græc. pro anima tua.
m Græc. gloria & gratia.
n Græc. contra animam tuam.
o Græc. ad bellicism.
p Græc. ne quidem secundum tuum.
q Græc. de mendacio verecundiam tua.
r Græc. homini.

ANNOTATIO.

1 Protrahas] *Nempe suppeditare quod ad vitam est necessarium: quod nos exprimimus uno beneficentia nomine.* 15 Sancto] *i. Deo, quem admodum hoc ipsithet Hebraismum Deum notare solent.* 17 Crediderit] *nempe sapientiæ si ipsam bonam commisit i. q. d. cum, nam extorquebitur a Deo quicum sa pientia communicabit: sic accipitur hoc verbum versu 19.*

CAPUT V.

1 NE innitaris pecuniis tuis, ac ne dixeris sufficientes mihi sunt ad vitam.
2 [a] Ne persequaris animam tuam & robur tuum ambulando in viis cordis tui.
3 Ne dixeris, quis in me judicem ageret propter opera mea? nam Dominus [b] omnino injuriam tuam ulturus esset.
4 Ne dixeris, peccaveram; ecquid mihi adfuit molestum? nam dominus est longanimus, nequaquam verò dimissurus te.
5 De expiatione ne securus esto [c] cùm abundaveris, addendo peccata peccatis;
6 Ac ne dixeris, miseratio illius multa est, multitudinem peccatorum meorum expiabit:
7 Nam misericordia & ira apud ipsum citæ sunt; sed super peccatores incubabit ejus indignatio.
8 Ne differas te ad Dominum convertere; neque rejicias [d] de die in diem:
9 Subitò enim prodibit ira domini, qua attenteris quando curam abjeceris ejus, & tempore ultionis disperderis.
10 Ne innitaris pecuniis [e] injustè partis; nil nihil adjuvaturæ sunt [f] quo die ultio adducetur.
11 Ne ventiles ad omnem ventum, neque pergas in omnem viam: ita est peccator bilinguis:
12 Esto stabilis certa tua intelligentia, & unus esto sermo tuus.
13 Esto celer [g] ad bene audiendum, esloque ex veritate vita tua, & cum tolerantia responsione rectam eloquere.
14 Si tibi est intelligētia, respondeto proximo; sin minus, manus tua super os tuum esto.
15 Gloria & ignominia in loquutione est, & lingua hominis est [h] ruina ipsi.
16 Ne voceris susurro, ac lingua tua ne insidiator:
17 Nam furi quidem inest laboriosa turpitudo, sed bilingui pessima condemnatio.
18 [i] In re magna æquè ac parva ne ullam quidem rem ignorato.

a Græc. injustu.
b Græc. de vindicatione.
c Græc. in additione tua bona.
d Græc. ruina.

ANNO-

ANNOTATIO.

2 Ne persequaris] *Ne similiter voluntati tuæ ad eam explendam, eius roburi tuo ad demonstrandum illud imitaris.* 18 In re magna] *Intrisque in rebus certò explora voluntatem Dei; ut certior de eo factus sicuro animo obsequaris.*

CAPUT VI.

1 INPRIMIS [a] pro eo quod amicus es ne efficiaris inimicus; nam [a] malum hoc nomen pudoris & probri hæreditatem percipiet: ita peccator bilinguis iguominiam habiturus est.

2 Ne efferas te ipsum in cõsilio animæ tuę, [a] ut non huc illuc rapiatur, velut taurus, anima tua.

3 Folia tua comedes, sed perdes fructus tuos, ac te ipsum relinques ut lignum aridum.

4 Anima prava perdit possessorem suum, qui ludibrium inimicorum ipsum effecturus est.

5 Guttur suave multiplicat amicos suos, & lingua bene loquens multiplicat qui bonis verbis compellent ipsum.

6 Qui pacem colant tecum, multi sunto; consiliarii verò tui unus e millenis.

7 Si comparaturus es amicum, in afflictione compara eum; neq; citò credas te ipsum ei:

8 Nam est amicus tempore suo, qui non permanet die afflictionis tuæ:

[b] Græc. *transportatur.* [c] Græc. *probri.*

9 Est item amicus qui ad inimicitiam [b] traducitur, & certamen [c] probrosum tibi revelaturus est:

10 Item amicus est mensarum particeps, qui nõ permanebit die afflictionis tuæ;

11 Sed rebus secundis tuis erit tanquam tu, & in familiares tuos utetur libertate:

12 Sin deprimeris, contra te stabit; & a facie tua occultabitur.

13 Ab inimicis tuis separator, & ab amicis tuis tibi attende.

[d] Græ. *invenit.* [e] Græ. *pulchritudinis ejus.*

14 Amicus fidus valida est protectio; quem qui [d] adeptus est, thesaurum adeptus est.

15 Amici fidi non est pretium quo permutetur, & nullum est pondus [e] æquans pulchritudinem ejus.

16 Amicus fidus medicamentũ est vitæ; quem qui timent Dominum, consequentur.

[f] Græc. *secundum ipsum.*

17 Qui timet Dominum, diriget amicitiam suam; quia [f] prout ipse est, sic etiam propinqui ipsius futuri sunt.

18 Fili, a juventute tua elige eruditionem, & ad canos usque consequeris sapientiam.

19 Cujus bonos fructus expectato.

20 Nam in elaboratione ejus paululum fatigaberis, sed citò comedes de fœtibus ejus.

21 Quàm aspera est valde rudibus! cùm in ea non permaneat excors.

22 [g] Tanquam lapis indicaturæ fortis apud illum futura est, nec tardabit abjicere eam:

23 Nam sapientia [g] secundum nomen suum est, neque est multis manifesta.

24 Audi, fili, & elige sententiam meam, neque abjice consilium meum, sed infer pedes tuos in pedicas ejus, & in collare ejus collum tuum.

25 Subde humerum tuum, & bajula eam, neque inimicè feras vincula ejus.

26 Ex toto animo tuo accede eam, & totis viribus tuis conserva vias ejus:

27 Investiga, & quære, & innotescet tibi; deinde compos factus eam ne dimittito:

28 [g] Tandem enim consequeris requiem ejus, & vertetur tibi in lætitiam:

[g] Græ. *in ultimis invenies.*

29 Bruntq; tibi pedicæ illius pro tegumento roboris, & collaria ejus pro stola gloriæ:

30 Nam ornamentum aureum est ei, & vincula ejus sunt glorius hyacinthinum.

31 *Ut* stolam gloriæ indues eam, & coronam exultationis tibi ipsi circumdabis.

32 Si cupieris fili, erudieris; & si dedas animũ tuum, eris solers:

33 Si dilexeris audire, recipies intelligentiam; & si inclinaveris aurem tuam, sapiens eris.

34 In multitudine seniorum consiste, & qui sapiens est huic agglutinare; omnem narrationem divinam cupito audire, & parœmiæ intelligentiæ ne effugiantte.

35 Si virum intelligentem videris, manè adito eum; & gradus januarum ejus deterito pes tuus.

36 Cogitationem habe in mandatis Domini perfectè, & præcepta ejus meditare semper: ipse stabiliet cor tuum, & [h] concupita sapientia tradetur tibi.

[h] Græ. *concupiscentia sapientiæ.*

ANNOTATIO.

1 Malum hoc] *Incompensabilitatis & inconstantiæ in amicitiis continendis.* 2 Ut non] *quasi dicat, ne si tuo ipsius consilio acquiescas, ac non aliorum consilia complectaris; labores ex consiliorum instabilitate, & tanquam taurus ferociens incerto & vago impetu huc illuc feraris: quod malum alienis ferè consiliis corrigitur.* 3 Folia tua] *loquutio est συγκριτικὴ, qua sapiens hominem consilio suis præsidentem compellat allegoricè: tua (inquis) consilia sunt velut folia recens enata, quibus si utaris, & fructus tuos & te ipsum ita perdideris, ut si quis teneras folia germinaq; arborum comederet.* 22 Tanquam lapis] *id est, non pluris faciet eam quàm lydium lapidem qui quid aurum nescit, sed perinde abjicit ut gemmam gallus Æsopicus.* 23 Secundum nomen] *id est, sapientum est solùm, qui sunt paucissimi.*

CAPUT VII.

1 NE facias mala, & mala non deprehendent te.

2 Absiste ab injusto, & peccatum declinabit a te.

3 Fili, ne serito in sulcis injustitiæ, & minimè [a] septuplum eorum metes.

[a] Græ. *in septula.*

4 Ne requiras a Domino principatum, neque a rege cathedram gloriæ.

5 Ne justitiam tibi asseras coram Domino, neque coram rege sapientiam.

6 Ne quæras fieri judex, ne non valeas injustè facta tollere; ne quando metuas a facie potentis, & ponas offensionem in recto itinere tuo.

7 Ne pecces in multitudinem civitatis, & ne immittas te ipsum in turbam.

[a] Grz. alliges bis peccatum. 8 Ne [a] alligeris bis peccato: nam uno non eris innocens.

9 Ne dixeris, ad multitudinem donorum meorum respiciet, & cùm obtulero Deo altissimo accipiet: [b] ne parvo animo sis in oratione tua, & ne despicias exercere misericordem beneficentiam.

[c] Grz. qui est in acerbitate anima sua. 10 Ne derideas hominem [c] cujus anima in acerbitate versatur: est enim qui deprimat & qui exaltet.

[d] Grz. simile. 11 Ne exares mendacium in fratrem tuum, neque amico facias [d] similitet.

[e] Grz. ad bonum. 12 Ne velis mentiri ullo mendacio: nam assiduitas ejus non est futura [e] bono.

13 Ne verbosus sis in multitudine seniorum, neque repetas sermonem in oratione tua.

14 Ne oderis laboriosum opus, & agricolationem creatam ab Altissimo.

15 [b] Ne referas te ipsum in multitudinem peccatorum:

16 Memento iram non tardaturam esse.

17 Deprime valde animam tuam, cùm ultio impii ignis & vermis futura sit.

18 Ne cómmutes amicũ ulla re quę sit indifferens, neq; fratrem germanum auro Ophirio.

19 Ne aberres ab uxore sapiente & bona; nam gratia ejus est superior auro.

[f] Grz. in veritate. 20 Ne affligas famulũ opus faciente [f] fideliter, neq; mercenarium qui tradit [g] se ipsum.

[g] Grz. animam suam. 21 Famulus intelligentem diligito anima tua, ne prives eum libertate.

22 Si pecora tibi sunt, inspice illa: quòd si utilia sunt tibi, permaneant tibi.

23 Si liberi sunt tibi, erudi eos; & flecte a juventute collum eorum.

24 Filię sunt tibi, attende ad corpus earũ; neq; hilarem præbeas erga illas vultum tuum.

25 Eloca filiam, & confeceris opus magnum; sed viro intelligenti trade illam.

26 Uxor est tibi ex animo, ne ejicias eam; exosa verò te ipsum ne addicito.

27 Ex toto corde gloria affice patrem tuum, & matris dolores ne obliviscaris:

28 Memento te per illos fuisse genitum: quid enim redditurus es eis, quemadmodum illi fecerunt tibi?

29 Ex toto animo tuo reverere Dominum, & sacerdotes ipsius admirare; ex totis viribus dilige eum qui fecit te, & ne derelinquas ministros ejus.

30 Time Deminum, gloriaque affice sacerdotem:

31 Et da ei partem prout mandatum est tibi,

[b] Grz. pro delicto. 32 Primitias, & [b] sacrificium pro reatu,

[i] Grz. brachiorum. 33 Et donum [i] sanctum, & sacrificium sanctificationis, primitias que sanctorum:

34 Et mendico porrige manum tuam, ut consecrata sit benedictio tua.

35 Gratia doni coram omni vivente [k] spellata est; etiam [l] super mortuo gratiam ne averito.

36 Ne recedas a flentibus; sed cum lugentibus luge.

37 Ne pigreris infirmum invisere: nam ex hujusmodi rebus amaberis.

[k] Grz. ultimorum tuorum. 38 In omnibus sermonibus tuis memento finis tui, & in [k] æternum non peccaturus es.

[l] Grz. seculum.

ANNOTATIO.

9 Ne parvo animo] *Sensus est, ut potius fore ut misericordiam donariis & oblationibus consequaris; sed omissa illa inani fiducia toto animo implora Dei misericordiam, qua una Deus tibi propitius est & tu accepta illi: & eandem misericordiam quam a Deo expetis pro viribus tuis exerce, quam ille ut pater præstat, & tu ut filius misericordis patris.* 13 Ne referas] *id est, ne factas peccatis tuis ne peccatoribus accenseris a Deo; sed judicii venturi metu in officio contineto.* 18 Ulla re quæ] *sensus est, amicitiam tanti sfacer conservare debes potes bona ex Deum fide & conscientia, neque propter ullam rem mediam sive indifferentem, quæ sine fidei damno pium acquirere potest aut amittere, amicitia sanctam facito* ☞ *sic infra* 37. 1. Ophirio] *Græca verba depravata sunt, pro quibus ita legendum spondeo, μηδὲ ἀδόκιμον γνήσιον σου ἐν χρυσῷ ὀφείλ.*

33 Sanctorum] *id est, quæ cum sanctis communicanda sunt ex lege, & ad sanctum locum pertinent.* 35 Super mortuo] *id est, etiam mortuorum nomen in posteros ipsorum cole, ut loquitur Scriptura Ruth* 1. 8. *quod genus loquutionis explicavi sequentia.*

CAPUT VIII.

1 NE contendas cum homine principatũ obtinente, ne quando incidas in manus ipsius:

2 Ne rixeris cum homine divite, ne quando [a] statuat adversum te libram:

3 Multos enim perdidit aurum, etiam regum animos inclinavit.

[a] Grz. linguosa. 4 Ne contendas cum homine [a] verboso, neq; aggeras ad ignem illius ligna.

5 Ne ludificeris cum rudi, [b] ut non afficiantur ignominia progenitores tui.

[b] Grz. in increpationibus. 6 Ne probro afficias hominem revertentem a peccato; memento nos omnes esse [b] infestos increpationibus.

[c] Grz. homines. [d] Grz. nobis. 7 Ne ignominia afficias [c] ullum de senectute ipsius, etenim ex [d] numero nostro senescunt *homines.*

8 Ne læteris de mortuo tibi inimicissimo, memento nos omnes mori.

9 Ne despicias narrationem sapientum; sed in proverbiis illorum conversare:

10 Nam ab illis disces eruditionem, etiam ad ministrandum rectè magnatibus.

11 Ne aberres a narratione senum: etenim didicerunt ipsi a suis parentibus.

12 Quia ab ipsis disces intelligentiam etiam ad dandum tempore necessitatis responsum.

[c] Grç. flammæ. 13 [c] Ne incendas carbones peccatoris, ne comburaris igni [c] flammæ ejus illius.

14 Ne resistas a conspectu contumelioſi, ut non insideat velut insidiæ ori tuo.

15 Ne mutuũ des homini potentiori te; quòd si dederis mutuum, ita esto quasi perdideris.

16 Ne spondeas supra vires tuas: quòd si sponderis, ita curam habe quasi solutus sis.

[f] Grz. judicabunt eum, hebraismus. 17 Ne judicio experiaris contra judicem, nam secundum opinionem illius [f] judicabitur.

[g] Grz. ambulas in via. 18 Cum audace ne [g] facias iter, ut non sit gravis in te: hic enim pro voluntate sua facturus est, & una peribis hujus insipientia.

19 Cum

[b] Grꝛ. faciat.
[i] Grꝛ. ambules cum eo solutudinem.

19 Cum iracundo ne [b] ineas certamen, ac ne [i] facias cum eo iter solitarium: ita enim videtur sanguis in oculis illius, quasi nihil esset; & ubi non est auxilium, ibi dejiciet te.
20 Cum stulto consilium ne ineas, nam non possit celare verbum.
21 Coram alieno rem occultandam ne facias: nescis enim quid pariturus sit.
22 Cuivis homini ne exponas [k] animum tuum, & ne referat tibi gratiam falsam ullus.

[k] Grꝛ. cor eius vers. 3.

ANNOTATIO.

2 Statuat adversum] *Id est, ne muneribus oblatis ita prævaleat judicio contra te, ut fit cùm lanci alteri plus ponderis imponitur: sic accipiendum commonstrat versus sequens, cùm dicitur etiam libra aut pretio apposito inclinari animos regum, quos tamen pretio munus corrumpi possunt.* 5 Ut non affic.]*ne sis dedecori tuis parentibus, ex proverbio Dionysodori Trœzenii apud Plutarchum,* Τὶς πάτερ αἰσχος εἰ μὴ κακὸς ἀμφὶς ἐὼν; 13 Ne incendas]*ne provoces & irrites hominem scelestum.*

CAPUT IX.

[a] Grꝛ. sinus tui. id est, sibi charissimam: ut Deut. 28. 54
[b] Grꝛ. animam tuam: sic desponsa.

1 NE sis zelotypus uxoris [a] versantis in sinu tuo, neque doceas eam contrate disciplinam malam.
2 Ne dedas mulieri [b] te ipsum, ut illa supra te ipsum ascendat.
3 Ne occurras mulieri meretoriæ, ne quando incidas in laqueos ejus.
4 Cum psaltria ne sis assiduus, ne quando capiaris institutis illius.
5 Virginē ne studeas habere notam, ne quando offensionem subeas increpationibus illius.
6 Ne des te ipsum meretricibus, ut non perdas hæreditatem tuam.
7 Ne circumspicias eam per vicos civitatis, etiam in solitariis illius viis ne erres.
8 Averte oculum a muliere formosa, neque studeas habere notam pulchritudinem alienam.
9 Nam pulchritudine muleris multi seducti sunt, & ab ea tanquam ignis amor accenditur: ne ergo accumbas in ulnis complectens eam.
10 Cum muliere nupta ne sedeas planè, neque [c] symbolam cum illa conferas ad vinum:
11 Ne quando declinet anima tua ad illam, tuoque spiritu in perditionem delabaris.
12 Ne relinquas amicum veterem, nam recens non est æqualis illi.
13 Ut vinum novum, amicus novus: si inveteratum fuerit, tum [c] suaviter comprehende ipsum.
14 Ne invideas gloriæ peccatoris, nescis enim quæ sit illius subversio.
15 [d] Ne placeant tibi impiorum placita: memento eos [d] ad inferos usq; minimè justos fore.
16 Longè absiste ab homine qui potestatem habet occidendi, ut minimè suspiceris timorem mortis:
17 Quòd si accesseris, ne delinquas; ut non eripiat statim vitam tuam.
18 Cognosce te [e] medios laqueos pervadere, & in projecturis murorum civitatis ambulare.
19 Pro viribus tuis conjecturam fac de [f] alteros, & cum sapientibus ini consilia; cum intelligentibus esto confabulatio tua, & tota narratio tua de lege Altissimi.
20 Viri justi sunto convictores tui, & in reverentia Domini esto gloriatio tua.
21 [g] Opera artificum laudatur opus, & dux populi sapiens sermone suo.
22 Formidabilis est in civitate sua vir [h] verbosus, & qui præceps est sermone suo odio futurus est.

[c] Grꝛ. cum latitia.
[d] Grꝛ. ne placeat tibi placitus tibi placitus impius.
[e] Grꝛ. in medio laqueorum.
[f] Grꝛ. propinquo.
[g] Grꝛ. manu.
[h] Grꝛ. linguax suo sermone.

ANNOTATIO.

2 Illa] *Nempe quæ ex lege viro subjecta est & tenetur lege illius, Rom. 7. 2. & 1. Cor. 7. 39. quamobrem & mœchi post appellatur ipsa à ver. 12.* 5 Increpationibus illius]*id est, cùm illa increpabitur facti sui nomine.* 10 Symbolam]*aliud est symbolum, id est, hospitalis tessera, aliud verò symbola, id est, collatum pretium nomine hospitii; hîc verò planè de symbolis verba accipienda sunt.* 15 Ne placeant]*hunc versiculum cum præcedente put amnu conjungendum prout duo membra inter se respondent, pro eo quod est, neque illorum gloriam appetas neque studia & institutum vitæ.* Ad inferos usque]*id est, nunquam.*

CAPUT X.

1 JUDEX sapiens erudit populum suum, & principatus intelligentis ex ordine institutus est.
2 [a] Qualis est judex populi, tales etiam sunt ministri ejus; & qualis est dux civitatis, tales omnes habitatores ejus.
3 Rex rudis perdit populum suum, civitas verò intelligentia potentum habitabitur.
4 In manu Domini est potestas hujus terræ, & eum qui utilis est in ea suscitabit suo tempore.
5 In manu Domini est prosper successus viri, qui faciei literati gloriam suam appositurus est.
6 De ulla injuria ne iraſcaris proximo, & ne agas quicquam [b] contumeliosis factis.
7 Odiosa est coram Domino & hominibus superbia, & [c] ab utrisque ejicitur delictum injustū.
8 Regnum a [c] gente una ad alteram traducitur propter injuste facta, & contumelias, pecuniasque dolo partas: quamobrem superbit terra & cinis?
9 Avaro etenim nihil est iniquius:
10 Nam hic etiam suam ipsius animam venalem efficit, quia [d] dum vivit [e] abjiciunt eam interanea ipsius.
11 Longam infirmitatem resecat medicus; & [e] qui rex est hodie, cras etiam moriturus est.
12 Mortuo enim homine hæres serpentum & bestiarum ac vermium futurus est.
13 Principium superbiæ est cùm homo absistit a Domino, cùm ab opifice suo absistit [e] animus ipsius:
14 Nam principium peccati est superbia; & qui tenet eam contumeliis *quidem* abominandis afficit, sed subvertetur tandem.
15 Propterea [f] admirabiles inducit castigationes Dominus, & tandem subvertit eos:
16 Thronos magistratuum tollit Dominus, & collocat mites in loco illorum intus:

[a] Grꝛ. secundum judicem populi: sic etiam, &c.
[b] Grꝛ. contumelia.
[c] Grꝛ. gente in gentem.
[d] Grꝛ. in vita ejus.
[e] Grꝛ. cor.
[f] Grꝛ. mirificat (ut ira loquamur) Dominus in illationes.

17 Radices gentium superbarum evellit Dominus, & plantat in gloria humiles earum loco:
18 Regiones gentium subvertit Dominus, perdens eas usque ad fundamenta terræ.
19 Sustulit ex eis, eosque perdidit;
20 Et amovit e terra memoriam eorum.
21 Non est a creatione indita hominibus superbia, neque ira animi natis mulierum.
22 Semen [g] securum est eorum qui reverentur Dominum, & pretiosa planta eorum qui diligūt ipsum; semen [h] ignominiosum est eorum qui non attendunt legi, semen [i] errabundum est eorum qui mandata transiliunt.
23 [k] Inter fratres qui dux ipsorum est honoratus est; sed qui reverentur Dominum in oculis illius *sunt honorati*.
24 [l] Ante sortem principatus est reverentia Domini, duritas verò superbiaque amissio est principatus.
25 Divitis & glorioſi, ac pauperis, horum gloriatio est reverentia Domini.
26 Non est justum ut pauper intelligens afficiatur ignominia, neque conveniat gloria affici [m] virum peccatorem.
27 Magnates quidem, judicesque, & potentes afficiuntur gloria; sed non est eorum quisquam major eo qui reveretur Dominum.
28 Famulo intelligenti ministrabunt liberi; & vir scientia præditus cùm eruditur, non obmurmurabit.
29 Ne sapientem age in opere tuo faciendo, neque glorioſum age tempore angustiæ tuæ.
30 Nam melius est ei qui operatur & abundat omnibus, quàm qui glorioſum agit & indiget pane.
31 Fili, manſuetudine gloriam compara animæ tuæ, & da honorem ei prout digna est.
32 Eum qui peccat in animam suam quis juſtum pronuntiet? & eum qui vitam suam afficit ignominia quis ornet gloria?
33 Pauper afficitur gloria propter scientiam suam, dives verò afficitur propter divitias suas:
34 Is autem qui in paupertate afficitur gloria, quanto magis etiam afficeretur in divitiis?

[g] Græ. *ſecuritatis.*
[h] Græ. *ignominiæ.*
[i] Græ. *erroris.*
[k] Græ. *in medio fratrum.*
[l] Græ. *in modo magnatum.*
[m] Græ. *virum.*

ANNOTATIO.

7 Et ab utriſque] *Hunc locum ex ſermonis Hebraici comparatione hoc modo reddimus, & ſequentium verborum ratione: docetur enim ſequentibus primùm ut ab hominibus expellantur potentes qui autoritate ſua abutuntur; deinde verò ut deturbentur a Deo, ſive morte, ſive judicio extra ordinem effectus.* 10 Abjiciunt eam] *id eſt, nihil minus quàm ſuam ipſius animam poſſidet, cùm eam perinde exponat ac ſi ulcerò omnes hominis partes etiam intima conclamarent: nullam animæ rationem habere a ſe.* 11 Qui rex est] *id eſt, & longam tyrannidem peſtem, reipublicæ reſecat mors.* 24 Ante ſortem] *id eſt, ante quam vir bonus obtineat principatum & honores ſortiatur apud Deum, tamen tam eſt in pretio quàm magiſtratus ullus: ut contrà qui dignitatem obtinet, ſi improbus eſt, nullius eſt pretii.* 26 Virum] *virum hoc loco ex Hebraorum uſu accipe, pro eo qui divitiis aut alia re præſtat: atque hoc paſſo conſtabit antitheſis.*

CAPUT XI.

1 SAPIENTIA humilis *viri* exaltabit caput ipſius, & [a] inter magnates faciet ut conſideat.
2 Ne laudes [b] quenquam de pulchritudine ipſius, neque abomineris [c] ullum ex aſpectu ipſius.
3 Parva est inter volucres apis, ſed principatus est condimentorum dulcium fructus illius.
4 De amictu veſtimentorum ne glorieris, & [d] die honoris ne extollaris; nam admirabilia ſunt opera Domini, occultata; opera ejus hominibus.
5 Tyranni multi reſederunt [e] humi, & is de quo nulla fuerat ſuſpicio geſtavit diadema.
6 Multi potentes ignominia valde affecti ſunt, & glorioſi traditi in aliorum manus.
7 Priuſquam perquiſieris, ne crimineris: cognoſce primùm, atque tum increpa.
8 Priuſquam audieris, ne reſpondeas; & in medium ſermonum ne immittas verbum.
9 De re quæ [f] non attinet te ne litiges, & in judicio peccatorum ne confideas.
10 Fili, ne in multis occupentur actiones tuæ; nam ſi multis incubueris, non eris innocens; & ſi perſequaris *multa*, minimè conſequeris; & ſi aufugeris; minimè effugies.
11 Est qui defatigatur laborans & feſtinans, atque eo magis deficitur.
12 Est ignavus indigens ſublevatione, deficiens robore, & abundans paupertate, quem oculus Domini [g] beneficentiſſimè intuetur, & quem erigit ex abjectione ipſius,
13 Cujus exaltavit caput e contritione, & de quo multi contemplantes admirati ſunt.
14 Bona & mala, vita & mors, paupertas divitiæque ſunt a Domino,
15 Sapientia, ſcientiaque, & cognitio legis a Domino; charitas & viæ bonorum operum ab eo ſunt.
16 Error & tenebræ creatæ ſunt [h] cum peccatoribus; ſed qui exultant in malis, cum eis malum conſeneſcit.
17 Donum Domini permanet piis, & benevolentia ejus ſucceſſum bonum confert in ſeculū.
18 Est qui diteſcit attentione & parſimonia ſua: [i] atqs hæc portio ipſius est e mercede ipſius,
19 Quòd cùm dicit ille inveni requiem & jam comedam indeſinenter de bonis meis, neſcit tamen quale tempus præteribit ipſum, ut ea relinquat aliis moriens.
20 Conſiſte in [k] fœdere tuo, & verſare in illo, atque in opere tuo veteraſce.
21 Ne admireris opera peccatoris; ſed crede Domino, & permane in labore tuo.
22 Nam leve est *ſictu* in oculis Domini, ut quàm citiſſimè ditet pauperem.
23 Benedictio Domini est in mercede pii, qui hora cita progerminat benedictionem ipſius.
24 Ne dicas, quæ est utilitas mihi & [l] ab officio? & quæ deinceps mihi futura ſunt bona?
25 Ne dicas, ſufficiunt mihi, & *ſatu* multa ſunt mihi quæ habeo, quid ergo deinceps affligem me in vita mea?
26 [m] Tempore bonorum est malorum oblivio, & tēpore malorum nō est bonorum recordatio:
27 Nam facile est coram Domino ut die mortis reddat homini ſecundum opera ipſius.
28 [n] Afflictio horæ oblivionem delicīarum efficit, hominis verò conſummationem revelatio operum ipſius.

[a] Græ. *in modo magnatum.*
[b] Græ. *virum.*
[c] Græ. *hominem ſic dicens.*
[d] Græ. *in pauperie.*
[e] Græ. *non eſt illis.*
[f] Græ. *ad bona.*
[g] Græ. *placuit.*

29 Ante

29 Ante mortem beatum ne prædices quenquam; etiam de liberis suis vir agnoscitur.
30 Ne quemvis hominem inducas in domum tuam: nam multæ sunt insidiæ diaboli.
31 Ut perdix venatrix in cavea, ita est cor superbi, & velut speculator invidens ad ruinam:
32 Nam bona in mala convertens insidiatur, etiam iis qui stant a suis partibus imponit maculam.
33 E parva scintilla multæ conficiuntur prunæ, & homo peccator in sanguinem insidiatur *multum.*
34 Attentè cave a malefico: nam res pravas fabricatur, ne quando indat tibi maculam in seculo *duraturam.*
35 ' In domum recipe alienum, & te perturbationes abalienabit te a rebus quæ tibi propriæ sunt.

ANNOTATIO.

4 Die honoris] *Id est, quemadmodum considerato homine indignum est ut de honoribus glorietur, cùm tam varii a Deo subministrentur exitus.* 16 Cum peccatoribus] *id est, cum omnibus hominibus qui a natura peccatores sunt, sed alis superiam a Deo obtinent præcedente veritatis in naturali sua constitutione veterascunt.* 18 Atque hęc port.] *videlicet quæ exponitur sequente versu.* 20 Fœdere tuo] *videlicet quod tu cum Deo inivisti & accepta ab eo promissionum fide confirmasti te in sanctitate tua permansurum ut exponitur sequente versu.* 26 Tempore bonorum] *hic versus ad verba quoque præcedentia pertinet illum hortatus qui dicit se usurum rebus præsentibus, & quandoquidem sibi bona adsunt se mala oblivione sepulturum & de illis tum demum fore solicitum cùm superveneriut. quæ verba redarguuntur sequentibus.* 28 Afflictio] *comparatio est a minori ex præcedente hypothesi: si ita est ut dicit (imput) tempore malorum non est boni recordationem & unius horæ afflictionem afferre deliciarum omnium oblivionem, quid ergo futurum putas cùm in judicio suo opera hominis revelabit Deus?* 33 In domum] *transeò principium versus accipiendum est. Alluditur autem ad proverbium qui casum alat externum, &c.*

CAPUT XII.

1 QUANDO benefacies cognosce cui facias, & [a] referetur gratia tuis beneficiis.
2 Benefac pio, & retributionem consequeris; quòd si non ab ipso, at ab Altissimo.
3 Non erunt bona ei qui assiduè incumbit in mala & qui misericordæ beneficentia non gratificatur, da pio ac ne peccatorem susscipias.
4 Benefac humili ac ne des impio, impedito panes tuos ac ne des ei ut non illis potestatem in te comparet: nam duplicia mala comperies *obvenire* tibi pro bonis omnibus quibus eum affeceris.
5 Nam etiam Altissimus peccatores odit & piorum gratia redditurus est ultionem, sed custodit eos ad diem illum validum ultionis eorum, da viro bono ac ne susscipias peccatorem.
6 ' Non ejicitur secundis rebus amicus iste, sed non occultus erit in adversis inimicus.
7 Secundis rebus alicujus tristes sunt inimicie jus, adversis autem illius etiam amicus separatur.
8 Ne credas inimico tuo in seculum.
9 Nam sicut æs affert æruginem, sic etiam pravitas illius.
10 Etiamsi abjiciat se & inflexus ambulet, insiste animæ tuæ & custodi ab illo *ipsam*: sic eris erga ipsum tanq; qui abstergit speculum & cognosces non intulisse æruginem ad extremũ usq;.
11 Ne staruas eum apud te ipsum ne quando cùm subverterit te confistat in loco tuo, ne colloces eum ad dexteram tuam ne quando sedem tuam quærat occupare, & [b] tandem cognoscas sermones meos & pungaris verbis meis.
12 Quis misereatur incantatoris a serpente morsi aut omnium accedentium bestiis? sic hominis peccatorem accedentis & se [c] admiscentis peccatis ejus *nemo miserturus est.*
13 Horum *unam* tecum permanebit in statione justa; sed si declinaveris nequaquam perdurabit:
14 Ac labiis quidem suis aget suavem inimicus, sed in animo suo versabit consilia te in foveam everrendi:
15 Oculis suis lachrymabitur, sed si occasionem invenerit non poterit impleri sanguine; mala si obveniant tibi, ibidem priorem quàm te invenies illum, & quasi velit succurrere supplantabit calcem tuum.
16 ' Caput suum movebit, & applaudet manibus, & hic illic susurrabit multa, ac vultum suum commutabit.

a Græc. *arit.*
b Græc. *in extremo.*
c Græc. *unà fermentati.*

ANNOTATIO.

6 Non ejicitur] *Hic versus de improborum amicitia dicitur hoc modo, cùm bene est, non agnoscuntur amicè insidi, ac proinde ejici non possunt: sed rebus adversis non erit obscura illorum inimicitia: quod argumentum hoc toto capite exornatur.* 9 Pravitas] *nempe virium affert amicitiæ, ut æs rebus adjunctu æruginem.* 10 Non intulisse] *id est, experieris hac cautione adhibita non fore tibi damno fam illius æruginem, quam alioqui ex diuturno contagio contracturus esses.* 16 Caput suum] *id est, te eversum ludificabitur, nec amplius dissimulabit odium: loquationes sunt paræmiacæ, ut 2. Reg. 19. Psal. 22. & aliis passim.*

CAPUT XIII.

1 QUI attrectat picem, inquinabitur ea; & qui communicat cum superbo, similis fiet ei.
2 Pondus [a] superans vires tuas ne tollas in vita tua, & cum eo qui robustior est te aut ditior te ne communices.
3 Quid communicatura esset olla cum lebete? illa si allidet, eadem conteretur.
4 Dives cùm injuriam fecit, [b] rogatur tamen; pauper cùm injuriam fecit, hic etiam minatur amplius.
5 ' Si utilis fueris, [c] opera tua utitur; quòd si deficiaris, afflicturus est te.
6 Et si habueris, convictor erit tuus; cumque exhau-

a Græc. *supra se.*
b Græc. *rogant ipsum: Hebraismus.*
c Græc. *operatur in te: Hebraismus.*

exhauſerit te, tum non laborabit ipſe.
7 Si opus te habuerit, & ſeducet te arridens tibi, & faciet tibi ſpem alloquens te bonis *verbis* & dicens, quid opus eſt tibi?
8 Sed pudore afficiet te [a] cibis ſuis bis aut ter *oblatis* donec exhauſerit te, & [d] tandem deridebit te; ac poſtea videns te derelinquet te, & caput ſuum movebit adverſum te.
9 Attentè cave ne ſeducaris mente,
10 Et ne abjiciaris [a] hac lætitia cordis tui.
11 Accerſente potentiore te, eſto ut qui ſubducit ſe; & eo magis te porget accerſere.
12 Ne irruas, ut non detrudaris nullo judicio habito; & ne longè abſiſtas, ut non tradaris oblivioni.
13 Ne des operam ut ex æquo alloquaris eum, & ne credas pluribus verbis ejus: nam multa loquutione probaturus eſt te, & tanquam arridens perquiſiturus res occultas tuas.
14 [a] Immiſericors eſt qui non cuſtodit ſermones: nam afflictioni tuæ & vinculis non parcturus eſt.
15 Conſerva & attende valde ut audias, nam cum caſu tuo obambulas.
16 Audiens iſta, [a] in ſomno tuo vigila.
17 Tota vita dilige Dominum, & invoca eum ad ſalutem tuam.
18 Omne animal diligit ſimile ſibi, & omnis homo diligit [a] propinquum ſibi.
19 Omnis caro congregatur cum ſuo genere, & ad ſimilem ſibi agglutinatur vir.
20 Quid communicaturus eſſet lupus cum agno? ſimiliter peccator cum pio?
21 Quæ pax eſſet hyænæ cum cane? & quæ pax diviti cum paupere?
22 Ut venationes leonum ſunt onagri in deſerto, ita paſcua divitum ſunt pauperes.
23 Ut abominationi eſt ſuperbis abjectio, ita eſt abominationi apud divitem pauper.
24 Dives [a] jactatus ſtatuminatur ab amicis, pauper verò cadens amplius ab amicis depellitur.
25 Divitis collapſi multi ſunt defenſores; cùm res tacendas eloquutus eſt, tamen juſtum ipſum pronuntiant:
26 Si humilis lapſus eſt, increpatur ipſe; ſi enuntiaverit [a] verbum intelligentiæ, non tamen tribuitur ipſi locus.
27 Divite loquente omnes ſilent, etiam ſermonem ejus exaltaverunt ad nubes usque.
28 Paupere loquente dixerunt, quis iſte eſt? & ſi offenderit ampliùs, ſubvertere ſolent ipſum.
29 Bonæ ſunt divitiæ quibus non ineſt peccatum, & mala paupertas in ore impii.
30 Cor hominis mutat vultum ipſius, ſive ad bona ſpectet, ſive ad mala: nam animus in delectatione virescens bonum vultum efficit.
31 Veſtigium cordis [a] in bonis *verſantis* eſt vultus virens, inventio autem parabolarum eſt [f] laboriosa cogitatio.

[a] Græ. *in ultimis.*

[a] Græ. *intelligentiam.*

[f] Græ. *cum labore.*

ANNOTATIO.

5 Si utilis] *Apoſtrophe ad pauperem.* 8 Cibis ſuis] *id eſt, uno aut altero convivio obſtringet te ita ut pudori futurum ſit tibi, niſi operam tuam univerſam ei commodaveris arbitratu ejus.* 10 Hac lætitia] *id eſt, hac inani honoris ſpecie, qua te imprudentem videretur primùm lætitia perfundere.* 14 Immiſericors] *putat ſe ipſum, quaſi dicat, qui verba non temperat & librat coram potentioribus, is vitæ ſuæ peſſimè conſulit.* 16 In ſomno tuo] *id eſt, quaſquis cum potentioribus verſaris, etiam tum cùm dormis iſtud documentum meum cogitare debes.* 18 Propinquum ſibi] *id eſt, conditione non abſimilem.* 24 Jactatus] *vel jactatus procellis & rerum adverſarum fluctibus.* 31 In bonis verſantis] *id eſt, quòd jamdù bona præſentia percipit & in cum delectatione fruitur: cui commodo ex adverſo opponitur parabolarum inventio, id eſt, cùm torquendus eſt animus in dictu excogitando, aut rebus perveſtigandis quæ ſugunt nos.*

CAPUT XIIII.

1 BEATUS eſt vir qui non labitur ore ſuo, ac non pungitur peccatorum multitudine:
2 Beatus quem non condemnat anima ipſius, & qui non decidit de ſpe ſua in Dominum.
3 Viro [a] ſordido non ſunt bonæ divitiæ, & viro invido quorſum pecuniæ?
4 Qui colligit [b] ſubtrahendo animæ ſuæ, colligit aliis; & de bonis illius facient delicias alii.
5 Qui ſibi ipſi malus eſt, cuinam erit bonus? non enim lætatur de pecuniis ſuis.
6 Non eſt pejor eo qui ſibi ipſi invidet, atque hæc retributio eſt malitiæ illius.
7 Nam ſi benefecerit *ſibi*, invitus facit, & tandem declarabit malitiam ſuam.
8 Invidus ad aſpectum oculi malus eſt, avertens faciem deſpicit animas.
9 Avari oculus non impletur parte, & injuſtitia improbi exiccat animam ipſius.
10 Oculus malus invidet pani, & indigens eſt in menſa ſua.
11 Fili, prout habueris, tibi ipſi benefacito, & oblationes dignè offerto Domino.
12 Memento mortem non tardare, & pactum [d] cum ſepulchro non fuiſſe demonſtratum tibi.
13 Antequam moriaris benefac amico, & pro facultate tua extende *beneficium* & dato ei.
14 Ne defrauderis die bono, & pars cupiditatis bonæ ne prætereat te.
15 Nónne alteri reliquturus eſſes labores tuos, & defatigationes tuas [a] diviſuris hæreditatem?
16 Da & accipe, & [f] ſanctè regito animã tuam:
17 Nam non eſt in ſepulchro cur alimentum quæras.
18 Omnis caro tanquam veſtimentum veteraſcit: nam hæc conſtitutio eſt inde a ſeculo, [g] omnino moriturus es.
19 Quemadmodum folium virens in denſa arbore illud abjiciente & hoc producente, ita etiã *ſe habet* generatio carnis & ſanguinis: illa moritur, hæc verò gignitur.
20 Omne opus putreſcens deficit, & cum eo abiturus eſt opifex illius.
21 Beatus vir qui cum ſapientia res honeſtas meditatur, & qui intelligentia ſua res ſanctas differit;
22 Qui conſiderat vias ſuas cum corde ſuo, etiam res occultas [a] illius percipiet mente: [b] perſequere illam ut veſtigator, & [i] velut inſidiator vias illius explora.
23 Qui flexus inſpicit per feneſtras illius, & ad januas illius auſcultat,

[a] Græ. *parvi verbi.*
[b] Græ. *ab anima ſua.*
[c] Græ. *in ultimus.*
[d] Græ. *ſepulchri.*
[a] Græ. *in diviſione hæreditatis.*
[f] Græ. *ſanctificato.*
[g] Græ. *morte.*
[b] Græ. *exi poſt illam.*
[i] Græ. *inſidiare vias illius.*

24 Qui

24 Qui verſatur proximè domum illius, & pãgit ad muros illius palum, ſtatuens tentorium ſuum ad manum illius:
25 Hic diverſabitur in diverſorio [b] bonorum,
ponet liberos ſuos ſub tegmine illius, & ſub ramis illius acquieſcet.
26 Protegetur ab illa adverſus æſtum, & in gloria illius diverſabitur.

ANNOTATIO.

22 Illius] *Puta ſapientia, de qua ſequentia omnia dicuntur per allegoriam elegantiſſimè, ut eſt Proverb. 9.*
25 Bonorum] *id eſt, quo in diverſorio omnia bona a Deo circumfluunt.*

CAPUT XV.

1 QUI reveretur Dominum facturus eſt iſta, & potitus cognitione legis adipiſcetur illam.
2 Quę tanquam mater occurret ipſi, & tanquam [a] virginalis conjunx excipiet ipſum,
3 Cibabit ipſum pane intelligentiæ, & bibendam prębebit ipſi aquam ſapientię.
4 Statuminabitur ſuper illam, ac minimè inclinabitur; & incumbet illi, ac minimè pudore afficietur.
5 Nam efferet eum ſupra proximos ipſius, & in medio Eccleſiæ aperiet os ejus.
6 Lætitiam & coronam exultationis adipiſcetur, & nomen ęternam erit hęreditarium ei.
7 Nequaquam verò homines inſipientes illã appreheſuri ſunt, & viripeccatores neutiquam viſuri illam.
8 Procul abeſt a ſuperbia, & viri mendaces non faciunt mentionem illius.
9 Non eſt ſpecioſa laus in ore peccatoris, quoniam a Domino non eſt immiſſa ei.
10 Nam per ſapientiam prędicanda eſt laus, & Dominus proſperum ei ſucceſſum daturus eſt.
11 Ne dicas, per Dominum factum eſt ut deficerem; nam quæ odio habet ea non facies.
12 Ne dicas, ipſe finxit me; nam non habet opus viro peccatore.
13 Omnem rem abominandam odit Dominus: itaque [b] non amatur *illa* ab iis qui reverentur ipſum.
14 Ipſe a principio eùm fecit hominẽ permiſit ipſum conſilio ipſius, *diem*; ſi voles, cuſtodies mandata & fidem, faciendo quod placet.
15 Appoſuit tibi ignem & aquam, ad utrum volueris extende manum tuam.
16 [c] Coram hominibus eſt vita & mors:
17 Et utrumque placuerit dabitur ipſi.
18 Nam multa eſt ſapientia Domini & validus eſt potentia & videns omnia,
19 Et oculi ejus intuentur eos qui reverentur ipſum, & ipſe cognoſcit omne opus hominis.
20 Non pręcepit cuiquam ut faciat impiè, nec dedit cuiquam peccandi licentiam.

[a] Græ. *virginitatis.*
[b] Græ. *non eſt amata.*

ANNOTATIO.

2 Iſta] *Quæ antè dicta ſunt inde a verſu* 22. 16 Coram hominibus] *id eſt, humano generi in Adamo. Hæc autem frequens anaſtrophe ſententiam illuminant.*

CAPUT XVI.

1 NE expetas inutilem liberorum multitudinem, neque læteris de filiis impiis, ſi multi fuerint: ne læteris de ipſis, niſi adſit ipſis reverentia Domini.
2 Ne fidenter incumbas vitæ illorum, neque innitaris illorum multitudine:
3 Præſtat enim juſtus unus *alio* mille,
4 Et mori ſine liberis quàm impios habere liberos.
5 Nam ab uno intelligente [a] inſtrui civitas habitatoribus poteſt, impiorum verò tribus citò deſolabitur.
6 Multa hujuſmodi vidit oculus meus, & potentiora his audivit auris mea.
7 In congregatione peccatorum accenditur ignis, & ingentem contumacem exardeſcitia.
8 Non fuit placatus in omnes illos veteres gigantes, qui defecerant robore inſipiente ſuo:
9 Non pepercit vicinitati Loti, quos abominatus eſt propter ſuperbiam ipſorum:
10 Non miſertus eſt gentis [b] perditæ eorum qui procedebant cum peccatis ſuis quæ [c] perpetraverant:
11 Atque ita ſexcenta milliapeditum quę collecta fuerant, in duritia cordis ipſorum flagellans, miſerans, verberans, curanſque Dominus miſericordia & eruditione conſervavit; nam ſi quis fuerit dura cervice in populo, mirandum eſt illud ſi impunè tulerit:
12 Miſericordia enim & ira ſunt apud illum.
13 Celeriter princeps eſt [d] placidiſſimus aut effundens iram: prout eſt multa miſericordia ejus, ita etiam reprehenſio ejus; quemque ſecundum opera ipſius judicaturus eſt.
14 Non effugiet cum rapina peccator; ac minimè deficiet pii tolerantia.
15 Omni miſericordi beneficentiæ da locum: nam quiſq; ſecundum opera ſua inventurus eſt.
16 Ne dicas, a Domino abſcondar & apud excelſum quis mei memor futurus eſt?
17 In populo [e] quamplurimo nequaquam erit recordatio mei: nam quæ eſt anima mea [f] interres creatas immenſas?
18 Ecce cœlum & cœlum [g] ſummum, abyſſus, & terra, & quæ in eis ſunt, ad aſpectum ejus cõmoventur; totus mundus qui factus fuit, & qui eſt, [h] ad voluntatem ejus.
19 Una montes ipſi & fundamenta terræ, reſpiciente ad ea Domino, concutiuntur tremore.
20 Neque condigné corde iſtis cogitare poteſt: nam vias illius quis percipiat animo?
21 [i] *Eſt* procella quam nemo videre poteſt; verùm plurima ipſius opera ſunt in abditis.
22 Opera juſtitiæ ejus quis annuntiare, aut quis ſuſtinere poſſit? nam [k] longè eſt fœdus ipſum & exqui-

[a] Græ. *habitabitur civitas.*
Gen. 6.
Gen. 19.
Exod. 14.
[b] Græ. *perditionis.*
[c] Græ. *fecerant.*
[d] Græ. *placatior omnis.*
Exod. 9. 16.
[e] Græ. *plurimo.*
[f] Græ. *in immenſa creatura.*
[g] Græ. *ſubl.*
[h] Græ. *ad ſuam voluntatem.*
[i] Græ. *Eſt procella quam nemo videre poteſt.*
[k] Græ. *longè eſt fœdus ipſum & exqui-*

exquisitio rerum omnium in morte.
23 Qui submittit se, cogitat ista; sed vir insipiens res stultas seductus cogitat.
24 Audi me, fili, & disce scientiam, atq; ad sermones meos attende [b] animo tuo.
25 Ostendam [i] pensiratè eruditionem, & accuratè enuntiabo scientiam ejus.
26 Nam ex judicio Domini sunt opera ejus inde a principio; & [k] ex quo facta sunt, disposuit partes eorum.
27 Ornavit in seculum opera sua, prout in manu ejus sunt principia illius in [l] generationem quamque: neque esurierunt neque fatigati sunt [m] in opificiis ejus, neque defecerunt ob operibus ejus.
28 Alterum non fuit alteri angustiæ,
29 Et in seculum usque non sunt immorigera sermoni ejus:
30 Nam [n] posteà in terram respicians Dominus implevit eam bonis suis.
31 [o] Cadaver omnis animantis tegit superficies illius, & in illam [p] revertuntur ipsa.

[b] Grz. corde.
[i] Grz. in pondere eruditionem & in accuratione.
[k] Grz. a fabrica ipsorũ.
[l] Grz. generationes generationum.
[m] Grz. animam: ut Leuit. 21. 1.
[n] Grz. reversio ipsorum est

ANNOTATIO.

25 Adamante] *id est, firmissimè & validissimè: nam adamantinum ex natura gemma appellamus quicquid invictum est & robustissimum, ut Isaeus apud Plutarchum dicit amoris inter populares vincula esse adamantina ad rempubl. continendam.* 28 Ad voluntatem] *pura commoveatur, quod à vero usuq; aberret repete.* 31 Est procella] *comparatio est a mutare, & sensu integerrimo.* 32 Longè est] *id est, ne tum quidem cùm ad summum vertu pervenit homo, aut sedus Dei perfectè comprehendere quantumvis sit eruditus ac peritus, aut opera perquirere & pervestigare possit; quemadmodum sapiens in Ecclesiaste docet.* 27 In opificiis] *id est, quo tempore creabat Deus, nihil effecerunt omnia; sed tantùm fuerunt praesto ad mandatum Dei.* 30 Posteà] *omnium quam creata sunt a Deo.*

CAPUT XVII.

1 DOMINUS creavit e terra hominem.
2 Et rursus in eam convertit ipsum.
3 Dies [a] numeratos & præfinitum tempus dedit ipsis, cùm daret ipsis potestatem in ea quæ super terram sunt:
4 Et induens eos robore [b] pro conditione ipsorum, secundum imaginem suam fecit ipsos:
5 Imposuit timorem ejus cuilibet carni, ut in speciem bestiarum & volucrium dominaretur.
6 Sed partem tribuens, [c] sexto loco dedit ipsis mentem, [d] septimoque sermonem ad interpretationem efficacitatem ejus.
7 Consilium, & linguam oculosque, aures & cor dedit ad cogitandum illis; scientia intelligente implevit eos, bona que & mala demonstravit eis:
8 Adhibuit oculum suum ad corda eorum, dedit ut per secula gloriari possint de factis mirabilibus ipsius; ut intelligenter enarrent opera ipsius,
9 Et [e] nominatissimam sanctificationem ipsius electi laudent:
10 Adjecit eis scientiam, & legem vitæ hæreditariam dedit eis, ut percipiant animo se nunc mortales esse:
11 Fœdus [f] perpetuum statuit cum eis, & judicia sua demonstravit eis:
12 Magnificam gloriam viderunt oculi eorum, & [g] gloriosam vocem ejus audivit auris eorum, cùm diceret eis,
13 [h] Attentè cavete ab omni injustitia, & mandata eis singulis de propinquo daret.
14 Non sunt abscondita ab oculis ejus viæ illorum, perpetuò sunt ei expositæ; sed omnis homo a juventute ad res malas [i] facilis est: itaq; [k] non potuerunt corda sua pro lapideis facere carnea.
15 Nam [l] cùm dividerentur gentes totius terræ, unicuique genti constituit ducem; sed assumpsit Israelem [m] pro parte sua; quem ut primogenitus est nutrit eruditione, & in partem communicans lucem dilectionis non dimittit eum.
16 Quapropter omnia opera ipsorũ sunt tanquam sol coram illo, & oculi illius assiduè intuentur vias ipsorum.
17 Non fuerunt occulta ab eo injusta ipsorum facta, sed omnia peccata ipsorũ expositæ fuerunt Domino; Dominus verò, qui bonus est & agnoscit figmentum suum, neq; dimisit eos, neque reliquit [n] quin parceret ipsis.
18 Nam [o] misericordia [p] in virum est tanquam sigillum penes ipsum, & gratiam [q] erga hominẽ velut pupillam conservat, impertiens filiis suis filiabusque resipiscentiã; posteà verò exsurgens retribuet ipsis, retributionem inquam ipsorum retribuet in caput ipsorum.
19 Verumtamen resipiscentibus conversionem dedit, & revocavit eos qui tolerantiam deserebant.
20 Revertere igitur ad Dominum, & relinque peccata: precare [r] in os, & minus offende.
21 Reduc te ipsum ad altissimum, & converte ab injustitia: nam ipse dux futurus est e tenebris ad illustrationem [s] salutarem:
22 Et valde odio haberem abominandam.
23 Altissimum quis laudet in sepulchro, loco viventium & edentium celebrationem?
24 A mortuo, tãquã si nõ esset, perit celebratio.
25 Vivens & incolumis corde laudat Dominũ,
26 Magnã esse misericordiam Domini Dei nostri, & placationẽ reverentibus ad ipsum sanctè:
27 [t] Non enim posse omnia inesse hominibus, cùm non sit immortalis filius hominis.
28 Quid lucidius sole? at hic tamẽ deficit: [u] item vir qui cogitat carnem & sanguinem.
29 Potentiam [x] quidẽ altissimi cœli [y] ille considerat, sed homines omnes sunt terra & cinis.

[a] Grz. numeri
[b] Grz. secundum ipsos.
[c] Grz. sextũ.
[d] Grz. septimum.
[e] Grz. nomen sanctificationis.
[f] Grz. sæculi.
[g] Grz. gloriã vocis.
[h] Grz. attendite.
[i] Grz. in declinatione gressum.
[k] Deut. 32. 8.
[l] Grz. filii partem.
[m] Grz. partem.
[n] Grz. viri.
[o] Grz. hominis.
[p] Grz. eum faciem, & minus offendiculum.
[q] Grz. salutis
[r] Grz. abimdantis cœli.

ANNOTATIO.

6 Sexto loco] *Nempe post quinque sibi tribuenda, id est, sensus instrumenta, quæ cum reliquis animantibus homini sunt communia.* 14 Non potuerunt] *sed hoc posset unus qui promisit Deus, Jeherem. 31. 19. & 36. 26.* 18 Misericordia] *hanc germanam esse hujus versus interpretationem nobis tacentibus confirmant adjuncta omnia. Sensus est, Deum arcano suo consilio habere obsignatam misericordiam suam, qua suos in gratiam accepturus & velut pupillam oculi conservaturus est.* 27 Non enim posse] *ac propterea illos Dei misericordia opus habuisse.* 28 Item vir] *q. d. cùm sol ipse quantacunque sit luce praditus omni-*

tas eam, non mirum est si homo quoque defecit, qui nihil nisi humanum a natura sapit humano & carnali modo. 29 Ille] *nempe qui vivit & in aeternum est corde, ver.* 25. *hoc quidem Deum agnoscit, ad quem omnia pertinent in caelo terraq; pertinet; sed hoc a gratia, non autem ex natura est: quis enim possit terra & cinis supremam caeli potestatem agnoscere?*

CAPUT XVIII.

1 QUI vivit in seculum, is creavit omnia communi lege,

2 Dominus, solus justus, cùm non sit præter eum alter; qui fecit habitabilem mundũ palmo manus suę, cujus voluntati obediunt omnia: nam ipse rex omnium est, distinguens in eis potentia sua a prophanis res sanctas.

a Grę. *efficit.* 3 Cui nam [a] contulit ut enuntiet opera ipsius? aut quis perveſtigavit magna ipsius facta?

b Grę. *enarrare.* 4 Robur majestatis ipsius quis enumeret? & quis propositurus sit [b] enarrationem miserationum ejus?

5 Non possunt minuere aut addere, neque perveſtigare possunt *homines* mirablilia *opera* Domini.

6 Cùm absolverit homo, tũ principiũ est; cumque defiverit, tum dubitaturus est *unde incipiat.*

7 Nam quid est homo? & quis usus illius? quodnam est bonum illius? & quod malum illius?

c Grę. *non supputa abili autem omnibus numero est cujusque dormitio.* 8 Numerus dierum hominis, ut sint plurimi, est annorum centum: sed [c] cuique præfinitum obdormiendi tempus omnium ratiocinio non potest computari: tanquam gutta a que e mari, & tanquam calculus arenæ, ita sunt mille anni inter dies seculi.

9 Propterea longanimis est Dominus ergo illos, & diffundit misericordiam suam in illos.

10 Vidit & agnovit exitum eorum malum futurum esse:

11 Propterea copiosam adhibuit placationem suam.

12 Misericordia hominis est erga proximum suum:

13 Misericordia verò Domini erga omnem carnem.

14 Arguens, erudiens, que, docens, & convertens, ut pastor gregem suum,

15 Excipientium eruditionem misereturr, & festinantium ad judicia ejus.

d Grę. *In bonis ve des reprehensionem* 16 [d] Fili, secundis rebus utens ne præbeas reprehensionis argumentum, neque in ulla oratione molestiam sermonis improbi.

17 Nónne æstum sedat ros? sic melior est sermo donatione.

18 Ecce nónne sermo superat donationem bonam? & utrunque est penes hominem gratia præditum.

19 Stultus ingratè exprobrat, & donum invidi tabefacit oculos.

20 Priusquam loquaris disce, & ante invaletudinem cura.

21 Ante judicium compara te ipsum ut benefacias, & hora animadversionis placationẽ [e] consequeris.

e Grę. *invenies.* 22 Antequã infirmeris, abjice te continẽtia, & tempore peccatorum demonstra conversionem.

23 Ne impedias quin reddatur tempestivè votum, neque differas ad mortem usque [f] ut justè facias.

f Grę. *justificari.* 24 Antequam voveas, compara te ipsum; ac ne esto similis viro tentanti Dominum:

25 Recordare indignationem [g] *venturam* diebus mortis, & tempus vindictæ *venturum* & cùm faciem avertet Deus.

g Grę. *in aversione faciei.* 26 Recordare tempus famis tempore abundãtiæ, paupertatem & indigentiam [h] quando eris dives.

h Grę. *in die divitiarum.* 27 A matutino ad vespertinum usque commutatur tempus, & omnia ista sunt cita coram Domino: homo sapiens in re qualibet religiosè metuet, & diebus peccatorũ attentè cavebit a delicto; insipiens verò non observat tempus.

28 Omnis *vir* intelligens sapientiam & eruditionem agnovit,

29 Et ei qui [i] adeptus est illam celebrationem tribuit.

i Grę. *invenit.* 30 Qui intelligentes sunt ii quoque sermonibus sapientiam testantur, & dissimilans parcemias accuratas in vitam: [k] optima est fiducia in Dominum solum, [l] quandoquidem mortuum cor adhæret rei mortuæ.

k Grę. *melior.* l Grę. *ne tamen post.* 31 [l] Ne sequaris concupiscentias tuas, sed prohibe *te* a tuis appetitionibus.

32 Si suppeditaveris animo tuo rem quam concupiscit, quæ lubet ipsi; facies [m] ut gaudeant inimici tui de eo, qui invident tibi.

m Grę. *gaudium inimicorum tuorum.* 33 Ne læteris de multis deliciis tuis, neque requiras consilium illarum *adspiciendarum.*

34 Ne fias pauper cõvivia ex fœneratione si equenter exhibendo, cùm nihil est in marsupio tibi; nam famosus esses infidiator tuæ ipsius vitæ.

ANNOTATIO.

1 Communi lege] *Nempe rebus creatis omnibus, ut ortum & interitum habeant: & penes ipsum sedens in rebus omnibus constas perfectio, ut docens sequentia.* 16 Fili] *id est, vide ut secundis & adversis rebus, sive abundes sive indigeas, sive des, sive petas, ut sermonem tuum temperes, & omnem offensam avertas.* 25 Venturam] *nempe si revera tentaveris Dominum, ut Ecclesiast.* 5. 30 Quandoquidem mort.] *atiologiam hanc accipe hoc modo: Deus solus vivens, adeóq; vita ipsa est: ac proinde quisquis alteri quàm Deo confidit, non tantùm rem mortuam pro vivente amplectitur, sed etiam ipse jam ex mortuus est quòd derelinquat vitam.*

CAPUT XIX.

1 OPERARIUS ebriosus non solet ditescere, & qui nihili facit res parvas paulatim ruit.

2 Vinum & mulieres seducunt intelligentes; & qui agglutinatur scortis, est audax:

3 Tinea & vermes hæreditariò possidebunt illum, & arrepiat [a] traducitus in exemplum infamiæ maximæ.

a Grę. *in traductione mea jore.* 4 Qui cirò credit *sibi*, levis est animo; & qui peccat, in [b] se ipsum delinquit.

b Grę. *animam suam.* 5 Qui lætatur de constitutione prava, condẽnabitur; qui verò oculum contra voluptates intentum.

tentum habet, coronam parat vitæ ſuæ.

[a] Græ. *Sum pugnanti convivet.*

6 Qui compos eſt linguæ ſuæ [a] cum altero ſine pugnis traducet vitam, & qui odit loquacitatem, minimè afficitur malo.

7 Nunquam repetas ſermonem, & nihil tibi detrimento erit.

[d] Græ. *vitas alienas.*

8 Ne enarra apud amicum aut inimicum [d] rationes alienæ vitæ, & [*] niſi in te redundaturum eſſet crimen peccati, ne reveles:

9 Nam qui audiverit te, & obſervaverit te, in ſuo tempore odio habiturus eſt te.

10 Audiviſti ſermonem? moriatur apud te, & bono animo eſto; non enim rumpet te.

[e] Græ. *A facie ſermonis.*

11 [*] A ſermone ſtultus cruciatur doloribus, ut a fœtu parturiens.

12 Ut ſagitta fixa in femore hominis, [*] ita eſt ſermo in ventre ſtulti.

13 Argue amicum, ne quando fecerit; & ſi fecerit, ne quando pergat:

14 Argue proximum, ne quando dixerit, & ſi dixerit, ut non repetat.

15 Argue amicum; nam ſæpè exiſtit vana calumnia, & ne cuivis ſermoni credito [f] animus tuus.

[f] Græ. *tuus.*

16 Eſt qui labitur ſermone, ſed non ex animo; ecquis autem eſt qui non ſit lapſus lingua ſua?

17 Argue proximi antequam minaris; & [*] concede locum legi Altiſſimi cum ira vacat.

[g] Græ. *principium acceptionis.*

18 Reverentia Domini [g] principium eſt quo ad accipiendum *proximum* adduceris, & ſapientia ab eo dilectionem comparat: cognitio mandatorum Domini eſt eruditio vitæ, & qui faciunt

[h] Græ. *arborem, metaphoricè Hebraſmus.*

res placentes ei percipiunt immortalitatis [h] fructum: reverentia a Domino eſt tota ſapientia & omni ſapientiæ adeſt effectio legis & cognitio omnipotentiæ ejus; [*] ſervus qui dicit Domino, ut placet *ſibi* non faciam; & ſi poſtea faciet, irritat altorem ſuum.

19 Improbitatis ſcientia non eſt ſapientia; neque eſt prudentia, ubi conſilium peccatorum eſt.

20 [*] Eſt improbitas quæ eadem abominanda eſt, ſed eſt inſipiens qui parum valet ſapientia.

21 Præſtat timidus qui trepidat in intelligentia, eo qui abundat prudentia & tranſgreditur legem Altiſſimi.

22 Eſt aſſutia accurata quæ ipſa injuſta eſt, & eſt qui pervertat gratiam in proferendo judicio: ſed qui juſtè judicia pronuntiat hic ſapiens eſt.

[i] Græ. *pulſitia.*

23 Eſt qui parvè agens flexus ambulat [i] pulſatúſque; ſed apud ſe plenus eſt ignito dolo.

24 Unà quidem deflectit vultum, & ſurdum voluntariè agit, ſed ubi non cognoſcitur [k] [*] prius te afficiet malo.

[k] Græ. *præveniet ubi malefaciendo*

25 Etiamſi præ tenuitate roboris impeditus fuerit a peccando; ſi occaſionem invenerit, afficiet malo.

[l] Græ. *occurſione perſonæ.*

26 Ex aſpectu cognoſcitur vir, & ex [l] obvia perſonæ ſpecie cognoſcitur qui valet mente.

27 Ornatus viri, & riſus dentium, greſſuſque hominis enuntiant conſtitutionem ejus.

28 Eſt redargutio quæ intempeſtiva eſt, & qui tacet eam, is quoque prudens eſt.

ANNOTATIO.

8 Niſi in te] *Id eſt, niſi tu ipſe diſſimulando onerares te crimine, aut ſuſpicione criminis.* 12 Ita eſt] *id eſt, non magis a ſtulto contineri poteſt quàm fatus a perturente, aut ſagitta a tranſfixo homine.* 17 Concede locum] *id eſt, ne priùs tranſverſus abripiaris ira quàm ex proximo cognoveris id cujus nomine gestabas iraſcendum.* 18 Servus] *explicatus proximè præcedentia ductis ab exemplo domeſtico: ut ſervus qui reveretur herum ſuum, ſapit & facta voluntatem ejus agnoſcens imperium ejus, ſic etiam pius bonis officiorum gradu perſequitur erga Deum & dominum ſuum.* 20 Eſt improbitas] *quaſi dicat, ſciat diſtinguendum eſſe inter eos qui certa malitia improbi in peccatis ſe ipſos occupant, & eos qui animi imbecillitate abducuntur: quæ duo genera duntaxat ampliſicamus.* 24 Prius] *nempe quàm percipiatur aut animaſcatur a te.*

CAPUT XX.

1 [*] QUEMADMODUM melius eſt redarguere, quàm occultè indignari; ſic qui redarguenti confitetur, a detrimento prohibebitur.

2 [*] Ut concupiſcentia eunuchi de vitianda puella, ita eſt qui ſuis vi exercet judicia.

3 Eſt tacens qui ſapiens deprehenditur, & eſt aliquis odioſus præ multa loquacitate ſua.

4 Eſt tacens eò quòd non habet reſponſionem, & eſt tacens qui opportunitatem novit.

5 Vir ſapiens taciturus eſt ad opportunitatem uſque, procax verò & inſipiens opportunitatem tranſilit.

6 Qui abundat ſermone, abominationi eſt; & qui potentiam ſibi arrogat, odio eſt.

7 Quàm pulchrum eſt hominem reprehenſum declarare reſipiſcentiam; ſic enim voluntarium peccatum fugiturus es.

8 Placent quidem mala viro peccatori, ſed inventum eſt ad detrimentum ipſius.

9 Eſt donatio quæ tibi non profutura eſt, & donatio eſt cujus dupla futura eſt retributio.

10 Accidit diminutio propter gloriationem, ſed eſt qui per humilitatem extulit caput.

11 Eſt qui parvo emit multa, ſed illa perſolvit ſeptuplo.

12 Sapiens ſe ipſum reddit ſermonibus amabilem, ſtultorum verò gratiæ effunduntur.

13 Donatio inſipientis non eſt tibi ſi acceperis profutura, ſimiliter; etiam invidentis, propter neceſſitatem [a] ab eo impoſitam; nam oculi ejus *ſpectant* ut pro uno accipiant multa.

[a] Græ. *ejus.*

14 Pauca dabit; ſed exprobrabit multa, & aperiet os ſuum tanquam præco.

15 Hodie mutuò dabit, & cras repetet odioſus Domino & hominibus *vir* hujuſmodi.

16 Stultus dicet; non eſt amicus mihi, non eſt gratia [b] beneficiorum meorum:

[b] Græ. *bonis meis.*

17 Qui comedunt [c] cibum meum ſunt vani lingua.

[c] Græ. *panem*

18 O quoties & quàm multi iſtiſi deriſuri ſunt. [*] nam neque illud quod habuit, [d] acceptum recto ſenſu dedit, neque ſimiliter quod non habet ipſi perinde eſt.

[d] Græ. *acceptum.*

19 Lapſus a pavimento tolerabilior eſt quàm lapſus a lingua: ita ruina malorum, [*] ſtudioſè advenit.

20 Homo ingratus, [*] ſermo intempeſtivus in ore rudium aſſiduè futurus eſt.

21 Ab ore ſtulti *prolata* reprobatur parabola: nequaquam enim dicit eam tempore ſuo.

22 Eſt qui vetatur peccare præ indigentia, ac ne

ne in ſua quidem quiete compungitur.
23 Eſt qui perdit ſe ipſum pudore, & quidem perſona obſervatione ſe ipſum perdit.
24 Eſt qui gratiam ex verecundia promittit amico, deinde gratis eum inimicum parat.
25 Labes mala eſt in homine mendacium, & in rudium ore aſſiduè verſatur.
26 Optabilior eſt fur quàm [a] mẽdax aſſiduus: utriq; verò perditionis hæreditas conſequentur.
27 Mores hominis mendacis ſunt [f] ignominioſi, & pudor ejus comitatur ipſum aſſiduè.
28 Sapiens provecturus eſt ſe ipſum ſermonibus, & vir prudens magnatibus placiturus.
29 Qui [g] colit agrum ſuum, altiorem faciet acervum ſuum, & qui magnatibus placat, veniam exorabit injuſtitiæ ſuæ.
30 Zenia & dona excæcant oculos ſapientum, & velut paſtomis ori indita averſantur reprehenſiones.
31 [h] In ſapientia occulta, & theſauro abdito, quænam eſt utrobique utilitas?
32 Præſtat homo occultans ſtultitiam ſuam homini occultanti ſapientiam ſuam.
33 Præſtat tollerantia [i] infracta in quærendo Domino, homini tuam ipſius vitam ſine Domino [k] agitanti.

[a] Grz. mendacio.
[f] Grz. ignominiæ.
[g] Grz. aperatur terram.
[h] Grz. ſapientia abdita & theſaurus non apparẽs, qua utilitas, in ambobus?
[i] Grz. non ploonaſmus Hebraicus.
[k] Grz. non averſabilẽ.

ANNOTATIO.

1 Quemadmodum] *Senſus eſt: utrumque horum æquè ſalutare eſt, peccatum officiosè redarguere, & peccatum confiteri; nec facilè judices utrum libertas anteponenda ſit, reprehendentis, an confitentis culpam.* 2 Ut concupiſcentia] *id eſt, corrumpantur quidem judices; ſed judicio ipſa ac potius juſtitia maneat: nam juſtitia non eſt ab hominibus, qui circumvenire poſſunt; ſed a Deo, cujus integritas in secundo loco non magis ab homine conſtupratri poteſt quàm ab annucho impotentiſſimo virgo: quod enim diffingitur, non exſtortur judicio ipſius inviolabili.* 18 Nam neque] *id eſt, duobus nominibus ſit laudabrum ipſo erubescitur: primùm enim donum ipſius non eſt donum, cùm alia mente donaverit quàm donatorem hilarem & gratioſum deceat; deinde verò tam dolet de re donata, quàm ſi ea cibaria minimè potuiſſet. hic autem duo ſunt Hebraiſmi, ſententiæ inſit: metalepſis in accipiendo verbo, quam bene Hieronymus obſervavit, ut Exod. 25. 2. deinde ellipſis negationis ante נתן in poſteriore membro.* 19 Studioſè] *id eſt, ultrò ſeſe offerens ac deligentiſſimè.* metaphora. 20 Sermo intempeſt.] *id eſt, hominis ingrati atque inepti ſermones alterius ſunt: ſed appoſitio in verbis Hebraïs gratiam habet ex ipſa Latino ſermonis inſolentia.* 33 Agitanti] *id eſt, ſæculanti & quaſi rotis hinc illinc verſanti inſtabilitate maxima.*

CAPUT XXI.

1 FILI, cùm peccaſti, ne pergas ampliùs; ſed priorum cauſa deprecare.
2 Tanquam [a] a ſerpente fuge a peccato: nam ſi acceſſeris ipſum, mordebit te.
3 Dentes leonis ſunt dentes ejus, tollentes animas hominum:
4 Similis gladio ancipiti eſt omnis iniquitas, plagæ illius non eſt curatio.
5 Inſultatio & contumelia deſolant divitias: ita ſuperborum domus deſolabitur.
6 Precatio pauperis ab ore *ipſius* ad aures *ſolius* illius; ſed judicium illius ſtudioſè advenit.
7 Qui odit reprehenſionem, veſtigio inſiſtit peccatoris; ſed qui reveretur Dominum, convertetur ex animo ſuo.
8 Notus e longinquo eſt, qui valet lingua; ſed conſideratus novit, cum ille labitur.
9 Qui ædificat domum ſuam pecuniis alienis, eſt ut qui colligit ſibi ipſi lapides ad tumulũ ſepulturæ ſuæ.
10 Stuppa coacta eſt iniquorum congregatio, & [b] conſumit eos flamma ignis ad perditionem.
11 Via peccatorũ lapidibus quidem complanata eſt: ſed in extremo ejus eſt mortis fovea.
12 Qui cuſtodit legem Domini, tenet intelligentiam ejus.
13 Aſſumptio autem ſapientiæ eſt conſummatio reverentiæ Domini.
14 Non erudietur is qui non eſt [c] ſolers.
15 Solertia enim eſt quæ multiplicat *ſibi* [d] acerbitatem.
16 Cogitatio ſapientis velut inundatio multiplicari ſolet, & conſiliũ ejus ut cauſus fons vitæ.
17 Inteſtina ſtulti ſimilia ſunt confracto vaſi; ullam ſcientiam non tenent in vita ſua.
18 Sermonem ſapientem cùm audiverit ſcitus, laudat eum & [d] adhibet ſibi; ſin eum audivit qui caret intelligentia, & diſplicet ipſi, & avertit eum poſt tergum ſuum.
19 Narratio ſtulti eſt tanquam onus in via: in labiis verò intelligentiã invenitur gratia.
20 Os prudentis in Eccleſia requiri ſolet.
21 Tanquam domus deleta, ita eſt ſtulto ſapientia: cujus ſermones ſi cum animo reputentur, cognitioni hominis vacantis intelligentia ſermones inſunt quos nequeas perquirere.
22 [e] Pro pedicis eſt in pedibus dementium eruditio, & velut manicæ ad manum dexteram.
23 Stultus in riſu extollit vocem ſuam, vir autem ſolers vix placidè arriſurus eſt.
24 Tanquã mundus aureus eſt prudenti eruditio, & tanquã armilla impoſita brachio dextero.
25 Pes ſtulti [f] citò infertur in domum *alterius*, ſed homo peritus multarum rerum pudore ab ea continebit ſe.
26 Imprudens a foribus flexus in domum introſpicit, ſed vir eruditus conſiſtit foris.
27 Ruditas eſt hominis [g] cùm auſcultat ad fores, prudens verò ignominiã iſtam gravabit.
28 Multiloquorum labia res narrant quæ non attinent ipſos, prudentum verò ſermones ſtatera ponderantur.
29 In ore ſtultorum eſt cor ipſorum, in corde autem ſapientum eſt os ipſorum.
30 Cùm execratur impius [h] Satanam, is ſuam ipſius animam execratur.
31 Inquinat ſuam ipſius animam ſuſurro: & ubicunq; inquilinus fuerit, odio futurus eſt.

[a] Grz. a facie ſerpentis.
[b] Grz. conſummatio eorum eſt flãma.
[c] Grz. amarũdinem.
[d] Grz. ad ſe apponit.
[e] Grz. pedes.
[f] Grz. citò in domo.
[g] Grz. auſcultare.

ANNOTATIO.

6 Precatio] *id eſt, cùm pauper divitem contumeliosè deprecatur, aures quidem illius, ſed animum minimè efficit; ac propterea judicium Dei contra ipſum hominem afficturum eſt duritia tanta & impudentia eius nomine.* 14 Solers] *nempe in cuſtodienda lege Domini: nàm hic verſus & ſequentes ſunt duorum precedentium exegetici.* 18 Adhibet ſibi] *id eſt, ſibi ipſi applicat ac ſic accipiendum docti omnibeſii.* 30 Satanam] *qui homicida eſt a principio, mendacium & impiorum pater.*

CAPUT XXII.

1 LAPIDE conspurcato effundetur piger, & quisque exhibilat ignominiam ejus.

2 Stercori bubulo æquiparatur qui assimilatur pigro, quem quisquis tollit, manum solet excutere.

3 Pudor patris est in prole: filii enim de indisciplinata eruditione, & filia nata ad detrimentum gignitur.

4 Filia prudens hæreditabit virum sibi honestum; quæ autem pudore afficit eum, ad tristitiam genitoris agitur.

5 Patrem vicens de palam facit audax, sed apud utrosque ignominiosa futura est.

6 Musicorum *sonorum* in luctu narratio intempestiva est, flagella verò & correctio tempore sapientissima.

7 Liberi qui eum vita bona educentur, eborum genitorum abscondentis ignobilitatem, liberi qui ut contemptæ & rudis arcu exulcant, inquinant nobilitatem cognationis suæ.

8 Congruimus tecum qui docet stultum, & excitat dormientes: a profundo somno; narrat dormitanti qui narrationem audiat: b consummata narratione dicet, quid est?

9 Mortuo defle, quia defecit eum lux; & stultum defle, quia defecit eum intelligentia.

10 Suavius defle mortuum, quia requievit.

11 Nam stulti vita c gravior est morte.

12 Luctus mortui septēdialis est, sed stulti ac impii luctus *perdurat* omnibus diebus vitæ ejus.

13 Cum insipiente ne habeas sermonem multum, neque ambules cum eo, qui caret intelligentia: nam ut nullo sepsis est, omnia sua nihili facturus est.

14 Cave ab illo ut molestiam non habeas, & d quisquilijs ejus minimè inquineris.

15 Declina ab illo & requiē e consequeris, & nequaquam securus ejus in dementia ejus:

16 Plumbo futurū esset aliquid gravius, & si quod aliud nomē est rei alicui gravioris plumbo,

17 Arenā, & salem, & massam ferri facilius est ferre, quam hominem vacantem intelligentia.

18 Coaxatio ligneæ devinctæ ad edificiū contusione non dissolvitur: ita cor stabilimentum super f consulta cogitatione nullo tempore timore perterrebitur. f Græ. consilii

19 Cor fundatū super intelligente cogitatione est g velut ornatus h arenarij in pariete exstructi. g Græ. artificis. h Græ. arenarius.

20 Valli in altero sti ex adverso venti nequaquam mansuri sunt;

21 Ita cor meticulosum in cogitatione stulti ex adverso cujusque timoris minimè permansurum est.

22 Qui pungit oculum, elicit lachrymas; & qui pungit cor, provocat sensum.

23 Qui mittis lapidem in volucres, abigit illas; & qui probris afficit amicum, dissolvit amicitiam.

24 Si in amicum strinxeris gladium, ne desperes: est enim & reconciliationis via.

25 In amicum si aperueris os, ne verearis; est enim componendi ratio, præter quam ex probro, superbia, & arcani revelatione, & dolosa ictu: ex his enim omnis amicus aufugit. i Græ. reprehensio.

26 k Fide utere erga proximum in paupertate *illius*, ut lætetis rebus secundis illius. k Græ. fidem possida.

27 Tempore afflictionis permane apud illum, ut cohæres sis hæreditatis illius: l neque enim semper m circumhærentem constitutionem oportet contemnere, neque admirabilis est dives qui non habet mentem. l Græ. circumscriptionem. m Græ. sanguinis.

28 Ante ignem *præit* vapor camini & fumus, sic ante n cædes convitia.

29 Amicum protegere non erubescam, & a cōspectu ejus nequaquam abscondam me;

30 Quòd si mala mihi per ipsum evenerint, quisquis audiverit cavebit ab illo.

31 O si quis inderet mihi ad os meum custodiam, & ad labia mea signillum solers; ut nō corruerem repentè ab illa, & me non perderet lingua mea. n Græ. sanguinis.

ANNOTATIO.

14 Quisquilijs] *Id est, ne per lubricum pedes excutiat contra te, & velut ramenta pedum in te conjecta in ipsum commoveat.* 16 Plumbo] *id est, si dissimulares secure dementiam stulti, tamdiu experentia cognosceres eam plumbo, & si quæ alia res gravior plumbo nominari potest, longè gravissimam esse, ut sequens versus explicat.* 19 Velut] *id est, aptissimum est, quemadmodum in xysto sive hypæthro ambulationibus atque gymnasijs convenientissimum est parietes arenato aut marmorato æquabili & politissimo ornatari.* 27 Neque enim] *id est, non decet verum bonum ex præsenti specie temporibus judicare.* 31 O si quis] *optavit verbis ex libris eorum ejus.*

CAPUT XXIII.

1 DOMINE pater & dominator totius vitæ mee, ne derelinquas me in consilio a stolorum, neq; sinas me inter illos cadere.

2 Quis instituerat in cogitationem meam flagella, & in corde meo eruditionem sapientiæ?) b ut in peccatis errore commissis tu mihi parcas Domine, & non sinas eorum contumelias qui ex professo peccatores sunt:

3 Ut nō multiplicentur errores mei & abundent peccata mea ad contritionē tuā; cortuam corā adversaris, & gaudeat de me inimicus meus, ii quorū spes procul est a misericordia tua.

4 Domine Pater & Deus vitæ meæ, elationē oculorum ne tribuas mihi, & gigantēum animū semper amove a servis tuis.

5 Spes inanes & cupiditates averte a me, & continue semper eum qui cupit servire tibi: ventris apperentia & concubitus ne occupent me, & animo impudenti ne tradas me famulum tuum.

6 Audite, liberi, eruditionem oris veracis; quam qui servabit, minimè deprehendetur labijs ipsius.

7 In sua imprudentia intercipietur peccator, & convitiator superbus; offendent istis.

8 Juramento ne assuefacias os tuum, & nominare sanctum ne assuetas.

9 c Nam quemadmodum famulus a non paucis vibicibus afficitur, de quo assiduè habetur quæstio; ita qui jurat & Deum semper nominat, a peccato minimè mundus erit. a Græ. non minuetur a vibice.

10 Vir qui multùm jurat plenus est iniquitate, & non abstedet a domo ejus flagellum.

11 Cum abundabit peccatum ejus in ipso, etiamsi delinquerit, peccat d dupliciter.

12 Quòd

12 Quòd si inaniter juravit, justus non habe-
b Grz. hebdo-mas. bitur: nam implebitur domus ejus b inductis flagellis.
13 a Sit sermo circumvestitus morte, ne deprehendatur iste in hæreditate Jahhakobi.
14 Nam a piis omnia hæc abstituta sunt, qui in peccatis non involventur.
c Grz. intemperantia juramenti. 15 c Intemperanti juramento ne assuefacias os tuum: huic enim d culpa inest peccati.
d Grz. sermo. 16 Recordare patris & matris tuæ, nam inter magnates consedebis,
17 Ne fortè oblivioni tradaris coram illis, & consuetudine tua ipsius marcescas: velles enim te non natum esse, & diem execrareris partus tui.
e Grz. probri. 18 Homo consuescens sermonibus e probrosis, omnibus diebus suis nequaquam erudietur.
f Grz. multiplicant peccata. 19 a Duo genera f multùm peccant, & tertium adducit iram:
20 Animus fervidus ut ignis ardens, qui non extinguitur donec consumptus sit:
21 Homo scortator peccans in suo ipsius corpore, qui non desinit donec ignem accenderit.
22 Scortatori homini quilibet cibus suavis est, nequaquam cessaturus est donec moriatur.
23 Homo dignediens e cubili suo, dicens cum animo suo, quis videt me?
24 Tenebræ circumstant me, & parietes tegunt me, & nemo videt me: quid vereor? peccata mea minimè recordabitur Altissimus:
25 Cui timori sunt oculi hominum, quasi non noverit oculos Domini altissimi millies solè lucidiores esse,
26 Qui inspiciunt omnes vias hominum, & considerant in partes occultas usque,
27 Cui antequam hæc omnia crearentur nota erant omnia, similiterq; postquam consummata sunt pervides omnia.
28 Hic in plateis civitatis vindicabitur, & ubi non suspicatur fuerit deprehendetur.
29 Similiter etiam mulier relinquens virum suum, & g hæredes ex alio parans.
g Grę. hæreditatem.
30 Etenim primùm non paruit legi Altissimi, ac secundò in virum suum deliquit, tertiò verò scortatione adulteravit, & ex alio viro prælibit liberos.
31 Hæc in Ecclesia producetur, & in liberos hujus animadversio erit.
32 Non mittent in diversum filii istorum radicem, & rami istius non ferent fructum:
33 Relinquet ad execrationem memoriam sui, & probrum istius non delebitur. *Sapientia 3. & 4.*
34 Ita cognoscent qui reliqui facti fuerint, nihil esse melius reverentia Domini, & nihil suavius eo qui attendit mandatis Dei.
35 Gloria magna est sequi Deum, & longitudo vitæ *in te sua est*, h ut accipiatis abillo.
h Grz. ut accipi.

ANNOTATIO.

1 Istorum] *Qui ex professo peccatores sunt, quam sequuntur versu nonagesimo octavo relativum pronomen antecedenti ex Hebræorum usu.* 2 Ut in peccatis] *id est, ut non sinas me per errorem peccata committere, tanquam si parcens flagellis & eruditionis meæ, ac proinde me non domitum manu tua peccatis permittens; sic accipiendum decent sequentia.* 9 Nam quemadmodum] *ut justa sit comparationis hujus cum eo versu conjungenda sunt, quod quicunque non animadverterunt, plurimum in hujus loci interpretatione laboraverunt sensus est, servum de quo propter malefacta contumax habetur quæstio, eodem loco habendum esse atque hominem juramentis deditum: utrumque reum esse peccati, hoc versu; & indistinctum flagellorum iræ, ver. seq.* 11 Dupliciter] *nempe quid peccet, & quod deficiens peccati gravitatem Deum ipsum despicit, & in peccata magis ac magis involvitur.* 13 Est sermo] *nempe juramentum ejusmodi: nam in sermone de juramento pergit usque ad versum 18.* 19 Duo genera] *hæc tria proponit deinceps ad finem usq; capitis hominem animo æstuantem, versu sequente; adulterii usq; ad versum 32. & adulteram, reliqua capita.*

CAPUT XXIIII.

a Grz. laudem suam. 1 SAPIENTIA a laudat a se ipsam, & in medio populi sui gloriatur.
2 In Ecclesia Altissimi os suum aperit, & coram potentia ejus gloriatur, *dicens,*
3 Ego ex ore Altissimi provenì, & tanquam nebula cooperui terram:
4 Ego in excelsis *loco* tentorium habui, & *fuit* thronus meus in columna nubis:
5 Rotunditatem cœli circuivi sola, & in profunditate abyssorum ambulavi:
6 In fluctu maris & in tota terra, atq; in omni populo ac gente acquisivi:
7 Et apud hæc omnia quæsivi requiem, ut in hæreditate alicujus commorarer.
8 Tunc mandavit mihi creator omnium, & qui creavit me fecit ut requiesceret tentorium meum, dicens,
9 In Jahhakobo tentorium pone, & hæres esto Jerusalaimis.
10 Ante seculum a principio creavit me, & in seculum minimè defectura sum; in tentorio sancto coram illo ministravi.
11 Atque ita Tzijone stabilita sum, in civitate sanctificata similiter fecit ut quiescerem, & Jerusalaimis est potestas mea.
12 Itaque radicata sum in populo affecto gloria, in parte Domini, hæreditatis ipsius.
13 Tanquã cedrus in Libano exaltata sum, & tanquam cupressus in montibus Chermonis.
14 Tanquam palma a Hhengedi exaltata sum, & tanquam plantæ rosæ Jerichuntinæ:
15 Tanquam olea decora in speciosо campo, & tanquam platanus ex aquis exaltata sum:
16 Tanquam cinnamomum, & tanquam pilæ aromaticæ, & tanquam myrrha electa b emisi odorem bonum:
b Grz. dedi.
17 Tanquam galbanum, & onyx, stacteque, & tanquam thuris vapor in tabernaculo,
18 Ego velut terebinthus extendì ramos meos, suntque c glorioſi & gratioſi rami mei.
c Grę. gloriæ & gratiæ.
19 Ego tanquam vitis germinans protuli odorem bonum, & flores mei d afferunt fructũ glorioſum & divitem.
d Grz. fuus fructus gloriæ & divitiæ.
20 Ego mater sum dilectionis optimę, reverentiæque, & cognitionis, & spei sanctæ.
21 Quas cõmunico cum liberis meis omnibus, semper futuras iis e qui indicuntur ab ipso.
e Grz. qui vocantur.
22 Accedite ad me qui cupitis me, & fructibus meis quos gigno implemini:
23 Nam memoria mei dulcior est melle, & hæreditas mea favo mellis.
24 Qui comedunt me, adhuc esurient; & qui

bibunt me, adhuc inme sitientes meí.
25 Qui auscultat mihi, pudore non afficietur unquam; & qui operantur in me, non delinquent.
26 Hæc omnia dicit liber fœderis Dei altissimi, 27 Legem quam mandavit nobis Moyses hæreditarium in congregationibus Jacobi: dotibus
[a] deficitis, quia robore valetis in Domino: et confirmet ipse vos, aggletinamini ipsi Dominus omnipotens Deus solus est, & non est amplius præter ipsum Salvator.
28 Qui implet omnia tanquam [b] Phison sapientia sua, & tanquam Tigris diebus novorum fructuum:
29 Qui replet tanquam Euphrates intelligentia, & tanquam Jordan diebus messis.
30 Qui demonstrat tanquam lucem eruditionem suam, & tanquam Gichon diebus [c] vindemiæ scrutatis.

[a] Grz. opertantur in metaphora a terra. Deut. 33.
[b] Grz. dissolvamus vadum.

31 Non [d] egressus primus perfecte illam, similiter & ultimus non pervestigavit illam:
32 Nam [e] ex mari plurimæ emergunt cogitationes illius, & consilium illius ex abysso magna.
33 Ego sapientia tanquam fossa ductus e flumine, 34 & tanquam aquæductus, processi in paradisum:
35 Dixi, irrigabo optimum hortum meum, & inebriabo areolam justam meam:
36 Ecce autem factus est mihi ex fossa fluvius, & ex fluvio meo factum est mare:
37 Quia eruditionem tanquam matutinum tempus illustro, & demonstro eam in longinquum usque.
38 Quia doctrinam [f] ad prophetiam effundo, quæ relicturus sum in generationes æternas.
39 Videtis me non mihi soli laborasse, sed omnibus qui exquirunt illam.

[d] Grz. non summersit eam, non obscure.

ANNOTATIO.

1 Laudat] *id est, se ipsam per spiritum dei in laudibus quæ sequuntur inde a versu* 3. 24 Illuminandi] *de quo vide Genes.* 1. 4. *sic autem legendum cum libri veteres observarunt, non ipsa sententia.* 22 Qui indicuntur] *ad eos, quos modo dedit pater, ut Christus loquitur Joan.* 10. 25 Non erubescent] *a vero scopo qui eorum animos abjecta est: sic interpretamur Græcam vocum ex metaphora illam, & præcedentis membri comparationem.* 28 Phison] *de his nominibus quæruntur vide Genes.* 2. 11. *& sequentibus: partim ex mente ad flumina duos Euphratem & Tigrim, qui Babylonium agrum Seleucium secundum regionem suam, ut testantur Herodotus, Diodorus, & Plinius lib.* 5. 8. *Naturalis hist. cap.* 17. *& 18. Hic autem ellipsis est valde, & supplenda, vertit, pro eo quod est* 7 *Phison &c. replens &c. sensum agrum.* 30 Flavescentis leg.] *nam sub illud tempus exundant Euphrates & Tigris, quod significatur voce Græca: etsi alii interpretantur vindemiam, quæ in Babylonia & circa Euphratem nulla est, dicitur enim τρύγητος non απὸ τ᾽ φυτῶν, ἀ᾽ απὸ τῶν καρπῶν, ut observat Scholiastes quæ figura metonymia, ac prorsus ut πρῶτα & πρωϊνὰ nomen dedit* 7 *quatenus a verbo πρωΐζω deducit Phavorinus.* 32 Ex mari] *id est, infinito fonte, metaphorice.* 38 Ad Prophetiam] *hoc est, ut eos qui accipiunt hic officium prophetæ, ex quorum ventre (ut loquitur Christus) profluunt rivi salutis æternæ Joan.* 7. 38 *eorum hoc postulavit animo eum exemplum suum adducens: sequentia versu.*

CAPUT XXV.

1 TRIBUS rebus [a] speciosus effectus sum & stetrexi speciosus coram Domino, coram Domino & hominibus:
2 Concordia fratrum, & amicitia propinqui, & viro ac mulier quibus interipsos convenit.
3 Tria verò genera odit anima mea, & infensus sum valde vitæ illorum:
4 Pauperem superbum, & divitem mendacem, senemque morchum [b] minima præditum intelligentia.
5 In juventute tua si nihil congeris, quomodo potueris in senectute tua [b] consequi?
6 Quàm speciosum est canitiei judicium, & senioribus cognitio consilii!
7 Quàm speciosa est senem sapientia, & gloriis præditis decora cogitatio atq; consilium!
8 Corona senum est experientia multiplex, eorumque gloriatio reverentia Domini.
9 Novem cogitata prædicavi beata esse ex animo meo, & decimum proloquar lingua mea.
10 Homo de liberis lætans beatus est, & qui vivens vidit ruinam inimicorum:
11 Beatus qui habitat cum uxore intelligente, & qui lingua non labitur, & qui non servit homini indigno se.
12 Beatus qui [c] adeptus est prudentiam, & qui eam narrat ad aures audientium.
13 Quàm magnus est qui adeptus est sapientiã! sed nemo est qui superet reverentem Domini.
14 Dilectio autem Domini supra omnia excellit ad illustrationem.
15 Qui tenet eam, cui comparari posset?
16 Reverentia Domini principium est dilectionis ejus, fides verò principium agglutinationis

[a] Grz. ad illum.
[b] Grz. ac non, & sic deinceps.
[c] Grz. invenit.

17 [d] Omnem plagam, modò ne plagam cordis; & omnem improbitatem, [e] modò ne improbitatem mulieris;
18 Omnem [f] invasionem, modò ne invasionem [g] osorum; & omnem ultionem, modò ne ultionem inimicorum:
19 (Non est caput valentius capite serpentis, neq; est animus valentior animo inimici)
20 Habitare cum leone & dracone malim, quàm habitare cùm improba muliere.
21 Improbitas mulieris mutat faciem illius, & faciè illius offundit tenebras ut sit [h] tanquã ursa.
22 Inter propinquos suos accumbens vir illius etiam [i] invitus propter illam ingemiscet.
23 Exigua est omnis improbitas ad improbitatem mulieris; [k] forte peccator aceidat illi.
24 Vt ascensus arenosus ad pedes senis, ita est mulier garrula quieto viro.
25 [l] Ne accidas ad pulchritudinem mulieris, & mulierem ne concupiscas [m] delicatum causa.
26 Ira, & impudentia, ac turpitudo magna [n] inest mulieri, si suppeditaverit quę opus sũt viro suo.
27 Cor humile, faciemq; mœstam, & plagam cordis efficit mulier improba;
28 Manus remissas, & genua soluta quæ non consolatur virum suum in angustia.
29 A muliere principium est peccati, & per eam nos omnes morimur.
30 Ne des aquæ effluendi locum, neq; mulieri improbę licentiam exeundi.
31 [o] Si non ambulat ad manum tuam,
32 A [p] carne tua reseca illam, da libellum & dimitte illam.

[d] Grz. illius.
[e] Grz. ac nõ, & sic deinceps.
[f] Grz. inducti.
[g] Grz. osorum.
[h] Grç. sorte peccatrix.
[i] Grz. invitus.
[k] Grz. est mulier: sic verbis sequentibus dictum.
[l] Grz. ne incidas.
[m] Grz. ne concupiscas.
[n] Grz. est mulier: sic verbis sequentibus dictum.
[o] Grz. si non ambulet.
[p] Grz. carnibus tuis.

ANNO-

guæ confringit oſſa.
21 Multi ceciderunt acie gladii, ſed non *tam multi* quàm qui propter linguam ceciderunt.
22 Beatus eſt qui protegitur [g] adverſus illam, qui non [h] expertus eſt furorem illius:
23 Qui non traxit jugum illius, & vinculis illius non alligatus eſt.
24 Nam jugum illius jugum eſt ferreum, & vincula ejus vincula ærea.
25 Mors peſſima eſt [i] quæ affertur ab illa, & ſepulchrum utilius eſt illa.
26 *Illa* piis minimè dominatura eſt, & flamma illius minimè comburentur.
27 Qui derelinquunt Dominum, incident in illam: atq; in his accendetur ac non extinguetur unquam, immittetur in ipſos tanquã leo, & tanquam [k] pardalis perimet ipſos.
28 [l] Ecce circumſepi poſſeſſionem tuam ſpinis; at ori tuo fac januas & vectes.
29 Argentum tuum & aurum tuum colliga; ſed ſermonis tui trutinam confice, & ori tuo fac januam & vectem:
30 Et attende ne quando labaris illis, ut non concidas coram [m] inſidiatore.

[g] Græ. *a facie ejus.*
[h] Græ. *pertranſiit in furore illius.*
[i] Græ. *mors illius.*
[k] Græ. *inſidians.*

ANNOTATIO.

9 Deſpice] *injuriam ab homine acceptam ita diſſimula, quaſi ab imprudente fuiſſet facta.* 27 Pardalis] *ſive pardus ferinum, quam mare longè atrociorem eſſe ac fraudulentiorem teſtantur omnes.* 28 Ecce] *ſimilitudines συγκριτικαὶ, quibus demonſtratur ſtudium ad ſermones noſtros adhibendum.*

CAPUT XXIX.

1 QUI [a] exercet miſericordiam, fœneratur propinquo; & qui ſe pro illo cõfirmat [b] facultate ſua, ſervat mandata.
2 Mutuum da propinquo tempore [c] quo opus habet, iterumq; redde propinquo tempore ſuo.
3 [d] Firmum exhibe ſermonem tuum, & fidus eſto erga illum: ita omni tempore [e] quod opus erit tibi conſequeris.
4 Multi tanquam rem inventam exiſtimaverunt fœnus, & laborem exhibuerunt iis qui ipſos adjuverant.
5 Uſque dum acceperit, oſculatur manus illius, & pro pecuniis propinqui ſubmittit vocem:
6 Tempore autẽ reſtitutionis protrahit tempus, & [f] affert excuſationem ſocordię, ac cauſatur tempus:
7 Quòd ſi potuerit dare, vix reportabit dimidium, & [g] reputabit illud tanquam rem inventã.
8 Sin minus, [h] ẽm privaverit eum pecuniis ſuis, & [i] immeritò inimicum eum comparaverit,
9 Execrationes & convitia rependet ei, pro gloria ignominiam reddet ei.
10 Multi itaq; propter improbitatem *iſtam* averſantur hominem, & privari metuunt.
11 Veruntamen [k] afflicto propinquo longanimus eſto, & in *conferenda* miſericordi beneficentia ne protrahas eum.
12 Propter mandatum ſuſcipe pauperem, & in egeſtate ipſius ne averſeris eum.
13 Perde argentũ propter amicum & fratrem, ac ne abſcondas illud ſubter lapidem [l] ut pereas.
14 Colloca theſaurum tuum ſecundũ mandata Altiſſimi, quod utilius erit tibi quàm aurũ ipſũ.
15 [m] Cõcludito miſericordẽ beneficentiã in penuariis tuis, eáq; te ex omni afflictione eximet:
16 Supra ſcutum robuſtiſſimum & ſupra haſtã validam contra hoſtem propugnabit te.
17 Vir bonus ſpondebit pro altero; ſed qui amiſit pudorem derelinquit illum.
18 Beneficiorum ſponſoris ne obliviſcaris; expoſuit enim animam ſuam pro te.
19 [n] Sponſionem bonam evertit peccator.
20 Sponſore uſus fugit peccator, atq; inutilis *vir* animo ſuo relinquit eum qui liberavit ipſũ.
21 Sponſio multos [o] commodè agentes perdidit & agitavit eos ut fluctus maris:
22 Viros potentes ejecit domibus, qui erraverunt per alienas gentes.
23 Peccator tranſgrediens mandata Domini in ſponſionem incidet, & [p] qui perſequitur operarum conductiones incidet in judicia.
24 Suſcipe propinquum pro facultate tua, & attentè cave tibi ipſi ne incidas.
25 [q] Præcipua vitæ humanæ ſunt aqua & panis, veſtiſque & domus tegens [r] imbecillam conditionem.
26 Melior eſt vita pauperis ſub tegmine trabium, quàm epulæ ſplendidæ ex alienis rebus.
27 Æquè parvis ac magnis rebus acquieſce, ac ne audias probrum domus tuæ.
28 Mala eſt vita migrantis de domo in domũ: nam ubi inquilinus es, [s] non audes aperire os.
29 Hoſpites accipies, & potum præbebis ingratiis; & adhuc præterea [t] res acerbas audies:
30 Adveni, inquiline, inſtrue mẽſam, & ſi quid eſt [u] penes te paſce me;
31 Abi, inquiline, a conſpectu [x] gloriæ; opus eſt domo, hic frater mihi in hoſpitium advẽnit.
32 [y] Gravia ſunt iſta [z] prudenti increpatio de domicilio, & fœneratoris probrum.

[a] Græ. *facit.*
[b] Græ. *manu.*
[c] Græ. *neceſſitatis ejus.*
[d] Græ. *firma.*
[e] Græ. *neceſſitatem tuam invenies.*
[f] Græ. *reddit ſermonem ſocordiæ.*
[g] Græ. *gratiã.*
[h] Græ. *in afflictione.*
[i] Græ. *ad perditionem.*
[k] Græ. *principatus.*
[l] Græ. *non aperturus.*
[m] Græ. *in manu tua.*
[n] Græ. *habenti prudentiam.*

ANNOTATIO.

7 Reputabit illud] *id eſt, videbitur ſibi in eum eſſe beneficus a quo accepit beneficium.* 15 Concludito] *id eſt, pro eo quòd theſaurum colligis argenti & auri, theſaurum compara miſericordiæ.* 19 Sponſionem] *i. verum bonum qui pro ipſo fidejuſſerit: ſic accipimus ex ſequentium interpretatione.* 23 Qui perſequitur] *i. redemptor & publicanus: hi enim ferè ſponſores & fidejuſſores exigunt.* 25 Imbecillam cond.] *id eſt, naturam corpoream noſtram, quæ ſub dio (ut ſit in aliis animantibus) non poſſet perdurare, hic autem tranſitur ad ſecundum locum capitis.* 29 Res acerbas] *quæ per μίμησιν, duobus verſibus proximè ſeq. exponuntur.* 31 Gloriæ] *i. hominu gloroſi, quem plurũ facio quam te.* 32 Gravia] *concluſio duas ſummas capitis partes repetens* ὑστερογ πρότερον.

CAPUT XXX.

1 QUI [a] amat filium ſuum, aſſiduè flagellã ei adhibiturus eſt, ut lætetur de eo [b] tãdem.
2 Qui erudit filium ſuum, lætabitur de eo, & inter ſpectatos de eo gloriabitur.
3 Qui docet filium, invidentiam acuit inimi-

[a] Græ. *de ultimis ejus.*

c i & coram amicis de eo exultaturus eſt.
4 Defuncto illius patre ita eſt tamen quaſi nõ eſſet mortuus;nam ſimilem ſibi reliquit poſt ſe:
5 Quem in vita ſua videns lætatus eſt de eo, neque in obitu ſuo afficitur triſtitia;
6 Quia contra hoſtes reliquit vindicẽ, & qui amicis b referat gratiam.
b Grę. reddat. c Grz. circumradit.
7 Qui c ſtrigilem adhibet filio, colligat vulnera illius, d quamvis ad omnem clamorem turbentur viſcera ipſius.
d Grz. durus.
8 Equus indomitus evadit e moleſtus, & filius ſibi permiſſus evadit præceps.
e Grz. laſſa.
9 c Blandè educa filium, & terrórem incutiet tibi;collude ipſi, & triſtitia afficiet te.
10 Nerideas cum ipſo,ut non afficiaris dolore, & tandem collidas dentes.
11 Ne des ei licentiam in juventute, ac ne deſpicias errata ejus.
12 Flecte collum ejus in juventute, & frange latera ejus dum eſt infans;ne forte induratus ſit tibi inobſequens, & dolori ſit animę f ruę.
f Grz. tibi.
13 Erudi filium tuum,& g operam da ei,ut nõ offendas turpi conditione ejus.
g Grz. operare in eo.
14 Præſtat pauper ſanus & h conſtitutione ſua valens diviti e flagellis affecto in corpore ſuo.
h Grz. habitu
15 Sanitas & bona conſtitutio quolibet auro melior eſt, & corpus validum immenſis opibus.
16 Non ſunt divitiæ quæ meliores ſunt ſanitate coporis, neque eſt lætitia ſuperans gaudium cordis.
17 Potior eſt mors quàm vita i acerba, aut invaletudo permanens.
i Grz. amara.
18 Res bonæ incluſæ k ad os clauſum ſunt velut fercula ciborum ad ſepulchrum fita.
19 Quid prodeſt l holocauſtum idolo? nam neque edit,neque odoratur: ita eſt is m quem perſequitur Dominus:
k Grz. qui perſequitur ad Dominũ,ut paſſivè accamus. l Grz. in triſtitiam.
20 Qui vidit oculis, & gemit, tanquam eunuchus amplectens virginem,atque ingemiſcens.
21 Ne tradas i triſtitiæ animum tuum, neq; angas te ipſum conſilio tuo.
22 Lætitia cordis eſt vita ipſa hominis, & exultatio n producit dies viri.
m Grę. produ-ctio diorum.
23 Dilige animum tuum, & conſolare cor tuum,triſtitiamque procul a te fiſte.
24 Multos enim perdidit occiditq; triſtitia.
25 o Invidia & iracundia minuunt dies, & ante tempus ſenectutem adducit ſollicitudo.
n Grz. zelus.
26 Cor ſplendidum & p bene affectum in epulis ciborum ſuorum curam habet.

ANNOTATIO.

7 Quamvis ad omnem)i.quamvis invito animo eò adducatur pater ut filium velut ſtrigile perfricet, & clamoribus illius dum flagellatur afficiatur non mediocriter: qua eadem ſimilitudine Sebelonio in Proverbiis uſus eſt. 13 Ut non offendas)i.ne tandem nequitia illius ad gravem aliquam offenſionem provocet ſuos patientia. 14 Flagellis)i.infirmitatibus corporis, ut plerumq; appellantur in Teſtamento novo & interpretantur ſequentia. 18 Ad os clauſum)i.ante os illius qui eu non audet uti, impedimo adverſa valetudine. 19 Holocauſtum)Græcam vocem ſic interpretamur ex uſu veterum, ut confirmant ſequentia; non edit res appoſitas,neque odoratur res quæ cremantur igne. 26 In epulis)i.hilariter epulatur,neq; cibũ ſuum onerat varia ſolœſtudine,qua maximè inter edendum infeſta eſt valetudini: eſt ergo hic ellipſis particulæ ſolùm,q.d.in epulo curam habet ſolùm ciborum ſuorum,ac non rei alterius quæ ipſum torqueat.

CAPUT XXXI.

1 VIGILIÆ divitiarum *cauſa* tabefaciunt carnes, & cura earum amovet ſõnum.
2 Sollicitudo p pervigil peſtulæ dormitationem, & infirmitatem gravem eluit ſomnus.
p Grz. vigilia.
3 Defatigatur dives in q cogendis pecuniis, & in quiete impletur deliciis ſuis.
q Grz. cogendæ pecuniæ.
4 Defatigatur pauper penuria victus, ſed in quiete ſua efficitur egentior.
5 Qui amat aurum,non erit juſtus; & qui perſequitur corruptionem,hic implebitur ea.
6 Multi fuerunt vincti propter aurum;& perditio eorum r occurrit eis.
r Grz. fuit in conſpectu eorum.
7 Lignũ offenſionis eſt iis s qui ſacrificant ipſi,& omnis imprudens capietur eo.
8 Beatus eſt dives qui inculpatus deprehenditur,& qui non t ſectatur aurum.
s Grz. ſit poſt aurum.
9 Quis eſt ille, ut beatum prædicemus eum? fecerit enim in populo ſuo res admirabiles.
10 Quis probatus eo perfectè verſatus eſt ut u extollatur gloriâ? quis cùm poſſet tranſgredi non tranſgreſſus eſt? & cùm poſſet malum facere non fecit?
u Grz. ſit in gloriatione.
11 Propterea confirmabuntur bona ejus, & beneficia miſericordiæ ejus enarrabit Eccleſia.
12 Ad menſam magnificam aſſidens ne aperias fauces tuas in ea:
13 Neq; dicas,multa certè ſunt impoſita ei.
14 Memento malam rem eſſe oculum nequam.
15 Quid x oculo æquius creatum eſt? propterea de omni aſpectu lachrymatur.
x Grz. ſit creatum.
16 Quocunque inſpexeris, ne extendas manũ tuam:
17 y Ac ne cum eo in patina collidas.
18 Intellige res propinqui ex te ipſo,& de omni verbo cogita: comede ut homo quę appoſita ſunt tibi;neq; devora,ne odio habearis.
19 Ceſſa primùm eruditionis gratia; neq; eſto inſatiabilis,ne fortè offendas:
Infrà 37.32
20 Quòd ſi inter plures conſederis,ne z primus eorum extendas manum tuam.
z Grz. prior.
21 Quàm ſufficit homini erudito res modica? nam in cubili ſuo non anhelat;
22 ſomnus a ſanus cum inteſtino b mediocri ſurgit manè, c compos animæ ſuæ:
a Grz. ſanitatis. b Grz. & anima ejus eſt cum eo.
23 d Laborioſæ vigiliæ, & cholera, torminaq; adſunt viro inſaturabili:
d Grz. Labor vigiliæ.
24 e quòd ſi coactus fueris in epulis, exſurge, deambulans vome;& quieſces,
e Grz. in ultimis.
25 Audi me,fili, ac ne contemnas me;& f tandem comperies ſermones meos.
f Grz. in ultimis.
26 In omnibus operibus tuis eſto promptus, & ulla infirmitas minimè obveniet tibi.
27 g Splendido in cibis benedicunt labia, teſtimonium eſt fidele bonitatis illius.
28 Improbo propter cibum obmurmurat civitas, & accuratum eſt teſtimonium improbitatis illius.
29 Fornax probat id quo duratur acies ex immerſione ; ita vinum in corde ſuperborum ex experientia fervet.
30 Tanquam vita eſt vinum hominibus, ſi h moderatè

ANNOTATIO.

1 Speciosus] *i. deterſo mœrore omni recreor tantopere ut vultu teſtatam faciam Lætitiam meam* 17 Omnem plagam] *hi verſus propter ellipſin verbi obſcuritatem per magnam habere viſi ſunt numeritò, cùm verbum habeatur vers. 20. quod cum his verſibus conjungendum eſt. ſenſus eſt, ſe a Domino paratum eſſe omnes plagas perferre ab hominibus, omnes aſtus, omnemq; violentiam, modo Deus eas plagas, technas, violentiamq; a verſat quæ hîc deſcribuntur: quamobrem eas exornat autor ſequentibus & ſe ipſum explicat.* 18 Oſoriũ] *id eſt, quam oſores & inimici voluerint. quaſi dicat, modò ne tradatur anima mea deſiderio inimicorum meorũ, quemadmodũ permultis locis orabat David.* 21 Tanquam urſa] *i. ferociſſima & nemini parcens: ſimilitudo eſt in ſcripturis frequens, ut 2. Schem 17. 8.* 25 Ne accidas] *i. ne abjicias te: quod Latinè dicas, ne accidas ad genua aut pedes mulieris rapax amore formæ.* Deliciarum cauſa] *i. propter delicias illius te vitæ rum ſperans in delicijs.* 31 Si non ambulat] *i. ſi in te qui vir ipſius es minimè acquieſcat, ſed ſi noſarũ adjungas alteri diſcedens a manu tua, cui ſe data conjugi fide obſtrinxerat.*

CAPUT XXVI.

Infr. ver. 21.

1 MULIERIS bonæ beatus eſt vir, & numerus dierum ejus duplex.

2 Mulier fortis lętitiã afferet viro ſuo, & annos vitæ illius implet [a] proſperitate.

[a] Græ. *pace.*

3 Bona mulier bona portio eſt, in partẽ [b] reverentibus Dominum dabitur:

[b] Græ. *reverentium.*

4 [c] Dívitis enim ac pauperis animus bonus eſt erga Dominũ, omni tempore vultum habẽtes hilarem exultant.

5 A tribus formidat cor meum, & a quarti conſpectu metuo.

6 Calumnia civitatis, & concio populi,

7 Et obtrectatio, *iſta* omnia ſupra mortem laboriosa ſunt:

[c] Græ. *onus cordis, & luctus.*

8 Sed [d] oneroſa cordi & luctifica eſt mulier æmulans zelotypiã mulierem *alteram:*

9 Et flagellum eſt linguæ cum omnibus de re communicans.

10 [e] Jugum boum exagitatum *facit* mulier improba: qui habet eam ita eſt ut qui prehendit ſcorpium.

11 Iram magnam *efficit* mulier ebrioſa, & vertiginoſa, quę inhoneſtam conſtitutionem ſuam minimè contegit.

12 Scortatio mulieris in elatis oculis atque in palpebris ejus cognoſcitur.

13 In filiam [f] inverecundam confirma cuſtodiam, ut cùm invenerit ſibi licentiam eſſe non utatur *ea.*

[d] Græ. *non averſabilem: ſic ver. 29.*

14 [g] Impudentem oculum a tergo obſerva, ac ne mireris ſi delinquat in te.

[e] Græ. *poſt impudentem oculum obſerva.*

15 Quemadmodum viator ſitiens os aperit invento fonte, & de omni aqua propinqua bibit; ita adverſum omnẽ palum ſeſſura eſſet, & adverſus telum apertura pharetram.

16 Gratia mulieris delectat virum ipſius, oſſaque illius pinguefacit ſcientia illius.

17 Donatio Domini eſt muler taciturna atque benevola, neq; eſt [h] quicquam quo erudita illius anima commutari poſſit.

[f] Græ. *commutatio eruditæ animæ.*

18 Gratia [i] ſuprema eſt pudica & fidelis mulier:

[g] Græ. *ſuper gratiam.*

19 Neq; eſt pretium ullum æquè pendendum ac temperans anima illius.

20 Ut ſol Domini oriens in altiſſimis, ita pulchritudo bonæ mulieris eſt in ornamento domus ipſius.

21 Ut lucerna elucens in lychnucho ſancto, ita eſt pulchritudo vultus *illius* in ætate ſtata.

22 Ut columnæ aureæ impoſitæ baſibus argenteis, ita ſunt pedes ſpecioſi in pectoribus firmis *illius*.

23 Pili, florem ætatis tuę conſerva ſanum, ac ne des alienis robur tuum,

24 Cùm requiſiveris ex omni agro [k] fœcundam ſortem, ſere propria ſemina fretus bono genere tuo:

25 Ita fœtus tui ſuperſtites, & audenter generoſum animum obtinentes [l] augeſcent.

[h] Græ. *magni evadent.*

26 Mulier [m] meretrix æqualis [n] ſui reputabitur, quæ autem ſubeſt viro, turris [o] defendens a morte reputabitur utentibus.

[i] Græ. *mercenaria.*

[k] Græ. *mortis*

27 Mulier impia in partem iniquo dabitur, pia verò datur reverenti Dominum.

28 Mulier inhoneſta ignominiã [p] *in virũ* excitabit, filia verò honeſta etiam virum verebitur.

[l] Græ. *contrà terat.*

29 Mulier inverecunda ut canis reputabitur, quæ autem verecundiam habet reverebitur Dominum.

30 Mulier honorans virum ſuum omnibus apparebit ſapiens, quæ autem non honorat eum [q] ſuperbè impia ab omnibus agnoſcetur.

[m] Græ. *in ſuperbia.*

31 Bonæ mulieris vir beatus eſt, numerus enim annorum ejus futurus eſt duplex.

32 Mulier clamoſa & loquax ſpectata eſt, ad arcendos inimicos *apta:*

33 Et hominis cujuſque anima [r] quæ ſimiliter arcetur iſtis, in bellicis ſeditionibus [s] ſibi ipſi degendum cogitat.

[n] Græ. *animam ſuam transigit.*

34 Duobus *nominibus* afficitur triſtitia cor meum, & de tertio advenit mihi indignatio:

35 Si vir bellator inopia deficit, & viri intelligentes ſi [t] flocci fiunt,

[o] Græ. *ſtercorentur, ut ita dicamus.*

36 Et ſi quis revertitur a juſtitia ad peccatum: hunc comparabit Dominus [u] ut cædatur gladio.

[p] Græ. *ad gladium.*

37 Vix eximitur mercator a delicto, neq; juſtus eſt a peccato caupo.

ANNOTATIO.

4 Divitis] *Nempe qui bonam uxorẽ habet.* 10 Jugum] *i. conjuges inter ſe ſunt veluti conjugati boves: quòd ſi mulier improba eſt, nihil jugo illo miſerius.* 24 Fœcundam ſortem] *allegoria qua electa uxor cum agro fertili comparatur.* 26 Sui] *i. porcæ altilis: ſic enim Græci appellant ὑὸν, ut a ſyagro diſtinguatur.* 33 Quæ ſimiliter] *Græcam vocem aliud ferè ſignificare novimus: ſed ſi quis adjuncta bene expenderit, videbit eam non ex nomine ἑαυτὸς (ut vulgus fecit interpretum) componendam eſſe, ſed potius ex ἑ ταὐτὸν, quæ poſita eſt præcedente verſu: atque hoc paſſo huc locum habet explicatio.*

CAPUT XXVII.

1 [a]REI indifferentis gratia peccaverũt multi; & qui quærit abundare, oculum ſuum [a]avertit.

2 Inter compages lapideas pangitur clavus, & inter venditionem atque emptionem peccatum [a] ultrò citroq; teritur.

3 Qui non obtinet [b] ſtudioſè reverentiam Domini, hujus citò ſubvertetur domus.

4 Dũ excutitur cribrũ, remanent ſordes; ſimiliter & [a]exuviæ hominis in eloquutione ejus.

5 Vaſa figuli caminus probat, tentatio verò hominis colloquio ipſius *probatur*.

6 Culturam arboris demonſtrat fructus illius, ſic eloquutio cogitationis quæ ineſt cordi hominis.

7 Ante eloquutionem ne laudaveris quenquam, hæc enim eſt tentatio hominum.

8 Si ſequaris jus, comprehendes ipſum; & indues ipſum velut talarem *veſtem* gloriæ.

9 Volucres ad ſimiles ſibi divertunt, veritas verò ad eos revertitur qui [c] colunt *ipſam*.

10 Leo inſidiatur venationi, ſimiliter & peccatum iis qui operantur malum.

11 Narratio pii ſemper eſt cum ſapientia, imprudens verò mutatur ut luna.

12 Inter eos qui carẽt intelligẽtia [a]obſerva tẽpus; inter conſideratos verò aſſiduè verſare.

13 Narratio ſtultorum [d] offenſioni eſt, & riſus eorum hæres deliciis peccati.

14 Sermo illius qui plurimùm jurat capillos arrigit, & certamen iſtorum [e] facit ut obſtruamus aures.

15 [f]Effuſionẽ ſanguinis facit ſuperborũ pugna, & convitiatio illorum gravis auditu eſt.

16 Qui revelat arcana, amittit fidem; ac nequaquam amicum inventurus eſt ex animo ſuo.

17 Benevolentia proſequere amicum, & fidus eſto cum eo:

18 Quòd ſi revelaveris arcana ejus, nequaquã perſequaris eum.

19 Quemadmodum enim perdit homo inimicum ſuum, ita [a]perdit propinquum ſuum.

20 Et quemadmodum ſi volucrem e manu tua dimiſeris, ita propinquum dimiſiſti; & minimè [b] venando conſequeris ipſum.

21 Ne proſequaris ipſum: nam abſtitit procul, effugitque ut dorcas e laqueo:

22 Nam vulnus obligari poteſt, & de convitio eſt reconciliatio:

23 Sed qui revelavit arcana amiſit fidem.

24 Qui nutat oculo, fabricatur mala; & qui novit eum, abſiſtet ab eo.

25 E regione quidem oculorum tuorum ſuave efficiet os ſuum, & ſermones tuos mirabitur; ſed poſtea pervertet os ſuum, & tuis ſermonibus offenſiones addet.

26 [i]Permultùm [a]odi, neq; eſt quem ei comparem, & Dominus odio habiturus eſt.

27 Qui lapidẽ in altũ mittit, ſuper caput ſuum mittit; ita plaga doloſa diducit vulnus.

28 Qui fodit foveam, in ipſam incidet:

29 Et qui ſtatuit laqueum, capietur ipſo.

30 Maleficio mala ſupervenientia morabuntur apud ipſum, quamvis minimè cognoſcat unde adveniant ipſi.

31 Illuſio & probrum ſuperborum eſt, vindicta quæ ut leo inſidiatur illis.

32 Laqueo capientur qui lętantur de ruina piorum, & dolor conſumet eos ante mortem ipſorum, ſimultas, & ira, & quęcunque ſunt res abominandæ: hujuſmodi vir inquam peccator [k] poſſidetur iſtis.

[a] Grę. *contemnitur.*
[b] Grę. *per ſtudium in reverentia.*
[c] Grę. *operantur.*
[d] Grę. *offenſio.*
[e] Grę. *ſepimentum aurium eſt.*
[f] Grę. *effuſio ſanguinis eſt ſuperbi.*
[g] Grę. *poſt eum.*
[h] Grę. *venaberis.*
[i] Grę. *multa.*
[k] Grę. *poſſeſſus eſt iſtorũ: nam vocem Græcam paſſivè ſumit Siracides.*

ANNOTATIO.

1 Rei indifferentis] *i. ejus rei quæ homines bona fide & conſcientia carere poſſent, ut mercatores & caupones lucro ſic ſuprà 7. 18.* Avertit] *nempe a juſto oculum ſuum adjecit ad rem indifferentem.* 4 Exuviæ] *i. tanquam ſpolia adempta ipſi, cùm inter loquendum excutitur & pertur batione animi ad ſermonẽ ſumendum adducitur: elegans metaphora, quam exponunt ſequentes verſus.* 12 Obſerva tempus] *nempe quo ſubterfugias eorum conſortium, ut docet antitheton.* 19 Perdit] *q. apud perdas amicum ſuum retegendo arcana ac ſi inimicus eſſet.* 26 Odi] *nempe iſtum qui retegit arcana amici ſui.*

CAPUT XXVIII.

1 [a]ULTORI obveniet ultio a Domino, qui peccata ejus [b] conſtanter ſervaturus eſt.

2 Dimitte injuriam proximo, ac tum deprecanti tibi ſolventur peccata tua.

3 Homo in hominem cõſervat iram, & a Domino curationem petat?

4 Et in hominem ſimilem ſibi non adhibens miſericordiam pro peccatis ſuis deprecetur?

5 Cùm ipſe qui caro eſt conſervet ſimultatẽ, ecquis expiet peccata illius?

6 Memẽto [c] finis, & deſine inimicitias gerere:

7 Ac ne ſimultatem exerceas in proximum *ad* corruptionem & mortem; ſed in mandatis permane.

8 Memento mandatorum, neque ſimultatem exerceas in proximum.

9 Et *memento* fœderis altiſſimi, ac [d] deſpice rem ignoratione commiſſam.

10 Abſtine a lite & minues peccata: nam homo iracundus incendit pugnam.

11 Vir peccator amicos turbat, & inter eos qui pacem habent immittit calumniam.

12 [e]Prout eſt materia ignis, ita accenditur: prout eſt cõfirmatio pugnæ, *ita* augetur ignis: prout eſt robur hominis, *ita* furor eſt illius: & prout ſunt divitiæ hominis, *ita* illius extollunt iram.

13 Contentio accelerata accendit ignem, ſed pugna accelerans effundit ſanguinem.

14 Si flaveris in ſcintillam, accenditur, ſin expueris in illam, extinguitur: ambo verò ex ore tuo exeunt.

15 Suſurronem ac bilinguem execramini: multos enim habentes pacem perdiderunt.

16 Lingua duplex multos divexavit, & diſſipavit eos ab [f] una gente ad alteram:

17 Et civitates munitas ſuſtulit, domoſq; magnatum ſubvertit.

18 Lingua duplex mulieres fortes ejecit, & privavit eas laboribus ipſarum.

19 Qui attendit ei, nequaquam requiem conſequetur, neq; habitabit cum tranquillitate.

20 Plaga flagelli efficit vibicem, ſed plaga linguæ

[a] Grę. *ultiſcens a Domino inveniet ultionem.*
[b] Grę. *ſervans.*
[c] Grę. *ultimum.*
[d] Grę. *ignorationem.*
[e] Grę. *ſecundum materiã ſic ſequentia.*
[f] Grę. *gente ad gentem.*

CAPUT XXXV.

[a] Grꝛ. *abundat oblationibus.*

1 QUI obſervat legem,[a] abundè oblationum facit:
2 Sacrificat hoſtiam ſalutarem, qui attendit mandatis:
3 Et qui refert gratiam, *ita facit* quaſi offerat ſimilam; & qui exercet miſericordiam, quaſi [b] offerat *ſacrificium* laudis.
4 Quod placet Domino eſt ut deſiſtatur ab improbitate, & litatio eſt deſiſtere ab iniquitate.
5 Ne apparéas coram Domino vacuus:
6 Nã hæc omnia propter mãdatũ *faciẽda ſunt.*
7 Oblatio juſti cùm pinguefacit altare, gratus odor illius eſt coram Domino.
8 Sacrificium viri juſti acceptum eſt, & memoria ejus non excidet oblivione.
9 Oculo bono glorifica Dominum, & ne minuas primitias manuum tuarum.
10 In donatione qualibet [c] hilarẽ præbe vultũ tuum, & cum lætitia decimas ſanctas confer.
11 Da Altiſſimo [d] prout dedit ipſe; & bono oculo, [e] prout adeſt manui tuæ:
12 Nam Dominus eſt qui reddit, & redditurus ſeptuplum: ne refecato de donis;
13 Non enim accepturus eſſet: ne ergo attendas injuſto ſacrificio.
14 Nam judex eſt Dominus, apud quem non eſt perſonæ *ullius* gloria.
15 Non eſt accepturus Dominus perſonã [f] quæ invadat pauperem; ſed orationem ejus injuria affecti exauditurus.
16 Nequaquam deſpecturus eſt ſupplicationem orphani; & viduam cum [g] effuderit eloquutionem *ſuam.*
17 Nónne lachryma viduę in maxillã deſcẽdit? etiã illius exclamatio in eum qui eduxit illam.
18 Qui colit bono animo, acceptus erit; & precatio ejus ad nubes uſque continget.
19 Oratio humilis *viri* tranſit nubes; & minimè [h] conſolationem accepturus eſt donec appropinquaverit; miniméque deſiſturus: donec inſpexerit Altiſſimus, *qui* jus dicet juſtis, judiciumque [i] exequatur.
20 Nam Dominus nequaquam tardaturus eſt, neq; longanimus [k] in eorum cauſa futurus ille fortis; donec contriverit lũbos immiſericordiũ:
21 Sed gentibus retribuet ultionem, donec ſuſtulerit multitudinem contumelioſorum, & injuſtorum ſceptra contriverit.
22 Donec reddiderit homini ſecundum actiones ejus, [l] mercedes inquam hominum ſecundum cogitationes ejus,
23 Donec confecerit judicium populi ſui, lætitiámque illis attulerit miſericordia ejus.
24 Quàm tempeſtiva miſericordia eſt tempore afflictionis! quaſi nubes eſt pluviæ ficcitatis tempore.

[b] Grꝛ. *ſacrificat.*
[c] Grꝛ. *exhilara.*
[d] Grꝛ. *ſecundum donum ipſius.*
[e] Grꝛ. *ſecundum inventum manus: Hebraiſmus.*
[f] Grꝛ. *in pauperem.*
[g] Grꝛ. *faciet*
[h] Grꝛ. *in eis.*
[i] Grꝛ. *operat Hebraiſmus.*

ANNOTATIO.

16 Effuderit] *i. lachrymas eloquutione conjunctas, ut ſequens verſus oſtendit: ſyllepſis Hhebræorum.*
19 Conſolationem accept.] *i. ab oratione ſua deſiſturus. q. d. cùm ipſe apud dominum importunus erit, tum Deus ut pater miſericors ad eum ſtatim exaudiendum pateno animo adducetur.*

CAPUT XXXVI.

1 MISERERE noſtri, Domine Deus omnium & reſpice:
2 Ac immitte timorem tui in omnes gentes quæ non exquirunt te.
3 Attolle manum tuam in gentes alienas, videant poteſtatem tuam.
4 Quemadmodum coram ipſis ſanctificatus es in nobis, ita magnificeris ante nos in ipſis:
5 Et agnoſcant te, prout etiam nos te agnovimus; non eſſe Deum præter te, Domine.
6 [a] Ede nova ſigna, & fac res alias mirabiles.
7 Gloriam compara manui & brachio dextero, ut euerrent mirabilia tua:
8 Excita furorem, & effunde iram:
9 Tolle adverſarium, & inimicum extera.
10 Accelera tempus recordatus iræ, & enarrent te mirabilia tua.
11 Ira [b] ignita devoretur [c] qui ſervatus eſt, & qui malis afficiunt populum tuum perditionem [c] conſequantur.
12 Contere capita principum in gentibus dicentium, nemo eſt præter nos *principes.*
13 Congrega omnes tribus Jahhakobi, & tribue hæreditatem ipſis, ſicut principio.
14 Miſerere populi qui de nomine tuo vocatur, Domine; & Iiſraëlis quem primogenitum nominaviſti.
15 Miſerare civitatem ſanctificationis tuæ, Jeruſchalaim, locum quietis tuæ.
16 Comple Tzijõnem extollendo ſermones tuos, & gloria tua populum tuum.
17 Da teſtimoniũ rebus quas creaviſti in principio, & prophetas excita in nomine tuo.
18 Da mercedem expectantibus te, & Prophetę tui [d] fideles demonſtrentur.
19 Exaudi, Domine, orationem famulorum tuorum *habitam* pro populo tuo ſecundum benedictionem Aharonis, ut agnoſcant omnes qui in terra ſunt te Dominum ſeculorum eſſe.
20 Omnem cibum comedit venter; ſed cibus cibo melior eſt.
21 Fauces guſtant cibos venaticos, ita cor intelligentia præditum ſermones mendaces.
22 Cor diſtortum triſtitiam [e] affert, vir autem multorum peritus rependit illi.
23 [f] Quemlibet marẽ accipit mulier: ſed eſt puella una elegantior altera, *& magis accepta viro.*
24 Species mulieris exhilarat faciem, & ſuperatam omnem concupiſcentiã hominis abducit.
25 Si ineſt linguę *illius* miſericordia, & manſuetudo, atq; curatio; [g] non eſt vir illius [f] quales ſunt homines alii.
26 Qui comparat mulierem adjumentum ſimile ſibi & columnam requietis, incipit poſſeſſionem *conſtituere.*
27 Poſſeſſio cui non eſt ſepes, diſrumpitur, & cui non eſt uxor, is ingemiſcit errans.
28 Quis enim fidem habiturus eſt [h] expedito latroni gliſcenti de civitate in civitatem? ita *etiam* viro qui non habet nidum, ſed diverſatur ubicunque adveſperaverit.

[a] Grꝛ. *innova ſigna, & mutа mirabilia.*
[b] Grꝛ. *ignè.*
[c] Grꝛ. *invenиant.*
[d] Grꝛ. *fideles fiant.*
[e] Grꝛ. *dat.*
[f] Grꝛ. *ſecundum filios hominum.*
[g] Grꝛ. *bene circlo.*

ANNOTATIO.

1 Miſerere] *Documentis ſuperioris capitis de precibus oblationibuſq; piorum, optimè hîc ſancta oratio ſubjicitur, uſque ad verſum 20. cujus plana eſt ſententia.* 11 Qui ſervatus eſt] *puta ſuperſtes ex impiis.* 23 Quemlibet marem] *i. hyomiſcue obſervatur virorum forma, non autẽ mulierum: ac propterea mas quilibet non*

non habita ratione formæ à muliere accipitur: sed vir in muliere ampliùs habet rationẽ formæ. Est ergo Quilibet accipiendum pro eo qui specie valet, aut qui non valet promiscuè. Hîc verò membrum quod per ellipsin contrariis desiderabatur sive dinumerandò vos ad evidentiam supplevimus, ut confirmant faciendum esse versus seq. 25 Non est vir]*i. hic planè alius beatior putandus est, ac non habendus in communi aliorum sorte.*

CAPUT XXXVII.

1 OMNIS *quidem* amicus dicit, ego quoque amicitiam coluì; sed est amicus solùm amicus nomine.
2 Nónne tristitia manet ad mortem usq; *cùm* socius & amicus ad inimicitiam convertitur?
3 O improba cogitatio, unde es devoluta, quę tegeres [a] aridam fraudulentia?
[a] Grę. *in lætitia.* 4 Socius cum amico victitat [a] lætè, & tempore afflictionis [b] adversarius est.
[b] Græ. *adversum: sic versus seq.* 5 Socius cum amico laborat ventris causa, & adversans *ei* accipit scutum hostile.
6 Ne obliviscaris amici cũ animo tuo; sed ne recorderis illius qui pecuniis tuis amicus est.
Infrà 11. 7 Ne consiliũ ineas cũ eo qui subdolè observat te, & ab invidẽtibus tibi consiliũ absconde.
8 Consiliarius quisq; extollit consilium; sed
[c] Græ. *ad semetipsum.* est qui consilium det [c] pro se ipso.
[d] Grę. *animam tuam custodi.* 9 A consiliario [d] tibi ipsi cave, & prius nosce quę sit ipsius necessitas (etenim ipse tibi ipsi consulturus est)
10 Ne fortè detrudat [e] aleam in te; & dicens tibi bona est via tua, ipse stet ex adverso visurus quid eveniat tibi.
Suprà 7. 11 Ne ineas cõsiliũ cũ eo qui subdolè observat te, & ab invidentibus tibi consilium absconde:
12 *Neque* cum uxore de æmula ipsius, & cum meticuloso de bello, cum mercatore de permutatione, & cum emptore de venditione, cum invido de agendis gratiis, & cum immisericordi de benignis moribus;
13 Cum pigro de omni opere, & cum mercenario in annum conducto [f] de consummatione *operis*, servo otioso de omni labore.
14 Ne attende ad istos de ulla consultatione:
15 Sed cum viro pio assiduus esto, quem agnoveris observare mandata Domini;
[e] Græ. *in anima sua sit secundum animam tuam.* 16 Qui [e] animo suo conveniat cum tuo, & qui cùm cecideris indolescat tecum.
17 Itaque consilium cordis *tui* stabilito, nemo enim tibi fidelior est illo.
18 Nam animus viri interdum renuntiare solet *melius* quàm [g] septem speculatores sedentes in sublimi specula.
19 Sed supra hæc omnia ora Altissimum, ut dirigat veritas ipsius viam tuam.
20 [h] Principium omnis operis est oratio, & cõsilium omnem actionem anteit, vestigium q; [f] lætitiæ mutatæ est vultus.
[f] Grę. *mutationis lætitiæ.* 21 Quatuor [i] partes oriuntur, bonum, malum, vita, mors; sed quę horum dominatum assiduè obtinet est lingua.
22 Est vir callidus eruditor multorum, qui suæ ipsius animę est inutilis.
23 Qui sapientem agit verbis, est odiosus; hic omni sapientia destituitur:
24 Non enim data est ipsi a Domino gratia, cũ careat omni sapientia.
25 Est sapiens [g] sibi ipsi, cujus intelligentiæ fructus in lingua versantes sunt laudabiles.
[g] Græ. *propriæ animæ.* 26 Vir sapiens populum suum erudit, & fructus intelligentię ipsius sunt [b] stabiles.
[b] Græ. *fideles.* 27 Vir sapiens impletur benedictione, eumq; beatum prędicant videntes omnes.
28 Vita cujusque continetur numero dierum; sed dies Israëlis sunt innumerabiles.
29 Sapiens in populo suo hęreditariam percipiet gloriã, & nomen illius [i] stabit in seculum.
[i] Græ. *erit.* 30 Fili, [k] dum vivis, periculum fac animæ tuæ; & vide quid sit malum illi, ac ne des illi:
[k] Græ. *in vita tua.* 31 Non enim omnia conferunt omnibus, neque omnis animus omni re existimationem adipiscitur.
suprà 31.19. 32 Ne esto insaturabilis omnibus deliciis, neq; [l] projectus esto ad escas:
[l] Græ. *effusus.* [m] Grę. *avest.* 33 Nam multis cibis [m] adhæret morbus, & insatiabilis voracitas [j] proximè accedit choleram.
34 Voracitate insatiabili multi sunt mortui: sed qui attendit sibi, vitam prorogaturus est.

ANNOTATIO.

3 Aridam]*i. terram, quæ est hominum fraudulentorum fides: sic appellatur Genesis.* 10 Aleam]*vel sortem: sed hoc est evidentius.* 13 De consummatione] *puta operis accelerandi & perficiendi, ut plura curentur conductionis anno.* 18 Septem]*i. multi: numerus finitus pro infinito, Hebræorũ more.* 20 Principium] *sensus est quæcunq; accidunt hominibus, ea certis ex causis accidunt & signis agnoscuntur: accidunt autem alia tanquam opera, quæ nihil aliud ex se efficiunt; alia verò tanquam actiones, quæ alias effectiones pariunt: operum facultas in oratione maximè & lingua posita est, ut exponitur sequente versu; actionem verò in consiliis præcedentibus, ut antè dictum est: utriusq; autem index est vultus in homine, hæc distributio cum philosophica doctrina re quadam convenit; sed philosophorum verba autor non planè sequutus est. Distribuuntur enim a philosophis res omnes in tres ordines, practicas, & poëticas; de quibus Basilius in primam Homilium de creatione elegantissimè.* 21 Partes]*nempe operis, ut appellavit præcedente versu.* 33 Proximè acced.]*i. hominem ita nauseabundum facit ut bilis vehementissima.*

CAPUT XXXVIII.

[a] Græ. *honora* 1 [a] AFFICE medicum suis honoribus convenientibus usui ipsius, etenim ipsum creavit Dominus:
2 Nã ab Altissimo curatio est, *cujus nomine* etiam a rege percepturus est gloriam.
3 Scientia medici exaltat caput ipsius, adeò ut coram magnatibus sit admirationi.
4 Dominus creavit e terra pharmaca; quæ propter vir prudens non gravabitur illis.
*Exod.*15.25. 5 Nónne a ligno aqua dulcis facta est, ut robur illius ab homine cognosceretur?
6 Etiam ipse dedit hominibus scientiam, qua gloriosi efficerentur rebus admirabilibus ipsius.
7 Illis curat hominem, & tollit labore ejus.
[b] Grę. *dirigit.* [c] Græ. *monimentum simile: est autem monumentum idẽ quod suffitus Hebræorum more.* 8 Unguentarius illis facit mistionem; & nunquam consummata sunt opera [c] illius, est q; pax ab illo in superficie terræ.
9 Fili, in tua invaletudine ne dispicias, sed ora Dominum ut ipse curet te.
10 Abstine a delicto, & [b] manum in recto occupa; atq; ab omni peccato cor munda.
11 Exhibe odorem bonum, & [c] suffitum conjunctum

[g] Grę. in mensura ejus.

1 moderatè illud biberis.
31 Quænam vita eſt *homini* qui deſtituitur vino? hoc enim creatũ eſt ad lætitiam hominibus.
32 Exultationem cordis, lætitiamque animi *efficit* vinum potum tempeſtivè, quod ſatis eſt.
[m] Græ. acerbitas animæ eſt.
33 [m] Acerbam animam *facit* vinum multum potum, irritatione & adverſo caſu.
34 Auget animum ebrietas imprudentis ad offenſionem: hic minuit robur, & acquirit vulnera.
35 In convivio vinoſo ne redarguas propinquum, neq; facias eum nihilii in lætitia ejus:
[n] Grę. expro-brationis.
36 Sermonem [n] probroſum ne dixeris ei; neq; angas eum [o] obverſantem tibi.
[o] Græ. in occurſu ejus.

ANNOTATIO.

7 Qui ſacrificant] *i. qui requirunt aurum ſtudioſè, & illud velut numen colunt.* 15 Oculo] *nempe iſto qui nequam eſt, ut dicitur præcedente verſu: nam eo nequam eſt quòd ad cujuſlibet rei affectum lachrymatur, quaſi jam animo eam devoraſſet: quod ſignificant verba ſequentia.* 17 Ac ne] *id eſt, ne committas ut aquè manum tuæ in patinam involans aliis offenſionis ſis, prout eſt oculus tuus; ſed ex te ipſo de aliis judica, qui nolles ab altero patinam exhauriri.* 18 Neq; devora] *nempe ut beſtia: hominis antitheton.* 21 Mediocri] *i. mediocriter paſto, ac non fracto. q. d. commodè dormiunt qui cibo utuntur mediocri.* 23 Quòd ſi] *præceptum lacrymis.* 26 Splendido] *i. homoſi in ratione victus minimè ſordida benedicunt omnes, & teſtantur pietatem ejus: ſordida verò contrà, ſeq. verſu.*

CAPUT XXXII.

1 DUCTOREM *ſite* conſtituerũt *homines*, ne extollitur; eſto eis tanquam unus ex ipſis:
2 [a] Curam eorum habe, atque ita ſede.
3 Et omnẽ tui copiã facito; cumq; probaveris te, requieſcito ut per illos afficiaris lætitia, & ornamenti cauſa coronam adipiſcaris.
4 Alloquere [a] ſeniorem: hoc enim decet te:
[a] Græ. in accuratione ſcientiæ.
5 Sed [a] cùm accurata ſcientia agitur, muſicos etiam modulos impedi.
6 Ubi eſt [b] concentus, ne effundas eloquium, neque intempeſtivè agas ſapientem.
[b] Græ. acroama.
7 Sigillũ carbũculi impoſitũ ornamẽto aureo
[c] Græ. vini.
eſt concentus muſicorũ in [c] vinoſo convivio.
8 Sigillum ſmaragdi in aureo inſtrumento eſt muſicorum melos ad vinum ſuave.
9 [a] Loquere adoleſcens vix, ſi opus erit tibi, ſi bis interrogatus fueris:
[d] Græ. capitula: ut ita loquamur.
10 [d] Summatim ſermonem contrahe: paucis multa.
11 Eſto tanquam is qui novit, & filet tamen.
12 Inter magnates æqualem ne præbeas te, & ubi ſenes ſunt ne multa effutias.
13 Ante tonitru celer præit fulgur, & ante verecundum procedit gratia.
14 Tempeſtivè expergiſcere, ac ne aciem extremam agito; [a] excurre domum, ac ne deſideto:
15 Ibi lude & fac quæ cogitaveris; ſed ſine peccatis, & ſermone ſuperbo:
16 Atque his fruens benedic ei qui fecit te, & qui inebriat te bonis ſuis.
17 Qui reveretur Dominum, excipiet eruditionem ejus; & qui manè ineumbunt, adipiſcentur benevolentiam.
18 Qui quærit legem, explebitur ea; ſimulator verò offendet in eam.
19 Qui reverentur Dominum, conſequentur judicium, & [a] jura accendent & lucem.
20 Homo peccator declinat redargutionem, & pro voluntate ſua invenit [a] judicia ſibi convenientia.
21 Vir [e] conſultus minimè cogitationem negligit: [f] inconſultus verò & ſuperbus non pertimeſcit metum:
[e] Græ. conſilii.
[f] Græ. alienus a conſilio.
22 Sed poſtquam fecit, apud ſe fine conſilio eſt.
23 Sine conſilio ne facias quidquam, & cùm feceris ne pœniteat te.
24 Viã in qua adverſus caſus eſt ne ambules, & ne offendas in lapidoſis *locis*.
25 Ne credas viæ [a] quæ ſine offendiculo eſt, ſed a filiis tuis cave:
[g] Græ. animæ tuæ.
26 In omni bono opere crede [g] tibi ipſi: hęc enim eſt mandatorum obſervatio.
27 Qui credit Domino, attendit mandato; & qui fidem habet in eo, non minuetur.

ANNOTATIO.

2 Curam] *i. poſtquam eorum curam habueris, tum vacato tibi ſolutus curis.* 4 Seniorem] *i. convivia bona, & gravitate prædita converſare.* 9 Loquere] *i. eſto tardus ad loquendum, & ad audiendum velox, ut verſ. 11. quod poſtea exponitur κρισει τι. q. d. committe potius ut bis rogeris, quàm ut præceps ſis in loquendo.* 14 Excurre] *nempe a negotiis & occupationibus tuis.* 19 Jura accend.] *i. facient ut omnia juris officia exhibentes omnibus præluceant velut faces & animos accendant in ſtudio & cognitione juris.* 20 Judicia] *i. quæris homines qui adblandiantur nequitiæ ſuæ.* 25 Quæ ſine offendic] *i. aqua alioqui tibi videtur eſſe iuſtiſſima, adeò ut ne liberis quidem tuis credas te: ſeq. verſu.*

CAPUT XXXIII.

1 REVERENTI Dominum non obveniet malum: ſed in tentatione etiam iterum eripiet ipſum *Deus*.
[a] Græ. ſimulans.
2 Vir ſapiens nõ odit legẽ, [a] hypocrita verò in ea verſatur ut in procella multorũ *fluctuum*.
3 Homo intelligentia præditus ſe credit legi, & lex ei fidelis futura eſt.
4 Utcunque interrogatio manifeſta *ſit*, præpara ſermonem, atq; ita audieris; colligato eruditionem, & tunc reſpondeto.
5 [a] Rota plauſtri ſunt viſcera ſtulti, & cogitatio ipſius eſt velut axis qui vertitur.
[b] Græ. in admiſſuram.
6 Equus [b] admiſſarius eſt tanquam amicus riſor: ſub omni ſeſſore hinnit.
7 Quamobrem dies ſuperat diem, & omnis lux diei per annum a ſole data?
8 Cognitione Domini diſparata ſunt,
9 Qui mutavit tempora & ferias:
10 Nam ex illis alios exaltavit & ſanctificavit, alios ex illis repoſuit [a] in dierum numero.
11 Homines quoque omnes *qui* e ſolo ſunt, protut e terra creatus eſt Adam.
[c] Heb. multitudine ſcientiæ.
12 [c] Plurima ſcientia Dominus diſparavit ipſos, & mutavit vias ipſorum.
13 Ex ipſis alios benedixit, exaltansq; ex ipſis ſanctificavit & admovit ſibi; ex ipſis verò alios

alios execratus eſt, & abjecit, evertitq; eos e ſedibus ipſorum.
14 Velut figuli lutum in manu ejus ſunt.
15 Omnes viæ ejus ex placito ipſius ſunt, ita eſt homo in manu illius qui fecit ipſum redditurus ipſis ſecundum judicium ſuum.
16 Ex adverſo mali bonum eſt, & ex adverſo mortis vita; ſimiliter ex adverſo peccatoris pius eſt, ſimiliterq; ex adverſo viri pii peccator; deniq; ſimiliter (intuêre in omnia opera Altiſſimi)
[d] Græ. *duo duo.* [d] bina *ſunt omnia*, unum ex adverſo alterius.
17 Ego verò ultimus evigilavi, tanquam is qui ſpicas legit poſt [e] meſſores; profeci benedictione Domini, & tanquam vindemiator implevi torcularis lacum.
18 Conſiderate me mihi non ſoli laboraſſe, ſed omnibus quærentibus eruditionem.
19 Audite magnates, & ductores Eccleſiæ auribus accipite.
20 Filio, & uxori, fratri, aut amico ne des poteſtatē in te ipſum, [e] dū vivis; neq; des alteri pecunias tuas, ut non de illis roges cùm pœnitebit te.
[e] Græ. *in vita tua.*
21 Dum adhuc vivis & ſpiritus eſt in te, ne alienaveris te *mancipanq;* [f] ulli carni:
[f] Græ. *omni.*
22 Melius enim eſt ut liberi precentur te, quā ut tu reſpicias ad manus filiorum tuorum.
23 In omnibus tuis operibus [g] ſuperiorem adminiſtrationem obtine, neque afficias labe gloriam tuam.
[g] Græ. *eſto ſuperagens, & ne des labem in gloria tua.*
24 [h] Quo die conſummabuntur dies vitæ tuæ, & tempore mortis, divide hæreditatem.
[h] Græ. *die conſummationis diorum.*
25 Pabula, virgaque, & onera ſunt opus aſino; cibus, & caſtigatio, operaq; famulo.
26 Utere opera ejus cum caſtigatione, & quæret requiem: ſine remiſſas illi manus, & quæret libertatem.
27 Jugum & lorum curvant cervicem illi; famulo verò malefico tormenta & cruciatus.
28 Immitte eum ad opus, ut non otietur; nam multum malum docuit otium.
29 Ad opera conſtitue eum, quemadmodum decet eum:
30 Quòd ſi non obſequatur, fac compedes habeat graviores; ſed ne eſto nimius in ullam carnem, & ſine judicio ne facias quidquam.
31 [i] Si eſt tibi famulus, eſto tibi tanquā [i] tu ipſe, quia ſanguine paraſti ipſum: ſi eſt tibi famulus, age eum ut fratrem, [k] quia eſt tanquam tu ipſe.
[i] Græ. *anima tua, bis eodem ver.*
32 Indigebis eo ſi affligeris eum injuſtè & movens anfugerit, qua via requireres ipſum?

ANNOTATIO.

5 Rota plauſt.] *i. plauſtrales volubiliſque ſunt cogitationes illius.* 10 In dierum] *puta profecturus: ellipſis contrarii.* 17 Meſſores] *ſic accipiendum eſſe vocem hanc docet præcedens ſpicilegus, ut etiam oſtendimus ſuprà 24. 30.* 31 Si eſt tibi fam.] *ſi ut decet ex officio famulatur tibi.* Quia eſt tanq.] *hæc altera eſt ratio ab humanitate ſumpta; prior verò ſumpta ab utili; ſed hanc poſteriorem non animadvertit vulgus interpretum propter diſtinctiones depravatas: quæ tamen & natura & legi Dei conſentit.*

CAPUT XXXIIII.

[a] VANÆ ſunt expectationes & mendaces viro carenti intelligentia; ſomniaq; [b] addunt alas inſipientibus.
2 Ut qui captat umbram & perſequitur ventos, ita eſt qui ſe adhibet ſomniis.
[a] Græ. *hoc ſecundum illud eſt ſomnior.*
3 [a] Rem hanc ſecundum illam *exhibet* ſomniorum viſio, *ut* ex adverſo faciei [b] *exhibetur* ſimilitudo faciei.
4 De re immunda quid mundari poteſt? & de mendace quid verum eſſe?
5 Divinatio, auguriaq;, & ſomnia vana ſunt; & [c] tanquam puerpera vita habet cor tuum.
[b] Græ. *de viſitatione tua.*
6 Niſi ab Altiſſimo demittantur [b] qui inviſat te, ne adhibeas ad illa cor tuum:
7 Multos enim ſeduxerunt ſomnia, & exciderunt qui ſpem in eis habuerant.
8 [d] Sine mendacio perficitur lex, & ſapientiæ in ore fideli eſt conſummatio.
9 Vir [e] qui erravit, novit multa; & qui multa expertus eſt, enarrat ſermones intelligentes:
10 Qui non eſt tentatus, novit pauca;
11 Qui verò erravit, multa in calliditatē habet.
12 Multa vidi in errore meo: itaq; intelligētiæ meæ ſunt [c] quæ ſermonibus meis informantur.
[c] Græ. *ſignēta ſermonum meorum, ſive formantia.*
13 Sæpe ad mortem uſq; periclitatus ſum, & conſervatus ſum:
14 Propterea ſpiritus vivet reverentium Dominum,
15 Cùm ſpes eorū incumbat ei qui ſervat ipſos.
16 Qui reverētur Dominum, nihil extimeſcit, neq; expaveſcit; qui ille ſpes ipſius eſt.
17 Reverentis Deminum anima beata eſt.
18 Cui adhibet ſe, & quod eſt ſtatumē illius?
19 Oculi Domini intenti amātibus ipſū [d] protectio potentiſſima, & ſtatumē valentiſſimū, tegmē ab æſtu, tegmen inquā a meridiano, cuſtodia ab offenſione, & adjumentum in caſum,
[d] Græ. *protectio potentia & ſtatumen roboris.*
20 Exaltans animam, & illuſtrans oculos, curationem afferens, vitam, ac benedictionem.
21 Sacrificantis ex injuſto oblatio ridicula eſt, neq; [e] placitura ſunt iniquorum dona.
[e] Græ. *ad placitum.*
22 Non placent Altiſſimo oblationes impiorum, neque multitudine ſacrificiorum placatur peccati nomine.
23 Mactat filium coram patre ipſius qui offert ſacrificium de pecuniis pauperum.
24 Panis vita eſt pauperum indigentium; quem qui adimit, homo [f] ſanguinarius eſt.
[f] Græ. *ſanguinarius.*
25 Occidit propinquum qui aufert communem victum,
26 Effunditq; ſanguinem qui fraudat mercede mercenarium.
27 [g] Uno ædificante & altero deſtruente, quid ampliùs proficiunt ultra labores *uterque?*
28 Uno orante & altero execrante cujus vocem exauditurus eſt Dominus?
29 Qui lavatur ex mortuo *tactu* & iterum tangit eum, *huic* quæ utilitas eſt ex lotione ipſius?
30 Sic homo eſt qui jejunat de peccatis ſuis, rurſumque abiens eadem facit: quis exauditurus eſſet orationem ipſius? & quid profecerit humiliter abjiciendo ſe?

ANNOTATIO.

1 Addunt alas] *i. faciunt ut repentè ad fabulas convolent, tanquam volucres libero cælo.* 3 Exhibetur] *nempe in ſpeculo aut re lucente quavis.* 5 Tanquam puerp.] *cujus ex puerperio ferè ita percelluntur ſenſus, ut viſa inſolita ſe illi offerant niſi quiet? contrectentur.* 8 Sine mendacio] *i. ſtudio verum verendum; ac non fallaciam, ut ſient ſumma: ſic etiam ea fabula accipiendum eſt.* 9 Qui erravit] *i. regiones multas peragravit, non autem animo inſtabili in ſomnia verſatus eſt.* 27 Uno ædific.] *horum omnium ſimilitudinem deſumtam conjicitur in verſu ultimo.*

CAPUT

d Grꝛ. pinguſtus oblationem.

junctum ſimila; & d pinguem oblationem offer, ut qui non cæperis.

12 Deinde medico da locum, etenim ipſum creavit Dominus; neque abſiſtito ab eo, etenim opus eſt eo.

13 Eſt interdum tempus, cùm manibus eorum proſper ſucceſſus *advenit.*

14 Etenim ipſi Dominum oraturi ſunt ut det eis quietem ſanitatemque ad vitam.

15 Qui peccat adverſus opificem ſuum, incidat in manus medici.

16 Fili, de mortuo lachrymas educito, & tanquam res graves paſſus ordire lamenta; ſed pro ratione ejus circumtege corpus ejus, neque deſpicias ſepulturam ejus.

e Grꝛ. exacerba flatum, & caleſac plãctum.

17 e Fletu acerbo utere, & caléote planctu: 18 Et ſac luctum pro dignitate ejus diem unũ aut duos, propter calumniam; & conſolationem accipe triſtitiæ cauſa:

19 Nam a triſtitia evenit mors, & triſtitia robur cordis reflectit.

f Grꝛ. inductione: ut ſuprà 2.2.

20 f Cùm inducitur *malum*, unà manet etiam triſtitia: ſed vita pauperis eſt maledictio cordis.

21 Ne dedas triſtitiæ cor tuum, abſiſte ab ea recordatus g finem.

g Grꝛ. ultimæ

22 Ne h obliviſcaris: non enim eſt reverſio, & illũ nõ juvaturus es, & te ipſum affecturus malo.

23 Memento juris tui, hoc quoque jus tuum eſſe: mihi heri, & tibi hodie.

h Grꝛ. in quiete mortui.

24 h Requieſcente mortuo ſac ut quieſcat memoria ejus, & conſolationem de eo percipe i egreſſo ſpiritu ejus.

i Grꝛ. in exitu ſpiritus.

25 k Sapientia l juriſperiti opportuno otio comparatur; ſed qui parum attendit actioni ſuę, non efficietur ſapiens.

k Grꝛ. ſcriba in opportunitate otii: ſed qui minuitur eſt actione.

l Grꝛ. filius.

26 Qua in re efficeretur ſapiens? qui tenet aratrum, & gloriatur de haſtili ſtimuli, boves agit, & nutritur inter opera eorum, & cujus narratio eſt de taurorum m fœtibus,

m Grꝛ. fœtibus.

27 Hic animum ſuum adjicit ad edendos ſulcos, & vigiliæ ejus occupabuntur in pabulis juvencarum.

28 Similiter omnis faber & architectus qui noctem ut diem tranſigit, qui ſcalpunt n figilla ſculpturis, & cujus aſſiduitas *verſatur* in varietate commutanda, animum ſuum adhibet ad effingendam picturam, & cujus vigiliæ in opere conſummando.

n Grꝛ. ſculpturas ſigillorum.

29 Ita faber ærarius aſſidens incudi & addiſcens in operibus ferri, cujus carnes tabefacit vapor ignis, & qui æſtu camini oppugnatur,

30 Cujus aurem o novè perſonat mallei & incudis ſonus, & p cujus oculi ſpectant ex adverſo inſtrumenti ſimilitudinem,

o Grꝛ. innovat.

31 Animum ſuum adhibet ad operum conſummationem, & vigiliæ ejus *verſantur* in ornando ad conſummationem *opere.*

32 Similiter ſigulus aſſidens operi ſuo, & convertens pedibus ſuis rotam, qui q ſolicitus ineſt. bit ſemper operi ſuo, ut numeroſa ſit tota elaboratio ſua,

q Grꝛ. in ſollicitudine.

33 Brachio ſuo figurat lutum, & eo quod ante pedes eſt r flectit robur ſuum,

34 Cor adhibet ad Voblinendum perfectè, & vigiliæ ſunt ejus in mundando camino:

r Grꝛ. conſummandum linitionem.

35 Omnes iſti manibus ſuis fidem habent, & quiſque procurat ut ſapiat in opere ſuo:

36 ſine iſtis non ædificatur civitas, neque cives incolunt neque ambulant in ea; in conſilio verò populi non deſiderantur, neque in concione s tranſcendunt.

s Grꝛ. in parabolis.

37 t In ſede judicum non ſedent, & diſpoſitionem judicii non diſcernunt, neque eruditionem judicium que exponunt,

38 Neque inſtructi ſententiis gravibus inveniuntur; ſed poſſeſſionem ſeculi confirmant, & optatum eorum eſt de elaboratione artis.

39 Niſi qui adjecerit animum ſuum & cogitet de lege Altiſſimi, *non efficietur ſapiens.*

ANNOTATIO.

1 Affice] *Id eſt, honeſtè muneraro.* 8 Illius] *puta medici: q. d. ſemper eſt ubi occupatur.* Pax] *ſi proſperitas & incolumitas corporibus opera allius.* 11 Ut qui non cæp.] *aut qui non anteverteris in Dominum benedictionibus; ſed ille beneficentia inde a principio prævenit te: ſic accipitur verbum πρόφθειν ab Homero in Odyſſea, pro eo quod poſteriores Græci πρωθύστερον dixerunt.* 18 Propter calum.] *aut calumniam vitæ: quo ſenſu etiam ſubjicitur triſtitiæ cauſa, id eſt, ad levandam atq; delendam triſtitiam.* 20 Cùm inducit.] *unusquam advenit tentato aut malum, quin eadem opera dolor triſtitiæ, incaſſat animum: ſed nihil eſt miſerius & nulla (ut ita dicam) pauperes humanæ vitæ poteſt tanta accidere, quàm ſi quis præ triſtitia ſuo ſuo animo maledicat & malefaciat, ut ferè faciunt pauperes egentiſſimi.* 22 Obliviſcaris] *namque ſæpe, quod proximè nominatus eſt.* 25 Sapientia] *poſquam de morbo & morte actum eſt jam venitur ad conſilia publica, quorum auctores ex Hebræorum uſu appellantur ſcribæ: ac quamſi quidem proximè ſequente verſu, & ſolvitur verſio* 39 *exornatur verò* 39 *cap.* 30 Cujus oculi] *i. qui intendit oculos in exemplum operis ad cujus imitationem fabricetur ſuum.* 33 Flectit] *i. reformat illum incumbens in laborem uſq; ad laſſitudinem.* 36 Tranſcendunt] *ad ſuperiores ſellas evehuntur.*

CAPUT XXXIX.

1 HIC ſapientiam antiquorum omnium exquirit, & in prophetiis occupatur:

2 Narrationem virorum nominatorum conſervat, & a inſtructus variis parabolis cum eis ambulat:

a Grꝛ. in variationibus parabolarum: ſic verſ. ſeq.

3 Occulta *ſenſa* proverbiorum exquirit, & inſtructus b ænigmaticis parabolis converſatur:

b Grꝛ. ænigmatu parabolarum.

4 Inter magnates miniſtrat, & coram ducibus ſpectatur:

5 In terra alienarum gentium perambulat, quia bona & mala inter homines expertus eſt:

6 Cor ſuum adhibet ad Dominum manè accedens ſuum opificẽ, & precatur coram Altiſſimo,

7 Et aperiens os ſuum in oratione de peccatis ſuis deprecatur,

8 Cùm Dominus ille magnus voluerit, impletur ſpiritu prudentiæ.

9 Is profundens verba ſapientiæ tuæ etiam in oratione celebrat Dominum:

10 Is dirigit conſilium ſuum atque ſcientiam, & de occultis ſuis rebus cogitat:

11 Is exponit eruditionem diſciplinæ ſuæ, & de lege fœderis Domini gloriatur.

12 Laudant intelligentiam ejus multi, quæ in ſeculum minimè delebitur:

13 *Nec* deſiſtet memoria ejus, ſed nomen ejus vivet in c omnes generationes.

c Grꝛ. generationem generationum.

14 Sapientiam ejus narrabunt gentes, & laudem

dem ejus enuntiabit Ecclesia.
15 'Sive maneat, nomen relinquit amplius quàm mille; sive requiescat, comparat sibi.
16 Quod cogitavi amplius enarrabo, nam velut in medio mense est luna plenus sum.
17 Audite me sancti, & germinate tanquam rosa plantata ad flumen humidum,
18 Ac proferte florem ut lilium, edite odorem, & laudate cantico.
19 Benedicite Domino de omnibus operibus ejus odis [d] vocalibus & citharis, atque hoc modo dicite [e] celebrantes.
20 Opera Domini omnia sunt bona valdè, & omne præceptum suo tempore est: non est unde dicas, cur istud est? nam omnia ista suo tempore [f] sunt exposita.
21 Sermone ipsius aqua stetit tanquã acervus frugũ, & verbo oris ejus aquarũ conceptacula.
22 Præcepto ejus exstitit quicquid placet, neque est qui possit minuere quod servaturus est.
23 Opera cujusque carnis sunt [g] exposita ei, neque est unde abscondantur ab oculis ejus.
24 [h] Ex quo seculum est, in seculum inspicit; & nihil est coram ipso 'mirabile.
25 Non est unde dicas, quid istud est? omnia enim ad ministerium suum creata sunt.
26 Benedictio ejus, ut fluvius operuit, atque ut inundatio inebriavit aridam.
27 Ita iram ejus gẽtes hæreditatis nomine percepturæ sunt, ut convertit aquas in salsuginem.
28 Viæ ejus sunt rectæ sanctis, similitérque iniquis sunt 'offendiculo.
29 Bona bonis creata sunt ab initio, similiter peccatoribus mala.
30 Præcipuum omnis usus ad vitã hominis est aqua, & ignis, ferrúmq; & sal, & similago tritici, & lac, & mel, sanguis uvæ, oleúmque, & vestimentum:
31 Omnia hæc piis bona sunt; ita peccatoribus convertuntur ad mala.
32 Sunt spiritus qui ad ultionem creati sunt & 'quorum furore flagella eorum confirmavit; tempore consummationis effundunt robur, & 'furorem ejus qui fecit illum sedant:
33 Ignis, & mare, & fames, atque mors, omnia ista ad ultionem creata sunt.
34 Bestiarum dentes, & scorpii, viperæque, & gladius ulciscens ad interecionem impios,
35 Lætantur cùm oritur ipse.
36 Et in terra 'ad ministeria comparata sunt, suisque temporibus sermonem non sunt transgressura.
37 Propterea a principio confirmatus ubi cogitavi, commisi scripto.
38 Opera Domini omnia bona sunt, & omne ministerium suppeditat suo tempore.
39 Nec est unde dicas, hoc illo pejus est; nam omnia tempore *suo* probata erunt.
40 Nunc ergo ex toto corde & ore laudate nomen Domini, ac benedicite.

[d] Græ. *labiorum.*
[e] Græ. *in celebrationes.*
[f] Græ. *requiruntur: Hebraismus: ut Psal. 111. 2. Exod. 14.*
[g] Græ. *coram ipso.*
[h] Græ. *a seculo.*
Gen. 19.
1 Græ. *offendiculum.*

ANNOTATIO.

15 Sive maneat] *Id est, si superstes proficiscatur alió, sive moriatur ad quietem concedat, semper tamen nomen sibi conciliaverit.* 24 Mirabile] *vox Hebræa cujus loco Symmachus posuit autor, potius occultum quàm mirabilem sonat: sed hoc per metalepsin, illud verò propriè significationis: quamobrem utrumque significat unum in hoc loco conjungendum statim.* 32 Quorum furore] *id est, quos præcepto irritat & accendit Deus, ut flagellis quibus à natura fuerunt armata in homines sæviant atrocius.* Furorem ejus] *id est, consummatæ judicio Dei opificis facultas ut ira ejus conquiescat.* 36 Ad ministeria] *legitur quidem ad manus in contextu Græco; sed malim ejusmodi lego Hieronymi int χρείας, quàm in χεῖρας illud enim videtur simplicius, & cum Hebræo sermone convenientius.*

CAPUT XL.

1 OCcupatio magna homini cuique creata est, & jugum grave filiis Adami impositum [a] ex quo die egressi sunt ex utero matris suæ ad diem usque [b] quo ad matrem omnium revertuntur:
2 Cogitationibus eorũ & timori cordis [c] sollicita expectatio *tempus* dies mortis *impositæ*,
3 [d] Æquè sedenti in throno gloriæ, atq; humiliter abjecto in terra & cinere,
4 Æquè ferenti hyacinthinum & coronam atque amicienti linum crudum.
5 Indignatio, invidia, atque, perturbatio, & fluctuatio, & metus mortis, & 'effingendi studium, atque contentio, etiam tempore quietis de nocte somnus ejus *recumbentis* in cubili notitiam mutat.
6 Perparum, quasi nihil [e] quietem capit; & ex eo in somno versatur tanquam in diebus speculationis,
7 Conturbatus visu mentis suæ ut qui effugit [f] a bello tempore salutis suæ.
8 Expergefactus verò miratur timorem de nihilo [g] communem omni carni & homini & pecudi; sed peccatores septuplo graviora supra hæc invadunt *mala*:
9 Mors, & contentio, gladiúsque, & sanguis, adductiones famis, & contritionis, ac flagelli; contra iniquos ista omnia creata sunt, etiam propter eos diluvium factum est.
10 Quæcunq; e terra sunt, in terram revertuntur; & *quæ* ab aquis, in mare reflectunt.
11 Omne donum injustitiæq; delebitur:
12 Fides verò consistet in seculum.
13 Pecuniæ injustorum tanquam 'fluvius exarescent, & tanquam magnum tonitru cum imbribus *in eo* intonabit *Deus*,
14 Cùm aperit ille manus, 'efficitur lætitia: ita qui transgrediuntur ad consummationem usque deficient.
15 Impiorum propago non edet ramos multos, & radices impuræ sunt in præcipite rupe.
16 *Sunt velut* 'spuma impositæ cuivis aquæ & [b] ripæ fluminis, ante omne gramen evelluntur.
17 Gratia est velut viridarium [i] benedictionibus confertissimum, & in seculum permanet misericors beneficentia.
18 Vita hominis sua sorte contenti & operarii suavis est; sed superæ utraque qui thesaurum 'illum adipiscetur.
19 Liberi & ædificatio civitatis stabilitæ nem[e]
20 Vinum & musica lætitiam afferunt cordi; sed supra utraque amor sapientiæ.
21 Tibia & psalterium suaves efficiunt modulos, sed supra utraque suavis lingua.
22 Gratiam & pulchritudinem concupiscit oculus; sed supra utraque [k] herbam [l] satum.
23 Amicus

[a] Græ. *a die exitus.*
[b] Græ. *revertionis ad matrem.*
[c] Græ. *sollicitudo expectationis.*
[d] Græ. *a sedente in throno gloriæ & usque ad abjectum sic deinceps. Hebraismus.*
[e] Græ. *in quasi est.*
[f] Græ. *a facie belli.*
[g] Græ. *cum omni carne.*
[b] Græ. *labia.*
[i] Græ. *cum benedictionibus.*
[k] Græ. *fœnum.*

[1] Grꝛ. ad tempus.

23 Amicus & socius [1] tempestivè occurrunt, sed supra utraque uxor cum viro.
24 Fratres & auxilium in tempore afflictionis, sed supra utraq; misericors beneficẽtia liberat.
25 Aurum & argentum constabiliunt pedem, sed supra utraq; consilium probatum est.
26 Pecuniæ & robur exaltant animum, sed supra utraque Domini reverentia.
[m] Grꝛ. reverentia Domini: hypallage.
27 Non est in [m] reverente Dominum diminutio, neque est cùr sibi ipsi quærat auxilium.
28 Reverẽtia Domini est tanquã viridarium benedictiõũ, quã supra omnem gloriã obtegit Deus.
[n] Grꝛ. benedictiones.
29 Fili, vitam [o] mendicam ne vivas: præstat mori quàm mendicare.
[o] Grꝛ. mendicitatis.
30 Vir respiciens ad alienam mensam non habet vitam: [p] quæ reputanda sit vita inquinat animam suam escis alienis:
[p] Grꝛ. in ratiocinio vitæ
31 Vir autem scitus ac eruditus cavet.
32 In ore impudentis suavis est mendicitas, sed ignis ardet in ventre ejus.

ANNOTATIO.

5 Effingendi stud.] *Id est, judicandi & exagitandi adversarios, eorumque vitia per imitationem exprobrandi, aut bona obscurandi hypocrisios nomine.* 13 Fluvius] *videlicet fallax & brevis, qualem describit Iob 6.15. & sequentibus.* 14 Afficitur lætitia] *nempe justus: ellipsis contrarii.* 16 Spuma] *eandem similitudinem etiam adhibet Hoseh. 10.7. est autem Græca vox rara quidem, sed tamen propriè Græcanicum loco per epenthesin Græci ἀχθὸν vel ἄχνη dixerunt, ut πέχυς pro πῆχυς, μυρεκία & similia.* 18 Illum] *de quo dictum est præcedenti versu.* 22 Herbam satam] *suavitatem conjunctam pulchritudini: vide est Horatianum illud, Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci.* 25 Constabiliunt pedem] *id est, hominem a lapsu & ruina confirmant.* 32 Ignis] *puta judicii & maledictionis Dei.*

CAPUT XLI.

[q] Grꝛ. amara.

1 O Mors, quàm [q] acerba est tui memoria homini utenti pace in facultatibus suis,
2 Viro minimè distracto curis, sed successu prospero utenti in omnibus, & adhuc valenti cibum capere!
3 O mors, quàm bonum est judiciũ tuum homini indigenti & minuto viribus,
4 Extremâ senectâ ageoti, & distracto ad omnia, atq; diffidenti, & qui amisit patientiam!
[r] Grꝛ. judicium.
[s] Grꝛ. priorib. te & ultimorum.
5 Ne timeas [r] jus mortis: recordare [s] eorum qui præcesserunt te, & qui sequuntur; hoc enim jus est *judicium* carni a Domino.
6 Ecquid recusasse quod placet Altissimo? [t] sive decem, sive centum, sive mille annos *natus*.
7 Non est in sepulchro [u] inculsatio vitæ.
8 Cùm liberi abominandi fuerunt, filii peccatorum, qui conversantur impiorum vicinitatibus,
9 Filiorum peccatorum perit hæreditas, & cum semine eorum assiduum est probrum.
10 Patri impio succensent liberi, eò quòd per ipsum probro sint.
11 Væ vobis viri impii, qui quidem dereliquistis legem Altissimi: nam sive multi sitis, ad perditionem *estis*.
12 Et sive nascamini, ad maledictionem nascimini: sive moriamini, [d] maledictioni in partem adjudicamini.
[d] Grꝛ. in maledictionem differt tantum.
13 Quæcunque e terra sunt, in terram revertuntur; sic impii in perditionem.
14 Luctus hominum de corporibus ipsorum est: sed nomen hominum [x] qui non fuerunt boni delebitur.
15 Curâ habe de nomine: hoc enim tibi permanet magis quàm mille thesauri ingentes auri.
16 Vitæ bonæ [y] numerantur quidem dies, sed bonum nomen in secula permanet.
[y] Grꝛ. numerus dierum est
17 Eruditionem in pace conservate, liberi.
18 Sapientiæ absconditæ & thesauro nõ manifesto, quæ est utrique utilitas?
19 Præstat homo abscondens stultitiam suam homini abscondenti sapientiam suam.
20 Itaque verecundia commoveatur hoc verbo meo: non enim bonum est omnem pudorem conservare, neque omnia omnibus probantur *fuisse facta* [z] fideliter.
[z] Grꝛ. in fide.
21 [a] In patrem & matrem, pudeat vos fornicationis; & in ducem potentiamque, mendacii;
[a] Grꝛ. a patre: sic deinceps.
22 Et in judicem magistratumque, delicti; in cœtum & populum, iniquitatis;
23 In socium & amicum, injustitiæ; & in loco ubi incolæ es, furti;
24 In veritatem Dei, *fœderis*; & [b] in eũ qui impingit cubitum, ciborum; in exagitatione, [c] nundinationis;
[b] Grꝛ. ab impactione cubiti, de panibus.
[c] Grꝛ. acceptionis & donationis: Hebraismus.
25 Et apud saltantem, silentii; *pudeat* adspectus in mulierem meretricem, & aversationis [d] ab homine nobili,
[d] Grꝛ. faciei hominis nobilis.
26 [e] Ablatæ portionis & doni, & [m] adhibiti ad mulierem conjugatam animi,
[e] Grꝛ. ab ablatione portæ.
[m] Grꝛ. cosideratorius mulieris quæ subest viro.
27 Curiositatis, & ancillæ; nam ne insistito in cubile ejus.
28 *Pudeat* apud amicum sermonum probri, & postquam dederis ne exprobrato:
29 Pudeat etiam [n] repetitionis, & sermonis ex auditu, & retectionis in occultis rebus.
30 Sic eris veraciter prudens, & gratiam coram omni homine [n] consequeris.
[n] Grꝛ. invenies.

ANNOTATIO.

7 Inculsatio vitæ] *post mortem non inibur tecum ratio quomodo vixerit, nec tibi veterum criminum poterunt esse multum vixisse, sed malè actæ vitæ ratio subducetur.* 14 Qui non fuerunt] *Græcè quidem ἀνὴρ singulari numero legitur, sed per ὃ malim sequutus Hieronymum: nam hoc pacto locus est evidentior.* 24 In eum] *hic locus varie quidem accipitur, sed unicam sententiam cum S. judicio meo verissimam asseram: vult ergo autor ut quemadmodum fortiter sic etiam violenter arripiat nos. Is autem violentus est qui alteri nolenti rem suam eripit, & contrà nitenti; quod Ulcus una species declaratur hominis habentis panem sive alimentum suum & cubitum appingentis atque circumdantis ne eripiatur sibi. Huic hominis quisquis rem suam adimit, violentus est: at præterea admonet sapiens ut non cùm istum pudeat, tum omnis violentia. In exagitatione] id est, pudeat vos si quis se contumeliis probrosis insectabitur exagitet tum eo calliderc, & conventionem pacisci ad malum.* 29 Repetitionis] *relatus sermonis quem alter proximi tui vel me: nam delatorem jam sæpius interdixi, quia omnibus bonis semper odiosa, persæpe damnosa est.*

CAPUT

CAPUT XLII.

1 NOlide rebus illis pudeat te, [a] neque suscipias personam ad peccandum;
2 De lege Altissimi, & foedere, & de judicio ut impium justifices,
3 De [a] re sociali atque viatorum, & de traditione hæreditatis sodalium,
4 Et accusatione trutinæ ponderumque, de æquisitione multarum & paucarum rerum,
5 De varia mercatorum venditione,
6 Et de multa liberorum eruditione, & de [b] crumendo latere famulo nequam.
7 In mulierem improbam [c] bona est obsignatio; & ubi manus multæ sunt, conclude res tuas.
8 Cùm tradideris numero & pondere, & datum & acceptum omnia de scripto habe.
9 *Ne pudeat* de eruditione amentis, & stulti, & decrepiti cum juvenibus litigantis: ita eris & eruditus [d] certò, & coram omni vivente probaberis.
10 Filia patri [e] occultas vigilias affert, & solicitudo de ea abducit somnum; tum in juventute ejus, ne forte ætatis flos præteriat; tum [f] elocata, ne forte odio sit:
11 In virginitate, ne fortè polluatur, & in paternis *adibus* suis gravida fiat; cum viro autem versata, ne fortè transgrediatur, & elocata ne fortè sit sterilis.
12 In filiam [g] inverecundam firma uteri custodia, ne forte efficiat [h] ut tu sis gaudio inimicis, sermone in civitate, & famosus in populo, denique pudore illa afficiat te in turba multorum.
13 In ullum hominem ne intuëre ob pulchritudinem, & inter mulieres ne conside:
14 Nam ex vestimentis egreditur tinea, & ex muliere mulieris improbitas.
15 Melior est improbitas viri, quàm mulier benefica, [i] mulier pudore afficiens ad probrum.
16 Memorabo jam opera Domini, & quæ vidi enarrabo verbis Domini, opera ipsius.
17 Et sol perlustrans in omnia inspicit, & gloria Domini plenum est opus ipsius.
18 [k] Non indidit sanctis Domini ut enarrêt omnia mirabilia ipsius, quæ firmavit Dominus omnipotens statuminis do gloria sua universitatem.
19 Abyssum & cor pervestigat, & de callidatibus [l] illorum cogitat:
20 Novit enim Altissimus notitiam omnem, & inspicit in signa [l] æterna, nitiana res præteritas & futuras, & occultarum vestigia retegens.
21 Non præterit ipsum ulla cogitatio, non absconditus est ipsi ne unus quidem sermo.
22 Res magnificas ornavit sapientia sua, qui ante seculum & in seculum est:
23 Neque augetur, neque minuitur, neque indiget ullo consiliario.
24 Quàm desiderabilia sint omnia opera ipsius, etiam ad scintillam usq; facile est spectare.
25 Hæc omnia vivunt manentque in seculum omnibus in ministeriis, omniaque obediunt.
26 Omnia duplicia, unum e regione alterius; neque fecit quicquam deficiens.
27 [k] Alterum alterius confirmat bona; deniq; quis expleatur videndo gloriam Dei?

[a] Grz. verbo sicu.
[b] Grz. sanguinando.
[c] Grz. bonum sigillum.
[d] Grz. verax
[e] Grz. occulta vigilia est & solicitudo ejus.
[f] Grz. postquam cohabitavit: sic ver. seq.
[g] Grz. non averfabilem firma custodiam.
[h] Grz. ut ea gaudium inimicis, loquutionis in civitate, & appellatis populi.
[i] Grz. mulier pudore afficiens.
[k] Grz. omnia opera.
[l] Grz. facta.

ANNOTATIO.

2 Neq; suscipias] *i. neq; auctoritate cujusquam, aut gratia abducaris ad committendum peccatum; sed magis te pudeat peccati coram Deo, quam offensa hominum gratia.* 13 Mulier pudore] *hæc verba qui à præcedentibus disjungunt, indigni sensus: sunt enim superiorum exegetica: quibus ostendit antecedens dictum non esse* καθόλου *de omni muliere, sed in plusq; accipiendum de improba.* 18 Non indidit] *i. non ei facultatem aut sensum aliquem eloquii cum suis non communicavit, ut pro merito opera ipsius enarrare possint.* 19 Illorum] *pœne singulorum cordium.* 24 Ad scintillam] *i. rem quamlibet minimam: proverbialis dictum.*

CAPUT XLIII.

1 SUPERBA altitudo expansum purum est, species cœli cum aspectu glorioso ejus.
2 Sol ad aspectu nunciat [a] de glorioso Deo quod instrumentum est admirabile, opus Altissimi.
3 [b] Cùm in meridiano est arefacit regionem, & ex adverso æstus illius quis subsistat? *quasi* in caminum sufflet operibus æstus *sui.*
4 [c] Tripliciter sol exurit montes, vapores ignneos efflat, & refulgens radiis hebetat oculos.
5 Magnus est Dominus qui fecit illum, & sermonibus suis sedavit iter *ejus.*
6 Idem luinam fecit ad constitutionem temporis suo *faciendam*, demonstrationem temporis, & signum seculi.
7 Erism a luna signum *haberur* diei festi.
8 Luminare *ejus* minutum est ad consummationem, mensis est de nomine illius; auctum verò res mirabiles facit mutationis:
9 [d] Instrumentum [e] castra habens in alto, in expanso cœli relucens.
10 Pulchritudo cœli est gloria astrorum, ornatus lucem præbens in *excelsis* Domini Altissimi.
11 Ad sermones sancti [d] exhibent condemnationem, neque exardescunt in custodia sua.
12 Vide [e] arcum, & benedic ei qui fecit ipsum, valde speciosum splendore suo.
13 Curvavit cœlum in circulum gloriosum, manus Altissimi extenderunt illum.
14 Præcepto suo sistit nivem, & celeriter incitat fulgura judicii sui.
15 Propterea apertis thesauris evolant nubes ut volucres.
16 Magnificentia sua confirmat nubes, & disfringuntur lapides grandinis.
17 [f] Sonus tonitru ipsius facit ut indoleſcat terra, & aspectu ipsius commoventur montes.
18 Voluntate ipsius spirat Notus, & [f] procellosus Boreas, & Circius.
19 Tanquam volucres deorsum volantes spargit nivem, cujus descensus est tanquam locustæ divertentis.
20 Pulchritudinem albedinis ejus admiratur oculus, & ad imbrem illius extra se rapitur cor.
21 Et pruinam tanquam salem in terram profundit, quæ congelata [g] efficit palorum summitatem.
22 Frigido vento Boreæ efflante compingitur ex aqua gelu, in omni congregatione aquarum diversatur, & aquam velut lorica induit.
23 [h] Exedit montes, & deserum exurit, herbasque extinguit tanquam ignis.
24 [h] Sed omnia curans festinanter nebula, ros occurrens [i] ab æstu exhilarat.
25 Sermocinatione ejus quieſcit abyssus, & in ea in-

[a] Grz. superbia altitudinis firmamentum munditiei.
[b] Grz. in meridie ebHebraismus.
[c] Jobsich. 9. & Josch. 38.
[d] Grz. castrorum.
[e] Grz. festum.
[f] Grz. procella Boreas & conversio venti.
[g] Grz. est palorum summitas.
[h] Grz. exuratio omnium per diligentiã

ea inſulas plantavit.
26 Qui navigant mare, narrant periculũ ejus:
[l] Grꝛ. & auditis auribus auditum noſtrarum.
quod audientes auribus noſtris admiramur.
27 Ibidem ſunt incredibilia & mirifica opera, varietas omnium animantium, diſcrimẽ cetorũ.
28 Deniq; per ipſum proſpera via utitur Angelus ipſius, & ſermone ipſius conſiſtunt omnia.
[k] Grꝛ. ad cõſummationẽ ſermonum, ut infrà 50. 25.
29 Ut dicamus multa, haud quaquam tamen aſſequemur; & [k] ut ſummatim dicam, is eſt univerſum ipſum.
30 Gloria afficere eum ubi valeremus? nam ipſe eſt magnus præter omnia opera ſua.
31 Terribilis Dominus, & magnus valde, &

admirabilis potentia ejus.
32 Glorificantes Dominum exaltate quantũ poteſtis; nam adhuc etiam ſuperabit exaltationem veſtram:
33 Et exultantes eum [l] plurimas vires cõferte:
[l] Grꝛ. multiplicate in viribus.
34 Ne defatigemini: non enim unquam aſſequemini. quis vidit ipſum ut enarret, & quis magnificet ipſum prout eſt?
35 Multa abſcondita ſunt majora iſtis, pauca vidimus ex operibus illius:
36 Nam omnia fecit Dominus, & piis indit ſapientiam.

ANNOTATIO.

2 De glorioſo] *i. de Deo gloria: quod argumentum explicatur Pſalm. 19.* 4 Tripliciter] *i. quamplurimum: non ternarius numerus intendit ſignificationem.* 9 Inſtrumentum] *i. luna eſt velut inſtrumentum Dei ſtellarum caſtra circumdatum, & exercitum, ut appellantur Gen. 2. 1. ſic tranſitur ad locum de ſtellis.* 11 Exhibent] *i. ita obſcurantur quaſi tenebris perpetuis damnata eſſent: ut Jeſchabb. 24. 23. Joëlis 2. 30. & alibi paſſim.* 12 Arcum] *i. iris, ut a poëtis appellatur, de quo Gen. 9. 12. & ſequentibus.* 23 Exedit] *nempe gelu exurens omnes ſuctus terræ.* 24 Ab eſtu] *puta adveniente, cùm vernare incipiunt omnia.* 35 Iſtis] *nempe quæ ad notitiam noſtram pervenimus, ut interpretantur ſequentia.*

CAPUT XLIIII.

1 JAM laudemus viros glorioſos, & majores noſtros genere.
[a] Grꝛ. creavit.
2 Multam gloriam [a] comparavit Dominus per illos majeſtati ſuæ inde a ſeculo.
[b] Grꝛ. nominati.
3 Dominantes in regnis ſuis, & viri [b] celebres potentia, conſilia ineuntes cum intelligentia ſua, qui renuntiaverunt de prophetiis,
4 Ducentes populum conſtantibus conſiliis,
[c] Grꝛ. ſcriptura populi.
& intelligentia [c] juris popularis,
5 Quorum eruditioni ſapientes ſermones inerant, [d] qui exquirebant modulationes muſicorum, & carmina ſcripta enarrabant,
[d] Grꝛ. ſubmiſſi noſtrati.
6 Viri divites, [d] inſtructi robore, colentes pacem in ſuis habitationibus:
[e] Grꝛ. & gloriatio fuerũt
7 Hi omnes per generationes adepti ſunt gloriam, [e] qua gloriati ſunt in diebus ſuis.
8 Sunt ex iis qui reliquerunt nomen, cujus enarrentur laudes:
9 Sunt etiam quorum non eſt recordatio, qui perierunt quaſi non extitiſſent, & fuerunt quaſi non fuiſſent, liberiq; ipſorum poſt ipſos.
[f] Grꝛ. miſericordiæ: ut ver. 27.
10 Verùm quàm fuerunt [f] miſericorditer accepti viri illi quorum juſtè facta non ſunt oblivioni tradita.
11 Cum ſemine illorum permanet bona hereditas, poſteri illorum in fœderibus ſunt.
12 In fœderibus eſt ſemen eorum, & liberi eorum poſt eos.
[g] Grꝛ. generationem & generationem
13 In ſeculum manet eorum ſemen, neq; deletur eorum gloria.
14 Sunt quidem eorũ corpora ſepulta in pace; ſed nomẽ eorum vivit in generationẽ quinq;.
15 Sapientiam eorum narrant populi, & laudẽ eorum enuntiat Eccleſia.
16 Chanoc placuit Domino Deo, & tranſlatus eſt, exemplum reſipiſcentiæ his generationibus *propoſitum.* Gen. 5.
17 Noach deprehenſus eſt integer, juſtus, cujus fuit reconciliatio [h] quo tempore iraſcebatur *Deus.* Gen. 6.
[h] Grꝛ. tempus ira.
18 Propterea cùm diluvium fieret,
[i] Grꝛ. ſecuß.
19 Etiam fœdera [i] perpetua cum eo conſtituta ſunt, ut non deleretur diluvio omnis caro.
20 Abraham magnus pater multarum gentium *fuit*, cui non eſt inventus par in gloria illius, Gen. 17.
qui conſervavit legem Altiſſimi, & fuit [k] fœdere junctus illi.
[k] Grꝛ. in fœdere cum illo.
21 In carne illius inſtituit fœdus, & in tentatione fidelis compertus eſt: Gen. 22.
22 Propterea juramento conſtituit ei ſe benedicturum gentibus in ſemine ejus,
23 Multiplicaturum eum tanquam pulverem terræ, & illos hæreditatem poſſeſſuros [l] a mari uno ad alterum, & a fluvio uſque ad extremitatem terræ.
[l] Grꝛ. a mari ad mare.
24 Similiterq; in Jitzchako ſtatuit propter Abrahamum patrem ipſius, Gen. 25.
25 Benedictionem omnium hominum & fœdus, quod [m] incubuit capiti Jahhakobi.
[m] Grꝛ. requievit ſuper caput.
26 Agnovit eum in benedictionibus illius, cumq; dediſſet ei hæreditatem, diviſit partem ejus in tribus duodecim quas diſpertitus eſt: Gen. 27.
27 Eduxitq; ex eo virum miſericordiæ, qui conſecutus eſt gratiam coram omni carne.

ANNOTATIO.

5 Qui exquirebant] *i. excogitabant & componebant autore ſpiritu Dei exquiſita illa & ſacra cantica quæ deſcripta fuerunt Eccleſia tradita, ut decantarentur in ea.* 26 Illius] *puta Jitzchaki. q. d. fallebatur quidem Jitzchak cum verba Dei benedictionem pronuntiaret; ſed minimè fallebatur Deus, qui hunc agnoſcebat & augebat benedictionibus.* 27 Virum miſericord.] *i. Moſiben miſericordiæ a Deo ſervatum & acceptum, ut exponitur ſequentis verſu, qui imperiis ab hac dromſin eſt. vide ſupra in verſum 10.*

CAPUT XLV.

1 DILECTUM Deo & hominibus Moſchen, cujus memoria [a] benedictionibus conjuncta eſt:
[a] Grꝛ. in benedictionibus eſt.
2 Parem effecit eum gloriæ [b] ſanctorum, & magnificavit eum hoſtium timoribus, ſermonibus ejus ſigna compeſcuit, & gloria affecit e-
[b] Exod. 4. & ſeq.
um in conſpectu regum.
3 Dedit ei mandata ad populum ſuum, & demonſtravit ei gloriam ſuam:
4 In fide & manſuetudine ejus ſanctificavit eum, cùm elegiſſet eum ex omni carne:
Exod. 19.
5 Fecit ut audiret vocem ſuam, & introduxit-

duxit eum in caliginem:

[b] Grꝛ. in facie.

6 Et tradens ei [b] coram mandata, legem vitæ atque scientiæ; docuit Jahhakobum fœdus, & jura sua Jisraëlem.

7 Aharonem extulit sanctum, similem illi, fratrem illius, e tribu Levi:

[c] Grꝛ. sicuti: sic denuo. Exod. 28 & 39.

8 Instituens ei fœdus [c] perpetuum dedit ei sacerdotium populi, & ornatu apto beavit eum.

9 Nam circumcinxit eum amictu glorioso, induens eum consummatione [d] gloriosa, & cōfirmavit eum instrumentis roboris,

[d] Grꝛ. gloriatorium.

10 Femoralibus, & tafari veste, atq; humerali;

11 Et circumdedit eum parvulis malogranatis, sureisq; tintinnabulis plurimis in circuitū, ut sonaret vox ad gressus ejus, ut sonum ederet qui in templo exaudiretur, & memoriale esset [e] popularibus ejus:

[e] Grꝛ. filiis populi.

12 Stola sancta ex auro & hyacintho purpuraq; opere plumario, [f] rationali judicii manifestis veritatis signis,

13 Ex retorto coccineo opere artificioso, lapidibus pretiosis sculpturis sigilli, cum vinculis aureis, opere gemmarii, ad monimentum; scriptura cælata de numero filiorum Jisraëlis.

[f] Grꝛ. ex Ægyptum opus.

14 Coronam auream imposuit cidari, [f] cum ectypo signo sanctificationis *operis* figilli, *instrumentum* [g] gloriationis honoratq; opera strenuè fabrefacta, quæ adornata speciosè ab oculis concupiscerentur.

[g] Grꝛ. gloriationem honoris, opera roboris, concupiscentias oculorum, adornata speciosa: appositionis Hebraica.

15 Ante eum res non fuerunt ejusmodi, neque in seculum induit alienigena;

16 Præter filios ejus solùm, & posteros ejus perpetuò:

17 Quorum sacrificia in holocaustum offerūtur assiduè bis in diem.

18 [h] Implevit Mosche manus ejus, eumq; oleo sancto unxit;

[h] Grꝛ. dixerunt.

19 *Quod* fuit ei in fœdus perpetuum & semini ejus, [i] cantisper dum futurum est cœlum; ut ministrantes eis simul fungantur sacerdotio, & benedicant populo in nomine ipsius.

20 Elegit eum ex omnibus viventibus ut adduceret holocaustum Domino, suffitū, odorēq; gratum ad monimentū, litando pro populo:

21 Dedit ei mandata sua potestatemq; judiciorum de fœderibus *suis*; ut doceret Jahhakobū testimonia, & in lege ipsius illustraret Jisraëlē.

22 Cùm simul instituissent in eum alieni, invidentes ei in deserto [i] quidam, Dathan & Abiram & congregatio Korachi [k] irato animo;

[i] Grꝛ. viri. [k] Grꝛ. animo & ira.

23 Videns Dominus improbavit, sed consummati fuerunt in furore iræ:

24 Fecit in eos portenta consumendo eos igne [l] flammante:

[l] Grꝛ. flamme.

25 Et adjiciens Aharoni gloriam, dedit illi hæreditatem, primitias primorum fœtuum impertitus illi.

26 [m] Cibum inprimis [n] abundè comparavit; etenim sacrificia Domini comedunt, quæ dedit ei & semini ejus.

[m] Grꝛ. panem. [n] Grꝛ. in plenitudine.

27 Verùm in terra populi hæreditatem non percipit, neq; inter populum est portio ei; nam ipse pars est hæreditatis ejus.

Num. 25.

28 Pinchas verò filius Ellhazaris tertius est gloria, eò quòd zelo ductus ipse cum reverentia Domini,

29 Steterit in aversione populi [o] optimo prōpto; animo suo, & pro Jisraële Deū placaverit.

[o] Grꝛ. bonitate promptitudinis animæ suæ.

30 Propterea instituit ei fœdus pacis & [p] populo ipsius, ut antistes rerum sanctarum esset, ut magnificentia sacerdotii esset ipsi ac semini ipsius in seculum.

31 Ac *ex* fœdere quidem facto cum Davide nato ex tribu Jehudæ hæreditas regis [q] a filio ad filium unicum pervenit; hæreditas verò Aharonis *debetur* etiam semini ipsius.

[p] Grꝛ. filii ex filio solum est. [q] Grꝛ. in justitia.

32 [r] Indat vobis sapientiam, cordi *inquam* vestro ad judicandum populum suum [q] justè, ut non deleantur bona illorum, & gloria ejus *consistat*, per generationes illorum.

ANNOTATIO.

2 Sanctorum] *id est, angelorum ut apud Danielem appellantur.* 12 Rationali] *id est, ornatu quod pectorale dicitur ala, ex cujus urimis & tummimis divinitus veritas rerum cognoscebatur; de quo vide Exod. 28. 15. & seq. & Hebræa 2. 63.* 28 Implevit] *id est, consecravit ministerium sacerdotale ejus: vide Exod 28. 41.* 30 Populo] *id est, posteris e gente ipsius, ut sæpe vox ista à Mosche accepitur.* 31 Indat vobis] *complexio capitis de sacerdotibus a voto seu oblatione ad Deum.*

CAPUT XLVI.

Num. 27.

1 FORTIS in bello Jehoschuahh filius Nunis & successor fuit Moschis in prophetris:

Exod. 17.

2 Qui fuit magnus secundum nomen suum ad salutem electorum ejus, vindicādo inimicos qui insurgebāt, ut hæreditaret Jisraëli.

Jehosch. 10.

3 Quàm glorioſus factus est, cùm extolleret manus suas, extenderetq; in civitates gladium!

4 Quis ante eum sic stetit? nam bella Domini ipse induxit *illi*.

5 Nónne ad manum illius retrogressus est sol, & unus dies fuit [s] ut biduum?

[s] Grꝛ. ad duos.

6 Invocavit altissimum principem cùm affligeret inimicos circumquaq;, & magnus Dominus exaudivit eum immissis lapidibus grandinis potentia vehemente.

[b] Grꝛ. in descensu.

7 Erupit in gentes bello, & [b] descendēs perdidit eos qui resistebant

[c] Grꝛ. coram Domino esse bellum.

8 Ut agnoscerent gentes armaturam ipsorum, [c] Dominō *esse curæ* bellum ipsius: etenim persequebatur eos [d] gressuum princeps.

[d] Grꝛ. post principia.

9 Etiam [e] tempore Moschis fecit [f] misericorditer ipse & Caleb filius Jephunnæ resistendo coram Ecclesia, prohibendo populum a peccato & murmurationem & improbam sedando.

[e] Grꝛ. ibi. [f] Grꝛ. misericordiam. Num. 14.

10 Atque hi cùm duo fuerint e sexcentis millibus peditum conservati sunt, ut adduceret ipsos *Deus* in hæreditatem, in regionem affluentem lacte & melle:

[g] Grꝛ. improbitatem.

11 Dedítque Dominus Calebo robur quod ad senectutem usque permansit ei, adeò ut ascenderit ipse supra [h] celsa civitatis terræ, & semen ipsius hæreditatem obtinuerit:

Jehosch. 14. [h] Grꝛ. altitudinem.

12 Ut viderent omnes filii Jisraëlis bonum esse obsequi Domino!

13 Similiter judices singuli de nomine suo,

14 Omnes quorum cor non est scortatione aversum a Deo, & quicunq; non fuerunt [i] ad ii a Domino, horum etiam memoria est [i] benedictionibus conjuncta.

[i] Grꝛ. in benedictionibus.

15 Ossa eorum reviresc ant in loco suo; & nomen eorum quasi pigmentum [illegible]

in filiis eorum qui gloriam adepti ſunt.
1. Schem. 10. & 16. 16 Dilectus a Domino ſuo Schemuel Prophe-
ta Domini conſtituit regna, & unxit principes
præficiens populo ipſius;
1. Schem. 6. 17 Ex lege Domini judicavit congregationẽ,
& inviſit Jahhakobum Dominus.
1. Schem. 7. 18 In ſua fide accuratus Propheta compertus
eſt, & agnitus in verbo ſuo:
19 Nam invocavit Dominum principem affli-
gentibus eum inimicis ejus circumquaque, cum
a Grꝛ. viri: ἀνὴρ χρηστὸς. oblatione lactentis a maris:
20 Et intonuit e cœlo Dominus, adeò ut ſono
magno tonitru faceret ut exaudiretur vox ſua;
21 Attrivitq; duces Tyriorum & omnes prin-
cipes Peliſchtæorum.
22 Deinde antequam indormiſceret a ſeculo, 1. Schem. 12.
conteſtatus eſt coram Domino & b uncto ipſius
duces; pecunias, ac c ne calceamenta quidem ob
b Grꝛ. unque ad calceamenta ab omni carne.
c Grꝛ. bona. ullo homine accepi, nec incuſavit eum d quiſ-
quam.
23 e Poſteaquam verò obdormiſſet, prophe-
tavit demonſtans regi mortem ipſius, & extulit
e terra vocem ſuam; prophetia inducens deletum
iri iniquitatem populi.

ANNOTATIO.

8 Principe] *Copiarum Domini, id eſt Chriſto, qui apparuerat ipſi Jehoſch. 6.* 22 Uncto ipſius] *i. Schaulo rege quem unxerat 1. Schem. 10.* 23 Poſteaquam] *habetur quidem hiſtoria 1. Schem. 28. de hoc argumẽto: ſed alienum iſtud eſſe a fide, ut Schemuel Propheta Dei dicatur a nefaria mulare provocatus Schaulo reſpondiſſe, cùm patres ipſi permultis locis & argumentis plurimis oſtenderunt, tum evincit ſcriptura manifeſtiſſimè: ſed hoc ſcriptum humanum eſt; & quatenus cum verbo Dei conſentiatur, piè accipiendum; reliqua caſto & ſancto judicio diſcernenda: venuit enim hic noſter autor illud dogma de reverſione non modo ſpirituum, ſed etiam corporum, ut apparet ex iis quæ de Elija Propheta narrat infrà 48. 10.*

CAPUT LXVII.

2. Schem. 7. 1 POSTEA verò extitit Nathan Propheta,
Davidis temporibus.
2 Tanquam adeps ſeparatus ab hoſtia ſa-
lutari, ita eſt David eximius e a Jiſraëlitis.
a Grꝛ. filiis Jiſraëla.
b 1. Schem. 17. 34 3 Inter leones peregrinus converſatus eſt ſi-
cut inter hœdos, & inter urſos ſicut inter lacté-
tes agnos.
4 In juventute ſua occidit gigantem, & ſu-
ſtulit probrum e populo,
5 Cùm attolleret manum, lapide fundæ deje-
cturus b gloriabundum Goljathum.
b Grꝛ. gloriationem Goljathi: hypallage.
6 Nam invocavit Dominum altiſſimum, qui
dedit dexteræ ipſius robur tollendi hominem
potentem bello ad exaltandũ cornu populi ſui.
7 Sic inter myriadas gloriam tribuit ei, & lau-
davit eum benedictionibus Domini.
8 Cùm allatum fuiſſet ipſi diadema gloriæ,
attrivit inimicos circumquaque, & redegit in ni-
hilum Peliſchtæos adverſarios, in diem hodier-
num uſque attrivit illorum cornu.
9 In omni opere ſuo tribuit celebrationem
c Grꝛ. gloriæ. ſancto Altiſſimo verbis c glorioſis.
10 Ex toto corde ſuo decantavit & amavit o-
pificem ſeum:
1. Chro. 23. & ſeq. 11 Inſtituitque cantores ante altare, ut voce
ſuaves canerentur moduli ipſius, & in dies lau-
darent *Deum* odis ſuis.
12 Tradidit ad dies feſtos res decoras, & tem-
peſtates ornavit d abſolutiſſimè, laudantibus il-
d Grꝛ. uſque ad conſummationem. lis ſanctum nomen ejus, & inde a matutino per-
ſonante ſanctuario ejus.
13 Dominus abſtulit peccata ipſius, & cornu
2. Schem. 7. ipſius in ſecula exaltavit, tradens ei fœdus regni
& thronum gloriæ in Jiſraële.
14 Poſt eum extitit filius ſapiens, per quem
e Grꝛ. latitudine. e lato habitabit *Deus*.
15 Schelomo regnavit temporibus pacis, &
1. Reg. 1. gloriam adeptus eſt, cùm Deus ſedaviſſet *rationes*
circumſtantes eum, ut ſtatueret domum ad no-
men ejus, & pararet ſanctuarium in ſeculum:
16 Qui ſapiens factus eſt in juventute ſua, & 1. Reg. 3.
impletus ut *aqua* fluvius, intelligentiâ.
17 Terram obtexit anima tua totam, & imple- f Grꝛ. ænigmatum.
vit parabolis f ænigmaticis:
18 Ad inſulas procul pervenit nomen tuum, & g Grꝛ. pace.
dilectus es in g proſperitate tua.
19 De odis, & parœmiis, parabolisque, & inter-
pretationibus admiratæ ſunt regiones,
20 In nomine Domini Dei totius terræ h qui vo- h Grꝛ. fieret in duo.
catus eſt Deus Jiſraëlis.
21 Congregaſti quaſi ſtannum aurum, & quaſi
plumbum collegiſti multum argenti.
22 Inclinaſti viſcera tua ad mulieres, & in po- 1. Reg. 11.
teſtate aliena fuiſti corpore tuo.
23 Indidiſti maculam gloriæ tuæ, & prophana-
num effeciſti ſemen tuum ad inducendum iram
in filios tuos, & ut compungerentur de impudẽ-
tia tua; cùm i diſcinderetur regnum, & ex Ephra- i Grꝛ. negue futurus erat corruptus ab operibus ſuis.
jimo regnum inobſequens inciperet.
24 Dominus verò nequaquam fuit derelictu-
rus miſericordiam ſuam, neque k facturus ut ab-
rumperetur curſus operum ipſius;
25 Ac minimè deleturus poſteros electi ſui, &
ſemen ejus qui dilexit eum minimè ſublaturus:
26 Sed Jahhakobo diſpoſuit reliquias, & Da-
vidi radicem ex ipſo.
27 Nam cùm requieſceret Schelomo cum ſuis
majoribus,
28 Reliquit poſt ipſum de ſemine ipſius l infi- 2. Reg. 12.
pientiſſimum e populo, minimaq; intelligentiâ, k Grꝛ. inſpi-
Rechabhhamum; qui m avertit populum conſi- entiam populi & minutum intelligentiæ.
lio ſuo,
29 Ex Jarobhham filius Nebati, qui ad pecca-
dum induxit Jiſraëlem: cumque prodidiſſet E-
phrajimo viam peccati, multiplicata ſunt pec-
cata illorum valde,
30 Ut amoveret ipſos e terra *Dei*;
31 Donec ira & vindicta ſuperveniſſet ipſis.

ANNOTATIO.

20 Qui vocatus eſt] *Ex variis lectionibus quæ habentur hoc loco lectionem Hieronymi ut ſimpliciſſimam amplectimur, & ſententiæ noſtræ vetuſtiſſimam.* 28 Avertit] *id eſt, induxit ad defectionem facto miſſi-*

CAPUT XLVIII.

1.*Reg.*17. 1 SURREXIT verò Elija Propheta tanquam ignis,cujus ſermo tanquam fax ardebat:
2 Qui induxit in eos famem validam,& zelo ſuo [a]paucos effecit eos:
2.*Reg.*1. 3 Sermone Domini cohibuit cœlum, & deduxit ignem ter e cœlo.
4 Quàm gloriоſus effectus es,Elija,mirabilib[b] *factis* tuis: & quis par tibi eſt unde glorietur?
1.*Reg.*17. 5 Qui mortuum excitaſti e morte, & e ſepulchro animam ſermone Altiſſimi:
6 Qui deduxiſti reges in perditionem & gloriam adeptos e cubili ipſorum:
1.*Reg.*19. 7 Qui audiviſti in Sinai redargutionem Domini,& in Chorebo judicia ultionis:
8 Qui unxiſti reges ut retribuerent,& Prophetas ſucceſſores poſt te:
2 *Reg.*2. [a] Grꝛ.*equorum ignearum.* 9 Qui aſſumptus es ignis turbine,curru [a] equis igneis vecto.
[b] Grꝛ.*redargutio.* 10 [c]Qui conſcriptus es [b] fore redargutioni in *ſua* tempora,ut ſedares [c] iratum judicium Domini furore conjunctum,ut converteres cor patris ad filium,& conſtitueres tribus Jahhakobi.
11 Beati qui viderunt te,& qui obdormiverunt cum dilectione *tui*:
[d] Grꝛ.*vita.* 12 [d]Etenim nos [d] planè victuri ſumus.
13 Elija ut rectus fuit turbine, ſimiliter Eliſchahh impletus fuit ſpiritu ſancto, adeò ut diebus ſuis nō fuerit commotus a principibus,neq; dominio abuſus ſit in eum quiſquam:
[e] Grꝛ.*in dormitione.* 2.*Reg.*2. & 13. 14 Ulla res non ſuperavit illum; ſed [e] cùm obdormiviſſet,prophetavit corpus illius.
15 Et in vita ſua fecit portenta, & in morte ſua mirabilia opera ſua.
16 Ad iſta omnia non reſipuit populus, neque abſtiterunt a peccatis ſuis, donec cum depopulatione abducti ſunt e terra ſua, & diſperſi in tota terra.
17 Ita relictus eſt populus perpaucus, & princeps in domo Davidis:
18 Quorum quidem fecerunt alii quod placet *Deo*, alii verò [f]peccaverunt plurimùm.
[f] Grꝛ.*multiplicaverunt peccata.* 19 Chizkija munivit civitatem ſuam, & introduxit in medium illius aquam: fodit ferro præcipitem *rupem*,& fontes extruxit [g] ad commoditatem aquarum.
2.*Chro.*32. [g] Grꝛ.*ad aquas.* 20 Temporibus ejus aſcendens Sancherib,miſit Rabſchakem a Laciſcho,& moveus manū ſuā contra Tzijonem cervices extulit ſuperbiā ſuā:
2 *Reg.*18. & 19. 21 Tunc commota ſunt corda,& manus illorū, indoluerunt; ut parturientes:
22 Et invocaverunt Dominum miſericordem extendentes manus ſuas ad ipſum:
23 Et ſanctus e cœlo exaudiens eos liberavit eos *metu* [h] per Jeſchahhjam.
[h] Grꝛ.*manu Jeſchahhja.* 24 Cæcidit caſtra Aſſyriorum,& contrivit eos angelus ipſius.
25 Fecerat enim Chizkija quod placet Domino, & confirmaverat ſe in viis Davidis patris ſui,prout mandaverat Jeſchahhja Propheta ille magnus & fidelis in viſione ſua.
[i] Grꝛ.*diebus.* 26 [i]Temporibus [i] ejus retrogreſſus eſt ſol, & addidit vitam regi:
2.*Reg.*20. 27 Spiritu magno vidit res ultimas, & conſolatus eſt lugentes Tzijone:
28 Res in ſeculum uſque futuras oſtendit, & res abſconditas antequam advenirent illæ.

ANNOTATIO.

2 Paucos effec.] *Nempe Exercitu ſuum a Deo,qua cæſi ſunt multi.* 10 Qui] *Hic locum inſcientiam autoru redarguit cæcutientiu in promiſſionibus de regno Chriſti.exiſtimarvit enim ipſum Eliam iterum venturum eſſe,prout in ſpecem ipſi videbatur dicere Malcacs ſub finem prophetæ,unde hæc omnia deſumpta ſunt. Nos verò meliùs ex Teſtamento novo didicimus Johannem Baptiſtam alterum fuiſſe Elijam,qui in ſpiritu ac virtute Elijæ venerit ad præſtanda hæc omnia: vide ſuprà in 46. 23. hîc autem* ἐλαχιστὸς *legimus, atque ita legendum eſſe confirmamus.* 12 Etenim nos] *puta qui deligimus te, & miniſterium tuum accepturi ſumus: ſic oſtendat autor ampliùs ſe fretum eſſe ejuſdem Elijæ expectatione.* 26 Ejus] *nempe Jeſchahhjæ, de quo jam ſermo inſtituitur reliqua capita.*

CAPUT XLIX.

1 MEMORIA Joſchijæ *ſimilis* comparato ad compoſitionem ſuffitus operi unguentarii,
2 In omni ore tanquam mel ſuavis eſt, & tanquam *inſtrumenta* muſica in convivio [a] laudo:
[a] Grꝛ.*vini.* [b] Grꝛ.*in converſione populi.* 2.*Reg.*23. [c] Grꝛ *iniquitatu.* 3 Is ad rectum adductus [b] quando converſus eſt populus, ſuſtulit *res* abominandas [c] & iniquiſſimas:
4 Direxit ad Dominum cor ſuum, temporibus iniquorum corroboravit pietatem.
5 Præter Davidem,& Chirzkijam,ac Joſchijā omnes delictum commiſerunt:
6 Relinquentes enim legem Altiſſimi reges Jehudæ dereliquerunt eum.
7 Dedit [d] cornu illorum aliis,& gloriam illorum genti alienæ:
8 Incendit electam civitatem ſanctificationis, & deſolavit vias illius [d] ad manum Jirmejæ:
[d] Grꝛ.*in manu Jirmeja. Jum.*1. 9 Nam afflixit ipſum,quamvis in utero *ipſe* ſanctificatus eſſet Propheta ad eradicandum,affligendumque,& perdendum,ſimiliterque ædificandum,& plantandum.
*Jehezk.*1. 10 Jechezkelis, qui vidit viſionem gloriæ quā oſtendit ipſi inſidentem currui Cerubinorum.
11 (Etenim meminit inimicorum [e] perfuſorū imbre,& correxit eos qui ſpectabāt vias rectas)
[e] Grꝛ.*in imbre.* 12 Et duodecim Prophetarum ſit memoria [f] conjuncta benedictionibus.
[f] Grꝛ.*in benedictionibus Chaggai* 2. 23. 13 Quomodo magnificè extollemus Zerubbabelem? qui quidem eſt tanquam ſigillum ad manum dexteram:
14 Similiter q; Jehoſchuahh filius Jehotzadaki,qui temporibus ſuis [g] ædificaverunt [h] eam & extulerunt templum ſanctum Domino paratum ad gloriam [g] perpetuam.
[g] Grꝛ.*ſeculi.* 15 Nemo creatus eſt ejuſmodi in terra, qualis fuit Chanoc: etenim aſſumptus eſt e terra.
*Gen.*5. 16 Neq; par Joſepho fuit vir dux fratrū *ſuorum*,
17 Statumen populi, cujus oſſa [h] curata ſunt a Domino.
*Gen.*49. [h] Grꝛ.*viſitata.* 18 Schē & Scheth inter homines gloriam adepti ſunt,& ſupra univerſum in creatione Adam.

ANNO-

ANNOTATIO.

7 Cornu] *id est robur, ut in scriptura passim.* 8 Ad manum] *i. eo vivente & vidente, adeò ut particeps quo q. afflictionum fuerit, ver. seq.* 11 Perfusorum] *i. obrutorum calamitatibus a Domino, tanquam imbre vehementissimo aut diluvio quodam: sic duabus partibus concludit Jechozielis prophetiam.*

CAPUT L.

1 SCHIMHON filius Chonjæ sacerdos magnus, qui in vitâ suâ sartam tectam ædem præfirit, etiam diebus suis populum confirmavit:

2 Et ipso autore fundata est altitudo [a] duplicis loricationis, alta lorica templi.

3 [b] Temporibus ejus minora fuerunt conceptacula aquæ, [c] æneum tanquam lacus, tripli capax *confectum est.*

4 Qui curavit populum suum à casu:

5 Qui corroborans civitatem & [d] circumminiens, gloriâ adeptus es in cōversatione populi:

6 [d] Exeundo ex ę de cui velum obductum est tanquam astrum matutinum inter nubes, tanquam Luna plena temporibus suis extitisti:

7 Et tanquā arcus perlustrans nebulas gloriæ:

8 Tanquam sol refulgens in templo Altissimi, tanquam flos rosarum [e] quo tempore existunt novi, tanquam lilia ad fripam aquæ, tanquam germen Libani diebus æstivis,

9 Tanquam ignis & thus in acerra:

10 Tanquam instrumentum ex auro solidè malleatum, quovis lapide pretioso ornatum:

11 Tanquam oleæ decora progerminans fructus, & tanquam cupressus exaltata ad nubes; cùm assumeret ipse stolam gloriæ, indueret que [f] consummatæ gloriationis ornamenta;

12 In ascensu altaris sancti [g] glorificavit amictum sanctificationis.

13 Cùm autem acciperet [h] membra e manu sacerdotum, ipse quoque stans ad focum altaris,

14 (Circa eum corona fratrum *versante* tanquam germine cedrorum in Libano, qui circumdabant eum tanquam stipites palmarum, omnibus inquam filiis Aharonis [k] indutis gloriâ sua,

15 Quorum in manibus erat oblatio Domini coram tota Ecclesia Israelis) [l] deniq; ministrans super altari ad ornandum oblationem omnipotentis Altissimi,

16 Extendit ad [k] craterem manum suam, & libavit de sanguine uvæ:

17 Effudit supra fundamenta altaris odorem [l] suavem Altissimo regi omnium.

18 Tunc exclamantes filii Aharonis insonuerunt tubis ductilibus, facientes ut audiretur vox magna ad monimentum coram Altissimo.

19 Tunc universus populus promiscuè festinans procidit super faciem in terram, ut adorarent Dominum suum omnipotentem Deum Altissimum;

20 Laudaverunt que cantores vocibus suis, cum sono plurimo suave effectum est melos:

21 Et oravit populus Domini Altissimi oratione coram *Deo* misericordē, donec consummatus esset ornatus Domini, & ministerium illius absolvissent.

22 Tunc descendens exsultit manus suas super totam Ecclesiam [m] Israelitarum; ut daret benedictionem Domini labiis suis, & in nomine illius gloriaretur.

23 Quamobrem repetiverunt adorationem, ut acciperent benedictionem ab Altissimo.

24 Nunc ergo benedicite Deo omnium, qui res magnas solus ubique facit, qui auxit evehit dies nostros inde ab utero, & agit nobiscum pro misericordia sua;

25 *Et orate* ut sit pax temporibus nostris in Israële, [n] quamdiu futuri sunt dies seculi, ut fidem apud nos confirmet misericordiæ suæ, & diebus nostris liberet nos.

26 Duabus gentibus offenditur anima mea, & tertia non est gens:

27 Qui residēt in monte Schomronis, & viri habitantes Philistææ, & populus stultus Schechemi habitans.

28 Eruditionem intelligentiæ & scientiæ exaravit in libro hoc Jesus filius Siraci Hierosolymita adus, qui profudit imbrem sapientiæ ex animo.

29 Beatus qui versatur in istis; & qui iidit ista cordi suo, efficietur sapiens.

30 Si enim fecerit ista, valens erit ad omnia, quia lux Domini *aderit* vestigio ejus qui pius tradit sapientiam.

31 Benedictus Dominus in seculum; [o] amen, Amen.

[a] Grꝛ. *duplex receptio, sive æqualemma.*
[b] Grꝛ. *diebus: sic dixerepi.*
[c] Grꝛ. *æs tanquam mare.*
[d] Grꝛ. *in exitu ædui veli.*
[e] Grꝛ. *diebus novorum florum.*
[f] Grꝛ. *exitum*
[g] Grꝛ. *consummationē gloriationis.*
[h] Grꝛ. *in gloria.*
[i] Grꝛ. *ad consummationē, ut sup. 43. 29*
[k] Grꝛ. *labatorium.*
[l] Grꝛ. *boni odoris.*
[m] Grꝛ. *filiorum Israëlis.*
[n] Grꝛ. *secundum dies seculi.*
[o] Grꝛ. *fiat, fiat: sic enim septuaginta reddiderunt.*

ANNOTATIO.

1 Schimhhon] *Is videlicet qui historicorum omnium consensu Justus appellatus est, iterum Prisci filius Chonjæ, nepos illum Jaddubha qui obviam ivisse dicitur processisse Alexandro magno.* 3 Temporibus ejus] *id est, adeò frequens fuit Dei cultus, ut labra prisbina non fuerint satis ad lotiones sacras; quamobrem labrum ex ære ingentem & capacissimum multò curavit fieri.* 5 Circummunientes] *Græca vox non tantùm obsidere est, sive munire ad oppugnandum; sed etiam ad propugnandum. Est enim* τολιορκειν τὸ πολεμεῖν *ad ἰδιας περιβάλλειν, & τολιορκία, τὸν τῶν φυλακὴν, ut interpretatur Phavorinus.* 6 Exęde] *e sanctuario: periphrasis.* 12 Glorificavit] *id est, aqua illa sacra avit impuritate aut impuritate, ut alii; sed sanctitate vitæ decoravit.* 13 Membra] *nempe sacrificiorum, ex lege.* 26 Duabus gentibus] *i. duobus gentium generibus, quarum alia corruptam & commixtam ex Jehudaismo & paganismo religionem habent, alia verò pur è paganicam.* 27 Populus stultus] *nam præter Samaritismum (ut vocat Epiphanius) hunc populo accesserunt alia per scelleratum illum transfugā Menasschem, cujus in Nethemiam meminimus; sed hoc genus indignum esse dicit populi nomine.*

CAPUT LI.

Oratio Jesu filii Siraci.

1 CELEBRABO te, Domine rex, & laudabo te Deum servatorem meum:
2 Celebrabo nomen tuum, quoniam protector & adjutor fuisti mihi, & liberavisti corpus meum e perditione,
3 Et e laqueo [a] calumniantis linguæ, a labiis operantibus mendacium; & adversus eos qui obstiterunt mihi fuisti adjutor:
4 Liberavisti inquam me pro multitudine misericordiæ nominis tui a rictibus paratis ad devorationem,
5 E manu quærentium animam meam, e compluribus afflictionibus quas habui,
6 E [b] suffocante igne circumquaque, e medio igne, *ita ut* non fierem exustus,
7 Et [c] e profundi ventre, atque a lingua immunda, & a sermone mendace, a calumnia apud regem per linguam injustam.
8 Appropinquaverat ad mortem usque anima mea,
9 Et vita mea erat propinqua sepulchro infimo:
10 Circumdederant me undique, nec erat qui adjuvaret: aspexeram ad defensionem hominum; sed non erat.
11 Itaque recordatus sum misericordiæ tuæ, Domine, & operationis hujus a seculo,
12 Te eximere eos qui patienter sustinent, & servare eos e manu inimicorum.
13 Et exruli ab ira alta supplicationem meam, & a morte liberationem rogavi,
14 Orans [d] Dominum patrem Domini mei, ne derelinqueret me die afflictionis, tempore superborum, quo deficiebat auxilio,
15 Laudabo nomen tuum assiduè, & cantabo te celebratione, quòd exaudita fuit oratio mea.
16 Nam servasti nos e perditione, & eruisti me e tempore malo.
17 Propterea celebrabo atque laudabo te, & bene dicam nomini tuo domino.
18 Cum adhuc junior essem, antequam oberrarem, quæsivi sapientiam manifestè oratione mea:
19 Coram templo oravi pro illa; & ad extremum usque requisiturus sum illam.
20 Tanquam de flore dematurescente uva, lætatum est cor meum de illa: ingressus est pes meus [e] recta, a juventute mea investigavi illam.
21 Inclinavi aurem meam parumper, & accepi,
22 Multamq; adeptus sum mihi eruditionem: progressio a me facta est in illa.
23 Ei qui tribuit mihi sapientiam, potentiam tribuam.
24 Cogitavi enim de exercenda illa, & æmulando bono, & haudquaquam pudore afficiar.
25 Decertavit anima mea de illa, & [f] effecta fame accuratè incubui,
26 Manus meas extendi in sublime, cum ignorationes de illa animadverti:
27 Animam meam direxi ad illam, [g] & purificatus inveni illam:
28 Cor possedi conjunctum illi inde a principio:
29 Propterea nequaquam derelinquar.
30 Et cor meum turbatum est in quærenda illa, propterea comparavi possessionem bonam.
31 Dedit Dominus linguam [h] ut sit merces a me; itaq; ea laudabo ipsum.
32 Appropinquate ad me, ô ineruditi, & commoramini in eruditionis domo.
33 Quare cunctamini? aut quid dicitis? interea cum vestræ animæ sitiant valde.
34 Aperto ore meo loquutus sum, comparate vobis sine argento *sapientiam*.
35 Collum vestrum supponite jugo, & suscipito anima vestra eruditionem: prope est ut inveniatis eam.
36 Aspicite oculis vestris me laboravisse, & mihi ipsi requiem multam invenisse.
37 Percipe [i] eloge eruditionis [k] cum magno numero pecuniæ, & multū auri possidere cum ea.
38 [l] Lætetur anima vestra de misericordia illius, & ne pudeat vos laudationis illius.
39 Operamini opus vestrum [m] ante tempus illud, & dabit mercedem vestram suo tempore.

[a] Grę *calumniæ.*
[b] Grę. *suffocatione ignis.*
[c] Grę. *in profundi.*
[d] Grę. *in purificatione.*
[e] Grę. *in rectitudine.*
[f] Grę. *in hac.*
[g] Grę. *in illa.*
[h] Grę. *mercedem meam.*
[i] Grę. *in illa.*
[k] Grę. *in illa.*
[l] Grę. *in illa.*
[m] Grę. *in illa.*

ANNOTATIO.

7 E profundi ventre] *id est, ex imo inferno; ut ipse loquitur infrà versu* 9. 14 Dominum] *manifesta distinctio Patris & Filii: ut procedente tempore magis magisq; innotuit Trinitatis mysterium, quemadmodum observavimus* 1. *Schem.* 7. *Daniel.* 9. *&* Chaldæa 2. *& alibi sæpe.* 25 Effecta fame] *id est, cùm ea gravissima esuries me & fitirem illam: metaphora elegans.* 31 Ut sit merc.] *id est, ut ea doctrina compensatione agnoscam beneficentiam ipsius erga me, & laudationem pro mercede rependam ei.* 37 Cum magno num.] *id est, quæ eruditio est maximarum divitiarum loco, & vera confert divitias.* 38 Illius] *nempe Dei, aut Græca vocis apertè declinatus genus.* 39 Ante tempus illud] *nempe quo Deus (ut mox subjicit) singulis mercedem suam decursa hac vitæ datarus est, justus judex, & solus sapiens, atque beneficus in sempiterna secula.*

FINIS.

Deo Gratias.